MEYDAN - LAROUSSE

EK 2

BÜYÜK LÛGAT ve ANSİKLOPEDİ

YAYIMLAYAN
Safa KILIÇLIOĞLU

ek 2. cilt

MEYDAN YAYINEVİ

Cağaloğlu, Sultanmektebi sokak, 23-25, İstanbul

renkli resimler

renkli
yaprakların
arasında
bulunduğu
sayfalar

48 49	ANADOLU MEDENİYETLERİ
104-105	ASTRONOMİ - BARAJLAR - BAYRAKLAR (2 yaprak)
208-209	ÇİN (Arkeoloji - ÇİN Sanat
288-289	ELEKTRİK SANTRALLARI
320-321	FİGÜRATİF - FOTOĞRAFÇILIK
376-377	GÜNEŞ ve gezegenler (2 yaprak)
712-713	RESİM - SANAT (2 yaprak)
252-253	SİNEMA
792-793	SPOR (2 yaprak)
872-873	TÜRKİYE cumhuriyeti (2 yaprak)
912-913	UZAY gemileri ve istasyonları

© **1960, Librairie Larousse, Paris**
© **1987, Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti. Istanbul**

1981 fransızca *La Grande Encyclopedie «supplément»ın,* 1985 türkçe *Meydan-Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi «Ek 2»* cildinin ilk yayım tarihleridir. Gelecek baskılarda da tekrarlanabilecek olan bu tarihler, herhangi bir muafiyet süresinin başlangıcı olamaz.

MEYDAN-LAROUSSE Büyük Lügat ve Ansiklopedi «Ek 2» adı, muhtevası, resim ve haritaları, sayfa ve cilt biçim ve düzenleriyle ilgili bütün haklar Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şti.'ne aittir.

ÖNSÖZ

MEYDAN - LAROUSSE «Büyük Lügat ve Ansiklopedi»nin Ek 1. *cildi, 12 ana cildin yayımı sona erdikten (1973) kısa bir süre sonra 1976'da yayımlandı. O tarihten beri tüm ülkelerde, sanatta, edebiyatta, ekonomik, siyasal, sosyal, bilimsel ve kültürel konularda önemli gelişmeler oldu. Özellikle Türkiye'de gerek 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan önce, gerek bu harekâttan sonra önemli olaylar cereyan etti; siyasi, hukuki ve ekonomik düzende önemli değişiklikler yapıldı. Bütün bunları göz önünde bulunduran* MEYDAN Yayınevi, *13 ciltte yer alan canlı konuları güncelleştirmek amacıyla bu Ek 2. cildi çıkarmaya karar verdi.*

Güncelleştirmenin gereği olarak bu cilde, daha önce Meydan-Larousse'ta yer almış olan bütün devletlerle 1975'ten sonra bağımsızlığına kavuşan yeni devletler alındığı gibi ana ciltlerde yer alan tüm idari bölümler, kentler ve yerleşim yerleri de yeniden alındı, nüfuslar ve son yıllardaki durumlar verildi. Bu arada Çin'e ait yer ve kişi adları, son yıllarda bu ülkenin benimsediği tarzda, latin alfabesiyle (pinyin) verilerek uluslararası basınla yazım birliği sağlandı.

Bazı bilgi dalları, son on yıllık gelişimleri içinde inceden inceye tarandı, yeni verilere göre değerlendirildi: Antropoloji, astronotik, basın, beyin, cerrahi, çevre (kirlenmesi), dilbilim, enerji, ensülin, etoloji, görsel-işitsel (teknikler), immünoloji, laser, metal, nükleer enerji, oligoelement, petrol, röle (elektrik), tarım (biyolojik), uydu, yer (teknotiği), vb. Özellikle uzay sondaları yardımıyla elde edilen yeni bilgilerin ışığında bazı gezegenler (Jüpiter, Mars, Satürn, Venüs) yeniden ve ayrıntılı olarak ele alındı. Ayrıca son yıllarda bilim ve teknikte açılan yeni alanlara önemle yer verildi: Bilişim (mikro-), bürotik, ekosistem, elektret, enfografi, bilgikuramı, etnobotanik, fraktal, genetik (mühendisliği), ışıma (senkrotron), karakuyu, lif (optik), robot, saat (kuvarslı), teleenformatik, telematik, vb.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Türkiye'nin başta Anayasa olmak üzere siyasi ve hukuki düzeninde yapılan değişiklikler, ilgili maddelerde ayrıntılı bir şekilde verildi.

Bütün konular zengin bir resim ve çizelge dizisiyle beslenerek okuyucunun gerçekleri daha iyi kavramasına imkân hazırlandı. Bilimsel ve teknik konularda 200'e yakın grafik, şema, şekil kullanıldı. Ele alınan konularda güncelliği taze ve daha görünür, daha canlı kılmak için 2 000'e yakın siyah beyaz, 200'ü aşkın renkli fotoğraf verildi.

Meydan

Önünde bır (*) ışareti bulunan maddeler, daha önce 12 ciltte ve Ek 1'de yer almış maddelerin gerekli ekleri ve devamıdır. Metin içinde (Bk.) veya (*) işaretleriyle yapılan göndermeler, yalnız (*) işareti varsa ana citlere ve birinci ek cilde. işaretin yanında (Ek 1) veya (Ek 2) kaydı varsa ilgili ek ciltlere bakılması gerektiğini gösterir.

Meydan-Larousse «Ek 2» cildini yayıma hazırlayanlar

DANIŞMAN

Cihad BABAN

MERKEZ YAYIN KURULU

İsa ÖZTÜRK, *genel yayın müdürü*
Vedat GÜNYOL, Fikret KARAKAYA, Ahmet KÖKSAL, Nafize ÖZTÜRK, *telif servisi;* Nezih COŞ, Deniz MAZLUM, Cemal SÜREYA, Galip ÜSTÜN *tercüme servisi.*

YAYIN KURULU YARDIMCILARI

Hüseyin ÖZTÜRK, Sedef ÖZTÜRK, Deniz SEÇKİNER, İnci YILDIZ, Turgay ADIGÜZEL, Murat CANYÜREK, Ayla DÖŞER, Semra ÖNER, Feza ÖZTÜRK.

Kaya ARDIÇ *(iktisat)*, Prof. Dr. Toktamış ATEŞ *(siyasî tarih)*, Mehmet BAŞARAN *(edebiyat, biyografi)*, Adnan CEMGİL *(tarih, coğrafya, edebiyat)*, Nadir DEMİREL *(arkeoloji, tarih)*, Hüseyin DEMİRHAN *(antropoloji, sanat)*, Hüsnü DİLLİ *(coğrafya, tarih)*, Prof. Dr. Atıfe DİZER, *(jeoloji)*, Doç. Dr. Muammer DİZER *(astronomi)*, Prof. Dr. Emin ERDOĞAN *(matematik)*, Doç. Dr. Tamer İşgüden *(iktisat)*, Uğur KÖKDEN *(tarih, coğrafya)*, Yr. Doç. Dr. Kevork MARDİKYAN *(elektronik, elektrik)*, Necmettin SEVİL *(dilbilim)*, Nihal ÖNOL, *(tarih, coğrafya)*, Dr. Vedat ÖZTÜRK *(mühendislik, mekanik)*, Serhat F. TARSUS *(maliye)*, Osman TAŞMAN *(elektronik)*, Muammer TUNCER *(eğitim, basın)*, Dr. Reşat UZMEN *(nükleer fizik, kimya)*, Şizen ÜSTÜN *(tarih, felsefe)*, Bünyamin YAFET *(enerji)*, Kemal YALGIN *(elektrik, elektronik)*, Prof. Dr. Yıldızhan YAYLA *(hukuk)*, Dz. Yzb. Ferruh YILDIZ *(askerlik, denizcilik)*, Dr. İnci YILDIZ *(tıp)*.

TASHİH

Halil BASUTÇU, Itır ÖZTÜRK, Mehmet Vedat ÜNAL.

SAYFA DÜZENİ

Vedat ÖZTÜRK

KOORDİNASYON-SEKRETERYA

Güner KUTMAN

RESİMLEME

Fotoğrafları kullanılan sanatçılar ve arşivlerinden faydalanılan diğer kişi ve kuruluşlar ayrı ayrı belirtilmiştir.

TEKNİK SERVİSLER

Servet ORGUN, *şef*

Ömer EKEN, *dizgi-tertip*

İDARE-MUHASEBE

Hâmit TURAN, *müdür*
Ayten AKÇAY, *şef-muhasebe-satış*
Sabri ÇİÇEK, Gürkan IŞI, Sevim TURHAN, Kemal ORHAN

Rıdvan SELÖZ, *şef-Topçular matbaa-sevkiyat*

Nail ULAŞ, Nusret KESELİOGLU, Bahri YAPAR *baskı-kalıp* Muzaffer AKPINAR *kırma-katlama*

Bu Ek 2. cilde temel alınan LA GRANDE ENCYCLOPEDİE «supplément»ı
YAYIMA HAZIRLAYANLARIN BAŞLICALARI

Claude DUBOİS, *genel yayın müdürü* ve Didier CASALİS

Francis BALLE, Donato BASTOS, Michèle BEAUCOURT, Marcelle BENOİT, Astrid BONİFACJ, Jacques BOURNEUF, Edith CHABRİER, Jean-Noel CHARNİOT, Anne CHARRİER, Georges CORGANOFF, Franius DEMAY, Jacques DEMOUGİN, Laurence DUBOİS, Armelle DUMAS, Marie-Thérèse EUDES, Henri FRİEDEL, Yves GARNİER, Gilbert GATELLİER, Hélène HACHARD, Chantal de JACQUELOT, Natahalie KRİSTY, Sylvain LABAUREUR, Jerôme LECAT, Philippe de LA COTARDİERE, Philippe LACROUTS, Bernadette LAİNE, Jean LAMBERT, Suzanne LARRUE, Jean-Pierre MEVEL, Catherine MİCHAUD-PRADEİLLES, Danielle NAKACHE, René OİZON, Jean-Loup PASSEK, Pierre PİERRARD, Jacqueline RAVELLİ, Bernard ROUX, İrénée TERRİERE, Jacques TRAMONİ, Fernando VALMACHİNO, Mady VİNCİGUERRA, Catherine WİSZNİAK, Witold ZANİEWİCKİ.

***AACHEN,** Almanya Federal Cumhuriyeti'nde, Nordrhein-Westfalen eyaletinin güneyinde kent. — 244 848 nüf. (1982). Elektrik, lastik, demiryolu gereçleri sanayii. (L)

***AALBORG** veya **ALBORG,** Danimarka' da kent. — 154 600 nüf. (L)

***AALEN,** Federal Almanya Cumhuriyeti' nde Baden - Württemberg eyaletinde, Stuttgart'ın doğusunda kent. — 63 000 nüf. (L)

***AALSMEER,** Hollanda'da (kuzey Hollanda) kent. — 17 000 nüf. (L)

***AALST** veya **ALOST,** Belçika'da, Brüksel'in kuzeydoğusunda kent. — 81 000 nüf. (L)

***AALTO** (Alvar), finlandiyalı mimar. — (öl. Helsinki 1976). [L]

***AARGAU** (fr. Argovie), İsviçre'de kanton. — 444 000 nüf. İki nükleer santral. (L)

***AARHUS** veya **ARHUS,** Danimarka'da kent ve liman. — 245 900 nüf. Metalurji. Kâğıt. Besin sanayii. (L)

ABA, Nijerya'da (Imo eyaleti), Harcourt limanının kuzey - kuzeydoğusunda kent. — 158 000 nüf. Ticaret merkezi. Tekstil. Bira sanayii. (L)

ABAÇ (Nuri), türk ressamı (İstanbul 1926). D. Güzel Sanatlar akademisi mimarlık bölümünü bitirdi (1950). Akademideki öğrenimi sırasında resim atölyelerini de izledi. Karikatür çalışmaları (1945-1950) ardından yurtiçinde açtığı suluboya ve yağlıboya on bir serginin yanı sıra Münih, Köln, Montreal, Hannover ve Bremen'de sergiler düzenledi. Bir çizgi örgüsünden gelişen *Hitit Tanrı figürleri* ve ilkçağ mitolojisinden esinlenen fantastik, bilinçaltına ilişkin bir dönemden (1960-1970) sonra *Karagöz figürleriyle* seyirlik oyun motiflerini çağdaş bir anlatıma ulaştırmayı amaçladı. T. Emlâk Kredi Bankası'nın «Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri» konulu resim yarışmasında mansiyon (1981) ve 42. Devlet Resim ve Heykel sergisinde başarı ödülü kazandı (1981). Ankara, İstanbul, İzmir resim ve heykel müzelerinde resimleri vardır. (M)

***ABADAN,** İran'da (Kuzistan bölgesi). İran körfezinde, Şattülarap'ta ada üzerinde kent. — 296 000 nüf. Hava limanı. (Kent ve yöresindeki petrol tesisleri İran-Irak savaşı sırasında 1980 yılında bombardımanlar yüzünden büyük ölçüde yıkıma uğradı). [L]

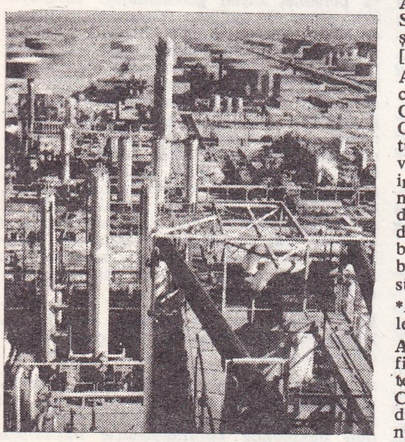

ABADAN'da petrol tesisleri

ABADİA (El), Cezayir'de, Şelif vadisinde kent. 40 000 nüf. Ekim 1980'de ülkenin Eşşelif ilinde büyük ölçüde yıkım yapan depremde o da büyük zarar gördü. (L)

***ABAKAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FS SC), Sibirya'da kent. — Hakasya Özerk Bölgesi'nin merkezi. 123 000 nüf. (L)

***ABAKANOWICZ** (Magdalena), polonyalı kadın dokumacı ressam. — 1970'te yarattığı görkemli *Büyük Turuncu Abakan*'dan sonra yaptığı *Bozulmalar* (1976-1979) ve *Doğuş* (1978) dizileriyle ressamdan çok bir heykelci niteliği gösterdi. (L)

***ABANA,** Kastamonu iline bağlı ilçe. — 33 km², 3 821 nüf. 10 köy. İlçe merkezi 2 013 nüf. (1980). [L]

ABANCAY, Peru'da, And dağları yöresinde, 2 500 m yükseltide kent. — 17 300 nüf. (L)

***ABANO TERMO,** İtalya'da Venedik bölgesinde kaplıcalarıyla ünlü kasaba. — 13 700 nüf. (L)

***ABAOĞLU** (Cihat), türk hekimi ve üniversite öğretim üyesi. — (öl. İstanbul 1979). [M]

ABARCA (Lydia), amerikalı kadın dansçı (New York 1951). Julliard School of Dance' te ve Harkness Ballet School'da öğrenim gördükten sonra 1968'de Dance Theatre of Harlem'e girdi, baş dansçı oldu. Balanchine'nin *Agon*'u, Robbins'in *Afternoon of a faun*'u gibi birtakım eserlerin yorumunda özgün hatlarıyla üstün başarı gösterdi. (L)

***Abasıyanık** (Sait Faik) **Hikâye Armağanı.** — Ödül alanlar: 1976'da Selim İleri, *Dostlukların Son Günü;* 1977'de Necati Cumalı, *Makedonya 1900;* 1978'de Adnan Özyalçıner, *Gözleri Bağlı Adam* ve Selçuk Baran, *Anaların Hakkı;* 1979'da Ferit Edgü *Bir Gemide;* 1980'de Tomris Uyar, *Yürekte Bukağı;* 1981 ve 1982'de verilmedi; 1983'de Nursel Duruel, *Geyikler, Annem ve Almanya;* 1984'de Pınar Kür, *Akışı Olmayan Sular.* (M)

***ABAŞİRİ,** Japonya'da liman kenti. — 43 800 nüf. Balıkçılık. Konserve sanayii. (L)

***ABBADO** (Claudio), italyan orkestra yöneticisi. — 1978'de London Symphony Orchestra'nın bellibaşlı yöneticilerinden biri oldu. (L)

ABBAY, Etyopya'da Mavi Nil'in yukarı bölümüne dökülen ırmak. Tana gölünden çıktıktan sonra dağlar arasında derin yarlardan geçerek yer yer çağlayanlar oluşturur. Üzerinde büyük çapta baraj çalışmaları yapılmaktadır (Fincar hidroelektrik santralı.) [L]

ABDULLAH (Ahmet), komorlu devlet adamı (Ndzouani 1919). Komorlar Demokratik Partisi'nin lideri olarak takımadanın bağımsızlığını ilan etti ve devlet başkanı oldu (1975). Bir ay sonra Ali Salih'in giriştiği hükümet darbesiyle devrildiyse de anayasa halkoylamasından sonra yeniden başa geçti; Komorlar Federal İslam Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı oldu (1978). [L]

ABDURRAHMANLAR Antalya ilinde, Serik ilçesinin Gebiz bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 203 nüf. (1980). [M]

ABDÜLGANİ (Muhammed Bin AHMED), cezayirli devlet adamı (El Gazavet 1927). Cezayir Halk Partisi üyesi oldu (1943). Cezayir kurtuluş hareketine katıldı. Kurtuluştan 1947'e kadar orduda hizmet etti ve albaylığa yükseldi (1969). Bumedyen'in 1965'te giriştiği hükümet darbesinde onu destekledi ve Devrim Konseyi'ne girdi. 1974'te içişleri bakanlığına atandı. 1979' da içişleri bakanlığını da koruyarak başbakanlığa getirildi. 1980'de başbakanlığı bıraktı, içişleri bakanı olarak görevini sürdürdü. (L)

***ABDÜRREZZAK** (Tun), malezyalı devlet adamı. — (öl. Londra 1976). [L]

ABDÜSSELAM, pakistanlı matematik ve fizik bilgini (Cang 1926). Pencap Üniversitesi'nde başladığı öğrenimini İngiltere'de Cambridge'de tamamladı. 1951 - 1954 arasında Pencap Üniversitesi matematik bölümünü yönetti. Cambridge'de ve Londra İmparatorluk Koleji'nde fizik okuttu. Üçüncü Dünya ülkelerinin bilimsel ve teknik gereksinimlerinin savunucuğunu yaptı. Amerikalı bilim adamları Sheldon Lee Glashow ve Steven Weinberg'le birlikte doğanın iki temel gücünü (elektromanyetizma ve zayıf etkileşim) tek bir matematik formülde ifade etti. En küçük enerji kuramını elektromanyetik alana uygulamaya çalıştı. 1960'larda S. Glashow'un üzerinde durduğu elektromanyetik etkileşimle zayıf etkileşimi birleştirme düşüncesini Abdüsselam ve Weinberg geliştirip kuramlaştırdılar. 1974'te yeni bir taneciğin (J/psi) bulunmasıyla kuramın eksik yönlerini tamamladılar. Abdüsselam, fizik bilimine yaptığı katkılardan ötürü 1979 Nobel Fizik Ödülü'nü Glashow Weinberg'le paylaştı. (LM)

A

***ABEOKUTA,** Nijerya'da kent. — 253 000 nüf. (L)

***ABERDEEN,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 216 000 nüf. Uluslararası havalimanı. Helikopterler için hava meydanı. Kuzey Denizi'nden petrol çıkaran şirketlerin merkezi ve petrol tankerleri üssü. Petrol kuyusu açma gereçleri sanayii. (L)

***ABHAZYA,** Sovyetler Birliği'nde Gürcistan FSSC'ne bağlı özerk cumhuriyet. — 506 000 nüf. (100 000 kadarı Abaza). [L]

***ABİDJAN,** Fildişi Kıyısı'nın başkenti. — 1 000 000 nüf. Büyük ticaret limanı. Besin, kimya, tekstil, makine ve kereste sanayii. Üniversite. Uluslararası havalimanı (Port - Bouët). [L]

ABİETOGLİSEROFTALİK sıf. (fr. abiétoglycérophtalique). Ftalik öğelerin yerini kısmen kolofanın almasıyla oluşan gliseroftalik reçineye denir. Boya ve cilâ sanayiinde kullanılan abietogliseroftalik reçineler suda gliseroftalik reçinelerden daha kolay erir. Ftalik öğelerden bazılarının yerine hem kolofan, hem kalın sıvı yağlar kullanılırsa daha çabuk kuruyan, fakat suya daha duyarlı olan oleobietoftalik reçineler elde edilir. (L)

ABİKO, Japonya'da, Honşu adasında, Tokyo'nun kuzeydoğusunda kent. — 76 200 nüf. (L)

***ABOMEY,** Benin'de kent. — 41 000 nüf. Üniversite. (L)

ABRAMOV (Fedor Aleksandroviç), sovyet yazarı (Verkola, Arhangelsk bölgesi 1920 - Moskova 1983). Edebiyat fakültesinde okudu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yazar olarak adı duyulmaya başladı. 1958' de, kendisine 1975 yılında Devlet ödülü kazandıracak olan ünlü dörtlemesinin ilk kitabı *Kardeşler*'i yayımladı. Bunu 1968'de *İki Kış ve Üç Yaz,* 1975'de de *Kavşakta,* 1978'de *Ev* izledi. Köylülerin çetin yaşam koşullarını dile getiren yazar, 1963'te İzvestia gazetesi tarafından, sovyet yaşamının olumsuz yanlarını yansıttığı gerekçesiyle eleştirilmekle birlikte bir ara Sovyet Yazarlar Birliği yöneticileri arasında da yer aldı. (M)

ABU DABİ, Bk. EBU ZABİ.

***ACAPULCO,** Meksika'da liman kenti. — 353 000 nüf. Ülkenin, özellikle amerikalı turistlerden rağbet gören en önemli plajlı dinlence merkezidir. (L)

Nuri ABAÇ

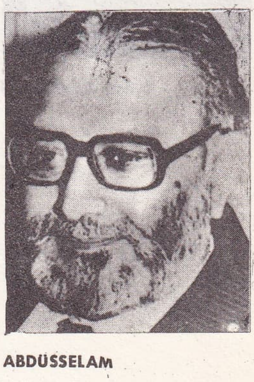

ABDÜSSELAM

X (MEYDAN); AFP (LAROUSSE)

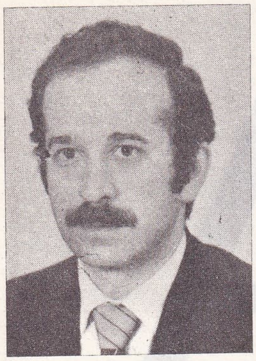

Cevdet ACAR

***ACAR** (Cevdet), türk bilim adamı. — 1974 - 1976 arasında ABD'de Detroit'de kendi alanında araştırmalar yaptı, ders verdi ve yazılar yayımladı. Yurda dönünce «Duyarlık Analizinde Yeni Olanakları» adlı tezi ile «Üniversite Doçenti» unvanını aldı (1977). 1978'de İTÜ Elektrik Fakültesi Devreler ve Sistemler Kürsüsü eylemli doçentliğine atandı. Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nca kendisine «Yeni Dönüş Farkı Matrisi» adlı çalışması için 1978 yılı Teşvik Ödülü verildi. Başlıca eserleri: *İşaret - akış Diyagramları ile Devreler Teorisinde Yeni Olanaklar* (Doktora Tezi, 1972), *Duyarlık Analizinde Yeni Olanaklar* (Doçentlik Tezi, 1979), *Duyarlık ve Tolerans Analizi* (1979). Ayrıca yerli ve yabancı dergilerde yayınlanmış 30'un üstünde yazısı vardır. (M)

***ACAR** (Salih), türk ressamı. — 1970 yıllarında doğaya yöneldi, özellikle ormanlar, deniz ve göl kıyılarında yaşayan kuşları konu alan resimleriyle tanındı. Ressamlığın yanı sıra doğanın korunması yolunda da çalışmalar yaptı. *Göçmen kuşlar; kelaynaklar; leylekler* gibi kuşları (1976) işleyen resimlerinden sonra *yaban hayvanları, kelebekler, böcekler, yırtıcı kuşlar* (1980), *sahil kuşları* (1982) gibi çeşitli resim dizileri oluşturdu. (M)

ACARAY (rio), Paraguay'ın doğusunda ırmak. Hidroelektrik santralı. (L)

***ACARİSTAN,** Sovyetler Birliği'nde Gürcistan Federe Cumhuriyeti'ne bağlı özerk cumhuriyet. — 355 000 nüf. (100 000 kadarı Acar). [L]

ACARİGUA - ARAURE, Venezuela'da, Merida sıradağlarının kuzeydoğusunda kent. 79 000 nüf. Besin, makine ve kereste sanayii. Çevresinde yeni sulama tesisleri. (L)

ACARLAR, Aydın ilinde, merkez ilçenin İncirliova bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 4 690 nüf. (1980). [M]

ACAROĞLU (Türker), türk yazarı (Bulgaristan'da Razgrad 1915). Adana Öğretmen Okulu'ndan sonra Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü türkçe bölümünü (1940), Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'ni (1947), Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü'nü bitirdi (1957). Ortaokullarda türkçe öğretmenliği ve İstanbul'da Basma Yazı ve Resimleri Derleme müdürlüğü yaptı (1952 - 1974). Genellikle bibliyografya dalında çalıştı, gazetelerde ve İstanbul Radyosu'nda (1957 - 1960) yeni yayınları tanıttı. Bu tür tanıtmalarından iki yüze yakınını *Edebî Eserler Sözlüğü*'nde (1965) topladı. Bulgarcadan çeviriler yaptı. Öteki kitapları: *Çocuk Şiirleri Antolojisi* (1944), *Bulgar Hikâyeleri Antolojisi* (1967), *Şair ve Yazarların Hayatları* (1963, 2. bas., *Şairler ve Yazarlar* adıyla 1967), *Türk Halkbilgisi ve Halk Edebiyatı Üzerine Seçme Yayınlar Kaynakçası* (1972), *Türk Halk Ozanları ve Destanları Kaynakçası, 1928 - 1973* (1978), *Açıklamalı Atatürk Kaynakçası* (1981). [M]

Türker ACAROĞLU

***ACATAY** (Abdülgafur), türk botanikçisi ve böcekbilimcisi. — 1973'te Orman Fakültesi'ndeki görevinden emekli oldu. Son kitapları: *Orman Koruması* (1966), *Zararlı Orman Böcekleri Teşhis Anahtarı* (1969), *Gül ve Gülyağı* (1969), *Ağaç Yaralarının Tedavisi* (1971), *Türkiye'de Kıl Keçi ve Orman İlişkileri* (Prof. Dr. İlhan Gülen ve Doç. Dr. Refik Baş ile birlikte) [1978]. (M)

***ACCRA** veya **AKRA,** Gana'nın başkenti. — 900 000 nüf. Kent, özellikle onu Afrika'nın siyasal merkezi yapmak isteyen K. Nkrumah zamanında büyük gelişme gösterdi. 1965'te 326 000 olan nüfusu 1980'lerin başında 1 milyona yaklaştı. Afrika'nın önemli siyaset, ticaret ve üniversite kentlerinden biri olan Accra'da bazı sanayi kuruluşları da bulunmaktadır (petrol rafinerisi). [L]

***ACEDABYA** veya **AGEDABYA,** Libya'da kent. — 15 400 nüf. (L)

***ACET** (Erdal), türk yüzücüsü. — 1976'da Manş denizini geçen beşinci türk sporcusu oldu (9 saat 12 dakika). [M]

A Cetveli, bütçe yasalarında ödenek dağılımını gösteren cetvel. (Genel ve katma bütçe yasalarının birinci maddesinde yer alan toplam giderin kuruluşlar itibariyle dağılımı A cetvelinde gösterilir). [M]

***ACHEBE** (Chinua), nijeryalı yazar. — Biafra savaşından sonra yayımladığı öykülerinde (*Girls at War*) [Kızlar Savaşta] (1971) kişilerini acıyla karışık sevimli ve alaycı bir bakışla anlattı, yeni kuşakların geleneksel çilikle çağdaşlık arasındaki bocalamalarını dile getirdi. Ayrıca bir şiir kitabı (*Beware Soul Brother*) [Kardeşim Dikkatli Ol] (1972) ve bir yazarın Afrika'daki işlevini irdeleyen çeşitli denemeler (*Morning Yet on Creation Day*) [Yaradılış Günü'nün Sabahında] (1970) yayımladı. (L)

ACHTERNBUSCH (Herbert), batı almanyalı yazar ve sinemacı (Münih 1939). Yazdığı romanlar (*Gün gelecek*, 1973, *Ölüm saati*, 1978) ve yaptığı filmler (*Selam, Bavyera*, 1978) düşsel bir hava taşıdığı gibi plastik araştırma kaygusu da gösterir. (L)

***ACIGÖL,** Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 22 203 nüf. 12 köy. Bucak merkezi 4 486 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ACIPAYAM,** Denizli ilinde ilçe. — 79 225 nüf., 55 köy. İlçe merkezi 5 755 nüf. (1980). [M]

***ACIPINAR,** Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı bucak. — 10 475 nüf. 15 köy. Bucak merkezi 941 nüf. (1980). [M]

ACKERMANN (Rosemarie), doğu almanyalı kadın atlet (Hoyerswerda 1952). 1976'da olimpiyat şampiyonu, 1977'de de yüksek atlamada 2 metreyi aşan ilk kadın oldu. (L)

ACMAN, Arap* Emirlikleri Federasyonu'nu (*Ek 2*) oluşturan emirliklerden biri. İran körfezinde Dibay'ın kuzeydoğusundadır. 260 km², 36 200 nüf. Başkenti *Acman* (L)

ACP Anlaşmaları, Afrika (A), Karaib (Caraibe) ve Pasifik (P) ülkeleriyle (58 ülke) AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) arasında 1975 Lome* kônferansında (*Ek 2*) yapılan ve 1979'da yenilenen tercihli ticaret anlaşmaları. (L)

***ACRE,** Brezilya'da Amazonas'ın güneybatısında bölge. — 153 000 km², 216 000 nüf. Başta Rio Brancocruzeiro do Sul karayolu olmak üzere, Amazon bölgesini bir baştan bir başa kateden yolların yapımına ağırlık verilmesiyle, kauçuk ticareti gelişti. Yatırım teşvik edilerek, özellikle Sao Paolo'da bölgeye sermaye akımı sağlandı ve büyük sığır çiftlikleri kuruldu. (L)

***ACREMANT** (Germaine), fransız kadın yazarı. — Romanlarında duygusal temaları işledi. Son eserleri: *Chapeaux Gris, chapeaux verts* (Gri Şapkalar, Yeşil Şapkalar) [1970] ve *Un gendarme tombé du Ciel* (Gökten Düşen Jandarma) [1977]. (L)

AÇILAMA i. Yeni k. Sine. Güç bir sahnenin değişik açılardan saptanması (o sahnenin çevrilmesinde işi sağlama bağlamak amacıyla başvurulur). [M]

AÇINLAMA i. Yeni k. Fels. Tanrıca verilen esin: *Açınlama da Tanrı'nın istem ve özünün dile gelmesi olduğu için tek doğru olandır* (Macit Gökberk). [M]

***AÇİEMPONG** (Ignatius Kutu), ganalı asker ve devlet adamı. — (öl. Accra 1979). Millî güvenlik konseyi başkanı olduktan sonra rejimi giderek sertleştirdi, fakat ülkenin ekonomik durumunu iyileştiremedi. 1978'de askerlerin başlıca devlet organlarında seçimle gelenlerin yanında yer almasını öngören bir tasarıyı halkoylamasında güçlükle onaylatabildi. Kendi silah arkadaşlarınca aynı yıl iktidardan uzaklaştırıldı (general William Fred Akuffo başa geçti). Açiempong haziran 1979'da yüzbaşı Jerry Rawlings'in hükümet darbesi sonunda kurşuna dizildi. (L)

AÇİNSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) Şibirya'da, Krasnoyarsk'ın batısında kent. — 117 000 nüf. Linyit ocağı. Alüminyum fabrikası. Çimento. (L)

ADAİR (Paul NEAL, **Red - denir**) amerikalı yangınla mücadele uzmanı (Houston 1915). Petrol ve doğal gaz kuyularında meydana gelen yangın ve püskürmelere karşı mücadelede, söndürme ve yardım işlerinde gösterdiği beceriden dolayı ün kazandı. Bu mesleğe Myron Kinley'in ekibinde başladı ve sonunda «uçan tulumbacı» sanıyla anılır oldu. (L)

ADAK (Fehim) inşaat mühendisi ve siyaset adamı (Mardin 1931). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdi. Mardin'de bayındırlık müdürü (1954 - 1955), Diyarbakır'da Devlet Su İşleri bölge müdürü, merkezde mühendis ve danışman olarak çalıştı. 1973 ve 1977 seçimlerinde Mardin milletvekili seçildi. 1974'de ticaret, 1975 - 1977 arasında bayındırlık ve 1977'de gıda, tarım ve hayvancılık bakanlığı yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'nda feshedilen Millî Selamet Partisi'nin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 Numaralı Askerî Mahkemesi'nde «partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri ve laikliğe aykırı davranışları» gerekçesiyle yargılanarak 2 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı (1983). [M]

ADAKLI, Bingöl ilinde, Kığı ilçesine bağlı bucak. 22 713 nüf. 33 köy. Bucak merkezi 3 919 nüf. (1980). [M]

***ADALAR,** İstanbul ilinde ilçe. — 18 232 nüf. (1980). [M]

***Adalet Bakanlığı.** — Adalet Bakanlığı cumhuriyetin 50. yıldönümünde çıkarılan ve 1974'te 45 000 kadar hükümlünün salıverilmesini öngören af yasasını uzun süre içinde ve kademeli olarak uygulamak zorunda kaldı. Çünkü yasanın yorumu konusunda Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurular değişik zamanlarda sonuçlandı ve iptal kararlarıyla kapsamı genişleyen yasa için yeni uygulamalara gidildi. Af yasasının uygulanmasıyla boşalan cezaevleri, kısa sürede dolmaya başlayınca cezaların infazında yeni çözümlere başvurma zorunluğu doğdu.

Bakanlıkça hazırlanan yeni infaz yasası tasarısı, daha doğrusu 647 sayılı mevcut infaz yasasına eklemeler yapan yasa tasarısı kabul edilerek yürürlüğe girdi (11 haziran 1978). Yeni yasada, artık kapalı cezaevi yapılmaması, açık ve yarı açık cezaevlerinin arttırılması, iyi halli hükümlülerin cezaevlerinde kaldıkları her ay için cezalarından 6 gün indirilmesi öngörüldü. Bu dönemde Türkiye'de 633 cezaevi ve bunlarda 53 000 kadar tutuklu - hükümlü bulunuyordu. 1966 - 1976 dönemindeki on yılda iş hacmi ağır ceza mahkemelerinde yüzde 41,8, toplu basın mahkemelerinde yüzde 227, asliye cezada yüzde 46, asliye hukukta yüzde 42, iş mahkemelerinde yüzde 353, icra işlerinde yüzde 97, savcılıklarda yüzde 34 oranında arttı. Mevcut mahkeme ve personel sayısı gereksinmeyi karşılayamaz oldu. Bu gelişme Yargıtay'ın yükünü de büyük ölçüde çoğalttı. Yargıtay'ın daire ve personel sayısının arttırılması, 1803 sayılı af yasası ve sulh mahkemelerinin görevlerine ilişkin düzenlemeler de sorunu çözümleyemedi. Bunun üzerine Adalet bakanlığı ve Yükse Hakimler kurulunca her mahkemenin bakabileceği yıllık iş sayısı şöyle saptandı: Ağır ceza 250, asliye ceza 500, sulh ceza 1 000, trafik mahkemesi 4 000, sorgu hakimliği 300, ticaret mahkemesi 350, asliye hukuk 750, sulh hukuk 1 200, iş mahkemesi 400 - 700, icra mahkemeleri hukukta 500, cezada 1 000, tapulama mahkemesi 500. Belirtilen dava sayısı yüzde 50'yi aştığı zaman yeni bir mahkeme kurulması gerekmektedir.

12 Eylül'den sonraki dönemde Adalet bakanlığıyla ilgili birtakım yeni yasal ve örgütsel düzenlemeler yapıldı:

a) Adalet Bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkındaki 29 mart 1984 tarih ve 2992 sayılı kanun ve bunda değişiklik yapan kanun hükmünde kararnamelerle bakanlığın görev birimleri şöyle düzenlendi: 1 müsteşar, 4 müsteşar yardımcısı, 5 esas birim (Ceza İşleri; Hukuk İşleri; Ceza ve Tevkif Evleri; Adli Sicil ve İstatistik; Kanunlar genel müdürlükleri), 3 danışma ve denetim birimi (Teftiş kurulu; Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu; Basın ve Halkla İlişkiler müşavirliği), 5 yardımcı birim (Personel Gn. Md.; Eğitim Dairesi; İdarî ve Malî İşler dairesi başkanlıkları; Savunma Sekreterliği, Özel Kalem müdürlüğü).

b) 22 ilde bölge idare ve idare, 33 ilde vergi mahkemesi kuruldu; bunların bina, araç, gereç gereksemeleri karşılandı; yargıç ve öteki personeli atanarak çalışmaları sağlandı (20 temmuz 1982).

Foto. X (MEYDAN)

Kurulu ile Yüksek Savcılar Kurulu kaldırılıp tek bir Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kuruldu.

ç) 2253 sayılı Çocuk Mahkemeleri yasası gereğince beş yıl içinde bütün yurtta çocuk mahkemeleri kuruluncaya kadar adı geçen yasa hükümlerinin 1.6.1982 tarihinden itibaren genel mahkemelerde de uygulanması kabul edildi.

d) 1982 yılı sonuna kadar 23 ve 1983 yılı içinde 36 çeşitli tip cezaevinin hizmete açılması öngörüldü. 89 yargıç, savcı ve cezaevi lojmanı, 7 yerde adalet, 2 yerde eğitim binası yapımı sürdürüldü.

ADALET BAKANLARI

Şevket Kazan (25 ocak 1974), Hayri Mumcuoğlu (16 kasım 1974), İsmail Müftüoğlu (31 mart 1975), Zeyyat Baykara (10 nisan 1977), Selçuk Erverdi (21 haziran 1977), Necmettin Cevheri (21 temmuz 1977), Mehmet Can (5 ocak 1978), Ahmet Ucuzal (25 kasım 1979), Cevdet Menteş (21 eylül 1980), Rıfat Bayazıt (6 şubat 1983), Kâzım Akdoğan (21 mayıs 1983), M. Necat Eldem (13 aralık 1983). [M]

Parti başkanı Demirel AP kongresinde

Adalet Partisi. — 14 ekim 1973 seçimlerinde CHP, Demokratik Parti ve MSP' nin çok sert muhalefetiyle karşılaşan AP, önceki seçime (1965) oranla yarıya yakın oy yitirdi. Geçerli oyların yüzde 29,8'ini alan AP, 149 milletvekilliği kazandı. Senato yenileme seçimlerinde ise yüzde 31 oy oranına karşılık 22 üyelik elde etti. Seçim öncesi aynı illerden 32 senatörü vardı. Ecevit ve Demirel'in hükümet kurma girişimleri sonuç vermeyince kısa süreli CHP-MSP ortaklığı başladı (25 ocak 1974) ve AP ana muhalefet partisi oldu. CHP-MSP koalisyonu 1974 ekiminde sona erdi.

21 ekim 1974'te açılan AP'nin 7. Büyük Kongresi'nde Süleyman Demirel'den başka genel başkanlığa Bitlis'ten Kâmran İnan* *(Ek 2)*, Eskişehir'den Prof. Orhan Oğuz*, Muğla'dan Ünat Demir de adaylıklarını koydular. Seçim sonucu Demirel 1 440 delegeden 1 308'inin oyuyla genel başkanlıkta kaldı. Genel Yönetim Kurulu üyelerinin üçte ikisi değişti. Demirel ve Ecevit'in hükümet kuramayışı (ekim 1974) üzerine bu görev Prof. Sadi Irmak'a verildi. Irmak başkanlığında kurulan partilerüstü hükümet de Meclis'ten güvenoyu alamadı. Altı aydan çok süren bu kararsız durum sırasında siyasal ortamda değişiklikler oldu. CHP'nin erken seçimde direnmesi sonucu, AP'ye yaklaşan öteki partilerin (CGP, MHP, MSP) ile DP'den ayrılan 9 üye ve bağımsızların desteğinle birinci Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti kuruldu (31 mart 1975-21 haziran 1977). I. MC döneminde ortaklar arasında çıkan anlaşmazlıklar AP'yi güç durumlarda bıraktı. MSP ortaklığın sürmesi için bildiriler, muhtıralar yayınlayarak hükümet içindeki anlaşmazlıkları ortaya çıkardı. MSP'li adalet bakanı, başbakanın yeğeni Yahya Demirel'in yolsuzluklarıyla ilgili kovuşturmaya geçildiğini açıkladı. DP'den ayrılıp bağımsız olan (mart 1975) Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy ve arkadaşları yeniden AP'ye döndüler (8 ekim 1976).

21 ekim 1976'da başlayan 8. Büyük Kongre'de Demirel 1 376 delegeden 1 358'inin oyunu alarak yeniden genel başkan seçildi. Eski DP'lilerden yedi kişi Genel İdare Kurulu'na girdi. Bilgiç genel başkan yardımcılığına getirilerek örgütlenme işleriyle görevlendirildi.

1976 sonlarında parti içi anlaşmazlıklar gerginliğe ulaştı. Koalisyonu oluşturan MHP ve MSP'nin tutum ve davranışları AP tabanında tedirginlik yarattı. Millet Meclisi erken seçim kararı alarak (5 nisan 1977), seçim tarihini 5 haziran olarak saptadı. 1977 genel seçimlerinde oyların yüzde 36,87'sini alan AP, 189 milletvekili ve 21 senatörlük kazandı. Aynı seçimde yüzde 41,38 oy alan CHP ise 213 milletvekili çıkardı. Seçim ertesi kurulan Ecevit hükümeti Meclis'ten güvenoyu alamayınca görev Süleyman Demirel'e verildi. Büyük pazarlıklar sonunda kurulan II. MC hükümetinde (21 temmuz 1977 - 5 ocak 1978), MSP'den 8, MHP'den 5 bakanın yer almasından yakınanlar AP'de yeni bir çözülmenin işaretini verdi. Kongre'de okuyamayıp Yankı dergisinde yayınladığı (23 ekim 1977) yazısında Kâmran İnan, parti programının eskidiğini ileri sürdü. Prof. Orhan Oğuz ve İzmir il başkanı Kemal Serdaroğlu AP'den ayrıldı. 7. Büyük Kongre'den sonra genel sekreterliğe getirilen Nuri Bayar* *(Ek 2)* bu görevinden ayrıldı (16 kasım 1977). AP Meclis grubu, hükümeti ve genel başkanı sık sık eleştirmeye başladı. Gittikçe yoğunlaşan eleştiriler, parti içi ve dışı muhalefet sonucu partide çözülmeler başladı. Çoğunluğu AP'den ayrılma on bağımsız milletvekilinin oluşturduğu «müstakil grup», DP ve CGP'yle anlaşan CHP, hükümeti düşürecek gensoruyu Meclis'e verdi (22 aralık 1977). Bu gensoruyla hükümetten düşürülen (31 aralık 1977) AP yeniden ana muhalefet görevine döndü. Bağımsızların desteğiyle kurulan CHP ağırlıklı hükümete karşı sert muhalefet ve engellemelere girişildi. Ecevit'in CHP, bağımsızlar, CGP ve DP ile kurduğu (2 ocak 1978) ortak hükümet Meclis'ten 218'e karşı 229 oyla güvenoyu aldı (17 ocak 1978). Bu dönemde AP, hükümeti güç duruma düşürmek için Meclis başkanlığına verdiği gensoru ve meclis araştırması istemlerini yoğunlaştırdı. 29 eylül 1978'de gerilimli bir ortam içinde başlayan AP'nin 9. Büyük Kongresi'nde Kâmran İnan da genel başkanlığa adaylığını koydu. On bir AP'li senatör kongre başkanlık divanına verdikleri bir önergeyle hükümete ültimatom verilmesini ve AP'nin Meclis'ten çekilmesini istediler. 9. Büyük Kongre'ye katılan 1 550 delegeden 1 439'unun oyuyla Süleyman Demirel yeniden AP Genel Başkanı oldu (23 ekim 1978). AP Temsilciler Meclisi Nahit Menteşe'nin yerine Nuri Bayar'ı genel sekreterliğe seçti. AP'nin meclis içinde ve dışında kıyasıya yürüttüğü muhalefet 1978 sonlarına kadar sürdü. Bu dönemde Kahramanmaraş* olaylarıyla *(Ek 2)* [23-26 aralık 1978] daha da tırmanan terör ve anarşi yüzünden sadece bu kentte 100'den çok kişi öldürüldü. Bakanlar Kurulu 26 aralıktan itibaren 13 ilde sıkıyönetim ilan etti (İstanbul, Ankara, İzmir, Elazığ, Bingöl, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Kars, Kahramanmaraş, Malatya, Sivas, Urfa). AP, Kahramanmaraş, olaylarıyla ilgili bir gensoru önergesini Meclis Başkanlığına verdi ve hükümetin sıkıyönetime karışmamasını önerdi (28 aralık 1978). 1979'un eşiğinde yeniden kabine tartışmaları ve anarşiyi önleme çalışmaları başladı. Yeni yılın iyilikler getirmesini dileyen Demirel'in Kahramanmaraş olaylarına ilişkin gensoru önergesi 210 kabul oyuna karşılık, 226 oyla geri çevrildi (4 ocak 1979). Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'le 2 saat 15 dakika görüşen (8 şubat 1979) AP Genel Başkanı Demirel, Cumhurbaşkanına ayrıca gönderdiği bir mektupla sıkıyönetimin uzatılmasına neden karşı olduğunu açıkladı (21 şubat 1979). Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren* *(Ek 2)*, ordunun çıkar çevrelerine alet edilmemesini istedi (27 şubat 1979).

1979 martında Demirel, muhalefet dozunu artırmaya başladı. AP, dördüncü beş yıllık kalkınma planının hem biçim, hem de esas yönünden Anayasa'ya aykırı düştüğü iddiasıyla, iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu (13 mart 1979). 6 nisan 1979'da Demirel «erken seçim» yapılmasını istedi.

Muhalefetin «güven oylaması» saydığı sıkıyönetim konusundaki tartışmalı, kavgalı meclis toplantısında CHP, CGP, MHP, Milli Birlik ve kontenjan grupları olumlu oy verdi. Sıkıyönetimce İstanbul'da 1 Mayıs gösterileri yasaklanarak olağanüstü güvenlik önlemleri alındı.

AP'nin Cumhurbaşkanı'nın tarafsızlığını yitirdiği kampanyası üzerine Fahri Korutürk, çekilmeye hazır olduğunu bildirdi ve TBMM'den cumhurbaşkanının yansızlığını belirleyecek anayasal değişiklikler için önlem alınmasını istedi.

Millet Meclisi'nde 252 red oyuna karşılık 319 oyla sıkıyönetim 19 ilde iki ay uzatıldı (20 haziran 1979). AP lideri Demirel, Doğu Anadolu'yu kasıp kavuran Apocular'a karşı Cumhurbaşkanı Korutürk' ten önlem istedi (18 ağustos 1979). Doğu Anadolu'da bölücü terör yayıldı. Generaller olayları yerinde izlemek için Güneydoğu Anadolu'ya gitti (21 ağustos 1979). Ağustos sonunda Samsun, Mersin, Artvin, Antalya, Manisa «hassas bölge» ilân edildi; Adana bir numaralı anarşi merkezi oldu.

Eylül 1979 başında önseçim partileri karıştırdı. Bu arada İstanbul sonuçları AP' de karışıklık yarattı. Yurt gezilerinde parti liderleri de saldırıya uğradı. Yasadışı örgütlerin etkinliği, mezhep çatışması, silahlı baskınlar, polisle çatışma ve soygunlar gittikçe hızlandı. Birçok illerde çeşitli fraksiyonlar üstünlük savaşına girişti. 14 ekim 1979'da 29 ilde yapılan milletvekili ara seçimlerini AP büyük farkla kazandı.

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

AP başkanı Demirel partililerle

Konya, Aydın, Edirne, Muğla ve Manisa'daki 5 milletvekilliğinin tamamını elde etti. Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde ise AP 33, CHP 12, MSP 4 ve MHP 1 senatörlük kazandı. Bunun üzerine Demirel, hükümetin çekilmesini istedi.

Cumhurbaşkanı Korutürk AP ve CHP genel başkanlarıyla, hükümet sorununu ayrı ayrı görüştü (19 ekim) ve AP Genel Başkanı Demirel'e yeni hükümeti kurma görevini verdi (24 ekim 1979). Başbakan Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti, TBMM'den 229 oyla güven aldı (25 kasım 1979). 67 ilin valisinden sonra 52 ilin emniyet müdürü değiştirildiği halde, anarşi ve terör olayları yurdun her köşesinde hızlandı. Kahramanmaraş* olaylarının (*Ek 2*) yıldönümünde (24 aralık) yurt çapında direniş düzenleyen TÖB-DER'li 147 öğretmen açığa alındı; bir kısmı gözaltına alınan 208 öğretmen için soruşturma açıldı.

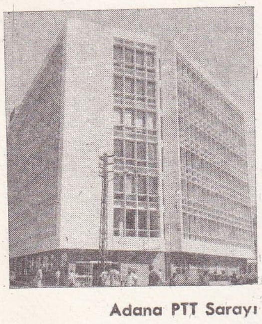

Adana PTT Sarayı

Genelkurmay Başkanı Org. Evren, 1 ocak 1980'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e ülke bütünlüğünün korunmasını isteyen bir uyarı mektubu verdi. Ertesi gün Korutürk Çankaya Köşkü'nde Demirel ile Ecevit'i birlikte kabul ederek mektubu kendilerine iletti. İki büyük parti bir önlem paketi hazırlamaya başladı. AP ile CHP arasında uygun zemin aranmakla birlikte, işbirliği gelişmedi. Başbakan Demirel'le CHP lideri Ecevit arasındaki görüşmede anarşi, ekonomi, dış politika sorunları ele alındı. İki büyük partinin hazırlayacağı anayasa değişikliğinin ortak bir komisyonda ele alınması kararlaştırıldı (13 ocak 1980).

İzmir, Hatay ve İstanbul'da anarşi şiddetlendi. Öte yandan demir-çelik, ulaştırma, tekel, PTT ve yiyecek maddelerinde zam furyası sürdü; devalüasyon hızlandı, piyasa şaşkına döndü. Şubat ayında da fiyatlar sürekli arttı. İzmir'de Tariş'te başlayan (23 ocak) olaylar, şubat ortalarında bir iç savaş durumuna dönüştü.

Başbakan Demirel, sıkıyönetim komutanlarıyla toplantı yaptı (17 şubat 1980). Bakanlar Kurulu İzmir, Antalya, Zonguldak ve İçel'i hassas bölge kapsamına aldı; ayrıca İzmir ve Hatay illeri sıkıyönetime alındı. Ankara, Eskişehir, Silvan, Zile, Urfa, Gaziantep, Tarsus, Adana, Konya ve Çorum'da olaylar yatışmadı. Adana (27 şubat) ve İstanbul'da ikişer er (5 mart), Diyarbakır'da bir üsteğmen (20 mart) şehit edildi.

Cumhurbaşkanlığı seçimi için toplanan TBMM'de aday bulunamadı (22 mart 1980). Görevi sona eren Cumhurbaşkanı Korutürk, Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanı ve Silahlı Kuvvetler komutanlarına hitaben bir mesaj yayınlayarak (4 nisan 1980) millete veda etti (6 nisan 1980). Görevi Senato Başkanı İhsan Sabri Çağlayangil vekâleten devraldı. Cumhurbaşkanlığı seçimi için 25 martta başlayan ve 4 haziranda yapılan 90 ve 91. seçim turları da sonuçsuz kaldı. AP hükümetinin ilk 5 aylık yönetiminde 79'u güvenlik görevlisi olmak üzere 1 410 kişi öldürüldü. AP hükümeti altı ayda sekizinci devalüasyonu yaptı (bir dolar 78, bir mark 43 lira oldu, 9 haziran 1980).

Terör olayları haziran ayında da tırmanarak sürdü. Eski başbakanlardn Prof. Nihat Erim Dragos'ta (19 temmuz), Maden-İş sendikası genel başkanı Kemal Türkler evinin önünde öldürüldü (22 temmuz 1980). Çorum ateşe verildi. Ölü sayısı 26'ya çıktı (10 temmuz 1980). Muhalefetin AP hükümetini düşürmek için meclise verdiği gensoru 214'e karşı 227 oyla geri çevrildi. Cumhurbaşkanlığı sorununun çözümü için İ. S. Çağlayangil'in AP ve CHP liderlerini Çankaya Köşkü'nde buluşturması da sonuç vermedi (9, 11 temmuz 1980). AP lideri ve başbakan Demirel, parti başkanlarına gönderdiği mektupla «olağanüstü hal» yasasının çıkmasını istedi (21 temmuz). AP ve CHP genel başkanları beş anarşi yasasında anlaştı (24 temmuz 1980) ve Meclis Başkanı Cahit Karakaş* (*Ek 2*) yasaları meclise sevketti. Sıkıyönetim 20 ilde iki ay daha uzatıldı (18 ağustos 1980). Ağustos ayında da örgütsel cinayetler, bir günde tüm yurtta 18-20 can alarak sürdü. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren 30 Ağustos Zafer Bayramı üzerine yayınladığı mesajında «sıkıyönetim bir an önce kalkmalı» dedi ve meclislerin çalışmamasından ulusun acı duyduğunu belirtti.

Millet Meclisi'ndeki gensoru oylamasında AP'li Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen'i 231 oyla düşüren (5 eylül) CHP ve MSP «Partilerüstü Hükümet» formülünde birleşti (6 eylül 1980).

Eylül başlarında da Bursa, Gaziantep, Antakya, İzmir, Konya, Malatya, Adana, Fatsa, Ardahan, Malatya'da terör olayları etkinliğini sürdürdü.

İç savaş eşiğine getiren bu olayları ve ülkeye yarar sağlamayan partizan çekişmeleri önlemek amacıyla Silahlı Kuvvetler 12 Eylül* 1980'de (*Ek 2*) Türkiye'de yönetime el koydu. Hükümet ve parlamento feshedildi; siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren'in başkanlığında Kara, Hava, Deniz Kuvvetleri ve Jandarma Genel komutanından oluşan Milli Güvenlik Konseyi kuruldu. AP genel başkanı Süleyman Demirel ve öteki partilerin genel başkanları gözetim altına alındı. MGK kararıyla parti faaliyetleri durduruldu (28 ekim 1980). 16 ekim 1981 gün ve 2533 sayılı yasayla öteki siyasal partilerle birlikte AP de feshedildi. (M)

Adam Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş., telif ve çeviri edebi eserler yayımlayan özel yayın kuruluşu. İstanbul'da 1981'de Nazar Büyüm tarafından kuruldu. Şiir, roman, öykü, deneme, inceleme, anı, oyun, gezi yazısı gibi dizilerde birkaç yıl içinde pek çok sayıda yerli ve yabancı eseri, kaliteli düzeyde yayımlamayı başaran kuruluş, 1983'te ***Walt Disney - Bilgi Dünyası-na Yolculuk*** adıyla tamamı 10 cilt olacak bir çocuk ve gençlik ansiklopedisinin yayımına başladı. (M)

***ADAMAVA,** Kamerun'da il. — 238 000 nüf. (L)

ADAMS (Carolyn), amerikalı kadın dansçı (New York 1943). Her sanatçıda bulunmayan üstün yeteneği, çarpıcı kişiliği ve teknik nitelikleriyle başarıya ulaştı. Paul Taylor Dance Company'de yer alarak (1965) «Taylor Stili»nin en iyi yorumcusu oldu. ***Post Meridian*** (Öğleden Sonra) [1966], ***Orbs*** (Küreler) [1966], ***Public Domain*** (Genel Alan) [1967], ***Private Domain*** (Özel Alan) [1969], ***Big Bertha*** (Koca Bertha) [1971], ***American Genesis*** (Amerika'nın Yaratılışı) [1973] gibi balelerde oynadı. (L)

***ADAMS** (Ansel), amerikalı fotoğrafçı. — (öl. California 1984). [M]

***ADANA** (01), Akdeniz bölgesinde Çukurova'nın kuzey kesiminde il ve kent. —

● *Nüfus*, Adana nüfusu hızla artan illerden biridir; 1980'de 1 485 743'e ulaşan nüfusu (km²'ye 86 kişi) ve yüzde 3,5'u bulan nüfus artışı hızıyla, Türkiye genel nüfus artışının üstüne çıkarak Türkiye'nin dördüncü büyük ili durumunu korudu. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 574 515; köy sayısı 739 olarak saptandı. Dağlık yörelerdeki ilçelerde fazla artış görülmemekle birlikte, başta merkez ilçe olmak üzere Kadirli, Osmaniye, Kozan, Ceyhan ve Karataş ilçelerinde hızlı bir nüfus artışı görüldü.

1980 nüfus sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 665 732 (il merkezi Adana 574 515), Ceyhan 145 194 (merkez 57 307), Kozan 130 800 (merkez 42 462), Osmaniye 127 958 (merkez 84 212), Kadirli 99 517 (merkez 40 643), Karataş 66 640 (merkez 5 695), Düziçi 62 860 (merkez 16 614), Karaisalı 54 694 (merkez 40 643), Bahçe 26 176 (merkez (12 366), Feke 24 487 (merkez 4 932), Tufanbeyli 23 862 (merkez 5 044), Saimbeyli 20 406 (merkez 4 061), Yumurtalık 19 701 (merkez 2 444), Pozantı 17 716 (merkez 6 453); toplam kent nüfusu 842 845, toplam köy nüfusu 642 898. Köy sayısı 739.

Nüfus artışında, Çukurova'da yaygınlaşmış olan pamuk, turunçgiller ekimi ve seracılığın yanısıra, sanayinin gelişmesi önemli rol oynadı ve bu hızlı gelişme sonucu Adana, çevresindeki pek çok ili etkileyen bir merkez durumuna geldi. Devlet Planlama Teşkilatı'nca 1973-1976 arasında yapılan «yerleşme merkezlerinin kademelenmesi» araştırmasına göre Adana, dört ulusal merkezden biridir. Doğu Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin ticaret ve kültür merkezi olan Adana, İçel, Hatay illerinin tümüyle, Konya, Niğde, Kayseri, Kahramanmaraş, Malatya, Elazığ, Diyarbakır, Bingöl, Muş ve Siirt'in bazı ilçelerini etkileyecek duruma geldi. Güneydoğu Anadolu'da Aşağı Fırat ve Dicle sulama projesinin gerçekleşmesi halinde Adana'nın bu bölgeye en yakın büyük merkezlerden biri haline gelecek Gaziantep'i de etkileyerek mal ve hizmet üretimi bakımından güçlendireceği umulmaktadır. Buna karşılık Mersin limanından yapılan ticaretin gelişmesi, İskenderun demir çelik tesisleri kapasitesinin artırılması, Mersin'i Irak'a bağlayan karayolu standardının yükseltilmesi ve bu yoldaki trafiğin yoğunlaşması da Adana'yı güçlendirecektir.

● *Sanayi*. 1970'li yıllarda Adana ilinde en büyük gelişme, sanayi ve ticaret alanında görüldü. Devlet sektörünün yanısıra, özel sektörün ağırlığını taşıyan ve pamuk üretimine dayalı olarak gelişen dokuma sanayii yörenin yaşamındaki ağırlığını, korurken, besin, içki, tütün, mobilya, kimya, madeni eşya, makina gibi sanayi dalları hızla gelişti. 1978'de Adana, katma değerin Türkiye çapında beşte birini gerçekleştirdi. Aynı yıl ilin, yalnız kimya sanayiinde gerek katma değer, gerek yatırım içindeki payı yüzde 18,4'ü buldu.

● *Enerji*. Adana'da geçmiş yıllarda yapımı tamamlanıp üretime geçmiş olan Seyhan barajı ve hidroelektrik santralıyla, Kesiksuyu ve Kilgen sulama barajları, Yüreğir ve Kadıncık hidroelektrik santralları, yörenin sulama ve elektrik enerjisi gereksinimini az ölçüde karşılayabiliyordu. Gelişen sanayi ve makineleşen tarımda, suya ve elektrik enerjisine duyulan gereksinim karşısında yeni baraj ve santralların yapımına başlandı ve tamamlanma çalışmalarına hız verildi. 1980'li yıllarda bitirile-

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

rek üretime geçecek olan barajlar şunlardı: Berdan barajı (sulama+içme suyu+taşkın önleme), göl alanı 6,70 km²; Ceyhan ırmağı üzerinde Aslantaş barajı ve hidroelektrik santralı (sulama+taşkın koruma+elektrik), göl alanı 49 km², güç 138 MW, yıllık üretim 605 milyon kWsaat; Seyhan üzerinde Çatalan barajı ve hidroelektrik santralı (sulama+taşkın koruma+elektrik), göl alanı 880 km², güç 150 MW; Kalecik barajı, göl alanı 1,54 km², sulama alanı 19 157 ha.

● *Sağlık.* Cumhuriyetin ilk yıllarında Adana nüfusunun üçte biri sıtmalıydı. 1940'larda ivme kazanan sıtma savaşı sayesinde yirmi yıl içinde Adana'da sıtmalı sayısı çok azaldı. Fakat 1970'li yıllarda tüm ülkede olduğu gibi Adana'da da sıtma savaşının duraklaması ve sağlık hizmetlerinin yetersizliği, sıtma olaylarının yeniden artmasına yol açtı. 1981'de Adana'da 20 000 dolayında sıtmalı bulunduğu resmi makamlarca açıklandı ve sıtma savaşına yeniden hız verildi.

1980'de Adana'da sağlık kurum ve personeli sayısı şöyleydi: 15 kamusal hastane (2 158 yatak), 7 özel hastane (165 yatak); 6 sağlık merkezi; 405 uzman, 372 pratisyen hekim, 158 diş hekimi, 666 hemşire, 183 sağlık teknisyeni, 561 ebe.

● *Ulaşım.* Karayolları açısından iyi donanmış bir il olan Adana'nın 1980 yılında 739 köyünden 721'i yola kavuşmuştu. 1980 öncesinde Pozantı-Adana karayolunun gidiş ve gelişli otoyol olması planlandı ve otoyolun Tarsus kuzeyindeki ilk 30 kilometresi 1981'de işletmeye açıldı. Mersin-Adana ve Adana-Ceyhan arasındaki gidiş-gelişli ve refüjlü 50 m genişliğinde bir otoyol projesinin Mersin-Adana bölümü tamamlandı.

● *Tarım.* 1980 rakamlarına göre Adana ilinde başlıca tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyledir: Buğday 766 161 t, arpa 30 960 t, mahlut 12 665 t, mısır 9 490 t, pirinç 7 199 t, baklagiller 5 299 t, pamuk (saf) 117 600 t, çiğit 188 160 t, yerfıstığı 10 106 t, patates 28 802 t, elma 11 020 t, armut 8 126 t, zeytin 11 286 t, portakal 94 399 t, mandalina 8 865 t, limon 7 456 t, turunç 4 689 t, karpuz 324 350 t, hıyar 27 862 t, patlıcan 49 735 t, domates 63 060 t, biber (dolmalık) 13 453 t.

Eti, sütü ya da gücü için beslenen hayvanların sayısı da 1980'de şöyleydi: Koyun 357 460, kılkeçisi 559 170, sığır 298 451, manda 4 672, at 14 200, eşek 25 750.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Çukurova Üniversitesi yeniden düzenlendi. 6 fakülte (tıp, ziraat, fen ve edebiyat, eğitim, iktisadî ve ticari ilimler, mühendislik ve mimarlık), Adana, İçel ve Hatay'da bulunan 9 yüksekokul ve 3 enstitü üniversite bünyesinde bir araya getirildi. Çukurova Üniversitesi'ne bağlı Yabancı Diller Yüksekokulu kaldırıldı. 1980'de Adana ilinde 136'sı kentlerde, 936'sı kırsal kesimde olmak üzere toplam 1 072 ilkokul (205 148 öğrenci, 6 554 öğretmen), 98 ortaokul (47 200 öğrenci, 1 125 öğretmen), 34 lise (24 137 öğrenci, 1 037 öğretmen) bulunuyordu. (M)

***Adana Demirspor Kulübü.** — 1982-1983 futbol sezonunda birinci ligde oynadı. Atletizm, boks, yüzme, bisiklet, halter, basketbol-voleybol, güreş spor dallarında faaliyet gösterdi. (M)

***Adanaspor Kulübü.** — 1976-1983'te birinci ligde oynadı. 1976-1978 ve 1981'de ligin ilk dört takımı arasında yer alarak, UEFA kupasında Türkiye'yi temsil etti. Yüzme dalında da faaliyet gösterdi. (M)

***ADAPAZARI**, Sakarya ilinin merkezi. — 130 977 nüf. (1980). [L]

***ADASAL** (Rasim), türk hekimi. — (öl. İzmir 1983). Yeni kitapları: *Normal ve Anormal Cinsiyet ve Evlilik* (1975), *Ruh Hastalıkları* (1976), *Normal ve Anormal Açıdan Psikososyal Yönleriyle Kişilik ve Karakter Portreleri* (1979), *Yeryüzü Tanrıları; Liderler, Komutanlar ve Kahramanlar Psikolojisi* (1979). [M]

***ADDİS-ABEBA**, Etyopya'nın başkenti. — 1 200 000 nüf. Afrika Birliği Örgütü' nün yanısıra Birleşmiş Milletler Afrika Ekonomik Komisyonu da burada açıldı. Küçük çapta sanayi üretimi (dokuma, ayakkabı, besin, çimento, inşaat malzemesi, bira, lastik ve ilaç) ve sayısız atelye bulunmasına rağmen kent yönetim, kültür (üniversite) ve ticaret alanında ağırlığını korumaktadır. (L)

ADELAİDE, Avustralya'da kent. Güney Avustralya eyaletinin başkenti 923 000 nüf. 1836-1837 yıllarında, denizden 12 km içerde «South Australian Association»a (Güney Avustralya Birliği) bağlı protestanlarca kuruldu. Kentin ilk çekirdeği ve şimdiki ticari merkezi Torrens ırmağının ikiye böldüğü parklarla çevrilidir. Yerleşim bölgeleri, kıyıda Saint Vincent koyuna, içeri kısımlarda ise Lofty tepesine doğru yayılır. Sanayi (petrol rafinerisi, otomobil yapımı) özellikle Port Adelaide çevresindedir. (L)

***ADEM** (El-), Libya'da yer. — Bölgedeki ingiliz hava üssü (1953-1970) ingilizlerce boşaltıldıktan sonra 1979'da Sovyetler Birliği'nin yardımıyla Libya'nın havacılık eğitim merkezi ve deposu haline geldi. (L)

***ADEN**, Yemen Demokratik Cumhuriyeti' nin başkenti. — 280 000 nüfus. Aden körfezinde, Hindistan ve Güney Asya yolu üzerindeki stratejik konumu, kentin sınai önemini artırdı. Petrol sanayii ve kabotaj ticareti gelişti. 1967'de ingilizler kenti boşalttıktan ve 1968'de Güney Yemen Federasyonu kurulduktan sonra, Aden, Sovyetler Birliği'nin kurup geliştirdiği bir deniz üssü haline geldi. (L)

ADENOZİN, i. (fr. adénosine). Org. kim. ve Biyokim. Adenin ile D - riboz'un yoğunlaşması sonucunda elde edilen pürik nükleozit. Formülü: $C_{10} H_{13} N_5 O_4$. Fosforik asit ile birleşince adenilik asit (A. M.P.) verir.

— ANSİKL. Karbon 5 atomuna dayalı adenozinin monofosforik (A.M.P.), difosforik (A.D.P.) ve trifosforik (A.T.P) ester tuzları biyokimyasal enerjinin taşınmasında ve aktarılmasında önemli rol oynar. Ayrıca, adenozinin ribozlu parçaları ile başka nükleozitlerin karbon 3 ve karbon 5 atomlarına dayalı fosfat bağlarının birleşmesi nükleik asitleri oluşturur. Adenozinin CH_2-OH- dizisi, -CH_2-O-PO_3 ile yer değiştirirse adenozinmonofosfat (A.M.P.), -CH_2-O-P_2O_6 ile yer değiştirirse adenozindifosfat (A.D.P.), -CH_2-O-P_3O_9 ile yer değiştirirse adenozintrifosfat (A.T.P.) meydana gelir. (L)

ADENOZİNDİFOSFORİK, sıf. (fr. adénosine - diphosphorique). Biyokim. Adenozin ve iki fosforik asit molekülünden oluşan nükleotide denir. Kısaltması A.D.P. (L)

ADENOZİNTRİFOSFAT, i. (fr. adénosine - triphosphate). Biyokim. Adenozintrifosforik asitin esteri. A.T.P. olarak kısaltılır. (L)

ADENOZİNTRİFOSFATAZ, i. (fr. adénosine triphosphatase veya AT.P. ase), adenozintrifosforik asitin, adenozindifosforik asit ve fosforik asit içinde hidrolize uğraması esnasında katalizör görevi yapan enzim. (L)

ADENOVİROZ, i. (fr. adénovirose). Bir adenovirüsten ileri gelen ve öncelikle solunum yollarını etkileyen hastalık (trakeobronşit, bronkopnöpati).

— ANSİKL. Adenoviroz bazen iveğen farenjit, konjonktivit ve mesenterik adenite de yol açar. Genellikle tehlikesiz bir hastalıktır ama yenidoğanda ya da bağışıklığını yitirmiş kişilerde ciddi boyutlara varabilir. (L)

ADENOVİRÜS, i. (fr. adénovirus). İnsanda, solunum yolları hastalıklarına yol açan virüs. Deney hayvanları üzerinde yapılan çalışmalar, adenovirüsün kanser yapıcı bir nitelik taşıdığını gösterdi. (L)

Adıgüzel Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Denizli ilinde, Büyük Menderes ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1986'da bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanısıra sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 460 m; talvegden yüksekliği 134 m; barajın normal su kotu 430 m; normal su kotunda su depolama hacmi 1,1 milyar m³; göl alanı 24,50 km²; sulama alanı 80 881 ha; taşkından koruma alanı 35 000 ha'dır. 84 MW gücünde olan hidroelektrik santralı yılda 280 milyon kW saat elektrik enerjisi üretecektir. (M)

ADIL, i. Dilb. Yeni k. Kişi, özlük, soru ve belirsizlik kavramı taşıyan varlıkların yerini tutan, ad yerine kullanılabilen kelime. *Eşanl* ZAMİR. (M)

***ADIYAMAN** (02), Güneydoğu Anadolu' da il ve kent. — Doğal ve ekonomik koşulların elverişsizliği ve il dışına göçler nedeniyle Adıyaman ilinde nüfus artışı Türkiye ortalamasının altına düştü. İl nüfusu beş yıl içinde ancak 20 000 artarak 1980'de 367 595 oldu. Aynı süre içinde il

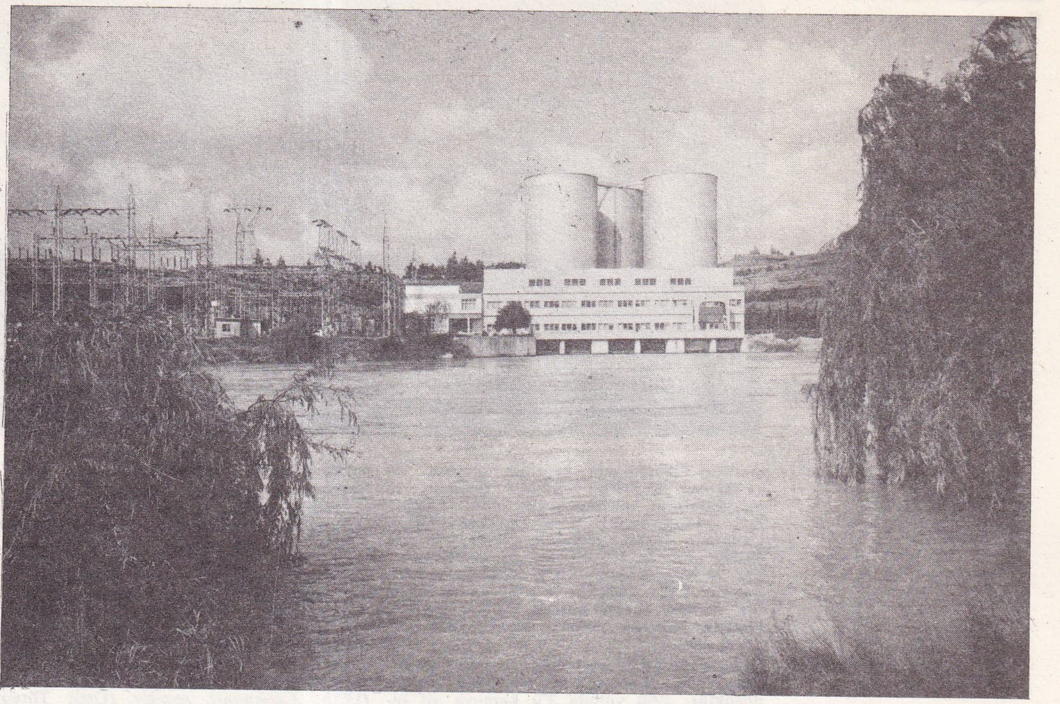

ADANA'da Seyhan Barajı ve Hidroelektrik Santralı

Foto. X (MEYDAN)

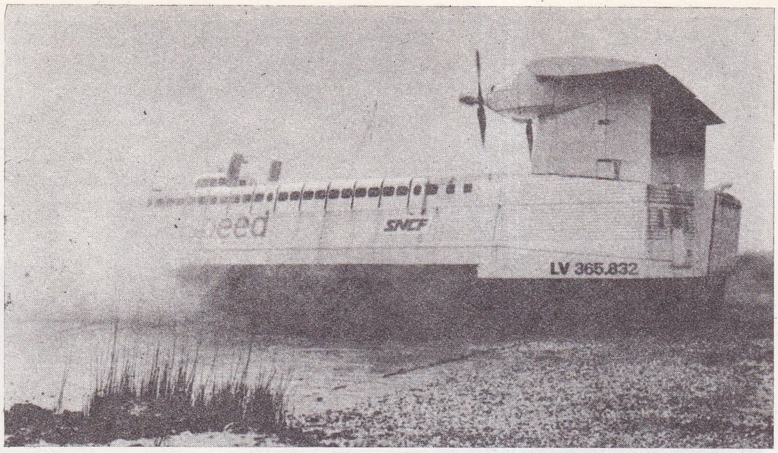

AEROGLISÖR
(fransız N. 500)

merkezi Adıyaman kentinin nüfusu da 43 782'den 53 219'a yükseldi. İlçelerin ve merkezlerinin nüfusu şöyle oldu: Merkez ilçe 115 262, Besni 72 963 (merkez 15 833), Çelikhan 18 391 (merkez 5 229), Gerger 30 380 (merkez 3 704), Gölbaşı 45 546 (merkez 20 390), Kâhta 75 079 (merkez 16 397), Samsat 9 974 (merkez 2 214). İlçelerin ve ilin merkez (kent) nüfusu toplam 116 986, köylerin toplam nüfusu 250.609, ilin köy sayısı 346.

Adıyaman ilinde sanayinin öteden beri olduğu gibi ekonomideki payı son derece düşüktür. 1980 yılında 3'ü kamuya ait olmak üzere 4 fabrika vardı. Bunlardan Sümerbank Adıyaman Pamuklu Dokuma fabrikasına 1981 yılında 10 milyon iğ kapasiteli bir trikotaj bölümü eklendi. Adıyaman çimento fabrikası 1982'de faaliyete geçti. Yem fabrikasıysa yapım halindeydi.

Adıyaman'da sağlık kurum ve personel sayısı 1980'de şu durumdaydı: 5 kamusal hastane (235 yatak), 3 sağlık merkezi, 28 sağlık ocağı, 54 sağlık evi; 7 uzman hekim, 27 pratisyen hekim, 7 dişhekimi, 96 hemşire, 60 sağlık teknisyeni, 116 ebe.

Son yıllardaki gelişmeler sonucu ildeki okul ve öğrenci sayısında da artışlar oldu. 1980'de ilde 28'i kentlerde, 484'ü kırsal kesimde olmak üzere toplam 512 ilkokul (52 085 öğrenci, 178 öğretmen), 31 ortaokul (5 822 öğrenci, 170 öğretmen), 7 lise (2 362 öğrenci, 114 öğretmen), 2 endüstri meslek lisesi, 2 kız meslek lisesi, 1 ticaret lisesi, 4 imamhatip lisesi bulunuyordu.

1980 yılında Adıyaman ilinde başlıca ürünlerin üretim miktarı da şöyleydi: buğday 75 000 t, arpa 41 000 t, baklagiller 5 500 t, tütün 7 650 t.

Güneydoğu Anadolu projesi adıyla anılan ve Fırat ırmağı üzerinde bir dizi baraj yapılmasını öngören geniş kapsamlı projenin Adıyaman-Kâhta bölümü gerçekleştiği zaman Adıyaman'ın tarımsal çehresi de değişecek, sulama alanları büyük ölçüde artacaktır. (M)

***ADİGELER özerk bölgesi,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya Federe SSC) özerk bölge. — 7 600 km², 406 000 nüf., başkent *Maykop.* Kereste ve besin sanayii. (L)

***ADİLCEVAZ,** Bitlis ilinde ilçe. — 23 483 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 10 342 nüf. (1980). [M]

***Adli Tıp Kurumu.** — 1982 yılında 2659 sayılı yasa ile Adli Tıp Kurumu yeniden düzenlendi. Gene Adalet Bakanlığı'na bağlı olan kurum, 7 birim (başkanlık, başkanlar kurulu, genel kurul, ihtisas kurulları, ihtisas daireleri, grup başkanlığı, şube müdürlükleri) ve 5 ihtisas kurulu ve 6 ihtisas dairesi (morg, gözlem, kimyasal tahliller, biyoloji, fizik incelemeler, trafik) olarak düzenlendi. Yeni düzenlemeye göre Adli Tıp Kurumu başkanı, başkan yardımcısı, ihtisas kurulu başkanları ve üyeleri adalet bakanının inhası üzerine, uzman kişiler veya ilgili fakülte öğretim üyeleri arasından üçlü kararnameyle; ihtisas daire başkanları, şube müdürleri ve tüm diğer uzmanlar Adalet Bakanlığı'nca, bunlar dışında kalan personel kurum başkanlığınca atanır. (M)

ADRET (Françoise), fransız koreografı (Versailles 1920). Zagreb, Varşova ve Johannesburg operalarında bale öğretmeni, Amsterdam Operası'nda yöntecí olarak görev yaptı. 1967'de Amiens'de, 1972'de Nancy'de Balet Théatre'da koreograf olarak çalıştı. Grubun adı 1978'de *Ballet Théâtre Français* (Fransız Bale Tiyatrosu) olarak değişti. Eserleri: *Apollon Musagète* (Musaları Yöneten Apollon) [1951], *Rêve de Véronique* (Véronique'in Düşü) [1954], *Aquathème* (Su Temaları) [1968], *Requieme* (1970), *Cérémonie secrète* (Gizli Tören) [1975].

1980'den beri Lyon Operası bale bölümünü yönetmektedir. (L)

***ADRİAN** (sir Edgar Douglas), ingiliz fizyoloğu. — (öl. Cambridge 1977). [L]

***Aeroflot,** sovyet hava taşımacılığı şirketi. — Faaliyetinin büyük bölümünü iç hatlarda sürdürdü. Batı Avrupa başkentleri, Montreal, New York, Küba ile bazı Afrika ve Uzakdoğu kentlerine de yeni hatlar açtı. (L)

***AEROGLİSÖR.** — 1970'lerde dünyanın en büyük aeroglisörü olan fransız *Mühendis - Jean - Bertin N. 500 aeroglisörü* 1976'da hizmete girdi. Uzunluğu 50 m, genişliği 23 m, yüksekliği 17 m, uskurlarının (3 uskur) çapı 6,40 m olan bu aeroglisör, her biri 3 200 beygir gücünde üç gaz türbini ile çalışmaktadır. Aynı tipte iki türbin de iki büyük hava pervanesini çalıştırır; pervaneler teknenin altında bulunan her biri 4 m çapındaki 46 esnek etekle korunan hava yastığını besler ve ağırlığı 250 tonu bulan tekneyi suda yükseltir. *N. 500* sakin havada saatte 130 km hız yapabilir. Dalga çukurluğunun uzunluğu 2,50 m'yi aşmayan çırpıntılı sularda hızı saatte 90 km'dir. İki köprüsü bulunan tekne taşıyabileceği yük sınırları içinde (105 tona kadar) 400 yolcu, 65 otomobil, 5 otobüs, 2 büyük kamyon taşıyabilir. (L)

AET, Bk. **Avrupa Ekonomik Topluluğu.**

***AF,** i. — Temmuz 1974'te, mahkûmlarca daha birkaç yıl önceden «50. yıl affı» diye ad konulan geniş kapsamlı bir af gerçekleşti.

1974 başlarında kurulan CHP-MSP koalisyon hükümeti, her iki partinin hukukçularından oluşan bir kurulu, af yasasının hazırlıklarıyla görevlendirdi. Bu kurul zaman zaman CHP'liler ve MSP'liler diye ikiye bölünerek, zaman zaman da bölünmeden toplantılar yapıyor, yasa tasarısını geliştirmeye ve ortak bir görüşe varmaya çalışıyordu. Kurulun karşılaştığı en önemli güçlük, Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinden hüküm giymiş olanların af kapsamına alınıp alınmayacağı konusunda ortaya çıktı.

Muhalefet partileri (AP, DP, CGP ve MHP) bu tür suçluların affedilmemesi yolunda kampanya açtılar. Bir grup MSP milletvekilinin de, bu konuda muhalefetle aynı görüşte olduğu biliniyordu. Gene de CHP - MSP ortaklığı ,sonunda 141. ve 142. madde mahkûmlarının da af kapsamına alınmasını karara bağladı.

Tamamlanıp Meclis'e sunulan tasarıda tüm hapis cezalarında 12 yıllık genel bir indirim yapılması, idam cezalarının müebbet hapse çevrilmesi, müebbet hapislerin 24 yıla indirilmesi, kimi cezalarda indirimin 5 yıl olması, kimi cezalarınsa af dışı bırakılması öngörülüyordu.

1974 martı başında Meclis başkanlığına sunulan tasarı, önce Adalet Komisyonu'nda görüşüldü. Daha bu aşamada, MSP'lilerden belli bir grubun 141. ve 142. maddelerle ilgili bölüme karşı çıkacağı tahmin ediliyordu. Millet Meclisi genel kurulu, tasarıyı 28 martta ele aldı. Mecliste elektrikli bir hava vardı. Nitekim, 3 nisanda 141. ve 142. madde suçlularıyla ilgili 5. madde görüşülürken AP'liler ve CHP'liler kavgaya tutuştular, muhalefet partileri tümüyle meclisi terk etti.

Tasarı 10 nisanda oylandı, 185'e karşı 207 oyla kabul edildi. MSP'den 17 kişi oylamaya katılmadı.

Kabul edilen tasarı Senato'ya gönderildi; 17 nisanda Senato Adalet Komisyonu'nda görüşülmeye başlandı. Senato Anayasa ve Adalet Komisyonu, tasarıyı geniş ölçüde değiştirip 141. ve 142. madde suçlarını af dışı bırakarak Senato genel kuruluna gönderdi.

CHP ve MSP, Senato'da azınlıkta olduğundan değiştirilmiş metin, muhalefetin oylarıyla kabul edildi.

Üzerinde değişiklik yapıldığından Millet Meclisi'ne geri gönderilen tasarıya Meclis Adalet Komisyonu, 141. ve 142. maddelerle ilgili hükümleri yeniden ekledi.

Meclis genel kuruluna sunulan tasarı, kavgalı bir oturumda ilk biçimiyle kabul edildi. Bunun üzerine yasa gereği, milletvekillerinden ve senatörlerden oluşan bir karma komisyon kuruldu. Bu komisyonda muhalefet çoğunlukta olduğundan, kabul edilen metin Senato'dan geçen metin oldu.

Şimdi, üç değişik metnin Millet Meclisi genel kurulunda oylanması, ilkin karma komisyonun kabul ettiği metnin oya sunulması gerekiyordu. Ama, 15 mayısta 214'e karşı 221 oyla karma komisyon metni kabul edilince öteki metinlerin oylanmasına gerek kalmadı. 20 MSP'li bu metnin lehinde oy kullanmıştı. 1803 sayılı af yasası, 18 mayıs 1974 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.

Bunun üzerine bir grup CHP milletvekili, 141. ve 142. maddelerle ilgili 5. maddenin yürürlükten kaldırılması için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. 2 temmuz 1974'te Anayasa Mahkemesi, CHP'lilerin başvurusunu 4'e karşı 11 oyla kabul etti. Böylece 141. ve 142. madde suçluları da af kapsamına girdi. Anayasa Mahkemesi'nin kararından 4 000 siyasal hükümlü ve tutuklu yararlandı.

1803 sayılı Af Kanunu'nun belli başlı hükümleri ve özellikleri

● Yüksek Adalet Divanı'nca mahkûm edilenler, 15 yaşını doldurmamış veya suçu işlediği sırada şuurlarını kaybetmiş olanlarla, akıl hastaları, suçun niteliği ve ceza tutarı ne olursa olsun affedildiler.

● Suçun niteliği ne olursa olsun tüm ölüm cezaları 30 yıla, müebbet hapis cezaları 24 yıla indirildi.

● 12 yıla veya daha azına mahkûm olanlarla, haklarında bu sınırlar içinde tahkikat yapılanların tüm suç ve cezaları, 12 yıldan fazla hüküm giymiş olanların cezaların 12 yılı affedildi.

● TCK'nun 127-133, 135/3, 136-139, 146/3, 148, 149/3, 150, 152, 156, 157, 168, 171, 172 ve 384. maddeleriyle Askerî Ceza Kanunu'nun 5,56 ve 59. maddelerinde yazılı suçlardan dolayı 5 yıl veya daha az cezaya mahkûm olanların cezaları affedildi, bu suçlardan dolayı 5 yıldan fazla hüküm giyenlerin cezasından 5 yıl indirildi.

● TCK'nun 202-210, 212-219, 403, 404/1, 406, 407, 414/1, 416/2-3, 491-493, 495 - 500, 503 ve 510. maddeleriyle Askeri Ceza Kanunu'nun 121 ve 132. maddelerinde gösterilen suçları işleyenlerin cezaları devlet

Foto. Sedam (LAROUSSE)

zararı önceden ödenmek şartıyla affedildi.
- Kaçakçılıktan hüküm giymiş olanların 5 yılı affedildi.
- Suçu işlediği tarihte 15 yaşını bitirmiş ve 18 yaşını doldurmamış olanların 18 yıldan az olan cezaları affedildi, 18 yıldan fazla olanlardan da 18 yıl indirildi .
- Tüm vergi ve sigorta primi ve zamları, asıllarının 8 ay içinde ödenmesi şartıyla affedildi.
- TCK'nun 141, 142, 146, 149, 414/2, 416/1 ve As. C.K.'nun 148/B maddelerinde yazılı suçlar (siyasî suçlar) ile 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nda yazılı ve Gomel adıyla anılan davayla ilgili suç, af kapsamı dışında bırakıldı (Anayasa Mahkemesi'nce 2/7/1974 tarihinde verilen iptal kararıyla bunlar da sonradan aftan yararlandılar). [M]

AFANASSIEFF (Jean), fransız dağcısı (Paris 1953). Kuşağının en iyi dağcılarından biri olarak, çoğunlukla tek başına ve rekor sürelerde yaptığı tırmanışlarla ün kazandı. Walker doruğuna 10 saat 20 dakikada, Grandes Jorasse'da Croz doruğuna tek başına tırmandı. 1975'te Kerguelen'e ve 1978'de Everest'e yapılan keşif yolculuklarına katıldı. (L)

AFGANİ (Ali Muhammed), iranlı yazar (Kermanşah 1925). Subayken ordudan ayrılmak zorunda kaldı. Bir ticari kuruluşta görev aldı. 1961'de yayımlanan *Ahu Hanımın Kocası* adlı romanıyla üne kavuştu. Eserde kermanşahlı bir küçük burjuva ailesinin günlük yaşamını dile getirir. (L)

***AFGANİSTAN**, Orta Asya'da devlet. — 20 340 000 nüf.

TARİH

krallıktan cumhuriyete

1973 temmuzunda yapılan hükümet darbesi, yönetici oligarşinin bünyesinde önemli bir değişiklik yapmamakla birlikte, geleneksel yapıların köklü br yer tuttuğu Afganistan toplumunda yeni güçlerin ortaya çıkmasına yol açtı. Kent orta sınıfı, özellikle 1956'dan sonra Sovyetler Birliği'nde eğitim görmüş olan aydınlar ve subaylar, bu feodal toplumda kraliyet ailesiyle kurdukları bağların da yardımıyla ükenin zenginiğini ve iktidarı tekelinde bulunduran aristokrasiye karşı giderek artan bir muhalefet yürütüyorlardı.

Kral, her türlü demokratlaşma hareketini reddediyordu. Güttüğü tutucu ve durağan politika, SSCB ve ABD'nin etkisindeki ülkeler arasında yer alan Afganistan'ın stratejik durumuyla çelişiyordu. Kralın istemlerini onaylamaktan öte bir rolü bulunmayan parlamento, siyasal partiler yasaklanmış olduğundan, kişi ve kabile çıkarlarının çatışma alanı halindeydi.

Gazne yöresindeki yarı göçebe bir aileden gelen Nur Muhammed Taraki (1917 - 1979) ve Babrak Karmal gibi aydınlar da 1965'lerde komünist eğilimli Demokratik Halk Partisi'ni (DHP) kurmuşlardı. Partinin gizlice yayımladığı *Halk* gazetesinde çağdaşlaşmayı savunan bu aydınların istemlerindeki ılımlılık ve partinin bir süre sonra, 1967'de *Demokratik Halk Partisi* (ya da Halk) ve *Perçem* (Bayrak) *Partisi* olarak ikiye bölünmesi, afgan ilerici hareketinin pek de tehlikeli olmadığı izlenimini yaratmıştı. Bununla birlikte Davud Han 1973 hükümet darbesini yaparken bu partinin yandaşlarından veya üyelerinden destek sağladı. O sırada silahlı kuvvetlerin denetimi Perçem üyesi bir hava subayı olan Abdülkadir'in eline geçtiyse de, yeni devlet başkanıyla ilericiler arasındaki balayının sona ermesiyle, Abdülkadir'in etkisi de kısa sürede kesildi.

İlericiler darbe sayesinde etkilerini artırmakla birlikte kendilerini aldatılmış sayıyorlardı. Arada bir parlayan reformcu tutumları yüzünden muhafazakâr çevrelerce de eleştirilen Davud Han rejimi, giderek bütün toplumsal tabanını yitirdi. Toprağın ve suyun temel zenginlik olduğu bir ülkede kaderi asla değişmemiş olan halk kitlelerini yanına almadan ilan edilen toprak reformu, Kabil burjuvazisini ona karşı muhalefete yöneltti. Ayrıca devlet başkanının otoriter tutumu da umulan demokratikleşmeyi sınırladı. 24 şubat 1977 anayasası, kabile şefleriyle devlet başkanı tarafından seçilen ve ülkenin ileri gelenlerinden oluşan mecliste onaylandı. Partiler gene yasaklandı. Krallık zamanında korkunç bir afet halini almış olan rüşvet de önlenemedi. Hükümetle yasa dışı muhalefet arasındaki ilişkiler gittikçe kötüleşerek Perçem'in kurucusu ve saygın bir üniversite öğretim üyesi olan, özellikle Perçem'le Halk arasında uzlaşma sağlayan Mir Ali Ekber Hayber'in nisan 1978'de polis tarafından öldürülmesiyle noktalandı. Hayber'in cenaze töreni yönetime karşı gösterilere dönüştü ve DHP'nin her iki kanat yöneticilerinin tutuklanmasıyla sonuçlandı.

nisan devrimi ve sovyet müdahalesi

Baskı, cumhuriyetçi hükümetin, özellikle DHP'nin büyük ölçüde etkili olduğu ordu içindeki zayıflığını ortaya koydu. 27 nisanda tanklar Kabil'in stratejik noktalarını ele geçirirken 1977'den beri Abdülkadir'in komutasındaki hava kuvvetleri, hükümetin toplandığı kraliyet sarayına saldırdı. Devlet başkanı Davud Han'ın özel muhafızları birkaç saat direndilerse de Davud han ve ailesi yakalanarak, sevilmeyen birkaç bakanla birlikte öldürüldüler. Darbeyle birlikte özgürlüklerine kavuşan DHP liderleri Taraki başkanlığında bir Devrim Konseyi oluşturdular.

Oligarşiye bağımlı olmayan yeni yöneticiler, feodal düzenin ortadan kaldırıldığını ilan ederek tarım reformuna giriştiler. Bu girişimler ve yiyecek fiyatlarının düşürülmesi, bir avuç asker ve sivil tarafından gerçekleştirilen devrimi heyecandan çok hayretle karşılayan halkı memnun etmek amacına yönelikti. 27 nisan 1978 darbesinin hemen ardından 14 şubat 1977 anayasası yürürlükten kaldırıldı. Devrimci bir askeri konsey kuruldu. Tüm iktidarı elinde bulunduran konsey «Afganistan Demokratik Cumhuriyeti» hükümetinin üyelerini belirledi.

Geniş ölçüde kabile ilişkilerine dayanan ve din duygularıyla dolu, ayrıca Peştu olmayan kalabalık azınlıklar içeren bir toplumda, azgelişmişliğe ve cehalete karşı mücadele, okumayazma seferberliği, modern, laik bir devlet kurma çabaları devrime tam bir ivme kazandırdı. Kadının toplumdaki yerine ve toprağa ilişkin gelenekler kırıldı. Tefecilik yasaklandı. Tutucu bir toplumu temellerinden sarsan hükümet, geleneklerin etkisini azımsamakla, istemeden muhalefeti kamçılamış oldu. 1978 yazından başlayarak DHP içinde bunalım patlak verdi. Taraki ve Halk hizbinin yöneticileri Perçem kanadını saf dışı bırakarak Peştu'ların iktidar üstünlüğünü ve Sovyetler Birliği ile yakınlaşmayı gerçekleştirdiler. Afganistan'ın bağlantısızlığı sona erdi. Aralık 1978'de, Sovyetler Birliği'ne gerektiğinde Afganistan'ı korumak için askeri müdahalede bulunma yetkisi veren bir dostluk anlaşması imzalandı. 1979 şubatında ABD elçisinin, Halk hizbinden kopan muhalif solcu Sitem-i Milli grubu tarafından öldürülmesi, bir yandan rejime karşı silahlı muhalefetin ortaya çıkmasına, öte yandan da Sovyet danışmanların ağırlığının giderek artmasına yol açtı. Sovyetler Birliği'nin ekonomik ve askeri desteği, rejimi başlangıçta güçlendirmekle birlikte, Afgan milliyetçiliğini ve islamcı direnişi de güçlendirdi. İran'daki Şii dini hareketin 1979 şubatında zafere ulaşması (Afganistan'da çoğunluk Sünni olmakla birlikte) çeşitli Afgan örgütlerinin, kırsal bölgelerde direniş eylemlerini teşvik etti. İslamcı ayaklanma, İran ve Pakistan ile ilişkileri zorlaştırdığı gibi, ülke içi çatışmaya da uluslararası boyutlar kazandırdı. Ancak muhalefetin çeşitliliği, toplumun bazı tabakalarının desteğini elinde tutan rejimin işine yaradı. Tutucu ve şeriatçı grupların egemenliğindeki muhalefet, İran' da olduğu gibi antiemperyalist bir islamcı kurtuluş hareketine dönüşmediği sürece bu denge durumu varlığını sürdürecek gibi görünüyordu. Bu arada 1979 temmuzundan başlayarak silahlı muhalefet giderek güçlenince ordu ağır silahlarla müdahale etti. Ağustosta Kabil'den 60 km uzaklıkta çarpışmalar sürerken, devlet başkanı Taraki muhalefete karşı özel yetkiler istedi. Başkent garnizonunun bir kısmı ayaklandı. Ordu iktidara sadık kalarak tank ve uçaklarla yarım gün içinde ayaklanmayı bastırdı. Eylülde, Nur Muhammed Taraki öldürüldü ve yerine Hafızullah Amin (1929 - 1979) geçti. Mart 1979'da başbakan olan Amin de bir darbeyle devrildi ve 1979 aralığında Sovyet askeri müdahalesi sırasında öldürüldü.

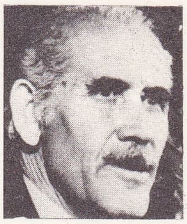

Muhammed Taraki

Darbe sırasında sokak çatışmaları oldu; yüzlerce kişi öldü. Sonuçta Perçem hareketinin lideri Babrak Karmal* (*Ek 2*) iktidara geldi (27 aralık).

Sovyet askeri harekâtı uluslararası tepkilere yol açtı. ABD başkanı Carter müdahaleyi bir «oldu bitti» olarak değerlendirdi ve şiddetle kınadı. ABD'nin yorumuna göre SSCB II. Dünya Savaşı'ndan beri ilk kez sosyalist kamp dışındaki bir ülkeye tek başına askeri müdahalede bulunuyor, böylece kabilelerin İslamabad merkezî hükümetine karşı ayaklanma halinde bulunduğu Pakistan'ın Belucistan bölgesi üzerinden sıcak denizlere inmeyi amaçlıyordu. ABD için Afganistan'da insan haklarının çiğnenmesi bu müdahalenin siyasal önemi yanında ikinci planda kaldı. Fransa devlet başkanı Valery Giscard d'Estaing, müdahaleyi «kabul edilemez» olarak nitelendi. 14 ocak 1980'de Birleşmiş Milletler'deki oylamada 18'e karşı 104 oyla «yabancı askerlerin hemen, şartsız olarak ve tümüyle Afganistan'dan geri çekilmeleri» kararı alındı. 18 ülke de çekimser kaldı. Birçok Batı Avrupa ülkesinin komünist partileri (Fransa dışında) Sovyet müdahalesini kınadı.

Gerçekte, Sovyet birlikleri 1978 nisan devriminden beri Afganistan'daydılar. Sovyet danışmanları hemen hemen tüm bakanlıkları denetim altında tutuyorlar, yapılacak işleri yönlendiriyorlardı. Gerekçeleri devrimci rejimin dış ülkeler (özellikle ABD ve Çin) tarafından desteklenen kır gerillalarının eylemlerine karşı kendilerinden yardım isteminde bulunmuş olmasıydı. 1980 ocağında Afganistan'da yedi Sovyet tümeni (70 000 asker) vardı. Bunların biri İran sınırına yerleştirilmişti. Nisan ayında, batılı uzmanlar, Afganistan'daki Sovyet ordusunda, 5 000 kadar tank ve zırhlı araç, ayrıca da nükleer başlık taşımaya elverişli orta menzilli füzeler bulunduğunu belirtiyorlardı.

Sovyet birlikleri Kabil'de

Hafızullah Amin gibi Babrak Karmal da göreve başlar başlamaz yumuşak bir tutum izlemeye çalıştı. Binlerce siyasal tutuklu serbest bırakıldı. Özgürlüğüne ka-

Foto. AP; Lochon/Gamma (LAROUSSE)

Afganistanlı direnişçiler

vuşanlar, Amin ve Taraki rejimlerinde keyfî idam ve işkencelerin alışılmış gündelik uygulamalar arasında bulunduğunu bildiriyorlardı.

Ancak cezaevleri kısa sürede yeniden dolmaya başladı. Şubat, nisan ve mayıs aylarında, Kabil'de, sıkıyönetime karşı oluşan büyük çaplı anti-sovyetik gösteriler yeni tutuklamalara yol açtı. Karmal, direnişleri durdurmak için bazı bölge ve kentlerin denetimini doğrudan Sovyet birliklerine bıraktı. Sovyet askerleri direnişçilere karşı her türlü silahı kullandılar. Bu saldırılar rejime bağlı bazı Afgan birliklerinin de direnişçilere katılmasına ya da ordudan firarına neden oldu. Sovyet ordusu, kuzey bölgesi de dahil tüm ülkeye egemen oldu.

Kuzeyde halkın direnişi söz konusu değildi, ama komünizm karşıtlığı bu kesimde de güçlüydü. Çatışmalar daha çok Nuristan'da ve Paktun'ların yoğun olduğu bölgelerde görüldü. Savaştan ve Sovyet saldırılarından kaçan Afgan yurttaşları binlerce kişilik guruplar halinde Pakistan'a göç etmeye başladılar. Afgan direniş örgütlerinin başkanları da hareketlerini Pakistan'ın Peşaver kentinden yönetiyorlardı.

28 ocak 1980'de İslamabad'da islam ülkeleri devlet başkanlarını bir araya getiren bir doruk toplantısı yapıldı. Bundan güç alan beş büyük Afgan direniş örgütü, Burhaneddin Rabbani'nin başkanlığındaki *Cemiyet-i İslami*, Sayed Ahmed Geylani'nin başkanlığındaki *Afganistan Milliyetçi İslam Kurtuluş Cephesi*, Muhammed Müceddidi'nin *İslâm Devrim Hareketi*, Nabi Muhammedi'nin *Devrimci İslam Hareketi* ve *Hizbi*

Babrak Karmal Brejnev'le

İslami'nin (İslamcı parti) *Kales* grubu mart ayında bir birlik oluşturdular. İslamcı partinin Gulbuddin Hikmetyar tarafından yönetilen ana kanadı birliğin dışında kaldı. Kendilerine 35 kişilik bir devrim konseyi seçen direnişçiler Afgan halkının adına hareket ettiklerini ileri sürdürülerse de, kısa sürede uyuşmazlığa düştüler. 1973 temmuzunda devrilen monarşiden yana olanlarla İran tipi bir İslam devrimini savunan bütünleşmeciler arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Gerçekte, ülkede pek çok direnişçi, yabancı işgalciye karşı Peşaver'den emir beklemeden bildiği yöntemlerle, kendi başına savaşımı seçmişti. Bu düzensiz gerilla savaşımı Sovyet ordusunun işini daha da güçleştirdi.

Kabil'de Babrak Karmal varolan tek siyasal partinin (Afganistan Demokratik ve Halkçı Partisi) Halk kanadını giderek etkisizleştirdi ve iktidar gücünü merkezileştirdi. 1980 kasımında, devlet başkanı yaptığı bir açıklamada, parti üyelerinin etkinliklerinin değerlendirilmesinde, «SSCB Komünist Partisi ile sürekli dostluk ve dayanışma içinde olma» ilkesine karşı tutumların göz önüne alınacağını duyurdu. Sovyetlerin Afganistan'daki asker sayısı, ABD dışişleri bakanlığına göre 1980 yazı sonunda 120 000'i bulmuştu. Polis örgütünde yapılan sıkı temizliğe karşı 29 aralıkta bir grup polisin Kabil'deki bir Sovyet kitapçı dükkânına saldırıda bulunduğu görüldü. Olay üzerine SSCB Afganistan devlet daireleri üzerindeki denetimini iyice artırdı. Afgan hukukçuları, Sovyet hukuk sisteminı incelemek için Moskova'ya gönderildiler. Eğitimde de Sovyet modelinden esinlenildi. Kılavuz kitaplarda propagandaya yer verilmeye başlandı. Öğrencilere batı üniversitelerinde okumaları için verilen burslar kesildi.

25 - 29 ocak 1981'de Suudi Arabistan'ın Taif kentinde yapılan İslam Konferansı, Afgan direnişçilerinin gözlemci olarak toplantıları izlemelerine izin vermedi, ama Sovyet müdahalesini kınayan bir karar aldı. Bir ay sonra bağlantısız ülkeler dışişleri bakanlarının Yeni Delhi'deki konferansında «yabancı birliklerin Afganistan'dan geri çekilmeleri» için bir çağrı yapıldı. Afgan delegeleri buna karşı çıktılar ama kararı engelleyemediler.

Ülke sınırlarının tarafsız gözlemcilere kapatılması Afganistan'daki güç ilişkileri konusunda saptamalar yapılabilmesine imkân bırakmadı. Ülkeye direnişçilerle birlikte gizlice girmeyi başaran gazetecilerin tanıklıkları sınırlı kaldı.

Kır gerillaları başkent Kabil'de de eylemlere girişip bazı Sovyet subaylarını ve önemli görevlerdeki rejime bağlı afganlıları öldürdüler. Ancak bir ara açıklanan başkente karşı genel saldırı tasarısı gerçekleşmedi. Buna karşılık bazı bölgeler hemen hemen tümüyle gerillaların eline geçti. 1981 şubatında, birçok kez el değiştiren Kandahar kentinde şiddetli çarpışmalar oldu. 1981 baharında Pakistan'a kaçmış Afganlıların sayısı BM saptamalarına göre 2 milyonu aştı. 250 000 kişi de İran'a sığındı. Her iki ülkede de göçmen çoğunluğunu sağlık durumları çok bozuk kadınlar ve çocuklar oluşturuyordu. (Pakistan'a sığınan Türk kökenli afganlılardan birkaç yüz aile 1982 yılında Türkiye'ye getirtilerek iskân edildi.)

Afgan gerilla örgütlerinin Pakistan'da kurdukları birlik, 1981 başlarında çözüldü. Askerî düzeyde iyi örgütlenmiş bulunan Hizb-i İslami, islamın bütünleşmesini ve İran'la işbirliğini savundu. Milliyetçi İslam Cephesi'nde toplanan ılımlılar ise Batı ile Mısır ve Suudi Arabistan gibi devrimci olmayan Arap ülkelerinden yardım almayı önerdiler. Sonuçta ılımlılar ağır bastı. Mısır lideri Enver Sedat, Afgan direnişine silah sağlamayı kabul etti. Bu yardım, Pakistan üzerinden gerçekleşti. Kırsal kesimin ileri gelenlerine ve Kabil burjuvazisine dayanan, kraliyet yanlısı toprak aristokratı Sayed Ahmed Geylani'nin Washington'a yaptığı ziyaret de etkili oldu. Ronald Reagan, 9 mart 1981'de Sovyet tanklarına ve zırhlı helikopterlerine karşı yoksunluk içinde savaşan Afgan direnişçilerine silah vermeye hazır olduklarını açıkladı. Bunun yol açabileceği uluslararası askerî çatışmaları göze aldıklarını bildirdi. Öte yandan Sovyet yanlısı Afgan yönetimi 11 haziran 1981'de Sultan Ali Keştmand'ı başbakanlığa getirdi. Sovyet müdahalesinden sonraki en büyük silahlı çatışma, 1981 temmuzunda oldu. Kabil'in 30 km kuzeyindeki Pagman yöresinde gerçekleşen çarpışmalarda yüzlerce kişi öldü. Sonbaharda da Herat ve Kandahar kentlerinde şiddetli çatışmalar yaşandı. 1981 kasımında BM, SSCB'nin işgalci tutumunu protesto eden yeni bir kararı kabul etti.

Sovyet ordusunun yayın organı Kızıl Yıldız, 1982 ocağında general Şkidçenko'nun bir hava kazasında görevi başında öldüğünü açıkladı. Direniş örgütleriyse Şkidçenko'nun, üç başka Sovyet subayıyla birlikte helikopterlerinin bir Afgan roketiyle vurulması sonucu öldüğünü belirttiler. Moskova, şubat ayında ülkenin kuzey bölgesine, destek olarak çok sayıda yeni birlik gönderdi. 13 mart 1982'de bellibaşlı Afgan direniş örgütleri Peşaver'de yeni bir birlik oluşturdular. 12 görev komisyonu kuruldu. Aynı günlerde iktidarda bulunan Sovyet güdümündeki Afganistan Demokratik ve Halkçı Partisi de Kabil'de bir kongre topladı. Müdahaleden sonraki bu ilk kongrede, partinin Perçem ve Halk adlı kanatları arasında bir uzlaşma sağlandı.

1982 baharında, askerî planda karşılıklı güçler pek değişmiş değildi. 21 mart 1982, Avrupa Parlamentosu'nun girişimi sonucu, pek çok ülkede «Afganistan'la Dayanışma Günü» olarak kutlandı. Gösteriler yapıldı, bildiriler yayımlandı. Batı dünyası, Avrupa Komisyonu başkanı Gaston Thorn'un ağzından bir kez daha Afganistan için 1981 kasımında alınan BM kararının uygulanmasını istedi. (LM)

***AFİŞ** i. — ANSIKL. Grafik sanatların yaygın bir dalı olan afiş konusunda Türkiye'de 1970'li yıllarda önemli bir etkinlik görüldü. 1978'de İstanbul'da kurulan Grafikerler Meslek Kuruluşu, grafik sanatçılarının dayanışmasını amaçladığı gibi, 1981'den bu yana her yıl düzenlediği yarışmalı grafik ürünleri sergileriyle çevresinde toplanan 80'i aşkın sanatçının bu alanda gelişmesini destekledi. Son yıllarda Mengü Ertel, Yurdaer Altıntaş, Erkal Yavi, Sadık Karamustafa, Bülent Erkmen, Mesut Manioğlu, Turgay Betil, Leylâ Uçansu gibi sanatçılar afiş dalındaki başarılı çalışmalarıyla ilgi çektiler. Mengü Ertel'in Amsterdam Tiyatro Müzesi'nde açtığı (1974) afiş sergisi aynı yıl Hollanda'nın dört büyük kentinde gösterildi. Ertel'in yapıtları Çekoslovakya'nın Bruno kentinde de sergilendi (1974). Avrupa'da birçok uluslararası afiş sergisine katılan Ertel, Paris uluslararası sinema afişleri yarışması büyük ödülünü (1975) ve Uluslararası Moskova olimpiyatları afiş yarışmasında üçüncülük aldı (1980).

Mengü Ertel'in Devlet Operası (1975 - 1980), Erkal Yavi'nin Adam yayınları ve Schwepps, Mesut Manioğlu'nun 1979 İstanbul Sanat Bayramı, Grafik 80 (afiş ödülü), Bülent Erkmen'in 1981 İstanbul Sanat Bayramı, Cyrano de Bergerac (Kenterler 1982), Mudo; Turgay Betil'in tiyatro, Ülya Tüfekçi'nin devlet balesi afişleri son yılların başarılı grafik ürünleri arasında anılabilir. Son yıllarda özellikle afiş dalında ilgi çeken sanatçılardan biri de Sadık Karamustafa'dır.

Foto. AP (LAROUSSE)

Karamustafa'nın yapıtları arasında Güzel Kitaplar (Alman kitap afişleri yarışması 1. ödülü, 1975), Çöpçatanın Fendi, Müzikal Kahkaha, Göl Kralı Sait Hopsait müzikalleri (1980), Geceye Selâm, Hisseli Harikalar Kumpanyası, Pekin akrobasi topluluğu (1981) ve At filmi (1982) afişleri anılmağa değer. Cemalettin Matver (Beslen makarnası, Grafik 82 afiş 1. ödülü), Emir Sarıer (Yılanı Öldürseler, film afişi 1982), Yılmaz Aysan (Ankara belediyesi afişleri, 1978), Akın Nalça (İstanbul Sanayi Odası sergi afişleri) gibi genç sanatçılar son yıllarda afiş dalında yeteneklerini duyurdular. Bunlara Aydın Erkmen, Emre Senan, Osman Kehri, Salâhattin Ganiz, Sadi Pektaş, Hamdi Koyuncu, Metin Ateş, Metin Edremit, Aydın Ülken gibi sanatçıların afişlerini de eklemeliyiz. Son yıllarda özellikle genç kuşak afişçileri, yer yer süsleyici, simgesel motiflerden de yararlandıkları yapıtlarında titiz bir grafik tekniğiyle çağdaş bir beğeni düzeyine ulaştılar. (M)

***AFRİKA,** dünyanın beş büyük kıtasından biri. — 1980'lerde kıta nüfusu 450 milyonu buldu. 1975'ten sonra birkaç ülke daha bağımsızlığa kavuşarak (Kabo Verde, 1975; Seyşeller, 1976; Batı Sahra, 1976; Cibuti, 1977) kıtadaki bağımsız ülke sayısı 44'e yükseldi. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin bünyesinde kurulan sözde bağımsız bantustanlar da hesaba katılırsa bağımsız devlet sayısı 50'yi aşar.

Afrika'nın gelecekteki sanayileşmesine temel olacak enerji kaynakları kıta üzerinde çok düzensiz bir biçimde dağılmış durumdadır. Afrika kıtasında çok az kömür vardır ve sadece Güney Afrika ile Zimbabve'de anılmaya değer bir kömür üretiminden söz edilebilir. Buna karşılık dünya petrol rezervlerinin yüzde 10'una yakını Afrika'dadır ve petrol üretimi dünya üretiminin onda biri oranındadır. (Özellikle Nijerya, Libya ve Cezayir'de petrol çıkarılmakta ama kıtadaki petrol üreticisi ülkelerin sayısı durmaksızın artmaktadır). Doğal gaz rezervleri de petrol rezervleri kadar önemli miktardadır. Öte yandan uranyum üretimi 5 000 ton dolayındadır ve oldukça hızla artması beklenmektedir. Kıtadaki uranyum rezervleri yüksektir (Güney Afrika, Nijer ve Gabon). Hidroelektrik potansiyel ise olağanüstü derecededir (dünya potansiyelinin yüzde 35 - 40'ı), ama donatım henüz son derece sınırlıdır. Bununla birlikte, büyük barajların artması sayesinde, elektrik üretimi yılda yüzde 10 - 15 oranında yükselmektedir. Ne var ki, bu gelişmenin sürekli olması, çok elektrik enerjisi tüketen büyük sanayilerin kurulmasına bağlıdır ve kıtadaki ülkelerin pek çoğunda bu sanayiler henüz kurulmuş değildir.

KARA AFRİKA SİNEMASI

Bağımsızlığını kazanan Afrika ülkeleri belli bir süreç içinde sinemayla da ilgilendiler. İlk Afrika filmi 1955'te Senegal'de çevrildi: Bu, Paulin Soumanou Vieyra'nın *Seine Irmağı Üzerinden Afrika* adlı filmiydi.

Kara Afrika sinemaları önemli sorunlarla karşı karşıya kaldılar: Çok yoksul pazar olanakları; büyük yerleşim merkezleri dışındaki gösterim yeri sayısının düşüklüğü; konuşulan dil ve lehçelerin çeşitliliği; ülkelerin çoğunda devletin bu sanat dalına ilgisizliği; film işletmeciliği alanında büyük yabancı şirketlerin egemenliği gibi.

● İngilizce konuşan Afrika ülkelerinde özellikle belgesel ve eğitici filmlerin yapımı gelişme gösterdi. 1977'den başlayarak Nijerya'da Ola Balogum'un filmleri (*Dünyaya Kara Gelmek; Alpha; Amadi*) özgün nitelikleriyle dikkati çekti. Balogum, tüm Afrika sinemacıları arasında batı kalıplarından en kolayca sıyrılabilen yönetmenlerden biri oldu.

● Fransızca konuşan Afrika ülkelerinde 1963'ten bu yana 230'dan çok (uzun ve kısa) film çevrildi. Ancak bu çalışmalar, genellikle Fransız İşbirliği Bakanlığı'nın parasal desteği ve fransız sinema adamlarının yol göstericiliği altında gerçekleşti. Filmlerin laboratuvar işlemleri de Afrika'da bu olanaklar bulunmadığı için fransız kurumlarında yapıldı.

Fransız Afrika'sında çekilen filmler birbirine benzemezler; ama hepsi de yörelerinin yaşamını, kültürlerini, Batı tarafından çok az bilinen insanlarının düşünüş biçimlerini yansıtmalarıyla dikkati çekerler. En çok işlenen temalar, sömürgecilik döneminin acıları, iktidarların tutumları, tarımsal ve kabile içi yaşamın gelişmesidir.

Senegal, Afrika ülkeleri arasında, film üretiminin yüksekliği ve filmlerinin tüm Afrika'da gösterilmesi için harcadığı çabayla önem kazandı. Senegalli sinema adamları, 1975'te Afrikalı Sinemacılar Federasyonu'nun kurulmasına da önderlik ettiler.

Senegalli film yönetmenlerinin en önemlisi Ousmane Sembene'dir. Sembene, afrikalıları kendi toplumsal sorunları karşısında uyanık kılmaya çalışan filmler yaptı; sömürgecilik sonrası döneminin sorunlarını etkili bir dille yansıttı; toplumsal çürümeyi, eşitsizlik ve haksızlıkları konu edindi; sık sık sansürün engellemeleriyle karşılaştı. Çektiği sekiz uzun filmden *Emitai* (1970), *Xala* (1974) *ve Ceddo* (1977) uluslararası çapta geniş bir dağıtım olanağı buldular. Senegal'den iki sinemacı daha dikkati çeken ürünler verdi. Bunlar, *Köylü Mektubu* (1974) ve *Padjal* (1978) adlı yapıtlarıyla Safi Faye, *Touki - Bouki* (1973) adlı filmiyle Djibril Diop - Mambety'dir.

Öbür kara Afrika ülkelerinde sinema etkinliği daha önemsiz düzeyde kaldı. Fildişi Kıyısı'nda Désiré Ecaré, Benin'de Richard de Medeiros, Kamerun'da Jean-Pierre Dikongué-Pipa, Nijer'de Dumarou Ganda ve Mustafa Alassane önde gelen sinemacılar oldular.

KARA AFRİKA EDEBİYATI

İngilizce yazılı Kara Afrika edebiyatı

Afrika'daki eski ingiliz sömürgelerinin siyah yerli halkı tarafından yaratılan bu edebiyat, Kara Afrika edebiyatı arasında önemli bir yer tutar. 1945'de, Londra'da, Güney Afrikalı bir siyah, Peter Abrahams (doğ. 1919) tarafından yazılmış bir roman, *Song of the City* (Kentin Şarkısı) yayımlandı. Bunu, 1946'da, aynı yazarın *Mine Boy* (Maden Çocuğu) adlı romanı izledi. Ne var ki, ingilizce yazılmış Afrika edebiyatı için bir başlangıç tarihi vermek gerekirse, Londra'da Nijerya'lı Amos Tutuola'nın geniş yankılar uyandıran *The Palm Wine Drunkard*'ının yayımlandığı 1952 yılı daha uygun düşer. Eseri, Raymond Queneau, *Çalılıktaki Sarhoş* adıyla hemen fransızcaya çevirmişti. Bu yayınla, bir çeşit zenci hareketinin doğuşu anlamını taşıyan ve tek sayı çıkan Yasal Savunma dergisinin Paris'de, 1932 yılında yayımlanışı arasında tam yirmi yıl geçti. Avrupa kaynaklı iki Afrika edebiyatının doğuşunu belirleyen, başlıkları kadar neredeyse yazgıları da birbirinin karşıtı, iki gösterge - tarih ve iki üslûp söz konusu oldu. Fransızca yazılı bir Afrika edebiyatı, daha önce doğduğu ve görkemli bir gelişme gösterdiği halde bugün gerçek bir tıkanmayla karşılaştı. 1952'den bu yana, İngilizce yazılan edebiyat ise giderek sayı bakımından artan bir canlılık gösterdi. Bunu 1962 yılında, Nijerya'lı romancı Chinua Achebe'nin yönetiminde Heinemann tarafından başlatılan, afrikalı yazarlar dizisinde cep kitapları arasında yayımlanmış çok sayıdaki eser kanıtladı.

● *Farklı iki siyasal kültür.* Önce, «karaderililik» ve «Afrika kişiliği» denilen iki eğilim arasındaki çatışmayla su yüzüne çıkan bu zaman farkı ve bu temel ayrılıklar nerden geliyor? Asıl nedenin taban tabana zıt iki sömürge siyaseti olduğu söylenebilir. Ta başından beri biliniyor ki, eritme siyaseti Fransa'nın hep benimsediği bir kural olmuştur. 30'lu yıllarda, Antiller'den ve Afrika'dan gelmiş öğrenciler arasında patlak veren isyanın nedenleri siyasal olduğu ölçüde kültüreldi. Böylece, kusursuz bir Fransızcayla fışkıran bu edebiyatın temelinde sömürgecilikle yıkılmış bir kişiliğin araştırılması yatar ki, dilin çizdiği sınırların ötesinde bir eşdeğerine de rastlanamaz. İngilizler ise, çoğunca yerel kurumların varlığını sürdürmesine hiç olmazsa görünüşte olanak tanıyan bir dolaylı yönetim siyaseti uygulamak suretiyle, kendi kültürlerini sömürgelere zorla kabul ettirme kaygusu taşımadılar. İngilizce gene yayıldıysa, bu daha çok kolaylığı nedeniyle, ekonomik ilişkilerin bir aracı niteliği taşımasından dolayı oldu. İçine yerli dillerden alınmış dilbilgisine ve dil varlığına ilişkin birtakım öğeler doldurarak ve böylece değişerek, gerçekte Batı Afrika'ya özgü ve yeni bir dil haline (Pidgin) dönüştü. Asıl yerli dillerine gelince, misyoner propagandasını daha etkili kılabilmek amacıyla bunların yazılı biçimleri özendirildi. Böylece, yalnız Batı Afrika'da yerli dillerinde yazılmış en az 160 eser sayılabilir. Bu arada belirtmek gerekir ki, bir yüzyıldan beri etkinlik gösteren ve günümüzde Duro Ladipo'nun «folk - opera» türüyle ün kazandırdığı güçlü bir yoruba tiyatrosu bulunuyor. 1882'de, Lagos Observer'da yayımlanmış bir mektup bu temayı şöyle tanımlıyordu: «Irkımızla ilgili efsaneler ve gelenekler yoluyla bize kadar ulaşmış parlak başarılar». Bu efsanelerle beslenmiş öyküleri, 1938'de, Fagunwa, gene yoruba dilinde yayımlamaya başladı.

Afgan direnişçi tedavi görüyor

Önemli bir başka kitap da Pita Nwana'nın ibo diliyle yazılmış *Omenuko* (1933) adlı romanıdır. Bu eser, Achebe'nin ilk habercisi sayılır. Avrupa dilinde bir edebiyatın atılım yapabilmek için tuhaf bir şekilde sömürge sonrası dönemi bekleyerek doğmakta bunca gecikmiş olmasında şaşırtıcı bir yan yoktur. Kendi zenciliklerini yaşamaktan asla vazgeçmeyen ingilizce yanlılarının, fransız diliyle yazılmış edebiyatı artık geçmişte kalmış bir laf kalabalığı sayarken, öte yandan böyle bir tutum önünde duydukları rahatsızlık da benzer şekilde açıklanabilir. Wole Soyinka'nın bir sözü onların bu tavrını özetledi: «Kaplan kaplanlığını ilan etmez, aniden saldırır». Gerçekten başarılarla dolu ve hareketli bir başlangıç olarak Amos Tutuola, herhangi bir önyargıya düşmeksizin uluslararası edebiyat sahnesine girmeyi bildi. 1920'de Yoruba'da doğan Tutuola, yedi yaşından itibaren birinin yanında uşak olarak çalıştı. Aldığı ücret, ona, Armé du Salut okuluna gidebileceği parayı sağladı. Orada, önemsiz sayılacak eğitimi ancak altıncı sınıf düzeyine varabildi. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz Kraliyet Hava Kuvvetleri'nde (RAF) demirci olarak çalıştı. Sonra Lagos'da, noter kâtibi oldu. Bir gün kitap yazma isteği içini kaplayınca, Pidgin diline yaklaşan ilkel bir İngilizceyle kitabını yazdı: *The Palm Wine Drunkard*. Kitap Faber and Faber yayınevince kabul edilerek özgün biçimiyle ve az düzeltmeyle 1952 yılında yayımlandı. Kısa sürede başarı kazandı. Dylan Thomas kitap üzerine övgü dolu bir değerlendirme yazısı yayımladı; onu ard arda çok sayıda eleştirmen izledi. Kısa sürede bir düzine dile çevrildi. Avrupalılar, kendi kendini yetiştirmiş bir zencideki

Foto. Contact (LAROUSSE)

dizginsiz hayal gücüne hayran kaldılar. Onda, ejderhanın gözlerine kumanda eden elektrik düğmesi gibi modern öğelerin arasına uygun biçimde yerleştirilmiş, tüm insanlığa özgü allegorik bir fon buldular. Ama, ondaki bu ayrıksılık eğilimi kendi vatandaşlarını üzdü. Soytarılık eleştirilerine aşırma suçlamalarını da ekleyen bu kişilere göre Tutuola, doğrudan doğruya Fagunwa'yı kopya ediyordu. Aslında, Fagunwa da, Bunyan'ın *The Pilgrim's Progress'i* (Hacının Yükselişi) gibi yoruba sözlü geleneğinden esinlenmişti. Dolayısıyla, misyonerlerce İncil kadar yayılan bu XVII. yy. dinsel alegorisi, İngilizce yazılan zenci edebiyatı üstünde kendini hissettirdi. İncil ile birlikte en güçlü etkilerden biri olarak ortaya çıktı. Sözdizimi yetersiz, sözcükleri isteğe bağlı olarak yinelenebilen ve sayısı hiçbir zaman 800'ü geçmeyen bir söz dağarcığıyla, tartışmanın gerçek merkezi doğrudan dilin kendisi oldu.

W. Soyinka'nın çok iyi gözlemlediği gibi, «anlamsız gıdıklamalar»la sinirleri uyaran bu «çılgın ingilizce», ingilizleri büyülüyordu. Ama, bu durum Tutuola'nın çözemediği bir sorunu, üslûpta Afrikalılık sorununu ortaya çıkardı. 1954'de, aynı üslupla *My Life in the Bush of Ghosts*'ı (Ruhlar Korusundaki Yaşamım) yayımladıysa da, bu kitabında eski imgelem gücüne ulaşamadı. Daha sonraki eserlerinde ingilizcesi düzeldi, ama hayal gücü kurudu. İngilizce olarak yazılmış edebiyatın belirgin çehresi Tutuola, o alanın en yalnızlarından biri olarak gözükür.

Daha küçük ölçüde de, tartışmalı bir başka isim, «halkın tuttuğu» romancı *Cyprian Ekwensi*'dir (doğumu 1921). İbo bölgesinden yetişme Ekwensi, Lagos'da radyo gazeteciliğine başlamadan önce, değişik dallarda yüksek öğrenim (İbadan Orman ve Su Okulu, Londra'da Eczacılık Fakültesi) yaptı. «Onitsha Pazarı» için kitapçıklar yazmakla işe koyuldu. Bu yolla, duygusal, ahlakçı bir ölçüde ingilizcesi düzeltilmiş, değersiz bir edebiyat ortaya çıktı. Bu alanda Ekwensi, *When Love Whispers* (Aşk Dile Gelince) [1947] isimli kitabıyla birden usta oldu. Gene de, ilk gerçek romanı *People of the City*'nin (Kent İnsanları) yayımlanması için, 1954 yılını beklemek gerekti. Ekwensi, sanatının biraz kaba oluşu, zabıta olaylarına aşırı bağlı kalan gerçekçiliği gibi yönleriyle eleştirilir. Ne var ki, o Lagos'un alabildiğine canlı, kaynaşan yaşamını vermesini iyi bilir. *Jagua Nana* (1961) adlı romanında kitaba adını veren fahişeyle kusursuz bir kahraman yarattı.

● *Achebe* ve okulu.* Achebe 1930'da, İbo ülkesinde hıristiyan bir aileden doğdu; sağlam bir eğitim gördü. 1953'de, İbadan Üniversitesi'ni ilk bitirenlerden biri oldu. İngiliz Afrikası'nın ilk büyük -bugün en büyük- romancısıdır.

Thing Fall Apart adlı kitabı 1958'de yayımlanır yayımlanmaz «klasikler» düzeyine yükseldi. Bu roman ingiliz Joyce Cary'nin ünlü Mister Johnson (1939) adlı romanında afrikalıların aşırı karikatürize edilmiş tablosuna karşı bir tepki olarak kaleme alınmıştı. Afrikayı «içeriden biri» olarak verebilmek amacıyla XIX. yüzyıl sonlarına doğru, henüz atalardan kalma törelerle yaşayan bir İbo köyünü, Umuofia'yı seçti. Bu geleneksel toplumda, Achebe'nin büyük bir başarıyla çizdiği bu tabloda, romanın ana kişisi olan Okonkwo seçkin bir rol oynar. İstenmeyerek işlenmiş bir cinayet sonucunda yedi yıl süren sürgün dönüşü, Okonkwo, köyü Umuofia'yı misyonerlerin gelişiyle tamamen değişmiş bulur. Misyonerler kovulsalar bile, daha sonra güç kullanarak gelip yerleşecek olan sömürge iktidarının öncüleri değiller midir? Okonkwo, bu duruma boş yere karşı çıkar. Çünkü geleneklerin dünyası yıkılmaya mahkûmdur ve onun için tek çıkış yolu ancak ölümdür. İki kuşak geçer. Şimdi ise, sömürge büyük kentinde, yaşama yabancılaşma başlamıştır. Cary'nin Mr. Johnson'ı gibi bir devlet memuru olan, *No Longer at Ease*'in (Rahat Uzun Sürmez) [1960] kahramanı ve Okonkwo'nun torunu Obi, kendi ülkücü tutumu ile tüm çevreyi kuşatmış olan kokuşma arasındaki çatışmanın kurbanıdır. Bu kokuşmaya boyun eğmek zorunda kalır, ancak bunu o kadar beceriksizce yapar ki kendisi de aynı durumun kurbanı olur. Tartışmasız en güçlü eser olan *Arrow of God* (Tanrı'nın Oku) [1964] romanıyla, artık sağlam bir şekilde ülkeye yerleşmiş sömürgeci ile yerel bir dinin baş rahibi olan Ezeulu arasındaki daha baştan yitirildiği belli bir savaşın tablosunu çizmek için, Achebe geriye, 20'li yıllara dönüş yapar. *A Man of the People* (Halktan Biri) [1966] bağımsızlığın ilk yıllarını anlatır. Karanlık işler çeviren politikacıların, hileli seçimlerin, askeri darbe hazırlayan ihtiraslı askerlerin dünyasını verir. Kitap, gerçekten bir süre sonra Nijerya'da girişilen askeri darbenin habercisi sayılacak bir bölümle sona erer. Biafra savaşı bu darbenin sonucu ortaya çıktı. Büyük İbo şairi Christopher Okigbo (1922 - 1967) bu iç savaşta öldü. Okigbo ile kısa bir süre önce ortak bir yayınevi kurmuş bulunan Achebe'de bu olayın etkisiyle romancı hayal gücü kurumuş görünür. Bununla beraber, gene de Achebe ağır basmaktadır. Her ne kadar Achebe ağır basan etkinliğini yaratıcı zenginliğinden almaktaysa da, bu gücünü daha çok diline, dolaylı bir şekilde verilmiş hayallerle, atasözleriyle, güç yansıtan ibo sözcükleriyle afrikalılaşmış, gene de büyük bir yalınlık taşıyan ingilizcesine borçludur. Kendisi gibi ibo asıllı çok sayıda yazar ondan esinlendi.

Sözgelimi, *Nwankwo* (doğ. 1931) ile onun sevinç dolu *Danda*'sı (1964) örnek olarak verilebilir. Aynı şekilde, 1934 doğumlu Elechi Amadi'nin -ki, gülmece duygusunun *The Concubine*'de (Odalık) [1966] çok inceldiği görülür- ismi sayılabilir. *Efuru* (1966) eseriyle Flora Nwapa da (doğ. 1931) Afrika'da az rastlanan romancılardan biridir.

Bir başka ibo yazarı da, Achebe'nin öğretim üyeliği yaptığı Nsukka Üniversitesi' nde genel sekreter olan, üniversite çevresini anlatan iki romanın, *Toads for Supper* (Yemeklik Kurbağalar) [1965] ve *The Naked Gods*'un (Çıplak Tanrılar) [1970] yazarı Chukwuemeka İke'dir (doğ. 1931).

● *Kıta çapında çokbiçimli bir edebiyat.* Yükselen yeni kuşaklarla üniversite arasındaki bağlar açıkça görülür. Bu konuda 1950'li yıllarda, «Mbari Yazarlar ve Sanatçılar Kulübü»nün ve yayınevinin kurulmasıyla İbadan'a atanmış alman asıllı üniversite profesörü Ulli Beier kesin bir rol oynadı. 1957'de, Beier, Présence Africaine dergisinin rakibi, ingilizce yayınlanan Black Orpheus'u çıkardı. Onun sayesinde pek çok yetenek ortaya çıkabildi: özellikle şair ve oyun yazarı John Pepper Clark (doğ. 1935) ve çok yönlü deha Wole Soyinka (doğ. 1934). Soyinka'nın başta *The Lion and the Pearl*'un (Arslan ve İnci) [1963] yer aldığı oyunlarına ilginç bir roman *The Interpreters* (Yorumcular) [1965] ve zengin bir şiir birikimi eklenir. Onun yanında, öteki eski ingiliz sömürgelerinden gelmiş şairler, gambiyalı Lenrie Peters (doğ. 1932) özellikle de *Rediscovery* (Yeniden Buluş) [1964] ve *Night of My Blood* (Gece ve Kanım) [1971] adlı eserleriyle ganalı Kofi Awoonor'un adı (doğ. 1935) sayılabilir. Awoonor, ayrıca *This Earth, My Brother* (Kardeşim Toprak) [1971] adlı bir roman yayımladı. Bu eser uzun bir ayrılıktan sonra yurduna dönen bir afrikalının düş kırıklıklarını sergiler. Aynı düş kırıklıkları bir başka ganalı yazarın, Ayi Kwei Armah'ın (doğ. 1939) *The Beautyful Ones Are Not Yet Born* (Güzeller Henüz Doğmadı) [1968] ve *Fragments* (Parçalar) [1970] adlı eserlerinde en güzel bir biçimde ortaya konur.

Ayrıca, bağımsızlıklar dönemi Afrika'sının aynı ölçüde sert bir suçlamasını yapabilmek için kıtayı uçtan uca aşmak gerekecektir.

Kenya'da James Ngugi (doğ. 1938), kültürlerarası çatışma üstüne İncil'den esinlenmiş üç romanından *Weep Not Child* (Ağlama Çocuk) [1964], *The River Between* (Aradaki Irmak) [1965] ve *A Grain of Wheat* (Buğday Tanesi) [1967] sonra, *Petals of Blood* (Kan Çiçekleri) [1977] ile edebi ve siyasal güncelliğin ön planına çıkar ve bu durum onun hapsedilmesine yol açar. Nüfus yoğunluğu daha az olan Doğu Afrika' dar elbette Nijerya'daki gibi bol edebi ürün beklenemez. Ancak en iyi Afrikalı romancılardan biri Kenya asıllıdır. *The Promised Land*'ın (Adanmış Toprak) [1963] yazarı ve en büyük şairlerden biri, Grace Ogot (doğ. 1930) ugandalıdır. Okot p'Bitek (doğ. 1931) ünlü *Song of Lawino*' nun (Lawino'nun Türküsü) [1966] yaratıcısıdır. Güney Afrika'ya gelince, siyasal koşullar orada büyük bir zenci-afrikalı edebiyatının doğmasını engellemiştir. 1919' da doğan Peter Abrahams, *Mine Boy*'u yazdığı 1939 tarihinden beri Jamaica'da, sürgünde yaşamaktadır; en ünlü eseri ise otobiyografik nitelikteki *Tell Freedom*'dır (Özgürlük Üstüne) [1954]. Ezekiel Mphahlele'in (doğ. 1919) durumu da aynıdır. Onun özellikle *Down Second Avenue* (İkinci Caddeden Aşağı) [1959] eseri unutulamaz. *A Walk in the Night*'ın (Gece Gezintisi) [1962] yazarı Alex La Guma da, aynı şekilde sürgünde bulunuyor. Ezilmişler, en kolay yoldan şiirin dolaylı anlatımıyla kendilerini dile getirebildiler.

Sürgünü (Dennis Brutus, Cosco Pieterse) ya da ölümü (Nortje) seçmiş zenci melezi ilk kuşaktan sonra, az ya da çok ölçüde yasadışı sayılacak yayınlarda Güney Afrika bir sesini duyuruyor. Fransa'da yayımlanmış J. Alvarez - Peyrere'nin dikkate değer eseri *Şafağı Bekleyenler* (1979) sayesinde, Mtsali, Wally Serote, James Matthews, Sipho Sepamla gibi zenciler tanındılar ve onların aracılığıyla da *Black Consciousness* (Siyah Bilinç) hareketi varlığını duyurabildi. (L)

***Afrika Birliği örgütü. —** 1978'de Gabon'un başkenti Libreville'de toplanması öngörülen konferans toplanamadı. 49 ülkeden yalnız 7'sinin devlet başkanı katılmayı kabul ettiği için Gabon dışişleri bakanı konferansı iptal etti. Aynı yıl Moritanya devlet başkanı Daddah ile Libya devlet başkanı Kaddafi, Sahra konusunda olağanüstü bir konferans toplamaya çalıştılarsa da başarı sağlayamadılar.

1979'da Liberya'nın başkenti Monrovia'da yapılan yıllık olağan toplantıda da üyeler arasında uyum sağlanamadı. Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın konuşması sırasında Arap ülkelerinin temsilcileri salonu terkettiler. Toplantılarda Tanzanya'nın Uganda'ya müdahaleleri ele alındıysa da karşılıklı suçlamalardan öteye bir sonuca varılamadı. Batı Sahra'da Birleşmiş Milletler gözetiminde halkoyuna başvurulması yolunda bir karar alındı. Bu karar sırasında da Fas, Senegal ve Gabon toplantıyı terkettiler. Ertesi yıl Cezayir Cumhurbaşkanı Şadli, birçok Afrika ülkesini ziyaret ederek haziran 1981'de Nairobi'de toplanması öngörülen konferansı hazırlamaya çalıştı. Konferansta üç konu ele alınacaktı: Ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi, Batı Sahra sorunu ve Çat sorunu. Ama bu sorunların hiçbirinde ortak karara varılamadı. Haziran 1983'te Etyopya'nın başkenti Addis-Abeba'da toplanan doruk toplantısında ırkçı Güney Afrika'nın hem ırk ayrımı politikası, hem komşu ülkelere saldırıları kınandı. Angola'daki işgalci birliklerin derhal ve koşulsuz olarak geri çekilmesi istendi.

Kuruluş yıllarında sömürgeciliğe karşı ortak tutum ve davranıştan kaynaklanan üyeler arası dayanışma, Afrika ülkeleri arasında şu yüzüne çıkan ve birçok yerde silahlı çatışma halini alan anlaşmazlıklar yüzünden giderek bozulduğu için örgüt toplantıları eski etkinliğini yitirmeye yüz tuttu. (M)

Fransızca konuşan afrika ülkeleri doruğu

Foto. AP (LAROUSSE)

Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (Batı), ekonomik işbirliği sağlamak amacı ile kurulmuş devletlerarası örgüt. 1975'de Nijerya'nın başkenti Lagos'ta kuruldu. 1978'de karşılıklı sınırların tanınmasına, 1979'da bölgesel savunmaya ilişkin anlaşmalar imzalandı. Üye ülkeler: Benin, Kabo Verde, Gambia, Gana, Ekvator Ginesi, Gine-Bissau, Fildişi Kıyısı, 1980'den beri Liberia, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Sierra Leone, Togo, Yukarı Volta. (M)

Afrika'nın Ekonomik Kalkınması için Arap Bankası *(Arab Bank for Economic Development in Africa)* [ABEDA], arap olmayan afrika ülkelerinin kalkınması için kurulmuş banka. Arap sermayesi ve teknik yardım transferi yoluyla arap olmayan afrika ülkelerinin kalkınmasını teşvik amacıyla 1975'de kuruldu. Proje* koordinasyonu ve ortaklaşa finanse edilen projeler konusunda Afrika Kalkınma Bankası ile işbirliği yapar. (M)

Afrika Gelişme Bankası *(Association of African Development Finance Institution)* [AADFI], Afrika gelişme bankalarının bölgesel organı. 1975'de Senegal'in başkenti Dakar'da kuruldu. Afrika ülkelerinin ekonomik ve sosyal gelişmesi için işbirliği, bilgi alışverişi, ortak sorunların çözümünde araştırma faaliyetlerini teşvik ve Afrika Ekonomik Birliği'nin kuruluşunu hızlandırma amacını güder. Yetkili organları Genel Kurul, Yürütme Komitesi ve Genel Sekreterlik'tir. 1980'de 82 Kalkınma Bankası kuruluşa üye idi. (M)

***Afrika ve Madagaskar İktisadi İşbirliği Teşkilatı** (fr. U.A.M.C.E.), bk. *Afrika ve Mauritius Ortak Örgütü.*

Afrika ve Mauritius Ortak Örgütü *(Organisation Commune Africaine et Mauricienne)* [OCAM], siyah Afrika'nın fransızca konuşan devletlerini kapsayan bölgesel örgüt. 1965'de Afrika ve Madagaskar İktisadi İşbirliği Örgütü adı altında, üye ülkeler arası işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştu. 1970'de Mauritius'un da katılmasıyla Afrika, Madagaskar ve Mauritius ortak örgütü (OCAM) adını aldı. 1973'te Madagaskar örgütten ayrıldı. 1965'te Moritanya, 1972'de Zaire ve Kongo Halk Cumhuriyeti, 1973'te Çat ve 1976'da Gabon'un da ayrılmaları örgütü zayıflattı. 1974'de OCAM'ın merkezi Yaunde'den Bangui'ye taşındı. Fransızca konuşmayan afrika ülkeleri de örgüte katılmaya çağrıldı. (M)

AFŞAR, Ankara ilinde, Balâ ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 454 nüf. (1980). [M]

AFŞAR (Esin), türk kadın tiyatro oyuncusu, ses sanatçısı, bestecisi (İtalya 1944). İstanbul Devlet Konservatuvarı'nı bitirdi. Uzun süre Devlet Tiyatrosu'nda çalıştı. 1970'lerde hafif müzik alanına yöneldi. Halk müziği ezgilerini hafif müziğe uyarlamasıyla tanındı. Erzurumlu Emrah'tan aktardığı *Yoh Yoh* (1971) parçasıyla üne kavuştu. Aşık Veysel'den *Kara Toprak,* Yunus Emre'den *Bana Seni Gerek Seni* ve anonim türkü *Drama Köprüsü* uyarlamalarını yaptı. 1975'te kendi bestesi *Canı Sıkılan Adam*'la TRT-Eurovision yarışmasına katıldı. Diğer tanınmış şarkıları arasında S. Andak'ın bestelediği *Yiğidin Öyküsü* (söz: Ç. Talu) ve *Gurbet Yorganı* (söz: M. Eloğlu) sayılabilir. Afşar, Selmi Andak*'ın *(Ek 2)* iki bestesini yorumlayarak 1970'de Bulgaristan Altın Orfe yarışmasında 3., 1977'de İsrail'deki bir festivalde 4. oldu. Sanatçı, 1982'de B. Erenus'un *Kelaynaklar* adlı oyunuyla tiyatroya parlak bir dönüş yaptı. (M)

***AFŞAR** (Kerim), türk tiyatro ve sinema oyuncusu. — Devlet Tiyatrosu'nda oyunculuğunu sürdürdü *(Tarla Kuşuydu, Juliette,* 1976; *Kurban,* 1980; *Yaz Misafirleri,* 1983). 1978-1980 yıllarında aynı tiyatroda Gorki'nin *Güneşin Çocukları* oyununu sahneye koydu. Berlin'de 1980'de Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı* müzikalinde, 1982 yazında da Güngör Dilmen'in *Kurban* oyununda rol aldı. Sinemada *Çalıkuşu* (1966), *Yılan Soyu* (1969), *Arkadaş* (1974), *Mine* (1982) gibi filmlerdeki rolleriyle dikkati çekti. (M)

Afşar Barajı, Manisa ilinde Alaşehir suyu üzerinde baraj. 1977 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 263,5 m; baraj gövdesinin temelden yüksekliği 45,5 m; talvegden yüksekliği 43,5 m; barajın normal su kotu 254,75 m; normal su kotunda su depolama hacmi 69 milyon m³; göl alanı 5,25 km²; sulama alanı 13 270 ha'dır. (M)

***AFŞİN,** Kahramanmaraş ilinde ilçe. — 84 199 nüf. 56 köy. İlçe merkezi 20 084 nüf. (1980). Yakınında kurulmakta olan termik elektrik santralı, 1980'li yıllarda işletmeye açılacaktır. (M)

Afşin - Elbistan Termik Elektrik Santralı, Kahramanmaraş ilinde kurulan termik elektrik santralı. Afşin ve Elbistan ilçelerinde bulunan düşük tönörlü linyit kömürüyle elektrik enerjisi üretmek amacıyla kurulması öngörüldü.

Termik alanda elektrik üretimi için en büyük özkaynak olan Afşin - Elbistan linyitleri 1964-1969 yıllarında Alman teknik yardım anlaşması çerçevesinde Otto Gold firması, MTA ve TKİ tarafından incelendi. Afşin ve Elbistan ilçeleri arasında yaklaşık 100 km²'lik bir alana yayılmış bulunan linyit, doğudan başlayarak Kışlaköy, Çöllolar ve Afşin adı verilen üç ana yatak ve bunların uzantılarından oluşmaktadır. Yapılan sondaj ve hesaplara göre 1,7 milyar tonu işletilebilir olmak üzere 3,2 milyar tonluk bir rezerve sahiptir. Bu büyük linyit rezervine dayalı olarak kurulmaya başlayan termik santral herbiri 340 MW gücünde 4 üniteden oluşmaktadır. İlk ünitesi 1984 yılının ilk yarısında üretime başlayacak olan termik santralın öteki üniteleri de 1986 yılına kadar art arda işletmeye açılacaktır. Afşin - Elbistan termik santralı ekonomik ömrü süresinde, bölgede varlığı saptanan işletilebilir linyitin yüzde 30'unu tüketecek ve yılda 8 milyar kW saat elektrik enerjisi üretecektir. 1985 yılında gerçekleşmesi beklenen bu üretim, o yılki Türkiye toplam elektrik enerjisi üretiminin yüzde 20'sini oluşturacak ve ülke ekonomisine büyük katkıda bulunacaktır. Afşin - Elbistan termik elektrik santralına yeni ünitelerin eklenmesiyle bu üretimin arttırılması düşünülmektedir. 1990 yılında servise girmesi planlanan B-1 ünitesi'nin üretime başlamasıyla, termik santralın yıllık üretim gücü 9,75 milyar kW saate ulaşacaktır ve Afşin-Elbistan Termik elektrik santralı Türkiye'nin en büyük termik santralı olacaktır. (M)

***AFULE** ya da **İR-YİSRAEL,** İsrail'de kent. — 18 000 nüf. Besin ve dokuma sanayii. (L)

***AFYONKARAHİSAR** (03), Ege bölgesinde il ve kent. —

● *Nüfus:* Afyonkarahisar ilinde son beş yıl içinde (1975-1980) önemli bir nüfus artışı olmadı. 1975'te 579 171 olan nüfus sayısı 1980'de ancak 597 516'ya yükseldi (yıllık artış yüzde 0,6). Buna karşılık il merkezinde nüfus artış oranı oldukça yüksekti (1975'te 60 150 iken 1980'de 74 562; artış hızı yılda yüzde 2,49).

1980 sayımına göre Afyonkarahisar ilçelerin nüfus durumu da şöyleydi: Merkez ilçe 148 449, Bolvadin 47 643 (merkez 30 599), Çay 33 945 (merkez 11 166), Dazkırı 35 219 (merkez 4 172), Dinar 61 199 (merkez 20 869), Emirdağ 62 727 (merkez 14 733), İhsaniye 26 232 (merkez 1 684), Sandıklı 73 513 (merkez 16 041), Sinanpaşa 45 555 (merkez 4 352), Sultandağ 22 963 (merkez 5 004), Şuhut 40 071 (merkez 8 116). İlin toplam kent nüfusu 191 298, köyler nüfusu 406 218'dir. Köy sayısı 490.

● *Sanayi:* Afyonkarahisar ilinde 1980 yılında toplam 1 816 işyeri bulunuyor, bunlardan 160'ı büyük işyeri özelliği taşıyordu. İmalat sanayiinde özel sektör son yıllarda ağırlık kazanmaya başladı. Sanayi kuruluşları bazı sanayi kollarının dışında hâlâ küçük üreticiliğe dayanmaktadır. Başlıca sanayi sektörleri makina imali sanayii, tarıma dayalı sanayi, dokuma sanayii, ağaç ürünleri sanayiidir. İlde ve çevre illerde üretilen haşhaş ürünlerini işleyerek afyon türevleri elde etmek amacıyla 1976'da yapımına başlanan Bolvadin Alkaloid Fabrikası 1981'de üretime geçti.

● *Sağlık:* 1980'de Afyonkarahisar'da sağlık kurum ve personeli sayısı şöyleydi: 12 kamusal hastane (768 yatak), 3 sağlık merkezi, 42 uzman hekim, 57 pratisyen hekim, 32 diş hekimi, 304 hemşire, 163 sağlık teknisyeni, 279 ebe. İlde 1978'de doktor başına ortalama 5 600 kişi düşüyordu.

● *Eğitim:* 1980'de Afyonkarahisar'da 50'si kentlerde 531'i kırsal kesimde olmak üzere toplam 581 ilkokul (77 562 öğrenci, 2 635 öğretmen), 79 ortaokul (13 968 öğrenci, 430 öğretmen), 13 lise, (4 374 öğrenci, 360 öğretmen) bulunuyordu. Yükseköğretim örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Afyon Meslek Yüksekokulu ile yüksekokul durumuna getirilen Afyon Mali Bilimler Fakültesi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi'ne bağlandı.

● *Tarım:* Afyonkarahisar'da tarım il ekonomisinin temeli ve en hızlı gelişen kesim olmasına rağmen tarımsal gelişme hızı Türkiye ortalamasının gerisinde kaldı. Tarımda bitkisel üretim üstünlüğünü korudu. İlde başlıca tarımsal ürünlerin yıllık üretim miktarları 1980'de şöyleydi: Buğday 400 580 t, arpa 320 000 t, şeker pancarı 390 000 t, afyon kapsülü 6 500 t, baklagiller 13 000 t. Aynı yıl ildeki hayvan varlığı şöyleydi: Sığır 246 000, manda 13 000, at 17 800, eşek 26 300, koyun 1 208 000, kılkeçisi 87 700, tiftikkeçisi 121 000. (M)

***Afyonkarahisar Terakki-i Servet Bankası.** — 1978'de yapılan değişikliklerle yerel banka olmaktan çıkıp, ulusal bir banka durumuna geldi. 1979'da merkez şubesi İstanbul'da, tek şubesi de Afyonkarahisar'da olmak üzere Hisarbank* *(Ek 2)* adıyla çalışmaya başladı. (M)

***AGADİR,** Fas'ın güneyinde kent. — 61 100 nüf. Turistik liman ve ticaret merkezi. Balıkçılık. Çimento sanayii. (L)

AGAMMAGLOBÜLİNEMİ i. (fr. agammaglobulinemie). Kandaki gammaglobülin miktarının çok düşük düzeye inmesi ve iltihaplı bakteri enfeksiyonlarıyla belirgin hastalık hali. Birincil (doğuştan, sonradan edinilmiş ve geçici) ve ikincil (ikincil hipogammaglobülinemi) olmak üzere iki çeşidi vardır. (L)

AGOLLİ (Dritero), arnavut yazarı (Avlonya 1931). Romanlarında Arnavutluk'un savaş yıllarındaki toplumsal sorunlarını *(Yol şiiri,* 1958; *Komiser Memo,* 1970; *Topun Başındaki Adam,* 1975), ve sosyalist Arnavutluk'u tehdit ettiğine inandığı tehlikeleri, özellikle bürokrasiyi konu edindi *(Öteki Yüz,* 1963; *Yoldaş Zilo'nun Yükseliş ve Düşüşü,* 1973). Ayrıca şiir kitapları da yayımlandı: *Arnavutluk Ana* (1975), *Söz Taşı Yontar* (1977). [L]

***AGRA,** Hindistan'da Uttar Pradeş eyaletinde kent. — 594 000 nüf. (L)

AGROBACTERİUM i. Genellikle çürükçül ve bazı bitkiler için hastalık yapıcı olan gram negatif bakteri. Nadiren insanlarda da görülür, ama insanda hastalık yapıp yapmadığı tartışmalıdır. (L)

AĞAÇBEYLİ, Uşak ilinde, Sivaslı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 024 nüf. (1980). [M]

AĞAÇELİ, Bingöl ilinde, merkez ilçeye

Esin AFŞAR

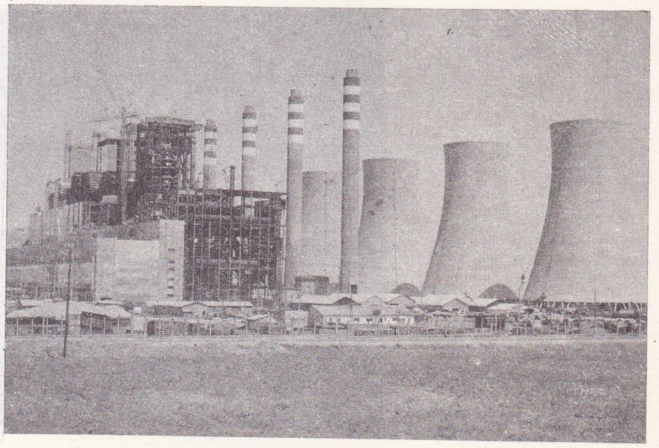

Afşin-Elbistan Termik Elektrik Santralı

Foto Günaydın arşivi; X (MEYDAN)

bağlı bucak. 10 553 nüf., 13 köy. Bucak merkezi *İçpınar* 1 873 nüf. (1980). Belediye (M)

AĞAÇLI, Diyarbakır ilinde, Kulp ilçesine bağlı bucak. 10 847 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 023 nüf. (1980). Belediye. (M)

AĞAÇLI, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Güzelyurt bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 554 nüf. (1980). [M]

*AĞAÇÖREN, Ankara ilinde, Şereflikoçhisar ilçesine bağlı bucak. — 21 175 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 2 856 nüf. (1980). Belediye. (M)

*AĞAOĞLU (Adalet), türk kadın oyun, öykü ve roman yazarı. — 1975'den sonra yayınlanan kitapları: *Fikrimin İnce Gülü* (roman, 1976), *Bir Düğün Gecesi* (Sedat Simavi Vakfı ödülü 1979, Orhan Kemal roman armağanı 1980, Madaralı roman ödülü 1980), *Sessizliğin İlk Sesi* (hikâye 1978), *Yaz Sonu* (roman 1980), *Hadi Gidelim* (öykü 1982), *Oyunlar* (1982). [M]

*AĞAOĞLU (Samet), türk yazarı ve siyaset adamı. — (öl. İstanbul 1982). Son kitapları: *Marmara'da Bir Ada* (1972), *Demokrat Partinin Doğuş ve Yıkılış Sebepleri* (1973), *İlk Köşe* (1980). [M]

Mehmet Ali AĞCA

AĞAOĞLU (Tektaş), türk yazarı (İstanbul 1934). Samet Ağaoğlu'nun oğludur. Ankara'da liseyi (1951), sonra İngiltere'de Oxford üniversitesi hukuk fakültesini bitirdi (1956). İstanbul'da kardeşiyle kurduğu Ağaoğlu Yayınevini yönetti (1964-1972). Hikâyelerinden bir bölümünü *Ölümden Hayata* (1956) adlı kitabında topladı. *Politika ve Felsefe* kitabı 142. maddeye aykırı görüldüğünden beş ay tutuklu kaldı (1973). 1974'te kurulan Türkiye Sosyalist İşçi Partisi'nde görev aldı. *Ant, Yeni Ortam, Cumhuriyet, İlke, Kitle, Birlik, Gerçek* dergi ve gazetelerinde yazdı (1967-1979). *Karanlıkta Oturma Özgürlüğü* (1978) adlı bir deneme kitabı yayımladı. 12 Eylül Harekâtı'ndan (1980) sonra yurt dışına gitti. (M)

AĞCA (Mehmet Ali), türk teröristi (Malatya 1958). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi 1. sınıfına kayıtlı öğrenciyken Milliyet gazetesi genel yayın müdürü ve başyazarı Abdi İpekçi'yi Şişli'deki evine dönerken arabası içinde 5 kurşunla vurarak öldürdü (1 şubat 1979). İhbar üzerine 25 haziran 1979'da İstanbul'da yakalandı ve Sıkıyönetim Komutanlığı Askerî Mahkemesi'nce yargılanmaya başlandı (11 ekim 1979). Tutuklu bulunduğu Kartal Maltepe Askerî Cezaevi'nden kaçırıldı (23 kasım 1979). İstanbul'da bazı soygun ve öldürme olaylarına karıştıktan sonra izini kaybettirdi. Askerî Mahkeme'de gıyabında yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı (28 nisan 1980). Yurt dışına kaçan Ağca, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde dolaştıktan sonra Vatikan'da Sen Piyer alanında konuşacağı kürsüye gelen katoliklerin dinsel lideri Papa II. Jean Paul'ü tabancayla ateş ederek ağır yaraladı. Bu olayla dünya kamuoyunun ilgisini çeken Ağca, Roma Ağır Ceza Mahkemesi'nde yargılandı ve ömürboyu hapis cezasına çarptırıldı (22 temmuz 1981). Ağca'nın bu cinayet ve suikast eylemleri gerek Türkiye'de, gerek dünyada büyük yankı uyandırdı ve nefretle karşılandı. (M)

Ağcaşar Barajı, Kayseri ilinde, Yahyalı suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde, kret kotu 1 117,20 m; baraj gövdesinin temelden yüksekliği 30 m; talvegden yüksekliği 25 m; barajın normal su kotu 1 115,70 m; normal su kotunda göl alanı 4,17 km²; sulama alanı 15 730 ha'dır. (M)

AĞILBAŞI, Malatya ilinde, Hekimhan ilçesinin Kurşunlu bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 317 nüf. (1980). [M]

*AĞIN, Elâzığ ilinde ilçe. — 5 355 nüf., 18 köy. İlçe merkezi 2 651 nüf. (1980). [M]

*AĞLASUN, Burdur ilinde ilçe. — 10 786 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 4 442 nüf. (1980). [M]

*AĞLI, Kastamonu ilinde, Küre ilçesine bağlı bucak. — 4 375 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 3 276 nüf (1980). Belediye. (M)

*AĞRI (04), Doğu Anadolu bölgesinde il ve kent. — Doğurganlık eğiliminin azalması ve il dışına göçler nedeniyle Ağrı ilinde nüfus artış hızı düşerek Türkiye ortalamasına yaklaştı. İl nüfusu beş yıl içinde ancak 38 000 artarak 1980'de 368 000'e yükseldi. İlçelerin ve merkezlerinin nüfusu da şöyle oldu: Merkez ilçe 84 126, Diyadin 33 158 (merkez 6 011), Doğubeyazıt 73 794 (merkez 23 513), Eleşkirt 44 124 (merkez 10 083), Hamur 19 821 (merkez 2 055), Patnos 59 002, merkez (18 184), Taşlıçay 21 931 (merkez 4 226), Tutak 32 053 (merkez 3 810). İlin kentler nüfusu toplamı 108 414, köyler nüfusu 259 595. Köy sayısı 558.

Ağrı ilinde sanayinin ekonomideki payı çok düşüktür. Başlıca sanayi kuruluşu 1983'de üretime geçmesi öngörülen şeker fabrikasıdır. Fabrika günde 3 000 ton pancar işleyecek kapasitededir.

Ağrı'da sağlık kurum ve personel sayısı 1980'de şöyleydi: 5 kamusal hastane (160 yatak), 3 sağlık merkezi, 10 uzman hekim, 28 pratisyen hekim, 8 diş hekimi, 110 hemşire, 31 sağlık teknisyeni, 94 ebe.

1980'de Ağrı'da 25'i kentte, 384'ü kırsal kesimde olmak üzere toplam 409 ilkokul (39 210 öğrenci, 1 464 öğretmen); 13 ortaokul (4 296 öğrenci, 86 öğretmen), 8 lise (1 895 öğrenci, 104 öğretmen) bulunuyordu.

1980 yılında başlıca tarım ürünleri üretim miktarları: Buğday 57 000 t, arpa 38 000 t, çavdar 8 000 t, mısır 40 t, şeker pancarı 22 105 t. Hayvan sayısı: Sığır 369 000, manda 21 500, at 14 500, eşek 8 900, koyun 2 148 000, kılkeçisi 119 000. (M)

AĞUSTOS i. Yılın sekizinci ayı. — 1975 (9 ağustos) Kıbrıs'ta tarafların onayıyla Türkler kuzeye göç etmeye başladı. — 1976 (12 ağustos) Yeşilköy hava limanına baskın yapan 4 filistinli gerilla 4 kişiyi öldürdü. 2 gerilla sağ olarak ele geçirildi. — 1977 (2 ağustos) Kıbrıs Rum cumhurbaşkanı Makarios öldü. — 1978 (1 ağustos) ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı ambargo şartlı olarak kaldırıldı. — 1980 (9 ağustos) Kahramanmaraş davası sona erdi. 22 kişi idam, 14 kişi ömür boyu hapisle cezalandırıldı; (29 ağustos) Türkiye Kudüs'teki başkonsolosluğunu kapattı. — 1982 (7 ağustos) Ankara Esenboğa havaalanını basan Asala (*Ek 2*) üyesi 2 terörist 5 kişiyi öldürdü, 72 kişiyi yaraladı. (M)

*AĞVA, İstanbul ilinde, Şile ilçesine bağlı bucak (eski adı: Yeşilçay). — 5 500 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 874 nüf. (1980).

*AHIRLI, Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı bucak. — 11 908 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 1 518 nüf. (1980). Belediye. (M)

*AHİCO (Ahmadu), kamerunlu siyaset adamı. — 1975'de dördüncü kez, 1980'de beşinci kez beş yıllık süre için cumhurbaşkanlığına seçildi. (L)

AHİLİ, Ankara ilinde, Kırıkkale ilçesine bağlı yerleşim merkezi (eski adı: Ahılı). 3 217 nüf. (1980). Belediye. (M)

*AHLAT, Bitlis ilinde ilçe. — 26 639 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 10 422 nüf. (1980). [M]

*AHMEDABAD, Hindistan'da, Gucerat eyaletinde kent. — 1 588 000 nüf. Kentte geleneksel sanatların (brokar, deri ve tahta işlemeciliği, kuyumculuk) yanısıra un, sabun, kibrit, cam, halı ve zeytinyağı üretimi yaygındır. Başta pamuklu kumaş üretimi olmak üzere dokuma sanayii en önemli üretim dalıdır. (L)

*AHMED ARİF (soyadı Önal), türk şairi. — 1968'de yayınlanan tek şiir kitabı *Hasretinden Prangalar Eskittim*, 18. basıma ulaştı (1980). [M]

AHMETLER, Uşak ilinde, Eşme ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 693 nüf. (1983). [M]

AHMETLİ, Diyarbakır ilinde, Ergani ilçesine bağlı bucak (eski adı: Güran); 6 700 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 699 nüf. (1980). [M]

*AHMETLİ, Manisa ilinde, Turgutlu ilçesine bağlı bucak. — 15 930 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 7 721 nüf. (1980). Belediye. (M)

*AHOMADEGBE (Justin Tometin), beninli siyaset adamı. — 1972'de bir darbeyle düşürüldükten sonra hapse atıldı. 1981'de serbest bırakıldı. (L)

*AHVAZ, İran'da, Kuzistan eyaletinde kent. — 329 000 nüf. Irak'la savaş sırasında bombardımanlardan büyük zarar gördü. (L)

AİDS, ing. *Acquired Immune Deficiency Syndrome* (edinsel bağışıklık yetersizliği hastalığı) sözcüklerinin kısaltması. (*Bk.* BAĞIŞIKLIK, *edinsel bağışıklık yetersizliği* [*Ek 2*]). [M]

*AİLEY (Alvin), amerikalı koreograf ve dans topluluğu yöneticisi. — Son eserleri: *Night Creature* (Gece Yaratığı) [1974], *Pas de Duke* (1976), *Shigaon* (1978). [L]

AİMEE (Anouk), fransız kadın sinema oyuncusu (Paris 1932). Fransa ve İngiltere'de okudu. Tiyatro ve bale dersleri aldı. 1946'da geçtiği sinemada 1960'ların en güçlü fransız kadın oyuncularından biri oldu. *Verona Aşıkları* (Les Amants de Vérone, 1948), *Les Mauvaises Rencontres* (Kötü Rastlantılar, 1955), *La Tête contre les Murs* (Duvara Vurulan Baş, 1958), *Tatlı Hayat* (La Dolce Vita, 1960), *Lola* (1962), *Otto e Mezzo* (Sekiz Buçuk, 1963), *Bir Kadın ve Bir Erkek* (Un Homme et Une Femme, 1966), *Randevu* (The Appointment, 1968). 1970'lerde bir süre sinemadan uzaklaşan Aimée, 1976'da *Si c'était à refaire* (Yeniden Başlasaydık) filmiyle dönüş yaptı. Marco Bellocchio'nun *Il Salto nel Vuolto* (Boşluğa Atlayış) adlı eseriyle 1980 Cannes Şenliği'nde «en iyi kadın oyuncu» ödülü aldı. Son filmi: *La Tragedia di Un Uomo Ridicolo* (Gülünç Bir Adamın Trajedisi) [1982]. (M)

Airbus, kısa ve orta mesafeler için çok yolcu taşımaya elverişli çift motorlu tepkili yolcu uçağı.

«A- 300 B» tipi ilk Airbus 28 ekim 1972' de Toulouse'da uçtu. «A- 300 B 2» modeli Paris - Londra arasında 23 mayıs

AIRBUS
A-300 B

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Airbus İnd. (LAROUSSE)

1974'te hizmete girdi. Hepsi çift motorlu, daha başka tipleri de yapıldı. Airbusların tümü iki ana modele bağlıdır: A-300 tipleri 250-300 yolcu, A-310 tipleri 200-240 yolcu taşır. Uçuş mesafesi 5 000 km'den fazladır. Boeing, Douglas ve Lockheed firmalarının yaptığı rakip amerikan uçaklarına göre yakıt tüketimi az, taşıma kapasitesi fazladır. Yolcu kabini çok geniş ve iki koridorlu, yani üç sıra koltukludur. Bir Airbusun kalkıştaki kütlesi, tipine göre değişmekle birlikte 135-165 ton arasındadır. Uçağın kanat açıklığı 44 m, gövde uzunluğu 46-52 m dolayındadır.

Airbus uçakları 1970'te Fransa'da kurulan bir konsorsiyum (*Airbus Industrie*) tarafından yapılmaktadır. Konsorsiyumun 6 üyesi fransız, alman, ingiliz, ispanyol, hollandalı ve belçikalı firmalardır. Şirketin merkezi de , fabrikaları da Toulouse'dadır: *Aérospatiale* (Havauzay Araçları Fabrikası). [L]

***AJACCİO,** Korsika'da idare merkezi. — 51 770 nüf. (L)

***AJANS** i. — Türkiye'deki belli başlı haber ajanslarına (Anadolu Ajansı, Hürriyet Haber Ajansı, Türk Haberler Ajansı) 1976'da yeni bir büyük ajans eklendi: Akdeniz* Haber Ajansı (Akajans) [*Ek 2]*.

Kuruluş yıllarında tüm gazetelere haber servisi yapan Haber Ajansı, sonradan yalnız Hürriyet gazetesine hizmet eden bir özel örgüte dönüştü ve 1975'te Hürriyet Haber Ajansı adını aldı.

Türk Haberler* Ajansı (*Ek 2*), yurt içi ve yurt dışı bürolarını geliştirerek ve çağdaş yöntemlerden yararlanarak etkinliğini sürdürdü.

Anadolu* Ajansı (*Ek 2), 1970'lerde* önemli tartışmaların konusu oldu. 1965'ten beri ajansın genel müdürlüğünü yürüten Attila Onuk, görevinden alındı, yerine önce İzzet Sedes, kısa bir süre sonra da Aytekin Yıldız getirildi (1978). Süleyman Demirel başkanlığında 1979'da kurulan milliyetçi cephe hükümeti, AA genel müdürlüğüne yeniden Attila Onuk'u getirdi. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra genel müdürlüğe Cevdet Tanyeri atandı.

1976'da Tercüman gazetesinin öncülüğü ve katkısıyla anonim şirket olarak kurulan Akdeniz Haber Ajansı (AKAJANS), merkezini İstanbul'dan Ankara'ya taşıdı. (M)

AJİP (Rosidi), indonezyalı yazar (Cava'da Cativangi 1938). 15 yaşında yazın yaşamına başlayan sanatçı, değişik türde çok sayıda eser verdi: Şiir (*Şenlik* [1956], *Endaj Rasidin'in Aşk Mektubu* [1960], *Yılan ve Sis* [1973]), roman (*Balayı Gezisi*) [1958], tiyatro (*Masyitoh* [1969]), eleştiri ve deneme (Indonezya Yazını Ne Zaman Doğdu? [1964], *Çağdaş Sundan Yazını* [1966], *İndonezya Yazını Kısa Tarihçesi* [1969], *İndonezya Müslümanlarının Bazı Sorunları* [1970], antoloji (*İndonezya Şiirinde Cakarta* [1972], *Mavi Deniz Mavi Gök* [1977]). Öykülerinde çocukluğunun geçtiği yerlere duyduğu özlemi yansıttı (*Ölü Yıllar* [1955], *Aile Arasında* [1956]). Ana dili olan Sundan dili ile de eserler verdi. (L)

***AJMER** veya **ACMER,** Hindistan'da, Racastan eyaletinde kent. — 262 900 nüf. (L)

***AKAD** (Ömer Lütfü), türk film yönetmeni. — 1975'den başlayarak TV için çalıştı. Ömer Seyfettin'in *Topuz, Ferman, Diyet* ve *Pembe İncili Kaftan* öykülerinden uyarlamalar yaparak, 45 - 50 dakikalık dört TV filmi yaptı. 1978 - 1979'da avukat Faruk Erem'in anılarından yola çıkarak *Bir Ceza Avukatının Anıları* genel başlığı altında yedi TV filmi yapmayı planladı, ama ancak üçünü gerçekleştirebildi. Bu filmler, 1983 haziranında hala TV denetimini aşıp ekrana gelebilmiş değildi. Akad, bu çalışmalarının, yanı sıra İstanbul Sinema - TV Enstitüsü'nde de öğretim üyesi olarak çalıştı.

1977'de Alim Şerif Onaran'ın *Lütfü Ömer Akad'ın Sineması* başlıklı kapsamlı bir kitap çalışması Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi tarafından yayımlandı. (M)

***AKADEMGORODOK,** SSCB'de, Sibirya'da kent. — 60 000 nüf. (L)

Akademi Kitabevi Edebiyat Ödülleri, İstanbul'da Akademi Kitabevi tarafından genç yazarları özendirmek amacıyla 1979' da kurulan edebiyat ödülü. Ödüller şiir, hikâye, roman, deneme - inceleme - eleştiri - gezi ve çocuk yazını dallarında yayınlanmış ya da yayıma hazır ilk kitaplara verilir. Ödüllerin tutarı her dal için 10 000 liradır (1982). Şimdiye kadar ödülleri kazanan sanatçılar: Şiir dalında: 1980'de Birincilik verilmedi. Murathan Mungan (*Osmanlıya Dair Hikâyat*), Turgay Fişekçi (*Yakınlık*) ve Ozan Telli (*Komüncüler*) başarı ödülünü paylaştı. 1981'de birincilik ödülünü Hüseyin Haydar (*Acı Türkücü*) kazandı. Ahmet Ada (*Gün Doğsun Gül Üstüne*), Ali Cengizkan (*Senlere*), Adnan Azar (*Unutmak Suları*) başarı ödülünü paylaştı. Hikâye dalında: 1980'de birincilik ödülünü Nursel Duruel (*Geyikler, Annem ve Almanya*) kazandı. Başarı ödülünü Abdullah Nefes (*Sürgün*) ve İnci Aral (*Ağla Zamanı*) paylaştı. 1981'de birincilik ödülünü Feyza Hepçilingirler (*Sabah Yolcuları*) ve Fazlı Yalçın (*Sevgi Yoksa*) paylaştı. Roman dalında 1980 ve 1981'de ödül verilmedi. Deneme - eleştiri - inceleme gezi dalında: 1980'de birinciliği Ayşegül Dora Güney (*İran'da Devrim*), başarı ödülünü Recep Selahattin Doğan (*Alıp Veremediklerim*) kazandı. 1981'de bu dalda birincilik ödülü verilmedi. Başarı ödülünü Mehmet Yaşar Bilen (*Yazdıkça*) kazandı. (M)

A. KADİR. Bk. MERİÇBOYU (Abdülkadir).

Akajans. Bk. Haber Ajansı (Akdeniz).

AKALAN, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 984 nüf. (1980). [M]

AKALIN (L. Sami), türk şairi ve yazarı (İstanbul 1924). Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'ni bitirdi. Erzurum, Balıkesir Necati Eğitim enstitüsü, İstanbul'da Atatürk Erkek ve Vefa liselerinde öğretmenlik yaptı. «Dede Korkut Kitabı'nın Folklor Bakımından Değerlendirilmesi» konulu doktorasını verdi (1968). Başlıca kitapları: *Haiit Ziya Uşaklıgil* (1953), *Mehmet Rauf* (1953), *Erzurum Bilmeceleri* (1954), *Japon Şiiri* (1962), *Çin Şiiri* (1964), *Türk Manileri* (1972), *Hind Şiiri* (1977), *Zenci Şiiri* (1979). Kendi şiirlerini *İnsan Türü* (1974) ve *İnsan Boyutları*'nda (1981) topladı. (M)

***AKALIN** (Şahap), türk tiyatro sanatçısı, aktör ve rejisörü. — (öl. Ankara 1978). 1968'de yılın rejisörü seçildi. (M)

AKAN (Tarık), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1948). Asıl adı Tarık Üregül. Gazetecilik enstitüsünü bitirdi. Öğrenimi sırasında çeşitli işlere girip çıktı. 1971'de Ses dergisinin yarışmasında birinci olarak sinemaya geçti. Önceleri «yakışıklı genç» rollerine çıkarken, 1978'den başlayarak toplumsal içerikli filmlerde rol aldı. 1973'de *Suçlu*, 1978'de *Maden* filmleriyle iki kez Antalya Şenliği «en iyi erkek oyuncu» ödülünü kazandı. Diğer başlıca filmleri: *Esir Hayat* (1974), *Mavi Boncuk* (1974), *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı* (1975), *Öyle Olsun* (1977), *Baraj* (1977), *Seninle Son Defa* (1978), *Kanal* (1978), *Sürü* (1979), *Adak* (1979), *Demiryol* (1980), *Deli Kan* (1981), *Herhangi Bir Kadın* (1981), *Yol* (1981), *Arkadaşım* (1982), *Kaçak* (1982). [M]

AKANYILDIZ, blş. i. Astron. Yeni k. Geceleri gökte ara sıra görülen ve hızla geçip giden ışıklı nokta. (Yer atmosferine girince sürtünmeden dolayı akkor duruma gelen bir göktaşıdır). [M]

AKARÇAY, Tokat ilinde, Almus ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 105 nüf. (1980). [M]

***AKARSU,** Erzincan ilinde, Refahiye ilçesine bağlı bucak. — 3 300 nüf. 19 köy. Bucak merkezi 205 nüf. (1980). [M]

AKARSU, Mardin ilinde, Nusaybin ilçesine bağlı bucak. 12 025 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 1 761 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKARSU** (Bedia), türk kadın felsefe profesörü. — Yeni kitapları: *Felsefe Terimleri Sözlüğü* (1975), *Çağdaş Felsefe Akımları* (1979). [M]

AKARSU (Günay), türk yazarı ve tiyatro eleştirmeni (İstanbul 1933 — ay. y. 1982). İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi'ni bitirdi (1962), Millî Gençlik Teşkilâtı Basın - Yayın kolu başkanı olarak Gençlik dergisini yönetti (1961 - 1963). Izlem yayınevini kurarak (1962) *Oyun* (1963 - 1966) ve *Tiyatro 70* (1970) dergilerini yayınladı. Ansiklopedik Sözlük (1966 - 1968) ve Ülkü Okul Ansiklopedisi'nin (1969 - 1970) genel yayın yönetmenliğini yaptı. Tiyatro eleştirileri 1958'den sonra çeşitli dergi ve gazetlerde yayınlandı. (M)

***AKARSU** (Mediha), türk seramik sanatçısı. — (öl. İstanbul 1976). Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu ve Beyoğlu Olgunlaşma Enstitüsü'nde öğretmenlik, resim atölyesi şefliği yaptı (1951 - 1976). [M]

***AKAŞİ,** Japonya'da Honşu adasının güneyinde kent. — 234 900 nüf. Tekstil ve motor sanayii. (L)

***AKAYGEN** (Enis), türk diplomatı ve siyaset adamı. — (öl. Ankara 1955). [M]

***AKBAL** (Oktay), türk yazarı. — Cumhuriyet gazetesinde günlük yazılarını sürdürdü. Yeni kitapları yayımlandı. Öyküler: *Karşı Kıyılar* (1979); deneme - söyleşi - anı: *Atatürk Yaşadı mı* (1975), *Hiroşimalar Olmasın* (1976), *Zaman Sensin* (1977), *İlk Yaz Devrimi* (1977), *Temmuz Serçesi* (1978), *Gençler Bize Bakıyor* (1978), *Yaşamı Yeniden Kurmak* (1979), *Geçmişin Kuşları* (1980), *Atatürkçülük Savaşı* (1981), *Atatürk Bir Gün Gelecek* (1981), *Önce Şiir Vardı* (1982), *Dünyaya Açılmak* (1982). [M]

Lütfi AKAD

***Akbank** T.A.Ş., Türkiye'nin önde gelen özel mevduat ve ticaret bankalarından biri. — 1981 yılında ödenmiş sermaye ve ihtiyat akçeleri toplamı 5 612,8 milyon liraya, mevduatı 306 milyar 446 milyon liraya yaklaştı. Bu mevduatın 168 milyarı tasarruf mevduatı, 105 milyarı ticari mevduat, 32 milyarı bankalar mevduatıydı. Akbank'ın aynı yıl dağıttığı kredi 159 milyar lirayı aştı. Kredilerin yarıya yakını sanayi kuruluşlarına verildi.

Akbank'ın 1981 yılı sonunda şube sayısı 602, personel sayısı 9 473 idi.

Akbank bankacılık hizmetleri yanında ihracat ve döviz işlemlerini de yürütmektedir. İşçi dövizlerinin daha büyük kısmının sistemli bir şekilde ülkeye gelmesini sağlamak amacıyla Essen, Münih, Berlin, Hamburg, New York ve Londra'da bölge temsilcilikleri açtı. Ayrıca iç ve dış para piyasalarındaki gelişmeleri yakından izlemek, uluslararası para piyasalarından kısa ve uzun vadeli fon sağlamasına yardımcı olmak amacıyla 1981'de Londra'da 5 milyon sterlin sermayeli Ak International Ltd'i kurdu. Aynı yıl 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası uyarınca İstanbul'da kurulan Shell Overseas Holding Limited'in yabancı ortak olarak katıldığı SUSA Sıvı Maddeleri Sanayi ve Pazarlama A.Ş.'ne yüzde 15 sermaye ile kurucu olarak katıldı. 1981 sonunda Akbank'ın toplam 6 018,8 milyon liralık 49 iştiraki vardı. Bankanın iştirakte bulunduğu kuruluşların en önemlileri Ak Çimento, Ayeks Yağ Sanayii, BOSSA, Çelik Halat ve Tel Sanayii, Mukavva Sanayii, Oto - Yol, SASA Suni ve Sentetik Elyaf, Vasıflı Çelik, Ak Sigorta, LASSA Lastik Sanayi ve Ticaret A.Ş., YÜNSA Yünlü Sanayi ve Ticaret A.Ş., ÇİMSA Çimento Sanayi ve Ticaret A.Ş., MARMARA Margarin Sanayii A.Ş.'dir.

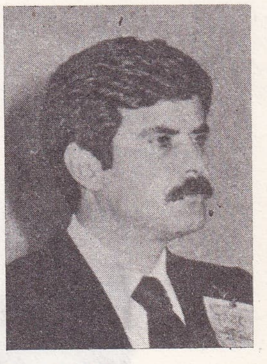

Tarık AKAN

Akbank ekonomi ve sanat alanlarında yaptığı çeşitli yayınlarla ve açtığı sergilerle kültürel etkinliklerde de bulunmaktadır. (M)

AKBEZ, Hatay ilinde, Hassa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 554 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKBU, Cezayir'de, Summan ırmağı üzerinde kent. 41 900 nüf. Ticaret. (L)

AKCAALAN, Kütahya ilinde, Gediz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 874 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKCİĞER** blş. i. — ANSIKL. *Akciğer nakli*. 1980 öncesinde birçok ülkede kırka yakın akciğer nakli yapılmışsa da başarılı sonuç alınamamıştı. Akciğerlerden yalnız birinin nakledildiği üç vakada Japon cerrahlar tam başarı sağladılar. Her iki ciğerin de nakledildiği ameliyatlarda bugüne kadar yalnız bir hasta sağ kalabildi. (L)

***AKÇAABAT,** Trabzon ilinde ilçe. —

102 876 nüf., 86 köy. İlçe merkezi 13 384 nüf. (1980). [M]

AKÇABELEN, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Üzümlü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 921 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKÇADAĞ,** Malatya ilinde ilçe. — 57 463 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 9 548 nüf. (1980). [M]

***AKÇAKALE,** Urfa ilinde ilçe. — 38 460 nüf., 117 köy. İlçe merkezi 11 184 nüf. (1980). [M]

AKÇAKENT, Kırşehir ilinde Çiçekdağı ilçesine bağlı bucak. 14 069 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 478 nüf. (1980). [M]

***AKÇAKIŞLA,** Sivas ilinde, Şarkışla ilçesine bağlı bucak. — 8 803 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 1 328 nüf. (1980). [M]

AKÇAKİRAZ, Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 575 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKÇAKOCA,** Bolu ilinde ilçe. — 87 257 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 38 283 nüf. (1980). [M]

AKÇAKÖY, Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesinin Derecik bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 220 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKÇALAR, Bursa ilinde, merkez ilçenin Görüklü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 251 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKÇAM (Dursun), türk yazarı (Ardahan'ın Ölçek köyü 1930). Cılavuz Köy Enstitüsü'nü (1950) ve Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü edebiyat bölümünü bitirdi (1956). Ardahan, Kırıkkale ve Ankara'da türkçe öğretmenliği yaptı (1957 - 1969). Milli Eğitim Bakanlığı'nca İngiltere'ye gönderildi (1965). Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın ikinci başkanı olan Akçam, sendika kapatılınca öğretmenlikten uzaklaştırıldı (1971). Bir süre sonra Ankara Atatürk Lisesi'ne atandı (1974). Eserlerinde doğup büyüdüğü yerlerin sorunlarını konu edindi. *Analarımız* adlı röportajıyla Karacan Armağanı yarışmasında birinciliği (1962), *Haley* adlı öyküsüyle Antalya festivali sanat ödülünü (1975), *Kanlı Derenin Kurtları*'yla TDK roman ödülünü (1976) kazandı. Başlıca kitapları: Hikâye: *Maral* (1964), *Ölü Ekmeği* (1969), *Taş Çorbası* (1970), *Köyden İndim Şehire* (1973), *Kafkas Kızı* (1978). Anılar-köy notları-röportaj: *Analar ve Çocuklar* (1964), *Doğunun Çilesi* (1966), *Kan Çiçekleri* (1977), *Altta Kalanlar* (1979). [M]

***AKÇAOVA,** Aydın ilinde, Çine ilçesine bağlı bucak. — 6 561 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 758 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKÇAOVA,** Kocaeli ilinde, Kandıra ilçesine bağlı bucak. — 7 652 nüf., 14 köy. Bucak erkezi 829 nüf. (1980). [M]

AKÇAPINAR, Tunceli ilinde, Çemişkezek ilçesine bağlı bucak. 4 809 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 522 nüf. (1980). [M]

AKÇASIR, Diyarbakır ilinde, Kulp ilçesine bağlı bucak. 3 634 nüf., 4 köy. Bucak merkezi *Yuvacık* 471 nüf. (1980). [M]

***AKÇAŞEHİR,** Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 286 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKÇAY,** Antalya ilinde Elmalı ilçesine bağlı bucak. 9 895 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 394 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKDAĞ,** Amasya ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 604 nüf., 9 köy. Bucak merkezi, *Çiğdemlik* 157 nüf. (1980). [M]

***AKDAĞMADENİ,** Yozgat ilinde ilçe. — 64 076 nüf., 103 köy. İlçe merkezi 10 192 nüf. (1980). [M]

AKDEMİR, Tunceli ilinde, Pertek ilçesine bağlı bucak. 3 194 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 353 nüf. (1980). [M]

Akdeniz Haber Ajansı (AKAJANS), türk haber ajansı. 1976'da kuruldu. Kuruluş sermayesi: 18 milyon lira. Tercüman gazetesinin öncülüğü ve katkısıyla anonim şirket olarak kurulan Akajans'ın merkezi başlangıçta İstanbul'daydı, sonradan Ankara'ya taşındı.

1978 sonlarına doğru, Amerikan haber ajansı United Press International (UPI) ile haber alış verişi konusunda anlaşma yapan kuruluş, yurt içindeki 20 kadar merkez bürosu ve bunlara bağlı 400'ün üstünde il muhabiri; yurt dışında Paris, Atina, Londra, Brüksel, Lahey ve Frankfurt gibi önemli merkezlerdeki büroları ve bunlara bağlı 200'ün üstündeki muhabiri ile etkinliğini sürdürmektedir. (M)

AKDENİZ (Halil), türk ressamı (Antalya 1944). Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü resim-iş bölümünü bitirdi (1965). Berlin Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde resim öğrenimi ve ihtisası yaptı (1969-1974). 1978'den bu yana Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde öğretim görevlisidir. Yurt içinde ve dışında karma sergilere katılan ve kişisel sergiler açan Akdeniz, resimlerinde kendine özgü geometrik bir grafik düzeni, özenli bir renk ve leke anlayışıyla kişisel bir anlatım amaçladı. 36. ve 43. Devlet Resim ve Heykel sergilerinde başarı ödülü (1975, 1982), DYO resim yarışmasında mansiyon aldı (1978). [M]

***Akdeniz Oyunları,** Akdeniz'de kıyısı olan ülkeler arasında yapılan ve her spor dalını kapsayan büyük spor oyunları. — Sekizinci Akdeniz oyunları 14 ülkenin katılmasıyla 1979 eylülünde Yugoslavya'nın Split kentinde yapıldı. Oyunlar sonunda Türkiye toplam 24 madalya kazandı ve takım klasmanında 6. oldu. En büyük başarıyı toplam 127 madalya ile Yugoslavya gösterdi ve Akdeniz oyunları şampiyonu oldu. Bu oyunlar sonunda madalyalar şu şekilde dağıldı:

	altın	*gümüş*	*bronz*	*toplam*
Yugoslavya	56	38	33	127
Fransa	55	41	33	129
İtalya	49	63	47	159
İspanya	16	20	31	67
Yunanistan	7	10	14	31
TÜRKİYE	5	5	14	24
Mısır	3	9	10	22
Cezayir	1	5	10	16
Tunus	1	2	9	12
Lübnan	1	1	—	2
Suriye	1	—	—	1
Fas	—	2	3	5
Malta	—	—	—	—
Monako	—	—	—	—

● Türkiye, sekizinci Akdeniz oyunlarında 5 altın, 5 gümüş, 14 bronz olmak üzere toplam 24 madalya kazanıp takım klasmanında 6. oldu.

Altın madalya kazanan sporcularımız: Salih Bora (48 kilo greko romen), Nurettin Kurt (62 kilo serbest), Şenol Tenekecioğlu (82 kilo serbest), Halil Aras (90 kilo serbest), Hüseyin Çokal (ağır-serbest).

Gümüş madalya kazanan sporcularımız: Erol Mutlu (74 kilo greko romen), Kenan Ege (ağır-greko romen), Ömer Sakızcı (48 kilo serbest), Muhammet Oruç (52 kilo serbest), Necmi Akkoyunlu (boks).

Bronz madalya kazanan sporcularımız: Serhat Karadağ (57 kilo greko romen), Polat Aydın (90 kilo greko romen), Hüseyin Yalınkılıç (68 kilo serbest), Osman Uzun (74 kilo serbest), Mehmet Donbay (100 kilo serbest), Oktay Çimen (masa tenisi), Süheyl Yeşilnur (judo), Ahmet Özdemir (judo) Kâmil Korucu (judo), Bülent Angın (boks), Selami Karakelle (boks), M. Ali Öztürk (boks), Harun Akkoyun (halter), Mehmet Terzi (maraton).

Sekizinci Akdeniz oyunlarında Türkiye'nin aldığı madalyaların dallara göre dağılımı:

	altın	*gümüş*	*bronz*	*toplam*
boks	—	1	3	4
atletizm	—	—	1	1
güreş	5	4	5	14
judo	—	—	3	3
masa tenisi	—	—	1	1
halter	—	—	1	1
				24

Akdeniz Üniversitesi, 1982 yılında Antalya'da kurulan üniversite. Yükseköğretim kurumları örgütünün, 2809 sayılı kanunla düzenlenmesi sırasında yeniden düzenlendi. 1973 yılından beri Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak çalışan Antalya Tıp Fakültesi, bağlantısı değiştirilerek; Isparta Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürülerek Isparta Mühendislik Fakültesi adıyla bu üniversiteye bağlandı. Ayrıca bir Fen ve Edebiyat Fakültesi, bir Ziraat Fakültesi, üç enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri), bir yüksekokul (Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik) yeniden kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Burdur Eğitim Enstitüsü, adı değiştirilerek Burdur Eğitim Yüksekokulu adıyla bu üniversiteye bağlandığı gibi Antalya Meslek Yüksekokulu ile Burdur Meslek Yüksekokulu da bu üniversiteye bağlandı. Bir de Isparta Mühendislik Fakültesi'ne bağlı olarak Eğridir Su Ürünleri Yüksekokulu kuruldu. Böylece 1982-1983 öğretim yılında Akdeniz Üniversitesi 4 fakülte, 3 enstitü 5 yüksekokuldan oluşuyordu. (M)

***AKDİK** (Sara), türk kadın botanikçisi. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

***AKER** (Abdullah), türk siyaset ve devlet adamı, iktisatçı. — 1977'de Ankara'da öldü. (M)

AKESSON (Birgit), isveçli dansçı ve koreograf (Malmö 1908). Mary Wigman'ın öğrencisi oldu. Özgün bir modern dans stili geliştirdi. İsveç Kraliyet Balesi'nde çalıştı: *Zizifus* (1957), *Rites* (Ayinler) [1960], *Icaros* (1963), *Nausikaa* (1966). Bengt Haeger ile birlikte 1964'te Stockholm Koreografi Enstitüsü'nü kurdu. 1968'den bu yana

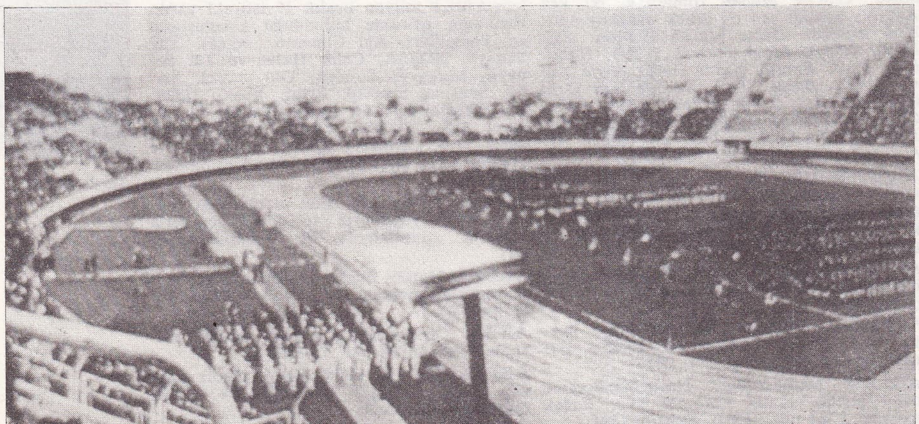

Fas'ın Casablanca kentinde yapılan dokuzuncu Akdeniz Oyunları'nın açılışından bir görünüm (3 eylül 1983)

Foto. X (MEYDAN)

Afrika'da etnoloji araştırmaları yapmaktadır. (L)

AKESSON (Sonja), isveçli yazar (Buttle, Gotland 1926-Stockholm 1977). Gerçeküstücü bir hava taşıyan şiir ve öykülerinde çağımıza özgü refah toplumlarında kadınların karşılaştıkları sorunları ele aldı: *Yuvada Barış* (1963), *İsveç'te Oturuyorum* (1966), *Olup Bitenin Bedeli* (1968), *At Gözü* (1977). [L]

***AKGÜN** (Nahit Ulvi), türk şairi. — 1980' de *Eksilen Gökyüzü* adıyla topladığı yeni şiirlerine daha önceki *Evren Türküsü* ve *Gerçek Düş* kitaplarını da ekledi. (M)

AKHARIN, Afyonkarahisar ilinde, Sandıklı ilçesinin Karadirek bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 159 nüf. (1980). [M]

***AKHİSAR,** Manisa ilinde ilçe. — 146 144 nüf., 100 köy. İlçe merkezi 61 491 nüf. (1980). [M]

AKIMTOPLAR bls. i. Yeni k. Elektriği toplayıp biriktiren ve gerektikçe akım olarak kullanmaya yarayan aygıt. *Eşanl.* AKÜMÜLATÖR. (M)

***AKIN** (Bedii Faik), türk gazetecisi. — 1975'ten sonra Hürriyet gazetesinde fıkra yazarı olarak çalıştı. *Pablo'nun Gülüşü* (1972) adlı bir roman yayımladı. (M)

AKIN (Filiz), türk kadın sinema oyuncusu (Ankara 1943). Ankara Maarif Koleji'ni bitirdi. Bir süre DTCF arkeoloji bölümünde okudu. 1962'de Artist dergisinin açtığı yarışmayı kazanıp sinemaya girdi. Yapımcı-yönetmen Türker İnanoğlu'yla 1980'e dek süren bir evlilik yaptı; onun pek çok filminde oynadı. Türk sinemasının avrupaî fiziğe sahip kadın oyuncularından oldu. 1971 Antalya Şenliği'nde *Ankara Ekspresi* filmiyle «en iyi kadın oyuncu» ödülü aldı. 1975'den sonra sinemayı bırakıp şarkıcılığa başladı. Başlıca filmleri arasında *Akasyalar Açarken* (1962), *Arka Sokaklar* (1963), *Gurbet Kuşları* (1964), *Yankesici Kız* (1964), *Tamirci Parçası* (1965), *Sefiller* (1967), *Umutsuzlar* (1971), *Utanç* (1972), *Memleketim* (1974) sayılabilir. (M)

***AKIN** (Gülten), türk şairi. — Yeni şiir kitapları: *Kırmızı Karanfil* (1971), *Maraş'ın ve Ökkeş'in Destanı* (1972, TRT başarı ödülü), *Ağıtlar ve Türküler* (1976, Yeditepe şiir armağanı 1977), *Seyran Destanı* (1979), *Seyran* (bütün şiirleri, 1982). [M]

***AKIN** (İlhan), türk hukukçusu. — Yeni eserleri: *Kamu Hukuku I, II* (1974-1979), *Türk Devrimi Tarihi* (1976). [M]

AKINCI, Mardin ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. 9 003 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 554 nüf. (1980). [M]

***AKINCI** (Eşref), türk generali. — 1976 yılında Kara Kuvvetleri komutanlığından ayrıldı. 1981'de Danışma Meclisi üyeliğine seçildi. (M)

AKINCI (Naile), türk kadın ressamı (Van 1925). DGSA Zeki Kocamemi atelyesinde eğitim gördü (1949-1952). İstanbul okullarında resim öğretmenliği yaptı (1952-1980). 1964'ten sonra İstanbul, Ankara ve İzmir' de açtığı sergilerde, yurt dışında katıldığı grup sergilerinde etkinlik gösterdi. Boğaziçi ve Marmara adasına ilişkin peyzaj ve figür düzenlemelerinde yerleşik görsel değerlere ve ayıklayıcı bir yöntemle modern figüratif bir anlatıma yöneldi. Uluslararası X. Clermont-Ferrand ve Vichy bienali büyük ödülünü (1974), XI. Vichy bienali jüri özel ödülünü (1978) kazandı. Akbank'ın yarışma sergisinde (1979) mansiyon aldı. (M)

AKINCILAR, Adıyaman ilinde, Kahta ilçesine bağlı bucak. 9 325 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 908 nüf. (1980). [M]

AKINCILAR, Sivas ilinde, Suşehri ilçesine bağlı bucak. 10 738 nüf., 33 köy. Bucak merkezi 3 130 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKINLI (Hamit), türk oyun yönetmeni (İzmir 1925). İstanbul Edebiyat Fakültesi türkoloji bölümünü bitirdi. 1950'lerde Şehir Tiyatrosu'na girip oyunculuk ve yönetmen yardımcılığı yaptı. 1960'da *İmtihan Yılı* ile yönetmen oldu. 1960'darda *Pusuda, Kerpiç Memet, Sultan Gelin, Yanlışlıklar Komedyası, Bernarda Alba'nın Evi,* 1970' lerde *Bu Ölü Kalkacak, Gültepe Oyunları, Coriolanus* gibi oyunları yönetti. 1967'de *Ay Battı* ile İlhan İskender, 1980'de *Davul ya da Düğün* ile Ankara Sanatsever Derneği «en iyi yönetmen» ödüllerini aldı. 1977-1978 mevsiminde Fatih Şehir Tiyatrosu sanat yönetmenliği yaptı. 1980'de emekli olup tiyatroyu bıraktı. (M)

***AKİTA,** Japonya'da Honşu adasının kuzeyinde kent. — 262 500 nüf. Sanayi merkezi. (L)

***AKKA.** Bk. AKKO.

***AKKAYA,** Kastamonu ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 7 890 nüf., 32 köy. Bucak merkezi *Yaka* köyü 355 nüf. (1980). [M]

Akkaya Barajı, Niğde ilinde Tabakhane suyu üzerinde baraj. 1967 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 185 m; baraj gövdesinin temelden yüksekliği 19 m; talvegden yüksekliği 18 m; barajın normal su kotu 1 182 m; normal su kotunda su depolama hacmi 5,80 milyon m³; göl alanı 1,38 km²; sulama alanı 130 ha'dır. (M)

AKKENT, Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 875 nüf. (1980). [M]

***AKKIŞLA,** Kayseri ilinde, Bünyan ilçesine bağlı bucak. — 9 350 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 765 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKKİSE, Konya ilinde, Bozkır ilçesinin Ahırlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 4 383 nüf. (1980). [M]

***AKKO,** İsrail'de, Akdeniz kıyısında kent. — 37 000 nüf. (L)

***AKKÖY,** Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı bucak. — 9 408 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 242 nüf. (1980). [M]

AKKÖY, Denizli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 1 948 nüf. (1980). Belediye. (M)

Akköy Barajı, Kayseri ilinde Yeşilhisar ilçesinde Asarcık suyu üzerinde baraj. 1967 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, kret kotu 1 281 m; baraj gövdesinin temelden yüksekliği 41,5 m; barajın normal su kotu 1 276,25 m, normal su kotunda depolama hacmi 7,50 milyon m³; göl alanı 0,79 km²; sulama alanı 479 ha'dır. (M)

***AKKUŞ,** Ordu ilinde ilçe. — 49 157 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 4 139 nüf. (1980). [M]

AKMAN (Ertuğrul Macit), türk generali ve yöneticisi (Geyve 1922). Kara Harp Okulu'nu (1942) ve Harp Akademisi'ni bitirdi (1954). Tümgeneralken emekli oldu (1975). 1981'de TRT genel müdürlüğüne atandı. Kurum bünyesinde gerek örgüt, gerek personel bakımından yeni düzenlemeler yaptı. Türkiye'de renkli televizyon yayını için gerekli çalışmaları başlattı. 1982' de başlatılan renkli deneme yayınlarını 1983'te haftada birkaç saata çıkardı. 1984 ortalarında da tümüyle renkli yayına geçileceğini bildirdi. (M)

AKMANDOR (Neş'et), türk baraj mühendisi ve siyaset adamı (Bolu 1921). İstanbul Teknik Üniversitesi'ni bitirdi. Su yapıları konusunda master ve hidrolik konusunda doktora yaptı. Birleşik Amerika'da barajlar üzerinde incelemelerde bulundu. Yurda dönünce DSİ bünyesinde çeşitli görevlere getirildi, genel müdür oldu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yüksek fen kurulu başkanlığı, Seydişehir Alüminyum Kompleksi Tesisleri müdürlüğü yaptı. Ayrıca öğretim üyesi ve müşavir mühendis olarak çalıştı. 1977'de Bolu'dan senatör seçildi. Bülent Ecevit hükümetinde kısa bir süre Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı yaptı. Gene Ecevit hükümetinde Milli Savunma bakanı oldu (1979). Hükümetin toplu istifasıyla bu görevi sona erdi. (M)

AKMANLAR, Niğde ilinde, Bor ilçesinin Altınhisar bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 930 nüf. (1980). [M]

***AKMEŞE,** Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 6 474 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 811 nüf. (1980). [M]

***AKOLA,** Hindistan'da Maharaştra eyaletinde kent. — 165 000 nüf. (L)

***AKORAL** (Nevzat), türk ressamı ve gravürcüsü. — Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü resim - iş bölümündeki grafik öğretmenliğinden emekliye ayrıldı (1979). Ankara ve İstanbul'da sergilediği resimlerinde, yöresel motif ve yaşam sahnelerini grafik değerlerden yararlanan gerçekçi, yalın, duyarlı bir anlatıma götürdü. 34. ve 35. Devlet Resim ve Heykel sergilerinde başarı ödülü aldı (1973, 1974). [M]

AKÖREN, Adana ilinde, Karaisalı ilçesinin Karsantı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 490 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKÖREN,** Konya, ilinde, Çumra ilçesine bağlı bucak. — 7 154 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 3 496 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKPAZAR, Tunceli ilinde, Malazgirt ilçesine bağlı bucak. 8 212 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 1 534 nüf. (1980). Belediye (M)

***AKPINAR,** Adıyaman ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 977 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 534 nüf. (1980). [M]

***AKPINAR,** Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı bucak. — 13 647 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 2 432 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKPINAR,** Sivas'ın Kangal ilçesinde köy. — Bucak merkezi Kuşkayası köyüne nakledilince bucak ve bucak merkezi olmaktan çıktı. (M)

***AKPINAR** (Metin), türk tiyatro ve sinema oyuncusu. — 1967'de kurucuları arasında yer aldığı Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nun as oyuncusu oldu. Bu tiyatroda *Vatan Kurtaran Şaban, Bu Şehri Stambul ki, Dün - Bugün, Gergedan, Astronot Niyazi, Yar Bana Bir Eğlence, Haneler* (1975), *Biz Bize Benzeriz, Reklamlar, İnsanlığın Lüzumu Yok* (1981-83) gibi oyunlarda rol aldı. 1974'de geçtiği sinemada Zeki Alasya ile sevilen bir çift oluşturdu. Tüm filmlerini birlikte çevirdiler: *Köyden İndim Şehire* (1974), *Güler misin, Ağlar mısın?* (1975), *Nereye Bakıyor Bu Adamlar?* (1976), *Hasip ile Nasip* (1976), *Caferin Çilesi* (1978), *Köşe Kapmaca* (1979), *Baş Belası* (1982). [M]

***AKSAKAL,** Balıkesir ilinde, Bandırma ilçesine bağlı bucak. — 5 239 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 387 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKSAL** (Sabahattin Kudret), türk şairi ve tiyatro yazarı. — Yeni kitapları: *Geçmişle Gelecek* (deneme, 1978), *Şiirler* (1979, Yeditepe şiir armağanı 1980), *Bay Hiç - Sonsuzluk Kitabevi* (oyun, 1981), *Zamanlar* (şiirler, 1982), *Önemli Adam* (oyun, 1983). [M]

AKSALUR, Nevşehir ilinde, Ürgüp ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 625 nüf. (1980). [M]

***AKSARAY,** Niğde ilinde ilçe. — 203 229 nüf., 122 köy. İlçe merkezi 62 927 nüf. (1980). [M]

***AKSEKİ,** Antalya ilinde ilçe. — 28 603 nüf., 52 köy. İlçe merkezi 6 815 nüf. (1980). [M]

***AKSEL** (Malik), türk ressamı ve sanat yazarı. — Yeni kitabı *İstanbul'un Ortası* (1978) ilgi uyandırdı. İstanbul'da Tiglat (1977) ve Cumalı sanat galerisinde (1982) resimlerini sergiledi. (M)

AKSELENDİ, Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 374 nüf. (1980). [M]

***AKSES** (Necil Kâzım), türk bestecisi. — Başlıca yeni eserleri: *Bir divandan gazel* (tenor solist ve büyük orkestra için), *Orkestra için konçerto, Viyola konçertosu, İkinci senfoni* (yaylı çalgılar orkestrası için). [M]

Aksigorta, Sigorta Şirketi. 1960 yılında İstanbul'da kuruldu. Tarım sektörü dışında tüm alanlarda sigortacılık yapmakla birlikte 1981 yılı prim tahsilatına göre ana çalışma dalı yangın sigortcılığıdır. Şirketin büyük ortaklarının katılım payları şöyledir: Sapek A.Ş. yüzde 38, Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş. yüzde 24, Akbank yüzde 19, Eksa A.Ş. yüzde 16. (M)

AKSİYONOV (Vasiliy Pavloviç), sovyet yazarı (Kazan 1932). Stalin sonrası yumuşama döneminde özellikle gençlik üstüne

Macit AKMAN

Behiye AKSOY

yazdığı romanlarla (*Meslekdaşlar* [1960], *Yıldızlara Bilet* [1961]) ve rus aydınlarını hicveden öykülerle (*Ağzına Kadar Dolu Fıçı* [1968], *Altın Paralarımız* [1978]) tanındı. 1979 yılında, Metropol yıllığının yazarlarına uygulanan sansürü protesto amacıyla Yazarlar Birliği'nden istifa etti. (L)

AKSOY (Alâaddin), türk ressamı (Trabzon 1942). İstanbul'da DGSA (1963 - 1968) ve Paris'te eğitim gördü (1972 - 1976). 1977'den bu yana Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir. 1969'dan sonra Paris, Lyon, Bükreş, Ankara ve İstanbul'da karma ve kişisel sergilerde etkinlik gösterdi. Gerçeği imge gücüyle birleştiren resim ve gravürlerinde nitelikli bir teknik görüldü. DYO resim yarışmalarında ödüller aldı (1979, 1981). Kültür Bakanlığı'nın *Atatürk* konulu resim yarışması ödülünü kazandı (1981). [M]

AKSOY (Behiye), türk kadın ses sanatçısı (İstanbul 1933). Asıl adı Behiye Tetiker. Ortaokuldan ayrıldı. Sanat yaşamına 1947'de Ankara Radyosu'nda başladı. 1960' da İstanbul'a yerleşti. Radyodan ayrılarak gazinolarda çalışmaya başladı. Türk sanat müziği alanında bellibaşlı kadın icracılar arasında yer aldı. *Kederli Günlerim* (1967) filmiyle sinema oyunculuğunu da denedi. (M)

***AKSOY** (Fahir), türk ressamı. — Stockholm'da uluslararası naifler sergisine katıldı (1975). TRT için *halk resmi, mevlevi* ve *bektaşi* resimleri konusunda belgesel filmler hazırladı (1975 - 1977). İstanbul'da Bedri Rahmi galerisinde bir sergi açtı (1978). [M]

***AKSOY** (Mehmet), türk heykeltraşı. — 27. Devlet Resim ve Heykel sergisinde ikincilik (1966), 31. Devlet sergisinde heykel dalında birincilik ödülünü kazandı (1970). DGSA'de kişisel bir sergi açtı (1980). Akademideki öğretim görevinden ayrılarak Almanya'ya gitti (1981). [M]

***AKSOY** (Muammer), türk hukukçusu. — Son eserleri: *Devrimci Öğretmenin Kıyımı ve Mücadelesi* (1975), *Sosyalist Enternasyonal ve CHP* (1977). [M]

***AKSOY** (Muzaffer), türk hekimi. — Çalışma arkadaşlarıyla birlikte, anemili (kansız) bir genç üzerinde yaptıkları araştırmalar sonunda, durağan olmıyan yeni bir hemoglobin türü buldu (1972) ve buna «Hemoglobin İstanbul» adını verdi. Yaptığı sürekli araştırmalar ve yazdığı eserlerle tıp biliminin gelişmesine önemli katkılarda bulundu. Aksoy, benzen'in sağlık üzerindeki zararlı etkileri hakkındaki kitabıyla 1982 Sedat Simavi Tıp Bilimi Ödülü'nü kazandı. Son eserleri: *Hematoloji I, Eristrosit Hastalıkları, Anemiler ve Polisitemiler* (1975), *Benzen, Sağlığa Etkileri ve Önleme Yolları* (1980). [M]

AKSOY (Orhan), türk film yönetmeni (Bursa 1930). Önceleri sinema makinistliği yaptı. 1952'den sonra İpek Film stüdyosunda çalıştı. 1963'te *Şıpsevdi* ile geçtiği yönetmenliğinde daha çok dram türü filmlerde uzmanlaştı. Türk sinemasının en çok film yapan yönetmenlerinden oldu. Başlıca filmleri arasında *Vurun Kahpeye* (1964), *Kezban* (1968), *Altın Yazısı* (1972), *Hayat Bayram Olsa* (1973), *Ayrı Dünyalar* (1974), *Baraj* (1977), *Altın Şehir* (1978), *İsyan* (1979), *Renkli Dünya* (1980), *Bir Yudum Mutluluk* (1982) sayılabilir. (M)

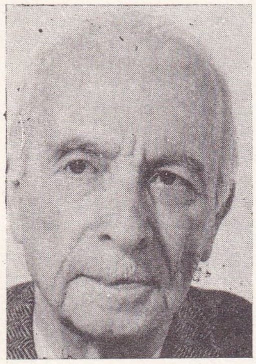

Ömer Asım AKSOY

***AKSOY** (Ömer Asım), türk dilcisi ve folklorcusu. — 1976'da kendi isteğiyle Türk Dil Kurumu Derleme - Tarama Kolu başkanlığından ve TDK genel yazmanlığından ayrıldı. TDK Yönetim Kurulu üyesi olarak kaldı (1983). Türk dilinin arılaşmasında ve gelişmesinde büyük emeği geçen, özellikle *Tarama Sözlüğü*'nün (8 cilt, 1941-1974) hazırlanmasına büyük katkısı olan Aksoy'un yeni kitapları: *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (üç cilt) [1971 - 1978], *Dil Gerçeği; Dil Yanlışları* (1980), *Türk Dil Kurumu'nda 42 Yıl* (1983). [M]

***AKSU,** Antalya ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 24 092 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 3 028 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKSU, Isparta ilinde, Eğridir ilçesine bağlı bucak. 11 753 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 853 nüf. (1980). Belediye. (M)

AKSU (Sezen), türk hafif müzik şarkıcısı (İzmir 1954). Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nde bir süre okudu. 1973'de Rüştü Şardağ'dan klasik türk müziği dersleri almaya başladı. İlk kez 1974 - 1975 yılbaşı gecesinde televizyonda halkın karşısına çıktı. *Kusura bakma* ve *Yaşanmamış yıllar* adlı hafif müzik parçalarıyla şarkıcı ve besteci olarak üne kavuştu. Çok sayıda ödül kazandı. Fırt adlı haftalık dergide gülmece yazıları yayımladı. Kendi bestelerini okuduğu plaklarıyla ve sahne çalışmalarıyla müzik yaşamını sürdürmektedir. (M)

***AKŞAM,** İstanbul'da yayımlanan günlük siyasi gazete. — 1975'te sahibi Akşam Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. adına Rıdvan Seyhan ve yöntecisi Yüksel Metin, 1978'de Şekip Altay oldu. 8-10 binlik trajıyla yayınını sürdüremeyerek 1983 yılında kapandı. (M)

AKŞAR, Bitlis ilinde, Hizan ilçesine bağlı bucak. 5 816 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 117 nüf. (1980). [M]

AKŞAR, Erzurum ilinde, Şenkaya ilçesine bağlı bucak. 12 915 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 1 041 nüf. (1980). [M]

***AKŞEHİR,** Konya ilinde ilçe. — 91 160 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 40 312 nüf. (1980). [M]

AKŞIN sıf. ve i. Yeni k. Derisinde, kıllarında ve gözlerinde doğuştan boya maddesi bulunmadığı için her yanı ak olan (insan). *Eşanl.* ALBİNO. (M)

***AKTAY** (Salih Zeki), türk şairi. — 1971' de İstanbul'da öldü. (M)

AKTEPE, Hatay ilinde, Hassa ilçesine bağlı bucak. 13 573 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 3 783 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKTİUBİNSK,** SSCB'de Kazakistan Cumhuriyeti'nde kent. — 580 000 nüf. Demir dışı metaller sanayii. (L)

AKTUNÇ (Hulki), türk öykü yazarı (İstanbul 1949). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesindeki öğrenimini yarıda bıraktı, bir reklam ajansında metin yazarı, yönetici olarak çalıştı. 1969'dan sonra Soyut, Yeni Edebiyat, Yeni Dergi ve Papirüs dergilerinde öyküler, eleştiri ve incelemeler yayınladı. Öykülerinde olayları değişik zaman kesitlerinde ayrıntılı ve titiz bir üslupla yansıttı. Kitapları: *Gidenler Dönmeyenler* (1976, TDK öykü ödülü 1977), *Kurtarılmış Haziran* (1977), *Bir Çağ Yangını* (1981, Abdi İpekçi roman ödülü 1981). [M]

***AKTUZLA,** Muş ilinde, Malazgirt ilçesine bağlı bucak. — 7 948 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 318 nüf. (1980). [M]

***AKUFO-ADDO** (Edward), ganalı siyaset adamı. — (öl. Accra 1979). [M]

***AKUPUNKTUR** i. (lat. *acus,* iğne ve *punctura,* batırma'dan fr. *acupuncture*). Tıp. İnsanı yakın ve uzak çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele alıp vücudun uyum içinde çalışmasını sağlama amacı güden ve bunu sağlamak için cildin nokta denen belirli bölgelerine batırılan incecik iğnelerle bedenimizi canlandırıcı güçlerin dolaşım hareketini kolaylaştırmaya çalışan tedavi tarzı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Kulak akupunkturu* (aurikulomedisin), özel araçlardan ve özellikle kulak-kalp reflekslerinden yararlanılarak ve kulak kepçesinin belirli noktalarına iğne batırılarak çeşitli hastalıkları akupunkturla teşhis ve tedavi etme yöntemi. (Bk. ANSİKL.).

— ANSİKL. Çin anlayışına göre insan çeşitli güçlerin bir bileşimidir. Bu güçlerin hepsi İlk, Tek ve Yaratıcı olan bir Temel Güç'ün ürünüdür; ölüm ise bu güçlerin çözülmesi demektir. Akupunktur Çin tıbbının temel direklerinden biridir; bu tedavi tarzında, yakıdan başka, vücuttaki eklemlerin elle yoklanmasına, ilaca ve çeşitli jimnastik tekniklerine de yer verilir. Akupunkturu anlatan ilk kitaplardan biri *Suwen'i* (Ham İpek Üstüne Yazılmış Sorular) içeren *Huangdi Neijing* (Sarı İmparator'un Kadim Geleneğinin Klasik Kitabı) ile MÖ III. yüzyılda yayımlanmış olan ve bir kısmı da MÖ XIII. yüzyıldan beri bilinen *Lingshu*'dur (Manevi Kök).

Aslında gerçek akupunktur batı tıbbında bir uzmanlık dalı gibi ya da onun tamamlayıcısı bir tedavi olarak uygulanamaz, çünkü batı tıbbı ona kendi kriterlerini uygulamaya ve kendi mantığına göre onu açıklamaya çalışacak, bu da akupunkturun anlayışına ters düşecektir. Akupunktur apayrı bir hekimlik şeklidir; özel bir fizyolojiye dayanan teşhis usulleri ve kendine özgü tedavi araçları vardır. Günümüzde akupunkturu, özellikle onun ağrı dindirici etkisini anlayabilmek için pek çok bilimsel çalışma yapılmaktadır. Nörolojik, nöroendokrinolojik ve elektrofizyolojik yollar bunlar arasındadır. Ne var ki bunlarda kullanılan analitik yaklaşım metotları akupunktur anlayışıyla bağdaşır şeyler değildir. Akupunktur, analojik ve sentetik tipte entellektüel bir yaklaşımı aşan ve çok zor materyalize olabilen birtakım güçlere bağlı bir hekimliktir.

Akupunkturla anestezi, özellikle Çin'de çok gelişmiştir. Aslında akupunkturla yapılan duyarsızlaştırma, basit ya da elektrikli iğnelerle sağlanan bir çeşit analjezidir, anestezi değildir. Bu yöntemle, belli bir dağılım tekniğine göre vücudun belli noktaları uyarılarak cerrahi müdahaleye (ameliyat) imkân verecek derecede analjezi (acı duymama) sağlanır; bu sırada hastanın bilinci yerindedir ve beyni her türlü otomatik ayarlama ve düzenleme yeteneğini korur. Böyle bir yöntemin pek çok avantajı vardır: Geniş bir kullanım alanı, tehlike hemen hemen hiç yok, cerrahi ekibiyle sıkı işbirliği imkânı, kan kaybı yok ya da çok az, ameliyat sonrası komplikasyonlar çok az ya da hiç yok, kısa süreli nekahet, tıbbi altyapı hizmeti çok az masraflı. Yöntemin etkisi konusunda Çin istatistikleri çok iyimser olduğu halde batılı uzmanlar aynı konuda ihtiyatlıdırlar; çünkü Çin'de her yerde uygulanan bu çeşit tıbbi müdahalelere batılı uzmanlar pek hazırlıklı değildirler. Bazılarına göre Çin'deki uygulamaların yaygınlığı ve başarısı doğulu hastaların, acı duyumunu yok eden tekniklere daha yatkın olmalarından kaynaklanmaktadır. Batıdaki uygulamaların sonucunda yöntemin avantajlarını ve sakıncalarını elbette zaman gösterecektir.

Akupunkturla analjezi hayvanlara da uygulanmaktadır. ama veteriner hekimlikte henüz çok az kullanılmaktadır.

● *Kulak akupunkturu* (aurikulomedisin). Kulakla tedavinin kökeni eski Mısıra kadar uzanır. Yapılan araştırmalara göre bu metodu iranlıların ve hatta türklerin de kullandıklarına dair belirtiler vardır.

Bugünkü kulak akupunkturunun temeli 1950'li senelerde Lyon'da (Fransa) halen bu metodu uygulayan Dr. Nogier tarafından atılmıştır. Kulak akupunkturunun temeli, vücudun kulak kepçesinde ana rahminde yatan bir cenin şeklinde temsil edilmesidir. Yani kulak kepçesinde vücudun her yeri ile devamlı haberleşme durumunda olan noktaları birleştirirsek bir cenin resmi ortaya çıkar. Bu noktaların şu ana kadar yapılan araştırmalara göre sayıları 208 civarındadır.

Sağlıklı kişilerde çin akupunkturunun aksine kulakta hiçbir nokta bulunmaz. Bu da kulak akupunkturunun bir çekap vasıtası olmasını sağlar.

İlmi araştırmalar, dış ortamla olan tüm duygusal bağlantının reseptör adı verilen organcıklar aracılığı ile sağlandığını göstermektedir. Normal bir hücrede 0,16 adet olan reseptörler bir çin akupunktur noktasında 0,32 tanedir.

Kulak derisini incelediğimizde reseptör sayısı bakımından homojen bir vücut bölümü ile karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Başka bir deyimle burada her hücre ister akupunktur noktası olsun ister olmasın 0,16 reseptöre sahiptir. Bu özelliği dolayısı ile kulakta ancak hastalık durumlarında akupunktur noktası bulunur hale geçer. Bu akupunktur noktalarını bulmak için çeşitli araç ve gereçler geliştirilmiştir. Normalde elektrik yükü bakımından nötr olan kulak akupunktur noktaları sinirsel yolla bağlı bulundukları organlardaki hastalık hallerinde (—) veya (+) elektrikle yüklenirler. Detektör adı verilen aletler günümüzde akupunktur noktasındaki elektriksel gerilimi çok hassas olarak gösterebilmektedir. Detektörler aracılığı ile hem nokta bulunur hem de bulunan noktaya tedavi uygulanabilir.

Foto. Günaydın arşivi ; X (MEYDAN)

Tedaviden gaye akupunktur noktasının elektriksel gerilimini sıfırlamaktır. Bu şekilde noktadan kalkan ve ait olduğu organı negatif yönde etkileyen stimuluş (uyarı) ortadan kaldırılmış olur.

Bu tip aletlerle aynen iğnelerle uygulanan akupunktur tedavisinde olduğu gibi noktayı uyarmak (altın iğne batırmak) veya noktayı inhibe etmek (gümüş iğne batırmak) olasıdır. Ayrıca bu tip aletlerle çelik iğne efekti de yaratılabilir.

Günümüzde çeşitli firmaların ürettiği birçok detektör kullanılmaktadır. Bu aletler kullanılmadan önce akupunktur enstitülerinin veya akademilerinin tasdik ve etüdlerinden geçmektedir.

Aynı prensiplere uygun olarak yapılan laser ışınlı detektörler de uzun zamandan beri akupunktur tedavisinde kullanılmaktadır. Kulak tedavisinde kullanılan detektörler yedi ayrı frekansla çalışır. Fransız akupunkturunda kulak kepçesi yedi ayrı frekans bölgesine ayrılmıştır. Muayene esnasında her bölge kendisine ait frekansla aranır. Bu tip frekans ayırımı çin akupunktur uygulamasında yoktur.

Kulaktaki yedi frekans bölgesi ve frekansları şöyle belirtebiliriz: A = 2,28 Hz, B = 4,56 Hz, C = 9,12 Hz, D = 18,25 Hz, E = 36,5 Hz, F = 73 Hz, G = 146 Hz.

Kulak akupunkturu sibernetik sistem üzerine kurulmuştur. Bu şekilde akupunktur uygulayarak canlı organizmaya istediğimiz işi yaptırabiliriz. Böylece organizma iyileşmeyi kendi olanakları ile sağlar. İstek organizmaya akupunktur noktalarından iletilir. Önemli olan, noktaların seçimindeki isabettir.

Gerek iğne batırarak, gerek detektörler aracılığı ile olsun organizmaya istenilen işin yaptırılabilme işlemi, noktayı meydana getiren hücre grubunun biyokimyasal yapısından geçer. Noktayı oluşturan hücrelerin mitokondrilerinde glikozdan oksijensiz ve oksijenli safhalardan geçilerek üretilen adenozin trifosfat (organizmanın temel enerji kaynağı) miktarı, altın iğne ile artırılırken, gümüş iğne azaltılır. Bu şekilde akupunktur noktasının elektrik yükü nötr hale getirilmeye uğraşılır.

Bu sayede hasta organla devamlı ilişki halinde olan bağlantı çarpıklığı ortadan kaldırılmış olur. Bir yandan nötr hale gelmiş noktanın bulunamaması, diğer yandan hastanın şikâyetlerinin ortadan kalkması, akupunktur tedavisinin doğru seçildiğini kanıtlar. Kulak kepçesini ameliyat sırasında anestezi için kullanmak, kulağın ameliyat bölgesinden uzaklığı ve anesteziste yakınlığı bakımından daha pratik değer taşımaktadır.

Günümüzde kulak ve klasik çin akupunkturu yanında, ağız akupunkturu, kafa akupunkturu, taban akupunkturu ve burun akupunkturu gibi daha başka akupunktur çeşitleri varsa da bu yöntemler bilim dünyasında ve doktorlar arasında fazla taraftar toplayamamıştır. (LM)

***AKÜMÜLATÖR** i. — ANSİKL. *Akümülatörlerde yeni uygulamalar.* En çok kullanılan iki akümülatör tipinden birincisi asit elektrolit içine daldırılmış kurşun - kurşunoksit ikilisine, ikincisi alkali elektrolit içine daldırılmış kadmiyum - nikelhidrat alanında olduğu gibi akümülatör alanında da, enerjide, özellikle petrolde tasarruf sağlamak ve yeni enerji kaynakları elde etmek için yeni uygulamalar ivme kazanmaktadır. Bir yandan enerji üretirken onun fazlasını ya da bir kısmını depo etmek ve elektrikle çalışan taşıtları geliştirmek bu uygulamalar arasındadır. Tüm bu uygulamalar için gerekli yaşam süresi, gerek özgül enerji ve maliyet bakımından akümülatörlerin üstün niteliğe kavuşturulması gerekmektedir. Bütün dünyada bu alanda yapılan çalışmalar hem geleneksel akümülatörlerin (kurşunlu ya da alkali akümülatörler) geliştirilmesini, hem de yeni modellerin bulunmasını öngörmektedir. Şekil 1'de görülen eğri, son yıllarda kurşunlu akümülatörün özgül enerjisindeki artış gelişmesini göstermektedir. Yakın yıllarda elde edilen ilerlemeler, elektrikli taşıt için güçlü ve uzun ömürlü bir batarya elde etme amacına yönelik çabaların sonucudur. İkilisine dayanır. İlk hareket sağlamadaki üstünlüğü ile tanınan kurşunlu akümülatör en yaygın ve en ucuz akümülatördür. Alkali akümülatör, öbürününküne yakın özgül enerjisinden başka, uzun yaşam süresi, sağlamlığı ve eşsiz dayanıklılığıyla şimdiye kadar bilinen en üstün akümülatördür. Akümülatörlerin enerji kaynağı olarak çok geniş bir uygulama alanı vardır: Taşınabilir elektrik ve elektronik araçlar (madenci lambaları, cepte taşınan hesap makineleri), patlamalı motorlarda ilk hareketin sağlanması (kamyonlar, dizel lokomotifler), şehir şebeke akımının kesilmesi halinde önemli aygıtların çalıştırılması (imdat ve ameliyat aydınlatması, bilgisayarlar), elektrikle çalışan taşıtlar (istif makineleri, denizaltılar). Bu uygulamaların tümü önemli ölçüde çeşitliliği gerektirmektedir; bu nedenle birkaç milivatsaatten birkaç megavatsaata kadar enerji depo edebilen akümülatörler yapılabilmektedir. (L)

AKYAKA, Kars ilinde, Arpaçay ilçesine bağlı bucak. 17 380 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 2 300 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKYAZI,** Sakarya ilinde ilçe. — 69 364 nüf. 70 köy. İlçe merkezi 14 795 nüf. (1980). [M]

AKYOL (Mete), gazeteci (Ordu 1935). Tarsus Amerikan Koleji'ni, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesi İngiliz dili ve edebiyatı bölümünü bitirdi. Gazeteciliğe 1959'da Milliyet gazetesinde başladı. Öncü gazetesinde çalıştı, 1961'de tekrar Milliyet gazetesinde ve bir ara Hürriyet'te çalıştıysa da Milliyet'teki çalışması 1974 yılına kadar sürdü. 1974'te Hürriyet gazetesine geçti ve iki yıl süreyle «Diz dize, göz göze» başlığı altında günlük Anadolu röportajları yazdı. 1977'de Dünya gazetesinde gazetenin ve yan yayınlarının yayım ve yönetim işlerini yürüttü. 1979'da yeniden Milliyete döndü ve «Mete'lik» başlığı altında günlük fıkralar yazdı. 1983'te Cumhuriyet gazetesine geçti. (M)

AKYOL (Şener), türk hukukçusu (Terme 1941). İstanbul Üniversitesi Hukuk fakültesini bitirdi. Aynı fakültede asistan, hukuk doktoru, doçent ve profesör oldu (1981). Aynı yıl Samsun'dan Danışma Meclis'i üyeliğine seçildi. Mecliste yeni anayasayı hazırlamak için kurulan Anayasa Komisyonu'na üye olarak komisyon sözcülüğü yaptı.

Başlıca eserleri: *Grevin Hizmet Akdine Tesiri; Medeni Hukuk Uygulama Örnekleri* (3 cilt); *Üçüncü Şahıs Yararına Sözleşme.* (M)

***AKYOL** (Türkân), türk hekimi. — 1983'te siyasete atılmak üzere Ankara Üniversitesi rektörlüğünden istifa etti ve yeni kurulan Sosyal* Demokrasi Partisi (EK 2) kurucuları arasında yer aldı. Partinin genel başkan yardımcılarından biri oldu. Kurucu üyeliği Milli Güvenlik Konseyi'nce veto edildi; genel başkan yardımcılığı da böylece sona erdi. (M)

***AKYUNAK** (Nihat), türk ressamı (Zile 1922). — İstanbul'da DGSA sekreterliği (1970 - 1976) yaptı. Uygulamalı Endüstri Sanatları, Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulunda ve Güzel Sanatlar Akademisinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Yeni resimlerinde Batılı ustalar ve izlenimcilerin etkilerini özümseyen ölçülü, uyumlu ve yerel bir peyzaj anlayışına bağlandı. Beyoğlu İş - sanat (1977), Ankara İş - sanat (1979), İstanbul'da A galeri (1982), Ümit Yaşar galerisinde (1983) kişisel sergiler açtı. (M)

AKYURT, Ankara ilinde, Çubuk ilçesine bağlı bucak. 9 181 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 137 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AKYÜZ** (Kenan), türk yazar ve edebiyat tarihçisi. — 1981'de Ankara Üniversitesi'nde öğretim üyeliğinden emekliye ayrıldı. Yeni eserleri: *Encümen-i Dâniş* (1975); Türk Ansiklopedisi'nin 257-258 fasikülünde yayımlanan *Yeni Türk Edebiyatı* (1839-1980) konulu inceleme (1982). [M]

***AKZİYARET,** Urfa ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. 12 161 nüf., 33 köy. Bucak merkezi Cülmen, 1 398 nüf. (1980). [M]

ALAATTİN, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 085 nüf. (1980). [M]

***ALABAMA,** ABD'nin güneyinde eyalet. — 3 690 000 nüf. Soya, yer fıstığı, mısır tarımı. Hayvancılık (sığır, domuz, kümes hayvanları, süt ürünleri). [L]

***ALACA,** Çorum ilinde ilçe. — 56 724 nüf., 99 köy. İlçe merkezi 15 649 nüf. (1980). [M]

Alaca Barajı, Çorum ilinde Alaca ilçesi yakınında Suludere suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde, kret kotu 1 027 m; baraj gövdesinin temelden yüksekliği 57 m; talvegden yüksekliği 44 m; barajın normal su kotu 1 023 m; normal su kotunda depolama hacmi 12,5 milyon m^3; göl alanı 0,8 km^2; sulama alanı 1 550 ha'dır. (M)

***ALACAHAN,** Sivas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 11 368 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 2 061 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ALAÇAM,** Samsun ilinde ilçe. — 53 426 nüf., 54 köy. İlçe merkezi 11 402 nüf. (1980). [M]

***ALAÇATI,** İzmir ilinde, Çeşme ilçesine bağlı bucak. — 5 500 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 4 153 nüf. (1980). Belediye (M)

***ALADAĞ,** Konya ilinde, Hadım ilçesine bağlı bucak. — 8 409 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 856 nüf. (1980). [M]

***ALAGOAS,** kuzeydoğu Brezilya'da eyalet. — 1 590 000 nüf. Son yıllarda şekerkamışı artıklarından, otomobillerde yakıt olarak kullanılmak üzere alkol elde eden fabrikalar kuruldu. Az miktarda petrol de çıkarılır. (L)

***ALAJOUANİNE** (Téophile), fransız hekimi. — (öl. Paris 1980). [L]

***ALAJUELA,** Kosta Rika'da kent. — 35 000 nüf. (L)

ALAKENT, Ordu ilinde, Aybastı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 8 805 nüf. (1980). Belediye. (M)

Alakır Barajı, Antalya ilinde Alakır suyu üzerinde baraj. 1971 yılında işletmeye açılan baraj, taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 143,5 m; baraj gövdesinin temelden yüksekliği 45,5 m; talvegden yüksekliği 44,5 m; barajın normal su kotu 138,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 91,75 milyon m^3; göl alanı 4,28 km^2; taşkın koruma alanı 2 000 ha'dır. (M)

ALAMEDA, ABD'de, Kaliforniya eyaletinde San Fransisco körfezinde kent. 71 000 nüf. Demir - çelik sanayii. Tersane. (L)

ALANDUR, Hindistan'da, Madras yerleşim bölgesinde kent. 65 000 nüf. (L)

***ALANYA,** Antalya ilinde ilçe. — 74 148 nüf., 67 köy. İlçe merkezi 22 190 nüf. (1980). [M]

***ALAPAYEVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya Federe SSC) kent. — 52 000 nüf. (L)

***ALAPLI,** Zonguldak ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 33 337 nüf., 37 köy. Bucak merkezi 6 841 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Alarko Holding.** — 1972'de 18 ayrı kuruluşu bir araya getirerek holdingleşmeye başlayan ve 1974'te holdingleşme sürecini tamamlayan Alarko günümüzde çağın teknolojik olanaklarından yararlanarak fabrika yapımından, gıda sanayiine kadar değişik alanlarda önemli girişimlerde bulunmaktadır. Alarko Holding'in etkinlik gösterdiği başlıca sınai ve ticari alanlar şunlardır: Güç santrallarının, temiz ve arıtık su tesislerinin, fabrikaların anahtar teslimi yapımını yüklenme; vinçler ve kreynler, güç kazanları, sanayi fırınları, sınai brülörler, elektrik ve enstrüman kontrol panoları, ısıtma ve soğutma üniteleri, sınai boya kabinleri yapımı; elektrikli ev aletleri, TV setleri, elektronik büro makineleri yapımı ve pazarlaması; salça ve konserve üretimi; krom tuzları üretimi ve pazarlaması; turistik ve toplu konut yapımı; yatırım, gıda, dayanıklı tüketim malları pazarlama ve satışı için dışalım, dışsatım, ve temsilcilik işleri; bankacılık. (M)

***ALASKA,** ABD'de eyalet. — 407 000 nüf. En önemli yeraltı zenginliği madenlerdir: Altın (Yukon, Tanana ırmaklarının kum-

Muzaffer AKSOY

Mete AKYOL

Şener AKYOL

Türkân AKYOL

Foto: Günaydın arşivi, X (MEYDAN) [2]

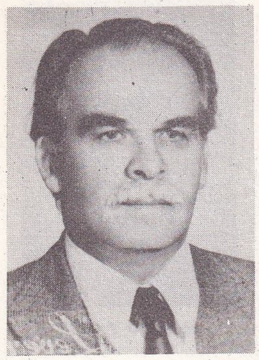

Aziz ALBEK

Orhan ALDIKAÇTI

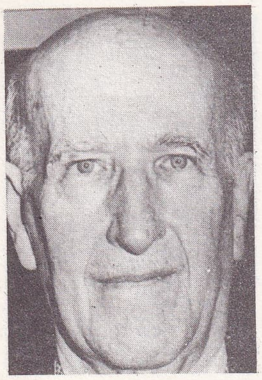

Vicente ALEIXANDRE

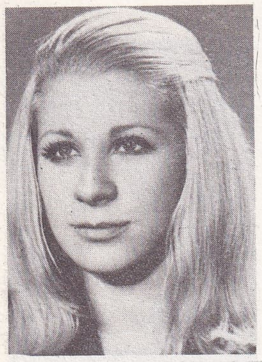

Ayla ALGAN

larında, Juneau bölgesinde), bakır (Copper vadisinde) kok ve linyit (Faizbanks); petrol (Kenai yarımadasında yılda 6 - 7 milyon ton) çıkarılır. Kuzey Denizi kıyısında 1968'de keşfedilen doğal gaz ve petrol, Pasifik Okyanusu'nda Valdez'e kadar 1 300 km'lik boru hattı ile aktarılır (yılda 100 milyon ton ham petrol). Alaska'nın petrol rezervleri 1 300 milyon ton, doğal gaz rezervleri ise 900 milyar m^3 dolayında tahmin ediliyor. Eyaletin ikinci önemli gelir kaynağı deniz ürünleri (kabuklu deniz hayvanları ve sombalığı avcılığı, konservecilik) ve ormancılıktır (kereste, kâğıt, kâğıt hamuru). [L]

***ALASYA** (Zeki), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, film yönetmeni. — 1967'de kurucuları arasında yer aldığı Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nda Haldun Taner'in *Vatan Kurtaran Şaban* adlı siyasal taşlamasından Ionesco'nun *Gergedan*'ına, *Astronot Niyazi*' den 1980'lerde iki mevsim afişten inmeyen *İnsanlığın Lüzumu Yok*'a kadar pek çok oyunda rol aldı. 1973'te sinemaya da adım attı ve *Salak Milyoner, Beş Milyoncuk Borç Verir Misin?, Köyden İndim Şehire, Nereye Bakıyor Bu Adamlar?* gibi güldürülerde oynadı. Sinemada Metin Akpınar'*la oluşturduğu çift çok tutuldu. Daha sonra film yönetmenliğine de geçen Alasya, *Sivri Akıllılar* (1977), *Petrol Kralları* (1978), *Doktor* (1979), *Elveda Dostum* (1982) gibi yapıtlar imzaladı. Yönetmen olarak güldürülerin yanı sıra başka türleri de deniyor. (M)

***ALAŞEHİR,** Manisa ilinde ilçe. — 74 943 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 25 611 nüf. (1980). Yakınında Derbent suyu üzerinde Buldan barajı (sulama ve taşkından koruma). [M]

***ALBACETE,** İspanya'da, Murcia bölgesinde kent. — 102 700 nüf.

— *Albecete ili,* 330 900 nüf. (L)

***ALBA - JULİA,** Romanya'da Erdel bölgesinde kent. — 41 500 nüf. (L)

***ALBANY,** ABD'de, New York eyaletinin başkenti. — 115 000 nüf. (L)

***ALBANY,** ABD'de Georgia eyaletinin güney batısında, Flint ırmağı üzerinde kent. — 73 000 nüf. Besin sanayii. (L)

ALBAYRAK, Van ilinde, Başkale ilçesine bağlı bucak. 13 825 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 811 nüf. (1980). [M]

***ALBEE** (Edward), amerikalı tiyatro yazarı. — *Box* (Kutu) [1970] ve *Quotations from chairman Mao Tse Tung*'da (Başkan Mao'dan Alıntılar) [1970]) siyasal konulara eğildi. Ancak *Seascape* (Deniz Manzarası) [1975], *Counting the Ways* (Yolları Saymak) [1977] ve *Listening*'de (Dinleyiş) [1977] yine sözcük oyunlarına ağırlık verdi. (L)

ALBEK (Aziz), belgesel film yönetmeni (İstanbul 1923). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi arkeoloji bölümünü bitirdi. Üniversite bünyesinde bir film merkezi kurulmasına katkıda bulundu (1954). Sanat üzerine belgesel filmler hazırlamaya başlayan bu merkez için, ilk olarak, Mazhar Ş. İpşiroğlu - Sabahatin Eyüboğlu ikilisinin yaptığı ve 1956 Berlin Şenliği'nde ödül kazanan *Hitit Güneşi*'nin çekiminde görev aldı. *Siyah Kalem* (1956), *Anadolu'da Roma Mozayikleri* (1957), *Aktamar* (1960), *ve Ben Asitavandas* (1962) filmlerinde görüntü yönetmeni, *Surname*'de (1957) yönetmen yardımcısı olarak çalıştı. S. Eyüboğlu ile birlikte *Nemrut Tanrıları* (1963), *Eski Antalya'nın Suları* (1964), *Ana Tanrıça* (1965), ve *Karagöz'ün Dünyası* (1970) filmlerini yönetti, bunların görüntü yönetmenliğini yaptı. 1965'de Sinematek Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. Tek başına hazırladığı *Çini* adlı belgeselle 1978'de Kahire'de yapılan 32. Bilimsel Flim Kongresinde «onur diplomas» elde etti. Albek, 1972'de Üniversite Film Merkezi'ne bağlı bir *Bilimsel Film Arşivi* kurulmasına önayak oldu. Götingen Bilimsel Filmler Enstitüsü'nden sağlanan 300'ü aşkın belgeseli burada arşivledi. Bu enstitünün elemanlarıyla 10'ar dakikalık iki belgeselin (*Yufka Ekmeği Yapımı*, 1966; *Beyaz Peynir Yapımı*, 1970) çekimini gerçekleştirdi. *Kurtuluş Savaşından Anılar* adlı belgeseliyle 1971'de TRT kısa film ödülünü aldı. 1971' de Pennsylvania Üniversitesi işbirliğiyle *Modern Türkiye'de Çakmaktaşı İşçiliği* belgeselini çekti.

1974'de İstanbul Üniversitesi Film Merkezi'nin müdürü oldu. Son olarak 1980'de Viyana Üniversitesi işbirliğiyle *Tesbih Yapımı* belgeselini hazırladı. (M)

***ALBERS** (Josef), amerikalı ressam. — (öl. Connecticut 1976). [L]

***ALBERTA,** Kanada'nın batısında eyalet. — 1 838 000 nüf. Petrol üretimi 1978'de ülke üretiminin yüzde 85'ine ulaşarak yılda 60 milyon tonu buldu; doğal gaz üretimi ülke üretiminin yüzde 87'sine vararak yılda 65 milyar metreküpü buldu. Taşkömürü üretimiyse yüzde 33 payla 8 milyon tonu aştı. Ayrıca petrol ve doğal gaz üretimine bağlı çeşitli yan sanayi gelişti. (L)

***ALBERTİ** (Rafael), ispanyol yazarı ve şairi. — 1974'de bir şiir kitabı yayımladı: *Hoşgörü ve Güzellik.* 1976'da Arjantin'den ülkesine döndü. 1977 seçimlerine katılarak komünist partisinden Cadiz milletvekili seçildi. Bir süre sonra istifa ederek yeniden kendini edebiyata verdi. (L)

ALBERTON, Güney Afrika'da, Johannesburg'un güney doğusunda kent. — 30 000 nüf. (L)

***ALBİ,** Fransa'da, Tarn ırmağı üzerinde kent. — 49 456 nüf. (L)

***ALBİNİ** (Franco), italyan mimar ve tasarımcısı. — (öl. Come 1977). [L]

***ALBORG,** Bk. AALBORG.

***ALBUQUERQUE,** ABD'de, New Mexico eyaletinde, Rio Grande vadisinde kent. — 244 000 nüf. Hava üssü. Sanayi. Ticaret. Üniversite. (L)

***ALCALA DE HENARES,** İspanya'da, Madrid'in kuzeydoğusunda kent. — 39 800 nüf. Teknik okul. Cam sanayii. (L)

ALCORCON, İspanya'da, Yeni Kastilya bölgesinde, Madrid'in güneybatısında kent. 46 000 nüf. (L)

***ALCOTT** (Gloria), arjantinli kadın yazar (Bayonne 1915). Fantastik öğeler taşıyan öyküler (*Ay Oteli* [1957], *Ölü Evde* [1966]) yazdı. Fransızca yazılmış öyküleriyle de (*Kara Yastık*) [1978] tanındı. (L)

***ALDIKAÇTI** (Orhan), türk hukukçusu. — Kıbrıs'ta genişletilmiş toplumlararası görüşmelerde Türk temsilciliği görevi 1977 yılına kadar sürdü. 1973'te seçildiği Lahey Daimi Hakem Mahkemesi üyeliği 1983'te de sürmekteydi. Aldıkaçtı, İstanbul Hukuk Fakültesi 2. Esas Teşkilat Hukuku seksiyon başkanı iken 15 ekim 1981'de İstanbul'dan Danışma Meclisi üyeliğine seçildi. Mecliste «Türkiye Cumhuriyeti Anayasası»nı hazırlamak üzere kurulan Anayasa Komisyonu'na üye oldu ve bu komisyonun başkanlığını yaptı. 1983'de Danışma Meclisi üyeliğinden istifa ederek üniversitedeki görevine döndü ve Hukuk Fakültesi dekanlığına atandı. (M)

***ALDRİCH** (Robert), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1983). Son yıllarda çevirdiği filmlerde yine toplumsal sorunlara değindi: *Buldozer* (The Mean Machine, 1974), *Başkanın Adamları* (Twitlight's Last Gleaming, 1977), *The Frisco Kid* (1978), *All the Marbles* (Tüm Bilyeler) [1981]. (LM)

ALDRİN i. (fr. aldrine). Org. Kim. Diels-Alder reaksiyonu ile elde edilen böcek ilacı. Formülü $C_{12}H_8Cl_6$. Gübreyle ve bitki sağlığını koruyucu maddelerin çoğuyla birlikte uygulanabilir. Ancak, solunum, sindirim ve deri yoluyla zehirleyici olduğundan kullanırken dikkat edilmesi gerekir. (L)

***ALEA** (Tomas Gutierres), kübalı film yönetmeni. — Son çalışmaları: *La ultima cena* (Son Akşam Yemeği) [1976], *Loos Sobrevivientes* (Sağ Kalanlar) [1979]. (L)

***ALEİXANDRE** (Vicente), ispanyol şairi. — 1974'de *Dialogos del Conocimiento*'yu (Vicdan Hesaplaşmaları) yayınladı. 1977' de Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. (L)

***ALEKSANDROV,** SSCB'de, Rusya Federe SSC'de, Moskova'nın kuzeydoğusunda kent. — 58 000 nüf. (L)

ALEKSANDRU (Aris), yunan yazarı (Leningrad 1922 - Paris 1978). 1928'de Yunanistan'a yerleşti. Direniş hareketine katıldı. Hapiste geçirdiği 1948-1958 yılları arasında *Şiirler*'i (1974) yazdı ve rus klasiklerinden çeviriler yaptı. *Kasa* (1974) adlı romanında Yunan iç savaşını anlatır. (L)

***ALEKSİYEV** (Vasiliy), sovyet haltercisi. — 1975 dünya, 1976 olimpiyat şampiyonu oldu. 1977 ve 1978'de başarısını sürdürdü. 1980 Moskova olimpiyatlarında üç kaldırma denemesinde de başarısız olunca yarışmadan çekildi. (M)

ALEKSİDZE (Georogi), sovyet koreograf ve dansçısı (Tiflis 1941). Moskova'da Messerer'in, Leningrad'da Lopukov'un öğrencisi oldu. İlk eserlerini Leningrad Oda Balesi'nde sahneledi. Daha sonra Kirov balesine geçti. 1972'den bu yana Tiflis balesinde sanat yönetmeni ve baş koreograf olarak görev yapmaktadır. (L)

ALEKSİN, SSCB'de, Rusya federe SSC' de, Tula'nın kuzeybatısında kent. — 66 000 nüf. (L)

***ALESSANDRİA,** Kuzey İtalya'da kent. — 103 000 nüf. (L)

***ALESUND,** Norveç'te Storfjord adalarından biri üzerinde liman. — 40 900 nüf. Havaalanı. Ticaret merkezi. (L)

ALEXANDRA, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Johannesburg'un kuzeydoğusunda kent. — 56 000 nüf. (L)

***ALEXANDRİA,** ABD'de (Virginia) kent. — 111 000 nüf. (L)

ALEXANDRİA, ABD'de (Luisiana) Red River kıyısında kent. — 41 600 nüf. (L)

***ALEXANDRİA,** Romanya'da kent. — 34 400 nüf. Besin sanayii. (L)

ALEXEİEFF (Alexandre), rus asıllı fransız sinema yönetmeni (Kazan 1901). Tiyatro ve sinema alanlarında desinatör ve dekoratör olarak çalıştı. Kendisine çizgi film yapımcıları arasında özel bir yer kazandıran iğne ekran tekniğini icat etti. Eserleri arasında *Une Nuit sur le mont Chauve* (Çıplak Dağda Bir Gece) [1933], *En Passant* (Geçerken) [1943], *Le Nez* (Burun) [1963] ve *Trois Thèmes* (Üç Konu) [1980] sayılabilir. (L)

ALGAN (Ayla), türk kadin tiyatro ve sinema oyuncusu, hafif müzik sanatçısı (İstanbul 1937). İstanbul'da Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi ve Fransa'da Versailles Lisesi'nde okudu. Tiyatro oyuncusu Beklan Algan'la evlenip ABD'ye gitti; Actor's Studio'da tiyatro eğitimi gördü. 1961'de İstanbul Şehir Tiyatrosu'na girdi. *Tarla Kuşu* ve *Sinekler* oyunlarındaki başarısıyla tanındı. Daha sonra *Hamlet*'te, *Sezuan'ın İyi İnsanı*'nda oynadı. 1965'de *Fizikçiler*'deki rolüyle İlhan İskender ödülü aldı. Özel eğitim kurumu LCC'de üç yıl tiyatro öğretmenliği yaptı. *Karanlıkta Uyananlar* (1964), *Ah Güzel İstanbul* (1966), *Zilli Nazife* (1967) gibi filmlerle sinemada da dikkati çekti. 1970'lere doğru hafif müzikle ilgilendi. 1971'de Paris'te Olimpia'da sahneye çıktı. 1973'de Uluslararası Altın Orfe şarkı yarışmasında ikinci oldu. Türk halk müziği parçalarını batı ölçüleriyle söylemesiyle tanındı. 1980'de B. Almanya'da müzik ve tiyatro etkinliklerinde bulunmaya başladı. Berlin'de sahnelenen H. Taner'in *Keşanlı Ali Destanı* müzikalinde ve *Giden Tez Geri Dönmez* adlı oyunda rol aldı. (M)

***ALGAN** (Beklan), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni. — Tiyatro çalışmalarını İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sürdürdü. Bu tiyatronun beş sahnesinden Tepebaşı Deneme Sahnesi'nin sanat yönetmenliğine getirildi. Bu salonda Zeynep Oral'ın *Adsız Oyun*'unu (1975-1976), Bertolt Brecht'in *Cesaret Ana ve Çocukları*'nı (1978) sahneye koydu. Bu ikinci oyunla yönetmen olarak Avni Dilligil tiyatro ödülünü aldı. Algan, aynı sahnede 1979'da Peter Weiss'in *Marat-Sade*'ını yönetti. 1980' de birçok başka sanatçıyla birlikte Şehir Tiyatrosu kadrosundan çıkarıldı. Aynı yıl Berlin'de eşi Ayla Algan'ın rol aldığı *Giden Tez Geri Dönmez* adlı oyunu sahneye koydu. (M)

***ALGECİRAS,** İspanya'da kent. — 81 700 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***ALGREN** (Nelson), amerikalı yazar. — (öl. New York 1981). Son eserinde (*Notes from a Sea Diary*) [Bir Deniz Güncesin-

Foto. X (MEYDAN) [3]; AP (LAROUSSE)

den Notlar] (1965) gerçekçi öykülerini, anılarını ve düşüncelerini bir araya getirdi. (L)

ALICIK, Amasya ilinde, Merzifon ilçesine bağlı bucak. 7 192 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 970 nüf. (1980). [M]

ALINTI i. Yeni k. Bir yazıya bir başka yazıdan aktarılan küçük parça. Eşanl. İKTİBAS. (M)

***ALIŞIK** (Sadri), türk sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1964'ten başlayarak Turist Ömer tipiyle sinemada ün yapan Alışık, 1970'lerde de birkaç filmle oyunculuğunu sürdürdü: *Sevgili Hocam* (1972), *Turist Ömer Uzay Yolunda* (1973), *Ayyaş* (1974), *Baş Belası* (1976), *Acı Hatıralar* (1977). Sinemada 400'e yakın film çevirip rekora ulaşan sanatçı, son yıllarda tiyatroya dönüş yaptı. 1979'da Atıf Yılmaz'ın Aziz Nesin'den uyarladığı TV dizisi *Seyahatname*'de rol alarak yeniden göz doldurdu. Oyuncu Çolpan İlhan'la evlidir. (M)

***ALİAĞA,** İzmir ilinde ilçe. — 1982'de yeni kuruldu. 25 813 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 11 129 nüf. (1980). [M]

Aliağa Petrokimya Kompleksi, Türkiye' nin 2. petrokimya kompleksi. Son yıllarda plastik ürün talebi hızla artınca, İzmit-Yarımca Petrokimya Tesisleri genişletilmiş olduğu halde, petrokimya ürünleri talebini karşılayamaz oldu. Yarımca'daki tesisin genişletilmesi için çalışmalar sürerken, 1974' te İzmir Aliağa'da ikinci bir petrokimya tesisinin kurulması için çalışmalar başlatıldı. Bitirildiğinde yaklaşık olarak 5 000 kişiye iş olanağı sağlayacak olan tesisin 1983' te bitirilmesi öngörüldüğü halde, dış kredi bulunmasında doğan aksamalar yüzünden üretime geçilmesi daha ileri tarihlere kaldı. Bu tesis tam kapasiteyle üretime geçtiğinde yıllık üretim miktarları şöyle olacaktır: Klor-alkali klor 75 000 t, klor-alkali sudkostik 84 000 t, vinilklorür monomer 105 000 t, polivinil klorür 100 000 t, triper kloroetilen 10 000 t, HDPE 40 000 t, LDPE 150 00 t, polipropilen 60 000 t, saf teraflatik 70 000 t, etilen oksit 54 000 t, etilen glikol 58 000 t, etalik anhidrat 30 000 t, etilen 300 000 t, propilen 150 000 t, nafta parçalama 80 000 t, kızdırma benzeni 250 000 t, benzen 125 000 t, P-ksilen 132 000 t, O-ksilen 65 000 t, akrilonitril 70 000 t. (M)

ALFAGLOBÜLİN i. (fr. alpha-globuline). Biyokim. Elektroforezde büyük ölçüde devingenlik gösteren, 8,6 pH dereceli kan globülini (α-GLOBÜLİN, GLOBULİN-α şeklinde de yazılır).

— ANSİKL. Alfaglobülinler iki alt gruba ayrılır: $α_1$-globülinler (en hızlı devinenler) ve $α_2$-globülinler. $α_1$-globülinler kan plazmasının yüzde 5'ini oluşturur; bunlar arasında $α_1$-lipoprotein, seromükoid$α_1$ (ya da orozomükoid) ve Schultze $α_1$-glükoproteini yer alır. İltihaplı ve kanserli hastalıklarda bunların (özellikle orozmükoidin) oranı artar. $α_2$-globülinler kan plazmasının yüzde 7-9'u arasındadır. Bunların içinde de makroglobülin$α_2$, haptoglobülin, serüleplazmin, $α_2$- ve β-lipoproteinler, $α_2$- globülin G_0 (Hirschfeld plazma gruplarının özgül globülini) yer alır. İltihaplı hastalıklarda $α_2$-globülinlerde artış (haptoglobülinlerde pek çok) görüldüğü gibi lipoitli nefrozlarda da görülür (özellikle $α_2$-makroglobülinler ve $α_2$-lipoproteinler artar). [L]

ALFA-MENDELEYEV sırtları, Kuzey Kutup Denizi'nde, doğu Sibirya kıyısından Grönland'ın kuzeybatısına kadar uzanan depremsiz denizaltı dağ zinciri. Uzunluğu 1 500 km. En yüksek doruğu-1 200 m. Depremsiz olması nedeniyle ölü bir okyanus sıradağı sayılır. (L)

Alibey Barajı, İstanbul ilinde Eyüp ilçesine bağlı Alibey köyü yakınında Alibey deresi üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, depolama ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 34 m; barajın temelden yüksekliği 29,5 m; talvegden yüksekliği 28 m; normal su kotu 32 m; normal su kotunda depolama hacmi 66,8 milyon m³; göl alanı 1,66 km²; sağlayacağı içme suyu 39 milyon m³/tür. (M)

ALİBEYHÜYÜĞÜ, Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 4 224 nüf. (1980). [M]

***ALİBEYKÖYÜ,** İstanbul ilinde, Eyüp ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — Belediye. 45 532 nüf. (1980). [M]

ALİBEYLİ, Kahramanmaraş ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 19 706 nüf., 18 köy. Bucak merkezi Ağabeyli, 1 221 nüf. (1980). [M]

ALİBEYLİ, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesinin Halitpaşa bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 905 nüf. (1980). [M]

***ALICANTE,** İspanya'da kent. — 232 019 nüf. Son yıllarda kent turistik bir merkez haline geldi. Ticaret ve balıkçılık. (L)

***ALİFUATPAŞA,** Sakarya ilinde, Geyve ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 962 nüf. (1980). [M]

***ALİGARH,** Hindistan'da, Uttar Prades eyaletinde, Delhi'nin güneydoğusunda kent. — 254 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***ALİTALİA,** italyan havacılık şirketi. — 1970'li yıllarda uçuş ağını genişleterek yolcu ve yük trafiğini artırdı: 300 000 km'lik bir çalışma alanında yılda yaklaşık 130 000 ton yük ve 6 milyondan fazla yolcu. 17 000 personel. (L)

***ALKIM** (Uluğ Bahadır), türk arkeoloğu. — (öl. İstanbul 1981). [M]

***ALKMAAR,** Kuzey Hollanda'da kent. — 65 000 nüf. (L)

***ALLAHABAD,** Hindistan'da (Uttar Prades) kent. — 491 000 nüf. (L)

***ALLAİS** (Maurice), fransız mühendisi ve iktisatçısı. — Genel ekonomik denge, sermaye teorisi, rastlantısal seçim, para ve kredi teorilerine önemli katkılarda bulundu. Para talebi ve faiz oranları teorisi ile ilgili olarak «unutma oranları», «psikolojik zaman», «psikolojik büyüme katsayısı» kavramlarını geliştirdi. 1977'de *L'Impôt sur le Capital et la Réforme Monétaire'i* (Sermayenin Vergilendirilmesi ve Para Reformu) yayımladı. (L)

***ALLEN** (George Cyril), ingiliz iktisatçısı. — Son eserleri: *Japan's Economic Expansion* (Japonya'nın İktisadi Genişlemesi) [1965],*Monopoly and Restrictive Practices* (Tekeller ve Kısıtlayıcı Uygulamalar) [1968], *The British Disease* (İngiliz Hastalığı) [1976]. (L)

Allen Siklonu, tropikal siklon. 1980 ağustosunda Antiller bölgesini etkisi altına aldı. Haiti ve Saint-Lucia adası başta olmak üzere, Martinik, Dominik Cumhuriyeti, Kübo, Jamaika ve Teksas büyük zarar gördü. 1979 yılında Antiller yöresinde ve Florida kıyısında büyük yıkıma yol açan David siklonuna yakın şiddetteki Allen siklonu, 106 kişinin ölümüne neden oldu. Siklonun merkezinde hava basıncı 920 milibarı (normal hava basınç 1 015 milibardır) ve rüzgârın hızı saatte 250 km'yi buldu. (M)

ALLEN (Allen Stewart KONIGSBERG, **Wody — denir),** amerikalı film yönetmeni ve sinema oyuncusu (Brooklyn, New York, 1935). Önceleri güldürü türünde kısa oyunlar yazdı; bunları kabarelerde sahneledi; «gagaman»lık yaptı; sonra TV'ye çıktı. 1965'de senaryosunu da yazdığı Clive Donner'in *Evlenmekten Korkuyorum* (What's New Pussycat?) adlı güldürüsüyle sinema oyunculuğuna adımını attı. *Don't Drink the Water* (Su İçme), *Play it Again, Sam* (Bir Daha Oyna, Sam) gibi birçok oyun yazdı. 1969'da yönetmen-oyuncu olarak çektiği *Take the Money and Run* (Parayı Al ve Koş) adlı filme sinemaya tam anlamıyla geçti. Büyük ilgi gören bu filmden sonra yine yönetmen-oyuncu olarak şu filmleri yaptı: *Zorla Kahraman* (Bananas, 1971), *Seksten Korkmuyorum* (Everything You Always Wanted to Know About Sex, But Were Afraid to Ask, 1972), *200 Yıl Sonra* (Sleeper, 1973), *Love and Death* (Aşk ve Ölüm, 1975). Uluslararası düzeyde en büyük güldürü sanatçıları arasında gösterilmeye başlanan ve 1975 Berlin Şenliği'nde yapıtlarının tümü için özel bir «gümüş aslan» ödülü alan Allen, New York yahudi mizahının sinemadaki başlıca temsilcisi sayıldı. Son yıllarda daha güç ve ciddi filmler yönetti; büyük gözlem gücü ve alaycı eleştirileriyle dikkati çekti: *Annie Hall* (1977, en iyi film ve yönetmen Oscar'ları), *Interiors* (İç Mekanlar, 1978), *Manhattan* (1979), *Stardust Memories* (1980), *A Midsummer Night's Sex Comedy* (Bir Yaz Gecesi Seks Güldürüsü, 1982). [LM]

***ALLEPPEY,** Hindistan'da (Kerala), Malabar ırmağı kıyısında kent. — 160 100 nüf. (L)

ALLIO (René), fransız film yönetmeni ve senaryo yazarı (Marsilya 1924). Önceleri ressamlık yaptı. Sonra tiyatrolarda dekor ve giysi sanatçısı olarak çalıştı; yerli ve yabancı oyunlarda görev aldı. Tiyatro sahnelerinin geçirdiği değişim ve dönüşümlerle ilgilenerek çağdaş tiyatro mimarisine ilişkin tasarıların hazırlanmasına katkıda bulundu. Sinemada Brecht'çi anlayışın temsilcilerinden sayıldı. Senaryolarını yazıp yönettiği filmler: *La Vieille Dame Indigne* (Densiz Yaşlı Kadın, 1965, Brecht'ın bir öyküsünden), *L'Une et l'Autre* (Bir Kadın ve Diğeri, 1967), *Pierre et Paul* (Pierre ve Paul, 1968), *Les Camisards* (Kamizarlar, 1970), *Une Rude Journée Pour la Reine* (Kraliçe İçin Güç Bir Gün, 1973), *Moi, Pierre Rivière Ayant Egorgé Ma Mère, Ma Soeur et Mon Frère* (Ben, Anamı, Kız Kardeşimi ve Erkek Kardeşimi Boğazlayan Pierre Rivière, 1976), *Retour à Marseille* (Marsilya'ya Dönüş, 1980), *L'Heure Exquise* (Doyumsuz Saat, 1981). Allio, 1978'de İstanbul'a geldi ve adına düzenlenen bir toplu gösteride filmlerini sundu. (LM)

***ALLON** (Ygal), israilli general ve devlet adamı. — (öl. Afula 1980). [L]

ALLOOSİMEN i. (fr. *allo-ocimène*). *Org. kim.* α-pinen'in 350 °C'de piroliziyle elde edilen osimen ve mirsen'in izomeri olan terpen hidrokarbürü.

Formülü: $(CH_3)_2 C = CH — CH = CH — C (CH_3) = CH - CH_3$. (L)

ALLOPATİ i. (alm. *allophathie*). Tıp. Kullanılmakta olan en yaygın tedavi yöntemi. Yöntemin esası, mücadele edilen hastalığın yarattığı belirtilerin tersini yaratan ilaçların kullanılmasıdır (ateşli bir hastalıkta ateş düşürücü ilaç kullanılması gibi). *Zt.* HOMEOPATİ. (L)

***ALMAATA,** SSCB'de, Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti. — 900 000 nüf. Kent önemli bir sanayi merkezi olmanın yanısıra, bilim ve kültür merkezidir (Kirov üniversitesi, Puşkin Kitaplığı, Kazakistan Bilimler Akademisi, Doğa Müzesi, tiyatro ve yayınevleri). [L]

***ALMALIK,** SSCB'de Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde kent. — 101 000 nüf. Demir dışı metaller sanayii (deri, molibden, kurşun ve çinko). [L]

***ALMANYA,** Orta Avrupa'da bölge, Almanya Federal Cumhuriyeti ile Alman Demokratik Cumhuriyeti arasında bölüşülmüştür.

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ

Batı Avrupa'da devlet; yüzölçümü 248 678 km² (Batı Berlin dışında 248 198 km²); nüfusu 61 713 000 (Batı Berlin dışında 60 650 000).

Almanya Federal Cumhuriyeti 23 mayıs 1979'da 30. yıldönümünü kutladı. 70'li yıllar, ülkenin istikrar ve reformlarla belirlenen önceki evrimini büyük ölçüde doğruladı. Değişim, 1949'dan beri iktidarda olan hıristiyan demokratların (CDU-CSU) 1969'da ilk kez muhalefete geçmeleri ve yerlerini sosyal demokratlar (SPD) ile liberalleri (FDP) birleştiren bir koalisyona bırakmalarıyla gerçekleşti. Ama bu değişiklik sadece görünüşteydi; çünkü 1949'dan 1966'ya kadar muhalefette olan SPD, 1966 - 1969 arasında büyük koalisyon hükümetine (CDU - CSU - SPD) katılmış ve böylece kendisini hükümet sorumluluğunu yüklenmeye alıştırmıştı. Liberal Parti ise zaten, 1949 - 1966 arasında birçok CDU - CSU hükümetinde görev almıştı; bu nedenle 1969'da yeniden iktidara katılması fazla yadırgatıcı olmadı. Çok istikrarlı ve az sayıda siyasal partili bir ülke olan B. Almanya'da koalisyon değişimleri seyrek görüldü. İktidardaki kişilerin süreklilikleri, kuşkusuz yönetimin korunması açısından üstünlükler

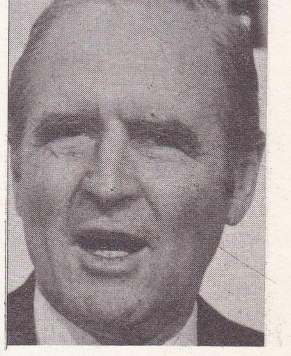

Cumhurbaşkanı Karl CARSTENS

Foto. BOSSU/Sygma (LAROUSSE)

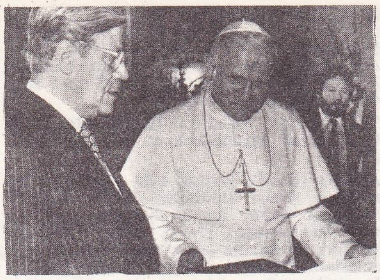

Helmut Schmidt
Papa II. Jean Paul ie

EYALETLER	NÜFUS (1981)	MERKEZLERİ	NÜFUS (1982)
Aşağı Saksonya	7 260 700	Hannover	534 623
Baden Württemberg	9 275 000	Stuttgart	579 105
Bavyera	10 939 800	Münih	1 290 774
Bremen	692 000	Bremen	553 080
Hamburg	1 640 000	Hamburg	1 637 132
Hessen	5 602 000	Wiesbaden	273 523
Kuzey Rheinland Westfalen	17 043 600	Düsseldorf	589 113
Rheinland Pfalz	3 641 300	Mainz	187 276
Saarland	1 064 400	Saarbrücken	192 814
Schleswig-Holstein	2 615 700	Kiel	249 786

Almanya Fed. Cumhuriyeti

öteki büyük kentler

KENT	NÜFUS
Aachen	244 848
Augsburg	247 957
Batı Berlin	1 888 669
Bielefeld	312 377
Bochum	422 725
Bonn	288 123
Braunschweig	259 000
Darmstadt	135 362
Dortmund	609 471
Duisburg	571 474
Essen	648 796
Frankfurt a.M.	625 893
Gelsenkirchen	304 838
Göttingen	130 592
Hagen I.W.	218 076
Heidelberg	134 386
Kaiserslautern	104 804
Karlsruhe	270 947
Kassel	195 315
Koblenz	116 165
Köln	1 015 483
Krefeld	232 591
Leverkusen	165 101
Ludwigshafen	166 199
Lübeck	217 722
Mannheim	309 018
Mönchengladbach	261 568
Münster	271 810
Nürnberg	482 552
Oberhausen	231 141
Regensburg	131 862
Wüppertal	401 100

sağladı; ama bunun başlıca sakıncası değişim eğilimlerine karşı muhafazakarlığa daha geniş olanaklar tanımasıdır.

partiler

70'li yılları belirleyen gelişmeler, oyların Bundestag'da (federal parlamento) temsil edilen dört büyük partide toplanması, bunların üye sayılarındaki hızlı artış ve aşırı uçtaki siyasal gurupların görece önemsiz etkinlikleri oldu.

Bir milyondan fazla üyesi olan SPD, iç birliğine ilişkin kaçınılmaz sorunlarla karşı karşıyaydı; ancak sol kanat, partinin iktidardaki konumunu tehlikeye düşürmeyecek ılımlı bir tutum izledi; 80'li yıllarda SPD' nin karşılaşacağı en önemli sorunlardan biri, parti yönetici ekibindeki (Willy Brandt*, Helmut Schmidt* ve parlamento gurup başkanı Herbert Wehner) nöbet değişimi olacaktı. Ölçülü reformculuğuyla SPD, sürekli yüzde 5'lik barajın gölgesinde yaşayan küçük liberal partinin güvenini korumasını bildi (söz konusu barajın altına düşen partinin Bundestag'da temsil edilme hakkı kalmaz). İçişleri bakanı Hans -Dietrich Genscher* (EK 2), Walter Scheel'* in cumhurbaşkanı olması üzerine onun yerine geçti. Böylece 1974'ten başlayarak başbakan (şansölye) yardımcısı, dışişleri bakanı ve FDP başkanı görevlerini bir arada yürüttü.

Helmut Kohl
seçim gezisinde

Genscher'in 1969'da Bonn'da muhalefete geçmesinden sonra CDU-CSU, başarılar ve bozgunlarla karşılaştı. En büyük başarısızlıkları, Rainer Barzel'in Willy Brandt'ı devirememediği 1972 yılında yaşadı; bu olaydan sonra Bundestag'da en büyük parti olma özelliğini ve meclis başkanlığını yitirdi. Ne var ki, seçim başarıları kapıyı çalmakta gecikmedi. 1976'da CDU - CSU Bundestag'daki eski yerini aldı: 11 eyaletten 9'unda çoğunluğu sağladı, 6 eyalette tek başına ve yalnızca Saarland'da bir koalisyon hükümetiyle (CDU - FDP) yönetime geldi. Karl Carstens*in cumhurbaşkanlığa seçilmesi bu seçim başarısı sayesinde gerçekleşti.

CDU ve CSU aslında iki ayrı siyasal partidir; ancak Bundestag'da tek bir gurup oluştururlar. Mutlak çoğunluğu sağlama şansları az olduğundan iktidara gelebilmeleri FDP'nin tutumuna bağlıdır. 1973' de CDU'nun başkanlığına seçilen ve Rheinland Pfalz eyaletinin başbakanı olan Helmut Kohl, liberallere başarısız bir yaklaşım girişiminde bulundu. Daha muhafazakâr olan ve Franz Josef Strauss'ın başkanlığını yaptığı Bavyera kanadı CSU ise, tersine, FDP'den vazgeçilmesi, muhafazakâr çizginin daha açıkça savunulması ve hatta yeni bir muhafazakâr parti kurulması gerektiğini savunuyordu. Bir yıpratma savaşı sonunda, Franz Josef Strauss kendisinin, 1980'de hıristiyan demokratların başbakan adayı olarak gösterilmesini sağladı. 1915 doğumlu eski bir federal bakan, 1978'den sonra Bavyera'nın yöneticisi, 1961' den bu yana da CSU başkanı olan bu kişinin adı pek çok gürültüye karıştı.

baskı guruplarının rolü

Bundestag'daki dört büyük partinin siyasal sistem üzerindeki egemenliği, seçime katılma oranının çok yüksek olmasına karşın, bazı seçmenlerde açık bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Ancak, küçük partiler Bundestag organlarına ya da bölge meclislerine girmeyi başaramadılar. Aşırı sağcı NPD, 60'lı yılların sonunda kazandığı tüm yerel milletvekillerini yitirdi. Ülke genelindeki oy oranı yüzde 0,5'i bile geçmedi. Komünistlerin durumu da daha iyi olmadı. Yeşiller*'in (EK 2) seçim sonuçları ise büyük bir istikrarsızlık gösterdi. (Bazı temsilcilerini belediye meclislerine sokmayı başardılar).

Batı Almanya'da partilerin dışındaki baskı gurupları da iktidar için önemli bir karşı güç oluşturdu. Alman Sendikalar Konfederasyonu (DGB) bünyesinde toplanan 7 milyonu aşkın üyeli işçi hareketi, SPD'ye yakın olmasına karşın, öne sürdüğü istemlerle daha da etkili bir kitleyi temsil etti. Willy Brandt, ücretlere ilişkin istemlerin kemerleri sıkma politikasıyla uyum göstermediği 1974 yılında, bu hareketten geniş biçimde yakındı. Bu dev örgüt, vahşi grevlerin yol açtığı gevşeklikten de zarar gördü. Sert ve gösterişli bazı grevlere karşın, toplumsal hava yine de çok sakindi. Tekelleşme sürecinin kıskacında kalmasına karşın basın, iktidar organları karşısında uyanık bir eleştirmen olmaktan geri durmadı. Kiliselerdeki karşıtlık ve anlaşmazlıklar son buldu; ama iktidar yine de aile yaşamını ilgilendiren tasarıların hazırlanmasında katoliklerin ve protestanların ağırlığını hesaba kattı. Alman kiliseleri, Üçüncü Dünya'ya yardım kampanyalarına cömertçe katılmalarıyla da dikkati çektiler.

iç reformlar

Willy Brandt, batı alman toplumu için geniş çaplı yapısal bir reform programına girişti. Pek çok alanda çeşitli tasarıların hazırlanacağı açıklandı; ne var ki, değişime karşı engeller (koalisyon partilerinin muhalefeti, baskı grupları) kendini göstermekte gecikmedi. 1977 sonundan başlayarak daha da belirginleşen ekonomik güçlükler, reformların getirdiği rahatlığa son verdi. Sık sık göreve çağrılan Federal Anayasa Mahkemesi, hükümeti bazı tasarıları yeniden gözden geçirmeye zorladı. Hatta, emeklilik maaşları örneğinde olduğu gibi kimi hükümet vaatleri bile geri alınmak zorunda kalındı. Tüm bu zorluklara karşı, 70'li yıllarda gerçekleşenlerin bilançosu olumluydu. Willy Brandt'ın tersine Helmut Schmidt daha az reform tasarısı hazırladı; özellikle varolan yapıları ve yaşam koşullarını iyileştirmeye yöneldi. Bu çaba, öğrenci huzursuzluğunu ve tepkisini yönlendirme olanağı verdi; ancak federalizm yüzünden bazı okul ve üniversitelerde karışıklıklar sona ermedi. Meslek eğitimi, eleme geçme ve iş alanı bulma sorunları, gençlerin kaygıları içinde önemli bir yer tuttu. Gençliğin geleceği sorunu, daha değişik ve dramatik bir biçimde de kendini gösterdi: 50'lerin «çocuk patlaması»ndan sonra, 1971'de doğum ve ölüm oranları hâlâ dengedeydi; ancak 1971'den sonra nüfus gerilemesi daha da ciddileşerek sürdü. Yabancı işçilere kapıların açılması, işgücü gereksinimi sorununu çözemediği gibi, bu işçilerin Alman toplumuyla bütünleşmelerini de zamana bıraktı. Federal Almanya'daki toplumsal eşitsizlikler, benzeri başka ülkelere göre hiç kuşkusuz daha azdır; ancak bazı yoksul kesim gurupları yine de yok edilebilmiş değildir.

ekonomik başarılar

Reform politikasının frenlenmesi ve toplumsal güçlükler, önemli ölçüde ekonomik durgunlukla açıklandı. Federal hükümet, ekonomik ve parasal bunalımın etkilerini gidermek için gerekli önlemleri almada acele davrandı; büyüme oranı 60'lı yıllara göre hızla düştü. Ancak, 1965'teki gerilemenin tersine, 1973 ve 1974'teki gerileme aşırı sağa yaramadı.

Yabancı ülkelerin uzmanları tarafından dünyadaki en iyi ekonomilerden biri olarak nitelenen Federal Almanya ekonomisinin en çarpıcı başarıları şu noktalarda toplandı: Alman markının güçlü konumu, büyük ticaret fazlaları, çok önemli altın ve döviz rezervleri, sanayi ürünlerinin tartışmasız kalitesi, çok yüksek ücretler. Almanlar ise daha çok kendi ekonomilerinin zayıflıkları karşısında duyarlılık gösterdiler: İşsizlik, hâlâ düşük düzeyde bulunan ama 1969 öncesine oranla yükselen enflasyon, iflaslar, enerji ve ticaret alanında dış dünyaya önemli ölçüde bağımlılık, devletin iç para piyasasına borçlanması.

Enerji kaynağı sağlanmasındaki güçlükler, nükleer enerji kullanımına ilişkin kavgaları yatıştırmadı. Nükleer enerji kullanan bazı fabrikaların (Brokdorf, Grohnde ve Kalkar) çevresinde şiddetli gösteriler yapıldı ve bazı fabrikaların yapımı (Kalkar, Wyhl) mahkeme kararlarıyla durduruldu. Federal Almanya topraklarının darlığı ve yoğun kentleşme nedeniyle Almanlar, çevre koşullarının bozulması tehlikesine karşı büyük duyarlılık gösterdiler.

Bonn'da
Yediler doruğu

Foto. AP, BOSSU/Sygma, Simon/Gamma (LAROUSSE)

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ'NDE YAŞAYAN YABANCI SAYISINDA GELİŞMELER (1974-1980)

	30 EYLÜL 1980'DE				30 EYLÜL 1974'DEN SONRA ARTMA VE AZALMA							
					toplam		erkek		kadın		çocuk	
ana ülke	toplam	16 yaş ve daha büyük erkek	16 yaş ve daha büyük kadın	16 yaşın altında çocuk	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde	sayı	yüzde
Cezayir	4.975	3.570	599	806	+ 653	+ 15,1	+ 811	+ 29,4	+ 363	+ 153,8	— 521	— 39,3
Avusturya	172.573	87.592	60.627	24.354	— 4.429	— 2,5	— 4.155	— 4,5	+ 3.607	+ 6,3	— 3.881	— 13,8
Finlandiya	9.895	1.860	7.217	818	+ 1.074	+ 12,1	+ 239	+ 14,7	+ 506	+ 7,5	+ 329	+ 67,3
Yunanistan	297.518	115.599	97.297	84.622	— 108.876	— 26,8	— 55.292	— 32,4	— 46.366	— 32,3	— 7.218	— 7,9
İtalya	617.845	313.153	160.483	143.759	— 11.733	— 1,9	— 24.504	— 7,3	+ 3.743	+ 2,4	+ 9.028	+ 6,7
Fas	35.854	19.676	6.075	10.103	+ 11.848	+ 49,4	— 446	— 2,2	+ 4.277	+ 237,9	+ 8.017	+ 384,3
Portekiz	112.270	44.801	36.676	30.793	— 9.263	— 7,6	— 19.190	— 30,0	— 989	— 2,6	+ 10.916	+ 54,9
İspanya	179.952	82.050	56.597	41.305	— 92.724	— 34,0	— 57,122	— 41,1	— 25.174	— 30,8	— 10.428	— 20,2
Tunus	22.622	11.822	4.954	5.846	+ 5.121	+ 29,3	— 2.048	— 14,8	+ 2.731	+ 122,9	+ 4.438	+ 315,2
Türkiye	1.462.442	577.820	364.248	520.374	+ 434.672	+ 42,3	+ 50.013	+ 9,5	+ 90.820	+ 33,2	+ 293.839	+ 129,7
Yugoslavya	631.842	289.099	204.266	138.477	— 75.929	— 10,7	— 112.519	— 28,0	— 20.522	— 9,1	+ 57.112	+ 70,2
AET üyesi ülkeler	293.687	134.847	123.292	35.548	+ 42.161	+ 16,8	+ 24.823	+ 22,6	+ 24.224	+ 24,5	— 6.886	— 16,2
AET dışı ülkeler	611.783	330.935	196.098	84.750	+ 133.367	+ 20,1	+ 93.434	+ 29,3	+ 41.270	+ 19,5	— 1.337	— 1,0
Toplam yabancı sayısı	4.423.308	2 012.824	1.318.929	1.121.555	+ 352.942	+ 7,9	— 105.956	— 5,0	+ 78.490	+ 6,3	+ 353.408	+ 46,0

Kaynak: Göçmen Bürosu

Nükleer tehlike bilincine varılması, güçlü ama bölünmüş bir karşı koyma hareketi yarattı.

uluslararası konum

70'li yıllar Federal Almanya'nın uluslararası alandaki rolünün hızla önem kazandığı bir dönemdir. Batı politikasının ayrıcalıklı eksenleri (fansız - alman ilişkileri, Avrupa'nın birleşmesi ve Atlantik işbirliği) aynen kalırken, bu politikanın içeriği değişti. Fransa'da, Georges Pompidou'nun, ardından da Valéry Giscard d'Estaing'in devlet başkanlığına gelişi, Avrupa Topluluğu'nun genişletilmesi ve Avrupa Parlamentosu'nun genel oyla seçimi konularına ilişkin fransız - alman anlaşmazlığını sona erdirdi. Ekonomik gücü sayesinde Federal Almanya AET'nin geleceği üzerinde daha büyük bir sorumluluk yüklenme gereği duydu. Atlantik ittifakı ve ABD'nin korumacı tutumu, Alman dış politikasının temeli olmakta devam etti; ancak ABD'nin parasal alandaki tutumu ve alman ekonomik rekabeti, alman-amerikan diyaloğunu daha güç bir duruma soktu.

Dış politikadaki asıl yenilik, Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerde görüldü. Willy Brandt'ın ostpolitik'i (Doğuya açılma politikası) şu dört ilkeden hareket ediyordu: Nükleer silahlara başvurmama, Avrupa'daki toprak statükosunu koruma, alman birliğini sürdürme, Doğu ülkeleriyle işbirliğini geliştirme. SSCB, Polonya, Çekoslovakya ve Demokratik Alman Cumhuriyeti ile anlaşmalar ve dört bağlaşık arasında Berlin üstüne yapılan anlaşma, her iki Almanya'ya 1973'de Birleşmiş Milletler Örgütü'ne girme olanağı veren ve 1974'te Helsinki'de Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın toplanmasını kolaylaştıran bu politikanın çevresini belirledi. Bu çabalar her ne kadar kapitalist ülkelerle sosyalist ülkeler arasındaki diyaloğa özgü tüm güçlükleri çözmediyse de, Federal Almanya'yı Doğu Avrupa'nın ayrıcalıklı batılı partönerlerinden biri yaptı. Ayrıca Federal Almanya, dikkatini Ortadoğu ve Üçüncü Dünya ülkelerine yöneltme olanağına kavuştu.

terörizm ve sonuçları

Demokrasinin sağlıklı görünümüne ve 70'lerin ilk yıllarından başlayarak uluslararası alanda oynadığı etkin role karşın Federal Almanya, kendi öz kimliğini tanımlamada çektiği güçlükle pek çok kimseyi şaşırttı. Bir soğuk savaş sonucu ortaya çıkmış olan devlet, dörtlü sistem içinde kalmayı seçti; bu sistemi kendi güvenliğinin, korunmasının ve Alman birliği ilkesinin bir güvencesi olarak gördü. Federal Almanya, küçültülmüş devlet konumuna alışmak ve Dörtler'in Almanya'nın tümü ve Berlin üzerindeki hak ve sorumluluklarını aralıksız biçimde anımsatmak durumunda kaldı. Dahası, 1945'den sonra faşizmin reddi kollektif Alman bilinci için önemli bir referans kaynağını ortadan kaldırarak tarihle bir kopukluk yarattı. Tüm federal alman yurttaşlarının ortak ana referans konusu, liberal ve demokratik düzen oldu; bu düzene her karşı çıkış, kuşku ve tepki uyandırdı. Doğu Almanya'da komünist bir rejimin varlığı, Federal Almanya'da aşırı sola ve terörizme karşı hoşgörüsüzlüğü sürekli kıldı.

1968'de Frankfurt'ta büyük bir mağaza ateşe verildi; 1971 - 1972 yıllarında değişik kentlerde patlamalar oldu. Can kaybına yol açan bu eylemlerin, Andreas Baader* (EK 2) ve Ulrike Meinhof tarafından yönetilen Baader Çetesi» adındaki (bu yüzyılın başında Fransız anarşistlerini anımsatan) bir anarşist gurubun işi olduğu anlaşıldı. 1972'de bu kişilerle aralarında Gudrun Ensslin'in de bulunduğu başka anarşistler Frankfurt'ta yakalandılar; bunların, uluslararası kolları bulunan «Kızıl Ordu fraksiyonu» adlı tek bir örgüte bağlı oldukları açıklandı. Tutuklular boşu boşuna siyasal tutuklu statüsüne alınma isteminde bulundular; bu anarşist eylemler kamuoyunun tepkisini artırırken, başka anarşist eylemlere de yol açtı (1974 kasımında Batı Berlin'de bir yargıcın öldürülmesi, 1975 şubatında CDU - Berlin il başkanının kaçırılması ve öldürülmesi, aynı yılın nisanında Stokholm'deki alman büyükelçiliğinde bazı kişilerin rehin alınması). Siyasal ve adli yetkililerle kamuoyunun büyük çoğunluğu tarafından desteklenen Helmut Schmidt ödün vermedi ve ceza yasasında savunmayı sınırlayıcı bazı düzeltmaler yapılmasını sağladı (ocak 1975).

Yaşam boyu hapse mahkûm olan (nisan 1976) Baader ve arkadaşlarının duruşması, Ulrike Meinhof'un Stuttgart hapishanesinde kuşku uyandırıcı ölümü (mayıs) adalet mekanizmasının nasıl işlediğini ortaya koydu. Yasaya aykırılıklar taşıyan bu işleyiş biçimi - iletişim araçları sayesinde - kamuoyunun da bilgisi içindeydi. Çatışma giderek daha ciddi boyutlara ulaştı: Bir yandan ceza yasası biraz daha sertleştirildi; «meslek yasakları» daha katı biçimde uygulandı ve bunların tümü kamuoyunca onaylandı; öte yandan, Andreas Baader, Gudrun Ensslin ve bir arkadaşları Stuttgart yakınında, Stammheim hapishanesindeki hücrelerinde ölü bulundular; daha sonra başsavcı Siegfried Buback (temmuz 1977) ve Alman işveren örgütü başkanı Hans Martin Schleyer (ekim 1977) öldürüldü; Baader ve arkadaşlarının öldürüldüğü gün, Mogadiscio'da bir Alman uçağını kaçıran teröristler de havaalanında kıskaca alınarak yok edildiler. Terörizmin siyasal yankıları, sonunda, Helmut Schmidt'i güç durumda bıraktı ve şansölye, 1978 şubatında hükümetindeki bazı bakanları değiştirdi. Ne var ki, olayların Alman demokrasisi üzerindeki etkileri daha da ciddiydi: Ölüm cezasının yeniden getirilmesi halkın şüphelileri ihbar etmesi için televizyondan yararlanılması. Alman toplumu, bir süre, bu ve benzeri bunalım be-

Helmut Schmidt
Leonid Brejnev'le

lirtilerinin kaygısı içinde yaşadı. Her şeye karşın «sol» terörizmin tırmanışı 1979 - 1980 yıllarında sona erdi.

1980 seçimlerinden 1983'e

Federal Almanya 1980'de iki önemli seçim geçirdi: Eyalet seçimleri ve federal seçimler. Mart ve nisan aylarında yapılan Baden - Württemburg, Saarland ve Kuzey Rheinland Westfalen eyalet seçimlerini SPD - FDP iktidar koalisyonu kazandı. CDU - CSU muhalefeti az da olsa bir gerileme gösterdi. Aynı olgu ekim ayında yapılan federal seçimlerde de gözlendi. Sosyal demokrat - liberal koalisyonu oyların yüzde 53,5'ini alıp 11 yıllık iktidarını korurken, Bundestag'da 18 yeni koltuk elde etti. Hıristiyan demokratik muhalefet ise oyların ancak yüzde 4,1'ini alabildi ve 17 koltuk yitirdi.

Ancak seçimlerden kısa bir süre sonra Brandt - Schmidt'in SPD'sinde çatlamalar görüldü. Özellikle nükleer politika ve NATO'nun güçlendirilmesi konularında açık görüş ayrılıkları ortaya çıktı. İşsizliğin ve enflasyonun artışı, markın görece güçsüzleşmesi, devlet borçlarının yüksek boyutlara ulaşması ödemeler dengesindeki açığın büyümesi şansölyeyi güç duruma soktu. Sshmidt'in Doğu - Batı yumuşamasına

Baader-Meinhof
çetesinin üyeleri

Foto. BOSSU/Sygma; AP (LAROUSSE)

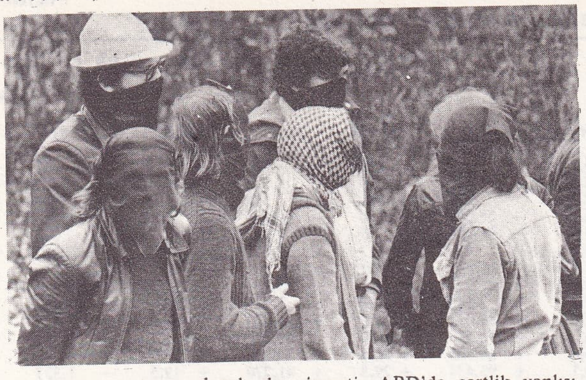

Andreas Baader'in cenazesi kaldırılırken

dayalı dış siyaseti, ABD'de sertlik yanlısı Reagan'ın, Fransa'da da sosyalist Mitterand'ın başkan seçilmeleri sonucu yeni sorunlarla yüz yüze geldi.

Sonraki aylarda SPD - FDP kolalisyon iktidarının gerileme belirtileri gitgide arttı. İki parti arasındaki görüş ayrılıklarının geçici uzlaşmalarla giderilmeye çalışılması seçmen kitlesini doyurmadı. Schmidt genç seçmenlerin önem verdiği yeni bir dünya savaşının karşısında olma ve çevre kirlenmesinin önüne geçme istemlerine sahip çıkmaya başlayınca koalisyon çatlakları büyüdü. Gerçekten de 1981 ekiminde Bonn'da 300 000 kişi NATO'nun F. Almanya'ya yeni orta menzilli nükleer füze yerleştirme tasarısına karşı çıkarak savaş aleyhtarı sloganlar attılar. Öte yandan gün geçtikçe güçlenen çevreci Yeşiller hareketi 1979'da bir siyasal parti halinde yeniden örgütlenmiş ve bu tür eylemlere destek olarak gücünü artırmıştı. Yeşiller (başka bir deyimle ekolojistler) 1982 martında Aşağı Saksonya eyalet seçimlerinde oyların yüzde 6,5'ini alarak iktidar ortağı FDP'yi (yüzde 5,9) geçmişlerdi.

Ocak 1982'de çalışabilir nüfusun yüzde 8,2'si (aşağı yukarı 2 milyon kişi) işsiz durumdaydı. İşsizlik oranının yıllık artışı yüzde 50'ye ulaşmıştı. Bu durum ülkede çalışan yabancı işçilere karşı düşmanlık eğilimlerini güçlendirdi. Yabancı işçilerin yüzde 33'ünü oluşturan Türk işçileri de bu tutumların hedefleri arasına girdi; hatta baş hedef halini aldı. Özellikle muhafazakâr partiler yabancı işçi düşmanlığına ödün veren bir siyaset izlediler. SPD-FDP koalisyon hükümetinin zayıflamasında bu tartışmaların da rolü oldu. SPD'yi bağlayan bazı mali yolsuzluklar ve FDP'nin artan devlet borçlarını karşılamak için yüksek ücretlilerden özel bir vergi alınması gibi önlemlere karşı çıkışı, koalisyonun sonunu getirdi. 17 eylül 1982'de başbakan Schmidt, kabinedeki 4 FDP'li bakanın istifa ettiğini açıkladı. Böylece 13 yıllık koalisyon sona erdi. Bir yanda SPD, öbür yanda CDU - CSU partilerine yaklaşan FDP, erken seçim isteğinde bulundular. 1 ekimde Schmidt'in azınlık hükümeti güvensizlik oylamasıyla düşürüldü ve CDU - CSU - FDP işbirliğinden oluşan erken seçim amaçlı bir geçici hükümet kuruldu. CDU genel başkanı Helmut Kohl* başbakan oldu. Ancak 17 aralık günü Bundestag'dan güvenoyunu alamayan Kohl, federal cumhurbaşkanı Karl Carstens'den parlamentoyu feshetmesini ve mart başında erken seçime gidilmesini istedi. Cumhurbaşkanı bu isteme uydu ve parlamentoyu feshetti (7 ocak 1983).

Mart 1983 seçimleri, oyların yüzde 49,3'ünü alan CDU - CSU hıristiyan demokrat koalisyonunun zaferiyle noktalandı ve CDU lideri Helmut Kohl yeniden başbakan oldu. Seçimlere Hans Vogel'in liderliği altında giren Sosyal Demokrat Parti yüzde 5 oranında oy yitirirken, küçük anahtar partilerden Genscher'in FDP'si (Hür Demokrat Parti) yüzde 6,8, Yeşiller de yüzde 5,5 oy toplama başarısı gösterdiler. FDP 34, Yeşiller 27 parlamento üyeliği elde etti. Bu, aynı zamanda Yeşiller'in parlamentoda ilk yer alışları oluyordu. SPD, yitirdiği oyların bir bölümünü liberallere, bir bölümünü de Yeşiller'e kaptırmıştı. Genscher'in liberal partisi, hıristiyan demokratların koalisyon ortağı olarak ülke siyasetindeki önemini sürdürdü. Helmut Kohl'un zaferiyse toplumsal sorunlar konusunda halkın tutumunu belirleyen bir gösterge oldu.

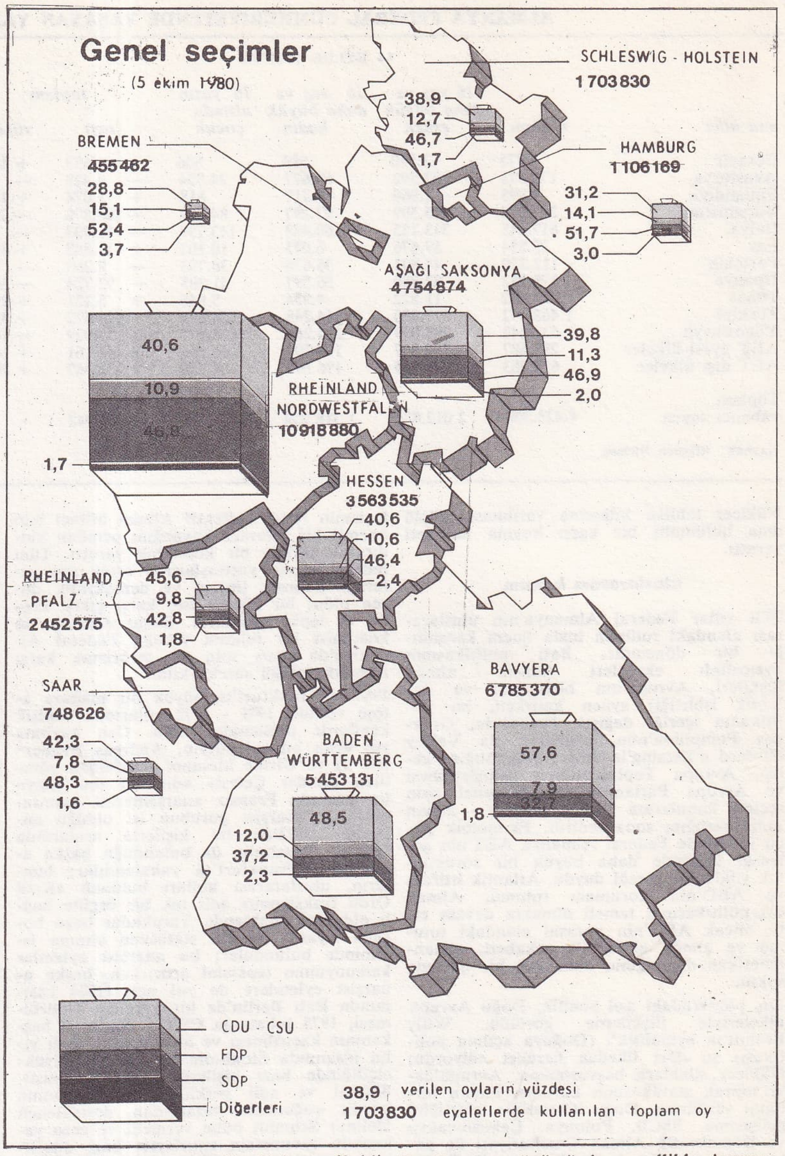

Kohl, seçim kampanyalarında ABD-SSCB uyuşmazlığı halinde Pershing ve Cruise füzelerinin Alman topraklarına yerleştirilmesi gerektiğini savunmuş, işsizliği azaltmak için yabancı işçilerin ülkelerine geri gönderilmesinden ve özel sektör yatırımlarının artırılmasından yana çıkmıştı.

Mayıs 1984'de görev süresi sona eren Karl Carstens*'in yerine Richard von Weizsacker* (*Ek 2*) cumhurbaşkanı oldu.

SİLAHLI KUVVETLER

Caydırıcılık ve yumuşama, Almanya Federal Cumhuriyeti'nin savunma politikasının birbirinden ayrılmaz ve bütünleyici nitelikteki iki yönünü oluşturur. Federal Almanya, varolan güçlerin dengeli indirimini hedefleyen görüşmelerle yumuşamanın derinleştirilmesinden yanadır. Tek yanlı bir silahsızlanmanın yaratacağı tehlikeye dikkati çeker ve NATO ile amerikan nükleer şemsiyesini kendi güvenliği için zorunlu görür. Federal Almanya, her türden saldırıya «uygun bir karşılık» verilmesini öngören bir caydırıcılık kavramını onaylamış, bu kavrama, kendi toprağını korumak için «ileri savunma» kavramını da eklemiştir. F. Almanya günümüzde, genellikle Avrupalı bağlaşıklarıyla işbirliği halinde, askerî gereçlerinin çoğunu kendisi üretir. ABD ile daha yoğun ve iki yönlü bir alış - verişten yanadır; ilke olarak bağlaşıkları dışına silah ihraç etmez.

1975'ten bu yana F. alman savunma harcamalarının gayri safi milli hasıla içindeki payı, yüzde 3,7'den yüzde 3,4'e (1978'de) düştü. 1979'da askeri krediler 36 milyar marka yükseltildi. Bunun yüzde 33'ü araç - gereçlere ve donanıma ayrıldı. Hükümet, 1978'den başlayarak beş yıl için bu kredileri yılda yüzde 3 oranında artırmayı ve sözkonusu kredilerin büyük bölümünü silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesinde kullanmayı öngördü.

Kara Kuvvetleri'nde gönüllü yükümlülük akımı, yavaş yavaş gereksinimlere karşılık verdi. Askerlik hizmeti süresi 1973'de 18 aydan 15 aya indirildi. Asker gücü sayısının 1985'e kadar fazlalığını atamayacağı saptandı. 1980'de silahlı kuvvetlerin toplam sayısı 495 000 kişiydi (225 000'i muvazzaf). Yapısal bir reform, bugünden başlayıp, 1985'e kadar, personel sayısını çoğaltmaksızın, 335 200 kişilik kara ordusunun esnekliğini ve silah gücünü artırmayı öngörmektedir (daha çok sayıda ve daha hafif muharebe birlikleri; kara ordusunun makineleştirilmesi).

Deniz kuvvetleri, «122» tipi firkateynler

Foto. BOSSU/Sygma (LAROUSSE)

ALMANYA FEDERAL CUMHURİYETİ
temel ekonomik göstergeler: 1961 - 1983

	GSİH değer artışı %	*GSİH hacim artışı* %	*GSİH fiyat deflatörü* %	*Tüketici fiyat artışları* %	*işçi başına tazminat* %	*ödemeler dengesi hesabı* %GSİH	*genel hükümet dengesi* %GSİH	*para arzındaki artış* %	*işgücü içinde işsizlerin oranı* %
1961-1970	8,5	4,7	3,5	2,9	8,6	+0,7	+0,5	10,4	0,8
1971-1980	8,2	2,9	5,2	5,2	8,6	+0,6	—2,2	9,8	2,8
1980	6,8	2,0	4,7	5,3	6,5	—1,8	—3,5	6,2	3,4
1981	4,2	0,1	4,1	6,0	5,3	—1,1	—4,0	5,0	4,8
1982	4,4	—0,5	4,9	5,0	4,6	0,0	—3,9	7,0	6,9
1983	4,7	1,0	3,7	3,6	4,6	0,2	—4,1	5,0	8,2

Almanya Fed. Cumhuriyeti başlıca üretim

elektrik	353	milyar kWsaat
doğal gaz	20	milyar m³
taşkömürü	84	Mt
linyit	124	Mt
çelik	4	Mt
motorlu taşıt	3,9	M binek oto.
» »	300.000	diğerleri
gemi	600	M groston
plastik-reçine	6,7	Mt
buğday	8	Mt
şekerpancarı	3	Mt
domuz	21	M baş
sığır	15	M baş

programı sayesinde, Kuzey Denizi'ndeki gelişmesine ağırlık vermekte ve bunların mayın savaşı kapasitelerini artırmaktadır.

Hava kuvvetleri esas olarak 180'i «F4F» ve «RF4E» olan 480 ilk savaş hattı uçağından oluşur; «F104 G» ve Fiat «G91»'lerin «Alphajet» ve «Tornado»larla değiştirilmesi de gündemdedir.

Personel sayısı 20 000'e ulaşan federal sınır polisinin görevleri, teröre karşı savaşım ve devlet yetkililerinin koruması yönünde genişletilmiştir. Ayrıca, eyaletlere de gönüllülerden oluşan birer sivil savunma birliği yerleştirilmiştir.

EKONOMİ

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde 1982 yılındaki ekonomik etkinlik özellikle yılın ikinci yarısında azaldı. Çalışanların sayısında meydana gelen düşüş ve çok sayıda gencin işgücü piyasasına girmesine neden olan demografik gelişmelerden dolayı, işsizlik büyük bir hızla büyüdü. Buna karşılık, bütçenin bütün yıl boyunca dengede kalacağı beklentisiyle birlikte, enflasyonist eğilimler hafifledi, dış itibar önemli ölçüde arttı.

Bugünkü tahminlere göre, 1983 yılında, en iyi olasılıkla, çok ılımlı bir büyüme (yaklaşık yüzde 1) sağlanabilecektir. Yıl içinde ihracat ve sabit yatırımlarda meydana gelebilecek küçük bir canlanma sonucunda, büyüme hızı biraz daha güç kazanabilecektir. Dışsatım ve sabit yatırımlardaki artış, düşmekte olan enflasyon ve faiz oranlarının yarattığı olumlu koşullar ve hükümetin sermaye harcamalarını artırmak amacıyla 1982 yılında uygulamaya koyduğu çeşitli önlemlerden kaynaklanacaktır. Mali yetkililerin manevra olanağı, 1982 yılında önemli ölçüde arttı. Bunun nedenleri, bir ölçüde ödemeler dengesinde meydana gelen gelişme ve enflasyon oranındaki gerileme, bir ölçüde de, dolara bağlı olan tahvillerin faiz oranlarında kaydedilen düşüştür. Buna bağlı olarak Alman faiz oranları düştü, Merkez Bankası'nın para stoku, hedef alanının üst sınırına yakın bir artış gösterebildi. Öte yandan, ekonomik büyümenin gerçekleştirilememesi nedeniyle kamu harcamaları ve borçlanma konusundaki gelişmeler, yetkililerin beklediklerı kadar olumlu olmadı ve hükümet, Federasyon'un daha yüksek düzeyde borçlanmasını sağlayabilmek amacıyla, yıl içinde ek bütçeler oluşturmak zorunda kaldı.

Bugünkü politikalar çerçevesinde, varolan üretim ve istihdam eğilimleri, önümüzdeki dönemlerde tatmin edici olmaktan uzak kalacak, düşük gelişme hızları, orta vadede devamlılıklarını sürdürebilecektir.

Federal Cumhuriyet'in 1982 ve 1983 yıllarında beklenen ekonomik büyüme oranları -1960'lar ve 1970'lerin aksine- AET ortalamasının altında, olacak ve geçmiş dönemlere oranla dışsatım talebi tarafından daha az desteklenecektir. İkinci petrol fiyatı şokunun enflasyon ve ödemeler dengesi üzerindeki olumsuz etkilerinin bazıları, Almanya'da diğer ülkelerin birçoğuna oranla çok daha çabuk yenildi. Yatırımların artırılması ve bütçe açığında çok hızlı bir düşüş ya da gerçek ücretlerin düzeyinde yapılacak uyarlamalardan kaynaklanabilecek deflasyonist etkileri ortadan kaldırabilmek için karma bir politika uygulamaya koydu. Talep ve kâr beklentileriyle yatırımların artırılmasına ilişkin finansman koşullarının önemi karşısında, düşük ya da sıfır büyüme hızına sahip olunan bir dönemde bütçe açığında bir azaltma yapma yoluna gitmek yerine, mali politikaların, kamu harcamalarının sermaye oluşumu lehine yeniden şekillendirilmesi araştırma ve geliştirme, mesleki eğitim gibi konulara eğinilmesi ve bütçe açığında daha uzun vadede sürekli bir azalma sağlaması öngörüldü.

SİNEMA

1970'lerin B. Alman sineması, 1960'ların «genç kuşak» hareketini, tek tek yönetmenlerin özgün, kişilikli yapıtlarıyla sür-

Werner Herzog:
«Woyzeck» (1978),
«Camdan kalp» (1976)

YÖNETİM BÖLÜMLERİ	NÜFUS (1980)	MERKEZLERİ	NÜFUS (1980)
Cottbus	883 920	Cottbus	111 502
Doğu Berlin	1 152 529	Doğu Berlin	1 152 529
Dresden	1 806 401	Dresden	516 284
Erfurt	1 238 576	Erfurt	210 687
Frankfurt am-Oder	705 943	Frankfurt-am-Oder	67 000
Gera	741 557	Gera	124 146
Halle	1 833 135	Halle	232 217
Karl-Marx-Stadt (Chemnitz)	1 930 087	Karl-Marx-Sdat (Chemnitz)	316 937
Leipzig	1 412 037	Leipzig	563 388
Magdeburg	1 268 360	Magdeburg	288 725
Neubrandenburg	622 904	Neubrandenburg	56 000
Potsdam	1 117 523	Potsdam	129 648
Rostock	887 820	Rostock	230 280
Schwerin	589 870	Schwerin	119 961
Suhl	548 876	Suhl	36 000

ÖTEKİ BÜYÜK KENTLER

Dessau	101 969	Jena	103 263
Zwickau	122 592		

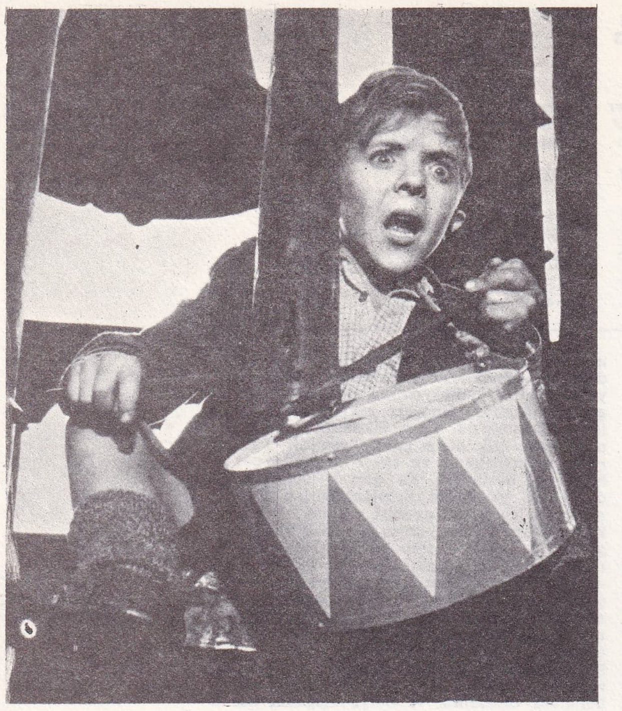

Volker Schlöndorff: «Teneke trampet» (1978)

dürdü; uluslararası planda sık sık kendinden söz ettirdi. Başlıca yönetmenler arasında Rainer Werner Fassbinder* (*Ek 2*), 1969'dan gizemli biçimde öldüğü 1982'ye kadar 40'ı aşkın uzun filmiyle büyük ilgi derledi, çeşitli uluslararası şenliklerde ödüller aldı. 1973 sonrası filmleri arasında *Faustrecht der Freiheit* (Güçlünün Yasası, 1974), *Mutter Küsters Fahrt zum Himmel* (Kuster Ana Göğe Çıkıyor) [1975],*Chinesische Roulette* (Çin Ruleti) [1976], *Despair* (Umutsuzluk) [1977], *Die Ehe der Maria Braun* (Maria Braun'un Evliliği) [1978], *Lili Marlen* (Lili Marleen) [1980], *Lola* (1981), *Veronika Voss'un Tutkusu* (Die Sehnsucht der Veronika Voss, 1982 Berlin Şenliği «büyük ödül»ü, *Querelle* (Kavga) [1982] gibi örnekler yer aldı.

Hans-Jürgen Syberberg: «Parsifal» (1982)

Werner Herzog* (*Ek 2*) ve Volker Schlöndorff* da özgün yönelimleriyle kendilerini kabul ettirdiler. Herzog, *Jeder für Sich und Gott Gegen Alle* (Herkes Kendi Başına, Tanrı Herkese Karşı) [1974], *Herz aus Glas* (Camdan Kalp) [1976], *Stroszek* (1977) gibi filmlerle ilgi uyandırdı. Daha sonra Murnau'nun sessiz klasiği *Nosferatu*'nun yeni çevirimini yaptı (1978); Georg Büchner'in *Woyzeck* oyununu aynı adla sinemaya uyarladı (1978). *Fitzcarraldo*'yu çekti (1982).

Werner Herzog: «Fitzcarraldo» (1982)

Schlöndorff, başarılı roman uyarlamaları yaptı: Heinrich Böll'den *Die Verlorene Ehre der Katharina Blum* (Katharina Blum'un Yiten Onuru) [1975], Marguerite Yourcenar'dan *Der Fangschuss* (Öldürücü Darbe) [1976], Günter Grass'dan *Teneke Trampet* (Die Blechtrommel 1979, Cannes Şenliği «büyük ödülü», Nicolas Born'dan yakın yılların kanlı Beyrut olaylarını anlatan *Die Falschung* (Kalpazan) [1981].

Sivrilen diğer yönetmenler arasında Wim Wenders* (*Ek 2*) çağdaş insanın varoluş sorunlarına boyutlu bakışlar getirdi: *Die Angst des Tormanns beim Elfmeter* (Kalecinin Penaltı Korkusu) [1972], *Alice in der Staedten* (Alice Kentleri Dolaşıyor) [1974], *Falsche Bewegung* (Düzmece Devinim) [1975], *Im Lauf der Zeit* (Zaman Boyunca) [1976], *Der Amerikanische Freund* (Amerikalı Dost) [1977], *Hammett* (1981), *Olayların Gidişi* (Der Stand der Dinge, 1982, Venedik Şenliği «büyük ödül»'ü) Tarihle ilgilenen Brecht'çi sinemacı Hans Jürgen-Syberberg* (*Ek 2*) *Ludwig II* (1972) *Karl May* (1974) ve *Hitler, Ein Film aus Deutschland* (Hitler, Almanya Üstüne Bir Film) [1977] üçlemesinin yanı sıra *Winifred Wagner* (1975) ve *Parsifal* (1982) gibi ilginç yapıtlar imzaladı. Bir başka Brecht'çi yönetmen Jean-Marie Straub, Danièle Huilet ile birlikte dramatik anlatımı yıkan yeni yarı-belgesel denemeler verdi: *Moise und Aaron* (Musa ve Harun) [1975], *Fortini-Cani* (1977). Tarihçi yönetmen Peter Lilienthal* (*Ek, 2*) nazilerin yahudi kıyımını konu edinen *David* (1978) adlı filmiyle 1979 Uluslararası Berlin Şenliği «büyük ödül»ünü aldı. Werner Schroeter'in *Palermo oder Wolfsburg*'u Palerma ya da Wolfsburg) [1979] 1980 Berlin Şenliği «büyük ödül»ünü bir ABD filmiyle paylaştı.

B. Alman sinemasının tek-tük filmleriyle zaman zaman çıkışlar yapan öteki sinemacıları arasında şu adlar yer aldı: Alexander Kluge* (*Ek 2*), Edgar Reitz, Peter Fleischman, Johannes Schaaf, Uwe Brandner, Ulli Lommel, Reinhard Hauff, Hans Geisendörfer, Helmut Herbst ve İran göçmeni Sohral Şahid-Saless.

Kadın yönetmenlerin sayısı da öbür Avrupa ülkelerine göre artış gösterdi. En sivrilen adlar arasında *Das Zweite Erwachen der Christa Klages* (Christa Klages'in İkinci Uyanışı) [1978] ve *Die Bleierne Zeit* (Güç Yıllar) [1981] filmleriyle Schlöndorff' un eşi Margarethe Von Trotta, *Die all Seitig Reduzierte Persönlichkeit* (Her Yönden Kısıtlanmış Kişilik) [1977] ile Helke Sander ve *Unter dem Pflaster Liegt der Strand* (Kaldırım Taşları Altındaki Kumsal) [1975], *Deutschland Bleichte Mutter* (Almanya Solgun Ana) [1980], *Die Behrühhrte* (Kendini Sunan Kız) [1981] gibi ilginç filmleriyle Helma Sanders-Brahms sayılabilir.

ALMAN DEMOKRATİK CUMHURİYETİ

Doğu Avrupa'da devlet; yüzölçümü 108 181 km² (Doğu Berlin dışında 107 778 km²); nüfusu 16 739 538 (Doğu Berlin dışında 15 587 009).

Kuruluşundan 30 yıl sonra Alman Demokratik Cumhuiyeti Doğu Avrupa'nın ekonomik bakımdan en zengin ülkelerinden biri oldu.

Ülkenin durumunda iki temel unsur değişmedi: SSCB'ye bağımlılık ve siyasal yaşama egemen durumdaki Birleşik Sosyalist Parti'nin (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED) tartışma götürmez gücü. Ancak, içte ve uluslararası alanda ortaya çıkan değişmeler nedeniyle iktidarın yürütülmesi daha güç koşullarla karşılaştı.

Honecker'in yükselişi

Willy Brandt ve Leonid Brejnev tarafından yürütülen yumuşama politikasına karşı görünen parti genel sekreteri Walter Ulbricht* (1893-1973) 1971'de birdenbire görevinden alındı.

Yerine geçen Erich Honecker* önce SED ile Ulusal Savunma Konseyi'nin yönetimini ele aldı; 1976'da da devlet konseyi başkanı oldu. 1912'de Saarland'da bir maden işçisinin oğlu olarak dünyaya gelen ve illegal komünist etkinlikleri gerekçesiyle 1937'de on yıla mahkûm olan Honecker, 1946'dan 1955'e kadar FDJ'nin (Frei Deutsche Jungend) [Komünist Gençlik Örgütü] başkanıydı; 1949'dan başlayarak Halk Meclisi üyeliği yaptı. Honecker'in ekonomi politikası SED içinde ve özellikle Willi Stoph* tarafından tartışma konusu yapıldı. 1914'de doğan bu eski yapı teknisyeni ülkenin güvenlik servislerini kurmuş, ekonominin yeniden düzenlenmesine yardımcı olmuştu. 1964'de başbakan olan Stoph, bir ara bu görevden alınıp (1973) devlet konseyi başkanlığına getirildi. 1976'da partinin ve devlet konseyinin başına geçen Erich Honecker, içte artan güçlüklerin üstesinden gelmek için Stoph'u yeniden başbakanlık görevine çağırdı. Kusursuz bir örgütçü, kararlı bir iktisatçı olan ve Sovyetler'in de güvenini kazanmış bulunan Stoph, 29 ekim 1976'dan günümüze dek başbakanlığını sürdürdü.

borçlanma

Ekonomi politikası, yönetici ekip içinde ve SSCB ile ilişkilerde başlıca ayrılık konularından biri oldu. ADC, planlı ekonominin en iyi yürüdüğü Doğu Avrupa ülkelerinden olmasıyla dikkati çekti. Doğu Berlin'deki Alexanderplatz, büyük televizyon kulesiyle yenileşme ve yeniden inşa politikasının simgesi sayıldı. Erich Honecker, 1971'den beri, tüketimi kolaylaştırarak halkın hoşnutsuzluğunu frenlemeyi denedi. Federal Almanya'dan giderek artan ölçüde borç alarak bu sorunun üstesinden gelmeyi başardı. 1977'de büyük bir Volkswagen siparişi ülkede olay yarattı. AFC'nin ekonomik yardımı çeşitli biçimlerde gerçekleşti: İki devlet arasındaki ticaret, gümrük güçlükleriyle karşılaşmadı. AFC, ADC' ye her yıl önemli ölçüde faizsiz kredi vermeye devam etti. AFC'de tutuklu olan siyasal mahkûmların ADC tarafından satın alınması, batı - alman döviz kaynakları içinde küçümsenmeyecek bir yer tuttu. Batıdaki ekonomik casusluğun genişliği de zaman zaman ADC'nin iç gereksinimleriyle açıklandı.

Özel tüketimin teşviki, tehlikeli sonuçlar doğurabileceği korkusuyla birdenbire durdurulamadı. El sanatları sektöründe, özel girişime tanınan kolaylıklara karşın, plan hedeflerine ulaşılamadı. Hammadde bakımından yoksul bir ülke olan ADC, bu gereksinimlerini, giderek artan fiyatlarla SSCB'den karşıladı. Son derece uzmanlaşmış ekonomisiyle tüketim ve yatırım malları gereksinimleri, ülkeyi dış ticaretini daha da geliştirmeye zorladı; bu durum, ADC'nin 3 milyardan fazlası AFC'ye olmak üzere, batılı ülkelere 18 milyar mark borçlanmasına yol açtı.

Foto. Argos Films; Gaumont (2) [LAROUSSE]

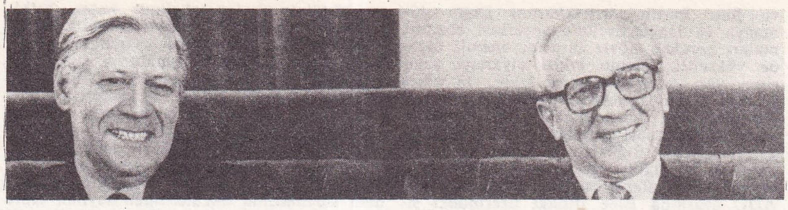

Honecker-Schmidt buluşması

olumlu gelişmeler

Rejimin bazı olumlu yanları da dikkati çekti. Çalıştırma yöntemleri batıda tartışılsa da, kimse ADC'li atletlerin şaşırtıcı sportif başarılarını yadsıyamadı. Köklü bir sosyal yardım geleneğinden yararlanan ADC, bu alanda Doğu blokunun en yetkin sistemlerinden birini geliştirdi. Doğum oranının olağanüstü düşüklüğü artık geride kaldı. 1974'de 17 milyon kişide 180 000 olarak gerçekleşen yeni doğum sayısı, 1978'de 232 000'e çıktı; böylece doğum oranı binde 13,9 oldu. (AFC'de binde 9,4). 6 mart 1978'de Erich Honecker ile protestan kilisesi yöneticilerinin görüşmesiyle somutlaşan devlet ve kilise ilişkilerini normaleştirme girişimi, 70'li yılların çarpıcı gelişmeleri içinde yer aldı. İnanmış hıristiyanlara ve onların çocuklarına yönelik ayrımcı tutumlar önemli bir çatışma konusuydu; bu durum 1976 ağustosunda protestan rahibi Oskar Brüsewitz'in kendisini yakarak intihar etmesiyle iyice açığa çıktı. Uzlaşma çabaları ergenlik çağındaki gençlere yönelik askeri eğitim programları yüzünden bozuldu; kiliseye göre söz konusu uygulama, eğitimin barışçı amacıyla çelişiyordu. Belki de bu iç güçlükler nedeniyle devlet, sosyalist düzende bile küçümsenemeyecek bir dengeci işleve sahip olan kilisenin iyi niyetli bir tarafsızlık içinde kalmasını sağlamaya önem verdi.

rejime karşıt tutumlar

Halkın hoşnutsuzluğu ve karşıt tutumlar oldukça yığınsal bir nitelik kazandı. Her ne kadar gençler çocukluktan yetişkinlik aşamasına kadar sıkı biçimde denetlenseler de, yöneticiler onlarla olan ilişkilerini konuşarak sürdürmede bazı güçlüklerle karşılaştılar; bu güçlükler özellikle, her türlü otoriteye karşı isyan duygusu besleyen, SED'nin katı ve sekter çizgisine ve SSCB'ye bağımlılığa karşı olan gençlik kesimiyle ilişkilerde kendisini daha yoğun biçimde duyurdu. Kimi zaman isyana dönüşen suçluluk, saldırganlık ve alkolizmin hızlı tırmanışı, toplumun bir bölümünün rahatsızlığını ortaya koyuyordu.

Karşıt tutumların aydınlar çevresinde kazandığı önem, yararlandığı ayrıcalıklara karşın toplumun bu kesiminin rejime bağlılığının o kadar güçlü olmadığını gösterdi. Batı ile işbirliği yapma zorunluluğu açık bir sertleşmeye neden oldu: Yazarlar ve diğer sanatçılar hapsedildi, sürüldü ya ya da ülkeyi terketmek zorunda bırakıldı. 1979'dan sonra yazarlar, gerçek bir sansür aracı olan Telif Hakları Bürosu'ndan geçmeden, yapıtlarını serbest biçimde Batı'da yayınlama olanağından yoksun kaldılar. Bu kurallara uymama, para ya da ağır hapis cezalarıyla sonuçlandı. Söz konusu uygulamaya hedef olan bazı kişiler şunlar oldu: Robert Havemann, fizikçi ve felsefeci, 1932'den başlayarak Alman Komünist Partisi üyesi, 1950'den 1963'e kadar SED milletvekili, 1964'te SED'den çıkarıldı; Wolf Biermann, şair ve şarkıcı, AFC'den ADC'ye geçti ve yurttaşlığını elde ettiği AFC'ye geri dönmesi 1976'da yasaklandı; Rudolf Bahro, iktisatçı, SED üyesi, 1977 ağustosunda tutuklandı, 1978 haziranında «bilgi verme eylemleri» nedeniyle 8 yıl hapse mahkûm oldu, ADC'nin 30. kuruluş yıldönümü dolayısıyla 1979 ekiminde serbest bırakıldı.

dış politika

70'li yıllar, ADC için uluslararası alanda yükseliş dönemi oldu. İki Almanya arasındaki ilişkileri düzenleyen ve 1972 aralığında imzalanan «temel antlaşma»nın yürürlüğe girmesinden önce ADC, yalnızca sosyalist devletler ve bazı Üçüncü Dünya ülkeleri tarafından tanınıyordu. 1973'te Birleşmiş Milletler'e girişinden sonra, diğer tüm devletlerle hemen normal diplomatik ilişkiler kurabildi. Bu gelişmenin yarattığı giderleri karşılamak ADC için sorun oldu.

ADC, 1974 anayasa değişikliğinin vurguladığı gibi, SSCB ile olan ayrıcalıklı ilişkilerini kesinlikle tartışma ya da sorun konusu yapmadı: «ADC her zaman için ve kesin olarak SSCB'nin bağlaşığıdır. Bu sıkı ve kardeşçe bağlaşıklık, ADC halkı için, sosyalizm ve barış yolunda ilerlemenin güvencesidir.» Anayasa değişikliği ayrıca ADC'nin sosyalist devletler topluluğunun «ayrılmaz» bir parçası olduğunu vurguladı. Bu ülkelerle ilişkilerinin temel felsefesi de şu biçimde belirtildi: «Sosyalist enternasyonalizm ilkelerine bağlı olan ADC, bu topluluğun güçlenmesine katkıda bulunur ve sosyalist topluluğun tüm devletleriyle her alanda dostluk, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ilişkileri kurar ve geliştirir». ADC'de, etkili bir silah gücüyle desteklenen 400 000 sovyet askerinin varlığı Doğu Berlin diplomasisi için başka bir seçenek bırakmadı.

Alman Dem. Cumhuriyeti başlıca üretim

buğday	3	Mt
patates	10	Mt
domuz	12	M baş
linyit	250	Mt
elektrik	96	milyar kWsaat
çelik	7	Mt
potas	3,2	Mt

Sosyalist ve kapitalist ülkeler arasındaki ilişkileri düzenleyen «barış içinde yan yana yaşama» ilkesi uyarınca ADC, kapitalist ülkelerle ilişkilerini geliştirdi; ama onlara karşı ideolojik savaşımdan da vazgeçmedi.

ADC'nin ilişkide olduğu başlıca Batı ülkesi öbür Almanya, yani AFC'dir. ADC daha sıkı bir işbirliği ilkesini kabul ederken, aynı zamanda komşusuyla arasındaki ayrılığı çok açık biçimde korumaya önem verdi. Ekonomik alışveriş on yıl içinde iki kattan daha çok arttı. 1972 ilkbaharında, iki ülke arasında gidiş - gelişe ilişkin anlaşmaların imzalanmasından sonra insani ilişkiler yoğunlaştı. AFC televizyon programları, ADC topraklarının büyük bir kesiminde izlenmeye, batılı gazeteciler Doğu - Berlin'e kabul edilmeye başlandı. Böylece ADC toplumu, Doğu ve Batı arasındaki yaşam düzey ve koşullarını karşılaştırabilmek için birçok olanağa kavuştu. Bu bilgilenme içte rahatsızlığın artması sonucunu doğurdu.

Ne var ki, bu Batı'ya açılmayı, Berlin «duvarı» ve AFC - ADC sınırı boyunca güvenlik önlemlerinin artırılması, batılı gazeteciler için haberleşme olanaklarının sınırlandırılması, bu gazetecilere bilgi veren ADC yurttaşlarına ağır cezalar getirilmesi gibi uygulamalar izledi.

Bu önlemler Helsinki'de imzalanan Güvenlik ve İşbirliği anlaşmalarının özüne ve ruhuna uygun düşmedi.

«Anti - emperyalist dayanışma»ya önem veren ADC değişik ölçülerde marksizme bağlılıklarını ilan eden on kadar Afrika ülkesinde (Angola, Kongo, Etyopya, Somali, Mozambik, Tanzanya...) kübalılar gibi etkin bir rol oynamaya ve bu ülkelere insancıl, teknik ve askeri konularda yardımlarda bulunmaya başladı. ADC birçok ulusal kurtuluş hareketini de destekledi (Güney Afrika, Namibya, Zimbabve - Rodezya). 1979'da tahminen 15 000 - 20 000 ADC'li Afrika'da, özellikle ADC'nin gereksinim duyduğu hammaddeleri sağlayabilecek ülkelerde etkinlik gösteriyordu.

SİLAHLI KUVVETLER

Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde, 1975 - 1978 arasında, gayrı safi milli hasıladan savunma harcamalarına ayrılacak pay, yüzde 5,5'ten yüzde 5,8'e çıkarıldı. 1980 yılında 159 000 kişilik ordusu (92 000'i muvazzaf), 1 600 tankı ve 40 taktik nükleer rampası (orta menzilli 24 «Frog» ve uzun menzilli 16 «Scud») ile ADC, Varşova Paktı savunma sistemi içinde çok önemli bir yer tuttu. Varşova Paktı'na üye devletlerdeki sovyet birliklerinin üçte ikisi de ADC' de üstlendi.

son gelişmeler

Polonya'da 1980 yazında görülen rejim karşıtı eylemler, ADC yöneticileri tarafından kaygıyla izlendi. Birleşik Sosyalist Parti (SED) ve FDGB sendikasının bu olaylardan etkilenmesinden korkuldu. Çünkü Polonya'da oluşan özgür sendika hareketi ADC gibi katı bir rejim için tümüyle tersti. 1979 yılı sonunda sovyet askeri birliklerinin Afganistan'ı işgali, Doğu - Batı ilişkilerinde zaten bir anlaşmazlık yaratmıştı. Polonya olaylarının buna eklenmesi gerginliği artırdı. Bunun sonucunda AFC başbakanı Helmut Schmidt 22 ağustos 1980'de ADC'ye yapacağı ziyaretten vazgeçti. Demokratik Alman hükümeti de, Polonya olaylarının ülkesine sıçramasını önlemek ve Batı'dan gelecek etkileri sınırlandırmak amacıyla Polonya ile olan sınırlarını kapattı ve Federal Almanya'ya karşı tutumunu sertleştirdi. Federal Almanya'da yapılan genel seçimlerden sonra Demokratik Almanya, Batı Almanya

Honecker ve Brejnev törende

Foto. BOCCON - Gibad/Sygma; BOSSU/Sygma (LAROUSSE)

ve Batı Berlin yurttaşlarının Doğu Almanya ve Doğu Berlin'e geçerken bozdurmaları gereken döviz tutarını önemli ölçüde yükseltti. Bunun etkisi ziyaretçi sayısının yarı yarıya düşmesi oldu. 13 ekim 1980'de Erich Honecker, partisinin bir toplantısında, iki Almanya arasında diyaloğun yeniden başlaması için dört koşul bulunduğunu belirtti. Bunlar, AFC'nin doğu alman yurttaşlığını tanıması; elçiliklerdeki sürekli temsilcilerin değiştirilmesi; AFC ile ADC arasında Elbe ırmağı üzerindeki sınırın kesin biçimde belirlenmesi; Batı'ya kaçan doğu alman yurttaşlarına karşı halk polisince girişilmiş eylemlerle ilgili batı alman arşivlerinin kapatılmasıydı. Ama siyasal koşullar ve anayasal engeller AFC'nin bu koşulları kabul etmesini olanaksız kıldı.

ADC, AFC ile ilişkilerinin bozulmasından başka ikinci petrol şokundan doğan ekonomik bunalımlardan da büyük ölçüde etkilendi. SSCB'den alınanlar da dahil, enerji ve hammadde fiyatlarının hızlı yükselişi ek ekonomik güçlükler getirdi. Bu durum, 11 - 16 nisan 1981'de Doğu Berlin' de yapılan 10. SED kongresinde ,sosyo - ekonomik hedeflerin kapsamını sınırlandırdı. 2 170 000 üyeli partinin 2 500 delegeyle yaptığı kongrede 9 artışla 211 MK üyesi seçildi. Büyük görev değişiklikleri olmaması ülkedeki siyasal istikrarın göstergesi sayıldı. Kongrede ülkenin gelecek yıllarını etkileyecek tüm kararlar oybirliğiyle alındı. Benimsenen beş yıllık planda (1981 - 1985) ulusal gelirin beş yılda yüzde 28 - 30 oranında (yılda yüzde 5) artması hedefi yer aldı. Ekonomik büyüme için bilimsel ilerlemenin güçlendirilmesi ve üretkenliğin artırılması gereği vurgulandı. Kongrede Erich Honecker'in parti ve ülke yönetimindeki gücü perçinlendi. Honecker, Leipzig ilkbahar fuarında AFC ile ilişkileri yeniden güçlendirmek istediklerini açıkladı. 14 haziran 1981'de yapılan Halk Meclisi seçimlerine katılma oranı yüzde 99,91 oldu. Daha sonra Doğu Berlin'de milletvekili seçimleri ilk kez halkın oylarıyla yapıldı. Dörtlü işgal statüsüne göre atama esasıyla yapılması gereken seçimlerin bu yeni biçimi Doğu Berlin'deki batılı bağlaşıkların sert tepkisine neden oldu. ADC yönetimiyle Uluslararası Af Örgütü ve kilise arasında da sürtüşmeler görüldü. Af Örgütü, DAC'de binlerce siyasal tutuklu bulunduğunu ileri sürdü. Gençlerin askeri eğitimine giderek daha büyük önem vermesi ve rejimin hızla askerileştirilmesi de kilisenin tepkisiyle karşılaştı. Gerek protestan, gerekse katolik kilisesi, barışçı olduğunu ileri süren rejimin bu çelişkisini vurguladılar ve silahsızlanmayı savundular. Kiliselere göre barış düşüncesi Federal Almanya'da, Demokratik Almanya'ya göre çok daha geniş ölçüde işlenmekte, yandaş bulmaktaydı.

İki Almanya arasındaki ilişkiler 11 - 13 aralık 1981'de, Honecker ve Schmidt'in Doğu Berlin yakınlarında bir araya gelişleriyle yeniden ısındı. Böylece 1980 başlarında kararlaştırılmış ve ertelenmiş olan görüşmeler, sonunda gerçekleşti. Ekonomik ilişkilerin ve silahsızlanma sorununun ele alındığı görüşmelerde hemen bir sonuca ulaşılmadıysa da iki yanın diyaloğu sürdürme isteği kesin biçimde ortaya çıktı. Schmidt'in ADC'yi ziyaretinin sona erdiği gün Polonya'da «savaş durumu» ilan edilmişti. Olayların ülkelerine sıçramasından korkan ADC yöneticileri, Polonya'daki *Dayanışma* sendikasını ensert biçimde eleştirdiler. Bu hareketi revizyonist, anti - sosyalist ve karşı devrimci olarak nitelediler. 13 aralıkta *Dayanışma*'ya indirilen son darbe ADC'de büyük bir rahatlama yarattı. Polonya'da sıkıyönetim ilan edilip rejimin baskısını artırdığı dönemde general Jaruzelski'nin ilk iki dış ziyaretini SSCB ve ADC'ye yapması dikkati çekti (mart 1982). Öte yandan Honnecker'in 9 - 14 ağustos 1981'de Meksika'ya yaptığı ziyaret de yankı uyandırdı. Bu ülkeyle ekonomik ve kültürel alanda birçok anlaşma imzalayan Honecker, Meksika hükümetinin El Salvador'daki gerilla hareketini destekleyen tutumunu onayladıklarını belirtti.

SİNEMA

Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde sinema tümüyle devlet tekelinde kaldı. Yıllık film yapımı yine 20 dolayında oldu. 98 ulusal yapım atölyesinde, sanatçılar devletten ücret alarak çalışmalarını sürdürdüler. 1950'lerde faşizmi eleştiren filmler ağırlıktaydı. 1970'lerdeyse seyircinin beğenisine uygun olarak konular değişti. Genç yönetmenler, sosyalist toplumun gündelik yaşam sorunlarına eğildiler; daha çağdaş, daha içten, daha eleştirel yaklaşımlar getirdiler. Konrad Wolf'la birlikte Doğu Alman sinemasının öncülerinden sayılan Kurt Maetzig, *İnsan, İnsana Karşı* (1974) adlı yapıtıyla faşizmi yermeyi sürdürdü ve büyük seyirci topladı. Wolf ise *Stadda Çıplak Bir Adam* (1974) ile güncel sorunlara eğildi; sanatla toplumsal uyum sorunu ararasındaki ilişkileri irdeledi. Çağdaş konulu öbür filmler arasında Egon Günther'in kadın sorunlarına eğilen *Üçüncü* (1972) adlı yapıtı ve Heiner Carow'un boşanan bir çiftin sıkıntılarını işleyen *Ikarus*'u (1975) çekti.

Başlıca edebiyat uyarlamaları arasında Siegfried Kühn'ün Goethe'den aktardığı *Die Wahlverwandtschaften* (Ruhsal Yakınlıklar, 1974) ve Egon Günther'in Thomas Mann'dan uyarladığı *Lotte Weimar'da* (1975) yer aldı. Belgesel sinema da ADC'de büyük önem verilen bir alan oldu. Walter Heynowski ve Gerhard Scheumann pek çok röportaj filmi (ve özellikle Şili'deki askeri diktatörlük üzerine hazırladıkları yapıt) ile en tanınmış belge filmcileri olarak sivrildiler. (LM)

*__ALMELO,__ Hollanda'da (Overijsel ili) kent. — 62 500 nüf. Uranyum zenginleştirme tesisleri. (L)

*__ALMERİA,__ İspanya'da Akdeniz kıyısında kent. — 115 000 nüf. İdare ve ticaret merkezi. Kıyıda turistik tesisler. (L)

ALMETİEVSK, SSCB'de, Özerk Tatar Cumhuriyeti'nde, Kazan'ın doğusunda kent. 104 000 nüf. (L)

ALMOND (Gabriel Abraham) amerikalı siyaset bilimci (Rock Island 1911). Yale, Princeton ve Stanford üniversitelerinde profesörlük yaptı. Siyasal gelişme konusunda James Sö Coleman'la birlikte özgün ve karmaşık bir tipoloji geliştirdi: *The Politics of the Developing Areas* (Gelişmekte Olan Bölgelerde Siyaset) [1960]. G. Bingham Porsell ile birlikte *Comparative Politics: A Developmental Approach*'u (Karşılaştırmalı Siyaset: Gelişmeci Bir Yaklaşım) [1966] yayımladı. Tüm siyasal sistemler için, geleneksel ve çağdaş öğelerin yanyana varolduğu «Karışık kültür» kavramını ve bir sistemdeki bütün siyasal yapıların kültür ile karşılıklı bağımlılığı tezini ortaya attı. Siyasal gelişme sürecinin evrenselliğine işaret etti. Son eseri: *Political Derelopment* (Siyasal Gelişme) [1970]. (L)

*__ALMUS,__ Tokat ilinde ilçe. — 29 167 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 3 749 nüf. (1980). Yakınında sulama barajı ve hidroelektrik santralı. (M)

ALNAÇ i. Yeni k. Bir şeyin, özellikle bir yapının ön yüzü. *Eşanl.* CEPHE. (M)

*__ALNAR__ (Hasan Ferit), türk bestecisi, orkestra şefi, kanun virtüözü ve müzik öğretmeni. — (öl. Ankara 1978). [M]

*__ALOK__ (Ersin), türk fotoğraf sanatçısı. — «*İshakpaşa Sarayı*», «*Kayaüstü Resimleri*», «*Zoma*», «*Kapadokya*», «*Türk Evleri*» konusunda belgesel filimler hazırladı. Bunlardan ilk ikisi İsveç ve Hollanda TV'lerinde gösterildi. «*Dağlarımız*» (1972) adlı bir kitap yayınlayan Alok, aşağıdaki kitaplara fotoğraflarıyla katkıda bulundu: Kapadokya (İsviçre, 1971), Türk Mimarî Eserleri (S. H. Eldem, 1974), Petroglyphs of South-Eastern Anatolia (M. Uyanık, Avusturya, Graz, 1974). İstanbul'da Yapı Kredi Galerisi (1974) ve Amerikan Kültür Merkezi'nde (1975) fotoğraf sergileri açtı. (M)

ALANİ (Nesim), israilli yazar (Tel-Aviv 1926). 1963'te «Mevsimler Tiyatrosu»nu kurdu. İbrani diliyle yazdığı ve «saçma» tiyatronun etkilerini taşıyan eserlerinde iktidar ve kralın rolü temalarını işledi: *Kralların En Zalimi* (1953), *Kralın Yeni Giysileri* (1961), *Amerikalı Prenses* (1963). Çocukların dünyasını işleyen öyküler de yazdı. (L)

*__ALONSO__ (Alicia), kübalı balerin. — 1966' da «*Giselle*»i, 1970'de Jules Perrot'nun (1845) *Dörtlü Grand Pas*'sını yeniden düzenledi. Ünlü Rus balerini Maya Plissetskaya'nın erkek kardeşi Azari Plissetski ile birçok kez birlikte dansetti. Uzun yıllar birlikte dansettiği İgor Yuskeviç ile dünyanın en tanınmış çiftleri arasında yer aldı. (L)

*__ALOR STAR,__ Malezya'da Kedah eyaletinin başkenti. — 66 200 nüf. (L)

*__ALP__ (Hüseyin), türk basketbolcusu. — (öl. 1983). [M]

*__ALPAGO__ (Saim), tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. — 1978'de Ankara'da öldü. (M)

*__Alpagut-Dodurga Linyitleri İşletmesi (ADL).__ — 1970'lerde ortalama 200 bin ton olan üretim, 1981'de 595 000 tona yükseldi. (M)

ALPASLAN, Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 647 nüf. (1980). [M]

ALPAY (A. Teoman), türk bestecisi (Çanakkale 1932). 200'ün üstünde bestesi vardır. 1980'de «*Son On Yılın En İyi Bestecisi*» seçildi. (M)

ALPER (Meral), türk kadın opera sanatçısı, soprano (Edirne 1936). Ankara Devlet Konservatuvarı'nı bitirdi (1960). Salzburg'da (Avusturya), ve Milano'da (İtalya) kurslara katılarak bilgi ve tekniğini geliştirdi. İstanbul Devlet Operası solistlerinden olan Alper, burada birçok ünlü operada başrol oynadı. Ayrıca konser şarkıcısı olarak tanındı. (M)

ALPER (Remziye), türk mezzo-sopranosu (Sudak, Kırım 1944). 1963'te Ankara Devlet Konservatuvarını bitirdi. 1964-1966 yıllarında Batı Almanya'nın Münih ve Köln kentlerinde, 1974'de Roma'da, 1976'da Salzburg'da müzik çalışmaları yaptı. 1975'den başlayarak Ankara Devlet Operası temsillerinde görev aldı (Bellini'den *Norma*, Mozart'dan *Figaro'nun Düğünü*, Puccini'den

Turandot, Verdi'den *Aida* ve *Il Travatore*, vb...). Yurt dışında pek çok temsillere çıktı. şan yarışmalarına katıldı. İtalya'da, 1974'de Parma, 1975'de Verona dolaylarında yapılan uluslararası yarışmalarda üçüncülük, 1974'de Palermo (İtalya), 1976'da Salzburg (Avusturya), Sofya ve Plevne (Bulgaristan) kentlerinde yapılan yarışmalarda da birincilik ödülleri aldı. Orkestra eşliğinde Beethoven, Mahler, Mozart, Strauss, Verdi, Muammer Sun ve Adnan Saygun'un (*Yunus Emre* oratoryosu) eserlerini seslendirdi. 1982'de Macaristan'da, Hikmet Şimşek ile birlikte M. Sun'un *6 Halk Türküsü*'nü plaklaştırdı. (M)

ALPKÖY, Erzincan ilinde, Kemah ilçesine bağlı bucak. 4 176 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 177 nüf. (1980). [M]

*__ALPU,__ Eskişehir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 18 774 nüf., 28 köy. Bucak merkezi 4 287 nüf. (1980). Belediye. (M)

*__ALPULLU,__ Kırklareli ilinde, Babaeski ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — Belediye. 3 571 nüf. (1980). [M]

ALSAN, (Necip), türk yazarı (İstanbul 1918). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1939). 1950'den sonra deneme, eleştiri, inceleme türünde yazılarını Varlık, Yeditepe, Beş Sanat, Esi, Yelken dergilerinde yayınladı. Kitapları: *Onlar Ermiş Muradına* (roman, 1957), *Eflâtun* (1963, TDK deneme-eleştiri-gezi türü armağanı 1964), *Çağımızı Hazırlayan Düşünce* (inceleme 1967), *Eylem ve Düşünce Açısından Çağımız* (inceleme, 1969). [M]

ALSDORF, Federal Almanya'da, Kuzey Rheinland Westfalen eyaletinde kent. 46 500 nüf. (L)

Foto. X (MEYDAN)

***ALSİNA** (Carloso Roque), arjantinli besteci ve piyanist. — Son eserleri: Büyük Orkestra için *Stücke* (Parçalar) [1976-77], solist, kadınlar korosu ve orkestra için *Harmonies* (Armoniler) [1979]. (L)

ALSTON (Richard), ingiliz koreografı ve dansçısı (Stoughton 1948). London Contemporary Dance Theatre'da (Çağdaş Londra Dans Tiyatrosu) koreograf olan Merce Cunningham'la rekabet etmek üzere 1972' de Strider deneysel tiyatro grubunu kurdu. İngiltere'de öncü tiyatro akımının temsilcisi olarak, alışılmışın dışında, özgün sanat anlayışıyla dikkati çekti: *Tiger Balm* (Kaplan Kokusu) [1972], *Blue Schubert Fragments* (Mavi Schubert Parçaları) [1947], *Souvenir* (Anı) [1975], *Edge* (Kenar) [1976]. 1975-1976'da ABD'de bir inceleme gezisi yaptı. (L)

***ALTAN** (Çetin), türk gazetecisi, roman ve oyun yazarı. — Son on yıldaki ürünlerinde uygarlık ve köylülük sorununa dadandı; Osmanlı ve çağdaş Türkiye toplumunda bireyi ele aldı; dünyanın karmaşıklığı içinde aydının yalnızlığını işledi. Delici, parıltılı, geniş bir perspektif içinde dağınık gibi görünen yeni bir üslûpla, eleştiriyi özlemlerle bir arada götürerek güncel olaylara baktı. Doğu-Batı, toplum-birey, eski-yeni ilişkilerine sık sık dönerek mutluluk temasını geliştirdi. Fütürist bir tavırla geleceğe baktı. Son yıllarda yayınlanan yapıtları: *Kahrolsun Komünizm Diye Diye* (1976), *Narçiçekleri* (1976), *Bir Yumak İnsan* (1977) [TDK 1978 Deneme Ödülü], *Islıkçı* (1977), *Zurnada Peşrev Olmaz* (1978), *Küçük Bahçe* (1978), *Gölgelerin Gölgesi* (1981). 1982'den bu yana *Güneş* gazetesinde «Şeytanın Gör Dediği» başlığı altında yazılar yazmaktadır. (M)

***ALTAN** (Özdemir), türk ressamı. 1968' den sonra goblen ve kilim karışımı bir teknikle giriştiği halı - resim çalışmalarını geliştirdi. Bu tür bir yapıtıyla TRT ödülünü kazandı (1971). İstanbul Radyoevi için 244'er mettrekarelik iki halı - resim hazırladı. 32. Devlet Resim ve Heykel Sergisi ikincilik (1971) ve 35. Devlet Sergisi başarı ödülünü aldı (1974). Taksim Sanat (1973) Ankara'da Vakko (1978) İstanbul'da Modül Sanat Galerisinde yapıtlarını sergiledi (1980). [M]

ALTAN (Saadet) türk opera sanatçısı ve Ankara Devlet Konservatuvarı şan öğretmeni. — Önceki siyadı *Ikesus**. Öğretmen olarak Suna Korad, Mete Uğur, Sevda Aydan, Mustafa İktu, Mesut İktu gibi sanatçıların yetişmesine katkıda bulundu. İki romanın yanı sıra Max Klein'in *Güzel Şarkı Söyleme* adlı kitabını Türkçeye çevirdi. *Ses Eğitimi ve Korunması* adlı kitabı yayımladı. 1975-1976 mevsiminde Ankara Devlet Operası'nda konuk sanatçı olarak *Çardaş* operetiyle Donizetti'nin *Çıngırak* ve Rossini'nin *Evlenme Bonosu* operalarını, 1981-1982 mevsiminde de çocuk müzikali Heidi'yi sahneye koydu. (M)

***ALTAR** (Cevad Memduh), türk sanat ve müzik tarihçisi. — Leipzig'de müzik ve sanat tarihi öğrenimi gördü (1922-1927). Kuruluşundan sonra öğretmenlik yaptığı Ankara Musiki Muallim Mektebi'nin Devlet Konservatuvarı'na dönüştürülmesine ön ayak oldu.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Yeni Zamanlar Tarihi Bölümünü de bitiren Altar, çeşitli okullarda öğretmenlik yaptı, birçok uluslararası sanat kongresinde bildiriler sundu. 1934-1943 arasında Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Şube Müdürlüğü'nden sonra, Basın-Yayın Genel Müdürlüğü'nde Radyo Dairesi müdürlüğü (1943 - 1951), Devlet Tiyatrosu Genel Müdürlüğü (1951-1954), Güzel Sanatlar Genel müdürlüğü (1954-1960) yaptı. 1964'te başladığı TRT Genel Müdür Program ve Haber yardımcılığından emekli oldu (1967). Başlıca eserleri: *Goethe ve Musiki Hayatı* (1932), *Ludwig Van Beethoven* (1952), *Sanat Yolculukları* (1954), *Opera Tarihi* (4 cilt, 1970-1982), *15. Yüzyıldan Bu Yana Türk ve Batı Kültürlerinin Karşılıklı Etkileme Güçleri Üstünde Bir İnceleme* (1981). [M].

***Altay Gençlik Kulübü.** — 1982-1983 futbol sezonunda birinci ligde oynadı ve aynı yıl ikinci kümeye düştü. (M)

***ALTENBURG**, Doğu Almanya'da, Leipzig'in güneyinde kent. — 59 600 nüf. (L)

***ALTHUSSER** (Louis), fransız filozofu. — Fransız Komünist Partisi'nin çizgisi ile ters düştüğü noktaları, *22e Congres* (Yirmikinci Kongre) [1977] ve *Ce qui ne peut plus durer dans le parti communiste* (Komünist Partisinde Son Bulması Gereken Tutum) [1978] başlıklı yazılarında açıkladı. 1980 Kasım'ında karısını öldürmek suçundan önce aklî dengesi yerinde olmadığı gerekçesiyle hastahaneye kaldırıldı; sonra adli kovuşturma açıldıysa da 1981' de takipsizlik kararı verildi. (L)

ALTIN i. — ANSİKL. 1970'lerde Türkiye' de ve dünyada kârı en büyük madde olan altının fiyatı, 1980'lerin ortalarından başlayarak azaldı. Dünya altın piyasası ise bu yıllardan itibaren önemli bir değişim içine girdi.

Altın fiyatları, ekonomik olayların yanı sıra dünyadaki siyasal olayların da önemli ölçüde etkisinde belirlenir.

Düyadaki en büyük altın üreticisi ülkeler SSCB ile Güney Afrika'dır (Güney Afrika 1 000 t, SSCB 170 t, Kanada 70 t, ABD 50 t, Gana 25 t, toplam dünya üretimi 1 500 t). Bununla birlikte altın fiyatlarının oluşum ve değişiminde üretim faktörü önemli bir rol oynamaz. Bir yıllık altın üretimi dünyadaki altın stokunun ancak yüzde 1'i kadardır.

Dünya'daki altın fiyatları en hareketli yılını 1980'de yaşadı. Altın fiyatlarındaki tırmanış 1978 yılında İranlı dini lider Humeyni'nin yarattığı olaylarla başladı. 1978 yılı sonlarında petrol üreten ülkelerin (OPEC) petrole yaptıkları zam, bu tırmanışı hızlandırdı. Bu tarihlerde ons'u 195 dolar olan altın OPEC zammı ile birlikte 220 dolara yükseldi. Oysa bu yıllara kadar altın fiyatları ancak 20 cent ile 1 dolar arasında bir değişim gösteriyordu.

Altının ons'u İran şahının İran'dan ayrılmasıyla birlikte 240 - 250 dolara çıktı. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi fiyatın 525 dolara yükselmesine neden oldu. 1980 yılının hemen başlarında dünyanın önemli borsalarında altının fiyatı 850 dolara kadar ulaştı. Gerek ekonomik gerek siyasal olaylar nedeni ile 1980 başlarında 850 dolara kadar yükselen altın fiyatları 1980 yılı ortalarından itibaren düşmeye başladı.

Altın fiyatlarının düşmesinin temel nedenlerinden biri ABD başkanı Reagan'ın uyguladığı ekonomi politikasının etkileri ve dolar ile altın arasındaki mücadeleydi.

Reagan döneminde özellikle savunma harcamalarının artışı nedeniyle ABD'nin bütçe açıkları büyüdü. Bu ise ABD ve tüm dünyada faiz oranlarının yükselmesine neden oldu. 1970 - 1980 yılları arasında petrol fiyatlarının yükselmesi aynı zamanda dolara olan talebi ve doların değerini arttırdı. Daha sonraları ise petrol talebinin yüksek fiyatlar nedeniyle azalması dünya fon piyasalarına yapılan petrodolar arzının kısılmasına neden oldu. Bu süreç sonraları yığımlı olarak gelişti. Daha önceleri elde ettikleri büyük miktarlardaki petrol gelirleriyle önemli yatırım ve kalkınma çabalarına girişen OPEC ülkeleri bu süreç karşısında önemli finansman güçlükleriyle karşılaştılar. Bu durum tüm dünyada faiz oranlarının daha da yükselmesi ile sonuçlandı.

Tüm bu etkenler sonucu gerek batılı ülkeler, gerek OPEC ülkeleri açısından dolara yatırım oldukça kârlı bir duruma geldi. Özellikle ellerinde önemli miktarlarda altın stokları bulunan OPEC ülkeleri dolara yatırımı kârlı görerek, finansman güçlüklerini gidermek amacıyla, ellerindeki altını dünya piyasalarına sürdüler. Bu ise tüm dünyada altın fiyatlarının düşmesi ile sonuçlandı.

1980'lerin ortalarından başlayarak dünya piyasalarında altın fiyatlarının düşmesinin bir diğer nedeni de SSCB'nin dünya piyasalarına sürdüğü altın oldu. Batılı ülkelerle altın karşılığı ticaret yapan SSCB, 1980' li yıllarda tarımsal üretiminin iyi gitmemesi sonucu 40 milyon tona ulaşan buğday açığını kapamak amacıyla dünya piyasalarına altın sürdü. Bu olgu ABD'ce de desteklendi. Altın fiyatları düşerken, faiz oranlarının yüksek kalması kârşısında, buğday/altın mübadelesi altın aleyhine işledi. Diğer yandan, aşırı altın arzı altın fiyatlarının daha da düşmesine neden oldu. ABD' nin bu politikayı izlemesinin temel nedeni doları 1971'den önceki güçlü durumuna döndürmek istemesiydi.

● *Türkiye'de altın.* Türkiye'de 1970'li yıllarda faiz oranlarının düşük olması ve yüksek enflasyon nedeniyle altına olan talep arttı ve iç piyasadaki altın fiyatları dünya dolar/altın kurunun üzerinde belirlendi. Bu durum, yapılan tahminlere göre 500 tona yakın altının Türkiye'ye girmesine yol açtı. Böylece Türk halkının elindeki altın stokuna yaklaşık 5 milyar dolarlık altın daha eklenmiş oldu.

1980'den itibaren gerek dünya konjonktürünün etkisi, gerek Türkiye'de uygulanan ekonomi politikaları sonucu, altına olan talep azaldı. Ayrıca faiz hadlerinin yükselmesi, finansman güçlükleri ve kişilerin reel gelirlerinin azalması da altına olan talebi giderek azalttı. Buna karşılık kişilerin ellerindeki altınları nakde çevirip yüksek faiz karşılığı finansman kuruluşlarına yatırmaları bir süre sonra altın fiyatlarının yükselmesine yol açtı.

Türkiye'de altın konusu 1982'de yeniden gündeme geldi. 29 mart 1982 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan Türk parasını koruma hakkında 17 sayılı karara ilişkin tebliğ ile işlenmiş altın ihracına izin verildi. Bu tebliğ uyarınca, işlenmiş altın ihraç edenler ihraç ettikleri miktar kadar 24 ayar altını yurda getirmek zorundadırlar. Ayrıca, isteyenler ihraç miktarından yüzde 15 fazla altın ithal edebileceklerdir. Bu karar konu ile ilgili otoritelerce olumlu bir gelişme olarak yorumlandı. 4 ve 5 şubat 1983'de altın fiyatları Türkiye'de de dünyada olduğu gibi artış gösterdi. Cumhuriyet altını 28 000 liradan satıldı. Ne var ki, artış uzun süreli olmadı. Haziran 1983'de Cumhuriyet altının fiyatı 24 000 lira dolaylarında belirlendi. (M)

Altınapa Barajı, Konya ilinde Dolav suyu üzerinde baraj. 1967 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 256,5 m; barajın temelden yüksekliği 31,5 m; talvegden yüksekliği 30,5 m; barajın normal su kotu 1 246,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 15 milyon m^3; göl alanı 2,2 km^2; sulama alanı 2 000 ha; sağlanan içme suyu 27 milyon m^3'tür. (M)

ALTINBAŞAK, Urfa ilinde, Akçakale ilçesine bağlı bucak. 12 429 nüf., 58 köy. Bucak merkezi Harran 1 178 nüf. (1980). [M]

***ALTINDAĞ,** Ankara ilinde ilçe. — 624 313 nüf., 19 köy. İlçe merkezi 608 689 nüf. (1980). [M]

ALTINDAĞ, İzmir ilinde, Bornova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 32 357 nüf. (1980). [M]

ALTINDAĞ (Seza), türk sahne dekoratörü ve kostümcüsü (İstanbul 1921). Bir süre Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuduktan sonra ressam olarak Ankara Devlet Tiyatrolarına girdi (1951). Beş yıl (1954 - 1959) Münih Sahne ve Kostüm Sanatları Yüksek Okulu'nda öğrenim gördü. 1960'da Devlet Tiyatroları'na dekoratör oldu. 1968' de Devlet Operası'nın ayrılmasıyla başdekoratörlüğe ve sanat-teknik müdürlüğüne getirildi. Bu görevlerini 1980'e dek sürdürdü. 150'ye yakın tiyatro ve opera yapıtına dekor ve kostüm yaptı. Çalışmalarından *Midasın Kulakları* Atina Festivali'nde *Altın Batı'nın Kızı* 1967'de Paris'te Opera Comique'de sergilendi. En son, 1983'te Viyana operası rejisörlerinden Gruber'le *Atilla* adlı yapıtta çalıştı. İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi ve Devlet Konservatuvarında «dekor-kostüm tarihi» ve «sahne tekniği» dersleri vermeyi sürdürüyor. (M)

ALTINEKİN, Konya ilinde, Cihanbeyli ilçesine bağlı bucak. 13 075 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 3 044 nüf. (1980). Belediye. (M)

ALTINEL (Sabri), türk şairi (Susurluk 1926). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1949). İstanbul'da Saint-Joseph.

Saint-Benoit liselerinde edebiyat öğretmenliği yaptı. İlk şiiri Kaynak dergisinde çıktı (Balıkesir, 1943-44). Ardından Genç Nesil, Sanat ve Edebiyat, Edebiyat Dünyası, Kaynak, Yeryüzü, Yeditepe, Yeni Ufuklar v.b. dergilerde şiirler yayınladı (1947-1964). Şiirlerinde bireysel ve toplumsal tepkileri özümseyen sabırlı, titiz bir dize ustalığı görüldü. Kitapları: *İnsanın Değeri* (1955), *Kıraçlar* (1959), *Seçme Şiirler* (Lorca'dan çeviri, 1962), *Zamanın Yüreği* (1982). [M]

ALTINELMA, Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesinin Tanır bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye 3 352 nüf. (1980). [M]

ALTINHİSAR, Niğde ilinde, Bor ilçesine bağlı bucak. 22 838 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 3 503 nüf. (1980). Belediye. (M)

ALTINKAYA, Antalya ilinde, Kumluca ilçesine bağlı bucak, 5 246 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 649 nüf. (1980). [M]

ALTINKAYA, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Acıpınar bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 508 nüf. (1980). [M]

Altınkaya Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Samsun ilinde Kızılırmak üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. Aşağı Kızılırmak havzasında, ırmağın Bafra ovasına girdiği yerin yukarısında dar bir vadide yapılmakta olan Altınkaya Barajı, Türkiye'nin Kuzey Anadolu bölgesindeki en büyük barajı olacak; 127 km²'lik bir baraj gölü yaratarak 5 milyar 763 milyon metreküp su biriktirecektir.

Barajın yapımında, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra sulama ve taşkından koruma amacı da göz önünde tutulmuştur. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 195 m; barajın temelden yüksekliği 195 m; talvegden yüksekliği 140 m; normal su kotu 190 m.'dir.

1987 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, 175 MW gücünde 4 üniteden oluşan toplam 700 MW gücünde bir elektrik santralını besleyecek; hidroelektrik santralı yılda 1 milyar 632 milyon kilovatsaat elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***ALTINOK** (İsmail), türk ressamı (Burdur 1920). — 1970 yıllarında optik sanattan etkilenen uzunca bir dönemden sonra Ankara'da Pedil Galerisi'nde (1982) sergilediği Burdur ve Kıbrıs görünümleriyle yeniden doğaya döndü. İstanbul'da Taksim sanat (1974) ve Ankara Or-An galerisinde sergi açtı (1974). *Bugünkü Türk Resmi* (1971), *Yeni Resim Sanatı* (1973) adlı iki kitap yayınladı. (M)

Seydişehir Alüminyum Tesisleri

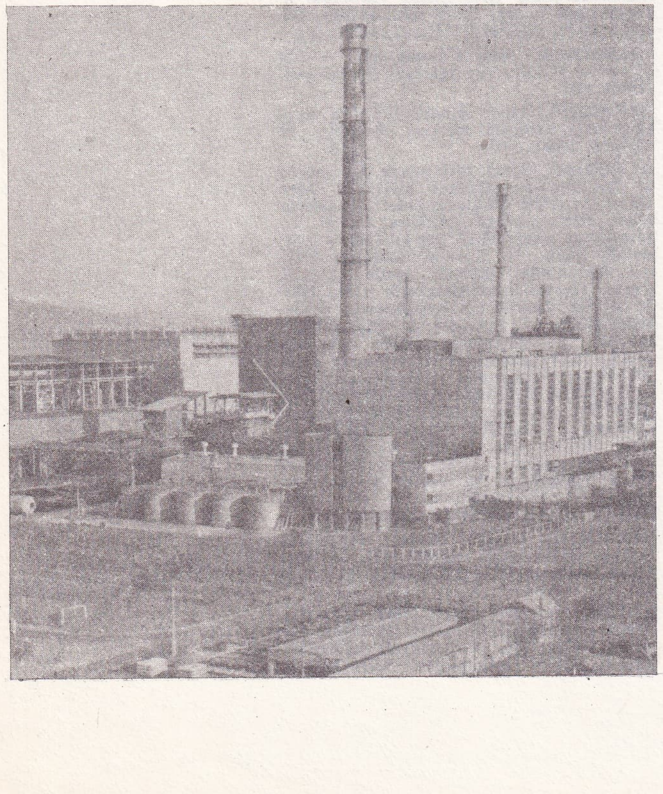

***ALTINOLUK,** Balıkesir ilinde, Edremit ilçesine bağlı bucak. — 5 090 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 829 nüf. (1980). Belediye. (M)

ALTINOVA, Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 138 nüf. (1980). [M]

***ALTINOVA,** Balıkesir ilinde, Avyalık ilçesine bağlı bucak. — 10 302 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 6 520 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ALTINÖZÜ,** Hatay ilinde ilçe. — 43 418 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 4 692 nüf. (1980). [M]

Altın Portakal, Bk. *Antalya Sanat Şenliği* (ULUSLARARASI).

ALTINTAŞ, Konya ilinde, Akşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 582 nüf. (1980).]M[

***ALTINTAŞ,** Kütahya ilinde ilçe. — 29 611 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 3 306 nüf. (1980). [M]

***ALTINTAŞ** (Yurdaer), türk afiş ve grafik sanatçısı. — 1970'den bu yana Karagöz oyunu tiplerini çağdaş bir görüşle işleyen resimlerini takvim, afiş, kart, pankart ve kapaklara uygulayarak yaygınlık kazandırdı. Afişlerinden bir kısmı japon, ingiliz, isviçre ve alman grafik dergilerinde yayımlandı. (M)

ALTINYAYLA, Burdur ilinde, Gölhisar ilçesine bağlı bucak. 12 863 nüf., 10 köy. Bucak merkezi Dirmil 3 834 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ALTINYAYLA,** Sivas ilinde, Şarkışla ilçesine bağlı bucak. — 13 136 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 062 nüf. (1980). Belediye. (M)

Altınyazı Barajı, Edirne ilinde İpsala ilçesinin Hamidiye bucağına bağlı Altınyazı (Harala) köyü yakınındaki Basamaklar suyu üzerinde baraj. 1967 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunmak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 42,5 m; barajın temelden yüksekliği 23,5 m; talvegden yüksekliği 21,5 m; barajın normal su kotu 39,2 m; normal su kotunda depolama hacmi 30,80 milyon m³; göl alanı 4,25 km²; sulama alanı 2 330 ha; taşkından koruma alanı 1 490 ha'dır. (M)

***ALTMAN,** (Robert), amerikalı film yönetmeni. — Son yapıtlarıyla çağdaş amerikan toplumuna sert eleştiriler getirmeyi sürdürdü ve 1970'lerin en iyi amerikan yönetmenleri arasında yer aldı: *Nashville* (1975), *Buffalo Bill and the Indiens* (Buffala Bill ve Kızılderililer, 1976), *Three Women* (Üç Kadın, 1977), *A Wedding* (Bir Düğün, 1978), *Quintet* (Beşli, 1979), *A Perfect Couple* (Kusursuz Bir Çift, 1979), *Health* (1980), *Popoye* (1981), [LM]

ALTUĞ (Kurtul), türk gazetecisi (İzmir 1935). Ankara Hukuk Fakültesi'nde okurken gazeteciliğe başladı. 1958'de Akis dergisinin yazışleri müdürü oldu. Akis'in yayını sona erince (1967) Yeni İstanbul gazetesinin Ankara temsilciliğini ve sonra genel yayın müdürlüğünü yaptı. Akşam ve Hürriyet (1970-1971) gazetelerinde çalıştı. Birinci Erim Hükümeti'nde, Başbakanlık basın danışmanı olarak görev aldı. 3 Aralık 1971'de 11'lerle birlikte Başbakanlık'taki bu görevinden ayrıldı. 13 ağustos 1972' de haftalık, siyaset dergisi 7 Gün'ü kurdu.

12 Mart ve öncesi olaylarını anlatan bir anı-inceleme kitabı *(27 Mayıstan 12 Marta)* [1976] yayımladı. 1978'de Ecevit iktidarına karşı Tercüman gazetesinde bir dizi yazı yazdı, sonra bu yazıları bir kitapta topladı *(Umudun Tükenişi)* [1979]. (M)

***ALTUĞ** (Yılmaz), türk hukukçusu. — İstanbul Hukuk Fakültesi dekanlığına getirildi (1981). 1983'te kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi'ne girdi. Yeni kitapları: *Türk Devrim Tarihi Dersleri* (1919-1938) [1976], *Çin Sorunu* (1977), *Devletler Hususi Hukukunda Yargı Yetkisi* (1979). [M]

ALTUNA (Feridun), türk opera yönetmeni (İstanbul, 1925). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdikten sonra Münih Felsefe Fakültesi'nin tiyatro felsefesi bölümünde okudu. Daha sonra Japonya'da iki yıl kalarak Kabuki ve No oyunlarını inceledi. 1959'da Ankara Devlet Operası'nda yönetmen oldu, 1971'de İstanbul Devlet Opera ve Balesi'ne geçti. 1978'de bu kurumun başyönetmeni oldu. Altuna yurt içinde ve dışında çok sayıda operayı yönetti. (M)

ALTUNDERE, Sakarya ilinde, Akyazı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 543 nüf. (1980). [M]

ALTUNKENT, Erzincan ilinde, Tercan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 378 nüf. (1980). [M]

***ALUCRA,** Giresun ilinde ilçe. — 38 467 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 8 823 nüf. (1980). [M]

ALUKO (Timothy Mofolorunso), nijeryalı yazar (Llesha 1918). İngilizce yazdığı romanlarında *(One Man, One Wife)* [Bir Karı, Bir Koca] (1959), *(One Man, One matchet)* [Bir Adam, bir Maçeta] (1964), *(Kinsman and Foreman)* [Akraba ve Ustabaşı] (1966), *(Chief the Honourable Minister)* [Saygıdeğer Şef] (1970) alaycı bir ifadeyle, Afrika ile Batı arasındaki kültürel ve siyasal çatışmayı ele aldı. (L)

***ALUPKA,** SSCB'de (Ukrayna), Kırım yarımadasının güney kıyısında turistik merkez. — 10 000 nüf. (L)

***ALUŞTA,** SSCB'de (Ukrayna), Kırım yarımadasının güney kıyısında turistik merkez. — 22 000 nüf. (L)

ALÜMİNYUM i. —ANSİKL. Coğ. 1979' da dünya alüminyum üretimi 15,2 milyon ton dolayındaydı. 5,4 milyon tonla üretimde birinci olan ABD'yi (toplam üretimin yüzde 40'ı), Sovyetler Birliği (2,3 milyon t) ve Japonya (1,1 milyon t) izler. Avrupa' da (Federal Almanya 740 000 t, Norveç 660 000 t, Fransa 400 000 t, İngiltere 350 000 t) önemli üreticilerdir.

Son yıllarda alüminyum üreten ülkeler arasında yer alan Türkiye'de Seydişehir fabrikalarında yılda 125 000 t alüminyum ve 200 000 t alümina üretilmektedir. (LM)

***ALVAR,** Hindistan'da (Rajasthan) kent. — 100 400 nüf. (L)

ALVAREZ (Alfred), ingiliz yazarı (Londra 1929). Şiir eleştiri ve roman alanında, psikanalitik öğeler taşıyan hümanist bir anlayışla eserler verdi: *Vahşi Tanrı* (1972), *Hers* (Onunki) [1975], *Autumn to Autumn* (Sonbahardan Sonbahara) [1978]. (L)

ALVAREZ ARMELİNO (Gregorio Conrado) uruguaylı general ve devlet adamı (1925). Genelkurmay başkanı iken 1979'da Ulusal Güvenlik Konseyi (COSENA) sekreteri oldu. Aktif askeri görevden çekilerek 1981 ağustosunda Mendez'in yerine devlet başkanlığına atandı. Liberal, pazar ekonomisinden yana bir tutum takındı. (M)

***ALVAREZ** (Santiago), kübalı film yönetmeni. — 1975'te *Kedi Yılında Vietnam'da Nisan* adlı belgesel yapıtıyla dikkati çekti. (L)

ALYANAK (Osman), türk sinema oyuncusu (doğ. 1918). Bir süre futbolculuk yaptı; Galatasaray'da bek oynadı. Ses operetinde sahneye çıktı. 1952'de *İstanbul Geceleri* ile başladığı sinemada pek çok dikkate değer karakter rolleri aldı. Başlıcaları: *Ak Altın* (1957), *Gelinin Muradı* (1957), *Sessiz Harp* (1961), *Avare Mustafa* (1962), *Keşanlı Ali Destanı* (1964), *Hudutların Kanunu* (1966), *Kuyu* (1968), *Bir Türke Gönül Verdim* (1969), *Umut* (1970), *Deli Yusuf* (1975), *Nereye Bakıyor Bu Adamlar?* (1976), *Bereketli Topraklar Üzerinde* (1980). [M]

AMAÇLAMA i. Yeni k. Amaçlamak eylemi. Eşanl. İSTİHDAF. (M)

AMAÇLAMAK geçz f. Yeni k. Bir amaca ulaşmayı istemek: Şimdi ne demek istiyor, neyi amaçlıyor, bir türlü anlayamıyorum (A. Öymen).

Amaçlanmak geçz f. Amaçlamak eylemine konu olmak. (M)

AMAÇSIZ sıf. Yeni k. Amacı olmayan, gayesiz.

◆ **Amaçsızlık** i. Amaçsız olma durumu. (M)

Foto. Günaydın arşivi; X (MEYDAN)

***AMADO** (Jorge), brezilyalı yazar. — Biyografi *(Umut şövalyesi)* [1942] ve kavga romanları *(Bütün Azizlerin Bahia'sı)* [1935], *(Sonsuz Topraklar)* [1942] yazdı. Giderek toplumsal eleştiriyi Bahia'daki yaşantıdan esinlenen bir lirzm ve güldürü duygusu ile birleştirdi: *Gabriella, Karanfil ve Tarçın* (1958),*Flor Hanım ve İki Kocası* (1966), *Mucizeler Dükkânı* (1971), *Tereza Batista* (1972), *Agreste'li Tiéta* (1977). [L]

AMADORA, Portekiz'de, Lizbon'un kuzeybatısında kent. 65 900 nüf. (L)

***AMAGASAKİ,** Japonya'da, Honşu adasında kent. — 546 000 nüf. Uçak donanımı. Plastik sanayii. (L)

***AMAPA Toprağı** Brezilya'nın kuzeyinde bölge. — 114 700 nüf. Serra do Novio yöresinde manganez ocakları. (L)

***AMARA,** Irak'ın doğusunda, Dicle kıyısında kent. — 64 800 nüf. (L)

AMARAT, Kayseri ilinde, merkez ilçenin Güneşli bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 230 nüf. (1980). [M]

***AMARİLLO,** ABD'de, Texas'ın kuzeyinde kent. — 127 000 nüf. Helyum üretimi (L)

***AMASRA,** Zonguldak ilinde, Bartın ilçesine bağlı bucak. 17 957 nüf., 28 köy. Bucak merkezi 5 992 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AMASYA** (05), İç Karadeniz bölgesinde il ve kent. — 1975 yılından sonra il dışına göçlerin ve kentleşme hareketinin yavaşlamasıyla nüfus artış hızı yeniden yükselmeye başladı. 1980 nüfus sayımında il nüfusu 341 287 olarak belirlendi (km^2 başına 62 kişi). Aynı sayıma göre il merkezinin nüfusu 128 077, ilçelerin ve ilçe merkezlerinin nüfusu da şöyle oldu: Merkez ilçe 113 671, Göynücek 22 305 (merkez 2 285), Gümüşhacıköy 46 924 (merkez 13 492), Merzifon 62 133 (merkez 32 130), Suluova 39 394 (merkez 25 709), Taşova 56 860 (merkez 6 395). İlin kentler nüfusu 341 287, köylerin toplam nüfusu 213 210. Köy sayısı 360.

1970'li yıllarda da Amasya ilinde sanayinin ekonomideki payı oldukça düşüktü. Büyük ölçekli sanayi işletmelerinin çoğu gıda sektöründe bulunuyordu. Küçük işletmelerin çoğu metal eşya, gıda, dokumacılık, orman ürünleri sektörlerinde toplanıyordu.

İlin ekonomik etkinliğinde tarımın payı önemini korudu. 1980 yılında başlıca ürünlerin üretim miktarı şöyleydi: buğday 163 800 t, arpa 56 200 t, mısır 5 600 t, pirinç 1 200 t, baklagiller 6 600 t, şeker pancarı 326 000 t, tütün 6 000 t, kenevir 1 000 t. 1980'de hayvan sayısı: at 9 800, eşek 23 000, sığır 158 000, manda 30 000, koyun 352 500, kılkeçisi 144 550, tiftikkeçisi 4 250.

Amasya'da sağlık kurum ve personel sayısı 1980'de şöyleydi: 6 kamusal hastane (475 yatak), 3 sağlık merkezi, 29 uzman hekim, 24 pratisyen hekim, 30 diş hekimi, 192 hemşire, 73 sağlık teknisyeni, 145 ebe. 1980'de Amasya'da 39'u kentte ve 400'ü kırsal kesimde olmak üzere toplam 439 ilkokul (44 365 öğrenci, 1 732 öğretmen), 29 ortaokul (9 427 öğrenci, 198 öğretmen), 7 lise (3 935 öğrenci, 316 öğretmen), 9 orta dereceli mesleki ve teknik okul (3 340 öğrenci, 179 öğretmen) [1975] bulunuyordu. İl merkezindeki Amasya Eğitim Enstitüsü, yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, yüksek okulların yeniden düzenlenmesi sırasında Amasya Eğitim Yüksekokulu adıyla Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne bağlandı. (M)

***AMAZONAS,** Peru'da, And dağlarının doğu eteklerinde idari bölüm. — 213 000 nüf. (L)

***AMAZONAS,** Brezilya'nın en büyük eyaleti. — 955 200 nüf. (L)

Ambarlı Termik Elektrik Santralı, İstanbul ilinin Bakırköy ilçesinde, Küçükçekmece yakınında Avcılar Belediyesi sınırları içinde fuel-oille işleyen termik elektrik santralı. Kurulu gücü 630 MW; sağladığı elektrik enerjisi 4 200 milyon kW saat olan bu santral, servisteki termik elektrik santrallarının en güçlüsü ve en büyüğüdür. (M)

***AMBATO,** Ekvator'da And dağlarında kent. — 77 000 nüf. Makine sanayii. (L)

***AMBATOLAMPY,** Madagaskar'da kent. — 13 200 nüf. (L)

AMBLER (Eric), ingiliz yazarı (Londra 1909). Bir reklam ajansının yönetmeni iken ilk polisiye romanını yayımladı: *Karanlığın Bittiği Yerde* (1936). Zamanla heyecan ve macera temasından uzaklaşarak gerilim *(Dimitrios'un Maskesi)* [1939] ve psikolojik çözümleme romanına yöneldi: *Silah Kaçakçıları* (1958), *Artık Gül Göndermeyin* (1977), *Şafakla Gelen Konuklar* (1979). [L]

AMENDOLA (Giorgio), italyan siyaset adamı (Roma 1907 - ay. y. 1980). 1929'da İtalyan Komünist Partisi'ne girdi. 1932-1937 yıllarını gözaltında geçirdi. Fransa'ya sürgüne gönderilince, Özgürlük Komitesi'ne İtalyan Komünist Partisi (İKP) temsilcisi olarak katıldı. Bir ara Almanlar tarafından tutuklandı. 1945'te İtalyan Direniş hareketine katılarak Türin savaşında yer aldı. Temmuz 1945 - temmuz 1946 döneminde İtalyan hükümet üyesi, 1946'da İKP Merkez Komite üyesi oldu. Aynı yıl Kurucu Meclis'te, 1948'de ise Millet Meclisi'nde İKP temsilcisi olarak görev aldı. Militanlık yıllarını *Una Sceltadi Vita* (Bir Yaşam Seçmek) [1976] ve *Un'Isola* (Bir Ada) [1980] adlı eserlerinde dile getirdi. (L)

American Express IBC., İstanbul'da faaliyet gösteren amerikan bankası. Bankalar kanununun 2. maddesinin 8. bendi uyarınca 1981'de kuruldu. Tek şubesi ve 22 personeli, 1981 yılı sonu itibariyle 110 000 000 lira sermayesi ve toplam 394 milyon lira mevduatı vardır. Kısa vadeli 72 milyon lira kredi açmıştır. (M)

***American Telegraph and Telephone Company,** (ATT), amerikan telekominikasyon şirketi. — Ulusal telefon şebekesinin yüzde 80'ini (yaklaşık 113 milyon telefon) denetler ve 984 000 kişi çalıştırır. (L)

***AMERİKA** (LATİN), Orta ve Güney Amerika'da İspanyollar ve Portekizler tarafından işgal ve iskân edilmiş toprakların bütününe verilen ad.

EDEBİYAT

Bugün Latin Amerika edebiyatının çağdaş dünya edebiyatı içindeki yeri herkes tarafından kabul edilir. Uzun süre, az sayıdaki amatörün (özellikle ispanyol kökenliler) tekelindeki Latin Amerika edebiyatı son yıllarda gittikçe büyüyen bir saygınlığa kavuştu; Nobel Edebiyat Ödülünün 1967'de Miguel Angel Asturias'a; 1971'de de Pablo Neruda'ya verilmesi, bu edebiyatın evrenselliğini kanıtlamış oldu.

● *Diktatürlük dönemi.* Eleştirmenlerin «patlama» diye niteledikleri atılım ve üretkenlik 60'lı yıllarda Latin Amerika edebiyatına dünya çapında bir parlama sağlayan çok sayıda romanın yayımlanmasıyla somutlandı. Göz kamaştırıcı tasvirler ve benzetmelerle yüklü bir düzyazı, çarpıcı bir kronoloji, bir düş ve gerçek karışımı, bu romanların belirgin çizgileriydi.

Diktatörlük, bu romanlarda ele alınan hedeflerden biriydi. Daha 1946'da Asturias *Sayın Başkan* adlı yapıtında bu konuyu işledi. 30 yıl sonra hemen hemen aynı anda, baş kişisi gerçek ya da hayali bir diktatör olan üç büyük roman doğdu.

Paraguaylı Augusto Roa Bastos *Ben, En Büyük* (1974) adlı romanında, ülkesinde XIX. yüzyılın ilk otuz yılı içinde egemenlik süren gerçek bir diktatörü, José Gasper de Francia'yı ele aldı. Konusu ve o dönemin belgelerine ve despotun özel günlüğüne başvurması itibariyle tarihsel niteliği olan bu roman, yazarının gerçeğe efsanevi bir boyut kazandırmasıyla da belirgin biçimde Latin Amerikalıdır.

Alejo Carpentier*'nin (1904-1980) *Yönetimin Başvurusu* (1974) adlı romanının kahramanı ise, tüm diktatörlerin özelliklerini taşıyan ve yazarın, Paris'te bir «Altın Çağ» salon adamı gibi parlak bir sürgün yaşamı sürdürdüğü hayali bir diktatördür.

Yaşanmış zamanları ve yerleri yeniden canlandırma ustası Carpentier, XVIII. yüzyıl Venedik'inde geçen *Barok Konser* (1974) adlı yapıtından sonra *Harp ve Gölge*'yi

AMASYA'da eski bir türk evinin restorasyonu (1982)

(1979) yayımladı. Baş kahramanı Kristof Kolomb olan bu roman hem ağır hem de güldürücü öğelerle doludur. Aynı çizgilerin egemen olduğu *La Consa gracion de la primavera* (1979) okuru, yazarın ve yaşamının çeşitli dönemlerinin peşinden Küba'ya, Paris'e, İspanya'ya, Venezuela'ya götürür.

Gabriel Garcia Marquez*'in *(Ek 2) Patriğin Sonbaharı*'nın (1975) kahramanı da simgesel, fakat aynı zamanda kaba, görgüsüz, kültürsüz bir diktatördür. Gaddar, işine geldiğinde duygusuz ve mutlak iktidarın çözümsüz bir yalnızlığa götürdüğü bu kukladan hareketle Garcia Marquez, çürümekte olan bir dünyayı anlatır. Romancının çarpıcı imgeleme ve anlatım gücü bu yapıtın her yanında açıkça görülür. Kimi zaman birkaç sayfayı kaplayan cümleler, tasvirler ve değişimlerle yüklü bir çağlayan gibi düşsel bir ritim içinde akıp gider.

● *Toplumsal sorumluluk duygusu.* Aynı zengin, özgür düzyazı ve aynı tropikal düşsellik Garcia Marquez'in öykülerinde egemendir :Bu öykülerde, düşselliğin her günkü yaşantının parçası ve olanaksızın olanaklı olduğu en tuhaf kurgulara yüklü bir dünya anlatılır. Garcia Marquez'in tüm yapıtlarının çerçevesini oluşturan böylesi bir kasabayı, yurttaşı Flor Romero de Nohra (doğ. 1933) *Çatlayan Dönence*'de (1972) günlük yaşantısı içinde ele alır: Sıcaklıktan bunalan ya da sel baskınlarına uğrayan, sürekli gerilla eylemlerine sahne olan, sefalete ve boş inançlara açık Calamoima, bu kitapta, günümüz Kolombiya gerçeğinin acılı bir mikrokozmozu olarak görünür.

Marcio Varges Llosa'nın *Katedral'de Söyleşi*'si (1970) bizi yine diktatörlük konusuna (fakat bu kez geri planda) götürür. General Odria'nın iktidarda olduğu sekiz yılın (1948-1956) etkileyici anısını yaşayan Perulu romancı (1956'da 20 yaşındaydı), devletteki çürümenin giderek bütün topluma, özellikle başkente bulaştığı ve bir boşluk ve yenilgi duygusu yarattığı bu dönemi yeniden canlandırır. Bu romandan sonra Varges Llosa son derece gelişmiş üslûbuyla *Pantaléon ve Ziyaretçileri*'nde (1973), Peru Amazonunda, muhabbet tellallığı yapan tipik bir subayın soytarıca serüvenlerini anlatır; ardından *Julia Hala ve Sıradan Memur*'da (1977) otobiyografik bir yaklaşımla, aynı zamanda mesleğinin çıraklığını yapan genç bir yazarın gönül eğitimini işler. Varges Llosa'ya göre Latin Amerika'da yazar olmak «her şeyden önce ve çoğu kez yalnızca toplumsal bir sorumluluk alma» demektir.

«Yerlilerin» durumunu konu alan yazarlar

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

herkesten önce bu görüşe bağlanmışlardı: Andlar'daki yerlilerin acılarına eğilmişler ve hedef oldukları zulmü yermişler, böylece Latin Amerika edebiyatında alabildiğine şiddetli bir karşıcı akımın doğmasını sağlamışlardır. Ancak, Ekvatorlu Jorge Icaze'nin (1906-1978) izinden yürüyen bu yazarlar aşırılıkları ve acımasız yargılarıyla (iyi yerliler ve kötü efendiler) inandırıcılıklarından çok şey yitirdiler.

Perulu Manuel Scorza (doğ. 1929), yüksek platolardaki yerlilerin kendilerini mülksüzleştiren ve köleleştiren büyük toprak sahiplerine karşı verdikleri umutsuz savaşımı anlatmak için söz konusu yazarların gerçekçiliğinden başka bir yol izledi. *Rancas'lardaki Davul Gümbürtüleri*'yle (1970) başlayan ve güçlü bir lirizmin ön plana çıktığı romanlarında Scorza durmaksızın efsaneye ve kusursuza yönelir. Yapıtlarında düşsel kişiler, konuşan atlar görülür; şiddeti yenmek amacıyla güldürüyü son derece etkili bir silah olarak kullanır.

● *Kurbanlar ve ayrıcalılar.* Latin Amerika'nın hemen her yerinde görülen ve polis zulmü, tutuklama, işkence, cinayet sözcükleriyle somutlanan bu şiddeti, yıllardır sağ totaliter rejimlerin egemen olduğu Latin Amerika'nın güney kesimindeki durumları, sürgündeki yazarlar yansıttı: Örneğin Uruguaylı Mario Benedelti* (*Ek 2*) [doğ. 1920] *Duyular ya da Gizlenen Özlem* (1977) başlıklı öykülerinde, Eduardo Galeano (doğ. 1940), *Haykırdığımız Şarkı* (1975) ve *Dias y noches de amor y de querra*'sında (1978) çarmıha gerilmiş ülkelerini çağrıştırır ve «yaşamın bir tehlike, düşünmenin günah ve yemek yemenin mucize» olduğu bir sistemin korkunçluğunu yerer. Şilili Guellermo Atias (doğ. 1917) örneğin *Sokaktaki Kan*'da (1978) Allende'nin sosyalist deneyiminin kanlı sonucunu dile getirir. Şiddet, venezuelalı Miguel Otero Silva'nın (doğ. 1908), farklı çevrelerden çıkan üç gencin öyküsünden hareketle Venezuela'nın siyasal ve toplumsal gerçeğini betimlediği *Ve Gözyaşlarınızı Tutunuz*'un (1970) her sayfasında görülür. Bu şiddet, nikaragualı Lizandro Chavez Alfaro'nun (doğ. 1929) *San Telmo'nun Maymunları* (1963) adlı öykülerinde görülmedik bir düzeye yükselir. Başka yazarlar ise bakışlarını, kurbanlara doğru değil, tersine ayrıcalılara çevirerek onların düşüşlerini yansıtmaya çalışırlar: Örneğin şilili José Donoso*'nun (*Ek 2*) rahatsız edici kişilerle dolu romanları büyük burjuvazinin son çırpınışlarını ve halk sınıflarının yükselişini anlatır (*Edepsiz Gece Kuşu*, 1970). Bir diğer şilili Jorge Edwards (doğ. 1931) *Gecenin Ağırlığı*'nda (1964), bireylerinden birinin başkaldırısıyla sarsılan büyük bir burjuva ailesini betimleyerek sallantıdaki bir toplum konusunu işler. Perulu Alfredo Bryce Echenique de (doğ. 1939), *Julius*'da (1970) bu ayrıcalıklar dünyasını anlatır: Julius, ailesinin «tatlı hayat»ını hizmetçilerin sefaletiyle karşılaştırarak adaletsizliği keşfeden duyarlı küçük bir çocuğun öyküsüdür. Fakat bu toplumsal düzenin de sonu gelmektedir: *La Felicidada, ja, ja* (1974) adlı yapıtı, küçüklerin dünün güçlüleri karşısındaki yengisini ortaya koyar.

● *Zekâ oyunları.* Arjantinli yazarlar genellikle soyut spekülasyonlardan hoşlanırlar. Örneğin varolan sıkıntıların yazarı Ernesto Sabato* (*Karanlığın Meleği*) [1974] ve ekollerin dışında kalan, Arjantin edebiyatının büyük ustası Jorge Luis Borges* bunlar arasındadır.

Yaşamının son döneminde kör olan Borges, *Kumdan Kitap*'ta en çok sevdiği temaları, (kılıçlar, aynalar, derin dehlizler ya da labirentler vb.), isteyerek yalınlaştırılmış bir dille gelişen ince zekâ oyunlarıyla dolu on üç öyküde anlatır. Çeyrek yüzyıldır yaşadığı Fransa'da yakından tanınan Julio Cortazar*, siyasal yanlılık ile biçim arayışını uzlaştırdığı bir romandan (*Manuel'in Defteri*) [1978] sonra, ustası olduğu «gündelik düşselliğe» döner; bu düşselliği, ustalığının doruğuna çıktığı *Yitirme Biçimleri* (1977) başlıklı on bir öyküsünde sergiler.

Kadın edebiyatı niteliklidir: Borges'un edebi eğilimini benimseyen Silvina Ocampo (doğ. 1909); esrarlı, sıkıntılı ve acımasız bir dünya yaratan Adolfo Bjoy Casares (doğ. 1914); benzer bir görüşe sahip Gloria Alcorta (doğ. 1916) ile ince ruhlu bir psikolog olan Silvina Bullrich (doğ. 1915) kadın edebiyatının gözde temsilcileridir. Borges havası taşıyan bir romancı ve öykü yazarı Hector Bianciotti* (*Ek 2*) [doğ. 1930], Nestor Sanchez (doğ. 1935) ve onun gibi yeni bir dil yaratmaya özen gösteren eski sinemacı Manuel Puig (doğ. 1932) bir sonraki kuşağın tanınmış adları arasındadırlar. Puig'in, film senaryolarının bazı bölümlerinden, duygu günlüğünden alınmış hazır cümlelerden, kuru formüllerden oluşan ve erotizme de yer veren romanları, kitle iletişim araçlarının biçimlendirdiği bir dünyayı karikatürize eder. Basmakalıp kişilerini tefrika ve polisiye romanlardaki örneklerin parodileri olarak alan yapıtlarının adları da son derece ilginçtir: *Rita Hayworth'un İhaneti* (1968), *Örümcek Kadının Öpücüğü* (1978).

Koşullanmış bir topluma yönelik bu eleştirel yaklaşım ve öncü Latin Amerika edebiyatının anlatım biçimini yeniden tanımlama çabası iki Kübalı tarafından üstlenildi: Kimi zaman yapaylığa düşecek kadar parodilerden ve söz oyunlarından özel zevk duyan Guillermo Cabrera Infante* (doğ. 1929) ve Severo Sarduy (doğ. 1937). Latin Amerika edebiyatının tenorlarından biri olan Carlos Fuentes, İspanyolcaya çarpıcı egemenliğinin açıkça görüldüğü *Terra nostra*'da (1975) dilin tüm olanaklarını kullandı. Simgelerle yüklü, hiçbir kronolojiye aldırmayan bu anıt romanda, Latin uygarlığının mirasçısı olan Yeni ve Eski dünya arasındaki ilişkiler konusunda bereketli bir düşünce köklenir.

● *Şiir.* Latin Amerika edebiyatı bugünkü saygınlığını aynı zamanda olağanüstü boyuttaki üç yazar sayesinde şiire de borçludur: Neruda, Borges, Paz*. Genç şairler üzerindeki derin etkisini ölümünden sonra da sürdüren Pablo Neruda'nın ölümünden bir yıl sonra yayımlanan anıları da (*Yaşadığımı İtiraf Ediyorum*) [1974] mükemmel bir nesir olarak göze çarpar. Bu kitap, ordan oraya dolaşan bir diplomatın, dostlarının adları Lorca, Eluard, Aragon olan ve siyasal yönden partisine bağlanmış bulunan bir insanın çekici yaşamının sürükleyici öyküsüdür; sayfalarında yazarın şiire ilişkin kişisel görüşleri de vardır. Borges (*Kaplanların Altını*)nda [1972] yeni şiirlerini (1965-1971) toplar. Şairin burada sesi daha pes perdeden çıkıyorsa da, şaşırtıcı tazeliğini korur.

Octavio Paz, hem denemeci (*Dilbilgisi Maymunu*) [1974], hem şair (*Açığa Çıkarma*) [1975] olma özelliğini sürdürür.

MÜZİK

Latin Amerika müziği XX. yüzyılın ikinci yarısında iki nedenle önemli gelişme gösterdi: Nüfusun ve dolayısıyla müziği meslek olarak benimseyenlerin sayısının artması ve eğitim düzeninin yükselmesi. Kuzey Amerika'dan ya da Avrupa'dan ihraç edilmiş sayabileceğimiz halk müziğinde bile orkestra, radyo ya da plak için bu müziğin düzenlenmesini yapan müzisyen ve bestecilerin üstün bir formasyonu olduğu kabul edilmektedir. Örneğin Brezilya Bossanova'sı basit ve naif bir müziğe armoni ve düzenin inceliklerini katan bir akımdır.

Arjantinli Alberto Ginastera (1916) sanatçı yönüyle döneminin Latin Amerika müziğine egemen oldu. Onun operaları (*Don Rodrigo, Bomarzo, Beatrix Cenci*), senfonik partisyonları, kuatorları çağımızın en dengeli ve iyi işlenmiş müzik parçalarından sayılır. Ginastera'nın estetik anlayışının karşısında bir başka Arjantinli besteci Mauricio Kagel (Kagel, Arjantin'de Juan Carlos Paz'ın yanında yetişti) farklı bir yol çizerek, oldukça cesur ve iddialı avangard bir çizgiyi benimsedi. Alcides Lanza (1929) ve Mario Davidovsky de (1934) elektro-akustik teknikler kullanan avangard okula mensup ve yurt dışında oldukça tanınmış Arjantinli bestecilerdir. Antonio Tauriello da (1931) bu gruba üye olmakla birlikte gördüğü klasik eğitim (Uruguaylı Hector Tosar [1923] için olduğu gibi) aşırıya kaçmasını önledi.

Brezilyalı Camargo Guarnieri (1907) XIX. yüzyılın sonundan bu yana ülkesinin bestecilerinin ve özellikle Villa-Labos'un eserlerinde belirleyici olan katı milliyetçiliğin son temsilcilerindendir. Guarnieri'nin sanatsal mirası öğrencilerinden yalnız son derece duygulu ve tekniği gelişmiş bir besteci olan Olsvaldo de Lacerda (1927) tarafından benimsendi. Marlos Nobre (1909) ve Jose Antonio Almeida Prado (1943), Guarnieri'nin öğrencisi olmakla birlikte farklı kişisel eğilimlerine daha uygun biçimler aradılar.

Guarnieri ekolünün karşısında Hans Joachim Koellreutter (1915) yönetimindeki yeni estetikçiler yer aldı: César Guerra Peixe (1914), Claudio Santoro (1919), Gilberto Mendes (1922), Edino Krieger (1928), Willy Corrêa de Oliveira (1938), Lindembergue Cardoso (1939), Aylton Escobar (1943).

Cesar Guerra Peixe, dodekafonizm akımına bir süre dahil olduktan sonra tekrar ulusal müziğe dönerek hem her türlü akıma karşı bağımsızlığını korumayı, hem de yeni kuşak müzisyenlerin üstadı olmayı tercih etti. Başka bir brezilyalı Jorge Antunes, (1942) elektro-akustik teknikleri başarıyla uygulamaktadır.

Halk müziği kaynaklı temaların kullanımı üzerine kurulmuş estetik anlayışın terkedilmesi yalnız Brezilya'ya özgü değil, katı ve ortodoks bir milliyetçiliğin egemen olması nedeniyle daha yavaş da olsa bütün

Washington: solda Kapitol, sağda Beyaz Saray

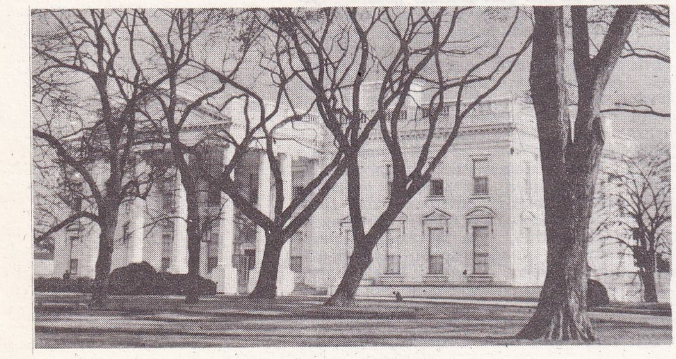

Foto. USIS (LAROUSSE)

Latin Amerika'ya yayılmış bir olgudur. Hatta sosyalist bir rejim altındaki Küba'da bile benzeri bir dönüşüm eski tabuların terkedilmesiyle yaşanmıştır. Ulusal sınırlar içine hapsolmuş bir müziğin hiçbir zaman taraftarı olmamış olan Şili'de Domingo Santa Cruz-Wilson'un izleyicileri şunlardır: Juan Orrego Salas (1918), Gustavo Becerra-Schmidt (1925); Peru'da Edgar Valcàrcel Arze (1932); Ekvator'da Misias Maiguascha (1938), Kolombiya'da Roque Cordero (1917), Küba'da Juan Blanco (1920), Julián Orbón (1925), Aurelio de Lavega (1925) ve Leo Brouwer (1939); Meksika'da Manuel Enriquez (1926), Héctor Quintanaro (1936) ve Mario Lavista (1943).

Bu eğilimler, geleneksel ve elektronik bestelerden, genç kuşağın fantastik müziğine kadar geniş bir yelpazeyi içerir.

Latin Amerika müziğinin pitoresk ve beklenmedik görüntüsünün kaynağı budur. (L)

***AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ**, Kuzey Amerika'da federal cumhuriyet; nüf. 230 510 000.

Jimmy Carter başkanlık yemini ederken

Gerald Ford'un başkanlığı (1974 - 1976)

Özel koşullarda -Richard Nixon'ın istifası üzerine- başkanlığa gelen Gerald Rudolph Ford* ilk iş olarak Amerikan halkına Watergate* olayını unutturmaya çalıştı. Nixon'ı temize çıkararak bu defteri kapatmak ve kendisini kamuoyuna uzlaştırıcı bir başkan olarak sunmak istedi. Bu tartışma götürür tutumunun yanı sıra, eski bir parlamenter ve anayasaya saygılı, dürüst bir kişi oluşu, Amerikan halkında belli bir rahatlama ve güven yarattı.

Devlet kurumlarının işlerliğini sağlaması ve kişi olarak bunlara inancı, Ford'u istikrar ve sürekliliğin adamı yaptı. Önceki ABD başkanı gibi Cumhuriyetçi Parti'den olan Ford, Nixon'ın kararlarında başkan yardımcısı sıfatıyla pay sahibi olmuş, iç ve dış sorunlarda onunla aynı siyasal hedefleri gözetmişti. Başkan olduktan sonra Henry Kissinger*'ı yine dışişleri bakanlığı görevinde tuttu; uluslararası yumuşamanın sürmesinden yana bir siyaset izledi. Beyaz Saray'a girişinden birkaç ay sonra, 1974 kasımında, SSCB'nin Vladivostok kentinde, Leonid Brejnev*le resmi bir görüşme yaptı. Bu buluşmada stratejik silahların sınırlandırılması üzerine yapılacak SALT*-2 anlaşmasının temelleri atıldı.

Ford, ABD'nin batılı bağlaşıklarıyla ilişkilerini güçlendirmek için de çaba gösterdi. Bu amaçla aralık ayında Martinik'te Fransa cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Estaing'le bir araya geldi. Çin Halk Cumhuriyeti'yle de iyi ilişkiler kurmaya çalıştı ve 1975 aralığında bu ülkeyi ziyaret etti. Ortadoğu'da Henry Kissinger'ın başkentler arasında gösterişli biçimde mekik dokumaya ve küçük de olsa bazı ödünler elde etmeye dayanan «küçük adımlar diplomasisi» kararlılıkla sürdürüldü. O güne dek üstlendikleri sayısız göreve karşın Suriye ve Ürdün, İsrail'in verdiği ödünlerin yetersizliğini ileri sürerek yeni yükümlülükler altına girmeyi reddettiler.

Buna karşılık Kissinger, Kahire ile Kudüs arasında görüşmelere oturulmasını sağlamayı başardı; bunun sonucunda 1 eylül 1975'te Cenevre'de yeni bir yükümsüzlük anlaşması imzalandı: İsrail, Sina yarımadasının bir bölümünü (aşağı yukarı yüzde 10'unu) Mısır'a geri verdi; bunun içinde stratejik öneme sahip Mitla ve Gidi geçitleriyle Ra's Abu Rudeis'deki petrol alanları da vardı. Ama bu anlaşmayla özellikle Mısır, bir barış ortamı sağlayabilmek için, ilk kez, zor yoluna başvurmamayı kabul etmiş oluyordu.

● *Ekonomik atılım.* Yine de Amerikan halkının temel sorunu ekonomikti. Fiyatların ateş pahası oluşu, issizlik oranının eylül 1974'ten mayıs 1975'e yüzde 5'den 9,2'ye çıkması, üretimdeki durgunluk, 5 milyar dolara ulaşan ticaret açığı, ivedi önlemler alınmasını gerektiriyordu. Gerald Ford, Beyaz Saray'a girer girmez enflasyona karşı bir savaşım planı *(Whip Inflation Now)*, 1975 yılının başlarında da bir atılım programı açıkladı. Bu programda tüketimin canlandırılması için vergilerde bir hafifletme öngörülüyordu. Bu girişim, ABD'nin bir seçim öncesi yılında olması ve seçimle iş başına gelmemiş olan Gerald Ford'un Amerikan halkının gerçek başkan adayı durumuna yükselebilmesi yönünden önem taşıyordu. Ford, ekonomik alanda başarıya ulaşmış gibiydi: 1975 sonbaharından başlayarak ekonomik yaşamda bir canlılık görüldü.

Ama siyasal ve psikolojik alanda sonuç aynı olmadı. Ford'un kamuoyunda bıraktığı izlenim pek parlak değildi. ABD başkanının aydınca hoşgörüsü ve gevşekliği, sürekli eleştirilere uğruyor, yanlış adımları ve başarısızlıkları alay konusu yapılıyordu.

● *Parlamento içindeki gerilla savaşı.* Özellikle Beyaz Saray - Kongre ilişkileri gitgide bozuldu. Kongredeki demokratlar, 1974 kasım seçimlerinde güçlerini artırdılar (Senato'da üçte iki çoğunluğu kazanamadılar ama Temsilciler Meclisi'nde bunu başardılar). Nelson Rockfeller*'i başkan yardımcılığına seçtirmeleri, parlamentoda görüşmelerin sürekli uzamasına ve her konuda bitmez tükenmez tartışmalar doğmasına yol açtı.

Kongre her alanda başkanın görüş ve girişimlerine muhalefet etti; dış politika konularında bile uzlaşmazlıklar çıkardı. Örneğin Jackson tasarısı, SSCB'ye kredi verilebilmesi için, Sovyet yöneticilerinin ülkelerindeki yahudilere uyguladıkları göçmen politikasını yumuşatmalarını şart koştu. Sovyet yönetimi ABD'nin bu istemini bir «içişlerine karışma» olarak değerlendirip reddetti ve 1975 ocağında, 1972'de Nixon tarafından imzalandığı halde bir türlü onaylanmayan ticaret anlaşmasını uygulamaktan vazgeçtiğini açıkladı.

Parlamento içindeki bu gerilla savaşı daha da ciddi bir güven bunalımının ön işaretlerinden başka bir şey değildi. Başkanlık koltuğu, Watergate olayı ve Vietnam Savaşı'nın kötü izlerinden kurtulamadı. Yasama organı, geçmişin başarısızlıklarını söz konusu ederek başkanın yetkilerinin sınırlandırılmasını istedi. İktidar dengelerinin yeniden sağlanma zamanı gelmiş çatmıştı.

Dövüşken bir kişiliğe sahip olmayan Gerald Ford, başkanlık sistemine yönelen bu saldırılardan alabildiğine rahatsız oldu; seçimle iş başına gelmemiş bir cumhuriyetçi başkan olarak, demokrat bir parlamento çoğunluğuyla karşı karşıya kalmıştı.

● *CIA'nın suçlanması.* Bu parlamento çoğunluğu, başkan Ford'a soluk aldırmadı. Saldırılara göğüs germek ve yetkilerini korumak amacıyla Ford, birçok kez veto hakkını kullandı. Ancak güvensizlik dalgası yayıldıkça yayıldı ve Henry Kissinger gibi başkanın ekibindeki bakanları olduğu kadar, çeşitli yönetim kademelerini de hedef aldı. II. Dünya Savaşı'ndan beri yürütme gücünün en ayrıcalıklı araçlarından olan CIA, şiddetli biçimde suçlandı. CIA'nın Şili cumhurbaşkanı Salvador Allende'nin devrilmesindeki rolünün açıklanması büyük yankılar yaptı. Olay Senato'da ele alındı. 1975 yılı içinde Frank Church'ün (doğ. 1924) başkanlığında bir soruşturma komisyonu oluşturuldu. Komisyonun görevi yalnızca Şili olaylarını aydınlatmak değil, aynı zamanda CIA ile öbür amerikan haber alma servislerinin tüm etkinliklerini açığa çıkarmaktı. Church ekibinin hazırladıkları rapor 1976 nisanında yayımlandı. Bu, amerikan casusluk merkezinin son 20 yıl içinde görevini nasıl kötüye kullandığını gösteren bir suçlama belgesiydi. Raporda CIA'nın 500 000'i amerikalı olan 7 milyondan çok kişi üstüne bir dosya tutmuş olduğu da açıklandı. Senato komisyonu son olarak CIA örgütünün dağıtılması ve haber alma, bilgi toplama gibi çalışmaların bundan böyle doğrudan Kongre'nin denetimi altında yapılması önerisinde bulundu.

Skandallar dönemi bununla bitmedi. CIA olayını, Amerikan şirketlerinin ve özellikle de Lockheed'in yabancı ülkelerdeki önemli kişilere elverişli sözleşmeler karşılığında verdiği rüşvetler skandalı izledi (ocak - mart 1976). Büyük yankılar uyandıran açıklamalar, ne Hollanda kraliyet ailesinin, ne italyan hıristiyan - demokratlarının, ne de Japonya'daki liberal partinin gözünün yaşına baktı. Bu skandal yeni bir parlamento soruşturmasının açılmasına neden oldu. Özeleştiri dalgası bu kez Amerikan refah ve mutluluğunun temeli olan büyük kapitalist şirketlere ve ilk kez de ABD'nin en yakın bağlaşığı olan devletlere yönelmişti.

● *Afrika ve Vietnam.* Uluslararası planda çıkmaza girmiş görünen Amerikan politikası önemli başarısızlıklarla yüz yüze geldi.

Bunların başında Güney Vietnam'ın elden gidişi yer aldı. Güney Vietnam'ın kuzeyden bağımsızlığı, on yıl süren savaşın sonunda ABD için tek kazanç olmuştu. 15 aralık 1974'te Saygon'a saldıran Kuzey Vietnam birlikleri, henüz iki yıl önce Paris'te imzalanan anlaşmalarla oluşmuş nazik Hindiçini dengesini bir anda altüst etti. Birkaç hafta içinde Saygon hükümeti devrildi ve

Jimmy Carter'in ekibi

Foto. Laffont-Franken/Sygma; USIS (LAROUSSE)

Begin
Beyaz Saray'da

Kamboçya Kızıl Kmer'lerin eline geçti. Başkan Ford, Van Thieu rejimine özel bir destek sağlamak ve yıkılmasını önlemek için Kongre'den iki kez onay istedi ama kesin bir red yanıtıyla karşılaştı. ABD, ne Kızıl Kmer'lerin Pnom Pen'e (17 nisan 1975), ne de Kuzey Vietnam güçlerinin Saygon'a girişine (30 nisan) engel olamadı. Ancak kurduğu hava köprüsüyle Amerikan uyrukluları, birkaç Vietnam işbirlikçisini ve yetim kalmış çocukları ülkesine taşıdı. ABD, Ford döneminde Afrika'da da etkisiz kaldı. Önce Portekiz sömürgeciliğinin sona erişi, sonra da Etyopya bunalımı, Küba birlikleriyle destekli SSCB güçlerine bu ülkelerde üstünlük kurma olanağı verdi.

Angola'da, Küba birlikleri ve sovyat askeri yardımı, MPLA'nın (Angola Halk Kurtuluş Hareketi) batı destekli FNLA ve UNITA örgütlerini yenilgiye uğratmasına ve 1975 aralığında Agostino Neto*'nun (EK 2) başkanlığı ve sovyet desteği altında bir demokratik halk cumhuriyeti kurmasına katkıda bulundu. SSCB'ye yaptığı sert uyarılara karşın ABD, SSCB - Küba müdahalesine karşılık vermedi. Kongre, 7 kasım 1973 tarihli yasayla kabul edilen askeri müdahalelerden kaçınma ilkesine saygı gösterdi. Bir süre önce yaşanan Vietnam deneyinden ders çıkarıldı. Öte yandan başlayan seçim kampanyası, Gerald Ford'u çok dikkatli olmak zorunda bırakmıştı. ABD'nin Angola konusundaki tüm somut tepkisi, SSCB ile başlatılmış olan ve özellikle ekonomik konuları kapsayan ikili görüşmeleri ertelemek oldu.

● *Yumuşama.* Ama Angola bunalımı yumuşama politikasının sürdürülmesine engel olmadı. ABD, Avrupa'nın güvenliği üstüne düzenlenen Helsinki Konferansı*'nın 30 temmuz 1975 tarihli sonuç belgesini imzalamayı kabul etti. Cenevre'de stratejik silahların sınırlandırılması görüşmelerini sürdürdü. 1975 ekiminde imzalanan ticaret anlaşmasıyla SSCB'ye gereksinim duyduğu tahılları verme ve başka ticaret anlaşmalarıyla da Doğu ülkelerine önemli ölçüde araç - gereç satma bağlantısına girdi.

ABD ve SSCB, 1975 temmuzunda «Soyuz* - Apollo» (EK 2) ortak uzay uçuşunu gerçekleştirdiler. Amerikan ve sovyet gemilerinin uzayda kenetlenmeleri, astronomi yıllıklarına büyük bir olay olarak geçerken, siyasal alanda da önemli bir simge oluşturdu. Bu uçuş denemesi aylarca süren bir hazırlık dönemi ve yoğun amerikan - sovyet işbirliğini gerektirmişti. 17 temmuzda, iki kaptan, Thomas P. Stafford ve Aleksey A. Leonov'un Soyuz kabininde el sıkışmaları, tüm dünya televizyonlarından izlendi.

Bu işbirliği, yine de her konuda ortaya çıkmadı. Afrika'daki SSCB - Küba müdahalesi, Sovyetlerde muhaliflere uygulanan baskılar, SSCB'nin Avrupa'daki askeri gücünü artırışı, Amerikan kamuoyunu yumuşama konusunda gitgide daha çekimser kıldı. Henry Kissinger'in izledigi politika, sert tepkilerle karşılaşmaya başladı; seçim kampanyası sırasında bu bir uzlaşmazlık konusu oluşturdu. Sonunda Gerald Ford, dışişleri bakanını Amerikan Güvenlik Konseyi başkanlığından almak ve kullandığı terimler arasından da «yumuşama»yı çıkartmak zorunda kaldı. Ancak 1975 temmuzunda, Kremlin'i incitmemek için, yazar Aleksandr Soljenitzin'i Beyaz Saray'a kabul etmeyi reddetmesi, Ford'un sıkı ve kararlı görüntüsünü esaslı biçimde tehlikeye düşürdü.

● *1976 başkanlık seçimleri.* Seçim yılına girildiğinde, hoşnutsuzluk ve özeleştiri alabildiğine artmıştı. 1976, Amerika Birleşik Devletleri'nin de 200. kuruluş yıldönümüydü. Kutlamalar görkemli geçti; en parlak gösteriler, 4 temmuzda, iki yüz yıl önce bağımsızlık savaşının verildiği alanlarla sömürgeci güçlerin kovulup ABD'nin kuruluşunun gerçekleştiği Philadelphia'da yapıldı.

Gerald Ford, bu geçmişe dönüş eylemlerinden kaygı duyarak hızla bir ekonomik düzelme politikası uygulamaya başladı. Böylece kamuoyunun güvenini yenilemeyi, başkanlığını sürdürebilmek için puan toplamayı amaçlıyordu.

Ancak Ford halkçı yönü zayıf bir başkandı. Beyaz Saray'ın başında bulunmasına karşın, partisi içinde başkan adaylığını zorla benimsetebildi. Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayını saptamak için 1976 ağustosunda Kansas City'de yapılan kurultayda, rakibi eski California valisi Ronald Reagan'ı kıl payıyla geçti (Reagan kendini partinin sağ kanadının lideri olarak görüyordu.)

Demokrat Parti'deyse beklenmedik bir ad, eski Georgia valisi James (Jimmy) Carter* (EK 2) başkan adayları arasında yer aldı. ABD siyaset yaşamında pek önemsenmeyen, başkan adayı olmak için ne parti içi oyunlardan, ne de demokratların geleneksel yarışmacılık anlayışından yararlanan eski deniz subayı ve yer fıstığı yetiştiricisi Carter, ABD politikasını iç bölgelerin ve taşra kesiminin değer yargılarına yaslanarak yeniden biçimlendirmek, canlandırmak istedi. Partisinin aday seçimi kampanyasında başlıca kozları, çevresine topladığı genç ve girişken ekiple siyasal olmaktan çok ahlaksal konulara değinen konuşmaları oldu. Ülkenin skandallarla yara aldığını, başarısızlıklardan sarsıntı geçirdiğini vurguladı; halkın bunlara karşı duyduğu tepkiye sahip çıktı. Carter'ın parti içi seçimlerinde kazandığı başarılar, Washing-

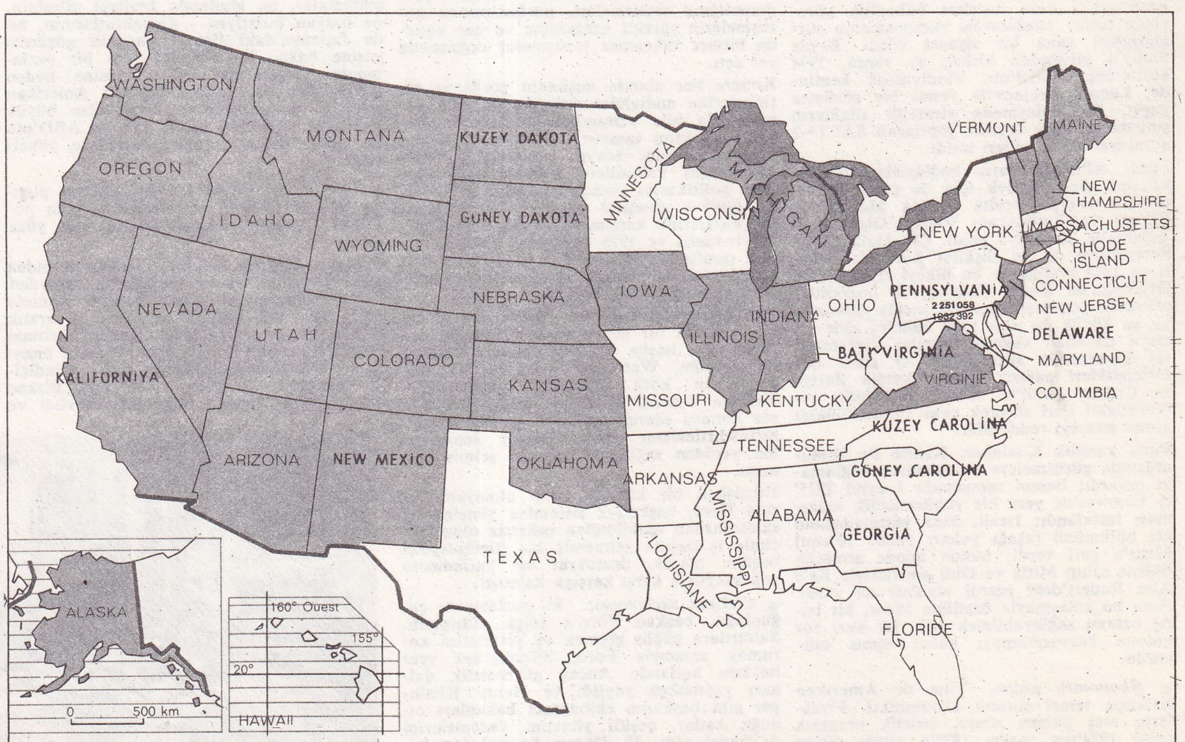

Başkanlık seçimi 1976

Foto Gamma (LAROUSSE)

ton siyasal çevreleri tarafından önceleri kuşku, daha sonra şaşkınlık ve kaygıyla karşılandı.

Jimmy Carter, temmuzda New York'ta yapılan Demokrat Parti başkan adayı kurultayında zafer kazandı. Seçimlerin ilk turundan başlayarak rakipleri olan Edmund Brown (doğ. 1938; California adayı) ve Morris Udall'ı (doğ. 1932; Arizona adayı) kesin biçimde alt etti ve demokratların resmi başkan adayı oldu.

2 kasımda cumhuriyetçi başkan adayı Gerald Ford'u, 1 milyonu aşkın oy fazlasıyla geçerek ABD'nin 39. başkanı seçildi.

Böylece 8 yıllık bir Cumhuriyetçi Parti iktidarından sonra Beyaz Saray yeniden bir demokrat başkan tarafından yönetilmeye başlanıyordu.

Başkanlık seçimlerinin yanı sıra yapılan genel seçimlerde, Demokrat Parti, Temsilciler Meclisi'ndeki çoğunluğunu daha da güçlendirdi (292 demokrat, 143 cumhuriyetçi). Senato'nun yapısıysa pek değişmedi (61 demokrat, 38 cumhuriyetçi).

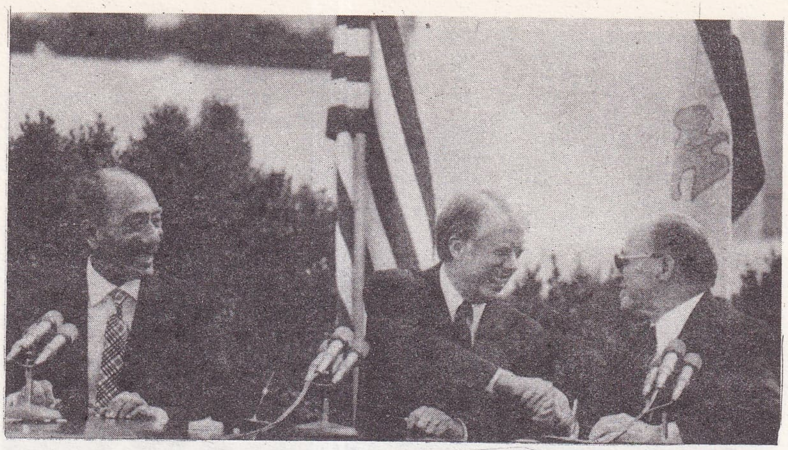

Sedat, Carter, Begin, Washington'da

Jimmy Carter'ın başkanlığı (1976 - 1980)

Carter'ın 20 ocak 1977'de oluşturduğu yeni ABD hükümeti, daha önce Lyndon Johnson* yönetiminde görev almış pek çok siyaset adamını bir araya getirdi. Bu ekipten Cyrus Vance (doğ. 1917) dışişleri, Harold Brown (doğ. 1927) savunma, Michael W. Blumenthal (doğ. 1926) de hazine bakanı oldular. Jimmy Carter, dış politika danışmanı olarak da Columbia Üniversitesi'nden Polonya asıllı bir profesörü, Zbigniew Brzezinski'yi (doğ. 1928) seçti.

Ama yeni başkanın dostları en gözde görevlere geldiler. Bankacı Thomas Bertram Lance (doğ. 1931) yönetim ve bütçe işleri sorumluluğuna getirildi (9 ay sonra bankasının basına yansıyan yolsuzlukları nedeniyle istifa etti). Seçim kampanyası sırasında Carter'a eşlik eden Jody Powell ve Hamilton Jordan Beyaz Saray'ın kurmayı içinde yer aldılar. Carter, seçilmesinde büyük rolü olan zencileri temsilen Andrew Young'ı ABD'nin Birleşmiş Milletler'deki delegasyon başkanlığına, Patricia Robert Harris'i (doğ. 1924) de konut ve şehircilik işleriyle görevli devlet bakanlığına atadı.

● *İnsan hakları.* Jimmy Carter, Beyaz Saray'a girişiyle birlikte tüm dünyada insan haklarına saygı düşüncesini savunmaya başladı. Bu nazik tutum, ABD'nin bağlaşığı olan İran gibi ülkelere süper devlet SSCB'yi büyük ölçüde ilgilendiriyordu. SSCB'de baskı altındaki muhalifler, Carter için zaten en önde gelen sorunlardandı. 26 ocaktan başlayarak dışişleri bakanlığı, SSCB ve doğu halk demokrasilerini, genel olarak Sovyet yurttaşlarının temel hak ve özgürlüklerine, özel olarak da Aleksandr Soljenitsin*'in manevi mirasçısı Aleksandr Guinzburg'a yönelen baskılara karşı uyardı. Doğrudan Carter, Andrey Saharov'a bir destek mektubu gönderdi ve Şili Komünist Partisi genel sekretesi Luis Corvalan'ın özgürlüğü karşılığında serbest bırakılan Vladimir Bukovski'yi Beyaz Saray'a kabul etti. Buna koşut olarak, insan haklarını açıkça hiçe sayan Arjantin, Uruguay gibi Latin Amerika ve Etyopya, Uganda gibi Afrika askeri diktatörlüklerine yaptırımlar uygulamaya karar verdi.

SSCB, ABD'nin «iç işlerine karışmasından» hoşnut olmadı. 1977 martında Cyrus Vance'in yaptığı ilk Moskova ziyaretinde, stratejik silahların sınırlandırılması temel sorunu çözümsüz kaldı. SSCB'de muhaliflerı tutuklama girişimleri giderek arttı; onlara karşı büyük davalar açıldı. 1978 yazında aralarında fizikçi Yuri Orlov, Aleksandr Guinzburg ve yurttaşlık hakları savunucusu yahudi militan Anatoli Şçaranski' nin de bulunduğu birçok kişinin ve taşradaki başka muhaliflerin büyük cezalara çarptırılmaları -1980 ocağında Andrev Saharov'un Gorki kentinde sürgüne mahkum edilişi- biraz da Carter'a meydan okuma anlamı taşıdı. Washington, bu uygulamaları sert bir dille kınadı ve kimi yaptırımlar uyguladı; ancak bunlar çok kısa süreli ve etkisiz önlemler olarak kaldı. Daha etkili bir girişim, 1979 nisanında, gizli görüşmeler sonucunda ABD'de tutuklanan iki sovyet casusuyla, SSCB'de tutuklu beş muhalifin değiş-tokuş edilmesi oldu. Bunlar arasında sürgün mahkûmları Aleksandr Guinzburg ve Eduard Kuznetsov da vardı.

● *Çin'le ilişkilerin normalleştirilmesi.* Jimmy Carter, Ford döneminde pek ilerleme sağlanamayan ABD - Çin yakınlaşmasına da yeni bir atılım kazandırdı. Ticari ilişkiler ve karşılıklı ziyaretler arttı. 1978 aralığında yeni bir adım daha atıldı: Washington ve Pekin, birbirlerini resmen tanıma ve karşılıklı elçilikler açma kararı aldılar. Bu anlaşmada büyük ödünü ABD tarafı verdi. Tayvan'la diplomatik ilişkilerini kesen Washington, milliyetçi Çin hükümetiyle arasındaki askeri yardım anlaşmasının geçersizliğini ve Çin olarak yalnızca Pekin hükümetini tanıdığını ilan etti. 1979 ocağında Çin başbakan yardımcısı Deng Xiaoping,* (EK 2) ABD'ye ilk resmi ziyaretini yaptı. 1979 ekiminde Carter yönetiminin Tayvan'ı tanımama kararı, Amerikan Yüksek Mahkemesi tarafından anayasaya aykırı bulundu ve Çin - ABD ilişkileri yeniden gerginleşti.

SSCB'nin Afganistan'ı işgali, 1980 ocağından başlayarak ABD - SSCB ilişkilerini bozarken, ABD - Çin ilişkilerinde yeni bir yakınlaşma yarattı. ABD, Çin'e askeri donanım yardımı yapmaya karar verdi. Ayrıca Temsilciler Meclisi, Çin'e, SSCB'ye hiçbir zaman tanınmamış olan «ticari alanda en çok kayırılan ülke» konumunu tanıdı.

● *Panama ile anlaşma.* Amerikan dış politikasında bir başka ilişki onarımı da değişik nitelikli bir olay nedeniyle Panama ile gerçekleşti. İki ülke hükümetleri arasındaki ilişkiler 13 yıldan beri bir temel nokta üzerinde yoğunlaşıyordu: kanal bölgesindeki Amerikan egemenliği. Son görüşmelerde kanal üzerinde Panama'nın egemenliği ilkesini kabul eden Carter, yeni bir düzenleme önerdi. 7 eylül 1977'de Washington'da imzalanan anlaşma, kanal bölgesinin yüzde 65'inin hemen, tümünün de 2000 yılından önce Panama'ya geri verilmesini hükme bağladı. ABD, 2000 yılına kadar kanalın yönetimini elinde tutacak, daha sonra da güvenliğini garanti edecekti. Anlaşmanın Senato tarafından (üçte iki çoğunlukla) onaylanması başkanın kişisel başarısı olarak karşılandı.

Aynı biçimde Küba ile ilişkilerde de buzlar çözülmeye başladı. 1977 nisanında bu ülkeyle bir balıkçılık anlaşması imzalandı. Bu, 16 yıldır Fidel Castro* ile yapılan ilk anlaşmaydı. Böylece Küba da, Afrika'daki askeri varlığına karşın, aforoz edilmiş ülkeler arasından çıkıyor, amerikalılar burayı sık sık ziyaret etmeye başlıyorlardı.

● *Ortadoğu.* Bu bölge, Jimmy Carter'ın seçim konuşmalarında işlediği başlıca dış politika konuları arasındaydı. Bunun iki nedeni vardı. İlk olarak Ortadoğu, amerikan çıkarları için, özellikle de «petrol silahı»nın oyuna katılışından beri, stratejik öneme sahip bir bölge haline gelmişti. İkinci olarak da dinsel inançları büyük olan Carter, dünyada tek tanrılı üç büyük dinin doğuşuna tanık olan bu bölgede bir barış ortamı kurulmasını her şeyden çok istiyordu.

Görevinin ilk yılından başlayarak Carter, arabuluculuk görevini doğrudan kendisi üstlenerek, Mısır ve İsrail arasında bir diyalog kurulmasına çaba gösterdi. Sırayla İsrail başbakanı Menahem Begin*'i (EK 2) ve Mısır Arap Cumhuriyeti başkanı Enver Sedat*'ı kabul etti. İlk dış gezisinde Suudi Arabistan'a ve Mısır'ın baraj bölgesi Asuan'a uğradı (1977).

Ama Jimmy Carter'a Mısır - İsrail barışına katkıda bulunabilme olanağını, Enver Sedat'ın 1977 kasımında Kudüs'e yaptığı tarihsel ziyaret verdi. Carter, İsrail ile Mısır arasında bir barış anlaşması imzalanması için gerek kişisel saygınlığını, gerekse ülkesinin gücünü kullanarak iki kez doğrudan arabuluculuk yaptı. İlk olarak, 1978 eylülünde Camp David'deki evinde, Enver Sedat ve Menahem Begin'i bir araya getirdi. O dönemde aylardır hiçbir ilerleme göstermeyen görüşmeleri, 6 - 17 eylül günleri arasında burada hızlandırdı ve İsrail ile Mısır'ın üç ay içinde imzalayacakları bir anlaşmanın ilkelerinin saptanmasına ortam hazırlamış oldu. Ancak bir süre sonra Amerikalı arabulucuların -Cyrus Vance ve Alfred Atherton- çözemedikleri yeni sorunlar doğdu. Bunun üzerine Carter'ın kendisi Ortadoğu'ya gitmeye karar verdi ve çok önceleri Henry Kissinger'ın başlatmış olduğu «mekik diplomasisi»ne bu kez o başvurdu. 8 - 13 mart 1979 günlerinde mısırlılar ve israilliler arasında en son uzlaşma noktalarının ortaya konmasına katkıda bulundu. Barış anlaşması 26 mart 1979'da Washington'da imzalandı. Bu, yine başkanın kişisel bir başarısıydı. Ancak barışın bedeli ABD için yüksek oldu. Savaşan iki ülkeye karşı verilmiş parasal destek sözleri ve Red Cephesi'nde yer alan Arap ülkelerinin, özellikle de Suudi Arabistan'ın, ABD'ye, Mısır'ı İsrail'le özel, ayrı bir barış anlaşması imzalamaya ittiği için yönelttikleri eleştiriler bunun kanıtıydı.

Öte yandan ABD''nin arabuluculuğu belirsizlikler de taşıyordu. Özellikle Filistin sorunu tümüyle çözümsüz kalmıştı. 1979 ağustosunda patlak veren «Young olayı», bu belirsizliği açıkça kanıtladı. Filistin Kurtuluş Örgütü temsilcisiyle New York'ta ilişki kurmakla suçlanan ve israillilerin incinmesine yol açan büyükelçi Andrew Young, istifasını vermek zorunda bırakıldı.

● *Enerji politikası.* 1973 bunalımından be-

Carter Ottawa doruğunda

Foto. Ben-Ami/Gamma; AP (LAROUSSE)

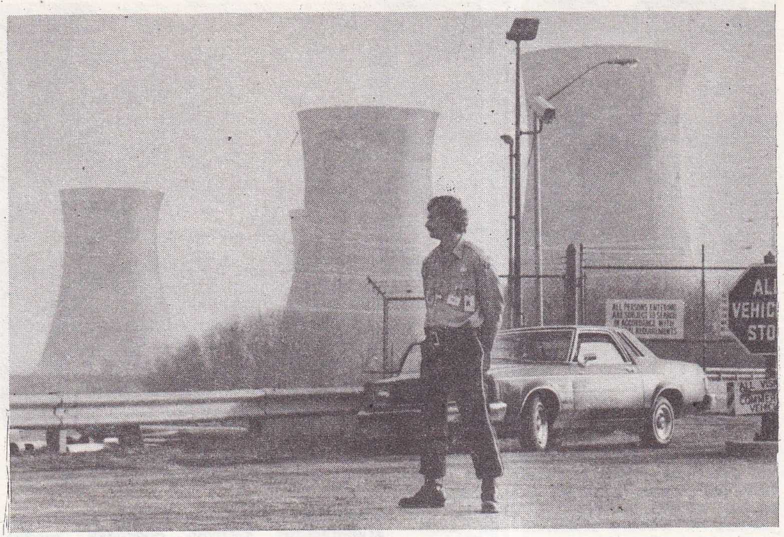
Three Mile Island atom santralında kaza

ri enerji politikası, amerikalıları en çok uğraştıran konular arasında yer aldı. Richard Nixon ve Gerald Ford, bu alanda kendi ekonomi politikalarını uygulamaya çalıştılar ama pek başarılı olamadılar. Jimmy Carter enerji politikasını hükümetin en önemli işi olarak gördü: Enerji savurganlığının önlenmesi ve yeni enerji kaynaklarından yararlanarak ülke refah ve güvenliğinin sağlama alınması, Amerikan uygarlığı için bir dönemeç olacaktı. Başkan Carter, bu kilit sektörün siyasal sorumluluğunu Nixon ve Ford'un eski savunma bakanı James Schlesinger*'e (doğ. 1929) verdi. Bu, Carter'ın iş başına geçişinin henüz üçüncü ayında ortaya attığı gerçek bir savaş programıydı. Carter, yaptığı TV konuşmasında, 1977 ABD'sinin yılda 850 milyon ton petrol tükettiğini, bunun aşağı yukarı yarısının (400 milyon ton) dışardan satın alındığını, dışalımın on yılda iki katına çıktığını belirtti.

ABD başkanı 1985 için yedi hedef saptadı: petrol dışalımının yüzde 50, benzin tüketiminin de yüzde 10 azaltılması; enerji tüketimindeki artış oranının yılda yüzde 2 oranında düşürülmesi; kömür üretiminin üçte iki oranında arttırılması; altı aylık tüketimi karşılayabilecek büyük petrol rezervleri oluşturulması; güneş enerjisinden daha geniş çapta yararlanılması; savurganlığa son verilmesi. Carter ,nükleer enerjiye hızlı biçimde yönelmekten de kaçındı ve bu konuya her zaman büyük bir titizlik gösterdi. Tam tersine, kullanılmış nükleer yakıtları yeniden işleyecek fabrikaların yapımını belirsiz bir tarihe erteleme-ye ve üstün güçlü jeneratörler programını geciktirmeye karar verdi.

1979 martında Three Mile Island (New Hampshire) atom santralında meydana gelen ve psikolojik sarsıntılara yol açtığı kadar yeni güvenlik önlemleri alınmasını da sağlayan kaza da amerikan nükleer enerji programının ertelenmesinde etkili oldu.

Ancak «Carter planı» ve önerdiği önlemler Kongre'de suskunlukla karşılandı; planın kabul edilebilmesi için 18 ay süren bir savaşım verilmesi ve içeriğinin iyice yumuşatılması gerekti. Carter yine de baskılarını sürdürdü, ama yeni önerileri (amerikan petrol fiyatlarının yükseltilmesi; çok yüksek kârlar elde eden büyük şirketlerin fiyatlarına narh konması) 1979 eylülünde Temsilciler Meclisi'nde kabul edilmedi.

Bu arada amerikalılar ilk kez, benzin kıtlığı tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceklerini fark ettiler. 1979 yazı başlarında kısa süren bir benzin yokluğu sonunda, California'dan New York'a kadar tüm dağıtım istasyonlarının önünde sürücüler uzun kuyruklar oluşturdular.

● *Düş kırıklığı dönemi.* «Güvence» olarak nitelenen yepyeni düşüncelerine ve iş başına geldiğinden beri giriştiği sayısız düzenlemeye karşın, başkan Carter'ın halkın gözündeki değeri yavaş yavaş azaldı. Kamuoyu yoklamaları, 1977 sonbaharından başlayarak bu düş kırıklığını ortaya çıkardı. Başkanın politikası birçok alanda gitgide artan engellerle karşılaştı. Demokrat yönetim bu engeller önünde yeterince güçlü ve kararlı görünmedi.

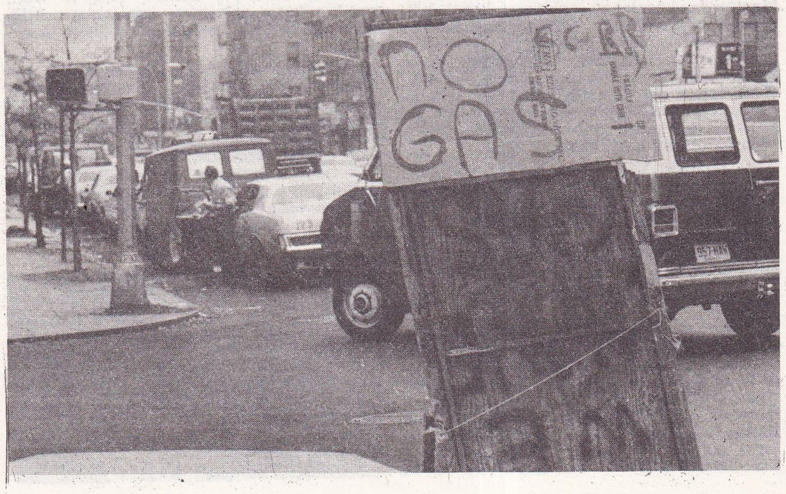

New York'ta benzin kuyruğu

● *Ekonominin kötüye gidişi.* Enflasyon, işsizlik ve özellikle doların geçirdiği bunalım, amerikan ekonomisinin sağlamlığını tehlikeye sokmaya devam etti. Beyaz Saray, ekonomide toparlanma ve atılım amacıyla önlemlere başvurmakta duraksamadı. İktidara gelişinden altı ay sonra Jimmy Carter, enflasyona karşı savaşıma öncelik tanımak için, daha önce söz verdiği büyük mali reformu gerçekleştirmekten vazgeçti. 1977'de 2,7 milyar dolarlık rekor rakama ulaşan ticaret açığı, dolar üzerindeki değer yitirtici etkisini sürdürdü. 1978'de çok hafif olan bu değer yitiriş, 1979'da -yılın başındaki bir duraklamadan sonra- felaket boyutlarına erişti.

● *Dünyadaki durum.* Afrika, İran ve Asya, ABD'nin büyük başarısızlıklara uğradığı bunalım alanları oldu. Bu gelişmeler ABD'yi SSCB karşısında da güçsüz bir konuma getirdi.

Afrika'da, yeni yönetimin ve özellikle ABD'nin BM'deki sürekli temsilcisi, büyükelçi Andrew Young'ın gösterdiği çabalara karşın, ABD ile ilerici rejimleri barıştırma girişimleri başarılı olmadı.

Afrika boynuzu, amerikan danışmanlarını kovup Batı ile işbirliğinden sovyet bağlaşıklığına geçen Etyopya örneğinden sonra, amerikan etkilerine kapılarını kapadı. ABD, 1978'de Ogaden'deki savaşa müdahale etmekten kaçındı. Sovyetlerden ve kübalılardan destek gören etyopyalılar , sosyalist Somali'nin işgal ettiği Ogaden bölgesini yeniden elde etmek için harekete geçtiler. ABD, iki yıl önce Angola olayında da yaptığı gibi, SSCB - Küba müdahalesini kınamakla yetindi.

İran, insan haklarının çiğnenmesi konusundaki birkaç amerikan uyarısına karşın, ABD'nin ayrıcalıklı bir bağlaşığı olarak kaldı. Jimmy Carter, aralık 1977 - ocak 1978'de yaptığı (ve Polonya, Hindistan, Fransa gibi ülkelere gittiği) ilk resmi dünya gezisi sırasında Tahran'a da uğradı ve şah Muhammed Rıza Pehlevi'ye sevgilerini sundu. Bir yıldan az süre sonra amerikan haberalma servislerinin, boyutlarının genişliği hakkında yanılmış göründükleri İran devrimi patlak verdi. 1979 ocağında şahın düşüşü, ABD'yi bu stratejik bölgede değerli bir dosttan yoksun kıldı.

İki ülke arasındaki ilişkiler, islamcı öğrencilerin Tahran'daki ABD büyükelçiliğini basıp 52 amerikalı diplomatı rehin almalarından (kasım 1979) sonra ciddi biçimde bozuldu. Öğrenciler, Washington'dan, ABD'ye sığınmış olan şahın geri verilmesini istediler. İran'da Beni Sadr'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ve Sovyetlerin Afganistan'a yaptıkları askeri müdahaleyi kınaması, Carter'ı ABD rehineleri için kararlaştırdığı baskı önlemlerine girişmekten vazgeçirdi. BM örgütünün, şahın işlediği suçlarla ilgili bir soruşturma kurulu oluşturma çabaları sonuç vermedi. Carter, rehineleri kurtarmak için Tahran'da bir komando harekâtına girişti; ama sonuç başarılı olmadı (nisan 1980). Bunun üzerine dışişleri bakanı Cyrus Vance istifa etti; yerine Edmund Sixtus Muskee (doğ. 1914) geçti.

● *Yeniden tartışılan «yumuşama».* İnsan hakları sorunundan başka daha pek çok konu amerikan - sovyet ilişkilerini gerginleştirmeye devam etti. ABD için Sovyetlerin Afrika'da uyguladıkları siyaset ne kadar kuşku uyandırdıysa, Moskova - Addis Abeba arasında oluşturulan askeri hava köprüsü de o ölçüde tedirgin edici oldu. Sovyetlerin Avrupa'daki askeri güçlerini artırmaları da ABD'yi kaygılandırdı. Jimmy Carter, SSCB'yi, Batı Avrupa'ya yerleştirilecek yeni ve güçlü bir silahla, «nötron bombası»yla korkutmaya çalıştı. Ancak avrupalı bağlaşık ülkelerin kararsızlıkları ve sovyet protestoları karşısında bu tehditten vazgeçti. Carter'ın bu tutumu, ne kendisini gitgide daha sert bulan avrupalı bağlaşıklarıyla, ne de son uygulamaları karşısında öfkelenen SSCB ile ilişkilerinde bir düzelme sağlayabildi. Çin - ABD yakınlaşması, İran bunalımı, sovyet yanlısı Vietnam'ın Kamboçya'ya saldırısı; bütün bu olaylar, ABD - SSCB ilişkileri üzerinde ağırlığını duyurdu.

Yine de stratejik silahların sınırlandırılması üzerine görüşmeler gizlilik içinde sür-

Foto. Atlan/Sygma; Giannini/Sygma (LAROUSSE)

dürüldü. Bu olgu, karşılıklı güvensizliğin yanı sıra diyaloğun kesilmediğini de ortaya koydu. 9 mayıs 1979'da, iki ülke anlaşmayı başardı. SALT-2 (Strategic Armements Limitations Talks) adıyla bilinen yeni anlaşma, 18 haziranda, Viyana'da, Leonid Brejnev* ve Jimmy Carter tarafından imzalandı. Bu, aynı zamanda, iki başkanın ilk bir araya gelişleri oldu.

Üç aya yakın bir süre sonra, iki ülke arasında Küba konusunda bir anlaşmazlık çıktı. Washington, Küba'da bir sovyet tugayı bulunduğunu saptadı ve bunun geri çekilmesini istedi. Sovyetlerin sessiz kalışı üzerine, Carter Karayipler bölgesindeki amerikan askeri gücünün artırılması kararını aldı.

Daha sonra, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi, ABD tarafından sert tepkiyle karşılandı. 1980 ocağından başlayarak Carter, Senato'dan SALT-2 anlaşmasının onayı için yapılacak toplantının ertelenmesini istedi. SALT-2 anlaşmasının son gelişmelerle önemini ciddi biçimde yitirdiğini belirten ABD başkanı, daha sonra SSCB'ye sürdürülen tahıl dışsatımının hemen hemen tümüyle durdurulmasını kararlaştırdı. Öte yandan Carter'in Moskova Olimpiyatları'nın boykot edilmesi önerisi, ABD kamuoyunda ve dünyada büyük yankılar uyandırdı.

Cyrus Vance Brejnev'le

● *1979 yazı bunalımı*. Dış politika başarıları, içte başkanın saygınlığını artırmaya yetmedi. Enflasyon, enerji bunalımı ve doların düşüşüyle huzursuzluk sürmeye devam etti. 1979 yazı başında, Carter'ın saygınlığı, Nixon'ın istifasından önceki son durumuna göre daha azdı. Carter bu duruma tepkisini, 1979 temmuzunda, birdenbire Camp David'deki evine çekilerek gösterdi. Orada bir hafta boyunca, toplumun her kesiminden temsilcilerle görüştü: Parlamenterler, valiler, bankacılar, aydınlar, din adamları. Amerikan uygarlığının herkesin gözü önünde geçirmekte olduğu bunalımı konu edinen bu görüşmelerin sonunda, Carter yaptığı uzun bir TV konuşmasıyla tüm ulusu yeni bir atılım ve gerçek bir sıçrama için çaba göstermeye çağırdı. Ertesi gün, kabinesinin tüm üyelerinden istifalarını isteyerek hükümetini yenilemeye girişti. Bu olayın yarattığı psikolojik sarsıntı kısa sürdü.

1979 ekiminde Carter, Papa Jean* - Paul II yi (EK 2) Beyaz Saray'da kabul ederek, bir papayı ağırlayan ilk ABD başkanı oldu. Birleşmiş Milletler toplantısında bir konuşma yapmak için New York'a gelen, Philadelphia, Chicago, Washington kentlerini de ziyaret eden papa, her yerde büyük kalabalıklarla karşılandı; gezisi Amerikan kamuoyunu derinden etkiledi.

● *1980 başkanlık seçimleri*. Yeni başkanlık seçimleri kampanyası, oylamadan tam bir yıl önce ,1979 kasımında başladı. İki büyük parti, uzun süren iç kampanyalarından başkan adaylarını saptamak için kurultaylarını topladılar. Ronald Wilson Reagan* (*Ek 2*) [doğ. 1911], Cumhuriyetçi Parti'nin 1980 temmuzunda Detroit'te yapılan kurultayında bu partinin adayı seçildi. Demokrat Parti'nin 1980 ağustosunda New York'ta yapılan kurultayında da Jimmy Carter, John F. Kennedy'nin kardeşi Edward Moore Kennedy'yi (doğ. 1932) yenilgiye uğrattı. Carter'ın dış politikasındaki kararsızlıklar (İran), içte ekonomi politikasının karşılaştığı güçlükler (enflasyon, işsizlik) amerikan halkını Demokrat Parti'den uzaklaştırdı. Seçmen kitlesinin yüzde 53 kadarının oy kullanmamasına karşın (bu oran 1960'ta yüzde 63 olmuştu), Reagan atılan oyların yüzde 51'ini alarak, yüzde 41 oy alan Carter'a üstünlük sağladı. Başkanlık seçimine koşut olarak yapı-

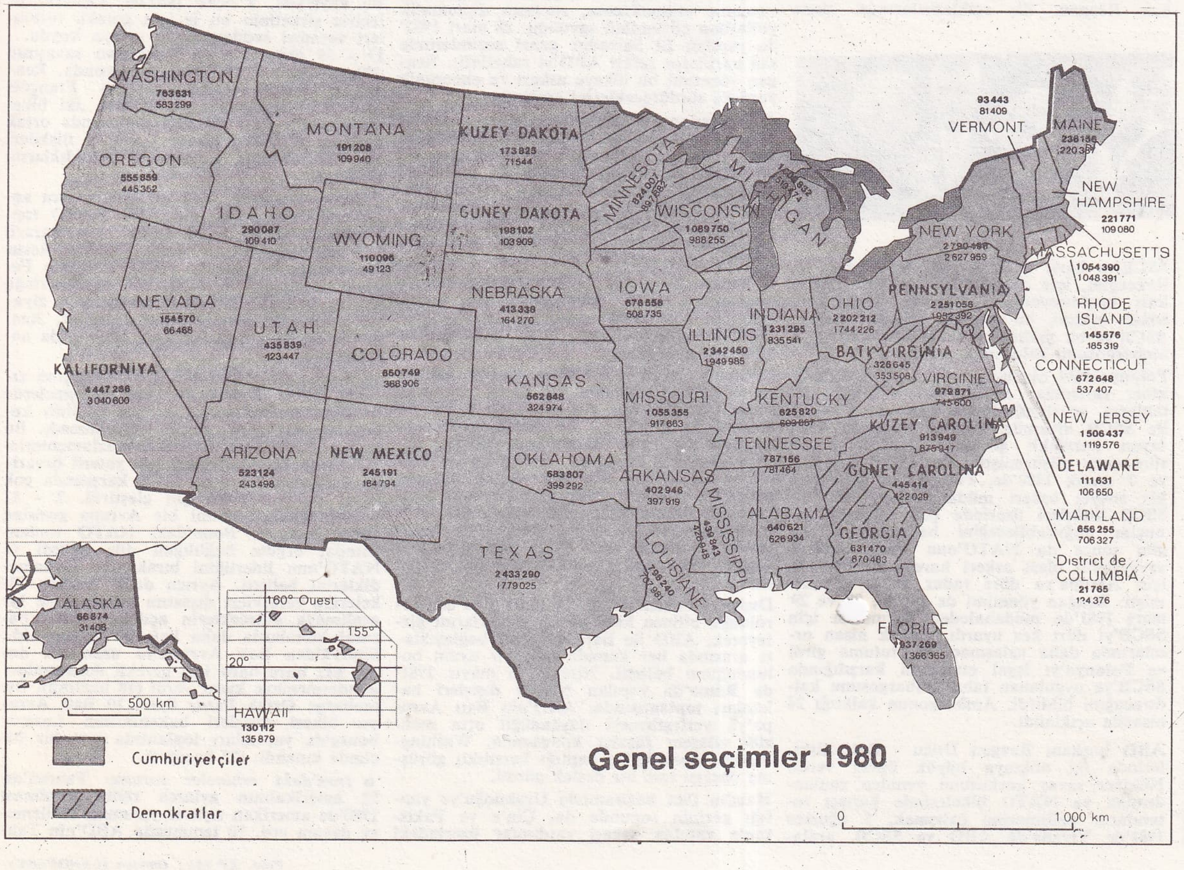

Foto, Uzan Gamma (LAROUSSE)

Başkan adayı eski aktör R. Reagan

lan genel seçimlerde de cumhuriyetçiler, demokratlığıyla tanınan güney eyaletleri de dahil olmak üzere çoğu eyalette bir zafer kazandılar. Senato'da mutlak çoğunluğa ulaşırken (47'ye karşı 52 koltuk), Temsilciler Meclisi'nde de önemli bir ilerleme kaydettiler (192'ye karşı 243 koltuk).

Ronald Reagan'ın başkanlığı

● *Belli başlı dış ilişkiler.* Reagan, 20 ocak 1981'de yeni görevine başladı. Reagan kabinesinde eski NATO başkomutanı Alexander Haig dışişleri, Caspar Weinberger de savunma bakanı oldular. 1976 - 1977 yıllarının CIA yöneticisi George Herbert W. Bush başkan yardımcılığına getirildi. Başkan Reagan, ilk açıklamalarında, dışta

Ronald Reagan yemin ederken

SSCB'ye karşı daha kararlı bir siyaset izleyeceğini, içte de yeni bir ekonomi politikası benimseyeceğini belirtti. Ancak ilk somut eylemi, bu tutumla çelişik biçimde, SSCB'ye bir yıldır uygulanmakta olan tahıl ambargosunu kaldırmak oldu.

Polonya'daki olayların büyümesi, 1980'in ikinci yarısında, Avrupa'daki stratejik silahların sınırlandırılması konusunda ABD ile SSCB arasında yeniden doğmaya başlayan karşılıklı görüşme umutlarını bir süre suya düşürmüştü. Carter yönetimi, 3 ve 7 aralık 1980'de, Polonya'ya yapılacak bir sovyet askeri müdahalesinin ABD - SSCB ilişkileri üzerinde çok olumsuz sonuçlar doğurabileceğini belirtmiş, birkaç gün sonra da NATO'nun isteği üzerine sovyetlerin olası askeri harekâtını izlemek için Avrupa'ya dört radar uçağı göndermişti. Reagan yönetimi de 19, 26, 28 ve 29 mart 1981'de müdahaleden kaçınılması için SSCB'yi dört kez uyardı. Ancak nisan ortalarında daha uzlaşmacı bir tutuma girdi ve Polonya'yı işgal etmemesi karşılığında SSCB'ye uygulanan tahıl ambargosunu kaldıracağını bildirdi. Ambargonun kalktığı 24 nisanda açıklandı.

Dışişleri bakanı A. Haig

ABD başkanı Reagan Doğu - Batı ilişkilerinde iki noktaya büyük önem verdi. Nükleer savaş korkusunu yeniden canlandırmak ve NATO ülkelerinde barışçı tutumların gelişmesine çalışmak, 5 ağustos 1981'de Viyana'da ABD ve SSCB, aralarındaki tahıl anlaşmasını bir yıl daha uzatma kararı aldılar. Yıl boyunca iki ülke arasındaki ticarî ilişkiler canlı geçti. ABD'nin SSCB'ye yaptığı satışlar yüzde 60, SSCB'nin ABD'ye satışlarıysa yüzde 27 artış gösterdi. 13 ağustosta Reagan Sovyetlerle karşılıklı görüşmelere hazır olduklarını açıkladı. 23 - 28 eylül arasında iki ülkenin dışişleri bakanları Haig ve Gromiko, New York'ta stratejik silahların sınırlandırılması görüşmelerine başladılar. Önemli sonuçlara varılmayan bu görüşmelerde Avrupa'ya yerleştirilecek füzeler konusunun 30 kasımda, Cenevre'de yeniden ele alınması kararlaştırıldı. 13 aralık 1981'de Polonya bunalımının büyümesi ve Dayanışma sendikasının kapatılması ABD-SSCB ilişkilerini yeniden gerginleştirdi. 23 aralıkta, Varşova'daki yeni askerî yönetimle ekonomik ve ticarî ilişkilerini askıya alan ABD yönetimi, 29 aralıkta da Polonya'daki baskılardan sorumlu tuttuğu SSCB'ye yeniden ekonomik yaptırım uygulama kararı aldı. Bu gelişmelerin sonucunda 30 kasım Cenevre toplantısı yapılamadı. 26 ocak 1982'de aynı kentte gerçekleştirilen Haig - Gromiko görüşmesi de görüş ayrılıklarını gidermeye yetmedi; buna karşılık ilişkilerin sürmesini sağladı. 4 şubatta Washington, Brejnev'in Avrupa'da nükleer güçlerin karşılıklı indirimi önerisini kabul etmedi. 8 şubatta Reagan, Kongre'de, 13 yıllık bir aradan sonra ABD'nin yeniden kimyasal silah üretimine başlamak niyetinde olduğunu açıkladı. 16 martta yeni bir sovyet önerisi geri çevrildi. 31 martta Reagan konuya yeniden dönüş yaptı. 29 haziranda Cenevre'de iki ülke temsilcileri, stratejik silahlarda indirim sorununu bir kez daha ele almaya karar verdiler.

El Salvador'daki rejim karşıtı gerilla eylemleri de yeni ABD yönetimini uğraştırdı. Bu küçük cumhuriyetteki karşıt güçleri desteklemekten vazgeçmeleri için SSCB, Küba ve Nikaragua'ya uyarıda bulunuldu. Haig, 27 şubat 1981 günü El Salvador'daki Amerikan danışmanlarının sayısının önemli ölçüde artırıldığını duyurdu. Ancak Reagan yönetimi, yine de doğrudan bir askeri müdahaleden kaçındı. Yeni bir Vietnam serüvenine atılmaktansa, sorunun diplomatik yollardan çözümünü savundu. 28 mart 1982'de yapılan El Salvador genel seçimlerinde sağ partilerin zaferi ABD'yi rahatlattı. Reagan yönetimi bu ülkeye askeri ve ekonomik yardımı sürdüreceklerini açıkladı.

Öte yandan Washington, Nikaragua'daki yeni yönetimi Küba etkisinden uzaklaştırmak amacıyla 1982 nisanında, Managua ile ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. El Salvador'daki gerillalara silah vermeyi kesmesi koşuluyla Nikaragua'ya yeniden ekonomik yardım yapılabileceği açıklandı. ABD'nin bu istekleri Nikaragua yönetimi tarafından tepkiyle karşılandı.

Küba ile ilişkilerin sertleşmesi, bu ülkeye uygulanan ticarî ambargonun 14 aralık 1981'den başlayarak daha da genişletilmesiyle sonuçlandı. Bunu 1982 ilkbaharında yeni önlemler izledi.

Reagan, Carter ABD'sinin «insan hakları savunucusu» tutumunu bir yana bırakarak Latin Amerika'nın güçlü rejimleri Şili ve Arjantin'le ilişkilerini de düzeltmeye çalıştı. Yeni yönetimin bu tutumu, dışişleri bakanı Haig'nin «otoriter devletler» ile «totaliter devletler» arasında yaptığı ayrımla açıklandı. Ancak 1982 ilkbaharında baş gösteren Falkland bunalımında, ABD, arabuluculuk çabaları sonuç vermeyince İngiltere'nin yanında saf tuttu ve Arjantin'e yaptığı ekonomik ve askeri yardımı askıya aldı.

Dışişleri bakanı Haig, 29 mart 1981'de, varolduğu bilinen kimi görüş ayrılıklarını gizleyerek, ABD ile Batı Avrupalı bağlaşıkları arasında her konuda tam bir uyum bulunduğunu belirtti. Nitekim 5 mayıs 1981'de Roma'da yapılan NATO dışişleri bakanları toplantısında, ABD'nin Batı Avrupa'ya yerleştirmeyi düşündüğü orta menzilli nükleer füzeler konusunda, Washington'un Moskova'ya yaptığı karşılıklı görüşme önerisi tam bir destek gördü.

Haig'in 1981 haziranında Uzakdoğu'ya yaptığı gezinin sonunda da, Çin'e ve Pakistan'a yapılan askeri yardımlar üzerindeki kısıtlamalara son verildiği duyuruldu. Bu haber ABD - SSCB ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine yol açtı. Ancak, Carter'ın tersine, Reagan'ın Tayvan'a askeri yardımı sürdürmeye karar verişi, ABD - Çin ilişkilerinde de soğukluk yarattı. 5 - 12 mayıs 1982'de ABD başkan yardımcısı George Bush'un Pekin ziyareti bu soğukluğu gidermeye yetmedi.

● *Reagan'a suikast.* 30 mart 1981'de, göreve başlayışının üçüncü ayı içinde, başkan Reagan'a bir suikast girişiminde bulunuldu. Washington'da, sendikacıların bir toplantısına katıldığı Hilton otelinden çıkışında, Reagan sol ciğerinden ,Beyaz Saray sözcüsü James Brady de başından yaralandılar. Olay yerinde John Hinckley adlı 25 yaşındaki bir genç yakalanıp tutuklandı. Colorado'lu bir iş adamının oğlu olan Hinckley'in daha önce Amerikan Nasyonal - Sosyalist Partisi'ne girip bir süre sonra çıkarılmış ve ruhsal rahatsızlıklar geçirmiş bir kişi olduğu anlaşıldı. Hinckley, bu suikastı aşık olduğu genç bir kadın oyuncunun dikkatini çekmek amacıyla yaptığını belirtti. Hemen hastaneye kaldırılıp bakıma alınan Reagan ve Brady kısa sürede sağlıklarına kavuştular. Reagan dinlenme süresi içinde yetkilerini başkasına devretmedi. Suikast sanığı John Hinckley ise 21 haziran 1982'de akıl hastası teşhisiyle suçsuz sayıldı.

● *Bağlaşık ülkelerle uyuşmazlık.* Parasal sorunlar ve Doğu - Batı ilişkileri, ABD ile bağlaşıkları arasında önemli sorunlar yarattı.

Yedi büyük sanayileşmiş ülkenin 19 - 21 temmuz tarihlerinde Ottawa'da yaptıkları toplantı bu uzlaşmazlığın büyüklüğünü ortaya koydu. Bu toplantıda ABD kendisini serbest değişim düzeninin en başarılı temsilcisi olarak gösterdi ve tüm avrupalı bağlaşıklarının şikayetçi olduğu pahalı para politikasını terketmeyeceğini açıkladı. Buna karşılık bağlaşıklarını Doğu ülkeleriyle ekonomik ve ticari ilişkilerini kısmaları konusunda ikna edemedi. Reagan yönetimi özellikle Sovyetlerden Batı Avrpa'ya doğal gaz iletimi tasarısından kaygı duyuyordu. Bu kaygısını, 7 ocak 1982'de, General Electric şirketinin bu iş için gerekli türbinleri vermeyi reddetmesiyle ortaya koydu.

17 - 19 ekim 1981'de Yorktown savaşının 200. yıldönümü kutlamaları sırasında, Reagan'la Fransa Cumhurbaşkanı François Mitterand arasındaki görüşmeler ,iki ülkenin Doğu - Batı ilişkileri konusunda ortak görüşler taşırken, Kuzey - Güney ilişkileri ve El Salvador konusunda ayrıldıklarını gösterdi.

Polonya bunalımı, 1981 aralığında yeni anlaşmazlıklara neden oldu. Bir NATO toplantısında Haig, Moskova'ya karşı kararlı bir direniş önerdi. Ancak bunda kesin bir sonuca ulaşamadı. ABD, özellikle Federal Almanya ile açık bir uyumsuzluğa düştü. 4 ocak 1982'de Washington'u ziyaret eden başbakan Helmut Schmidt, Reagan'la Doğu - Batı ilişkileri konusunda anlaşamadı.

12 martta da Mitterand bir Washington ziyareti yaptı. Ancak bu yeni görüşmelerde de Orta Amerika'daki «sovyet tehdidi» konusunda bir görüş birliği sağlanamadı. Bu ortam içinde bazı Amerikan parlamenterleri, Avrupalıları, ülkeleri için yeterli özveride bulunmadıkları ve SSCB karşısında çok uysal davrandıkları için eleştirdi. 2 - 11 haziran 1982'de resmi bir Avrupa gezisine çıkan Reagan, Bonn'daki NATO toplantısında, örgüte bağlılığını dile getirdi ve NATO'nun liderliğini bırakmayı düşünmediklerini belirtti. Ayrıca doğu Avrupa ülkelerine verdikleri dışsatım kredilerinde bir azaltmaya gideceklerin açıkladı. Ama parasal konularda daha katı bir tutum aldı. Sibirya'dan Batı Avrupa'ya uzanacak doğal gaz boru hattı için gerekli donanımları göndermemeye karar verdi (18 haziran). Bu ambargo Ortak Pazar üyesi 10 Batı Avrupa ülkesi dışişleri bakanlarınını Luxembourg'da yaptıkları toplantıda sert bir biçimde kınandı. (22 haziran).

● *İran'daki rehineler sorunu.* Tahran'da 52 amerikalının aylarca rehin tutulması 1980'de amerikan siyasal yaşamını etkilemeye devam etti. 10 temmuzda ABD'nin Tah-

Foto. AP (2) ; Gamma (LAROUSSE)

ran'daki konsolos yardımcısı Richard Queen, sağlık nedenleri yüzünden serbest bırakıldı. 27 temmuzda İran'ın eski şahı Rıza Pehlevi, Kahire'de öldü. Ama bu ölüm islamcı öğrencilerin rehineleri bırakmasına yetmedi. Öğrenciler, şahın tüm servetinin geri verilmesi isteminde direttiler. Bu, İran'ın dinsel lideri Humeyni'nin de dört koşulundan biriydi. Diğer koşullar, ABD'nin el koyduğu tüm İran varlığının geri verilmesi, ABD'nin İran'ın iç işlerine karışmayacağı yolunda güvence vermesi ve İslâm cumhuriyetine karşı olumsuz tutumundan vazgeçmesiydi. Bu koşullar 2 kasım 1980'de, İran'da meclis kararıyla resmîleşti.

Bu arada İran'la Irak arasında savaş patlak verdi. Bu olay, İran yönetimini diplomatik alanda yalnız kalmamak için rehineler sorununu sonuçlandırmaya yöneltti. Cezayir'in arabuluculuk ettiği görüşmelerde İran sözcüsü, Washington'un Cezayir bankalarına 23,4 milyar dolar yatırmasını istedi (21 aralık 1980). Bu istem, ABD tarafından «mantık dışı» olarak nitelendi ve Reagan daha sert bir tutum içine girdi.

Ancak somut gelişmeler daha olumlu sonuçlar verdi. Karşılıklı öneriler ve pazarlıkların sonunda, ABD yönetimi 16 ocak 1981'de 2,2 milyar dolarlık bir tutarı İran hükümeti adına Londra bankalarına transfer ederek somut bir adım attı. İki ülke 19 ocakta Cezayir kentinde bir anlaşma imzalayarak sorunu çözdüler. Buna göre, İran, söz konusu maddi varlığının dörtte birini hemen geri alacak, arda kalanı için uluslararası hakemlik yöntemine başvurulacaktı. Carter, başkanlıktan ayrılmadan zaferini kutlamak ve rehineleri doğrudan karşılamak istedi ama Tahran'ın işleri uzatması buna engel oldu. Sonunda, 444 günlük rehinelikten sonra serbest kalan 52 ABD diplomatını B. Almanya'nın Wiesbaden kentinde, ancak 40. ABD Başkanı Reagan'ın özel temsilcisi sıfatıyla karşılayabildi. 25 ocak 1981 günü ülkelerine dönen diplomatlar savaş galipleri gibi ağırlandılar. 27 ocak günü onları Beyaz Saray'da kabul eden Reagan şöyle konuştu: «Terörristler bilsinler ki, uluslararası davranış kuralları hiçe sayılırsa, siyasetimiz hızlı ve etkili yaptırımlar uygulamak olacaktır».

● *Ortadoğu ve AWACS'lar sorunu.* 10 temmuz 1980'de, Mısır ve İsrail, Filistin'in özerkliği üzerine görüşmelere yeniden başlamayı kararlaştırmışlar, bu gelişme Carter'ın kişisel başarısı sayılmıştı. Böylece Camp David'le başlayan yumuşama sürecinin devam ettiği gösterilmeye çalışılıyordu. Ancak bu görüşme istekleri hiçbir somut sonuç vermedi ve 2 ağustosta Enver Sedat buluşmanın daha ileriye bırakılmasını istedi. 3 eylül 1980'de, İskenderiye'de, Carter'ın özel görevlisi Sol Linowitz'i kabul eden Sedat, İsrail'le görüşmelere başlayabileceklerini açıkladı. Carter'ın kendisiyse görüşmelerin birkaç hafta sonra başlayacağını duyuruyordu.

Suudi Arabistan'a AWACS radar uçakları vermiş olan Washington, 8 ekimde, İran - Irak uzlaşmazlığına dolaylı ya da dolaysız katılmamak koşuluyla başka «dost» ülkelerin de bu yardımdan yararlanabileceklerini bildirdi. Dışişleri bakanlığı 23 ekim 1980'de de İsrail güçlerinin Lübnan'a sert saldırılarda bulunduğunu açıklayarak Amerikan silahlarının İsrail toprakları dışında kullanılmasını kesinlikle yasakladıklarını anımsattı.

Ronald Reagan, 5 şubat 1981'de ülkesinin yeni Ortadoğu politikasını anlatırken, bu bölgedeki askeri güçlerini artırmak zorunda olduklarını vurguladı. Dışişleri Bakanı Haig, 3 - 7 nisanda, Ortadoğu başkentlerine yaptığı ziyaret boyunca, bölge için İsrail - Arap uyuşmazlığından çok SSCB ve yandaşı ülkelerin tehdidine dikkat çekmeye çalıştı. ABD'nin Suudi Arabistan ve Ürdün'e AWACS radar uçakları ve F-15 uçakları donanımı satması, İsrail'in sert tepkisiyle karşılaştı. Öte yandan İsrail'in Lübnan'a saldırıları nedeniyle Reagan, bu ülkeye özel temsilcisi Philip Habib'i gönderdi. Habib, Ortadoğu başkentlerinde dolaşarak İsrail - Arap uyuşmazlığına bir çözüm getirmeye çalıştı. ABD - İsrail ilişkileri, dargınlık, küskünlük, barışma ve yakınlaşmalar içinde sürdü. İsrail'in 13 temmuz 1981'de Irak nükleer santralı Tamuz'u yerle bir edişinden doğan gerginlik yatışmış görünürken, ABD Dışişleri bakanı Haig, Beyrut ve Güney Lübnan'a yöneltiği sert saldırılardan ötürü, bu ülkeye F-16 uçakları satışının askıya alındığını açıkladı. Savunma Bakanı Caspar Weinberger, 22 temmuzda ılımlı bir tutum izlemediği ve P. Habib'in barışçı girişimlerini iki kez baltaladığı için Menahem Begin'i kınadı. Özel görevli Habib'in çabaları yine de başarılı oldu ve 24 temmuzda, İsrail - Lübnan sınırında ateşkes ilan edildi.

ABD'nin İsrail'e uyguladığı F-16 avcı - bombardıman uçakları ambargosu da çok sürmedi. 17 ağustosta Washington, bu ambargonun kaldırıldığını duyurdu. Daha önce, 6 ağustosta da Reagan, İsrail devletinin varlığını tanımadığı sürece, Filistin Kurtuluş Örgütü ile resmî ilişkiye geçmeyeceklerini açıklamıştı. Washington'un İsrail'le yeni bir stratejik işbirliği kurma isteğini dile getirmesi üzerine, Begin'in 6 - 10 eylülde ABD'ye yaptığı ziyaret sıcak bir hava içinde geçti. Tartışılan konulardan biri de AWACS radar uçaklarıydı. Reagan hükümeti son model silahların ve özel olarak da beş AWACS'ın Suudi Arabistan'a satışıyla ilgili bir karar tasarısını 24 ağustosta Kongre'ye sunmuştu. Görüşmelerde Reagan, AWACS satışları nedeniyle İsrail'in kaygı duymaması gerektiğini, bölgede güçlü bir Suudi Arabistan'ın önemli işlev göreceğini belirterek Begin'i ikna etti.

Reagan, 28 ekim 1981 günü, Senato'da, Riyad'a AWACS satışının durdurulması önergesinin 48'e karşı 52 oyla reddedilmesiyle istediğini elde etmiş oldu. Bu karar, ABD'ye güvenen ülkeler karşısında Beyaz Saray'ın saygınlığını artırdı. 18 aralıkta İsrail'in bu kez Suriye'nin Golan bölgesine saldırıp ilhak edişi yeni sorunlar yarattı. ABD, İsrail'le 30 kasımda Kudüs'te imzaladığı stratejik işbirliği anlaşmasının uygulanmasını askıya aldı. Begin, ABD'nin bu tepkisini «iğrenç ve yahudi düşmanı» sözleriyle niteledi. Beyaz Saray, yine de bu gerginliği yatıştırıcı bir tutum izlemeye çalıştı. 12 ocak 1982'de Reagan, «İsrail»le ABD arasındaki görüş ayrılıklarının geçmişte kaldığını» belirtti. ABD, 20 ocakta, Ürdün'ün, Golan'ın İsrail'den geri alınması için ileri sürdüğü «etkili ve somut önlemler» tasarısını veto etti. Reagan, 16 şubat 1982'de Begin'e gönderdiği mektupta yahudi devletinin gücünü sürdürmekte kararlı olduklarını bildirdi. İsrail'in haziran ayında Lübnan'a karşı giriştiği yeni saldırıyı kınamaktan da kaçındı.

Reagan'ın Begin'e ardı ardına gönderdiği uyarılar ve Habib'in Kudüs'le Şam arasında mekik dokuması sonucu yeniden ateşkes ilan edildi. Bu arada 25 haziran'da ABD Dışişleri bakanı A. Haig yerini George Schultz'a bıraktı. Ertesi gün ABD hükümeti, BM Güvenlik Konseyi'nde Beyrut'un tarafsızlaştırılmasına ilişkin bir Fransız planını veto etti. Haig'in gidişiyle ABD'nin İsrail'e karşı tutumu da belli ölçüde sertleşti. Bu ülkenin Beyrut'a saldırıları önlendi. 1982 eylül başında Reagan'ın «Ortadoğu barış planı» filistinlilere Ürdün koruması altında özerklik tanımasıyla İsrail'in tepkisini çekerken, bağımsız devlet kurmak isteyen FKÖ'yü de doyurmadı. Sonuçta İsrail, 15 eylülden başlayarak Batı Beyrut'u işgal etti, katliamlara girişti; yüzlerce filistinli öldürüldü. Öte yandan ABD, Arap ve İslam ülkelerine yönelecek saldırılara karşı bu bölgede bir Acil Müdahale Gücü oluşturdu.

● *Libya ile süren gerginlik.* 1979 aralığında bozulan ABD - Libya ilişkileri uzun süre gerginliğini korudu. 6 mayıs 1981'de Washington'da görevli tüm libyalı diplomatlar sınır dışı edildi. 19 ağustos 1981' de Sirt körfezi üzerinde uçuş yapan iki Libya uçağı amerikalılarca düşürüldü. Bunun üzerine Kaddafi de ülkesindeki amerikan uzmanlarını sınır dışı etti. Sonraki aylarda, ABD yönetimi birçok kez, Libya'nın «komşuları ve uluslararası düzen için bir tehdit» oluşturduğunu yineledi.

Reagan yardımcısı Bush ile

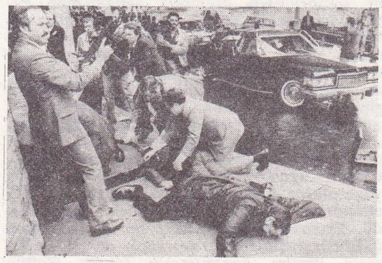

Başkan Reagan'a suikast

Reagan ve Haig BM Genel Sekreteri P. de Cuellar ile silahsızlanma konferansında

Foto. Philippot-Goldberg/Sygma ; Pozarik/Sygma ; AP (LAROUSSE)

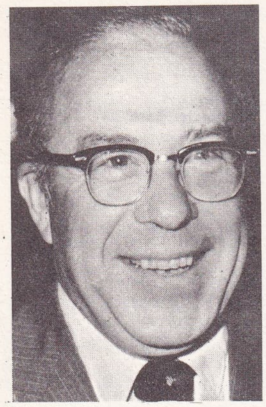

Dışişleri bakanı George Pratt Shultz

Dışişleri Bakanı Haig, Paris'teki ABD maslahatgüzarı Christian Chapman'a karşı girişilen suikastten Libya lideri albay Kaddafi'yi sorumlu tuttu (12 kasım). Daha sonra da Tripoli yönetimini, ABD'de, önemli siyasal kişileri, bu arada Reagan'ı öldürmek için bir komandoyu görevlendirmekle suçladı (6 aralık). Dört gün sonra, ABD başkanı, Libya'da yaşamlarını sürdüren 1 500 dolayında ABD yurttaşının en kısa sürede bu ülkeyi terketmelerini istedi. Bununla birlikte Batı Avrupalı bağlaşıkları, ABD'nin Tripoli'ye karşı sürdürdüğü sertlik siyasetini benimsemediler. Washington, 10 mart 1982'de Libya'ya yüksek nitelikli teknik gereç satımını ve oradan petrol alımını yasakladı. Ancak bu yasak, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkinin tümü yanında çok önemsiz ve görünüşte bir önlem olarak kaldı. 1983 şubatında da Libya'nın Sudan Devlet Başkanı Numeyri'yi devireceği savıyla ABD nükleer uçak gemisi Nimitz, Sirt körfezi açıklarında dolaşmaya başladı. Ancak darbe söylentisi doğru çıkmayınca iki ülke arasında yeni bir sürtüşme doğmadı.

● *Yeni ekonomi politikası.* 1980 başlarında Carter hükümeti, hiç de doyurucu olmayan bir ekonomik durum tablosuyla yüzyüzeydi. İşsizlik oranı yüzde 7,8'e çıkmış, işsiz sayısı 8,2 milyon kişiyi bulmuştu. Kilit sektörlerden otomotiv sanayisinde çalışanların aşağı yukarı yüzde 40'ı işten çıkarılmış, üretim 1979'a göre üçte bir oranında düşüş göstermişti. Enflasyon oranı tehlikeli boyutlara yükseldikten sonra yılda yüzde 10,5 dolayında istikrar kazanmış gibiydi. Banka taban faizleri yüzde 11'e düşmüş, ama birçok uzman, ekonomik durgunluğun başnedenlerinden biri olarak petrol fiyatlarındaki son artışa bağlıyordu. Carter, ağustos ayında gelecek iki yılda yüzbinlerce kişiye iş olanağı yaratacak bir ekonomik atılıma girişeceklerini ileri sürdü. Hazırlanan plan, eski sanayi dallarının çağdaşlaştırılmasına ve yeni enerji dallarının üretim donanımının büyük ölçüde geliştirilmesine dayalı geniş bir enerji programını içeriyordu. Planda 1981 yılı için, 27,5 milyar dolarlık vergi, 3,6 milyar dolarlık da kredi indirimi öngörülüyordu. Aynı yıl için yeni başkan adayı Reagan'ın prog-

Reagan Schmidt ile

ramındaysa 37 milyar dolarlık bir vergi indirimi söz konusuydu. Carter'ın planı, üretim yatırımlarında yüzde 10'luk, 40 milyona çıkmış bulunan bütçe açığında da 8-10 milyarlık bir artışı gerektiriyordu. Reagan bu programı «kısa süreli geçici bir çözüm», sanayi çevreleriyse «bir seçim numarası» olarak niteliyordu. Ancak işsizlik oranı, ağustos ve ekim aylarında yüzde 7,6, eylül ve kasımda da yüzde 7,5 düzeyine düşürülebilmiş, 1980'in üçüncü üç ayında ekonomik büyüme yüzde 1 olarak gerçekleşmiş (1979 martından beri en iyi sonuç), enflasyonsa yeniden hafifçe yükselmeye başlamıştı (ağustosta yüzde 0,7, eylül, ekim ve kasımda yüzde 1). Reagan, bu durumu «hükümetin tümden iflası» olarak değerlendiriyor. Carter yeniden başkan seçildiği

Amerika'da soğuk dalgası

taktirde enflasyonun amerikan yaşamının ayrılmaz bir parçası haline geleceğini söylüyordu. Aralıkta Reagan'ın bu görüşü doğrulandı ve enflasyon oranı yüzde 1,1'e çıktı. Sonuç 1980'de yüzde 12,4'lük bir enflasyon oranı ve halkın satın alma gücünde, önceki yıla göre yüzde 4.8'lik bir düşüştü. Olumlu rakamlarsa şunlardı: Ticaret açığı 1979'daki 37,2 milyar dolardan 32,3 milyara, işsizlik oranı da 1981 ocağında yüzde 7,4'e inmişti. Öte yandan faiz oranlarının yükselişi (aralıkta yüzde 21) doların da değer kazanmasına yol açıyordu.

İşte Reagan ülke yönetimini bu ekonomik koşullarda devraldı. Uluslararası düzeyde dolara hücumun başlaması Reagan'a güvenin artmasını sağladı. Yeni başkan, iş başına geçişinden bir hafta sonra amerikan petrolünün fiyatını serbest bıraktı. Bu doların yeniden yükselişini sağladı. 5 şubat 1981'de Reagan ABD'nin 1930'dan beri en büyük ekonomik bunalımla karşı karşıya olduğunu açıkladı. 18 şubatta kongreye yeni ekonomi programını sundu. Programın temeli, serbest teşebbüs ve rekabet yararına devletin ekonomideki rolünün azaltılmasıydı. Reagan, vergilerde toplam 53,9 federal giderlerde de 41,4 milyar dolarlık indirimler yapıyordu.

Sonraki aylarda işsizlik oranı pek değişmez, hatta artış gösterirken (mart ve nisanda yüzde 7,3, mayısta yüzde 7,6) fiyat artışları belli bir noktada dengelendi. GSMH, 1981'in ilk üç ayında yüzde 8,4 oranında arttı (1980'in son üç ayında yüzde 3,8'di). 1981 mayısında faiz oranlarının yeniden yükselişiyle dolar da bir kez daha değer kazandı. 10 martta başkan Reagan, bütçedeki vergi indirimleri tutarını yüzde 14 artırıp toplam 60 milyar dolara çıkarmayı önerdi. Bu, kongrede ateşli tartışmalara yol açtı. Ancak 7 mayısta Reagan, Temsilciler Meclisi'nde, tutucu eğilimde 63 demokrat parlamenterin de desteğiyle 154'e karşı 270 oyla başarı kazandı ve mecliste çoğunlukta bulunan demokratları yenilgiye uğrattı. Beş gün sonra Senato da 20'ye karşı 70 oyla Reagan'a yeşil ışık yaktı. Yeni bütçe tasarısı yalnızca 37,6 milyar dolarlık bir açık öngörüyordu. Bu arada 136,5 milyor dolarlık askeri bütçe tasarısı da 14 mayısta Senato'da kabul edildi. Reagan 29 temmuzda da yeni ekonomik planının tümünü Senato'da 11'e karşı 89, Temsilciler Meclisi'nde de 195'e karşı 238 oyla onaylattırdı. Planın ilk hedefleri, gerilemiş üretimi yükseltmek ve enflasyon dalgasını durdurmaktı. Reagan meclislerde neredeyse iki büyük partinin işbirliğini gerçekleştirmiş, ancak planı, kimi sanayi ve para çevrelerinin tepkisini çekmişti. Tüm iplen eline alan Reagan, yine de 1981'in sonunda, umut ettiği olumlu sonuçlara ulaşamadı. Örneğin işsizlik oranı, temmuzda yüzde 7, eylülde yüzde 7,5 iken ekimde yüzde 8'e, aralıkta yüzde 8,8'e çıktı. Taşınmaz alım-satımı ve otomotiv sektörlerinde tam bir durgunluk görüldü. Son aylardaki üretim düşüklüğüne karşın 1981'in GSMH'si yüzde 1,9 oranında arttı (1980'de bu oran yüzde -0,2 idi). Bu artış yılın ilk üç ayındaki canlılığa bağlandı.

Reagan'ın başlıca başarısı enflasyon oranını 1980'deki yüzde 12,4'den yüzde 8,9 düzeyine düşürmek oldu. Fiyat artışları yüzde 7'de kaldı. Ancak uzmanlar bu oranın ekonomideki durgunluktan kaynaklandığını belirttiler. Reagan'ı uğraştıran bir başka konu da faiz oranlarının durumuydu. Faizler 1981'in ilk üç ayında 1980'deki rekor düzeyden hayli iniş gösterdi ama ilkbahar ve yaz boyunca yeniden yükseldi. Temmuzda banka taban faizleri yüzde 20,5'e çıktı. Enflasyonun hızını yitirmesine karşın izlenen pahalı para politikası sonucu sonraki aylarda da bu düzeyde kaldı. Dolar da dünyanın her yerinde güçlü para konumunu sürdürdü. Buna karşılık ticaret açığı 1980'e göre yüzde 9 artarak 39,7 milyar dolara çıktı.

Reagan, 1983 bütçe tasarısının Amerikan ekonomisinin düzelmesinde yeni bir adım olacağını ileri sürdü. Oysa ekonomik durgunluk ve bütçedeki vergi geliri indirimleri önemli açıkların doğmasına yol açmıştı. 1982 için öngörülmüş 99,3 ve 1983 için öngörülen 91,5 milyar dolarlık bütçe açığı rakamları, 1981 yazında saptanan düzeyleri üç kat aşmıştı. Bu rakamlar en büyük işveren örgütlerinden biri olan Business Round Table tarafından «kabul edilemez» olarak nitelendi. Bütçe sorumlusu David Stockman, Reagan politikasıyla görüş ayrılığına düşerek istifasını verdi (12 kasım 1981); ancak kabul edilmedi. Eleştiriler karşısında kamuoyu önünde doğan sonuçtan sorumlu olduğunu açıkladı.

1982'nin ilk aylarında enflasyon oranı düşmeye devam etti (ocak ve martta yüzde 0,3; şubat ve nisanda yüzde 0,2). Ancak sanayi üretimi haziran 1981'e göre yüzde 8 dolayında düşüş gösterdi. GSMH yılda yüzde 3,9 oranında azaldı. Kilit sektör otomotiv sanayisinde üretim, 1981'in ilk üç ayına göre kaygı verici görünümdeydi (yüzde 31 daha az). Öte yandan işsizlik artmaya devam etti. Ocaktaki hafif düşüşe karşın, şubatta çalışabilir nüfusun yüzde 8,8'ine, martta yüzde 9'una yükseldi. Bu 2. Dünya Savaşı'ndan beri ulaşılan en büyük işsizlik oranıydı. Oran, sonraki aylarda daha da arttı (nisanda yüzde 9,4; mayısda 9,5 ya da 10,5 milyon işsiz). Bu sayıyla iş bulma büroları tarafından sayıma alınmayan 1,3 milyon dolayındaki çalışmayan, iş aramayan «yılgın, bezgin işçiler» dahil değildi.

Tarım kesiminde de üretim iyi olmadı. İlkbaharda, 1982 net ürün tutarının 1981'e göre üçte bir oranında düşük çıkacağı anlaşıldı. Buna, neden olarak 1981'in olağanüstü bol üretiminin piyasada yol açtığı fiyat düşüklüğü gösterildi. Hazine bakanı Donald Reagan'a göre Amerikan ekonomisi ölü noktada ve yüksek faiz oranları nedeniyle diz çöktürülmüş durumdaydı. Reagan, 24 nisan 1982'de yüksek faizlerin enflasyon korkusundan doğduğunu ve ekonomik gelişmeyi engellediğini belirtti. Reagan'a göre faizler yüzde 10'u aşmamalıydı. (O sırada banka faizleri yüzde 16,5 dolayındaydı).

Ancak bu amaç 1982 boyunca ve 1983'ün ilk yarısında gerçekleşemedi. 1983 mayısında ABD'nin Williamsburg kentinde yapılan dokuzuncu «Zenginler Doruğu»nda, ABD'deki yüksek faiz oranlarının diğer sanayileşmiş ülkelerde de büyümeyi durdurucu ve işsizliği artırıcı etkiler yaptığı vurgulandı; bu yüzden Beyaz Saray'ın bir an önce faizleri düşürebilmesi için olağanüstü boyutlara varan bütçe açığını kapatmaya yönelik önlemlere başvurması istendi. Doruğun bitiminde Reagan hükümeti, yapısal duruma giren bütçe açıklarının kapatılmasının tüm sorunların önüne alınacağını duyurdu. Öte yandan iç gözlemciler Reagan hükümetine karşı yoğunlaşan tepkiler ve ekonomik alandaki olumsuz gidişin 1984 seçimleri için cumhuriyetçilerin şansını önemli ölçüde azalttığını belirttiler.

● *Hava denetçileri grevi ve diğer toplumsal sorunlar.* 1981 yazında patlak veren hava limanı denetçilerinin grevi, devlet memurlarının Reagan hükümetine karşı ilk güç gösterisi oldu. Ülkedeki 17 000 hava denetçisinin (15 000'i sendikalı) 12 000 kadarı 3 ağustos 1981'de işi bıraktılar. İstemleri, haftalık çalışmanın 40 saatten 32 saate indirilmesi, ücretlerinin artırılması, emeklilik ödenekleriyle ilgili kimi düzenlemelerdi. New York'ta bir federal mahkeme tarafından grevde geçen her saat başına 100 000 dolar para cezası ödemeye mahkûm edilen denetçiler sendikası, Başkan Reagan'ın ultimatomunu dinlememe kararı aldı. Bunun üzerine sertliğe yönelen Reagan, 12 000 hava denetçisinin işine son verdirdi. Ciddi biçimde bozulan hava trafiği ancak 12 ağustosta normale döndü.

Sonraki aylarda hükümetin toplumsal politikası hakkında sendikaların artan hoşnutsuzluğu, iki önemli toplantıda ortaya çıktı. 7 eylülde New York'ta, Çalışma Bayramı (Labor Day) nedeniyle, 100 000 kişi, 19 eylülde Washington'da büyük sendikaların düzenlediği Dayanışma Günü'nde de 250 000 kişi gövde gösterisi yaptı. 16 - 19 kasım 1981'de, New York'ta, AFL - CIO sendikasının kongresi de Reagan'a karşı bir forum niteliğini taşıdı. Sendika Başkanı Lana Kirkland, Demokrat Parti yöneticilerinin de izlediği kongre konuşmasında, Reagan yönetiminin ekonomik alanda hızlı bir sıçrama sözü verdiğini ama

Foto. Anderson/Sygma; AP; Franken-Carter/Sygma (LAROUSSE)

ülkeyi yalnızca iflasa sürüklediğini belirtti. Reagan bu eleştiriler karşısında kayıtsız kalmadı. 2 aralık 1981'de ilk kez, AFL-CIO yöneticilerini kabul etti ve karşılıklı görüşmelerin sürmesinden yana olduğunu bildirdi. Hava denetçilerinin üç yıl federal kurumlarda görev almaması yolundaki yasağı da kaldırabileceğini açıkladı.

12 şubat 1982'de, otomobil işçileri sendikası UAW ile Ford yönetimi arasında işçilerin dörtte üçe yakın çoğunluğunca benimsenen bir toplu sözleşme imzalandı. Buna göre Ford çalışanları, belli bir iş garantisi karşılığında önemli ücret artışları elde ettiler. Benzer bir toplu sözleşme de 22 mart 1982' de aynı sendikayla General Motors yönetimi arasında imzalandı ve 9 nisanda çalışanların yüzde 52'since onaylandı.

ABD'ye kaçak giren yabancılar da Reagan hükümeti için sürekli sorun yarattı. ABD başkanı 30 temmuz 1981'de yeni göçmen politikalarını şöyle anlattı: «Ülkemiz bir göçmenler ülkesidir. Ama hiçbir özgür ve gelişmiş ulus, daha iyi bir yaşam peşinde koşan ya da zulümden kaçan insanları tümüyle hoşnut edemez». Aynı gün Adalet bakanı William French Smith, Konge'de ABD'ye gizlice girenlerin daha etkili biçimde saptanması gereğini vurguladı. 1980'de ABD'ye giren 800 000 göçmene yasal oturma izni verildi. Ancak Sayım Bürosu 3,5 - 6 milyon arasındaki kişinin izinsiz olarak ülkede yaşadığını, bunların yarısının da Meksika'dan geldiğini açıkladı. 1980'de suç işleme oranı yüzde 9'luk bir artış gösterdi. Bu nüfus artış hızının dört katıydı. FBI'a göre aynı yıl içinde, 227 milyonluk ülkede önemli nitelikte 13 milyon suç işlendi. Bu, 1970'e göre yüzde 55 bir artışı gösteriyordu. Yine 1980'de suçluların 4/5'i polisin elinden kaçmayı başardı. Cinayet işleyenlerin yüzde 72'si, hırsızların da yüzde 49'u yakalandı. Öte yandan Sayım Bürosu, 1980'de, Amerikan halkının yüzde 13'ünün (29,3 milyon kişi) yoksulluk sınırı içinde yaşadığını saptadı. (Bu oran 1979'da yüzde 11,7 idi) .Yoksulluk oranı, zenci nüfus için yüzde 32,5, İspanyolca konuşan nüfus için yüzde 25,7 oldu. Yoksulluğun başladığı sınır 1980'de hükümet tarafından, 4 kişilik bir aile için 8 414 dolar olarak belirlenmişti. 1980 sayımının 19 nisan 1982'de yayımlanan geçici sonuçlarına göre 226,5 milyonluk ABD'de 189 milyon beyaz, 26,5 milyon zenci ve 3,7 milyon Asya göçmeninin yaşadığı saptandı. Nüfusun tümü için ortalama aile geliri 1979 için 16 830 dolar oldu.

SİLAHLI KUVVETLER

Vietnam Savaşı'nın bitiminden sonra, ABD' nin GSMH'sından savunma giderlerine ayrılan pay, yüzde 6,1'den (1974) yüzde 5'e (1978) düştü. Amerikan savunma bütçesiyse 85,2 milyar dolardan (1974) 122,7 milyara yükseldi. Bu bütçe, kara, deniz ve hava orduları kredilerini, Atom Enerjisi Komisyonu giderlerini ve yabancı ülkelere yapılan askeri yardımları kapsıyordu. 1976' dan başlayarak Kongre, yabancı ülkelere yapılan 25 milyon doları aşkın her silah satışını denetimi altına aldı.

Deniz ve hava kuvvetlerinin gücü, klasik silahlar bakımından, 1971'den 1980'e kadar pek az artış gösterdi. Asıl gelişme, 2 ekim 1975'te *Safeguard* sisteminin terkedilmesine karşın, stratejik nükleer silahlar alanında oldu. ABD, 1980'de, Stratejik Hava Komutanlığı'nın yönetimi altında, 1054 kıtalararası füze ve 573 bombardıman uçağına (365'i stratejik Boeing «B-52») sahipti. Deniz kuvvetlerinin elinde bulunan (ve 656 Polaris ya da Poseidon füzesi taşıyan) 41 stratejik denizaltı, bu alanda dünyanın en gelişmiş teknolojisini taşıyordu. 1977 haziranında başkan Jimmy Carter ekonomik ve askeri kaygılarla B-1 stratejik bombardıman uçaklarının, B-52 silah sisteminin ve önemli bir saldırı gücü taşıyan gözcü gemisi, füzelerinin çok sayıda üretilmemesini kararlaştırdı.

1979'da hava ordusunu yeniden biçimlendirme çalışmaları sırasında, ABD-Kanada ortak örgütü NORAD bünyesinde, Kuzey Amerika hava bölgesini korumakla görevli Uzay Savunma Komutanlığı (*Aerospace Defense Command*) dağıtıldı. Görevleri ve askeri araçları öbür büyük komutanlıklara verildi. Öte yandan ABD'nin koruması altındaki deniz şeridinin 1 mart 1978' de 200 deniz miline çıkarılmasıyla Kıyı Koruma (Coast Guard) biriminin sorumlulukları da artırıldı.

Vietnam Savaşı'nın sona ermesinden sonra, 1 temmuz 1973'te «askere alma» işlemleri durdurulmuş ve orduların asker sayısında indirimlere gidilmişti. 1979'da ABD, 2 milyon kişilik «meslekten asker» bir orduya sahip oldu (bunun 200 000 kadarı Avrupa'ya yerleştirilmişti). Ancak Amerikan ordusu önemli yönetim sorunlarıyla karşılaştı. Gerçekten de eldeki asker gücü ancak 115 000 kadının orduya yazılması ve askerlere büyük maddi çıkarlar vadedilmesiyle oluşturabilmişti. Üstelik yedekler yönünden açık bir başarısızlık söz konusuydu. 1970'den 1978'e, etkin asker açığını kapatmak için orduya alınan yedeklerin toplamı 1,5 milyon kişiden 149 000'e düşmüştü. Yedek birliklerinde görev yapan seçme yedeklerse yüzde 10'luk zayıf bir yedek güç oluşturabiliyordu. 1979 seferberlik uygulamaları, bir bunalım durumunda savaşa girebilecek yeterli sayıda yedek güç bulmanın güç olacağını gösterdi. Bunun üzerine halkı belli görevlerle askerlik hizmetine katmak için bir kampanya yürütülmeye başlandı. 1978-1979'da, askere alınacak kişi sayısında, ilk kez hedeflere ulaşılamadı; bu açığı kapatmak için yeni önlemler alınması gereği ortaya çıktı.

başlıca üretim ve dünya sıralamasındaki yeri

tarım

yulaf	10	Mt	(2.)
buğday	50	Mt	(2.)
mısır	180	Mt	(1.)
soya	50	Mt	(1.)
turunçgiller	13	Mt	(1.)
pamuk (saf)	2,4	Mt	(2.)
tütün	0,9	Mt	(1.)
sığır	120	M baş	(2.)
domuz	55	M baş	(3.)

enerji

petrol	485	Mt (2.)
doğal gaz	547	milyar m^3 (1.)
kömür	650	Mt (1.)
elektrik	2 185	milyar kWs (1).

sanayi

uranyum	14 200	t (1.)
alüminyum	4,4	Mt (1.)
bakır (metal)	1,3	Mt (1.)
demir	46	Mt (3.)
çelik	124	Mt (2.)
motorlu taşıt	9	M binek oto. (1.)
sentetik elyaf	3,3	Mt (1.)

EDEBİYAT

70'li yılların ortalarında amerikan edebiyatı bir bunalıma girdi, bunun nedeni iki büyük savaş arasındaki dönemin önemlı yazarlarının ortadan kaybolması ve edebiyatın kendine yeni bir temel aramaya başlamasıydı; esin kaynaklarının ve biçemlerin çeşitliliğiyle günümüz amerikan edebiyatı, batı dünyasının en zengin edebiyatıdır: Bu genel tablo yüz kadar yazarın etkinliğiyle oluşur.

● *Roman*. Geleneksel roman, düşünce ve toplumsal çözümleme romanı, fantezi ve saplantılarla örülü bir gerçekçilik duygusuna sahip yeni ustalar kazandı. Verimli romancı John Updike*, efsanelerden ve kutsal kitap verilerinden ustaca yararlanarak cinsellik ve ölüm temalarını işledi. *Museums and Women* (Müzeler ve Kadınlar, 1973) ve *Marry Me* (Benimle Evlen, 1976) adlı romanları hem eleştirmenlerin, hem de okurların beğenisini kazandı. *Falconer* (Şahinci, 1977) yazarı John Cheever büyük kent varoşunun gelenek ve inançlarını yansıttı. *Narrow Rooms* (Dar Odalar, 1978) yazarı James Purdy, çağdaş yaşam biçiminin kısırlığını alaycı bir dille işledi. Daha zengin bir düş gücü ve kültüre sahip John Gardner, ağırbaşlı bir biçem içinde efsaneleri ele alarak sanatın ahlaksal amaçlarını ortaya koymaya çalıştı: *Grendel* (1971), *Jason and Medeia* (1973).

Damascus üssünde patlayan Titan II füzesinin açtığı oyuk

Yahudi edebiyatı ABD'ye iki Nobel ödülü kazandırdı: 1976'da Saul Bellow* (1975' te de *Humboldt's Gift* [Hurboldt'un Armağanı] kitabıyla Pulitzer ödülü almıştı), 1978'de Isaac Bashevis Singer*. Bellow 1953'te *Gimpel the Fool* (Alık Gimpel) adlı yapıtı yidişçeden çevirmişti. Bu dil Singer tarafından da ingilizce kadar çok kullanıldı. Singer'in ingilizce yapıtları arasında *A Crown of Feathers* (Tüyden Bir Taç, 1973) ve *Shosha* (1978) dikkati çekti. Philip Roth*'un *My Life as a Man* (Bir Erkek Olarak Yaşamım, 1974) ve Bernard Malamud*'un *Dubin's Lives* (Dubin' in Yaşamları, 1979) romanları da büyük okur kitlesi buldular. Daha yeni kuşaktan Mark Halprin ve *I Would Have Saved Them if I Could* (Onları Kurtarabilsem Kurtarırdım, 1975) adlı romanıyla Leonard Michaels da ilgi uyandırdılar.

Güney eyaletlerinde, Flannery O'Connor' ın (1925-1964) ölümünden sonra, *The Optimist's Daughter* (İyimser Adamın Kızı, 1972) romanıyla Eudora Welty, *Come the Restorer* (Onarımcı, Gel, 1974) romanıyla William Goyen ve *Lancelot* (1977) adlı yapıtıyla Walker Percy, kendilerinden sonraki kuşaklara (William Humphrey ve 1925 doğumlu William Styron* gibi) göre daha çok ilgi çektiler. 1860-1865 İç Savaşı'nın tarihini (1974) ve *Shiloh*'u (1976) yazan Shelby Foote'da (doğ. 1916) ayrılıkçı Güney'in bir kimlik araştırısı görüldü. Fred Chappell ve Reynolds Price, Shirley Ann Grau'un (doğ. 1929) *Evidence of Love* (Aşkın Kanıtı, 1977) romanındaki yoğunluğa ulaşamadılar. *Enormous Changes at the Last Minute*'ın (Son Dakikadaki Büyük Değişiklikler, 1974) Teksaslı bayan yazarı Grace Paley New York'a yerleşti ve yeni ABD romanında önemli bir yer tuttu.

Isaac Bashevis Singer

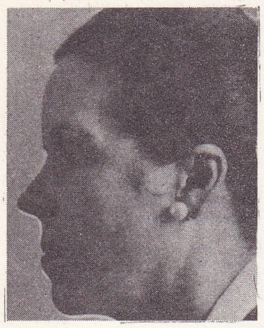

Djuna Barnes

Kimi yazarlar da büyük kentlerdeki şiddet olaylarını, buralardaki insanların yaşam biçimini ve göreneklerini acı ve umutsuz bir dille işlediler. Hubert Selby Jr., *Last Exit to Brooklyn* (Brooklyn'e Son Çıkış, 1964) romanındaki kaygılı bakışını *The Room* (1971) adlı yapıtında sürdürdü. John Rechy, *The Fourth Angel* (Dördüncü Melek, 1973) ve *The Sexual Outlaw* (Cinsel Kural Tanımayan Adam, 1977) romanlarında alt kesimleri betimledi. Charles Bukovski* *(Ek 2)*, şiirlerinin yanı sıra, Los Angeles kentindeki şiddet olaylarını, kara mizah anlayışı içinde ve acımalı bir bakışla yansıtan uzun öyküler yayımladı. Aynı tema, genç yazar Richard Price'ın *The Wanderers* (Amaçsızlar, 1974) romanında da yer aldı. «Yeni Gazeteciler» adıyla bilinen yazarlardan *Marylin* (1974) ve *The Fight* (Kaçış, 1975) adlı romanlarıyla Norman Mailer*, *Mauve Gloves and Madmen* (Mor Eldivenler ve Deliler, 1976) adlı yapıtıyla Tom Wolfe ve ayrıca Hunter Thompson, toplumla bir hesaplaşmaya giriştiler; Mailer sert eleştirileri, Wolfe hafif dokundurmaları, Thompson ise daha yüzeyde tutumuyla tanındı. Hemingway geleneğine bağlı kalan Joan Didion, Güney California yöresinin tarih yazıcısı olarak sivrildi: *A Book of Coommon Prayer* (Ortak Dua Kitabı, 1977).

Amerikan edebiyatında Mark Twain*, Ambrose Bierce* gibi eski varlıklı sınıf yazarlarının uzun öyküleriyle tipikleşen acı mizah, hiciv, güldürü ve gerçeküstücülük, 70'li yıllarda da varlığını sürdürdü. Ele aldıkları çılgınca temalarla Terry Southern, Thomas Berger, Harry Crews (*Car* [Araba, 1972]), Toom Robbins (*Even Cowgirls Get the Blues* [Kovboy Kızlar da Hüzünlenir, 1976]); anlatım cambazlıklarına başvurmalarıyla yeni-dada'cı Thomas McGuane ve iki iğretilemeci T. Robbins ve Richard Brautigan; toplumsal kurumlara alaycı bakışlarıyla Joseph Heller ve Ken Kesey, ince ve etkili anlatımlarıyla Joseph McElroy ve Paul Theroux, yüksek sosyete taşlamalarıyla Gore Vidal bu türün bellibaşlı adları oldular. Bu yazarların yapıtları, geleneksel anlatıdan günümüz amerikan romanına asıl gücünü kazandıran «yeni roman» akımına giden çizginin tam ortasında yer aldılar.

70'li yılların ABD romanı yenilikçi eğilimler yönünden çok zengin geçti. Fransız «yeni romanı»nın hazırlayıcı nitelikteki ön denemeleriyle rahatlayan ve 60'lı yılların ideolojik buz çözümünden destek alan yazarlar, büyük bir yaratıcılık ve coşkuyla yazı estetiğinin gediklerine doğru yöneldiler: «Yansıtma» kuramı can çekişmeye başladı; anlatımda kolay anlaşılırlık bir yana bırakıldı; gözbağcılık sona erdi. Vladimir Nabokov*'un (1899-1977) saygın kişiliği onu gerçekçilik karşıtı akımın öncüsü yaptı. Bu verimli ve olgun kalemin otuz yıl boyunca rusça ve ingilizce yazdığı eserler bir anıt oluşturdu. Tüm yaratıcıların düşleri, tüm okurların inançları ve tüm estetikçilerin kolay yöntemleri onun yapıtları karşısında çözülmeye, sarsılmaya ve yok olmaya başladı. *Lolita* (1955) ile başgösteren ahlak skandalı, *Ada* (1969) ya da *Transparent Things* (Saydam Nesneler, 1975) romanlarının yıkıcılığı yanında bir hiçti.

Onu izleyenler, doğum tarihleri 1922 (William Gaddis) ile 1938 (Charles Newman) arasında yer alan yazarlar oldu. Burada 1949'da *The Cannibal*'i (Yamyam) yayımlanan John Hawkes*'ı (doğ. 1925) ve 1960'larda önemli yapıtlar ortaya koyan sanatçıları (Joohn Gass, Robert Coover, William Burroughs*) anmak gerekir. Bu yazarlar «çağdaş dönem sonrası» denilen 70'li yılları biçimlendiren ürünler verdiler; geçmişin doğalcı edebiyat anlayışına karşı çıkan «konusuz», «öyküsüz», yeni sözcük türetmelerine dayalı bir yazı biçimi geliştirip bunu yeni kavramlarla açıkladılar. Yapay uzlaşmalara karşı savaşım, yeni yazı biçiminin verdiği zevk, bütünleyici ve kapalı söylemlerin reddi, şu parlak romanlarda açıkça görüldü: Şiirsel güzellikleriyle John Hawkes'ın *The Blood Oranges* (Kan Portakalları, 1971), *The Passion Artist* (Sanatçı Tutkusu, 1979) ve John Gass'ın *Omensetter's Luck* (Kâhinin Şansı) ve *On Being Blue* (Mavilik Üzerine) adlı romanları; dilbilimsel araştırmalarıyla Mathews'un *Tlooth*'u, William Gaddis'in *J.R.*'ı (1975), John Barth'ın kitapları; saplantıları öyküleme özellikleriyle Jerzy Kosinski*'nin *Boyalı Kuş* ((The Painted Bird) ve *Cockpit*'i (Horoz Dövüşü), John Hawkes'ın birkaç romanı, Thomas Pynchon'ın *Gravity's Rainbow'u* (Yerçekiminin Gökkuşağı, 1973); ideolojik nitelikli eleştirileriyle Donald Barthelme*'in *(Ek 2)* yapıtları, Robert Coover'ın *Pricksongs and Descants* (İğneli Şarkı ve Besteler, 1970) ve *Public Burning* (Ateşe Verme, 1978); hafif görünümlü incelikli sanat örnekleri oluşturmalarıyla Stanley Erkin, Richard Brautigan* *(Ek 2)* ve Kurt Voonnegut'un romanları... Bu yapıt yoğunluğuna, *Reruns* (İkinci Gösterim, 1974) yazarı Jonathan Baumbach, *The Hermetic Whore* (Büyülü Fahişe, 1977) yazarı Peter Spielberg ve *98,6* (1975) yazarı Ronald Sukenick tarafından 1974'de oluşturulan «Toplu Yaratım» hareketi ürünlerini ve şu ilginç çalışmaları da eklemek gerekir: *Ragtime* (Aksak Ritm, 1975) yazarı Edgar Laurence Doctorow'un tarihsel çeşitlemeleri, *Temporary Sanity* (Geçici Akıllılık, 1975) yazarı Thomas Glynn'in efsanelerden hareket eden güçlü çalışmaları, *Imaginative Qualities of Actuel Things* (Şeylerin İmgesel Nitelikleri, 1970) yazarı Gilbert Sorrentino'nun kuramsal ve şiirsel araştırmaları. Bozulmuş söylem biçimlerinin ruhbilimsel çözümlemelerine yönelen yapıtlar arasında, Donald Barthelme'in *City Life* (Kent Yaşamı, 1970) ve *The Dead Father*'ı (Ölü Baba, 1975) ile Thomas Pynchon'un yapıtları başta gelir. Ardından *Chimera* (Canavar, 1972) ve *Letters'ıyla* (Mektuplar, 1979) Barth'ın aydın işi ince hicivleri ve William Gaddis'in titiz çalışmaları sayılabilir.

1970'lerin amerikan edebiyatında, geliştirdikleri özel söyleme karşın zenci yazarlar ayrı bir grup oluşturmadılar. Örneğin ilerici Ralph Ellison (doğ. 1914) ile *The Last Days of Louisiana Red* (Louisiana Red'in Son Günleri, 1974) yazarı İsmail Reed ya da *Reflex and Bone Structure* (Refleks ve Kemik Yapısı, 1976) yazarı Clarence Major arasında dağlar kadar fark vardır. *The Devil Finds Work* (Şeytan Yapacak İş Bulur, 1976) yazarı James Baldwin*, *Le Roi Jones* (Kral Jones) yazarı Imamu Baraka'dan büyük bir ideolojik bir uçurumla ayrılır. Baraka, leninci bir dünya görüşüne sahiptir; görüşlerinin ana hatları günümüz ABD tiyatrosunu da yönlendirir: *The Motion of History* (Tarihin Devinimi, 1978). Zenci militan yazarların bir bölümüyse o denli doğrudan siyaset yapma eğiliminde değildirler. Gwendolyn Brooks, Robert Hayden, Margaret Walker, tiyatroda Ed Bullins, şiirde Alice Walker (*Revolutionnary Petunias* [Devrimci Petunyalar, 1976]) ve Ernest Gaines (*The Autobiogarph of Miss Jane Pittman* [Bayan Jane Pittman'ın Özyaşam Öyküsü, 1971]).
70'li yıllarda kadın yazarların sayısı da giderek arttı. Anaïs Nin* (1903-1977) ve Muriel Rukeyser (doğ. 1913) örnekleri, yazarların siyasete atılmalarında (Susan Sontag'ın *I, etc..* [Ben, vb... 1978]) ve siyasetle ilgili kisilerin yazarlığa başlamasında (Kate Millett*'in [*Ek 2*] *Sita* [1977]) etkili oldu. «Yeni roman» akımı içinde pek çok kadın yazar yer aldı. (Ursule Molinaro, Mimi Albert, Carol Smith). Joyce Carol Oates*'in (*Ek 2*) verimliliği (15 yılda 20 roman) dikkati çekti. Oates'in yapıtları duyarlıksız bir toplumda yalnız ve öfkeli insanların kendilerini arayışlarını dile getirdi.

● *Şiir*. 70'li yıllarda birçok değerli şair öldü: Conrad Aiken* (1899-1973), Charles Olson (1910-1970), Marianne Moore* (1887-1972), Theodore Roethke (1908-1963), Charles Reznikoff (1894-1976), Ezra Pound* (1885-1972), John Berryman (1914-1974) ve Robert Lowell* (1917-1977).

Yine de amerikan şiiri canlılığını korudu. 3 000'den çok şair ürünler verdi, pek çok edebiyat dergisi yayımlandı. «Asi gençlik» şairleri arasında Gregory Corso *Elegiac Feelings American* (ABD'nin Matem Duyguları, 1970), adlı kitabından bu yana önemli bir ürün ortaya koyamadı. *The Fall of America* (Amerika'nın Düşüşü, 1973) ve *Mind Breath Poems* (Us Soluğu Şiirleri, 1978) kitaplarının yazarı Allen Ginsberg* ve *Northwest Ecolog* (Kuzeybatı Şiiri, 1978) yazarı Lawrence Ferlinghetti, *Turtle Island* (Kaplumbağa Adası, 1974) adlı ilginç yapıtın yazarı Gary Snyder'in temalarına yakınlık gösterdiler. Michael McClure (*Gorf, 1976*), 1970'den sonra sekiz kitap çıkardı; William Everson *The Veritable Years: 1949-1966* (Gerçek Yıllar: 1949-1966; 1978), Philip Whalen de *Decompressions: Selected Poems* (Basıncı Düşürme: Seçme şiirler, 1978) ile ABD şiiri içindeki yerlerini belirlediler. Ed Doorn'un *Collected Poems*'i (Bütün Şiirleri) 1975'te yayımlandı; onu «Black Mountain»in (Kara Dağ) üç eski «usta»sının yeni kitapları izledi: Robert Duncan'ın *Kiss* (Öpücük, 1978), Robert Creeley'in *Hello* (Merhaba, 1976) ve Denise Levertov'un *Modulations for Solo Voice* (Solo Ses İçin Geçişler, 1977).

John Ashbery* (*Ek 2*) [doğ. 1927] özyaşamını dile getiren ürünleriyle ün yaptı: *Self-Poortrait in a Convex Mirror* (Dışbükey Aynada Kendi Portrem, 1975). Ancak oldukça olumsuz eleştiriler de aldı. *The Avenue Bearing the Initial of Christ into the New World* (Yeni Dünya'da İsa'nın Adını Taşıyan Cadde), Galway Kinnell'i (doğ. 1927) ortaya çıkardı. Aynı dil açıklığına, aynı imge yapısına *The Book of Nightmares* (Kâbuslar Kitabı, 1971) adlı kitabında da rastlandı. *Diving into the Wreck* (Yıkıntıya Dalış, 1973) adlı kitabıyla ödül alan Adrienne Rich, kadınca bir biçemin araştırısını *The Dream of a Common Language* (Ortak Bir Dil Düşü, 1978) adlı yapıtında da sürdürdü. William Stanley Merwin (doğ. 1927) «anlaşılırlığın sınırı üzerinde» çalıştı, 1970'de bir ödül aldı; 1974'de *Houses and Travelers'i* (Evler ve Gelip Geçenler, 1974) yazdı. *Geography III* (Coğrafya III, 1976) yazarı Elizabeth Bishop* (*Ek 2*), *The Spectator Bird* (Seyirci Kuş 1976) yazarı Vallace Stegner, *Collected Poems: 1930-1976* (Bütün Şiirleri: 1930-1976) yazarı Richard Eberhardt*, (*Ek 2*), *Collected Poems: 1940-1978* (Bütün Şiirleri: 1940-1978) yazarı Karl Shapiro ve *Poems: 1934-1969* (Şiirler: 1934-1969) yazarı David İgnadow aynı kuşağın şairleriydiler. Anne Sexton 1974'de intihar etti. Benzer bir yazgıyla karşılaşan Sylvia Plath'ın arkadaşı ve Robert Lowell'in öğrencisi olan Sexton, her şiiri aynı düzeyde tutturamayan karamsar bir kitap yayımladı: *The Death Notebooks* (Ölüm Defterleri, 1974). İki lirik şairden *Divine Comedies* (İlahi Komedyalar, 1976) yazarı James Merrill iç dünyaya eğilirken *Gnomes and Occasions* (Cüceler ve Fırsatlar, 1973) yazarı Howard Nemerov alaycı bir ton tutturdu. Jerome Rothenberg kızılderili şiiri üzerinde çalışarak «şiirin en eski olanaklarını» araştırdı; mistisizme eğilimli Robert-Bly* (*Ek 2*) ise (doğ. 1926) *Leaping Poetry* (Atılım İçindeki Şiir, 1975) adlı kitabıyla efsaneler dünyasına daldı. Diğer şairler arasında James Wright, William De Witt Snodgrass ve Johon Hollander'in adı anılabilir. Genç kuşak şairleriyse amerikan şiirinin geleceği konusunda yeterli güvenceyi vermektedirler: *Greed* (Hırs, 1976) yazarı Diane Wakoski, *The Monument* (Anıt, 1978) yazarı Mark Strand ve *31 Letters and 31 Dreams* (31 Mektup ve 31 Düş, 1977) yazarı Richard Hugo, daha gençlerce izlenmektedirler (1943 doğumlu Louise Glück, Maura Stanton gibi). Kendi toprağı ve tarihinden yola çıkan, efsane araştırmalarına yönelen ve sık sık dinsel etkiler içeren amerikan şiiri, bugün denetim altına alınmış bir lirizmle plastik sanatlardan beslenen biçimsel bir kesinlik arasında gider gelir. Bu şiir amerikan romanı kadar, gerçekliğe ve amerikalıların sıkıntılarına ışık tutar. Modernizm akımından beri çok ender olarak bu denli teknik ustalık ve tema zenginliği bir araya gelmiş, bu denli çok sanatçıdan söz edilebilmiştir.

● *Yayıncılığın durumu*. ABD yayın yaşamında tecimsel çıkarlar yine edebi kaygıların önünde yer aldı; yalnızca büyük üne sahip yazarlar bu zinciri kırmayı başardılar. Görsel-işitsel alanda etkinlik gösteren şirketlerin (RCA, Xerox, CBS) pazarlama yöntemlerine boyun eğen yayıncılar yeni yazarları gitgide daha az bastılar. Yayınevi kataloglarında «çok satan» kitap-

Foto. Sevil (LAROUSSE)

ların önemli bir yer tutuşu, «az kârlı» yapıtların basımını olağandışı bir duruma soktu. Kimi değişik kitapların kazandığı satış başarıları, Robert Pirsig'in *Zen and the Art of Motorcycle Maintenance* (Zen ve Motosiklet Bakım Sanatı, 1974), Judit Guest'in *Sıradan İnsanlar* (Ordinary People, 1976) Alison Lurie'nin *The War between the Tates* (Tate'ler Arasındaki Savaş, 1975) yayıncılarda bir inanç ve güven sarsıntısına yol açtıysa da, Peter Benchley (*Jaws*) ve Carlos Castaneda'nın çok satan romanları, yeni dil araştırmaları yapan yapıtlarla iyi şiirlerin kötü dağıtılmasında yine etkili oldu. Dağıtımcılar, dağıttıkları kitapların olumlu yönlerine karşı savaşır göründüler: Anlatım dilinin onu biçimlendiren kalıplardan kurtarılmasına, toplumun ve egemen kültürün eleştirilmesine, çağdaş insanı koşullayan boş anlatım öğeleri yerine edebi sanat yapma yönelimlerine karşı çıktılar. Amerikan edebiyatı bir bunalıma girmişse, nedeni işte bu gerçeklerdi; yoksa yenilik eğilimlerinin ya da bu dev, karmaşık ve baştan çıkarıcı ülkenin verimli bir esin kaynağından yoksun oluşu değil.

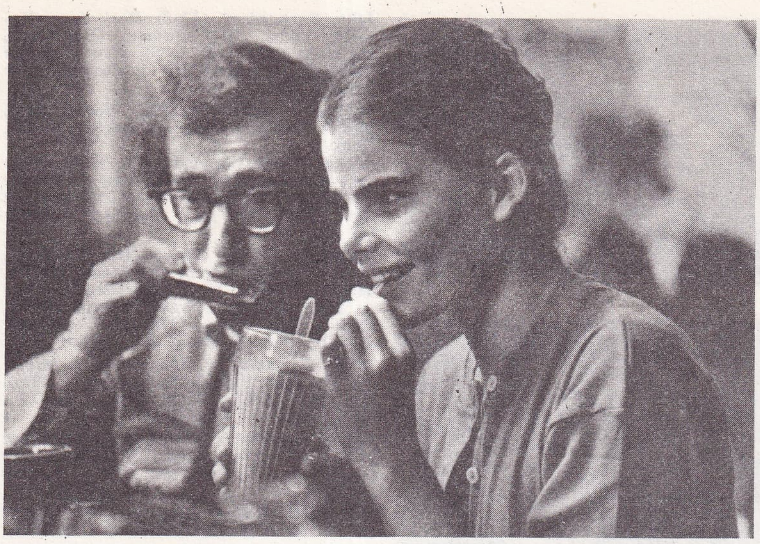

Woody Allen: «Manhattan» (1979)

TİYATRO

Amerikan tiyatrosu, 70'li yıllarda yalnızca iki büyük temsilcisini yitirdi (1973'de William Inge*, 1975'te Thornton Wilder* öldü); ancak yine de zayıf bir düzeyde kaldı ve öbür kitle iletişim araçlarının rekabetiyle yüz yüze geldi. 1972-1976 arasında, tüm oyunları, 5 cilt halinde toplanan Tennessee Williams*, iyice yaşlandığını ortaya koydu. *Yaşlı Dörtlü* ve *Aşkım Andro-gyne* (1977) adlı yapıtları tam birer başarısızlıktı. Ashur Miller de epeyce uzun zamandan beri önemli bir oyun veremedi. Edward Albee* *Seascape* (Deniz Manzarası, 1974) adlı yapıtıyla Pulitzer ödülü aldı, ama dönem dönem sert eleştirilere uğradı (örneğin *The Lady from Dubuque* [Dubuque'lü Kadın, 1978] adlı oyunu). Braodway'in değişik ölçüler dışında ürün verenler arasında, Living Theatre* ve Bread and Puppet Theatre gibi zaten ünlü olan topluluklardan başka iki isim dikkati çekti. Ed Bullins'in (doğ. 1935) oyunları (örnek: *The Taking of Miss Janie* [Bayan Janie'nin Elde Edilişi, 1975]) zenci yapıtlarından hareket etti. Gündelik yaşamı yeniden yansıtmaya çalışırken, duygusal etkilere ve mizah öğelerine belli bir yer verdi.

Oyunlarının çoğu 1974'den sonra sahnelenen (örnek: *Action, Tooth of Crime* [Eylem, Suçun Dişi, 1975]) Sam Shepard'ın yaklaşımıysa Bullins'e tümüyle tersti: Kişilikler, tipleri değil düşünceleri yansıtıyor, diyaloglar doğalcı olmaktan çok fizikötesi boyutlar taşıyordu. Robert Foreman, M. Monk, Martin Duberman ve Robert Wilson'ın deneyleri, 1960'lı yılların kimi zaman inandırıcı olmayan bir kavgacılığa sürüklediği amerikan tiyatrosunun yeni yönelimlerini gözden geçirme anlamı taşıdı.

SİNEMA

Kısa bir süre TV'nin ciddi rekabetiyle karşı karşıya kalan amerikan sineması, 1970'li yıllarda tepkisini güçlü bir atılımla ortaya koydu. Oldukça hızlı biçimde eski dinamizmine yeniden kavuştu; 1974'den sonra yıllık seyirci sayısında belirgin bir artış gözlendi. Ürünlerini tüm dünya ülkelerine yaygın biçimde pazarlayan bu sinema, önemli bir ekonomik varlık olmayı sürdürdü; ama daha önemlisi büyük etki gücüne sahip kültürel ve ideolojik bir modeI olma niteliğini korudu.

Amerikan sineması, nicelik ve nitelik bakımından (yetiştirdiği büyük yönetmenlerin önemi, sayıca çokluğu ve üretkenlikleri) dünyanın en önde gelen sineması olmaya devam etti. Ancak ortaya koyduğu filmlerde esas olarak televizyon-sinema etkileşiminin yol açtığı belli bir «tek-tipleşme» görüldü; yeni sinema dili arayışları cılız kaldı. Yine de hemen hemen tüm ülkede ve özellikle üniversitelerde oldukça canlı bir *underground* (yeraltı) sinemasının varlığına tanık olundu.

Film türlerinde önemli değişmeler gözlendi. *Western* türü yavaş yavaş kayboldu. Piyasa kuralları, filmler için belli özel bölümlemeler getirdi («gençlik», «kadın» ve «zenci» filmleri gibi). Güldürü sineması büyük bir yenilenme geçirdi; 70'li yılların en önemli güldürü yönetmenlerinden biri Woody Allen oldu. Korku, bilimkurgu ve şiddet filmlerinde eski temalar yeniden işlendi (bazı hayvanlardan duyulan korku, doğal felaketler, «kurt adam» türü fiziksel değişinimler). Bu filmler, 1970'li yıllarda ekonomik ve ideolojik bir bunalımla karşı karşıya kalan amerikan toplumundaki büyük çalkantının bir yansıması gibiydi. 1977'den başlayarak doğrudan Vietnam Savaşı'nı ele alan ya da bu savaşın sivil toplumdaki etkilerini konu edinen pek çok film çevrildi ve büyük gişe başarıları kazandı. Son yılların amerikan sinemasındaki bir başka eğilim de büyük bütçeli filmlerin yeniden gündeme gelmesi oldu (*Yıldız Savaşları, Süpermen, İmparator,* vb.). Bu eğilim, biraz 1970'lerin ilk yarısındaki küçük bütçeli ciddi filmlere ve Avrupa'dan gelen yapıtlara bir tepki olarak, biraz da sinemaya, TV karşısında «büyük gösteri sanatı» özelliğini yeniden kazandırma kaygılarından doğdu.

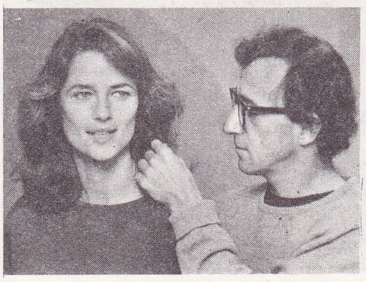

Woody Allen: «Stardust Memories» (1980)

Michael Cimino: «Cennetin Kapısı» (1980)

başlıca yönetmenlerin 1972-1983 arası filmleri

Robert Aldrich* *Buldozer* (The Mean Machine, 1974), *Başkanın Adamları* (Twilight's Last Gleaming, 1977), *The Frisko Kid* (1978), *All the Marbles* (Tüm Bilyeler, 1981).

Woody Allen* (*Ek-2*) *İki Yüzyıl Sonra* (Sleeper, 1973), *Love and Death* (Aşk ve Ölüm, 1975), *Annie Hall* (1977), *Interiors* (İç Mekanlar, 1978), *Manhattan* (1979), *Stardust Memories* (1980), *A Midsummer Night's Sex Comedy* (Bir Yaz Gacesi Seks Güldürüsü, 1982).

Robert Altman* *California Split* (1974), *Nashville* (1975), *Buffalo Bill and the Indians* (Buffalo Bill ve Kızılderililer, 1976), *Three Woman* (Üç Kadın, 1977), *A Wedding* (Bir Düğün, 1978), *Quintet* (Beşli, 1978), *A Perfecet Couple* (Kusursuz Bir Çift, 1979), *Health* (Sağlık, 1980), *Popeye* (1981).

Milos Forman: «Aksak Ritm» (1981)

Hal Ashby* (*Ek-2*) *The Last Detail* (Son Ayrıntı, 1973), *Bound for Glory* (Zafer Yolunda, 1976), *Eve Dönüş* (Coming Home, 1978), *Merhaba Dünya* (Being There, 1980).

John Avildsen *Save the Tiger* (Kaplanı Kurtar, 1972), *Rocky* (1976), *The Formula* (Formül, 1980), *Neighbours* (Komşular, 1981).

Peter Bogdanovich* (*Ek 2*) *Aşka Vakit Yok* (What's Up Doc?, 1972), *Ay Beyazdır* (Paper Moon, 1973), *Daisy Miller* (1974), *Sihirli Kutu* (Nickelodeon, 1976), *Mutlular* (They All Laughed, 1981).

John Boorman* *Kurtuluş* (Deliverance,

Buzz Kulik · «The Hunter» (Avcı) [1980]

Foto. Art. Ass. (3); AMFL; CIC (LAROUSSE)

Richard Lang:
«A Change of Seasons» (1980)

Alan Parker:
«Gece Yarısı Ekspresi» (1978)

Martin Ritt:
«Norma Rae» (1979)

1972), *Taş Tanrı* (Zardoz, 1973), *Exorcist II* (Şeytan II, 1977), *Excalibur* (1981).

Richard Brooks* *Looking for Mr. Goodbar* (Bay Goodbar'ın Peşinde, 1977), *The Man with the Deadly Lens* (Öldürücü Mercekli Adam, 1982).

Mel Brooks* (*Ek-2*) *Blazing Saddles* (Şerif Hapiste, 1973), *Young Frankenstein* (Genç Frankeşteyn, 1974), *Deli Dolu* (Silent Movie, 1976), *Yükseklik Korkusu* (High Anxiety, 1977), *Mel Brooks' History of the World, part one* (Mel Brooks' un Dünya Tarihi, bölüm I, 1981).

John Cassavetes* (*Ek-2*) *A Woman under the Influence* (Etki Altında Bir Kadın, 1974), *The Killing of a Chinese Bookie* (Bir Çinli Kitapçının Öldürülmesi, 1976), *Opening Night* (Açılış Gecesi, 1977), *Gloria* (1980).

John Carpenter* (*Ek-2*) *Dark Star* (Karanlık Yıldız, 1974), *Yabancı* (Halloween, 1978), *Sis* (The Fog, 1979), *New York'tan Kaçış* (Espace from New York, 1980), *The Thing* (Cisim, 1982).

Michael Cimino *Avcı* (The Deer Hunter, 1978), *Heaven's Gate* (Cennetin Kapısı, 1980).

Francis Ford Coppola* (*Ek-2*), *Konuşma* (The Conversation, 1974), *The Godfather II* (Baba II, 1975), *Kıyamet* (Apocaloypse Now, 1979), *One from the Heart* (Yürekten Biri, 1982).

Brian De Palma *Sisters* (Kız Kardeşler, 1973), *The Phantom of the Paradise* (Cennetteki Hayalet, 1974), *Obsession* (Saplantı, 1976), *Günah Tohumu* (Carrie, 1976), *Gizli Kuvvet* (Fury, 1978), *Cani* (Dressed to Kill, 1980), *Patlama* (Blow Out, 1981).

Blake Edwards* *Pembe Panter'in İntikamı* (The Pink Panther Strikes Again, 1976), *On* (Ten, 1979), *Onun Çocuğu* (S.O.B., 1981), *Victor Victoria* (1982).

Milos Forman* *Guguk Kuşu* (One Flew over the Cuckoo's Nest, 1975), *Hair-Bırak Güneş İçeri Girsin* (Hair, 1979), *Ragtime* (1981).

Bob Fosse *Kabare* (Cabaret, 1972), *Lenny* (1975), *All That Jazz* (Bütün O Caz, 1979).

John Hanson ve **Bob Nilsson** *Northern Lights* (Kuzey Işıkları, 1978).

George Roy Hill* (*Ek-2*) *Slaughterhouse Five* (Mezbaha 5, 1972), *Belalılar* (The Sting, 1973), *The Great Waldo Pepper* (Büyük W. Pepper, 1975), *A Little Romance* (Küçük Bir Aşk Öyküsü, 1979).

Alfred Hitchcock* (1980'de öldü) *Aile Sırrı* (Family Plot, 1976).

John Huston* *Zorlu Yargıç* (The Life and Times of Judge Roy Bean, 1972), *The Man Who Would Be King* (Kral Olmak İsteyen Adam, 1975), *Wise Blood* (Açıkgöz, 1979), *Zafere Kaçış* (Espace to Victory, 1980), *Annie* (1981), *Phobia* (Korku, 1982).

Norman Jewison* (*Ek-2*) *Jesus Christ Superstar* (Süper Oyuncu İsa, 1973), *Ölüm Pateni* (Rollerball, 1975), *F.I.S.T.* (1978), *And Justice for All* (Ve Herkese Adalet, 1979).

Jeremy Paul Kagan *Heroes* (Kahramanlar, 1977), *The Big Fix* (1978).

Elia Kazan* *The Visitors* (Ziyaretçiler, 1972), *The Last Tycoon* (Son Büyük Patron, 1976).

Stanley Kubrick* *Barry Lyndon* (1975), *Shining* (Parıltı, 1979).

George Lucas* (*Ek-2*) *American Graffiti* (1973), *Yıldız Savaşları* (Star Wars, 1977), *The Return of Jedi* (Jedi'nin Dönüşü, 1983).

Sidney Lumet* *The Offence* (Saldırı, 1972), *Serpico* (1973), *Köpeklerin Günü* (Dog Day Afternoon, 1975), *Network* (Şebeke, 1976), *Equus* (Küheylan, 1977), *The Wiz* (1978), *Just Tell Me What You Want* (Bana Yalnız Ne İstediğini Söyle, 1980), *Prince of City* (Kentin Prensi, 1981), *The Verdict* (Yargı, 1982).

Terence Malick *Badlands* (Çorak Topraklar, 1974), *Days of Heaven* (Cennet Günleri, 1978).

Paul Mazursky* (*Ek-2*) *Harry and Tonto* (1974), *Next Stop Greenwich Village* (Gelecek Durak G. Village, 1975), *Yalnız Bir Kadın* (An Unmarried Woman, 1978), *Willie and Phil* (1980), *Tempest* (Fırtına, 1981).

Robert Mulligan* *İblisin Kurbanları* (The Other, 1972), *The Nickel Ride* (Beş Sente Yolculuk, 1974), *Bloodbrothers* (Kan Kardeşler, 1978).

Paul Newman* *The Effect of the Gamma Rays on Man-in-the-Moon Marigolds* (Gama Işınlarının Papatyalar Üzerindeki Etkisi, 1972), *The Shadow Box* (Hayalle Dövüşmek, 1980).

Alan J. Pakula* (*Ek-2*) *The Parallax View* (1974), *All the President's Men* (Başkanın Tüm Adamları, 1976), *Eve Gelen Atlı* (Comes a Horseman, 1978), *Starting Over* (1979), *Rollover* (Bir İş Kadını, 1981), *Sophie's Choice* (Sophie'nin Seçimi, 1982).

Sam Peckinpah* *Pat Garrett and Billy the Kid* (1973), *Bana Onun Kellesini Getirin* (Bring Me the Head of Alfred Garcia, 1974), *The Killer Elite* (Seçkin Katiller, 1975), *Şeref Madalyası* (Cross of Iron, 1977), *Konvoy* (Convoy, 1978).

Arthur Penn* *Night Moves* (Gece Kaçışı, 1975), *Bozgun* (The Missouri Breaks, 1976), *Georgia* (1981).

Sydney Pollack* *Jeremiah Johnson* (1972), *The Way We Were* (Biz Böyleydik, 1973), *Akbabanın Üç Günü* (Three Days of the Condor, 1975), *Yakuza* (The Yakuza, 1975), *Bobby Deerfield* (1977), *The Electric Horseman* (Elektrikli Atlı, 1979), *Absence of Malice* (Kötülükten Uzak, 1981), *Tootsie* (1982).

Bob Rafelson *The King of Marvin Gardens* (Marvin Gardens'in Kralı, 1972), *Stay Hungry* (Aç Kal, 1976), *Postacı Kapıyı İki Kere Çalar* (The Postman Always Rings Twice, 1980).

Michael Ritchie* (*Ek-2*) *The Candidate* (Aday, 1972), *Smile* (Gülümseme, 1975), *The Bad News Bears* (Kötü Haber Çabuk Yayılır, 1976), *Semi-Tough* (Yarı Sert, 1977), *Ada* (The Island, 1980).

Martin Ritt* *Sounder (1972)*, Conrack (1974), *The Front* (Cephe, 1976), *Casey's Shadow* (Casey'in Gölgesi, 1977), *Norma Rae* (1979), *Arka Yol* (Back Roads, 1981).

Stuart Rosenberg* (*Ek-2*) *Cep Harçlığı* (Pocket Money, 1972), *The Laughing Policeman* (Gülen Polis, 1973), *Lanetliler Gemisi* (Voyage of the Damned, 1976), *Brubaker* (1980).

Jerry Schatzberg* (*Ek-2*) *Scarecrow* (Korkuluk, 1973), *Dandy, the All American Girl* (Dandy, Tam Bir Amerikan Kızı, 1976), *Sweet Revenge* (Tatlı Öç, 1977), *The Senator* (Senatör, 1978), *Honeysuckle Rose* (Hanımeli, 1980).

Paul Schrader* (*Ek-2*) *Blue Collar* (Mavi Yaka, 1977), *Ayrılan Yollar* (Hardcore, 1978), *American Gigolo* (Amerikalı Jigolo, 1979), *Cat People* (Kedi İnsanlar, 1981).

Martin Scorsese* (*Ek 2*) *Mean Streets* (Kirli Sokaklar, 1973), *Taksi Şoförü* (Taxi Driver, 1976), *New York New York* (1977), *The Last Waltz* (Son Vals, 1978), *Raging Bull* (Azgın Boğa, 1980), *Kahkahalar Kralı* (King of Comedy, 1982).

Steven Spielberg* (*Ek 2*) *Sugarland Express* (1973), *Jaws* (1975), *Kapalı İlişkiler* (Close Encounters of the Third Kind, 1977), *1941* (1980), *Kutsal Hazine Avcıları* (Raiders of the Lost Ark, 1981), *E.T.* (1982).

Claudia Weill *Girlfriends* (Kız Arkadaşlar, 1978).

Billy Wilder* *The Front Page* (Baş Sayfa, 1974), *Fedora* (1978).

Robert Young *Alambrista* (1978).

Fred Zinnemann* *Çakal* (The Day of the Jackal, 1973), *Julia* (1977), *Five Days in Summer* (Yazdan Beş Gün, 1981).

Foto. Warner (2); Fox (LAROUSSE)

MÜZİK

Amerikan öncü müziğinin bellibaşlı temsilcileri genellikle Weberncilik sonrası biçeminden, daha sonra da noktacılık (pointillisme) anlayışından etkilendiler. Yeni-klasik döneminden sonra dizisel bir müzik tekniği benimsemiş sanatçı R. Sessions*'un yanında yetişen Milton Babitt*, elektronik çalgılardan da yararlanarak Schönberg' in son ezgi biçemini daha soyut bir ses dizgesine doğru geliştirdi ve bu akımın en çarpıcı örneği oldu.

Babitt'in çizgisi ondan daha genç çok sayıda sanatçı tarafından da sürdürüldü. Bunlardan Gunther Schuller*, özellikle ezgi makamları arasındaki geçişte uyum sorunu üzerine araştırmalar yaptı. Morton Feldman* ve Earle Brown* ise başka konulara yöneldiler: grafik notalama, beste mantığının reddi, alt ses perdelerinin ortaya çıkarılması gibi. E. Brown, 1960 öncesinde denenmiş yarı-rasgele ezgi anlayışını (müzik temalarının besteci tarafından seçilmesi; ama ezgi parçacıklarının sürelerine ve sıralanmasına ilişkin kesin kararın orkestra şefine bırakılması) benimseyerek «açık biçim»i uyguladı. Christian Wolff (doğ. 1934), David Tudor* ve Terry Riley (doğ. 1935) bu yeni ses yönelimleri üzerine değişik araştırmalar yapan diğer müzik adamları oldular.

Çağdaş amerikan müziği bu eğilimlerle sınırlı kalmadı. Değişik görüş ve etkiler giderek çoğaldı; ABD müziği her estetik biçime açık bir görünüme büründü. Resmi müzik kurumları bile çok çeşitli uygulamalara kapılarını açtılar. Kendi anlayış ve biçimlerine en aykırı çalışmalara bile repertuarlarında yer verdiler. Örneğin Paul Anton Bambach (doğ. 1950),William Earl Averitt (doğ. 1948), Peter Peabody Hazzard (doğ. 1949), Steven Dwight Wescott (doğ. 1950) ya da Matthias Kriesberg (doğ. 1953) gibi yeni-klasik gelenekçilerle Christopher Johnson Yavelow (doğ. 1950), Janet Stoeppelmann (doğ. 1948), Stuart Samuel Diamond (doğ. 1950), John Epperson (doğ. 1950), David Saperstein (doğ. 1948) gibi deneysel müzikçiler ve Paul Erward Dworak (doğ. 1951), Richard Perry Hayman (doğ. 1951), Michael B. Carew (doğ. 1951), Gregory Paul Kramer (doğ. 1952), Paul Michael de Marinis (doğ. 1948) gibi elektro müzikten yararlanan sanatçılar da bu kurumlarda çalışabildiler. (LM)

AMİCHAİ (Yehuda), israilli yazar (Würzburg 1924). 1936'da Filistin'e yerleşti. İngiliz edebiyatına özgü ince alaydan etkilendi. İbrani diliyle yazdığı şiir (*Bugün ve Eskiden*) [1955], (*İki Umutluk Uzaklıkta*) [1958], (*Zaman*) [1977], öykü ve tiyatro (*Ninova'ya Seyahat*) [1962] eserlerinde çağdaş teknoloji ve halk dilinin terim ve temalarını işledi. (L)

***AMİENS,** Fransa'nın Picardie bölgesinde kent. — 135 992 nüf. Kimya (sabun, deterjan, ilaç ve lastik), besin (süt, hayvan yemi) sanayii. (L)

***AMİN DADA** (İdi), ugandalı devlet adamı. — 1976'da İngiltere, Dada rejimine karşı tutum takınarak Uganda ile ilişkilerini kesti. Kasım 1978'de Tanzanya birlikleri Uganda topraklarına girerek 1979 nisanında Kampala'yı ele geçirince İdi Amin, kendisine sadık kalan birliklerle ülkenin kuzeyine çekildi, sonra Libya'ya kaçtı. Bir süre sonra ailesiyle birlikte Suudi Arabistan'a yerleştiği anlaşıldı. (L)

***AMİN** (Samir), mısırlı iktisatçı. — Azgelişmişlik sürecini, emperyalizmin aldığı farklı biçimlerden hareketle çözümledi ve yeni «merkez» «çevre» terimlerini geliştirdi. Gelişmekte olan ülkelere dünya pazarından kopma siyaseti önerdi. Diğer önemli eserleri: *Fildişi Kıyısındaki Kapitalist Kalkınma* (1967); *Eşitsiz Gelişme; Çevre Kapitalizminin Toplumsal Kuruluşları Üzerine Bir İnceleme* (1973); *Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme* (1976). [L]

***AMİS** (Kingsley), ingiliz yazarı. — Son eseri: *The Alteration* (Değiştirme) [1976]. (L)

***AMMAN,** Ürdün'ün başkenti. — 750 000 nüf. (L)

***Amnesty International,** Uluslararası Af Örgütü. — 1977'de Nobel Barış Ödülü'nü aldı. Merkezi Londrada'dır. (L)

***AMON D'ABY** (François Joseph), fildişi kıyılı yazar. — Son eserleri: *Croyances religieuses et coutumes juridiques des Agni de la Côte - d'Ivoire* (Fildişi Kıyılı Agni'lerin Hukuk Gelenekleri ve Dinsel İnançları) [1966], *La Mare aux Crocodiles. Contes et Légendes populaires de Côte - d'Ivoire* (Timsahlı Göl. Fildişi Kıyısının Halk Masalları ve Efsaneleri) [1973]. (L)

***AMRAVATİ,** Hindistan'da (Maharashtra Federe Devleti) kent. — 194 000 nüf. (L)

***AMRİTSAR,** Hindistan'da, Pencap eyaletinde kent. — 407 600 nüf. (L)

AMROHA, Hindistan'da, Uttar Pradeş eyaletinde, Delhi'nin doğusunda kent. 82 700 nüf. (L)

***AMSTERDAM,** Hollanda'nın başkenti. — 945 000 nüf. (L)

Amtrak, amerikan şirketi. 1971 mayısında ABD çapında büyük demiryolu hatlarında yolcu treni servislerini işletmek üzere kuruldu. Kamu yararı güden bir özel kuruluş olarak, şehirlerarası yolcu treni servislerini daha önce işletmekte olan şirketlerin malî sıkıntı nedeniyle bu alandan çekilmesi üzerine boşalan yeri doldurdu. Şirketin işletme kapsamına giren demiryollarının uzunluğu 45 000 km'yi bulur. (L)

***AMUL,** İran'da Elburz dağlarının eteklerinde, Tahran'ın kuzeydoğusunda kent. — 28 800 nüf. Kömür yatakları. (L)

***AMY** (Gilbert), fransız besteci ve orkestra şefi. — 1972'de S.A.C.E.M. Müzik Büyük Ödülü'nü ve 1979'da Ulusal Müzik Büyük Ödülü'nü kazandı. 1976'dan beri Fransız Radyosunda Yeni Filarmonu Orkestrası'nın yönetmenliğini yapmaktadır. Son eserleri: Orkestra için *Adagio ve Stretto* (1979), *Une Saison en Enfer* (Cehennemde Bir Mevsim) [1980]. (L)

ANABAZİN, i. (fr. anabasine). Org. kim. $C_{10}H_{14}N_2$ formüllü alkoloid. Nikotin gibi tütünden elde edilir. Zehirli olmasına rağmen Sovyetler Birliği'nde böcek ilacı olarak kullanılır. (L)

Anadolu Ajansı (AA), Türkiye Cumhuriyeti'nin yarı resmi haber ajansı .— AN-SİKL. 1970'lerin sonuna doğru, iktidar ve muhalefet arasında önemli tartışmaların konusu oldu. 1965'ten beri ajansın genel müdürlüğünü yürüten Attila Onuk, AP Genel Başkanı Demirel'e yakınlıkla, hatta örgütü, özellikle ilk MC hükümeti döneminde (1975-1977) muhalefete karşı iktidar safına çekmekle suçlandı. 1978'de Ecevit hükümeti kurulunca, Attila Onuk ve Yönetim Kurulu, sert bir tutumla karşılaştı. Onuk, kendiliğinden görevi bırakmayınca Maliye Bakanlığı, ajans ortaklar Genel Kurulunu olağanüstü toplantıya çağırdı. 31 mart 1978'de toplanan Genel Kurul, yeni bir yönetim kurulu seçti. Bu yeni kurulda Kemal Aydar, Emin Karakuş, İsmail Sivri, Ahmet Kahraman ve Aytekin Yıldız yer aldılar. Eski Yönetim Kurulu, Genel Kurul toplantısını terkederek mahkemeye başvurdu. Ama olumlu sonuç alamadı. Attila Onuk ertesi gün görevden alınıp yerine İzzet Sedes atandı. Onuk mahkemeye başvurduysa da bir sonuç elde edemedi. Öte yandan, AA'nın hesaplarını gözden geçiren maliye müfettişleri, Attila Onuk'u kendini yurt dışındaymış gibi göstererek dövizli maaş almakla suçladı.

Maliye Bakanlığı Onuk'u mahkemeye verdi. İzzet Sedes, 9 haziran 1978'de görevden çekilince AA genel müdürlüğüne Aytekin Yıldız atandı. Ajans bünyesindeki bu değişiklikler muhalefeti, özellikle AP'yi kızdırdı. Muhalefet bu değişiklikleri «işgal» olarak niteledi. İkinci MC hükümeti kurulunca (1979) A. Yıldız görevden alınıp yerine A. Onuk atandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Onuk görevden alınıp Cevdet Tanyeri genel müdür yapıldı. Turgut Özal hükümeti 1984 yılında gazeteci Hüsamettin Çelebi'yi AA genel müdürlüğüne atadı. (M)

***Anadolu Bankası.** — 1982 yılı sonunda bankanın sermayesi 15 milyar lira, ödenmiş sermayesi 10 015 105 232 lira, mevduat toplamı 42 425 349 388 lira, kredi toplamı 42 109 100 550 lira idi. Toplam mevduatının 712 milyonu resmi, 15 886 milyonu ticari, 5 658 milyonu bankalararası, 20 113 milyonu tasarruf, 56 milyonu diğer mevduatlardan oluşuyordu. Dağıttığı kredilerin 29 139 milyonu kısa vadeli, 12 970 milyonu orta ve uzun vadeli ticari kredilerdi. 1982 yılında 116 şubesi, 2 402 personeli bulunan Anadolu Bankası'nın sanayi, enerji, ulaştırma, turizm, ticaret sektörleriyle ilgili 15 işletmede iştiraki vardı. (M)

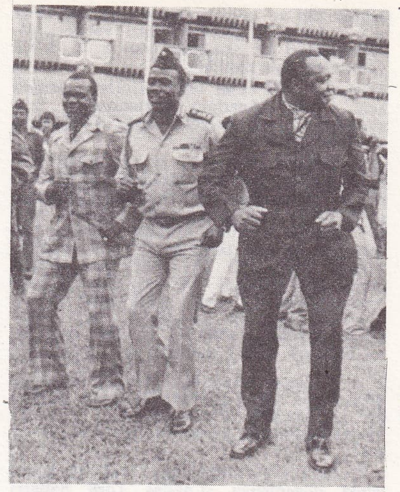

İdi AMİN DADA bir törende dans ederken

Anadolu Lisesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ve yabancı dille öğretim yapan liselerin genel adı. 1868'den bu yana Fransızca öğretim yapan Galatasaray Lisesi (İstanbul) dışında, «Maarif Koleji» adıyla kurulan ve yabancı dille öğretim yapan resmî okulların açılışı 1950'li yıllara rastlar. VIII. Milli Eğitim Şûrası'nda «okul», «enstitü», «kolej» gibi sözcüklerle adlandırılan orta öğretim kurumlarının adının lise olarak değiştirilmesi öngörüldü. 1973'de 1739 sayılı Temel Eğitim Kanunu'yla tüm resmi kolejlerin adı «Anadolu Lisesi» oldu.

Anadolu liselerinde hazırlık sınıfı 1, orta ve lise 6 olmak üzere öğrenim süresi 7 yıldır. Galatasaray Lisesi'nde hazırlık sınıfı 1 yıl olmakla beraber, lise bölümü 4 yıl olduğu için öğrenim süresi 8 yıldır. Bu okulların tümünde fen dersleri yabancı dille okutulmaktadır. Ankara Atatürk Anadolu Lisesi ayrı bölümlerde ingilizce, fransızca, almanca; İstanbul Kadıköy Anadolu Lisesi ingilizce; Galatasaray Lisesi fransızca; İstanbul Lisesi almanca öğretim yapmaktadır. Diğer Anadolu liselerinin tamamı ingilizce eğitim yapmaktadır. 1982-1983 öğretim yılında 24 Anadolu lisesi vardı: Ankara Atatürk, İstanbul, İstanbul Kadıköy, İstanbul Galatasaray, İstanbul Beyoğlu, İstanbul Nişantaşı (eski İngiliz Lisesi [High School]), Adana, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, İçel, İzmir Bornova, Kocaeli, Konya, Samsun, Zonguldak Ereğli, Kahramanmaraş, Trabzon Anadolu liseleri. (M)

Anadolu Medeniyetleri Sergisi, 1983 yılında İstanbul'da düzenlenen Avrupa Konseyi sanat sergisi. 1978'de Avrupa Konseyi toplantısında türk delegelerin önerisi üzerine Konsey'in sanat kültür izlencesinin 18. gösterisi olarak İstanbul'da «Anadolu Medeniyetleri» adlı bir serginin düzenlenmesi onaylandı. Bu amaçla Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Eski Eserler Genel Müdürlüğü'nce çalışmalara başlanarak Türkiye'nin değişik yörelerinde bulunan eski yapıtların toplanmasına karar verildi. Tarihöncesi'nden kalmış Alacahöyük altın çifte idolü, bir yıl öncesinden beri süren sergiyi tanıtma eylemlerinin simgesi olarak seçildi. Yontmataş çağından günümüze değin Anadolu'da oluşmuş uygarlıklardan seçkin örneklerin sunulduğu sergide, Türkiye'nin 50 müzesinden getirilen on iki bine yakın eser yer aldı.

Ana sergi için İstanbul dışından ayrıca kitap, heykel, cam, seramik, maden gibi

Foto. Campbell/Sygma (LAROUSSE)

değişik tip ve gereçlerden oluşan bin dört yüz kadar eser getirildi. Bazı yabancı ülke müzeleri de sembolik olarak 18 parça yapıtla sergiye katıldı.

22 mayıs - 30 ekim 1983 tarihleri arasında açık tutulan Anadolu Medeniyetleri Sergisi'nde üç ana sergiyle öğretici nitelikte bir sergi dizisi yer aldı.

Ana Sergiler: 1 — VI. yy'dan kalan Aya İrini Kilisesi bu sergi dolayısıyla onarılarak tarihöncesinden Bizans döneminin sonuna kadar geniş bir zaman diliminin kültür ve sanat yapıtları burada sunuldu. Aya İrini Müzesi'nde tarihöncesi (MÖ 100 000 - 2 000), Hitit (MÖ XX - XII. yy.), Erken demirçağı (MÖ XII - VI. yy), Urartu, Frig, Yunan-Helenistik çağı (MÖ XII. yy - I. yy), Roma (MÖ I. yy - MS V. yy) ve Bizans çağlarından (MS IV. yy - XV. yy) derlenmiş çok ilginç yapıtlar sergilendi.

2 — Topkapı Sarayı'nın Has Ahırları'nda düzenlenen müze alanında Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı döneminin (XII. yy - XX. yy) en seçkin ve görkemli yapıtları yer aldı.

3 — Arkeoloji Müzesi'nin yeni ek yapısında düzenlenen «Çağdaş Türk Sanatı» konulu sergide ise, XIX. yy sonlarından günümüze kadar Türkiye'de resim, heykel ve seramik sanatlarının tarihsel gelişimi tanıtıldı. Aynı yerde ayrıca «Fotoğraflarla Türk Mimarisi» ve Anadolu'da yapılan çalışmalarını fotoğraflarla yansıtan «Çağlar Boyu Anadolu» adlı bir sergi düzenlendi.

Öğretici sergiler: Topkapı Sarayı Müzesi' nin yazı galerisinde yer alan «Çağlar Boyu Yazı» konulu sergi; Eski Anadolu Dilleri ve Yazıları, MÖ VIII. yy - MS XII. yy Anadolu Yazıları ve Anadolu'da İslam Yazı Sanatı olarak üç bölümde sunuldu. Genç Topkapı Müzesi'nde çağlar boyu süs takıları, minyatür ve sikkeleri kapsayan bir sergi düzenlendi. Sultanahmet meydanında Osmanlı sivil mimarisinin önemli yapılarından biri olan İbrahim Paşa Sarayı da bu sergi nedeniyle onarılarak Türk-İslam Eserleri Müzesi'ne dönüştürüldü. Müzenin görkemli odalarında Selçuklu ve Osmanlı döneminin halı ve kilimleri, elyazmaları, geleneksel giysileri, gelin ve sünnet odaları, türk kahvehanesi, türkmen çadırı ve türk hamam gelenekleri sergilendi. Öğretici nitelikte sergiler arasında Ayasofya Müzesi avlusunda «çağlar boyu mezartaşları», Divan Edebiyatı Müzesi'nde (Galata mevlevihanesi) «müzik aletleri sergisi», Harbiye'deki Askeri Müze'de bir «Askeri Çadırlar Sergisi» yer aldı.

Yerli ve yabancı binlerce izleyicinin büyük ölçüde ilgisini çeken bu geniş kapsamlı ve çok zengin «Anadolu Medeniyetleri Sergisi» yerli ve yabancı basında da geniş yankı uyandırdı. (M)

Anadolu Üniversitesi, 1973'te Eskişehir' de kurulan üniversite. Yükseköğretim Kurumları Örgütünün, 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında (1982-1983) Anadolu Üniversitesi de yeniden düzenlendi. 1973 yılından beri Ankara Hacettepe Üniversitesine bağlı olarak çalışan Eskişehir Tıp Fakültesi, Anadolu Üniversitesi Tıp Fakültesiyle birleştirildi. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İşletme ve İktisat Fakültelerinin birleştirilmesiyle bir İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Eskişehir Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisiyle Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Endüstri Bilimleri Fakültesinin birleştirilmesiyle bir Mühendislik - Mimarlık Fakültesi kurulup, bu üniversiteye bağlandı. Ayrıca bir Fen-Edebiyat Fakültesi, bir Eğitim Fakültesi, bir Açıköğretim Fakültesi, bir Eczacılık Fakültesi, 4 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Metalurji), 1 uygulamalı Güzel Sanatlar Yüksekokulu yeniden kuruldu. Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi ile Afyon Mali Bilimler Fakültesinin yüksekokula dönüştürülmesiyle oluşturulan Kütahya İdari Bilimler Yüksekokulu ile Afyon Maliye Yüksekokulu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesine bağlandı. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Afyon Meslek. Bilecik Meslek, Bolvadin Meslek ve Kütahya Meslek Yüksekokulları da bu üniversiteye bağlandı. (M)

***ANAFARTALAR**, Gelibolu yarımadasında Eceabat ilçesinde iki köy. — *Büyük Anafartalar* (455 nüf.), *Küçük Anafartalar* (484 nüf.). [M]

***ANAHEİM**, ABD'de (Kalifornia), Los Angeles'in güneydoğusunda kent. — 167 000 nüf. Disneyland eğlence parkı. (L)

ANAKARA **blş. i. Coğ. Yeni k.** Yeryüzündeki altı büyük kara parçasından her biri. Eşanl. KITA. (M)

*ANAMAS, Bk. AKSU.

***ANAMUR**, İçel ilinde ilçe. — 71 551 nüf., 56 köy. İlçe merkezi 23 025 nüf. (1980). [M]

ANAN, Japonya'da, Şikoku adasının doğu kıyısında, Tokuşima'nın güneyinde kent. 60 400 nüf. (L)

***ANASON** i. — ANSİKL. 1972'de 2 933 ha'lık alandan 2 330 t, 1981'de 11 000 ha' lık alandan 8 000 t ürün elde edildi. 1978' de anason ekiminde ve üretiminde büyük bir gerileme (1 000 ha'lık alan, 1 000 t üretim) görüldü; fakat daha sonraki yıllarda, özellikle 1979'dan sonra anason ekim alanında ve üretiminde önemli artışlar (1980' de 6 000 ha'lık ekim alanı, 4 000 t ürün) sağlandı. (M)

***Ana ve Çocuk Sağlığı Örgütü (AÇS).** — 1981 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı ile Hacettepe Üniversitesi Toplum Hekimliği bilim dalının işbirliği ve Dünya Sağlık Örgütü'nün mali desteğiyle «rahim içi araç uygulama eğitim projesi» yürütüldü. 1979-1983 dönemini kapsayan dördüncü beş yıllık kalkınma planında, ana-çocuk sağlığı hizmetlerinde, okul ve okul öncesi çağdaki çocuklara yönelik beslenme programlarının yeniden düzenlenmesi, 0-6 yaş arası çocukları beslemede zorluk çeken ailelere devlet yardımı sağlanması, ana sağlığına zarar verecek uygulamaların sona erdirilmesi amacıyla aile planlaması programlarının, ana ve çocuk sağlığı hizmetleriyle birlikte sosyalleştirme programı içinde ele alınması öngörüldü. (M)

Anavatan Partisi (ANA.P), siyasal parti. Kuruluşu 20.5.1983. Mayıs 1983'te siyasal parti kurma yasağı kaldırılınca kurulan partilerden biri de Anavatan Partisi oldu. 12 eylül 1980 sonrası başbakan yardımcılarından olan ve «24 ocak kararları» diye anılan sıkı para politikasıyla tanınan Turgut Özal önderliğinde bir grup siyasetçi tarafından kurulan partinin genel başkanlığına Turgut Özal getirildi. Genel başkanın anlatımıyla «muhafazakârlık», «sosyal adalet» ve «liberal ekonomi» yanlısı olan Anavatan Partisi'nin programındaki başlıca maddeler şunlardır:

1. Ekonomide devletin rolünü en az düzeye indirmek, kişisel girişimlere öncelik vermek; 2. Enflasyonu yavaşlatmak, işsizlik sorununu çözümlemek; 3. Devlet tekelleri de içinde, her tür tekelleşmeyi önlemek, rekabeti yaygınlaştırmak; 4. Vergilerin sayısını azaltmak, oranını indirmek, devlet harcamalarını azaltmak; 5. Bürokratik formaliteleri sadeleştirmek, iş kurmak isteyenlerin karşılaştığı engelleri kaldırmak; 6. Devlet memuru sayısını azaltmak, maaşları ve ücretleri yeterli düzeye çıkarmak.

Anavatan Partisi 6 kasım 1984'de yapılan milletvekili seçimlerinde oyların yüzde 45,15' ini alarak 211 milletvekili çıkardı. 400 milletvekilinden oluşan mecliste böylece çoğunluğu elde ederek iktidara geldi. ANAP genel başkanı Turgut Özal 13 aralık 1983'te hükümeti kurdu.

Milletvekili seçimlerinden beş ay kadar sonra, 25 mart 1984'te yapılan yerel seçimlerde de ANAP büyük başarı kazandı. Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentler de dahil 54 ile ve 321 ilçede, bunlarla birlikte tüm ülkede 883 belediyede belediye başkanlığını kazandı. (M)

***ANAYASA.** — ANSİKL. *1982 Anayasası.*

12 Eylül ve Geçici Anayasa Düzeni

12 Eylül 1980 Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yönetime el koymasıdır. Olay, 27 Mayıs 1960'dakinden bu nedenle farklıdır. Türk Silahlı Kuvvetleri, en yüksek komutanından başlayarak ve bütünüyle, bir devlet müessesesi durumunda harekâtı gerçekleştirmiştir. Yeni yönetimin başında, 1961 Anayasasının öngördüğü, Milli Güvenlik Kurulu'nun Genelkurmay Başkanı ile kuvvet komutanlarından oluşan (Jandarma Genel Komutanı dahil) asker kanadı bulunmaktadır.

12 Eylül Harekâtı'na yol açan nedenleri ve bu harekâtın amaçlarını, Genelkurmay Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Orgeneral Kenan Evren aynı gün Türk Milletine açıkladı. Bu neden ve amaçlar, özetle şunlardır:

— 1961 anayasası döneminde, sözkonusu anayasanın tanıdığı hukuksal olanaklar, hak ve hürriyetler, bunların gerektirdiği sorumluluk anlayışı içinde kullanılmamış; anarşi, terör ve bölücülük çok tehlikeli boyutlara varmıştır. Son iki yıllık süre içinde, terör 5 241 can almış, 14 152 kişi yaralanmış ya da sakat kalmıştır.

— 1961 anayasasının kuvvetler ayrılığı ilkesi, uygulamada kuvvetler çatışmasına dönüştürülebilmiştir. Özellikle, yargı gücünün, yasama ve yürütme işine bir taraf gibi karıştığı savları yaygınlaşmıştır. Bu arada bir bölüm öğretim ve meslek kuruluşlarında ve idarelerde, Anayasanın güvence altına aldığı özerkliğin uygulanması, devletin güçsüzleşmesine yol açmış; siyasi partiler, iç gerilimi sürekli artırmışlar; yıkıcı ve bölücü çevrelerin eylemlerini kolaylaştırabilmişler ya da desteklemişler; idare içine partizanlık sokularak, devletin tarafsız otoritesi ve saygınlığı yok edilmiş; yasama organı, kendisinden beklenen görevi yapamaz ve bu durumu gideremez duruma düşmüştür.

— Ekonomik ve sosyal sorunlar, evvelce öngörülen amaçlara uygun olarak çözümlenmemiş, tam tersine ağırlaşmıştır.

— Dış etkenler de, kendileri için böylesine elverişli bir ortamın yaratılmasında önemli rol oynamıştır. Buna göre, yapılacak iş, bu nedenleri bir daha yaratmayacak yeni bir hukuk düzeni kurmaktır. Bunun için:

— Hür, demokratik parlamenter düzen tekrar soysuzlaşmayacak ve tıkanmayacak biçimde yeniden kurulmalıdır.

— Demokrasi, kendi kendini kontrol edemez halden kurtarılmalı, bunu sağlayacak anayasal güvenceler getirilmelidir.

— Eğitim ve öğretimde Atatürk milliyetçiliği yeniden yaygınlaştırılmalıdır. Yurdun ve milletin bütünlüğü, barışçı, insansever ve birleştirici Atatürk milliyetçiliğinin, anayasal güvence ve kurumlara kavuşturulmasını gerektirmektedir.

— Kuvvetler ayırımı, çatışmaları önleyecek bir biçimde düzenlenmeli; her kuvvet için, demokratik temele dayalı sorumluluk, denetim ve yaptırımlar getirilmelidir.

— İdare tarafsız olabilmeli; partizanlığı önleyecek hukuksal önlemler alınmalıdır.

— Siyasi partiler, anayasal güvenceden yararlanmalı, ama bu güvencenin gerektirdiği sorumluluğu da üstlenmelidir; bu amaçla siyasi parti yönetiminin demokratik olmasını sağlayacak güvenceler getirilmeli; anayasal hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmasını önleyecek yaptırımlar öngörülmelidir.

— Siyasi etkinlik, siyasi partiler dışındaki kuruluşlara yasaklanmalıdır.

— Ülke bütünlüğü amacıyla, idarede merkeziyetçi yaklaşım ağır basmalıdır.

— Yürütme gücünün yetkileri, ekonomik ve sosyal sorunların çözümü yönünden artırılmalı, ayrıca, olağanüstü durumlarda, devlet gücünü daha etkili kılacak yetkilerle donatılmalıdır.

— Temel hak ve hürriyetler, kullanımları bakımından, yukarda sayılan bütün bu amaçlar doğrultusunda sınırlanabilmelidir.

Geçici Anayasa

Milli Güvenlik Konseyi, 27 ekim 1980 günü kabul ettiği 2321 sayılı bir yasayla Ge-

çici Anayasa düzenini belirledi. «Anayasa Düzeni Hakkında Kanun» adını taşıyan bu düzenleme, 12 Eylül 1980 tarihinden başlayarak geçerli sayıldı. Böylece, 12 Eylül Harekâtı'nın hukuksal çerçevesi de çizilmiş oluyordu. Geçici Anayasa düzeni, TBMM'nin yetki ve görevlerinin, MGK'ne geçtiğini; Cumhurbaşkanı görevinin MGK ve devlet başkanınca yerine getirileceğini; 1961 anayasasının, anayasa düzeni hakkındaki kanun ile MGK'nin çıkardığı yasa, karar ve bildirilere aykırı olmayan hükümlerinin geçerliliğini koruduğunu kabul etti. Böylece, Türk anayasalarının gelişim çizgisi içinde daha önce de, benzeri görülen bir tür iki anayasalı dönem başladı. Gerçekten, 1921 anayasası yürürlükteyken, Kanunu Esasi'nin de hiç değilse söz konusu anayasa ile bağdaşan hükümleri yürürlükte kalmıştır. 1924 anayasası ise, hem Kanunu Esasi'yi, hem de 1921 anayasasını yürürlükten kaldırmıştır. 27 Mayıs'ta da Milli Birlik Komitesi'nin yürürlüğe koyduğu Geçici Anayasa ile 1924 anayasasının yeni durumla bağdaşabilen hükümleri aynı zamanda yürürlükte kalmıştır. Denilebilir ki, Türk Anayasa hukuku, olağanüstü dönemlerde böyle bir yöntemden yararlanmaktadır.

12 Eylül döneminin geçici anayasa düzeni, daha sonra çıkarılan yasalarla tamamlandı. Önce, 12 eylül 1980'den geçerli olmak üzere, MGK ile ilgili olarak 12/12/1980 tarihli ve 2356 sayılı yasa çıkarıldı. Buna göre, Kurucu Meclis'ce hazırlanarak halkoyuna sunulacak yeni anayasa hükümleri uyarınca oluşacak TBMM, göreve başlayıncaya kadar MGK'nin görev ve yetkileri sürecekti. Yasama yetkisini ve yasama organının görevlerini üstlenen MGK'nin iç çalışma kuralları da, bu yetki ve görevler dikkate alınarak konuldu. İlk olarak 25 eylül 1980 tarihli ve 1 sayılı kararla, Türkiye Cumhuriyeti Milli Güvenlik Konseyi Yasama Görevleri İçtüzüğü kabul edildi. Bu içtüzüğün 1. maddesi, MGK'nin başkan ve üyelerini saydıktan sonra, 2. maddesi, MGK'nin, Genelkurmay başkanının başkanlığında toplanacağını; başkanın bulunmadığı birleşim ve oturumlara askeri hiyerarşiye bağlı kalınarak Konsey üyelerinden birinin başkanlık edeceğini belirtmektedir. MGK içtüzüğünün diğer birçok hükmü, 25/2/1981 tarihli ve 10 sayılı kararla değişikliğe uğradı. Böylece içtüzüğün bir parlamento çalışmasına daha uygun duruma gelmesi sağlandı.

MGK içtüzüğüne göre, MGK genel sekreteri, konseyin danışmanlık ve sekreterlik görevini yapar. Genel sekreter konsey toplantılarına katılır; ancak toplantılarda oy kullanamaz. İçtüzük, yasa tasarı ve önerileri ile başka yasalarda inceleme ve araştırma yapacak ihtisas komisyonları kurabileceğini öngörüyor. Yeterince uzman personelden oluşan ihtisas komisyonlarını kurma yetkisi MGK genel sekreterine verilmiştir. Komisyon, alınan karar ya da başkanın çağrısı üzerine toplanır. Gündemi, konsey başkanı adına genel sekreter hazırlar. Yasa önerisinde bulunmaya konsey üyeleri ile bakanlar kurulu yetkilidir. İçtüzük, yasa tasarı ve önerilerinin nasıl görüşülüp, nasıl oylanacağını belirlemiştir. TBMM'nde olduğu gibi, MGK'de de bütçenin görüşülmesi ve kabulü için özel bir yöntem kabul edilmiştir. Bakanlar kurulunca hazırlanan bütçe yasa tasarısı, MGK'ne sunulduktan sonra, MGK genel sekreterliğince oluşturulan bütçe-plan komisyonunda görüşülür, sonra MGK'ne gelir. İçtüzük, MGK tutanaklarını denetleme ve saklama görevini de genel sekreterliğe vermektedir.

MGK bir yasama organı yetkisiyle çalıştığı için, içtüzük, hükümet programının onaylanması; başbakan ve bakanların denetimi, kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimi konularını da ayrıntılı sayılabilecek bir biçimde düzenler. 12 Eylül döneminin geçici anayasal düzenini tamamlayan halka, 29/6/1981 tarihli ve 2485 sayılı «Kurucu Meclis Teşkili Hakkında Kanun»dur. Bu kanuna dayanılarak, siyasi partiler ve seçim yasalarını yapmak üzere iki kanatlı bir kurucu meclis oluşturuldu. Kurucu Meclis'in bir kanadı MGK, öbürü de Danışma* Meclisi'dir (DM) [*Ek 2*]. Yalnız, 27 Mayıs döneminden farklı olarak, Kurucu Meclis'in MGK kanadı özel bir ağırlık taşımaktadır. MGK önce, 2324 sayılı anayasa düzeni hakkındaki kanun uyarınca TBMM'nin ve Cumhuriyet Senatosu'nun 1961 anayasasına göre sahip bulunduğu yetkileri kullanır, sonra da DM'den gelen metinleri değiştirerek kabul edebilir.

Danışma Meclisi üyelerinde genellikle milletvekili seçilme yeterliği yanında, yükseköğretim görmüş olma ve 11 eylül 1980'den önce herhangi bir siyasi partiye kayıtlı bulunmama şartı aranmaktadır. Yalnız DM'ne Milli Güvenlik Konseyi'nce doğrudan seçilecek olanlar için yükseköğretim yapmış olma zorunluğu yoktur. DM'ne, «Kurucu Meclis Hakkında Kanun»un öngördüğü usul ve esaslara göre 180 üye seçildi. Bunlardan 120'si, her ilin saptayıp önerdiği adaylar arasından; 40 üye ise, MGK'nce doğrudan doğruya belirlendi. DM'ne aday olmak isteyenlerin hangi illerin valiliğine başvurabilecekleri de şöyle saptandı: 1) Aday olmak isteyenler; ilk, orta, lise ya da yükseköğrenimlerini yaptıkları, 2) aralıklı olarak en az beş yıl ya da aralıksız en az üç yıl oturdukları, 3) son iki yıldan beri oturmakta bulundukları ilin valiliğine başvuracaklardır. Doğrudan doğruya MGK'nce seçilmek üzere başvuru ise, yasanın öngördüğü koşulların varlığını gösteren belgelerle birlikte ve bir dilekçeyle MGK'ne yapılır. Hangi ilden ne kadar üye gireceği, adı geçen yasaya ek bir listeyle belirlendi.

DM üyelerinin hukuksal durumları, hakları, görev ve yükümlülükleri, parlamento üyelerinin alışılmış hukuksal durumlarına uygun olarak yasada gösterilmiştir. Benzeri hükümler, DM'nin çalışma usulleri için de öngörülmektedir.

Kurucu Meclis'in, anayasanın kabulü, halk oyuna sunulması ve kesinleşmesi gibi en önemli işleri şöyle düzenlenmiştir: Danışma Meclisi'nin anayasa komisyonunca hazırlanan ve genel kurulca kabul edilen anayasa metni, MGK'ce ya olduğu gibi ya da değiştirilerek kabul edilir ve Resmi Gazete ile yayınlanır. MGK'ce kabul edilen metin, özel yasaya göre halkoylamasına sunulur.

Böylece hazırlanan anayasa tasarısı, 7 kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunuldu ve kabul edilerek kesinleşti; 9 kasım 1982 günlü Resmi Gazete'de, 2709 sayılı yasa olarak yayınlandı.

1982 ANAYASASI

1982 anayasası, temelde, 1961 anayasasının şekline bağlı kalınarak düzenlendi. İçinde başlangıç ve genel esaslardan sonra, temel haklar ve ödevler, Cumhuriyetin temel organları, mali ve ekonomik hükümler ve çeşitli hükümlerle, geçici hükümler ve son hükümler yer aldı.

● *Başlangıç.* İlk kez 1961 anayasasında yer alan başlangıç bölümü, yeni bir düzenleme ile 1982 anayasasının da başına konuldu. 1982 anayasası da, 1961 anayasasında olduğu gibi, başlangıç bölümünü anayasanın metninden sayar (m. 176). Ayrıca, anayasanın 2. maddesi, devletin niteliklerini belirtirken, bu «Devlet»in, «Başlangıç»ta yer alan temel ilkelere dayandığını vurgulamaktadır. 1961 anayasası da böyleydi. Bu nedenle, 1961-1980 dönemi Anayasa Mahkemesi'nin kararları, başlangıç bölümünün hukuksal değer ve önemini açıklamak bakımından yararlı olma niteliğini koruyor. Buna karşılık, 1961 ve 1982 anayasalarının «Başlangıç» bölümleri karşılaştırıldığında arada bazı önemli yaklaşım ve öncelik farklılıklarının bulunduğu görülür; bunun nedeni açıktır: 1961 anayasası, hazırlanmasında etkili olanlara göre, bir siyasi iktidarın, meşruluğunu kaybetme olgusu içinde çoğunluk baskısına yönelmesi; kamuoyunu oluşturan ve açıklayan kurumların işleyişine engel olunması, adalet örgütü, idare ve görevliler üzerinde baskı yapılması biçiminde özetlenebilecek siyasi gelişmelerin ürünüdür. Bu yüzden de, 1961 anayasasının başlangıç bölümünde, ilk cümlecik, Türk milletinin bağlılığı, hak ve hürriyetlerine olan bağlılığını dile getirir. 1982 anayasası ise, 12 eylül 1980 öncesinin anarşi, terör ve bölücülük ortamına dönülmemesini ilk ve vazgeçilmez amaç olarak ele alır. Bu nedenle, yeni «Başlangıç»ın ilk sözleri, devlet ve milletin varlığının korunmasına ilişkindir. Böylece, devletin ve milletin birliği, bütünlüğü, güvenliği ve düzeni ile kişi hak ve hürriyetleri arasındaki dengede öncelik bu kez açıkça birincisine tanınıyor. Aslında, anayasanın bu öncelikli yaklaşımı bir zorunluğun ifadesidir. Çünkü, düzenin olmadığı yerde, hakların, bağımsızlığın bulunmadığı bir siyasi toplulukta hürriyetlerin varlığından zaten söz edilemez. Nitekim, ülkenin ve milletin bölünmez bir bütün olması ilkesi, 1961 anayasasında da vardı. Öyleyse, 1982 anayasasının «Başlangıç» bölümündeki önceliğinin anlamı nedir? Bu öncelik, hiçbir hak ve hürriyetin, anayasal düzeni, anayasanın öngördüğü kurallar dışında değiştirmeyi ve ortadan kaldırmayı amaçlayamayacağını gösterir. Türkiye Cumhuriyeti, birlik, bütünlük ve bağımsızlık içinde Türk Milleti, insan onuruna yaraşır bir biçimde çağımızın kabul ettiği kişi hak ve hürriyetlerini kullanarak yaşasın, maddi ve manevi varlığını geliştirsin diye varolacaktır. Bağımsız Türk devleti ve onun düzeni hürriyetçidir. Hürriyetlerin kullanımındaki serbestlik ise, devletin ve milletin varlık koşullarını sarsmaya kadar varırsa, sona erer. Ancak, devlet ve millet bütünlüğünün, varlık koşullarının siyasi iktidardaki kadroların öznel düşünüş ve anlayışları ile özdeşleşmemesi gerekir. 1982 anayasasının başlangıç bölümü, kuvvetler arasında eşitliği açıkça belirterek ve anayasanın, «Başlangıç»ta yer alan ilkeler doğrultusunda yorumlanıp uygulanmasını emrederek, bu bakımdan siyasi kadroların öznel değerlendirmelerini etkisiz bırakacak ilkeler getiriyor.

● *Genel esaslar:* Yeni anayasanın kabul ettiği ilk genel esas, «Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir» diyen 1. maddede yer alır. Bu madde 1924 ve 1961 anayasalarında da aynı biçimde dile geliyordu. Buna karşılık 29 ekim 1923 tarihli ve 364 sayılı yasa, Türkiye'de Cumhuriyeti ilan ederken, «Türkiye devletinin şekli hükümet-i cumhuriyettir» diyordu. Cumhuriyet, başlangıçta bir hükümet şekli iken, 1924 anayasasıyla bir devlet niteliği kazandı. Nitekim, 1961 anayasasının «Gerekçe»sinde şöyle denilmekteydi: «1924 metni... birinci maddesinde Türkiye Devletinin bir Cumhuriyet olduğunu ifade etmiştir. Bu maddenin müzakereleri sırasında, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu mazbata muharriri, Cumhuriyetin, yalnız hükümeti değil, aynı zamanda devleti de ifade ettiğini ve bundan bilhassa demokratik bir cumhuriyeti kastettiğini anlatmak istemiştir». Anayasa Mahkemesi de, Cumhuriyet ilkesini açıklayan şu niteleme ve tesbiti yapıyor: «Cumhuriyet sözcüğünün, herkesçe bilinen, ortak ve değişmez bir içeriği yoktur. Bu sözcük, çeşitli sosyal ve siyasal görüşlere göre değişen bir nitelik ve içeriğe sahiptir. Dünya yüzeyine yayılmış ülkelere göz atılacak olursa, adları cumhuriyet olduğu halde uyguladıkları rejim bakımından anayasalarımızdaki sisteme taban tabana zıt düşen pek çok devletlerin bulunduğu görülmektedir. Türkiye'de Cumhuriyet, siyasal iktidarın, bütün öğeleri ile birlikte ulusa geçişi demektir». Anayasa Mahkemesinin bu yorumu, aslında 1961 anayasasının 9. maddesinde yer alan cumhuriyet şeklinin değişmezliği kuralını genişleterek, anayasa değişikliklerini «şekil» bakımından daha yaygın bir biçimde denetleyebilme gereğinin ürünüydü. Çünkü, bu yorumla cumhuriyet, sadece hanedana dayalı yönetimlerin reddi olmakla kalmıyor; demokratik, laik, sosyal hukuk devleti niteliklerini de içeren bir kurum durumuna geliyordu. 1982 anayasası, Anayasa Mahkemesi'nin bu genişletici yorumuna gerek duyurmayacak bir düzenleme getiriyor. Çünkü yeni anayasaya göre, anayasanın değiştirilmeyecek hükmü, sadece cumhuriyeti değil, devletin öbür niteliklerini de özel olarak koruyor. Bu durumda, 1982 anayasasının cumhuriyete asıl ve dar anlamıyla yer verdiğini savunmak artık kolaydır.

● *Cumhuriyetin nitelikleri:* Anayasanın ikinci maddesi Türkiye Cumhuriyeti devletinin niteliklerini belirlerken, bu devle-

tin «demokratik» olduğunu açıklar. Demokratik nitelemesi, anayasanın başka birçok hükmüyle ilgilidir. Egemenlik milletindir (m. 6). Millet egemenliği, anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanılır. Şu halde, daha önceki anayasalarda olduğu gibi, 1982 anayasası da temsili bir demokrasiye dayanır. Ama, hiçbir anayasal organ, millet adına bile olsa, kendisinin egemenliğe sahip bulunduğunu ileri süremez.

Her organ egemenliğin kendisine değil, ancak devlet iktidarına dönüşmüş ve hukuksallaşarak sınırlanmış bir parçasını kullanma hakkına sahiptir. Bu biçimde egemenliğin kullanımına katılanların hepsi temsili demokrasi temeline dayanmıyor. Yargı da, Türk ulusu adına bağımsız mahkemelerce kullanılan bir yetki olduğu halde (m. 9), yargıçlar seçimle göreve gelmiyorlar. Ancak, yargıçların bir bölümünün atanmasında; önemli bir bölümünün de belirlenmesinde, seçim kaynaklı, yani demokratik tabanlı Cumhurbaşkanı yetkilidir. Anayasa Mahkemesi'nin kuruluşu; Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun oluşumu; askeri yüksek yargıçların atanmasına ilişkin hükümler bunu gösteriyor. Siyasi iktidarı kullanan yasama ve yürütme organlarının ise kaynağı doğrudan doğruya seçimdir. Bununla birlikte yasama meclisi dışından kişiler bakan olarak atanabilmektedir. Ama sonuçta TBMM'nin güvenoyu gerekli olduğundan demokratik yapılı bir organın onayı gene de sağlanmış olur. 1982 anayasası, TBMM'nin, milletçe genel oyla seçilen dört yüz milletvekilinden kurulu (m. 75) olduğunu belirttikten sonra, seçimlerin temel kurallarını da, 1961 anayasasında olduğu gibi, teker teker sayıyor (m. 67). Buna göre seçimler; serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına dayanmaktadır. Demek ki, anayasa demokratik cumhuriyetin bir gereği olarak yurttaşlar arasında oy eşitliğini ve serbestliğini ortadan kaldıracak ayrımlar yapılmasını engelliyor. Yürütme organını da, işte böyle bir güvence altına alınmış bir seçimle oluşan TBMM seçiyor, görevde tutuyor ve denetliyor. Ne var ki, Türk anayasa tarihi, demokratik devlet esasının sadece bu güvencelerle yürürlük kazanamıyabileceğini de gösteriyor. 1961 anayasasının bu eksikliği gidermek üzere geliştirdiği bazı demokrasi kurumları da vardı: Seçimlerin yargı güvencesi, yönetimi ve denetimi altında olması; siyasi partilerin güvenceli ve anayasaya dayalı hukuksal bir duruma sahip kılınmaları; seçimlerde geçici bakanlar kurulu oluşturulması gibi. Ayrıca kamu oyunu oluşturanların kullanımı ile bunlara ilişkin hak ve hürriyetler de Anayasa'da yer alıyordu: Düşünce ve kanı, basın, toplantı ve gösteri yürüyüşü, Radyo ve Televizyon İdaresi ve kamuyla ilgili haber ajansları gibi. Bütün bunları 1982 anayasası da, aynı ayrıntılı düzenlemelerle ön görüyor, ama yeni anayasanın başlangıç bölümünde belirtilen farklı önceliği devletin ve milletin varlığına, bütünlüğüne veren yaklaşımı, bu noktada da hemen varlığını hissettiriyor. Demokratik yapı ve işleyiş, yeni anayasanın da güvencesi altındadır ama, siyasi etkinlik herkese ve her kuruluşa açık olmayıp, sadece partilere tanınmıştır. Aslında, siyasi partilerden başka kuruluşların siyasi amaç güden etkinlikte bulunmamaları esası evvelce de vardı. Ama, 1982 anayasası siyasi partilere, 1961 anayasasından daha geniş ve daha açık biçimde yükümlülükler getiriyor (m. 68 ve 69). Yeni anayasa kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını da, yeni yaklaşım içinde düzenliyor. Gerçekten, 1982 anayasasına göre, ticaret odaları, barolar, tabip odaları gibi kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının organları da yargı gözetimi altında gizli oyla seçilecek (m. 135); bu kuruluşlar da siyasetle uğraşmayacak; siyasi partiler, sendikalar ve dernekler ortak hareket edemeyecekler. Anayasa, sendika ve üst kuruluşlarının tüzükleri, yönetim ve işleyişleri de demokratik esaslara aykırı olamayacaktır diyor (m. 51).

Demokrasinin önemli kurumları olan mahalli idareler konusunda ise 1982 anayasası, bu idarelerin organlarının seçiminde TBMM seçimleriyle ilgili kuralların uygulanacağını (m. 127) belirterek, 1961 anayasasında da bulunan bir ilkeyi yineliyor. Yalnız, bütün bu siyasi nitelikli seçimlerde süre, kural olarak beş yıla çıkarılmış bulunuyor.

● *Hukuk Devleti.* 1982 anayasası da, 1961 anayasası gibi cumhuriyetin bir «hukuk devleti» olduğunu 2. maddesinde belirtmektedir. Türk anayasaları içinde, hukuk devleti nitelemesi, ilk kez 1961 anayasası ile yapılmış ve güvencelere kavuşturulmuştur. Böylece, bir yandan siyasi kadroların anayasal ilkelerden sapmaları, idareyi tarafsızlıktan uzaklaştırmaları; görevlileri baskı altına alarak, kamu oyunu oluşturan basın-yayın araçlarını da siyasal iktidarları yönünde etkileyerek serbest iktidar mücadelesini ortadan kaldırmaları önlemek istenmiştir. Bu yoldan hukuk devleti ilkesi, aynı zamanda demokratik Türkiye Cumhuriyeti'nin de gerçekleşme aracı oluyordu. 1961 anayasasının, bu bakımdan bir reform özelliği taşıyan ve hukuk devletini evvelki anayasalardan hiçbirinde yer almayan bazı kurumlarla güçlendiren hükümleri 12 Eylül 1980'e kadar olan uygulamada, Anayasa Mahkemesi'nce de aynı yönde yorumlandı. Gerçekten, Anayasa Mahkemesi, çağdaş anayasaların kendilerini yasama organına karşı koruyan hüküm ve kurumlara da yer verdiğini belirtiyordu. 1961 anayasası döneminde bu yaklaşımla hukuk devleti ilkesinin uygulaması, 12 Eylül 1980 Harekâtı'nın nedenleri açıklanırken şöyle değerlendirildi: «Hukuk devleti kavramı bir bölüm anayasal kuruluşlarca devletin parçalanması pahasına da olsa, yalnız kişilerin savunması olarak yorumlanmış, devletin ve ulusun savunulması ise sahipsiz kalmıştır.» İşte, 1982 anayasası, 1961 anayasasının anayasal güvencelerivle birlikte getirdiği hukuk devleti ilkesini, yaşanan olaylardan alınan derslerle ve bu yüzden bir ölçüde değiştiriyor. Bu bir bakıma, demokrasi ile hukuk devleti ilkesinin uzlaşma noktasını bulma amacını gütmektedir. Bir yandan, devletin demokratik olma niteliği, hukuk devleti kurumlarının sağladığı güvenceden yararlanırken, hukuk devletinin bekçileri olan kurumlar da, demokratik denetim ve açıklıktan paylarını alırlar.

Anayasa Mahkemesi'nin yorumları ile yeni anayasanın düzenlemesi incelendiğinde, hukuk devletinin başlıca yapıcı öğeleri şöyle belirlenmektedir. *Bağımsız yargı:* Yargı başka makam ve kuruluşlardan buyruk ve direktif almadan görev yapmalıdır. Yargı yetkisini kullanan mahkemeler, özel öğrenim görmüş, güvenceli yargıçlardan oluşur. Yargıçlar serbestçe, hukuka, yasaya ve vicdani kanılarına göre karar verirler (m. 138). Ancak, 1961 anayasası aslında, yargıçların atanmaları, yükselmeleri ve başkaca özlük işleri konusunda kapalı bir sistem öngörüyordu. Çok sınırlı ayrılıklar dışında, yargıçların özlük işleri ve denetimleri tamamen gene yargıçlara bırakılmıştı. İşte, 1982 anayasası bu noktada, demokratik seçim kaynaklı bir tarafsız makam olan Cumhurbaşkanını devreye sokuyor, birçok yargıcı Cumhurbaşkanı seçiyor ve atıyor. *Eşitlik:* Hukuk devleti, adalete dayalı bir eşitlik anlayışına bağlıdır. Bu sayısal ve mutlak bir eşitlik anlamına gelmez. Nitekim, anayasanın başlangıç bölümü, vatandaşların, hak ve ödevlerde, nimet ve külfetlerde ortak olduğunu belirtir. Ayrıca 10. maddesinde anayasa; «herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir» der. Buna uyulmaz, bazı kişi, aile, zümre ya da sınıfa ayrıcalık tanınırsa hukuk devleti ortadan kalkar. *Dava hakkının sınırlanmaması:* Hukuk devleti herkesin, yasal yollardan faydalanarak, yargıç önünde davacı ya da davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahip (m. 36) olmasını gerektirir. 1982 anayasası, olağanüstü durumların zorunlu kıldığı ve doğrudan doğruya devleti korumaya yönelik ayrılıklar yanında, yürütme ve idarenin takdir yetkisinin çok geniş olduğu bazı işlemleri de yargı denetimi dışında bırakıyor. Doğal afetler, ağır ekonomik bunalım, şiddet olayları, savaş ve seferberlik nedeniyle ilan edilen olağanüstü durumlarda (m. 119, 120, 121 ve 122) çıkarılan yasa hükmünde kararnamelerin iptalleri için Anayasa Mahkemesi'ne başvurulamaz (m. 148). Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler ile Yüksek Askeri Şûra'nın kararları da yargı denetimi dışındadır (m. 125). Yeni anayasa, Yargıçlar ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı da yargı mercilerine başvurulamayacağını belirtiyor (m. 159). Bu ayrılıklar dışında, yasama işlemleri Anayasa Mahkemesi'nin (m. 85, 148); idarenin işlemleri de başta idari yargı yerleri olmak üzere öbür yargı yerlerinin denetimine tabidir (m. 125).

● *Hakların dengeliliği ilkesi.* Anayasaya göre, önce Devletin birliği, bütünlüğü ve kamu düzeni varolmalıdır. Düzen olmayınca, hak ve hürriyetler de olmaz. Ancak, tek başına «düzen» de amaç değildir. Amaç, insanların çağdaş değerler ölçüsünde mutlu olmasıdır. Kişilerin refah, huzur ve mutluluğunun sağlanması, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli koşulların hazırlanması da devletin temel amaç ve görevleri arasındadır (m. 5).

Demek ki, anayasaya göre, önce Türk ulusu ve devleti varolacak; bu devlet de, insan haklarına saygılı ve hukuk kurallarına bağlı kalarak hareket edecektir. Ancak, toplumun ya da çoğunluğun yararı ile kişisel yararlar karşılaşıp çatıştığında ne olacaktır? Toplumun ya da çoğunluğun yararı yeğlenecek ama, nimetlerde olduğu gibi külfetlerde de eşitlik bulunması gerektiğinden, yasal yararları, toplumun iyiliği ve yararı için feda edilen kişilere kaybettiklerini yeniden elde etme olanağı tanınacak, böylece haklar arasında denge sağlanacaktır.

● *Laiklik.* Laik devlet ilkesi 3 şubat 1937 tarihli anayasa değişikliğinden bu yana Türk anayasalarında yer almaktadır. Bu bakımdan 1961 anayasası ile 1982 anayasası arasında bir ayrım yoktur. Ancak, yeni anayasanın din ve vicdan hürriyetini düzenleyen 24. maddesi, açıkça, «din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır» kuralını koyuyor. Böylece, 1982 anayasasının laikliğe, Türkiye'nin özelliklerine, tarihsel gelişimden kaynaklanan toplumsal yapısına ve gereksinimlerine uygun bir içerik tanıdığı anlaşılıyor. Aynı ilkenin yer aldığı 1961 anayasasının yorumunda da, Anayasa Mahkemesi buna yakın bir içerik kabul etmekte idi. Anayasa Mahkemesi'ne göre, laiklik, devletin düzeninin dinî kurallara bağlanmasına engeldir. Ama, Türk devleti, dinsel gereksinimleri karşılayacak kamu örgütünü kurabilir, personelini yetiştirebilir, çalıştırabilir. Bu amaçla Diyanet İşleri Başkanlığı, anayasalarda öngörülmüştür. Devlet görevlileri arasında din hizmetleri sınıfı olabilir; nüfus cüzdanlarında din ile ilgili bir hane de bulunabiliyor. Bütün bunlar, toplumsal gerçek ve gereklerin sonucudur. 1982 anayasasının, Diyanet İşleri Başkanlığına ayırdığı 136. maddesi, «Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncelerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanunda gösterilen görevleri yerine getirir» der. Görüldüğü gibi, Türk anayasalarında laiklik, batıdaki mutlak din ve devlet işleri ayrımından farklı bir amaç, düzenleme ve yaklaşımla yer almakta ve bu doğrultuda yorumlanmaktadır.

1982 anayasası, 1961 anayasasında bu açıdan izlenen yolu terketmiyor. Nitekim, yeni anayasa da Atatürk ilke ve devrimlerine bağlılığı dile getirmekle kalmıyor, 174. maddesiyle, hemen tamamı laiklikle ilgili olan devrim yasalarını, kanunlarını koruyor.

● *Sosyal Devlet:* 1982 anayasası da, 1961 anayasası gibi, cumhuriyetin nitelikleri arasında sosyal devleti sayıyor. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak biçimde

sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmakla görevli olduğu anlatılıyor (m 5). Devletin bu alandaki görevlerini, ekonomik dengeyi koruyarak, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getireceği doğaldır. 1982 anayasası, bu durumu, önceki anayasa gibi kabul eder (m. 65). Ancak, sosyal devlet olanakları sınırlı da olsa, kaynaklarını bir sıraya koyarak, bir plana bağlayarak bu görevini yerine getirecektir. Anayasanın ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmanın plana bağlanmasını; yatırımlarda toplum yararlarının ve gereklerinin gözetilmesini, kaynakların verimli biçimde kullanılmasını öngörmesi de (m. 166) bunu göstermektedir. Aynı ilkelerin yer aldığı 1961 anayasası döneminde, Anayasa Mahkemesi, bugün de geçerli olan şu nitelemeyi yapıyordu: Sosyal hukuk devletinin temeli, toplum yararının birey yararlarına üstün tutulmasına dayanır. Ancak, güdülen amaç, sonunda, gene bireylerin mutluluğunu sağlamaktır.

1982 anayasası, cumhuriyetin nitelikleri arasında 1961 anayasasından farklı olarak, «milli devlet» deyimini kullanmıyor. Aslında bir değişiklik yapmış olmuyor. Çünkü, milli nitelemesinin ülke ve millet bütünlüğü açısından zararlı olabilecek bazı yorumlara yol açtığı görüldüğünden, devletin birleştirici, bütünleştirici ve özü itibariyle barışçı olan Atatürk milliyetçiliğine bağlı olduğu anayasada vurgulanıyor (m. 2).

1982 anayasası, devletin şeklinin cumhuriyet olduğunu, cumhuriyetin demokratik, laik, sosyal hukuk devleti nitelikleri taşıdığını, bu niteliklerin yanında şu hükümlerin de değiştirilemiyeceğini; hatta değişiklik önerisi bile yapılamayacağını belirtiyor:

— *Türkiye devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü:* 1961 anayasasının bu hükmü, 1982 anayasasında da tekrarlanıyor (m. 3) ve gene evvelce olduğu gibi, idarenin bütünlüğü ilkesiyle (m. 123) tamamlanıyor. Böylece Türkiye Cumhuriyeti'nin, siyasal nitelikli yönetim birimlerine ayrılamayacağı; federal bir yapıya dönüştürülemeyeceği açıklanmış oluyor.

— *Türkiye devletinin resmi dili Türkçedir:* 1982 anayasası, bu değişmez kuralı koyarken (m. 3), yeni bir anayasa kurumu öngörüyor: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (m. 134). Bu yüksek kurum, Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmakla görevlidir. Anayasa ayrıca, Türk yurttaşlarına Türkçeden başka hiçbir dilin eğitim ve öğretim kurumlarında ana dili olarak öğretilemiyeceğini belirtiyor (m. 42).

— *Türkiye devletinin bayrağı:* Şekli ve boyutları özel yasasında gösterilmiş olan beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

— *Milli marş:* İstiklâl Marşı'dır.
Bayrak ve milli marş ile ilgili kurallar, 1982 anayasasının getirdiği yeni hükümlerdendir (m. 3).

— *Başkent Ankara'dır:* 1961 anayasasında bulunan bu hüküm, 1982 anayasasında da yer almıştır (m. 3). Ancak, yeni anayasada farklı olan şudur: 3. maddedeki bütün bu kurallar, anayasa ile bile değiştirilemeyecektir.

Egemenlik ve Devletin Organları

Yeni anayasa, egemenliği 1961 anayasasından aktarılan 4. maddeyle düzenliyor. Millet bu egemenliği, yetkili organları eliyle kullanacaktır. Yetkili organlar da, yasama (m. 7), yürütme (m. 8) ve yargıdır (m. 9).

● *Yasama yetkisi:* Yasama yetkisini, Türk milleti adına TBMM kullanır. Bu yetki devredilemez. Bu temel ilke, cumhuriyet döneminin tüm anayasalarında vardır. 1982 anayasasında yalnız TBMM'nin yapısı, 1961 anayasasının iki meclisli TB MM'den farklıdır. Artık, 1924 anayasasında olduğu gibi, tek meclis vardır: Dört yüz milletvekilinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM). 1982 anayasasına göre TBMM'nin görev süresi de beş yıldır.

Yasama yetkisi, eski anayasalarda da kabul edildiği üzere, devredilemez. Yalnız, 1982 anayasası, yürütme organını daha geniş yetkilerle donatmış; olağanüstü koşullarda yürütmenin de, yasama yetkisi kullanmasına izin vermiştir. Bu durum, yasama yetkisinin, TBMM'nce başka bir organa devri değil, doğrudan doğruya anayasanın kabul ettiği bir ayrılıktan kaynaklanıyor. Yasama organının, bir yetki yasası çıkartarak, yürütmeye yasa hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanıması, yasama yetkisinin bir bakıma devridir ama, bu da Anayasanın öngördüğü özel bir durumdur. Başlangıçta da sonunda da yine TBMM'nin iradesi işe karışmaktadır.

● *Yürütme yetkisi ve görevi:* 1961 anayasası, özellikle, 1971 değişikliklerine kadar, yürütme organının yetkisini sınırlı tutuyordu. 1961 anayasası, yürütmenin sadece bir görev olduğunu kabul etmişti. Yasa varsa, yürütme de vardı. Daha önce yasa ile düzenlenmiş bir alanda, yürütme organının yapabileceği bir şey yoktu. Böyle bir yürütme organı, planlı kakınmayı sağlayamaz, çağın hızlı gelişmelerine ayak uyduramazdı. Ancak Türk parasının değerini koruma, gümrük, kaçakçılığın yasaklanması ve izlenmesi, doğal afetler gibi konuları düzenleyen yasalar, birçok zorunlu kuralın konmasını yürütme organına bırakıyordu. Anayasa Mahkemesi de, bu zorunluğu dikkate alarak, bunun yasama yetkisinin devri olmadığını kabul etmişti. Danıştay da, uluslararası karayolu taşımacılığı (TIR) alanında; sağlık ve güvenlikle ilgili kolluk işlerinde, gerekiyorsa, yasa olmasa bile, yürütmenin kural koyup uygulama yapabileceğini kararlarında belirtmişti. 1971 değişiklikleriyle, 1961 anayasasında yürütme organına yasa hükmünde kararname çıkarma yetkisi tanınabildi. 1982 anayasası, bütün bu gelişmeleri ve gereksinimleri göz önünde tutarak, yürütmenin yalnız bir görev değil aynı zamanda yetki olduğunu kabul etti.

1982 anayasası da, 1961 anayasasında benimsenmiş olan kuvvetler ayrılığı ilkesini ve parlamenter sistemi öngörüyor. Yürütme organı, yine cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulundan oluşuyor. Yalnız, 1982 anayasası, tarafsız cumhurbaşkanının* (*Ek 2*) yetkilerini artırıyor ve ona, anayasa değişikliklerinde halkoyuna başvurma; bazı koşullarda TBMM seçimlerinin yenilenmesinde, 1961 anayasasındakinden daha kolay uygulanabilir bir biçimde karar verme yetkisi tanıyor. Bu durum 1982 anayasasının da parlamenter sistemi kabul ettiğini göstermektedir. Nitekim 12 Eylül 1980 günü Devlet Başkanınca Türk Milletine yapılan açıklamada, «... hür, demokratik parlamenter sistemin dejenere edilmesine ve tıkanmasına mani olucu, Türk toplumuna yaraşır bir anayasa...» hazırlanacağı belirtiliyordu.

● *Yargı yetkisi:* Yargı yetkisi, Türk milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır. Önceki anayasalarda yer alan kural da aynı idi. 1982 anayasasının yargı yetkisini belirleyen bu hüküm, anayasanın koyduğu başka bazı hükümlerle tamamlanıyor. 1961 anayasası döneminde zaman zaman, yargı yetkisinin, yasama ve yürütmeye el atma düzeyine vardığı ileri sürülmüştü. Hatta bu arada, Türk yargısına özgü bir uygulama olan içtihatları birleştirme usulünün, yasama yerine geçme ve bir çeşit yasa koyma olup olmadığı tartışılmış, ama Anayasa Mahkemesi, içtihatların birleştirilmesinin yasa benzeri genel kurallar koyma anlamına gelmediği sonucuna varmıştı. Buna karşılık, Anayasa Mahkemesi'nin, özellikle Danıştay'ın kararlarının, kuvvetler ayırımı ilkesini zedelediği savları, 1982 anayasasının yapılmasında dikkate alındı. Önce, «Başlangıç» bölümünde, kuvvetler ayırımının, devlet organları arasında üstünlük sıralaması anlamına gelmediği; sadece belli devlet yetkilerince kullanılan medeni bir iş bölümü ve işbirliği olduğu açıklandı. Sonra, Anayasa Mahkemesi'nin, bir yasa ya da yasa hükmünde kararnamenin tamamını ya da bir hükmünü iptal ederken, yasa koyucu gibi davranarak, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde kural koyamayacağı belirtildi (m. 153).

Anayasa'da son olarak, yürütmenin ve idarenin yargısal denetimi konusunda şu açıklama yer aldı (m. 125): «Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde yargı kararı verilemez.»

Bunlara karşılık hiçbir organ, makam, merci ya da kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve yargıçlara emir ve talimat veremez; genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Ayrıca, görülmekte olan bir dava hakkında, yasama meclisinde, yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz ya da herhangi bir bildirimde bulunulamaz (m. 138). 1982 anayasası, önceki anayasada da bulunan bu hükümle, yasama ve yürütme organlarının yargı işlevine ve yetkisine karışamayacağını ortaya koyuyor.

Anayasanın üstünlüğü

Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlar. Bu yüzden, yasalar da anayasaya aykırı olamaz (m. 11). Gerçi, anayasa da değiştirilebilir. Ama, 1982 anayasası, bir bölümü 1961 anayasasında da yer alan bazı istisnalar kabul ediyor. Bir kere anayasanın hiç değiştirilmeyecek hükümleri var. Bunlar, ilk üç maddede belirlenmiştir. Sonra, Tevhidi Tedrisat Kanunu; Şapka İktisası Hakkında Kanun; Tekke ve Zaviyelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve Ilgasına Dair Kanun; Türk Medeni Kanunu'nun medeni nikâhla ilgili hükümleri ile Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun; efendi, bey, paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırıldığına dair kanun ve bazı kısvelerin giyilemiyeceğine dair kanun hükümlerinin anayasaya aykırı olduğu ileri sürülemez. Şu halde, bu yasaların ve hükümlerinin anayasanın üstünlüğü karşısında istisnai bir durumu vardır. Sözkonusu hükümler, anayasa kuralı sayılmamakta, ama anayasa kuralı gibi ve gerekirse yine anayasaya karşı da korunmaktadır.

Anayasanın üstünlüğü, anayasa değişikliklerinin de özel bir usule bağlanmasını gerektirmiştir. Anayasanın değiştirilmesi usulü TBMM üye tamsayısının en az üçte birinin yazılı önerisiyle başlatılabilir. Bu önerinin kabulü için üye tamsayısının en az üçte ikisinin olumlu oy kullanması gerekir. Anayasa değişikliği önerisi ivedilikle görüşülemez. 1982 anayasası, anayasanın katılığını, yani kolay değiştirilmezliğini, koruma yönünden cumhurbaşkanına iki önemli yetki veriyor. Bunlardan birincisi, anayasa değişikliklerinin de, bütçe dışındaki bütün öbür yasalar gibi cumhurbaşkanınca TBMM'ne geri gönderilebilmesidir. İkincisi de, geri göndermeye karşın, anayasa değişikliği ile ilgili yasa olduğu gibi yeniden kabul edilirse, cumhurbaşkanının, sözkonusu yasayı, bu kez de halkoyuna sunabilmesidir. Anayasanın üstünlüğünü sağlayan en önemli ilke ise Anayasa Mahkemesi'nin, yasa ve yasa hükmünde kararnamelerle meclis iç tüzüklerinin anayasaya uygunluğunu denetleyebilmesidir.

Temel hak ve hürriyetler

1982 anayasası, ayrıntılı bir biçimde, ancak genellikle 1961 anayasasındaki palana uygun olarak, temel hak ve hürriyetleri düzenliyor. Yeni anayasa önce temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel hükümleri belirliyor. Sonra da, sırasıyla: ***Kişinin hak ve ödevleri*** başlığı altında, kişi dokunulmazlığı, maddi ve manevi varlığını geliştirme, zorla çalıştırma yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği, özel hayatın gizliliği ve korunması, yerleşme ve gezi hürriyeti, din ve vicdan hürriyeti, düşünce ve kanı hürriyeti, düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat, basın hürriyetleri, süreli ve süresiz yayın hakkı, basın araçlarının korunması, düzeltme ve cevap hakkı, dernek kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, mülkiyet hakkı, hak arama hürriyeti ve yasal yargıç güvencesi, suç ve

cezaların yasallığı, ispat hakkı; *sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler* başlığı altında ailenin korunması, eğitim ve öğretim hakkı ve ödevi, kıyılardan yararlanma, toprak mülkiyeti, tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması, kamulaştırma, devletleştirme, çalışma ve sözleşme hürriyeti, çalışma hakkı ve ödevi, çalışma koşulları ve dinlenme hakkı, sendika kurma hakkı, sendikal etkinlik, toplu iş sözleşmesi hakkı; grev hakkı ve lokavt, ücrette adalet sağlanması, sağlık hizmetleri ve çevrenin korunması, konut hakkı, gençliğin korunması, sporun geliştirilmesi, sosyal güvenlik, yabancı ülkelerde çalışan Türk yurttaşları, tarih, kültür ve doğa varlıklarının korunması, sanatın ve sanatçının korunması; *siyasi haklar ve ödevler* başlığı altında da Türk vatandaşlığı, seçme, seçilme ve siyasi faaliyette bulunma hakları, parti kurma, partilere girme ve partilerden çıkma, siyasi partilerin uyacakları kurallar, kamu hizmetlerine girme hakkı, mal bildirimi, vatan hizmeti, vergi ödevi ve dilekçe hakkı konularını düzenliyor.

Anayasanın, temel hak ve hürriyetlerle ilgili felsefesi, başlangıçta da belirtildiği gibi hak ve hürriyetlerin aynı zamanda ödev ve sorumlulukları da içerdiği yolundadır. Nitekim, temel hak ve hürriyetlere ilişkin genel hükümlerde, bu hak ve hürriyetlerin, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da içerdiği belirtilmektedir (m. 12).

1982 anayasası, 12 Eylül öncesi dönemde tartışılmış olan konuları da gözönünde tutuyor, temel hak ve hürriyetlerin genel olarak hangi neden ve amaçlarla sınırlanacağını belirliyor. Bunlar şöyle sıralanmış: Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü; milli egemenliğin, cumhuriyetin, milli güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın korunması. Ayrıca bazı hak ve hürriyetlerle ilgili hükümlerde özel sınırlama nedenleri gösteriliyor. Genel sınırlama neden ve amaçları, temel hak ve hürriyetlerin tümü için geçerlidir. 1982 anayasası, 1961 anayasası döneminde bu konuda, tartışma ve duraksamalar görüldüğünü dikkate aldığı için böyle bir açıklık getiriyor. Ancak, olağan zamanlarda, temel hak ve hürriyetler yalnız yasayla sınırlanabilir; bu genel ya da özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngördükleri amaç dışında kullanılamaz. Temel hak ve hürriyetler, devletin bir kişi ya da zümrece yönetilmesini ya da sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak ya da dil, ırk, din ve mezhep ayırımı yaratmak amacıyla kullanılamaz. Olağanüstü hallerde, temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen ya da tamamen durdurulabilir. Yeni anayasa, böyle zamanlarda, bakanlar kurulunun, yürürlüğe koyacağı yasa hükmünde kararnamelerle temel hak ve hürriyetleri sınırlayabileceğini ya da kullanımlarını durdurabileceğini kabul ediyor. Buna karşılık, olağan zamanlarda, yalnız ekonomik ve sosyal haklar ve ödevler alanı, yasa hükmünde kararnamelerin konusu olabilir, öbür temel hak ve hürriyetler bu tür kararnamelerle düzenlenmez.

Temel hak ve hürriyetler, 1961 anayasasında da olduğu gibi yabancılar için milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

1982 anayasası, temel hak ve hürriyetler alanında bazı yeni hükümler getiriyor; felsefesine uygun düzenlemeler yapıyor. Bunlar şöyle özetlenebilir:

Tıbbi zorunluklar ve kanunda yazılı haller, kişinin beden bütünlüğüne dokunulmasını gerektirebilir; bunun dışında, kimse rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz. Mahkemelerce verilen ölüm cezalarının yerine getirilmesi, meşru müdafaa hali, yakalama ve tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, bir tutuklu ya da hükümlünün kaçmasının önlenmesi, bir ayaklanma ya da ayaklanmanın bastırılması gibi hallerde, yetkili merci'nin verdiği emirlerin uygulanması sırasında silah kullanılmasına yasanın izin verdiği zorunlu durumlarda, öldürme eylemleri ortaya çıkabilir. Anayasa bu zorunlu eylemleri yaşama hakkını koruyan hükmün dışında tutuyor.

Kişi özgürlüğü konusunda da anayasa, olağanüstü halleri dikkate alıyor ve bu hallerde, yakalanan kişilerin en yakın mahkeme önüne çıkarılması süresinin uzatılabileceğini kabul ediyor.

1982 anayasası, ülkenin karşılaştığı bazı çağdaş ya da güncel sorunları da dikkate alıyor. Yerleşme özgürlüğü, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla da sınırlanabiliyor. Radyo, televizyon, sinema ve benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanması kabul ediliyor. Ayrıca düşüncelerin aç;ıklanması ve yayılmasında, yasa ile yasaklanmış olan bir dil kullanılamayacak; bu yasağa aykırı yazılı ya da basılı kâğıtlar, plaklar, ses ve görüntü bandları ile başka anlatım ve gereçleri toplatılabilecektir. Yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımı da yasa ile düzenlenebilir. Silahlı kuvvetler ve kolluk kuvvetleri personeli ile kamu hizmeti görevlilerinin dernek kurma hakları ek sınırlamalarla karşılaşabilir, hatta bu hakkın kullanılması yasaklanabilir.

Kişi özgürlüğü bakımından önemli bir güvence getirilmiş; askeri disiplin ayrıklığı dışında, idarenin, kişi özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğuran bir yaptırım uygulayamayacağı kabul ediliyor. Buna uygun olarak anayasa, temel hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkesin, yetkili makama geciktirilmeden başvurma olanağının sağlanmasını isteme hakkına sahip bulunduğunu; kişinin, resmi görevlilerin haksız işlemleri sonucu uğradığı zararların devletçe ödenmesini öngörüyor. 1982 anayasası, önceki anayasadan farklı olarak, mülkiyet ve miras haklarına, sosyol ve ekonomik haklar arasında değil, kişinin hak ve ödevleri bölümünde yer veriyor.

1982 anayasası, sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler alanında da şu yenilikleri getiriyor: Türk vatandaşlarına, ana dili olarak yalnız Türkçe okutulabilir ve öğretilebilir; kıyılardan yararlanmada özellikle kamu yararı gözetilir; tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar korunur; grev ve lokavtın yasaklanabileceği hallerde, uyuşmazlık Yüksek Hakem Kurulu'nca çözümlenir. Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak, çevre* kirlenmesini (*Ek 2*) önlemek hem devletin hem de vatandaşların ödevidir. Gençlik, Atatürk ilke ve devrimleri doğrultusunda yetiştirilir. Gençler, alkol, uyuşturucu madde, suç işleme, kumar ve benzeri kötü alışkanlıklardan ve ceahletten korunur. Devlet sporun kitlelere yayılmasını özendirir; başarılı sporcuları korur. 1982 Anayasası, yabancı ülkelerde çalışan Türk yurttaşlarının gereksinimlerini de dikkate alıyor. Bu yurttaşların eğitim, kültür ihtiyaçlarının ve sosyal güvenlik haklarının sağlanmasını; anavatanla bağlarının korunmasını ve dönüşlerinde kendilerine yardımcı olunmasını emrediyor. Son olarak, yeni anayasaya göre devlet, tarih, kültür ve doğa varlıklarını ve değerlerini; sanat ve sanatçıyı korumak için gerekli önlemleri de alacaktır.

Siyasi haklar ve ödevler yönünden yeni anayasanın getirdiği bazı önemil hükümler var. Seçmen yaşının yirmi bir olarak anayasada yer alması, siyasi partilerin, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri nitelikte yan kuruluşlar oluşturmamaları, vakıf kuramamaları, kendi politikalarını yürütmek ve güçlendirmek amacıyla, dernekler, sendikalar, vakıflar, kooperatifler ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile işbirliği yapamamaları, bu hükümler arasındadır. (M)

***Anayasa Mahkemesi.** — Anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı kuralı, yasaların da anayasaya aykırı olmamasını gerektirir. Türk anayasalarının gelişme sürecinde, ilk kez 1961 anayasası, bu üstünlük ve bağlayıcılığı yaptırımla güvence altına almıştı. 1982 anayasası, özü bakımından, aynı ilkeyi benimsiyorsa da yaptırım konusunda bazı önemli farklar getiriyor. 1961 anayasasında, yasaların ve yasama meclisleri içtüzüklerinin, 1971 değişikliğinden sonra, yasa hükmünde kararnamelerin anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisi Anayasa Mahkemesi'ne ve istisnai bazı koşullarda, diğer mahkemelere veriliyordu. 1982 Anayasası, sözkonusu yetkiyi sadece Anayasa Mahkemesi'ne tanıyor.

Anayasa Mahkemesi'nin oluşumu

Yeni anayasa, bu yüksek mahkemenin üye sayısını on beşten, on bire indiriyor ve dört de yedek üye bulunmasını öngörüyor. Anayasa Mahkemesi'nin bütün üyelerini seçme yetkisi cumhurbaşkanına verilmiştir. Cumhurbaşkanı, Yargıtay ve Danıştay üyeleri arasından ikişer; Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ve Sayıştay üyeleri arasından birer; Yükseköğretim Kurulu'nun üyesi olmayan öğretim üyeleri arasından bir üye; üst kademe yöneticileri ve avukatlar arasından da üç üye seçer. İki yedek üye Yargıtay, bir yedek üye Danıştay, bir yedek üye de üst kademe yöneticileri ve avukatlar içinden gene cumhurbaşkanınca seçilir. Bu seçim, son grup dışında, yargı yerleri ve ilgili kurulların göstereceği üçer aday arasından yapılır.

Yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların, Anayasa Mahkemesi'ne üye seçilebilmeleri için kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim görmüş ya da öğrenim kurumlarında on beş yıl öğretim üyeliği yapmış, ya da kamu hizmetlerinde ya da avukatlıkta on beş yıl çalışmış olmaları gerekir.

Anayasa Mahkemesi, asıl üyeleri arasından, gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile bir başkan, bir de başkan vekili seçer. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmış beş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar. Anayasanın geçici bir maddesiyle (geç. madde 11) üye sayısı azaltılan Anayasa Mahkemesi'nin durumu ve yeni düzene uyması şöyle düzenlenmektedir:

Anayasa Mahkemesi'nin asıl üye sayısı on bire ininceye kadar, boşalan asıl üye kadrosuna, asil ve yedek üye sayısı toplamı on beşe ininceye kadar da boşalan yedek üye kadrosuna seçim yapılmayacaktır.

Anayasa Mahkemesi'nin Görevleri

Anayasa Mahkemesi, anayasa değişikliğini öngören yasaların şekil bakımından; öbür yasaların, yasa hükmünde kararnamelerin ve TBMM içtüzüklerinin şekil ve esas yönlerinden anayasaya ugunluğunu inceler ve denetler. Yalnız, olağanüstü hallerde çıkarılan yasa hükmünde kararnameler denetim dışındadır. Ayrıca, milletlerarası antlaşmalar ile Atatürk inkılâplarına ilişkin yasaların, anayasanın halkoyuna sunulduğu tarihte yürürlükte olan hükümleri de Anayasa Mahkemesi önüne götürülemez.

Anayasa Mahkemesi Yüce Divan sıfatıyla şu işlere bakar: siyasi partilerin mali denetimi, kapatılmaları; cumhurbaşkanı, bakanlar kurulu üyeleri, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askeri Yargıtay, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi başkan ve üyeleri, başsavcıları, Cumhuriyet başsavcıvekili. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu ve Sayıştay başkan ve üyeleriyle ilgili davalar. Anayasa Mahkemesi'nin bir başka görevi de, milletvekili dokunulmazlığının kaldırılması ya da üyelik sıfatının düşmesi ile ilgili kararların anayasaya ya da içtüzük hükümlerine aykırı olup olmadıklarını incelemek ve denetlemektir.

Anayasa Mahkemesi'nin, anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığını sağlayan asıl görevi, yasa hükmünde kararname ve TBMM iç tüzükleri üzerindeki denetimidir. Bu denetim, 1982 anayasasında şöyle düzenlenmiştir:

1) Anayasa değişikliklerini şekil bakımından incelemek. Bu denetim, sadece öneri ve oylama çoğunluğuna ve anayasa değişikliği ile ilgili görüşmelerin ivedilikle olamıyacağına ilişkindir. 2) Diğer yasaların hem şekil, hem esas bakımından anayasaya uygunluğunu denetlemek. Burada şekil incelemesi de son oylamanın, öngörülen çoğunlukla yapılıp yapılmadığı ile sınırlıdır. Yanlız şekil yönünden denetleme, cumhurbaşkanı ya da TBMM üyelerinin en az beşte birince istenebilir. Süre, yasanın yayımlandığı tarihten başlayarak on gündür. Bu süre geçtikten sonra, artık şekil ile ilgili iptal davası açılamadığı gibi, defi yoluyla da açılamaz. Hem şekil, hem de esas bakımından Anayasa Mahkemesi'ne iki yolla başvurulabilir: 1) Doğrudan doğruya iptal davası ile; 2) Bir mahkemede

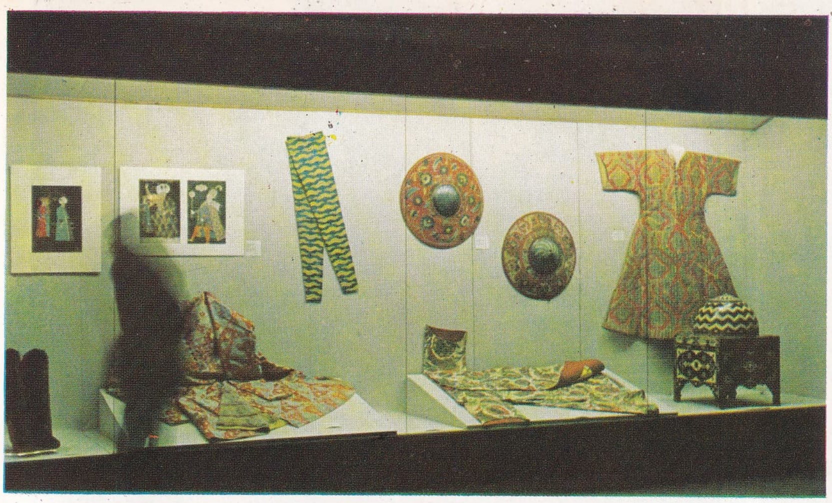

XVI. yy ortası Osmanlı sanatı: 2 tören kalkanı; 3 kaftan; 4 koltuk; Kur'an cüzü mahfazası; deri çizme; Sultan II. Selim'in portresi; Kanunî Sultan Süleyman'ın portresi

XVI. yy sonu Osmanlı sanatı: Necef (doğal kristal) matara; seladon matara

ANADOLU MEDENİYETLERİ SERGİSİ
Osmanlı eserleri

Türk-Islam Eserleri Müzesi (Ibrahim Paşa Sarayı, Istanbul), XVI. yy ▶

XVI. yy Iznik çinilerinden örnekler

Foto. Türk ve Islam Es. Müz. (MEYDAN)

XVII. yy Osmanlı minyatür sanatı: «Sarayda eğlence»

Oturan tanrıça heykelciği (pişmiş toprak)
Çatalhöyük; VI. tabaka, 61 no.lı tapınak
Neolitik çağ, MÖ VI. binyılın ilk yarısı

Pişmiş topraktan çömlekler (kırmızı astarlı, perdahlı)
Hacılar; kalkolitik çağ, MÖ VI. binyılın ikinci yarısı

Atlı grifon (friz)
Düver-Burdur
Arkaik çağ,
MÖ VII. yy

Hitit sanatı
ilk tunç çağı;
MÖ III. bin yıl sonu

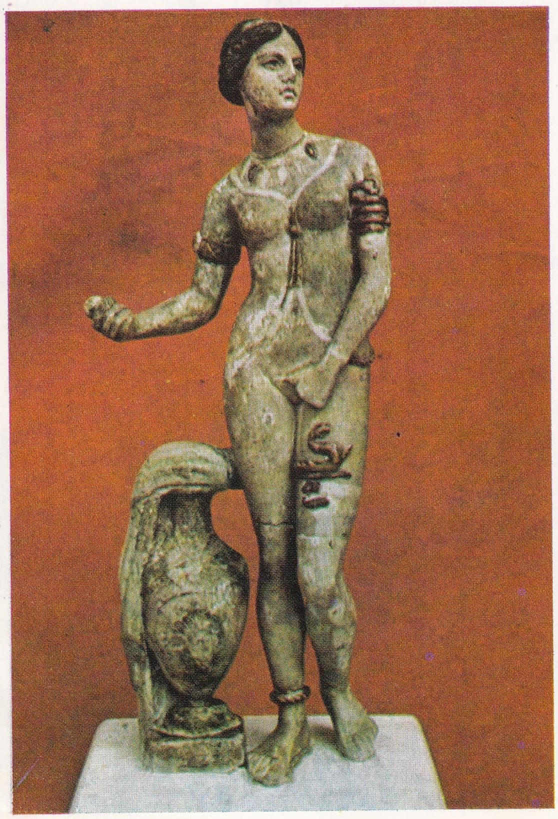

Afrodit neykelciği
(pişmi' toprak)
Dardanos Çanakkale;
MÖ II. yy

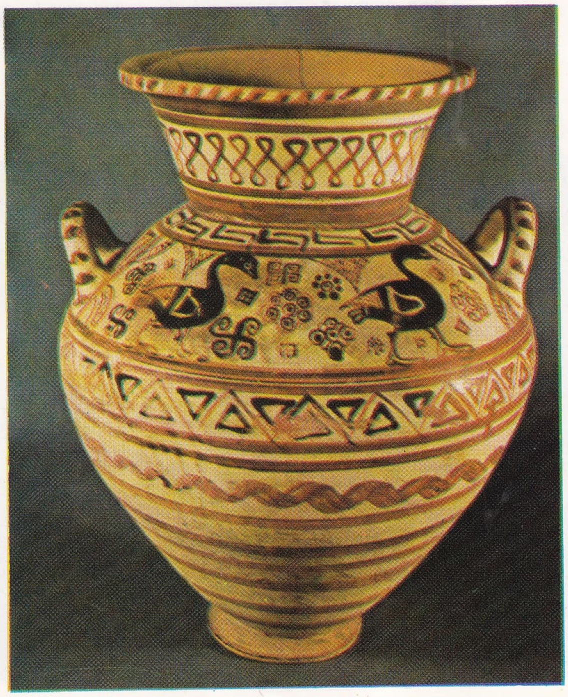

Amfora (pişmiş toprak)
Pitane-Çandarlı
MÖ VII. yy sonu

Foto. Türk ve İs. Es. Müz. (MEYDAN)

görülmekte olan davada uygulanacak yasa ya da yasa hükmünde kararnamenin mahkemece anayasaya aykırı görülmesi ya da taraflardan birinin ileri sürdüğü böyle bir iddianın ciddi bulunması ile. Doğrudan doğruya şekil ve esasa dayalı iptal davasını cumhurbaşkanı, iktidar ve ana muhalefet partisi meclis grupları ve TBMM üye tamsayısının en az beşte biri açabilir.

Davanın açılma süresi, iptali istenen yasa, yasa hükmünde kararname ya da içtüzüğün, Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak altmış gündür. 1961 anayasasında, süre doksan gün idi.

Bir mahkeme anayasaya aykırılık iddiasında bulununca, olayı Anayasa Mahkemesi'ne yansıtır ve davaya ara vererek yüksek mahkemenin kararını bekler. Anayasa Mahkemesi beş ay içinde karar vermek zorundadır. Bu süre içinde Anayasa Mahkemesi' nin kararı gelmezse ,ilgili mahkeme, yürürlükteki hükümlere göre yargılamayı sürdürür. 1961 anayasası bu durumda, ilgili mahkemenin anayasaya aykırılığı kendisinin çözümleyeceğini belirtiyordu. 1982 anayasası, anayasaya aykırılık denetimini, Anayasa Mahkemesi'nden başka bir mercie ya da mahkemeye bırakmıyor.

Anayasa Mahkemesi'nin kararları konusunda da, 1982 anayasası yeni hükümler getiriyor. Bir kere, Anayasa Mahkemesi, bir yasa ya da yasa hükmünde kararnamenin tamamını ya da bir hükmünü iptal ederken, yasa koyucu gibi davranarak yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm veremez. Bu yasak, 12 Eylül 1980 öncesinde, bazı Anayasa Mahkemesi kararlarının, iptal sonunda, adeta yeni ve yasama organıy la ilişkisi olmayan bir yasa metni ortaya çıkardığı savından kaynaklanıyor. İptal kararlarının Resmi Gazete'de yayımlandığı tarihten başlayarak, iptal edilen yasama işlemleri yürürlükten kalkar. İptal kararı geriye yürümez. Yalnız, Anayasa Mahkemesi, yasal boşluğa yol açmamak ve yeni çıkarılacak yasa için TBMM'ne yeterli zamanı bırakmak üzere, iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, iptal kararının Resmi Gazete'de yayımlandığı günden başlayarak en çok bir yıl içinde herhangi bir gün olabilir.

Anayasa Mahkemesi'nin esastan red kararları da, bu kararın Resmi Gazete'de yayımlanmasından başlayarak on yıl süreyle, red kararının konusu olan yasa hükmünün Anayasa Mahkemesi önüne yeniden götürülmesini önler. 1961 Anayasası, red kararları üzerine, aynı konuda yeniden ve herhangi bir süre kaydı olmaksızın karar verilmesine izin veriyordu. Bu yüzden ,kısa aralıklarla, önce red, sonra iptal ile sonuçlanan kararlar verilebilmişti. (M)

ANCAR ya da ANJAR, Lübnan'da, Beyrut'la Şam arasında arkeolojik yer. Roma kamplarına benzer kare biçiminde planlanmış bir emevi kentinin kalıntıları bulundu. İslam kentleşmesinin ilk örneklerinden olması nedeniyle önemlidir. (L)

ANCERL (Karel), çek bestecisi ve orkestra yönetmeni (Tucapy 1908 - Toronto 1973). Vaclav Talich ve Hermann Scherchen'in öğrencisi oldu. Prag Radyosu'na ve radyonun senfoni orkestrasını yönetti. 1950-68 yılları arasında Çek Filarmoni Orkestrası' nı dünyanın büyük orkestralarından biri haline getirdi. (L)

***AND** (Metin), türk tiyatro eleştirmeni ve tarihçisi. — Galatasaray Lisesi'ni ve İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. ABD ve Londra'da tiyatro ve bale üzerinde incelemeler yaptı. Ankara Üniversitesi DTCF tiyatro bölümünde çalıştı. Geleneksel Türk Tiyatrosu (1969) adlı eseri Türk Dil Kurumu bilim ödülünü kazandı. Karagöz, kukla ve ortaoyunlarından yola çıkarak, Türk tiyatrosunun günümüze kadarki gelişimini inceledi. Ayrıca, Türk köylü dansları üzerinde değerli incelemeler yayınladı. 1973'ten sonra yayınlanan eserleri: *Tiyatro Kılavuzu* (1973), *Oyun ve Büğü* (1974), *Gölge Oyunu* (1977), *İnsanüstülük Taslayanların İç Yüzü* (1981). [M]

ANDAK (Selmi), türk gazetecisi, tiyatro ve müzik eleştirmeni, besteci ve şarkı sözü yazarı (İzmir 1921). Hukuk fakültesine devam etti. Paris'te Ecole Normale de Musique'ten bestecilik sertifikası aldı (1955). Bu arada sanat eleştirileriyle gazeteciliğe atıldı. Yeni Sabah, Akşam, Tercüman ve 1952'den. başlayarak Cumhuriyet gazetelerinde çalıştı; tiyatro, müzik ve sinema yazıları yazdı. 1977'de Cumhuriyet'ten emekli oldu. Uzun yıllar çeşitli sanat dergilerinde (1980'lerde Gösteri'de) ve 70'li yılların Varlık yıllıklarında yazılar yayımladı. Daha 12 - 13 yaşlarında 20 kadar tango bestesi olan Andak, 60'lı ve 70'li yıllarda caz ve pop müziği besteleriyle de tanındı. 1968'de S. Tevs'in yorumladığı *Ve Ben Yalnız* bestesi Atina Apollonio şarkı yarışmasında finale kaldı. 1970'de Bulgaristan'daki Altın Orfe yarışmasında E. Afşar'ın seslendirdiği *Gurbet Yorganı* bestesi üçüncü, 1977'de İsrail'de yine E. Afşar'ın yorumladığı *Bahar ve Gençlik* bestesi de dördüncü oldu. TRT'nin Eurovision yarışmalarında *Hayalimdeki Adam* (1975) ile ikincilik, *Gramofon* (1982) ile üçüncülük elde etti. Andak, tiyatro (*Bu Şehr'i İstanbul ki*, 1967 - 1968) ve film müzikleri (*Yunus Emre*, 1973) yaptı; reklam cingılleri besteledi. 1983'te, TRT-I'de pazar günleri yayımlanan «Tatil Sabahı» programında, *Geçmişten Günümüze* başlığı altında, ülkemizde ve dünyada hafif, pop ve caz müziğinin gelişmesini örnekler ve söyleşilerle tanıtmaya başladı. (M)

***ANDALUCIA,** İspanya'nın güneyinde bölge. — 6 148 000 nüf. (L)

***ANDAMAN Adaları,** Bengal körfezinde, Hindistan Birliği içinde takımada. — 188 000 nüf. (L)

ANDAMAN Denizi, Hint Okyanusu'nda Birmanya ve Malaysia sahili ile Andaman-Nikobar takımadaları arasında deniz; 800 000 km²; en derin yeri 4 198 m. (L)

AND Antlaşması, altı güney Amerika ülkesi arasında ekonomik bütünleşmeyi gerçekleştirmek amacıyla imzalanan antlaşma. 1969 mayısında Bolivya, Şili, Kolombiya, Ekvator ve Peru arasında yapılan antlaşmaya, 1973'te Venezüela da katıldı. Üye ülkelerde yabancı sermaye yatırımları konusunda benzer düzenlemeler getirildi. Şili, 1976'da antlaşmadan ayrıldı. (L)

***AND Dağları,** Güney Amerika'da sıradağ. — 1976 ve 1978'de N. Jaeger bu dağların Peru bölümündeki doruklara tek başına tırmanışlar yaptı. (L)

***ANDAY** (Melih Cevdet), türk şairi ve yazarı. — Son on yılda, şiirini, önceleri karşı olduğu lirizme adım adım yaklaştırdı; duygu ve düşünce bileşimini daha alt tarihsel planlara indirerek yeni biçimler yakalamaya çalıştı. Gılgamış'tan Odysseus'a, Anadolu mitolojisini bir bütün olarak görmek istedi. Cumhuriyet gazetesinde, haftalık denemelerini sürdürürken, 1982, 1983 yıllarında «Akan Zaman Duran Zaman» başlığı altında edebiyatla ilgili anılarını yayımladı. Yeni eserleri: Şiir: *Teknenin Ölümü* (1975, Yeditepe Şiir Armağanı), *Sözcükler* (1978; yeni şiirler, daha önceki tüm şiir kitaplarıyla bir arada; Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü); *Ölümsüzlük Ardında Gılgamış* (1981, İş Bankası Ödülü). Deneme: *Yeni Tanrılar* (1974), *Sosyalist Bir Dünya* (1975), *Dilimiz Üstüne Konuşmalar* (1975), *Maddecilik ve Ülkücülük* (1977), *Paris Yazıları* (1982), *Gelişen Komedya* (1984). Gezi: *Yasak* (1978). Oyun: *Dört Oyun* (*Yarın Başka Koruda, Dikkat Köpek Var, Ölüler Konuşmak İsterler, Müfettişler*). Roman: *İsa'nın Güncesi* (1974). Ayşegül Yüksel, Anday üzerine bir inceleme yayımladı: *'Yapısalcılık ve Bir Uygulama* (1982). [M]

***ANDENNE,** Belçika'da, Namur eyaletinde, Meuse ırmağı üzerinde kent. — 21 800 nüf. (L)

ANDERSON (Harriet), isveçli kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Stockholm 1932). Önceleri küçük tiyatrolarda önemsiz rollere çıktı. 1949'da *Medan Staden Sover* (Kent Uyurken) adlı filmle sinemaya geçti. Hans Abramson, Henning Carlsen, Jörn Dönner ve Vilgot Sjöman'ın yönettiği pek çok filmde oynadı. Dönner'in *Sevmek* filmindeki rolüyle 1964 Venedik Şenliği'nde «en iyi kadın oyuncu» ödülü aldı. Ama asıl ününü İngmar Bergman'ın önemli filmlerindeki rolleriyle elde etti. Rol aldığı başlıca filmler: *Sommaren med Monika* (Monika İle Bir Yaz) [İ. Bergman, 1952], *Gycklarnas Afton* (Gezginciler Gecesi) [İ. Bergman, 1953], *En Lektion i Karlek* (Bir Aşk Dersi) [İ. Bergman, 1954], *Kvinnodröm* (Kadın Düşleri) [İ. Bergman, 1955], *Brot i Paradiset* (Cennette Cinayet) [L. E. Kjellgren, 1959], *Sasom i en Spegel* (Aynanın İçinden) [İ. Bergman, 1960], *En Sontag i September* (Eylülde Bir Pazar) [J. Dönner, 1963], Sanatçı, 1973'de Barbro Karabuda'nın türk-isveç ortak yapımı filmi *Bebek*'te de oynadı. (LM)

***ANDERSON** (Lindsay), ingiliz film yönetmeni. — Son dönemde çektiği filmler: *In Celebration* (Kutlamalarda, 1974), *Britannia Hospital* (İngiliz Hastanesi, 1982). [M]

ANDERSON (Philip W.), amerikalı fizik bilgini (Indianapolis 1923). Harvard üniversitesinde okudu. Murray Hill, Bell telefon laboratuarlarında fizik profesörlüğü yaptı. Bakır ve gümüş gibi saf halde manyetik olmayan metallerin hangi koşullarda manyetik özellikler kazandığını gösterdi. Helium 3 ve üstünakışkanlık üzerine incelemeleri onu nötron yıldızlarını oluşturan maddeyi araştırmaya yöneltti. *Şekilsiz katıların elektronik özellikleri üzerine incelemesi* ile 1977 Nobel Fizik Ödülü'nü Van Vleck ve Sir N. Mott'la paylaştı. (L).

ANDERSON (Perry), ingiliz siyaset bilimcisi (Londra 1938). Oxford'da eğitim gördü. Çeşitli üniversite ve yüksek okullarda ders okuttu (London School of Economics, State University of New York). Daha sonra *New Left Review* adlı derginin yöneticisi oldu. Eserleri arasında *Passages from Antiquity to Feudalism* (Eski Çağdan Feodalizme Geçiş Biçimleri) [1974], *Lineagese of the Absolutist State* (Mutlakçı Devleti Ortaya Çıkaran Nedenler) [1974], *The Antinomies of Antonio Gramsci* (Antonio Gramsci'nin Çatışkıları) [1977], *Batı' da Sol Akımlar* (Considerations on Western Marxism) [1976] sayılabilir. (L)

***ANDERSSON** (Birgitta, *Bibi* - denir), isveçli kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — Bergman'ın filmlerinin gözde oyuncusu olmayı sürdürdü: *Bir Tutku* (1969), *Temas* (1970), *Aile Yaşamı Görüntüleri* (1973). Son yıllarda ülkesi dışında André Cayatte'ın *L'Amour en Question* (Tartışılan Aşk, 1978), Robert Altman'ın *Quintet* (Beşli, 1978) filmlerinde oynadı. (L)

***ANDHRA PRADEŞ,** Hindistan'ın güneydoğusunda eyalet. — 53 403 000 nüf. Kıyı ovalarında baharat, (kırmızı biber, zerdeçal), pirinç, pamuk, tütün ekimi yapılır. Sığır yetiştirilir. Maden (kömür, mika, demir, manganez ,amyant) ve tarım ürünleri sanayii gelişmiştir. Takımtezgâhları, ağır elektrik makinaları, kimya ve ilaç sanayii ile tersaneler Haydarabad'da ve Visakhapatnam limanında yoğunlaşmıştır. (L)

***ANDİCAN,** S.S.Ç.B.'de Özbekistan Cumhuriyetinde kent. — 230 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***ANDIRIN,** Kahramanmaraş ilinde ilçe. — 43 254 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 5 932 nüf. (1980) [M]

***ANDIZ** i. Bot. Akdeniz bölgesinde, Toroslarda yetişen dağ bitkisi (bilimsel adı *Juniperus drupacea*).

— ANSIKL. Bir ardıç türü olan andız Batı Suriye ve Makedonya dağlarında da bulunur. Toroslarda dağ köylerinde bu ağacın kozalakları kaynatılarak «andız pekmezi» denilen bir çeşit reçel yapılır. Söz ko-

Metin AND

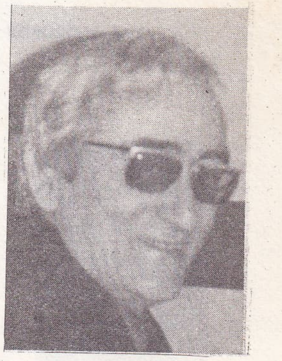

Selmi ANDAK

Philip ANDERSON

ANDORRA
700. yıl kutlama töreni

Foto. X (2) [MEYDAN]; USIS; Montes/Gamma (LAROUSSE)

Yuri ANDROPOV

UNITA şefi
Jonas Savimbi

FNLA Lideri
Roberto Holden

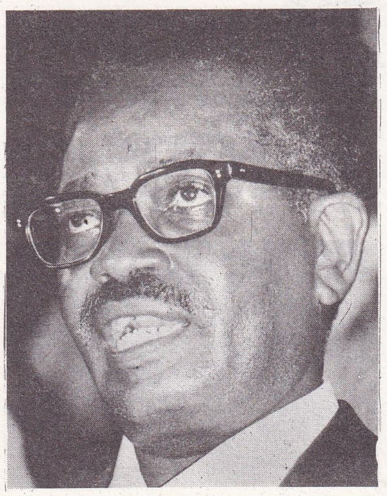
Cumhurbaşkanı
Agostino Neto

nusu köylerde, yakın kasaba ve kentlerde halk tarafından özellikle kış aylarında sevilerek yenen bu kokulu ve kırmızımtrak kahverengi pekmez, şeker ve proteinin yanısıra B_1, B_2, B_6, C vitaminleri, nikotinik, pantetonik, folik asitler ve mesoinosit bakımından çok zengindir. Pekmeze kendine özgü lezzeti veren eterik yağların da şidik söktürücü niteliği vardır. (M)

ANDONG, Çin'in kuzeydoğusunda, Liaoning'de, Kore sınırına yakın liman. 420 000 nüf. Dokuma ve demir - çelik sanayii. Kâğıt fabrikası. (L)

ANDONG, Güney Kore'de, Taegu'nun kuzeyinde kent. 95 400 nüf. (L)

***ANDORRA,** Pireneler'de prenslik. — 30 700 nüf.

Andorralılar 1966'da Sosyal Güvenlik'ten yararlanmaya başladılar; ayrıca ücretlilere haftada bir gün ve yılda iki hafta dinlenme hakkı tanındı. 1971'de seçmen tabanı genişledi: 21 - 25 yaş arasındaki kadınlar ve gençlerle ikinci kuşak andorralılara oy hakkı verildi. Andorra'nın siyasal yaşamındaki hareketsizliği sona erdirmeyi düşünen reformcu akım, 1975'teki Prenslik Genel Meclisi seçimlerinde muhafazakarları yenilgiye uğrattı. Bir yıl sonra bir bunalım patlak vedi: Mecliste yeterli düzeyde temsil edilmediklerini ileri süren iki komün, toplantılara katılmama kararı aldı. Ayrıca 28 ekim 1977'de Andorra kurumlarına ilişkin bir reform tasarısı için referandum düzenlendi; oylamaya katılmayanların oranı yüzde 41'di. Andorralıların değişim isteği, aralık 1977 seçimlerinde kendini gösterdi ve *Agrupament Democratic d'Andorra*'da (Andorra Demokratik Topluluğu, ADA) bir araya gelen ve liberallerle sosyalistlerden oluşan muhalefetin ezici zaferiyle sonuçlandı. Bu kuruluş, 1979 kasımında partiye dönüşerek *Partit Democrata Andorra* (Andorra Demokrat Partisi, PDA) adını aldı ve partilere izin vermeyen prenslik geleneği sona erdi.

19 ekim 1978'de ,yedi yüzyıldır ilk kez, ülkenin kuruluş yıldönümü kutlandı ve bu nedenle Andorra'yı ortaklaşa yöneten Fransa ve İspanya yetkilileri bir araya geldiler. Bu olay, prenslik geleneğinin gücünü ortaya koydu ve reform sürecinin bir süre kesintiye uğramasında baş etken oldu.

9 Aralık1981'de Andorra Demokrat Partisi ilk etkinliğini gösterdi. Prenslik Genel Meclisi'nin yenilenmesi oylamasında, yönetici sınıfın ülkede değişimleri bastırıcı tutumunu protesto için üyelerin yüzde 13'üne «beyaz oy» attırmayı başardı. Meclis üyeliğine gelen 28 kişi 4 Ocak 1982'de aralarından 39 yaşında yeni bir meclis başkanı seçtiler: Francesco Cerqueda Pascuep. 8 Ocak 1982'deyse Oscar Ribas Reig, Andorra Demokrat Partisi'nin etkisiyle çekimser kalan 8 oya karşı, 20 oyla Andorra'nın ilk başbakanı seçildi. Hukukçu ve iş adamı olan 46 yaşındaki Reig, milliyetçi, liberal ve reformist bir programla ortaya çıktı. 11 Ocak'ta Andorra tarihinin ilk hükümetini kurdu. (LM)

***ANDREOTTİ** (Giulio), italyan siyaset adamı. — 1976 temmuz seçimlerini kazanarak hıristiyan - demokrat bir kabine kurdu. İstifasını takiben 1978 ve 1979 ocak aylarında tekrar hükümeti kurmakla görevlendirildiyse de, 1978'de başarısızlığa uğradı. 1979'da hükümeti kurduktan hemen sonra çekilmek zorunda kaldı. (L)

***ANDRİÇ** (İvo), yugoslav yazarı (öl. Belgrad 1975). — Eserleri somut ve gerçek bir dünyayı ele almakla birlikte; Kierkegaard'ın etkisini taşıyan bir yaklaşımla insanlık durumu üzerine düşüncelerini de yansıtır. Son eseri: *Vezir'in Fili* (1977). [L]

ANDROPOV (Yuriy Vladimiroviç), sovyet devlet adamı (Nagutskoy 1914-Moskova 1984). Partiye girdikten sonra 1947-1951'de Karelya bölgesi parti ikinci sekreterliği yaptı. 1953-1957 yılları arasında Macaristan'da elçi olarak geçirdi. Parti merkez komitesine girerek 1962 - 1967 döneminde sekreter, 1967'de Politbüro yedek üyesi 1973'de de asıl üye oldu. 1967'de KGB başkanlığını da üstlenen Andropov, 1982 mayısında bu görevden alınarak o yılın ocak ayında ölen Mihail Suslov'un yerine merkez komite sekreterliğine getirildi. Sağlık durumu bozuk olan Brejnev'in halefleri arasında adı geçen Andropov, Brejnev'in 1982 kasımında ölmesi üzerine Sovyetler Birliği Komünist Partisi genel sekreteri seçildi. Andropov işe başlarken bloklararası yumuşama siyasetine bağlı kalacağını açıkladı. Eski başkan Brejnev'in yakını ve Suslov*'un ölümünden sonra partinin ideoloğu sayılan merkez komitesi sekreteri Konstantin Çernenko* (EK 2) ile arasında iktidar mücadelesi olduğu Batı basınında ısrarla öne sürüldüyse de Andropov'un haziran 1983'te toplanan Yüksek Sovyet Şurası'nda (Sovyet parlamentosu), hem de Çernenko'nun önerisiyle oy birliğiyle devlet başkanlığına seçilmesi bunun doğru olmadığını gösterdi. Andropov böylece Brejnev'den sonra hem parti, hem devlet başkanlığını elinde bulunduran ikinci Sovyet devlet adamı oldu. (M)

ANDREWS (Julia Vernon, *Julie* - denir), amerikalı kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (İngiltere, 1935). Çocuk yaşta Londra'da müzikli oyunlarda rol aldı. Sahne yaşamını sürdürdü. 1964'de çevirdiği *Gökten İnen Melek* (Mary Poppins) filmiyle Oscar aldı. *The Americanisation of Emily* (Emily' nin Amerikanlaştırılması 1964), *Neşeli Günler* (The Sound of Music, 1965), *Esrar Perdesi* (Torn Curtain, 1966), *Havai* (Hawaii, (1966), *Tatlı Kızın Aşkı* (Thoroughly Modern Millie, 1967) gibi filmlerle ününü pekiştirdi. Daha sonra, evlendiği yönetmen Blake Edwards'ın filmleriyle dikkati çekti: *Sevgili Lili* (Darling Lili, 1969), *On* (Ten, 1979), *Onun Çocuğu* (S.O.B. 1981), *Victor Victoria* (1982). [M]

***ANDRZEJEWSKİ** (Jerzy), polonyalı yazar (öl. Varşova 1983). — Son eseri: *Öz* (1980). [L].

***ANGARSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 239 000 nüf. Petrol rafinerileri ve kimya sanayii. (L)

***ANGELES,** Filipinler'de, Luzon adasında, Manila'nın kuzeybatısında kent. 150 000 nüf. (L)

ANGELOPULOS (Theodhoros), yunanlı film yönetmeni (Atina 1936). Paris'te sinema eğitimi gördükten sonra ülkesine döndü ve film eleştirileri yaptı. 1970'de *Yeniden Yaratma* adlı filmle yönetmenliğe geçti. Brecht'çi bir anlayışla yaptığı sonraki filmlerinde ülkesinin siyasal tarihinden kesitler verdi; çağdaş yunan sinemasının en önde gelen yönetmeni oldu: *36 Günleri* (1972), *Oyuncuların Yolculuğu* (1975), *Avcılar* (1977), *Büyük İskender* (1980). [L]

***ANGERS,** Fransa'da, Maine - et - Loire bölgesinde kent ve yönetim merkezi. — 142 966 nüf. Şarap ve teşhir fuarı. Ulusal Çağdaş Dans merkezi. (1978). [L]

***AN GİANG,** Vietnam'ın güneyinde eyalet. — 1 362 000 nüf. (L)

***ANGOLA,** Güney Afrika'da Atlantik kıyısında devlet. — 7 260 000 nüf.

Afrika'da Portekiz sömürge imparatorluğunun gözde bir sömürgesi olan Angola' da yerli siyah halkın 1961'den başlayarak giriştiği silahlı savaşım, 11 kasım 1975'de bağımsızlığın kazanılmasıyla sonuçlandı; ancak bu kez de iç çekişme ve bölünmeler ön plana çıktı. Nitekim aynı tarihte Agostino Neto'nun önderliğini yaptığı Angola Halk Kurtuluş Hareketi (MPLA), Luanda' da, Angola Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklarken, Holden Roberto'nun başında bulunduğu Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi (FNLA) ile Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik (UNITA) örgütleri Ambriz'de Angola Demokratik Halk Cumhuriyeti'ni kurduklarını ilan ettiler. Temmuzda Afrika Birliği Örgütü'nün Kampala'daki konferansı sırasında, Kuşatılmış Cabinda Bölgesi Kurtuluş Cephesi'nin lideri Ranque Franque, bu topraklarda bağımsız bir devlet kurduğunu açıkladı. On dört yıl süren kanlı sömürge savaşlarından sonra bu kez de iç savaş başladı.

Ateşkesler ve geçici anlaşmalar, açık çatışmalar ve gerilla eylemleri biçiminde süren iç savaş boyunca, çeşitli milliyetçi hareketlerin herkes tarafından kabul edilebilir bir uzlaşma arayışları başarılı olmadı. Angola çatışmasına uluslararası bir nitelik kazandırılması, sorunun çözümünü daha da karmaşık bir duruma getirdi. 1975 ekiminden başlayarak Sovyetler Birliği'nce desteklenen kübalılar Luanda'daki Neto rejimine yardım için girişimde bulunurlarken, ABD'nin açık onayıyla Güney Afrika ordusu Angola'yı güneyinden istila etti ve Sovyet - Küba saldırısını 1975 aralığında, Luanda kapılarında durdurdu. Hindiçini tipi bir savaşın korkusu, kısa bir süre, Moskova ve Washington'ı daha dikkatli olmaya zorladı.

Bu iç savaş durumuna MPLA içindeki sürtüşmeler de eklendi. 27 mayıs 1977'de, hükümetten uzaklaştırılmış* durumdaki Nito Alves ve José Van Dunem adlı bakanlar sonuçsuz bir hükümet darbesi girişiminde bulundular; yüzlerce angolalı başkentteki şiddetli çatışmalarda öldü. 1978 aralığında, Moskova ile sürdürülen ilişkinin daha da güçlenmesini önlemek için Batı ile yakınlaşmaya karar veren başbakan Lopo de Nascimento, Neto tarafından görevinden alındı. Bu arada 1977 ve 1978'de Angola, birinci ve ikinci Şaba savaşı sırasında ve general Mobutu ile Neto'nun 1979'da beklenmedik ve şaşırtıcı uzlaşmalarından önce, Zaire'yi almak isteyen Mobutu muhalifleri tarafından bir harekat üssü olarak kullanıldı.

Portekizlilerin bu ülkedeki egemenliklerinin son on yılında gelişmesini hızlandırdıkları Angola, ekonomik bakımdan güçsüz duru-

Foto. X (MEYDAN); Laffont/Sygma (2); Chauvel/Sygma (LAROUSSE)

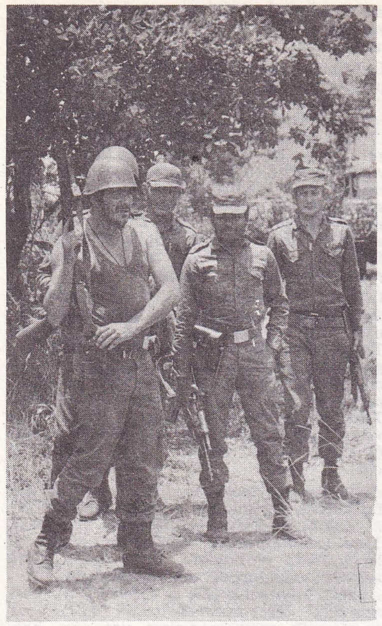

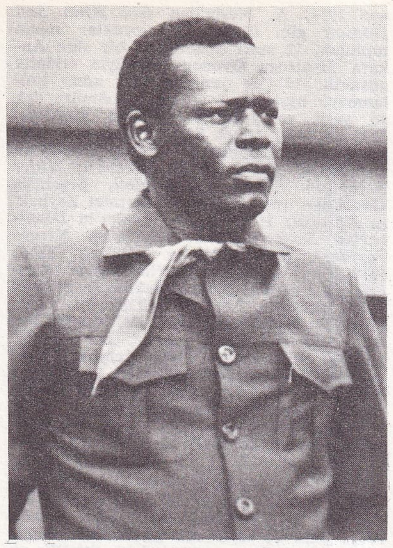

José Eduardo Dos Santos

ANGOLA'da çarpışan Kübalı askerler

ma düşmüştü. 1977'de, kuşatılmış Cabanda bölgesinde petrol üretiminin artırılması, ekonomik gelişme yönünde yeni bir adım sayıldı. Aynı yılın temmuzunda kwanza'nın (para birimi) eskudo'nun yerini alması bu silkinişe yardımcı oldu. Agostino Neto, yakalanmış olduğu hastalıktan kurtulamayarak 1979 eylülünde Moskova'dayken öldü; onun yerini alan José Eduardo Dos Santos (doğ. 1942) MPLA'nın ve devletin başına geçti. 1979 - 1980 yıllarında Angola, uzun sınır komşusu Namibya'daki SWAPO milliyetçileri için bir kutsal sığınak işlevi gördü. Namibya - Güney Afrika çatışması, bu yüzden, Angola'nın da sert saldırılara uğramasına yol açtı. Güney Afrika'nın misillemeci tutumu asker - sivil pek çok angolalının yaşamına mal oldu. 1980 temmuzunda Pretoria ordusunun bir baskınında 300 angolalı öldü. 1981 martında Güney Afrika saldırıları yinelendi.

Son yılların bir başka siyasal sorunu UNITA gerillalarının rejim karşıtı eylemleri oldu. MPLA tarafından iktidardan uzaklaştırılan UNITA yöneticileri, militanlarına yönelen tutuklamalara, ölüm cezalarına, idamlara (5 ağustos 1980'de 16 UNITA militanı kurşuna dizildi) karşın, silahlarını bırakmayı reddettiler. ABD'de işbaşına gelen Reagan hükümeti, önceki Carter yönetiminin tersine UNITA gerillalarına arka çıktı. Güney Afrika da UNITA'ya destek oldu. Bunun üzerine UNITA ülkenin güneyinde saldırılarını yoğunlaştırdı.

Yine Güney Angola'da şiddetli bir kıtlık baş gösterdi ve yöre halkı kadar, geçici olarak buraya yerleşen namibyalıları ve zairelileri de etkiledi.

Son yılların iç gelişmeleri hakkında dışarıya pek az bilgi sızmaktadır. Angola hükümetinde yapılan kimi değişikliklere karşın, kabinenin tam bir uyum içinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dış politikada SSCB ile bağlaşıklık sürdürülürken Batı'yla olan ilişkiler de artırılmaktadır. 1981 ocağında Fransa hükümet temsilcileriyle Luanda'da yapılan görüşmeler bunun kanıtıdır. 1982 yılı boyunca ülkenin güneyi önemli ölçüde Güney Afrika ve UNITA güçlerinin işgali altına girmiştir. Devlet örgütünün ayakta kalması önemli ölçüde kübalıların desteğine bağlıdır. Petrol, hâlâ Angola'nın başlıca gelir kaynağıdır. (LM)

ANHVİ, doğu Çin'de, Yangçe Kiang ırmağı üzerinde eyalet, 140 000 km², 39 000 000 nüf. Başkent Hefei. Kuzey bölgelerinde kışlar kuru ve soğuk, yazları ise sıcak ve yağışlı geçer. Buğday, darı, pamuk ve soya yetiştirilir. Güneyde, Yangçe'nin alüvyon ovalarında pirinç, çay, buğday tarımı ve ipekböcekçiliği yapılır. Taşkömürü (Huainan), bakır (Tongling) ve demir (Ma'anshan) sanayii giderek önem kazanmaktadır. Eyalet kentlerinin çoğu kuzeydeki ovaları, Yangçe'ye bağlayan demiryollarının üzerinde kurulmuştur. (L)

ANIL (Avni), türk bestecisi (İstanbul, 1928). Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde yetişti. İstanbul ve İzmir Radyolarında çeşitli görevlerde bulundu. Bazı gazete ve dergilerde Türk müziği ve sorunları üstüne yazılar yayımladı. Son yılların, şarkıları halk tarafından en çok beğenilen bestecileri arasında yer alan Anıl'ın, 150'yi aşkın eserlerinden başlıcaları: *Biraz kül biraz duman o benim işte* (nihavend), *Ağla gitar* (nihavend), *Bu akşam bütün meyhaneleri dolaştım İstanbul'un* (kürdilihicazkâr), *Akşamın olduğu yerde bekle diyorsun gelmiyorsun* (hüzzam), *Unutamıyorum* (suzidil). [M]

ANILAŞMAK geçz f. Yeni k. Anı niteliği kazanmak: *Yaşananların anılaşması için kaç takvim yaprağının düşmesi gerekli?* (*İ. Selçuk*). [M]

ANIŞTIRMA i. Yeni k. İma. — Ed. Bir dizede ya da beyitte, bilinen bir olayı, bir atasözünü ya da bir fıkrayı anımsatma sanatı. Eşanl. TELMİH. (M)

ANIŞTIRMAK geçz. f. Yeni k. Bir şeyi açıkça söylemeyip üstü kapalı anlatmak, dolaylı anlatmak, ima etmek, ihsas etmek. (M)

ANITKAYA, Afyonkarahisar ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 148 nüf. (1980). [M]

ANITLAŞMAK geçz. f. Yeni k. Anıt durumuna gelmek. Saygı ve sevgi ile anılır duruma gelmek: *Atatürk, Türk ulusunun gönlünde anıtlaştı.* Eşanl. ABİDELEŞMEK. — **Anıtlaştırmak** geçl .f. Anıt durumuna getirmek. Eşanl. ABİDELEŞTİRMEK. (M)

ANITTEPE, Tekirdağ ilinde, Saray ilçesine bağlı bucak. 5 919 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 610 nüf. (1980). [M]

***ANJERO-SUDTENSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya Federe SSC), Sibirya'da kent. — 105 000 nüf. (L)

ANJO, Japonya'da, Honşu adasında kent. 111 000 nüf. Alüminyum sanayii. (L)

***ANJOUAN**, Komor takımadaları arasında volkanik ada. — 83 500 nüf. (L)

***ANKARA** (06), Türkiye Cumhuriyetinin başkenti ve Orta Anadolu'da il.

● *Nüfus.* Ankara'nın nüfusu 1980 sayımına göre 2 854 689'dur. 1950 - 1955 yıllarında Ankara. nüfusunun yıllık ortalama artış hızı yüzde 6'yı geçtiği halde 1975 - 1980 döneminde önemli bir gerileme gösterdi (yüzde 2) ve Türkiye ortalamasının altına düştü. Buna karşılık nüfus yoğunluğu km²'ye 93 kişiyle Türkiye ortalamasının üstüne çıktı. İl merkezi olarak Ankara kentinin nüfusu 1975 - 1980 arasında önemli artış gösterdi. Belediye sınırları içindeki nüfus 1 701 000'den 1 871 755'e yükseldi.

2963 sayılı yasayla 1983'te yeni bir duzenleme yapıldı. Ankara merkez ilçesi kaldırılarak 77 168 nüfus Altındağ ilçesine bağlandı. Çankaya, Altındağ ve Yenimahalle ilçelerinden ayrılan köylerle 4 yeni ilçe kuruldu (Gölbaşı, Keçiören, Mamak, Sıncan).

1980 sayımına göre nüfuslar: Altındağ 693 785, Çankaya 936 419, Gölbaşı 25 306, Keçiören 31 600, Mamak 305 000, Sincan 33 364, Yenimahalle 297 670, Ayaş 17 076, Bala 45 158, Beypazarı 38 568, Çamlıdere 18 521, Çubuk 54 616, Delice 24 668, Elmadağ 30 354, Güdül 15 688, Haymana 56 171, Kalecik 28 446, Keskin 45 111, Kırıkkale 222 893, Kızılcahamam 35 513, Nallıhan 34 389, Polatlı 86 565, Sulakyurt 20 139, Şereflikoçhisar 79 330, Ankara'nın köyler nüfusu toplamı 615 722'dir.

● *Sanayi.* Ankara'da özel kesime ait işyerleri sayısı 1970'li yıllarda hızla artış gösterdi, buna karşılık kamu kesimi yatırımları durağanlaştı. 1968'de ilde 10'dan fazla işçi çalıştıran özel işyeri sayısı 183 iken 1978'de, 485'e yükseldi. Ankara'da 1980'de 298i Limited, 240'ı Anonim, 226'sı Kooperatif, 91'i kollektif, 4'ü komandit olmak üzere 859 yeni şirket kuruldu. 1978'de Ankara'da büyük imalat sanayiinin yüzde 91,2'si özel sektörün elindeydi. Bu yıllarda en hızlı gelişen sanayi dalı makine imalatıydı. Daha önce ithal edilen makinelerin bir bölümü 1970'lerde Ankara'da üretilmeye başlandı (traktör, mibzer, pulluk, tohum temizleme makinası, biçerdöver kaynak makinası, vida, çeşitli yedek parça). Makine imalatından sonra önemli sektörler sırasıyla gıda - içki, madeni eşya, metal, metal dışı maden, kimya, taşıt araçları, dokuma - giyim, mesleki ve ilmi aletler, mobilya, matbaacılık, elektrik makinalarıdır.

Ankara'da küçük sanayi işletmeleri yaygınlığını korumaktadır. 1980 genel sanayi ve işyerleri sayımına göre ilde yaklaşık 10 500 küçük sanayi işletmesi bulunuyordu. Bu işletmelerin büyük bir bölümü madeni eşya ve makina yapım sanayileriydi. Mobilya ve ağaç işleri yapan işletmeler, dokumacılık, konfeksiyonla uğraşan küçük imalathaneler, küçük sanayi işletmelerinin büyük bölümünü oluşturuyordu.

Bu sanayiin destekçisi olarak bankacılık açısından da Ankara önemli bir merkezdir. Ülke bankacılığında önde gelen, özel yasalarla kurulmuş 14 bankanın 12'sinin merkezi Ankara'dadır. 1980 sonunda Ankara'da toplam 507 şubesi olan 30 banka faaliyet göstermekteydi, Türkiye Bankalar Birliği de Ankara'da bulunmaktadır.

● *Sağlık.* İlde sağlık hizmetleri çok ge-

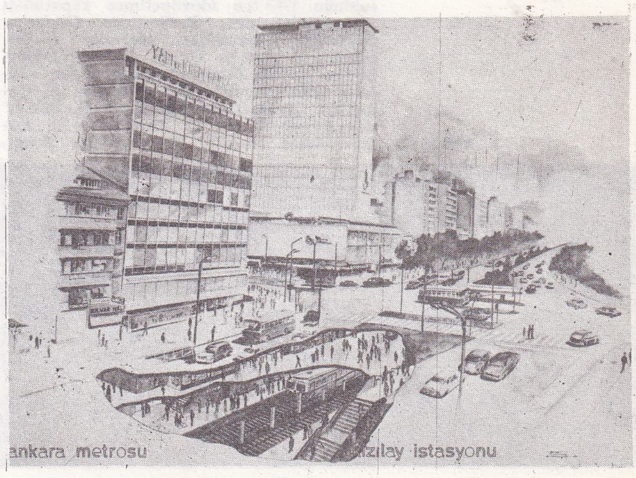

Yıllardır yapılması düşünülen **ANKARA** metrosunun hayali resmi

Foto. Gamma ; Parimage (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

lişkindir. 1980'de Ankara'da 42'si kamusal (11 438 yatak) 3'ü özel (70 yatak) olmak üzere toplam 45 hastane, 10 sağlık merkezi, 3 155 uzman hekim, 2 308 pratisyen hekim, 1 338 diş hekimi, 4 168 hemşire, 2 130 sağlık teknisyeni, 813 ebe bulunuyordu. Bu tarihte Türkiye'deki hekimlerin yüzde 18,5'i Ankara'da görev yapıyordu. Hekim başına düşen hasta sayısı da Türkiye geneline göre çok düşüktü (Türkiye'de hekim başına 1 790 kişi, Ankara'da hekim başına 566 kişi).

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Ankara, Ortadoğu, Hacettepe üniversiteleri yeniden düzenlendi ve Gazi Üniversitesi (EK 2) adıyla yeni bir üniversite daha kuruldu. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi ve Millî Eğitim Bakanlığına bağlı bir kısım yüksek okullar bu üniversite'nin bünyesinde toplandı.

1980'de Ankara'da 299'u kentlerde, 1 193'ü kırsal kesimde olmak üzere 1 492 ilkokul (350 885 öğrenci, 10 560 öğretmen), 196 ortaokul (124 690 öğrenci, 2 881 öğretmen), 78 lise (63 365 öğrenci, 3 722 öğretmen), 1975'te orta dereceli 71 mesleki ve teknik okul (23 825 öğrenci, 1 910 öğretmen) bulunuyordu.

● *Tarım.* 1980'lerde il topraklarının yüzde 60'ı tarım arazisi olarak kullanılmaktaydı. Türkiye tahıl üretiminde yüzde 8'lik bir payla ikinci olan Ankara ili, Türkiye buğday üretiminin yüzde 9'unu sağlar. 1980'de başlıca ürünlerin yıllık üretimi şöyleydi: buğday 1 759 000 t, arpa 1 400 370 t, yulaf 28 000 t, şeker pancarı 310 000 t, baklagiller 29 000 t, elma 30 000 t, armut 15 000 t, kayısı 6 000 t, üzüm 80 000 t, kavun 129 000 t, karpuz 166 000 t, domates 103 000 t. İlde eti, sütü ya da gücü için beslenen hayvan varlığı da şöyleydi: sığır 471 492, manda 21 545, koyun 1 881 180, kılkeçisi 38 000, tiftikkeçisi 771 130, at 9 070, katır 3 140, eşek 52 830. (M)

***Ankaragücü (MKE) Kulübü.** — 1980-1981 futbol sezonunda Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı kazandı. Bu başarısından dolayı Devlet Başkanı tarafından Birinci Lig'de oynaması uygun bulundu. 1982-1983 futbol sezonunda Birinci Lig'de oynadı. (M)

Ankara Halk Tiyatrosu, 1975'te Devrimci Ankara Sanat Tiyatrosu (DAST) adıyla kuruldu. Bu ad altında ve eski AST sanatçısı Erkan Yücel'in yönetiminde *Halkın Gücü, Vatandaş Hamdi Abdülhamit ve Süleyman'a Karşı, Güneyden Mektuplar, Toprak, 72. Koğuş* (O. Kemal) gibi oyunlar oynadı, Anadolu turnelerine çıktı. 1980'de Ankara Halk Tiyatrosu adını aldı ve yine Yücel'in yönetiminde düzenli yerli oyunlar sergiledi (İ. Yalçın'dan *Fareyi Öldürmek*, O. Kemal'den *Müfettişler Müfettişi* uyarlaması, T. Özakman'dan *Fehim Paşa Konağı*, O. Asena'dan *Atçalı Kel Mehmet*).

Topluluk 1982'de Banker-Tanker oyunuyla da son yılların türedi bankerlik olgusuna bir taşlama getirdi. (M)

***Ankara Sanat Tiyatrosu (AST).** — Kurulduğu 1963'ten sıkıyönetimce kapatıldığı 1971 yılına dek, Beckett'den *Godot'yu Beklerken*, Sartre'dan *Mezarsız Ölüler*, Brecht'ten *Arturo Ui'nin Yükselişi*, Gorki'den *Küçük Burjuvalar*, Gogol'den *Müfettiş* gibi önemli çeviri oyunlarla S. Çağan'dan *Ayak-Bacak Fabrikası*, G. Sümer'den *Bozuk Düzen*, O. Kemal'den *72. Koğuş*, Reşat Nuri/T. Özakman'dan *Sarıpınar 1914*, A. Nesin'den *Gol Kralı Sait Hopsait* gibi ilginç yerli oyunlar sunan topluluk, 12 mart döneminde bir süre Ankara Tiyatrosu Oyuncuları adıyla etkinlik gösterdi. 1974'de yeniden eski adını kullanmaya başlayan topluluk, günümüze dek şu yerli ve yabancı oyunları sergiledi: 1973 ve 1974; İsmet Küntay'ın *Evler... Evler* ve *403. Kilometre*, Bilgesu Erenus'un *El Kapısı;* 1975: Bertolt Brecht'in *Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti*, Brecht'in Gorki'den uyarladığı *Ana*, Haşmet Zeybek'in *Köroğlu;* 1976: Hedda Zinner'in *Dimitrov'un Savunması*, B. Erenus'un *Nereye Payidar?*, Ömer Polat'ın *Aladağlı Mıho;* 1977-1978: Vasıf Öngören'in *Zengin Mutfağı*, Uğur Mumcu'nun *Sakıncalı Piyade;* 1979: Brecht'in *TAK-TİK, Yuvarlak Kafalarla Sivri Kafalar; 1980:* V. Öngören'in *Bu Oyun Nasıl Oynanmalı?*, N. Hikmet'ten *Ferhat ile-Şirin;* 1981: Mehmet Akan'ın *Hikâye-i Mahmud Bedrettin;* 1982: Hans Fallada'nın *Küçük Adam Ne Oldu Sana?*, Oktay Arayıcı'nın *Rumuz Goncagül;* 1983: M. Gorki'nin *Yaz Misafirleri.* Topluluk bu son oyunuyla 1983, 11. Uluslararası İstanbul Festivali'nde de yer aldı.

ANTALYA

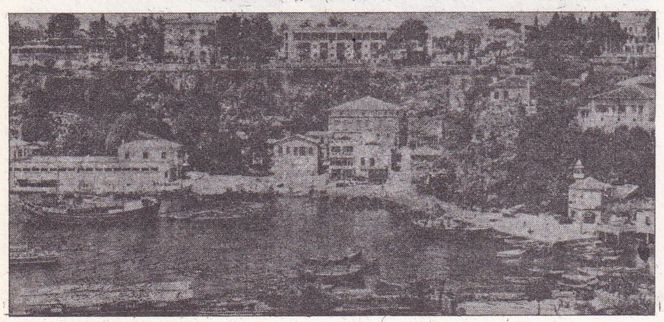

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

1970'lerde eski kadrosundan Erkan Yücel, Ayberk Çölok, Şevket Altuğ ve Rana Cabbar gibi iyi oyuncuları birer birer yitiren AST, yine de seyircinin gözündeki önemini korudu. Oyun seçimindeki titizliği ve disiplinli ekip oyunculuğuyla başarı sağladı. 1973-1983 döneminde AST'ın genel yönetmeni ve çoğu oyunların sahneye koyucusu Rutkay Aziz* (*Ek 2*) oldu. (M)

Ankara Sigorta, türk sigorta şirketi. 1936 yılında kuruldu. Tarım sektörü dışındaki alanlarda sigortacılık yapar. Şirketin 1981'de ana çalışma konusu makine-montaj işleriydi. Şirketin ortakları arasında yüzde 35'le Destek Reasürans, yüzde 29'la Etibank, yüzde 19'la Türkiye İş Bankası, yüzde 15'le Türk Ticaret Bankası vardır. (M)

***Ankara Üniversitesi.** — Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlendi. 5 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Adli Tıp, Türk İnkilap Tarihi) ve bir fakülte (Eğitim Bilimleri) yeniden kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kırıkkale Meslek, Kastamonu Meslek, Basın-Yayın, Adalet, Ev Ekonomisi yüksekokulları da bu üniversiteye bağlandı.

Temel Bilimler yüksekokulu, Yabancı Diller yüksekokulu, Hayvan Yetiştiriciliği ve Sağlık Bilimleri yüksekokulu, Ziraat Fakültesi'ne bağlı diploma sonrası yüksekokulu kaldırıldı.

Bu düzenlemelere göre 1982-1983 öğretim yılında Ankara Üniversitesi 11 fakülte, 5 enstitü, 6 yüksekokuldan oluşuyordu. (M)

***ANLI** (Ahmet Hakkı), türk ressamı (İstanbul 1906). — 1955'ten bu yana Paris'te çalışan sanatçının yeni resimleri İstanbul'da Moda Cumalı (1979) ve Bedri Rahmi galerisinde sergilendi (1981). [M]

***ANNABA,** Cezayir'de liman kenti. — 250 000 nüf. Üniversite. (L)

***ANNAKA,** Japonya'da, Honşu adasında kent. — 48 000 nüf. (L)

***ANN ARBOR,** ABD'de, Michigan eyaletinde kent. — 100 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***ANNECY,** Fransa'da kent; Haute-Savoie bölgesinin merkezi. — 54 954 nüf, Nükleer yakıt sanayii. (L)

***ANOUİLH** (Jean), fransız tiyatro yazarı. — Son eserleri: *L'Arrestation* (Tutuklama) [1975], *Leonora* (1977). [L]

***ANSİKLOPEDİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975-1983 arasında ansiklopedik yayınlar açısından canlı bir dönem yaşandı. Bu alanda, değişik konularda çeşitli ansiklopediler yayımlayan büyük kuruluşlar ortaya çıktı. Gelişim ve Süreli Yayınlar, Görsel Yayınlar, Baskan Yayınları, Arkın Yayınları, Gözlem Yayınları, Anadolu Yayıncılık bu kuruluşlar arasında en önemlileridir.

Meydan Yayınları, 12 ciltlik Meydan* Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin 13. cildinden (Ek 1) sonra 1976-1977'de Larousse Gençlik Ansiklopedisi adı altında 10 ciltlik renkli bir ansiklopedi daha yayımladı. 1983'te 14. cildin (Ek 2) yapımına girişti.

Gelişim* Yayınları'na ~~(Ek 2)~~ ait ansiklopediler: *Genel Kültür Ansiklopedisi* (8 cilt), *Gençlik Ansiklopedisi* (10 cilt), *Sağlık Ansiklopedisi* (8 cilt), *Nasıl Çalışır* (7 cilt, bilimsel ve teknik konular), *Kadın ve Erkek* (5 cilt, cinsel bilgiler), *Sofra Ansiklopedisi* (6 cilt, Türk ve dünya mutfağıyla ilgili bilgiler), *Bilim ve Yaşam Ansiklopedisi* (6 cilt), *Evimiz* (8 clt), *Coğrafya Ansiklopedisi* (10 cilt), *Dünya Atlasları Ansiklopedisi* (6 cilt), Gelişim Yayınları 1983 yılında *Gelişim - Hachette Ansiklopedisi*'nin yayımına başladı.

Görsel* Yayınlar'a (*Ek* 2) ait ansiklopediler: *Okul Ansiklopedisi* (ilkokul, ortaokul, lise öğrencileri için, 8 cilt), *Sanat Tarihi Ansiklopedisi* (4 cilt), *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi* (6 cilt), *Dünya Ansiklopedisi* (12 cilt), *Genel Kültür Ansiklopedisi* (6 cilt), *Sağlık Ansiklopedisi* (5 cilt), *Türkiye Ansiklopedisi* (7 cilt), *Dünya Savaşları Ansiklopedisi* (9 cilt), *Eşim ve Ben* (3 cilt), *Cinsel Bilgiler Ansiklopedisi* (4 cilt).

Anadolu* Yayıncılık'ın (*Ek 2*) 1981'de ilk fasikülünü yayımladığı ve 1983 sonunda yedi cildini piyasaya sürdüğü on bir ciltlik *Yurt Ansiklopedisi*, Türkiye'nin bütün illerini dünü ve bugünü ile en geniş çapta anlatan ansiklopedi olarak nitelendi.
Adam* Yayıncılık (*Ek 2*) 1983'te *Walt Disney-Bilgi Dünyasına Yolculuk* adlı çocuk ve gençlik ansiklopedisinin yayımına başladı.

Kaynak Kitaplar* *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*'nin, 1974-1978 arasındaki gelişmeleri kapsayan 5. cildini yayımladı (1981). Dergâh Yayınevi'nin hazırlattığı ve 1976'da ilk fasikülünü yayımladığı, 1983'te beş cildi piyasaya sürülmüş bulunan on ciltlik *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Atilla Özkırımlı'nın hazırladığı ve Cem Yayınevi*'nin (*Ek 2*) bastırdığı dört ciltlik *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* de alanlarında büyük bir boşluğu doldurdu.

Cumhuriyet Ansiklopedisi, *Yeni Cumhuriyet Ansiklopedisi* adıyla 1983'te yeniden yayımlandı. Bu ansiklopediyi yayımlayan Arkın Kitabevi, *Arkın Kültür Ansiklopedisi* adı altında başka bir genel kültür ansiklopedisinin ilk fasikülünü 1983'te çıkardı.
Burçak Evren'in 1983'te çıkan *Türk Sinema Sanatçıları Ansiklopedisi*, Atilla Dorsay'la Turhan Gürkan tarafından hazırlanan ve Gösteri dergisince 1981'de ek olarak verilmeye başlayan *Sinema Ansiklopedisi*, alanlarının belli başlı kaynakları oldular.

Bunların dışında daha birçok irili ufaklı ansiklopedi yayımlandı, hemen tüm gazeteler ansiklopedi ekleri vererek tirajlarını artırmaya yöneldiler. (M)

***ANSSEAU** (Fernand), belçikalı tenor. — (öl. Brüksel 1972). [M]

***ANŞAN** (eski adı NGAN-ŞAN), Çin'in kuzeydoğusunda (Leaoning) kent. — 900 000 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***ANTAKYA,** Hatay ilinin merkezi. — 94 942 nüf. (1980). — Kent, Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu'nun kararıyla 1975 yılında koruma alanı içine alındı.

Kent içme suyu şebekesi 1982'de tamamlandı, halkın yüzde 85'i suya kavuştu. (M)

***ANTALYA** (07), Akdeniz kıyısında il ve kent.

● *Nüfus.* 1970'ten sonra nüfus artış hızında bir düşme olmakla birlikte Antalya, nüfusu hızla artan iller arasındadır. 1980'de 748 905'e ulaşan nüfusuyla (km^2 başına 36 kişi) ve yüzde 2,34'e varan nüfus artış hızıyla Türkiye'nin 17. ili olma durumunu korudu. 1980 sayımında il merkezinin nüfusu 173 501, köy sayısı 621 olarak belirlendi. Nüfus artışında il merkezi başta gelir. Onu sırasıyla Serik, Manavgat, Alanya ve Gazipaşa izler. 1980 sayımına göre Antalya'da ilçelerin nüfusları şöyledir: Merkez ilçe 259 905, Alanya 74 148 (merkez 22 190), Manavgat 73 511 (merkez 14 255), Serik 71 481 (merkez 15 955), Kaş 50 640 (merkez 3 158), Korkuteli 45 275 (merkez 10 615), Elmalı 40 586 (merkez 11

816), Gazipaşa 31 606 (merkez 7 991), Kumluca 29 146 (merkez 7 977), Akseki 28 603 (merkez 6 815), Finike 25 461 (merkez 4 239), Gündoğmuş 18 344 (merkez 2 325); ilçelerin toplam nüfusu 280 837; köylerin toplam nüfusu 467 869.

1970 öncesinde hızlı kentleşme, göç ve doğurganlık nedeniyle Türkiye genel nüfus artış hızını geride bırakan Antalya'nın nüfusu 1970'ten sonra göçün önemini yitirmesi ve doğurganlığın gerilemesi dolayısiyle eskiye oranla daha yavaş artmaya başlamıştır. DPT'nin hazırladığı çeşitli sosyo-ekonomik göstergelere dayalı gelişmişlik indeksine göre Antalya, 67 il arasında 27. sıradadır. Antalya'ya yakın illerden Adana 6. İçel 12. ve Hatay 18. sıradadır. Antalya'nın bu illere oranla az gelişmiş olması imalat sanayiinin zayıflığına bağlıdır.

● *Tarım.* Kıyı kesiminde yağışlı ve sıcak, iç kesimlerde kara iklimini andıran bir iklimin egemen olması nedeniyle Antalya'da buğday, arpa, yulaf gibi karasal iklim bitkileri yetiştirildiği gibi pamuk, susam, yerfıstığı, portakal, mandalina, limon, muz gibi sıcak ve yağışlı iklim bitkileri de yetiştirilir. Seralarda turfanda sebze tarımı da son derece gelişmiştir. Antalya Türkiye'nin en gelişmiş tarım illerinden biridir. 1980 rakamlarına göre bazı ürünlerin üretim miktarı şöyledir: Buğday 290 375 t, arpa 111 510 t, yulaf 21 025 t, baklagiller 13 701 t, saf pamuk 36 434 t, çiğit 58 294 t, yerfıstığı 8 505 t, portakal 237 973 t, limon 21 638 t, mandalina 9 993 t, muz 22 800 t, zeytin 20 877 t, elma 83 906 t, armut 18 541 t.

1980'deki hayvan sayısı: Koyun 374 650, kılkeçisi 929 730, sığır 232 565, at 11 700, eşek 23 630, katır 10 830.

● *Turizm.* Bulunmaz doğa güzellikleri, eski uygarlıklardan kalan tarihsel zenginlikleri, yılda ortalama 300 gün görünen ısıtıcı güneşi ve plajları ile Antalya Türkiye'nin en önemli turizm merkezlerindendir. Kışın en soğuk aylarında deniz suyunun sıcaklığı 17° dolaylarında, hava sıcaklığı ise 10°'nin üstündedir. Antalya'da turizm mevsimi 9 ay sürer. Bir beldede bir araya gelmesi olanaksız sayılabilecek tüm bu olumlu koşullara karşın, turizm hâlâ yeterince gelişmemiştir.

1969'da yürürlüğe giren ve Balıkesir-Antalya arasında kalan Ege ve Akdeniz sahillerindeki 3 km genişliğindeki kıyı şeridini öncelikli turizm alanı olarak belirleyen kararnameden sonra Antalya'daki turistik girişimler canlandı' 1981'de ildeki turistik belgeli yatak sayısı 5 310'a ulaştı.

● *Sanayi.* İldeki sanayi işletmelerinin yüzde 80'i aşkın bölümü merkezde toplanmıştır. 1977'de il merkezindeki 34 büyük sanayi işletmesinin 10'u gıda sanayii dalındadır. İl merkezinde çalışan toplam 6 350 işçinin 3 620'si dokuma sanayii dalındadır. Bununla birlikte Antalya'da gelişmiş bir sanayiden şimdilik söz edilemez.

● *Enerji.* Antalya ili sınırları içinde, Manavgat çayı üzerinde 1977'de yapımına başlanan Oymapınar barajı 1983'de işletmeye açıldı. Göl alanı 4,7 km², su depolama hacmi 300 milyon m³ ve jeneratör gücü 540 MW olan hidroelektrik santralı yılda 1 620 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. Antalya'da yapımı sürdürülen ve 1984'de hizmete açılması öngörülen ikinci barajsa, Aksu üzerinde kurulan Karacaören barajı ve hidroelektrik santralıdır. Göl alanı 45,5 km², depolama hacmi 12,34 milyon m³, gücü 30 MW olan santral yılda 142 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. 1980 öncesinde yapılmış olan Kepez hidroelektrik santralınınkiyle birlikte bu santralların ürettiği elektrik enerjisi de ulusal dağıtım ağına bağlı olarak kullanılmaktadır.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Antalya'da Akdeniz Üniversitesi adıyla bir üniversite kuruldu. (Bk. *Ek 2*) Antalya'da 1980'de 16 lise (7 988 öğrenci, 545 öğretmen), 73 ortaokul (15 940 öğrenci, 602 öğretmen), 1980'de 68'i kentlerde (1'i özel), 835'i kırsal kesimde olmak üzere 903 ilkokul (96 461 öğrenci, 3 584 öğretmen) bulunuyordu. Antalya'da mesleki ve teknik öğretim yapan orta dereceli okul sayısı 1975'te 15 idi (4 508 öğrenci, 275 öğretmen). [M]

Antalya Sanat Şenliği (ULUSLARARASI). Antalya'da her yıl düzenlenen film ve sanat şenliği. 1964'de Belediye Başkanı Avni Tolunay'ın girişimiyle Antalya Altın Portakal Film Festivali (Şenliği) adıyla başlatıldı. Günümüze kadar sürmesiyle Türkiye'nin en uzun ömürlü film şenliği niteliğini kazandı. «Altın Porotakal» film yarışmalarının ilk yıllarında sonuçlar sürekli tartışma konusu oldu. 1969-1973 yıllarında Adana «Altın Koza» Film Şenliği yapılınca Antalya Şenliği ikinci plana düştü. Yılın en iyi filmleri hakkında Adana'nın sonuçları daha çok önemsendi. 1973'te Adana belediye başkanı değişip bu şenliğin tarihe karışması, Antalya'ya da Selahattin Tonguç'un belediye başkanı olmasından sonra, 1974'le birlikte «altın portakal» film yarışmaları yeniden önem kazandı; türk sinemasını yönlendirici bir işlev gördü. 1975'le birlikte şenlik, müzik, resim, tiyatro, edebiyat gibi başka sanat etkinliklerine de kapısını açtı. 1976'da film şenliği uluslararası bir nitelik kazandı. Bazı yabancı ülkelerin filmleri yarışmasız biçimde izleyicilere sunuldu. 1978'de film şenliğinin uluslararası bölümü de yarışmalı hale getirildi. 1979'da uluslararası yarışmadan vazgeçilip yalnızca bir «yabancı film haftası» düzenlendi. Aynı yıl sansürün, şenliğe katılan türk filmlerinden üçüne gösterim izni vermemesi, seçici kurulun bu tutumu protesto ederek uzun filmler için değerlendirme yapmamasına yol açtı. 1980'de 12 Eylül Harekâtı nedeniyle şenlik yapılamadı. 1981 şenliğinin seçici kurulunda bakanlık ve yöre temsilcilerinin büyük ağırlık oluşturması, önceki yıllarda sansürden geçip sinemalarda gösterilmiş dört filmin (*Sürü, Düşman, Yolcular, Kurban Olduğum*) yarışma dışı bırakılması ve *Bereketli Topraklar Üzerinde, Hazal* gibi yurt dışında ilgi görmüş filmlere ödül verilmedi. 1981'de sinema dışı sanatsal etkinlikler de şenlikte yer almadı. 1983'te 20. yılına giren şenliğin kapsamı yeniden genişletildi; müzik, tiyatro, folklor ve sergi etkinlikleri programa alındı; adı da Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın onayıyla Uluslararası Antalya Sanat Şenliği olarak belirlendi. Şenliğin bundan böyle her yıl 1-9 ekim tarihlerinde yapılması karara bağlandı.

Antalya Ulusal «Altın Portakal» Film Şenliği'nin ödülleri, en iyi üç film, yönetmen, kadın ve erkek oyuncu, yardımcı kadın ve erkek oyuncu, senaryo, görüntü, müzik, stüdyo ve kısa film dallarını kapsadı. 1975'den sonraki başlıca ödüller şöyle oldu:

1976

Film: «Deli Yusuf» (Atıf Yılmaz) / Yönetmen: Atıf Yılmaz / Kadın oyuncu: Adile Naşit / Erkek oyuncu: Cüneyt Arkın / Yardımcı kadın oyuncu: Diler Saraç / Yardımcı erkek oyuncu: İhsan Yüce / Senaryo yazarı: Umur Bugay / Görüntü yönetmeni: Gani Turanlı / Müzik yönetmeni: Melih Kibar.

1977

F.: «Kara Çarşaflı Gelin» (Süreyya Duru) / Y.: Zeki Ökten / K. o.: Semra Özdamar / E. o.: Aytaç Erman / Y. k. o.: Gönül Hancı / Y. e. o.: Hüseyin Peyda / S. y.: Vedat Türkali / G. y.: Çetin Gürtop.

1978

F.: «Maden» (Yavuz Özkan) / Y.: Atıf Yılmaz / K. o.: Hale Soygazi / E. o.: Tarık Akan / Y. k. o.: Meral Orhonsay / Y. e. o.: Şener Şen / S. y.: Umur Bugay / G. y.: Çetin Tunca / M. y.: Cahit Berkay.

1979

Sansürü protesto amacıyla uzun film ödülleri verilmedi.

1980

Şenlik yapılmadı.

1981

F.: Yok (2. film: «Ah Güzel İstanbul» [Ö. Kavur]) / Y.: Erden Kıral / K. o.: Meral Orhonsay / E. o.: İhsan Yüce / Y. k. o.: Meral Çetinkaya / Y. e. o.: Yaman Okay / S. y.: Tuncel Kurtiz - Nuri Sezer / G. y.: Salih Dikişçi / M. y.: Nedim Otyam.

1982

F.: «Çirkinler de Sever» (Sinan Çetin) / Y.: Ömer Kavur / K. o.: Nur Sürer / E. o.: Genco Erkal / Y. k. o.: Güler Ökten / Y. e. o.: Orhan Çağman / S. y.: Yavuz Turgul / G. y.: Salih Dikişçi / M. y.: Cahit Berkay. (M)

Antalyaspor Kulübü, Antalya'da spor kulübü. 1966'da Suspor, İlkışık ve Ferrokrom spor kulüplerinin birleşmesiyle kuruldu. Aynı yıl türkiye ikinci futbol liginde yer aldı. Antalyaspor'un amblemi, ilin simgesi sayılan yivli minarenin siluetidir. Futbol'un yanında, atletizm, basketbol ve voleybol dallarında faaliyet göstermektedir. 1981 - 1982 futbol sezonunda birinci lige yükseldi. 1982 - 1983'de birinci ligde oynadı. (M)

***ANTARKTİKA.** — ANSİKL. Antarktika nın doğal kaynaklarından yararlanma olanakları henüz çok az bilinmektedir. Gerçi okyanusun canlılar bakımından çok zengin olduğu kabul edilmektedir ama bu kaynakların parasal önemi henüz kesinlikle saptanamamıştır. Ayrıca, maden kaynakları konusunda henüz hiç bir şey bilinmemektedir. Bugüne kadar, sadece Antarktika Okyanusu'nun tortul çukurlarında bazı akaryakıt ve kıtanın takke buzuluyla örtülü olmayan nadir yerlerinde bazı mineral izlerine (yataklarına değil) rastlanmıştır. Krill'in (muhtemelen, denizlerdeki en bol canlı besin olan bir çeşit küçük ıstakoz) miktar bakımından ticari yararlanmaya elverişli olup olmadığının bilinmemesine ve Antarktika denizlerinin gerek uzaklığına gerek buralardaki avlanma güçlüklerine rağmen birçok ülke (özellikle, Japonya, SSCB, Federal Almanya, Tayvan) krill avı denemelerine başlamıştır.

Bazı gelişme yolundaki ülkeler ise, Antarktika denizlerindeki toplam canlı varlık kaynaklarının ne kadarının -ve hangi maliyet fiyatıyla- elde edilebileceğini henüz bilmedikleri halde ve -şayet varsa- maden kaynaklarını işletilebilmelerinin bugünkü teknik olanaklarla mümkün olmadığını göz önünde tutmaksızın, daha şimdiden, derin deniz dipleri gibi Antarktika'nın da «insanlığın ortak malı» sayılmasını istediler. Derin deniz diplerinin işletilmesi Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı'nın başlıca tartışma konularından biri oldu. Bu tartışmalar 1973'ten beri yıldan yıla süregeldi ve derin deniz diplerinin işletilmesi konusunda önemli bir ilerleme olmadı. Dolayısıyla, Onüçler'in Antarktika'yı 17 yıldır iyi iş görmüş olan bir statü içinde tutmak eğiliminde olmalarını doğal karşılamak gerekir. Ayrıca, Onüçler, Antarktika Antlaşması'nın dışa kapalı olmadığını söylemekte ve 60. paralelin güneyindeki araştırmalara katılan her ülkenin bu antlaşmaya tam hakla katılabileceğini öne sürmektedirler. (L)

ANTARKTİKA
Bir buz duvarının delinişi

Foto. CNRS (LAROUSSE)

ANTBİRLİK *(Antalya Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği),* üye kooperatiflere hammadde, pazarlama ve kredi olanakları sağlamak amacıyla kurulmuş kooperatif, Antalya, Manavgat, Serik, Alanya ve Finike kooperatiflerinin bir araya gelmesiyle 28/7/1952 tarihinde Ticaret Bakanlığına bağlı olarak kuruldu.

İlk üyelerden olan Alanya Narenciye kooperatifi 1968'de ayrılarak Narenciye Birliği'ne bağlandı. Buna karşılık 1967'de Kumluca, 1974'te Yeniköy, 1977'de Kınık Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Antbirlik'e katıldılar. Böylece birliğe üye olan kooperatif sayısı 7'ye yükseldi.

212 girişimci ortakla etkinliklerini başlatan Antbirlik, 1975'te 18 500, 1983'te ise 23 600 ortağına hizmet verdi. Bölgedeki pamuk üreticilerinin yüzde 97'si birliğin üyesidir. Başlangıçta 50 kişilik idari ve teknik personel kadrosuyla etkinliğe başlayan Antbirlik'in, 1983'te idari ve teknik personelle işçilerden oluşan kadrosu 2 814'e yükseldi. Birliğin, ortaklarından satın aldığı çekirdekli pamuğu değerlendirmek üzere, 69 000 ton/yıl kütlü (pamuk) işleme kapasiteli beş çırçır ve prese fabrikası vardır. 1975'te Aksu bucağında 701 dönümlük bir alan üzerine kurulan 100 000 iğlik iplik fabrikasının günlük kapasitesi 45 tondur.

1969'da Antalya'da Topçular'da kurulan ve günde 140 ton pamuk çekirdeği işleyen Pamuk Yağı Kombinası'nın günlük kapasitesiyse 20 tondur. (M)

***ANTİBES,** Fransa'da, Côte-d'Azur'de ken. — 56 309 nüf. Parfümeri. (L)

***ANTİGUA,** Karaibler denizinde Leeward adalarında devlet. — 80 000 nüf. 1967'de iç işlerinde özerkliğini kazanarak İngiltere ile ortak yönetime geçtikten sonra 1 kasım 1981'de tam bağımsızlığa kavuştu. Petrol rafinerisi. (L)

ANTANANARİVO (eski adı TANANARİVE), Madagaskar'ın başkenti. Otomotiv, deri, kâğıt ve dokuma sanayii. (L)

Anti-ödip, Gilles Deleuze ve Félix Guattari'nin psikanaliz teorisini eleştirerek şizoanaliz kavramını geliştirdikleri kitap. *Kapitalizm ve Şizofreni* alt başlığı ile 1972'de yayımlandı. Şizoanaliz, deliliğin özgür bırakılmasıyla insanın da kapitalist yabancılaşmadan kurtulacağını öne sürer. Geleneksel psikiyatride çevresinden kopmuş insan olarak ele alınan şizofrenik insan, şizoanalizde, hem tedavide hem de siyasal alanda ve pratikte devrimci bir militan olarak ortaya çıkar. Şizofren kişinin karşısında faşist eğilimli paranoyak vardır. Eserin ikinci cildi 1980'de *Mille Plateaux* (Bin Ruhsal Durum) başlığıyla yayımlandı. (L)

***ANTOFAGASTA,** Kuzey Şili'de kent ve eyalet merkezi. — 125 000 nüf. Besin, makina ve kimya sanayii.

— *Antofagasta eyaleti,* 290 000 nüf. (L)

***ANTOLOJİ** i.—ANSİKL. Türkiye'de 1975-1983 arasında, yerli ve yabancı edebiyat eserlerinden (şiir, hikâye, deneme, bilmece) özelliklerine ya da dönemlerine göre yapılan seçmelerle çok sayıda antoloji yayımlandı. Bunların başlıcaları: *Eski Uygarlıkların Şiirleri* (Talat S. Halman, 1975, *Türk ve Dünya Edebiyatlarında Şiddet Hikâyeleri* (Mehmet Seyda, 1975), *Türk Bilmeceler Hazinesi* (Amil Çelebioğlu - Yusuf Ziya Öksüz, 1979), *Yugoslav Türk Hikâyeleri* (Bedri Selim, 1978), *Hiciv ve Mizah Edebiyatı Antolojisi* (Hilmi Yücebaş, 1976), *Atatürk Şiirleri Antolojisi* (Ayhan İnal - İrfan Ünver Nasrattınoğlu, 1981), *Çağdaş Fransız Şiiri Antolojisi* (Tahsin Saraç, 1976), *Çağdaş Yugoslav Hikâyeleri Antolojisi* (Necati Zekeriya, 1975), *Günümüz Türk Hikâyeleri Antolojisi* (Yaşar Nabi Nayır, 1977), *Türk Mizah Hikâyeleri Antolojisi* (Mehmet Semih, 1982), *Dünya Mizahından Seçme Hikâyeler* (Münip Koruyan, 1982), *Servetifünun Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi* (Şemsettin Kutlu, 1981), *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi* (Şemsettin Kutlu, 1981), *Türk Halk Şiiri Antolojisi* (Ali Püsküllüoğlu, 1975), *Yeni Türk Edebiyatından Seçmeler* (şiir-hikâye-deneme) [Yağmur Atsız, 1976], *Günümüz Dünya Hikâyeleri* (Yaşar Nabi Nayır, 1976). [M]

ANTBİRLİK
Aksu iplik fabrikası

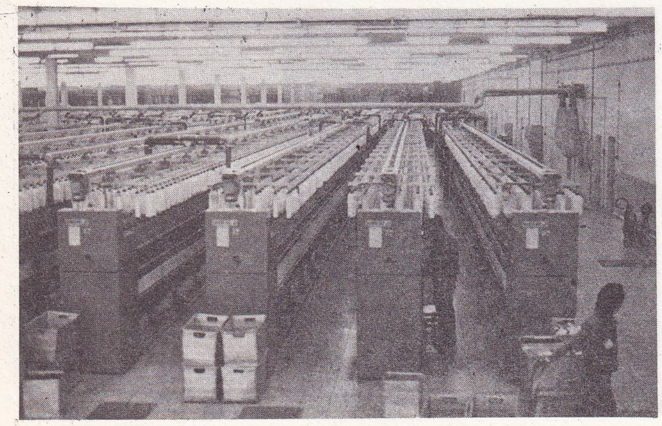

***ANTONIONI** (Michelangelo), italyan film yönetmeni. — *Yolcu*'dan (Il Passagero, 1974) sonra 5 yıl film yapmadı. 1979'da Jean Cocteau'nun *L'Aigle à Deux Têtes* (İki Başlı Kartal) adlı oyununu video tekniğiyle TV filmi olarak uyarladı. *Il Mistero di Oberwald* (Oberwald'in Gizi) adlı bu yapıt, pek beğenilmedi. Sanatçı 1982 Cannes Şenliği'nde *Identificazione di una Donna* (Bir Kadının Kimliği) adlı son filmiyle yeniden büyük ilgi uyandırdı ve şenliğin «35. yıl özel ödülü»nü aldı. (LM)

***ANTROPOLOJİ.** — ANSİKL. *Fiziksel antropoloji.* Yüzyılı aşkın bir süre boyunca ve İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar antropoloji bilimi yalnızca bazı morfolojik karakterlerin araştırılmasına dayanıyordu. Bu tutum, belli bir grubu (ırk, türler) tanımlamak için o grubun ayırt ettirici nitelikleri sayılan değişmez, sürekli birtakım özelliklerini ortaya koymaya dayanan ve Linné'den bu yana kullanılan yönteme uygun düşüyordu.

Bu grupta yer alan tüm bireyler, bu karakterlere sahip olmalı ve grubun ilk kez tanımlanmasına yaramış örneğe çok zaman uygun düşen temel bir kuramsal şemaya tıpatıp benzemelidir: *holotip.* Bütün bu dönem boyunca jeoloji gibi antropoloji de bu tipolojik düşünceye bağlı kaldı. Antropolojide bu düşünce, insan ırklarının tanımlanmasını sağladı. Ne var ki ,arazide çalışan antropologlarca gözlemlenen gerçek, kendini karmaşık bir nitelikte ortaya koyuyordu: nitekim hiçbir insan grubu, birbirine tıpatıp benzeyen bireylerden kurulu görünmüyordu. Örneğin, kuramsal olarak, uzun boylu, sarışın, mavi gözlü bireylerden oluşmuş bir ırkta, her zaman, daha kısa boylu, daha az sarışın bireyler, hatta, ufak tefek ve esmer kişiler de bulunuyordu. Dolayısıyla, belli bir toplulukta, tasvir edilen ideal tipe (holotip) tıpatıp uyan, saf ırktan bireylerle ,bu tipten az çok uzak, dolayısıyla, az çok melezleşmiş olanlar da bulunduğu görülüyordu. Yani «saf» olanlar ve olmayanlar vardı. XIX. yüzyılın sonunda bazı kuramcılar, tüm evrimi farklı gruplar arasındaki savaşıma ve daha az yetenekli olanların elenmesine dayandıran Darwin şemasının etkisiyle ortaya üstün ırk ve aşağı ırk kavramlarını çıkardılar.

1936 - 1945 yıllarında doruk noktasına ulaşan ve hiç kimsenin unutmadığı soykırımlara yol açan ırkçı kuram işte böyle doğdu.

antropolojik düşüncenin son yıllardaki evrimi

Son otuz yıl boyunca, immünolojinin, enzim biyokimyasının ve molekül biyolojisinin gelişmesiyle fikirlerde derin bir evrim (hatta gerçek bir devrim) kendini kabul ettirdi.

Gerçekten, her bireyde bulunan (ve hücre ya da serum antijenlerinin, enzimlerin, kanda kolayca ortaya çıkarılabilecek öteki protein maddelerinin incelenmesi yoluyla yakalanan) genlerin ne ortaya koydukların inceden inceye araştırılması, canlının son derece heterojen bir yapısı olduğunu ortaya koydu.

Bütün gruplar, hatta en sert çevre koşulları içinde yaşayan ya da hayatta kalanlar (dolayısıyla en ağır ayıklayıcı baskılara uğrayanlar) bile, genetik bakımdan birbirine benzemez bireylerden kuruludur. Bunlarda, olağanüstü bir genetik polimozfizm görülür. Dolayısıyla, ayıklanma, Darwin ve izleyicilerinin düşündükleri gibi, birleşme ile sonuçlanmaz. Tersine, sürekli olarak, belirli bir çeşitlenme derecesini sürdürür. Son yıllarda birçok hayvan topluluğu üzerinde yapılan deneyler sayesinde bu paradoksal olay bugün kesinlikle açıklanmıştır. Değişmez olmayan, zaman içinde sürekli değişen bir ortamda yaşarız: gün boyunca, sabahtan akşama; yıl boyunca, yazdan kışa; yüzyıllar ve binyıllar boyunca (buzullaşma ve yeniden ısınma çağlarına denk düşen buzul salınımları). Ortam mekân içinde de değişir. Hayvan gruplarının çoğu hareketlidir: bunlarda küçük bir yer değişikliği bile, çok zaman, ekolojik koşullarda değişikliklere yol açar. Dolayısıyla, doğal (iklimle, besinlerle, bulaşıcı hastalıklarla ilgili) ayıklayıcı baskılar, sabit kalmak şöyle dursun, sürekli olarak değişir. Bu bakımdan, çeşitli genetik donanıma sahip (çok heterozigot) bir bireyin, tepki yeteneği çok daha sınırlı olan bir homozigot üzerinde üstünlük taşımasının nedeni anlaşılır. İkinciye oranla birincisi, gerek zaman gerek mekân içinde yuvasını «genişletebilir»; bu da onun, çok daha fazla sayıda doğal kaynak elde etmesine olanak verir. Bu olay, hayvan yetiştiricilerin çok iyi bildiği «melezlerin bolluğu» (heterosis) olgusunu açıklar.

Polimorfizm, bireyler düzeyinde yararlı olduğu gibi, topluluk düzeyinde de yararlıdır. Genetik bakımdan birbirinin aynı olmayan bireylerden oluşmuş bir topluluk, genetik bakımdan monomorf bir topluluktur, yani saf ırktan çok daha geniş bir tepki yeteneğine sahiptir. O topluluk, yuvasının dışına daha kolaylıkla çıkabilir. Çevre koşulları değişirse (iklim değişikliği, yeni bir virüs ya da mikrop saldırısının ortaya çıkması), o toplulukta, her zaman, yeni gerekleri karşılayabilecek, genetik olarak donanımlı bireyler bulunacaktır. Saf ırk kaybolacak; polimorf grup ise, kuşaklar boyunca gen özelliklerinin ortaya çıkış sıklığını yeni çevre koşullarına uydurarak varlığını sürdürecektir. Belli bir çevredeki az elverişli ya da yansız (nötr) bir gen, topluluk içinde varlığını sürdürebilir; ama çok az bir sıklıkla. Eğer koşullar değişir ve bu genin özelliği yararlı durumа gelirse, ortaya çıkış sıklığı büyük ölçüde artacaktır; çünkü o genin özelliklerini taşıyan bireyler taşımayanlara oranla elverişli duruma gelecekler, böylece de daha kalabalık bir soya sahip olacaklardır. Bir topluluk çevrenin değişikliklerine, dolayısıyla, ayıklayıcı baskıya, gen sıklıklarının işte bu dalgalanmasıyla uyum sağlar. Bu dalgalanma bir genetik polimorfizm içerir, yani birçok genler değişnime uğramışlardır ve değişinimler, hatta az elverişli olanlar bile, topluluk içinde varlıklarını sürdürürler; ama çok az bir sıklıkta. Bütün doğal topluluklarda sürekli olarak rastlanan bu «yararsız» genler, grup için bir hayatta kalma güvencesi demek olan «genetik yük»ü oluştururlar.

Bu durum, tüm bireyleri hemen hemen aynı genotipe sahip olan saf ırkların doğada niçin varolmadıklarını açıklar. Saf ırk, hayvan yetiştiricinin zorla elde ettiği istemli ve sıkı bir seçmenin ürünüdür. Doğaya bırakıldıkları zaman, bunların son derece dayanıksız oldukları görülür ve varlıkları çabucak ortadan kalkar. Dolayısıyla, günümüzde bir canlı grubun karakterini, aynı ırka mensup tüm bireylerde rastlanan, ama genlerin çoğu bir ya da birçok allel taşıdığı için gerçekte varolmayan sürekli özelliklerden çok o grubun kendine özgü olan gensel sıklıkları oluşturur. Tipolojik görüşün yerini topluluksal görüşün alması, kuşkusuz, Darwin'den bu yana ortaya çıkan en büyük kavramsal devrim olmuştur.

topluluksal görüşün antropolojiye uygulanması: hemotipoloji

Topluluk kavramı, insan gruplarındaki geniş çokbiçimliliğin ölçülenmesini sağlayan immünohematolojinin ilerlemeleri sayesinde, kendini antropolojiye oldukça kısa sürede kabul ettirdi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, kan naklinin dünyanın bütün

Foto. X (MEYDAN)

ülkelerinde uygulanmaya başlaması ve kan gruplarının incelenmesi, insanlardaki çokbiçimliliğin tüm topluluklarda görülen sürekli bir durum olduğunu gösterdi. En saf sayılan ırklarda bile çok büyük bir kan çeşitliliği görüldü. Örneğin tümü sarışın, mavi gözlü, uzun boylu ve delikosefal bireylerden oluşmuş bir kuzey ırkı bulunduğu düşüncesine uygun olarak bütün üyeleri AR_2/R_2 tipinden bir ırk bulunmadığı gibi, bir zamanlar yapılan, esmer, tıknaz ve brakisefal bireylerden oluşmuş bir Alp ırkı tanımına uygun bir OR_1/R_1 ırkı da yoktur. Gerçekte, dünyanın her yanında, bazıları A faktörünü, bazıları B faktörünü taşıyan, bazıları da bundan yoksun olan (O grubu) bireyler vardır. Her yerde, bazıları R_1 kromozomunu, bazılarıysa R_2 kromozomunu taşıyan bireylere rastlanır. Bölgeden bölgeye değişen olgu, bu farklı faktörlerden her birinin sıklığıdır. Özellikle, Batı Avrupa'da kuzeyden güneye gidildiğinde, A'nın sıklığının oldukça düzenli bir biçimde azalmasına karşılık O'ın sıklığı artmakta; öte yandan, bir ölçüde aynı gidişi gösteren bir değişiklik de R_2 ile R_1 arasında gözlenmektedir (güneybatıda, R_1' in azalmasına karşılık, Rh- taşıyan üçüncü kan tipi r'nin yoğun artışı ile). Böylece, bugün artık antropoloji, bir topluluğu oluşturan tüm bireyler için geçerli kuramsal dış görünüş ifadeleriyle değil, o topluluğu ayırt ettiren gen sıklıkları ifadeleriyle düşünmektedir. Ve bir topluluk, incelenen genetik sistemlerin sayısı ne kadar çok, dolayısıyla antropolojinin elindeki bilgiler ne kadar bolsa o ölçüde iyi tanınacaktır.

antropolojide hemotipolojik yöntemler

Basit bir örnek alalım. Diyelim ki bir araştırmacının elinde yalnızca anti-A ve Anti-B serum testi bulunmaktadır. Bu araştırmacı çok yüksek oranda O kan grubu, az oranda A grubu, çok az oranda B grubu bulunan tüm toplulukları bir kümede toplamaya kalkışacaktır. Bu onu, Baskları, Bretonları, Suudî Arabistanlıları, Bolivya yerlilerini aynı grupta toplamaya yöneltecektir: O kan grubu çok yüksek oranda olan bireyler grubu. Şayet bu araştırmacıya standart bir anti - Rhesus serum testi (anti- D) verilirse, o zaman, Baskları, hayli yüksek Rh- oranı nedeniyle, öteki üç topluluktan ayırt edecek, dolayısıyla toplulukları böylece iki kümeye ayırmış olacaktır: yüksek O Rh-'li Basklar, yüksek ORh-'lı ötekiler. Eğer ona anti- M ve anti- N serum sağlanırsa, çok yüksek bir M oranı gösteren Suudî Arabistanlılarla Amerika yerlilerini bir yana, onlardan çok daha düşük M oranı taşıyan Bretonları da öbür yana koymak durumunda kalacaktır. Böylece, elinde artık, birbirinden ayrı üç grup bulunacaktır. Eğer kendisine anti-E (anti- Rh) serumu verilirse, hiç duraksamadan, E oranı yüksek olan Amerika yerlileriyle E oranı düşük olan Arapları birbirinden ayıracaktır. O zaman, dört ayrı topluluğu birbirinden ayırt edebilecektir. Demek ki, hemotipolojinin incelediği genetik sistemler birbirlerinden bağımsız olduklarından, her ek bilgi incelenen toplulukların tanınmasını, dolayısıyla bunların antropolojik tablo içindeki konumlarını çok daha büyük bir kesinlikle ortaya koyar. Bugün artık, ortaya çıkışları ister immünolojik (eritrosit grupları, immünoglobülin grupları, doku uyuşurluğu grupları), ister biyokimyasal olsun (hücre enzimleri, serum enzimleri, hemoglobinler, transferinler, Gc grubu vb.), bilinen bütün genetik sistemleri gözönünde tutmadan, ciddi bir anket yapmanın olanağı yoktur.

Bugün, uzmanlaşmış laboratuvarlarda, bu farklı ailelere ait ve çok biçimliliği çok iyi bilinen otuz kadar özerk genetik sistem araştırılmaktadır. Bu sistemlerin hepsi de antropoloji için yararlıdır, ama, bunların en çok bilgi sağlayanı, en polimorf yani en çok biçimli olanlardır. Bu ise, doku uyuşurluğu büyük sistemiyle (HL-A) hücre enzimleri sistemlerinin (bunlar on beş kadardır) incelenmesinin önemini yeterince ortaya koymaktadır.

bugünün antropolojisi

Bugün, antropolojik bir araştırmanın dört evreden geçmesi gerekir:

1 — incelenecek topluluğun tanımlanması: araştırma konusu örneklemenin iyi tanınması amacıyla, bu topluluğun kökeninin (tarihöncesi, tarihi), sınırlarının (biyocoğrafyası, dilbilimi, etnolojisi), yapılarının (sosyolojisi), komşu topluluklarla ilişkilerinin (demografisi) belirlenmesi;

2 — topluluğa mensup bireylerden en çoğunda teşhis edilebilecek kan göstergelerinden en fazlasının analizi;

3 — soy kütüklerinin incelenmesi yoluyla topluluğun dinamiğinin araştırılması (gen' lerin geçiş tarzını, dış katkıların nitelik ve önemini, aile içi evlenme derecesini vb. tanımak amacıyla);

4 — topluluğun komşu topluluklara oranla yerinin belirlenmesi (çeşitli toplulukları ayıran ve aralarındaki ilişkileri tanıma olanağını veren matematiksel «uzaklıklar»ın hesabı).

Demek ki, modern antropoloji, insan türünü artık, her biri az çok birbirinin aynı ve hepsi de ideal bir kuramsal tipe yaklaşan bireylerden kurulu (melezleşme durumu dışında), tümüyle belirli, değişmez birtakım ırklardan oluşmuş olarak değil, az ya da çok kapalı, gerçek birer üreme grubu olan ve gerek mekânda, gerek zamanda sürekli değişikliğe uğrayan, genetik bakımdan heterojen topluluklardan kurulu olarak görmektedir.

Bu değişiklikler, gerek, özellikle az nüfuslu topluluklarda rol oynayan rastlantıdan (gen sapması), gerek, duruma göre az (kapalı topluluk) ya da çok (açık topluluk) olabilen dış katkılardan (gen akışı) ileri gelebilir. Bu alış verişler, aynı türü oluşturan topluluklar arasında belli bir türdeşlik sağlar. Bir topluluğun ayrı kalma derecesini belirleyen kendi sınırları (ya da koruyucu engelleri), insan düzeyinde, hem hayvandaki gibi fiziksel (coğrafyasal, iklimsel) hem de ve özellikle, kültürel niteliktedir. *Homo-sapiens*, kültürlerin ve tekniklerin gelişimine olanak sağlayan zekâsı sayesinde aşağı yukarı her yerde kendisi için elverişli ortam koşullarını yeniden düzenleyerek (ateş, giyim, konut, beslenme, sağlık koruma vb.) doğal çevrenin baskılarından büyük ölçüde kurtulabilmiş olmasına karşılık, yeni, kültürel nitelikte engeller yaratmıştır (örneğin, bugün Ortadoğu'da, hiç değilse yerlilerinin hepsi «Sami» denen aynı antropolojik gruptan olan Araplarla Yahudiler arasındaki engel gibi).

Modern antropoloji, ırk terimleriyle düşünen geleneksel antropolojinin tipolojik ve statik kavramının yerine, topluluk terimleriyle düşünen polimorfik ve dinamik bir kavram koymuştur. Dolayısıyla, bu yeni antropoloji şu iki temel direğe dayanmaktadır:

1 — hepsi de bir yapı genleri dizisinin doğrudan ortaya konuşunu temsil eden farklı kan göstergeleri sistemlerinin incelenmesi yoluyla insan gruplarının genetik analizi;

2 — bir topluluğu sınırlayan gerek fiziksel gerek kültürel etkenlerin araştırılması ve bu etkenlerin ele alınan topluluğun evrimsel dinamiği üzerinde yapabilecekleri etki. (L)

ANTSERANANA, Madagaskar'ın kuzeyinde kent. Eski adı **Diego Suarez.** 45 500 nüf. Askeri üs. Bira ve konserve fabrikaları.

— *Antseranana* ili, 43 046 km², 639 000 nüf. (L)

***ANVERS,** Belçika'da liman kenti. — 207 000 nüf. (Yakın çevresiyle birlikte 500 000 nüf.). [L]

***AOMORİ,** Japonya'da, Honşu adasının kuzeyinde kent ve yönetim bölümü. — 264 000 nüf.

— *Aomori yönetim bölümü,* 1 440 000 nüf. (L)

APATİTİ, Sovyetler Birliği'nde, Kula yarımadasında, Murmansk'ın güneyinde kent. 58 000 nüf. Fosfat üretimi. (L)

APA Barajı, Konya ilinde, Çumra ilçesinin Apa köyü yakınında Çarşamba suyu üzerinde baraj. 1962 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 060,8 m; barajın temelden yüksekliği 30,8 m; talvegden yüksekliği 29,8 m; normal su kotu 1 057,1 m; normal su kotunda depolama hacmi 169 milyon m³; göl alanı 12,6 km²; sulama alanı 18 840 ha'dır. (M)

***APAYDIN** (Talip), türk yazarı. — 1979'da öğretmenlikten emekli oldu. Son yapıtları: *Tütün yorgunu* (1975) [1976 Madaralı roman ödülü], *O Güzel İnsanlar* (Çocuklar İçin Öyküler) [1978], *Yolun Kıyısındaki Adam* (1979), *Duvar Yazıları* (1981), *Kökten Ankaralı* (1981), *Yangın* (Çocuklar İçin Öyküler) [1981], *Kente İndi İdris* (1981), *Vatan Dediler* (1981). *Köy Enstitüsü Yılları* (1983) [eski adı; Karanlığın Kuvveti]. (M)

Talip APAYDIN

APEL (Hans), alman devlet adamı (Hamburg 1932). 1972'de dışişleri, 1974'de maliye ve 1978'de savunma bakanlıkları yaptı. Kara ordusunun yapısında reforma giderek, ordu birimlerinin hem sayıca artırılmasını ,hem de mekanizasyonunu gerçekleştirdi. (L)

***APELDOORN,** Hollanda'da kent. — 135 000 nüf. Sayfiye kenti ve yönetim merkezi. (L)

***APİA,** Samoa'nın başkenti. — 32 200 nüf. Opulu adasının kuzeyindedir. (L)

APOENZİM i. (fr. apoenzyme). Biyokim. Bir enzimin proteinden oluşan kısmı. Proteinsiz kısma *koenzim** denir. Apoenzim ve koenzim güçlü bir bağla birleşmişse, ancak kimyasal yollarla enzimin yapısı bozularak iki öğe birbirinden ayrılabilir. Bağ zayıfsa, basit diyaliz yöntemleri de ayrılmayı sağlayabilir. (L)

Apollo-Soyuz uçuşu. 1970 yıllarının en dikkati çekici nitelikteki insanlı uzay uçuşu, gerek Sovyetlerin (uzay istasyonu) gerek Amerikalıların (uzay mekiği) büyük programlarının çerçevesi dışında yer aldı. Bu uçuş, mayıs 1972'de ABD başkanı Richard Nixon ile SSCB Bakanlar Kurulu başkanı Aleksey Kosigin arasında imzalanan bir anlaşma sonucunda gerçekleşen Apollo-Soyuz uzay buluşmasıdır. Deneme 15 temmuz 1975 günü saat 13,20'de sovyet kozmonotları Aleksey Leonov ile Valeri Kubasov yönetimindeki sovyet uzay gemisi «Soyuz 19»un uzaya fırlatılmasıyla başladı. Bundan yedi saat sonra da, içinde amerikan kozmonotları Thomas Stafford, Vance Brand ve Donald Slayton'un bulunduğu bir Apollo kabini uzaya fırlatıldı. İki uzay aracı 17 temmuz günü saat 17,15'te Atlantik okyanusunun üstünde birleşti. Birleşme, Apollo ve Soyuz uzay araçlarının donatıl-

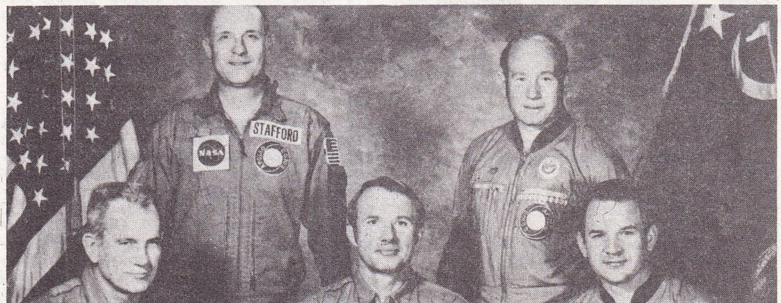

Apollo-Soyuz uçuşunun beş astronotu

Foto. X [MEYDAN]; Fotolib (LAROUSSE)

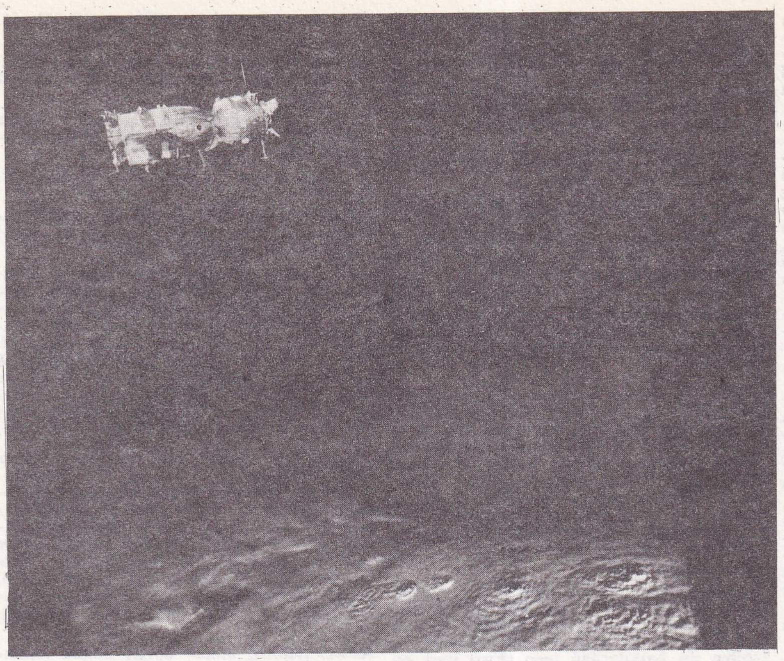

Buluşmadan önce Soyuz'un **Apollo**'dan görünüşü

Thomas Stafford ve Aleksey Leonov **Apollo** ve Soyuz'u birleştiren koridorda

Müjde AR

mış oldukları ve birbirine uygun olmayan birleşme düzenlerinden değişik bir birleşme düzeni kullanılmasıyla mümkün oldu. Bu düzen, «erdişi»dir, yani erkek bir parçanın dişi bir parçanın içine girmesine değil, birbirinin hemen hemen eşi iki birleşme parçasının iç içe geçmesine dayanır. Genel olarak, bu «erdişi» sistemle donatılmış herhangi iki uzay aracı birbirleriyle birleşebilir, dolayısıyla birbirinin yardımına koşabilir. Ama aslında, Amerikalılarla Sovyetler, her ikisi de kendi birleşme düzenlerini kullanmaya devam etmektedirler. (L)

iki geminin özellikleri

Apollo'nun fırlatma esnasındaki ağırlığı 14,8 t:

kabin	5 944 kg
bağlantı modülü	2 012 kg
hizmet modülü	6 787 kg

Soyuz, kabinden başka bir de konut taşıdığı halde çok hafiftir: 6,6 t:

kabin	2 802 kg
uydu bölümü	1 224 kg
hizmet modülü	2 564 kg

APTER (David), amerikalı siyaset bilimci (New York 1924). Berkeley Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Siyasal sistemde «gelişme» kavramına ağırlık vererek siyaset sosyolojisine yeni bir soluk getirdi. Daha çok gelişmekte olan ülkelerdeki siyasal sistemler ve siyasal partiler üzerinde çalıştı: *The Gold Coast* (Altın Kıyısı) [1956], *The Politics of Modernization* (Çağdaşlaşma Siyaseti) [1965]. (L)

*__AR__ (A. Cezmi), türk görüntü yönetmeni. — (öl. İstanbul 1976). [M]

AR (Müjde), türk kadın sinema oyuncusu, ses sanatçısı (İstanbul 1954). Asıl adı Suat Ebrem. Tiyatro oyuncusu Aysel Gürel'in kızı. 8 yaşında Oraloğlu Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. Mankenlik, foto-modellik, fotoroman oyunculuğu yaptı. Tiyatrolarda oynamayı da sürdürdü. 1975'de Halit Refiğ' in TV için yaptığı Halit Z. Uşaklıgil uyarlaması *Aşk-ı Memnu* dizisiyle büyük beğeni topladı. Aynı yıl sinemaya geçti. *Baldız* (1975), *Batsın Bu Dünya* (1975), *Pisi Pisi* (1975), *Mağlûp Edilmeyenler* (1976), *Kır Gönlünün Zincirini* (1980), *Ah Güzel İstanbul* (1981), *Delikan* (1981), *Çirkinler De Sever* (1982), *İffet* (1982) gibi filmlerde oynadı. Magazin basınına verdiği cömert pozlarıyla popülerliğini artıran Ar, sinemanın yanı sıra ses sanatçılığı da yapıyor. (M)

ARABACIMUSA, Tokat ilinde, Artova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 750 nüf. (1980). [M]

*__ARABAN,__ Gaziantep ilinde ilçe. — 26 868 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 8 213 nüf. (1980). [M]

ARABAYATAĞI, Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 8 671 nüf. (1980). [M]

ARABESK i. ve sıf. Müz. Arap müziğini andıran türk müziği. Arap müziğine çok benzediği ya da doğrudan doğruya Arap şarkı ya da türkülerine Türkçe sözler uydurularak oluşturulduğu için bu adla anılır. 1970'ten sonra hızla yaygınlaşıp çok geniş bir kitlenin sevdiği bu türün plakları ya da bandları yaygın bir halk taşıma aracı olan minibüslerde çok çalındığı için *minibüs müziği* de denir.

Doğu ve Batı çalgılarından oluşan karma bir orkestra; «feleğe küskün», yaşamaktan bezgin, düş kırıklıklarına uğramış kimselerin ruh durumunu yansıtan sözler ve üslup açısından dağınık bir beste, bu türdeki parçaların başlıca özelliğidir.

Orhan Gencebay* (*Ek 2*), Ferdi Tayfur, Ümit Besen, Neşe Karaböcek gibi arabesk şarkıcıları, kimi kesimlerde gençliğin idolü durumuna gelince, Türk Sanat müziğinin ve hafif müziğin birçok ünlü ismi, repertuvarlarında bu türden parçalara yer vermeye başladılar.

Plak şirketlerinin ve gazino patronlarının kurtarıcı olarak sarıldıkları bu türün değeri ve işlevi müzikbilimciler, ruhbilimciler ve toplumbilimcilerce tartışılmaktadır. (M)

*__ARABİSTAN (SUUDİ),__ arap yarımadasının büyük kısmını kaplayan devlet. — 7 012 600 nüf.

Suudi Arabistan'ın, ekonomik ve mali gücünden kaynaklanan siyasal etkisiyle bölgesel ve uluslararası planda oynadığı rolün artması, 1973 ekim savaşından bu yana Yakındoğu'nun gelişmesinde en önemli unsurlardan biridir.

petrol ve mali güç

1 ocak 1979'da, Suudi Arabistan'ın dünya petrol rezervlerinin yüzde 26'sına sahip olduğu, yani bugünkü üretim temposu ile 60-70 yıl daha petrol çıkarabileceği anlaşıldı. Suudi Arabistan, SSCB ve ABD' den sonra dünyanın üçüncü petrol üreticisi (1978'de 410 milyon tonla dünya petrol üretiminin yüzde 13,4'ü) ve birinci ihracatçısıdır. 1973'te «kara altın» fiyatlarındaki ani yükselme, ülkeye, bugün de artmaya devam eden önemli mali kazanç sağladı (1973' ten 1977'ye kadar petrol geliri 5 milyar dolardan 30 milyara çıktı). Ülkenin mali gücünün artışı, özellikle Uluslararası Para Fonu (İMF) bünyesinde dikkati çekti (fona ABD'nin ardından en büyük katkıyı Suudi Arabistan sağlamaktadır). Suudi Arabistan, İMF Yönetim Kurulu'nda ABD, Federal Almanya, Fransa, İngiltere ve Japonya'nın yanında koltuk sahibi olduğu gibi, suudi riyali de, özel çekme haklarının değerini saptamada kullanılan para «sepet»ine dahil edildi. 1977'ye kadar sürekli artış gösteren (30 milyar dolar) Suudi Arabistan döviz rezervleri, bu tarihten sonra giderek azaldı (1979'da yaklaşık 19 milyar dolar).

ekonomik ve toplumsal gelişme

Petrol gelirleri, ekonomik büyüme, toplumsal gelişme ve islami değerlere sadakat öğelerini birleştirmeyi amaçlayan bir gelişme stratejisinin hizmetine verildi. Burada liberal kapitalizmin temel ilkeleri (pazar ekonomisi ve özgür girişim) ile Vahabi'lerin benimsediği ve «bırakınız yapsınlar» ilkesine (toplumun yararını engellemediği sürece) karşı çıkmayan Hanbeli hukuku arasındaki uyumun önemine işaret etmek gerekir.

Suudi Arabistan'ın kalkınma çabaları on

Foto. USİS; Tiziov/Sygma (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

yıl (1970-1979) içinde, devlet harcamalarının yirmi kat artmasıyla sonuçlandı. İlk iki 5 yıllık plan hem Suudilere hem de ülkede yaşayan yabancılara önemli toplumsal avantajlar sağladı: Parasız eğitim ve sağlık hizmetleri, öğretim kurumlarının kadınları da içine alacak şekilde yaygınlaşması, çağdaş bir iş yasasının kabulü, vb.

Tarım sektörüne (1972'de GSMH'nın yüzde 1'i) ve sanayiye (ham petrol işleme üzerine kurulu ve GSMH'nın yüzde 4,8'i) olduğu kadar ülkenin genel donatımına da önemli miktarda kredi transferi gerçekleşti. En büyük yatırımlar yarı resmi bir kuruluş olan Petromin tarafından gerçekleştirildi. Üçüncü 5 yıllık planda (1980-1984) petrokimya sanayiinde önemli miktarda yatırım yapılması öngörüldü.

Canlılığına rağmen Suudi Arabistan ekonomisi iki sorunla karşı karşıya bulunmaktadır: Tarımsal kapasitenin sınırlılığı nedeniyle besin maddelerinde dışa bağımlılık ve son derece yetersiz yerli işgücü. Ülkede 4-7 milyon arası tahmin edilen Suudi'ye karşılık, yüzde 50'si Yemenli olmak üzere 3 milyon dolayında yabancı vardır. Gelecekte toplumsal gerilime yol açabilecek bu durum yöneticileri kaygılandırmaktadır. Bu nedenle bütün ekonomik sektörlerde yönetim ve karar mevkileri Suudi işçilere verilmekte, yabancılar niteliksiz işçi olarak ya da alt kademelerde çalıştırılmaktadır.

siyasal istikrar

Suudi Arabistan'ın siyasal istikrarı, hiç kuşkusuz, modernleşmenin «tatlılıkla» benimsenmesine dayanmaktadır.

Kral Faysal'ın, yeğeni emir Fahd bin Musa tarafından 1975 martında öldürülmesi ülkede hiçbir karışıklığa neden olmadı. Taç, kral soyunun çeşitli kolları (en önemlisi Sudayri koludur) arasındaki dengeye karşılıklı saygı çerçevesinde el değiştirdi. Abdülaziz bin Suud'un beşinci oğlu ve Fahd'ın kardeşi Halid bin Abdülaziz (1913-1982) kral ilan edildi. Şimdiki kral Emir Fahd da veliaht prens ve konsey başkan yardımcısı olduğu gibi, kralın bütün kararlarında söz sahibi oldu. Ülkenin üçüncü adamı, konsey başkan ikinci yardımcısı Abdullah bin Abdülaziz ise aynı zamanda Ulusal Muhafızlar'ın komutanıdır.

Suudi Arabistan'ın uluslararası rolü

Faysal'dan sonra Halid kral olunca ülkenin dış politikası değişmedi. Petrodolarlar Faysal'a, bölgesel sınırları aşan yeni ve geniş çaplı bir diplomasi uygulama olanağı vermişti. Gelişmekte olan ülkelere yalnız dördüncü arap-israil savaşını izleyen iki yılda Suudi Arabistan'ın yaptığı yardım, 1967-1972 döneminde yapılanın on beş katıydı. Mayıs 1977'de Kahire'de toplanan Arap-Afrika konferansında Suudi Arabistan Kara Afrika ülkelerine, Müslüman olanlara öncelik tanıyarak 1 milyar dolar verdi. Arap dünyasında «petrodolar diplomasisi», bir yandan Sovyetler Birliği'nin etkisini azaltmak için öte yandan hem zor durumdaki ılımlı rejimleri sağlamlaştırmak (özellikle Ürdün ve Yemen Arap Cumhuriyeti), hem de ilerici sayılan Arap devletlerinin ekonomik-siyasal alanda Batı'ya açılabilmesini sağlamak veya hızlandırmak amacıyla kullanıldı.

Yakındoğu'da

Arap-İran körfezindeki komşularının da yardımıyla Suudi Arabistan, Mısır ve Suriye'nin askeri-ekonomik alanda yeniden inşasını gerçekleştirdiği gibi, bu ülkeleri ABD istekleri doğrultusunda İsrail'le barışa teşvik etti. 1973 ekim savaşı ile zaten başlamış olan Suriye ile yakınlaşma, kral Faysal'ın ocak 1975'te Şam'ı ziyaretiyle belirginleşti. Mısır'la olan ilişkilerse Faysal'ın haziran 1971'de Kahire'yi ziyareti ve Sedat'ın Moskova'yla ilişkilerinin bozulmasına (1972 temmuzunda 21 000 sovyet danışmanı geri gönderildi) paralel olarak hızla gelişti.

Suudi Arabistan, Lübnan sorununa da başarıyla müdahale etti. 16 ekim 1976'da Suudi Arabistan'ın girişimiyle toplanan Riyad Konferansında, Lübnan topraklarının tümünde derhal ateşkesilmesi ve bunalımın giderilmesi için karar alındı. Suudi Arabistan'ın aracılığı, Mısır ile Suriye arasındaki anlaşmazlığı da sona erdirerek, Suriye-Filistin ilişkilerinin yeniden gündeme gelmesini sağladı. Suudi Arabistan, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın kasım 1977' de Kudüs'e gitme kararını, açıkça olmasa da destekledi. Suudi yöneticileri, Arap-İsrail anlaşmazlığının bekledikleri doğrultuda (İsrail'in haziran 1967'de işgal ettiği, Kudüs dahil tüm topraklardan çekilmesi ve Şeria'nın batısında bir Filistin devleti kurulması) çözülebileceğini umuyorlardı. Camp David anlaşmaları (*Ek 2*) [17 eylül 1978] bu beklentileri doğrulamayınca Suudi Arabistan Kahire ile ilişkilerini azalttı. Bağdat'ta düzenlenen «Kararlılık Cephesi» (kasım 1978) doruğuna katıldı. Camp David anlaşmalarını reddeden bildiriyi imzaladığı gibi, Suriye-Ürdün ve FKÖ'yü savaş alanında destekleme yardım fonuna 1 milyar dolar yardım yapmayı kabul etti. Mısır-İsrail barış antlaşmasının sonuçlanması (26 mart 1979) üzerine Suudi Arabistan, Arap Birliği'nin mart 1979 Konsey toplantısında Mısır'a karşı tavır aldı. Mısır'ın örgüte üyeliği askıya alınarak Arap Birliği'nin merkezi Kahire'den Tunus'a taşındı. Ayrıca, Mısır'la diplomatik ilişkilerin kesilmesi, yardımın azaltılması ve ekonomik boykot uygulanması kararları da alındı. Riyad hükümeti, ekonomik boykot kararına uyup uymama konusunu açık bıraktı. Suudi Arabistan-Mısır arasındaki bunalımın ilk sonuçlarından biri, 1979 temmuzunda, Riyad'ın Kahire'ye verilecek 50 amerikan avcı uçağının parasını ödemeyi reddetmesi oldu. Aynı zamanda, Arap Sanayi Örgütü'nün, 1975 mayısında karara bağlanmış olan ve başta Fransa olmak üzere bazı Avrupa ülkelerinin teknik yardımıyla Suudi Arabistan, Mısır, Arap Emirlikleri ve Katar'ın ortak silahlanmasını öngören projesi de iptal edildi.

İran körfezinde

Arap-İsrail çatışmasının yanında Suudi Arabistan'ın sürekli üzerinde durduğu bir konu da, Kızıl Deniz ve Arap-İran körfezinin, özellikle 1971'de İngilizlerin çekilmesinden sonra, güvenlik ve istikrarını sağlayabilmekti. Burada da desteğini «dinsiz marksist» güçlerin ve Sovyetlerin yayılmasına karşı olanlardan yana kullanan Suudi Arabistan, Dofar gerillaları ile başı dertte olan Umman Sultanlığı'na önemli miktarda yardım yaptı. Suudi Arabistan'la Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti arasında 1976'da başlayan yumuşama (iki ülke diplomatik ilişkiler kurmuşlardı) çok kısa sürdü: İran'la ilişkileri oldukça iyi olan Suudi Arabistan, bu arada körfezdeki arap emirlikleri arasındaki dayanışmayı teşvik ederek İran'ın bölgeye egemenliğini de önlemeye çalışıyordu. Körfez ülkelerinin, İran'ın Maskat konferansında (kasım 1976) önerdiği güvenlik antlaşmasını reddetmeleri de Suudi Arabistan'ın belirleyici rolünün bir göstergesidir.

ABD ile ilişkiler

Suudi Arabistan dış politikası 1973 mayısında Amerikan Kongresi'ne sunulan Nixon doktrinine uygundur. Nixon, ABD'nin ayrıcalıklı müttefiklerinin sorumluluklarının artırılmasını istemişti. 8 haziran 1974 anlaşmalarıyla ortak çıkarlar temelinde oluşturulan amerikan-suudi işbirliği çok yönlüdür. ABD, krallığın askeri potansiyelini büyük ölçüde artırdı: 1950-1973 döneminde Suudi Arabistan'a toplam 712 milyon do-

Kral Halid

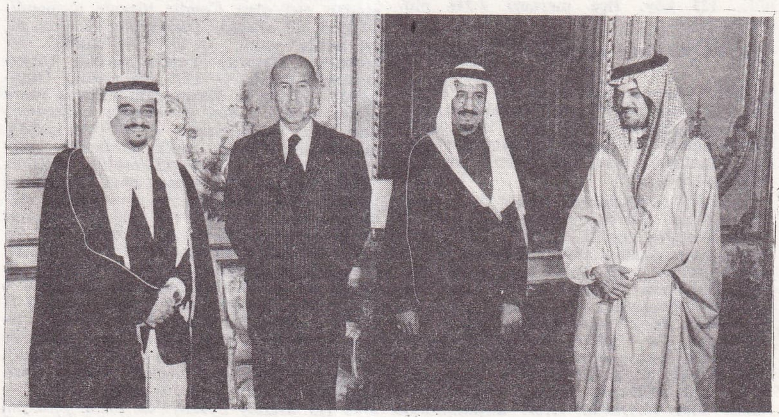

Giscard d'Estaing **Suudi ARABİSTAN** ziyaretinde Prens Fahd, Taud ve Salam ile birlikte

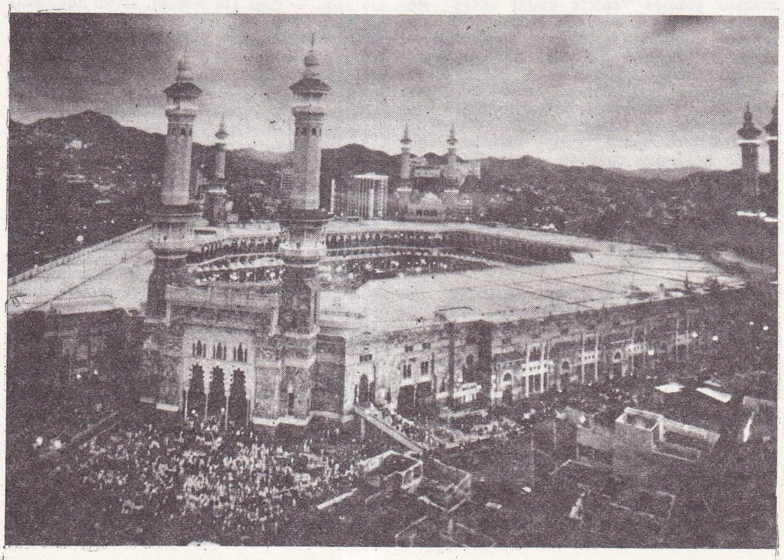

Mekke'de Kâbe

Foto. Francolar/Gamma; Sygma; Chavel/Sygma (LAROUSSE)

larlık silah satmışken, yalnız 1975-1976'da bu rakam 6 milyar dolara çıktı. Suudi Arabistan son derece gelişmiş silahlar almaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik işbirliğinin temeltaşı, 1974'te kurulan ve 1978'de yürürlükteki projelere 800 milyon dolar kredi veren karma suudi-amerikan komisyonudur.

ABD'deki Suudi Arabistan yatırımları hem amerikan ekonomisinin hem de doların önemli dayanağıdır.

Suudi Arabistan OPEC* (*Ek 2*) içinde de uzlaştırıcı-ılımlı bir rol oynar. Batı ekonomilerinin çözülmesini istemez ama buna karşılık ABD ve Avrupa'dan İsrail'e karşı daha sert bir tutum izlemelerini bekler. Aralık 1976 Duba konferansından sonra petrol fiyatını, ortaklarının üçte biri kadar artırarak karteli kıran Suudi Arabistan ABD'nin isteği üzerine üretimini de artırdı.

Arap-İsrail savaşı Suudi Arabistan-Birleşik Amerika ittifakında bir anlaşmazlık ögesidir. Nitekim Suudi Arabistan petrolü bir silah gibi kullanarak, 23 ekim 1973'ten 18 mart 1974'e dek ABD'ye ambargo uyguladı. Camp David anlaşmalarından sonra amerikan-suudi ilişkileri «nazik» bir döneme girdiyse de, bölgede Batı'nın (özellikle Etyopya, Afganistan ve İran) uğradığı başarısızlıklar yüzünden giderek önem kazanan ittifakı tartışma konusu yapacak kerteye varmadı. 1979 kasımında şeriatçı müslümanların Mekke'de Kâbe'ye saldırısı emirikan-suudi ittifakının gerekliliğine işaret ederken, Vahabi monarşisinin de iç istikrarsızlık tehlikesinden o denli uzak olmadığını gösterdi. (LM)

***ARACAJU,** Brezilya'da, Sergipe eyaletinde liman kenti. — 179 500 nüf. (L)

***ARAÇ,** Kastamonu ilinde ilçe. — 38 626 nüf., 123 köy. İlçe merkezi 4 244 nüf. (1980). [M]

***ARAD,** Romanya'da kent. — 171 000 nüf. (L)

***ARAD** (Agop), türk ressamı. — Büyük Tarabya Oteli (1976) ve Parmakkapı İş - Sanat galerisinde (1979, 1981, 1983) açtığı yeni sergilerinde Boğaziçi kıyılarının günlük yaşantısını konu alan aydınlık resimleriyle ilgi çekti. (M)

***ARAFAT** (Muhammed Abdül Rauf, **Yaser** — denir). filistinli siyaset adamı. — Filistin Kurtuluş Örgütü içinde ılımlı kanadı temsil eden Arafat, 1974 kasımında Birleşmiş Milletler genel kurul toplantısına katıldı. Batılılara Filistin davasını anlatmak için 1979 temmuzunda da Viyana'da Kreisky ve Brandt ile görüştü. 1981'de islam konferansında bir Filistin devleti kurulması konusunda kararlı olduklarını tekrarladı. Ekim 1981'de Suudi Arabistan'ın barış planını kabul ettiklerini açıkladı. 1982 haziranında Batı Beyrut'ta İsrail kuşatmasında mahsur kalınca "zafere kadar savaş" sloganını terketmek zorunda kaldı. Arap devletlerini Lübnan sorununda suskunluk ve İsrail'e yeterince direnç göstermemekle suçladı. Güney Lübnan'ın ve Beyrut'un filistinlilerce terkedilmesi, 8 000 gerillanın Beyrut'tan çıkarılması Arafat'ın FKÖ içindeki otoritesine darbe indirdi. Lübnan'daki yenilgiden sonra, Suriye sınırına doğru Bekaa bölgesine çekilmiş olan FKÖ silahlı güçleri arasında da silahlı çatışmaya varan anlaşmazlıklar çıktı. El Fetih içindeki radikal eylemci güçler Arafat'a baş kaldırdılar. Suriye de onları destekledi. 1983 haziranında Arafat'ın Suriye'ye girmesi yasaklandı. (M)

***ARAGON** (Louis), fransız yazarı (öl. Paris 1982). — 1979'da fransız televizyonunda katıldığı *Dits et Nondits* (Söylenenler ve Söylenmeyenler) programında okurda yaratmış olduğu Aragon imgesini sarsacak bir şekilde; kendini gizleyerek, aslında değiştirmediği ama değişmiş izlenimini vermeye çalıştığı yaşamını gözler önüne serdi. (L)

ARAİZ (Oscar), arjantinli dansçı ve koreograf (Bahia Blanca 1940). Dore Heyer'in etkisinde kaldı. Hem klasik hem modern bale alanında 50'den çok eser verdi. Teatro San Martin de Buenos Aires'e bağlı olmak üzere San Martin Ballet'ini kurdu ve yönetti. Winnipeg Kraliyet Balesi, Hamburg ve Paris operaları, Het Ulusal Balesi gibi topluluklarla birlikte çalıştı. 1980'de Grande Théâtre de Genève'e (Cenevre Büyük Tiyatrosu) dans yönetmeni atandı. Başlıca eserleri: *Yerli Senfonisi* (1965), *Muhteşem Mandarin* (1967), *Romeo ve Juliet* (1970), *Aile Yaşamından Sahneler* ve *Mahler*'in *Şarkıları* (1975), *Yankılar* (1976), *Eğlence* (1977). [L]

***ARAK,** İran'da kent. — 114 500 nüf. Alüminyum fabrikası. Donatım gereçleri. (L)

***ARAKLI,** Trabzon ilinde ilçe. — 57 227 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 8 250 nüf. (1980). [M]

***ARAKON** (İlhan), türk görüntü yönetmeni ve sinema öğretim üyesi. — 1945'te girdiği sinemada konulu ve belgesel 400'den çok filmi görüntüledi. 1974 - 1975'te TV dizisi *Aşk-ı Memnu*'nun görüntü yönetmenliğini yaptı. Aynı yıllardan başlayarak İstanbul'daki Sinema - TV Enstitüsü'nde «sinema tekniği» dersleri verdi. (M)

***ARAL** (Oğuz), türk karikatürcüsü (İstanbul 1936). - 1972'den bu yana İstanbul'da haftalık *Gırgır* adlı gülmece dergisini yönetmektedir. Bu dergide amatör karikatürcülere verdiği yanıtlarla yetenekli olanları destekleyip ders vererek yeni sanatçıların yetişmesine katkıda bulundu. (M)

***ARALIK,** Kars ilinde ilçe. — 16 282 nüf., 23 köy. İlçe merkezi 3 762 nüf. (1980). [M]

***ARALIK** i. Yılın on ikinci ve son ayı. — Tar. 1974 (13 aralık), Ünlü yazar Yakup Kadri Karaosmanoğlu İstanbul'da öldü. — 1974 (23 aralık), Eski Demokrat Partililere siyasi haklarını iade eden kanun yürürlüğe girdi. — 1974 (30 aralık), ünlü şekerci Ali Muhittin Hacıbekir İstanbul'da öldü. — 1975 (20 aralık), İskenderun Demir - çelik fabrikalarının (İSDEMİR) 2 yüksek fırınından biri olan *Cemile* törenle ateşlendi. — 1975 (20 aralık), Türkiye'de ilk özel pilot okulu açıldı. — 1975 (24 aralık), İstanbul'da Aksaray Yeraltı Geçidi çarşısı tamamen yandı. — 1975 (26 aralık) İstanbul'da Gürün ve Katırcıoğlu hanları başta olmak üzere 6 han ve burada bulunan 5 bine yakın iş yeri yandı. — 1975 (28 aralık), İskenderun Demir - çelik fabrikaları işletmeye açıldı. — 1976 (15 aralık), ERDEMİR'deki yabancı firma payı (Koopers) DESİYAB'a devredildi ve tüm paylar millileşmiş oldu. — 1977 (16 aralık), İzmir'de 4,5 şiddetinde deprem oldu. Bazı evler yıkıldı, 20 kişi yaralandı. — 1977 (27 aralık), İstanbul Sultanahmet İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi kundaklanarak yakıldı. 6 bini aşkın öğrenci açıkta kaldı. — 1978 (1 aralık), «Rü'yet-i Hilâl» konferansında İslam ülkelerinin bayramlara aynı günlerde girmeleri kararlaştırıldı. — 1980 (19 aralık), Sovyetler Birliği eski başkanı Aleksi Kosigin Moskova'da kalp krizinden öldü. — 1981 (13 aralık) Polonya'da ordu yönetimi ele aldı. — 1981 (14 aralık), İsrail hükümeti Golan'ı ilhak etti. — 1981 (31 aralık), Gana'da ordu Başkan Limann'ı devirerek yönetim'e el koydu. (M)

***ARAN** (Belkis), türk sopranosu. — Repertuarı 30'a yakın esere ulaştı. *Tosca, Turandot, La Traviata, Aida, Cavalleria Rusticana, La Bohème, Il Travatore, Kerem ile Aslı, Gılgamış* operaları ve *Yunus Emre* oratoryosu başlıca eserleri arasındadır. Halen Devlet Konservatuvarında öğretmenlik yapmaktadır. (M)

ARANA OSORİO (Carlos), guatemalalı asker ve devlet adamı (Guatemala 1918). 1955'te albay, 1958'de savunma bakanlığı müsteşarı oldu. 1970'de bir sağ partiler koalisyonunca devlet başkanı seçildi. Sıkıyönetim ilan ederek gerilla hareketlerini bastırmaya yönelik şiddet uygulaması, varolan şiddet ortamını kamçıladı (yalnız 1971'de 1 000 ölü, 171 kaçırma olayı ve 174 kayıp). 1974'de görev süresi dolunca yerine general Laugerud Garcia'nın geçmesini sağladı. (L)

ARAP, i. ve sıf. — ANSİKL.

EDEBİYAT ve MÜZİK

● *Arap edebiyatı*. Son on beş yılda tüm Arap ülkeleri çağdaş edebiyata yönelmişlerdir. Edebiyat alanında öncü olan Maşrık (Yakındoğu) ülkelerine, siyasal arkaizmden (Libya'da Sünusi'ler, Yemen'de İmam) veya sömürgecilikten henüz kurtulmuş - ya da kurtulmak üzere olan ülkeler (üç Mağrip ülkesi, Moritanya, Aden ve Körfez ülkeleri) ile 1948'de ayrı bir devlet haline geldikten sonra edebiyatla olan ilişkilerini güçlendiren işgal altındaki Filistin de katılmıştır. Yaratılan yeni koşullar edebiyat ürünlerinin artmasına yardımcı olmuştur. Yeni gazete ve dergiler yayımlanmaya başlamış ve bunlar sütunlarını edebiyata açmışlardır. Kültür bakanlıkları ve yazar birlikleri kurulmuş ve uzmanlaşmış dergiler çıkararak genellikle yazar tarafından karşılanan yayın giderlerini üstlenerek üretimi artırmışlardır. Devlet ödülleri konmuştur. Ama hepsinin ötesinde, büyük bir duygu, uyuşukluğundan sıyrılan bu devi ayağa kaldırıyordu: özgürleşme isteği.

Ne var ki, böylesine güçlü bir biçimde beslenen bu çağdaş edebiyatın, pek çok etkenle kösteklenmesi durumu sürüyordu. Bazı ülkelerde yüzde 85 - 90'a ulaşan okur-yazar olmayan nüfus, gümrük sınırları, yetersiz dağıtım sistemi, devlet tarafından uygulanan ya da (ancak şiirin hiçe sayabildiği) bazı tabuların dayattığı sansür, okurun ve yaşamını sürdürmek için başka bir meslekte çalışması gereken üreticinin güç koşulları. Böylece yaklaşık 160 milyonluk bir nüfus içinde bir eserin 3 000 tane satılması başarı olmaktadır. Halkın bilinçlenmesinde bir araç ve meşale olmak iddiasındaki bir edebiyat için bu hiç de küçük bir çelişki sayılmamalıdır.

Çeşitli ülkeler bu çağdaş edebiyatın içinde yer aldıkça, aynı şemayı izler gibiydiler: bu edebiyatı 1800'lerden ya da özellikle 1850'lerden sonra çağdaşlığa götüren büyük aşamaları kısaca yaşamak ve niteliksel olarak önemli eklemelere başvurmadan bugünkü modeli benimsemek. Yakındoğu ülkelerinde ve özellikle de Lübnan ve Mısır'da Nahda'nın (Yeniden doğuş veya Uyanış) başlamasından beri işlenmekte olan bu model, sanki çeşitli arap ülkelerine uygunmuş ve bugünkü edebi patlamayı yönlendiriyormuş gibi gelişti. Bu konuda, Fas örneği anlamlıdır. Bu ülke 1950'lerde, 19. yüzyıl sonunda Maşrık'da yazılmış olan didaktik romanı tanıdı; 1965'e doğru, Maşrık'ın yıllarca önce ürettiği tarzdaki ilk ünlü romanın doğuşunu gördü; bugün ise çağdaş romanla karşılaşmaktadır. 1950'lerin Cezayir'inde, Nahda'nın büyük ozanlarınınkiler gibi klasik bir şiir yazmak büyük bir yenilik sayılıyordu. Ama çok geçmeden çağdaş şiir biçimi bunu aştı. Aynı yolu izlemiş ya da izlenmekte olan Libya, Sudan, Somali ya da Arap yarımadası ülkeleri için de aynı şey söylenebilir.

Bu modeli belirleyen, herşeyden önce, iletiği mesajdır. Çünkü öncelikle söz konusu olan, güdümlü bir edebiyattır. Genellikle orta sınıflardan ve halk sınıflarından çıkmış yaratıcıların ürettiği bu edebiyat, onların siyasal ve toplumsal özgürlüğü öngören milliyetçi ideolojisini yansıtır ve onun evrimini izler: Nasır'cılığın yükselmesi ve kazanılan bağımsızlıklarla 1960'ların yücelmesi; Arap dünyasını en derinden sarsan üçüncü İsrail - Arap savaşının ardından 1967 bozgununun yarattığı büyük çöküntü; halkın düşüncesinde bir simge haline gelen Filistin direnişinin artması; toplumsal mücadelelerin şiddetlenmesi, kanlı baskılar (1970'de Amman) ve Filistin sorununa çözüm arayışları içinde savaşın yayıldığı (Lübnan) 1970 yıllarının sarsıntıları. Arap tarihindeki büyük hareketlerin yeniden canlanmasıyla, kaybolan kimliğin yeni baştan ortaya çıkarılması; toplumsal, dinsel veya ailevi, eskimiş, baskıcı geleneklerin yıkılması; yazılı veya sözlü kurumlar karşısındaki bireyin, «arap insanı»nın haklarının yüceltilmesi; siyonist emellerin dürtüsüyle vatana ve toprağa bağlılık yoluyla büyük özgürleşme temaları, kendisinin bir başkasına (gelişmiş ,sömürgeci Batı'ya) karşı kanıtlanması olmuştur. Bütün bu temalar, tarihin büyük dönemleriyle birleşiyordu. Birinci aşamada, kentte (Abd al-Mu'ti Hicazi) ya da durağan toplumda (Yusuf-el Khal) işgalin yarattığı yabancılaşma duygusuna rağmen daha ziyade iyimser olan bu edebiyat (Mahmud Derviş [doğ .1941], Semih el-Kasım [doğ. 1939]), ikinci aşamada,

bir yandan tümüyle mazohizme yaklaşırken (Nedim el-Bitar ve Celâl el-Azm'ın denemeleri) aynı zamanda da Fedai Rhassan Kanafâni'nin (öl. 1972) kişiliğinde umudu buluyor ve toplumun (Zekeriya Tamir, Muhammed Bannis) veya savaşın (Rhada el-Samman) gündelik şiddeti karşısında isyanı, korkuyu ve yabancılaşmayı keşfediyordu. Ancak, saf duyguları veya estetiği yansıtan bir edebiyat da enderdir (Nizar Kabbani' nin aşk şiiri bile, kendisi tarafından tüm şiirleri içinde en güdümlüsü olarak görülmektedir). Aynı şekilde, tavırlarını orta sınıfların ideolojisinden öteye götüren (Suudi Abdullah el-Kuşaymi'nin Nietzche'vari denemeleri) ya da evrensele ulaşmak için şimdiki zamanın ötesine giden yaratıcılara da pek sık rastlanmamaktadır.

Bu güdümlü edebiyat, yeni türlerin (serbest şiir, öykü, roman, tiyatro) ve ikinci derecedeki türlerin (halk edebiyatı, çocuk edebiyatı) geleneksel şiirin temsil ettiği klasik türler aleyhine gelişmesini sağlamıştır.

Öykü, roman, tiyatronun (Batı'dan alınmış) tümüyle yeni türler olmasına karşılık çağdaş şiir, Batı ve özellikle de ingiliz şiirinin etkisi altında, kesinlikle arap özelliği taşıyan bir türün yeniden yaratılmasıdır. Bu nedenle, çağdaş şiire yaşama hakkı vermek için zorlu bir savaşım gerekli oldu. Bu sorun ancak 1960'lı yıllarda sonunda çözüme bağlandı ve bu da al-Khal'in çıkardığı «Şiir» dergisinin (1957 - 1966) katkısıyla oldu. Bu dergi, Badr Şakir al-Sayyab'ın ve onun hayranlarıyla öğrencilerinin mirası olan deneyimleri ve içerdeki Filistin şiirini geliştirmiş ve kuramlaştırmıştır. İçerdeki Filistin şiiri bu yeni türün toplumun geniş katmanları arasında saygınlık kazanmasını sağlamıştır. Bu şiire «serbest» dendi; çünkü klasik şiir kalıplarından arındırılmıştır. Gerçekte bu şiir yalnız klasik ölçüden değil, aynı zamanda klasik şiirin konularından, sözcük dağarcığından, imgesinden, hatta erekliliğinden bile vazgeçmiştir: Kısacası, yeni bir etikası ve kendine özgü bir estetiği olan yeni bir şiir doğuyordu. Bu etika, şiiri ,artık, ozana kurallarını dayatan bir biçimler oyunu olmaktan çıkıp, yaşam tanıklığı ve deneyimi olmak üzere insanın hizmetine girmeye zorluyordu. İster serbest şiir, ister şiirsel düzyazı biçiminde yazılmış olsun, şiiri içinden biçimlendirmesi gereken ve herşeyden önce efsane ve imge üzerine kurulu bir «görüntü» estetiğine yer verdi. Birincisi, birçok ölçülerden ve metnin tümüne dağıtılmış uyaktan esinlense de taf'ila'yı (düzyazı ölçüsü) savunur. İkincisi, yalnız bir iç ritme, Saint-John Perse gibi, bir müziğe bağlı kalmak için, ölçü ve uyağı reddeder. Her iki türe de hiç tartışmasız egemen olan, Adonis adıyla tanınan Suriyeli ozan Ali Ahmet Sa-id'dir. Ancak, bazı başka adlar da anılmaya değer: Suriyeli Muhammed Marhut ve Salim Bereket, Iraklı Sa'di Yusuf, Muzaffer el-Nevvab, Lübnanlı Yusuf al-Khal, Halil Havi, Ünsi el-Hac, Filistinli Mahmud Derviş, Samih el-Kasım, Mısırlı Amal Dankal, Muhammed Afifi Matar, Faslı A. Racca, Muhammed Bannis.

Bu çağdaş şiir itiraz bayrağını diğer türlerden çok daha fazla taşımıştır. Ama, yalnız halk için değil, eğitimli sınıf için de anlaşılmaz olması nedeniyle, ilettiği mesaj genellikle etkili olamamıştır.

Nicelik bakımından şiirle boy ölçüşebilecek tek tür öykü̈dür. Edebiyata 19. yüzyılda giren , Lübnanlı Cubran Halil Cubran (öl. 1931) ile Muhammed ve Mahmud Taymur kardeşlerle yerleşen, Yusuf İdris ile yetkinleşen öykü, Necib Mahfuz gibi büyük romancıların 1967'den sonra öyküyü romana yeğlemeleri sonucu, 1960'lı yılların sonuna doğru çok yaygınlık kazanmıştır. Dünyaca tanınan öykü biçimine birşey katmamakla birlikte, Arap öyküsü, Kafka'cı evreni benimsemiş gibidir: Sanrılara, sıkıntılara, sertliğe, hatta nedensiz bir sertliğe başta gelen bir yer verilir. Filistinli Yusuf Şururu, Faslı Muhammed Zafzaf, Mısırlı Tevfik Fayyad ve Yemenli Muhammed Abd al-Vali'de görülen bu tutum, Z. Tamir'de doruk noktasına ulaşır. Klasik çağını 1950' li yıllarda yaşayan roman ise sanki, yazarların en çekindiği türdür. Roman üretimi öykü üretiminin dörtte birini bile bulmaz. Cezayirli Tahir Vattar, Suriyeli Hanna Mina, Faslı Abd el-Kerim Rhallab, Iraklı Abd al-Rahman al-Rabi'i gibi pek çok romancı, Arap Zola'sı sayılan Necib Mahfuz'a bağlı kalır ve genellikle bağımsızlık mücadelesi dönemine değinirken, Sudan'lı Tayyib Salih, Filistinli «Emile» Habibi ve İbrahim Cabra ile Mısırlı Sun Allah İbrahim gibi yazarlar yeni biçemler araştırmaya girişmişlerdir. (Habibi, arapça «iyimser» ve «kötümser» sözcüklerini birlikte kullanarak türettiği *Sa'id Abu al-Nahs al Mutaşşa'il* [1972]; Cabra Al-Baht'an Valid Mas'ud ve Şun Allah İbrahim *Ağustos* Yıldızı [1974] adlı yapıtlarında).

Tiyatro da arap yazarlarını ürküten bir türdür. Entellektüel biçimiyle Tevfik al -Hakim'de doruk noktasına ulaştıktan sonra, tiyatro, günümüzde, Bertold Brecht'ten esinlendiği izlemini vermektedir. Özellikle Suriyeli Sa'dallah Vannus, Lübnan'lı Antoine Multaka, Faslı Tayyib al-Şiddiki, Mısırlı Alfred Farac ve değerince tanınmayan halkçı yazar Necip Srur, arap tiyatrosunun başlıca temsilcileridir. Bütün bu türler, soyutlamaya varan, daha ileri bir biçim araştırmasına yönelir gibidir: şiirde Adonis, öyküde İlyas Khuri ve romanda Sun'allah İbrahim. Ama bu büyük türlerin yanısıra, bir halk ve çocuk edebiyatı da gelişmeye başlamaktadır. Her zaman varolmuş olan halk edebiyatı, mücadeleci olduğu kadar oyuna dayanan ve belirli haklar talep eden biçimiyle de günümüzde büyük bir güç kazanmaktadır (mücadeleci biçime örnek olarak Ahmed Fu'ad Nidjm'in Şeyh İmam tarafından şarkılaştırılan şiiri ve Bayram al-Tunsi ile Sayyid Derviş sayılabilir). Arapçada nispeten yeni olan çocuk edebiyatı, Kamil al-Kilani'nin klasik arap diliyle anlatılan klasik masalından, açık bir uslupla anlatılan gündelik masala geçerek bir nitelik sıçraması yapmıştır.

Tüm Arap dünyası bu zengin ve hareketli edebiyata benzemektedir. Batı edebiyatından - mimetizme varan bir biçimde - esinlendiği bir sırada, Kateb Yasin'ler (doğ. 1929), Mulud Firaun'lar (1913 - 1962) ve Georges Şehade'ler (doğ. 1910) tarafından kendi toprağı üzerinde üretilen fransız dilindeki yüksek edebiyattan ulusal nedenlerle vazgeçmeye başlamış olan bu edebiyat, şimdi bir Abdel-kabir Knatibi'yi, bir Abdellatif Laâbi'yi ve bir Tahar Ben Cellun'u daha iyi karşılar gibidir. Bunları belirli bir hayranlıkla keşfeden Batı, özellikle şiirde en yüksek düzeye çıkabilmiş olan bu çağdaş Arap edebiyatına biraz daha açılabilecek midir?

● *Arap müziği.* 1932'de Kahire'de yapılan ilk uluslararası arap müziği kongresinden beri, Arap ülkelerinin müziklerinin değerinin ve olanaklarının bilincine varmaları dört yön izleyerek somutlaşmıştır:

— Konuların ve enstrümantasyonun modernleştirilmesi yoluyla (ki bu her zaman pek başarılı olmamıştır) klasik müziğin yeniden saygınlık kazanması: yetenekli şarkıcılar olan Umm Kulthum ile Muhammed 'Abd al-Vahhap sayesinde Mısır bunun parlama merkezi olmuştur;

— Geleneksel müziklerin (özellikle popüler nitelikli olanların) Yakındoğu'da olduğu gibi Mağrip'te de, halk oyunları ekiplerinin oluşturulmasıyla yeniden ilgi toplaması;

— Geleneksel müzik aletleriyle en çok da udla yapılan solo (taksim) uygulamalarına verilen önem; bugün Bağdat, ud ustalarının en ünlüsü olan Münir Beşir ile bu yeniliğin merkezidir;

— Batılı armoni ve enstrüman yapılarına göre ama Arap imzası ve stiliyle kurulan ve «gelişmiş Arap müziği» diye adlandırılan yenileştirme girişimleri. Bunun ekolü 50'li yıllarda Mısır'da Abu Bakr Khayrat tarafından kurulmuş, onu Aziz al-Şavvan, Cecal 'Abd al Rahim, Sami Hafız Muhammed ve Süleyman Cemil izlemiştir. Lübnan'da Tevfik Sukkar, Lübnan müzikal halk biliminden esinlenen yapıtlar yaratmayı denemiş ve Beyrut da kadın şarkıcı Fayruz tarafından seslendirilen tartışma götürür bir arap - avrupalı şarkı tarzının merkezi durumuna gelmiştir.

Merkezi Bağdat'da olan Arap ülkeleri arası *Arap Müziği Akademisi* adındaki kurum, 1973'den bu yana, Arap dünyasındaki müzik mirasının etkinliklerini ve yaratıcılığını koordine etmeye girişmiştir. (L)

*Arap Birliği. — Üye ülkeler Hartum (ağustos 1967), Rabat (aralık 1969), Cezayir (kasım 1973), Rabat (ekim 1970), Kahire (kasım 1976) ,Bağdat (kasım 1978) ve Amman'da (kasım 1980) biraraya geldiler. 1967' de Güney Yemen, 1971'de Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Katar, 1973' te Moritanya, 1974'de Somali ve 1977'de Cibuti birliğe katıldı. 1968'den itibaren toplantılara gözlemci statüsü ile katılan FKÖ, 1976'da, Filistin'in temsilcisi olarak tam üyelik sıfatı kazandı. Mart 1979'da Bağdat'ta toplanan dışişleri ve ekonomi bakanları konferansında Mısır Birlik'ten ‚çıkarılınca, merkezin Kahire'den Tunus'a taşınmasına karar verildi. Birliğin yaptığı ekonomik işbirliği ve ortak savunma anlaşmaları çoğu kez uygulanmadığı gibi (1956, 1967 ve 1973 arap - israil savaşları), arap devletleri arasındaki sorunlar da Birlik dışında çözüldü. (L)

***ARAP EMİRLİKLERİ FEDERASYONU** (BIRLEŞİK), İran köfezinin Arabistan kıyısında birleşik devlet. (*Ebu-Zabi, Dibay, Şarca, Acman, Umm el-Kiveyn, Ra's el-Hayme, Fuceyre* emirlikleri). 1 040 000 nüf. Başkent *Ebu Zabi.*

Birleşik Arap Emirlikleri'ni, kuruluş tarihi olan aralık 1971'den bu yana Ebu Zabi hükümdarı Emir Zeyd ibn Sultan el-Nahyan yönetmektedir. Sultan el-Nahyan, 29 kasım 1976'da geçici anayasanın beş yıl için yeniden kabulü sırasında federasyonun başkanlığına bir kez daha seçildi. Geçici anayasa ilk kez 2 aralık 1971'de benimsenmişti. Emir, emirliklerin kuruluşları sırasında karşılaştıkları iki sorunu çözüme ulaştırmak zorundaydı: dışta, Suudi Arabistan ve İran'la ilişkileri normalleştirme sorunu; içeride federasyonu tehdit eden merkezkaç güçler sorunu.

Emir Zeyd, önemli toprak ödünleri vererek Riyad ve Tahran'la uzlaşmayı çarçabuk başardı. Suudi Arabistan, ağustos 1974 anlaşmasıyla Buraymi Vahasında sınırların kendi lehine saptanmasını sağladıktan sonra, federasyonu tanıdı. Aynı biçimde Tahran'ın kasım 1971'de Hürmüz Boğazı'ndaki üç adaya (Ebu Musa ve iki Tumba) düzenlediği saldırı karşısında boyun eğen federasyon, İran'la da diplomatik ilişkiler kurdu (ocak 1975).

Birleşik Arap Emirlikleri'ni iki güçlü komşusu ile karşı karşıya getiren anlaşmazlıkların çözümlenmesi, Zeyd'e oldukça rahat hareket etme olanağı sağladı. «Petrodolar diplomasisi»ne dayanan (1978'de federasyonun petrol üretimi 90 milyon tona ulaşıyordu) bir politika ile emirlikler Arap dünyasının savaş çabalarını destekliyor ve «ilerici» olarak bilinenler de (özellikle Libya ve Irak) içinde olmak üzere, tüm Arap ülkeleriyle çok iyi ilişkiler kuruyordu.

Kesin bir anayasanın oluşturulması emirliklerin hâlâ en büyük sorunudur. Ebu Zabi emirliği, Birleşik Arap Emirlikleri'nin en geniş toprakları olanıdır (yüzölçümü 67 350 km², yani federasyon yüzölçümünün yüzde 80'i). Nüfusu en fazla olan da bu emirliktir (449 000 nüfusun büyük çoğunluğu yabancı kökenlidir). Ayrıca en iyi silahlanmış (25 000 asker) ve özellikle en zengin olanı da yine bu emirliktir (petrol üretiminden 8 milyardan fazla gelir sağlar) [1977]. Böylece, Ebu Zabi emirliği, federasyon fonuna en büyük katkıyı yapmaktadır (Federal bütçenin yüzde 90'ı). Emir Zeyd federal ilişkileri güçlendirme yanlısıdır. Şarca, Fuceyre, Acman ve Umm el-Kiveyn yöneticileri de bu görüşü paylaşıyorlar. Ne var ki, bu merkeziyetçi eğilim, Dibay ve Ra's el-Hayme emirliklerinin direnişiyle karşılaşmaktadır. Dibay, önem sırasına göre federasyonun ikinci emirliğidir: petrol üretimi 16 milyon tondur (1977'de petrolden 1,3 milyar dolar gelir sağlamıştır). Dış desteklere (İran'ın uzun süreli desteği) şimdiye kadar çok yumuşak bir federasyon anlayışını egemen kılmayı başarmıştır. Federal ordunun başına Zeyd'in oğullarından Şeyh Sultan atandıktan ve Ebu Zabi'nin hazırladığı bir anayasa taslağı yayınlandıktan sonra federasyon bünyesinde bir bunalım başgösterdi (mart 1979). İç sınırların kaldırılması, silahlı kuvvetlerin birleştirilmesini ve

Zeyd ibn Sultan el Nahyan

Foto. Gibod/Sipa-Press (LAROUSSE)

Nezihe ARAZ

Werner ARBER

Cüneyt ARCAYÜREK

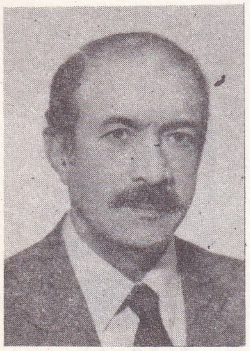
Sadun AREN

ekonomik planlanmasını öngören tasarıyı Dibay hükümdarı ve Arap Emirlikleri'nin Başbakanı Raşid el Maktum engelledi (nisan 1979).

Federasyonun ilanından (2 aralık 1971) sonra Birleşik Arap Emirlikleri 1979'da ikinci kez ağır bir kurumsal bunalıma girdiler. Federasyonun başkanı Şeyh Zeyd'in çevresindeki Ebu Zabi federalistleri ile Şeyh Raşid Dibay'ın gelenekçiler grubu arasında anlaşmazlık çıktı. Mart 1979'da bir parlamento görevi yüklenmiş olan federal milli konsey, güçlü bir merkezi devlet kurma yolunda, federal hükümetin yetkilerini artıran bir seri önlem önerdi. Bu önlemler şunlardı: serbest seçim, daha fazla demokrasi, iç sınırların kaldırılması ve devlet bütçesinin birleştirilmesi.

Sonunda 24 nisanda Şeyh Raşit yeni bir kabine kurmakla görevlendirildi. Federasyonun birliği görünüşte sağlandı ise de federalistlerle gelenekçiler arasındaki ayrılıklar olduğu gibi kaldı.

2 ocak 1981'de geçici anayasa beş yıllık bir süre için uzatıldı. Federal Meclis 9 aralık 1981'de Ebu Zabi hükümdarı Şeyh Zeyd ibn Sultan el-Nahyan'ı üç yıl için yeniden devlet başkanlığına seçti. Dibay emiri Şeyh Raşid ibn Said el-Maktum da 9 ocak 1981'de başkan yardımcılığına ve başbakanlığa getirildi. (M)

emirliklerin yüzölçümü ve nüfusu (1980)

	yüzölçümü km^2	nüfusu
Ebu Zabi	67 350	449 000
Dibay	3 900	278 000
Şarca	2 600	159 000
Ras el-Hayme	1 700	73 700
Acman	250	36 100
Füceyra	1 150	32 200
Umm el-Kiveyn	750	12 300

ARAPİ (Fatos), arnavut yazarı (İşkodra 1930). Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Arnavutluk'un sorunlarını roman (*Yol Arkadaşları*, 1977) ve şiirlerinde (*Kanlı Alarmlar*, 1966) ele aldı. Sosyalizmi kurabilmek için harcanan ideolojik ve ekonomik çabaları dile getirdi: *Cumhuriyete* (1962), *Güçlü Bir Dille* (1968), *Binlerce Yıllık Dizeler* (1978). [L]

***ARAPKİR**, Malatya ilinde ilçe. — 22 634 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 8 630 nüf. (1980). [M]

Arap-Türk Bankası, Libya, Kuveyt ve Türk sermayesi ile İstanbul'da kurulan banka (1977). Amacı Libya ile Türkiye arasındaki ticari işlemleri finanse etmek ve Arap dünyasına yönelik işlemlerde bulunmaktır. Ortakları ve bankanın sermayesine katılma oranları şöyledir: Libyan Arab Foreign Bank S.A. yüzde 40, The Kuwait Inverstment Company S.A.K. yüzde 20, Türkiye İş Bankası yüzde 20, Anadolu Bankası yüzde 20. Bankanın sermayesi 240 000 000 liradır. Her türlü iç ve dış bankacılık işlemleriyle uğraşan bankanın 2 şubesi vardır. (M)

***ARAR** (İsmail), türk siyaset adamı. — 1981'de Danışma Meclisi'ne girdi. (M)

***ARAS**, Erzurum ilinde, Horasan ilçesine bağlı bucak. — 17 196 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 681 nüf. (1980). [M]

ARATU, Brezilya'da, Bahia eyaletinde kent. Alüminyum sanayii. (L)

ARAYICI (Oktay), türk oyun yazarı (Rize 1936). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirdi (1961). İÜTB Gençlik Tiyatrosu'nda başladığı çalışmalarını oyuncu ve yönetmen olarak sürdürdü. TRT'ye girerek (1964) İstanbul Radyosu'nda Eğitim Yayınları şube müdürlüğü (1972) ve uzmanlık yaptı. Kurum dışı göreve atanınca TRT' den ayrıldı (1981). Oyunları: *Dışarda Yağmur Var* (1960), *İkinci Hedef* (film senaryosu, Yunus Nadi armağanını Güngör Dilmen'le bölüştü, 1970), *Seferi Ramazan Bey' in Nafile Dünyası* (Ankara Sanatseverler Derneği ödülü, 1971), *Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi* (TDK ve Avni Dilligil oyun ödülü, 1979), *At Gözlüğü* (Yılın TV film senaryosu, 1979), *Rumuz Goncagül* (1981). [M]

***ARAZ** (Nezihe), türk kadın yazarı ve gazetecisi. — Eski efsanelerden yola çıkarak Anadolu'nun türkleşmesi üzerine yazdığı öyküleri *Gelin Canlar Bir Olalım* (1978) adlı kitabında topladı. *Öyle Bir Nevcivan* adlı oyunu, Muhsin Ertuğrul adına düzenlenen Tiyatro Oyunları Yarışması'nda ödül aldı (1980). Eser, 1981'de Devlet Tiyatrosu'nda, 1982'de İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sahnelendi. *Alacakaranlık* adlı oyunu 1980-1981 mevsiminde İzmir Devlet Tiyatrosu'nda sahnelendi. *İmparatorun İki Oğlu* adlı oyunu ise 1982-1983 mevsiminde Ankara Devlet Tiyatrosu'nda oynandı ve 1983'de kitaplaştırıldı. 1981'de TV, yazarın 1973'de ekrana aktarılan ve ilgiyle izlenen *Hayattan Yapraklar* adlı dizi oyununun dört bölümünü renkli olarak yeniden çekti ve yayımladı. Araz, Halit Refiğ tarafından filmleştirilen iki de senaryo yazdı: *Yaşam Kavgası* (1978), *O Kadın* (1982). Güneş gazetesinde «Dostça» başlığı altında 1982'de başladığı sohbet yazılarını sürdürüyor. (M)

***ARBA**, Cezayir'de Mitidya'da kent. — 36 700 nüf. Tarım merkezi. (L)

***ARBAŞ** (Avni), türk ressamı. — 1976'da Paris'ten Türkiye'ye döndü. Ankara'da Vakko (1977) ve Artisan (1979, 1981), İstanbul'da Bedri Rahmi (1978) ve Urart (1982) sanat galerilerinde kişisel sergiler açtı. Işık ve leke öğesine öncelik veren yeni resimlerinde yerel duyarlığı çağdaş bir beğeni düzeyine ulaştırmayı amaçladı. (M)

ARBER (Werner), isviçreli mikrobiyoloji bilgini (Argovie 1929). 1959-1970 yılları arasında Cenevre Üniversitesi'nde moleküllsel genetik profesörlüğü yaptı. 1971'de Basel Üniversitesi'nde mikrobiyoloji dersi verdi. 1978 yılında D. Nathans ve H. Smith' le birlikte Nobel Tıp ve Fizyoloji ödülünü kazandı. Ödül, *«sınırlama - çoğaltma»* denilen ve virüs saldırılarına karşı bakterilerin yardımına koşan bir enzim sisteminî keşfetmesi dolayısıyla verildi. Bakteri, virüs tarafından tehdit edildiğinde, sistem tepki göstererek sınırlayıcı ve dönüştürücü enzimler salgılar. Bu enzimler virüsün genetik yapısını parçalayarak etkisiz hale getirir. Sınırlayıcı enzimler moleküsel biyoloji ve genetik mühendisliğinde son derece hassas araçlar olmaları nedeniyle önem kazandılar. (L)

***ARBOUSSIER** (Gabriel Marie D'), senegalli siyaset adamı (öl. Cenevre 1976). — 1968'de atandığı Federal Almanya elçiliği görevini 1974'e kadar sürdürdü. (L)

ARCA (İsmail), türk futbolcusu (Eskişehir 1948). Futbola 18 yaşında başladı. Uzun süre milli takımın santrhaf mevkiindeki yerini korudu. Milli formayı en çok giyen (54 defa) futbolculardan biri oldu. (M)

ARCAYÜREK (Cüneyt), türk gazetecisi (Ankara 1928). Ankara Atatürk Lisesi'ni bitirdi. Bir süre Ankara Tıp Fakültesi'nde okudu. Yüksek öğrenimini yarıda bırakarak gazeteciliğe yöneldi, çeşitli gazetelerde çalıştı. Akis dergisinde yazarlık ve yazışleri müdürlüğü yaptı. Uzun süre Hürriyet gazetesinin Ankara bürosunu yönetti; Hürriyet'te yayımlanan çarpıcı ve ilginç haber yazılarıyla tanındı. Bir süre İstanbul'da Güneş gazetesinde çalıştıktan (1982) sonra Milliyet gazetesine geçti (1983). [M]

ARÇAY (Muazzez), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (Üsküp 1912 - İstanbul 1982). Alman Lisesi'nden ayrıldı. Gülhane Alay Köşkü'nde açılan Tiyatro Mektebi' ni bitirdi. 1936-1946 arasında Şehir Tiyatrosu'nda, daha sonra Avni Dilligil, İzmir Şehir ve Çığır tiyatrolarında oynadı. 1940' ların başlarında sinemaya da adım attı. 1954'den başlayarak sinemayı asıl meslek seçti. Bir karakter oyuncusu olarak sivrildi. 300'den çok filmde rol aldı. Bazıları: *Sürtük* (1941), *Boş Beşik* (1952), *Kanun Namına* (1952), *Öldüren Şehir* (1954), *Beş Hasta Var* (1955), *Yaşamak Hakkımdır* (1957), *Üç Öfkeli Genç* (1964), *Bin Yıllık Yol* (1968), *Kaderim* (1974), *Bir Tanem* (1975). [M]

ARDAĞI (Adnan), türk şairi (Pazar 1922). İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nun Matematik - Astronomi bölümünü bitirdi. Liselerde, eğitim enstitülerinde öğretmenlik ve yöneticilik yaptı. Yapıtları: *Bir Masal Gibi* (1943), *Kapılar* (1945), *Çocuk Şiirleri* (1954), *Şarkıların Vatanı Kalplerdir* (1955), *Öğretmenin Dünyası* (1956), *Soyut* (1960), *Açı* (1961), *Mustafa Kemal Atatürk* (1963), *Güz Şöleni* (1965). Öykü kitapları: *Bizim Evin Savaşları Güzeldi* (1963), *Son Ders* (1967). Hürriyet gazetesinin Kıbrıs Destanı yarışmasında birincilik kazandı (1974). [M]

***ARDAHAN**, Kars ilinde ilçe. — 62 600 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 14 912 nüf. (1980) [M]

***ARDANUÇ**, Artvin ilinde ilçe. — 21 945 nüf., 49 köy. İlçe merkezi 3 377 nüf. (1980). [M]

***ARDEN** (John), ingiliz tiyatro yazarı. — Son eseri: *Pearl* (İnci) [1978]. (L)

***ARDEŞEN**, Rize ilinde ilçe. — 31 996 nüf., 24 köy. İlçe merkezi 9 582 nüf. (1980). [M]

ARDUMAN (Refik Kemal), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1901-1981). Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Beş yıl Almanya'da okudu. Orada figüranlıkla sinemaya adım attı. Yurda dönünce tiyatro ve sinemayı bir arada yürüttü. M. Ertuğrul'un ilk filmlerinde rol aldı: *İstanbul'da Bir Facia-i Aşk* (1922), *Boğaziçi Esrarı* (1922), *Ateşten Gömlek* (1923), *Leblebici Horhor* (1923), *Sözde Kızlar* (1924). Daha sonra *Bir Kavuk Devrildi* (1939), *Yılmaz Ali* (1940), *Sürtük* (1942), *Dertli Pınar* (1943), *Kanlı Para* (1953) gibi ünlü filmlerde rol aldı. *Köroğlu* (1945), *Büyük İtiraf* (1947), *Kahraman Denizciler* (1953) gibi filmlerde de yönetmenlik yaptı. 1926'da girdiği Şehir Tiyatrosu'nda sayısız oyunda rol aldı. Operetlerle ün yaptı. 1950'lerde emekliye ayrılan ilk sanatçı oldu. Son yıllarına dek sinema oyunculuğunu bırakmadı. (M)

***AREL** (Fahri), türk cerrahı. — (öl. İstanbul 1974). [M]

***AREN** (Sadun), türk iktisatçısı ve siyaset adamı. — 1976'da *Ekonomi Dersleri* adlı kitabı yayımlandı. *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*'nı gözden geçirip genişleterek yeniden yayımladı. *İstihdam, Para ve İktisadi Politika* adlı kitabında komünizm propagandası yaptığı iddiasıyla yargılandı, uzun süre tutuklu kaldı, 1982'de beraat etti. (M)

***ARENDT** (Hannah), alman asıllı amerikalı kadın sosyolog. — (öl. New York 1975). [L]

***AREQUİPA**, güney Peru'da kent ve idare bölge merkezi. — 320 600 nüf. Bakır madeni.

— **Arequipa idare bölgesi**, 561 000 nüf. (L)

***AREZZO**, İtalya'da, Toscana bölgesinde kent ve yönetim merkezi. — 91 700 nüf. Kuyumculuk. (L)

ARGINCIK, Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 25 960 nüf. (1980). [M]

ARGITHANI, Konya ilinde, Ilgın ilçesine bağlı bucak. 5 905 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 5 631 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ARGUVAN**, Malatya ilinde ilçe. — 19 282 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 2 144 nüf. (1980). [M]

***ARHANGELSK**, SSCB'de, Beyazdeniz kıyısında kent. — 385 000 nüf. Avrupa ülkelerine kereste ve kürk ihracatının gelişmesi ile birlikte kentte büyük kereste, selüloz ve kâğıt fabrikaları kuruldu. Üretimin üçte ikisi ihraç edilir. Balık konserveciliği. (L)

***ARHAVİ**, Artvin ilinde ilçe. — 17 772 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 6 801 nüf. (1980). [M]

***ARIBURNU** (Orhan M.), türk şair, aktör ve rejisörü. — 1980'den beri Almanya'da çalışıyor. 1940-1982 yılları arasındaki şiirlerinin bir bölümünü Almanya'da *«Bu Yürek Sizin»* (1983) adlı bir kitapta yayımladı. (M)

***ARIBURUN** (Tekin), türk generali ve siyaset adamı. — 1977'de Senato başkanlığı, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra da senatörlüğü sona erdi. (M)

***ARICAK**, Elazığ ilinde, Palu ilçesine bağlı bucak. — 17 002 nüf., 22 köy. Bucak

Foto. X (3) [MEYDAN]; Nobels Liftelsen (LAROUSSE).

merkezi 2 389 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ARICILIK** i. — ANSİKL. Türkiye'de son yıllarda modern ve yeni tip kovanların kullanılması arıcılığın gelişmesini ve bal üretimini artırdı. 1972'de 1 895 760 kovandan 16 363 t, 1980'de 2 228 000 kovandan 25 170 t bal üretildi.

Tarım Bakanlığı'na bağlı okul ve kurumlarla ziraat fakültelerindeki çalışmaları devlet de destekleyerek bal üretimini artırmak ve bazı arı türlerinin varlığını korumak için çalışmalar yapılmaktadır.

Örneğin 1975 yılında Kars ilinde kafkas arısı (veya bozarı) tipinin varlığını ve saflığını korumak amacıyla bu türün il dışına çıkarılması ve başka bir arı türünün Kars'a sokulması yasaklandı. (M)

ARIL, Gaziantep ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 064 nüf. (1980). [M]

ARIN (Suha), türk belgesel film yönetmeni ve sinema öğretim üyesi (İstanbul 1942). ABD'de, Harvard Üniversitesi'nde sinema, TV ve kitle iletişimi öğrenimi gördü (1965-1973). Yurda dönünce Ankara SBF, Basın-Yayın Yüksekokulu'nda sinema dersleri okutmaya başladı. Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu adına *Anadolu Uygarlıklarından İzler* genel başlığı altında bir dizi belgesel film yaptı: *Hattilerden Hititlere, Midas'ın Dünyası, Urartu'nun İki Mevsimi, Likya'nın Sönmeyen Ateşi.* 1975-1979 arasında çektiği bu filmlerin tümü TV'de gösterildi. Arın, aynı kurum için yaptığı *Safranbolu'da Zaman, İstanbul'un Çağırdığı Su* ve *Kapalıçarşı'da On Bin Adım* adlı belgesellerle de ilgi uyandırdı. Kurum dışında gerçekleştirdiği *Tahtacı Fatma* 1979'da, İstanbul'da yapılan 3. Balkan Film Şenliği'nde, «kısa filmler» dalı birinciliğini bir Yugoslav filmiyle paylaştı. Aynı yıl *Yörük Elif* adlı öykülü kısa filmi çekti. (M)

***ARISOY** (Sunullah), türk şairi ve yazarı. — 1969'dan sonra TRT televizyonunda *Bir Güneş Battı, Bir Portre, Çağdaş Türk Edebiyatından Örnekler, Dostluk Üzerine* adlı dizi programlar hazırladı ve sundu; BBC yapımı Klasikler dizisinin yorumculuğunu ve sunuculuğunu yaptı. Yeni yapıtları: *Türk Gülmece ve Yergisinden Seçmeler* (1977), *Sabrın Gülü* (şiirler, 1980), *Mustafa Kemal Atatürk'ün Söyleyip Yazdıkları* (1. Kitap, 1982). [M]

***ARIT,** Zonguldak ilinde, Bartın ilçesine bağlı bucak. 8 309 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 649 nüf. (1980). [M]

ARITAŞ, Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 5 564 nüf. (1980). [M]

Ariane, uydu fırlatmak amacıyla Avrupalıların geliştirdiği füze. Yapımına, Fransa'nın önerisiyle 1973'te Avrupa Uzay Konferansı'nda karar verildi. 47,4 m yüksekliğinde ve kalkışta 208 ton (yüzde 90 ergol, yüzde 9 füzenin kendisi ve yüzde 1 yük) ağırlığındadır. 3 katlı olan füzenin birinci katı, kalkış sırasında 245 ton itici güç sağlar. Guyana'daki Kourou Uzay Merkezi'nden fırlatılan Ariane füzelerinin finansmanını öncelikle Fransa (yüzde 64) ve Federal Almanya (yüzde 20) üstlendi. Ariane, Avrupa Uzay Ajansı'nın (ESA) en önemli projelerindendir. (L)

***ARİAS NAVARRO** (Carlos), ispanyol siyaset adamı. — General Franko'nun ölümünden sonra Juan Carlos I'in iktidara geçmesine büyük ölçüde yardımcı oldu. 1976 temmuzunda, başbakanlık görevinden alınarak yerine Adolfo Suarez getirildi. (L)

***ARİCA,** kuzey Şili'de, Peru sınırına yakın liman kenti. — 87 700 nüf. Otomobil montaj fabrikası. Elektrikli aletler ve basın sanayii. Sayfiye merkezi. Bolivya'dan gelen petrol boru hattı. (L)

***Ariel,** ingiliz bilimsel araştırma uyduları grubu. — Amerikan füzeleri ile Cape Canaveral'dan 6 uydu fırlatıldı. Ariel 1 (1962) iyonosferi, Ariel 2 (1964) atmosferdeki mikrometeroitleri, ozon dağılımını ve uzaydaki ışınımı inceledi. Yapımı Amerika ile ortak gerçekleştirilen ilk iki uydunun aksine, tamamı İngiltere'de yapılan Ariel 3 (1967) ve Ariel 4 (1971) atmosferin çeşitli özelliklerini araştırdı. Ariel 5 (1974) ve Ariel 6 (1979) yüksek enerji astrofiziğine önemli katkılar sağladı. (L)

ARİFGAZİLİ, Çorum ilinde, Sungurlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 364 nüf. (1980). [M]

***ARİFİYE,** Sakarya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — Belediye. 8 899 nüf. (1980). [M]

***ARİZONA,** ABD'nin güneybatısında eyalet. — 1 582 000 nüf. Sulu tarım (pamuk, meyva ve sebze) ve yem bitkileri tarımı. Phoenix ve Tucson'da çivi sanayii. (L)

ARJANTİN, Güney Amerika'da, Atlas okyanusu kıyısında devlet; nüf. 28 090 000.

TARİH

peroncuların kaçınılmaz düşüşü

Campora'nın istifasından hemen sonra Peron, 1973 eylülünde oyların yüzde 60'ını alarak devlet başkanlığına seçildi: Eva ile başarılı olan deneyimini yineleyerek yeni karısı Maria Estela de Peron'un (İsabel Peron) başkan yardımcısı olmasını sağladı. Ne var ki geçen süre içinde çok şey değişmişti. Ayrıca Peron da ağır hastaydı. Maria Estela ise gerekli siyasal ağırlıktan yoksundu; özellikle siyasal çelişkiler öylesine belirgindi ki, ülkeye egemen olan «tarım sanayi» burjuvazisiyle geniş varlıksızlar yığını arasındaki geleneksel uzlaşma çizgisinin başarıya ulaşma şansı hemen hemen hiç yoktu.

Bu arada Peroncu hareketin soluyla sağı arasında çatışmalar çıktı. Peron, Arjantin Genel İş Konfederasyonu örgütüne egemen olan sağ kanada dayanmaya karar verdi. Terörizme karşı savaşım adına Devrimci Halk Ordusu dağıtıldı, yasalar ağırlaştırıldı. Polis ve ordu, Peroncu sağ kanatla ve sendika yönetimleriyle üstü örtülü işbirliği içinde baskıyı yoğunlaştırdı. Sendika yönetimleri, tabanın çekimserliğine karşın işverenlerle bir toplu sözleşme imzaladılar.

Peron'un sağlığında da belirgin olan biçimsel iktidarla gerçek iktidar arasındaki ayrım, onun 1 temmuz 1974'de ölümünden sonra, İsabel Peron'un vekâleten göreve geldiği ilk aylarda ciddi biçimde arttı. Özel danışmanı Lopez Rega'nın teşvikiyle, İsabel Peron, politikasını daha açık biçimde gerici bir çizgiye soktu. Orduyu, polisi ve sendikaları denetimleri altında tutan taraftarları, sola ve halk hareketine karşı saldırılarını yoğunlaştırmayı kararlaştırdılar. Brezilya'daki ölüm mangalarının benzeri bir Arjantin Antikomünist İttifakı'nın kurulması, basın ve üniversitenin susturulması, bakanların ve sol yöneticilerin tasfiyesi, işçileri de içine alan genel bir şiddet patlamasına yol açtı. Çok geç de olsa iktidarla arasına mesafe koyan Genel İş Konfederasyonu genel grev çağrısı yaparak üyesi olan işçileri eyleme geçirdi.

Olaylardan sonra rejimin sertliği geri dönülmez bir nitelik kazandı. Ağır gelişen ekonomik düzelmeye karşın, yüksek enflasyon (1975'in ilk aylarında yüzde 300) ve işsizlik oranlarında düşüş görülmedi. Hak istemlerine dayalı işçi hareketi, işçi konfederasyonu yönetimini aşarak ücret artışını gündeme getirdi; ancak hükümetin bu artışı yüzde 80 ile sınırlama kararı emekçilerin, yaşam düzeylerini korumaya ilişkin her türlü umudunu yok etti.

İsabel Peron iktidarı hızlı bir çöküntü sürecine girdi. Peron, başlangıçta danışmanı Lopez Rega'dan ayrılmak istemedi, ama bir süre sonra halkın baskısına boyun eğdi. Yolsuzlukla suçlanan Lopez Rega İspanya'ya kaçtı. Hasta olan İsabel Peron. iktidarı terkederek yerini vekâleten senato başkanına bıraktı. Orduyla gerillalar arasındaki çatışmalar, görülmemiş bir yoğunluk kazandı. İktidarın son dönemini yaşadığını gösteren genel bir hava ülkeye egemen oldu; bunu, peroncu hareketin pek çok önemli kişisini de kıskacına alan bir mali skandallar dizisi izledi.

Ordunun, kuvvete dayalı bir çözüm oluşturabileceği kanısı gün getçikçe daha çok güçlendi. Yalnızca kara kuvvetleri belli bir duraksama gösterdi; ne var ki bu da uzun sürmedi. Aslında askerler arasındaki ayrılıklar ancak en uygun anın seçilmesi noktasında toplanıyordu. 18 aralıkta sonuçsuz bir ayaklanma denemesi yapıldı; Monteneros'ların (gerilla harekiti) Buenos Aires'teki bir silah - cephane deposuna saldırmasından hemen sonra da, kara kuvvetleri komutanı general Jorge Rafael Videla hükümete bir muhtıra verdi.

1976 martında Videla, hiçbir direnişle karşılaşmadan iktidarı ele geçirdi. Bu askeri darbe, tüm anayasal kurumların kaldırılmasıyla sonuçlandı.

askeri terör

Askerler, hemen liberal bir ekonomiye dönüşü, yabancı sermayeye çağrı yapılmasını ve her türlü muhalefetin kaldırılmasını içeren bir «ulusal yeniden örgütlenme» programı hazırladılar. Devrimci Halk Ordusu'nun kurucusu Roberto Santucho'nun 1976 temmuzunda ölmesinden sonra, başsız kalan gerilla hareketine karşı çok ağır darbeler indirildi. Baskı, giderek çok çeşitli çevrelere yöneldi: İşçiler, gazeteciler, avukatlar, öğretmenler, sendikacılar, politikacılar kaçırıldı, işkence gördü, ardından da çoğu öldürüldü. Siyasal mahkûmların ve kaybolanların sayısı 15 000'i aştı. Korkunç cezaevi koşullarında tutulan bu mahkûmlara, haklarına sahip çıkabilmeleri ya da savunmalarını yapabilmeleri için hiçbir olanak sağlanmadı. Gazeteler ya kapatıldı ya da Opinion örneğinde olduğu gibi ordunun eline geçti.

Ne var ki, baskının şiddeti, subaylara ve cuntayı destekleyen politikacılara karşı suikastlerini artıran Monteneroslan silahsızlandırmaya yetmedi.

Roma'da Marksist eğilimli bir ulusal kurtuluş cephesinin kurulması için bir çağrıda bulunuldu, ancak bu çağrı ülkede pek bir yankı yapmadı.

Sol güçlerin paramparça olduğu bir ortamda ordu, soruşturma komisyonları ve yolsuzluk davaları yoluyla baskıyı liberallere ve Peron'un iktidara geri dönmesini savunan general Lanusse yanlılarına kadar genişletmeye çalıştı. İplerin böylesine gerilmesi, Başkan Carter'ın insan haklarına sahip çıkan konuşmasıyla aynı zamana rastlayınca, Arjantin'in uluslararası kredi alma şansı tehlikeye girdi, ancak ABD ve

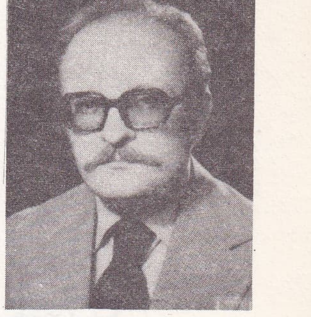

Sunullah ARISOY

İsabel Peron

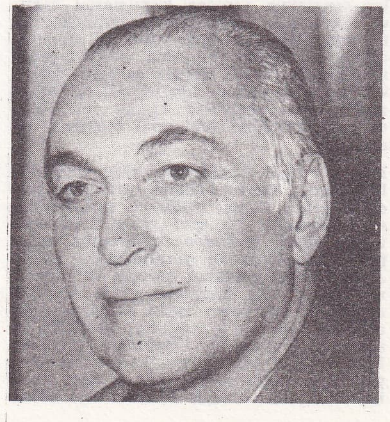

José Lopez Rega

Foto. X (MEYDAN); AGIP; Goldberg/Sygma (LAROUSSE)

general Jorge Rafael Videla

Videla yerini general Roberto Viola'ya bırakıyor

Arjantin ordusu Falklan'da

general Leopoldo Galtieri

bazı avrupa ülkeleri cuntayı desteklediler. Kapıların yabancı sermayeye yoğun biçimde açılması, fiyatların serbest bırakılması, ücretlerin dondurulması, ticaret ve ödemeler dengesinin yeniden kurulmasını sağladı. Ekonomik durumdaki bu iyileşme, satın alma gücü bir yılda yüzde 50 oranında düşen ücretlilerin zararına gerçekleşirken iç tüketimi önemli ölçüde geriletti; küçük sanayinin durumunu kötüleştirdi ve hükümetin bile ayaklanma olarak nitelemeye cesaret edemediği toplumsal tepkilere yol açtı.

Dünya Futbol Şambiyonası (Mundial) 1978 haziranında işte bu bunalım ortamında gündeme geldi. Cunta, iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla, bu spor gösterilerinin yarattığı ulusal coşkudan ve Arjantin'in kupayı kazanmasından yararlanmaya çalıştı. Ancak, hedef oldukları gözetim ve baskılara karşın, tüm dünyadan gelen gazeteci, avukat ve sporcular, insan haklarının çiğnenmesi olgusunu kınadılar ve kaybolan insanların durumlarını öğrenmeye çalıştılar. Bu araştırma kampanyası, kararlı bir baskı politikası sürdürmekte olan cuntayı sanki hiç etkilemedi. «Mayıs delileri» diye adlandırılan ve kaybolanların karıları, kızları ve annelerinden oluşan bir topluluk, her perşembe, aynı saatte, Mayıs Alanı'ndaki hükümet binası önünde sessiz gösteri yaptılar; bu hareketin kadın yöneticileri tutuklandılar. Uluslararası baskılar sayesinde serbest bırakılan bu kişiler ülkelerindeki durumu dile getirmek için 1979 haziranında Avrupa'da bir turneye çıktılar.

yeni Arjantin iktidarının güçlenmesi

Dış dünyada yalnız kaldıklarının bilincinde olan askerler, büyük güçlere yaranmak amacıyla, önce Arjantin'in birinci derecede ticari muhatabı olan SSCB ile buğday alımına ilişkin bir sözleşme imzaladılar; 1977 kasımında da ABD'nin önderliğinde hazırlanan Latin Amerika'nın nükleer güçten arındırılması anlaşmasını onayladılar.

Ancak bu diplomatik başarılar Arjantinlilere iktidarın baskıcı tutumunu ve ekonomi politikasının zayıflığını unutturmadı. Ekonomi Bakanı Jose Martinez de Hoz, bazı konularda olumlu sonuçlar almayı başardı. Bütçe açığı azaldı, enflasyon oranı yüzde 160'dan yüzde 100'e indi. Bununla birlikte serbest ticaret politikası genel bir yoksullaşma yarattı: İşçiler satınalma gücünün yüzde 45'ini yitirdiler, iflasların sayısı arttı.

Cuntanın iç bütünlüğü bozulmaya başladı; ödünsüz bir çizgiden yana olanlarla belli bir yumuşamaya dönüş yanlıları arasındaki ayrılıklar gün ışığına çıktı. Yumuşama yanlıları arasında yer alan ve cuntanın önemli bir kişisi olan amiral Emilio Massera küçümsenmeyecek kozlara sahipti: Massera, Washington'ın desteğini almıştı. Ortak sınırlarını oluşturan Beagle kanalı konusunda Arjantin ile Şili arasındaki uzlaşmazlıkta, İngiltere'nin hakemliğini reddetmesi, Massera'ya milliyetçilerin güvenini kazandırdı. Kanal ağzındaki üç küçük ada konusunda iki ülke arasındaki anlaşmazlığı inceleyen Arjantin - Şili karma komisyonu, 1978 kasımında hiçbir sonuca varamadı ve aralık ayında iki ülke arasındaki gerilim iyice arttı. Amerikan hükümetiyle papa Jean Paul II. arabuluculuk önerdiler. Şili, papa'nın müdahalesini kabul etti. Vatikan'dan gönderilen temsilcinin birkaç girişiminden sonra ocak ayı başında, iki ülke, sorunun çözümü için kuvvete başvurulmaması ilkesinde anlaştılar.

Ancak, amiral Massera'nın önayak olduğu yumuşama eğilimi benimsenmedi; çünkü bir liberalleşme girişiminden (sivillerin hükümete girmesini öngören vaat ve cumhurbaşkanlığıyla ordu komutanlığı görevlerinin aynı kişide toplanmasına son verilmesi) sonra iktidar yeniden sertleşti.

Bu sertlik 1979 eylülünde, basın yoluyla çağrı yapılan «kayıp kişiler»in mahkemeye başvurmalarını zorunlu kılan bir yasa tasarısının hazırlanmasıyla somutlaştı. Bu tasarıya göre, doksan gün geçtiği halde adli makamlara başvurmamış «kayıp kişiler» ölmüş sayılacaktı.

1980 temmuzunda yapılan Moskova Olimpiyat Oyunları'nın ABD tarafından boykotu Arjantin tarafından onaylanmadı. Carter'in insan haklarına saygıdan söz etmesinden memnun kalmayan Videla, SSCB ile ilişkilerini geliştirdi. Washington'un Moskova'ya uyguladığı tahıl ambargosuna karşın, Arjantin Moskova'ya, birkaç ayda, yıllık üretiminin yüzde 20'si oranında buğday sattı. Sovyetler de karşılığında Arjantin'in nükleer enerji programına destek oldu. İlk elde türbinler gönderdi, ağır su ve zenginleştirilmiş uranyum yollamaya söz verdi. 1976 darbesinden sonra «kaybolan kişiler» için kadınların Buenos Aires'te başkanlık sarayı önündeki protesto gösterileri 1980 yılında da devam etti. Videla bunlara karşı sessiz kaldı. Uluslararası kamuoyunun baskısıyla 1980 Nobel Barış Ödülü, Arjantinli insan hakları savunucusu Adolfo Perez Esquivel'e verildi.

1980 yılının sonuna doğru, ekim ayında Videla'dan sonra Arjantin'i yönetecek lider, üç ordu komutanının ortak oylarıyla belirlendi. Bu kişi, 1978den beri kara kuvvetleri komutanı olan Roberto Viola'ydı. Viola'nın 1981'de iktidarı devralacağı açıklandı. Öte yandan 1980 kasımında Ronald Reagan'ın ABD başkanlığına seçilişi Videla tarafından memnunlukla karşılandı. Cumhurbaşkanı, bundan böyle Arjantin - ABD ilişkilerinin düzeleceğini umduğunu belirtti.

EKONOMİ

ekonomik bunalım

Sanayi ve para çevreleri yeni cumhurbaşkanı Viola'yı umutla bekliyordu. Ekonomi Bakanı Jose Martinez de Hoz, izlediği liberal siyasetlerle Arjantin'i dört yıl içinde gerçekten uçurumun kıyısına getirmişti. 1979'da GSMH'nın yüzde 8,5 oranında yükselmesini sağlayan büyük üretim artışlarına karşın, birkaç ayda yüzlerce işletme iflastan kurtulamamıştı. 1980'de enflasyon oranı yüzde 87,6 (1981'de yüzde 131'le dünya rekoru), dış borç tutarıysa 25 milyar dolar (1981 başında 30 milyar dolar) oldu. Böylece Arjantin Üçüncü Dünya içinde, kişi başına düşen borç yükü yönünden en üst sırada yer aldı. İşin en trajik yanıysa dış borçların dörtte üçünün 1981 yılı içinde ödenmesi zorunluğu vardı. Kötü ekonomik gidiş, hükümetin bazı bankaların denetimini üstlenmesine yol açtı. Videla, 29 mart 1981' de yerini Viola'ya bıraktı. Yeni başkanın ekonomi politikası pesonun değerini düşürmeye devam etmekten başka bir şeye yaramadı. 22 haziran 1981'de peso, dört ay içinde dördüncü kez değer kaybına uğradı. Bu davalüasyonla Arjantin parası, yılın başına göre yüzde 150 oranında değersizleşti. Başka bir deyişle halkın satın alma gücü dört ayda aynı oranda azalmış oldu. Mal satışları iyiden iyiye düşerken sanayicilere yüksek faizli kredi uygulaması ve bunun yol açtığı spekülasyonlar devam etti. 1981'de GSMH, yüzde 6,2 oranında düştü. 1980 yılında oldukça yoğun olan işçi grevleri 1981' de de kesilmedi. Yıl ortalarında otomotiv işçilerinin seslerini yükseltmesi oldukça yankı yaptı.

Galtierinin iktidarı ve Falkland savaşı

Ekonomik bozgun 1981 - 1982 yıllarında, 15 ay içinde 3 cumhurbaşkanı değişikliğine yol açtı. Ülkenin beş büyük siyasal partisi 1981 temmuzunda rejime karşı bir muhalefet cephesi oluşturdular. Partiler siyasal yaşamın tam anlamıyla demokratikleştirilmesini ve serbest seçimlere dönülmesini istediler. Viola'nın 6 temmuzda eski başkan İsabel Peron'u serbest bırakması bu partilerin tepkisini yatıştırmadı. 7 kasım 1981' de geniş çaplı polis önlemlerine karşın 20 000'i aşkın işçi Buenos Aires'in banliyösünde Viola rejimine karşı bir protesto yürüyüşü yaptı. Bunun üzerine cunta Viola'yı görevden aldı. Yerine kara kuvvetleri komutanı general Leopoldo Galtieri 15 gün vekâlet etti, sonra resmen başkan oldu (22 aralık 1981). Ne var ki Galtieri de sertlik politikasından ayrılmadı. 30 mart 1982'de Peron'cu Genel İş Konfederasyonu'nun düzenlediği bir işçi gösterisini şiddet kullanarak bastırdı.

Olaylarda 1 kişi öldü, pek çok kişi yaralandı; 2 000 gösterici tutuklandı. Ancak general Galtieri, 48 saat sonra, 1 nisan günü, 1833'ten beri İngiltere'nin yönetiminde bulunan Falkland (Malvines) adalarına asker çıkartarak kamuoyunun milliyetçi duygularını okşamayı ve puan toplamayı bildi. Yıllardan beri bu adaların kendisine ait olduğunu ileri süren Arjantin, bu olay sonunda İngiltere'yle askerî planda kaçınılmaz bir çatışmaya doğru sürüklendi. 3 nisan 1982'de, BM Güvenlik Konseyi, Arjantin birliklerinin adadan hemen geri çekilmesi yolunda karar aldı. Hem bu karar, hem de İngiliz yetkililerinin diplomatik çözüm önerileri, Buenos Aires askerî hükümeti tarafından benimsenmedi. ABD'nin arabuluculuk çabaları da yarar sağlamayınca, mayıs ayı başında Falkland'a gelen İngiliz donanmasıyla Arjantin silahlı kuvvetleri arasında savaş başladı. (Bk. Falkland Savaşı. EK-2). Sonuç Arjantin için tam bir bozgun oldu. Cunta bunun sorumluluğunu savaşta İngilizlerden yana tutum alan ABD' ye yüklemeye çalıştıysa da Galtieri istifa etmek zorunda kaldı (17 haziran 1982).

Yerine 1 temmuz günü, ordu kurmayının bir bölümünün muhalefetine karşın Falkland'

Foto. Goldberg/Sygma (2); Franken/Sygma; AP (LAROUSSE)

da yenilgiye uğrayan general Reynaldo Bignone getirildi. Aynı gün daha önce kapatılmış siyasal partilere yeniden çalışma izni verildi. Yeni ekonomi bakanı Danigno Pastore pesoyu yeniden yüzde 80 oranında devalüe etti. Ekonomik durgunluğu giderme amacıyla yeni bir kemer sıkma dönemi başlattı. Ancak Bignone yönetimi içte ve dışta pek çok güçlükle karşı karşıya kaldı. 1984 martında iktidarın sivillere devredileceğini açıklaması, ordu içindeki milliyetçi subayların büyük tepkisini çekti. Dış ilişkilerde, ABD'ye karşı Falkland olaylarındaki tutumu yüzünden başlayan soğukluğun bir anda giderilebilmesi kolay değildi. SSCB de, Üçüncü Dünya içinde en büyük ticarî ortağı olan Arjantin'e Falkland bunalımı sırasında destek olmaktan kaçınmıştı. İşte halkın rejime ve ekonomik güçlüklere karşı savaşımı kesilmek yerine güçleniyordu. 1982 sonunda 100 000 kişinin katıldığı yeni bir protesto gösterisi yapılması ve ordu içindeki milliyetçi kanadın tepkileri Bignone'nin işinin ne kadar güç olduğunu ortaya koyar nitelikteydi. Yine de 1983 haziranına girildiğinde general Bignone'nin iktidarı sürüyordu. (LM)

Falkland savaşı

Sheffield destroyerinin batırılışı

başlıca üretim

mısır	8	Mt
şarap	25	hektolitre
sığır	60	M baş
koyun	34	M baş
yün	160 000	t
elektrik	35	milyar kWs
petrol	23	Mt
doğal gaz	8	milyar m³
çelik	3	Mt

ARJUNA, İndonezya'da, Cava'nın kuzeyinde denizaltı petrol yatağı. (L)

ARKALIK, Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan FSSC), Karaganda'nın batısında kent. 30 000 nüf. Boksit yatakları. (L)

ARKIN (Cüneyt), türk sinema oyuncusu, yönetmen (Eskişehir 1937). Asıl adı Fahrettin Cüreklibatur. İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Öyküler yayımladı. 1964'de Artist dergisinin yarışmasını kazanıp sinemaya girdi. İlk filmi H. Refiğ'in *Gurbet Kuşları*'dır (1964). 1966'dan 1980'lere dek Türk sinemasının en sevilen erkek oyuncularından biri oldu. Her tür serüven filminde oynadı. 1969'da *İnsanlar Yaşadıkça*, 1976'da *Mağlûp Edilmeyenler* filmleriyle Antalya Şenliği'nde iki kez ödül aldı. Diğer başlıca filmleri: *Kırık Hayatlar* (1965), *Sürtük* (1965), *Haremde 4 Kadın* (1965), *Malkoçoğlu* (1966), *Alageyik* (1970), *Büyük Yemin* (1970), *Alın Yazısı* (1972), *Yaralı Kurt* (1972), *Ayrı Dünyalar* (1974), *Deli Yusuf* (1975), *İstasyon* (1977), *Maden* (1978). 1976'da *Şahin* filmiyle yönetmenliğe de başlayan Arkın, 10'u aşkın film yönetti. Yönetmen olarak üzerinde en çok konuşulan filmi *Vatandaş Rıza* (1979) oldu. (M)

***ARKANSAS,** ABD'nin güneyinde eyalet. — 2 144 000 nüf. Soya ve pirinç tarımı. Kereste ve kâğıt sanayii. Başkent Little Rock'ta besin ve elektronik sanayii. (L)

ARKEOLOJİ i. — ANSİKL. Türkiye'de 1974-1983 arasında da arkeoloji çalışmaları canlılık gösterdi. Uluğ Bahadır Alkım, İslahiye bölgesindeki Gedikli kazılarını bitirerek Samsun yöresindeki İkiztepe höyüğünde çalışmalara yöneldi (1974). Fırat ırmağı boyunca yapımı tasarlanan ya da başlatılmış barajların (Karakaya, Bedir, Keban, Atatürk) göl alanlarında 1975'te başlayarak arkeolojik araştırmalara girişildi. Baraj tasarıları gerçekleştiğinde 700 milyon m²'lik bir bölümü sular altında kalacak olan Aşağı Fırat havzası, arkeoloji açısından yurdumuzun en az araştırılmış alanları içindedir. Bu yüzden, Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nin öncülüğüyle, Aşağı Fırat havzasındaki her türden kültür kalıntısını gün ışığına çıkarmak için hızlı çalışmalar yürütülmektedir. Bu bağlamda, Prof. Dr. Nimet Özgüç başkanlığındaki bir kurulun 1978'den başlayarak yürüttüğü Samsat kurtarma çalışmaları (Samsat, Kommagene Kralı Antiokhos'un ilk başkentidir) anılmalıdır. Prof. Dr. Refik Duru da, 1978'de Burdur'un 16 km. güneybatısında ve Burdur-Tefenni yolu yakınında bulunan Kuruçay höyüğünde kazılar başlattı (bu kazı, J. Mellaart'ın ünlü Hacılar kazısından sonra bu yörede yapılan ilk kazıdır). [M]

ARMAH (Ayi Kwei), ganalı yazar (Takoradi 1939). ABD'de öğrenim gördü ve uzun yıllar öğretmenlik yaptı. İlk romanı *The Beautiful Ones are not yet born*'da (Güzeller Daha Doğmadı) [1968], özgürlüğüne yeni kavuşmuş Afrika ülkelerinin evrimi üstüne dile getirilen en acı tanıklıklardan biridir. *Fragments* (Parçalar), *Why are we so blest* (Neden Böyle Olduk) [1971] ve *Two Thousand Seasons* (İki Bin Mevsim) [1979] bu karamsarlığının izlerini taşır. (L)

***ARMAVİR,** SSCB'de (Rusya Federe SSC) kent. — 162 000 nüf. Demiryolu kavşağı. (L)

***ARMUT.** — ANSİKL. Türkiye'de armut ağacı sayısı 11 300 000 ve yıllık armut üretimi 320 000 ton kadardır (1981). [M]

***ARMUTLU,** Bursa ilinde, Gemlik ilçesine bağlı bucak. — 4 332 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 2 063 nüf. (1980). Belediye. (M)

ARMUTLU, Erzincan ilinde, İliç ilçesine bağlı bucak. 969 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 250 nüf. (1980). [M]

ARMUTLU, İzmir ilinde, Kemalpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 4 853 nüf. (1980). [M]

***ARMUTOVA,** Balıkesir ilinde, Burhaniye ilçesine bağlı bucak. — 8 097 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 3 968 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ARNAVUTLUK,** Avrupa'da, Adriyatik denizi kıyısında devlet. — nüf. 2 800 000.

TARİH

Halk cumhuriyetinin kuruluşu (1945) üzerinden geçen 34 yıla karşın, Arnavutluk'un siyasal görüntüsü değişmezliğini sürdürdü. Ülke, içte aşağı yukarı tam bir istikrar, uluslararası düzeydeyse giderek daha belirginleşen bir tecrit içinde yaşadı. 1945 - 1948 arasında Yugoslavya'nın, 1948 - 1961 arasında SSCB'nin ve 1961 - 1978 arasında da Çin'in özel önem verdiği bir müttefik olan Arnavutluk, sırayla bu üç devletle de ilişkisini kopardı. Bu ilişkilerinde ekonomik yardım başta gelen konuydu, ama Arnavutluk bu ülkelerin izledikleri siyasal çizgileri onaylamadı. Bugün, devrimci kesinlik adına, SSCB, ABD, Çin ve Yugoslavya'yı, Avrupa komünizmini ve bağlantısız ülkeleri toptan mahkûm ediyor ve kendisinin «tek doğru» olduğunu ileri sürüyor; sosyalizm adına ancak kendi güçlerine güvenilebileceğini belirtiyor.

general Reynaldo Bignone

içte istikrar

Ülkenin başındaki kişi değişmedi: Emek Partisi birinci sekreteri ve 28 aralık 1976' da kabul edilen yeni anayasadaki sözcükler le «devletin ve toplumun tek yönetici gücü» Enver Hoca. Hoca'nın iktidarı mutlak ve paylaşılmaz niteliktedir. Her kongrede, izlenecek değişmez çizgiyi sert ve kesin bir dille anımsatarak, açılacak kampanyaları, ulaşılacak hedefleri ilan ederek bu mutlak gücünü açıkça ortaya koymaktadır. İşlenen temalar yıldan yıla pek az değişiklik göstermiştir: Proletarya disiplini ve partinin yönetici rolünün yüceltilmesi, revizyonizm, liberalizm ve yabancı etkilerin mahkûm edilmesi.

Memur ve yönetici sayısının artışıyla sonuçlanan ülkenin ekonomik ve teknik gelişmesi, Enver Hoca'yı yeni bir ayrıcalıklı sınıfın doğacağı korkusuyla bürokrasiye karşı önlemler almaya yöneltti. Hoca, 1966' da, tüm devlet memurlarını işçi sınıfı açı-

Cüneyt ARKIN

Foto. AP (2) ; Gamma (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

ARNAVUTLUK'ta kutlama törenleri

Burhan ARPAD

sından eleştirebilme hakkını genişletmeyi önerdi ve kadroların rotasyon yöntemiyle çalıştırılmalarını istedi; on beş bin memur ve yönetici çiftliklere ve fabrikalara gönderildi. Altı yıl sonra, yine bürokratik yozlaşmadan duyduğu üzüntüyü dile getirerek yeni bir kampanya başlattı. 1976'da, tarım alanında ücretler artırıldı; buna karşılık öğretmen, bilim adamı ve yüksek devlet memurlarının aylıkları yüzde 25'e varan oranlarda düşürüldü.

Dine karşı savaşım da sık sık gündeme gelen konular ve önlemler arasındaydı. 1966'da 2 000'den çok kilise, cami ve manastır kapatıldı; 1967'deyse Arnavutluk kendisini «dünyanın ilk dinsiz devleti» ilan etti. 1976'da çıkarılan bir kararnameyle İncil, Tevrat ve Kuran'dan alınma tüm ad ve soyadların değiştirilmesi zorunlu kılındı.

Arnavutluk 1973'e kadar gerçekten bir siyasal istikrar içinde yaşadı; ama bu tarihten 1976'ya kadar olan süre içinde parti ve hükümet kadrolarında büyük bir temizlik hareketine girişildi. Üç yılda hükümet üyelerinin üçte biri, parti siyasal bürosunun da dörtte biri değiştirildi.

dış ilişkilerde yalnızlık

Diğer ülkelerle ideolojik ve kültürel ilişkilere girmeyi reddeden Arnavutluk, kendi büyük uluslararası toplantıların (1975'te Helsinki, sonra Belgrad) dışında tuttu. Ama dış siyaset alanında yaşadığı en önemli olay, hiç kuşkusuz Çin'le ilişkilerini kesmesiydi. Arnavutluk'un bu tutumunu belirleyen başlıca etmen, Pekin'in Batı'ya açılma siyasetiydi. 70'li yılların başlarında gerçekten gelişme göstermiş olan Arnavutluk - Çin ilişkilerinin bozulması 1977 temmuzunda kamuoyuna yansıdı; ama ancak bir yıl sonra, 1978 temmuzunda Çin hükümetinin bir notasıyla belirgin biçimini aldı. Arnavutluk'u «kendisine karşı gitgide daha karşıt bir tutum almak»la suçlayan Çin tarafı, ekonomik ve askeri yardımını kestiğini açıkladı; Tiran ise bu notayı, Çin'in hegemonyacı bir tutum takındığını belirterek yanıtladı.

İdeoloji alanında uzlaşmaz bir çizgi izleyen bu ülke, ekonomik alanda daha yararcı bir yaklaşım içinde görünüyor. 1954 - 1978 arasında 5 milyar dolar dolayında Çin yardımı alıp tarımını çağdaş düzeye çıkaran, sanayi alanında da gerçek bir atılım içine giren Arnavutluk, 1978'de bu yardımdan yoksun kalınca, Üçüncü Dünya ve Arap ülkeleriyle olduğu kadar Yunanistan, Türkiye, İtalya, Fransa gibi AET ülkeleri, Çekoslovakya, Polonya, Macaristan gibi Comecon üyeleri ve Yugoslavya'yla da daha açık ticari ilişkilere girdi. 1979'da kendisini «kuşatılmış bir kale» durumunda görürken birdenbire 83 ülkeyle diplomatik ilişki kurdu. Bu girişimler Arnavutluk'un dış ilişkilerindeki yalnızlık döneminin sona ermekte olduğunun belirtisiydi.

son gelişmeler

1981 ortalarında Arnavutluk'un ilişki kurduğu ülke sayısı 94'e çıktı. Bakır, krom, petrol üretiminin artışı bu alanlarda dışsatıma yönelme olanakları yarattı. Son yılların içteki en dikkat çekici olayı, 8. parti kongresinden iki ay sonra, 18 aralık 1981'de Başbakan Mehmet Shehu'nun bir sinir krizi sonucu intihar ettiğinin açıklanmasıydı. Ülkenin iki numaralı adamı ve Enver Hoca'nın halefi sayılan Shehu, 38 yıllık devlet adamlığıyla Avrupa ülkeleri arasında bir rekora sahipti; öldüğünde 73 yaşındaydı. Bu olayı Shehu'nun yeğeni, İçişleri Bakanı Pecol Shehu'nun görevinden alınması izledi. Pecol Shehu, yeni başbakan Adil Carcani'nin 15 ocak 1982'de kurduğu hükümette yer alamadı. Öte yandan gelecekte Enver Hoca'nın yerine kimin geçeceği sorusu ortada kaldı.

1981 mart-nisan aylarında Yugoslavya'nın Arnavutluk sınırında, Sırp cumhuriyetinin özerk bir bölgesi olan Kosova'da şiddetli gösteriler baş gösterdi. Yugoslav hükümeti, yöredeki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlara destek olduğu savıyla bu eylemlerden Tiran'ı sorumlu tuttu. Arnavutluk'un Yugoslav topkarlarında gözü olduğunu ileri sürdü. Sırp, Hırvat ve Karadağlı azınlıkların Kosova'dan büyük ölçüde göçüne yol açan gösterilerde Arnavutlar daha geniş bir özerklik isteminde bulunuyorlardı. Olaylardan ötürü Arnavutluk'la Yugoslavya arasında başlayan sürtüşme günümüzde de ciddiyetini koruyor. (LM)

ARNER (Sivar), isveçli yazar (Arby, Smaland 1909). Zayıf kişilerin adalet karşısında (*Kayıp Cüzdan*) [1943]ve eşleri ile ilişkilerinde (*Sen kendin*) [1946], (*Gerçekte*) [1965], bocalamalarının ruhbilimsel nedenlerini inceledi. Benzer temaları *Dört Erkek Kardeş* (1955) ve *Su Yolları*'nda ,da (1974) işledi. Radyo oyunlarına yenilik getiren yazarlar arasında yer aldı. (L)

***ARNSBERG,** federal Almanya'da Rheinland - Westfalen eyaletinde kent. — 79 000 nüf. (L)

***ARON** (Raymond), fransız filozof ve sosyologu. — Uluslararası ilişkileri (*Penser La Guerre, Clausewitz*) [Clausewitz ve Savaşı Düşünmek] (1976) liberal bir yaklaşımla inceledi. Marksçı tarih anlayışını eleştirmeye devam etti: *Plaidoyer pour L'Europe décadante* (Çöken Avrupa'yı Savunma) [1977]. (L)

***ARPA** i. — ANSİKL. 1972'den 1981'e kadar arpa ekilen tarım alanında önemli bir büyüme olmadı; fakat tarımda sağlanan gelişmeler ve gübre kullanımı sonucu arpa üretimi iki katına çıktı. 1973'te 2 550 000 ha alandan 2 900 000 t, 1981'de ise 2 965 000 ha alandan 5 900 000 t arpa ürünü elde edildi. (M)

***ARPAÇAY,** Kars ilinde ilçe. — 58 982 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 3 151 nüf. (1980). [M]

Arpaçay Barajı, Kars ilinde Arpaçay ilçesinin Akyaka bucağı yakınında Arpaçay suyu üzerinde baraj. 1980'li yıllarda bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi beton dolgu tipinde; kret kotu 1 456,1 m; barajın temelden yüksekliği 59,1 m; talvegden yüksekliği 47 m; normal su kotu 1 452 m; normal su kotunda depolama hacmi 525 milyon m^3; göl alanı 6,24 km^2; sulama alanı 32 000 ha'dır. SSCB ile ortaklaşa yapılmakta olan barajdan iki ülke de yararlanacaktır. (M)

ARPAÇBAHŞİŞ, İçel ilinde, Erdemli ilçesinin Elvanlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 441 nüf. (1980). [M]

***ARPAD** (Burhan) ,türk yazar ve gazetecisi. — 1970'den sonra bağımsız yazarlık yaptı. Cumhuriyet gazetesinde Hesaplaşma başlığı altında haftada bir yayımladığı yazılarında sağlıklı kentleşme, genellikle doğanın ve çevrenin, özellikle İstanbul doğasının ve Boğaziçi'nin korunması için çaba gösterdi. Yeni Kitapları: *Gezi Günlüğü* (1962, TDK Deneme - eleştiri - Gezi ödülü), *Avusturya Günlüğü* (1963), *Stefan Zweig* (1967), *Erich Maria Remarque* (1972), *Direklerarası* (Son Perde'ye tiyatro yazıları eklenerek, 1974), *Yeditepe Olayları* (öyküler, 1974), *Hesaplaşma* (anılar, 1977), *Yokedilen İstanbul* (1983). Özellikle Alman ve Avusturya edebiyatlarından 30'u aşkın eseri dilimize kazandırdı. (M)

ARPALI, Gümüşhane ilinde, Bayburt ilçesinin Aydıntepe bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 942 nüf. (1980). [M]

***ARRABAL** (Fernando), ispanyol yazarı ve film yönetmeni. — Son eserleri: *Jeunes Barbares d'aujourd'hui* (Bugünün Genç Barbarları) [1975], *La Cervelle du Jaguar* (Jaguar'ın Beyni) [1978]. (L)

***ARRON** (Henck), surinamlı siyaset adamı. — 1980 yılında, 1973'ten beri üstlendiği başbakanlıktan askeri bir darbeyle uzaklaştırıldı. (L)

***Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü.** — 1981'de 2504 sayılı kanunla Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün kuruluşuna ilişkin 1164 sayılı kanunun 5. maddesi değiştirildi. Yeni kanunla genel müdürlüğün döner sermayesi 3 milyar liraya çıkarıldı. Ayrıca, bu miktarın Bakanlar Kurulu kararıyla üç katına kadar artırılabileceği hükmü getirildi. Genel müdürlüğe para sağlayacak kaynaklar, bağış ve yardımlar, gerçek ve tüzel kişilerden alınacak avanslar, dış kaynaklardan sağlanacak paralar, arazi ve arsa alımı ve altyapı inşaatları için tahsis edilen fonlardan ve genel bütçeye konulan ödeneklerden genel müdürlüğe ayrılacak paralar olarak saptandı. (M)

ARSEL (İlhan), türk hukukçusu (İstanbul 1921). Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi. İviçre'de Cenevre Hukuk Fakültesinde anayasa hukuku dalında doktora yaptı (1949). Dönüşünde Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde görev aldı, doçent ,profesör oldu. 1961 Anayasasını hazırlayan komisyonun çalışmalarına katıldı. 1978'de Üniversite yönetimiyle anlaşmazlığa düşerek görevinden istifa etti. Başlıca eserleri: *Amerikan Anayasası ve Federal Yüksek Mahkeme* (1958), *Anayasa Hukuku* (1960), *Arap Milliyetçiliği ve Türkler Arap Milliyetçiliğinde Türk Aleyhtarlığı, Dil ve Din Unsurları* ve *Türklerle İlgili Sorunlar* (1973), *Teokratik Devlet Anlayışından Demokratik Devlet Anlayışına, Şeriat Devletinden Laik Cumhuriyete* (1975). [M]

ARSENİEV, Sovyetler Birliği'nde Rusya Federe Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde, Tula'nın güneybatısında kent. 60 000 nüf. (L)

ARSENİEV, Sovyetler Birliği'nde, uzakdo-

Foto. Günaydın arşivi; X (LAROUSSE)

ğuda, Ussurisk'in batı - kuzeybatısında kent. 47 000 nüf. (L)

***ARSEVEN** (Veysel), türk halk müziği araştırıcısı, folklorcu ve besteci. — 1977'de Ankara'da öldü. (M)

***ARSİN**, Trabzon ilinde ilçe. — 35 043 nüf., 23 köy. İlçe merkezi 6 892 nüf. (1980). [M]

***ARSLAN** (Yüksel), türk ressamı. — Çalışmalarını Paris'te sürdürdü. Arture dizisini (1961 - 1967) ve Karl Marx'ın Kapital' ini resimledikten (1969 - 1974) sonra *Etkiler* adını verdiği yeni resimlerinde önceki dönemlerinin bireşimini öngördü. Sedat Simavi Vakfı görsel sanatlar ödülünü heykel sanatçısı İlhan Koman'la paylaştı (1981); Paris'te uluslararası *Kara Mizah* ödülünü kazandı (1982). [M]

ARSLANBEY, Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 776 nüf. (1980). [M]

ARSLANLI, Aydın ilinde, Nazilli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 016 nüf. (1980). [M]

ARSOY (Göksel), türk sinema oyuncusu, ses sanatçısı (Kayseri 1936). İktisat öğrenimini yarıda bırakıp THY'de çalıştı. 1959' da *Kelepçe* filmiyle sinemaya geçti. 1960' ların en ünlü jönlerinden biri oldu. Daha sonra ajan filmleri çevirdi. Başlıca filmleri: *Satın Alınan Adam* (1960), *Bülbül Yuvası* (1962), *Şehirdeki Yabancı* (1963), *Şafak Bekçileri* (1963), *Kızgın Delikanlı* (1964), *İsyancılar* (1965), *Altın Çocuk Beyrut'ta* (1967), *Sürtük* (1972), *Dost Bildiklerim* (1978). 1970'lerde klasik türk müziği solistliğine başladı, TV programlarına çıktı. (M)

Art Ensemble of Chicago (Chicago Sanat Topluluğu), serbest caz (free jazz) topluluğu. 1967'de, saksofoncu Rosco Mitchell ve Joseph Jarman, trompetçi Malachi Favers tarafından kuruldu. Daha sonra Don Moye de gruba katıldı. Topluluk hareketli, renkli, teatral bir müzik ortaya koydu: *Great Black Music* (Büyük Zenci Müziği) [1969], *Nice Guys* (Tatlı Herifler) [1978]. (L).

***ARTIK** i. — *Sanayi artıklarının kullanımı*, yeniden değerlendirilmek üzere toplanmış bir malzemenin, içinden çıktığı üretim çemberine yeniden katılması işlemi.

— ANSİKL. Sanayi artıklarının kullanımı ya da değerlendirilmesi denince en başta kağıt ve karton akla gelir. Bir kez kullanıldıktan ve yeniden değerlendirilmek üzere toplandıktan sonra üretim sürecine sokulan ve kağıdın ana maddelerinden biri olan oduna karıştırılan hurda kâğıtlar ve kartonlar yeniden kâğıd olur. Aslında, yeniden kullanılan, kâğıt ya da karton değil, selülozik liftir. Aynı şekilde, demir üretiminde de, yeniden kullanım, dökme demir ve çeliklerin yapım işlemlerinde ortaya çıkan kırpıkların kullanımına, ara maddelerin ya da hurda demirin dönüştürülmesine dayanır. Burada da söz konusu olan, hurda demirin değil, az ya da çok yüksek saflık derecesindeki demirin kendisinin çelik yapımına katılmak üzere toplanmasıdır.

Aslında «yeniden kullanım» sözü iki düşünceyi kapsar: a) başlangıçtaki hammaddeye «dönüş», b) ilk üretim aşamasına «dönüş». a) Toplanan artıklardan elde edilen ve artık «ikincil madde» diye adlandırılan ilk hammaddeye dönüş. Bu anlamda, yeniden kullanım, nesnenin kendisinin ilk işlevi içinde, bir daha kullanılmasından, yenilemeden (artık kullanılamayan bir nesnenin yeniden işe yaraması için tamiri) veya onarımdan (kullanım süresinin uzatılması) farklıdır.

b) Artıklardan elde edilen ve maden filizinden (veya başka doğal bir kaynaktan) çıkarılan işlenmemiş hammaddeyle aynı yerde, tümüyle yeni baştan devreye sokulan hammaddenin başlangıçtaki üretim eyleminin ilk aşamasına döndürülmesi. Burada yeniden kullanım, artığın aynen veya işlendikten sonra, hammadde olarak ama farklı bir üretim biçimiyle bir daha kullanılmasından farklıdır (örneğin demir ve kauçuğun yol kaplamalarında kullanılması). Böylece, madenler için, toplanmış madeni eşyalar, ara ürünlerin (saçlar, profiller, borular, teller, külçeler, vb.) yapımına katılmak üzere, demir veya maden sanayii düzeyinde üretim eylemine yeniden sokulmadan önce ayıklanır, cinslerine göre ayrılır ve gerektiğinde işlenir. Demirli olmayan madenler söz konusu olduğunda, (maden filizlerinin arıtılmasından elde edilen birinci ergime madeninin tersine) ikinci ergime ve arıtma madeninden söz edilir. Önemli bir miktarın yine toplanarak sağlandığı dokuma sanayiinde yeniden kullanım, toplanmış giysi ve kumaşlardan liflerin çıkarılarak iplik üretiminde kullanılmasına dayanır. Genel olarak, bir malın kullanımı nasıl olursa olsun, oluşturan öğeler ayrıştırılmazlar. Ancak, enerji kaynağı olarak kullanılabiliyorlarsa, ayrıştırılan bu öğelerin özel bir işlemeden sonra elde edilmesi kuramsal olarak mümkündür. Kullanımı hangi biçimde olursa olsun, demir, demir olarak kalır; gümüş de, ister fotoğrafçılıkta, ister elektrik kontaklarında kullanılsın, gümüş olarak kalır: Fiziksel bir eleman olarak madenin özellikleri, bir kez artıklar temizlenince aynı kalır. Benzer bir saptama cam veya selülozik lifler için de yapılabilir.

Maddenin eksiksiz olarak toplanmasını olanaksız kılan önlenemez bir kayıp (aşınma, paslanma) da vardır. Başlangıçtaki malzemenin kabul edilebilir saflık sınırları içinde yeniden elde edilmesinin teknik veya ekonomik açıdan sınırları da bulunabilir. Ama yine de, pek çok durumda, yeniden kullanım mümkündür. Bu nedenle, bu, toplamanın başlıca koludur.

Pek çok sanayi dalında hammadde üreticileri toplayıcıların başlıca müşterileridir. Toplayıcılar da sanayi dalına veya hammaddeye göre örgütlenmiştir (hurdacılar, kâğıt, karton toplayıcıları vb.). Genellikle, toplama piyasasını ellerinde tutanlar ya üreticilerin kendileri, ya da belli başlı kullanıcılardır (örneğin gümüş konusunda durum böyledir).

iç kullanım ve dış kullanım

Bir hammadde veya ara madde üretim biriminde ya da bir dönüştürme sanayiinde iç kullanım, üretim kırpıklarının toplanarak anında üretim eyleminin en başında yeniden kullanılmasından ibarettir. Dış kullanım ise, hammaddelerin (sanayide veya bazen evlerde) kullanılmış mal veya eşyalardan toplanmasına dayanır. İlk durumda yeniden kullanım işlemleri yaygındır; ikincide ise toplanan eşyalar oldukça çeşitli ve dağınık olduğu için bu işlemler çok daha karmaşık ve zahmetlidir. Bu durumda, yeniden kullanım, malzemenin ekonomik devreye yeniden sokulmasından önce, toplama, ayıklama ve işleme gibi birçok ek işleme yol açar.

hurda demirler

Çelik, ya dökme demirin (işlemin enerji maliyetini düşürmek için kimi zaman hurda demir katılarak) oksitlenme işlemine tabi tutulmasıyla, ya da (yine oksitleme işlemiyle) eritilmiş hurda demirden üretilir. Hurda demirler her iki durumda da önemli bir rol oynamakla birlikte bazı sakıncalara da yol açabilirler: Bu hurda demirlerde kir (yağ, toprak vb.), demirde olmayan madenler (çinko, kurşun, kalay vb. kaplamalar), alaşım elemanları ya da katışık elemanlar bulunur. Bu katışık elemanlar şiddetli tepkimelere yol açabilir veya maddi zararlara hatta kazalara neden olarak üretim sürecini kesintiye uğratabilirler. İşleme sırasında tüm elemanlar ayıklanamaz ve bazıları kimi zaman, gerçek çelik zehirleri oluşturur.

Demek ki hurda demirlerin toplanması ve hammadde olarak kullanılması sırasında bazı önlemler almak gerekir. Toplamada temizleme, ayıklama ,(hurda cinsine göre) sınıflandırma zorunludur. İşleme sırasında, üretmek istediği çeliğe bağlı olarak demir sanayicisi hurda seçiminde oldukça titiz davranmalıdır. Bazen (özellikle özel çeliklerin yapımında) bazı katkı maddelerinin bulunması istenir. Bu durumda, demir sanayicisi, bu elemanları içeren hurda demiri elde etmek isteyecektir. Başka durumlarda, hurda demirler, çeliğin bazı özelliklerini ortadan kaldıran elemanların miktarını azaltacak biçimde, özenle ayıklanmalıdır (özellikle madeni levhaları işlemede, haddeden geçirmede). Yeniden kullanılan hurda demirler ya demir fabrikalarının kendilerinden veya dönüştürme sanayilerinden (iç kullanım), ya da yapı işlerinin yıkıntılarından veya eşyaların toplanmasından elde edilir (dış kullanım).

Demir sanayiinin artıkları söz konusu olduğunda, yerinde (ya da aynı türden başka bir fabrikada) toplama ve yeniden kullanmada sorunlarla karşılaşılmaz: Bunlar bileşimi bilinen temiz artıklardır. Dönüşüm sanayilerinin artıkları da temizdir ama yeniden kullanımı kolaylaştıracak biçimde ayıklama, sınıflandırma gibi sorunlar kendini gösterir. Bu işlemler işçilik ve taşıma gibi giderler gerektirir ve her zaman kâr sağlamaz. Önemli madeni yapı yıkıntıları ise demir sanayii için kârlı katışıksız hurda demir sağlar.

Buna karşılık, hazır malzemeler (örneğin sanayi donatımları), hele toplanmış hurdalar söz konusu olduğunda, yeniden kullanım, demir sanayicilerinin, bileşimi bilinen demir sağlayabilmek için, zahmetli toplama, ayıklama ve sınıflandırma işlemleri gerekirir.

yeniden kullanımın genel özellikleri

Yeniden kullanım bakımından, çelik konusunda durum, en basit olanlarından biridir: Hammaddenin yeniden üretim sürecine katılmasına olanak veren işlemler nispeten kolaydır ve ikincil madde bol miktarda mevcuttur. Bununla birlikte, bu konuda, yeniden kullanım sistemlerinin tümü için geçerli olabilecek belirli olgular kendini gösterir :

— Yeniden kullanılan madde, ender olarak başlangıç hammaddesiyle özdeştir ve uygulama alanı daha dardır (makul bir maliyetle hurda demirlerden bazı çelik türleri üretmek hemen hemen olanaksızdır).

— Ara ürünlerin yapım işlemleri daha karmaşıktır ve sürekli denetim gerektirir;

— «Üretim-tüketim-yeniden kullanmak üzere toplama» döngüsü içinde artıklar üretimin ne denli başında elde edilebilirse yeniden kullanımı gerek ekonomik gerek teknik düzeyde o denli kolay olur.

Her çeşitten artıklar önemli bir kaynak oluşturur. Sanayinin tüm alanlarında yeniden kullanım geçerli bir uygulamadır. Ama yine de «hiç kullanılmamış» maddelere olan gereksinmeyi tümüyle ortadan kaldırmayacaktır. Bu gereksinmeyi, ancak, kullanıcıların gereksinmelerini daha iyi tanımlamaları (maden arıtıcısının isteğe cevap veren ürünleri üretmesine olanak vermek için) ve toplayıcıların toplama, ayıklama ve hammadde elde etme tekniklerini yetkinleştirmeleri sınırlayacaktır (çelik örneği de bunu doğrulamaktadır). [L]

***ARTİGAS** (Joseph Llorens), ispanyol seramikçisi. — (öl. Barselona 1980). Miro ile birlikte Unesco (1958) ve Paris Sinematek'i (1972) için duvar seramikleri yaptı. (L)

***ARTİOMOVSK,** Sovyetler Birliği'nde Ukrayna'da kent. — 82 000 nüf. (L)

***ARTOVA,** Tokat ilinde ilçe. — 37 968 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 3 588 nüf. (1980). [M]

ARTSİMOVİÇ (Lev Andreyeviç), sovyet fizikçisi. (Moskova 1909 - ay. y. 1973). 1934 - 1935'te nötron üzerinde çalışmaya başladı. 1951'de plazma konusuna eğilerek, 1958'de denetim altında nükleer füzyon konusunu da ele aldı. Denetim altında füzyonun teorik koşullarını incelemeye olanak veren Tokamak* makinasının prototipinin geliştirilmesinde (1972) önemli rol oynadı. (L)

***ARTVİN** (08), Doğu Karadeniz bölgesinde, Çoruh vadisinde il ve kent. — Artvin 1970'ten sonra nüfusu hemen hemen hiç artmayan iller arasındadır. 1980 sayımında 228 997 olarak belirlenen nüfusu (km² başına 31 kişi) ile Artvin, nüfus büyüklüğü açısından 63. sırada yer alır. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 14 307, köy sayısı 304 olarak belirlendi. Artvin ilinde nüfusun bu durağanlığına neden «göç» olgusudur. 1980' de Artvin'de ilçelerin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 29 964, Şavşat 45 179 (merkez 4 015), Borçka 43 601 (merkez 4 548), Yusufeli 41 110 (merkez 2 948), Hopa 29 426 (merkez 10

Göksel ARSOY

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

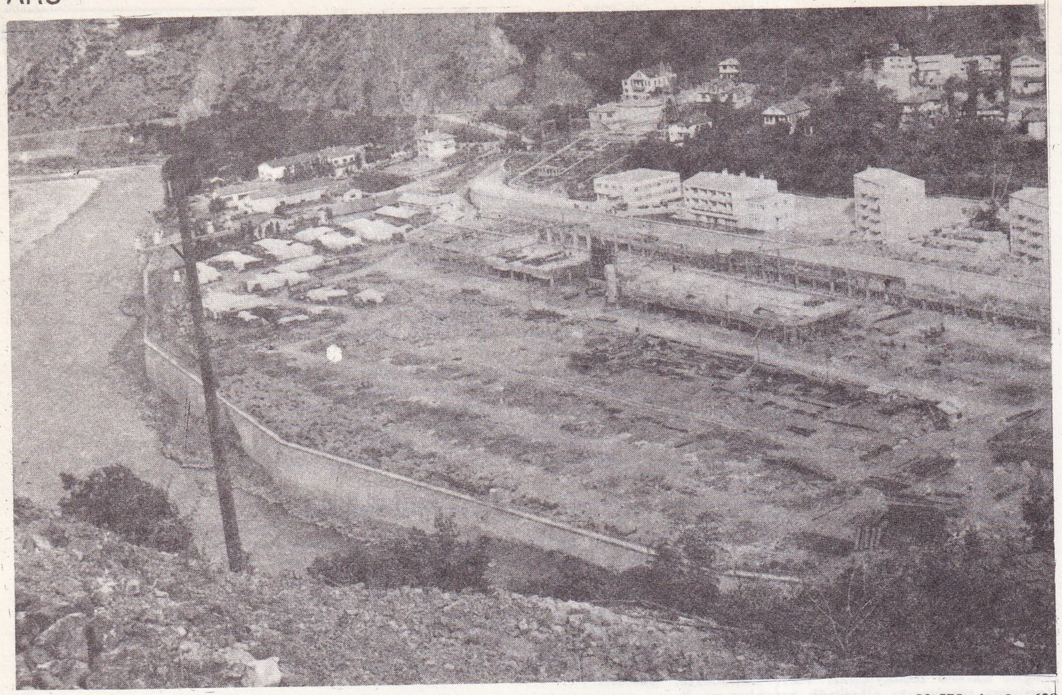

Artvin'de lif levha ye kontralit fabrikası ve sosyal tesisleri inşaatı

212). Ardanuç 21 945 (merkez 3 377), Arhavi 17 772 (merkez 6 801). Toplam kentler nüfusu 46 208; köylerin toplam nüfusu 182 789. Artvin ilinde çalışan nüfusun yüzde 80'i tarımla uğraştığı halde, yüzölçümünün ancak yüzde 6'sı tarıma elverişlidir. Bu nedenle Artvin'de gelişmiş bir tarımdan söz edilemez. 1980 rakamlarına göre ilin tarımsal üretimi şöyleydi: Buğday 17 600 t, mısır 11 900 t, patates 38 500 t, yaş çay yaprağı 37 500 t, ceviz 6 670 t, fındık 2 400 t, elma 9 000 t, armut 4 500 t, zeytin 5 450 t.

Aynı yıl hayvan sayısı da şöyleydi: Koyun 321 530, kılkeçisi 88 870, sığır 181 269, manda 6 508, at 2 750, eşek 2 880.

1977'de ulusal elektrik dağıtım ağına bağlanan Artvin'deki Hopa termik elektrik santralının ürettiği enerjinin yanı sıra 1980'de SSCB'den ithal edilen 594 milyon kWs lık elektrik enerjisi de Artvin yoluyla tüketime eklendi.

Artvin'deki Murgul Bakır İşletmesi'nin verimi 1968'den sonra düştü (cevher üretimi 1968'de 605 bin ton; 1978'de 494 bin ton; konsantre üretimi 1968'de 47 bin ton; 1978'de 26 bin ton).

1979'da üretime açılan Kemalpaşa-Muratlı Çay Fabrikası ile ildeki çay fabrikalarının sayısı üçe çıktı. Murgul Bakır İşletmesi'nde blister bakırın yanı sıra, yan ürün olarak elde edilen konverter gazından yararlanan bir sülfirik asit fabrikası, insan sağlığını tehdit eder ölçüde hava kirliliğine yol açınca 1975'te kapatıldı. Hava kirliliğini önleyici düzeneklerle donatılmış olarak üretim yapacak yeni bir asit fabrikasının yapımına girişildi. 1975'te üretime başlayan Orman Ürünleri Sanayii (ORÜS) Artvin Lif Levha Fabrikası, alanındaki en büyük işletmedir (Türkiye lif levha üretiminin yüzde 42'si; yılda ortalama 28 600 ton). Artvin'de 1974 - 1978 arasında katma değerde önemli düşüş görüldü (1975'te 114 milyon, 1976'da 109 milyon, 1977'de 96 milyon, 1978'de 36,5 milyon lira).

Artvin'de 1980'de 8 lise (3 699 öğrenci, 190 öğretmen), 45 ortaokul (8 267 öğrenci, 222 öğretmen), 29'u kentlerde, 474'ü kırsal kesimde olmak üzere 503 ilkokul (30 135 öğrenci, 1 452 öğretmen) bulunuyordu.

İldeki mesleki ve teknik öğretim yapan orta dereceli okulların sayısı 1975'te 6 idi (1991 öğrenci, 95 öğretmen). [M]

***ARUN** (Özdemir Asaf), türk şairi. — (öl. İstanbul 1981). [M]

***ARUNAŞAL PRADEŞ**, Hindistan'ın kuzeydoğusunda eyalet. — 83 578 km², 628 000 nüf. Başkent *İtanagar*. Çin sınırı boyunca uzanan eyalette Tibet ve Assam kökenli Moğollar yaşar. Büyük bölümü ormanlarla kaplıdır. Pirinç. Kereste. (L)

ARUSHA, Tanzanya'da, Meru dağının eteğinde kent. 32 300 nüf. Doğu Afrika Ekonomik Topluluğu'nun merkezi. Kahve üretimi ve ticareti. Lastik ve tekstil sanayii. — *Arusha bölgesi*, 84 563 km² ve 610 500 nüf. Ulusal park. (L)

Arusha Antlaşması, Bk. *Lome konvansiyonu.*

ARZAMAS, Sovyetler Birliği'nde, Rusya Federe SSC'de Gorki'nin güneyinde kent. 89 000 nüf. Makina (motor) sanayii. (L)

***ASAHİGAVA**, Japonya'da, Hokkaido adasında kent. — 322 000 nüf. (L)

***Asahi Şimbun**, günlük japon gazetesi. — Gazete, basıldığı beş büyük kentte (295 bölgesel büro) ve yabancı ülkelerdeki 27 büroda 10 000'e yakın personel kullanır. Sabah ve akşam baskısı olarak 8 basımıyla günlük tirajı 12 milyona varır. 1977'ye kadar Asahi Şimbun Japonya'nın en yüksek tirajlı gazetesiydi. O tarihten sonra birincilik Yomiuri Şimbun gazetesine geçti. (L)

Asala, ermeni terör örgütü. Türkiye'ye, türk insanlarına, özellikle yurt dışındaki türk temsilcilerine ve kurumlarına karşı eylem ve sabotaj amacıyla Lübnan'da kurulduğu bilinmektedir. Örgütün amacı Birinci Dünya Savaşı sırasında Türklerce uygulandığı iddia edilen sözde ermeni kıyımının öcünü almaktır. (Bk. ERMENİ *sorunu, Ek 2*). Asala adı ermenice *Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Örgütü*'nün kısaltılmış adıdır.

Basında çıkan haberlere bakılırsa bu gizli silahlı örgütün Lübnan'dan başka Fransa, İsviçre, ABD gibi Batı ülkelerinde de kolları bulunmaktadır. Bu gruplara bağlı teröristler değişik ülkelerde (ABD, Fransa, İsviçre, İspanya, Yugoslavya, Türkiye, vb.) biçok türk diplomatını ya da insanlarını öldürdüler. Asala üyesi iki terörist 7 ağustos 1982'de Ankara Esenboğa havalimanında giriştiği silahlı eylemde 5 kişiyi öldürdü, 72 kişiyi yaraladı. Teröristlerden biri ölü öbürü yaralı olarak ele geçirildi. Yaralı terörist iyileştikten sonra Ankara'da yargılanıp asıldı (1983). [M]

***ASANSOL**, Hindistan'da, Batı Bengal'de kent. — 241 800 nüf. (L).

ASARCIK, Samsun ilinde, Kavak ilçesine bağlı bucak. 12 640 nüf., 11 köy. Bucak merkezi Binicik 711 nüf. (1980). [M]

Asartepe Barajı, Ankara ilinde İlhan suyu üzerinde baraj. 1980 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 917 m; barajın temelden yüksekliği 50 m; talvegden yüksekliği, 36,5 m; normal su kotu 912 m; normal su kotunda depolama hacmi 20 milyon m³; göl alanı 1,770 km²; sulama alanı 2 260 ha'dır. (M)

ASCHOFF (Jürgen), alman biyoloji bilgini (Fribourg-en-Berisgau 1913). Hayvanların etkinliklerini zaman bakımından düzenlemeleri sorunuyla ilgilendi. Bünning ve Reinberg ile kronobiyolojinin kurucuları arasında yer aldı. Günlük ve yıllık faaliyet ritimleri üzerine yaptığı incelemelerde, insan ve hayvanda bazı faaliyetlerin dönemselliğine neden olan öğeleri araştırdı. Senkronizör kavramını geliştirdi. Kendi adını taşıyan ve etkinlik dönemleri ile ışık arasındaki ilişkiyi ele alan kuralları ile ünlüdür. (L)

***ASENA** (Orhan) ,türk tiyatro yazarı. — Yeni oyunları: *Şilide Av* (1973, Tiyatro 74 dergisince yılın oyunu seçildi, 1975), *Ölü Kentin Nabzı* (1978, İsmet Küntay tiyatro ödülünü kazandı, 1979).

Türk tiyatrosunun en verimli yazarlarından biri olan ve oyunları çeşitli dillere (İngilizce, Almanca, Fransızca, Yunanca, İtalyanca vb) çevirilen Orhan Asena'nın *Fadik Kız* (1979), *Tohum ve Toprak* (1983) adlı yapıtları televizyon için filme alındı. Yazarın 1980'li yıllarda sahnelenen başlıca oyunları: *Seyisbaşı Konağı* (1980 - 1981 dönemi Ankara Devlet Tiyatrosu), *Mustafa* (çocuk oyunu, 1980 - 1981 dönemi Bursa Devlet Tiyatrosu), *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe (Şehzade Bayezid)* [1982 - 1983 dönemi Ankara Devlet Tiyatrosu, İstanbul Festivali Rumelihisarı temsilleri], *Ölümü Yaşamak* (1982 - 1983 dönemi İstanbul Kent Oyuncuları Topluluğu, Ankara Halk Tiyatrosu) [Avni Dilligil, yılın en iyi oyunu ödülü]. (M)

***ASENOVGRAD**, Bulgaristan'da, Filibe'nin güneydoğusunda kent. — 40 000 nüf. (L)

ASENSİO (Manola), isviçreli klasik dansçı (Lozan 1946). Milano'nun Scala tiyatrosunda bale eğitimi gördü. 1963'te Cenevre Büyük Tiyatro'sunda ilk rolüne Janine Charrat ile çıktı. Daha sonra Het Nationale Ballet (Het Ulusal Balesi), New York Cily Ballet (New York Balesi) ve Harkness Ballet'de (Harkness Balesi) sahneye çıktı, M. Sappington'un *Rodin'in Yaşama Geçirilmesi*'ni (1974) sahneledi. Londra Festival Balesi'nde yıldız dansçı olarak *Giselle*, *Ateş Kuşu* (J. Cranko'nun uyarlaması) ve N. Beriozov'un Fokine'den uyarladığı *Altın Horoz*'da oynadı. (L)

ASHBERRY (John), amerikalı yazar (Rochester, New York 1927). Art News'de sanat eleştirmenliği yaptı. Tiyatro eserleri ve romanlar yazdı: *Locus solus; Art and Literature* (Sanat ve Edebiyat). New York ekolünün en tanınmış temsilcisidir: *Turandot* (1953), *Parça, Su Saati, Fransızca Şiirler* (1969 - 1975), *Self - Portrait in a Convex Mirror* (Dışbükey Aynada Kendi Portrem, 1975). [LM]

ASHBY (Hal), amerikalı film yönetmeni (Ogden, Utah 1936). 1967'de Norman Jewison'ın yönettiği *Gecenin Sıcağında* (In the Heat of the Night) adlı filmiyle kurgu Oscar'ı aldı. 1970'de *The Londlord* (Mal Sahibi) ile yönetmenliğe geçti. 1971'de çektiği oyun uyarlaması *Harold and Maude* (Harold ve Maude) büyük ilgi gördü. Daha sonra toplumsal konulara eğilen yapıtlarıyla 1970'lerin dikkate değer amerikan yönetmenleri arasında yer aldı: *The Last Detail* (Son Ayrıntı, 1973), *Sosyete Kuaförü* (Shampoo, 1975), *Bound for Glory* (San İçin Yollarda, 1976), *Eve Dönüş* (Coming Home, 1977), *Merhaba Dünya* (Being There, 1980). [L]

***ASHFORD**, Büyük Britanya'da kent. — 35 500 nüf. (L)

ASILYAZICI (Hayati), türk gazetecisi ve tiyatro eleştirmeni (Arhavi 1931). Kastamonu Lisesi'ni bitirdi. İstanbul Hukuk Fakültesi'nden ayrılıp gazeteciliğe başladı. Kim, Hür, Vatan, Hareket dergi ve gazetelerinde yazarlık, yazı işleri müdürlüğü yaptı. Dünya (1963), Akşam (1964 - 1970), Yeni Ortam (1965 - 1972) gazeteleri sanat say-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

falarını yönetti. 1970'de Sinan Yayınevi'ni kurdu, 1974'te kapatmak zorunda kaldı. Gazetelerin dışında Yön, Yeditepe, Orkestra, Oyun, May, Tiyatro 70 ve Varlık dergilerinde tiyatro yazıları yazdı. 1978 başından eylül 1980'e kadar İstanbul Belediyesi kültür ve sanat danışmanı ve Şehir Tiyatroları genel sanat yönetmeni olarak çalıştı. Daha sonra Türk Haberler Ajansı sanat servisini yönetti. 1982'de Yazko Somut dergisinin yazıişleri müdürlüğünü üstlendi. (M)

***ASİLTÜRK** (Oğuzhan), türk siyaset adamı. — 1977 seçimlerinde yeniden milletvekili seçildi. Seçimden sonra kurulan üçlü koalisyon hükümetinde Sanayi ve Teknoloji Bakanı olarak görev yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra feshedilen Milli Selamet Partisi'nin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 numaralı Askeri mahkemesinde «partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri ve laikliğe aykırı davrandıkları» gerekçesiyle yargılanarak 2 yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. (M)

***ASİSTAN** i. — 2547 sayılı 4.11.1981 tarihli Yükseköğretim Kanunu ile üniversitelerde ve yüksek okullarda asistan ünvanı kaldırıldı. Yerine «araştırma görevlisi» adıyla yeni bir kadro ve hizmet getirildi. Kanunun yürürlüğe girdiği 6 kasım 1981 tarihinde asistan kadrolarında bulunup da doktora veya tıpta uzmanlık öğrenimi için çalışanların bir yıl daha araştırma görevlisi olarak çalıştırılabilmeleri olanağı tanındı. Doktora ya da tıpta uzmanlık yetkisine sahip asistanların da (üç yılı doldurmuşlara) bir yıl içinde yardımcı doçentliğe yükseltilmeleri, yardımcı doçentlik için başvurmayanların üniversiteyle ilişkilerinin kesilmesi öngörüldü. (M)

***ASKERLİK** i. — ANSİKL. 1970 - 1980 döneminde, yedek subay adaylarının askerlik çağına girdikleri halde silah altına alınamamaktan kaynaklanan sorunları ile yurt dışında çalışanların askerlik sorunları en yoğun biçimiyle yaşandı. Buna çözüm olarak kısa dönem askerlik ve bedelli askerlik uygulamaları yapıldı:

- *Kısa dönem askerlik.* İlk kez 1975'te temmuz - kasım arasında uygulanan kısa dönem (4 aylık) yedek subaylık eğitimiyle, yedek subay adaylarının büyük bölümü askerlik yükümlülüklerini yerine getirdiler. Ertesi yıl aynı dönemde büyük sayıda yüksek okul mezunu, aynı uygulamayla askerlik görevlerini yaptılar.

Çok geçmeden, özellikle, MC hükümetleri dönemlerinde eğitim enstitülerinden diploma alanların olağanüstü artmasıyla oluşan yedeksubay adayı birikimini eritmek amacıyla, mart 1981'de başlatılan bir uygulama, çok büyük sayıda yüksek okul mezununun askerlik görevlerini yapmalarını sağladı. 1983 boyunca da süren bu uygulama, yüksek okul mezunlarının dört ay er eğitimi görmeleri biçimindedir.

- *Bedelli askerlik.* Yurt dışında çalışanların, askerlik görevi için yurda döndüklerinde işlerini yitirmelerini önlemek ve bu arada, karşı karşıya bulunulan döviz darlığı sorununa bir çözüm getirmek amacıyla bedelli askerlik uygulamasına başlandı.

Türk ordusunda 1847 - 1932 arasında da uygulanmış olan bedelli askerlik uygulaması, 1 aralık 1980'de ikinci kez uygulamaya kondu.

İlkin 440 bin lira karşılığı döviz olan bedel sonradan 800 bin lira karşılığı dövize yükseltildi.

Belirlenen bedeli taksitle ödeyen askerlik yükümlüleri, yurda gelerek iki aylık süreyle temel askerlik eğitimi görmek zorundadırlar. (M)

***ASLANAPA,** Kütahya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 417 nüf., 33 köy. Bucak merkezi 2 049 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ASLANAPA** (Oktay), türk sanat tarihçisi. — Yeni kitapları yayımlandı. *Sanat Tarihi* (Arif Müfid Mansel'le) [2 cilt] (1975 - 1979), *Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı I, XIV. yüzyıl* (1977), *Kırım ve Kuzey Azerbaycan'da Türk Eserleri* (1979). [M]

ASLANKÖY, İçel ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 6 295 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 3 543 nüf. (1980). Belediye. (M)

Aslantaş Barajı ve Hidrooelektrik Santralı, Adana ilinde Ceyhan Irmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanısıra, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 160 m; barajın temelden yüksekliği 95 m; talvegden yüksekliği 78 m; normal su kotu 146 m; normal su kotunda depolama hacmi 1 150 milyon m³; göl alanı 49 km²; sulama alanı 109 800 ha; taşkından koruma alanı 35 000 ha'dır. 138 MW gücünde olan hidroelektrik santralı, yılda 605 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***ASLIER** (Mustafa), türk ressamı ve gravür sanatçısı. — Cumhuriyetin 50. yılı yarışması (1973) ve 35. Devlet Resim Heykel sergisi (1974) başarı ödüllerini kazandı. İstanbul sanat festivali özgün baskı resim sergisine katıldı (1979). İstanbul'da Tiglat (1981) ve Akbank (1982) sanat galerilerinde kişisel sergi açtı. (M)

***ASMARA,** Etyopya'da, Eritre bölgesinde kent. — 296 000 nüf. Dokuma, deri, plastik ve besin sanayii. Üniversite. (L)

ASNAM (el-), Bk. ŞELİF (eş-).

***ASOR Adaları,** Atlas Okyanusunda, Portekiz'e bağlı özerk takımadalar. — 285 000 nüf .1976 yılında özerkliğini kazanan Asor adalarında sanayiin gelişmemiş olmasının yanısıra, tarım ve hammadde sektöründeki aşırı şişme ve turizm gelirlerinin sorunu çözmeye yetmemesi, genç nüfusun kuzey Amerika'ya göçüne neden olmaktadır. Adada hava üssü ve Nato'nun 1972'de kurduğu denizaltı akustik araştırma merkezi vardır. (L)

***ASSAM,** Hindistan'ın kuzeydoğusunda eyalet. — 19 902 000 nüf. Başkent Dispur. Pirinç, çay, jüt, pamuk, yağlı tohumlar, şeker kamışı ekilir. Digboi yakınlarında petrol çıkarılır. Önemli kentler: Gauhati Dibrugarh, Tezpur. Bugün başta Bangladeş'ten gelen müslümanlar olmak üzere hintli göçmenlerin yerleştiği bir bölgedir. Güney dağlarında yaşayan ve hindu olmayan halklar, çatışmalar pahasına Assam eyaletinden ayrılarak Hindistan Birliği içinde iki ayrı özerk eyalet (Nagaland) [1963] ve (Meghalaya) [1970] ve bir özerk bölge statüsü kazandılar (Mizoram) [1972]. Assam eyaleti 1983 yılı başında büyük şiddet ve kıyım olaylarına sahne oldu. 1961' den sonra Bengladeş'ten Assam'a göçerek yerleşmiş olan müslüman göçmenlerin sınırdışı edilmesini isteyen yerli Assamlılar 1983 şubatındaki seçim kampanyasından yararlanarak göçmenlere saldırdılar. Sabotaj (köprülerin atılması) ve kıyım şeklinde süren şiddet olayları sırasında yüzlerce insan öldü. Hindistan hükümeti sıkı önlemler almak zorunda kaldı. (LM)

***ASSEN,** Hollanda'da, Drenthe eyaletinde kent. — 45 000 nüf. (L)

***ASSUAN,** yukarı Mısır'da kent. — 144 000 nüf. 1970'de işletmeye açılan Sad-el-Ali barajı 111 m yüksekliğinde, 3,6 km uzunluğundadır. Yarısı Sudan topraklarında kalan 400 km uzunluğunda ve 60 000 km² büyüklüğündeki baraj gölünün (Nasır gölü) su depolama hacmi 130 milyar m³, faydalı su hacmi 70 milyar m³'tür. Barajın hidroelektrik santralında yılda üretilen 10 milyar kilovat saatlik elektrik üretiminin 2 milyar kWs baraj yakınındaki gübre fabrikasında tüketilir, kalanı Nil deltasına iletilir. Assuan barajı sayesinde düzenli hale getirilen sulamayla 800 000 hektar arazi tarıma kazandırılmıştır. Ancak, Assuan barajının ekonomiye sağladığı büyük yararlar yanında bazı olumsuz etkileri de oldu. Nil ırmağı, eskiden taşkın sırasında tarlalara getirip bıraktığı bereketli mili bırakamaz oldu. Durağan sular yüzünden Nil deltasında tuz birikmesi ve erozyon artışının yanı sıra bilharzioz hastalığı yaygınlaştı.

— *Assuan eyaleti,* 520 600 nüf. (L)

***ASTAİRE** (Frederick E. AUSTERLİTZ. **Fred** — denir), amerikalı sinema oyuncusu dansçı ve şarkıcı. 1949'da özel bir Oscar ödülü aldı. Müzikal filmlerdeki başarısını 1950'lerde de sürdürdü: *Haydi Dansedelim* (Let's Dance, 1950), *Şahane Düğün* (Royal Wedding, 1952), *New York Güzeli* (The Belle of New York, 1953), *Asri Aşıklar* (Bandwagon, 1953), *Sihirli Bacaklar* (Daddy Longlegs, 1955), *Şahane Macera* (Fuuny Face, 1956), *İpek Çoraplar* (Silk Stockings, 1957). Daha sonra değişik filmlerde karakter rollerine çıktı: *Kumsalda* (On the Beach, 1959), *Finian's Rainbow* (Finian'ın Gökkuşağı, 1968), *Yangın Kulesi* (The Towering Inferno, 1974), *Mor Taksi* (Un Taxi Mauve, 1976). [LM]

***ASTİ,** İtalya'da kent. — 80 000 nüf.

— *Asti yönetim bölgesi,* 219 200 nüf. (L)

***ASTRAKHAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Volga ırmağının ucunda kent. — 461 000 nüf. Demiryolu fabrikaları. Kâğıt sanayii. Balıkçılık öğretim ve araştırma kurumları. Kentin güneyinde kuş cenneti. (L)

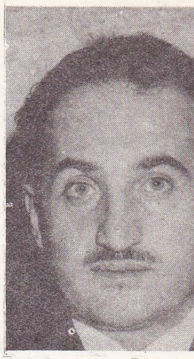

Oğuzhan ASILTÜRK

ASTRONOMİ i. — ANSİKL. Son yıllarda evreni tanıma alanında büyük ilerlemeler sağlandı. En önemli sonuçlar güneş sistemiyle ilgilidir: Gerçekten, güneş sistemi otomatik taramalarla artık doğrudan bir inceleme konusu durumuna geldi. Bu taramalar gezegenbilim alanındaki gerçek bir yeniliğin başlangıcı olmaktadır. Öte yandan, galaksimizin ya da galaksiler dışı evrenin ötesi konusundaki ilerlemeler de az değildir. Bu ilerlemeler, elektromagnetik tayfın tümünü kapsayan gözlemlerin birikiminin sonucudur. Bu gözlemler ise dünyada çok iyi sonuç veren büyük teleskopların (radyoteleskopların) hizmete girmesi ve dünya çevresine gezegenimizin atmosferinin yere ulaşmasını engellediği çeşitli ışınları almak için tasarlanmış özel aletlerle donatılmış uyduların gönderilmesini kolaylaştırdı.

büyük teleskopların çoğalması

1973'ten bu yana, en az iki metre çapında on dolayında aynalı teleskop hizmete girdi. Bunların hepsi de yüksek dağların tepelerine, parazit yapay ışıklandırmadan uzak ve gökyüzünün açık, atmosferin saydam ve gürültüden arınmış olduğu -ki bunlar iyi görüntü elde etmek için gerekli koşullardır- yerlere kuruldu.

Bu donatım çabası, özellikle güney yarımkürede kendini gösterdi. Çünkü güney gökyüzünde, gökadamızın uydusu olan iki küçük gökada (Macellan Bulutları) gibi, nispi yakınlığı çok ayrıntılı incelemeyi gerektiren pek çok ilginç konu vardı.

Özellikle Şili'de üç güçlü teleskop hizmete girdi: bunlardan, 4 m çapında olan ilki, 1974'te Amerika ülkeleri arası Cerro Tololo gözlemevine (bir Amerikan üniversiteleri grubu tarafından yönetilen 2 500 m yükseltideki gözlemevi); 3,60 m çapında olan ikincisi, 1976'da, 2 400 m yükseltideki Silla dağında, ESO'ya (European Southern Observatory); 2,57 m çapında olan üçüncüsü, yine 1976'da, 2 300 m yükseltide-

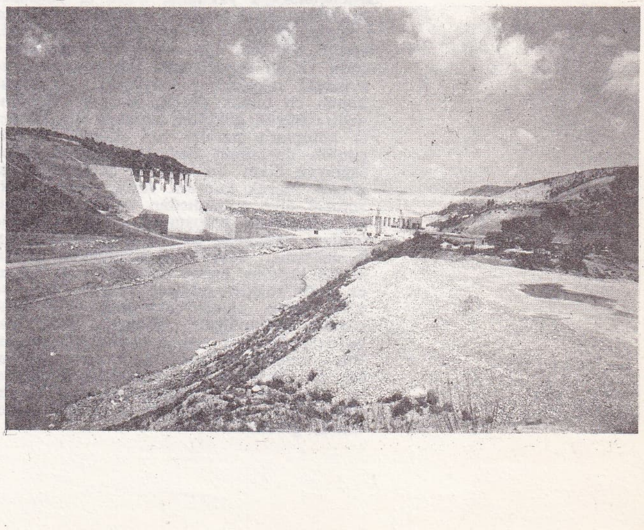

Aslantaş Barajı ve Hidroelektrik Santralı

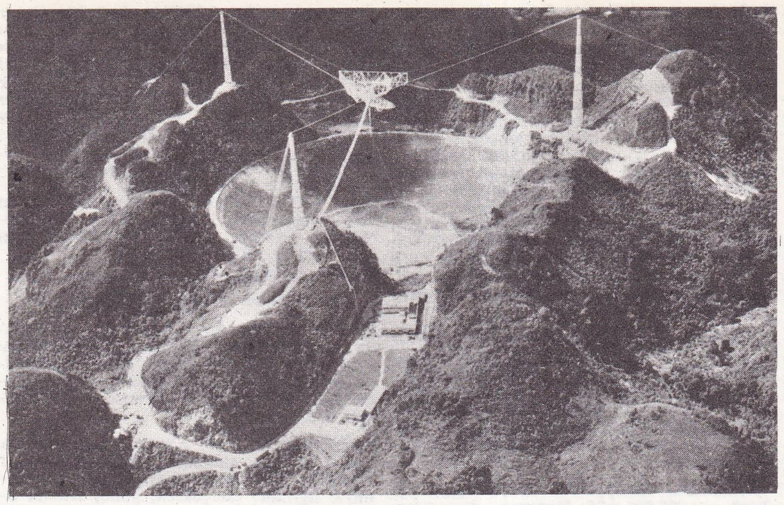

Porto Rico'daki **Arecibo** Radyoteleskobu

ki Las Campanas tepesinde bulunan CARSO (Carnegie Southern Observatory) gözlemevine; 3,91 m çapındaki bir İngiliz - Avuştralya teleskopu ise, 1974'te, Güney - Yeni Galler'de Warrumbungle dağındaki Siding Spring gözlemevine kuruldu.

Kuzey yarımkürede son yıllarda hizmete giren aynalı teleskoplardan başlıcaları şunlardır: Arizona'da, Kitt Peak gözlemevinde 1973'den beri kulanılan 4 metre çapındaki teleskop: 1979'da Hawai'de, 4 200 m yükseltideki Mauna Kea doruğunda kullanılmaya başlayan 3,60 m çapındaki Fransız-Kanada teleskopu; 1975'te Herstmonceux'deki (Sussex'de) Greenwich gözlemevinin gereçlerine eklenen 2,50 çapındaki teleskop ve 1978'de Midi dağındaki gözlemevine yerleştirilen 2 m çapındaki teleskop.

Gökyüzünü kızılötesinde gözlemlemek için, Birleşik Amerika'da Wyoming'de 3 000 m yükseltide 2,3 m çapındaki bir teleskop 1977 sonlarından beri hizmet görmektedir. Öte yandan Hawaii'deki Mauna Kea doruğuna İngilizler tarafından 3,8, Amerikalılar tarafından ise 3,1 çapında birer teleskop daha kuruldu.

Arizona'da, Tucson yakınlarında Hopkins tepesindeki gözlemevinde çok aynalı değişik bir teleskop 1979'da hizmete girdi. Bu aracın bir altıgenin ucuna yerleştirilmiş, Kasgren tipinde, 1,8 m çapında altı aynası vardır. Görüntüler bu altıgenin ortasındaki eksenin üzerinde öylesine odaklaşır ve üst üste gelir ki, sonuçta 4,50 çapındaki bir tek aynanın verebileceği tek görüntü oluşur. Böylece, büyük bir aynanın yapımındaki güçlükler önlenmiş olmaktadır.

Bununla birlikte, astronomi alanında son yılların en büyük uygulaması, Sovyetler tarafından Kafkasların kuzey yamacındaki Zelençukskaya yakınına, 2 070 m yükseltiye yerleştirilen teleskop olmuştur. 1976'da hizmete giren bu aracın yüksekliği 42 m, ağırlığı 850 ton, ana aynası ise 6 m çapındadır ve bu boyutlarıyla Palomar gözlemevindeki teleskoptan büyüktür. Bu teleskopun en büyük özelliği kuruluş biçimindedir. Büyük gökbilim araçları öteden beri kutuplara paralel bir eksenin ve bir günlük devinimin dengelenmesini kolayca sağlayan dikey bir eksenin çevresinde devingen olarak kurulur. Ama yine de, *ekvatoral* diye adlandırılan bu kuruluş biçimi, eksenlerin bakışımsız oluşu nedeniyle madeni yapılarda önemli bozulmalara yol açmaktadır. Sovyet teleskopunda, *altazimutal* kuruluş biçimi sayesinde bu sakınca giderilmiştir. Böylece aracın düşey ve yatay birer eksen çevresinde dönmesine olanak sağlanmıştır. Sonuçta, daha sıkı ve daha titiz bir yapım gerçekleştirilmiştir. Buna karşılık, teleskopun, incelenmekte olan gök cisminin yatay koordinatlarını her an ekvatoral koordinatlara çeviren bir elektronik hesap makinası tarafından yönetilmesi gerekmektedir.

görüntülerin kaydında yeni teknikler

Bugün büyük teleskopların artmasının yanı sıra görüntülerin kaydı alanında yeni teknikler de genelleşmektedir. Fotoğraf levhasından, optik astronomi alanında hâlâ temel kayıt aracı olarak yararlanılıyorsa da, artık giderek daha sıklıkla elektronik araçlara vaşvurulmaktadır. Bu araçlar, teleskopların topladığı ışığı, tayf incelemesi ya da fotometrik inceleme amacıyla büyütüp kaydetmektedir.

Modern araçlar, astronomik gözlem alanında devrim yapan elektronik düzenlerle (görüntüyü yoğunlaştırıcı - değiştiriciler, televizyon tüpleri, integre taramalı fotoelektrik tabakalar, şarj birleştirme araçları, foton sayıcı almaçlar v.b.) giderek daha çok donatılmaktadır. Bu yeni düzenler, fotonların çıkarılması açısından fotoğraf levhasından çok daha etkili olduklarını göstermekle kalmamakta, bir yandan gelen ışığın akışıyla çizgisel değişime uğrayan sinyallerin alınmasında ve verilerin sayısal biçim altında kayda alınmasında da yarar sağlamaktadır. Böylece, sonuçta, bir gök cisminin görüntüsünden, gece gökyüzünden çıkan parazit radyosyonların sayısal olarak çıkartılmasını sağlayan teknikler gibi bazı tekniklerden yararlanma ve daha kesin gözlemler yapma olanakları doğmuştur. Bu teknik gerçekleştirilmesiydi, zayıf ışık veren pek çok ışık kaynağına ulaşma olanağı bulunamaz ve kızılötesinde astronomik gözlemler yapılamazdı.

yeni radyoteleskoplar

Optik astronomi gibi, radyoastronomi de, son yıllarda, önemli sonuçlar veren yeni aletlerin hizmete girmesinden yararlandı. 1973'te Bonn yakınlarında (Federal Alm.), Effelsberg'de tamamlanan 100 m çapındaki bir paraboloit, bugün dünyanın, tamamıyla devingen, tek antenli, en büyük radyoteleskopudur.

SSCB'de, Zelençukskaya yakınlarında, 6 m çapındaki teleskopun 20 km kuzeybatısında, 1977'de çok büyük, yuvarlak bir radyoteleskop hizmete girdi. Bu teleskopun 2 m eninde, 7,4 m yüksekliğinde ve istenilen yöne çevrilebilen 895 adet düz aynası vardır. Bu aynalar 576 m çapında bir halka oluşturacak biçimde yerleştirilmiştir. RATAN-600 adındaki bu araç, yaklaşık, toplam 13 000 m²'lik toplayıcı bir yüzeye sahiptir ve gökyüzünün 8 mm ile 20 sm arası dalga uzunluklarında gözlenmesine olanak vermektedir.

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1978 şubatından bu yana, New Mexico'da, Socorro'nun 80 km güneybatısında, Very Large Array (VLA) adıyla çok büyük bir radyogirişimölçer hizmet görmektedir. Bu aracın her yöne çevrilebilen 27 m çapında 27 adet paraboloiti vardır. Bu devingen paraboloitler Y harfini andıran bir ray ağının dalları boyunca bölüştürülmüştür (dallar yaklaşık 21 km, 21 km, 19 km uzunluğundadır). Girişi birleştirilmiş olan bu büyük araç 25 km çapında bir paraboloitin yapabileceğine eşit iş görmektedir. Verdiği görüntüler, Palomar tepesindeki 5 m'lik teleskoptan alınan klişelerle karşılaştırılabilecek kesinliktedir.

uzay astronomisi

Ama yine de, yeryuvarlağının atmosferi, gökyüzü radyasyonlarının büyük bir bölümünü kısmen ya da tümüyle önlemektedir.

Pratikte, yeryüzünde gök cisimlerinden yalnızca iki «pencere» aracılığıyla mesaj alınabilmektedir: Bir tanesi görünen ışığı (0,4 ile 0,8 mikron arasındaki radyasyonlar) ve ültraviyole ile yakın kızılötesi şeritlerini içermektedir. Öbürü ise aşağı yukarı 1 mm ile 20 m arasındaki elektromagnetik dalgaları kapsamaktadır. 0,4 mikrondan aşağı dalga uzunluklarında, ultraviyole radyasyonları, atmosferdeki ozon tarafından durdurulmaktadır. Yüksek dalga uzunluklarında ise bu işlevi oksijen ile azot yerine getirmektedir. Atmosfer χ ve γ radyasyonları (ışınımları) için aynı zamanda bir ekran görevi yapmaktadır. Kızılötesi ise, 3μ'den uzun dalgalarda, 5μ, 10μ ve 20μ civarındaki bazı kısmi saydam şeritlerle birlikte su buharı tarafından emilmektedir. Ve nihayet, uzunlukları aşağı yukarı 20 m'nin üstündeki elektronik dalgalar iyonosfer tabakaları tarafından yansıtılmaktadır. Bu olgu ise yeryüzünde telekomünikasyonun gelişmesine olanak vermiştir. Soğurma atmosferin kozmik radyasyonlar üzerinde yaptığı tek zararlı etki değildir. Buna, yeryuvarlağı üstündeki hava moleküllerinin ve tanecikleri, tozların ve sislerin yarattığı yayılmayı da eklemek gerekir. Ayrıca, atmosfer, özellikle kızılötesi ışınlarda, gözle görülmeyen birmiktar radyasyonla ve ültraviyoleyle kendine özgü bir ışıkla parlamaktadır. Ve nihayet, atmosfer homogen değildir: belirli bir yükseltide bile ısı ve yoğunluk çalkantıları gösterir. Buna ışık titremesi olayını yaratan hava ekseni değişimleri de eklenmektedir.

Uçaklar ve stratosfer balonları gibi iskandil füzeleri de yukardaki engelleri aşmakta astronomlara değerli hizmetler görmekle birlikte, evrenin tümüyle ve doğru olarak görülmesinde atmosferin önümüze çıkardığı engelleri ortadan kaldıran ideal araç uydudur. Uydu, onarılmaz bir arıza çıkıncaya ya da elde edilen sonuçların ürünü yeterli görülüp de araştırma bırakılıncaya dek görevini aylarca hatta yıllarca sürdürebilmektedir.

On yıldan beri, astronomik gözlem amacıyla, öncelikle Amerika tarafından, aynı zamanda SSCB, İngiltere, Fransa, Hollanda ve Avrupa Uzay Ajansı tarafından da pek çok uydu yörüngeye oturtuldu.

Özellikle χ ya da Y ışınının gökyüzü kaynaklarını incelemede şunlar sayılabilir: HEAO (High Energy Astronomy Observatory) ailesinden, sırasıyla, 1977'de, 1978'de ve 1979'da gönderilen üç amerikan uydusu; 1974'te yörüngeye yerleştirilen Hollanda «ANS» uydusu ile İngiliz «Ariel 5» uydusu; 1975'te fırlatılan Avrupa «COS-B» uydusu; 1977'de bir Sovyet füzesi tarafından fırlatılan Fransız «Signe 3» uydusu vb. Gökyüzünün ültraviyole ışınlarda incelenmesi amacıyla yapılan güdümlü araçlar arasında şu üç uydu sayılabilir: 1973'te fırlatılan «OAO 3» («Copernicus») Amerikan uydusu; 1975'te fırlatılan «D2B Aura» Fransız uydusu; NASA ile Avrupa Uzay Ajansı işbirliğinin ürünü olan ve 1978 başlarında fırlatılan «IUE» (International Ultraviolet Explorer) uydusu. Uydulara yerleştirilen teleskop, spektrograf gibi araçlar, amaçları ve çalışma prensipleri açısından yeryüzündeki araçlardan pek az farklıdır. Ama bu araçların teknik bakımdan, incelenecek radyasyon alanına uyarlanmış olması gereklidir: Örneğin, aşırı ültraviyole radyasyonları (dalga uzunlukları 500 A'dan aşağı) incelemek amacıyla yapılmış bir teleskop aynaların, klasik reflektörlerde olduğu gibi ışığı yaklaşık dikey olarak değil, «sıyırarak geçecek şekilde» almaları gerekir. Yoksa, radyasyonlar, yansımaz, yüzeyi delip geçerdi. Bu aynaların aynı zamanda uzay ortamının ağır koşullarına uyarlanmış olması da gerekir: Aşırı ısı değişimleri, boşluk vb. Ve nihayet, bu aynaların

Foto. IPS/Publicaté-Presse (LAROUSSE)

ayarsız ve bakımsız çalışmaları da gerekir.

«Space Telescope»

Uzay astronomisinin önümüzdeki yıllarda *Space Telescope* sayesinde görülmemiş bir gelişme göstermesi beklenmektedir. *Space Telescope* NASA tarafından geliştirilmektedir. Avrupa bu yatırıma yüzde 15 mali katkıda bulunmaktadır. Buna karşılık Avrupa ülkeleri aracın kullanım zamanının yüzde 15'ini kendileri için kullanacaklar. Çapı 2,40 m, uzunluğu 12 m, ağırlığı yaklaşık 9 ton olan bu teleskopun 1983 sonunda Amerikan uzay mekiği tarafından dünya çevresinde 500 km yükseklikte yörüngeye oturtulması tasarlanmaktadır. Palomar dağındaki teleskoptan iki kez daha küçük olmasına karşın, *Space Telescope*, görülebilir görüntüsel alanda bile çok daha güçlü olacaktır. Çünkü yörüngede, gökyüzünün parazit ışıkları ve havanın karışıklığından kaynaklanan görüntü çalkantıları ortadan kalkmış olacaktır. Bu teleskopun, parlaklığı 29 kadiri aşmayan gök cisimlerini bulup ortaya çıkarabileceği öngörülmektedir. Dolayısıyla, Palomar dağındaki teleskopun fotoğrafını çekebildiği cisimlerden parlaklık bakımından 100 kez daha az parlak cisimleri saptayabilecek demektir. Böylece, bu araç sayesinde, uzay 14 milyar ışık yılı derinliğe kadar araştırılabilecektir. Demek ki, evrenin, bugün yeryüzüne yerleştirilmiş en güçlü teleskopların tarayabildiklerinden 350 kat daha geniş bir alanı gözlemlenebilecektir. Bu yeni aracın ayırıcı gücünün 0,08", yer saptama kesinliğinin ise 0,01" olması öngörülüyor.

Yerden yönetilecek olan *Space Telescope*'a, bakım ve onarım amacıyla, ya da hatta bazı yardımcı aygıtlar yerleştirmek üzere, astronotlar da gönderilebilecektir. On beş yıl görev yapmak üzere tasarlanan bu teleskop, beş yıllık bir çalışma süresi sonunda, genel bakım için mekik aracılığı ile yere indirilebilecek; ardından, iki yıllık bir bakım süresi sonunda yeniden yörüngeye yerleştirilecektir.

Astronomlar, bugün karşılaştıkları başlıca sorunları çözmede kendilerine bu olağanüstü aygıtın yardımcı olmasını beklemektedirler. (L)

ASTRONOTİK, Bk. UZAY.

***ASUNCİON,** Paraguay'ın başkenti. — 600 000 nüf. Dış ticaretini Buenos Aires ve Parana üzerinden yürütür. Çeşitli sanayi etkinlikleri varsa da (şeker, dokuma) kent daha çok arsa spekülasyonu ve anarşinin hüküm sürdüğü, hızla büyüyen bir metropol görünümündedir. (L)

***ASYA,** beş kıtanın en büyüğü. — Dünya nüfusunun yüzde 57'si bu kıtada yaşamaktadır (2,3 milyar nüf.).

...

BEŞERİ ve İKTİSADİ COĞRAFYA

Asya kıtasında nüfus yoğunluğunun kilometrekareye ortalama 50 kişiyi geçmesine karşılık bazı pek geniş bölgelerde nüfus çok azdır: SSCB'nin Asya toprakları (kilometrekareye 4 kişi), bazı ortadoğu ülkeleri (Suudi Arabistan'da kilometrekareye 4 kişi). Tersine, musonlar Asyasında nüfus yoğunlukları yüksektir: Vietnam'da 150 kişi kadar, Hindistan'da 200 kişi, Japonya'da 300 kişiden çok, Tayvan'da 450 kişi, Bangladeş'te 550 kişi. Bu devletlerin içinde ise bölgelere göre değişen çok büyük farklar görülür. Vietnam'da, Annam sıradağlarının hemen hemen boş olmasına karşılık Kızıl Havza'da kırsal nüfus yoğunlukları kilometrekareye 500 ile 1 000 kişi arasında, hatta bazı yerlerde daha da yüksektir. Kalimantan ya da Sumatra'nın hemen hemen boş olmasına karşılık Cava'da da durum böyledir. Bütün bu farkların açıklaması doğal şartlar değildir: Kuşkusuz Asya'da, sıtma bulaştırmak bakımından en tehlikeli etken olan sivrisinekler daha çok dağlarda yaşamaktadır ve bu durum halkın oralardan uzaklaşmış olmasını açıklar ama, öte yandan, bütün allüvyon ve delta ovalarındaki nüfusun da yoğun olmadığını gözden uzak tutmamak gerekir (hatta Borneo'daki bazı deltalarda hiç kimse yaşamamaktadır). Asya'nın kırsal nüfus toplulukları esas olarak köylerde toplaşmış durumdadır. Dağınık konut biçimleri nadirdir (Hindistan'da Kerala'nın güneyi, Çin'de Seçuan). Köylerin ise görünümleri çeşitlidir: Binalar, Türkiye'de, İran'da ve Hindistan'ın büyük bir bölümünde sık; Bengal'de, Güney Çin'de, Tonkin'de ve Cava' da seyrektir ve birbirlerinden bahçelerle ayrılmış durumdadır.

Bu toplulukların faaliyetleri, iklim şartları kadar, alışkanlıklara, yaşama tarzlarına ve mirasçısı oldukları medeniyetlerin özelliklerine bağlıdır. Musonlar Asyasının bazı halkları, yağmurların bol olduğu gözönünde tutularak pekalâ tarım yapılabileceği halde sadece avcılık ve toplayıcılıkla yaşarlar. Ortadoğu'nun sıcak çölleriyle İran'ın soğuk çöllerinde göçebe hayvancılığın geleneksel bir hayat tarzı olmasına karşılık, kimi zaman çok eski yöntemlerle yapılan sulama sayesinde, yerleşik tarımcılığa da rastlanır. Nitekim, yerleşikleşme yönünde sürekli bir gelişme ve gezici hayvancılıkta azalma görülmektedir (bugün göçebeler Ortadoğu nüfusunun ancak yüzde 1'i kadardır).

Asya'da önemli enerji kaynakları vardır. Dünya ham petrol ihracatının büyük bir bölümünü Ortadoğu sağlar. İndonezya da önemli bir petrol ihracatçısıdır. SSCB'de, 1978'den beri ülkenin başlıca enerji üreticisi olarak, Ural-Volga bölgesinin yerini Batı Sibirya aldı. Çin'de, enerji üretimi çok arttı. Uzun zaman petrol alanlarında yakılmış olan doğal gaz, gitgide daha çok, bu gazı üreten ülkelerin artan sınai tüketim ve ev tüketimi ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılmakta ya da boru hatlarıyla, gaz tenkerleriyle ihraç edilmektedir (Brunei, İndonezya ve Abu Dabi üzerinden Japonya'ya). Japonya Asya'nın en büyük akaryakıt ithalatçısıdır. Yenisey ile Angara'nın dışında, Asya'nın büyük ırmaklarından elektrik üretimi için henüz pek az yararlanılmaktadır. SSCB, kısmen Asya'daki yatakları sayesinde (Kuzbass), dünya ölçüsünde bir taşkömürü ihracatçısıdır. SSCB' nin Doğu Sibirya'da henüz işletilmeyen dev kömür rezervleri vardır. Çin ve Hindistan da dünya ölçüsünde önemli taşkömürü üreticileridir. Malaysiya ile İndonezya ise en büyük kalay üreticisi ülkeler arasında yer alır. Çin, tungsten üretiminde dünyada birinci sıradadır. Ama (SSCB dışında) hiçbir Asya ülkesi boksit, bakır, demir, kurşun, manganez, çinko, gümüş ve elmas üretiminde dünyanın ilk beş ülkesi arasında yer almaz. Enerji ve hammadde yetersizliği Japonya'nın (SSCB dışında) en sanayileşmiş Asya ülkesi olmasını önlememiştir.

Bu arada bazı başka Asya ülkeleri de hızla sanayileşmektedirler (Güney Kore, Tayvan, Honkong, Singapur) ve onlar da, Japonya gibi, bazı alanlarda (tekstil, elektronik), el emeğinin henüz ucuz olması ve modern fabrikaların daha yüksek bir rantabilite sağlaması sonucu, Batılı ülkeler için tehlikeli birer rakip durumuna gelmişlerdir. Ama Asya ülkelerinin pek çoğu henüz azgelişmiştir: Asya (SSCB ve Japonya hariç), dünya gayrisafi hasılasında ancak yüzde 11 oranında yer almaktadır. (LM)

ASYALI (Rüştü), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Ankara 1942). Ankara Devlet Konservatuvarı Tiyatro Bölümü'nü bitirdi. Ankara Devlet Tiyatrosu'nda oyuncu, radyo ve televizyonda seslendirme sanatçısı olarak çalıştı. Seslendirdiği *«Keloğlan»* tipiyle tanındı. (M)

***ASYUT,** yukarı Mısır'da kent. — 154 000 nüf. Çimento fabrikası. Üniversite. (L)

AŞAĞIÇİĞİL, Konya ilinde, Ilgın ilçesine bağlı bucak. 10 162 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 5 354 nüf. (1980). Belediye. (M)

AŞAĞIÇOBANİSA, Manisa ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye 3 507 nüf. (1980). [M]

AŞAĞIIRMAKLAR Artvin ilinde, Ardanuç ilçesine bağlı bucak. 4 890 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 840 nüf. (1980). [M]

AŞAĞIPINARBAŞI, Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 6 324 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 506 nüf. (1980). [M]

AŞAĞIPİRİBEYLİ, Afyon ilinde, Emirdağ ilçesinin Davulga bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye, 2 097 nüf. (1980). [M]

AŞAĞIULUPINAR, Malatya ilinde, Darende ilçesinin Balaban bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 757 nüf. (1980). [M]

AŞAN (İsmail), türk keman sanatçısı (Ankara, 1951). Altı yaşında babasından keman öğrenmeye başladı, daha sonra Adnan Saygun'dan yararlandı. Devlet tarafından Paris'e gönderilerek Fransız Ulusal Konservatuvarı yüksek bölümüne girdi (1963). İki yıl sonra bu bölümü birincilikle bitirerek yurda döndü. 1968'de Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na devlet solisti olarak atandı. Yurt içinde ve dışında çok sayıda konser verdi. 1981'de devlet sanatçısı seçildi. (M)

***AŞDOD,** İsrail'de kent. — 54 600 nüf. Turunçgiller, fosfat ve potasyum ihracatı. (L)

***AŞI** i. — ANSİKL. Tıp. Türkiye'de 1980' de bulaşıcı hastalıklara karşı aşılananların sayısı: Çiçek 436 162, boğmaca 2 154 222, difteri 2 881 224, tifo 577 481, kolera 15 538, çocukfelci 3 504 712, tetanoz 338 479, BCG 1 971 253 (tekrarlar dışında).

● *Sentetik aşılar:* Fransa'da Pasteur Enstitüsü'ndeki araştırmacılar 1981 yılında difteri toksininden özütleme yoluyla bir difteri aşısı hazırladılar. Molekülü kısa zincirli (16 aminoasit) ve molekül ağırlığı 1 600 olan bu peptid, toksin molekülünün, yapısı henüz iyi bilinmeyen ve molekül ağırlığı 40 000 ile 28 000 arasında bulunan iki uzun bölümü arasında yer alır. Bir sentetik moleküle bağlanan peptid, deney hayvanında (kobay) asıl toksinin yaptığı etkiyi yapar, yani difteriye karşı antikor oluşumu ve dolayısıyla bağışıklık sağlar. Hem kısa olduğu, hem yapısı iyi bilindiği için bu peptid sentetik yoldan yapılabilir. Bu nedenle söz konusu maddeye «sentetik aşı» denir. Bu aşı difteriye karşı olduğu gibi, aşısı kolay yapılamayan ya da antijeni kolay elde edilemeyen başka hastalıklara karşı da sentetik aşılar yapılmasına yol açabilir.

Bugün kullanılmakta olan aşılar bazen katıksız olmayabilir ve organizmaya istenmeyen öğelerin girmesine yol açabilir. Sentetik aşıda böyle bir tehlike söz konusu olamaz. Ayrıca bu maddeler bağışıklık mekanizmalarının araştırılmasında, hastalıklara aynı direnci göstermeyen kişilerin genetik özelliklerinin ortaya çıkarılmasında bir araç olarak kullanılabilecektir. (LM)

***AŞİKAGA,** Japonya'da Honşu adasında, Tokyo'nun kuzey-kuzeydoğusunda kent. — 162 400 nüf. (L)

AŞİYA, Japonya'da, Osaka'nın batısında kent. 76 200 nüf. (L)

***AŞKABAD,** Sovyetler Birliği'nde, Türkmenistan Cumhuriyeti'nin başkenti. — 312 000 nüf. Sinema stüdyoları. Makina sanayii. (L)

***AŞKALE,** Erzurum ilinde ilçe. — 45 985 nüf., 69 köy. İlçe merkezi 12 171 nüf. (1980). [M]

AŞKINER (Tolga), türk tiyatro oyuncusu, oyun yönetmeni (Divriği 1942). Darüşşafaka Lisesi'ni ve İstanbul Konservatuvarı tiyatro bölümünü bitirdi; amatör çalışmalar yaptı. 1960'ta Şehir Tiyatrosu'na girdi. Daha sonra Arena ve Dormen tiyatrolarında çalıştı. Ayfer Feray-Nisa Serezli topluluğunun kuruluşuna katıldı. 1968'de Nisa Serezli ile kendi topluluğunu kurdu. 60 dolayında oyunda rol aldı. Bunlardan bazıları: *Mağara, Hamlet, Kaygısız, Karanlıkta Komedi, Bulvar, Tatlı Kaçık* (1967), *Çark, Maç, Başbakan Oluyorum* (1967), *Ah Kadınlar, Vah Kadınlar* (1978). *Nalınların Türküsü* (1978). Aşkıner, birçok oyunda da yönetmenlik yaptı: *Cennetlik Kaynana* (1972), *Paşaların Paşası* (1974), *Pazartesi Şenlik Var* (1977), *Çifte Kumrular* (1979), *Anasının Kuzusu* (1980). [M]

***AT.** — ANSİKL. Tarımda sürekli sanayileşmenin, orduda ve ulaşımda motorlu taşıtların temelli yaygınlaşması sürecine bağlı olarak bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de at sayısı yıldan yıla azalmasına devam etti. 1972'de 962 000 olan at sayısı 1980'de 794 000'e düştü. Bununla birlikte devlet haralarında kaliteli binek ve yarış

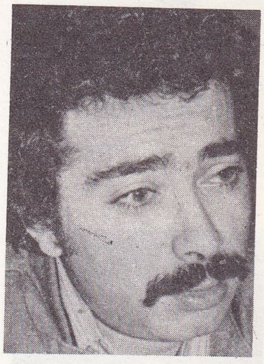

Rüştü ASYALI

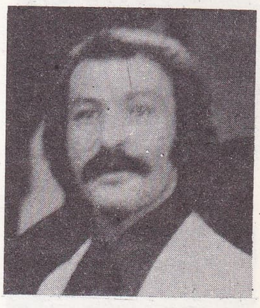

Tolga AŞKINER

Foto Günaydın arşivi (2) [MEYDAN]

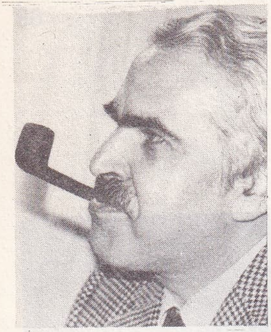

Erdal ATABEK

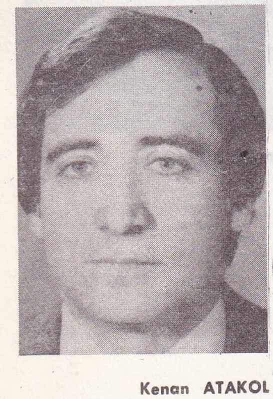

Kenan ATAKOL

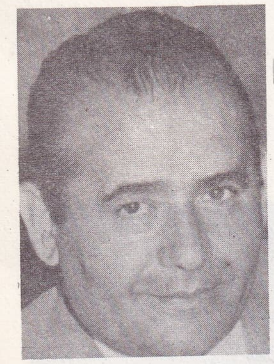

Sırrı ATALAY

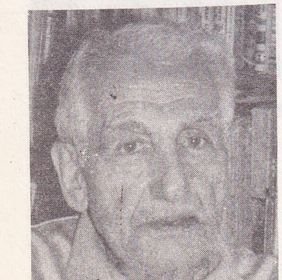

Sadi Yaver ATAMAN

atları üretimi önemini korudu. Bursa Karacabey Harası'nda yetiştirilen cins yarış atları her yıl açık artırmayla ve yüksek fiyatlarla satılmakta ve alıcı bulmaktadır.

● *At yarışı veya koşusu:* 6132 sayılı At Yarışları Hakkında Kanun'un 7. maddesini değiştiren 2489 sayılı kanunla (1981) müşterek bahis veya yarış piyangosu düzenlemek, bunlara ait her türlü evrakı satmak, dağıtmak, sattırmak ve dağıttırmak yasaklandı. Bu hükme aykırı hareket edenler hakkında üç aydan iki seneye kadar hapis ve 5 000 liradan aşağı olmamak üzere para cezası uygulanacağı karara bağlandı. (M)

ATA (Mustafa), türk ressamı (Trabzon 1945). DGSA'ni bitirdikten (1970) sonra aynı eğitim kurumunda öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. İstanbul'da Taksim sanat (1974), Künmal (1976) ve Maçka sanat (1983) galerisinde kişisel sergiler açtı. Resimlerinde insan, doğa ve yaşam ilişkilerinin özgün bir dinamizmle çağdaş bir anlatıma ulaştırmayı amaçladı. (M)

ATABEK (Erdal), türk hekimi ve yazarı (Adapazarı 1930). Ortaöğrenimini İstanbul'da Kabataş Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1955). Aynı fakültede içhastalıkları uzmanlık eğitimi görerek içhastalıkları uzmanı oldu. Uzun süre Sosyal Sigortalar Kurumu Paşabahçe Hastanesi'nde hekimlik yaptı (1962-1971). Bir ara Sosyal Sigortalar genel müdürü (1974), sonra Sosyal Güvenlik Bakanlığı müsteşarı oldu (1975). Aynı yıl SSK İstanbul hastanesi sağlık kurulu başkanlığına atandı ve 1982'de emekli oluncaya kadar bu görevde kaldı.

1966'dan bu yana Türk Tabipler Birliği'nin Başkanı olan Dr. Erdal Atabek, Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde, sağlık ve sosyal güvenlik konularında yazdığı yazılarla tanındı. «Türkiye'de İlaç Sorunu», «Kürtaj Sorunu», «Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi», «Güvenlik Arayanlar» konulu araştırmalar da yayımlayan Atabek'in bir de kitabı var: *Alkol ve İnsan* (1982). [M]

***ATABEY**, Isparta ilinde ilçe. — 6 509 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 3 543 nüf. (1980). [M]

***ATADEMİR** (Hamdi Ragıp), türk bilim adamı. — (öl. Ankara 1976). [M]

ATAEYMİR, Aydın ilinde, Karacasu bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 653 nüf. (1980). [M]

ATAKOL (Kenan), kıbrıslı inşaat mühendisi ve siyaset adamı (Baf 1937). Ortadoğu Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdikten sonra ABD'ye giderek orada master ve doktora öğrenimi gördü. 1974'te enerji ve doğal kaynaklar bakanı oldu. 1976'da milletvekili seçilerek bu görevini sürdürdü. Daha sonra eğitim bakanlığı görevinde bulunan Atakol, son olarak dışişleri ve savunma bakanlığı görevine getirildi. (1983). [M]

ATAKÖY, İstanbul'un Bakırköy ilçesinde 1955'te başlayarak kurulmuş bir semt. Osmanlılar döneminde *Baruthane Sahası* diye adlandırılan bu arazi, barut yapımına en elverişli koşullara (nem, vb.) sahip olduğundan, savaş araç ve gereçleri yapan kuruluşlara ayrılmıştı. 1955'te Türkiye Emlâk Kredi Bankası, çağdaş yaşamın her türlü gereksinimini karşılayacak bir konut sitesi ve turistik sahil kompleksi kurmak amacıyla, Makine Kimya Endüstrisi Kurumu'ndan 3 769 481 m²'lik bir araziyi satın aldı.

Yapımı programlanan 1., 2., 3., 4. ve 5. (merkez) mahallelerden birincisinde 1962'de 662 konut, ikincisinde 1964'te 852 konut, üçüncüsünde 1966'da 738 konut, dördüncüsünde 1969'da 120, 1970'te 500 ve 1972'de 1 265 konut yapıldı. Beşinci mahallede yapılması programlanan 3 000 konutun 292'si 1980'de tamamlandı. Geri kalanlar 1983'te bitirilerek satışa çıkarıldı. İlkokul yeri olarak 6 116 m²'lik bir arsa Milli Eğitim Müdürlüğüne; yol, yeşil saha, otopark yeri olarak ilkin 207 955 m²'lik, sonra da 283 427 m²'lik arsalar ilgili belediyeye bedelsiz olarak verildi. Aralarında 61 işyeri, bir gazino, bir süpermarket, ilk ve ortaöğretim kurumları, cami, çocuk bahçeleri, otopark yerleri gibi yapıların da bulunduğu bu beş mahalleye eklenecek 6., 7., 8., 9., 10. ve 11. mahallelerin planlaması sürmektedir.

Ataköy'de çevre belediyelerin de yararlanabileceği altyapı tesisleri kuruldu.

Ataköy arazisi içinde kalan ve 2 500 m uzunluğunda bir sahil şeridini kapsayan 421 170 m²lik alanda oyun yeri, park ve turistik kompleks vardır. Turistik kompleks, üç gazino, bir açık hava sineması, sekiz otopark, olanakları geniş bir plaj ve üç yüzme havuzu içerir. (M)

ATAKÖY, Trabzon ilinde, Çaykara ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 478 nüf. (1980). [M]

ATAMAN (Sebati), devlet ve siyaset adamı (Yanya 1907). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli görevlerde bulundu. Milli Reasürans genel müdürlüğü yaptı. 1950'de Demokrat Parti milletvekili oldu. 1960'a kadar milletvekilliğini sürdürdü. Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nca yargılanarak hüküm giydi. Aftan yararlanıp yeniden siyasi haklarına kavuşunca 1977 seçimlerinde Adalet Partisi'nden Ankara milletvekili seçildi. (M)

ATALAY (Sırrı), türk hukukçusu, devlet ve siyaset adamı (Göle 1919). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre savcılık ve hakimlik yaptı. 1950 seçimlerinde Kars'tan CHP milletvekili seçildi. 1954 ve 1957 seçimlerinde de meclis üyeliğini korudu. 27 Mayıs'tan sonra Kurucu Meclis üyesi oldu. 1961, 1964, 1973 seçimlerinde Kars'tan CHP senatörü oldu. 1977'de Cumhuriyet Senatosu başkanlığına seçildi. 1983'te Millî Güvenlik Konseyi kararıyla siyaset yapmaları yasaklanan bir kısım politikacılarla birlikte Çanakkale'de zorunlu gözetim altına alındı. *Kars'ın Davaları* adlı bir eseri vardır. (M)

***ATAMAN** (Sadi Yaver), türk folklorcusu. — Yeni kitapları yayımlandı: *Dümbüllü İsmail Efendi* (1975), *100 Türk Halk Oyunu* (1975), *Türk Halk Oyunları I* (barlar) [1977]. (M)

ATAMSOY (Ahmet), kıbrıslı kooperatifçi, yönetici ve siyaset adamı (Magosa 1936). Lefkoşe Lisesi'ni ve Öğretmen Koleji'ni bitirdi (1957) ve 5 yıl kadar öğretmenlik yaptıktan sonra kooperatif çalışmalarına başladı (1962). «Kanlı Noel» olaylarında Toplum Mücadelesi'ne yönetici olarak katıldı ve Bayrak Radyosu'nun kuruluşunu düzenledi (1963); 1966'ya kadar bu radyonun yönetimini üstlendi. Daha sonra Kooperatif Merkez Bankası ticaret müdürü (1970-1978), Kooperatif Görevlileri Sendikası genel başkanı ve 1975'te kurulan «Kurucu Meclis»te sendika temsilcisi olarak görev yaptı. 1978'de Kooperatif Merkez Bankası İdare Meclisi başkanlığına seçilen Atamsoy, mart 1982'de eğitim, gençlik, kültür ve spor bakanı olarak hükümette görev aldı. (M)

***ATAN** (Yaşar), türk mühendisi. — (öl. İstanbul 1979). [M]

ATAÖV (Türkkaya), türk yazarı ve siyaset bilimcisi (Çanakkale 1932). Robert Koleji'ni bitirdikten sonra Syracuse Üniversitesi'nde (ABD) siyasi bilimler doktorası yaptı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde görev aldı; doçent, profesör oldu. Bazı gazete ve dergilerde uluslararası ilişkiler konusunda yazılar yayımladı. Eserlerinden bazıları: *Sovyetler Birliği Devlet İdaresi* (1961), *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu* (1968), *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri* (1975), *Nazım Hikmet'in Hasreti* (1976), *Eşref Üren* (1982). [M]

***Ataş Rafinerisi** (Anadolu Tasfiyehanesi Anonim Şirketi), Mersin yakınında petrol arıtım tesisi. — Üçü yabancı biri yerli petrol şirketlerinin ortaklaşa kurdukları rafineri 4 400 000 ton kapasitelidir. 320 kadar personeli vardır. Üretilen petrol ürünleri şunlardır: Sıvılaştırılmış gaz (LPG), benzin, gazyağı, motorin, hafif yakıt (fuel oil), orta yakıt, ağır yakıt. Ayrıca istenildiğinde jet yakıtı yapma olanağına sahiptir. Rafineri 9 000 000 varil ham petrol depo edebilecek kapasitedir.

Rafineride üretilen ürünlerin nakliyesi, boru hattı ile Mersin Limanına ya da günde 800 sarnıçlı kamyona akaryakıt yükleyebilecek dolum tesisleri vasıtasıyla kara yoluyla yapılmaktadır. Personel için rafineriye bitişik 250 dönümlük arazide 170 lojman kapasiteli evler bölgesi, sportif ve sosyal tesisler vardır. (M)

***ATATÜRK**. — *Atatürk yüz yaşında*, Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünü kutlama program ve eylemlerini ifade için kullanılan deyim. Büyük önder Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümünü kutlamak için Devlet Başkanı, Genelkurmay ve Millî Güvenlik Konseyi başkanı Orgeneral Kenan Evren başkanlığında bir «Millî Komite» kuruldu (1981). Başbakan Bülent Ulusu, Devlet bakanı Mehmet Özgüneş, Millî Savunma bakanı Ü. Halûk Bayülken, Millî Eğitim bakanı Hasan Sağlam, Kültür ve Turizm bakanı İlhan Evliyaoğlu, Genelkurmay II. başkanı Org. Necdet Öztorun'un da yer aldığı komitede Ord. Prof. Dr. Sedat Alp (Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal), Prof. Dr. Afet İnan, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, Prof. Dr. Fahir Armaoğlu, Prof. Dr. Tarık Somer, Prof. Dr. Yaşar Yücel ile gazeteci Metin Toker, eski Devlet bakanı Muhlis Fer, Güzel Sanatlar genel müdürü Mehmet Özel de bulunuyordu. Devlet bakanı Mehmet Özgüneş'in başkanlığında kurulan 100. yıl Kutlama Koordinasyon kurulu ise Devlet Planlama Teşkilâtı müsteşarı Yıldırım Aktürk, Millî Savunma Bakanlığı müşteşarı Org. Ragıp Uluğbay, İçişleri Bakanlığı müsteşarı Rıfat Kaplan ve Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim, Kültür, Bayındırlık, İmar ve İskân bakanlıkları müsteşarlarıyla Ankara Belediye başkanından oluşturuldu. Kutlama Koardinasyon Kurulu genel sekreterliğinde ise emekli general Sadri Karakoyunlu, Güzel Sanatlar genel Müdürü Mehmet Özel, emekli öğretmen albay İsmet Gönülal yer aldı. Milli Komite başkanı Org. Kenan Evren, Kutlama Koordinasyon Kurulu başkanlığına gönderdiği 19 ekim 1980 günlü yazısında kutlama çalışmalarının «Türk devriminin, Türk ve insanlık tarihi içindeki yerini ve önemini, büyüklüğünü, bütünleştiriciliğini, milliyetçiliğini, laiklik ve eğitim anlayışını, ATATÜRK'ün millî bağımsızlık hareketlerindeki öncülüğünü, dünya görüşünü, insanlık anlayışını ve barışçılığını, devlet adamlığı niteliklerini belirtmek, yaymak ve yaşatmak için devletimizin bütün olanaklarından yararlanılarak yürütülmesini» istedi. Devlet başkanı Org. Kenan Evren Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yaptığı (5 ocak 1981) konuşmasında, 1981 yılında Atatürk'ü «bugünün dünyasına anlatmak; ilkelerini, devrimlerini ve eserlerini tanıtmak üzere, yurt içinde ve dışında yoğun kültür ve sanat hareketleri, sportif temaslar, basın ve yayın faaliyetleri» planlanmış bulunduğunu belirtti.

Yurt içi kutlama etkinliklerinde 100. yılın kalıcılığını belirleyen çalışmalar arasında kültür merkezleri, müzeler kütüphane ve belgelikler; Atatürk anıtları ve Atatürk evleri; örnek cumhuriyet köyleri; 100. yıl okulları, 100. yıl bursları, 100. yıl yurtları spor tesisleri; 100. yıl sağlık kurumları ve yetiştirme yurtları; tarım, endüstri, ekonomi ve yardım çalışmaları; 100. yıl hizmet kervanı, Atatürk ve enerji kervanı düzenlenmesi saptandı. 2302 ve 2450 sayılı yasa uyarınca kurulması kararlaştırılan Atatürk Kültür Merkezi'nin Kutlama Koordinasyon kuruluna hazırlıklarına başlandı (16 ocak 1981). Atatürk Kültür Merkezi'nin ilk aşamada cumhuriyet devri müzesi, resim - heykel müzesi ve güzel sanatlar galerisi, toplantı salonu, halk oyunları ve halk müziği çalışma salonları, atölyeler, depolar ve idare bölümlerinin; ikinci aşamada kongre ve konuk salonları, opera ve bale, tiyatro binaları ve genel hizmetler bölümlerinin yapılması öngörüldü.

Atatürk Kültür Merkezi'nin temeli 29 ekim 1981 günü Devlet başkanı Org. Kenan Evren, MGK üyeleri, başbakan Bülent Ulusu ve Danışma Meclisi başkanı Sadi Irmak'ın katıldığı bir törenle atıldı. 100. yılın kalıcılığını belirleyen yapıtlar arasında Çankırı ve Bolu kültür merkezi (1981 yılında hizmete açıldı), Muş - Malazgirt kültür merkezi, Elazığ kültür merkezi (1982'de açıldı), Denizli, Bingöl, İstanbul - Kartal Atatürk, İzmir Atatürk kültür merkezleri

Foto. X (2) : Günaydın arşivi ; X (MEYDAN)

(1981 sonunda hizmete girdi), İzmir Yaşar Holding kültür - sanat ve spor merkezi (1981 sonunda hizmete girdi), Erzurum kültür merkezi (1981'de açıldı) bulunmaktadır. 100. yılda girişilen etkinliklerden biri de Atatürk'le ilgili her tür belge ve döküman toplayacak müzelerin kurulmasıdır. Ankara'da I. ve II. Meclis binaları «Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet Müzeleri» adıyla hizmete açıldı. Askerî müzeler, resim - heykel ,tabiat, spor, sanayi, eğitim müzeleri gibi değişik amaçlı 37 müzenin yanısıra Kara Harp okulunda yeni bir askerî müze, Eskişehir'de 100. yıl mumya müzesi ve teknik müze kuruldu.

Çeşitli kurum, kuruluş ve kişilerde dağınık biçimde bulunan Atatürk'le ilgili kitap ve belgelerin Millî Kütüphane müdürlüğünde toplanmasına başlandı. Ankara'da inşa edilen Millî Kütüphane'nin yeni binasında bir bölüm belgelik olarak düzenlenecek, Atatürk'e ilişkin araştırma yapmak isteyenlerin hizmetine sunulacaktır. Millî Kütüphane dışında 67 il ve 33 ilçede toplam yüz adet 100. yıl kitaplığı kuruldu. Ayrıca çeşitli özel ve resmî kurumlarda 400 kadar 100. yıl kitaplığı açıldı. 100. yıl nedeniyle Zonguldak (Araplı - Çaycuma), Bolu (Akçakoca), Eskişehir (Sivrihisar), Niğde (Bor), Kırşehir (Kaman), Artvin ,(Yusufeli) ve Kocaeli'de (Karamürsel) kapalı spor salonları yapıldı.

● *Atatürk anıtları:* 100. yıl Atatürk anıtları yapımı bakımından da oldukça verimli oldu, sanat jürisinin onayı ile Türkiye'de 24 Atatürk anıtı yapıldı. Bunların en önemlileri *TBMM Anıtı* (Hüseyin Gezer), Millî Eğitim bakanlığında *Başöğretmen Atatürk,* İstanbul Veliefendi ve Karayolları, Erzurum, Ilıca Atatürk anıtlarıdır. Ayrıca Atatürk Orman Çiftliği (Ankara). Akhisar, Alanya, Artvin, Aydın, Bursa, Büyükçekmece (İstanbul), Çorum, D. Malzeme Ofisi (Ankara), Elbistan, Hava Harp Okulu (Ankara), Kara Harp Okulu (Ankara), Kars, Kastamonu, Kırıkkale, Kırklareli, Mudanya, Orhangazi, Rize, Samsun (*İlk Adım*), Torbalı, Urla Atatürk anıtları da anılmalıdır.

● *Atatürk evleri.* Atatürk'ün kimi zaman kaldığı, Kurtuluş Savaşı'nda karargâh olarak kullandığı evler müze durumuna getirildi. 37 yapıdan yıkılmaya bırakılan 26 evin onarımı ve restorasyonu tamamlandı. Selanik, İstanbul - Şişli evleriyle Haymana karargâhının onarımı 1981 yılında bitirildi. Selanik'teki Atatürk evinin aynısı Ankara'daki Atatürk Orman çiftliğinde yapılarak Devlet Başkanı Org. Kenan Evren tarafından hizmete açıldı (11 kasım 1981). 100. yılda onarımı ve restorasyonu yapılan Atatürk evleri şunlardır: Adana, Akşehir, Ankara (*Alagöz Atatürk Karargâhı*), Bursa, Çanakkale (*Eceabat Atatürk Karargâhı*), Denizli, Diyarbakır (*Silvan*), Erzurum, Eskişehir, İstanbul (*Perapalas Atatürk odası*), İzmir, Kastamonu, Kayseri, Konya, Mudanya, Samsun, Silifke, Sivas (*4 Eylül*), Uşak, Yalova Atatürk evleri ve Yalova'da yüzer köşk.

● *Örnek cumhuriyet köyleri:* Atatürk'ün çağdaş ve ileri bir Türkiye yaratılmasında önemli bir yeri olacağını belirttiği örnek cumhuriyet köyleri altı bölgede uygulanarak yapımları sürdürülmektedir. Bu konuda 6 köy için hazırlanan proje Köy İşleri ve Kooperatifler bakanlığınca uygulamaya konuldu. Bu köylerin okul, sağlık merkezi, cami, kitaplık, yol ve ağaçlandırma gibi gereksinmeleri de plana alınarak gerçekten örnek olmalarına özen gösterildi. Kurulan örnek cumhuriyet köyleri şunlardır:

1 — Sofular köyü, Baraj köyü (Samsun - Çarşamba): Konut ve aile sayısı: 39, bitişi: 14.1.1982.

2 — Oğuzlar Köyü (Diyarbakır - Bismil): Konut ve aile sayısı: 62 (göçebe iskânı), bitişi: 15.9.1982.

3 — Göktepe Köyü (Diyarbakır - Çınar): Molla Polat göçebelik iskânı. Konut ve aile sayısı: 105; bitişi: 1982.

4 — Ata mahallesi (Mardin - İdil merkez): Konut ve aile sayısı: 191; (göçebe iskânı), bitişi: 14.12.1981.

5 — Cumhuriyet mahallesi (Elazığ - merkez Sürsülü mah.) konut ve aile sayısı: 109; (Beritanlı göçebelik iskanı); bitişi: 10.8.1982.

6 — Ata mahallesi (Bursa - Gemlik merkezinde yeni mahalle). Konut ve aile sayısı: 77; bitişi: 1.8.1982.

● *100. yıl okulları:* Atatürk'ün doğumunun 100. yılında Milli Eğitim bakanlığı dışında bazı özel kurum ve şahıslar tarafından 73 ilkokul yaptırılarak hizmete girdi. Bunların illere dağılması şöyledir: Adana (2), Afyon (2), Ağrı, Ankara (4), Artvin, Balıkesir, Bingöl (2), Bitlis, Bursa (2), Çankırı, Çorum, Denizli, Diyarbakır (3), Edirne, Elazığ (3), Erzincan, Erzurum (3), Hakkâri, İçel, İstanbul, İzmir (4), Kars, Kastamonu (2), Kırklareli, Konya (2), Kütahya, Muğla, Muş, Niğde, Ordu, Rize, Samsun (15), Siirt, Sinop (2), Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Tunceli (2), Van. Van'da bir de 100. yıl üniversitesi kuruldu (1982).

● *Okuma-yazma seferberliği:* 1981 yılında ülkemizde 6 yaştan yukarı genel nüfustan üç milyonun okuma yazma bilmediği konusu, Kutlama Koordinasyon Kurulu başkanlığınca Milli Komite'ye götürüldü. Milli Komite'nin yaptığı toplantıda Millî Eğitim bakanlığınca bütün yutta okuma - yazma seferberliğine girişilmesine karar verildi (kasım 1980). Okuma - yazma seferberliğiyle ilgili Millî Eğitim bakanlığınca hazırlanan programlar ülkede uygulanmaya başladı (23 mart 1981). 1982 yılı sonuna kadar açılan 105 544 kursta, 2 240 099 yurttaş okuma - yazma öğrenerek kursu bitirdi. TV'de başlatılan ve 55 progamlık bir dizi halinde süren okuma - yazma öğretimi büyük ilgi gördü, üç milyona yakın vatandaşın bu öğretimden yararlandığı saptandı.

● *100. yıl bursları:* Resmi ve özel kuruluşlar 100. yıl anısına, başarılı öğrencilere yurt içinde ve dışında eğitim ve özendirme bursları vererek katkıda bulundu. Devlet Su İşleri, Millî Eğitim bakanlığı, MTA enstitüsü, Petrol Ofisi, Sanayi ve Teknoloji bakanlığı, Denizcilik Bankası, Petkim A.Ş. ve Yem Sanayii A.Ş. bu çalışmalara katıldılar ve toplam 69 öğrenciye burs verildi.

● *Öğrenci yurtları ve spor tesisleri:* Sabancı Holding A.Ş. Ankara'da 750 kişilik, İş Bankası Sivas'ta 800 kişilik, İller Bankası Adana'da 300 kişilik birer öğrenci yurdu yaptırdılar. Gençlik ve Spor bakanlığı tarafından da aşağıdaki illerde 7 spor tesisi yapıldı. Zonguldak (Araplı - Çaycuma), Bolu (Akçakoca), Eskişehir (Sivrihisar), Niğde (Bor), Kırşehir (Kaman), Artvin (Yusufeli), Kocaeli (Karamürsel).

● *Sağlık kurumları ve yetiştirme yurtları:* İzmir'de bin yataklı bir sağlık sitesi, Ege üniversitesi tarafından İzmir - Balçova'da bir Atatürk dispanseri açıldı. Afyon'da travmatoloji hastanesi yapımına başlandı. Ayrıca T.C. Ziraat bankasınca kırk milyon lira harcanarak Bitlis'te bir düşkünler yurdu, Bingöl'de bir yetiştirme yurdu yapıldı.

● *Atatürk ormanları ve ağaçlandırma:* 100. yıl Kutlama Koordinasyon kurulunca Atatürk ormanları kurulması kararlaştırılarak, bu konu ile Tarım ve Orman bakanlığı görevlendirildi. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde Atatürk adına 87 orman kuruldu, böylece Atatürk ormanları toplam 128 310 dekara ulaştı. Devlet Başkanı Evren'in Ankara Ahlatlıbel yöresinde ilk fidanı dikmesiyle başlayan çalışmalar sonucunda Atatürk ormanlarına 18 422 500 yeni fidan dikildi (1981). Öteki ağaçlandırma uğraşlarıyla birlikte 100. yılda tüm yurtta 113 476 000 fidan dikildi, bu işler için 3 753 672 000 lira harcandı (1981). Genelkurmay başkanlığı Millî Eğitim bakanlığı ve Diyanet İşleri başkanlığı da ağaçlandırma çalışmalarına geniş ölçüde katıldı .Ayrıca Amasya, Ankara, Artvin, Denizli, Kahramanmaraş, Samsun, Sivas illerine bağlı birer köyde «Orman Köylerini Kalkındırma Projesi» uygulaması sürdürüldü. Uygulama sonuçlarına göre gerekli arazi hazırlığı, dikim ve bakım çalışmaları için yıl içinde toplam 312 173 000 lira harcandı.

1981'de kurulan Atatürk ormanlarının illere dağılımı şöyledir:

Adana (Yumurtalık), Adıyaman, Afyon (Sincanlı, Sultandağı, Emirdağ), Amasya, Ankara (Çankaya), Antalya (Serik, Manavgat, Korkuteli, Gazipaşa, Alanya), Artvin (Arhavi), Aydın (Kuşadası), Balıkesir, Bingöl, Bolu (Düzce), Burdur (Bucak, Gölhisar), Bursa, Çanakkale (Eceabat, Biga), Çankırı, Çorum, Denizli, Edirne (Lalapaşa, Keşan), Elazığ (Maden), Erzincan, Erzurum (Oltu, Aşkale), Eskişehir (Mihalıççık), Gaziantep (Kilis), Giresun (Ş. Karahisar), Gümüşhane, Hatay (Antakya), Isparta, İçel, İstanbul (Sarıyer), İzmir (Karşıyaka), Kahramanmaraş, Kastamonu, Kırklareli (Dereköy), Kırşehir, Konya (Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar, Ereğli, Ermenek, Karaman, Merkez), Kütahya, Malatya, Manisa (Saruhanlı), Muğla (Fethiye, Yatağan), Muş, Ordu, Rize (Ardeşen), Sakarya, Samsun, Siirt, Sinop (Boyabat), Sivas, Tokat, Trabzon (Sürmene, Araklı), Tunceli, Urfa, Uşak (Sivaslı), Yozgat, Zonguldak (Bartın, Devrek, Safranbolu, Ulus). Bu arada Gelibolu yarımadası, Dumlupınar Başkomutanlık Meydan muharebesinin geçtiği bölge, Silifke Kıbrıs Şehitliği çevresi, Mersin - Gümüşkum, Heybeliada - Değirmenburnu, Malatya - Pınarbaşı, Adapazarı - Hasandağı, İzmir - Belkahve bölgesi millî park durumuna getirildi.

● *Tarım, endüstri ve ekonomiye katkı çalışmaları:* 100. yılda Antalya, Hakkâri ve İçel illerine bağlı ilçe ve köylerde 4 adet hidro-elektrik santralı yapıldı. 1981'de programlanan 8 gölet yapılarak sulama hizmetlerine büyük katkı sağlandı.

Yapılan göletler; Adıyaman (Kâhta) *100. yıl,* Amasya (Merzifon) *100. yıl,* Ankara (Haymana) *Egemenlik,* Erzurum *23 Temmuz,* İstanbul (Beykoz) *Cumhuriyet,* İzmir (Urla) *9 Eylül,* Samsun *19 Mayıs,* Sivas *4 Eylül* göletleri.

Köy İşleri ve Kooperatifler bakanlığınca Erzurum'un İspir, Aydın'ın Karacasu ilçelerinde tarımsal sulama ve toprak muhafaza çalışmaları yapıldı; Tükiye erozyon haritası tamamlandı. 100. yıl çeşmeleri yolları, su tesisleri gibi kalıcı nitelikte işlerin yapımları için 4,5 milyar lira harcandı.

Bu arada TEK genel müdürlüğünce Diyarbakır Gaziantep, Mardin, Siirt, Urfa illerine bağlı 10 köye elektrik verildi.

● *100. yıl hizmet kervanı:* Kültür, sağlık, tarım, bayındırlık hizmetleri, ilgili uzman personeli içeren motorize bir kervanla Doğu ve Güneydoğu illerimize bağlı ilçe ve köylere kadar çeşitli kurum ve kuruluşlarca götürüldü. Eneji ve Tabii Kaynaklar bakanlığının yönetiminde yürütülen *Atatük ve Enerji kervanı,* bu bakanlığa bağlı Petrol işleri, Devlet Su işleri, TEK., TKİ., T. Petroleri A.O.'nun katkılarıyla Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Urfa il, ilçe ve köylerinde sürdürüldü; çeşitli hizmetler yanında broşür, tanıtıcı film, eğitim araç ve gereçleri dağıtımı yapıldı (4 eylül - 4 ekim 1981).

● *100. yılın odak noktaları:* Atatürk yılında bazı günler odak noktası seçilerek, bu günlerde büyük törenler düzenlendi.

5 ocak 1981: devlet başkanı Org. Kenan Evren tarafından Atatürk yılı açıldı. 67 ilden Ankara'ya temsilciler geldi; TBMM anıtının temeli atılarak Atatürk sanat armağanları verildi.

23 Nisan: 22 ülkenin çocukları Ankara'da toplandı, yurt çapında törenler düzenlendi. Ata'nın doğum günü sayılan 19 mayısta olağanüstü törenler düzenlendi; devlet başkanı Evren, Samsun ve Ankara'daki törenlere katıldı. Ankara'da TBMM anıtı açılarak Atatürk evinin temeli atıldı. 30 ağustos Zafer bayramı da olağanüstü törenlerle kutlandı; Ankara'dan yola çıkan İstiklâl Savaşı birliği 9 eylülde İzmir'e vardı. Cumhuriyet bayramı da görkemli biçimde kutlandı; Ankara'da Atatürk Kültür merkezinin temeli atıldı (29 ekim 1981). 10 kasımda uluslararası iki sempozyum düzenlendi ve Ankara'da Atatük evi hizmete açıldı.

Ankara'da İslâm ülkeleri tarım bakanlarının da çağrıldığı ve tarım ürünlerinin sergilendiği bir Millî Tarım fuarı düzenlendi. Uluslararası İzmir Fuarı 100. yıl nedeniyle Atatürk fuarı adıyla açıldı, yerli ve yabancı firmalar pavyonlarında Atatürk köşeleri düzenlediler.

Atatürk'ün çeşitli illerimize geliş yıldönümleri ve kurtuluş günlerinde, bu kentlerde

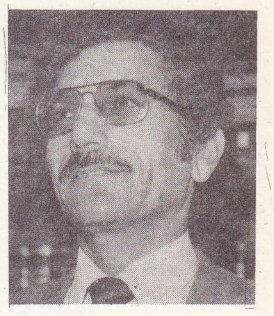

Ahmet Y. ATAMSOY

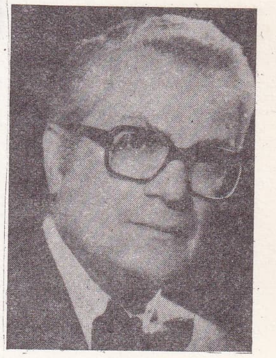

Türkkaya ATAÖV

Foto. X ILJ [MEYDAN]

100. yıl dolayısıyla Zeytinburnu'da dikilen ATATÜRK heykeli (1981)

yerel ve uluslararası kültür, sanat, folklor, müzik, tiyatro, turizm ve çocuk şenlikleri düzenlendi. Ulusal bayramlar ve kurtuluş günlerinde Atatürk'ü anma törenlerine özel bir önem verildi; günün anlamını belirten yarışmalar, sergiler ve toplantılar düzenlendi. İstanbul'da Atatürk Kültür merkezinde, Samsun, Erzurum, Konya, Diyarbakır, Adana, Kahramanmaraş, Gaziantep, İzmir, Edirne, Kars'ta birer büyük konser, Ankara'da marşlar ve Türk müziği konseri, Atatürk ve Türkiye sergisi, Devlet Halk Oyunları topluluğu gösterileri yapıldı.

İstanbul'da yapılan Uluslararası Askerî Bandolar festivaline Pakistan, Ürdün, Federal Almanya, ABD askerî bandolarıyla Türk Kara, Deniz, Hava kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanlığı bandoları katıldı. İzmir'de kırka yakın Avrupa ve İslâm ülkesinin çağrıldığı bir Atatürk Moda festivali düzenlendi. Uluslararası İstanbul festivalinde ünlü Bolşoy balesinin de katıldığı sanat gösterileri yer aldı.

● *Sanat etkinlikleri:* Atatürk'ün doğumunun 100. yılında sanat çalışmalarına da önem verildi, yurt ölçüsünde yaygınlaştırıldı. Tanınmış sanatçılara 100. yılı simgeleyen 100. yıl amblem, afiş, pul ve rozetleri hazırlattırılarak bastırıldı. İbrahim Çallı, Feyhaman Duran, Arthur Kampf gibi ressamların hazırladığı Atatürk portrelerinden yaptırılan roprodüksiyonlar yurt içinde ve dışında dağıtıldı. Bu arada devlet başkanı Kenan Evren tarafından aşağıdaki sanatçılara «100. Yıl Hatıra Plaketi» verildi (5 ocak 1981): Bedia Muvahhit, Vasfi Rıza Zobu (tiyatro), Necil Kâzım Akses, Cemal Reşit Rey, Ahmet Adnan Saygun, Münir Nurettin Selçuk (müzik), Cevat Dereli, Eşref Üren (resim), Zühtü Müritoğlu (heykel), Arif Hikmet Koyunlu (mimarlık). 1981 süresince Atatürk'ün sanata verdiği değeri ve çağdaş sanatlarımızın ulaştığı düzeyi belirten resim, heykel, fotoğraf, seramik, grafik sergileri açıldı. Bu sergiler Anadolu'nun çeşitli kentlerine ve dış ülkelere de gönderildi. Ayrıca İstanbul D. Güzel Sanatlar akademisinde 100. yıl sanat bayramı düzenlendi (eylül 1981). Ankara'da açılan (nisan 1981) «Atatürk ve Türkiye» konulu sergi Batı Almanya'ya gönderildi. Mayıs ayında 37 ilimizde de bu tür büyük sergiler açıldı. İzmir'de Ege, Erzurum'da Atatürk, Adana'da Çukurova, İstanbul'da Boğaziçi, Ankara'da Ankara üniversitelerinde ve Kara Harp Okulunda belgelerle Atatürk fotoğraf sergileri açıldı. Millî Eğitim bakanlığınca 67 ile gönderilen fotoğraf sergileri düzenlendi. Bu arada minyatür, hat, tezhip, çini gibi geleneksel ve çeşitli el sanatlarımızın çağdaş uygulaması niteliğinde sergiler ve Ankara'da «Uluslararası Atatürk ve Türkiye Sergisi» açıldı (aralık 1981). Dil ve Tarih - Coğrafya fakültesinde sergilenen Kurtuluş Savaşı belgeleri kitap haline getirildi. Cumhuriyet dönemi pulları da 100. yıl anısına İstanbul AKM'de sergilendi. 100. yıl millî tarım ,hayvancılık, gıda maddeleri sergileri de ilgiyle izlendi.

Ülkemizin tanınmış ressamlarına ısmarlanarak yaptırılan «Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri» konulu tablolar Ankara Resim ve Heykel müzesinin 100. yıl galerisinde sergilendi. Ressamlarımız arasında düzenlenen «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» konulu resim yarışması büyük ilgi çekti.

Ayrıca Basın - Yayın genel müdürlüğünce bir «Türkiye albümü» hazırlandı; tanınmış fotoğrafçılarımızın eserlerini içeren «Fotoğrafçılarımızın Gözüyle Atatürk Türkiyesi» birçok yerde sergilendi.

Çizerlerimiz arasında bir «Türkiye karikatür», seramik sanatçılarımızın katıldığı «Çağdaş seramik» yarışmaları düzenlendi. Maliyece satışa sunulan 100. yıl altını büyük ilgi gördü. Genelkurmay tarafından subay ve astsubayların yakalarına takılan 100. yıl armağan rozeti yaptırıldı.

Müzik dalında da çeşitli etkinlikler yer aldı. Tanınmış bestecilerimizden A. Saygun, C. R. Rey, N. Kodallı, S. Kalender ve H. Şimşek'e Atatürk marşları bestelettirildi. Bu marşların orkestrasyonu Halit Recep Arman tarafından yapıldı.

TRT müzik dalında çeşitli yarışmalar açtı. Ayrıca Cumhurbaşkanlığı, İstanbul ve İzmir Devlet Senfoni orkestraları, devlet sanatçıları ve ünlü solistlerimiz yurdun çeşitli yerlerinde ve ordu merkezlerinde konserler verdi. Oda orkestrası, türk ve halk müziği konserleri, öğrenciler için eğitici konserler, halk ozanlarının katıldığı «Aşıklar bayramı»nda yarışmalar düzenlendi.

Atatürk devriminin önemli kazançlarından birini oluşturan çağdaş müzik yapıtlarımız, Avrupa orkestraları tarafından çalınarak radyo ve televizyonlarda en önemli etkinliklerden biri oldu. Devlet Sanatçısı Hikmet Şimşek'in Berlin, Münih, Hannover, Viyana, Romanya, Yugoslavya, Norveç radyo orkestraları ve Prag senfoni orkestrasıyla yaptığı radyo, televizyon yayınlarında Saygun, Erkin, Rey, Akses, Alnar, Tarcan, Kodallı, ve Sun'un 13 eseri çalındı. Bunlardan ikisine solist İdil Biret'le Gülsin Onay da katıldı.

● *Sahne sanatları ve folklor:* Devlet Tiyatroları ve Devlet Opera ve Balesi genel müdürlüğü, 1981 yılında bütün il ve ilçeleri kapsayan Anadolu turneleri programlayarak 100. yılın anlamına yaraşan oyunlar sahneledi. Yüksek okul ve fakültelerimizin de bu konuda önemli katkısı oldu. Atatürk, Ege, Boğaziçi, Ankara, Hacettepe, Karadeniz, Diyarbakır, Çukurova, Selçuk üniversiteleriyle Deniz ve Hava harpokullarının sahneledikleri oyunlar bölgelerinde büyük ilgi gördü. Halb okuluyla Kız Teknik Yüksek Öğretmen okulu öğrencilerinin ortaklaşa sergilediği «Onun Ulusu» oyunu sahne çalışmalarının güzel bir örneği oldu. Bu programlarda Türk tarihini, Kurtuluş savaşını ve Atatürk devrimlerini konu alan eserlere geniş yer verildi. Mart ayında başlayan 100. yıl folklor şenlikleri bütün yurtta sürdürüldü. Atatürk'ün anısına Kültür bakanlığının Bursa'da düzenlediği (haziran 1981) folklor kongresi büyük ilgi gördü. Devlet Halk Oyunları topluluğunun Ankara'da yaptığı gösterinin benzeri Avrupa ve Amerika'da da ilgi uyandırdı.

● *Atatürk büstleri:* Çeşitli illerimizdeki ordu donatım, tamir fabrikaları, demir - çelik tesisleri, devlet demiryolları, Gölcük Tersane komutanlığı gibi askeri ve sivil kuruluşlar tarafından Atatürk yılında 1850 adet büst ve 1 150 mask dökümü yapıldı. Ayrıca T.C. Ziraat bankası 2 200 büst, Emekli sandığı 200 mask, Etibank genel müdürlüğü binlerce Atatürk röliyefi yaptırarak okullara dağıttı.

● *Basın - yayın çalışmaları:* Resmi ve özel 33 kuruluş tarafından Büyük Önder'in yaşamını, tarihsel ve evrensel kişiliğini, ilke ve devrimlerini, kişiliğinin çeşitli yönlerini, söylev ve demeçlerini, anılarını, özel mektuplarını konu alan yüz elliye yakın kitap yayımlandı. Bunların dışında Atatürk'le ilgili fotoğraf, resim, Atatürk ve cumhuriyet anıtlarını, Türk el sanatlarını, içeren albümler, el kitapları, duvar ve masa takvimleri, Atatürk'ün gençliğe hitabesi, Onuncu Yıl söylevi ve üç dilde hazırlanan Atatürk'ü ve ülkemizi tarihiyle, turistik, folklorik özellikleriyle tanıtan broşürler bastırılarak dağıtıldı.

● *Askerî çalışmalar:* Genelkurmay başkanlığınca hazırlanan program çevresinde bütün askerî birlik ve kurumlarda Atatürk köşeleri hazırlandı, büyük önderi tanıtıcı konferanslar verildi, Atatürk'le ilgili filmler gösterildi. Çeşitli garnizonlarda Türk yapımı silah, araç ve gereçleri sergilendi. Devlet Güzel Sanatlar galerisinde Atatürk ve Kurtuluş savaşıyla ilgili bir resim sergisi açıldı. Zafer haftası ve 19 mayıs geniş spor şenlikleri, törenler ve yarışmalarla kutlandı. Silahlı kuvvetlerdeki okuma - yazma bilmeyen erlere okuma - yazma öğretildi. Ayrıca Atatürk yılı boyunca, ülkemizin değişik yörelerinde Atatürk'ün anısına otuz sekiz askerî tatbikat yapıldı (ocak - aralık 1981).

Bütün eğitim kurumlarında, Atatürk ilkeleri ve devrimlerinden kaynaklanan Atatürkçülüğün benimsenmesi, yabancı ideolojilerin kökten kazınması için her türlü önlemler alınmaya başlandı. Okullarda 100. yılın anlamını, Atatürk ilkelerini en iyi biçimde benimsetmek amacıyla film, kültür, sanat, spor dallarında yarışmalar düzenlendi. Okullarda, askerî birliklerde ve spor kulüplerinde gençler arasında birlik, sevgi ve dayanışmayı sağlamak üzere sporun her dalında etkinliklere hız verildi. Gençlik ve Spor bakanlığının eşgüdümü ve Millî Eğitim bakanlığının işbirliğiyle yapılan çalışmalar 1981 yılı sonuna kadar sürdürüldü.

● *Bilimsel çalışmalar:* Üniversiteler, bilim ve eğitim kurumlarında Atatürk'ün bilim, teknik, sanat, kültür, askerî, ekonomi, spor, hukuk devrimlerini değerlendiren toplantı ve açık oturumlar, seminer konferans, sempozyumlar, basın toplantıları, kongre - şura ve kurultay çalışmaları yapıldı. ODTÜ, Hacettepe, Ankara, Ege, Diyarbakır, Atatürk, Karadeniz ve Anadolu üniversiteleri kendi bölgelerinde gezici konferanslar düzenlediler. Türkiye İkinci İktisat kongresi İzmir'de yapıldı (ekim 1981). Atatürkçü millî eğitim şûrası, uluslararası genç gazeteciler semineri; tarım, sağlık, millî kültür şûraları, Atatürk bilim ve teknik, uluslararası tekstil, 9. Tarih kongreleri; Uluslararası Atatürk, Atatürk ve devrimleri, Atatürk ve çağdaş Türkiye, Atatürk devrimleri, Atatürk ve Güzel Sanatlar sempozyumları, 100. yıl tıp fakültesi kurultayı gibi etkinlikler gerçekleştirildi.

● *TRT - basın çalışmaları:* TRT yayınlarında Atatürk'ün siyaset, sanat, kültür, hukuk, ekonomi, din konularındaki görüşlerini yansıtan programlar düzenlendi. Bu yayınlarda Atatürk'ten anılar, *Beni hatırlayınız, Zaferden devrimlere, Atatürk'le yolculuk, Atatürk'ün 24 saati, Atatürk ve İstanbul, Atatürk çağı, Yarım yüzyıldan çizgiler, Atatürk ve ordu* gibi programlarla O'nun etkinliği ve önemi tanıtıldı.

«Atatürk'ün nutku», «Anılarla Atatürk», «Atatürk için yazılanlar», «Millî Mücadele, devrimler ve kurtuluş savaşı» konularını işleyen yapıtlar radyolardaki tiyatro ve arkası yarın gibi dizi programlarda yer alarak ilgiyle izlendi. TRT'nin yurt dışında yaptığı İngiizce, Urduca, Farsça, Arapça, Bulgarca, Sırpça - Hırvatça, Elence, Almanca, Fransızca yayınlarda Atatürk'ü ve Türkiye'yi tanıtan programlar düzenlendi. TV çocuk programları ve müzik yayınlarında da Atatürk ve ilkeleri çocukların anlayabileceği düzeyde işlendi. TRT ve basında Atatürk'ün yakınları ve ünlü kişilerle yapılan programlar ve röportajlar da ilgiyle izlendi.

● *Sergiler:* 100. yılda düzenlenen resim - heykel ve seramik, fotoğraf, türk el sanatları, para, madalyon, pul ve kitap sergilerinde konu üzerinde ayrıntılarıyla durularak Atatürk'ün önemi ve tarihsel işlevi belirtildi. Türkiye çapında düzenlenen resim yarışmasında, derece alan yapıtlar Ankara Resim ve Heykel müzesinde sergilendi (30 ekim 1981).

● *Yarışmalar ve gösteriler:* Kültür bakanlığı, Güzel Sanatlar akademisi, Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek okulu, Ege üniversitesi ve birçok özel kuruluş ülke çapında düzenledikleri Atatürk konulu yarışmalarla

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

sanat, eğitim, endüstri, tarım vb. alanlarda Cumhuriyet Türkiyesi'nin çağdaşlaşma yolunda ulaştığı düzey tanıtıldı.

Çeşitli resmî ve özel kurumlarca 96 kompozisyon, 97 şiir, el sanatlarından halk oyunlarına kadar çeşitlenen 47 yarışma, 10 büyük defile düzenlendi. Ayrıca Güzel Sanatlar genel müdürlüğü ve çeşitli kurumlarca 102 resim yarışması yapıldı.

Konya Turizm derneğince, Atatürk'ün babası Ali Rıza Bey adına cirit oyunları, at yarışları, annesi adına Zübeyde Hanım gül yarışması düzenlendi. Başarılı kooperatif yöneticileri ve en başarılı köy muhtarları ödüllendirildi.

19 Mayıs Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı çok görkemli törenlerle kutlandı. Çanakkale - İntepe gençlik ve izcilik tesisinde «Uluslararası Atatürk'ü Tanıyalım» adıyla çeşitli ülkelerden 520 kişinin katıldığı bir gençlik kampı düzenlendi (2 - 16 temmuz 1981). Aynı tesiste 920 izci ve izci önderinin katıldığı «Atatürk Millî Kampı» açıldı (17 - 27 temmuz 1981).

İlk ve orta dereceli okullar, üniversite, akademi ve yüksek okullar arasında halk oyunları yarışmaları düzenlendi.

Ayrıca 100. yıl uluslararası spor yarışmalarında Devlet Başkanlığı Türkiye turu, masa tenisi turnuvası, Uluslararası Atatürk bisiklet, cimnastik, halter, bayanlararası voleybol, Atatürk boks turnuvası, Avrupa Basketbol yarı final şampiyonası, Uluslararası Asya - Avrupa maratonu ve yüzme müsabakaları ile Bursa'da Balkan Kayak şampiyonası, İzmir'de Balkan Yaş Grupları Yüzme şampiyonası yapıldı.

Çeşitli kentlerimizde düzenlenen yurtiçi yarışmalarında binicilik, eskrim, bisiklet, yelken, boks, tenis, atıcılık, judo, kayak, yivli silahlar, hava silahları dallarında etkinlikler gösterildi. Spor kulüpleri, özel ve resmî kurumlar basın yayın organları, üniversite ve yüksekokullar 100. yıl nedeniyle sporun her dalında yarışmalar düzenledi. Ankara'da 100. yıl spor tarihi müzesi açıldı (20 mayıs 1981).

● *100. yılda tamamlanamayıp 1982 yılında da sürdürülen başlıca çalışmalar:*

a) Atatürk'ün *Nutuk* adlı eseri, konuşulan dile çevrilerek üç cilt halinde bastırıldı.

b) Yerli ve yabancı basında çıkan Atatürk'le ilgili yazı, makale, dergi, kitap vb. yayınların bibliyografik derlemesi yapılarak Türk Tarih Kurumu'na teslim edildi.

c) İstanbul, Ankara, İzmir'deki üniversitelerin yetkili öğretim üyeleri ve Genelkurmay, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu temsilcilerinin işbirliğiyle Atatürk'ün çok yönlü kişiliği, ilke ve devrimleri hukuk, kültür, eğitim, bayındırlık, tarım ve sanayileşme alanlarında Atatürk döneminde yapılan atılımları konu alan yazı ve makaleler hazırlatıldı.

d) 1981 yılında yerli ve yabancı basında çıkan yazıların 12 kitapta toplanması kararlaştırıldı.

● *Yurtdışı kutlama çalışmaları:* Paris'te toplanan UNESCO'nun 20. genel kurulunda 1981 yılının Atatürk yılı olarak kutlanmasına oybirliğiyle karar verilmişti (27 kasım 1978). (Bu karar da göz önünde tutularak yurt dışı kutlama çalışmaları üç başlık altında düzenlendi:

1) Dünya'da 100. yıl: 100. yıldönümü nedeniyle birçok yabancı devlet adamı mesaj yayınladı. Birleşmiş Milletler'de yapılan bir törende, Devlet başkanı Org. Evren'in «Birleşmiş Milletlere Atatürk Armağanı» Genel Sekreter Dr. Kurt Waldheim'e verildi (30 eylül 1981). 100. yıl dolayısıyla çeşitli ülkelerde sergiler, gösteri, festival, toplantı, konferans, anma toplantı ve geceleri, radyo konuşması, spor gösterileri, fuarlar, sempozyumlar düzenlendi ve yazılar yayınlandı.
Ayrıca yurtdışında Atatürk fotoğrafları, resim ve pul sergileri, müzik ve folklor gösterileri düzenlendi.

2) Unesco Çalışmaları: Atatürk'ün kişiliğini, devrimlerini, eğitim, bilim ve kültür alanındaki görüşlerini dünya kamuoyuna tanıtmak amacıyla T.C. hükümetinin işbirliğiyle bir kollokyum ve UNESCO genel merkezinde «Türk Kültür Günleri» düzenlendi. Ayrıca Paris'te fotoğraflarla Atatürk ve Türkiye, Seramik, çağdaş türk resmi, eski el sanatları, türk giysileri ve PTT' nin 1923 - 1981 yılları arasında çıkarttığı pulları kapsıyan sergiler açıldı. Seramik dışındaki sergiler UNESCO'dan sonra Washington'daki Türk haftası için ABD'ye gönderildi.
Devlet sanatçılarından bir grubun resitali ve oda orkestrası konserleri, Turizm ve Tanıtma bakanlığı Halk Oyunları topluluğunun, devlet ve özel tiyatro sanatçılarımızın oyunları sahnelendi.

UNESCO genel merkezinde düzenlenen uluslararası sempozyumda sunulan tebliğlerin çeşitli dünya dillerine çevrilmesi kararlaştırıldı.

3) Türk işçilerinin yoğun olduğu ülkelerde ve Kıbrıs'ta kutlamalar: Yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın yoğun bulunduğu bölgelerdeki temsilciliklerimizin düzenledikleri kültür etkinlikleriyle, bunların ulusal kültürle ilişkileri, Atatürk ilkelerine bağlılıklarını korumaları amaçlandı. Kıbrıs Türk Federe Devleti'nde de çok yönlü ve geniş kapsamlı kültür etkinlikleri düzenlendi. KTFD'nin çeşitil kentlerinde Atatürk'e ait kitap, fotoğraf, resim sergileri tertiplendi, Atatürk kitaplığı, Atatürk çocuk parkı kuruldu, okullarda sergiler, kültür ve bilgi yarışmaları, özel radyo ve televizyon programları, film gösterileri, konferans, açık oturumlar, müzik ve folklor geceleri, spor yarışmaları düzenlendi.
TRT, Türk sanat ve halk müziği topluluğu, müzik ve tiyatro toplulukları Kıbrıs'ta temsiller verdiler. (M)

Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Urfa kentinin 70 km kuzeybatısında yapımı süren baraj ve hidroelektrik santralı. Temeli 1981'de atılan tesisin, bütünüyle 1991'de bitirilmesi öngörülmektedir. Bitirildiğinde yararları yalnız Güneydoğu Anadolu'da değil tüm Türkiye'de görülecek olan tesis, su taşkınlarını önleme, sulama ve elektrik enerjisi üretme amaçlarına hizmet edecektir.
Türkiye'nin su kaynaklarından üretebileceği enerji miktarı 100 milyar kWs olarak tahmin edilmektedir. Bugüne kadar bunun ancak yüzde 10'undan yararlanmayı sağlayan tesisler gerçekleştirildi. Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santralı tamamlandığında bu oran iki katına çıkacaktır. Bugün kuru tarım yapılan 10 milyon dönümlük Aşağı Fırat ovaları Atatürk Barajı gölüyle sulanacak; bu sayede tarım ürünleri çeşitlenecek ve üretim büyük ölçüde artacaktır. Bu proje, Türk ekonomisini güçlendirme yolundaki en büyük atılımdır. Tesis şu ana yapılardan oluşacaktır:

● Baraj: Kaya dolgu tipinde ve 184 m yüksekliğinde, (Keban'dan ve Oymapınar'dan sonra Türkiye'nin en yüksek barajı); dolgu hacmi 82 milyon m^3 (dünyanın dördüncü büyük dolgu barajı).

● Santral: 258 m uzunlukta, 53 m genişlikte (bir futbol sahasının iki katı) ve temelinden çatısına 34 m yüksekliğinde tasarlanan santral binasında her biri 300 000 kWs gücünde sekiz türbin-jeneratör grubu bulunacak, toplam 2 400 MW güç ile Atatürk Hidroelektrik Santralı dünyanın sayılı hidroelektrik santrallarından biri ve Türkiye'nin en büyük hidroelektrik santralı olacaktır. Bu santralın yılda üreteceği 8 900 milyon kWs elektrik enerjisi, TEK elektrik iletim sistemi ile tüm Türkiye'ye dağıtılacaktır.

● Basınçlı borular: Her türbin - jeneratör grubu için bir tane olmak üzere sekiz basınçlı boru vardır. Bunların her biri ortalama 600 m uzunlukta ve 7 m iç çaptadır.

● Sulama yapısı: 70 m yüksekliğinde ve 520 000 m^3 hacminde beton ağırlık tipinde büyük bir barajdır.

● Dolusavak: 154 m uzunluğunda ve 56 m yüksekliğinde, suyun rahat akmasını sağlayacak biçimde beton ağırlık tipinde bir barajdır. Tepesinde 16 m genişlikte ve 17 m yükseklikte altı çelik kapak vardır. Otomatik kaldırma tertibatı ile istenildiği kadar açılabilen bu kapaklar tam açılırsa dolusavaktan (baraj gölü en yüksek düzeyde iken) saniyede 16 800 m^3 su boşalabilir. Dolusavağın kanalı 450 m uzunluktadır.

● Çevirme tünelleri: Baraj gövdesinin ve santralın yapımı sırasında Fırat'ın uzaktan akmasını sağlayacak 8 m iç çaplı, 1 326, 1 367 ve 1 396 m uzunlukta üç beton kaplama tünellerdir. İnşaat bitince bunlar kapatılarak baraj gölü doldurulmaya başlanacaktır.

● Şalt sahası: 175 m × 410 m boyutlarında bir alanı kaplayacak ve üretilen elektrik enerjisini TEK şebekesine vermeye yarayacaktır.

● Site: İnşaat sırasında inşaatı yönetenleri ve ailelerini, inşaat bittikten sonraysa Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santralinin personelini barındıracaktır. (M)

Atatürk Barajı yapım alanı

Foto. DSİ arşivi (MEYDAN)

Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santralının özellikleri:

ortalama ırmak akımı	1 026 m³/sn
akaçlama alanı	92 228 km²
kaydedilen en yüksek akım	6 160 m³/sn
ırmak tabanı kotu (denizden yükseklik)	380 m
en yüksek göl kotu	542 m
göl alanı	817 km²
toplam göl hacmi	48,7 milyar m³
etkin göl hacmi	19,3 milyar m³
baraj tipi	kaya dolgu
baraj tepe kotu	549 m
temelden baraj yüksekliği	184 m
dolgu hacmi	82 milyon m³
tepe uzunluğu	1 664 m
dolusavak tipi	kapaklı
kapaklar	6 adet radyal (16m×17m)
dolusavak kapasitesi	16 800 m³/sn
yardımcı kapaklar	2 adet radyal (5m×8,1 m)
yardımcı savak kapasitesi	1 000 m³/s
ünite sayısı	8
kurulu güç	300 MW×8= 2 400 MW
üretimi	8 900 milyon kWs
türbinler	Francis tipi düşey eksenli
türbin gücü	400 000 HP
jeneratör kapasitesi	315 MVA
frekans	50 Hz
hız	150 devir/dakika
transformatörler	3×8=24 fazlı

Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı, tüzelkişiliğe sahip kültür kurumu. Kuruluşu 17 ağustos 1983. Merkezin belli başlı görevleri, Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, inkılaplarını, Atatürkçü düşünceyi aydınlatacak, değerlendirecek bilimsel araştırmalar yapmak ya da yaptırmak; devlet ve toplum hayatına Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını egemen kılmaktır. Araştırma Merkezi'nin üyeleri, bu merkezin organlarını oluşturan, hizmet ve faaliyetlerinde görev alan kişilerdir.

Atatürk Araştırma Merkez'inin üç türlü üyesi vardır: Aslî üye, şeref üyesi, haberleşme üyesi. Kuruluş döneminde yirmi aslî üye vardır. Yüksek Kurul kararıyla, ihtiyaç ve gelişmelerin gerektirdiği durumlarda bu sayı kırka çıkabilir. Aslî üyelerden on kişi, yüksek öğrenimli, yönetim deneyimi olan, devlet memuru olabilecek nitelikte adaylar arasından AKDTYK Yüksek Kurulu'nca seçilir. Öteki on kişi ise, Merkez'in amaçlarının gerçekleştirilmesinde yararlı olabilecek öğretim elemanları arasından YÖK'çe seçilir. Aslî üye sayısı değiştirilse bile bu oran saklı tutulur.
Aslî üyeler, altı yıl süreyle görev başında kalır.
A. A. Merkezi'nin şeref üyeleri şunlardır: M. Kemal Atatürk, 2549 sayılı Devlet Mezarlığı Kanunu'na göre Atatürk'ün en yakın silah arkadaşı olarak belirlenen İstiklâl Harbi komutanları (İ. İnönü, F. Çakmak, Org. Nurettin, Y. Ş. Subaşı, F. Altay, A. F. Cebesoy, K. Karabekir, K. Özalp, C. C. Toydemir, İ. Çalışlar, A. N. Gürman, K. Orbay, S. Omurtak, N. Eldeniz, Ş. N. Gökberk, A. H. Ayerdem, N. Solok, K. İnanç, M. K. Dalbaşar, N. Tınaz, K. Sami, Ö. H. Bıyıktay, A. Derviş, K. Sevüktekin, O. N. Koptagel, R. Sakarya, Y. İ. Met, M. S. Erçetin, H. N. Özsu, R. Bele, S. Uke, S. Adil, M. Bakü, M. S. Kula, H. Karsıalan, A. Koval, A. Atlı, A. Z. Soydemir, Alb. Mümtaz, Alb. Ali, A. Örgüç, R. Çiyiltepe, E. S. Boral, İ. Çolak, M. F. Bulca, M. N. Conker, M. H. Conk, H. Akmansu, M. Nazım, M. N. Hendek). A. Araştırma Merkezi'nin haberleşme üyeleri şunlardır: Üniversitelerin Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi enstitülerindeki öğretim elemanları, Türk Silahlı Kuvvetleri ile Emniyet teşkilâtına bağlı olanlar da dahil, yükseköğretim kurumlarında Atatürk ilkeleri ve inkılâp tarihi dersi öğretim elemanları, ortaöğretimde görevli cumhuriyet tarihi ve inkılâp tarihi dersi öğretmenleri, Atatürkçü düşünce, Atatürk ilkeleri ve inkılâpları konularında çalışmaları ve yayınları bulunan türk veya yabancı uyruklu gerçek veya tüzel kişiler.
A. Araştırma Merkezi'nin başkanı, tutum ve davranışları ile Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını benimsediğini, eserleriyle veya eğitim ve öğretim veya diğer hizmet alanlarındaki çalışmalarıyla kanıtlamış, yüksek öğrenimli, devlet memuru olabilecek nitelikteki adaylar arasından AKDTYK Yüksek Kurulu'nun görüşü alınarak başbakanın önerisi üzerine müşterek kararla atanır. A. Araştırma Merkezi'nin Bilim Kurulu, başkan, başkan yardımcısı ve aslî üyelerden oluşur.

A. Araştırma Merkezi Yürütme Kurulu, başkan, başkan yardımcısı ve Bilim Kurulu'nun asli üyeleri arasından seçeceği dört üyeden oluşur. Seçilen üyeler müşterek kararla atanır ve üç yıl süreyle görev başında kalır.

Araştırma Merkezi'nde idari ve mali işlerin yürütülmesi ve yönlendirilmesiyle görevli kişi A. Araştırma Merkezi Sekreteri' dir. (M)

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürkçü düşünceyi, Atatürk ilke ve inkılâplarını, türk kültürünü, tarihini ve dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla Ankara'da kurulan yüksek kültür kurumu. Kuruluşu 17 ağustos 1983.

Türk Dil* Kurumu ile Türk Tarih* Kurumu'nun çalışmalarını siyasal etki ve tartışma ortamından kurtarma zorunluluğu, özellikle 1961 Anayasası döneminde zaman zaman kendini hissettirdi. Ayrıca, Atatürk ilke ve inkılâplarının topluma yeterince benimsetilemediğini kabul eden 12 Eylül 1980 yönetimi; 1982 Anayasası'nda TDK ve TTK'yı da bünyesine alan, Atatürk ilke ve inkılâplarını araştırma alanı edinen Atatürk Araştırma Merkezi ile Atatürk Kültür Merkezi'ni de kapsayan bir yüksek kurum oluşturulmasını öngördü.

Danışma Meclisi'nde uzun süre görüşülen ve 17 ağustos 1983'te yürürlüğe giren bir kanunla (11 ağustos 1983 tarih ve 2876 sayılı), Atatürk'ün manevi himayelerinde, cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, başbakanlığa bağlı olarak etkinlik yürütecek Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu resmen kuruldu. Kanunda Yüksek Kurum'un kamu tüzelkişiliğine sahip olduğu, her biri ayrıca tüzelkişiliğe sahip dört kurumdan ibaret olduğu belirtildi. Bu dört kurum şunlardır: *Atatürk* Araştırma Merkezi* (*Ek 2*), *Türk* Dil Kurumu* (*Ek 2*), *Türk* Tarih Kurumu* (*Ek 2*) ve *Atatürk* Kültür Merkezi* (*Ek 2*).Sözü geçen kanunla ihdas edilen *Atatürk Uluslararası Barış Ödülü* (*Ek 2*) için başvuru makamı da AKDTYK'dır. Ödülün başvuran adaylardan hangisine verileceğini belirleyecek olan Atatürk Uluslararası Barış ödülü kurulu, AKDTYK Yüksek Kurulu'na dışişleri bakanı ve cumhurbaşkanı tarafından seçilen üç üyenin katılmasıyla oluşur. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, şu organlardan oluşmaktadır:

1) *Yüksek Kurul.* Başbakanın ya da görevlendireceği devlet bakanı ve başbakan yardımcısının başkanlığında genelkurmay başkanı veya genelkurmay ikinci başkanı, tanıtma ve enformasyon işlerinden sorumlu devlet bakanı, milli eğitim bakanı, kültür ve turizm bakanı, gençlik ve spor bakanı, Milli Güvenlik Kurulu genel sekreteri, YÖK başkanı, Yüksek Kurum başkanı ile cumhurbaşkanının seçeceği dört üyeden oluşur. Cumhurbaşkanı, gerekli gördüğü durumlarda, Yüksek Kurul'a başkanlık eder. Başbakanın gerekli gördüğü durumlarda TRT genel müdürü, başbakanlık tanıtma müsteşarı ile öteki kamu kurum ve kuruluşlarının yetkilileri, Yüksek Kurul toplantısına katılırlar, ancak oylamaya katılmazlar. Yüksek Kurul, yılda iki kez toplanır. Başbakanın her çağrısı üzerine olağanüstü toplanabilir.

2) *AKDTYK Başkanı.* Tutum ve davranışlarıyla Kurum'un kanunda belirlenen amaçlarını ve ilkelerini benimsemiş, kişilikleri bakımından Kurum'un hizmet ve faaliyetlerini verimli kılacak bilimsel ve kültürel niteliklerini kanıtlamış, yükseköğrenimli, devlet memuru olabilecek nitelikte, Yüksek Kurul'un görüşünü alarak başbakanın göstereceği üç aday arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilip atanır.

3) *Yönetim Kurulu.* Yüksek Kurum başkanının başkanlığında, başkan yardımcısı, cumhurbaşkanınca seçilen üç üye ve bağlı kuruluşların (Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Merkezi) başkanlarından oluşur. Yönetim Kurulu ayda iki kez toplanır. Yüksek Kurum başkanının gerekli gördüğü durumlarda olağanüstü toplantı yapar.

4) *Denetim Kurulu.* Yüksek Kurum başkanının önerisi üzerine ikili müşterek kararla atanan bir başkan ve iki üyeden oluşur. Denetleme Kurulu, bağlı kuruluşların bütçe uygulamaları ile mali ve idari işleri denetler.

AKDTYK'nın belli başlı gelir kaynakları: Başbakanlık bütçesine her yıl Yüksek Kurum için konacak ödenekler, TDK ve TTK' nun Atatürk'ün vasiyetine dayalı gelirleri, döner sermaye kârları, bağışlar, yardımlar vb. (M)

Atatürk Uluslararası Barış Ödülü, dünyada barış, dostluk ve iyiniyetin yerleşmesine ya da yaygınlaşmasına emeği geçen gerçek ve tüzel kişilere verilmek üzere 1983'te ihdas edilen devlet ödülü. Atatürk rölyefi bulunan bir plaket, para ödülü ve bir özel rozetten oluşur. Yılda bir kez verilir. Ödül için aday gösterilecek kimselerin saptanmasında ve değerlendirilmesinde ırk, renk, dil, din vb. ayrımı yapılmaz.

En geç 31 aralık tarihine değin, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na başvuran kişiler ödül için aday olmaya hak kazanır.

Bu ödüle, cumhurbaşkanının, TBMM başkanının, ödül kurulu üyelerinin, Birleşmiş Milletler genel sekreterinin, Türkiye'deki yabancı misyon şeflerinin, daha önce aynı ödülü almış kimselerin ve ödül kurulunun belirleyeceği diğer kişilerin, diledikleri kimseyi aday gösterme hakları vardır.

Adayların eserleri, hizmet ve faaliyetleri, Atatürk Uluslararası Barış Ödülü Kurulu tarafından değerlendirilir. Bu kurul, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurulu'na dışişleri bakanı ile cumhurbaşkanı tarafından ayrıca seçilen üç üyenin katılmasıyla oluşur. AKDTYK, Yüksek Kurulu başkanı, Ödül Kurulu'nun da başkanıdır. Kurul'daki değerlendirmeden sonra ödüle layık görülen aday, cumhurbaşkanı onayladıktan sonra en geç 23 nisanda ilan edilir. Ödül, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı'nda düzenlenecek bir törenle cumhurbaşkanı ya da görevlendireceği bir kimse tarafından kazanana verilir. (M)

Atatürk Kültür Merkezi, Ankara'da, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı ve tüzelkişiliğe sahip olarak kurulan kültür kurumu. Kuruluşu 17 ağustos 1983. Merkezin başlıca görevleri şunlardır: Türk edebiyatının, sanatının, folklorunun, töre ve geleneklerinin tarih ve gelişmelerini incelemek, araştırmak yaymak ve yayımlamak; Türk kültürünü tanıtmak; aynı amaçlarla faaliyet yapan yerli ve yabancı kişi ya da kuruluşlarla işbirliğinde bulunmk. Atatürk Kültür Mekezi' nin üyeleri, merkezin organlarını oluşturan, onun hizmet ve faaliyetlerinde görev alan kimselerdir. Merkez'in üç türlü üyesi vardır: Aslî üye, şeref üyesi, haberleşme üyesi. Merkez'in kuruluş döneminde yirmi aslî üyesi vardır. İhtiyaç ve gelişmelerin gerektirdiği durumlarda AKDTYK, Yüksek Kurulu'nun kararıyla üye sayısı kırka çıkarılabilir. Aslî üyelerin yarısı AKDTYK, Yüksek Kurulu, öteki yarısı da YÖK tarafından seçilir. Aslî üyelik süresi altı yıldır. Atatürk Kültür Merkezi"nin Mustafa Kemal Atatürk dışındaki şeref üyeleri, Merkez'in etkinliklerine önemli maddi ve manevi destek sağlayan Türk ve yabancı uyruklu kişiler arasından Merkez başkanının önerisi, Yürütme Kurulu'nun oluru ve Bilim Kurulu'nun kararı ile seçilir. Şeref üyeleri, Bilim Kurulu'nun toplantılarına katılır, ancak oylamaya katılmaz. Haberleşme üyeleri, Türk Silahlı Kuv-

vetleri ile emniyet teşkilatına bağlı olanlar dahil, yükseköğretim kurumlarında anabilim dalı Türk kültürü veya Türk sanatı olan eğitim ve öğretim elemanları, ilköğretim ve ortaöğretimde görevli Türk dili ve edebiyatı, sanat tarihi, sosyal bilgiler, resim ve müzik öğretmenleri, Türk kültürüne katkıda bulunan yerli ve yabancı gerçek veya tüzel kişiler arasından AKM başkanının önerisi, Yürütme Kurulu'nun oluru ve Bilim Kurulu'nun kararı ile seçilir. Atatürk Kültür Merkezi başkanı, asli üyelerde bulunması gereken adaylar arasından, AKDTYK Yüksek Kurulu'nun görüşü alınarak, Başbakan'ın önerisi üzerine müşterek kararla atanır.

Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu, Merkez başkanı, onun yardımcısı ve aslî üyelerden oluşur. Kurul yılda iki kez olağan toplantı yapar. AKM Yürütme Kurulu, Merkez başkanı, onun yardımcısı ile Bilim Kurulu'nun aslî üyeler arasından seçeceği dört üyeden oluşur. Seçilen üyelerin görev süresi üç yıldır.

Atatürk'ün doğumunun 100. yılı dolayısıyla, Türkiye'nin çeşitli yerleşim merkezlerinde kültür merkezleri açıldı. Bunlar da bulunduğu kentin adı başa getirilmek üzere Atatürk Kültür Merkezi adıyla anılırlar. (örneğin Ankara Atatürk Kültür Merkezi, İzmir Atatürk Kültür Merkezi, İstanbul - Kartal Atatürk Kültür Merkezi). 1981'de hizmete giren Atatürk Kültür Merkezleri şu illerdedir: Denizli, Bingöl, İstanbul-Kartal, İzmir. (M)

***Atatürk Orman Çiftliği** .— 1982'de 2580 sayılı kanunla, Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü Kuruluş kanununun 3. maddesi değiştirilerek müdürlüğün sermayesi 500 milyon liraya çıkarıldı. Bu rakkamın ihtiyaca ve günün koşullarına göre bir katına kadar artırılabilmesi yetkisi Bakanlar Kurulu'na verildi.

24 mayıs 1983 tarih ve 2823 sayılı kanunla Atatürk Orman Çiftliği mülkiyetinde olup Milli Savunma Bakanlığı kullanım bölgesinde bulunan bir kısım arazi bu bakanlığa, Tarım Bakanlığı'nca kullanılmakta olan bir kısım arazi de Gazi Üniversitesi'ne devir ve tahsis edildi. (M)

***Atatürk Üniversitesi.** — Yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanunla 1982 - 1983 öğretim yılında yeniden düzenlenmesi sırasında Atatürk Üniversitesi de yeniden düzenlendi. Daha önceden kurulmuş Tıp, Diş Hekimliği, Kars Veteriner, Mühendislik ve Ziraat Fakülteleri varlıklarını korudu. Edebiyat ve Fen Fakülteleri Fen ve Edebiyat Fakültesi olarak birleştirildi. İşletme Fakültesi Erzincan İşletmecilik ve Tarım Ekonomisi yüksekokuluyla birleştirilerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi kuruldu.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kâzım Karabekir Yüksek Öğretmen Okulu fakülteye dönüştürülerek ve Erzurum Yabancı Diller Yüksekokulu'nun ilgili bölümleriyle birleştirilerek Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi adını aldı.

İslami ilimler fakültesi ile Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Erzurum Yüksek İslam enstitüsü'nün birleştirilmesiyle İlahiyat fakültesi kuruldu. Rektörlüğe bağlı olarak 4 enstitü (Atatürk ilkeleri ve İnkılap Tarihi, Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri) kurulduktan başka eskiden tıp fakültesine bağlı olan Hemşirelik Yüksekokulu da rektörlüğe bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı iken adları değiştirilen Erzincan Eğitim Yüksekokulu, Ağrı Eğitim Yüksekokulu, Erzurum Meslek Yüksekokulu, Erzincan Meslek Yüksekokulu üniversite bünyesinde yer aldılar. (M)

ATAY (A. Kemal), türk cerrahı, (Edirne 1891 - İsviçre 1978). İstanbul Tıp fakültesi'ni bitirdi. Üroloji ve cerrahi alanında ihtisas yaptıktan sonra Halep Hastanesi başhekim ve operatörlüğüne atandı. 1. Dünya Savaşı'nın başında bazı şehirlerde Hilâlliahmer (Kızılay) hastahanelerinde operatör olarak çalıştı. 1916'da Almanya'ya gönderildi, 4 yıl kaldı. Türkiye'ye döndükten sonra Kurtuluş Savaşı'na katılarak Ankara, Konya ve İzmir Kızılay reisliklerinde bulundu. Savaştan sonra sınavla İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Cerrahi Kliniği'ne doçent olarak alındı. Daha sonra profesör ve ordinaryüs profesör oldu (1933). 1939-1943 döneminde tıp fakültesi dekanlığı yaptı. 1952'de emekliye ayrıldı ve İsviçre'ye yerleşti. Eserlerinde bazıları: *Cerrahi Hastalıklar* (1936), *Memleketimizde Guvatr* (1935), *Muhtasar Kırık ve Çıkıklar* (1939), *Cerrahi Bakımdan Kolesistitler (1943)*. [M]

***ATAY** (Cahit), türk oyun yazarı. — Genellikle kırsal kesim yaşantısını yansıtan yazarın son yapıtı *Amele Hıdır*'dır (1975). [M]

***ATAY** (Oğuz), türk yazarı. — (öl. İstanbul 1977). 1975'te *Bir Bilim Adamının Romanı* adlı yapıtı yayınlandı. Roman, genç yaşta ölen mekanik profesörü Mustafa İnan'ın yaşam öyküsünü anlatıyordu. (M)

ATAY (Oya), türk kadın opera sanatçısı (İstanbul 1941). Ankara Devlet Konservatuvarını bitirdi. İstanbul Şehir Operası'na girdi (1963). Günümüze dek aynı yerde, Belkıs Aran'la birlikte solist olarak çalıştı. *Saraydan Kız Kaçırma* operasıyla Kıbrıs turnesine gitti. *Çardaş Fürstin, Tebessümler Diyarı, Kontes Maritza* operetlerinde, *Lucia di Lammermoor, Rigoletto, Don Pasquale, Fidelio, Don Giovanni, Carmen, La Boheme, Romeo ve Juliette* operalarında ve *Carmina Burana* oratoryosunda rol aldı. (M)

ATAV (Şükriye), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1917). Asıl adı Şükriye Boratav. Sahneye ilk kez 15 yaşında, bir süre kaldığı SSCB'de bale resitallerinde çıktı. Halkevlerindeki amatör çalışmalardan sonra 1942'de İstanbul Şehir Tiyatrosu'na girdi. Uzun yıllar sayısız oyunda rol aldı. 1970'de 38. sahne yılı için bir jübile düzenledi. 1970'ler ve 1980'lerde, sinemada yaşlı kadın rollerindeki başarısıyla tanındı: *Umutsuzlar* (1971), *Altın Yazısı* (1972), *Umut Dünyası* (1973), *Bir Yudum Mutluluk* (1982), *Yalan* (1983). [M]

***ATBARA,** Sudan'da, Atbara ırmağının Nil'e döküldüğü yerde kent. — 66 000 nüf. Çimento sanayii. (L)

***ATBURGAZ,** Aydın ilinde, Söke ilçesinin Güllübahçe bucağına bağlı yerleşim merkezi. — Nüf. 2 183 (1980). [M]

***ATÇA,** Aydın ilinde, Sultanhisar ilçesine bağlı bucak. — 10 141 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 7 500 nüf., (1980). Belediye. (M)

ATEŞ (Toktamış), türk iktisatçısı (İstanbul 1944). İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi'ni bitirdi (1967), aynı okulun Siyaset İlmi kürsüsü'nde asistan, doktor (1969), doçent (1975) ve profesör oldu (1981).

Çeşitli gazete ve dergilerde değişik konularda yazıları yayımlandı.

İstanbul İktisat Fakültesi'nin yanı sıra, Basın Yayın Yüksekokulu'nda ve başka askerî ve sivil yüksekokullarda da dersler vermektedir.

Başlıca yapıtları: *Siyasal Tarih* (ders notları, 1969), *Demokrasi (Kavram, Tarihsel Süreç, İlkeler)* [1976], *Türk Devrim Tarihi* (1980), *Kemalizmin Özü* (1981), *Osmanlı Siyasal Yapısı* (1982, *Siyasal Tarih* (1983). [M]

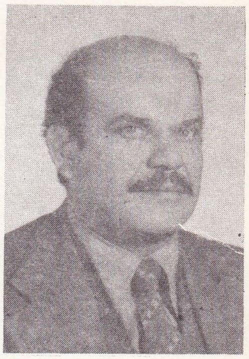

Toktamış ATEŞ

ATEŞKES bls. i. Savaşan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması. *Eşanl.* MÜTAREKE. (M)

ATİK (Ayşegül), türk tiyatro oyuncusu (Ankara 1948). Ankara Devlet Konservatuvarı'nın tiyatro bölümünü bitirdi. Devlet Tiyatrosu'nda başlıcaları *Gömü, Ezgiler Ezgisi, Ceza Kanunu, Yollar Tükendi* olmak üzere birçok oyunda rol aldı. 1978' de Devlet Tiyatrosu'ndan ayrıldı, çeşitli topluluklarda çalıştı. TV'deki *Sağlık Olsun, Tatlı Çarşamba* adlı dizilerden sonra ünü arttı. (M)

***ATİK** (Celâl), türk güreşçisi ve güreş antrenörü. — (öl. Ankara 1979). [M]

Atikhisar Barajı, Çanakkale ilinde Sarıçay suyu üzerinde baraj. 1973 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunmak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 68,2 m; barajın temelden yüksekliği 38,2 m: talvegden yüksekliği 37,2 m; normal su kotu 52,5; normal su kotunda depolama hacmi 40 milyon m³; göl alanı 3,30 km²; sulama alanı 4 470 ha'dır. Çevresi mesire yeridir. (M)

***ATİNA,** Yunanistan'ın başkenti. — 3 000 000 nüf. (L)

***ATKARACALAR** Çankırı ilinde, Kurşunlu ilçesine bağlı bucak. — 7 713 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 009 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ATLANTA,** ABD'de Georgia eyaletinin başkenti. — 497 000 nüf. Demir, kara ve hava yolları kavşağı. Sanayi (makina, içki, dokuma). Resim müzesi. Yakınında termik santrallar.

— ***Atlanta zenci kıyımı.*** 1979 temmuzunda başlayan ve faili belirlenemeyen cinayetler dizisinde 1981'e kadar 27 siyah çocuk öldürüldü. Hepsi 17 yaşından küçük olan bu çocukların öldürülmesini aydınlığa kavuşturulabilmek için federal hükümet Atlanta belediyesine 1,5 milyon dolar verdi. (L)

ATLANTI, Konya ilinde, Kadınhanı ilçesinin Kurthasanlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 942 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Atlantik Paktı** (KUZEY) veya **NATO.** — Avrupa'ya doğrudan yönelebilecek bir tehlikeye karşı kurulmuş bulunan NATO, Sovyet stratejisindeki bir genişlemeye uyarlanmak, bunu da 1949'da belirlenmiş coğrafi konumunu değiştirmeksizin yapmak durumundaydı. Bu konudaki tek değişiklik olasılığı İspanya'yla ilgili olarak ortaya çıktı. Franco'nun 1975'te ölümünden sonra İspanya'nın üyeliği yeniden gözden geçiril-

Atlantik Paktı savunma bakanları toplantısı

Foto. X (MEYDAN) Goldberg/Sygma (LAROUSSE)

di. İspanya-Amerika ikili anlaşmalarında, İspanya batı strateji düzeni içinde kabul edildi.

Washington, SSCB'nin nükleer gücünün büyümesine karşı büyük misillemelerde bulunma düşüncesini bırakmak zorunda kaldı. NATO için asıl sorun, Avrupalı üye devletlerin gözünde Amerikan nükleer gücünün sağlayacağı güvenceydi. Zaten, 1963'teki tartışmalarda nükleer silahlara başvurma konusunda birlikte karar verebilmenin olanaksızlığı ortaya çıkmıştı. Avrupalılar, bir saldırı halinde Amerikan desteğine güveniyorlardı; ama bunun mutlaka nükleer nitelikte olmayabileceğini de biliyorlardı. İki büyüğün kendi aralarında bir «parite» (terör dengesi) kurmaları güven bunalımına yol açtı.

Birleşik Devletler ve SSCB arasında stratejik silahlanmanın sınırlanması konusunda sürdürülen görüşmeler 26 mayıs 1972 ve 18 haziran 1979 tarihli SALT* antlaşmalarıyla sonuçlandı. Kesinlikle iki yanlı nitelik taşıyan bu görüşmeler NATO'yu yalnız dolaylı olarak ilgilendirmekteydi. Çünkü ikinci nükleer çağın silahları, misil antimisiller, çok başlı füzeler yalnız iki süper devletin elindeydi. Ama Atlantik Konseyi'ne, misil antimisillerin Batı Avrupa topraklarına yerleştirilmesine izin vermeme niyetinde olmasına karşın, gelişmelerden düzenli olarak bilgi verildi. SALT-3 Avrupa'ya girmiş nükleer güçler konusunda, NATO'yu seyirci kimliğine indirgeyemeyecektir. Ayrıca ulusal nükleer güçler sorunu da gündemdedir.

Henry Kissinger, nisan 1973'te, bir «Yeni Atlantik Şartı» ve ticari, parasal, askeri sorunlar için bütün bir anlantikötesi konferans önerdi. Atlantik Konseyi, 19 haziran 1974'te, Ottawa'da bu şartı kabul etti. Ne var ki, nükleer silahlanmadaki gelişmenin sonuçlarına eklenen enerji krizi NATO üyelerine söz konusu şartla gelen bütün ümitleri somutlaştırma olanağı vermedi.

Askeri açıdan, şart, Birleşik Devletler'in nükleer üstünlüğünün damgasını taşır. Siyasal yönden, dünyanın çok kutuplu durum kazanmasından ve enerji krizinin sonuçlarından etkilenen bir belgedir bu. XX. yy'ın dördüncü çeyreğinde kollektif güvenliğin güçlüklerini de ortaya koyar.

8 ekim 1979'da Sovyetler Birliği'nin ve Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin yayımladıkları ortak bir bildiride Doğu Almanya'daki Kızılordu güçlerinden Moskova'nın bir yılda 20 000 askeri ve 1 000 tankı geri çekeceği vadedildi. Buna karşın, NATO Savunma Planlama Konseyi 12 aralık 1979' da Batı Avrupa ülkelerine ortaboy yeni Amerikan nükleer misillerinin yerleştirilmesine karar verdi. Sovyetler Birliği bunun ardından askeri planda birçok nükleer silah geliştirmeye başladı. Bunlar Sovyet toprağından Avrupa'nın herhangi bir noktasını vurabilecek nitelikte olup iki türdür: 5 520 yerden yere balistik misil 4 500 km' lik bir mesafeye aynı anda üç nükleer yük fırlatabilir: *Tupolev 26* (NATO servislerince *Backfire* diye anılır), yaklaşık 3 000 km'lik bir uçuştan sonra iki nükleer misil fırlatabilir.

Birleşik Devletler ve Avrupalı müttefikleri ilerdeki bu çifte tehlikeye karşı koymak için çeşitli seçenekler içinde iki silah üstünde durdular: Alçaktan ve sesaltı bir hızla uçan misil (İkinci Dünya Savaşında Almanların pilotsuz V1'leri gibi); ve 1 800 km mesafeli Pershing-2 balistik misil. Her iki silah da Amerikan ürünüdür.

NATO Savunma Bakanları (Danimarka, İzlanda ve Fransa hariç) 24 mart 1982'de Colorado Spring'de bir araya gelerek Avrupa'da taktik nükleer misiller konusundaki sovyet tekelini ortaya koydular; Avrupa'ya Amerikan *Pershing* ve *Cruise* misillerinin yerleştirilmesine verdikleri önemi belirttiler.

Bununla birlikte üye devletler bu bildiriyle Birleşik Devletlerle Sovyetler Birliği arasında yeni bir silahlanma indirimi konusunda Cenevre'de yapılması tasarlanan konferansa karşı çıkmış değildiler (Amerikan-Sovyet görüşmeleri tasarlandığı gibi 29 haziran 1982'de Cenevre'de başladı); ama, gerçekleşebilir, hakkaniyetli sonuçlar alınmazsa, NATO'ca daha önce alınmış kararları, bu arada 1983'ten sonra Avrupa'ya Cruise misillerinin ve Pershing taktik misillerinin yerleştirilmesi kararını uygulamakta kararlı olduklarını belirtiyorlardı. NATO savunma bakanları kanıtlarını, Varşova Paktı'nın batı kampına karşı açıkça askeri üstünlüğünü gösteren bir incelemeye dayandırıyorlardı. Buna göre Sovyetler Birliği'ndeki orta menzilli 3 080 nükleer silaha karşı Batıda 800 silah vardır. SSCB'nin elindeki SS-22 ve 1 000 km' den az menzilli SS-23'lerden 650 misile karşı Atlantik Paktı'nda bunların benzeri 108 misil bulunmaktadır. Dengenin sağlanabilmesi için Avrupa'ya 108 Pershing-2, 464 Cruise misili gerekir.

Bazı üye ülkelerde bu NATO projesine büyük tepkiler doğdu. Federal Almanya'da 10 ekim 1981'de, Bonn'da 200 000 kişilik bir protesto yürüyüşü yapıldı. Buna karşın Şansölye Helmut Schmidt «Amerikan misillerini yerleştirmekte kararlı» olduklarını açıkladı.

29 ekim 1981'de İspanya hükümeti Kuzey Atlantik Paktı'na katılma isteğinde bulundu. Atlantik Konseyi bakanlar düzeyindeki oturumda İspanya'nın pakta kabul protokolu imzalandı. Madrid hükümeti paktın hem siyasal, hem askeri örgütlerine girmekle birlikte kendi toprakları üzerinde hiç bir nükleer silahın yapımına ya da bulundurulmasına razı olmadı. Yalnız Cadix yakınlarındaki Roda üssünden Amerikanın misil atar denizaltılarının yararlanmasına izin verdi.

Atlantik Paktı ve Türkiye

Temmuz 1974'te Kıbrıs olayının patlak vermesi paktın iki üyesini, Türkiye ile Yunanistan'ı karşı karşıya getirdi. Türkiye' nin müdahalesinden sonra Atina'nın NATO askeri kanadından ayrılması, Türkiye - Yunanistan ilişkilerinin aşırı ölçüde gerginleşmesi NATO'da büyük telaş uyandırdı. Aralık 1974'te Brüksel'de toplanan NATO Bakanlar Konseyi'nde, ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'in de büyük çabalarıyla gerginlik biraz olsun yumuşatıldı. Amerikan hükümeti 28 şubat 1975'te, Ankara'nın «herhangi bir güç gösterisi olasılığını önleme» gerekçesiyle, Türkiye'ye gönderilecek silahlara ambargo koydu. Türk ordusunun bu yönden zayıflatılması NATO'nun bütün güney kanadını etkiledi.

1976 başlarında Türkiye - NATO ilişkilerinde yeni bir sorun ortaya çıktı. NATO, Sovyetler Birliği'nde yapılacak manevraların Türkiye'den izlenmesini istiyor, ayrıca Boğazlar'dan Sovyet savaş gemilerinin geçişinin Montrö antlaşmasına aykırı olduğunu ileri sürüyordu. Türkiye ise bu konularda bağımsız hareket etmek, Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini gergin bir noktaya getirmemek kararındaydı. Bu arada Türk-Yunan ilişkilerinin düzeltilmesi için NATO içinde girişilen tüm çabalar başarısızlıkla sonuçlanıyordu. Haziran 1976'da, Brüksel'de yapılan NATO toplantısında özel nitelikte bir askeri yardım yapılması kararlaştırıldı. Ancak bunun nasıl uygulanacağı belirlenmiş değildi. Türkiye, ABD ile imzaladığı İkili Savunma İşbirliği Antlaşmasının ABD Kongresi'nce onaylanmaması halinde, NATO'nun askeri kanadından çıkabileceğini açıkladı. NATO Genel Sekreteri Joseph Luns ambargo kalkmazsa Avrupa ülkelerinin Türkiye'ye silah satacaklarını söyledi. General Haig* de bu görüşlere katılıyor, «Amerika Birleşik Devletleri Türkiye'ye uygulamakta olduğu ambargoyu kaldırmalıdır» diyordu.

Türkiye 1978 yılına yeni bir hükümet ve yeni bir dışpolitika çizgisiyle girmişti. Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık, NATO ile ilişkilerin bundan böyle Türkiye' nin ulusal güvenliğine olan katkılara göre ayarlanacağını açıkladı. İzmir'deki NATO karargâhının Türkiye'ye devredilmesinden sonra, Türk hükümeti Ege FIR hattı ve Savunma konusundaki kaygıları dile getirdi. İzmir'deki karargâhın Türkiye'nin ulusal çıkarları ve savunma gereksinimi doğrultusunda kullanılması konusunda da açıklık getirilmeliydi. Türkiye, milli gelirine oranla NATO'ya katkı payı en yüksek ülkeydi (yüzde 9). Aynı oran Yunanistan için 6,9, Fransa için yüzde 2'ydi.

Türkiye, mayıs 1978'de Washington'da yapılacak NATO zirvesinde alınacak kararlara imza koymayacağını da açıkladı. Kasım 1978'de Eskişehir ovasındaki yaklaşık 200 km uzunluğundaki NATO akaryakıt boru hattının sivil hizmetler için de kullanılacağını bildirdi. Çetin görüşmeler sonunda, 1978'de Birleşik Devletler Türkiye' ye koymuş olduğu silah ambargosunu kaldırdı.

1980 yılında Brüksel'de yapılan NATO Bakanlar düzeyinde kış dönemi toplantıları sonunda yayımlanan bildiride Basra Körfezi'nin «savunması»na ve bölgede «istikrarın sağlanması»na yönelik eylemlerin tüm NATO üyesi ülkelerin «ortak çıkar»ı olduğu vurgulanarak, «transit olanakları»ndan söz edilmekteydi. Son bir iki yıl içinde Türkiye'nin NATO içindeki en önemli sorunlarından birinin Körfez politikası dolayısıyla kendisine verilmek istenen rol karşısında direnme çabası olduğu söylenebilir. (ML)

ATLETİZM i. — ANSİKL. 1970'lerde atletizmdeki en belirgin gelişme, 400 m ve bunun altındaki mesafe yarışlarında elektrikle çalışan kronometrelerin kullanılmaya başlanması oldu. Elektrikli kronometre, yarışmacılar arasındaki derece farkını saniyenin yüzde 15'ine kadar varan bir duyarlıkla saptamaya ve dünya rekorlarını daha ayrıntılı verebilmeye olanak sağladı. Buna karşılık dünya atletizmindeki yeni rekorlar daha çok uzun mesafe yarışlarında elde edildi; belirgin derece farkları sağlandı; 1970'lerin sonlarında birinci sınıf iki atlet, ingiliz S. Coe ve özellikle kenyalı H. Rono 3 000 m'den 10 000 m'ye kadar tüm dünya rekorlarını yenilediler. Yüksek atlama yarışlarında 2,30 m'lik önceki üst sınır sık sık ve büyük ölçüde geçildi; uzun atlamadaysa Beamon'un görkemli derecesi aşılamadı.

Daha yakın yıllarda, bayanlararası yarışmalarda büyük ilerlemeler elde edildi, eski dünya rekorları kırıldı. 100 m'de 11, 200 m'de 22, 400 m'de 49 saniyelik ve 800 m'de 2, 1 500 m'de 4 dakikalık eski dün-

Brüksel'deki yeni NATO karargâhı

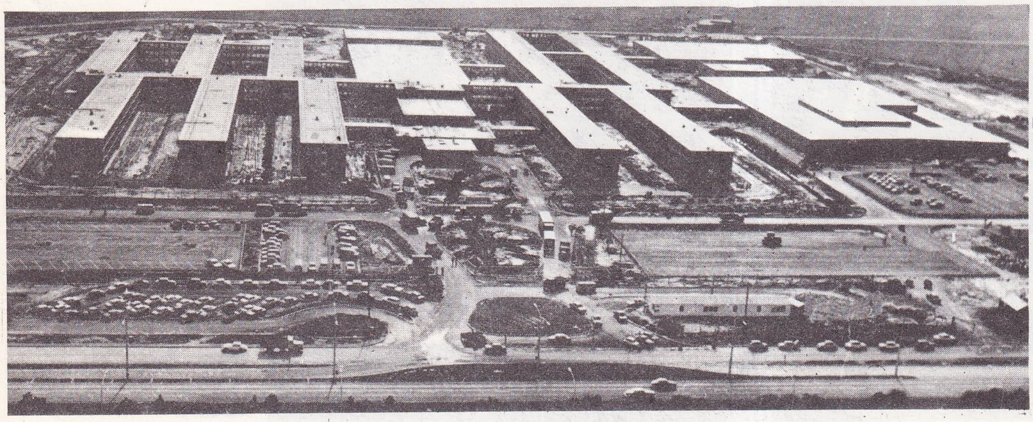

Foto NATO (MEYDAN)

atletizmde rekorlar
1982

ERKEKLER

Kategori	*Dünya*	*Türkiye*
100 m	J. Hines (9.95) ABD	Ş. Çaprazlı (10.4)
200 m	P. Mennea (19.72) İtalya	Ş. Çaprazlı (21.2)
400 m	L. Evans (43.86) ABD	G. Çevik (47.6)
800 m	S. Coe (1:41.73) İng.	S. Timurlenk (1:47.20)
1 500 m	S. Ovett (3:31.36) İng.	M. Tümkan (3:40.2)
3 000 m	H. Rono (7:32.1) Kenya	N. Ayaz (8:01.79)
5 000 m	D. Moorcroft (13:00.42) İng.	M. Yurdadön (13:33.70)
10 000 m	H. Rono (27:22.5) Kenya	M. Yurdadön (28:35.06)
110 m (eng)	R. Nehemiah (12.93) ABD	İ. Ağırbaş (14.3)
400 m (eng)	E. Moses (47.13) ABD	M. Solmaz (51.8)
3 000 m (eng)	H. Rono (8:05.4) Kenya	Y. Söğütlü (8:44.5)
uzun	B. Beamon (8.90 m) ABD	G. Dinsel (7.43)
üçadım	De Oliveira (17.98 m) Brezilya	A. Tuna (16.01)
yüksek	Zhu Jianhua (2.37 m) Çin	E. Özdamar (2.20)
sırık	W. Polyakov (5.81 m) SSCB	T. Aygün (4.97)
gülle	U. Beyer (22.22 m) D. Almanya	T. Kahraman (16.53)
disk	W. Schmidt (71.16 m) D. Almanya	T. Kahraman (51.44)
cirit	T. Petranof (99.72 m) ABD	A. Aydın (71.66)
çekiç	S. Litvinov (84.14 m) SSCB	U. Sel (60.44)
dekatlon	J. Hingsen (8 777 puan) F. Almanya	N. Candan (7 074 puan)
4×100 m	ABD (38.03)	
4×400 m	ABD (2:56.16)	

KADINLAR

100 m	M. Goehr (10.81) Doğu Almanya	A. Duygulu (11.8)
200 m	M. Koch (21.71) D. Almanya	S. Aksu (22.13)
400 m	M. Koch (48.15) D. Almanya	
800 m	M. Olizarenko (1:53.43) SSCB	N. Çetin (2:08.8)
1 500 m	T. Kazankina (3:52,7) SSCB	N. Çetin (4:22.8)
3 000 m	S. Ulmasova (18:26.78) SSCB	N. Çetin (9:22.7)
5 000 m	M. Decker (15:08.26) ABD	
100 m (eng)	G. Rabsztyn (12.36) Polonya	S. Aksu (13.8)
400 m (eng)	A. Kastetskaya (54.02) SSCB	S. Tercan (1:03.6)
uzun	Cusmir (7.43 m) Romanya	A. Timurlenk (5.78 m)
yüksek	U. Meyfarth (2.02 m) F. Almanya	A. Şahin (1.72 m)
gülle	L. Slupianek (22.45 m) D. Almanya	A. Önel (12.28 m)
disk	M. Vergova (71.80 m) Bulgaristan	P. Bayar (40.04 m)
cirit	S. Sakarofa (74.20 m) Yunan	A. Taşdemir (42.96 m)
heptatlon	R. Neubert (6 772 puan) D. Almanya	S. Aksu (4 848 puan)
pentatlon	Kaçenko (5 083 puan) SSCB	
4×100 m	D. Almanya (41.60)	
4×400 m	D. Almanya (3:19.23)	

olimpiyat rekorları

100 m	9.95	Jim Hines (ABD) Mexico (1968)
200 m	19.83	Tommie Smith (ABD) Mexico (1968)
400 m	43.86	Leo Evans (ABD) Mexico (1968)
800 m	1:43,5	Juantorena (Küba) Montreal (1976)
1 500 m	3:44.9	Kip Keino (Kenya) Mexico (1968)
3 000 (eng)	8:08.—	A. Garderut (İsveç) Montreal (1976)
5 000 m	13:20.03	Brendon Foster (İng.) Montreal (1976)
10 000 m	27:38.4	Lasse Viren (Fin) Münih (1972)
110 eng	13.24	Reed. Milburn (ABD) Münih (1972)
400 eng	47.63	Edwin Moses (ABD) Montreal (1976)
yüksek	2.36	Gerd Wessig (B. Alm.) Moskova (1980)
sırık	5.78	W. Kožakiewic (Pol.) Moskova (1980)
uzun	8.90 m	Bob Beamon (ABD) Mexico (1968)
üçadım	17.39 m	Viktor Saneyev (SSCB) Mexico (1968)
gülle	21.35 m	V. Kiselyov (SSCB) Moskova (1980)
disk	68.28 m	Mae Wilkins (ABD) Montreal (1976)
dekatlon	8 617 puan	Bruce Jenner (ABD) Montreal (1976)

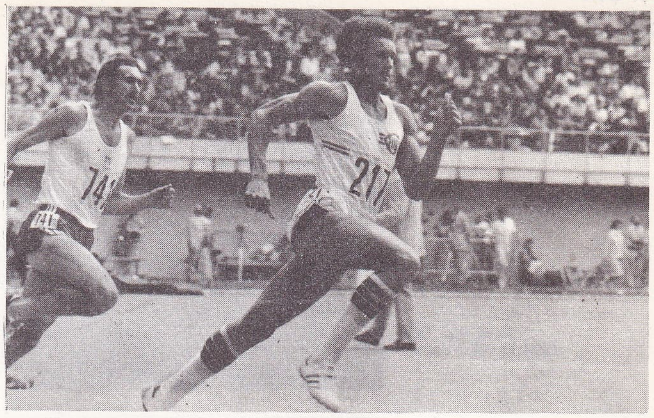

A. Juantorena 400 m koşusunda

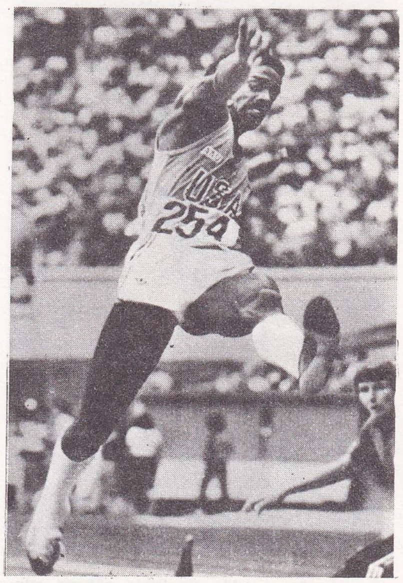

Amerikalı Larry Myricks (8,52 m) dünya uzun atlama rekortmeni Beamon'a 38 sm yaklaştı

T. Kazankina (1500 m rekortmeni)

Türk atletleri bir yarışmada

Foto. Depardon-Uzan/Gamma ; AP ; Presse Sports (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Sebastian Coe
(800 m rekortmeni)

Balkan kros
şampiyonu
Mehmet
Yurdadön

ya rekorları, aşıldı. Özellikle yüksek atlamadaki 2 ve uzun atlamadaki 7 m'lik rekorların aşılması dikkati çekti. Bayanlar arası uluslararası yarışmalarda Demokratik Almanya sporcuları uzun yıllardan beri üstünlüklerini kanıtladılar.

Erkek yarışmalarında Demokratik Almanya'nın gösterdiği ilerlemeye karşın ABD, büyük sporcu kaynağı üniversiteleri sayesinde sürekli en ön sırada yer almayı başardı.

Dünya çapında atletizm karşılaşmaları günümüze kadar hep olimpiyatlar çerçevesinde yapıldı. Olimpiyat dışında ilk Dünya Atletizm Şampiyonası 1983 yılında Finlandiya'nın başkenti Helsinki'de düzenlendi ve 8-14 ağustos arasında 159 ülkeden yüzlerce atletin katılmasıyla tamamlandı. Yalnız iki kategoride dünya rekoru kırıldı: Erkekler 4x100 m bayrak 37,89 (ABD takımı: King, Gault, Smith, Lewis); bayanlar 400 m 47,99 (Çekoslovakyalı Kratochvilova). [LM]

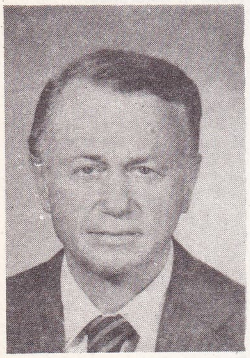

Nevzat ATLIĞ

*ATLIĞ (Nevzad), türk koro şefi. — 1976' da kurulmasına önayak olduğu Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nun şefi oldu. Koro, İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde 15 gün arayla düzenli konserler vermektedir.

1979'da bir süre, Ercüment Berker'in görevden çekilmesi üzerine İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı müdürlüğü yaptı. (M)

ATLIHİSAR, Afyonkarahisar ilinde, Şuhut ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 213 nüf. (1980). [M]

ATOM i. — ANSİKL. Fiz. *Atom çekirdeği.* Nükleer fizikte yakın yıllarda elde edilen sonuçlardan biri atom çekirdeğinin nitelikleri üstüne toplanan bilgilerin önemli ölçüde genişlemesi, ikincisi de yeni araştırma ve inceleme alanlarının ortaya çıkmasıdır.

gözlemlerin artışı

● *Nicelik bakımından artış.* Durağan 300 kadar çekirdek ile basit nükleer tepkimeler sonucu ortaya çıkan 200 kadar başka çekirdeğe, yeni deney yolları sayesinde gerçekleşen tepkimeler sırasında ortaya çıkan yaklaşık bin çekirdek daha eklenmiş bulunuyor. Bu deney yolları arasında şunlar sayılabilir: Ağır çekirdeklerin çok yüksek enerjili (birkaç milyar elektronvolt) protonlarla bombardıman edilmesi ve hedef çekirdeğin parçalanması, ağır iyon hızlandırıcıları kullanılarak iki çekirdeğin birbiriyle çarpıştırılması; bu esnada birçok proton ve nötronun karşılıklı değiştokuşu sonucunda, doğada görülen başlangıçtaki durağan çekirdeklerden çok değişik çekirdeklerin ortaya çıkması. Bununla birlikte bugün için çok iyi bilinen ya da sadece gözlenebilen 1 500 kadar çekirdek, radyoaktif parçalanmaya uğramadan önce incelenebilmek için yeterli bir yaşam süresine sahip görünen 7 000 veya 8 000 çekirdeğin ancak küçük bir kısmıdır.

● *Nitelik bakımından artış.* Çekirdeklerin bağ enerjileri düzenli biçimde ölçülebilir; nükleer bir etkileşme esnasında ortaya çıkabilen çeşitli durumlar gözlenebilir; bu durumların karakteristik nitelikleri (örneğin açısal moment, yaşam süresi ,dört kutupluluk momenti) ölçülebilir. Bu incelemelere dayanılarak, atom çekirdekleri için gözlenilen nitelikleri anlaşılır kılan tutarlı modeller tasarlanmıştır. İç içe yörüngeler modeli bu bakımdan son derece verimlidir. Nükleer güçlerin çok kısa uzaklıklar içinde bulunması, sonuçları bakımından ilk bakışta insana ters görünmekle birlikte, çekirdekte kuvveti nükleonların yarattığı ve bu kuvvetin, diğer nükleonlarca yaratılmış bir potansiyelin sonucu olduğu varsayılabilir. Buna göre de nükleonların çekirdekte belli ve çeşitli açısal ve pariter moment durumlarında bulundukları, böylece çekirdek içinde bulundukları yerin olasılığa bağlı bir dağılım gösterdiği öngörülür.

Böylece tüm nükleer fizik bilimi çekirdeğin her bir nükleonunu bir bir inceleme olanağı elde eder. Bu incelemede kullanılan temel araçlar nükleer tepkimelerdir; bu tepkimeler esnasında bir nükleon* (proton ya da nötron) bir yerden başka yere aktarılır; her bir tepkime belli bir işaretle (d,p) belirtilir; örneğin bunlarda hızlandırılmış bir döteron, nötronunu hedef çekirdeğe bırakır ve deneyci tarafından gözlenebilen bir protona dönüşür. Bu şekilde yayılan protonun açısal dağılımı ve enerjisi göz önüne alınarak nükleer tepkimenin bir betimlemesi yapılır ve çekirdeğin kaptığı nötronun bulunduğu yer hakkında bir ölçüde bilgi edinilmiş olur. Aynı şekilde, hedef çekirdeğin bir nükleonu da yakalanabilir. Bu yöntemler sayesinde çekirdekteki nükleonların bireysel davranışı, çoğu zaman ayrıntılarıyla gözlenebilir. Çekirdeğin başlıca özelliklerinden biri bağrında bireysel ve kolektif davranışları bir arada çatışmasız taşımasıdır; nitekim çekirdek nükleon nükleon incelenirken görülen bireysel davranışların yanı sıra, çekirdekteki tüm proton ve nötronların tutarlı bir şekilde birlikte davrandığı görülür. Yapılan bu incelemeler sonucunda, birbirine yakın Z atom sayılı ve A kütle sayılı atom grubundaki bazı çekirdeklerin yuvarlak değil, söbe (elipsoit), uzunca ya da yassı olduğu anlaşılmıştır. Yuvarlak çekirdekleri anlaşılır kılmak için vaktiyle geliştirilmiş olan iç içe yörüngeler modeli, nükleonların bozulmuş bir potansiyel altında bulundukları varsayılarak genişletilebilir. Nitekim son birkaç yıl içinde, 2'den yukarı çokkutupluluğa varan bozulmalara uğramış çekirdekler gözlenebildi.

Aynı şekilde, o zamandan beri, çekirdeklerde daha başka toplu uyarımlar da ortaya çıkarıldı. Çekirdeğin, kendi bakışım eksenlerinden biri çevresinde dönmesi olarak tanımlanabilen uyarılmış durumlar dizisi çok yüksek açısal momentlere kadar gözlenebildi. Ayrıca dev rezonanslar denen ve çekirdeğin denge biçimi çevresindeki değişik salınımlarını ifade eden birçok ortaklaşa uyarılım tarzları ortaya çıkarıldı.

atom çekirdeğinin yeni inceleme alanları

Atom çekirdeği hakkındaki bilgiler özellikle önem taşıyan iki yönde ilerledi.

Önce, ağır iyon hızlandırıcıları, çekirdeğin başka bir çekirdekle çarpışması sırasındaki davranışını inceleme olanağı sağladı. Oysa şimdiye kadar ya nükleonların çekirdek içindeki bireysel davranışı ya da çekirdek parçalarının birkaç ortaklaşa basit uyarılım tarzı anlaşılmış ya da keşfedilebilmişken şimdi çekirdeklerarası tepkimeler yeni bir inceleme alanı yaratmış bulunmaktadır. Çekirdeklerarası bu etkileşmede nükleer madde, doğanın doğrudan doğruya gözlemlerimize sunduğu durağan çekirdeklerinkinden çok değişik bir durumdadır. Gözlemlenen olguları anlaşılır kılmak için, akışkanlar mekaniğindeki kavramlarla tam bir benzerlik gösteren nükleer madde «viskozite»si, çekirdekte bir şok dalgasının yayılması (ses hızı), sürtünme kuvveti gibi kavramlara başvurulur.

Bu konuda varılan bir başka ilerleme, çekirdeğin görünüşte bir proton* ve nötron* bileşimi olduğunun anlaşılmasıdır. Nükleonları birbirine bağlayan karşılıklı etkileşmenin, aralarında π mezonu* değiştokuşuna dayandığı uzun zamandan beri bilinmektedir (aynı şekilde foton da elektromanyetik etkileşmenin aracısıdır). Bu π mezonlarının ve diğer çekirdek taneciklerinin gözlemlenmesi yüzlerce MeV enerjileri işe koşan nükleer tepkimelerle sağlanabilir.

Söz konusu bu iki gelişme pek şematik olmamakla birlikte çok ince ve ayrıntılı bir atom çekirdeği taslağı çizme olanağı vermektedir.

dev atomlar

Dünyada birçok laboratuvar maddenin, *Rydberg* durumları* denen özel durumlarını incelemektedir. İsveçli fizik bilgini Rydberg'in ortaya çıkardığı bu durumlarda herhangi bir elementin atomları, normal bir atomun çapının onbinlerce katına vararak dev boyutlara ulaşmaktadır.

Bir atom normal durumunda iken elektronlar, yörüngelerinin çekirdeğe uzaklığı angströmla (milimetrenin on milyonda biri) ifade edilebilen yörüngelerde hareket ederler. Bir elektron ışınım yoluyla, belirli bir miktar enerji alırsa, iki durum ortaya çıkabilir. Ya enerji, elektronu atomun dışına atmaya yeterli hale gelir, atom iyonlaşır ya da elektronu çekirdekten çok uzaklaştırıp kuvantum sayılarıyla belirli durağan yörüngelerden birine oturtur. O zaman da elektron «güçlendi» denir. Rydberg durumu geçicidir. Bu durum, kenardaki elektronlardan biri iyonlaşma eşiğinin çok az altında bir enerji emdiği zaman ortaya çıkar ve elektron çekirdekten, atomik ölçüler içinde çok büyük sayılan uzaklıktaki bir yörüngeye girer.

Teorik olarak, atomun bu «şişme»sinin sanırı yoktur. Uygun frekansta fotonlarla ışınlanmak koşuluyla bir elektron, bir kuvantum yörüngesinden diğerine, çekirdekten giderek uzaklaşarak sıçrayabilir ve sonuçta atom Rydberg durumuna gelir.

Yer koşullarında bu durum istikrarsızdır. Elektron saniyenin binde birinde asıl düzeyine geri döner. Ama yıldızlararası uzayda dev atomlara sık rastlanır. Bugün dev atomlar laboratuarlarda laser* ışını kullanılarak ya da elektron veya iyon demetleri ile bombardıman sonucu elde edilebilmektedir. Atomun spektroskopik özelliklerinin incelenmesi, iç yapısı hakkında değerli bilgiler sağlamaktadır. Bunların yanı sıra, pratikte de bazı uygulama alanları vardır, (bu izotopların kuvantum yörüngeleri birbirinden biraz farklıdır) ya da çok büyük dalga boylarındaki elektromanyetik ışınımların ortaya çıkarılması (Rydberg durumları bu ışınımlara çok duyarlıdır) bu uygulamalar arasındadır. (L)

***Atom Enerjisi Komisyonu** (BAŞBAKANLIK), Bk. Atom Enerjisi kurumu (Türkiye).

Foto. Presse Sports (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

Atom Enerjisi Kurumu (Türkiye), atom enerjisinin kullanılmasıyla ilgili bilimsel, teknik, iktisadi ve idari çalışmaları yürütmek amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş devlet örgütü. 1956'da 6821 sayılı kanun uyarınca kurulan Atom Enerjisi Komisyonu yerine 2690 sayılı kanunla 1982'de kuruldu. Başbakana bağlı olarak kurulan Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluştur. Kurumun başlıca organları şunlardır: Atom Enerjisi Komisyonu, Danışma Kurulu, İhtisas Daireleri, Bağlı Kuruluşlar. Kurumun yönetiminden sorumlu olan başkan ve üç başkan yardımcısı, konusunda uzman kişiler arasında Başbakan tarafından seçilir ve ortak kararnameyle atanırlar. Başkan, başkan yardımcıları, Milli Savunma, Dışişleri, Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlıklarından birer üye ile, nükleer alanda eğitim, öğretim ve araştırma yapan 4 üniversite öğretim üyesinden oluşan Atom Enerjisi Komisyonu yılda en az dört kez toplanır. Komisyonun sekreterlik işleri Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Başkanlığı sekretaryasınca yürütülür. Nükleer konularda çalışma yapan üniversite ve kuruluşların temsilcilerinden oluşan TAEK Danışma Kurulu, Kurum'un danışma organıdır. Danışma Kurulu'nun Nükleer Güvenlik, Radyasyon Sağlığı, Araştırma ve Geliştirme, Nükleer Tıp ve Nükleer Enerji konularında çalışan alt çalışma komiteleri vardır. Başkan yardımcılarına bağlı olarak çalışan ihtisas daireleri şu birimlerden oluşur: Nükleer Güvenlik Dairesi, Radyasyon Sağlığı ve Güvenliği Dairesi, Araştırma - Geliştirme - Koordinasyon Dairesi, Teknoloji Dairesi, İdari ve Mali İşler Dairesi. Şimdiki durumda, Kurum'un bağlı üç kuruluşu var: 1962'de İstanbul'da kurulan *Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi* (ÇNAEM), 1966'da Ankara'da kurulan *Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi* (ANAEM) ve 1981' de çalışmaya başlayan *Ankara - Lalahan Veteriner Hekimlik ve Hayvancılıkta Nükleer Araştırma Enstitüsü.*

Kurum'un yerine getirmekle yükümlü olduğu başlıca görevler şunlardır: Atom enerjisinin ülke yararına kullanımına ilişkin ulusal politikanın ilkelerini belirlemek; nükleer alanda araştırma, geliştirme, inceleme çalışmalarını yürütmek; nükleer hammaddelerin aranması, çeşitli işlemlerden geçirilmesi, taşınması, dışalımı, dışsatımı gibi konularda uyulacak genel ilkeleri saptamak; araştırma ve eğitim merkezleri kurmak; radyoizotop ve radyofarmasötik üretimi, dağıtımı çalışmalarını yürütmek; nükleer güç ve yakıt çevrimi kuruluşlarını, iyonlaştırıcı radyasyonlar ve radyoaktif maddeler ile çalışan yerleri denetlemek, bu yerlerle maddelere gerekli izin ve lisansları vermek; radyoaktif artıkların yönetimine ilişkin çalışmaları yürütmek; nükleer alanda ulusal ve uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmak; eleman yetiştirmek; nükleer enerji konusunda kamuoyunu aydınlatmak.

Kurum'a bağlı kuruluşların (ÇNAEM, ANAEM, Lalahan Veteriner Hekimlik ve Hayvancılıkta Nükleer Araştırma Enstitüsü) etkinlik gösterdiği başlıca çalışma alanları da şunlardır: Reaktör fiziği; reaktör işletmesi; radyoizotop üretimi; nükleer yakıt, nükleer mühendislik; radyasyon korunması, sağlık fiziği; nötron fiziği; eser element analizleri; çevre kirlenmesi çalışmaları; katı hal fiziği; nükleer elektronik aygıtların yapımı, bakımı ve onarımı; radyobiyoloji, radyoizotopların sanayi, tarım ve hayvancılık alanında uygulanması; laser ve palazma - füzyen konularında araştırma, geliştirme ve uygulama çalışmaları.

ÇNAEM'de 1962'den beri çalışan I MW termal güçteki TR-1 araştırma reaktörünün gücünü arttırmak için 1977'de başlatılan çalışmalar 1981'de tamamlanarak deneme üretimine başlandı.

TR-2 diye adlandırılan ve 5 MW gücünde olan bu yeni reaktör tam güçle çalışmaya başladığında daha önce üretimi yapılamayan yeni radyoizotoplar üretilebilecektir. (M)

ATSUGİ, Japonya'da, Honşu adasında, Tokyo'nun güneybatısında kent. 109 000 nüf. Elektonik sanayii. (L)

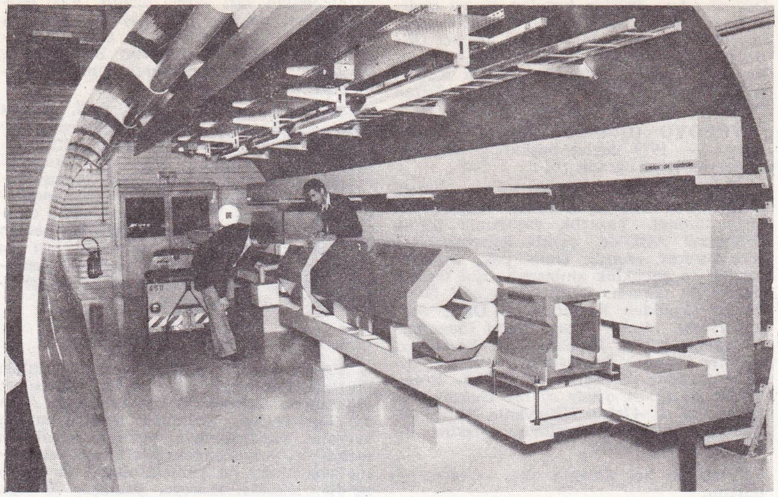

Proton ve antiprotonların ters yönde 540 MeV çarpışma kuvvetiyle dolaştıkları bir çarpıştırma odası

ATTAF (el-), Cezayir'de, Şelif ırmağı üzerinde kent. 44 000 nüf. (L)

ATTENBOROUGH (Richard), ingiliz sinema oyuncusu ve yönetmeni (Cambridge 1923). 1942'de girdiği sinemada çok ön plana çıkamadı. *I'm All Right, Jack* (Ben Hazırım, Jack) [1959], *The Angry Silence* (Öfkeli Sessizlik), *Centilmenler Birliği* (The League of Gentlemen) [1959], *Kanundan Kaçılmaz* (Whistle down the Wind) [1962] gibi dikkate değer ingiliz filmlerinin yapımcısı ve oyuncusuydu. *Büyük Savaş* (The Great Escape) [1963], *Sonsuz Uçuş* (The Flight of the Phoenix) [1965] gibi ABD yapıtlarında da rol aldı. 1969'da *Oh! What a Lovely War* (Oh! Ne Güzel Savaş) adlı filmle yalnızca yönetmenlik yaptı ve belli bir ilgi uyandırdı. *Magic*'ten (Büyü) [1978] sonra 1982'de bitirdiği 3 saatlik *Gandhi* adlı filmle en büyük başarısını elde etti; yapıt en iyi film ve yönetmen dalları dahil 8 Oscar birden kazandı. (M)

***ATTERBERG** (Kurt), isveçli besteci ve orkestra şefi. — (öl. Stockholm 1974). [L]

***AUBİN** (Tony), fransız bestecisi ve orkestra şefi. — (öl. Paris 1981). 1969'da Institut de France üyesiydi. Bir opera besteledi: *La Jeunesse de Goya* (Goya'nın Gençliği). [L]

***AUCHİNLECK** (Sir Claude John Eyre), İngiliz mareşali. — (öl. Marrakech 1981). [L]

***AUCKLAND,** Yeni Zelanda'da kent. — 800 000 nüf. Üniversite. Çok sayıda Polinezya, Cook, Tonga ve Samoa adasından gelme yabancı işçi. (L)

AUDRAN (Stephane), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Versailles 1932). Liseden sonra oyunculuk eğitimi gördü, sahneye çıktı, TV'de çalıştı. 1957'de ilk filmini çevirdi. Yönetmen Claude Chabrol'le evlendi ve daha çok onun filmleriyle üne kavuştu. Mutsuz, hırçın kadın rollerinde başarı kazandı. 1968 Berlin Şenliğinde Chabrol'ün *Les Biches* (Ceylanlar, 1967) filmiyle ödül aldı. Diğer başlıca yapıtları (Chabrol dışı): *Le Signe du Lion* (Aslan Burcu, 1959), *Le Charme Discret de la Bourgeoisie* (Burjuvazinin Gizli Çekiciliği, 1972), *Sen, Ben ve Başkaları* (Vincent, François, Paul et les Autres, 1974), *The Silver Bears* (Gümüş Ayılar 1976). [Chabrol ile]: *Les Cousins* (Yeğenler ,1958), *Landru* (1962), *Vefasız Kadın* (La Femme İnfideéle, 1968), *Le Boucher* (Kasap, 1969), *Kanlı Aşıklar* (Les Noces Rouges, 1972), *Folies Bourgeoises* (Burjuva Çılgınlıkları, 1975), *Zehirli Çiçek* (Violete Noziere, 1979). [M]

***AUGSBURG,** Federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 250 000 nüf. Üniversite. (L)

***AULENTİ** (Gae), italyan iç mimarı ve tasarımcısı. — 1976 yılından beri Prato Deneysel Tiyatrosu'nda dekor ve kostüm yapmaktadır: Luca Ronconi'nin *Sevil Berberi* (1975) ve *Woyzeck* (1979). Bunun yanısıra 1979'dan beri Fontana Arte'nin sanat yönetmenliğini de üstlendi. Lirik ama güçlü bir stili vardır. Paris'teki XIX. yy. Müzesi'nin iç düzenlemesiyle görevlendirildi. (L)

***AURELL** (Tage), isveçli yazar. — (öl. Varmland 1976). [L]

***AURİC** (Georges), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1983). [M]

***AURORA,** ABD'de (Colorado), Denver yakınında kent. — 75 000 nüf. (L)

***AURORA,** ABD'de (İllinois), Chicago' nun batısında kent. — 74 000 nüf. (L)

***AUSTİN,** ABD'de, Texas eyaletinin başkenti. — 345 496 nüf. (L)

AVADİ, Hindistan'da, Madras yöresinde kent. 77 400 nüf. (L)

***AVANOS,** Nevşehir ilinde ilçe. — 34 614 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 8 927 nüf. (1980). [M]

***AVCI** (Sabit Osman), türk siyaset adamı. — 1977 seçimlerinde yeniden milletvekili seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla görevi sona erdi. (M)

AVCILAR İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 30 486 nüf. (1980). [M]

***AVCIOĞLU** (Doğan), türk yazarı. — (öl. İstanbul 1983). Yeni kitapları: *Türklerin Tarihi* (beş cilt, 1978-1982), *Devrim ve Demokrasi Üzerine* (1980). [M]

***AVELLANEDA,** Arjantin'de, Buenos Aires'in güneydoğusunda kent. — 338 000 nüf. (L)

AVEROF-TOSİTSAS (Evangelos), yunan devlet adamı (Metsovo 1910). 1946'da parlamentoya girdi; 1956-1963 döneminde dışişleri bakanlığı yaptı. 1967'de iktidara geçen cunta yönetimi 1974'te çekilip demokratik yönetim başlayınca Karamanlis hükümetinde yeniden dışişleri bakanı oldu. Bir ara başbakanlık da yapan (mayıs 1980 - kasım 1981) Averof, 1981 aralığında Rallis'in yerine Yeni Demokrasi Partisi'nin başkanlığına seçildi. (M)

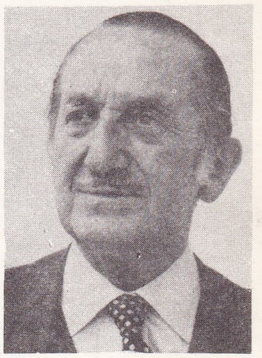

Evangelos
AVEROF-TOSITSAS

***AVERSA,** İtalya'da, Campagnie bölgesinde kent. — 51 000 nüf. (L)

***AVERY** (Tex), amerikalı çizgi film ressamı ve yapımcısı. — (öl. Los Angeles 1980). [L]

AVGAN, Uşak ilinde, Ulubey ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 023 nüf. (1980). [M]

***AVİGNON,** Fransa'da Vaucluse bölgesinde kent. — 93 024 nüf. Üniversite. Gübre, kâğıt, konserve sanayii; yüksek sıcaklığa dayanıklı malzeme üretimi. Ticaret merkezi: Şarap, meyva, sebze. Turizm (L)

***AVİLES,** İspanya'da liman kenti. — 82 000 nüf. Alüminyum ve cam sanayii. (L)

***AVLONYA,** Arnavutluk'ta Otrante kanalı üzerinde liman kenti. — 53 000 nüf. (L)

Avni Dilligil Tiyatro Ödülü, 1971'de ölen tiyatro oyuncusu ve yönetmeni Avni

Foto. X (MEYDAN); CERN (LAROUSSE)

Dilligil adına 1978'de kurulan en iyi tiyatro yazarı ödülü. Kazananlar: Bilgesu Erenus (*İkili Oyun*, 1978), Oktay Arayıcı (*Bir Ölünün Toplumsal Anatomisi*, 1979), Fakir Baykurt (*Tırpan*, 1980), Sabahattin Kudret Aksal (*Kahvede Şenlik Var*, 1981), Turan Oflazoğlu (*Kösem Sultan*, 1982). [M]

***AVOLOVO** (Obafemi), nijeryalı siyaset adamı. — 1979 devlet başkanlığı seçimlerinde yenilgiye uğradı. (L)

AVOONOR (Kofi), ganalı yazar (Wheta 1936). Önce George Avoonor Williams adıyla tanındı. Yazarlık yaşamının büyük bölümünü ABD'de, çeşitli üniversitelerde ders vererek geçirdi. Daha çok, İngilizce yazdığı ve çocukluk anılarının izini taşıyan şiirleri ile tanındı: *Rediscovery and Other Poems* (Yeniden Keşfetme ve Diğer Şiirler) [1946], *Night of my Blood* (Soyumun Karanlığı) [1971]. Roman: *This Earth, my Brother* (Toprak Kardeşimdir) [1971] ve deneme türünde de eserler verdi (*The Breast of the Earth. A Study of the Culture and Literature of Africa*) [Dünyanın Bağrı. Afrika'nın Kültür ve Edebiyatı Üzerine Bir İnceleme] (1971). [L]

***AVRUPA** beş kıtadan biri. — Nüf. 680 milyon.

COĞRAFYA

fiziki coğrafya

● *Avrupa'nın sınırları*. Güney'de Avrupa'nın sınırları kesinlikle bellidir; çünkü Akdeniz, Afrika ile Avrupa'yı birbirlerinden açık ve kesin bir biçimde ayırır. Batıda (Atlantik Okyanusu) ve kuzeyde de (Kuzey Buz Denizi) durum böyledir. Ama, bazı toprakların Avrupa kıtasından sayılması gerekip gerekmediği konusunda fikirler değişiktir: Örneğin, Avrupa ile Amerika kıtaları arasında, bu iki kıtanın her ikisine de hemen hemen eşit uzaklıkta olan İzlanda Adası'nın Avrupa toprağı mı yoksa Amerika toprağı mı sayılması gerekir? Ayrıca, halkının çoğunluğu Katolik olan, buna karşılık Arap kökenli bir dil konuşulan Malta Adası'nı Avrupa toprağı mı yoksa Afrika toprağı mı saymak gerekir? Avrupa'nın sınırları, asıl, Doğuda sorun yaratmaktadır. Çünkü Doğuda, Avrupa ile Asya'yı birbirinden ayırmayı sağlayacak gerçek anlamda bir doğal engel yoktur. Gerçekten, coğrafyacıların pek çoğu için Avrupa ile Asya arasındaki geleneksel sınır olan Urallar kolay aşılabilen bir dağ kütlesidir. Bazı kimseler Avrupa'nın, SSCB'nin batı sınırında son bulması gerektiği görüşündedir ki bu da Avrupa'nın yüzölçümünü yarı yarıya azaltır. Bazı başkaları ise Avrupa ile Asya'yı, birlikte, çok büyük bir kıta sayarak adına Avrasya denilmesi ve Avrupa'nın bu kıtadaki bir yarımada sayılması gerektiğini öne sürmektedir.

● *Avrupa'nın doğal bitki örtüsü*. Kıtaya çok eskiden yerleşilerek topraklarının tarıma açılması sonucu ve demografik baskının (öbür kıtalara nispetle) yüksekliği nedeniyle, hemen hemen yok olmuş durumdadır. Kıtada geniş ormanlar bulunmasına karşılık, ya bu ormanların ağaç cinsleri çok zaman insanlar tarafından seçme ve ayıklama yoluyla saptanmıştır, ya da insanlar, ağaç türlerini de seçerek kendileri tümüyle yeni ormanlar meydana getirmişlerdir (Landes ormanı gibi).

beşeri coğrafya

● *Nüfus*. Avrupa, SSCB'nin Avrupa kıtası üzerindeki topraklarını hesaba katılmaksızın, 530 milyon nüfusla, kıtalar arasında, Asya ve Amerika'nın ardından üçüncü sırada yer alır. Yüzölçümünün nispeten az olması nedeniyle, yeryüzündeki beş kıta içinde nüfus yoğunluğu en yüksek olan kıta Avrupa'dır: Kilometrekareye, yaklaşık 70 kişi. Bölgelere göre, nüfus yoğunlukları değişiktir: Ren nehri ülkelerinde (Hollanda, Belçika, Federal Almanya), İngiltere'de ve Po ovasında (çok zaman kilometrekareye 300 kişiyi aşar) nüfus yoğunluğu çok yüksektir. İberik yarımadasının büyük bir bölümü ile Avrupa Rusyası'nın ve İskandinavya'nın büyük bir bölümünde ise bu oran 50'den aşağı düşer. Çok küçük ülkeler bir yana bırakılırsa, Avrupa'da en yüksek nüfus yoğunluğuna sahip olan ülke Hollandadır (kilometrekareye 400 kişiden çok). Bu sayı, İzlanda'da 2,2'ye ve topraklarının genişliğine oranla Kuzey Avrupa'da nüfus yoğunluğu en az ülke olan Norveç'te 12,5'e düşer. Avrupa aynı zamanda, nüfus artışı en az olan kıtadır. Bunun nedeni, hemen hemen bütün Avrupa ülkelerinde doğumların gitgide azalmış olmasıdır: 1980'de, sadece İrlanda'da salt doğum oranı binde 20'yi aşkındı ki zaten bu da üçüncü dünya ülkelerinde görülen oranlardan azdır. Hatta 1978'de Federal Almanya'da binde 9,4 oranına ulaşıldı. Bu ise, bir ülkede barış zamanında rastlanmış olan en düşük orandır. Eğitimli, kadınları çok zaman paralı bir işte çalışan, nüfusunun büyük çoğunluğu kentlerde yaşayan (Avrupa, nüfusunun kentlerde yaşayan bölümü en yüksek olan kıtadır) Avrupa halkları, gebeliği önleme yöntemlerini kullanmayı öbür kıtalardakinden çok daha fazla yaygınlaştırmışlardır. Ama bu durumun sonucu da nüfusların yaşlılaşması ve nesillerin yeterince yenilenememesidir. Bazı ülkelerde daha bugünden, ölümlerin oranı doğumlarınkini aşmıştır: Örneğin, Federal Almanya'da (1972'den beri) ve Avusturya'da durum böyledir.

AVRUPA'NIN SAVUNMASI

8 ekim 1979'da Sovyetler Birliği ile Demokratik Almanya'nın Batılı ülkelere ortak uyarısına ve Moskova'nın Kızılordu'nun Doğu Almanya'daki kuvvetlerini bir yıl içinde 20 000 kişi ve 1 000 tank azaltacağını bildiren taahhüdüne rağmen, NATO'nun Savunma Planlama Komitesi (Fransa katılmamıştı), 12 aralık 1979'da, Batı Avrupa ülkelerine orta menzilli yeni nükleer başlıklı füzeler yerleştirilmesi yolunda karar aldı.

Ama yine de, bu kararla birlikte, «Avrupa'ya yerleştirilecek nükleer başlıklı füzelerle ilgili tartışma» adıyla anılan bir tartışma başlamış oluyordu. Moskova'nın bu karara karşı tepkisi, hemen hemen her tarafta yankılar yarattı. Bu arada Fransız parlamentosunda da Sosyalistlerle Komünistler anlaşmazlığa düşerek aralarında somut bir tutum konusunda uzlaşma sağlayamadılar. NATO'nun Avrupalı ülkeleri, haklı ya da haksız, kendilerini Amerikalı müttefiklerinin yardımıyla karşı çıkmaları gereken bir meydan okumayla karşı karşıya saydılar. Gerçekten, Sovyetler Birliği, Avrupa harekât sahasında, o güne kadar ilk olarak, askeri bakımdan önemli sayıda nükleer silaha sahip durumda bulunuyordu ve bu silahlarla, Sovyetler Birliği sınırları içindeki üslerinden, Batı Avrupa'daki herhangi bir hedefi vurabilirdi.

Bu silahlar başlıca iki kategoride ele alınabilir: Yerden yere, seyyar ve 4 500 km uzaklığa aynı anda üç nükleer bomba gönderebilecek güçte olan balistik füze *SS 20* ve 3 000 kilometre kadar uçtuktan sonra iki nükleer füze atabilen (NATO servislerince *Backfire* adıyla anılan) bombardıman uçağı *Tupolev 26*. Bu iki yeni araç, önceden var olan ve kıtalararası nitelikteki (menzili 10 000 km ya da daha çok) silah sistemleri ile kısa menzilli füze ya da uçaklar gibi taktik görevli silahlardan değişik nitelikteydi.

Bu olası çifte tehlikeye karşı Amerika Birleşik Devletleriyle avrupalı müttefiklerinin karşısında birçok çözüm vardı. Batılılar, iki çözüm yolunu seçtiler: (son dünya savaşındaki pilotsuz alman füzeleri *V 1*'ler gibi) az yüksekten uçan ve hızı ses hızın-

AET Dublin toplantısında devlet ve hükümet başkanları (30 kasım 1979)

On'lar Brüksel toplantısında (28 haziran 1982)

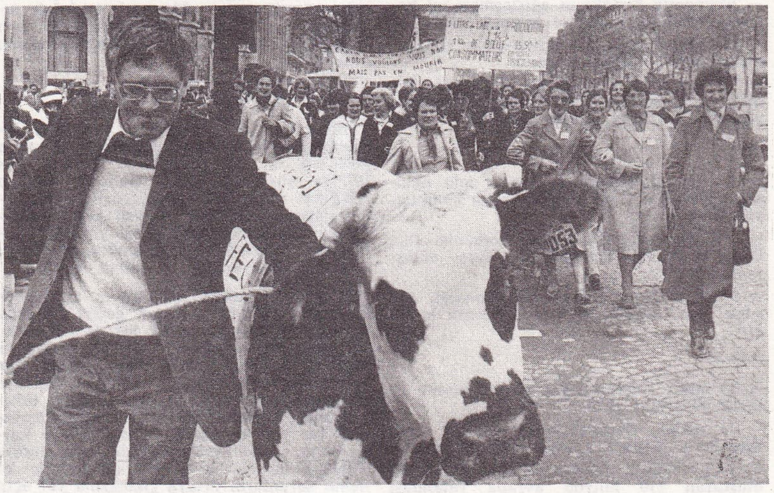

Normandiyalı çiftçiler Paris'te tarım ürünleri fiyatlarının düşüklüğünü protesto ediyorlar (nisan 1980)

dan az olan Cruise füzeleri ile 1 800 kilometre menzilli balistik füze Pershing-2'ler. Yeni sovyet silah sistemlerindeki hareketliliğin ve hedefe isabet üstünlüğünün Avrupa'daki silah dengesini Moskova lehine bozduğunu düşünen Batılılara karşı, Sovyetler, gelecekteki nükleer araç ve olanakların yalnız amerikan kontroluna bırakmakla Avrupalıların Birleşik Devletler'e önemli bir avantaj tanımış olduklarını öne sürdüler: Amerikalılara tanınan, sovyet sınırları yakınındaki yoğun yok etme silahlarını doğrudan kendi istekleri doğrultusunda kullanma avantajı (*Pershing-2*'ler SSCB hayati merkezlerinden on yedi uçuş saati uzaklıktaydı). Sovyetler, ayrıca, üstelik, o sırada amerikan nükleer silahlarının Moskova'ya karşılık verme süresinin otuz dakika kadar olduğunu belirtiyorlardı.

İşte bu nedenle, Sovyetler Birliği, NATO toplantısı öncesinde, önleyici bir rol olarak, aslında her şeyden önce Almanları ve Bonn hükümetini gözönünde tutan, nükleer silahları bu modernleştirme tasarısına karşı büyük bir kampanyaya girişti.

Pravda, avrupalıları «askeri tehlikelerini Avrupa'ya ihraç etmek» isteyen amerikalıların rehineleri olmakla suçladı. 12 aralık 1979'da NATO toplantısı sonunda yayımlanan bildiri, bazı Avrupa ülkelerinin bu sovyet kanıtlarına karşı duyarlı olduğunu gösteriyordu. Nitekim, söz konusu NATO bildirisi Birleşik Devletler'in avrupalı ortakları olan üç küçük ülkenin (Belçika, Hollanda, Danimarka) görünüşü kurtarmaları amacını güden bir uzlaşma niteliğindeydi. Çünkü, amerikan füzeleri yerleştirilmesi tasarlanan ülkeler bunlardı. Bazı görüşme ve pazarlıklardan sonra, bu üç ülke, her biri kendi özel durumu için yaptığı küçük değişikliklerle, son kararlarını Avrupa'daki stratejik silahların sınırlandırılması konusundaki sovyet-amerikan görüşmelerinin sonuçlarına göre değiştirmek olanağını saklı tuttuklarını bildirdiler. Bunun dışında, sadece, 1983'te Avrupa'ya, «hepsi de nükleer tek başlıklı», 108 Pershing-2 ile yerden atılan 464 Cruise füzesi yerleştirilmesi konusunda ilke kararına varıldı. (LM)

Avrupa Banka Ortaklığı *(Compagnie Européen de Banque)*, Rotschild bankasına 1982'de millileştirildikten sonra verilen ad. (L)

Avrupa Böbrek Bankası *(Eurotransplant)*, Avrupa ülkelerindeki böbrek talebini düzenli ve örgütlü biçimde karşılayabilmek amacıyla kurulmuş ortaklık. Basit ama etkili saklama yöntemleri, organların uzak ülkelere kolayca taşınmasına olanak vermektedir. Federal Almanya, Avusturya, İsviçre, İtalya ve Benelux ülkeleri Böbrek Bankası; Fransa, İsviçre ve İspanya ise benzer bir örgüt olan France-Transplant bünyesinde aralarında organ değişimini gerçekleştirirler. (L)

Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, AET üyelerinin gelişmemiş bölgelerine yardım amacıyla kurulmuş fon. 1975'te kurulan fondan İtalya (yüzde 40), İngiltere (yüzde 28), Fransa (yüzde 15), Federal Almanya (yüzde 6,4), İrlanda (yüzde 6), Hollanda (yüzde 1,7), Belçika (yüzde 1,7) ve Lüksemburg (yüzde 0,1) yararlandı. (M)

***Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET).** — 1975 sonrasında AET'nin politikalarında önemli değişmeler oldu. Bunların başında AET'nin üçüncü dünya ülkeleri ile ilişkilerinin yoğunlaşması gelir. AET'nin üçüncü dünyayla ilgilenmesi, 1971 yılında Birleşmiş Milletler ticaret ve kalkınma konferansında (UNCTAD) alınan tavsiye kararlarını uygulaması ile başladı. Bu kararlar uyarınca AET, üçüncü dünya ülkelerinin topluluğa gümrüksüz sanayi mallarını ihraç edebilmesini kabul etti. Bu gelişim «genelleştirilmiş tercihler sistemi» olarak adlandırılır. Topluluğun özellikle üçüncü dünya ülkeleri olarak adlandırılan az gelişmiş ülkelere tanıdığı bu avantajların temelinde şu etkenler bulunur:

— Avrupa büyük bölümü üçüncü dünya ülkelerinden olmak üzere, enerji gereksiniminin yarıdan çoğunu ithal etmektedir.

— Topluluk, kahve, bakır, pamuk ve manganezi de kapsamak üzere hammadde gereksinimlerinin yaklaşık yüzde 90'ını üçüncü dünya ülkelerinden sağlamaktadır.

— Ekonomik bunalım, sanayileşmiş ülkeleri ithalatları için yeni pazarlar aramak zorunda bırakmıştır. Üçüncü dünya topluluğa enerji ve hammadde sağlamasının yanı sıra topluluğun ihraç mallarının da üçte birini çeken önemli bir alıcıdır. Bu nedenle üçüncü dünyanın kalkınması aynı zamanda AET için yeni pazarlar açılması demektir. AET üçüncü dünya ülkelerine tanıdığı avantajların yanı sıra özellikle 1975'den sonra önemli yardımlarda bulundu. 1982 yılında üçüncü dünya ülkelerine 760 milyon Avrupa Hesap Birimi*'ne (*Ek 2*) ulaşan yiyecek yardımı yaptı. Bunun yanı sıra topluluk hükümet dışı örgütlere 28 milyon Avrupa Hesap Birimi tutarında yardımda bulundu. AET içinde 1975'lerde başlayan önemli bir değişme de birinci ve ikinci Lome konvansiyonları ile ACP* (*Ek 2*) olarak adlandırılan Afrika, Karayibler ve Pasifik devletleri ile yapılan anlaşmalardır. AET üçüncü dünya ülkeleri ile ilişki kurmadan önce, 1963'de Fransa'nın da etkisi ile Yaounde konvansiyonları ile 17 Afrika ülkesi Madagaskar'la bir ortaklık anlaşması imzalamıştı. Bu anlaşmanın temelinde Fransa'nın bu ülkelerle yaptığı ticarette özel uygulamaların bulunması yatıyordu. Benzer bir durum İngiltere'nin topluluğa üye olmasından sonra ortaya çıktı. İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwelth) üyeleri ile AET arasındaki ticari ilişkileri düzenlemek amacıyla yeni bir anlaşmaya gerek duyuldu. Bu doğrultuda 28 şubat 1975'de topluluk ile Afrika Karayibler ve Pasifik'te bulunan 46 İngiliz Uluslar Topluluğu üyesi arasında 1. Lome sözleşmesi imzalandı. Bu anlaşmadan sonra 31 ekim 1979'da topluluğu 60'dan fazla ACP* (*Ek 2*) ülkesine bağlayan 2. Lome konvansiyonu imzalandı. Bu anlaşma 1 ocak 1981'de yürürlüğe girdi. Lome konvansiyonu, ticari işbirliği, ihracat gelirlerinin stabilizasyonu, mali ve teknik işbirliği, sanayi ve tarımsal işbirliği konusunda çalışmalar yapar. AET'nin 1972'lerde güncel bir duruma gelen Akdeniz politikası 1975'den sonra yoğunluk kazandı. Siyasal kapsam açısından farklılık göstermekle birlikte Mağrip ülkeleri (Cezayir, Fas, Tunus) ile Maşrık ülkeleri (Mısır, Ürdün, Suriye ve Lübnan); İsrail ve Yugoslavya ile AET arasında sınai, ticari, teknik ve mali işbirliği anlaşmaları imzalandı. Bu anlaşmaların tümü akdenizli ortak ülkelere sanayi mallarını topluluk pazarlarına serbestçe sokabilme olanağı sağladı. Topluluk bu ülkelere 1986 yılına doğru 2 milyar 300 milyon Avrupa Hesap Birimi'ne ulaşması beklenen bağış biçiminde yardımlar, finansman yardımları ve tarımsal ürünler konusunda çeşitli ödünler verdi. Akdenizli diğer üç ülke (Türkiye, Kıbrıs ve Malta) ise AET'ye ortaklık anlaşmasıyla bağlıdırlar.

Topluluk bunların yanı sıra 1975 sonrasında Latin Amerika ve Asya ülkeleri ile de çeşitli ilişkiler kurdu. AET Latin Amerika ve Asya'daki yoksul ülkelere tarım ve diğer bazı projeleri kapsamak üzere mali ve teknik yardımlar sağladı. 1976'da 20 milyon Avrupa Hesap Birimi ile başlayan bu yardımlar 1982 yılında 250 milyon A.H.B.'ni aştı.

1975 sonrasında Türkiye'yi de ilgilendirmesi açısından önemli bir olay 28 mayıs 1979'da Yunanistan'ın AET ile giriş anlaşmasını imzalaması oldu.

1975 sonrası önemli olaylar (kronoloji)

1975

— 28 şubat: Lome'de (Togo) 1. Lome konvansiyonu imzalandı.

— 5 haziran: Yapılan bir referandumla ingilizlerin yüzde 67,2'si İngiltere'nin topluluğa girmesini onayladı.

— 1 - 2 aralık: Dokuzlar, Avrupa Parlamentosu'nun genel oyla seçilmesine karar verdiler.

AET komisyonu başkanı Roy Jenkins

Foto. Zamboni/Imapress; AP; Marlow/Sygma (LAROUSSE)

Avrupa Güvenliği ve İşbirliği Konferansı

— 16 aralık: Paris'te kuzey-güney diyaloğu açıldı.

1976

— 7 ocak: Avrupa Birliği ile ilgili Tindemans raporu yayımlandı.

— 12 temmuz: Yunanistan'ın tam üyeliği ile ilgili görüşmeler başladı.

1977

— Ekonomik bunalımın ağırlaşması yıl boyunca topluluğun endişe kaynağı oldu.

— Davignon planı ile demir-çelik sorununa çözüm bulunmaya çalışıldı.

— 28 temmuz: Portekiz'in topluluğa üye olma girişiminden dört ay sonra İspanya topluluk üyeliğine resmen adaylığını koydu.

1978

— Avrupa Parlamentosu seçimi için oylama tarihinden 1 yıl önce önseçim kampanyası başladı.

— 3 nisan: AET ilk kez bir komünist ülke ile (Çin Halk Cumhuriyeti) ticaret anlaşması imzaladı.

— 5 aralık: Avrupa Topluluğu Konseyi, Avrupa Para Sistemi'nin ana hatlarını kabul etti.

1979

— 13 mart: Avrupa Para Sistemi somut olarak yürürlüğe girdi.

— 28 mayıs: Yunanistan'ın AET'ye giriş anlaşması Zappeion sarayında imzalandı.

— 7-10 haziran: Seçmenlerin yüzde 60'ını oluşturan 110 milyon avrupa vatandaşı Avrupa Parlamentosu milletvekillerini seçti. Seçimler sonucu sosyalist gurup 113 sandalya ile parlamentodaki en güçlü grubu oluşturdu. Sosyalistleri hıristiyan demokratlar (107), muhafazakârlar (64), komünistler (44), liberaller (40), ilerici avrupalı demokratlar (22) ve bağımsızlar (20) izledi.

— 17 temmuz: 410 yeni parlamenter ilk kez Strasbourg'da Avrupa Sarayı'nda toplandı. Parlamento başkanlığına Simone Veil* seçildi.

— 31ekim: İkinci Lome sözleşmesi imzalandı. Bu sözleşme ile 60'dan fazla ACP ülkesi AET ile ilişkiye girdi.

— 29-30 kasım: Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi'nin sunduğu topluluk bütçe tasarısını reddetti.

1980

— 30 mayıs: İngiltere ve ortakları, uzun görüşmelerden sonra topluluk bütçesine katkı ve tarım ürünleri fiyatları konusundaki uzlaşmayı kabul ettiler.

— 12-13 haziran: Dokuzların devlet ve hükümet başkanları Venedik'te Ortadoğu sorunu ile ilgili bir ortak bildiriyi kabul ettiler. Ayrıca enerji tüketiminde petrolün payının azaltılması konusunda kararlar alındı.

1981

— 1 ocak: Yunanistan topluluğun tam üyesi oldu. Üye sayısı böylece ona yükseldi.

— 19 haziran: Avrupa Parlamentosu topluluk ülkelerinin tümünde ölüm cezalarının kaldırılması yolundaki bir kararı kabul etti.

1982

— 17 ocak: Piet Dankert, Avrupa Parlamentosu başkanlığına seçildi.

— 25 ocak: İngiltere'nin topluluk bütçesine katkısıyla ilgili olarak ortaklarıyla bir anlaşma yapmayı reddetmesi, topluluk reformunun süresiz ertelenmesine yol açtı ve Avrupa için ciddi bir bunalıma neden oldu.

Türkiye — AET ilişkileri

Türkiye ile AET arasındaki ortaklığa geçiş döneminin koşullarını belirleyen katma protokol 3. Plan döneminin ilk yılı olan 1973'de yürürlüğe girdi. Bununla birlikte AET'nin uyguladığı genelleştirilmiş tercihler sistemi, AET'nin üçüncü dünya ülkelerine ve Akdeniz ülkelerine yönelik politikaları Türkiye'nin topluluktan umduğu ayrıcalık ve yararları ortadan kaldırdı.

1971 yılında katma protokolun ticari hükümlerini yürürlüğe koyan geçici anlaşma ile AET'ye karşı 12 yıllık listede yüzde 10, 22 yıllık listede yüzde 5 olarak başlatılan gümrük indirimleri 1976 yılında ikinci kez aynı oranlarda artırıldı. Böylece Türkiye bir yandan topluluk karşısında diğer ülkelere karşı avantajlı bir konum elde edemezken, bir yandan da ithalatını AET'ye karşı daha liberalleştirmiş oldu. Bu durum Türkiye'nin dış ödemeler dengesinde önemli sorunların ortaya çıkmasına yol açtı. 1974 yılında AET lehine kontenjanlar açan Türkiye bu kontenjanları 1976 yılında katma protokol hükümlerine göre toplam yüzde 15 ve her maddenin kontenjanını da yüzde 5 oranında artış sağlayacak biçimde yükseltti. AET ile Türkiye arasında imzalanan katma protokol hükümlerine göre Türkiye'nin 1977 yılında, 1970 yılı gümrüklerini AET'nin Ortak Gümrük Tarifesi' ne uydurması için ilk indirimi yapması gerekmekteydi. Ancak içinde bulunduğu ödemeler dengesi darboğazı nedeniyle, Türkiye bu yükümlülüğünü 1977 yılında yerine getiremedi. 25 mayıs 1977'de Türk hükümeti, Türkiye'nin yükümlülüklerinin dondurulmasını ve topluluğun Türkiye'ye yapacağı yardımların artırılmasını istedi. Türk hükümeti bu doğrultuda 1978 yılında yapılması öngörülen üçüncü gümrük vergisi indirimlerini uygulamadı. Türkiye - AET ilişkileri düzenlenirken topluluk özellikle Türkiye'nin rekabet olanağına sahip olduğu tekstil konusunda önemli koruma önlemleri getirmişti. Türkiye 3. Plan dönemine girdiğinde, topluluk tekstil sanayiindeki bunalım nedeniyle koruma önlemlerini daha da artırdı. AET ayrıca tekstil konusunda Türkiye'ye karşı olan yükümlülüklerini de kısıtladı. AET Türk işçilerinin serbest dolaşımı ve sosyal güvenliği konusunda güçlükler çıkardı ve bu konulardaki yükümlülüklerini yerine getirmedi. AET ile Türkiye arasında bir süre dondurulan ilişkilerin yeniden başlaması için ilk girişim olarak 4 şubat 1980'de 25. Ortaklık Konseyi toplantısında dönemin dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen, Türkiye'nin yükümlülüklerini dondurma isteğinin geri alındığını bildirdi. AET ile Türkiye arasındaki bu boşluk dönemi 25 mart 1981'de tam üyelik için başvurunun yapılmasına ilişkin çalışmalarla bir anlamda son buldu.

AET tüm türk tarım ürünleri üzerindeki gümrük vergilerini dört kademeli bir takvim çerçevesinde kaldıracaktır. Buna göre Türkiye AET'ye 1983 yılından itibaren yüzde 60, 1985'de yüzde 80, 1987'de ise yüzde 100 gümrük indirimi ile tarım ürünleri ihracatı yapabilecektir.

Ortaklık anlaşmasının 12 ve katma protokolün 36. maddeleri 1976-1986 dönemi içinde AET ile Türkiye arasında işçilerin serbest dolaşımını derece derece gerçekleştirmeyi öngörmekteydi; fakat 1 ocak 1982 tarihinde başlaması öngörülen serbest dolaşımın ikinci safhası 1 aralık 1983'e ertelendi.

AET'nin Türkiye çıkışlı çeşitli ihraç maddelerine koyduğu denetleme, kısıtlama ve yasaklama önlemlerinin en önemlisi pamuk ve tekstil ürünleri konusundadır. Topluluk pamuk ipliği ithalatından 3 aralık 1981 tarihinden itibaren yüzde 16 oranında teminat almaya başladı. Bu teminat 3 nisan 1982 tarihinde yüzde 12 oranında sürekli anti-damping vergiye dönüştürüldü, daha sonra da pamuk ipliği 19 ağustos 1982 tarihli ikili düzenlemeyle belli bir fiyat ve kontenjan çerçevesinde ihraç edilebilir hale geldi. Bugün Türkiye ile AET arasında aşağıdaki sorunlar güncelliğini korumaktadır:

— Türk işçilerinin AET'ye üye ülkelerdeki serbest dolaşım haklarının sağlanması,

— Pamuk ipliği, tişört ve konfeksiyon ihracatındaki kısıtlamaların kaldırılması,

— Türk işçilerini AET'ye üye ülkelerden kesin dönüşe zorlayan nedenlerin ortadan kaldırılması,

— AET'ye üye ülkelerle yapılan dış ticaretteki 1 milyar dolarlık açığın daha fazla ihracata imkân verilerek kapatılmasının sağlanması. (M)

***Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı.** — 1975'te Helsinki konferansına katılan 35 ülke, belirli aralıklarla toplanma konusunda anlaşmışlardı. Bu doğrultuda toplanan Belgrad Konferansı (ekim 1977 - mart 1978) insan haklarının çiğnenmesi konusunda bir amerikan - sovyet polemiğine dönüştü. 1980'de Madrid'de toplanan konferans ise, Sovyetler'in, Afganistan'a müdahalesi nedeniyle suçlamalara hedef olmamak için, Helsinki bildirisi çerçevesinde ülkelerin içişlerine karışmama vaadinin tartışma konusu edilmesini önlemeye yönelik çabaları yüzünden güç koşullarda sürdü. Ekim 1981'de karşılıklı güven ve silahtan arındırılmış bölge konularında tekrar bir yakınlaşma sağlandı. Tarafsız ve bağlantısız ülkeler 16 aralıkta, Sovyetler'in de tartışma zemini olarak benimsediği bir bildiri önerisi sundular. Ancak, tam o sırada Polonya'da general Jaruzelski'nin aldığı olağanüstü önlemler tartışmaları yine çıkmaza soktu. 18 aralık 1981 - 9 şubat 1982 tarihleri arasında planlanıp 12 mart 1982'ye uzatılan konferans, detanttan uzaklaşılmasını istemeyen tarafsız ülkelerin isteği üzerine 6 kasım 1982'de tekrar başladı. (L)

Avrupa Hesap Birimi *(European Unit of Account)* **[EUA]**, yalnızca hesap birimi işlevi gören, maddesel varlığı olmayan soyut referans parası. 1950'de Avrupa Ödemeler Birliği bünyesinde yaratıldı. Önce altına bağlanan EUA değeri, 1975'te 9 AET ülkesi paralarından oluşan bir «sepet»e bağlandı. 1979 martında yerini Avrupa Para Birimi*ne *(Ek 2)* bıraktı. (M)

Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye ülkelerin hükümet ya da devlet başkanlarının toplanmasıyla oluşan konsey. Daha önce 1961'den 1974'e kadar «doruk toplantısı» şeklinde yapılan toplantıların kurumlaştırılmasına 1974 aralık ayında Paris doruğunda karar verildi. Avrupa Konseyi'nin ilk toplantısı 1975 martında Dublin'de yapıldı. Ondan sonra AET hükümet ya da devlet başkanlarının, dışişleri bakanlarını da yanlarına alarak yılda üç kez toplanmaları yöntemi benimsendi. (L)

Avrupa Para Birimi *(European Currency Unit)* **[ECU]**, Avrupa Para Sistemi*nin *(Ek 2)* yeni birimi. Avrupa Ekonomik Topluluğu*'na *(Ek 2)* üye ülkelerin ağırlıklı paralarını içeren bir «sepet» tekniğine dayanır. 1 ECU'nun değeri, 9 AET ülkesinin paralarının sabit tutarları toplamıdır (1 ECU = 0,828 DM + 1,15 Fransız Fr. + 0,0885 sterlin + 109 İtalyan liret + 0,286 Hollanda Florini + 3,8 Belçika Fr. + 0,217

Avrupa sağı Paris'te

Foto. Ledru/Sygma; AP (LAROUSSE)

Danimarka kronu + 0,00759 İrlanda sterlini). Birimin kullanımı yalnızca devletlere ve Avrupa Para Birliği Fonu*'na (*Ek 2*) aittir, özel kişi ya da şirketler kullanamaz. Kısa veya orta vadeli mali yardım hesabında ödemelerde ve topluluk paralarının merkezi kur, zorunlu müdahale sınırı ve sapma eşitliklerini hesaplamada kullanılır. (M)

Avrupa Para Birliği Fonu, Bk. *Avrupa Para Fonu.*

Avrupa Para Fonu, finansman zorluğu çeken üye ülkelere kredi sağlamak amacı ile kurulmuş örgüt. 1979'da yürürlüğe giren Avrupa Para sisteminin öngördüğü bu kurum, Avrupa Para Birliği Fonu'nun yerini aldı.

Sistemin tüm finansman olanaklarını bünyesinde topladı. Fon, Uluslararası Para Fonuna benzer şekilde üye ülkelere kısa vadede parasal, uzun vadede mali yardım sağlama yoluyla Avrupa Merkez Bankası'nın temellerini atmak amacındadır. (M)

Avrupa Para Sistemi (*European Monetary System*) **[EMS]**, Avrupa'da bir «para birliği» oluşturulmak amacıyla kurulmuş parasal ve mali mekanizmalar topluluğu. Birliğin gerçekleşebilmesi için AET üyesi ülke paralarının döviz kurları arasındaki dalgalanmayı sınırlandırma, ekonomi politikaları arasındaki farklılıkları giderme yoluna gidildi. Sistemin üç temel mekanizması vardır. Avrupa Para Birimi* (ECU) [*Ek 2*], müdahale mekanizmaları, kredi ve yardım. ECU sistemde, hesap birimi, ödeme aracı, kambiyo kurlarında istikrar sağlama mekanizmasında topluluk paralarının ortak paydası ve kur dalgalanmalarında sapma göstergesi işlevlerini görür.

Müdahale mekanizmasının işleyişi şöyledir: Her devlet ECU'ya göre merkezi kur belirler. Bunlardan ikili kurlar (pariteler) seti oluşturulur. (1 ECU = 1,511 DM ve 1 ECU = 5,798 Fr. Frangı ise, 1 DM = 2,3095 Fr. Frangıdır gibi) Bu ikili kurların yüzde + 2,25'lik bir dalgalanma marjı vardır (üst sınır yüzde + 6'dır ve yalnız İtalya bu sınıra çıktı). Merkez bankaları döviz kurlarını bu sınırlar dahilinde tutmak için ülke parasını istediği miktarda alıp satarak müdahale ile yükümlüdür.

Avrupa para sisteminin kredi olanakları ve yardımları AET içinde daha düşük refah düzeyinde bulunan ülkelere kaydırılarak yıldan yıla artırıldı. (M)

Avrupa Parlamentosu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye devletlerce 1979'dan beri genel oyla seçilen parlamenterlerden oluşan parlamento. Dokuz Avrupa devletince kurulan ve başlangıçta, *Avrupa Ekonomik Topluluğu Meclisi* adıyla anılan Avrupa Parlamentosu, ilk kez 19 mart 1958' de Strazburg'da toplandı. O zaman parlamento, üye ülkelerin parlamento üyeleri arasından seçilerek atanan 198 milletvekilinden oluşuyordu. Üye dağılımı şöyleydi: Fransa, İngiltere, Federal Almanya ve İtalya'nın 36'şar, Belçika ve Hollanda'nın 14'er, Danimarka ve İrlanda'nın 10'ar, Lüksemburg'un da 6 üyesi vardı. Parlamento üyelerinin doğrudan ve genel oylama ile seçilmesini öneren Roma ve Paris Antlaşmaları (1960) doğrultusundaki görüşmeler sonucunda, 7-10 haziran 1979'da, ilk kez, 180 milyon Avrupalı seçmen 410 üye seçti. Kazanılan sandalye sayısı, ülkelere göre şöyleydi: İtalya, Fransa, İngiltere ve Federal Almanya 81, Hollanda 25, Belçika 24, Danimarka 16, İrlanda 15 ve Lüksemburg 6 sandalye.

410 üyenin 113'ü, aynı zamanda kendi ülkelerinde milletvekili ya da senatördü, 64 üye de kadındı. Kadın üyelerden, Fransız kadın politikacı Simone Veil* bir süre parlamentoya başkanlık yaptı.

1979 genel seçiminde katılma oranı, oy vermenin zorunlu olduğu Belçika (yüzde 90.7), Lüksemburg (yüzde 85) ve İtalya (yüzde 85.5) dışında, düşük oldu. Seçimin ilginç bir yanı da, solcu partilerin (sosyalistler, komünistler) sandalye kaybına uğramalarıdır. İngiltere'de muhafazakârlar 60 üye seçmeyi başarırken, işçi partililer sadece 18 üye çıkarabildiler. Bu seçimlerde, Avrupa siyasal sahnesinin ünlü kişileri parlamentoya girdiler: Willy Brandt, Enrico Berlinguer, Jacques Chirac, Simone Veil, vb.

Simone Veil başkanlık kürsüsünde

Bugün de üye sayısı aynı olan Parlamento'da ulusal nitelikler dışında, topluluğun ortak çıkarlarını yansıtan siyasal gruplar ağır basmaktadır. Bu gruplardan biri *Avrupa Halk Partisi* adı altında şu partilerden oluşmaktadır: F. Almanya Hıristiyan - Demokrat Birliği, FAH - Sosyal Birliği, Belçika Hıristiyan Halk Partisi, Belçika Hıristiyan Demokratlar Merkezi, Hollanda Hıristiyan - Demokratik Çağrısı, İtalya Hıristiyan Demokrat Partisi, İrlanda Fine Gael Partisi ve Lüksemburg Hıristiyan Sosyal Partisi. Bunların yanı sıra, sosyalistler, komünistler, muhafazakârlar, liberaller, gelişmeci - demokratlar adları altında beş grup daha var.

Avrupa Parlamentosu, kuruluş yönünden bütünleşmiş bir topluluk niteliğinde olmakla birlikte yasama yetkisinden yoksundur. Topluluğun işlevinin büyük bölümünü Avrupa Konseyi yerine getirmektedir. Parlamento'da en büyük görev, çeşitli konular doğrultusunda oluşturulan komisyonlarca üstlenmektedir. Bu komisyonlar, parlamentonun oturumları süresince birkaç kez toplanırlar ve günlük işlerin yürütülmesinde parlamentonun etkinliğine geniş ölçüde yardımcı olurlar. Parlamentonun görüşü, bağlayıcı olmamakla birlikte genellikle Avrupa Konseyi'nin kararlarını etkileyebilmektedir.

Parlamentonun, ayrıca, siyasal denetim işlevi de vardır. Topluluğun yardımıyla ilgili önemli sorunları görüşür, komisyonlarla Avrupa Konseyi'nin yürüttüğü politikayı, soru önergeleri vererek, irdeler.

Parlamento, genellikle ayda bir hafta Strazburg'da kimi kez de, Lüksemburg'daki Avrupa merkezinde toplanır. (LM)

Avrupa Parlamentosunda sandalye sayısı ve oylar (10 haziran 1979 genel seçimi)

Ülke	*sandalye sayısı*	*seçmen sayısı (milyon)*	*sandalye sayısına düşen seçmen sayısı*
Belçika	24	6.6	275 000
Danimarka	16	3.7	230 000
Fransa	81	35.2	435 000
F. Almanya	81	42.1	520 000
Lüksemburg	6	0.2	34 000
Hollanda	25	9.5	380 000
İrlanda	15	2.1	140 000
İtalya	81	40.9	505 000
İngiltere	81	40.1	495 000

Avrupa Serbest Mübadele Birliği, üye ülkeler arası ticarette engelleri ortadan kaldırmak amacıyla kurulmuş örgüt. 1960 yılında İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İsviçre, Portekiz ve İngiltere tarafından kuruldu. AET ile çeşitli anlaşmalar yaptı ve böylece Avrupa içinde, sanayi ürünlerinin gümrük vergisi alınmadan ve miktar kısıtlamaları olmaksızın alınıp satılabildiği 300 milyon kişilik bir serbest mübadele ortamı sağladı. İngiltere ve Danimarka 1972 aralığında birlikten ayrılıp İzlanda'nın 1970' de katıldığı topluluk ticaretinin yüzde 60'ını AET ile yapar. (M)

Avrupa Tarımsal Yönverme ve Garanti Fonu (*Fonds Européen pour l'orientation et la Guarantie Agricole*) **[FEOGA]**, AET' nin ortak tarım politikasını yönlendirmek amacı ile kurulmuş fon. İki bölümden oluşur: Garanti fonu, tarımsal pazarlara müdahalenin finansmanında; yön verme fonu ise tarımsal yapının değiştirilip iyileştirilmesinde kullanılır. 1970 - 1980 döneminde İtalya, Federal Almanya ve Fransa fondan en çok yararlanan ülkeler oldu. Fon gelirleri, gümrük vergileri ve tarım ön kesintilerinden sağlanır. (M)

***Avrupa Uzay Araştırmaları Örgütü** (*European Space Research Organisation*) **[ESRO]**, Avrupa'da uzay alanında işbirliği amacıyla kurulmuş örgüt. — Avrupa Roket -atar Geliştirme Örgütü (European Launcher Development Organisation) [ELDO] ile birleştirilerek 1975'te kurulan Avrupa Uzay ajansı (*European Space Agency*) [ESA] içinde yer aldı. (L)

Avrupa Vakfı, AET kurumlarının doğrudan üstlenmediği faaliyetleri yerine getiten yan kuruluş. İlk kez 26 mart 1977'de AET'nin Roma toplantısında, Belçika başbakanı Leo Tindemans'ın önerisiyle ele alındı. Üye ülke vatandaşları arasında yakınlaşma sağlama, topluluk etkinliklerini dünyaya duyurma ve geniş destek bulmasını sağlama amacını güder. 3 aralık 1981'de AET Daimi Temsilciler Komisyonunda vakıf kuruluş raporu kabul edilerek, malî yardım ve bina tahsisine karar verildi. (M)

Emilio Colombo

***AVUKATLIK** i. — ANSİKL. Avukatlık mesleğini düzenleyen 19 mart 1969 tarihli ve 1136 sayılı Avukatlık Kanunu, 30 ocak 1979 tarihli ve 2178 sayılı; 31 ekim 1980 tarihli ve 2329 sayılı; 14 nisan 1982 tarihli ve 2652 sayılı kanunlarla son yıllarda bazı değişikliklere uğradı. Bu değişikliklerin en önemlileri şöyle özetlenebilir: Avukatlık sınavı kaldırıldı. Staj sonunda geçirilmesi gereken sınavın kaldırılması dolayısıyla, kanunun sınava ilişkin 28-33. maddeleri de yürürlükten kalktı. Avukatlık stajı bir buçuk yıldan bir yıla indirildi. Evvelce bazı şartlarla staj süresinin altı ay uzatılmasına karar verilebiliyordu. Bu uzatmanın süresi en çok altı ay şeklinde belirginleştirildi. Avukatlık stajı zorunluğunun istisnaları arasına üniversitelerdeki doktor asistanlar da sokuldu.

Avukatlık mesleğine giriş keseneği ise, eskiden Baro Genel Kuruluna bırakılmışken, yeni düzenlemeye göre taban üç bin, tavan on bin olarak belirlendi. Yetkili kurul ancak bu miktarlar arasında giriş keseneğini tesbit edebiliyor. Bazı görevlerden ayrılanların avukatlık yapamamasını öngören hükme şu ek getirildi: Askeri Yargıtay başkanı, başsavcısı, ikinci başkanı, daire

Başkan Sedat Avrupa Parlamentosunda

başkanları ve üyeleri; Milli Savunma Bakanlığı Askeri Adalet İşleri başkanı, Askeri Adalet Teftiş Kurulu başkanı, Genelkurmay Adli Müşaviri, sıkıyönetim adli müşavirleri ve sıkıyönetim askeri mahkemelerinde görevli hakim ve savcılar ile yardımcıları, başka hizmetlere atanmış olsalar itibaren üç yıl sıkıyönetim askeri mahkemelerinde avukatlık yapamazlar.
kemelerinde avukatlık yapamazlar.

Avukatların ücret tarifeleriyle ilgili olarak da şöyle bir değişiklik kabul edildi: Dava veya işin değeri ve miktarı üzerinden nisbi olarak takdir edilecek avukatlık asgari ücret tarifesindeki esaslar, bir milyar lirayı aşan bölümde ise binde bir oranı uygulanır. Avukatlık kanununa göre teşekkül eden baroların kuruluşlarına gelince, konu henüz bir kanunla düzenlenmiş değildir ama, 1982 Anayasasının kamu kurumu niteliğindeki meslek teşekküllerine- ki, baro da bu teşekküllerdendir- ilişkin temel hükümleri bundan sonraki düzenlemelerle barolara yansıtılacaktır: Organlarının yargı gözetimi altında gizli oyla seçilmesi gibi. (M)

AVUNÇ i. Yeni k. Acının hafiflemesi ya da unutulması: *Bu acımıza avunç bulacak bir limana mı vardık?* (M. And). *Eşanl.* TESELLİ. (M)

***AVUSTRALYA,** Okyanusya'da devlet. — 14 860 000 nüf.

TARİH
İşçi Partisi iktidarda (1972-1975)

1972 aralığında yapılan seçimler Avustralya'nın siyasal yaşamında büyük bir değişikliğe yol açtı. 23 yıllık muhalefetten sonra İşçi Partisi yeniden iktidara geldi. E. Gough Whitlam başbakan oldu. İşçi Partisi, radikal militan tutumunu yumuşatmayı ve sağın geleneksel oy tabanı olan orta sınıfı kendisine çekecek biçimde reformizme ağırlık vermeyi bildi.

Başbakan Malcolm Frazer

AVUSTRALYA *başlıca üretim*		
buğday	10-18	Mt
sığır	30	M baş
koyun	135	M baş
yün	0,7	Mt
et	3	Mt
taşkömürü	80	Mt
linyit	33	Mt
petrol	21	Mt
doğal gaz	7	Milyar m^3
demir	53	Mt
elektrik	90	Milyar kWs
çelik	8	Mt
boksit	25	Mt
alüminyum	0,3	Mt
kurşun	0,4	Mt

EYALET	NÜFUS	BAŞKENT	NÜFUS
Avustralya Başkent Toprağı	241 300	Canberra	241 300
Batı Avustralya	1 242 800	Perth	883 600
Güney Avustralya	1 293 800	Adelaide	993 300
Güney Yeni Gal	5 078 500	Sydney	3 193 300
Kuzey ülkesi	115 900	Darwin	35 300
Queensland	2 197 400	Brisbane	1 015 200
Tasmanya	417 700	Hobart	168 500
Victoria	3 853 500	Melbourne	2 739 700
öteki büyük kentler			
Newcastle	379 800	Gold Coast	143 300
Wollongong	224 000	Geelong	141 100

İşçi Partisi'nin programı, milliyetçi bir uyanışa ve ABD ile fazla yakın bağlar kurulmasının reddine dayanır. İşçi Partisi ayrıca, Fransa'nın Pasifik'teki nükleer denemelerinin sürmesine karşı çıkacağını duyurdu. Program içte enflasyona karşı herkesin ortak çabalarına dayalı bir savaşım planı öngörüyordu. Anarşik kentleşme hareketi durdurulacak, yönetsel merkezcilik güçlendirilecekti. İşçi Partisi ayrıca, o güne kadar ülkenin siyasal yaşamının ve ekonomik gelişmesinin dışında tutulmuş olan yerli topluluklarıın haklarının tanınacağını ilan etti. Hükümetin ilk sekiz ayı, seçim zaferinin coşkusuyla geçti. Ancak, kısa sürede, sorunlar gün ışığına çıktı ve muhalefet kendini toparlamaya başladı. Hükümet, halkın pek hoşlanmadığı, vergilerin ve faiz oranlarının arttırılması, gelirlerin denetlenmesi yönünde önlemler almak zorunda kaldı.

Başbakanın bütçeyi oylamayı reddeden meclisi dağıtması üzerine 1973 aralığında erken genel seçimler yapıldı. İşçi Partisi az bir farkla çoğunluğu yeniden elde etti.

Whitlam, seçim çevrelerinin yeniden belirlenmesini kabul ettirmeyi başardı.

1975'de, hükümet üyelerini de kapsayan ve bakanlar kurulunun durumunu daha da zayıflatan iki skandal patlak verdi. Başbakan yardımcısı James Cairns, büyük bir inşaat işinin finansmanı için Suudi Arabistan'dan kredi almaya kalkışmakla suçlandı. Olay birkaç ay sonra yeniden alevlendi. Madenler ve Enerji bakanı, petrodolar piyasasından bir borç alma istemini sonuçlandırmak için komisyon almakla itham edildiler. Olaya adları karışan her iki bakan istifa ettiler ve yeni atamalar tam bir karışıklık içinde yapıldı.

Bütçe oylaması 1975 kasımında işte bu ortamda gündeme geldi. Liberal muhalefet lideri Malcolm Fraser, İşçi Partisi'ne pazarlık önerisinde bulundu. Buna göre, iktidar partisi erken seçimlere gitmeyi yükümlenirse libealler bütçe yasasına olumlu oy vereceklerdi. Whitlam bu öneriyi reddetti. Böylece yeni bir bunalım başladı. İngiltere kraliçesi tarafından atanan Genel vali sir John Kerr, Whitlam'ı görevinden uzaklaştırdı ve Fraser'i vekâleten bir hükümet kurmakla görevlendirdi.

Coşkuyla başlayan İşçi Partisi deneyimi karışıklık içinde sona erdi. Ekonomik bunalım ve işsizlik, savaştan beri en kaygı verici düzeye ulaştı.

Muhafazakârların iktidara dönüşü

Muhafazakârların zaferini vurgulayan aralık 1975 seçimlerinden sonra, Malcolm Fraser, İşçi Partisi'nin iktidarda kalmasını isteyen emekçilerin sert gösterilerine karşın liberal çiftçi koalisyonunu kurdu.

28 bakandan oluşan yeni hükümet de, çalışan nüfusun yüzde 5'ine ulaşan işsizliğe ve 1978'de yüzde 15'e varan enflasyona karşı savaşımda başarı sağlayamadı. Bu hükümet de mali skandallardan kurtulamadı. 1979 temmuz ve ağustosunda patlak veren liman işçileri ve kamu sektörü çalışanlarının grevi ülkeyi felce uğrattı. Fraser, ülkenin yıkımını istemekle suçladığı sendikaları kapatmakla tehdit etti. İşçi Partisi muhalefeti yeniden toplandı ve temmuzda Tasmanya eyaletinde yapılan kısmi seçimlerde başarılı da oldu.

Ülkedeki ekonomik durgunluğun iktidar aleyhine kullanılacağı endişesine kapılan ve İşçi Partisi genel başkanı Bill Hayden'in günden güne yıpranan liderliğinden yararlanmak isteyen başbakan Malcolm Fraser erken seçim kararı aldırdı. Fakat bu arada yapılan İşçi Partisi genel başkanlık seçimine Avustralya Sendikalar Konseyi ACTU'nun eski başkanı Bob Hawke, rakibi Bill Hayden'i devirerek partinin başına geçti; yıpranmamış ve güçlü bir lider olarak Fraser'in karşısına dikildi. Mart 1983'te yapılan erken genel seçimler sonunda başbakan Malcolm Fraser'in Ulusal - Liberal koalisyonu, yerini İşçi Partisi'ne bıraktı ve Bob Hawke başbakan oldu.

ÇAĞDAŞ AVUSTRALYA EDEBİYATI

Yüzyılın başında halk baladının ve bölgesel öykücülüğün Avustralyalılığın en yetkin örneği sayıldığı ve daha sonraları milliyetçi açıya egzotik bir geri dönüşün oluştuğu bir dönemde Christopher Brenan (1870-1932) gibi bir şairin Avrupacılığı bir istisnaydı. Bununla birlikte, ulusal efsanelerin Kenneth Slessor tarafından tartışma konusu yapılması ve Robert Fitzgerald'ın felsefi şiiri; ardından, Alec Derwent Hope* ile James McAuley'in kararlı teşviki ve öncülüğüyle, edebiyat alanındaki reform, taşracılığa, ulusçuluğa ve sözde deneyimciliğe karşı çıkacaktı.

● *Şiir.* Yüzyılın ortalarından beri, Batı geleneğine bu dönüş, gizli bir romantizmin ölçülü bir biçimcilikle birleşmesine ve gidimli tarz mistisizmi dışlamamasına rağmen, şiirde egemen oldu. A.D. Hope, şiirin en önde gelen temsilcisi durumuna geldi. Hope'un son yapıtları, aklının çılgınca imgelemine egemen olduğunu gösterir. Örneğin, *A Late Picking: Poems*'de (1965 - 1974), psikolojik lirizmin yerini toplumsal söyleve bıraktığı görülür. McAuley ise modernizm ile özlemi *(Collected Poems, 1936 - 1970)*'inde bir araya getirirken, *Captain Quiros*'da (1964) kâhince ve abartılmış bir milliyetçiliği yüceltir.

Judith Wright (*Collected Poems, 1942 - 1970*), bu kültürel milliyetçiliği, bireyin doğayla gitgide özdeşleşmesi süreci içinde kişinin kökenine duyduğu özleme doğru ustaca yöneltmiştir ve bu noktada bireyin düş ya da umut kırıklığı, özünde kentsel bir olgu olmaktan çok yerlidir.

Şiirin 1960'ların toplumsal ortamında kök salmasının nedenlerini belki de Vietnam savaşının yansımalarında aramak gerekir. Vincent Buckley ve Peter Porter kendi çevrelerine eleştirel bir gözle bakarlarken, romancı Randolph Stow, gerçeküstücülüğe yakın bir şiir çizgisini dener. Şairlerin çoğu yerli dilin simgeci, hatta, komik çıkışlarla, İngiltere'ye öykünen aşırı özenli İngilizce arasında bir orta yolu benimser. Sadece Les Murray (*Selected Poems: The Vernacular Republic*), bu aşırı uçları ince bir gülmece ve son derece etkili bir dille birleştirir, Michael Dransfield, Bruce Beaver, R. F. Brissenden, David Malouf, Tom Shapcott ise özgül olaylar aracılığıyla evrensel konuları işlerler.

● *Roman.* 1973 Nobel Ödülü sahibi Patrick White,* derin gözlemciliği ve dildeki ustalığıyla roman dalında sonderece başarılıdır. *Voss* (1957), *The Vivisector* (1970), *The Tree of Man* (1973), *A Fringe of Leaves* (1976) eşsiz yapıtlarından bazılarıdır. Kahramanlığa soyunan bir kurtarıcı komik, modern toplumu işlerken, tinselliğin doruğunda, pikaresk, mutlak susuzluğunun insanın hayvansal yönüyle cinselliği karşı karşıya getirdiği bir çerçevede avrupalı olduğu kadar avusturalyalı bir kişi: P. Whie' nin romanında egemen olan genel çizgiler işte bunlardır.

Yakın dönemin çeşitli ve sayıca yüksek olan roman üretimi, beyaz uygarlığın kıtanın özgün çevresi ve yerli kültürler üzerindeki olumsuz etkilerini yerici niteliktedir. Bu yöneliş, ilk başarısı *Capricornia* (1938) olan Xavier Herbert'in *Poor Fellow My Country*'sinde (1975) ve Thomas Keneally'nin *The Chant of Jimmie Blacksmith*'inde ustaca dile getirilir. Ayrıca, Jack Davis, Kath Walker ve B. Wongar gibi yerli yazarlar da anılmaya değer.

Roman fiziksel olduğu kadar ruhsal bir duyguya yolaçan, kentsel toplumun yabancılaşması ve çarpıklığı üzerinde durur. Özellikle öykü yazarı Frank Moorhouse bölgeci bir çizgi izler. David Ireland, *The Glass Canoe*'sunda banliyölerin yaşamını «western» üslubuyla anlatır.

Öykü ve anlatılar hızla gelişirken, roman bir Vance Palmer ya da bir Hal Porter'in geleneksel gerçekçiliğinden uzaklaşmaktadır. Thomas Keneally'in, tarihsel anlatıdan başlayarak tam bir bilim kurguyu (*Passen-*

Foto. Parimage (LAROUSSE)

ger, 1979) varan sınır tanımaz imgeleme yetisi, onu, tıpkı David Malouf'un *An Imaginary Life*'inda (1978) olduğu gibi, çağdaşlarından — Michael Lurie, Christina Stead, Michael Wilding — ayırır.

● *Tiyatro.* Avustralya öncü tiyatrosu, ancak son on yıl içinde uluslararası bir yankı uyandırdı: Bu dalda David Williamson, özellikle *Don's Party* ve *The Removalists* adlı eserleriyle ün yaptı. Çok ürün veren genç oyun yazarları arasında Ron Blair'i (*The Christian Brothers*), Brecht'i benimseyen ve seyirciyi *Dimboola* adlı oyuna katan Jack Hibberd'i, gelenek —görenekleri konu alan komedilerin (*Tom Rooted*) yazarı Alexander Buzo'yu, Barry Oakley'i, Peter Kenna ve Jim McNeill'i de anmadan geçmemek gerekir.

Sömürge döneminin izlerinden bütünüyle kurtulmuş olan ve gerek yerli gerek avrupa kökenli kültürel geleneklerinin çeşitliliğine sahip çıkan avustralya edebiyatı, yerelliliğin dar kalıplarında kalmayı reddederek olgunlaştı. Dolayısıyla, bu ülke edebiyatının dünya ölçüsünde önemli bir rol oynamaya hâzır olduğundan kuşku duymamak gerekir. (L)

***AVUSTURYA**, Orta Avrupa'da devlet. — 7 500 000. Nüf.

TARİH

Sosyalistlerin iktidara gelişi

1970 martında yapılan genel seçimlerle, Avusturya Cumhuriyeti'nin tarihinde ilk kez bir sosyalist, Bruno Kreisky*, hükümet başkanı oldu. Kreisky'nin partisi (Sozialistische Partei Österreichs, SPÖ) oyların yüzde 48'ini alarak Ulusal Konsey'de (Nationalrat) 81 sandalyeyle nisbi bir çoğunluk sağlarken, dört yıldır tek başına iktidarda olan Halkçı Parti (Österreichische Volkspartei, ÖVP) oyların yüzde 44,7'sini (78 sandalye) toplayabildi. Halkçılarla anlaşma sağlayamayan Bruno Kreisky, sosyalist bir azınlık hükümeti oluşturmak zorunda kaldı. Son derece dar bir manevra alanına sahip olan Kreisky, ilk reformlarını gerçekleştirebilmek amacıyla, Ulusal Konsey'de 6 üyesi olan liberallere (Freiheitliche Partei Österreichs, FPÖ) dayandı. Böylece SPÖ ve FPÖ, üye sayısı 165'ten 183'e çıkartılan Ulusal Konsey'de sandaleylerin daha adaletli dağılımını sağlayan «seçim yasasına ilişkin küçük reform»u birlikte oyladılar. Ayrıca askerlik alanında gerçekleştirilen bir reformla askerlik süresi 9 aydan 6 aya indirildi.

Kreisky dönemi

1971 temmuzunda Ulusal Konsey erken seçim kararı aldı. Bu seçimler, aynı yılın 10 ekiminde, «kızıl şansölye»ye 93 milletvekilliğiyle mutlak çoğunluğu, rakiplerinden Halkçılara 80, Liberallere 10 sandalye kazandırdı. Böylece «Kreisky dönemi» gerçekten başlamış oldu. Federal başkan Franz Jonas'ın (1899 - 1974) ölümünden sonra, SPÖ üyesi olmamasına karşın sosyalistler tarafından aday gösterilen Rudolf Kirchschläger*'in (*Ek 2*) oyların yüzde 51,7'sini alarak cumhurbaşkanı seçilmesi Bruno Kreisky için yeni bir zafer oldu. Bu zaferi pekiştiren 4 ekim 1975 genel seçimlerinin Ulusal Konsey'deki sandalye dağılımında hiçbir değişiklik getirmeyen sonucu, şansölyeye hükümetini sürdürmek olanağını verdi.

Sosyalist hükümetin bu sürekliliği büyük ölçüde, özellikle toplumsal alandaki reformculuğuna ve Bruno Kreisky'nin yürüttüğü danışmacı politika sayesinde elde edilen tatmin edici ekonomik tabloya bağlıydı. Kirchschlager, 1980 mayısında cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi.

yoğun bir reform programı

Hükümet, ceza yasası (1803) ya da aile hukuku (1811) gibi bazıları monarşi döneminden kalmış kurumların işleyişini yenileştirmeye önem vedi.

Sosyalist hükümetin ilk hedeflerinden biri öğrenim koşullarını iyileştirmekti. Böylece öğretim kurumlarının sayısını çoğaltan on yıllık bir program hazırlandı ve hemen uygulamaya kondu. 1971 ve 1972'de öğrencilere okul güzergâhı üzerindeki ulaşım araçlarının ve okul kitaplarının parasız olması sağlandı. 1975 nisanında ise, sadece Sosyalistlerin oylarıyla kabul edilen bir üniversite reformu yasası, üniversitelere belirli bir özerklik sağladı ve öğrencilerin kendi kurumlarının yaşamına katılmasıyla, profesörler topluluğunun ayrıcalıklarına son verdi. 1973 kasımında Ulusal Konsey oybirliğiyle yeni ceza yasasını kabul etti. Ama çocuk aldırmanın suç olmaktan çıkarılması sadece Sosyalistlerin oylarıyla gerçekleşti. Bir ay sonra yeni bir iş yasası onaylandı. Öte yandan, evlenmenin yasal sonuçlarına ilişkin federal yasa ev işlerinde ve çocuğun eğitiminde erkekle kadının kesinlikle eşit olduğunu ilan etti. Ayrıca, 1978 temmuzunda, boşanma formaliteleri de hafifletildi.

«toplumsal barış»ın bilançosu

İzlediği danışmacı toplumsal politika, Bruno Kreisky'nin, Avusturya'yı Batılı ulusların bir çoğunu derinden etkileyen bunalımın sonuçlarından büyük ölçüde korumasını sağladı.

Avusturya, kişi başına 7 730 dolarlık gayrı safi milli hasılası ile dünyanın «süper - zenginler kulübü»nün 18 ülkesi arasında yer alır. Ayrıca, yüzde 2,1 ile işsizlik ve yüzde 3,6 ile enflasyon oranı en düşük ülkelerden biridir. Bu olumlu bilançoyu gölgeleyen tek gelişme, devlet borçlarının muhalefet tarafından aşırı olarak nitelenen artışıydı (1969'da 43,6 milyar şilin, 1976'da 196 milyar şilin). Bu artışın en önemli nedeni, tam istihdamı sürdürmek amacıyla yapılan kamu yatırımlarıydı. Dolayısıyla, hükümet, 1977 eylülünden başlayarak, bütçe açığını azaltmak ve ödemeler dengesini sağlamak amacıyla bir dizi önlem aldı.

Ülkenin ekonomik politikasının toplumsal taraflar arasında işbirliğine dayanması boşuna değildi. Yirmi yılı aşkın bir süre önce kurulan bu «Sozialpartnerschaft», sosyalist yönetimle birlikte yaşamsal bir önem kazandı. Ekonomideki büyük çıkar gruplarının temsilcileri (işyeri yöneticileri, sendikacılar, ziraat odalarının yöneticileri) düzenli aralıklarla hükümet başkanının başkanlığında biraraya gelirler. Adı «Karma Komisyon» (işverenler ile işçilerin eşit sayıda temsil edildikleri organ) olan bu merci son yıllarda özellikle enflasyonla savaşımda kendini kanıtladı. Ücret görüşmeleri ise, devlet müdahalesi olmadan doğrudan doğruya sendikalar ile işverenler tarafından yürütüldü. Ve gerçekten, toplumsal ilişkilerin böyle son derecede yetkin danışma kurumları bünyesinde uyumlulaştırılması, Avusturya ekonomisinin sağlıklı olmasına hiç de küçümsenemeyecek bir katkıda bulundu. Örneğin, 1978'de hükümet, kendisine 4 milyar şilin gelir sağlayacak olan bir tasarı hazırladı. Karayolu taşımacılığından vergi alınmasını öngören bu tasarı, «Karma komisyon»ca aşırı bulundu. Ama bütçede karşılaşılan güçlükleri gözönünde tutan komisyon, söz konusu miktarı 2 milyara indirmekle yetindi.

Ayrıca, sanayi işçilerinin işyerlerini işverenle ortaklaşa yönetimin kapsamı sosyalistler tarafından genişletildi: İşletmelerdeki

Başbakan
Bruno Kreisky

gözetim konseyi üyelerinin üçte biri emekçilerin temsilcilerinden oluşturuldu. Bu reformun amacı ise, zaten daha önce «Sozialpartnerschaft»ın güvence altına aldığı «toplumsal barış»ı daha da geliştirmek değil, ama, Bruno Kreisky'nin deyişiyle «ekonomik demokrasi»ye geçişi sağlamaktı.

Avusturya'da toplumsal ortamın ne denli huzur içinde olduğunu ortaya koymaya yalnız şu veri yeter: 1978'de ülkede işçi başına ortalama grev süresi iki dakikadan azdı.

Sosyalistlerin sürekli ilerleyişi

Avusturya, nükleer enerjinin kullanımına ilişkin bir referandum düzenleyen ilk ülkedir. 5 kasım 1978'de 5 milyon seçmen, Viyana'ya 50 km kadar uzaklıktaki Zwentendorf atom santralinin hizmete açılması konusunda oy vermeye çağrıldı. Seçmenlerin yüzde 64,1'inin katıldığı bu oylamada, oy verenleri yüzde 50,47'inin olumsuz oylarıyla, santralın hizmete açılması reddedildi. Sonunda, 1979 ocağında, bu oylamadaki yenilgisi ve partisi içindeki anlaşmazlıklar nedeniyle durumu zayıflayan Bruno Kreisky erken seçim kararı aldı. 6 mayısta arka arkaya üçüncü kez avusturyalılar mutlak çoğunluğu B. Kreisky'ye verdiler. Hatta SPÖ oyların yüzde 51,17'sini alarak Ulusal Konsey'de 2 üyelik daha kazandı. Böylece sosyalistlerin sandalye sayısı 95'e çıkarken, Halkçılarınki bir önceki seçimlere göre 2 azalarak 78'e düştü. Liberaller ise 10 üyelik elde ettiler. Bu seçimler sırasında SPÖ, 9 eyaletin (Lander) 8'inde kazançlı çıkarken, o güne kadar «Siyahlar»ın (halkçılar) kalesi olan tarım ağırlıklı eyaletlerde de ilk sıraya yerleşti. Bu sonuç Sosyalistlerin 1945'ten beri sürekli ilerlemelerini açıklıkla ortaya koymaktaydı.

Nisan 1983'te yapılan genel seçimlerde Sosyalist Parti parlamentodaki çoğunluğunu kaybetti; 183 sandalyenin ancak 90'ını alabildi. Muhalefetteki muhafazakâr Halkçı Parti ise 81 sandalye elde etti. Başbakan Bruno Kreisky başbakanlıktan çekildi, fakat parlamentodaki en büyük parti Sosyalist Parti olduğundan hükümeti kurma görevi, Kreisky'nin kabul etmemesi üzerine, gene Sosyalist Parti'den Fred Sinowatz'a verildi. Sinowatz, Liberal Parti'yle koalisyon yaparak hükümeti kurdu. (LM)

***AY** i. — ANSİKL. Ay 1960'larda yoğun uzay çalışma ve keşiflerine konu oldu. Ancak, Apollo'nun aralık 1972'de görevini tamamlamasından beri, artık dikkatleri üzerinde toplayan bilimsel görevlerin çevresinde yer almıyor. Gerçekten, Ay'ın çevresinden, yörüngeden ve Ay'ın yüzeyinden

İLLER	NÜFUS	MERKEZ	NÜFUS
Aşağı Avusturya	1 439 100	Viyana	1 515 600
Burgenland	272 300	Eisenstadt	10 600
Karnten	536 700	Klagentart	86 300
Salzburg	441 800	Salzburg	138 200
Steiermark	1 187 500	Graz	243 400
Tirol	586 100	İnnsbruck	116 100
Viyana	1 515 600	Viyana	1 515 600
Vorarlberg	305 600	Bregenz	24 700

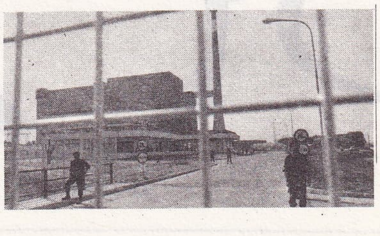

ZWetendorf
Nükleer
Santralı

Foto. Mendon/Sygma ; Votorafoto Wien (LAROUSSE)

toplanmış olan bilgiler pek çoktur ve bu bilgilerin tümünü elden geçirmek, incelemek ve yorumlamak için daha yıllar gerekecektir. Bununla birlikte, bu bilgilerin Ay fiziği alanında yol açtığı en belirgin gelişmeler şöyle özetlenebilir.

● *Ay yüzeyi.* Ay'ın yüzeyinin büyük kayalardan küçük çakıllara kadar birçok taşla kaplı olduğu anlaşılmaktadır. Bu taşlar bulundukları yere göre, az ya da çok, kalınlığı birkaç milimetre ile 15 sm arasında değişen bir toz tabakasına batmış durumdadır. Ayrıca, Ay yüzeyi göktaşlarının çarpmasıyla oluşmuş çukurlarla doludur. Ay yüzeyinin rengi aydınlanma açısına göre değişir: Yatay ışık aldığı zaman kül rengi, güneş ışınlarını dik aldığı zaman koyu kahverengidir.

Yapısı yöreye göre değişen (Apollo 15'in indiği Apennin eteklerindeki Çürüme Bataklığı'nda ince, Apollo 14'ün indiği Fra Mauro krateri yakınlarındaki Fırtınalar Okyanusu'nda daha kalınca) tozu oluşturan temel madde kaya parçacıklarıdır. Bu tozda ayrıca (umulandan daha az miktarda) göktaşı artıklarına ve varlığı şaşkınlık uyandıran cam küreciklere de rastlandı. Toz tabakasının altında, regolit adı verilen ve kalınlığı yöreye göre 2 m ile 20 m arasında değişen bir kırık kayalar katmanı yer alır. Bu katmanın tıkızlığı yüzeyde çok azdır, derinlikle orantılı olarak artar.

● *Kayaların kimyasal yapısı.* Aya iniş yapan altı Apollo uçuşu, toplam ağırlığı 400 kg kadar olan 2 200 ay taşı örneği toplama imkânını sağladı (bunların 300 kg'ından çoğunun tahlili 1979 sonunda henüz yapılamamıştı). Bu miktara koparma yoluyla çekip alınmış ve Sovyet otomatik uzay araçları «Luna»ların yeryüzüne getirdiği bazı örnekleri de eklemek gerekir. Yeryüzeyinde olduğu gibi Ay yüzeyinde de oksijen en bol olan elementtir. Elementlerin bolluk derecesine göre yapılacak bir sıralama, bazı anlamlı farklar dışında, her iki gezegende de, aşağı yukarı birbirinin eşidir.

Yer kabuğuna oranla Ay'ınki uçucu elementler, karbon, oksijen, kobalt ve gümüş gibi siderofiller (demir hariç), aynı zamanda da potasyum, sodyum, silisyum, skandiyum ve öropyum yönünden daha fakir görünmektedir. Buna karşılık, kalsiyum, titan, magnezyum gibi yansıtıcı elementler bakımından Dünya'dan daha zengindir. Demirde ve nadir topraklarda da durum aynıdır (öropyum hariç). Ay'daki elementlerin büyük çoğunluğu kökenseldir ve 4,6 milyar yıl önce Ay'ın yoğunlaşması sonucu, ya da uzaydan gelen maddelerin katkısıyla oluşmuştur. Bu elementlerin bazılarının bir bölümü ise, sebebi radyoaktivitiye, göktaşlarına (özellikle katıksız demir) ve güneş rüzgarına bağlanabilecek sonraki bir katkının sonucu oluşmuş olduğu düşünülebilir. Ay kayalarının incelenmesi, bunlarda 75 çeşit madde bulunduğunun anlaşılmasını sağladı. Ne var ki, bunlardan sadece 33'ü ayrı cinstendi (bu sayı göktaşlarında 80, Dünya'da ise 2 000' den çoktur). Bu madenlerin üçüne daha önce hiç rastlanmamıştır. *Trankilit* (bulunduğu yerin fransızca adı olan *Mer de la Tranquillité* [Sessizlik Denizi] adından), bir demir ve kalsiyum silikatı olan *pirooksferoit* ve adını «Apollo 11'in mürettebatının adlarından (Armstrong, Aldrin, Collins) alan, daha sonra Güney Afrika'daki elmas madenlerinde de bulunduğu anlaşılan bir demir ve kalsiyum silikatı olan *armalkolit.*

Ay'da en bol bulunan mineraller, Dünya'da olduğu gibi, silikatlardır. Ama arada, yukarda Ay ile Dünya arasında kimyasal öğeler bakımından belirtilmiş olan nisbi sayısal farkları gözden uzak tutmamak gerekir. Bazı kaya örneklerinin potasyum (K), nadir topraklar (ingilizcesi *rare earth elements*) ve fosfor (P) bakımından zengin olduğu görüldü. Bu nedenle bunlara *krip* (ingilizce *kreep*'ten) adı verildi. Dünya kayalarının çok çeşitli olmasına karşılık Ay yüzeyindeki kayalar genelde sadece iki türe ayrılabilir: dağlık bölgelerde pek çok olan *anortoz*'lar ve denizleri dolduran *bazalt*'lar. Bu kayaların bazıları, göktaşlarının çarpması sonucu kırılmış, parçaları uzaya fırladıktan sonra karmakarışık bir şekilde Ay yüzeyine düşmüştür. Bugün bunlar Ay yüzeyinde, az ya da çok gevşek, bileşimi tozunkine benzeyen ve büyük kısmı camsal olan matrislerle çimentolanmış birkaç milimetrelik küçük kaya parçaları biçimindeki yağışımlar durumundadır.

● *Depremsel etkinlik.* Apollo 12, 14, 15 ve 16'nın uçuşları sırasında yerleştirilmiş olan depremölçerler sayesinde Ay'ın sismik yapısı konusunda derinlemesine bir incelemeye girişilebildi.

Ay, tektonik bakımından, genel olarak sakin bir görünümdedir. Bu sükûneti etkileyen iç kökenli sarsıntıların (yılda üç bin) şiddeti çok azdır. Bugüne kadar bu sarsıntıların hiçbiri Richter ölçeğine göre üç dereceyi aşmamıştır. Bu ise insanın algılama sınırının dışındadır. Bu sarsıntıların yıllık toplam enerji 108 j'dur ki, bu enerji Dünya'daki sarsıntıların aynı süre içinde yaydıkları enerji miktarından en az 10 milyar kez azdır.

Ay sarsıntılarının en dikkati çekici özelliklerinden biri, sarsıntıların meydana geldiği derinliktir. Bu sarsıntıların merkez üslerinin çoğu 700 ile 1 100 km arası derinliktedir. (Dünya'daki deprem merkezlerinin derinliği ise çoğu zaman 3 ile 70 km arasındadır ve ancak nadiren 700 km'yi bulur). Bununla birlikte, Ay'da, bilinen az sayıda bazı derin deprem merkezleri de vardır ve bunların yol açtıkları depremlerin çoğunun tekrarlı depremler olduğu görülmüştür. Bu merkezlerin en etkini sarsıntıların üçte birine neden olur ve Bulut Denizi'ni Nem Denizi'nden ayıran dağlık kütlenin altında, 800 km (Ay merkeziyle Ay yüzeyi arası yarıyol) derinlikte bulunduğu saptanmıştır. Belirlenmiş olan çeşitli deprem merkezleri, uzunluğu 2 000 km'yi bulan iki hat üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu hatların birincisi 30° batı meridyenini, diğeri kuzeydoğu-güneybatı hattını izler. İç kaynaklı ay sarsıntılarının dikkate değer bir başka özelliği de çevrimsel olmalarıdır. Bu sarsıntıların, çıkan toplam enerjinin yüzde 85'ini temsil eden büyük bir kısmı, Ay'ın yerberisinden geçtiği hafta boyunca olur. Bu eşzamanlılığın, büyük bir olasılıkla, Ay kabuğunun, yerçekimi etkisiyle (50 sm kadar olduğu sanılan) bir gelgit genliği göstermesinin sonucu olduğu sanılmaktadır.

Dünya etkisinden doğan bu 27 günlük dönemselliğe, güneş gelgitinin yol açtığı 206 günlük bir devreyi de (aşağı yukarı 7 ay) eklemek gerekir.

İç kaynaklı sarsıntılara göktaşı çarpmasıyla oluşanlar da eklenir. Bu sarsıntıların başlıca özelliği, yavaş seyreden bir azalmanın ardından birden artan bir dizi dalgadır ve bu durum kayıtlardan kolayca anlaşılmaktadır.

Örneğin, 1 ocak 1973 ile 13 temmuz 1975 tarihleri arasında saptanan 815 sinyal, göktaşı çarpması olarak yorumlanmıştır. Bu göktaşlarının kütlelerinin 50 g ile 50 kg arasında değiştiği sanılmaktadır. Apollo uçuşları sırasında Ay yüzeyine yerleştirilen otomatik istasyonlar tarafından doğal gök cisimlerine bağlı sadece iki olağanüstü çarpma kaydedilmiştir: Birincisi 13 mayıs 1972'de Fırtınalar Okyanusu'ndaki Gambart Sirki yakınlarında, ikincisi 17 haziran 1972'de Ay'ın arka yüzündeki Moskova Denizi yakınlarında. Ama amerikalılar ay 'modüllerinin beş tırmanma katı ile Satürn füzelerinin beş katını (S IV-B) kullanıldıktan sonra Ay yüzeyine düşürerek Ay yüzeyinde suni darbelere de yol açtılar. Bu çarpmaların birincisi Ay yüzeyine çok düşük bir geliş açısıyla, saniyede 1,7 km hızla çarpan 2,4 tonluk bir göktaşının, ikincisinde ise yüzeye saniyede 2,6 km'lik bir hızla hemen hemen cepheden çarpan 13,9 tonluk bir göktaşının çarpma hızıyla eşdeğerdeydi. Bu çarpmalar, beklenenin tam tersine, uzun süreli titreşimlere yol açtı; titreşimler, Ay modülünün bir katının çarpmasında bir saate yakın, Satürn füzesinin bir katının çarpmasında üç saatten çok sürdü. Yukarda sözü edilen, doğal gökcisimlerine bağlı iki çarpmanın yol açtığı titreşim ise her iki göktaşı için toplam olarak 4 saate yakındır. Suni darbe dalgalarının yayılması konusundaki incelemeler, Ay'ın yeraltı yapısının 100 km, iki büyük doğal çarpmanın yol açtığı titreşimler ise 400 km derinliğe kadar tahmin etmek olanağını sağlamıştır.

● *Ay'ın iç yapısı.* Apollo depremyazarlarının verdiği bilgilerle, Ay'ın iç yapısı ko-

Ay'ın evrimi: Soldan sağa: — Ay'ın oluşu Dünya'nın yakınında yoğunlaşıp toprak haline gelişi(?); — Ay'ın, yoğunlaşma sonucu ateş küresi halini alması, sık yanardağ püskürmeleri, kimyasal ayrışma, ay kabuğunun oluşması; — yoğun göktaşı çarpmalarının etkisi altında Ay yüzeyinde geniş çanakların oluşması; — Ayın iç katmanlarında ikinci kez ateş kürenin meydana gelmesi, çanakların bazalt lavlarıyla dolması.

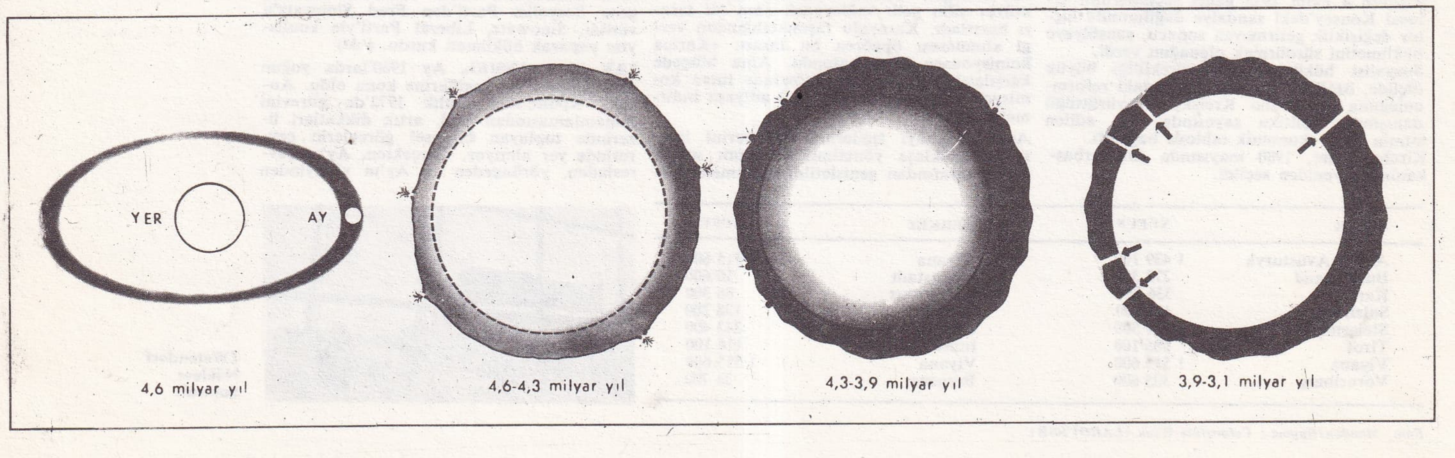

nusunda şu varsayım ortaya konulabilmiştir:

— Dünya'dan görülen yarıküresi yaklaşık olarak 60 km kalınlıkta, Dünya'dan görünmeyen yarıküresi yaklaşık olarak 100 km kalınlıkta çok katmanlı bir kabukla kaplıdır.

— Aşağı yukarı 1 100 km kalınlığında bir çekirdek kabuğu vardır.

— İçinde çok miktarda demir bulunan, yarıçapı 700 km olan bir çekirdek bulunur. Bu çekirdeğin hamur kıvamında olduğu sanılmaktadır. Çünkü Ay'ın merkezindeki sıcaklığın 1 500°C dolaylarında olduğu düşünülmektedir. (Bir çekirdeğin varlığı varsayımı esas olarak şu temel olaya dayanır: Depremsel enine dalgalar 1 000-1 100 km derinliğin ötesine yayılmamaktadır. Bu ise, bu kısımdaki maddenin en azından bir kısmının erimiş halde olduğunu düşündürmektedir.)

● *Atmosfer.* Ay'ın çok küçük bir atmosferi vardır. Ay'ın atmosferinin Dünya'dan gözlemlenmiş olan çeşitli olaylarla (çarpma kraterlerinin Ay yüzeyindeki çokluğu, gölgelerin Ay yüzeyindeki netliği, şafak ya da gurup olayının görülmemesi, Ay'ın, hareketi sırasında, yıldızları birden örtüvermesi vb.) doğrulanmış olan bu durum, Ay yüzeyinde yapılmış ölçümlerle de doğrulanmıştır.

Bugün Ay yüzeyindeki basıncın sadece 10^{-12} 10^{-18} arasında olduğu saptanmış bulunmaktadır. Ay atmosferindeki atomlar ya da parçacıklar arasında helyum ve argon başta gelir. Bunları, sırasıyla karbon, azot, hidrojen, kükürt vb. izler. Ay'da yok denecek kadar az bir atmosfer bulunmasının sonucu olarak, gece ile gündüz arasındaki sıcaklık farkı çok büyüktür. Bu fark, Ay yüzeyinin herhangi bir noktasında 300°C'yi bulabilir. En son ölçülmüş olan değerler şunlardır: Güneşte en yüksek +117°C, gölede en düşük —171°C. Son Apollo uçuşları sırasında Ay yüzeyine saplanan termik sondaj çubukları şu sonuçları vermiştir. 65 sm derinlikte —20°C (Apollo 15), 80 sm derinlikte —22°C, 2,30 m derinlikte —17°C (Apollo 17). Buna göre, derinlemesine her metre için sıcaklık 1,17°C artmaktadır. Bu, tahmin edilenen çok üstünde bir rakamdır.

● *Ay'ın manyetikliği.* Ay'ın manyetik alanı ile Dünya'nınki arasında büyük farklar vardır. Ay çekiminin en büyük özelliği, şiddet ve yön bakımından, bir yerden diğerine, aşırı değişken olmasıdır. Dünya'nın, aşağı yukarı, kuzey-güney doğrultusunda mıknatıslanmış bir çubuğa benzetilebilmesine karşılık, Ay daha çok, yer altına rastgele gömülmüş bir mıknatıslar topluluğu görünümündedir.

ALSEP (*Apollo Scientific Experiments Package*) istasyonlarının magnetometreleri 6 ila 313 γ'a (nanotesla) varan çok zayıf şiddetler kaydetmişlerdir. Bu değerler Dünya yüzeyindeki jeomanyetik alanınkinden 30 000 ila 60 000 kat zayıftır. Bununla birlikte, astronotlar tarafından getirilen ve hemen tamamı üç milyar yaşında olan çok sayıda kayanın çok daha yüksek bir manyetikliğe sahip olduğu görülmüştür. Bu ise Ay'ın soğuması sırasında Ay'da 3 000 γ'dan çok bir çekim alanının bulunduğunu kanıtlar. Söz konusu çekimin, Ay'ın içi o zamanlar bugünkünden çok daha akışkan olduğu için ortaya çıkan ve kendi kendini harekete geçirmiş olan bir dinamo olayı nedeniyle meydana gelmiş ve gezegenin soğuması sırasında sonradan kaybolmuş olması muhtemeldir. Böyle bir varsayıma göre, Ay'ın bugünkü çekimi fosilsel niteliktedir. Bugün, görülen manyetik alan da başlangıçtaki manyetik alanın yeniden ortaya çıkmasıdır.

● *Ay'ın tarihi.* Uzay çalışmaları sayesinde toplanan bulgular Ay'ın evriminin başlıca aşamalarını saptamak olanağını sağlamıştır.

Günümüzden 4,6 milyar yıl önce Dünya ve Güneş sisteminin öbür gezegenleriyle aynı zamanda ortaya çıkmış olan Ay, ya buhar yoğunlaşması, ya katı parçacıkların toplanması, ya da bu iki olayın bir arada gerçekleşmesiyle oluşmuştur. Bundan kısa bir süre sonra, dış katmanların ısısı 1 000°C'ye varınca, en az 200 km derinliğe

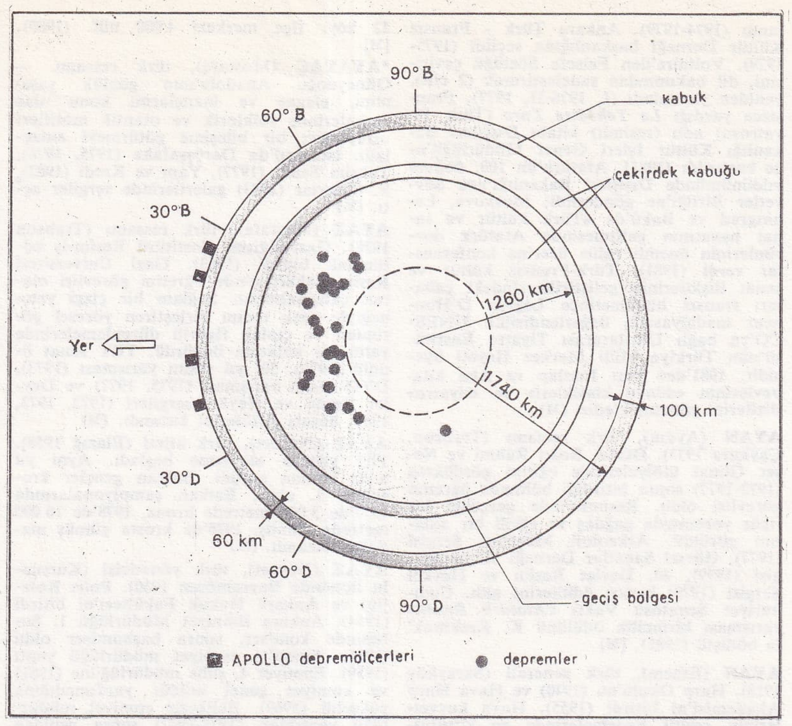

Ay'ın şematik kesiti

kadar sıvılaştı ve yapısını oluşturan çeşitli maddeler yoğunluklarının sırasına göre merkezden yüzeye doğru sıralandılar. Bu kimyasal farklılaşma, özellikle günümüzden 4,5 ile 4,3 milyar yıl önce, temel maddesi anortozitler olan bir kabuk oluşturdu. Bu kabuk, henüz katılaştığı sırada, o sıralar gezegenler arası uzayda bol olan göktaşlarının yoğun bombardımanına uğradı. Bu göktaşları Ay yüzeyinde büyük çukurlar açtılar ve kayaların ergimesine neden oldular. Ay'ın bu altüst oluş dönemi 3,9 milyar yıl önce son buldu. Bu dönemde Ay'a en önemli göktaşı çarpmasının, Yağmurlar Denizi'nin oluşmasına yol açan çarpma olduğu sanılır. Ay bundan sonra, 800 milyon yıl süren büyük bir iç etkinlik dönemi geçirdi. Kabuğun altındaki kayalarda bulunan radyoaktif atomların saldığı enerji derinde ikinci bir ergimeye ve bazalt lavlarının oluşmasına yol açtı. Bu lavlar yükselerek, bugün de gözlemlenebildiği gibi, «deniz»lerin dibini doldurdular. Zaten, bazı akıntıların, değimi «deniz»ler olan büyük havuzlardan çevredeki «alçak topraklar»a taşarak çevre çizgileri şekilsiz «deniz»lerin diplerini kapladılar. Örneğin, Fırtınalar Okyanusu'nun, Yağmur Denizi'nden taşmalar sonucu oluştuğu sanılmaktadır. Ay'ın arka yüzünde deniz olmayışının nedeninin Ay yarıküresinde, kabuğun derinlerden gelen kopmanın yüzeye ancak bazı pek nadir yerlerde ulaşabilmesi olduğu sanılmaktadır. Ay'ın yüzeyi 3 milyar yıldan beri pek fazla değişmemiştir. Çünkü Ay'ın iç etkinliği zamanla azaldı, yüzeydeki çarpmalar seyrekleşti ve Ay yavaş yavaş soğuyarak en az 1 000 km derinliğe kadar katılaştı. Sadece günümüzde de süren göktaşı çarpmaları Ay yüzeyinde bazı büyük sirklerin (Kopernik, Aristarkhos, Tycho vb.) oluşmasına yol açtı. Bu sirkleri çevreleyen uzun, radyal fışkırtı çizgileri, bunların «genç» olduklarının kanıtıdır. Bu göktaşı bombardımanları, ayrıca daha küçük boyutlarda birçok kraterin, regolit katmanının (yüzeysel kırık taş katmanı) ve bunu kaplayan toz tabakasının oluşumuna yol açtı.

● *Ay'ın kökeni nedir?* Ay'ın evriminin genel çizgileriyle ortaya konabilmiş olmasına karşılık kökeni konusundaki soru hâlâ cevapsızdır.

Ay, Dünya henüz sıvı durumundayken ondan Güneş'in çekim gücü sonucu kopmuş bir parça mıdır? Yoksa, Güneş sisteminin bir başka bölgesinde doğmuş, bağımsız bir gezegenken yörüngesi Dünya'ya yaklaştığı için mi Dünya'nın çekim alanında yer almıştır? Yoksa başlangıçta Dünya ile aynı toz bulutu içinde bir çift gök cismini oluşturmuşken sonra ondan mı ayrılmıştır? Şu anda bu varsayımlardan birini kabul etmeyi sağlayacak belirleyici kanıtlar bulunmamaktadır .Zira, Ay kayalarının incelenmesi sırasında, bu üç varsayımın üçünü de doğrulayabilecek kanıtlar elde edilmiştir. Ne var ki, bu varsayımlardan biri uzmanlar tarafından diğerlerine oranla daha az tutulmaktadır. Bunun nedeni, Dünya ile Ay arasında göründüğü kimyasal farklardır. Bu konuda genellikle son olasılığa ağırlık verilmektedir. Konu henüz tartışmaya açık durumdadır. Sonuç her ne olursa olsun, Ay'la ilgili daha pek çok şey henüz bilinmemektedir. Bu nedenle, Ay konusundaki keşif etkinliklerinin, otamatik ya da insanlı araçlarla ve geçmiştekinden çok daha geniş ölçüde sürdürülmesi gerekecektir. (L)

AY (Behzat), türk yazarı (Mersin 1936). Düziçi Köy Enstitüsü'nü (1954), Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Eğitim bölümünü bitirdi (1970). Doğu illerimizde ilkokul öğretmenliği, gezici başöğretmenlik yaptı; sonra ortaöğretimde çalıştı. 1953'ten sonra çeşitli dergi ve gazetelerde yayınladığı toplum sorunlarını konu alan gezi notlarının bir bölümünü *Köyden Geliyorum* (1961) adıyla topladı. Öteki kitapları: *Başkanın Ankara'ya Dönüşü* (öyküler, 1961), *Dor Ali* (roman, 1966), *Gündoğusu* (gezi notları, 1970), *Sis İçinde* (roman, 1973), *Sürgün* (roman, 1975). [M]

İsmet AY

AY (İsmet), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1924). İstanbul Konservatuvarı Tiyatro bölümünü bitirdi. 1948'de girdiği Şehir Tiyatrosu'nda 30 yıl görev yaptı. Sayısız oyunda rol aldı. (1975 sonrasında A. Nesin'den *Hadi Öldürsene Canikom*, G. Türköz'den *Hakan*, T. Oflazoğlu'ndan *Deli İbrahim* gibi). Sinemada da çalışan Ay, son dönemde *Renkli Dünya* (1980), *Talihli Amele* (1980) gibi filmlerde dikkati çekti. (M)

Lütfi AY

*AY (Lûtfi), türk tiyatro eleştirmeni. — Molière'den Hastalık Hastası'nın yeni bir çevirisini yaptı; bu çeviri, ünlü komedi yazarının 300. ölüm yıldönümünü anma töreninde, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda oynandı (1973), daha sonra da yayınlandı (1981). Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün Tiyatro Sanat Dalı öğretim görevliliği ve koordinatörlüğüne a-

Foto. Günaydın arşivi; X (MEYDAN)

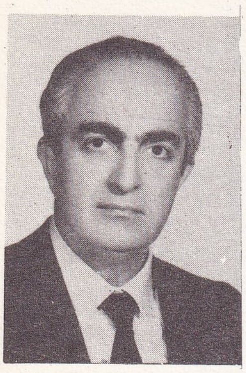

Nevzat AYAZ

tandı (1974-1979). Ankara Türk - Fransız Kültür Derneği başkanlığına seçildi (1975-1979). Voltaire'den Felsefe Sözlüğü çevirisini, dil bakımından sadeleştirerek (2 cilt), yeniden yayımladı (I, 1976-II, 1977). Fransızca yazdığı *Le Tehéâtre Turc* (Türk Tiyatrosu) adlı (resimli) kitabı Dışişleri Bakanlığı Kültür İşleri Genel Müdürlüğü'nce bastırıldı (1981). Atatürk'ün 100. doğum yıldönümünde Dışişleri Bakanlığı'nca Sovyetler Birliği'ne gönderildi; Moskova, Leningrad ve Bakû'da «Türk kültür ve sanat hayatının gelişmesinde Atatürk devrimlerinin önemli rolü» üzerine konferanslar verdi (1981). Türk-Fransız kültür ve sanat ilişkilerinin geliştirilmesindeki çabaları fransız hükümetince Légion D'Honneur madalyasıyla değerlendirildi. UNESCO'ya bağlı Uluslararası Tiyatro Enstitüsü'nün Türkiye Milli Merkez Heyeti üyesidir. 1981'den beri İnkılap ve Aka kitabevlerinin «dünya klasikleri» ve «tiyatro» dizilerini yönetmektedir. (M)

AYAN (Aydın), türk ressamı (Trabzon, Çaykara 1953). DGSA Bedri Rahmi ve Neşet Günal atölyelerinde eğitim gördükten (1972-1977) sonra bitirdiği bölümde öğretim görevlisi oldu. Resimlerinde gerçekçi bir figür yorumuyla çağdaş ve etkili bir anlatım görüldü. Arkeoloji Müzeleri Sergisi (1977), Görsel Sanatlar Derneği Mayıs Sergisi (1979), 40. Devlet Resim ve Heykel Sergisi (1979) başarı ödüllerini aldı. Cumhuriyet Senatosu Vakfı *«Atatürk Resmi»* yarışması birincilik ödülünü K. Keskinok'la bölüştü (1981). [M]

AYAN (Ethem), türk generali (Sarayköy 1918). Harp Okulu'nu (1940) ve Hava Harp Akademisi'ni bitirdi (1955). Hava kuvvetlerinin çeşitli kademelerinde ve kuruluşlarında görev yaptı. 1974'te orgeneralliğe yükseldi. 1976'da Hava Kuvvetleri Komutanlığına atandı. 1978'de emekliye ayrıldı. (M)

***AYANCIK,** Sinop ilinde ilçe. — 44 184 nüf., 70 köy. İlçe merkezi 8 257 nüf. (1980). [M]

AYANOĞLU (Necmettin), türk hekimi (Köprülü 1911). Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1936). Askeri hekim olarak çeşitli birliklerde, askeri hastanelerde çalıştı. Gülhane Askeri Hastanesi'nde hariciye başasistanlığı yaptı. 1948-1951 yılları arasında ABD'de yüksek uzmanlık eğitimi gördü. Dönüşünde Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde hariciye profesör yardımcılığına atandı. Daha sonra aynı akademide hariciye profesörü, Akademi Komutanı, 1962'de tuğgeneral, 1965'te tümgeneral oldu. 1971'de emekliye ayrıldı. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra kurulan hükümette bir süre Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı yaptı. (M)

AYASLAR, Konya ilinde, Doğanhisar ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 521 nüf. (1980). [M]

***AYAŞ,** Ankara ilinde ilçe. — 17 202 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 4 080 nüf. (1980). [M]

***AYATAÇ** (Mustafa), türk ressamı. — Güneydoğu Anadolu'nun günlük yaşamını, efsane ve inançlarını konu alan resimlerinde folklorik ve otantik motifleri üslûplayıcı bir bileşime götürmeyi amaçladı. İstanbul'da Darüşşafaka (1975, 1976), Taksim Sanat (1977), Yapı ve Kredi (1982), S. Öztartar (1983) galerilerinde sergiler açtı. (M)

AYAZ (Mustafa), türk ressamı (Trabzon 1938). Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-iş bölümünü bitirdi (1963). Gazi Üniversitesi Resim Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Sağlam bir çizgi yeteneğiyle renk tadını birleştiren yöresel görünüm ve çıplak figürlü düzenlemelerinde yalın bir anlatımı öngördü. TRT sanat ödülü (1970), 50. yıl resim yarışması (1973), DYO resim yarışması (1975, 1977) ve Devlet Resim ve Heykel sergileri (1972, 1973, 1980) başarı ödüllerini kazandı. (M)

AYAZ (Necdet), türk atleti (Elazığ 1958). 1975 yılında atletizme başladı. Aynı yıl milli takıma seçildi. Balkan gençler krosunda 8. oldu. Balkan şampiyonalarında 1977'de 5 000 metrede bronz, 1978'de 10 000 metrede gümüş, 1978'de krosta gümüş madalya kazandı. (M)

AYAZ (Nevzat), türk yöneticisi (Kurşunlu ilçesinde Bayramören 1930). Polis Kolejini ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1954). Ankara Emniyet Müdürlüğü 1. Şubesinde komiser, sonra başkomiser oldu (1956). Sinop'ta emniyet müdürlüğü yaptı (1959). Emniyet 4. şube müdürlüğüne (1961) ve emniyet genel müdür yardımcılığına yükseldi (1969). Balıkesir emniyet müdürlüğü yaptıktan (1971-1972) sonra yeniden bir önceki görevine atandı. 1975-1979 arasında Zonguldak valisi olarak hizmet gördü. 4 aralık 1979'da İstanbul valisi oldu. (M)

AYAZKENT, İzmir ilinde, Bergama ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 755 nüf. (1980). [M]

***AYBAR** (Mehmet Ali), türk siyaset adamı, hukukçusu. — Partisinde sürekli genel başkan olabilme geleneğini kaldırdı. 1979'da genel başkanlığı kendiliğinden sona erdi. (M)

***AYBASTI** Ordu ilinde ilçe. — 44 999 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 13 517 nüf. (1980). [M]

AYÇA i. Yeni k. Ayın ilk günlerde aldığı yay biçimi. Yeniay. Eşanl. HİLAL. (M)

***AYÇİÇEĞİ** i. — ANSİKL. Türkiye, ayçiçeği üretimine oldukça elverişli çevre koşullarına ve toprak varlığına sahip olduğu halde, ayçiçeği üretimi gereksinimini karşılayacak çapta değildir. Bunun nedeni, çiftçinin, daha çok kazanç getiren buğdayı yeğlemesidir.

1975-1980 döneminde, bitkisel yağ ihtiyacının yüzde altmışını sağlayan ayçiçeği yağının önemli bir bölümü dışalımla karşılandı. Bu nedenle taban fiyatlarda yapılan ayarlamalarla üretimin artırılmasına çalışıldı. Son yıllarda üretimde -planlananın altında olsa da- bir artış görüldü.

1975'te yaklaşık 420 000 hektarlık alanda ayçiçeği tarımı yapılmaktayken 1980'de ekim alanı 575 000 hektara yükseldi. 1975'te 488 888 t olan tohum üretimi de 1980'de 750 000 t'a çıktı. 1980 istatistiğine göre en çok ayçiçeği tohumu üreten iller: Edirne 172 600 t, Tekirdağ 168 850 t, Kırklareli 105 730 t, Balıkesir 38 160 t, Bursa 34 000 t, Çanakkale 22 800 t, İstanbul 17 580 t, Sakarya 15 790 t, Kocaeli 11 100 t. (M)

AYDA (Adile), türk kadın yazarı ve diplomatı (Kazan, Sovyetler Birliği 1913). Paris'te tamamladığı ilk ve ortaöğreniminden sonra Ankara Hukuk Fakültesi'ni ve Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde fransız edebiyatı okuttu, oradan doçent olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne geçti (1944). Sonra fakülteden ayrılıp Dışişleri Bakanlığı merkez teşkilâtında çeşitli görevlerde bulundu. 1946-1949 arasında Cumhuriyet gazetesinde edebiyat eleştirileri yayımlandı. Lahey ve Belgrad büyükelçiliklerinde müsteşarlık, Roma'da orta elçilik yaptı.

1976'da Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçildi. Bu görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. Başlıca yapıtı: *Yahya Kemal'in Fikir ve His Dünyası* (1979). [M]

***AYDEMİR** (Şevket Süreyya), türk yazarı, iktisatçısı. — (öl. Ankara 1976). [M]

***AYDIN** (09), Ege Bölgesi'nde il ve kent. — 1975 - 1980 arasında Aydın'ın nüfus artış hızı, Türkiye genelinden oldukça aşağıdaydı: Binde 13,5 (Türkiye geneli 20,65). Bu oran kentlerde daha yüksek (26,85) olduğu halde, köylerde çok düşüktü (5,88). İl merkezinin nüfusu ise, söz konusu dönemde büyük bir hızla (binde 43,4) arttı. Aydın ili, 1980 sayımında 652 488 olarak belirlenen nüfusuyla, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 23. sırayı aldı. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 74 021, kentlerin toplam nüfusu 245 329, köylerin toplam nüfusu 407 159, toplam köy sayısı 509 olarak belirlendi.

1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 173 918 (il merkezi Aydın 74 021), Nazilli 94 790 (merkez 60 003), Söke 93 146 (merkez 37 413), Çine 65 872 (merkez 13 186), Kuyucak 38 160 (merkez 6 532), Germencik 37 918 (merkez 9 569), Bozdoğan 37 294 (merkez 7 682), Çoçarlı 33 197 (merkez 5 811), Kuşadası 21 346 (merkez 14 734), Sultanhisar 20 689 (merkez 4 639), Karacasu 20 490 (merkez 4 835), Yenipazar 15 668 (merkez 6 904)).

Tarım, il ekonomisinin temeli olma niteliğini 1975'ten sonraki dönemde de korudu. 1980'de işgücünün yaklaşık yüzde 70'i tarım kesimindeydi. İlde sanayi ve ticaret de büyük ölçüde tarıma dayalıdır. 1974'te Germencik Bozköy ılıcaları yakınlarındaki özel sektöre ait 5 000 m²'lik bir seranın ısıtılmasında doğal sıcak su kaynağından yararlanılmaya başlandı. 1980 istatistiklerine göre, ilde üretilen başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Saf pamuk 55 140 t, çiğit 88 224 t, buğday 52 030 t, arpa 29 980 t, mısır 34 518 t, tütün 8 800 t, ayçiçeği 30 140 t, kuru soğan 8 280 t, patates 20 290 t, erik 5 894 t, elma 5 788 t, armut 5 694 t, şeftali 12 287 t, zeytin 298 322 t, portakal 10 655 t, mandalina 5 763 t, kestane 4 362 t, incir 116 804 t, üzüm 43 054 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı şöyleydi: Koyun 186 740, keçi 140 440, sığır 180 757, at 8 830, eşek 23 230.

Sanayiin, Aydın ili gayri safi hasılası içindeki payı 1980'lerin başında yüzde 12'ye ulaştı. 1970'lerde Aydın'da, hızlı kentleşme sonucu inşaat sektörünün büyümesine paralel olarak inşaat malzemeleri sanayii de hızla gelişti. Madeni eşya ve makine imalat sanayii alanında da önemli yatırımlar yapıldı. 1980'lerde yapımı süren ya da proje halinde olan başlıca kuruluşlar şunlardı: Tektaş Elektronik Sanayii, Aykim

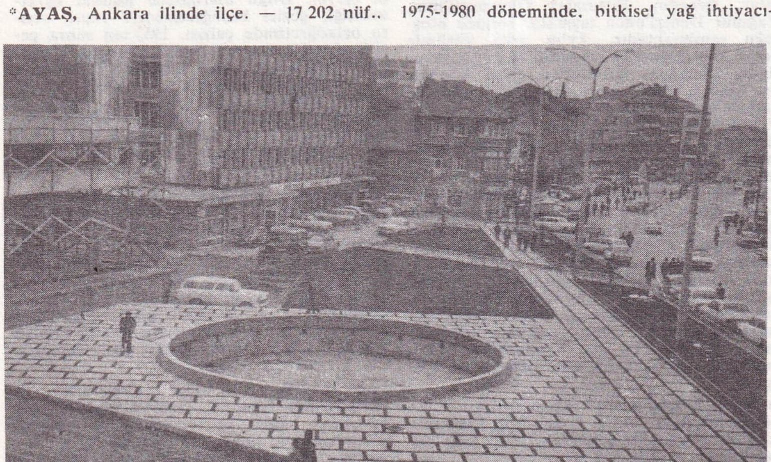

Aydın'dan bir görünüş

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Alüminyum Profil ve Boru Sanayii, Ege Cam Sanayii, Ege Et Mamulleri ve Yem Sanayii, KÖYTAŞ (Köy Tarım ve Sanayi Makineleri AŞ). Aydın Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu, 2 809 sayılı yasayla, Aydın Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu adı altında, 1982'de İzmir'de kurulan Dokuz* Eylül Üniversitesi'ne (*Ek 2*) bağlandı. İlde 1980'de 21 lise (6 350 öğrenci, 748 öğretmen), 77 ortaokul (15 962 öğrenci, 518 öğretmen), mesleki ve teknik öğretim yapan orta dereceli 23 okul (7 666 öğrenci, 466 öğretmen) ve 57'si kentlerde, 562'si köylerde olmak üzere 619 ilkokul (71 447 öğrenci, 3 011 öğretmen) vardı.

Aydın'da 1980'de askeri hastaneler hariç 12 kamusal hastane (1 095 yatak) hizmet veriyordu. Aynı yıl ilde 116'sı uzman, 63'ü pratisyen 179 hekim; 47 diş hekimi, 438 hemşire, 182 sağlık teknisyeni ve 342 ebe görev yapıyordu. (M)

AYDIN (Necdet), opera yönetmeni (İstanbul 1931). 1956'da Ankara Devlet Konservatuvarı'nı bitirdi, aynı okulda asistanlık ve öğretmenlik yaptı. 1974'de Devlet Konservatuvarı opera bölümü başkanı oldu. *Çardaş Fürstin* (1972 - 1973), *Cavalleria Rusticana* (1973 - 1974), *Medium* (1973 - 1974) operalarını yönetmen olarak sahneledi. (M)

AYDIN (Ramis), türk ressamı (Giresun 1938). Gazi Eğitim Enstitüsü resim - iş bölümünü bitirdi (1961). İstanbul Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi'nde öğretim görevlisidir. 1976'dan sonra kişisel sergileriyle etkinlik gösterdi. Anadolu yaşantısını konu alan resimlerinde sağlam, kunt yapılı bir figür anlatımını benimsedi. DYO resim yarışması jüri özel ödülü (1973), İstanbul Arkeoloji Müzeleri sergisi başarı (1975), Kültür Bakanlığı'nın «*Kurtuluş Savaşı ve Atatürk*» resim yarışması ödüllerini kazandı (1981). İstanbul'da Taksim Sanat (1977), İş, Sanat (1978), Tiglat (1980), Ankara'da Vakko galerilerinde sergiler açtı (1982). [M]

AYDINCIK, Yozgat ilinde, Çekerek ilçesine bağlı bucak. 15 695 nüf., 28 köy. Bucak merkezi 2 260 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AYDINCIK**, İçel ilinde, Gülnar ilçesine bağlı bucak. — 10 466 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 5 069 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AYDINKENT**, Antalya ilinde, Akseki ilçesine bağlı bucak. — 4 774 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 2 417 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AYDINLAR**, Elazığ ilinde, Baskil ilçesine bağlı bucak. — 4 419 nüf., 10 köy. Bucak merkezi Aşağıkuluşağı, 494 nüf. (1980). [M]

***AYDINLAR**, Siirt ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 662 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 2 267 nüf. (1980). Belediye. (M)

***AYDINTEPE**, Gümüşhane ilinde Bayburt ilçesine bağlı bucak. — 12 096 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 3 009 nüf. (1980). Belediye. (M)

AYDINYURT, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 643 nüf. (1980). [M]

AYDOĞMUŞ, Isparta ilinde, Keçiborlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 897 nüf. (1980). [M]

AYER (Sir Alfred Jules), ingiliz filozofu (Londra 1910). 1959 - 1979 yılları arasında Oxford üniversitesinde profesörlük yaptı. Analitik felsefe ve mantıksal pozitivizmin kurucularındandır. Eserleri: *Language, Truth and Logic* (Dil, Gerçek ve Mantık) [1963], *The Foundations of Empirical Knowledge* (Görgül Bilginin Temelleri) [1940], *Philosophy and Language* (Felsefe ve Dil) [1960], *The Analytical Heritage* (Çözümlemeci Miras) [1971]. (L)

***AYGÜN** (Kemal), türk idarecisi ve siyasetçisi. — 1979'da İstanbul'da öldü. (M)

***AYGÜN** (Süreyya Tahsin), türk veteriner hekimi. — 1982'de Ankara'da öldü. (M)

AYKAL (Gürer), türk orkestra yöneticisi (Eskişehir 1942). Ankara Devlet Konservatuvarı'nın keman bölümünde ilkin Necdet Remzi Atak'ın, sonra Adnan Saygun'un öğrencisi oldu. 1962'de konservatuvarı bitirince kemancı olarak Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na girdi. İki kez İngiltere'ye gönderilerek (ilkin üç, sonra iki yıl) orkestra yöneticiliği kurslarına katıldı. 1971 - 1973 arasında İtalya'da Franco Ferrara'nın yardımcısı olarak çalıştı, Roma'daki Santa Cecelia Orkestrası'nı yönetti. Ankara ve İstanbul'da yönettiği senfonik konserlerle, yöneticilikteki üstün yeteneğini kabul ettirdi. 1978'de Devlet Operası ve Balesi genel müdürlüğünde bulundu.

Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestası şeflerinden olan Gürer Aykal TRT Oda Orkestrası'nda da birinci şef olarak görevlidir. (M)

AYLA i. Yeni k. Ayın ve bazı yıldızların dolayındaki ışık çevresi. *Eşanl.* HALE. (M)

***AYLESBURY**, Büyük Britanya'da, Buckinghamshire yöresinde kent. — 42 000 nüf. Müzeler. (L)

***AYN BEYDA**, Cezayir'de kent. — 44 300 nüf. (L)

***AYN M'LİLA**, Cezayir'd kent. — 43 900 nüf. (L)

***AYN TEMUŞENT**, Cezayir'de, Oran'ın güney batısında kent. — 42 000 nüf. (L)

***AYN ULMAN**, Cezayir'de, Hodna ve Setif dağları arasında kent. 46 000 nüf. (L)

AYRAÇ i. Yeni k. Cümle içinde geçen herhangi bir sözü metin dışı tutmak için o sözün başına ve sonuna getirilen eğmeç biçimindeki işaret. *Eşanl.* PARANTEZ, MUTARIZA. (M)

AYRAN, Urfa ilinde, Birecik ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 2 023 nüf. (1980). [M]

***AYRANCI**, Konya ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 16 303 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 3 168 nüf. (1980). Belediye. (M)

Ayrancı Barajı, Konya ilinde Kocadere suyu üzerinde baraj. 1958 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 196 m; barajın temelden yüksekliği 36 m; talvegden yüksekliği 34 m; normal su kotu 1 193 m; normal su kotunda depolama hacmi 28,5 milyon m³; göl alanı 2 km²; sulama alanı 4 600 ha'dır. (M)

AYRIBASIM bls. i. Genellikle bir dergide yayımlanmış bilimsel bir yazının broşür olarak basımı: *Bir formalık ayrıbasımlar eser diye gösterilmezse, korkarım pek çoğumuzun eser listeleri pek fakir kalırdı* (H. Taner). [M]

AYSAN (Mustafa A.), türk iktisatçısı (Tarsus 1933). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesini bitirdi (1957). Amerika'da Harvard Üniversitesi'nde master yaptıktan sonra yurda dönüp İstanbul Üniversitesi İşletme İktisadı Enstitüsü'nde ders vermeye başladı (1959). Daha sonra Enstitü'de genel sekreterlik (1965 - 1966), İktisadi Devlet Teşekküllerini Yeniden Düzenleme Komisyonu'nda uzmanlık yaptı. 1968'te İktisat Fakültesi'nde doçent, 1974'te Finansal Muhasebe Kürsüsü'nde profesör oldu. Öğretim üyeliği dışında Türkiye Muhasebe Uzmanları Derneği Yönetim Kurulu başkanı, Sevk ve İdarecilik Eğitim Vakfı Yönetim Kurulu üyesi, Banka ve Ekonomik Yorumlar dergisi yazı işleri müdürü ve Devlet İşletmeciliği Enstitüsü müdürü olan Aysan, 1981'de Danışma Meclisi üyeliğine seçildi, 1982'de de Ulaştırma bakanlığına getirildi. Başlıca yapıtları: *Muhasebe Denetleme İlkeleri ve Türkiye'deki Uygulamalar* (1971), *Kendi Kendine Muhasebe* (1973), *Maliyetler ve İşletme Kararları, Türkiye'de Devlet İşletmeciliği, Finansal Tablolar Analizi, T.C. Mekez Bankası I, Sıfır Tabanlı Bütçeleme, Atatürk'ün Ekonomi Politikası, KIT - Türkiye'de ve Dünyada Kamu İktisadi Teşebbüsleri.* (M)

AYTMATOV (Cengiz Torekuloviç), Kırgız asıllı Sovyet yazarı (Şeker 1928). Kırgızistan Tarım Enstitüsü'nü ve Moskova Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. 1952'de öyküleri yayımlanmaya başlandı. 1957'de Sovyet Yazarları Birliği üyeliğine alındı. 1963'te Lenin Ödülü'nü kazandı.

Kırgız ya da Rus diliyle yazdığı roman ve öykülerinde Kırgızistan insanını ve doğasını destan öğeleri kullanaak anlatti. Kimi eserlerinde karamsarlığa yaklaştıysa da, insanlığın aydınlık bir geleceğe doğru ilerlediği yolundaki inancı başlıca özelliği oldu. Birçok yabancı dile, bu arada Türkçe'ye çevrilen eserlerinin başlıcaları: *Yüz Yüze* (1957), *Cemile* (1958), *İlköğretmenim* (1961), *Toprak Ana* (1963), *Kopar Zincirlerini Gülsarı* (1966), *Beyaz Gemi* (1970), *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek* (1977), *Erken Gelen Turnalar, Fujiyama, Selvi Boylum, Oğulla Görüşme, Askerin Oğlu, Gün Uzar Yüzyıl Olur.*

Aragon'un «dünyanın en güzel aşk öyküsü» diye nitelediği *Cemile*'den başka *Beyaz Gemi* ve *Kopar Zincirlerini Gülsarı* adlı eserleri filme alındı (son ikisi ülkemizde de gösterildi). [LM]

***AYTAÇ** (Hamid), türk hat sanatçısı. — (öl. İstanbul 1982). [M]

***AYTUNA** (Hasip Ahmet), türk eğitimcisi. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

***AYTÜR** (Memduh Şevket), türk maliyecisi ve yöneticisi. — (öl. İstanbul 1982). İş Bankası yönetim kurulu başkanı sıfatıyla, Çorlu'da yeni kurulan cam fabrikasının açılışını yaparken geçirdiği kalp krizi sonucunda öldü. (M)

***AYUN** (el-), Batı Sahra'nın başkenti. — 20 100 nüf. Vaha. (L)

AYVA. —ANSIKL. 1980 istatistiğine göre Türkiye'de toplam 3 210 000 ayva ağacı vardır. Türkiye toplam ayva üretimiyse 50 000 t'dur. (M)

***AYVACIK**, Çanakkale ilinde ilçe. — 28 194 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 3 769 nüf. (1980). [M]

***AYVACIK**, Samsun ilinde, Çarşamba ilçesine bağlı bucak. — 27 792 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 2 558 nüf. (1980). [M]

Ayvacık Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Bk. *Hasan Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santralı.*

AYVALI, Malatya ilinde, Darende ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 3 439 nüf. (1980). [M]

***AYVALIK**, Balıkesir ilinde ilçe. — 34 543 nüf., 19 köy. İlçe merekezi 19 371 nüf. (1980). [M]

AYVALIPINAR, Isparta ilinde, Sütçüler ilçesine bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 809 nüf. (1980). [M]

***AYVERDİ** (Ekrem Hakkı), türk mimarı ve mimarlık tarihçisi. — (öl. İstanbul 1984). İstanbul ve Bursa'daki çağdaş mimarlık uygulamalarından çok, eski yapı ve anıtların onarımı ve Osmanlı mimarlığı, özellikle Fatih dönemi mimarlığı konusunda yoğunlaştırılmış mimarlık tarihi çalışmalarıyla tanınır. İstanbul Edirne ve Çorlu'daki (Tekirdağ) pek çok tarihsel yapının günümüze ulaşmasını sağladı. Yeni yayınları: *İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri* (Ömer Lütfi Barkan'la birlikte) [1970]. *250 Senelik Osmanlı Mimarisi 1481 - 1630* (1976), *XIX. Asırda İstanbul Haritası, 60 × 50, 20 pafta* (1976, II baskı), *Avrupa'da Osmanlı Mimarisi Külliyatından* (4 cilt) [1980-1983]. (M)

***AYVERDİ** (Sâmiha) türk kadın yazarı. — Son yapıtları: *Âbide Şahsiyetler* (1976), *Hatıralarla Başbaşa* (1977), *Kölelikten Efendiliğe* (1978). [M]

AYZU-VAKAMATSU, Japonya'da, Honşu adasında, Fukuşima'nın güneybatısında kent. 108 700 nüf. (L)

***AZAK**, Sovyetler Birliği'nde, Rusya Federe SSC'de kent. — 59 000 nüf. (L)

AZAMİYE, Irak'da, Dicle ırmağı üzerinde, Bağdat'ın kuzeyinde kent. 152 000 nüf. (L)

AZATLI, Niğde ilinde, merkez ilçenin Çiftçilik bucağına bağlı yerleşim merkezi. Belediye. 1 991 nüf. (1980). [M]

***AZDAVAY**, Kastamonu ilinde ilçe. — 32 320 nüf., 63 köy. İlçe merkezi 2 428 ünf. (1980). [M]

***AZERBAYCAN** (Federe Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti), Sovyetler Birliği'nde federe devlet. — 6 028 000 nüf. Kirovabad'da alüminyum sanayii. Dokuma ve besin sanayii (Şeki, Mingecur). [L]

AZİZ (Rutkay), tük tiyatro oyuncusu, yönetmeni (İstanbul, 1947). Tiyatroya lisede

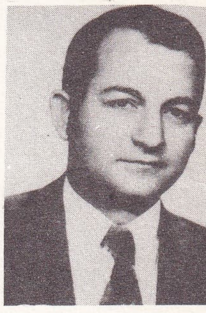

Mustafa A. AYSAN

Ekrem Hakkı AYVERDİ

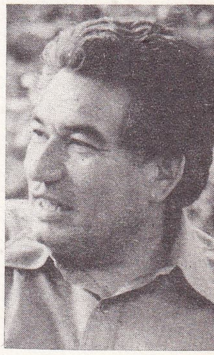

Cengiz AYTMATOV

başladı. 1968'de Akşam gazetesinin düzenlediği liselerarası tiyatro yarışmasında en iyi erkek oyuncu seçildi. Gazetecilik yüksekokulunu bitirdikten sonra Mücap Ofluoğlu Topluluğu'nda, Bakırköy Halkevinde, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatrosu'nda çalıştı. 1971'de Ankara Sanat Tiyatrosu'na katıldı. 1975'de aynı yerde sanat yönetmeni oldu. *403. kilometre, El Kapısı, Ana, Nereye Payidar, Zengin Mutfağı, Sakıncalı Piyade, Yuvarlak Kafalılarla Sivri Kafalılar* (Tak-tik) sahneye koyduğu oyunlardan bazılarıdır. 1973'te Tiyatro 73 Dergisi en iyi oyuncu ödülünü, 1977 - 1978'de Ankara Sanat Sevenler Derneği en iyi yönetmen ödülünü kazandı. (M)

***AZNAVOUR** (Varenagh AZNAVOURIAN, **Charles** - denir), fransız şarkıcısı ve sinema oyuncusu. — Son filmleri: *The Little Indians* (Küçük Kızılderililer, 1974), *Folies Bourgeoises* (Burjuva Çılgınlıkları, 1975), *Sky Riders* (1975), *Teneke Trampet* (Die Blechtrommel, 1979), *Les Fantomes du Chapelier* (Şapkacının Hayaletleri, 1982). [M]

***Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi. —** Şirketin öz sermayesi 1980 yılında 7 302 milyon liraya çıkarıldı. Gübre sanayii alanında önemli yatırımlarda bulunan ve üretim kapasitesini yıldan yıla geliştiren Azot Sanayii Türk Anonim Şirketi'nin 1974, 1975 ve 1976 yıllarında Türkiye'de kurulu gübre kapasiteleri içindeki payı yüzde 46 idi. Özel sektörce kurulan fabrikaların devreye girmesiyle bu pay 1977 yılında yüzde 34,8, 1978 ve 1979 yıllarında, Gemlik Azot Fabrikası'nın işletmeye alınması (1979) ile yüzde 36,7, özel sektör tarafından kurulan iki gübre fabrikasının (İşkur ve Toros fabrikaları) 1980'de üretime başlaması ile yüzde 29,2 düzeyinde gerçekleşti. Sermayesinin yaklaşık olarak yüzde 98,5'i Maliye Bakanlığı'na ait olan Şirket 1980 yılı itibariyle 14 gübre tesisi ile tarımsal alanı kapsayan 14 önemli projeyi yürütmekteydi. (M)

B

BAADER (Andreas), alman teröristi (1943 ? - Stuttgart 1973). Gazeteci iken 1968'de Ulrike Meinhof ve Gudrun Ensslin ile «Kızıl Ordu Fraksiyonu»nu (RAF) kurdu. 1972' de onlarla birlikte tutuklandı ve siyasal mahkûm statüsü verilmedi. Serbest bırakılmalarını sağlamak için örgüt bir dizi eylem gerçekleştirdi (1974 kasımında Batı Berlin'de bir yargıcın, 1975 şubatında Berlin CDU [Hıristiyan Demokrat Birliği] il başkanının öldürülmesi, aynı yıl nisan ayında Stockholm Almanya elçiliğindekilerin rehin alınması). Nisan 1976'da Baader ve arkadaşları müebbet hapse mahkûm oldular. Haziran 1977'de general Siefried Buback'ın ve daha sonra Alman İşverenler Örgütü'nün başkanı Hans Martin Schleyer'in öldürülmesi üzerine ceza yasası daha da sertleştirildi. 1977'de Baader, Esslin ve bir arkadaşları Stuttgart yakınındaki Stammheim hapishanesinde hücrelerinde ölü bulundular. (L)

***Baas Partisi.** — Baas hem Bağdat'ta hem Şam'da iktidarda olmasına karşın, Irak ve Suriye arasında uzlaşmazlıkların arkası kesilmedi: 1973 ekiminde İsrail-Arap savaşı sırasında yakınlaşan iki ülke, 1975'in nisan-mayıs aylarında ilişkilerini kopardı; 1978 ekiminde yeni bir uzlaşma sağlandı (Ortak Ulusal Eylem Anlaşması). 1979 temmuzunda Bağdat rejimine karşı bir darbe girişiminin ortaya çıkarılması Irak-Suriye ilişkilerini yeniden bozdu. Salah Bitar, 1980 temmuzunda Paris'te öldürüldü. (L)

***BABACAN** (Doğan), türk futbol hakemi. — 1978'de hakemliği bırakıncaya değin yurt içinde ve dışında birçok karşılaşmayı başarıyla yönetti. (M)

***BABADAĞ,** Denizli ilinde, Sarayköy ilçesine bağlı bucak. — 9 152 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 5 599 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BABAESKİ,** Kırklareli ilinde ilçe. — 51 600 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 18 145 nüf. (1980). [M]

***BABAN** (Cihad), türk gazetecisi ve siyaset adamı. — Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Ltd. Şirketince yayımlanan Meydan dergisini, kapandığı 1983 yılına kadar yönetti. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Milli Güvenlik Konseyi'nin daveti üzerine Kültür Bakanı oldu. 1982 ekim ayında sağlık nedeniyle görevden ayrıldı. O tarihten beri Son Havadis gazetesinde başyazardır. Son kitabı: *Çin Tarihi* (1983). [M]

***BABAN** (Hüseyin Şükrü), türk iktisatçısı ve gazetecisi. — (öl. İstanbul 1980). [M]

***BABATORUN,** Hatay ilinde, Altınözü ilçesine bağlı bucak. — 11 369 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 983 nüf. (1980). [M]

BABAYAĞMUR, Yozgat ilinde, Sarıkaya ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 977 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BABELON** (Jean), fransız tarihçisi ve sanat yazarı, eski para uzmanı. — (öl. Paris 1978). [L]

BACANOS (Yorgo), rum asıllı türk bestecisi ve ud virtüözü (İstanbul 1900 - ay. y. 1977). İlk müzik derslerini babası Aleko' dan aldı. Daha sonra kendi kendine çalışarak döneminin en iyi ud sanatçısı durumuna geldi. Gazinolarda, İstanbul Radyosu'nda ve İstanbul Belediye Konservatuvarı İcra Heyeti'nde çalıştı. Piyano da çalan Bacanos'un bestelerinden birkaçı halk tarafından çok sevildi: *Hâlâ kanayan kalbimi aşk ateşi dağlar* (mahur şarkı), *Sevdası henüz sinede gönlüm gibi sağdı* (hüzzam *şarkı*). [M]

BACANOS (Aleko), rum asıllı türk bestecisi (İstanbul 1880 - ay. y. 1950). İlkin keman dersleri aldı. Daha sonra kemençeyi yeğledi. Kemençeci olarak Avrupa'ya ve Mısır'a giden türk müziği konser ekiplerine katıldı, plaklar doldurdu; İstanbul Radyosu'nda ve gazinolarda çalıştı. Bestelediği şarkıların en ünlüsü şudur: *Gel ey denizin nazlı kızı nuş-i şarab et* (acemaşiran). [M]

***BACAU,** Romanya'da kent. — 126 600 nüf. Besin, dokuma, ayakkabı ve mobilya sanayii.
— *Bacau bölgesi;* 667 700 nüf. (L)

***BACOLOD,** Filipinler'de liman kenti. — 222 700 nüf. Besin sanayii. (L)

BACONSKY (Anatol), romen yazarı (Hotin 1925 - Bükreş 1977). Simgeci geleneğe bağlı eserler verdi: *Belleğin Taşması* (1975), *Boşlukta Cesetler* (1969), *Sebastian'ın Kadırgası* (1978). Teknolojik ve siyasal bunalıma düşmüş bir dünyayı reddeden ve ülkesinde sansür tarafından yasaklanan öykü ve romanlar yazdı: *Gündönümünde Deliler* (1967), *Kara Kilise* (1970). [L]

***BADAJOZ,** İspanya'da kent. — 104 000 nüf. Müzeler. Dokuma sanayii.
— *Badajoz ili,* 636 200 nüf. Sulu tarım (meyva, sebze, yem bitkileri). Sığır yetiştiriciliği. (L)

***BADALONA,** İspanya'da kent. — 163 000 nüf. Gübre sanayii. (L)

BADEMAĞACI, Antalya ilinde, merkez ilçenin Dağ bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 639 nüf. (1980). Belediye. (M)

BADEMDERE, Niğde ilinde, Çamardı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 254 nüf. (1980). Belediye. (M)

BADEMLİ, Afyonkarahisar ilinde, Emirdağ ilçesinin Davulga bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 464 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BADEMLİ,** İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 9 140 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 4 089 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BADEN - BADEN,** federal Almanya'da kent. — 48 000 nüf. (L)

***BADEN-WÜRTTEMBERG,** federal Almanya'da eyalet. — 9 120 000 nüf. Otomobil (Daimler-Benz fabrikaları), elektronik (Bosh), ayakkabı (Salamander) sanayii. Stuttgart'ta uluslararası havaalanı. (L)

***BAD HOMBURG VOR DER HÖHE,** federal Almanya'da Taunus ırmağı kıyısında kent. — 50 800 nüf. (L)

BADİAN (Seydou Badian KOUYATE, **Seydou-denir**), malili yazar (Bamako 1928). Tıp öğrenimi görerek hekim oldu. 1968'de, yakın çalışma arkadaşı olduğu devlet başkanı Modibo Keita'nın devrilmesi üzerine Kidal toplama kampına gönderildi; 1975'te sağlık nedenleriyle serbest bırakılarak, Dakar'a sürgün gitti. Roman (*Sous L'orage* [Fırtına Çıkınca], 1957), *(Le Sang des Masques* [Maskelerin Kanı], 1976), (*Noces sacrées* [Kutsal Düğün], 1977) ve tiyatro (*La Mort de chaka* [Chaka'nın Ölümü], 1961) eserlerinde geleneğin savunuculuğunu yaptı. Deneme türünde de eser verdi: *Les Dirigeants africains face à leur peuple* (Halkları Karşısında Afrikalı Yöneticiler) [1964]. (L)

***BAD KREUZNACH,** federal Almanya'da kent. — 42 000 nüf. Lastik sanayii. (L)

BAD SALZUFLEN, federal Almanya'da, Rhein - Nordwestfalen eyaletinde kent. 51 000 nüf. Kaplıcalar. (L)

***BAEZ** (Joan), amerikalı şarkıcı. — 1983 temmuzunda Paris'in Concorde alanında 70 000 kişinin izlediği bir barış konseri vererek Polonya halkına, Arjantin'de kaybolanlara ,Sacco ve Vanzetti'ye ithaf ettiği şarkılar söyledi. (M)

***BAF,** Kıbrıs'ta kent. — 9 100 nüf. MÖ 12. yy'da Fenikeliler'in kurduğu kent, Afrodit tapınağıyla ünlüdür. (L)

***BAFRA,** Samsun ilinde ilçe. — 152 550 nüf., 119 köy. İlçe merkezi 50 213 nüf. (1980). Yakınında baraj (Altınkaya). [M]

BAGAZA (Jean-Baptiste), burundili subay ve devlet adamı (Murambi 1946). 1972'de genelkurmay başkan yardımcısı, kasım 1976' da cumhurbaşkanı oldu. (L)

***BAGE** ya da **BAJE,** Brezilya'da kent. — 97 000 nüf. Süt ürünleri. (L)

***BAGLAN,** Afganistan'ın kuzeyinde kent — 111 000 nüf. Şeker ve dokuma sanayii.
— *Baglan ili;* 607 000 nüf. 7 823 km². (L)

***BAGUİO,** Filipinler'de liman ve sayfiye kenti. — 100 000 nüf. (L)

***BAĞARASI,** Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı bucak. — 15 710 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 6 500 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAĞBAŞI, Konya ilinde, Hadım ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 862 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAĞCILIK** i. — ANSİKL. 1980'de Türkiye' de bağ alanı 820 000 ha, üzüm üretimi 3 600 000 t. Üzüm dışsatımı: 6 217 t taze, 6 344 t kuru çekirdekli, 57 790 t kuru çekirdeksiz. (M)

***BAĞDAT,** Irak'ın başkenti. — 410 877 nüf., yakın çevresiyle birlikte 3 205 000 nüf. (L)

***Bağdat Paktı,** Bk. CENTO.

***BAĞDERE,** Diyarbakır ilinde Silvan ilçesine bağlı bucak. — 6 135 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 508 nüf. (1980). [M]

***BAĞGÖZE,** Siirt ilinde, Eruh ilçesine bağlı bucak. — 15 938 nüf., 34 köy. Bucak merkezi 1 030 nüf. (1980). [M]

BAĞILLI, Isparta ilinde, Gelendost ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 331 nüf. (1981). Belediye. (M)

***BAĞIŞIKLIK** i. Biyol. (Bk. ANSİKL.) Tıp. *Edinsel bağışıklık yetersizliği,* organizmada bağışıklık sağlayan etmenlerin aşırı ölçüde azalması ya da tümden yok olması şeklinde beliren hastalık. AİDS (*acquired immune deficiency Syndrome*) adıyla da anılır. (Bk. ANSİKL)

— ANSİKL. Biyol. Bağışıklık terimi şimdi biyolojide, bir canlının, vucuduna yalnız hastalık yapan bir mikrobun değil yabancı sayılabilecek her çeşit maddenin girmesine karşı gösterdiği tepki için kullanılmaktadır. Eskiden, herhangi bir mikrop, virüs veya asalakla daha önce karşılaşmış bir organizmanın, bu patojen etkenin vücuda girişine ve yayılışına karşı gösterdiği dirence bağışıklık denirdi. Şimdi bağışıklık kavramı geniş anlamda kullanılmaktadır.

Cihad BABAN

doğal bağışıklık

Türe özgü olabileceği gibi olmayabilir de.
● *Türe özgü doğal bağışıklık.* Başka bir tür için patojen olan bir mikroba karşı doğuştan dirençli olan canlılarda görülür. Bakteri, virüs, asalak ya da mantar gibi mikroorganizmalara karşı olan bu özgül direnç, genetik bir denetim mekanizmasına bağlı gibi görünmektedir.
● *Türe özgü olmayan genel direnç ve ba-*

Foto. X (MEYDAN)

ğışıklık. Organizmayı saran deri ve mukoza gibi yapıların sağladığı doğal savunma yollarını, organizmaya giren yabancı maddelerin yıkılmasında rol alan hücrelerin serumdaki bazı maddeler ve doğal salgıların etkinliğini ifade eder.

Bu genel savunma mekanizmaları, her türlü iltihaplanma hallerinde yutarhücreleri (fagosit); serumdaki bazı maddeleri ve salgıları harekete geçirir.

edinsel bağışıklık

Organizmanın etkin bir yanıtı olarak ortaya çıkabileceği gibi ona edilgin olarak da aktarılabilir.

● *Etkin edinsel bağışıklık.* Bağışıklık yaratıcı (immünojen) yabancı madde girdiği organizmada bu maddeye veya benzerine karşı, ona özgü bir bağışıklık yaratır. İyileşen bulaşıcı bir hastalık, sorumlu mikroba veya benzerlerine karşı etkin olarak gelişen bir bağışıklık bırakır (çapraz bağışıklık). Etkin edinsel bağışıklık denen bu bağışıklık aşı yoluyla bir antijen vücuda şırınga edilerek de yaratılabilir. Bu durumda konakta hastalık ortaya çıkmaz, o hastalığın yaratacağı savunma mekanizmaları harekete geçerek konak organizmayı hastalıktan korur. Yabancı madde (immünojen) bazı yutarhücrelerin etkisiyle parçalandıktan ve yıkıldıktan sonra yıkım ürünleri serbest hale geçer; bunlar çeşitli akyuvarlar, özellikle lenfositler tarafından tanınır. Lenfositler iki mekanizmayı başlatır: Birincisi yabancı maddeyi sindirecek olan yutarhücre (fagosit) grubuna madde hakkındaki bilginin aktarılması, ikincisi yine bu yabancı maddeye karşı kanda oluşacak antikorları yapacak olan bir lenfosit grubunun uyarılması.

«Antikor» denilen bu maddeler hastalığın iyileşme döneminde de var olduklarından kan muayenesi yoluyla immünolojik tanıya olanak sağlarlar.

Gebe kadında kızamıkçık virüsüne ve toksoplazma adlı mikroba karşı antikorların araştırılması dölütün bu hastalıklara karşı bağışık bulunduğunu ve korunduğunu kanıtlamaya yarar.

Kandaki antikorlar mikrobu doğrudan doğruya etkileyerek de yararlı olur; bazen bu doğrudan etki kanıtlanamaz, ama hiç değilse kan muayenesi yoluyla tanı koymaya yarar. Bazen de antikorlar ters etki yaparak konak için zararlı olabilir. Allerjik tepkiler, özelikle özbağışıklık hastalıkları buna örnektir.

Edinsel bağışıklık etkin olarak kalıcıdır ve organizma bağışıklık yaratıcı maddeyle her karşılaştığında daha da kuvvetlenir (bağışıklığın bellek yönü).

● *Pasif edinsel bağışıklık.* Hastalıkla daha önce temas etmemiş bir organizmaya o hastalığa karşı antikorlar verildiğinde, antikorlar vücuttan yok oluncaya kadar onun hastalıktan korunmasına denir. Bu tip bağışıklık yeni doğan çocuğa annesinden gebelik sırasında kan dolaşımı yoluyla antikorların geçmesiyle olur. Bu sayede çocuk, annenin bağışık olduğu hastalıklardan birkaç ay ile birkaç hafta arasında korunmuş olur. Anne sütü ile beslenen sütle geçen antikorlar sayesinde bu korunma süresini uzatır. Bağışıklık edilgin olarak serum tedavisiyle de verilebilir. Tetanos, difteri (kuşpalazı), gazlı kangren (botulismus), boğmaca gibi bulaşıcı hastalıklarla yılan ve akrep sokması gibi zehirlere karşı serumla bağışıklık sağlanabilir. Böyle durumlarda hastanın taşımadığı veya o anda yapmaya vakit bulamadığı antikorlar hastaya verilerek o mikropla savaşmasına olanak sağlanır. Edilgin edinsel bağışıklık kısa sürelidir ve verilen antikorun etkisi yalnız kendini doğurmuş olan antijene karşıdır. Bu bağışıklık yukarıda bahsedilen bulaşıcı ve zehirli hastalıkların tedavisinde kullanılır, ancak sakıncaları vardır, çünkü serum tedavisinde verilen antikorlar hastanınkinden farklı bir organizmada (örneğin atta) üretilmiştir, yani insan vücuduna yabancı bir maddedir. Bu nedenle bu serumlar da yabancı bir antijen gibi davranıp alıcıda antikor yapımına neden olur ve ikinci bir serum tedavisinde ciddi allerjik tepkiler doğurabilirler. Serum tedavisinde tekrarları önlemenin en iyi yolu düzenli bir şekilde aşılanmaktır. Özellikle bütün küçük yaralanmalarda serum tedavisine başvurmaktansa tetanosa karşı mutlaka aşılanmalıdır.

— Tıp. *Edinsel bağışıklık yetersizliği.* 1980' li yılların başında, özellikle Birleşik Amerika'da eşcinsel erkeklerde ve uyuşturucu kullananlarda birtakım bulaşıcı hastalıkların yanı sıra Kaposi sarkomunun arttığı görüldü. Bunun ardından yepyeni, karmaşık ve ürkütücü bir hastalık daha ortaya çıktı. Aynı kişilerde ve onların yanı sıra Haiti'li göçmenlerde ve hemofili hastalarında gözlenen bu hastalık, bulaşıcı hastalıklara yakalananlarda ölüm oranında artışlara yol açtı. Yapılan araştırmalar bu ölümlerin edinsel bağışıklık yetersizliğinden (EBY) ileri geldiğini ortaya çıkardı. EBY, daha önce bağışıklık sisteminde hiçbir bozukluğu olmayan veya bağışıklığı bozacak ilaç kullanmadıkları halde, hücresel bağışıklığı sonradan bozulan kişilerde görülür. Hastaların çoğunluğu 60 yaşın altındadır. Çoğunluğunu eşcinsel erkeklerin ve Haiti'li göçmenlerin ve bazı hemofili hastalarının oluşturduğu hastaların sayısı 1982 yılında ABD'de 600'ü buldu. Bunların 250 kadarı öldü. Eşcinsel olmayan hemofili hastalarının, hastalığı, kendilerine takılan kan ve faktör VIII özütlerinden aldıkları samılmaktadır. EBY'ne tutulan hastalar birkaç yıl içinde *Pneumacystis carinii*'ye bağlı zatürreeden, kriptokokoz, kandidiyaz veya toksoplazmoz gibi enfeksiyonlardan veya Kaposi sarkomu, deri kanseri gibi habis hastalıklardan ölmektedir. Hastalığın nedeni bilinmemektedir. Etken veya etkenler organizmada yalnız T hücrelerini yetersiz hale getirmektedir. Birçok araştırıcı değişik bir virüs kuşağının hastalık etkeni olabileceğini söylüyorsa da tek başına bir virüsün bu hastalığı yapması zayıf bir olasılıktır.

Amerikan Ulusal Kanser Enstitüsü'nün araştırmalarına göre amfetamin, kokain, etil klorid gibi ilaçların kullanımı da istatistiksel olarak EBY tehlikesini artırmaktadır. Hastaların yüzde 95'i erkektir, yüzde 85'i eşcinsel veya erdişidir. Bir olasılık da anüs yoluyla cinsel temas sırasında spermin bir yarıktan kana geçmesi ve bağışıklık sistemini bozmasıdır. EBY'de genetik bir bozukluk olasılığı da vardır. Hastalığın birkaç etmenin birleşmesiyle ortaya çıktığı ve sonra sık rastlanan bulaşıcı hastalıklardan biriyle ölüme götürdüğü genel kanıdır.

Bağışıklık sistemi incelemelerinde hastalarda akyuvar sayısının ve mutlak lenfosit sayısının düşük olduğu gözlenmekte, daha derinlemesine incelemeler T-yardımcı hücrelerinin azaldığını ve T-baskı hücrelerinin arttığını göstermektedir. Hastaların lenf bezleri ve dalaklarında da lenfositlerin belirgin şekilde azaldığı gözlenmiştir.

Tüm bu bilgiler ve hastalığa tutulanların bir süre sonra enfeksiyon veya kanserden ölmeleri, ABD'de eşcinsel erkeklerde ve hemofili hastalarında paniğe yol açtı. Bu yüzden doktorlara muayene için başvuran eşcinsellerin sayısı arttığı gibi hemofili hastaları da faktör ve kan nakli yaptırmaktan çekinir oldular. (LM)

BAĞIŞLI, Hakkari ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 2 552 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 802 nüf. (1980). [M]

***BAĞKONAK,** Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı bucak. — 12 842 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 2 159 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Bağ-Kur.** — 1479 sayılı kurumu yasasının, 14 nisan 1982 tarih ve 2654 sayılı yasayla bazı maddeleri değiştirilerek ve yeni yasaya bazı ek geçici maddeler eklenerek Bağ-Kur'un yönetim ve çalışma statüsü şu şekilde belirlendi: Kurumun en yüksek yönetim ve karar yetkisini, sorumluluğunu taşıyan Yönetim Kurulu bir başkan ile 4 üyeden oluşur; Genel Müdür Yönetim Kurulu'nun başkanıdır. Bir üye Sosyal Güvenlik bakanının, bir üye Maliye bakanının önerisi üzerine ortak kararla atanır; sigortalıları temsil edecek iki üye de, bağlı bulundukları en yüksek meslek kuruluşunca gösterilecek ikişer aday arasından Genel Kurulca seçilir. Yönetim Kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır; süresi biten üyeler yeniden atanabilir veya seçilebilirler. Yönetim Kurulu en az üç üye ile toplanır ve kararlar toplantıya katılan üyelerin çoğunluğu ile alınır. Genel Kurul üç yılda bir en geç mayıs ayı sonuna kadar Sosyal Güvenlik bakanının çağrısı üzerine toplanır; bakan gerekli görürse Kurulu olağanüstü toplantıya çağırabilir. Toplantı için yeterli sayı, üye tam sayısının salt çoğunluğudur.

Son değişiklikle şirket ortakları, iştirakçi ortaklar, komandite ve komanditer ortaklar da Bağ-Kur kapsamına alındı. On sekiz yaşını doldurmamış olanlar kapsam dışında bırakıldı. Zamanaşımı nedeniyle primi ödenmemiş süreler için üyeye sigorta yardımı yapılmaması hükmü getirildi.

1980'li yıllara doğru Bağ-Kur'da hem personel ve üye sayısı, hem de çalışma olanakları yönünden büyük bir gelişme sağlandı. 1983'te Kurum 14 bölge müdürlüğü, bölge müdürlüklerine bağlı 20 şube müdürlüğü ve 33 bağımsız şube müdürlüğü olmak üzere 67 taşra ünitesi ile çalışır duruma geldi. 1972'de toplam 280 kişiden oluşan personel kadrosu, 1980'de 2 825'e ulaştı. Daha sonraki yıllarda da (1981-1982) aynı düzeyde kaldı. 1982'de kurumda çalışan personelin yüzde 78,26'sı genel idare hizmetlerinde, yüzde 1,04'ü teknik hizmetlerde, yüzde 0,27'si sağlık hizmetlerinde, yüzde 2,63'ü avukatlık hizmetlerinde, yüzde 17,80'i yardımcı hizmetlerde görevliydi. Aynı yıl Kurumun merkez ve taşra örgütünde, her türlü tedbir ve düzenin alınmasını sağlamak ve sürekli kontrola tabi tutmakla görevli Savunma Sekreterliği 4 şubeyle faaliyete geçti. 1981'de elektronik bilgi işlem tekniğine dayalı olarak 100. Yıl Bağ-Kur Danışma Merkezi kuruldu; bir yıl sonra da 12 adet ek bilgi kayıt ünitesi hizmete girdi. Bağ-Kur kapsamında oldukları halde tescili yapılmamış bulunan yaklaşık 500 bin kişinin tescil işlemleri hızlandırılarak 1983'te tamamlandı. 1982'de Türkiye'de Bağ-Kur'a kayıtlı 1 203 803 üye vardı. Aynı yıl 206 116 hak sahibine (malul 6 148, yaşlı 101 340, dul ve yetim 98 628) Kurum tarafından aylık ödeniyordu. 1982'de Kurum, üyelerine 1 milyarı aşkın konut kredisi, 250 milyonu aşkın işyeri kredisi dağıttı; prim gelirlerinin yıllık tutarı da 18 278 567 000 lirayı buldu. (M)

BAĞLAÇ i Dilbil. Yeni k. Cümle içinde, aynı görevi yüklenen ya da anlamca birbiriyle ilgili olan sözcükler veya önermeler arasında yer alarak onları birbirine bağlayan sözcük türü. *Ve, veya, ya da, fakat, ama, gerek, hem, hem de, ya,* birer bağlaçtır: *Anlamca ilgili tümceleri, ya da görevdeş öğeleri bağlamaya yarayan sözcüklere bağlaç denir* (T. N. Gencan). [*Eşanl.* RABIT]. (M)

***BAĞLANTISIZ** i. ve sıf. Tar. *Bağlantısız ülkeler,* ilke olarak Doğu veya Batı bloku ülkelerinin politikasını izlemeyi reddeden ülkeler. Bunlara «Bloksuz* ülkeler» de denir.

— ANSİKL. Bağlantısız ülkelerin 6. doruk toplantısı 52 ülkenin katılmasıyla eylül 1979'da Küba'nın başkenti Havana'da yapıldı. Fidel Castro, Moskova'yla yakın bağlarına, sosyalist ülkelere karşı da tam bağımsızlıktan yana olan «ılımlı»ların ve Tito'nun çekimserliğine, hatta amerikalıların baskılarına rağmen üç yıl için hareketin başkanlığına seçildi.

Bağlantısızların 7. doruk toplantısı 94 ülkenin katılmasıyla mart 1983'te Hindistan'ın başkenti Yeni Delhi'de yapıldı. Başkanlık görevini Fidel Castro'dan devralan İndra Gandhi'nin kişisel diplomatik girişimiyle, öteden beri görüş ayrılıkları içinde bulunan çeşitli gruplar arasında belli ölçüde uzlaşma sağlandı. Bir hafta süren toplantı sonunda üye ülkelerin, üzerinde görüş birliğine vardıkları ve üç yıl süreyle bağlantılı ülkelere ve birbirlerine karşı izlemekle yükümlü oldukları ortak politikayı belirleyen bir «Sonuç Bildirisi» yayınlandı. Görüş ayrılığı giderilemeyen siyasal konulara doğrudan değinilmekten kaçınılan bu bildiride oybirliği ile karar verilen başlıca konular şunlar oldu: Zengin ve yoksul ülkeler arasında dengenin sağlanması için yeni bir ekonomik düzenin kurulması; Ortadoğu konusunda Arap Bir-

liği'nin Fez doruğunda benimsediği «Barış Planı»nın uygulanması; İsrail'in Filistin halkına karşı işlediği suçlar nedeniyle Uluslararası Savaş Mahkemesi'nde yargılanması; İsrail'i destekleyen ABD'nin sert bir dille kınanması; nükleer silahlanmanın durdurulması; Afganistan'daki yabancı birliklerin hemen geri çekilmesi. (M)

***BAĞLICA,** Siirt ilinde, Kurtalan ilçesine bağlı bucak. — 6 552 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 447 nüf. (1980). [M]

BAĞLAŞIK sıf. Huk. Yeni k. Aralarında bağlaşma olan (kişi, kurum, devlet vb.): *Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya, Türkiye'nin bağlaşığıydı.* (*Eşanl.* MÜTTEFİK) [M]

BAĞLAŞMA i. Yeni k. Bağlaşmak eylemi. Huk. İki ya da daha çok devletin, taraflardan biri saldırıya uğradığı takdirde, birbirine askeri ya da ekonomik bakımdan yardım etmelerini hükme bağlayan anlaşma. Savunma bağlaşmaları olduğu gibi hem savunma hem saldırı bağlaşmaları da olabilir: *Amerika ile Rusya gizli bir bağlaşma içindeymiş gibi davranıyorlar.* (*Eşanl.* İTTİFAK). [M]

BAĞLAŞMAK, ortaklş. f. Birlikte bir şey yapmak üzere birbirine antlaşma ya da sözleşmeyle bağlanmak. (*Eşanl.* İTTİFAK ETMEK). [M]

***BAĞLUM,** Ankara ilinde, Altındağ ilçesine bağlı bucak. — 5 986 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 3 673 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAĞPINAR,** Adıyaman ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 507 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 786 nüf. (1980). [M]

BAĞSARAY, Burdur ilinde, merkez ilçenin Çeltikçi bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 473 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAĞYURDU, İzmir ilinde, Kemalpaaş ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 005 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAHADIN, Yozgat ilinde, Sorgun ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 220 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAHAMA,** Atlas Okyanusu'nda devlet. — 250 000 nüf.

1967 genel seçimlerinde, zenci nüfusun İlerici Liberal Parti'yi (İLP) iktidara getirmesinden sonra, Lynden O. Pindling (doğ. 1930) hükümeti ülkede bir «bahamalılaştırma» siyaseti izlemeye başladı. Bu siyaset, özellikle otelcilik alanında çalışan çok sayıdaki yabancının yerlerini Bahama uyruklulara bırakmasına dayanıyordu. 1969 mayısında yürürlüğe giren anayasa, bu amaçla yerel yönetimlerin yetkilerini dışişleri, savunma ve iç güvenlik konularına kadar genişletti. 1972 eylülünde çatışmalı gösterilerle altüst olan bir seçim kampanyası sonunda İLP, meclisteki 38 koltuğun 29'unu elde etti. Partinin başkanı Lynden O. Pindling, Bahama takımadalarının bağımsızlığını istedi. Bahama, bağımsızlığına ancak 1973 temmuzunda kavuşabildi. Yeni devlet, Commonwealth üyeliğini sürdürdü. Bağımsızlık anayasası (10 temmuz 1973) iki meclisli parlamenter bir yönetim biçimi getirdi. Ancak bir genel vali aracılığıyla takımadalarda ingiliz etkinliği devam etti. Ülkeyi turizm sektörüne bağlı kalmaktan kurtarmak için (turizm ulusal gelirin hemen hemen yüzde 70'ini sağlıyordu) bir ekonomik ve toplumsal kalkınma programı yapıldı. Bu atılım başarılı oldu; 1978' in sonunda Bahama ekonomisi belirgin bir ilerleme gösterdi. Bahamalılar, artık Karayipler bölgesinin yaşam düzeyi en yüksek ve enflasyon oranı en düşük ulusu haline geldiler. Ayrıca takımadalar olağanüstü bir siyasal istikrar içine girdi; başbakan ve ekonomi bakanı görevlerini bir arada yürüten Pindling, 1977 eylül seçimlerinden yine galip çıktı. Bununla birlikte birkaç toplumsal sorun çözülemedi: İşsizlik ve suçluluk oranları arttı; nüfusun hızla büyümesi (yılda yüzde 3,7) hükümeti en çok uğraştıran sorun oldu. (L)

BAHARAMPUR, Hindistan'da, Batı Bengal'in kuzeyinde kent. 78 600 nüf. (L)

BAHAVALNAGAR, Pakistan'da, Hindistan sınırında kent. 50 000 nüf. (L)

***BAHAVALPUR,** Pakistan'da, Sutlej ırmağı üzerinde kent. — 134 000 nüf. Şeker ve dokuma sanayii. (L)

Bağlantısız'ların 5. konferansının açılışı (Kolombo)

***BAHÇE,** Adana ilinde ilçe. — 26 176 nüf., 14 köy. İlçe merkezi 12 366 nüf. (1980). (M)

BAHÇEBAŞI, Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 7 569 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAHÇECİK,** Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 234 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 4 681 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAHÇELİ Niğde ilinde, Bor ilçesinin Kemerhisar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 458 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAHÇESARAY,** Van ilinde, Gevaş ilçesine bağlı bucak. — 14 127 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 012 nüf. (1980). [M]

***BAHIA BLANCA,** Arjantin'de kent. — 182 000 nüf. Petrol rafinerisi. Petrokimya ve gübre sanayii. (L)

***BAHREYN** İran Körfezi'nde ada üzerinde devlet. — 385 000 nüf.

TARİH

Bahreyn'in bağımsızlığı 14 ağustos 1971'de ilan edildi. Takımadaların valisi İsa bin Salman El Halife, emir sanını aldı. Bahreyn, Suudi Arabistan ve İran ile iyi komşuluk ilişkileri sürdürdü; Arap-İran körfezi (Basra körfezi) için bir güvenlik anlaşmasının gerçekleştirilmesi girişimlerine katıldı; Maskat konferansının (kasım 1976) başlıca konusu olan bu tasarı gerçekleşmedi. Emirlikle batı devletleri arasında çok sıkı bağlar kuruldu. Büyük Britanya ile yapılan dostluk anlaşması, Bahreyn'e, gereksinme halinde, İngiltere'nin yardımı güvencesini veriyor, ayrıca Bahreyn, Amerikan donanmasına, El Cufeyr deniz üssünden sürekli yararlanma olanağı sağlıyordu (23 aralık 1971 anlaşması). Dördüncü İsrail - Arap çatışmasının başlangıcında, Bahreyn hükümeti bu olanağı kaldırma niyetinde olduğunu bildirdiyse de, bu gerçekleşmedi; tersine 1975'de anlaşma yeniden uygulamaya konuldu. 1972'de ortaya çıkan iç karışıklıklar sonunda Bahreyn, demokratik bir düzen kurma yoluna girdi. Parlamenter bir rejimin oluşmasını sağlayan bir anayasanın kabulünden (haziran 1973) sonra yapılan genel seçimler (aralık 1973), solun büyük başarısıyla sonuçlandı. Milletvekillerinin yarısı ya komünizme eğilimli bir Ulusal Kurtuluş Cephesi ya da başka bir devrimci cephe («işgal altındaki Arap körfezinin kurtuluşu için halk cephesi») kurulmasını istiyordu. 6 aralık 1973 anayasasıyla ülke parlamenter (meşruti) bir krallık haline geldi. 1974'ün aralık ayında emir'le meclis arasında çatışma çıktı, olay meclisin dağıtılması (27 ağustos 1975) ve muhalefet saflarından pek çok kişinin tutuklanmasıyla sonuçlandı. Parlamento emir İsa bin Salman El-Halife tarafından dağıtıldığı için bu tarihten sonra hiçbir milletvekili seçimi yapılmadı ve anayasa askıda kaldı.

1981'e dek Bahreyn'in siyasal ve toplumsal tarihinde önemli bir gelişme olmadı. 1981' de Humeyni'ye karşı olan Arap devletleri arasında yer alan Bahreyn, Suudi Arabistan'ın desteğinde bir Körfez İşbirliği Konseyi oluşturulması düşüncesinin en ateşli savunucularından oldu. İslamlığın sünnî mezhebine bağlı emir El-Halife, İran devrimini, nüfusun yüzde 60'ından çoğu Tahran rejiminin siyasal-dinsel görüşlerine açık şiilerden oluşan Bahreyn için bir tehlike saydı. Bahreyn son birkaç yılda Singapur, Honkong ve Panama ile birlikte dünyanın refah düzeyi en yüksek ülkelerinden biri durumuna gelmişti. Bu yüzden Manama yöneticileri ülkenin zenginliğini tehlikeye düşürecek her siyasal gelişmeden korkmaya başladılar. 13 aralık 1981'de «İran etkisiyle Bahreyn yöneticilerini ve tüm Körfez rejimlerini zor yoluyla devirmeye yönelik bir darbe girişimi»nin ortaya çıkarıldığı, oldukça abartılarak kamuoyuna duyuruldu. Böylece takımadalarda İran devriminden sonra gitgide daha taşkınlaşan şii muhalefetini yok etme ve Suudî Arabistan'la bir an önce bir güvenlik anlaşması imzalama olanağı yaratılmış oldu. 13 mart 1982'de emirliğin en büyük cezaevlerinin bulunduğu Cav köyünde gizli oturumla başlayan «büyük İran komplosu» davası, iki ay sonra,

BAHREYN'de Muharrak adasının havadan görünüşü

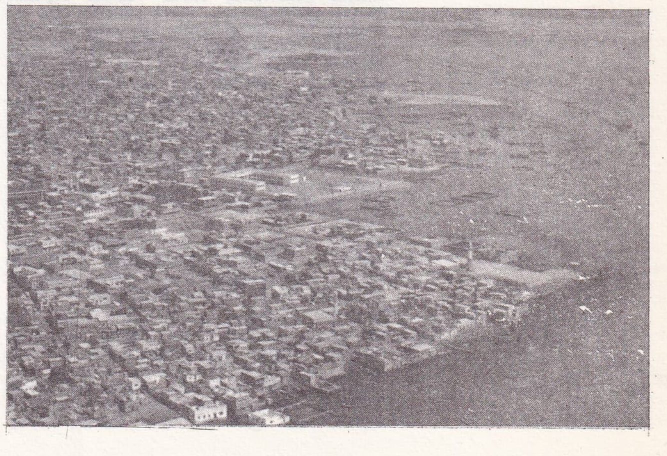

Foto. Abbas/Gamma (LAROUSSE)

üçü ömür boyu olmak üzere çeşitli hapis cezaları verilmesiyle sonuçlandı. (ML)

BAHRO (Rudolf), alman iktisatçısı (Polonya 1935). En önemli eseri *Almaşık*'ta (Alternative, 1977) varolan sosyalist rejimleri temel modelden saptıkları gerekçesiyle eleştirerek, toplumun devlete tabi kılınmasına karşı çıktı. Bir marksist olarak, üretimci toplumu benimsemediğini, insanın özgürlüğünün yalnız üretim biçimi değişikliğiyle kazanılamayacağını öne sürdü. 1977 ağustosunda tutuklanarak, ülke sırlarını ifşa etmekten 8 yıl hapse mahkûm edildi. 1979'da Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin 30. yıldönümü nedeniyle serbest bırakıldı. Sürgündedir. (L)

***BAİA**, Brezilya'nın kuzeydoğusunda eyalet. — 9 594 000 nüf. Süt ürünleri (Alogoinhas ve Serrinha'da). Pamuk ve sisal tarımı. Kıyıda petrokimya ve dokuma. (L)

***BAİA MARE**, Romanya'da kent. — 101 000 nüf. Demirdışı metaller üretimi. (L)

***BAİRD** (Tadeusz), polonyalı besteci. — (öl. Varşova 1981). 1970'de, bariton, koro ve orkestra için *Goethe'nin Mektupları* adlı bir kantat, 1977'de viyolonsel, harp ve orkestra için *Sahneler'i* besteledi. (L)

***BAKACAK**, Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 7 131 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 570 nüf. (1980). [M]

***BAKANLIK** i. — ANSİKL. 17 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı kararnameyle bakanlıkların merkez, taşra, yurtdışı ve hizmet kuruluşları yeniden düzenlendi.

Yalnız Milli Savunma Bakanlığı'nın kuruluş ve kadrolarında herhangi bir değişiklik öngörülmedi. «Bakanlıkların Kuruluş Esasları Hakkındaki Kanun» çıkarılıncaya kadar hızlı verimli ve düzenli bir hizmet sağlanması için önlemler alındı. Yeni düzenlemeye göre bakanlık merkez kuruluşu yürüttüğü sorumlu hizmetlerle ilgili amaç ve politika saptaması, planlama, kaynakları düzenleme, eşgüdüm, gözetim ve yönetimi geliştirme gibi görevlerle bakanlığın tamamını yönetmek üzere örgütlenir. Bu amaçla bakanın emrinde, aşağıdaki aşama sıralı birimler vardır: a) müsteşarlık, b) genel müdürlük, c) daire başkanlığı, d) grup başkanlığı (fen heyeti müdürlüğü, başmühendislik), e) şube müdürlüğü, f) kısım şefliği (uzman), g) memurluk.

Bakanlıkların merkez kuruluşlarındaki danışma, denetim ve yardımcı birimler de şunlardır: 1) teftiş kurulu başkanlığı, 2) tetkik (yüksek fen) kurulu başkanlığı, 3) araştırma, planlama koordinasyon kurulu başkanlığı, 4) hukuk müşavirliği 5) bakanlık müşavirliği, 6) savunma sekreterliği. Yardımcı birimler: 1) özel kalem müdürlüğü, 2) genel sekreterlik, 3) komptrolörlük daire başkanlığı, 4) destek hizmetleri daire başkanlığı, 5) personel dairesi başkanlığı.

Bakanlıkların merkez kuruluşu ile ana hizmet ve taşra kuruluşlarının yöneticileri sorumlu bulundukları hizmetleri yasa tüzük, yönetmelik, bakanlık emir ve direktifleri yönünde ve plan, program ve öteki idarî metinler esaslarına uygun olarak düzenler ve yürütür. Bakanlıklar hizmet alanlarına giren konularda merkez ve taşra kuruluşlarıyla görevlerini etkin, verimli biçimde yerine getirmek için yerel yönetimlerle eşgüdüm için de çalışırlar (madde 20). Bakanlıklar kendi hizmet alanlarına girmekle birlikte öteki bakanlıkları da ilgilendiren konularda, Başbakanlık'ça konulacak esaslar çerçevesinde ilgili bakanlıklarla danışma, işbirliği içinde çalışırlar (madde 21). Bakanlar, kuruluş yasalarıyla kendilerine verilen görevlerin nasıl yürütüleceğini belirleyen kanunlara, bütçe, plan ve programlara uygun kamu yararını gözeten takdiri ve icraî kararlar alır ve bunları uygularlar.

Bakan, müsteşar ve her kademedeki bakanlık ve kuruluş yöneticileri, sınırlarını açıkça belirlemek koşuluyla yetkilerinin bir bölümünü astlarına devredebilirler. (M)

BAKER (Stanley), ingiliz sinema oyuncusu (Ferndale, Galler 1927 - 1976). Birmingham'da tiyatro öğrenimi gördü. Sahneye çıktı. Asıl etkinliğini 1949'da başladığı sinemada gösterdi. İngiliz sinemasının güçlü aktörleri arasına girdi. Hollywood'la da ilişki kurdu. Ama özellikle Joseph Losey' in yapıtlarıyla ün yaptı. Başlıca filmleri: *Zalim Deniz* (The Cruel Sea) [C. Frend, 1953], *Büyük İskender* (Alexander the Great) [R. Rossen, 1954], *Güzel Helen* (Helen of Troye) [R. Wise, 1955], *Richard III* (L. Olivier, 1956), *Kaderin Cilvesi* (Chance Meeting) [J. Losey, 1959], *Guns of Navarone* (Navaron'un Topları) [J. Lee Thompson, 1960], *Suç Altında* (The Criminal) [J. Losey, 1960], *Sodom ve Gomore* (Sodome and Gomorrah) [R. Aldrich, 1962], *Aldatan Kadın* (Eva) [J. Losey, 1962], *Zulu* (Zoulou) [C. Enfield, 1963], *Kaza Gecesi* (The Accident) [J. Losey, 1967], *Bitmeyen Yarış* (The Games) [M. Winner, 1969], *Popsy Pop* (J. Herman, 1970), *Zorro* (D. Tessari, 1974). [M]

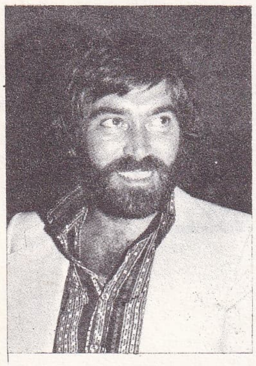
Hakan BALAMİR

BAKIR, Manisa ilinde, Kırkağaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 784 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAKIR.** — ANSİKL. Dünya bakır üretiminin (7,8 milyon t), hemen hemen yarısını ABD, Şili ve SSCB sağlamaktadır. (1 520 000 t ABD, 1 040 000 t Şili, 930 000 t SSCB).

Batı Avrupa ve Japonya'nın bakır tüketimi, cevher üretiminin kat kat üstündedir. (Japonyanın cevher tüketimi 1970'lerin sonunda 50 000 t, bakır tüketimi 1 300 000 t, Batı Avrupa'nın 1970'lerin sonunda toplam cevher üretimi 250 000 t, bakır tüketimi 2 700 000 t).

Uluslararası pazar, yeraltı zenginlikleri Kuzey Amerika ya da Avrupa'da çokuluslu ortaklıklarca değerlendirilen bir takım devletlerce beslenir. Ama Zaire, Zambia ve Şili'de de ulusal işletmeler vardır.

Kanada ve Avustralya'nın bakır üretiminde son yıllarda hızlı bir gelişme görüldü (1981' de 690 bin t ve 180 bin t). Buna karşılık Zaire'de (450 000 t) ve Zambia'da (570 000 t) bakır üretiminde duraklama başladı. Şili ve Peru ise, bakır üretiminde 1970'lerin sonunda yeniden gelişme gösterdi. Bu iki ülke, ürettiği cevherin pek azını arıtabilmektedir.

● *Türkiye*'de bakır konsantre kuruluşlarının zamanında işletmeye açılamaması, varolanların da tam kapasiteyle üretim yapmaması ve bunlara gereken miktar ve nitelikte cevher sağlanamaması gibi nedenlerle 1975 - 1983 arasında da öngörülen hedeflere ulaşılmadı.

Ayrıca işletme sayısında da önemli bir düşme görüldü. 1973'te toplam 19 olan işletme sayısı 1975'te 15'e 1979'da 7'ye düştü. 1980' de açılan iki yeni özel sektör işletmesiyle 9'a çıktı.

1975'te 15 725 t, 976'da 14 850 t, 1977'de 17 860 t, 1978'de 12 585 t, 1979'da 22 250 t, 1980'de 15 935 t olan ve 1981'de 27 250 t'a yükselen blister bakır üretimi ,yurt içi talebini karşılamaktan uzaktır. 1978'de 40 100 t olan blister bakır talebinde de, 4. beş yıllık kalkınma planında 1983 için 105 bin ton öngörülmesine rağmen bir değişiklik olmadı. Yurt içi talebini karşılamak için 1981'de 4 309 t blister bakırın yanı sıra 8 bin ton dolayında ham ya da işlenmiş bakır dışalımı yapıldı. (M)

dünya bakır üretimi (1981)

ülkeler	*bin ton*	*yüzde*
ABD	1 520	19,5
Şili	1 040	13,3
SSCB	930	11,9
Kanada	690	8,8
Zambia	570	7,3
Zaire	450	5,8
Peru	360	4,6
Polonya	300	3,8
Filipinler	290	3,7
Güney Afrika	210	2,7
Avustralya	180	2,3
Papuazi - Y.Gine	150	1,9
Türkiye	27	0,4
toplam	6 717	85,0
dünya toplamı	7 800	100,0

***BAKIRDAĞ.** Bk. TAŞÇI.

***BAKIRKÖY**, İstanbul ilinde ilçe. — 882 505 nüf., 19 köy. İlçe merkezi 234 226 nüf. (1980). [M]

***Bakırköy Sinir ve Ruh Hastalıkları Hastanesi.** — Kurum bünyesinde, Türk Ruh Hastalarını Readaptasyon Derneği' nin açtığı bağış kampanyası sonucu 1976' da iki adaptasyon merkezi açıldı: Yarı Yol Evi ve Korunmalı İş Yeri. 1960'tan beri hastanenin başhekimliğini yapan Faruk Bayülkem 1977'de emekliye ayrıldı. Yerine Yıldırım Aktuna başhekim oldu.

1980'de Bakırköy Akıl Hastanesi Vakfı kuruldu. Milliyet ve Tercümen gazetelerinin yürüttüğü kampanya ile halktan toplanan 252 milyon liralık bağış 1975'te temeli atılan ve 1983'te hizmete açılan 1 170 yataklı ek tesislerin yapımına, eski binanın çağdaş biçimde donatılmasına harcandı.

1970'te ilk bölümü hizmete giren Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi Merkezi'nin Ayşe Muazzez Dündar adlı bir hayırseverce yaptırılan 180 yataklı B bloku (hastanenin 36. servisi) 1983'te açıldı. (M)

***BAKLA** i. ANSİKL. Türkiye'de 1980'de ekim alanı 30 000 ha, üretim miktarı 52 000 t. (M)

***BAKLAN**, Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı bucak. — 13 848 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 3 229 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAKLANOV** (Grigori Yakovleviç), sovyet yazarı. — Son eserlerinde, çağdaş sovyet toplumunun ahlaki ve toplumsal sorunlarına değindi: *Karpuhin* (1967), *Dostlar* (1975). [L]

***BAKÛ**, Sovyetler Birliği'nde Azerbaycan FSSC'nin başkenti. — 1 550 000 nüf. Petrol ve doğal gaz üretimi araçları sanayii. (L)

***BALA**, Ankara ilinde ilçe. — 45 158 nüf., 63 köy. İlçe merkezi 4 193 nüf. (1980). [M]

***BALABAN**, Malatya ilinde, Darende ilçesine bağlı bucak. — 11 733 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 271 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BALABAN** (İbrahim), türk ressamı ve yazarı. — İnsan - üretim ilişkilerini belirli konular üzerinde vurgulayan resim dizilerini son yıllarda «oyma-çizim» tekniği ve ışık etkileriyle geliştirdi. *«Kaldırımda Dolaşanlar»* (1977), *«Atalarımızın Sûretleri»* (1978), *«Ana-Çocuklar»* (1980), *«Erenler»* (1981), *«Bereket Anaları»* (1983) adlı resim dizilerini oluşturdu. Frankfurt, Mainz, Berlin, Essen, Münih, Nürnberg (1979), Hannover, Evangeliş Akademisi ve Rotterdam'da (1980) resimlerini sergiledi. Ankara'da Fransız Kültür Merkezi, Evrensel, Takı (1978, 1981), İstanbul'da Taksim Sanat (1977), S. Öztarar galerilerinde (1983) sergiler açtı. (M)

***BALAGUER** (Joaquin), dominikli devlet adamı. — Çatışmalı geçen bir seçim kampanyasından sonra 1970'de ve muhalefetin boykotuna rağmen 1974'te tekrar cumhurbaşkanı seçildi. Ancak 1978 seçimlerinde, Dominik Devrimci Partisi adayı Antonio Guzman Fernández'e yenik düştü. (L)

Balahor Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Bk. *Suat Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santralı.*

BALAKOVO, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Volga ırmağı üzerinde kent. 140 000 nüf. otomotiv sanayii. (L)

BALAMİR (Hakan), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1946). Asıl adı Balamir Tavasoğlu. Yeni Kolej'i bitirdi; bir süre gazetecilik öğrenimi gördü. 1972'de *Bir Aşk, Bin Ölüm* filmiyle geçtiği sinemada Akad, Yılmaz Duru, Ün gibi yönetmenlerle çalıştı. 1974'te *Yunus Emre*'deki rolüyle Antalya Şenliği'nde ödül aldı. Diğer başlıca filmleri: *Mahpus* (1972), *Yüreğimde Yare Var* (1974), *Kuma* (1974), *Diyet* (1974), *Ağrı Dağı Efsanesi* (1975), *Kara Çarşaflı Gelin* (1975), *Güneşli Bataklık* (1977), *Göl* (1982). [M]

***BALANCHİNE** (George Melitonoviç BALANŞİVADZE, **George** - denir), rus asıllı amerikalı dansçı ve koreograf. - (öl. New York 1983). Son eserleri: *Bir Ölçü ve Bir Duraklık Çeşitlemeler* (1974), *Union Jack* (İngiliz Bayrağı) [1976], Mihail Borişnikov için *The Seadfast tin Soldier* (Metin Demir Asker) [1979]. (L)

***BALANDİER** (Georges), fransız sosyoloğu ve etnoloji bilgini. — Son kitapları. *Histoires d'autres* (Başkalarının Öyküleri) [1977] ve *le Pouvoir sur scènes* (Sahnede İktidar) [1980]. (L)

BALAŞIHA, Sovyetler Birliği'nde (Rusya

Foto, Günaydın arşivi (MEYDAN)

FSSC), Moskova'nın doğusunda kent. 108 000 nüf. Dokuma sanayii. Yol mühendisliği araştırma enstitüsü. (L)

***BALAŞOV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 83 000 nüf. (L)

***BALCI,** Niğde ilinde, Ortaköy ilçesine bağlı bucak. — 13 280 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 3 251 nüf. (1980). Belediye. (M)

BALCI (Ergun), türk gazetecisi (İstanbul 1931). Robert Kolej'i bitirdikten sonra İstanbul Hukuk fakültesi'nde üç yıl okudu. Cenevre'de bir yıl kaldıktan sonra İngiltere'ye geçerek Londra Üniversitesi'nde üç yıl uluslararası ilişkiler konusunda öğrenim gördü. Londra'dayken Dünya gazetesine siyasal yazılar gönderdi. Daha sonra iki yıla yakın bir süreyle Akşam gazetesinde yazdı. 1968'den bu yana dış haberler servisi şefi ve fıkra yazarı olarak Cumhuriyet gazetesinde çalışmaktadır. Ergun Balcı altı kez Gazeteciler Cemiyeti Başarı Ödülü'nü kazandı. (M)

***BALCIOĞLU** (Semih), karikatürcü. — *Güle Güle İstanbul* (1978) adlı bir karikatür albümü yayınladı. Paris'te (1978), Newcastle'de (İngiltere, 1978), İstanbul Akbank galerisinde yapıtlarını sergiledi (1981). *Cumhuriyet Döneminde Türk Karikatürü* (1983) adlı bir kitap yayımladı. (M)

BALCILAR, Konya ilinde, Hadım ilçesinin Taşkent bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 264 nüf. (1980). Belediye. (M)

BALÇIKHİSAR, Afyonkarahisar ilinde, Şuhut ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 947 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BALÇOVA,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 30 030 nüf. (1980). [M]

Balçova Barajı, İzmir ilinde Balçova yakınında baraj. 1980 yılında işletmeye açılan baraj, içme suyu elde etmek amacıyla yapıldı. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 149,4 m; barajın temelden yüksekliği 73,4 m; talvegden yüksekliği 63,4 m; normal su kotu 146 m; normal su kotunda depolama hacmi 8,25 milyon m³; göl alanı 0,35 km²; sağlanan içme suyu yılda 31,54 milyon m³'tür. (M)

***BALDWIN** (James), amerikalı yazar. — *Eğer Beale Sokağı Konuşabilseydi*'de (1974) ne masum ne de suçlu olan siyah insanın dünyasında alegorik bir nitelik kazanan çeşitli olayları ele aldı. (L)

***BALE** i. ANSİKL. — 1970'li yıllarda Türk balesi, yetenekli koreografları ve Meriç Sümen gibi balenin anayurdu sayılan Rusya'da bile olağanüstü başarılar kazanan dansçılarıyla ağırlığını duyurabilecek bir olgunluğa erişti.

İstanbul ve Ankara Devlet Opera ve Balesi toplulukları, düzenli gösterilerinin yanı sıra 1973'den bu yana hiç ara verilmeden her yıl düzenlenen İstanbul Festivali'*nin de belli başlı yerli topluluklarından oldular. 1. İstanbul Festivali'nde (1973), [*Ek 2*] İstanbul Devlet Balesi, Ulvi Cemal Erkin' in *Köçekçe* adlı eserini baleseverlere sundu. İstanbul Kültür Sarayı'nın yanması üzerine çalışmalarını büyük güçlüklerle sürdüren İstanbul Devlet Opera ve Balesi, Carll Orff'un bir sahne kantatı olan *Catulli Carmina* adlı oratoryosunu mizansen ve bale karışımı bir eser olarak sahneledi. 1976 - 1977 sezonunda Şan Sineması'nda çalışan ve gösterilerini sürdüren İstanbul Devlet Opera ve Balesi, 1977'de yeniden hizmete açılan Atatürk Kültür Merkezi'ne (eski İstanbul Kültür Sarayı) taşındı.

Ankara Devlet Opera ve Balesi, Mithat Fenmen'in genel müdürlüğü döneminde önemli atılımlar gerçekleştirdi. Cumhuriyet' in 50. yılı dolayısıyla Ankara'ya çağırılan ünlü balet ve koreograf Anton Dolin'in sahneye koyduğu ve dekorlarıyla kostümlerini Osman Şengezer'in hazırladığı *Giselle* balesi Avrupa'da da geniş yankılar uyandırdı. Bu yapımda Türk dansçıları Meriç Sümen ve Oytun Turfanda büyük başarı kazandılar.

Gene 50. yılı kutlama programı çerçevesinde, Oytun Turfanda, Necil Kâzım Akses' in müziğiyle *Pembe Kadın*'ı; Duygu Aykal, Cengiz Tanç'ın müziğiyle *Çoğul*'u sundular. Bu tek perdelik eserler türk balesinin ilk örnekleri oldular. 1974'te, dört perdelik klasik bir bale, *Kuğu Gölü*, ilk kez tümüyle Türk sanatçılarınca sahnelendi. 1974 -1976 döneminde Türk koreografları önemli atılımlar yaptılar: Oytun Turfanda, Nevit Kodallı'nın müziğiyle *Güzelleme;* Güray Taptık, Cengiz Tanç'ın müziğiyle *Yoz Döngü* ve Duygu Aykal *Oluşum* adlı baleleri hazırladılar. Ayrıca Minkus'un *Don Kişot* balesiyle klasikler dizisine bir büyük eser daha katıldı.

İstanbul Devlet Balesi, İngiliz Alfred Rodrigues'in üç perdelik *Raymonda*'sını; Güloya Gürelli'nin sahneye koyduğu Delibes'in *Coppellia*'sını sundu.

1976 - 1977 sezonunda M. Fenmen, Devlet Opera ve Balesi genel müdürlüğünden ayrıldı; bir süre Şevki Taştan'ın yürüttüğü bu göreve orkestra şefi ve besteci Ferit Tüzün* atandı. Tüzün'ün kısa bir süre sonra ölümü üzerine İlhan Özsoy'un vekâlet ettiği göreve orkestra şefi Gürer Aykal* (*Ek 2*) getirildi. Oytun Turfanda'nın konusunu hazırladığı, Nevit Kodallı'nın müziğini yaptığı ilk uzun Tük balesi (2 perde 12 tablo) *Hürrem Sultan* ,1977'de Ankara Devlet Balesi'nce sahnelendi. 1979'da aynı bale kimi düzeltmelerle İstanbul'da sahneye kondu.

1978'de Duygu Aykal, İlhan Usmanbaş'ın müziğiyle *Bulutlar Nereye Gider* adlı tek perdelik baleyi sundu. Bu eser, Dünya Çocuk Yılı'nda oynanmasıyla büyük ilgi topladı. Duygu Aykal, 1979'da yalnız efektlerin kullanıldığı müziksiz *İnsan İnsan* adlı baleyi hazırladı.

İstanbul Uperası'nın kurucusu Aydın Gün 1978'de istifa edince, İstanbul Devlet Opera ve Balesi müdürlüğüne Mükerrem Berk atandı. Onun 1982'de emekli olması üzerine bu göreve Orhan Tanrıkulu getirildi. (M)

***BALIKÇILIK** i. — ANSİKL. Balıkçılık alanında ileri gitmiş kimi ülkelerin balık üretiminde az da olsa gerileme görülmekle birlikte, dünya balık üretiminde beş yıl içinde yüzde 7,3'lük bir artış (1972'de 66,2 Mt; 1977'de 73,5 Mt; yaklaşık olarak yılda yüzde 1,5'luk bir artış) sağlandı.

Dünya balıkçılığında, mevzuat (balıkçı ülkeler arasındaki ilişkiler, avlanma hakları, deniz hukuku vb.) bakımından AET ülkelerinde önemli gelişmeler oldu: *Avrupa Ortak Balıkçılık Politikası* ve ortak mevzuat, topluluğa üye 10 ülkenin bakanları tarafından ocak 1983'te imzalanarak yürürlüğe girdi. 12 yıllık (1970-1983) görüşmelerden sonra gerçekleşen ve bir «Mavi Avrupa» ya da «Balıkçılık Avrupası» kurmayı amaçlayan *Ortak Balıkçılık Politikası*, bu balıkçı ülkelerden herbirinin balıkçılık alanındaki girişimlerini güvence altına alan bir dizi geçerli kural, mali hüküm ve üçüncü ülkelerle yapılacak anlaşmalardan oluşmaktadır. Ortak Balıkçılık Politikası, balığın avlanmasından, geçirdiği değişikliklere, açık artırmayla satışına ve sulara sahip olan ülkelerle yapılan anlaşmalara kadar, balıkçılık yaşamının tüm yönlerini (karasularına giriş, avlanma kotaları, balık yataklarının korunması ve denetimi, pazarın ortaklaşa örgütlenmesi, donatım için mali destek vb.) ilgilendirmektedir.

Ortak Balıkçılık Politikası ile ilgili olarak 12 yıl süren görüşmeler, bu arada, dünya çapında, geleneksel 12 millik egemenlik ilkesinin, kıyılar çevresinde 200 millik bir «ekonomik» kuşağa yaygınlaştırılmasını ve bir «deniz hukuku sözleşmesi» üzerine görüşme açılmasını sağladı; deniz hukukunun dünya çapında yeniden düzenlenmesine katkıda bulundu. Bu politikanın, aynı zamanda, açık deniz balıkçılığını kurtardığı söylenebilir. Fakat, Balıkçılık Avrupası'nın, güney denizlerini (Atlantik ve Akdeniz) biraz ihmal ederek, kuzey denizleriyle (Kuzey Atlantik ve Kuzey Denizi) özellikle ilgilendiği ileri sürülmektedir. Güney balıkçılık dünyası, çok eski, çok önemli ve henüz tam kapasiteyle işlemeyen (örneğin, Fas yetkilileri, 100 000 tonu kendi ülkeleri tarafından olmak üzere yılda yalnız 400 000 tonu avlanabilen 1,5 milyon tonluk kapasiteleri olduğunu söylüyorlar) balıkçılığı geliştirmek üzere AET'den giderek daha çok ilgi beklemektedir.

● *Türkiye'de balıkçılık.* Türkiye coğrafi yapısı ve bulunduğu doğal ortam bakımından balıkçılığa son derece elverişli bir ülkedir (1 milyon hektarı aşkın doğal göl, 200 000 hektarı aşkın baraj gölü, 8 000 km dolayında kıyı şeridi, toplam 150 000 km dolayında akarsu). Türkiye'nin suları, besleme gücü bakımından, dünyanın hiçbir ülkesinde rastlanmayan bir balık çeşitliliğine yol açacak denli zengindir (yaklaşık 250 balık türü).

12 000'den fazla Türk köyü deniz (1 000 köy) ya da göl ve akarsu kıyısındadır. Bu köylerde yaklaşık 1,5 milyon nüfus barınır. Tüm bu doğal olanaklara karşın, Türkiye' de balıkçılık gereğince gelişmiş değildir. Bunda başlıca etmenler şunlardı: 1 - Halk-

Maurice Béjart'ın «Hayali Molière» balesinden bir sahne

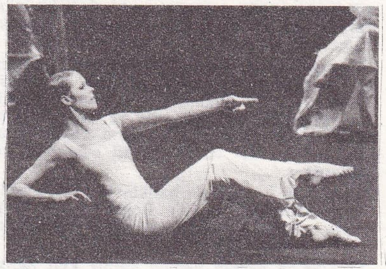

Carolyn Carlson «Bu, Şu, O»nun bir sahnesinde

Ankara Devlet Opera ve Balesi'nde «Giselle»den bir sahne

Foto. Daniel Cande (2) [LAROUSSE] ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

ta balık yeme alışkanlığı yok denecek kadar azdır. Bunun da başlıca nedeni, Türkiye'nin kırmızı etler (koyun, keçi, sığır ve manda eti) bakımından öteden beri zengin oluşudur. 2 - Türk balıkçıları geleneksel bilgi ve yöntemlerle avlanmaktadırlar. Bu yüzden balık yataklarını bulamayıp balıkların av yerlerine gelmesini beklerler. 3 - Kullanılan balıkçı tekneleri ilkel olduğundan kıyıdan fazla açılamazlar. 4 - Avlanan balıkları ve öteki su ürünleri uzun süre saklama olanakları çok sınırlı olduğundan, bol balık yakalandığı zamanlarda, büyük bir bölümü bozulur; ya yeniden denize dökülür, ya da gübre olarak kullanılır. 5 - Birtakım aracılar, pazarlama ve toplu satışı tekellerine almıştır. 6 - Balıkçı tekneleri gibi, öteki balıkçılık araç ve gereçleri de son derece ilkeldir. 7 - Yasaklandığı halde, dinamit ve dip trolü gibi araçlar kullanan balıkçıların hâlâ çok sayıda olması, balıkların daha yavruyken avlanması, çevrenin bilinçsizce kirletilmesi, özellikle Marmara'daki kum ocakları yüzünden balık yumurtalarının yok olması gibi nedenler, kimi balık türlerinin kuşaklarının tükenmeye yüz tutmasına, kimi balık türlerinin de az üreyebilmelerine yol açmaktadır.

Türkiye'de balıkçılığı geliştirmek, halkın bu zengin protein kaynağından yeterince yararlanmasını sağlamak ve dışsatım gelirini artırmak amacıyla Et ve Balık Kurumu, ayrıca Tarım Bakanlığına bağlı İstanbul Üniversitesi Hidrobiyoloji enstitüsü kurulmuştur.

Türkiye'de avlanan balıkların yüzde 55'i Karadeniz, yüzde 40'ı Boğazlar ve Marmara, yüzde 2'si Ege ve yüzde 3'ü Akdeniz kıyılarında avlanır.

Türkiye'de hemen hemen yalnız kıyı balıkçılığı yapıldığından, balık avı olanağının sınırına varıldığı söylenebilir. Türk balıkçılığının potansiyelini artırmak için, iç sularda avlanma alışkanlık ve tekniğini yerleştirmek, tarla balıkçılığına girişmek, açık deniz balıkçılığına geçmek ve özellikle balıkçılarımızı gerekli bilgilerle donatmak gerekmektedir. Türkiye'de tarla balıkçılığı (yani balık yetiştirme işi), kimi göllerde ve havuzlarda yapılmaktaysa da, henüz emekleme dönemindedir.

Deniz balıkçılığında balıkçı limanları ve barınakları, çok önemli olduğu halde, Türkiye'de henüz tek balıkçı limanı yoktur. 1969'dan bu yana yapılan balıkçı barınaklarının sayısı 20 kadardır.

Türkiye'de balıkçılık, 1971'de çıkarılan 1380 sayılı Su Ürünleri Kanunu ile çağdaş ilkelere bağlanıncaya değin, Osmanlılardan kalma 1882 tarihli Zabitai Saydiye Nizamnamesi (Avcılık Zabıtası Tüzüğü) ile yürütülüyordu. Planlı dönem başlayınca, balıkçılığı geliştirmek amacıyla belli bölgelerde kooperatifler ve birlikler kuruldu.

1973'ten 1980'e değin - 1974 ve 1975 yılları sayılmazsa - avlanan deniz balıklarında düzenli bir artış (1973'te toplam 130 121 t, 1980'de 392 196 t), tatlı su balıklarındaysa 1973 - 1980 arasında her yıl belli bir artış görüldü (1973'te toplam 13 017 t, 1980' de 32 255 t).

1983'te en çok avlanan balık cinsleriyse şöyledir: *Hamsi* (252 000 t), *istavrit* (59 600 t), *palamut* (14 300 t), *lüfer* (10 300 t), *sardalya* (9 650 t), *kefal* (4 480 t), *kalkan* (2 770 t), *uskumru* (92 t), *sazan* (8 785 t), *yayın* (1 620 t), *alabalık* (760 t), *turnabalığı* (634 t). [M]

balık üretimi

	1972	1977
dünya	66,20 Mt	73,50 Mt
başlıca ülkeler		
ABD	2,70 Mt	3,10 Mt
Güney Afrika	1,14 Mt	0,60 Mt
Hindistan	1,64 Mt	2,54 Mt
İspanya	1,50 Mt	1,46 Mt
İzlanda	0,73 Mt	1,38 Mt
Japonya	10,30 Mt	10,74 Mt
Kanada	1,20 Mt	1,78 Mt
Kore (Güney)	1,34 Mt	2,42 Mt
Norveç	3,20 Mt	3,56 Mt
Peru	4,72 Mt	2,53 Mt
SSCB	7,76 Mt	9,35 Mt
AET ülkeleri		
Almanya (Batı)	0,42 Mt	0,43 Mt
Belçika	0,06 Mt	0,05 Mt
Danimarka	1,44 Mt	1,81 Mt
Fransa	0,80 Mt	0,76 Mt
Hollanda	0,35 Mt	0,31 Mt
B. Britanya	1,10 Mt	1,00 Mt
İrlanda	0,09 Mt	0,10 Mt
İtalya	0,43 Mt	0,43 Mt
Yunanistan	0,10 Mt	0,11 Mt

***BALIKESİR** (10), Batı Anadolu'da, Marmara bölgesinin güneyinde il ve kent. —

● *Nüfus.* Balıkesir nüfus artış hızı, Türkiye genel nüfus artış hızının epeyce gerisinde olan illerdendir. 1980 sayımında 853 177 olarak belirlenen nüfusuyla (km² başına 60 kişi) Balıkesir iller arasında 11. sırayı alır (1975'te 10. sıradaydı). Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 124 051, köy sayısı 933 olarak belirlendi. 1975'ten sonra, göçün büyük ölçüde azalmasıyla nüfus artış hızında bir yükselme görüldü.

1980 sayımına göre Balıkesir'de ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 195 899, Bandırma 80 951 (merkez 53 497), Gönen 61 811 (merkez 18 966), Sındırgı 52 058 (merkez 9 078), Dursunbey 52 264 (merkez 10 293), Bigadiç 46 936 (merkez 8 955), Edremit 46 185 (merkez 27 145), Susurluk 43 109 (merkez 15 984), Burhaniye 38 620 (merkez 15 522), İvrindi 35 760 (merkez 4 274), Ayvalık 34 543 (merkez 19 371), Kepsut 33 109 (merkez 5 139), Manyas 30 067 (merkez 4 692), Erdek 28 294 (merkez 10 114), Havran 24 872 (merkez 8 067), Balya 24 814 (merkez 2 014), Savaştepe 22 885 (merkez 7 206); toplam kent nüfusu 344 368; toplam köy nüfusu 508 809.

● *Tarım.* 1970'li yıllarda sulama ve taşkın önleme amacıyla barajlar yapıldı. Sındırgı-Bigadiç ovalarını sulamak için yapılan Çaygören barajı (sulama alanı 12 000 h) 1971'de işletmeye açıldı. Bu barajlar sayesinde tarım ürünlerinde önemli artışlar sağlandı. 1980 istatistiklerine göre Balıkesir'de belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 411 000 t, arpa 77 000 t, mısır 50 000 t, yulaf 40 000 t, çavdar 16 500 t, pirinç 5 800 t, toplam baklagiller 40 000 t, şeker pancarı 141 000 t, pamuk (saf) 9 300 t, tütün 7 600 t, çiğit 14 900 t, ayçiçeği 38 300 t, susam 1 500 t, elma 20 000 t, armut 6 800 t, şeftali 8 150 t, zeytin 247 000 t, mandalina 8 10 t, üzüm 39 000 t, incir 2 334 t.

1980 istatistiklerine göre Balıkesir'de beslenen hayvan sayısı: Koyun 1 342 000, kılkeçisi 387 000, sığır 28 360, manda 5 850, at 20 200, eşek 39 500.

● *Sanayi.* Bornova Zeytincilik Enstitüsü'nün kayıtlarına göre 1975'te Türkiye'deki 690 zeytinyağı işletmesinin 178'i İzmir'de 124'ü Balıkesir'deydi. Piyasayı ayçiçeği yağı ve mısırözü yağı gibi daha ucuz yağların kaplaması üzerine zeytinyağının yurt içindeki tüketimi azaldı. Sanayiciler varlıklarını ancak dışsatımla sürdürdüler. Buna karşılık gıda sanayii dalında yeni işyerleri kuruldu. Bunların en önemlisi yaklaşık 130 işçi ve 30 memurun çalıştığı, Gönen'de 1978'de kurulan Mis Süt Fabrikası'dır. Bu fabrika süt ürünlerinin yanı sıra Türkiye'de ilk kez mısır gevreği üretmeye de başladı. Bir başka önemli yeni kuruluş da Gönen'de kurulan Yem Fabrikası'dır, yine il merkezinde yıllardan beri etkinlikte bulunan Çimento fabrikası ile dokuma fabrikası ilin temel sınai kuruluşlarıydı. Fakat 1970'lerden sonra Balıkesir'de özellikle kimya ve kâğıt sanayiinde büyük gelişmeler oldu. 1972'de üretime geçen Bandırma Sülfürik Asit Fabrikası ile 1973'te işletmeye açılan Bandırma Gübre Fabrikası'ndan sonra, gazete kâğıdı (yılda 100 000 t) ve kereste (yılda 105 000 t) üretmek üzere, Balıkesir merkezinde kurulan ve 1981 yılında üretime başlayan Seka Balıkesir Müessesesi bu alandaki önemli kuruluşlardır.

● *Enerji.* İl sınırları içinde Gönen çayı üzerinde yapımı süren Gönen Barajı ve Hidroelektrik Santralı'nın 1985'te bitirilmesi öngörülmektedir. Sulama ve taşkından koruma amaçlarını da güden tesis ,yılda 63 milyon kWs elektrik enerjisi de üretecektir.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca ,ilin yükseköğretim kurumları yeniden düzenlendi: Balıkesir Necati Yüksek Öğretmen Okulu ile Balıkesir Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Bursa Uludağ Üniversitesi'ne bağlanarak Balıkesir Necatibey Eğitim Fakültesi ve Balıkesir Mühendislik Fakültesi adlarını aldılar. Balıkesir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu adını alan, Balıkesir İşletmecilik ve Turizm Yüksekokulu ile Balıkesir Meslek Yüksekokulu da Balıkesir Mühendislik Fakültesi'ne bağlandılar.

1980'de Balıkesir'de 22 lise (9 943 öğrenci, 743 öğretmen), 130 ortaokul (21 613 öğrenci, 818 öğretmen), 76'sı kentlerde ve 926'sı kırsal kesimde olmak üzere 1 002 ilkokul (95 762 öğrenci, 3 660 öğretmen), 26 orta dereceli mesleki ve teknik okulda toplam 6 507 öğrenci, 413 öğretmen vardı (1975). [M]

***Balıkesirspor.** — 1975'te 1. ligden 2. lig'e düştü. 1975 - 1983 arasında 2. ligde oynadı. (M)

***BALIKLIÇEŞME,** Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 9 402 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 1 231 nüf. (1980). [M]

***BALİ,** İndonezya'da ada. — 2 120 000 nüf., pirinç, mısır, manyok, kahve tarımı. Zencefil üretim ve ticareti. Turizm (Beyazkum kıyısı). [L]

***BALİKPAPAN,** İndonezya'da (Borneo' nun doğu kıyısında) kent. — 137 300 nüf. Petrol boru hattı terminali. Petrol arıtımı. (L)

BALİBEY, Bk. HIDIRBABA

***BALİŞEYH,** Ankara ilinde, Kırıkkale ilçesine bağlı bucak. — 13 250 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 2 154 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BALKAŞ,** Sovyetler Birliği'nde, Kazakistan'da kent. — 76 000 nüf. Bakır üretimi. (L)

BALKIR (Süleyman Edip), türk eğitimcisi (Bursa 1902 - İstanbul 1978). Bursa Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra İstanbul'da ilköğretim müfettişi oldu. Eskişehir - Mahmudiye ve Kastamonu - Gölköy eğitmen kurslarında çalıştı. Arifiye Köy Enstitüsü'nü kurup yönetti (1940-1946). Sonra İstanbulTeknik Üniversitesi öğretim ve özlük işleri müdürlüklerinde bulundu. 1967'de emekliye ayrıldı. Yapıtları: *Yeni Hızla Köye Doğru* (1939), *Eski Bir Öğretmenin Anıları* (1968), *İki Anıt: Yücel - Tonguç* (1969), *Dipten Gelen Ses; Arifiye Köy Enstitüsü* (1974). [M]

***BALLI,** Tekirdağ ilinde, Malkara ilçesine bağlı bucak. — 10 232 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 278 nüf. (1980). [M]

BALLI (Veli), türk atleti (Çayönü, Varto 1949). Atletizme okul çağlarında başladı. 1969'da Sivas Demirspor kulübüne, 1970'de genç milli takıma girdi, gençler Balkan kros beşincisi oldu. İlk yıllar 1 500 m, 3 000 m steeple koştu. Asıl başarısını maratonda kazandı: 1973 ve 1975'de 19 mayıs maratonunda ikincilik, 1974'te birincilik; 1975'te Cezayir Akdeniz Oyunları'nda dördüncülük; 1976 Balkan şampiyonasında ikincilik; Montreal olimpiyat oyunlarında 38'incilik, Pakistan'da birincilik (1976); 1977'de Boston'da ikincilik ve Tokyo'da 12'ncilik, Ankara'da birincilik; 1978'de Hollanda'da, 1979'da Atina maratonunda birincilik kazandı. (M)

BALLICA, Samsun ilinde, Bafra ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 453 nüf. (1980) Belediye. (M)

BALLIK, Afyonkarahisar ilinde, Sandıklı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 113 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BALLİF** (Claude), fransız bestecisi.— 1974'de Arthur Honegger ödülünü kazandı. 1976'da klarnet ve orkestra için *Ivre-Moi-İmmobile'i* (Sarhoş-Ben-Kımıltısız) besteledi. (L)

BALLY, Hindistan'da, Kalküta yakınında kent. 248 000 nüf. Dokuma, kimya ve metalürji sanayii. (L)

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

***BALON** i. — ANSİKL. *Güdümlü balon.* 1970'li yıllarda belki de petrol bunalımının ve enerji sıkıntısının etkisiyle güdümlü balon yeniden gündeme geldi. Bunun en belirgin örneği 1979'da Paris'te AERALL'ın (*Association d'études et de recherche sur les Aéronefs allégés*) [Hafifleştirilmiş Güdümlü Balonlarla İlgili İnceleme ve Araştırma Derneği] düzenlediği ikinci bilimsel toplantıdır (birincisi 1973'te yapılmıştı). Bu toplantıda, henüz önemli çapta olmamakla birlikte, birçok teknik ve sanayi işbirliği grubunun azimle giriştiği çeşitli araç yapım denemeleri görüşüldü.

Söz konusu yeni güdümlü balonlar 1940 öncesine göre büyük yenilikler taşımaktadır. Malzeme bakımından: Daha hafif ve su geçirmez olan sentetik dokumalar; gövde için, en hafif alaşımlardan daha hafif olan karbon elyafı. Yer değiştirme bakımından: özellikle yere yakınken, manevra kabiliyetini artırmak amacıyla, tasarıların büyük bir kısmında yer alan, istenilebilen yöne çevrilebilir pervaneli sistemler. Zeplin formülünden yana hâlâ bazı kimseler bulunmakla birlikte, genel tasarımda da bazı yeni biçimlerin ortaya çıkışına tanık olunmaktadır. Mercimek biçimli güdümlü balonlar, katamaran (paralel iki karinalı) güdümlü balonlar, hem helikoptere hem 1925'te Fransız Oehmichen tarafından icat edilmiş olan balona benzeyen «melez» araç *helikostat.*

1979 yılında güdümlü balon neye yarayabilir? Belirlenen ihtiyaçlar, 500 ilâ 1 000 ton kadar bir ağırlığı (kullanılma yerinde montajı masraflı olan nükleer reaktör dış gömlekleri) taşıyabilecek dev araçlardan, karada taşımanın çok pahalıya mal olduğu yerlerde taşıma için düşünülmüş küçük *helikostat*'a kadar, geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu ikisi arasında ,liman bulunmayan yerlerde gemilerin boşaltılması için vinç yerine kullanılan güdümlü balonlarla, yük ve yolcu taşıma için düşünülmüş, hava turizmi güdümlü balonları yer alır.

Yer değiştirmesi herhangi bir gider gerektirmediği için, güdümlü balonun uçak ya da helikoptere bazı üstünlükleri vardır: Saatlerce havada kalabilir ve yük kaldırma kapasitesi helikopterinkinden kat kat yüksektir; üstelik kilometre/ton maliyeti çok düşüktür. Buna karşılık güdümlü balon hava şartlarına çok bağımlıdır ve kullanılması için yerde birçok hazırlık yapılması gerekir. Ama hava yastıklı iniş takımı bu soruna belki de bir çözüm getirecektir. Öte yandan, balonu yere yapıştırarak (çekmen etkisi) kısa sürede hareketsiz duruma getirmek için, hava yastıklı iniş takımının etkisini tersine çevirmek yeterlidir. Bütün bunların yanı sıra, uçak ve helikopter yıllardır insanların yaşamına girmiş ve yine yılların sürekli gelişmelerinden yararlanmış olduğu için, sermaye sahipleri, güdümlü balonu yeniden ortaya çıkararak bu alanda yatırım yapmak konusunda tereddütlü davranmaktadırlar. Balonların doldurulmasında artık sadece helyum gazı kullanılması sorunların bir kısmını çözümlemiş olmasına rağmen, Almanların dev Hindenburg balonunun 1938'de havada patlaması (hidrojenle doldurulmuştu) anılardaki tazeliğini henüz korumaktadır. Dolayısıyla, bu konudaki büyük tasarıların gerekli desteği henüz sağlayamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bununla birlikte, daha küçük bazı tasarıların gerçekleşmekte olduğu görülmektedir.

Şubat 1974'te İngiltere'de, 5 000 m³'lük, *AD-500* adındaki bir balonun denemelerine başlandı. Bu balonun yapımında, büyük oranda, Fransız Uzay Araştırmaları Ulusal Merkezi CNES'in stratosferik balonlarının ve Fransız Atom Enerjisi Komisyonu CEA'nın yere bağlı balonlarının yapımında uzmanlaşmış fransız firmalarının yardımından yararlanıldı. Bir başka İngiliz firması ise, 40 000 m³'lük ve çapı 45 m olan, altmış kadar yolcuyu saatte 160 km hızla taşıyabilecek, mercimek biçimli güdümlü balon *Thermo Skyship*'in yapımına başladı. Öte yandan, Fransa'da, Balaskovic'in eseri olan, benzeri bir tasarı gerçekleştirildi ve Fransız Ulusal Meteoroloji İdaresi ONM, katamaran formülünde, uzaktan kumandalı küçük güdümlü balon *Dinosaure'* un denemelerine başladı. Fransız Havacılık ve Uzay Endüstrileri Ulusal Kuruluşu SNIAS yük taşıma için düşünülmüş ve Fransız *Ecureuil* helikopterlerinin motoruyla donatılmış bir *helikostat* üzerindeki çalışmalarını sürdürmektedir. (L)

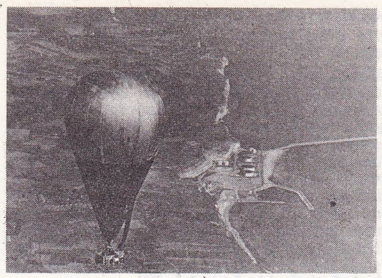

Atlantik'in balonla geçilişi (138 saat 6 dk)

BALTİMORE (David), amerikalı tıp ve fizyoloji bilgini (New York 1938). Swarthmore Koleji'nde, Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde (MIT) ve Rockefeller Üniversitesi'nde öğrenim gördü. San Diego'da Salk Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı, sonra MIT'e döndü, orada mikrobiyoloji dersleri verdi. 1964'de, bütün virüsbilimciler içinde yalnız Temin, DNA içinde RNA'ya bağlı bir genetik bilgi çeviri yazım mekanizmasının varolması gerektiğini söylemişti. Bundan altı yıl sonra Baltimore, Rous virüsünde ve fare lösemi virüsünde transcriptase inverse'i (ters çevriyazar) keşfederek bu varsayımın gerçekliğini kanıtlayanlardan biri oldu. Daha sonra, bütün kanser yapan RNA'lı virüslerde «ters çevriyazar» bulundu. Bu da, laboratuvarda, elçi RNA'lardan başlayarak bir tek ya da bir grup gene tekabül eden DNA'nın birleştirilebilmesine olanak sağladı.

Baltimore, Renato Dulbecco* (*Ek 2*) ve Howard Martin Temin* (*Ek 2*) ile birlikte 1975 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü aldı. (L)

***BALPAYAM**, Tunceli ilinde, Pülümür ilçesine bağlı bucak. — 2 388 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 228 nüf. (1980). [M]

BALSEMAO (Francisco Pinto), portekizli siyaset adamı (Lizbon 1937). Hukuk öğrenimi gördü. 1974'te demokratik düzene geçildikten sonra kurulan Demokratik Halk Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. DHP 1976'da Sosyal Demokrat Parti'ye dönüştü ve 1979 ve 1980 seçimlerinde bu adla parlamentoda en güçlü parti durumuna geldi. Balsemao parti lideri Sa Carneiro'nun kurduğu hükümette devlet bakanlığına getirildi. 1980'de Sa Carneiro'nun ölümü üzerine parti başkanlığına seçildi. Ocak 1981'de kurulan koalisyon hükümetinde başbakanlığı üstlendi. Ordunun yönetimdeki rolünü azaltmaya ve ülkenin ekonomik yaşamını canlandırmaya çalıştı. Eylül 1981'de ikinci kez başbakan oldu. (M)

***BALTACIOĞLU** (Ismayıl Hakkı), türk eğitimcisi ve yazarı. — 1978'de Ankara'da öldü. (M)

***BALTİMORE,** ABD'de (Maryland) kent. — 906 000 nüf. Hidrokarbür ve maden ithalat limanı. Elektrikli ev aletleri ve gübre sanayii. (L)

***BALYA,** Balıkesir ilinde ilçe. — 24 814 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 2 014 nüf. (1980). [M]

***BAMAKO,** Mali'nin başkenti. — 404 000 nüf. Küçük çaplı metalürji ve kimya sanayii. Sigara fabrikaları. Üniversite.

— *Bamako yönetim bölgesi,* 978 000 nüf. (L)

***BANARLI,** Tekirdağ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak.

— 10 738 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 398 nüf. (1980). [M]

***BANAZ,** Uşak ilinde ilçe. — 40 369 nüf., 47 köy. İlçe merkezi 8 356 nüf. (1980). [M]

Banca Commerciale İtaliana S.P.A., İtalyan bankası. Merkezi Milano'dadır. 1970' te Banca Bertolli-Lucca ve Banco-Cerruti-Genova, 1975'te Banca F. Beneduce ve Sant-Antimo-Napoli'yi de bünyesine aldı. 1982'de sermayesi 210 milyar liret; net kârı 50,5 milyar liret idi. Sermayesinin yüzde 89'u İtalyan Merkez Bankası'nın (IRI) geri kalanı da 20 000 hissedarındır. Özellikle kısa vadeli kredilerde her çeşit ticari bankacılık işlemleri yapan banka aynı zamanda orta ve uzun vadeli krediler de vermektedir. Banco Commerciale İtaliana dünya bankaları arasında 50. sıradadır. Bankanın İtalya'da 362, diğer ülkelerde 9 şubesi, 16 temsilciliği vardır. Temsilciliklerinden biri Ankara'dadır. (M)

***BANCERMASİN,** İndonezya'da liman kenti. — 281 700 nüf. Ticaret merkezi. (L)

Banco di Roma, İtalyan ticaret bankası. Merkezi Roma. Sermayesi 140 milyar liret. Bankanın Türkiye'de biri merkez olmak üzere 4 şubesi bulunmaktadır. Türkiye'deki merkez şube İstanbul'da 1911 yılında kuruldu. 1982 yılı sonu itibariyle bu şubelerin toplam sermayesi 100 milyon lira, mevduat toplamı 920 626 730 lira, kredileri 353 364 009 lira, kârı 324 663 223 lira, peresonel sayısı 118 idi. Banco di Roma'ya 1982 yılında 2490 sayılı kanuna göre teminat mektubu verme yetkisi verildi. (M)

BANCROFT (Anne), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (New York 1931). Mel Brooks'un eşi. Tiyatro öğrenimi gördü. Bir dizi TV oyununda rol aldı. 1951'de sinemaya geçti. 1957-1962 arasında yalnızca tiyatro yaptı; Broadway'de sayısız oyunda oynadı, bunlardan William Gibson'ın *Miracle Worker* (Mucize Yaratıcısı) oyunuyla Tony ödülünü aldı. Aynı yapıtın sinema uyarlamasındaki (*Karanlığın İçinden*) [A. Penn, 1962] rolüyle Oscar ve San Sebastian Şenliği kadın oyuncu ödüllerini, *Pumpkin Eater* (Balkabağı Yiyen Adam) filmiyle de 1964 Cannes Şenliği kadın oyuncu ödüllerini kazandı. Diğer başlıca filmleri: *Seni Yaşatacağım* (The Slender Thread), [S. Pollack, 1965], *Seven Women* (Yedi Kadın), [J. Ford, 1966], *Aşk Mevsimi* (The Graduate) [M. Nichols, 1967], *Young Winston* (Genç Winston) [R. Attenborough, 1972], *The Hindenburg* (R. Wise, 1975), *Deli Dolu* (Silent Movie) [M. Brooks, 1976], *Jesus of Nazareth* (Nasıra'lı İsa) [F. Zeffirelli, 1977]. Bancroft, 1980'de *Fatso* ile yönetmenliği denedi. (M)

***BANDAR,** Bk. MAÇILIPATNAM.

***BANDARANAİKE** (Sirimavo Ratwatte Dias), sri lankalı kadın siyasetçi. — Kurduğu hükümet, troçkist bankalarının ayrılmasıyla giderek sağa kaydı. Bu yüzden merkezci eğilimler güçlendi. Aynı yıl Bağlantısızlar'ın Kolombo'da toplanan 5. doruk konferansına başkanlık etti. Temmuz 1977 seçimlerinde Junius Richard Jayawordene liderliğindeki Birleşik Ulusal Parti'ye yenik düştü. 1980 yılında parlamento tarafından 7 yıl süreyle yurttaşlık haklarından yoksun kılınarak millet meclisinden atıldı. (L)

Francisco Pinto BALSEMAO

Foto. AP; Gamma (LAROUSSE)

***BANDIRMA,** Balıkesir ilinde ilçe. — 80 915 nüf., 36 köy. İlçe merkezi 53 497 nüf. (1980). [M]

Bandırma Gübre Fabrikaları A. Ş. (BAGFAŞ), 1969 yılında on dört ortak tarafından kurulan gübre fabrikası. Başlangıçta sermayesi 6 milyon liraydı. Sonra 1 milyar liraya çıkarıldı. 1973'te üretime 200 bin ton kompoze gübre ile başladı. Daha sonra triple süperfosfat, diamonyum fosfat ve amonyum sülfat gübresi üretimine de geçti. 5 bin kişiden fazla ortağı bulunan şirketin İşçi İşadamı Kimya Sanayii Kuruluşları (İŞKUR), Bandırma Deniz Taşımacılığı ve Potor Ambalaj Sanayii şirketlerinde iştirakleri vardır. (M)

***BANDUNDU,** Zaire'de kent. — 75 000 nüf.

— *Bandundu eyaleti,* 3 100 000 nüf. (L)

***BANDUNG,** Indonezya'da kent. — 1 202 000 nüf. İdare ve ticaret merkezi. Üniversite. İlaç sanayii. Turizm. (L)

BANES, Küba'da, Holguin'in doğusunda kent. 39 600 nüf. Şekerkamışı ve meyva ticareti. (L)

***BANGALORE** Hindistan'da (Karnataka) kent. — 2 912 000 nüf. İpek ve besin sanayii. (L)

***BANGİ,** Orta Afrika Cumhuriyeti'nin başkenti. — 325 000 nüf. Otomobil ve bisiklet montajı, marangozluk. Elmas işleme atelyeleri. (L)

***BANGKOK,** Tayland'ın başkenti. — 4 700 000 nüf. Elektronik, kimya, dokuma sanayii. Üniversiteler. Birleşmiş Milletler Uzakdoğu ve Asya Ekonomik Komisyonu'nun çalışma merkezidir. (L)

***BANGLADEŞ,** Güney Asya'da devlet. — 89 660 000 nüf.

TARİH

Mücibürrahman

Ziyaürrahman

Bangladeş'in yeni devlet başkanı Kondakar Müştak Ahmed önceki başkan Mucibürrahman*'la dış politika konusunda görüş ayrılıkları içindeydi, onun tersine çok açık bir anti-komünist ve müslümanlığa derinden bağlı bir kişiydi. Müştak Ahmed hükümetinin ilk işi Bangladeş İslam Cumhuriyeti'ni ilan etmek oldu.

1975 kasımından beri, ordu içindeki guruplaşmalar yeni bir güçlü adamın, general Ziyaürrahman'ın sıkıyönetim komutanı olarak iktidarı ele geçirmesiyle sonuçlandı. Ancak, 1977 ekiminde genç askerler ayaklanmasının da gösterdiği gibi onun yönetimi herkesçe benimsenmedi. Ayaklanmanın bastırılması sırasında 300-400 kişi öldü. General Ziyaürrahman, muhalefeti bir ölçüde susturmak, orduya güvence vermek ve yönetimini meşrulaştırmak amacıyla 12 nisan 1978'de ilk kez, genel oyla başkanlık seçimi yapılmasına karar verdi. Muhalefetin, seçim hazırlıklarının kısalığı üzerine yöneltti̇ği eleştirilere karşın, 3 haziranda yapılan seçimleri Ziyaürrahman oyların yüzde 78'ini alarak kazandı.

Bu liberalizm girişimini açıklamak için iç politika nedenleri yeterli değildir (yönetim, ülkeyi yoksulluktan çıkarmak için ekonomik alanda da liberalizme bel bağlamıştı). Dış politika sorunları da bunda etken oldu. Mucibürrahman yönetiminde ülke, Hindistan'la doğal olarak sıkı ilişkiler kurmuş, ama SSCB ile de ilişkiye geçmişti. Bu ilişki Çin'le olası bir yakınlaşma amacıyla görüşmelere girişilmesine engel olmadı. Buna karşılık Mucibürrahman'dan sonraki başkanlar yardım gücü yüksek olan Batı'yı seçtiler. Ancak, bu yardımlar için ülke içinde görece bir liberalizm güvencesi vermek zorunda kaldılar (özellikle Jimmy Carter'in ABD'sine).

Birçok kez değişikliklere uğramış olan 16 aralık 1972 anayasası, ülkeye parlamenter rejimi yerleştirdi. 1977 anayasa değişikliğiyle Bangladeş, islam cumhuriyeti yerine islam devleti olarak nitelendi. Genel seçimle belirlenen devlet başkanı büyük yetkilere sahip oldu.

Kardeş ülke, büyük «kurtarıcı» Hindistan' la olan ilişkiler başlangıçta çok iyi -kurtuluş bunu gerektiriyordu-, daha sonra da yolundayken, Mucibürrahman'ın düşürülüp öldürülmesinden sonra zayıfladı. Baraj yapımı konusundaki anlaşmazlık, durumu büsbütün ağırlaştırdı: Ganj üzerinde (özellikle Farakka'daki) baraj yapımı, kuraklık mevsiminde, Hintlilerin topraklarını sulamalarını sağladıysa da, adı geçen ırmakların aşağı bölümünde oturan Bangladeş köylüleri için tam bir felâkete yol açtı. Devletlerarası ilişkide ekonomi, böylece yine temel etken oluyordu.

18 şubat 1979'da milletvekili genel seçimleri yapıldı. Oluşan görece özgürlük ortamında 30 kadar örgüt siyasal savaşıma girdi. Marksist-leninist hareketlerin çoğu yasal biçimde ortaya çıktı ama seçimlere katılamadı. Yine de başlıca muhalefet partileri seçimleri boykot etmeye çalıştılar. Buna karşın yapılan seçimlerde üç parti çekişti: 1978 eylülünde kurulan ve devlet başkanı Ziyaürrahman'ın çizgisini savunan Milliyetçi Bangladeş Partisi, aşırı sağcı Müslüman Birliği ve öldürülen eski başkan Şeyh Mucibürrahman'ın partisi Avami (Halk) Birliği. Önemli ölçüdeki çekimser oylara karşın, iktidar yanlısı parti 206 koltuk elde etti. Avami Birliği 40, Müslüman Birliği 19, devrimci solu bir araya getiren Ulusal Sosyalist Partisi de 9 milletvekili çıkardılar. Başbakanlığa getirilen Şah Azizürrahman 14 aralıkta görevine başladı. Ancak rejimin asıl etkili kişisi yine devlet başkanı Ziyaürrahman oldu. Ordu ve savunmada da ipler onun elindeydi. General Ziyaürrahman, bu konuda kendisine yönelen eleştiriler karşısında ordunun başına bir genelkurmay başkanı atamak zorunda kaldı.

Bangladeş rejiminin demokratikleştirilmesi ağır yürüdü; ancak ekonomide belirgin düzelmeler gözlendi. Buğday ekiminin artışı ve arka arkaya üç kez iyi ürün alınması kıtlık korkusunu ortadan kaldırdı. Hükümet 500 000 ton yedek tahıl depoladı. Yine de Bangladeş'in aldığı dış yardımın (1978-1979'da 1,25 milyar dolara çıktı) üçte biri tahıl dışalımına ayrıldı.

Dakka yönetimi alacaklı ülkelerin çoğuna borçlarını ertelettirdi, kredi koşullarını yumuşattırdı. Buna karşılık 1978-1980 iki yıllık planı, dış yatırımlara büyük yer verdi. Örneğin Japonya ülkedeki petrol arama çalışmalarına katkısını artırdı.

29 mayıs 1981'de, 1975'den beri devlet başkanı olan general Ziyaürrahman'ın öldürülmesi ülkeyi yeniden yasa boğdu. Bangladeş'in en önemli limanı Çittagong'da meydana gelen suikastin nedenleri anlaşılamadı. Bir soruşturma komisyonu oluşturuldu. Askeri mahkeme, bu arada Çittagong garnizonunda başgösteren ve bastırılan bir ayaklanma girişiminden ötürü, 17 askeri yargılamakla görevlendirildi. Ayaklanmanın elebaşısı general Manzur Ahmed kendisini yakalayan askerlerce öldürüldü. Ziyaürrahman'a yönelen suikast, bir yoruma göre bir yabancı devlet tarafından tezgâhlanmıştı. Bir başka yoruma göreyse neden siyasal değildi; Manzur Ahmed, Ziyaürrahman'ın, umduğu terfiyi gerçekleştirmemesi üzerine bu yola başvurmuştu. 30 mayıs 1981'de 75 yaşındaki başkan yardımcısı Abdussattar, Ziyaürrahman'ın yerine devlet başkanlığına vekâlet etmeye başladı. Parlamento ülkede olağanüstü durum ilan etti; özgürlükleri geçici olarak askıya aldı. Mucibürrahman'ın kızı ve ana muhalefet partisi Avami Birliği'nin başkanı Hasena Vaced halka bir ulusal birlik çağrısında bulundu. Yine değişik siyasal eğilimlerden 16 kişi, resmi haber organları tarafından yaygın biçimde duyurulan bir bildiri yayımlayarak halkı «ülkenin bağımsızlık ve egemenliğinin düşmanlarına karşı» uyanık olmaya çağırdılar. Metin, Ganj ırmağı sularının ve Bengal körfezinin kuzey batısındaki Güney Talpatty adasının paylaşımına ilişkin olarak Bangladeş'le uzlaşmazlık içindeki Hindistan'ı hedef alıyordu. Ölümünden birkaç gün önce Ziyaürrahman, Hint ordusu tarafından işgal edilmiş olan bu adanın Bangladeş topraklarının bir parçası olduğunu ileri sürmüştü. Hindistan karşıtı kampanyayı, Çin başbakanı Zhao Ziyang'ın Ziyaürrahman'ın ölümü nedeniyle Dakka'ya yaptığı dostluk ve başsağlığı ziyareti izledi (7 haziran). Ziyang, bu vesileyle Çin ve Bangladeş arasındaki ekonomik ve askeri işbirliğinin daha gelişmesinden yana olduklarını açıkladı.

Anti-komünist tutumuna karşın Ziyaürrahman, Pekin'le sıkı ilişkiler kurmuştu. Bangladeş'in 1 temmuz 1980'de uygulamaya konan ikinci beş yıllık planı, onun ölümünden sonra sürdürüldü. Plan, tarımın geliştirilmesine öncelik tanıyor, kırsal alandaki boş işgücünden yararlanarak büyük sulama tesisleri yapımını amaçlıyordu. Ana hedef Bangladeş'i 1985'de besin yönünden kendi kendine yeter bir ülke durumuna getirmekti. Oysa, öte yandan, ülke yatırımlarının yüzde 75'i yabancılar tarafından gerçekleştiriliyordu.

15 kasım 1981'de başkanlık seçimi yapıldı ve 30 mayıstan beri bu görevi vekâleten üstlenen Abdussattar, devlet başkanı oldu. Ancak kısa süre içinde askerler ülke siyasetinde etkili olmaya başladılar. Generallerin baskısına boyun eğen Abdüssattar, 1 ocak 1982'de «ülkenin sosya-ekonomik gelişmesine ordunun katkısını sağlamak» amacıyla bir Ulusal Güvenlik Konseyi oluşturulduğunu açıkladı. Öte yandan çeşitli olaylar bakanlar arasındaki uyumu zedeleyip sivil hükümetin inandırıcılığına gölge düşürdü.

Hoşnutsuzluğun büyümesi üzerine Abdussattar, 11 şubat 1982'de hükümeti dağıttığını duyurdu. Azizürrahman başbakanlık görevini sürdürdü, ama 42 bakanlık içeren kabinede önceki bakanların yalnızca 15'i yer alabildi. Askeri hiyerarşinin üyeleri bununla da yetinmediler. Aralarından iki kişi, ordunun doğrudan doğruya ve sürekli biçimde devlet işlerine ortak olduğu Indenozya'ya giderek bu ülkenin yönetim modelini incelediler.

24 mart 1982'de Bangladeş ordusu devlet yönetimine el koydu ve ülkede yeniden olağanüstü durum ilan etti. Haber, daha darbe gerçekleşmeden, bir Hong Kong dergisinde yer almış, darbeye neden olarak, devlet başkanı Abdussattar'la genelkurmay başkanı Hüseyin Muhammed Erşad arasındaki anlaşmazlıklar gösterilmişti. Kansız darbenin 52 yaşındaki lideri general Erşad, 25 martta Bangladeş'in dış politikasında bir değişiklik olmayacağını açıkladı; 26 martta da bir sivil olan Ebül Fazıl Muhammed Ahsanuddin Şovduri'nin general Abdussattar'ın yerine devlet başkanlığına getirildiğini ilan etti. Generaller, önceki sivil politikacıların ülke yönetiminde başarılı olamadıklarını ve devleti yozlaştırdıklarını ileri sürdüler. Koşulların düzeltilmesinden sonra yeniden seçimlere gitme sözü verdiler. Ne önceki başkanı destekleyen tutucu Milliyetçi Bangladeş Partisi, ne de Avami Birliği darbeye karşı seslerini yükseltemediler. Ziyaürrahman'ın öldürülmesini izleyen günlerde demokrasiye dönüşten yana görünen general Erşad ise yeni koşullarda, bu süreci kesintiye uğratan kişi durumuna düştü. Bir süre etkinlikleri yasaklanan siyasal partiler, 1983 ortalarında belli koşullarla (örneğin açık hava toplantıları yapmama) serbest bırakıldı, general Erşad, yeni seçimlerin 1985' de yapılacağını açıkladı.

1982 aralığında Bangladeş'le Türkiye arasındaki ilişkiler, Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in bu ülkeyi ziyaretiyle gelişme gösterdi. Daha önce 1975 temmuzunda, Bangladeş'in eski cumhurbaşkanlarından, o zamanki Devlet Bakanı Ebu Sayed Şovduri de Türkiye'yi resmen ziyaret etmiş, Bursa Fuarı'nın açılışında bulunmuştu.

İSLAMLIK ETKİSİNDEKİ BANGLADEŞ EDEBİYATI

XIII. yüzyılda, müslüman ordularınca fethedilen Bangladeş, Delhi'deki merkezi hükümetten bağımsız biçimde yaşadı. Birçok müslüman vali ve prensler, genellikle Bengali dilini benimsediler. Hinduluktan esinlenen çok zengin bir bengali edebiyatının yanı sıra, doğrudan bu dilde de bir islam edebiyatı gelişti. Özellikle, güneydoğu Bengalli yazarlar, Hintçe ve Farsça yazılmış lirik öykülerden esinlenerek şiirler verdiler. Böylece, bhojpuri lehçesiyle yazılmış *Lorik* efsanesi, XVII. yüzyılda, Arakan sarayından Daulat Kâzi adlı bir müslüman şair tarafından Bengali diline uyarlandı. Başka bir şair, Alâol, Jayasi'nin Avadhi dilindeki manzum destanı *Pandomarata*'yı Bengali diline aktardı. Ayrıca birçok Fars-

Foto. Simonpietri/Sygma; AP (LAROUSSE)

ça eseri bu dile uyarladı. Yine bu dönemde purâna öyküleri biçeminde ve epik nitelikte birçok şiir yazıldı: Hâyât Mamud'un kaleme aldığı *Jarignâma* ya da *Maharamparva* (1723) gibi. Bengali dilindeki hint edebiyatıyla aynı dildeki müslüman edebiyatı arasında bir etkileşim doğdu. Yazarlar kimi zaman, Silhet'te olduğu gibi, yalnızca Urdu diliyle, kimi zaman da arapça ve farsça sözcüklerin karıştığı bir Bengali diliyle yazdılar (Garibullah ve Sayed Haruza'nın yaptığı gibi).

XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Navab Abdüllâtif hindu-bengali dilinin gelişip serpilmesine tepki olarak, islâm-bengali dilini canlandırmaya çalıştı.

Mir Müşerref Hüseyin, Keykubad, İsmail Hüseyin Şirazi, Mozammel Huk ve Münirazzaman İslâmâbâdi gibi şairler ve nesir yazarları bu yenileştirme hareketine katıldılar.

XX. yüzyılda, Rabindranath Tagore, İslam edebiyatına damgasını bastı. Bununla birlikte Nazrul İslam (1898-1948) yapıtlarında Bengal müslüman toplumunun yenileşmesinden yana tutumunu sürdürdü ve bu alanda bir geleneğin temellerini attı. Sözcük türetme konusundaki yaratıcılığıyla şiir dilini zenginleştirdi. Şiirlerindeki büyük duygululukla dikkati çeken Gholam Mustafa melodik bir biçem içinde, islam değerlerine olan bağlılığını yaşama ve güzelliğe olan tutkusunu dile getirdi. Doğu Bengal folklorundan esinlenen Jasimuddin, yalın ve dingin köy yaşamını betimledi. Abdülkadin, klasik sağdeyi (prosodie) kuruluşundaki yapıtlarıyla gerçekçiliğe sırt çevirmeyen romantik duygulanımları dile getirdi. Begum Sufia Kemal, Sufi Motahar, Hüseyin ve Kadar Navaz gibi sanatçıların eserlerinde de romantizmin egemenliği görüldü. Sürekli olarak müslüman geleneğini yenileştirme isteğiyle hareket eden Faruk Ahmed, eski efsanelerle çağdaş bilinci kaynaştırmaya çalıştı. Örneğin eski *Hâtimtâi* efsanesinden çağdaş dünyadaki çatışmaları yansıtmak için yararlandı. Sayed Ali Ahsan, önceleri müslüman geleneğine bağlıyken sonradan *Anek Akash, Shasha, Shachkito* gibi, az çok epikurosçu yaklaşım içeren lirik şiirler yazdı.

Toplumsal sorunlar her geçen gün daha çok sayıda bengali yazarının ilgisini çekti. Şair ve romancıların başlıca konuları bu sorunlar oldu. Ebül Hüseyin, çok kişisel bir dille duygulu şiirler yazdı. İnsanın geleceğine inançlı bir şair olan Sikandar Ebu Cafer toplumsal olgulara derin yaklaşımıyla dikkati çekti.

Başka şairler de, geleneksel değerlere bağlılık ve çağdaş toplumla bütünleşme isteğinden kaynaklanan ruhsal ve toplumsal çatışmalara ışık tuttular. Her biri kendi kişiliğine uygun olarak bu konuyu işleyen başlıca yazarlar Sanaul Huk, Sayed Ali Eşref, Abdülgani Hazari ve en genç kuşaktan Şemsürrahman oldu. *Rudrakaroti* adlı yapıtı hükümetçe ödüllendirilen Şemsürrahman, Güney Hindistan yazarlarının gittikçe daha çok kent sorunlarına yönelme çizgisini izledi. Yetenekli başka genç şairler de kendilerinden söz ettirdiler: Hasan Hafizrürrahman, Sayed Şemsülhak, Ebu Mena Mustafa Kemal, El Mahmud. Müslümanlığın yenileştirilmesi yönündeki eğilim, romanda da görüldü. Mir Müşerref Hüseyin, *Bishad Sindhur* adlı tarihsel romanında müslümanlığı yüceltti. Bengal'in bu bölgesine özgü toplumsal sorunlar, Kazi İmadulhuk (*Abdullah*) ve Lütfürrahman tarafından güçlü biçimde işlendi. Mahbudul Alam'ın özellikle orta sınıftan kişileri anlatan romanları D. H. Lawrence'ın yapıtlarını anımsattı. Aynı çizgiyi izleyen Ebül Fazıl, romanlarındaki akıcı ve etkili biçemiyle sivrildi; *Şovşir* ile en iyi yapıtını verdi. Romancı ve öykücü Sayed Veliullah, bengali toplumunun çeşitli görünümlerini, bu arada olumsuzluklarını sevecen ve nesnel bir bakışla işledi. (*Lal Sahu, Şandar Amavasya, Kando nadi Kando*).

Hint edebiyatlarında gözlemlenen çeşitli eğilimlere Bangladeş edebiyatında da rastlandı. Serdar Zaimüddin, *Anek Surjer Asha* adlı romanında deneysel bir yaklaşım içinde göründü. Freud'culuk ve psikanaliz, Raşid Kerim'in *Uttam Purusha* ve *Prasanna Pashan* adlı romanlarının ana örgüsünü oluşturdu. Kırsal konulu roman, ancak Şahid Ali'nin Kuzey Bengal köylü sınıfının yaşamını betimleyen uzun öykülerinde örneklerini buldu. Kimi müslüman yazarlar da tiyatroya ilgi duydular. XIX. yüzyılda Mir Müşerref Hüseyin *Zamindar Darpan* adlı yapıtında, toprak mülkiyeti yasasından kaynaklanan güçlükleri inceledi. Başka yazarlar, özellikle İbrahim Han, milliyetçi görüşlerden ve Türkiye olaylarından etkilendi. Tarihsel dramın başlıca temsilcileri Şahadet Hüseyin ve Ekberüddin oldu. Bağımsızlıktan sonra bir perdelik oyunlar gelişti. Bu tür oyunları sahneye koyan yönetmenler arasında Nurul Mümin ve Münir Şovduri gibi adlar dikkati çekti. (LM)

***BANGOR,** Kuzey İrlanda'da kent. — 35 100 nüf. Sayfiye bölgesi. (L)

BANGU, Brezilya'da, Rio de Janeiro'nun batısında kent. 373 000 nüf. (L)

***BANGUOĞLU** (Tahsin), türk dil bilgini ve siyaset adamı. — Yeni eseri: *Anahatlarıyla Türk Grameri* (1979). [M]

BANJA LUKA, Yugoslavya'da (Bosna-Hersek), Vrbas ırmağı üzerinde kent. 91 000 nüf. Dokuma, elektronik ve takım tezgâhları sanayii. Ferhat Paşa Camii (XVI. yy). [L]

***BANJUL** (eski adı Bathurst), Gambiya'nın başkenti. — 44 000 nüf. Havaalanı. Yer fıstığı ihracatı. Yönetim ve ticaret merkezi. (L)

***BANKA** i. — ANSİKL. Banka sisteminin yapısı günümüzde üç temel çizgiyle belirlenir: Yoğunlaşma, uzmanlaşmama ve çokulusluluk. Bu yenileşme, bankaların yapısında ve işleyiş biçiminde değişiklikler yarattı.

Banka yoğunlaşması bütün ülkelerde gözlemlenebilen genel bir olgudur. Bu, bir açıdan, ekonomik dokunun dönüşümüyle açıklanabilir: Bankalar gereksinimlerin çeşitliliğine ve sınai aygıttaki yoğunlaşmaya karşılık vermek zorundadırlar. İkinci bir açıklama da banka faaliyetlerinin özel koşullarına bağlanır: Hizmet yelpazesindeki genişleme, karmaşık mali operasyonların yapılması, firmaların dışsatım politikalarının araya girmesi, gayrimenkul işlemlerin finansmanı, yeterince itibar sahibi olan kuruluşları, riskleri bölüşme yönünde, özendirmiştir.

Bugün hemen bütün büyük bankalar çokulusludur. Sınai ve mali yapıların uluslararası niteliğe bürünmeleri 1965'ten sonra yoğunlaştı. Uluslar arasındaki ticari ilişkilerin gelişimi, bankaları yeni bir boyut kazanmaya zorladı. Ulusal pazarlardaki doygunluk ve büyük kazançlar (eurodöviz, petrodolar) sağlayan yeni finansman kaynaklarının ortaya çıkması da bankaları o yöne iten bir olgu oldu.

Kuşkusuz eskiden de aynı olaya rastlanıyordu; bunun için ingiliz yüksek banka örneğini anımsamak yeter. Ama son on yıldaki yaygınlık bugüne dek görülmemiş biçimdedir: Bu alanda başı çeken iki ülke ABD ve Japonya'dır. Bazı amerikan bankaları kârlarının yüzde 80'e kadar ulaşan kısmını Birleşik Devletler dışından sağlarlar.

Çokuluslu bankaların yabancı ülkelerdeki varlığı çok çeşitli biçimlerde olur.

Temsilcilik bürosu, en kolay ve en yaygın yerleşme biçimidir. Asıl rolü banka ve müşterileri arasında haberalma ve danışmadır. Doğrudan banka işlemi yapmaz. Şube'nin tüzel kişiliği yoktur, ama ev sahibi ülkede her türlü banka işlemi yapmaya yetkilidir. Ana şirket bu işlemlerden doğrudan sorumludur; buna karşılık şubenin yönetimini kârın kullanım biçimini denetler. Birçok ülke (bu arada Türkiye, bu tür yerleşmeyi kabul etmez.) filyalleri ya da banka birliklerini yeğ tutar. *Filyal (bağlı kuruluş)*, yerel kurula bağlıdır. Yerel bir bankaya yapılmış sermaye iştirakidir. (Bu iştirak sermayenin yüzde 100'üne ulaşabilir). Bu tür kuruluş genellikle az sermaye gerektirir; sorumluluklar -ve elbet riskler- paylaşılır. Nihayet, filyalin statüsü ev sahibi ülkenin hukuk düzenine bağlıdır.

Banka birlikleri, çok çeşitli biçimde ortaya çıkar: İkili anlaşma, bir ya da bir çok banka arasında işbirliğinin en basit derecesidir; banka sendikası, çoğunca geçici ve kısa sürede (sözgelimi evro-tahvilat pazarında bir istikraz işlemi söz konusuysa) yapılır.

Banka kulüpleri, ortaklaşa, az çok esnek biçimde bir hizmetler bütününü yapmaya karar vermiş çok sayıda ülkeye bağlı bankalar arasındaki işbirliği anlaşmasının sonucudur; burda bankalar tüzel kişiliklerini yitirmezler; sermaye katılımı yoktur.

Konsorsiyum bankaları, çeşitli uluslardan, faaliyetlerinde uzmanlaşmış, ya da coğrafi alanları belirli bankalar arasında «risk birliği» (Joint ventura) tipi anlaşmaların sonucudur. Çoğunca, aynı kulüp üyesi bankalarca kurulur.

Abdussattar

● *TÜRKİYE'de bankacılık*. Türk banka sisteminde 1975 - 1983 yılları arasında önemli değişiklikler oldu. 1975 sonrasında gerek banka sayısında gerek bankaların şube sayısında artışlar görüldü. 1975'i izleyen yıllarda Banca* Comerciale İtaliana (*Ek 2*) Türkiye'deki faaliyetine son verdi (İstanbul'da sadece temsilciliği vardır); yerel bankalardan Sağlık Bankası tasfiye edildi.

1976 yılında Devlet Sanayi ve Yatırım Bankası kuruldu. Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası ulusal banka niteliği kazandı. Yasalar ihtisas bankaları dışında mevduat bankaları kurulmasına izin vermediği için, daha önce kurulmuş ya da faaliyetlerini minimum düzeye indirmiş olan yerel bankalar yeniden faaliyete geçtiler. Egebank*, Hisarbank*, Ortadoğu* İktisat Bankası (*Ek 2*) gibi bankalar bu dönemde ortaya çıktılar.

1975-1983 yılları arasında önemli bir gelişim de yabancı bankalar konusunda oldu; yeni yabancı banka kuruldu. Bu bankalar ve kuruluş yılları şöyledir: American* Express IBC (1981), Arap*-Türk Bankası AŞ (1977), Bank* Mellat (1982), Bank* of Credit and Commerce International (1982), Citibank* NA (1981), Habib* Bank Limited (1983), Türk* Bankası Limited (1982) [tümü *Ek 2*].

1982 yılı sonunda Türk banka sistemi 1'i emisyon, 4'ü kalkınma ve yatırım, 8'i ihtisas, 9'u yabancı ve 24'ü ticaret bankası olmak üzere 46 bankadan oluşmaktaydı.

1978'de 5 485 olan şube sayısı, 1979 nisan sonunda 5 536'ya 1982 yılı sonunda ise 6 375'e çıktı.

Türk banka sistemi monopolist bir piyasa yapısına sahiptir. Sistem içindeki bankalar genellikle bir ticaret ya da sanayi sermaye grubu ile yakın ilişki içindedir ve sistemde ticaret bankaları ağırlıklıdır.

1975-1983 arası Türk banka sisteminde iki yeni gelişim, DÇM uygulamalarına 1975 sonrasında yeni boyutlar kazandırılması ve bazı bankalara döviz pozisyonu bulundurma yetkisinin verilmesi oldu.

İlk uygulaması 1967 yılında başlayan DÇM (dövize çevrilebilir mevduat) hesapları uygulamasına 1975'den itibaren birtakım yenilik ve değişiklikler getirildi. 1975 başlarında yayımlanan bir tebliğle başta yabancı bankalar olmak üzere, yabancı gerçek ve tüzel kişilerin Türkiye'deki bankalarda DÇM hesabı açabilmelerine olanak sağlandı. Bu gelişimden sonra, 1975 yılında 799 milyon dolar olan DÇM hesapları 1975 sonunda 896 milyon dolara, 1976 sonunda 1,7 milyar dolara ve 1977 yılı sonunda 1,9 milyar dolara ulaştı. Kur garantisinin sağlandığı DÇM hesapları başlangıçta Türk banka sisteminde özellikle kullanılabilir fonların büyümesi nedeniyle önemli bir rahatlık sağladı. Bu dönemde bankalar Merkez Bankası kaynaklarına daha az başvurdular. Bununla birlikte bir anlamda dış borçlanma olarak nitelendirilecek bu uygulama ilerki yıllarda banka sistemine önemli sorunlar getirecektir.

DÇM hesaplarının neden olduğu sıkıntılar yüzünden bu uygulama 1978 yılı başlarında kur garantisi kaldırılarak donduruldu. 1978 yılında alınan bu kararla yeni DÇM hesabı açılmamasına karşın, döviz kurlarındaki değişmeler sonucu 1978 sonunda DÇM yöntemiyle sağlanan dış borçların tutarı 2,8 milyar dolara yükseldi. DÇM uygulaması sırasında 1976 yılı orta-

Foto. Basak/Gamma (LAROUSSE)

larında Türk banka sistemine yönelen DÇM hesaplarının büyük çoğunluğu 3 bankada toplanmıştı. Bu yönüyle DÇM uygulaması diğer sakıncalarının yanı sıra bankacılık sisteminde tekelleşmenin de gelişmesini hızlandırıcı bir etken oldu.

DÇM hesaplarının yanı sıra 1975 sonrası dönemde Türk Banka Sisteminde diğer önemli bir gelişimde döviz pozisyonu bulundurma yetkisinin bazı bankalara tanınmış olmasıdır.

1974 yılına kadar döviz bulundurma ve kullanma yetkisi Maliye Bakanlığı adına yalnızca Merkez Bankası'nda bulunuyordu. 20 eylül 1974 tarihli bir kararla bazı bankalara döviz bulundurma ve kullanma yetkisi verildi. Bu yetkiyi almak için bankaların toplam mevduatlarının 2 milyar liranın üzerinde olması gerekiyordu; bulundurabilecekleri döviz miktarı ise 25 milyon dolar ile sınırlandırılmıştı. 1974 yılı sonlarında gerekli koşulları taşıyan 10 bankadan 8'i döviz pozisyonu bulundurma yetkisini aldı. Böylece Merkez Bankası dövizle ilgili bazı yetkilerini bu bankalarla paylaştı.

1975 yılının ikinci ayından itibaren başlayan bu uygulama döviz sıkıntısına karşın sürdürüldü. Döviz sıkıntısının sürmesi nedeniyle 1976 yılından itibaren 25 milyon dolarlık döviz limiti 5 milyon dolara indirildiyse de, 1976 nisanında yeniden 20 milyon dolara yükseltildi. Bu uygulama gerek banka sistemi gerek Türkiye'nin döviz işlemleri içinde önemli bir yer tuttu. Örneğin 1975 yılında Türkiye'nin döviz gelirlerinin yüzde 22,5'i, döviz giderlerinin ise yüzde 17,8'i döviz pozisyonu bulundurma yetkisine sahip bankalardan geçmiştir.

Özellikle 1977 yıllarından itibaren başlayan yüksek oranlı enflasyon Türkiye'de antienflasyonist politikaların da uygulamaya konmasına neden oldu. Bu doğrultuda ilk amaç tasarrufların banka sistemine yöneltilmesiydi. Bu amaç doğrultusunda ilk uygulama faiz oranlarının yeniden düzenlenerek artırılması oldu. Faiz konusunda daha radikal dönemleri 1980'lerden itibaren yaşayacak olan Türk banka sisteminde 1980 yılına kadar 1933 tarihli ve 2279 sayılı «Ödünç Para Verme İşleri Kanunu» ve 1211 sayılı «Merkez Bankası Kanunu» tek yasal düzenleme idi.

Faiz oranlarında ilk değişim 25 şubat 1978 tarihli ve 7/14687 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile yapıldı. Bu kararname ile tasarruf mevduatı açısından yeni bir faiz politikası dönemi başlatıldı.

Bu kararname ile tasarruf mevduatına verilen faiz oranı üç yıldan dört yıla kadar vade için yüzde 20 olarak belirlendi. Dört yıldan fazla vadeli mevduata verilecek faiz ise banka ile mevduat sahibi arasında belirlenecekti. Bununla birlikte bu mevduata verilecek faiz oranı yüzde 22'yi aşamayacaktı.

Bu dönemde enflasyon oranının yüzde 50'ye ulaşması tasarrufların banka sistemine çekilebilmesi için yeni düzenlemelerin yapılmasını gerektirdi. Bu nedenle 1979 nisanında çıkarılan ve 1 mayıs 1979'da yürürlüğe giren 7/17359 sayılı kararname ile 3 ay ile 4 yıl arasında 5 vade grubu için vadeli mevduata verilen faizler yüzde 6-20'den yüzde 8-24'e çıkarıldı. 4 yıldan uzun vadeli mevduat faizleri ise önceleri olduğu gibi serbest bırakıldı. Yeni düzenlemeye göre 3-6 ay vadeli mevduata yüzde 8, 6 ay - 1 yıl vadeli mevduata yüzde 12, 1 - 2 yıl vadeli mevduata yüzde 20, 2 - 3 yıl vadeli mevduata yüzde 22 ve 3 - 4 yıl vadeli mevduata yüzde 24 faiz verilecekti. Bu gelişim kredi faizlerini de etkiledi. Banka kredilerine uygulanan faizler, orta ve uzun vadeli kredilerde yüzde 16'dan yüzde 20'ye, kısa vadelilerde ise yüzde 16'dan yüzde 19'a çıkarıldı. Türk banka sisteminde faiz oranları açısından en köklü değişiklik 1 temmuz kararnamesi olarak adlandırılan kararname ile yapıldı. 29 mayıs 1980 tarihli ve 8/909 sayılı «faiz oranları, faiz farkı ödeme oranları ve mevduat munzam karşılıkları hakkında» Bakanlar Kurulu kararı 4 haziran 1980'de Resmi Gazete'de yayımlandı ve 1 temmuz 1980'de yürürlüğe girdi. Bu kararname ile Türkiye'de serbest faiz politikasının uygulandığı bir dönem başladı. Kararname mevduata ve bankaların açtıkları kredilere verilecek faizlerin serbest piyasa düzeni ilkelerine göre rekabet sonucu belirlenmesini öngörüyordu.

Kararnamenin 1. maddesine göre bankalar açacakları kredilere uygulayacakları faiz oranlarını serbestçe belirleyecek ve duyuracaklardı. Bu şekilde belirlenen ve duyurulan faiz oranları banka ile borçlanan arasında serbestçe belirlenecekti.

Kararnamenin 6. maddesi ile mevduat faizlerinde uygulanacak koşullar belirlenmişti. Bu maddeye göre resmi ve ticari mevduata eskiden de olduğu gibi faiz verilmeyecek, bankalar arası mevduat faiz oranı eskiden olduğu gibi serbest olacaktı. Vadesiz mevduat ile diğer mevduat faizi yüzde 5 olarak belirlenmişti. Kararnamenin bu maddesinin eskiye oranla getirdiği yenilik vadeli mevduat faizlerine ilişkindi. Bu tür mevduat faiz oranları, aynı kredi faiz oranlarında olduğu gibi serbest bırakılmıştı ve oran banka ile mudi arasında anlaşma sonucu belirlenecekti.

Kararname, faiz oranlarının serbestçe belirlenmesi ilkesini korumak amacıyla 7. madde ile faizlerin belirlenmesinde Bankalar Birliği'nin etkili olmasını önledi. Kararnamenin 8. maddesi ile bankalara 6 ay ile 2 yıl vadeli hamiline yazılı mevduat sertifikası çıkarma yetkisi verildi.

1976'DA EN BÜYÜK 30 BANKA

sıra	*banka*	*ülkesi*	*aktifler (milyon dolar)*	*yabancı ülkelerdeki filyal sayısı: pazar ekonimisi gelişmiş ülkeler*	*gelişme yolundaki ülkeler*	*sosyalist ülkeler*
1	Bank of America	ABD	72 219	92	131	1
2	First National City Bank	ABD	63 139	73	176	1
3	Caisse nationale de crédit agricole	Fransa	52 744	*	*	*
4	The Chase Manhattan Bank	ABD	44 995	76	139	1
5	Deutsche Bank	F. Almanya	44 382	33	30	1
6	Crédit Lyonnais	Fransa	40 601	29	33	1
7	Banque nationale de Paris	Fransa	40 559	46	52	2
8	Banco do Brasil	Brezilya	38 816	24	18	**
9	Dai-Ichi Kangyo Bank	Japonya	36 926	16	18	**
10	Société Générale	Fransa	36 514	22	18	2
11	Dresdner Bank	F. Almanya	35 911	33	28	1
12	Barclays Bank Limited	İngiltere	32 969	73	103	**
13	Banca Nazionale del Lavoro	İtalya	32 661	32	29	**
14	Fuji Bank Limited	Japonya	32 435	15	20	**
15	Sumitomo Bank Limited	Japonya	32 432	16	12	**
16	Westdeutsche Landesbank Girozentrale	F. Almanya	30 902	18	5	**
17	Mitsubishi Bank Limited	Japonya	30 700	13	21	**
18	Manufecturers Hanover Trust Company	ABD	30 438	24	25	1
19	Sanwa Bank Limited	Japonya	30 128	17	19	**
20	National Westminster Bank	İngiltere	29 080	7	1	**
21	The Royal Bank of Canada	Kanada	28 581	23	50	**
22	Morgan Guaranty Trust Company of New York	ABD	27 867	31	23	**
23	Commerzbank	F. Almanya	26 831	34	26	1
24	Chemical Bank New York Corporation	ABD	26 614	18	23	**
25	Canadian İmperial Bank of Commerce	Kanada	25 986	25	23	**
26	Bank of Tokyo	Japonya	25 234***	41	51	**
27	Bayerische Vereinsbank	F. Almanya	24 099	20	13	**
28	İndustrial Bank of Japan Limited	Japonya	23 695***	21	22	**
29	Tokai Bank Limited	Japonya	23 198	12	8	**
30	Algemene Bank Nederland	Hollanda	22 818	42	62	**

* Yabancı ülkelerde filyali olmayan banka
** Sosyalist ülkelerde filyali olmayan banka
*** 31 mart 1976 itibariyle

Kaynak: BM

Kararnamenin faizlerin serbestçe belirlenmesi konusundaki açık hükmüne karşın, bankalar faiz oranları konusunda rekabete girmediler. 19 haziran 1980'de Ankara'da toplanan banka yetkilileri faiz oranlarını kendi aralarında belirlediler. Bu belirlemelere göre 1-2 yıl vadeli tasarruf mevduat faizi yüzde 33 olarak belirlendi. 1 yıl ve daha fazla vadeli tasarruf mevduatına verilen faiz 1980 yılı sonlarında yüzde 40'a, şubat 1981'den itibaren de yüzde 50'ye yükseldi. Kararnamenin yayımlanması ve yeni faiz oranlarının belirlenmesinden hemen sonra bankaların tasarruf mevduatlarında büyük bir artış görüldü. Aşağıdaki tabloda 26 aralık 1980 ile 25 aralık 1981 tarihleri arasında bankalardaki mevduat miktarlarının değişimi görülüyor:

MEVDUAT GELİŞMELERİ (milyar TL)

	26 aralık 1980	*25 aralık 1981*	*artış %*
toplam mevduat	686,2	1 253,3	82,6
— tasarruf mev.	350,1	754,4	115,5
a) vadeli	186,6	533,9	216,7
— vadeli tasar.	150,7	419,0	178,0
— mevduat sertifikası	17,9	134,9	653,6
b) vadesiz	181,5	200,5	10,5
— vadesiz ticari	244,6	336,6	37,6
— diğer mev.	91,6	162,3	77,6
1. Kamu mev. bankaları	263,5	474,4	80,0
2. Özel mev. bankaları	408,1	754,5	84,9
3. Yabancı mev. bankaları	14,5	24,4	68,3

Temmuz kararnamesinden sonra bankaların mevduatlarındaki en önemli gelişim tasarruf mevduatlarında oldu. 1 yıl içinde vadeli tasarruf mevduatı yüzde 216,7 arttı. Tasarruf mevduatı 1974-1979 enflasyonu sırasında yitirmiş olduğu düzeye aralık 1981' de yeniden erişmekle birlikte, bu mevduat türünün gayrisafi milli hasılaya oranı yine de 1978'den önceki düzeyin altında kaldı. Temmuz kararnamesinden sonra mevduatlar ile birlikte bankaların açtıkları kredilerde de önemli bir artış görüldü. 1981 yılı sonunda bankaların açtıkları toplam krediler 1 600 milyar lirayı aştı. 1980 yılı sonuna oranla artış oranı yüzde 68,4 oldu. Bu oran 1980'de yüzde 76,9'a yükseldi. Faizlerin ve mevduatın artışına karşın, bankaların açtıkları kredilerin de artışı, fakat bunların önemli bölümünün banka sistemine geri dönmeyişi bankalar arası faiz yarışını hızlandıran önemli bir etken oldu. Bu olguda Türk banka sisteminin yüksek maliyetlerle çalışması ve ticaret bankacılığı görünümünde olması da rol oynadı. Bankalar bir yandan verdikleri kredileri geri alamazken diğer yandan krediler nedeniyle önemli nakit çıkışları ile karşı karşıya kaldılar.

Kredi kullanan firmalar aldıkları kredilerin faizlerini bankalara nakden ödemezken, bankalar kredinin verilmesinden sonraki ay gider vergisi vermek ve faiz farkı iadesi fonlarını Merkez Bankası'na yatırmak, kredilerin yanı sıra topladıkları mevduat karşılığında da birtakım yasal işlemleri yapmak zorundaydılar. Bunlar, yüzde 25 mevduat munzam karşılığı, yüzde 15 disponibilite ve ayrıca haftalık mevduat artışının yüzde 25'i kadar devlet tahvili satın alma zorunluluklarıydı. Tüm bu etkenler mevduat artışına karşın temmuz kararnamesinden sonra bankaların önemli boyutlara varan güçlüklerle karşılaşmasına neden oldu.

Tüm bu etkenler sonucu 1 şubat 1981'den itibaren faiz politikası etkenliğini yitirmeye başladı.

Bu gelişmeler sonucu 15 aralık 1982'de yayımlanan yeni faiz kararnamesi ile mevduat faiz oranlarının mevduatlarına göre en büyük 9 bankaca belirlenmesi öngörüldü. Kararnameye göre 9 bankaca belirlenecek faiz oranları Merkez Bankası'na bildirilecek, Merkez Bankası da bu oranları Resmi Gazete'de duyuracaktı.

7 banka yetkililerinin (Ziraat Bankası, Türkiye İş Bankası, Emlak Kredi Bankası, Pamukbank, Akbank, Vakıflar Bankası ve Türk Ticaret Bankası) yaptıkları toplantı sonucu; 1, 2 ve 3 ay vadeli mevduat türleri kaldırıldı, 6 aya kadar vadeli mevduat, vadesiz mevduat olarak tanımlanmakla birlikte bu mevduata verilen faiz oranı yüzde 5'den yüzde 20'ye çıkarıldı. Ayrıca 6 ay vadeli mevduatın yüzde 50 olan faizi yüzde 40'a, 1 yıl vadeli mevduatın faizi de yüzde 50'den yüzde 45'e düşürüldü. Aynı kararname ile kredi faiz oranlarında da yeni düzenlemeler yapıldı. Buna göre kredilerde alınacak faiz kısa vadeliler için yüzde 36, orta vadeli krediler için yüzde 38 ve uzun vadeli krediler için yüzde 41 olarak belirlendi. Faizler konusunda son gelişme 1983 haziranında oldu. Ankara'da toplanan 9 bankanın temsilcileri 1 temmuz 1983'den itibaren geçerli olmak üzere mevduata uygulanacak yeni faiz oranlarını belirlediler.

Bu belirlemelere göre, vadeli mevduat faizleri 5 puan düşürüldü. Vadesiz mevduata uygulanan faizler ise değişmedi. 1 temmuzdan sonra bankalara 1 yıl vadeli isme yazılı hesap açtıranlar yüzde 32 dönem sonu faiz alacaklar. (M)

1 temmuz 1983'den sonra uygulanacak yeni faiz oranları

	yüzde brüt	*yüzde net*
1 yıl vadeli, isme yazılı dönem sonu faiz ödemeli	40	32
1 yıl vadeli isme yazılı her ay faiz ödemeli	34	27,2
1 yıl vadeli isimsiz hesap dönem sonu faiz ödemeli	40	28
6 ay vadeli, isme yazılı dönem sonu faiz ödemeli	35	28
6 ay vadeli isme yazılı her ay faiz ödemeli	30	24
Vadesiz mevduat	20	16
Vadeli ticari mevduat	—	—

BANKER i. ve sıf. (fr. bancaire). Banka sahibi. ‖ Büyük sarraf. ‖ — Mec. Çok zengin kimse.

— İkt. ve Mal. Bankadan farklı olarak yalnız para, tahvil ve hisse senedi alışverişi yapan kişi ya da kurum. (Bk. ANSİKL.)

— ANSİKL. 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar kararlarıyla, türk ekonomisinde, izlenen iktisat politikaları açısından yeni bir dönem başladı. Büyük boyutlara varan enflasyon olgusuna karşı alınan önlemlerin ağırlık noktası, benimsenen modelin mantığı gereği para politikasında toplandı.

Bilindiği gibi, ekonomik istikrar modelleri başlıca iki temel soruna çözüm getirmek amacıyla oluşturulan tutarlı kararlar bütünüdür: 1. Enflasyon; 2. İşsizlik.

Kuramsal düzeyde, serbest piyasa ekonomisinde bu iki sorunun birlikte ve aynı zamanda çözümünün henüz sihirli formülü bulunamadığı için, uygulamada gözlenen, genellikle kamuoyu önünde her ikisine de çözüm getirmek istenir görünürken, gerçekte, öncelikle birine ağırlık verilerek, diğerinin çözümünün ertelendiği, hatta istenmese de daha kötüleştirildiğidir.

İktisat kuramında ünlü «Keynesçiler-Monetaristler kavgası» diye bilinen bu tartışmanın odak noktasını da, izlenecek istikrar politikalarında önceliğin hangi hedefe verileceği (işsizlik mi - enflasyon mu?) ve saptanacak hedefe varmak için hangi iktisat araçlarının kullanılacağı konuları oluşturmaktadır. Keynesçiler, işsizliğe karşı genişletici (ekspansiyonist) iktisat politikalarının, eksik istihdam düzeyinde bulunan ve esnek bir arz eğrisine sahip ekonomilerde başarılı olacağını ileri sürerler. Monetaristler ise, ya tam istihdam sınırına gelmiş gelişmiş ekonomileri, ya da çeşitli dar boğazlar (döviz, enerji vb.) içinde bulunan azgelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri göz önünde tutarak esnek olmayan bir arz eğrisine sahip ekonomilerde enflasyona karşı *daraltıcı* (resesyonist) iktisat politikalarına öncelik verilmesinin daha etkin ve gerçekçi olduğunu savunurlar. Monetaristler için, her ekonomide «doğal» sayılabilecek bir işsizlik oranı vardır ve bundan daha sakıncalı ve tehlikeli olanı, bu «doğal» işsizliği eritmek için uygulanan talep genişletici iktisat politikalarının körükleyeceği enflasyondur. Daraltıcı iktisat politikalarının özünü, toplam efektif talebi frenleyecek olan ve «sıkı para politikası» diye nitelenen para arzının artış hızını düşüren önlemler oluşturur.

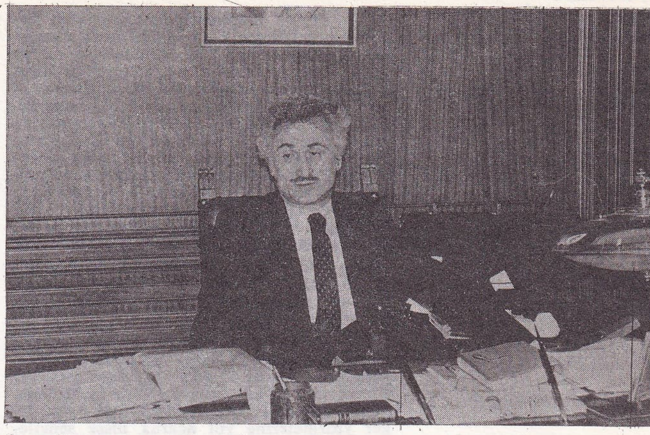

1980 öncesinde en büyük bankerlik kuruluşlarından biri olan banker Kastelli'nin sahibi Abidin Cevher Özden

banker sorunu

Kısaca özetlemeye çalışılan bu kuramsal çerçeve ışığında, 24 Ocak 980 kararlarıyla birlikte Türkiye ekonomisinde başlatılan yeni dönemin iktisadi uygulamalarının kamuoyunu en çok ilgilendiren konularından biri de «banker sorunu» diye adlandırılan ve 22 haziran 1982 yılında hükümetin Banker Kastelli'nin mal varlığına el koyması ile doruk noktasına çıkan banker iflasları ve tasfiyeleri ile yüzbinlerce vatandaşı bankerzede yapan sorundur.

Gelişmiş ve sağlıklı bir sermaye piyasasının henüz oluşmadığı türk ekonomisinde banka sisteminin işlevlerini tam yerine getirmemesi ve özellikle 1980 yılına değin düşük faiz oranlarıyla halktan ucuz kaynak sağlayıp bunu belirli bir kârla sanayie aktarmak biçiminde tasarruf sahiplerinin sömürülüşü, 24 Ocak kararlarıyla başlatılan yeni dönemde hızla serpilmeye başlayan bir bankerler kesimini türk mali sisteminin en göze batıcı öğeleri olarak ön plana çıkardı.

Önce, Türkiye'de bankerlerin kökenine ve hangi koşullarda nasıl geliştiklerine değinmek gerekir.

Ekonomik gelişme ve kalkınma için gerekli kaynaklar, tasarrufların, hisse senedi, tahvil vb taşınabilir değerler aracılığıyla yatırımlara dönüştürülmesi ile sağlanır. Kullanılabilir fonların bunları kullananlara dolaysız ve en az kaynak maliyetiyle aktarılabilmesi, gelişmiş bir para ve sermaye piyasasına ve bunun sağlıklı çalışmasına bağlıdır. Sermaye piyasasının özünü, taşınabilir değerlerin halka arzı («birincil piyasa») ve bu değerlerin el değiştirmesi («ikincil piyasa») oluşturur. Sermaye piyasasının temel kurumları ise, menkul kıymetler borsası ve mali aracı kuruluşlardır.

Türk ekonomisinde, gerek sermaye birikiminin gelişmiş ve sanayileşmiş bir ekonominin düzeyine henüz gelmemiş olması, gerek günümüz teknolojisinde ancak büyük ölçekli üretimin verimli olması nedeniyle, yatırım projelerinin önemli boyutlarda ve yaygın sermaye katılımını gerektirmesi sonucu, hisse senedi ve tahvil çıkararak finansman sorunlarını çözümlemek zorunluluğu vardır.

«1929 yılında çıkarılan Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu'na göre çalışan Menkul Kıymetler Borsası ve borsa acentaları (daha sonra bunlara *«borsa bankeri»* denecek ve *«piyasa bankerleri»*nden ayrı tutulacaktır) yasal ve zorunlu borsa tescil işlemlerini yürütürken, önce Menderes hükümetinin yıkım bedelleri karşılığı verdiği belediye tahvillerinin ve daha son-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

ra 27 Mayıs hükümetinin icadı olan tasarruf bonolarının alım-satımı, halkta menkul kıymetlere bir ilgi uyanmasına neden oldu. Belediye tahvili ve tasarruf bonosu alım-satımında ihtisaslaşan bazı «borsa acentaları» ve borsayla ilgileri olmayan kişi ve kuruluşlar hisse senedi üzerinde de işlem yapmağa başladılar. Bu tip ticaret konusu Türkiye için yeni bir alan olduğundan alım-satımla uğraşanlar kendilerine «banker» adını verdiler. O günlerin yasalarının hiç biri herhangi bir kişinin veya kuruluşun kendini banker olarak tanıtmasını yasaklamıyordu» (G. Uras *Para* der. 9).

1976 yılına değin Türkiye'de hisse senetleri konusunda artan ilgi ve bilgi sonucu sermaye piyasasının temelleri sayılabilecek bir piyasa oluştu.

1976 yılında petrol şoku sonucu dünya ekonomisindeki bunalımının da etkisiyle, türk ekonomisi hızla enflasyonist bir sürece girdi. Para arzı artışının da üstünde giden enflasyon, hisse senetlerinin hızla değer yitirmelerine yol açarak hisse senetleri piyasasında büyük bir darbe indirdi ve banka kredilerinin de yetersizliği sonucu nakit para sıkıntısına düşen firmalar kurtuluşu tahvil çıkarmakta aradılar. Yasal olarak tahvil faizlerinin yüzde 15 oranı ile sınırlı oluşu ve üstelik yüzde 25 vergi stopajı, bu tahvillerin pazarlanmasında sorunlar yaratıyordu. İşte borsa bankerlerinin işlevi ve etkinliği bu aşamada arttı; bunlar özellikle özel kesim tahvillerinin pazarlanmasında büyük bir beceri göstererek finansman güçlüğü içindeki sanayie önemli fonlar sağladılar. Bankerler firmalardan tahvilleri nominal (üzerinde yazılı) değerlerinin altında alıyor, tasarruf sahiplerine nominal değerleri üzerinden satarak aradaki farktan da kâr ediyorlardı.

Tahvil faiz oranları 1978'de yüzde 21'e ve 1979'da yüzde 25'e yükseltildiyse de gelişmiş, yasal düzene kavuşturulmuş bir sermaye piyasasının yokluğu ve tahvil çıkarma miktarının yasal sınırlamalara bağlı oluşu sonucu firmaların tahvil çıkarma limitleri dolunca, tahvil piyasası da sınırına ulaştı. Bu kez, ana uğraşları olan hisse senedi ve tahvil gibi taşınır değerler alım - satımı olanakları daralan mali aracı kuruluşlar, «mevduat sertifikası» uygulamasına geçtiler.

temmuz bankacılığı

24 Ocak 1980 kararlarıyla türk ekonomisinde başlayan yeni dönemde, izlenen iktisat politikalarının mantığı gereği, enflasyonu frenlemek ve bozulan makro dengeleri yeniden kurmak amacıyla «sıkı para politikası» diye nitelenen para arzının artış hızını kontrol eden, toplam talebi daraltıcı bir dizi önlemler alındı. 24 Ocak kararlarının en belirgin etkileri finans kesiminde, banka ve bankerler üzerinde gözlendi. 4 haziran 1980 tarihinde çıkarılan bir kararname ile faizler 1 temmuzdan itibaren serbest bırakıldı ve «Temmuz Bankacılığı» denen yeni bir uygulama başladı. Serbest bırakılmasına karşın, oligopolistik yapıya sahip olan bankacılık kesiminde büyük bankalar aralarında «centilmenlik anlaşması»na giderek gerek mevduat, gerek kredilere uygulanacak faiz oranlarını saptadılar.

1 temmuz bankacılığı, temelde üç ana amaca yönelikti: 1. Faizlerin kısmen serbest bırakılmasıyla, tasarrufların artması tüketimin kısılması sonucu, makro düzeyde tasarruf - yatırım dengesinin sağlanması ve ekonominin fon gereksinmesinin artacak tasarruflarla karşılanması. 2. «Kara para» denilen ve yasal olmayan yollardan kazanılarak, banka sisteminin dışında kalan vergi kaçağı fonları, yüksek faiz oranları ve özellikle hamiline yazılı *mevduat sertifikası, sırdaş* hesap gibi uygulamalarla banka sistemine çekerek ekonomide kullanılabilir fonları arttırmak. 3. Banka sisteminin, kurumsal ve yasal yetersizlikler sonucu rekabet edemeyerek aracı - tefeci banker kesimine kaptırdığı rantları geri almak ve bankerlik kesiminin bankalar aleyhine gelişimini önlemek (*Yeni İş Dünyası*, Say. 33, 1982).

Bankacılık kesimi, istikrar politikalarının uygulanmasında önemli işlevler taşır. Faiz oranları aracılığı ile gelirin tüketim ve tasarruf arasındaki dağılımı ve krediler yoluyla da kaynakların dağılımının belirlenmesi, banka sisteminin temel işlevidir.

24 Ocak istikrar politikasının başarılı olabilmesi için böylesine önemli işlevi olan bankacılık kesimi, başlangıçta umulan ve beklenenin tersine, istikrar programının başarısına gölge düşüren bir etmen olarak gözlendi.

İzlenen yüksek faiz oranları uygulaması ile, yukarda sayılan amaçlardan son ikisinin büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğu düşünülebilirse de, ilk ve asıl önemli amaca ulaşıldığı söylenemez.

Yüksek faiz oranları, birikimcilere, uzun yıllar sonra ilk kez enflasyon oranının üstünde pozitif reel faiz getirmeye başlayınca, gerçekten de, başlangıçta, tasarruflar banka ve bankerler aracılığıyla sermaye piyasasına yöneldi. Bankalar toplam mevduatı 1980'de 745,5 milyar liradan, 1981 ve 1982'de sırasıyla 1 509,5 ve 2 297,2 milyar liraya ulaştı. Gelir, tasarruflarla tüketim harcamalarının toplamından oluştuğuna göre, artan tasarrufların tüketim harcamalarının, başka deyişle talebin daralması anlamına geldiği açıktır. Ne var ki, daralan iç piyasa talebinin faiz oranlarının yükseltilmesi ile olan ilişkisi oldukça karmaşık ve tartışmalıdır. Genellikle sanılanın tersine, talebin daralması, yüksek faiz oranlarından çok, izlenen «sıkı para politikası» ile geçmişteki yüksek enflasyonun gelir bölüşümünü bozarak daha da dengesiz duruma getirmesinden kaynaklanmaktadır. «1970 - 80 yılları arasında fiyat artışları ortalama olarak yüzde 10'dan yüzde 95'e çıkarken, mevduat üzerindeki faiz oranları yüzde 9'dan ancak yüzde 24'e yükseltilebilmişti. Bu tutum ,kaçınılmaz olarak «paradan kaçma» olayını yaratmış ve tasarruf sahipleri altın, gayrimenkul ve dayanıklı tüketim malı gibi alternatif yatırım alanlarına yönelmişti. Pozitif reel faiz oranlarına geçilince, tasarruflar büyük ölçüde para ve sermaye piyasalarına akmaya başladı. Sonuçta bankalar ve mevcut borsa bankerlerinin yanısıra örgütsüz bir banker piyasası oluştu» (M. Özel, *Yeni İş Dünyası*, Say. 41, 1983).

Yüksek faizlerle toplanan fonlar daha da yüksek kredi faizleriyle firmalara aktarıldı; fakat enflasyonun tüm dengeleri altüst eden etkileriyle bozulan finansman yapıları gereği bu firmalarca yatırım yapmak değil, işletme sermayesi sağlamak amacı ile kullanıldı; daralan talep ve piyasa sonucu, alınan krediler faizlerini ödeyecek kârları sağlayamadığı gibi, ana paralar bile çoğunlukla geri dönemedi. Sonuç olarak, tasarrufların yatırıma dönüşmesi gerçekleşmedi ve tasarruf yatırım dengesi kurulamadı. Başka deyişle, yüksek faiz politikası, ekonominin yapısal ve konjonktürel koşulları sonucu, temmuz bankacılığı ile varılmak istenen bu önemli amacın gerçekleştirilmesinde başarılı olamadı.

Bu başarısızlığın sonucu, 1982 yılı ortalarında banka ve bankerler kesiminde yaşanan bunalım ortaya çıkmıştır.

banker iflaslarının nedenleri ve bankerlerin tasfiyesi

Yukarda açıklanmaya çalışılan gelişmelere koşut olarak genelde finans ve özelde de bankerler kesiminde izlenen yüksek faiz politikası sonucu ortaya çıkan bunalımın, bankacılık kesiminin yapısından ve bankerlik kesiminin işleyişinden kaynaklanan nedenleri şöyle özetlenebilir: (Prof. E. Manisalı, *The Middle East*, Kasım 1982).

— Türkiye'de ticaret bankacılığının ana niteliği, doğrudan bankacılık değil, «holding bankacılığı» biçiminde oluşudur. Bunun anlamı, bankaların çoğunun büyük sanayi holdinglerinin bir parçası oldukları ve bu holdinglerin finans branşları olarak çalıştıklarıdır. İç piyasada daralan talep sonucu sanayi ve ticaret holdinglerinin içine düştükleri güçlükler, holding grubu içinde doğrudan bankalara da yansımaktadır.

— Türk Banka sistemi yapısal nedenlerle yüksek maliyetlerle, iktisadi etkinlikten oldukça uzak bir biçimde çalışmaktadır.

— Bankalar mevzuatının bankalara getirdiği yükümlülükler (mevduat munzam karşılığı, disponibilite) ve sınırlamalar oldukça ağır nitelikte olup mevduat maliyetini yükseltmektedir. Örneğin 1980 yılından itibaren gözlenen mevduat artışlarıyla birlikte mevduat maliyetlerinde de önemli artışlar meydana gelmiştir. 1980 yılında toplam mevduatın yıllık ortalama maliyetindeki artış hızı yüzde 13 iken bu rakam 1981 ve 1982'de sırasıyla, yüzde 33 ve yüzde 31 olmuştur. 1982 yılında yapılan hesaplara göre ortalama olarak 100 liranın bankaya maliyeti 36 lira olmaktaydı. (*Yeni İş Dünyası* a.g.m.)

Bu genel özelliklere sahip banka kesimi, yukarıda değinilen nedenlerle, verdiği kredi faizlerini ve hatta ana parayı geri almakta güçlüklerle karşılaşınca büyük bir bunalıma girdi.

— Ödünç Para Verme İşleri Kanunu'na göre bankerlik belgesi almak zorunda olan ve salt kendi sermayelerini kullanmakla yükümlü bankerler, bankerlik belgesinin gereken ciddiyetle, araştırılmadan kolaylıkla hemen her isteyene verilmesi sonucu ve yasal boşluklardan da yararlanarak hızla ve sorumsuzca geliştiler. Bankaların munzam zorunda oldukları munzam karşılıkları ve disponibilite gibi yükümlülüklerden bağışık olan bankerler bankalarla rekabete girişerek birikimcilere cazip yatırım olanakları sundular. Tasarrufları türk mali sistemi'ne yönelten en etkili araç olan mevduata karşı faizi bazı yöntemlerle farklılaştırılmış tahvil, sertifika, yatırım fonu, katılma belgesi gibi mali araçlarla bankalardan daha etkin bir konuma girdiler.

— Borsa ve özellikle piyasa bankerleri, asıl, uğraşları olan taşınabilir değerler alım satımından çok, mevduat ve kredi kurumları gibi çalışmaya başladılar ve bir anlamda «gizli bankacılık» yapmaya başladılar.

— Çeşitli mali araçlarla topladıkları fonları yine çok çeşitli alanlarda kullandılar, rizikosu yüksek, spekülatif nitelikli uğraşları finanse ettiler ve yasal olmayan işlemlere bulundular.

Bankerler dağıttıkları fonları ve faizlerini geri alamayınca iflas ettiler ve tasfiye edildiler.

11 eylül 1981'de 2520 sayılı yasa ile bankerlere Maliye Bakanlığı'ndan ruhsat alma zorunluluğu getirildi ve 18 eylül'de banker ilanları da Merkez Bankası'nın kontrolüne bağlandı. Maliye Bakanlığı yayımladığı 4 numaralı tebliğ ile 15 ekim'den sonra kurulacak bankerlik kuruluşları için sınırlamalar getirdi ve 15 ekim'den önce kurulmuş olanlar için de sermayelerini 6 ayda 200 milyona çıkarmalarını, hisse senedi, tahvil alım satımı dışındaki işleri için teminat göstermelerini ve 1 ay içinde tasfiye planı sunmalarını istedi (a.g.m.)

Bu gelişmeler sonucu büyük çapta ve hızlı banker tasfiyeleri başladı ve birkaç banker kuruluşu dışında, 22 haziran 1982'de hükümetin son olarak Banker Kastellli'nin mal varlığına el koymasıyla, hemen tüm bankerlik kesiminin tasfiyesiyle noktalandı. Özetlemek gerekirse, sürekli enflasyon ve bunun sonucu olarak sürekli devalüasyonlarla girdi maliyetleri sürekli artan küçük, orta ve büyük sanayi kuruluşlarının iç finansman sorunlarının artması, bankerlerin işlerlik kazanarak gelişmelerine neden oldu;

— Giriş ve çıkışların sınırlandığı Türk banka sistemine giremeyen ve büyük sanayi kuruluşlarını bünyelerinde toplayan holdingler, bankerlik ve menkul değerler ticareti yapmak üzere kendi şirketlerini kurdular;

— Küçük ve orta sanayi kuruluşları ise «ikincil tahvil piyasası»ndaki bankerlik kuruluşları aracılığıyla tahvil çıkartarak banker piyasasından fon sağlamaya yöneldiler.

Bankerlere asıl etkinlik kazandıran gerçek, bazı bankalarla bütünleşmiş büyük sanayi kuruluşlarının, büyük holdinglerin de «ikincil tahvil piyasası» yönelmeleri oldu.

«Niçin çöktüler, niçin battılar?» sorusuna çok yanıt verildi. Bu sorunun asıl ve gerçek yanıtı, «faiz»in ne olduğu sorusunun

sorulmasından ve yanıtlanmasından geçmektedir.

Faiz için çok çeşitli tanımlamalar yapmak mümkündür. Ama faiz için gerçekte ekonomik anlamıyla bir tek tanım vardır: Faiz ya varolan, ya da bir üretim sürecinde yaratılan «değer»in aktarılmasından başka bir şey değildir.

«Bankerler de Türk mali sisteminden, gerçekte varolmayan ve/veya bir üretim sonucu yaratılmayan değer'i faiz adı altında dağıttıkları için silindiler». (T. Artun, *Uluslararası Bankacılık Bunalımı*, 1983).

«Banker sorunu»nun, son kertede, bozuk ve sağlıksız finansman yapısına sahip, sermaye piyasası gelişmemiş bir ekonomide, parasal gibi gözükse de, özünde reel nedenlerden kaynaklanan bir sorun olduğu açıktır. Başka deyişle, gerçek sorun, üretim sorunudur.

«Büyüme ve gelişme hızı, toplam gerçek kaynakların boyutlarıyla belirlenir. Bunlar, halkın gönüllü tasarrufları, vergiler ve dış kaynaklardır. Büyüme hızı toplam kaynakların elvermediği sınırın üstüne zorlandığında kaynak talebi kaynak arzını aşmaya başlar. Bu durum karşısında kaynak arzı parasal olarak şişirilirse hızlı bir enflasyon sürecine girilir. Enflasyona karşı sert önlemler alındığında ise bu kez yalnızca yatırımlar için değil, aynı kapasite ile üretimi sürdürmek için de ek reel kaynak ihtiyacı belirir.

Türkiye'de finansal kesimdeki bunalım da aslında bu nedenlerden kaynaklanmaktadır. (...) Parasal bunalımlarda finans kurumlarının da payları olduğu açıktır. Ancak, bunalımın gerçek nedenlerini irdelemeden sorumluluğu yalnızca finans kurumlarına yüklemek akılcı değildir. Uzun dönemli çözüm için kaynak arz-talep dengesini kurmaktan başka çare yoktur». (Prof. D. Demirgil - Prof. E. Alkin, *1983 Başında Bankacılık Sektörü*). [M]

Banker Kastelli, 1970'li yıllarda parlayarak 24 ocak 1980'de faizlerin serbest bırakılmasıyla şöhretinin doruk noktasına ulaşan banker Abidin Cevher Özden*in (*Ek 2*) ve onun temsil ettiği menkul değerler inşaat ve ticaret şirketlerinin yaygın adı. (M)

Bank Mellat, İran bankası. Merkezi Tahran'dadır. 10 İran bankasının birleşmesiyle kuruldu. Sermayesinin tümü İran devletinindir. Biri Londra'da diğeri İstanbul'da olmak üzere 2 dış şubesi vardır. (M)

Bank of Credit and Commerce International (BBCI), Çokuluslu banka. Merkezi Luxemburg'dadır. Sermayesi 625 milyon dolar olan banka, 10 trilyon dolar varlığa sahiptir. 53 ülkede toplam 260 şubesi vardır. Daha çok Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde faaliyet gösteren BBCI, 1982'de İstanbul'da bir şube açtı. 1983'te İzmir ve Mersin'de de birer şube açan bankanın Türkiye'deki itibari sermayesi 670 milyon liradır. 1982'de 160 milyon lirası ticari ,22 milyon lirası tasarruf, 65 milyon lirası bankalararası olmak üzere toplam 247 milyon lira mevduatı vardı. Aynı yıl 133 milyon lira kısa vadeli ticari kredi dağıttı. 1982'de Türkiyedeki şubelerinde 19 personel çalışıyordu. (M)

BANKURA, Hindistan'da (Batı Bengal). Kalküta'nın kuzeybatısında kent. 79 100 nüf. (L)

BANNU, Pakistan'da Peşaver'in güney-güneybatısında kent. 43 800 nüf. (L)

BANQIAO, Tayvan'da, Taibei'nin güneyinde kent. 205 300 nüf. (L)

BANSBARIA, Hindistan'da, Hooghly ırmağı üzerinde, Kalküta'nın kuzeyinde kent. 61 700 nüf. (L)

***BANSKA BYSTRICA,** Çekoslovakya'da (Orta Slovakya) kent. — 59 300 nüf. Kimya, çimento, kereste sanayii. Tuhafiyecilik. Müzeler. (L)

***BANTİ** (Lucia LONGHI LOPRESTI. **Anna** - denir) italyan kadın edebiyatçı. — 1973' de *La camicia bruciata* (Yanık Gömlek) adlı tarihsel romanı yazdı. (L)

***BANZER SUAREZ** (Hugo), bolivyalı devlet adamı. — Bir yandan ABD'nin baskısı, öte yandan köylülerin ve bazı ordu mensuplarının desteklerini çekmeleri üzerine 1978'de seçimlere gitmek zorunda kaldı. Seçim sonuçlarına hile karıştırarak desteklediği aday Pereda Asbun'un iktidara gelmesini sağladı. Asbun siyasetten çekildikten sonra da Banzer Suarez ordunun bir kesimini yönetmeye devam etti. Arjantin Büyükelçisi iken katıldığı 1980 devlet başkanlığı seçimlerinde üçüncü sırada kaldı. (L)

BAODİNG, Çin'de, Pekin - Hanku demiryolu üzerinde kent. 265 000 nüf. Tarım merkezi. Askeri okul. (L)

***BARACALDO,** İspanya'da, Bask bölgesinde kent. — 110 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

BARADAN (Hüseyin), türk sinema ve tiyatro oyuncusu (İzmir 1932). Liseden ayrılıp foto muhabirliği yaptı. 1954'de *Felegin Sillesi* ile başladığı sinemada «kötü adam» rolleri kadar güldürü rolleriyle de tanındı. 370 kadar filmde oynadı. 1967'de H. Kentmen ve Ş. Tek ile bir tiyatro topluluğu kurup Anadolu turnelerine çıktı. Sahnede sunuculuk yaptı; son dönemde reklam filmlerinde gözüktü. Bazı filmleri arasında *Tatlı Bela* (1961), *İkimize Bir Dünya* (1963), *Bire On Vardı* (1963), *Keşanlı Ali Destanı* (1964), *Haremde 4 Kadın* (1965), *Hüseyin Baradan Çekilin Aradan* (1965), *Şakayla Karışık* (1965), *Silahları Ellerinde Öldüler* (1967), *Köroğlu* (1968), *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* (1970) sayılabilir. (M)

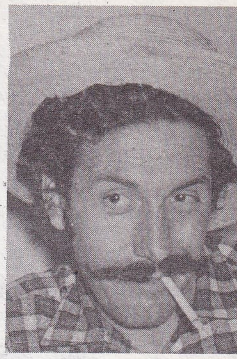

Hüseyin BARADAN

***BARAJ** i. — Bayınd. 1973'te petrol bunalımının başlamasıyla, enerji sorununu ön plana almağa başlayan Türkiye'de nüfus artışı ve hızlı sanayileşme, öz kaynakların en iyi şekilde değerlendirilmesi gereğini ortaya çıkardı. 1956 yılından sonra yapımına başlandığı halde tamamlanamamış barajların yapım çalışmalarına hız verildi. 1981 yılı sonuna kadar, çoğu sulama, taşkından koruma ve içme suyu barajı olmak üzere irili ufaklı 73 baraj tamamlandı. Bu barajlardan Seyhan, Sarıyar, Kemer, Hirfanlı, Demirköprü, Almus, Kesikköprü, Gökçekaya, Keban, Hasan Uğurlu, Suat Uğurlu barajlarında kurulan hidroelektrik santrallarıyla (toplam 2 634 MW güç) yılda 9 milyar 416 milyon KWs elektrik enerjisi üretilerek sanayinin ve yerleşim alanlarının enerji gereksinimi önemli ölçüde karşılandı.

1980'li yıllarda yapımı sürdürülen 54 barajın 18'inde de hidroelektrik santralı kurularak elektrik enerjisi üretiminin artırılması planlandı. Aşağı Fırat gelişme projesi içinde yer alan ve Urfa ilinde Fırat ırmağı üzerinde yapım çalışmaleri süren Atatürk barajı ve hidroelektrik santralı 2 400 MW gücü, 8 900 milyon kWs elektrik üretimi ve 817 km² göl alanıyla en büyük hidroelektrik santralı olacaktır. Aynı proje içinde yer alan ve Elazığ ilinde Fırat üzerinde kurulan Karakaya barajı ve hidroelektrik santralı 1 800 MW gücünde olacak ve yılda 7 500 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. Samsun ilinde Kızılırmak üzerinde yapımı sürdürülen 700 MW gücündeki Altınkaya barajı ve hidroelektrik santralının su depolama hacmi 5 763 milyon m³ olacak. Antalya ilinde Manavgat suyu üzerinde kurulmakta olan Oymapınar baraj ve hidroelektrik santralı ise 540 MW gücüyle yılda 1 620 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir.

Büyük bir hidroelektrik potansiyele sahip olan Türkiye'de, yapılan hesaplamalara göre, 1982 yılında üretilen 29,7 milyar kWs elektrik enerjisinin aşağı yukarı yüzde 40'ı hidrolik kaynaklardan sağlanmıştır. 1983 yılı sonuna kadar devreye girecek hidroelektrik santrallarının işletmeye alınmasıyla ekonomik hidrolik potansiyelin yüzde 16,4'ü değerlenmiş olacaktır. Devlet Su İşleri tarafından yapılan etüdlere göre kurulacak yaklaşık 450 - 500 baraj ve 300-350 hidroelektrik santralıyla Türkiye'de akarsular düzenlenebilecektir. Bu sağlandığı zaman 2 400 milyon m³ içme ve kullanma suyu sağlanabilecek; 444 000 ha alan taşkından korunabilecek; 165 000 ha alan kurutulabilecek; yeraltı sularıyla birlikte 5 milyon 500 bin ha alan sulanabilecek; bunların yanısıra 25 bin MW gücündeki santrallarla 103 milyar kWs elektrik enerjisi üretebilecektir. (M)

İşletmeye açılan baraj ve hidroelektrik santrallar (S = Sulama, T = Taşkın Koruma, İ = İçme suyu E = Elektrik enerjisi)

	Barajın adı	*Bitiş yılı*	*İli*	*amacı*
1 —	Çubuk	1936	Ankara	İ
2 —	Gölbaşı	1938	Bursa	T
3 —	Gebere	1941	Niğde	S
4 —	Elmalı II	1955	İstanbul	İ
5 —	Sarıyar	1956	Ankara	E
6 —	Seyhan	1956	Adana	S+T+E
7 —	Ayrancı	1958	Konya	S
8 —	Kemer	1958	Aydın	S+T+E
9 —	Hirfanlı	1959	Kırşehir	E
10 —	Demirköprü	1960	Manisa	S+T+E
11 —	Sille	1960	Konya	S+T
12 —	May	1960	Konya	S+T
13 —	Mamasın	1962	Niğde	S
14 —	Apa	1962	Konya	S
15 —	Seyitler	1962	Afyon	S
16 —	Çubuk II	1964	Ankara	İ
17 —	Selevir	1965	Afyon	S
18 —	Bayındır	1965	Ankara	İ
19 —	Cip	1965	Elazığ	S
20 —	Kızılsu	1965	Burdur	T
21 —	Almus	1966	Tokat	S+E
22 —	Kesikköprü	1966	Ankara	E
23 —	Gülüç	1966	Zonguldak	İ
24 —	Tatların	1966	Nevşehir	S

Demirköprü barajı

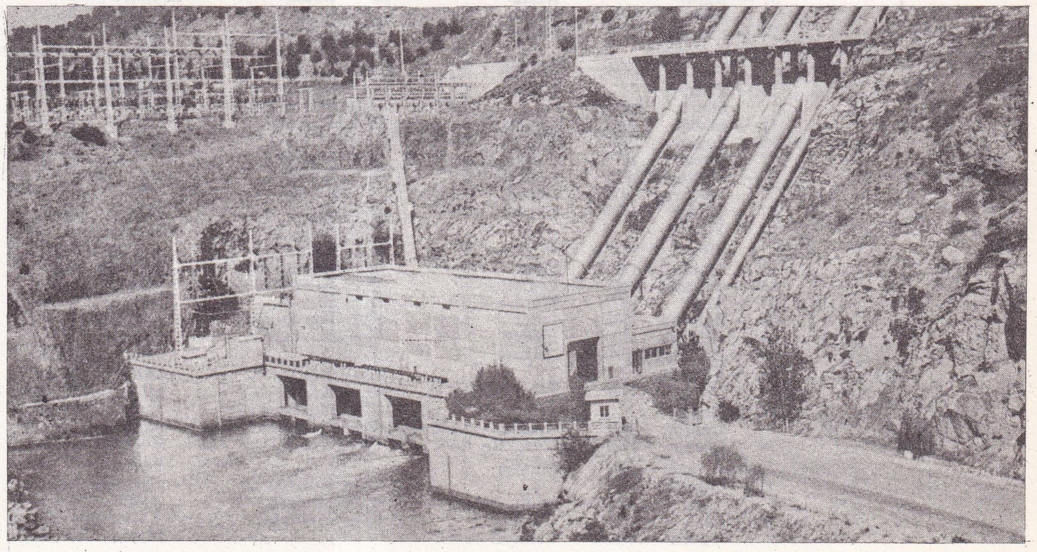

Foto. Günaydın arşivi DSİ arşivi (MEYDAN)

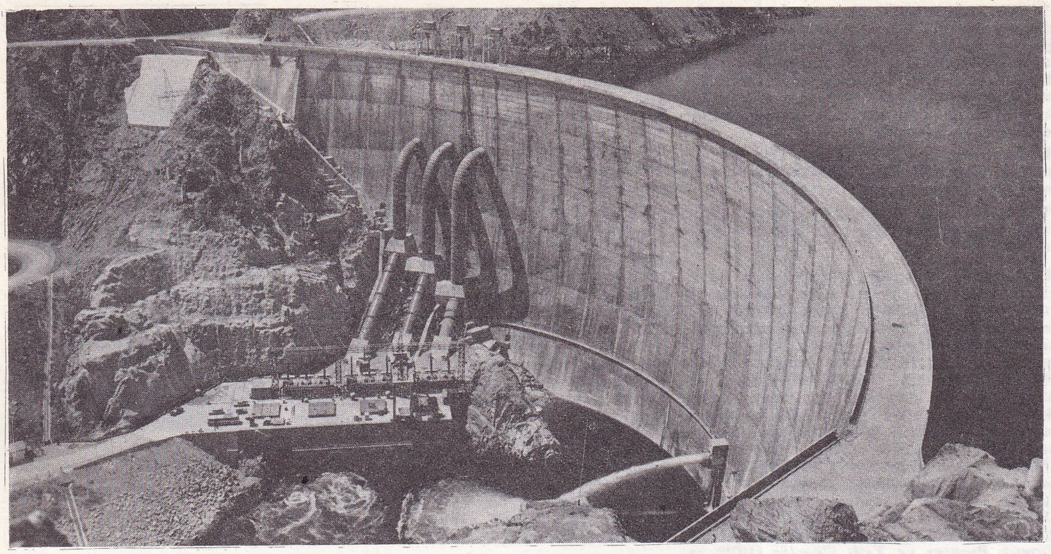

Gökçekaya barajı

25 — Buldan	1967	Manisa	S+T
26 — Altınapa	1967	Konya	S+İ
27 — Kurtboğazı	1967	Ankara	S+İ
28 — Akkaya	1967	Niğde	S
29 — Gümüşler	1967	Niğde	S
30 — Onanç	1967	Burdur	S+T
31 — Altınyazı	1967	Edirne	S+T
32 — Akköy	1967	Kayseri	S
33 — Sarmısaklı	1968	Kayseri	S
34 — Sürgü	1969	Malatya	S
35 — Gölköy	1970	Bolu	S+T
36 — Çaygören	1971	Balıkesir	S+T
37 — Damsa	1971	Kayseri	S
38 — Kesiksuyu	1971	Adana	S
39 — Alakır	1971	Antalya	T
40 — Kadıköy	1972	Edirne	S+T+İ
41 — Kozan	1972	Adana	S
42 — Kartalkaya	1972	Kahramanmaraş	S
43 — Porsuk II	1972	Eskişehir	S+T+İ
44 — Enne	1972	Kütahya	S+İ
45 — Ömerli	1972	İstanbul	İ
46 — Devegeçidi	1972	Diyarbakır	S
47 — Hasanlar	1972	Bolu	S+T
48 — Gökçekaya	1972	Eskişehir	E
49 — Atikhisar	1973	Çanakkale	S+T
50 — Yalvaç	1973	Isparta	S
51 — Karaçomak	1974	Kastamonu	S+T+İ
52 — Kalecik	1974	Elazığ	S
53 — Karamanlı	1974	Burdur	S
54 — Tahtaköprü	1975	Gaziantep	S+T
55 — Medik	1975	Malatya	S
56 — Çoğun	1975	Kırşehir	S+T
57 — Keban	1975	Elazığ	S+T+E
58 — Korkuteli	1975	Antalya	S
59 — Dodurga	1975	Bilecik	S+T
60 — Çorum	1977	Çorum	S+İ
61 — Yapıaltın	1977	Sivas	S
62 — Maksutlu	1977	Sivas	S
63 — Kaymaz	1977	Eskişehir	S
64 — Afşar	1977	Manisa	S
65 — Balçova	1980	İzmir	S+İ
66 — Süleoğlu	1980	Edirne	S+T
67 — Asartepe	1980	Ankara	S
68 — Karaidemir	1980	Tekirdağ	S+T
69 — Hasan Uğurlu	1981	Samsun	S+T+E
70 — Bozkır	1981	Nevşehir	S+T
71 — Sevişler	1981	Manisa	S
72 — Güzelhisar	1981	İzmir	S+İ
73 — Suat Uğurlu	1981	Samsun	S+E
74 — Kunduzlar	1982	Eskişehir	S
75 — Uluköy	1982	Amasya	S
76 — Söğüt	1983	Kütahya	S

Yapılmakta olan baraj ve hidroelektrik santrallar (S = Sulama, T = Taşkın Koruma, İ = İçme suyu, E = Elektrik enerjisi)

Barajın adı	*İli*	*amacı*
1 — Adıgüzel	Denizli	S+T+E
2 — Ağcaşar	Kayseri	S
3 — Alaca	Çorum	S
4 — Alibey	İstanbul	İ
5 — Altınkaya	Samsun	S+T+E
6 — Arpaçay	Kars	S
7 — Aslantaş	Adana	S+T+İ
8 — Atatürk	Şanlıurfa	S+T+E
9 — Belpınar	Tokat	S
10 — Berdan	Adana	S+T+İ
11 — Büyükçekmece	İstanbul	İ
12 — Boztepe	Tokat	S
13 — Çamlıdere	Ankara	İ
14 — Çatalan	Adana	S+T+E
15 — Çavdarhisar	Kütahya	S
16 — Demirtaş	Bursa	S+T
17 — Doğancı	Bursa	İ
18 — Dumluca	Mardin	S
19 — Gayt	Bingöl	S
20 — Germeçtepe	Kastamonu	S
21 — Gezende	Mersin	E
22 — Gödet	Konya	S
23 — Gökçe	Bursa	İ
24 — Gökçeada	Çanakkale	S+İ
25 — Gölova	Sivas	S+E
26 — Gönen	Balıkesir	S+T+E
27 — Güldürcek	Çankırı	S
28 — Hacıhıdır	Diyarbakır	S
29 — Hasanağa	Bursa	S+İ
30 — Hoşap+Zernek	Van	S+T+E
31 — İvriz	Konya	S+T
32 — Kalecik	Adana	S
33 — Kapulukaya	Ankara	E
34 — Karacaören	Antalya	S+T+E
35 — Karakaya	D.bakır	E
36 — Kovalı	Kayseri	S
37 — Kayaboğazı	Kütahya	S+E
38 — Kayalıköy	Kırklareli	S+T
39 — Kestel	İzmir	S
40 — Kılıçkaya	Sivas	S+T+E
41 — Koçköprü	Van	S+E
42 — Kozağacı	Burdur	S
43 — Kozlu	Zonguldak	T+İ
44 — Kültepe	Kırşehir	S
45 — Madran	Aydın	S+T
46 — Menzelet	Kahramanmaraş	S+E
47 — Oymapınar	Antalya	E
48 — Tayfur	Tekirdağ	İ
49 — Tercan	Erzincan	S+E
50 — Uluborlu	Isparta	S+T
51 — Uluköy	Amasya	S
52 — Yahyasaray	Yozgat	S
53 — Yedikır	Amasya	S

Projesi hazır olan baraj ve hidroelektrik santrallar (S = Sulama, T = Taşkın Koruma, İ = İçme suyu E = Elektrik enerjisi)

Barajın adı	*İli*	*amacı*
1 — Adatepe	Kahramanmaraş	S+T
2 — Bakacak	Çanakkale	S+T
3 — Bayramiç	Bursa	S
4 — Çamlıgöze	Sivas	S+T+E
5 — Çat	Malatya	S
6 — Çatören	Eskişehir	S
7 — Derbent	Samsun	S+T+E
8 — Gelingüllü	Yozgat	S
9 — Geyik	Muğla	S
10 — Gördes	İzmir	S+T
11 — Hancağız	Gaziantep	S
12 — Karakurt	Manisa	S+T
13 — Karakuz	Kahramanmaraş	S+T
14 — Karpuzlu	Aydın	S+T
15 — Kırklareli	Kırklareli	S+T+İ
16 — Kunduz	İzmir	İ
17 — Kuzfındık	Eskişehir	S
18 — Kürtün	Gümüşhane	E
19 — Mamasın (yük)	Niğde	S
20 — Manavgat	Antalya	E
21 — Mecitozu	Amasya	S+T
22 — Özköy	Manisa	S
23 — Serban	Afyon	S
24 — Söylemez	Erzurum	S+E
25 — Susurluk	Balıkesir	S+T+E
26 — Tanrıvermiş	Çorum	S
27 — Uluağaç	Niğde	S+T
28 — Yapraklı	Denizli	S
29 — Yenice	Eskişehir	E

Projesi hazırlanmakta olan baraj ve hidroelektrik Santrallar (S = Sulama, T = Taşkın Koruma, İ = İçme suyu, E = Elektrik enerjisi)

Barajın adı	*İli*	*amacı*
1 — Akçaköy	Kütahya	S
2 — Armağan	Diyarbakır	S
3 — Bademli	Burdur	S
4 — Batman Hes	Diyarbakır	S+T+E
5 — Beşkarış	Kütahya	S+E
6 — Çaltıkoru	Manisa	S
7 — Çayboğazı	Antalya	S
8 — Dicle-Ilısu	Mardin	E
9 — Hatap	Çorum	S+sanayi
10 — Kepez	Samsun	S+E
11 — Kıralkızı	Diyarbakır	S+T+E
12 — Kureyşler	Kütahya	S
13 — Kuzgun	Erzurum	S+İ
14 — Manyas	Balıkesir	S+T+E
15 — Mursal	Sivas	S+E
16 — Nergizlik	Adana	S+T
17 — Örenler	Afyon	S
18 — Özlüce	Elazığ	E
19 — Patnos	Ağrı	S
20 — Polat	Malatya	S
21 — Sarayözü	Amasya	S
22 — Sarıoğlan	Kayseri	S
23 — Sultansuyu	Malatya	S
24 — Şekerova	Ağrı	S
25 — Tacin	Kayseri	S
26 — Tahtalı	İzmir	İ
27 — Tatların (yük)	Nevşehir	S
28 — Torul	Gümüşhane	E
29 — Yavaşlar	Afyon	S
30 — Yortanlı	Manisa	S

***BARAK**, Gaziantep ilinde, Nizip ilçesine bağlı bucak. — 13 041 nüf., 36 köy. Bucak merkezi Kargamış. 3 412 nüf. (1980). Belediye. (M)

Foto. DSİ arşivi (MEYDAN)

awaii'de 4 200 m yükseklikteki sönmüş bir yanardag
an Mauna Kea tepesine kurulan Kanada-Fransa
awaii rasathanesi (solda)

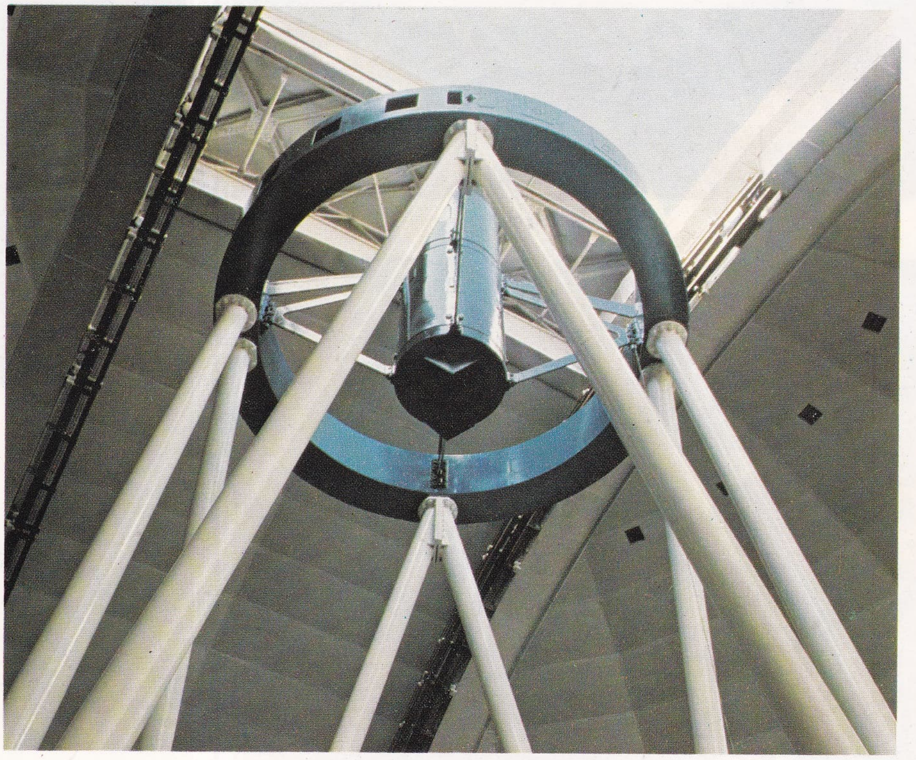

ASTRONOMİ

Sovyetler Birliği'nde (Kafkasya)
Zelençukskaya teleskopu
(ayna çapı 6 m, hizmete girişi 1976)

Foto. ‡NAG; Fotokronika TASS (*LAROUSSE*)

Aslantaş Barajı

Gökçekaya Barajı

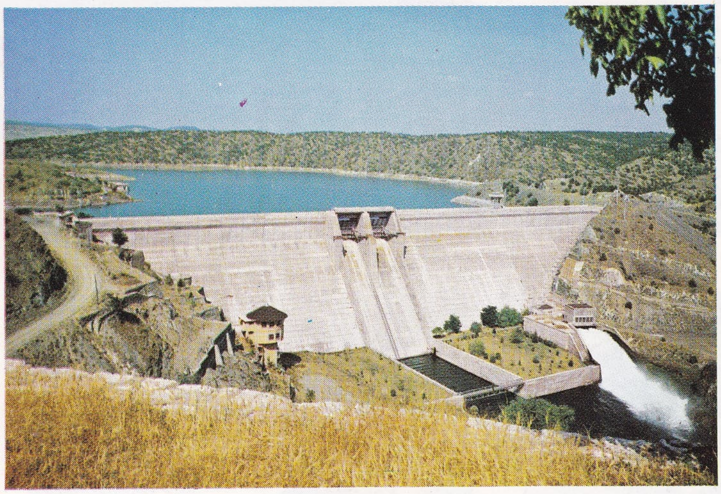

Porsuk Barajı

Hasan Uğurlu Barajı

Sarıyar Barajı

BARAJLAR

Foto. DSİ arşivi (*MEYDA*

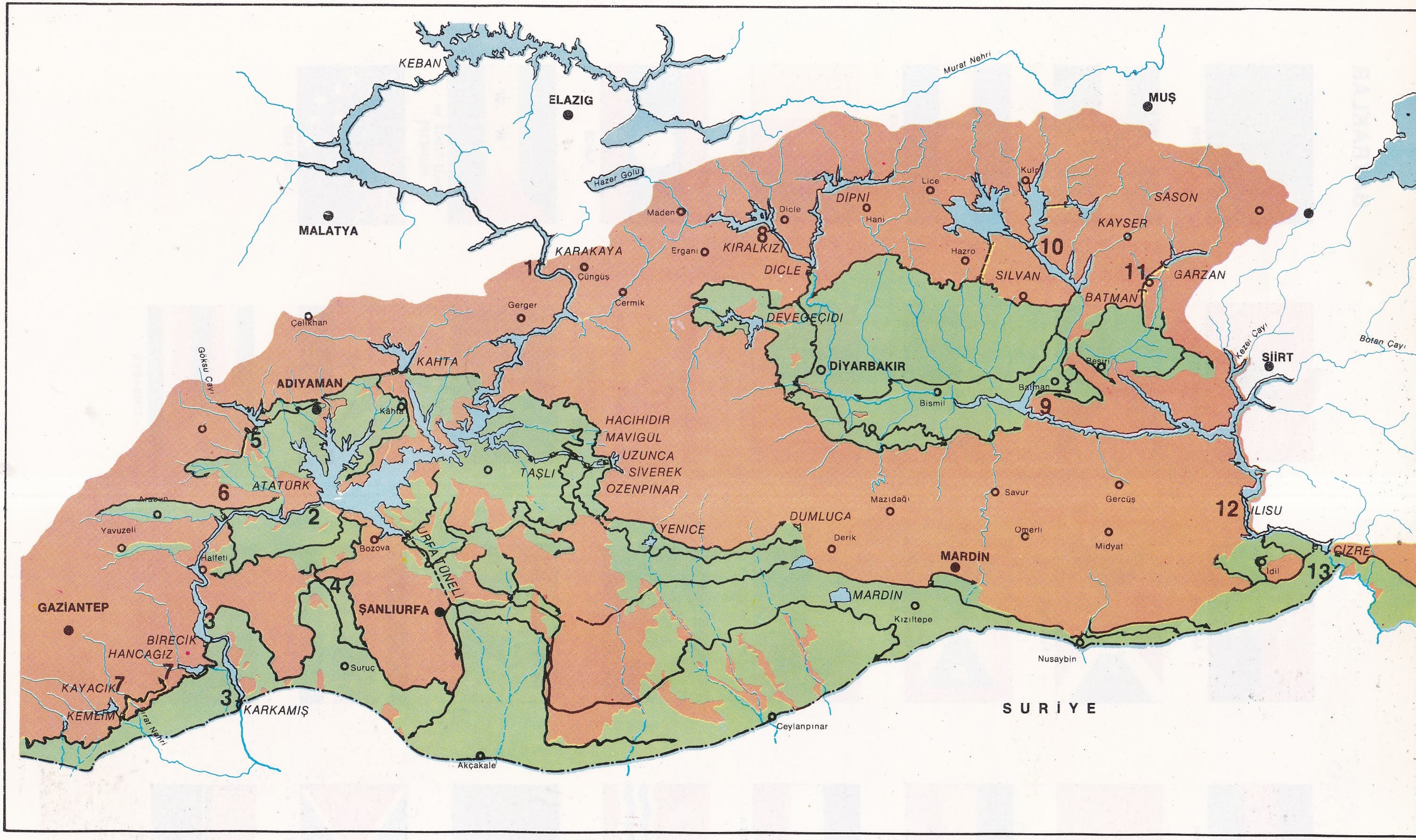

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP)

1. KARAKAYA BARAJI ve HES
2. ATATÜRK BARAJI ve HES
3. SINIR FIRAT PROJESİ
4. SURUÇ-BAZIKI PROJESİ
5. ADIYAMAN-KÂHTA PROJESİ
6. GAZİANTEP-ARABAN PROJESİ
7. GAZİANTEP- PROJESİ
8. DİCLE-KRALKIZI PROJESİ
9. BATMAN PROJESİ
10. BATMAN-SİLVAN PROJESİ
11. GARZAN PROJESİ
12. ILISU PROJESİ
13. CİZRE PROJESİ

BAYRAKLAR

AFGANISTAN

ANGOLA

ARNAVUTLUK

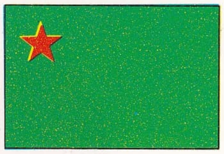

BENIN

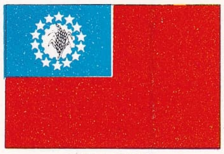

BIRMANYA

BURUNDI

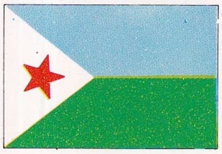

CIBUTI

DOMINIKA

ETYOPYA

GRENADA

GINE - BISSAU

HONDURAS

YUKARI VOLTA

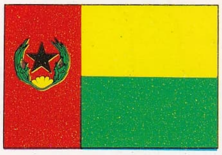

KABO VERDE

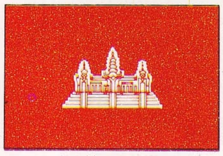

KAMBOÇYA

KAMERUN

KIRIBATI

KOMORLAR

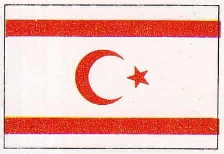

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURIYETI

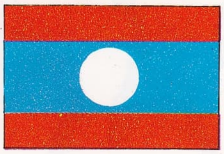

LAOS

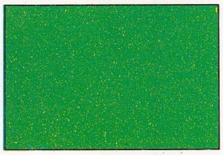

LIBYA

MOZAMBIK

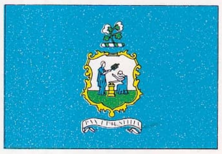

SAINT-VINCENT

SAO TOME ve PRINCIPE

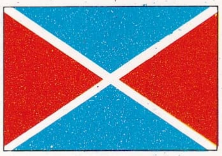

SEYŞELLER

SURINAM

SURIYE

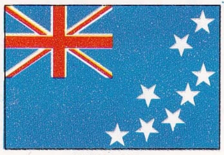

TUVALU

VANUATU

VIETNAM

ZIMBABVE

BARAKİ RAJAN, Afganistan'da (Logar eyaleti), Kabil'in güneyinde kent. 47 000 nüf. (L)

***BARAN** (Ayhan), türk baritonu. — Ankara Operası'nda çalışmaya başladığı 1951' den 1983'e dek 40 kadar operada rol aldı. 1967-1969 arasında iki mevsim B. Almanya' nın Düsseldorf ve Duisburg operalarında konuk sanatçı olarak çalıştı. Yurt dışında çeşitli uluslararası şan yarışmalarında ödüller aldı. En son 1983 İstanbul Festivali'nde, İstanbul Devlet Opera ve Balesi Korosu' nun dört solistinden biri olarak Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası eşliğinde A. Saygun'un *Atatürk'e ve Anadolu'ya Destan* adlı eserinde görev aldı. (M)

BARAN (Paul Alexander), rus asıllı amerikalı iktisatçı ve sosyolog (Ukrayna 1910-San Francisco 1964). Berlin, Frankfurt ve Paris'de okuduktan sonra 1939'da ABD'ye yerleşti. Stanford Üniversitesi'nde büyüme teorileri ve amerikan kapitalizmi üzerinde çalıştı. Önemli eserleri: *Büyümenin Ekonomi Politiği* (The Political Economy of Growth) [1957] ve *Tekelci Kapitalizm* (Monopolistic Capitalism) [1966]. (L)

BARAN (Selçuk), türk kadın yazarı (Ankara 1933). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre fakülteye bağlı bir enstitüde memurluk yaptı. İlk öyküsü Yeditepe'de çıktı (1968). Yirmi bir öyküsünü içeren ilk kitabı *Haziran*'la (1972) TDK öykü ödülünü kazandı (1973). Öykülerinde kentte yaşayan orta tabaka bireylerinin değişen toplumsal koşullardan etkilenmelerini yansıttı. Öteki kitapları: *Bir Solgun Adam* (1975, Milliyet Yayınları yarışmasında 5. ödül), *Anaların Hakkı* (1977, A. Özyalçıner'le 1978'de Sait Faik armağanını paylaştı); *Bozkır Çiçekleri* (roman, 1979). [M]

***BARANAGAR,** Hindistan'da (Batı Bengal), Kalküta'nın kuzeyinde kent. — 137 000 nüf. (L)

BARANCZAK (Stanislav), polonyalı yazar (Poznan 1946). Şiir (*Bir Solukta* [1970]; *Sabah Gazetesi* [1974]; *Yapay Solunum* [1978]) ve eleştirilerinde ülkesinin siyasal ve toplumsal yaşamını etkileyen «kolektif inanç ve gizler»i ele aldı. (L)

***BARANOVİÇİ,** Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya), Minsk'in güneybatısında kent. — 131 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***BARBACENA,** Brezilya'da (Minas Gerais) kent. — 58 000 nüf. Çiçekçilik (gül). [L]

***BARBADOS,** Karaibler Denizi'nde, ada üzerinde devlet. — 431 km², 250 000 nüf. Başkenti: Bridgetown.

Barbados, 339 yıllık İngiliz yönetiminden sonra, 30 kasım 1966'da bağımsızlığını elde etti, Commonwealth ve Birleşmiş Milletler üyesi oldu. Ancak ada, yine de atanan bir genel vali aracılığıyla İngiliz egemenliği altında kaldı.

Başkent Bridgetown, ülkenin tüm siyasal yaşamının merkezidir. Büyük Britanya'nın hükümet ve devlet yönetimi üzerindeki etkisi çok büyüktür. 1976'ya kadar, Demokrat İşçi Partisi, 24 üyeli parlamentoda 18 koltukla iktidarı elinde tuttu. 9 eylül 1976' da J.M.G. (Tom) Adams'ın yönetimindeki Barbados İşçi Partisi iktidara geldi. Batı'nın ekonomik düzenini benimseyen bu yeni hükümet, kendinden önceki yönetimlerin izledikleri ABD karşıtı, Küba yanlısı çizgiyi eleştirdi. Başbakan, 1976 kasımı ve 1978 aralığında kendisini devirmeye yönelik iki darbe girişimi yapıldığını ve bunların boşa çıkarıldığını açıkladı. 18 haziran 1981'de yapılan son genel seçimlerde Barbados İşçi Partisi oyların yüzde 52' sini alarak iktidarını sürdürdü. Aynı seçimlerde Errol Barrow'un başkanı olduğu muhalefetteki Demokrat İşçi Partisi ise yüzde 41,1 oy alabildi.

Barbados'un çok canlı durumdaki ekonomik yaşamı esas olarak tarıma dayanır. Şeker kamışı tarımı, ekime elverişli arazinin yedide dördünü kapsar. Sebzecilik, hayvancılık ve balıkçılık, diğer başlıca ekonomik etkinlik alanlarıdır. 1970'lerin ilk yıllarından başlayarak turizm, adanın başta gelen gelir kaynağı oldu. Özellikle ince kumlu plajları, adayı turistler için çekici hale getirdi. Otel ve diğer turistik tesislerin sayısı gitgide arttı. Ekonomideki bu canlılığa karşın, nüfusun önemli bir bölümü daha çok gelir elde etmek için ülke dışına ve özellikle ABD'ye gitmeyi seçti. (LM)

BARBAROS, İzmir ilinde, Urla ilçesine bağlı bucak. 2 099 nüf., 6 köy. Bucak merkezi Uzunkuyu. 490 nüf. (1980). [M]

***BARBAROS,** Tekirdağ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 341 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 380 nüf. (1980). [M]

***BARCELONA,** İspanya'da (Katalonya) kent. — 1 816 000 nüf. Üniversite, basın, yayın merkezi. Turizm.

— *Barcelona ili*, 4 473 000 nüf. (L)

***BARCELONA,** Venezuela'da (Anzoategui eyaleti) kent. — 78 200 nüf. (L)

***BARDEM** (Juan Antonio), ispanyol film yönetmeni. — 1972'den sonra *Seks ve Cinayet* (Corruption de Chris Miller) [1973], *Köprü* (1977) gibi filmlerle olumlu eleştiriler alamadı. Ancak 1977 Moskova Şenliği'nde, *Mevsim Sonu*, 1979 Moskova Şenliği'nde de *Ocakta Yedi Gün* adlı filmleriyle üç büyük ödülden birini (altın madalya) kazandı. (ML)

***BARIN** (Emin), türk yazı ve cilt uzmanı. — 1961'den sonra geleneksel yazı stilinde yeni yorumlara yöneldi. Lizbon'da su baskınından zarar gören Türk - İslâm yazma eserlerinin restorasyonunda çalıştı (1968 - 1969). Lizbon Gülbenkyan Müzesi'nde yapılan restorasyon kongresinde Türk - İslâm ciltleri, yazma eserleri konusunda bilgi sundu (1972). Alman Kitap Sanatçıları Derneği onur üyesi seçildi (1973). Londra' da düzenlenen İslâm Festivali'ne katıldı. Dublin Güzel Sanatlar Akademisi'nde konferans ve sergi düzenledi (1977). İstanbul D. Güzel Sanatlar Akademisi'nde eski eserlerinden seçmeleri de içeren toplu sergisi açıldı (1980). [M]

Barış Derneği ya da Barış Komitesi (TÜRKİYE), dünyada ve yurtta barışı savunma iddiasıyla 1977 yılında İstanbul'da kurulan dernek.

1 eylül 1976'da «Dünya Barış Günü» dolayısıyla İstanbul'da düzenlenen bir açık oturumda bir araya gelen bazı kuruluşların temsilcileri, Türkiye'de barış hareketinin birliğini sağlama gereğini vurguladı. Bu amaçla geçici bir komite oluşturuldu. Bu komitenin başvurusuyla İstanbul Barosu bünyesinde kurulan Barış Komisyonu, «Türkiye'de Barış Hareketinin Birliği» konulu bir konferans düzenledi. Konferansa kitle örgütleri, sendikalar, meslek kuruluşları, siyasal partilerin temsilcileri, parlamenterler ve birçok tanınmış kişi katıldı. 3 nisan 1977'de, bu konferansın içinden çıkan 39 kurucunun girişimiyle, siyasal görüş ve inançları ne olursa olsun herkesin katılabileceği bir barış derneğinin kurulması kararlaştırıldı. Derneğin başkanlığına eski büyükelçilerden Mahmut Dikerdem* (*Ek 2*) seçildi.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra faaliyeti durdurulan derneğin yöneticileri hakkında Türk Ceza Kanunu'nun 141. maddesine göre Sovyetler Birliği'nden emir alan ve komünist bir düzen kurmak amacı güden gizli cemiyet kurmaktan dolayı İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kovuşturma açıldı. Yönetim Kurulu topluca tutuklandı (26 şubat 1982). Aynı yıl yine topluca salıverilen sanıklar hakkındaki yargılama 1983 yılında devam ediyordu. (M)

Barış Harekâtı, Türk Silahlı Kuvvetleri' nin Kıbrıs'ta Türklere karşı artan Rum baskısına son vermek ve adada barışı sağlamak amacıyla 20 temmuz 1974'te başlattığı çıkarma ve indirme harekâtı. (Bk. KIBRIS, *Ek 1*). [M]

***BARİ,** İtalya'da kent. — 388 000 nüf. Fuar. Turizm.

— *Bari ili*, 1 461 700 nüf. (L)

***BARİKA,** Cezayir'de kent. — 45 000 nüf. (L)

***BARİSAL,** Bangladeş'te, Ganj ırmağı deltasında kent. — 98 100 nüf. (L)

BARİŞNİKOV (Mihail Nikolayeviç), rus asıllı amerikalı dansçı (Riga 1948). Riga ve Leningrad'da koreografi okudu. 1967'de Kirov Balesi'ne girerek klasik bale repertuarının hemen hemen tüm oyunlarında rol aldı. Bolşoy Balesi'nin Kanada turnesinde (1974), Kanada'da kalmak istediğini belirterek bir süre Kanada Ulusal Balesi'nde çalıştı. ABD'ye yerleşti ve hem koreograf (*Hamlet Conotations*) [Hamlet'in Çağrıştırdıkları] (1976), hem de dansçı olarak çeşitli kumpanyalarla çalıştı. *Kötü Bakılmış Bir Kız, Genç Adam ve Ölüm, Gülün Hayaleti, Çengi.*

Alvin Ailey ve Troyla Tharp'ın stillerini birleştirerek, bilinçli dengesizliğe dayalı bir stil geliştirdi. 1976'da Shitley Maclaine' le *The Turning Point*'i (Dönüm Noktası) çevirdi. Roland Petit'in *Maça Kızı* uyarlamasında (1980) *Hermann rolünde* gösterdiği üstün başarı ile dikkati çekti. 1978'de New York City Ballet'e (New York Şehir Balesi) girerek Balanchine'in (*Coppelia, Mücevherler*) ve Rottins'in (*Bir Kuğu'nun Öğleden Sonrası* (The Afternoon of a Faun), *Bir Toplantıda Danslar* (Dancesata Gathering) eserlerini yorumladı. Amerikan Ballet Theatre (Amerikan Bale Tiyatrosu) için *Don Kişot*'u sahneledi ve 1980'de bu tiyatronun sanat yönetmeni oldu. (L)

***BARKAN** (Ömer Lütfi), türk iktisat tarihçisi — (öl. İstanbul 1979). Ekrem Hakkı Ayverdi ile hazırladıkları *İstanbul Vakıflar Tahrir Defteri* (1970) ve ölümünden sonra Abidin Nesimi, Mustafa Şahin ve Abdullah Özkan tarafından baskıya hazırlanan *Türkiye'de Toprak Meselesi, Toplu Eserler I* (1980) adlı iki eseri daha yayımlandı. (M)

BARLAS (Mehmet), türk gazetecisi (Ankara 1942). Eski gazeteci ve devlet adamlarından Cemil Sait Barlas'ın oğludur. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Fakültede okurken Son Havadis gazetesinde gazeteciliğe başladı (1960). Sonra Cumhuriyet gazetesine dış politika yazarı olarak girdi. 1974-1975 yıllarında TRT Haber Dairesi başkanlığı ve televizyonda açık oturum yöneticiliği yaptı. 1976'da Günaydın gazetesine, 1977'de de Milliyet gazetesine girdi. 1980'den beri Milliyet'te başyazarlık yapmaktadır. Barlas öğrencilik yıllarında Türkiye Milli Gençlik Teşkilatı genel sekreterliğinde (1961) Uluslararası Basın Enstitüsü yönetim kurulu üyeliğinde (1976-1980) ve son yıllarda Türkiye Basın Enstitüsü Yönetim Kurulu başkanlığında bulundu (1980-1983). Yazarın Türkiye Üzerine Pazarlıklar (1969) adlı bir kitabı vardır. (M)

BARLAS (Taner), tiyatro ve pandomim sanatçısı (Burdur 1947). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Üç yıl Muhsin Ertuğrul yönetimindeki özel LCC Tiyatro Okulu'nda eğitim gördü. Orada *Marat-Sade, Hamlet 70, Müfettiş* oyunlarında oynadı. İngiltere ve Polonya'da pandomim (sözsüz oyun) çalışmaları yaptı. 1971'de, İstanbul'da, ilk Türk profesyonel pandomim tiyatrosunu kurdu. *Ali'nin Öyküsü, Seyirlik Oyun* adlı sözsüz oyunları yazdı, yönetti, oynadı. 1974'den başlayarak İstanbul Şehir Tiyatroları'nda görev aldı. Burada pandomim türünde *Sırtımızdakiler* ve çocuklar için yazdığı *Birlikten Kuvvet Doğar*'ı sergiledi. Yugoslavya'da A. Nesin' den *Gol Kralı* müzikalini sahneye koydu; pandomim gösterileri yaptı. F. Baykurt' un romanından oyunlaştırıp yönettiği *Tırpan*, 1979-1980 mevsiminin en iyi oyunu olarak Avni Dilligil, İsmet Küntay ve Tiyatro 80 sergisi ödüllerini aldı. Aynı mevsim, Oben Güney'in *Yük* adlı tek kişilik oyununu yönetti ve oynadı. Şehir Tiyatroları'ndaki yönetmenlik ve oyunculuğunu sürdürüyor. (M)

***BAR LEV** (Haim), israilli general ve siyaset adamı. — 1972-1977 yılları arasında ticaret ve sanayi bakanlığı yaptı. 1977'de milletvekili seçildi ve ağustos 1978'de İsrail İşçi Partisi genel sekreteri oldu. (L)

***BARNAUL,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 533 000 nüf. (L)

***BARNET,** Londra'nın kuzeyinde yerleşim bölgesi. — 305 200 nüf. (L)

***BARODA,** Hindistan'da (Gucerat) kent. — 467 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***BARQUİSİMETO,** Venezuela'da (Lara) kent. — 334 300 nüf. Çimento, makina, besin sanayii. (L)

Ömer Lütfi BARKAN

Mehmet BARLAS

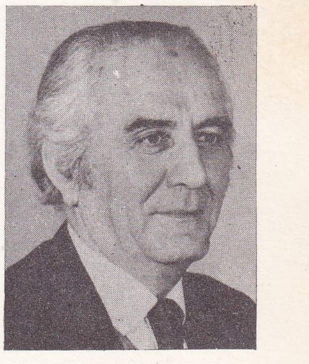

Emin BARIN

Foto. X (MEYDAN)

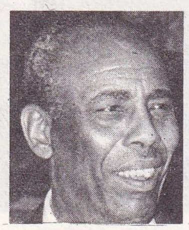

Muhammed Ziyad BARRE

Raymond BARRE

***BARRAKPUR,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 96 900 nüf. (L)

BARRAL (Carlos), ispanyol yazarı ve yayımcısı (Barcelona 1928). Rilke'den çeviriler yaptı. Şiirlerini *Usaras Y figuraciones*'de topladı. 1950'den beri yayımcı olarak dünya kültürlerinin ülkesinde tanınmasına katkıda bulundu ve başta Formentor ödülü olmak üzere çeşitli edebiyat ödülleri koydu. Anılarında (*Anos de Penitencia* [Pişmanlık Yılları], 1975) ve (Los Anos sin Excusa [Sorumsuz Yıllar], 1978) kendini arayan bir insan izlenimi verdi. (L)

***BARRANCABERMEJA,** Kolombiya'da kent. — 71 000 nüf. (L)

***BARRANQUİLLA,** Kolimbiya'da, Karaip denizi kıyısında liman kenti. — 561 000 nüf. Bankacılık merkezi. (L)

***BARRAULT** (Jean-Louis), fransız oyuncusu ve tiyatro yönetmeni. — 1974'te d'Orsay tiyatrosunu kurdu. 1980'e kadar hem klasik yazarların (Aiskylos, Shakespeare, Molière, Racine) hem de çağdaş sanatçıların (Beckett, Genet, Ionesca, Duras) eserlerini sahneledi. (L)

BARRE (Muhammed Ziyad), somalili devlet adamı (Lugh 1919). Hükümet darbesi sonucunda öldürülen (1969) Abdürraşid Ali Şermak'ın yerine devlet başkanlığına getirildi. 1976'da Devrim Yüksek Konseyi kaldırılıp yetkileri ülkenin tek partisi Devrimci Sosyalist Parti'ye devredilince bu partinin genel sekreteri ve cumhurbaşkanı seçildi. 1978'de kendisine karşı girişilen darbe hareketini boşa çıkardı; sorumluları kurşuna dizdirerek durumunu daha da kuvvetlendirdi. 1979'da yeni anayasanın kabulünü sağladı. 1980'de yapılan seçimlerde yeniden cumhurbaşkanı oldu. Baştan beri Sovyetler Birliği ile sıkı işbirliği içindeyken, *Ogaden* yüzünden Etyopya-Somali ilişkileri gerginleşince, Sovyetler Birliği'nden uzaklaşarak batılılara yaklaşmaya yöneldi. Şubat 1982'de, 1980 ekiminden beri süren olağanüstü duruma son verdi. (M)

***BARRE** (Raymond), fransız iktisatçısı ve siyaset adamı. — Ocak 1976'da Giscard d'Estaing tarafından önce dış ticaret bakanı, ağustos ayında da hem iktisat ve maliye bakanı, hem de Chirac'ın yerine başbakan atandı. Ekonomik kriz sırasında, enflasyon ve işsizlikle mücadele ve paranın istikrarına öncelik veren sert bir politika izledi. Rhône bölgesi adayı olarak katıldığı 1978 mart seçimlerinden sonra, yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. 1981'de Mitterand cumhurbaşkanı seçilince istifa etti. Aynı yıl milletvekili seçildi. (L)

***BARREİRO,** Portekiz'de kent. — 53 700 nüf. (L)

BARRY (John), ingiliz besteci ve film müzikçisi (doğ. 1933). 1959'da sinemayla ilişki kurdu. 1962'deki *Dr. No*'dan 1979'daki *Ay Harekâtı*'na (Moonraker) dek tüm James Bond filmlerine yaptığı etkili müzikle ad yaptı. Ayrıca Richard Lester, Bryan Forbes, Arthur Penn, John Schlesinger vb. yönetmenlerin nitelikli yapıtlarını da müzikledi. 1968'de *The Lion in Winder* (Kış Aslanı) adlı yapıtla müzik Oscar'ını aldı. Diğer başlıca film müzikleri: *The Knack* (Hüner) [1965], *Ölüm Kampı* (King Rat) [1965], *Kaçaklar* (The Chase) [1966], *Yanlış Sandık* (The Wrong Box) [1966]) *Petulia* (1968), *Aşkı Arayan Kadın* (Boom) [1968], *Geceyarısı Kovboyu* (Midninght Cowboy) [1969], *Kahramanın Sonu* (Monte Walsh) [1970], *Gerilim* (The Tamarind Seed) [1972], *TheDay of the Locust* (Çekirgenin Günü) [1975], *Robin and Marian* (1976), *The Betsy* (1977), *Hayata Dönüş* (Inside Moves) [1981], *Hammett* (1982). [M]

BARSİ, Hindistan'da, Maharaştra'da kent. 62 400 nüf. (L)

BARTHELME (Donald), amerikalı yazar (Philadelphia 1932). Roman (*Pamuk Prenses*) [1967] ve öykülerinde (*Geri Dön Dr. Caligari* [1964], *İsim Koyamadığımız Davranışlar* [1968], *Hüzün* [1972], *Ölü Baba* [1975], *Büyük Günler* [1979]) tüketim toplumundan ideolojik ve kültürel örnek tipler seçerek, bunları alaycı bir dille kâğıt üzerinde yeniden canlandırdı. (L)

***BARTHES** (Roland), fransız eleştirmeni. — (öl. Paris 1980). *Roland Barthes par Roland Barthes'ta* (Roland Barthes, Roland Barthes'i Anlatıyor) [1975] eleştiri sanatının geçmişini araştırdı. *Fragments d'un discours amoureux*'de (Bir Aşk Söyleminden Parçalar) [1977] bir konuşma dili kuramı oluşturmaya çalıştı. Fotoğraf çalışmaları yaparak, zamanla mekân arasında yeni bir ilişki kurmaya yöneldi: *Chambre Clair* (Aydınlık Oda) [1980]. (L)

***BARTIN,** Zonguldak ilinde ilçe. — 128 132 nüf., 166 köy. İlçe merkezi 20 786 nüf. (1980). [M]

BARUT (Asım Orhan), türk bilim adamı (Malatya 1926). Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra İsviçre'de Eidgenossische Technische Hochschule'den lisans (1949) ve doktora (1952) derecesini aldı. Bu öğretim kurumunda bir süre araştırmacı olarak çalıştıktan sonra ABD'ye gitti ve çeşitli üniversitelerde (Chicago Üniversitesi, Montreal Üniversitesi, Syracuse Üniversitesi vb.) araştırmacı ve öğretim üyesi olarak çalıştı. «Matematiksel fizik ve temel parçacıklar fiziği» konularında yaptığı uluslararası düzeydeki üstün nitelikli yayın ve çalışmaları nedeniyle kendisine 1982 TÜBİTAK Bilim Ödülü verildi. 1962'den beri Colorado Üniversitesi'nde (ABD) profesörlük yapan Barut'un birçok bilimsel yayını (300 makale, 5 kitap) vardır. (M)

BARUTA, Venezuela'da Caracas'ın güneydoğusunda kent. 121 500 nüf. (L)

***BARZANİ** (Molla Mustafa), Kuzey Irak'ta Kürt Barzan aşiretinin başkanı. — (öl. Rochester, ABD, 1979). [L]

BASAGLİA (Franco), italyan psikiyatrı (Venedik 1924 - ay. y. 1980). İtalyan dezalienista akımının (akıl ve ruh hastalıklarının sosyal açıdan tedavisi) başlıca temsilcisi ve «Psychiatria Democratica» hareketinin lideri oldu; çeşitli akıl ve ruh hastahanelerinde (Gorizia, Parme, Trieste) çalıştı; buralarda akıl ve ruh hastaları için sosyal açıdan daha az yabancılaştırıcı çözümler aradı. Yönetimi altında yayınlanan *İnkârda Eğitim* (1968), *Sapmış Çoğunluk* (1972), *Barışın Suçluları* (1973) adlı yazıları ona geniş bir uluslararası okur kitlesi sağladı; akıl hastalarına öbür yurttaşlarla aynı hakları tanıyan ve akıl hastanelerine hastalığı önlemeyi sağlayacak bir yapı kazandırmayı; hastaları ancak zorunlu halde genel hastanelere sevketmeyi öngören 13 mayıs 1978 tarihli yasanın İtalya parlamentosunda kabul edilmesinde büyük rol oynadı. (L)

***BASAURİ,** İspanya'da, Bilbao yakınlarında, Nervion Irmağı üzerinde kent. — 42 000 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***BASEL,** İsviçre'de kent. — 204 000 nüf. Yakın çevresiyle birlikte 364 813 nüf. Kimya ve ilaç sanayii. Ticaret, bankacılık ve üniversite merkezi. (L)

BASEYN, Birmanya'da (Irrawaddy), Rangoon'un batısında kent. 335 600 nüf. Havaalanı. (L)

***BASEYN,** Hindistan'da (Maharaştra), Bombay'ın kuzeyinde kent. — 50 000 nüf. (L)

***BASIN** i. — ANSİKL. Bütün dünyada görsel-işitsel araçların rekabetine karşın basın piyasası yayılmasını sürdürüyor. UNESCO'nun saptadığına göre, 1969'dan 1979'a değin dünyadaki gündelik gazetelerin sayısı 7 680'den 7 900'e, tiraj toplamı da 365 milyondan 408 milyona yükselmiştir.

Bununla birlikte, saptanan bu toptan ilerleme, ülkelere göre, özellikle Avrupa ülkelerinde büyük farklılıklar olduğunu açıklamıyor.

Sosyalist ülkelerde gazete tüketimindeki artış olağanüstü olduğu halde (SSCB: 1969' da 77 milyon, yani 1 000 kişiye 320; 1977' de ise 1 000 kişiye 400 gazete), batı ülkeleri içinde, yalnız İskandinav ülkelerinde (Isviç'te 1 000 kişiye 528 gazeteden 1 000 kişiye 572 gazeteye) ve Japonya'da (1 000 kişiye 503 gazeteden 1 000 kişiye 526 gazeteye) belirgin bir artış oldu. Federal Almanya'da basın piyasası yavaş bir ilerleme gösterdi (1 000 kişiye 331 gazeteden 1 000 kişiye 342 gazeteye); Birleşik Amerika'daysa önemli düşüş görüldü (1 000 kişiye 305 gazeteden 1 000 kişiye 287 gazeteye). İngiltere'de (1 000 kişiye 457 gazeteden, 1 000 kişiye 412 gazeteye) ve Fransa'da da (1 000 kişiye 238 gazeteden, 1 000 kişiye 200 gazeteye) önemli düşüşler oldu.

Bu çelişkili dalgalanmaları değerlendirmek çok güçtür. Kuşkusuz bunlar ulusal durumlardan kaynaklanıyor: Yöresel ekonomik ve siyasal etkenler çoğu kez belirleyici olmaktadır.

maliyetlerin artışı ve okuyucu kitlesinin azalışı

Basın kuruluşlarındaki düzenin bozulmasında yıllardan beri birçok etkenin payı vardır. 1973'ten 1977'ye kadar iki katına çıkan kâğıt fiyatları ve paraların boyuna değer yitirmesi, gazetelerin satış fiyatlarının sık sık artırılması zorunluluğunu getirdi: Fransa'da, ekim 1973'ten mart 1977'ye değin bir gazetenin ortalama fiyatı 0,80 franktan 2 franka yükseldi. Ekonomik bunalıma bağlı olarak ortalama gelir düzeylerinde görülen durgunluk, hatta gerileme, satışları frenliyor.

Gündelik gazetelerin okuyucu kaybını açıklamak için, dolaysız rakipleri olan magazinlerin giderek artan başarısını da belki hesaba katmak gerekir. Televizyonun rekabetine gelince, bunu değerlendirmek her zaman güçtür. Çünkü, genel olarak dinleyici artıyorsa da, bu rekabet basın okuyucusunun artışını, ülkelere göre farklı biçimde etkiliyor.

teknolojik yenilenme

1950'li yılların sonundan bu yana basın teknolojisi ülkelere göre bir değişme dönemine girdi. Bu değişme, ülkelere göre, az çok kolaylıkla benimsendi ve az çok hızla uygulandı. Artık ofset, gündelik basının ve magazinlerin normal basım aracı oldu: Tipografya, önemini büyük ölçüde yitirmektedir. Yeni yönteme karşı en güçlü direnmeyi gösteren Fransa'da, 1967'de basının toplam tirajının yalnızca yüzde 9'u yeni yöntemden yararlanıyordu; 1977'nin başında bu oran yüzde 28.4 oldu. Değişme giderek hızlanmaktadır.

Tipografyadan daha esnek olan ofset, küçük basımevi birimlerinin oluşmasına olanak veriyor. Yatırım ve işletme maliyetleri düşükçe olduğu için ofset, önceki yıllarda tipografya yöntemlerinin ekonomik bakımdan yıkıntıya uğrattığı az tirajlı gazetelere yaşama şansı sağlıyor. Dizgi makineleriyle kurşun satırlarda sıcak dizgi yöntemi, yerini hızla fotoğraf türü soğuk dizgiye (fotoğraf dizgisi ya da elektronik dizgi) bırakıyor. Ayrıca elektronik düzenleyicilerle işlemler önemli ölçüde hızlandığı için gazete ve dergi basımındaki bu ilk aşamanın uygulama ve denetiminde otomatizasyon sağlanmış oluyor. Haberlerin yayınına ve işlenmesine gelince, haberleşme ve bilişim uydu topluluğu basın ajanslarının olanaklarını giderek artırıyor ve onları uzun ve pahalı bir modernleşme sürecine itiyor. Tıpkıbasım (fac-simile, dizginin uzağa iletilmesi) teknikleri gün geçtikçe yaygınlaşıyor ve basım yerlerini tek merkez olmaktan çıkardığı için büyük gazetelerin tüm ülkede yayınını kolaylaştırıyor. Tıpkıbasım yöntemi Türkiye'de bile yaygınlaştı. İstanbul'da çıkan gündelik gazeteler yitirdikleri taşra okuyucularını bu yolla yeniden kazanma şansını elde ettiler.

Sonuçta, gerektirdiği yatırımlara karşın bu yeni yöntem, basında gerçek bir devrim oluşturmakta, radyo ve televizyona kıyasla bazı güçlüklerin bir ölçüde azalmasını sağlamaktadır. Şu da var ki, teletekst yöntemleri (bilgi, ilan, oyun ve özelleştirilmiş haber sayfalarının televizyon ekranına yazılması) yakında, 1985-1990'larda kâğıt üstüne yazılı basına karşı korkunç bir rekabet yaratacaktır.

basında toplumsal kaygı

Bu devrim, kuruluşları, sık sık ağır bunalımlara sürüklüyor. Devrimin ilk sonuçlarından biri, işçilerin (linotipistlerin ve tipografların) işlerinden olmaları ve sayılarının (özellikle bilgisayarların ve elektroniğin girmesiyle) azalmasıdır. İşçi sendikaları kazanılmış hakları bırakmamakta direnivorlar ve basımevlerinin modernleş-

Foto.: Vauthey/Sygma (LAROUSSE)

tirilmesiyle ortaya çıkan sakıncalara karşı koyuyorlar. Nitekim, New York basını çok ağır iki uzlaşmazlığa tanık oldu (1962-1963'te 112 gün, 1978'de 89 gün). Times yönetimiyle işçiler arasındaki uzlaşmazlık gazetenin aralık 1978'den aralık 1979'a değin yayınına ara vermesine neden oldu. Parisien Libere gazetesinin ofsete geçişinde de, Paris'te başka gazeteleri de etkileyen 29 aylık bir uzlaşmazlık doğdu (1975 martından 1977 ağustosuna kadar).

● *Türkiye*'de cumhuriyetin kuruluş yıllarında 40 tane günlük gazete yayınlanıyordu. 50 yıl sonra, 1973'de, resmi rakamlara göre 433 günlük gazete yayın yaşamında yerini aldı. 1980'de bu rakam 447'ye yükseldi, 1982'de ise 381'e düştü. 1982'de bu gazetelerin toplam tirajı 2 milyon 300 bin dolayındaydı. Ocak 1983'ün net satışları gözönüne alınırsa, bu sayının 1 875 877'sini İstanbul'da yayınlanan 6 büyük gazetenin paylaştığı görülür. Gerçekten de ocak 1983'te «Hürriyet»in 648 888, «Günaydın»ın 354 830, «Güneş»in 281 951, «Milliyet»in 258 475, «Tercüman»ın 253 262, «Cumhuriyet»in 78 479 net satış yaptıkları saptandı.

Dünyadaki günlük gazetelerin tiraj toplamının 418 milyon olduğu düşünülürse, Türkiye'nin günlük gazete tirajının dünyaya oranla yüzde 0,5'i bile bulmayan cılız bir rakam oluşturduğu anlaşılır.

Kitle haberleşmesi konusunda UNESCO'nun hazırladığı rapora göre, okunan gazete sayısı, bir ülkenin kalkınmışlık derecesinin ölçütlerinden biri sayılmaktadır. Herhangi bir ülkede 100 kişiye en az 10 gazete düşmüyorsa, o ülkenin kalkınmamış olduğu kanısına varılıyor. Türkiye'de 100 kişiye düşen gazete sayısı 6 kadardır. Bu konuda nerede olduğumuzu daha açık seçik gün ışığına çıkarabilmemiz için bir de kalkınmış ülkelerin durumuna göz atalım: İsveç'te 100 kişiye 58, Japonya'da 51, İngiltere'de 42, Norveç'te 38, Yeni Zelanda'da 37, Danimarka'da 37, Federal Almanya'da 33, SSCB'de 33, Birleşik Amerika'da 29, Fransa'da 24 gazete düşmektedir.

Bu sonuçlar karşısında, uluslararası ölçütlere göre durum pek parlak görünmese bile, kendi ölçütlerimizle Türk basını 1950'lerden bu yana niceliksel bakımdan hissedilir bir gelişme göstermiştir. 1950'lerde 40-50 binlik bir tiraj «yüksek» sayılırken, 1980'lerde birkaç yüz bin dolayında satış yapan gazeteler yüksek tirajlı sayılmaktadır. Kuşkusuz kentleşme olgusunun bunda önemli rolü olmuştur. Kentli nüfusun çoğalması, kentsel etkinliklerin giderek artması, doğallıkla gazete basım ve satışını da etkileyecektir.

Kitap ve dergi yayını alanındaki durumu da özetleyelim: 1972'de Türkiye'de 5 809'u telif, 1 104'ü çeviri olmak üzere, toplam 6 913 kitap, 926 dergi (süreli yayın) yayımlanıyordu. 1980'de, 3 646'sı telif, 672'si çeviri olmak üzere, 4 318 kitap, 943 dergi yayınlandı. 1982'de ise durum şöyleydi: 5 279'u telif, 911'i çeviri olmak üzere toplam 6 190 kitap, 855 dergi. Demek oluyor ki, 1972'den 1980'e değin kitap yayınında önemli sayılabilecek bir düşüş olmuştur. 1980'den 1982'ye değin biraz artış gözleniyorsa da, 1970'li yılların rakamlarına ulaşılamamıştır. Bu arada, dikkat çekici bir rakamı belirtmeliyiz: Tüm dallardaki kitap yayınında azalma gözlenirken, dinsel yayınlar alanında sürekli artış görülmektedir: 1972'ye oranla din kitaplarında yüzde yirmiden fazla artış görüldü ve 1972'de 298 olan din konulu kitap sayısı 1982'de 369'a yükseldi. Bu rakamlardan yola çıkarak şu sonuca varabiliriz: Türkiye'de kitap yayını nicelik açısından gelişme göstermemektedir. Oysa, uluslararası ölçütlere göre, kültürel gelişme düzeyinin göstergelerinden biri de kişi başına düşen kitap ve dergi kâğıdı tüketimidir.

UNESCO'nun saptamalarına göre bu tüketim, yılda kişi başına, örneğin İsviçre'de 42,6 kg, Fransa'da 31,0 kg, Yugoslavya'da 5,0 kg, Gana'da 1,0 kg, Türkiye'de ise 1,1 kg'dır.

Nüfusu hızla artan, okur-yazar sayısında belirgin artışlar görülen Türkiye'de son yıllarda yayın alanında niceliksel bakımdan doyurucu bir gelişme görülmeyişinin başlıca nedeni kâğıt fiyatlarının büyük ölçüde artması, dolayısıyla kitap maliyetleri-

1978'de batılı büyük ülkelerde çıkan gazete, dergi, magazinler ve tirajları

FEDERAL ALMANYA

günlük gazeteler

Bildzeitung (Hamburg)	4 821 812
B.Z. (Berliner Zeitung)	329 425
Frankfurter Allgemeine Zeitung	299 600
Die Welt (Hamburg)	214 512
Hamburger Abeendblatt (Hamb.)	278 100
Suddeutsche Zeitung (Münih)	313 873
Rheinische Post (Düsseldorf)	394 255
Westdeutsche Allgemeine (Essen)	657 500

resimli magazinler

Stern	1 700 000
Bunte Illustrierte	1 300 000
Neue Revue	1 200 000
Neue Post	2 200 000
Quick	900 000

haftalık haber dergileri

Der Spiegel	932 450
Die Zeit	362 000

radyo ve televizyon magazinleri

Hör Zu!	4 000 000
Funk Uhr	2 200 000
Tv-Hören und Sehen	2 500 000

kadın magazinleri

Brigitte	1 300 000
Für Sie	1 000 000
Freundin	700 000
Bravo	1 300 000

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ

gazeteler
New York

New York Daily News	1 824 836
New York Times	878 714
New York Post	621 564
Wall Street Journal	1 457 000

öbür büyük kentler

Los Angeles Times	1 020 208
Chicago Tribune	762 810
Detroit News	633 708
Washington Post	561 640
Philadelphia Bulletin	
Christian Science Monitor	
Saint Louis Post-Dispatch	

haber magazinleri

Time (haftalık)	4 250 000
Newsweek (haftalık)	2 900 000
US News and World Report	2 000 000
New Yorker	497 175
Esquire	650 000

kadın ve aile dergileri

McCall's Magazine (aylık)	6 500 000
Family Circle (haftalık)	8 300 000
Woman's Day (aylık)	8 200 000
Ladies' Home Journal	6 000 000
Vogue (aylık)	909 000
Harper's Bazaar	533 000
Playboy	4 900 000
Better Homes and Gardens	8 000 000
National Geographical Magazine	9 600 000
Scientific American	665 000
TV Guide	19 800 000
Reader's Digest	18 500 000

İNGİLTERE

sabah gazeteleri

The Sun	3 895 778
Daily Mirror	3 800 000
Daily Express	2 389 715
Daily Mail	1 934 001
Daily Telegraph	1 338 324
The Times	292 652
The Guardian	271 582
Financial Times	179 840

akşam gazeteleri

Evening News	560 844
Evening Standard	421 321

pazar gazeteleri

News of the World	4 968 591
Sunday People	3 908 926
Sunday Mirror	3 861 730
Sunday Express	3 232 155
Sunday Times	1 392 230
The Sunday Telegraph	832 941
The Observer	684 725

kadın magazinleri

Woman's Weekly	1 610 000
Woman''s Own	1 558 000
Woman	1 536 000

FRANSA

günlük gazeteler

Le Figaro	324 195
L'humanité	149 901
France-Soir	504 442
Le Monde	435 476
Ouest-France	676 311

haftalık dergiler

Paris-Match	693 278
L'Expresse	530 026
Le Nouvel Observateur	369 293
Le Pelerin du XXe siècle	501 170
L'Humanité-Dimanche	450 000
Le Canard enchainé	450 000
Reader's Digest (Séléction)	1 124 811

haftalık radyo ve televizyon dergileri

Télé 7 Jours	2 572 269
Télé-Poche	1 879 863

kadın ve aile dergileri

Jours de France (haftalık)	507 444
Elle (haftalık)	365 741
Marie-Claire (aylık)	519 162
Modes et travaux (haftalık)	1 510 705
Nous deux (haftalık)	1 043 983
Le Coopérateur de France (iki ayda bir)	1 013 423
Bonheur, La revue des familles (aylık)	1 408 832

TÜRKİYE

büyük gazete, dergiler ve tirajları (1983)

günlük gazeteler

Hürriyet	714 000
Günaydın	331 000
Tercüman	324 000
Güneş	316 000
Milliyet	208 000
Yeni Asır	89 000
Cumhuriyet	79 000

haftalık dergiler

Gırgır	410 000
Hafta Sonu	150 000
Fırt	147 000
TV'de 7 Gün	104 000
Ses	100 000
Hayat	80 000

aylık dergiler

Erkekçe	150 000
Bravo	75 000
Kadınca	70 000
Onyedi	70 000
Bilim	45 000
Elele	42 000

Ferruh BAŞAĞA

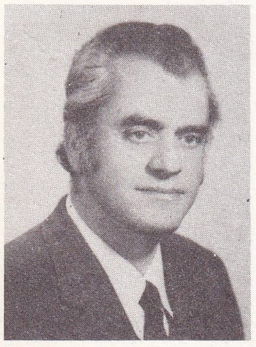

Mehmet BAŞARAN

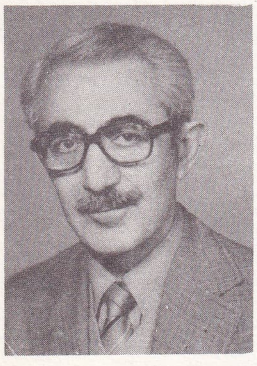

İlhan BAŞGÖZ

nin yükselmesine yol açan hızlı enflasyondur denebilir.

teknolojik gelişme

Televizyonun rekabeti karşısında Türk basını da, dünya basınının gidişine ayak uydurarak yenilenme gereksinimini duydu. Böylece, son yıllarda tipografya tekniği terkedilerek, işletme maliyetleri düşükçe olan «ofset» yöntemine geçildi. 1983'te «Cumhuriyet» gazetesinin de ofset yayına geçmesiyle, günlük «büyük» gazetelerin tümü «ofset» tekniğiyle yayınlanır duruma geldi. Ne var ki, önümüzdeki yıllarda getirilmesi beklenen «teletekst» sisteminin (haber sayfalarının televizyon ekranına yazılması), öbür deyişle «ekranlı basın»ın kâğıtlı basın için tehlikeli bir rakip olması beklenmektedir. Tirajı artırmak için alınan önlemlerden biri de gazetelerin okuyucuya erken ulaştırılması olanaklarının yaratılması oldu. 1960'lı yıllara değin, gazeteler en yakın illere bile bir gün sonra ulaştırılabiliyordu. Büyük gazetelerin birkaç kentte birden basım olanaklarına kavuşması ve dağıtım sistemindeki gelişmeler, bugün ülkenin hemen her yerinde günü gününe gazete okuyabilmeyi sağlamaktadır. Gazeteler her gün, 29'u ana hat olmak üzere, 236 hattan okura ulaştırılmakta ve bunun için ayda 208 milyon liradan fazla harcama yapılmaktadır. (LM)

***Basın İlan Kurumu.** — Kuruluş kanununun 31. maddesi, kurumun resmi ilan ve reklamların yayınına aracılık ödevini, kurum şubeleri bulunan yerlerin belediye sınırlarıyla kısıtlamıştır. Diğer yerlerde çıkan ve resmi ilan yayınlayan gazetelerin izlenmesi ve denetimi 195 sayılı kanunun 31/2. maddesi gereğince ilgili valilikler tarafından yapılmaktadır. Bu nedenle, 1982 yılı sonlarında Türkiye'de çıkan toplam 596 gazeteden yalnızca 62'si kurum şubelerinin bulunduğu yerlerde çıkmakta ve kurum aracılığıyla resmi ilan yayınlamaktaydı. Aynı yıl, kurum aracılığıyla resmi ilan yayınlayan dergi (haftalık, on beş günlük, aylık vb.) sayısı ise 127 idi. 1982' de bir önceki yıla göre resmi ilanlarda yaklaşık yüzde 56, özel ilanlarda yüzde 58, kurum aracılığından geçirilmesi zorunlu reklamlarda yüzde 106 ve yabancı kaynaklı ilanlarda yüzde 128 bir artış sağlandı. Böylece kurumun ilan ve reklam hacminde ortalama yüzde 87 dolayında bir artış oldu. 1982 yılı sonuna göre de kurum aracılığıyla yayınlanan ilan ve reklamların tutarı yaklaşık 2 milyar kadardı.

Bu arada birtakım sosyal etkinliklere girişen ve basın mensuplarının durumları ile yakından ilgilenen kurum, basın işkolunda çalışan kafa ve el emekçilerinin çeşitli gereksinimlerini karşılamaya çalışmaktadır. Örneğin, «borç verme fonu» ve «yardım fonu» gibi birimler oluşturarak, borç isteyen üyelerine borç para (12 000 lira) vermekte, İş Kanunu'na bağlı basın mensuplarından çalışamaz ve yardıma muhtaç durumdakiler ile ölenlerin ailelerine para yardımı (12 000 lira) yapmaktadır. Ayrıca, basın mensuplarına yaz aylarında dinlenme olanağı sağlamak amacıyla kurumun işletmekte olduğu bir «tatil köyü» (Darıca-Bayramoğlu) vardır. Ek tesislerle kapasitesi genişletilen ve bir de yüzme havuzu bulunan bu dinlenme yerinden 1982'de 8 616 gün/kişi yararlandı. (M)

***BASİLDON,** İngiltere'de (Essex), Londra'nın doğusunda kent. — 129 000 nüf. Kimya, konfeksiyon sanayii. Basımevleri. (L)

***BASİNGSTOKE,** Büyük Britanya'da (Hampshire), Londra'nın güneybatısında kent. — 52 000 nüf. Antrepolar. (L)

BASİRHAT, Hindistan'da (Batı Bengal), Kalküta'nın doğusunda, Bangladeş sınırında kent. 64 000 nüf. (L)

***BASKETBOL.** — Türkiye'de basketbol, 1974'ten sonra daha çok firma kulüplerinin varlığı ile hareketli bir dönem yaşadı. Bu alandaki canlılığın başlıca nedeni, amerikalı ve yugoslav basketbolcuların türk kulüplerinde yer almasıdır.

Uluslararası karşılaşmalarda milli takımın elde ettiği birincilikler şunlardır: Genç Yıldızlar Avrupa Şampiyonası (1977), Balkan Gençler Basketbol Şampiyonası (1980). Balkan Basketbol Şampiyonası (1981). Eczacıbaşı takımı da 1980'de Avrupa Kulüpler Kupası'nda finale yükselme başarısını gösterdi. Türkiye Deplasmanlı Basketbol Ligi'nde 1974'den sonra, Beşiktaş (1975), Eczacıbaşı (1976, 1977 ve 1978), Efes Pilsen (1979), Eczacıbaşı (1980 ve 1981) ve Efes Pilsen (1982, 1983) şampiyon oldu. (M)

***BASKİL,** Elazığ ilinde ilçe. — 26 776 nüf., 61 köy. İlçe merkezi 5 164 nüf. (1980). [M]

BASMACI (Aziz), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Selanik 1912 - İstanbul 1978). Şişli Terakki Lisesi'ni bitirdi. 1928'de *Para Delisi* adlı güldürüyle sahneye çıktı. 1945' ten sonra Ses Opereti'ndeki eserlerle büyük ün yaptı. Yeni Ses, Şen Ses ve Muammer Karaca tiyatrolarında çalıştı. Aziz Basmacı - Kenan Büke topluluğunu kurdu. 1946'da *Bir Dağ Masalı* ile başladığı sinemada *Tuzak, Darıldın mı Cicim Bana?, Nasreddin Hoca* gibi filmlerde oynadı. Tiyatroda çizdiği yahudi tipleriyle tanındı. 1969'da rahatsızlığı nedeniyle sahneyi bıraktı. 1977'de 50. sanat yılı jübilesini yaptı. (M)

***BASRA,** Irak'ta liman kenti. — 600 000 nüf. Petrol dışında Irak'ın tüm ihracatı bu limandan yapılır. Kimya ve kâğıt sanayii. Hurma ticareti.

— Basra ili, 897 000 nüf. (L)

BAŞAKPINAR, Kayseri ilinde, merkez ilçesinin Talas bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 735 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAŞAĞA** (Ferruh), türk ressamı. — 1979' dan sonra geometrik soyutlamayı uyumlu renkler, ritmik, ışıklı ve saydam geçişleri içeren bir biçim örgütlemesiyle çeşitledi. Doğuya özgü kaligrafik bir ritm, güvercin ve kalyon motiflerinden oluşan soyut düzenlemelerini İstanbul'da Tiglat galerisinde sergiledi (1982). [M]

BAŞANİ (Mevlana Abdülhamit Han), bengalli siyaset adamı. — (öl. Dakka 1976). [L]

BAŞARAKAVAK, Konya ilinde, merkez ilçenin Sille bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 839 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAŞARAN, Aydın ilinde, Kuyucak ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 386 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAŞARAN** (Mehmet), türk şairi ve yazarı. — Son on yılda şiirlerinde bir konu ve tema genişlemesi oldu; dil daha da yoğunlaştı. Güncel olaylar tarihe bağlandı. Doğa ve yaşam sevgisi yeni boyutlar kazandı. Şiirsel bir anlatımla geliştirdiği öykülerinde insan manzaraları çizdi. Değişik bir kesimi yansıttığı romanıyla toplumcu gerçekçi tavrını sürdürdü. Yeni bir tat ve içerikle masalları şiirleştirmeye yöneldi. Yazarın yeni kitapları: *Tonguç Yolu - Köy Enstitüleri, Devrimci Eğitim* (Denemeler, 1974), *Gök Ekin* (Şiir, 1975), *Yağmur Gelini* (masal - şiir, 1975), *Elif Diye Bir Türkü* (Öyküler, 1976; TRT 1970 sanat ödülleri yarışmasında başarı ödülü), *Memetçik Memet* (roman, 1978; Orhan Kemal Roman Armağanı 1979), *Armutlu Tarla* (masal, 1979), *Söğütler Ses Verince* (masal-şiir, 1981), *Meşe Seli* (şiir, 1982). [M]

BAŞARI, Diyarbakır ilinde, Çermik ilçesine bağlı bucak. 9 527 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 1 115 nüf. (1980). [M]

BAŞARIR (Bingül), türk kadın seramik sanatçısı (İstanbul 1938). Füreya Koral'ın atölyesindeki çalışmalarıyla (1959 - 1961) kendini yetiştirdi. 1962'den sonra İstanbul ve Ankara'da açtığı sergiler, dış ülkelerde katıldığı yarışmalarla etkinlik gösterdi, seramikte doku ve form araştırmalarına öncelik vererek insan ve uygarlık çelişkilerine ilişkin yorumlara yöneldi. Prag Uluslararası seramik sergisinde altın madalya (1962), Clermont-Ferrand uluslararası yarışmarı seramik heykel 1.'lik (1974), Vichy uluslararası resim-heykel yarışması grup birinciliği (1974), Faenza (İtalya) uluslararası seramik yarışmasında altın madalya (1975, 1979) kazandı. İstanbul'da Hobi galerisinde kişisel bir sergi açtı (1981). [M]

***BAŞBAKAN,** bış. i. — 1975'ten sonra başbakanlığa atananlar şunlardır: Süleyman Demirel (31 mart 1975 - 21 haziran 1977), Bülent Ecevit (21 haziran - 21 temmuz 1977), Süleyman Demirel (21 temmuz 1977 - 5 ocak 1978), Bülent Ecevit (5 ocak - 24 ekim 1979), Süleyman Demirel (24 ekim 1979 - 12 eylül 1980), Bülend Ulusu (20 eylül 1980). [M]

***Başbakanlık Kupası.** — 1976'da Trabzonspor, 1977'de Beşiktaş, 1978'de Trabzonspor, 1979'da Galatasaray, 1980'de Fenerbahçe futbol takımları kazandı; 1981 sezonunda kaldırıldı. (M)

BAŞGEDİKLER, Kars ilinde, Arpaçay ilçesine bağlı bucak. 9 267 nüf., 17 köy. Bucak merkezi Başgedik. 764 nüf. (1980). [M]

***BAŞGÖZ** (İlhan), türk folkloru bilgini. — 1965'de yardımcı profesör olarak görev aldığı İndiana Üniversitesi'nde (Bloomington) [Ural ve Altay Dilleri bölümü] 1975'den beri profesör olarak çalışmakta, 1981'den beri, aynı zamanda Türk Araştırmaları Programını yönetmektedir. Başgöz 1975' den bu yana yirmiden fazla bilimsel makale, ikisi İngilizce, ikisi Türkçe olmak üzere dört kitap yayımladı: *Bilmece: A Corpus of Turkish Riddles,* (Bilmece: Türk Bilmeceleri Külliyatı) [1973], *Studies in Turkish Folklore* (Türk Folkloru Araştırmaları) [1978], *Karac'oğlan* (1978), *Âşık Ali İzzet Özkan* (1979). [M]

BAŞHÜYÜK, Konya ilinde, Sarayönü ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 730 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAŞKALE,** Van ilinde ilçe. — 40 948 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 9 770 nüf. (1980). [M]

BAŞKARCI, Denizli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 250 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAŞKIRDİSTAN** ya da **BAŞKIR özerk Cumhuriyeti,** SSCB'de cumhuriyet. — 3 848 000 nüf. Ormancılık, tarım (tahıl, şekerpancarı), hayvancılık. Petrol yatakları. Petrol arıtımı ve petrokimya sanayii. (L)

BAŞKÖY, Erzincan ilinde, Çayırlı ilçesine bağlı bucak. 5 157 nüf., 16 köy. Bucak merkezi Yaylakent. 373 nüf. (1980). [M]

BAŞKÖY, Konya ilinde, Doğanhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 549 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAŞKÖY, Nevşehir ilinde, Ürgüp ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 421 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAŞKUT (Acar), türk tiyatro dekorcusu (İstanbul 1935). Yazar Cevat Fehmi Başkut'un oğludur. Galatasaray Lisesi'nde okudu. Münih Güzel Sanatlar Akademisi tiyatro dekoru bölümünü bitirdi (1964). Bavyera eyalet operasında ve alman TV filmlerinde dekorcu olarak görev yaptı. 1965'de Türkiye'ye dönüp İstanbul Şehir ve Ankara Devlet operalarında çalıştı. 1968'de baş dekorcu oldu. 1976'dan başlayarak İstanbul Kültür Sarayındaki eserlerde görev aldı. *Don Pasquale, Cavalleria Rusticana, Rigoletto, Aida, Don Carlos* gibi ünlü operalar ve *Kuğu Gölü, Fındıkkıran* gibi bale yapıtlarındaki dekorlarıyla dikkati çekti. (M)

BAŞMAKÇI, Afyonkarahisar ilinde, Dazkırı ilçesine bağlı bucak. 12 544 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 6 058 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAŞOĞLU** (Tamer), türk heykelcisi. — Konya Karabekir bucağında *Kâzım Karabekir* (1970), Hatay Samandağ *Atatürk* (1971), İzmir Karşıyaka'da *Atatürk, Annesi ve Kadın hakları* (1973), Konya Ereğlisi (1981) ve Sungurlu *Atatürk* (1981) anıtlarını yaptı. (M)

BAŞPINAR, Erzincan ilinde, Kemaliye ilçesine bağlı bucak. 2 520 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 276 nüf. (1980). [M]

BAŞTIMAR (Zeki), türk siyasetçisi. — (öl. Doğu Almanya 1973). [M]

BAŞTÜRK (Abdullah), türk sendikacısı ve siyaset adamı (Yalova 1919). Ortaokul son sınıftan ayrıldı; 1946'dan sonra metal, lastik ve öteki iş kollarında çalıştı. Sıhhî tesisatçı olarak İstanbul Belediyesi'ne girdi (1955). Belediye İşçileri Sendikaları Federasyonu kuruluş çalışmalarına katıldı. Genel-İş'in gerçekleşmesinde etkinlik gösterdi. O dönemde Türk-İş'e bağlı olan Genel-İş başkanlığına getirildi (1962). Yozgat'tan (1969) ve İstanbul'dan (1973) CHP

Foto. X (3) ; (MEYDAN)

milletvekili oldu. 1977'de Disk genel başkanlığına seçildi. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra (1980) çalışma arkadaşlarıyla birlikte tutuklanarak Sıkıyönetim Mahkemesi'ne verildi. (M)

BAŞVURMAK blş. f. Bir işin yapılması için bir kimseden aracılık ya da görevini yapmasını istemek: *Seçmen kütüklerinde adını bulamayanlar seçim kuruluna başvurarak adlarını listeye yazdırmak zorundadırlar (Gazetelerden).* || Bir işte bir şeyden yararlanmak amacıyla ona el atmak: *İnsanlık adına konuşmaya başladığınız anda sanata başvurmak zorundasınız* (S. Eyüboğlu). [*Esanl.* MÜRACAAT ETMEK]. (M)

BAŞVURU blş. i. Başvurmak eylemi. || Bir iş için başvuran kimsenin yazdığı (mektup, dilekçe, vb.): *Roosevelt öldüğünde Bohr'un başvurusu, zarfı bile açılmamış olarak masasında duruyordu* (A. Göktürk). (*Eşanl.* MÜRACAAT). [M]

BAŞYAYLA, Konya ilinde, Ermenek ilçesinin Tepebaşı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 224 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAŞYAZAR blş. i. Bir gazete ya da dergide sürekli olarak başyazıları yazan kimse. (M)

BAŞYURT, Elazığ ilinde, Karakoçan ilçesine bağlı bucak. 7 583 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 652 nüf. (1980). [M]

***BATALA**, Hindistan'da (Pencap) kent. — 76 500 nüf. (L)

***BATANAY** (Kemal), türk hattatı ve bestecisi. — (öl. 1981). 1976-1980 arasında İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı'nda öğretim üyeliği yaptı. (M)

***BATANGAS**, Filipinler'de liman kenti. — 125 300 nüf. (L)

***BATAYSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 85 000 nüf. (L)

***BATES** (Herbert Ernest), ingiliz yazarı. — (öl. Canterbury 1974). [L]

BATES (Alan), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu (doğ. 1934). 1950'lerde tiyatro ve TV'de çalıştı. 1960'larda İngiliz *Free Cinema* (Özgür Sinema) akımıyla birlikte sinemaya geçti ve ilginç filmlerde rol aldı: *Kanundan Kaçılmaz* (Whistle Down the Wind) [B. Forbes, 1960], *A Kind of Loving* (Bir Çeşit Aşk) [J. Schlesinger, 1961], *The Caretaker* (Kapıcı) [C. Donner, 1963], *Zorba* (Zorba the Greek) [M. Kakoyannis 1964], *Bir Aşk Yetmez* (Far from the Madding Crowd) [J. Schlesinger, 1965], *Kiev'deki Adam* (The Fixer) [J. Frankenheimer, 1968], *Women in Love* (Aşık Kadınlar) [K. Russell, 1969], *Arabulucu* (The Go-Between) [J. Losey, 1971], *Royal Felsh* (R. Lester, 1975), *Yalnız Bir Kadın* (An Unmarried Woman) [P. Mazursky, 1977], *The Shout* (Çığlık) [J. Skolimowski, 1978], *The Rose* (Gül) [M. Rydell, 1979]. (M)

BATESON (Gregory), ingiliz asıllı amerikalı antropolog (Cambridge, İngiltere 1904 - San Francisco 1980). Özellikle Yeni Gine ve Bali'de ilk karısı Margaret Meade ile birlikte toplumsal antropoloji üzerine araştırmalar yaptı. 2. Dünya savaşından sonra sibernetik konusuna ilgi duydu ve iletişim teorisinin kavramlarını psikiyatriye uyguladı. Kaliforniya'da Palo Alto hastanesinde Weekland'la birlikte, bugün psikiyatride büyük ölçüde kabul gören «çifte bağ» kuramını geliştirdi. 1964'den itibaren iletişim kuramı üzerine çalışmalarını Havai'de yunus balıklarına ve ahtapotlara uygulayıp denedi. Eserleri: *Communiation* (İletişim) [1950], *Bir Zihin Ekolojisine Doğru* (1972). [L]

***BATHURST**, Bk. BANJUL.

***BATIBEKİ** (Atıf Yılmaz), türk film yönetmeni. — 1974 sonrasında da toplumsal kaygılar güden filmler vermeyi sürdürdü: 1980'lerde adı genç kuşak yönetmenlerinin yanı başında anılmaya başlandı. Antalya film şenliklerindeki «en iyi yönetmen» ödüllerini (1965'teki *Keşanlı Ali Destanı* ve 1972'deki *Zulüm*'den sonra) 1976'da *Deli Yusuf*, 1978'de Aytmatov uyarlaması *Selvi Boylum, Al Yazmalım* ile dörde çıkardı. 1982-1983 sinema mevsimi sonunda da sinema yazarları tarafından iki filmiyle «mevsimin en iyi yönetmeni» seçildi. Çeşitli türlerde filmler imzalayan Batıbeki, *Kibar Feyzo* (1978). *Talihli Amele* (1980) ve *Dolap Beygiri* (1982) yapıtlarıyla köy ve kente yönelik toplumsal güldürülerdeki ustalığını kanıtladı. Cüneyt Arkın'ı oynattığı *Deli Yusuf* (1975) ve *Mağlup Edilmeyenler* (1976) ile ticari kaygıları göz ardı etmeyen değişik biçemlerle iki toplumsal eleştiri denemesi verdi. Y. Güney'in başladığı *Zavallılar*'ı tamamladı (1975). *Selvi Boylum, Al Yazmalım* (1978), *Adak* (1979), *Delikan* (1981), *Mine* (1982) gibi belli bir çizginin üstündeki iyi anlatımlı eserlerindeyse belli aksaklıklar içeren kimi olumlu gözlemlere yöneldi ve tartışmalar yarattı. Özellikle mutsuz bir kasaba kadınını anlatan *Mine* enine boyuna ele alındı. A. Yılmaz Batıbeki, 1980'de yapımcılığa da başladı; kimi son filmlerini kendi hesabına çekti. (M)

BATIKENT, Ankara yakınlarında kurulmakta olan yeni yerleşim yeri. Batıkent, Türkiye'de sanayinin yarattığı işgücü kullanımının (istihdam) kırsal kesimden göç edenleri emip dengeleyemediği hızlı kentleşme olayına çağdaş bir çözüm getirmek isteyen geniş çaplı ve önemli bir yerleşim (konut yapımı) projesidir. 1979 yılında Ankara Belediyesi tarafından hazırlanan projenin gerçekleştirilmesi işi, Ankara Belediyesi'nin ve Kent-Koop'un (Batıkent Konut Üretim ve Yapı Kooperatifleri Birliğinin) işbirliği ile yürütülmektedir.

Ankara - İstanbul karayolunun kuzeyinde, Ankara kent merkezine 10 km uzaklıkta bulunan ve 10 bin dönümden oluşan Batıkent yerleşim alanını kamulaştırma işlemi 1974'te başlatıldı ve bu alandaki çalışmalar 1978 ağustosunda bitirildi. Başkentin batı koridorunda (batı yönünde) gelişmesini öngören 1990 Ankara Nazım İmar Planı doğrultusunda hazırlanmış olan Batıkent imar planı 1979'da İmar ve İskân Bakanlığı tarafından onaylandı. Batıkent projesi çağdaş bir kent parçasının (uydukent) Ankara'ya kazandırılmasını, nazım planla birlikte getirilen fiziksel yapı dönüşümünün yaşama geçirilmesini, kentsel işlevlerin etkinleşmesini ve sağlıklı bir kent yaşamının oluşturulmasını amaçlamaktadır. Bu proje, üretim boyutlarıyla dünyanın en büyük yeni yerleşim projelerinden biridir; 10 bin dönümlük alanda, yaklaşık 300 bin kişinin yaşayacağı ve 60 bin konutun yerleşeceği bir büyüklükte tasarlanmıştır. Bu konutlar her türlü altyapısı tamamlanmış, imarlı arsalar üzerinde yapılmakta ve Batıkent'te yaşayacakların gereksinimlerini karşılayacak tüm çağdaş özellikleri taşımaktadır. Proje tamamlandığında, Batıkent'te 40 kreş, 20 ilkokul, 20 ortaokul, 7 lise ve dengi meslek lisesi, 2 ana-çocuk sağlık merkezi, 8 sağlık ocağı, 660 yataklı bir hastane, cami, kültür ve eğlence merkezleri, yeşil alanlar, alışveriş merkezleri gibi tüm sosyal hizmet kurumları ve birimleri yer alacaktır. Burada ilk iskânın 1983 yılı sonbaharında başlatılması öngörülmektedir. Batıkent projesinin bu çağdaş özellikleri Avrupa Konseyi İskân Fonu'nca da değerlendirilerek Kent-Koop'a 1983 yılına kadar toplam 64,2 milyon ABD doları tutarında kredi açıldı. Batıkent'te yaşayacak olanları kooperatiflerde örgütlemek ,bu kooperatiflerin her türlü denetimini yapmak ve proje hazırlanmasından inşaatların denetimine ve kredi sağlanmasına kadar bir dizi çalışmayı yerine getirmekle yükümlü olan Kent-Koop 17 ekim 1979'da 13 kurucu kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1983'teki duruma göre 52 kooperatif ve Ankara Belediyesi de tüzel kişi olarak Kent - Koop'un ortağıdır.

Batıkent'te dubleks ve çok katlı olmak üzere iki tür konut yapılmaktadır. Bu konutların 10 yıl süre ile devir ve satışı yasaklanmıştır. Burada Ankara Belediyesi'nin mülkiyetinde kiralık konutların yapılması da öngörülmektedir. (M)

BATI SAHRA, Bk. SAHRA.

BATKINLIK i. Yeni k. Huk. Batkın olma hali. (*Eşanl.* İFLAS). [M]

BATKIN i. ve sıf. Yeni k. Huk. Günü gelmiş borçlarını ödeyemez duruma düştüğü mahkeme kararıyla saptanan kimse (tüccar). [*Eşanl.* MÜFLİS]. (M)

***BATMAN**, Siirt ilinde ilçe. — 102 803 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 86 172 nüf. (1980). [M]

***BATUM**, Sovyetler Birliği'nde (Gürcistan) kent. — 124 000 nüf. (L)

***BATU PAHAT**, Malaysia'da kent. — 53 300 nüf. Tarım ürünleri ihracatı. (L)

BATURALP (Recai), türk generali ve devlet adamı (İstanbul 1913). Kara Harp Okulu'nu (1936), topçu subayı olarak Kara Harp Akademisi'ni bitirdi (1947). Çeşitli topçu birliklerinde takım, batarya ve tabur komutanlıkları yaptı. Kore savaşlarına katıldı. Yurda dönünce Zırhlı Birlikler ve Harp Okulu taktik öğretmeni, 39. Tümen kurmay başkanı ve Harp Akademilerinde öğretmen oldu. Daha sonra sırayla, 6. Tümen komutanlığı, 1. Ordu kurmay başkanlığı, Kara Harp Akademisi Komutan vekilliği, 58. Er Eğitim Tümeni komutanlığı, 39. Tümen komutanlığı, 2. ordu kurmay başkanlığı, 7. Kolordu komutanlığı, Doğu Menzil komutanlığı, Kara Kuvvetleri Denetleme Kurulu başkanlığı yaptı. 1962'de tuğgeneral ,1965'te tümgeneral, 1968'de korgeneral oldu, 1972'de emekliye ayrıldı. 12 Eylül 1980 Harekâtından sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde Gümrük ve Tekel bakanlığına getirildi. 1982 yılında bakanlık görevinden ayrıldı. (M)

BAT YAM, İsrail'de, Akdeniz kıyısında kent. 100 100 nüf. (L)

***BAURU**, Brezilya'da (Sao Paolo eyaleti) kent. — 120 000 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi. (L)

***BAUTZEN**, demokratik Almanya'da kent. — 46 400 nüf. Elektronik sanayii. (L)

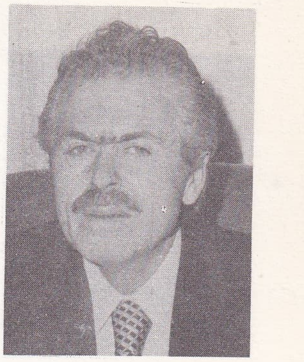

Abdullah BAŞTÜRK

Atıf Yılmaz
BATIBEKİ

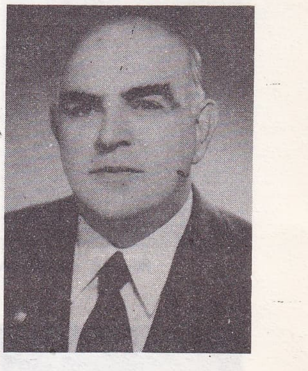

Rıfat BAYAZIT

BATIKENT

Foto. Günaydın arşivi (2) ; X (2) [MEYDAN]

Mehmet BAYHAN

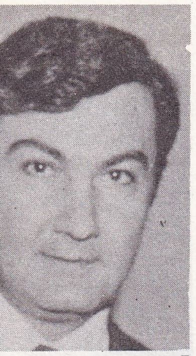

Deniz BAYKAL

Zeyyad BAYKARA

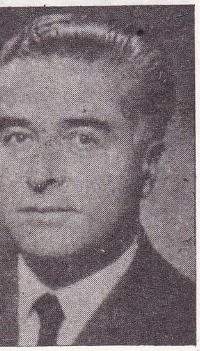

Faruk BAYÜLKEM

***BAVYERA,** alm. **Bayern,** Almanya Federal Cumhuriyeti'nin en büyük eyaleti. — 10 939 800 nüf. Cam, kristal, demir ve mertal işleme, ağaç, porselen, seramik sanayii. Tarım bölgesi (tütün, şerbetçiotu, meyve, bağcılık). [L]

***BAYAMO,** Küba'da (Grauma ili) kent. — 72 000 nüf. Tarihsel anıtlar. (L)

***BAYAMON,** Porto Riko'da kent. — 205 800 nüf. (L)

***BAYAR** (Mahmut Celâl), türk siyaset adamı, Türkiye cumhuriyetinin üçüncü cumhurbaşkanı. — Yüzüncü yaşına girmesi yakınları ve siyasal yandaşlarıyla kutlandı (mayıs 1982). [M]

BAYAR (Nuri), hekim ve siyaset adamı (Sakarya 1927). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi. İç-hastalıkları uzmanı olarak bir süre serbest hekimlik yaptı. Kuruluşu sırasında Adalet Partisi'ne girerek ilk seçimlerde Sakarya milletvekili seçildi (1961). Sonraki dönemlerde de milletvekilliğini sürdürdü. Demirel hükûmetinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı yaptı (1973 - 1974). 9. AP Büyük Kongresinden sonra parti genel sekreteri oldu (1978-1980). Yeni Anayasa'nın geçici 4. maddesi ve Siyasal Partiler Yasası'nın geçici 10. maddesine göre siyaset yasağı kapsamına alındı. (M)

BAYAT, Afyonkarahisar ilinde, Emirdağ ilçesine bağlı bucak. 9 208 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 4 128 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAYAT,** Çorum ilinde ilçe. — 31 957 nüf., 36 köy. İlçe merkezi 5 366 nüf. (1980). [M]

***BAYAZIT** (Mehmetçik), türk bilim adamı. — Yeni kitapları: *Hidroloji* (1974), *Hidroloji Uygulamaları* (1976), *Hidrolojide İstatistik Yöntemler* (1981). 1983 TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü kazandı. (M)

BAYAZIT (Rifat), türk hukukçusu (Kahramanmaraş 1912). Liseyi Adana'da bitirdikten sonra Ankara'ya gelerek Gümrük ve Tekel Bakanlığı tetkik memuru olarak çalışmaya başladı. 1943'te Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli ilçelerde ve illerde savcı ve hakim olarak görev yaptı. 1962'de Yargıtay üyeliğine getirildi. Yargıtay Dairesi başkanı (1973), birinci başkan vekili oldu (1975). 1977'de emekliye ayrıldı. 1981'de Kahramanmaraş üyesi olarak Danışma Meclisi'ne girdi. Şubat - mayıs 1983 arasında Bülend Ulusu hükümetinde Adalet bakanlığı yaptı. Bu görevinden çekildikten sonra, Turgut Sunalp'in kurduğu Milliyetçi Demokrasi Partisi'ne kurucu üye olarak katıldı. (M)

***BAYBURT,** Gümüşhane ilinde ilçe. — 105 317 nüf., 177 köy. İlçe merkezi 22 578 nüf. (1980). [M]

***BAYDAR** (Mustafa), türk yazarı. — (öl. İstanbul 1976). [M]

BAYHAN (Mehmet), türk fotoğraf sanatçısı (Malatya 1940). D. Güzel Sanatlar Akademisi yüksek mimarlık bölümünü bitirdi. Bir süre serbest mimar olarak çalıştı. Şimdi Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'nde fotoğraf öğretim görevlisidir. 1976'dan bu yana İFSAK (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) başkanıdır. Fotoğraf çalışmalarının örgütlenmesi ve uluslararası ilişkilerin başlatılmasında etkinlik gösterdi. İngiltere'de altın madalya ve özel ödül, Hindistan'da gümüş madalya, Fransa'da Fransa federasyonu diplomasi aldı (1962 - 1983). [M]

***BAYIK** (Namık), türk grafik sanatçısı. — Cumhuriyet'in 50. yılı anma pul dizisinde iki düzenlemesi (1973), Atatürk'ün doğumunun 100. yılı için iki afişi (1981), İspanya'da yapılan 1982 dünya futbol şampiyonası için dört madeni para kompozisyonu uygulandı (1982). [M]

***BAYINDIR,** İzmir ilinde ilçe. — 44 452 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 12 400 nüf. (1980). [M]

Bayındır Barajı, Ankara ilinde Bayındır suyu üzerinde baraj. 1965 yılında işletmeye açılan baraj, içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 990 m; barajın temelden yüksekliği 31 m; talvegden yüksekliği 30 m; normal su kotu 985 m; normal su kotunda depolama hacmi 6,97 milyon m³; göl alanı 0,71 km²; sağlanan içme suyu 6 milyon m³'tür. (M)

***Bayındırlık Bakanlığı.** — Bakanlar Kurulu'nun 27 şubat 1982 tarih ve 8-4334 sayılı kararı gereğince Bayındırlık Bakanlığı merkez kuruluşu yeniden düzenlendi. Bu düzenlemeye göre bakanlık merkez kuruluşu 1 müsteşar ile 3 müsteşar yardımcısı, 4 esas birim (Yapı İşleri, Demiryolları İnşaatı, Limanlar İnşaatı, Hava Meydanları ve Akaryakıt Tesisleri İnşaatı genel müdürlükleri), 6 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu, Yüksek Fen Kurulu, Araştırma - Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlıkları; Hukuk Müşavirliği, Bakanlık Müşavirleri, Savunma Sekreterliği) ve 5 yardımcı birimden (Genel Sekreterlik, Özel Kalem; Komptrolörlük, Destek Hizmetleri, Personel daireleri başkanlıkları) oluşmaktadır.

Esas birimlerden Yapı İşleri Genel Müdürlüğü'nce 28 (hastaneler, sağlık ve kültür kurumları, yönetim binaları vb), Demiryolları İnşaatı Genel Müdürlüğü'nce 6 (Arifiye - Sincan, Divriği - Sivas, İzmit kent içi geçişi vb. demiryollarının yapımı), Limanlar İnşaatı Genel Müdürlüğü'nce 17 (liman inşaat ve tevsiileri, barınak ve üslenme tesisleri yapımı vb.), Hava Meydanları ve Akaryakıt Tesisleri İnşaatı Genel Müdürlüğü'nce 20 (çeşitli havalimanlarının inşaat ve tevsiileri, akaryakıt boru hatlarının depolama tesislerinin inşaat ve tevsiileri, lojman inşaatı vb.) önemli yatırım projesinin yapım işleri ele alındı. Bu projelerin genel olarak 1984 - 1985 yıllarında bitirilmesi öngörüldü.

1975'den bu yana Bayındırlık bakanları ve göreve başlama tarihleri şöyledir: Fehim Adak (mart 1975), Abdülkerim Zilan (haziran 1977), Selahattin Kılıç (temmuz 1977), Şerafettin Elçi (ocak 1978), Selahattin Kılıç (kasım 1979), Dr. Tahsin Önalp (eylül 1980). [M]

BAYIR, Muğla ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 748 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BAYKAL** (Deniz), türk hukukçusu ve siyaset adamı. — 1977 seçimlerinde Antalya'dan milletvekili seçildi. Seçimden sonra kurulan ikinci Ecevit hükümetinde Enerji ve Tabii kaynaklar bakanı oldu (1978). Bazı madenlerin kamulaştırılmasında önemli rol oynadı. Milli Güvenlik Konseyi'nce haziran 1983'te siyasi partilerin kurulmasına izin verildikten sonra, izinsiz siyasal faaliyette bulunduğu gerekçesiyle Çanakkale'de zorunlu gözetim altına alındı. (M)

***BAYKAN,** Siirt ilinde ilçe. — 22 228 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 4 465 nüf. (1980). [M]

***BAYKARA** (Zeyyad), türk maliyecisi. — 1974'te Sadi Irmak hükümetinde başbakan yardımcılığına getirildi. 1977 seçimleri sırasında Adalet bakanlığı yaptı. Daha sonra iki dönem Cumhuriyet senatosu kontenjan grubu başkanlığında bulundu. 1980'de senato üyeliği sona erdi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde Devlet Bakanı ve Başbakan yardımcısı olarak görev aldı. (M)

***BAYKURT** (Fakir), türk hikaye ve roman yazarı. — 12 Mart Muhtırası'nı izleyen dönemde hakkında açılan davaların hepsinden beraat etti. 1979'da Almanya'ya giderek Duisburg kentinde (Rheinland-Nord Westfalen eyaleti) yerel yönetiminde türk işçilerinin eğitimi sorunlarıyla ilgili görev aldı. Gerçekçi plandaki doğrultusuna yeni boyutlar kazandıran son romanlarının yanısıra çok sayıda öykü yazdı; bunlarda Anadolu insanının yaşam koşullarına yeni ayrıntılarla (Almanya'daki Türk işçileri) yaklaştı. Son yapıtları: *Şamaroğlanları* (1976), *Kara Ahmet Destanı* (1977), *Yayla* (1977), *Kale Kale* (1978), *Topal Arkadaş* (1980), *Yandım Ali* (1980), *Sakarca* (1980), *Sarı Köpek* (1980), *Gece Vardiyası* (1982), *Barış Çöreği* (1982). 1978 Orhan Kemal roman armağanını *Kara Ahmet Destanı* adlı kitabıyla kazandı. (M)

***BAYKURT** (Şerif), türk folklorcusu, öğretmen. — Son eseri *Türkiye'de Folklor* (1976). [M]

***BAYKUT** (Cami), türk askeri ve siyaset adamı. — (öl. İstanbul 1958). [M]

BAYMUR (Ahmet Fuat), türk eğitimcisi (İstanbul 1901 - Ankara 1974). İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdi (1921). Altı yıl ilkokul öğretmenliği, bir yıl müfetişlik yaptıktan sonra Viyana'da pedagoji öğrenimi gördü (1928 - 1931). Yurda dönünce öğretmen okullarında meslek dersleri, Gazi Eğitim Enstitüsü'nde özel öğretim metodları dersi okuttu. Bir yandan da yönetim işleride çalıştı; Talim Terbiye Kurulu üyesi (1956), ilköğretim genel müdürü oldu (1960). 1966'da emekliye ayrıldı. Özel öğretim metodları kitaplarıyla çağdaş eğitimin ülkemizde yerleşmesinde etkili oldu. Başlıca kitapları: *Toplu Tedris Nazariyat ve Tatbikatı* (1932), *Hayat Bilgisi Öğretimi* (1937), *İlk Okuma-Yazma Öğretimi* (1939), *Tarih Öğretimi* (1941), *Coğrafya öğretimi* (1943), *Türkçe Öğretimi* (1943), *Hayat Bilgisi Dersleri* (1946), *Geometri Öğretimi* (1948), *Amerika Birleşik Devletleri'nde Maarif Teşkilâtı ve Ortaöğretim* (1959). *Aritmetik Öğretimi* (1967). [M]

***BAYRAK** i. — ANSIKL. Türk bayrağının biçimsel özellikleri, yapımı ve korunmasıyla ilgili esas ve usulleri belirleyen 29 mayıs 1936 tarih ve 2994 sayılı kanun, 22 eylül 1983 tarihinde kabul edilen 2893 sayılı kanunla yürürlükten kaldırıldı. Yeni kanun, bayrağın biçiminde hiçbir değişiklik yapmadı. Yalnız eski kanundaki kuralların bazılarına birtakımyeni hükümler eklendi: Bayrağın yas alameti olarak hangi hallerde ve günlerde yarıya çekileceğinin başbakanlıkça belirlenmesi; hiçbiri siyasi parti, teşekkül dernek, vakıf ve benzeri kuruluşun amblem, flama, ve sembolünün ön veya arka yüzünde esas ve fon olarak kullanılamıyacağı vb. bunlar arasındadır. (M)

***BAYRAM** i. — Huk. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra resmi tatil günlerinin toplamı, oldukça kabarık bulunarak kimi ulusal bayramlar kaldırıldı (27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı, 1 Mayıs Bahar Bayramı); kimi bayramlarda ad değişikliği yapıldı (19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı); kimi bayramların da tatil günleri yeniden belirlendi. Dini bayramlardaki tatiller değişikliğe uğramadı. 2739 sayılı yasayı yürürlükten kaldıran 17 mart 1981 tarih ve 2429 sayılı yasa, ulusal bayram ve tatil günlerini şöyle belirledi: 19 mayıs günü *Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı* (1 gün); 30 Ağustos günü *Zafer Bayramı* (1 gün); 29 Ekim *Cumhuriyet Bayramı* (işyerlerinin kapanması zorunlu, tatil 1,5 gün); 23 Nisan *Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı* (1 gün). Yukarıda anılan yasayla yalnız ana okulları, ilk okullar ve törenlere katılan kurumlar için tatil söz konusu idi; nisan 1983'te yapılan yeni bir değişiklikle 23 nisan günü de genel resmi tatiller arasına alındı. (M)

***BAYRAMİÇ,** Çanakkale ilinde ilçe. — 32 007 nüf., 75 köy. İlçe merkezi 7 854 nüf. (1980). [M]

BAYRAMÖREN, Çankırı ilinde, Kurşunlu ilçesine bağlı bucak. 5 453 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 749 nüf. (1980). Belediye. (M)

BAYRAMPAŞA, İstanbul ilinde, Eyüp ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 165 723 nüf. (1980). [M]

***BAYREUTH,** federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 69 200 nüf. Üniversite. (L)

***BAYTOWN,** ABD'de (Texas) kent. — 44 000 nüf. Kömür sıvılaştırma sanayii. (L)

***BAYUR** (Yusuf Hikmet), türk siyaset ve bilim adamı. — (öl. Ankara 1980). [M]

***BAYÜLKEM** (Faruk), türk hekimi. — 1961'de kurduğu ve kuruluşundan bu yana başkanlığını yaptığı Türk Ruh Hastaların Readaptasyon Derneği, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi bünyesinde «meşguliyetle tedavi» yönteminin uygulanmasını ve Türkiye'nin ilk yataklı Çocuk Nörolojisi ve Psikiyatrisi Servisi'nin açılmasını sağladı. Bu derneğin açtığı yardım kampanyasıyla toplanan gelir, Yarı Yol Evi ve Korunmalı İş Yeri adlarında iki readaptasyon tesisinin yapımına harcandı ve bu iki tesis 1976 ortalarında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı olarak hizmete girdi.

Foto. X (4) (MEYDAN)

Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin bir teşhis, tedavi ve öğretim kurumu durumuna gelmesi yolunda büyük çaba harcayan Bayülkem'in öncülüğüyle yine aynı hastane bünyesinde ,1970'de Türkiye'de ilk kez uyuşturucu tutkunlarını konu alan Alkol ve Uyuşturucu Madde Bağımlıları Tedavi Merkezi açıldı.

Başhekimliği sırasında hastanenin çağdaş bir anlayışla donatılmasına çalışan Bayülkem, temeli 1975'te atılan ve 1983'te hizmete giren 1 170 yataklı Psikiyatri Hastanesi'nin yapımına ön ayak oldu. Faruk Bayülkem 1977'de emekliye ayrıldı. (M)

***BAYÜLKEN** (Ümit Halûk), türk diplomatı ve devlet adamı (İstanbul 1921). — 1977 de CENTO'daki görevinden Cumhurbaşkanlığı genel sekreterliğine getirildi. Temmuz 1980'de Cumhurbaşkanlığı kontenjanından senatör seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtından sonra kurulan Bülend Ulusu kabinesinde Milli Savunma bakanı olarak görevlendirildi. Birleşmiş Milletler, Ortadoğu, ortak güvenlik kuruluşları (NATO, CENTO) ve Kıbrıs konularında uzman olan Bayülken'in *Kıbrıs Sorunu ve BM* [1975] ve *Değişen Dünya Koşullarında Ortak Güvenlik ve Savunma Kuruluşları* [1977] adlı iki eseri vardır. (M)

***BAZAİNE** (Jean), fransız ressamı. — Paris'teki St-Séverin kilisesinin vitraylarını yaptı (1965-1969). Resimde çizginin giderek silinerek yerini renk ve ışığa bıraktığı, doğanın ritmlerine uyan bir anlayış geliştirmeye çalıştı: *Courants contraires* (Karşıt Akımlar) [1971]. Resim üzerine makaleleri de vardır. *L'Exercice de la Peinture* (Resim Çalışması) [1973]. (L)

***BAZİN** (Jean Pierre HERVE-BAZIN, Hervé - denir), fransız yazarı. — Son eserleri *Madame Ex* (Bayan Ex) [1975], *Un Feu dévore un autre feu* (Ateş Ateşi Yutar) [1978] ve *l'Eglise Verte*'de (Yeşil Kilise) [1981] oldukça geleneksel psikososyolojik çatışmaları ele aldı. 1980'de Lenin ödülünü kazandı. (L)

***Beatles** (THE), ingiliz vokal dörtlüsü. — 1960'larda büyük üne kavuşan topluluk 1971'de dağıldı. Üyeleri pop müzik alanında tek tek etkinliklerini sürdürdüler. Topluluğun kurucusu olarak tanınan Ringo Star 1970'lerde *Şeker Gibi Kız* (Candy) ve *Mağara Adamı* (Caveman) gibi filmler çevirdi. George Harrison gitaristliğe devam etti. Gitarist-besteci John Lennon tutulan uzunçalarlar çıkardı; *Savaşı Nasıl Kazandık* adlı bir de film çevirdi; ancak 1980 aralığında bir cinayete kurban gitti. Bas gitarist ve besteci Paul McCartney yeni beste ve şarkılarıyla alanının en sevilen adları arasına girdi, çok satan uzunçalarlar yaptı. Topluluğun dört üyesinin de doğum yeri olan Liverpool kentinin belediyesi 1984'ü «Beatles yılı» ilan etti; bu amaçla kutlama şenlikleri yapılacağı açıklandı. (ML)

***BEATON** (Cecil Walter Hardy), ingiliz fotoğrafçısı ve desinatörü. — (öl. Londra 1980). [L]

BEATTY (Warren), amerikalı sinema oyuncusu, yapımcı ve yönetmen (Virginia 1937). Oyuncu Shirley Mac Laine'in kardeşi. Stella Adler tiyatro okulunda eğitim gördü. Rol aldığı TV oyunlarıyla tanındı. Elia Kazan'ın dürtüsüyle sinemaya geçip uluslararası bir ün yaptı; az sayıda filmde oynadı: *Aşk Bahçesi* (Speendour in the Grass) [E. Kazan, 1961], *Sarsılan Temel* (All Fall Dawn) [J. Frankenheimer, 1962], *Lilith* (R. Rossen, 1964), *Mickey One* (Mickey Diye Biri) [A. Penn, 1965], *Bonnie ve Clyde* (Bonnie and Clyde) [A. Penn, 1967], *Kadın ve Kumar* (The Only Game in Town) [G. Stevens, 1969], *Büyük Vurgun* (The Dollars) [R. Brooks, 1971], *Sosyete Kuaförü* (Shampoo) [H. Ashby, 1975]. Daha sonra yapımcılığa ve yönetmenliğe başlayan Beatty, *Heaven Can Wait* (Cennet Bekleyebilir) [1979] adlı filmiyle büyük tecimsel başarı kazandı; ardından John Reed'in 1917 Sovyet devrimini anlatan kitabından *Reds* (Kızıllar) [1982] adlı filmi yaptı ve «en iyi yönetmen» Oscar'ını aldı. (M)

***BEAUDİN** (André), fransız ressamı. — (öl. Paris 1979). [L]

***BEAUMONT,** ABD'de (Texas) kent. — 116 000 nüf. (L)

BEAUMONT (Cyril William), ingiliz yazarı ve dans eleştirmeni (Londra 1891-ay. y. 1976). Cecchetti'yle birlikte Cecchetti Society'yi (Cecchetti Topluluğu) kurdu (1922). Dancing World (1921-1924) ve Sunday Times'de (1950-1959) dans eleştirmeni olarak yazdı. Dansçı İdzikowski ile birlikte Cecchetti'nin dans eğitim yöntemlerini açıklayan bir kitap yayınladı: *A Manual of the Theory and Practice of Classical Theatrical Dancing* (Klasik Konulu Dansın Kuram ve Uygulama El Kitabı) [1922]. Diğer eserleri: *A History of Balet in Russia: 1613-1881* (Rusya'da Balenin Tarihi: 1613-1881) [1930]; *The Complete Book of Ballets* (Tüm Baleler) [1937]; *Ballet Past and Present* (Geçmişte ve Günümüzde Bale) [1955]; *Bookseller at the Balet* (Balede Bir Kitapçı [yazarın özgeçmişi]), (1975). [L]

***BEAUVAİS,** Fransa'da, Paris'in kuzeybatısında kent. — 56 725 nüf. Geleneksel dokuma ve fırça sanayiinin yanında besin, kimya ve makina sanayii de kentin Paris'e yakınlığı sayesinde önemli gelişme gösterdi. (L)

***BEAUVOİR** (Simone DE), fransız kadın yazarı. — 1975'ten sonra daha çok denemeye yöneldi. Feminizmden biraz uzaklaştı. Kadınlığının ve aydın kişiliğinin dürtüsüyle 1981'de yayımladığı *La Cérémonie des adieux*'de (Veda Töreni) gerçekçi bir gözle Sartre'ın son yıllarını anlattı. Birçok eseri Türkçeye çevrildi: *Denemeler* (Pyrrhus et Cinéas); *Başkalarının Kanı* (Le Sang des autres); *Konuk Kız* (L'Invitée); *Kadın* (Deuxiéme Sexe); *Bir Genç Kızın Anıları* (Les Mémoires d'une jeune fille rangée); *Mandarinler* (Les Mandarines); vb. Beauvoir, 1983'de, Kopenhag Üniversitesi'nin iki yılda bir «Avrupa kültür ve uygarlığına en büyük katkıda bulunan kişilere» verdiği Sonning ödülünü aldı. (LM)

BEBEL (August), alman sosyalisti (1840-1913). Önce ağaç tornacısıyken, 1861'de bir esnaf birliğine girdi, giderek marksistlere yaklaştı ve Enternasyonel'e üye oldu. W. Licbknecht'le birlikte, 1869'da Eisenach'ta Sosyal Demokrat Parti'yi kurdu. O güne kadar yine ikisi işçi hareketi içinde marksist fraksiyonu geliştirmişlerdi. Parti, 1875'te, Gotha konferansında eski Lassalle'ci örgütü içinde eriterek Almanya'da işçi hareketinin birliğini gerçekleştirdi. Bebel, 1867'den ölümüne kadar Reichstag'da milletvekili olarak bulundu. Partisinin birliği sağlandıktan sonra sözü en çok dinlenen lider oldu. 1871'de, savaş kredilerine oy vermeyi reddettiği için büyük ihanetle suçlanarak iki yıl hapse mahkûm edildi. Özellikle ,1890'dan sonra, «revizyonistler»in giderek artan etkisine karşı mücadele etmeye çalıştı. Bıraktığı birçok kuramsal eser arasında özellikle *la Femme et le Socialisme* (Kadın ve Sosyalizm) [1883] sayılabilir. (L)

BEBEY (Francis), kamerunlu yazar ve müzikçi (Duala 1929). Özellikle halk türkülerinden oluşan repertuarıyla tanınan Bebey, çağdaş Afrika'nın günlük yaşamını sıcak bir gülmece duygusu ile işleyen romanlar (*Agatha Moudio'nun Oğlu*) [1968], (*Aşanti Bebeği*), [1973], (*Kral Albert d'Effidi*), [1976], ve öyküler (*Sıkıntı ve Ortakları*) [1968], (*Üç Küçük Boyacı*), [1972], yazdı. (L)

***BEBİNGTON,** İngiltere'de, Birkenhead yakınında yerleşme merkezi. — 61 500 nüf. Kimya ve makine sanayii. (L)

BEBLER (Aleş - Primoj), Sloven kökenli yugoslav siyaset adamı (Idrija 1907 - Ljubljana 1981). Paris Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı; 1929'da Yugoslavya Komünist Partisi'ne girdi; İspanya'da uluslararası bir müfrezenin siyasi komiserliğini yaptı. 1941' den 1945'e kadar işgalci Nazi kuvvetlerine karşı yürütülen yugoslav direniş hareketinde etkin bir rol oynadı. 1949 - 1952 yılları arasında dışişleri bakan yardımcılığı yaptı. (L)

BECAYA, Cezayir'de ,aynı adı taşıyan körfezde kent. 89 500 nüf. Hassi Mesud'dan gelen ham petrol boru hattının son durağı. Petrol rafinerisi. Tuğla ve kereste sanayii.

— Tar. Eski bir Roma kenti olan Becaya, Hammadi berberi hanedanının başkenti ve kültürel merkezi olunca (1090), önem kazandı. XIV. yüzyılda Tunus'tan bağımsız bir prenslik olarak hıristiyan devletlerle ticaret ilişkileri geliştirdi. XVI. yy'da ispanyolların, 1555'de türklerin ve 1833'te de fransızların egemenliğine girdi. (L)

BECK (Julian), amerikalı aktör ve tiyatro yönetmeni (New york 1925). Karısı Judith Malina (doğ. 1926) ile birlikte Living Theatre'ı kurdu (1951). Seçkin bir repertuardan ve zanaatkârane üretim koşullarından yola çıkarak son yirmi yılın kültür belirleyici durumlarını birlikte yakaladılar; bunları rastlansal ve ortaya koyucu bir kıvam içinde kaynaştırdılar; doğaçtan öğeleri, halkın oyuna katılımını, Artaud'dan esinlenilmiş bedenle anlatım biçimini bir araya getirdiler. Amerikan yönetimiyle çatışmaları ünlüdür. Julian, *Devrimin Şarkıları*'nı (1963), *Tiyatronun Yaşamı*'nı (1972) yazdı; Judith, bir otobiyografi yayımladı: *Enormus Despair* (Büyük Hüzün) [1972]. (L)

***BECKENBAUER** (Franz), batı almanyalı futbolcu (Münih 1945). İnsan ve oyuncu olarak üstün bir klas gösterdi, «İmparator» sanını aldı; libero rolüne yeni bir boyut getirdi. Bayern München'de 1958'den 1977' ye kadar top koşturdu. Bir ara New York' taki Cosmos takımında oynadı (1977-1980). 1980'den sonra yeniden Federal Almanya'da (Hamburg) oynamaya başladı. Beckenbauer takımıyla üç Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası (1974, 1975 ve 1976), bir Avrupa Uluslar Kupası (1972) ve bir Dünya Kupası (1974) şampiyonluğu kazandı. 103 kez mili oldu. (L)

BECKER (Jacques), fransız film yönetmeni (Paris 1906 - ay. y. 1960). Jean Renoir' in asistanı iken, 1939'da, yönetmen olarak l'Or du Cristobal'i (*Cristobal'in Altını*) gerçekleştirmeye girişti. Savaş, onun bu filmi bitirmesine engel oldu. Bu yüzden yönetmenliğe gerçek başlangıcını, 1942'de, *Dernier atout* (Son Koz) ile yaptı. Daha sonra aşağıdaki filmleri gerçekleştirdi: *Goupi, mains rouges* (Kırmızı Elli Goupi) [1943], *Falbalas* (Süslü Püslü) [1944], *Antoine ete Antoinette* (1947), *Reudez - vous de Juillet* (Temmuz Randevusu) [1949], *Edouard et Caroline* (1951), *Casque d'Or* (Altın Miğfer) [1952], *Rue de l'Estrapade* (Estrapade Sokağı) [1953], *Haracıma Dokunmayın* (Touchez pas au grispi) [1954], *Ali Baba ve 40 Haramiler* (Ali Baba et 40 Voleurs) [1954]. *Les Aventures d'Arsène Lupın* (Arsène Lupin'in Serüvenleri) [1957], *Mont Parnasse 19* [1958], *le Trou* (Delik) [1959]. (L)

BECKER (Jürek), doğu almanyalı yazar (Lodz, 1937). Yahudi kökenli olduğundan, henüz çocuk yaştayken Ravensbrück'e ve Sachsenhausen'e sürüldü. Doğu Berlin'e yerleşti ve komünist partiye girdi (1957). *Yalancı Jacob* (1969) adlı romanıyla ün yaptı. 1976'dan sonra, Doğu Almanya'da yazarlara karşı alınan önlemleri protesto ederek 1977 sonunda Batı'ya geçti. (L)

BECKER (Jürgen), batı almanyalı yazar (Köln 1932). Radyofonik oyunlar, şiirler (*Das Ende der Landschaftsmalerei* [Şu Manzaranın Sonu, 1974]) ve edebi dilin kendi analizini yaptığı öyküler yazdı. (L)

***BECKETT** (Samuel), irlandalı yazar. — 1980'de yayımladığı *Compagnie*'de de (Kumpanya) dünyaya eski bakışını sürdürdü: Dünyaya aynı şekilde bağımlı olan yozlaşmış çiftler anlamsız, gürültülü bir çevrede sadece bir yaşama manisi içindedirler. (LM)

BEATLES (Soldan sağa: J. Lennon, G. Harrison, R. Starr, P. McCartney)

Halûk BAYÜLKEN

Foto. Artistes associés ; X (MEYDAN)

***BEÇUANALAND,** Bk. BOTSVANA.

***Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü,** yurttaşların bedensel ve ruhsal yeteneklerinin ulusal ve çağdaş amaçlara göre gelişmesini sağlayan oyun, jimnastik ve spor etkinliklerini düzenlemek ve yönetmek üzere kurulmuş devlet örgütü. — 1983'te Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne bağlı ve yurttaşların yararlanmasına açık spor tesislerinin sayısı şöyledir: Spor salonu (195'i faal, 70'i yapılmakta, toplam 265), stadstadyum (146'sı faal, 14'ü yapılmakta toplam 160), kapalı yüzme havuzu (12'si faal, 13'ü yapılmakta, toplam 25), açık yüzme havuzu (13), futbol sahası (164'ü faal, 15'i yapılmakta, toplam 179), basketbol sahası (42), voleybol sahası (37), hentbol sahası (3), tenis sahası (20), kayakevi (13), teleski (4'ü faal, 1'i yapılmakta, toplam 5), telesiej (3'ü faal, 1' yapılmakta ,toplam 4), sporcu kamp eğitim merkezi (7'si faal, 1'i yapılmakta, toplam 8), bağımsız atletizm pisti (3), veledrom (3), Santrekort (1), açık manej (4), kapalı manej (2), karakucak güreş sahası (1'i faal, 1'i yapılmakta, toplam 2), atış poligonu (19'u faal, 1'i yapılmakta, toplam 20), kürek parkuru (2), sağlık merkezi (2), kayıkhane (17), cirit oyun alanı (1 tane yapılmakta), bölge hizmet binası (34'ü faal, 6'sı yapılmakta, toplam 40), bağımsız lokal (9), çeşitli (14). [M]

***BEDFORD,** İngiltere'de Bedfordshire'de kent. — 73 000 nüf. Tarım malzemesi. (L)

BEDİİ FAİK, Bk. AKIN (Bedii Faik).

BEDİRLİ, Sivas ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 7 643 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 732 nüf. (1980). [M]

***BEDZİN,** Yugoslavya'da, Yukarı Silezya' da kent. — 72 000 nüf. Elektronik sanayii. (L)

BEEKMAN (Aimee Arturovna), estonyalı kadın yazar (Tallin 1933). Fantastik ve çoğu zaman grotest öğeler taşıyan eserlerinde toplumsal ve ahlaki sorunları işledi. Savaş öncesinin küçük burjuvazisini alaya aldı: *Küçük İnsanlar* (1964), *Kuyunun Aynası* (1966), Çağımızın ruhsal boşluğunu reddeden eserler verdi: *Laterna* (1970), *Ekinoks* (1971). Amerika izlenimlerinden etkilenen *Vendémiaire*'de (Eylül), [1975] ilerleme ideolojisinin aşırılığını ve teknokrasiyi irdeledi. (L)

***BEEL** (Louis Josef Maria), hollandalı siyaset adamı. — (öl. Utrecht 1977). [L]

***BEERŞEBA,** İsrail'de kent. — 101 000 nüf. Sulu pamuk tarımı. Besin sanayii. (L)

***BEGAMDER,** Etyopya'da eyalet. — 1 419 000 nüf. (L)

BEGİN (Menahem), israilli devlet adamı (Brest-Litovsk 1913). Daha genç yaşta, revizyoncu siyonistlerin gençlik örgütü Betar'a katıldı ve İkinci Dünya Savaşının hemen öncesinde bu hareketin başına geçti. Aşırı bir siyonizm savunuculuğu ile tanınan başkan Vladimir Jabotinsky'nin gözü kapalı çömezi oldu. Varşova Üniversitesi'nde hukuk okuduktan sonra, Londra'nın politikasına karşı gösteriler düzenlediği gerekçesiyle Polonya yetkililerince birçok kez tutuklandı. İkinci Dünya Savaşı sırasında Litvanya'nın Vilna kentine gitti. Burada Sovyet yetkililerince tutuklanıp Sibirya'ya gönderildi. 1941'de serbest bırakılınca, Polonyalı general Wladyslaw Anders komutasındaki birliklere yazıldı. 1942'de İngiliz askeri güçleriyle Filistin'e gitti.

İngilizleri Filistin'den kovma isteği ile 1943' te Irgun örgütüne girdi. Irgun, ülkedeki mandacı yöneticilerle işbirliğini reddeden milliyetçi bir Yahudi örgütüydü.

Begin, Irgun'un başkanlığına getirildi ve örgütü terörist komandoculuk anlayışıyla yönetti. Yalnızca İngiliz yetkililerine ve silahlı Arap gruplarına karşı değil, Irgun'un terör yöntemlerini kullanmayı reddeden yeraltı Yahudi ordusu Haganah'a karşı da savaşım verdi. Kısa sürede izlenmeye, aranmaya başlandı. Aralarında Kudüs'teki İngiliz genel karargâhının dinamitlenmesi ve Deir Yassin'deki Arap köyü katliamı da bulunan bir dizi gösterişli eylemden sonra, 1948'de, David Ben Gurion, Irgun'a ve başkanına karşı önlemler almaya karar verdi.

Begin, İsrail devleti kurulduktan sonra, Irgun'u dağıtma kararı aldı ve Herut adlı yeni bir sağcı siyasal örgüt kurdu. Milletvekili seçildi. 1967'de Levi Eşkol başkanlığındaki ulusal koalisyon hükümetine girinceye kadar da muhalefette kaldı. 1970' de Golda Meir, ABD Dışişleri Bakanı William Rogers'ın İsrail-Arap bunalımının görüşmelerle çözülmesini öneren planını kabul edince, hükümetten ayrıldı. Begin için İsrail halkının vatanı, Akdeniz'den Ürdün'e dek uzanan topraklardı. Bu nedenle, Filistin topraklarında bir Filistin devletinin kurulmasına karşı çıktı; Şeria'nın batısında Yahudi kolonileri oluşturulmasını savundu. Aynı zamanda Güvenlik Konseyi'nin 1967 kasım tarihli kararına da karşı çıktı. Başkanı olduğu tüm sağ partiler koalisyonu Likud, 1977 seçimlerini kazanınca, mayıs ayında bir ulusal birlik hükümeti kurdu. Likud'un politikası, Filistin'in tüm arap kesimlerine İsrail egemenliğini kabul ettirme ve Filistinlilerin tanınmaması düşüncesine dayanıyordu. 1977 temmuzunda, Washington'da ABD Başkanı Carter'le görüştü, 1977 kasımında da Kudüs'te Enver Sedat'ı kabul etti. Böylece, bir Arap devlet başkanını kabul eden ilk İsrail yöneticisi oldu. Begin, Sedat ve Carter, o tarihte görüşmelere başladılar. Uzun ve zorlu tartışmalar, 26 mart 1979 günü Mısır ve İsrail arasında bir barış anlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlandı. (Bk. *Camp David anlaşmaları* [*Ek 2*]).

Begin, Araplara karşı öteden beri izlediği ödünsüz ve meydan okuyucu politikayı, Mısır'la anlaştıktan sonra da sürdürdü. Nitekim, 1981'de bunu, Irak'ta Tamuz nükleer santralını, Lübnan'da Beyrut'un Filistinliler kesimini bombalamak ve Suriye'ye ait Golan bölgesinin ilhakını parlamentoya onaylatmakla gösterdiği gibi, 1982'de Lübnan'ın güneyini ve Beyrut'u işgal ederek de ortaya koydu. Bu girişimleri uluslararası tepkilere yol açtıysa da, onu yolundan alıkoyamadı. Begin BM kararlarına, uluslararası tepkilere ve Arapların şiddetli muhalefetine rağmen Batı Şeria'da Yahudi yerleşme yerleri kurulacağını ilan ederek uygulamaya başladı.

Begin 1977'de yüklendiği başbakanlık görevini, 1983 yılında kendi isteği ile bıraktı. (LM)

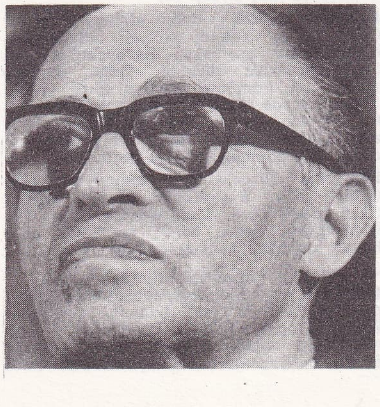

Menahem BEGIN

BEGRAM, Afganistan'da arkeolojik yer. Kuşana imparatorluğunun başkentlerinden birinin yerinde bulunan bu sit'te, R. Hackin, MS. II yy'dan kalma İskenderiye veya Suriye işi cam ve bronz eşyalar, Hint yapımı fildişi eşya ve Çin lakelerinden oluşan bir «hazine» keşfetti (1937-1939). [L]

BEĞENDİK, Edirne ilinde, Keşan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 529 nüf. (1980). Belediye. (M)

BEHNKE (Heinrich), alman matematikçisi (Hamburg 1898 - Münster 1979). Münster Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Behnke ve kurduğu matematik okulu, analitik uzay kuramının öncüsü olan birden fazla karmaşık değişkende analitik fonksiyonlar kuramını geliştirdiler. Thullen ile birlikte bu alanda önemli rol oynayan ve kuramı sistematik bir şekilde ifade eden bir kitap yayınladı. (1934). (L)

BEHTEREV (Vladimir Mihailoviç), rus psikofizyoloji bilgini (Surali 1857 - Leningrad 1927). Saint - Petersbourg'da (1881 - 1885), Kazan'da (1886 - 1893), sonra yeniden Saint-Petersbourg'da (1893 - 1907) öğretim üyeliği yaptı. Psikiyatri ve nöropsikolojiyle ilgilendi; şartlı refleks yöntemi kullandı. Kimi zaman yanlışlıkla Pavlov'a bağlanan «refleksoloji» terimini o yarattı; Watson'dan önce, ama daha az sistematik biçimde, uyartılara verilen yanıtların incelenmesine dayanan nesnel bir psikoloji kavramını geliştirdi. Eserleri arasında aşağıdaki kitaplar sayılabilir: *Nesnel Psikoloji* (1907 - 1910), *İnsani Refleksolojinin Genel İlkeleri* (1917). [L]

Behterev Çekirdeği, beyinde dördüncü karıncığın dibinde, yan çukurcuklara göre yanlamasına duran sinir hücresi kümesi. Behterev çekirdeği, dalız siniriyle dolambaçtan dallar alır; omuriliğe, beyin kabuğuna, beyinciğe ve göz oynatan sinirlere dallar verir. Dengede ve ayakta duruşta önemli rolü vardır. (L)

BEİKTHANO, Birmanya'da, Magwe eyaletinde arkeolojik alan. 1959 ve 1963 yıllarında yapılan kazılarda kentin temel yapıları ortaya çıkarıldı: Kenarları yer yer surlarla çevrili 9 km² lik bir alanda bir saray ve çeşitli yapılar (dikdörtgen biçiminde ve 8 odalı bir bina ile üçüncü kazım alanında daire biçiminde stupa andhrea mimarisini andıran binalar). Kazılarda ayrıca ölü küllerini saklamaya yarayan kavanozlar, desenli çanak çömlek parçaları ,pişmiş topraktan yapılma heykelcik ve çeşitli eşya, demir ve bronz silah ve aletler, gümüş madalyonlar bulundu. Kent kalıntılarının I. -V. yüzyıllardan kaldığı sanılmaktadır. (L)

***BEJART** (Maurice Jean Berger, Maurice denir), Fransız dansçısı ve koreografı. — Bejart, XX. Yüzyıl Balesi'nin ve «Mudra» okulunun başında, donmuş geleneği bir yana atarak, bazen zaman dışı, çoğunca çağımızın yansısı, hem iç dile, hem evrensele dönük ve hızla kitle sanatı haline gelen bir dans yarattı. Çok sayıdaki eserlerinden önde gelen bazıları: *Neuviéme Symphonie* (Dokuzuncu Senfoni), *Le Sacre du Printemps* (İlkbahar Ayini), *L'oiseau de feu* (Ateş Kuşu), *le Marteau sans maître* (Ustasız Çekiç), *Notre Faust* (Bizim Faust), *Farah.* (L)

BEK (Aleksandr Alfredoviç), sovyet yazarı (Saratov 1903- ay. y. 1972). Moskova savunmasının kroniği olan *Volokolamsk Yolu*'nun (1944) yazarıdır. Bek bu eseri daha sonra *Panfilov Rezervi* (1960) adlı romana tamamladı. Romanlarında çalışmanın ve yaratmanın psikolojisini işledi. (*Madenler*, 1946; *Berejkov'un Hayatı*, 1956). [L]

***BEKİLLİ,** Denizli ilinde Çal ilçesine bağlı bucak. — 13 975 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 4 938 nüf. (1980). Belediye. (M)

BEKİRHAN, Siirt ilinde, Kozluk ilçesine bağlı bucak. 14 026 nüf., 22 köy. Bucak merkezi Uzunçayır. 789 nüf. (1980). [M]

BEKLENTİ i. (beklemek'ten bekle-nti). Bir işin sonunda olması beklenen şey: *Sizin harcadığınız çaba beklentinizden daha küçük.* ‖ Kişinin, bir şeyin gelecekte alacağı biçim konusundaki görüşü. (M)

BEKLER (Namık), türk yelkencisi (Yarımca 1963). Optimist sınıfında başarılı oldu. Varna'da altın madalya kazandı (1976). 1977'de optimist dünya ikinciliği derecesini elde etti. (M)

***BEKR** (Ahmet Hasan El -), ıraklı general ve devlet adamı. — Temmuz 1979'da tüm görevlerinden çekildi. (L)

BEKTALLI, Yozgat ilinde, Boğazlıyan ilçesinin Fakılı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 534 nüf. (1980). Belediye. (M)

BEKTAŞ (Cengiz), türk mimarı ve yazarı (Denizli 1934). Münih Teknik Üniversitesi' ni bitirdi (1959). Bir süre Alman Şehircilik Akademisi'nin kurslarını izledi. Türkiye'ye dönünce serbest mimar olarak çalışmaya başladı. Türk Dili ,Türkiye Yazıları, Milliyet Sanat gibi dergilerde yazı, şiir ve incelemeleri yayımlandı. 1970'te TRT'nin açtığı Sanat Ürünleri yarışmasında «Morname» adlı şiiri başarı ödülü kazandı. Yazar olarak başlıca eserleri: *Kişi* (şiir, 1964), *Akdeniz* (şiir, 1970). *Yer Deli Gök Deli* (şiir, 1979), *Mimarlıkta Eleştiri* (1968 TDK

Foto. carel/Sygma (LAROUSSE)

Deneme Ödülü), *Halk Yapı Sanatından Bir Örnek: Bodrum* (1977), *Benim Oğlum Bina Okur* (deneme, 1980), *Zeytinli Fırın Sokağı* (şiir, 1981), *Duvarların Dışı da Serin* (deneme, 1982), *Yuva mı, Mal mı?* (inceleme, 1983). [M]

***BELAUNDE TERRY** (Fernando), perulu devlet adamı. — 1968'de iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra Arjantin ve ABD'de sürgünde yaşadı. 1980'de demokrasinin yeniden kuruluşuyla Peru'ya döndü; mayıs seçimlerinde yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Sosyal reformlara yöneldi.
Falkland bunalımı sırasında, Arjantin'e yönelen AET boykotunu eleştirdi. (LM)

***BELAVAL** (Yvon), fransız filozofu ve denemecisi. — Son eserleri: *Remarques* (Saptamalar), [1962], *Poèmes d'aujourd'hui* (Günümüzün Şiirleri), [1964], *Choderlos de Laclos* (1972). [L]

BELAYA TSERKOV, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna), Kiev'in güneybatısında kent. 151 000 nüf. Tarım. Lastik sanayii. (L)

***BELÇİKA**, Batı Avrupa'da devlet. — 9 848 000 nüf.

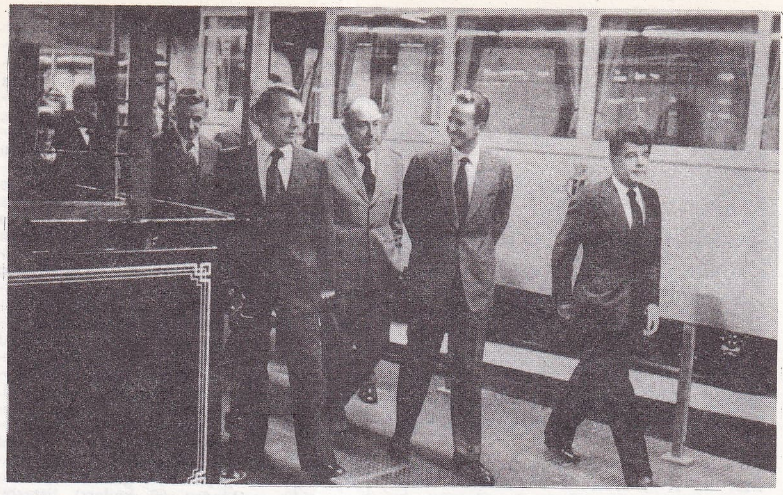

Kral Baudovin Brüksel metrosunu açarken

TARİH

Birinci Tindemans hükümeti (1974-1977)

10 mart 1974 genel seçimlerinin sonuçları, seçimlerden güçlenerek çıkan iki hıristiyan parti (Flaman Hıristiyan Halk Partisi [Christelijke Volkspartij, CVP] ve Wallon Sosyal Hıristiyan Partisi [Parti Social - Chrétien, PSC]) dışındaki partileri düş kırıklığına uğrattı. Elde ettiği ufak ölçüdeki üstünlükten yararlanmak isteyen Léo Tindemans*, «dört yıl için iyi bir hükümet» kurma isteğinde olduğunu açıkladı. Ancak, kısa süre içinde geri adım atmak zorunda kaldı. Sosyalistlerle yapılan görüşmeler, dört önemli soruna takılıp kaldı: Okul sorunu, çocuk aldırma sorunu, sanayi alanındaki «kamu girişimciliği» ve bölgesel sorun. Bunun üzerine Tindemans, bir anlaşmaya varılması için federalist partilerin bir araya getirilmesi yönünde çaba harcanmasını isteyen liberallere yöneldi. Steenokkerzell şatosunda, Fransızca Konuşanlar Demokratik Cephesi (Front Démocratique des Francophones [FDP]) ile Flaman Halk Birliği (Volksunie) ve Wallon Topluluğu Partisi (Rassemblement Wallon) [RW] liderlerini, gelecekteki hükümet ortaklarıyla bir araya getiren bir toplantı yapıldı. Beklendiği gibi, bu toplantı başarısızlıkla sonuçlandı; ama böylece ilk kez, tarafların bölgeci yaklaşımları (özellikle Brüksel'e ilişkin temel anlaşmazlık) ele alınmış oldu; ayrıca, etnik topluluk partileri, kendilerini hükümet partileri olarak görür oldular.

Elverişli durumunu pekiştiren Léo Tindemans'ın becerikli bir strateji uzmanı olduğu bir kez daha görüldü; liberaller gibi, o da, bölgesel yönetimin ancak etnik topluluk partilerinin, ortak çalışmasıyla gerçekleşebileceğine inanıyordu. Nisan 1974' yalnız liberallerle bir azınlık hükümeti kurdu; ama haziran 1974'te RW'ye de üç bakanlık vererek hükümet tabanını genişletti. Bu girişim, hükümete gerekli parlamento çoğunluğunu sağladı. Tindemans, daha sonra, bir adım daha attı: RW lideri François Perin'den -bu kez CVP'li bir bakanla birlikte- bölgeler yönetiminin ön evresini hazırlamasını istedi. Gerçi, Perin seçkin bir hukuk profesörüydü, ama yine de böylesine bir girişim, cüretli bir girişimdi. Konu, bölgeler yönetim planının hazırlık evresiyle sınırlı olduğu için, sıradan çoğunluğun onayı yeterliydi -sosyalistlerin karşı görüşüne bakmayarak Devlet Konseyi bu yönde karar verdi-; hazırlık planı ilkin Senato'da, sonra da Meclis'te onaylandı. Üç bölgenin meclisleri kasım ayında resmen kuruldu.

Gazetelerin politika muhabirlerinin «yılın politikacısı» ilan ettikleri Tindemans'a göre her şey yolundaydı. Ama, bölge topluluklarından kaynaklanan sorunların ortadan kalkması pek kolay değildi. 1975 başlarında Schaerbeek (Brüksel'de bir mahalle) gişeleri olayı patlak verdi: Brüksel ilinin 19 belediyesinden biri, kendi sınırları içindeki flaman azınlık için ayrı bir gişe oluşturmayı kararlaştırdı: Ulusalcı flamanganlar (flamancanın resmi dil olmasını isteyenler) bu kararı «ayırımcılık» bağırtıları ve gösterilerle karşıladılar. Wallonlar ise, daha değişik bir konuda harekete geçtiler: Belçika ile Hollanda arasında (Wallon bölgesinden alınan) suya ilişkin anlaşmaların özellikle Flandre bölgesinin işine yaradığını öne sürerek, bölgenin ekonomik gelişmesinde kullanılmak üzere yardım biçiminde bir tazminat istediler. Bu tartışma, flamanlarla wallonlar arasındaki derin ayrılığı göstermesi bakımından oldukça anlamlıydı. Wallonlara göre, kendi bölgeleri ekonomik bunalım ve işsizlikten gitgide daha çok zarar görürken, Flandre görece bir başarı dinamiği içindeydi: Daha genç ve daha uysal bir toplum, daha yeni bir sanayileşme ve gelişme içindeki bir denizcilik, «dümdüz bir ülke»ye özgü daha birçok üstünlük. Flandre'de yatırımlar sürerken, Wallon bölgesinde fabrikalar kapanmaktaydı: Bu ekonomik aykırılık, Belçika genelinde bunalım arttıkça, daha da büyüyordu.

Tindemans iktidara geldiğinde ekonomik durum kötüydü: Tüketim maddelerinin fiyatları nisan 1973 ile nisan 1974 arasında yüzde 10,4 oranında arttı. Mart 1974 sonunda, işsizlik aylığı alabilen 96 000 kişi vardı ve işsiz sayısı durmadan arttı: Kasım 1974'te 125 000, nisan 1975'de 160 000. Bu rakam, Danimarka'dan sonra Ortak Pazar'daki en yüksek işsizlik oranıydı (Belçika'nın çalışabilir nüfusu yaklaşık 4 milyondu).

Öte yandan, yatırımlar durmuş gibiydi: Yatırımların 1975'te değer olarak yüzde 13 artacağı, ama hacim bakımından yüzde 2 oranında azalacağı hesaplandı. Tedirginlik, giderek toplumun tüm katmanlarına yayıldı. Yöneticiler ikili bir politika uygulamak zorunda kaldılar: Enflasyonu, gerekirse fiyatları bile dondurarak önlemek, kamu girişimlerine ve sosyal konut yapımına ödenek sağlayarak, özel yatırımları özendirici önlemler alarak ekonomiyi yeniden canlandırmak. Bu ekonomik güçlükler bölgesel yönetime ilişkin tartışmalara bir süre ara verilmesini sağladı; Léo Tindemans'ın diplomatik girişimleri -Mao Zedong'la (Mao Çe-Tung) yaptığı görüşme dışında- bu tartışmaların geçici de olsa ikinci plana düşmesinde hiç etkili olmadı. 1976-1980 planının tanımlanması ve sanayide devlete daha fazla girişimde bulunma olanağı veren bir kamu holdinginin kurulması, güven ortamının yeniden sağlanması için yeterli olmadı; aslında hükümete güven, bir dizi mali skandal ve 1975 temmuzunda patlak veren sahte dışsatım faturaları olayı yüzünden sarsılmıştı (devlet, dışsatımı yapılan malların faturası üzerinden katma değer vergisini iade etmekteydi). Kamu maliyesini yeniden düzenlemek zorunlu duruma geldi; bu amaçla, kamu işletmelerini kendi ekonomik yönetimlerinden sorumlu tutmak ve vergi kaçakçılığına karşı savaşım açmakla yetinilmedi (profesör Max Franck'ın hazırladığı bir rapora göre kaçakçılık tutarı 1976'da toplam 120 milyar Belçika frangıydı). Tindemans, arka arkaya, kamu maliyesine ilişkin bir yasa-program, bir kemerleri sıkma ve bir yeniden canlanma palanı hazırladı ve bunları uygulamaya koydu. Yeniden canlanma planı, özellikle yönetici kadroların sert tepkilerine yol açan gelirlerin dondurulması önlemini içeriyordu. Bütün bu uygulamaların etkileri, özellikle enflasyon konusunda, uzun vadeliydi; ama yine de işsiz sayısı azalmadı (mart 1976' da 221 000; nüfusun yüzde 8,4'ü).

İkinci Tindemans hükümeti (1977-1978) ve Boeynants hükümeti

1976'nın sonlarına doğru «politikacı politikası» yeniden geçerlilik kazandı. Üç bölgedeki egemen partilerin her biri ekim ayında yapılan belediye seçimlerinden kazançlı çıktı: Flandre'da CVP'li Sosyal-hıristiyanlar (Tindemans için yeni bir başarı daha), Sosyalist Parti'nin Wallon bölgesinde ana dili fransızca olanların oluşturduğu kanadı ve Brüksel'deki FDP'li federalistler. Bu arada, yapılan bir değişiklikle, belediye sayısı 2 359'dan 589'a düşürüldü.

Bu seçimlerden hemen sonra, ılımlı kanadıyla sosyalist eğilimli kanadı arasında çekişmelere sahne olan Wallon Birliği parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bu kuruluşun hükümetteki üç bakanı, François Perin, Jean Gol ve Etienne Knoops büyük gürültü patırdılarla, PRLM (Wallon Bölgesi Reformlar ve Özgürlük Partisi) adını alan liberal PLP'nin safına geçtiler. Bu olay hükümetin bütünlüğünü sarstı ve parlamentonun dağıtılmasına yol açtı. RW, bölgeleşme sorununa sekiz gün içinde bir çözüm bulunamazsa, hükümetten ayrılacağını bildirdi. Tindemans ise, RW'nin hükümetteki iki bakanını görevlerinden aldı ve «hükümeti devirmek»ten söz eden muhalefeti hazırlıksız yakalayarak bunalımı hızlandırdı.

Leo TINDEMANS

Başbakan, kendisini ve (sosyalistlerin bir CVP devleti kurmakla suçladığı) partisini tehlikeye attı, ama bahsi kazandı; 17 nisan 1977 seçimlerinin sonuçları şöyleydi: Sosyal-hıristiyanların oy oranı Flandre'da yüzde 4, Wallon bölgesinde yüzde 3 arttı (Meclis'te de 8 sandalya daha kazandılar). Leo Tindemans ise tek başına 134 163 oy alarak rekor kırdı. Karışıklıklar çıkaran RW ise, 13 üyeliğinden 9'unu yitirerek gerçek bir bozguna uğradı. Gelişim gösteren tek fedaralist parti yine FDF oldu ve yönetime katılma isteğini açıkladı. CVP'nin seçim afişlerinde şu sözler yer alıyordu: «Asıl şimdi Tindemans». Başbakan, bu başarıdan yararlanarak, kesin bir bölgesel yönetim sürecini başlatma amacıyla ulusal birlik hükümeti kurmaya çalıştı.

İki topluluk partileri arasında siyasi anlaşma

24 mayıs 1977'de, flamanca ve fransızca konuşan sosyal-hıristiyanlarla sosyalistler

Foto. Gamma ; AP (LAROUSSE)

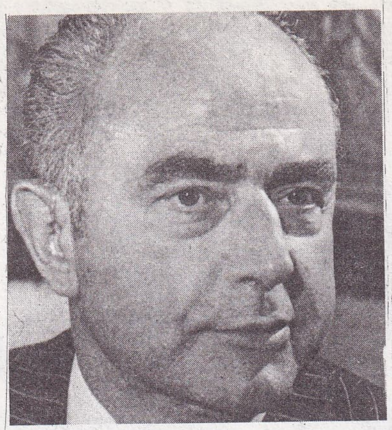

Paul Vanden Boeynants

ve her üç topluluk partileri (Volksunie, FDF ve RW) arasında bir anlaşma imzalandı. Sadece liberallerle komünistler bu anlaşmanın, dalayısıyla da Tindemans'ın 3 haziranda kurduğu hükümetin dışında kaldılar: Bu hükümet 165 lehte, 33 aleyhte ve 3 çekimser oyla Meclis'ten güvenoyu aldı. Bu «tarihsel» anlaşmaya göre, Belçika'nın yeni yapısı oluşturuldu: Bu yapı ,çok geniş yetkileri olan üç bölge (Wallon, Flandre, Brüksel) ile iki topluluk (Hollandaca ve Fransızcanın egemen olduğu topluluklar) üstüne kurulmuştu ve dört yürütme organı (merkezi hükümet ve her bölge için ayrı bir hükümet) yedi meclise karşı sorumlu olacaktı (Ulusal Meclis ve Senato, üç bölgesel parlamento ve birinde Hollandacanın, öbüründe Fransızcanın egemen olduğu iki kültür konseyi). Üç bölge maddesi Flamanların verdiği bir ödündü; buna karşılık, Flamanlar, 1963 tarihli dil yasasına göre Brüksel ilindeki belediye sayısının 19'la sınırlı kalmasını ve 13 çevre belediyesinde yaşayan Fransızca konuşanlar için «kişisel» bir nitelik kazanan konularda bir dil özgürlüğü elde ettiler. Biraz belirsiz ve karmaşık olan bu anlaşma yine de önemli bir adımdı. Atılması gerekli ikinci adım, söz konusu anlaşmanın yasa ve anayasa hukuku açısından dile getirilmesiydi.

Anlaşmanın yürürlüğe girmesi için, Egmont anlaşması görüşmecileri yeniden bir araya geldiler; birkaç ay süren görüşmeler Stuyvenberg anlaşmasıyla (yapıldığı Brüksel bölgesindeki şatonun adı) sonuçlandı; böylece önceki anlaşma, şubat 1978'de yasa tasarısına dönüştü ve Leo Tindemans, görkemle «at engeli aştı» dedi ve herhangi bir güçlükle karşılaşmadan parlamentodan güvenoyu aldı.

bunalımın iki topluluk için farklı sonuçları

Ama topluluklararası gerginlik son bulmamıştı. Aradan aylar geçtikten sonra, Flamanlar, anlaşmanın amacını aştığını ileri sürerek kendisi de Flaman olan Leo Tindemans'ı anlaşma sınırları içinde kalmaya ya da en azından uygulamayı sınırlamaya zorladılar. Wallonlar bunalım içindeki ekonomilerini savunmak için harekete geçtiler: Hükümetin isteği üzerine MacKinsey firmasının hazırladığı bir raporda, bölgenin istihdam sorunu açısından yaratacağı tüm olumsuzluklara karşın Wallon demir-çelik sanayiinin yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılıyordu. Oysa, o sırada Belçika'da 300 000 dolayında işsiz vardı ve Flandree'da Zeebrugge limanını genişletme çalışmaları sürüyordu... Haziran ayında yapay bir istifa girişiminde bulunan Tindemans'ın «anti-bunalım» planı hiç kimse için inandırıcı olmadı; ayrıca, uygulamaya yönelik kararlar da zamanında alınamadı. Bir yandan aleyhindeki kulis etkinlikleri, öte yandan kendi partisindeki bazı üyelerin tutkuları ve hükümeti diktatörce yönettiği yolundaki suçlamalar sonucu Tindemans, 1978 ekiminde istifa etti. Kral istifasını kabul etti ve fransızca konuşan sosyal-hıristiyan Paul Vanden Boeynants'ı başbakanlığa atadı. Yeni hükümet başkanı, anlaşmanın uygulanması için anayasada gözden geçirilmesi gereken maddelerin (140 maddeden 60 kadarı) listesini çıkarmak amacıyla eski bakanlar kurulunu dağıtmadı. Daha sonra seçmenleri sandık başına çağırdı; bu değişikliklerin onaylanması için Kurucu Meclis'in oluşması gerekiyordu.

Seçimler, 17 aralık 1978'de yapıldı. Sonuçlarda beklenmedik hiçbir şey olmadı. Sadece, CVP'nin tutumundaki sertleşme nedeniyle Volksunie Flaminganlarının oylarında bir donma oldu. Yeni hükümeti kurma girişimleri birbirini izledi; yeni bakanlar kurulu ancak, 1979 nisanının başında oluşturulabildi. Yeni hükümete, Flamanca ve Fransızca konuşan sosyal-hıristiyan ve sosyalistler (bunlar 29 ekim 1978' den başlayarak iki ayrı parti halinde örgütlendiler) ile Brüksel dilci partisi FDF yer aldı. Leo Tindemans'ın rakibi olan CVP'nin genç başkanı Wilfried Martens başbakan oldu. Martens'in yerine parti başkanlığına da eski başbakan Leo Tindemans getirildi.

Wilfried Martens hükümetleri

Martens'in hükümetinde belediye ve bölge sorunları konusunda uzman birçok kişi bakanlıklar üstlendi. Öte yandan ekonomik bunalımı gidermek için 244 maddelik yeni bir yasa hazırlandı. Ekonomik yönlendirme ve ekonomik reformlar gibi iki temel bölümden oluşan bu yasa karşıt grupları hoşnut kılmaya yetmedi. Bütçe açığı 1979 şubatında 83 milyar Belçika frangını (BF) bulmuştu.. Bu durumda hükümet borçlanmayı artırmaktan başka çözüm yolu bulamadı. İşsizlik, ücretli kesimin yüzde 11,9' unu bulmuştu. İşsizlerin üçte birini, 25 yaşın altındaki gençler oluşturuyordu. Sendikalar yeni işgücü istemi yaratmak için haftalık iş saatini 36 saate indirme önerisi getirdiler. İşverenlerse bu uygulamaya üretim giderlerini artıracağı ve işletmelerin rekabet gücünü kıracağı gerekçesiyle, karşı çıktılar; hükümetçe önerilen ücretlerin dondurulması çözümünü benimsediler.

Bunun üzerine ülkede bir dizi grev patlak verdi. Bunlardan Charleroi Elektrik Tesisat Atölyeleri'ndeki grev haftalarca sürdü ve işverenin lokavtıyla sonuçlandı. Sendikalar, işçilerin hakkını korumak için mahkemeye başvurdular ve İş ve İşçi Bulma Kurumu'nu işsizlik tazminatı ödemeye çağırdılar. Bir başka adli uyuşmazlık, sendikaların yasal olmayan grevlere gitmiş işçilere grev tazminatı ödemesine karşı başlatıldı, ancak mahkeme bu konuda yetkisizlik kararı verdi. Haftalık iş saatinin düşürülmesi isteği, işyerlerindeki yetkili sendika seçimlerinde de etkili oldu. 1 400 000 işçinin katıldığı sendika seçimlerinde hıristiyan ve liberal sendikalar genel bir ilerleme kaydederken sosyalist sendikalar açık bir gerileme içine girdiler. Hükümet, Davignon planı çerçevesinde bütçede demir-çelik, dokumacılık ve gemi yapımı gibi temel sektörlere ayrılan destek fonlarını artırdı.

Ekonomik konuların yanı sıra bölgesel sorunlar için hazırlanan anayasal reform tasarısı da tepkilerle karşılaştı. Sosyal-hıristiyan Flamanlar (PSC) ülkenin özellikle bölgelere ayrılması gibi bir istemde bulunmadılar; bu kesim zaten uzun süredir kültürel özerkliliğini elde etmiş durumdaydı. CVP ise, özellikle, Brüksel bölgesinin Fransızca konuşanları tarafından kabul edilemez olarak nitelenen belli koşullar altındaki bir bölgeselleştirmeyi kabul etmeye hazırdı. Sonunda, Flamanlar ülkenin temelde iki bölgeye ayrılması (Flamanlar ve Wallonlar) ve Brüksel'in özel bir başkent bölgesi oluşturması görüşünü benimsediler.

Brüksel bölgesinin Fransızca konuşan halkının kışkırttığı Fransızca konuşanlar, Brüksel'in de tam bir bölge sayılmasını istediler. Bu arada Fouron'lar 1963 dil yasası oylamalarında Flaman Limbourg iline bağlanan ve halkı çoğunlukla Fransızca konuşulan belediyeler yeni bir sürtüşme konusu yaratarak Liége iline bağlanmak istediklerini belirttiler. Bu istek, tüm Fransızca konuşanlarca desteklendi. Ancak, Flamanlar, Fouron'ların Limbourg'da kalmaları ve flaman topraklarında yaşayan Fransızca konuşan halkın da bölgenin diline uymaları gerektiğini savundular. Fouron' lar, düzenledikleri tüm toplu pazar gezintilerinde, Fransızca konuşan eylemciler ve polislerle çatıştılar. 16 aralık 1979'da yapılan CVP kongresinde Tindemans yüzde 94 dolayında oy alarak parti başkanlığını sürdürdü. Bu kongrede militanlar, Brüksel'in iki büyük topluluk arasında bir bölge-kent olması gerektiğini savundular. Bu istek, Fransızca Konuşanlar Cephesi'nin tepkisine yol açtı. İlgili parti başkanları aralarında bir anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma Flamanlarca iyi karşılanmadı. FDF'nin üç bakanını istifaya zorlayan Martens, onların yerine bir PSC'liyi ve bir Wallon sosyalisti ile bir Brüksel sosyalistini kabineye alarak hükümetini yeniden oluşturdu. Ancak, bölgesel sorunlarla ilgili reform tasarısının Senato'daki oylamasında 8 CVP senatörü kendi başbakanları Martens'e karşı oy kullanınca hükümet üçte iki çoğunluğu sağlayamadı ve böylece, bölgesel sorunlar çözümsüz kaldı. Kralın nisan ortalarında, ekonomik işler bakanlığına getirdiği Flandre sosyalisti Willy Claes'in çabalarıyla sosyal-hıristiyanlar, sosyalistler ve liberaller arasında yeniden görüşmeler başladı. Her üç partide de Flamanca ve Fransızca konuşan grupların bulunuşu, bu görüşmelerin, kimi gazetecilerce «altı partili» diye nitelenmesine yol açtı. Görüşmelerde liberallerin, kimi mali düzenleme önerileri, çalışan kitlelere getireceği yük açısından sosyalistlerce reddedilince, kesin sonuçlara ulaşılamadı. Hükümetin hazırladığı yeni ekonomik düzeltme programı bütçeye 40 milyarlık bir ek yük getirdi. Toplam bütçe açığı 82 milyardan 120 milyarın üstüne çıktı. Yeni doğan her Belçikalı, 66 000 BF'lık bir dış borç yükü altında kaldı. Böylece Belçika, komşu ülkelerde de görülen ağır bir ekonomik bunalım yaşamını sürdürdü. İşsiz sayısı 300 000'i aştı. Sosyal Güvenlik Kurumu iflasın eşiğine geldi. Enflasyon dolu dizgin ilerler oldu. Üçüncü Martens hükümetinin ekonomik planı bu bunalımın yükünü tüm yurttaşlara eşit biçimde dağıtmayı amaçladı. Ancak, hastalık sigortasının azaltılması önlemi, doktor, eczacı ve dişçilerin büyük tepkisiyle karşılandı. 1979 sonlarında doktorlar greve gittiler. Onları, sık sık iş bırakmaya ve gösterilere başlayan öğretmenler, izledi. Aralık ayında FGTB (sosyalist sendika örgütü) devlet ulaşım araçlarında çalışanları greve başlattı. Ülkede özgürce yayın yapan korsan radyolar, hükümeti sert bir dille eleştirdiler. Ulusal radyoya çıkamayan bölge milletvekilleri seslerini bu radyolardan yükselttiler. Halkın bu radyolara karşı tutumu değişik oldu. Martens, bu radyolara karşı sert önlemlere yöneldi. Öte yandan para piyasasındaki spekülasyonlara karşı, Belçika frangını korumak için önlemler aldı. Ancak, bu başarısı Ulusal Banka' ya 22 milyar BF'ına maloldu. En iyimser kişiler bile, 1981 için yüzde sıfır dolayında bir büyüme hızı öngörebildiler.

Üçüncü Martens hükümeti 4 ağustos 1980' de bölgecilik konusunu bir çözüme bağlamayı başardı. Flandre ve Wallon bölge-

Wilfried Martens

Foto. Sygma (2) [LAROUSSE]

lerine pek çok siyasal konuda özerklik ve bölgesel yürütme yetkisi tanıyan ve yürütme güçlerini kendi bölgesel meclislerine karşı sorumlu kılan bir yasayı Meclis'ten geçirdi. Brüksel'in konumu ise çözümlenemedi.

1980 ekiminden başlayarak üçüncü Martens hükümetinin ekonomi politikası yeniden tartışma konusu oldu. Liberaller, Martens'in önerdiği 15 milyarlık gider kısıntısını az, 13,5 milyarlık yeni gelir kaynağını da aşırı buldular. Bir-iki hafta sonra, iki topluluktan sosyal-hıristiyan ve sosyalistlerin yer aldığı «dört partili» Martens hükümeti ortaya çıktı. Yeni bir ekonomik ve toplumsal canlanma programı hazırlandı. Kamuoyu yeni programın mali yükünü hangi kesimlerin çekeceğini tartışmaya başladı. Buna yanıt, 1 ocak 1981'de, ücret ve gelirlerin dondurulmasıyla verildi. Şubatta çıkarılan bir gelir indirim yasası 35 000 BF'yi aşan tüm ücretler (avukat, doktor tarifeleri içinde olmak üzere) donduruldu. İşçi sendikaları ve işverenler arasında iki yıl için bir toplumsal barış anlaşması yapıldı. Ancak, bu kez de, 800 000 kamu görevlisi greve başladı. Bunun nedeni, işçilere uygulanan ücret indirim yasasının kamu kesimini de kapsamasıydı. Şubat ayı sonunda sosyalist parti başkanı André Cools istifa etti. Yerine seçilen Guy Spitaels, o güne dek sürdürdüğü başbakan yardımcılığını bırakınca, Martens, kabinesini bir kez daha yeniledi ve daha sıkı ekonomik önlemlere başvurdu. 1982 yılı için devletten maddi yardım alan işletmelerde yeni ücret indirimlerine gitmeyi, eşya fiyatlarını dondurmayı kararlaştırdı. Sosyalistler bu kararlara sert tepki gösterdiler. Öte yandan, 1981'in ilk altı ayında bütçe açığı 150 milyar BF'yi bulmuş, nisan sonunda işsizlik oranı çalışabilir nüfusun yüzde 9,1'ine çıkmış (376 885 kişi) ya da bir yılda yüzde 25,6'lık bir artış göstermişti. İflas eden işletmelerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. Bu koşullar altında Başbakan Martens, 31 mart 1981'de istifasını Kral Baudouin'e sundu. İstifayı kabul eden kral, siyasal ve toplumsal kurumları temsilen 19 seçkin kişiyi (Martens de aralarında idi) ülke tarihinde hiç görülmemiş biçimde toplantıya çağırdı. Belçika'nın ekonomik kurtuluşunu sağlamak için ulusal bir birlik anlayışı benimsenmesini istedi. Eski maliye bakanı Mark Eyskens*'i (*Ek 2*) başbakanlığa getirdi (7 nisan 1981). Ancak yeni hükümet, alışılmamış biçimde son Martens hükümeti bakanlarıyla kuruldu. Başbakanın dışındaki tek değişiklik, 73 yaşındaki eski Merkez Bankası Başkanı Robert Vandeputtee'un Eyskens'in yerine maliye bakanlığına atanması oldu.

Mark Eyskens'in 6 aylık başbakanlığı

Eski kabinenin görevini sürdürmesi karşısında, Eyskens'in başbakanlığını kimse ciddiye almadı. Başkanı yenilenen hükümet, çetin sorunlarla karşı karşıya kaldı. Buna karşılık Eyskens'in yaptığı, dördüncü Martens hükümetinin çizgisine bağlı kalmak oldu. Böylece, ekonomik sorunlar çözülemedi, hükümetin para sıkıntısı sürüp gitti. Sosyalistlerin sendikası FGTB'nin başkanı Georges Debunne, hızlı bir para bulma politikası önerdi: Taşınır mallar üzerinden yüzde 1 vergi alınması. Ülkedeki 44 000 ailenin aşağı yukarı 3 trilyonluk bir taşınır malı bulunduğu gözönüne alınırsa, bu, devlet için 30 milyarlık bir ek vergi geliri demekti. Ancak bu öneri dikkate alınmadı. Hükümetin her yeni kararı kendisinin aleyhine işledi. Ülkenin kilit sektörlerinden demir-çelik konusundaki politika, iki büyük topluluğu birbirine düşürdü. Flandre'a büyük, modern bir demir-çelik kompleksinin kurulması, demir-çelik tesisleri eski durumlarında kalan Walllon'ları kızdırdı. Sonuç olarak Wallon tesislerine de parasal yardıma karar verildi. Ancak bu girişim onlarca milyar lira gerektiriyor ve özel sektör bu işe katkıda bulunmakta nazlanıyordu.

Le Soir (Akşam) gazetesinçe düzenlenen bir soruşturmaya bakılacak olursa, ülkede fransızca konuşan nüfusun yarısı tek bir Belçika yönetimini, yüzde 70'iyse özerk bölgeler arasında parasal yardımlaşmayı savunuyordu. Bu durum, özerklik yanlısı federalistlerin işini güçleştirir nitelikteydi. İki topluluk içinde de faşist eylemlerin baş göstermesi üzerine, yetkililer yasaların izin verdiği özel milis güçlerini oluşturmaya başladılar. Öte yandan, 1981 yılı içinde hiçbir dönemde görülmemiş ölçüde irili ufaklı mali yolsuzluk olayları görüldü. Kimi siyasal gözlemciler, her alanda güçlüklerle karşılaşan Eyskens hükümeti için, ardı ardına kurulan önceki Martens hükümetlerini anımsatacak biçimde «1. Eyskens hükümeti» deyimini kullanmaya başladılar. Kendi partisi CVP içinde de eleştirilere uğrayan Eyskens, 21 eylül 1981'de istifasını krala sundu.

1981 seçimleri ve Martens'in yeniden başbakan oluşu

CVP'nin önerdiği erken seçimler 8 kasım 1981'de yapıldı ve Fransızca konuşan sosyalistlerin belirgin bir üstünlüğüyle sonuçlandı. Wallon'da Sosyalist Parti eski egemenliğini korudu. Bunda partinin yeni başkanı Guy Spitaels'in TV'deki dinamik ve güven verici bir izlenim bırakması da rol oynadı. Fransızca konuşan sosyalistler Brüksel'de de güçlerini sürdürdüler. Flandre sosyalistleri, bu yörede liberallerin ardından ikinci parti olabildiler ama, önceki 26 parlamento üyeliğini korudular. İki sosyal-hıristiyan parti de (Flaman CVP ve Wallon PSC) belirgin bir gerileme içine girdiler. Öyle ki CVP, Flandre'da birinci parti olarak kaldıysa da, flaman bölgesel yürütme organı içinde mutlak çoğunluğu yitirdi. PSC, Wallon'da PS'den (Sosyalist Parti) sonraki ikinci parti olma özelliğini yitirdi. Sosyal-hıristiyanlar ve sosyalistler ülke çapında ilk kez aynı sonuca ulaştılar (61 milletvekili). Liberaller de ülke çapında açık bir ilerleme sağladılar. Wallon ve Brüksel'de PRL ikinci önemli parti durumuna geldi. Flandre'da da liberal PVV, milliyetçi flaman partisi Volksunie (VU) kadar oy topladı. Bölgesel partilerse değişik sonuçlar elde ettiler. Çevreciler (ekolojistler) tüm oyların yüzde 5'ini alarak politika sahnesinde görünmeye başladılar. Seçim sonuçlarına uygun olarak kral, önce liberal parti (PVV) başkanı Willy de Clercq'e hükümet kurma görevi verdi; ama ikili koalisyondan yana görünmeyen sosyal-hıristiyan PSC'nin isteksiz tutumu yüzünden bu çaba bir sonuca ulaşmadı. Daha sonra PSC yöneticisi Charles-Ferdinand Nothomb aynı görevi üstlendi ve sosyalistleri dışarda bırakmayacak bir üçlü koalisyon oluşturmaya çalıştı. Bu kez de sosyalist ve liberaller uzlaşmaz bir tutuma girdiler. Sonunda görev eski başbakan Wilfried Martens'e verildi (17 aralık). Sosyal-hıristiyanların sol kanat temsilcisi olarak ortaya çıkan Martens, tutucu liberallerle bir koalisyon kurarak yeni Belçika hükümetini oluşturdu. Yeni Martens hükümetinin temel sorunu, yine ekonominin canlandırılması oldu. Bunun için inşaat sektöründe katma değer vergisinin yüzde 17'den 6'ya düşürülmesi, enerji kısıntısı için mali özendirme; altın üzerinden alınan yüzde 6'lık katma değer vergisinin kaldırılması, bağımsız işlere atılacak gençlerin paraca özendirilmesi, eksik süreli çalışmaların benimsenmesi için maddi özendirmeler, peşin vergi ödemelerinde indirim yapılması gibi bazı önlemler alındı. Orta sınıflara güvenceler verilmeye başlandı. Ancak, bir süre sonra, karşı önlemler su yüzüne çıktı: Ücretler 31 mayıs 1982'ye dek donduruldu; götürü ücretler artırıldı; kısa bir süre fiyatlar da donduruldu; bu uygulama daha sonra yalnızca bazı mallar için sürdü.

Toplumsal alanda da önlemler alındı: Bazı işsizlik yardımlarının kısıtlanması, emeklilik keseneğinin yüzde 6,25'den 7'ye çıkarılması, aile yardımının genel olarak 500 BF azaltılması, 850 000 devlet memuru için bir «dayanışma» keseneği uygulanması, posta ve tren ücretlerinin ve akaryakıt vergisinin artırılması, 2 000 trenin seferden kaldırılması gibi. Bütün bu önlemler, 1981'de 423 milyar BF'ını bulan bütçe açığını kapatmayı amaçlıyordu.

Ancak, aynı önlemler toplumsal tedirginliği artırdı. İşsizlik yardımından yararlanamayan işsizler, tazminatını çok geç alabilen emekliler, hak etetikleri yardımlardan yoksun kalan özürlü ve sakatlar ortaya çıktı. Bu kitlelerin sorunlarına belli ölçüde sahip çıkan partiler, yalnızca Flandre ve Wallon sosyalist partileri oldu (ki bu iki örgüt de her zaman aynı çıkarları savunamadı). Örneğin, Fransızca konuşan sosyalistlerin lideri Guy Spitaels, sosyalist sendika FGTB'nin başlattığı protesto grevleri karşısında şaşırtıcı bir sessizliğe gömüldü. PS, hükümetin önlemlerini kaçınılmaz bulup onaylayan bir tutum içine girdi. Sendikalı işçiler arasında da farklı tutumlar görüldü. Bir bölümü grevlerden yana çıkarken, öbür bölümü bu eylemlerin pratik bir yarar sağlamayacağını savundu. Buna karşın FGTB, birçok iş kolunda grevleri sürdürdü ve hükümetin kararlarına karşı direndi. Hıristiyan sendikalar greve gitmeyip Brüksel'de büyük bir gösteri düzenlemekle yetindiler. Başkentte 8 000 wallon demir-çelik işçisi sert bir protesto yürüyüşü yaptı. Polisle çatışmalarda 180 kişi yaralandı, pek çok gösterici tutuklandı. Hıristiyanlar arasından da yer yer sosyalistlerle yakınlaşmaya çalışan protestocu gruplar çıktı. Ancak, iki yanın sendika ve partileri arasındaki görüş ayrılıkları ve kimi sekter tutumlar, bir eylem birliğini olanaksız kıldı. Toplumsal tedirginlikler, mali yolsuzluk ve kaçakçılık olayları 1982 yılı boyunca sürdü.

Mark Eyskens

EKONOMİ

Belçika'da frankın değerinin yeniden belirlenmesinden sonra ekonomik politikanın kazandığı güç, ödemeler dengesi ve bütçe açığının düzeltilmeye başlamasına ve Belçika şirketlerinin rekabetçi durumlarının iyileşmesine olanak tanıdı. Bu önlemler, 1982 yılında, büyüme ve istihdamı zorunlu olarak daha ölçülü bir düzeyde tuttu. Kaçınılması olanaksız ülke içi sınırlamaların ışığı altında, 1983 yılında çeşitli değişkenlerde kaydedilebilecek gelişmeler, büyük ölçüde uluslararası duruma bağlı kaldı. Daha fazla rekabet konusunda gelişmeler kaydedildi, ailelerin tüketim talebi, cari hesaplarla ödemeler dengesinde bir gelişme kaydedilmesi için gerekli olan sınırlar içinde tutuldu. Fakat sağlanan bu başarıların pekiştirilmesi için gelir artışlarının bir süre daha ılımlı düzeyde tutulması gerekmektedir. Bu amaca katkıda bulunabilmek için 1982 yılındaki ücret ve gelirlerin endekslenmesine uygulanan önlemleri, koşullara uygun olmasa bile, 1983 yılında da sürdürülebilecektir. Hükümet, ağustos ayı başında 1983 bütçe tasarısı konusunda yaptığı açıklamalarda, 1983 yılında ücret maliyetlerindeki artışın yüzde 7'den fazla olmamasını sağlamak için pratik çözümler bulmak üzere, işçi ve işveren temsilcileriyle görüşmeler yapmaya niyetli olduğunu belirtti.

Bütçe politikasına gelince; Hükümet, 1983 harcamalarındaki artışı, yüzde 7,5 oranında tutmaya kararlı olduğunu açıkladı. Bu, işsizlik ve kamu borçlarına ilişkin olanların dışında kalan harcamalarda toplam olarak bir düşüş, nominal olarak da, küçük bir artış anlamına gelmektedir. Hükümet ayrıca, merkezi hükümet borçlanma gereksinimini de, gayrisafi ulusal üretimin

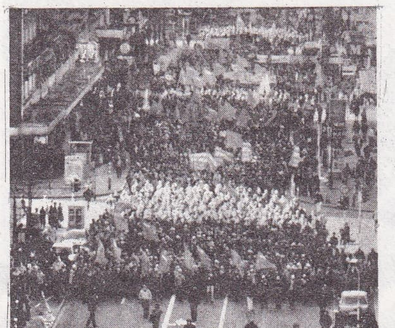
Metal işçilerinin gösterisi

Foto. Gamma (2) [LAROUSSE]

temel ekonomik göstergeler:
1961 - 1983

	GSİH değer artışı %	GSİH hacim artışı %	GSİH fiyat deflatörü %	tüketici fiyat artışlar %	işçi başına tazminat %	ödemeler dengesi hesabı %GSİH	genel hükümet dengesi %GSİH	para arzındaki artış %	işgücü içinde işsizlerin oranı %
1961-1970	8,5	4,8	3,5	3,2	7,8	+0,2	—1,3	8,6	2,2
1971-1980	10,4	3,2	7,0	7,0	11,9	+0,4	—4,6	10,3	5,8
1980	6,9	2,5	4,3	6,5	8,9	—4,6	—9,4	2,7	9,4
1981	3,6	—1,7	5,4	9,1	7,5	—5,4	—13,4	6,6	11,7
1982	7,9	0,5	7,3	9,0	7,1	0,4	—12,8	6,5	13,9
1983						—3,2	—12,1	7,0	14,8

(GNEP) yüzde 10,5'ine düşürmeyi planladı.
Hükümetin aldığı önlemlerin başarısı, ekonomik etkinliğin yeniden yapısallaştırılmasında vazgeçilmez yeri olan özel yatırımın canlandırılması ve uzun vadeli bir istihdam sağlanabilmesi açısından son derece önemlidir.
Orta vadede, maliyetlerin ılımlı bir düzeyde tutulması ve endüstriyi yeniden yapısallaştırma, istihdamda uzun süreli bir gelişme sağlanmasının hâlâ temel koşullarıdır. Aynı şekilde, yetkililerin de planladığı gibi, hükümetin genel borçlanma gereksinmesini 1985 yılına kadar gayrisafi ulusal üretimin yarısına indirmek de büyük önem taşımaktadır. Ancak böylece, kamu bütçesi ve cari ödemeler dengesi üzerinde büyük ağırlık yapan, bütçe açığı ve faiz ödemeleri kısır döngüsünün kırılabileceği ve ekonomik gelişmenin ivme kazanabileceği unutulmaktadır.

SAVUNMA

Belçika'da 1975-1978 arasında, gayrı safi milli hasılanın savunma harcamalarına giden bölümü yüzde 3'ten yüzde 3,5'e yükseldi. Silahlı kuvvetlerin asker sayısı 1980' de 87 000 kişiydi (23 600'ü kara askeri). Askerlik süresi, ulusal sınırlar içinde on ay, Belçika birliklerinin üçte birinin bulunduğu Federal Almanya'da ise sekiz aydı. Belçika, 1975 haziranında fransız «Mirage F-I»ın yerine amerikan «F-16»sını seçti; bu karar, Batı Avrupa'nın bütünleşmiş savunması konusunda bir tartışmaya yol açtı.

EDEBİYAT

Fransızca edebiyat

Son yıllarda fransızca yazan belçikalı yazarlarda çeşitli eğilimler görüldü: Kutsal sayılan türleri yıkmaya yönelen karşı-edebiyat eğilimi, belli ölçüde eleştirilere uğrayan türlerde soylu ürünler vermeye çalışan edebiyat-içi eğilim, hâlâ canlılığını sürdüren fantastik akım ve yenilikçi bir şairler topluluğu. Öte yandan bu edebiyatta yoğun olan barok anlayış, geleneksel bir sağduyuyu da içinde barındırdı. Kısacası Paris, fransızca Belçika edebiyatı üzerinde sürekli etkisini gösterdi; ancak bu etki başka kültürlerin belirgin yakınlığı ve belli bir iç çevrenin süzgeciyle kılık değiştirip yeni bir biçim aldı.

Polislerin gösterici işçilere müdahalesi

● *Roman.* Bu çevrede, özellikle az-çok yenilikçi teknikler kullanan yeni-dalga romancıları ortaya çıktı. Öte yandan kimi yazarlar da klasik bir dil ve roman kuruluşu içinde ürün vermeye devam ettiler: Albert Ayguesparse (doğ. 1900), [*Simon-la-Bonté* (İyi Yürekli Simon) 1965], Luis Dubrau (doğ. 1904) [*A Part Entière* (Tam Hakla) 1974], Daniel Gillès (doğ. 1917), Maud Frère, Robert Montal, Françoise Mallet-Joris (doğ. 1930), Paul-Aloıse De Bock, Marianne Pierson-Piérard ve başkaları. Dominique Rolin (doğ. 1913), Henri Bauchau, Pierre Mertens (doğ. 1939) [*Terre d'Asile* (Sığınılan Toprak) 1978] ve Françoise Collin insanın iç dünyasını ele aldılar ve biçimsel araştırmalara yöneldiler. Saçma sözlerden oluşan diliyle Marcel Moreau (doğ. 1933) [*La Terre İnfestée d'Hommes* (İnsanla Dolup Taşan Toprak) 1966] ve yeniroman'ın uzay ve zamanı yok eden biçemiyle Jacques-Gérard Linza (doğ. 1925). Jacques Setrnberg'in kara-mizah'ına, Gaston Compère'in (doğ. 1924) coşkun biçemine [*Portrait d'un Roi Dépossédé* (Devrilen Kralın Portresi) 1978] Georges Thinès'in (doğ. 1923) evrenine ya da şair Jean Muno'nun (doğ. 1924) düş gücüne yaklaştılar. Tuhaf ya da fantastik öğeler de belçikalı romancıları alabildiğine etkiledi. [Thomas Owen (doğ. 1910), Gérard Prérot (1921-1975) ve Anne Richter]. Tarihsel konulara eğilimli romancılar arasında Victor Misrahi ve Gilles Nélod gibi adlar yer aldı. Bölgesel sorunları işleyen yazarlar arasında da Hubert Juin (doğ. 1926), Jean-Pierre Otte, Gabriel Deblander dikkati çektiler.

● *Tiyatro.* Bu sanat dalı, gizemcilik, tarih, aşk ve mizah öğelerini kullanan klasik tür yapıtlarla en parlak dönemini yaşadı. Başlıca oyun yazarları arasında Suzanne Lilar (doğ. 1901), Georges Sion (doğ. 1913), Jean Mogin, Jean Sigrid, Charles Bertin (doğ. 1919) [*Don Juan* (1963)], Paul Willems (doğ. 1912), Félicien Marceau (doğ. 1913) yer aldılar. Bu klasik tiyatro çizgisinin yanı sıra küçük toplulukların deneysel çalışmaları dikkati çekti. Bu topluluklar, absürd'e yaklaşan David Scheinert'in, işçi sınıfı savaşımını dile getiren Jean Louvert' nin ya da René Kalisky, Pascal Vrebos ve Jacques De Decker gibi lirizmle süslü yepyeni bir dil geliştiren yazarların oyunlarını sahnelediler.

● *Deneme.* Deneme yazarları büyük temalara el attılar: Marcel Lobet (doğ. 1907) [*Classiques de l'an 2000* (2000 Yılının Klasikleri) 1971] ve Charles Moeller tinsel konulara, André Goesse, Joseph Hanse ve Albert Doppagne dil sorunlarına, Raymond Trousson, Jeanine Moulin (doğ. 1912) [*Huit Siècles de Poèsie Fèminine* (Sekiz Yüzyıl Boyunca Kadın Şairler) 1975] ve Pol Vandromme edebiyat yorumlarına, Carlo Bronne (doğ. 1901) [*Bleu d'Ardenne* (Ardenne Mavisi) 1969] ve Georges H. Dumont tarihsel olgulara eğilmeleriyle dikkati çektiler. Yine de bu alandaki en yeni yönelimler Georges Poulet, René Micha, Jacques Sojcher ve André Helbo gibi denemecilerde ortaya çıktı.

● *Şiir.* Şiir, Belçika'daki fransızca edebiyatın en zengin dalı olmaya devam etti. Son on beş yıl içinde pek çok yeni şair ortaya çıktı. Eski kuşaktan etkinliklerini sürdürenler arasında Robert Vivier (doğ. 1894) [*Des Nuits et des Jours* (Geceler ve Gündüzler) 1968], Henri Michaux (doğ. 1899), Marcel Thiry (1897-1977) [*Toi qui Pâlis au Nom de Vancouver* (Vancouver Adına Sararıp Solan Sen) 1975], Anne-Marie Kegels, Edmond Vandercammen (doğ. 1901) [Etrange Durée (Tuhaf Zaman) 1975], Andrée Sodenkamp, Robert Goffin (doğ. 1898), Géo Norge (doğ. 1898), Maurice Carême (1899-1978), Georges Linze ve Fernand Verhesen (doğ. 1913) sayılabilir. Louis Sarot' nun yayımladığı *Belçika'nın Fransızca Şiirinde 1920'lerde Doğanlar* adlı derleme daha yakın bir kuşağın zengin şiir dünyasını ortaya koydu: Lucienne Desnoues, Marie-Claire d'Orbaix, Philippe Jones, Jean Tordeur (doğ. 1920), Robert - L. Geeraert, Prédéric Kiesel, Carlo Masoni, André Miguel, Andre Schmitz (doğ. 1929). Raymond Quinot, vb. Gerçeküstücü giderek dadacı anlayış Andre Blavier, Christian Dotremont ve Louis Scutenaire gibi eski şairlerde devam etti. Daha gençlerden Jacques Izoard (doğ. 1936) ve onu izleyenler, sözcüklere imalı bir gerçekçilik yükleyen duyumsal şiirler verdiler.
Kimi şairler de Jean - Pierre Verheggen, Eugène Savitzkaya gibi dil anarşistlerine ayak uydurmamakla birlikte, düşlerden ve anlamsızlıktan hareketle dil yapısını değiştiren bir çizgi izlediler: Jacques Crikillon (doğ. 1940) [*La Défendue* (Savunulan Kız) 1968], Christian Hubin, Roger Busselen, Alain Bosquet (doğ. 1919), Claire Lajeune, Marc Rombaut, Liliane Wouters ve Werner Lambersy. Başkaları, tersine, ağdalı, klasik bir dil kullanımına yöneldiler: Roger Brucher (doğ. 1930), Elie Willaime, Louis Daubier. Kimi şairler de insani ve dünyayı değişik bir konumda ele alan örnekler verdiler: Meuse yöresinden «Gerçekler» grubu ile Francis Tessa ve Francis Chenot; ayrıca Marcel Hennart, Michel Joiret, Philippe Delaby, André Doms, Arthur Haulot (doğ. 1913), Carlos de Radzitzky (doğ. 1915) [*Le Commun des Mortels* (Ölümlülerin Çoğu) 1973], Michel Duprez, vb.

Flamanca edebiyatı

Belçika'nın kuzeybatısında (Flandre bölgesi) flamanca (Hollanda dilinin özel bir biçimi) konuşulur. Hollandalı ve flaman yazarlarının yapıtları günümüz hollanda dili edebiyatını bütünlerler. Ayrı ayrı flamanca ve hollandaca bir edebiyat bulunduğu yanlışı benimsenirse, flaman edebiyatı üstüne geçerli bir izlenim edinilemez. Aşağıdaki özetlemede yer alan yazarlar Belçika doğumlu olanlardır. Dolayısıyle bu özetleme tüm hollandaca edebiyatı kapsamaz (Bk. HOLLANDA. *edebiyat*).

● *Şiir.* Flandre yöresinde 60'lı ve 70'li yıllarda, şiirin gündelik gerçekliğe ve konuşma diline yöneldiği gözlendi. Bu eğilimde şairlerden Lionel Deflo (doğ. 1940) ve Jan Van Riet (doğ. 1948) iki antolojide yer aldılar: *Nieuw - Realistische Poëzie in Vlaanderen* (Flandre'de Yeni-Gerçekçi Şiir) [1972] ve *Omtrent de Werkelijkheid* (Gerçekçiliğin Evresinde) [1974]. Aynı eğilimin öbür önemli şairleri arasında Stefaan Van den Bremt (doğ. 1941), Roland Jooris (doğ. 1936), Patricia Lasoen (doğ. 1948) ve Daniel Van Ryssel (doğ. 1940) yer aldılar. Gust Gils (doğ. 1924) ve Eddy Van Vliet'in (doğ. 1942) ürünleri de yeni-gerçekçi akıma belli bir yakınlık gösterdi. Öte yandan Hedwig Speliers (doğ. 1935) bu şiir akımına karşı çıkarak bir tartışma başlattı ve iğretilemeye daha çok yer veren bir şiiri savundu. Bu anlayışta bir şiir, Vijftigers'in (50 kuşağı) deneysel okul geleneğinde az-çok görülebildi: Albert Bontrid-

Foto. Senepat/Sipa (LAROUSSE)

der (doğ. 1921), Walter Haesaert (doğ. 1936), Marcel Van Maele (doğ. 1931). Roger De Neef (doğ. 1941), Leonard Nolens (doğ. 1947), Hugues C. Pernath (1931-1975), Paul Snoek (doğ. 1933) ve özellikle Hugo Claus (doğ. 1929). Öte yandan uyuşturucu madde ve ölüm temalarını işleyen Jotie 'tHooft (1956-1977) kısacık yaşamında şaşırtıcı ürünler verdi.

● *Roman.* Mark Insingel'in (doğ. 1935) sözde «dilbilimsel metinleri», düzyazı kadar şiirsel bir nitelik de taşıdı. Ayrıca romanın kurallarını yıkmaya yönelik «mutlak düzyazı» örnekleri ortaya çıktı. Claude Van de Berge (doğ. 1945), Ivo Michiels (doğ. 1923), Wim Meewis (doğ. 1926), Daniël Robberechts (doğ. 1937), Willy Roggeman (doğ. 1934) ve Paul Van Wispelaere (doğ. 1928) çeşitli derecelerde ve değişik yazış biçimleriyle benzer bir girişimin temsilcileri oldular. Wispelaere'nin yapıtları sanatçıyı sıkıştıran ve düşmanca dışlayan bir dünyada yazarın bitmeyen sorunlarını dile getirdi. Yazarın kendisi üstüne açımlamalar, değişik düzeylerde Fernand Auwera (doğ. 1929), Bernard Kemp (doğ. 1926), Monika Van Paer (doğ. 1945), Clem Schouwenaars (doğ. 1932), Willy Spillebeen (doğ. 1932) gibi sanatçıların son yapıtlarında da «ana tema» oldu. Toplumsal eleştiri, 1970'lerin başlarında şaşırtıcı çıkışlar yapan genç romancıların eserlerinde daha doğrudan biçimde yer aldı: Walter Van den Broeck (doğ. 1941), Marc Andries (doğ. 1939), Paul Koeck (doğ. 1940), Werner Pauwels (doğ. 1937) ve özellikle büyük romancı Ward Ruyslinck (doğ. 1929). Louis Paul Boon'un (1912-1979) çarpıcı yapıtlarında toplumsal sorunlarla ilgili kaygılar (hatta öfkeler), «kendiliğinden» bir dil ve kuruluş ustalığıyla birleşti. Boon'un doğal anlatımındaki başarılı düzey, onu, zaman zaman Hugo Claus'ın yapıtlarını da etkileyen gözde bir simgesel konstrüktivizmin ve Hugo Raes'le (doğ. 1929), Jef Geeraerts' in (doğ. 1930) kimi romanlarında gözlemlenen «aşırı imgesellik»in tehlikelerinden korudu. Gündelik yaşamda ortaya çıkan gize ulaşma yolu olarak imgelem (hayalgücü), Johan Daisne'in (1912-1978) «büyüsel gerçekçilik»inin de temel sorunu oldu. Daisne' in bu anlayışı Hubert Lampo'nun (doğ. 1920) roman ve denemelerinde de ortaya çıktı.

1970'lerde, edebiyat eleştirisi alanında Hugo Bousset (doğ. 1942), Eugène Van Ittrbeek (doğ. 1934), Marcel Janssens (doğ. 1932), Jean Weisgerber (doğ. 1924), Albert Westerlinck (doğ. 1914) ve Paul Van Wispelaere sivrilen adlar oldular. Bu ve başka eleştirmenlerin yayımladıkları çalışmalar, deneme alanında uluslararası bir tartışma konusu oluşturdu. Buna ilişkin olarak Martien J.G. de Jong'un *Over Kritiek en Critici* (Eleştiri ve Eleştirmen Üstüne) [1977] adlı kitabı yankı uyandırdı.

MÜZİK

1975'ten beri Liège Konservatuvarı müdürü olan Hendi Pousseur, günümüzde Belçika müziğinin önde gelen adlarından ve uluslararası müzik yaşamının ünlü kişilerinden biri oldu.

Müzik çalışmaları kadar, çeşitli karşılaşma ve görüşmeler de H. Pousseur'ün sanat yaşamını etkiledi: 1951'de Pierre Boulez ile, birkaç yıl sonra da Luciano Berio'yla tanıştı. Kısa bir süre içinde elektronik müzikle ilgilenmeye başladı: Köln ve Milano stüdyolarında çalıştıktan sonra, 1958'de, kurduğu Brüksel müzik stüdyosunun başına geçti. 1962'de yine Brüksel'de Yeni Müzikler Merkezi'nin kuruluşuna katıldı ve aynı tarihlerde Köln'de, Basel'de, ABD'nin çeşitli üniversitelerinde ve Darmstadt'da müzik dersleri verdi.

Çok geniş bir bakış açısı olan Pousseur, «dizisel müziğin gelişimine katkıda bulundu ve armoni gibi daha önce dışlanmış olan çok sayıda öğenin yeniden değer kazanmasına çalıştı». Elektro-akustik ve enstrümantal yapıtlarından başka, tiyatroyla ilgili iki yapıtını da unutmamak gerekir; bunlar, opera türünün yenilenmesi yönünden iki önemli girişimdir: *Sizin Faust'unuz* (1969'da oynandı), bu eserin yazarı Michel Butor'la sıkı ve sürekli bir işbirliği içinde yaratıldı. *Sizin Faust'unuz*, sözlü ve müzikal anlatımların iç içe geçen karmaşık bir yapıt ve olayları sahnedeki olaylarla birbirine eklenen bir kukla tiyatrosudur; yapıtın asıl özgünlüğü, izleyiciye olayın gelişmesini şu ya da bu yöne çevirebilme olanağı vermesidir.

Pousseur'den Arnold Schönberg'in yüzüncü doğum yıldönümü için bir eser yazması istenmişti; *Genç Köpeğin Davası*'nı (1974) bu nedenle gerçekleştirdi. Burada metinden alıntı ya da aktarma yöntemini kullandı; temel motif, J.S. Bach'ın *Yumuşak Klavsen*'inin si minör fügünün konusudur. Michel Butor, burada da daha önce yayımlanmış bazı edebi gereçlerden yararlanarak söz konusu yapıtın metninin hazırlanmasına katıldı: *Kutsal Kitap;* Schönberg'in, Thomas Mann'ın ve Freud'un bazı yazıları. Pousseur, yalnızca bir besteci değil, aynı zamanda bir müzik kuramcısıdır; dediğine bakılırsa, «yüksek değerdeki bazı bestelerinde» meta-müzikal bir biçem uygulamak durumunda kalmıştır.

Henri Pousseur'ün yanında, kısa sürede, Pierre Bartholomée, son yıllarda da Philip Boesmans (doğ. 1936) yer aldılar. P. Boesmans, dizisel bestenin sınırlarını reddedip yeniden armonik fonksiyonlara dönerek, gitgide daha çok, meslek arkadaşlarıyla eşdeğerde olduğunu kabul ettirmektedir. İlk kez 1974'de Royan'da org için bir parça (*Fanfare II*) ve iki piyano, elektrikli org, çalpara ve tam-tam için *Mi Üstüne* adlı enstrümantal yapıtla dikkati çekti (mi notası burada «armoniyi parçalayabilen bir patlayıcı» anlamınadır). Radyofoni bir yapıtı için (*Upon la mi*) İtalia ödülünü kazandı. *Aralıklar III*'de özellikle zaman sorununa ağırlık verdi. Öğrenimini Pierre Froidebise ve Henri Pousseur'le birlikte yapmış olan bu genç besteci, ana uğraşına koşut başka birçok etkinliklerde de bulundu. Yeni Müzikler topluluğunda piyanist olarak çalıştı, Wallonie müzik araştırmaları merkezinde görev aldı. Biçeminin belirgin özelliği, lirizmi ve sıcaklığıdır. Katı bir dizisel-liğin zorlamalarından kurtularak kendi doğasını yansıtmayı başardı. Aynı kuşak bestecileri arasında şu adları da unutmamak gerekir: 1948'den başlayarak, on iki tonculuğa ilgi duyan, ancak 1956'dan beri eser vermeye başlayan Jacques Calonne (doğ. 1930), aynı zamanda, özellikle 1968-1972 arasında, plastik sanatlara da yöneldi. Tristan Clais (doğ. 1929) ise bağımsız ve dışadönük bir mizacı olduğunu ortaya koydu. Genç kuşakta, kendini en çok kabul ettirmiş olan, orgcu ve besteci Bernard Focroule'dur (doğ. 1953). İlk olarak 1976' da Royan'da büyük org ve elektronik org için yazdığı *Titreşimler*'den başka birkaç yapıtı vardır.

SİNEMA

Büyük bir sanat geleneği ve özellikle resimde önemli bir birikimi bulunan Belçika, sinemayla da ilişki kurmakta gecikmedi. Ancak komşu Fransa'da güçlü bir sinemanın varlığı ve ülkede iki ayrı dil konuşulması, Belçika sinemasının sıkıntı çektiği başlıca sorunlar oldu.

Her iki dil kesiminde de değerli sinemacılar yetişti. Flaman sanatçılardan Charles Dekeukeleire (1905-1971) eleştirmenlik yaptı, öncü filmler yönetti; toplam 80'i aşkın ürün verdi; daha sonra Kongo'da gazetecilik yapmaya başladı. Fransızca konuşan sanatçılardan Hendi Storck (doğ. 1907) Jean Vigo'nun dostuydu; ünlü belge filmcisi Joris Ivens'le birlikte *Borinage* (1934) adlı önemli belgeseli çekti; daha sonra Robert Flaherty'nin çizgisini anımsatan ilginç belgesel çalışmalar yaptı.

Belçika II. Dünya Savaşı'ndan önemli ölçüde etkilendi; sinema birkaç yıl boyunca hiçbir devlet yardımı görmedi. Savaş sonrasında sinemanın atılımı da pek kolay olmadı. 1952'de kralın girişimiyle sinema için bir yardım yasası çıkarılabildi; bu sayede üretim canlanmaya başladı. Gelişim yıldan yıla sürekliliğini yitirmedi.

Kongo ve Belçika'da çalışan Gérard De Boe (1904 - 1959) çok sayıda belgesel yönetti; bunlardan Kongo heykelciliğini anlatan *Elle Sera Appelée Femme* (Ona Kadın Denecek) [1953] en dikkati çekeni oldu. De Boe'nun genç yardımcılarından Emile Degelin (doğ. 1926) yazar, ressam ve öğretmendi; *Y Manana* (1966) ve *Palabre* (Palavra Sık) [1969] gibi filmler verdi. Lucien Deroisy (1912 - 1972), Alain Robbe-Grillet'nin *Les Gommes* (Silgiler) romanını aynı adla sinemaya aktardı (1968). Henri Storck'un yardımcısı, etnograf Luc De Heusch (doğ. 1927), *Magritte ou la Leçon de Choses* (Magritte ya da Olaylardan Çıkarılacak Ders) [1960] gibi çok başarılı monografiler imzaladı. 1967'de yaptığı *Jeudi On Chantera Comme Dimanche* (Perşembe Pazar Gibi Şarkı Söylenecek) gözlem yeteneği ve büyük duygusallığıyla dikkati çekti.

1926'da Louvain'de doğan André Delvaux, Belçika sinemasında özel bir yer tutar. Üniversitede Hollanda edebiyatı dersi veren ve ülkedeki iki dili de çok iyi bilen Delvaux, filmlerinde gerçeküstücü resim geleneğinden aldığı etkileri açıkça ortaya koydu. Yapıtları, özellikle René Magritte ve Paul Delvaux'nun tablolarıyla belirgin bir benzerlik gösterdi. A. Delvaux, gözlem gücünü belli bir gizemcilikle birleştirdi; filmlerindeki dünyanın müzikselliği, dekartçılığın dışına çıkan bakış açışı, birbiriyle ilintili öyküleri, onu uluslararası düzeyde alabildiğine özgün bir sanatçı kimliğine ulaştırdı. *Femme Entre Chien et Loup* (Gün Batımındaki Kadın) [1978] dışındaki filmleri çağdaş toplum üzerine toplumbilimsel kaygılar taşır ve tümüyle fantastiğin sınırlarında dolaşır: *L'Homme au Crâne Rasé* (Kafası Kazınmış Adam) [1965], *Un Soir, un Train* (Bir Akşam, Bir Tren) [1968], *Rendez-vous à Bray* (Bray'de Randevu) [1971], *Belle* (Güzel Kadın) [1973].

Genç kuşak içinde yapıtları en güç anlaşılan, fakat çok zengin bir sinema diline sahip olan sanatçı bayan Chantal Akerman'dır (doğ. 1950). Büyük ölçüde özyaşamsal nitelikte filmler yaparak kendi kuşağının kadınlarının sorunlarını ve ruhsal durumlarını ortaya koyan Akerman, kısa sürede haklı bir ün kazandı: *Jeanne Dielman* (1974), *News from Home* (Evden Haberler) [1977], *Les Rendez-vous d'Anna* (Anna'nın Randevuları) [1978].

Diğer sinemacılar arasında Robbe De Hert (doğ. 1942), özellikle *Mort d'un Homme-Sandwich* (Sokaklarda Gezici Reklam Panoluğu Yapan Adamın Ölümü) [1971] filmiyle dikkati çekti; Harry Kümel (doğ. 1940) *Malpertuis* (1972), Christian Mesnil *L'Amoureuse* (Aşık Kız) [1972], Frans Buyens de *Chacun de Nous* (Her Birimiz) [1971] adlı yapıtlarıyla kendilerinden söz ettirdiler.

Belçika sineması çizgi-film alanında da başarılı bir okul oluşturdu. En tanınmış çizgi-film yönetmeni Raoul Servais (doğ. 1928), bu alana çok genç yaşta girdi; alabildiğine özgün yapıları, uluslararası şenliklerde pek çok ödül kazandı: *Chromophobia* (1966), *Goldframe* (1969), *Pegasus* (1973), *Harpya* (1979). [LM]

***BELEDİYE,** i. — ANSİKL. Milli Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül 1980 günü yönetimi devraldığı sırada Türkiye'de, özellikle büyük belediyelerin siyasal ,sosyal ve ekonomik sorunları gündemdeydi. Bu yüzden, konsey'in 11 aralık 1980 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan 34 sayılı kararı, belediye sorununu ele aldı. Kararda: «ülkemizdeki hızlı nüfus artışı ve köyden kente göçün sonucu olarak büyük kentlerimizin yakınlarında teşekkül etmiş olan belediyeler; aydınlatma, su, kanalizasyon ve ulaştırma gibi hizmetlerin yeterli bir şekilde halka götürülememesine ve kontrolun aksamasına neden olmaktadır. Büyük kentlerin çevresinde teşekkül etmiş olan bu durumdaki belediyelerin, sıkıyönetim komutanlıklarının koordinesinde ve onların emredecekleri şekilde ana belediyelere bağlanması bir plan dahilinde ve en kısa zamanda sağlanacaktır.» deniliyordu.

Bundan sonra, aynı konuda, 4 aralık 1981 tarihli ve 2541 sayılı yasa kabul edildi. Bu yasa, 34 sayılı kararın amacına uygun olarak, son genel nüfus sayımı sonuçlarına göre belediye nüfusu 300 000'i aşan büyük kentlerin çevresindeki belediye ve köylerin, yakınında bulundukları büyük kent belediyesi'ne bağlanabileceğini belirtiyordu. Kuşkusuz, sözkonusu bağlantılar yapılırken,

BELFAST'ta şiddet olayları

bağlanacak belediye ve köylerin ana belediyelere uzaklıkları; ana belediyenin hizmet götürme ve birleştirme olanakları göz önünde tutulacaktı. İçme ve kullanma suyu, enerji, kanalizasyon, ulaşım ,toplu taşıma ve bayındırlık gibi temel belediye hizmetlerinin birbirleriyle uyumlu ve bütünleştirici bir planlama içinde, yeterli ve verimli bir biçimde yerine getirilmesi amacına yönelik bu bağlama işlemleri şöyle gerçekleşecekti: Hangi belediyelerin büyük kent belediyesine bağlanacağını, ilgili belediyelerin yetkili organları ile, varsa sıkıyönetim komutanlığının görüşü de alınarak valilik saptayacak ve bu yönde İçişleri Bakanlığı'na öneride bulunacaktı. İçişleri Bakanlığı, İmar ve İskân Bakanlığı'nın görüşünü de alarak öneriyi Bakanlar Kuruluna iletecekti. Karar yetkisi, Bakanlar Kurulu' nundu. Yalnız, daha önce 34 sayılı Milli Güvenlik Konseyi kararına dayanılarak sıkıyönetim komutanlıklarınca yapılmış olan bağlantı işlemleri geçerli, sayılacak fakat yasaya uyularak sözkonusu işlemler gözden geçirilebilecekti. Büyük kent çevresindeki köylere de aynı işlem uygulanabilecekti. Yasa, birleşen köy ve belediyelerin tüzelkişiliklerinin ne zaman sona erdiğini; mallarının dökümü yapılarak büyük kent belediyesine nasıl devrolunacağını; bağlantılar sonucu ortaya çıkan yeni sınırların saptanmasını; bağlanan belediye ve köylerde görevli personelin ana belediyeye nasıl geçeceğini de düzenlemektedir. Aynı yasa, birleştirmeler yüzünden daha da önem kazanan belediye şubelerine, belediyelerden, yönetmelikler yoluyla yetki alma olanağını tanımaktadır. İçişleri Bakanlığı'nın onayına bağlı tutulan bu yönetmelikler, belediye şubelerinin yapacakları iş ve işlemleri, şube müdürlerine devredecekleri yetkileri; çeşitli yasalarla belediye encümenlerine tanınan yetkilerin, belediye şubeleri içinde kurulacak heyetler aracılığı ile kullanılma kural ve usullerini düzenleyecektir.

Bütün bu düzenlemeler, anayasanın, mahalli idareleri öngören 127. maddesindeki: «kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir,» hükmünden güç alabilmektedir.

● *Belediye gelirleri.* 12 Eylül 1980 öncesinde, siyasi tartışmaların üzerinde yoğunlaştığı konulardan biri de, mahalli idarelerin, özellikle belediyelerin gelir yetersizliğiydi. Ancak, belediye gelirleri yasa tasarısı, yetersiz görülen bir biçimde hazırlanmış, kabul edilmiş, ama zamanın Cumhurbaşkanınca parlamentoya bir daha görüşülmek üzere geri gönderilmiş ve yürürlüğe girememişti. 12 Eylülden sonra, 26 mayıs 1981 tarihli ve 2464 sayılı «Belediye Gelirleri Kanunu» kabul edildi. Bu yasayla, Türkiye'deki belediyeler beş gruba ayrıldı. Nüfus ile ekonomik ve sosyal gelişme durumunun temel alındığı bu gruplamayı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı ve Devlet Planlama Teşkilâtı'nın görüşlerine başvurarak yapmakta, Bakanlar Kurulu da, yasada aşağı ve yukarı hadleri gösterilmiş bulunan vergi ve harçların tariflerini belediye gruplarına göre belirlemektedir.

Belediye gelirleri yasası vergi olarak meslek vergisi, ilan ve reklam vergisi ile eğlence, akaryakıt tüketim, haberleşme, elektrik ve havagazı tüketim, yangın sigortası vergilerini öngörmekte; bunların tanımlarını yaptığı gibi istisnalarını da göstermekte; oranlarını, matrahlarını, ödeme usullerini ve harçlarını da belirlemektedir. Temizleme ve aydınlatma, işgal, tatil günlerinde çalışma ruhsatı, kaynak suları, tellallık, hayvan kesimini muayene ve denetleme, ölçü ve tartı aletlerini muayene ve kayıt, işyeri açma izni, muayene, ruhsat ve rapor, sağlık belgesi harçları da yasada yer almaktadır. Daha sonra çıkarılan, 21 ocak 1982 tarihli ve 2589 sayılı yasa ile de bina inşaat harcı, öteden beri alınmakta olan imarla ilgili harçlara (parselasyon, plan ve proje onayı, zemin açma izni ve toprak hafriyatı, yapı izin ve denetleme, yapı kullanma izni) eklenmiş bulunmaktadır. (M)

***BELEM,** Brezilya'da Para eyaletinin başkenti. — 949 500 nüf. Amazon ırmağı üzerindeki en önemli limandır (kauçuk, jüt, kereste ihracatı). Avcılık (hayvan derileri). Güney Amerika kestanesi, kauçuk sızdırma ve tarım (tütün, şekerkamışı, pamuk, esans) temel geçim kaynaklarıdır. (L)

***BELEN,** Hatay ilinde, İskenderun ilçesine bağlı bucak. — 17 145 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 9 440 nüf. (1980). Belediye. (M)

BELEVİ, Amasya ilinde, Taşova ilçesinin Tekke bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 664 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BELFAST,** Kuzey İrlanda'nın başkenti. — 325 000 nüf. 1969'dan beri protestanlarla (nüfusun yüzde 70'i) katolikler (nüfusun yüzde 30'u) arasındaki iç savaş yüzünden Belfast'ın nüfusu önemli oranda azaldı. Ülkenin en önemli limanı ve sanayi merkezi olan kentte geleneksel keten sanayii yerini sentetik elyaf sanayiine bıraktı. Tersane, petrol rafinerisi ve uçak sanayii. (L)

***BELFORT,** Fransa'da, Paris'in doğu - güneydoğusunda kent. — 57 317 nüf. Demiryolu ve otoyol kavşağı. Türbin ve lokomotif fabrikaları. (L)

***BELGAUM,** Hindistan'da, Karnataka'nın kuzeydoğusunda kent. — 192 400 ünf. Alümina ve Alüminyum. Dokuma sanayii. (L)

BELGESEL, i. ve sıf. Belge niteliğinde olan.

— Sine. *Belgesel* film, çoğu kez belli bir amaca yönelik olarak, gerçek yaşamı ve insanları, kendi doğal çevresi ve olay dizisi içinde, oyuncu kullanmadan ya da çok az kullanarak görüntüleyen film çeşidi.

— ANSİKL. Sine. Hemen her yerde televizyona hizmet eden ve boyutları genişleyen belgesel film, canlılığından bir şey yitirmedi. Özellikle, Doğu ülkelerindeki sinema ürünlerinde bu tür, büyük bir yer tuttu. Sanat, coğrafya, tarih alanlarındaki varlığını sürdüren belgesel filmlerin yanı sıra, son on yıllık dönemde siyasal yada siyasal - toplumsal belgesellerin de geliştiği gözlendi.

Bir yandan «doğrudan sinema» (cinéma direct) ve bir süre adlandırıldığı gibi «gerçek sinema» (cinéma-verité) anlayışı ortaya çıktı. Bu tür belgesel, 60'lı yıllarda özellikle Kanada'da büyük bir canlılık kazanmıştı. Ama başka dönemler ve ülkelerde de bu sinema anlayışı görüldü. Gilles Marsolais'e göre «yaşamla doğrudan ilişki kurmayı, insana doğrudan bir yaklaşım sağlamayı ve çağdaş teknolojinin tüm araçlarıyla gerçeğe ulaşmayı» amaç edinen bu sinema, Jean Rouch, Mario Ruspoli, Michel Brault, Pierre Perrault, Chris Marker, Richard Leacock gibi adlarda en önemli temsilcilerini buldu.

Öte yandan, Fransa'da 1970-1980 yılları arasında yeni bir belgesel sinema hareketi oluştu. Bu hareketten yararlanan siyasal parti, sendika ve eylem grupları sinemanın propaganda bakımından çok etkili bir araç olduğunu anladılar. Yine bu hareket içinde kimi zaman başlarında deneyimli br sinemacının bulunduğu gruplar oluştu: ISKRA (Ses, kineskop ve görsel-işitsel yapımlar enstitüsü) ve Chris Marker, UPCB (Brötanya film yapım birliği) ve René Vautier, «Larzac grubu ve Philippe Haudiquet işbirliği» gibi. Giderek ulusal ve bölgesel arşivler kuruldu. Kamu kuruluşları ve özellikle IAN (Ulusal görsel-işitsel enstitüsü) de bu yönde çalışmalara girişti.

En tanınmış belgeselcilerden Joris Ivens 1968-1969'da Laos üzerine *Le Peuple et ses Fusils* (Halk ve Tüfekleri) 1969'da *Rencontre avec Ho Chi Minh* (Ho Şi Min'le Karşılaşma), 1971-1975 arasında, Çin üzerine, altı film oluşturan on iki saatlik *Comment Yu-Kong déplaça les Montagnes?* (Yukong Dağları Nasıl Devirdi?) ve 1973-1977 arasında *Les Kazaks, Minorité Nationale* (Ulusal Azınlık, Kazaklar) adlı yapıtları gerçekleştirdi. Etnografik belgeselleriyle tanınan Jean Rouch ,1968-1970'de *Yenedi Gangei*, 1971'de *Turu ve Bitti* adlı filmleri yaptı; sonraki yıllarda birkaç etnografik belgesel daha çekti; arkadan öykülü filme atladı. Esas olarak Nijerya'da çalışan Rouch, bu ülke sinemasının kuruluşuna da katkıda bulundu.

● Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde Heynowski ve Scheumann televizyon için ekip halinde çalışarak Şili'deki yaşam ve özellikle toplama kampları üzerine başarılı tanıklıklar getirdiler. 1974-1978 arasında şu filmleri çevirdiler: *Dünüm, Bugünüm, Yarınım; Mumyalar Savaşı; Para Kaygısı; Bir Dakikalık Karanlık Bizi Körleştirmez.*

● Federal Alman Cumhuriyeti'nde, Gordian Troeller ve Claude Deffarge, Hamburg televizyonunda çalışmakla birlikte filmlerini tüm dünyaya dağıttılar. *İlerleme Adına* başlıklı bir dizi-film yaptılar. Bu dizide yeryüzünün her yerinde, batı kapitalizminin yerleşme mekanizmasını, siyasal-toplumsal ve çevrebilimsel açıdan gerileyişini incelemeye çalıştılar.

● Hollanda'da, Johan Van der Keuken bu türü yenileştirdi ve ülkesi üzerine (*Sessiz Orman*, 1978) gibi ilginç kısa metrajlı belgeseller çevirdi.

● *Türkiye'de belgesel sinema.* Türkiye'de çevrilmiş ilk film bir belgeseldi: 1914'de yedeksubay Fuat Uzkınay'ın yaptığı *Ayestefanos'taki Rus Abidesinin Yıkılışı.* Aynı yıl Merkez Ordu Sinema Dairesi, kısa savaş belgeselleri ve haber filmleri hazırlatmaya başladı. Bu iş için alman ve avusturyalı alıcı yönetmenlerinin yardımından yararlandı. 1917'de Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin sinemacılık kolu kuruldu ve Kenan Erginson'a belgeseller çektirildi. Savaş yenilgisi üzerine bu iki kurumun sinema bölümleri kapatıldı. 1919'da, Almanya'da sinema bilgisini artıran Uzkınay'ın yönetiminde Malul Gaziler Cemiyeti (MGC) sinema kolu etkinliğe geçti. Kurtuluş Savaşı yıllarında ordu içinde de bir film bölümü oluşturuldu. Pek çok savaş belgeseli çekildi. 1923'de MGC'nin çalışmaları da kesildi, araç-gereci orduya aktarıldı.

1930'lara dek belgesel film alanında bir suskuş gözlendi. 1934'de çağrı üzerine ülkemize gelen iki sovyet yönetmeni Sergey Yutkeviç ve Lev Arnştam, cumhuriyetimizin 10. yılı için *Türkiye'nin Kalbi Ankara* adlı uzun belgeseli çektiler. Bir başka sovyet yönetmeni Ester Şub, Kemal Necati Çakuş'la birlikte bir derleme-film yaptı: *Türk İnkılabında Terakki Hamleleri* (1934-1937). Şair Nazım Hikmet Ran, 1934'de *İstanbul Senfonisi* ve *Bursa Senfonisi* gibi kısa belgeseller çekti.

İkinci Dünya Savaşı'nın uzaktan izlendiği 1940'larda belgesel film çalışmaları yeniden durdu. 1951'de Kore Savaşı sırasında kimi belgeseller çekildi. Başka birkaç deneme dışında 1950'lerin bu alandaki asıl etkinliği 1954'de İstanbul Üniversitesi Film Merkezi' nin (İÜFM) kuruluşuyla oluştu. Bu merkez ardı ardına kısa kültürel belgeseller hazırladı; bu etkinliği 60'lar ve 70'lerde sürdürdü. Merkez için Mazhar Ş. İpşiroğlu ve Sabahattin Eyuboğlu'nun yaptıkları *Hitit Güneşi, 1956 Berlin Şenliği*'nde ikincilik ödülü (gümüş ayı), *Siyah Kalem* de 1957 Berlin'inde mansiyon aldı. İpşiroğlu-Eyuboğlu ikilisi daha sonra da *Surname* (1957), *Karanlıkta Renkler* (1957), *Anadolu'da Roma Mozayikleri* (1957) gibi kısa belgeseller çektiler. Aynı merkez adına İprişoğlu-Adnan Benk ikilisi *Aktamar* (1960), Benk yalnız başına *Ben Asivatandaş* (1962), Eyuboğlu-Aziz Albek ikilisi *Nemrut Tanrıları* (1963), *Eski Antalya'nın Suları* (1964), *Ana Tanrıça* (1965), *Karagöz'ün Dünyası* (1970), İprişoğlu iki yardımcısıyla *III. Ahmet Surnamesi* (1974) ve *Kapalıçarşı* (1975), Altan Yalçın tek başına *Haliç* (1978) adlı kısa

Foto. AP (LAROUSSE)

belgeselleri gerçekleştirdiler. Albek'in tek başına hazırladığı *Çini* adlı kısa belgesel 1978'de Kahire'de yapılan 32. Bilimsel Film Kongresi'nde onur diploması aldı.

İÜFM dışındaki çalışmalar arasında 1950'lerde Metin Erksan'ın *Nehir ve Uygarlık* (1959), Şadan Kamil'in *Dağları Delen Ferhat*, 1960'larda Ordu Foto-Film Merkezi'nin *Düşükler Yassıada*'da (1961), Lütfi Akad'ın *Tanrının Bağışı Orman* (1964), Kemal İnci'nin *Keklik ve Yoğurt* (1965), *Atilla Tokatlı*'nın *Mezarlar* adlı filmleri dikkati çekti. Şakir Eczacıbaşı'nın, şirketi adına fransız belge filmcileriyle ortaklaşa hazırladığı *Renk Duvarları* (1963), İtalya'da Bergamo Sanat Şenliğinde mansiyon aldı; Eczacıbaşı, ayrıca *Yaşamak İçin* (S. Eyuboğlu ile; 1964), *Göreme* (1964) belgeselleriyle ilgi derledi. 1965 ve 1966'da Turizm ve Tanıtma Bakanlığı — Fransız Kültür Merkezi işbirliği içinde, iki kez, Ankara Uluslararası Kısa Film Şenliği yapıldı, ama sürdürülemedi. İstanbul'da, Robert Kolej Sinema Kulübü dört kısa film şenliği düzenledi. Bu şenliklerde Sezer Tansuğ, Ahmet Soner, Nurdoğan Taçalan gibi kimi yeni adların 16 mm'lik belgesel denemeleri belli bir ilgi uyandırdı; 1971 öncesinin kitle gösteri ve eylemleri üzerine pek çok 8 ve 16 mm'lik kısa belgesel ortaya çıktı; ama tümü de amatörlük düzeyini aşamadı. Öte yandan 1964'den başlayarak, Antalya Altın Portakal film yarışmalarına genellikle rakipsiz katılan Behlül Dal 1971'e dek, yedi yıl üst üste «kısa belge film» ödülü aldı. (1965: *Bir Damla Suyun Hikayesi;* 1966: *Taşların Aşkı;* 1969: *Rüya Gibi;* 1970 *Vurgun;* vb...)

1970'lerin ilk yılları haber ajanslarının ve TV'nin yapımları dışında belgesel sinema yönünden durgun geçti. 1973'den sonra İÜFM'nin yanısıra Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu da kültürel belgesellere önem verdi. Bu kurum adına Suha Arın, *Anadolu Uygarlıklarından İzler* başlığı altında bir dizi belgesel (*Hattilerden Hititlere, Midas'ın Dünyası, Urartu'nun İki Mevsimi, Likya'nın Sönmeyen Ateşi*) yaptı. Bu dizi dışında çektiği *Safranbolu'da Zaman* (1978) ile büyük ilgi uyandırdı. Kurum dışında gerçekleştirdiği *Tahtacı Fatma* ile 3. Balkan Film Şenliği'nde kısa film büyük ödülüne değer bulundu (1979).

1974-1977 yıllarında eski Robert Kolej şenliği geleneği Boğaziçi Üniversitesi Sinema Kulübü'nün (BÜSK) kısa film şenlikleriyle sürdürüldü ama büyük yankı yapmadı. Ali Özgentürk, Seydişehir alüminyum işçilerini anlattığı *Yasak* (1975) ile Moskova Şenliği'nde mansiyon aldı. Feyzi Tuna *Çağdaş Nasreddin Hoca: Aziz Nesin* (1976) adlı belgeseli imzaladı. İshak Işıtan'ın 16 mm'lik *2 Eylül Direnişi* (1978) Fransa'da Lille Şenliğinde ödüllendirildi. Güner Sarıoğlu SBF Basın-Yayın Yüksek Okulu öğrencileriyle birlikte yaptığı *Ladik 76* (1976) ile Kravoki (Polonya) ve Tampere (Finlandiya) şenliklerinde ödüller kazandı. Sarıoğlu daha sonra *Beritanlı*, 1980'lerde de *Kapadokya* ve *Keçe* belgesellerini hazırladı. 1983'de Halit Refiğ, Sinema-TV Enstitüsü adına *Atatürk ve Sanat* belgeselini çekti. Enstitü, başka belgesel çalışmalar da gerçekleştirdi. 1970'lerin ikinci yarısı ve 1980'lerde TV çeşitli haber filmleri, belgeseller ve dramatik belgesellerle Türkiye'de bu tür sinemanın gelişmesine katkıda bulundu. Uğur Dündar'ın çalışmaları, 1980 öncesindeki *Gözlem; Görünüm* gibi yapımlar, Ziya Öztan'ın Türkiye'nin tarihsel ve toplumsal gelişimini işleyen belgeselleri dikkati çekti. (ML)

***BELGRAD,** Yugoslavya ve Sırbistan Cumhuriyeti'nin başkenti. — 1 200 000 nüf. Belgrad - Zagrep ve Belgrad - Niş otoyolu. (L)

***BELH,** Afganistan'ın kuzeyinde kent. — 10 000 nüf. (L)

BELİZE, Orta Amerika'nın doğu kıyısında devlet, eski İNGİLİZ HONDURASI. 23 000 km^2; 170 000 nüf. Başkent: *Belmopan.*

1973 haziranında, İngiliz Honduras'ı, eski başkenti Belize'nin adını alarak resmen Belize oldu. Belize de yine başlıca kent olarak adını korudu. Bu eski ingiliz sömürgesi, geçici bir iç özerkliğe sahipti; 1976'da tam bağımsız bir ülke haline gelmesi düşünülüyordu. Bu, Belize konusunda İngilizlerin tasarısıydı. Ne var ki, sınır komşusu Guatemala, yüz yıldan uzun süredir eski İngiliz Honduras toprakları üzerinde sürekli hak iddia ediyordu. Bu nedenle genç Belize devleti, Londra'nın kendisine vermek istediği bağımsızlığı, güvenliğini sağlayacak bir askeri yardım anlaşmasının imzalanması koşuluyla kabul edeceğini belirtti. Londra böyle bir yükümlülük altına girmemekle birlikte, eski sömürgesinin savunmasını güvence altına almaya devam etti.

Guatemala'nın, 1975'de, Belize sınırında önemli bir askeri harekâta girişmesi üzerine, Büyük Britanya, buradaki asker gücünü artırmak zorunda kaldı. Belize'deki 600 İngiliz'e 1 000 kişi daha katıldı. Guatemala ise sınıra iyi silahlandırılmış on bin kişilik bir güç yığarak, askeri üstünlüğü su götürmez biçimde eline aldı.

1975 kasımında, görece ılımlı bir uzlaşma tasarısının BM'ce geri çevrilmesi üzerine, Guatemala yeni bir diplomatik saldırıya girişti. İngiltere'nin Belize'nin tam bağımsızlığı için saptadığı 1976 yılının yaklaştığı günlerde, Belizeli sporcuların Amerika kıtası spor yarışmalarına katılmasından yararlanarak tartışmayı yeniden gündeme getirdi. 1975 aralık ayında, BM, Belize halkına kendi yönetimini belirleme hakkını tanıyan bir kararı kabul etti. Ancak, Büyük Britanya, 1976 yılı boyunca Guatemala ile doyurucu bir uzlaşmaya varamadı. 1977 temmuzunda, Guatemala'nın sınır birliklerini güçlendirmesi üzerine, Londra, Belize ile bir hava köprüsü kurmak zorunluğunu duydu. Ama, İngiltere, kendi kamuoyunu bu girişiminin önemine inandırmayı başaramadı.

Amerika Devletleri Örgütü'nün koruması ve Washington'un yardımıyla taraflar arasında görüşmelere başlandı. Guatemala'ya Karayip denizlerine çıkış olanağı sağlanması önerisi ortaya atıldı; ama Belize'de bu düşünceye karşı olan muhalefetin baskısı altındaki başbakan George Price, her türlü toprak verme düşüncesini ilke olarak reddetti. Londra, iki ülke arasında anlaşma sağlanabilmesi için toprak verilmesinin kaçınılmazlığı görüşünü benimsediyse de yöredeki Belize yanlısı öbür Commonwealth üyesi ülkelerin baskısından çekindi. Öte yandan, Guatemala'ya toprak bırakılması halinde, Meksika da Belize'nin kuzeyi üzerinde isteklerde bulunacağını bildirdi.

Belize özerk bölgesi 21 eylül 1981'de bağımsız devlet statüsüne kavuştu. 1 ocak 1964 tarihli anayasada buna uygun değişiklikler yapıldı. (L)

***BELİZE,** Belize'de, Karaipler denizinde liman kenti. — 40 000 nüf. 1970 yılına kadar başkentti. Sık sık siklonların etkisinde kalarak zarar görür. (L)

BELKAYA, Konya ilinde, Karapınar ilçesinin Gölören bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 173 nüf. (1980). Belediye. [M]

BELL (Daniel), amerikalı sosyolog (New York 1919). Harvard Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü ve ABD Edebiyat ve Bilimler Akademisi 2000 Yılı Komisyonu başkanı oldu. Bell, sanayi sonrası toplum kavramının da babasıdır. Ona göre ekonominin yönetiminde gittikçe artan ölçüde teknik ve bilimsel bilgilere dayanmakta olan karar alma mekanizmasının sürekli genişlemesi, toplumsal yapıda köklü bir değişikliğe yol açmakta, bu da toplumların hem kültürel hem siyasal yaşamını değiştirmektedir. Başlıca eserleri: *The End of Ideology* (İdeolojinin Sonu) [1960], *Sanayi Sonrası Toplumuna Doğru* (1973), *Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri* (1976). [M]

***BELLARY,** Hindistan'da, Karnataka'nın doğusunda kent. — 125 200 nüf. (L)

BELLİNİ (Mario), italyan mimar ve tasarımcısı (Milano 1935). Sanayi tasarımında uzmanlaştı. İtalyan ve yabancı firmalar için çeşitli modeller yaptı. Yaratma olayını geçmişle bağları koparmak değil, geleneklerin evrimi olarak yorumladı. *Tantazione* adını verdiği koltuk modeli bu yaklaşımının bir örneğidir. Ev dekorasyonu ve mobilya tasarımları gerçekleştirdi (*Libro dell' Arredamento* koleksiyonu). Olivetti firmasında danışman olarak görev alan Bellini, üç kez *Compasso d'Oro* (Altın Pergel) ödülünü aldı. Birçok eseri New York Modern Sanat Müzesinde sergilendi. (L)

BELLMANN (Richard), amerikalı matematikçi ve yöneylem araştırmacısı (New York 1920). Uzun yıllar Rand Corporation'da çalıştıktan sonra, Güney California Üniversitesi'ne matematik profesörü oldu. Dinamik programlama yöntemleri ve optimizasyon konusundaki çalışmalarıyla uluslararası üne kavuştu. Bu programlama tekniğine göre, herhangi bir ilk noktadan hareketle ilk varılan karar optimal ise, bu karardan sonra problemin çözümüne ilişkin uygulanacak politikalar da optimal olmak zorundadır. (L)

***BELLMER** (Hans), alman ressam, tasarımcı ve heykelcisi. — (öl. Paris 1975). [L]

***BELLOCCHIO** (Marco), italyan film yönetmeni. — 1974'de *Matti da Slegare* (Başıboş Kalan Deliler), 1976'da *Zafer Marşı* (La Marche Triomphale), 1977'de *Il Gabbiano* (Martı) filmleriyle dikkati çekti. *Il Salto nel Vuoto* (Boşluğa Atlayış) [1980] adlı sonraki filmi, iki başoyuncusu A. Aimée* (Ek 2) ve M. Piccoli*'ye Cannes Şenliği'nde ödül kazandırdı. (LM)

Saul BELLOW

***BELLOW** (Saul), amerikalı yazar. — Amerikan Yahudi kültürünün temsilcilerinden biri olarak yahudi sorunlarıyla da ilgilendi. *Sammler'in Gezegeni* (1970) ve *Humboldt'un Bağışı* (1975) adlı romanlarından sonra İsrail'e yaptığı bir gezinin izlenimlerini *Kudüs Dönüşü* (1976) adlı eserinde anlattı. Saul Bellow'a 1976 yılında Nobel Edebiyat Ödülü verildi. (L)

***BELMONDO** (Jean-Paul), fransız sinema oyuncusu. — Fransız sinemasının, filmleri büyük kazanç getiren birkaç oyuncusundan biri olmayı sürdürdü. 1974'den sonraki başlıca filmleri: *Uslanmayan Adam* (L'Incorrigible) [P. De Broca, 1975], *Bitmeyen Kin* (Le Corps de Mon Ennemi) [H. Verneuil, 1976], *Hayvan* (L'Animal) [C. Zidi, 1977], *Çapkın Polis* (Flic ou Voyou) [G. Lautner, 1979], *Le Professionnel* (Profesyonel Katil) [G. Lautner, 1982]. (ML)

***BELMOPAN,** Belize'nin başkenti. — 4 000 nüf. (L)

***BELO HORİZONTE,** Brezilya'da kent. — 1 100 000 nüf. Sanayi ve bankacılık. Petrol rafinerisi. Otomotiv ve demir-çelik sanayii. (L)

BELÖREN, Adıyaman ilinde, Gölbaşı ilçesine balı bucak. 7 101 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 264 nüf. (1980). Belediye. (M)

BELÖREN, Çankırı ilinde, Ilgaz ilçesine bağlı bucak. 4 907 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 453 nüf. (1980). [M]

BELÖREN, Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı bucak. 9 576 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 526 nüf. (1980). [M]

Belpınar Barajı, Tokat ilinde Devret suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 858,16 m; barajın temelden yüksekliği 61,15 m; talvegden yüksekliği 58,16 m; normal su kotu 855 m; normal su kotunda depolama hacmi 29,69 milyon m^3; göl alanı, 3,73 km^2; sulama alanı 2 472 ha'dır. (M)

Baruj BENACERRAF

BEMBA (Sylvain), kongolu yazar (Sibiti 1934). Uzun süre yalnız tiyatro eserleri verdi: *L'Homme qui tua le crocodile* (Timsahı Öldüren Adam, 1972), *Une eau Dormante* (Uyuyan Su, 1972), *Tarentelle noireet Diable blanc* (Kara Kertenkele ve Beyaz Şeytan, 1976). *Rêves portatifs* (Portatif Düşler, 1979) ile roman türünde ilk eserini verdi ve bu eserde afrikalının bilinçaltında yol açtığı fırtınaları espirili bir anlatımla irdeledi. (L)

BENACERRAF (Baruj), amerikalı hekim ve mikrobiyoloji uzmanı (Caracas, Venezuela 1920). Lise ve tıp öğrenimini Fransa'da Paris'te yaptı. Bu arada 1943 yılında ABD uyruğuna geçti. Ünlü biyoloji bilgini Monod'un yeğeniyle evlendi. Paris'te Broussais hastanesinde araştırmacı olarak çalıştı. Uzun süre New York Üniversitesi'nde patoloji profesörlüğü yaptı (1956-1968). Sonra Washington yakınındaki Bethesda alerjik

Foto. Hammersten/Sygma; AFP (LAROUSSE)

ve bulaşıcı hastalıklar ulusal araştırma enstitüsünde immünoloji bölümü başkanı oldu. Aynı zamanda Boston'daki Harvard Üniversitesi'nde karşılaştırmalı patoloji ve immünolojik araştırma bölümü profesörü olarak çalıştı. 1980'de Boston Peter Bent Brigham Hospital'ın kanser araştırma merkezi müdürü oldu.

Benacerraf, tüm üstün yapılı hayvanlarda bağışıklık mekanizmasının organizma tarafından tanınması ve kendisini korumada kullanılması üzerinde çalışarak konuyu ayrıntılarına inerek derinleştirdi. Bu mekanizmadaki düzensizlik ya da bozuklukların kötü urların oluşumunda rol oynayabileceğini gösterdi. Bağışıklık etmeni olan antikorların genler tarafından denetlendiğini, bu genlerin yapısını ve işleyişini fareler üzerinde yaptığı deneylerle belirleyip açıkladı. Bu çalışmalarından dolayı 1980 yılında Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü G.D. Snell* ve J. Dausset* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

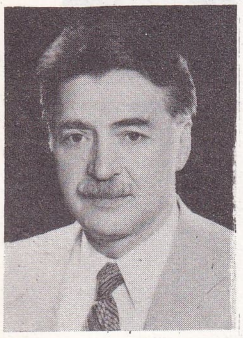
Erhan BENER

BEN AMOTZ (Dan), israilli yazar (Polonya 1923). Eserlerini İbranice yazdı. Alaycı ve nükteli bir anlatımı vardır: *Yeni Bir Şey Var mı?* (1959), *Alabildiğince Al* (1975). [L]

***BENARES,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 582 000 nüf. Dokuma, yağ, metalürji, kimya sanayii. (L)

***BENDER,** Sovyetler Birliği'nde (Moldavya), Dniester kıyısında kent. — 101 000 nüf. (L)

BENDER ENZELİ, İran'da, Hazar denizi kıyısında kent. 55 500 nüf. Deniz üssü. Savfiye. Balıkçılık. (L)

***BENDERLİOGLU** (M. Atıf), türk siyaset adamı. — 1975'te Ankara'dan senatör seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla bu görevi sona erdi. (M)

***BENDİGO,** Avustralya'da (Victoria) kent. — 50 200 nüf. Tuhafiye gereçleri. (L)

BENE (Carmelo), italyan oyuncusu, sinema yönetmeni ve yazarı (Campi, Lecce 1937). Caligula ve Hamlet yorumlarında olduğu kadar, televizyon ve sahne için karamsar temalar seçerek yaptığı uyarlamalarda da (*Salome*, 1962; *Nostra Signora dei Turchi*, 1968; *S.A.D.E.*, 1975) en belirgin özellik barok estetik anlayışı ve entelektüel kışkırtıcılık tutkusudur. (L)

BENEDETTİ (Arrigo), italyan yazarı (Lucques 1910 - Roma 1976). F. Tozzi'nin gerçekçiliğinden etkilendi. Gazeteci ve romancı olarak çeşitli eserler verdi: *I misteri della citta* (Kentin Esrarı) [1941], *Il passo dei Longobardi* (Longobardi Geçidi) [1964]. (L)

BENEDETTİ (Mario), uruguaylı yazar (Paso de los Toros 1920). Şair, gazeteci ve deneme yazarı olarak üne kavuştu. Bu türlerde olduğu kadar roman (*Le Tregua* [1965]), *Gracias por el Fuego* (Ateş İçin Teşekkür [1965]) ve öykü (*Geçmişe Özlem Duysak da Duymasak da*) [1978] türünde de siyasal eğilimini yansıtan eserler verdi. (L)

***BENER** (Erhan), türk yazarı. — 1975 - 1977 arasında «Özgür İnsan» dergisinin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1975'ten sonra edebiyat çalışmalarını hızlandırdı. Romanlarında kuşaklararası uyumsuzlukları, bireyin sıkıntılarını ön planda ele aldı; yeni anlatım yolları aradı. Türkiye bürokrasisinin iç mekanizmasını ortaya koyan anılarıyla dikkati çekti. Bu alandaki son yayınları: *Bürokratlar* (anı-öykü, 1977-1978), *Elif'in Öyküsü* (roman, 1980), *Oyuncu* (roman, 1980), *Macellos da Vinci'nin Akılalmaz Serüvenleri* (roman, 1981), *Hızır Doktor* (oyun 1981) [1979 Muhsin Ertuğrul tiyatro büyük ödülünü öteki üç oyunla paylaştı], *Böcek* (roman, 1982), *Ölü Bir Deniz* (roman, 1983). [M]

Başkan Kerekov Papa II. Jean Paul'u karşılarken

BENESH (Rudolf), ingiliz ressamı (Londra 1916-ay.y. 1975). Eşi dansçı Jean Benesh (Rothwell) ile birlikte adını taşıyan bir koreografi düzenleme sistemi geliştirdi (1955). 1956'da *An Introduction to Benesh Notation*'ı (Benesh Düzenleme Sistemine Giriş) yayınladı. 1960'da Londra Koreoloji Enstitüsü'nü kurarak bugün Londra Kraliyet Balesi de dahil birçok kurumda düzenlemeci olarak çalışan çok sayıda öğrenci yetiştirdi. (L)

***BENEVENTO,** İtalya'da kent. — 62 300 nüf. Besin sanayii. (L)

BENGBU, Çin'de (Anhui) Nanjing'in kuzeybatısında kent. 253 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Dokuma ve besin sanayii. (L)

BENGİ (Remzi), türk yayımcısı (Hatay 1907 - İstanbul 1978). Davutpaşa idadisini bitirdi. 1930'da İstanbul'da Ankara Caddesinde açtığı kitabevinde bir yandan kitap satışı yaparken bir yandan da yayın işine girişti. Çoğunlukla Türk yazarlarının kitaplarını yayınladı. 1937'de «Dünya Muharrirlerinden Seçmeler» dizisini başlattı, Edebiyat Kütüphanesi, Yeni Türk Yazarları, Kültür Serisi, Büyük Fikir Kitapları dizilerini yayınladı. 1950'den başlayarak okul kitapları yayınlamaya başladı. Yayınladığı kitap sayısı 1000'i aşkındır. (M)

***BENGİSU** (Lerzan), türk kadın heykeltraşı ve tahta yontucusu. — (öl. İstanbul 1978). [M]

***BENGİSU** (Naci), türk doktoru, oftalmolog. — (öl. İstanbul 1978). [M]

BENGTSON (Frans Gunnar), isveçli yazar (Tossjö, Scainie 1894 - Stockholm 1954). Şair olarak başladığı edebiyat yaşamını denemeci olarak sürdürdü: *Uzun Saçlı Merovenjler* (1933). İzlanda efsanelerini alaya alan, kahramanlık güldürüsü *Kızıl Orm* ile üne kavuştu (1941 - 1945). [L]

***BENGUELA,** Angola'da liman kent. — 42 000 nüf. Zambiya'dan Zaire'ye uzanan demiryolu hattının son durağı. Hat sonradan Lobito'ya kadar uzatıldı. Sisal tarımı. (L)

***BENHA,** Mısır'da kent. — 64 000 nüf. (L)

***BENHADUGA** (Abdülhamit), cezayirli yazar (Mansura 1929). Şiir (*Boş Ruhlar*) [1967] ve romanlarında (*Güney Rüzgârı*) [1971], (*Dünün Sonu*) [1975], (*Yangınlar*) [1980] gerçekçi ve büyük kitlelere seslenen bir anlatımla ülkesinin toplumsal ve ekonomik sorunlarına eğildi. (L)

BENİ, Zaire'nin kuzeydoğusunda kent. 32 000 nüf. Papain fabrikası. (L)

***BENİ MELLAL,** Fas'ın batısında kent. — 53 800 nüf. Şeker sanayii.

— *Beni Mellal ili*, 520 000 nüf. (L)

BENİN (Halk Cumhuriyeti), esk. **DAHOMEY,** Batı Afrika'da, Gine körfezinin kuzey kıyısında devlet; nüf. 3 640 000.

TARİH

30 kasım 1975'te Dahomey Cumhuriyeti, *Benin Halk Cumhuriyeti* adını aldı. Sömürge döneminde ülkedeki fransız aydınlarının çokluğu nedeniyle Dahomey'e «Fransız Batı Afrikası'nın Quartier Latin'i» denirdi. Benin adını alışı, siyasal yaşamında geçirdiği değişimlerin en önemsizidir. 26 Ekim 1972'de iktidarı ele geçiren ve Justin Tomet Ahomadegbe'yi devirip kendi aralarından komutan Mathieu Kerekou'yu başkanlığına getiren subaylar, ülkede o güne dek rastlanmamış bir siyasal istikrar dönemi başlattılar. Böylece ordu, on yılda beşinci kez (1963, 1965, 1967 ve 1969' dan sonra) iktidarı sivillerin elinden almış oluyordu.

Aslında önceki yönetimin genelkurmay başkan yardımcısı olan Mathieu Kerekou, şubat ayında, bir hükümet darbesi girişimine engel olarak o zamanki yönetime bağlılığını birkaç ay önce kanıtlamıştı. Ancak daha sonra, arkadaşları ve kendisi, ülkeyi sırayla yönetecek üç sivilden (Hubert Maga, Justin Timotin Ahomadegbe ve Sourou Migan Apithy) oluşan Başkanlık Konseyi'ni devirdiler. Bu, ülkenin on yılda uğradığı yedinci yönetim değişikliği oldu.

Geçmişle bağların koparılmasını isteyen askerler, «halk kitlelerini tüm gerici ideolojilerin etkisinden kurtarmak» gerektiğini ileri sürerek onları, «Marksist-Leninist devrim yolunda» seferber ettiler. Üç eski başkan, göz altına alındılar; devlet dairelerinde ve orduda temizlik yapıldı; birtakım üretim araçları kamulaştırıldı; ülkenin dış politikası kararlı bir biçimde ilerici çizgiye sokuldu. Benin yöneticileri, bilinçli olarak saldırgan ve antiemperyalist bir dil kullanımını benimsedilerse de, yaptıkları işler resmen ilan ettikleri çizgiye her zaman uygun düşmedi.

Görünüşte bir istikrar vardı. Başkan Kerekou 1980'de Ahmed adını aldı. Kendisine karşı, birçok darbe girişimleri boşa çıkardı. Ocak 1975'te Ouidah'ta bir askeri kampta çıkan ayaklanma bastırıldı; martta devrim mahkemesi, olayla ilgili olarak yedi kişiye ölüm cezası verdi; bunların arasında ayaklanmanın baş sorumlusu yüzbaşı Janvier Assogba ile 1968 haziranından 1969 aralığına kadar devlet başkanlığı yapmış olan ve olaydan sonra Fransa'ya sığınan Emile Derlin Zinsou da vardı.

Ocak 1977'de, bir gurup paralı asker, bir «DC-8» uçağıyla Cotonou hava limanına indi ve Başkan Kerekou'ya başarısız bir suikast girişiminde bulundu. Benin yöneticileri, bu girişimin Fas kralı, Gabon devlet başkanı ve Zinsu'nun eski başkanınca düzenlendiğini ileri sürdüler (her üç devlet adamı da bu suçlamayı kesin olarak reddetti).

Kerekou, devlet başkanı olduktan on yıl sonra, yani 1982'de, ilk kez, resmi konuk olarak Paris'e gitti.

Ocak 1982'de, Fransızca konuşan ülkelerin kültür bakanları Cotonou'da toplandı. Kerekou, 17 şubat 1982'de, Benin'e gelen Papa Jean - Paul II'yi kabaca bir tutumla karşıladı ve hoşa gitmiyen dinsel öğütleri yüzünden 6 yıldır hapiste yatan papaz Kenum'u serbest bırakmayı reddederek papayı küçük düşürdü. (L)

***BENİN-CİTY,** Nijerya'da, Bendel eyaletinin başkenti. — 121 700 nüf. Tarımsal araştırma merkezi. Basımevleri. Halı ve plastik sanayii. (L)

***BENİ SUVEYF,** Mısır'da, Nil'in batı yakasında kent. — 90 400 nüf.

— *Beni Süveyf ili*, 927 900 nüf. (L)

***BENJAMIN** (Walter), alman sanat eleştirmeni. — Ülkemizde, son yıllarda çevrilen kimi yazıları ve üstüne Ünsal Oskay'ın hazırladığı derleme kitabı *Estetize Edilmiş Yaşam* (1982) ile tanındı. Felsefe öğrenimi gören Benjamin, 1920'de *Alman Romantizminde Sanat Eleştirisi Kavramı* adlı tezini hazırladı. Çeşitli yayın organlarında eleştirileri çıktı; çeviriler yaptı (Proust ve Beaudlaire). Yahudi asıllı yazar, 1933'de Paris'e yerleşti; ertesi yıl Frankfurt Okulu'nun 1934-1950 arasında New York'ta etkinlik gösteren organı Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nün üyesi oldu. Bu dönemde *Teknik Çoğaltılabilirlik Çağında Sanat Yapıtı* (1936) adlı çalışmasıyla önde gelen çağdaş estetik kuramcıları arasına girdi. Öte yandan dil ve tarih felsefesi üstüne görüşler geliştirdi (*Çevirmenin Görevi* [1923], *Goethe'nin «Gönül Yakınlıkları»* [1924-1925], *Alman Barok Tiyatrosunun Kökeni* [1928], *Tek Anlam* [1928], *Tarih Felsefesi Üstüne Tezler* [1940]). [ML]

BEN JELLOUN (Tahar), faslı yazar (Fez 1944). Fransızca yazdığı şiir, roman ve denemelerinde sürekli olarak göçmen ve gurbetçilerin sorunlarını işledi: *le Discours du chameau* (Devenin Söylevi) [1974], *Les amandiers sont morts de leurs blessures* (Badem Ağaçları Yaralarından Öldüler); [1976], *A l'insu du souvenir* (Anılardan Habersiz) [1980], *Harruda* (1973), *La Réclusion solitaire* (Hücre Hapsi) [1976], *Moha le fou, Moha le sage* (Deli Moha, Bilge Moha) [1978] gibi romanlarında yazım a-

Foto. X (MEYDAN) ; Giansanti/Sygma (LAROUSSE)

lanında araştırmacı bir tutuma yöneldi. *La plus haute des solitudes* (Yalnızlıkların En Büyüğü) [1977] adlı denemesinde, Avrupa'daki kuzey afrikalı işçilerin duygusal ve cinsel yoksunluklarını işledi. (L)

***BENK** (Adnan), türk yazarı, çevirmeni, eleştirmeni ve belgesel film yönetmeni. — Önemli bir bölümü çeviri maddelerden oluşan Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin hazırlanışında çeviri servisi şefi olarak büyük hizmeti geçen A. Benk Türkiye Cumhuriyeti'nin 50. yılı dolayısiyle Kaynak Kitaplar tarafından yayımlanan ve alanında özgünlüğüyle tanınan Türkiye 1923 - 1973 Ansiklopedisi'nin hazırlanmasına da büyük katkıda bulundu. Seramiğin sırlanması, boyanması ve ilginç desenlerle süslenmesi alanında özgün çalışmalara yöneldi. 1982'de emekli olarak üniversiteden ayrıldı, Gelişim Yayınları'nca çıkarılan Çağdaş - Eleştiri dergisini yönetmeye başladı. (M)

BENN (Anthony Wedgwood), ingiliz siyaset adamı (Londra 1925). 1950'de Avam Kamarası'na İşçi Partisi milletvekili olarak girdi. 1960'da babasından soyluluk sanını devralması gerekince istifa etmek zorunda kaldı. Soyluluğu reddederek 1963'te yeniden milletvekili seçildi. 1964-1970, 1974-1979 İşçi Partisi hükümetlerinde sanayi ve enerji bakanı olarak görev aldı. Partinin sol kanadı üzerinde etkisi ve saygınlığı oldukça önemlidir. (L)

***BENNECKE** (Jürgen), alman generali. — 1973'te NATO orta Avrupa kuvvetleri komutanlığından ayrılarak savunma teknikleri konusunda araştırmalar yürüten Wehrkunde başkanlığına getirildi. (L)

***BENNETT** (Richard Dodney), ingiliz bestecisi. — Eserlerinde sık sık caz türünün olanaklarından yararlandı. Son eseri Joseph Conrad'dan uyarladığı bir operadır: *Victory* (Utku) [1970]. (L)

Bennet kuyruklu yıldızı, güney afrikalı astronom Bennett tarafından 28 aralık 1969'da keşfedilen kuyruklu yıldız. 1970 şubatında çıplak gözle görülmeye başlanan kuyruklu yıldız, mart ayı sonunda Vega'nınkine eşit bir parlaklığa erişti. Amerikan OGO 5 uydusu, kuyruklu yıldızın çevresinde çok büyük bir nötr hidrojen bulutu olduğunu ortaya çıkardı. (L)

Bennington College, amerikan öğretim kurumu (Bennington College and Undergraduate Liberal Arts College for Women). 1932'de kuruldu. Modern dans yaz okulları açarak (1934 - 1942), Martha Graham, Doris Humphrey, Hanya Holm, Charles Weidman gibi ünlü dansçıların eserlerini tanıttı ve modern dansın evriminde çok önemli bir rol oynadı. (L)

***BENONİ,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Transvaal) kent. — 149 600 nüf. Elektromekanik sanayii. (L)

***BENVENİSTE** (Emile), fransız dilbilimcisi. — (öl. Paris 1976). [L]

***BENXİ,** Çin'de, Liaoning eyaletinde, Shenyang'ın güneydoğusunda kent. — 500 000 nüf. Kömür ve şap ocakları. Demir - çelik sanayii. (L)

BENYAHYA (Muhammed Sadık), cezayirli devlet adamı (Cicelli 1932). Huari Bumedyen'in iktidara geçmesinden sonra sürekli olarak bakanlar kurulunda yer aldı: Haberleşme bakanı (1966 - 1970), Yüksek öğretim ve bilimsel araştırma bakanı (1970 - 1977), maliye bakanı (1977 - 1979). 1979'da da dışişleri bakanı oldu. (L)

BENZARON i. (fr. *benzarone*). Tedavide P vitaminin etkisine benzer etki gösteren kimyasal ilaç. Kılcal damarların geçirgenlik bozukluklarında kullanılır ve toplardamar dolaşımını kolaylaştırır. Ayrıca iltihaba karşı da etkisi vardır. Deriya krem şeklinde uygulanır. (L)

BENZBROMARON i. (fr. *benzbromarone*) Org. kim. $C_{17}H_{12}Br_2O_3$ formüllü bileşiğin yaygın adı. Kanda ürik asit düzeyini düşürmede kullanılır. (L)

BENZOİLHİDRATROPİK sıf. (fr. *benzoylhydratropique*). *Benzoilhidratropik asit,* ($C_{16}H_{14}O_3$) formülünde asit. (Meta izomeri, ketoprafen adı altında ağrı kesici ve iltihap önleyici olarak kullanılır. (L)

BENZİLİDEN-ASETOFENON i. (fr. *benzylidène - acétophénone*). C_6H_5 -CH = CH - CO-C_6H_5 formüllü etilen ketonu. *Şalkon* da denir.

— ANSİKL. Benzaldehidin asetofenon üzerinde yoğunlaşmasıyla elde edilir. Sarı renkte olan benzidilen-asetofenon, dibenziliden-aseton gibi halokromik özelliğe sahiptir. Hidroksilli bazı türevleri, çiçeklere sarı renk veren flavonların doğal ön maddeleridir. (L)

BENZOİNİK sıf. (fr. *benzoinique*). Benzoine ilişkin.

— ANSİKL. İlk kez 1848'de tanımlanan (Liebig) benzoinik yoğunlaşma günümüzde çok iyi bilinmektedir. CH bağının benzaldehidsiyanhidrine (C_6H_5 - CHOH - CN) eklenmesiyle ortaya çıkan yüksek asidite ile elde edilir. Benzaldehidsiyanhidrin kolayca siyanür anyonu (C_6H_5-C [OH]-CN) verir. Bu anyonun benzaldehit molekülüne eklemlenmesiyle benzoin elde edilir. Canlı hücrede katalizör görevi yaparak vitamin (B_1 vitamini) yapımını sağlar, siyanür anyonu ile aynı ilkelere bağlı olarak işlev görür. (L)

***BENZOL** i. — ANSİKL. Benzol zehirlenmesi. Evigen (akut) benzol zehirlenmesinde önce hafif sarhoşluk, sonra depresyon ve koma görülür. Süreğen zehirlenme yalnız benzolle çalışan işçilerde benzole bağlı kan hastalığ şeklinde görülür. Klinik belirtiler (aşırı yorgunluk ve ağrılar), az ve geç ortaya çıktığından sistematik kan muayenesi ile araştırılmalıdır. Kan muayenesinde, kanın şekilli öğelerinde azalma, kanama ve turnike testlerinde bozukluklar gözlenir. Hastalık, aplastik anemiye doğru gelişerek sindirim sistemi bozuklukları ve ağır kanamalarla birlikte seyredebilir. Daha ileri aşamada habis kan hastalıkları (akut lösemiler) belirebilir. Havada tehlikesiz kabul edilen benzol düzeyi yüzbinde bir oranındadır. Batılı ülkelerde benzen ve benzollerin sanayide eritme maddesi olarak kullanımı yasaklanmış ya da sıkı kurallara bağlanmıştır. Türkiye'de benzol zehirlenmesi benzollü yapıştırıcı kullanan ayakkabı işçilerinde görülür. (L)

BENZOPİRAZOL i. (fr. *benzopyrazole*). Pirazole benzer, $C_7H_6N_2$ formüllü, iki halkalı bileşik. İndazol de denir. Benzimidazol izomeridir. (L)

BENZOPİRİDİN i. (fr. *benzopyridine*). Piridine benzer, C_9H_7N formüllü, iki halkalı bileşik. Kinolein ve izokinolein adlı iki izomeri vardır. (L)

BENZOPİRİLYUM i. (fr. *benzopyrylium*). Pirilyum katyonuna benzer C_9H_7O formüllü, iki halkalı katyon. En önemli türevleri antosiyanidinlerdir. (L)

BENZOPİRON i. (fr. *benzopyrone*). Benzopiran türevi, $C_9H_6O_2$ formüllü keton veya lakton. Kumarin, kromon ve izokromon adlı üç izomeri vardır. (L)

***BENZOTİYAZOL** i. (fr. *benzothiazole*). Tiyazole benzer, C_7H_5NS formüllü, iki halkalı bileşik. Bazı türevleri kauçuk ve boya sanayiinde kullanılır. (L)

BENZOTİYOFEN i. (fr. *benzothiofène*). Tiyofene benzer, C_8H_6S formüllü, iki halkalı bileşik. Taşkömürü katranında bulunur. (L)

***BEPPU,** Japonya'da kent. — 133 900 nüf. Ilıcalar. Jeotermal elektrik santralı. (L)

BERANGER (Anne), rus asıllı fransız tiyatro sanatçısı (Kahire 1929). Fransız televizyonunda gösterilen bir dizi italyan operasında rol aldı. Edith Piaf'a armağan olarak *Lavoix*'da (Ses, 1965) ve Geori Boué ile *la Périchole*'de oynadı. 1964 - 1970 yılları arasında televizyon için altmıştan fazla dans gösterisi düzenledi (*Phédre, Ateş Kuşu, Muhteşem Mandarin, Tancréde ve Clorinde'in savaşı, Harika Çocuk, İlkbahar Ayini, Dansçı* vb). 1969'da kendi topluluğunu kurdu. J.M. Marion, Carolya Carlson, Micha van Hoecke gibi dansçı ve koreografların eserlerini tanıttı. (L)

***BERBERA,** Somali'de, Aden körfezi'nde liman kenti. — 50 000 nüf. Canlı sığır ihracatı. Sovyetler Birliği, 1975'te kentte bir deniz - hava üssü kurdu, ancak 1977'de Somali ile Etyopya arasındaki Ogaden savaşı sırasında üssü boşaltmak zorunda kaldı.

***BERBERİAN** (Cathy), ermeni asıllı amerikalı sarkıcı. — (öl. Roma 1983). [L]

Berdan Barajı. Adana ilinde Berdan suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj sulama, taşkından korunma ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 71,6 m; barajın temelden yüksekliği 66,4 m; talvegden yüksekliği 41 m; normal su kotu 56 m; depolama hacmi 88 milyon m³; göl alanı 6,70 km²; sulama alanı 15 890 ha; sağlayacağı içme suyu 99,34 milyon m³'tür. (M)

BERDSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) Novosibirsk'in güneyinde kent. 64 000 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***BERDYANSK,** Sovyeler Birliğin'de (Ukrayna) kent. — 122 000 nüf. Tarım makinaları sanayii. (L)

BEREKETLİ, Tokat ilinde, Reşadiye ilçesine bağlı bucak. 12 139 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 212 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BEREKETOĞLU** (H. Vecih), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1971). [M]

***BEREZNİKİ,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 185 000 nüf. (L)

BERFE (Süreyya), türk şairi (İstanbul 1943). Çanakkale Lisesi'ni bitirdikten (1960) sonra İstanbul Edebiyat fakültesi felsefe bölümünde okudu. Yedek subay öğretmenlikle askerliğini yaptıktan sonra Arkın yayınevi ve reklâm ajanslarında çalıştı. Türkiye Millî Talebe Federasyonu'nun açtığı yarışmada Kasaba adlı şiiriyle birincilik kazandı (1966). Çeşitli dergilerde çıkan şiirlerinde gerçekçi temaları bir çağrışım gücü, tutarlı bir görüntü sevgisi ve içtenlikle yansıttı. Şiir kitapları: *Gün Ola* (1969), *Savrulan* (1971), *Hayat ile Şiir* (1980). [M]

BERG (Paul), amerikalı kimyacı (New York 1926). Western Reserve Üniversitesi'nde doktora yaptı. Washington de Saint Louis Üniversitesi'nde biyokimyacı olarak çalıştı. 1957 - 1959'da aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görev yaptı. 1959'dan beri Kaliforniya Stanford Üniversitesi'nde biyokimya profesörüdür. 1959 yılında Eli-Lilly biyokimya ödülünü alan Berg, Amerikan Bilimler Akademisi'nin ve daha önce başkanlığını yaptığı Biyokimya Derneği'nin de üyesidir.

Paul BERG

1974 temmuzunda *Science* (Bilim) dergisinde yayınlanan ve araştırmacıların dikkatini yeni genetik mühendisliği tekniklerinin olası tehlikeleri üzerine çekmeyi amaçlayan mektubu kaleme alanlardan biridir.

Berg, önce proteinleri, özellikle de aminoasitlerin etkinliğini sağlayan enzimleri inceledi. Bakteriden çekirdekli hücreye geçerek SV40 virüsünü, genlerin ifade edilmesinde önemli bir araç olarak kullandı. 70'li yılların başında, galaktoz metabolzmasını düzenleyen bakteri genini taşıyan melez virüsler üretti. Böylece, bir organizmadan diğerine genetik bilgi aktarma düşüncesi doğdu. Bu çalışmasıyla Berg, 1980 yılında Nobel Kimya Ödülü'nü aldı.

Genler üzerinde denetimsiz deneylere girişmenin yaratabileceği tehlikeleri ilk öngörenlerden biri olarak ABD'de bu alanda yürürlüğe konan yönetmeliklerin hazırlanmasına katkıda bulundu. (L)

***BERGAMA,** İzmir ilinde ilçe. — 92 806 nüf., 115 köy. İlçe merkezi 34 716 nüf. (1980). [M]

***BERGAMİN** (José), ispanyol filozofu, şairi ve denemecisi. — (öl. San Sebastian 1983). 1970 yılında Paris'ten ülkesine döndü. Öldüğü günlerde hazırladığı son şiir kitabının düzeltmelerini yapıyordu. (M)

***BERGAMO,** İtalya'da (Lombardiya) kent. — 126 500 nüf. Metalürji ve elektrik sanayii. Çimento fabrikaları.

— *Bergamo ili,* 886 000 nüf. (L)

***BERGEN,** Norveç'in güneybatısında kent. — 214 000 nüf. Kuzey denizinden çıkarılan hidrokarbürlerin işlendiği bir sanayi merkezidir. Tersane. Dokuma ve besin sanayii. Elektrokimya ve elektrometalürji. (L)

***BERGEN OP ZOOM,** Hollanda'da (Kuzey Brabant) kent. — 42 800 nüf. (L)

***BERGER** (John), ingiliz yazarı (Londra

Foto. Kaufman/Sipa-Press (LAROUSSE)

1926). Bireye etki yapan toplumsal belirlenmeleri bazen iğneli bazen hoşgörülü, ama daima antikonformist bir açıdan inceledi. *Corkers Freedom* (Tıpacıların Özgürlüğü, 1964), *G* (1972), *Yedinci Adam* (1976). [L]

BERGGOLTS (Olga Federovna), sovyet kadın şairi (Sen Petersburg 1910 - Leningrad 1975). 1936'da yayımladığı *Şarkılar Kitabı* ile tanındı. Leningrad kuşatmasından esinlenen şiirleriyle üne kavuştu: *Şubat Günlüğü, Leningrad Şiiri* (1942). *Destan* (*Pervorosiisk,* 1950) ve düzyazı (*Gün Yıldızları, 1959; Düğüm,* 1965) türünde de eserler verdi. (L)

BERGHEIM, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde (Rheinland - Nordwestfalen), Köln' ün batısında kent. 51 400 nüf. (L)

***BERGISCH GLADBACH,** Almanya Federal Cumhuriyeti'nde (Rheinland - Westfalen), Köln'ün doğusunda kent. — 100 400 nüf. (L)

BERGKAMEN, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde (Rheinland - Nordwestfalen), Dortmund'un doğusunda kent. 46 800 nüf. Dokuma ve makine sanayii. (L)

***BERGMAN** (Bo Hjalmar), isveçli yazar. — (öl. Stockholm, 1967). Şiir *(Zincir)* [1966], roman *(Kaçak)* [1955] ve öykü *(Çöl)* [1963] türündeki tüm eserleri ince alay, hümanizma ve güldürü havasının yanı sıra arı bir dil kullanmasıyla da ilgi çekti. (L)

BERGMAN (Erik), finlandiyalı besteci (Uusikaarleppy 1911). Helsinki ve Berlin' de öğrenim gördü. Viyana müzik ekolünden ve Mısır'da, Türkiye'de iken öğrenip yakınlık duyduğu doğu müziğinden (*Rubaiyat)* [1953] etkilendi. Vatikan'da koro şefi olarak görev yaptı. Orkestra (*Serenad*) [1958], piyano (*Aspekter*) [1969] ve koro (*Vier Galgenlieder,* [1960]; *Missa in Honorem Sancti Henrici,* [1972]; *Lapponia,* [1975]) parçaları besteledi. (L)

***BERGMAN** (Ingmar), isveçli film ve sahne yönemeni. — 1972'den sonra şu filmleri yönetti: *Evlilik Yaşamından Sahneler* (1973), *Sihirli Flüt* (1974), *Yüz Yüze* (1975), *Yılan Yumurtası* (1976), *Güz Sonatı* (1977), *Kuklaların Yaşamı Üstüne* (1980). 1982'de son bir filme başlayıp (*Fanny ile Alexander*) daha sonra sinemayı bırakacağını açıklayan Bergman, uzun yıllar tiyatro ve opera çalışmaları da yaptı; klasik ve çağdaş pek çok yazarın (Shakespeare, Molière, Goethe, Çehov, Ibsen, Pirandello, Brecht, Strindberg, Camus, T. Williams, Buchner, Albee) yapıtlarını sahneye koydu. (L)

***BERGMAN** (Ingrid), isveçli sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Londra 1982). 1944'de *Işıklar Sönerken* (Gaslight) ve 1956' da *Çarın Kızı Anastasia* (Anastasia) filmleriyle iki kez kadın oyuncu, S. Lumet'nin *Şark Ekspresinde Cinayet* (Murder on the Orient-Ekspress) [1974] filmiyle de yardımcı kadın oyuncu Oscar'ları alan sanatçının 1960 sonrasından günümüze dek rol aldığı başlıca yapıtları şunlar: *Brahms'ı Sever Misiniz?* (Goodbye Again) [A. Litvak, 1961], *Ziyaret* (Der Besuch) [B. Wicki, 1963], *Sarı Otomobil* (The Yellow Rolls-Royce) [A. Asquith. 1964]. *Stimulantia* [G. Molander, 1967], *Kaktüs Çiçeği* (Cactus Flower) [G. Sacks, 1969], *Bahar Yağmuru Gibi* (A Walk in the Spring) [G. Green, 1969], *Autumn Sonata* (Güz Sonatı) [Ingmar Bergman, 1977]. İngrid Berman 1973 Cannes film şenliğinde seçici kurul başkanlığı yaptı. Ölümünden iki yıl önce de anılarını kitaplaştırdı. (ML)

Zeliha BERKSOY, annesi Semiha BERKSOY'LA onun resim sergisinde

Foto. X (MEYDAN)

BERGSMA (Deanna), güney afrikalı kadın dansçı (Pretoria 1941). Marjorie Sturmann' dan ders aldı. 1959'da Kraliyet Balesi'ne girdi ve R. Powell'in *One in Five* (Beşte Bir) adlı balesindeki oyunuyla ilgi çekti. Zarafet ve inceliğiyle hem klasik (*Kuğu Gölü*), hem modern eserlerde (*Dilberlerin Gönlünü Çelme*) alkışlandı. F. Ashton'un *Enigma Variations*'unda (Bilinmeyen Üstüne Çeşitlemeler) [1968] Lady Mary Lygon rolünde, G. Tetley'in *Field Figures* (Çehreler) [1970] adlı eserinde oynadığı baş rolde ve B. Britten'in *Venedik'te Ölüm* operasının dans bölümündeki polonyalı anne rolünde ustalığını gösterdi. (L)

BERHAMPUR, Hindistan'da (Orissa), Küta'kın güneybatısında kent. 117 600 nüf. (L)

***BERIO** (Luciano), italyan bestecisi. — Son eserleri: İnsan sesi ve elektro-akustik aletler için *A-Ronne* (1973), *Points on a Curve to Find* (Erişilecek Bir Eğri Üzerindeki Noktalar) [1974], (1974), *Opera* (1979). Paris Çağdaş Müzik Topluluğu Berio'nun klarnet ve programlanmış dijital filtre için bestelediği *Sequenza IXb*'yi seslendirdi. (L)

***BERIOSOVA** (Svetlana), litvanya asıllı ingiliz kadın dansçısı. — B. Nijinska'nın Düğün (1966), F. Ashton'ın Enigma Variations (1968) ve MacMillan'ın Anastasia' sında (1971) başrol oynadı. 1975'te sahne yaşamını bıraktı. (L)

***BERIOZOV** (Nicholay), rus dansçısı, koreografı ve bale öğretmeni. — Son koreografileri: *Prens Igor Kıpçak Dansları* (1972), *Gülün Hayali ve Altın Horoz* (1976), *Coppelia* (1973) ve *Uyuyan Güzel* (1974). [L]

***BERK** (İlhan), türk şairi. — Şiirde sürekli arama geleneğini sürdürdü. Son yapıtları: *Taşbaskısı* (1975), *Atlas* (1976), *Kül* (1979), *İstanbul Kitabı* (1980), *Kitaplar Kitabı* (1981, seçme şiirler), *Deniz Eskisi* (1982), *Bir Uzun Adam* (1982). *Kül* adlı kitabı 1970 TDK şiir ödülünü aldı. (M)

BERK (Mükerrem), türk flütçüsü (İstanbul 1917). İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda Viyanalı Georg Ernst'ten flüt dersleri aldı. 1942'de Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na girdi. 1958'de ABD'ye gitti, John Wummer'le çalıştı. Bağdat Akademisi'nde 5 yıl öğretmenlik yaptı. Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası müdürlüğüne getirildi. Ankara Nefesli Çalgılar Beşlisi'ni kurdu. 1978'de İstanbul Devlet Opera ve Balesi müdürlüğüne atandı. Bu görevden 1982'de emekliye ayrıldı. (M)

***BERK** (Nurullah), türk ressamı ve sanat yazarı. — (öl. İstanbul 1982). Yeni resimlerinde çizgi disiplini ve yüzey beğenisini yerel motiflere ağırlık veren, grafik nitelikli bir üslûplaştırma yönünde geliştirdi. D. Güzel Sanatlar Akademisi'nde toplu sergisi (1977), İstanbul'da İş - Sanat (1978), Hobi (1980), Tiglat galerilerinde kişisel sergiler düzenlendi (1981). *Türk ve Yabancı Resminde İstanbul* (1977), *Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi* (Cilt: II, Adnan Turani ile) adlı kitapları yayımlandı (1981). [M]

***BERKAN,** Fas'ın doğusunda, Beni Snassen dağlarının kuzeyinde kent. — 39 000 nüf. Tarımsal ticaret merkezi. (L)

BERKAND (Muazzez Tahsin), türk yazarı (Selanik 1900). İstanbul'da Fevziye Lisesini bitirdi, öğretmenlik ve çevirmenlik yaptı. 1933'ten sonra elliye yakın aşk ve serüven romanı yayımladı; bunlarda aşkı hayatın bir parçası değil ,hayatı aşkın bir bölümü olarak ele aldı. Başlıca yapıtları: *Sen ve Ben* (1933), *Aşk Fırtınası* (1935), *Bir Genç Kızın Romanı* (1943), *Küçük Hanımefendi* (1944), *Çiçeksiz Bahçe* (1947), *Çamlar Altında* (1949), *Sarmaşık Gülleri* (1950), *Büyük Yalan* (1958), *Bir Bahar Akşamı* (1966), *Bulutlar Dağılınca* (1967), *Uzayan Yollar* (1968). [M]

BERKAY (Cahit), türk bestecisi, film müzikçisi, gitarcı (doğ. 1946). 1960'ların ortalarında, Moğollar adlı pop müziği topluluğunun kurucularından biri oldu. Topluluk uzun süre Cem Karaca ile birlikte çalıştı, 1970'lerde dağıldı. 1974'de Paris'e yerleşen Berkay, zaman zaman Türk filmlerine ilginç fon müzikleri yaptı; Antalya şenliklerinde ödüller aldı: *Köprü* (1974), *Deli Yusuf* (1975), *Deprem* (1976), *Yazgı* (1976), *Fıratın Cinleri* (1978; Antalya Şenliği müzik ödülü), *Kırık Bir Aşk Hikâyesi* (1982; Antalya Şenliği müzik ödülü). *İffet* (1982), *Çiçek Abbas* (1982), *Mine* (1982). 1982 - 1983 mevsimi sonunda *Mine* ve *Kırık Bir Aşk Hikâyesi*'ndeki çalışmalarından ötürü sinema yazarlarınca «en iyi müzik yönetmeni» seçildi. (M)

***BERKEL** (Sabri), türk ressamı. — 1970-1980 yılları arasındaki resimlerinde doğal ve geometrik soyutlamaların yanı sıra doğulu sanat birikimleriyle çağdaş soyut estetiğin sentezini amaçladı. D. Güzel Sanatlar Akademisi'nde toplu sergisi (1977), İstanbul'da Baraz (1978), Maçka sanat galerisinde (1980) kişisel sergileri düzenlendi. (M)

***BERKELEY,** ABD'de (Kaliforniya), San Francisco körfezinde kent. — 117 000 nüf. (L)

***BERKER** (Ercüment Sadi), türk koro şefi ve bestecisi. — İstanbul Devlet Türk Musikisi konservatuvarı yönetim kurulu başkanlığından ayrıldı (1979). Ertesi yıl yeniden aynı göreve döndü. 1982'de İstanbul Devlet Türk Musikisi konservatuvarı İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlanınca Berker'in görevi sona erdi. (M)

***BERKER** (Ratip), türk mekanik bilgini. — 1972'de görev aldığı Boğaziçi Üniversitesi'nden 1979'da emekli oldu. (M)

***BERKES** (Niyazi), türk iktisatçısı ve toplumbilimcisi. — Yeni bir kitabı yayımlandı: *Atatürk ve Devrimler* (1983). [M]

***BERKSOY** (Semiha), türk kadın opera ve tiyatro sanatçısı, ressam (İstanbul 1913). — Devlet operasının ilk dramatik sopranosu olarak *Figaro'nun Düğünü, Tosca, Madame Butterfly, Fidelio, Il Travatore* gibi ünlü operalarda baş rol oynadı; yurt dışı temsillerine katıldı. Devlet operasından emekliye ayrılan ilk sanatçı oldu (1972). Berksoy, İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda *Peer Gynt, Aynaroz Kadısı, Karamazof Kardeşler, Venedik Taciri* gibi oyunlarda, *Lüküs Hayat, Deli-Dolu, Saz-Caz* gibi operetlerde, Devlet Tiyatrosunda da *Cimri, Yanlışlıklar Komedyası, Cadı Kazanı, İstanbul Efendisi, Kanaviçe, Keşanlı Ali Destanı, Şıpsevdi* gibi oyunlarda rol aldı. Resimle de ilgilenen sanatçı 1969'da Berlin'de, 1972' de Paris'te, 1982'de İstanbul'da sergi açtı. 50. sanat yılı olan 1984'de New York Türk evinde açacağı sergi için çalışmalarını sürdürüyor. (M)

BERKSOY (Zeliha), türk kadın tiyatro oyuncusu, Brecht şarkıları yorumcusu (Üsküdar 1946). Ankara Devlet Tiyatrosu'nda 4 yaşında *Yanlışlıklar Komedyası*'nda, 12 yaşında *Cadı Kazanı*'nda rol aldı. Ankara Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümünü bitirdi (1965). Devlet Tiyatrosu'na girdi. Buradaki ilk oyunu *Uçurtmanın Zinciri*'ndeki rolüyle Ankara Sanatsevenler Derneği (ASD) ödüllendirmesinde mansiyon aldı. Yine 1966'da *Çatıdaki Çatlak* ve *Kaktüs Çiçeği*'nde oynadı. 1967-1969 arasında Berlin'de tiyatro çalışmaları yaptı. 1969 - 1970 tiyatro mevsiminden başlayarak yetenekli oyunculuğu ve Brecht'in eserlerindeki usta şarkı yorumlarıyla dikkati çekti. 1971, 1973, 1980 ve 1981'de İstanbul ve Ankara'da verdiği Brecht konserlerinde, yazarın oyunları için K. Weill, P. Dessau ve H. Eisler'in yaptığı besteleri seslendirdi. 1979'da çağrılı olarak Berliner Ensemble'ın Brecht haftasına katıldı. Çoğunu İstanbul, Dostlar Tiyatrosu'nda oynadığı başlıca oyunları ve aldığı ödüller şöyle: *Asiye Nasıl Kurtulur?* (1969; ASD'nin «en iyi kadın oyuncu» ödülü), *Analık Davası* (1972), *Lola Blau* (1974), *Gün Dönerken* (1976), *Taranta-Babu'ya Mektuplar - Jakond ile Siyau* (1978; Avni Dilligil «en iyi kadın oyuncu» ödülü), *Brecht-Kabare* (1979; ASD «jüri özel ödülü»), *Kaftas Tebeşir Dairesi* (1980). İstanbul'da

Ortaoyuncular topluluğunda oynadığı son iki oyunu: *Kahraman Bakkal Süpermarkete Karşı* (1981), *Anna'nın 7 Ana Günahı* (1983). [M]

***BERLANGA** (Luis Garcia), ispanyol film yönetmeni. — Dikkati çeken son yapıtı: *La Escopeta Nacional* (Ulusal *Namlu)* [1978]. (L)

***BERLİN,** Almanya'da, Spree nehri üzerinde kent. — 3 038 000 nüf.

1961'den beri Berlin Duvarı'yla ayrılan *Doğu Berlin* (Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin başkenti) ve *Batı Berlin* (Federal Almanya'ya bağlı) adıyla iki kent halindedir.

● *Batı Berlin,* 1920'de kurulan yirmi kent yönetim çevresinden on ikisini kapsar ve 480 km²'lik alanı kaplar. 1951'de nüfusu 2 162 000'e ulaşmışken giderek azaldı ve 1982'de 1 888 669'a düştü. Yabancılar, demografik yapının bir sonucu olarak, nüfusun yüzde 10'una yaklaşır (bunların yarıya yakını türktür). Doğurganlık oranı binde 9'un altındadır. Buna karşılık ölüm oranı binde 18,5 ile 19 arasında değişir. 20 yaşın altındaki gençler toplam nüfusun ancak yüzde 22'sini oluşturur ki, bu oran, 65 yaşın üstündeki nüfusun bile altındadır.

Berlin, XX. yüzyılda bir sanayi merkezi olmuş, Kraliyet gücü 1848'den sonra Siemens'e çalışma olanağı tanımış (ordu telgrafları) ve ünlü «Siemensstadt» mahallesi böyle doğmuştu. Bu gelenek günümüzde de sürmekte, tüm sanayinin yüzde 27'sini elektroteknik oluşturmaktadır. Öğrenci sayısı 50 000'e yaklaşmaktadır. Her yıl önemli sergilerin düzenlendiği yeni Uluslararası Kongre Merkezi, kentin çekiciliğini artırmaktadır.

Batı Berlin'in en nazik sorunu ulaşımdır. Hamburg, Hannover ve Münih'e doğru uzanan ve büyük önem taşıyan hava koridorları, yeni Tegel havaalanının yapımını gerektirdi. 1971 - 1972 anlaşmalarıyla, batı berlinliler için, Batı Almanya'ya, Doğu Berlin'e Alman Demokratik Cumhuriyeti' ne ulaşım kolaylaştırıldı. Böylece hava trafiği ikinci plana düştü. Giderleri Almanya Federal Cumhuriyeti (Batı Almanya) tarafından karşılanan Hamburg - Batı Berlin otoyolu da yapım halindedir.

Batı Berlin'de kentin konumunun sonucu olarak mali durumun düzenli bir biçimde açık vermesi nedeniyle bütçe gelirlerinin ortalama yüzde 40'ı federal hükümet tarafından sağlanmaktadır. Nüfus sorununa bir çözüm getirmek için yetkililer, kenti çekici kılmak istemektedirler (su projeleri, ormanlar, spor tesisleri, kültür, dinlenme ve eğlence alanları, sürekli gelişme, yüksek ücretler, sevimli bir kentleşme). Bu amaçla metro ekseni çevresinde yeni mahalleler oluşturuldu. Postdamer Platz çevresinde, Duvar'dan itibaren Charlottenburg'a kadar kent, doğrusal olarak gelişti. Günümüzde Kurfürstendhamm en canlı anayolu oluşturur. Doğrusal gelişme Batı Berlin'de Alexanderplatz çevresindeki tarihsel mahallelerle uzanır, yeniden toparlanması öngörülerek gerçekleştirilen bu düzenlemeyle Batı Berlin, güçlüklerine rağmen, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin yanıbaşında parlak bir camekân gibi durmaktadır.

● *Doğu Berlin,* eski sovyet işgal bölgesine tekabül eder (tarihsel mahalleleri içine alan ve 403 km²'yi kaplayan, 1920'de kurulmuş yirmi yönetim çevresinden sekizi). Doğu Berlin 1949'dan beri Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin başkentidir. Bakanlıkların tümü, tüm elçilikler ve ulusal düzeydeki kuruluşların pek çoğu burada yer alır.

1955'de 1 139 000 olan nüfus 1970'e değin azaldıktan sonra, 1982'de 1 152 529'a yükseldi (nüfusun yüzde 54'ü kadın). Bu düzelme ve artış konut yapımının bir sonucudur. Nüfusun yaş yapısı Batı Berlin'e göre daha elverişlidir. 20 yaşın altındakiler toplam nüfusun yüzde 29'unu, 65 yaşın üstündekiler ise yalnız yüzde 10'unu oluşturur.

Belediye Meclisi, 1961'de Karl Marx Allee ile Friedrich - Strasse arasında kalan ve Alexanderplatz'dan da geçen 820 hektarlık bölgenin düzenlenmesini kararlaştırdı. Buraya bakanlıklar, televizyon kulesi, hükümet yapıları, Cumhuriyet Sarayı (Halk Meclisi'nin salonu ve bir kültür merkezi) inşa edildi. Yakınında bulunan Museumsinsel dünyaca ünlü pek çok müzeyi biraraya getirmektedir. Kent düzenini büyük caddeler ve büyük topluluklar halinde yapılmış toplu konutlar belirler. Doğuda, Marzahn semtinde kentin dokuzuncu yönetim çevresi yapılmaktadır. Salt toplu konutlardan oluşan bu yer, yaklaşık 10 000 kişiyi barındıracaktır.

Sanayi bakımından Doğu Berlin, Batı Berlin'in ikiz kardeşidir. Elektro-teknik tüm sanayi üretiminin yüzde 33'ü ile başta gelir. Yüzde 17 ile makine sanayiini, yüzde 16 ile besin sanayii izler. Kimya dördüncü sırayı alır. Bu sanayinin asıl çalışması dışsatıma yöneliktir. Bununla birlikte Doğu Berlin, üçüncü sektörün, aktiflerin yüzde 30'undan azını toplayan ikinci sektörü geçtiği tek Doğu Almanya kentidir. Doğu Berlin ülkenin büyük kültür merkezidir (tiyatrolar, müzeler, orkestra ve müzik okulları, radyo-televizyon merkezi). Aynı zamanda büyük bir yayıncılık merkezidir. Batı Berlin (ve Federal Almanya) ile olan rekabet, kültür kesiminin sürekli gelişmesini doğurmuş, tüm donatımlar ikiye ayrılmıştır ki, bu da Berlin'e dünyada eşine rastlanmayan bir yoğunluk kazandırmaktadır. (L)

BERLİN (Sir İsaiah), ingiliz filozofu (Riga 1909). Tarihsel çözümleme yöntemi olarak hem determinist hem relativist (görececi) yaklaşımlara karşı çıktı. Eserleri: *Karl Marx* (1939), *The Hedgehog and the Fox* (Kirpiyle Tilki), [1953],*The Age of Enlightenment* (Aydınlanma Çağı) [1956], *Two Concepts of Liberty* (İki Özgürlük Kavramı) [1958], *Fathers and Children* (Babalar ve Çocuklar) [1972], *Vico and Herder* (1976), *Concepts and Categories (Kavramlar ve Kategoriler)* [1978]. (L)

Berlin Film Şenliği (ULUSLARARASI), 1951'de birkaç ülke arasında başlatılan, 1956'da tam uluslararası bir niteliğe kavuşan (A) sınıfı, yarışmalı film şenliği. Şubat-mart aylarında yapılır. Günümüze dek Cannes Şenliği'nin ardından en saygın ikinci uluslararası film şenliği olarak ad yaptı. En iyi filme «altın ayı», en iyi yönetmene, kadın ve erkek oyunculara ve jürinin seçtiği bir ikinci filme (jüri özel ödülü) «gümüş ayı» ödülleri verilir. Ayrıca çeşitli uluslararası sinema kuruluşları da ödüller verir. Şenliğin yarışmalı bölümü dışında Forum, Information, Retrospektif bölümleri de ilgi çeker. Şenlik 1970' lerde Üçüncü Dünya filmlerine özel bir önem verdi. Türk sineması bu şenlikte 1964'te Metin Erksan'ın *Susuz Yaz*'ıyla «altın ayı», 1983'de Erden Kral'ın *Hakkari'de Bir Mevsim*'iyle de «gümüş ayı» (jüri özel ödülü) dahil 4 ödül kazandı. 1970' de «altın ayı» ödülü verilmeyen şenlikte daha sonra şu filmler «en iyi film» ödülü kazandılar:

1972: *Il Giardano dei Finzi Contini* (Finzi Contini'lerin Bahçesi / Vittorio De Sica, İtalya). **1972:** *I Raconti di Canterbury* (Canterbury Masalları / Pier P. Pasolini, İtalya). **1973:** *Aşani Sanket* (Uzaktaki Yıldırım / Satyacit Ray, Hindistan). **1974:** *L'Apprentissage de Duddy Karavitz* (Duddy Kravitz'in Çıraklığı / Teed Kotcheff, Kanada). **1975:** *Adoption* (Evlat Edinme / Marta Meszaros, Macaristan). **1976:** *Buffalo Bill and the Indians* (Buffalo Bill ve Kızılderililer / Robert Altman, ABD).

1977: *Yükseliş* (Larissa Şepitko / SSCB).

1978: «Altın ayı» katılan tüm İspanyol filmlerine topluca verildi. **1979:** *David* (Peter Lilienthal, B. Almanya). **1980:** *Palermo oder Wolfsburg* (Palermo ya da Wolfsburg / Werner Schroeter, B. Almanya) ve *Heartland* (Richard Pearce, ABD).

1981: *De Prisa, De Prisa* (Çabuk Çabuk / Carlos Saura, İspanya). **1982:** *Veronika Voss'un Tutkusu* (Die Sehnsucht der Veronika Voss / Rainer W. Fassbinder, B. Almanya). **1983:** *Ascendancy* (Belfast 1920 / Edward Bennett, İngiltere) ve *La Ruche* (Arı Kovanı / Mario Camus, İspanya). [M]

BERLİNGUER (Enrico), italyan siyaset adamı (Sassari 1922-Padova 1984). Liberal bir milletvekilinin oğludur. 1944'de İtalyan Komünist Partisi'ne girdi. Aynı yıl bir süre tutuklu kaldı ve yıl sonunda Roma'ya geldi. Komünist Gençlik Birliği merkez yönetiminde görev aldı. 1945'te parti merkez komitesi üyesi oldu. 1949-1956 arasında Komünist Gençlik Birliği başkanlığı yaptı; 1950'de Dünya Gençlik Federasyonu başkanlığına seçildi. 1957'de parti okulunun yöneticiliğine getirildi. 1962-1966 arasında, genel örgütlenme sorumlusu, siyasal büro ve merkez komitesi sekreteri oldu. 1968'de Roma'dan milletvekili seçildi. 1972'de İtalyan Komünist Partisi genel sekreterliği (başkanlığı) görevini üstlendi. Parti başkanı olarak, hıristiyan demokratlarla «tarihsel uzlaşma»nın en ateşli savunucularından ve SSCB'den bağımsız bir yol izlemeyi öngören «eurokomunizm»in liderlerinden biri oldu. (L)

***BERMUDA,** Atlas Okyanusunda İngiltere' ye bağlı takımada. — 55 000 nüf. Turizm (yılda 550 000'den fazla turist). [L]

***BERN,** İsviçre'de kent. — 146 800 nüf. (Kenar mahalleleriyle birlikte 300 000 nüf.). Eylül 1978'de yapılan referandum sonucunda Jura bölgesindeki Fransızca konuşulan ilçeler Bern kantonundan ayrılarak yeni Jura kantonunu oluşturdular. (L)

***BERNARD** (Etienne), fransız hekimi. — (öl. Paris 1980). [L]

***BERNARD** (Raymod), fransız film yönetmeni. — (öl. Paris 1977). [L]

***BERNİ** (Antonio), arjantinli ressam. — (öl. Buenos Aires 1981). [L]

BERNSTEİN (Basil), ingiliz dilcisi (Londra 1924). Londra Üniversitesi'nde Eğitim Enstitüsü müdürüdür. Çocuğun toplumsallaşma süreci içinde ve toplumsal ilişkiler kurma çerçevesinde dilin oynadığı rolü inceledi. Bu konuda *Class, Codes and Control* (Sınıflar, Kurallar ve Denetim) [3 cilt, 1971-1977]. Diğer önemli eseri: *Selection and Control* (Elenme, Ayıklanma ve Denetim) [Brandis ile birlikte, 1974]. (L)

BERNSTEIN (Elmer), amerikalı besteci, orkestra şefi ve film müzikçisi (doğ. 1922). 1950'lerden başlayarak Hollywood'da usta bir film müzikçisi olarak ad yaptı. 1960' larda özellikle John Frankenheimer, Robert Mulligan ve George Roy Hill, 1970' lerde de John Landis'in filmleri için yaptığı müziklerle dikkati çekti. 1967'de Roy Hill'in *Tatlı Kızın Aşkı* (Thoroughly Modern Millie) filmiyle müzik Oscar'ı aldı. Diğer başlıca film müzikleri: *On Emir* (The Ten Commandments) [1956], *Yedi Silahşörler* (The Magnificent Seven) [1960], *Alkatraz Kuşçusu* (Birdman of Alcatraz) [1962], *Uğursuz Kuş* (To Kill a Mockingbird) [1962], *Kaderin Oyunu* (Baby the Rain Must Fall) [1975], *Seven Women* (Yedi Kadın) [1966], *Hawaii* (1966), *Kafatası Avcıları* (The Scalphunters) [1968], *Cesur Paraşütçüler* (The Gypsy Moths) [1969], *İz Peşinde* (True Grit) [1969], *McQ* (1974), *Çılgınlar Okulu* (National Lampoon's Animal House) [1978], *Bloodbrothers* (Kan Kardeşler) [1978], *Satürn—3* (1980), *The Blue Brothers* (1980), *An American Were Wolf in London* (Londra'da Bir Amerikalı Kurt Adam) [1981]. (M)

***BERNSTEİN** (Leonard), amerikalı besteci ve orkestra şefi. — ABD'nin 200. kuruluş yıldönümü için bestelediği *Songfest* ile ününü pekiştirdi (1978). [L]

***BERQUE** (Jacques), fransız toplumbilimci ve şarkiyatçısı. — Son eserleri: *Langages arabes du present* (Günümüzün Arap Dilleri) [1974], *l'Intérieur du Maghreb: XVᵉ - XIXᵉ siecle* (Magribin İçi: XV. - XIX. yy) [1978]. (L)

***BERTHOUD** (Dorette), isviçreli kadın yazar. — (öl. Neucâtel 1975). [L]

***BERTO** (Giuseppe), italyan yazarı. — (öl. Roma 1978). [L]

***BERTOİA** (Harry), amerikalı içmimar ve heykelci. — (öl. Philadelphia 1978). [L]

***BERTOLUCCI** (Bernardo), italyan film yönetmeni. — 1979'da çektiği *La Luna* (Ay) türk sansüründen geçemedi. Sonraki yapıtı *La Tragedia di un Uomo Ridicolo* (Gülünç Bir Adamın Trajedisi), başoyuncusu U. Tognazzi'ye 1981 Cannes Şenliği'nde ödül kazandırdı. 1983 Uluslararası Venedik Film Şenliği'nde seçici kurul başkanlığı yaptı. (LM)

BERTUĞ (Selami), türk neyzeni (İstanbul

1924). Harp Okulu'nu bitirdi. Ney üflemeye, Neyzen Tevfik'le tanıştıktan sonra başladı. 1955'de Ankara Radyosu'nda sözleşmeli ney sanatçısı oldu. Radyo'ya «Saz Musikimiz» adı altında programlar hazırladı. (M)

***BESANÇON,** Fransa'da kent. — 126 187 nüf. Basımevleri. Marokencilik. (L)

***BESLENME** i. — ANSİKL. İnsanlığın en önemli sorunu, tarih boyunca olduğu gibi günümüzde de hiç kuşkusuz beslenme sorunudur. Dünyanın tanık olduğu son kıtlık 1972-1973'de Sahel bölgesinde (Afrika) 200 000 ölümle sonuçlandı. Ondan sonra bu afete uğrayan ülkelerde (Çin, Etyopya, Kongo, Hindistan) ne kadar insanın telef olduğu bir sır olmakla birlikte kurbanların milyonlara vardığı söylenebilir.

Dünya besin üretimi geri kalmış ülkelerde yetersiz, fakat gelişmiş Batı ülkelerinde gereğinden fazladır. Sosyalist ülkerle gelişmekte olan bazı ülkelerdeyse gerçek durum ya bile bile saklanmakta ya da istatistik örgütünün yetersizliği nedeniyle tam olarak bilinememektedir. Bununla birlikte dünya çapında yapılan toplantılar ve incelemeler konuya yeterince aydınlık getirecek niteliktedir. Eğer dünya nüfusu bu hızla artmaya devam ederse, bu yüzyılın sonuna varmadan bazı ülkeler ciddi açlık tehlikesiyle karşılaşabilirler.

Dünya nüfusu hızla artmakta devam edecek midir? 1850 yılında 1 milyar dolayında olan dünya nüfusu 1930'da 2 milyara 1977'de 4 milyara ulaştı. Uzmanların karamsar olanlarına göre 2000 yılında 7 milyara ulaşacaktır. İyimser olanlarsa 5,5 milyarı geçmeyeceğini öne sürmektedirler. Birleşmiş Milletler uzmanlarının tahminine göre XXI. yüzyılın ortalarına doğru nüfus patlaması sona erecek, dünya nüfusu durağan bir dengeye ulaşacaktır.

1970'ten 1985'e kadar 15 yıl içinde nüfus artışı

	1985 (tahmini)		*1970*	
	milyon	*%*	*milyon*	*%*
Dünya	4 816	100,0	3 610,0	100,0
OECD toplamı	845	18,0	735,0	20,0
ABD	236	4,9	204,9	5,6
Avustralya	16	0,3	12,6	0,3
Japonya	122	2,5	104,3	2,9
Kanada	27	0,6	21,4	0,6
Y. Zelanda	3	—	2,8	
AET	274	5,7	251,3	7,0
diğer OECD ülkeleri	166	3,4	137,2	3,8
SSCB	282	6,0	242,8	7,0
Diğer Doğu Avrupa ülkeleri	118	2,0	105,1	3,0
Asya	2 615	54,0	1 889,0	52,0
Bangladeş	98	2,0	67,7	1,9
Çin	973	20.2	771.8	21.4
Hindistan	783	16,3	543,1	15,0
İndonezya	175	3,6	119,5	3,3
Pakistan	97	2,0	60,4	1,7
Latin Amerika	425	9,0	283,0	8,0
Arjantin	29	0,6	23,7	0,7
Brezilya	145	3,0	95,2	2,6
Meksika	83	1,7	50,3	1,4
Afrika	531	11,0	351,6	10,0
Kuzey Afrika	130	2,7	85,6	2,4

Kaynak: BM, New York, 1977

Gelişmiş ülkelerde lüks ve çeşitli beslenme maddeleri

Foto. Deville/Sipa-Press (LAROUSSE)

● *İhtiyaç*. Nüfustaki bu artış besin ihtiyacını da ister istemez artıracaktır. Gelişmiş ülkeler gelir dağılımına ve kentleşme sürecine bağlı olarak pahalı ve ucuz yiyecekler arasında değişiklik yaparak durumlarını koruyacaklardır. Bu ülkelerde 1985'te, birkaç istisna dışında, özellikle tahılda talep arzdan az olacaktır. Üretimdeki artış potansiyelini planlı ekonomilerin ve gelişmekte olan ülkelerin dışalım ihtiyacı belirleyecektir.

Gelişmekte olan ülkelerde, tüketici gelirleri yılda yüzde 1 oranında artsa besin talebi hacim olarak artar. Bu talep nasıl karşılanacaktır? Sorunun çözümü güçtür, çünkü besin talebi gelire göre dalgalanır. Servetler bir toplumda eşit dağılmış olsa, gelirler yılda yüzde 4, toplam kalori yüzde 1,4, hayvansal kalori yüzde 2,9 oranında artar. Aynı servetler en zenginler arasında dağılmış olsa söz konusu kalori oranı yüzde 0,26 ve 0,77; en yoksullar arasında dağılmış olsa kalori oranı yüzde 3,2 ve 5,75 olur.

● *Eksiklik*. Gelişme kişi başına milli gelir 500 doları buluncaya kadar eşitsizlikleri keskinleştirir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, beslenme öncelikle bitkisel besinlere (tahıl) dayanır. Tahminlere göre dünyanın yıllık tahıl eksikliği (açığı) 1985 yılında 85 milyon tonu bulacaktır.

Bu eksiklik 1950-60 dönemi yıllık brüt tahıl dışalımının sekiz katı, 1969-72 dönemindeki alımların üç katı demektir. OECD'ye göre söz konusu alıcı ülkeler, nüfus artışından doğan tahıl ihtiyaçlarını karşılayabilmek için alımlarını artırmak zorundadırlar. 85 milyon ton tahıl 1973-1974 fiyatlarıyla 17 milyar dolar tutar. Dünyada bir yılda silahlanmaya harcanan 300 milyar doların yanında bu rakam elbette hiç sayılır. Ama yiyecek yardımı söz konusu olunca önemlidir, öyle ki bu yüzden üçüncü Dünya ülkelerinin birikmiş borçları 150 milyar doları aşmış durumdadır. Yani besin kıtlığına şimdi bir de kredi kıtlığı eklenmiştir. Gelişmekte olan ülkelere bu yüzden daha çok hammadde (örneğin petrol) satmak, bir yandan da kendi tarım üretimleri artırmak zorundadırlar. Gelişmiş ülkeler de, yeryüzünde yüz milyonlarca insanı perişan eden kötü beslenmeye karşı yiyecek yardımlarını ister istemez artırmakla yükümlüdürler.

● *Yardım*. Bu nedenle uluslararası düzeyde art arda planlar yapılmakta, önlemler alınmaktadır. Sözgelimi 1975'te AET ile kırk küsur gelişmekte olan ülke arasında imzalanan Lome* anlaşmaları (*Ek 2*) bu ülkelerin gerekli kaynağı hammadde dışsatımlarından sağlamalarını öngörmektedir.

1975'te Roma'da toplanan dünya beslenme konferansında da bu amaçla bir fon kurulması kararlaştırıldı ve OPEC üyelerinin de katılmasıyla fonun özvarlığı ilk ağızda 1 milyar doları buldu. Ayrıca 10 milyon tonluk bir tahıl yedeği bulundurulması öngörüldü.

1975'ten sonra Sovyetler Birliği gene ve önemli miktarda tahıl satın aldı. 1985'te SSCB'nin yıllık tahıl dışalımının 5 milyon tonu aşmayacağı, buna karşılık bu ülkenin et, süt ve süt mamulleri satın almayacağı tahmin edilmektedir. Diğer Doğu Avrupa ülkeleri de üretimlerini artıracaklardır. Çin'e gelince bu tarihten sonra onun üretimi tüketimine yetecektir. Bu tahminlerin tümü eldeki verilere dayanılarak öne sürülmüştür. Oysa iklim koşulları bu tahminleri kolayca alt üst edebilir. Buna karşı alınacak başlıca önlem sulanabilen alanları artırarak iklim koşullarına bağlılığı elden geldiğince azaltmaktır. Bir başka etki-

Gelişmekte olan serbest piyasalı ülkelerde tahıl açığı
(milyon ton)

	buğday		pirinç		diğerleri		toplam	
	1969-71	1985	1969-71	1985	1969-71	1985	1969-71	1985
Afrika	—2	— 3	—1	—1	—1	—17	—4	—21
Latin Amerika	—4	—13	—	+1	+8	+17	+4	+ 5
Yakındoğu	—6	— 6	—	—	—	—14	—6	—20
Asya ve Uzakdoğu	—8	+ 3	—2	—39	—	—13	—10	—49
Toplam	—20	—19	—3	—39	+7	—27	—16	—85

li çare de verimi artırmaktır. Bunun için her ülke kendi iklimine ve toprağına uygun verimli çeşitler üretmek, bol gübre kullanmak, böceklere, hastalıklara ve asalaklara karşı etkili önlemler almak, tarımı tamamen makineleştirmek durumundadır. (L)

***BESMERTNOVA** (Natalya), sovyet kadın dansçı. — 1975'te *Korkunç İvan* balesinde çariçe rolünde başarı gösterdi. 1976'da Angara balesinde oynadı. (L)

***BESNİ,** Adıyaman ilinde ilçe. — 72 963 nüf., 67 köy. İlçe merkezi 15 833 nüf. (1980). Antepfıstığı tarımı. (M)

***BESSON** (Benno), isviçreli oyuncu ve sahneye koyucu. — Deutsches Theater'de hem klasik eserleri yorumladı hem de genç yazarları (Moritz Tassov, Peter Hacks) tanıttı (1965). 1971'de Berlin Volksbühne'de sahneleme görevini üstlendi. (L)

***BEŞİKDÜZÜ,** Trabzon ilinde, Vakfıkebir ilçesine bağlı bucak. — 21 313 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 7 552 nüf. (1980). Belediye. (öğretmen Lisesi). [M]

***BEŞİKTAŞ,** İstanbul ilinde ilçe. — 188 117 nüf. (1980). [M]

***Beşiktaş Jimnastik Kulübü** (B.J.K.). — 1974'te Beşiktaş futbol takımı üç kupa birden kazandı: Türkiye Spor Yazarları Derneği kupası, Başbakanlık kupası, Cumhurbaşkanlığı kupası. Takım, 1975'te ve 1977' de Türkiye kupasının sahibi oldu. 1979'da ilk kez düzenlenen Türkiye Gençler Ligi Beşiktaş'ın genç takımının şampiyonluğuyla sona erdi. Aynı takım aynı yıl, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü ve Futbol Federasyonu kupalarını da kazandı. 1980'de Türkiye Gençler şampiyonluğunu gene Beşiktaş elde etti. (M)

***BEŞİRİ,** Siirt ilinde ilçe. — 21 919 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 3 443 nüf. (1980). [M]

***BEŞKONAK,** Antalya ilinde, Manavgat ilçesine bağlı bucak. 6 018 nüf., 9 köy. Bucak merkezi Bozkaya. 1 243 nüf. (1980). [M]

***BEŞPINAR,** Samsun ilinde, Vezirköprü ilçesine bağlı bucak. — 13 096 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 074 nüf. (1980). [M]

***BEŞPINAR,** Siirt ilinde, Kurtalan ilçesine bağlı bucak. — 5 843 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 834 nüf. (1980). [M]

***BETANCOURT** (Romulo), venezuelalı avukat ve siyaset adamı. — (öl. New York 1981). [L]

***BETHLEHEM,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Orange) kent. — 29 400 nüf. Tarım. (L)

BETİ (Alexandre Biyidi, **Mongo**-denir), kamerunlu yazar (Mbalmayo 1932). Rouen' de edebiyat öğretmeni olarak sürgün yaşadı. Geleneksel toplum üzerinde sömürgeciliğin ve batı uygarlığının neden olduğu haksızlığı ve yıkımı konu edindi: *Ville cruelle* (Acımasız Kent) [1954], *le Pauvre Christ de Bomba* (Bomba'nın Zavallı İsa' sı) [1956], *Mission terminée* (Görev Bitti) [1957], *le Roi miraculé* (Kralı Mucize Kurtardı) [1958]. Uzun bir suskunluk döneminden sonra bu defa da Afrika'nın yeni efendilerini eleştiren makale ve öyküler yayınladı: *Main basse sur le Cameroun* (Kamerun Üzerindeki Alçak El) [1972], *Remember Ruben* (Ruben'i Anımsa) [1974], *Perpetue on l'Habitude de malheur* (Mutsuzluk Alışkanlığı ya da Sürekliliği) [1974], *La Ruine Presque Cocasse d'un polichi nelle* (Bir Soytarının Gülünç Düşüşü) [1979]. (L)

***BETİL** (Turgay), türk afiş ve grafik sanatçısı. — 1973'ten bu yana Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi grafik sanatlar bölümünde öğretim görevlisidir. Uluslararası Grafik Tasarımcıları Dernekleri Konfederasyonu'nun (ICOGRADA) düzenlediği görsel iletişim çalışmalarına bir öğrenci grubuyla katıldı (1978 - 1979). Bu çalışmalarla en başarılı beş okuldan biri oldu ve düzenlenen üç simge, dünya standartları ölçüsünde sayıldı (1982). [M]

BETİM, Brezilya'da (Minas Gerais), Belo Horizonte'nin batısında kent. 85 200 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***BETTELHEİM** (Bruno), amerikalı psikanalist. — Son eseri: *Peri Masallarının Psikanalizi* (1973). [L]

***BETTELHEİM** (Charles Oscar, fransız iktisatçısı. — *Les Luttes de classe en URSS* (Sovyetler Birliği'nde Sınıf Çatışmaları) adlı kitabın, 1923-1930 dönemini ele alan ikinci cildini yayınladı (1977). [L]

***BEVELAND,** Zeeland'da (Hollanda) adalar grubu. — Noord Beveland (7 000 nüf.), Zuid Beveland (76 000 nüf.) adalarından oluşur. (L)

BEY, Burdur ilinde, Tefenni ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 207 nüf. (1980). Belediye. (M)

BEYAĞAÇ, Denizli ilinde, Kale ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 559 nüf. (1980). Belediye. (M)

BEYAZKÖY, Bk. ANITTEPE.

***BEYAZ RUSYA,** Sovyetler Birliği'nde, Polonya sınırında federe cumhuriyet. — 9 559 000 nüf. Buğday, şeker pancarı, patates tarımı. Sığır ve domuz üretimi. Şeker ve kereste sanayii. Turba (bataklık kömürü) ile işleyen termik santraller. (L)

BEYCE, Kütahya ilinde, Simav ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 451 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BEYCUMA,** Zonguldak ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 17 175 nüf., 16 köy. Bucak merkezi Kasımlar, 1 359 nüf. (1980). [M]

***BEYÇAYIRI,** Çanakkale ilinde, Lapseki ilçesine bağlı bucak. — 2 772 nüf., 9 köy Bucak merkezi 449 nüf. (1980). [M]

***BEYÇAYIRI,** Siirt ilinde, Beşiri ilçesine bağlı bucak. — 7 325 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 632 nüf. (1980). [M]

***BEYDAĞ,** İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 14 250 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 4 710 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BEYDİLİ,** Ankara ilinde, Nallıhan ilçesine bağlı bucak. — 5 593 nüf., 13 köy. Bucak merkezi Çamalan, 788 nüf. (1980). [M]

***BEYEN** (Johan Willem), hollandalı siyasetçi. — (öl. Den Haag 1976). [L]

***BEYİN** i. — ANSİKL. Fizyol. ve Tıp. *Beyin yarımyuvarlarındaki farklılık.* Beynin iki yarımyuvarı, vücudun değişik işlevlerinde değişik oranlarda rol alır ve konuşmayla ilgili süreçler bir tek yarımyuvarda gelişir ki, bu tarafa «üstün ya da baskın yarımyuvar» adı verilir.

Zedelenmiş bir beyin bölgesiyle bir beyin işlevinin aksaması arasındaki ilişkiyi belirten çağdaş görüşü ilk kez 1861'de Paul Broca* öne sürmüştü. Gerçekten de Broca, konuşma yeteneğini yitirmiş bir hasta üzerinde yaptığı otopside hastanın sol beyin yarımyuvarında, alın bölgesinde küçük bir bölgenin zedeli olduğunu görmüştü. 1865 yılında bu tip başka olaylar da gören Broca, konuşma kusuru olan hastalarda hep sol beyin yarımyuvarının hastalandığını farketmiş ve yazılarında bunu belirtmişti. Konuşma kusuruna tıp dilinde afazi denir. Broca'nın afazi konusundaki bulguları anatomik ve klinik gözlemlerle doğrulandığı gibi daha yeni inceleme yöntemleriyle de doğrulanmıştır. Beyin yarımyuvarlarındaki bu asimetrinin başka konuşma özellikleriyle de ilgili olduğu anlaşılmıştır. Bilgi ve zihin işlevlerinin normal yürümesi için bir bütünlük göstermesi gereken sinir hücrelerinin ve bağlantılarının büyük çoğunluğu beyin kabuğunda yer alır. Yarımyuvarlarda vücut işlevlerinin denetiminde asimetri (bakışımsızlık) olması beyin kabuğunda da bu bakımdan farklılık olup olmadığının araştırılmasına yol açtı. Ama ancak 1968' de N. Geschwind ve W. Levitsky sağ ve sol yarımyuvarlar arasında şakak düzlemi (planum teporale) denilen bölgede belirgin bir fark bulunduğunu ortaya çıkarabildiler. Bu bölgenin zedelenmesi halinde özel bir konuşma kusuru tipi ortaya çıkmaktadır. Başka laboratuvarlarca da yinelenmiş olan bu çalışmalara göre sol yarımyuvarın şakak düzlemi, özdeşi olan sağdakine oranla daha büyüktür. Araştırmacılara göre sol tarafın büyüklüğü yaklaşık yüzde 65-75 oranında, tersine asimetriyse (sağ şakak düzleminin büyüklüğü) ancak yüzde 15 oranında görülür. Bazı insanlardaysa hiç asimetri yoktur.

Sol yarımyuvar lehine olan bu asimetri, bu yarımyuvarın konuşmayla ilgili özgülleşmiş merkezlerinin bulunduğu bölge de olabilir. Aynı asimetri insan dölütlerinde de görüldüğünden bu özgülleşme kalıtsal bir temele dayanabilir ve soyoluş sırasında gerçekleşen bir uyumla ortaya çıkmış olabilir. İnsansı maymunların bazılarında da (şempanze ve orangotan) birçok araştırıcı tarafından benzer bir asimetri görülmüştür. Bu hayvanlarda belirli bir fonksiyon için yarımyuvarlarda herhangi bir özellik bulunmadığı ve bu hayvanlar konuşamadığı halde anatomik olarak bu fark mevcuttur. İleride bu bölge insanda fonksiyonel bir asimetri özelliği kazanmaktadır.

Bir yarımyuvarın belirli bir fonksiyon için özgülleşmesi ve bunun anatomik bir dayanağı olması şaşırtıcı değildir. Her iki yarımyuvarın tam simetrikliği ancak «kısmi fonksiyonlar» için düşünülebilir: Örneğin bir tek el veya ayağın hareketinin kontrolü veya vücudun bir tarafından gelen duyuların incelenmesi yarımyuvarların her birinde bulunan özdeş bölgeler tarafından yapılabilir. Duyu ve hareket işlevlerinin (fonksiyonlarının) yönetiminde bir yarımyuvarın fazla baskın oluşu uyum yönünden sorun yaratır, çünkü dış ortamdan gelen uyarılara karşı tepkilerde aksamalar olur. Kuramsal olarak duyu ve hareket alanlarının tam kontrolü iki yarımyuvarın tam simetrik çalışmasıyla mümkündür.

Buna karşılık tek yönlü ve geniş kapsamlı

Yoksul ülkelerde açlık tehlikesi

Foto. Méot (LAROUSSE)

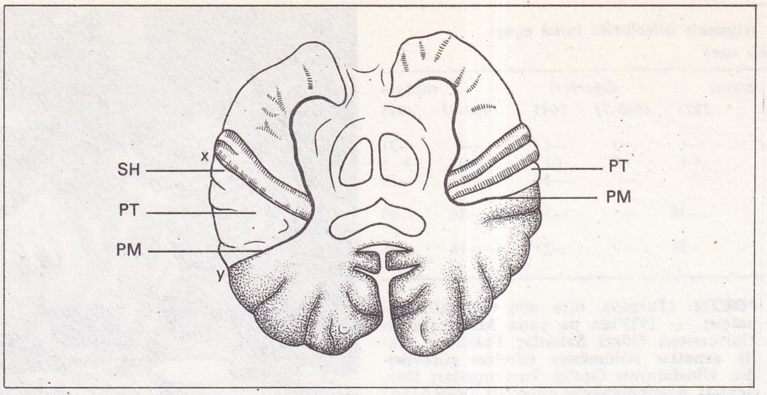

Silvius yarığı düzlemine göre her iki yandan alınan kısmî kesitte insan şakak loplarının üst yüzeyi; anatomik açıdan belirgin yerler ve tipik sağ-sol farklılığı da gösterilmiştir. **Planum temporale**'nin (PT) [şakak düzlemi] sınırı, solda sağa göre daha belirgin tarzda arkaya eğiktir. Heschl yarığının (**sulcus Heschl** [SH]) meydana getirdiği **planum**'un ön sınırıysa belirgin tarzda sola eğiktir. (N. Geschwind ve W. Levintsky'ye göre, 1968).

kısmi hareket ve algılama işlevlerinden daha karmaşık mekanizmaları gerektiren yüksek düzeydeki işlevlerin yerine getirilmesi tek bir yarımyuvarın çalışmasıyla sağlanabilir. Ortama uyum sağlaması, daha çok algılayıcı, sembolik işlevler gibi bilme ve kavramaya bağlı olan insanda, iki yarımyuvardaki benzer işlev alanı daralarak bir yarımyuvarda özgülleşme ortaya çıkmış olabilir. Özgülleşme durumu bir uyum olarak kabul edildiği taktirde ilginç bir nokta ortaya çıkar: Farklı iki yarımyuvarın bilgi içeriği, özdeş iki yarımyuvarınkinin iki katı olur. İnsansı (antropoid) maymunların evrimsel evresinden beri var olan anatomik asimetri, bilme işlevlerinin gelişmesini, yapılar ve işlevler arasındaki yeni yerel dağılım sayesinde mümkün kılmıştır.

Anatomik eşitsizliğin (asimetri) doğuştan olması ve hatta dölütde bulunması işlevsel özgülleşmenin mutlaka bulunduğu anlamına gelmez. Yeni doğanlara ve küçük çocuklarda sol yarımyuvardaki konuşma bölgesinin yaygın harabiyetinde bile konuşma yeteneği normal olarak gelişmektedir. Buna verilebilecek abartmalı bir örnek, düzelmeyen sara hastalarında çok nadir de olsa bir yarımyuvarın ameliyatla cerrahi olarak çıkarılmasıdır (hemiferektomi). Konuşmaya başlamadan önce bir çocukta sol yarımyuvarın çıkarılması ileride çocuğun konuşmasını engellememektedir. Bu durumda konuşma yeteneğine ilişkin özgüllüğün öbür yarımyuvara aktarıldığı sanılmaktadır. Bunun mümkün olabilmesi için ya o bölgenin hiçbir işlevle yükümlü olmaması ya da konuşma özgüllüğünün, o bölgenin asıl görevini yerinden ederek oraya yerleşmesi gereklidir. Yine de yalnız sağ yarımyuvarlarıyla konuşan bu çocukların derinlemesine incelenmesi, konuşma ve dil yeteneklerinin, özellikle dil bilgisi kurallarını uygulama yeteneklerinin (ör. edilgin fiili etkin fiile çevirme) zayıf olduğunu göstermiştir. Çocuktakinin tersine erişkin insanda bir yarımyuvarın cerrahi yoldan çıkarılması, geri dönüşü olmayan bir dilsizlikle (afazi) sonuçlanır; çünkü erişkinde konuşma yeteneği anatomik ve işlevsel olarak bir tek yarımyuvarda odaklaşmıştır ve artık diğer yarımyuvara aktarılması mümkün değildir. Bu durum çocukta iki yarımyuvarın potansiyel bakımdan eşit olduğunu düşündürebilir, daha sonra bu eşitlik beynin olgunlaşması sırasında kaybolmaktadır. Bununla birlikte erken yaşta, hatta doğuştan özgülleşme lehinde kanıtlar vardır. Daha önce de bahsedildiği gibi, bir işlev yönünden baskın olmayan yarımyuvarın o görevi yapısı baskın olan yarımyuvara oranla yetersizdir. Ayrıca yenidoğanda birkaç haftalıktan itibaren sol yarımyuvarın bir sözlü uyarıyı tanıma yeteneği sağa oranla daha fazladır. Bunun da uyaranın ses özelliklerine dayanan bir çözümle gerçekleştiği düşünülebilir.

Erişkinde yarımyuvarların özgülleşmesini açıklamak için genetik zorunluklarla birlikte, deneyimin ve eğitimin rolünü de hesaba katmak gerekir. Bir yarımyuvarın konuşma için anatomik özgülleşmesi, gelişmenin belirli bir döneminde, öğrenme ve alıştırma çabalarıyla gerçekleşir. Genetik bakımdan önceden belirlenmiş anatomik bir bölge ile onun işlev bakımından özgülleşmesi arasındaki ilişkiler oldukça karmaşıktır. Öğrenme döneminde konuşmayı öğrenmek için bu bölgenin varlığı gerekli değildir. Çünkü başka anatomik yapılar bu görevi üstlenebilir. Bu bölgenin varlığı da konuşmayı öğrenmek için yeterli değildir. Fakir, az gelişmiş bir çevrede büyüyen, çevresinde az konuşulan çocuklarda gözlendiği gibi, bu çocuklar kolay ve çabuk konuşamazlar. İncelenen son olay 1971'de Kaliforniya'da bulunan 13 yaşındaki dahi çocuktur. Bu çocuk 20 aylık bir bebek iken toplumdan uzaklaştırılmış, konuşma çevresinden uzak tutulmuştu. Literatürde başka ünlü olaylar da vardır. 1799'da Aveyron'da bulunan vahşi çocuk Victor, Jean-Marc Gaspard Itard adlı eğitimci tarafından eğitilmeye çalışılmış, uzun süren uğraşlara rağmen Victor hiçbir zaman konuşamamış ve Itard onu «onarılmaz dilsizliği» ile başbaşa bırakmıştır. Itard, bu konuda düzenlediği raporda Victor'un, dili kullanmaya yarayan çeşitli soyut kavramları (ör. düşüncenin simgesi olan işaretleri tanıma, bu bilgiyi eşyaya ve özelliklerine uygulama gibi) kavrayabildiğini belirtmiştir.

İnsanda beyin yarımyuvarlarındaki özgülleşme durumu çok sayıda araştırmaya konu oldu. Araştırmaların bir kısmı normal kişiler, bir kısmı da hastalar üzerinde yapıldı. Normal kişideki gözlemlerin en basiti hiç kuşkusuz, bir elin kullanımdaki üstünlüğüdür. Yüz kişilik bir toplulukta normalde yüzde 10-15 oranında solak vardır, geri kalanlar sağ elini kullanır. Bir elin daha fazla kullanılışı beyin yarımyuvarlarından birinin bu işlevi daha fazla denetlediğine işrettir. Herkesin bildiği bu solaklık durumu gene de tam anlaşılmış değildir. Ortama uyum düşünülürse «eyleme karar verme» yetisinin bir yarımyuvarda toplanmasında yarar vardır. Hayvanlarda, özellikle maymunda bir nesneyi veya bir besini almak için ellerden biri kullanılır. Ama insandan farklı olarak bu üstünlük sağ veya sol el arasında eşit olarak dağılmıştır. İnsanda sağ elin özellikle fazla kullanılışı ve konuşma merkezinin sol tarafta oluşu araştırıcıların ilgisini çekmiştir. Sağ el de sol yarımyuvar tarafından denetlenir (sol else sağ yarımyuvara bağlıdır). Bunun nedeni ilgili piramidal sinir demetlerindeki çaprazlaşmadır. Dolayısıyle yazı yazan sağ el, konuşan yarımyuvar tarafından denetleniyor demektir. Ancak bu kural kesin değildir, çünkü sağ elini kullananlara uygun görünüyor, ama yazı yazarken sol elini kullananlar için doğru değildir. Sağ yarımyuvarın harap olması halinde solaklarda nadiren dilsizlik (konuşamama, afazi) görülür, halbuki solda (yani sol eli kontrol eden yarımyuvarın karşıtı beyin yarımyuvarında) harabiyet olursa konuşma kaybolur. Uygulanan klinik bir testle (Wada testi) bu konuda istatistik veriler elde edilmiştir. Deneyde, sağ veya sol şahdamara (karotis) düşük dozda bir barbitürik (uyku ilacı, amital) şırınga edilir. İlaç, konuşma merkezinin bulunduğu yarımyuvara verilirse şırınga sırasında hastada geçici bir konuşamama durumu gözlenir. B. Milner'in aldığı sonuçlara göre sağ elini kullananların sol şahdamarına amital verildiğinde deneklerin yüzde 95'inde konuşma yeteneği geçici olarak kaybolur. Solaklardaysa sağa yapılan şırınga deneklerin ancak yüzde 18'inde bunu sağlar. Buna karşılık solakların yüzde 69'unda sola yapılan şırıngayla tıpkı sağ elini kullananlarda görüldüğü gibi konuşma etkilenir. Kalan yüzde 13 denekteyse konuşma beynin iki yarımyuvarı tarafından yönetildiğinden konuşma hem sola, hem sağa yapılan hafif bir amital şırıngasıyla yok olur. Sağ elini kullananlarda daha çok sol yarımyuvarın egemen olduğu düşünülüyorsa da solaklarda durum çok daha karmaşıktır, çünkü bunların az bir kısmı sağ elini kullananların tam karşıtı gibi davranmaktadır. Bunların dışındaki olaylarda konuşma merkezi ve üstün eli idare eden merkez, ya farklı yarımyuvarlarda ya da her ikisi iki yarımyuvarda birden bulunur.

Yarımyuvarlardaki merkezleri belirlemenin bir başka yolu da bir tek yarımyuvarı uyarmaktır. Normal kişide iki yarımyuvar «kıvrım» adı verilen sinirsel lif demetleri ile bağlantılıdır ve bunların en önemlisi beyin büyük birleşiğidir (corpus callosum). Buradan bir yarımyuvara gelen duyusal bilgiler beynin tümüne yayılır. Bu yayılımın hızı ölçülerek ve özellikle yapılan uyartıya bireyin yanıtı kaydedilerek yanıtın hangi yarımyuvar tarafından verildiği anlaşılır. Görme sisteminin uyarılması bu tip deneylere çok elverişlidir, çünkü ağtabakanın bir yarısından çıkan sinir lifleri tam bir çapraz yaparak karşı yarımyuvara gider. Sağ elini kullanan bir kişiye konuşma materyelinin (kelime veya heceler) sağ yarı görme alanıyla gösterilmesi ve kelime veya hece tanındığında düğmeye basılması gibi bir deneyde sağ elle daha çabuk uyarı sol yarı görme alanına verildiğinde daha geç yanıt alınır. Bu olay konuşmada sol yarımyuvarın önemini bir kez daha ortaya koyar. Tersine, konuşmayla ilgili olmayan şeylerin (ör. fotoğraf) gösterilmesi sol yarım görme alanının baskın olduğunu gösterecektir. Bu sonuç sağ elini kullananlarda sağ yarımyuvarın da (küçük yarımyuvar) işlevsel bir uzmanlık taşıdığını gösterir.

Ses sisteminin uyarılması da başka sorunlar yaratır, çünkü her kulak anatomik olarak bir yarımyuvara bağlıdır. Ama akustik bir uyarının (kelime veya hece) aynı anda iki kulağa birden verilmesi halinde iki yarımyuvar arasında bir yarış başlar, anatomik çapraz yoldan konuşma merkezine gelen uyarı (sağ kulaktan sol yarımyuvara) bu yarışı kazanır görünmektedir. Bu iki taraflı işitme testi istatistiksel olarak değerlendirildiğinde sağ kulağa söylenen sözlerin sağ elini kullananlarda daha kolay işitildiğini göstermiştir (Kimura, 1961). Sol kulağa söylenen sözler de tanınır ama bu, sağa söylenenlerden biraz daha düşük oranda olur. Bugünkü bilgilerimize göre sol kulağa verilen konuşma bilgisi sol yarımyuvara doğrudan anatomik yolla gelmez (bu yol işlev bakımından çapraz yol kadar önemli değildir), sağ yarımyuvardan sol yarımyuvara beyin büyük birleşiği (corpus callosum) yoluyla iletilir. Gerçekten de sara tedavisi için büyük birleşeğin bir kısmı çıkarılmış olan bir hastada, R. Sparks ve N. Geschwind iki taraflı işitme testinde sağ kulağın normal insandakinden daha üstün olduğunu kanıtladılar. Bu gibi hastalarda sol kulağa verilen kelimeler sola geçmek için artık yalnız doğrudan anatomik yolu kullanacaklarından sağ kulaktan gelen kelimelerle yarışa girmektedirler.

Özellikle ABD'de R. Sperry'nin öncülüğünde yapılan büyük birleşek corpus callo-

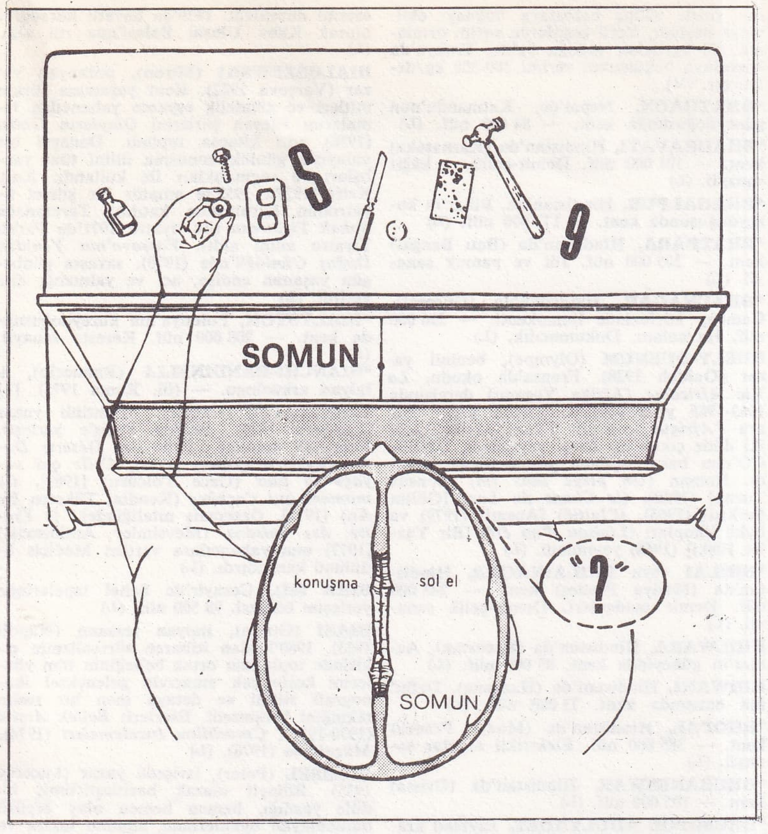

Bölmeli beyinli bir kişide Sperry grubu deneyi. Sol yarıalana yansıtılan nesnelerin adları okunup anlaşılabilir, fakat sözle ifade edilemez. Kişi, yazılı adı yansıtılmış olan nesneyi sol eliyle bulabilir, fakat adını söyleyemediği gibi onu sağ eliyle de bulamaz. (J. P. Winken ve G. W. Bruyn'un Handbook of Cilinical Neurology kitabından.)

sumu kısmi çıkarma ameliyatları sonucunda bu hastalar üzerinde yapılan incelemeler yarımyuvarların özgülleşmesi konusunda oldukça iyi bilgiler sağladı. Çünkü bu hastalarda bir tek yarı alana verilen göz veya el uyaranının tek bir yarımyuvara (karşı yarımyuvar) gideceğini biliyoruz. Yanıtı veren kanalların da (konuşma kanalı veya elin hareket kanalı gibi) tek bir yarımyuvarın etkinliğini yansıtacağı kesindir. Yine R. Sperry grubunun yaptığı deneylerle her yarımyuvarın hangi alanda özgülleştiği de belirlenebilmektedir. Ancak bu yarıya indirilmiş beyin görünümü, olayı çok basite indirgemek olur.

Sağ yarı görme alanına (yani sol yarımyuvara) resim veya bu resmi ifade eden kelime gibi bir şeyin gösterilmesi hemen konuşma ile cismin tanınmasını sağlayacaktır. Sol yarı görme alanına aynı cismin gösterilmesi ise cismin tanınıp sözle ifadesini mümkün kılmaz; kişi ne gördüğünü ifade edemez. Ama kendisine gösterilen cismi veya resmi sol elini kullanarak ve dokunma duygusundan yararlanarak başka cisimler arasında tanıyıp bulabilir. Ama eliyle kolayca tanıyabildiği bu cismin adını gene de söyleyemez. Bu da göstermektedir ki, konuşma sol yarımyuvarın tekelindedir; sağ yarımyuvarsa eşyaları tanıyabilmekte, okuyabilmekte ama ismini koyamamaktadır.

Bu durum, birbirinden farklı iki yarım nesneden ya da iki yarım çehreden oluşan «uyduruk» şekillerin, her yarı resim bir yarı görme alanına düşecek tarzda gösterilmesinde çok daha çarpıcı biçimde gözlenebilir. Her yarımyuvar kendisine tekabül eden görme alanına düşen yarı nesneyi tanır, öbür yarıyı tanımaz. Ayrıca kişi kullandığı yanıt kanalına göre de farklı şekilde yanıt verir. Konuşma şeklindeki yanıt, sağ yarı görme alanına gösterilen nesnenin ismidir; başkaları arasında göz-le görülerek elle tanınıp verilen yanıtsa sağ yarımyuvarın yanıtı olacaktır. J. Levy, C. Trevarthen ve R. Sperry'nin gözlemleri, aynı tipteki duyusal bilgilerin en azından iki tip zihinsel işleme yol açtığını, iki yarımyuvarın birbirinden kopuk hareket ettiğini göstermektedir. Sol yarımyuvar, eşyanın çeşitli özelliklerini parça parça çözümleme yoluyla bir bilgi analizi yapar ve bunu konuşmayla ifade eder. Sağ yarımyuvarsa, tersine, uyaranın doğasına daha uygun sentezci bir davranışla, algıladığı bilginin o andaki durumundan çok mekândaki görünümünü göz önüne alır. Küçük yarımyuvarın bazı bölgelerinin (örneğin yan lop) harabiyetinde ortaya çıkan belirtileri bu anlayışla yorumlamak gerekir. Bu belirtiler genellikle baskın olan yarımyuvarın simetrik noktasının zarara uğramasıyla ortaya çıkar. Bu çeşit bozukluklar 1956 yılında H. Hécaen ve arkadaşları tarafından incelendi ve *apraktognozik sendrom* (küçük yarımyuvarın yan lop hastalığı) adı altında toplandı. Bu hastalıkta hasta olan yarımyuvarın karşıt tarafındaki sol taraf vücut kısmı duyarlılığını yitirir ve üç boyutlu düşünme, (mekân düşüncesi) kaybolur. Bu terim mekân içinde yönlenme yeteneğini, resim çizmede, konuşmada ve bellekte bunun belirmesini ifade eder. Bu hastalar küp gibi perspektif, derinlik gerektiren resimleri çizemezler. Biraz karmaşık bir eşyayı tanısalar, adını söyleseler bile resmini yapamazlar; resmin bazı çizgilerini belirtebilseler de tümünü çizemezler. Bu mekân yitiminin başka kanıtları da var: Hasta kişi bir odanın planını çıkaramaz, bildiği bir yolu tarif edemez, bir kentin yerini bir harita üzerine işaretleyemez, vb. Demek ki, sağ yarımyuvar mekândaki davranışlar için özgülleşmiş olup yakın çevrede yön bulabilme, uzak mekânı kavrama ve yerleri tarif edebilme gibi davranışları yönetir. Bu işlevler kısmen de olsa konuşmayla ifade edilebildiğinden sağ yarımyuvar sol yarımyuvarın yardımına muhtaçtır. Başka durumlarda, dış dünyaya yönelik eylemler, her bireyin kendine özgü yaşam düzeni ya da «yönelme duyusu» söz konusudur ki, sağ yarımyuvarın katkısıyla en iyi belirlenebilir. (L)

BEYKONAK, Konya ilinde, Ilgın ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 385 nüf. (1980). [M]

***BEYKOZ,** İstanbul ilinde ilçe. — 114 812 nüf., 23 köy. İlçe merkezi 94 101 nüf. (1980). [M]

***Beykoz Gençlik Kulübü.** — 1971'den sonra üçüncü Türkiye liginde oynayan futbol takımı, 1981'de yeniden ikinci lige yükseldi. (M)

BEYLERLİ, Denizli ilinde, Çardak ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 885 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BEYLİKAHIR,** Eskişehir ilinde, Mıhalıççık ilçesine bağlı bucak. — 9 720 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 3 508 nüf. (1980). Belediye. (M)

BEYOBA, Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 347 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BEYOĞLU,** İstanbul ilinde ilçe. — 223 360 nüf. (1980). [M]

BEYOĞLU, Kahramanmaraş ilinde, Tükoğlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 095 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BEYPAZARI,** Ankara ilinde ilçe. — 38 568 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 16 971 nüf. (1980). [M]

***BEYPİNAR,** Sivas ilinde, Zara ilçesine bağlı bucak. — 2 694 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 691 nüf. (1980). [M]

***BEYRUT,** Lübnan'ın başkenti. — 1 100 000 nüf. Filistin topraklarındaki İsrail işgallerinin genişlemesi ve Ürdün'ün bir kısım eylemci filistinlileri ülkesinden kovması üzerine Beyrut, 1970'li yıllarda filistinlilerin yığınak alanı oldu. Özellikle kentin doğu bölümü filistinlilerle doldu. Kentin kozmopolit yapısı (hıristiyan arap, müslüman arap, maruni, dürzi, ermeni, katolik grek, ortodoks grek, şii arap, sünni arap) filistinli sığınakların yerleşmesiyle daha da karmaştı. Bu yüzden kentte 1975-1976 yıllarında ve daha sonra korkunç çatışmalar ortaya çıktı.

Nisan 1975'te kentin banliyölerinden Tel el-Zaatar kampına filistinlileri götürmekte olan bir otobüs falanjist milisler «Kataib» tarafından hıristiyan mahallesi Ayn el-Ramana'da tuzağa düşürüldü. Bu suikast sırasında otuz kadar filistinli fedayin öldürüldü. Bu da Beyrut'un merkez olduğu Lübnan iç savaşına yol açtı. Nisan sonunda Lübnan solunun da desteğini gören filistinlilerle hıristiyan kesimlerin desteklediği falanjistler arasında çıkan çatışmalarda ölü sayısı 300'e, yaralı sayısı binlere yükseldi. 6 aralık 1975'te, sonradan «kanlı cumartesi» adıyla anılan günde, Kataib (falanjist milisler) sadece kimlik cüzdanına bakarak (Lübnan'da herkesin mezhebi kimlik cüzdanında yazılıdır) yüz elli müslümanı öldürdüler. Ocak 1976'da Beyrut yakınındaki Dbay kampını ve Beyrut'un gecekondu semtlerinden Karantina'yı basan falanjistler buralarda oturan filistinlileri yok ederek çevreyi yakıp yıktılar. Tel el-Zaatar ve Cisr el-Paşa kamplarını kuşatma altına aldılar. Buna karşılık filistinlilerle lübnanlı solcular, hıristiyan Damur semtine saldırdılar. Bu sırada Lübnan hava kuvvetleri filistinlilere karşı saldırıya geçti. 1976 şubatında ölü sayısı 12 000'e, yaralı sayısı 20 000'e yükseldi.

Suriye'nin müdahalesi, Riyad ve Kahire Arap doruk toplantıları sonucunda Lübnan iç savaşı bir parça yatışırken Beyrut da biraz sükûnete kavuştu. Ama bu çok sürmedi. 1982'de harekete geçen İsrail silahlı kuvvetleri Güney Lübnan'ı işgal ederken filistinlilerin bulunduğu Doğu Beyrut'u da kuşatma altına aldı. Kent günlerce süren korkunç bir savaş alanı oldu. Filistinliler bulundukları mevzileri ev ev, sokak sokak savunmaya çalıştılar. Fakat sonunda 8 000 filistinli mücahit, Birleşmiş Milletler'in denetimi altında, deniz yoluyla Beyrut'u terketmek zorunda kaldı.

BEYRUT'ta bombalanarak yıkılan Irak elçiliği

1975'den 1984'e kadar süren iç savaş, suikastlar, bombalamalar, dinamitlemeler sonucunda Beyrut bir harabe manzarası aldı. (M)

***BEYŞEHİR,** Konya ilinde ilçe. — 108 584 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 15 845 nüf. (1980). [M]

***BEYTÜLLAHM,** Ürdün'de, Kudüs'ün güneyinde kent. — 24 100 nüf. (L)

***BEYTÜŞŞEBAP,** Hakkâri ilinde ilçe. — 19 033 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 2 962 nüf. (1980). [M]

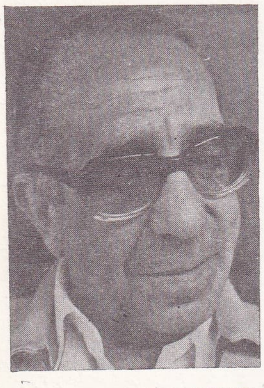

Asım BEZIRCİ

***BEZEYİŞ,** (Şadan), türk ressamı. — 1980' den sonra daha nesnel bir görüşle doğa görünümlerine yöneldi. İstanbul'da Taksim sanat (1976, 1978), Urart (1981), Pangaltı Güzel Sanatlar galerisinde (1982) yeni sergiler açtı. (M)

***BEZİRCİ** (Asım), türk yazarı ve edebiyat eleştirmeni. — Nesnel görüşü toplumcu bir anlayışla birleştirmeye çalışan Bezirci, edebiyatımızın çeşitli dönemleri, sorunları ve kişileri üzerine eleştiri, araştırma, inceleme hazırladı. Yeni kitapları: *Bilimden Yana, Sosyalizme Doğru* (1976); *Orhan Veli ve Seçme Şiirleri* (1977); *Halk, Sosyalizm, Kültür ve Edebiyat* (1979); *1950 Sonrasında Hikâyecilerimiz* (1980). [M]

BEZKESE, Muğla ilinde Dalaman ilçesine bağlı kasaba. Yeni adı Atakent. 5 426 nüf. (1980). Dalaman belediyesiyle birleşti. (M)

Bezostaya buğdayı, çok verimli ve soğuğa çok dayanıklı bir buğday türü. Rusya kökenli olduğundan «rus buğdayı» da denir. Kılçıksız, kırmızı taneli, tam kışlık bir buğday çeşidi olan bezostaya, yazlık ekilirse sapa kalkıp başak vermez. Kısa boylu, sağlam saplı, yayvanca yapraklı ve rüzgârın yatırmasına karşı dirençlidir. Soğuğa, sarı ve kahverengi pasa dayanıklıdır. Kuraklığa ve kara pasa karşıysa dayanıksızdır. Uzun başaklarındaki tane sayısı yüksektir (ortalama 30).

Su tutma gücü yüksek topraklarda verimi çok, süzek topraklarda düşüktür. 1 000 tanesinin ağırlığı 30-32 gramdır. Ekmeğinin kalitesi yüksektir.

İstanbul Yeşilköy Zirai Araştırma Enstitüsü'nce 1967'de denenmeye başlandı. 1970 sonbaharında Türkiye'nin soğuk bölgelerinde, Orta Anadolu'da ve özellikle Trakya'da geniş çapta ekimine başlandı. Çok geçmeden Türkiye'deki buğday ekim alanlarının yüzde 80'ine bezostaya buğdayı ekilmeye başladı. Yerli çeşitlerde verim ortalama 150 kg/dekar olduğu halde, Trakya'da bezostaya buğdayının verimi 300-350 kg/dekar'dır. (M)

Hector BIANCIOTTI

***BHATGAON,** Nepal'de, Katmandu'nun güneydoğusunda kent. — 84 000 nüf. (L)

***BHADRAVATİ,** Hindistan'da (Karnataka) kent. — 101 000 nüf. Demir-çelik ve kâğıt sanayii. (L)

***BHAGALPUR,** Hindistan'da, Bihar'ın kuzeydoğusunda kent. — 172 000 nüf. (L)

***BHATPARA,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 205 000 nüf. Jüt ve pamuk sanayii. (L)

***BHAUNAGAR,** Hindistan'da (Gucerat), Cambay körfezinde limankenti. — 226 000 nüf. Havaalanı. Dokumacılık. (L)

BHELY-QUENUM (Olympe), beninli yazar (Ouidah 1928). Fransa'da okudu. *La Vie Africaine* (Afrika Yaşamı) dergisinde 1963-1965 yıllarında yöneticilik yaptı. Bir ara *l'Afrique nouvelle* (Yeni Afrika) adlı iki dilde çıkan bir dergi yayımladı. UNESCO'nun basın bölümü yöneticiliğine atandı. Roman (*Un piége sans fin*) [Sonsuz Tuzak] (1960), (*le Chant du Lac*) [Gölün Şarkısı] (1965), (*l'Initié*) [Acemi] (1979) ve öykü kitapları (*Liaison d'un été*) [Bir Yazlık İlişki] (1968) yayımladı. (L)

***BHİLAİ** veya **BHİLAİNAGAR,** Hindistan'da (Madya Prades) kent. — 245 000 nüf. Demir madenleri. Demir-çelik sanayii. (L)

BHİLWARA, Hindistan'da (Racastan), Acmer'in güneyinde kent. 83 000 nüf. (L)

BHİWANİ, Hindistan'da (Haryana), Delhi' nin batısında kent. 73 000 nüf. (L)

***BHOPAL,** Hindistan'da (Madya Prades) kent. — 385 000 nüf. Elektrikli araçlar sanayii. (L)

***BHUBANESWAR,** Hindistan'da (Orissa) kent. — 105 000 nüf. (L)

***BHUMİPOL ADULYADET,** Tayland kralı (Rama IX). — T. Kittikachorn'un ve P. Charustathien'in diktatörlüğüne karşı 1973 öğrenci hareketlerini destekledi ve cuntanın düşürülmesinde önemli rol oynadı. (L)

***BHUTAN,** Güney Asya'da Hindistan'ın kuzeydoğusunda krallık. — 1 273 000 nüf. Kral Jigme Dorji Wangchuk ve daha sonra, 1972 temmuzunda iktidara geçen oğlu Jigme Singhye Wangchuk ülkede ekonomik gelişmeyi sağladılar, meşruti krallığı yerleştirdiler ve uluslararası ilişkiler kurdular. 1969'da Parlamento ya da Tsongdu, hükümet ve kralın kendisine karşı sorumlu olduğu üst yetkili bir kuruluş oldu. Yüksek bir adalet divanı kuruldu ve geleneksel haklar yasalara bağlandı.

Dördüncü plan tümüyle Hindistan'ın mali desteğiyle gerçekleşti (alt yapı, tarım, sağlık, eğitim). El emeği kıtlığı sürekli bir sorun oldu. Ülkede çalışan nepalli işçilerin sayısı 50 000'i buldu. Ekonomik yardımı aracılığıyla Hindistan, Himalaya sıradağlarının bir halkası ve Çin'le sınır komşusu olan krallıkta etkisini güçlendirmeye çalıştı.

Bununla birlikte Bhutan kimi uluslararası ilişkiler kurmayı başardı. Bağlantısız Ülkeler UNICEF Uluslararası Çalışma Örgütü ve Uluslararası Posta Birliği'nin üyesi oldu; 1971'de de BM'e kabul edildi. Yine de ülkenin Hindistan'a ekonomik ve siyasal bağımlılığı eksiksiz devam etmektedir. (L)

BIYITLI, Aydın ilinde, Koçarlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 558 nüf. (1980). Belediye. (M)

BİAGİ (Vittorio), italyan dansçısı ve koreografı (Viareggio, Toscana 1941). Scala de Milan'da (1958-1960) ve XX. yy Balesi'nde dansetti (1961-1966). Opera-Comique de Paris'te yıldız dansçı olarak Play-Bach'ı sahneledi. Lyon Operası'nda Prokofief'in müzikledigi *Alexandre Nevski* (1970), *Romeo ve Jülyet* (1970), *Espaces Inhatitables* (Yaşanılmaz Yerler) [1972] ve *Symphonie pour un homme seul*'ü (Yalnız Bir Adam İçin Senfoni) [1972] sahneye koydu. 1976' da *la Divine Comédie* (İlahi Komedya) ve 1977'de Karlsruhe'de G. Casado'nun *le Jardin des Delices* (Cennet Bahçesi) adlı eserini düzenledi. 1979'da davetli koreograf olarak Küba Ulusal Balesi'nde rol aldı. (L)

BİALOSZEWSKİ (Miron), polonyalı yazar (Varşova 1922). Kent yaşamına ilişkin mitleri ve gündelik eşyanın yabancılığı temalarını işleyen şiirlerini *Olayların Gidişi* (1956) adlı kitapta topladı. Deneyci bir anlayışla günlük konuşma dilini tüm yanlışları ve saçmalıkları ile kullandı: *Kalp Krizi* (1977). 1955'te amatör bir şiirsel tiyatronun kuruluşuna katıldı: *Tarczynska Sokak Tiyatrosu* (bu tiyatro 1971'de Farklı Tiyatro adını aldı). *Varşova'nın Yeniden Doğuş Günlüğü*'nde (1970), savaşta günbegün yaşanan endişe, acı ve yalnızlığı dile getirdi. (L)

***BİALYSTOK,** Polonya'nın kuzeydoğusunda kent. — 208 000 nüf. Kereste sanayii. (L)

***BİANCHİ-BANDİNELLİ** (Ranuccio), italyan arkeologu. — (öl. Roma 1975). [L]

BİANCİOTTİ (Hector), arjantinli yazar (Cordoba 1930). 1961'de Paris'e yerleşti. Fantastik konular işledi: *Les Déserts Dorés* (Yaldızlı Çöller) [1967], *Celle qui vayage la nuit* (Gece Yolcusu) [1969], *Ce moment qui s'achève* (Kendini Tüketen Bu An) [1972]. Özgeçmiş niteliğindeki *le Traité des saisons* (Mevsimler Antlaşması) [1977] ona yabancılara verilen Médicis ödülünü kazandırdı. (L)

BİAR (el), Cezayir'de Sahel tepelerinde yerleşim bölgesi. 98 500 nüf. (L)

BİASİ (Guido), italyan ressamı (Napoli 1933). 1960'lardan itibaren sürrealizmin etkisinde toplumun ortak belleğinin tüm yönlerini keşfetmek amacıyla geleneksel ikonografi stilini ve detaya inen bir resim tekniğini benimsedi. Eserleri: *Bellek Arşivi* (1970-1971), *Çevrebilim İncelemeleri* (1974), *Müzebilim* (1976). [L]

BİCHSEL (Peter), isviçreli yazar (Lucerne 1935). Bilinçli olarak basitleştirilmiş bir dille yazdığı, hemen hemen olay örgüsü bulunmayan öykülerinde, sıradan insanı ve onun saklı arzularını (*Sütçü*) [1964] gelenek̈lere karşı gizli isyanını (*Çocuksu Öyküler*) [1969] işledi. Dil aracılığıyla gerçekliği yakalamanın olanaksızlığı üzerinde durdu: *Mevsimler* (1967), *Aldatıcı Yılların Öyküsü* (1979). Eserlerini Almanca yazdı. (L)

BİÇEM i. Yeni k. Ed. ve San. Yazarın ve genelde sanatçının anlatma, yapma özelliği; anlatış, yapış biçimi. (*Eşanl.* ÜSLUP). [M]

***BİDAULT** (Georges), fransız siyasetçisi. — (öl. Cambo-Les-Bains 1983). [L]

***BİEL,** İsviçre'de (Bern kantonu) kent. — 64 500 nüf. Turizm. (L)

***BİELEFELD,** Federal Almanya'da (Rheinland-Westfalen) kent. — 312 377 nüf. Metal işleme sanayii. Mobilyacılık. (L)

BİELOVO, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), batı Sibirya'da kent. 112 000 nüf. Demirdışı metaller sanayii (kurşun, çinko). [L]

***BİELSKO-BİALA,** Polonya'nın güneybatısında kent. — 150 000 nüf. Dokuma (pamuklu), makina (otomobil) ve elektroteknik sanayii. (L)

***BİGA,** Çanakkale ilinde ilçe. — 74 830 nüf., 112 köy. İlçe merkezi 16 359 nüf. (1980). [M]

***BİGADİÇ,** Balıkesir ilinde ilçe. — 46 936 nüf., 74 köy. İlçe merkezi 8 955 nüf. (1980). Tavukçuluk. Kolemanit tesisleri. (M)

***BİGALI** (Şeref), türk ressamı. — Geometrik soyutlamadan şiirsel soyuta değin çeşitlenen resim çalışmalarını sürdürdü. Ankara'da Evrensel (1981) ve Devlet Güzel Sanatlar galerilerinde (1982) sergi açtı. *Resim Sanatı* (1976) adlı bir kitap yayımladı. (M)

***BİHAR,** Hindistan'da eyalet. — 69 823 000 nüf. İhraç amacıyla üretilen şekerkamışı, tütün, jüt ve yağlı bitkilerin yanı sıra, pirinç, buğday, mısır ve yem bitkileri tarımı da yapılır. Demir, bakır, kalker, mika, kaolin ve grafit sanayii. Eyalet başkenti Patna'dan başka Bhagalpur*, Gaya, Rançi*, Çemşidpur*, Bokaro ve Danbad-Cerya-Sindri önemli yerleşim merkezleridir. (L)

BİSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC)

Foto. Chauvelot/Sygma; Maous/Gamma (LAROUSSE)

Sibirya'da, Biia ve Katun ırmaklarının kavşağında kent. 212 000 nüf. Ticaret ve tarımsal merkez. (L)

***BİJAPUR,** Hindistan'da, Karnataka'nın kuzeyinde kent. — 150 600 nüf. (L)

***BİJEDİÇ** (Cemal), yugoslav siyaset adamı. — (öl. Sarajevo 1977). Hırvat muhaliflerin safdışı edilmesi ve farklı milliyetler arasındaki ilişkilerin sağlamlaştırılması için çalıştı. Önemli kurumsal değişikliklerin gerçekleştirilmesine katkıda bulundu. Comecon toplantılarına katılan ilk Yugoslav başbakanıdır (10-12 temmuz 1972). Bir uçak kazasında öldü. (L)

***BİKANER,** Hindistan'da (Racastan) kent. — 188 500 nüf. Deve üretimi. Dokuma sanayii. (L)

BİKOV (Vasil Vladimiroviç), rus yazarı (Bitekki, Vitebsk bölgesi 1924). Savaş üzerine gerçekçi ve üzerinde çok tartışılan uzun öyküler yazdı. Kahramanlık (*Üçüncü Füze* [1962], *Sotnikov* [1970], *Dikilitaş* [1974]) ve antifaşist dayanışmayı yüceltti (*Alplerin Türküsü*) [1963] ve savaşın doğurduğu yeni değerlerin süreklililiğini tartıştı: *Kurt Sürüsü* [1974]. (L)

***BİLASPUR,** Hindistan'da (Madya Pradeş) kent. — 98 400 nüf. (L)

***BİLBAO,** İspanya'da (Biscaye ili) kent. — 450 660 nüf. Demir-çelik hadde sanayii. Lokomotif ve gemi yapımı. Petrol rafinerisi. Ağır kimya, ilaç, çimento ve cam sanayii. Bankacılık. (L)

***BİLBAŞAR** (Kemal), türk hikâyecisi ve romancısı. — (öl. İstanbul 1983). 1975'ten sonra yayımladığı kitaplarda toplumcu doğrultusunu daha bireşimci bir biçimde vermeye yöneldi; Balkanlardan Türkiye'ye göç etmiş ailelerin iki üç kuşaklık hayat serüvenlerini ele aldı; bunları çok yalın bir dille ve anı kıvamında anlattı. Son yapıtları: *Kurbağa Çiftliği* (1976), *Kölelik Dönemeci* (1978), *Bedoş* (1980), *Zühre Ninem* (1981). [M]

***BİLECİK** (11), Marmara bölgesinde il ve kent. — 1975-1980 arasında nüfus artış hızı, Türkiye genel nüfus artış hızının aşağı yukarı yarısına kadar yükseldi (1975'ten önce Türkiye genelinin çok altındaydı). 1980 sayımında 147 001 olarak belirlenen nüfusu (km^2 başına 34 kişi) ile nüfus büyüklüğü açısından 67 ilin sonuncusudur. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 15 126, köy sayısı 255 olarak belirlendi.

1973'te «kalkınmada öncelikli iller» arasına alınması, ilin durağan ekonomik yapısına canlılık kazandırdı ve tarıma dayalı ekonomik yaşamın hızlı bir sanayileşme sürecine girmesini sağladı. 1975-1980 arasında 41 sanayi projesi üretim aşamasına ulaştı.

1980 sayımına göre Bilecik'te ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 36 131 (merkez 15 126), Bozüyük 33 346 (merkez 18 052), Söğüt 23 730 (merkez 6 314), Gölpazarı 22 422 (merkez 5 266), Pazaryeri 16 618 (merkez 5 977), Osmaneli 14 754 (merkez 6 246); ilçelerin (kentlerin) toplam nüfusu 56 981; köylerin toplam nüfusu 90 020.

1980 istatistiklerine göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 95 907 t, arpa 21 115 t, mısır 2 477 t, toplam baklagiller 3 271 t, şekerpancarı 56 977 t, ayçiçeği 1 632 t, soğan 12 525, patates 9 891 t, elma 5 200 t, armut 2 200 t, ayva 1 600 t, erik 3 210 t, kiraz 1 360 t, ceviz 1 760 t, nar 1 027 t, üzüm 32 660 t.

İl sınırları içinde Sarısu suyu üzerinde yapılan ve sulama, taşkından koruma amacıyla 1975'te hizmete açılan Dodurga barajı, 1 820 ha'lık sulama alanıyla tarıma önemli katkıda bulunmaya başladı.

1980 sayımına göre hayvan sayısı: Koyun 184 700, kılkeçisi 89 160, tiftik keçisi 15 570, sığır 90 222, manda 2 742, at 3 350, eşek 10 640.

İmalat sanayiinde 1975'ten sonra hızlı ve büyük bir gelişme görüldü. İlde etkinlik gösteren başlıca imalat sanayii kolları şunlardır: Seramik, dokuma, metal işleme, makina, gıda-içki ve kâğıt. Özellikle seramik sanayii alanındaki gelişme dikkati çekti. Eczacıbaşı Seramik Fabrikası'nın Bilecik'te 1976'da yapımını başlattığı Bozüyük Kil Tesisi 1980'de feldispat flotasyon ve alunit kaolin üretmeye başladı. Tesis yılda ortalama 10 000 t kil üretecektir. 1981'de Bilecik'teki seramik fabrikalarının sayısı 5'i buldu (Sümerbank, Söğüt Seramik, Bilecik Seramik, Sörmaş, Eczacıbaşı Seramik). 1974'te 20 000 ton ambalaj kâğıdı kapasitesiyle kurulan Bilecik Kâğıt Fabrikası 1977' de kapasitesini 30 000 tona çıkardı. Bir başka kâğıt fabrikası (Kadem Kırtasiye Sanayii A.Ş.) ise, yılda 1 500 ton okul defteri üretmektedir.

1975'den sonraki gelişmeler arasında 3 200 ton/yıl kapasiteli Bilkon Konserve Fabrikasının 1975'te; Eti Gıda Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin kurduğu ekmek fabrikasının 1977' de ve Eczacıbaşı Holding'in Alçı Blok Sanayii Fabrikası'nın 1982'de üretime başladığı anılmaya değer.

Bilecik Meslek Yüksekokulu'nda 1980-1981 ders yılında elektrik ve makine bölümleri de öğretime başladı. İlde 1980'de 6 lise (1 080 öğrenci, 174 öğretmen), 18 ortaokul (3 557 öğrenci, 71 öğretmen) ve 20'si kentlerde, 268'i kırsal kesimde olmak üzere 288 ilkokul (14 658 öğrenci, 818 öğretmen) bulunuyordu. Mesleki ve teknik öğretim yapan orta dereceli okulların sayısı ise 6 idi (942 öğrenci, 71 öğretmen).

1978'de 335 kitapla Gölpazarı Çocuk Kitaplığı açıldı. (M)

***BİLGEHAN** (Cihat), türk hukukçusu ve siyaset adamı. — (öl. Ankara 1982). 1977 seçimlerinde Balıkesir'den milletvekili seçilerek parlamentodaki yerini korudu. 21 temmuz 1977'de kurulan AP ağırlıklı koalisyon hükümetinde (2. Milliyetçi Cephe hükümeti) maliye bakanı oldu. Bu sıfatla Uluslararası Para Fonu (İMF) ile görüşmelerde bulundu, öne sürülen koşulları kabullenmemekte direndi. 5 ocak 1978'de hükümetle birlikte bu görevi sona erdi. 1979 yılı sonunda kurulan Demirel hükümetinde görev almadı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamenterlik görevi de sona erdi. (M)

***BİLGİÇ** (Sadettin), türk siyaset adamı. — Demokratik Parti'den ayrıldıktan bir süre sonra ekim 1976'da 8 arkadaşıyla birlikte AP'ye girdi. 9'ların ayrılışı DP'nin çözülmesine yolaçtı. Pek çok DP'li partiden ayrılarak AP'ye girdiler. 1979'da Bilgiç, Süleyman Demirel başkanlığındaki karma hükümette Milli Savunma bakanlığında bulundu. 1983 haziranında Milli Güvenlik Konseyi kararıyla Çanakkale'de zorunlu gözetim altına alındı. (M)

***BİLGİKURAMI** blş. i. — ANSİKL. Fels.

pozitivizmin çöküşü

Norwood R. Hanson'un belirttiği gibi, bilimsel kuramların yorumu sorunu, «çağımızın büyük eklektik pozitizivizmi»ne David Hume'un ampirizmi ile David Hilbert' in mantığı arasında bir sentez yapmayı deneme fırsatı verdi. «Viyana okulunun öne sürdüğü kavramlar, yorum getirilmeyen bir algoritma gibi ele alınan bilimsel bir kuram etrafında, tümdengelimci kuramların katı kriterlerine uygun olarak oluşturulur. Sözü edilen algoritmanın yorumu da, yorumlanmamış semboller bütünü, ampirik olarak zayıf gözlem bildirimlerine dönüştüren koordinasyon tanımlamaları sayesinde gerçekleşir». (*The Interpretation of Scientific Theories* [Bilimsel Kuramların Yorumu]). Einstein'in artık anlamını yitirmeye başlayan «eter» varsayımını çürütmede (ki bu çürütme «bilimler tarihinin en büyük olumsuz sonucu» olarak nitelenen Michelson-Marley deneyini takibetmişti) ve sınırlıbağlılık kuramını geliştirmede kullandığı usavurma biçimi, mantıksal pozitivistler tarafından kendi bilim felsefelerini ve antimetafizik programlarını hazırlamada bir paradigma olarak benimsendi. Pozitivist bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, Einstein'ın açıklamasının, Hendrik Antoon Lorentz'inkindeki *ad hoc* (uygun) niteliğe sahip olmadığı görülür. Einstein'ın kavramları «anlambilim ve işlemsellik açılarından saygıdeğerdir; gözleme dayanan varsayımları er geç sınanabilir» (a.g.e.). Einstein'ın metodolojisi çerçevesinde, «yeni gözlemlere karşı direnç asla bir erdem değildir». Zaten Viyana okulu ve Karl Raimund Popper*'ın gözünde Einstein fiziğini olgun ve sorumluluğunun bilincinde bilim örneği raddesine çıkaran da bu tutumdur. Ve bu tutum kötü ve yalancı bilimin «her türlü eleştiriye bağışıklık kazanmış stratejileri»ne en iyi yanıttır. Hanson şöyle der: «Bu durumda, sınanamayan şey, yoksul bir gramer, gevşek bir mantık, tutarsız bir anlambilim ve yapılaşamamış, düzensiz gözlem tekniklerinin ürünü olarak yorumlanır. Tersine, sınanabilirlik kıstaslarının neredeyse deposu halindeki sınırlı bağlılık kuramı ise, metodoloji, anlam ve ölçüm alanında (yani algoritmaların fiziksel yorumu için büyük önem taşıyan herşeyde) pozitivizm için bir altın madeni haline gelmiştir» (a.g.e.).

Einstein'ın bilimsel eseri ve bu esere başlangıçta yüklediği felsefi, epistemolojik yorum ile başka büyük devrimci fizikçilerin aldığı benzer konumların düşündürdükleri şöyle ifade edilebilir: «Kuramsal yapılarla, bu yapıların yorumu arasındaki fark (yorumların da işlemsel kıstaslara uymasını gerektiren kuralla birlikte alındığında), gerçek bilimsel kuramlara içkin bir nitelik-tir». Bundan çıkan kaçınılmaz sonuç ise, «mantıksal pozitivizmin terminolojisi içinde çağdaş bilimin rasyonel yapısı ile bilimsel kuram çözümlemelerinin tek ve aynı şey» olduğudur. Her ne kadar pozitivistler «keşfetme bağlamı» ile «gerçekleme bağlamı» (ya da rasyonel biçimde yeniden kurma) arasında öteden beri ayrım yaparlarsa da, bilimsel kuram çözümlemelerinin ve yorumlarının «yalnız kavramsal açıdan açıklayıcı olmayıp, tarihsel açıdan da aydınlatıcı olduğu» tartışılmaz bir gerçektir (a.g.e.). Bu son konuda, Viyana okulunun bilim felsefesiyle çağdaş fransız bilgikuramı arasındaki fark daha da belirginleşir. Mantıksal pozitivistlerin bilimler tarihini önceden hazırlanmış bir şemaya göre yeniden yazma eğilimi, daima, «keşif» tarihi ya da psikolojisinin değil, «çözümleme» nin ilke olduğu gerçeğinin ardına saklanır. Bu noktada bilimlerin gerçek tarihselliğinin kavramsal çözümlemeye uymadığı önermesi tartışma konusu edilebilir. Ya da Bachelard'ın yaptığı gibi, çağdaş fizik alanındaki büyük devrimlerden çıkarılacak dersin 20. yy. pozitivistlerinin önerdiklerinden çok farklı olduğu söylenebilir: «İspat, kabuller, ölçüm, tasvir, sınıflama dışındaki tüm değerler doğa bilimlerinden çıkmıştır. Başka bir deyişle ampirizm gününü doldurmuş bir felsefedir» (le Rationalisme appiliqué [Uygulamalı Rasyonalizm]). Ortak bilgi ile bilimsel bilgi arasındaki kopuşun kesinleştiği bilimin «dördüncü çağı», çağdaş pozitivistlerin, geçersiz hale gelse bile yeniden ileri sürdükleri ideallerin çöküşünün damgasını taşır. Soyut bir biçimsellik içinde kurulmuş bilim kuramlarının «standart» yorumu (gerçekleme bağlamı düzeyinde olup bitene hakkını vermemiş de olsa) mantıksal pozitivistlere, bilim dillerinin sözdizimi ve anlambilim açısından ele alınışında, aydınlık bir çözümleme ve eşi az buunur bir kesinlik sağadı.

Ancak söz konusu yorum biçimi, sonunda hareketin son temsilcileri, özellikle Rudolf Carnap ve Karl Gustav Hempel tarafından hemen hemen tamamen terkedildi. Mantıksal pozitivizmin tüm temel dogmaları yani, çözümleyici-bireşimsel, sözdizimi - anlambilim, kuram - yorum, kuramsal terim - gözlemsel terim, «yapı» - «veri» vb. arasındaki kesin ayrımlar giderek yumuşadı; hatta sonunda terkedilerek bizzat vaktiyle savunmuş olanlar tarafından açıkça eleştirildi. O kadar ki, Hanson'un şu sorusuna katılmak mümkün: Son eserleri gözönüne alındığında Carnap, Herbest Feigl ve Hempel'i hâlâ meşru birer «mantıksal pozitivist» sayabilir miyiz? En önemli değişiklik, Popper'ın usanmadan mücadele ettiği, her türlü kuramdan bağımsız gözlemsel bir temele ve tüm kuramsal özlerin gözlenebilir verilere indirgenmesini öngören bir programa dayanan ampirik varsayımları terkedilmesi oldu. Paul Feyerabend'in (doğ. 1924) yazdığı gibi: «Fiziğe göre, gözlemlenebilir bir durum, kendi aralarında kısmen bağımlı, kısmen bağımsız birçok kuramsal özün üst üste gelmesinin bir sonucudur. Bu yüzden, karmaşık ve bulanık bir durumu temsil eder.

Cemal BIJEDIÇ

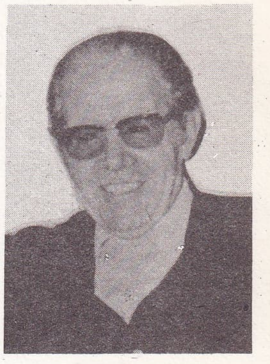
Kemal BILBAŞAR

Cihat BILGEHAN

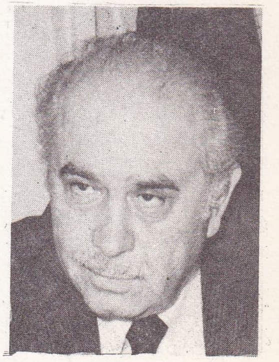
Sadettin BILGIÇ

Foto. X (3); Günaydın arşivi (MEYDAN)

Bir pozitivist ise durumu tersten alır. Pozitivist için gözlemlenebilir durumlar, ilkel ve çözümlenemez öğelerdir. Herhangi bir gözlemlenebilir duruma ancak çok küçük bir katkısı olan kuramsal özler hesaba katılırsa durumları yalnızca gözlem temeli üzerinden açıklama girişimi hemen saçma bir nitelik kazanacaktır» (*On the Interpretation of Scientific Theories*).

rasyonalizm

Popper, «mantıksal pozitivizmi kim öldürdü?» sorusuna hiç duraksamadan şu karşılığı verir: Ben! Mantıksal pozitivistler, fazla katı buldukları gerekçesiyle bilimsellik kıstası olarak sınanabilirlik ölçüsünden vazgeçtikten sonra ,temel çabalarını bilim kuramları konusunda kısmi bir doğrulama (confirmation) kuramında yoğunlaştırdılar. Doğrulama sorununa ilişkin en parlak tartışmalar Carnap'ın ve Hempel'in yazılarında bulunur. Ama doğrulama mantığı ikisinde de «Bütün kargalar karadır» türünden basit tümdengelimci genellemeleri aşamadı ve gerçek bir bilim kuramı konusunda sorunun çözümüne ciddi olarak yaklaşamadı. Popper'in bilim felsefesinin temel öncülerinden biri de tümdengelimden başka mantık olmadığı konusundadır. Dolayısıyla gözlemsel verilerden kurama varmaya elverişli çıkarım (inférence) yoktur. Yalnız tümdengelim yoluyla, kuramın varsayımlarından hareketle ve gözlem sonuçlarının çürütebileceği mantıksal sonuçlardan çıkarım yapılabilir. Bilim, açıklayıcı cesur tahminler vo onları yanıltmayı denemek için testler uygulanmasıyla ilerler. Çürütülmemiş iki karşıt kuramdan, daha iyisi, daha cesur olanıdır; yani daha büyük içerik zenginliğine, daha büyük mantıksal olamazlığa sonuç olarak da, daha yüksek bir çürütülebilirlik derecesine sahip olanıdır. Carnap'çı anlamda bir «doğrulama derecesi»nin yokluğunda, sınanmış bir kurama, «sağlamlaştırma derecesi» verilebilir. Bu kıstasın tümevarımcı olasılıkla ilgisi yoktur ve sadece kuramın o güne kadar sınanmaya karşı gösterdiği dirençle ölçülür. Bilimsel ilerleme, her zaman daha büyük sayıda çürütülmüş kuramın tasfiyesiyle gerçekleşir. Hiçbir anlamda, «gerçek» bir bilim kuramından söz edilemese bile, sözgelimi Einstein'ın kuramına, pabucunu dama attığı Newton'unkinden daha büyük bir «gerçeklik» ya da «yaklaşık doğruluk» sıfatı tanınabilir.

Popper, protokolcu önermeler kuramına ve dar gözlemsel veriler «mit»ine karşı, gerçekte daha önce kuramı sindirmiş bütün bilimsel önermelerin (bizzat gözlem önermeleri de dahil) temelde düzenle ilgili, yani sınamaya ve yadsımaya elverişli olduğu gerçeğini belirtir. Bunu yaparken de, Viyana okulunun bilim felsefesinin en temel ön varsayımlarına öldürücü darbeyi indirmiş olur. Popper, özellikle Pierre Duhem' in (1861 - 1916) formüllendirdiği ve sonradan Willard Van Orman Quine'nin yeniden ele aldığı görüşe bağlı olarak, çoğunca naif bir çürütmecilikle suçlandı. Bu görüş, bir varsayımın ya da bir kuramın çürütülmesinin hemen hemen doğrulanması kadar problematik bir kavram olduğunu öne sürer. Sınanan, her zaman (az ya da çok sayıda), yan varsayımlarıyla birlikte kuramsal sistemin bütünüdür. Öyle ki, kuramı çürüten bir durumun varlığı halinde, bu bütün içinde, ayrım gözetmeden, çürütülmüş görülecek olanı seçmek her zaman olasıdır. Quine'in görüşüne göre, hiçbir önerme, ilke olarak çürütmeye karşı bağışıklık sahibi değildir. Ama belli bir çürütmenin varlığı halinde, sistemin bazı yerlerinde gerekli değişiklikler yapılarak önermenin bütününü elde tutmak da her zaman mümkündür.

Popper'in bu tür itiraza karşı cevabı şöyledir: Bilgi sistemimizin hiçbir parçası, her türlü çürütme girişimine karşı, *a priori* olarak düzeltilemez ve bağışıklı değildir; ama biz bu sistemi parça parça, her seferinde «bilginin arka planı» (blackround knowledge) olan belli sayıda ön varsayımı ve sorgulanmamış kesinlikleri üstlenerek sınamalıyız. Popper, gerçekten, bilimlerde belli bir dogmatizm gereğini ve tersi bir deneyle çelişen bir kuramdan hemen vazgeçmenin sakıncasını açıkça kabul eder. Bilim tarihinde devrimci kuramcıların, olayların kendi kuramlarını açıkça yalanmasını hesaba katmayışlarına oldukça sık rastlanır. Çünkü hesaba katmak, kuram daha meyvalarını vermeden yıkılıp gitmesine göz yummak demektir. Popper'in kendisinin de belirttiği gibi, bir çürütmenin kabul edilmesi, gerçekte hemen hemen bir varsayımın formülasyonu kadar riskli bir işlemdir. Popper'ci bilgi kuramına karşı yöneltilmiş eleştiriler temelde iki türdür. Bunlardan tümevarımcı bir sağlamlaştırma görüşüne bağlı kalanlar, bu tür bilgi kuramının sonuçta en iyileri de dahil tüm kuramları gerçeklikten aynı uzaklığa koyduğunu ve bu nedenle de uygulanan gözlemsel sınamalardan sonra hiçbirinin pozitif anlamda ispatlanamayacağını ileri sürer. Bu görüşün karşısında da 'sol' Popper'ciler yer alır. Bunlar kuramı işin içine katmadan «gözlemsel temel»in eleştirisini daha da radikalleştirdiler ve iki rakip kuram arasında eleme yoluyla rasyonel bir karara varılamayacağını öne sürdüler. Çünkü herbiri gerçekler bütününü farklı algılar ve açıklar.

tartışılan rasyonalizm

Her ne kadar, Popper'in bilim felsefesi (hemen hemen sadece bilimin eksiksiz ürünlerinin mantıksal ve kavramsal çözümlemesine yönelen mantıksal pozitivistlerinkinden farklı olarak) oluşmakta olan bilim için özel bir yarar sağladıysa da, kendisinin de, yeterince tarihsel olmamak, aşırı bir rasyonalizm kurmak ve bilimsel bilgilerin edinilmesi ve ilerlemesinin gerçek sürecini idealleştirmekle suçlanması gecikmedi. Thomas Kuhn'a göre, Popper'in yanlışı, «devrimler sırasında kuram seçme» sorununu çözmeye kalkmasıdır. Üstelik. bu seçimde, söz konusu kuram ancak önceden varsayıldığı zaman yaygın biçimde uygulanabilecek mantık kriterleri kullanmaya çalışmıştır. Popper gündelik bilimin bazı özelliklerini, kabul edilemez biçimde, beklenmedik bilime, yani ilerlemenin özellikle çarpıcı tarzda belirdiği nispeten ender devrimci olaylara aktarmıştır. Kuhn'un dediği gibi, «bilimciler, rakip kuramlar arasında seçim yapacakları zaman filozoflaşırlar» ve eleştirel tartışma da o zaman büyük rol oynar.

Bilimsel çalışma çoğu kez benimsenmiş bir kurama ve etkinliliği kanıtlanmış kurallara başvurarak, geleneksel yöntemlerle, kabul edilmiş bir paradigma çerçevesinde oluşur ve «çok öğeli bir çözüm»e dayanır. Sözcüğün Popper'ci anlamında eleştirel tartışmaya başvurmamakla kalmaz, pratikte onu dışlar. «Bilime geçiş eleştirel söylemden vazgeçiş ile mümkündür» Popper'ce önerilen çürütülürlüğün ötesinde, bilimle eğreti-bilim arasındaki sınır çizgisini yaratan şey, sorunların onları çözmek için sınanmış yöntemlerin varlığıdır. Popper'e karşı, Kuhn, normal araştırma çerçevesinde daha aydınlık bir kullanım alanı olan «test» (sınama), «çürüme» ve «yanlış« gibi kavramların, bir kuram değişimi sırasında olup bitenleri tam olarak karakterize etmeye izin vermeyecekleri düşüncesini ileri sürer. Bir yandan, bir kuramın yerine bir ikincisinin, ancak o birincinin gerçek anlamda sınanmasından sonra geçirilmesi gerektiğini savunur. Öte yandan, hiçbir bilim kuramının Popper'ci buluş mantığının gerektirdiği koşullarla doymayacağını söyler; bu anlamda hiçbir kurama, doğrulamaları, çürütmeleri, kuram açısından uyumsuz sonuçları, sınıflama olanağı verecek bir biçim yoktur. Gerçi Popper, baştanberi naif çürütmeci etiketini reddetti; ama Kuhn'a göre, «ona, onlardan (çürütmecilerden) biriymiş gibi davranılmış olması haklıdır». Kuhn da, kendini «bilimi, kuramsal durgunluk dönemleriyle özdeşleştirmekle», «bilim topluluğunu bir din topluluğu modeli gibi, bilimi ise bilimcinin dini gibi düşünmek»le suçlayan «normal bilimin düşmanları»yla uğraşmak zorunda kaldı. Kuhn, kendi deyimiyle «bilimsel bir devrimle gelen şeyin, daha önce olup bitenlerle sadece uyumsuz değil, aynı zamanda aynı ölçülere vurulamaz bir nitelikte olduğu» kanısındadır. Psikolojizm, sosyalojizm, irrasyonalizim suçlamalarına karşı kendini birçok kez savunma gereksinimi duymuş olan Kuhn'da paradigma değişimini, rasyonel bir karar gibi değil, yeni bir biçimin birdenbire ortaya çıkması (Gestaltteorisi gibi) ve az ya da çok mistik biçimde değişmesi biçiminde algılama eğilimi vardır. Popper'e göre, Kuhn'cu görecelik, temelde, «başvuru çerçevesi mit'i» (*The Myth of the Framework*) diye adlandırdığı yanlış bir kanının sonucudur; buna göre eleştirel bir tartışma ve çeşitli bilimsel ve kültürel paradigmalar arasında bir kıyaslama işlemi, haksız biçimde, imkânsız görülmüştür.

Popper, Kuhn'a karşı, bir paradigmanın (sözgelimi madde kuramı), tarihin akışı içinde hiçbir zaman kendini kabul ettiremediği alanlar bulunduğunu vurgular; madde kuramı, Sokrates öncesi zamanlardan günümüze dek süreklilik yandaşlarıyla süreksizlik (atomcular) yandaşları arasında ve bu iki görüşü kaynaştırma yandaşları arasında bitmez tükenmez tartışmalara konu olmuştur. Bu tür sürekli çatışma, Gerald Holton'un bilimsel araştırmanın tematik (konulu) ön varsayımlarının çözümlenmesi dediği şeyden ve Popper tarzı bir bilim mantığından çok, bir tematik imgelem kuramından doğmuştur. Tematik sorunların özelliği, bunların gerçekleşme ya da çürütme terimleriyle çözülememesinde ve bilimin başka bir boyutuna ilişkin bulunmasındadır.

Eleştirel rasyonalizmin temel ilhamına, dogmatik çürütmeciliğin sorunlarından kaçan (ki Popper bir noktaya kadar bunun tutsağı olmuştur) ve «bilimsel araştırma programı metodolojisi» kurmaya çalışan Imre Lakatos sahip çıktı. Lakatos, bir matematik probleminin tarihini ele aldığı bir eserde, aksiyoncu-tümdengelimci akımın temsilcilerine karşı aşağıdaki düşünceyi savundu: Matematik bilgilerin evriminde de, büyük ölçüde, Popper'in, daha sonra karşı örneklerle çürütülecek riskli varsayımlar şeması geçerlidir. Matematiğin gelişimi de, doğa bilimlerinde olduğu gibi, yanlış sanıların düzeltilmesi ya da tasfiye edilmesiyle gerçekleşmektedir.

Bilimsel rasyonalizmin en yetenekli rakibi, hiç kuşkusuz, Feyerabend'dir; Feyerabend, Popper'ci metodolojiyi, mantıksal pozitivizme oranla ilerlemeler yapmış olmasına ve liberalliğine karşın, aşırı kısıtlayıcı, fena halde ilkeci ve hatta bilimlerin serbest gelişimine engel çıkarmaya elverişli görür. Feyerabend'e bakarsanız «İnsanlığın her durumunda ve bütün gelişim dönemlerinde savunulabilir» bir tek ilke vardır. Bu da, «her şey iyidir» (***anything goes***) ilkesidir. Onun deyimiyle, bilgi kuramına ilişkin anarşizm (ya da dadaizm), bilimlerin içinde, ilerlemenin temel öğesi olarak düşüncelerde ve kuramlarda sistemli çokluğu savunur. Bilimin dışında ise, «bilimsel» sayılan bilgi, inanç ve haksız yere değerden düşmüş başka biçimler (metafizik, din, mitoloji, büyü, vb.) arasında açık bir yarışmadan yanadır. Her bilimin açıklamaya çalıştığı belli bir olaylar kategorisiyle belirlendiği ve olayların kendilerini açıklayan kuramdan bağımsız oldukları düşüncesi salt ve basit bir kuruntudan başka bir şey değildir. Kronoloji düzeninde bile, kuram kendi olaylarından önce gelir. Galile örneği gösteriyor ki, devrimci bilimsel kuramlar, genel olarak, çağlarında bilinen gerçeklerle bütünüyle doğrulanmış olmaktan uzaktırlar; ama dikkafalı bilim topluluğuna, azçok «uygun» durumdaki inanışa ve propagandaya karşı kendini kabul ettirmek için, Popper'in ve bütün koyu ilkeçi kimselerin mahkûm ettikleri *ad hoc* (uygun) varsayımlara başvurmakta duraksamazlar.

Kuramsal terimlerin anlamı sadece el attıkları ilkelere ve postülalarla belirlenir ve eski bir kuram yerini yenisine bıraktığı zaman, değişmez bir anlam çekirdeğinin korunmuş olacağını kolay kolay söyleyemeyiz. Bağıllık kuramı ile Newton kuramı aynı ölçülere değerlendirilemeyecek niteliktedir; ikisinin de dayandığı olaylar, kullandığı kavramlar (uzay, zaman, zamandaşlık vb.) bir kuramı öbürüyle karşılaştıramayacak kadar farklıdır. İki kuram aynı şeylerden farklı bahsediyor değil, tamamıyla farklı şeylerden bahsediyordur. Rasyonalistlerin büyük kanıtı, «bilimsel ku-

ramların uyumu» olgusu, bu açıdan, doğallıkla sürüp gitmektedir: Yani, bazı özel durumlarda yeni kuram, yerine geçtiği eski kuramın yasalarından geçerli sonuçlar çıkarmaya izin verir, böylece de kuramın kendisi ideal bir durum kazanır.

açıklama ve kavrayış üstüne tartışma

1971'de Georg Henrik von Wright biraz unutulmuş bir tartışmaya duyulan ilgiyi yeniden uyandırmaya katkıda bulunan bir kitapta (*Explanation and Understanding*) [Açıklama ve Kavrayış], iki bilimsel gelenek arasındaki, tematik olarak adlandırılabilen bir karşıtlığı incelemişti: Ereklik (finalité) ve erişmişlik (intentionnalitée) terimleri doğrultusundaki açıklamalara ayrıcalık tanıyan Aristocu gelenek ve nedensel açıklamanın tekelini, ereksel (téléologique) düşüncelerin tasfiyesini öneren Galile geleneği. Bu iki gelenek daha modern ama yine muğlak terimlerle de adlandırılabilir; birine «pozitivist», öbürüne «yorumsamacı» (herméneutique) denebilirdi. XX. yy pozitivizmi, özellikle, üç temel ilkeye sıkı sıkıya bağlılıkla belirir: Metodolojik tekçilik ve bilimin tekliği görüşü; doğa bilimlerinin, daha da çok matematiksel fiziğin metodolojik ideale ulaştığını; insan bilimleri dahil, bütün öbür bilimlerin ilerleme durumlarının ve kusursuzluk derecelerinin ona oranla değerlendirileceği düşüncesi; bu ada yakışır her türlü bilimsel açıklamanın, geniş anlamda nedensel yapıda olduğuna ve özel durumları genel yasaların altına koymaya (tarih ya da sosyoloji gibi disiplinlerini, «insan doğasının» yasalarına tâbi kılmak gibi) inan getirmek.
Açıklamanın pozitivist kavranışı, XX. yy'ın sonundan beri, dönem dönem, yorumsamacılık akımının temsilcileri tarafından az çok şiddetli, az çok inandırıcı tepkilere hedef oldu. Dilthey'ci «açıklama»nın ve «kavrama»nın karşı çıkışıyla aydınlanan metodolojik ikicilik, bilimin birliği görüşünü benimseyen Viyana çevresinde öncelikle hedef alınan hasmı yarattı. Mantıksal pozitivistler (özellikle, çalışmaları pozitivist açıklama anlayışını ilginç bir biçimde ortaya koyan Karl Gustav Hempel) için «kavrama» (compréhension), keşfin psikolojisi düzeyinde az çok önemli bir rol oynayabilir; ama gerçekleme bağlamında her türlü yetkinliklerden yoksundur. Mantıksal pozitivizme karşı çıktığı halde, Popper'in kendisi de, açıklamada, özel durumun genel yasanın altına konması görüşüne temelde bağlı kalmış ve çağdaş yorumsamacılar tarafından, insan bilimlerine, doğa bilimlerinden, özellikle de fizikten kabul edilemez biçimde devşirilmiş yetersiz bir metodolojiyi sokmaya kalkışmakla suçlanmıştır.
Bir pozitivist egemenliği evresinden sonra, bugün, ibre bir kez daha öbür yana kaymış gibidir. Başlangıçtaki psikolojist durumundan sıyrılmış bulunan «kavrama» kavramı yeniden gündemdedir. İşin en ilginç yanı da, tepkinin bir kısmının bizzat analitik gelenekten (yani haksız olarak çağdaş pozitivizmle özdeşleştirilmek istenen bir akımdan) gelmesidir. Burda, özellikle, «yeni ikicilik» denen akımın temelinde bulunan Ludwig Wittgenstein'in çömezleri söz konusudur: Von Wright'ın dediği gibi: «Toplumsal davranışın tasviri ve açıklaması da, toplumsal etmenlerin kullandığı kavramsal çerçevenin içinde kalmalıdır. Bu nedenle, sosyal bilimlerin pratiseyeni, incelediği nesne karşısında yabancı kalamaz (...). Denebilir ki, psikolojist duyumsama (empathie) öğretisi içinde, kavramsal doğrunun çekirdeği burdadır. Duyumsama kavrayışı bir «seziş» değildir; bir hayat biçimi'ne katılma yeteneğidir.
Günümüzdeki tartışmanın sonucu konusunda soru sormak için henüz çok erken. Ama, hiç kuşkusuz, pozitivizmin güzel günlerine (hiç değilse geçici olarak) bitmiş gözüyle bakılabilir. (L)

BİLGİN (Hüseyin), türk ressamı (Keşan 1942). Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü resim-iş bölümünde öğrenim gördükten (1962-1964) sonra Almanya'da Kassel Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitimini geliştirdi (1968-1973). Yurda dönünce Samsun Eğitim Enstitüsü'nde, sonra Gazi Üniversitesi Resim Fakültesi'nde öğretim görevlisi oldu. Özgün baskı resminde figürü yineleyen bir tutumla kişisel bir form bütünlüğünü amaçladı. Monaco'da jüri özel ödülü (1977), Bükreş Balkan sergisinde baskı resim başarı (1980), Doğu Berlin'de İnter Grafik 80 uluslararası yarışmada başarı (1980), 36. ve 42. Devlet Resim ve Heykel sergilerinde başarı ödülleri kazandı (1975, 1981). [M]

BİLGİN (Şevket), türk gazetecisi (Selanik 1894-İzmir 1978). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İzmir'de Yeni Asır gazetesinde gazeteciliğe başladı (1923). Aynı gazetede başyazar oldu ve uzun yıllar bu gazetede çalıştı. (M)

***BİLGİNER** (Recep), türk oyun yazarı. — *Yunus Emre* (1976) ve *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* (1976) adlı iki yeni oyun yazdı. Yunus Emre adlı oyunuyla Yunus Emre İlme Hizmet Vakfı'nın Yunus Emre Büyük Sanat Ödülü'nü ve Türk Dil Kurumu Tiyatro Ödülü'nü kazandı (1980). Ayrıca *Politikada Bir Sarıçizmeli* (1980) adlı bir romanı, *İnsan Bir Düşüncedir* (1983) ve *Hapisliğim* (1981) adı altında iki kitabı yayımlandı. (M)

BİLİMKURGU bls. i. (fr. *science-fiction*). Konuları geleceğin dünyasını ele alan ama çoğu zaman bugünü eleştirmeye yönelen film ve edebiyat türü. Önceleri roman alanında yaygın olan tür, 1960'lı-1970'li yıllarda sinemada büyük bir uygulama alanı buldu ve daha çok filmleri nitelemekte kullanılır oldu.
— ANSİKL. *Bilimkurgu sineması.* Bu tür sinema esas olarak teknik alandaki gelişmelerden beslendi. Dekorların görkemi, maketlerin kusursuzluğu, ses düzeninin özeni, filmin başarı ya da başarısızlığını belirleyici bir önem taşıdı.
Senaryo yazarı ve yönetmen de aynı biçimde, filmlerinde çalışan teknik adamların düzeyinden sıkı sıkıya etkilendiler; böylece en büyük görev, teknik işlemleri yürütenlere yüklendi: Bu, titiz, güç beğenen seyircinin hayalgücünü hazırlıksız yakalama göreviydi.
1970'li yılların gösterişli bilimkurgu filmlerinin çoğunun ABD'den çıkması şaşırtıcı değildir; çünkü bu ülkedeki film stüdyolarının donanımı son derece kusursuzdur; bu da dekorculara ve «özel etki» uzmanlarına büyük olanaklar sağlar. George Lucas*'ın (*Ek 2*) *Yıldız Savaşları* (Star Wars) [1977] filmi uluslararası başarısını, her şeyden önce çağdaş tekniğe borçludur. Titizlikle gerçekleştirilmiş ama tümüyle yapmacık olmaktan kurtulamamış bu gösterişli «canlandırma filmi», ardından pek çok düzeysiz amerikan, japon, kanadalı benzerlerinin çıkmasına yol açtı; ne var ki hiçbiri de önlerindeki örneğin ustalıkla kotarılmış imgesel dünyasını yakalayamadılar.
Steven Spielberg'in (*Ek 2*) *Close Encounters of the Third Kind*'ı (Üçüncü Türden Yakın İlişkiler) [1977], gerçekçiliği ve fantastik öğeleri ustaca kullanması ve uygarlıklararası iletişimde sürekli kendini gösteren fizikötesi düşüncelerle daha çok Kubrick*'in ünlü *2001: Uzay Yolu Macerası*'na (2001: A Space Odyssey) [1970] yaklaşıyordu. Diğer önemli bilimkurgu filmleri arasında, Douglas Trumbull'un çevre temizliğini savunan *Silent Running* (Sessiz Kaçış) [1972], Saul Bass'ın atomun etkisiyle bir türün ani değişimini konu edinen *Phase IV* (Evre IV) [1973], Norman Jewison'ın (*Ek 2*) şiddetin oyunlaştırıldığı teknokrat bir toplumdaki yanlış tutumları su götürmez bir incelikle yansıtan *Ölüm Pateni* (Rollerball) [1975], L. O. Jones'un büyük bir felaket (üçüncü dünya savaşı) sonucu yanıp yıkılmış bir dünyada arda kalan yaşantı üzerine ilginç çeşitlemeler içeren *A Boy and His Dog* (Bir Çocuk ve Köpeği) [1974] ve Ridley Scott'un fantastik ve korku öğeleriyle bilimkurgu öğelerini bir araya getirmeyi deneyen *Yaratık* (Alien) [1978] adlı yapımları dikkati çekti.
Daha yakın yıllardaysa *Yıldız Savaşları*'nın Irvin Kershner* (*Ek 2*) imzasını taşıyan daha görkemli devamı *İmparator* (Empire Strikes Back) [1980], John Carpenter*'ın (*Ek 2*) 1997 New York'undaki olası bir çürümeyi hareket filmi kalıpları içinde dile getiren *New York'tan Kaçış*'ı (Escape from New York) [1981], Avustralyalı George Miller'in üçüncü dünya savaşı tehlikesi ve benzin kıtlığı esprilerini hızlı serüven anlatımıyla kullanan *Savaşçı*'sı (Mad Max 11) [1981] ve Steven Spielberg'in, uzaydan gelen bir yaratıkla küçük bir çocuğun dostluğunu konu edinen ve bir anda ünlenen *E.T.*'si (1982) gibi yapımlar, bilimkurgu türünün bellibaşlı örnekleri arasında yer aldılar. En son George Lucas, *The Return of Jedi* (Jedi'ın Dönüşü) [1983] ile İmparator'un da devamını yaptı ve ABD'de yeni gişe rekorları kırmaya başladı. (LM)

Recep BILGINER

BİLİR (Zehra), türk halk müziği kadın ses sanatçısı (Arapkir, Malatya 1913). Ortaokulu bitirdikten sonra İstanbul'a gelerek daktilo kurslarına girdi. 1933-1935 arasında Darülbedayi'de (İstanbul Şehir Tiyatroları) figüran ve balerin olarak çalıştı. Küçük yaşta kendini belli eden müzik yeteneği 1939-1944 arasında Artaki Candan'dan ve daha sonra Hüseyin Saadettin Arel'den aldığı derslerle yolunu buldu. Sahneye ilk kez 1944'te çıktı. Anadolu giysileri içinde okuduğu halk türküleriyle çok ilgi topladı. (M)

***BİLİŞİK** (Hüseyin), türk ressamı. — New York (1978) ve Basel'de (1978) uluslararası, Moskova'da çağdaş Türk resmi (1978) sergilerine katıldı. İstanbul'da Ümit Yaşar galerisinde kişisel sergi açtı (1981). Devlet Resim ve Heykel sergisi (1979) başarı ödülü, Ev-Dekorasyon dergisi resim yarışması I. ödülü (1979, 1980) ve Atatürk resim yarışmasında mansiyon aldı (1981). [M]

Zehra BILIR

***BİLİŞİM** i. Bilginin, özellikle elektronik makineler aracılığıyla düzenli ve mantıklı biçimde işlenmesi bilimi. ‖ *Mikrobilişim,* mikroelektriğin, özellikle mikroişlemcilerin ve mikrobilgisayarların bilişime uygulanması. (Bk. ANSİKL).
— ANSİKL. *Mantıksal elektronik bileşenlerin evrimi.* 1960'lı yılların sonunda birkaç temel hücreden (bazı ikili geçitler veya bellekler) oluşan entegre devreler, ardışık ve esaslı iki teknoloji sayesinde, 1970'li yıllarda, entegrasyon yoğunluğu açısından büyük ilerlemeler kaydetti. Bu iki ana teknolojiden birincisi, hızlı fakat entegrasyon yoğunluğu sınırlı olan çiftkutuplu teknolojiler; ikincisiyse daha sonra ortaya çıkan ve özellikle mikroişlemcilerin kullanımında çok yüksek düzeyde entegrasyona olanak sağlayan MOS (*Metal-Oksit-Silisyum*) teknolojileridir. Bir santimetrekare büyüklüğündeki bir silisyum kristali plaketi üzerine, arka arkaya 100 hücre (küçük ölçekli entegre devre SSI), 1 000 hücre (orta ölçekli entegre devre MSI), 10 000 hücre

ABD'de gerçekleştirilen ve çeşitli ev işleri gören robot

Foto. X (2). [MEYDAN]; Rota/Gamma (LAROUSSE)

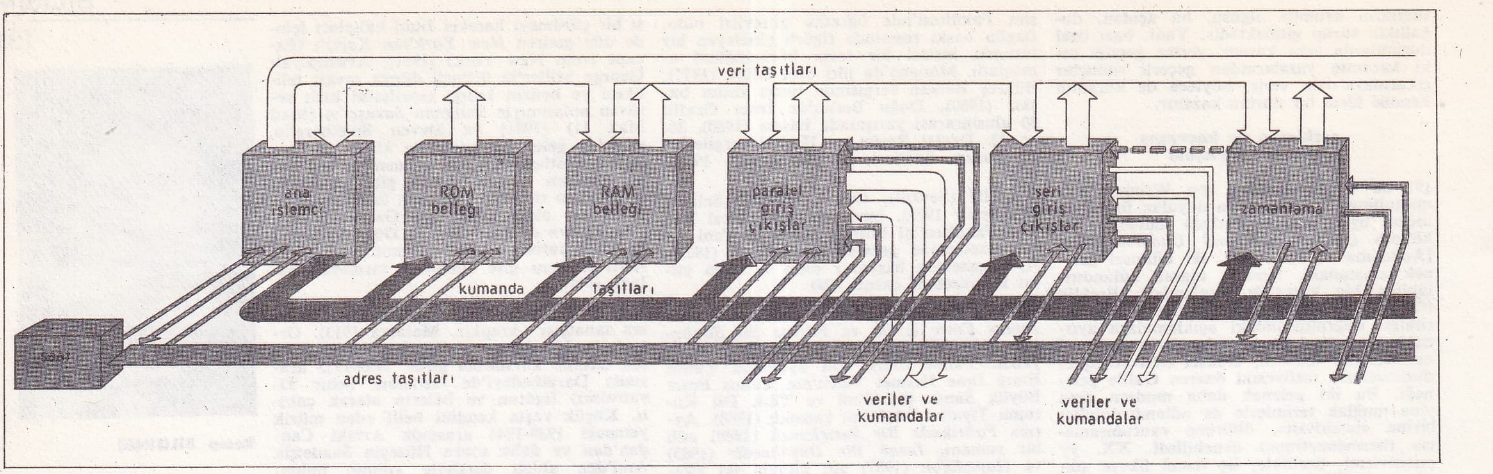

Şek. 1. Bir mikrobilgisayarın çalışma seması

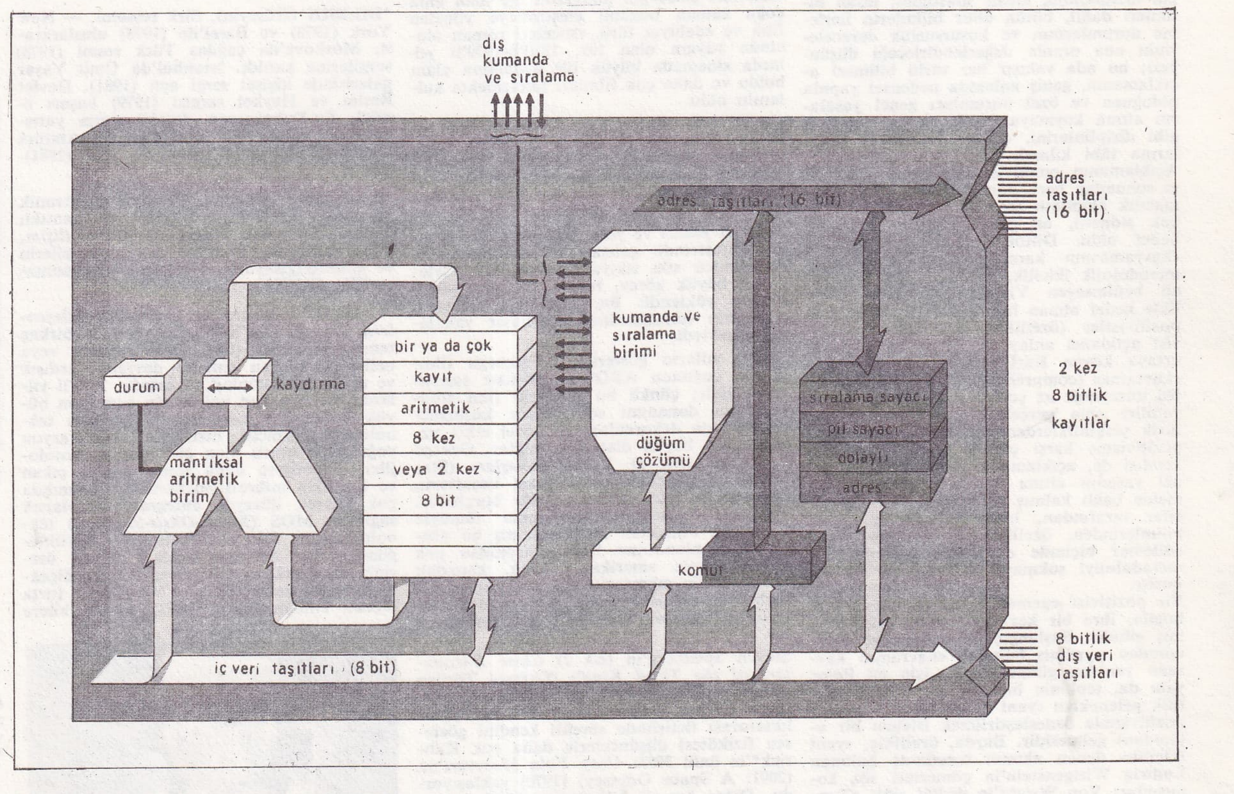

Şek. 2. Bir mikroişlemcinin çalışma şeması

(büyük ölçekli entegre devre), sonra 100 000 hücre (çok büyük ölçekli entegre devre) ve 1980'li yıllarda milyon mertebesinde hücre yerleştirilmesi becerilebildi. Böylece her şey tek bir kutuya indirgendi. Mikrobilgisayar adı verilen bu kutu, birkaç temel mantıksal işlevden, bir geliştirilmiş hesap işlevinden, bir merkezi yürütme biriminden (mikroişleyici), önceleri birkaç yüzlük, sonra birkaç binlik, daha sonra birkaç on binlik ikili sayı öğesinden oluşan belleklerden, bellekli ve giriş-çıkış sistemli bir merkezi birimden oluşuyordu. Aşağıdaki tablo MOS teknolojisinin önemli bileşenlerinin piyasaya çıkış tarihlerini vermektedir. Verilere paralel olarak mikroişleyiciler ikili rakamların sayısıyla, salt okuyucu bellekler (ROM) ve rasgele erişimli bellekler (RAM), içerdikleri kilobitlerin sayısıyla tanımlanır (1 kilobit=1 K=2^{10}=1 024 ikili rakam).

	mikro-işlemci	*ROM*	*RAM*
1971	4 bit	1 K	256 bit
1973	8 bit	4 K	1 K
1975		16 K	4 K
1977		64 K	16 K
1979	16 bit	257 K	64 K
1981	32 bit	1 000 K	256 K
1983			1 000 K

MOS'a göre daha hızlı olan, fakat onunla denk entegrasyon düzeyine olanak vermeyen çiftkutuplu teknolojisi, hızlı hesap işlemcileri ve minibilgisayar merkez birimleri elde etmek için bir kart üzerine paralel bağlanmış birlikte 4 bit işleyen işlemci dilimler halinde ortaya çıktı ve 1970'li yılların sonuna doğru kullanılmaya başlandı. Elektronik bir sistemin güvenilirliği entegre devrelerden çok bağlantılara bağlı olduğundan, entegrasyonun artışı, güvenilirlikte önemli kazançlar sağlar. Bu bağlantıların sayısı, entegrasyonun artışıyla önemli ölçüde azalır; oysa bir entegre devrenin güvenilirliği karmaşıklığından bağımsızdır, yani entegrasyonun artışı güvenilirliği etkilemez. Bununla birlikte bu yeni tekniklerin en önemli yani ekonomik oluşlarıdır. 1970'li yılların başında bir mikrobilgisayarın elektronik anahtarıyla eşdeğerde olan bir mikraişleyici, aynı zamanda o mikrobilgisayarın entegre devrelerinden biriyle aynı fiyattaydı.

mikroişlemciden bilgisayara

● *Bir mikrobilgisayarın genel düzeni.* Bir mikrobilgisayar, en azından, çeşitli kutuları (temelde aynı türden) birleştiren basılı bir devre kartıdır. Bu kutular şunlar olabilir: Mikroişlemci kutu (temel işlemci).

iletim saatleri arasında bağlantı kuran zamanlama kutusu, bellek kutuları, giriş-çıkış kutusu (arabirim kutuları ve giriş-çıkış işlemcileri). Ortak bağlantılar, verileri, adresleri, kumanda ve senkronizasyon işaretlerinin değiştokuşuna olanak veren «bilgi taşıtı» biçiminde gerçekleşir. Çoğu zaman, uygun şekilde güçlendirilen taşıt, elverişli kartların yardımıyla bir iççevrimci üzerinde sistem yapılarının sonuna kadar gönderilir. Bu taşıta, mikroişlemcilerdeki iç taşıta karşılık dış taşıt da denir (Bk. şekil 1).

● *Mikroişlemci.* Genellikle bir tek kutu içinde bir merkez birimidir. 1980'li yılların başlangıcında en çok kullanılan mikroişlemciler, çalışmasının anlaşılabilmesi için genel şeması verilen 8 bitlik mikroişlemcilerdir. Bu mikroişlemci, bir bilgisayarın merkezî biriminin öteden beri bilinen öğelerinden oluşur: Yerel küçük bellek, aritmetik ve mantıksal hesap birimi, kumanda birimi, komut düğümçözücüsü ve bunların tümünü birleştirip bağlayan iç taşıtlar. Kutunun bağlantı hatları şunlardır: Veri taşıtı için 8 hat, en çok 64 K sekizlinin adreslenmesine olanak veren adres taşıtı için 16 hat, senkronizasyon ve işaret kumandalarını taşıyan hatlar ve elektrik akım hatları. Kumanda birimi, yerel bir ROM'da mantıksal bir ağ olabileceği gibi mikroprogramlanmış bir sıralayıcı da olabilir.
Kumanda birimi, iç ana kumandalara (taşıtlar üzerinde bilgi iletim kumandaları, işlevsel birimlerde işlem kumandaları) ve dış kumandalara (giriş-çıkış kumandaları, bellek kumandaları) ayrılır. Çalışması bir merkezî birimin çalışmasına benzer. 16 bitlik mikroişlemciler 1980'li yılların başından beri yaygınlaşmaya başlamıştır. Bunlar 1970'li yılların büyük minibilgisayarlarının bellek kapasitelerine ve işlem hızlarına eşdeğerde ve daha üstün performansta merkezî entegre birimlerdir. Bunun benzeri kutular, 40 000'den 70 000'e kadar sayıda transistörlü yekpare devrelerdir. Bununla birlikte dış bağlantıların artmasından dolayı, bazı durumlarda, merkezî birimi birkaç kutuya bölmek gerekebilir (Bk. şekil 2).

● *Bellekler.* Mikroişlemcilerin dış taşıtının üzerine bağlanan bellek kutuları iki büyük sınıfa ayrılır: ölü bellekler ve canlı bellekler. Bu bellekler ROM (*Reeady Only Memory*) [salt okunur bellek] ve RAM (*Random Acces Memory*) [rasgele erişimli bellek] adıyla da satılırlar.
Bilgisayarların tersine mikrobilgisayarlar çoğunlukla tek bir işlev için yapılmışlardır. Bu da gerek programların, gerek sabit verilerin, elektrik kesildiği zaman bilgileri kaybetmeyen değişmez belleklere doldurulmasını gerektirmektedir. İstenilen esnekliğe göre bu ölü belleklerin üç çeşidi vardır: Asıl ROM'lar (çok büyük sayıda dizilerle denetlenmiş özgül devreler halinde) fabrikalarda kesin şekilde belirlenmişlerdir; PROM'lar (daha küçük sayıda dizilere ya da hızlı sistemlere göre düzenlenmiş devreler halinde) kullanıcı tarafından geri dönüşsüz olarak programlanabilirler; EPROM ya da REPROM'lar (prototip sistemlerin gerçekleştirilmesine ya da küçük dizilere ayrılmış halde) silinebilir ve yeniden programlanabilirler.
Değişkenler ve değişebilir programlar, okuma ve yazma erişim zamanlarının aynı büyüklükte olmasıyla belirgin canlı belleklere, yani RAM'lara dizilirler. Yarı iletkenli bu canlı bellekler, normal olarak uçucudurlar, yani elektrik kesilir kesilmez içindekiler silinir.

● *Giriş-çıkış sistemleri.* Bir mikroişlemci ailesinin temeli arabirim kutuları ve giriş-çıkış mikroişlemcileridir. Arabirim kutuları mikrobilgisayarın tümüne birden, paralel giriş-çıkışları, senkron veya asenkron giriş-çıkışları, otomasyon, denetim ya da yordam gidiş uygulama giriş-çıkışlarını (çokdüzeyleyiciler, özellikle dijitalanalog dönüştürücüler) sağlar. Bu kutuların çoğunluğu, bir esas mikroişlemcinin denetiminde çalışmak üzere tasarlanmışlardır. Doğrudan erişimli bellek DMA (*Direct Memory Access*) kutuları, taşıtı dış istemlere uydurmak ve böylece, ana mikroişlemcinin müdahalesi olmaksızın, giriş-çıkış ve bellek organları arasında diyalog imkânı yaratmak için öngörülmüşlerdir. Giriş-çıkış işleyici kutuları, bir kısım çevresel organlarla (diskler, disketler, iletim hatları, ekran-klavyeler, yazıcılar, vb.) bağlantı sağlayabilmek için özel olarak hazırlanmış yekpare minibilgisiyarlardır.

komple minibilgisayarlar

Elektrik besleme sistemiyle donatılmış koruyucu bir kılıf içinde sunulan bir mikrobilgisayar çevre donanımlarını, bir .veya birkaç mikrobilgisayar kart bölümünü içeren ve bireysel kullanıma elverişli olan bir küçük bilgisayardır. Bunlarda kullanılan çevre donanımı iki sınıfa ayrılır:
— Birinciler mikrobilgisayarların fiyatına ve olanaklarına uyarlanmış geleneksel bilgisayar çevre donanımlarıdır. Bunlar özellikle disketler, minidisketler, küçük sert disketler, yavaş yazıcılar ve benzeri şeylerdir. Bunların hepsi özellikle profesyonel kullanıma elverişlidir.
— İkinciler, başka alanlardaki kullanımları dolayısıyla herkesin bildiği televizyon, kaset okuyucu gibi şeylerdir.
Bu mikrobilgisayarlar, genellikle gelişmiş program dilleriyle (BASİC, FORTRAN, [MİNİ] COBOL, PASCAL, APL vb.) program yazmaya, temel fişleme yönetimine erişmeye olanak veren bir ekran-klavye sistemiyle donatılmışlardır. Yönetim uygulamalarının gerçekleştirilmesine -işlenmiş bilgi hacimlerini içeren çevre donanımına bağlı olarak sınırlı- veya teknik hesapların küçük uygulamalarına olanak veren yazılım araçlarını da buna eklemek gerekir.

● *Geliştirme sistemleri.* Mikroişlemcilerin, otomasyon alanında, çevre iletişim birimi olmaksızın, kutu veya kart şeklinde kullanılması, uygulama sistem ve programlarının gerçekleştirilebilmesi için bir «geliştirme sistemi»nin kullanılmasını gerektirir. Bu sistem genellikle bir mikrobilgisayar biçimindedir. Bunda da programların ve iletişimin girmesi için giriş-çıkış bilişim çevre donanımları, program çeviricilerinin ve altprogram kitaplıklarının stoklanması için bir fişleyici bellek, ayrıca PROM ve EPROM belleklerinin doğrudan izlenimleri için çıkışlar vardır. Bundan başka, bu sistemlerin çoğu, uygulama sistemine bağlı olarak, bir yandan mikroişlemciyle benzeşirken, öte yandan gözlem ve düzeltme kesimlerinin uygulama sistemi sinyallerini alan, uygulama sistemine bağlı ve «öykünmeci» denen bir düzenek taşır.
Geliştirme sistemleri çerçevesinde kullanılan programlama dilleri mikroişlemcinin temel çeviri dili, yapısallaştırılmış mikroçevirici diller, geliştirilmiş diller (BASİC, FORTRAN, COBOL, APL) olup bazı sınırlamalarla, büyük bilgisayarlarda kullanılanların benzeridir.

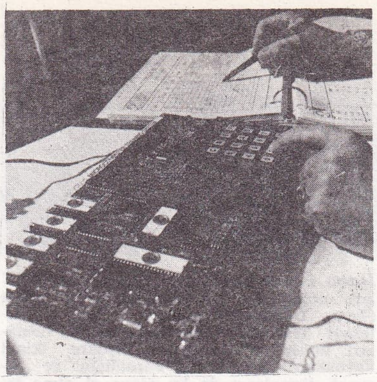

Ev bilgisayarları günlük yaşama giriyor

mikrobilişimin etkisi

● *Mikrobilişim sanayii.* Başlangıçta mikroelektronik sanayii ile karıştırılan mikrobilişim sanayiinin başlıca özelliği, teknolojik ilerlemelere bağlı olarak sürekli araştırma ve durmadan yenilenme alanında yatırım yapılmasının yanı sıra, «ikinci kaynak» üretimi amacıyla rakip firmalar arasında anlaşmalar yapılmasıdır. Aslında bir sanayici, temel bileşenlerin sağlanmasında bir tek kaynağa bağlanmayı kabul edemez. Büyük çapta entegre bileşenler sanayii, Amerika Birleşik Devletleri'nde. bir ölçüde

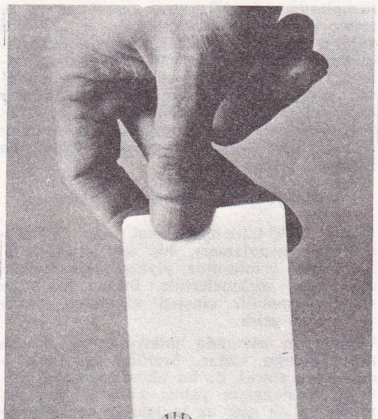

Yeni bellek kartı ve tanıma aygıtı çeklerin egemenliğine son vermeyi amaçlıyor

Foto. ICS France; CII-Honeywel Bull. (2) [LAROUSSE]

Ahmet BİN BELLA ve ailesi

Japon sanayii ile de işbirliği yaparak 1970'lere doğru bir tekel oluşturmaya çalıştı (Texas Instruments, İntel, Motorola, National Semi-Conducteur, Fairchild firmaları anlaşması). Bununla birlikte, ikinci kaynakları pazarlama zorunluğu ve avrupalı firmaların da bu alana el atma isteği amerikan firmalarını avrupa firmalarıyla, teknoloji transferini de içeren ilişkiler kurmaya yöneltti. Bileşenler konusunda ulusal sanayilerin gelişmesine olanak veren bu anlaşmalar, ulusal plan çerçevesinde, hükümetler tarafından da az çok desteklendi.

Bileşen üreticileri, talep değişikliklerinin üstesinden gelebilmek, daha doğrusu talebi gereğince karşılamak ve pazardan pay kapabilmek için, ister istemez mikrosayarları çeşitlendirmeye yöneldiler. Buna karşılık, yeterince güçlü bilgisayar üreticileri, özgünlüklerini koruyarak kendi bileşenlerini ve yarı mamullerini kendileri ürettiler.

Mikroişlemcilerin piyasaya çıkması, küçük firmalarda mikrobilgisayar tasarlama ve üretme olanaklarının kapılarını açtı. 1970'li yılların sonlarına doğru, herkesin kullanabileceği bilgisayarların üretiminde bir patlama oldu. Gerek profesyonel kullanımlar, gerek evlerdeki amatörce kullanımlar için değişik boyda minibilgisayarlar (hesap makineleri) ve bunların kullanımını kolaylaştıran birtakım servis ve danışma firmaları ortaya çıktı.

mikrobilişimin uygulama alanları

Büyük halk kütlelerine mal olan ilk mikrobilişim uygulaması, hiç kuşkusuz, 1970'li yılların ortalarında piyasayı istila eden cep hesap makineleridir. Bunun ardından cepte taşınabilir cinsten sözlükler, çeviri makineleri geldi.

Otomasyon alanında mikroişlemci, üretim aracı olduğu kadar, üretilen ürünlerin içinde yer alarak da bu alanda kendini gösterdi. Başlangıçta yalnız kablolu bir otomatın ya da çok az kullanılan bir bilgisayarın işini daha ucuza yapan bir parçayken sonradan hızla yeni buluşların hazırlayıcısı oldu. Böylece bir yandan eski makineler ıslah edilirken bir yandan da yenileri bulunup ortaya kondu.

Mikroişlemciler enerji kaynaklarını düzenlemek, denetlemek ve güvenle kullanmak için evlere girdi; fırından bulaşık makinesine kadar çeşitli ev aletlerinde hem daha güçlü bir otomasyon, hem daha tasarruflu bir kullanım olanağı yarattı. Otomobillerde düzenli bir yakıt karışımı, fren kontrolu, arıza kontrolu ve hava kirliliğini önleme olanağı sağlamakta işe yaradı; oyuncaklarda otomatları çoğaltarak, elektrikli oyuncaklar yapma olanağı sağlayarak, görsel - işitsel teknikleri geliştirerek boş zamanları değerlendirmede yararlı oldu; görme işitme kusurlarından suni kalp aygıtlarına kadar sağlık alanında bile büyük yararlar sağladı.

Mikrobilişim telematik sanayii için de temel araçtır. Entegre bellekler bakımından teknolojik ilerlemelerden büyük ölçüde yararlanan mikroişlemciler, birçok işlevin dağıtıldığı bilişim sistemlerinde; protokol ve süreçlerin mikroişlemcilere veya özel devrelere işlendiği haberleşme (telekomünikasyon) sistemlerinde; yerel sorunların çözülebildiği, şekillerle diyalog kurulabildiği, sözün tanınıp birleştirilebildiği terminallerde (ki bunlar gerçek bireysel bilgisayarlardır) başarıyla hizmet görmektedirler. Bu gelişmenin doğrudan sonuçları olarak, bir yandan bilgi ve öğrenim sistemlerine ulaşmayı, hatta yurttaşlarla ilişki kurarak onların görüşlerini almayı sağlayan ev terminalleri kurulmasını ,öte yandan, yaratma, işleme, değiştirme ve stoklama belgelerinde kâğıdın yerini elektronik araçların almasıyla büroların otomasyonunu sayabiliriz. Böylece mikrobilişim, sağladığı ucuzlukla, bilişimde ikinci büyük devrime yol açmış bulunuyor.

Yalnız büyük firmaların ve buralarda çalışan küçük bir azınlığın yararlandığı birinci bilişim devrimine karşıt olarak bu ikinci bilişim devrimi ,gerek bilgisayarlar ve ev uçlarıyla doğrudan doğruya, gerek bireysel gerek bilişim ve bürokratik dağıtım sistemleriyle dolaylı olarak tüm toplumu etkileyecektir. (L)

BİLLESKOV — JANSEN (Frederik Julius), danimarkalı edebiyat eleştirmeni (Hvidjberg 1907). Filoloji doktoru olarak Kopenhag üniversitesinde (1941 - 1947) edebiyat okuttu. Kierkegaard, Holberg ve fransız edebiyatı uzmanıdır (*Sources vives de la pensée de Montaigne*) [Montaigne'in Düşüncesinin Belli Başlı Kaynakları, 1933]. Yapısalcı bir edebiyat kuramının temellerini attı (*Edebiyat Eserinin Estetiği*) [1948]. Bu kuram çerçevesinde edebiyat tarihi üzerine bir kitap yazdı. *Danimarka Şiir Sanatı* [1944 - 1958]. (L)

***BİLLİNGS,** ABD'de (Montana) kent. — 62 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***BİLLOTTE** (Pierre Gaston), fransız generali. — Créteil belediye başkanı olarak «Yeni Créteil»in kurulmasında önemli rol oynadı (1965 - 1977). Çeşitli eserleri vardır: *Temps du Choix* (Seçme Zamanı) [1950], *L'europe est née* (Avrupa Doğdu) [1955], *Du Pain sur la Planche* (Yapılacak İşler Var) [1965], *Trente Ans d'humour avec de Gaulle* (de Gaulle'le Nükte Dolu Otuz Yıl) [1978], Le *Temps des armes* (Silahların Saati) [1972], *Le Passé au Futur* (Geçmişten Geleceğe) [1979]. (L)

***BİLOXİ,** ABD'de (Mississipi) kent. — 48 800 nüf. (L)

BİNBAŞIEMİNBEY, Kars ilinde, Posof ilçesine bağlı bucak. 10 767 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 774 nüf. (1980). [M]

***BİN BELLA** (Ahmet) ,cezayirli devlet adamı. — 1965'te darbeyle devrildikten sonra yargılanmaksızın hapse atıldı. 1979'da zorunlu ikamete memur edildi ve 1980'de serbest bırakıldı. (L)

BİN CEDİD, Bk. ŞADLI.

***BİNGAZİ,** Libya'da liman kenti. — 450 000 nüf. Üniversite. (L)

***BİNGHAMPTON,** ABD'de (New York) kent. — 64 000 nüf. (L)

BİNGO, Japonya'da, Hiroşima ilinin doğusunda bölge. Kıyı kesimi başta Fukuyama ve Mikara olmak zere İç denizin en önemli sanayi merkezlerindendir. (L)

***BİNGÖL** (12), Doğu Anadolu Bölgesinin yukarı Fırat kesiminde il ve kent. — Nüfus yoğunluğu ülke ortalamasının yarısından aşağıdadır. 1980 sayımında 228 702 olarak belirlenen nüfusu (km² başına 28 kişi) ile, nüfus büyüklüğü açısından 64. ilimizdir. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 28 146, köy sayısı 316 olarak belirlendi. 1975'e kadar nüfus artış hızı Türkiye genelinin üstündeyken 1980'de yüzde 50'lik bir düşüş gösterdi. 1975'e kadar görülen yüksek nüfus artışının başlıca etmeni doğurganlıktı; 1975 - 1980 arasında doğurganlık eğilimi zayıfladı. 1980 sayımına göre Bingöl'de ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 75 520 (merkez 28 146), Kığı 54 035 (merkez 6 267), Genç 41 401 (merkez 7 704), Karlıova 30 789 (merkez 5 727), Solhan 29 957 (merkez 9 157); ilçelerin (kentlerin) toplam nüfusu 54 997; köylerin toplam nüfusu 173 705.

Doğal niteliklerinin elverişli oluşu nedeniyle Bingöl'de belirleyici ekonomik etkinlik hayvancılıktır. 1980 istatistiklerine göre ildeki hayvan sayısı şöyleydi: Koyun 976 030, kılkeçisi 549 950, sığır 170 688, manda 5 638, at 6 340, eşek 14 780, katır 5 340.

1980 istatistiklerine göre ildeki belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 37 690 t, arpa 4 691 t, toplam baklagiller 1 231 t, şekerpancarı 4 567 t, soğan 1 170 t, patates 975 t, ceviz 1 394 t, dut 2 647 t. Gayt suyu üzerinde yapımı süren ve 1984'te bitirilmesi öngörülen Gayt Barajı 3 200 ha'lık sulama alanıyla ildeki tarım etkinliğine önemli katkıda bulunacaktır.

Sanayi yönünden geri bırakılmış bir ildir. Yıllık kapasitesi 16 000 t olan Bingöl Yem Sanayi Fabrikası 1982'de üretime başladı. 1975'te açılan BİNAŞ Süt Fabrikası günde 20 t süt işliyordu; fakat 1978'de verimsizlik yüzünden kapatıldı.

İlde 1980'de 5 lise (1 327 öğrenci 118 öğretmen), 24 ortaokul (2 981 öğrenci, 94 öğretmen), 17'si kentte ve 386'sı köyde olmak üzere 403 ilkokul (25 950 öğrenci, 1 227 öğretmen) bulunuyordu. Orta dereceli mesleki ve teknik öğretim yapan okul sayısı ise 1975 yılında 4 idi (685 öğrenci, 50 öğretmen). [M]

***BİNGÖL** (Cemal), türk ressamı. — Ankara Devlet Güzel Sanatlar galerisinde, tüm dönemlerini kapsayan toplu sergisi düzenlendi (1979). Sanatçı, yarım yüzyıllık sanat yaşamında öz ve biçim ilişkilerini birbirine karşıt görünen üslûp çeşnileriyle ve farklı beğenilerle geliştirmeyi öngördü. Yeni pastel resimlerinde, vazoda çiçeklerle türkülerimizin görsel yorumunu işledi. (M)

***BİNJAİ,** İndonezya'da, Sumatra'nın kuzeyinde kent. — 44 000 nüf. (L)

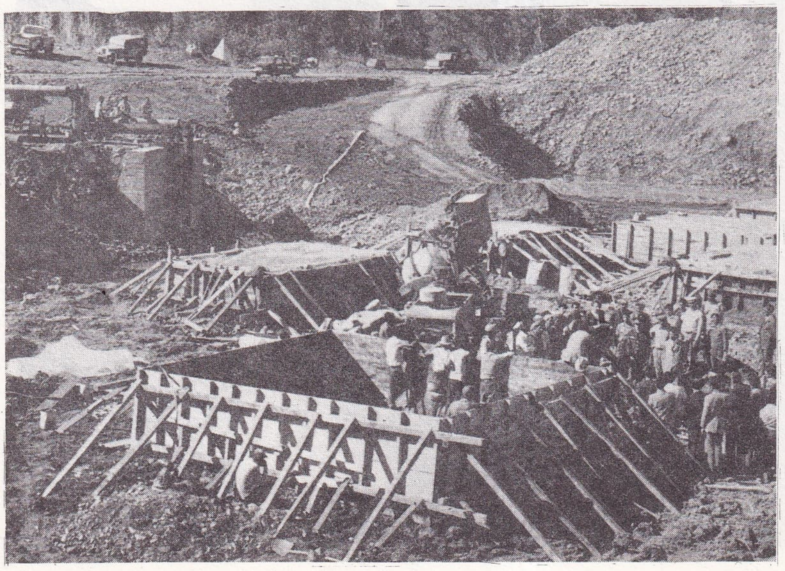

BİNGÖL ovası sulama tesisleri yapım halinde

Foto. Maous/Gammo (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

***BİNİCİLİK.** — 1974'ten sonra türk binicileri Balkan ülkeleri arasındaki yarışlarda başarılar kazandılar. 1975'te İstanbul'da yapılan yarışlarda büyüklerde türk takımı üçüncü, Reşit Özlen üçüncü, gençlerde Levent Erdoğan ikinci oldu.

1976'da Şumnu'da (Bulgaristan) yapılan yarışlarda, büyüklerde takım beşinci, gençlerde takım üçüncü, Levent Erdoğan ikinci oldu.

1977'de Sibiu'da (Romanya) yapılan yarışlarda büyüklerde takım beşinci, gençlerde takım dördüncü oldu.

1978'de Zagrep'te (Yugoslavya) yapılan yarışlarda büyüklerde, gençlerde ve bayanlarda takımlar beşinci, bayanlarda Emine Sılan üçüncü oldu.

1979'da Atina'da (Yunanistan) yapılan yarışlarda gençlerde türk takımı ikinci, Hulki Karagülle birinci, gene 1979'da beş Balkan ulusunun katıldığı Atina Kupası adlı yarışta, gençlerde Hakan Özcan birinci oldu. Büyüklerde türk takımı dördüncü, Kaya Oktayyören ikinci oldu.

1980'de Balkan Binicilik Şampiyonası'nda büyüklerde Fevzi Atabek, engel atlama dalında bir birincilik, bir ikincilik kazandı. (M)

BİNYAZAR (Adnan), türk eleştirmeni (Diyarbakır 1934). Dicle Köy Enstitüsü'nü ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nü bitirdi. Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksekokulu, Kültür Bakanlığı tanıtma ve yayınlar dairesi, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu'nda çalıştı. Ulusal Kültür Dergisi'nin çıkarılmasına önayak oldu. 1979'da Almanya'ya gitti. Orada Türkler arasındaki kültür sorunlarıyla ilgili araştırmalar yaptı. 1960'tan sonra Varlık, Türk Dili, Papirüs, Yeni Edebiyat, Milliyet Sanat gibi dergilerde çeşitli konularda eleştiri ve denemeleri yayımlandı. Bazı eserleri: *Yazmak Sanatı* (1969), *Dedem Korkuttan Hikâyeler* (1972), *Toplum ve Edebiyat* (1972), *Kültür ve Eğitim Sorunları* (1976), *Ağıt Toplumu* (1979), *Türk Dilinde 25 Ünlü Eser* (1982). [M]

BİON (Wilfred R.), ingiliz psikiyatri uzmanı ve psikanalizcisi (Muttera, Hindistan 1897 - Oxford 1979). İngiliz Psikanaliz Derneği başkanlığı yaptı (1962 - 1965). Küçük gruplar ve özellikle ruh hastaları üzerinde yaptığı çözümlemelerle psikanalize katkıda bulundu. Psikosomatik hastalıklara yaklaşım sistemi olarak tanımladığı «appareil protomental»i, deneysel öğrenmede işleyen «çözülme - bütünleşme» sürecini ve gastro - intestinal - entellektüel - duygusal bir sistem olarak gördüğü psişizm'i inceledi. Ananın çocuğu «kavrama», düşüncelerini algılama ve ruhsal yönden onu besleme yetisine sıkı sıkıya bağlı olan çocuk düşüncesinin -ve bozukluklarının- gelişimiyle de ilgilendi. Başlıca eserleri: *Küçük Gruplar Üzerinde Araştırmalar* (1961), *Deneyin Kaynaklarında* (1962), *Psikanaliz Öğeleri* (1963), *Değişimler* (1965), *Dikkat ve Yorumlama* (1970). [L]

***BİOY CASARES** (Adolfo), arjantinli yazar. — Son eserleri: *Fantastik Öyküler* (1972), *Güneşte Uyumak* (1973). J.L. Borges'le birlikte çeşitli film senaryoları ve bir *Fantastik Edebiyat Antolojisi* (1940) yazdı. Eşi Silvina Ocampo'yla birlikte bir polis romanı yayınladı. *Los que aman, odian* (Sevenler nefret de eder) [1946]. (L)

***BİRA** i. — ANSİKL. Dünya bira üretimi 1981 yılında 95 milyar litreye yaklaştı. En çok bira üreten ülkeler arasında, dünya üretiminin dörtte birini aşan üretimiyle ABD yer aldı: 22,9 milyar litre. Diğer başlıca bira üretici ülkeler (bin hektolitre olarak): Federal Almanya (228 950), İngiltere (67 550), SSCB (tahminen 65 000), Japonya (46 480), Çekoslovakya (23 934), Fransa (21 882), İspanya (20 924), Avustralya (20 700), Yugoslavya (12 000), İtalya (9 002), Avusturya (8 009), Yeni Zelanda (3 800).

Bira tüketimine gelince en çok bira tüketen ülke Federal Almanya'dır: Kişi başına yılda 147 litre. Onu sırasıyla şu ülkeler izler: Danimarka (131), Belçika-Lüksemburg (124), Hollanda (89,6), İrlanda (72,9), Fransa (44), İtalya (67,9).

● *Türkiye'de* hafif alkollü içki olarak son yıllarda çok büyük çapta artan bira tüketimi üç büyük kuruluşun (Tekel, Efes Pilsen, Tuborg) üretimiyle karşılanmaktadır. Bu alanda özel kesim gene başı çekmektedir. 1972'de özel ve kamusal kesimlerin toplam bira üretimi 116,6 milyon litreydi. Bunun ancak 55 milyon litre kadarı Tekel'ce gerçekleştirildi. 1977'de ise toplam üretim 190 milyon litreye yaklaştı. Tekel'in payı ise gene 55 milyon litreydi. 1980'de ise özel kesimin üretiminin artışı -arz-talep dengesi dolayısıyla- tekel üretiminin azalması sonucunu doğurdu (36 milyon litre). 1980'de özel kesimi oluşturan iki büyük kuruluştan Efes Pilsen'in üretimi 160 milyon litre, Tuborg'unki 30 milyon litre dolayında gerçekleşti. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye'nin toplam bira üretimi 1983 yılı için 335 milyon litre olarak öngörüldü. (M)

Bir Gün Tek Başına, Vedat Türkali'nin romanı (1975). Eserde 27 Mayıs 1960 devrimini hazırlayan toplumsal çalkantılar, 1960 üniversite olayları, Kenan ile Günsel'in aşkları ön planda tutularak anlatılır. Konya'da felsefe öğretmenliği yapan Kenan, çocukluk arkadaşı Rasim'in yardımıyla İstanbul'da kitapçılığa başlar. Evlenir, bir kızı olur; parasal açıdan sıkıntısız bir yaşam sürer. Ancak aydın bir kişi olarak ülkenin içine düştüğü bunalımdan ruhsal payını almaktadır. Kendini olayların dışında, edilgen biri olarak görmeye başlar; bir şey yapamamanın suçunu çevresine, özellikle de karısına bağlar. Bir lokantada felsefe öğrencisi Günsel'le tanışır. Kendi ruhsal durumu ve Günsel'in öğrenci hareketi içinde aktif biri oluşu. Kenan'da, onu sonunda yasak bir aşka itecek duygular uyandırır. Sık sık buluşmaya, ülkenin güncel sorunlarını devrimci bir görüşle değerlendirmeye başlarlar. Kenan karısından ayrılmak ister; kadın buna yanaşmaz. Direnişler sırasında Günsel iki kez yakalanır, Rasim'in yardımıyla kurtulur. Bu arada gebe kalmıştır. Tanıdıklarının, sevdiği adamın gizli polis olduğunu söylemelerini üzerine, Kenan'la ilişkisini keserek kayiplara karışır. Bir raslantı sonucu karşılaşırlar; Kenan, Günsel'in kendine tam olarak inanamadığını görünce büyük bunalıma düşer. İntihar eder. Kenan'ın gömülüşünü gizlice seyreden Günsel, yasak aşkın meyvesi olan çocuğunu doğurmaya karar verir.

1974'te Milliyet roman yarışmasında birincilik kazanan eser, 1976'da da Orhan Kemal Roman Armağanı'nı aldı. Çeşitli eleştirmenlerce en iyi türk romanları arasında sayıldı. (M)

BİRAND (Mehmet Ali). Gazeteci (İstanbul 1941). Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. 1963'te Milliyet gazetesinde gazeteciliğe başladı. Aynı gazetenin Brüksel bürosunu kurdu (1973). Birçok gazetecilik başarı ödülü aldı. Dünya olaylarının kaynağına ülkemiz açısından inmedeki ustalığıyla dikkati çekti. *30 Sıcak Gün*'de (1975) 1974 Kıbrıs barış harekâtının içyüzünü anlattı; *Bir Pazar Hikâyesi*'nde (1978) Türkiye'nin AET ile ilişkilerini inceledi; *Diyet*'te (1979) Türk dış politikasındaki gelişmelere eğildi. (M)

***BİRECİK**, Urfa ilinde ilçe. — 41 048 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 20 081 nüf. (1980). [M]

BİREŞMEK ortaklş. f. Yeni k. İki ya da daha çok şey birleşerek bir bütün, bir bireşim haline gelmek. (M)

BİREŞTİRİCİ i. ve sıf. Yeni k. Bireştirmek işini yapan. Müz. Değişik tınılardaki seslerden sonsuz sayıda kaynaşım elde etme olanağı sağlayan elektronik org. (M)

BİREŞTİRMEK ettrg. f. Yeni k. Birden çok şeyi birleştirip bir bütün, bir bireşim oluşturmak. (M)

***BİRET** (İdil), türk kadın piyanisti. — Uzun yıllar tüm Avrupa ülkelerinde, ABD ve Kanada'da, Asya ve Afrika'nın başlıca başkentlerinde konserler vererek dünya çapında bir üne ulaştı. Sir Adrian Boult, Keilberth, Leinsdorf, Monteux, Rozsdestwensky, Sir Malcolm Sargent, Herman Scherchen gibi tanınmış şefler yönetiminde çaldı. Montreal, Rouan, Atina, Ostand, Persepolis, Eastburn La Rochelle müzik festivallerine solist olarak katıldı. 1973 İstanbul Festivali'nde Yehudi Menuhin'le Beethoven sonatları çaldı. 1968 ve 1971 Rouan uluslararası piyano yarışmalarında jüri üyeliği yaptı. Pretoria, Véga, Decca (Paris) ve Atlantik - Finnadar (New York) şirketleri için Beethoven, Brahms, Schumann, Bartok, Prokofiev, Rahmaninov, Boulez, Webern ve Alban Berg'in eserlerini plağa doldurdu. Ülkemizde tek başına ve senfoni orkestraları eşliğinde konserler vermeyi sürdürdü. «Devlet Sanatçısı» ünvanı aldı. En son 1983 İstanbul Festivali'nde Leningrad Senfoni Orkestrası eşliğinde çaldı. (M)

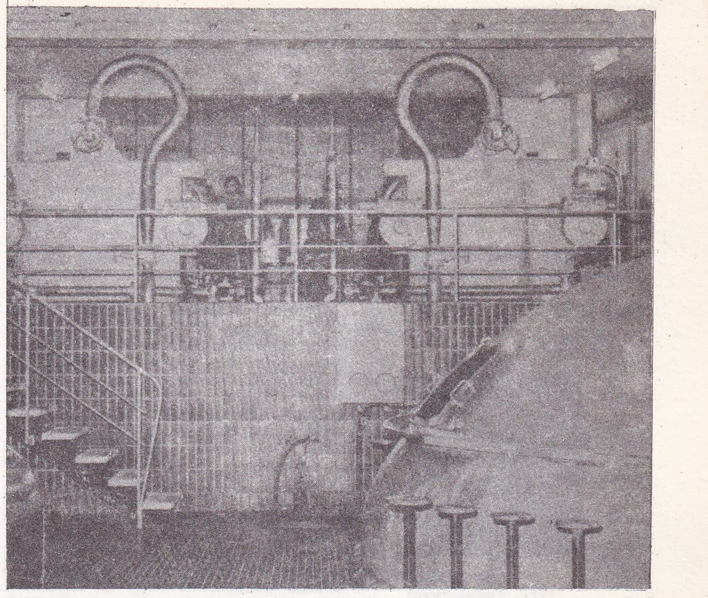

Bira fabrikasından bir bölüm: Sağda şıra kaynatma kazanı; solda malt ve su karıştırma teknesi; karşıda tatlı sıvıyı arpa kabuğundan ayırmaya yarayan basınçlı filtreler

***BİRGİ**, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 11 686 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 4 839 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BİRKENHEAD**, Büyük Britanya'da kent. — 137 700 nüf. (L)

***BİRLAND**, Romanya'da (Moldavya) kent. — 55 900 nüf. Makina, besin ve dokuma sanayii. (L)

Mehmet Ali BIRAND

***Birleşmiş Milletler Örgütü.** — Yeni katılan devletler: Grenada (17.9.1974), Kabo Verde (16.9.1975), Mozambik (16.9.1975), Sao Tome ve Principe (16.9.1975), Papua - Yeni Gine (10.10.1975), Komorlar (12.11. 1975), Surinam (5.12.1975), Seyşeller (21.9. 1976), Angola (1.12.1976), Samoa (15.12. 1976), Vietnam (20.9.1977), Cibuti (20.9. 1977), Salomonlar (19.9.1978), Dominika (18. 12.1978), Santa Lucia (18.9.1979), Zimbabve (25.8.1980), Saint - Vincent (16.9.1980), Vanuatu (15.9.1981), Belize (25.9.1981), Antigua (11.11.1981).

Merkezi New York'ta bulunan Birleşmiş Milletler Örgütü, 1975 aralığında siyonizmi ırkçı bir anlayış olarak niteledi. 1976 eylülünde ABD, vetosunu kullanarak Vietnam'ın örgüte alınmasını engelledi. 1976 ekiminde Fransa'nın Mayotte politikası 102 oyla mahkum edildi. Aynı yılın aralık başında BM genel kurulu fransız birliklerinin Cibuti'den çekilmesi yolunda bir kararı 19 çekimsere karşı 117 oyla kabul etti. Bir hafta sonra Güvenlik Konseyi, BM genel sekreteri Kurt Waldheim'ın beş yıl daha görevde kalmasını kararlaştırdı (7 aralık). BM, bilimsel bazı konularda da etkinlik gösterdi. Nükleer, sanayinin gelişmesi ve radyoaktif kirlenme olgusunun büyük boyutlara varması üzerine dünyanın her yanında seslerini yükselten çevrebilimci hareketlere paralel olarak, BM de 25 - 27 nisan 1977'de Paris'te toplanan IV. Uluslararası Radyasyondan Korunma Kongresi'nin düzenleyicilerinden biri oldu. Yine, Afrika'da kuraklık olaylarının büyük boyutlara varması üzerine, BM, 29 ağustos - 9 eylül 1977 tarihlerinde «çölleşme» konulu bir konferans düzenledi.

1977 kasımında, Güney Afrika Cumhuriye-

Foto. Milliyet arşivi ; X (MEYDAN)

BM genel kuruluna başkan seçilenlerden bazıları

Lazar Mojsov (1977, Yugoslavya)

Lievano Aguierre (1978, Kolombiya)

Salim A. Salim (1979, Tanzanya)

ti'ndeki ırkçı baskıların sürmesi nedeniyle, BM Güvenlik Konseyi, bu ülkeye bir ticaret ambargosu uygulama kararı aldı. Aralık ayında da Şili'de Pinochet yönetiminin insan haklarına yönelik baskıları sürdürmesini kınayan bir karar metni kabul edildi. 1978 martında İsrail'in karadan ve denizden 30 000 askerle Güney Lübnan'a girmesi ve Filistin kamplarına saldırarak 700 kadar filistinlinin ölümüne, 200 - 300 bininin de başka yerlere göç etmesine neden olması üzerine BM Güvenlik Konseyi, bölgeye bir «barış gücü» birliği gönderdi. Ancak bu birlik, çatışmaların kesilmesini sağlamakta yetersiz kaldı. BM'nin Güney Afrika Cumhuriyeti'ne karşı girişimleri 1978 yılında da devam etti. Pretoria hükümeti Namibya kurtuluş örgütü SWAPO'ya karşı uzlaşmaz ve saldırgan tutumunu sürdürdü. BM'in Afrika'daki barış gücü, batılı beş büyük devletin Pretoria hükümetiyle uzlaşmacı bir yaklaşım izlemelerini defalarca kınadı. BM, Namibya'nın bağımsızlığından yana tutumunu açıkça ortaya koydu; genel sekreter Kurt Waldheim, bu yörede bağımsızlık öncesi geçici döneminde düzeni sağlamak için 7 500 kişilik bir barış gücü gönderme önerisinde bulundu. 1979 mayısında BM genel kurulu Namibya sorununu yeniden ele alarak, Güney Afrika delegasyonunu görüşmelerin dışında tutma kararı aldı. BM, 1978 yılı içinde aynı biçimde Rodezya beyaz azınlık hükümetine karşı da ekonomik yaptırım uygulamayı kararlaştırdı. Giderek Ian Smith yönetiminin kendisini meşrulaştırmak için 1979 başında düzenlediği bir anayasa referandumunu geçersiz saydığını açıkladı. Washington ve Londra da BM kararını desteklediler.

BM'in Şili'de insan haklarına karşı uygulamaları araştırmakla görevli kurulu, 1978 güzünde açıkladığı bir raporunda, bu ülkede siyasal nedenler ya da «ulusal güvenlik» gerekçeleriyle tutuklanan insan sayısının 1976'da 552, 1977'de 346, 1978 ocağından ekim sonuna dek de 378 olduğunu, ayrıca 600 kişinin «kayıp» durumda bulunduğunu belirtti.

1979'da Kamboçya'nın SSCB desteğindeki Vietnam güçlerince işgali üzerine de BM bünyesindeki bağlantısız ülkeler, «yabancı askerlerin Kamboçya'dan geri çekilmesi»ni isteyen bir karar tasarısı hazırladılar. Ancak, tasarı Güvenlik Konseyi'nde SSCB'nin vetosuyla karşılaşıp karar halini alamadı. Çin ve batılı ülkelerse bağlantısızların tasarısına olumlu oy verdiler.

BM, 1979'da deniz dibi zenginliklerinin paylaşım sorunu üzerine üçüncü bir deniz hukuku konferansı daha düzenledi. Bu toplantıda sanayileşmiş ülkelerle (özellikle ABD) gelişme yolundaki 120 ülkenin oluşturduğu grup arasında (eski 77'ler grubu) başlıca anlaşmazlık konusu, denizdibi maden zenginlikleri oldu. Konferans 1980 yılında da çeşitli oturumlarla devam etti.

1979 temmuzunda BM, insanın gelecekte dünyamızın dışındaki etkinliklerini düzene sokma konusunu da görüştü. BM'nin Atmosfer Ötesi Uzayın Barışçı Kullanımı Komitesi, Ay'da ve öbür gök cisimlerinde askerileştirmeyi ve doğal kaynakları işletmeyi yasaklayan bir anlaşma tasarısını tartışmaya açtı.

1979 temmuzunda BM'i siyasal alanda uğraştıran bir konu da Hindiçini göçmenleri oldu. 1979 yazında erkek-kadın, çoluk-çocuk yüz binlerce güneydoğu asyalı, savaş, açlık ve yeni siyasal yönetimler nedeniyle çağımızda daha önce görülmemiş biçimde, ülkelerini (Vietnam, Laos ve Kamboçya) terkettiler. Tayland, Malaysia, İndonezya ve Filipinler'de, iltica istemleri maddi ya da siyasal nedenlerle geri çevrilen 200 000 Vietnamlı bulunuyordu. Hindiçini göçmenlerine yardım amacıyla 20 temmuzda Cenevre'de, BM mülteci bürosunun girişimiyle 62 ülkenin katıldığı bir toplantı yapıldı. Sonuçta başta ABD ve Çin olmak üzere birçok ülke (Fransa, Kanada, Avustralya, B. Almanya, vb.) Hindiçini göçmenlerine sığınma hakkı tanıdılar. 1980 şubatında ABD'ye 329 189, Çin'e 250 000, Fransa'ya 83 000 göçmen yerleştirildi.

Pnom Pen'in Vietnam tarafından işgalinden 7 ay sonra Kızıl Kmer'lerle savaş halindeki Heng Samrin hükümeti BM'in 140 üyesinden 35'i tarafından tanınmıştı. 22 eylül 1979'da BM genel kurulu, gerilla savaşına başlayan Kızıl Kmer'leri Kamboçya'nın gerçek yöneticileri olarak gördüğünü ortaya koydu. Örgütün, 5 kasım 1979'da New York'ta düzenlediği Kamboçya'ya yardım konferansında 210 milyon dolar para toplandı ve bununla söz konusu ülkeye yiyecek ilaç vb. yardımlar gönderildi. BM genel kurulu, 14 kasımda Vietnam'ın işgaliciliğini mahkûm etti ve «tüm yabancı güçler»in Kamboçya'dan çekilmesi isteminde bulundu. Ancak BM, sovyet ve çin görüşleri arasında bölünmüş olduğu için bu istem kararlaşamadı. Kırlarda yeniden gerilla savaşına başlayan Pol Pot yanlısı güçler, bir Kamboçya Ulusal Birleşik Cephesi kurdular ve aralık ayında yaptıkları kongrede, Kamboçya'da yeni düzenin BM denetiminde yapılacak özgür seçimlerle oluşacağını duyurdular. Ancak bu duyuru ülkeyi terketmiş Kamboçyalıların cepheye katılmalarına katkıda bulunamadı.

1979 aralığı ve 1980 ocağında BM genel kurulu İran'da rehin alınan ABD diplomatları ve SSCB'nin Afganistan işgali olaylarını görüştü. 4 aralıkta Güvenlik Konseyi, iranlı öğrencilerin tüm rehineleri serbest bırakması yolunda bir kararı oybirliğiyle aldı. Kurt Waldheim sorunun çözümü için Tahran'a gidip doğrudan doğruya iranlı yöneticilerle görüştü ama Humeyni tarafından kabul edilmedi. 23 şubatta BM, Tahran'a bir soruşturma heyeti gönderdi, ancak heyet 11 martta rehinelerle görüşemeden geri döndü. BM'in 14 ocak 1980'de Afganistan konusundaki oylamasında da, 18 karşı ve 18 çekimser oy dışında, 104 ülke, 24 bağlantısız ülke tarafından hazırlanan «yabancı askerlerin tümüyle, hemen, koşulsuz olarak Afganistan'dan çıkmaları» karar tasarısını desteklediler.

Zimbabve'de ırkçı beyaz azınlık rejimine karşı sürdürülen bağımsızlık savaşı da BM'in desteğini aldı. Yurtsever Cephe'nin liderleri Joshua Nkomo ve Robert Mugabe, bağımsızlık öncesi döneminde BM güçlerinin ülkede denetim görevi üstlenmesini benimsediler.

BM, 1980 kasımındaki genel kurulunda dünya yüzünde suların kirlenmesi ve temiz su gereksinimi sorununu da görüştü.

1981 eylülünde Paris'te az gelişmiş ülkeler üzerinde düzenlenen BM konferansı bir yarım başarıyla kapandı. Aynı ay içinde BM genel kurulunun bir dönem toplantısı sırasında ABD ve SSCB dışişleri bakanları Haig ve Gromiko iki ülke arasında büyüyen sorunları çözebilmek amacıyla iki kez bir araya geldiler.

10 aralık 1981'de Birleşmiş Milletler örgütünün genel sekreterliğine Waldheim'ın yerine perulu diplomat Javier Perez de Cuellar getirildi. 1982 şubatında BM genel kurulu, Golan'ı ilhak etmesinden ötürü İsrail'e topluca ambargo uygulanmasını istekarşı sürdürülen bağımsızlık savaşı da di. BM'nin İsrail'e karşı tutumu 1982 yazında bu ülkenin Beyrut'a saldırıları boyunca da sürdü.

1982 eylülünde dünyada, BM üyeliği dışında kalan ülkeler şunlardı: Andorra, Batı Sahra, Bophuthatswana, Ciskei Milliyetçi Çin (Tayvan), Grönland, İsviçre, Kiribati, Güney Kore, Kuzey Kore, Liechtenstein, Monako, Namibya, Nauru, San Marino, Tonga, Transkei, Tuvalu, Vatikan, Venda. (M)

***Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı (UNCTAD)**, Birleşmiş Milletler genel kurulunun bir yan organı. — Tüm üye hükümetlerin (166 üye) temsilcilerini bir araya getiren *konferans* ile *ticaret ve gelişme konseyi* (122 üye) dışında, altı komisyonu, bir komitesi, çeşitli çalışma grupları ve bir sekreterliği vardır. Üye ülkeler, coğrafi ve siyasal özelliklerine göre dört gruba ayrılırlar. İlke olarak dört yılda bir toplanan konferanslarda ana gündem maddesi üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma sorunlarıdır. Ancak alınan kararlar her zaman uygulama olanağı bulamaz. Kuzey - Güney (gelişmiş ülkeler - üçüncü dünya ülkeleri) karşıtlığı, üçüncü dünya ülkelerindeki iç kutuplaşmalar ve sosyalist ülkelerin tutumu tartışmaları çıkmaza sokar ve organın güçsüzleşmesine yol açar. Yine de UNCTAD, uluslararası hedefleri arasında, üçüncü dünyanın gelişmesini en ön sırada tutar ve sorunun çözümü için gelişmiş ülkeleri büyük ölçüde katkıda bulunmaya çağırır. Dördüncü ve beşinci toplantıları Nairobi (1976) ve Manila'da (1979) yapılan konferans, 6 haziran 1983'te Belgrad'da altıncı kez toplandı. Üç hafta süren toplantıda, toplam dış borçları 600 milyarı aşan üçüncü dünya ülkelerindeki ekonomik durgunluk sorununa çözüm arandı; bu sorunun sürmesi halinde dünyanın ekonomik durgunluktan kurtulmasının gecikeceği vurgulandı. Varlıklı ülkelerle yoksul ülkeler arasında gittikçe büyüyen uçurumun dünyanın tümü için tehlike oluşturduğu kaydedildi. Toplantıda, daha önce 28 mart 9 nisan 1983'te, Buenos Aires'te yapılan 77'ler grubu (gelişmekte olan ülkeler) toplantısında hazırlanan ortak rapor da tartışıldı. Türkiye'nin dört grup içinden «gelişmiş ülkeler»in yer aldığı B grubuna sokulduğu *Belgrad Konferansı*'nda en yoksul ülkelerin sorunları ağırlık kazandı. Okur - yazar oranı yüzde 5'in altında olan Nijerya, yüzde 9'u geçmeyen Yukarı Volta, yüzde 15'i aşmayan Etyopya, Çat ve Gambiya gibi Afrika ülkeleri, büyüme hızları sıfır ya da sıfırın altında olan ülkeler bunlar arasında yer aldı. Konferansta, sanayi ülkelerinin GSMH'larından yüzde 0,15'ini en yoksul 36 ülkeye yardım olarak vermelerini öngören bir karar tasarısı ortaya çıktı. Daha önceki toplantılarda ya da yapıldığı gibi gelişmiş ülkelere «Yeni Uluslararası Ekonomik Düzen» çağrısında bulunuldu, zengin ülkelerin yoksullara yardımcı olmaları istendi. Bu arada konferansa katılan Hindistan başbakanı bayan İndira Gandi ile Zimbabve maliye bakanı Bernard Chidzero, batılı zengin ülkelerin bu çağrılara umursamazlığını sert bir dille eleştirdiler. (ML)

***BİRMANDREİS**, Cezayir'de, başkent Cezayir'in güneyinde yerleşim bölgesi. — 77 600 nüf. (L)

***BİRMANYA**, Güneydoğu Asya'da devlet. — 36 170 000 nüf.

TARİH

General Ne Win*, iktidara geldiği 1962' den beri ulusal birliği tam olarak sağlayamadı. Direnişçi etnik ve siyasal gruplardan destek gören çok sayıda gerilla örgütü, ülkenin ekonomik gelişimini köstekleyen sürekli bir istikrarsızlığa yol açtılar.

● *Komünist gerilla savaşı*. 1969'da, komünistlerin sürdürdüğü gerilla savaşı, Çin -Birmanya sınırında şiddetli boyutlar kazandı. Kültür Devrimi boyunca Çin - Birmanya ilişkileri bozuldu. 1967'de Birmanya ordusunun ülkedeki Çinli nüfus içinde görülen kıpırdanmalara karşı aldığı sert önlemler ve Çin karşıtı başkaldırılar bu ilişkileri büyük ölçüde etkiledi. Pekin, 1964'ten bu yana yasaklanmış bulunan ve özellikle kuzey-doğu ve güneyde, Arakan ve Pegu dağlarında etkinlik gösteren Birmanya Komünist Partisi Beyaz Bayrak'a desteğini gizlemedi. Birmanya ordusunun yarısını kendileriyle uğraşmak zorunda bırakmamalarıyla Çin yanlısı komünistler önemli bir sorun oluşturdu.

● *Ekonomik ve toplumsal bunalım*. Birmanya yöneticileri, 1962'de General Ne Win'in önerdiği «sosyalizme doğru Birmanya yolu» reçetesinin iflasını belirleyen ekonomik sıkıntılarla karşı karşıya kaldılar. Özel sektörün millileştirilmesi (1963), «halk mağazaları»nın açılması, kamusal dağıtım ağı ve devlet fabrikaları Birmanya ekonomisine ayakta kalma olanağı sağlamadı. Ayrıca, bürokrasi ve yolsuzluklar her türlü ilerlemeyi köstekledi.

1972-1973'te ticaret bilançosu açık verdi, dış ticaret en düşük düzeye indi. 1962'deki düzey 100 sayılırsa dışsatımlar 36'ya, dışalımlar 49'a indi. Yasal dışsatımlar belirli bir azalma gösterirken, karaborsa toplumun tüm tabakalarına yayıldı; tam anlamıyla buna paralel bir ekonomi yarattı. Enflasyona ve pirinç fiyatlarındaki fırlamaya bağlı olan bu ekonomik güçlükler, kitlelerde giderek artan bir hoşnutsuzluğa yol

Foto. AP, Tzovaras/ONU; AFP (LAROUSSE

açtı. 1974 ilkbaharında, general Ne Win hükümeti, kuruluşundan on iki yıl sonra, (sendikaların yokluğuna karşın) ilk işçi grevleriyle karşılaştı. Bunu üniversite öğrencilerinin, eski Birleşmiş Milletler genel sekreteri U Thant'ın cenazesinin ulusal törenle kaldırılmasını istemeleri üzerine çıkan karışıklık ve gösteriler izledi. Bu hareketlerin yaygınlığı karşısında hükümet, 11 aralık 1974'te sıkıyönetim ilân etti ve ekonomi politikasına yeni bir yön verme kararı aldı.

● *Dışa açılış.* Bu tarihe kadar kendi yağıyla kavrulan Birmanya, daha sonra Batı ülkelerine, Japonya'ya ve uluslararası para kurumlarına açıldı. Bunun sonucu olarak, Dünya Bankası ülkeye önemli tutarda kredi önerdi. Birmanya hükümeti de yabancı petrol şirketlerini kıta sahanlığındaki aramalara katılmaya çağırdı.

Hükümet iç siyasal sorunlara da çözümler aradı. Aralık 1973'te yapılan referandumla kabul edilen yeni anayasa, tek partili bir rejim kurdu. Uyuşmazlıklar, 1976'da ordunun içinde çıkan isyan, 1977 martında, hükümeti, yönetici ekibi tümüyle değiştirmek zorunda bıraktı. 1962 hükümet darbesinin askeri sorumlularından yalnızca general San Yu görevde kaldı (Birmanya' daki tek parti olan Birmanya Sosyalist Program Partisi'nin genel sekreteri).-

Dış planda, general Ne Win, Çin'e, Birmanya Komünist Partisi'ne yaptığı yardımı kesmesini önerdi (General Ne Win'in mart 1971'de Pekin'i ziyareti; Deng Xiaoping'in ocak 1978'de Rangoon'u ziyareti).

Bununla birlikte, Çin, yandaşı olan Birmanya komünistlerine yardım etmeyi ve onlara sığınma hakkı tanımayı sürdürdü. Komünist gerilla savaşı ve müslüman rohingyas'lar gibi sonu gelmeyen etkin azınlık sorunları bir süre çözümsüz kaldı.

● *Müslüman azınlıklar sorunu.* 2 mart 1978'de yeniden devlet başkanı seçilen general Ne Win, nüfus sayım kampanyası sırasında, ülkede gizlice yaşayan göçmen sayısının artışını önleme gerekçesiyle orduyu Arakan eyaletindeki rohingyas'ların üzerine sürdü. Moğol asıllı budist azınlıkların da desteğiyle ordu, pek çok müslümanı öldürdü, evlerini yağmaladı, camilerini ateşe verdi. Dört ay içinde (1978 temmuz sonuna dek) 200 000 rohingyas hasta ya da bitkin durumda Bangladeş'e iltica etmek zorunda kaldı. Dakka yönetimi, dünyada nüfus yoğunluğu en yüksek ülke olan Bangladeş'e bu mülteci akınını bir ara durdurmaya çalıştıysa da bunu başaramadı; derme çatma kamplarda barınan müslüman mülteciler için tüm uluslardan yardım isteminde bulundu. Birçok Batı ülkesi ve BM'nin Mülteciler Yüksek Komiserliği ivedi yardım gönderdi. Buna karşın dokuz ay içinde altı bini beslenme yetersizliğiyle yüz yüze çocuklardan oluşan on bin mülteci ölümden kurtulamadı. Birmanya hükümeti göç olayının kendisine verdiği zararları azaltmak için Bangladeş yönetimiyle bir anlaşma yaptı ve temmuzdan başlayarak müslüman rohingyas'ların öncelikle de kimlik kartı olanların ülkeye geri dönmesine izin verdi. BM rakamlarına göre 1979 mayısında mültecilerin üçte ikisi Birmanya'ya dönmüştü.

● *Ne Win'in istifası.* «Sosyalist» bir programla 19 küsur yıl devletin başında kalan general Ne Win bu süre içinde etnik grupların ayrılıkçı hareketlerine karşın, ulusal birlik düşüncesini görece güçlendirebilmişti. İktidarı bırakmadan önce, son olarak bir genel af çıkararak daha olumlu bir izlenim bırakmak istedi. Bu af üzerine 1962'de devirdiği başbakan U Nu da on bir yıllık bir sürgün yaşamından sonra ülkesine geri döndü.

Ciddi ekonomik bunalımlarla yüz yüze olan bir dünyada Birmanya, halkının gereksinimlerini adım adım karşılayarak belli bir başarı elde etti. 1981'de, Asya'da besin ve enerji bakımından kendine yetebilen tek ülke oldu.

General Ne Win, 8 ağustos 1981'de, ülkedeki tek siyasal parti olan Birmanya Sosyalist Program Partisi'nin 4. Kongresinde, sağlık nedenleriyle istifa etmek istediğini belirtti. 4-18 ekim günlerinde parti üyesi 475 kişi Ulusal Halk Meclisi üyeliğine seçildiler. Yeni Ulusal Halk Meclisi, 9 kasım 1981'de Ne Win'den boşalan devlet başkanlığı görevine 63 yaşındaki parti başkanı general San Yu'yu getirdi. Başbakanlık görevi yine Maung Maung Kha'nın üzerinde kaldı. (LM)

***BİRMİNGHAM,** ABD'de (Alabama) kent. — 301 000 nüf. Demir, kömür ve kireç ocakları çevresinde demir-çelik sanayii. (L)

***BİRMİNGHAM,** Büyük Britanya'da (Warwickshire) kent. — 1 006 900 nüf. Döküm ve haddeleme. Kuyumculuk, armatür, el aletleri ve müzik aletleri; silah, otomobil ve elektrikli gereçler, lastik ve şekerleme sanayii. Kent nüfusunun yüzde 10'unu oluşturan göçmenlerin sayısının sürekli artmasına rağmen (hintli ve antilliler), toplam nüfus halkın yeni kurulan Redditch ve Telfrod'a kayması nedeniyle giderek azalmaktadır. (L)

***BİROBİCAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 67 000 nüf. Tuhafiyecilik ve ayakkabı sanayii. Termik santral. (L)

***BİROT** (Pierre), fransız coğrafyacısı. — Son eseri: *Les Processus d'érosion à la surface des continents* (Kıtaların Yüzeyindeki Aşınma Süreçleri) [1981]. (L)

BİRÖRNEK blş. sıf. Yeni k. Biçim (ya da öz) bakımından birbirinin aynı olan (şeyler). *Devletin, insanları sıradan, birörnek nesnelere dönüştürdüğü bir düzenden kaçarken özgürlüğe ulaşacağını sanıyor* (A. Özkırımlı). [M]

***BİRSEL** (Salâh), türk şair ve yazarı. — Kitaplararası düşünen, mizah öğesi ağır basan denemeleriyle ilgi uyandırdı; bunlarda kişisel bir argo geliştirdi. Son yapıtlarından bazıları: *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu* (1976), *Kahveler Kitabı* (1976), *Kurutulmuş Felsefe Bahçesi* (1979), *Boğaziçi Şıngır Mıngır* (1979), *Paf ile Puf* (1981), *Halley Kimi Kurtarır* (1981), *Hacivatın Günlüğü* (1982). *Şiir ve Cinayet* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu 1976 Deneme Eleştiri-Gezi Ödülü'nü aldı. (M)

BİRTAKIM, blş. sıf. Belirsiz olarak çokluğu anlatır (önüne geldiği isim çoğul halinde olur): *Bir zamanlar öylesine kızdığı birtakım insanlara artık sadece acır oldu* (N. Meriç) || Bazı, kimi: *Birtakım kimseler diyor ki, renkli televizyon fiyatları ucuzlayacakmış.* (M)

BİRTAN (Muzaffer), türk ses sanatçısı ve koro şefi (Ankara 1921). İlkin Ankara Radyosu'nda (1947), daha sonra İstanbul Radyosu'nda çalışmaya başladı. Aynı zamanda, İstanbul Belediye Konservatuvarı İcra Heyeti'nde korist ve şef olarak görev yaptı. 1982'den bu yana Radyo'da Klasik Koro'yu da yönetmektedir. (M)

***BİRTWİSTLE** (Harrison), ingiliz bestecisi. — Son eseri: Orkestra için *The Triumph of Time* (Zamanın Zaferi) [1974]. (L)

BİSAİ, Japonya'da, Honşu adasında, Nagoya'nın kuzeybatısında kent. 54 200 nüf. (L)

***BİSCEBLİE,** İtalya'da, Adriyatik denizi kıyısında kent. — 45 200 nüf. Tarım. (L)

BİSHOP (Elizabeth), amerikalı kadın şair (Worcester 1911). *Noorth and South* (Kuzey ve Güney) [1946], *Nort and South, a Cold Spring* (Kuzey ve Güney, Soğuk Bir İlkbahar) [1955], *Questions of Travel* (Gezi Sorunları) [1965], *The Ballad of the Burglar of Babylon* (Babil Hırsızının Türküsü) [1968], *Geography III (Coğrafya III)* [1976] adlı şiir kitaplarında dünyaya içtenlikle açılan bir yaklaşım göze çarpar. (L)

***BİSİKLET,** i. — 1975 sonrasında Türk bisikletçileri, araç gereç yetersizliğinden en çok etkilenen sporcular oldu. Türk bisikletçilerinin en iyi dereceleri 1977, 1978 yıllarında elde edilenlerdir. Türk takımı 1977 Dünya Kupası klasmanında 12. sırayı aldı. 1977'de, türk bisikletçileri, ilk kez katıldıkları Fransa Amatör Bisiklet Turu'nu 13. ve Cezayir Turu'nu 8.olarak bitirdiler. Aynı yıl Akdeniz Turu'nda Türk takımı bronz madalya kazandı. Gene 1977'de Türk bisikletçileri Mısır Turu'nu kazandılar ve Mısır'da düzenlenen Enver Sedat Yarışması'nda Çelenk kupasını aldılar. Bu turda bireysel birincilik kazanan Hasan Can, Fransa Turu'nda (Tour de l'avenir) şeref listesine alındı. 1978 Akdeniz Turu'nda Türk sporcuları Batı Almanya'nın A ve B takımlarını, İranlı ve Mısırlı bisikletçileri geçerek bronz madalya kazandılar.

1974'ten sonra Balkan şampiyonalarında Türk bisikletçilerinin aldığı en iyi dereceler şöyleydi: 1974'te 100 km takım yarışında beşincilik; bireyselde Ali Hüryılmaz'ın beşinciliği. 1976'da 100 km takım yarışında beşincilik, gençlerde ikincilik. 1977'de 100 km takım yarışında beşincilik, bireyselde Erol Küçükbakırcı'nın dokuzunculuğu. 1978' de 100 km takım yarışında ve gençlerde dördüncülük, bireyselde Fatih Özmen'in on üçüncülüğü. Cumhurbaşkanlığı Uluslararası Bisiklet Turu'nda ise 1974'ten sonra şu sonuçlar alındı: 1974-10 etap (Türkiye A ve B, Muhafızgücü, B. Almanya). Türkiye A birinci; Seyit Kırmızı birinci, Halûk Günözgen ikinci, Cengiz Özdoğan üçüncü. 1975-10 etap (Türkiye A ve B, Belçika, Çekoslovakya). Türkiye A birinci; Ali Hüryılmaz birinci, Yusuf Ecevit üçüncü.

1976-10 etap (Türkiye A, Belçika, Bulgaristan, Sovyetler Birliği). Sovyetler Birliği birinci, Türkiye üçüncü; Osokin (Rus) birinci; Erol Küçükbakırcı dokuzundu.

1977-10 etap (Türkiye, Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya, Sovyetler Birliği, Suudi Arabistan, Yugoslavya). Polonya birinci, Türkiye dördüncü, Vladimir (Rus) birinci. (M)

***BİSKRA,** Cezayir'de kent. — 90 000 nüf. Turizm.

— *Biskra ili,* 545 000 nüf. (L)

***BİSMİL,** Diyarbakır ilinde ilçe. — 61 517 nüf., 90 köy. İlçe merkezi 19 059 nüf. (1980). [M]

***BİSSAU,** Gine Bissau'nun başkenti ve liman. — 109 486 nüf. Havaalanı. İdare ve ticaret merkezi. Makine besin sanayii. (L)

BİT i. (ing. *bi* [*nary*] [*digi*] *t*, [*ikili sayı*]). Bilişim. Temel alınan 2 rakamdan biri (genel olarak 0 veya 1). Örneğin 2 temel rakam olarak 01011 ifadesi 5 bitlik bir ifadedir. Bir sorunun cevabı ne kadar uzun olursa bit sayısı o kadar çok olur ve ikili temel sayının logaritmasıyla ifade edilir (örneğin 52'lik bir deste içinde istenilen kâğıdın bulunması için 5,7 bit gereklidir ($\log_2 52 = 5{,}7$). [L]

***BİTAR** (Salah al-), suriyeli siyaset adamı. — (öl. Paris 1980). 1966'da hükümet darbesiyle devrilip Lübnan'a sığındı. Baas partisinden atılınca Paris'e yerleşti ve temmuz 1980'de, Paris'te öldürüldü. (L)

***BİTLİS,** (13), Doğu Anadolu bölgesinde il ve kent. — Nüfus artış hızı Türkiye genel nüfus artış hızından yüksektir; ama nüfus yoğunluğu ülke genelinin oldukça aşağısındadır. 1980 sayımında 257 908 olarak belirlenen nüfusu (km² başına 38) ile nüfus büyüklüğü açısından 58. ilimizdir. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 27 137, köy sayısı 273 olarak belirlendi. 1975-1980 arasında, nüfus artış hızı bir önceki döneme göre düşüş gösterdi. Bitlis nüfusundaki değişmeler doğurganlık ve göç olgularına bağlıdır. 1980 sayımına göre Bitlis'te ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 77 295 (merkez 27 137), Tatvan 65 512 (merkez 40 296), Hizan 33 746 (merkez 2 770), Mutki 31 233 (merkez 2 790), Ahlat 26 639 (merkez 10 422), Adilcevaz 23 483 (merkez 10 342); ilçelerin (kentlerin) toplam nüfusu 93 757; köylerin toplam nüfusu 164 151.

1980 rakamlarına göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarı şöyleydi: Buğday 51 512 t, darı 4 248 t, mısır 2 575 t, şekerpancarı 8 944 t, tütün 2 065 t, soğan 4 325 t, patates 3 812 t.

Eti, sütü ya da gücü için beslenen hayvanların sayısı (1980) ise şöyleydi: Koyun 688 260, kılkeçisi 294 310, sığır 110 703, manda 7 595, at 2 540, eşek 2 210, katır 3 040.

Sanayi sektörünün gelişimi yönünden geri kalmış illerden biridir. 1968'de Türkiye'de toplam 583 işletmeye teşvik belgesi verildiği halde, o yıl kalkınmada öncelikli iller arasına alınan Bitlis'te bu rakam yalnızca 4'tü.

1936'da kurulan Bitlis Tekel Sigara Fabrikasının üretim kapasitesi 1980'de tek var-

Fidel Castro
BM'de konuşuyor

Foto. Chip Hires-Lambreu/Gamma (LAROUSSE)

diya çalışmayla yılda 200 t filtresiz sigara üretecek düzeye çıkarıldı. Fabrika çift vardiya çalışmayla 1980'de 400 t, 1981'de ise 477 t sigara üretti. 1980'de başlatılan genişletme çalışmaları bittiğinde Bitlis Sigara fabrikası yılda ortalama 1 270 t sigara üretecektir.

1978'de yılda 16 000 t hayvan yemi üretecek kapasiteyle üretime başlayan Tatvan Yem Fabrikası, açılış yılında ancak 2 500 t üretim gerçekleştirdi. 1978'de kurulan 152 ortaklı un fabrikası ise yılda 1 000 t un üretecek kapasitededir .

İl'de 1980'de 6 lise (2 134 öğrenci, 109 öğretmen), 13 ortaokul (2 790 öğrenci, 71 öğretmen) ve 36.sı kentlerde, 238'i kırsal kesimde olmak üzere 274 ilkokul (24 127 öğrenci, 142 öğretmen) bulunuyordu. Orta dereceli mesleki ve teknik öğretim yapan 6 okulda 1975'te 541 öğrenci, 47 öğretmen vardı. (M)

***BİTOLJ** (eski adı **MANASTIR**), Yugoslavya'da kent. — 65 000 nüf. Dokuma sanayii .Tarım. (L)

***BİTONTO,** İtalya'da, Bari'nin batısında kent. — 42 800 nüf. Şarapçılık ve meyvacılık. (L)

***BİYELGOROD,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Ukrayna sınırına yakın kent. — 240 000 nüf. Kursk steplerinden çıkarılan demirin işlendiği bir sanayi merkezidir. (L)

***BİYELTSY,** Sovyetler Birliği'nde (Moldavya) kent. — 125 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***BİYOKİMYA** i. — ANSİKL. 1970'li yıllarda yapılan çok sayıda buluş, biyokimya alanında iki yönden büyük yarar sağladı: Birincisi, yaşamsal önemi olan olayların anlaşılmasına yardım etti; ikincisi, bunların tıp alanına uygulanması son derece önemli boyutlar kazandı.

Bu buluşların en önemlileri hücre bileşenlerinin yapı ve fonksiyonuyla ilgili buluşlar, genetik yapıyla ilgili araştırmaların sonuçları ve beyinde yeni proteinlerin ortaya çıkarılmasıdır.

Bakterilerde genetik belirtileri yöneten mekanizmalar François Jacob ve Jacques Monod'un çalışmalarıyla ortaya kondu. Hücrelerinde çekirdek bulunan üstün yapılı organizmaların çok karmaşık olan genetik yapısı da çok sayıda çalışmaya konu oldu. Çekirdeğin ana bileşeni kromatindir. Kromatin, dezoksiribonükleik asitle (DNA) birlikte çeşitli proteinlerden oluşur. DNA-protein kompleksinin yapısı Avustralyalı Hewish ve Burgoyne'un çalışmaları ve bunları tamamlayan Amerikalı Olins ve Woodcock'un araştırmaları sayesinde 1976 yılından beri bilinmektedir. Çekirdek içindeki DNA'nın tümü hücre genomunu, yani genetik bilgilerin tümünü kapsamaktadır. Belirli dizi bölgelerinde DNA'yı kesip parçalara ayıran eksiltici enzimler modern genetik araştırma tekniklerinde kullanılmakta ve bu karmaşık genetik yapının anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.

Çekirdekteki DNA miktarı son derece önemlidir. Ökaryotlarda bu DNA'nın çok az bir bölümü (yaklaşık yüzde 10'u) hücre içi proteinlerini şifreler, geri kalan yüzde 90 ise dolaşan proteinleri şifreleyen genleri belirler veya genomun organizasyonunda yapısal bir görev alır. Biyokimyasal ve biyofizik incelemeler DNA'nın çevresinin baz yapıda histon adı verilen protein kompleksi ile çevrili olduğunu göstermiştir. Histonlar kromozomun yapısını denetim altında tutar. Bunların hücre bölünmesi sırasında önemli görevleri vardır, çünkü bu sırada kromatin yaygın bir yapıdan tıkız bir yapıya geçer. Metafazda (mitozun yani hücre bölünmesinin ikinci evresi) kromozomun biçimi çok belirgindir. Yeni teknikler kromatinin yapısını çok belirgin olarak ortaya çıkarmıştır: Kromatin «nükleozom adı verilen alt birimlerden oluşur. Bir inci dizisini andıran bu yuvarlak yapılar tespih şeklinde sıralanmışlardır (E. Morton Bradbury). Histonlardaki çeşitli proteinlerin de yapısal görev yapmaları ve kromatinin etkinlik ve edilginlik durumlarını değiştirmekte rol oynamaları olasılığı vardır.

Genler üzerindeki çalışmalar (gen mühendisliği) artık çok yaygın olarak yapılmaktadır. Gen mühendisliği sayesinde bugün ensülin (ensüline bağımlı şeker hastalarının kullanabileceği bir tedavi), ovalbümin ve daha yeni olarak (1979) Hepatit B «aşı» proteinin sentezi mümkün olmuştur. Araştırmacılar bu sonuncu buluş sayesinde B hepatitine karşı (serum hepatiti) bir aşı hazırlamayı ummaktadırlar.

Bu tip genetik çalışmalarında artık klasikleşmiş bir yöntem kullanılmaktadır. İstenilen genetik bilgileri taşıyan DNA molekülleri belirlenip ayrıldıktan sonra bu DNA molekülleri bir koli basilinin içine, örneğin bağırsakta her zaman bulunan Escherichia coli'nin içine sokulur. Sonra özgül antikorlar kullanılarak söz konusu proteini yapan bakteri suşlarının DNA'ları belirlenir.

Hücre morfolojisine ilişkin son çalışmalar neoplazik hastalıkların (habis urlar, vb) daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Uzun yıllardan beri hücre yüzey zarlarının dış yüzlerinde glikoporotein makromoleküllerinden oluşan bir kılıf bulunduğu ve bu kılıfın hücrenin çeşitli etkinliklerine katıldığı bilinmektedir: Hücrede biçimlenme, yapışkanlık, büyüme ve farklılaşmanın denetimi. 1970'lerden sonra biyokimya ve immünoloji alanlarında yapılan araştırmalar hücrelerdeki değişim sırasında zarda da değişiklik olduğunu, yalnız bu bakımdan tümör hücreleriyle normal hücreler arasında yapısal farklılıkları bulunduğunu göstermiştir: Zarlarda glikolipit ve glikoprotein bileşimleri farklıdır. Bu değişiklikler ur oluşumunun yerleşmesinde veya sürmesinde rol oynayabilir. Buna göre kanser, hücrelerarası «sosyal» etkileşmelerin düzensizliği olabileceği gibi hücre çeperindeki kimyasal bozuklukların ürünü de olabilir.

Bazı araştırıcılar, kendi biyokimyasal araştırma «araç»larını hücre içindeki yapıları örnek alarak *in vitro* yapmışlardır. 1965 yılından beri laboratuarlarda kullanılan lipozomlar buna örnektir. Lipozomlar mikroskobik keseciklerdir; su dolu bölmeleri çevreleyen lipid katlarından oluşurlar. Biyokimyacılar ta başından beri lipozomlara ilgi göstermişlerdir, çünkü bunlar hücre zarlarının niteliklerini ve işlevlerini incelemek için en iyi modellerdi. Son yıllarda araştırıcılar lipozomlardan başka şekilde yararlanmayı düşündüler: Bunların içine vücuda vermek istedikleri ilaçları koyabilirlerdi. Gerçekten de bu lipozomlar hazırlanırken bölmelerdeki sulu kısmın içine enzimler, nükleik asitler ya da makromoleküller gibi çeşitli maddeler konabilir. Özel birtakım şartlar sağlandığında da içerdeki materyel, kültürde üretilen hücrelere nakledilebilir. Araştırıcılar yakın bir zamanda bu lipozomların, kanserli hücrelere ur oluşumunu önleyici ilaçlar vermekte veya genetik bir bozukluk sonucu bir enzim veya maddenin eksik olduğu bazı kalıtsal hastalıklarda eksik olan enzimi yerine koymada yararlı olabileceğini düşünmekte ve bunları bir taşıyıcı araç olarak planlamaktadırlar.

Lipozomların kullanımı, ikame tedavisinde büyük çığır açmaktadır.

Son yılların aynı derecede önemli bir başka buluşu da endorfinlerin bulunmasıdır. Bu maddeler morfin grubuna ilişkin sinirsel olayların daha iyi anlaşılmasında ilerleme sağlamaktadır.

Öteden beri morfin grubu maddelerin yalnız haşhaş ve gelincik gibi bitkilerde bulunduğu sanılıyordu. 1973'de bu tip maddelerin hayvan ve insan beyninde de bulunduğu anlaşıldı. Bunların, morfin alıcı sinir uçları için aracı (iç yönlendirici) oldukları sanılmaktadır. Bazı araştırıcılarca «enkefalin» adı verilen bu endorfinler, morfin benzerlerinin özelliklerini taşırlar, yani fizyolojik ve psikolojik bağımlılık yaratıp dayanıklılığı artırırlar. Bilim adamları endorfinlerin yalnız ağrılarla değil, heyecan ve davranışlarla ilişkili sinapslarda sinir akışı iletimini ve akışını etkilediklerini sanmakta, böylece morfinin istenmeyen etkilerini taşımayan bileşikler yapabileceklerini ummaktadırlar.

Biyolojik olayların daha iyi anlaşılması yolundaki son aşamalar metabolik hastalıkların, enzim eksikliklerinin ve hatta kanserin yakın bir gelecekte daha iyi tedavi edilebileceği umudunu vermektedir. (L)

***BİZERTE,** Tunus'ta, Sicilya boğazı kıyısında kent. — 51 700 nüf. Demir-çelik, çimento ve metal işleme sanayii. Petrol rafinerisi.

— *Bizerte valiliği*, 346 000 nüf. (L)

BJÖRN (Dinna), danimarkalı dansçı ve koreograf (Kopenhag 1947). 1966'da J. Robins'in *Afternoon of a Faun*'u (Bir Kır Tanrısının Öğledensonrası) ile sahne yaşamına başladı. *La Sylphide* (Peri), *La fête des fleurs à Genzamo* (Genzamo'da Çiçek Bayramı) ve *Kermesse à Bruges*'ü (Bruges'de Kermes) yayımladı. Özgün koreografi çalışmaları: *8+1* (1970), *Anatomic Safari* (1972) ve *l'Ecole du mercredi* (Çarşamba Okulu) [1974]. (L)

***BLACHER** (Boris), alman besteci. — (öl. Berlin 1975). [L]

***BJERKNES** (Jakob Aall Bonnerie), norveçli meteorolog. — (öl. Los Angeles 1975). [L]

***BLACKBURN,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 147 900 nüf. Sayfiye ve turistik merkez. (L)

***BLACK COUNTRY,** İngiltere'de (Birmingham'in kuzeybatısında) yaygın kent. — 1 150 000 nüf. Taşkömürü havzası ve büyük demir-çelik sanayii bulunduğu için bu adla anılır. Sanayinin getirdiği çirkin kent görüntüsü son zamanlarda düzelmeye başladı. (L)

***BLACKETT** (Patrick Maynard Smart), ingiliz fizikçisi. — (öl. Londra 1974). [L]

***BLACKPOOL,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 147 900 nüf. Sayfiye ve turistik merkez. (L)

***BLAGOVEŞÇENSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 172 000 nüf. Kereste sanayii. (L)

BLAİS (Marie - Claire), kanadalı kadın yazar (Quebec 1939). Eğitim ve geleneksel değerlerden kopuşu ele aldığı *la Belle Bête* (Güzel Hayvan) [1959]) ve *Tête Blanche* (Beyaz Baş) [1960] ile dikkati çekti. 1963' te ABD'ye daha sonra da Fransa'ya yerleşti. *Une saison dans la vie d'Emmanuel* (Emmanuel'in Yaşamında Bir Mevsim) [1965] ile Medicis ödülünü kazandı. Daha sonraki eserlerinde toplumsal ve estetik konfirmizmin tuzağına düşmüş dünyanın eleştirisini karamsar ve uyarıcı bir dille yaptı: *Le Loup* (Kurt) [1972], *A Coeur joie* (Doyasıya) [1974], *Une Liaison Parisienne* (Paris'te bir Gönül İlişkisi) [1975], *Les Nuits de L'Underground* (Metro Geceleri) [1978]. Bir tiyatro eseri de vardır: *L'Exécution* (İdam) [1968]. (L)

***BLANCHOT** (Maurice), fransız yazarı. — Çağdaş eleştiri, felsefe ve yaratıcılık üzerinde önemli etkisi olan sanatçı, «edebiyat benim bensiz vicdanım»dır der. Yazarken kendinden hiç bir ödün vermeden dikkatini önemli bulduğu tek şey yani dil üzerinde yoğunlaştırır. Son eserleri: *Ecriture du désastre* (Felaket Yazıları) [1980]. (L)

***BLANTİRE,** Malawi'de kent. — 229 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Yüksek okullar. (L)

BLEY (Paul), kanadalı caz piyanisti (Montreal 1932). O. Coleman ve Don Charry (1958), C. Mingus (1959 - 1960) ve Sonuy Rollins (1963 - 1964) gibi ustalarla çalıştı. 1960'lı yılların avangard stilini benimseyen ve cazda synthesizer az sayıdaki beyaz piyanistten biridir. Blues türüne yatkın yorumu ile özellikle ilk karısı amerikalı caz piyanisti Carla Bley'in (Oakland 1938) bestelerini seslendirdi. Çok sayıda plak yaptı. Virtuosi (1967), *Open to Love* (Aşka Açık) [1972]. (L)

***BLİDA,** Bk. BULAYDA *(el-)*

***BLİER** (Bernard), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1973'den başlayarak çevirdiği başlıca filmler şunlar: *Je Sais Rien, Mais Je Dirai Tout* (Hiçbir Şey Bilmiyorum, Ama Her Şeyi Anlatacağım) [P. Richard, 1973], *Ce Cher Victor* (Şu Sevgili Victor) [R. Davis, 1974], *Calmos* [Bertrand Blier, 1975], *Amici Mei* (Dostlarım) [M. Monicelli, 1975], *Bitmeyen Kin* (Le Corps de Mon Ennemi) [H. Verneuil, 1976], *Le Témoin* (Tanık) [J.P. Mocky, 1977]. *Série*

Noire (Kara Dizi) [A. Corneau, 1979], *Buffet Froid* (Soğuk Büfe) [Bertrand Blier, 1979], *Eugenio* (L. Comencini, 1980). [ML]

BLIER (Bertrand), fransız film yönetmeni, romancısı, senaryo yazarı (Paris 1939). Ortaokuldan sonra sinemaya girip Lautner, Delannoy, Christian Jaque gibi yönetmenlere yardımcılık yaptı. 1963'de *Hitler, Connais Pas* (Hitler'i Tanımıyorum) ile yönetmenliğe geçti. 1972'de gençlik sorunlarına eğilen *Les Valseuses* (Vals Yapan Bayanlar) adlı bir roman yayımladı. Ertesi yıl bunu sinemaya aktardı. Kendi senaryolarından *Calmos* (1975) ve *Preparez Vos Mouchoirs* (Mendillerinizi Hazırlayın) [1977; «en iyi yabancı film Oscar'ı»], *Buffet Froid* (Soğuk Büfe) [1979] gibi ilginç filmler yaptı; çağdaş toplumda yalnızlık ve kadın - erkek iletişimsizliği sorunlarını belli bir gülmece tadı içinde, kimi zaman gerçeküstücü öğelerle işledi. 1980'de yayımladığı *Beau - Père* (Üvey Baba) romanını da 1981'de filmleştirdi ve önceki yapıtlarındaki anlayışı geliştirmeye çalıştı. (M)

BLISH (James Benjamin), amerikalı yazar (Orange, New Jersey 1921 - Londra 1975). Biyoloji okudu. Fantastik öğeler içeren bir bilim - kurgu türüne yöneldi. *Bir Vicdan Sorunu* (1953), *Göçebe Kentler* (1950 - 1959), *Zamanın Beş Bölümü* (1975). William Athding Jr. takma adıyla bilim - kurgu edebiyatı üzerine eleştiri denemeleri yayınladı. (L)

***BLOCH** (Ernest), alman filozofu. — (öl. Tübingen 1977). Tübingen Üniversitesinde öğretim üyeliği yaparken bir yandan da *Atheismus im Christentum. Zur Religion des Exodus und des Reichs* (Hıristiyanlık Aleminde Tanrıtanımazlık. Eksodüs ve Devletin Dini Üzerine) [1968]ve *Experimentum Mundi'yi* (1975) yazdı.

Toplumsal ütopyanın bir yabancılaşma değil, insanın bilinçlenme ve bütünsel bir tarih anlayışına kavuşma aracı olduğunu savundu. (L)

BLOCH (Robert), amerikalı yazar (Chicago 1917). *weird Tales* (Garip Öyküleri) dergisinde öyküleri yayınlandı. Bilimkurgu, polisiye roman ve fantastik edebiyat türünün (Psychose) [Sapık] ustalarından sayılır. (L)

BLOEMBERGEN (Nicolas), hollanda asıllı amerikalı fizikçi (Dordrecht 1920). Yüksek öğrenimini Utrecht ve Leiden Üniversitelerinde yaptı. 1952'de ABD'ye yerleşti ve 1958'de amerikan vatandaşı oldu. Harvard Üniversitesi'nde önce yardımcı profesör, 1957'den sonra da uygulamalı fizik profesörü oldu. Laser ışınlarıyla spektroskopik çözümleme tekniğini geliştirdi. Doğrusal olmayan optik olaylarını inceledi. Laserde olduğu gibi ,ışığın, yeterince şiddetli olduğunda, yalnız cismi geçmekle kalmayıp, aynı zamanda yeni radyasyonlar yayarak cisimle etkileşime girdiğini gördü. Bu olayı, kızılötesi ve morötesinde, laser ışın demetinin dalga boyunu daha geniş bir alana yaymak için kullanarak, bu tür spektroskopinin önemini artırdı. ABD Ulusal Bilimler Akademisi ve Hollanda Kraliyet Akademisi üyesi ve Fransız Bilimler Akademisi yabancı üyesi olan Bloembergen fizik bilimine getirdiği katkılardan dolayı, meslekdaşları Arthur L. Schawlow* *(Ek 2)* ve Kai Siegbahn* *(Ek 2)* ile birlikte 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. (L)

***BLOKSUZ,** Bk. BAĞLANTISIZ.

BLOOMİNGTON, ABD'de (İndiana), İndianapolis'in güney-güneybatısında kent. 43 000 nüf. Devlet Üniversitesi. (L)

***BLOOMİNGTON,** ABD'de (Illinois), Chicago'nun güneybatısında kent. — 40 000 nüf. (L)

BLUMBERG (Baruch Samuel), amerikalı hekim ve genetikçi (New York 1925). 1957' de Oxford Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Romatizma ve Metabolizma Hastalıkları Ulusal Enstitüsü'nde yönetici (1957-1959), Brookhaven Ulusal Laboratuvarı'nda araştırmacı olarak çalıştı. Pennsylvania Üniversitesi'nde tıp ve genetik okuttu, kanser araştırmaları bölümünü yönetti.

1964'de avustralyalı bir yerlinin kanından ayrıştırdığı bir antijen ,Australia adıyla anıldı. Bunun, toplu halde yaşayan Moğollarda yaygın olduğunu ve bu kişilerin kronik hepatit doku bozukluğu gösterdiklerini farketti. Bundan, Moğollarda bağışıklık savunmasında bir azalma olduğu sonucunu çıkardı. Australia antijeni, daha sonra, kan nakli sonrasında B tipi hepatite yakalanan hastalarda da bulundu. Bu olgulardan yola çıkarak Blumberg, virüslerin kalıtımla aktarılan bölümlerine iltihaplı organizmalara özgü antijenik sistemler katarak genel virüs kavramını ortaya koydu. Bu çalışmalarıyla, 1976 Nobel Tıp Ödülü'nü meslekdaşı D.C. Gajdusek'le paylaştı. (L)

***BLUME** (Friedrich), alman müzik bilgini. — (öl. Sclüchtern 1975). [L]

***BLUMENAU,** Brezilya'da (Santa - Catarina) kent. — 100 000 nüf. Müzik aletleri yapımcılığı. (L)

***BLUNDEN** (Edmund Charles), ingiliz şairi. — (öl. Long Melford, Suffolk 1974). [L]

***BLUNT** (sir Anthony Frederick), ingiliz yazarı ve sanat tarihçisi. — (öl. Londra 1984). [M]

BLY (Robert), amerikalı şair (Madison, Minnesota 1926). Blake ve Whitman'ın etkisi altında, insanın bilançaltını işleyen şiirler yazdı. Titiz dil işçiliği ve anlaşılır temel imgeler kullanışıyla dikkati çekti: *The Light around the Body* (Vücudu Çevreleyen Işık) [1967], *Point Reyes Poems* (Point Reyes Şiirleri) [1974], *Leaping Poetry* (Atılım Yapan Şiir) [1975]. (L)

BOAL (Augusto Pinto), brezilyalı tiyatro yazarı (Rio de Janeiro 1931). «Siyasetle tedavi» yöntemini öneren bir tiyatro anlayışını benimsedi (*Ezilenlerin Tiyatrosu*) [1977]. Burjuva komedilerinden (*Sıska Kocayla Hırçın Karısı*) [1957] daha kişisel ve siyasal içerikli eserlere yöneldi: *Güney Amerika'da Devrim* (1960). [L]

***BOBET** (Louis), fransız bisiklet şampiyonu. — (öl. Biaritz 1983). [L]

***BOBROISK,** Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 192 000 nüf. Kâğıt ve lastik sanayii. (L)

***BOCHOLT,** Federal Almanya'da (Rheinland, Nordwestfalen) kent. — 65 400 nüf. (L)

***BOCHUM,** Federal Almanya'da (Rheinland - Nordwestfalen) kent. — 422 725 nüf. Otomotif sanayii ve Üniversite. (L)

BODARD (Lucien), fransız yazarı ve gazetecisi (Chongqing 1914). Romanlarında Asya'nın geçmişinin çekiciliğini gazeteci kaleminin kıvraklığıyla dile getirdi. Eserleri: *Monseur le Consul* (Sayın Konsolos) [1973], *la Vallée des roses* (Güller Vadisi) [1977], *les Plaisirs de l'Hexagone* (Hexagone'un Zevkleri) [1971] ve 1981 Concourt ödülünü kazanan *Anne Marie.* (L)

BODO, Norveç'in kuzeyinde (Nordland ili), Staltfjord ırmağının ağzında kent. 30 700 nüf. Havaalanı. Yönetim ve ticaret merkezi. (L)

***BODRUM,** Muğla ilinde ilçe. — 32 517 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 9 799 nüf. (1980). [M]

BOESMANS (Philippe), belçikalı besteci (Tongres 1936). Liège Konservatuvarında H. Pousseur'la çalıştı. Musique Nouvelle (Yeni Müzik) topluluğunda piyanistlik yaptı. Postseriyel müzik akımının yapay zorlamalarından kendini kurtararak armonik müzik yapışına döndü. 1971'den beri Wallonie Müzik Araştırmaları Merkezi'nde görev yapmaktadır. Eserleri: 5 enstrüman için *Cassation* (Kasasyon) [1962]; arp ve 10 enstrüman için *Explosives* (Patlayıcılar) [1968]; büyük orkestra için *Intervalles I* (Ara I) [1972] ve *Ara II* (1973); 4 el piyano için *Fanfare I* (Bando Müziği I) ve org için *Fanfare II*, iki piyano, elektrikli org, tamtam ve çalpara için *Sur Mi* (1974), solo ses ve büyük orkestra için *Ara III* (1976). [L]

BOGARDE (Dirk), Danimarka kökenli ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu (Londra 1921). Asıl adı Derek Van der Bogaerde. Belli süreler resim, edebiyat, heykel ve sanat tarihi öğrenimleri gördü. Sonra tiyatroya yöneldi. İlk önemli rolünü 1938'de oynadı. 1947'de Rank stüdyolarında sinemaya başladı. Anlamlı yüz ifadesi ve sessiz, olgun erkek rolleriyle sürekli aranan bir oyuncu oldu. Ünlü yönetmenlerle çalıştı. Başlıca yapıtları: *Acemi Doktor* (Doctor in the House) [R. Thomas, 1953], *İspanyol Bahçıvanı* [The Spanish Gardener] (P.Leacock, 1956), *Ağır Suç (Libel)* [A. Asquith, 1959], *Genç Hizmetçiler* (The Servant) [J. Losey, 1963], *Kral ve Vatan İçin* (For King and Country) [J. Losey 1964], *Darling* (Sevgili) [J. Schlesinger, 1965], *Kaza Gecesi* (Accident) [J. Losey 1967], *Kiev'deki Adam* (The Fixer) [J. Frankenheimer, 1968], *Götterdammerung (Lanetliler)* [L. Visconti, 1969], *Morte a Venezia (Venedik'te Ölüm)* [L. Visconti, 1970], *Gece Bekçisi* (Portiere di Notte) [L. Cavani, 1973], *A Bridge too Far* (Uzaktaki Köprü) [R. Attenborough, 1976], *Providence* (Lütuf) [A. Resnais, 1977], *Despair* (Umutsuzluk) [R.W. Fassbinder, 1977]. (L)

BOGATİREV (Aleksandr Yurieviç), sovyet dansçısı (Tallin 1949). 1967'de Bolşoy' un gösterileri sırasında Nijinski ödülünü kazandı. 1969'da Bolşoy dans okulunu bitirerek topluluğa katıldı. Klasik repertuarın birçok ünlü eserinde başrol oynadı: *Aşk Masalı*'nda Ferhat, *Giselle*'de Albert, *Romeo ve Jüliyet*'te Romeo vs. Tokyo Uluslararası yarışmasında birincilik ödülünü aldı (1976). [L]

BOGDANOVICH (Peter), amerikalı film yönetmeni (Kingston, New York 1939). Stella Adler tiyatro okulunda okudu. 1955'te tiyatroya başlayarak yönetmen, yapımcı, yazar ve oyuncu olarak çalıştı. Film eleştirmenliği yaptı; John Ford ve Fritz Lang gibi yönetmenler üzerine kitaplar yayımladı. 1968'de *Targets* (Hedefler) filmiyle yönetmenliğe başladı ve iyi eleştiriler aldı. *Directed by: John Ford* (Yönetmen: *John Ford*) [1968] adlı belgeselden sonra uzun süredir çekilmiş ilk siyah-beyaz film olan *The Last Picture Show* (Son Film *Gösterisi*) [1971] ile başarı çizgisini sürdürdü. Sonraki başlıca yapıtları: *Aşka Vakit Yok* (What's Up Doc?) [1972], *Ay Beyazdır* (Paper Moon) [1973; Siyah Beyaz], *Daisy Miller* (1974), *At Long Last, Love (Nihayet Aşk)* [1975], *Sihirli Kutu* (Nickeledeon) [1976], *Saint - Jack* (Muhteşem Jack) [1979], *Mutlular* (They All Laughed) [1981]. (M)

***BOGOR,** İndonezya'da (Cava) ,Cakarta'nın güneyinde kent. — 196 000 nüf. Tarımsal araştırma merkezi. (L)

***BOGOTA,** Kolombiya'nın başkenti. — 4 079 848 nüf. Makine, besin, dokuma sanayii. Demir, oto ve havayollarının yapımı sonucu kente göç edenlerin sayısının artması bozuk kentleşme sorunlarını beraberinde getirdi. (L)

BOĞAZİÇİ, Denizli ilinde, Çal ilçesinin Baklan bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 724 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOĞAZİÇİ,** İzmir ilinde, Tire ilçesine bağlı bucak. — 5 475 nüf., 9 köy. Bucak merkezi Büyükkale. 1 202 nüf. (1980). [M]

***Boğaziçi Üniversitesi,** İstanbul'da yükseköğrenim kurumu. — Başlangıçta Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı olan okul 1976 - 1978 geçiş döneminin sonunda özerk hale geldi. 1977'de Üniversitede İdari Bilimler, Temel Bilimler ve Mühendislik Bilimleri olmak üzere toplam 3 fakülte bulunuyordu. Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca 1983'te yeniden düzenlenen üniversitede 4 fakülte (Mühendislik, Fen - Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler, Eğitim), 6 enstitü (Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Sosyal Bilimler.

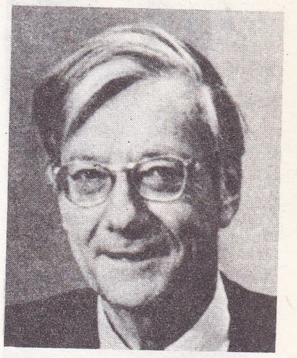

Nicholas BLOEMBERGEN

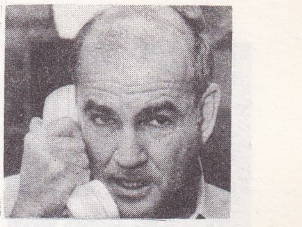

Baruch Samuel BLUMBERG

BODRUM'da yelkenli sörfler

Foto. AP (2) [LAROUSSE]; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Aage BOHR

Orhan BOLAK

67 kg dünya boks şampiyonu Ray Leonard

Fen Bilimleri, Çevre Bilimleri, Bio-Medikal Mühendisliği, Kandilli Rasathanesi ve Deprem Araştırma), 2 yüksekokul (Meslek, Yabancı Diller) bulunmaktadır. (M)

***BOĞAZKALE,** Çorum ilinde, Sungurlu ilçesine bağlı bucak. — 10 738 nüf. 15 köy. Bucak merkezi 2 123 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOĞAZKAYA,** Samsun ilinde, Bafra ilçesine bağlı bucak. — 20 918 nüf. 32 köy. Bucak merkezi 1 176 nüf. (1980). [M]

***BOĞAZLIYAN,** Yozgat ilinde ilçe. — 55 807 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 10 827 nüf. (1980). [M]

***BOHEMYA,** çekçe **Cesky,** Çekoslovakya'nın batı kesimini oluşturan bölge. — 5 yönetim bölgesi ve başkent Prag ile birlikte 52 768 km², yakl. 6 milyon nüf. (Moravia ile birlikte 78 863 km², 10 216 000 nüf.). Ülkenin en yoğun ve gelişmiş bölgesi. Grafit, uranyum, taşkömürü, linyit madenleri. Elektrikli lokomotif, porselen, bira, makina, metal işleme, kristal, cam, dokuma, mücevherat sanayii. Termal istasyonlar. Tarım (çavdar, arpa). [L]

***BOHOL,** Filipinler'de Visayas takımadalarından ada. — 683 300 nüf. (L)

BOHR (Aage), danimarkalı fizikçi (Kopenhag 1922). 1922 Nobel fizik ödülü sahibi Niels Bohr'un oğludur. Uzun yıllar babasıyla birlikte çalıştı. 1956'da profesör oldu. Babasının ölümünden sonra, 1963'de Kuramsal Fizik Enstitüsü'nün başına geçti. Bu tarihten sonra enstitü, kurucusunun adını aldı (Institut Niels-Bohr). Atomda bir katman tümüyle dolmamışsa çekirdekte biçimsel bir bozulma olduğunu ilk olarak gösteren James Rainwater'ın bu alandaki çalışmalarına katkısı oldu. 1975 yılında James Rainwater* (*Ek 2*) ve Benjamin Mottelson* (*Ek 2*) ile birlikte Nobel Fizik Ödülü aldı. (L)

***BOİSE,** ABD'de (Idaho) kent. — 75 000 nüf. Havaalanı. Besin sanayii. (L)

BOISSET (Yves), fransız film yönetmeni (doğ. 1939). Önceleri eleştirmen olarak tanındı. 1967'de başladığı yönetmenliğinde siyasal konuları işlemesiyle dikkati çekti. 1976'dan başlayarak toplumsal değinişler taşıyan değişik denemelere yöneldi. Başlıca yapıtları: *Un Condé* (Özel Polis İzni) [1970], *Le Saut de l'Ange* (Melek Sıçrayışı) [1971], *L'Attentat* (Suikast) [1972], *R.A.S.* (1973), *Dupont Lajoie* (1974), *Ölümden Kaçarken* (Folle à Tuer) [1975], *Le Juge Fayard, dit le Sherif* («Şerif» Diye Çağrılan Yargıç Fayard) [1976], *Mor Taksi* (Un Taxi Mauve) [1976], *La Clé Surla Porte* (Anahtar Kapının Üstünde) [1978], *La Femme-Flic* (Kadın Polis) [1979], *Allons Z'Enfants* (Hadi, Çocuklar) [1980], *Cassus, Eller Yukarı!* (Espion, Lève-toi!) [1981], *le prix du danger* (Tehlikenin Bedeli) [1982]. (M)

***BOKASSA** (Jean Bedel), orta afrikalı siyaset adamı. — 4 aralık 1976'da kendisine imparator I. Bokassa ünvanını vererek görkemli bir törenle 1977'de taç giydi. Avrupa'da yaptırdığı tahtı ve onun üstünde oturarak yaptırdığı törenlerle dünya basınının diline düştü. Yönetimi sırasında ekonomik sıkıntı ve baskı altındaki halkın hoşnutsuzluğu öğrenci kıyımından sonra daha da arttı. Libya'da gezideyken, 1975 eylülünde bir darbeyle düşürüldü. Fildişi Kıyısı'na sığındı. (L)

***BOKS.** — Amerikalı zenci boksör Muhammed Ali Clay, son yıllarda gene sık sık adını duyurmayı başardı: 1976 ve 1977' de dünya ağır sıklet boks şampiyonluğunu elinde tutan M. Ali. 1978 başlarında Leon Spinks'e kaptırdığı unvanını yedi ay sonra geri aldı. Üçüncü kez «Dünya Ağır Siklet Boks Şampiyonu» unvanını geri alan M. Ali 1979'da boksu bıraktığını açıkladıysa da 1980'de Larry Holmes'la bir karşılaşma yaptı ve spor yaşamında ilk kez nakavtla yenildi, Bu M. Ali'nin son maçı oldu.

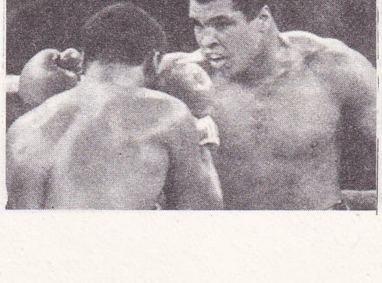

Clay-Frazier karşılaşması

● *Türkiye*'de, 1974'ten sonra, Seyfi Tatar, Celal Sandal gibi boksörlerin sporu bırakmaları ve yerlerinin doldurulamaması, Federasyon bünyesinde yapılan değişiklikler, Türk boksunda uzun bir durgun dönem yaşanmasına yol açtı. 1974'ten sonra Türk boksörlerinin yabancı boksörler karşısında aldığı en iyi dereceler şunlardı: 1976'da Köksal Özoğluöz'ün 67 kg'da aldığı Avrupa gençler şampiyonluğu (aynı şampiyonada Bülent Angın 51 kg'da ve Salih Öztürk 60 kg'da bronz madalya kazandılar); 1980'de Burhan Koç'un ve Selami Karakelle'nin kilolarında kazandıkları Balkan şampiyonlukları; 1977'de Nuri Eroğlu'nun, 1978'de Ali Sert'in elde ettikleri Avrupa gençler üçüncülükleri.

1981'de Balkan ülkeleri arasında yapılan karşılaşmalarda Türk boksörleri üç sıklette altın, sekiz sıklette gümüş madalya aldılar. (M)

***BOKSBURG,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Transvaal), Johannesburg'un doğusunda kent. — 104 200 nüf. Altın ve taşkömürü ocakları. Petrol rafinerisi. (L)

***BOKSİT** i. — ANSIKL. 1900'de 88 000 t olan dünya boksit üretimi, 1920'de 810 000 tona, 1939'da 3 milyon tonun üstüne, 1950'de 8 milyon tona, 1960'da 27 milyon tona yükseldi. Günümüzde ise 90 milyon tona yaklaşmaktadır.

Çıkarılan boksitin yüzde 75'i aşkın bölümü tropikal dünyadadır. 1955'de ilk keşiflerin yapıldığı Queensland'ın kuzeyinde 27 milyon tona yakın boksit çıkarılır. Bu, 1940'tan 1975'e değin birinci sırayı koruyan tropikal Amerikayı bile geçer. Orta Jamaika'nın 1952'den beri işletilen maden ocaklarında üretim 15 milyon tondan 12 milyon ton dolaylarına düşmüşse de, boksit çıkarma işleminin çok daha önce başladığı Surinam (5 milyon ton) ve Guyana'daki üretimin (3,5 milyon ton) çok üstündedir. Brezilya, Haiti ve Dominik Cumhuriyeti'ndeki üretim ise oldukça düşüktür. Kara Afrika'da 13 milyon ton (hemen hemen tümüyle Gine'den) boksit çıkarılırken bu sayı tropikal Asya'da (özellikle Hindistan ve Malezya yarımadası) 3,7 milyon tona düşer.

Boksiti ilk çıkaran sanayileşmiş ülkeler, 7,2 milyon tonu batı Avrupa'da, 11,6 milyon tonu da sosyalist ülkelerde olmak üzere, ancak 20 milyon ton boksit üretirler. Fransa'nın üretimi sürekli azalırken (2 milyon tonun altında) güneydoğu Avrupa durumunu korumaktadır. SSCB, doğu Sibirya'da özellikle nefelin çıkarırken, Arkansas maden yataklarının üretimi 2 tonun altındadır. Özellikle ABD ve Kanada (üretimleri hiç denilecek ölçüde az), Japonya, Batı Avrupa ülkeleri (Federal Almanya ve Norveç ilk sırada) gibi sanayileşmiş ülkeler çok miktarda boksit (bazen de alümin) dışalımı yaparlar.

● *Türkiye*'de, biri Konya'nın Seydişehir ilçesinde, öteki Muğla'nın Milas ilçesinde olmak üzere işletmeye değer iki boksit yatağı vardır.

Türkiye'de yüzde 58 Al_2O_3 tönürlü 44 milyon ton boksit rezervi vardır (dünyada bilinen boksit rezervi toplam 17 milyar ton).

Etibank'a bağlı Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nin hammadde gereksinimi, Mortaş' taki (Seydişehir) yataklardan açık işletmecilik yöntemiyle üretilen boksitle karşılanmaktadır.

Seydişehir Alüminyum Tesisleri'nin son yıllardaki boksit üretimi şöyleydi: 1975'te 327 361 t, 1976'da 297 602 t, 1977'de 397 017 t, 1978'de 289 423 t, 1979'da 313 226 t, 1980' de 416 498 t, 1981'de 428 222 t, 1982'de 364 597 t. Milas'taki yataklar da yine Etibank'a bağlı Milas Boksit İşletmesi'nce açık işletme yöntemiyle işletilmektedir. Kapasitesi 125 bin t/yıl olan Milas Boksit İşletmesi, dışsatım amacıyla üretim yapmakta ve yılda ortalama 100 - 110 bin ton boksit üretmektedir. (M)

dünya boksit üretimi (1981)

Ülkeler	bin ton	yüzde
Avustralya	24 500	28,3
Gine	14 000	16,0
Jamaika	12 000	13,9
SSCB	4 600	5,3
Brezilya	4 200	4,8
Surinam	4 100	4,7
Yugoslavya	3 150	3,6
Macaristan	3 050	3,5
Yunanistan	2 900	3,4
Guyana	2 350	2,7
Fransa	1 900	2,2
Hindistan	1 700	2,0
ABD	1 460	1,7
TÜRKİYE	550	0,7
toplam	80 460	93,2
dünya toplamı	86 360	100,0

***BOLAK** (Orhan), türk mimarı. — 1970'te başladığı İTÜ Mimarlık Bölümü başkanlığı 1978'de sona erdi. 1981-1982 arasında İTÜ Maçka Mimarlık Fakültesi dekanlığı yaptı. 1982'de Bursa Uludağ Üniversitesi Mühendislik Fakültesi dekanı olarak görevlendirildi. *Çocuk Oyun Alanları* (1979-1981; Mine Bindal ile birlikte) adında yeni bir eseri yayımlandı. (M)

***BOLAMAN,** Ordu ilinde, Fatsa ilçesine bağlı bucak. — 28 026 nüf. 22 köy. Bucak merkezi 4 590 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOLAYIR,** Çanakkale ilinde, Gelibolu ilçesine bağlı bucak. — 8 161 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 662 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOLİVAR,** Kolombiya'nın kuzeyinde il. — 802 000 nüf. (L)

***BOLİVAR,** Venezuela'da eyalet. — 391 700 nüf. Demir, boksit, manganez, altın ve elmas madenleri. (L)

***BOLİVYA,** Güney Amerika'da devlet. — 5 920 000 nüf.

TARİH

ekonomik ve toplumsal güçlükler

1972 ekiminde peso'nun değerinin büyük ölçüde düşürülmesi (yüzde 67) ekonomik durumu sarstı; toplumsal yaşamı etkiledi ve grevlerin patlak vermesine neden oldu (ağustos 1973).

1973 kasımında generalliğe yükselen Banzer*, 1974 haziranında yapılması öngörülen başkanlık seçimlerinde adaylığını koyacağını açıkladı; ancak MNR (Ulusal Devrimci Hareket) tarafından desteklenmediği gibi kendisine karşı etkili bir muhalefet yapılacağı da bildirildi.

Bu durumda, zaten zayıf olan hükümetin durumu büsbütün zorlaştı. 24 ocak 1974' de başlıca altı besin maddesinin fiyatlarının yüzde yüz artırılması üzerine, Cochabamba bölgesinde son derece şiddetli bir grev eylemi patlak verdi. Hareket, ordu tarafından sert bir biçimde bastırıldı; halka ateş edildi. Bu olay, iktidarı derinden sarstı ve muhaliflerin yeniden toparlanmasını sağladı. Aralarında Hernan Siles Suazo ve Juan José Torres* gibi eski başkanların da yer aldığı sürgün kişiler ve COB'nin (Bolivya İşçi Konfederasyonu) genel sekreteri Juan Lechin, Buenos Aires'de general Banzer hükümetine karşı bir cephenin kuruluduğunu ilan ettiler.

rejimin sertleşmesi

Madencilerin grevleri (şubat 1974), demokrasiye dönüş için yapılan öğrenci gösterileri (haziran 1974) ve katolik kilisesinin eleştirileri, 1974'den başlayarak, askerlerden oluşan yönetimin baskıyı artırmasına neden oldu. Kasım 1974'de Santa Cruz'daki bir ayaklanma üzerine yeniden sıkıyönetim ilan edildi; 1975'de yapılması öngörülen seçimler belirsiz bir tarihe ertelendi. Çalışmalarına izin verilmiş siyasal ve sendikal örgütlerin çoğu feshedildi; ama öğrenciler ve maden işçileri hükümete karşı giriştikleri gösterileri sürdürdüler. Hükümet, bu eylemleri durdurmak için kamuoyunun ilgisini

Foto. Amb. du. Danemark; AP; Wheeler/Sipa-Press (LAROUSSE); -X (MEYDAN)

başka bir noktaya yöneltmeye çalıştı; bozgunla sonuçlanan 1879 Pasifik Savaşı'ndan bu yana, bolivyalıların hak iddia ettikleri denize açılış sorununu gündeme getirdi. Bu konuda yetkili bir Ulusal Danışma Meclisi kuruldu. Meclis, hem Şili, hem de Peru tarafından kabul edilebilecek bir çözüme ulaşmak için görüşmeler yapacaktı.

muhalefetin yoğunlaşması

Genel durumun elverişli olmasından (1976 ve 1977'de kalay fiyatının iki kat artması ve Bolivya'nın petrol dışsatımına başlaması) yararlanarak ve demokratik yasallıktan kaygı duyan ABD'nin baskısı altında, general Banzer, 1977 kasımında, bir kez daha, seçimlerin 1978 temmuzunda yapılacağını duyurdu. Bu açıklama Bolivya siyasal yaşamında alabildiğine çalkantılı bir dönemin başlamasına neden oldu. 1977 aralık ayı sonunda, tüm mahkûmlar ve siyasal tutuklular için (aşağı yukarı 15 000 kişi) genel bir af çıkartmak amacıyla açlık grevi yapıldı. Başlangıçta acemice tepki gösteren hükümet, sonunda genel af istemini, içerdiği tüm ayrıntılarla birlikte kabul etmek zorunda kaldı: Sendikal örgütlerin yeniden kurulması, iktidarın resmi başkan adayının (general Juan Pereda Asbun, doğ. 1931) aleyhine etki yapabilecek ünlü siyasal sürgünlerin ülkeye geri dönmeleri. Gerçekten de general Banzer seçimlerde adaylığını koymadı.

Banzer sonrası: Güçlüklerin sürmesi

Söz verilen seçimler gerçekten yapıldı. Muhalefetin bölünüp sekiz ayrı başkan adayının ortaya çıkması Pereda'yı umutlandırdı. Ancak umutları suya düştü. Sol Ulusal Devrimci Hareket'in (MNR'nin parçalanmasından doğan MNRI) lideri olan ve SSCB yanlı komünist partisi, MIR (Movimiento de Izquierda Revolucionaria) [Devrimci Sol Hareketi] ve Juan Torres'in Ulusal Özgürlük İttifakı'nı bir araya getiren merkez sol koalisyonu Demokratik Halk Birliği'nin adayı olarak seçime katılan Hernan Siles Suazo, pek çok seçim bölgesinde önde gitti. Kitle halinde muhalefet adaylarına oy veren seçmenler, baskıcı Banzer yönetimini istemediklerini gösterdiler. Aynı biçimde iktidarın etkili ekonomi politikasına (büyümenin artışı, dış ticaret fazlası, hazinede para rezervinin yeniden oluşturulması) ve özellikle hammadde dışsatımına (1976'da maden ve hidrokarbür dışsatımı, toplam dışsatımın yüzde 89'unu buluyordu) karşıçıkmış oldular. Gerçekten de bu politika, yalnızca, ayrıcalıklı kişilere (maden ve büyük tarım işletmesi sahipleri, bankacılar) ve sanayi gelişmesinin yetersizliğinden sıkıntı çeken ticaret burjuvazisine yarar sağlıyordu. En düşük gelire sahip büyük işçi ve köylü kitlelerinin satın alma güçleriyse ücretlerin dondurulması ve enflasyon gibi olgularla sürekli azalıyordu. Bu kesimler tepkilerini 11 yıl boyunca oy kullanmayarak ortaya koymuşlardı.
Tüm gözlemcilere göre, yeni seçimlerde büyük yolsuzluklar oldu; iktidarın adayı başarıya ulaşamayınca oylarda büyük oynamalar yapıldı ve 13 temmuz 1978'de general Pereda'nın başkan seçildiği ilan edildi. Anayasa mahkemesi bu sonucu geçersiz saydı, ama hemen ertesi gün, sahte seçim galibi Pereda, Siles Suarez'in ilericiliğinden kuşku duyduğu birçok subayın desteğiyle iktidara geldi. Ancak bu görevde birkaç aydan fazla kalamadı. 1978 kasımında, bir başka general David Padilla Arancibia (doğ. 1924) onu devirdi• ve 1 temmuz 1979'da yeniden genel seçimlere gidileceğini açıkladı. Seçimler gerçekleşti; bu kez muhalefet, saygın bir geçmişe sahip iki adayla ortaya çıktı: Victor Paz Estenssoro ve Hernan Siles Suazo.

demokrasinin başarısızlığı

Bolivya'da o güne dek kurallara en uygun biçimde yapılan bu seçimlerde, Demokratik Halk Birliği (UDP) adayı oyların yüzde 35,65'ini toplayarak en ön sırada yer aldı; onu az bir farkla Ulusal Devrimci Hareket (MNR) adayı Paz Estenssoro izledi. Ama adaylardan hiçbiri salt

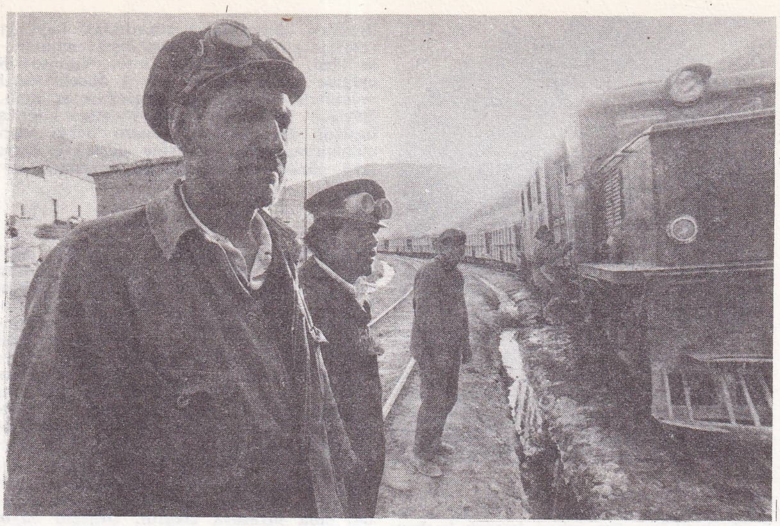

BOLİVYA'da grevci işçiler

çoğunluğu elde edemediği için başkanın saptanması Kongre'ye kaldı.
Kongre, 7 ağustos 1979'da, Bolivya İşçi Konfederasyonu'nun Suazo'yu desteklemek amacıyla greve gittiği sırada, yeni bir askeri darbe söylentileri arasında, Senato başkanı Walter Guevara Arce'yi cumhurbaşkanlığına getirdi. Siyasal ihtiraslarını gidermek için Gerçek Devrimci Parti'yi (PRA) kuran, ama seçimlerde yine Paz Estenssoro ile uzlaşmaya giden bu eski MNR üyesi, muhafazakâr politikacı, bu göreve bir yıllık geçici bir süre için vekâleten seçildi. Ancak kasım başında eski Banzer hükümeti bakanlarından albay Alberto Natusch Busch tarafından düzenlenen bir askeri darbeyle devrildi. Yeni başkan, ordu içinde de yankı bulan genel bir toplumsal muhalefetle karşılaştı ve görevini Kongre'nin bayan başkanı Lidia Gueiler'e bırakmak zorunda kaldı. Gueiler parlamento tarafından 1980 haziran seçimlerine dek, yine vekâleten cumhurbaşkanlığına getirildi (16 kasım 1979).

29 haziran 1980 seçimlerinde merkez sol koalisyonu adayı Hernan Siles Suazo, 13 aday arasında yüzde 38,74 ile en çok oyu topladı ve başkanlığa hak kazandı. Ancak sol çizgide bir başkana katlanamayan Bolivya ordusu, duruma müdahale ederek Suazo'nun başkanlığına engel oldu. Demokrasi sürecini durdurarak üniversiteleri ve radyo-televizyon kurumunu işgal etti; gazetelerinin basımını yasakladı; tüm kitle iletişim araçlarını denetimine aldı. Bolivya İşçi Konfederasyonu toplantı halindeyken baskına uğradı. 1 temmuz 1979 seçimlerinde büyük ilerleme gösteren sosyalist partinin başkanı Quiroga öldürüldü. Birçok siyasal ve sendikal lider -örneğin Juan Lechin- tutuklandı. Yasal seçim galibi Siles Suazo, yeraltına inerek halkı direnişe çağırdı. Özellikle maden işçileri bu çağrıya yanıt verdi; ancak bu direnişler kanlı biçimde bastırıldı. 3 000 işçinin öldürüldüğü haberleri duyuldu. Ordunun bu temmuz darbesi, ülke içinde piskoposlar tarafından kınanırken, Amerikan Devletleri Örgütü ve And Paktı'na bağlı ülkeler tarafından da protesto edildi. ABD, Bolivya'ya yaptığı tüm ekonomik ve askerî yardımı askıya aldığını ve bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini kestiğini açıkladı. Bu karşıt tutumlar, 17 temmuzda cumhurbaşkanlığını ilan eden askeri cuntanın başı general Luis Garcia Meza tarafından görünüşte tam bir kayıtsızlıkla karşılandı. Bir süre sonra, Meza'nın «ülkeyi komünist, castrocu ve yıkıcı girişimlerden kurtarmak» amacıyla Arjantin askeri rejiminden yardım istediği anlaşıldı. Geniş çaplı tutuklamalar ve hızlı idam uygulamaları sürdü. Birçok insan toplama kamplarına kapatıldı. Basın çok sıkı bir denetim altında çalışabildi. Tüm sendikaların etkinlikleri durduruldu, Bolivya İşçi Konfederasyonu dağıtıldı, üniversiteler kapatıldı. Bolivya, Latin Amerika'nın en baskıcı yönetimlerinden birine tanık olmaya başladı. Ancak 1981 yılı içinde askeri rejim içerden çatırdamaya başladı. 10 mayıs, 25 mayıs ve 27 haziran tarihlerinde askeri birliklerde ayaklanmalar çıktı; general Garcia Meza istifaya çağrıldı. Adı bir kokain kaçakçılığına karışan Meza, 26 mayısta ordu komutanlığını bırakmak zorunda kaldı; 6 ağustostan önce cumhurbaşkanlığından da ayrılacağını açıkladı.

Bu dönemde Bolivya'nın ekonomik durumu tam bir felaketti. Büyüme sıfırdı; enflasyon oranı 1980'de yüzde 50 olmuştu; çalışabilir nüfusun yüzde 36'sı işsizdi; dış borçlar daha da ağırlaşmıştı; hazineyse tam takırdı.

General Juan Pereda

cunta içinde nöbet değişimleri

Haziran'daki darbe girişimi Meza'nın cumhurbaşkanlığından ayrılışını geciktirdi. Cunta, 17 temmuzda Meza'nın görevini sürdürmesini kararlaştırdı. Ancak 3 ağustosta Santa Cruz'da başlayan yeni askeri ayaklanma (bir yıl içindeki beşinci ayaklanma) Meza'yı devirdi. Yeraltındaki sol güçlerin -yasaklanan parti ve sendikalar- ve özellikle merkez sol koalisyonu lideri Siles Suazo'nun desteklediği iki general, Lucio Anez Rivero ve Alberto Natusch Busch, ülkede anayasal hakların yeniden sağlanmasını istediler. Santa Cruz başpiskoposunun da araya girişiyle Meza istifasını verdi; cuntanın başına, general Waldo Bernal Pereira geçti. Ancak onun adının da kaçakçılık olaylarına karışması sonucu, 4

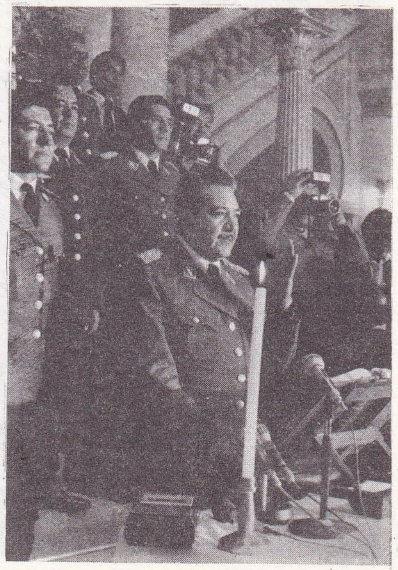

General David Padilla Arancibia yönetimi devralıyor

Foto. Salgado/Gamma; Keystone; Bonnet/Gamma (LAROUSSE)

Başkan Lidia Gueiler

Başkan Walter Guevara Arce

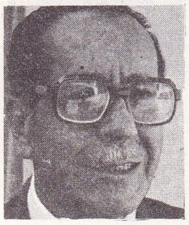

Hernan Siles Suazo

eylül 1981'de, cuntanın bir başka üyesi olan general Calso Torellio Villa'nın cumhurbaşkanlığına (ve askeri konsey başkanlığına) getirildiği açıklandı. Yeni başkan, askerlerin ağırlıkta olduğu bir hükümet kurarak üç yıl içinde demokrasinin yeniden kurulacağı sözünü verdi. Ekonomik çıkmazdan kurtulmak ve kokain kaçakçılığına son vermek de Villa'nın hedefleri arasında yer aldı. Bu son savaşın konusu yeterince inandırıcı olamadı; çünkü uyuşturucu madde Bolivya'nın resmi dışsatım rakamlarının iki katı gelir sağlıyor ve ülkedeki güçlü mafya örgütünü belsiyordu.

ABD, 2 kasım 1981'de, Bolivya ile 1980 eylülünde kesilen diplomatik ilişkilerini yeniden canlandırma kararı aldı. Maden işçilerinin büyük çaptaki direnişi, katolik kilisesinin arabuluculuk çabaları ve bin kişinin giriştiği bir açlık grevi 19 aralıkta sendikal hakların yeniden düzenlenmesini sağladı.

Bolivya halkının satın alma gücü, bir yılda yüzde 40 azalma gösterdi. Toplumsal çalkantılar patlama boyutuna ulaştı. Askeri yönetim, bu ortamda, siyasal özgürlüklerin geri verilmesi sürecini başlatmayı uygun görmedi. Siyasal ve sendikal etkinlikler 1982 yılı ortalarında hâlâ yasaktı. Torellio Villa 1984 yılı için seçim vaadinde bulundu ama artan toplumsal huzursuzluklar, özellikle de maden işçilerinin direnişleri 1982 temmuzunda kendisinin cumhurbaşkanlığından ayrılmasını gerektirdi. Ülkenin yeni lideri general Vildoso oldu. Bu dönemde ordu içinde de uzlaşmazlıklar arttı. Bazı generaller siyasal özgürlüklerin geri verilmesini istemeye başladılar. Öte yandan ABD, ülke içinde skandallar yaratan (ve 100 000 kişinin çalıştığı) kokain üretimine karşı, Bolivya'ya kahve ekimine gitme önerisinde bulundu. Askerî yönetim bu konuda ABD ile uzlaşmazlık içine düştü. Bolivya'nın dünya kalay pazarındaki payı da (1981'de yüzde 15; Bolivya dışsatımının üçte ikisi) azalmaya yüz tuttu. Vildoso 18 eylülde istifa etti ve iki yıl önceki yasal seçimlerin sonuçlarına uyacağını açıkladı. Böylece Bilivya'da sivil yönetime dönüş başladı. Hernan Siles Suazo hakkı olan cumhurbaşkanlığı görevine geldi ve hızla sivil yönetimin kurumlarını onarmaya girişti.

SİNEMA

Bolivya'nın en tanınmış sinemacısı 1966' da Ukamau adlı yapım gurubunu kuran ve yöneten Jorge Sanjines'tir. Gurubun Sanjineş yönetiminde yaptığı *Halkın Cesareti* (1974) adlı film, ülkesinin toplumsal sorunlarına etkili bir biçimde eğilmesi ve başoyuncu olarak «halk»ı kullanmasıyla tüm dünyada büyük ilgi gördü. Sanjines 1975'te yaptığı *Baş Düşman* filmiyle aynı çizgiyi sürdürdü. 1977'de Ekvator'da çektiği *Buradan Dışarı*, Bolivya'daki maden işçilerinin direnişlerini işlemesi ve emperyalizme karşı tutumuyla dikkati çekti.

Sansürün engellemelerinden kurtulmak için sert yergiler içeren kimi son filmlerini takma adla piyasaya çıkardı. Örneğin *Sayın Generaller, Sayın Albaylar* (1978) filmi yönetmen olarak K. Lavera imzasını taşıdı. (LM)

BOLLATE, İtalya'da (Lombardiya) Milano'nun kuzeybatısında kent. 42 800 nüf. Metal işleme ve plastik sanayii. (L)

***BOLOGNA,** İtalya'da (Emilia) kent. — 479 000 nüf. Floransa - Venedik hattında önemli demiryolu ve otoyol kavşağı. Makine sanayii. Üniversite. Bankacılık. Turizm. — *Bologna ili,* 940 000 nüf. (L)

***BOLOGNINI** (Mauro), italyan film yönetmeni. — Anlatımındaki titizliği ve inceliğiyle dikkati çekmeyi sürdürdü. 1973 sonrasındaki başlıca filmleri: *Per le Antiche Scale* (Eski Merdivenler) [1974], *Baba, Oğul ve Gelin* (L'Eredita Ferramonti) [1976], *Kamelyalı Kadının Gerçek Öyküsü* (La Storia Vera della Signora delle Camelie) [1980]. (LM)

***BOLTON,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 154 000 nüf. Elektrik, plastik ve karton kâğıt sanayii. (L)

***BOLU** (14), Batı Karadeniz bölgesinde il ve kent. — 1975-1980 arasında nüfus artış hızı, bir önceki döneme oranla epeyce yükseldiyse de (binde 12'den binde 19,3'e) Türkiye genel nüfus artış hızından aşağıda kaldı. 1980 sayımında ilin toplam nüfusu 471 751 olarak belirlendi (km² başına 43 kişi). 1975'ten sonra nüfus artış hızında önceki dönemlerle karşılaştırıldığında önemli sayılabilecek bir yükselme görüldü, fakat nüfus yoğunluğu, Türkiye genel nüfus yoğunluğuna oranla düştü.

1980 sayımına göre Bolu'da ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 87 257 (merkez 38 283), Düzce 182 907 (merkez 37 858), Gerede 63 137 (merkez 9 885), Akçakoca 29 599 (merkez 9 639), Mudurnu 27 460 (merkez 4 986), Göynük 20 901 (merkez 3 800), Yığılca 20 832 (merkez 2 125), Mengen 18 886 (merkez 2 557), Seben 11 505 (merkez 2 788), Kıbrıscık 9 267 (merkez 1 648); ilçelerin toplam nüfusu 113 569; köylerin toplam nüfusu 358 182; köy sayısı 792.

1980 istatistiklerine göre, belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 184 261 t, mısır 77 780 t, arpa 37 769 t, mahlut 13 500 t, toplam baklagiller 7 264 t, şekerpancarı 41 920 t, patates 70 980 t, soğan 3 100 t, elma 29 457 t, armut 4 980 t, erik 6 513 t, kiraz 1 383 t, fındık 30 377 t, ceviz 1 835 t, dut 2 229 t, üzüm 4 160 t.

İl sınırları içinde biri Büyüksu çayı üzerinde yapılıp 1970'de işletmeye açılan Gölköy barajı, biri de Küçük Melen çayı üzerinde yapılıp 1972'de işletmeye açılan Hasanlar barajı olmak üzere sulama ve taşkından koruma amaçlı iki baraj Bolu'da tarımsal verimin artmasını sağladı. Gölköy barajının sulama alanı 10 400 ha, Hasanlar barajınınki ise 21 540 ha'dır.

1980 istatistiklerine göre Bolu'da beslenen hayvan sayısı: Koyun 351 430, tiftik keçisi 199 740, kılkeçisi 54 910, sığır 256 398, manda 32 201, at 9 700, eşek 14 610, katır 3 210.

Bolu'da son yıllarda enerji ve sanayi alanında önemli gelişmeler oldu: 1978-1981 arasında 201 köye elektrik götürüldü; böylece ilde elektrikli köy sayısı 741'e çıktı. 1973'ten sonra, kalkınma planlarına dayalı olarak uygulanan teşvik politikaları sanayiin gelişmesini önemli ölçüde etkiledi. İl sanayiindeki en hızlı gelişme 1977'den sonra oldu. İmalat sanayii kolunda 10'dan çok eleman çalıştıran işyeri sayısı 1972'de 36 iken, 1978'de 47'ye, 1980'deyse 74'e yükseldi. Sanayi işyerlerinin çoğunluğunu orman ürünleri işleyen işyerleri oluşturmaktadır.

Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Bolu Meslek Yüksekokulu ile Bolu Eğitim Yüksekokulu adını alan Bolu Eğitim Enstitüsü ve Bolu İdari Bilimler Yüksekokulu adını alan Bolu Sevk ve İdarecilik Yüksekokulu, Ankara Gazi* Üniversitesi'ne (*Ek 2*) bağlandı.

Bolu'da 1980'de 14 lise (2 728 öğrenci, 327 öğretmen), 32 ortaokul (9 961 öğrenci, 238 öğretmen), 40'ı kentlerde ve 922'si kırsal kesimde olmak üzere 962 ilkokul (57 526 öğrenci, 2 396 öğretmen) bulunuyordu. 1975'te orta dereceli mesleki ve teknik öğretim yapan okul sayısı ise 14'tü (5 077 öğrenci, 272 öğretmen). [M]

***Boluspor Gençlik Kulübü.** — 1974'te Balkan Kulüpler Turnuvası'na, 1975'te UEFA Kupası'na katıldı. 1979'da İkinci Türkiye Ligi'ne düştü. 1980'de yeniden birinci lige yükseldi. (M)

***BOLVADİN,** Afyon ilinde ilçe. — 47 643 nüf., 13 köy. İlçe merkezi 30 599 nüf. (1980). [M]

***BOLZANO,** İtalya'da kent. — 106 500 nüf. özel çelik yapımı.
— *Bolzano ili,* 431 000 nüf. Hidroelektrik, meyva üretimi ve şarapçılık. (L)

***BOMA,** Zaire'de, Zaire ırmağının ağzında kent. — 90 000 nüf. Kereste, yağlı bitkiler ve meyva ticareti. Besin ve sabun sanayii. (L)

***BOMBA** i. Nükl. Fiz. *Nötron bombası,* mekanik ve termik etki yapmadan radyasyonla öldürücü etki gösteren, yani eşyaya zarar vermeden canlıları öldüren nükleer bomba.
— ANSİKL. ABD Başkanı Reagan'ın 6 ağustos 1981'de açıklanan, nötron bombasının seri üretimini başlatma kararı, bu silahın niteliği ve etkileri üzerine yoğun bir tartışma başlattı. Her nükleer patlama, mekanik (çarpma dalgası), termik (ısı dalgası) ve radyoaktif (ışık, gamma fotonları, alfa tanecikleri, nötronlar) biçimde bir enerji açığa çıkarır. Eşyalar üzerindeki yıpratıcı etkiler, özellikle ilk iki enerji biçiminin sonucudur. Buna karşılık radyasyonlar, maddeye zarar vermeksizin canlı varlıkları öldürebilir. Ayrıca nötronlar, madensel zırhları geçer ama, nemli toprak gibi bünyesinde hidrojen bulunan cisimler tarafından emilir.

Atom çekirdeğinin parçalanmasına daya-

Modernleşen BOLU

Foto. Drive/Gamma; Perimage; AFP (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

nan bomba türünde, patlama sırasında ortaya çıkan enerjinin yüzde 5'i radyasyon biçiminde yani nötron halindedir. Hidrojen bombası veya termonükleer bomba denen füzyon (çekirdek kaynaşması) esasına dayanan bomba türündeyse bu çeşit radyasyon yüzde 30'u bulur, hatta aşar. İlk kez 1963'de Nevada çölünde denenen nötron bombası, yerdeki eşyaya zarar verebilecek mekanik ve termik etkileri sınırlamak için, nötron yayınımını çok iyi belirlenmiş bir hedef üzerinde toplayarak, belirli bir yükseklikte patlatılan termonükleer bir mini-bombadır.

Bu duruma göre nötron bombası, korunması gereken sivil halkı ve yapıları en çok koruyan, fakat zırhlı araçların kendisine zarar vermeden içindekileri iş göremez hale getiren bir bombadır. Seri üretime başlamadan önce uygulamaya konan teknik gelişmeler nötron yayınımının oranını artıracağa ve bir nötron aynası aracılığıyla radyasyonu belli bir noktada odaklaştırmayı başaracağa benzer. (L)

***BOMBACI** (Alessio), italyan dil bilgini ve türkoloğu. — (öl. 1979). [M]

***BOMBAY,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 8 202 000 nüf. Sinema sanayii. Trombay'da nükleer santral. Nüfusun yüzde 40'ı sanayide, yüzde 55'i de hizmetler sektöründe istihdam edilir. Bombay limanı yıllık 17 Mt yük trafiği ile Hindistan'da birincidir. (L)

BOND (Edward), ingiliz oyun yazarı (Londra 1934). Brecht'çi «epik» tiyatro anlayışının en iyi temsilcisidir. Irk ayrımı (*Black Mass* [Kara Kitle] 1970), nükleer enerji (*Passion* [Tutku] 1971), delilik (*The Fool* [Budala] 1975) ve feminizm üzerine kitapları vardır: *The Woman* (Kadın) [1978]. Değer ve sınıf çatışmalarını yansıtan vicdan çatışmasını duygulu bir dille anlattı. *Saved* (Kurtarılmış) [1965] adlı tiyatro eseri İngiltere'de sansüre uğrayan son eserdir (yasa 1968'de kaldırıldı). [L]

***BONDARÇUK** (Sergey), sovyet film yönetmeni ve oyuncusu. — Yönettiği son filmler: *Vatanları İçin Öldüler* (Şolohov uyarlaması, 1974), *Bozkır* (Çehov uyarlaması, 1977). [LM]

BONDY, Fransa'da, Paris'in doğu-kuzeydoğusunda kent (Seine-Saint-Denis kantonu). 48 385 nüf. Otomotiv sanayii. Bondy orman ve parkı. (L)

***BONGO** (Albert Bernard, **Omar** - denir), gabonlu devle tadamı. — 1979'da tekrar devlet başkanı seçildi. (L)

BONINGTON (Christian), ingiliz alpinisti (Londra 1934). Alp dağlarının birçok tepesini ilk tırmananlar arasındadır. Freney tepesi (1961), Brouillard doruğu (1965), Eiger'in kuzey yüzü (1966). Himalayalar'a tırmanan ingiliz gruplarına da katıldı. Annapurna (1970) ve Everest'in güneybatı yüzü (1975). [L]

***BONN,** Almanya Federal Cumhuriyeti' nin başkenti. — 288 123 nüf. Kültür ve turizm merkezi. Makina, besin, seramik sanayii. Müzeler. Beethoven'ın doğduğu ev. (L)

BONNEFOUS (Jean-Pierre), fransız dansçısı (Bourg -en-Bresse 1943). Paris Operası'nda başdansçı (1964) ve yıldız dansçı (1965) olarak klasik ve modern repertuarın birçok başrolünü başarıyla oynadı: *Kuğu Gölü, Giselle, Daphnis ve Chloé, Les Noces* (Düğün) [1965]; *Webern Opus 5* (1967), *Notre Dame de Paris* (Notre Dame' ın Kamburu) [1965], *La Péri* (Peri) [1966], *Le Loup* (Kurt) [1967]. New York City Ballet'de misafir dansçı olarak George Balanchine'in *Don Quichotte* (Don Kişot) ve *Cortège hongrois* (Macar Korteji) [1973], Jerome Robbins'in *Quatre Bagatelles* (Dört Küçük Oyuncuk) [1974] adlı balesinde rol aldı. 1975'te yine Paris Operası'nda V. Verdy ile birlikte G. Balanchine'in *Sonatine* (Küçük Sonat) adlı eserini yorumladı. P. Martins ve J. Robbins'le birlikte *Tricolore*'u (Üçrenkli) [1978] New York'ta sahneledi. (L)

***BONNEFOY** (Yves), fransız şairi. — Son eseri: *Dans le leurre du seuil* (Eşikteki Tuzak) [1975]. (L)

***BOON** (Louis Paul), Flamanca yazan belçikalı yazar. — (öl. Erembodegem 1979). [L]

***BOORMAN** (John), ingiliz film yönetmeni. — *Exorcist II: the Heretic* (Şeytan II) [1977] adlı denemeden sonra, kral Arthur efsanesinden yola çıkarak *Excalibur*'u (1981) yaptı; film, Cannes Şenliği'nde uyandırdığı büyük ilgiye karşın, ancak görkemli dekor ve kostüm çalışması nedeniyle «sanatsal katkı» özel ödülü alabildi. (ML)

***BOPHUTHATSWANA,** Güney Afrika'da bantustan. — 40 430 km², 1 200 000 nüf. 1977'de Güney Afrika Cumhuriyeti hükümetince sözde bağımsız ilan edildi. Birleşmiş Milletler Örgütü'ne kabul edilmediği gibi hiç bir devlet tarafından da tanınmadı. Bantustan nüfusunun yarısı Güney Afrika Cumhuriyeti'nde çalışır. Başkent *Mmabatho*. (L)

***BOPP** (Léon), isviçreli yazar. — (öl. Cenevre 1977). [L]

***BOR** i. — ANSİKL. Türkiye bor mineralleri bakımından çok zengin rezervlere sahiptir (dünyadaki bilinen bor rezervlerinin yüzde 60'ı [155 milyon ton] Türkiye'dedir). Kuzeybatı Anadolu'daki bor yataklarının işletilmesine Romalılar zamanında başlandığı sanılır. Susurluk yakınındaki Sultançayırı bölgesinde bulunan kolemanit (hidratlı doğal kalsiyum borat) minerali yataklarının XIII. yy'da işletildiğini gösteren belgeler vardır. Bu bölgedeki bor minerallerinin devlet denetiminde ilk kez işletilmesi 1861'de çıkarılan bir tüzükle gerçekleşti.

MTA ve Etibank kuruluncaya değin Türkiye'deki bor yataklarıyla yabancı kuruluşlar ilgilendi. Bu iki kurum, arama çalışmalarını hızlandırdı. 1950'de Balıkesir'in Bigadiç ilçesinde, 1954'de Bursa'nın Mustafakemalpaşa ilçesinde, 1956'da Kütahya'nın Emet ilçesinde bulunan kolemanit yatakları işletilmeye başlandı.

Türkiye'de bugün bor yatağı işletme imtiyazına sahip hiçbir yabancı kuruluş yoktur. Yatakların yüzde 96'sı Etibank tarafından işletilmektedir. Özel sektörce işletilen bor madenlerinin bir kısmı 1978'de çıkarılan bir yasayla kamulaştırılmıştı. 1983 yılında çıkarılan yeni bir yasayla tüm bor mineralleri kamulaştırıldı.

Türkiye'deki rezervleri oluşturan cevherlerin çoğu tinkal (hidratlı doğal sodyum borat) ve kolemanittir. Türkiye'de bor mineralleri alanındaki işletmelerin sayısı 1973 ve 1974'te 14 (12'si özel), 1975'te 13 (11'i özel), 1976'da 15 (12'si özel), 1977'de 13 (10'u özel), 1978'de 12 (10'u özel), 1979'da 15 (5'i özel), 980'de 12 (tümü kamu kesiminde) idi.

Bunların en önemlileri Etibank'a bağlı Emet Kolemanit İşletmesi, Kırka Boraks İşletmesi, Bigadiç Kolemanit İşletmesi ve Bandırma Boraks ve Asitborik Fabrikaları' dır.

Türkiye elde ettiği bor minrallerini 1968'e değin hammadde olarak yabancı ülkelere sattı. 1968'de üretime geçen Bandırma Boraks ve Asitborik Fabrikaları İşletmesi hammaddenin yurt içinde işlenmesi olanağını doğurdu. 1973'te yaklaşık 525,5 t bor tuvönan üretimi, ertesi yıl birdenbire büyük bir artışla iki katına çıktı. 1978'e değin önemli bir artış olmadı. O yıl 1 319 575 t olan bor tuvönan üretimi 1981'de 1 528 000 tona ulaştı. (M)

***BOR,** Niğde ilinde ilçe. — 69 050 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 18 281 nüf. (1980). [M]

BOR, Sovyetler Birliği'nde, Volga ırmağı üzerinde, Gorki'nin karşı yakasında kent. 62 000 nüf. Makina ve cam sanayii. (L)

BORA (Ekrem), türk sinema oyuncusu (Ankara 1932). Asıl adı Ekrem Uçak, Ortaokuldan sonra matbaalarda çalıştı. 1953' te Yıldız dergisinin artist yarışmasında birinci oldu; askerliğinden sonra sinemaya girdi. 1960'larda sert, sorunlu erkek rolleriyle iyi bir dram oyuncusu oldu. 1963'te M. Erksan'ın *Acı Hayat*'ıyla üne kavuştu. 1966'da *Sürtük* ile Antalya Şenliği'nde ödül aldı. Diğer başlıca filmleri: *Şafak Bekçileri* (1963), *Suçlular Aramızda* (1964), *Hızlı Yaşayanlar* (1964), *Bozuk Düzen* (1965), *Denizciler Geliyor* (1966), *El Kızı* (1966), *Tek Kurşun* (1968), *Dikkat Kan Aranıyor* (1970), *Ayrılık* 1972), *Ayrı Dünyalar* (1974), *Unutulmayanlar* (1982). [M]

***BORA** (Salih), türk güreşçisi (İstanbul 1954). Spor Akademisi'ni bitirdi. 1970'te Altınay Kulübü'nde güreşe başladı. Sonra Demirspor Kulübü'ne geçti. Güreşe başladığından beri 48 kiloda greko-romen Türkiye şampiyonluğunu elinde tutan Bora, yurt dışında da birçok başarı kazandı: Dünya ikinciliği (1975), Akdeniz Oyunları'nda altın madalya (1979), İslam Oyunları şampiyonluğu (1980), Avrupa üçüncülüğü (1981), Avrupa dördüncülüğü (1977, 1978, 1979). [M]

***BORAKS** i. — ANSİKL. Bor'un belli başlı bileşiklerinden olan boraks, Türkiye'de büyük ölçüde bulunan tinkal (hidratlı doğal sodyum borat) cevherinin işlenmesi sonunda elde edilir. Türkiye'de üretimi yapılan iki boraks çeşidi vardır: Boraks dekahidrat, boraks pentahidrat. Bandırma Boraks ve Asit Borik İşletmeleri Müessesesi, yurt içi gereksinimine göre dekahidrat ya da pentahidrat üretmektedir. Kırka' da (Eskişehir) yapımı süren Bor Türevleri Tesisi de aynı ürünleri üretecektir. Etibank'a bağlı kimya tesislerinde 1982'de 14 000 t boraks dekahidrat, 1 300 t boraks pentahidrat üretimi gerçekleşti. (M)

BORALI (Turgut), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1923). 1941'de Raşit Rıza Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. İzmir'de Avni Dilligil, İstanbul'da Ses ((*Havacıva*), Karaca (*Cibali Karakolu*), Kent Oyuncuları (*Çöl Faresi, Tahta Çanaklar*), Küçük Opera, Oraloğlu (*Evlilik Dolabı* [1960]), Dormen (*Sokak Kızı İrma, Ayı Masalı* vb.), Sururi-Cezzar tiyatrolarında oynadı. 1966'da bir 25. sahne yılı jübilesi yaptı. Sinemada Lütfi Akad'ın *Kader Böyle İstedi* (1968), *Düğün* (1973), *Esir Hayat* (1974) filmlerinde, ayrıca *Yalancı Yarim* (1973), *Kızım Ayşe* (1974), *Güler misin, Ağlar mısın?* (1975), *Mağlûp Edilmeyenler* (1976) gibi filmlerde rol aldı. 1979-1982 arasında *Hisseli Harikalar Kumpanyası* müzikalinde, en son 1982-1983 mevsimi boyunca Ali Poyrazoğlu - Korhan Abay Tiyatrosu'nda, A. Nesin'in *Deliler Boşandı*'sında oynadı. (M)

***BORAN** (Behice), türk sosyoloğu ve siyasetçisi. — 12 Eylül 1980 Harekâtı sonrasında başkanı bulunduğu Türkiye İşçi Partisi diğer partilerle birlikte kapatılınca yurt dışına çıktı. «Yurda dön» çağrısına uymadığı için vatandaşlıktan çıkarıldı ve mallarına el kondu. (M)

***BORAS,** İsveç'te, Göteborg'un doğusunda kent. — 103 400 nüf. Dokuma ve lastik sanayii. (L)

BORATAV (Korkut), türk iktisatçısı (Konya 1935). Ankara Gazi Lisesi'ni (1955) ve Ankara Hukuk Fakültesi'ni (1959) bitirdi; Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne maliye asistanı oldu (1960). Aynı fakültede «Gelir Dağılımı ve Kamu Maliyesi» konulu doktorasını tamamladıktan (1964) sonra bir süre İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde bilimsel çalışmalar yaptı (1964 - 1966). 1972'de «Sosyalist Planlamada Gelişmeler» adlı doçentlik teziyle iktisat doçenti oldu. 1975'de Cenevre'de Birleşmiş Milletler Sosyal İşler Bölümünde uzman olarak çalıştı. 1980'de profesör oldu. 1983 şubatında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığının isteğiyle Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevine son verildi. Çeşitli dergilerde Türkçe ve İngilizce olarak birçok bilimsel makaleleri yayınlanmış olan Korkut Boratav'ın başlıca eserleri şunlardır: *Türkiye'de Devletçilik, 1923 - 1950* (1962); *Kamu Maliyesi ve Gelir Dağılımı* (1965); *Gelir Dağılımı* (1969); *Türkiye'de Devletçilik* (1974); *Uluslararası Sömürü ve Türkiye* (1979); *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm* (1980); *Bölüşüm Sorunları ve İktisat Politikaları* (1983). [M]

BORC MENAYEL, Cezayir'de kent. 45 000 nüf. Tütün tarımı. (L)

BORC BU ARRERIC, Cezayir'de, Mecana ovasında, Biban sıradağlarının eteklerinde kent. 65 000 nüf. Hayvancılık ve tarım. Mokrani liderliğindeki 1871 ayaklanması bu bölgede oldu. (L)

BORC EL-KİFFAN, Cezayir'de, Cezayir körfezinde kent. 47 000 nüf. Sayfiye. Ayakkabıcılık. (L)

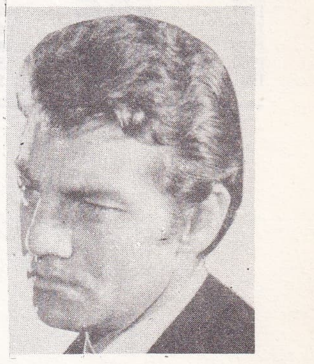

Ekrem BORA

Salih BORA

Foto. Günaydın arşivi (2) [MEYDAN]

devlet borçları

yıllar	iç borçlar: genel bütçeden ödenecek (1 000 lira)	iç borçlar: bütçe dışı kamu kesimince ödenecek (1 000 lira)	dış borçlar: dolarla ödenecek (1 000)	dış borçlar: Türk parasıyla ödenecek (1 000 lira)
1975	48 013 300	18 489 600	3 012 300	3 412 400
1976	70 639 400	26 352 000	3 822 100	3 417 300
1977	88 258 600	45 936 800	4 409 900	3 545 500
1978	118 454 900	60 243 800	6 126 000	3 973 700
1979	192 655 100	60 358 200	9 251 000	4 875 900
1980	245 845 000	59 744 700	11 373 600	9 563 700
1981	504 736 500	57 555 060	12 525 900	12 300 300

BORÇ i. Mal. *Devlet borçları*. Türkiye de 1974'ten sonra, petrol fiyatlarındaki büyük sıçrama nedeniyle, önemli ölçüde artan devlet borçları 1978'de iç borç olarak 178'7 milyar liraya, dış borç olarak da 6,1 milyar dolara ve 3,9 milyar liraya ulaştı. Oysa 1975'te iç borçlar, genel bütçeden ödenecekler 48 milyar ve genel bütçe dışı kamu kesiminde ödenecekler 18,4 milyar olmak üzere toplam 66,4 milyar lira kadardı; dış borçların da dövizle ödenecek kısmı 3 milyar dolar, Türk parasıyla ödenecek kısmı 3,4 milyar lira dolayındaydı. Çeşitli etkenlerin yanı sıra, dış borçların hızla artmasında rol oynayan önemli nedenlerden biri de DÇM (dövize çevrilebilir mevduat) [1976] hesabı idi. 1977'de doruk noktasına ulaşan dış borçlarda ödeme güçlüğü, ertesi yıl bunların önemli bir bölümü ertelenerek ve aynı yıl içinde faiziyle birlikte 500 milyon dolar borç ödenerek, bir hayli hafifletildiği halde, iç borçlardaki artışa koşut olarak dış borçlardaki artış 1980'e kadar sürdü. 1980'den sonra alınan ekonomik önlemlerle dış borçlardaki hızlı artış denetim altına alındı ve ödeme güçlükleri önemli ölçüde çözümlendi. Fakat dış borçlarda elde edilen bu olumlu sonuç ve ferahlama iç borçlarda sağlanamadı; tam tersine genel bütçeden ödenecek borçlar hızla artarak 1981' de yaklaşık 505 milyar liraya ulaştı. (M)

BORÇBAKAN (Yusuf Cavit), türk kimyacısı (Konya 1920 - İstanbul 1975). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ni bitirdi (1943). Sivas, İzmir ve Amasya çimento fabrikalarında mühendis ve yönetici olarak çalıştı (1943 - 1961). Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyeti uzmanlığı yaptı. 1963' te Türkiye Çimento Sanayii umum müdürlüğüne atandı. 1967'de İstanbul'da Büyükçekmece'de kurulmasında emeği geçen Akçimento Fabrikası genel müdürlüğüne getirildi. Türkiye'de çimento sanayisinin gelişmesi için çaba harcayan Borçbakan, görevi başında uğradığı bir saldırı sonunda öldü. (M)

***BORÇKA**, Artvin ilinde ilçe. — 29 426 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 10 212 nüf. (1980). [M]

Bordas, fransız yayınevi. Grenoble kentinde 1944'de kuruldu. Ertesi yıl Paris'e taşınan yayınevi okul kitapları, atlas, sözlük ve her türlü gençliğe yönelik kitap yayınladı. 1977'de Dunod ve Gauthier - Villas yayınevlerini satınaldı. Yöneticisi Pierre Bordas 1978'de yayınevini terkederek *Pierre Bordas et fils éditeurs* adlı yeni bir yayınevi kurdu. (L)

***BORDABERRY** (Juan Maria), uruguaylı devlet adamı. — 1976'da askerler tarafından istifaya zorlanarak görevinden ayrıldı. (L)

***BORDEAUX**, Fransa'da (Gironde) kent. — 622 323 nüf. Ülkenin altıncı büyük limanıdır. Fosfat, mineraller, tahıl ve kereste (Bassens'te), petrol (Ambès, Pauillac ve Verdon'da) ve taşıma ticareti. Tropikal ağaç ve ürünler ithalatı. Üniversite. Çimento, besin, maden kimyası ve metal işleme sanayii. (L)

BORDİER (Roger), fransız yazarı (Blois 1923). Şair, denemeci ve sanat eleştirmeni olmanın yanı sıra, çeşitli çevre ve dönemleri ele alan bir atmosfer romançısı olarak dikkati çekti. Keskin toplumsal gözlemler getirdi. Eserleri: *Les Blés* (Buğdaylar) [1961], *Les Eventails* (Yelpazeler) [1974], *(Miting)* [1976], *La Grande Vie* (Büyük Hayat) [1981]. (L)

***BORDJ MENAİEL**, Bk. BORC MENAYEL.

BOREL (Jacques), fransız yazarı (Paris 1925). 1965'te Goncourt ödülünü *L'Adoration* (Tapınma) adlı M. Proust etkileri taşıyan romanıyla kazandı. «Babamı tanımadım» cümlesiyle başlayan ve biten bu romanda ve daha sonraki eserlerinde (*le Retour* [Dönüş], 1970; *La Dépossession* [Yitirme], 1973) sevme ihtiyacı ve çocukluk aşklarının dokunaklılığını işledi. (L)

BORG (Björn), isveçli tenisçi (Södertalje 1956). Usta ve zarif oyunu ve dikkatini yoğunlaştırabilme yeteneğiyle genç yaşta tenis dünyasının en önemli ismi oldu. Wimbledon turnuvasını 5 kez (1976, 1977, 1978, 1979, 1980), Roland - Garros'u da 6 kez (1974, 1975, 1978, 1979 ,1980, 1981) kazandı. (L)

***BORGES** (Jorge Luis), arjantinli şair ve yazar.— Dünyaca ünlü sanatçı, Türkiye' de *Ölüm ve Pusula* adıyla çıkan (1982) seçilmiş öyküleriyle tanınmaya başladı. Yazar, 1961'de 62 yaşında iken Fransa'da yeni kurulan Fermentor Ödülü'nü Beckett ile paylaşınca hem kendi ülkesinde hem de tüm Batı dünyasında birdenbire keşfedilmişti.

Borges, hikâyelerinde, günlük gerçekliğe önemli ölçüde sırt çeviren gizemli ve fantastik dünyası ve barok anlatımıyla insanın temel varoluş ve kimlik sorunlarını işledi. Çok genç yaşta İngilizce öğrenmiş ve öğrenimine İsviçre'de devam etmiş olan sanatçı, 1923'de yayımladığı ilk şiir kitabında doğduğu Buenos Aires kentini ve bu kentin kenar mahallelerini, tangoları, sokak çocuklarını ve onların bıçaklaşmalarını efsanevi bir dille anlattı. Aynı tutumunu sonraki şiir ve hikâye kitaplarında da sürdürdü. En tanınmış hikâye kitapları *Hayaller* (1944), *Aleph* (1949) ve *Kum Kitabı*'nda (1975) sürekli labirent, ayna, kılıç ve kaplan simgeleri kullandı. Pek çok ülkeyi gezen Borges, İspanyol ve Güney Amerika kültürleri kadar fransız, anglo-sakson, alman, iskandinav ve islam kültürlerinden de etkilendi. Hikâyelerinde pek çok bibliyografik göndermelere yer verdi. 1955'te Peron'un devrilmesinden sonra Ulusal Kitaplık başkanlığı da yapmış olan Borges'in son deneme eserleri arasında *Yazar* (1960) ve *Bustos Domecq'in Günlükleri* (1967) dikkati çekti. Sanatçı bu son çalışmalarında edebi ve toplumsal eleştirilere yöneldi. 1960'larda görme yeteneğini yitiren sanatçı 1972'de yayımlanan *Kaplanların Altını* adlı kitabıyla şiire dönüş yaptı ve her zamanki çok arı söyleyiş biçimiyle ilgi uyandırdı. (LM)

BORGNİNE (Ernest), amerikan sinema ve tiyatro oyuncusu (Hamden, Connecticut eyaleti 1918). Tiyatro eğitimi gördü; taşra turnelerine çıktı. 1948'de başladığı sinemada karakter rolleriyle ine kavuştu. 1955'te Delbert Mann'in *Marty*'sindeki rolüyle Oscar ödülü aldı. Diğer başlıca filmleri: *İnsanlar Yaşadıkça* (From Here to Eternity) [F. Zinnemann 1953], *Dişi Kartal* (Joynny Guitor) [N. Ray, 1954], *İstiklal Kahramanları* (Vera Cruz) [R. Aldrich, 1954], *Zafer Madalyası* (Bad Day at Black Rock) [J. Sturges 1955], *Vikingler* (The Vikings) [R. Fleischer, 1958], *Barabbas* (R. Fleischer, 1962), *12 Kahraman Haydut* (The Dirty Dozen) [R. Aldrich, 1967], *Vahşi Belde* (The Wild Bunch) [S. Peckinpah, 1969], *Fareler* (Willard) [D. Mann, 1970], *Poseydon Macerası* (Poseidon Adventure) [R. Neame, 1972], *Jesus of Nazareth* (Nazerath'lı İsa) [F. Zeffirelli, 1977], *Konvoy* (Convoy) [S. Peckinpah, 1978]. (M)

***BORG OLİVİER** (George), maltalı siyaset adamı.— (öl. Sliema 1980). 1977'de Milliyetçi Parti yöneticiliğini bıraktı. (L)

***BORGOU**, Benin'in kuzeyinde bölge. — 376 000 nüf. İdare merkezi Parakou. (L)

***BORİSOGLEBSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 64 000 nüf. (L)

***BORİSOV**, Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 112 000 nüf. Makine ve kereste sanayii. (L)

BORKU, Güney Sahra'da (Çat) bölge. — Vaha.

— Borku - Ehnedi - Tibesti ili, 83 000 nüf. Yönetim merkezi Faya Largeau. (L)

***BORLANGE**, İsveç'te (Kopparberg) kent. — 45 800 nüf. Kereste, kâğıt demir çelik - ve makine sanayii. (L)

***BORLU**, Manisa ilinde, Demirci ilçesine bağlı bucak. — 7 654 nüf., 17 köy. Bucak merkez 2 364 nüf. (1980). [M]

***BORNOVA**, İzmir ilinde ilçe. — 160 113 nüf., 17 köy. İlçe merkezi 60 397 nüf. (1980). [M]

***BOROWCZYK** (Waleran), polonyalı film yönetmeni. — Fransa'ya yerleşen sanatçı, 1974'den başlayarak kimi zaman fantastiğe yaklaşan, alışılmamış öykülü filmler verdi; sürekli «estetik bir erotizm» peşinde koştu:*Contes Immoraux* (Ahlakdışı Öyküler) [1974], *Histoire d'un Péché* (Bir Günahın Öyküsü) [Polonya'da çekti; 1974], *La Bête* (Hayvan) [1975], *Sokak Kadını* (La Marge) [1976], *Intérieur d'un Couvent* (Bir Manastırın İçi) [1978], *Les Heroınes du Mal* (Kötü Kadınlar) [1979], *Lulu* (1980), *Dr. Jekyll et les Femmes* (Dr. Jekyll ve Kadınlar) [1981]. (LM)

***BORSOD - ABAUJ - ZEMPLEN**, Macaristan'ın kuzeydoğusunda eyalet. — 794 000 nüf. Yönetim merkezi Miskolc. Sanayi. (L)

***BORTOLUZZI** (Paolo), italyan dansçısı. — M. Béjart'ın *Messe Pour le temps présent* (Bugün İçin Ayin) [1967] ve *Nomos Alpha*'sını (1969) sahneledi. *L'Oiseau du Feu'de* (Ateş Kuşu) başrol oynadı. R. Nureyev'in yanında *Les Chants du compagnon errant*'de (Serseri Arkadaşın Şarkıları) [1971] rol aldı. 1972 yılında klasik repertuara dönüş yapmak amacıyla Béjart'dan ve XX. yy Balesi'nden ayrılarak önce American Ballet Theatre'a (1972) sonra da Alman Balesi'ne girdi (1972 - 1973). Eşi Jaleh Kerendi'yle birlikte Turin'de bir dans okulu açtı (1973). Barişnikov ve G. Kirkland (1975), L. Savignano ve E. Terabus ile gösterilere çıktı (1979). Koreografik çalışmaları da vardır: Bach'ın *Si Minör Süit*'i (1960), *La Valse* (Vals) [1965], *l'Orage* (Fırtına) [1967], *Hommage à Picasso* (Picasso'ya Saygı) [1977], *Rencontre* (Karşılaşma) [1979]. (L)

BORUCERD, İran'da (Luristan) kent. 100 000 nüf. Bender Şaphur'dan başlayarak Elburz ve Zagros dağlarını aşıp, Hazar denizi kıyısında Bender Şah'a kadar uzanan demiryolu üzerindedir. Dokuma ve küçük makine sanayii. Eski afyon ticaret merkezi. (L)

Borusan Holding A.Ş., önemli türk holdinglerinden biri. 1958'de İstanbul'da kuruldu ve yirmi yıl içinde önemli sınai kuruluşlardan biri haline geldi.

Holding yassı haddelenmiş soğuk rulo sac, kaynaklı yuvarlak ve profil çelik boru, kaynaklı paslanmaz çelik boru, boyalı elektrik kablosu borusu, çelikten açık profiller, metal kaplamalı çelik bantlar, galvanizli saçlar, ambalaj çemberi, monşonlar ve saç işleyen makinalar, gruba bağlı çeşitli şirketlerin, Türk ve çeşitli sanayi ülkelerinin geçerli normlarına uygun sanayi malları üretmeye girişti. Yatırım malı ve makine üretimi alanlarında ülkenin önde gelen kuruluşlarından olan Borusan holding, ürünlerinin pazarlama ve dağıtımını bünyesindeki şirketler (sermayesine ve yönetimine katıldığı şirket sayısı 19) aracılığıyla yapar. Holdingin 1982'deki toplam ihracatı 20 milyon doları aşıyordu. (M)

***BORY** (Jean-Louis), fransız yazarı (Méréville. Essone 1919 - ay. y. 1979).

La Nouvel Observateur dergisindeki sinema yazıları ve radyodaki *le Masque et la Plume* (Maske ve Tüy) serisiyle tanındı. Tarihsel roman (*Révolution de Juillet*) [Temmuz Devrimi 1972] ve halka dönük romanlar yazdı: *Eugène Sue, dandy mais socialiste* (Eugène Sue, Züppe Ama Sosyalist) [1973]. Dönemini çözümlemeye çalıştığı *Mon Village à e'heure allemande* (Alman İşgalinde Köyüm) [1945] ile Goncourt ödülünü kazandı. *l'Odeur de l'herbe* (Ot Kokusu) [1962], *Voir les Passants* (Geçenleri Seyretmek) [1975] ve çocukluğa özlemi işlediği *la Peau des Zèbres'de* (Zebraların Derisi) [1969] çözümlemeci tutumunu sürdürdü. Eşcinselliği savundu: *Ma Moitié d'Orange*

(Portakalın Benim Olan Yarısı) [1972]. Kamuoyunda uyandırmış olduğu neşeli ve parlak ünlü kişi izlenimi, intiharı ile zedelendi. (L)

***BOSCH** (Juan), dominikli devlet adamı. — 1970'de ülkesine dönerek partisinin başına geçti, ancak 1978 devlet başkanlığı seçimlerinde A. Guzman Fernandez'e yenik düştü. (L)

***BOSCO** (Henri), fransız yazarı. — (öl. Nice 1976). [L]

***BOSNA-HERSEK**, Yugoslavya'daki altı federe cumhuriyetten biri. — 4 166 000 nüf. Neretva vadisinde meyve, sebze üretimi ve bağcılık yapılır. Sava ırmağının sağ kıyısındaki havzada orman ürünleri (kereste, selüloz, kâğıt, mobilya) ve yeraltı zenginlikleri işlenir: Vares ve Ljubija'da demirli mineraller, Kakanj, Kreka ve Banovici' de kömür, Tuzla'da tuz (kimya sanayii), Buzim'de manganez. Nostar kentinde metalurji ve dokuma sanayii gelişmiştir. Bir yandan Belgrad, Zagrep ve Slovanya'ya, bir yandan da Federal Almanya'ya büyük miktarda işgücü göçü olmaktadır. (L)

Bossa Ticaret ve Sanayi İşletmeleri T.A.Ş., Adana bölgesinde entegre tekstil kuruluşu. 1951'de Adana'da Bossa Dokuma Fabrikası adıyla kuruldu. Sonraki yıllarda aynı konuda iki fabrika daha kurularak genişletildi. Bossa tesislerinde akrilik linron gibi elyaf ve karışımları, polyester pamuk ve viskon işlenir, iplik ve kumaş haline getirilir. Bossa iç pazarın yanında son yıllarda Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Avrupa ülkelerine de satış yapmaktadır. (M)

***BOST** (Pierre), fransız romancı ve senaryo yazarı. — (öl. Paris 1975). [L]

BOTHA (Pieter Willem), güney afrikalı siyaset adamı (Paul Roux, Orange eyaleti 1916). Hukuk öğrenimi gördü. 1936'da Milliyetçi Parti'nin bir taşra örgütüne yönetici oldu. Birçok kez bakanlık görevlerinde bulundu (1958'de içişleri; 1965'de savunma). 28 eylül 1978'de Vorster'den boşalan başbakanlık görevine getirildi. Sosyal reformlara girişti. Kübalıların Angola'daki etkinliklerine karşı Batı Namibya planını hazırladı. (LM)

***BOSTON**, ABD'de (Massachusetts) kent. — 650 000 nüf. (Çevre yerleşim yerleriyle birlikte 3 898 000). Ülkenin birinci kenti ve en önemli limanı olma özelliğini New York'a kaptırdı. Geleneksel dokuma, bakır sanayii ve tersaneler giderek yerini elektronik, telekomünikasyon, uzay ve havacılık malzemeleri sanayiine bıraktı. Kent dünyaca ünlü bir üniversite (Harvard, Massachusetts Intitute of Technology [MIT] ve kültür merkezidir. (L)

***BOŞANMA** i. —ANSİKL. Demogr. Türk Medeni Kanunu'nda eşlerin birbirinden ayrılması oldukça ağır koşullara bağlanmış olduğundan açılan boşanma davaları yıllarca sürmekte ve bazen bunlardan hiç sonuç alınmamaktadır. Ayrılmak isteyen eşler yönünden boşanma koşullarını kolaylaştırma girişimleri giderek önem kazandığı ve kamuoyunca desteklendiği halde, bu alanda yapılması öngörülen yasal düzenlemeler bir türlü gerçekleştirilemedi. Bütün bu güçlüklere karşın, Türkiye'de boşanma oranlarında az da olsa bir artış görülmektedir: Bu oran 1970'te binde 67 (toplam nüf. 35,6, evlenme çağına giren nüf. 23 ve evli nüf. 14 milyon; boşananların sayısı 9 568), 1975' te binde 81 (toplam nüf. 40,7, evlenme çağına giren nüf. 26,9 ve evli nüf. 16 milyon; boşanmaların sayısı 12 926), 1980'de binde 83 (toplam nüf. 44,7, evlenme çağına giren nüf. 30,6 ve evli nüf. 19 milyon; boşananların sayısı 15 901) idi. (M)

BOŞİNAN veya **BOŞİNANÇ** bls. i. Yeni k. Akla ya da doğa yasalarına aykırı inanç. *Bilim adamları, ilkel insanlarda boşinanların, tüm öteki kültür öğelerinden daha önemli bir yeri olduğunu ortaya çıkardılar.* (*Eşanl.* HURAFE). [M]

***BOTOŞANİ**, Romanya'da (Moldavya) kent. — 63 200 nüf.

— *Botoşani ili*, 451 200 nüf. (L)

***BOTSWANA**, güney Afrika'da devlet. — 850 000 nüf. «Cephe çizgisi» adı verilen ülkeler grubunun (Mozambik, Tanzanya, Angola da aynı gruptadır) en küçüğü ve en zayıfı olan Botswana'da ılımlılık ve istikrar hakimdir. Bu durum çok liberal olarak tanınan Devlet Başkanı Seretse Khama'nın kişiliğine bağlanabileceği gibi, Botswana topraklarını sınır çizgisiyle tamamen kuşatmış olan ve bu devletin dış ticaretini kontrolunda bulunduran güçlü Güney Afrika Cumhuriyeti'ne komşuluk konumuyla da açıklanabilir.

Ekim 1974 ve 1979'da yeniden başkanlığa seçilen Sir Seretse Khama'nın çabaları, ülkesini Pretoria karşısındaki çok sıkı bağımlılık durumundan kurtarma yönünde oldu.

Ancak bu atılım ulusal maden kaynaklarının değerlendirilmesinde bir artışı gerektirir. Oysa ülkenin büyüklük yönünden dünyada üçüncü olan elmas madenleri Güney Afrika De Beers şirketince işletilir. Hükümeti iç savaş sonucu Rodezya'dan ve Namibya'dan çıkarılmış ve ulusal ekonomi için büyük bir sorun haline gelmiş sayıları 70 000'i aşkın mülteci akınına karşı koymak durumunda kaldı. Sir Sereste Khama'nın ölümünden (temmuz 1980) sonra, başkanlığa Başkan Yardımcısı Quett Masira (doğ. 1925) getirildi. (L)

BOTTA (Emil), rumen şairi (Adjud 1911 - Bükreş 1977). Oyunculuğu şiirlerine de yansıdı ve gerçekliğe sürgün edilmiş şairin trajedisini işlerken şiire dramatik bir boyut kazandırmayı başardı: *Karanlık Nisan* (1937), *Bir Düş Parçası Üzerine* (1943), *Giderilemeyen Bir Arzu* (1976). [L]

***BOTUCATU**, Brezilya'da (Sao Paolo), Campinas'ın batısında kent. — 42 300 nüf. (L)

***BOUCOURECHLİEV** (André), bulgar, asıllı fransız bestecisi. — Son eserleri: Koro için *Thrène* (Ağıt) [1975], Héléne Cixous'un bir kitabından *le Nom d'Oedipe* oratoryosu (Oedipus'un Adı) [1978], org için *Orion* (1980). Sanatçının Schumann (1959) ve Beethoven (1963) üzerine iki incelemesi vardır. (L)

***BOUDON** (Raymond), fransız sosyologu. — Son eserleri: *Efforts pervers et ordre social* (Toplumsal Düzen ve Sapık Güçler) [1977], *La Logique du Social* (Toplumsal Sorunların Mantığı) [1979]. (L)

***BOUGAİNVİLLE**, Salomon adalarının en büyüğü. — 96 400 nüf. Merkezi *Sohano*. 1975'te Papua - Yeni Gine devletine bağlandı. Bakır madenleri. (L)

BOULANGER (Daniel), fransız yazarı (Compiégne 1922). Taşralıların küçük dünyasını işlediği öykülerinde görünürde hüküm süren «uyum»la olağandışı, alışılmamış olayları yan yana vermeye çalıştı. Yaşamda karşılaşılan çeşitli durumların anlamsızlığını yoğunlaştırarak yazıya döktü. Öyküleri: *le chemin des caracoles* (Koşu Yolu) [1966], *Fouette, cocher* (Arabacı, Kırbaçla) [1973], *l'Enfant de bohéme* (Derbeder Bir Çocuk) [1978], *le Chant du coq* (Horozun Türküsü) [1981]. Romanlarında aynı gizemli karışım, bu defa saçma ve fantastik öğeler vurgulanarak yer alır: *l'Ombre* (Gölge) [1959] ya da 1978'de değiştirilen başlığıyla *Miroir d'ici* (Buradaki Ayna), *La Mer à cheval* (Atlı Deniz) [1965], *les Portes* (Kapılar) [1966], *la Dame de coeur* (Kupa Kızı) [1980], *Voliére* (Kuş Kafesi) [1981]. (L)

***BOULANGER** (Nadia), fransız kadın bestecisi ve öğretmeni. — (öl. Paris 1979). 1975'te Monako Prensliği kilisesine koro öğretmeni oldu. Rönesans ve klasik dönem müziğinin tanınmasında önemli rol oynadı. (L)

***BOULDER**, ABD'de (Colorado) kent. — 67 000 nüf. Colorado Üniversitesi. (L)

***BOULEZ** (Pierre), fransız bestecisi ve orkestra şefi. — 1976'da Collège du France'a profesör oldu. Senfoni orkestrası için *Rituel (In memoriam Maderna)* [1975], 6 viyolonsel ve viyolonsel solo için *Messagesquisse* (1977) ve *Notations* (1980) besteledi. Çeşitli makaleleri vardır: *Penser la musique aujourd'hui* (Günümüzde Müziği Düşünmek) [1964], *Relevés d'apprenti* (Çırak Rölöveleri) [1966], *Par Volonté et par hasard* (Rastlantısal ya da Bilinçli olarak) [1975]. 1983'de orkestra şefi olarak bir Schönberg yorumlamasıyla 36. Uluslararası Aix-en-Provence Şenliği'nde «Plak eleştirmenleri ödülü»nü aldı. (LM)

BOULLE (Pierre), fransız yazarı (Avignon 1912). Tersliklerle dolu, zor ve hatta saçma durumlara düşmüş insanların yer aldığı, kahramanlık ve beden-zihin karşıtlığı temalarını işleyen macera romanları yazdı: *Le Pont de la rivière Kwai* (Kwai Köprüsü) [1952], *Les Voies du Salut* (Selamet Yolları) [1958], *Un Métier de seigneur* (Beylik Mesleği) [1960]. Eserlerinden *La Planete des singes* (Maymunlar Gezegeni) [1963] ve *Le Bon Leviathan* (İyi Canavar) [1978], geniş bir hayal gücünün ürünü olmanın yanı sıra felsefi boyutlar da taşır. (L)

BOUQUER (Michel), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu, oyun yönetmeni (Paris 1926). Paris Konservatuvarında okudu. Günümüze dek 50 dolayında oyunda oynadı ve yönetmenlik yaptı. TV'deki oyun uyarlamalarında rol aldı. 1947'de başladığı sinemada özellikle 60'ların sonlarında tanındı. Silik, kıskanç koca ve polis müfettişi rollerinde dikkati çekti. Başlıca filmleri: *Monsieur Vincent* (Bay Vincent) [M. Cloche, 1947], *Sefahat Kalesi* (La Tour de Nesle) [A. Gence, 1955], *Les Amitiés Particulières* (Özel Dostluklar) [J. Delannoy, 1963], *Siyah Gelinlik* (La Mariée était en Noir) [F. Truffaut, 1967], *Vefasız Kadın* (La Femme Infidèle) [C. Chabrol, 1968], *Borsalino* (J. Deray, 1969), *La Rupture* (Kopuş) [C. Chabrol, 1970], *L'Attentat* (Suikast) [Y. Boisset, 1972], *Deux Hommes dans la Ville* (Kentte İki Adam) [J. Giovanni, 1973], *La Main à Couper* (Kesilecek El) [E. Périer, 1973], *Le Jouet* (Oyuncak) [F. Veber, 1976], *Raison d'Etat* (Hikmet-i Hükûmet) [A. Cayette, 1978]. (M)

***BOURASSA** (Robert), kanadalı (Quebec) devlet adamı. — 1976 seçimlerinde lideri olduğu Liberal Parti yenik düşünce hem parti başkanlığından, hem de Quebec eyaleti başbakanlığından ayrıldı. (L)

***BOURBON - PARME** (François - Xavier de), Parme ve Plaisance dükünün oğlu. — (öl. Coire, İsviçre 1977). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra General Franco'ya karşı muhalefetini sürdürdü. Yaşamının, son yıllarında kralcı hareketi liderliğini oğlu Charles-Hugues'e bıraktı. (L)

***BOURDİEU** (Pierre), fransız sosyologu. — *la Distinction: Critique Sociale du Jugement*. (Ayrım: Yargılamanın Toplumsal Eleştirisi [1979]) adlı kitabında toplumsal sınıflarla yaşam biçimleri arasındaki ilişkiyi inceledi. 1981'de Collège de France'a atandı. (L)

BOURGEADE (Pierre), fransız yazarı (Merlanne 1927). Tiyatro (*Palazzo Mentale* [Akıl Hastanesi], 1977), öykü (*Les Immortelles* [Ölümsüzler], 1966) ve roman türünde eserler verdi: *l'Aurore boreale* (Kuzey ışığı) [1973], *l'Armoire* (Dolap) [1977], *Une Ville Grise* (Gri Bir Kent) [1978], *le Camp* (Kamp) [1979]. Sürekli işlediği sevgi teması ve dostluk arayışı, çeşitli maceralarda ya da sudan olaylarda, erotik ya da cinsel öğelerle süslenerek rayından çıkar. (L)

***BOURG - EN - BRESSE**, Fransa'da (Ain) kent. — 44 967 nüf. Takım tezgâhları sanayii.

— *Bourg - en - Bresse yönetim çevresi*, 210 043 nüf. (L)

BOURNIQUEL (Camille), fransız yazarı (Paris 1918). *Esprit* dergisinin eski edebiyat yönetmenidir. Romanlarında anıların ve kavuşmanın büyüleyiciliğine değindi: *Retour à Cirque* (Sirk'e Dönüş) [1953], *le Lac* (Göl) [1964], *Sélinonte ou la Chambre impériale* (Sélinonte ya da Kral Dairesi) [1970]. İktidar olgusunun gizlerini tefrika şeklinde yayınladığı *Tempo*'da (1977) kaleme aldı. İnsanı duygusal ve estetik yönden etkileyen müzik ve deniz ise *Soleil sur la rade*'a (Koydaki Güneş) [1979] konu oldu. (L)

***BOURRİCAUD** (François), fransız sosyologu. — Talcott Parsons'ın sosyolojisi üzerine inceleme yaptı: *l'Individualisme Institutionel* (Kurumsal Bireycilik) [1977]. Son eseri: *Le Bricolage idéologique; Essai sur*

Pierre BOULEZ

Foto. Serge Lido (LAROUSSE)

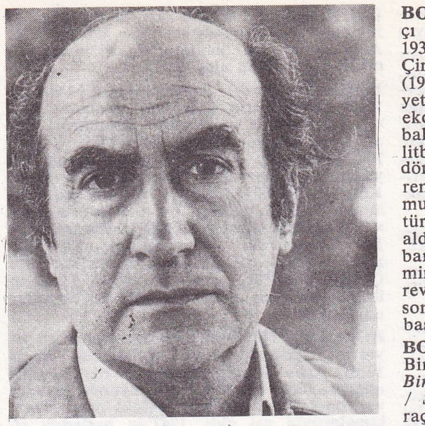

Camille BOURNIQUEL

les inellectuel et les passions democratiques (İdeolojik Saptırmalar; Aydınlar ve Demokrasi Tutkuları Üzerine Deneme) [1980]. (L)

BOUSSAC (Marcel), fransız sanayicisi (Châteauroux 1889 - Dammarie-sur-Loing 1980). 1. Dünya Savaşı'nda sahibi olduğu tüm dokuma fabrikalarını ordunun emrine verdi. 1915'te hava kuvvetlerinin ihtiyacı olan uçak kaplama bezi üretimine geçti. 1950'de 60 fabrikada 20 000 işçi çalıştıran «pamuk kralı», lüks giyim ve parfüm sanayiine (Christian Dior), emlakçılık, basın (*l'Aurore* ve *Paris-Turf* gazeteleri) ve at yetiştiriciliğine de el attı. 1978'de mülkünün yönetimi Agachee-Willot şirketine geçti. (L)

BOUTEİLLE (Romain), fransız komedyeni (Paris 1937). 1969'da ilk kahve-tiyatro olan Café de la Gare'ı kurdu. Çocukça bir neşe ile iğneleyici bir güldürü anlayışını kaynaştırdığı gösteriler yaptı: *Des boulons dans mon yaourt* (Yoğurdumda Çiviler) [1970], *le Jaune devant, le marron derrière* (Sarı Önde, Esmer Arkada) [1973], *le Graphique de Boscop* (Boscop Grafiği) [1975], *Pitoyable Mascarade* (Acınacak Aldatmaca) [1977]. Tek kişilik şovlar da gerçekleştirdi: *Je m'appelle Harry Dave* (Adım Harry Dave) [1966]. (L)

***BOUTHOL** (Gaston), fransız yazar ve sosyoloğu. — (öl. Paris 1980). Son eserleri: *Essais de polémologie* (Polemoloji Üzerine Denemeler) [1976], R. Carrere'yle birlikte yazdığı *le Défi de la Guerre (1740-1974): deux siècles de guerres et de révolutions* (Savaş Meydan Okuyuşu [1740-1974]; Savaş ve Devrimle Geçen İki Yüzyıl) [1976], *Guerres et civilisations* (Savaşlar ve Uygarlıklar) [1980]. (L)

***BOUTRY** (Roger), fransız besteci ve orkestra şefi. — 1967'de Paris Konservatuvarı'na armoni hocası, 1973'te de Muhafız Alayı bandosuna şef oldu. Son eserleri: *Triptyque 51* (Üç Kanatlı Tablo 51) [1970], *Alternances pour quatour de saxophones* (Saksafon İçin Kuaturlu Almaşma) [1974]. (L)

BOWIE (David Jones, **David** — denir), ingiliz şarkıcısı (Brixton 1947). 1969'da yozlaşmış rock müziğinin havarisi olarak ün kazandı. Eşcinsel eğilimlerini sahnede sergilemesiyle tanındı. Plakları arasında *Space Oddity* (Uzay Garipliği), *Ziggy Stardust, Heroes* (Kahramanlar) sayılabilir. 1976'da Nicolas Roeg'in yönettiği *The Man Who Fell to Earth* (Dünyaya Düşen Adam) filminde başrol oynadı. (L)

***BOYABAT**, Sinop ilinde ilçe. — 60 575 nüf., 128 köy. İlçe merkezi 14 397 nüf. (1980). [M]

***BOYALI**, Kastamonu ilinde, Araç ilçesine bağlı bucak. — 7 135 nüf., 24 köy. Bucak merkezi Susuz. 553 nüf. (1980). [M]

***BOYD** (Martin), avustralyalı yazar. — (öl. Londra 1972). [L]

***BOYER** (Charles), amerikan uyruklu fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Phoenix, Arizona 1978). Son iki filmini ABD'de çevirdi: *The Big Game* (Büyük Oyun) [R. Day, 1974], *A Matter of Time* (Bir Zaman Sorunu) [V. Minelli, 1976]. (M)

Ali BOZER

BO YİBO, çinli siyaset adamı ve iktisatçı (1907). Komünist partisi üyesi olarak 1931-1936 yıllarını hapiste geçirdi. Kuzey Çin Halk Hükümeti başkan yardımcısı (1949) ve daha sonra Çin Halk Cumhuriyeti maliye bakanı (1949-1953) oldu. Ulusal ekonomi komisyonu başkanı (1953) ve başbakan yardımcılığının (1956) yanı sıra politbüro üyeliği de yaptı. «Büyük Atılım» dönemi sonrası Çin ekonomisini yönlendirenlerden ve halk komünleri hareketini yumuşatmaya çalışanlardan biri olarak Kültür Devrimi'nin ilk kurbanları arasında yer aldı ve 1967'de tutuklandı. 1978 yılında itibarı iade edilerek yeniden devlet yönetiminde yer aldı. Bütçe komisyonuyla görevli başbakan yardımcısı (1979) ve daha sonra Devlet Makina Sanayii Komisyonu başkanı oldu (1980). [L]

BOYUTLANDIRMAK, ettrg. f. Yeni k. Bir şeyin boyut kazanmasını sağlamak: *Bir yaygı gibi yaydığın o gül güzelliğinle / Seviştik / Sevgiyi boyutlandırdık* (T. Saraç) || Bir planın, bir krokinin üzerine, uzunlukları aynı birimle koymak, ölçülendirmek: *Hoca farkına varmadı ama, asistan boyutlandırmadığım gerekçesiyle projemi geri çevirdi.* (M)

BOZAN, Eskişehir ilinde, merkez ilçenin Alpu bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 433 nüf. (1980). Belediye. (M)

BOZARSLAN (M. Emin), türk yazarı (Lice, Diyarbakır 1934). Kendi kendini yetiştirdi. Müftülük sınavını kazanarak 1959 - 1969 arasında çeşitli yerlerde müftülük yaptı. Görev yıllarında iki kez açığa alındı. *Kürtçe Alfabe* ve *Memuzin* adlı kitaplarından dolayı 3,5 ay tutukluluktan sonra aklandı. Arkın Yayınevi'nde ve Cumhuriyet gazetesinde yazar ve çevirmen olarak çalıştı. Başlıca eserleri: *İslamiyet Açısından Şeyhlik, Ağalık* (inceleme, 1964), *Doğunun Sorunları* (inceleme, 1966), *İçerdekiler ve Dışardakiler* (hikâyeler, 1974), *Savaşan Lübnan* (gezi notları, 1976). [M]

BOZAY (Atilla), macar bestecisi (Balatonfüzfö 1939). Bela Bartok Konservatuarı ve Budapeşte Franz Lizst Akademisi'nde okudu. 1967'de Paris'e yerleşti. Webern ve Bartok etkisiyle hem katı dizisel kalıplar, hem de tını ve dinamik üzerine kurulu esnek biçimler kullandı. 1968'de Erkel ödülünü kazandı. Eserleri: *La Reine Küngisz* (Kraliçe Küngisz) [1969], piyano, keman, viyolonsel, gitar soloları, oda ve orkestra müziği ve iki kuatur (1964 ve 1971). [L]

***BOZBEYLİ** (Ferruh), türk siyaset adamı. — 1975 hükümet bunalımı sırasında Süleyman Demirel başkanlığında bir hükümet kurulmasına karşı çıkan politikası yüzünden Demokratik partiden kopmalar oldu. 1977 seçimlerine gidilmeden partisindeki milletvekili sayısı 20'nin altına düşmüştü. 1977 seçimlerinde parti ancak 1 milletvekili çıkarabildi. Bozbeyli milletvekili seçilemedi. Yenilgisini kabullendi ve 18 aralık 1978'de genel başkanlıktan çekildi. (M)

***BOZBURUN**, Muğla ilinde, Marmaris ilçesine bağlı bucak. — 4 985 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 219 nüf. (1980). [M]

***BOZCAADA**, Çanakkale ilinde ilçe. — 1 722 nüf. (1980). Bağcılık ve şarapçılık. (M)

BOZÇALI, Tokat ilinde, Reşadiye ilçesinin Bereketli bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 282 nüf. (1980). Belediye. (M)

BOZDAĞ, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesinin Birgi bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 797 nüf. (1980). Belediye. (M)

BOZDAĞ (İsmet), türk yazarı (Bursa 1916). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve Gazetecilik Enstitüsünü bitirdi. 20'ye yakın radyo oyunu yazdı. Son yıllarda yapıtlarında tarihsel konulara ağırlık vermeye başladı. Yapıtlarından bazıları: *Gönderilmemiş Mektuplar* (1943), *Bir Çağın Perde Arkası* (1972), *Abdülhamitin Hatıra Defteri* (1974), *Atatürk ve Eşi Latife Hanım* (1975), *Kemal Tahir'in Sohbetleri* (1980). [M]

***BOZDOĞAN**, Aydın ilinde ilçe. — 37 294 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 7 682 nüf. (1980). [M]

BOZER (Ali), türk hukukçusu (Ankara 1925). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İsviçre'de Neuchatel Üniversitesi'nde doktora yaptı; ABD'de Harvard Üniversitesi'nde bir yıl araştırma ve incelemelerde bulundu. 1961'de Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde asistan, sonra doçent ve profesör oldu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan hükümette bir süre (aralık 1981 - mayıs 1983) Gümrük ve Tekel bakanı olarak görev yaptı. (M)

BOZFIRAT (Ayhan), türk hikâyecisi (İstanbul 1932 - ay. y. 1981). İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre asistanlık, daha sonra avukatlık yaptı. Günübirlik hayattan çizgiler taşıyan, bol çağrışımlı şiirsel bir dille yazdığı öykülerini dört kitapta topladı: *İstasyon* (1971), *Fırıldak* (1972), *Dörtyol Ağzındaki Ev* (1976), *Sokak Lambaları* (1980). [M]

***BOZKIR**, Konya ilinde ilçe. — 59 241 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 4 753 nüf. (1980). [M]

Bozkır Barajı, Nevşehir ilinde Hösür suyu üzerinde baraj. 1981 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 131,1 m; barajın temelden yüksekliği 52,1 m; talvegden yüksekliği 47,1 m; normal su kotu 1 126,3 m; normal su kotunda depolama hacmi 6 milyon m³; göl alanı 0,51 km²; sulama alanı 97,10 ha'dır. (M)

***BOZKURT**, Denizli ilinde, Çardak ilçesine bağlı bucak. — 11 225 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 515 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOZKURT**, Kastamonu ilinde ilçe. — 14 686 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 3 025 nüf. (1980). [M]

***BOZOĞLAK**, Erzincan ilinde, Kemah ilçesine bağlı bucak. — 2 392 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 380 nüf. (1980). [M]

***BOZOK** (Hüsamettin), türk yazarı. — 1974'te kapanan Yeditepe dergisini 1979' dan başlayarak yeniden çıkarmaya başladı. Yeditepe Şiir Armağanı da 1976'da yeniden verilmeye başlandı. (M)

***BOZON** i. Nükl. fiz. — ANSİKL. Zayıf reaksiyonlarda aracı görevi yaptığı öne sürülen bazı taneciklere *ara bozon* adı verildi. Bunlar Z (nötr) ve W (artı ya da eksi yüklü) olmak üzere iki gruptur ve proto-antiproton çarpışması sırasında protondan çıkan kuark ile, antiprotondan çıkan antikuarkın füzyonu ile oluşur. Z bozonlarının kütlesi 88 GeV (milyar elektron volt), W'larınki ise 77,9 GeV'tur. Dolayısıyla, bozon oluşurken ortaya 100 GeV' luk bir enerji çıkar. Ancak protonlar bileşik tanecikler olduğundan bu enerji, toplam şokun ancak bir kısmını oluşturur. Proton-antiproton çarpışmasını gerçekleştiren ilk laboratuar Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'dir (CERN). Bu deneyle doğanın temel güçlerinden elektromanyetik güçle zayıf gücü birleştiren zayıf elektrik kuramının ispatı yönünde önemli bir adım atılmış oldu. (L)

***BOZOVA**, Antalya ilinde, Korkuteli ilçesine bağlı bucak. — 9 714 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 393 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOZOVA**, Urfa ilinde ilçe. — 36 390 nüf., 77 köy. İlçe merkezi 5 597 nüf. (1980). [M]

BOZTEPE, Kırşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 966 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BOZTEPE**, Tokat ilinde, Zile ilçesine bağlı bucak. — 23 725 nüf., 36 köy. Bucak merkezi Yıldıztepe, 1 830 nüf. (1980). Belediye. (M)

Boztepe Barajı, Tokat ilinin Zile ilçesinde Boztepe suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi dolgu tipinde; kret kotu 839,3 m; barajın temelden yüksekliği 35,5 m; talvegden yüksekliği 27,3 m; normal su kotu 837 m; normal su kotunda depolama hacmi 14,20 milyon m³; göl alanı 1,87 km²; sulama alanı 4 872 ha'dır. (M)

***BOZÜYÜK**, Bilecik ilinde ilçe. — 33 346 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 18 052 nüf. (1980). Kil ve seramik fabrikaları. (M)

Foto. Edouard Boubat (LAROUSSE); X (MEYDAN)

BOZYAZI, İçel ilinde, Anamur ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 10 123 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BÖĞÜRTLEN,** Urfa ilinde, Birecik ilçesine bağlı bucak. — 4 026 nüf. 13 köy. Bucak merkezi 448 nüf. (1980). [M]

***BÖHM** (Karl), avusturyalı orkestra şefi. — (öl. Salzburg 1981). [L]

BÖLCEK, İzmir ilinde, Bergama ilçesinin Göçbeyli bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 126 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BÖLÜKBAŞI** (Zerrin), türk kadın heykelcisi. — İstanbul'da Akbank (1976), Parmakkapı İş-Sanat (1978), Caddebostan Güzel Sanatlar (1982) galerilerinde yeni sergiler açtı. 1968'den sonra yöneldiği figüratif soyutlamada hareket, uyum, deformasyon gibi özelliklerle yaşam çelişkilerini yorumlamaya yöneldi. (M)

***BÖLÜKYAZI,** Bitlis ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 522 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 921 nüf. (1980). [M]

BÖLÜMLÜ, Trabzon ilinde, Of ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 422 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BRABANT** (KUZEY), Hollanda'nın güneyinde il. — 2 012 000 nüf. Tarihi kentler Breda ve Bois-le-Duc çevresinde hızlı kentleşme ve sanayileşme. Tilburg ve Eindhoven'de metalurji sanayii. (L)

BRABANTS (Jeanne), belçikalı kadın dansçı ve koreograf (Anvers 1920). Hem modern (K. Jooss), hem de klasik bale eğitimi gördü (O. Preobrajenska, Sadler's Wells Ballet School). Birçok toplulukta dans ettikten sonra 1939'da koreografiye yöneldi (*Goyescas*). Daha sonra Ballet Royal de Flandre (1976) adını alan Ballet de Flandre'a yönetmen oldu (1970). [L]

***BRACKNELL,** Büyük Britanya'da (Berkshire) kent. — 48 800 nüf. (L)

BRADBURY (Ray Douglas), amerikalı yazar (Waukegan, İllinois 1920). Bilimkurgu dergilerinin dışında öyküleri yayınlanan ilk bilimkurgu yazarlarındandır. 1950'de yayınladığı *Mars Günlüğü* ile ün kazandı. Amerikan ilkelciliğinden kaynaklanan kehanette bulunma eğilimi daima ideolojik kaygılarla birlikte yürüdü. Toplumsal, dinsel (*The İllustrated Man* [Resimli Adam] 1951) ve ahlakî (*Güneşin Altın Elmaları* [1953], *Ekim Ülkesi* [1955]) sorunlarla, iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisini inceledi: *Fahrenheit 451* (1953). Sahne uyarlamaları da vardır: *Yarının Tiyatrosu ve Sonrası* (1973). [L]

***BRADFORD,** Büyük Britanya'da (West Yorkshir) kent. — 457 700 nüf. Dokuma metalurji ve elektronik sanayii. (L)

***BRADLEY** (Omar Nelson), amerikalı general. — (öl. New York 1981). [L]

***BRAGA,** Portekiz'de, Porto'nun kuzeyinde kent. — 48 700 nüf. Dokuma, makine sanayii. Dökümhaneler.

— *Braga ili*, 673 800 nüf. (L)

Bragg Kanunu, X ışınlarının yalnız θ geliş açısından yansıdığına ilişkin yasa. Sir William Lawrance Bragg* tarafından bulunan bu yasaya göre, λ dalga boyundaki x ışınları, «d» aralıklı kristal yüzeylerde, $n\lambda = 2d \sin \theta$ ile tanımlanan bir θ geliş açısıyla, girişim (interference) yoluyla yansır. (L)

***BRAİLA** esk. **İbrail,** Romanya'da, aşağı Tuna bölgesinde kent. — 224 000 nüf. Metal işleme (makine ve tersaneler), konfeksiyon ve kereste sanayii. (L)

***BRAİLOVSKİ** (Alex), rus asıllı fransız ve daha sonra amerikan piyanisti. — (öl. New York 1976). [L]

BRAİNE (John), ingiliz yazarı (Bradford 1922). «Öfkeli Gençler» akımına dahil ve katolik eğilimli bir yazardır. Yeni toplumsal kaynaşmanın doğurduğu psikolojik çelişkileri işledi: *Tepedeki Oda* (Room at the Top) [1957], *Life at the Top* (*Tepedeki Yaşam*) [1962], *Kıskanç Tanrı* [1964], *Gözyaşı Oyunu* (1968), *Dindar Ajan* (1975). [L]

***BRAKNA,** Moritanya'da, Senegal sınırında bölge. — 143 000 nüf. (L)

***BRAKPAN,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Transvaal), Johannesburg'un doğusunda kent. — 113 100 nüf. (L)

BRANDENBURG, demokratik Almanya'da, Haval ırmağı üzerinde Potsdam'ın batısında kent. 93 800 nüf. Demir - çelik ve makine sanayii. (L)

***BRANDO** (Marlon), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — Dünyanın en yüksek ücret alan sinema oyuncusu olan Brando, son olarak şu filmleri çevirdi: *Bozgun* (The Missouri Breaks) [A. Penn, 1975], *Kıyamet* (The Apocalypse Now) [F.F. Coppola, 1979], *Süpermen* (Superman) [R. Donner, 1980]. (LM)

BRANDSTETTER (Alois), avusturyalı yazar (Aichmühl, Yukarı Avusturya 1938). Bilinçli olarak eski ve kullanımdan kalkmış kendine özgü yergili bir dil kullanarak, toplumdaki çirkinlikleri eleştirdi: *Überwindung der Blitzangst* (1973), *Der Leumund des Lowen* (1976). [L]

BRANDT (Bill), ingiliz fotoğrafçısı (Londra 1905). Paris'te Man Ray'le çalıştı ve sürrealizmden etkilendi. Londra'ya dönerek özellikle Londra sığınaklarından dokunaklı manzaralar nakleden röportajlar yaptı. Çok değişik perspektiflerden ve garip ışık oyunları altında çektiği fotoğraflarında çıplak kadın temasına yeni bir bakış getirerek, fosilleşmiş duygusu veren vücutlar sergiledi. (L)

***BRANDT** (Karl Herbert FRAHM, Willy — denir), alman siyaset adamı. — 1976'da sosyalist enternasyonalin başkanlığına getirildi. Haziran 1979'dan beri Avrupa Parlamentosu'nda üyedir. (LM)

***BRANDYS** (Kazimierz), polonyalı yazar. — Son eseri: *Gerçekdışı* (1978). [L]

***BRANTFORD,** Canada'da (Ontario) kent. — 67 000 nüf. (L)

BRASCH (Thomas), alman yazarı (Westow, Yorkshire 1945). Roman (*Oğullar Babalardan Önce Ölür*) [1976] ve oyunlar yazdı (*Rotter*) [1977]. 1976 yılında doğu Almanya'yı terketti. (L)

***BRASSENS** (Georges), fransız yazarı, bestecisi ve şarkıcısı. — (öl. Saint-Gély-du-Fesc 1981). [L]

BRASSEUR (Claude), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Neuilly-sur-Seine 1936). Oyuncu Pierre Brasseur ve Odette Joyeux'nün oğulları. Küçük yaşta sahneye çıktı. Tiyatro kurslarına devam etti. Sarah Bernhardt Tiyatrosu'nda, Athénée'de, Madeleine Tiyatrosu'nda oynadı. Pegnol'ün, Giono'nun oyunlarıyla ad yaptı. 1967'de Roger Planchon topluluğuna katıldı. ABD. Kanada ve İngiltere turnelerine çıktı. 1956'da başladığı sinemada ancak 1970'lerde ön plana çıkabildi. 1976'da *Damdaki Çapkın* (Un Eléphant, Ça Trompe Enormement) [Y. Robert] filmiyle «en iyi yardımcı erkek oyuncu» César'ını aldı. Diğer başlıca filmleri: *Les Yeux sans Visage* (Yüzsüz Gözler) [G. Franju, 1959], *Le Caporal Epinglé* (Kodese Tıkılan Onbaşı) [J. Renoir, 1961], *Germinal* (Y. Allégret, 1962), *Bande à Part* (Başaşağı) [J. L. Godard, 1964], *On Üçüncü Adam* (Un Homme de Trop) [C. Gavras, 1966], *Genç ve Güzel* (Une Belle Fille Comme Moi) [F. Truffaut, 1972], *Karanlıkta Tecavüz* (L'Agression) [G. Pirès, 1974], *Şebeke* (Barocco) [A Téchiné, 1976], *Dört Çapkının Maceraları* (Nous Irons Tous au Paradis) [Y. Robert, 1977], *Vahşi Belde* (L'Etat Sauvage) [F. Girod, 1977], *L'Argent des Autres* (Baskalarının Parası) [C. De Chalonge, 1978], *Une Histoire Simple* (Basit Bir Öykü) [C. Sautet, 1978], *La Guerre des Polices* (Polislerin Savaşı) [R. Davis, 1979], *Patlarsam Yanarsın* (La Boum) [C. Pinoteau, 1980], *Josepha* (C. Frank, 1981), *L'Ombre Rouge* (Kızıl Gölge) [J.L. Comolli, 1981]. (M)

***BRAŞOV,** Romanya'da kent. — 268 000 nüf. Üniversite. Ağır sanayii. (L)

***BRATTELİ** (Trygve Martin), norveçli siyaset adamı. — 1973'te kurduğu azınlık hükümeti 1976'ya kadar iktidarda kaldı. (L)

***BRATİSLAVA,** Çekoslovakya'da (Slovakya) kent. — 373 355 nüf. Üniversite, Bilimler Akademisi, Ulusal Müze ve Slovakya Ulusal Galerisi. Kereste sanayii. Petrol rafinerisi. Otomotiv sanayii. (L)

***BRATSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), doğu Sibirya'da kent. — 214 000 nüf. Odun sanayii (yılda 6 milyon m^3 işleme kapasitesi). Alüminyum sanayii (500 000 ton). [L]

***BRAUDEL** (Fernand), fransız tarihçisi. — Son eserleri: *Ecrits sur l'histoire* (Tarih Üzerine Yazılar) [1969], *Civilisation matérielle, économie et capitalisme, XVe - XVIIIe s.* (Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV. - XVIII. yy, 3 cilt) [1979]. (L)

Marlon BRANDO

BRAULT (Michel), kanadalı film ve görüntü yönetmeni (Montreal 1928). Sinemaya 19 yaşında kısa filmlerde çalışarak başladı. 1947 - 1958 arasında 13 kısa filme katkıda bulundu. 1958 - 1972 arasında 40 kadar kısa ve uzun filmde görüntü yönetmenliği yaptı. Rouch, Ruspoli, Jutra, Klein gibi yönetmenlerle çalıştı. Birkaç kısa film yönetti. 1963'te şair ve tiyatrocu Pierre Perrault ile birlikte *Pour la Suite du Monde* (Dünyanın Devamı İçin) adlı ilk uzun filmini çekti. Daha sonra kısa ve uzun filmleriyle Kanada sinemasının ve tüm dünyada «cinéma-vérité» (sinema-gerçek) akımının öncülerinden oldu. Son filmlerinde siyasal - toplumsal olaylara, öğrenci hareketlerine eğildi. Başlıca filmleri: *Le Temps Perdu* (Yitik Zaman) [1964; kısa film], *Entre la Mer et l'Eau Douce* (Denizle Tatlı Su Arasında) [1967], *Les Enfants de Néant* (Yokluk Çocukları) [1968; orta metrajlı film], *Eloge du Chiac* (Chiac'a Övgü) [1970], *L'Acadie, l'Acadie* (1972; P. Perrault ile), *Les Ordres* (Kurumlar) [1974]. (M)

***BRAUN** (Wernher VON), alman asıllı amerikalı mühendis. — (öl. Alexandria, Virginia 1977). 1970'de NASA'ya yönetici atandı. İki yıl sonra bu görevden ayrılarak Fairchild İndustries şirketine geçti. (L)

BRAUN (Volker), alman yazarı (Dresden, Doğu Almanya 1939). Gerçek yaşamla, komünist ideallerin çatışmasını işlediği romanlar, öyküler ve oyunlar yazdı: *Uyumlu Bir Dünyaya Doğru* (1974), *Kast'ın Sorunsuz Dünyası* (1972), *Die Kipper* (1972). [L]

***BRAUNSCHWEİG,** federal Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 265 000 nüf. Turistik ve kültürel merkez (üniversite, müzeler). Elektroteknik, kauçuk, kâğıt ve otomotiv sanayii. (L)

BRAUTİGAN (Richard), amerikalı yazar (Tacoma, Washington 1935). Romanlarında içgüdülerle sürdürülen bir yaşam biçimini yüceltecek iki yüzlü, arzularını gerçekleştirememiş kahramanlar yarattı. Politikaya dokunmayan ve dünyayla inceden inceye alay eden bir anlatımı vardır: *Big Sur'lu Güneyli General* (1965), *Amerika'da Alabalık Avı* (1967), *Başarısızlık* (1972), *Sombrero Fall Out, a Japanese Novel* (Sombrero Patlaması, Bir Japon Romanı) [1976]. (L)

***BRAXTON** (Anthony), amerikalı saksofoncu. — Son eserleri: *Five Pieces* (Beş Parça) (1975), *Creative Orchestra Music* (Yaratıcı Orkestra Müziği) [1976]. (L)

***BRAZZAVİLLE,** Kongo'nun başkenti. — 350 000 nüf. Demir, ırmak ve havayolları kavşağı. Hidroelektrik santralı. (L)

***BRCKO,** Yugoslavya'da (Bosna - Hersek) kent. — 25 400 nüf. (L)

Bread and Puppet Theatre (Ekmek ve Kukla Tiyatrosu), New York'ta faaliyet gösteren kukla tiyatrosu. 1962'de Peter Schumann tarafından kuruldu. Şiirsel, Brecht'çi bir «yoksul tiyatro» anlayışı içinde, günlük olayları, nesneleri ve insanları kullanarak sokakta ya da terkedilmiş binalarda gösteriler yaptı. Oyuncuları, Guignol tipi eldivenli kukla, sicilya tiyatrosundan esinlenmiş saplı kukla ya da 5 m boyunda mankenler kullanarak Vietnam savaşı, amerikalı siyahların sorunları gibi siyasal, epik, mitolojik konuları içeren, happening* türü tiyatroya yaklaşan oyunlar oynadılar. Oyuncunun rolünü tam olarak yaşaması (klasik oyunculuk) ve rolüyle arasına mesafe koyması (distanciation) anlayışlarını kaynaştırmayı denediler. Seyircinin oyuna katılmasını ve halkçı ge-

Foto. Columbia (LAROUSSE)

lenekleri yeniden canlandırmaya çalıştılar: *Fire II* (Yangın II) [1966], *The Cry of People for Meat* (Halk Et İstiyor). [L]

BREBAN (Nicolaie), rumen yazarı (Baia Mare 1934). Romanlarında kararlı, iradeli bireyleri (*Francisca* [1965], *Efendilerin Yokluğunda* [1966]) ya da boşa gitmiş yaşamları, harcanmış insanları konu edindi: *Alçıdan Melek* (1973). Derin psikolojik çözümlemeler yaptı, *Hasta Hayvanlar* (1968), *Meryem Ana'ya Duyuru* (1977). Sıradan ve «herkes gibi bir yaşam» biçimine tutkun bir «çağdaş kahraman» tipi yaratmaya çalıştı. (L)

***BREDA**, Hollanda'da (Kuzey Brabant), Belçika sınırında kent. — 118 000 nüf. Etnografya, belediye ve piskoposluk müzeleri. (L)

***BREJNEV** (Leonid İlyiç) sovyet devlet adamı. — (öl. Moskova 1982). Batıyla detant, onun dış politikasında önemli yer tuttu. Temmuz 1975'te, güvenlik ve karşılıklı yardımlaşma konusundaki tasarısı Helsinki antlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlandı. Brejnev burda şöyle dedi: «Katılan devletler arasındaki ilişkiler, barış içinde bir arada yaşamanın da ilkeleri olan temel ilkelere dayanır.» Buna paralel olarak stratejik silahların kısıtlanmasına ilişkin bir anlaşma yapmak için ABD ile çetin görüşmeler yaptı (SALT*). Ona göre «bugünün en önemli ve acil görevi, dünyayı sarmış bulunan silahlanma yarışına bir sınır getirmektir; askeri detant siyasal detantı güçlendirecektir.» Temmuz 1974'te Nixon'la bir ilk anlaşmanın imzalanmasından sonra bir SALT-2 antlaşmasının hazırlıklarını sürdürdü; bunu sonunda Başkan Carter'le imzaladı (haziran 1979). Bu politikanın uygulanmasına etkin bir biçimde katılarak yabancı ülkelere birçok yolculuk yaptı. Fransa'ya (1971; haziran 1973; aralık 1974; haziran 1977), Hindistan'a (1973) gitti. Bu ülkeyle karşılıklı teknik yardım anlaşmaları yaptı. Temmuz 1974'te Richard Nixon'la görüştükten sonra Küba'yı ve ABD'yi ziyaret etti. 1978'de Federal Almanya'ya, Çekoslovakya'ya, Macaristan'a ve Romanya'ya gitti. İki yıl süren büyük çabalarının sonunda, Leonid Brejnev'in isteği üzerine Avrupa komünist partilerinin başkanları haziran 1977'de Berlin'de bir araya geldiler.

Brejnev, haziran 1977'de, SSCB mareşali oldu ve savaş kahramanı ilan edildi; haziran 1977'de kariyerinde ikinci kez olmak üzere, Nikolay Podgorni'nin yerine Sovyet Yüksek Prezidyumu başkanlığına getirildi. Bundan böyle siyasi büro üyelerinin onu ve altı yedek üyenin üçü onun tarafından seçilir oldu. Devrimin altmışıncı yıldönümü olan 7 kasım 1977'de, Yüksek Sovyet Prezidyumu yeni bir anayasa kabul etti; bunun için çaba gösterenlerin en başta gelenlerinden biri Brejnev'di. Yeni anayasa merkezciliği güçlendirdi. Leonid Brejnev'in kariyeri doruk noktasına ulaştı. Devlet ve parti başkanı olarak tek elde topladığı yetkileri ölümüne kadar devam etti. (LM)

***BREL** (Jacques), belçikalı şarkıcı, şarkı sözü yazarı, besteci, film yönetmeni ve oyuncu. — (öl. Bobigny 1978). 1966'da müziği bırakıp sinemaya yöneldi. 1967 - 1974 yılları arasında on bir filmde oyunculuk yaptı; bunların ikisini kendisi yönetti. Kimi filmleri: *Öğretmenin Kaderi* (Les Risques du Métier) [A. Cayatte, 1967], *Mon Oncle Benjamin* (Amcam Benjamin) [E. Molinaro, 1969], *Les Assassins de l'Ordre* (Düzenin Katilleri) [M. Carné, 1970], *Franz* (J. Brel, 1972), *Macera Maceradır* (L'Aventure, c'est l'Aventure) [C. Lelouch, 1972], *Far West* (Uzak Batı) [J, Brel, 1973], *l'Emmerdeur* (Baş Belası) [E. Molinaro, 1973]. 1974'den sonra tüm sanatsal etkinliklerden uzaklaştı, köşesine çekildi. 1977'de yeni bir plak doldurarak müziğe dönüş yaptı. Ölümünden 4 yıl sonra Frédéric Rossif, sanatçı üzerine bir derleme-film oluşturdu. *Brel* (1982) adlı yapıt, XI. İstanbul Festivali'nin «Sinema Günleri 83» bölümünde de sunuldu. (LM)

Cumhurbaşkanı Joao Baptista da Figueiredo

***BREMEN**, federal Almanya'da kent. — 553 080 nüf. Borsa (Pamuk, yün, jüt, kahve, kakao fiyatları). Uluslararası havaalanı. Kauçuk. 1970'de bir Üniversite kuruldu. (L)

***BREMERHAVEN**, federal Almanya'da liman kenti. — 140 000 nüf. Metal işleme sanayii. (L)

***BRESCIA**, İtalya'da (Lombardia) kent. — 214 000 nüf.

— *Brescia ili*, 1 001 000 nüf. (L)

BRESSO, İtalya'da (Lombardia), Milano'nun kuzeyinde kent. 32 000 nüf. Dokuma, kimya ve makina sanayii. (L)

***BRESSON** (Robert), fransız film yönetmeni. — Gerçeğe daha yakın bir görüntü elde edebilmek için amatör oyuncular kullanmayı sürdürdü. Kendi senaryosundan çektiği *Le Diable, Probablement* (Herhalde Şeytan) [1976], adlı filmden altı yıl sonra *L'Argent*'ı (Para) [1982] yaptı. Bu son iki filmi de ilgiyle karşılandı. (LM)

***BREST**, Fransa'da kent. — 172 176 nüf. Üniversite. Limanın yıllık ticaret kapasitesi 2 Mt (soya dışalımı, dondurulmuş kümes hayvanları dışsatımı). Elektronik sanayii. (L)

***BREST - LİTOVSK**, Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 177 000 nüf. Dokuma ve kereste sanayii. (L)

BRETÉCHER (Claire), fransız kadın karikatürcü (Nantes 1940). Çocuk dergilerine çizgi romanlar çizdi. 1973 yılından itibaren le Nouvel Observateur'e çizmeye başladığı, parisli aydınların yaşam biçimleri ve tavırlarını alaya alan *les Frustrés* (İnsancıklar) karikatür dizisiyle ün kazandı. (L)

***Bretton Woods Anlaşmaları**, uluslararası para sistemine altın standardını getiren anlaşmalar. — 1958'den itibaren sistemin karşı karşıya kaldığı parasal krizler ve çoğu kez anlaşma maddelerine uyulmaması üzerine 1976 ocağında kaldırılarak, yerini Jamaika anlaşmalarına bıraktı. (L)

***BREUER** (Marcel Lajos), macar mimar ve tasarımcısı. — (öl. New York 1981). 1960 - 1962 yılları arasında yaptığı La Gaude İBM merkezi binasında kullanışlılığı ön plana alarak, biçimin bütünselliğinden çok, parçaların eklemlenmesi üzerinde durdu. 1957 Altın Pergel ödülünü kazandı. (L)

***BREYTENBACH** (Breyten), güney afrikalı şair ve ressam. — *Voet Skrif* (Dipnotlar) [1976] adlı antolojisinde hapiste yazdığı şiirlerini topladı. (L)

***BREZİLYA**, Güney Amerika'da devlet. — 121 550 000 nüf.

TARİH

E. Geisel'in başkanlığı (1974 - 1978)

Devlet petrol şirketinin (*Petro-bra*) eski başkanı General Ernesto Geisel'in, önceki başkan tarafından desteklenerek ocak 1974'te cumhurbaşkanlığına seçilmesi kimseyi şaşırtmadı. Onun martta iktidara gelişi eskinin devamı anlamını taşısa da, terörizmin ortadan kalkması nedeniyle, nispi demokratikleşme umutlarını boşa çıkarmadı. Basın üzerindeki sansür kaldırıldı; bu da 1974 genel seçimlerinin az çok özgürlük ortamı içinde yapılmasına imkân verdi. Seçime katılma oranının yüksekliği (yüzde 80) yeni siyasal oyunun kurallarının, özellikle de iki partili rejimin, seçmence benimsendiğinin işareti olarak gösterildi. Brezilya Demokratik Hareketi (BDH) milletvekili sayısını iki katına çıkararak (87 yerine 165), üçte biri yenilenen senatodaki 22 sandalyenin 16'sını ele geçirdi. İsteklerinde ve eleştirilerinde yine de ılımlı olma bilgeliği gösteren muhalefetin bu başarısı, doğal olarak katı eğilimli subayların devlet başkanına düşmanca tavır almasına yol açtı. Başkan hemen kendini buna göre ayarlamak zorunda kaldı. Sol militanlar arasında tutuklamalar yeniden çoğaldı; bazı muhalefet milletvekillerinin mazbataları iptal edildi. Bu sertleşmenin bir nedeni de ekonomik durumun bozulmasıydı.

ekonomik güçlükler

Sınırların yabancı yatırımlara açılması, ülkenin dünya ekonomisi içinde yerini alması, donanım ve sanayileşme politikası gereği dışsatımın artması Brezilya'yı çok nazik bir noktaya getirdi. Sadece borçlar artmakla kalmadı, uluslararası ekonomik bunalım da ülkeyi sarstı. Tüketimin yüzde 80'inin dışalımla sağlandığı petrol fiyatlarında 1973'ten itibaren büyük bir yükselme oldu; iç pazarın darlığı ve borçların ödenme zorunluluğuyla dışsatım için gerekli dış pazarlar konusunda daha da büyük güçlüklerle karşılaşıldı. Kaygı verici işaretler çoğaldı: Büyüme hızında düşüş, hızlı enflasyon (1974'te yüzde 35, 1976'da yüzde 46), ticaret bilançosunun büyük açık vermesi, dış borçların 1973 ve 1976 arasında üç katına çıkarak 28 milyar dolar gibi korkunç bir sayıya yükselmesi... Sert önlemler alındı. Dışalımda blokaja gidilerek Amazon yol ağı gibi prestij çalışmalarından vazgeçildi. Yeni teşvik önlemleri getirildi: (1975 - 1979 planı). Enerji (haziran 1975'te, Federal Almanya ile önemli bir nükleer işbirliği anlaşması imzalandı; 25 yıldanberi Petro-bra'ya verilmiş petrol arama tekeli kaldırıldı), ağır sanayi (çelik, petrokimya) ve tarım özendirildi.

Bunalıma karşı alınacak önlemler konusunda silahlı kuvvetler içinde görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Hükümet, 1974 seçimlerindeki başarısızlığından sonra, hem ordu hem de yatırımcılarda güven uyandırma amacıyla yabancı ülkeler karşısındaki durumunu sağlamlaştırma gereksinimi duydu; kasım 1976 belediye seçimlerinden önce Falcao yasası (haziran 1976) oylandı. Radyo da ve televizyonda her türlü seçim propagandasını yasaklayan bu yasa, muhalefeti, sesini geniş Brezilya kırsal kesimine duyuracağı tek iletişim aracından yoksun bırakıyordu. Yasa etkisini gösterdi ve BDH, yaklaşık 4 000 belediyeden ancak 700'ünü kazanabildi. Gene de oyların yüzde 46'sını topladı; nüfusu 100 000'den fazla 32 kentin 18'inde başta giderek, büyük kentlerde olağanüstü başarı sağladı.

muhalefetin büyümesi

Belediye seçimlerinin ardından alınan yeni ekonomik önlemler, özellikle altyapı yatırımlarında yapılan yüzde 40'lık kısıntı, sanayi kesiminde iyi karşılanmadı. Bir durgunluktan korkuluyordu. Ayrıca ekonomik hayatta devletin zaten oldukça büyük olan ağırlığının (1973'te devlet büyük girişimlerin yüzde 44'ünü denetim altında bulundurmaktaydı) çoğu kamu kesimi için kullanılacak yeni önceliklere yol açacağından kaygılanıyordu. Güçlü Sao Paulo Tüccar Federasyonu 1964'tenberi ilk kez olmak üzere, demokrasinin yeniden kurulmasını istedi (şubat 1977). Başkan Carter'in insan haklarından yana bildirilerinden güç alan üniversite öğrencileri 1968'den beri unutulmuş bir taşkınlık içinde gösteriler yaptılar. Piskoposlar Konferansı hıristiyanlığın siyasal düzen gerektirdiğini belirten ve rejimi dolaylı yönden eleştiren bir belge dağıttı (Şubat 1977). İşçi dünyası da kaynamaya başladı.

Başkan bunlara karşılık olarak, nisan 1977'den itibaren Kongre'yi geçici olarak kapadı ve seçim sisteminin kurallarını de-

Foto. Keystone (LAROUSSE)

ğiştiren bir dizi yasa gücünde kararname çıkardı: Falcao yasasının bütün seçim yoklamalarına uygulanması, senatörlerin üçte birinin yerel meclis temsilcilerinden ve belediye meclisi üyelerinden oluşan kurullarca seçilmesi gibi önlemler aldı; böylece her şey Brezilya Yenileme Birliği (BYB) tarafından daha da kolay denetlenebilir duruma gelecekti. Bir oyalama ortamı yaratmak için, hükümet, halkın milliyetçi duygularına başvurdu. Federal Almanya ile imzalanmış anlaşma gereğince kurulacak bir nükleer yakıt fabrikasından vazgeçilmesini isteyen Washington'un baskılarına boyun eğmeyi reddetti; mayıs 1977'de, şatafatlı bir kararla, Amerikan askeri yardımından vazgeçtiğini ilan etti.

liberalleşmeye doğru

Bunca özlenen bir liberalleşmeyi geciktirmek güçtü. Nitekim Eylül 1978'de BDH' nin olağanüstü kongresinde, delegeler oybirliğiyle bir kurucu meclis toplanmasını istediler. Başkan Geisel de önemli bazı reformları tam bu sırada gündeme getirdi: Diktatörlüğün simgesi haline gelmiş bulunan 5 sayılı kararın kaldırılması ve siyasal partilerin kurulmasına izin veren yeni kuralların yürürlüğe konması.

● *General Figueiredo'nun başkanlığa gelişi.* Hükümetin cumhurbaşkanı adayı general Joao Baptista da Figueiredo'nun altı yıllık bir süre için, ekim 1975'te seçilmesi kolay olduysa da, başkan kritik bir ortamda işe başladı. Seçim yasasının kısıtlayıcı hükümlerine karşın, BDH, kasım 1978'de millet meclisindeki durumunu hafifçe düzeltti (yüzde 43 yerine yüzde 45 sandalye). Hızlı enflasyon (1977'de yüzde 38, 1978'de yüzde 41) öylece duruyor, ücretlilerin satın alma gücünü eziyordu. Grev girişimleri arttı. Brezilya devletinin ödemeleri dışsatım gelirlerinin yaklaşık üçte ikisini yutmaktaydı. Bu da hükümeti, vazgeçemeyeceği ekonomik büyüme ile zorunlu hale gelen deflasyon politikası arasında bir seçim yapmaya zorladı. Bu arada 1978 eylülünde alınan liberalleşme önlemleri önceden belirlendiği gibi 1 ocak 1979'da yürürlüğe girdi. Aralarında birinci planda kişiler de bulunan ve olağanüstü yasalardan zarar görmüş 5 000 kadar yurttaşa siyasal yaşama yeniden katılma olanağı veren bir af yasası çıkarıldı (eylül 1979). BYB'nin yıpranışı ve BDH'nin düzenli biçimde güçlenmesi, subayların kendilerine hizmet etsin diye kurdukları iki partili rejimi tehlikeli bir noktaya getirdi. Bu iki parti, kasım 1979'da, Kongre'de oylanan «iki partili sistemde reform» yasasıyla feshedildi.

İktidardaki ekibin stratejisi, ülkenin ekonomik güçlüklerine çare aramak için kendisine yeniden meşruluk vermeye çalışarak muhalefeti bölme doğrultusunda oldu. Ancak, çok sayıda subay bu tutuma karşı çıktı.

yeni çalkantılar

Sosyal ve Demokratik Parti (SDP) adını alan yeni iktidar partisi, programında, özel mülkiyet üzerinde bir «sosyal ipotek» kurulacağını açıkladı. Muhalefetse dört parçaya bölündü. Ana muhalefet örgütü, *Brezilya Demokratik Seferberlik Partisi* (BDSP) milletvekili Ulysses Guimaraes'in başkanlığında eski BDH'nin çizgisini sürdürdü; sol güçlerle merkez-liberalleri bir araya toplamaya çalıştı. Önceki hükümet partisi BYB'nin bir kesimiyle muhalefetin tutucu kesimi, senatör Tancredo Neves ve milletvekili Magalhaes Pinto'nun çevresinde *Halkçı Parti* (HP) adıyla bir merkez partisi örgütlediler. Ayrıca Ivete Vargas, daha önce varolan *Brezilya İşçi Partisi*'ni (BİR) yeniden canlandırırken, güçlü metalurji sendikasının lideri Luis Ignacio de Silva da «kapitalizmin sömürdüğü tüm kesimlerin sözcüsü» olarak *Emekçi Partisi*'ni (EP) kurdu.

Rejimi özgürleştirme girişimleri çerçevesinde alınan üçüncü önlem, 1980 şubatında Kongre'ye bir anayasa değişikliği tasarısının sunulması oldu. Önerilen başlıca değişiklikler arasında, tüm senatörlerin ve eyalet valilerinin yeniden halkın oylarıyla

BREZİLYA'da metal işçilerinin gösterisi

seçilmeye başlanması da yer aldı.

● *Enflasyonist ekonomi ve toplumsal eylemler.* 1979'da yüzde 77,2'lik bir enflasyon oranı (son 15 yılın en yüksek rakamı) ve 50 milyar dolarlık bir dış borçla Brezilya, aşamalı özgürleşme süreci içinde büyük güçlüklerle yüz yüze geldi. Yıllık petrol tüketimini karşılamak için 7 milyar dolar ödemek zorunda kalan yönetim, alkolle çalışan taşıt aracı üretimini yoğunlaştırdı 1980 yılından başlayarak 300 000 binek otomobili, etil alkolle çalışan yeni motorlarla donatıldı. Şekerkamışı üretiminin artırılması sonucu, gelecek beş yıl içinde Brezilya'daki otoparkların üçte birinin bu yeni motorlu arabalarla dolacağı hesaplandı. Gitgide artan enslasyonu durdurma girişimleri içindeki başkan Figuiredo, halkın aleyhine işleyen ekonomik önlemleri tartışma konusu etmeksizin, doğrudan yürütme erkine bağlı tüm kurumların mali denetimini planlama bakanı Delfim Netto' nun emrine verdi. Bunun üzerine maliye bakanı Carlos Rischbieter görevinden istifa etti. Öte yandan De Silva'nın başkanlığındaki metalurji sendikası Sao Paulo sanayi banliyösünde çalışan 200 000 işçiyi greve başlattı. İşverenin yüzde 7 artış önerisine karşılık yüzde 15 ücret artırımı isteminde bulunan işçiler özellikle otomobil sanayiine sekte vurdular. Eylemlerin ülke çapında yaygınlaşma tehlikesi karşısında, hükümet metalurji sendikası liderlerini tutuklattırdı; işçiler bir buçuk aylık bir sürenin sonunda eylemlerine son verme zorunda kaldılar.

kilise - hükümet çatışması

1980 temmuzunda Papa Jean-Paul II'nin Brezilya'yı ziyareti ve birçok büyük kentte bu ülkedeki derin toplumsal eşitsizliklerden söz edişi, geniş yankılar yaptı; ancak papa aşırı eylemlerin her biçimini eleştirmekten de geri durmadı. Papa'nın Brezilya'dan ayrılışından hemen sonra, ağustos ayında yürürlüğe giren ve papazlarla siyasal mülteciler başta olmak üzere on binlerce yabancı uyruklunun ülkeyi terketmesini öngören yasa, kiliseyle hükümetin arasını açtı. Kilise bu yasaya muhalefet edenlerin başında yer aldı. Brezilya Piskoposlar Konferansı başkanı monsenyör Ivo Lorscheister «400 000 yabancıyı ülkeden atmayı amaçlayan bu yasanın faşist bir nitelik taşıdığını» belirtti. Brezilya'da milyonlarca yabancının yaşaması olayın önemini artırdı. Kamuoyu da yasaya olan tepkisini ortaya koydu. Bunun üzerine başkan Figueiredo en çok tartışılan maddeleri değiştirmeye karar verdi. 7 eylül 1980'de kuzey bölgesinde bir italyan papazı, ülkenin bağımsızlık törenlerine katılmayı reddetti; halk yoksulluk içinde yaşadıkça Brezilya' nın gerçekten bağımsız sayılamayacağını söyledi. Kilisenin yatıştırıcı tutumuna karşın, askeri yetkililer «ulusal onuru hiçe sayan» bu yabancının sınır dışı edilmesine karar verdiler. Bu gerekçe kimseyi kandırmadı. Olay, hükümetçe en gerici güçlere verilmiş bir ödün olarak değerlendirildi. Başkan Figueiredo, iktidarını sağlama almak için, bir kez daha, rejimin özgürleştirilmesi tutumundan geri döndü. 1980' de yapılması öngörülen belediye seçimlerinin ertelenmesi hükümetin güç durumunun bir başka örneği oldu.

nispi demokratikleşme

Yine de kimi demokratikleşme uygulamaları sürdü. Örneğin Ulusal Öğrenci Birliği 1968'den sonraki ilk kongresini 1980 ekiminde yaptı. Aynı ay, içerdeki son siyasal tutuklu serbest bırakıldı. Askerlerin iktidara geçtiği 1964'den beri basın ilk kez bu denli özgürce yayın yapabildi. Komünist parti dahil, tüm siyasal partiler yeniden tolantı ve gösteriler düzenlemeye başladılar. Muhalefet partilerinin baskısı sonucu hükümet, eyalet valilerinin 1982'den başlayarak halk tarafından seçilmesini kabul etti. Ardından cumhurbaşkanının da 1985'de genel oyla seçilmesi yolunda istekler yoğunlaştı. Bu demokratikleşme uygulamalarında en büyük etken ekonomik ve toplumsal sorunların ağırlığı oldu. Üçüncü dünyanın en yoksul yörelerinden olan kuzeydoğu Brezilya'da 240 000 şekerkamışı işçisi eylül sonunda greve gitti. Metalurji işçileri ve kilise tarafından da desteklenen grevciler, isteklerine belli ölçüde ulaştılar. Dünya petrol fiyatlarının yükselişi, ardından da İran - Irak Savaşı'nın Brezilya'yı petrol ihtiyacının yüzde 40'ından yoksun bırakması, sanayiin gelişimini yavaşlattı. Buna kuzeydoğuda ülkenin yüzyıl başından beri gördüğü en büyük kuraklık eklendi. 762 000 km²'lik bir alanda, 13 milyon köylü açlık tehlikesiyle yüz yüze kaldı. Hükümet felaketzedelere yardım için ivedi bir plan hazırladı; devlet bütçesi önemli ölçüde kısıldı. Bazı yerleşim yerlerinde insanlar dükkânlara saldırdı ve yiyecekleri yağmaladı. (XIX. yy'ın sonunda kuraklık kuzeybatıda yarım milyon insanın ölümüne yol açmıştı).

Sonuçta 1980'in on iki ayında tarım üretimi yüzde 8,1'lik bir artış gösterdi. Oysa 1965'den beri yıllık artış oranı yüzde 3,5' ten ancak 4,6'ya çıkabilmişti. 115 milyonu aşkın nüfusuyla Brezilya, dünya tarım ürünü dışsatımında ABD'den sonra ikinci sıraya yerleşti. Ancak 1979'da 6,1 milyar dolar olan petrol dışalımı 1980'de 9,3 milyara yükseldi ve dışsatım gelirlerinin yüzde 45'ini yutar duruma geldi. 55 milyar dolarlık dış borç, yüzde 110'a yükselmiş enflasyon oranı ve 2,8 milyar doları bulan dış ticaret açığıyla Brezilya ekonomisinin bunalımı devam etti.

Hükümet, 1981'in ilk aylarında enflasyonu gerileticì önlemler almaya çalışınca, bu kez de ekonomide durgunluk ortaya çıktı. İşsizlik, yalnızca işçi kesimi için değil, orta ve yüksek memur kesimi için de sorun oldu. Durgunluktan en çok otomotiv ve elektrikli ev aletleri sanayileri zarar gördü. Yalnızca Sao Paulo bölgesindeki montaj fabrikalarında dört ayda çıkarılan işçi sayısı 25 000'e ulaştı. Bunalım hızla petrokimya, metal işleme gibi dallara da sıçradı. 1981 temmuzunda ülkenin güneyini etkisi altına alan don olayı da Brezilya'nın üretiminde dünya birincisi olduğu kahve ekim alanlarına büyük zarar verdi.

Foto. Moura/Gamma (LAROUSSE)

1981 ağustosunda Salvador kentinde toplu ulaşım araçları fiyatlarına yapılan zam olaylara neden oldu. 400 otobüs tahrip edildi, 60 kişi yaralandı. Olay toplumsal huzursuzluğu yansıtan yeni eylemlerin doğmasında itici bir rol oynadı. Özellikle kırsal kesimde gerginlik arttı. Amazon bölgesinde küçük çiftçiler, büyük toprak sahiplerine ve kendilerini topraklarından atmak isteyen çok uluslu şirketlere karşı ayaklandılar. İki fransız papazı kırsal kesimde kışkırtıcılık yapma suçundan 10-15 yıl hapse çarptırıldı. Olay kiliseyle hükümet arasında insan hakları üzerine bir tartışma başlattı. Balem'de 8 piskopos olayın kurbanlarıyla dayanışma amacıyla bir ayin düzenlediler.

1982 seçimleri ve ekonominin iflasa gidişi

Eylül ayında José Figueiredo, rahatsızlığı nedeniyle başkanlığı yardımcısı Aureliano Chaves'e bıraktı. Chaves'in vekâleten sürdürdüğü 55 günlük başkanlık süresince ordu, baskılarını artırmaya çalıştı. Geçici başkan, 15 kasım 1982'de yapılacak seçimlerle ilgili olarak yeni kısıtlamalar konduğunu duyurdu; bu kısıtlama muhalefetin tepkisine yol açtı. Parlamento ve belediye seçimleri için seçmenin ancak tek partiye oy kullanabilmesi koşulu, muhalefetin oylarını bölmeyi amaçlıyordu. Bu önlem karşısında iki büyük muhalefet partisi BDSP ve HP birleşmek zorunda kaldılar. Ama yine de Kongre'deki 420 sandalyenin ancak 178'ini elde ederek, çoğunluğu hükümet partisine kaptırdılar. Öbür kısıtlamalar arasındaki «grevler nedeniyle mahkûmiyet görmüş sendika yöneticilerinin seçilememeleri» maddesiyse, Emekçi Partisi lideri Ignacio da Silva gibi birçok siyasiyi seçim dışı bıraktı. Öte yandan hükümet, 1964 askeri darbesinden beri ilk kez, eyalet valisi seçimlerinde halk oyuna başvurmuş oldu.

ekonomide son durum

1981 sonunda dışsatıma dönük Brezilya ekonomisi, yatırımlardaki artışa karşın gayri safi iç üretimde sıfıra yakın bir artış oranı elde edilebildi. Enflasyon oranı 1980' dekinin biraz altında, yüzde 95,2'de kaldı. Ülke 1981'de, dışalımlarını 22 milyar dolara yükseltirken, dışsatımını 23 milyar dolara çıkarmayı başardı. (üçüncü dünyada rekor). Bir yıl önceki açık, 1981'de 1,2 milyar dolarlık bir fazlalığa dönüştü. 1982' nin ilk üç ayında ekonomik büyüme oranında bir canlanma görüldü. Ancak, 1982 yılı dış borçları 90 milyara yükseldi ve 1983 içinde planlama bakanı Delfim Netto, Brezilya'nın bu dış borcu fiilen ödeyemeyecek duruma geldiğini itiraf etti. Resmen açıklanmasa da ülkenin dış borçları için moratoryum olgusuyla karşı karşıya olduğu ortaya çıktı. Öte yandan Netto, Brezilya'nın kötü ekonomik durumunun iç uygulamalardan değil, uluslararası para ve banka sistemindeki aksaklıklardan doğduğunu ileri sürdü. İflasın eşiğine gelen Brezilya, tek umudunu İMF'den alacağı krediye bağladı. İMF ile 1983 şubatında 4,5 milyar dolarlık bir stand-by anlaşması imzalandı. Ancak örgüt, bu krediyi vermek için Brezilya'nın bir «kemer sıkma» politikası uygulamasını gerekli gördü. Buna uygun olarak hükümet yeni vergiler koydu, kamu harcamalarını kıstı; ücret artışlarını yeni bir düzenlemeye bağladı ve fiyatları artırdı. Halk, İMF reçetelerine bağlı bir ekonomik kalkınmadan rahatsızlığını ortaya koymakta gecikmedi. 1983 temmuzunda İMF ile yapılan anlaşmayı protesto etmek için 137 sendika genel grev çağrısı yaptı. Brezilya, askerlerin güdümündeki yönetime karşı, halkta hoşnutsuzluk ve muhalefetinin gitgide arttığı günler yaşamaya başladı.

başlıca üretim

turunçgiller	8	Mt
kahve	1 - 1,5	Mt
kakao	250 000	t
şeker	8	Mt
sığır	96	M baş
koyun	20	M baş
domuz	36	M baş
elektrik	100	milyar kWs
petrol	8	Mt
binek otomobili	463 000	
demir cevheri	46	Mt
çelik	12	Mt

K U R U M L A R

30 Ekim 1969 Anayasa'sıyla başkanlık sistemine dayalı bir devlet kuruldu. Kongre adıyla anılan parlamento çift meclislidir. Liberalleşme eğilimleri (1978 eylülünde açıklanan anayasa değişiklikleri ile ocak 1979'da kabul edilen ve çok partili yaşama geçişi öngören yasa) uygulamada sık sık engellemelerle karşılaştı.

E D E B İ Y A T

Tendencia, Inveçao, Praxis, Ptyx, Vereda vb. dergiler çevresinde oluşan çeşitli şiir topluluklarının temelinde «somutçu»luk akımı yatar. Bu yeni araştırmalar iki eğilimle belirlenir. Biri şiirin yapısına, görsel durumuna, taşıdığı renklere mutlak öncelik tanır; dilbilimsel tutum hemen hemen bütünüyle bırakılmıştır: Wlademir Dias Pino'nun *Poema-Procesco*'su (Süreç-Şiir) [1967] buna örnek verilebilir. Öbür eğilimde şiirsel söylemin anlambilimsel yönleri vurgulanır; buna toplumsal düşünce de eklenir. Mario Chamie'nin (doğ. 1932) *Tropicalismo*'su (1968), özellikle de *Poesia -Praxis*'i (Şiir Eylemi) böyledir. Bunlarda her «sözcük» bir «işaret»tir; bu yüzden metin geçişken bir hareketlilik kazanır (*Objeto Selvagem*) [Vahşi Nesne] (1977). Bu toplulukların dışında, Mario Quintana (doğ. 1906) «iğneleyici şiir»e yönelir. (*Caderno H* [H Defteri] 1973); *A Vaca e o Hipogrifo* (İnek ve Kartal Başlı At) [1977]. Carlos Drummond de Andrade (doğ. 1902) çağdaş edebiyatın en büyük adlarından biridir. «Modernizm» akımının tüm olanaklarından yararlandı. Gündelik gerçekliği daima güldürü duygusuyla ele aldı. *Sentimento do Mundo* (Dünya Duygusu) [1940], *A Roso do Povo* (Halkın Gülü), [1945], *Liçao de Coisas* (Şey Dersi) [1962]. Sanatçı, dilbilimsel yaratıcılığı ve sürekli yenilenen diliyle (*As Impurezas do Branco* [Beyazın Kirleri] 1973, *Discurso de Primavera e Algumas Sombras* [İlkbahar Söylevi ve Bazı Gölgeler] 1978) öncü şairlerin arasında yer alır. Aynı zamanda en büyük kronik ustalarından biridir. Deneme, yorum ve öykü karışımı olan bu yazı türünde, mensur şiirden felsefi düşüncelere dek çeşitli içerik bulunabilir: (*Cadeira de Balanço* [Sallanır Koltuk] 1966), *Os Dias Lindos* [Güzel Günler] 1977). Nihayet, Ferraira Gullar (Doğ. 1930) insan ve toplum sorunlarına adanmış yapıtlarında, kuzeyin halk şiirinden de (Literatura de Cordel) esinlenerek şiire ve ritme eski onurunu kazandırdı.

Efsaneleri ve halk öykülerini ele alan, bütün bir halkın hayatını ve folklorunu göz önüne çıkaran bu halk edebiyatının tek tek yaprakları (folhetos) aynı zamanda tiyatro ve anlatıyla da beslenir. Sözgelimi, Jose Candido de Carvalho'nun (doğ. 1914) *O Coronel e o Lobisomem* (Albay ve Gulyabani) [1964] ve Juao Uvaldo Ribeiro'nun (doğ. 1941) *Sargento Getulio* (Çavuş Getulio) [1971] adlı yapıtlarında efsanelere, *sertao* (ülkenin ortasında hayvan yetiştirilen yarı çorak bölge) destanına rastlanır. 1970'te Ariano Suassuna (doğ. 1927) edebiyat, plastik sanatlar, müzik ve sinemayı bir araya getiren «Arena Hareketi»ni Recife'de başlattı. Brezilya kültürünün halk kökeninden derin bilgilerle donanmış bir sanatı geliştirmek istedi. Bu doğrultuda, 1970'te, *Romance d'A Pedrô da Reino e o Principe do Sanque de Vai-e-Volta*'yı (Krallığın Taşı) yayımladı; bunu 1976'da *Historia d'O Rei Dego lado nas Caatingas do Sertao: ao Sol da Onça Caetana* (Boğazlanmış Kral) izledi. Gerçeğin ve gerçek dışının sınırlarındaki bir dünyanın bu siyasal ve toplumsal yergisinde, insanlık durumunun bütün durumları ortaya serilir. Batı kültürünün bu kriz döneminde roman tekrar tekrar tanımlandı. Moacir Scliar (doğ. 1937), Nelida Pinon (doğ. 1937), İvan Angelo (doğ. 1937), Oswaldo Franca Junior (doğ. 1936). Antonio Torres (doğ. 1940) gibi yazarlar yeni anlatı yapıları geliştirdiler. Autran Dourado (doğ. 1926) iç monoloğu ustaca kullanarak geleneksel psikolojik romanı yeniledi: *A Barca dos Homens* (İnsanlığın Gemisi) [1961], *Os Sinos da Agonia* (Sıkıntının Çanları) [1974]. Ne var ki, son yıllarda öykü ve masal türü, romanı gölgede bıraktı. Romana göre daha esnek olan bu tür hem her türlü deneye olanak sağlaması hem de yoğun ve yeterince kısa oluşuyla ve sunduğu bireşimle çağdaş yaşamın sarsıntılı ritmiyle kuşkusuz daha çok uyum sağlamakta.

Kent yaşamı, yalnızlık, özgürlükten yoksunluk, gündelik yaşamın tek düzeliği, tüketim toplumunda nesne durumuna indirgenmiş bireyin sorunlarını ele alan bu türe çeşitli örnekler verilebilir. Renkli ve alışılmadık bir dil kullanan Joao Antonio (doğ. 1937) *Malagueta Perus e Bacanaço* (1963) ve *Leao de chacara*'yı (Meyhane Boşluğu) [1975] yazdı. *Feliz Ana Novo*'nun (Mutlu Yeni Yıl) [1975] yazarı Rubem Fonceca da buruk, ince alaylı dili ve cinsel öğeler kullanmasıyla dikkati çeker. Dalton Trevisan, *A Guerra Conjugal* (Evlilik Savaşı) [1969] ve *de Abismo de Rosas* (Gül Uçurumu) [1976] adlı eserlerinde kırıcı ve son derece kısa, özlü bir anlatım kullandı. Fantastik ve düşsel öğeler taşıyan öyküler yazan yazarlar arasında Murilo Rubiao (doğ. 1916), José Jacinto Veiga (doğ. 1915) ve *Sete Dias a Cavalo*'nun (At Üstünde 7 Gün) [1975] yazarı Hermilo Borba Filko (1917-1976) sayılabilir. Brezilya'nın toplumsal dönüşümlerine bağlı olan bütün bu görünümler ulusal tiyatroyu da etkiledi. Jorge Andrade, 1951'den sonra, bu durumun geniş bir tablosunu çizdi. 60'lı yıllarda, Alfredo de Freitas Dias Gomes (doğ. 1922) *O Pagador de Promessas*'la (ki bu yapıttan *Verilmiş Söz* adlı bir film yapılmıştı), Ariano Suassuna da *O Auto Compadecida* (Köpeğin Vasiyetnamesi) [1957] ve *A Farsa de Boa Preguiça* (Tembelliğin Komedisi) ile İberik Yarımadasının ortaçağ tiyatrosunu diriltiler. Augusto Boal (doğ. 1931) ve Gianfrancesco Guarnieri (doğ. 1936) Sao Paulo Arena Tiyatrosu'nda ilginç deneylere giriştiler (*Arena conta Tiradentes* [Arena Tiradentes'leri Anlatıyor] vb.) 1967'de, Plinio Marcos (doğ. 1936) Sao Paulo'nun kenar mahallelerini son derece zengin bir argoyla anlattı. (*Navalha na Carne* [Bıçak Ete Girmiş]). Genç yazarlar (Leilah Assunçao, Jose Vicence, Consuelo de Castro, vb.) 1969'dan bu yana, hırslı çevrelerce ezilmiş, umutsuz bir gençliğin acılarını sahnede ortaya koydular. Bununla birlikte, son yıllarda Roberto Athayde'nin *A Margarida'sı* (Bayan Marguerita) ve Joao Riberio Chaves Neto'nun *A Patetica*'sı (Dokunaklı) ya da Chico Buarque de Hollanda ve Paulo Pentes'in *Gota d'Agua*'sı (Su Damlası) bir yana bırakılırsa, hiçbir yapıt gerçek anlamda sivrilmedi.

S İ N E M A

1960'larda ortaya çıkan «Cinema Novo» (Yeni Sinema) akımı sanıldığından çok daha kısa sürede ömrünü tüketti. Yönetmenler çok sıkı bir sansürle karşı karşıya kaldılar. Birçok sinemacı kendiliklerinden eğitsel ya da kitlelerce kolayca benimsenen filmler yapmaya yönelirken, başkaları ülkelerinin siyasal gerçeklerinin dışında ,biçim araştırmalarına ağırlık veren «kaçış sineması» ürünleri imzaladılar. Buna karşılık kültür ve yaşam biçimlerindeki farklılıklar, filmlerin Brezilya çapında dağıtımında güçlükler çıkardı.

1977'de sansür, toplumsal eşitsizlikleri konu edinen Andrea Faria'nın *Prata Palomares* adlı filmini yasakladı. Eski «Cinema Novo»culardan Carlos Diegues, halkçı bir güldürü biçemiyle tüm sorunlara yaklaşmayı denedi: *Yaz Yağmurları* (1978), *Hoşçakal Brezilya* (1979).

Nelson Pereira dos Santos, 1977'de Jorge Amado'nun aynı adlı romanından uyarladığı *Mucizeler Dükkanı*'nda, doğal, kültürel ve dinsel yanlarıyla Bahia kentinin bir betimlemesini yaptı.

Öte yandan 1975'te, ilk zenci Brezilya si-

nemacısı Waldyr Onofre *Bir Fırıncının Aşk Serüvenleri*'ni çekti. Kadın sinemacılar kendilerini kabul ettirmeye başladılar. Bunlardan Maria de Rosario, 1976'da *Yaşam Mahkumları*'nı yaptı. (LM)

BRİALY (Jean-Claude), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu, film yönetmeni (Aumale, Ceyazir 1933). Strasbourg Konservatuvarı tiyatro bölümünde okudu. Sinemaya 1956'da başladı. Yeni-Dalga akımının gözde oyuncularından oldu. 1970'lerde birkaç filmde yönetmenliği denedi. Tiyatro etkinliğini hafif güldürülerde sürdürdü. 1977' de Hébertot tiyatrosunda sanat yönetmenliği yapmaya başladı. Başlıca filmleri: *Elena et les Hommes* (Elana ve Erkekler) [J. Renoir, 1956], *Le Beau Serge* (Yakışıklı Serge) [C. Chabrol, 1957], *Les Cousins* (Yeğenler) [C. Chabrol, 1958], *Paris nous Appartient* (Paris Bizimdir) [J. Rivette, 1958], *Le Bel Age* (Güzel Çağ) [P. Kast, 1959], *400 Darbe* (Les 400 Coups) [F. Truffaut, 1959], *Une Femme est une Femme* (Kadın Kadındır) [J. -L. Godard, 1961], *L'Education Sentimentale* (Duygusal Eğitim) [A. Astruc, 1961], *Cléo de 5 à 7* (Saat 5'den 7'ye Cléo) [A. Varda, 1962], *Aşk Kadını* (Vanina Vanini) [R. Rosselini, 1962], *Aşk Zinciri* (La Ronde) [R. Vadim, 1964], *On Üçüncü Adam* (Un Homme de Trop) [C. Gavras, 1966], *Siyah Gelinlik* (La Mariée était en Noir) [F. Truffaut, 1967], *Le Genou de Claire* (Claire' in Dizi) [E. Rohmer, 1970], *Un Amour de Pluie* (Bir Yağmurluk Aşk) [J. -C. Brialy, 1973], *Le Fantôme de la Liberté* (Özgürlüğün Hayaleti) [L. Bunuel, 1974], *Le Juge et l'Assassin* (Yargıç ve Katil) [B. Tavernier, 1975], *Şebeke* (Barocco) [A. Téchiné, 1976], *L'Imprécateur* (Lanetleyici) [J. -L. Bertucelli, 1977], *Banker* (La Banquière) [F. Girod, 1980], *Les Malheurs de Sophie* (Sophie'nin Mutsuzlukları) [1980; yalnızca yönetmen]. (M)

***BRİDGETOWN**, Barbados adasının (Antiller) başkenti. — 90 000 nüf. (L)

***BRİGHTON ROCK**, Büyük Britanya'da (Doğu Sussex) kent. — 146 100 nüf. (L)

***BRİNDİSİ**, İtalya'da kent. — 88 000 nüf. Uçak sanayii.

— *Brindisi ili*, 397 700 nüf. (L)

***BRİNK** (André Philippus), Güney Afrika'lı yazar. — Siyah bir aydının genç ve liberal bir ingiliz kızına duyduğu aşkı anlatan romanı *Akşam Tanışı* (1973) sansüre uğradı. Diğer eserleri: *Gecenin Derinliğinde* (1974), *Rüzgârda Bir An* (1976), *Yağmurun Uğultusu* (1978), *Beyaz ve Kuru Bir Mevsim* (1979). [L]

***BRİON** (Marcel), fransız yazarı. — Yen ikitabı: *La Fête de la tour des âmes* (Ruhlar Kulesinde Bayram) [1974]. (L)

***BRİSBANE**, Avustralya'da (Queensland) kent. — 1 015 200 nüf. Besin sanayii. Liman trafik hacmi yılda 10 Mt'a yaklaşır. (L)

***BRİSTOL**, ABD'de (Connecticut) kent. — 56 000 nüf. (L)

***BRİSTOL**, Büyük Britanya'da kent. — 388 000 nüf. Şeker ve tütün dışalımı. Makina, uçak sanayii. Belediye müzesi. (L)

***BRİTTEN** (Benjamin), ingiliz bestecisi. — (öl. Aldeburgh, Suffolk 1976). Britten bir akıma ya da ekole bağlanmamakla birlikte pek çok kaynaktan yararlanmayı bildi. Dramatik türe eğilimine rağmen, yazım ustalığı sayesinde hemen hemen her müzik türünde başarı gösterdi. Son eserlerinden bazıları: *War Requiem* (Savaş Requiemi) [1962], *Viyolonsel ve orkestra için bir senfoni* (1963), *viyolensel için 3 süit* (1964, 1967, 1971), *telli çalgılar için 1 dörtlü* (1971). [L]

***BRİVE - LA - GAİLLARDE**, Fransa'da (Corrèze) kent. — 49 325 nüf. Ernest-Rupin müzesi (tarihöncesi, arkeoloji, etnografya ve güzel sanatlar). Demiryolu kavşağı. Elektrik, makina, kâğıt ve ambalaj sanayii. (L)

***BRNO**, Çekoslovakya'da (Moravia) kent. — 372 167 nüf. Sanayi. Cro-Magnon devrine ait dört fosilleşmiş iskelet bulundu. (L)

***BROCA** (Philippe DE), fransız film yönetmeni. — Güldürü türü filmler vermeyi sürdürdü: *Uslanmayan Adam* (L'Incorrigible) [1975], *Tendre poulet* (Taze Piliç [1977], *Le Cavaleur* (Çapkın) [1978], *On a volé la cuisse de Jupiter* (Jüpiter'in Kalçası Çalındı) [1979], *Psy* (1980), *L'Africain* (Afrikalı) [1982]. (LM)

***BROCKTON**, ABD'de (Massachusetts), Boston'un güneyinde kent. — 89 000 nüf. (L)

***BROKEN HİLL**, Avustralya'da kent. — 27 600 nüf. (L)

BRON, Fransa'da, Lyon'un doğu-güneydoğusunda kent. 42 236 nüf. Havalimanı. Akıl hastahanesi. (L)

BRONSON (Charles), amerikalı sinema oyuncusu (Pennsylvania 1922). Asıl adı Charles Buchinsky. Rus-kızılderili karışımı bir ailedendir. Maden işçiliği ve gezginci oyunculuk yaptı. 1951'de asıl adıyla başladığı sinemada 1954de Bronson soyadını aldı. Pek çok yan rollerden sonra 40 yaşında *Yedi Silahşörler* (The Magnificent Seven) [J. Sturges, 1960] ile sivrildi. *Büyük Firar* (The Great Escape) [J. Sturges, 1963], *Dört Teksaslı* (Four for Texas) [R. Aldrich, 1964], *Ümitsiz Aşk* (The Sandpiper) [V. Minelli, 1964] *Lanetli Kadın* (This Property is Condamned) [S. Pollack, 1966], *On İki Kahraman Haydut* (The Dirty Dozen) [R. Aldrich, 1967] gibi filmlerden sonra Sergio Leone'nin *Batıda Kan Var* (C'Era una Volta il West) [1969] adlı yapıtıyla üne kavuştu. Sert, ödünsüz, yalnız kahramanları canlandırmayı sürdürdü: *Yağmurla Gelen Adam* (le Passager de la Pluie) [R. Clément, 1969], *Devler Ülkesi* (Chato's Land) [M. Winner, 1971], *Çıplak Yumruk* (The Streetfighter) [W. Hill, 1973], *Yara* (Death Wish) [M. Winner, 1974], *Azgın Boğa* (The White Buffalo) [J. L. Thompson, 1976], *Telefon* (Telephone) [D. Siegel, 1977]. (M)

***BRONX**, New York'ta bölge. — 1 472 000 nüf. (L)

***BROODTHAERS** (Marcel), belçikalı ressam. — (öl. Köln 1976). Sanatla toplum ilişkisine gülünç, bazen saçma ama daima eleştirel yaklaşımı *Jardin d'hiver*, *Bruxelles* (Kış Bahçesi, Brüksel) [1974] ve Paris' te sergilediği *L'Angelus de Daumier*'de (1975) görülebilir. (L)

***BROOK** (Peter), ingiliz oyun ve film yönetmeni. — 1970'de Paris'te bir Uluslararası Tiyatro Araştırmaları Merkezi kurdu. Burada, çeşitli ülkelerden gelen gençlerle birlikte tiyatronun çeşitli sorunlarıyla ilgili araştırmalar yaptı. Oyuncunun ifade olanaklarının artırılması, doğaçtan oynama yeteneğinin geliştirilmesi, yeni seyirci kesimleri (sağır-dilsizler, yabancı işçiler, akıl hastaları) yaratılması, tüm iletişim olanaklarından yararlanılması gibi konular üzerinde durdu. Sahnelediği yeni oyunlar arasında Vietnam Savaşı'nı irdeleyen *U.S.* (Birleşik Devletler) [1966], imgesel bir dille yazılmış *Orghast* (1971), Shakespeare' den *Bir Yaz Gecesi Rüyası* (1972) ve *Atinalı Timon* (1974), Attar'dan *Kuşların Konferansı* (1973), C. Turnbull'dan *İks' ler* (1975), A. Jarry'den *Ubu* (1977) yer aldı. 1962'den beri yürüttüğü Kraliyet Shakes peare Topluluğu yardımcı yöneticiliğini sürdürdü. 1968'de *Empty Space* (Boşluk) adlı bir oyun yazdı. Sinemada yönettiği yeni yapıt *Meetings with Remarkable Men* (Önemli Kişilerle Karşılaşmalar) [1977] oldu. 1982 ocağında *Dominique* «en iyi yönetmen» ödülünü ikinci kez kazandı. (LM)

***BROOKLİNE**, ABD'de (Massachusetts) kent. — 59 000 nüf. (L)

***BROOKLYN**, New York'ta bölge. — 2 602 000 nüf. Liman ticareti, sanayi. (L)

BROOKS (Mel), amerikalı film yönetmeni, senaryo yazarı ve oyuncu (doğ. 1926). Kadın oyuncu Anne Bancroft'un eşi. Önceleri TV skeçleri yazdı. 1963'te *The Critic* (Eleştirmen) adlı bir çizgi-filmle ödül aldı. 1967'de tiyatroya yönelik yergisel güldürüsü *Yapımcılar* (The Producers) ile yönetmenliğe başladı. Sinemanın çeşitli türlerini hicvettiği sonraki yapıtlarının çoğunda hem oyuncu, hem de senaryocu olarak dikkati çekti. *The Twelve Chairs* (12 İskemle) [1970] ile sovyet filmlerinin akademizmi, *Blazing Saddles* (Şerif Hapiste) [1973] ile western türü, *Young Frankenstein* (Genç Frankeştayn) [1974] ile korku filmleri üzerine taşlamalar yaptı. *Deli Dolu* (Silent Movie) [1976] ile sessiz filmlerin anlatımını anımsatan kendine özgü bir «burlesque» verdi; sinema dünyasına eğildi. *Yükseklik Korkusu* (Hing Anxiety) [1977], bir Hitchcock filmleri parodisiydi. Son yapıtı: *Mel Brooks' History of the World, Part one* (Mel Brooks'un Dünya Tarihi, bölüm bir) [1981]. (M)

***BROOKS** (Richard), amerikalı film yönetmeni, senaryo yazarı. — Filmlerinin çoğunun senaryosunu kendisi yazan Brooks, 70'lerde *Büyük Vurgun*'dan (Dollars) [1971] sonra *Bite the Bullet* (Kurşunu Isır) [1974] adlı nitelikli bir «western» imzaladı. 1977' de *Looking for Mr. Goodbar* (Bay Goodbar'ın Peşinde) adlı yapıtıyla özgür yaşam peşindeki genç bir kadın öğretmenin öyküsü içinde, toplumsal bir eleştiriye yöneldi ve büyük ilgi derledi. Son filmi: *The Man with the Deadly Lens* (Öldürücü Mercekli Adam) [1982]. (ML)

***BROSİO** (Manlio), italyan siyaset adamı. — (öl. Turin 1980). [L]

Manlio BROSİO

***BROWN** (Earle), amerikalı besteci. — Ives, Varèse ve daha sonra ressam J. Pollock* ve heykeltraş Calder*'dan etkilenerek «açık biçim» ve rastlantısal tekniklere yöneldi. Ancak bunu yaparken, besteleme sırasında sesin özgürleştirilmesi ya da sanatçının ne besteleyeceğini önceden belirleyerek işe girişmesi anlayışından çok, aynı bestenin farklı yorumları üzerinde durdu. Son eserleri: Koro için *Small Piece* (Küçük Parça) [1975], orkestra için *Color Fields* (Renk Alanları) [1975]. (L)

BROWN (Harold), amerikalı üniversite öğretim üyesi (New York 1927). Bilimsel Savunma Araştırmaları merkezine yönetici oldu (1961). 1969'da Helsinki SALT görüşmelerine katıldı. 1977-1981 döneminde J. Carter'ın başkanlığı sırasında Savunma bakanlığı yaptı. (L)

BROWN (Herbert Charles), amerikalı kimyacı (Londra 1912). Küçük yaşta ailesiyle birlikte Birleşik Amerika'ya yerleşti (1914). Bir süre sonra ABD uyruğuna geçti (1935). Chicago Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1940-1943 arasında Manhattan projesinde (atom bombası) çalıştı. West Lafayette Purdue Üniversitesi'nde (İndiana), Berkeley ve Santa Barbara üniversitelerinde (Kaliforniya) ve Kudüs İbrani Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Pek çok organik bileşiğin oksidasyon, redüksiyon ya da karbonatasyon yoluyla elde edilmesinde kullanılan bor bileşiklerinin olefinik bağları seçmeli olarak parçaladığı tepkimeler üzerinde çalıştı. Boranları, optik olarak aktif ayıraçlarla (reaktif) tepkimeye sokarak kendileri de optik olarak aktif olan ve stereokimyasal yönden saf organik bileşiklerin hazırlanmasında kullanılan boranlar elde etti. Ayrıca, çeşitli bağlar arasındaki açıların normal değerde olmadığı çevrimsel moleküller üzerinde çalıştı. 1975'te 500. bilimsel makalesinin yayınlanmasını kutlayan ve o tarihten sonra da 100'e yakın yeni makale yazan Brown, bor türevleri üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı 1979 Nobel Kimya Ödülü'nü, meslekdaşı Georg Wittig ile paylaştı. (L)

Herbert Charles BROWN

***BROWNSVİLLE**, ABD'de (Texas) liman kenti. — 53 000 nüf. Karides limanı. (L)

BRUCE (Christopher), ingiliz dansçısı ve koreografı (Leicester 1945). Rambert School'da öğrenciyken önce London Ballet' de, sonra Ballet Rambert'da (1963) dans etti. 1979'a değin Ballet Rambert'ın baş-dansçısı, koreografı, ardından sanat yönetmeni oldu. Glen Tetley'nin *Pierrot Lunaire* (Ay Soytarısı) [1967] adlı eserinde dikkati çekti. *George Frideric* (1968), *Living Space* (Yaşama Alanı) [1969], *Wings* (Kanatlar) [1970], *For Those Who Die as Cattle* (Sığır Gibi Ölenler İçin) [1972], *There was a time* (Bir Zamanlar) [1973], *Black Angels* (Kara Melekler) [1976] adlı eserlerde rol aldı. 1974'te Londra Kraliyet Balesi için *Unfamiliar Playground*'u (Yabancı Bir Oyun Alanı) sahneledi. (L)

***BRUCHSAL**, Federal Almanya'da (Bade-Wurttemberg) kent. — 37 700 nüf. Makina, kimya, besin sanayii. (L)

Foto. X (MEYDAN) ; AFP (LAROUSSE)

BRUEL (Michel), fransız dansçısı (Sète 1944). Marsilya Balesi'nin yıldız sanatçısı (1960) oldu. Paris Uluslararası Dans Festivali'nde (1963) ödül kazandı. 1964'den beri bağımsız dansçı olarak mesleğini sürdürmektedir. Özellikle sıçramalarıyla dikkati çeken duygulu bir dansçı olarak, uluslararası üne sahip büyük balerinlerle (Rosella Hightower, Sonia Arova, Alicia Alonso, Magdalena Popa) birlikte bale yaptı. Konuk sanatçı sıfatıyla gittiği Japonya'da, Tali Ballet'de B. Cullberg'in *Romeo ve Julyet*'inde rol aldı. (Tokyo 1980). Klasik repertuarın büyük rollerini (*Giselle, Kuğu Gölü, Kötü Bakılmış Kız*) yorumladı. Pek çok çağdaş kompozisyon yarattı: (*J. Lazzini'nin Bason Konçertosu* [1968]; *Bayan Chida'nın Goéland*'ı [1977]). Çin Halk Cumhuriyeti'ne eğitimci olarak davet edildi (1978). 1981'de kendi dans grubunu kurdu. (L)

***BRUGGE,** Belçika'da kent. — 120 000 nüf. Ticaret limanı (ham petrol, konteyner taşımacılığı). Yıllık yük trafiği 15 Mt. (L)

BRUNDTLAND (Gro Harlem), norveçli kadın siyasetçi (Oslo 1939). Tıp öğrenimi gördü. Çevre bakanlığı (1974-1979) İşçi Partisi genel sekreter yardımcılığı (1975) yaptı. 1981 şubatında O. Nordli'nin yerine başbakan oldu. Aynı yıl nisan ayında parti genel sekreterliğine yükseldi. Ancak, İşçi Partisi eylülde yapılan genel seçimlerde yenik düşünce görevinden ayrıldı. (L)

***BRUNEİ,** Borneo'nun kuzeydoğu kıyısında sultanlık. — 201 300 nüf. Başkent Bandar Seri Gegawan. Denizden petrol (yılda 10 Mt) ve Seria bölgesinden doğal gaz (yılda 10 milyar m^3) elde edilir. Kauçuk, karabiber üretimi.

● *Tarih.* 1979 başında Londra'da imzalanan bir anlaşmayla, Brunei'nin 1983 sonunda bağımsızlığına kavuşması karara bağlandı. (L)

***BRÜKSEL,** Belçika'nın başkenti. — 143 957 nüf. «Büyük Brüksel»de 1 056 000 nüf. Ülke sanayinin beşte birini kapsayan kentte konfeksiyon, besin, yayıncılık, elektrik ve makina, kauçuk ve diğer ağır sanayi kolları bulunur. Hizmetler sektöründe çalışan nüfusun dörtte biri Brüksel'de barınır. Kent halkının yüzde 80'i Fransızca konuşmaktadır. (L)

BRYANS (Bernard GODET, **Rudy**-denir), fransız dansçısı (Lyon 1945). Janine Charrat ve Liane Daydé'nin topluluklarında ve Opera de Lille'de dansetti. R. Petit'nin Ballet de Marseille'ine başdansçı oldu. Rose Malade (Hasta Gül) [1973] adlı eserinde Maria Plissetskaya'ya eşlik etti. R. Petit'nin birçok balesinde dansetti: *L'Arlésienne* ve *Les Intermittences du coeur* (Yüreğin Bocalamaları) [1974], *Septentrion* (Kuzey) [1975], *Casse- Noisette* (Fındıkkıran) [1978]. 1978'de R. Petit'nin grubundan ayrılarak dans yaşamını serbest dansçı olarak sürdürdü. (L)

***BRYANSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 394 000 nüf. Makina sanayii (demiryolu malzemesi, kamyon, inşaat makinaları). [L]

BRYCE ECHENİQUE (Alfredo), perulu yazar (Lima 1939). 1970'de yazdığı romanı *Julius*'da, Lima yüksek sosyetesinde yaşamı öğrenmeye çalışan küçük bir çocuğu anlattı. Paris Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Öyküleri de vardır: *Ben Kralım* (1968), *La felicidad, ja, ja* (Mutluluk) [1974], *San Pedro Balbuena'nın Çilesi* (1977). [L]

***BRYEN** (Camille Briand, **Camille** — denir), fransız sanatçısı. — (öl. Paris 1977). Sıçratma tekniğiyle birlikte uyguladığı usta fırça vuruşlarıyla dikkati çekti: *Signe d'air* (Hava İşareti) [1956], *l'Art naissance* (Sanat Doğuş) [1970]. Tsara, Crevel, Butor, Laforgue gibi pek çok yazarın kitaplarını resimledi. (L)

BRYNNER (Yul), rus asıllı amerikalı sinema oyuncusu (Sahalin adası 1917). 13 yaşında, Fransa'da şarkıcılık, sonra trapezcilik yaptı. Sorbonne Üniversitesi'ne devam etti. 1941'de gittiği ABD'de tiyatroya yöneldi. 1956'dan başlayarak sinemada karar kıldı. Uzun süre Broadway'de oynadığı *Kral ve Ben* (The King and I) oyunun filmiyle (1956) Oscar ödülü aldı. Diğer başlıca filmleri: *On Emir* (The Ten Commandments) [C. B. De Mille, 1956], *Çarın Kızı Anastasia* (Anastasia) [A. Litvak, 1956], *Karamazof Kardeşler* (The Brothers Karamazov) [R. Brooks, 1958], *Yedi Silahşörler* (The Magnificent Seven) [J. Sturges, 1960], *Taras Bulba* (J. L. Thompson, 1962), *Korkusuzlar* (Morituri) [B. Wicki, 1965], *İki Yüzlü Adam* (The Double Man) [F. Schaffner, 1967], *Neretva Savaşı* (Veliko Bulajiç, 1968-1970), *Yılan* (Le Serpent), [H. Verneuil, 1973], *Geleceğin Dünyası* (Futureworld) [R. T. Heffron, 1967]. (M)

***BRZEG,** Polonya'da (Aşağı Silezya) kent. — 36 000 nüf. Makina ve elektrik sanayii. Dericilik. (L)

BUABİD (Maati), faslı siyaset adamı. (Dar-el-Beyda 1927). Üniversiteyi Fransa'da okudu. Halk Güçlerinin Ulusal Birliği partisinde çalıştı. 1958-1960'ta çalışma ve sosyal işler bakanlığı, 1977-1979'da adalet bakanlığı yaptı. Mart 1979'da başbakan oldu. (L)

***BUAKE,** Fildişi Kıyısı'nda kent. — 85 000 nüf. Üniversite. Tütün üretimi. Bira fabrikaları.

— *Buake ili,* 808 000 nüf. (L)

***BUCA,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 106 373 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 103 105 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BUCAK,** Burdur ilinde ilçe. — 45 693 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 18 852 nüf. (1980). [M]

***BUCAK,** Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. — 7 790 nüf., 8 köy. Bucak merkezi Beğdeş, 639 nüf. (1980). [M]

***BUCAKKIŞLA,** Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı bucak. — 7 922 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 536 nüf. (1980). [M]

***BUCARAMANGA,** Kolombiya'da (Santander) kent. — 292 000 nüf. Demir-çelik ve tütün sanayii. (L)

BUCEDRA (Raşid), cezayirli yazar (Aynel-Beyda 1941). Felsefe profesörüdür. Romanlarında ruhsal dengesi bozuk kahramanları ve açığa vurulmuş cinsel tutkuları işleyerek çağdaşlarının vicdanını uyarma görevini yüklendi: *La Répdiation* (Defetme) [1969], *l'Insolation* (Güneş Çarpması) [1972]. Köklerinden kopan insanları (*Topographie İdeale pour une agression caracterisée* [Apaçık Bir Saldırının İdeal Topoğrafyası], 1975), bürokratik toplumu (*l'Escargot entêté* [İnatçı Salyangoz] 1977) ve arapların ortak toplumsal belleğini konu edinen romanları vardır: *les 1001 Années de la nostalgie* (1001 Yıllık Özlem) [1979]. (L)

***BUCKİNGHAMSHİRE,** Büyük Britanya' da idare bölgesi. — 566 000 nüf. (L)

***BUDAPEŞTE,** Macaristan'ın başkenti. — 2 100 000 nüf. Termik santral. Petrokimya, inşaat, demir-çelik ve boru sanayii. Konfeksiyon, tuhafiye, kereste, kâğıt, ilaç, kozmetik, yazı gereçleri üretimi. Comecon çerçevesinde makine ve elektromekanik (takım tezgâhları, kamyon, demiryolu gereçleri, telefon santralı, elektronik) sanayiine yöneldi. Ülke nüfusunun beşte birini, üretimin yüzde 40'ını ve sosyal kuruluşların yüzde 70'ini kapsayan Budapeşte önemli konut ve ulaşım sorunlarıyla karşı karşıyadır. (L)

***BUDAUN,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 72 000 nüf. (L)

***BUENAVENTURA,** Kolombiya'da kent. — 116 000 nüf. Sanayi. (L)

***BUENOS AİRES,** Arjantin'in başkenti. — 3 000 000 nüf. (Banliyöleriyle 9 milyon). Kültürel merkez (üniversite ve yirmiden fazla müze). Hem iç göç, hem Paraguay, Bolivya ve Uruguay'dan gelen göçmenlerle birlikte ülkenin üçte birini barındıran bir dev kent halindedir. Besin sanayii (Pampa ürünlerinin işlenmesi). Elektronik, otomotiv ve demir-çelik sanayii. (L)

***BUFFALO,** ABD'de (New York) kent. — 463 000 nüf. (L)

***BUFFET** (Bernard), fransız ressamı ve gravürcüsü. — Son eserleri: *Bateaux* (Gemiler) [1972], *l'Enfer de Dante* (Dante'nin Cehennemi) [1976]. Ayrıca dekor, tiyatro kostümü ve kitap resmi gravürleri de (Cocteau, Lautréamont, Syrano de Bergerac) yaptı. (L)

BUGA, Kolombiya'da, Cali'nin kuzeyinde kent. 76 000 nüf. (L)

BUGAY (Saim), türk heykelcisi (Mersin 1934). Yüksek Ticaret Okulu'nu (1962) ve DGSA heykel bölümünü Şadi Çalık atölyesinde bitirdi (1967). Avrupa sınavını kazanarak Paris'e gitti (1969). İlk sergisini Boğaziçi Üniversitesi'nde açan Bugay, Fransa'da da sergiler düzenledi (1969-1974). Önceleri tahta gereçler kullanan sanatçı 1974'ten sonra demir gereçler ve kaynak tekniğiyle çalıştı. 30. Devlet Resim ve Heykel sergisi 1. ödülünü kazandı (1969). İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde iki eseri vardır. (M)

BUGAY (Umur), türk tiyatro oyuncusu, mizah ve senaryo yazarı (Ankara 1940). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sosyoloji bölümünü bitirdi (1963). Değişik tiyatrolarda oyunculuk ve yönetmenlik yaptı. Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde gülmece yazıları yazdı. Yazdığı senaryolardan ikisi ona, Antalya Film Festivali'nde «En Başarılı Senaryo Yazarı» ödülü kazandırdı (1976: *İşte Hayat,* 1978: *Çöpçüler Kralı*). [M]

BUGEMBE, Uganda'da kent. 46 900 nüf. Jinya'yla birlikte Jinja-Bugembe yerleşim merkezini oluşturur. (L)

BUGULMA, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC'de Tatar Özerk Cumhuriyeti) kent. — 82.000 nüf. Metalurji. (L)

***BUGURUSLAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 53 000 nüf. (L)

***BUĞDAY** i. — ANSİKL. Buğday üretimi, dünya hububat üretiminin yaklaşık yüzde 30'unu oluşturur. Buğdayı bu bakımdan mısır ve pirinç izler. FAO istatistiklerine göre 1980 dünya buğday üretimi 445 milyon ton dolayındadır. Buğday ekim alanlarında son yıllarda önemli bir değişiklik olmadı. 1976'da 236,5 milyon hektar olan toplam ekim alanı, 1980'de ancak 237,4 milyon hektara yükseldi. Artış yüzde 0,36'dır. Buna karşılık üretimdeki artış yüzdesi 6,4' tür. (1976'da 418 milyon t, 1980'de 445 milyon t). Üretimin yıllık artış oranı ortalama 1,3'tür. Oysa dünya nüfusu 1976-1980 arasında ortalama yüzde 1,8 oranında arttı. Buğday üretiminde sağlanan artış, ekim alanının genişlemesinden değil, verimin yükselmesindendir. Dünya ortalama verimi 1970'te yaklaşık 1 500 kg/ha iken 1978'de bu rakam 1 900'a çıktı. Verim açısından Fransa ilk sırayı almaktadır (1980'de 5 167 kg/ha). Fransa'yı ABD (2 249 kg/ha) ve Çin Halk Cumhuriyeti (1 934 kg/ha) izlemektedir.

FAO istatistiklerine göre dünyada buğday üreten 100 ülke vardır. Ancak, 1980'de buğday üretiminin dörtte üçten çoğunu on ülke gerçekleştirdi (toplam 338 milyon t, dünya üretiminin yüzde 76'sı). Bu on ülke ve 1980'deki buğday üretimleri şöyledir: Sovyetler Birliği (98 milyon t), ABD (64,5 milyon t), Çin Halk Cumhuriyeti (54,2 milyon t), Hindistan (31,6 milyon t), Fransa (23,7 milyon t), Kanada (19 milyon t), Türkiye (16,5 milyon t), Avustralya (10,8 milyon t), Pakistan (10,8 milyon t), Arjantin (7,8 milyon t).

Bu on ülkeden yalnız beşi buğday dışsatımı yapmaktadır. Üretimde ilk sırayı alan Sovyetler Birliği'yse buğday gereksiniminin bir bölümünü dışalımla karşılamaktadır (1978'de 6,6 milyon t).

Buna karşılık 1978'de ABD 34 milyon t, Kanada 14,4 milyon t, Avustralya 10,9 milyon t, Fransa 6,4 milyon t buğday dışsatımı yaptılar.

Çin Halk Cumhuriyeti 1978'de 10 milyon t buğday dışalımıyla ilk sırayı aldı. Onu Sovyetler Birliği ve Japonya (1978'de 5,6 milyon t) izledi.

● *Türkiye*'de tarımla uğraşanların yüzde 95'i buğday yetiştirir. Buğday ekilen toplam tarla alanı 13,8 milyon hektarı bulur (1980). Gerek hava koşullarının kötü olduğu yıllarda buğday ithal edilmesi, gerek buğday dışsatımı yapan ülkelerin buğdayı bir baskı aracı olarak kullanmaya başlamaları üzerine Türkiye'de buğday tarımına önem verilmeye başlandı. Çiftçilerin

gelişmiş araç ve yöntemlerle çalışmaları sağlandı. Ayrıca 1970'te rus buğdayı diye de tanınan *bezostaya** (*Ek 2*) buğdayı ekiminin başlatılmasıyla verimde önemli artış görüldü (1980'de hektar başına 1 857 kg ile dünyada dördüncü). Ancak bu artış, beklenenin altındadır.

Türkiye'nin 1980 buğday üretimi 16,5 milyon tondur. DİE'nin saptamalarına göre bunun 10,1 milyon tonu yiyecek olarak (kişi başına yılda 225 kg), 1,5 milyon tonu ise tohumluk olarak tüketildi. Geriye kalan miktar yıllık stok olarak ayrıldı. 1980' de sert ve yumuşak olmak üzere toplam 305 500 t buğday dışsatımı yapılarak 55 milyon dolar dolayında gelir sağlandı. Türkiye'nin 1979'daki buğday üretimi 1980'dekinden fazlaydı (17,7 milyon t).

Görülen düşme, çiftçilerin tohumluk bulmakta uğradığı güçlükten ve buğday fiyatlarıyla girdi fiyatları arasındaki fiyat artış dengesinin çiftçi aleyhine bozulmasından kaynaklandı. (M)

***BUĞDAYLI,** Balıkesir ilinde, Gönen ilçesine bağlı bucak. — 3 748 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 004 nüf. (1980). [M]

***BUĞRA** (Tarık), türk yazarı. — Tarihsel süreç içinde Anadolu kasaba insanının siyasal tavırlarını evre evre romanlarında ele aldı; daha sonra Osmanlı devletinin kuruluş dönemindeki olayları romanlaştırmak istedi. Son yapıtları: *İbişin Rüyası* (1970), *Firavun İmanı* (1976), *Dönemeçte* (1978), *Gençliğim Eyvah* (1979), *Yağmur Beklerken* (1981), *Düşman Kazanmak Sanatı* (1979) [dil ve edebiyat üzerine yazılar]. *İbişin Rüyası* adlı romanı TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülü kazandı. *Firavun İmanı* adlı romanıyla da 1978 Türkiye Milli Kültür Vakfı armağanını aldı. Kimi roman ve oyunlarından TV dizileri yapıldı: *İbişin Rüyası* (1979), *Yalnızlar* (1983), *Küçük Ağa* (1983). [M]

***BUHARA,** Sovyetler Birliği'nde (Özbekistan) kent. — 185 000 nüf. Yönetim merkezi. (L)

BUİ, Gana'da, Fildişi Kıyısı sınırı boyunca uzanan ulusal park. 154 000 nüf. (L)

***BUİRA,** Cezayir'de kent. — 42 000 nüf. Tuhafiyecilik, kuyumculuk.

— *Buira ili,* 385 500 nüf. (L)

BUİRGE (Susan), amerikalı dansçı (Minneapolis, Minnesota 1940). Juillard School ve Henry Street Playhouse'de yetişti. Alwin Nikolais ve Murray Louis'in topluluklarıyla çalıştı. Bir ara İngiltere'de London School of Contemporary Dance'te dans ettiyse de Fransa'ya yerleşti ve öğretmenliğe başladı. Modern-sonrası dansın temsilcilerindendir. Zaman, mekân, ışık, gölge ilişkilerini araştırdı: *A la lueur de lampe* (Lamba Işığında) [1973], *Tamis* (Elek) [1980]. Kendi grubunu kurdu: Danse Theatre Susan Buirge. (L)

BU İSMAİL, Cezayir'de, Cezayir kentinin batısında liman kenti. 43 900 nüf. Balıkçılık. Sayfiye yakınlarında Moritanya kral mezarları. (L)

BUJONES (Fernando), küba asıllı amerikalı dansçı (Miami, Florida 1955). Havana'da Alicia ve Fernando Alonso'nun yanında yetişti. Sahne yaşımına Andrew Eglevsky grubunun yanında başladı (1970). 1972'de Amerikan Ballet Theatre'a girdi ve solist oldu (1974). Varna Uluslararası Dans Yarışması'nda altın madalya aldı (1974). Klasik (*Kuğu Gölü, Coppelia, Rakkase, Hava Perisi*) ve modern repertuarın önemli rollerinde başarı kazandı: *Fancy Free* (Kalbi Boş), *Variations for Fun* (Zevk İçin Çeşitlemeler). [L]

***BUJUMBURA,** Burundi'nin başkenti. — 168 000 nüf. Kigoma-Dar es-Salaam demiryolu ile Hint Okyanusu'na bağlı göl limanı. Kahve dışsatımı, pamuk, çay, dericilik. Dokuma, yağ, bira sanayii. Üniversite. (L)

BUKADİR, Cezayir'de (Eş-Şelif) kent. — 56 700 nüf. Şelif ırmağı üzerinde sulama barajı. (L)

***BUKAVU,** Zaire'de (Kivu) kent. — Dokuma ve besin sanayii. (L)

***BUKİTTİNGGİ,** İndonezya'da (Sumatra) kent. — 51 500 nüf. (L)

BUKOWSKİ (Charles), amerikalı yazar (Andernach, Federal Almanya 1920). Edebiyat yaşamına geç başladı. Yeraltı dünyasını bütün kabalığı, açık saçıklılığıyla canlandırdı. Kışkırtma ve «saçma»nın bir arada işlendiği şiir (*Bir Aşk Cehennem Köpeğidir*) [1977], roman (*Postacı*) [1971] ve öykülerinde (*Pis Bir İhtiyarın Anıları* [1969], *Olağan Delilik Öyküleri* [1976]) özgün sözcük yaratıcılığı ile dikkati çekti. (L)

***BULANCAK,** Giresun ilinde ilçe. — 74 800 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 16 089 nüf. (1980). [M]

***BULANIK,** Muş ilinde ilçe .— 63 420 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 9 140 nüf. (1980). (M)

***BULAWAYO,** Zimbabve'nin güneybatısında kent. — 358 000 nüf. Otomotiv, demirçelik, tütün ve elektrik sanayii. (L)

BULAYDA (el-), Cezayir'de, Cezayir kentinin güney-batısında kent. — 161 000 nüf. Besin, inşaat sanayii. Halıcılık.

— *El Bulayda ili,* 910 000 nüf. (L)

***BULDAN,** Denizli ilinde ilçe. — 23 462 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 10 939 nüf. (1980). [M]

Buldan Barajı, Manisa ilinin Alaşehir ilçesinde Derbent suyu üzerinde baraj. 1967 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak + kaya dolgu tipinde; kert kotu 505 m; barajın temelden yüksekliği 64 m; talvegden yüksekliği 59 m; normal su kotu 497,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 46 milyon m³; göl alanı, 3,10 km²; sulama alanı 2 440 ha'dır. (M)

***BULGARİSTAN,** Avrupa'nın güneydoğusunda devlet. — 8 950 000 nüf.

TARİH

1969'da, Bulgaristan Halk Cumhuriyeti, Sovyet modeli bir sosyalizm yolunda parlak işler gerçekleştirme isteğiyle 25. yıldönümünü kutladı. Ekonomik ve sosyal açıdan bir yerinden yönetim isteğine karşın, parti çizgisine sıkı sıkıya bağlı kalma doğrultusunda siyasal merkeziyetçilik daha da güçlendi: Parti genel sekreteri Tudor Jivkov* aynı zamanda başbakan, daha sonra da (1971'den beri) devlet başkanı oldu.

siyasal merkeziyetçilik

Bu zorunlu çizgi ve onun doğrultusundaki reformlar bütün önemini 1971'de partinin X. kongresiyle ve yeni anayasanın oylanmasıyla kazandı. İleri sosyalizmi bir «refah» toplumu olma yolunda tamamlayıcı yasal gereçlerle donatmak için devletin organik yapıları o tarihte değiştirildi. Bu, üretimin artırılması için, sanatçılar ve yazarlar, özellikle de gençler dahil, halkın resmi seferberliğidir. VI. planın (1971-1975) hedeflerine hemen hemen ulaşılmış olduğu halde, yöneticiler hep iş disiplinsizliğinden, devletin ya da tarım kooperatiflerinin mülkiyetine verilmiş zararlardan yakındılar. 1973 tarihli bir kanun, bazı memurlar, bazı «yeni rantiyeler», köylüler ve işçiler arasındaki zenginleşme farklarını önlemeye çalışan hükümler getirdi. Bununla birlikte özellikle gençler arasında huzursuzluk sürüp gitti: Kendilerine 16-17 yaşından itibaren üretime katılma hakkı tanıyan bir öğrenim reformu yapılmasına karşın, gençlerin bir kısmı «antisosyal»lik suçlaması karşısında kaldılar.

siyasal görevlilerin değiştirilmesi ve ekonominin reorganizasyonu

XI. kongreden hemen önce (1976), kitle örgütlerinden ve bütün haberalma araçlarından bir ideolojik çalışma yoğunlaştırılması istendi. Bu kongrenin ve bazı siyasal görevlilerin, yöneticilerin, VI. Planın görece zayıf olan sonuçları karşısında kaygılandıkları gözlemlendi. Araştırma, çalışma, planlama ve yönetim yöntemlerinin, gözden geçirilme gereği, ilk maddelerden ve mali kaynaklardan kesin kısıntı yapma zorunluluğu gündeme geldi. Bu güçlükler kısmen de olsa, kuşkusuz, merkez komite sekreteri, siyasal büro üyesi, uluslararası ilişkilerle birlikte hem örgütlenme, hem parti kadrolarından sorumlu Boris Valeev'in 1977'de işten uzaklaştırılmasından kaynaklanmıştı.

1977 sonunda, üst düzeyde kişilere de uzanan yeni bir adam değiştirme operasyonu yapıldı. Siyasal büroya üç yeni üye girdi. Bunlardan, merkez komite sekreteri ve büyük ekonomi uzmanı Ognian Duanov hızla yükselerek hiyerarşinin en güçlü adamlarından biri oldu.

1978 yılında hükümet ve parti içindeki değişiklikler sürdü. Konsey Başkan Yardımcısı ve Gıda Bakanı Sava Dalbokov ile Tarım ve Gıda Sanayii Bakanı Ganco Krastev yerlerinden alınarak başka görevlere atandılar. Yatırımların rasyonelleştirilmesi için sektörsel ve coğrafi yoğunlaşmayı amaçlayan bir ekonomik yapı reorganizasyonu gündeme geldi. Böylece, dikey bütünlük (kombinalar sistemi), devlet ekonomik birliklerine (yatay bütünlük) yeğ tutuldu.

Tarık BUĞRA

Sofya'da Lenin Bulvarı

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Sovyet modeline bağlılık

1978'de, ekonomik sorunlara bir de görüş ayrılıkları tehlikesi eklendi. Bulgar karşı çıkışının ilk açık belgesi olan «1978 bildirisi»nin Viyana'da yayımlanmasından, iki siyasal mültecinin, yazar Georgi Markov'la gazeteci Vladimir Simeonov'un, Londra'da öldürülmesinden sonra Batı kamuoyunda bir dalgalanma oldu. Ne var ki Bulgar yöneticileri kamplarını seçmişler ve orda şaşmaz biçimde yerlerini almışlardı. Doğu ülkeleri arasında SSCB ile ekonomik bütünleşmeyi ve Varşova Paktı'nın güçlenmesini en sıkı bir biçimde Bulgaristan destekledi. Buna karşılık, Sovyetler Birliği VII. Plan (1976-1980) için 900 milyon ruble eşdeğerinde bir teknik yardımda bulunmayı üstlendi. Makedonya sorunuyla kopmuş bulunduğu Yugoslavya karşısında, Yunanistan, Türkiye ya da Çin karşısında, kendi öz çıkarları neyi gerektirirse gerektirsin, Bulgaristan her zaman Moskova çizgisinde hareket eder. Aynı şekilde, kardeş ülkelerle ilişkiler, örokomünizm, Batıya açılış konuları da Moskova'daki çalkantıların uzantısı olarak Sofya'ya yansır.

Macaristan tipi yeni bir ekonomik reform girişimi

1976-1980 beş yıllık planı beklenenin çok altında bir sonuçla kapandı. Yüzde 45 olarak öngörülen ulusal gelir artışı yüzde 34, yüzde 3,7 olarak öngörülen kişi başına gerçek gelir artışı yüzde 2,4 düzeyinde kaldı. Yöneticiler bu başarısız sonucu biraz uluslararası ekonomik durumun bozuluşu, biraz da kötü iklim koşullarıyla açıkladılar. Oysa gerçek nedenler, çalışma disiplininin zayıflamış olması, üretim kapasitelerinin eksik kullanımı, hammadde savurganlığı ve ürün teslimlerindeki gecikmelerdi.

Bu durum karşısında yöneticiler yeni önlemler almaya karar verdiler. 16 haziran 1981'de Stanko Todorov'un yerine Grişa Filipov başbakanlığa getirildi. Filipov, 1982 şubatında sanayinin yönetiminde önemli düzenlemelere gidileceğini açıkladı. Macaristan'da uygulanan modelden yola çıkan Filipov, verimlilik ve kârlılığı her şeyin önüne aldı; el emeği bolluğuna karşı çıktı; ücretlerin üretkenlik esasına göre saptanacağını ve zarar eden işletmelere artık hoşgörü gösterilmeyeceğini açıkladı. Bu önlemler, aslında 1978 nisanında kararlaştırılan ana amaçlarına ulaşamamış olan ekonomik ademi merkeziyetçilik siyasetinin bir devamıydı. Böylece işletmeler kendi yönetimlerinde daha büyük bir özerkliğe kavuştular.

Bu yeni ekonomi reformu, devlet yönetiminde gitgide daha çok güç kazanan başbakan Filipov'un eseriydi. SSCB'de doğan ve orada öğrenim gören Filipov, devlet ve parti başkanı Todor Jivkov'a göre daha da sovyet yanlısı bir kişiydi. Jivkov'un kızı Ludmilla Jivkov'a'nın (1979'dan beri siyasal büro üyesi ve devletin ikinci güçlü kişisi olan 39 yaşındaki Jivkova, özellikle kültür, bilim ve eğitim konularında tek yetkiliydi ve ulusal bulgar kültürünü canlandırmaya çalışıyordu) 21 temmuz 1981'de ölümüyle Jivkova yanlısı milliyetçilerle Filipov'un safında yer alan sıkı sovyet yanlıları arasındaki üstü örtülü karşıtlık iyice açığa çıktı.

● *Türkiye - Bulgaristan ilişkileri.* Bulgaristan, deniz ticaretini İstanbul ve Çanakkale boğazlarından, Ortadoğu'ya yönelik TIR taşımacılığını da topraklarımızdan yapması nedeniyle Türkiye ile ilişkilerine özel bir önem verdi. Aynı biçimde Ankara hükümetleri de, Türkiye-Avrupa kara ve demiryolu ulaşımının Bulgaristan'dan geçmesi, bu ülkeden elektrik alınması ve Bulgaristan'da halen birçok türkün yaşaması nedeniyle ilişkileri geliştirmeye titizlik gösterdi. 20 temmuz 1975'te Türkiye başbakanı Süleyman Demirel ve Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov, Babaeski'de kurulan elektrik trafo merkezini açmak için bu ilçemizde bir araya geldiler. Bu buluşmanın sonunda yayımlanan ortak bildiride, iki ülkenin de Avrupa ve Balkanlar'da bir siyasal yumuşamadan ve ilişkilerini geliştirmekten yana oldukları vurgulandı. Aynı ay içinde Varna'da Türk - Bulgar Karma Taşıt Komisyonu toplandı ve iki ülke yurtaşlarının birbirlerinin topraklarında uğrayabilecekleri kazalarda ivedi yardımın sağlanması ve gerekli kolaylıkların gösterilmesi üzerinde anlaşmaya varıldı. Ayrıca Avrupa-Asya telefon bağlantısının geliştirilmesi amacıyla Sofya-İstanbul telefon hattının kurulması kararlaştırıldı. (Bu konudaki anlaşma, 2 haziran 1976'da Türkiye'de Jivkov ve Demirel arasında imzalandı).
1975 ağustosunda yapılan Helsinki, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'ndaki görüşmelerin ardından iki ülke ilişkilerini devam ettirdi; eylül ayında Varna'da ekonomik, bilimsel ve teknik konularda yeni işbirliği protokolleri imzalandı. Bunların kapsamı içine makine yapımı, metalürji, tarım ve gıda, elektrik, kimya, petrol, eczâ, taşıt ve ulaştırmacılık, mal değişimi ve turizm gibi alanlar girdi. 1976 haziranında Jivkov'un Türkiye ziyareti sırasında, iki ülke arasında, yılda 50 000'den çok bulgar TIR'ının Türkiye'den geçerken ödeyecekleri ücret ve Bulgaristan'da yaşayan Türklerin durumu gibi sorunların çözümü için ilke anlaşmalarına varıldı, ama somut sonuçlar elde edilemedi. 1976 boyunca sağlanan en önemli gelişme, Türkiye'nin Bulgaristan'dan almakta olduğu elektrik enerjisinin yılda 330 milyon kWs yükseltilmesi oldu.

1977'de elektrik satışı 500 milyon kWs'i buldu. Ancak bu yıl içinde yoğun bir döviz darboğazına giren Türkiye borcunu ödeyemez duruma düşünce, bulgar hükümeti elektriği kesebileceğini bildirdi. Dönemin dışişleri bakanı İhsan S. Çağlayangil'in eylül ayında Bulgaristan'a gidip görüşmelerde bulunması ve kasım ayında borcun 9 milyon dolarının ödenmesi karşısında, Bulgarlar bu uygulamaya başvurmadılar. Aynı yılın ocak ayında türk balıkçılarının bulgar karasularına girdikleri gerekçesiyle tutuklanmaları, ilişkilerde belli bir gerginlik yarattı; ancak İstanbul'da bir Bulgar Sanayi sergisinin açılması ve iki ülke arasındaki ticaret hacminin 55 milyon dolara yükselmesi soğukluğu giderici bir işlev gördü.

1978 yılı başında Türkiye'de Bülent Ecevit hükümetinin kurulması, ilişkilerin daha da gelişmesinde etken oldu. 4 ocakta günlük elektrik iletimi 2 milyon kWs'e çıkarıldı. Yeni ticaret bakanı Teoman Köprülüler, nisan ayında Sofya'da yapılan Ekonomi-Ticaret Karma Komisyonu çalışmalarına katıldı. Bşbakan Ecevit de mayıs ayında Jivkov'un çağrılısı olarak komşu ülkeyi ziyaret etti. Ecevit ve Jivkov, Varna'da bir «Geniş Kapsamlı İşbirliği Belgesi» imzaladılar. Buna göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi yılda 200-300 milyon dolara çıkarılacak, Tuna ırmağı üzerinde ortak yatırımla bir baraj kurulacak, bazı tarım araç-gereci ortaklaşa üretilecekti. Aynı belgede bulgar TIR'larının Türkiye'den geçişleri ve türklere uygulanan bulgar vizesi konularında «yeni yaklaşımlar sağlandığı» da açıklandı. Ecevit'in gezisinin hemen ardından, 1-3 haziran günlerinde Jivkov Türkiye'ye geldi. Görüşmelerde Türkiye'de göçler sonucu doğan «bölünmüş aileler» sorunu ele alındı; bazı yeni yaklaşımlar sağlandı. 1978 ortalarında Bulgaristan, Türkiye'den otomobil satın alma isteminde bulundu. 22 kasımda da Türkiye'nin birikmiş borçlarının yeni bir ödeme planına bağlandığı açıklandı. Bulgaristan'dan alınan elektriğin yıllık tutarı da çeşitli kesintilere karşın 1977 düzeyini aştı.

Türkiye-Bulgaristan ilişkileri Ecevit hükümeti döneminde olumlu biçimde devam etti. Todor Jivkov, 1979 temmuzunda yeniden ülkemize geldi ve Antalya'da Ecevit'le görüştü. Ancak Ecevit hükümetinin ekim ayında istifası, gelişmelerin aynı düzeyde sürmesini engelledi. İlişkilerin yeniden güçlenmesi, Türkiye'de 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan 1,5 yıl sonra, 1982 şubatında, devlet başkanı orgeneral Kenan Evren'in Bulgaristan'a yaptığı resmi ziyaretle sağlandı. Bu, Evren'in devlet başkanı olarak Pakistan'dan sonraki ikinci dış gezisiydi. Görüşmelerde iki ülke arasındaki ilişkilerin rejim farklılıklarına karşın eskisinden daha güçlü biçimde sürdürüleceği belirtildi. Todor Jovkov, Evren'in ziyaretine 6-10 haziran 1983 tarihlerinde karşılık verdi. Dışişleri, dış ticaret ve ulaştırma bakanlarıyla birlikte Evren'in resmi konuğu olarak Ankara'ya gelen Bulgaristan devlet başkanı İzmir, Efes ve Kuşadası'nı da ziyaret etti. İki lider, dünya ve bölge siyasal sorunları üzerinde görüştüler; barıştan ve iyi komşuluk ilişkilerinden yana tutumlarını ortaya koydular. Öte yandan; Evren, Jivkov'dan Bulgaristan'da yaşayan Türklerin dil, din ve kültür özgürlükleri üzerindeki kısıtlamalara son verilmesini ve uluslararası silah kaçakçılığıyla mücadele için işbirliği yapılmasını istedi. Bu arada iki ülke arasındaki ticaret hacminin daha dengeli duruma getirilmesi; kara, deniz ve demiryolu taşımacılığı konusunda yoğun bir işbirliğine gidilmesi de kararlaştırıldı.

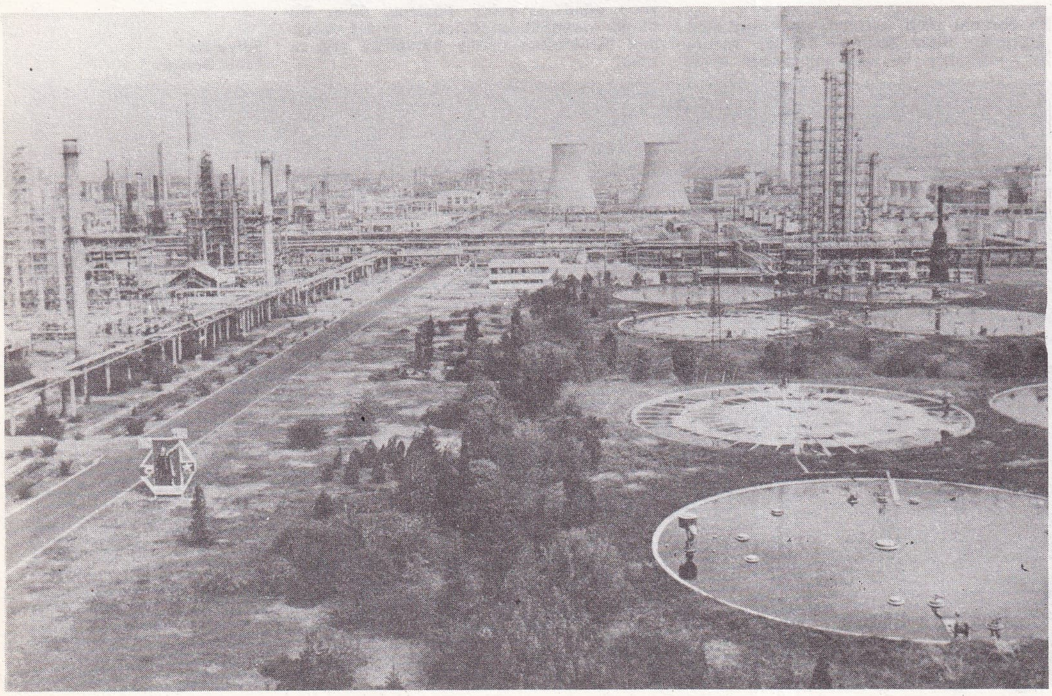

Burgaz Petrokimya Kompleksi

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

EDEBİYAT

● *Düzyazı.* İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da meydana gelen derin ekonomik ve sosyal değişmeler düzyazıda (nehir-roman, saga-roman) epik biçimlerin doğmasına yol açtı: Yazarlar çağlarını panoramik bir görüş açısından kavramaya çalıştılar. «Büyük oylum»a karşı bu eğilim, 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren öyküde ve olayların çağdaş insanın ruhundaki yansımalarını çözümlemeye daha elverişli olan «küçük» roman ile felsefî denemede başladı: B. Dimitrova'nın *Çığ* ve *Sapma* adlı iki kitabı buna örnek gösterilebilir. E. Stanev'in egemen olduğu bu dönemde birçok yazar Bulgaristan'ın tarihsel yazgısıyla ilgili sorunlara, ulusal kimliğe, Bulgarların «kökeni»ne ilişkin sorulara karşılık bulmaya çalıştılar: *Sibin Efsanesi, Preslav Prensi, Deccal* adlı yapıtlarıyla E. Stanev; *Altın Çağ*'ıyla A. Guljaski (doğ. 1914); *Jem Olayı*'yla V. Mutafçieva (doğ. 1929); *Altının Bedeli*'yle G. Stoev (doğ. 1925). Bir başka yazar topluluğu da, kırsal kesimi yeni yeni terkeden ve henüz kentli olmamış Bulgar köylüsünün ve işçisinin zihniyetinde meydana gelen derin değişmelerin çözümlemesiyle uğraştı: *İyi ve Kötü*'süyle J. Radikov (doğ. 1929); *Yaban Öyküleri* ve *Büyü Yaprakları* adlı yapıtlarıyla N. Haçov (doğ. 1919); *Nehir*'le Fuseciev (doğ. 1929); *Kökler* ve *Ova*'sıyla V. Popov (doğ. 1930); *Kızıl Isı*'sıyla D. Valev (doğ. 1929). Ayrıca zengin bir toplumsal güncellik temeli üzerinde birçok kuşaktan yazarlar bir araya gelmekte; kişilerini kent çocuklarından, aydınlardan, kadrolardan, işçilerden, çoğunca da delikanlılardan seçmektedirler: P. Vezinov (doğ. 1914), *Gecede Beyaz Atlar;* E. Manov (doğ. 1918), *Müdürün Oğlu;* A. Nakovski (doğ. 1925), *Akşam Dünya, Sabah Dünya;* İ. Petrov (doğ. 1923), *Ben Doğmadan Önce;* J. Radikov, *Herkes ve Kimse;* S. Stratiev (doğ. 1944), *Ağaçlar Arasında Bir Yabanördeği;* K. Donkov (doğ. 1941), *Özel Bir Durum;* D. Korujiev (doğ. 1941), *Gecede Bir Sokak;* D. Çonsev (doğ. 1933), *Prensler;* G. Miçev (doğ. 1935), *İyi Giyimli Adamlar.* Bu arada, gerçekçiliğin sınırlayıcı kurallarını aşmış, spiritüel alanı açımlamaya çalışan, çağımızın felsefi sorunlarına karşılık arayan Bulgar düzyazısına gerçekdışı öğelerin iyice dolduğunu belirtmek yerinde olur: A. Gerov (doğ. 1919), *Yeni Düşsellikler;* P. Vezinov, *Engel, Beyaz Kertenkele;* E. Manov, *Ouribrobia'ya Yolculuk;* J. Radickov, *Bakır Kavun, Patlayıcı.*

● *Şiir.* Çağdaş Bulgar şiiri de yeterince büyük bir tema ve üslûp çeşitliliği gösterir. Bu şiir açık bir biçimde, içten ve yaşanmış bir lirizm adına, soğuk ve bir şey anlatmayan tumturaklılıktan kurtulur; bunu yaparken çoğunca felsefi ve törel kaygılara da yan çizer. Gerçekten, bugün Bulgar edebiyatında büyük boyutlu bir şirsel devinim vardır: Bu büyük özlem, psikolojik derinliklerin araştırılması olarak özetlenebilir; buna, dünya şiirinin en iyi ürünleri örnek alınarak yazı alanında bir yenileşme isteği de eklenmelidir.

Estetik ufukları iyice farklı şairleri bir araya getiren şey, bireyin •törel niteliklerinin gerçek değerini ortaya koymaya, çağın, ölümün, yalnızlığın, bir ülkü adına vazgeçişin sorunlarını karşısına almaya dönük, ama kendini tam gerçekleştirme için olanaksıza dadanmaya her zaman hazır gönüllü bir yaratıcı güçtür. Çoğunca engellerden geçilmez durumda bulunan bir evrendeki bu uyum düşü, en iyi çağdaş şairlerde çok çeşitli bir politikayla ortaya çıkar: Karşıt ruhsal durumlar, ince düşünce oyunları (P. Matev [doğ. 1924], B. Dimitrova), karmaşık ve şaşırtıcı şiirsel çağrışımlar, katkısızlık ve gerçeklik düşü, bireyin soyutlanmaya ve yabancılaşmaya karşı zafer kazandığı dünyayla gerçek kucaklaşış (V. Petrov [doğ. 1920], I. Davidkov [doğ. 1926], L. Levsev [doğ. 1935]). Bu tavır M. Berberov'da (doğ. 1934) ve N. Kancev'de (doğ. 1937) aşırı bir anlatım bireşimine ulaşır; büyük ölçüde simgelere dadanış (A. Germanov) düşüncede ve heyecanda bir derinleşme adına naif ve duygusal dilin sistemli bir biçimde aşılması (M. Bazeva, G. Belev) gözlemlenir. Belirgin biçimde çağdaş çizgiler taşıyan bu eğilimler, Bulgar lirizminin, daha geleneksel de, daha az coşkulu olmayan başka bir görünümünü dışlamış değildir: Çok sık mecazlara başvuran senli benli bir hava (A. Gerov [doğ. 1919]), somut ve kendinden bir biçimde anılara dönüş (B. Bozilov [doğ. 1923]) gerçek anlamda doğaçlamalara dönüşür, kimi zaman da duygu teşmalarına rastlanır (G. Zagarov [doğ. 1925], V. Petkova [doğ. 1942]). Her iki durumda da şiirsel ben'le evren arasında, bütün karmaşıklığıyla, içten bir ilişki oluşur; bu da nüansları adamakıllı zengin bir anlatım yaratır. Bugünkü Bulgar lirizminin iki temel teması olan yaşama sevgisi ve metafizik kaygı, kuşaklarla çeşitli eğilimler arasında bir bağ kurar: Büyük kaygısı, bütün derinliği ve sonsuz zenginliği içinde çağdaş insanın duygusal hayatını anlatmaya elverişli bir sanat yaratmaktır.

SİNEMA

1971-72'de, devletin ve Sinemacılar Birliği' nin çifte himayesi altında, yaratıcı toplulukların yönetimini düzenleyen önemli bir reform yapıldı. Bu girişim, üretimin belirli ölçüde yenilenmesine, Sofya'da bir sinema okulu ve birçok sanat ve deneme salonu açılmasına olanak sağladı.

1971'de özellikle iki film dikkati çekti: Metodi Andonov'un *Keçinin Boynuzu* ile Georgi Gulgerov'un *Sınav*'ı. 1972'de, Ludmil Staykov'un *Sevgi*'si dikkate değer bir kadın oyuncuyu (Violeta Doneva) ön plana çıkardı ve Bulgar sinemasında oldukça az rastlanan içten tonuyla beğenildi. 1973' te, daha yadsıyıcı, özellikle de bürokrasiyi hicveden filmler görüldü: *Yabani Tavşanların Sayımı* (Eduard Zahariev), *Son Yaz* (Hristo Hristov); bu sonuncusunda bir baraj kurulması nedeniyle başka yere nakledilecek bir köyün son günleri anlatılır. Aynı yıl, Binka Zeljaskova'nın *Son Söz*'ü çevrildi. 1975'te, Hristo Hristov *Köksüz Ağaç*'ı gerçekleştirdi. Sonraki yıllarda, sosyalist sistemin işleyişi açısından eleştirel filmlerin sayılarının arttığı gözlemlendi. Son yılların filmleri arasında aşağıdakiler sayılabilir: Georgi Stoyanov'un *Panteleï*'si (1977), İvan Nisev'in *Saçlarda Yıldızlar, Gözlerde Yaşlar*'ı (1977), Georgi Culgerov' un *Üstünlükler*'i (1978), Ranguel Valkanov' un *Aşkla ve Şefkatle*'si (1978), Stefan Dimitrov'un *Horozu Dinle*'si (1979). [ML]

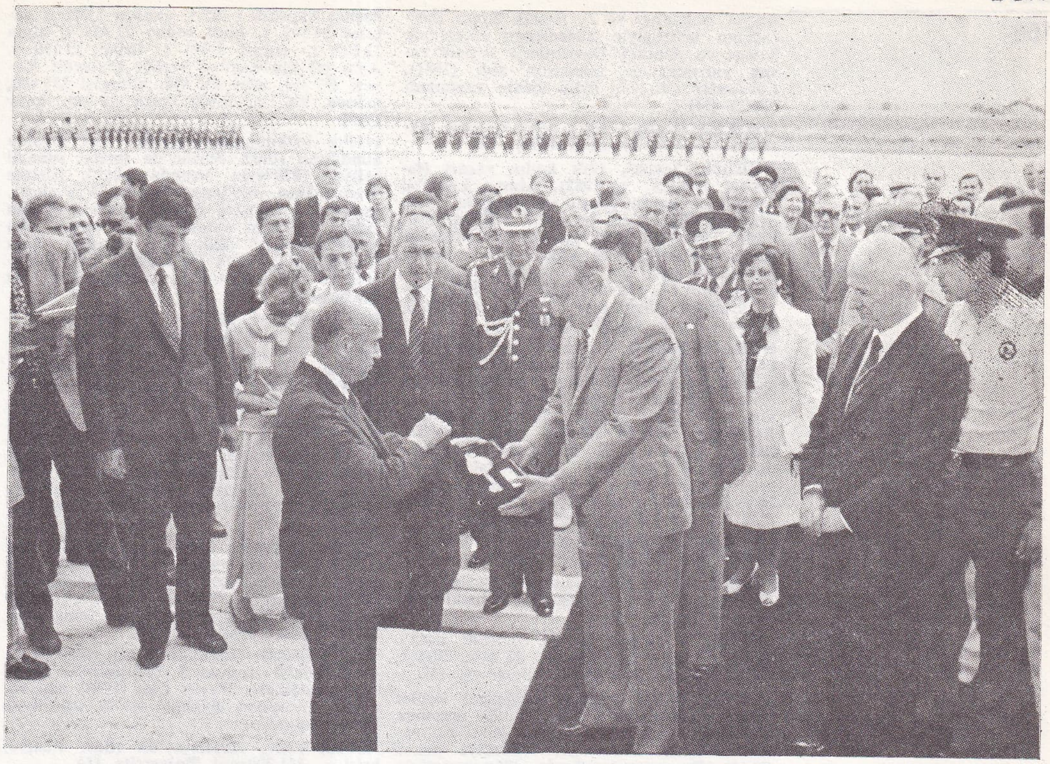

Devlet başkanı Kenan Evren Todor Jivkov'u karşılarken

*__BULTMANN__ (Rudolf), alman protestan ilahiyatçısı. — (öl. Marburg 1976). [L]

*__BULUCAN__, Sivas ilinde, Zara ilçesine bağlı bucak. — 5 417 nüf., 25 köy. Bucak merkezi Emirhan, 112 nüf. (1980). [M]

BULUT (Abdülkadir), türk şairi (Anamur 1943). Akşehir ilköğretmen okulunu bitirdi (1961). Çeşitli yerlerde öğretmenlik yaptı. Dergilerde şiir ve eleştirileri yayımlandı. *Milliyet Sanat Dergisi*'nin düzenlediği «1974'ün En Başarılı Genç Şairi» yarışmasında derece aldı. Şiir kitapları: *Sen Tek Başına Değilsin* (1976), *Acılar Yurdumdur* (1981), *Kahveci Güzeli* (çocuk şiirleri) [1981], *Yakımlar* (1982). [M]

BULUTOĞLU (Kenan), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (Samsun 1931). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. İstanbul İktisat Fakültesi'nde asistan, doçent ve profesör oldu. 1971'de başlayarak Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim üyesi ve Ekonomi Bölümü başkanı olarak çalıştı. 1977'de Samsun'dan CHP milletvekili seçilerek TBMM' ne girdi. Seçimlerden sonra kurulan ilk Ecevit hükümetinde Devlet bakanlığı, 1978' de kurulan ikinci Ecevit hükümetinde İşletmeler bakanlığı yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

Kenan BULUTOĞLU

*__BUMEDYEN__ (Huari), cezayirli devlet adamı. — (öl. Cezayir 1978). Ölümünden önceki yıllarda Üçüncü Dünya ülkelerinin (Bağlantısızlar) bayraktarlarından biri olarak, özellikle «uluslararası yeni bir ekonomik düzen»in kurulması gerektiğini savundu. (L)

*__BUNUEL__ (Luis), ispanyol film yönetmeni. — (öl. Mexico, Meksika 1983). Filmleriyle geleneksel ahlakın tabularına, dinsel kuralların toplum üzerindeki baskısına, egemen burjuva düzeninden yana görüşlere karşı çıktı; insanın içgüdüsel ve düşsel dürtülerinin, doğal isteklerinin savunucusu oldu. Yedinci sanatın büyük ustalarından sayılan Bunuel, son olarak *Cet Obscur Objet du Désir* (İsteğin Şu Karanlık Nesnesi) [1977] adlı fransız-ispanyol ortak yapımını imzaladı. (LM)

*__BURAK__ (Cihat), türk ressamı. — Yağlıboya ve pastel resimlerin yanı sıra folklor tiplerini işleyen seramik biblolar ve serigrafi tekniğinde baskı resimler yaptı.

Foto. Günaydın arşivi ; X (MEYDAN)

Kültür Bakanlığı ve T. Emlâk Kredi Bankası'nın işbirliğiyle düzenlenen «Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri» konulu resim yarışmasında mansiyon aldı (1981). *Cordonlar* adlı bir öykü kitabı yayımladı (1982). [M]

***BURAK** (Ratip Tahir), türk ressamı, gazeteci. — (öl. İstanbul 1977). [M]

BURAK (Sevim), türk kadın yazarı (İstanbul 1931-ay. y. 1983). Alman Lisesi'ni bitirdikten sonra çeşitli işlerde çalıştı. İlk öyküleri Ulus, Yeni İstanbul, Milliyet, Yenilik, Türk Dili gibi gazete ve dergilerde yayımlandı. İlk öykü kitabı *Yanık Saraylar* (1965) geniş bir ilgi topladı, öz ve biçimde yeni bir arayış olarak nitelendi. Öteki kitapları: *Sahibinin Sesi* (oyun, 1982), *Afrika Dansı* (öykü, 1982). [M]

BURAK (Sezgin), türk karikatürcüsü (1935-1978). Güzel Sanatlar Akademisi'nde okudu. Çeşitli dergi ve gazetelerde karikatürcü ve ressam olarak çalıştı. *Bizimkiler* ve *Tarkan* adlı çizgi- roman dizileriyle tanındı. Bunlardan ikincisi 1969'da Tunç Başaran, ilkiyse 1971'de Lâle Oraloğlu yönetiminde sinemaya aktarıldı. *Tarkan* daha sonra senaryosunu Burak'ın yazdığı başka filmlere de konu oldu. Sanatçı 1978'de geçirdiği bunalım sonucu intihar etti. (M)

***BURAYDA,** Suudi Arabistan'da kent. — 70 000 nüf. Deve ticareti. (L)

***BURBANK,** ABD'de Los Angeles'in (California) semti. — 89 000 nüf. Havalimanı ve uçak sanayii. (L)

***BURÇ,** Gaziantep ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 16 400 nüf., 42 köy. Bucak merkezi 1 975 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BURDUR** (15), Akdeniz bölgesinin Göller yöresinde il ve kent. — 1975-1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genelinin yarısı kadardı: Binde 11,4 (Türkiye geneli 20,65). Bu oran kentlerde, ülke genelinin üstünde olduğu halde (binde 35,75), köylerde sıfırın altındaydı (—1,19). Kırsal kesimden kentlere, özellikle il merkezine göçlerin yoğun olduğu Burdur ilinin nüfusu 1980 sayımında 235 009, nüfus yoğunluğu km²' de 34 kişi, kentlerin toplam nüfusu 84 983, köylerin toplam nüfusu 150 026, il merkezinin nüfusu 44 630 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez 87 999 (il merkezi Burdur 44 630), Ağlasun 10 786 (merkez 4 442), Bucak 45 693 (merkez 18 852), Gölhisar 40 712 (merkez 8 283), Tefenni 20 830 (merkez 4 377), Yeşilova 28 989 (merkez 4 399).

1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında da tarım, il ekonomisinin temeli olma niteliğini korudu. 1980'lerin başında işgücünün yaklaşık dörtte üçü tarım kesimindeydi. 1980'de başlıca bitkisel üretim miktarı: Buğday 164 022 t, arpa 49 218 t, toplam baklagiller 7 799 t, şekerpancarı 212 473 t, haşhaş kapsülü 1 195 t, anason 1 971 t, patates 24 945 t, kuru soğan 21 425 t, elma 32 675 t, armut 8 950 t, üzüm 13 130 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı şöyleydi: Koyun 297 360, sığır 116 816, kılkeçisi 331 400, manda 996, at 3 930, eşek 17 740, katır 2 500.

1973'te kalkınmada öncelikli iller arasına alındıktan sonra Burdur'da imalat sanayii gelişti. 1970'lerin başında büyük işletme sayısı 8 iken 1980'lerin başında 20'ye ulaştı. Bunlardan yalnızca dördü kamusal olduğu halde, yaratılan katma değerin dörtte üçü kamu kesimine aitti. Yeni kurulan kamu işletmeleri Et-Balık Kurumu'na bağlı kombina ve Süt Endüstrisi Kurumu'na bağlı süt fabrikasıdır.

1982'de yüksek öğretim kuramlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla Burdur Eğitim Yüksekokulu (eski Burdur Eğitim Enstitüsü) ve Burdur Meslek Yüksekokulu, Antalya'da kurulan Akdeniz* Üniversitesi' ne (*Ek 2*) bağlandı. 1980'de ilde 9 lise (2 524 öğrenci, 269 öğretmen); 45 ortaokul (6 077 öğrenci, 204 öğretmen); meslek ve teknik öğretim yapan orta dereceli 19 okul (4 736 öğrenci, 250 öğretmen) ve 25'i kentlerde, 230'u köylerde olmak üzere toplam 255 ilkokul (28 869 öğrenci, 1 395 öğretmen) vardı.

1980'de Burdur'da (askeri hastahaneler hariç) 7 kamusal hastahane (390 yatak) hizmet veriyordu. Aynı yıl 24[illegible] uzman, 69'u pratisyen olmak üzere 93 hekim; 15 diş hekimi, 125 hemşire, 101 sağlık teknisyeni, 138 ebe görev yapıyordu. (M)

***BURDURLU** (İbrahim Zeki), türk şairi. — *Dilbilgisi Açısından Yapıtlarımız* (1974) adlı incelemesi, *Memiş Can* (1978) adlı romanı, *Anılardan Öyküler* (1979) adlı öykü kitabı yayımlandı. (M)

***BURDWAN,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 143 300 nüf. Üniversite. (L)

***BUREN** (Daniel), fransız ressamı. — Son eserleri: *A Partir de là* (Oradan Başlayarak) [1973], *Rebondissements* (Sıçrayışlar) [1977]. (L)

***BURGAZ,** Bulgaristan'da liman kenti. — 144 000 nüf. Petrol ve petro-kimya sanayii. Tersane. Demiryolu malzemeleri üretimi. — *Burgaz idare bölgesi,* 428 000 nüf. (L)

BURGER (Hermann), Almanca yazan isviçreli yazar (Menziken 1942). Roman ve öykülerinde ölüm korkusu ve insan varlığına yönelik tehditleri dile getirdi. Bu korkuyu biçemine bilimsel kesinlik vererek yenmeye çalıştı. Eserleri: *Schilten* (1976), *Diabelli* (1979). [L]

***BURGESS** (John BURGESS WILSON. **Anthony** - denir), ingiliz yazarı. — Romanlarında yapay dillere olan ve Swift'i anımsatan düşkünlüğü ve insanlara güçlü bir acıma duygusu ile yaklaşması dikkati çeker. Aptallık ve şiddete karşı nefreti, koyu katolik oluşu ve kahramanlara duyduğu hayranlık eserlerine de yansır: *Napolyon Senfonisi* (1974), *Nasıra'lı Adam* (1976). *Portakal'ın Vasiyetnamesi* (1975) ve son eseri *Bindokuzyüzseksenbeş'te* (1978) herşeyin sıradan ve iddiasız olduğu bir geleceği anlattı. (L)

***BURGİBA** (Habib), tunuslu devlet adamı. — Çeyrek yüzyıl Tunus'un siyasal yaşamında tek hakim durumundaki «yüce savaşçı»nın otoritesi, 1978'de başlayan ayaklanmalar (26 ocak) ve Libya'nın hazırladığı sanılan Gafsa olayları (hükümet darbesi girişimi) ile sarsıldı. Bunun üzerine 1981'de bir demokratikleşme hareketi başlattı. Çok partili yaşama geçilerek muhalefet partileri tanındı ve sendikalara özerklik verildi. (L)

***BURGOS,** İspanya'da kent. — 136 000 nüf. 1960'tan sonra sanayii hızla gelişti (lastik, dokuma, besin maddeleri, kereste). Turizm' — *Burgos ili,* 348 400 nüf. (L)

***BURHANİYE,** Balıkesir ilinde ilçe. — 38 620 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 15 522 nüf. (1980). [M]

***BURHANPUR,** Hindistan'da (Madhya Pradeş) kent. — 105 300 nüf. (L)

***BURLİNGTON** ABD'de (Vermont) kent. — 39 000 nüf. Üniversite. Elektrik sanayii. (L)

***BURLİNGTON,** Kanada'da (Ontario) kent. — 104 300 nüf. (L)

BURNABY, Kanada'da (British Columbia) Vancouver yakınında kent. 131 600 nüf. (L)

***BURNHAM** (Forbes Sampson), guyanalı devlet adamı. — 1980'de cumhurbaşkanı oldu. (L)

BURNİNGHAM (John), ingiliz yazarı (Farnham, Surrey 1936). Çocuklar için resimli kitaplar yazdı: *Barka* (1963), *Trubloff* (1965), *Seasons* (Mevsimler) [1969], *Mr. Gumpy's outing* (Bay Gumpy'nin Gezintisi) [1970], *Come away from the Water, Shirley* (Suyun Yanından Uzaklaş, Shirley) [1977]. (L)

***BURNLEY,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 76 500 nüf. Makine ve karton kâğıt sanayii. (L)

***BURNPUR,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 29 000 nüf. (L)

***BURRİ** (Alberto), italyan ressamı. — 1956'dan itibaren kırmızı, siyah ve beyaz renklerin egemen olduğu ve *«Yanma»* adını verdiği bir dizi resim yaptı. Bunları, yüzeyi çatlaklarla dolu resimlerden oluşan *«Cretti»* dizisi (1970) ve sentetik malzeme kullanarak gerçekleştirdiği, siyah, beyaz ve bej tonların ağır bastığı *«Cellotex»* dizisi izledi. (L)

***BURROUGHS** (William), amerikalı yazar. — Uyuşturucu madde kullandığı sırada zihninde uyanan sanrılardan hareketle, insan sinir sistemi ile elektriğin her alanda egemen olduğu ve fantastikler yarattığı çağdaş dünya arasında bir paralellik kurmaya çalıştı. Her türlü aşırılığı içeren eserlerinde, kendi ilginç kişiliği ikinci planda kalır. Son eserleri: *Patlayan Bilet* (1962), *Nova Express* (1964), *Dutch Schultz'un Son Sözleri* (1975). [L]

***BURSA** (16), Marmara bölgesinde il ve kent.

● *Nüfus.* 1 148 492'ye çıkan Bursa 1980'de ülkenin 6. büyük iliydi. Nüfus yoğunluğu km²'ye 104 kişiyle Türkiye ortalamasının yaklaşık iki katı düzeyindeydi.

1980 sayımına göre Bursa'da ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 607 221 (merkez 445 113), Gemlik 48 106 (merkez 26 849), İnegöl 97 812 (merkez 45 237), İznik 37 479 (merkez 13 231), Karacabey 65 915 (merkez 24 057), Keles 22 453 (merkez 2 113), Mudanya 31 029 (merkez 10 606), M. Kemalpaşa 92 586 (merkez 30 141), Orhaneli 55 905 (merkez 3 831), Orhangazi 41 465 (merkez 18 733). Yenişehir 48 521 (merkez 16 999); toplam kent nüfusu 636 910, toplam köy nüfusu 511 582, köy sayısı 763.

● *Sanayi.* Bursa'da imalat sanayiinin il gayrısafi hasılası içindeki payı (yüzde 29),

Hızla büyüyen **BURSA**

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

tarımın payından (yüzde 21) daha yüksektir. 1974'de yapımına başlanan Gemlik Amonyak Fabrikası'nın 1984'de bitirilmesi planlanmıştır. İstaş 1974'de yonga levha, mobilya, kaplama, kesme, kereste emprenye ve melamin kaplama fabrikalarını üretime geçirdi. 1978'de Bursa'da büyük imalat sanayiinde özel sektör yüzde 98,1'lik bir ağırlık taşıyordu.

Büyük imalat sanayiinin en yoğun olduğu alanlar yüzde 51,2 ile dokuma, giyim eşyası ve deri; yüzde 17,5'le metal eşya, teçhizat, taşıt; yüzde 15,7 ile gıda-içki; yüzde 6,9'la kimya sektörleridir.

Bursa'da küçük sanayi işletmelerinin sayısı 7 536'dır. Küçük sanayinin en önemli özelliği büyük sanayinin tamamlayıcı nitelikte olmasıdır.

● *Ticaret.* Bursa'da 1980'de Bursa Ticaret ve Sanayi Odası'na kayıtlı toplam ticaret firması sayısı 4 378 idi. Bunlardan 1 327'si dokuma ürünleri ticaretiyle uğraşıyordu.

● *Tarım.* Bursa, zengin bitkisel üretimi ve ileri düzeydeki tarıma dayalı sanayi kollarıyla ülkenin en önemli tarım merkezlerindendi. 1980'de Bursa'da toplam tahıl üretimi 1 006 889 t oldu.

Üretilen tahıl: 311 541 t buğday, 47 563 t arpa, 12 841 t yulaf, 10 253 t çavdar, 21 118 t mısır, 6 660 t pirinç. Bursa'da aynı yıl 19 971 t baklagil, 301 744 t endüstriyel bitki, 372 601 t meyva (86 972 t şeftali, 46 275 t elma, 84 028 t üzüm, 17 999 t çilek), 945 114 t sebze üretildi.

Hayvancılığı da Türkiye geneline göre gelişmiş olan Bursa'da 1980'de 16 410 at, 1 430 katır, 25 360 eşek, 167 195 sığır, 12 321 manda, 570 560 koyun, 244 450 kıl keçisi, 180 tiftik keçisi bulunuyordu.

Bursa'da 1938 yılında Aksu üzerine sulama ve taşkın önleme amacıyla yapılan Gölbaşı barajının depolama hacmi 12,75 milyon m^3, sulama alanı 1 850 ha'dır. İlde ayrıca içme suyu sağlama amacıyla Nilüfer çayı üzerine Doğancı barajı ve Sellimandra suyu üzerinde Gökçe barajının yapım çalışmaları sürmekte, 1980'li yıllarda işletmeye açılması öngörülmektedir.

Hasanağa suyu üzerinde sulama ve içme suyu sağlama amacıyla yapılan Hasan ağa barajı ile Ballıkaya deresi üzerinde sulama ve taşkın önleme amacıyla yapılan Demirtaş barajları 1983'te hizmete girecekti.

● *Sağlık.* Bursa'da 1980'de 12 kamusal hastane (1 960 yataklı) 1 özel hastane (45 yataklı), 6 sağlık merkezi bulunmaktaydı. 1975'de 242 olan uzman hekim sayısı 1980' de 262'ye çıktı. İlde 1980'de 97 pratisyen hekim, 193 diş hekimi, 603 hemşire, 348 sağlık teknisyeni, 396 ebe, 258 eczacı bulunuyordu. Bursa'da hekim başına düşen kişi sayısı yaklaşık 2 000'dir (Türkiye ortalamasının altında).

● *Eğitim.* Bursa'da mesleki ve teknik öğretim kurumlarının sayısı 1979-1980 yılında 43'e çıktı. 1974'de Bursa İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi kuruldu. 1976 - 1977 yılında Makina Fakültesi, 1977 - 1978 yılında da Elektrik ve Veteriner fakülteleri açıldı. Ziraat Fakültesi 1980'de öğretime başladı. Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, Milli Eğitim bakanlığına bağlı bazı yüksekokul ve akademiler Bursa Üniversitesine bağlandı; üniversitenin adı da Uludağ Üniversitesi olarak değiştirildi. 1980'de Bursa'da 20 lise (10 072 öğrenci, 1 062 öğretmen), 75 ortaokul (26 314 öğrenci, 603 öğretmen), 96'sı kentte ve 763'ü kırsal kesimde olmak üzere 859 ilkokul (129 833 öğrenci, 4 608 öğretmen) vardı. (M)

***Bursa Üniversitesi.** Bk. *Uludağ Üniversitesi.* (M)

***BURSALI** (Şefik), türk ressamı. — 41. ve 43. Devlet Resim ve Heykel sergilerinde başarı ödülü kazandı (1980, 1982). Ankara'da Sanatseverler Derneği (1981), İstanbul'da Urart sanat galerisinde kişisel sergi düzenledi (1982). [M]

***BURT** (sir Cyril Lodowie), ingiliz psikologu. — (öl. Londra 1971). [L]

BURTON (Gary), amerikalı vibrafoncu (Anderson, Indiana 1943). Profesyonel müzik yaşamına 1960'ta başladı. G. Shearing (1963) ve Stan Getz (1964 - 1966) ile çalıştıktan sonra kendi beşlisini kurdu. 4 baget kullanmasına olanak veren üstün tekniğiyle ilginç armonik bileşimler oluşturdu. Plakları arasında, *Gray Burton, Larry Coryell* (1967 - 1968), *A genuine ton funeral* (Gerçek Bir Lüks Cenaze Töreni) [1967], *Dreams so real* (Son Derece Gerçek Düşler) [1975] sayılabilir. (L)

***BURTON** (Richard), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Cenevre 1984). 1971' de Losey'in *Meksika'da Cinayet* filminde Troçki'yi, 1972'de Yugoslavya'da Stipe Deliç'in *Beşinci Taarruz* (Sutjeska) adlı filminde Tito'yu canlandırdı. Sonraki filmleri: *Devler Çarpışıyor* (The Clansman) [T. Young, 1974], *Exorcist II* (Şeytan II) [J. Boorman, 1977], *Equus* (Küheylan) [S. Lumet, 1977]. Son filmi *«1984»* (1984). [ML]

***BURTON - UPON - TRENT,** Büyük Britanya'da (Staffordshire) kent. — 50 000 nüf. (L)

***BURUNDİ,** Orta Afrika'da devlet. — 4 380 000 nüf.

Burundi dünyanın en yoksul yirmi beş ülkesi arasında anılan ve en fazla uluslararası yardım alan devletlerden biridir. Ülke 1 kasım 1976'da yeni bir iktidar değişikliğine sahne oldu. Yarbay Jean-Baptiste Bagaza, bir grup asi subayla birlikte, General Michel Micombero'yu iktidardan uzaklaştırarak 1974 anayasasını kaldırdı. Hiç kan dökülmeden gerçekleştirilen bu saray darbesi, on yıl önce, 28 kasım 1966'da monarşiyi deviren ve bir devlet başkanına düşen hiç bir görevi yerine getirmemiş bir adamı iktidardan düşürüyordu. Siyasal davalardan ve 1969 - 1971 yılları hesaplarının incelenmesinden sonra ,Burundi yavaş yavaş bir barış ortamına girdi.

Ülke, 1978'den sonra dünya kahve (ülke dışsatımının yüzde 80'i) fiyatlarındaki «fırlama» sayesinde bir refah dönemine girdi. Aynı yılın temmuz ayında son siyasi mahkûm da salıverildi; Tanzanya'ya sığınmış 50 000 Hutu'nun bir kısmı yurtlarına dönmeye başladı.

Öte yandan, uzun bir süreden beri diplomatik yönden tecrit edilmiş bulunan Burundi, Zaire ve Ruanda ile birlikte, 1977'de kurulmuş Büyük Göller Ülkeleri Ekonomik Topluluğu'na (BGÜET) girdi; 1978'de Yarbay Bagaza'nın kişisel olarak Fransız - Afrika «doruğu»na katıldığı günlerde, Fransızca konuşulan afrika ülkeleri grubuna da kabul edildi. (L)

***BURY,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 68 000 nüf. (L)

***BURY** (Pol), belçikalı heykeltraş. — 1974' ten, itibaren eserlerinde hava ve rüzgâr kullanmaya yönelerek «ipli heykeller» dizisini yarattı. (Montpellier Bilimler Fakültesi için *40 Sütun*). Mücevher tasarımcılığı ve film senaristliği de yaptı. (L)

***BURYATLAR Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) özerk cumhuriyet. — 900 000 nüf. Orman ürünleri sanayii. Sığır ve koyun üretimi. Madencilik. (molibden, wolfram). [L]

BU SAADA, Cezayir'de, Beskra'nın kuzeybatısında, Hodna ovasının güney sınırında kent. 50 000 nüf. Bu Saada, aynı adı taşıyan mevsimlik derenin suladığı bir vahadır. Turizm. (L)

BUSH (George Herbert Walker), amerikalı devlet adamı (Milton, Massachusetts 1924). Varlıklı bir sanayici olarak, 1966'da Teksas eyaletinden Temsilciler Meclisi'ne seçildi. Bir ara Richard Nixon tarafından büyükelçi olarak, ABD'nin Birleşmiş Milletler nezdindeki temsilciliğine atandı. 1973 ve 1974'de Cumhuriyetçi Parti'nin başkanlığını yaptı. 1974'de Pekin'deki amerikan irtibat bürosuna şef oldu. Kasım 1975'de CIA'ın başına getirildi. 1976'da Carter'ın başkan seçilmesiyle kendi işlerinin başına dönen Bush, şubat 1979'dan sonra başkanlık seçimlerinde ön sırayı almak için çok çaba gösterdiyse de Ronald Reagan'ı geçemeyerek başkan yardımcısı oldu. (L)

***BUSSOTTİ** (Sylvano), italyan bestecisi. — 1976'da tek perdelik lirik bir dram (*Nottetempo*) [Geceleyin] besteledi. (L)

***BUSSUM,** kuzey Hollanda'da kent. — 41 000 nüf. (L)

***BUSTO-ARSİZİO,** İtalya'da (Lombardia) kent. — 81 500 nüf. Dokuma ve takım tezgâhları sanayii. (L)

BUTEFLİKA (Abdülaziz), cezayirli siyaset adamı (Melilla 1937). Bağımsızlık savaşına katıldı. Tlemcen'den milletvekili seçilerek ilk Cezayir hükümetinde gençlik ve spor bakanlığı yaptı (1962). 1963'te dışişleri bakanı oldu. 19 haziran 1965 darbesini hazırlayanlardandı. Devrim Konseyi üyesi olarak Cezayir dış politikasının biçimlendirilmesinde önemli rol oynadı. Bumedyen'in ölümü üzerine 1979'da dışişleri bakanlığını bıraktı ama temmuz 1981'e dek FLN siyasi bürо üyeliğini sürdürdü. (L)

***BUTLER** (John), amerikalı dansçı ve koreograf. — Son eserleri: Spolite festivali için *Medea (pas de deux)* [1975] ve Alvin Ailey Dans Tiyatrosu için *Facets* (Yüzeyler [1977]. (L)

***BUTLER** (Richard Austen), ingiliz siyaset adamı. — (öl. Londra 1982). [L]

***BUTOR** (Michel), fransız yazarı. — *le Genie du lieu*'nün (Mekanın Dehası) üçüncü cildinde uzaklardaki bir ülkeyi, Avustralya'yı anlattı. *Les Répertoire (I-IV)*'de (Repertuarlar I-IV) edebiyat dünyasındaki eleştirel «gezi»lerini topladı. Butor eserlerinde, başkalarının yapıtlarını yönlendirmeye, onların gezilerini kendininmişçesine yaşamaya çalıştı. (L)

***BUTTERWORTH,** Malaysia'da (Penang) kent. — 61 200 nüf. Tersane. Kalay ihracatı. (L)

***BUTTO** veya **BHUTTO** (Zülfikar Ali), pakistanlı devlet adamı. — (öl. Ravalpindi 1979). 1974'de, Lahor İslam Konferansı'nda Bangladeş'i tanıdı ve 1976'da Hindistan'la yeniden diplomatik ve ticari ilişkiler kurdu. Ulusal bağımsızlık siyaseti izlerken ,ülkede büyük sanayi ve bankacılık sektörlerini ve tarımsal besin sanayiini millileştirdi ve toprak reformu için girişimlerde bulundu. 1977'de, altısı müslüman dokuz partinin koalisyonu olan Pakistan Ulusal Birliği'ne karşı koymak zorunda kaldı. Aynı yılın temmuz ayında General Ziya Ül Hak'ın önderliğinde gerçekleştirilen askeri darbeyle devrildi. Bir ara serbest bırakıldıysa da yeniden tutuklandı ve 1974 kasımında siyasal rakiplerinden birinin babasını öldürtmekle suçlanarak 18 mart 1978'de ölüm cezasına çarptırıldı. Birçok ülke Butto'nun idam edilmemesi için girişimde bulundu. Türkiye'de, Butto'nun cezasının infaz edilmemesi için Pakistan hükümetine, daha sonra da Ziya Ül-Hak'ın kendisine başvurdu ve istenirse sürgün olarak Türkiye'ye gönderilmesi isteminde bulundu. Ne var ki bu girişimlerin hiç biri istenilen sonucu sağlayamadı ve Butto 1979' da asılarak idam edildi. (LM)

BUTUAN, Filipinler'de, aynı adı taşıyan körfezde, Mindanao adasının kuzeyinde kent. 131 500 nüf. (L)

***BUYRUKÇU** (Muzaffer), türk hikâyeci ve

George BUSH

BURUNDİ devlet başkanı Yarbay Jean-Baptiste Bagaza

Foto. X (MEYDAN) ; Frilet/Sipa-Press (LAROUSSE)

romancısı. — Çoğunlukla İstanbul'un dar gelirli ailelerinin çekişmeli, dertli yaşamlarını yansıtan ,günlük biçimindeki anı yazılarında sanatçı çevrelerinin yaşam koşullarını ele alan yazarın son yapıtları: *Mağara* (1971) [Öykü kitabı], *Arkası Yarın* (1976) [günlük], *Sıcak İlişkiler* (1982) [günlük], *Şarkılar Seni Söyler* (1982) [öykü kitabı]. (M)

***BUYTENDİJK** (Frederic Jacobus Johannes), hollandalı etoloji bilgini. — (öl. Nimègue 1974). [L]

***BUZ** i. Spor. *Artistik buz pateni,* ayağa paten takılıp buz üzerinde kayılarak yapılan ritmik hareketler ya da dans.

— ANSİKL. Buz pateni, özellikle televizyonla tüm ülkelere naklen yayın imkânı doğduktan sonra büyük ilgi uyandırdı. Çeşitli ülkelerde kapalı büyük spor salonlarında her yıl Avrupa ve Dünya şampiyonaları düzenlenir oldu. Tek erkekler, tek bayanlar, çiftler ve buz dansı olarak 'dört kategoride yapılan yarışmalarda her seans 5 dakikadır. Gösterilerde, belirli figürlere

Artistik buz pateni Dünya ve Avrupa çiftler şampiyonu Irina Rodnina ve Aleksandr Zaitsev

Buz dansı Dünya ve Avrupa şampiyonu Jean Torvill-Christopher Dean çifti

DÜNYA ŞAMPİYONASI

Göteburg (İsveç) 2-6 mart 1976

ERKEKLER

1. Curry (İng.) 191,18 p.
2. Kovalev (SSCB) 189,84 p.
3. Hoffmann (D. Alm.) 187,92 p.

BAYANLAR

1. Hamill (ABD) 192,66 p.
2. Errath (D. Alm.) 190,04 p.
3. De Leeuw (Hol.) 189,94 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 140,94 p.
2. Kermer-Osterreich (D. Alm.) 136,88 p.
3. Vorobiyeva-Vlasov (SSCB) 136,36 p.

BUZ DANSI

1. Pahomova-Gorşkov (SSCB) 211,52 p.
2. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 205,44 p.
3. O'Connor-Millns (ABD) 202,92 p.

Tokyo (Japonya) 1-3 mart 1977

ERKEKLER

1. Kovalev (SSCB) 188,04 p.
2. Hoffmann (D. Alm.) 186,96 p.
3. Sano (Jap.) 185,10 p.

BAYANLAR

1. Fratiänne (ABD) 189, 26 p.
2. Poetsch (D. Alm.) 185,18 p.
3. Lurz (F. Alm.) 182,48 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 140,50 p.
2. Vorobiyeva-Vlasov (SSCB) 136,16 p.
3. Babilonia-Gardner (ABD) 135,65 p.

BUZ DANSI

1. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 207,82 p.
2. Thompson-Maxwell (İng.) 201,66 p.
3. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 199,92

Ottawa (Kanada) 7-12 mart 1978

ERKEKLER

1. Tickner (ABD) 187,32 p.
2. Hoffmann (D. Alm.) 186,86 p.
3. Cousins (İng.) 186,62 p.

BAYANLAR

1. A. Poetsch (D. Alm.) 188,42 p.
2. L. Fratianne (ABD) 187,82 p.
3. S. Driano (İtal.) 179,04 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 147,26 p.
2. Mager-Bewersdorf (D. Alm.) 142,88 p.
3. Babilonia-Gardner (ABD) 140,78 p.

BUZ DANSI

1. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 205,40 p.
2. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 203,08 p.
3. Regoczy-Sallay (Mac.) 197,54 p.

Viyana (Avusturya) 13-18 mart 1979

ERKEKLER

1. Kovalev (SSCB) 185,80 p.
2. Cousins (İng.) 185,18 p.
3. Hoffmann (D. Alm.) 185,10 p.

BAYANLAR

1. Fratianne (ABD) 186,62 p.
2. Poetsch (D. Alm.) 184,36 p.
3. Watanabe (Jap.) 180,52 p.

AVRUPA ŞAMPİYONASI

Cenevre (İsviçre) 13-16 ocak 1976

ERKEKLER

1. Curry (İng.) 191,83 p.
2. Kovalev (SSCB) 190,48 p.
3. Hoffmann (D. Alm.) 189,56 p.

BAYANLAR

1. De Leeuw (Hol.) 188,48 p.
2. Poetsch (D. Alm.) 185,20 p.
3. Errath (D. Alm.) 184,66 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 141,36 p.
2. Kermer-Osterreich (D. Alm.) 137,69 p.
3. Vorobiyeva-Vlasov (SSCB) 136,67 p.

BUZ DANSI

1. Pahomova-Gorşkov (SSCB) 210,64 p.
2. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 203,44 p.
3. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 200,74 p.

Helsinki (Finlandiya) 25-29 ocak 1977

ERKEKLER

1. Hoffman (D. Alm.) 189,20 p.
2. Kovalev (SSCB) 186,98
3. Cousins (İng.) 183,22 p.

BAYANLAR

1. Poetsch (D. Alm.) 189, 78 p.
2. Lurz (F. Alm.) 183,22 p.
3. Driano (İtal.) 182,30 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 141,08 p.
2. Vorobiyeva-Vlasov (SSCB) 136,74 p.
3. Çerkasova-Şakray (SSCB) 133,97 p.

BUZ DANSI

1. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 206,44 p.
2. Regoczy-Sallay (Mac.) 201,14 p.
3. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 200,32 p.

Strasbourg (Fransa) 25-29 ocak 1978

ERKEKLER

1. Hoffmann (D. Alm.) 188,10 p
2. Kovalev (SSCB) 186,48 p.
3. Cousins (İng.) 185,96 p.

BAYANLAR

1. Poetsch (D. Alm.) 189,52 p.
2. Lurz (F. Alm.) 186,10 p.
3. Vodorezova (SSCB) 180,42 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 148,54 p.
2. Çerkasova-Şakray (SSCB) 141,74 p.
3. Mager-Bewersdorf (D. Alm.) 142,08 p.

BUZ DANSI

1. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 206,40 p.
2. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 204,10 p
3. Regoczy-Sallay (Mac.) 201,58 p.

Zagrep (Yugosl.) 30 ocak-4 şubat 1979

ERKEKLER

1. Hoffmann (D. Alm.) 184,04 p.
2. Kovalev (SSCB) 183,98 p.
3. Cousins (İng.) 184,54 p.

BAYANLAR

1. Poetsch (D. Alm.) 185,90 p.
2. Lurz (F. Alm.) 180,78 p.
3. Biellmann (İsviçre) 178,40 p.

Foto. Presse-Sports; Platiau/SAM (LAROUSSE)

DÜNYA ŞAMPİYONASI

ÇİFTLER

1. Babilonia-Gardner (ABD) 144,54 p.
2. Çerkasova-Şakray (SSCB) 142,22 p.
3. Baess-Thierbach (D. Alm.) 137,74 p.

BUZ DANSI

1. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 207,86 p.
2. Regoczy-Sallay (Mac.) 204,10 p.
3. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 203,74 p.

Dortmund (F. Alm.) 11-16 mart 1980

ERKEKLER

1. Hoffmann (D. Alm.) 189,94 p.
2. Cousins (İng.) 188,82 p.
3. Tickner (ABD) 185,12 p.

BAYANLAR

1. Poetsch (D. Alm.) 188,38 p.
2. Lurz (F. Alm.) 186,22 p.
3. Fratianne (ABD) 187,04 p.

ÇİFTLER

1. Çerkasova-Şakray (SSCB) 144,64 p.
2. Mager-Bewersdorf (D. Alm.) 142,92 p.
3. Pestova-Leonoviç (SSCB) 141,08 p.

BUZ DANSI

1. Regoczy-Sallay (Mac.) 205,58 p.
2. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 204,50 p.
3. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 204,42 p.

Hartford (ABD) 3-7 mart 1981

ERKEKLER

1. Hamilton (ABD) 3,8 p.
2. Santee (ABD) 5,4 p.
3. Bobrin (SSCB) 6,6 p

BAYANLAR

1. Biellmann (İsviçre) 4,2 p.
2. Zayak (ABD) 7,4 p.
3. Kristoffics-Binder (Avusturya) 8 p.

ÇİFTLER

1. Vorobiyeva-Lisovski (SSCB) 1,4 p.
2. Baess-Thierbach (D. Alm.) 2,8 p.
3. Riegel-Nischwitz (F. Alm.) 4,6 p.

BUZ DANSI

1. Torville-Dean (İng.) 2 p.
2. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 4 p.
3. Bestemianova-Bukin (SSCB) 7 p.

Kopenhag (Danimarka) 4-8 mart 1982

ERKEKLER

1. Hamilton (ABD) 2,6 p.
2. Schramm (F. Alm.) 6,4 p.
3. Pockar (Kanada) 9,9 p.

BAYANLAR

1. Zayak (ABD) 7,4 p.
2. Witt (D. Alm.) 7,8 p.
3. Kristoffics-Binder (Avusturya) 8,2 p.

ÇİFTLER

1. Baess-Thierbach (D. Alm.) 1,4 p.
2. Pestova-Leonoviç (SSCB) 2,8 p.
3. Carruthers-Carruthers (ABD) 4,6 p.

BUZ DANSI

1. Torvill-Dean (İng.) 2 p.
2. Bestemianova-Bukin (SSCB) 4 p.
3. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 7 p.

AVRUPA ŞAMPİYONASI

ÇİFTLER

1. Çerkasova-Şakray (SSCB) 145,26 p.
2. Vorobiyeva-Lisevski (SSCB) 138,98 p.
3. Baess-Thierbach (D. Alm.) 138,26 p.

BUZ DANSI

1. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 207,02 p.
2. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 201,72 p.
3. Regoczy-Sallay (Mac.) 201,20 p.

Göetbourg (İsveç) 22-27 ocak 1980

ERKEKLER

1. Cousins (İng.) 188,70 p.
2. Hoffmann (D. Alm.) 186,36 p.
3. Kovalev (SSCB) 185,04 p.

BAYANLAR

1. Poetsch (D. Alm.) 187,84 p.
2. Lurz (F. Alm.) 181,68 p.
3. Driano (İtal.) 179,74 p.

ÇİFTLER

1. Rodnina-Zaitsev (SSCB) 147,42 p.
2. Çerkosavo-Şakray (SSCB) 147,42 p.
3. Pestova-Leonoviç (SSCB) 139, 24 p.

BUZ DANSI

1. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 205,50 p.
2. Regoczy-Sallay (Mac.) 199,98 p.
3. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 200,62 p.

Innsbruck (Avusurya) 3-7 şubat 1981

ERKEKLER

1. Bobrin (SSCB) 3,8 p.
2. Simond (Fr.) 6 p.
3. Schramm (F. Alm.) 6,6 p.

BAYANLAR

1. Biellmann (İsviçre) 3,8 p.
2. Dubravcik (Yug.) 5,8 p.
3. Kristoffics-Binder (Avusturya) 7,4 p.

ÇİFTLER

1. Vorobiyeva-Lisovski (SSCB) 1,4 p.
2. Riegel-Nischwitz (F. Alm.) 3,2 p.
3. Çerkasova-Şakray (SSCB) 3,8 p.

BUZ DANSI

1. Torvill-Dean (İng.) 1 p.
2. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 2 p.
3. Liniçiuk-Karponosov (SSCB) 6 p.

Lyon (Fransa) 2-6 şubat 1982

ERKEKLER

1. Schramm (F. Alm.) 4,2 p.
2. Simond (Fr.) 5 p.
3. Bobrin (SSCB) 6,2 p.

BAYANLAR

1. Kristoffics-Binder (Avusturya) 4,8 p.
2. Witt (D. Alm.) 5 p.
3. Vodorezova (SSCB) 7,2 p.

ÇİFTLER

1. Baess-Thierbach (D. Alm.) 1,8 p.
2. Pestova-Leonoviç (SSCB) 3,2 p.
3. Vorobiyeva-Lissovski (SSCB) 3,4 p.

BUZ DANSI

1. Torvill-Dean (İng.) 2 p.
2. Bestemianova-Bukin (SSCB) 4 p.
3. Moiseyeva-Minenkov (SSCB) 6 p.

Buz dansı Dünya ve Avrupa şampiyonu Irina Moiseyeva Andrey Minenkov çifti

Dünya ve Avrupa şampiyonu Natalya Liniçiuk-Sergey Karpanosov çifti

uyma zorunluluğu bittikten sonra serbest hareketlere de yer verilir. Ayrıca yarışma sona erince derece alanlar kısa süreli bir veya seyircilerin ısrarına göre birkaç serbest gösteri daha yaparlar.

1976-1982 yıllarına ait artistik buz pateni Dünya ve Avrupa şampiyonalarının yapıldıkları yer, tarih ve ilk üç dereceye girenlerin adları ve ülkeler yanda gösterilmiştir. (LM)

***BUZAREA**, Cezayir'de kasaba. — 42 000 nüf. (L)

***BUZAU**, Romanya'da kent. — 98 000 nüf. Şeker, kimya, inşaat malzemeleri, tel çekme sanayii. (L)

BUZELLİ (Guido), italyan ressamı ve desinatörü (Roma 1927). Yirmi yıl süreyle bol miktarda ve çeşitli ürün verdiyse de ancak 1969'da yaptığı *Rivolti dei rachi* ile tanındı. Eserlerinde bir hayal ve düş dünyası canlandırmaya çalıştı: *Zielzebub* (1972), *H.P.* (1974), *Aunea* (1976). [L]

BUZLAĞAN i. (Halk arasında). Sürekli olarak karla kaplı dağ doruğu. (M)

***BUZULUK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 67 000 nüf. (L)

BÜKE (Kenan), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1918). Sahne yaşamına Bakırköy ve Eminönü halkevlerinde başladı. 1944'de Raşit Rıza topluluğuna katıldı. 1950'lerde Ses, Yeni Ses, Şen Ses ve İstanbul tiyatrolarında çalıştı. 1962'de geçtiği Bulvar Tiyatrosu'nda *Garsonyer*, *Yaz Bekârı* gibi oyunlarda oynadı. Daha sonra Tevhit Bilge ve Aziz Basmacı ile ortak topluluklar kurdu. 1969-1975 arası Kadıköy Cep Sineması'nda kendi adını taşıyan topluluğu yönetti. Sinemada 50'den çok filmde güldürü rollerine çıktı. 1980'lerde Altan Erbulak'la *Bit Yeniği mi?* müzikali ve *Fe-*

Foto. AP; Simon/SAM (LAROUSSE)

Depremden sonra BÜKREŞ

himpaşa Konağı'nda (Turgut Özakman) rol aldı. (M)

BÜKEY (Metin), türk besteci ve film müzikçisi (İstanbul 1933). İstanbul Konservatuvarı'nda öğrenim gördü. Müzik yaşamına 1949'da, Turkuaz gazinosunda ud çalarak başladı. 1953'teki *Fındıkçı Gelin*'den başlayarak pek çok film için özgün müzikler besteledi; fon müziği yaptı. Bunlar arasında *Sevmek Zamanı* (1966), *Samanyolu* (1967), *Kadın Asla Unutmaz* (1968), *Ateşli Çingene* (1969), *Sevenler Ölmez* (1970), *Umut* (1970), *Makber* (1971), *Feride* (1971), *Acı* (1971), *Süreyya* (1972), *Düğün* (1974), *Sıralardaki Heyecan* (1976) sayılabilir. (M)

***BÜKREŞ**, Romanya'nın başkenti. — 1 960 100 nüf. Ülke sanayiinin altıda birini barındırır (besin, metal işleme, makine, dokuma). Üniversite. Ortodoks ve katolik dini merkezi. Kara ve demiryolları kavşağı. İki havalimanı (Baneasa ve uluslararası Otopeni havalimanı). Kent 4 mart 1977'de meydana gelen depremde büyük yıkıma uğradıysa da sonraki yıllarda hızla onarıldı. (L)

***BÜNYAN**, Kayseri ilinde ilçe. — 49 685 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 12 930 nüf. (1980). Halıcılık. (M)

BÜROTİK i. (fr. *bureautique*). Bilişim. Yönetim ve sekreterlik görevlerinin otomatizasyonunu sağlamaya yarayan tekniklerin tümü; bu tekniklere işlerlilik kazandıracak organizasyon yöntemleri.

— ANSİKL. Yeni türetilen (Louis Nauges, 1976) bu sözcük, «office automation» diye bilinen ve 1930'lardan beri Amerika Birleşik Devletleri'nde bir hayli gelişmiş olan teknikler grubunu ifade eder. Bu teknikler, başta telekomünikasyon olmak üzere, mekanografi ve 1955'ten sonra da bilişim (enformatik) teknikleridir.

Önce ulusal, sonra uluslararası bir telgraf şebekesi olan teleksin ortaya çıktığı ilk günden beri çekilecek veya gönderilecek mesajların daha önceden hazırlanması olanağı araştırılmıştı; böylece hata yapma olasılığı azalacak ve hatların meşgul olma sürelerinde bir hayli tasarruf sağlanmış olacaktı. Bunun için, o zaman kullanılan taban (süport), her harf için 5 delik kullanan Baudot düğümü (kod) denen delikli kâğıt bant idi. Delik delici klavyeler ve bant okuyucuları, sirkülerlerin veya şahıslara gönderilen mektupların, idari veya hukuki yazışmaların, kısaca her çeşit metnin hazırlanması ve yerine ulaştırılması için kısa zamanda kullanılıp yaygınlaşmaya başladı. Bundan başka, delikli bantların saklanması, «bilgilerin soklanması»na ve ilerde bunlardan yararlanılarak, örneğin, farklı bir şekil altında aynı bilgileri içeren belgelerin hazırlanmasına olanak veriyordu, ne var ki, bantların stoklanması bir hayli yer işgal ediyordu.

1943'te, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Franklin Roosevelt'in önerisi üzerine, özellikle bu iş için bir makine yapıldı: Friden'in Flexowriter'i (daha sonra Singer). Bu makine metinleri tam anlamıyla işleyebilen bir sistem sağlamak amacıyla akordiyon şeklinde katlanmış, kenarları delikli bir bant ve kart kombinezonu kullanıyordu. Sesli çalışan ve bakımı zor olan bu elektromekanik makinenin özellikle bir kusuru vardı, hatalar çok zor düzeltilebiliyordu; bu kusur çoğu zaman, metnin yeniden yazılmasını gerektiriyordu. Bununla birlikte, bu tipte bir dizi makine Friden ve başka yapımcılar tarafından üretildi. Gerçekten, birbiriyle rekabet eden sistemler, o zaman, Amerika Birleşik Devletleri'nde 1929'dan beri Auto-Typist'in yaptığı gibi ve 1979'a kadar mekanik piyanolarda ve laternalarda kullanılan bantlara benzer delikli geniş kâğıt bant ruloları kullanıyorlardı. Çok yer işgal edici ve pek az kullanışlı olan bu veri ortamı, makineleri durmadan yinelenen yazışmalarla kısıtlıyordu. Nihayet, 1962'de Pierre Astier, tüm dünyada gayet çabuk satılan Robotype'ı Fransa'da imal etti. Bu aygıt, telgrafı, yazı makinesini ve mekanografiyi akıllıca bir şekilde bir araya getiriyor, oldukça esnek bir sistemde birleştiriyor ve bazı programlama olanakları sağlıyordu.

Programlama ve metni düzeltme kolaylıkları ancak veri ortamının kesin bir değişimi ile ıslah edilebilirdi. Delikli bant veya kart gibi mekanik bir ortamın aksine olarak bir manyetik ortam, kaydedilen bilginin değiştirilmesine olanak verebilir. Bu yol, düzeltmeler için değiştirilecek harf veya harfleri temsil eden düğümün (kod) ortam üzerindeki yerini tam olarak saptama sorununun ve bundan daha nazik bir iş olan ekleme ve çıkarmaların yerini tam saptama sorununun çözüldüğü varsayımına dayanır. Bunun içindir ki, 1950'den beri haberleşmede kullanılan manyetik bant gibi sadece kafanın önünden sürekli geçen bir veri ortamı elverişli olamazdı. Ancak 1955'de Amerika Birleşik Devletleri'nin stratejik gereksinimleri için uygun bir veri ortamı geliştirildi: Sinemada kullanılana benzeyen, fakat üzerine farklı bir şekilde kayıt yapılabilen tek sıra delikli 16 mm' lik bir manyetik film; kayıtlar bu filme delikli bir bantın delik dizilerine benzeyen enlemesine izlere göre adım adım ilerleyen veya gerileyen filmle temasta olan ve yalpalı bir hareketle tahrik edilen okuyucu ve yazıcı bir kafa vasıtasiyle yapılmaktadır. On yıl sonra, bu malzeme IBM tarafından «manyetik bantlı yazı makinesi» veya daha doğrusu 72BM ismi altında piyasaya sürüldü ve büyük bir ticari başarı sağladı. Bazı değişik tipleri de dahil bu makinelerden yaklaşık 30 000 tane satıldı. Bununla birlikte, benzerlerine göre hem yüksek fiyatlı olan hem de kullanma ve programlama esnekliği oldukça sınırlı bir veri ortamı kullanan bu makineler pahalı makinelerdi. Bunun içindir ki, 1965'ten sonra, bazı küçük çapta yapımcılar başka tip veri ortamı kullanan sistemler tasarlayıp imal ettiler; bu veri ortamlarının belli başlıları kaset ve manyetik kart idi. Büyük halk kitlelerinin kullandığı elektro-akustik gereçlerin yerini alan birincisinin, kasetin diziler halinde imal edilmeye elverişli ve büyük sığalı ucuz bir veri ortamı kullanma avantajı vardır. Buna karşılık, bu veri ortamı sadece kafanın önünden sürekli geçen tipte olduğundan metinlerin işlenmesi esnekliğini ve düzeltmelerin yapılması kolaylığını ciddi bir şekilde sınırlandırır. Bundan başka, portatif teypten alınmış olan mekanik ve manyetik nitelikler ona tam bir güvenirlilik sağlamaz. Bu güçlüklerin birincisi, çoğu zaman önceden kayıt yapılmış olan bantın sabit biçimliliği (formataj) ile çözümlenecektir ki bu, işletmecilikte katılığa ve malzemenin işlenmesinde karmaşıklığa yok açar.

İkinci güçlük bugüne kadar veri ortamını normal imalât partilerinden seçmek veya çok daha pahalı olan özel bir şartnameye göre imal etmekten başka bir çözüm yolu bulunamamış olmasıdır. Kasetli malzemelerin çoğu oldukça kısıtlı programlama olanaklarına sahiptir; bu da onları gerek metinlerde, gerek hitap ettiği kişilerde değişiklik olsun olmasın, yinelenen muhaberat fonksiyonları ile sınırlandırır. Manyetik kart, aksine, özellikle metin parçalarının saklanması için 1967'de imal edilmiştir. Delikli bir kart boyutlarında değişik malzemeden ve uzunlamasına paralel izlerden oluşur. İzlerin sayısı yapımcısına göre değişir. Film veya manyetik bant kasetlerine göre çok daha düşük kapasiteli ve onlardan çok daha ucuz olan manyetik kart, istek üzerine gerektiğinde uzun ve karmaşık metinlerin tertiplenmesi için oldukça kısa metin parçalarının, standard cümle veya paragrafların el yardımıyla veya yarı otomatik işlemesine çok uygun düşer. Buna karşılık birim kapasitesinin zayıf olması ve tam otomatik çalışma sisteminin bulunmaması nedeniyle bu makine uzun metin grupları için usandırıcı bir veri ortamıdır.

1974'ten sonra piyasaya, bilgileri kaydetmek için özel şekilde düşünülmüş bir veri ortamı kullanan sistemler çıktı: Esnek disk veya disket. Disketler, giriş süresi, okuma ve yazma hızı bakımından performansı ve diğer manyetik disklerinkine benzer gayet uygun biçimi sayesinde, kayıt sisteminin performanslarında ciddi kısıtlamalara hemen hemen hiç neden olmuyor. Yazım devreleri teknolojisindeki ilerlemeler, aynı dönemde, büyük kapasiteli ilk yazılı belleklerin ve ilk güçlü mikroprosesörlerin (8080 Intel, 6800 Motorola, F8 Fairchild, 2650 Signetics, vb.) gelişmesine neden olduğu gibi, güçlü ve oldukça abartmalı bir programlamaya dayalı metinleri işleme sistemleri tasarlamak ve bunları çok ucuza mal etmek olanağını da sağlamıştır. İlk ticari sonuçlar, özellikle bu sistemleri kullanan veya işletenler tarafından kolay kullanılabilecek uygun programlama dilinin bulunmaması nedeniyle oldukça zayıftı.

Bu nedenledir ki, 1975'ten ve özellikle 1977' den sonra daha az iddialı sistemler ortaya çıktı; bu sistemlerde işleticilerce yapılan programlama, önceden programlanmış işlemlere bağlı tuşlara basmakla gerçekleştirilebilir; bu makine serisinin alt basamağında, ufak bir belleğe ve bazı basit işlemlere dayalı «akıllı» yazı makineleri bulunmaktadır. Bu gelişmeler, teknolojik olarak birbirine çok benzeyen ve her türlü muhasebe işlemlerini otomatik veya kısmen elle yapmaya yarayan ve özellikle NCR (National Cash Register) tarafından dünyaya tanıtılan manyetik izli veya izsiz kartonlu fişler üzerinde fatura düzenleyen makinelerin mirasçısı olan sistemlere paralel bir şekilde oluşmuştur. Teknolojik benzerlik mantıkla sınırlanmış bir farklılaşmaya ve hatta aynı makinede sırayla oluşan çift fonksiyona kadar gider. Bu son sistemler, bazı yapımcılara göre, bürotik sahasının muhakkak dışında ise de, ilerde rakamlı bilgiler içeren programlanmış bir ticari mektubun yazımı ile müşterinin tam kimliğini, satılan malların ayrıntılı dökümünü ve bazen de ödeme özel koşullarını içeren bir faturanın yazımı arasına bir sınır çekmek gayet güç olacaktır. Bu iki iş aynı sistem üzerinde ve tercihan aynı veri tabanından hareketle gerçekleştirilebilecektir. Böylece, bürotiğin geçmişi veya daha doğrusu tarihöncesi, esas itibariyle sipariş üzerine A4 mormunda kâğıtlara basılı belgeleri hazırlamaya yarayan âletlerden oluşur. Birçok yapımcı bunun geleceğini bu alanla ve buna bağlı bazı alanlarla sınırlandırmak isterler. Oysa, yönetim ve özellikle sekreterlik görevlerinin analizi sonucunda anlaşılmıştır ki, metinlerin hazırlanması ve daktilo edilmesi, bazı çok özel ve otoma-

Foto. BOSCO-Tfl/Gamma (LAROUSSE)

tikleştirilmiş alanlar dışında, personelin çalışma süresinin çok ufak bir kısmını almaktadır ve bu işleri otomatikleştirmek, ekonomik ve sosyal bakımından pek de ilginç sayılmayabilir.

Böylece görülüyor ki, zamanın büyük bir kısmı büroda bir bölümden diğerine bir memurun elinden ötekine geçen belgelerin saklanmasına, dosyalanmasına, kopyasının çıkarılmasına ve arşivlenmesine harcanır. Zamanın önemli bir başka kısmı da yapılacak yeni işler dolayısiyle veya eski işlerin devamı olarak bu belgelerin tekrar ortaya çıkarılması için harcanır. Bu işlemler yalnız söz konusu büroda hazırlanan belgeleri değil (bu takdirde bu işlemler görevin devamı gibi görülebilir), fakat ve özellikle büroya yakın veya uzak başka servislerden gelen belgeleri de kapsar. Birinci hal, çok iyi bilinen fotokopi, mikrokopi gibi tekniklerden yararlanılarak; bilişimdeyse büronun olanakları ve yerel olarak sağlanabilinecek araçlarla uyumlu olmak koşuluyla veri tabanlarından yararlanılarak çözümlenebilir.

İkinci problemin çözümü çok daha güçtür; çünkü burada söz konusu olan bu belgelerin tüm karakteristikleri, çeşitliliği ve genellikle normlara uymamalarıdır. Yine söz konusu bu belgeleri oluşturuldukları yerden, hemen veya daha geç kullanacak olanlara ulaştırmak için kullanılacak yöntemler de ayrı bir sorundur. Bu probleme telematiğin incelediği problemler arasında büyük bir yakınlık vardır.

Şu muhakkaktır ki, özellikle kopya veya telekopi iletim tekniklerinin gelişmesi birçok yönden bürotiğin gelişmesini önemli ölçüde etkileyecektir. Metin tipindeki çeşitli belgelerin sınıflandırılma ve arşivlenme sorunlarından başka, alfabetik olmayan resim, şekil, grafik, şema ve sembol gibi çeşitli belgelerin işlenmesi de karşımıza çıkacaktır. Metinlerde olduğu gibi grafik belgelerin hazırlanması, sınıflandırılması ve yayımlanması da özgül sorunlar yaratmaktadır ve bugüne kadar bu konuda tam memnuniyet verici bir çözüm yolu bulunamamıştır. Bu yüzden, vazgeçilmez oldukları alanlar ve kısa teknik bilgiler dışında, bu ifade ve iletişim yöntemlerinde kayda değer bir gelişme olmamıştır. Bu sorunlara en uygun çözüm, görüntüye eski yerini, mekanik yöntemler oluşturulması ve gönderilmesi daha kolay olan metnin uğruna kaybetmiş olduğu yerini, geri vermekten ibarettir.

Benzer sorunlar yaratan başka bir alan da sesli ve sözlü mesajlar alanıdır. Telefon ve interfon doğrudan doğruya haberleşme sorununu çözmüş bulunuyor, fakat gecikmeli mesajlar sorunu telefon cevap bantlarıyla tam olarak çözümlenmiş sayılamaz. Zamana bağlı anahtarlı elektronik telefon santralları tekniği, sesli mesajların kayıt ve yayın merkezleri kurma olanağı verecek ve dolayısıyla «ses paketleriyle anahtarlı» bir şebeke kurmayı sağlayacaktır. Yönetim sekreterliğinin başka bir görevi de kişilerin zamanını düzenlemektir: Gündemler, toplantılar, randevular, konferanslar. Söz konusu teknikler bu alanda da başarıyla uygulanabilir.

Tekrar metinlerin hazırlanmasına dönersek, tartışma konusu olabilecek tüm noktaları (yazım yanlışları, teknik terimlerin çevirisi ,kısaltmalar, sözcüklerin veya deyimlerin anlamı, eşanlamlı veya ona yakın kelimelerin araştırılıp bulunması, vb.) otomatik olarak ele alıp çözecek bir sistem kurulabilir. Oysa günümüzde bu işler sözlüklere, kılavuzlara başvurularak yapılmaktadır.

Diğer tüm alanlarda olduğu gibi, bu alanda da teknik bir çözüm, ancak büro ortamına veya orada çalışanlara uygunluğu oranında gerçekleşme şansına sahiptir. (L)

BÜTANEDİYOL i. (fr. *butanediol*). Kim. Bütan'dan elde edilen diyol türevi. Formülü $C_4H_{10}O_2$ (Eşanl. BÜTİLENGLİKOL).

— ANSİKL. Sadece iki bütanediyol izomerinin sınai önemi vardır. Bütanediyolün hidrojenlenmesiyle elde edilen bütanediyol 1,4 (HO-$(CH_2)_4$-OH), bütadien ve tetrahidrofuran'ın öncüsüdür. Aldol indirgemesiyle elde edilen bütanediyol 1,3 de (HO $(CH_2)_2$-CHOH-CH_3) bütadien'in öncüsüdür. Ayrıca polyester cinsinden plastik katkı maddesi, Cellophan ve tütün nemlendiricisi olarak da kullanılır. (L)

***BÜTÇE** i. — ANSİKL. Son yıllarda türk parasının değerinde görülen sürekli düşüşler ve fiyatlarda ortaya çıkan sürekli artışlar nedeniyle bütçenin gelir ve gider sayıları da yıldan yıla hızlı bir artış gösterdi. 1973'te 61 milyar lira dolayında bağlanan genel bütçe, on yıl içinde 42 kata yakın büyüyerek 1983 yılında iki buçuk trilyon lirayı geçti. Kamu gelirlerinde de 1973 - 1977 döneminde yılda ortalama yüzde 11,6 oranında artış öngörüldüğü halde, gerçekleşme ancak yarı oranı biraz geçerek yüzde 6,3 oldu. Bunun başlıca nedeni, özellikle dolaylı vergilerde öngörülen artışın gerçekleşmemesidir. İlk beş yıllık sürede dolaysız vergilerde yüzde 99,7 servet vergilerinde yüzde 110,8 gerçekleşme sağlandığı halde bu oran dolaylı vergilerde yüzde 82,1 olarak gerçekleşti. Kamu harcamalarında ise planda öngörülen hedefler, carî harcamalarda yüzde 99,3, yatırım harcamalarında yüzde 91,1, transfer harcamalarında yüzde 138,1 oranında artış gösterdi. Transfer harcamalarında ortaya çıkan aşırı artışlar Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve yerel yönetimlerin (belediyeler, özel idareler) gelirlerinin yetmezliğinden, özellikle belediye borçlarıyla emekli ikramiyeleri için yapılan transferlerden ileri geldi. Para değerindeki dalgalanmalar, sürekli enflasyon yüzünden maliyet giderlerinin yükselmesi, ayrıntıların değerlendirilmesinde karşılaşılan güçlükler, bütçe uygulamalarının özellikle devlet yatırımlarının sağlıklı biçimde gerçekleştirilememesine yol açtı. Örneğin, 1980 yılı bütçesi gelir ve gider toplam sayısı 757 milyar lira dolayında, denk olarak hazırlandıysa da uygulama sonucunda gelir miktarı 942 milyar lirayı geçmekle birlikte, fiilen ödenen gider toplamı 1 trilyon lirayı aştı.

12 eylülden (1980) sonra başlayan yeni dönemde devlet kaynaklarının daha verimli kullanılması ve hazine gelirlerinin artırılması için gereken yasal düzenlemelere ve önlemlere girişildi. Bu arada 1983 malî yılından başlayarak emlâk vergisinde yeniden uygulanan beyanname yöntemiyle vergi miktarının rayiç değer üzerinden yeniden saptanması öngörüldü. Belediye gelirlerinin artırılması için de yeni düzenlemeler getirildi. Ayrıca malî yıl başlangıcı marttan ocak ayına alındı; bu nedenle 1982 bütçesi on aylık olarak hazırlandı. 1983 bütçe yılı 1 ocak 1983'te başladı. (M)

1973 - 1983 dönemi genel bütçeleri

Yıl	*gelir (milyon lira)*	*gider (milyon lira)*
1973	61 453	61 453
1974	75 658	82 453
1975	97 883	107 681
1976	139 720	153 637
1977	203 449	222 949
1978	247 253	276 148
1979	372 309	409 431
1980	756 687	756 687
1981	1 480 965	1 540 965
1982	1 715 640	1 780 640
1983	2 408 903	2 558 903

BÜTİLAMİN i. (*fr. butylamine*). Kim. Amonyaktaki hidrojen atomlarının yerine radikal bütillerin konmasıyla elde edilen amin.

— ANSİKL. Bütilaminlerden yalnız amino-1 bütan ya da mono-n-bütilamin (CH_3- CH_2-CH_2- CH_2- NH_2) denen ve amonyağın bütanolle tepkimesi sonucunda elde edilen türü önemlidir. Bir başka elde ediliş yolu da amonyak ve hidrojenin bütiraldehit ile tepkimeye sokulmasıdır. Bütilamin birçok sanayi ürününün (ilaç, böcek ilacı, boya maddesi, tensio-aktif maddeler) yapımında kullanılan önemli bir ara maddedir. (L)

BÜTİLAT i. fr. (*butylate*). Bütanollerden birinin türevi olan kokulu alkol. (L)

BÜTİLKAUÇUK i. (fr. *butylcaoutchouc*). İzobüten ve bütadyenin kopolimeri.

— ANSİKL. Bütilkauçuk, izobütenin az miktarda bütadyenle kopolimerlenmesi ile elde edilir. Bütadyen poliizobüten zincirine, birçak yerde çift bağ ekleyerek onu kükürtle işlenebilir hale getirir. Katyonla kopolimerleme işlemi, -50 ve -95°C arasında soğutulmuş iki monomerli bir solüsyona Lewis asidi (alüminyum klorür ya da bor triflorür) eklenerek gerçekleştirilir. Elde edilen ürünün molekül kütlesi yaklaşık 250 000'dir. En çok kullanılan bütilkauçuklarda yüzde 2 civarında izopren bulunur. İçindeki bütadyen miktarı artan bütilkauçuğun esneklik ve bükülgenliği azalır. Kükürtle işlenişi doğal kauçuğunkine benzer yöntemlerle yapılır. Karbon eklenerek aşınmaya karşı dirençleri artırılır. Ancak, yine doğal kauçukta olduğu gibi bu işlem, gerilmeye karşı direnci artırmaz. Kükürtlenmiş bütilkauçuk oksijenli ve klorlu (dikloroetan vb.) eriyiklere ve bitkisel yağlara dirençlidir.

Bütilkauçuğun en çarpıcı özelliği doğal kauçukta bulunmayan «gaz geçirmezlik» özelliğidir. Bu özelliğinden dolayı bütilkauçuk, uçak ve otomobillerde kullanılan iç lastiklerin temel maddesidir. (L)

BÜTİRALDEHİT i. (fr. *butyraldéhyde*). Bütan türevi aldehit. Formülü: CH_3- CH_2 - CH_2 - CH = O. (*Eşanl.* BÜTANAL, BÜTİRİK ALDEHİT).

— ANSİKL. 75°C'da kaynayan bütiraldehit krotonaldehit'in hidrojenlenmesiyle elde edilen önemli bir sanayi ara maddesidir. Krotonlanma işleminden geçirildiğinde sanayide etilhekzanol kaynağı olarak kullanılan etil-2 heksen- 2 al-1 verir. (L)

BÜTİROFENON i. (*fr. butyrophénone*). Kim. Kimyasal nöroleptik ilaçlar grubu. Psikoz ve halüsinasyon vakalarına karşı kullanılır. Beyin kabuğunun alın bölümü ile kenar bölümlerindeki dopamin algılayıcılarına yapışarak, ve dopaminin etkisini silerek yararlı olur. (L)

BÜYÜ i. Nük. fiz. Kuarklara ya da bunlardan oluşan hadron takımlarına özgü olarak tam değer alan ya da hiç değer almayan yük (*charge c*). Tek bakışımı ve bunun zayıf nötr akımlar kuramıyla bağlantısını (bazı süreçlerin yokluğunu) açıklamak için 1974'te *J* ya da *psi* adıyla anılan yeni taneciklerin deneysel yoldan bulunuşundan sonra ortaya sürüldü. Güçlü etkileşimler kuramında kullanılan diğer terimlerde (*tuhaflık, renk* vb.) olduğu gibi bu adlandırmada tamamen saymacadır ve söz konusu terimin günlük dildeki anlamıyla hiç bir ilintisi yoktur. (L)

***BÜYÜK BRİTANYA VE KUZEY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞI**, Batı Avrupa'da ada devleti. — 55 830 000 nüf.

TARİH

Wilson dönemi

İşçi Partisinin iktidara gelişi belirli bir yumuşamaya yol açtı. Yeni Başbakan, Harold Wilson* bu kez daha sağlam bir çoğunluk elde etmek umuduyla ,iktidara gelişinden altı ay senra genel seçimlere gitmek için bu durumdan yararlandı. Ekim 1974 seçimleri onu ancak kısmen memnun edecek biçimde sonuçlandı. İşçi Partisi, 18 fazla sandalya ve yüzde 2,1 fazla oy alarak parlamentoda mutlak çoğunluk sınırını aştı; Muhafazakârlarsa 276 sandalye elde ettiler. Ama

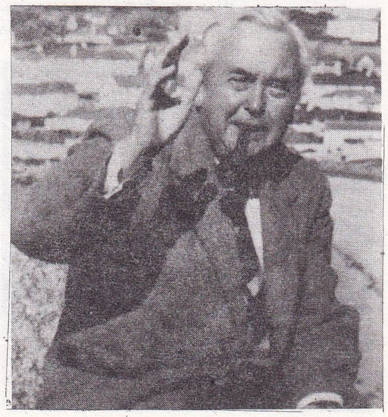

Harold Wilson

Foto. AP (AROUSSE)

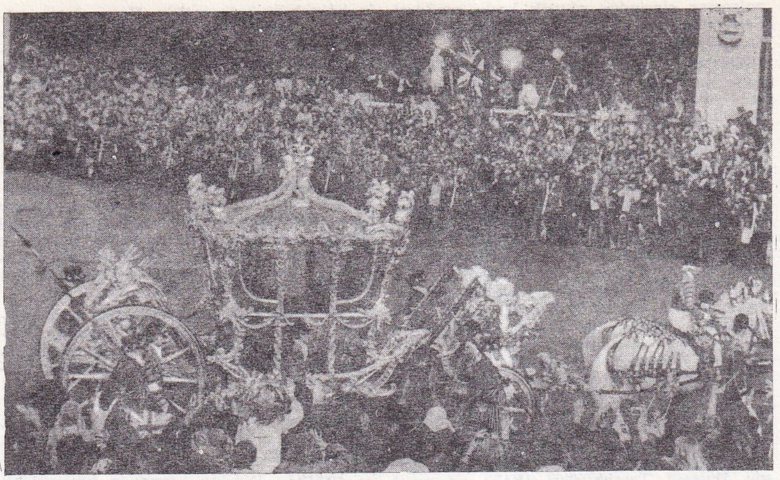

Kraliçe Elizabeth'in taht'a çıkışının 25. yıldönümü şenliğinden bir görünüm

İşçi Partisi'nin parlamentoda çok az bir çoğunluğu vardı (3 oy). Başbakanın parlamentodaki korkulu durumu, iyice bölünmüş bulunan partisi için de geçerliydi: Antikapitalist ve Avrupa'ya karşı sol kanatla ılımlı sosyal demokratlar ve Avrupacılar arasındaki çekişmeler giderek daha büyük güçlükler yaratmaktaydı. Usta taktikçi Harold Wilson üç alanda yeni bir politika uygulamanın yollarını gene de buldu.

Avrupa sorunları

Harold Wilson Topluluktan kesin bir çekilme düşüncesini bir yana bırakarak Britanya'nın katılma koşullarının yeniden görüşülmesini istedi. Onun Avrupalı ortaklarına kanıtladığı kavrayış gücü ve dışişleri bakanı James Callaghan'ın inadı sayesinde, Büyük Britanya, Avrupa Konseyi'nin, Dublin'de Mart 1975'te onayladığı önemli ayrıcalıklar elde etti (topluluğun bütçesi, bölge politikası, Yeni Zelanda dışalımları). Harold Wilson, Avrupa'yla çekişmenin sona ereceğini ve partisinin sol kanadını susturacağını umarak parlamento tarihinde görülmedik bir referandum yapmaya karar verdi. Kendi hükümetinin 92 üyesinden 32'si, 319 İşçi Partisi milletvekilinin 145'i «hayır» yanlısı olduğu halde, Avrupa'ya «evet» kampanyasının riskini üstlendi. Seçmenler onu onayladılar: 5 haziran 1975'te yüzde 67,2 oranda Büyük Britanya'nın AET' de kalmasından ve oylamaya katılmasından yana olduklarını gösterdiler.
Oylamaya katılma oranı yüzde 64,5 oldu.

İki yıl sonra kasım 1977'de de Avam Kamarası, 98'e karşı 381 çoğunlukla, genel oyla bir Avrupa parlamentosu seçilmesini kabul etti.

ekonomik ve sosyal politika

Edward Heath'ın başarısız kaldığı hükümet-sendika görüşmelerinde Harold Wilson bir uzlaşma politikası izlemeyi düşündü. Müttefik sendikalar ve İşçi Partisi'nin geleneksel maliyecileri diyaloğu reddetmediler; ama buna karşılık «sendikal güç»ü büyük ölçüde sağlamlaştıracak önemli yasama ayrıcalıkları istediler.

Londra'da ırkçı çatışmalar (30 ağustos 1976)

Bununla birlikte, sendikalar konferansının bir fiyat ve gelir politikasına girişilmesini kabul etmesi için Harold Wilson hükümetinin iki yıl beklemesi ve temmuz 1975 mali krizinin çıkması gerekti. Eylül 1975'te Trades Union Congress'in kefaletiyle toplumsal sözleşme ortaya çıktı.

Bu enflasyonu durdurma çabası (cari yıl içinde ücret artışları yüzde 10'la sınırlandırıldı) tehlikeli bir sınıra vardı. Büyük Britanya çok ağır bir bunalımın eşiğine geldi: Şiddetle tırmanan enflasyon, yıkıcı işsizlik (1974 sonunda 1 226 000 işsiz), üretimde düşme, paranın giderek daha bir tehdit altına girmesi (sterlin dört yılda değerinin üçte birini yitirmişti).

Callaghan hükümeti

Harold Wilson'un, antienflasyon planı ve sendikalarla işbirliği sayesinde ağırlığını koruyacağı sanılıyordu. Bununla birlikte, 16 mart 1976'da binderbire istifa etti. Ama bu bir hükümet bunalımına yol açmadı. James Callaghan* nöbeti devraldı. Soldaki rakibi Michael Foot'u (*Ek 2*) yenilgiye uğratarak 5 nisan 1976'da partinin lideri seçildi. Michael Foot başbakan yardımcısı oldu. James Callaghan -birkaç düzenleme dışında- ekibini ve politikasını değiştirmedi. Mayıs ayından itibaren toplumsal sözleşmenin yeniden uygulanması hakkını sendikalardan elde etti. Enflasyona karşı mücadelede bu anlaşmadan memnun olan AET, Büyük Britanya'dan desteğini esirgemedi: Haziranda, sterlini desteklemek için 5 milyar dolarlık bir kredi verdi. Ne var ki, bu destek yetersizdi; çünkü yeni bir spekülasyon sterlini sarstı. Yeni bir uluslararası borç, bu kez Britanya mali idaresine konan çok şiddetli koşullarla, verilerek krizin önlenmesine olanak sağlandı. Toplum sözleşmesi ve gelir yasalarıyla kabul ettirilmiş katı disiplin de enflasyonu frenlemeye olanak sağlıyordu. Ancak, hayat düzeyleri iyice düşmüş bulunan ücretliler istenen özverilere giderek daha zor dayanır oldular. İşçi Partisi'nin kamuoyundaki saygınlığı zedelendi. Solun sürekli olarak hırpaladığı başbakanın otoritesi giderek tartışılır hale geldi. Parlamentodaki çoğunluk zayıftı. James Callaghan muhafazakarların saldırılarına karşı koymak için, liberallerle ittifak etmek zorunda kaldı: Bu «Lib-Lab» (Liberal-Labour, yani Liberal-işçi) paktıyladır ki hükümet on sekiz ay yaşama olanağı kazanacak, ama aynı zamanda belli bir siyasal akrobasiye de zorlanacaktır.

Harold Wilson'un, siyasal geleneklere pek de mültefit olmayan bir bakışla baktığı Anıları'nın yayımlanması, başbakanın damadı Peter Jay'in (doğ. 1937) Washington'a büyükelçi olarak atanması İşçi Partisi hükümetinin otoritesini daha da yıprattı. Kraliçenin haziran 1977'de yapılan ellinci yıldönümü törenleri de, bunlardaki tantanaya ve bütün Commonwealth ülkelerinden gelmiş delegasyonların büyük sayısına karşın, krallığın içinde bulunduğu huzursuzluğu pek gizleyemedi.

Bununla birlikte iyimserlik uyandırır görünen bazı olaylar da vardı: En başta, Kuzey Denizi'nde petrol çıkması, sterlinin doğrulması, enflasyonun yüzde 10 dolayında oturması, görece bir sosyal dinginlik. Anlaşmazlıklar çetindi (hava kontrolorlerininki 1977 yazı), ama grevler seyrekti.

Bununla birlikte durum 1978 sonbaharında, değişti. Ford fabrikalarında çalışan işçiler, yaklaşık iki ay süren bir grevden sonra, hükümetin verdiğinin (yüzde 5) üç katından fazla olmak üzere, yüzde 16,5'lik bir ücret zammı elde ettiler. Bu sonucu gören devlet memurları, belediye memurları, sağlık personeli ve kamyon şoförleri, grevlere başladılar. Fabrikalar, mağazalar gereçsiz malsız kaldı. Grevci işçiler «sarı» ları acımasızca aradan çıkardılar.

Tabanının zoruyla harekete geçen Sendikalar Konfederasyonu grevleri üstlendi. Toplum sözleşmesinin bütün politikası yerle bir oldu. Callaghan hükümeti itibarını yitirdi. Parlamentoda ona eğreti bir yaşam sağlayan Liberal Parti de bir skandalla çalkalandı: Parti lideri Jeremy Thorpe bir ahlak meselesinden ötürü adliyeye verildi; ama sonunda aklandı (mayıs 1979). İskoçya ve Galler, 1 mart 1979'da yapılan referandumda yetki devri, konulu yasayı reddederek İşçi Partisi hükümetine güvensizliklerinin kanıtını bir kez daha gösterdiler. Bu yasa bazı yetkilerin yerel meclislere verilmesi yönünde çizgiler taşıyordu. Özerklik yanlılarının çok sayıdaki isteklerine karşılık vermek için başbakanın isteğiyle hazırlanmış bulunan bölge reformu, 1978'de, aylarca süren çetin görüşmelerden sonra Parlamentoda kabul edilmişti; ama kayıtlı seçmenlerin değil, oy verenlerin yüzde 50'si gibi bir çoğunluğun saptandığı bir referandumdan geçirilmesi gerekiyordu.

Muhafazakarlar saldırıya geçtiler. 28 martta bir gensoru önergesi vererek isteklerini kabul ettirdiler. 45 yılda ilk kez olarak bir hükümet muhalefetin oylarıyla devrilmiş oldu.

muhafazakârların dönüşü

Seçimler 3 mayıs 1979'da yapıldı. Britanya kamuoyunun sağa doğru döndüğü kanıtlandı. Muhafazakârlar, beş yıllık bir muhalefet döneminden sonra, tam bir çoğunlukla (1974'teki 276 sandalyeye karşı 339 sandalye) ve yenilenmiş bir ekiple iktidara döndüler. Ilımlı Edward Heath*'ın yerine, partinin başına, ocak 1975'te, neo-liberal sağın bir sözcüsü, Margaret Thatcher* (*Ek 2*) geçti. Büyük Britanya'da bir hükümeti yöneten ilk kadın olarak «Demir Leydi» sanını aldı. 5 mayıs 1979'da kurduğu hükümet, serbest girişime güven uyandırtarak krallığın «yıkımına» son verme tutkusu içinde radikal bir program uygulamak istedi. Hemen ulaşılması gereken üç amaç saptadı: Avrupa'daki en yüksek oranlılardan biri olan dolaysız vergileri hafifletmek ve millileştirilmiş sanayi alanını sınırlamak: Özellikle bir işçiyi işe girmek için sendika kartı almaya mecbur eden maddeleri (closed shops) ve grev kollarına ilişkin yasal hükümleri değiştirerek sendikaların gücünü azaltmak; «yasa düzeni»nin egemenliğini yeniden kurmak.

Bu politika Britanya solunu ayağa kaldırabilirdi. Ama yeni hükümetin elinde bazı kozlar vardı; bunların birincisi karşıtlarının zayıflığıydı. Uğradığı bozgunla bir sarsıntı içine girmiş bulunan İşçi Partisi'nde radikal biçimde antikapitalist bir sol kanatla ılımlı bir sağ kanat arasında şimdiye dek görülmemiş bir ikilik başgöstermişti. James Callaghan'ın yerine kimin geçeceği sorunu bu ayrılığı daha da ağırlaştırıyordu. Sendikalarda tek hareket yoktu. Hükümet ilk reformlarını ortaya koymak için elindeki kozları iyi kullanmayı bildi. Hükümet aynı enerjiyi dış planda da gösterdi. Muhafazakarlara 78 sandalyenin 60'ını kazanma olanağı veren haziran Avrupa Parlamentosu (*Ek 2*) seçiminden sonra Margaret Thatcher hem Avrupa bütçesine Britanya yükümlüğünde bir azalma, hem de ortak tarım politikasında yeni bir düzenleme elde etmenin

Foto. AP; Sykes/Sygma (LAROUSSE)

yollarını aradı. Britanya tezini Dublin'deki Avrupa doruğunda metanetle savundu (kasım 1979). Britanya'nın topluluk bütçesine katılım koşullarında bir değişiklik elde etti (haziran 1980).

Büyük Britanya aralık 1979'da, Rodezya ile ateşkes kararıyla noktalanan çeşitli antlaşmaların sonuçlanmasını kolaylaştırdı. Britanya valisi Christopher Soames (doğ. 1920), bağımsızlığa geçişten (nisan 1980) önce şubat 1980'de yapılan seçimlerin hazırlıklarıyla görevlendirildi.

İrlanda ayaklanması

(1972 - 1979)

İrlanda ayaklanması 1968'de patladı. İrlanda bağımsızlık savaşı sırasında Birleşik Krallık'a bağlı kalmış bulunan Ulster'in «altı kontluk»undaki katolik azınlık, uzun bir sessizlik döneminden çıkarak protestan çoğunluğun yararlandığı politik ve ekonomik üstünlüğe karşı büyük bir protesto hareketinin içine girdi. Bu başkaldırı hızla bir iç savaş niteliğine büründü. Barışçıl medeni haklar hareketi içinde, kent gerillasının yerini IRA'nın (İrlanda Cumhuriyet Ordusu) komandoları aldı. Ulusal ordunun şiddet kanadına bağlı «provos»lar, «siyasiler»in tersine, İrlanda katoliklerinin «kurtarılması» için ne görüşmelere, ne de reformlara inanıyorlardı; onlar için tek yol silahlı mücadeleydi. Aşırı protestanlar da silahlı UDA (Ulster'i Savunmak için Birlik) milislerini ve Vanguard'ları kurdular. Britanya ordusu yaptığı müdahaleyle bağlanan umutları boşa çıkardı. Ondan sonra bir hak dağıtım aleti değil de, basit bir baskı aracı olarak göründü. Ocak 1972'de, Britanya askerlerinin genç göstericilerin üstüne ateş açtıkları kanlı Londra kırımı (13 ölü, onlarca yaralı) Britanya ordusunun halkın gözünde itibar kaybetmesiyle ve o güne dek görülmemiş belirsiz bir terörizmin başlamasıyla sonuçlandı. IRA ilk kez bizzat Büyük Britanya'ya vuruyordu; Aldershot'daki bir kışlada bomba patladı.

Muhafazakar hükümet o zaman harekete geçmeye karar verdi. Bir düzenlemeye yol açabilen bir dizi önlem aldı: 24 martta, Protestan gücün simgesi olan bölge meclisi (stormont) kaldırıldı. Onun kullandığı yetkiler Westminster'deki Parlamento'ya aktarıldı. Altı Kontluk, Londra'nın otoritesi altına girdi. İrlanda için, büyük uzlaştırıcılık ve otorite yeteneğini hemen kanıtlayacak bir müsteşar, William Stephen Ian Whitelaw, atandı. Müsteşarın ilk işi çok sayıda siyasi mahpusun salıverilmesini emretmek oldu. Bu barışçıl jeste karşın, suisı iki kat arttı (yalnız temmuz ayı içinde 16 ölü); Britanya ordusu geniş sindirme operasyonlarına girişti. IRA, bir ateşkes durumuna hazır görünüyordu. William Altı Kontluk'un geleceğini görüşmek üzere üçlü bir konferans (protestanlar, İrlanda Katolikleri ve Britanyalılar) için çağrıda bulundu. İki kampın yalnız ılımlıları buraya katılmayı kabul ettiler. Ian Richard Paisley ve William Craig'in (doğ. 1924) aşırı protestanları, Londra'nın yeni politikasında bir tehdit hissederek, tersi bir yol tutup şiddete yöneldiler. IRA ateşkes'ten vazgeçti.

Bununla birlikte Darlington konferansı (eylül 1972) diyalog yolunu açmayı başardı. Bir yıldan daha az bir süre sonra, büyük bir katılma oranıyla yapılan belediye seçimleri katoliklere birkaç belediye başkanlığı kazanma olanağı sağladı. Ilımlı Katolikler eyalet meclisi seçimlerinde yirmi kadar sandalye elde ettiler. Protestanlar her zaman büyük çoğunluğu oluşturdukları halde, birlikçiler (ılımlılar) ve meşruiyetçiler (aşırılar) olarak ikiye bölündüler. Bu başarıdan cesaret alan İrlanda sekreteri Birlikçi Pari'nin lideri Briand Faulkner of Downpatrick'in başkanlığında, katoliklerin ve protestanların katıldığı bir yürütme organı kurmayı başardı. İktidarın iki topluluk arasında paylaşılması kazanılmış bir başarı olarak göründü.

Aralıkta yeni bir ilerleme görüldü: Sunningdale konferansında, Londra'nın, Belfast'ın ve Dublin'in temsilcileri ilk kez iki İrlanda arasında gelecek bir işbirliğinin temellerini attılar.

Ancak William Whitelaw'ın güçlükle kurduğu yapı, aşırı katolik ve protestanların saldırılarına dayanamadı. Şiddet zafer kazandı. Nisan 1974'te, Kuzey İrlanda iç savaşın bininci kurbanını gömdü. Mayısta, Protestanlar Londra ile resmi bir uzlaşma elde etmek için bir genel grev ilan ettiler. Geçici yürütme meclisi, başarısızlığı iyice su yüzüne çıktığından, 28 mayıstan sonra istifa etti. Suikastlar giderek daha çarpıcı ve daha kıyıcı olmaya başladı. 17 temmuz 1974'te Londra Kulesinde bir bomba patladı, Birmingham'da bir suikast sonucu 19 kişi öldü. Şiddetin yayılmasına karşın, yeni İşçi Partisi hükümeti bir uzlaşma esprisi içinde, ama yeni bir düşünce taşımaksızın, İrlanda dosyasını yeniden ele aldı. Mayıs 1975'te yeni bir «Anayasal Konvansiyon Meclisi» için çağrıda bulunmakla yetindi; ama meclise, 78 sandalyenin 46'sını ele geçiren protestanlar egemen oldu. Gerçek bir diyalog için beslenen bütün umutlar söndü. Londra tekrar dolaysız yönetime döndü. Kuzey İrlanda gizli bir iç savaşa gömüldü. Ekonomik durum da felaket haline gelmişti: Çalışan nüfusun yüzde 9,3'ü işsizdi. İşsizlikten ve şiddet hareketlerinden kurtulmanın tek yolu olan göç, birkaç yıl içinde iki katına çıktı.

Bu umutsuzluk ortamı içinde, İrlandalı kadınlar, katolik Elizabeth (Betty lakaplı), Williams (doğ. 1943) ve Protestan Mairead Corrigan'ın iticiliğinde, yeniden can bularak, bir barış hareketi yarattılar. Birkaç hafta içinde her iki topluluktan binlerce kadın kendilerine katıldı. Ancak, topladıkları uluslararası sempatiye karşın, girişimleri hiçbir çözüm getirmedi. Terörizm silahtan arınmadı. Bundan böyle de Britanyalı kişileri hedef almaya başladı: Temmuz 1976'da, Dublin'deki Britanya büyükelçisi Thomas Ewart Biggs (doğ. 1921); mart 1979'da, gölge kabinenin üyesi ve Margaret Thatcher'in yakın çalışma arkadaşı Airey Neave (doğ. 1916) öldürüldü.

Temmuz 1979'da, Hindistan eski kral naibi, deniz lordu ve kraliçenin kocasının amcası Lord Mountbatten*'in öldürülmesi IRA'nın aşırı şiddetten yana olduğunu gösterdi. Margaret Thatcher de iktidara gelişinden beri yeni bir dinamizm yolu araştırdı. Ekonomik durgunluk, siyasal tedirginlik, İrlanda'da savaş İngilizleri iyice erinçsiz ve hırçın bir ortama sokmuştu. Ama 24 şubat 1980'de yankılanan güzel bir haber bu durumu biraz olsun hafifletti; Galler Prensi ve veliahd Charles Philip Arthur'le Spencer Kontunun kızı Diana Spencer nişanlanmışlardı. Lady Di, o günden sonra İngiltere'nin en popüler kadın kahramanı oldu. 29 temmuz 1981'de yapılan düğün peri masallarından farklı değildi; Britanya geleneği, 60 milyon yurttaşa modern zamanlarını acılarını unutturmanın gizini hâlâ taşımaktadır.

Ulster'deki «Altı Kontluk», Katolik İrlandalılar isyanının on ikinci yılında yeni bir dramatik sınama yolu buldu: IRA militanlarının açlık grevleri.

Bununla birlikte Margaret Thatcher yönetimi yeni bir çözüm umudu getirecek gibiydi. Önce, İrlanda'daki müsteşar Humphrey Atkins tarafından sunulan yeni bir tasarıyla, katoliklere-temsilci sayısıyla orantılı olarak- Kuzey İrlanda hükümetine katılma olanağı öngörüldü. Ancak, söz konusu tasarı, protestan birlikçilerin ve IRA'nın aşırı unsurlarının çifte muhalefetiyle karşılaştı. Bunun üzerine Margaret Thatcher görüşmeyi başka alana kaydırdı: 8 aralık'ta, Dublin'de Güney İrlanda Başbakanı Charles Haughey'le görüştü. Londra ve Dublin, ilk kez olarak, federal bir çözümün temellerini atar göründüler.

Ne var ki, şiddet eylemleri durmak bilmiyordu. Protestan Kızıl El grubunun başlattığı eylemlere IRA da hem protestanlara, hem Britanya kuvvetlerine karşı silahlı mücadelesini yoğunlaştırarak karşılık verdi. Ayrıca, bu kez cezaevlerinde olmak üzere, yeni bir kampanya açtı. Belfast yakınlarında Long Kesh cezaevindeki yedi tutuklu, 25 ekim 1980'de, siyasal mahkumlar konusunda bir statü bulunmamasını protesto etmek amacıyla, açlık grevi yaptılar. 53 gün sonra, Britanya hükümetinden bazı düzeltmeler yapılacağı vaadini aldıklarını açıklayarak açlık grevine son verdiler. Ancak, bu doğru çıkmayınca, 29 ocak 1981' de açlık grevleri yeniden başladı. Bu kez mahkûmlar işi sonuna kadar götürdüler. Bobby Sands (27) IRA'daki arkadaşlarının kendisini, kısmi seçimlerde Avam Kamarası'na milletvekili seçtirmeyi başarmış olmalarına karşın, 64 gün süren bir açlıktan sonra öldü. Daha sonraki günlerde Francis Hushes, Raymond McCreesh, Patsy O'Hara da aynı şekilde öldüler.

Bu genç militanların özverisi bütün dünyada heyecan yarattı. Papa Londra'ya ve Belfast'a özel bir temsilci yolladı. Ancak mahkumlar eylemlerinden vazgeçmediği gibi,

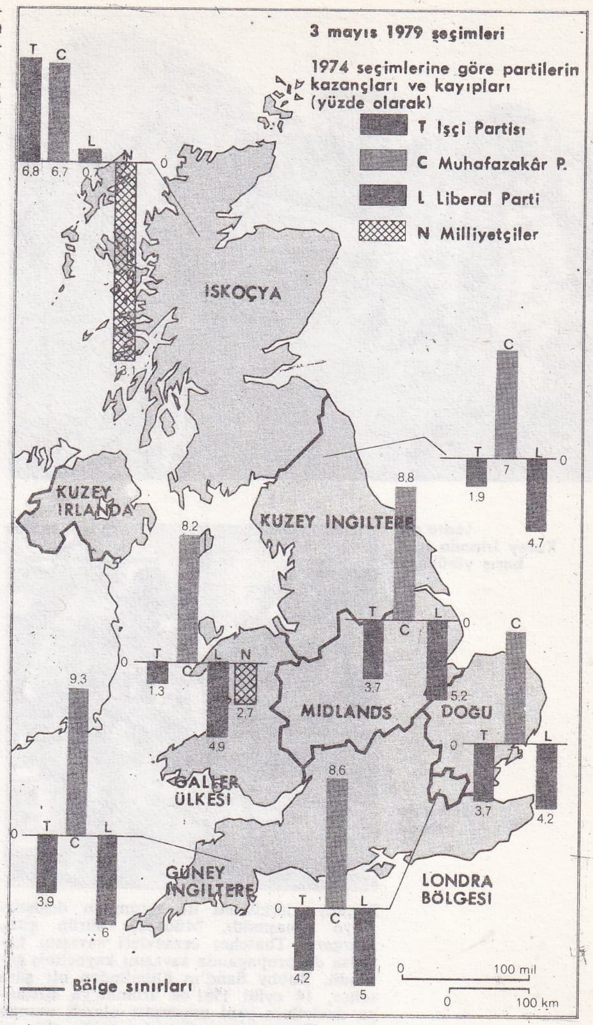

Margaret Thatcher

Lodra'da Kuzey Irlanda için barış yürüyüşü

Lodra'da arbede

Britanya hükümeti de tutumunu değiştirmeye yanaşmadı. Mücadele sürüp gitti. Margaret Thatcher cezaevleri savaşını kazansa da propaganda savaşını kaybetmiş göründü. Bobby Sand'ın ölümünden bir süre sonra, 14 eylül 1981'de Irlanda'ya Britanya devletinin yeni müsteşarı olarak atanan James Prior her çareye başvurdu. İlk işi cezaevlerinde bazı ödünler vermek oldu. Bunun hemen sonrasında Dublin'le sıcak ilişkiler kuruldu. 6 kasımda yapılan Fitz Gerald-Thatcher buluşmasında İngiltere - İrlanda hükümetlerarası bir konseyin temelleri atıldı.

Bununla birlikte, meşruiyetçi ve cumhuriyetçi kıyıcıların boy ölçüşmeleri sürüp gitti. İrlanda terörizmi mart 1979'dan beri görülmedik biçimde Londra'da ateş saçtı. 10 ekim 1981'de, Chelsea'da, uzaktan kumandalı bir bomba patladı: Yaşlı bir kadın öldü, 50 kişi yaralandı. 18 ekimde kraliyet donanmasından bir general arabasında patlayan bir bombayla hayatını yitirdi.

Falkland (Malouines) savaşı

İmparatorluğun güney denizlerindeki son konfetlerinden biri olan Falkland adalarına 19 mart 1982'de kırk kadar arjantinli çıktı ve arjantin bayrağını dikti. Bunu 2 nisanda, Falkland'ın başkenti olan Port Stanley'e Arjantin birliklerinin yaptığı çıkarma izledi; takımadalar bütünüyle işgal edildi. Bunun ilk sonucu Londra'da siyasal bir bunalımın çıkması oldu: Parlamentoda fırtınalı tartışmalar yapıldı; dışişleri bakanı Lord Carrington istifa etti. Buenos Aires' in birçok uyarısına, Falkland'ın geleceği konusundaki sonu gelmez görüşmelerin sonunda silahlı çatışmaya dayanacağını sezdirmesine karşın, B. Britanya Dışişleri Bakanlığı böyle bir durumu hayal bile etmemişti. Bununla birlikte Demir Leydi, ününe sadık kalarak, hiçbir kararsızlığa izin vermedi. Yirmi dört saat içinde, hükümet değişikliği gerçekleştirildi, kararlar alındı ve karşı saldırı düzenlendi: Londra saldırı karşısında eğilmeyecekti. Bir savaş kabinesi kuruldu. Yeni dışişleri bakanı Francis Pym oldu. Savaş kabinesinde genelkurmay başkanının ve Muhafazakâr Parti liderinin yanında üç bakan vardı. 5 nisanda, Amiral John Woodward'ın kumandası altında, elli teknelik ve binlerce kişilik bir armada, kalabalığın alkışları arasında, Portsmouth' dan çıkarak Güney Atlantik'e doğru açıldı. Margaret Thatcher için ikinci başarıydı bu: Başbakan metanetiyle halkın katılımını sağlamıştı.

Bununla birlikte gerçek savaş 25 gün sonra oldu. 14 haziran 1982 günü, saat 21'de (yerel) Port Stanley'de kuşatılmış Arjantin güçleri teslim oldular. Savaş, Birleşik Krallık'ın yıldızını yeniden parlatmış, başbakanın itibarını büyütmüştü. Ama 1 800 kişinin ve 600 000 koyunun bulunduğu bu uzak topraklar için bulunulan özveriler, gelecek için ağır bir yük getirmişe benziyordu. Margaret Thatcher, iktidara geldiğinden beri üç cephede savaş vermişti; fakat zafer güçlükleri silmemişti.

Ekonomi planında, savaşın yükü, 1982 ilkbaharında enflasyonun belirmesi ve bütçe giderlerinden beklenen canlanmanın gerçekleşmemesiyle daha da ağırlaşıp kalkınma için beslenen umutları söndürdü.

Avrupa planında, Büyük Britanya'nın dostları, bunalım sırasında Margaret Thatcher'e siyasal destek sundularsa da, daha sonra Londra'nın mali yöndeki isteklerine sınır koyma kararlılığını gösterdiler.

İç planda, bunalım sırasında elde edilen uzlaşma, nazik bir duruma girdi.

9 haziran 1983 seçimleri

Bütün bunlara karşın 9 haziranda yapılan seçimlerde Muhafazakâr Parti, 1945'ten beri görülmedik büyüklükte bir zafer kazandı. Muhafazakârlar, ülke çapında yüzde 1 oranında oy kaybetmelerine rağmen, muhalefetin oyları bölündüğünden, 650 üyeli Avam Kamarası'nda 396 sandalye elde ettiler. İşçi Partisi ise 1918 yılından beri tanık olmadığı büyük bir yenilgiye uğrayarak Avam Kamarası'na ancak 230 milletvekili sokabildi. Üçüncü büyük siyasal güç olan Sosyal Demokrat Parti Liberal Parti ittifakı, oy oranını şaşılacak ölçüde artırıp İşçi Partisi'ne çok yaklaştığı halde, seçim sistemi yüzünden ,aldığı oy oranında sandalye kazanamadı (21 milletvekili).

SİLAHLI KUVVETLER

1979 - 80 mali yılı savunma bütçesi 8 558 milyon sterline yükseldi (GSMH'nın yüzde 4,7'si).

Ordu mevcudu 1980'de 322 891 (kara kuvvetleri [Army]: 163 681; deniz kuvvetleri [Royal Navy]: 72 900; hava kuvvetleri [Royal Air Force]: 86 310).

Güçlerin büyük kısmı NATO çerçevesi içinde yer alır, Kraliyet Hava Kuvvetleri' nin 40 filotillasının 12'si Almanya Federal Cumhuriyeti topraklarında bulunmaktadır: Britanya Rhin ordusunda (British Army of the Rhine) 55 000 kişi hizmet görür; bu ordunun başlıca unsuru olan birinci kolordu 600'ü aşkın tank (Chieftain) ve 2 000 zırhlı savaş aracına sahiptir.

Büyük Britanya'da üslenmiş kara kuvvetlerinin üç görevi vardır: Ulusal toprakları savunmak; bunalım durumunda Rhin ordusunu güçlendirmek; NATO'ya, yedekte tutulan uzmanlaşmış stratejik güçler sağlamak. Faal ordunun olanakları, yedek kuvvetlerin, ülke kara ordusunun (Regular Army Reserve) ve yedek gönüllü birliklerin (Army Volunteer Reserve) katılmasıyla artırılmıştır.

Deniz kuvvetleri, 100'den fazla savaş gemisiyle Manche'de ve Kuzey Atlantik'te yoğunlaşmıştır. Müttefiklerin ve Britanya uyruklularının çıkarlarını korumak için dünya ölçüsünde müdahalede bulunmak üzere harekete hazır durur. Kraliyet donanması (Royal Army) caydırıcı nükleer güçten sorumludur (her biri 16 «Polaris» misili atan 4 denizaltı). Kraliyet donanmasının komandoları helikopterler ve amfibik gemilerle donatılmış, Kuzey Avrupa kıyılarına müdahale etmek üzere NATO emrine verilmişlerdir.

Diego Garcia üssünün donanımını Birleşik Devletler'e bırakan 1974 antlaşmasından sonra, İngiliz Deniz Kuvvetleri artık yalnız Belize'de, Hong - Kong'da, Kıbrıs'ta, Cebelitarık'ta, Brunei'de, Karayibler'de, Falkland Adaları'nda bulunmaktadır. Son Britanya birlikleri Malta adasını nisan 1979'da terkettiler.

EKONOMİ

B. Britanya, önceki iki yıl boyunca ekonomik etkinliklerde görülen düşüşlerin ardından, 1982 yılında, gayrısafi ulusal üretimde küçük bir artış kaydetti. Yıl sonunda yüzde 7 oranına varan yıllık tüketici fiyat artışlarının yanı sıra, enflasyon oranında önemli bir düşüş sağlandı.

Ekonominin durumu, birçok açıdan önemli ölçüde gelişme gösterdi. Bunun en önemli nedenleri ,petrol kaynaklarının gelişmesi ve izlenen sıkı para politikalarıdır. Enflasyon oranı 1982'de AET ortalamasının oldukça altındaydı ve düşmeye devam etmektedir. Kamu sektörü açığı, hem toplam değer, hem de gayrisafi ulusal üretim oranı olarak önemli ölçüde azaldı. Ödemeler dengesinin durumu biraz zayıf olmakla birlikte, hâlâ olumlu niteliğini sürdürmektedir. Ekonomik durgunluğun derinliği, şirketleri, çok sayıda işçinin işine son vermeye itti; bu da üretkenlikte büyük kayıplara yolaçtı. Bu

Bağımsızlık fedailerini anan K. Irlanda'lı genç katolikler

Foto. Lochon / Gamma; Marlow / Sygma; Chauvel/Sygma (LAROUSSE)

temel ekonomik göstergeler 1961-1983

	GSİH değer artışı %	GSİH hacim artışı %	GSİH fiyat deflatörü %	tüketici fiyat artışları %	işçi başına tazminat %	ödemeler dengesi hesabı %GSİH	genel hükümet dengesi %GSİH	para arzındaki artış %	işgücü içinde işsizlerin oranı %
1961-1970	7,2	2,8	4,2	4,0	7,1	—0,0	—0,7	5,9	1,9
1971-1980	16,0	1,9	13,9	13,3	16,2	—0,7	—3,2	14,5	4,4
1980	17,2	—1,4	18,9	15,5	20,9	1,2	—3,5	18,6	6,9
1981	9,9	—1,9	12,1	10,9	13,6	2,4	—2,1	14,6	10,6
1982	9,1	0,6	8,4	8,8	9,4	0,8	—0,9	10,2	12,2
1983	8,2	1,7	6,4	6,9	8,4	—0,2	—0,5	10,1	12,5

durum karşısında İngiltere'de birim emek maliyetlerindeki artış çok düşük oldu; buradan sağlanan kazanç, 1979 ve 1980 yıllarında sterlinin değerinin yükseltilmesi nedeniyle yitirilen rekabet gücünü bir ölçüde giderdi.

1982-1983 mali yılı boyunca, kamu sektörü borçlarının «Orta Vadeli Finansman Stratejisi»nde belirtilen düzeylerin (gayrisafi ulusal üretimin yüzde üç buçuğu) altında tutmak için çaba harcandı. Para arzı artışı hedeflerinde ilk kararlara oranla, yukarı doğru düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemeler, para arzına ilişkin bazı önlemlere yansıtılmaya başlandı.

başlıca üretim

buğday	5-7	Mt
balık	1	Mt
sığır	15	M baş
koyun	30	M baş
taşkömürü	122	Mt
elektrik	288	milyar kWs
(nükleer)	37	» »
doğal gaz	40	milyar m³
petrol	53	Mt
çelik	20	Mt
gemi	0,6	M groston
motorlu taşıt	1 607 000	
(binek otosu)	1 223 000	
pamuk ipliği	90 000	t
yün ipliği	185 000	t
sentetik dokuma	400 000	t

EDEBİYAT

XX.yy'ın başında dünyamızı altüst eden çalkantılar Büyük Britanya edebiyatında da derin etkiler uyandırdı. D.H. Lawrence*, A. Huxley*, E. Waugh*, S. Maugham*, J. Cary ve başka yazarlar tabuları yıkarken, J. Joyce*, V. Woolf, T. S. Eliot* da yeni edebi teknikler denediler. İster solcu olsun, ister sağ görüşlü, yazarın bir davaya «bağlanması» tartışması bu dönemde ortaya atıldı. (Auden, Campbell, vs.). Kurulu düzene karşı yapılan çıkış, biraz keyfi de olsa kullanışlı bir ad, *Angry Young Men* (Öfkeli Gençler) adı takılan genç yazarların başkaldırısıyla doruk noktasına ulaştı. Büyük gürültüler koparan *1957 Bildirisi*'ne (Declaration of 1957) imza atan bu yazarların yolları daha sonra ayrıldı.

Bu gruplar arasında, *New Lines* (Yeni Dizeler) [1956] antolojisi çevresinde biraraya gelen ve Auden'in başını çektiği *the Mouvement* (Hareket) grubu, *A Group Anthology*'yi (1963) çıkaran *The Group*, Brian Patten, Adrian Henry ve Roger McGough'un (McGough 1967'de the *Mersey Sound*'u [Mersey'in Sesi] yayınladı) oluşturduğu *Liverpool Poets* (Liverpool'lu şairler) grubu ve Adrian Mitchell, Dave Cunliffe, Tom Pickard, Frances ve Michael Horovitz'den (M. Horovitz 1969'da *Children of Albion*'u [İngiltere'nin Çocukları] yayınladı) oluşan *Underground Literature* (Yeraltı Edebiyatı) grubu sayılabilir. Son ikisi edebiyat teknikleri açısından olduğu kadar, siyasal düşünceler düzeyinde de kurulu düzene uyuşmayan, hatta nihilist olarak nitelenebilecek tavırda birleşirler.

Yüzyılın ikinci yarısında ingiliz edebiyatı yukarıda örneklemeye çalıştığımız sınıflandırma zorluklarına ek olarak, frenlenmesi mümkün olmayan bir edebi bolluk-çeşitlilik dönemiyle karşı karşıya kaldı. Bu bakımdan A. Burgess*'in, «İşin kötü yanı şu ki, günümüz romancılarının ne yeterince inancı ne de ilgisi var» yolundaki görüşüne katılmak ve hele bunu edebiyatın her alanına yaymak mümkün değil. Çünkü edebiyat eserinde alışılagelmiş «kahraman» tipini reddeder, yerleşmiş klişeleri alaşağı eden «eski»ler dipdiri ayaktadır. Biraz uslanmış da olsalar eleştirellik ve uyanıklıklarından hiçbir şey yitirmeyen bu yazarları burada anmak gerek: Colin Wilson (*The God of Labyrinth* [Labirentin Tanrısı], 1970), John Braine (*Finger of Fire* [Ateşten Parmak], 1977), Kingsley Amis (*Ending Up* [Bitirirken], 1974), Stuart Holroyd (*Contraries: a Personal Progression* [Karşıtlıklar: Kişisel Bir İlerleme], 1975) ve Alan Sillitoe (*The Widower's Son* [Dul'un Oğlu], 1976). Eleştirmen P. Firchow'un çağdaş edebiyatı XIX. yy. edebiyatıyla karşılaştırarak, günümüz edebiyatının «çok daha yüksek bir entellektüel inceliğe erişmiş ve bir «seçkinler» grubunun egemenliğine girmiş olduğu sonucuna varması da pek haklı değil. Hele sohbet toplantıları şeklinde yürütülen halka açık konferanslarda R. McGough (*In the Glassroom* [Cam Odada], 1976), B. Patten (*The Sly Cormorant and the Fishes* [Kurnaz Karabatakla Balıklar], 1977), ve A. Mitchell (*Poems: 1970-76* [Şiirler 1970-76] 1977), gibi şairlerle 70'li yılların genç dinleyicileri arasındaki ilişkiyi göz önüne alırsak bu yoruma katılmak mümkün değil. John Wain'i kaygılandıran soru, yani radyo, televizyon ve sinemanın çağdaş yazarı rekabete zorlayarak sanata zarar verip vermediği konusu da önemli, çünkü bu aygıtlar yeni bir anlatım biçimini de beraberlerinde getirmektedir. Romancı (Paul Scott, William Trevor, Malcolm Bradbury, A. Burgess, şair (Ted Hughes...) ve oyun yazarları (Pinter, J. Osborne*, Arden, B. Pelan), kendilerine yeni bir deney alanı sağlayan bu yeni anlatım biçiminde kaygılanmayı yersiz kılacak, nitelikli eserler verdiler. Çekingen adımlarla da olsa Peter Shaffer ve David Mercer (Alain Resnais'in *Providence* [Lütuf] adlı filminin senaryosunun da yazarıdır) televizyonda göründüler. Ayrıca Harold Pinter'in, Losey'in *Genç Hizmetçiler* (The Servant) [1963], *Kaza Gecesi* (Accident [1966] ve *Arabulucu* (The Go-Between) [1971] adlı filmlerinin senaristi olduğunu belirtelim. Benzer şekilde J. Osborne, Tony Richardson'un *Tom Jones* adlı filminin, A. Burgess de Franco Zefirelli'* nin *Jésus de Nazareth* (Nasıra'lı İsa) [1978] filmlerinin senaryolarını yazdılar.

Genç yazarlar kuşağı kendisini dünyayı saran çalkantı ve istikrarsızlık ortamının ortasında buldu (Süveyş savaşı, Vietnam sorunu, vb.). Doris Lessing'in *Bildiri*'de belirttikleri güncelliğini korumaktadır: «Öyle tehlikeli, şiddet dolu, güvensiz ve patlama raddesine gelmiş bir zamanda yaşıyoruz ki, artık sorun kitap yazacak ve okuyacak insanlar kalıp kalmayacağı sorunudur. (...) Sanatçılar düşlerin ve karabasanların geleneksel yorumcularıdır ve gün sorumluluklarımıza sırt çevirecek gün değildir. Eğer kendimizi bütün insanların derin acılarına, yılgınlık ve umutlarına katılmaktan alıkoyarsak, onlara sırt çevirmiş oluruz.»

Siyasal, toplumsal ya da başka sorunlar, şiddet ve güvensizlik Büyük Britanya'lı yazarların hissesine düşenlerden bazılarıydı. John Osberne'nin *Öfke* (Look Back İn Anger) adlı oyunundaki karşı-kahraman (antihero) Jimmy Porter, 1950'li yılların yaygın tipine örnek verilebilir. İngiliz roma-

Bobby Sands'in cenaze töreninde maskeli IRA üyeleri

Prens Charles ve eşi Diana

Sosyaldemokrat liderler bir arada: R. Jenkins, D. Owen W. Rodgers ve S. Williams.

Foto. AP; Sygma; Gamma (LAROUSSE)

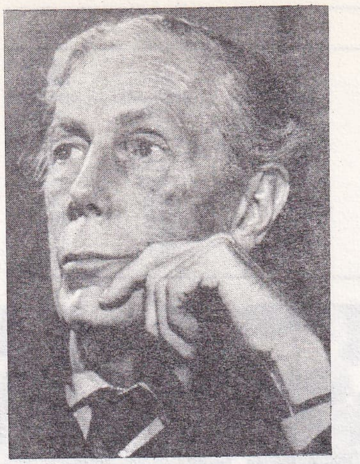

Saray casusu
sir Antony Blunt

nının verimli ve özgün, yükselen yazarlarından biri olan A. Burgess'in *Otomatik Portakal* (A Clockwork Orange) [1962] romanındaki Alex tipi de, 1960-70 döneminin şiddet eğilimlerinin endişe verici bir örneğidir. Gizli ya da açık şiddet, sözcüğün en genel anlamıyla enerji, insanın temel itkileri karşısında acımasız bir açık görüşlülük tüm edebiyat alanının genel hatları haline geldi: Tiyatro alanında P. Shaffer' in *Equus* (At) [1973], Tom Stoppard'ın *Night and Day* (Gece Gündüz) [1978], şiir' de Philip Larkin'in *High Windows* (Yüksek Pencereler) [1974], P. Redgrove'un *Sons of My Skin* (Soyumun Çocukları) [1975], Ted Hughes'un *Gaudete*'i (1977) örnek verilebilir. Kadın yazarlar da bu eğilimlerin dışında kalamadı: Susan Hill'in *I'm the King of the Castle* (Evin Efendisi Benim) [1970], B. Rubens'in *I Sent a letter to My Love* (Sevgilime Mektup Yolladım) [1975] ve Beryl Bainbridge'in *Injury Time* (Haksızlıklar Çağı) [1977] adlı romanları deneysel roman geleneğinin hâlâ canlılığını koruduğunu göstermektedir. Deneysel roman türünde Ann Quin'in *Berg* (Dağ) [1964], Christine Brook-Rose'un *Thru* (Baştan Sona) [1975], sembolik romanda İris Murdoch'un *A World Child* (Bir Dünya Çocuğu) [1975], Jean Rhys'in *Sleep it off Lady* (Uyu da Geçsin Bayan) [1976], macera türünde kendi biçemini yaratan Margaret Drabble'ın *The Ice Age* (Buzul Çağı) [1977], Olivia Manning'in *The Danger Tree* (Tehlike Ağacı) [1977] adlı eserlerini ve tabii Doris Lessing'in *The Memoirs of a Survivor*'ını (Sağ Kalanın Anıları) [1975] anmak gerekir. D. Lessing'in *Golden Notebook'u* (Altın Defter) 1976 Médicis ödülünü kazanmıştı. *Spirit of wonder* (Mucize ve Olağanüstüye Yönelme) akımı yeniden popülerlik kazandı. J. R. Tolkien'in *Silmarilion*'u 1977 çoksatar listesinin başında yer aldı. Birçok ünlü yazar polisiye, bilimkurgu veya fantastik roman türüne yöneldi. C. Wilson, *The Glass Cage* (Cam Kafes) [1966], *The Schoolgirl Murder Case* (Okullu Bir Kızın Öldürülmesi) [1974] ve *The Space Vampire*'ı (Uzay Vampiri) [1976] yayınladı. R. Conquest'le birlikte bilimkurgu antolojileri çıkaran K. Amis, *The Green Man* (Yeşil Adam) [1967] ve *The Riverside Murder*'ı (Riverside Cinayeti) yazdı. Donald Davie ve Charles Tomlinson gibi şairler klasik geleneği sürdürdüler: *The Shires: Poems* (Eyaletler: Şiirler) ve *The way in and other poems* (İçeri Girmenin Yolu ve Başka Şiirler) [1974].

İngiliz dehasının geleneksel bir biçimi olan gülmece türüne gelince, yırtıcı, yıkıcı ama neşeli ve renkli örnekler bulunabilir: A. Sillitoe'nun *Travels in Nihilion* (Hiçlik Ülkesinde Yolculuk) [1971], K. Amis'in *I want It Now* (Onu Şimdi İstiyorum) [1968], Muriel Spark'ın *The Abbess of Crewe* (Crewe Rahibesi) [1974] ve Anthony Burgess'in *Beard's Roman Woman* (Beards' ın Romalı Kadını) [1977] ve *1985*'i (1978). Edward Bond *Early Morning* (Sabahın Erken Saati) [1968], Brian Phelan *The Signalman's Apprentice* (İşaret Memurunun Çırağı) [1972], Tom Stoppard *Travesties* ve Peter Nichols *Privates on Parade* (Erat Geçit Töreninde) [1977] ile gülmeceyi sinsi alay, gülünçlük, soytarılık ve yıpratıcı bir espri anlayışıyla sahneye koydular. İngiliz tiyatrosu Pinter'in 1950'li yıllarda gerçekleştirdiği devrimle yeni bir güç kazanmıştı: Pinter, *Betrayal (Ihanet)* [1978], W. Hall, *The Railwayman's New Clothes* (Demiryolcunun Yeni Giysileri) [1974], J. Osborne *Watch it Come Down* (İnişini Seyret) [1975], Arnold Wesker *The Old Ones* (Eskiler) [1975] ve Ann Jellicoe *Three Jellyplays* (Üç Peltemsi Oyun) [1975] adlı oyunları ile yeni bir devir açmışlardı. Bu akım evrenselliği sayesinde ingiliz sınırlarını aşıp Fransa'ya sıçradı. D. Storey'nin *Home*'u (Yuva) 1973'de Marguerite Duras tarafından uyarlandı. Aynı işlem P. Nichols'un *Equus, The Signalmans's Apprentice ve National Health* (Ulusal Sağlık), T. Stoppard'ın *Albert's Bridge* (Albert'in Köprüsü) ve Christopher Hampton'un *The Philanthropist*'i (İnsansever) için de yapıldı. Tiyatro üzerine yazdığı *Empty Space* (Boşluk) [1968] ile tanınan Peter Brook ve ardından başka oyun yönetmenleri Manş'ı geçerek, araştırma tiyatrosunu geliştirme ve sahneye yeni bir hava getirme çabalarını Fransa'da sürdürdüler.

Çağdaş Britanya edebiyatı ve özellikle yazarları konusunda iskoç şairi Kenneth White'ın yargısına katılmak mümkün. «Kültürle ilgili olsun olmasın insanlığın geleceği konusunda hiç de iyimser değil, kötümserim; ama benimki aktif bir karamsarlık. Demem şu ki, hayale kapılmadan karmaşık, çokyönlü, çok biçimli, yalnızlığı temel alan bir etkinliği sürdürmeye çalışacağım ama bunu yaparken benim için hayat demek olan şiirle ilgili, şiirsellikten yoksun olmayan toplumsal ilişkileri de reddetmeyeceğim. Şiirin dışındaki herşey karikatürden, bayağılıktan ve rahat da olsa yabancılaşmadan başka bir şey değildir.»

PLASTİK SANATLAR

1960'larda ingiliz sanatı her ne kadar Francis Bacon gibi bazı sanatçıların hegemonyasında idiyse de, hem pop art* hem de soyut resme dönüş bakımından oldukça zengindi. Richard Hamilton*, Ronald Kitaj* ve Eduardo Paolozzi, sergilerine kitle iletişim araçlarını ve günlük yaşamda kullanılan eşyayı da kattılar. Peter Blake, Peter Phillips ve Patrick Caulfield de onları izledi. Sanatçının özyaşamından esinlenen temalar işlenmeye başladı (Allen Jones, David Hockney). Bu arada, amerikalı ressamların açtığı yolda ilerleyerek (özellikle minimal ve postminimal resim) renk-biçim ilişkisini araştıran ve 1970'li yılların gelişmelerini yansıtan tabloların değeri üzerine tartışma açan bir grup da ortaya çıktı: Richard Smith, Robin Denny, Harold ve Bernard Cohen, John Hoyland, Ian Stephenson, Alan Green. Op art* (Optic art) türünde Bridget Riley*'in katkıları önemlidir. Michael Moon resimde optik etkileri ve olanakları araştırdı. Sean Scully neo-plastik akımı izledi. Stephen Buckley ise birden çok resmi birarada kullanarak kompozisyon oluşturma tekniğine yöneldi. Minimal sanatın sert ve deneyci yapısının ayrı sıra, «birincil yapılar»ın katı ve kesin yapısından daha esnek plastik yapılara yönelen ve başını Anthony Caro*'nun çektiği yeni ve parlak bir heykeltraş kuşağı doğdu (Philip King, David Annesley, William Tucker, William Turnbull, Tim Scott, Roeluf Louw, Roland Brenner vb.) Barry Flanagan ve Bruce Mac Lean «yoksulsanat» türü çalışmalar yaptılar. 1960-1970 dönemine damgasını vuran bu katılık, avangard sanatçıları giderek daha sade ve soyut biçimlere yöneltti: *Art-Language* (Resim-Dil) grubu ile Victor Burgin, Keith Arnatt, David Lamelas ve Michael Harvey'in öncülüğünü üstlendikleri kavramsal sanat akımı, sanat eserinin kendisini üretmekten çok, sanat eseri üzerine makale yazarak ve fotoğraf başta olmak üzere döküman toplayarak çözümleme yapma, önermeler getirme çabasına girdi. Gilbert ve George daha romantik bir yaklaşımla sanatçının yarattığı esere bizzat. fiziksel olarak katılmasını savundular. Doğa manzaralarından esinlenen bazı sanatçılar (Richard Long, Hamish Fulton, Philippa Ecobichhon, John Hilliard vb.), kavramsal sanatın kaygılarıyla çakışan sorunları işleyen ürünler verdiler. Bu çeşitli çağdaş akımlar, gerek performansta (edim) ve sosyolojik yönsemeli kavramsal sanatta, gerek manzara çalışmalarında «sanatsal olmayan» (non-artistic) yöntemler benimsediler.

SİNEMA

Büyük Britanya'da sinemanın bunalımı öbür Avrupa ülkelerindekine göre daha elle tutulur, daha kökten ve daha sürekli oldu. Bu bunalım yalnızca her yıl belirli bir azalma gösteren seyirci sayısını değil, nicelik ve nitelik yönünden üretimi de etkiledi. Yapımcılar, yaşayabilmek için, genellikle yabancı ortaklıkların mali katılımını sağlamak zorunda kaldılar. Ayrıca, Britanya sinema endüstrisi giderek artan bir oranda Hollywood'un egemenliği altına girdi. Durum hem karmaşık, hem çelişkili bir görünüm içindedir.

Gerçekten, bir yandan, güçlü Amerikan şirketleri ad yapmış birçok britanyalı sinema adamını kendilerine çekerek onlara çok büyük bütçeli filmler çevirttiler: John Schlesinger* (*Ek 2*) [*The Day of the Locust* (Çekirgenin Günü) 1974], (*Vahşi Koşu* [Marathon Man] 1976), (*Yanks* [Amerikalılar] 1979); Michael Winner* (*Ek 2*) [*Yara* (Death Wish) 1974], *John Boorman* (*The Exorcist II: The Heretic* [Şeytan II] 1977), Jack Clayton (*The Great Gatsby* [Muhteşem Gatsby] 1973), (*Poseydon Macerası* [Poseidon Adventure] 1972), John Guillermin (*Yangın Kulesi* [Tower Inferno] 1974), Karel Reisz *(*En Büyük Suç* [Who'll Stop the Rain?] 1978). Ama, öte yandan, Londralı yapımcılar da bir Amerikalıya (Sidney Lumet*) iki milyon sterlinden fazla para harcayarak «star»lı bir film yaptırdılar: *Şark Ekspresinde Cinayet* (Murder on the Orient-Express) [1974]. Stanley Kubrick* de Büyük Britanya'da film çevirdi: *Barry Lyndon* (1975). Önsezi ya da güzel bir rastlantı sonucu, Thackeray'in bir romanından esinlenerek ve XVIII. yy. resmine ve müziğine büyük ölçüde yer vererek, genç bir ikbal avcısının portresini çizdiği bu filmiyle Amerika'da değil ama Avrupa'da başarı kazandı. Nihayet, kimi yabancı yönetmenler de bir-iki film için Büyük Britanya'ya geldiler: Joseph Losey* (*The Romantic Englishwoman* [Romantik Bir İngiliz Kadını], 1975), Jerzy Skolimowski* (*The Shout* [*Çığlık*] 1978), Roman Polanski* (*Tess* [Fransa'yla ortakyapım] 1979), Alain Resnais* (*Providence* [Lütuf] 1976). Yönetmenlerin bu tutumlarında bir ortakyapıma duyulan saygı kadar ingiliz stüdyolarının üstünlüklerinden yararlanma isteği gerekçe gösterebilir.

Hollywood ile Londra, Britanya kökenli sinema adamlarıyla Avrupalı meslekdaşları arasındaki bu geçişme, 70'li yılların ingiliz sinemasına iyice kozmopolit bir görünüm kazandırdı. Harry Saltzman ve Albert R. Broccoli, yapımcı olarak, ünlü James Bond dizilerini sürdürdüler: *Yaşamak İçin Öldür* (Live and Let Die) [1973]; Guy Hamilton' un *Altın Tabancalı Adam* (The Man with the Golden Gun) [1974], Lewis Gilbert'in *Ay Harekâtı* (Moonraker) [1979]. Ne var ki kazanç güvencesi taşıyan bu eserlerin dağıtımı, amerikan United Artists şirketince yapıldı.

60'lı yılların, *Free Cinema* (Özgür sinema) akımı içinde yetişmiş büyük yönetmenleri son gürlüklerini güçbela yaşadılar (Lindsay Anderson*'un *O Lucky Man* [Talihli Adam], 1973). Ayrıca kenara itilmiş sinemacı Ken Russell*, Britanya sinemasına uluslararası düzeyde başarı kazandırmaya başladı. Lirik ve aşırılığa özentili eserleri polemiklere yol açtı. Russell, filme alınmış biyografilere merak saldı; bunları mümkün olduğunca az alışılmış bir dille yorumladı: *Mahler* (1973), *Tommy* (1974), *Lisztomania* (1975), *Valentino* (1977).

Russell'in izleyicileri çıkmadı. Değer taşıyan öbür sinema adamları onun barok ve romantik evreninden iyice uzak kaldılar. *Üç Silahşörler*'in zarif bir uyarlamasını ((The Four Musketeers) [1975] gerçekleştiren Richard Lester* (*Ek 2*) ile 1979'da *Black Jack* (Kuru Kafa) ve 1980'de *Gamekeeper*'le (Av Alanı Bekçisi) yeniden sine-

Maryl Streep «Fransız Teğmeninin Kadını» filminde

Foto. AP: Artistes associés (LAROUSSE)

maya dönen Ken Loach* (*Ek 2*) bunlar arasında sayılabilir. Peter Watkins'in esinler bulmak için İskandinavya'ya gitmesine karşın, başka yönetmenler daha ulusal geleneklere bağlı kaldılar: *Monty Python and the Holy Grail* (Monty Python ve Kutsal Kâse) [1974] ve *Life of Brian*'da (Brian'ın Yaşamı) [1979], aşırı saçma öğelere yaslanarak Ealing stüdyolarındaki komedilerin gülmecesiyle bağ kurmaya çalışan Terry Gillian ve Terry Jones, *Yaratık*'ı (Alien) [1979] gerçekleştirme için ABD'ye gitmeden önce *The Duellists*'i (Düellocular) [1977] çeviren Ridley Scott, ayrıca Charles Chrichton, Anthony Simmons, Richard Attenborough* (*Ek 2*), Michael Apted gibi.

John Guillermin *Nil'de Ölüm* (Death on the Nile) [1978], Alan Parker da *Midnight Express* (Geceyarısı Ekspresi) [1978] ile iki büyük ticimsel başarının sahipleri oldular. Yarı özyaşamsal bir üçlemenin (*My Childhood* [Çocukluğum]; *My Ain'Folk* [Benim Olmayan Halkım] ve *My Way Home* [Evime Doğru] 1974-1979) yaratıcısı Bill Douglas daha kişisel ve içten bir anlatım ortaya koydu. Ayrıca, ressam David Hockney'in hiperrealist evrenini ekranda yeniden yaratmak isteyen Jack Hazan'ın *A Bigger Splash* (Büyük Leke) [1974], Derek Jarman'ın *Sebastiane* (1976) ve *Jubilee* (Jübile) [1978], John Byrum'un *Inverts* (Terslikler) [1976] ve Ron Perry'nin *Nighthawks* (Gece Kuşu) 1979 adları sayılabilir.

Son birkaç yılda İngiliz sineması parlak ürünler verdi. Stanley Kubrick «korku filmi» türündeki son yapıtı *Shining*'i (Parıltı) [1979] burada çekti. James Ivory, Henry James'in bir romanından uyarladığı *The Europeans* (Avrupalılar) [1979] ile eski ve yeni dünyanın bir karşılaştırmasını yaptı. Ivory'nin *Quartet* (Dörtlü) adlı sonraki yapıtı, fransız kadın oyuncu Isabelle Adjani' ye 1981 Cannes Şenliği'nde ödül kazandırdı. Bu şenlik İngiliz sinemasına da iki ödül getirdi: Ken Loach, *Looks and Smiles* (Bakışlar ve Gülümsemeler) adlı yeni filmiyle çağdaş senaryo ödülünü, Ian Holm ise Hugh Hudson'ın *Ateş Arabaları* (Chariots of Fire) [1981] filmindeki oyunuyla «en iyi yardımcı erkek oyuncu» ödülünü kazandı. Hudson'ın bu filmi, 1982 Oscar dağıtımında da sürpriz yaparak «en iyi film Oscarı»nı aldı. Karel Reisz'ın Harold Pinter*'ın senaryosuyla John Fowles'ın romanından uyarladığı *The French Lieutenant's Woman* (Fransız Teğmeninin Sevgilisi) üstün estetik düzeyi ve Maryl Streep*'in usta oyunculuğuyla 1982'nin sözü edilen filmlerinden oldu. İngiliz sineması, 1983 Berlin Şenliği'nde de Edward Bennett'in toplumsal içerikli filmi *Belfast 1920* ile «büyük ödül»ü İspanya ile paylaştı ve yeni bir başarı elde etti.

MÜZİK

Uzun bir süre avrupalıların gözünde Britanya müziğinin simgeleri William Walton*, Benjamin Britten* ve Michael Tippett* oldu. Yeni akımlar bugünkü kuşak içinde kişilikleri çarpıcı birçok besteci ortaya çıkardı: Britten'in izleyicileri Richard Arnell, Anthony Millner*, Malcolm Arnold, Alun Hoddinott ve dizisel (sérielle) ve dizisel sonrası (postsérielle) okulun temsilcileri. Bunların en yaşlısı Humphrey Searle'dir. Peter Ricine, Bartok'un öğrencisidir. Robert Simpson da güçlü bir senfoni yazarı olarak kendini kabul ettirdi. Avustralyalı Don Banks, Francis Burt, Thea Musgrave, Hugh Wood, Malcolm Williamson dillerinde çeşitli ölçülerde Stravinski'yi, Bartok'u ve dizisellliği (sérialisme) bütünleştirdiler. «Manchester Grubu»nun üç üyesinin yanında, genç kuşağı, Anthony Gilbert, Nicholas Maw, operalarıyla tanınan Richard Rodney Bennett, Stockhausen'le birlikte çalışan Cornelius Cardew, Gordon Crosse, David Bedford ve John Tavener temsil eder. Bugün ingiliz müziğinde egemen olan akımın temsilcileri arasında Peter Maxwell Davies* özellikle efsanelere, dinsel öğelere yaslanmasıyla ilginçtir. Eski öykücü ozanların (bard'ların) esprisini yeniden yakalama çabasındadır. *Taverner* (Tavernacı) operasında (Londra, 1972) ve *Aziz Magnus'un Kurbanı*'nı yeniden ele aldığı daha küçük boyutlu parçasında, sesle büyük freskler çizme yeteneğini kanıtladı. Ken Russell'in birçok filminin müziğini yaptı: *The Devils* (Şeytanlar) ve *The Boy Friend* (Erkek Arkadaş). *Fires of London* orkestrasının şefliğini sürdürürken pedagojiyle de ilgilenmektedir. Michael Finissy müzik öğrenimini Londra Kraliyet Müzik Okulu'nda ve İtalya'da yaptı. Ancak, piyanistlik kariyerini ikinci plana atarak dans ve tiyatroyla ilgili etkinliklere yöneldi. Yapıtları daha çok insan sesine ve özellikle düşkün olduğu koloratur seslere dayanır. Birçok sahne kantatı besteledi: *Jean d'Arc* (1972), *İncidents from the Life of Jesus of Nazareth* (Nasıra'lı İsa'nın Yaşamından Olaylar) [1972]. Bale müziği (Light Matter) [Önemsiz Mesele] ve opera benzeri parçalar da yazdı: *Comedia* (1972-1974). Monteverdi'nin 1607'de *Orfeo*' yu bestelerken kullandığı defterleri ele alarak yeniden müziklemeyi denedi. Uslûbu tazelik ve ustalık dolu ve liriktir. Brian Ferneyhough (*Ek 2*) Londra'da Lennox Berkeley, Basel'de Klaus Huber ve Sienne'de Petrassi'yle çalışarak ufkunu genişletti. Müziğinin kurgusu karmaşıktır. Örneğin üç koro grubu için yazdığı *Missa Brevis*'de (Kısa Ayin) [1969] farklı ritm ve tempoları yan yana kullandı. *Threee Piano Pieces*'de (Üç Piyano Parçası) [1967] ise hareketli ve durağan yapıları iç içe geçirdi. «Açık biçim» diye ifade ettiği müzik anlayışı son derece kişiseldir. Dürer'in bir gravüründen esinlenerek yazdığı org parçası *Sieben Sterne*'ne (Yedi Yıldız) [1970] sabit nakaratlarla doğaçtan parçaları almaşık olarak kullandı.

Robin Ellis ve
Lison Heichhorn
«Avrupalılar»
fiminin bir sahnesinde

Elektronik müziğin öncülüğünü Tristan Cary, Peter Zinovieff, Roger Smalley, Tim Souster ve Brian Ferneyhough yaptı. Bu besteciler Büyük Britanya müziğinde yalnız dinleyiciye ulaşmada değil, yaratıcılıkta da güzel bir gelecek vaadetmektedirler. (LM)

BÜYÜKABACA, Isparta ilinde, Senirkent ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 039 nüf. (1980). Belediye. (M)

BÜYÜKARKIN (Bekir), tarihi roman ve oyun yazarı (İstanbul 1921). Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nu bitirdikten sonra bir süre sigorta ve banka memurluğu yaptı. 1960'ta kurduğu özel muhasebe bürosunu işletmektedir. Romanlarında tarih çerçevesi ağır basar; oyunlarında bu çerçevenin dışına taşmak istedi. Başlıca romanları: *Bir Sel Gibi* (1952), *Son Akın* (1963), *Belki Bir Gün* (1965), *Suların Gölgesinde* (1966),*Tanyeri* (1967), *Gün Batarken* (1977), *Kutlu Dağ* (1978). Başlıca oyunları: *Dökmeci* (1957), *Armutlar* (1970), *Tanyeri* (1970), *Duman* (1970), *Soytarı* (1974), *Balıkçı* (1974). Şiirlerini *On İki Masal* (1954) ve *Rüzgâr* (1965) adlı kitaplarında topladı. (M)

BÜYÜKATAMAN (Ayla), türk kadın ses sanatçısı (Ankara 1939). İstanbul Belediye Konservatuvarı'nı bitirdi. İstanbul Radyosu'na girdi. İstanbul Radyosu'nda solist, 1976'da kurulan Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nda korist olarak ve ayrıca sevilen şarkıları okuduğu plaklarla müzik yaşamını sürdürmektedir. (M)

BÜYÜKBELEN, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesinin Halitpaşa bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 182 nüf. (1980). Belediye. (M)

BÜYÜKBURÇ (Erol), türk hafif müzik şarkıcı ve bestecisi, sinema oyuncusu (Adana 1936). İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdi. Batı hafif müzik parçalarını söyleyerek tanındı. İlk plağı 1961'de *Little Lucy* adlı bestesiyle oldu. Kendi orkestrasını kurdu; rodya, plak ve sahne çalışmalarını bir arada sürdürdü. İki kez Balkan Festivali «en iyi şarkıcı» ödülünü aldı. 100'ü aşkın beste yaptı. Çevirdiği 20 kadar filmin başlıcaları: *Kızılcıklar Oldu Mu?* (1967), *Yasemin'in Tatlı Aşkı* (1968), *Berduş* (1969), *Menekşe Gözler* (1969). [M]

***BÜYÜKÇEKMECE**, İstanbul ilinde, Çatalca ilçesine bağlı bucak. — 35 903 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 8 121 nüf. (1980). Belediye. (M)

Büyükçekmece Barajı, İstanbul ilinin Çatalca ilçesine bağlı Büyükçekmece bucağında Büyükçekmece Gölü üzerinde baraj. 1984 yılında yapımına başlanan ve 1986 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 8,6 m; barajın temelden yüksekliği 11,4 m; talvegden yüksekliği 9,6 m; normal su kotu 6,3 m; normal su kotunda depolama hacmi 161,5 milyon m³; göl alanı 28,5 km²; sağlayacağı içme suyu 100 milyon m³'tür. Baraj tamamlandığında Bakırköy'e bağlı kenar semtlerle Küçükçekmece, Mimarsinan ve Kumburgaz yöresindeki sahil şeridinin su ihtiyacı karşılanmış olacaktır. (M)

BÜYÜKÇİĞLİ, İzmir ilinde, Karşıyaka ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 24 026 nüf. (1980). Belediye. (M)

Bekir BÜYÜKARKIN

BÜYÜKKALECİK, Afyonkarahisar ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 791 nüf. (1980). Belediye. (M)

BÜYÜKKARABAĞ, Afyonkarahisar ilinde, Bolvadin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 115 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BÜYÜKKARIŞTIRAN**, Kırklareli ilinde, Lüleburgaz ilçesine bağlı bucak. — 15 470 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 686 nüf. (1980). [M]

BÜYÜKKONAK, Denizli ilinde, Tavas ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 421 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BÜYÜKKÖY**, Rize ilinde, Çayeli ilçesine bağlı bucak. — 9 927 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 4 571 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BÜYÜKORHAN**, Bursa ilinde, Orhaneli ilçesine bağlı bucak. — 18 491 nüf., 44 köy. Bucak merkezi 2 249 nüf. (1980). Belediye. (M)

BÜYÜKOTURAK, Uşak ilinde, Banaz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 974 nüf. (1980). Belediye. (M)

BÜYÜKTUZHİSAR, Kayseri ilinde, Bün-

Foto. Gaumont (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

yan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 066 nüf. (1980). Belediye. (M)

BÜYÜKYAPALAK, Kahramanmaraş ilinde, Elbistan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 230 nüf. (1980). (M)

BÜYÜKYENİCE, Balıkesir ilinde, İvrindi ilçesinin Korucu bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 115 nüf. (1980). Belediye. (M)

***BÜYÜKYURT,** Tunceli ilinde, Nazımiye ilçesine bağlı bucak. — 2 968 nüf., 12 köy. Bucak merkezi Dereova 314 nüf. (1980). [M]

BÜYÜLEM i. Nük. fiz. Büyülenmiş bir kuark-antikuark çiftine bağlı durum (*charmonium*). Pozitronyuma benzer bir sistem olan büyülem (şarmonyum) tıpkı onda olduğu gibi spektroskopi ile hesaplanabilir. Değişik bağlı durumlar bir mezon takımı olarak tanımlanır. (L)

***BYDGOSZCZ,** Polonya'da kent. — 340 000 nüf. Kereste, dokuma sanayii. Basımevleri. Makina ve elektroteknik sanayii.

— *Bydgoszcz voyvodalığı,* 1 020 000 nüf. Tarım (güneyde buğday, şeker pancarı; kuzeyde patates, çavdar). [L]

***BYTOM,** Polonya'da kent. — 240 000 nüf. (L)

C

***CAAMANO** (Francisco), dominikli albay ve siyaset adamı. — (öl. 1973). [L]

CAAN (James), amerikalı sinema oyuncusu (New York 1940). Hukuk ve tarih okudu. Tiyatro eğitimi görüp sahneye çıktı. 1962'de Broodway'de oynamaya başladı. 1963'de B. Wilder'ın *Sokak Kızı İrma*'sıyla (Irma, la Douce) sinemaya geçti. Atletik yapısı, özgün tipi ve iyi oyunculuğuyla sivrildi. 1970' lerde birçok TV dizisinde de rol aldı. Sinemadaki başlıca eserleri: *Kafesteki Kadın* (Lady in a Cage) [W. Graumann, 1964], *Eldorado* (H. Hawks, 1696), *Buhranlı Günler* (The Rain People) [F.F. Coppola, 1969], *Baba* (The Godfather) [F.F. Coppola, 1972], *The Gambler* (Kumarbaz) [K. Reisz, 1974], *Ölüm Pateni* (Rollerball) [N. Jewison, 1975], *The Killer Elite* (Seçkin Katiller) [S. Peckinpah, 1975], *A Gridge too Far* (Uzaktaki Köprü) [R. Attenborough, 1976], *Un Autre Homme, une Autre Chance* (Bir Başka Adam, Bir Başka Şans) [C. Lelouch, 1977], *Eve Gelen Atlı* (Comes a Horseman) [Alan J. Pakula, 1978]; *Violent Streets* (Şiddet Dolu Sokaklar) [M. Mann, 1980], *Kiss me Goodbye* (Öp Beni, Allahaısmarladık) [R. Mulligan, 1983] (M)

***CABALPUR,** Hindistan'da (Madhya Prades) kent. — 426 000 nüf. Metalürji ve dokuma sanayii. (L)

***CABANATUAN,** Flipinler'de, Luzon adasında, Manilla'nın kuzeyinde kent. — 118 000 nüf. (L)

CABBAR (Rana), türk tiyatro sanatçısı (İstanbul 1945). Liseden sonra İstanbul Gençlik tiyatrosunda pandomim ve tiyatro çalıştı. Arena Tiyatrosu'nda profesyonel oldu. 1964'de Ankara Sanat Tiyatrosu'na (AST) geçti ve bu topluluğun yankı uyandıran pek çok oyununda başrol oynadı. Özgün ve güçlü oyunculuğuyla AST'ın en sevilen birkaç oyuncusu arasına girdi; birçok kez ödüller aldı. AST'taki başlıca oyunları: *Bozuk Düzen, Ayak-Bacak Fabrikası, Durdurun Dünyayı İnecek Var, Pazar Gezintisi* (Ankara Sanatsevenler Derneği'nin [ASD] 1966-1967 «en iyi erkek oyuncu» ödülü), 72. *Koğuş, Küçük Burjuvalar, Müfettiş, Sarıpınar - 1914, Otlak, Eskici Dükkânı, Evler - Evler, 403. Kilometre, Ana* (1975), *Nereye Payidar? Aladağlı Mıho, Dimitrov Savunması, Sakıncalı Piyade, Zengin Mutfağı* (son iki oyunla ASD'nin oyuncu ödülleri), *TAKTIK, Bu Oyun Nasıl Oynanmalı?* (1980). 1981'de topluluktan ayrılan Cabbar, İstanbul'da A. Nesin'den *Gol Kralı Sait Hopsait* müzikalini sahneye koydu; Berlin Şenliği'nde 4 ödül alan *Hakkâri'de Bir Mevsim* filminde de oynadı. (M)

CABİMAS, Venezuela'da (Zulia eyaleti), Maracaibo gölünün doğu kıyısında kent. 155 000 nüf. Petrol üretimi ve arıtma tesisleri. (L)

***CABİR EL-AHMED** (el Cabir el Sabah), Kuveyt emiri. — 1977'de emir oldu. (L)

***CABRERA İNFANTE** (Guillermo), kübalı yazar. — Batista döneminin son yıllarındaki Havana'yı çarpıcı bir biçemde anlattığı *Çok Hüzünlü Kaplanlar* (1967) adlı romanından sonra tıpkı onda olduğu gibi sözcük oyunlarının ve cinselliğin önemli yer tuttuğu başka romanlar yayımladı: *O (Orbis Oscillantis)* [1975]; *La Havana Para Un İnfante Difunte* (Ölü Bir Çocuğun Ağzından Havana) [1979]. (L)

***CABO VERDE,** Bk. KABO VERDE.

***CACAK,** Yugoslavya'da, Batı Sırbistan' da kent. — 38 000 nüf. (L)

***CACERES,** İspanya'da (Estramadura) kent. — 59 100 nüf. Tarım araçları sanayii. — *Caceres ili,* 422 500 nüf. Sulanan ova kesiminde tütün tarımı. (L)

***CADİLE** (El-), esk. **Mazagan,** Fas'ta (Dar el-Beyda ili) kent. — 56 000 nüf. Atlantik'te liman. (L)

***CADİZ,** İspanya'da (Andalucia) liman kenti. — 142 900 nüf. Atlantik kıyısındaki limanda frigorifik antrepolar ve gemiler için konteyner donatımı.

— *Cadiz ili,* 959 000 nüf. (L)

***CAEN,** Fransa'da, Aşağı Normandiya bölgesinde kent; Calvados ilinin merkezi. — 122 942 nüf. Kadın personel yetiştirmek için askeri okul. (L)

***CAETANO** (Marcello DAS NEVES ALVES), portekizli devlet adamı. — (öl. Rio de Janeiro [Brezilya] 1980). [L]

***CAGAYAN DE ORO,** Filipinler'de, Mindanao adasının kuzeyinde kent. — 165 000 nüf. (L)

***CAGLİARİ,** İtalya'da, Sardinya adasında liman kenti. — 241 700 nüf. Tuzla.

— *Cagliari ili,* 725 500 nüf. (L)

CAGNEY (James), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (New York 1904). Columbia Üniversitesi'nden ayrıldı. 1923' te vodvillerde oynadı. 1930'da revü dansörlüğü yaparken geçtiği sinemada, ufak tefek tipine karşın güçlü oyunculuğuyla tanındı; iyi kalpli «kötüleri» canlandırdı. Bir süre yapımcılığı ve bir filmle (1957) yönetmenliği de denedi. 1942'de M. Curtiz'in *Yankee Doodle Dandy* filmiyle «en iyi erkek oyuncu» Oscar'ı aldı. Diğer başlıca filmleri: *Halk Düşmanı* (The Public Enemy) [W. Wellman, 1931], *Polis Hafiyeleri* (G-Men) [W. Keighley, 1935], *Kirli Yüzlü Melekler* (Angels with Dirty Faces) [M. Curtiz, 1938], *Her Şafakta Ölürüm* (Each Dawn I Died) [W. Keighley, 1939], *Güneşteki Kan* (Blood On the Sun) [F. Lloyd, 1945], *Cehennem Alevi* (White Heat) [R. Walsh, 1949], *Zaferin Bedeli* (What Price Glory) [J. Ford, 1952], *Kanlı İntikam* (Run for Cover) [N. Ray, 1955], *Öldüren Aşk* (Love Me or Leave Me) [C. Vidor, 1955], *Bin Yüzlü Adam* (The Man of 1 Thousand Man) [J. Pevney, 1957], *Bir, İki, Üç* (One, Two, Three) [B. Wilder, 1961], *Ragtime* (Aksak Ritm) [M. Forman, 1981]. (M)

***CAGUAS,** Porto Riko'nun doğu kıyısında kent. — 63 000 nüf. (L)

CAINE (Michael), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu (Londra 1933). Asıl adı **Maurice Micklewhite.** Tiyatro ve TV oyunculuğu yaparken sinemaya da başladı (1956). 1960'larda gözlüklü, anti-Bond gizli ajan Harry Palmer rolleriyle tanındı, uluslararası bir üne kavuştu. Başlıca filmleri: *Zulu* (C. Enfield, 1963), *Ani Tehlike* (The Ipcress File) [S. J. Furie, 1965], *Alfie* (L. Gilbert, 1966), *Yanlış Sandık* (The Wrong Box) [B. Forbes, 1966], *Berlin'de Cenaze* (Funeral in Berlin) [G. Hamilton, 1966], *Korkunç İtiraf* (Hurry Sundown) [O. Preminger, 1967], *Büyücü* (The Magus) [G. Green, 1968], *Kahramanlar Alayı* (Too Late the Hero) [R. Aldrich, 1970], *Sleuth* (Av Köpeği) [J. L. Mankiewicz, 1972], *Ölüm Anlaşması* (The Marseille Contract) [R. Parrish, 1974], *The Romantic Englishwoman* (Romantik Bir İngiliz Kadını) [J. Losey, 1975], *The Man Who Would Be King* (Kral Olmak İsteyen Adam) [J. Huston, 1975], *A Bridge too Far* (Uzaktaki Köprü) [R. Attenborough, 1976], *The Silver Bears* (Gümüş Ayılar) [İ. Passer, 1977], *California Suite* (Kaliforniya Davası) [H. Ross, 1978], *Ashanti* (R. Fleischer, 1978), *Zafere Kaçış* (Escape to Victory) [J. Huston, 1980], *Cani* (Dressed to Kill) [B. De Balma, 1980], *Only in Rio* (Yalnız Rio'da) [S. Donen, 1983]. (M)

***CAİLLOİS** (Roger), fransız yazarı. — (öl. Paris 1978). Son eserleri: *Approches de l'imaginaire* (Düşselliğe Yaklaşım) [1974], *le Fleuve Alphée* (Alphée Irmağı) [1978]. Yazar, 1935 - 1950 arasında yazılmış çeşitli yazılarını bir araya getiren birinci kitabında bilinmezin tadına varma gerekliliğini vurgularken, ikinci kitabında, her şeyden önce sözcüklerden başlayıp geçen her türlü bilginin bir bilançosunu çıkarır. (L)

***CAİN** (James Mallahan), amerikalı yazar. — (öl. University Park, Maryland, 1977). [L]

***CAJAMARCA,** Peru'da And dağlarının batı bölümünde 2 814 m yükseltide kent. — 49 000 nüf. Çevresinde altın ve gümüş madeni ocakları bulunan kent bir kara yoluyla Pacasmayo limanına bağlıdır. İçinde bir İnka sarayının kalıntılarından başka ortaçağdan kalma birkaç eski kilise de bulunmaktadır. Bunlardan Belen kilisesi (1746) Jose de Morales'in eseridir. — *Cajamarca ili,* 35 418 km²; 916 000 nüf. (L)

***CAKARTA,** esk. **Batavia,** İndonezya'nın başkenti. — 6 503 277 nüf. Güneydoğu Asya'nın en büyük kenti. Hızlı nüfus artışına karşılık yavaş ekonomik gelişme. Zenaat kesimi dışında sanayi yok. Yüksek işsizlik oranı. Düzensiz kentleşme sonucunda çok yayılmış bir kent. (L)

***CALABAR,** Nijerya'nın kuzeydoğusunda kent. — Cross River eyaletinde, Calabar ırmağının ağzına yakın bir yerdedir. 76 000 nüf. Çimento sanayii. (L)

***CALABOZO,** Venezuela'da (Guarico ili), Guarico ırmağı kıyısında kent. — 38 400 nüf. Makin sanayii. (L)

***CALAİS,** Fransa'da Manş Denizi kıyısında kent. — 79 369 nüf. (L)

***CALARAŞİ,** Romanya'da, Tuna kıyısında kent. — 49 600 nüf. Baragan ovasının tarım pazarı. Dokuma, selüloz, besin sanayii. Demir - çelik kombinası. (L)

***CALDER** (Alexander), amerikalı heykelci. — (öl. New York 1976). [L]

***CALDERA RODRİGUEZ** (Rafael), venezuelalı devlet adamı. — 1974.'te cumhurbaşkanlığı sona erdi. Başkanlığı süresince sol muhalefete karşı yumuşak bir siyaset güttü, ekonomik ve sosyal reformlara girişti. (L)

Roger CAILLOIS

***CALGARY,** Kanada'da (Alberta eyaleti) kent. — 470 000 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 550 000). Son yıllarda Alberta eyaletinde petrol üretiminin hızla artışı Calgary'nin de hızla büyümesine yol açtı. Kentte petrol üretimine ilişkin araç ve gereç sanayiinin yanı sıra petrol rafinerisi de kuruldu. Hizmetler kesimi (bankalar vb.) ve sosyal konutlar genişledi. Nüfusu hızla artan kentte ingiliz olmayanlar (özellikle almanlar) kalabalıkçadır. (L)

***CALİ,** Kolombya'da kent. — 1 363 000 nüf. (L)

***CALLAGHAN** (James), ingiliz siyaset adamı. — Bir İngiliz deniz astsubayının oğludur. On yedi yaşında okulu bırakarak vergi memuru oldu. Bulunduğu yerin sendikasına girdi; 1936'da sendikanın görevlileri arasında yer aldı. 1931'de İşçi Partisi'ne girdi; 1945'te seçilen gençlerle birlikte milletvekili olarak Avam Kamarası'na girdi. O günden beri sürekli olarak Güney Cardiff milletvekili seçildi. Savaş sonrası dönemde, İşçi Partisi içinde kendini gös-

Foto. Vauthey/Sygma (LAROUSSE)

James CALLAGHAN

Necdet CALP

teren çeşitli eğilimlerle iyi ilişkiler içinde bulunmayı başardı.

İlk İşçi Partisi hükümetinde çeşitli devlet bakanlıklarında bulunduktan sonra, 1964'te İşçi Partisi'nin yeniden iktidara gelmesi üzerine maliye bakanı oldu. Üç yıl boyunca, sterlinin değerini korumak için çaba gösterdi. Devalüasyondan sonra maliye bakanlığından istifa etti, ama 1967'de içişleri bakanı oldu. Harold Wilson hükümetinin seçim yenilgisine kadar (1970) bu görevde kaldı. 1968'de, Kenya'dan Asya kökenli Britanya yurtaşlarının kitle halinde gelmeleri üzerine İngiliz Uluslar Topluluğu yurttaşlarının İngiltere'ye girişini düzenleyen bir yasanın kabul edilmesini sağladı.

1974'te dışişleri bakanı olarak ingilizlere İngiltere'nin Ortak Pazar'a girmesini kabul ettirmeye çalıştı. Nisan 1976'da Harold Wilson'un yerine partinin ve hükümetin başına geçti. Böylece Clement Attlee'nin 1945'te Churchill'in yerini almasından bu yana dördüncü İşçi Partisi hükümetini kurdu. Callaghan toplumsal uzlaşmayı sürdürdü, ama işsizliğin artmasını ve ingiliz lirasının yüzde 25 daha değer yitirmesini önleyemedi. Liberallerle işbirliği sayesinde 1977'de Muhafazakâr Parti'nin verdiği bir gensoru önergesinin reddedilmesini sağladı, ama Liberal-İşçi anlaşması mayıs 1978 de bozuldu. Callaghan, ocak 1979'da kamyoncuların grevi üzerine baş gösteren bunalımı olağanüstü durum ilan etmeden çözümlemeyi başardı. Mart 1979'da, İskoçya'da ve Galler bölgesinde bazı yetkilerin Westminster'den Edinburg'da ve Cardiff'te seçimle iş başına gelmiş meclislere devredilmesi konusunda yapılan referandumlarda Callaghan hükümeti ciddi bir başarısızlığa uğradı: Galliler tasarıyı reddetti, İskoçyalılar ise çok az bir farkla «evet» oyu verdiler. Muhafazakârların bir gensoru önergesi üzerine Avam Kamarası'nda 311'e karşı 310 oyla azınlıkta kalan Callaghan seçime gitmek için Parlamento'yu feshetmeye karar verdi. Mayıs 1979'da yapılan seçimlerde Muhafazakârlar başarıya ulaşınca Margaret Thatcher* başbakan oldu.

Ekim 1979'da James Callaghan, İşçi Partisi'nin başkanlığından istifa etti. (L)

***CALLAO**, Peru'da liman kenti. — 332 300 nüf. (L)

CALLAO (El), Venezuela'da (Bolivar eyaleti) kent. 4 300 nüf. Altın madeni ocakları. (L)

***CALLAS** (Maria KALOGEROPULO, **Maria** - denir), yunan opera şarkıcısı. — (öl. Paris 1977). [L]

CALOOCAN, Filipinler'de kent. Manila'nın kuzey kenar semtlerini içerir. 471 000 nüf. (L)

CALP (Necdet), türk devlet adamı (Karamürsel). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Farklı derslerden sınava girerek Hukuk Fakültesi'nden de diploma aldı. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptı. 1955'te mülkiye müfettişi, 1960'ta Siirt valisi oldu. Bir ara başbakanlık özel kalem müdürlüğü yapan Calp, 1961'de başlayarak uzun süre İsmet İnönü'nün özel kalem müdürlüğünde bulundu. 1978-1979 yıllarında İzmir valiliği yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra başbakanlık müsteşarlığına getirilen Calp, nisan 1983'te emekliye ayrıldı. Mayıs 1983'te siyasi partilerin kurulmasına izin verilince Halkçı Parti'nin kurucuları arasında yer aldı ve bu partinin başkanlığına seçildi. Halkçı Parti, gerekli sayıda kurucu üyeyi saptayarak ve yeterli ölçüde örgütlenerek kasım 1983 genel seçimlerine katılma hakkını elde etti. (M)

***CALUMET CİTY**, ABD'de kent. — Calumet Park'la birlikte Chicago'nun güney kenar semtlerinden biridir. 43 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***CALVİNO** (İtalo), italyan yazarı. — *Serüvenler, Cosmicomics, Bir Sandık Müşahidinin 24 Saati* adlı kitaplarından başka son eserleri: *Il Castello Dei Destini İncrociati* (Kaderler Kavşağı Şatosu) [1973], *Se Una Notte d'İnverno Un Viaggiatore* (Bir Kış Gecesi Bir Yolcu Gelirse) [1979]. (L)

CALVO SOTELO (Leopoldo), ispanyol siyaset adamı (Madrid 1926). Mühendislik eğitimi gördü. Suarez hükümetinin iktidarı sırasında 1975'te ticaret, 1976'da çalışma bakanlığı yaptı. 1977'de istifa ederek Demokratik Merkez Birliği'nden (UCD) aday oldu. 1981 şubatında Suarez'in istifası üzerine başbakan, kasım ayında da UCD başkanı oldu. Başbakanlığının oylamaya sunulduğu gün albay Tejero parlamentoyu bastı. 1983 seçimlerinde sosyalist partinin iktidara gelmesi üzerine iktidarı Felipe Gonzales'e bıraktı. (L)

***CAM.** — Türkiye'de cam sanayii 1972 - 1982 döneminde önemli bir gelişme gösterdi. Yurtiçi cam gereksiniminin tümü yurtiçi üretimle karşılanmakla birlikte, dışsatımda da belirli bir düzeye erişildi. 1972'de 197 000 ton olan cam üretimi yılda ortalama yüzde 14,6 artışla ilk beş yıllık dönemde 390 000 tona yaklaştı. Gene bu dönemde (1972 - 1977) düz cam üretimi yılda ortalama yüzde 15,2 ve cam eşya üretimi yüzde 8,6 arasında artarak Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen hedefleri geçti. 1972'de 13 765 ton olan cam dışsatımı 1977'de 40 595 tona yükseldi. Özellikle sınaî cam, cam kap ve ev eşyası dışsatımında önemli artış oldu. Üretimin parasal değeri 1978 fiyatlarıyla 2,8 milyar liradan 5,5 milyar liraya yükseldi. 1973 yılında 84 566 ton olan düz cam üretimi 1979 yılında 240 113 tona yükseldi, aynı sürede şişe üretimi 68 624 tondan 136 357 tona çıkmıştı. Bunlar sadece Çayırova ve Anadolu Cam fabrikalarının üretimidir. Paşabahçe Şişe ve Cam Fafrikası'nda ise aynı dönemde cam eşya üretimi 17 194 ton'dan 30 346 tona yükseldi.

1981 yılında Çorlu'da Trakya Cam Fabrikası'nın açılmasıyla cam üretiminde önemli bir gelişme görüldü. Bu fabrikada yılda 35 bin ton düz cam, ona bağlı Televizyon Tüp Cam Tesisi'nde de 200 bin adet televizyon camı üretilmesi planlandı. Bu kuruluş üretime geçinceye kadar televizyon camı, ampul kavanozu, aydınlatma camı gereksinimi dış alımla karşılandı. Örneğin ampul kavanozu ve aydınlatma cam boruda 1981'de yaklaşık 1,3 milyar liralık dışalım yapıldı. Aynı yıl üretim değerinin yaklaşık yüzde otuzu dış ülkelere satıldı. 1980'de Çayırova ve Anadolu cam fabrikalarında 83 859 ton olarak gerçekleştirilen düz cam üretiminin 1982'de 118 090 tona, emprime ve telli camın 11 461 tondan 33 bin tona, sınaî kapların 55 558 tondan 120 757 tona yükseltilmesi planlandı. 1982'de üretimin düz camda yaklaşık yüzde 50, sınaî kaplarda yüzde 48, ampul kavanozunda yüzde 150 oranında, toplam sektör üretiminde ise yüzde 33 dolayında artması programlandı. (DPT, *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1978 - 1982). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda ayrıca «düz plaka cam» standardının revizyonuyla «emprime cam» standardının sonuçlandırılması ve standartları olmayan öteki cam türleri için gerekli önlemlere geçilmesi; sektör kurulu kapasitesinin en verimli biçimde kullanılması, cam dışsatımını kolaylaştırıcı uygulamaların sürdürülmesi öngörüldü. (M)

***CAMAGUEY**, Küba'da kent. — 245 000 nüf. (L)

***CAMARİNES**, Filipinler'de iki ilin adı. — Luzon adasının kuzey ucundaki yarımada üzerinde bulunan iki ilin yüzölçümü 7 380 km²; nüfusu 1 210 000. İllerden biri *Yukarı Camarines* (merkezi Naga), öbürü *Kuzey Camarines* (merkezi Daet). [L]

***CAMBAY**, Hindistan'da (Gucerat eyaleti), Cambay körfezinin sonunda kent. — 62 000 nüf. Yakınında petrol ve doğal gaz yatakları. (L)

***CAMBRAİ**, Fransa'da kent. — 41 109 nüf. (L)

***CAMBRİDGE**, ABD'de (Massachusetts), Boston yakınında kent. — 100 000 nüf. (L)

***CAMBRİDGE**, İngiltere'de kent. — 90 400 nüf. (L)

***CAMBUL**, Sovyetler Birliği'nde, Kazakistan'ın güneyinde kent. — 264 000 nüf. (L)

***CAMDEN**, ABD'de (New Jersey) kent. — 103 000 nüf. (L)

***CAMİLİ**, Artvin ilinde, Borçka ilçesine bağlı bucak. — 3 015 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 373 nüf. (1980). [M]

***CAMMU** veya **JAMMU**, Hindistan'ın kuzeydoğusunda (Jammu-Keşmir eyaleti) kent. — 155 000 nüf. (L)

***CAMNAGAR**, Hindistan'da (Gucerat) kent. — 200 000 nüf. (L)

***CAMON** (Ferdinando), italyan yazarı (Padova 1935). Gazeteci olarak yazı hayatına başladı. İlkel insan yaşantısını irdeleyen romanlar yazdı: *Il Quinto Stato* (Beşinci Devlet) [1970]; *La Vita Eterna* (Sonsuz Ya-

Trakya Cam Fabrikası

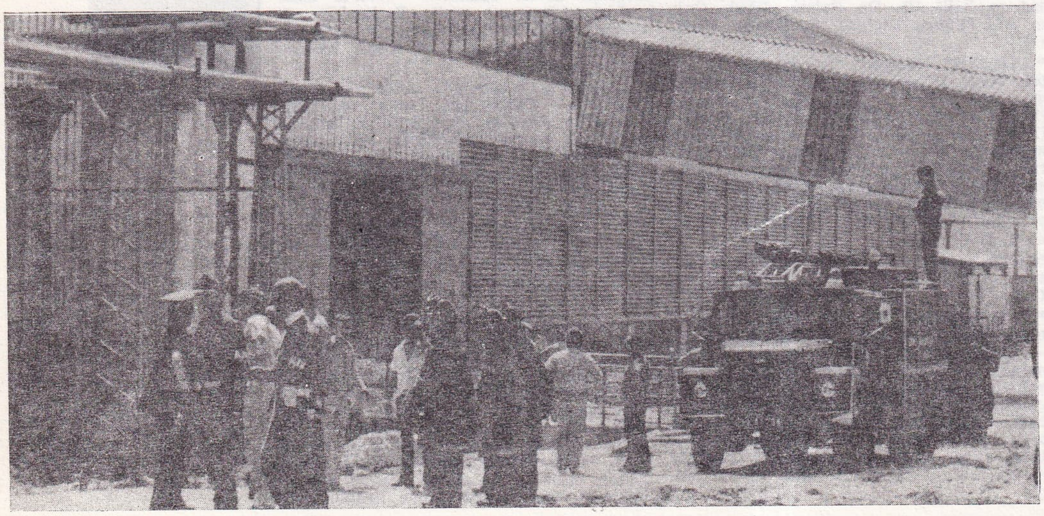

Foto. Simon/Gamma (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

şam) [1972]; *Occidente* (Batı) [1975]; *Un Altare Per la Madre* (Anaya Sunak) [1978]. Bir şiir kitabı da vardır: *Liberare L'Animale* (Hayvanı Özgürleştirmek) [1973]. (L)

CAMPA'LAR, Peru'da Urubamba, Apurimac, Pachitea ve Ucayali çaylarının kıyılarında yaşayan yerli halk. Sayıları 45 000 kadar olan Campalar okla balık avlayarak, ormandan açılmış yerlerde manyok, fasulye ve şekerkamışı yetiştirerek geçinirler. Bu etnik topluluk Aravak yerli grubunun tropikal ormanlarda yaşayan kültürel bölümüne girer. (L)

Camp David, Maryland'da, ABD cumhurbaşkanlarının istedikleri zaman oturdukları özel konut.

Camp David Anlaşmaları, ABD aracılığıyla İsrail ve Mısır arasında Camp David'de imzalanan anlaşmalar. Birleşik Amerika, Mısır ve İsrail arasında 5-17 eylül 1978 günlerinde Camp David'de bir konferans düzenlendi. Görüşmeler sonunda varılan anlaşmalar Washington'da Birleşik Amerika cumhurbaşkanı Jimmy Carter* (*Ek 2*), Mısır devlet başkanı Enver Sedat* ve İsrail başbakanı Menahem Begin* (*Ek 2*) tarafından imzalandı.

Camp David anlaşmalarının ilki, Mısır-İsrail ilişkilerinin normalleştirilmesini, İsrail işgalindeki Sina yarımadasının belli aralıklarla Mısır'a geri verilmesini, İsrail gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan, Tiran Boğazı'ndan ve Akabe Körfezi'nden serbest geçiş hakkının Mısır tarafından tanınmasını öngörüyordu. Taraflara göre filistinlilerin «meşrû hakları»nı verme ve tanıma amacı güden ikinci anlaşmaysa Batı Şeria ve Gazze için iki aşamalı bir statü belirliyordu. Gerek Camp David Anlaşmaları, gerek onu izleyen İsrail-Mısır Barış Anlaşması (26 mart 1979) İsrail açısından ferahlatıcı oldu; çünkü İsrail'i Akabe körfezinden Akdeniz'e kadar uzanan geniş bir cephede, en önemli ve en güçlü düşmanından kurtardı .Buna karşılık İsrail hem düşman istilasından korunma, hem petrol kaynağı bakımından yararlandığı ve 1967' den beri işgal altında tuttuğu Sina yarımadasını parça parça terketmek zorunda kaldı. En son Sina toprağını 1982'de Mısır'a geri verdi. Burada yerleşmiş bulunan bir kısım yahudi çiftçilerini asker zoruyla geri çekmek zorunda kaldı.

Camp David Anlaşmaları, Mısır'la İsrail arasındaki ilişkileri düzeltmekle birlikte (iki ülke arasında resmi diplomatik ilişki şubat 1980'de kuruldu) Filistin'in «özerklik»ine bir yarar sağlamadı. Ürdün, Batı Şefria ve Gazze'de yaşayan filistinlilerin görüşmelere katılmamaları bunda önemli rol oynadı. Mısır'ın anlayışının tersine, İsrail Batı Şeria ve Gazze'de tam bir özerkliğe geçilmesini hiç bir zaman tam anlamıyla kabullenmedi. (Bk. YAKINDOĞU, İSRAİL, *Filistin Kurtuluş Örgütü, Ek 2*). [M]

***CAMPECHE,** Meksika'da, Yucatan yarımadasının batı kıyısında liman kenti. — 70 000 nüf. Sömürge döneminden kalma görkemli anıtlar ve evler. Sigara fabrikası. Şeker fabrikası. Balıkçılık. Tropikal kereste dışsatımı.

— *Campeche eyaleti,* Yucatan yarımadasının batı bölümünde eyalet. 51 833 km²; 371 800 nüf. (L)

***CAMPİ BİSENZİO,** İtalya'da (Toscana) kent. — 27 000 nüf. (L)

***CAMPİNA GRANDE,** Brezilya'da (Paraiba eyaleti) kent. — 163 000 nüf. (L)

***CAMPİNAS,** Brezilya'da (Sao Paulo eyaleti) kent. — 562 000 nüf. Makine, kimya ve elektronik sanayii. (L)

***CAMPOBASSO,** İtalya'da kent. — 46 550 nüf. (L)

***CAMPO GRANDE,** Brezilya'da (Mato Grosso do Sul) kent. — 297 600 nüf. (L)

CAMPO GRANDE, Brezilya'da (Rio de Janeiro) kent. Rio de Janeiro'nun büyük batı banliyösünde. 231 000 nüf. (L)

***CAMPOS,** Brezilya'da (Rio de Janeiro eyaleti) kent. — 153 000 nüf. (L)

CAN (Mehmet), türk idareci ve siyaset adamı (İslahiye 1927). Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık yaptı. Kadirli kaymakamı iken, çevre sağlığını koruma amacıyla çeltik ekimine uyguladığı kısıtlama ve önlemler büyük toprak sahiplerince tepkiyle karşılanınca olay kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Görev yaptığı başka ilçelerde de yapıcı bir yönetici olarak tanındı. İçişleri Bakanlığı'nda danışman iken CHP adayı olarak 1973 seçimlerine katıldı, Adana'dan milletvekili seçildi. 1977 seçimlerinde de milletvekilliğini korudu. Birinci Ecevit hükümetinde gümrük ve tekel bakanı (1974), ikinci Ecevit hükümetinde adalet bakanı (1978-1979) olarak görev yaptı. (M)

Canard enchaîne (*le*), (Fransızcada teklifsiz konuşmada gazete anlamına da gelen *canard,* ördek ve *enchaîné,* zincirlenmiş, zincire vurulmuş'tan), 1916'da Paris'te kurulmuş resimli gülmece ve yergi gazetesi. Maurice ve Jeanne Maréchal tarafından kuruldu, 1940'a kadar aralıksız yayımlandı; eylül 1944'ten beri de yayımını aralıksız olarak sürdürmektedir. En çok okunan yergi gazetelerindendir (tirajı 500 000). Yergileri ve karikatürleriyle siyasal ve mali çevreleri olduğu gibi edebi çevreleri ve sanat çevrelerini de acımasızca eleştirir, siyasal rezaletleri ortaya çıkarır. Reklam yayımlamaz. (L)

CANBERK (Eray), türk şairi (İstanbul 1940). Fransız dili ve edebiyatı öğrenimini yarım bıraktı. İlkokul öğretmenliği ve yayımcılık yaptı. 1963'te ilk şiiri Yelken dergisinde yayımlandı. Deneme ve öyküler de yazan Canberk'in çeviri kitapları var. Şiirlerinin bir bölümünü *Kuytu Sular* (1969) adlı kitabında topladı. Aynı kitap bazı yeni şiirler eklenerek 1979'da yeniden basıldı. Yalınlık içinde gelişen dizelerinde toplumsal düşünce ve kişisel duygular arasında uyum sağladı. Çeşitli ülkelerin şairlerinden çevirip derlediği şiirler *Sevda Türküleri* (1982) adıyla yayımlandı. (M)

***CANBERRA,** Avustralya'nın başkenti. — 241 300 nüf. Ulusal Sanat Galerisi (1980). [L]

CANETTİ (Elias), Almanca yazan ingiliz uyruklu musevi yazar (Ruscuk 1905). Bulgaristan'da İspanyol yahudisi bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Frankfurt'ta kimya ve felsefe öğrenimi gördükten sonra Viyana'ya yerleşti; 1938'de Londra'ya kaçtı. 1935'te çıkan *Autoda-fe*'si (Ateşte Yakma) büyük yankı uyandırdı. 1936'da yayımladığı *Körleşme* (Die Blendung) adlı eseri üç bölümdü: *Ein Kopf Ohne Welt* (Dünyasız Bir Baş); *Kopflose Welt* (Başsız Bir Dünya); *Welt im Kopf* (Başta Bir Dünya). Hemen yasaklanan bu kitapta Canetti, dünyadaki insanın gerçeğini, yüceliğini, sefaletini ele alır. Roman kişisi Peter Kien gözlerini yumarak yaşama tutkusu kazanmaktadır. Körlük zamana ve yere karşı bir su birikintisi, bir gölcük gibidir; varlığımız tek ve büyük bir körlükten ibarettir; körlük Kozmos'un büyük ilkesidir. Canetti, günlüklerinin uzantısı olan denemelerinde de (*Masse und Macht* [Kitle ve Güç], 1959) insan edimlerindeki derin itici güçleri çözümlemeye çalıştı. Kitaplar ve kültler arasında uzayan bir düşünce serüvenine girerek insandaki akıl dışı öğeyi vurgulamak istedi. Güç belirtileriyle kitle olgusu arasındaki bağıntılara (dünya savaşları, devrimler, nazizm, faşizm, şiddet) eğildi. Canetti 1981'de Nobel Edebiyat Ödülü'nü aldı. Ayrıca kendisine Almanya'nın en büyük nişanı olan «üstün hizmet nişanı» verildi. (M)

CANLANDIRMA i. Sosyol. *Kültürel canlandırma,* bireyleri ve toplulukları, çağdaş yaşamın temel yasalarından biri olan değişime uyarlamak ve onlar arasında sürekli bir iletişim kurmak amacıyla yapılan bilinçli etkinleştirme süreci.

— ANSİKL. *Canlandırma* üç bölüme ayrılabilir. Engellenmiş sosyal gruplara kültürün yayılması amacına yönelik *kültürel canlandırma;* toplulukları toplumsal bir projede birleştirirerek ortak bir amaca yönelten *sosyal canlandırma;* sosyal grupların kendi kültürel gelişmelerinin araçlarına sahip çıkmaları için onlara yardım ederek eğitsel bir amaca yönelen sosyokültürel ya da *toplumsal-eğitsel canlandırma.* Canlandırmanın temel özelliği topluluğa aşırı önem verilmesidir. Canlandırıcının çalışması, bireylerden çok grubun tümünün

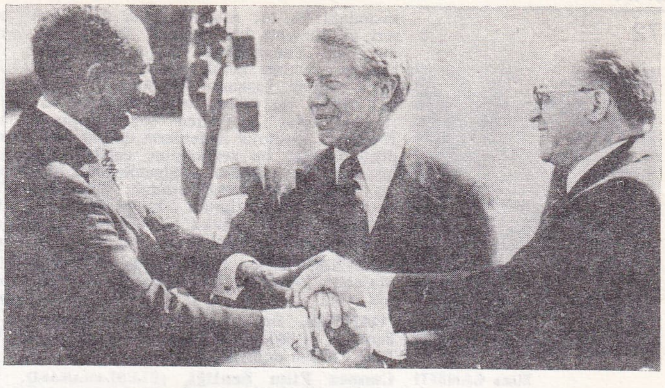

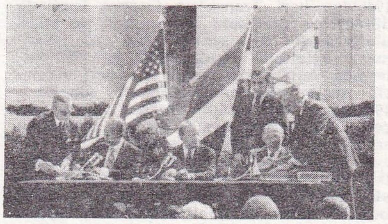

Camp David Antlaşması ve imza töreni: Sedat, Carter, Begin

gelişimiyle değerlendirilecektir. Canlandırıcının amacı, topluluğun sorumluluk yüklenme mekanizmasını harekete geçirmektir. Önerilen etkinlik hiçbir zaman bir amaç değildir, araçtır. Canlandırıcı, topluluğa tek gerçeğini yansıtan aynadır. Kendisi yansız kalır, kişiliği ve ideolojiyi siler. Güncel yaşam da canlandırmanın malzemesi olabilir. Bu durumda, canlandırmaya katılanların, yaşanmış olayların kültürel anlamını ortaya çıkarmaları, kültürel eylemle siyasal eylem arasındaki belli belirsiz sınırı bulmaları amaçlanır. Toplumu değiştirme tasarıları giderek daha büyük önem kazanan canlandırıcılar, çoğu zaman siyasal militanlıkla mesleksel ödev arasında bocalayıp dururlar.

Halk eğitimi (kültürel canlandırma) alanında, güçlü sanayileşme döneminde ortaya çıkan gençlik etkinlikleri, işçi sınıfına bakarak, bilgi ve kültür eşitsizliğine göre, toplumsal ve siyasal değişim perspektifleri içinde tanımlanıyordu. Bu etkinlikler, teknik alanı da içeren global bir eğitim projesinin çevresinde örgütleniyordu. Bunlar iş içinde sorumluluk üstlenerek yetişme yolunu açan, üyelerinden hümanist ve toplumcu bir mücadele isteyen etkinliklerdi. Nihayet, bu etkinlikler felsefi ve dinsel değerlere bağlıydı. Kültürel canlandırma tüm sınıflara hitap eder. Kültürün bir yaşayış biçimi olduğu anlayışından yola çıkılır, kamusal fonlardan finanse edilen donatımlara dayanılır. Sosyokültürel eğitim kurumları, tekniklere ayrıcalık sağlar ve sosyal bilimlerin (çocuk psikolojisi, topluluk ve yaratıcılık psikopedagojisi) etkisiyle, psikososyal türden yöntembilimlerin değerini artırır. Bu kurumlar eğitsel hizmet yükümlülükleri çerçevesinde örgütlenip açılmışlardır. Düzenli biçimde yararlananlara ve ikinci derecedeki ilgililere hitap ederler. Günümüzde hümanist misyon meslek halini aldı. Ama bu gelişme, öncü çevrelerin ve yetişmiş halk kesiminin eğitsel uygulama alanından çok, ideolojik düzeyde ve örgütlenme yöntemleri düzeyinde kendini gösterir. Gerçekte, halk eğitimi ve kültürel canlandırma sorunları XIX. yüzyılın sonları ile XX. yüzyılın dördüncü çeyreğinde aynı özelliği taşımaktadır. Her iki dönemde de toplumsal bunalımlara çare bulma; XIX. yüzyılda eğitim yoluyla, bugün kültür yoluyla toplumsal birliği güçlendirme söz konusudur. Bu iki olgu, toplumdaki bölünmelerin üstünde insana seslenir. Her iki durumda da orta tabakalar karşılık verir. Öncelik gençliğindir. İşçi sınıfı her zaman, özellikle hedef alındığı halde, kültürel etkinlik alanına çekilemedi.

Canlandırma gereksinimi çağdaş toplumun belirleyici bir özelliğidir. Eserlerle halk a-

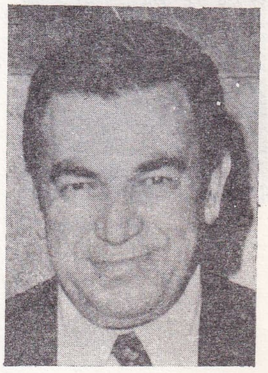

Mehmet CAN

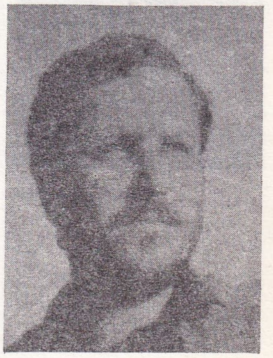

Eray CANBERK

Foto. Karel/Sygma (2) [LAROUSSE]; X (2) [MEYDAN]

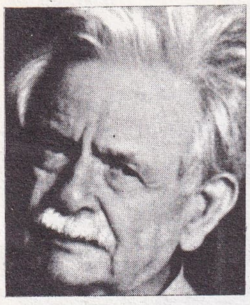
Elias CANETTI

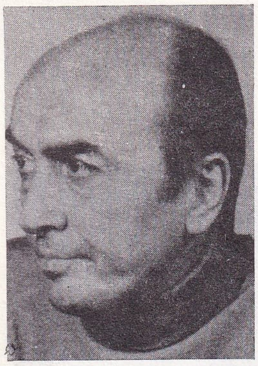
Edip CANSEVER

Kemal CANTÜRK

rasındaki bu tür aracılık daha önce benzeri görülmemiş bir olgudur. Bazı çağlarda (Eski Yunan-Roma, Orta Çağ) hiçbir şekilde aracılığa gerek yoktu; çünkü sanat eseri toplum yaşamının içinde yer alırdı; sırf estetik bir nesne haline getirmek üzere toplumsal işlevinden soyutlanamazdı. Kuşkusuz ideolojik nedenlerle de yaratıldığı düşünülebilen bu gereksinim, çağdaş kentleşmenin ve tüketimi edilgenleştiren ticaret toplumunun sonuçlarından, iletişimsizlikten, anlatımsızlıktan kaynaklanıyordu. Gelecek yıllarda sürekli bir büyüme içinde yürümek gerekiyordu. (L)

***CANNANORE,** Hindistan'da (Kerala), Malabar kıyısında liman kenti. — 55 000 nüf. (L)

***CANNES,** Fransa'da, Akdeniz kıyısında kent. — 71 080 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 100 000 dolayında). [L]

Cannes Film Şenliği, (ULUSLARARASI). 1946'dan beri Fransa'nın Cannes kentinde düzenlenen dünyanın en tanınmış ve etkili uluslararası film şenliği. Her yıl nisan-mayıs aylarında yapılır. 1948 ve 1950 yıllarında yapılmayan şenlik, önceleri ülkelerin seçip gönderdiği filmleri sunarken, 1960'larda bir şenlik önseçim kurulunun çeşitli ülkelerin önemli eserleri arasından saptadığı örnekleri sergilemeye başladı. Uzun ve kısa filmler arasında düzenlenen iki yarışmada iki önemli ödül verilir: «Büyük ödül» (altın palmiye) ve «jüri özel ödülü». Uzun filmler yarışmasında ayrıca en iyi kadın ve erkek oyuncu (son yıllarda en iyi yardımcı kadın ve erkek oyuncu), yönetmen, senaryo yazarı, dikkati çeken kimi filmler için FIPRESCI (Uluslararası Sinema Yazarları Birliği) ödülleri ve başka özel ödüller verilir. Şenlikte yarışmalı bölümün dışında, yine önseçim kurulunun saptadığı değişik ve ilginç örnekler, «Yönetmenlerin 15 Günü» ve «Eleştirmenler Haftası» bölümlerinde sunulur. Ayrıca düzenlenen bir «Film Pazarı»nda her ülkeden birçok yapımcılar müşteri bulabilmek amacıyla filmlerini sergilerler. 1968'de yarıda kalıp ödül dağıtılmayan şenlikte, daha sonra şu filmler ve ülkeler «büyük ödül» aldılar: ***1969:*** *If* (Eğer / Lindsay Anderson, İngiltere). ***1970:*** *Cephede Eğlence* (M.A.S.H. / Robert Altman, ABD). ***1971:*** *Arabulucu* (The Go-Between / Joseph Losey, İngiltere). ***1972:*** *Il Caso Mattei* (Mattei Olayı / Francesco Rosi, İtalya) ve *La Classe Operaia Vo in Paradiso* (İşçi Sınıfı Cennete Gider / Elio Petri, İtalya). ***1973:*** *Scarecrow* (Korkuluk / Jerzy Schatzberg, ABD) ve *The Hireling* (Küçümseme / Alan Bridges, İngiltere). ***1974:*** *Konuşma* (The Conversation / Francis F. Coppola, ABD). ***1975:*** *Ateş Yıllarının Öyküsü* (Muhammed L. - Hamina, Cezayir). ***1976:*** *Taksi Şoförü* (Taxi Driver / Martin Scorcece, ABD). ***1977:*** *Babam ve Ustam* (Padre Padrone / Paolo ve Vittorio Taviani, İtalya). ***1978:*** *L'Albero degli Zoccoli* (Nalın Ağacı / Ermanno Olmi, İtalya). ***1979:*** *Teneke Trampet* (Die Blechtrommel / Volker Schlöndorff, B. Almanya) ve *Kıyamet* (Apocalypse Now / Francis F. Coppola, ABD). ***1980:*** *All That Jazz* (Bütün O Caz / Bob Fosse, ABD) ve *Kagemusha* (Akira Kurosawa, Japonya). ***1981:*** *Demir Adam* (Andrzej Wajda, Polonya). ***1982:*** *Yol* (Y. Güney - Ş. Gören, Türkiye) ve *Missing* (Kayıp / Costa - Gavras, ABD). ***1983:*** *Narayama Türküsü* (Şohei Imamura, Japonya). (M)

CANOAS, Brezilya'da, Rio Grande do Sul eyaletinde kent. 223 000 nüf. Petrol rafinerisi ve petrokimya sanayii. (L)

***CANOVA** (Mahir), türk tiyatro sanatçısı. — 1970'lerde Devlet Tiyatroları'nda Shakespeare'den *Romeo ve Jülyet* (1971), N. Cumalı'dan *Gömü* (1972), B. Sabuncu'dan *Mutemet Ali Rıza Bey'in Yaşanmış Hayat Hikâyesi* (1972), F. N. Çamlıbel'den *Akın* (1973), Gogol'den *Müfettiş* (1974), M. Celal'den *İstanbul Efendisi* (1974), G. Dilmen'den *Midas'ın Kördüğümü* (1975) gibi oyunlar sahneye koydu. 1980'de buradan emekliye ayrıldı. Konuk sanatçı olarak yönetmenliği sürdürürken, 15 ekim 1981'de Milli Güvenlik Konseyi kontenjanından Danışma Meclisi üyeliğine seçildi. (M)

***CANSEVER** (Edip), türk şairi. — Bireye, kişinin yalnızlığına dönerek çalışmalarını bu noktalarda yoğunlaştırdı. Konularıyla özdeş bir anlatım kurmaya çalıştı. Şiirinde tiyatrodan daha çok yararlanmaya başladı. Son eserleri: *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976), *Sevda ile Sevgi* (1977), *Şairin Seyir Defteri* (1980), *Yeniden* (Bütün şiirleri) [1981], *Bezik Oynayan Kadınlar* (1982). *Ben Ruhi Bey Nasılım* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu 1977 Şiir Ödülü'nü, *Yeniden* ile 1981 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazandı. (M)

***CANSİ,** Bk. JHANSİ.

***CANTEL,** Fransa'da (Auvergne) yönetim bölgesi. — 5 741 km²; 166 549 nüf. Hayvancılık (sığır, domuz, koyun). [L]

***CANTERBURY,** Büyük Britanya'da kent. — 33 000 nüf. Üniversite. (L)

***CANTHO,** Vietnam'da, Bassac ırmağının doğu kıyısında kent (Hau Giang eyaleti). — 182 400 nüf. Çimento. (L)

***CANTON.** Bk. GUANGZHOU.

***CANTÜRK** (Kemal), türk maliyecisi. — 1972 nisanında getirildiği Maliye Bakanlığı müsteşarlığından alınarak aralık 1972'de Devlet Planlama Teşkilâtı müsteşarlığına getirildi. 1977'de cumhurbaşkanı kontenjanından senatör seçilerek parlamentoya girdi. 1967-1977 arasında Hacettepe Üniversitesi'nde ekonomi dersleri verdi; 1978-1980 arasında Tercüman gazetesinde ekonomi yazıları yayımlandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde ticaret bakanı oldu. (M)

***CAPE TOWN** (afrikaanca **Kaapstad**), Güney Afrika Cumhuriyeti'nin, yasama meclisinin bulunduğu başkenti. — 1 224 000 nüf. (L)

***CAP HAİTİEN** ya da **LE CAP,** Haiti Cumhuriyeti'nde liman kenti. — 46 200 nüf. (L)

***CAQUOT** (Albert), fransız inşaat mühendisi. — (öl. Paris 1976). Çeşitli eserleri arasında Paris'teki *Rue Lafayette Köprüsü,* İskoçya'da Clyde ırmağı üzerinde *Glasgow Köprüsü,* Belçika'da *Renory Köprüsü* sayılabilir. Madencilik Yüksek Okulu'nda profesörlük ve Bilimler Akademisi'nde başkanlık yaptı. (L)

***CARACAS,** Venezuela'nın başkenti. — 2 800 000 nüf. (L)

CARCANİ (Adil), arnavut devlet adamı (doğ. 1923). İkinci Dünya Savaşı sırasında orduda siyasi komiserlik, savaştan sonra parti sekreterliği, sanayi bakanlığı yaptı. 1961'de komünist partisi siyasi büro üyeliğine, 1965'te başbakan birinci yardımcılığına getirildi. 1982'de Mehmet Şehu'nun ölümünden sonra başbakan oldu. (M)

***CARDENAS,** Küba'da liman kenti. — Adanın kuzey kıyısında kendi adını taşıyan koydadır. 55 000 nüf. Balıkçılık. Şeker fabrikası ve dışsatımı. Selüloz ve kâğıt hamuru .Elektronik. (L)

CARDEW (Cornelius), ingiliz bestecisi (Winchcomb, Gloucestershire 1936). Londra'da, Royal Academy of Music'de Köln'de ve Roma'da öğrenim gördü. Dizisel müzik türünde piyano için eserler besteledi: *February Pieces* (Şubat Parçaları) [1960]. Daha sonra Cage'in etkisiyle grafik notalama ve rastlantısal beste akımına ilgi duydu: *Treatise* (Anlaşma) [1967]. 1969'da Scratch Orchestra'sını kurarak toplu müzik yaptı. 1971'de İdeology Group adlı ve işçi sınıfıyla müzik arasındaki ilişkiyi müziğe dökmeye çalışan bir grup kurdu: *Four Principles on İreland and other Pieces* (İrlanda Üzerine Dört İlke ve Başka Parçalar) [1974]. Müzik üzerine makaleleri de vardır: *Stockhausen Serves İmperialism* (Stockhausen Emperyalizme Hizmet Ediyor) [1974]. (L)

***CARDİFF,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 273 900 nüf. (L)

CARDİNALE (Claudia), italyan kadın sinema oyuncusu (Tunus 1939). Öğretmen okulunda okurken «Tunus Güzeli» seçilip Venedik Şenliği'ne katılma ödülü kazandı. Orada çeşitli yönetmenlerin dikkatini çekerek sinemaya geçti. Yapımcı Franco Cristaldi'yle evlendi. Tanınmış yönetmenlerin şenliklerde ödüllendirilen ilginç eserlerinde oynayarak en ünlü italyan kadın oyuncuları arasına girdi. Başlıca filmleri: *Tunus Geceleri* (Goha) [J. Baratier, 1957], *Toto Gangster* (I Soliti Ignoti) [M. Monicelli, 1958], *Austerlitz* (A. Gance, 1960), *Acı Nikah* (II Bell Antonio) [M. Bolognini, 1960], *Düşman Kardeşler* (Rocco e i Suoi Fratelli) [L. Visconti, 1960], *Tatlı Hayat Kurbanları* (I Delfini) [F. Maselli, 1960], *Genç Aşıklar* (La Ragazza con la Valigia) [V. Zurlini, 1960], *Toy Bir Delikanlı* (La Viaggia) [M. Bolognini, 1961], *Sevimli Haydut* (Cartouche) [P. de Broca, 1961], *Senilità* (Yaşlılık) [M. Bolognini, 1962], *Leopar* (II Gattopardo) [L. Visconti, 1963], *Otto e Mezzo* (Sekiz Buçuk) [F. Fellini, 1963], *Aşkın Kurbanları* (Gli Indifferenti) [F. Maselli, 1963], *Sandra* (L. Visconti, 1965), *Profesyoneller* (The Professionals) [R. Brooks, 1966], *Baykuşun Günü* (II Giorno della Civetta) [D. Damiani, 1967], *Batıda Kan Var* (C'Era una Volta il West) [S. Leone, 1969], *Şeytan Çekici* (Popsy Pop) [J. Herman, 1970], *L'Udienza* (Görüşme) [M. Ferreri, 1971], *Libertà, Amore Mio* (Özgürlük, Aşkım) [M. Bolognini, 1973], *Gruppo di Famiglia in un Interno* (Şiddet ve Tutku) [L. Visconti, 1974], *Ahlaksız* (La Part du Feu) [E. Périer, 1977], *La Pelle* (Deri) [L. Cavani, 1981], *Le Cadeau* (Armağan) [M. Lang, 1982], *Fitzcarraldo* (W. Herzog, 1982). [M]

CARIM (Taha), türk diplomatı (Cenevre 1914 - Vatikan 1977). Fransa'da Toulouse Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. 1944'de Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. Karakas, Karaçi ve Ottawa'da ortaelçilik, Beyrut ve Vatikan'da büyükelçilik yaptı. Vatikan'da büyükelçi olarak çalıştığı sırada, 9 haziran 1977'de elçilikten evi-

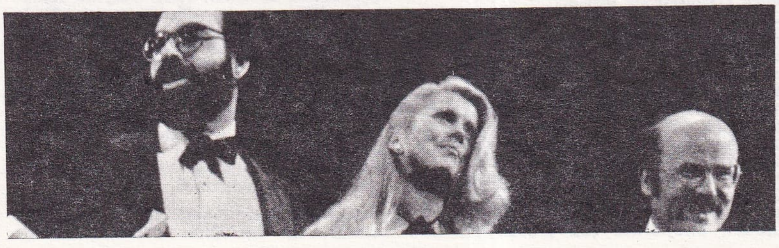

Cannes Film Şenliği (sağda) R. Rosselini ve Sh. Duval; (solda) Coppola ve Schoendorff

Foto. Sorin/Gamma (LAROUSSE); X (2) [MEYDAN]; Coatsaliou/Sygma; AP (LAROUSSE)

ne giderken ermeni gizli örgütüne bağlı tedhişçiler tarafından tabancayla vurularak öldürüldü. (M)

CARLE (Gilles), kanadalı film yönetmeni (Maniwaki 1929). Önceleri desinatörlük ve gazetecilik yaptı. Pek çok kısa film ve reklam filmi çektikten sonra, *La Vie Heureuse de Léopold Z* (Léopold Z'nin Mutlu Yaşamı) [1965] adlı ilk uzun filmiyle ilgi derledi. Toplumsal gözlem gücüyle dikkati çekti; son filmlerinde fantastik öğelere ağırlık verdi; Kanada sinemasının önde gelen adları arasına girdi. Diğer başlıca filmleri: *Le Viol d'une jeune fille douce* (Tatlı Bir Genç Kızın İğfal Edilişi) [1968], *Red* (Kızıl) [1969], *Les Mâles* (Erkekler) [1970], *La Vraie nature de Bernadette* (Bernadette'in Gerçek Kişiliği) [1972], *La Mort d'un bûcheron* (Oduncunun Ölümü) [1973], *Les Corps célestes* (Kutsal Vücutlar) [1974], *L'Ange et la femme* (Melek ve Kadın) [1977], *Fantastica* (1980), *Il Etait une fois des gens heureux, Les Flouffe* (Bir Zamanlar Bir Mutlu İnsanlar, Pluffe'lar Varmış) [1981], *Maria Chapdelaine* (1983). [M]

***CARLİSLE,** İngiltere'de kent. — 71 500 nüf. (L)

CARLOS, uluslararası terörist. Bu takma ad ilk kez 27 haziran 1975'te gazetelerin birinci sayfasında göründü. Kaldığı apartman dairesinde onu görmeye giden iki gizli polis müfettişi ile muhbirlerden birini öldürdü. Bu üçlü cinayet üzerine tüm Avrupa polisi bu esrarengiz ve ele geçmez Carlos'un peşine düştü. Ama bir türlü ele geçiremedi. Carlos ondan sonra Londra'da, Paris'te, Caracas'ta görüldü; lübnanlı, suriyeli, perulu olduğu söylendi. Carlos'un gerçek adının İliç Ramirez Sanchez olduğu ve 1949 yılında Caracas'ta venezuelalı ünlü bir avukatın oğlu olarak dünyaya geldiği sanılmaktadır. (L)

CARLSEN (Henning), danimarkalı film yönetmeni (doğ. 1927). Önceleri tiyatro ve TV'de çalıştı. 1962'de başladığı sinemada iskandinav ülkelerinin önde gelen yönetmenlerinden biri oldu: *Aile Tabloları* (1964), *Açlık* (Knut Hamsun'un romanından uyarlama; 1966), *6'dan 9'a Sophie* (1968) *Hepimiz Şeytanız* (1969). *Korkuyor musunuz?* (1971), *Ne yapmalı da Orkestraya Katılmalı* (1972), *Mutlu Bir Boşanma* (Fransa'yla ortak yapım; 1975), *Kar Altında Gülüş* (1978). [M]

***CARLSON** (Carolyn), amerikalı kadın dansçı ve koreograf. — Paris opera ve balesinde gerçekleştirdiği son eserleri arasında *Wind, Water, Sand* (Rüzgâr, Su, Kum) [1976], *This, That, The Other* (Bu, Şu ve Öteki) [1977], *Year of the horse* (Atın Yılı) [1978], *Writing in the Wall* (Tehlike İşareti) [1979], *The Architects* (Mimarlar) [1980]. 1981'de davetli olarak Venedik'te J. Schwarz'ın müziklediği *Undici Unde*'yi (Onbir Dalga) sahneye koydu. (L)

***CARLU** (Jacques), fransız mimarı. — (öl. Paris 1976). [L]

CARMET (Jean), fransız sinema oyuncusu (doğ. 1921). 1944'de başladığı sinemada ancak 1970'lerde ön plana çıkabildi ve başarılı kompozisyonlar çizdi: *Siyah Ayakkabılı Sarışın* (Le Grand blond avec une chaussure noire) [Y. Robert, 1972], *Dupont Lajoie* (Y. Boisset ,1974), *Son Macera* (Alice ou la dernière fugue) [C. Chabrol, 1976], *Siyahlar, Beyazlar ve Renkliler* (Noirs, blancs et en couleurs) [J. J. Annaud, 1976], *Zehirli Çiçek* (Violette Nozière) [C. Chabrol 1978], *Le Sucre* (Şeker) [J. Rouffio, 1978], *Buffet froid* (Soğuk Büfe) [Bertrand Blier, 1979], *L'Amour trop fort* (Çok Güçlü Bir Aşk) [D. Duval, 1980], *Allons Z'Enfants* (Hadi Çocuklar) [Y. Boisset, 1981], *Die Falschung* (Kalpazan) [V. Schlöndorff, 1981]. (M)

***CARNÉ** (Marcel), fransız film yönetmeni. — 1976'da Türkiye'ye geldi; adına düzenlenen toplu gösteriye katılıp filmlerini sundu. (M)

***CARO** (Anthony), ingiliz heykelcisi. — 1965'te minimal sanata öykünen eserler (*Strip* [Şerit], 1965) verdiyse de, aslında sanatı dinamik ve biçimsel araştırmaya yöneliktir: *Table Piece LXXXVIII (the Deluge)* [Masa Parçası LXXXVIII (Tufan), 1969-1970]. Renk, vernik, pas gibi yüzey etkileri üzerinde deneyler yaptı: *Veduggio* (1972-1973). [L]

***CARON** (Leslie), fransız kadın sinema oyuncusu ve dansçısı. — 1960'lardan günümüze dek çevirdiği başlıca filmler: *The L- Shaped Room* (L. Biçimi Oda) [B. Forbes, 1963], *Şaşkın Baba* (Father Goose) [R. Nelson, 1964], *Müstesna Aşk* (A Very Special Favor) [M. Gordon, 1965], *Il Padre di Famiglia* (Aile Babası) [N. Loy, 1967], *Mandron* (J. Hopper, 1970), *Nicole* (I. Ventilla, 1972), *L'Homme qui aimait les femmes* (Kadın Düşkünü) [F. Truffaut, 1977], *Valentino* (K. Russell, 1977), *Sözleşme* (K. Zanussi, 1980), *Die Unerreichbare* (Ulaşılmaz) [K. Zanussi, 1983]. (M)

CARPENTER (John), amerikalı film yönetmeni (doğ. 1948). Üniversite öğrenimi sırasında bir kısa-film Oscar'ı aldı. (1970). *Dark Star* (Karanlık Yıldız) [1974] ile başladığı uzun filmlerinde iyi kurulmuş, korku - heyecan öykülerini etkili bir dille anlattı. Ünlü şarkıcı Elvis Presley'in ölümünden sonra, onun üzerine öykülü bir TV filmi yaptı: *Elvis, the Movie* (Sinemada Elvis) [1978]. Çoğu filminin senaryolarını ve fon müziklerini kendisi hazırladı: *Yabancı* (Holloween) [1978], *Sis* (The Fog) [1979], *New York'tan Kaçış* (Escape from New York) [1980], *The Thing* (Cisim) [1982]. (M)

***CARPENTİER** (Alejo), kübalı yazar. — (öl. Paris 1980). 1972'den sonra dört roman yazdı. *Yöntem Yolu* (1974) adlı eserinde, güney amerikalı bir diktatörün Paris'te geçen rahat sürgün yaşamını dile getirdi. *Barok Konser* (1974), meksikalı bir mühendisin, XVIII. yy'da Vivaldi ile karşılaşıp tanışmasını konu aldı. Baş kişisi Christophe Colomb olan *Arp ve Gölge*'de (1979), geniş kültürünü ince alayla sergiledi. En beğendiği *Kutsal Dans*'ta (Bahar Kutsaması, 1979), yolculuklarda geçen yaşamını, kendilerini devrim ülküsüne adamış, bir erkekle bir kadının öyküsüne dönüştürerek dile getirdi. (L)

***CARPENTİER** (Georges), dünya eski boks şampiyonu. (öl. Paris 1975). [L]

***CARPİ,** İtalya'da, Modena'nın kuzeyinde kent. — 55 000 nüf. (L)

CARRADINE (David), amerikalı sinema oyuncusu (doğ. 1940). Emektar oyuncu John Carradine'in üç oyuncu oğlunun en ünlüsü. Özellikle TV dizisi *Kung Fu* ile tanındı. 1964'den beri çalıştığı sinemada çok ön plana çıkamadı; sert, yalnız kişilikleri oynayarak C. Bronson'ın yolunu izlemeye başladı. Bazı filmleri: *İyiler ve Kötüler* (The Good Guys and the Bad Guys) [B. Kennedy, 1969], *Aşk ve Ölüm* (Boxcar Bertha) [M. Scorsese, 1973], *Mean Streets* (Kirli Sokaklar) [M. Scorsese, 1973], *Bound for Glory* (Zafer Yolunda) [H. Ashby, 1976], *The Serpent's Egg* (Yılan Yumurtası) [İ. Bergman, 1977], *Uzun Sürücüler* (The Long Riders) [W. Hill, 1980]. (M)

***CARRARA,** İtalya'da (Toscana) Alplerin eteğinde kent. — 67 800 nüf. (L)

CARRİLLO SOLARES (Santiago), ispanyol siyasal adamı (Gijon 1915). İspanyol Sosyalist İşçi Partisi liderlerinden Wenceslao Carrillo'nun oğludur. 1934'de, İspanya Sosyalist Gençlik Örgütü genel sekreteri oldu. Aynı yılın ekiminde ,işçi ayaklanmasından sonra tutuklandı. 1936 nisanında sosyalist ve komünist gençlik örgütlerinin bir araya gelmesiyle oluşan Sosyalist Gençlik Örgütleri Birliği'nin genel sekreteri oldu. Çok geçmeden, İspanya Komünist Partisi'ne girdi ve Madrit'i Savunma Cuntası üyesi oldu. Mart 1937'de Komünist Parti'nin merkez komitesine seçildi. İspanyol cumhuriyetçilerinin düşmesinden sonra yurtdışına kaçtı. 1946'da, cumhuriyeçi Giral'ın sürgünde kurduğu geçici hükümete dahil oldu. Sovyeler Birliği Komünist Partisi'nin XX. Kongresinden sonra (1956), genel sekreter V. Uribe'nin yardımcılığına getirildi. 1960'da, Partinin VI. kongresinde genel sekreter seçildi. Özellikle katoliklere yönelik uzlaşma siyasetinin öncüsü oldu. Parti bünyesinde doğan muhalefete karşı, görüşünü savunmak için 1966'da, *Franco'dan Sonra, Ne Olacak?* adlı kitabı kaleme aldı. Uluslararası düzeyde, İspanya Komünist Partisi'ni Avrupa komünizmine dahil etti ve Sovyetler Birliği'ne karşı tavır aldı. General Franco'nun ölümünden sonra (1975), 1976'da ülkesine döndü. 1977'de milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. *Avrupa Komünizmi (Eurokomünizm) ve Devlet* (1977) adlı bir kitap yazarak yayımladı. 1980 ocağında Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini kınadı. 1981 ağustos başında yeniden parti genel sekreterliğine seçildi. (L)

CARSON, ABD'de (California) Los Angeles çevresinde, Long Beach'ın kuzeybatısında kent. 71 200 nüf. (L)

***CARSTENS** (Karl), alman devlet adamı. — 1976'da Bundestag (millet meclisi) başkanı oldu. 1979'da cumhurbaşkanlığına seseçilerek Walter Scheel'in yerini aldı. Onun bu makama seçilişi H. Schmidt hükümetine muhalefetin ilk işareti oldu. Nitekim Schmidt'in sosyal demokrat hükümeti 1982 sonunda iktidardan çekilmek zorunda kaldı ve 1983 seçimlerini hıristiyan demokrat-hür demokrat koalisyonu kazandı. (L)

***CARTAGENA,** Kolombiya'nın kuzeyinde liman kenti. — 292 500 nüf. (L)

***CARTAGO,** Kolombiya'da, Cauca vadisinde kent. — 65 400 nüf. (L)

***CARTAGO,** Kosta Rika'da kent. — 23 700 nüf. (L)

***CARTER** (Elliott), amerikalı besteci. — Son besteleri: 3 Orkestra İçin *Senfoni* (1977) ve mezzo, bas ve topluluk için *Syringa* (1978). [L]

***CARTER** (Jack), ingiliz dansçısı ve koreografı. — Son eserleri: Royal Ballet topluluğu için *Shukumei* (1975) ve *Lulu* (1976). [L]

CARTER (James Earl, **Jimmy** - denir), amerikalı devlet adamı (Plains, Georgia, 1924). Öğrenimini Annapolis Deniz Akademisi'nde yaptı ve İkinci Dünya Savaşı sırasında donanmaya katılarak bir denizaltıda görev aldı. Okulu deniz teğmeni rütbesiyle bitirdi. Amiral Rickhover'in desteğiyle nükleer denizaltıların geliştirilmesi çalışmalarına katıldı.

1953'te Georgia'ya döndü, gübre ve yerfıstığı satışı yapan aile şirketini geliştirdi. 1962'de Georgia eyaleti senatosuna seçildi. 1966'da Demokrat Parti adayı olarak eyalet valiliği için seçimlere katıldı, ama kazanamadı.

1970'te eyalet valisi seçiminde ikinci defa aday oldu ve seçildi. 1976'da Demokrat Parti'nin ABD başkan adayı oldu ve ABD başkanı seçildi. Başkanlık döneminin ilk önemli olayı, Brejnev'le haziran 1979'da yaptığı Viyana zirve toplantısında imzalanan SALT-2 anlaşmasıdır. Bu anlaşma, kısa bir süre içinde taraflar arasında yeni görüşmeler yapılmasını öngörüyordu. Ama SALT-2'nin iki ülke arasındaki eşitliği yeterince güvence altına almadığı görüşünde olan bazı Cumhuriyetçiler Sovyetler'in Küba'da asker bulundurmasından da cesaret alarak, Carter'e karşı bazı demokratlarla birlikte, 1979 eylülünde bu antlaşmanın Kongre'nin onayına sunulma tarihini ertelettiler. İsrail - Arap dünyası konusunda ise başkan Carter, bölgede sürekli barış şansı ne olursa olsun, İsrail ile Mısır arasında bir barış sağlamak için tüm prestijini kullandı. 1978'de Panama antlaşmalarının Senato tarafından onaylanması Carter'in Kongre'ye karşı ilk büyük zaferi oldu: Gerçekten, o zamana kadar önemli programlardan hiç biri Kongre tarafından onaylanmamıştı. 1977'de sunulan enerji programı, ancak 1978'in sonunda oylandı. Vergi reformu askıda kaldı. Amerika'da ekonomik duruma egemen olan belirsizlik başkanla Kongre arasındaki ilişkileri sertleştiriyordu (1978'de, yüzde 7-8 olan enflasyon oranı, yüzde 6'ya varan işsizlik oranı, dolarda büyük düşüş). Enerji konusu başkanın global bir politika belirlemeye çalıştığı alandı. Carter petrol darlığı nedeniyle bir kısıtlama programı tasarladı. Sanayileşmiş ülkelerin Tokyo zirvesinden önce enerji sorunu konusunda Başbakan Masayoşi Ohira ile görüşmek üzere Japonya'ya gitti. Yıllık enerji talebinin ar-

Terörist **CARLOS**

Santiago **CARRILLO SOLARES**

Foto. Montes/Gamma ; Vioujard/Gamma (LAROUSSE)

Jimmy CARTER
(Başkan seçildikten sonra annesi tarafından kutlanırken)

tış oranını büyük ölçüde düşürmeye çalışıyordu. 1980 başkanlık seçimi kampanyası başladığı sırada, bu sorunun çözümü onun için ana konuydu. Gerçekten, 1979'un son kamuoyu yoklamaları Carter'in halkın daha az desteğine sahip olduğunu ortaya koyuyordu. Başkanlık seçimlerinde onu desteklemiş olan azınlıklar kendilerini yüzüstü bırakılmış sayıyorlardı. Örneğin, zencilerin büyük bir bölümü demokrat Edward Kennedy'nin adaylığını tercih etme eğiliminde görünüyordu. Bu eğilimi tersine çevirmeye çalışan Jimmy Carter, SSCB ile, 25 milyon ton tahıl satışı karşılığında, Küba'daki askeri birliklerinden bir bölümünü geri çekmesi konusunda görüşmelere başladı (ekim 1979). Kasım 1979'da ise, ABD'yi ziyaret etmekte olan papa Jean Paul II ile Beyaz Saray'da görüştü. Tahran'da Amerikan büyükelçiliği görevlilerinin rehin alınması (kasım 1979) üzerine İran'a uyguladığı ekonomik misilleme Carter'in halkın gözündeki saygınlığını artırdı. Sovyetlerin Afganistan'a aralık 1979' da giriştikleri askeri müdahale karşısında gösterdiği kararlılık da olumlu etki yaptı (SALT-2'nin Kongre'de onaylanması görüşmelerinin ertelenmesi, Amerikan Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin Moskova Olimpiyat oyunlarını boykot kararı alması.) Demokrat Parti'den Başkan adayı seçilen Jimmy Carter tüm bu olumlu gelişmelere rağmen kasım 1980'de cumhuriyetçi aday Ronald Reagan karşısında büyük bir yenilgiye uğradı. (L)

***CARUARU,** Brezilya'da (Pernambouc eyaleti) kent. — 101 000 nüf. Ticaret merkezi. Seramik. (L)

***CARUPANO,** Venezuela'da (Sucre eyaleti), Antiller Denizi kıyısında liman kenti. — 51 000 nüf. (L)

***CASABLANCA.** Bk. DAR EL BEYDA.

***CASALE MONFERRATO,** İtalya'da Po ırmağı kıyısında kent. — 43 600 nüf. (L)

***CASERTA,** İtalya'da kent. — 66 900 nüf. (L)

***CASORİA,** İtalya'da, Napoli yöresinde kent. — 54 800 nüf. (L)

CASSAVETES (John), amerikalı sinema oyuncusu ve yönetmen (New York 1929). Bir yunanlı göçmen ailesinden gelir. Tiyatro eğitimi gördü; Actors' Studio'da okudu. 1951'de sinema oyunculuğuna başladı. 1953'te Broadway'de oyun yönetmenliği yaptı. TV film ve dizilerinde oynadı. Bunalımlı erkek rolleriyle sivrildiği başlıca filmleri: *Kenar Mahalle* (Edge of the City) [M. Ritt, 1956], *Ölüm Saçanlar* (The Killers) [D. Siegel, 1964], *On İki Kahraman Haydut* (The Dirty Dozen) [R. Aldrich, 1967], *Dokunulmazlar* (Gli Intoccabili) [G. Montaldo, 1968], *Stadda Panik* (Two Minutes Warning) [L. Peerce, 1976], *Gizli Kuvvet* (Fury) [B. De Palma, 1977], *Tempest* (Fırtına) [P. Mazursky, 1982]. Yönetmen olarak daha da başarı kazanan sanatçı, 1960'larda New York okulunun önde gelen adlarından oldu; daha sonra amerikan «orta sınıf»ının yaşamını sergileyen filmler yaptı: *Gölgeler* (Shadows) [1960], *Tehlikeli Kadın* (Too Late Blues) [1961], *Bekleyen Çocuk* (A Child is Waiting) [1963], *Faces* (Yüzler) [1968], Husbands (Kocalar) [1970], *Minnie and Moskowitz* (Minnie ile Moskowitz), [1971], *A Woman under the Influence* (Etki Altında Bir Kadın) [1974], *Killing of a Chines e Bookie* (Bir Çinli Kitapçının Öldürülmesi) [1976], *Opening Night* (Açılış Gecesi) [1977], *Gloria* (1980). [ML]

CASSEL (Jean-Pierre), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Paris 1932). Asıl adı Jean-Pierre Crochon. Tiyatro eğitimi gördü. 1950'de bir müzikal filmle sinemaya girdi. Ancak 1950'lerde tiyatrocu olarak sivrildi. TV'de Marivaux, Beaumarchais ve Molière uyarlaması dizilerde oynadı. Sinemada P. de Broca'nın *les Jeux de l'amour* (Aşk Oyunları) [1959] ilk önemli filmi oldu. Diğer başlıca filmleri: *le Farceur* (Güldürücü) [P. de Broca, 1960], *Tatlı Günler* (l'Amontode cinqiours) [P. de Broca, 1960], *le Caporal epinglé* (Kodese Tıkılan Onbaşı) [J. Renoir, 1961], *Nunca pasa nada* (Hiçbir Şey Olmuyor) [J. A. Bardem, 1963], *Un Monsieur de compagnie* (Yol Arkadaşı Bir Bey) [P. de Broca, 1964], *Les Pêtes galantes* (Aşk Eğlentileri) [A. Clair, 1965], *Paris Yanıyor* (Paris Brûle-t-il ?) [R. Clément, 1966], *Jeu de massacre* (Cinayet Oyunu) [A. Jessua, 1967], *Oh! What a Lovely War!* (Oh! Ne Güzel Savaş) [R. Attenborough, 1968], *l'Armée des ombres* (Gölgeler Ordusu) [J. P. Melville, 1969], *la Rupture* (Kopuş) [C. Chabrol, 1970], *le Charme discret de la bourgeoisie* (Burjuvazinin gizli Çekiciliği) [L. Bunuel, 1972], *Şark Ekspresinde Cinayet* (Murder on the Orient-Express) [S. Lumet, 1974], *Kadın Doktor* (Docteur Françoise Gailland) [J. L. Bertucelli, 1975], *les Rendez-vous d'Anna* (Anna'nın Randevuları) [C. Akerman, 1978], *la Truite* (Alabalık) [J. Losey, 1982]. (M)

CASTELLANOS (Rosario), meksikalı kadın yazar (Mexico 1925 - İsrail 1975). Yerli edebiyatı akımı çerçevesinde, beyaz toprak sahipleriyle yerli işçiler arasındaki bitmeyen mücadeleyi dile getirdi ve yerli toplumun değerlerini savundu: *Yıldızlar* (1955), *Karanlıkların İsa*'sı (1962). Şiirleri de vardır: *Presentacion en el templo* (Tapınakta Takdim) [1951], *Livida Luz* (1960). [L]

***CASTELLON DE LA PLANA,** İspanya' da Levant kıyısına yakın kent. — 116 600 nüf. (L)

***CASTRO** (Fidel). — Bağlantısız* ülkelerin (*Ek 2*) Havana'da yapılan 6. doruk toplantısında, üye ülkelerden bir bölümünün muhalefetine ve ABD'nin baskılarına rağmen, üç yıl için bu topluluğun başkanlığına seçildi (eylül 1979). Hem ülkesinde hem de bağlantısızlar hareketi içinde, sovyet yanlısı politikasını sürdüren Castro, başkanlık görevini mart 1983te İndira Gandhi'ye devretti. (M)

***CATAMARCA,** Arjantin'de, Andlar yöresinde, Aconquija sıradağlarının eteğinde kent. — 64 400 nüf.

— *Catamarca ili,* 10 967 km²; 172 300 nüf. (L)

***CATANİA,** İtalya'da, Etna'nın güneyinde kent. — 398 426 nüf. (L)

***CATANZARO,** İtalya'da (Calabria) kent. — 93 500 nüf. (L)

CATONSVİLLE, ABD'de, Maryland eyaletinde, Baltimore yakınında kent. 54 800 nüf. (L)

***CAVA,** İndonezya'da (Sunda takımadaları) büyük ada. — 76 103 000 nüf. (L)

CAVANİ (Liliana), italyan kadın film yönetmeni. Önceleri TV için tarihe yönelik belgeseller çekti. 1969'da *I Cannibali* (Yamyamlar) adlı öykülü uzun filmiyle adını duyurdu. Daha sonra *Gece Bekçisi* (Il Portiere di Notte) [1973], *Milarepa* (1974), *Au delà du bien et du mal* (İyiliğin ve Kötülüğün Ötesinde) [1977], *La Pelle* (Deri) [C. Malaparte'nin romanından uyarlama, 1981], *Altra di Porte* (Kapının Ardında) [1982] gibi filmleriyle tartışılan ,özgün yönetmen kişiliğini pekiştirdi. (M)

CAVEN (İngrid), alman kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Saarbrück 1945). Psikoloji, pedagoji ve tiyatro öğrenimi gördü. 1968'de sahneye çıktı. B. Almanya içinde turneler yaptı. Rainer W. Fassbinder'in oyunlarıyla dikkati çekti. 1970'de geçtiği sinemada B. Almanya sinemasının genç kuşak yönetmenlerinin gözde oyuncusu oldu; *Der Handler der Vier Jahreszeiten* (Dört Mevsimin Satıcısı) [R. W. Fassbinder, 1971], *Der Tod von Maria Malibran* (Maria Falibran'ın Ölümü) [W. Shroeter, 1971], *Ludwig II* (H. J. Syberberg, 1972), *La Paloma* (D. Schmid, 1974), *Mutter Kusters Fahrt zum Himmel* (Kusters Ana Cannete Gidiyor) [R. W. Fassbinder, 1975], *Schatten der Engel* (Meleklerin Gölgesi) [D. Schmid, 1976], *Stansbraten* (Cehennem Kütüğü) [R. W. Fassbinder, 1976], *Violanta* (D. Schmid, 1977), *Despair* (Umutsuzluk) [R. W. Fassbinder, 1977]. (M)

CAYAPURA, İndonezya'da, batı Yeni Gine'de (batı İrian) kent. 88 000 nüf. (L)

***CAYETTE** (André), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *Verdict* (Hüküm) [1974], *Otopsi* (A Chacun son enfer) [1976], *La Raison d'Etat* (Hikmeti Hükûmet) [1977], *L'Amour en question* (Tartışmalı Aşk) [1978]. (M)

***CAYENNE,** Fransız Guyanası'nın merkezi .— 30 489 nüf. (L)

***CAYMAN adaları,** ing. **Cayman Islands,** Karayip denizinde adalar. — 14 000 nüf. Başlıca üç büyük adadan, Büyük Cayman, Küçük Cayman ve Cayman Brac'dan oluşan koloni, Jamaika'nın 175 mil batısındadır. İklim tropikal, sıcak ve nemlidir. Nüfusun yarıya yakınını zenci-beyaz karışımı, üçte biri avrupalı ve kalanı Afrika kökenlidir .Adaların başlıca geçim kaynağı denizcilik, ticaret, bankacılık ve turizmdir. (M)

***CAYPUR,** Hindistan'da (Racaştan) kent. — 1 004 669 nüf. (L)

***CAYROL** (Jean), fransız yazarı. — Son kitapları: *Histoire de la forêt* (Ormanın Tarihi) [1975], *Histoire du ciel* (Göğün Tarihi) [1979], *Exposés au soleil* (Güneşle Karşı Karşıya) [1980]. (L)

***CAZ.** — ANSİKL. Caz, 1960'lı yıllarda afro-amerikan müziğin geleneksel yapılarının dışına çıkmasıyla birlikte kendini ancak biçimlerinin zenginliğiyle duyurabildi. Bu dönemde öncüler ve kurucular, bazen aynı sahnelerin üzerinde, yeni müzikler bulmak amacıyla, alışılmış çizgilerin dışına çıkan çağdaş müzikçilerle yan yanaydılar.

başkaldırının gürültüleri: free (özgür) caz

Amerikalı zenci saksafoncu Ornette Coleman* yaptığı bir kayda *Free Jazz* (Özgür caz) [1960] adını verdi. Var olan bir müzik dalı içinde durmaksızın değişikliğe uğrayan bir sanat coşkusunu nasıl sınıflandıracaklarını bilemeyen eleştirmenlere bu ad çok uygun geldi. Ornette Coleman, saksofoncu ve flütçü Eric Dolphy (1928 - 1964), her ikisi de saksofoncu olan Archie Shepp* Albert Ayler*, trompetçi Don Cherry*, ikisi de piyanist olan Cecil Taylor* ile Sun Ra, sving, armonik örgü ve tema gibi temel caz biçimlerini reddedişlerindeki şiddetle şaşkınlık yarattılar. Bu estetik nitelikteki başkaldırı, Amerikan zencilerinin siyasi mücadelesinin ve kültürel arayışlarının simgesi olduğu için, yarattığı sarsıntı

Foto. Weeler/Sipa-Press (LAROUSSE)

da o oranda büyük oldu. *Art Ensemble of Chicago* (Great Black Music) ile Archie Shepp'in kayıtları *Cry of my people* (Halkımın Haykırışı) bunun örnekleridir. Kökenlerine dönen müzikçiler Afrika'ya yöneldiler; davulcular çokritimliliği, aletlerinin melodik olanaklarını keşfettiler; vurmalı çalgıları kullandılar ve kendilerini yetkin solocular olarak kabul ettirdiler. Bunlar arasında Sunny Murray, Milford Graves, Andrew Cyrille, Rashied Ali, Jack Dejohnette, Daniel Humair sayılabilir.

Batı akademiciliğinin koyduğu sınırların aşılması yeni müziği canlandırdı. Bakır çalgılarla doğaçtan çalınan (bazen tek kişi birkaç çalgıyı birden aynı anda çalıyordu) uzun müzikler arasına parazit gürültüler (rüzgâr sesleri, düdük sesleri, armonikler), çok ince notalar ya da insan sesi taklitleri (özellikle insan sesine yakın olan tenor seksafonla) sıkıştırılıyordu. Seslerin incelenmesi, blues'dan geçerek, çığlıklı bando, siyahi müzik tarihinin yeniden söylenmesi, yan yana koyma, ekleme gibi konu ve yöntemleri kullanan cazcıları yeni temalar aramaya yöneltti. Bu etkinliğin başlıca sanatçıları, saksofonculardan A. Ayler, A. Shepp, Pharaoh Sanders (doğ. 1940), John Coltrane, Robin Kenyatta, Marion Brown, Byard Lancaster, Sam Rivers, Anthony Braxton*, Dewey Redman, John Tchicai; trompetçilerden Don Cherry, Bill Dixon (doğ. 1925), Clifford Thorton, Lester Bowie, Robby Bradford, Don Ellis ve Mike Mantler'dir. Piyanocular, özgürlüğüne kavuşmuş bir ritim kesimine giren davulcu ve basçılarla (Gary Peacock, Charlie Haden, Barre Philipps, Alan Silva, Chuck Israel) «nefesli çalgıcılar»ın coşkusu arasında kaldılar: Avrupa geleneklerinin etkisi altındaki çalgı olan piyanoyu kullanmak durumunda olan piyanocular, onu bir yandan tamamen vurmalı bir çalgı gibi kullanırken bir yandan da bazı fransız klasiklerinin (Debussy, Ravel) inceliklerini ortaya döktüler ve bu arada evrensel blues dünyasından da geçtiler. Bunlar; Cecil Taylor, Paul Bley, McCoy Tyner, Ran Blake, Don Pullen, Andrew Hill, Muhal Richard Abrams, Martial Solal, Joachim Kühn ve Siegfried Kejsler'dir. Çoğu birden çok alet çalan Free Jazz hareketi yeniliklerinin ortaya koyduğu çok çeşitlilik, cazın Latin Amerika kültürü gibi en umulmadık yönlere açılması sonucunu doğurdu (Gato Barbieri). Haklarını savunmak ve güçlerini birleştirmek için cazcılar örgütlendiler (Jazz Comboser's Kuild [Caz Bestecileri Derneği], Association for the Advancement of Creative Musicians [Yaratıcı Müzikçileri Geliştirme Derneği]). Bunlar, büyük şirketler bilinçsiz veya bilinçli olarak kapılarını onlara kapalı tuttukları zaman, kendi plaklarını kendileri çıkarıyorlardı. Ama aşırı bir öne çıkış, ses saldırısı, çığlıkların ön plana geçişi, yapaylık, müzikçileri boşluk korkusu ve kendi kendini yok etme tehlikesiyle karşı karşıya getirdi ve zaten suskun olan halkı şaşkına çevirdi. Zencilerin siyasal mücadelesinin zayıflaması ve yeni müziklere bağlı ideolojilerin gerilemesi bunalımı artırdı. 1975'te Archie Shepp «bugün, tanımların arayışı içindeyiz» diyor ve o da ötekiler (Sun Ra, Charlie Haden) gibi Gospel'i veya Charlie Parker'i yorumlayarak kararlı biçimde geçmişle ilişki kurmayı yeğliyordu. Free (özgür) cazın doğrudan sürdürücüleri ve genellikle «free caz sonrası» eğiliminin temsilcileri olan bazı müzik yapımcıları özgürlükle sakinlik arasında yeni bir denge kurmayı amaçlıyorlardı. «Çağdaş» müziğe (tockhausen, John Cage) yakın ve sürekli nefes tekniği taraflısı olan saksofoncu Anthony Braxon ile Steve Lacy bunun örnekleridir. Aynı düşünceyi yansıtan ve yeni elektronik aletlere (birleştirici), yabancı olmayan Carla Bley ve Mike Mantler'in *Jazz Composer's Orchestra*'sı (Caz Bestecileri Orkestrası) küçük grupların (Sun Ra'nın *Intergalactic Research Orchestra*'sı dışında) ağır bastığı bir dönemde göz doldurucu müzik yaptı.

elektriğe geçiş ve çift tempo: rock caz

Lennie Tristano'nun öğrencisi ve «cool» yandaşı Lee Konits ile Wayne Manch, bilinen tarzların ötesinde, kendi müziklerinin güncelliğini kanıtladılar. Saksofoncu-flütçü Roland Kirk (1935-1977) ve trompetçi Miles Davis* her türlü kesin üslûbun dışına çıkarak çalgılarının kullanımında devrim yarattılar. Miles Davis caza elektriği soktu ve «rock caz» ya da «çift tempolu müzik» denen yeni ekolün en seçkin temsilcilerini orkestrasında bir araya topladı: Piyanistler Chick Corea (doğ. 1941), Herbie Hancock (doğ. 1940), Keith Jarret (doğ. 1945), saksofonist Wayne Shorter ile birlikte Waather Report grubunun kurucusu Joe Zavinul; gitarcılar, John Mc Laughlin ve Larry Coryell ve davulcu Tony Williams (doğ. 1945). Ritmik bölümler rock'un düzenliliğini benimsiyor, güçleri ve hızlarıyla dikkati çekiyorlardı (Billy Cobham, Alphonse Mouzon, Miroslav Vitous, Jaco Pastorius). Solistler, nefes kesen bir virtüozlukla, kızılderili ezgilerinden, geri dönüş yaptıkları «funk»a (50'li yıllarda başlıca öncüsü Horace Silver olan sıcak ve salınımlı caz) kadar cazın bütün türlerinden örnekler sergiliyorlardı. Bunlar ,elektroniğin olanaklarını bol bol kullanıyorlardı (John Aberorombie, Philip Catherine, Jean-Luc Ponty, Steve Marcus). Rock caz, 1970'li yıllara, inkâr edilemeyecek başarılarıyla damgasını vurdu.

bir müziğin evrenselleşmesi

Avrupa, *free* (özgür) cazın ortaya çıkışına kadar, birkaç kişi dışında, afro-amerikan örneğinden uzaklaşamayacağı izlenimini veriyordu. Bugün ise, «post free» («özgür caz sonrası») bir müzikçiler kuşağı, kendi öz kültür kaynaklarını (halk müziğinden klasik müziğe kadar) kullanarak özgün bir müzik üretiyor. Örnek olarak Fransızlardan Michel Portal, Bernard Lubat, Jef Gilson, Jacques Thollot, François Jeanneau; İngilizlerden Derek Bailey, John Surman, Evan Parker, Mike Wastbrook; Almanlardan Peter Brötzman, Albert Mangelsdorff, Alexander von Schlippenbach; Hollandalılardan Williem Breuker, Hank Bennink ve İtalyan Enrico Rava sayılabilir.

Bu olayın yanı sıra bazı yeni plak firmaları varlıklarını kanıtlıyor. Örneğin Münih'in E.C.M. firması bir yandan Norveçli saksofoncu Jan Garbarek ve yurttaşı gitarcı Terje Rypdal'in, bir yandan da Amerikalılardan vibrafoncu Gary Burton gibi çok tanınmış bir kimsenin veya romantik anımsatmalarla dolu piyanist Keith Jarret'in plaklarını çıkarıyordu.

Gerçekte cazın özgürlüğüne kavuştuğu ve evrenselleştiği görülmektedir. Daha şimdiden, Japonya (Takashi Kako, Stoma Yamas'ta), Güney Afrika (Dollar Brand, Chris McGregor) eşsiz yetenekler ortaya koydular. Ama bugün, bütün Afrika kıtası, caza yakın bir müzikle (Fela Anikulapo Kuti, Manu Dibango) dans ederken, yine bir dans müziği olan Porto Riko-Küba kökenli «salsa»nın New York'ta bazen öncü *Human Arts Association* ile yakın ilişki kurduğunu görüyoruz.

amerikan atılımı

New York «loft»larından ((müzikçiler tarafından kullanılan terkedilmiş depolar) çıkan bir grup amerikalı zenci cazcı, *free*' nin (özgür caz) getirdiği sorunlara bir çözüm bulur gibidir: Cecil Taylor'dan daha hızlı, Pharoah Sanders'ten daha sert, ya da Coltrane ve Ayler'in ötesinde çalmak güçse ne yapmalı? Archie Shepp'in Duke Ellington ve Coleman Hawkins'i hatırlamasından sonra bir topluluk hareketinin ortaya çıkışı caza yeniden besteci-düzenleyiciler kazandırdı. Piyanist Anthony Davis, flütçü James Newton, saksafoncu Chico Freeman (doğ. 1949) ile Oliver Lake veya tromboncu George Lawis temalarıyla dikkati çektiler. Geçmiş ile öncülüğü (ritmde kopma, melodik sapmalar, seslerin çarpıtılması) uzlaştıran bu müzikçiler artık kullanılmayan çalgıları kullandılar Arthur Blite alto saksofon, G. Lewis ve Joseph Bowie trombon, J. Newton ve Douglas Ewart flüt, Jean Charles Capon ve Denis Van Ecke viyolonsel).

Bunlar, son yıllarda, alışılmamış topluluklar oluşturdular: Duolar, saksofon kuartetleri, büyük orkestralar (Jep Gilson'un *Europanamerica Big Band*'ı, Leo Smith ve Roscoe Mitchell'in *Creative Orchestra*'sı, *Globe Unity Orchestra*, Urban Sax ve 30 saksafoncusu). Çağdaş müziğin veya yazılı bestelerin kesinliğiyle blues'ların ya da «standard»ların yorumu arasında, Richard Abrams (doğ. 1930), Sam Rivers, Kalaparusha (Maurice McIntyre), Air üçlüsü (Steve McCall, Fred Hopkins ve Henri Threadgill), Davit Murray (doğ. 1955), Julius Hemphill (doğ. 1938), Hamiet Bluiett, Charles «Bobo» Shaw da yer alır.

Association for the Advancement of Creative Musicians (AACM) [Yaratıcı Müzikçileri Geliştirme Derneği] amerikan zenci sanatının canlılık ve sürekliliğinin bir örneğidir. 1965'te zenci cazcılar tarafından kurulan bu dernek free (özgür) kültürün potalarından biri oldu. Sanatsal yaratıcılığı ve etkinliklerindeki (müzik okulu, gösteri girişimleri) dayanışma anlayışıyla dikkati çeken AACM, Art Ensemble of Chicago' nun, Anthony Braxton'un ve günümüzün yeni yetenekleri George Lewis, Chico Freeman ve Air Grubu'nun tanınmasını sağladı.

Bu müzikçiler, kuşkusuz, caza iyi bir gelecek vadetmektedirler ve daha yaygın bir kitlenin beğeneceği müzik biçimleri ortaya koyacaklarından kuşku duymamak gerekir. (L)

***CAZENEUVE** (Jean), fransız sosyoloğu ve yazarı. — 1978-1980 yılları arasında Avrupa Konseyi'nde temsilci olarak görev yaptı. 1980'de Fransız Dili Yüksek Komitesi'ne başkan yardımcısı olarak atandı. Son kitabı: *Aimer la vie* (Yaşamı Sevmek) [1977]. (L)

***CEARA,** Brezilya'da kuzeydoğuda eyalet. — 5 379 000 nüf. (L)

***CEAUŞESCU** (Nicolaie), rumen devlet adamı. — 1974'te Romanya anayasasında yapılan değişiklikle cumhurbaşkanlığı makamı ihdas edilince bu makama getirildi. Aynı yıl Yüksek Konsey genel sekreterliğini de üstlendi. 1980'de komünist partisi merkez komitesi yönetme kurulu «daimi büro»suna başkan oldu. Eşi Elena Ceauşescu da yardımcılığına atandı. Aynı yıl tekrar *cumhurbaşkanlığına seçildi .Öteden beri izlediği tarafsızlık ilkesine bağlılığını sürdüren Ceauşescu, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkilerini korumakla birlikte Sovyet birliklerinin Afganistan'dan çekilmesini istemekten de çekinmedi. Filistinlilerin davasına da ilgi gösterdi; Filistin sorununun Birleşmiş Milletler'in düzenleyeceği bir konferansta ele alınıp çözülmesini savundu. Ceauşescu 1976'da ve 1983'te Türkiye'yi ziyaret ederek iki ülke arasındaki ilişkilerin sıklaştırılmasına da çalıştı. (M)

***CEBAR** (Fatma Zohra İMALAYENE, **Assia.** - denir), Fransızca yazan cezayirli kadın yazar. — *Nouba des femmes du mont Chenoua* (Chenoua Tepesi Kadınlarının Düğünü) [1978] adlı filmi, anılara ve köklere bir dönüş gibidir. Son romanı: *Femmes d'Alger dans leur appartement* (Apartman Katlarındaki Cezayir Kadınları) [1980]. (L)

***CEBELİTARIK,** İber yarımadasının güney ucunda, Cebelitarık boğazı üzerinde kent. — Sürekli nüfusu 26 000. Kentte çalışan nüfus bu sayının iki katından fazladır. İspanya, ingilizlerce Akdeniz'e girişçıkışı denetleyen güçlü bir hava-deniz üssü haline getirilmiş bulunan Cebelitarık'ın üsle birlikte kendisine devredilmesini yıllardan beri istemekte, bunun için resmi isteklerin yanı sıra, ülkede zaman zaman gösteriler de yapılmaktadır. (L)

***CEBU,** Filipinler'de ada. — 5 088 km², 1 634 000 nüf. Demir - çelik sanayii. Demir ve bakır ocakları. Kimya sanayii.
— *Cebu kenti,* 489 000 nüf. (L)

***CEDAR RAPİDS,** ABD'de (Iowa), Mississippi'nin sağ kollarından Cedar çayı kenarında kent. — 110 000 nüf. Besin ve elektronik sanayii. (L)

***CELALABAD,** Doğu Afganistan'da kent. — 50 000 nüf. Ticaret merkezi. Üniversite. (L)

CELALİYE, İstanbul ilinde, Silivri ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 542 nüf. (1980).

Sedat CELASUN

Eski Celaliye ve Kâmiloba köylerinin birleştirilmesiyle belediye. (M)

***CELALLI,** Sivas ilinde, Hafik ilçesine bağlı bucak. — 3 260 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 681 nüf. (1980). [M]

CELASUN (O. Sedat), türk generali (İstanbul 1915). Kara Harp Okulu'nu (1939), Topçu Okulu'nu (1941) ve Kara Harp Akademisi'ni bitirdi (1955). Ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptı. 1973'te korgeneral oldu. Genelkurmay Lojistik Dairesi başkanlığından sonra 3. Kolordu Komutanlığı'na getirildi. 1977'de orgeneralliğe yükseldi; Genelkurmay ikinci başkanlığına, 1978'de Jandarma Genel Komutanlığı'na atandı. 12 Eylül 1980'de yönetime el koyan Milli Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinden biri oldu. 1982 Anayasası'nın geçici 2. maddesi uyarınca TBM'nin göreve başlamasından sonra oluşacak altı yıl süreli Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nde yer alacağı belirlendi. (M)

***CEMAL SÜREYA.** Bk. SEBER.

***CEMALZADE** (Muhammed Ali), iranlı yazar. — Son kitapları: *Toprak, Toprak Sahibi ve Köylü* (1962), *Şansölyeliğin Koruyucusu* (1966). [L]

CEMAYEL (Pierre), lübnanlı siyaset adamı (Bikfaya 1905). Lübnan'da Falanjist Parti'yi kurdu. 1958 bunalımı sırasında arap milliyetçilerine karşı mücadele etti. Şehap ve Helu başkanlığında kurulan hükümetlere katıldı. 1975 Lübnan iç savaşında milisleriyle (Kataib) önemli rol oynadı. — oğlu BEŞİR (Beyrut 1947-ay. y. 1982), falanjist milislerin komutanı olarak 1975-1976 ve 1981-1982 Lübnan iç savaşında çarpışmalara katıldı. 1982'de Elias Sarkis'in yerine cumhurbaşkanı seçildi. Aynı yıl bir suikast sonucu öldürüldü. Yerine kardeşi Emin Cemayel cumhurbaşkanı seçildi. (M)

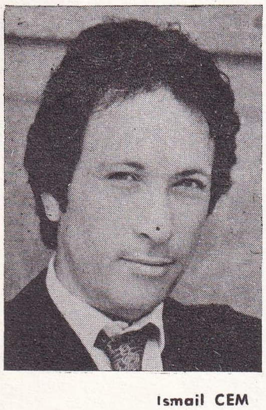

Ismail CEM

CEM (İsmail), (eski soyadı İPEKÇİ*). türk gazetecisi ve yazarı. — 1975'te soyadını «Cem» olarak resmen değiştirdi. TRT genel müdürlüğü görevinden alınışı (1975) Cumhurbaşkanı'ndan Danıştay'a, Millet Meclisi'nden Hükümet'e kadar birçok anayasal kurumun da işe karışmasıyla siyasi partiler arasında, daha doğrusu iktidarla muhalefet arasında uzun süre şiddetli tartışmalara konu oldu. Danıştay'dan her seferinde haklılık kararı alan İ. Cem 1978' de genel müdürlük hakkından feragat etti. 1978'e kadar politika gazetesinde ilkin genel yönetmen, sonra başyazar olarak çalıştı. 1978 - 1980 arasında çeşitli gazetelerde inceleme dizileri ve Hürriyet gazetesinde haftada bir, güncel gelişmeleri konu edinen yazıları yayımlandı. 1980 yılında Paris'e giderek Fransız Siyasal Bilimler Ulusal Vakfı'nda araştırmalarda bulundu; ayrıca UNESCO adına «Üçüncü Dünya Ülkelerindeki Muhabirlerin Sorunları» ve «Türk Planlama Deneyinde Katılım» konularında araştırma yaptı. 1982 yılında çıkmaya başlayan Güneş gazetesinde fıkra yazarı ve danışman olarak görev aldı. (M)

***CEMİLBEY,** Çorum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 565 nüf., 22 köy. Bucak merkezi Çorak, 404 nüf. (1980). [M]

***CEMŞİDPUR,** Hindistan'da (Bihar) kent. — 342 000 nüf. Demir-çelik sanayii merkezi. (L)

Cem Yayınevi, sanat ve edebiyat kitaplarına ağırlık veren yayınevi. Kurucusu: Oğuz Akkan (1931-1982). Kuruluşu: 1964. Nobel Edebiyat ödülü kazanmış yazarların eserlerini dilimize kazandırmakla yayın hayatına atılan Cem Yayınevi, 1966'da *Yirminci Yüzyıl Klasikleri* adıyla bir dizi başlattı. 1967'de *Dünya Klasikleri,* daha sonra da *Türk Sanatçıları* adlarıyla iki yeni dizi oluşturuldu. 1975'te *Dünya Şiiri* ve *Çocuk Dizisi* adlı programların ilk kitapları yayımlandı. Cem Yayınevi, 1978'den sonra çeşitli ansiklopediler de yayımladı. (M)

***CENEVRE,** İsviçre'de kent. — 156 505 nüf. Yayıncılık ve kimya sanayii. Turizm. (L)

***CENOVA,** İtalya'da kent. — 782 476 nüf. Ülkenin üçüncü büyük sanayi merkezidir. (L)

***CENTO** (*Central Treaty Organisation*). Esk. **Bağdat Paktı.** — 1971 Pakistan-Hindistan savaşında üyesi Pakistan'ı yeterince destekleyemediği için ağır bir sarsıntı geçiren CENTO, ABD'nin tüm çabalarına rağmen, bir türlü kendini toparlayamadı. 1970'li yılların ortalarına doğru, üye devletler arasındaki bağlar daha da zayıfladı ve İran ile Pakistan'ın giderek ilgilerini gevşetmeleri sonucu işlevini büsbütün yitirerek 1978 sonlarında dağılmanın eşiğine geldi. Kısa bir süre sonra (1979 yılı başında) İran Şahı'nın devrilmesi üzerine, İran'ın yeni yöneticileri «Amerikan emperyalizminin bir aracı» olarak niteledikleri CENTO'dan çekildiklerini açıkladılar. İran'dan sonra Pakistan da CENTO'nun sona ermesinden yana olduğunu dünya kamuoyuna duyurdu. Örgüt üyesi olarak Türkiye, CENTO'da tek başına kaldı ve bir yıl kadar sonra, 1979 sonbaharında, CENTO resmen ortadan kalktı. (M)

***CERHA** (Friedrich), avusturyalı besteci ve orkestra şefi. — Son besteleri: orkestra için *Sinfonie* (1975); viyolon, viyolonsel ve orkestra için *Çift Konçerto* (1976) ve B. Brecht tarzında bir opera olan *Baal* (1981). Ayrıca Alban Berg'in *Lulu* adlı eserinin 3. sahnesinde eksik olan bölümlerin orkestra düzenlemesini yaptı. (L)

***CERRAHİ** i. — ANSİKL. Tıp. Son yıllarda, özellikle teknik ve tanı açısından cerrahide büyük aşamalar kaydedildi.

araştırma yöntemleri

Yeni teknolojik yöntemler sayesinde, hem hastalıkların tanısında daha kesin sonuca varmak, hem de bu hastalıkların özelliklerini belirlemek mümkün oldu. Eskiden ancak ameliyat esnasında verilebilen bazı kararlar, bu yenilikler sayesinde şimdi ameliyat öncesinde sağlanabilir hale geldi. Bu yeni tekniklerden birkaçı şöylece sıralanabilir:

● *Beyin tomodansitometrisi* (Bk. SCANNER, *Ek 2*) beyin cerrahisinde devrim yaptı ve çoğu zaman riskli bir tanı yöntemi olan arteriografilerin (beyin damar filmlerini) yerini aldı. Ayrıca tomodansitometriyi tüm vücuda uygulama olanağı bile düşünülebilir, ama yaygın bir kullanım bugün için söz konusu değildir.

● Sonar prensibini kullanan *ekotomografi* de kliniklerde tanı yöntemi olarak 1975 yılından beri kullanılmaktadır. Bu yöntem, düzenli aralıklarla, art arda atımlar halinde gönderilen ultrason dalgalarından oluşur: Her ultrasonor dalga paketi yol alırken dokulararası «yüzeyler»e rastlar; bu yüzeyler çarpan dalganın enerjisinin bir bölümünü geri yansıtır, yani bir çeşit yankı yapmış olur. Bu yankılar iyice incelenirse dalgaların geçtiği çeşitli yapılar açıklık kazanır; art arda gelen kesitlerin incelenmesiyle de tüm bir bölgenin anatomik özellikleri ve yapısı daha iyi anlaşılabilir, ayrıca çeşitli kesitler alınarak da daha iyi sonuçlar alınır. Ekotomografi hızlı bir yöntemdir; hastaya hiçbir zarar vermez, bir şırınga dahi gerektirmez. Böylece, örneğin karındaki bir kitle incelenerek diğer organlara göre nerede bulunduğu belirlenebilir, hem de boyutları hakkında kesin bilgi elde edilebilir. Enine boyuna, derinlemesine alınan kesit görüntüleri birleştirilerek üç boyutlu bir yapı da kurulabilir; o kütlenin yapısı (katı, sıvı veya karışık) hakkında ek bilgiler de elde edilebilir. Safra yolu hastalıklarında ekotomografi, safra taşı olup olmadığı (taş kuyruklu yıldız görünümü verir), kolesistit belirtilerinin ağırlık durumu (safra kesesinin hacimce büyümesi, dolgunluk ve gerginlik, safra yatağının kalınlaşması) hakkında bilgi verir. Ağız veya damar yoluyla yapılan ve bazen tehlikeli olabilen kolanjiografilerden (safra kesesi filmlerinden) bu sayede kaçınılmış olur. Özellikle safra kesesi filminin başarısız olacağı anlaşılan sarılıklı bir kişide karaciğerin durumu ve ana safra yolunun açık olup olmadığı bu yolla kolayca anlaşılır.

● *Damarların ultrasonik yolla incelenmesi* de büyük bir aşamadır. Bu yöntemin temeli Doppler etkisine dayanır: Titreşimli bir hareketin frekansı, kaynağın sabit veya hareketli oluşuna göre değişik olur. Dolaşım hızını ölçmek için, damar civarındaki deriye dokunan bir kristalin yaydığı ustrason demeti kullanılır; aynı bölgede bulunan ikinci bir kristal, hareketsiz dokuların yaydığı aynı frekanstaki titreşimleri ve kanın şekilli elemanlarından yayılan farklı frekanstaki titreşimleri alır. Titreşimler arasındaki frekans farkı dolaşım hızı ile orantılıdır (buna Doppler hız ölçümü denir). Bu teknik; zarar vermeyişi, ağrısız oluşu, tekrarlanabilirliği, kolay izlenebilir oluşu ve ucuzluğu bakımından özellikle damar hastalıklarında başvurulan seçkin bir tanı yöntemidir. Özellikle tanı yönünden Doppler etkisi ile demarlardaki daralmalar kolayca tanınabilir ve yerleri saptanabilir; el ile muayenesi mümkün olmayan derin bir damardaki kan akımını ölçme olanağı sağlar ve diğer incelemeleri tamamlar, ameliyat öncesi bir arteriografiyi oradan kaldırmasa da bazen hastaya gereksiz bir anjigrafi yapılmasını önleyebilir.

● *Retrograd kolanjioponkreatografi* (ters yoldan safra kesesi ve pankreas filmleri), örneğin safra yollarının başka film incelemeleriyle ortaya konamadığı tıkanma sarılıklarında çok yararlı bilgiler verebilir. Fibroduodenoskop denilen aletle onikiparmak bağırsağından safra yolu ağzına girilerek ana safra yoluna, safra akımına ters yönde inceleme maddesi şırınga edilir, hatta bazen aynı yolla koledok kanalı ağzındaki papilla biraz kesilerek koledoktaki bir taş bile çıkarılabilir (ama bu yöntemin sakıncaları ve kazaları da sıktır, çoğu zaman pankreas ve safra kesesi damar iltihaplanmaları olur).

cerrahi yöntem

● *Laser.* Uyumlu bir ışık demeti olan laser uzun bir süreden beri göz kliniklerinde çok hassas bir ameliyat bıçağı olarak kullanılmaktadır (Fransa'da 200 yerde). Bir kaç yıldan beri kulak-burun-boğaz (özellikle soluk borusu ve ses telleri cerrahisinde) ve kadın-doğum hekimliğinde de (rahim boynunun selim hastalıklarında, kadın dış genital organlarının ve dölyatağının rahatsızlıklarında) kullanılmaya başlandı. Bazı bronş hastalıklarında ve yemek borusu bozukluklarında kullanımı henüz deneysel aşamadadır.

● *Organ nakilleri.* Günümüzde, ilk böbrek naklinin yapıldığı 1950'den 30 yıl sonra, organ nakli bugüne kadar ölümcül olan hastalıkların tedavisinde tek çare oldu. Cerrahi yöntemler bu alanda büyük başarı sağladı. Zorluk, organın nakledildiği kişinin vücudunun, normal bağışıklık yasalarına göre bu yeni organı almak istememesinden kaynaklanır. İnsan lenfositlerine karşı bağışık kılınmış tavşanlardan elde edilen antilenfosit globülenlerin kullanılmasıyla bu alanda da ilerlemeler kaydedildi. Nakil yapılan kişiye damar sertliğini önleyen ilaçların verilmesiyle daha başarılı sonuçlar alındı (son 4 yılda damar sertliği oranı yüzde 83'den yüzde 31'e düştü). Şimdi amaç, ölüden alınan böbreğin takıldığı

Foto. X (MEYDAN) ;

kişilerin yaşam süresi ile kalp nakli yapılanlarınkini eşit düzeye getirmektedir.

1970'lerde birçok ülkede yapılan ve organ çıkarılmasına izin verilen yasal düzenlemelerden sonra verici bulma sorununun yavaş yavaş ortadan kalkacağı ve her insanın organ verici anlayışa kavuşacağı umulmaktadır.

Karaciğer ve pankreas nakilleri de denenmektedir, ancak henüz deneysel düzeydedir; bununla birlikte başka tedavilerle tüm iyileşme şansını yitirmiş kişiler için organ nakli tek ümit ışığı olarak belirmektedir (pankreas nakli yapılmış olanlardan aylarca, hatta bir yıl yaşayanlar vardır).

● *Vücut-dışı cerrahi.* Bu cerrahi yönteminde, hasta organ vücut dışına alınmakta, tamir edilmekte ve tekrar hastanın vücuduna yerleştirilmektedir. Bunun mümkün olması için o organın, dışarıda bulunduğu süre içinde, iyice soğutulmuş ve kan dolaşımının sağlanmış olması gerekir. Bu yöntem damar bozukluğu görülen bazı böbreklere, ur bulunan ve zedelenmiş olan sidik yollarına uygulanmıştır. Yöntemin sonuçları başarılı görünmektedir.

● *Mikrocerrahi.* Son yıllarda cerrahide elde edilen en büyük başarı, mikrocerrahinin gelişmesi, yani bir ameliyat mikroskobu altında normalde görülüp dikilemeyen küçük yerlere dikiş atma olanağının sağlanmasıdır. Daha önce göz ve kulak-burun-boğaz hekimleri, bazı ameliyatlarda mikroskop kullanıyorlardı; ama çok küçük damarlara, sinirlere ve kirişlere dikiş atma tekniği son zamanlarda geliştirildi. Bunların en başarılı ve en parlak olanı, hiç kuşkusuz basının da göklere çıkardığı gibi, kopmuş bir organın (kazadan sonra) eski yerine dikilmesidir. Elbet bunlar aslında abartılmış sonuçlardır ve bu hastaların uzun süre sonraki durumları pek bilinmemektedir, ama yine de mikrocerrahi büyük aşamalar kaydetmekte ve cerrahide kesin bir yer kazanmaktadır.

Mikrodikişlerden en büyük yararı sağlayan cerrahi dalı, plastik cerrahidir: Tırnakların yerine konması, kafa derisinin ve tüm diğer deri parçalarının dikilmesi bu yolla yapılır. Büyük deri kayıplarının tek bir ameliyatla onarılması, tam kellikte tüm kafaya saçlı deri nakli bu sayede yapılabilmektedir. Çok karmaşık da olsa yeni bir parmak yapmak için damar, sinir ve kirişleri ile bütün bir ayak başparmağının nakli çok gözkamaştırıcı bir ameliyattır. Bazı kazalarda kemik kayıpları bugüne kadar cerrahları çaresiz bırakıyordu ve bu durumda o organı kesmek zorunda kalıyorlardı: Bir mikrodikişle damar bağlanarak kan akımı sağlanan kemik ve periostlu dokunun nakli artık mümkün olmaktadır. Çevre sinirlerinin harabiyetinde sinirlere yapılan mikrodikişler de çok başarılı sonuçlar vermektedir; özellikle eskiden beri sinir lifi nakillerinin çok başarısız olmasından sonra ulaşılan bu sonuç sinir dokusu onarımı bakımından yüz güldürücüdür. Mikrocerrahi sayesinde sinir lifleri tek tek birbirine dikilmekte, eskiden yapıldığı gibi sinir demeti karşı karşıya getirilip bırakılmamaktadır. Böylece bazı sinir felçleri başarı ile tedavi edilmekte, hatta bir yarıyüzde olan felç diğer yan yüzden bazı sinir dalları alınarak düzeltilebilmektedir.

Beyin cerrahisinde beynin bir bölgesinin kansız kaldığı durumlarda, kafa derisindeki bir atardamarı beynin o bölgesine bağlayarak beslenmeyi sağlamak mümkün olmaktadır.

Mikrocerrahi günümüzde birçok hastalığın seyrini değiştirmektedir. Ancak şimdi sorun bu teknikleri tanıyan elemanları yetiştirmektir, çünkü bu yöntemler güç ve öğrenilmesi yıllar alan yöntemlerdir. (L)

***CESAİRE** (Aimé), fransız yazarı ve siyaset adamı. — Özerklik yanlısı İlerici Martinik Partisi başkanıdır. (L)

***CESENA,** İtalya'da, Savio ırmağı kıyısında kent. — 86 600 nüf. (L)

CEUTA. Bk. SEPTE.

CEVDETİYE, Adana ilinde, Osmaniye ilçesinin Tecirli bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 091 nüf. (1980). Belediye. (M)

***CEVİZ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1980 istatistiklerine göre mevcut 3 230 000 ceviz ağacından 122 000 t ceviz ürünü alınmıştır. (M)

***CEVİZLİ,** Antalya ilinde, Akseki ilçesine bağlı bucak. — 7 974 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 490 nüf. (1980). Belediye. (M)

***CEVİZLİK,** Siirt ilinde, Şirvan ilçesinde bucak. — 3 940 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 069 nüf. (1980). [M]

***CEYHAN,** Adana ilinde ilçe. — 145 194 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 57 307 nüf. (1980). [M]

Ceyhan Hidroelektrik Santralı, Maraş ilinde Ceyhan ırmağı üzerinde hidroelektrik santralı. 1958 yılında işletmeye açılan santral, 3,6 MW gücündedir ve yılda 12 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***CEYHUN** (Demirtaş), türk hikâyecisi. — İstanbul'da bir kitabevi açtı (1972-1976). Politika gazetesini yönetti (1977). *Edebiyat Cephesi* dergisini çıkardı (1979-1980). Çeşitli dergilerde ve gazetelerde yazıları yayımlandı. Roman ve öykülerinde toplumsal gerçekçi planda göründü. Edebiyat üstüne yazılarında da bu tutumu savundu. Son eserleri: *Asya* (1970) [1970 TRT Başarı Ödülü], *Çamasan* (1972 Sait Faik Hikâye Ödülü), *Apartman* (1974) [Türk Dil Kurumu Öykü Ödülü], *Yağmur Sıcağı* (Roman 1976), *Bir Yeni Dev* (1977), *Yüz Yaşındaki Delikanlı Bulgaristan* (1978), *XX. Yüzyıl ve Edebiyat* (1979), *Avşalı Çocuk* (1979), *Savaş ve Küçük Barış* (1979), *Ada'nın Kuşu* (1979). [M]

***CEYLANPINAR,** Şanlıurfa'da ilçe. — 28 972 nüf., 1 köy. İlçe merkezi 21 679 nüf. (1980). Viranşehir'e bağlı bucak iken 1982 yılında ilçe oldu. (M)

***CEZA** i. — ANSİKL. Huk. 12 Eylül öncesinde Türkiye'yi saran bölücülüğü, anarşi ve terörü önlemekte yasal kuralların yetersizliğinin anlaşılması üzerine 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Türk Ceza Kanunu'nda, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda ve Cezaların İnfazı Hakkında Kanun'da önemli değişiklikler yapıldı.

9 ocak 1981'de yürürlüğe giren 7.1.1983 tarih ve 2370 sayılı kanunla TCK'nun 119, 236, 271, 298, 299, 301, 302, 303, 304, 305, 311, 312, 403/2, 4, 449, 450/2, 536 ve 537. maddelerinde değişiklik yapılarak memurların görev suiistimaline dernek ve meslek kuruluşlarının eylem ve etkilerine, hükümlü ve tutukluların kaçmasına veya kaçırılmasına, suç işleme tahrikine, cürüm sayılan fiilin övülmesine, sınıf, ırk, din ve mezhep ayrılıkçılığına, kamusal yapı ve kurumlara yazı, resim vb. şeyler yazılmasına veya yapıştırılmasına ilişkin suçlar sıkı müeyyidelere bağlandı.

21 ocak 1983'te yürürlüğe giren 21.1.1983 tarih ve 2787 sayılı kanunla da TCK'nun 19/1, 24/1, 26/1, 54/2, 55, 65, 141/4-5, 142/3-4, 163, 168, 350/3, 351, 352, 353, 354, 355, 356 ve 463. maddelerinde değişiklik yapılarak bu maddelerle öngörülen eski cezalar ağırlaştırıldı. Böylece en başta anayasanın tanıdığı kamu haklarını ırk ve din mülahazası ile kısmen veya tamamen kaldırmaya, milli duyguları yok etmeye veya zayıflatmaya yönelik cemiyet kuranlar, kurmaya kalkışanlar, bunları sevk ve idare edenler, bu yolda propaganda yapanlar için eskiden öngörülen cezalar artırıldı ve komünistler için öteden beri öngörülen ağır cezalar düzeyine çıkarıldı (cemiyet kuran ve yönetenler için 8-15 yıl, propaganda yapanlar için 5-10 yıl, vb.). [M]

***CEZAEVİ** bls. i. — ANSİKL. 1978'de Türkiye'de 633 cezaevi ve bunlarda toplam 53 bin dolayında tutuklu ve hükümlü bulunuyordu. 1983'te ise cezaevi sayısı 640'a yükseldi. Bunların 18'i yarı açık, 7'si açık, 4'ü çocuk ıslahevi, 1'i çocuk cezaevi, geri kalanı kapalı cezaeviydi. 1983 ortalarında cezaevlerinde toplam 76 bin dolayında tutuklu ve hükümlü bulunuyordu.

1983'te hazırlanan on yıllık yatırım programında 51 cezaevinin yapımı planlandı (bunların çoğunluğunu açık ve yarı açık cezaevleri oluşturacaktır). Cezalarının belli bir süresini «iyi halli» olarak tamamlayan hükümlülerin açık ya da yarı açık cezaevlerine alınarak, hayvancılık, mobilyacılık, tarım vb. işlerden birinde çalıştırılmaları yolundaki uygulamanın yaygınlaştırılması öngörüldü. (M)

***CEZAR** (Mustafa), türk sanat tarihçisi. — 1978 yılında profesörlüğe yükseldi. Yeni kitapları: *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık* (1977), *Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem Mimari Sistemi* (İngilizce, 1982). [M]

***CEZAYİR** arapça **El-Cezair,** Cezayir devletinin başkenti. — 2 500 000 nüf. Ülkenin siyasal (bakanlıklar, elçilikler, yönetim örgütleri), entellektüel (üniversite, büyük okullar, gazeteler), parasal (büyük devlet şirketleri, bankalar) merkezi olan kent aynı zamanda önemli bir kavşak noktasıdır: Liman, kara ve demiryolu, uluslararası Dar-el Beyda havalimanı. Sömürge döneminin sona ermesinden beri, kentte pek çok ve çeşitli sanayi kolları gelişti: Petrol rafinerisi, metalürji, otomotiv, besin, yapı sanayii. Nüfus, kentte ve çevresinde hızla arttığından eski mahallelerde ve çevrede gecekondular da arttı. 1962'den beri 200 000 avrupalının kentten ayrılmasına rağmen üç kat artan nüfus; konut, sağlık su, suçluluk, ulaşım gibi pek çok toplumsal sorunu da beraberinde getirdi. (L)

Demirtaş CEYHUN

***CEZAYİR,** Kuzeybatı Afrika'da devlet. — 19 590 000 nüf. Başkan Huari Bumedyen* (öl. Cezayir, 27 aralık 1978), ülkeyi üç yönlü bir politika ile yönetti: Ulusal bağımsızlık içinde ekonomik gelişme, sosyalist bir devlet kurma, son olarak da, bağlantısızlık ve arap milliyetçiliği üzerine kurulu bir siyaset gütme.

EKONOMİ

Bağımsız bir ekonomik gelişme planı uygulayabilmek için herşeyden önce petrol üretimine egemen olmak gerekiyordu. Çünkü petrolden elde edilecek gelir, gelişme tasarılarını gerçekleştirmede kullanılacak tek kaynaktı. Oysa, 1970'de SONATRACH (ulusal hidrokarbür araştırma, üretme, taşıma, dönüştürme ve pazarlama kuruluşu) petrol üretiminin ancak yüzde 31'ini sağlayabiliyordu. Önce yabancı şirketlerin vergileri artırıldı (temmuz 1970), ertesi yıl da bunları millileştirme yoluna gidildi. Şubat 1971'de, özellikle petrol boru hatları ile doğal gaz yatakları ve fransız petrol şirketlerinin (CFP ile ERAP) yüzde 51'i millileştirildi ve bu şirketler SONATRACH'ın denetimi altına alındı. Artık SONATRACH ülke petrol üretiminin (1978'de 59 milyon ton) büyük bir kısmını (yüzde 77) sağlamaktadır. Öte yandan Cezayir, doğal gaz rezervleri bakımından dünya dördüncüsüdür (3 538 milyar metre küp). Şubat 1978'de dünyanın en büyük gaz sıvılaştırma fabrikası Arzev'de açıldı. Maden işletmelerinden elde edilen gelirler, tutkulu bir gelişme politikasıyla temel bir sanayi ya-

CEZAYİR devlet başkanı Huari Bumedyen

Foto. X (MEYDAN) Gamma (LAROUSSE)

pısı (kimya, yapı gereçleri, makine ve demir-çelik sanayii) kurma işine ayrıldı. İlk üç kalkınma planı (1967-1969, 1970-1973, 1974-1977) döneminde, yatırımların yaklaşık yüzde 45'ini sanayi kesimi gerçekleştirdi.

Sanayileşmeye geçişte, üretilmesi istenen ürünlerin seçimi ve ileri teknolojisini kullanılması ülkeyi büyük bir borç altına soktu (1976'da 27,9 milyar fransız frangı borç). Sanayileşme, geniş ölçüde tarımın zararına gerçekleşti. Çalışan nüfusun yüzde 40'ı tarımla uğraştığı halde, tarımın ulusal gelirdeki payı ancak yüzde 10'dur. Tarımsal üretimdeki açık (1976'da gayrisafi ulusal üretimin yüzde 5'i olan 3,65 milyar fransız frangı) çok kaygı vericidir.

Cezayirli yetkililer, tarım devrimini başlatarak (kasım 1971) bu duruma bir çare bulmaya çalıştılar. Toprak reformu, belli bölgelerde ve belli koşullar altında, büyük arazilerin ve işletmelerin, bunları yeterince değerlendirmeyen, çalışmayan sahiplerinden alınarak millileştirilmesi biçiminde oldu. Tarım devriminin kapsadığı topraklar çeşitli kooperatiflerin yönetimine verildi. 1975'de bu toprakların yüzölçümü 1 234 000 hektardı. Böylece, devlet denetimindeki toprakların toplam yüzölçümü yüzde 28'den yüzde 45'e yükseldi.

TARİH

1978 yılı sonuna kadar başkan H. Bumedyen ile dışişleri bakanı Abdülaziz Buteflika*'nın (*Ek 2*) kotarıp izledikleri Cezayir' in dışişleri politikası, ana çizgileriyle ulusların bağımsızlığı yolunda çaba harcamayı ön plana alıyordu.

Yönetici kadroların eylemci anti-emperyalizm hareketlerini desteklemesi, Cezayir'i Filistin direnmesinden Amerika'daki Siyah Panterler'e, Afrika'daki milliyetçilerden Asya'dakilere kadar, bütün dünyadaki anti-emperyalist hareketlerin merkezi haline getirdi.

Bumedyen Kaddafi'yle

Filistin Kurtuluş Örgütü, kurulduğu günden başlayarak, Cezayir'den, kesintisiz siyasal, parasal, askeri ve diplomatik yardım gördü. Ürdün'deki «Kara Eylül» olayından sonra (1970) Cezayir, Amman ile diplomatik ilişkilerini kesti. Dördüncü İsrail-Arap savaşında (ekim 1973) petrol ambargosuna katıldı ve savaş cephelerine birlikler gönderdi. Mısır'la birlikte, Kara Afrika devletlerinin İsrail'le diplomatik ilişkilerini kesmesi yolunda harcanan çabalara başarıyla önderlik etti. Kasım 1973'te başkent Cezayir'de toplanan arap zirvesinde, Filistinlilerin davasını etkili biçimde savundu. Aralık 1977'de Cezayir; Libya, Suriye, Kuzey Yemen, Irak ve FKÖ ile, Enver Sedat'ın barış girişimlerine karşı çıkmak amacıyla, «Kararlılık Cephesi»ni kurdu. Sonunda, Filistin halkının kendi kaderini kendi belirleme hakkıyla bağdaşmadığını ileri sürerek İsrail'le Mısır arasındaki Camp David (eylül 1978) ve Washington (mart 1979) antlaşmalarına karşı çıktı.

Cezayir'e göre, Polisario cephesine sağlanan askeri ve parasal desteğin temelinde bir ilke sorunu vardır: Fas'ın kuzey Sahra üzerindeki niyetleri, Afrika Birliği örgütünce kabul edilen ve sömürge zamanından kalan sınırların değiştirilmemesi kuralına aykırıdır. Bu yüzden Cezayir, Eritre ve Somali kurtuluş hareketleri karşısında Etiyopya'ya herhangi bir yardımda bulunmayı reddetti. Birçok kez, (aralık 1975 ve özellikle ocak 1976) bir Cezayir-Fas savaşına dönüşme noktasına gelen Batı Sahra savaşı, 1970'li yılların başında Mağrip birliğini kurmaya çalışan H. Bumedyen'in çabalarını boşa çıkarttı (Hasan II ile Cezayir devlet başkanı 1972'de önemli bir işbirliği antlaşması imzalamışlardı). Batı Sahra sorununda Cezayir yöneticileri olumsuz bir hareketi önlemeyi başardılar. Demokratik Sahra* Cumhuriyeti (*Ek 2*) 1978' de on altı devletçe tanındı; Sahra halkının kendi yazgısını kendisi belirlemeye hakkı olduğu önce Birleşmiş Milletler genel kurulunda (aralık 1978), sonra da Afrika Birliği Örgütü'nde (temmuz 1979 Monrovia konferansı) kabul edildi. Sonunda, Moritanya ile Sahra halkı arasında imzalanan barış antlaşmasıyla (Cezayir, ağustos 1979) Cezayir'in diplomatik girişimleri son buldu. Cezayir kendisine sunulan çeşitli fırsatları (özellikle 1973-1976 arası bağlantısız ülkelerin başkanlığı görevini) değerlendirerek, hukuksal siyasal, kültürel ve ekonomik alanlarda yeni bir uluslararası düzen kurma yönünde çabalar harcadı. Sanayileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki ilişkilerin yeniden dengeleştirilmesi sorunu, Cezayir'i OPEC (petrol satan ülkeler örgütü) içinde «sert» fiyat politikası izlemeye yöneltti; 1973 eylülünden beri (Cezayir'deki bağlantısız ülkeler konferansı) bu sorun Cezayir'in başlıca kaygısıdır. Bumedyen'in girişimiyle, Birleşmiş Milletler Genel Kurul aynı konuyu tartışmak için olağanüstü toplandı (nisan 1974). Bağlantısızlar arasında üçüncü dünyanın sanayileşmesi konulu konferans (Cezayir, şubat 1975); OPEC, kral, emir ve devlet başkanları arasındaki ilk «zirve» (Cezayir, mart 1975) ve uluslararası ekonomik işbirliği konferansı (aralık 1975) Cezayir'i üçüncü dünya liderlerinden biri durumuna getirdi.

Eylül 1973'te, Bumedyen'in «bağımsızlığını ve özbenliğini koruyarak ilerlemek» kaygısında olan üçüncü dünya ülkelerini çeken bir miknatıs diye tanımladığı bağlantısızlık, Cezayir'in bir yandan, hiçbir bloka katılmamaya (sosyalist eğilimine karşın Cezayir'in en çok ticaret yaptığı ülke ABD' dir), öte yandan da süper güçlerin baskısına karşı koyabilecek bütünler oluşturma yolunda çaba harcamaya (örneğin avrupa-arap, arap-afrika diyalogları) yöneltti.

Cezayir ile sömürgeci eski efendisi arasındaki ilişkiler, 1971'de fransız petrol şirketlerinin devletleştirilmesinden sonra bozulmaya başladı. Fransa, o zaman, Cezayir'le olan ayrıcalıklı ilişkilerine son verdi. Eylül 1973'te, Fransa'da çalışan cezayirlilere karşı girişilen birçok ırkçı saldırı olayından sonra, Cezayir Devrim Konseyi ve Bakanlar Kurulu, fransız makamlarınca cezayirlilere gerekli güvenlik ve saygı sağlanıncaya kadar Fransa'ya işçi gidişini durdurma kararı aldı. Fransa devlet başkanı Valéry Giscard d'Estaing'in Cezayir'e gittiği zamanki (nisan 1975) dostça havaya karşın, iki devlet arasındaki ilişkiler iki nedenle yeniden gerginleşti: Karşılıklı dış ticaretin Cezayir aleyhine gelişmesi ve özellikle Fransa'nın Batı Sahra sorununda Fas'ı desteklemesi. Polisario'nun Zouerate'e yaptığı saldırıda (mayıs 1977) iki fransızın öldürülüp altısının kaçırılması, sonra da aralık 1977 ile 1978 ilkbaharında fransız hava kuvvetlerinin sahra çetecilerine karşı giriştiği harekât, iki ülkeyi, ilişkilerini koparma sınırına getirdi.

rejimin kurumsallaşması

Devrim Konseyi'nin iktidara gelişinden on yıl sonra Huari Bumedyen, devletin yönetici kadroları önünde verdiği bir söylevde, 19 haziran 1965 hükümet darbesinden sonra kurulan rejimin kurumlaştırılmasına yeniden başlanacağını bildirdi. 1976'nın ikinci üç ayında ilgililer, ülkenin sosyalist yolda yönlendirilmesi konusunda, geniş bir kamuoyu tartışması başlattılar. Bu tartışmanın odak noktası, ulusal Temel Yasa idi. Bu belge Cezayir deneyiminin bir bilançosunu vermekte, sosyalist rejim öğretisini tanımlamakta ve yapılmakta olan kurum değişikliklerinin anlam ve görünümünü yansıtmaktadır. 27 haziran 1976'da, 7,6 milyon kayıtlı seçmenden, 6,8 milyonunun, yani yüzde 89,47'sinin katıldığı bir referandumla onaylanan ulusal temel yasa, «sosyalist devrim'in yönetme, tasarlama ve uygulama organı» olan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne (UKC) temel görevler yükledi.

Ulusal temel yasada ele alınan temalarla kamuoyu tartışmalarından (ki, bunlarda, özellikle islamlığın canlı tutulması isteniyor) toplanan bilgilerin ışığı altında yeni bir anayasa, hazırlandı 19 kasım 1976 da referandum'a sunulan anayasa, oyların yüzde 99,18'i ile onaylandı.

Aynı yılın 10 aralığında, tek aday olan H. Bumedyen cumhurbaşkanı seçildi. 25 aralıkta Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin bir komitesince belirlenen 783 aday, 261 sandalyeli Ulusal Halk Meclisi'ni oluşturmak üzere seçime katıldı. İlk olarak martta toplanan Cezayir parlamentosu, başkanlığa Rabah Bitat'ı seçti. Böylece, belediye halk meclislerinin (1967'de seçildiler, 1971 ve 1975'te yenilendiler) ve il halk meclislerinin genel oyla seçilmesinden (mayıs 1969 ve haziran 1974 seçimleri) sonra, kasım 1976 ve şubat 1977'de yapılan ulusal seçimler, Devrim Konseyi'nin on iki yıllık iktidarına, halk desteğine dayanan bir yasallık kazandırdı.

Rejimin yeniden düzenlenmesinin son aşaması olan UKC kongresi hazırlıkları, Cephe'ye bağlı kitle örgütlerinin çeşitli toplantıları çerçevesinde derinlemesine bir ideolojik tartışmaya yol açtı. Böylece, mart 1978'de Cezayir Genel İşçi Birliği, nisanda Cezayir Ulusal Köylü Birliği, mayısta Ulusal Eski Mücahitler Birliği ve eylülde de Cezayir Ulusal Kadınlar Birliği kongreleri yapıldı. Bu kongreler, girişilen işlerin bilançosunu çıkarmaya ve parti kadrolarını geniş çapta yenilemeye yaradı.

Bumedyen sonrası Cezayir

Bumedyen'in ağır hasta olduğu sırada, onun ölümüne kadar (20 kasım - 27 aralık 1978) ülkenin yönetimini Devrim Konseyi ele aldı; 27 aralıkta Millet Meclisi başkanı Rabah Bitat cumhurbaşkanı vekili olarak göreve başladı.

Huari Bumedyen'in ölümü rejimin kurumsallaştırılması sürecini etkilemedi. Ocak 1979'da Cezayir Ulusal Gençlik Birliği'nin kongresi toplandı ve bu toplantı kitle örgütlerinin yeniden kurumsallaştırılmasında bir aşama oldu. Bundan üç hafta sonra, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kongresi yapıldı (ocak 1979). Yeni tüzüklerin kabulü ve 1976 anayasasının sınırlı olarak yeniden gözden geçirilmesi yanında, gündemdeki asıl sorun tek parti yöneticilerini ve başkan Bumedyen'in yerine geçecek kimsenin belirlenmesiydi. Devrim Konseyi'nin eski üyesi Şadli* Bencedid (*Ek 2*) UKC genel sekreterliğine getirildi ve cumhurbaşkanlığı için tek aday olarak gösterildi. Seçim 7 şubatta yapıldı ve Şadli cumhurbaşkanı seçildi; yeni hükümet de 8 mart 1979'da kuruldu. Kabinede A. Buteflika 1963'ten beri sürdürdüğü dışişleri bakanlığını kaybetti.

Yeni devlet başkanı Şadli Bencedid siyasal bir yumuşama çizgisi izlemeye başladı. Temmuz ayında eski UKC başkanı ve 1965' de devrilen ilk Cezayir devlet başkanı Ahmed Bin Bella* özgürlüğüne kavuşturuldu (Bin Bella, dünyada yargılanmadan en uzun süre mahpus kalan siyasal tutukludur). Ardından ekonominin yeniden kuruluşu ve Fransa ile işbirliğinin yeniden sağlanması sorunları ele alındı. Büyük kentlerde ve özellikle başkentte kentleşme ve çevre sorunları ön plana çıktı. Köyden kente göçün yarattığı konut ihtiyacını karşılamak için 10 yılda bir milyon konut yapılması, su ihtiyacını gidermek için de bağımsızlıktan beri yapılabilen 5 barajı 500'e çıkartmak gerekliydi. Ayrıca oldukça düşük olan tarımsal üretimi artırmak gerekiyordu. 1970' de halkın yiyecek ihtiyacının yüzde 73'ünü karşılayabilen tarımsal üretim, 1980'de bunu ancak yüzde 40 oranında gerçekleştirebildi; geri kalanı dışalımlarla karşılandı. Bu nedenle yeni dönemde sanayi yerine tarıma öncelik verildi; halkın basit günlük ihtiyaçlarının karşılanması daha çok önemsendi.

Yeni başkan Şadli Bencedid, Fransa ile yeniden ilişki kurdu. Karşılıklı büyükelçiler atandı. 1980 ocağında Paris'e giden dışişleri bakanı Muhammed Bin Yahya, fransız yetkilileriyle Fransa'daki cezayirli işçilerin geri dönüş, sosyal güvenlik ve kişilik sorunlarını, iki ülke arasındaki parasal sorunları, fransızların Cezayir'deki mallarının durumunu, sömürge dönemi arşivlerinin mikrofilmler halinde Fransa'dan Cezayir kentine taşınmasını görüştü. Bu konularda altı karma komisyon kuruldu. 400 000

Foto. Gamma (LAROUSSE)

cezayirli işçinin geri gönderilmesini öngören Bonnet-Stoléru yasasının 1981'den önce uygulanmaması ve bu arada daha insancıl bir çözüm yolu bulunması kararlaştırıldı. Öte yandan Fransa, Cezayir'den büyük çapta doğal gaz satın alabileceğini açıkladı. 1980'de 4, 1981'de 5 milyar m³ doğal gaz alım-satımı yapılması için anlaşmalar imzalandı. Ancak 1980 mayısında Cezayir, fiyatları artırınca iki ülke arasındaki ilişkilerde yeniden soğukluk belirdi.

arap ve berberi eylemleri

Bu arada arap ve berberi öğrencilerin başlattıkları eylemler hükümet için yeni iç sorunlar yarattı. Olaylar 1979 aralığında Cezayir kentinde Arapça öğrenim görülen hukuk fakültesinde başladı. Bu öğrenciler kimi fakültelerde yapılan Fransızca öğrenime karşı çıkarak yüksek öğrenimin tümüyle arap dilinde görülmesini istediler. Üniversitedeki 30 000 öğrencinin 5 000'i, hükümetin bu dil kargaşasına son vermesi istemiyle üç ay süren bir boykota girişti. Eylem Kasentina, Vahran gibi kentlere de sıçradı. Hükümet boykotcuların ulusal nitelikteki istemlerine kayıtsız kalamadı ve Fransızcanın kullanımını yalnızca toplumbilim gibi belli eğitim dallarıyla sınırladı; bilimsel ve teknik öğrenim dallarında Arapça geçerli kılındı. Tüm sınavların bu dilde yapılması zorunlu tutuldu. Ulusal Kurtuluş Cephesi, devlet dairelerinde ve gündelik yaşamda da Arapça'yı egemen kılma tutumunu benimsedi. Bu araplaştırma girişimleri, Kabiliye bölgesinin Fransızca eğitim gören Berberi'lerini de harekete geçirdi. Onlar da Kabiliye kültürünün ve Berberice'nin kullanımı için seslerini yükselttiler. Bir öğrenci hareketi biçiminde başlayan berberi eylemi, giderek tüm berberi kitlesinin ve Kabiliye bölgesinin sorunu haline geldi. Yazar Mouloud Mammeri' nin (Mevlud Muammer) Tizi Uzu Üniversitesi'nde «eski Kabiliye şiiri» üstüne vermek istediği bir konferansın yasaklanması üzerine, Tizi-Uzu ve Cezayir'de berberi öğrenciler boykota başlayıp (10 mart 1980) üniversiteleri işgal ettiler. 7 nisanda Cezayir'de yapılan gösteriler polis tarafından sertçe bastırıldı. 16 nisanda bir genel grev tüm Kabiliye bölgesini sarstı. İşçiler ve küçük işletme sahipleri öğrencileri desteklediler .20 nisan pazar sabahı, erken saatte polis ve ordu güçleri Tizi-Uzu Üniversitesini ve hastanesini bastı. Bunun üzerine eylemciler Kabiliye'deki resmi daireleri tahrip ettiler, taşıtları ateşe verdiler. Üç gün boyunca tüm bölge savaş alanı haline geldi, askeri birliklerce çember içine alındı. Dokuma işçileri, doktorlar, öğrenciler ve Kabiliye gençliği orduyla karşı karşıya geldi. Olay, bir dil uyuşmazlığı olmaktan çıkıp merkezi yönetime karşı büyük bir ayaklanma niteliği kazandı. Tizi-Uzu haftalarca polis kordonu altında kaldı. Hükümet ve Ulusal Kurtuluş Cephesi, eylemcilere boyun eğmedi; onları ayrılıkçılıkla suçladı; eylemcilerin ardında «yabancı parmağı» bulunduğunu ileri sürdü. Eylemci önderler tutuklandı. Ülkede araplaştırma çabaları 1980 ve 1981 yılı boyunca devam etti. Üniversitelerde Fransızca konuşan kimi öğretim üyeleri, doğulu ((iranlı, suriyeli, ürdünlü) meslekdaşlarının asistanlığını yapmayı reddederlerken (sayıları 1979' da 30 iken 1980'de 200 oldu) Arapça öğrenim gören öğrenciler ülkenin geniş bir kesiminde hâlâ Fransızca'nın geçerliliğini vurgulayıp hükümetin önlemlerini eleştirmeyi sürdürdüler. Kabiliye bölgesi berberilerinin eylemleri de sona ermedi. 1981 martında Tizi-Uzu'da büyük grevler başgösterdi. Hükümet bu yeni eylemleri durdurabilmek için bazı ödünlere yöneldi; Berberice radyo yayınlarına izin verdi; bir yıl önce tutuklanan ayaklanma önderlerini serbest bıraktı. Fakat ülkedeki dil sorunu bir çözüme ulaşamadı. Ancak bu arada, 31 mayıs 1981'de yayımlanan bir bildiriyle tüm kentlerin ve köylerin Fransızca adları millileştirildi. Bazı kentlere öteden beri bilinen arapça adları resmen kondu: *Alger* adı *El-Cezayir* («adalar»), *Oran* adı *Vahran, Blida* adı *El-Bulayda, Mascara* adı *Muaskar, Constantine* adı *Kasentina* oldu. Bir kısım adlarsa berberileştirildi: *Medea* adı *Lemdiyya, Tlemcen* adı *Tilimsen, El-Asnam* adı *Eş-Şelif* oldu.

28 eylül 1981'de Berberice ve demokrasi adına yeni eylemler ortaya çıktı. Bunun üzerine ekim sonunda özellikle berberi öğrencilere karşı geniş boyutlu davalar açıldı. Bu önlemler de Kabiliye eylemlerini durduramadı. 1982 nisanında liseliler ve işsiz gençler Vahran bölgesindeki birçok kentte polisle çatışmaya giriştiler. Şadli Bencedid, bu karışıklıkların kökeninde markşçı görüşlerin yattığını belirtti ve eylemcilere Cezayir'i «ideolojik deney tahtası»na dönüştürmemeleri yolunda uyarılarda bulundu.

1980 kongresinden 1982 genel seçimlerine

Cumhurbaşkanı Şadli Bencedid, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin kuruluş yapısını yavaş yavaş değiştirdi ve devlet başkanının gücünü arttırıcı önlemler aldı. 30 haziran 1979'da yapılan anayasa değişikliğini, bir yıl sonra, 19 haziran 1980'de başlayan UKC olağanüstü kongresi izledi. Örgütün siyasal bürosu 17 kişiden 7 kişiye indirildi ve büro, cumhurbaşkanına karşı sorumlu kılındı. Bu uygulamalar sonunda siyasal büro, örgütteki çeşitli eğilimlerin temsil edildiği bir organ olmaktan çıkarıldı. Aynı kongrede kabul edilen beş yıllık plan, piyasadaki mal kıtlığını, perakende satışlardaki durgunluğu giderici önlemler getirdi. Bunun sonucunda, 1980 aralığında piyasaya bir tüketim malı ve özellikle elektrikli ev eşyası akını başladı. Yeni dışalımlar için gerekli parasal kaynaklar, ülkenin toplam dışsatımının yüzde 98'ini oluşturan petrol ve doğal gaza zam yapılarak yaratılmaya çalışıldı. Bu önlemler, Fransa'nın ve yılda 10 milyar dolarlık bir alımla Cezayir'in en büyük doğal gaz müşterisi olan ABD' nin tepkisiyle karşılaştı. Cezayir hükümeti, bu iki ülkeyle görüşmelerinde bir çözüme ulaşamayınca, Fransa'ya doğal gaz iletimi yavaşlatıldı ABD'ye yapılan taşıma durduruldu. Buna karşılık İngiltere (4,6 milyon dolar) ve Belçika ile doğal gaz anlaşmaları yapıldı.

1980 sonlarının ülke ekonomisini sarsan ve toplumsal huzursuzluk yaratan bir olgusu da 10 ekimde 125 000 nüfuslu El-Asnam (Eş-Şelif) kentini yerle bir eden depremdi. 6 000 kişinin ölümü ve 300 000 kişinin yaralanması ve evsiz-barksız kalmasıyla sonuçlanan deprem 30 milyar dinarlık büyük bir zarara yol açarak ülke ekonomisine ek bir yük bindirdi.

1981 ocağında Cezayir, Tahran'da rehin alınan 52 Amerikalı diplomatın özgürlüğüne kavuşturulması için arabuluculuk görevi üstlendi. Bu konuda elde edilen başarı, başkan Bencedid'in mart ayında çıktığı Afrika gezisinde büyük saygınlık görmesini sağladı. Mali, Angola, Zambiya, Zimbabve, Mozambik, Madagaskar, Seyşeller, Tanzanya, Kongo, Nijerya ve Nijer'e giden Bencedid, haziranda Nairobi'de toplanacak olan Afrika Birliği Örgütü konferansının hazırlık görüşmelerini yaptı ve üç ana konu (ulusal kurtuluş hareketlerinin desteklenmesi, Batı Sahra ve Çat sorunları) üzerinde durdu. Bencedid, ayrıca, Tunus'la ekonomik işbirliğini geliştirdi; Fas'la aralarındaki uyuşmazlıkları azalttı; Moritanya yönetimiyle iyi ilişkilerini devam ettirdi. Ancak yayılmacılığından çekindiği albay Kaddafi'nin Libya'sıyla sıcak ilişkiler kurmaktan kaçındı. Fransa ile ilişkilerin soğuması Cezayir için bu dönemin en önemli dış sorunu oldu. Fransa dışişleri bakanının 1980 temmuzunda ertelediği Cezayir ziyareti, eylülde gerçekleşti. Bu görüşmelerde, Cezayir arşivlerinin geri alınması ve çift uyrukluluk dışındaki sorunlar üzerinde bir anlaşma sağlanabildi. 1981 mayısında Fransa'da Mitterand'ın cumhurbaşkanı seçilmesi ve ardından Sosyalist Parti'nin iktidara gelmesiyle Cezayir-Fransa ilişkileri iyice düzeldi. Mitterand'ın kasım sonunda Cezayir'e yaptığı ziyaret bunda etkili oldu. 3 şubat 1982'de yeni bir doğal gaz anlaşması yapıldı (9,15 milyar dolarlık).

1981 temmuzunda, UKC merkez komitesinin çalışmaları sırasında, Abdülaziz Buteflika ve Muhammed Salah Yahyavi siyasal bürodan, Devrim Konseyi'nin iki eski üyesi Ahmed Benşerif ve Tayibi Larbi

Başkan Şadli Bencedid Fransa devlet başkanı Mitterand ile

de merkez komitesinden çıkarıldılar. 1981 ekiminde El Mücahid gazetesi yöneticileri de değiştirildi. 22 aralıktaki yeni bir merkez komitesi toplantısında Buteflika'nın siyasal yaşamı tümden sona erdirilirken, devrimin kimi ikinci derece önderleri de görevlerinden alındılar; böylece önceki Bumedyen rejimiyle olan bağlar daha da gevşetildi. 1982'nin ilk aylarında sanayi ve kültür bakanlarıyla üç yıldır süren grev ve diğer toplumsal eylemlerin sorumluları arasında gösterilen sendika yöneticileri de değiştirildi.

5 mart 1982'de yeni genel seçimler yapıldı. Tek siyasal parti olan Ulusal Kurtuluş Cephesi'nden 843 aday, Ulusal Halk Meclisi'nin 281 üyeliği için çekiştiler. Eski meclis üyelerinden 68'i yeniden seçildi. 281 milletvekili arasında kadın sayısı 4 oldu. Meclis çoğunluğunu, öğretmenler (yüzde 50' yi aşkın), devlet memurları ve UKC'nin sürekli çalışanları oluşturdu. Ancak milletvekili adaylarının belirlenmesinde cumhurbaşkanı Bencedid'in ülkenin temel yasasındaki ilkelere (dürüstlük, yetenek ve bağlılık) uygun olarak yaptığı kişisel saptamalar önemli rol oynadı. Seçimlerde 8 990 820 kayıtlı seçmenin yüzde 71,74'ü (1977 seçimlerinde bu oran yüzde 77,65'di) oy kullandı.

Cumhurbaşkanı Şadli Bencedid, Bumedyen kadar militan bir dış politika içinde görünmedi; buna karşılık özellikle Bumedyen döneminde çekingen bir anlayışla ele alınan iç ekonomik sorunlara ağırlık verdi. Ekonomiyi yeniden örgütlemeye çalıştı. 20 milyonluk nüfusun üçte ikisinin 18 yaşın altında bulunuşu, başkanı gençlik sorunlarına önem vermeye yöneltti. Nüfus artış oranının yüksekliği (yüzde 3,4) ve nüfusun yüzde 56'sının ülke topraklarının yüzde 3' lük bir bölümünde yaşaması, üstyapı ve kalkınma konularında ciddi sorunlar doğurdu. Muhammed Bin Ahmed Abdelgani'nin başkanlığı altında çalışan hükümet, ekonomide önceliği tarıma vermeyi sürdürdü. Tarımdaki devlet sektörü, eski fransız sömürgecilerinden kalan en iyi topraklarda o denli verimli bir üretim elde edemezken, özel sektör tüm tahıl üretiminin üçte ikisini elde etti. Öte yandan doğal gaz ve petrol. Cezayir dışsatımının yüzde 97'sini ve mali gelirlerin yüzde 62'den çoğunu oluşturdu. Cezayir, yeni devlet başkanının üç yıllık iktidarından sonra, uzun süreli bir Şadli dönemine girdiği izlenimini vermeye başladı. Ülke 1983 martında Yeni Delhi'de yapılan 7. Bağlantısız Ülkeler Konferansı'nda Afrika kıtasının başlıca gerçek bağlantısızları arasında sayıldı.

K U R U M L A R

22 kasım 1976 anayasası (30 haziran 1979' da bazı değişiklikler yapıldı), on iki yıldır süren bir «eylemci» yönetime son verdi. Bu anayasa «Cezayir toplumunun örgütlenmesi için gerekli temel ilkeleri» tanımlamaktadır. Bu ilkeler, 22 haziran 1976 halk oylamasıyla kabul edilen Temel Yasa'nın ilkelerine uygundur. Rejimin sosyalist yönlü olduğu ilan edilmektedir. UKC, tek yasal siyasal güçtür. İslamlık, devlet dini olarak kabul edilmektedir.

Foto. Nogues/Sygma (LAROUSSE)

Eş-Şelif depremi

Kurumlarda görülen başlıca özellik, güçlerin devlet başkanının elinde toplanmasıdır. Cumhurbaşkanı devletin ve genel sekreteri olduğu partinin «yönetim birliği»ni temsil etmektedir. UKC'nin aday göstermesiyle tek dereceli genel seçimle beş yıl için seçilen cumhurbaşkanının mutlak siyasal ve cezai dokunulmazlığı vardır. Cumhurbaşkanı bir başbakanın yardımıyla genel politikayı belirler, silahlı kuvvetleri yönetir. Ulusal Halk Meclisi'ni dağıtabilir. Anayasayı değiştirme konusunda öncülük edebilir ve «ulusal önem taşıyan her sorun»u halkoyuna sunabilir. Ağır bunalım durumunda olağanüstü hal ilan edebilir. Bakanlar yalnız ona karşı sorumludur. Ulusal Halk Meclisi'nin yasama yetkisi sınırlıdır. Meclisin iki toplantısı arasında geçen toplantı dışı zamanlarda bu yetkiyi cumhurbaşkanı kullanır.

E D E B İ Y A T

Fransızca'da olduğu gibi, Arapça'da da, Cezayir edebiyatı bağımsızlık savaşının ve ardından gelen devrimin izlerini taşır.

Arapça anlatımlı edebiyat 1962'den beri bir yenilenme içindedir. Arap kültüründe geleneksel bir ayrıcalığı olan şiir dalında, Müftü Zekeriya'nın (1913-1977) büyüleyici şiirlerine yeni bir şair kuşağının şiirleri eklenmiştir. Bu şairlerin çoğu savaşkan kalmakla birlikte temalarda bir yenilenme eğilimi belirmektedir. Abulkasım Hammar (doğ. 1931), 1967'de yayımladığı *Yapraklar* adlı şiirlerinde savaşı anlatmaktan kaçınmaktadır. Aynı tutumdaki kuşak içinde, *Çılgın Aşk Vahası*'nın (1973) şairi Muhammed al-Ahdar Abdulkadir Sayhi (doğ. 1933) ile Abdulhamid Hadduka (doğ. 1929) sayılabilir.

Hikâye, edebiyatın ağır basan türüdür. Rida Huhu'dan (1911-1956) sonra, Abdullah Rakibi (doğ. 1932) ile Zohar Vanisi de (doğ. 1936), hikâyelerinde özellikle tarihsel olayları ve savaşı dile getirmektedirler.

Bazı hikâyeciler roman yazmaya da başladılar. Muhammed Muni, 1967'de yayınladığı *Tutkunun Sesi*'nde köy yaşamını; Hadduka, 1971'de *Kuzey Rüzgârı*'nda toprak ve kadın temalarını işledi, Arar Muhammed al-Ali de, *Rüzgârın Silemeyecekleri* adlı romanında, batı özenticiliği karşısında öz benlik sorununu ele aldı. Tahir Vatar (doğ. 1936), 1974'te yayınladığı *As* adlı romanından sonra, Abul-id Dudu ve Abdulrahman Madur gibi, piyes yazmaya başladı. Arap edebiyatlarında, her zaman olduğu gibi, cezayirli yazarları da, canlı bir sözlü geleneğin geniş ölçüde etkilediğini unutmamak gerekir; örneğin, halk tiyatrosunda, masal anlatıcılığının izleri kendini belli etmektedir. Son olarak, Berberiler'le Kabiliyeliler, Muhammed Belkalfavi' nin Fransızca *Berberi Şiiri Antolojisi* ve Malik Uari'nin Fransızca'ya çevirdiği *Kabiliye Şiir ve Türküleri*'yle dünyaya seslerini duyurmuşlardır.

Daha çok, geleneksel dünyayı ve savaşı dile getiren Mevlud Feravun, Mevlud Mammeri ve Muhammed Dib'den sonra, Fransızca anlatımlı edebiyat, 1970'den bu yana büyük ölçüde, eleştiriye ağırlık vermektedir. Roman alanında Murad Burbun (doğ. 1938), Ali Buhamdi (doğ. 1934) ve Mevlud Aşur (doğ. 1944) ile yeni bir atılım başladı. Reşid Bucedra (doğ. 1941), ilk romanı *Répudiation*'dan (Red) [1969] son yapıtı *Binbir Yıllık Özlem*'e kadar roman tekniğinde arap mitoslarını kullanmada sürekli yenilenme örnekleri vermektedir. Nabil Faris'in (doğ. 1941) romanları, özellikle *Yeni Dünyanın Bulunması*, bir yandan destanlara göndermeler yaparken, bir yandan da öz benliğin yitişinde doğan sayıklamaları anlatmaktadır. Bu yazar, 1956'da *Necma* adlı romanıyla Cezayir edebiyatına kalıcı damgasını vuran Kâtib Yasin (doğ. 1929) ile bir tutulmaktadır. Muhammed Dib (doğ. 1920), *Av Ustası* (1973) adlı romanı ve özellikle son iki şiir kitabı ile gelişme göstermektedir.

Her ne kadar roman bu edebiyatın en zengin türü ise de, Jean Senac'ın (1926-1973) kişiliğinde, şiirden de söz etmeye değer. Bu yazar, 1971'de yayımladığı *Yeni Cezayir Şiiri Antolojisi*'nde, halka genç şairleri de tanıtmaktadır. Bu yeni kuşaktan ayrı olarak, Beşir Hac Ali (doğ. 1920) **1970'te yazdığı *Kauçuk Tabanlı Adam*, Victnam sevaşını konu almıştır.** sine karşın, tıyatroda İmaleyeñe Cebar* (Asiya Cebar) [doğ. 1936] ve Cemal Amani'nin oyunlarıyla savaşın belleklerden silinmediği görülmektedir: Kâtib Yuni'nin 1970'te yazdığı *Kauçuk Tabanlı Adam*, Vietnam savaşını konu olmıştır.

S İ N E M A

Bağımsızlığını kazanmasından başlayarak Cezayir, ulusal sinemasını kurmaya yönelik önlemler almaya başladı.

Ulusal Sinema Ticaret ve Sanayi Ofisi ülkedeki film yapım, dağıtım ve dışsatımını tekeline aldı. Bu tekelin dışında, tek film üretim ve gösterim birimi Cezayir Radyo-Televizyon Kurumu oldu.

1970-1979 arasında 200 dolayında uzun ve kısa metrajlı film yapan Cezayir sineması, teknik işlemler bakımından yine Avrupa laboratuvarlarına bağımlı kalmaktan kurtulamadı.

Vahran ve Annaba'da da şubeleri bulunan Cezayir kentindeki ulusal sinematek, arşiv alanında olduğu kadar dağıtım alanında da önemli bir işlev gördü.

Cezayir sineması ulusal direniş hareketi içinde doğdu ve uzun süre, yoğun biçimde, kurtuluş savaşını konu alan filmler verdi. Bu akımın en önemli iki temsilcisi Ahmet Rasidi (*Lanetliler Şafağı* [1965], *Esrar ve Çubuk* [1969]) ve Muhammed Lakdar Hamina (*Aurès Dağlarından Esen Rüzgar* [1966], *Aralık Ayı* [1972], *Ateş Yıllarının Öyküsü* [1975; Uluslararası Cannes Şenliği «büyük ödül»ü], *Kum Rüzgârı* [1982]) oldu. İki sinemacı da sık sık büyük bütçeli ama nitelikli filmler yaptılar.

Cezayir sinemasındaki ikinci ana tema, sömürgelikten kurtulan halkın gündelik yaşamının işlenmesiydi. Daha yaygın olan bu akımın ürünleri arasında Muhammed Buamari'nin özellikle *Kömürcü* (1972) ve *Miras* (1974) adlı filmleri dikkati çekti. Abdülaziz Tolbi, Cezayir TV'si için *Noua* adlı ilginç eseri gerçekleştirdi (1972). 1970' lerin ikinci yarısında mizaha ağırlık veren bir sinema akımı ortaya çıktı; bunun en parlak örneği Merzak Alluaş'ın *Omar Gatlotu*'su (1976) oldu.

1970'lerin dikkati çeken öbür yönetmenleri arasında şu adlar yer aldılar: Muhammed Slim Riad, Mustafa Bedii, Tevfik Faris, Musa Haddad, Lamin Merbah, Haşimi Şerif, Muhammed İftisen, Faruk Belufa ve Sid Ali Mazif. (LM)

***CHABAN-DELMAS** (Jacques), fransız devlet adamı. — 1974 mayısında De Gaulle'cü aday olarak katıldığı cumhurbaşkanlığı seçimini kaybettikten sonra 1976'da Jacques Chirac'ın kurduğu Cumhuriyet İçin Topluluk partisine katıldı; bu partiden meclise girdi ve nisan 1978'den mayıs 1981' e kadar meclis başkanlığı yaptı. (L)

***CHABROL** (Claude), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *Folies bourgeoises* (Burjuva Çılgınlıkları) [1975], *Son Macera* (Alice ou la dernière fugue) [1976], *Liens de Sang* (Kan Bağları) [1977], *Zehirli Çiçek* (Violette Nozière) [1978], *le Cheval d'orgueil* (Onur Atı) [Pierre J. Helias'ın romanından, 1980], *les Fantômes du chapelier* (Şapkacının Hayaletleri) [G. Simenon'un romanından, 1982]. (M)

***CHALATENANGO,** Kuzey Salvador'da kent. — 9 500 nüf.

— *Chalatenango yönetim bölgesi*, 2 017 km², 212 000 nüf. (L)

***CHALLAN** (Henri), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1977). [L]

***CHALONS-SUR-MARNE,** Fransa'da, Paris'in 167 km doğusunda kent. — 55 709 nüf. (L)

***CHAMBÉRY,** Fransa'da kent. — 56 788 nüf. (L)

***CHAMPAİGN,** ABD'de (Illinois) kent. — 33 000 nüf. (L)

***CHAMPASSAK,** Laos'un güneyinde il. — 2 600 km², 98 000 nüf. Yönetim merkezi Champassak (4 000 nüf.). [L]

***CHAMPİGNY-SUR-MARNE,** Fransa'da Paris'in güneydoğusunda kent. — 80 482 nüf. (L)

CHANGCHUN (Çang*-çun) Çin'de (Jilin) kent. — 1 200 000 nüf. Kimya ve ilaç sanayii. Üniversite ve araştırma kuruluşları. (L)

CHANGDE (Çangde*), Çin'de (Hunan eyaleti), Dongting gölünün batısında kent. — 400 000 nüf. Yuan ırmağı üzerindeki bu liman hafif sanayi (deri, besin, dokuma) ürünleri deposu ve ticaret merkezidir. (L)

CHANGSHA (Çang*-şa), Çin'de kent. — Hunan eyaletinin merkezi. Yaklaşık 1 milyon nüfus. Üniversite. Çay, tütün, kereste ihracatı. Pirinç üretimi. Alüminyum ve takımtezgâhları sanayii. Dericilik. (Arkeolojisi için bk. ÇANG-ŞA* [*Ek I*]). [L]

CHANGSHU (Çang*-şu), Çin'de (Jiangsu eyaleti), Shanghai'in kuzeybatısında kent. 100 000 nüf. İhracata yönelik el sanatları (kuyumculuk, nakkaşlık, mobilyacılık). [L]

CHANGZHOU (Çang*Cou), Çin'de (Jiangsu eyaleti) kent. — 300 000 nüf. Besin ve makina sanayii. Yakınında (Qishuyan) demiryolu gereçleri üretimi. (L)

CHAO CHANG TİNG (Samuel). Bk. TİNG (Samuel Chao Chang).

CHAOZHOU (Çaoçov*), Çin'de (Guangdong) kent. — 170 000 nüf. (L)

***CHAPLİN** (Charles Spencer **Charlie** - denir), ingiliz sinema oyuncusu ve yönetmeni. — (öl. Corsier-sur-Vevey, İsviçre 1977). [L]

CHAPLİN (Geraldine), amerikalı kadın sinema oyuncusu ve dansçı (Santa Monica, California 1944). Ünlü sanatçı Charles Chaplin'in büyük kızı. 8 yaşında ailesiyle ABD'yi terkedip Avrupa'ya yerleşti. Londra'da Kraliyet Bale Okulu'na devam etti. 1963'te Paris'te *Kül Kedisi* balesinde dans etti. 1952'de babasının *Şehir Işıkları* (Limelight) filminde oynadı. 1964'ten başlayarak sinemada gitgide sivrilmeye başladı. 1967'de İspanyol yönetmeni Carlos Saura ile evlenip onun pek çok filminin gözde oyuncusu oldu: *Peppermint Frappé* (Dövülmüş Nane) [1967], *Stress es Tres Tres* (1968), *El Jardin de la Delicias* (Zevk Bahçesi) [1970], *Ana y los Lobos* (Ana ve Kurtlar) [1973], *Cria Cuervos* (1976), *Elisa Vida Mia* (Elisa, Hayatım) [1977], *Los O-*

Foto. Gamma (LAROUSSE)

jos Vendados (Bağlı Gözler) [1978], *Maman a cent ans* (Annem Yüz Yaşında) [1980]. Ayrıca şu filmlerde dikkati çekti: *Doktor Jivago* (Dr. Zhivago) [D. Lean, 1965], *Hong-Kong'lu Kontes* (A Countess from Hong-Kong) [C. Chaplin, 1966], *Üç Silahşörler* (The Three Musketeers) [R. Lester, 1973], *Nashville* (R. Altman, 1975), *Buffalo Bill and the Indians* (Buffalo Bill ve Kızılderililer) [R. Altman, 1976], *A Wedding* (Bir Düğün) [R. Altman, 1978], *le Uns et les autres* (Birileri ve Başkaları) [C. Lelouch, 1981]. (M)

***CHARISSE** (Cyd FINKLEA), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — En son, Michael Winner'ın *Won Ton Ton, the Dag Who Saved Hollywood* (Won Ton Ton, Hollywood'u Kurtaran Köpek) [1975] ve Kevin Connor'ın *Kayıp Ülke Atlantis* (The Warlords of Atlantis) [1978] filmlerinde oynadı. (M)

***CHARLEROİ,** Belçika'da kent. — 218 900 nüf. (L)

CHARLES (Philip Arthur George Mountbatten-Windsor, **Prens** - denir), Galler prensi ve ingiliz veliahtı (Londra 1948). Temmuz 1981'de Lady Diana Spencer'le evlendi. 1982'de kraliyet donanmasında subay olarak Falkland savaşına katıldı. (M)

Prens **CHARLES** ve eşi evlenme töreninde

***CHARLOTTESVİLLE,** ABD'de (Virginia) kent. — 39 000 nüf. (L)

CHARON, Plüton'un 1978'de amerikalı astronom James W. Christly tarafından keşfedilen uydusu. Çapı 2 000 km dolayında. Plüton'a ortalama uzaklığı 20 000 km. Dolanım süresi 6,39 gün. (Bu süre Plüton' un dönüş süresiyle tıpatıp aynıdır; bu nedenle Plüton'da yerçekimsel bir rezonans bulunduğu öne sürülmektedir.) [L]

CHARPENTİER (Jacques), fransız bestecisi (Paris 1933). İki yıl Hindistan'da kaldıktan sonra, T. Aubin ve O. Messiaen ile müzik çalıştı. Bunun etkileri *Soixante-Douze Etudes Karnatiques*'de (Yetmiş İki Karnatik Etüd, 1958) görüldü. 1966'da müzik müfettişi, 1975'de genel müfettiş ve 1978'in sonunda da Kültür ve İletişim Bakanlığı'nda müzik, lirik sanat ve dans yöneticisi olarak atandı. *Introduction à L'Etude de la Musique de l'Inde* (Hindistan Müziğinin İncelenmesine Giriş) adlı teziyle 1978 Paris kenti büyük müzik ödülünü kazandı. Özellikle *Symphonie Brève* (Kısa Senfoni [1958]), *Sinfonia Sacra* (Kutsal Senfoni [1965]) ve *Prélude Pour la Genèse* (Yaradılış İçin Prelüd [1966]) adlı çalışmalarında neoklasik üslubu denedi. Öteki eserleri şunlardır: *5e Symphonie* (5. Senfoni [1977]), *Beatrix de Planissolas* (güney dilinde yazılmış beş perdelik opera [Aix-en-Provence, 1971]), *Livre d'Orgue* (Org Kitabı [1973]).

1982'de Nis kentine genel müzik yönetmeni olarak atandı. (L)

***CHARRAT** (Janine), Fransız kadın dansçısı, koreograf ve tiyatro yöneticisi. — Georges-Pompidou Sanat Merkezi'ne dans yöneticisi olarak atandı (1978). [L]

***CHASTEL** (Roger), fransız ressamı. — (öl. Saint-Germain-en-Laye [Yvelines] 1981). [L]

***CHASTENET DE CASTAİNG** (Jacques), fransız yazarı, gazetecisi ve tarihçisi. — (öl. Paris 1978). [L]

***CHATHAM,** Büyük Britanya'da (Kent) liman kenti. — 56 900 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayii. (L)

***CHATHAM,** Kanada'da (Ontario) kent, Thames kıyısında. — 38 700 nüf. Ticaret merkezi (tarım ürünleri dışsatımı). Besin sanayii. (L)

***CHAUDET** (Paul), isviçreli siyaset adamı. — (öl. Lozan 1977). [L]

***CHAUDRON** (Georges), fransız kimyacısı. — (öl. Paris 1976). [L]

***CHAVEZ** (Carlos), meksikalı besteci. — (öl. Mexico 1978). [L]

***CHAVİN** (Jean), fransız heykelcisi ve desinatörü. — (öl. Saint - Martin - Lès - Melle, Deux - Sèvres 1976). [L]

***CHAYNES** (Charles), fransız bestecisi. — Son besteleri: *M'zab* (1975) adlı piyano süiti, zencilik üzerine metinlere dayanan, soprano ve orkestra için *Pour un monde noir* (Kara Bir Dünya İçin) [1978] ve klarnet için *Konçerto* (1979). [L]

CHEDID (Andrée), Suriye - Lübnan kökenli, mısırlı kadın edebiyatçı (Kahire 1920). 1946'dan beri Fransa'da yaşayan yazar, tensel tutkuları lirik bir dille işleyen yirmi kadar fransızca kitap yayımladı: *Terre Regardée* (Aranan Toprak) [1957]; *Double-Pays* (Çift Ülke) [1965]; *Cavernes et Soleils* (Mağaralar ve Güneşler) [1979]. Romanlarında insan yaşamı ve yazgısı üzerinde durdu: *Le Sommeil Delivré* (Kurtarılmış Uyku) [1952]; *Le Sixième Jour* (Altıncı Gün) [1960]; *l'Autre* (Öteki) [1962]; *La Cité Fertile* (Bereketli Kent) [1972]. Ortadoğu sorunları karşısındaki duyarlılığın yanı sıra (*Céremonial de la Violence* [Şiddetin Törenselliği], 1976), yapıtlarının bütünlüğü içinde insan koşullarının evrensel dramına rastlanır (*Nefertiti et le Rêve d'Akhnaton* [Nefertiti ve Akhnaton'un Düşü], 1974). Yazar, aynı zamanda, uzun öyküler (*l'Etroite Peau* [Sıkı Ten], 1965), tiyatro oyunları (*le Montreur* [Oynatıcı], 1969) ve denemeler de (*Liban* [Lübnan], 1969), kaleme aldı. (L)

***CHELM,** rusçası **Holm,** Polonya'da (Lublin voyvodalığı) kent. — 50 000 nüf. Çimento ve dokuma sanayii.

— *Chelm voyvodalığı,* 3 865 km² 224 000 nüf. Güneyde zengin (buğday, şeker pancarı), kuzeyde daha fakir (ormanlar, otlaklar, çavdar, patates) tarım alanları. (L)

***CHELTENHAM,** Büyük Britanya'da (Gloucestershire) kent. — 84 000 nüf. Üniversite sanayii. Uçak sanayii. (L)

CHEN BODA (Çen*Po-da), çinli siyaset adamı. — 1980 - 1981 Pekin duruşmaları sırasında Dörtlü Çete ve eski Lin Biao taraftarlarıyla birlikte yargılandı ve 18 yıl hapse mahkûm edildi. (L)

CHENGDE (Çıng*-dı), Çin'de (Hebei), Pekin'in kuzey-doğusunda kent. — 120 000 nüf. Eski Çin imparatorlarının yazlık oturma yeri. Ticaret merkezi. Dokuma ve demir - çelik sanayii. (L)

CHENGDU (Çıng*-du), Çin'de Sichuan eyaletinin başkenti. — 1 250 000 nüf. Kızıl ovada, Yangzi Jiang ırmağına demiryolu ile bağlı büyük bir ticaret merkezidir. Tibet ve Yunnan'a giden yolların başlangıç noktası. Metalürji (alüminyum), elektronik, kimya sanayii. Üç krallık döneminde (221-263) ve X. yy'da Beş Hanedan devrinde Şu krallarının başkentiydi. Kare şeklindeki klasik yapısı, imparatorluk kenti çevresine güneş ışınları gibi yayılan sokakları, Çin ve tatar mahalleleriyle «Küçük Pekin» olarak adlandırılır. (L)

CHEN YUN, çinli iktisatçı ve siyaset adamı (Qingpu, Jiangsu 1904). 1925'te Komünist partisine katıldı. Shanghai ayaklanmasında rol aldı. (1926-1927). 1930'da parti merkez komitesine, 1933'de politbüroya seçildi. Ekonomi komisyonu başkanlığı (1958) ve başbakan yardımcılığı (1960) yaptı. Militan sendikacılık yaşantısı sayesinde işçi dünyasını iyi tanıyan Chen Yun, sanayiin örgütlenmesinde önemli rol oynadı. Kültür devrimi sırasında çeşitli ithamlara hedef olarak parti hiyerarşisindeki yerini kaybetti (1966). 1978'de itibarı iade edilen Yun, parti merkez komitesi başkan yardımcısı ve başbakan yardımcısı oldu (1979 - 1980). [L]

***CHERBOURG,** Fransa'da Manche yönetim çevresinin merkezi. — 34 637 nüf. Denizcilik bölge merkezi. Askeri deniz görevlileri okulu. Atom enerjisi askerî uygulama okulu. Taşrası olmadığı için önemli bir alım - satım limanı değildir. Özellikle askerî bir liman ve bir balıkçılık ve yolcu limanıdır. Sanayi merkezi. (Tersane, demir işleme sanayii, petrol ürünleri).

— *Cherbourg yönetim çevresi,* 15 kanton, 188 belediye, 163 281 nüf. (L)

CHÉREAU (Patrice), fransız oyun ve film yönetmeni (Lezigné, Maine-et Loire 1944). 1965 Nancy Üniversitelerarası Tiyatro Şenliği'nde Marivaux'nun *l'Héritier de village*'ı (Köyün Mirasçısı) için yaptığı sahnelemeyle dikkati çekti. 1966 - 1969 arasında Sartrouille belediye tiyatrosu yöneticiliği yaptı. Burada repertuara aldığı klasik ve çağdaş oyunlara (Molière'den *Don Juan, Shakespeare*'den *Richard II,* T. Dorst'tan *Toller,* Marivaux'dan *la Dispute* [Çekişme]) oyuncu ve dekor hareketlerinin plastik kullanımıyla toplumsal ve siyasal bir boyut katmaya çalıştı. Spolète, Milano Küçük Tiyatro ve Şehir Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra Roger Planchon ve Robert Gilbert' le birlikte, fransız Ulusal Halk Tiyatrosu' nun yönetiminde görev aldı. 1976 Bayreuth Şenliğinde Wagner'in *la Tétralogie* (Dörtleme) adlı eserini sahneledi. Alban Berg'in *Lulu*'sunu yönetti. En son 1982 - 1983 mevsiminde Nanterre'de sahnelediği iki oyunla dikkati çekti: *le Combat des chiens* (Köpeklerin Kavgası), *les Paravents* (Paravanalar). 1974'de James Hadley Chase uyarlaması ilginç bir polisiyeyle (*la Chair de l' orchidée* [Orkidenin Eti]) sinemaya da yönelen Chéreau, daha sonra günümüzde basının işlevini irdeleyen *Judith Therpauve*'u çekti (1978). Son filmi *l'Homme blessé* (Yaralı Adam) 1983 Cannes Şenliği'nde Fransa'yı temsil eden filmler arasına girdi. (LM)

***CHERRY** (Donald, **Don** - denir), amerikalı trompetçi. — Seslendirdiği son eserler: *Relativity Suite* (Görecelik Süiti) [1973] ve *Old and New Dreams* (Eski ve Yeni Düşler) [1976]. (L)

***CHESTER,** ABD'de (Pennsylvania) liman kenti. — 56 000 nüf. [L]

***CHESTER,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 62 700 nüf. (L)

***CHESTERFİELD,** Büyük Britanya'da (Derbyshire) kent. — 70 100 nüf. Makina ve elektrik sanayii. (L)

CHİANGMAİ (Çiengmay*), Tayland'da, Me Ping ırmağı üzerinde kent. — 81 600 nüf.

— *Chiangmai ili,* 1 024 000 nüf. (L)

***CHİCAGO,** ABD'de (İllinois) kent. — 7 636 000 nüf. — Demiryolu malzemeleri, uçak, otomotiv, elektronik, petrol, kimya, ilaç ve takımtezgâhları sanayii. Un, bira, konserve ve et üretimi. Basın, yayın, mobilya, büro malzemeleri, hassas laboratuvar ölçüm aletleri sanayii. Chicago havalimanı ABD'nin üçüncü, iç trafikle birlikte dünyanın en büyük limanıdır. Deniz yük trafiği de yılda 100 milyon ton civarındadır. Tahıl, soya ve et borsası. Bankacılık. 5 üniversite ve teknik okullar. Müzeler. (L)

Chicago Okulu, Chicago Üniversitesinde oluşan ekonomik liberalizm akımı. Okul, rekabet koşullarının korunmasını ve tekelci eğilimlerin önlenmesini savunan piyasa ekonomisinin en güçlü savunucularını biraraya getirdi. Okulun en önemli temsilcisi amerikalı iktisatçı Milton Friedman*' dır. Altın fiyatlarının serbest bırakılmasını, esnek kambiyo kurları uygulamasını savunan Chicago okulu yandaşları, piyasa dengesinin yalnız parâsal önlemlerle sağlanabileceğini ileri sürerler. Okulun ekonomik felsefesinin temel özelliği, kişisel özgürlüğü ana amaç bellemesi, gelir bölüşümünde eşitliğe önem vermemesi ve ekonominin devlet tarafından yönetimine karşı çıkmasıdır. (M)

***CHİCLAYO,** Kuzey Peru'da (Lambayeque) kent. — 189 700 nüf. Ticaret merkezi. Besin ve makina sanayii. (L)

***CHİCOUTİMİ,** Kanada'da (Québec) kent. — 57 700 nüf. Katolik piskoposluk. Ticaret ve hizmet sektörlerinin merkezi. (L)

CHİFENG, Çin'de. Liaoing eyaletinin batısında kent. 100 000 nüf. (L)

CHİGASAKİ, Japonya'da (Honşu). Yoko-

Foto. Sygma (LAROUSSE)

Jacques CHIRAC

hama'nın güneybatısında, kent. 130 000 nüf. (L)

*CHİHUAHUA, Kuzey Meksika'da kent. — 365 000 nüf. Başpiskoposluk. Sentetik dokuma ve uranyum işleme sanayii.

— *Chihuahua eyaleti*, 2 000 000 nüf. (L)

*CHİLLAN, Şili'de (Nuble) kent. — 87 600 nüf. Yer sarsıntılarıyla sık sık zarar gören ticaret merkezi. (L)

*CHİLLİDA (Eduardo), ispanyol heykelcisi. — Barselona'daki Miro Vakfı için *Lieu de rencontre* (Buluşma Yeri) [1973] adlı betonarme bir heykel yaptı. (L)

*CHİMBOTE, Peru'da (Lima) liman kenti. — 159 000 nüf. Balıkçılık ve balık işleme sanayii. (L)

China, Çin yapma uydularının genel adı. 24 nisan 1970 günü ilk China yapma uydusunu uzaya fırlatan Çin Halk Cumhuriyeti, SSCB, ABD, Fransa ve Japonya'dan sonra, yapma bir uyduyu kendi olanaklarıyla yörüngeye oturtan beşinci ülke oldu. Çin'in uzay üssü Shuangzhengzi, Gobi çölünde, Pekin'in 1600 km batısındadır. İlk iki Çin uydusu, Sovyet SS-4 füzesinin türevi olan bir füze tarafından fırlatılmıştı ve bunların ağırlıkları yaklaşık 200 kg'dı. Bunlardan sonra fırlatılan beş uzay aracı ise daha güçlü bir füze olan sınırlı menzilli kıtalararası füze *CSS-X-3* (CSS, Amerikan terminolojisinde *China Strategic System* anlamındadır) tarafından yörüngeye oturtulmuştu. Bunların ağırlıklarının 2 ton kadar olduğu sanılmaktadır. Bu ağır uydulardan üçü (China 4,7 ve 8) dünyaya döndürülmüştür. Böylece Çin bir uzay aracını dünyaya döndürme tekniğine sahip üçüncü ulus olmaktadır. Çin'in bir uzay aracını geri getirmek konusuna gösterdiği bu ilginin, kuşkusuz, yörüngede çekilmiş fotoğrafları yeryüzüne indirebilecek bir keşif uydusu gerçekleştirme amacına bağlı olduğu sanılmaktadır.

1970 yıllarının sonunda Çin Halk Cumhuriyeti uzay tesislerini batılı uzmanlara açtı ve uzay uygulamaları alanında işbirliği yapmak amacıyla Birleşik Amerika, Avrupa ve Japonya ile temas kurdu. Bu ziyaret ve temaslar, Çinlilerin 1980'li yıllarda, kuşkusuz, uzun menzilli kıtalararası füze *CSS-X-4*'ten türetilmiş *«Uzun Yürüyüş»* adlı yeni bir uydu fırlatıcı kullanacaklarını göstermekteydi. Uzun Yürüyüş 3 füzesinin, hidrazin ve azot peroksit yakan iki klasik katla sıvı hidrojen/oksijen kriyojenik propergol ikilisini kullanan üçüncü bir kattan oluşacağı sanılmaktadır. Ve yine sanıldığına göre, bu uydu fırlatıcı, yörüngeye haberleşme uyduları, yer'i gözleme platformları ve hatta belki içi insanlı kabinler de yerleştirmeye yarayacaktır. (L)

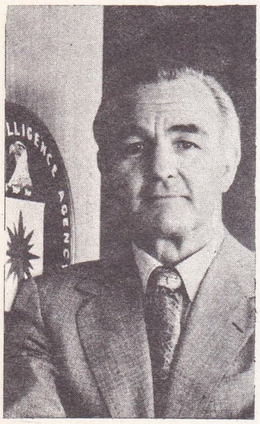

CIA başkanı amiral Stansfield Turner

*CHİNANDEGA, Batı Nikaragua'da kent. — 54 400 nüf. Besin sanayii.

— *Chinandega yönetim bölgesi*. 4 600 km², 184 000 nüf. (L)

CHİNCHA ALTA, Peru'da, (Lima) Pasifik kıyısında kent. 55 300 nüf. Sulu tarım bölgesi. (L)

CHİNGOLA, Zambiya'da (Kitwe'nin kuzeybatısı) kent. Chililabombwe ile birlikte 200 000 nüf. Bakır arıtım sanayii. (L)

CHİNJU (Çinju), Güney Kore'de kent. — 154 600 nüf. Dokuma sanayii. (L)

*CHİRAC (Jacques), fransız siyaset adamı. — Ağustos 1976'da başbakanlıktan istifa ederek kasımda yeniden millet meclisine girdi. Tüm çabasını, solun birliğine karşı geniş bir halk muhalefeti örgütlemek için De Gaulle'cü hareketi canlandırma yolunda harcadı. Aralık ayında, Cumhuriyet İçin Demokratların Birliği (UDR), Chirac' ın başkanlığında Cumhuriyet İçin Birlik (RPR) adıyla yeniden örgütlendi. Bu hareket, bir yandan, devirmek istemediği bir hükümetin uygulamalarını eleştirirken, bir yandan da etkin bir rol oynamak istedi. Mart 1977 belediye seçimlerinde Chirac'ın Paris belediye başkanlığına seçilmesi, kendileri bir aday göstermiş olan devlet başkanı ve yandaşları için büyük bir fiyasko oldu. Haziran 1970'da Chirac, Avrupa Asamblesi'ne seçildi ancak, mayıs 1980'de bu görevden istifa etti. Nisan-mayıs 1981 başkanlık seçiminde adaylığını koymak için partisi Cumhuriyet İçin Birlik'in başkanlığından ayrıldı. (Ocak 1982'de yine bu göreve geldi). Bu seçimde, kullanılan oyların yüzde 17,9'unu alarak F. Mitterrand ve V. Giscard d'Estaing'in gerisinde kaldı. Aynı yılın haziranında yeniden milletvekili seçildi. (L)

CHİRON, güneş sisteminde Satürn ile Uranus'un yörüngeleri arasında dolanan yıldız.

Amerikalı astronom Charles T. Kowal, 18 ekim 1977'de, Palomar dağındaki gözlemevinin 122 sm çapındaki Schmidt teleskopunun yardımıyla, güneş sisteminde yeni bir yıldız keşfetti. 18. kadirde parlaklığı olan bu cisme, Yunan mitolojisindeki masal hayvanı kentaurosladan biri olan Kheiron'un Latince adını verdi: **Chiron**. Bu yıldızın yörüngesi, daha önce çekilmiş bulunan ve en eskisi 1895 yılından kalan otuz kadar fotoğraf incelendikten sonra kesinlikle belirlenebildi. Chiron tutulum düzlemine göre 6,923° eğik bir yol çizer; bu yolun günberisi güneşten 8,51 GB (1 GB [Gökbirimi] = 149 587 870 km), günötesi 18,9 GB uzaklıktadır. Buna göre Chiron dolanım zamanının çoğunu Satürn ile Uranus arasında geçirir.

Chiron'un bir kuyrukluyıldız çekirdeği olup olmadığı üzerinde durulmuştur. İç yapısı henüz bilinmemekle birlikte parlaklığına bakılarak çapının 50 ile 300 km arasında olabileceği varsayılmıştır. Oysa kuyrukluyıldız çekirdekleri çok daha küçüktür. Bütün bunlara bakılarak Chiron'un, şimdiye kadar güneş sistemi bölgesinde hiç gözlenmemiş olmakla birlikte küçük bir gezegen olduğu söylenebilir. Gerçekten güneş sisteminin en uzak noktalarında bile küçük gezegenler bulunduğu kuşkusuzdur. Ne var ki bu küçük gezegenlerin parlaklığı çok zayıf, hareketi çok yavaş olduğundan görülmeleri de o derece çok güçtür.

Bugün için Chiron'un ne olduğunun belirlenememesinin nedeni kuşkusuz budur. Bazı uzmanlar bu yeni cismi, Satürn ile Uranus arasında bulunan, ama henüz bilinmeyen küçük gezegenler kuşağının başlıca üyelerinden sayarken bazıları da onu eskiden Mars ile Jupiter arasında bulunan küçük gezegenler halkasından bir gezegen saymaktadırlar. Bu sonunculara göre Chiron çekim tedirginliğinin etkisiyle eski yörüngesinden dışarıya fırlamış olabilir.

Chiron, yüksek derecedeki aklığına bakılarak tamamen buzdan oluşmuş bir cisim sayılırsa, çapının, yukarıda anılan en küçük değere (50 km) yakın olması gerekir. Bununla birlikte bazı kuramcıların öne sürdüğü tamamen buzdan oluşmuş bir gökcismi varsayımı sorunun tümünü çözmemektedir. Hatta bu gökcisminin, aklığı 0,02 ile 0,06 arasında bulunan, C tipinde karbonlu bir gökcismi olması daha akla yatkın gelmektedir. Bu takdirde Chiron'un çapı, yukarıda anılan ölçülerin en üst ucunda, yani 300 km dolayında olmak gerekir.

Bu olasılıkta bile Chiron küçük gezegenlerin en büyüğüne göre de çok küçük görünmektedir ve bazılarının onu biraz acelecilik ederek güneş sisteminin onuncu gezegeni saymaları erken verilmiş bir hükümdür. (L)

CHOFU, Japonya'da (Honşu) kent. Tokyo' nun batı banliyösünde yer alır. 157 000 nüf. (L)

*CHOLET, Fransa'da Maine-et-Loire yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 54 017 nüf. Elektrik, makina, otomobil lastiği, besin, spor malzemeleri, dokuma, konfeksiyon, ayakkabı ve kauçuk sanayii. Tarih ve bilim müzeleri.

— *Cholet yönetim çevresi*, 9 kanton, 79 belediye, 162 778 nüf. (L)

*CHOMUTOV, Çekoslovakya'da (kuzey Bohemya) kent. — 46 800 nüf. Demiryolu kavşağı ve sanayi merkezi (linyit yatakları, demir - çelik sanayii). [L]

CHONBURİ, Tayland'da, Bangkok'un güneydoğusunda liman kenti ve il merkezi. 43 000 nüf. Şeker kamışı işleme fabrikası. Sentetik dokuma sanayii.

— *Chonburi ili*, 4 485 km² ve 542 000 nüf. (L)

CHONGQİNG (Çungking*), Çin'de (Sichuan), Yangzi Jiang ırmağı üzerinde kent. — 6 000 000 nüf. (L)

CHONGJİN (Çongcin*), Kuzey Kore'de liman kenti. — 265 000 nüf. Sanayi merkezi (metal işleme, kimya, dokuma, besin). [L]

CHONGJU (Çoncu*), Güney Kore'de kent. — 192 500 nüf. Tütün fabrikası. Dokuma sanayii. (L)

CHON TU-HWAN, güney koreli devlet adamı (Hapchon 1931). Ekim 1979'da, gizli haberalma örgütü başkanı Park Chung'un ölümünden sonra bu göreve geldi. Genç subayların desteğiyle kendinden yaşlı birçok generali saf dışı bıraktı (aralık 1979). Adamlarını kilit noktalara yerleştirdi. Her türlü gösteriyi yasaklayıp bir «temizleme» kampanyası başlattı. Başkan Choi Kyu-ha' nun 16 ağustos 1980'de istifasından 11 gün sonra, Ulusal Birleştirme konferansı tarafından cumhurbaşkanlığına seçildi. Şubat 1981'de yeni bir seçimle 7 yıllık görevi resmen onaylandı. (L)

*CHORZOW, Polonya'da kent. — 157 000 nüf. Maden kömürü yatakları. Kok kömürü fabrikaları. Demir-çelik, kimya ve demiryolu malzemesi sanayii. (L)

*CHRİSTCHURCH, Büyük Britanya'da (Dorset) kent. — 31 000 nüf. (L)

*CHRİSTCHURCH, Yeni Zelanda'da kent. — 327 000 nüf. Parklar, Avon nehri ve neogotik yapılar (adliye sarayı, üniversite) kenti çekici kılar. Yönetim ve ticaret merkezi. (L)

CHRİSTİE (Julie), ingiliz sinema oyuncusu (Chukua, Assam, Hindistan 1941). «Free cinema» (özgür sinema) akımı içinde John Schlesinger'ın filmleriyle tanındı ve parladı: *Billy Liar* (Yalancı Billy) [1963], *Darling* (Sevgili) [1965; «en iyi kadın oyuncu» Oscar'ı], *Bir Aşk Yetmez* (Far from the Madding Crowd) [T. Hardy' nin romanından; 1967]. Başka yönetmenlerle çevirdiği başlıca eserler şunlar: *Doktor Jivago* (Dr. Zhivago) [D. Lean, 1965], *Değişen Dünyanın İnsanları* (Fahrenheit 451) [F. Truffaut 1966], *Petulia* (R. Lester, 1968), *Arabulucu* (The Go-Between) [J. Losey, 1971], *McCabe and Mrs. Miller* (R. Altman, 1971), *Karanlığın Gölgesi* (Don't Look Now) [No Roeg, 1973], *Sosyete Kuaförü* (Shampoo) [H. Ashby, 1975], *Nashville* (R. Altman, 1975), *Heaven Can Wait* (Cennet Beklesin) [1978]. (M)

*CHRİSTO (Christo JAVACHEFF, - denir), bulgar sanatçısı. — 1976'da, Kaliforniya'da 40 km boyunca uzanan naylon ağdan bir perde yaptı. (Running-Fence [Koşan Çit]). Bütün çalışmalarında doğal ve yapay çevrenin ve insan davranışının değiştirilmesi hedefinden ayrılmadı. (L)

*Chrysler Corporation, ABD'de otomobil yapım şirketi. — 1968'den itibaren ciddi parasal sorunlarla karşılaştı. 1978'den sonra İspanya, İngiltere ve Fransa şubelerini Peugeot-Citroen şirketine sattı ve federal hükümetten parasal yardım talebinde bulundu. Pek çok yabancı ülkede kuruluşları vardır. ABD'deki başlıca kuruluşları Michigan'da ve özellikle de Detroit'tedir. (L)

CHULA VİSTA, ABD'de (Kaliforniya) kent. San Diego'nun güneyindedir. 67 900 nüf. (L)

*CİA. — Ulusal Güvenlik Konseyi aracılığıyla doğrudan doğruya ABD başkanına bağlı olan ve yabancı ülkelerle, özellikle de Sovyetler Birliği ile ilgili tüm önemli bilgileri Ulusal Güvenlik Konseyi'ne aktarmakla yükümlü bulunan CİA'nın eylem-

Foto. Langevin/AP; Tretick/Sygma (LAROUSSE)

leri başlıca 4 alanı kapsar: Yurtdışında casusluk, sovyet KGB örgütüne karşı casusluk, özellikle komünist ülkelerden kaçıp gelenler kanalıyla psikolojik çalışma ve «özel» eylemler, yani uluslararası olayları etkileyebilecek gizli operasyonlar. Bu görevleri yerine getirmek için CIA, başkan Nixon'un düşüşüne kadar (1974) önemli insan gücüne («yeşil bereliler» diye adlandırılan özel askeri birlikler) ve paraya sahipti. O zaman, ajanlarının sayısı 12 000'e, tüm dünyaya yayılmış «muhbir»lerinin sayısı da 100 000'e ulaşıyordu. Çok modern bir bilgisayar ve elektronik aygıtlar donatımına sahip olan CIA, Washington yakınındaki Langley merkezinde, elde edilen tüm bilgileri toplar ve değerlendirir. Genellikle ,ABD'nin resmi temsilcilerinin selahiyeti dışında çalışan CIA, sonunda, bir çeşit devlet içinde devlet haline geldi ve uluslararası önem taşıyan pek çok eylemden sorumlu tutuldu: Küba'ya çıkarma girişimi (1961); Güney Vietnam'da Ngo Dinh Diem'in devirilmesi (1963); Şili'de Allende'nin devirilmesi (1973); gerillalara karşı savaşan Latin Amerika hükümetlerine yardım; pek çok Afrika ve Yakın-Doğu ülkesinde darbeler. Başkan Nixon'un devrilmesiyle sonuçlanan Watergate* olayı (1973), CIA'nın saygınlığını ciddi biçimde zedeledi. Olay senato soruşturmasına konu oldu. Üç yıl boyunca bu olay yetkiyi kötüye kullanma ve ahlakı ihlal suçlamasıyla, Kongre'nin ve amerikan basınının başlıca konusu oldu.

Nisan 1976'da yayımlanan bir senato raporu amerikan gizli örgütlerinin (FBI, CIA, IRS) yolsuzluklarını ortaya çıkardı. Bu rapora göre CIA 1960 - 1975 arasında 900 gizli operasyon düzenlemişti. CIA başkanı William Colby, örgütün Fidel Castro ile Patrice Lumumba'yı öldürmeyi planladığını itiraf etti. Başkan Ford bu rapor üzerine haberalma servislerinin eylemlerini incelemek üzere bir komite kurdu. CIA başkanı W. Colby ve yardımcısı general Vernon Walters değiştirildi. Başkanlığa George Bush atandı. Carter'ın iktidara gelmesi üzerine G. Bush'un yerini amiral Turner aldı (1976).

Başkan Carter Beyaz Saray'a yerleşir yerleşmez CIA'nın eylemlerini sınırlamaya ve sıkı bir şekilde denetlemeye karar verdi. Aralık 1977'de ABD'nin eski Portekiz büyükelçisi Frank Carlucci'yi (doğ. 1934) CIA'nın başkan yardımcılığına atadı. Ocak 1978'de de CIA için bir reform projesi imzaladı: Bütün dünyada CIA özel servislerince kullanılmakta olan yöntemlerin ciddi bir denetim altına alınması; cinayetin kayıtsız şartsız yasaklanması; CIA başkanı amiral Turner'ın otoritesinin güçlendirilmesi. Bunun üzerine amiral Turner, bütün haberalma servislerinin bütçe tasarılarını ele alıp ayarlamaya girişti. Reform projesine göre savaş halinde CIA başkanı başlıca yükümlülüklerini savunma bakanlığına devredecekti. Bu arada 4 kasım 1978'de eski CIA başkanı Richard Helms, CIA'nın Şili'deki faaliyetini senato komisyonundan sakladığı için iki yıl hapis ve iki bin dolar para cezasına çarptırıldı. Yapılan sıkı denetim ve sınırlamalar İran ve Afganistan olayları patlak verince gevşetildi. 1980' de başkan Reagan iktidara gelince CIA' nın eylem ve etkinliği yeniden eski düzeyini buldu. (L)

CIBUTI, Doğu Afrika'da devlet, eski Fransız sömürgesi; Afar ve İssa kabilelerinin toprakları; 22 000 km²; 230 000 nüf. Başkenti *Cibuti*.

TARİH

1966'da ve 1967'de afarlarla issalar arasında şiddetli kabile çatışmalarından sonra, 16 aralık 1967'de, BM Genel Kurulu, Fransa'dan elindeki Afar ve İssa topraklarına bağımsızlık vermesini istedi. Ama Fransız yetkililerinin ülkenin statükosunu haklı gösteren hukuki bir siperin arkasına sığınmaktan vazgeçmeleri ve Giscard d'Estaing'in «Cibuti'nin bağımsızlık eğilimini» kabul etmesi için aralık 1975'e kadar beklemek gerekli oldu.

Milliyetçiler tarafından sürdürülen karışıklıklar nedeniyle ülkede 1968 ile 1975 arasında durum gergindi. Bu durum, 1972'de Hasan Guled Aptidon başkanlığında kurulan Bağımsızlık İçin Afrika Halk Birliği militanlarının ülkede ve 1963'te Mogadişu'da Aden Robleh Awaleh önderliğinde kurulan Somali Kıyısı Kurtuluş Cephesi'nin Somali'de çıkardığı karışıklıkların sonucuydu. Suikastler, ilkin hükümet başkanı Ali Arif Burhan'a (6 mayıs 1968), ardından avrupalılara (ilki 24 ocak 1970'te oldu ve yirmi kadar kişinin yaralanmasıyla sonuçlandı), daha sonra afarlara (karşıtları issalar tarafından) olmak üzere birbirini izledi.

Çevre ülkeler, özellikle İmparator Haile Selasiye'nin 1974'te bir cunta tarafından düşürülmesinden sonra, Fransa'ya karşı baskılarını artırdılar. Somali ordusu, özellikle 2 şubat 1976'da Loyada'da fransız öğrencilerin rehin alınmaları sırasında, Somali Kıyısı Kurtuluş Cephesi gerillalarına yardım etti. Bu arada, Ali Arif Burhan da, Cibuti'nin Fransız Uluslar Topluluğu içinde kalması gerektiği doğrultusundaki tezinden yavaş yavaş vazgeçti ama bu tutumu, 1976 temmuzunda istifa etmek zorunda kalmasını önleyemeyecekti).

27 haziran 1977'de bağımsızlık ilan edildi ve eski Fransız bölgesi Afar ve İssa Toprakları *Cibuti Cumhuriyeti* oldu: 27 haziran 1977'de iki anayasal değişiklik ve 30 haziran 1977'deki düzenleme ile ülkede başkanlık türü bir rejim kabul edildi. Böylece mart ve nisan 1977'de Paris'te yapılan sert görüşmeler sonucunda, Fransa'nın Afrika' daki bu son sömürgesi uluslararası egemenlik kazanmış oluyordu. Yeni devletin başkanı Hasan Guled Aptidon, 6 Afar ve 9 İssa'dan oluşacak ilk hükümeti kurmak üzere Ahmed Dini'yi görevlendirdi. Ama çok geçmeden bazı güçlükler kendini göstermeye başladı: Hasan Guled Aptidon ile Ahmed Dini arasında kişisel gerginlik; öc alma tutkusuna kapılan issalarla, azınlık oldukları halde önemli yetkileri uzun zaman ellerinde tutmuş olan afarlar arasındaki kabile kavgaları; Süveyş kanalının kapanmasıyla liman trafiğinin üçte iki oranında düşmesi sonucu başgösteren ekonomik bunalım (kanalın 1975'te yeniden açılması ülke ekonomisine eski canlılığını kazandıramadı); Eritre'den ve Ogaden'den önemli oranda mülteci akını (bu akın ülke için büyük bir yük oldu).

17 aralık 1977'de Ahmed Dini istifa etti. Birkaç ay içinde, başbakanlık iki kez el değiştirdi: Abdullah Muhammed Kâmil (şubat 1978) ve Barkat Gurat Hamadu (eylül 1978). İstikrarsızlık ve karışıklık devleti büyük ölçüde tehdit ediyordu. Yöneticilerin dış yardım aramaları sonuç vermedi. Ülkeye ne petrodolar, ne de doğu ülkelerinden yardım geldi. Oysa ülke 1977'de Arap Birliği'ne katılmış ve Doğu'ya açılma girişimlerinde bulunmuştu. Ülkeye sadece Fransa ekonomik yardım yapmakta ve burada 5 000 asker bulundurmaktaydı.

Ayrıca, hükümetle Halk Kurtuluş Hareketi MPL ve Cibutili Öğrenciler Ulusal Birliği arasındaki ilişkiler iyice bozulmuştu. Bu iki kuruluşun militanlarının çoğu, yargılanmaksızın hapiste tutulmakta ve bu durum ülke dışındaki birçok insansever kuruluşun eleştirilerine yol açmaktaydı.

Cumhurbaşkanı Hasan Guled 4 mart 1979' da İlerleme İçin Halk Birliği adında yeni bir siyasi parti kurarak bu partinin başkanı oldu. Bu yeni parti, Hasan Guled'in eski başbakan Ahmed Dini ile birlikte başkanlığını yaptığı eski Afrika'nın Bağımsızlığı İçin Halk Cephesi'nin yerini alıyordu. 12 haziran 1981'de yapılan cumhurbaşkanı seçimlerinde ise, tek aday olan cumhurbaşkanı Hasan Guled Aptidon aynı göreve yeniden seçildi. Hasan Guled ağustos 1981' de Paris'te eski başbakanlar (Abdullah Kâmil ile Ahmed Dini) tarafından kurulan Cibuti Halk Partisi'nin faaliyetini yasakladı. Yönetim komitesinin on üç üyesi tutuklandı ve ancak ocak 1982'de serbest bırakıldı. Bu arada, 19 ekim 1981'de Meclis ülkede tek bir siyasi partinin (*İlerleme İçin Halk Birliği*) varlığına izin veren bir kanun kabul etti. (L)

Cibuti Volkanı, Doğu Afrika'da Cibuti kentinin 80 km batısında yanardağ. Son olarak 7-14 kasım 1978'de püsküren yanardağ bir hafta içinde 16 milyon m³ lav püskürdü ve lavlar 1,6 km²'lik bir alanı kapladı. Cibutili ve fransız jeoloji uzmanlarınca adım adım izlenen bu püskürme, okyanus rift sisteminin bir parçası olduğundan özellikle ilginçti. Rift, okyanus sıradağlarının sırtlarından geçen çizgi boyunca açılan vadi eksenine verilen addır. Bu rift yalnız Afar bölgesinde - Cibuti ve Etyopya Cumhuriyeti (özellikle Eritre) - ve İzlanda'da su yüzünde olduğundan buralarda gözlem yapmak kolaydır. Ayrıca Afar, üç riftin kavşağıdır. Gerçekten de, Aden Körfezi rifti (Atlantik ve Hint Okyanusu' nun uzantısı), Kızıldeniz rifti (yaklaşık 25 milyon yıldan beri oluşan bir okyanus) ve Doğu Afrika rifti (Cibuti'den Malavi gölüne kadar uzanan ve Afrika'nın ikiye ayrılmaya başladığı derin bir çukur ağı) birleşmektedir. (L)

CIBUTI cumhurbaşkanı Hasan Guled Aptidon

***CIDDE**, Suudi Arabistan'da (Hicaz) liman kenti. — 561 104 nüf. Ülkenin başlıca dışalım limanı. Gıda, kimya, madencilik ve yapım sanayii. Bankacılık merkezi. (L)

***CIDE**, Kastamonu ilinde ilçe. — 46 628 nüf., 109 köy. İlçe merkezi 4 593 nüf. (1980). [M]

***CIEGO DE AVILA**, Küba'da kent. — 61 000 nüf. Ticaret merkezi. Aynı adlı ilçede (yakl. 7 000 km² ve 300 000 nüf.) şeker, ananas ve narenciye üretimi. (L)

CIENAGA, Kolombiya'nın kuzeyinde, Barranquilla'nın doğusunda liman kenti. 69 000 nüf. (L)

***CIHANBEYLI**, Konya ilinde ilçe. — 70 758 nüf., 47 köy. İlçe merkezi 10 669 nüf. (1980). [M]

***CILLOV** (Haluk), türk iktisatçısı. — 1976 yılında *İstatistik Tekniği ve Uygulaması* adlı bir kitap yayımladı. Milliyet gazetesinde öteden beri yazmakta olduğu iktisadi yorumlarını sürdürdü. (M)

CIMINO (Michael), italyan asıllı amerikalı film yönetmeni (New York 1943). Önce yazarlık yaptı. 1974'te *Thunderbolt and Lightfoot* (Yıldırım ve Çevikayak) ile başladığı yönetmenliğinde *Avcı* (The Deer Hunter) [1978] ile ertesi yıl en iyi film-yönetmen Oscar'larını aldı. Daha sonra yaptığı *Heaven's*

Başbakan Barkat Gurat Hamadu

Foto. Francolon/Gamma ; Ledru/Sygma (LAROUSSE)

Gate (Cennetin Kapısı) [1980] aynı ölçüde olumlu karşılanmadı. (M)

CİMNASTİK. Bk. JİMNASTİK.

***CİNCİNNATİ,** ABD'de (Ohio) kent. — 453 000 nüf. Birçok dış mahalle ve bunlara bağlı yerleşme merkezleri ile birlikte toplam 1 400 000 nüf. Katolik başpiskoposluk. Üniversite. Önemli sanat müzesi. (L)

Cip Barajı, Elazığ ilinde Cip suyu üzerinde baraj. 1965 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 008 m; barajın temelden yüksekliği 24 m; talvegden yüksekliği 23 m; normal su kotu 1 004,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 7 milyon m^3; göl alanı 1,10 km^2; sulama alanı 800 ha'dır. (M)

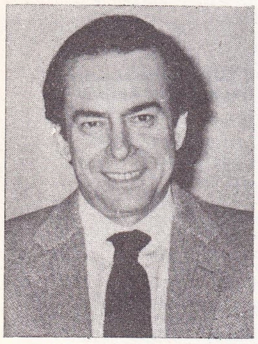

Güneri CIVAOĞLU

CİREBON (Çirebon*), İndonezya'da (Java) kent. — 179 000 nüf. Tütün ve sigara sanayii. (L)

CİSKEİ, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde Kap ilinin doğusunda bantustan. Transkei' de olduğu gibi Hosa kabilelerinin oturduğu bu bölge, aralık 1981'de Güney Afrika hükümeti tarafından sözde bağımsız ilan edildi. Ama Ciskei başka devletlerce tanınmadığı gibi Birleşmiş Milletler Örgütü'ne de kabul edilmedi.

Ciskei, ilerde başkent olacak Bicho ile birlikte tek parça halinde 7 700 km^2'lik bir alanı kaplar. Sürekli nüfusu 700 000 kadardır («yasal» nüfusun yüzde 60'ı) ve bu nüfus beyazlara ait East London'da çalışarak geçimini sağlar. (L)

Citibank N.A., Merkezi New York'ta bulunan amerikan ticaret bankası. 1812'de City Bank of New York adıyla kuruldu, 1976'da şimdiki adını aldı. 750 691 000 Amerikan doları sermayesi olan Citibank N.A.'nın dış ülkelerde 149 şubesi (ikisi Türkiye'de) ve 16 temsilciliği (biri İstanbul'da) vardır. 1981'de Türkiye'de açılan Bankanın Türkiye'deki itibari sermayesi 1 milyar 374 milyon liradır. 1982 yılında 2 milyar 447 milyonu ticari, 829 milyonu bankalar arası, 33 milyonu tasarruf olmak üzere toplam 3 milyar 309 milyon lira mevduatı bulunan banka aynı yıl 323 milyonu kısa vadeli, 30 milyonu orta ve uzun vadeli olmak üzere toplam 353 milyon lira kredi dağıttı. Bankanın Türkiye'deki iki şubesinde 1982'de toplam 89 personel çalışıyordu. (M)

***CİUDAD GUAYANA,** Venezuela'da kent. — 168 000 nüf. Kenar mahalleleriyle birlikte 200 000 nüf. Demir, alüminyum ve çimento sanayii. (L)

***CİUDAD JUAREZ,** esk. Paso del Norte, Meksika'da kent. — 645 000 nüf. Amerikan firmalarının açtığı sanayi kuruluşları ve turizm yönünden gelişmiş. Elektrik ve mekanik yapımlar önemli. (L)

***CİUDAD MADERO,** esk. Villa de Cecilia, Meksika'da kent. — 128 600 nüf. Petrol rafinerisi. Petrokimya. (L)

CİUDAD MANTE, Meksika'da (Tamaulipas), Tampico'nun kuzeybatısında kent. 51 300 nüf. Sulu tarım (şeker kamışı, meyve ve sebze) yapılan bir bölgenin ticaret ve sanayi merkezi. (L)

***CİUDAD OBREGON,** Meksika'da kent — 161 300 nüf. Bir tarım bölgesinin (pamuk) ticaret merkezi. (L)

CİUDAD OJEDA, Venezuela'da, Maracaibo gölünün doğu kıyısında kent. 88 000 nüf. Lagunillas maden yatağı yakınında petrol merkezi. (L)

***CİUDAD REAL,** İspanya'da kent. — 45 600 nüf. Piskoposluk. Ticaret merkezi. Besin sanayileri (şekerleme, bira).

— *Ciudad Real ili,* 19 709 km^2. 478 500 nüf Tarım (buğday, üzüm, zeytin). [L]

***CİUDAD TRUJILLO.** Bk. SANTO DOMINGO.

***CİUDAD VİCTORİA,** Meksika'da kent. — 116 800 nüf. Ticaret ve madencilik (kurşun, gümüş, altın) merkezi. Turizm. (L)

***CİVA,** i. Kim. Oda sıcaklığında sıvı halde bulunan gümüş renginde metal. — 1973 - 1981 arasında Türkiye'nin civa üretiminde düzenli ve önemli bir düşme görüldü. 1973'te 146 912 t olan tuvönan civa üretimi 1974'te 118 826 t, 1975'te 92 937 t, 1976' da 76 306 t, 1977'de 64 916 t, 1978'de 59 136 t, 1979'da 60 374 t, 1980'de 47 138 t, 1981'de 67 000 t oldu. 1973'te 12'si özel, 6'sı kamusal olmak üzere 18 civa işletmesi vardı. Özel işletmelerin 10'u 1975'te kapandı. 1976'dan sonra civa üreten hiçbir özel işletme kalmadı, kamusal işletmelerin de 3'ü kapandı. 1976'dan sonraki tüm civa üretimini, kalan üç kamu işletmesi gerçekleştirdi. Üretilen civanın bir bölümü yurt dışına satılmaktadır (1980'de 135 110 kg; 1981'de 156 042 kg). [M]

CİVAOĞLU (Güneri), türk gazetecisi (Ankara 1939). Ankara Hukuk Fakültesini bitirdi. 1962'de Akis dergisinde gazeteciliğe başladı. 1976'da Tercüman gazetesine geçerek yazar ve genel yayın müdürü oldu. 1981'de Güneş gazetesinin kurucuları arasında yer aldı, aynı gazetede murahhas üye ,genel yönetmen ve başyazar olarak çalışmaya başladı. (M)

***CİZRE,** Mardin ilinde ilçe. — 32 633 nüf., 27 köy. İlçe merkezi 20 003 nüf. (1980). [M]

***CLAIR** (Renè), fransız film yönetmeni. — (öl. Paris 1981). 1980'de sinema dalında ulusal «sanat büyük ödülü»ne değer görüldü. (L)

***CLARK** (Sir George Norman), ingiliz tarihçisi. — (öl. Oxford 1979). [L]

***CLAY** (Lucius DU BİGNON), amerikalı general. — (öl. Chatham, Massachusetts 1978). [L]

CLEARWATER, ABD'de, (Florida'da) Meksika Körfezi'nde kent. 52 100 nüf. (L)

***CLEMENT** (René), fransız film yönetmeni. — 1975'de çektiği *la Babysitter*'den (Çocuk Bakıcısı) sonra sinemadan uzaklaştı. (LM)

***CLERMONT-FERRAND,** Fransa'da Puy-de Dôme yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 259 241 nüf.

— *Clermont-Ferrand yönetim çevresi* 325 559 nüf. (L)

***CLEVELAND,** ABD'de (Ohio) kent. — 594 500 nüf. (Banliyölerle birlikte 1 939 000 nüf.). Daha önceleri gelişmiş olan demir - çelik sanayii bugün güç durumdadır. (L)

***CLOETE** (Stuart), ingilizce yazan güney afrikalı romancı. — (öl. Kap 1976). [L]

***CLOQUET** (Ghislain), belçikalı görüntü yönetmeni. — 1970'lerde görüntülediği başlıca filmler: *Au rendez-vous de la mort joyeuse* (Neşeli Ölümün Randevusu) [J. Bux, 1972], *Nathalie Grangier* (M. Duras, 1972), *le Boucher, la star et l'orpheline* (Kasap, Kadın Yıldız ve Yetim Kız) [J. Savary, 1974], *Love and Death* (Aşk ve Ölüm) [W. Allen, 1975], *Chère inconnue* (Bilinmeyen Sevgili) [M. Misrahi, 1979], *Tess* (R. Polanski, 1979; «görüntü yönetmeni» Oscar'ı), *Georgia* (A. Penn, 1981). [ML]

***CLOUZOT** (Henri Georges), fransız film yönetmeni. — (öl. Paris 1977). [L]

***Club Méditerranée.** — Foça'dan sonra 1974'de Antalya'nın Kemer yöresinde italyanların Valtur adıyla işletmekte olduğu tesisleri de satın alarak Türkiye'deki tatil köylerinin sayısını üçe çıkardı. (M)

COBB (Jack Lee), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu, oyun yönetmeni (New York 1911 - Los Angeles, California 1976). Önceleri California'da ve Broadway'de sahneye çıktı. Oyunlar yönetti. 1937'de başladığı sinemada ilk önemli rolünü, tiyatroda da pek çok kez birlikte çalıştığı Elia Kazan'ın *Geri Tepen Silah* (Boomerang) [1947] filminde oynadı. Giderek güçlü bir karekter oyuncusu olarak sivrildi: *Yanlış Hüküm (Call Northside 777)* [H. Hathaway, 1947], *Uçurum Yolcuları* (Thieves' Highway) [J. Dassin, 1949], *Rıhtımlar Üzerinde* (On the Waterfrant) [E. Kazan, 1954], *On İki Öfkeli Adam* (Twelve Angry nuel, 1972], *Belle (Güzel Kadın)* [A. Delvamen) [S. Lumet, 1956], *Karamazof Kardeşler* (The Brothers Karamazov) [R. Brooks, 1958], *Gangsterin Sevgilisi* (Party Girl) [N. Ray, 1958], *Eksodüs* (Exodus) [O. Preminger, 1960], *Mohşerin 4 Atlısı* (The Four Horsemen of Apocalypse) [V. Minnelli, 1961], *Batının Fethi* (How the West Was Won) [Hathaway, Ford ve Marshall, 1962], *Baykuşun Günü* (Il Giorno della Civetta) [D. Damiani, 1967], *The Liberation of L. B. Jones* (L. B. Jones'un Serbest Bırakılması) [W. Wyler, 1969], *Şeytan* (Exorcist) [W. Friedkin, 1973], *That Lucky Touch* (Şu Uğurlu Dokunuş) [C. Miles, 1975]. (M)

COBURN (James), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Laurel, Nebraska 1928). 1950'de orduya girdi. Kore Savaşı'ndan sonra Güney California Üniversitesi sinema kurslarına devam etti. TV'de ve tiyatroda çalıştı. 1958'de geçtiği sinemada, sert erkek rollerinde verdiği boyutlu oyunlarla dikkati çekti: *Yedi Silahşörler* (The Magnificent Seven) [J. Sturges, 1960], *Büyük Firar* (The Great Escape) [J. Sturges.

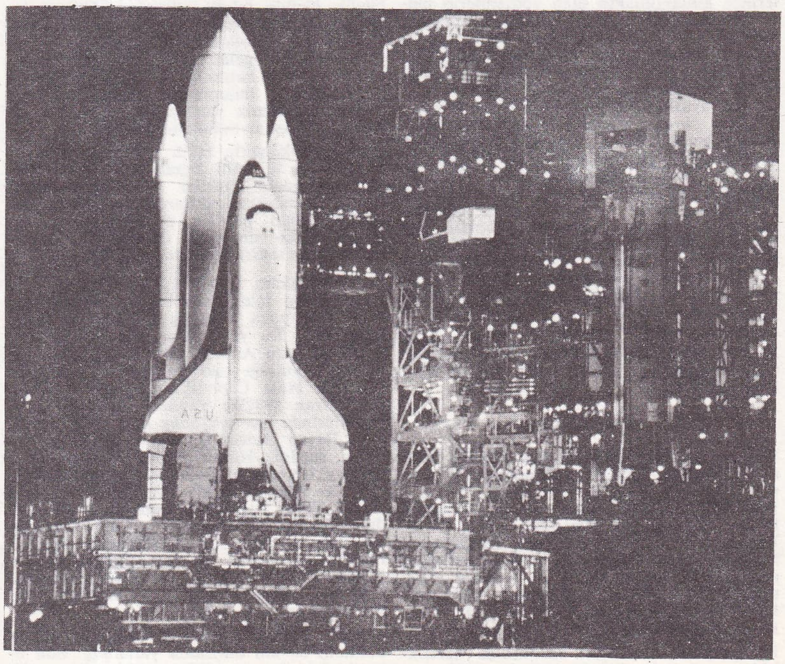

Uzay mekiği **Columbia** uçuşa hazırlanıyor

Foto. X (MEYDAN) ; Greenwood/Gamma (LAROUSSE)

1963], *Kahraman Binbaşı* (Major Dundee) [S. Peckinpah, 1964], *The Loved One* (Sevilen Biri) [T. Richardson, 1965], *Kâinatı Kurtaran Adam* (Our Man Flint) [D. Mann, 1965], *Harpte Ne Yaptın?* (What Did You Do in the War, Daddy?) [B. Edwards, 1966], *Yabandan Gelen Adam* (Giu'la Testa) [S. Leone, 1971], *Pat Garrett and Billy the Kid* (S. Peckinpah, 1973), *Bit e the Bullet* (Kurşunu Isır) [R. Brooks, 1975], *Seni Gömmeye Geldim* (The Last Hard Men) [A. McLaglen, 1975], *Şeref Madalyası* (Cross of Iron) [S. Peckinpah, 1977], *Firepower* (Ateş Gücü) [1979]. (M)

***COCHABAMBA,** Bolivya'da kent. — 220 000 nüf.

— *Cochabamba yönetim bölgesi,* 778 000 nüf. (L)

COHEN (Leonard), kanadalı yazar ve şarkıcı (Montreal 1934). İncil'den, pagan dinlerinden günlük yaşamın olaylarına dek çeşitli konuları son derece sade (bir karşılaştırma yaparsak modern mimariyi hatırlatan bir biçimde) bir biçimde şiirlerinde işledi: *Let us compare Mythologies* (Gelin, Mitolojileri Karşılaştıralım) [1950], *Flowers for Hitler* (Bu Çiçekler Hitler'e) [1964], *Parasites of Heaven* (Cennetin Asalakları) [1966], *The Energy of Slaves* (Kölelerin Enerjisi) [1972]. Romanlarında da Kanada'nın ahlak anlayışını gerçekle düş arasında gidip gelen bir anlatımla ve «beat generation»ın etkisiyle dile getirdi: *The Favourite Game* (En Sevilen Oyun) [1963], *Beautiful Losers* (Güzel Mağluplar) [1966]. Şarkıcılığa 1966'da başladı. Şarkılarının tatlı melodik yapısı, içten güfteleri ve monoton ama son derece çekici sesi ona kısa sürede uluslararası ün kazandırdı. Plakları arasında *The Songs of Leonard Cohen* (Leonard Cohen'in Şarkıları) [1967], *Songs from a Room* (Bir Odadan Şarkılar) [1969], *Songs of Love and Hate* (Sevgi ve Nefret Şarkıları) [1971], *New Skin for the old Ceremony* (Eski Törene Yeni Deri) [1974] sayılabilir. (L)

***COİMBRA,** Portekiz'de (Beira) kent. — 56 000 nüf.

— *Caimbra yönetim bölgesi,* 428 700 nüf. (L)

***COLCHESTER,** Büyük Britanya'da (Essex) kent. — 76 100 nüf. Tarım ve hayvancılık bölgesinin ticaret merkezi. Makine sanayii. (L)

***COLİMA,** Meksika'da kent. — 58 000 nüf. — *Colima eyaleti,* 339 400 nüf. Demir madeni.

— Arkeol. Kuyu mezarları kazıları, kırmızı, cilâlı bir seramiği ortaya çıkarmıştır. Çok gerçekçi olan bu çömlek işçiliği MS 100 yıllarına aittir. (L)

***COLMAR,** Fransa'da Haut-Rhin yönetim bölgesinin merkezi. — 67 410 nüf.

— *Colmar yönetim çevresi,* 123 207 nüf. (L)

***COLOMBO,** Sri Lanka'nın başkenti. — 1 milyonu aşan nüf. 1950'den beri modernleştirilen limandan pirinç, pamuklu ürünler, şeker, gübre, süt ürünleri dışalımı ile çay, kakao, hindistancevizi lifi ve hindistancevizi dışsatımı yapılmaktadır. Kent müzesinde zengin arkeoloji koleksiyonları vardır. (L)

COLOMBO (Emilio), italyan siyaset adamı (Potenza 1920). 1946'da Hıristiyan Demokrat Parti'den milletvekili oldu. Birçok kez maliye bakanlığında bulundu. 1970 - 1972'de merkez sol bir hükümetin başkanı olarak başbakanlık yaptı. 1977'den 1979'a değin Avrupa Parlamentosu başkanı oldu. 1980'de dışişleri bakanlığına atandı. (L)

***COLON** esk. **Aspinwall,** Panama Cumhuriyeti'nde liman kenti. — 67 700 nüf. Petrol rafinerisi. Turizm.

— *Colon ili,* 152 000 nüf. (L)

***COLON,** Honduras'ta yönetim bölgesi. — 78 000 nüf. (L)

***COLORADO,** ABD'nin güneybatısında eyalet. — 2 619 000 nüf. (L)

***COLORADO SPRINGS,** ABD'de (Colorado) kent. — 135 000 nüf. Turizm merkezi. (L)

***COLUMBİA,** ABD'de Güney Karolina'nın başkenti. — 113 500 nüf. Demiryolu ve karayolu kavşağı. Sanayi (dokuma, metalurji, havacılık malzemesi) Üniversite merkezi. (L)

COLUMBİA, ABD'de (Maryland) kent. 38 000 nüf. Başkent Washington'un da bulunduğu *District of Columbia* yönetim birimi adını buradan alır. Başkentin güneybatısında Potomac ırmağı kıyısında küçük bir kasaba iken 1970'den sonra gelişti. Elektrikli araç - gereç sanayii. (L)

***COLUMBİA,** ABD'de (Missouri) kent. — 58 800 nüf. Yönetim ve üniversite merkezi. (L)

Columbia, uzaybilim tarihinde yeniden kullanılabilme özelliğine sahip ilk uzay gemisi; *Uzay* Mekiği (Ek 2)* denen yeni uzay gemileri dizisinin ilki. Columbia ve onu uzaya götürecek olan 2 000 ton ağırlığındaki füze, 1972'de başkan R. Nixon'un kararıyla Rockwell International şirketince hazırlandı. Columbia ilk olarak 12 nisan 1981'de, John Young ve Robert Crippen kumandasında uzaya fırlatıldı. Cap Canaveral'dan (Florida) kalktıktan 54 saat sonra Edwards'a (Kaliforniya) indi. Yerden bir füze gibi dikey olarak kalkan geminin ana bölümü yaklaşık 100 ton ağırlığında ve delta kanatlı bir uçak biçimindedir. Orbiter denen ve 160 - 1 100 km yükseklikte yörüngeye girebilen gemi, 30 ton yararlı yük ve 4 - 7 kişilik mürettebat taşıyabilir. Eklemli bir kol sayesinde her çeşit uyduyu yörüngeye yerleştirebilir.

Columbia'nın ikinci uçuşu 12 kasım 1981'de Kennedy uzay üssünden, Joe H. Engle ve Richard H. Truly'nin kumandasında gerçekleşti. Gerekli elektrik enerjisini sağlayan üç yakıt pilinden birinin bozulması ve daha önemsiz bazı arızalar NASA'yı, önceden saptanmış programı kısaltmaya zorladı. Dönüşten az önce, görüntü sağlayan ekran da arızalandı. Engle, yanan katodik osilografı değiştirmeyi başardı. Beş gün olarak kararlaştırıldığı halde 2 gün 6 saat 13 dakika süren uçuş sonunda atmosfere giriş ve yere iniş şaşırtıcı bir doğrulukla başarıldı. Bazı aksaklıklara rağmen, bir radar ile kızılötesi ışınlı bir tarayıcı (Scanner) ve uzaydan getirilecek malzemenin depolanmasına yarayan bir «telemanipülatör» (uzaktan kumandalı makine el) denendi.

STS'nin (*Spatial Transport System*) [Uzay Ulaşım Sistemi] üçüncü uçuşu için, 1973'te Skylab'ın içinde uzayda 83 gün geçirmiş olan albay Jack R. Lousma ve 1977'de Enterprise adlı mekikle yere inişi ilk deneyen albay Gordon C. Fullerton görevlendirildi. 22 martta gönderilen Columbia, kötü hava koşulları yüzünden bir gün gecikerek 30 martta yere döndü. Görev başarıyla yerine getirildi ama bazı teknik aksaklıklar yine başgösterdi. Ayrıca, uzay adamları nedeni anlaşılamayan sürekli bir bulantı çektiler.

Columbia uzay gemisi NASA'nın bütçesinde öteki programları etkileyen bir açık yarattı. Çünkü bütçenin üçte ikisi mekik uçuşları için harcanmaktadır. (L)

***COLUMBUS,** ABD'de kent (Georgia). — 154 200 nüf. Tarım bölgesinin (pamuk) tarım ve sanayi merkezi. Güzel sanatlar galerisi. Besin sanayii. Tarım makinaları ve dokuma sanayii. (L)

***COLUMBUS,** ABD'de (Ohio) kent. — 539 700 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi. (Demir sanayii, otomobil ve uçak sanayii, elektrik malzemeleri, besin sanayii). [L]

COLVİLLE (Alex), kanadalı ressam (Toronto 1920). Sanat eğitimi gördüğü Sackville Mount Allison Üniversitesi'nde profesör.

Kanada resmindeki gerçekçi akıma yeniden saygın bir boyut kazandırdı. Özenle boyadığı yapıtlarında, göz aldatmaca yoluna gitmeden «büyüleyici» diye nitelendirilen bir karakter sergiledi. (L)

COMANECİ (Nadia), romen kadın jimnastikçisi (Gheorghiu-Dej 1961). 1975 dünya şampiyonluğunun ardından 1976 Montreal Olimpiyat oyunlarında kadın jimnastikçiler arasında birinciliği elde etti.

1977 ve 1979'da yine Avrupa şampiyonu oldu. 1980 Moskova Olimpiyat oyunlarında Sovyet Davidova'nın gerisinde kaldı. (L)

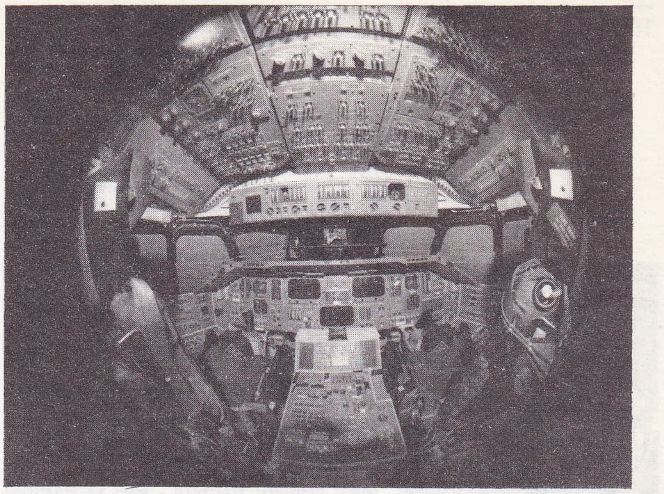

Columbia'nın uçuş kabini

Columbia pilotları Jonh Young ve Robert Crippen

***Comecon,** *Karşılıklı İktisadî Yardım Konseyi*'nin kısa adı. — Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, 1978'den beri topluluğun üyesidir. Irak ve Meksika ile işbirliği anlaşması (1975). [L]

COMENCİNİ (Luigi), italyan film yönetmeni (Salo, Brescia ili 1916). Önceleri gazetecilik yaptı; senaryolar yazdı. A. Lattuada ile birlikte italyan sinematekini kurdu. Belgesel filmlerden sonra 1948'de uzun filme geçti. 1950'lerde daha çok iş yapan güldürüler verdi: *Aşk ve Hayal* (Pane, Amore e Fantasia) [1953], *Aşk ve Kıskançlık* (Pane, Amore e Gelosia) [1954], *Romalı Güzel* (La Bella di Roma) [1956]. 1970'lerde «toplumsal yergi» sinemasının özgün bir temsilcisi ve çocuk dünyasının usta bir betimleyicisi olarak önemsenmeye başlandı ve 1960'lardaki filmleri de yeniden söz konusu edildi: *Vatana Dönüş* (Tutti a Casa) [1960], *La Ragazza di Bube* (Bube'nin Kızı) [1963], *Öksüzlerin Çilesi* (Incompreso) [1967], *Giacomo Casanova* (1969), *Lo Scopone Scientifico* (Bir Kâğıt Oyunu: «Scopone Scientifico») [1972], *Delitto d'Amore* (Aşk Cinayeti) [1974], *La Donna della Domenica* (Pazar Kadını) [1975], *Signore e Signori, Buonanotte* (Bayanlar, Baylar, İyi Geceler) [1976], *İl Gato* (Kedi) [1977], *L'Ingorgo, una Storia Impossibile* (Trafik Tıkanıklığı) [1979], *Eugenio* (1980), *Cercasi Gesu* (Düzenbaz) [1982]. (LM)

***COMO,** İtalya'da (Lombardia) kent. — 98 500 nüf. Turizm, ticaret ve sanayi (dokuma, makina) merkezi.

— *Como ili,* 769 300 nüf. Kilise, katedral ve saray. (L)

***COMODORO RİVADAVİA,** Arjantin'de (Chubut bölgesi) kent. — 73 000 nüf. Çinko sanayii. (L)

CONAKRY veya KONAKRY. Bk. KONAKRI.

***CONCEPCİON,** Şili'de liman kenti. — 172 800 nüf. Yakın çevresiyle birlikte 518 950 nüf. Başpiskoposluk. Üniversite. Ticaret ve sanayi merkezi (besin, dokuma, kimya, çelik, petrol arıtımı). Yakınında kömür madenleri. (L)

***Concorde,** fransız-ingiliz ortak yapımı yol-

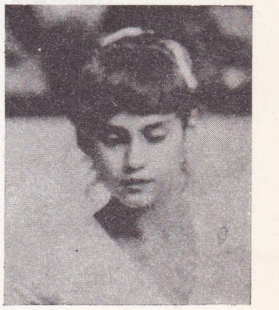

Nadia COMANECI

Foto. Tiziou/NASA (2) [LAROUSSE]; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Allan Macleod CORMACK

John Warcup CORNFORTH

cu uçağı. — Çatısı ve dış yüzey kaplaması yüksek mekanik dirençli klasik alüminyum alaşımıdır. İnişten önce ve iniş anında, pist yönünde görüşü artırmak için ön kısmı aşağı doğru 17° eğilir. Konumunu her an çok büyük bir kesinlikle bildiren otomatik iniş sistemlerine sahiptir. Düzenli bir biçimde kullanılmaya 1976'da, Air France ve British Airways'in atlantikaşırı seferleriyle başladı, fakat ancak 15 uçak üretildi. Çünkü büyük uçak şirketleri, kalkıştaki gürültü seviyesinin yüksekliği ve akaryakıt tüketiminin fazlalığı nedeniyle bu ültramodern uçağı satın almaktan vazgeçtiler. Teknik bir başarı olmakla birlikte Concorde projesi büyük bir ticari fiyaskoyla sonuçlandı. Bununla birlikte Concorde projesi Avrupa havacılık sanayiini geliştirmede önemli bir rol oynadı. (L)

***CONCORDIA,** Arjantin'de (Entre Rios) kent. — 72 000 nüf. (L)

***CONNECTICUT,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 3 108 000 nüf. Geleneksel dokuma, bakır, kalay, gümüş işleme ve saat sanayiin yanı sıra devletin önemli makine fabrikaları da (uçak motor ve malzemesi, bilyalı rulman, takımtezgâhları) vardır. Önemli kentleri: Hartford - west ve Hartford - New Britain (800 000 nüf.) [L]

***CONNELLY** (Marcus Cook), amerikalı oyun yazarı. — (öl. New York 1980). [L]

CONNERY (Sean), ingiliz sinema oyuncusu (Edinburg 1930). Çeşitli işlere girip çıktıktan sonra 1953'te tiyatroya geçti. 1956' da başladığı sinemada, 1960'larda 5 James Bond filmiyle (*Dr. No, Rusya'dan Sevgilerle, Altın Parmak, Yıldırım Harekâtı, İnsan İki Kere Yaşar*) gitgide artan bir üne kavuştu; *Ölümsüz Elmaslar*'dan (1971) sonra bu diziyi terketti. Öte yandan daha nitelikli filmlerde rol alarak oyun gücünü ortaya koydu: *Hırsız Kız* (Marnie) [A. Hitchcock, 1964], *The Hill* (Tepe) [S. Lumet, 1965], *Çılgın Adam* (A. Fine Madness) [İ. Karshner, 1966), *Tenta Rossa* (Kırmızı Çadır) [M. Kalatazov, 1969], *The Offence* (Saldırı) [S. Lumet, 1972], *Taş Tanrı* (Zardoz) [J. Boorman, 1973], *Rüzgârın Sesi* (The Wind and the Lion) [J. Milius, 1975], *The Man Who Would Be King* (Kral Olmak İsteyen Adam) [J. Huston, 1975], *Robin and Marian* (R. Lester, 1976), *A Bridge too Far* (Uzaktaki Köprü) [R. Attenborough, 1976], *The First Great Train Robbery* (İlk Büyük Tren Soygunu) [M. Crichton, 1978], *Cephesiz Savaş* (Cuba) [R. Lester, 1979], *Outland* (Sınır Dışı) [P.Hyams, 1981], *Geçen Yaz, Beş Gün* (Five Days, One Summer) [F. Zinnemann, 1982]. (M)

CONNORS (Jim, **Jimmy**-denir), amerikalı tenisçi (East Saint Louis, İllinois 1952). Zarif atak oyunu ve sol elini mükemmel kullanışıyla 1974'de Avustralya, İngiltere (Wimbledon) ve ABD (Forest Hills) uluslararası şampiyonalarını kazandı. 1976'da Forest Hills'de başarısını yineledi. (L)

***CONSELHEIRO LAFAIETE,** esk. **Lafayette,** Brezilya'da (Minas Gerais) kent. — 45 000 nüf. Önemli manganez madenleri. Otomobil sanayii. Demiryolu malzemesi üretimi. (L)

CONSTANTINE (Eddie), amerikan asıllı fransız sinema oyuncu ve şarkıcısı (Los Angeles, California 1917). Babası amerikan uyrukluğuna geçmiş bir rustu. Los Angeles'te şan eğitimi gördü. Radyo korosunda çalıştı. 1937'de Viyana'ya, 1950'de Paris'e yerleşti. 1953'te girdiği sinemada polis filmleri ve özellikle Peter Cheyney'in roman kahramanı ajan Lemmy Caution rolüyle tanındı. Başlıca filmleri: *les Femmes s'en balancent* (Kadınlara Vız Geliyor) [B. Borderie, 1953], *les Truands* (Serseriler) [C. Rim, 1956), *le Grand bluff* (Büyük Blöf) [P. Dally, 1957], *Du rififi chezles femmes* (Kadınların Kavgası) [A. Joffé, 1959], *les Femmes d'abord* (Önce Kadınlar [R. André, 1962], *Lucky Joe* (M. Deville, 1964), *Alphaville* (J. L. Godard 1965), *Lions Love* (Aslanların Aşkı) [A. Vajda 1969], *Malatesta* (P. Lilienthal 1970), *le Couple témoin* (Tanık Çift) [W. Klein, 1976], *Entebbe Baskını* (Raid on Entebbe) [İ. Kershner, 1976], *Boxoffice* (Gişe Geliri) [P. Bogdanovich. 1982]. (M)

CONSUELO (Beatriz, Brezilya asıllı isviçreli kadın dansçı. — 1979'da Büyük Cenevre Tiyatrosu Dans Okulu'nun en iyi öğrencileriyle birlikte Ballet Junior'u kurdu. (L)

***COONOOR,** Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 70 800 nüf. Meteoroloji istasyonu. Bilim enstitüleri. (L)

COPPOLA (Francis Ford), amerikalı film yönetmen ve yapımcısı (Detroit 1939). Besteci Carmine Coppola'nın oğlu. Önceleri Roger Corman'a yardımcılık yaptı. Senaryolar yazdı. *You're a Big Boy Now* (Artık Koca Adam Oldun) [1967] ile yönetmenliğe geçti. Ardından *Finian's Rainbow* (Finian'ın Ebemkuşağı) [1968] filmini yaptı. Aynı yıl kendi yapımevi American Zoetrope'u kurdu; *Buhranlı Günler'i* (The Rain People) çekti. Mario Puzo'nun romanından uyarladığı *Baba* (The Godfather) [1972], sinema tarihinin o güne dek en çok gelir getiren filmi oldu ve film Oscar'ı aldı. *The Godfather, Part II* (Baba, bölüm 2) [1974] de en iyi film ve yönetmen Oscar' ları kazandı. Coppola, iki kez Cannes Şenliği birinciliği elde etti: *Konuşma* (The Conversation) [1974], *Kıyamet* (The Apocalypse Now) [1979]. Günümüz amerikan sinemasının en önemli yönetmenleri arasına giren sanatçı, yapımcı olarak da çizgidışı filmler yapan genç yönetmenleri destekledi. Yönettiği son film: *One from the Heart* (Yürekten Biri) [1982]. (LM)

***CORDOBA,** Arjantin'de kent. — 1 020 000 nüf. Başpiskoposluk. Askeri sanayi kuruluşları. Metal işleme sanayii.

— *Cordoba ili,* 2 453 000 nüf. (L)

***CORDOBA,** İspanya'da (Andalucia) kent. — 257 300 nüf.

— *Cordoba ili,* 716 000 nüf. Gübre sanayii. (L)

***CORDOBA,** Kolombiya'da yönetim bölgesi. — 645 000 nüf. (L)

***CORDOBA,** Meksika'da (Veracruz eyaleti) kent. — 78 500 nüf. (L)

***CORK,** (gael dilinde **Corgaigh**), İrlanda Cumhuriyeti'nde kent. — 138 092 nüf. Katolik ve protestan başpiskoposluklar. Üniversite. Müzeler. Çeşitli sanayi dalları.

— *Cork yönetim bölgesi,* 353 000 nüf. (L)

CORMACK (Allan Macleod), iskoç asıllı, Güney Afrika'ya göç etmiş ana-babadan doğma, amerikalı nükleer biyofizikçi (Johannesburg 1924). Güney Afrika ve Cambridge'de öğrenim gördü. Kap Üniversitesi'nde okutman, Harvard'da araştırmacı, Medford Tufts Üniversitesi'nde (Massachusetts) profesör olarak görev yaptı. Güney Afrika Fizik Enstitüsü üyesi olarak nükleer fizik üzerinde çalıştı. 1966'da ABD uyruğuna geçti. 1950-1960 arasında Güney Afrika'da Groote Schur Hastahanesi'nde çalışırken röntgenle teşhis konusuna ilgi duydu. Tıbbi incelemelerde kullanılmakta olan ve sakıncalar doğuran X ışın demeti yerine, bir detektörden elde edilen dar bir ışık kullanmayı önerdi. Ona göre kaynak-detektör ikilisi nesne çevresinde aynı düzlemde yer değiştirince, kuramsal olarak, kesit düzleminin tam bir resmini çekmeye olanak veren çok sayıda saydamsız nokta elde edilebilirdi. Ancak resim elde edebilmek için öylesine çok veri gerekiyordu ki yöntemin uygulanması olanaksızdı. 1969-1972 arasında, mühendis G. N. Hounsfield* (*Ek 2*) kaynak-detektör ikilisini bir bilgisayara bağlayarak verileri, birkaç dakikada katodik bir ekran üzerinde fotoğrafı çekilebilen bir resme dönüştürdü. Ayrıca Cormack'ın kuramsal çalışmasını kullanmaya imkân veren bir algoritma hazırladı. İlk tarama aygıtıyla başın çok hassas resimleri elde edildi ve giderek bu teknik tüm vücut için kullanılmaya başlandı. Hastanede yatmayı gerektirmediği ve daha etkin ve erken tedavîye imkân verdiği için maliyeti de azalmış oldu.

Cormack, bilgisayarla tomografinin gelişmesine katkılarından dolayı, 1979 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü G. N. Hounsfield ile birlikte kazandı. (L)

CORNELLA, İspanya'da (Katalonya) Barselona'nın batısında kent. 77 300 nüf. (L)

CORNFORTH (John Warcup), avustralyalı kimyacı (doğ. 1917). Sidney'de, sonra Büyük Britanya'da Oxford'da araştırmalar yaptı. Bu ülkeye yerleşerek Londra'da Medical Research Council (Tıp Araştırmaları Kurulu) üyeliğinde bulundu. Sonra Kent'te Shell enzimolojik kimya laboratuvarı yöneticiliği yaptı. Sussex Üniversitesi'nde profesör ve Royal Society üyesidir. Cornforth, moleküllerin kimyasal niteliklerini yalnız birleşimlerine göre değil, mekândaki biçimlerine göre de inceledi. Bu bakımdan özellikle enzimleri ele aldı. Bu üç boyutlu kimya (Stereokimya) dalında önemli ilerlemeler elde ederek stereoidler gibi birçok bileşiğin biyosentez mekanizmalarının anlaşılmasına katkıda bulundu. Bu çalışmalarından dolayı 1975 Nobel Kimya Ödülü'nü meslekdaşı Vladimir Brelog * (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***CORNU** (Auguste), fransız filozofu ve tarihçisi. — (öl. Doğu Berlin 1981). [L]

***CORO,** Venezuela'nın kuzeybatısında kent. — 68 700 nüf. 1531'den beri başpikoposluk kenti. (L)

***CORPUS CHRİSTİ,** ABD'de (Texas) liman kenti. — 200 000 nüf. (L)

***CORTAZAR** (Julio), arjantinli yazar. — (öl. Paris 1984). [M]

***CORUNA,** İspanya'da (Galicia) kent. — 224 289 nüf.

— *Coruna ili,* 1 047 000 nüf. (L)

***COSENZA,** İtalya'da (Calabria) kent. — 102 600 nüf. Başpiskoposluk. Tarım ve ticaret merkezi.

— *Cosenza ili,* 730 400 nüf. (L)

***COSTA-GAVRAS,** yunan asıllı fransız film yönetmeni. — 1981'de ABD hesabına çektiği ve Şili'de kaybolan insanlar sorununa eğildiği *Kayıp* (Missing) adlı filmi, 1982 Cannes film şenliğinde «büyük ödül» aldı. Sanatçı aynı yıl, fransız sinematekinin başkanlığına seçildi. Son filmi: *Hanna K.* (ML)

COSTA MESA, ABD'de (California), Los Angeles'in güneydoğu banliyösünde kent. 82 562 nüf. (L)

***COŞAR** (Ömer Sami, türk gazetecisi ve yazarı. — 1984'de Mersin'de öldü. (M)

COŞKUN (Gürkan), türk ressamı (Çorum 1941). **Komet** adıyla bilinir. İstanbul D. Güzel Sanatlar Akademisi Bedri Rahmi atölyesinde eğitim gördü (1960-1967). 1972' den sonra Paris'te çalıştı. İlk dönemde F. Bacon'dan etkilenerek çağdaş kaosu, umutsuzluk ve dramı yansıttı. 1975'ten sonra fantastik bir mekân kurgusunda insanın yabancılaşması, yalnızlık ve özlem gibi temaları işledi. İstanbul Uluslararası Kültür Şenliği sergisinde II. ödülü aldı (1967). Paris, Lozan, Viyana ve İstanbul' da (1977) kişisel sergiler düzenledi. (M)

***COTONU** veya **KOTONU,** Benin'de liman kenti. — 178 000 nüf. Yönetim ve endüstri (besin, dokuma, makine, çimento, ayakkabı) merkezi. Uluslararası havalimanı. (L)

***COTTBUS,** Doğu Almanya'da (Spree nehri üzerinde) Berlin'in güneydoğusunda kent. — 111 502 nüf.

— *Cottbus yönetim bölümü,* 883 920 nüf. Linyit yatakları. (L)

COTTEN (Joseph), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Petersburg, Virginia 1905). Önceleri sahnede gözüktü. Tiyatro eleştirmenliği yaptı. 1930-1940 arasında New York tiyatrolarında, bu arada Orson Welles'le çalıştı. *Philadelphia Öyküsü, Sabrina* gibi oyunlarla ün yaptı. 1941'de Welles'in ünlü filmi *Yurttaş Kane*'le (Citizen Kane) beyazperdeye geçti. 1949'da W. Dieterle' nin *Hayal Kadını* (Portrait of Jennie) filmiyle Venedik Şenliği'nde «en iyi erkek oyuncu» seçildi. Diğer başlıca filmleri: *The Magnificent Ambersons* (Muhteşem Amberson'lar) [O. Welles, 1943], *Işıklar Sönerken* (Gaslight) [G. Cukor, 1944], *Kanlı Aşk* (Duel in the Sun) [K. Vidor, 1946], *Üçüncü Adam Kim?* (The Third Man) [C. Reed, 1948], *Kapri Yıldızı* (Under Capricorn) [A. Hitchcock, 1949], *Niagara* (H. Hathaway, 1953), *Tehlikeli Aşık* (The Killer is Loose) [B. Boetticher, 1956], *Güneş Batarken* (The Last Sunset) [R. Aldrich, 1961), *Sus Sevgilim* (Hush, Hush, Sweet Charlotte) [R. Aldrich, 1964], *Petulia* (R. Lester, 1968), *Kucaktan Kucağa* (The Grasshopper) [J. Paris, 1970], *Lo Scopone*

Foto. AP (2) [LAROUSSE]

Scientifico (Bir Kağıt Oyunu: «Lo Scopone Scientifico») [L.Comencini, 1972], *Heaven's Gate* (Cennetin Kapısı) [M. Cimino, 1980]. (M)

***COURTRAİ,** (Flamanca **Kortrijk**). Belçika'da (Batı Flandre) kent. — 76 100 nüf. Dokuma ve makina sanayileri.

— *Courtrai yönetim çevresi,* 270 240 nüf. (L)

***COUTARD** (Raoul), fransız görüntü ve film yönetmeni. — 1964'ten başlayarak görüntülediği başlıca filmler: F. Truffaut'nun *Yumuşak Ten* (la Peau douce) [1964] ve *Siyah Gelinlik* (la Mariée était en noir) Costa-Gavras'ın *Z* (1968), *İtiraf* (l'Aveu) [1969] ve *l'Etat de Siège* (Sıkıyönetim) [1972], Jean-Luc Godard'ın *Alphaville* (1965), *Deux ou trois choses que je sais d'elle* (Onun Üstüne Bildiğim Birkaç Şey) [1966], *la Chinoise* (Çinli Kız) [1967], *Weekend* (Hafto Sonu Tatili) [1967] ve *Possion* (Tutku) [1982], P. Schoendorffer'in *le Crabe-tambour* (Yengeç) [1977]. Hindiçini'de 11 yıl muhabirlik yapan Coutard, bu yöre üstüne iki filmle yönetmenliği de denedi; özellikle *Hoa-Binh* (1970) ile ilgi uyandırdı. (ML)

***COUVE DE MURVİLLE** (Maurice), fransız siyaset adamı ve diplomatı. — 1978 genel seçimlerinde Paris 8. yönetim bölgesinden milletvekili seçilerek yeniden parlamentoya girdi. (L)

***COVENTRY,** Büyük Britanya'da (West Midlands), Birmingham'ın güneydoğusunda kent. — 314 000 nüf. Makine yapımı, otomobil, uçak, tarım aletleri ve elektrik sanayii. (L)

CÖMERT (Bedrettin), türk öğretim görevlisi ve yazarı. (Vezirköprü 1940 - Ankara 1978). Sivas Lisesi'ni, Roma Üniversitesi İtalyan Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi, felsefe doktorası yaptı (1971). Hacettepe Üniversitesi'nde sanat tarihi öğretim üyesi oldu. Önceleri şiirler yazdı. İtalyanca'dan çeviriler yaptı. Çeşitli edebiyat ve sanat dergilerinde inceleme ve eleştirileri yayımlandı. E. H. Gombrich'ten çevirdiği *Sanatın Öyküsü* adlı kitabıyla TDK 1977 çeviri ödülünü kazandı. 1978'de sağ eylemciler tarafından pusuya düşürülerek öldürüldü. *Giotto'nun Sanatı* (1977) ve *Croce'nin Estetiği* (1979) adlı inceleme kitaplarından başka, şiirleri *Kalmasın Ellerim Sizlerden Uzak* (1979) adlı kitapta, eleştirileri *Eleştiriye Beş Kala* (1981) adlı kitapta toplandı. (M)

CRAGUN (Richard), amerikalı dansçı (Sacramento, Kaliforniya 1944). Sacramento ve Kanada'da öğrenim gördü. Londra'da Royal Ballet School'a (Kraliyet Bale Okulu) girdi. 1962'de, John Cranko'nun yönettiği Stuttgart balesinde virtüoz ve yorumcu olarak görev yaptı. Marcia Haydee ile birlikte Margot Fonteyn ve Lynn Seymour'un yanında bale yaptı. J. Cranko'nun pek çok eserinde, özellikle de *La Mégère Apprivoisée* (Ehlileşmiş Cadaloz [1969], Petrucchio rolü), *Carmen* (1971) ve *Voluntaries*'de (Gönüllüler [1974], G. Tetley'in) görev aldı. Kanada Ulusal Balesi'nde (1972), American Ballet Theatre'da (1976) ve Münih Operası'nda (1979) konuk sanatçı olarak bale yaptı. (L)

***CRAİOVA,** Romanya'da (Dolj) kent. — 231 000 nüf. Üniversite ve sanayi (makina yapımı: lokomotif, otomobil, elektrik donatımı) merkezi. Kuzey banliyösünde (Işalmita) kimya sanayii. (L)

***CRAWFORD** (Lucille LE SUEUR, **Joan** - denir), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — (öl. New York 1977). [L]

***CRAWLEY,** Büyük Britanya'da (West Sussex) kent. — 77 000 nüf. Makina, elektrik ve elektronik sanayii. (L)

***CREMONA,** İtalya'da (Lombardia) kent. — 82 000 nüf. Piskoposluk. Tarım bölgesinin merkezi. Besin, makina ve dokuma sanayileri .Uluslararası çalgı yapımı okulu.

— *Cremona ili,* 333 400 nüf. (L)

***CRONİN** (Archibald Joseph), ingiliz romancısı. — (öl. Montreux, İsviçre 1981). [L]

CRONİN (James Watson), amerikalı fizikçi (Chicago 1931). Chicago Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1955-1958'de Brookhaven National Laboratory'de (Brookhaven Ulusal Laboratuarı) araştırmalar yaptı. 1958'den 1971'e değin Princeton'da fizik profesörü olarak çalıştı. 1971'den beri Chicago Üniversitesi'nde fizik profesörüdür. Eşlemin (parité) simetrik olmaması ve yük birleşmesi üzerine yaptığı araştırmalar dışında, kıvılcım odalarının düzenlenmesine katkıda bulundu. π mezonlarının etkileşimini ve hiperonların parçalanmasını inceledi. Bu çalışmalarıyla 1980 Nobel Fizik Ödülü'nü meslekdaşı Val Logsdon Fitch* (*Ek 2*) ile paylaştı. Cronin, Amerikan Bilimler Akademisi üyesidir. (L)

***CROSBY** (Bing), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu. — (öl. Madrid 1977). [L]

***CROTONE,** İtalya'da (Calabria) liman kenti. — 51 000 nüf. Kimya ve besin sanayii. (L)

***CROZAT** (Charles), fransız hukukçusu. — (öl. Paris 1982). [M]

***CRUMB** (George), amerikalı besteci. — Webern ve Debussy'den etkiler taşıyan ve doğu geleneklerini yansıtan, ancak, gizemli sesleriyle bir ayini andıran, kendine özgü bir müzik yarattı. Eserlerinin pek çoğu Lorca'nın ispanyolca şiirlerine dayanır: *Madrigal'ler* (4 kitap, 1965 - 1969), *Night Music I*'deki (Gece Müziği I, 1963) yedi «volet»den ikisi, *Ancient Voices of Children* (Eski Çocuk Sesleri, 1970). Öteki eserleri şunlardır: Flüt, alto, klarnet, piyano ve keman için *Eleven Echoes of Autumn* (Onbir Güz Yankısı, 1966), elektrikli çalgılarla «quatuor» için *Black Angels* (Kara Melekler, 1970), piyano için *Makrokosmos I*, büyük piyano için *Makrokosmos II* ve piyano ve vurma çalgılar için *Makrokosmos III* (1972-1974), soprano, çocuk korosu ve herbiri farklı bir tempo veren dört şefin yönettiği orkestra için *Star Child* (Yıldız Çocuğu, 1977). [L]

***CRUYFF** (Johan), hollandalı futbolcu. — 1979'da futbol oynamak için Los Angeles'a gitti. 1981'de ülkesine dönerek yine Ajax'da oynamaya başladı. (L)

CRUZEİRO, Brezilya'da, Sao Paulo'nun kuzeydoğusunda kent. 45 700 nüf. Demiryolu malzemesi yapımı. Et sanayii. (L)

***CUCUTA,** ya da **San Jose de Cucuta,** Kolombiya'da kent. — 219 800 nüf. (L)

***CUDA** (Mahmut), türk ressamı. — İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi coğrafya enstitüsündeki görevinden emekliye ayrıldı (1969). Güzel Sanatlar Akademisi'nde toplu sergisi düzenlendi (1976). 1978'den sonra İzmir, Ankara, İstanbul'da kişisel sergiler açtı. Sanatçıya 1980 yılında Kültür Bakanlığı onur ödülü verildi. (M)

CUDO. Bk. JUDO.

***CUENCA,** Ekvador'da (Azuay) kent. — 105 000 nüf. Üniversite. Besin, dokuma, makine ve kimya sanayii. (L)

***CUENCA,** İspanya'da (Castilla la Nueva) kent. — 38 400 nüf.

— *Cuenca ili,* 17 061 km², 210 500 nüf. Çam ağaçları ve koyun üretimi. (L)

***CUERNAVACA,** Meksika'da (Morelos) kent. — 226 649 nüf. Turizm merkezi. Üniversite. Besin, dokuma, otomobil ve çimento sanayii. (L)

***CUİABA,** Brezilya'da (Mato Grosso) kent. - 219 300 nüf. (L)

***CUKOR** (George), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1983). 1976'da ilk amerikan - sovyet ortak yapımı olan *Blue Bird*'ü (Mavi Kuş) çekti. Son filmi, 1981'de gerçekleştirdiği *Rich and Famous* (Zenginler ve Ünlüler) oldu. (M)

***CULİACAN,** Meksika'da (Sinaloa eyaleti) kent. — 302 229 nüf. Ticaret merkezi. Üniversite. (L)

***CULLBERG** (Birgit Ragnhild), isveçli kadın dansçı ve koreograf. — Son bale eseri: *Yaşam ve Ölüm Düşleri* (1980). [L]

***CULLUNDUR,** Hindistan'da (Pencap) kent. — 296 000 nüf. (L)

***CUMAÇAY,** Ağrı ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 951 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 828 nüf. (1980). [M]

***CUMALI** (Necati), türk şairi ve yazarı. — Son on yılda, şiirlerinde Anadolu soluğunu vermek istedi; sonra yergiye döndü. Roman ve öykülerinde toplumsal bir fonda kadın - erkek ilişkilerini, aşkı, insan durumlarını ele aldı. Denemelerinde temele eleştiriyi oturttu. Son eserleri şunlardır: Şiir kitapları: *Başaklar Gebe* (1970), *Aç Güneş* (Bütün Şiirleri 1980), *Bozkırda Bir Atlı* (1981), *Yarasın Beyler* (1982). Öykü kitapları: *Makedonya 1900* (1976), *Kente İnen Kaplanlar* (1976), *Dilâ Hanım* (1978), *Revizyonist* (1979), *Yakubun Koyunları* (1979), *Aylı Bıçak* (1981). Oyunları: *Oyunlar 5* (Gömü, Bakanı Bekliyoruz, Kristof Kolombun Yumurtası) [1973], *Oyunlar 6* (Mine, Yürüyen Geceyi Dinle, İş Karar Vermekte) [1977]. Denemeleri: *Niçin Aşk* (1971), *Senin İçin Ey Demokrasi* (1976), *Etiler Mektupları* (1982). Makedonya 1900 adlı kitabıyla 1977 Sait Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı. Son dönemde *Dila Hanım* adlı öyküsü, O. Aksoy (1977), *Derya Gülü* oyunu S. Duru (1980). *Mine* adlı oyunu da A. Yılmaz (1982) tarafından filme alındı. (M)

CUMALIOĞLU (Fehmi), türk askeri hekimi ve siyaset adamı (Tekirdağ 1912). Tıp fakültesini bitirerek askeri hekim oldu; iç hastalıkları ihtisası yaptı. Uzman hekim olarak çalıştığı Samsun Askeri Hastanesi baş hekimliğinden albay rütbesiyle emekli oldu. 1965'te Yeni Türkiye Partisi'nden, 1973 ve 1977 genel seçimlerinde MSP'den İstanbul milletvekili olarak meclise girdi. 1977'de kurulan üçlü koalisyon hükümetinde çalışma bakanlığı yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtından sonra feshedilen Milli Selamet Partisinin diğer yöneticileriyle birlikte Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1. Numaralı Askeri Mahkemesi'nde «partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri ve laikliğe aykırı davrandıkları» gerekçesiyle yargılanarak iki yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. (M)

***CUMAOVASI,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 20 465 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 5 390 nüf. (1980). Belediye. (M)

CUMAPAZARI, Trabzon ilinde, Of ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 863 nüf. (1980). Belediye. (M)

CUMAYERİ, Bolu ilinde, Düzce ilçesinin Gümüşova bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 111 nüf. (1980). Belediye. (M)

***CUMHURBAŞKANI,** blş. i. — ANSİKL. Türkiye Cumhuriyeti'nde cumhurbaşkanlığı müessesesi, 1961 Anayasası'nın uygulandığı dönemin sonlarında ciddi tartışmalara konu oldu. Bu tartışmaların başında şunlar geliyordu:

1 — Cumhurbaşkanı seçimi sorunlar yaratıyor; TBMM'de üyesi bulunan siyasi partiler, güven duydukları tarafsız bir isim üzerinde anlaşamıyorlar ve eylemler uzayıp gidiyordu. Gerçi, ilk iki oylamada TBMM üye tamsayısının üçte ikisi sağlanamazsa salt çoğunlukla yetiniliyordu, ama salt çoğunluğu elde etmek de, özellikle barajsız bir nisbi temsil sistemi sayesinde çoğalan parti temsilcileri yüzünden oldukça güçtü. Ayrıca, TBMM üyeleri arasından aranan nieliklere sahip, üstelik de üzerinde partilerin anlaşabileceği bir kimse bulunamayınca, parlamento dışından aday aranıyor ve bu adayın TBMM'ne girebilmesi için, aslında başka amaçla öngörülmüş anayasa hükümlerinden yararlanılıyordu.

2 — Cumhurbaşkanına vekâlet konusu da tartışmalar yarattı. 1961 Anayasası'na göre, cumhurbaşkanının görev süresi, yenisini seçme işi uzayınca, devam edecek mi sorusuna açıklık getirmiyordu. Uygulamada, görev süresi biten cumhurbaşkanı bu makamdan ayrılıyor ve Cumhuriyet Senatosu başkanı vekâlet görevini üstleniyordu. Cumhurbaşkanı seçimleri uzadıkça vekilin yetkileri daha çok göze batıyordu. Hattâ, vekâlet edenin bu durumdan memnun olduğu ileri sürülen siyasi çevrelerin, seçimleri özellikle uzattıkları bile ileri sürülüyordu.

3 — Cumhurbaşkanının yetkileri yeterli görülmüyordu. Görevleriyle ilgili işlemlerinden cumhurbaşkanı sorumlu değildi. Onun bütün kararları, başbakan ve ilgili bakan-

James Watson
CRONIN

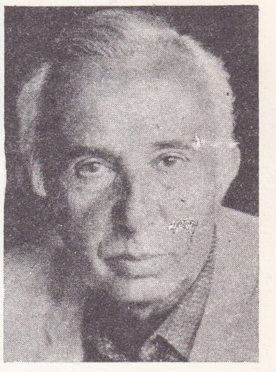

Necati CUMALI

larca imza ediliyordu. Sorumluluğu da başbakanla ilgili bakanlar yükleniyordu. Ancak, cumhurbaşkanının, ister istemez tek başına yapmak durumunda olduğu işlemler de vardı: Kontenjan senatörü seçme ve atama; Anayasa Mahkemesi'ne başvurma; bir kanunu yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne geri gönderme; yeni başbakanı atama gibi. Ayrıca, şu soru da ortaya atılır olmuştu: Cumhurbaşkanı, önüne gelen bütün hükümet kararnamelerini imzalamak zorunda mıdır? Zorundadır, çünkü sorumluluk ona değil hükümete aittir diyenler vardı; zorunda değildir, çünkü, cumhurbaşkanı herhangi bir otomatik onay makamı değildir, and içmiştir ve bu andın gereğini yapmak zorunda olduğunu ileri sürenler görülüyordu. Hiç değilse, yetkili yargı mercilerinin bozduğu kararların yeniden alınması durumunda cumhurbaşkanının onları imzalayamayacağı savunuluyordu.

4 — Cumhurbaşkanının yargı mercileri önünde, cumhurbaşkanı sıfatı ile davalı olup olamıyacağı da tartışıldı. Senatör atama dolayısıyla Danıştay önüne götürülen bir davayı, Danıştay, konu yasama işiyle ilgili olduğundan kendini görevsiz sayarak reddetti.

Türkiye'nin 7. cumhurbaşkanı Kenan Evren

Cumhurbaşkanının yetki yönünden bu tartışmalı durumu, olağanüstü hallerde daha da belirginleşti. 1982 Anayasası hazırlanırken bütün bu tartışmalar dikkate alındı.

1982 Anayasasında cumhurbaşkanı

● *Nitelikleri.* Cumhurbaşkanlığına aday olabilmek için, kırk yaşını doldurmuş, yükseköğrenim yapmış olmak ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip bulunmak gerekir. 1961 Anayasası'nın kabul ettiği nitelikler 1982 Anayasası tarafından da benimsenmiştir. Yalnız, 1982 Anayasası'na göre TBMM dışından da, üye tam sayısının en az beşte birinin yazılı önerisiyle cumhurbaşkanlığına aday olunabilir.

● *Seçimi.* Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasına otuz gün kala ya da cumhurbaşkanlığı makamının süre bitimi dışında bir nedenle, boşalması halinde bu tarihten on gün sonra yeni cumhurbaşkanının seçim işlemlerine başlanır. 1982 Anayasası, seçimin otuz gün içinde tamamlanmasını öngörmektedir. Oylamaların ilk ikisinde üye tamsayısının en az üçte ikisinin oyuyla; bu sağlanamazsa, daha sonraki oylamada salt çoğunlukla yetinilir. Üçüncü oylama sonunda da salt çoğunluk sağlanamadığı için cumhurbaşkanı seçilemezse, bu son oylamanın en çok oy alan iki adayı arasında seçme yapılır. Eğer, son oylamada, adaylardan biri salt çoğunluğu gene elde edemezse, TBMM seçimleri yenilenir. Bütün bu işlemler boyunca, önceki cumhurbaşkanının görev süresi devam eder. Bir kimse iki kez cumhurbaşkanı seçilemez ve cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişiği kesildiği gibi, TBMM üyesi ise bu üyeliği de sona erer. Cumhurbaşkanının görev süresi yedi yıldır.

● *Cumhurbaşkanı andı.* Cumhurbaşkanı göreve başlarken anayasanın 103. maddesi gereğince TBMM üyeleri önünde and içer: «Cumhurbaşkanı sıfatıyla devletin varlığını ve bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma, anayasaya, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye, Atatürk ilke ve inkılaplarına ve laik cumhuriyet ilkesine bağlı kalacağıma, milletin huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerinden yararlanması ülküsünden ayrılmayacağıma, Türkiye Cumhuriyeti'nin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma, büyük Türk milleti ve tarih huzurunda, namusum ve şerefim üzerine and icerim.»

● *Görev ve yetkileri:* Cumhurbaşkanının başta gelen görevi, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk milletini temsildir. 1982 Anayasası, anayasanın uygulanması, devlet organlarının ve özellikle idarenin düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetme bakımından cumhurbaşkanına çok önemli yetkiler tanımıştır. Bu yetkilerin bir kısmı, hükümetin sorumluluğunu gerektirmeyecek ve cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği, yalnız kendisinin imzalayabileceği kararlarla kullanılır. Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği anayasada ya da kanunlarda belirtilen işlemlerine karşı yargı yoluna başvurulamaz.

Cumhurbaşkanının anayasada açıkça belirtilen görev ve yetkileri, devletin yasama, yürütme ve yargı organlarına ilişkin olarak şöyle sıralanmıştır:

— *Yasama alanında.* Gerekli görürse, yasama yılının ilk günü, TBMM'nde açılış konuşması yapmak; TBMM'ni gerektiğinde toplantıya çağırmak; kanunları yayınlamak ya da yeniden görüşülmek üzere TBMM'ne geri göndermek; bir anayasa değişikliği ile ilgili bir yasa geri çevrilip de meclisçe yeniden olduğu gibi kabul edilirse, gerekli gördüğü takdirde, bu yasayı halkoyuna sunmak; Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açmak; TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermek.

— *Yürütme alanında.* Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek; başbakanın teklifi üzerine bakanları atamak ve gerekirse görevlerine son vermek (önceki anayasada bu yetki yoktu). Gerekli görürse ya da olağanüstü hallerde bakanlar kuruluna başkanlık etmek; yabancı devlet temsilcilerini kabul etmek; uluslararası antlaşmaları onaylamak ve yayınlamak; TBMM adına Türk Silahlı Kuvvetleri'nin başkomutanlığını temsil etmek ve Türk silahlı kuvvetlerinin kullanılmasına karar vermek; genelkurmay başkanını atamak; Milli Güvenlik Kurulu'nu toplantıya çağırmak ve başkanlığını yapmak! başkanlığında toplanan bakanlar kurulu kararıyla sıkıyönetim ve olağanüstü hal ilan etmek; kanun hükmünde kararname çıkarmak; kararnameleri imzalamak; özel af ilan etmek; Devlet Denetleme Kurulu üyelerini ve başkanını atamak ve bu kurul aracılığıyla idareyi ve bazı kuruluşları denetlemek; Yükseköğretim Kurulu üyelerini, üniversite rektörlerini seçmek.

— *Yargı alanında.* Anayasa Mahkemesi üyelerinin tamamını, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nı ve vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek.

Bütün bu yetkilerin ve anayasada ayrıca belirtilen öbür hukuki olanakların en önemli sonucu, cumhurbaşkanlığı makamının idare alanında çok daha etkili kılınması; yargı organı üzerinde de, seçime dayalı bir siyasi temsil makamının iradesini söz sahibi kılması; 1961 anayasasının hakimlerin mesleki durumlarını bir ölçüde kapalı devre olarak düzenleyen yapısını değiştirmesidir.

● *Cumhurbaşkanının sorumluluğu.* Anayasada kural, cumhurbaşkanının sorumsuzluğudur. Ancak, cumhurbaşkanı,üye tam sayısının en az üçte birinin önerisi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlanabilir. Yargılaması Anayasa Mahkemesi yapar.

TBMM başkanı gereken durumlarda cumhurbaşkanına vekâlet eder ve cumhurbaşkanının yetkilerini kullanır. 1982 Anayasası, yeni bir hükümle, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nin kuruluşunu da güvence altına almış ve bu kuruluşun, teşkilât ve çalışma esaslarının, personel atama işlemlerinin cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile düzenleneceğini belirtmiştir.

1961 Anayasası döneminin son cumhurbaşkanı Fahri Korutürk 7 nisan 1973'de seçilip göreve başladı, 5 nisan 1980'de görevden ayrıldı. Yeni cumhurbaşkanı uzun süre seçilemedi; cumhurbaşkanı vekili olarak C. Senatosu başkanı İhsan Sabri Çağlayangil'in görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'na kadar sürdü. 18 eylül 1980'de MGK Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren devlet başkanı olarak ve içti ve cumhurbaşkanlığına ait görevleri yerine getirdi.

1982 Anayasası'nın geçici 1. maddesi gereğince, anayasanın halkoylaması sonucunda kabul edilmesiyle MGK Başkanı Org. Kenan Evren 9 kasım 1982 tarihinde devlet başkanı ve cumhurbaşkanı sıfatını yedi yıllık bir süre için kazanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin yedinci cumhurbaşkanı oldu. (M)

Cumhurbaşkanlığı Konseyi, 1982 Anayasası'yla kurulan geçici kurul. 1982 Anayasası'nın geçici 2. maddesine göre «Türkiye Büyük Millet Meclisi toplanıp göreve başladıktan sonra, Milli* Güvenlik Konseyi (*Ek 2*), altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne dönüşür ve MGK üyeleri CK üyesi sıfatını alırlar». MGK başkanı Org. Kenan Evren cumhurbaşkanı olduğuna göre CK, MGK'nin kalan dört üyesinden oluşacak; TBMM 1983 yılında kurulacağına göre de 1989 yılına kadar sürecektir. CK'nin görevi TBMM'ce kabul edilip Cumhurbaşkanlığı'na gönderilen kanunları, TRT'ye, Diyanet İşleri'ne, iç ve dış güvenliğe ilişkin konuları incelemek ve sonucunu cumhurbaşkanına sunmaktır. (M)

***Cumhurbaşkanlığı Kupası.** — 1975'te Fenerbahçe, 1976 - 1980'de Trabzonspor, 1981'de Ankaragücü, 1982'de Galatasaray, 1983'te Trabzonspor takımları kazandı. (M)

***Cumhuriyet,** İstanbul'da yayımlanan günlük gazete. → Eski Sahibesi Nazime Nadi 1974'te ölünce, sahiplik başyazar Nadir Nadi'ye geçti. 1971'de Nadir Nadi'yle birlikte gazeteden ayrılan kimi yazarlar, yeniden Cumhuriyet'te yazmaya başladılar.

Gazete, 50. kuruluş yıldönümünde, ilk kez o yılki yazılardan derlenen bir yıllık yayımladı. Sonraki yıllarda bu yayınını sürdürdü. 1974'te, daha çok gazetede yayımlanmış çeşitli dizi yazıları kitaplaştırmak üzere «Çağdaş Yayınevi» adıyla bir yayınevi kurdu. Yunus Nadi Armağanı'nın verilmesi de sürdürüldü. 1979'da yazışleri müdürü Bülent Dikmener'in ölümü üzerine bu göreve Okay Gönensin getirildi.

Son beş yılda günlük net satışı 80 000 dolayında bulunan Cumhuriyet 1983 yılında, yeni kurulan ofset tesislerinde basılmaya başladı.
Gazetenin sürekli yazarları arasında yer alan tanınmış imzalar şunlardır: İlhan Selçuk, Uğur Mumcu, Oktay Akbal, Melih Cevdet Anday, H. Veldet Velidedeoğlu, Burhan Arpad, Ali Ulvi (karikatürcü), Ergun Balcı, Ali Sirmen, Mustafa Ekmekçi, Mehmed Kemal, Hasan Cemal. (M)

Cumhuriyet Bayramı, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli bayramı. 29 ekim 1923'te cumhuriyet ilan edildikten beş ay sonra, 19 Nisan 1341 (1924) tarihli ve 628 sayılı kanunla, cumhuriyetin ilanına rastlayan 29 ekim gününün milli bayram sayılması kabul edildi. Kanuna göre 29 ekim günü, Türkiye içinde ve dışında devlet adına tören yapılacak; törenlerin icrasına bakanlar kurulu karar verecektir.

Cumhuriyet'in 10. yılında Cumhuriyet Bay-

Foto. X (MEYDAN)

ramı'nın kutlanması için ayrı bir kutlama kanunu çıkarıldı (11 haziran 1933 tarihli ve 2305 sayılı kanun). 5029 sayılı bakanlar kurulu kararıyla da cumhuriyet bayramlarının 21 pare top atışıyla kutlanması kabul edildi. 27 mayıs 1935'te TBMM'nin kabul ettiği 2739 sayılı «Ulusal Bayram Günleri Hakkında Kanun» ile evvelki kanunlar yürürlükten kaldırılarak Cumhuriyet Bayramı'nın süresi yeniden belirlendi. Cumhuriyet'in ellinci yılı için ayrı bir kutlama programı uygulandı. Son olarak diğer bayramlarla birlikte Cumhuriyet Bayramı'nın durumu 17 Mart 1981 tarihli ve 2429 sayılı kanunla belirlendi. Bu kanuna göre. ulusal bayram Cumhuriyet Bayramı'dır. Devlet adına yalnız 29 ekim günü tören yapılır. Bayram, 28 ekim günü saat 13.00'te başlar ve 29 ekim günüyle birlikte sona erer. (M)

***Cumhuriyetçi Güven Partisi.** — 1975 te senato üçte bir yenileme ve beş milletvekili için yapılan ara seçimlerinde seçime katılmama, ama AP'yi destekleme kararı alındı. Buna karşılık kimi CGP'liler (Orhan Öztrak Tekirdağ'da, Sami Turan Kayseri'de) AP listesinden seçilerek senatoya girdiler. 1975 seçiminden sonra Demokratik Parti'den CGP'ye geçerek, grup kurmasını sağlayan Gaziantep milletvekili Orhan Tokuz, partiden istifa ederek, onun gruptan düşmesine yol açtı (17 kasım 1975). Bunun üzerine AP'li bir milletvekili geçici olarak CGP'ye katılarak onun yeniden grup kurmasını sağladı. Parti genel başkanı Turhan Feyzioğlu, başbakan yardımcısı olarak Sosyal İşler Koordinasyon Kurulu başkanlığında bulundu. Feyzioğlu 1975-1977 döneminde, sosyal güvenlikle ilgili bazı yasaların çıkarılmasında etkinlik gösterdi. İşçilerin ana babalarının, emekli işçilerin eş çocuk ve ana - babalarının sigorta kapsamına alınması; 65 yaşını geçen muhtaç yaşlılara, çalışamayacak derecede malûllere aylık başlanması, SSK emeklileri aylıklarının artırılması; çalışan kadınların 20 yılda emekli olmaları; genel sağlık sigortası tasarısının hazırlanması ve bu tasarı gerçekleşmeyince CGP'nin bu konuda ayrı bir yasa teklifi getirmesi; yurt dışındaki işçilere ve Bağ-Kur yasasında sigortalılar lehine haklar sağlayacak değişiklikler yapılması bunlar arasındadır.

MC hükümetinde bir denge unsuru olmaya çalışan CGP, AP ile dayanışma içinde girdiği erken seçimlerde önemli kayıplara uğradı (5 haziran 1977). Millevekili seçimlerinde oy yüzdesi dört yıl öncesine göre yüzde 5,3'ten 1,88'e, oy sayısı ise 564 binden 278 bine, milletvekili sayısı 13'ten 3'e indi. Senato üçte bir yenileme seçimlerinde de CGP oyların ancak yüzde 1,86'sını (89 bin) alarak hiç senatör çıkaramadı. Seçimden bir ay sonra Ağrı milletvekili Makâil Aydemir'in CGP'den AP'ye geçmesiyle güven partisinin milletvekili sayısı ikiye düştü. CGP, 1977 seçimlerinden sonra Demirel'in kurduğu İkinci MC hükümetine katılmadı (21 temmuz 1977). Bu hükümet düşürüldükten (31 aralık 1977) sonra Bülent Ecevit'in kurduğu koalisyon hükümetinde, iki milletvekili olan CGP'ye iki bakanlık verildi. 5 ocak 1978'de kurulan Ecevit başkanlığındaki ortak hükümette parti genel başkanı Turhan Feyzioğlu başbakan yardımcısı, Van milletvekili Salih Yıldız devlet bakanı olarak yer aldı. Bu dönemde Bakanlıklararası Sosyal İşler Koordinasyon kurulu başkanlığıyla görevlendirilen Feyzioğlu, hükümetin kuruluşunda imzalanıp yayınlanan ortak bildiriye uyulmadığı gerekçesiyle eylül 1978'de hükümetten çekildi. Devlet Bakanı Salih Yıldız ise hükümette kaldı. 1979 başlarında, sıkıyönetimin uzatılması konusunda mecliste yapılan tartışmalı ve kavgalı toplantıda, CHP, MHP, Milli Birlik Kontenjan grupları yanında CGP de olumlu oy kullandı.

3 mayıs 1979'da CGP genel başkanı Feyzioğlu ve 13 AP milletvekilinin sosyal güvenlik bakanı Hilmi İşgüzar hakkında Millet Meclisi başkanlığına verdiği gensoru önergesi 411 oyla kabul edildi (5 haziran 1979) ve İşgüzar hükümetten ayrıldı. 14 ekim 1979'da yapılan senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinde CGP belirli bir varlık gösteremedi. CGP'den ayrılıp bağımsızlığa geçen sosyal güvenlik bakanı Van milletvekili Salih Yıldız'ın CHP'ye girmesiyle (19 ekim 1979), parti genel başkanı Feyzioğlu, CGP'nin tek milletvekili olarak kaldı. 1979 seçimlerinden sonra Süleyman Demirel'in kurduğu ve CGP'nin de desteklediği azınlık hükümeti meclisten güvenoyu aldı (25 kasım 1979). Ama öteden beri yoğunlaşarak süren terör olayları önlenemeyerek ülke bir iç savaş ortamına sürüklendi. Bu durumu önlemek amacıyla 12 eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin yönetime elkoyması sonucu bütün yurtta parti faaliyetleri durduruldu (28 ekim 1980). MGK'nin çıkardığı 16 ekim 1981 gün ve 2533 sayılı yasaya göre öteki siyasal partilerle birlikte CGP de feshedildi. (M)

Cumhuriyetçi Güven Partisi genel başkanı Turhan Feyzioğlu Konya'da seçim konuşması yaparken

***Cumhuriyet Halk Partisi.** — Bunalımlı bir dönemde toplanan 22. CHP kurultayında Ecevit yeniden genel başkan seçildi (14 aralık 1974). Kongrede birbirleriyle çekişen genel merkezciler (1978), demokratik solcular 342 oy aldı. Orhan Eyüboğlu yeniden genel sekreter seçildi .1975 baharında hükümeti kurma görevi verilen Ecevit, gerekli desteği sağlayamayacağı düşüncesiyle bunu kabul etmedi. Milliyetçi Cephe adıyla Demirel başkanlığında AP, MSP, MHP ve CGP'den oluşan koalisyon hükümeti kuruldu. Bu ortaklık karşısında tek başına kalan CHP'nin erken seçim önergesi meclis'te 172'ye karşı 205 oyla reddedildi (15 nisan 1975). CHP mecliste elde edemediği gücü, sonraki seçimlerde kazanabilmek için yurt ölçüsünde gezi ve propagandaya girişti. DİSK'in (Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu) CHP'yi destekleme kararı almasıyla, iktidardaki cepheleşmeye karşı muhalefet kesiminde de işbirliği başladı.

1975 ekiminde yapılacak senato üçte bir yenileme seçimi için yurt gezilerini sıklaştıran CHP'liler cephe partileri yandaşlarının yoğun saldırılarına uğradılar. Bu arada genel başkan Ecevit de Tokat ve Gerede mitinginde (haziran 1975) saldırıya uğrayınca CHP'nin İstanbul'da düzenlediği «Demokrasi ve Özgürlük» mitinginde iktidarın tutumu kınandı (28 haziran 1975). Buna karşın Ecevit'in Elazığ, Tunceli, Eynesil (Giresun) ve Samsun gezilerine saldırılar sürdü.

21 ilde yapılan ve dokuz buçuk milyon seçmenin katıldığı senato üçte bir yenileme seçimlerinde en çok oyu CHP aldı ve senatodaki sayısını 12 üye artırdı (12 ekim 1975). Seçimlerden sonra İskandinav ülkelerinde bir geziye çıkan Ecevit, İsveç'te CHP'nin Sosyal Demokrat Partiler Enternasyonali'ne girmeye hazır olduğunu belirtti (aralık 1975). CHP'nin 23. Büyük Kurultayı öncesinde başlayan parti içi çekişmeleri kurultay açılışında kavgaya dönüştü. Kurultay'da Deniz Baykal'ın 622 oyuna karşı 752 oy alan genel merkezci Orhan Eyüboğlu genel sekreter seçildi (kasım 1976).

1977 ocak ayında parlamenter maaşlarına yapılan zam CHP'yi karıştırdı; CHP grup toplantısında bu konuda değişik öneriler, tartışmalar ve kararsız tutumlar ileri sürüldü. Sonuçta Deniz Baykal ve arkadaşlarının önerisiyle parlamenter maaşları eski durumuna getirildi; birikmiş alacaklar hazineye bırakıldı. İktidar ortağı MSP' nin istememesine karşı, CHP ile AP'nin işbirliğiyle 5 nisan 1977'de mecliste erken seçim kararı alındı. 5 haziranda yapılan erken seçimlerde CHP'nin 213 milletvekili çıkarması tek başına hükümet kurmasına yetmedi. Seçim ertesi kurulan Ecevit hükümeti güvenoyu alamayınca (3 temmuz 1977), Demirel AP, MSP, MHP ortaklığına dayanan İkinci MC hükümetini kurdu (21 temmuz 1977).

CHP iktidarda

11 aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerde 67 ilde AP'nin 15, MHP'nin 5, MSP'nin 3, bağımsızların 2 belediye başkanlığını kazanmasına karşı CHP 42 belediye başkanlığını elde etti. AP'den ayrılan on milletvekilinin oluşturduğu «Müstakil Grup», DP ve CGP'nin desteklediği CHP'nin güvenoy önergesiyle İkinci MC hükümeti düşürüldü (29 aralık 1977). CHP'nin bağımsızlar, CGP ve DP ile kurduğu yeni hükümet meclisten 218'e karşı 229 oyla güvenoyu aldı (17 ocak 1978). Parti örgütünün, tek başına iktidarda sayılamayan CHP'nin yönetim kademeleri ve bakanlarını sürekli eleştirmesi ve bu dönemde terör olayları, devalüasyonların, yasal ve yasadışı kuruluşların gittikçe artan etkileri CHP tabanında kaygılara yol açtı. CHP meclis grubunda Turan Güneş'in verdiği gensoru önergesi, delege yolsuzlukları ,yönetim kurulunda yedi üyenin genel başkana karşı oy kullanması Ecevit'i güç duruma düşürdü.

31 ekim 1978'de Paris'te yapılan Sosyalist Enternasyonal toplantısında CHP üyeliğinin kabul edilmesi muhalefet ve sağcı basında CHP'nin aşırı sola bağlandığı biçiminde yorumlandı.

4 kasım 1978'de Ankara'da toplanan 7. olağanüstü kurultayda, 1978 sonlarında yapılması gereken 24. olağan kurultay ileri bir tarihe ertelendi ve tüzük değişikliği onaylandı. Parti genel sekreterliğine Mustafa Üstündağ seçildi. Parti yöneticileri-ne partinin ana ilkelerini ve demokratik

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanı Bülent Ecevit Kahramanmaraş'ta seçim konuşması yaparken

sol görüşünü açıklayıp öğretmek amacıyla bir CHP Parti Okulu açıldı (8 aralık 1978). Okulun yönetimine, parti genel sekreter yardımcılarından Orhan Birgit getirildi. 1979 yılı başlarında yeniden başlayan anarşiyi önleme çalışmaları ve kabine toplantıları CHP iktidarının başarı umudunu azalttı. Kabineden ayrılan İçişleri bakanı İrfan Özaydınlı'nın yerine Hasan Fehmi Güneş atandı (13 ocak 1979). Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık da hükümetten çekildi, yerine Neşet Akmandor getirildi (14 ocak 1979). Adalet Bakanı Mehmet Can'ın istifa mektubu ise, başbakan Ecevit tarafından zamansız bulunarak kâbul edilmedi (24 ocak 1979). Şubat 1980 başlarında kâğıda yapılan zammı, sonraki aylarda tekel, petkim, demir-çelik ürünleri, akaryakıt, buzdolabı, çamaşır makinesi, televizyon, otomotiv sanayi zamları izledi. Mart ayında Ecevit'in yakıt sıkıntısının yakında biteceğini söylemesine karşın, bu konuda sıkıntı büyük boyutlara ulaştı. Başbakan Ecevit, CHP'nin TBMM ortak grup toplantısında uzun süredir hazırlanan ekonomik güçlendirme paketini açıkladı. Dışsatıma ağırlık verilmesi, sınır ticaretinden yararlanma, harcamaların kaynaklara bağlanması, savurganlığın önlenmesi, kamu ve özel sektör yatırımlarının hızlandırılması, işsizliğin önlenmesi ve sosyal adaletin gerçekleştirilmesi saptanan ekonomik önlemler arasındaydı. Mart sonlarında anarşi daha da arttı. Büyük patronlar operasyonuyla açıklanan silah ve mermi kaçakçılığına birçok ünlü iş adamı ve kamu görevlisinin de katıldığı anlaşıldı. Muhalefetçe güven oylaması sayılan sıkıyönetimin uzatılmasını konu alan meclis toplantısında CGP genel başkanı Turhan Feyzioğlu dövüldü. CHP, CGP, MHP, Milli Birlik, Kontenjan gruplarının oylarıyla sıkıyönetim uzatıldı.

Mayıs 1979'da başlayan CHP il kongrelerinde parti içi muhalefet güçlendi. 33 ilde Baykalcılarla Topuzcular, 16 ilde genel merkezciler kazandı, 7 ilde de delegeler eşit dağıldı. Parti meclisinin yeniden kurulması ve hükümetin denetlenmesi için parti içi muhalefet anlaştı. 24 mayısta başlayan CHP Büyük Kurultayı kavgalı ve gürültülü geçti. Tek listeyle gidilen kurultay seçiminde Ecevit yeniden genel başkan seçildi. Bağımsız devlet bakanı Enver Akova (30 mayıs 1979), hakkında gensoru önergesi gündeme alınan Sosyal Güvenlik Bakanı Hilmi İşgüzar (6 haziran 1979), Devlet Bakanı Ali Rıza Septioğlu (18 haziran 1979) hükümetten ayrıldı. Hükümet bunalımı başladığında çimento, Sümerbank, petkim ürünlerine yapılan zamlar bekletildi. Millet Meclisi'nde sıkıyönetim 252 red oya karşılık 319 oyla 19 ilde iki ay daha uzatıldı (20 haziran 1979). Doğu Anadolu'da Apocuların (*Ek 2*) eylemleri ve bölücü terörün yayılması üzerine Genelkurmay başkanı Org. Kenan Evren ve bazı generaller olayları izlemek için o bölgeye gitti (21 ağustos 1979). Ağustos sonunda Samsun, Mersin, Artvin, Antalya, Manisa «hassas bölge» ilân edildi.

başarısızlığın sonucu: seçim yenilgisi

14 ekim 1979'da yapılacak Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerine katılacak adayların saptanması için partilerde yapılan önseçimler sürprizli geçti. Senatodaki üyelerin yarısı seçilemedi. Seçim gezisinde Ecevit'in konvoyu Manisa'da, Türkeş'inki Burdur ve İskenderun'da saldırıya uğradı. Ankara, Tunceli, Gaziantep, Urfa, Turgutlu, İstanbul'da terör olayları yoğunlaştı. Adana Emniyet müdürü Cevat Yurdakul yaylım ateşiyle öldürüldü (28 eylül 1979). DP genel başkan vekili Dr. Faruk Sükan Devlet bakanlığı ve başbakan yardımcılığından ayrıldı. İçişleri bakanı Hasan Fehmi Güneş de bir kadınla ilişkisi basına yansıyınca görevinden istifa etti. Bu ortamda yapılan senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinde CHP yenilgiye uğradı. Bunun üzerine parti yönetim kurulunda hükümetin çekilmesi (15 ekim 1979) ve olağanüstü kurultay kararı alındı (19 ekim 1979). 4-6 kasım 1979'da Ankara'da toplanan olağanüstü CHP kurultayında, Bülent Ecevit'in listesi kazandı; eski yönetim kurulundan yalnız beş üye değiştirildi.

CHP'nin hükümetten çekilmesi üzerine, Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti meclisten 229 güven oyu aldı (25 kasım 1979). Demirel hükümeti 67 ilin valisini, 52 ilin emniyet müdürünü değiştirdiği halde, anarşi ve terör olayları yurdun her yerinde hızlandı. Genelkurmay Başkanı Org. Evren, Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e ülke bütünlüğünün korunması için bir uyarı mekubu verdi (1 ocak 1980). Korutürk'ün bu mektubu ilettiği AP ve CHP liderleri anarşi, ekonomi, dış politika kanunlarını içeren bir önlem paketi hazırlanmasını ve Anayasa değişikliğinin ortak bir komisyonda ele alınmasını kararlaştırdı (13 ocak 1980). Bir yandan anarşinin gittikçe azgınlaşması, öte yandan ulaştırma, tekel, PTT, yiyecek maddelerinde zam furyasının sürmesi üzerine CHP lideri Ecevit, «Türkiye»ye Güney Amerika modeli getirilmek istendiğini ileri sürdü (29 ocak 1980). Bütçe görüşmelerinde üç partinin işbirliğini öneren Ecevit bir süre sonra üretimden dışsatıma kadar Demirel'in verdiği bilgilerin gerçekdışı olduğunu açıkladı (9 mart 1980). 6 nisanda görev süresi biten Korutürk'ün yerine Cumhurbaşkanı seçimi için 25 martta başlayan seçimlerden aylarca sonuç alınamadı. Bağımsız milletvekillerinden Mete Tan, Güneş Öngüt, Hilmi İşgüzar, Tuncay Mataracı, Hasan Korkut temmuzun ilk günlerinde CHP'ye girdi. Buna tepki olarak Yılmaz Balta, Mehmet Balta, Sami Kumbasar partiden ayrıldılar. Parti grubu toplantısında CHP'de hesaplaşma başladı. Ecevit konuşurken kimi karşıt görüşlüler toplantıdan ayrıldı.

Yaygınlaşan terör olayları arasında CHP İstanbul milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu (15 temmuz 1980), eski başbakanlardan Nihat Erim (19 temmuz 1980) ve Maden-İş genel başkanı Kemal Türkler (22 temmuz 1980) öldürüldü. CHP'nin İçişleri Bakanı hakkında verdiği gensoru önergesi Mustafa Gülcigil'in görevinden ayrılması üzerine düştü (21 temmuz 1980). Temmuzun son günlerinde CHP hükümeti düşürmeğe karar verdi; Ecevit bu konuda parti Yönetim Kurulu'ndan formül istedi. CHP ile AP arasındaki tartışma sonuç vermeyince millet meclisi başkanı Cahit Karakaş anarşi yasalarını meclise gönderdi (7 ağustos 1980). Erken seçim girişimlerinde MSP bir yandan CHP, öte yandan AP ile pazarlığa başladı. 5 eylül 1980'de CHP ve MSP'nin gensoru oylamasındaki işbirliğiyle Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen, bakanlıktan düşürüldü. Ertesi gün iki parti «partiler üstü hükümet» formülünde anlaştı. Bu dönemde yurdun her köşesinde özellikle Malatya, Konya, Adana, Fatsa, Ardahan'da yoğunlaşan cana kıyımlarla iç savaş eşiğine gelen ortamı önlemek amacıyla 12 eylül 1980 günü Silahlı Kuvvetler Türkiye'de yönetime el koydu. Öteki siyasal parti genel başkanlarıyla birlikte CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit de gözetim altına alındı. Milli Güvenlik Konseyi kararıyla hükümet ve parlamento feshedilerek parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. 28 ekim 1980 günü de parti eylemleri durduruldu. 16 ekim 1981 gün ve 2533 sayılı yasayla, öteki siyasal partilerle birlikte CHP de feshedildi. (M)

Cumhuriyet Üniversitesi, 1974'de Sivas'da kurulan üniversite. 2809 sayılı kanun uyarınca 1983'de yeniden düzenlendi. Son düzenlemeyle üniversitede 3 fakülte (Mühendislik, Tokat Ziraat, Fen-Edebiyat), 3 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri), üç yüksekokul (Hemşirelik, Sivas Meslek, Tokat Meslek) bulunuyordu. Daha önce varolan Yerbilimleri Maden Fakültesi, Modern Diller yüksekokulu, Temel Bilimler yüksekokulu kaldırıldı. Cumhuriyet Üniversitesi'nde 1982-1983 öğretim yılında 6'sı profesör, 17'si doçent, 41'i yardımcı doçent, 137'si uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere 201 öğretim elemanı, 1 084'ü erkek, 364'ü kız olmak üzere toplam 1 448 öğrenci bulunuyordu. (M)

***CUNEO,** İtalya'da (Piemonte) kent. — 55 800 nüf. Lastik, besin ve ilaç sanayii. XVIII. yy'a ait kiliseler.

— *Cuneo ili,* 547 700 nüf. Tarım. (L)

CUREPİPE, Mauritius'da kent. 54 500 nüf. Yerleşme merkezi. Botanik bahçesi. (L)

***CURİTİBA,** Brezilya'da (Parana) kent.

Foto. X (MEYDAN)

— 905 800 nüf. Ağaç işleme. Dokuma, çimento, elektrik sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

CORNOE (Greg), kanadalı ressam, sinemacı, yazar, konferansçı ve birçok etkinliğin yaratıcısı (London 1936). 1961'de Région (Bölge) dergisini çıkardı. Aynı yıl Kanada'da ilk «happening» olayını gerçekleştirdi. Nihilist Party'yi ve Nihilist Spasm Band adlı müzik grubunu kurdu. Çağdaş Kanada sanatının en etkin yaratıcılarındandır. Eserlerinde yıkıcı bir mizah ve «pop'art» üslubunda bile antiamerikancılığını yansıtan bir alaycılık görülür. Canlı ve net bir biçimde işlediği resimlerinin konusunu, nesneler, gündelik olaylar, en yakın çevredeki eşyalar ve biyografik öğeler arasından seçer. Harf, sözcük ve tümceleri, genellikle resmi daha direkt ve anlaşılır kılmak için kullanır. Sanatçının isteyerek yaşamla iç içe yarattığı bu sanat, Kanada'da bazı skandallara yol açtı. (L)

CURTIS (Tony), amerikalı sinema oyuncusu (New York 1925). Asıl adı Bernard Schwartz. Amatör bir toplulukla sahneye çıktı. 1949'da küçük rollerle sinemaya başladı. Değişik rollerde yeteneğini kanıtladıysa da daha çok güldürü oyuncusu olarak sivrildi. Başlıca filmleri: *Hırsız Prens* (The Prince Who Was a Thief) [R. Maté, 1951], *Ali Baba'nın Oğlu* (Son of Ali Baba) [K. Neumann, 1952], *İşte Paris* (So This is Paris) [R. Quine, 1955], *Trapez* (Trapeze) [C. Reed, 1955], *Vikingler* (The Vickings) [R. Fleischer, 1959], *Krallar Önde Gider* (Kings Go Forth) [D. Daves, 1958], *Kader Bağlayınca* (The Defiant Ones) [S. Kramer, 1958], *Bazıları Sıcak Sever* (Some Like it Hot) [B. Wilder, 1959], *Spartaküs* (Spartacus) [S. Kubrick, 1960], *Taras Bulba* (J. Lee Thompson, 1962), *Seks ve Genç Kız* (Sex and the Single Girl) [R. Quine, 1964], *Büyük Yarış* (The Great Race) [B. Edwards, 1965], *Boston Canavarı* (The Boston Strangler) [R. Fleischer, 1968], *Amansızlar* (The Persuaders) [TV dizisi, 1970'ler], *The Last Tycoon* (Son Büyük Patron) [E. Kazan, 1976]. (M)

***CUTTACK** ya da **KATAK**, Hindistan'da (Orissa) kent. — 194 000 nüf. Üniversite. Nehir limanı. Ticaret merkezi. Besin sanayii. (L)

***CUZCO** ya da **CUSCO**, Güney Peru'da kent. — 120 700 nüf. Başpikoposluk. Üniversite. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Peru'nun ilk turizm merkezi. El sanatları. — *Cuzco yönetim çevresi*, 713 000 nüf. Kentte, sömürge döneminden kalan ve inka tapınak ve saraylarının temelleri üzerine yapılmış pek çok yapı vardır. Eski evlerde küçük arkeoloji ve dinsel sanat (XVI - XVIII. yy. Cuzco ekolü resimleri) müzeleri yer alır. (L)

***CÜZAM** Bk. LEPRA.

***CZESTOCHOWA**, Polonya'da kent. — 227 000 nüf. Demir ve dokuma sanayii.

— *Czestochowa voyvodalığı*, 6 182 km², 734 000 nüf. Sanayi ve tarım (çavdar, patates, buğday) merkezi. (L)

***CZOBEL** (Béla), macar ressamı. — (öl. Budapeşte 1976). [L]

Ç

ÇAĞA, Ankara ilinde, Güdül ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 911 nüf. (1980). Belediye. (M)

Mustafa ÇAĞATAY

ÇAĞATAY (Mustafa), kıbrıslı türk hukukçusu ve devlet adamı (Limasol 1937). Lefkoşe Erkek Lisesi'ni bitirdi. Londra'da hukuk öğrenimi gördü. Avukatlığa başladı (1963). 1970'te Limasol'dan milletvekili seçildi. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında rumlara esir düştü, bir süre sonra serbest bırakıldı. 1976'da Girne milletvekili seçildi, o yıl kurulan hükümette maliye bakanı oldu. 1978 aralık ayında başbakanlığa getirildi. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edilince (kasım 1983) yeni hükümetin kurulabilmesi için görevinden çekildi. (M)

***ÇAĞATAY** (Neş'et), türk tarihçisi. — Yeni eseri: *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (1974). [M]

Çağçağ (Nusaybin) **Hidroelektrik Santralı,** Mardin ilinde Çağçağ suyu üzerinde hidroelektrik santralı. 1968 yılında işletmeye açılan santral, 14,4 MW gücündedir ve yılda 42 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

Yüksel ÇAKMUR

ÇAĞDIŞI blş. sıf. Yeni k. Yaşanılan çağdan daha önceki çağlara özgü, geri, ilkel: *Toprak ağalığı çağdışı bir kurumdur* (İ. Selçuk). || Ask. zf. Askere alınma çağı dışında. || **Çağdışı olmak,** yedek askerlik çağını geride bırakmak. (M)

***ÇAĞIŞ,** Balıkesir ilinin Bigadiç ilçesine bağlı bucak. — 8 235 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 156 nüf. (1980). [M]

***ÇAĞLARCA,** Tunceli ilinde, Hozat ilçesine bağlı bucak. — 2 498 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 332 nüf. (1980). [M]

***ÇAĞLAYAN,** Erzincan ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 572 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 377 nüf. (1980). [M]

ÇAĞLAYAN, Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 237 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAĞLAYAN,** Trabzon ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 225 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 6 403 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAĞLAYANGİL** (İhsan Sabri), türk devlet adamı. — 1977 seçimlerinden sonra kurulan 2. Milliyetçi Cephe hükümetinde dışişleri bakanlığı yaptı. 1979'da Senato başkanlığına seçildi. Fahri Korutürk'ün görev süresinin bitiminde yeni cumhurbaşkanı seçilememesi nedeniyle uzun süre bu görevi vekâleten yürüttü. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra meclisin feshedilmesiyle bu görevi sona erdi. Mayıs 1983'de siyasi partilerin kurulmasına izin verilince kurulan Büyük Türkiye Partisi kurucuları arasında yer aldıysa da partinin çok geçmeden Milli Güvenlik Konseyi'nce kapatılmasıyla birlikte siyasal eylemden yoksun kılındı ve bir süre Çanakkale'de gözetim altına alındı (1.6.1983-30.9.1983). [M]

ÇAĞRIŞTIRMAK ettrg. f. Bir çağrışıma yol açmak: *Arada pek benzerlik yok ama Necati Cumalı adı, bende her zaman Behçet Necatigil adını çağrıştırır.* || Hatırlatmak, aklına getirmek: *Bu yanan tezek kokusu bana çocukken gittiğim bir köyü çağrıştırıyor.* (*Eşanl.* TEDAİ ETTİRMEK). [M]

ÇAKILI, Kırklareli ilinde, Vize ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 529 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAKIRALAN,** Samsun ilinde, Havza ilçesine bağlı bucak. — 13 177 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 859 nüf. (1980). [M]

***ÇAKIRBEYLİ,** Aydın ilinde, Koçarlı ilçesine bağlı bucak. — 3 540 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 000 nüf. (1980). [M]

***ÇAKIRHÖYÜK,** Adıyaman ilinde, Besni ilçesine bağlı bucak. — 14 668 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 130 nüf. (1980). [M]

***ÇAKIRLAR,** Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 491 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 621 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇAKIRLAR, Konya ilinde, Akşehir ilçesinin Reis bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 344 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAKIROĞLU** (Adnan), türk bilim adamı. — Yeni eserleri: *Yapıların Özel Periyotlarının Tayini ve Modların Süperpozisyonu Yöntemi* (G. Özmen'le birlikte, 1977); *Çubuk Sistemlerin Burkulma Hesabı* (1977); (G. Özmen ve E. Özer'le birlikte; 1979). [M]

***ÇAKMAK,** Konya ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 12 106 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 714 nüf. (1980). [M]

ÇAKMAKLI (Yücel), türk film yönetmeni ve yapımcısı (Afyon 1937). İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. Birkaç yıl sinema yazarlığı yaptı. 1964'te girdiği sinemada, beş yıl yönetmen yardımcılığı yaptıktan sonra Elif Film'i kurarak yapımcı-yönetmenliğe başladı. Filmlerinde Batı'ya ahlâk ve kültür planında karşı çıkarak ulusal değer yargılarımızın araştırmasını yapmayı amaçladı; bu arada dinsel ve kaderci inançları ön plana aldı. «Milli sinema» hareketinin başlıca temsilcisi olarak ad yaptı. 1974'ten sonra yalnızca TV için çalıştı. Başlıca filmleri: *Kâbe Yollarında* (uzun belgesel, 1969), *Birleşen Yollar* (1969), *Zehra* (1972), *Ben Doğarken Ölmüşüm* (1973), *Oğlum Osman* (1973), *Kızım Ayşe* (1974), *Memleketim* (1974). TV için: *Bir Adam Yaratmak* (1977), *Denizin Kanı* (1978), *Bağrıyanık Ömer ile Güzel Zeynep* (1979), *IV. Murat* (1980), *Hacı Arif Bey* (1982). [M]

ÇAKMUR (Yüksel), türk siyaset adamı (Buca 1942). İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdi. CHP gençlik kollarında çalıştı. Buca belediye başkanlığı yaptı. 1977'de İzmir'den CHP milletvekili seçildi. Seçimden sonra kurulan birinci ve 1978'de kurulan ikinci Ecevit hükümetlerinde gençlik ve spor bakanı olarak görev yaptı. Mayıs 1983'te siyasi partilerin kurulmasına izin verildikten sonra, siyaset yasağı kapsamındaki eski parti yöneticilerinden olduğu halde siyaset yaptığı gerekçesiyle Çanakkale'de bir süre gözetim altına alındı (1.6.1983-30.9.1983). [M]

***ÇAL,** Denizli ilinde ilçe. — 60 850 nüf., 55 köy. İlçe merkezi 3 676 nüf. (1980). [M]

***ÇALDIRAN,** Van ilinde, Muradiye ilçesine bağlı bucak. — 29 195 nüf., 65 köy. Bucak merkezi 2 351 nüf. (1980). [M]

***ÇALI,** Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 545 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 1 890 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇALIK** (Şadi), türk heykelcisi. — (öl. İstanbul 1979). [M]

***ÇALIŞMA** i. Huk. — ANSİKL. Türkiye' de çalışma sorunları son yıllarda yapılan düzenlemelerle bir ölçüde çözüme kavuştu. Asgari ücretin belirli sürelerle düzenli biçimde saptanması, işçi kesiminde toplu iş sözleşmeleri yapılabilmesi, grevlerin yasal sınırlarda sürdürülmesi gibi kolaylıklar bunda büyük etken oldu.

Türkiye'de İş Kanunu kapsamına giren işçi sayısı yurtiçi istihdamına oranla düşük düzeyde sürmektedir. İş Kanunu kapsamındaki işçilerin çalışan nüfusa oranı 1972'de yüzde 11,3 iken 1977'de yüzde 12,9'a, 1980' de yüzde 15,3'e yükseldi. 12 Eylül'den (1980) önce Türkiye'de 900'e yakın sendikada toplanmış olan işçilerin sayısı 3,7 milyonu bulduğu halde, SSK istatistiklerine ve yapılan toplu sözleşmelere göre bu sayı 2 milyon dolayındaydı. 1974-1980 döneminde işveren sendikaları sayısı da oldukça arttı. 1980 yılında 108 işveren sendikasında 11 000 dolayında işveren bulunuyordu. 1982 Anayasası'nda devletin çalışanların yaşam düzeyini yükseltmesine ve işçi-işveren ilişkilerinde çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirlerin alınmasına öncelik verildi. Anayasada «işçilerin ve işverenlerin, üyelerinin çalışma ilişkilerinde ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma hakkı»na sahip olduğu; hiç kimsenin «sendikaya üye olmaya, üye kalmaya, üyelikten ayrılmaya zorlanamayacağı» belirtilmektedir (md. 51). İşçilerin ve işverenlerin aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamayacağı; işçi sendika ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışma koşulu getirildi. Ayrıca sendikaların 13. maddede sayılan genel sınırlamalara aykırı hareket edemeyecekleri, siyasal amaç güdemeyecekleri, siyasal partilerden ve derneklerden destek göremeyecekleri ve onlara destek olamayacakları hükmü kondu (md. 52). Öte yandan grev hakkı ve lokavt, iyi niyet kurallarına aykırı, toplum zararına ve milli servete zarar verecek biçimde kullanılamayacağı gibi siyasal amaçlı grev ve lokavt, dayanışma grevi ve lokavtı, genel grev ve lokavt, işyeri işgali, işi yavaşlatma, verim düşürme vb. direnişler de yasak kapsamına alındı (md. 54). Çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri, sosyal yardımlardan yararlanması için devletin gerekli tedbirleri alacağı da yeni Anayasa'da yer aldı (md. 55). [M]

***Çalışma Bakanlığı.** — Türkiye'de 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra çalışma barışı yeniden sağlandı. Grev ve lokavtlar yüzünden önceki yıllarda ortaya çıkan işgücü kayıpları giderildi, belli sektörlerde ve buna dayanan üretim ve istihdamda olumlu gelişmeler görüldü. Kamu kesiminde yeni işe almalar durduruldu ;özel kesimde işçi çıkarmaları kısıtlandı. Askıya alınan toplu sözleşme görüşmelerinin yürütülmesi ve sonuçlandırılmasında Yüksek Hakem Kurulu büyük sorumluluklar yüklendi. 2364 sayılı yasaya göre görev yapan bu kurul ülke ekonomisini ve sosyal yaşamın gerçeklerini gözeterek toplu sözleşmeleri sonuçlandırmaktadır. Ekim 1981 tarihine kadar kamu sektörünü ve özel sektörü kapsayan 3 974 iş yerinde, 444 827 işçiyi içeren 238 toplu sözleşme yapıldı. 1979 yılında 5 400 lira olarak saptanan yasal asgarî ücret 1981'de 10 000 liraya, 1983'te 16 400 liraya çıkarıldı. İşçi ve memurlar arasındaki ücret ve çalışma şartları, kıdem tazminatı, terfi istemleri arasındaki farklar işgücü verimliliğini olumsuz yönde etkiliyordu. İşletmeci KİT' lerde memur ve işçi ücretleri arasında 1975-1980 döneminde ortaya çıkan dengesizlik çok önemli bir düzeye çıkmıştı. 12 Eylül'den sonra bu dengesizlik önemli ölçüde giderildi.

12 Eylül'den sonraki dönemde Çalışma Bakanlığı'yla ilgili birtakım yeni yasal ve örgütsel düzenlemeler de yapıldı:

a) 27 şubat 1982'de Bakanlar Kurulu'nca kabul edilen 8/4334 sayılı «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları Hakkında Kararname»ye göre Çalışma Bakanlığı'nın görev birimleri şöyle düzenlendi: 1 müsteşar, 2 müsteşar yardımcısı, 4 esas birim (çalışma, yurt dışı işçi sorunları, işçi sağlığı, işgücü planlama daireleri), 6

Foto. X (2) [MEYDAN]

danışma ve denetim birimi (teftiş, iş teftişi, araştırma planlama ve koordinasyon kurulları, hukuk, bakanlık müşavirlikleri, savunma sekreterliği), 5 yardımcı birim (genel sekreterlik, özel kalem müdürlüğü, komptrolörlük, destek hizmetleri, personel dairesi başkanlıkları).

b) Çalışma Bakanlığı'nda yapılan yeni düzenlemeler arasında «Çalışma Bakanlığı Yurtdışı Örgütü Tüzüğü» yürürlüğe girdi (29 eylül 1981). Yeni yasama çalışmaları arasında türk firmalarının yurtdışına götürecekleri işçilerin eskiden olduğu gibi İş ve İşçi Bulma Kurumu'nca sağlanacağı, ancak üstlenilen işin özelliği gerektirdiğinde ve süresi içinde tamamlanmasında zorluk söz konusu olduğunda, firmalar tarafından sağlanıp İş ve İşçi Bulma Kurumu' na bildirilen işçilerin işlemlerinin de kayıt ve sıra gözetilmeden yapılması sağlandı. Ayrıca Tarım-İş Kanunu tasarısı, Türkiye-Irak İşgücü Anlaşması, Türkiye-Libya karma ekonomik toplantısıyla ilgili işgücü ve sosyal güvenlik konuları, Türkiye-Ürdün ve Türkiye-Avustralya arasında işgücü anlaşmasının ·gerçekleştirilmesi yolunda çalışmalar sürdürüldü. Bu arada İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Enstitüsü döner sermaye kanun taslağı, «Gemi Adamlarının Sağlık, İaşe ve İkamet Şartlarını Gösterir Nizamname»nin yeniden düzenlenmesini öngören yasama çalışmaları yer aldı.

c) İş hayatının denetim ve teftişi, işgücü piyasası etüdü, iş analizi ve mesleki sınıflandırma, işgücü yetiştirme ve rehabilitasyon, yurtiçi ve yurtdışı işe yerleştirme, bilgi derleme ve değerlendirme gibi yönetim çalışmaları sürdürüldü.

ÇALIŞMA BAKANLARI

Ahmet Tevfik Paksu (12 nisan 1975), Şevket Kazan (10 kasım 1976), Bahir Ersoy (21 haziran 1977), Fehmi Cumalıoğlu (21 temmuz 1977), Bahir Ersoy (5 ocak 1978), Cavit Erdemir (12 kasım 1979), Prof. Dr. Turhan Esener (21 eylül 1980). [M]

ÇALKAYA, Antalya ilinde merkez ilçenin Aksu bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 867 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇALKÖY, Kütahya ilinde, Altıntaş ilçesine bağlı yerleşim merkezi 1 353 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇALÖREN, Ankara ilinde, Şereflikoçhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi 1 964 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇALTI, Bilecik ilinde, Söğüt ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 045 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇALTILIBÜK,** Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı bucak. — 6 753 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 768 nüf. (1980). [M]

***Çamaltı Tuzlası.** — 1970'li yıllarda daha ileri tekniklerle üretim yapılmasını sağlamak üzere çalışmalar sürdürüldü. 1973'te 416 000 ton olan üretim giderek arttı ve 1977'de 500 000 tona yaklaştı. 1980'de bir miktar azalarak 460 000 ton dolayına düştü. Türkiye toplam tuz üretiminin yaklaşık yüzde 40'ını üreten Çamaltı Tuzlası'nın üretimini yılda 1 milyon tona çıkarmak için 1973'ten beri yapımı süren UNIDO projesinin tamamlanmasına çalışılmaktadır. (M)

***ÇAMARDI,** Niğde ilinde ilçe. — 20 685 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 3 477 nüf. (1980). [M]

***ÇAMAŞ,** Ordu ilinde, Fatsa ilçesine bağlı bucak. — 20 139 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 3 182 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇAMBURNU, Trabzon ilinde, Sürmene ilçesine bağlı yerleşim merkezi 1 268 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇAMDİBİ, İzmir ilinde, Bornova ilçesine bağlı yerleşim merkezi 50 523 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAMELİ,** Denizli ilinde ilçe. — 21 017 nüf., 25 köy. İlçe merkezi 2 203 nüf. (1980). [M]

***ÇAMİÇİ,** Muğla ilinde, Milas ilçesinin Selimiye bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 2 110 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇAMİÇİ, Tokat ilinde, Niksar ilçesine bağlı bucak. 7 296 nüf., 13 köy. Bucak merkezi Ardıçlı. 493 nüf. (1980). [M]

***ÇAMLIBEL,** Tokat ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 431 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 1 216 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAMLIDERE,** Ankara ilinde ilçe. — 18 521 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 5 089 nüf. (1980). [M]

***ÇAMLIDERE,** Urfa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 872 nüf., 32 köy. Bucak merkezi 369 nüf. (1980). [M]

Çamlıdere Barajı, Ankara ilinin Çamlıdere ilçesinde Bayındır suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 001,7 m; barajın temelden yüksekliği 106,2 m; talvegden yüksekliği 101,7 m; normal su kotu 995 m; normal su kotunda depolama hacmi 1 226 milyon m³; göl alanı 32,5 km². Barajın yılda 63 milyon m³ içme suyu sağlayacağı hesaplanmıştır. (M)

***ÇAMLIHEMŞİN,** Rize ilinde ilçe. — 10 858 nüf., 24 köy. İlçe merkezi. 1 614 nüf. (1980). [M]

***ÇAMLIKAYA,** Erzurum ilinde, İspir ilçesine bağlı bucak. — 8 433 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 030 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇAMLIYAYLA, İçel ilinde, Tarsus ilçesine bağlı bucak. 16 498 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 7 630 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAMOLUK,** Giresun ilinde. Alucra ilçesine bağlı bucak. — 14 789 nüf., 31 köy. Bucak merkezi 1 767 nüf. (1980). [M]

***ÇAMPDANİ,** Hindistan'da, Kalküta'nın kuzeyinde, Hooghly ırmağı üzerinde kent. — 59 000 nüf. (L)

***ÇAN,** Çanakkale ilinde ilçe. — 42 953 nüf., 69 köy. İlçe merkezi 15 137 nüf. (1980). [M]

***ÇAN,** Elazığ ilinde, Karakoçan ilçesine bağlı bucak. — 9 078 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 397 nüf. (1980). [M]

***ÇANAKÇI,** Giresun ilinde, Görele ilçesine bağlı bucak. — 12 007 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 3 052 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇANAKKALE** (17), Güney Marmara bölgesinde il ve kent. — 1980 nüfus sayımında, 391 568 olan nüfusu (km²'ye 40 kişi) ile büyüklük açısından 44. ilimizdir. Aynı sayıma göre il merkezi Çanakkale kentinin nüfusu 39 979; ilin köy sayısı 582'dir. İlçelerin ve merkezlerinin nüfusu ise şöyledir: Merkez ilçe 62 701, Ayvacık 28 194 (merkez 3 769), Bayramiç 32 007 (merkez 7 854), Biga 74 830 (merkez 16 359), Bozcaada 1 772, Çan 42 953 (merkez 15 137), Eceabat 10 300 (merkez 4 529), Ezine 31 044 (merkez 9 357), Gelibolu 37 199 (merkez 14 721), İmroz 5 978 (merkez 4 802), Lapseki 23 663 (merkez 4 407), Yenice 40 977 (merkez 4 067). İlçelerin ve ilin merkez (kent) nüfusu toplamı 126 703, köylerin toplam nüfusu 264 865.

Çanakkale ilinde besin sanayii (salça, konserve, sebze kurutma, zeytin yağı vb), taş ve toprağa dayalı sanayi (tuğla, kiremit, karofayans, seramik), kimya sanayii (plastik işleme fabrikaları) ve konfeksiyon sanayii son yıllarda (1973-1983) büyük bir gelişme gösterdi. Besin sanayii alanında 63, taş ve toprağa dayalı sanayi alanında 10 ve diğer sanayi dallarında 20 kadar sınai kuruluş vardır. Şarap sanayii yılda 3,5 milyon t üretim yapmaktadır.

Çanakkale ili tarihsel zenginlikleri, kıyı dinlence evleri ve yeni yapılan plajlarıyla son yıllarda turizm yönünden yerli ve yabancı turistlerin önem verdikleri yerlerden biri oldu.

Çanakkale sağlık kurum ve personel sayısı 1980'de şu durumdaydı: 11 kamusal hastane (500 yatak), 1 tane göğüs hastalıkları pavyonu, 52 hekim, 42 pratisyen hekim, 60 diş hekimi, 191 hemşire, 158 sağlık teknisyeni, 223 ebe.

1980 istatistiklerine göre Çanakkale'de başlıca tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 126 800 t, arpa 85 000 t, mısır 2 000 t, fiğ 17 800 t, pirinç 1 200 t, fasulye 4 200 t, mercimek 6 000 t, şeker pancarı 54 500 t, patates 171 000 t, armut 4 300 t, elma 10 400 t, ceviz 1 200 t, domates 217 000 t, biber 22 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı: Koyun 626 500, keçi 295 000, sığır 142 000, manda 1 800, at 7 300, eşek 22 300.

1973'te işletmeye açılan sulama ve taşkın önleme amaçlı Atikhisar barajı tarımsal verimi artırma yönünden il ekonomisine önemli katkılarda bulundu. Yapımı sürdürülen Gökçeada barajı (sulama ve içme suyu) işletmeye açıldığı zaman, bu katkının daha da artması bekleniyor.

1970'li yılların ortalarına kadar Çanakkale'de yükseköğretim kurumu yoktu. 1974-1975'te Çanakkale Eğitim Enstitüsü, 1975-1976'da Çanakkale Meslek Yüksekokulu öğretime açıldı. Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, Çanakkale Meslek Yüksekokulu ve Çanakkale Eğitim Enstitüsü'nün adının değiştirilmesiyle oluşturulan Çanakkale Eğitim Yüksekokulu Trakya Üniversitesi'ne (Edirne) bağlandı.

1980'de Çanakkale'de 15 lise (3 762 öğrenci, 405 öğretmen), 67 ortaokul (9 113 öğrenci, 312 öğretmen), 36'sı kentte ve 571'i kırsal kesimde olmak üzere 607 ilkokul (39 622 öğrenci, 1 963 öğretmen) vardı. (M)

***ÇANDIR,** Ankara ilinde, Kalecik ilçesine bağlı bucak. — 9 147 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 654 nüf. (1980). [M]

***ÇANDARLI** İzmir ilinde, Dikili ilçesine bağlı bucak. — 4 190 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 2 109 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇANDIR,** Yozgat ilinde, Çayıralan ilçesine bağlı bucak. — 9 283 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 5 907 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇANDİGARH,** Hindistan'da, Pencap ve Haryana eyaletlerinin başkenti. — 450 000 nüf. Üniversite. Hafif sanayi. (Kent, mimar le Corbusier'nin planlarına göre inşa edilmiştir). [L]

ÇANDRAPUR, Hindistan'da (Maharaştra), Nagpur'un güneyinde kent. — 75 000 nüf. Pamuk ve taşkömürü sanayii. (L)

***ÇANG-COU.** Bk. CHANGZHOU.

***ÇANG-ÇUN.** Bk. CHANGCHUN.

***ÇANGDE.** Bk. CHANGDE.

***ÇANG KİNG-KUO,** çinli (Tayvan) devlet adamı. — 1978'de devlet başkanı oldu. (M)

***ÇANG-ŞA.** Bk. CHANGSHA.

***ÇANG-ŞU.** Bk. CHANGSHU.

***ÇANKAYA,** Ankara ilinde ilçe. — 968 668 nüf., 45 köy. İlçe merkezi 921 882 nüf. (1980). [M]

***ÇANKIRI** (18), Orta Anadolu'da il ve kent. — Doğal ve ekonomik koşulların elverişsizliği ve il dışına göçler nedeniyle Çankırı ilinde nüfus artış hızı son yıllarda Türkiye ortalamasının çok altına düştü. 1980 sayımında il nüfusu 258 436 (nüf. yoğunluğu km²'ye 31 kişi), il merkezinin nüfusu 34 933 kişi olarak saptandı.

Aynı sayıma göre Çankırı'da ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 82 002 (merkez 34 933), Çerkeş 19 123 (merkez 3 675), Eldivan 10 214 (merkez 3 598), Eskipazar 23 063 (merkez 5 007), Ilgaz 26 187 (merkez 5 612), Kurşunlu 32 442 (merkez 6 739), Orta 21 508 (merkez 3 184), Ovacık 9 108 (merkez 853), Şabanözü 14 763 (merkez 2 842), Yapraklı 20 026 (merkez 2 882). İlçelerin ve ilin merkez (kent) nüfusu toplamı 69 325, köylerin toplam nüfusu 189 111, ilin köy sayısı 476.

Çankırı'da sanayinin ekonomideki payı oldukça düşüktür. 1980 yılında 5'i kamuya ait olmak üzere ilde 10 fabrika vardı. Ağır Sanayi Teçhizat Fabrikası ve DDY'nin Yeni Makas Fabrikası'nın 1980'li yıllarda bitirilmesi öngörülüdü.

Çankırı sağlık kurumu ve personel sayısı 1980'de şu durumdaydı: 10 kamusal hastane (275 yatak), 7 mütehassıs hekim, 64 pratisyen hekim, 10 diş hekimi, 140 hemşire, 72 sağlık teknisyeni, 80 ebe.

1980 istatistiklerine göre Çankırı'da başlıca tarım ürünlerinin miktarları: Buğday 126 840 t, arpa 84 960 t, nohut 4 231 t, mercimek 6 080 t, fiğ 17 750 t, şeker pancarı 54 500 t, patates 171 000 t, elma 10 422 t, armut 4 314 t.

Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hay-

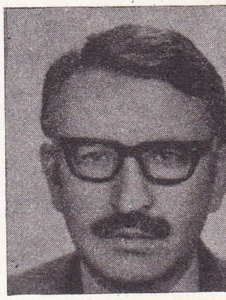

Yücel ÇAKMAKLI

Başkan Felix Malloum

Başkan Hissene Habre

van sayısı: At 10 640, katır 13 280, eşek 27 210, sığır 233 442, manda 26 857, koyun 527 110, kılkeçisi 5 030, tiftikkeçisi 211 530. Çankırı ilinde 1979-1980 öğretim yılında 26'sı kentte 460'ı kırsal kesimde olmak üzere toplam 486 ilkokul (30 öğrenci, 1 125 öğretmen), 36 ortaokul (5 190 öğrenci, 183 öğretmen), 8 lise (1 799 öğrenci, 176 öğretmen) vardı. Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, Çankırı Meslek Yüksekokulu, **Ankara Üniversitesi'ne** bağlandı. (M)

***ÇAN-KİANG.** Bk. ZHANJİANG.

***ÇAOÇOV.** Bk. CHAOZHOU.

ÇAPAN (Cevat), türk yazarı ve çevirmeni (Darıca 1933). Cambridge Üniversitesi'nde (İngiltere) İngiliz edebiyatı öğrenimi gördü. Yurda dönünce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde asistan (1960), doçent ve profesör oldu (1975). Edebiyat Fakültesi'nden ayrılıp Güzel Sanatlar Akademisi tiyatro bölümünde öğretim üyesi olarak görev yapmaya başladı. Adını ilk kez şiirleriyle duyuran Çapan, bir süre tiyatro eleştirileri yazdı. Asıl ününü şiir çevirileriyle yaptı. Başlıca eserleri: *Destansı Öykü* (Seferis'ten çeviri, 1965), *İrlanda Tiyatrosunda Gerçekçilik* (doktora tezi, 1966), *Sappho* (yüz çeviri şiir, 1966). *Çin'den Peru'ya* (1966), *Üç Kırmızı Güvercin* (Seferis'ten çeviri, 1971), *Değişen Tiyatro* (inceleme, 1972), *Umarsız Penelope* (Y. Ritsos'tan çeviri, 1974). [M]

***ÇARÇUY,** Sovyetler Birliği'nde (Türkmenistan FSSC), Amu Derya ırmağı kıyısında kent. — 113 000 nüf. (L)

ÇARDAK, Çanakkale ilinde, Lapseki ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 761 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇARDAK,** Denizli ilinde ilçe. — 22 277 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 4 872 nüf. (1980). [M]

***ÇARDAK,** Kahramanmaraş ilinde, Göksun ilçesine bağlı bucak. — 11 335 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 069 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇARDI,** Bursa ilinin Orhaneli ilçesine bağlı Harmancık bucak merkezinin eski adı. (M)

ÇARIKSARAYLAR, Isparta ilinde, Şarkikaraağaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi 4 124 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çarmıklı Holding A.Ş., İnşaat sektöründe faaliyet gösteren şirketler topluluğu. Kendisine bağlı dört şirketin yanı sıra Sinankent ve Batıköy inşaat şirketlerinde de iştirakleri vardır. Bağlı şirketlerinden biri olan Libaş A.Ş., Libya'da 9 kentte konut ve altyapı tesisleri yapmaktadır. (M)

***ÇARŞAMBA,** Samsun ilinde ilçe. — 163 738 nüf., 146 köy. İlçe merkezi 28 422 nüf. (1980). [M]

***ÇARŞIBAŞI,** Trabzon ilinde, Vakfıkebir ilçesine bağlı bucak. — 19 189 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 3 342 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAT,** Afrika'da devlet. — 4 550 000 nüf.

TARİH

Malloum iktidarı

Başkan François Tombalbaye, onbeş yıl mutlak iktidarından sonra, ordunun düzenlediği bir hükümet darbesi sırasında öldü. Sivil yönetimin yerini alan Yüksek Askeri Konsey'in başkanı Felix Malloum'du. Malloum'un iktidara gelişi, kuzey illerinde 1965'ten beri ayaklanma olan ülkede bir ulusal barış umudu uyandırdı. Gerçekten yeni rejim, uzlaşmaktan yana olduğunu açıkladı ve iyi niyetini kanıtlamak için, siyasal hükümlüleri serbest bıraktı, polis baskısına son verdi, ayaklanmalara karşı bir yumuşama politikası izledi. Böylece kendisine bazı katılmalar sağladı, ama bunlar çok önemli değildi. Çünkü Çat Ulusal Kurtuluş Cephesi (FROLİNAT) gibi Hissene Habre'nin (doğ. 1936) Tubu'ları da silahlı mücadeleyi bırakmadılar. Habre, aralarında etnolog Françoise Claustre'un da bulunduğu birçok fransızı nisan 1974'te kaçırarak dünyanın dikkatini üstüne çekmişti. Ülke yöneticileri, ekonomik güçlüklerin artması ve ayaklanmanın yayılması karşısında kısa süre sonra güçsüz kaldılar. Nisan 1976'da FROLİNAT, general Malloum'a bir suikast girişiminde bulundu ama sonuç alamadı. Bir yıl sonra bazı isyancılar başkanlık sarayını kuşatmaya kalkıştılar. Temmuz 1977'de, libyalılar tarafından desteklenen isyancılar Tibesti'de Barday vahasına başarılı bir saldırı düzenleyerek Çat Ulusal Ordusu'nu geri çekilmek zorunda bıraktılar. Bu saldırıyı durdurmak üzere, fransız uçakları çatlılara lojistik destek sağladı.

1978'de, ayaklanma daha yaygın duruma geldi. Libya tarafından sağlanan ultra modern araç ve gereçlerle donanan isyancılar, Çat Ulusal Ordusu'nu sıkıştırarak başkent N'Djamena'yı tehdit ettiler. İsyancıların ilerlemesini, ancak, sesten hızlı uçaklarla desteklenen yeni bir fransız askeri müdahalesi durdurabildi.

Anlaşmazlığa bir çözüm arayan Yüksek Askeri Konsey, FROLİNAT'ın lideri Goukouni Oueddei (doğ. 1944) ile görüşmelere başladı. Bu görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanması, general Malloum'u, isyancı Tubu'ların lideri Hissene Habre ile anlaşmak zorunda bıraktı. Habre de görüşmeyi kabul etti. 25 ağustos 1978'de bir anlaşma imzalandı: Bu belge Yüksek Askeri Konsey rejiminin sonunun geldiğini ortaya koyuyordu. General Malloum bir uzlaşma hükümeti kurdu. Hissene Habre, bu hükümetin başbakanı oldu. Ama çok geçmeden ikisi arasında görüş ayrılıkları baş gösterdi. Başbakan, iktidarın tümünü eline almak ve başkana sadece bazı onursal haklar vermek istiyordu. Şubat 1979'da, Hissene Habre ile Malloum arasında yeni bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre Çat Ulusal Ordusu saflarına katılması gerektiği halde özerkliklerini korumuş olan Hissene Habre'ye bağlı Kuzey Silahlı Kuvvetleri saldırıya geçerek N'Djamena radyosunu ele geçirdiler. Bunun üzerine, Çat Ulusal Ordusu desteğindeki jandarma kuvvetleri karşı saldırıya geçti. Bu arada Çat Ulusal Kurtuluş Cephesi (FROLİNAT) kuvvetleri de başkente yaklaşıyordu. 20 şubatta taraflar arasında bir ateşkes imzalandı. 10 martta Kano'da toplanan bir konferansta General Malloum ile isyancı grupların şefleri Hissene Habre ve Goukouni Oueddei bir araya geldiler. 16 martta imzalanan antlaşma, bir Geçici Milli Birlik Hükümeti kurulmasını ve hükümet kuvvetleriyle isyancıların başkentten çekilmesini öngörüyordu. Bunun üzerine general Malloum'un kuvvetleri iyice güneye çekildi, ama FROLİNAT birlikleriyle Kuzey Silahlı Kuvvetleri anlaşmaya uymadılar. Böylece çarpışmalar şubattakinden daha kanlı ve daha yıkıcı bir biçimde yeniden başladı. General Malloum Nijerya'ya sığındı. N'Djamena'nın «güneyli» nüfusu ise başkentten ayrıldı.

milli birlik hükümeti

23 martta Goukouni Oueddei başkanlığında bir Geçici Devlet Konseyi kuruldu. Kano'da düzenlenen genişletilmiş ikinci bir konferansın başarısızlığa uğraması üzerine Hissene Habre ile Goukouni Oueddei 29 nisanda, Lol Muhammed Shawat başkanlığında bir birlik hükümeti kurdular ve bu hükümette birisi savunma bakanı, öbürü içişleri bakanı oldu. Yeni rejim, ulusal uzlaşmayı savunarak Güney'in bölünmesini önlemeye çalıştı. Bu birlik çabalarının temel nedenini, Libya'nın Çat'ta yayılma politikası gütmesi oluşturuyordu. 21 ağustos 1979'da Lagos'ta çeşitli siyasal ve askeri gruplar arasında yeni bir anlaşma yapıldı. Nijerya ve Libya'nın baskısıyla imzalanan bu anlaşma, fransız birliklerinin ülkeyi boşaltmasını ve yeni bir hükümet kurulmasını öngörüyordu. Bu hükümet kasımda kuruldu. Tüm eğilimleri bir araya getiren yeni hükümetin başkanı Goukouni Oueddei oldu. Hissene Habre ise savunma bakanı olarak kaldı. Bununla bir-

FROLİNAT askerleri

Foto. Uzan/Gamma; Simon/Gamma; Criton/Gamma (LAROUSSE)

likte, Lagos anlaşması uygulamada güçlüklerle karşılaştı. Bu durumun sonucu olarak, Çat hükümetinin isteği üzerine, fransız birlikleri ülkede kalmaya devam etti (sonunda, bu birlikler ülkeden ancak 1980 nisanından itibaren çekildiler). 1980 martında Hissene Habre yanlılarıyla Goukouni Oueddei yanlıları arasında başlayan yeni çatışmalar iç savaşa dönüştü. Yabancı uyruklular, Fransız ordusu tarafından yurtlarına gönderildiler. Çatlı binlerce sivil Kamerun'a kaçmaya çalıştı. Libyalıların yardımı, Goukouni Oueddei yanlılarının başkent N'Djamena'yı ele geçirmelerini ve Hissene Habre yanlılarını dağıtmalarını sağladı. Habre. Kamerun'a sığındı (aralık 1980).

Oueddei iktidarı

Aralık 1980'de, Libya ordusu, Hissene Habre'ye bağlı Kuzey Silahlı Kuvvetleri'yle mücadele etmekte olan başkan Oueddei'ye bağlı Halk Silahlı Kuvvetleri'ne yardımcı olmak amacıyla N'Djamena'ya girdi. 6 ocak 1981'de Libya ile Çat'ın birleşmesine karar verildi. Bu iki olay Afrika'da ve Paris'te büyük kaygı yarattı. Bazı afrikalı devlet adamları diplomatik yollardan Libya birliklerinin Çat topraklarından çıkmasını sağlamaya çalıştılar. Togo devlet başkanı general Eyadema'nın ısrarıyla, 28 kasım 1980'de, Lome'de, birbirleriyle savaşmakta olan çatlılar arasında bir ateşkes anlaşması sağlandı ama Hissene Habre bu anlaşmayı kısa bir süre sonra reddetti.

Sonunda, ocak 1981'de Lome'da toplanan yeni bir konferansta, Libya'nın politikası resmen kınandı, Kaddafi'nin Güney Sahra'daki girişimlerinden çekinen nijeryalılar, Fransa'ya karşı olmalarına rağmen, Libya'yla hasım durumundaki ılımlıların safında yer aldılar. Şubat 1981'de ise, Çat, Nijerya ve Libya arasında üçlü bir doruk toplantısı tasarısı, hiçbir açıklama yapılmaksızın süresiz ertelendi. Geçici Milli Birlik Hükümeti ise Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin Çat konusunu görüşmesine karşı çıktı. Goukouni Oueddei tarafsız bir Afrika kuvvetini N'Djamena'ya kabule hazır olduğunu bildirdi ve başkentteki Libya silahlı kuvvetlerinin denetimi altına almak kararında olduğunu ilan etti. Ama bu sözlerin hiçbir etkisi olmadı. Çünkü söz konusu tarafsız Afrika kuvveti kurulamadığı gibi, libyalılar da N'Djamena'dan ayrılmadılar. Batı Sudan'da bulunan Hissene Habre, Sudan hükümetinin diplomatik desteğinden yararlanarak tüm güçleriyle yeniden saldırıya geçti.

1982 ocağında Ati kenti, Habre'ye bağlı Kuzey Silahlı Kuvvetleri tarafından kuşatıldı. Aynı güçler, kısa sürede Habre'nin doğum yeri ve Kuzey'in önemli kenti olan Borkou-Ennedi-Tibesti'yi ele geçirdiler. Kuzey Silahlı Kuvvetleri'nin ilerleyişi N'Djamena hükümetini kaygılandırdı. Bu arada Sudan hükümeti, Oueddei ile Habre güçlerini görüşme masasına oturtmayı denedi, ama Oueddei buna yanaşmadı, Çat hükümeti karşı saldırıya geçme kararı aldı. Böylece 28 şubatta bir ateşkes çağrısı yapan Afrika Birliği Örgütü'yle uzlaşmazlığa düştü. Habre güçleriyse ilerleyişini sürdürdü; Tibesti ve Kanem kentlerini ele geçirdi. Fransız hükümeti 1982 şubatında N'Djamena'ya silah yardımını kesti. Bu arada Hissene Habre'yi destekleyen ABD, Sudan ve Mısır; Habre ile Fransa'nın ilişkilerini normalleştirdiler. Oueddei ise A. Kamougue'un yönetimindeki Çat Silahlı Kuvvetleri'nin ve dışişleri bakanı Acyl Ahmat'ın lideri olduğu Devrimci Demokratik Konsey'in desteğini almaya devam etti. Ancak Habre güçlerinin Oum Hajjer ve Am-Dam'da kazandıkları zaferler, hükümet kampında bölünmelere yol açtı. Nisan başında Kamougue, Milli Birlik Hükümeti'ni sert biçimde eleştirerek güçlerini güneye çekti. Acyl Ahmat da zaman zaman Oueddei ile ortak bir tutum izlemeyi reddetmeye başladı. Mayıs ayında Kamougue Devlet Konseyi Başkanlığına, Djidingar Dono Ngardoum da başbakanlığa atandı. Ancak bu görevler gerçekte etiket olmaktan öte bir anlam taşımadı. 23 mayısta Oueddei, Kaddafi'den askeri yardım sağlama umuduyla Trablusgarp'a gitti. Oueddei'nin tecrit edilmiş durumda olduğunu bilen Kaddafi böyle bir yardıma yanaşmadı. Habre güçleriyse «uzun yürüyüş»lerini sürdürerek 27 mayısta Massakory'yi ele geçirdiler ve N'Djamena'ya yöneldiler. 7 haziran 1982'de Goukouni Oueddei gizlice ülke dışına kaçtı; Kamerun'dan siyasal iltica hakkı elde etti; sonra oradan Cezayir'e geçti.

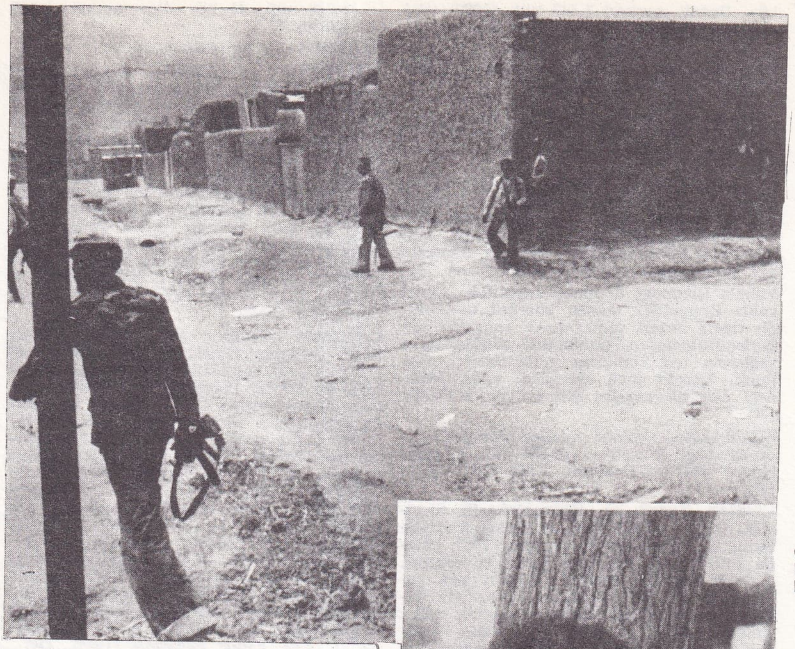

Goukouni Oueddei kuvvetleri Habre'ye karşı savaşırken

Goukouni Oueddei

Habre iktidarı

Habre güçleri 7 haziran günü yarım saatlik bir çarpışmadan sonra N'Djamena'ya girdiler. Böylece Habre 1,5 yıl önce kovulduğu başkente geri dönerek Çat'ın Geçici Devlet Konseyi başkanı seçildi (19 haziran 1982).

Yeni dönemde Çat'ta iç huzursuzluk sona ermedi. Goukouni, Kuzey'de Geçici Milli Birlik Hükümeti'ni yeniden kurdu, Libya'nın desteğini sağladı ve gerilla eylemlerine başladı. 1983 yılında iç savaş iyice alevlendi .Bu kez Habre, iktidarını korumak için Oueddei güçlerine karşı koymaya girişti; başta ABD ve Fransa olmak üzere Mısır, Zaire ve Sudan gibi ülkelerin desteğini sağladı. Ancak 1983 temmuzunda Libya'nın desteklediği Oueddei'ye bağlı Ulusal Kurtuluş Cephesi kuvvetleri kuzeyde Çat'ın beşinci büyük kenti Faya-Largeau'yu ele geçirdiler.

ABD ve Fransa'nın yoğun silah yardımıyla güçlenen Habre kuvvetleri, Faya-Largeau'da yönetimi bırakmadıklarını açıkladılar. Ağustos başında devlet başkanı Habre'nin çarpışmalarda öldüğü söylentisi çıktıysa da bunun doğru olmadığı anlaşıldı. Libya hükümeti, Çat'taki çatışmaların kuzeye kayıp kendi egemenlik ve toprak bütünlüğünü tehdit eder duruma geldiğini açıkladı. Başkan Habre, BM Güvenlik Konseyi'ni toplantıya çağırdı; Libya'yı SSCB'nin piyonu olmakla suçladı. Öte yandan Goukouni Oueddei, Çat'ta tek bir Libya askeri bulunmadığını ileri sürdü ve Habre'ye yardım eden Fransa'yı sert bir dille eleştirdi.

Devlet başkanı Habre, Oueddei güçlerini muhatap kabul etmeyeceğini, gitgide büyüyen sorunun çözümü için ancak Libya hükümetiyle masaya oturabileceğini bildirdi. 7 ağustosta Goukouni'ye bağlı 3 000 askerle 2 000 Libya askeri, Faya-Largeau'yu Habre kuvvetlerinden aldılar. Kentle dış dünyanın bağlantısı kesildi .Fransa Çat'a asker göndermeye devam etti .Fransa'nın yardımı, Habre için belirleyici bir önem taşımaya başladı. Uranyum, bakır, borasit ve uzay endüstrisinde kullanılan kimi madenler açısından çok zengin bir ülke olan Çat, dış güçlerin etkin biçimde karıştıkları önemli bir uluslararası çatışma alanı haline geldi. (LM)

***ÇAT**, Erzurum ilinde ilçe. — 25 940 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 2 572 nüf. (1980). [M]

ÇAT, Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi 2 500 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇATAK**, Van ilinde ilçe. — 22 225 nüf., 27 köy. İlçe merkezi 2 442 nüf. (1980). [M]

***ÇATAKÖPRÜ**, Diyarbakır ilinde, Silvan ilçesine bağlı bucak. — 10 029 nüf., 12

Fransız paraşütçüleri N'Djamena'da

Foto. Criton/Sygma (2) ; Parimage (LAROUSSE)

köy. Bucak merkezi 1 442 nüf. (1980). [M]

ÇATALAĞIZ blş. i. Yeni k. Coğ. Bir akarsuyun denize döküldüğü yerde, alüvyonların (lığların) birikmesiyle oluşan üçgen biçimli ova. (*Eşanl.* DELTA). [M]

***ÇATALAĞZI,** Zonguldak ilinde, merkez ilçenin Kilimli bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 12 200 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çatalağzı (Yeni) Termik Elektrik Santralı, Zonguldak ilinde, Kilimli bucağına bağlı Çatalağzı köyü yakınında termik elektrik santralı. 1958 yılında işletmeye açılmış olan eski Çatalağzı* Termik Santralı'nın yanıbaşında yapımına başlandı ve 1985 yılında işletmeye açılması öngörüldü. Santralda Zonguldak maden kömürü havzasında ticarî değeri olmayan ve sanayide değerlendirilemeyen taşkömürü artıklarından sağlanan toz kömürün kullanılması planlandı. Kurulu gücü 150 MW; yılda üreteceği elektrik enerjisi 900 milyon kWs'dir. (M)

***ÇATALAN,** Adana ilinde, Karaisalı ilçesine bağlı bucak. — 10 454 nüf., 22 köy. Bucak merkezi Cevherli, 1 016 nüf. (1980). [M]

Çatalan Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Adana ilinde Seyhan ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1987 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 165,75 m; barajın temelden yüksekliği 100 m; talvegden yüksekliği 93 m; normal su kotu 160 m; normal su kotunda depolama hacmi 3,16 milyar m³; göl alanı 8.80 km²; sulama alanı 56 400 hektardır. 150 MW gücünde olan hidroelektrik santralı, yılda 509 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***ÇATALARMUT,** Erzincan ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 264 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 543 nüf. (1980). [M]

***ÇATALCA,** İstanbul ilinde ilçe. — 89 057 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 7 988 nüf. (1980). [M]

***ÇATALÇAM,** Erzincan ilinde, Refahiye ilçesine bağlı bucak. — 8 266 nüf., 35 köy. Bucak merkezi 843 nüf. (1980). [M]

***ÇATALZEYTİN,** Kastamonu ilinde ilçe. — 16 238 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 2 167 nüf. (1980). [M]

***ÇAUŞESKU.** Bk. CEAUŞESCU.

***ÇAVDAR** i. — ANSİKL. Çavdar ekimi yapılan alanlarda 1970'li yıllarda başlayan azalma 1980'lerde de sürdü (1973'te 610 000 hektar, 1980'de 443 000 hektar). Ama verimde bir yükselme sağlandığından üretimde, alan azalışına paralel bir düşme olmadı (1973'te 690 000 t, 1980'de 525 000 t). Çavdar ekilen alanlardaki bu azalma, bira sanayiinin son yıllarda olağanüstü ilerlemesi ve arpa ekimine önem verilmesiyle açıklanmaktadır. 1980'de, çavdar üreten belli başlı illerdeki üretim şöyleydi: Kayseri 129 600 t, Konya 70 930 t, Niğde 65 759 t, Yozgat 27 030 t, Balıkesir 16 437 t, Erzurum 14 480 t. (M)

ÇAVDAR (Tevfik), türk yazarı (İzmir 1931). İstanbul İktisat Fakültesi'ni bitirdi (1952). Devlet İstatistik Enstitüsü'nde (1954-1972) ve Devlet Planlama Teşkilâtı'nda uzman olarak çalıştı (1972). Çeşitli dergilerde yayımlanan edebiyat incelemeleriyle tanındı. Daha sonra toplumbilimsel araştırmalara yöneldi. Çeşitli istatistikler, eğitim ekonomi ve tarih alanlarında geniş boyutlu çalışmalar yaptı. Başlıca eserleri: *Türkiye 1968* (1969), *Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Menzarai Umumiye* (1970, Milliyet Gazetesi Karacan Armağanı), *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu* (1970), *İktisat Kılavuzu* (1972-1976), *Türkiye'de Yapısal Değişim ve Getirdiği Sorunlar* (1975), *Türkiye'de İşçi-İşveren İlişkileri ve Sendikal Mücadelenin Yeni Boyutları* (1977), *Yüz Yıllık Pahalılık* (1983). [M]

***ÇAVDARHİSAR,** Kütahya ilinde, Emet ilçesinin Örencik bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 3 048 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çavdarhisar Barajı, Kütahya ilinde Bedir çayı üzerinde baraj. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 066,5 m; barajın temelden yüksekliği 51 m; talvegden yüksekliği 44 m; normal su kotu 1 062 m; normal su kotunda depolama hacmi 34 milyon m³; göl alanı 2,02 km²; sulama alanı 7 540 ha'dır. (M)

***ÇAVDIR,** Burdur ilinde, Gölhisar ilçesine bağlı bucak. — 15 471 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 244 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAVUŞ,** Konya ilinde, Seydişehir ilçesine bağlı bucak. — 5 902 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 542 nüf. (1980). [M]

***ÇAVUŞÇU,** Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Hüyük bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 1 640 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAVUŞÇUGÖL,** Konya ilinde, Ilgın ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 2 006 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇAVUŞLAR, Bolu ilinde, Gerede ilçesine bağlı bucak. 14 257 nüf., 30 köy. Bucak merkezi Dörtdivan, 1 639 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAVUŞLU,** Giresun ilinde, Görele ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 2 615 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAY,** Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 33 945 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 11 166 nüf. (1980). [M]

***ÇAY** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1976-1980 arasında düzenli olarak artan yaş çay üretimi (1976'da 300 000 t, 1977'de 395 000 t, 1978'de 450 000 t, 1979'da 555 000 t, 1980'de 476 000 t), 1981'de (192 000 t) düşmeye başladı. Çay üretimine ayrılan alan 1976-1981 arasında hemen hemen aynı kaldığı ve aynı dönemde çay üreten çiftçi ailesi sayısı 135 binden 180 bine yükseldiği halde üretimdeki bu düşme, çayın kalitesini yükseltmek amacıyla 4-6 yaprak yerine 3-4 yaprak alınması sonucudur. Politik nedenlerle çiftçinin filizlerden 4-6 yaprak toplamasına göz yumuluşu, üretilen kuru çayın kalitesini düşürdüğü gibi 1976-1979 arasında her yıl ortalama 25-40 bin ton arasında yaş çayın imha edilmesine yol açıyordu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra çayın kalitesini yükseltmek ve yaş çay imhasına son vermek amacıyla en çok 3-4 yaprak toplama zorunluğu kondu. 1976'da 77 600 ton olan kuru çay üretimi 1977'de 86 000 tona, 1978'de 102 000 tona ulaştı. 1980'de 96 bin ton kadar gerçekleşen üretim 1981'de yukarıda anlatılan nedenlerle 42 500 tona düştü. (M)

***ÇAYAĞZI,** Kırşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 2 331 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAYBAĞI,** Elazığ ilinde, Palu ilçesine bağlı bucak. — 7 742 nüf., 32 köy. Bucak merkezi 398 nüf. (1980). [M]

***Çaybank.** — 1982 yılı sonunda bankanın itibari sermayesi 100 milyon lira, toplam mevduatı 15 milyon liraydı. Toplam mevduatının 7 milyonu ticari, 7 milyonu tasarruf, 1 milyonu bankalararası mevduattan oluşuyordu. Banka aynı yıl hepsi kısa vadeli olmak üzere 35 milyon ticari kredi dağıttı. Toplam üç şubesi bulunan bankanın çalıştırdığı personel sayısı 1982'de 24'e yükseldi. (M)

***ÇAYBAŞI,** Ordu ilinde, Ünye ilçesine bağlı bucak. — 35 168 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 4 839 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAYCUMA,** Zonguldak ilinde ilçe. — 89 670 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 9 688 nüf. (1980). [M]

ÇAYDİBİ, Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 065 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAYELİ,** Rize ilinde ilçe. — 58 014 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 14 926 nüf. (1980). [M]

Çaygören Barajı, Balıkesir ilinde Susurluk çayının üst kısmında (Simav çayı) baraj. 1971 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 273,5 m; barajın temelden yüksekliği 53,5 m; talvegden yüksekliği 52,5 m; normal su kotu 267,25 m; normal su kotunda depolama hacmi 130 milyon m³; göl alanı 7,25 km²; sulama alanı 12 040 ha'dır. Baraj, Bigadiç ovasını taşkından korumaktadır. (M)

ÇAYHAN, Konya ilinde, Ereğli ilçesinin Çakmak bucağına bağlı yerleşim merkezi 2 638 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAYIRALAN,** Yozgat ilinde ilçe. — 34 089 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 6 047 nüf. (1980). [M]

ÇAYIRBAĞI, Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesinin Düzköy bucağına bağlı yerleşim merkezi 5 399 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAYIRBAŞI,** Kars ilinde, Göle ilçesine bağlı bucak. — 21 465 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 1 079 nüf. (1980). [M]

***ÇAYIRHAN,** Ankara ilinde, Nallıhan ilçesine bağlı bucak. — 5 155 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 2 647 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çayırhan Termik Elektrik Santralı, Ankara ilinde Çayırhan bucağı yakınındaki linyit kömürüyle çalışan termik elektrik santralı. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen santralın gücü 300 MW'tır ve yılda 1 800 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

ÇAYIRKENT, Samsun ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 11 203 nüf., 12 köy. Bucak merkezi Gökçepınar, 1 067 nüf. (1980). [M]

***ÇAYIRLI,** Erzincan ilinde ilçe. — 29 373 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 3 964 nüf. (1980). [M]

ÇAYIRŞEHRİ, Sivas ilinde, Şarkışla ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 339 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇAYKARA,** Trabzon ilinde ilçe. — 34 697 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 1 085 nüf. (1980). [M]

***Çay Kurumu** (ÇAY-KUR). — 1982 yılında kabul edilen 2640 sayılı yasayla sermayesi 10 milyar liraya çıkarıldı. Aynı yasayla, 1497 sayılı Çay Kurumu Kanunu'nun, yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağını belirleyen 10. maddesi de değiştirildi. Buna göre Çay Kurumu Yönetim Kurulu, genel müdürle Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nca atanan bir genel müdür yardımcısından; Maliye Bakanlığı'nın önerisiyle ve ortak kararnameyle atanan bir üyeden; Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın ö-

Istanbul Çay Paketleme Fabrikası

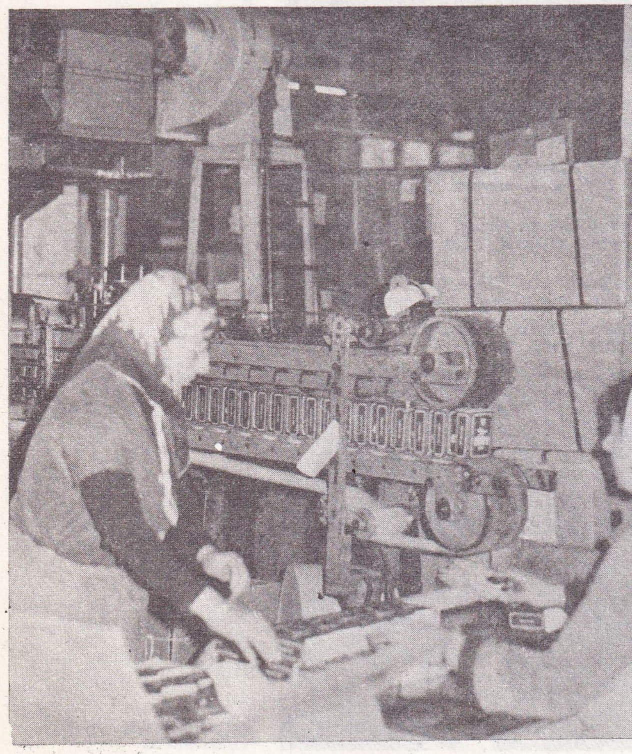

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

nerisiyle ve ortak kararnameyle atanan bir üyeden; Tarım ve Orman Bakanlığı' nın önerisiyle ve ortak kararnameyle atanan bir üyeden olmak üzere toplam beş kişiden oluşur. Kuruma bağlı çay işleme fabrikaları ve atölyelerinin sayısı 1974'te 36'dıydı. Bu sayı 1982'de 39'a yükseldi.

1980 öncesi görülen düşük kaliteli çay üretimi ve hem yaş çay işleme kapasitesinin yetersizliğinden, hem de çay alımındaki düzensizliklerden kaynaklanan yaş çay imhası kurum yetkililerini bir dizi önlem almaya zorladı. Bu önlemler, gerçi kuru çay üretimini önemli ölçüde azalttı, ama buna karşılık kalite yükseldi ve yaş çay yaprağı imhasına son verildi (1979'da 100 000 tona yakın yaş çay imha edilmişti).

Çay Kurumu'nun ileriye dönük tasarıları arasında, «Klonal Seleksiyon» projesi en önemlisidir. Bu proje ile, çay bahçelerindeki üstün kaliteli ve yüksek verimli tiplerin bulunup çoğaltılması, bunların kalite ve verimlerinin bilimsel yoldan artırılıp fidan üretilmesi ve üreticilere dağıtılması amaçlanmaktadır.

Bir başka proje de, Türkiye'nin çay üretimi yapılan bölgelerine uygun budama yönteminin saptanmasını ve üreticilere benimsetilmesini amaçlamaktadır. (M)

çay üretim işletmeleri (kapasite: ton/gün)

il	*fabrika sayısı*	*fabrika yaş yaprak*	*atölye sayısı*	*atölye yaş yaprak*	*toplam sayısı*	*toplam yaş yaprak*
Artvin	3	264	—	—	3	264
Rize	17	1 772	13	724	30	2 496
Giresun	1	52	—	—	1	52
Trabzon	5	396	—	—	5	396
Toplam	26	2 484	13	724	39	3 208

***ÇAYLAR,** Muş ilinde, Varto ilçesine bağlı bucak. — 8 140 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 481 nüf. (1980). [M]

ÇAYLARBAŞI, Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. 5 823 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 014 nüf. (1980). [M]

ÇAYLI, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesinin Kaymakçı bucağına bağlı yerleşim merkezi 2 783 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇBS Boya Kimya Sanayii ve Ticareti A.Ş., Boya ve kimya sanayiinde faaliyet gösteren aile şirketi .1954 yılında Alibeyköy'de (İstanbul) kuruldu. Firma boya ve kimya sanayiindeki en modern teknolojiyi kullanma amacıyla İngiliz ICI, Avusturya Vianova Kunstharz A.G., Alman Hastmann Steinberg firmaları ile lisans anlaşmaları yaptı. Kuruluş, inşaat ,oto sanayi, gemi boyaları, mobilya boya ve reçineleri, matbaa mürekkepleri, poliesterler, alkid reçineler, kolofan reçineler, eğriboz nefti, vernikler, mikronize tozlar, her türlü boya yardımcı maddeleri üretir. Kuruluşa bağlı Çayırova tesisleri 1979'da işletmeye açıldı. (M)

ÇEBOKSARİ, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Volga ırmağı üzerinde, Çuvaşlar Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. 292 000 nüf. (L)

***ÇEÇEN** (Kâzım), türk mühendisi ve bilim adamı. — «Zeminlerin hidrolik iletkenliğinin arazide belirlenmesi konusundaki araştırmaları ve fazla miktarda katı madde taşıyan akarsulardan kumsuz su alma konusundaki çalışmaları dolayısıyla» mühendislik dalında 1976 yılı TÜBİTAK bilim ödülünü aldı. Çeçen, İstanbul Teknik Üniversitesi Hidrolik Ana Bilim Dalı başkanıdır. (M)

***ÇEÇENLER,** Kafkasya'nın kuzey doğusunda yaşayan müslüman halk. — 1 065 000 nüf. (L)

ÇEDENBAL (Yumşagin), moğol devlet adamı (doğ. 1917). 1958'de Moğolistan Devrimci Halk Partisi birinci sekreteri oldu. 1974 yılında da önce prezidyum, sonra devlet başkanı seçildi. Mayıs 1981'de parti başkanı oldu. Çin ile aralarında çıkan tüm tartışma ve çatışmalarda Moskova'yı destekledi. (M)

***ÇEKEREK,** Yozgat ilinde ilçe. — 64 669 nüf., 102 köy. İlçe merkezi 5 517 nüf. (1980). [M]

***ÇEKİM** i. — ANSİKL. Astron, *Evrensel çekim.* Evrensel çekim dalgalarını araştırmak üzere ABD'de Baton Rouge'da (Louisiana) ve Stanford Üniversitesi'nde (California) 1975'te üç aygıt geliştirildi. Bağıllık kuramının öngördüğü çekim dalgalarını (eğer bunlar gerçekten varsa) algılamak üzere birbirine benzer, her biri 5 tonluk alüminyum silindirler hazırlandı. Süperiletken bir elektromıknatısla havada asılı tutulan bu aygıtlar sayesinde, çok zayıf olduğu sanılan çekim sinyallerinin, yeryüzü çevre koşullarından kaynaklanan parazitlerden ayırdedilebileceği umulmaktadır (üç aygıt aynı anda gözlem yapacaktır).

Joseph Weber bu amaçla yaptığı ilk denemelerde (1960), titreşim alıcısı olarak bir alüminyum çubuk etrafına sarılmış piezoelektrik kristalleri kullanmıştı. Ne var ki biri Maryland, diğeri Chicago'ya yerleştirilen iki dedektörün algılama sonuçları farklı çıktı.

Fizikçiler sadece kara* kuyu (*Ek 2*) oluşurken yıldızdan yayılan çekim dalgalarını algılamanın mümkün olduğunu ve kuramın da bunların yoğunluğunu ölçmeyi mümkün kıldığını öne sürdüler. Ölçülen yoğunluk Weber'in ilk aygıtının duyarlık eşiğinin altındadır. Yeni aygıtlarda piezoelektrik kristalin yerine aşırı iletken bir zar kullanılmaktadır. Tüm sistem (yani alüminyum silindir ve zar) mutlak sıfıra yakın bir sıcaklıkta işler. Bu koşullarda santimetrenin milyarda birinin, yüz milyarda biri büyüklüğündeki dalgaların algılanabileceği umulmaktadır.

Sovyet fizikçilerse biraz farklı bir yoldan ilerleyerek, piezoelektrik kristallerin oda sıcaklığında çalışma kalitesini artırmaya çalıştılar.

Japonlar ise üçüncü bir yöntem kullanarak, araştırmalarını boşlukta sallanan metal bir antenin son derece küçük hareketlerinin gözlenmesi temeline dayandırdılar. Bu çalışmalara rağmen henüz olumlu bir sonuç elde edilmiş değildir. Çekim dalgalarının algılanması hem kuramsal fizik, hem astrofizik açısından önem taşımaktadır. Çünkü çekim sonucu çöken ve kara kuyu haline gelen yıldızların gizi belki de bu yoldan çözülebilecektir. (L)

***ÇEKOSLOVAKYA,** Orta Avrupa'da devlet. — 15 310 000 nüf.

TARİH

1978 yılı ilkbaharında Sovyetler, uzay gemilerinden birine davet edilecek ilk yabancı misafirin bir çekoslovak olacağını açıkladıkları zaman gözlemciler bunu, Moskova'ya on yıllık koşulsuz baş eğmenin armağanı olarak yorumladılar.

Bununla birlikte Prag ilkbaharında (1968) bu kentin sovyet tanklarıyla ezilmesinden sonra başlatılan «normalleştirme», beklenen meyveleri vermekten uzak kaldı. 1970 başlarındaki birkaç başarıdan sonra ülke ekonomisi 1975'ten beri gözle görülür biçimde duraklamaktadır. Gerçi halk, küçük bir araba alımı, yazlık ev alımı biçiminde gerçekleşen belli bir rahatlık düzeyine ulaşmıştır ama, perakende fiyatların bir ölçüde değişmeden kalabilmesi, toplumsal sarsıntı yaratmaktan özellikle kaçınan devletin desteğiyle sağlanmaktadır.

gerileyen ekonomik hedefler

Bu sistem bütçeyi öylesine kemirdi ki, VI. Plan'ın (1976-1980) hedefleri bir öncekinin gerisinde kaldı. Ulusal gelir, bir önceki gibi yüzde 33 değil, ancak yüzde 27 artacaktı; kişisel gelirdeki artış ise yüzde 28 yerine yüzde 25 olacaktı. Üstelik 1977'den sonra, zaten fazla iyimser olmayan bu tahminler yüzde 2 eksiğiyle gerçekleşmeye başladı. Ağır sanayi ürünlerinin yüzde 65' ini satın alan Sovyetler Birliği'ne yapılan dışsatım dışında, dışsatımda da durum aynıydı.

Bu durgunluğun başlıca nedeni üretimin bozukluğu ya da yetersizliği değil, başta Sovyetler Birliği'nden alınan petrol olmak üzere hammadde fiyatlarındaki artışlardır. Rus petrolü tüketimin yüzde 95'ini karşılamaktadır. Bu durum ülke yöneticilerini, uluslararası kredi kurumlarına başvurmaya zorladı. Örneğin, Federal Almanya Bankası, Prag hükümetine 220 milyon dolar borç verdi. Böylece, Çekoslovakya'nın toplam borçları iki milyar dolara yükseldi.

Bununla birlikte, bütün bu ağır ekonomik zorluklara karşı geniş çaplı hiçbir önlem alınmadı. Planda düzeltmeler yapılmaya çalışıldı, ama bu ancak 180 iş kurumunu içerdi. Bazı yöneticiler daha etkili kalkınma yöntemlerini uygulamayı düşünüyordu, ama, Dubçek* liberalizmini hatırlatacak korkusuyla on yıldır «reform» sözcüğünün bile ağza alınmadığı bir ülkede bunlar nasıl gerçekleşebilirdi?

Prag ilkbaharının uzantıları

Çekoslovak komünist partisi eski birinci sekreteri Aleksandr Dubçek ekim 1974'te Çekoslovakya Parlamentosu'na ve Slovakya Ulusal Meclisi'ne gönderdiği mektubun metnini, 1975'te Batı'da yayımlattığı zaman, Prag ilkbaharının hayaleti yeniden ufukta belirdi. Aleksandr Dubçek, ilk kez, kendinden sonra gelenlerin politikasını, 1968 olaylarını yorumlayışlarını açığa vuruyor ve «sosyalist bir rejim içinde de, insan haklarının etkin biçimde korunması gerektiğini» vurguluyordu. Yöneticilerin karşılığı sert oldu. 1975'te general Svoboda'nın (1895-1979) yerine devlet başkanlığına gelecek olan çekoslovak komünist partisi (ÇKP) birinci sekreteri Gustav Hu-

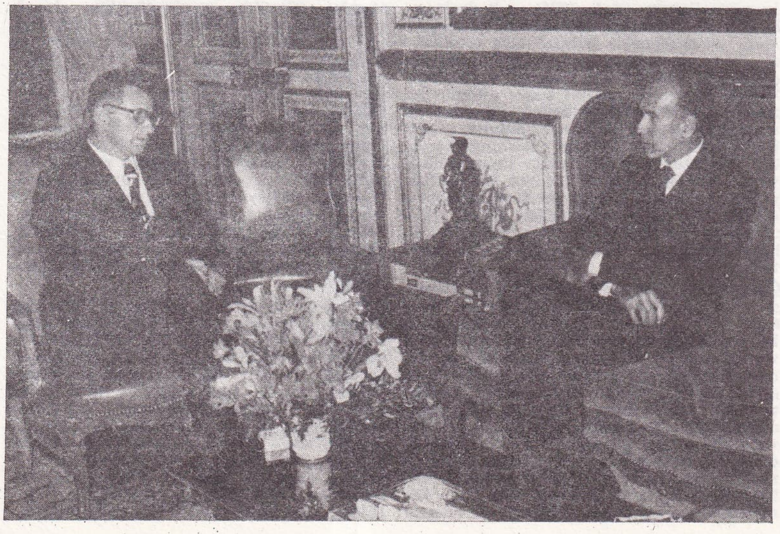

Başbakan Lubomir Strougal, Fransa Devlet Başkanı Giscard d'Estaign ile

sak*, Dubçek'e sert bir dille ülkeden ayrılma çağrısında bulundu. Dubçek bu çağrıyı geri çevirdi. Hemen, kendisi ve dostları aleyhine şiddetli bir basın kampanyası başlatıldı. Polis, özellikle sosyalist muhalefetin, 1975 yılı sonunda yapılacak Avrupa komünist partileri zirvesine sunmak için hazırladığı bir belgeyi bulmak amacıyla sayısız aramalar yaptı.

Husak, bu sorunun orta Avrupa'da kuvvet indirimi konferansına getirilmesinden korktuğu için, Çekoslovakya'ya sınırlı bir özgürlük tanınması gerektiği konusunu Sovyetlere benimsetmeye çalıştı ama, başarılı olamadı. Sonuçta Çekoslovakya'nın diplomatik yalnızlığı daha da arttı. Bununla birlikte, 1976'da polisin yaptığı bir araştırmaya göre halkın ancak yüzde 5'i rejimi desteklediği, yüzde 20'sinin muhalefet yanlısı olduğu ve yüzde 75'ini de olaylara tümden ilgisiz kaldığı için, iktidardaki kadro kolayca yerini korudu.

Ne var ki, hoşnutsuzluklar 1968'den beri hiçbir zaman dinmediği için, ideolojik sertleşme de görülmemiş boyutlara ulaştı. Bu yüzden pop müziği konserleri düzenleyicilerine «cani, alkolik ,esrarkeş, psikopat» gözüyle bakılıyor ve bunlar hapse atılıyordu. Bu arada ordu, kuşkulu görülen öğelerden temizlendi. Bununla birlikte Batı komünist partilerinden, özellikle Fransız komünist partisinden gelen eleştiriler üzerine birkaç yumuşama hareketi oldu. Aralık 1976'da tarihçi Milan Huebl, 1968'in bir öğrenci lideri Jiri Mueller, Jaroslav Sabata ve Antonin Ruser serbest bırakıldı.

Jiri Hajek

77 Bildirisi

1 ocak 1977'de bomba gibi patlayan bir olay oldu. 242 Çekoslovak *77 Bildirisi* adını verdikleri bir manifesto yayımladılar. Manifesto, çok kısa zamanda, sayıları 750'yi aşan ve aralarında birçok işçinin de bulunduğu kimselerce imzalandı. Bu kimseler, komünist olduklarını yadsımıyor ve Helsinki'nin uzantısı olan Belgrad konferansının bitiminden beşbuçuk ay sonra, insan haklarının kâğıt üzerinde kalmamasını, ülkelerinde de uygulamasını istiyorlardı.

Bu girişime karşılık olarak hükümet ülkede hiçbir siyasi tutuklu bulunmadığını kesinlikle belirtti; fakat imzacılar horlandı, adli kovuşturmaya uğradılar ve kendilerine «toplum dışı» insan gözüyle bakılır oldu. 77 Bildirisi'nin savunucuları «Cumhuriyete karşı bozgunculuk»la suçlandılar ve hapis cezalarına çarptırıldılar. Bu cezalar, belgeyi imzalayanları, ülkelerindeki özgürlüklerin çiğnendiğini dile getiren bildiriler yayımlamaktan alıkoymadı. Sayıları 20 000 ile 30 000 arasındaki insanların, önlem olarak, nasıl ve hangi koşullarda tutuklandığı böylece öğrenilmiş oldu. Mayıs 1978' de Leonid Brejnev'in gelişi yeni bir tutuklama dalgasına yol açtı. 1 ekim 1978'de Brno komünist partisinin eski sorumlusu Jaroslav Sabata (doğ. 1925), arkadaşlarıyla birlikte Polonya sınırlarında polonyalı rejim aleyhtarlarıyla buluştu diye tutuklandı ve ocak 1981'e kadar hapis cezasına çarptırıldı. Filozof Jiri Hejdanek ve yazar Vaclav Havel de sürekli baskı altında tutuldu. *Bildiri*'nin sözcülüğünü yapanlar ne zaman susturulsa, imzacılar, onların yerine başkalarına görev verdiler. Baskıların sertliği (on yılda 5 000'den fazla insan politik suçtan hüküm giydi) gösteriyor ki, partide yapılan temizliğe karşın (1968'den bu yana 461 000 kişi partiden çıkarıldı) iktidar, her ne kadar doğrudan Kremlin'e bağlıysa da, hâlâ kendi güvenliğinden kuşku duymaktadır.

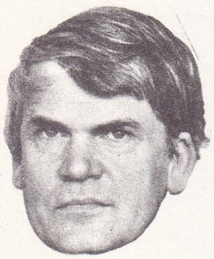

Milan Kundera

Çekoslovak hükümeti, kardeş ülkelere karşı bile eski saygınlığının azaldığını açık açık kabul ediyor izlenimi vermektedir. Bu yüzden Macarlar, Janos Kadar*'a başvurup, çekoslovak mahkûmların serbest bırakılması için girişimde bulunmasını istediler. Ekim 1979'da, Haksız Yere Kovuşturmaya Uğrayanları Savunma Komitesi' nin (VONS) 11 üyesinden 6'sına karşı dava açılması ve yargılama işinin keyfiliği, dünya kamuoyunun protestolarına yol açtı. İster Husak'ın bir ölçüye kadar ılımlı, ister Vasil Bilak'ın (partinin belli başlı yöneticilerinden) çok sert eğilimi söz konusu olsun, anlaşılıyor ki, bütün yöneticiler, sovyetlere aykırı giderek gözden düşmektense Batı'ya açılma çabalarına gem vurmayı yeğliyorlar. Bunun nedeni, sovyet yöneticilerinin, Romanya ve Macaristan'da göz yumdukları şeyleri, sosyalist dünya coğrafyasının ön karakolu olan Çekoslovakya'da, 1968'de olduğu gibi bir bahane ile yok etmenin çaresini bulabilecekleri endişesidir.

Sovyet askerlerinin ülkeyi istilasından (1978) bu yana «normalleştirme» çabaları sürüp gittiyse de aydınlar ve halk arasında sert yönetime karşı direnme önlenemedi. Eylül 1981'de Polonya örneğinden esinlenerek serbest sendikalar kurma hazırlıklar komitesi kuruldu. Ayrıca mart 1982'de Çek sendikalarının 10. kongresinde «işçilerin, ekonominin yönetimi ve yönetimin denetimine katılma programı» hazırlandı.

büyük kentler
(kenar semtleriyle birlikte)

Kent	*Nüfus*
Prag (başkent)	1 192 000
Bratislava	373 355
Brno	372 167
Ostrava	324 817
Kosice	199 053
Plzen	169 119

başlıca üretim

buğday	5,2	Mt
şeker	0,9	Mt
bira	22,4	Mhl
sığır	4,6	M baş
domuz	6,8	M baş
taşkömürü	28	Mt
linyit	98	Mt
elektrik	70	Milyar kWs
doğal gaz	0	milyar m^3
demir	0,5	Mt
çelik	15	Mt

E D E B İ Y A T

Yirmi yıllık tatsız bir gelişme sonrasının (doğmacılık, 1956'ya doğru buzların çözülmesi, sertleşme, 1968 «Prag ilkbaharın»nda doruğa ulaşan liberalleşme) çek ve slovak edebiyatları, 1970'li yılların başında çok sert bir «normalleştirme»ye uğradı: Dergilerin, yayımların, tiyatronun yeniden ele alınması ve sansürü, yeni bir Çek Yazarları Birliği'nin oluşturulması gibi. Bütün bunlar yine de Slovakya'da, bu bölgenin kendine özgü havası içinde, daha yumuşak oldu. Yenilikçilik (bundan böyle «bunalım dönemi» ve «revizyonculuk» olarak suçlanacaktır) sırasında hemen hemen unutulmuş olan zorunlu «sosyalizm gerçekçiliği» ve parti yükümlülükleri kavramlarının yeniden canlandırılması 1948 sonrasından daha ateşlidir; her türlü eski ve yeni öncü akımlar (şiircilik, gerçeküstücülük, slovak «lirik nesri», «yeni roman»), Frantisek Halas*'ın (1901-1949), Jan Zahradnicek'in (1905-1960; 9 yıl hapis yattı), Paul Valéry' nin dostu Josef Pavliec'in (1886-1975; on yıl hapis yattı), Vladimir Holan'ın (doğ. 1905) izindeki her türlü dinsel esinli anlatım, her türlü «tinselci» ve varoluşçu anlatım; Jan Mukarovski'nin (1891-1975; liberalleşme döneminde yapıtları yeniden basıldı) edebi yapısalcılığının uzantısı sayılabilecek herşey kesinlikle yeniden yasaklandı. Kuşkusuz resmi ideoloji, açık sempozyumlar ve öbür komünist ülkelerden yapılan pek çok çeviri ile yaygınlaştırılan «dünya sosyalist edebiyatı» kavramıyla zenginleşti.

Bu, büyük değişikliğe uğratılmış ortamda, Frantisek Hrubin* (1910-1971), Josef Kainar (1917-1971), Kamil Bednar (1912-1972) ve Vaclav Renc'in (1921-1973) ölümleriyle sarsılan çek şiiri, eski karamsar şairlerden Vilem Zavada (doğ. 1905), Jiri Taufer (doğ. 1911), Miroslav Florian (doğ. 1931) ve bir genç şairler topluluğuyla, maddeci ve «dünyasal» olmaya çalışıyor .Adolf Hoffmeister (1902-1973; fransız dolstlarını dile getiren *Yazılı ve Aydınlık Yüzler*, vb), Josef Knap (1900-1973), Norbert Fryd (1913-1976), Jan Otcenasek (1924-1979; *Romeo, Juliette ve Karanlıklar*, vb.) gibi ustalarını yitiren düz yazı edebiyatı, sosyalist toplumu anlatmak zorunda olmakla birlikte, çoğu kez, yeniden geçmişe kaçıyor. Geçmişi dile getirenler, genellikle iyi anlatıcılar: Vladimir Neff (doğ. 1909), Milos Vaclav Kratochvil (doğ. 1904), Frantisek Kozik (doğ. 1909), Ladislav Fuks (doğ. 1923; *Bay T. Mundstock*), Josef Nesvadba (doğ. 1926; *Einstein'in Beyni*, vb.), Vladimir Paral (doğ. 1932; *Bir Bardak Suda Fırtına*), Bohumil Hrabal* (doğ. 1934; *Yakından Gözlenen Trenler*), Jiri Sotola* (doğ. 1924; *Barok Gecesi, Bacaklar Koşmaya Yarar*).

Slovakya'da şiir; yeniden saygınlık kazanan katolik Valentin Beniac'ın (1894-1973), Jan Kostra*'nın (1910-1975), DAV hareketinin (sonunda aklandı) eski yaratıcılarından Ladislav Novomesky*nin (1904-1976; *Villa Tereza*), Claudel hayranı «bozulmuş kozmopolit» diye eleştirilen ve daha sonra eski saygınlığına kavuşan Emil Boleslav Lukac'ın (1900-1979) ölümlerine karşın, lirik ve erotik şiirleriyle ün yapan şu şairlerle başta gelen türdür: Jan Smrek* (doğ. 1898), gerçeküstücülükten dönme Rudolf Fabri (doğ. 1915), Stefan Zary (doğ. 1918) ve Vladimir Reisel (doğ. 1919); ayrıca Andrej Plavka (doğ. 1907). Vojtech Mihalik* (doğ. 1926), Miroslav Valek*. Düzyazı, destan soluklu romancı Alfonz Bednar* (doğ. 1914), Rudo Moric (doğ. 1921), Vladimir Minac* (doğ. 1922), Milan Rufus (doğ. 1928) vb. ile sürmektedir. Son olarak, çek ve slovak eleştirisi her ne kadar istenen düzeyde görünmüyorsa da, edebiyat tarihi alanında ortaçağ, hümanist, barok ve romantik çağlarla ilgili çok iyi çalışmalar yapılmaktadır.

Yukarıdaki toplu bakışta, 200 kadar yazar ve ayrıca yapıtlarının basımı yasaklanan ya da gönüllü «susan» yazarlar (bunların 30 kadarı slovaktır) ele alınmadı. Bu grupta; en büyük yaratıcılar ve «ulusal sanatçılar»dan başka şunlar sayılabilir: Fizikötesi ve anlaşılması güç dizeler şairi Vladimir Holan* (1905-1980; *Acı, Hamlet'le Bir Gece, Öyküler*), kendi öz dünyasının ve ulusal kaderin türküsünü söyleyen Jaroslav Seifert* (doğ. 1901), «deneysel» şairlerden Jiri Kolar* (doğ. 1914) ve Josef Hirsal (doğ. 1920), eskiden ömür boyu hapis cezasına çarptırılan «tinselci» şair Zdenek Rotrekl (doğ. 1920), Zdanek Urbanek (doğ. 1917), Jan Skacel (doğ. 1922), Jan Vladislav (doğ. 1923), Karel Siktanc (doğ. 1928); düzyacılardan Ludvik Vaculik (doğ. 1926; *Balta, Kobaylar*), Karel Pecka (doğ. 1928), Milan Kundera* (doğ. 1929), Alexandr Kliment (doğ. 1929), Jan Trefulka (doğ. 1929), Jiri Grusa (doğ. 1938); tiyatro yazarlarından Vaclav Havel (doğ. 1936; *Açık Havada Şenlik, Sizi İlgilendiren Rapor, Oturum*), Josef Topol (doğ. 1935; *Carnaval*), İvan Klima (doğ. 1931), Pavel Kohut* (doğ. 1928; *Augustus, Zavallı Katil, Tavanda Yürüyen Adam, Bir Karşı Devrimcinin Anıları, Kadın Cellat*), Frantisek Pavlicek (doğ. 1923); edebiyat eleştiricisi ve tarihçilerinden, iyi romancı ve karşılaştırmalı edebiyat uzmanı Vaclav Cerny (doğ. 1905), Zdenek Kalista (doğ. 1900); birçok genç yapısalcı, gerçeküstü kuramcısı vb.; Slovaklar arasında özellikle düzyazıcılardan Dominik Tatarka* (doğ. 1913) ve Ladislav Tazky (doğ. 1924), şair Ctibor Stitnicky (doğ. 1922), tiyatro yazarı Peter Karvas* (doğ. 1920), eleştirmenlerden Jan Rozner, Milan Hamada vb. 1973' te «Edice Petlice» adı altında yasak bir yayın ortaya çıktı ve 1979 başlarında 50'yi aşkın yazarın açık açık imzaladığı 150'den fazla kitap, broşür ve birçok dergi basıldı. Bu yazarlardan bazıları ve filozof Jan Patocka (1907-1977; *Macha, Durych* ve *Yapısalcılık Üstüne;* denemeler), hapse girmeyi göze alarak, insan haklarını savunan «1977 Bildirisi» hareketinin öncülerindir.

İki yönlü gelişen ülke edebiyatının sürgünde üçüncü bir kolu vardır. Edebiyat kuramcısı ve karşılaştırmalı edebiyat uzmanı René Wellek'i de (doğ. 1903; 1939' dan beri ABD'de; *Çek Edebiyatı Üzerine Denemeler*, vb.) katarsak 1948'den bu yana Batı'da birçok çek yazarı vardır: Düzyazıcılardan Egon Hostovsky (1908-1978; *Kundakçı, Sahipsiz Ev, Geceyarısı Baş-*

Foto. Brock/Sygma ; Neveu et Blaha/Gamma (LAROUSSE)

dönmesi, vb.) ve Jan Cep (1902-1974; Bernanos'u andırır; *Kardeşim Cansıkıntısı*, vb.), gazeteci, eleştirmen ve düzyazıcı Ferdinand Peroutka (1895-1978), romancı Jan Maria Kolar (1923-1979; fransızca 5 romanı yayımlandı), şairlerden Milada Souckova (doğ. 1901), İvan Jelinek (doğ. 1909), İvan Blatny (doğ. 1919), Jiri Kovtun (doğ. 1927) vb. Oyun yazarı Jiri Voskovec (doğ. 1905), edebiyat tarihçileri Antonin Kratochvil (doğ. 1924) ve Viktor Fischl (doğ. 1912; İsrail diplomatı oldu; hâlâ çekçe yazmaktadır). Sürgünde yaşayan slovaklar arasında (bazıları 1945'ten sonra milliyetçiliği seçmiştir) en büyük romancılardan biri Jozef Ciger Hronsky (1896-1961), şairlerden Rudolf Dilong (doğ. 1905), Grazd Zvonicky (doğ. 1913), Karol Strmen (doğ. 1921), Slovak ve çek yazarı Miloslav Zlamal vb. bulunmaktadır. «Prag ilkbaharı», Batı'ya doğru ikinci bir göç dalgasına yol açtı. Bunlar arasında özellikle düzyazıcılardan Ludvik Askenazy (doğ. 1921), Josef Skvorecky (doğ. 1924; *Emöke'nin Destanı, Zırhlı Bölük, Yavru Aslan, Bohemya'da Mucize, Alçaklar*), Arnost Lustig* (doğ. 1926), Karel Michal (doğ. 1932; *İhtiyar Soruşturmayı Bitiriyor*), Zdenka Salivarova (doğ. 1933), Jan Benes (doğ. 1936), Vera Linhartova (1938; *Josef Sima Üzerine Denemeler, Yengeç Biçimli Top, Büyük Oyun* vb.); şairlerden İvan Divis (doğ. 1924), Antonin Brousek (doğ. 1941); eleştirmen Antonin J. Liehm (doğ. 1924; *Üç Kuşak* vb.) sayılabilir. Slovaklar arasında da özellikle düzyazıcılardan Ladislav Mnakço* (doğ. 1919; *Ölümün Adı Engelchen, İktidar Zevki, Yedinci Gece* vb.), Ladislav Grosman, Jaroslava Blazkova (doğ. 1933) vb. bulunmaktadır. Daha sonra başka yazarlar da isteyerek ya da istemeyerek ülke dışına göç etmiştir: Ota Filip (doğ. 1930; *Şehirde Bir Deli*), Milan Kundera* (doğ. 1929; *Şaka, Gülünç Aşklar, Yaşam Başka Yerde, Veda Valsi, Gülmenin ve Unutmanın Kitabı*), Pavel Kohut, Slovak eleştirmen Jan Rozner vb. hepsinin Kanada, İsviçre, Almanya, İtalya vb. ülkelerde yapıtları yayınlanmakta; oyunları ingilizce, almanca, fransızca, ispanyolca vb. çevirileri ile oynanmaktadır. Gerçek şu ki, çek ve slovak edebiyatı ile tiyatrosu hiçbir zaman Batı'da böylesine yaygınlaşmamıştı.

SİNEMA

Devlet sansürü ve bellibaşlı yönetmenlerin başka ülkelere çalışmaya gidişleriyle felce uğrayan çekoslovak sineması, yeni bir atılım yapmakta oldukça gecikti.

Uluslararası şenliklerde adı geçmeyen ve kendi sınırları dışında tanınmaz duruma gelen bu ülke sineması, ancak çeşitli ülkelerde resmi kanallarca düzenlenen özel haftalarla varlığını duyurabildi; bu gösterilerde de pek önemli örneklere rastlanmadı.

Prag ilkbaharı döneminin tanınmış yönetmenlerinden Jiri Menzel*, Vera Chytilova, Juray Jakubisko*, Jaromel Jireş*, Hynek Bocan, Jaroslav Papuşek ve Frantişek Vlaçil film çekmeye devam ettiler, ama yapıtları yurt dışında çok az dağıtılabildi. Jiri Menzel *Ormanın Ucunda* (1975) ve *Şu Çılgın Sinemacılar (1978)* filmlerini yaptı. İkincisi 1982 İstanbul Festivali'nde de sunuldu. Vera Chytilova (doğ. 1929) *Elma Oyunu* (1977), *Büyük Yıkım* (1978) ve *Panelstory* (1979) gibi yapıtlar imzaladı. Jaromel Jireş *Delikanlı ve Beyaz Balina* (1977) ve *Tavşan Koşusu* (1979); Frantişek Vlaçil (doğ. 1924) *Patates Yapraklarının Buğusu* (1977), *Sıcak Yazın Gölgeleri* (1978) ve *Yaz Sonu Konseri* (1979); Jaroslav Papuşek de (doğ. 1929) *Üç Erkeğe Bir Kadın* (1979) gibi filmler verdiler. Jakubisko ise uzun bir suskunluk döneminden sonra, 1979'da *Ev Yap ve Ağaç Dik* adlı yapıtla ortaya çıktı. Diğer yönetmenler arasında da *Büyük Bir Gece, Büyük Bir Gün* (1976) *ve Pénélope* (1977) filmleriyle Stefan Uher (doğ. 1930), *Kaçak Yaşam*'ıyla (1975) Zbynek Brynych (doğ. 1927), 1983 İstanbul Festivali'nde sunulan *Tanrısal Ema*'sıyla Jiri Krejcik (doğ. 1918), ayrıca Karel Kachyna (doğ. 1924) ve Juraz Herz (doğ. 1934) yer aldılar. (LM)

***ÇELEBİ** (Ali Avni), türk ressamı. — İstanbul'da Cumalı (1975, 1977) ve Tiglat galerilerinde (1980) yeni resimlerini sergiledi. Kültür Bakanlığı onur ödülünü aldı (1981). [M]

***ÇELEBİ**, Ankara ilinde, Keskin ilçesine bağlı bucak. — 11 033 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 234 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇELEBİOĞLU (Sarım Hüsnü), türk eczacı ve kimyageri (İstanbul 1897-ay y. 1982). Darülfünun'un Eczacı Mektebi'ni bitirdi (1922). Aynı okulda farmakognozi ve toksikoloji asistanı oldu. Almanya'da doktora yaptı (1932). Doktora yapan ilk Türk eczacısı Çelebioğlu'dur. 1933-1945 arasında Ankara Yüksek Ziraat Enstitüsü'nde asistan ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde botanik öğretmeni olarak çalıştı. Sonra İstanbul Üniversitesi Eczacılık Okulu farmakognozi profesörlüğüne getirildi. Bu görevinden 1971'de emekliye ayrıldı. Çeşitli dergilerde yayımlanmış elliye yakın makalesi dışında başlıca eserleri: *Botanik* (1944), *Farmakognozi* (1949), *Drogların Analizi* (1950), *Küçük Drog Tozları Atlası* (1967). [M]

***ÇELİK** i. — ANSİKL. Çelik üretiminde bazı yöntemler son on yıl içinde hızlı bir gelişme gösterdi. Bu çabaların amacı verimliliğin artırılması ve makina yapımı, otomobil yapımı, uçak endüstrisi, uzay endüstrisi araçları ya da nükleer endüstri gibi kullanım alanlarının artan gereksinmelerini karşılayacak iyi kalitede çeliği normal üretimle elde etmekti.

yöntemlerin gelişmesi

Bu gelişmenin başka bir görünümü de enerji alanında olduğu kadar hammadde alanında da tasarruf kaygısı oldu. Bu durum, teknolojide yeterince oturmamış yöntemlerde bazı değişiklikleri değiştirdi.

Son yıllarda özellikle çelik sanayii alanında geliştirilen birkaç yöntemi incelemek yerinde olacaktır.

● *Yüksek Fırın.* Son zamanlarda yapılan en büyük tesislerin yüksek fırınları günlük 10 000 ton ile 15 000 ton arası üretim kapasitesine oturtulmuştur ve bu yüksek fırınlar, gitgide daha çok, ithal malı maden filizleri ya da yığma, ön indirgeme gibi yollarla zenginleştirilmiş madenlerle beslenmektedir.

Makinanın çeşitli düzeylerde kontrolünü sağlayan araçların hizmete girmesiyle enerjide (kok) ve güç ergiyenlerde elde edilen tasarrufu, en iyi üretkenliği ve döküm kalitesinin en üstün dayanıklılığını göz önünde tutmak gerekir. Kontrol araçları şunlardır: Kok ve yığma maden yataklarının yüklenme ve türdeşleştirme koşullarını ölçen bulgular, gaz analizörleri ve makinanın doğru reaksiyonlara uygun düşen bölümünde gazın iyi dağılımını sürekli doğrulamak için hız ölçeği, radyoaktif elemanlarla ve dökümden önce gerek tekneden, gerek potadan alınan maddelerin analiz edilmesiyle ergime alanının durumunu belirleme.

● *Çelikhane.* Yirmi yıldan beri gerilemekte olan yöntemlerin hemen hemen tümü ortadan kalktı: Dökme madene hava üfleyerek konvertisaj (Thomas ya da Bessemer yöntemi) ve tabanda arıtma (Martin Siemens yöntemi) gibi. 800 milyon tona ulaşan dünya çelik üretiminin büyük bölümünde yalnız iki yöntem kullanılır: Saf oksijenle (yüzde 80) konvertisaj ve elektrik fırınında (yüzde 15) hazırlama.

Dünyada en çok uygulanan, LD yönteminden türemiş olan *oksijen sıkma yöntemini*'n çeşitleri, temelde, karninin üstünden sokulan bir boruyla bir tek üfleme yöntemini içermekteydi. Üfleme yöntemindeki teknolojik gelişmeler (çok borulu) sonucunda bugün karnilerin yüzde 50'sinde aynı zamanda dipten üfleme donanımı da vardır.

Yüksek fırınla çelikhane arasında, ürünlerin havayla enjeksiyonu ve bu sistemin kapasitesinin artırılması işlevinde (200 t), karmaç, bazı iyileştirmelere tabi tutuldu. Amaç, karmacın arıtma eylemini, dökme madendeki kükürdün yüzde 0,010'a indirilmesini sağlayacak şekilde yükseltmekti. Çeliğin ark fırını'nda hazırlanması dönüşüme uğramaktadır. Ark fırınında çelik üretiminin sürekli artması bunu ortaya koymaktadır. Başlangıçta bu yöntem, sınırlı kapasitedeki fırınlarda (20 ile 60 t) ince ve özel çeliğin elde edilmesine özgüydü. Bu fırınların ısıtma ve arıtma (kükürtten arıtma ve oksitten arıtma) süreci yavaştı ve 4 ya da 5 saat gerektiriyordu Elektrik jenaratörlerinde ve bunların yapılışında meydana gelen birçok ilerleme sayesinde, günlük kapasitesi 100 t olan ve 400 tona varabilen çok yüksek güçlü fırınlarda, günlük çeliğin hazırlanması için bir saatlik çevrimler yeterli olmaktadır. Elektrik fırını özellikle çeliğin ergime aygıtıdır. Çeliğin arıtılması ek bir yöntemle döküm oyuğunda, gerçekleştirilebilir.

● *Çelikhane dışındaki metal bilim yöntemleri.* Başka bir deyişle demir-çelik ya da oyukta arıtma yöntemleri son on yılda en büyük gelişmeyi gösterdi. Kuruluşlarda üretimin artmasını ve ürün kalitesinin iyileştirilmesini sağlayan bu yöntemler, 1955'den başlayarak hizmete giren, hava boşluğu altında gazdan arıtma işlemlerinden türetilmiştir. Ne var ki, o dönemde bu arıtma işlemleri yalnızca gazın sıvı çelikten atılmasıyla sınırlıydı (gazın, döküm ya da sıvı madenin dolaşımı yoluyla arıtılması). Oyukta arıtma yöntemleri, gerektiğinde orta kalitede bir çelik üzerinde aynı anda çeşitli işlemler yapılmasına olanak vermektedir. Bu işlemler oksitten arıtma, kömürsüzleştirme, hidrojensizleştirme, kükürtten arıtma, içeriğin kontrolü ve kimyasal bileşimin son ayarlaması yoluyla gerçekleştirilmektedir. Değişkelere ve teknolojilere göre bu yöntemler, hava boşluğunun etkisini, tepkili eklemelerin etkinliğini, döküm ısısının kontrolünü sağlayan banyonun arılaştırılmasını ve ısının korunmasının düzenler. Banyoyu ısıtma işlemi, elektrik ark fırınıyla, indüksiyonla, ışıma rezistanslarıyla ve brülörlerle yapılır (ASEA-SKF, FINCKL-MOORE, ASV, AOD, vb. yöntemler).

Oyukta metalürji yöntemleri değişik çelik nüanslarının hazırlanmasında uygulanır: Örneğin basınçlı sulu nükleer reaktörler ya da üstün güçlü rejeneratörler için, oksitlenmeyen ostenitli çelikler; alternatör rotorlarının (döneç), türbin millerinin, nükleer reaktör kalıplarının yapımı için 100-150 ton ağırlığında büyük boyutlu külçeler; kontrollü resülfürasyonla (yüzde 0,150' ye kadar kükürt) iyileştirilmiş, işlenebilir çelikler.

● *Sürekli döküm.* Bu yöntem, aralıksız iyileştirmelerle gelişimini sürdürmekte ve böylece dünya çelik üretiminin yaklaşık yüzde 30'u bu külçe dökümü yöntemiyle sağlanmaktadır. 2000 yılına doğru bu oranın yüzde 70'e ulaşacağı öngörülmektedir.

Döküm ürünlerinin kalitesi ve döküm kapasitesi ile ilgili olarak külçe kalıplarının soğutulması teknolojisinde, birçok erimiş metal dökümüne elverişli bir dağıtıcının kullanımında, elektromagnetik brasörlerin eklenmesinde ve bu döküm yönteminin, elektrik fırınındaki maddelerin erimesi aşamasını izleyen oyuk öncesi arıtma işlemiyle birleştirilmesinde önemli ilerlemeler elde edildi. Kapasiteleri 60 ile 300 ton arasında değişebilen fırınlarla, son yıllarda hizmete konan tesisler; dakikada 0,5 ile

Pavel Khout

Vaclav Havel

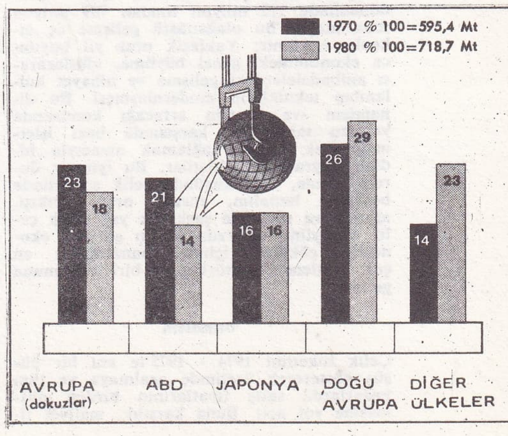

Dünya çelik üretimi

Foto. Nevau et Blaha/Gamma; Brock/Sygma (LAROUSSE)

2 m'lik bir hızla çeşitli nüansta (alaşımsız, özel, paslanmaz) çeliğin uzun ürünler (yassı çubuklar, iri çubuklar, büyük boyutlu sırıklar) halinde dökümünü sağlamaktadır. Böylece üretim saatte birkaç yüz tonu bulmaktadır.

● Sünger ya da gülle biçiminde demir elde etmek için *madenlerin dolaysız indirgenmesi yöntemleri* pek çoktur. Ama, günümüzde, indirgeme etkeni olarak doğal gazın (metan) kullanıldığı iki yöntem kabul edilmektedir. MİDREX ve HyL yöntemleri. Enerji tasarrufu ve doğal gaz sağlanmasındaki bazı jeopolitik güçlükler, indirgen olarak kok kömürü gazı ya da kömür kullanılan değişik ve karma yöntemlerin araştırılmasına yol açmıştır.

değişik çelikler

Sanayi gereksinmeleri, gerek ağır çelik sanayiinin, gerek ince çelik sanayiinin ürünlerinde, bazı uygulamalara özgü çelik türlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna örnek olarak şu çelikler sayılabilir:

— *Madeni kaplama saçları* (otomobil karoseri için, «az alışımlı» denilen çelikler). Bu tür çelikler, mekanik dirençlerinin (esneklik sınırı, yıpranma sınırı) önemli ölçüde artışıyla lehimlenme ve biçimlendirilme kolaylıklarını muhafaza ederek, iyi özellikler taşımaktadır. Bu olağanüstü yumuşak çeliklerde (yüzde 0,15'ten düşük karbonlu), dispersoid'ler biçiminde, sertleştirici katımlar vardır. Bu türden her katma maddenin (niobium, vanadium, titan) oranı yüzde 0,01 dolayındadır. İyileştirilmiş mekanik özellikleri sayesinde bu çelikler, bazı makine yapımlarında kolaylık sağlamaktadır (HSLA Amerikan karoseri saçları).

— Mekanik yapımda işleme kolaylığı için. *budama çelikleri* ve *geliştirilmiş işlenebilirliği olan çelikler*. Bunlar, kontrollü biçimde kükürt, kurşun ve gerektiğinde selenium ve tellür katılması sayesinde mekanik özelliklerinden ayrı olarak işleme zamanı bakımından yüzde 30 kazanç sağlamaktadır. Bu elemanların elverişli etkisi, özel morfolojili bileşik ve kalıntıların (sülfürler) ortaya çıkmasına yol açan bir hazırlamanın sonucu olmalıdır.

— *Kriyojenik* uygulamalar için (frigorifik tesisler, sıvılaştırma, sıvılaşmış gazın stoklanması ve taşınması), -200° C'a kadar inebilecek ısıya dayanma özellikleri taşıyan çelikler hazırlamak gerekir. Yüzde 3,5 ile 9 arasında nikel içeren paslanmaz ostenitik çelikler ve alaşımlı çelikler için durum böyledir.

— *Havacılık sanayii* için, *yüksek ısıya dayanabilen* ve *yapısal çökeltili* (maraging tipi) *çelik* türlerinin iyileştirilmesi sürdürülürken, yeni türlerin araştırılması, sıcaklıkta yavaş yavaş biçim değiştirmeye ve termik şok sonucu meydana gelen yıpranmaya olduğu gibi, oligosiklik (az çevrimsel) yıpranmaya karşı da en nazik problemlerin çözümlenmesini sağladı.

EKONOMİ

Dünyada ham çelik üretimi, 1946 - 1974 döneminde 112 milyon tondan 709 milyon tona ulaştı. Bu olağanüstü gelişme üç etkenle açıklanır: Yaklaşık otuz yıl boyunca ekonomideki genel büyüme, uluslararası mübadelelerdeki gelişme ve nihayet kullanılan tekniklerin modernleşmesi. Bu dinamizm -ve istemin artacağı konusunda yapılan tahminler- karşısında bazı işletmeler, ek üretim sağlamak amacıyla iddialı pogramlara giriştiler. Bu iyimser durum içinde, 1974 güzünde çelik sanayiinde başlayan bunalım, ansızın ortaya çıkışı, ağırlığı ve süresiyle şaşkınlık yaratarak çelik sanayiini, dünyada bugün görülen ekonomik çöküntü içinde, bunalımdan en çok etkilenen sektörlerden biri durumuna getirdi.

bunalım

Çelik tüketimi 1974 - 1975'te ani bir düşüş göstererek üretimde azalmaya ve tüm pazarlarda satış fiyatlarının birden düşmesine yol açtı. Buna karşılık, maliyet fiyatlarında düşme olmadı. Bu dönemde, dünya üretimi yüzde 8,7 oranında geriledi. Bu gerileme özellikle Birleşik Amerika (yüzde 20), Avrupa Ekonomik Topluluğu (yüzde 19,5) ve Japonya'da (yüzde 12,5) belirgindi. Buna karşılık, bazı ülkeler üretim düzeylerini düşürmemeyi ya da artırmayı başardılar: Doğu Avrupa ülkeleri (yüzde 3 artış), Latin Amerika ülkeleri (yüzde 5 artış), Çin (yüzde 11,1 artış). Böylece, kullanılan üretim kapasiteleri Avrupa'da yüzde 60'a, Japonya'da yüzde 70'e kadar düşerken, Güney Kore, Brezilya ve Hindistan gibi bazı ülkelerde sırasıyla, yaklaşık yüzde 190'ı yüzde 140'ı ve yüzde 128'i aştı. Yeniden canlanma, daha sonraki yıllarda kendini göstermedi (hatta 1976 güzünde yeni bir düşüş oldu). Dolayısıyla tüketimdeki durgunluğa karşılık süregen bir fazla üretim görüldü. 1974 üretiminin rekor düzeyine ancak 1978'de ulaşabildi, hatta 712 milyon tonla bu düzey biraz aşılabildi bile.

1974 - 1978 döneminde, geleneksel üreticilerin nisbi gerilemesi şu düşüşlerle de kendini gösterir: AET'de üretimdeki azalma yüzde 15, Birleşik Amerika'da yüzde 6 oldu. (ABD'de 1978'den beri düzelme gözlenmektedir), Japonya'nın üretiminde bir gerileme görüldü (yüzde -13). Buna karşılık, yeni üreticilerin ilerleyişi, üretimlerindeki az ya da çok oranlarda artışlarla kendini göstermektedir: Doğu Avrupa' ülkeleri yüzde 14, Çin yüzde 19, Hindistan ve Güney Afrika yüzde 34; Latin Amerika yüzde 37 (özellikle Brezilya).

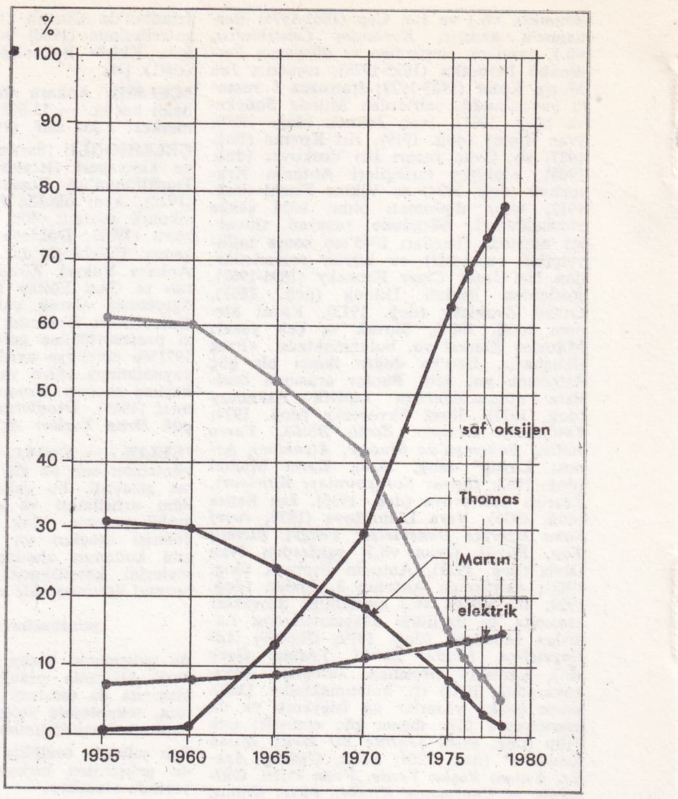

Fransa'da çelik yapım yöntemlerinin gelişimi

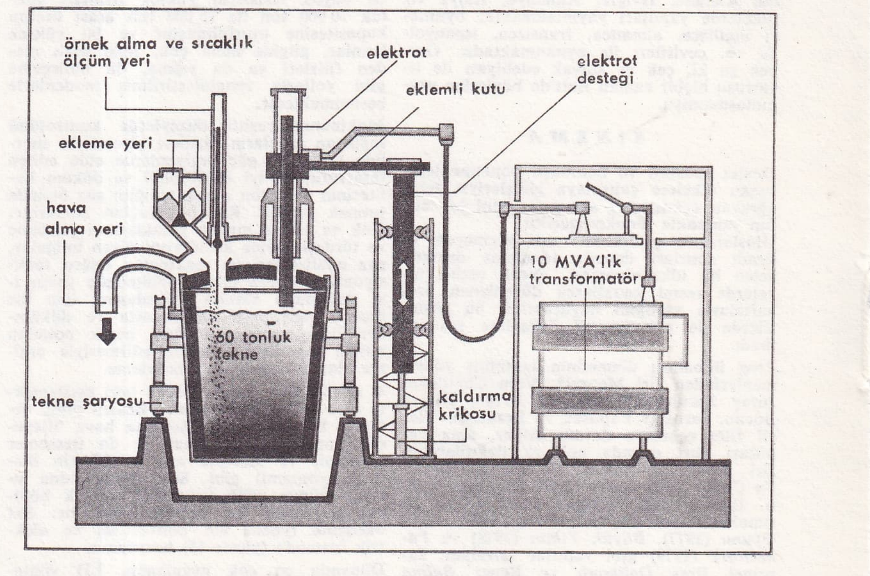

Oyukta arıtma yöntemiyle çelik yapımının genel şeması

Güney Kore yüzde 155 ve Tayvan yüzde 381.

Bu sektördeki global daralma, işletmelerde ağır mali kayıplara, bazı fabrikaların kapanmasına, işçi azaltmalara ve kitle halinde işten çıkarmalara neden oldu. Ve bunların çoğu da işsizlik oranının zaten yüksek olduğu bölgelerde meydana geldi.

bunalımın nedenleri

Çelik sanayiindeki bunalım kısmen konjonktürel etkenlere bağlıdır: Büyümenin yavaşlaması, yatırımlardaki düşüş (üretilen çeliğin yüzde 75'i donatım malzemesi üretimine gitmektedir), enerji fiyatındaki yükselişin çelik üretimi maliyetine yansıması, stokların büyük miktarda ve uzun süreli olarak piyasaya sürülmesi. Ama bu bunalımın süresi ve ağırlığı çelik sektörünün özellikle yapısal sorunlarını ortaya çıkardı. Yıllardan beri ikinci plana atılmış olan bu sorunlardan özellikle üçünün önem taşıdığı anlaşıldı.

● *Yetersiz verim.* Yetersizlik, özellikle geleneksel çelik sanayiine ilişkin bir sorundur. Örneğin, dünyanın SSCB'den sonra ikinci üreticisi olan Birleşik Amerika'nın tesislerinin eski olması, maliyetlerinin yüksek olmasına yol açmaktadır. Aynı durum bazı AET ülkeleri için de geçerlidir. Bu ülkelerde, yapılan önemli yatırımlara karşın, hem eski hem de yeni fabrikaların bir arada bulunması toplam verimliliği azaltmaktadır. Tersine, Japon çelik sanayii -ki dünya pazarlarına çok büyük ölçüde yayılmıştır- çok daha gençtir, dolayısıyle donatımı daha iyidir (bilgisayarların kullanıldığı ultramodern üretim aygıtları); ayrıca önemli yatırımlarla desteklenmekte ve girişimlerinin büyük boyutlarından yararlanmaktadır (bu kuruluşlardan dördü dünyadaki çelik sanayii şirketlerinin ilk onu arasında yer almaktadır; buna karşılık aynı durumda olan yalnız iki Alman ve iki Amerikan firması vardır). Bu sektörde verimlilik indeksi (işçi başına üretilen ve yılda ton olarak hesaplanan çelik miktarı), 1977'de, Japonya'da 327, Birleşik Amerika'da 249, Avrupa Topluluğunda ise sadece 175 olarak gerçekleşti.

● *Pazar Sorunu.* Yeni üreticilerin ortaya çıkışı; aynı miktarda üstün ürün için daha az çelik tüketimi eğilimi; ardından, 1974'den başlayarak, kapasite üstü üretimler; dışsatım fiyatlarının düşüklüğü ve bazı ülkelerin ticaret açığı; üretilen malları her ne pahasına olursa olsun satmaya yönelik, yoğun bir ticari mücadeleye yol açtı. Oysa bu alanda verimlilik (prodüktivite), iyi fiyatları kolaylaştıran önemli bir rekabet etkenidir. Bu sayede Japonya (Federal Almanya ve Fransa'nın önünde, dünyanın birinci ihracatçısı), Dokuzlar Avrupası'nın zararına olarak, üçüncü pazarlarda kendini kabul ettirdi: Avrupa çelik sanayiinde indirimli kesin ihracat satışları, 1974 ile 1977 arasında, 21 milyon tondan 11 milyon 700 bin tona düşüyordu; Japon çelik sanayiindeki satış ise, sadece, 35 milyon tondan 34 milyon tona indi. Bu ülkenin başarısı, ticari alandaki saldırgan politikasının ürünüydü. Zaten bu başarı da, dışsatımı giderek artan AET'nin yakınma ve tehditlerine yol açtı. Aynı yakınma ve tehditler, etkili bir koruyucu sisteme sahip olmasına karşın, Birleşik Amerika'da da görüldü. Ama en çok etkilenen AET oldu: AET'nin yalnız dünya üretimindeki payı azalmakla kalmadı, aynı zamanda dünya ticaretindeki payı da azaldı (1974'te yüzde 47'den 1980'de yüzde 30'a).

Japonya'nın rekabeti, Avrupa çelik sanayiindeki düşüşün tek nedeni değildir: Gelişmekte olan ülkeler de, dünya üretimine gitgide daha çok katkıda bulundular. Sanayileşmiş ülkeler ise, kendi ödemeler dengelerinde karşılaştıkları güçlükleri çözümlemek amacıyla, gelişmekte olan ülkelere çelik sanayii alanında mühendislik hizmetleri ve donatım sağlamaya çalışıyorlardı. Bu yeni üreticiler ,dışalımlarını giderek azalttılar (Hindistan, Brezilya, Cezayir); ardından da hemen, dışsatımcı olabildiler (Güney Kore. Güney Afrika. İspanya). Bu ülkelerde ücretler düşük olduğu için fiyatları rekabete çok elverişliydi.

Doğu Avrupa ülkeleri de (Çekoslovakya gibi) bu rekabette yer aldılar. Ama, üretimleri özelikle iç gereksinmelere yönelik olduğu için ,rekabetleri de daha düşük düzeydeydi. Dıştan tehdit altında olan AET işyerleri iç tehlikelerle de karşı karşıyaydılar. Örneğin İtalya'da «Bresciani»lerin varlığı (Brescia bölgesinde kurulmuş çok üretken küçük tesisler) böyle bir tehdit unsuruydu. Bu küçük kuruluşlar ,az araç gereçle, her türlü kontrolden uzak olarak üretim yapmakta ve satışlarını Avrupalı rakiplerinden yüzde 20 ile 25 düşük fiyatla gerçekleştirmektedirler.

● *Yüksek bir borçlanma.* Parasal yük yeni bir olgu değildir, ama bunalım döneminde katlanılması güç olur. Örneğin, 1976'da, iş hacmine göre, borçlanma (yüzde olarak) İtalya'da ve Fransa'da 104'e, Japonya'da 60'a, Belçika'da ve İngiltere'de 45'e, Federal Almanya'da 22'ye ve Birleşik Amerika'da 21'e ulaşıyordu. Oysa, başlangıçta yatırımlara olanak sağlamak amacıyla düşünülen bu borçlanma (ve bunun sonucu olan mali yükümlülük), sonraları, çelik sanayiilerinin modernizasyonu ve günümüz rekabet koşullarına uydurulması için gerekli donatımların finansmanını daha da güçleştirmekteydi.

tepkiler

● *Korumacılığın güçlendirilmesi.* Bunalımın genişliği karşısında, bu önlem, özellikle Birleşik Amerika ve AET tarafından gösterilen ilk tepki oldu. Aslında pek uyulmayan koruyucu önlemler arasında, dışsatımda kendi kendini sınırlama anlaşmaları, kontenjan sistemi, antidamping uygulamalar ve nihayet, taban fiyatlar yer almaktaydı.

● *Yeniden düzenleme.* Bu koruyuculuğun geçici ve yetersiz olduğunun bilincinde olan ülkeler, çelik sanayiilerini yeni bir yapıya kavuşturmak ve mali bakımdan düzeltmek amacıyla geniş programlar uygulamaya giriştiler. Gerçi bu programlara 1960'lı yıllarda başlanmıştı, ama bu uygulamalar 1974'ten ve özellikle 1976'dan başlayarak, önce Japonya'da, sonra Avrupa'da, hükümetlerin yardımıyla hızlandırıldı ve genişletildi (örneğin Fransa'da, 1978 eylülünde dördüncü kurtarma planı uygulanıyordu).

Avrupa'da kararlar giderek daha çok topluluk düzeyinde alındı: İlkin 1976'da, büyük çelik üreticisi gruplarını bir araya getiren «Eurofer» kartelinin varlığı kabul edildi; ardından onunla anlaşarak, kasım 1976'da Simonnet planı, 1977'de ise, bugüne kadar uzatılarak yürürlükte tutulmaya devam edilen Davignon planı uygulandı. Davignon planı üç bölümden oluşmuştur: Üye her ülke için zorunlu asgari fiyatların ve mal teslimi kotalarının saptanması; üretim kapasitelerini azaltmak için uzun sürede tasfiye amacına yönelik geniş bir programı amaçlayan «çelik konusundaki hedefler»in hazırlanması; ve nihayet, kişileri yeni koşullara uydurmayı kolaylaştırmak için toplumsal önlem getirilmesi.

gelecek için umutlar

Bunalım sürmekte ve yeni koşullara uyma gereği gitgide daha çok ivedilik kazanmaktadır. Sanayileşmiş ülkeler, bulundukları yeri korumak istiyorlarsa, her şeyden önce kaliteye ve verimliliğe önem vermek zorundadırlar. Bu konuda, bir yanda, yüksek teknik ve büyük yatırımlar gerektiren üretim (kalın ya da ince saçlar, borular, iri kirişler), alanlarında yer alacak «devler»le öte yandan daha az işlenmiş ürünler (beton

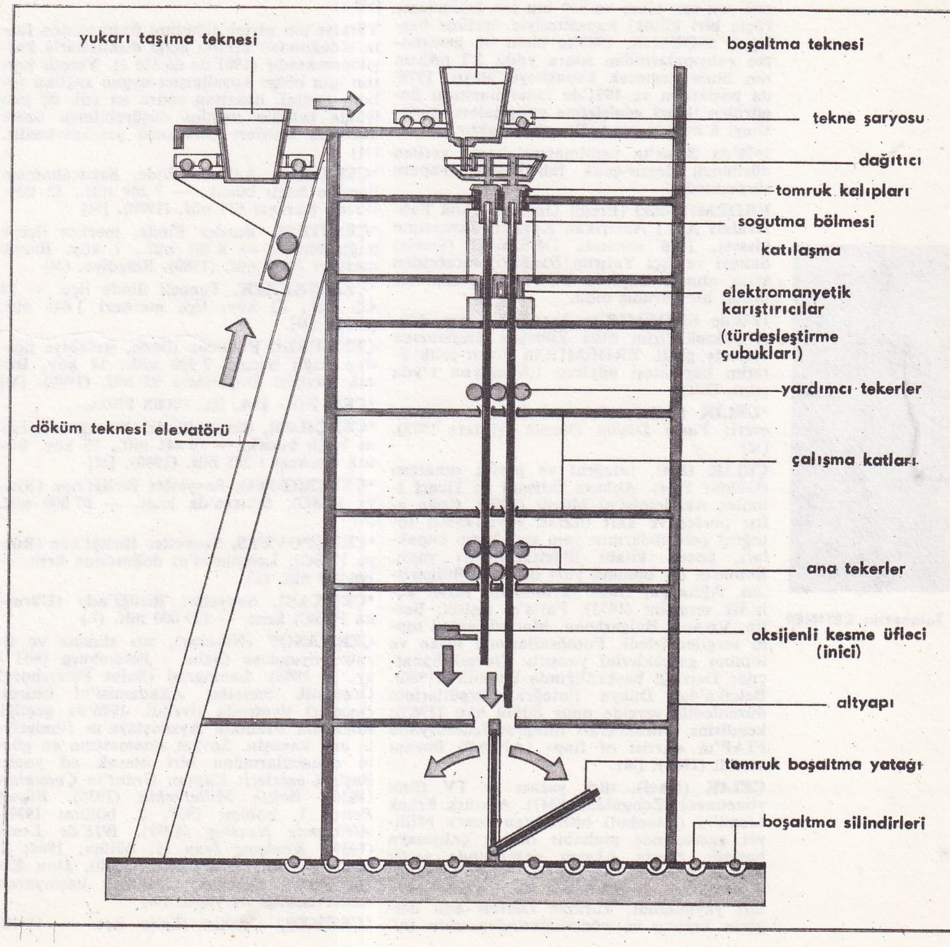

sürekli döküm yönteminin şeması

çemberleri, küçük putreller) üretecek olan küçük fabrikalar arasında uzun süreli iş bölümünden söz edilmektedir.

Kuşkusuz 1970'li yıllardan beri, yeni duruma uymayı bilen ülkeler (Japonya, Federal Almanya) bunalımı en kolay aşabilmişlerdir. Örneğin, Federal Almanya, etkinliğini çelik sanayiinin en yüksek düzeyinde geliştirme (Thyssen'in iş tutarının yüzde 50'si çelik dışıdır), özel işlem gerektiren değerli ürünler (özel çelikler) ve çok büyük ölçüde katma değerli ürünler (elektrik yapımı için özel parçalar) üretme, dinamizmini ticarileştirme ve mühendislik alanlarında kullanma (anahtar teslimi çelikhane yapımı) yolunu seçti. Gerçi çelik, herhalde, gelecek yıllarda da sanayinin değişmez gereksinmesi olarak kalacaktır ama 1980'de sunu ile istem arasında dengeleme zorunluğu daha çok kendini göstermekteydi. Aynı yıl, binlerce kişinin işten çıkarılmasını içeren bir yeniden düzenleme planı Fransa'da karara bağlandı (eylül 1980). Öte yandan Birleşik Amerika tek yanlı olarak çelik dışalımını sınırlamadı. Üretimin sınırlanması ve üretimle ilgili işlerde çalışanların sayılarının sınırlandırılması konusunda, Avrupa Kömür Çelik Birliği (CECA) üyeleri arasındaki görüş ayrılıkları ise sürmekeydi (ekim 1980).

Isa ÇELİK

● *Türkiye*'de 1970'li yıllarda demir-çelik sanayiinde yatırımlar ve üretim beş yıllık kalkınma planlarında öngörülen hedeflere ulaşamadı. Ama üretimde gene de bir artış sağlandı. 1973'de 1 029 000 t olan pik ve ham demir üretimi yaklaşık yüzde 51,5 artışla 1981'de 1 954 000 tona, 1 163 127 t olan çelik blok üretimi ise yaklaşık yüzde 31 artışla 1981'de 1 531 000 tona yükseldi.

1970'te temeli atılan İSDEMİR'in (İskenderun Demir-Çelik Fabrikaları) çeşitli bölümleri sırayla 1974'te başlayarak açıldı; ikinci Yüksek Fırın dışında, tüm bölümleriyle 1977'de çalışır duruma getirildi. İkinci Yüksek Fırın ise 1979 başında açıldı. Yılda bir mil yon ton blum ve 930 bin ton haddeleme (üçte biri kütük) kapasitesiyle üretime başlayan İSDEMİR, 1983'te biten ilk genişletme çalışmalarından sonra yılda 2,2 milyon ton blum üretecek kapasiteye ulaştı. 1976'da başlatılan ve 1991'de tamamlanması öngörülen ikinci genişletme çalışmaları, kapasiteyi 6 milyon ton/yıl'a çıkaracaktır.

1976'da Sivas'ta yapılmasına karar verilen dördüncü demir-çelik fabrikasının yapımı sürmektedir.

ERDEMİR'deki (Ereğli Demir - Çelik Fabrikaları A.Ş.) Amerikan Koppers firmasının hissesi, 1976 sonunda DESİYAB° (Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası) tarafından satın alındı. Böylece ERDEMİR, tümüyle ulusal bir kuruluş oldu.

Selahattin ÇETINER

1978'de ERDEMİR'in Ayşe'den sonra ikinci yüksek fırını olan Zübeyde ateşlenerek hizmete girdi. ERDEMİR'in demir-çelik üretim kapasitesi böylece 1,8 milyon t/yıla çıktı. (LM)

*ÇELİK (Edip), türk hukukçusu. — Yeni eseri: *Yarın Düğün Olacak* (şiirler; 1978). [M]

ÇELİK (Isa), fotoğraf ve grafik sanatçısı (Gülnar 1944). Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdi (1969). Çoğu afiş, poster ve kart olarak yayınlanmış fotoğraf çalışmalarının yanı sıra kitap kapakları, çocuk kitabı illüstrasyonları yaptı. Bunların bir bölümü yurt dışında (Bulgaristan, Almanya, İran) yayımlandı. İnsan adlı ilk sergisini (1973), Paris'te kişisel, Berlin, Viyana, Bulgaristan, Macaristan'da toplu sergiler izledi. Fotoğraflarında insan ve toplum gerçeklerini yansıttı. Görsel Sanatçılar Derneği başkanlığında bulundu (1980). Belçika'da, Dünya Fotoğraf Örgütlerinin düzenlediği sergide onur ödülü aldı (1983); kendisine Uluslararası fotoğraf federasyonu FİAP'ın «Artist of fiap» (AFİAP) ünvanı verildi (1983). [M]

ÇELİK (Naci), türk yazarı ve TV filmi yönetmeni (Zonguldak 1947). Atatürk Erkek Lisesi'ni (İstanbul) bitirdikten sonra Milliyet gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başladı. Sonra Akşam gazetesinde sanat sayfası yönetmenliği yaptı. Yeni Ufuklar, Yeni Dergi, Dost, Soyut dergilerinde yazıları yayımlandı. Türkiye Defteri adlı derginin kurucu ve yöneticilerinden oldu (nisan 1971 - 1975). *Çocuklara Hikâyeler* adlı bir antoloji, *Romanda Hesaplaşma* (1971) adlı bir inceleme yayımladı. 1976'da TRT'ye girdi. *Hayatım Roman* (1978) adlı TV dizisiyle adını duyurdu. Son yıllarda TV için Sami Paşazade Sezai, Reşat Nuri Güntekin gibi eski yazarlardan bir dizi uyarlama yaptı. (M)

*ÇELİKHAN, Adıyaman ilinde ilçe. — 18 391 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 5 229 nüf. (1980). [M]

ÇELİKTAŞ (Gürçil), türk opera yönetmeni (İstanbul 1943). Galatasaray Lisesi'nden sonra bir süre İstanbul Belediye Konservatuvarı'nda, bir süre de Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. 1963-1973 arasında çeşitli yerlerde reji asistanı olarak çalıştı. 1973'te İstanbul Devlet Operası'nda yönetmenliğe getirildi. Yönetmenliğini yaptığı başlıca operaları: *Don Pasquale, Sevil Berberi, Kadının Fendi Kadıyı Yendi, Çingene Baron, Rigoletto.* (M)

*ÇELİNOGRAD, Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan FSSC) kent. — 222 000 nüf. (L)

*ÇELİYABİNSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 1 031 000 nüf. Demir-çelik ve metalurji sanayii. (L)

*ÇELTİK, Konya ilinde, Yunak ilçesine bağlı bucak. — 11 201 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 3 045 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇELTİK i. — ANSİKL. Türkiye'de çeltik ekimi 1972 - 1981 arası on yılda, bölgelere göre ilçe idare kurullarının sıtma eradikasyonu ve toprak koruma kaygısıyla başvurdukları sınırlamaların oranına bağlı olarak 50-70 bin hektar arasında dalgalanma gösterdi. (1973'te 60 000 ha, 1976'da 54 000 ha, 1978'de 78 000 ha, 1980'de 52 000 ha, 1981'de 73 000 ha). Pirinç ürünü de hem bu ekim alanına hem iklim koşullarına bağlı olarak 150 - 200 bin ton arasında gerçekleşti (1973' te 159 000 t, 1980'de 143 000 t, 1981'de 198 000 t).

Türkiye'nin pirinç tüketimi üretiminden fazla olduğundan üretim açığı dışalımlarla karşılanmaktadır (1981'de 26 316 t). Yeterli üretim için bölge koşullarına uygun sağlıklı tohum temini, hasattan sonra en çok üç gün içinde çeltiğin nemini düşürebilmek üzere kurutma tesisleri kurulması gerekmektedir. (M)

*ÇELTİKÇİ, Ankara ilinde, Kızılcahamam ilçesine bağlı bucak. — 7 209 nüf., 33 köy. Bucak merkezi 637 nüf. (1980). [M]

*ÇELTİKÇİ, Burdur ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 781 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 2 278 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇEMİŞKEZEK, Tunceli ilinde ilçe. — 14 423 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 3 445 nüf. (1980). [M]

ÇENGERLİ, Erzincan ilinde, Refahiye ilçesine bağlı bucak. 2 490 nüf., 19 köy. Bucak merkezi Doğandere 89 nüf. (1980). [M]

*ÇEN PO - DA. Bk. CHEN BODA.

*ÇERÇİLER, Sinop ilinde, Durağan ilçesine bağlı bucak. — 10 441 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 285 nüf. (1980). [M]

*ÇEREMHOVO, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Sibirya'da kent. — 87 000 nüf. (L)

*ÇEREPOVETS, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Leningrad'ın doğusunda kent. — 246 000 nüf. (L)

*ÇERKASİ, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna FSSC) kent. — 229 000 nüf. (L)

ÇERKASOF (Nikolay), rus sinema ve tiyatro oyuncusu (Saint - Petersburg 1903 - ay. y. 1966). Leningrad (Saint Petersburg) Dramatik Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. Önceleri tiyatroda sivrildi. 1926'da geçtiği sinemada özellikle Ayzenştayn'ın filmleriyle üne kavuştu. Sovyet sinemasının en güçlü oyuncularından biri olarak ad yaptı. Başlıca eserleri: *Kaptan Grant'ın Çocukları* (1936), *Baltık Milletvekili* (1936), *Büyük Petro* (1. bölüm: 1937; 2. bölüm: 1939), *Aleksandr Nevskiy* (1938), *1918'de Lenin* (1939), *Korkunç İvan* (1. bölüm: 1944; 2. bölüm: 1946). *Musorgskiy* (1950), *Don Kişot* (1956). Çerkasof, 1964'den başlayarak milletvekilliği de yaptı. (M)

*ÇERKEŞ, Çankırı ilinde ilçe. — 19 123 nüf., 51 köy. İlçe merkezi 3 675 nüf. (1980). [M]

*ÇERKEZKÖY, Tekirdağ ilinde ilçe. — 23 970 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 12 908 nüf. (1980). Çerkezköy son yıllarda hızla gelişen ilçelerimizin başında gelir. 1970'li yıllarda 16 500 dekarlık Organize sanayi bölgesinde, mensucat, pamuk iplik, boya, apre, kadife, makine halısı, sentetik çuval, halat, plastik, elektrik motoru ve buzdolabı, hidrolik pompa, yaylı yatak ,zımpara mamulleri, sebze tozu, un, irmik fabrikaları kuruldu. Bir ayakkabı fabrikasının yapımı sürmektedir. Ayrıca 108 sanayi parselinin alt yapı tesisleri tamamlandı. İstanbul - Halkalı arasında çalışan elektrikli trenin 1983 sonuna kadar Çerkezköy'e ulaşması planlandı. (M)

ÇERKEZMÜSELLİM, Tekirdağ ilinde, Hayrabolu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 105 nüf. (1908). Belediye. (M)

*ÇERMİK, Diyarbakır ilinde ilçe. — 36 893 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 9 798 nüf. (1980). [M]

ÇERNENKO (Konstantin Ustinoviç), sovyet siyaset adamı (Sibirya 1911). Parti örgütü Yüksek Okulu'nda okudu. 1976'dan beri SSCB komünist partisi merkez komitesi sekreterlerinden biridir. Kasım 1978'de Politbüro üyesi oldu (1981 martında tekrar seçildi). Brejnev'in yakın çalışma arkadaşlarından biri oluşu ve parti örgütündeki önemi nedeniyle, Brejnev'in ölümünden sonraki başkan adayları arasında adı geçtiyse de seçimde Andropov'u destekledi. Şubat 1984'de Andropov'un ölümünden sonra parti birinci sekreterliğine ve SSCB devlet başkanlığına seçildi. (M)

K. Ustinoviç ÇERNENKO

*ÇERNİGOV, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna FSSC) kent. — 233 000 nüf. (L)

*ÇERNOVTSİ, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna FSSC), Romanya sınırına yakın kent. — 214 000 nüf. (L)

*ÇESKA TREBOVA, Çekoslovakya'da (güney Bohemya) kent. — 15 000 nüf. (L)

*ÇESKE BUDEJOVİÇE, Çekoslovakya'da (güney Bohemya) kent. — 86 000 nüf. Bira fabrikası. (L)

*ÇEŞME, İzmir ilinde ilçe. — 13 888 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 6 451 nüf. (1980). [M]

ÇEŞMELİ ,İçel ilinde, Erdemli ilçesinin Elvanlı bucağına bağlı yerleşim merkezi 2 841 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇEŞMELİSEBİL, Konya ilinde, Sarayönü ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 629 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇETİN (Celalettin), türk gazetecisi ve yazarı (Kağızman, 1928). Kabataş Erkek Lisesi'ni bitirdi (1953). Dünya gazetesinde röportaj yazarı olarak çalışmaya başladı. Daha sonra sırasıyla Vatan, Tercüman, Akşam, Günaydın ve Hürriyet gazetelerinde çeşitli röportajları yayımlandı. Edebiyata şiirle başlayan Çetin, şiirlerini *Sarı Çam* (1961) adlı kitapta topladı. Sonra üç romanı yayımlandı: *Saat Altıda Gel* (1965), *352.*

Sokak (1974), *Göçük* (1977). Röportajlarını, *Bir Gazetecinin Not Defteri* adı altında kitaplaştırdı (1980). [M]

ÇETİN (Yalçın), türk karikatürcüsü (İstanbul 1934 - ay. y. 1977). D. Güzel Sanatlar akademisini bir süre izledikten sonra basında çalıştı. Doğan Kardeş dergisinden (1947) sonra birçok dergi ve gazetelerde karikatürleri çıktı. Almanya'da çizgi film çalışmaları yaptı (1961 - 1963). İstanbul'da bir reklam şirketinin çizgi film bölümünü yönetti. 1964'ten sonra güçlü bir grafik düzeni ,özgün bir çizgi diliyle yurt ve dünya sorunlarını eleştiren bir anlatıma bağlandı. İstanbul Gazeteciler Cemiyeti yarışmalarında birincilik ve mànsiyon (1959, 1960), Nasrettin Hoca yarışmasında Basın - Yayın Genel Müdürlüğü ödülünü kazandı (1977). *Vatan, Millet, Sakarya* (1974) ve *Dosya* (1977) adlı iki karikatür albümü yayınladı (M)

ÇETİNCE, Isparta ilinde, Yalvaç ilçesinin Bağkonak bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 522 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇETİNE,** Yugoslavya'da kent. — 12 000 nüf. (L)

ÇETİNER (Selahattin), türk askeri ve devlet adamı (Lapseki 1922). Harp Okulu'nu (1941), Topçu Okulu'nu (1942), Kara Harp Akademisi'ni (1957) bitirdi. Batarya ve topçu tabur komutanlıkları, Madrid askeri ateşeliği, piyade alay komutanlığı, kolordu istihbarat şube müdürlüğü, Genelkurmay karargâhında istihbarat şube müdürlüğü, Harekât Dairesi başkan yardımcılığı ve İstihbarat Dairesi başkanlığı, Zırhlı tümen komutan yardımcılığı ve komutanlığı, I. Ordu kurmay başkanlığı, 9. Kolordu komutanlığı, Kara Kuvvetleri kurmay başkanlığı görevlerinde bulundu. 1967'de tuğgeneral, 1970'de tümgeneral, 1974'de korgeneral oldu. 30 ağustos 1978'de emekliye ayrıldı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde İçişleri bakanı olarak görev aldı. (M)

***ÇETİNKAYA,** Sivas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 8 099 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 3 247 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇETİNKAYA (Hikmet), türk gazetecisi ve yazarı (Edremit 1942). Manisa Erkek Lisesi'ni bitirdikten sonra gazeteciliğe başladı. Cumhuriyet gazetesinin İzmir bürosu yöneticiliğine getirildi. Bu gazetede yayımlanan ve Ege bölgesinin tarımsal sorunlarına ağırlık veren röportajlarıyla tanındı.

Gazeteciler Cemiyeti Hasan Tahsin Ödülü'nden başka Türk Dil Kurumu Ödülü'nü kazandı (1975). Kitapları: *Toprak Bizim Canımız* (1972), *Türkiye Gerçeği* (1975). [M]

***ÇEVRE.** — *Çevre kirlenmesi.* Çevre kirlenmesi, 1970'lerden beri alınan çok çeşitli önlemlerin de gösterdiği gibi çok yönlü bir olgudur. Sanayiin hızla geliştiği çağımızda doğal çevre, yani hava, su, deniz, orman, toprak gibi doğal öğeler hızla kirlenmektedir.

hava kirlenmesi

● *Tozların insan sağlığına etkileri.* Hava kirliliği bazen kısa süre içinde çok artarak ölüm ve hastalık oranlarını birden yükseltir. Gerek kirli hava ile temas süresini ve kirlilik oranını, gerek bu süre ve oran bakımından sonuçlar arasındaki ilişkiyi belirlemek pek güç değilse de alışılmış düzeylerdeki hava kirliliğini ve bu hava ile uzun süreli temaslarda söz konusu etkiler arasındaki ilişkiyi belirlemek oldukça güçtür. Bu alandaki deneysel, klinik ve epidemiyolojik incelemelerin neden çoğu zaman yetersiz kaldığı bu şekilde açıklanabilir. Çevredeki dayanılabilir kirlilik düzeyleri ile iş yerlerindeki kirlilik düzeyleri bir tutulamaz; çünkü bu ortamlarda farklı topluluklar söz konusudur (genel toplulukta kirliliğe çok duyarlı insanlar da bulunur). Ayrıca iş yerlerindeki kirli havayla temas sürekli olmadığı gibi bir kısım kirler çok düşük oranda, yok denecek kadar az, buna karşılık bazı türevlerse yüksek oranda ve çok zararlıdır. Sağlığa zararlı etkilerin ortaya çıkış eşiği (süre ve devamlı yoğunluk olarak) bazı hava kirleri için şu şekilde özetlenebilir:

hava kirleri	*süre*	*yoğunluk*
kükürt dioksit ve tozlar	yıl	100 $\mu g/m^3$ (ortalama) 40-60 ug/m^3 (uzun sürede)
kükürt dioksit ve tozlar	24 saat	250 $\mu g/m^3$ (ortalama) 100-150 $\mu g/m^3$ (uzun sürede)
karbon monoksit	1 saat	48 milb (milyonda bir hesabıyla)
karbon monoksit	12 saat	12 milb (milyonda bir hesabıyla)
kurşun	yıl	2-3 $\mu g/m^3$ (havadaki kurşunun % 20-25'inin kana karıştığı varsayılarak)

● *Çevre kirlenmesi ile savaş.* Batılı ülkelerde hava kirliliğinin önlenmesi ve azaltılması için başlatılan savaş günden güne artırıldı ve kirli artık çıkaran kuruluşlara karşı birtakım yaptırımlar getirildi. Bu gibi kuruluşlara, zararlı artıkları yok edecek veya azaltacak etkin yöntemler kullanmaları, biraz pahalı da olsa temiz teknolojileri tercih etmeleri ve bulundukları çevrede doğal ortam koşullarını korumaları önerildi .Şimdi bu yaptırımlar çerçevesinde, artıkların atmosfere karışma sınırlarına göre bina bacaları belirli yükseklikte yapılmakta, konutlarda kullanılan fuel oil gibi yakacakların kükürt yoğunluğu giderek azaltılmaktadır (en çok binde 3). Motorlu taşıtlarda da kirli artıklar en aza indirilmeye ve yanıcı maddelerdeki kirlerin yoğunluğu azaltılmaya çalışılmaktadır (kurşun 0,4 g/1; kükürt binde 3).

suların kirlenmesi

Su çeşitli alanlarda kullanılır: İçme suyu, balık üretimi, yüzme havuzları ve kaplıcalar, denizcilik, sulama, hayvanların su gereksiniminin giderilmesi, soğutma vb. Bu kullanımların her birinde suyun en azından belirli bir özellikte olması gerekir. Sağlık açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu düzeyinde bazı kararlar alınarak suların özellikleri belirlenmiş ve suyun taşınması gereken fiziksel-kimyasal özelliklere (ısı, pH, oksitlenme derecesi, erimiş oksijen oranı, ağır metal içeriği, besleyici madde, bulaşıcı etken içeriği vb.) ve biyolojik niteliklere (bakteri oranı, virüs oranı vb.) bazı sınırlar getirilmiştir.

Bu tip sınırlamalar özellikle içme suları, balık üretme suları, kaplıca, yüzme havuzu suları için geçerlidir. Akarsuların, denizlerin veya kaynakların yüzey suları da beş yılda bir hidrografi daireleri ve yüzlerce istasyon tarafından denetim altında tutulmakta, her denetim noktasında yılda 4-12 arasında örnek alınmakta ve her birinde en az 20, en çok 65 parametre tetkik edilmektedir. İnsan atıkları, tarım, sanayi ve enerji üretim atıkları çeşitli yollarla akarsulara, göllere, kanal ve şu birikintilerine, yer altı sularına karışarak bu suların niteliğini değiştirebilir, bunların bazı özel amaçlarla kullanımını ve hatta her amaç için kullanımını olanaksız kılabilir.

● *Organik kirlenme.* Evlerde ve besin sanayiinde kullanılıp atılan sulardaki organik maddeler, yeni katıldıkları ortamdaki oksijeni sürekli kullanan mikroorganizmalarca parçalanır. Böyle maddelerle kirlenen sularda söz konusu mikroorganizmalar ve oksijen tüketimi çok arttığından, oksijen oranı o ortamda yaşayan balıkların ölümüne yol açacak derecede düşebilir.

● *Mekanik kirlenme.* Madenlerden çıkarılan maddelerin yıkanması sırasında yıkama sularına karışan cansız maddeler de balıkların solungaçlarına etki ederek balık yaşamını tehlikeye sokabilir. Suların böyle maddelerle bulanması, içme suyu hazırlanışında da sorunlar yaratır (filtrelerin çabucak tıkanması gibi), fotosentezi azaltır ve böylece o ortamdaki canlı yaşamını azaltır.

● *Termik kirlenme (ısı kirlenmesi).* Termik santrallerin soğutulması sırasında atılan sıcak sular veya sıcak sanayi atıkları, organik maddelerin parçalanması gibi biyolojik olaylara yol açabilir ve bunların sonucunda erimiş oksijen oranı hızla azalır. Her canlı türü kendine özgü bir ısı ortamında yaşamını sürdürür. Sıcak su atıkları, bunlardan bazılarının yaşamını kolaylaştırırken bazılarının ölümüne neden olur ve ekolojik dengeyi bozar.

● *Kimyasal kirlenme.* Kimyasal maddelerin çeşitliliği oranında kirlenmeler de çok çeşitli tiptedir.

— *Besleyici maddeler* (beslenmeye katkıda bulunan maddeler). Bunlar, evlerde kullanılan fosfor veya azot içerikli çamaşır sularından veya tarım alanlarının yine aynı maddelerle temizlenmesinden çıkan atıklardır. Örneğin, azot amonyak halinde balıklar için zehirleyici bir maddedir. Nitrat miktarı artınca (50 mg/l) sular içmeye elverişsiz hale gelir. Fosfor ve azot, göllerde su yosunlarının aşırı büyümesine ve çoğalmasına yol açar; bu yosunlar öldüklerinde oksijen tüketerek çürürken aynı besleyici maddeleri yeniden ortama verirler.

— *Zehirleyici maddeler.* Civa, kadmiyum gibi bazı sanayi atıkları biyolojik olarak yıkıma uğramazlar, fakat zehirlidirler; organizmalarda ve ortamda birike birike, Japonya'da Minamata'da olduğu gibi, tehlikeli sonuçlar doğurabilirler.

● *Bakterilerle kirlenme.* Hastahanelerde, mezbahalarda vb. yerlerde kullanılan sularda, kimisi hastalık yapan birtakım mikroorganizmalar bulunur; bu nedenle söz konusu sular birçok yerlerde kullanıma elverişli değildir. Kirlenmeyle savaş, temizleme istasyonlarında arıtma yoluyla ve daha başka yöntemlerle ,çıkan sıvı atıkların kullanıma zarar vermeyecek oranda olmasını sağlamak şeklinde yapılır.

denizlerin kirlenmesi

● *Kir kaynakları.* Denizler bir yandan akarsuların getirdiği kirlerle, öte yandan de-

Çöplük haline gelmiş bir kumsal

Foto. Rancinan/Sygma (LAROUSSE)

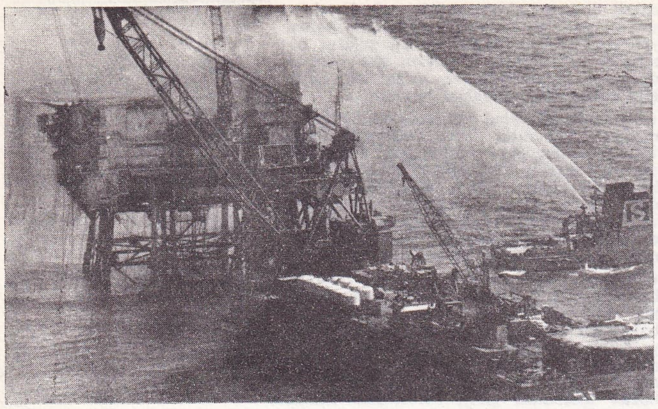

Kuzey Denizi'nde Norveç'e ait Ekofisk petrol kuyusu kaza sonucu denize 20 000 t petrol kustu (nisan 1977)

niz kıyısındaki şehir ve fabrikaların ya da gemilerin atıklarıyla kirlendiği gibi deniz kazaları, batıklar ve yangınlar sonucunda da kirlenir. Bu kirlenme kaynaklarının bir kısmı karasaldır, kıyı sularını ilgilendirir. İkincisiyse açık denizlerle ilgilidir.

● *Kirlenmenin denizde yol açtığı zararlar.* Okyanuslar ve denizler yerkürenin üçte ikisini kapladığından buralardaki yaşam da aynı oranda yaygındır. Denizlerdeki canlı yaşam iki etmene sıkı sıkıya bağlıdır:

1 — Işığın deniz suyuna girmesi (bitkilerin fotosentez yoluyla ışık enerjisi, karbondioksit ve madensel tuzlardan yararlanarak canlı madde yapmalarına olanak sağlar);
2 — Suların besleyici maddeler içermesi.
Bu iki etmenin gerekirliği, denizlerde hayvan ve bitki yaşamını oldukça kısıtlar; çünkü bunlar ancak deniz kıyılarında en uygun durumda bulunabilir. Deniz kirliliği, denizdeki yaşamı da en çok bu kesimde etkiler: Madensel atıklar, yaşam için gerekli bölgeleri (balıkların yumurtlama yerleri) zehirli hale sokabilir; organik atıkların aşırı miktarlara varması denizdeki bitki ve hayvanlar için zehirleyici çamurların oluşmasına yol açar; bazı atıklarsa bitkisel veya hayvansal yaşam için doğrudan doğruya zehirlidir; bunlar besienme zincirinin ilk aşamasında zehirli olmasalar bile canlıların bünyesinde birikerek (biyobirikme) zamanla zehirleyici bir hal alırlar; şehirlerin arınmamış atıkları çok sayıda mikroorganizmanın denizlere yayılmasına neden olurlar; deniz hayvanlarına zararı olmayan bu virüsler ve bakteriler insanlara zararlı olur.

● *Deniz kirlenmesine karşı önlem ve savaş.* Bu çalışmalar iki yönde geliştirilmiştir:

— *Kıyılarda kirlenmeyle savaş.* Buradaki amaç, en zehirli kirleri (organizmada kalan ve biriken zehirli maddeler) yok etmek ve zehirli olup da zamanla çözülen artık ürünleri belirli ölçüde suya salmaktır. Bunun için iki şekilde hareket edilmektedir: 1) Ulusal düzeyde, balıkçılığın ve denizciliğin de sorunları göz önünde tutularak, kıyıları daha sağlıklı hale getirme politikası yürürlüğe konur. 2) Uluslararası düzeyde, anlaşmalar yoluyla, denizde kalıcı ve organizmada birikici maddelerin (civa, kadmiyum, halojenler, yağlar ve hidrokarbürler) tamamen yok edilmesine ve az toksik maddelerin de azaltılmasına çalışılır. Böyle bir anlaşma, Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkeler arasında yapılmıştır.

— *Açık denizde kirlenmeyle savaş.* Üç ana yoldan yapılmaktadır: 1) Gemi artıklarının limanlarda bu iş için hazırlanmış istasyonlara bırakılması ve gemilerde atıkları taşıyıcı kısımlar bulundurulması. Bunu sağlamak için, Marpol anlaşmaları çerçevesinde uluslararası kuralların işlerliğe konmasıyla, denetleme yöntemlerine (teledeteksiyon) ve kurallara uymayanları cezalandırma yoluna başvurulur. 2) Kaza ile kirlenmelerin önlenmesi ve bunlarla savaş. Bu konuda alınacak önlemler uluslararası denizcilik danışma kurumunca belirlenmiştir. Zift, katran gibi atıkların kıyılara vurması ulusal düzeyde özel korunma önlemleri ile önlenebileceği gibi, hidrokarbürleri toplayan özel aletlerle de temizlik sağlanabilir. Bu amaçla Manş denizi ve Kuzey denizi kıyı ülkeleri arasında 1969 Bonn anlaşmasıyla ve Akdeniz ülkeleri arasında 1976 Barselona protokolüyle ortak yardımlaşma ve birbirini denetleme olanağı sağlanmıştır. 3) Denize yanıcı ve batıcı maddelerin atılmaması. Bu maddelerin listesi uluslararası anlaşmalarla belirlenmiştir (1972 Londra, 1972 Oslo, 1976 Barselona anlaşmaları).

sanayi kirleri

Fabrikalar bir yandan mal üretirken bir yandan da ya yapıları gereği ya da tekniklerinin yetersiz oluşu nedeniyle birtakım zararlar üretir: Akıntılar, sızıntılar, gürültüler, atıklar, doğayı ve manzarayı bozma vb. Bu çok yönlü kirlenmenin çeşitleri ve oranları şöyle sıralanabilir: Yüzey suları kirlenmesinin yüzde 60'ı yayılan tozların yüzde 80'i, yayılan SO_2'nin yüzde 85'i, yayılan azot oksidin yüzde 45'i, katı atıkların yüzde 50'si sanayiden kaynaklanır.

kimyasal maddelerle kirlenme

Tarımda yüksek verim elde etme amacıyla kimyasal ve organik gübrelerin, böcek ve kurt ilaçlarının aşırı ölçüde kullanımı birtakım sakıncalar taşır. Sonuç olarak bu maddeler sulara karışarak onların niteliğini bozar veya toprakta birikerek verimi azaltır. Günümüzde bu gibi kimyasal maddeler piyasaya sürülmeden önce resmi makamlarca sıkı denetimden geçirilmekte ve bunların kullanımı için halka bilgi verilmektedir. Bununla birlikte son yıllarda yapılmış olan araştırmalar, böcek ilaçlarının besin maddeleri içindeki oranının, bu besinlerin yendiği sırada son derece az olduğunu ortaya koymuştur.

atıklarla kirlenme

Atıklarla kirlenme günlük yaşamı etkilediği gibi (büyük şehirlerin kanalizasyon sorunu), insanların beslenmesini de etkilemektedir ((tarıma ayrılan toprakların kirlenmesi).

● *Ev atıkları.* Batılı ülkelerde yılda milyonlarca ton çöp atılmaktadır. Yalnız Fransa'da yılda 14 milyon ton çöp (kişi başına 250 kg) üretilmektedir. Bu atıkların yarıdan fazlasını ambalaj kâğıt ve kutuları oluşturur. Ayrıca bunların arasında bir milyon ton kadar da yok edilmesi güç atık (mutfak ve ev aletleri) bulunur. Dünyanın her yerinde kentlerde, özellikle kalabalık yerleşim yerlerinde, çöplerin toplanması ve yok edilmesi başlı başına bir sorundur.

● *Sanayi atıkları.* Evlerden atılan çöplerle kıyaslandığında sanayi atıkları çok daha büyük önem taşır. Örneğin yalnız Fransa'da 14 milyon ton çöpe karşılık 150 milyon ton sınai atık. Bunların 100 milyon tonu taş toprak (beton, kullanılmamış yapı gereçleri), 32 milyon tonu basit atıklar (ev çöplerine benzer şeyler), 18 milyon tonu sanayi türlerine özgü özel atıklardır ve bunların da 2 milyon tonu zararlı, tehlikeli ya da zehirli maddelerdir.

● *Atıkların değerlendirilmesi.* Ev veya sanayi atıkları çeşitli şekillerde değerlendirilebilir. Kâğıt, şişe, demir, plastik madde, lastik gibi şeyler çöplerden ayrılarak yeniden işlenmek üzere fabrikalara gönderilir. Hurda kâğıtlar mukavva yapımında, her çeşit cam parçaları renkli kaba cam eşya ve şişe yapımında, hurda demir kaba inşaat demiri çekiminde kullanılır. Ayrıca çöpler enerji üretimine de yarar.

gürültünün zararları (sonor kirlenme)

Gürültünün başlıca kaynakları taşıma araçlarıdır (kamyonlar, motosikletler, binek otomobilleri ve uçaklar). Ancak bazı sanayi kuruluşları, şantiyeler, ticaret merkezleri ve birçok mekanik alet de (bahçecilik makinaları, mutfak aletleri) gürültü yaratır. Ayrıca gürültü bakımından tam yalıtılmamış binalarda çalınan müzik aletlerinin, televizyon gibi aygıtların gürültüleri de komşular için bazen çok yorucu derecelere varabilir. Gürültüden duyulan rahatsızlık oranı, gürültünün şiddetine (logaritmik olarak desibel değeriyle sonometrelerle ölçülür), süresine ve günün hangi saatinde oluşuna bağıdır. Ayrıca gürültüde nesnel ve öznel başka etmenler de rol oynar. Bunlar gürültünün zaman içinde dağılışı, spektrumu (yani çeşitli frekans bantlarında şiddetin dağılımı), saf seslerin varlığı (dar bir frekans bandı içinde yoğun ses), ani ses tonu değişimleri (çok kısa bir zaman süresinde ani ses şiddeti değişimleri), fon sesine oranla diğer gürültülerin belirme derecesi, seslerin anlamlılık derecesi (ritm, bir şeyler anımsatma) gibi şeylerdir. Gürültünün verdiği zararlarla savaş, teknik önlemleri (yerleştirme planlarının düzenli ve düşünülerek yapılması) veya önleyici girişimleri (bölmeler, kapaklar, yalıtma veya kişisel birtakım korunma önlemleri alma) ve davranışlarda ölçülü olmayı (arabaları olanak dahilinde sessiz sürme, müziği hafif tonlarda dinleme gibi) gerektirir.

çevrenin korunması

Çevre sağlığı politikasının amacı, insanların günlük yaşamını çekilir kılmak ve korumaktır. Burada ana ilke, kişisel çıkarlarla toplum çıkarlarını ortak bir noktada birleştirmektir. Sınır bölgelerinde ortaya çıkan çevre sorunlarını çözmek için uluslararası bir dayanışma gereklidir. Çevre kirlenmesine karşı birçok ulusu kapsayan önlemler ancak Birleşmiş Milletler örgütünün girişimiyle düzenlenen uluslararası konferanslar ve kuruluşlarda ya da aynı amaçla kurulmuş özel kurumlarda ele alınıp kararlaştırılabilir. Nitekim uluslararası alanda önleyici ve cezalandırıcı kurallar ilk kez 1972 Stokholm sözleşmesiyle belirlendi. Bu kurallar BM genel kurulunca da onaylanarak üye devletlerin ekonomik hak ve ödevleri arasına alındı. Üye devletler bu ödevlerini yerine getirirken, gerek hukuki düzenlemelerde gerek denetimde başka devletlerin çevrelerine zarar vermemekle de yükümlüdürler. Bunun için devletler

Hollanda'da Lahey nükleer merkezinde konteynerlerde depo edilmiş radyoaktif atıklar

Foto. Dejean/Sygma; Lambert/Gamma (LAROUSSE)

arasında çevreyi koruma açısından alınan genel ve bilimsel önlemler ve yöntemler konusunda bilgi alışverişi yapılır. Sınır bölgelerinde çevreyi kirletecek türden tesisler kurulacağı zaman komşu devlete önceden danışılması gerekir. Dünya Sağlık Örgütü de bu amaçla hazırladığı beş yıllık (1978-1983) programda, atılan nesnelerin yok edilmesi, kirliliğin azaltılması ve doğanın korunması yolunda önlemler alınmasını üye ülkelere öğütledi. Avrupa Konseyi de üyelerine aynı doğrultuda direktifler verdi. Bu arada AET'nin on ülkesinin resmi olmayan bellibaşlı 60 kuruluşunun bir koalisyonu olan Avrupa Çevre Bürosu, Avrupa Topluluğu içinde çevrenin korunmasını öngörmektedir .1974 yılında bir sekretarya ile kurulan (Brüksel) ve uluslararası bağımsız bir organ olan Avrupa Çevre Bürosu, Stockholm Konferansı'nın onuncu yıldönümü nedeniyle BM tarafından konulan Çevre Programı ödülünü kazandı (1982). Avrupa Topluluğu Bakanlar Konseyi, 1982 yılı sonlarında aldığı bir kararla «Çevre Korunmasına İlişkin Üçüncü Eylem Programı»nı onayladı. Bu programın geleceğe yönelik yaklaşımları arasında «genel bir stratejinin geliştirilmesi» ile «toprak. çevre ve doğal kaynakların korunması ve akılcı bir biçimde kullanılması» önemli bir yer almaktadır.

● *Türkiye'de çevre kirlenmesi.* Sanayinin hızla gelişip yaygınlaştığı çağımızda, hava, su, deniz, orman, toprak gibi doğal çevre hızla kirlenmektedir. Fabrika dumanları ve artıkları, motorlu araçlar ve bacalardan çıkan zehirli gazlar, tarımda kullanılan böcek ve mantar öldürücü ilaçlar, kimya fabrikalarının ürünleri yeryüzündeki yaşamın doğal dengesini derinden sarsmaktadır.

Bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de çevre sorunlarının başında akarsu, göl ve deniz kirlenmesi gelmekte ve bunu hava kirlenmesi, toprakların aşınıp kirlenmesi, kentlerdeki gürültü vb. sorunlar izlemektedir. Hızlı ve sağlıksız kentleşme sonucunda akarsular, yeraltı suları, doğal ve yapay göller ve hava durmadan kirlenmektedir. Türkiye'de kent ve sanayi artıklarıyla en çok kirlenen akarsuların başında Ankara yöresinde Hatip, İncesu, Kütahya-Eskişehir yöresinde Porsuk, Bursa-Balıkesir yöresinde Nilüfer Çayı gelmektedir. Bunların yanı sıra Tuz gölü, Sapanca, Çekmece gölleri gibi denizden uzak ya da denize bitişik birçok göl de kirlenme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Genellikle rüzgârlara açık bulunan Türkiye kıyıları kirlenmiş yüzey sularından çok etkilenmektedir. Karadeniz'e kıyı olan ülkeler petrol ulaştırmak için Boğazlar ve Marmara'dan geçmek durumundadır. Boğaz trafiğinin yüzde 30'unu petrol gemileri oluşturmakta ve Karadeniz'le Akdeniz'deki boş tenkerler arınma işlerini türk karasularında görmektedir. Bu yüzden Kilyos, Şile, İzmit Körfezi, Boğazlar, Ege ve Akdeniz kıyıları petrol ve petrol ürünleriyle sık sık kirlenmektedir. Bu konuda ilk önlem olarak Türkiye, Akdeniz'in korunmasını amaçlayan Barselona Antlaşması'na katıldı. Ülkemizde sanayi artıklarıyla deniz kirliliğinin yoğunlaştığı başlıca yöreler Marmara bölgesi, özellikle İstanbul ve Boğazlar, Haliç, İzmit, Gemlik Körfezleri, İzmir körfezi ve çevresi, Antalya, Samsun limanları ve İskenderun körfezidir. Denizlerin kirlenmesini önlemek amacıyla Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilâtı'nca düzenlenen ve Türkiye ile 13 Akdeniz ülkesinin katıldığı Roma Konferansı'nda Marmara'nın en çok kirlenen denizlerden biri olduğu belirtildi (şubat 1974). Durumun ağırlığını kavrayan marmara yöresindeki 35 belediyenin başkanları aynı yıl Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği'ni kurarak alınacak önlemleri görüştü. Ayrıca İçişleri Bakanlığı yerel yönetimler genel müdürlüğünce 1977 yılında önemli kararlar alındı; bu arada marmara denizindeki kirlenmenin on yıl içinde giderilmesi öngörüldü. 1973 - 1978 döneminde başta Ankara olmak üzere hava kirliliği konusunda radyo, televizyon ve basın aracılığıyla gerekli uyarılar yapılarak kamuoyu aydınlatıldı. Türkiye'de yıldan yıla ağırlaşan çevre sorunlarının günlük yaşamı etkilemesi üzerine, 1978'de kurulan Ecevit hükümeti, Devlet bakanı ve başbakan yardımcısı Dr. Faruk Sükan'ı bu işle görevlendirdi. Türkiye'de hava kirlenmesi, sanayiinin yanlış yerlerde gelişmesi, plansız kentleşme, düşük nitelikli yakıtlar kullanılması, otomobil trafiğinin yoğunlaşması, yeşil alan yetersizliği vb. nedenlerle belirli kentlerde ortaya çıkmaktadır. Ankara, İstanbul, İzmir, Eskişehir, Adana, Kayseri, Gaziantep.te kötü ve yanlış kentleşmenin ve gene İstanbul, İzmit, Kütahya, Murgul, Bandırma, Çorum' da sanayiin yol açtığı hava kirliliği görülmektedir. Öte yandan Türkiye topraklarının ormansızlaştığı ölçüde aşınması ve bunun sonucu orman yangınlarının hızlanması da toprak kirlenmesine yol açmaktadır. Doğu Marmara ,Eskişehir, Antalya, Çukurova ve Simav'da yerel bir nitelik gösteren toprak kirlenmesi büyük kentlerin çevresinde de artmaktadır. Kırsal kesimden kentlere göçen nüfusun yarattığı sorunlar, büyük kentlerin yetersiz altyapı durumları ve Bursa'da, Çukurova'da olduğu gibi en verimli topraklarımızın sanayi kesimine ayrılması, Haliç'in, İzmit ve İzmir körfezleriyle Küçükçekmece gölünün sanayi artıklarıyla kirlenmesi, son yıllarda çevre sorunlarını ülkemizde kaygı verici boyutlara ulaştırdı. Çevre sorunlarının gittikçe yoğunlaşan etkilerini önlemek amacıyla 1978'de bir Çevre Müsteşarlığı kuruldu. Devlet Bakanlığına bağlı Çevre Müsteşarlığı'nca 12 eylül 1981 den başlayarak bir yıl içinde hava kirliliği ölçümü mobil üniteleri için üç panel, çevre eğitim faaliyetleri için görsel ve işitsel cihaz alımı ve telefon santralı tesisi gerçekleştirildi.

Dalgalarla kıyıya vuran petrolü kova kova temizlemeye çalışanlar

12 eylül 1982'den sonra bu konuda aşağıdaki çalışmalar sürdürülmektedir: Ankara hava kirliliğinin giderilmesi; çevre sorunlarının envanteri ve kaynak korumanın sosyoekonomik boyutları ve öncelikleriyle ilgili İzmit körfezi projesi; etkili bir çevre yönetimi sağlamaya yönelik çalışmalar; yüzeysel içme suyu kaynaklarının kirlenmeye karşı korunması; Çan linyitlerinin işletilmesi projesinin çevresel etki irdelemesi; Çukurova havzası ve İskenderun körfezi ekosistem değerlendirmesi; kirlilik kaynaklarını saptama ve önlemler; OECD Çevre Komitesi, AET ve Avrupa Konseyi bünyesindeki çalışmalar.

Dünyada çevre sorunları üzerinde yapılan ilk uluslararası toplantının (Stokholm toplantısı) günü (5 haziran günü) Dünya Çevre Günü ilan edildi. Dünya Çevre Günü Türkiye'de de Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı, Ankara Valiliği ve Belediye Başkanlığı'nın işbirliğiyle kutlandı. Düzenlenen programda doğa ve çevre korunması üzerinde yöntem ve sistemler, milli parklar konulu konuşmalar ve bir dia gösterisi yer aldı. (5-12 haziran 1983).

● *Çevre Kanunu.* Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi konusunda alınan en etkili önlem, 2872 sayılı Çevre Kanunu'nun yetkili organlarca hazırlanması, kabul edilmesi ve yürürlüğe konmasıdır (10 ağustos 1983). Kanun, getirdiği ilkelerin uygulanmasını ve yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak amacıyla, biri Türkiye çapında (merkezi) ve biri de il düzeyinde (mahalli) olmak üzere iki idari teşkilat kurulmasını öngörmektedir: *Yüksek Çevre Kurulu, Mahalli Çevre Kurulu.*

Başbakanın veya onun görevlendireceği ilgili devlet bakanının başkanlığında içişleri, sağlık ve sosyal yardım, ulaştırma, tarım ve orman, sanayi ve teknoloji, enerji ve tabii kaynaklar, imar ve iskân, köy işleri ve kooperatifler bakanları ile Devlet Planlama Teşkilâtı ve Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'ndan oluşan *Yüksek Çevre Kurulu*'nun başılca görevleri şunlardır: Bu kanun uyarınca çevrenin korunması, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için gereken prensip kararlarını almak; çevre kirliliği ile ilgili plan ve programları incelemek; çevre kirliliğini önlemek amacıyla ülke şartlarına uygun teknolojiyi belirlemek ve bu amaçla kurulacak tesislerin niteliklerini saptamak; kirlenmenin mevcut olduğu ve olması muhtemel bölgeleri saptamak.

Türkiye çapında görev yapan Yüksek Çevre Kurulu üç ayda bir toplanır ve kurulun sekreterya görevleri Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı'nca yürütülür.

İllerde valinin başkanlığında il idare şube başkanları, belediye başkanı ,yükseköğretim kurumu temsilcisi (varsa), sanayi odası baş-

Mazota bulanmış kuşları temizlemeye çalışan bir hayırsever

Foto. Maous/JGamma ; Dejean/Sygma(LAROUSSE)

kanından oluşan ve ayda bir toplanan *Mahalli Çevre Kurulu*'nun sekreterya görevleri il sağlık müdürlüklerince yürütülür. Bu kurulun başlıca görevleri de şunlardır: Yüksek Çevre Kurulu'nun kararları uyarınca çevrenin korunması için gerekli kararları almak; bu amaçla il düzeyinde uygulama programları hazırlamak ve uygulamak; ilde bulunan tesis ve işletmelerin çevre kirliliği açısından yapılan denetlemelerine ilişkin raporları inceleyip değerlendirmek ve gerekli önlemleri almak.

Kanunda, yasaklara uymayan ve üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmeyen gerçek kişiler, iki bin beş yüz lira ile yüz bin lira arasında değişen, ağır para cezası; kusurlunun kuruluş ve isletme gibi tüzel kişilikler olması halinde ise bu cezaların üç veya beş katına çıkarılması öngörülmektedir. Türkiye'nin sahillerini, karasuları ile iç sularını, körfezlerini, limanlarını vb. kirleten deniz araçları ve gemiler için öngörülen cezalar ise yirmi beş bin lira ile bir milyon lira arasında değişmektedir. Yasağa uymama yinelendiğinde, para cezaları bir katı artırılarak verilir. (LM)

ÇEVRELİ, Tokat ilinde Almus ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 876 nüf. (1980). Belediye (M)

***Çevre Tiyatrosu.** — Altan Erbulak-Metin Serezli ve arkadaşları, 1972'de Kandemir Konduk'un yazdığı *Yüzsüz Zühtü* ile gişe rekorları kırdılar. Daha sonra da hafif bir toplumsal eleştiri içeren yeni güldürülerle İstanbul yakası seyircisinin büyük ilgisini çekmeyi sürdürdüler: *Kim Kime, Dum Duma*, yazarı: S. Tekniker; 1973), *Deli Deli Tepeli* (K. Konduk; 1974), *Utanmıyorum, Uşüyorum* (M. İzgü; 1975), *Cimcime* (D. Fo'dan çeviri; 1975), *Nalınlar* (N. Cumalı; 1976), *Işıklar Neden Karardı?* (K. Konduk; 1977), *Olur Böyle Vakalar* (A. Christie'den sahne uyarlaması; 1978). Bu tarihten sonra topluluk dağıldı. (M)

Çevrim Termik Elektrik Santralı, İzmir ilinde linyit kömürüyle çalışan termik elektrik santralı. İki birim halindedir. Toplam kurulu gücü 60 MW olan santral, yılda 180 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

ÇEVRİYAZI bls. i. Yeni k. Leng. Bir yazıyı tüm ses inceliklerini belirterek başka bir alfabeye çevirme yöntemi. || Bu yöntemle çevrilmiş yazı: *Çevriyazıdan sonra, birçok bilim adamı, eski metinlerden geniş ölçüde yararlanmaya başladı. (Eşanl.* TRANSKRİPSİYON). [M]

***ÇIĞLI**, Hakkâri ilinde, Çukurca ilçesine bağlı bucak. — 3 325 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 676 nüf. (1980). [M]

ÇIKINAĞIL, Ankara ilinde, Şereflikoçhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 817 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇILDIR**, Kars ilinde ilçe. — 34 987 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 2 391 nüf. (1980). [M]

Çıldır Hidroelektrik Santralı, Kars ilinde Arpaçay ilçesi yakınında Çıldır gölünden beslenen kanal hidroelektrik santralı. 1975 yılında işletmeye açılan santral ,15,4 MW gücündedir ve yılda 30 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***ÇINAR**, Diyarbakır ilinde ilçe. — 35 668 nüf., 52 köy. İlçe merkezi 6 115 nüf. (1980). [M]

***ÇINARCIK**, İstanbul ilinde, Yalova ilçesine bağlı bucak. — 11 573 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 6 364 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇING - COU.** Bk. ZHENGZHOU.

***ÇING - DI.** Bk. CHENGDE.

***ÇING - DU.** Bk. CHENGDU.

***ÇIRÇIR**, Sivas ilinde, Yıldızeli ilçesine bağlı bucak. — 14 019 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 267 nüf. (1980). [M]

***ÇIRPI**, İzmir ilinde, Bayındır ilçesine bağlı bucak. — 10 974 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 3 267 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇITAK, Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 514 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇİBA**, Japonya'da (Honşu) kent. — 659 000 nüf. Demir - çelik, metal işleme ve kimya sanayii. Termik santral.
— *Çiba ili*, 4 150 000 nüf. (L)

***ÇİÇEK.** — ANSİKL. 1979 yılı çiçek hastalığının dünya yüzünden silindiği yıl oldu. Saatte 1 000 kişiyi aşılamayı mümkün kılan tabanca iğne sayesinde salgın bölgelerinde kitlesel aşılama yapıldı.

Son görülen çiçek vakasından 2 yıl geçtikten sonra hâlâ çiçek vakası görülmüyorsa, hastalığın kesin olarak ortadan kalktığı söylenebilir. Nitekim, çiçeğin dünyada en çok görüldüğü ülke olan Somali'de bile 1977 ekiminden beri çiçek vakasına rastlanmadı. Dünya sağlık örgütü, hastalık ortadan kalktıktan sonra da acil durumlar için 200 - 300 milyon doz aşı stoku bulundurmaktadır.

1978 eylülünde İngiltere'de Birmingham üniversite hastanesinin fotoğrafçısı Janet Parker, hastanede, hayvan virüslerini ve bunların insana geçiş yollarını araştıran laboratuvardan aldığı çiçek virüsünden öldü. Eskiden dünyada virüs stok eden böyle 75 laboratuvar varken, bugün bunların sayısı 10'a düştü. Dünya Sağlık Örgütü bu sayıyı 4'e düşürmeyi ve laboratuvarların denetimini üstlenmeyi amaçlamaktadır. (L)

***ÇİÇEKDAĞ**, Kırşehir ilinde ilçe. — 41 673 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 4 951 nüf. (1980). [M]

***ÇİÇEKLİ**, Tunceli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 567 nüf., 11 köy. Bucak merkezi Buğulu 841 nüf. (1980). [M]

ÇİÇEKPINAR, Isparta ilinde, Şarkikaraağaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 067 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇİÇİHAR.** Bk. QIQIHAER.

***ÇİENGMAY.** Bk. CHIANGMAI.

***ÇİFTEHAN**, Niğde ilinde, Ulukışla ilçesine bağlı bucak. — 8 184 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 000 nüf. (1980). [M]

***ÇİFTELER**, Eskişehir ilinde ilçe. — 25 649 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 9 809 nüf. (1980). [M]

***ÇİFTLİK**, Erzurum ilinde, Aşkale ilçesine bağlı bucak. — 7 503 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 885 nüf. (1980). [M]

***ÇİFTLİK**, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 33 340 nüf., 19 köy. Bucak merkezi Özyurt. 2 298 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇİFTLİKKÖY**, Kayseri ilinde, Sarıoğlan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 720 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇİFTLİKÖZÜ, Konya ilinde ,merkez ilçenin Derbent bucağına bağlı yerleşim merkezi 2 747 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇİĞDEMLİ, Yozgat ilinde, Sorgun ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 010 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇİĞİLTEPE, Afyonkarahisar ilinde, Sinanpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 868 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇİĞLİ**, İzmir ilinde Karşıyaka ilçesinde yerleşim yeri. — *Büyük Çiğli* 24 026 nüf. (1980). Belediye. *Küçük Çiğli* 4 429 nüf. (1980). [M]

***ÇİLİMLİ**, Bolu ilinde, Düzce ilçesine bağlı bucak. — 13 233 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 3 163 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÇİMENTO** i. — ANSİKL. Dünya çimento üretimi 1974 - 1978 arasında ,yüzde 16'lık bir artış gösterdi. (700 milyon tondan 827 milyon tona). 1978'de, çimento üreten ülkelerin başında Sovyetler Birliği geliyordu (127 milyon t). Onu Japonya (85 milyon t) ABD (77,5 milyon t), Çin (62,5 milyon t) izledi. Üç Avrupa ülkesi, İtalya (38 milyon t), Federal Almanya (34 milyon t) ve Fransa (28 milyon t). Ortak Pazar ülkeleri arasında en çok çimento üreten ülkeler oldu.

● Türkiye'de 1973 - 1978 arasında inşaat sektörünün talep baskısı nedeniyle çimento sanayii, hızlı bir gelişme gösterdi. 1973'te 9 milyon tona yaklaşan çimento üretimi 1979'da 14 milyon ton dolaylarındaydı. Bu miktar, 1981'de 15 milyon tonun üstüne çıktı. 1981'de özel kesimin üretimi 9 milyon ton, kamu kesiminin üretimiyse 6 milyon ton olarak gerçekleşti. Türkiye 1978'de çimento üreten ülkeler arasında 11. sırayı aldı. 1970'li yıllarda üretimin oldukça yüksek olmasına, üstelik yılda bir milyon ton dolayında çimento dışsatımı yapılmasına karşın, yoğun inşaatçılığa sahne olan kimi bölgelerde mevsimlik çimento sıkıntıları başgösterdi. Hatta Marmara Bölgesinde 1976'da karşılaşılan bir sıkıntıyı gidermek için 68 000 ton çimento dışalımı yapılmak zorunda kalındı. 1978'de başlayan yurtiçi çimento tüketimindeki gerileme 1980'li yıllarda da sürdü. Özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yönelen çimento dışsatımı, üretimin azalmasını önledi. Zaman zaman görülen darlıkların nedeni, çimentonun depo edilemeyen bir nesne olması ve bölgesel taleple bölgesel üretim arasında denge kurulamamış olmasıdır. Dağıtım sistemindeki aksaklıkları da bunlara eklemek gerekir. Üretici firmalarla bütünleşmiş olarak çalışan ve dağıtımın önemli bir kısmını gerçekleştiren bayilik örgütü de zaman zaman çimento karaborsasının doğmasına neden oldu. (M)

***ÇİMKENT**, Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan FSSC) kent. — 303 000 nüf. (L)

***ÇİN**, Asya'da devlet; dünyanın en kalabalık devleti. — 996 200 000 nüf.

TARİH

Kuruluşundan yirmi yıl sonra, Çin Halk Cumhuriyeti, çalkantılı tarihinin yeni bir evresine girdi. Büyük Proleter Kültür Devrimini izleyen bu dönem şiddetli iktidar kavgalarıyla dikkati çeker. Bunlar arasında en acıklısı, Lin* Piao olayıdır. Bu yılların en belirgin özelliklerinden bir diğeri ise ülkenin uluslararası düzeydeki siyasal tavır değişikliğidir: ABD ile yakınlık kurması, Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Birleşmiş Milletler Örgütü'nde o güne kadar Çin'i temsil eden Tayvan'ın (Milliyetçi Çin) yerini almasını sağladı. Bu açılma ve onunla birlikte başlatılan büyük bir yeniden düzenleme çabası, büyük ölçüde, Başbakan Çu En-Lay'ın eseridir. Ocak 1976'da onun, ardından da Mao'nun ölümü, başkanın dul eşi Jiang* Qing'in (*Ek 2*) yönettiği «dörtlü çete»nin tasfiyesiyle sonuçlanan bir ardılık bunalımını başlattı. Mao Çe-Tung ile Çu En-Lay'ın ardılı Hua Guofeng'in partinin ve hükümetin başına geçmesiyle birlikte maoizm sonrası dönem başladı. Kanlı bir

Çu En-Lay'ın naaşı

Foto. Gamma (LAROUSSE)

ayaklanmaya neden olan Kültür Devrimi nin aşırılıklarından biri, başta Müslümanlar olmak üzere etnik azınlıkları yalnız bırakmak amacıyla İç Moğolistan özerk bölgesinin sınırlarının daralması oldu (1969). Bu bölge ,1979'da eski sınırlarına kavuştu. Çin'in bir modernleşme programına girişen yeni yöneticilerinin saptadıkları hedef, ülkenin büyük güçler arasında yer almasını sağlamaktı.

X. Kongre (1973)

Lin Piao'nun devrilmesi «ılımlı» kanadın bir zaferiydi. Ne var ki Çu En-Lay onu alt edebilmek için başkan Mao Çe-Tung'un muhteris eşi Jiang Quing'e dayanmak zorunda kaldı. İktidar henüz, ne tek elde toplanmış. ne de tepedeki rekabetten arınmış durumdaydı. Başta partinin eski genel sekreteri Deng* Hsiaoping (*Ek 2*) olmak üzere pek çok kişiye itibarlarını iade girişimi, partinin eski kadroları ile ordunun eski etkinliğine kavuşmasını sağladı. Ne var ki, buna paralel olarak Kültür Devrimi'ni bir sıçrama tahtası olarak değerlendiren yeni, genç kadrolar, özellikle «Şanghay grubu», hızla yükseldiler: Zhang Chungqiao, Yao Wenyuan ve Wang Hongwen, Jiang Qing' in koruyuculuğu sayesinde başkan Mao'dan özel bir ilgi gördüler. X. Kongre'nin hazırlıkları sürerken, Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında önemini yitirmiş olan Kadınlar Federasyonu ile Komünist Gençler Birliği ve sendikalar yeniden etkinlik kazandılar.

1973 ağustosunda toplanan Çin Komünist Partisi X. Kongresi bunların etkisini kabul etti: Genç olmasına karşın (o sırada 35 yaşında olduğu söyleniyordu), eski bir dokuma işçisi olan Wang Hongwen, o güne kadar görülmemiş bir yükselme sağladı. Çin hiyerarşisinde Çu En-Lay'dan hemen sonra üç numaralı adam olarak partinin başkan yardımcılığına getirildi. Zhang Chunqiao daimi komiteye, Jiang Qing ile Yao Wenyuan da siyasi büroya girdiler. Öte yandan adı hiç bilinmeyen biri de siyasi büroda yer aldı: Hunan ili parti sekreteri Hua Guofeng.

1249 Kongre delegesi Lin Piao komplosuna katılmış olmasından kuşkulanılanların tümünün ayıklanmasına ilişkin tasarıyı onayladı: Kültür devrimi grubu eski şefi Chen Boda (Çen Pota) Silahlı Kuvvetler Kurmay Başkanı Huang Yongsheng, Hava Kuvvetleri Komutanı Wu Faxian, Donanma Siyasal Komiseri Li Zuopeng bunlar arasındaydı. Böylece Merkez Komitesinin üçte biri (319 üyeden 139'u) yenilendi.

Görevden alınanların sayısı ve nitelikleri, resmi açıklamaların tersine, Lin Piao olayının yol açtığı sürtüşmelerin büyüklüğünü göz önüne seriyordu. Parti yüksek kademesinde sağlanan yeni denge zayıftı. Çok kısa bir süre içinde, yaşlı bir başkanın (Mao) giderek daha büyük etkinlik sağladığı anlaşılan «Şanghay grubu» saldırıya geçti. Tüm propaganda araçlarını elinde tutan bu grup geniş bir ideolojik kampanyaya girişti: Kampanyanın hedefi, Konfüçyus ve onun ilerleme ve devrime engel sayılan felsefesiydi. Fakat ,ideolojik suçlamaların ve tarihsel eleştirilerin ötesinde, kampanya iki kişiyi daha hedef alıyordu. Bunlardan birincisi açıkça Lin Piao, ikincisi çok dolaylı olarak Çu En-Lay ve onunla birlikte saygınlıkları iade edilmiş olan parti yöneticileriydi.

1974 ilkbaharında Pekin duvarlarını kaplayan gazete ve afişlerde, fabrikalarda maddi teşviklere ve verimlilik primlerine geri dönülmesini isteyen yeni kapitalistler ile bürokratizme dayanan revizyonistler şiddetle eleştiriliyordu. Hatta bazı «dazibao» lar (duvar gazeteleri), kimi eyaletlerde, Sechuan'da Jiangxi'de ve X. Kongre'de yeni yükselenlerden birinin (Hua Guofeng) kalesi olan Hunan'da kanlı çatışmalar meydana geldiğini açıkladılar.

Bununla birlikte, bu gerilimler, Çin politikasının yeni gidişatını derinden etkilemiş olduğu izlenimini vermiyordu: Ne yeni ekonomik canlanma ne de dünyaya açılma politikası tehlikeye düştü. 1974 ocağında -belki de radikallerin kampanyasını başlatan bu karardı- Çu, Deng Hsiaoping'in siyasi büroya yeniden alınmasını sağladı. 1975'de Deng Hsiaoping (Çu En-Lay gibi) parti başkan yardımcısı ve genelkurmay başkanı oldu ve bu arada başbakan yardımcılığı görevini de korudu. Böylece, elinde, hükümet, ordu ve parti üzerinde olmak gibi, üçlü bir iktidar toplamış oluyordu (ama bu durum, yine de, başbakanın ölümünden sonra, 1976'da yeniden gözden düşmesini önlemedi).

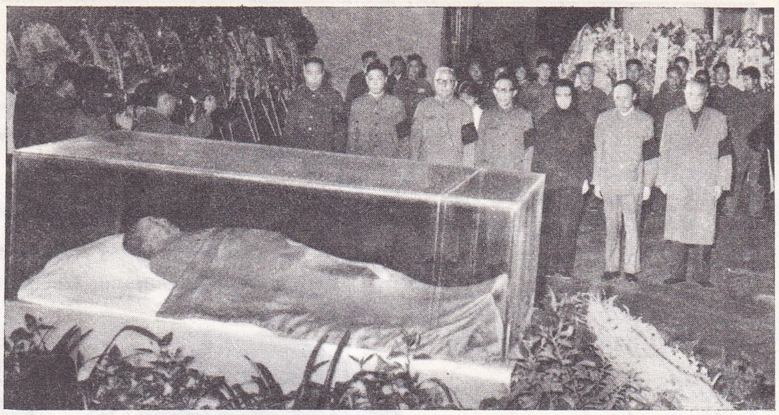

Mao Çe-Tung'un naaşı

Çu En-Lay'ın son yılları (1972 - 1976)

1972'de kanser olan ve 1974'de uzun süre hastanede kalan Çu En-Lay, bu nedenle, görevin yürütülmesinde, gitgide daha çok, ilerde hastalığının en ağır dönemlerinde kendisine vekâlet edecek olan Deng Hsiaoping'e dayandı. «Aşırılar»ın aktif muhalefetine ve bu muhalefetin yerel düzeyde yol açtığı direnişlere rağmen, hükümet, 1970'den itibaren başlatılan iki ana hedefe yönelik politikayı sürdürdü: Diplomatik açılma ve ekonomik gelişme.

● *Japonya'yla uzlaşma ve Avrupa'yla ilişkiler.* Çin - Amerikan yakınlaşmasının ardından, Çin'in geleneksel hasmı Japonya'yla bir uzlaşma politikasına girişildi. Richard Nixon'dan sonra, Japon başbakanı Tanaka Kakuei'de, 1937 Japon istilasından beri kopmuş olan ilişkileri yeniden kurmak üzere, Pekin'e gitti (eylül 1972). Tokyo, Washington'dan ileri giderek Pekin'le gerçek anlamda diplomatik ilişkiler kurmak için Milliyetçi Çin'le (Tayvan) ilişkilerini kesti. İki ülke arasındaki ticari ilişkilerde hemen bir gelşme görüldü: Bir yıl içinde ticaret hacmi yüzde 79 oranında arttı. Japonya sadece Çin pazarına girmekle yetinmiyor, Çin'deki hammaddelerle (bu arada petrolle) de ilgileniyordu. Ocak 1974'de Pekin'de, Çin ile Japonya arasında iki ülkenin ticari ilişkilerinde birbirine en ayrıcalıklı ulus işlemi yapmalarını sağlayan bir anlaşma imzalandı.

Çin, ayrıca, Deng Hsiaoping'in «ikinci dünya» dediği, dünyadaki iki büyük gücün emperyalizminden kurtulabilen, orta güçteki sanayileşmiş ülkelere de ilişkilerini geliştirdi. Çin'e göre, Avrupa'nın ,Sovyet blokunun batı sınırlarında birinci derecede bir rolü vardı. Fransa Cumhurbaşkanı Georges Pompidou'nun ekim 1973'deki Çin gezisi, Çin Halk Cumhuriyeti'nin «fransız bağımsızlığı»na verdiği değeri gösteriyordu. Deng Hsiaoping mayıs 1975'te Paris'e giderek bu ziyarete karşılık verdi. «Avrupa kozunu oynama» düşüncesi, Çin'i, 1975'de Avrupa Ekonomik Topluluğu nezdinde bir büyükelçi atamaya ve iktidarda olmasalar da Avrupalıların «en avrupalısı» diye nitelediği bazı politik simalarla (İngiliz Edward Heath'den Alman Strauss'a kadar) diyalog içinde olmaya yöneltti. Komünist Çin'inkiyle çelişen rejimlerin egemen olduğu Franco İspanyası ve albaylar Yunanistan'ıyla ilişki kurulması da aynı kaygıdan kaynaklanıyordu.

Çin aynı zamanda, Üçüncü Dünya'yla diyaloğunu da sürdürdü; uluslararası forumlarda, giderek daha belirgin biçimde, bu ülkelerin sözcüsü gibi davrandı. Cezayir başkanı Huari Bumedyen ve FKÖ lideri Yaser Arafat gibi, Senegal başkanı Léopold Senghor ve İran İmparatoriçesi Farah da Pekin'e davet edildiler.

● *ABD ve SSCB ile ilişkiler.* Ama ABD' yle ilişkilerde değişik durumlar gözlendi. İki ülke, 1973'te Henry Kissinger'in yeni bir ziyaretinden sonra, her iki başkentte birer daimi «irtibat bürosu» kurmayı kararlaştırdılar. İlişkiler henüz gerçek elçilik düzeyinde değildi (çünkü ABD Tayvan' la ilişkisini hâlâ sürdürüyordu), ama her iki ülke temsilcisinin kişilikleri bu ilişkilere değer kazandırıyordu: ABD'nin Avrupa'da görev yapmış eski büyükelçilerinden olan, Vietnam konusundaki Paris konferansında ABD eski temsilcisi David K. E. Bruce (1898 - 1977) ile Çin'in Paris eski büyükelçisi Huang Zhen. Bir süre sonra da David Rockfeller, Pekin'de ilk Çin - Amerikan bankacılık anlaşmasını imzaladı.

Ama, çok sayıdaki karşılıklı ziyaretlere karşın, yine de, 1972'de Richard Nixon'un yaptığı Çin gezisiyle başlayan harekette duraklama başladığı görülüyordu. Watergate bunalımından sonra Çin, Birleşik Amerika'nın Tayvan'la ilişkilerini kesin olarak koparma konusundaki tereddütleri karşısında hoşnutsuzluk belirtileri göstermeye başladı. Başkan Gerald Ford'un ekim 1975'te Pekin'e yaptığı ziyaretin sonucu, başarısızlık olarak nitelendirildi.

Buna karşılık, SSCB'ye düşmanlık, Çin politikasının değişmez bir öğesi ve tüm diplomasisinin ölçütü olarak kaldı. Ama, sınır sorununa ilişkin görüşmenin belli bir süre için kesilmesine karşın, Moskova - Pekin ilişkisi yine de tümüyle kopmadı. Gerilim özellikle 1974'de arttı. Bu durum iki olaydan kaynaklanıyordu: İlkin, ocak 1974'te üç Sovyet diplomatı Pekin'deki bir lokantada casusluk yaptıkları iddiasıyla tutuklandı (ardından da sınır dışı edildiler); iki ay sonra bir Sovyet keşif uçağı Sinkiang üzerinde

Mo'nun eşi Jiang Quing

Foto. Gamma ; Bureau/Sygma (LAROUSSE)

düştü ve Çin, kazadan sağ kurtulan üç havacıyı casusluk suçlamasıyla yargılamak tehdidinde bulundu (havacılar, 1975 şubatında serbest bırakıldılar).

● *Ekonomi.* Başbakan ile kabinesini en çok uğraştıran konu ekonomiydi. Ekonomisinin donatımı yeterli olmayan, sürekli olarak siyasal çalkantılar içinde bulunan, yabancı teknolojiyi yoğun biçimde çağırmayı ve borçlanmayı yine de reddeden Çin ekonomik alanda çok yavaş adımlarla ilerleyebiliyordu. Belirleyici ağırlığı hissedilen Çin tarımı (Çin, halen tarım ağırlıklı bir ülkedir), iklim ve hava koşullarının (felâketlerin) insafına kalmıştı. Sanayisi, büyük gecikmelerin ve gelişmesini engelleyen tıkanıklıkların sıkıntısını çekiyordu. Plan hedeflerine nadiren ulaşılıyordu. Ama yine de ekonomide elde edilen bazı başarılar dünyayı şaşırttı (petrol).
1975'de komünist rejimin 25 yıllık bilançosunu açıklayan Çu En-Lay şu rakamları verdi: Tahıl üretimi yüzde 150, pamuk üretimi yüzde 470 arttı. Sanayideki ilerleme on yıl içinde yüzde 190 oranındaydı. Çin, dünya kömür üretiminde üçüncü sıraya yükseldi ve daha da önemlisi petrol üreticisi bir ülke oldu: 1974'te 70 milyon ton (özellikle kuzeydeki Daqing yatağı sayesinde).

● *Üniversite.* Eğitim bakanı Zhou Rongxin, cesur bir adımla, üniversitelerde düzeni sağlamayı denedi. Ama bu kurumlar hâlâ büyük siyasal çarpışmaların ayrıcalıklı alanıydı ve profesörler gibi öğrencilerin çoğunluğu da, hükümetin «sağcı» politikasına karşı radikaller lehine savaşımı körüklemeyi sürdürüyordu. Dört bir yandan sıkıştırılıp eleştirilen eğitim bakanı, üniversitelerin asli görevinden bir «sapma» olarak nitelediği gelişmelere karşı hiçbir şey yapamadan öldü.

● *Parlamento toplantısı.* 13 ocak 1975'de Ulusal Halk Kongresi (Çin parlamentosu) Pekin'de toplandı. Büyük bir gizlilik içinde hazırlanan ve gerçekleştirilen bu oturum, komünist Çin'in Büyük Proleter Kültür Devrimi'nden sonraki kurumsal yeniden inşasının son aşamasıydı. Böylece başbakanın başlattığı süreç tamamlanmış oldu.
Ulusal Halk Kongresi (yasama meclisi) on yıldan beri toplanmamıştı. Toplantıya, önemli bölümü seçilmiş değil de yerel düzeyde atanmış 2 890 milletvekili katıldı. Oturumlar, çok kısa sürdü ve büyük bir gizlilik içinde yapıldı. 13-17 ocak arasında yapılan bu toplantıdan, Çinliler gibi dış dünya da ancak çalışmalar tamamlandıktan sonra (18 ocak) haberdar oldu. Toplantının başlıca amacı yeni anayasayı oylamaktı.
Çu En-Lay, bu toplantı döneminin bütün oturumlarına egemen durumdaydı. Sunduğu rapor siyasal vasiyetnamesi olarak değerlendirildi.
Bu, başbakan için büyük bir başarıydı. Aşırı sol muhalefet temkinli davrandı. 1974 eylülünde yapılan Çin Halk Cumhuriyeti'nin 25. yılını kutlama törenlerini, sağlığı gitgide bozulan Mao'nun katılamaması nedeniyle, başbakan yönetmişti. O dönemde, Çu-En-Lay Kültür Devrimi'nin kurbanı olan yaklaşık elli kişiye daha itibarlarını iade etmişti.

Çu'nun ölümünden Mao'nun ölümüne (1976)

Çu En-Lay, bir yıl sonra, 9 ocak 1976'da öldü. Ardıllarını saptamış ve yeniden belirlenen kurumlar ile Deng-Hsiaoping'in önderliğinde gerçekleri kavrayan bir ekip bırakmış olduğu izlenimini veriyordu. Ne var ki, külleri henüz dağılmadan, iktidar savaşımı yeniden başladı. Çu En-Lay'a bir ardıl atamak olanaksızdı. Hua Guofeng, sadece ona vekâlet etti. Açıklama yapma konusunda her zaman cimri olan parti yayın organı *Halkın Günlüğü,* 17 şubat tarihli sayısında «Merkez Komitesi'nin ikiye bölündüğü»nü yazdı.

● *İki politika.* İki politika bir kez daha karşı karşıya geldi. Bir yanda Deng Hsiaoping ile partinin eski kadroları ve ordu vardı. Bunlar, muhalifleri tarafından «revizyonist» ve kapitalizme yönelen «sağcılar» diye eleştirilen «ılımlılar»dı. Çin'in içinde bulunduğu büyük ekonomik gecikmenin bilincinde olan ,saçlarını bu işlerde ağartmış bu devrimciler, Çu En-Lay'ın 1975 ocağında Ulusal Halk Kongresi'ne sunduğu raporda ifade edilen son arzularına sadık kalınmasından yanaydılar: Çin'i 2000 yılından önce en büyükler düzeyine çıkarmak. Onlarda, gerçekçilik ideolojik yaklaşımlardan önce geliyordu. «Kedinin siyah ya da beyaz olması önemli değildir; yeter ki fareyi yakalasın; önemli olan dağa güney ya da kuzey eteğinden tırmanmak değildir; önemli olan doruğa varmaktır» : Deng Hsiaoping'in formülleri işte bunlardı.
Öte yanda, sürekli devrim yanlısı, «radikal» ler, iktidara susamış ideologlar vardı. Deng Hsiaoping'in formüllerine, «bir işçinin iyi olması yeterli değildir. Kızıl olması da gerekir» gibi sloganlarla karşılık veriyorlardı. Çu En-Lay'ın engellediği, propaganda etkinliklerinden uzaklaştırılan «radikaller» önemli bir kozdan yararlandılar: Mao'nun güvencesi. Çu En-Lay'ın ölümü üzerine, saldırı zamanının geldiğini düşündüler. Hedefleri Deng Hsiaoping'di. Şubatta başlayan bir duvar ilanları kampanyasıyla doğrudan ona eleştiriler yöneltildi. Bizzat Mao, 24 şubatta, başbakan yardımcısının *Halkın Günlüğü*'nde yayımlanmış olan direktiflerini eleştirdi. Kampanyanın şiddeti arttı. 30

Xianyang'da (Shanxi eyaleti) imparator Qin Shi Huangdi'nin anıtkabri yakınındaki yeraltı mezarlığında bulunan (1974-1976) 6 000 pişmiş toprak heykelden bir kısmı

ÇİN (arkeoloji)

Foto. Xinhua News Agency (*LAROUSSE*)

Şifalı bitkiler tarımı (1974); Huxian'lı (Shanxi) köylü ressam Bai Yuhao'nun pirinç kağıdı üzerine yaptığı resim

ÇİN Sanatı

Foto. LAROUSSE

Çin'in eyaletleri ve eyalet merkezleri

eyalet	km²	nüfus	merkez	nüfus
ANHUİ	139 900	48 030 000	Hefei	304 000
FUJİAN	123 100	24 800 000	Fuzhou	616 800
GANSU	366 500	18 940 000	Lanzhou	1 450 000
GUANGDONG	231 400	56 810 000	Guangzhou	5 000 000
GUİZHOU	174 000	27 310 000	Guiyang	504 000
HEBEİ	202 700	51 046 000	Tianjin	4 280 000
HENAN	167 000	71 890 000	Zhongzhou	1 050 000
HEİLONGJİANG	463 600	31 690 000	Haerbin	2 100 000
HUBEİ	187 500	46 326 000	Wuhau	3 500 000
HUNAN	210 500	51 000 000	Changsha	1 000 000
JİANGSU	102 600	58 930 000	Nanjing	3 000 000
JİANGXI	164 800	32 290 000	Nanchang	508 000
JİLİN	187 000	21 846 000	Changchun	1 200 000
LİAONİNG	151 000	34 426 000	Shenyang	4 400 000
QİNGHAİ	721 000	3 720 000	Xining	300 000
SHAANXİ	195 800	24 472 000	Xian	1 600 000
SHANDONG	153 300	72 310 000	Jinan	1 100 000
SHANXİ	157 100	28 070 000	Taiyuan	1 350 000
SİCHUAN	569 000	80 140 000	Chengdu	1 250 000
YUNNAN	436 200	31 350 000	Kunming	1 100 000
ZHEJİANG	101 800	37 920 000	Hangzhou	784 000

özerk bölgeler

eyalet	km²	nüfus	merkez	nüfus
GUANGXİ	220 400	34 700 000	Nannig	264 000
NEİMENGGU (İç Moğolistan)	1 117 000	18 510 000	Huhehaote	314 000
NİNGXİA HUİ	170 000	2 000 000	Yinchuan	120 000
XİNJİANG (Sinkiang)	1 646 900	12 560 000	Wulumuqi (Urumçi)	275 000
XİZANG (Tibet)	1 221 600	1 830 000	Lhassa	92 700

eyalet statüsünde belediyeler

	km²	nüfus
BEİJİNG (PEKİN)	7 100	9 029 000
SHANGHAİ (ŞANGHAY)	5 800	11 460 000
TİANJİN	—	7 000 000

diğer büyük kentler

Kent	nüfus
Chongquing	6 000 000
Lüda	4 000 000
Lanzhou	1 450 000
Qingdao	1 300 000
Fushun	1 080 000
Zhengzhou	1 050 000
Anshan	1 050 000

martta, Deng Hsiaoping'in Pekin'de bulunan ve basında çıkan tüm fotoğrafları ortadan yok oldu.

● *5 nisan ayaklanması.* Bunun üzerine, başbakan yardımcısını destekleyenler de bir karşı saldırıya giriştiler. Çu En-Lay'ın hâlâ devam eden büyük saygınlığından yararlanarak kendi yandaşlarını harekete geçirdiler. 4 nisanda binlerce gösterici Tian'anmen alanını doldurdu: Kahramanlar anıtını, eski başbakanın anısına dev çelenklerle süslediler. Duvarları afişlerle kapladılar ve radikallerin entrikalarını, Çu'nun vasiyetine ihanet etmeye kalkışanları teşhir ettiler. Jiang Quing, bu afişlerde «nafakacı imparatoriçe» olarak nitelendi. Benzeri gösteriler diğer büyük kentlerde de yapıldı. Nankin'de göstericiler «iktidarı ele geçirmek isteyen kara çete»yi suçladılar.

Ertesi gün, 5 nisanda, Tian'anmen alanında bu gösterilerin tüm izleri silinmişti: Afişler, çelenkler kaldırılmıştı. Ama kalabalık yeniden geldi, bunu protesto etti; bu bir ayaklanmaydı: Yabancı gazeteci ve diplomatların tanıklığına göre, göstericiler, alana bakan ve büyük bir yapı olan meclis sarayını ele geçirmeyi denediler, bir başka binayı yağmaladılar, polislere saldırdılar, arabaları yaktılar, yabancıları hırpaladılar. Bu, komünist Çin'de benzeri görülmemiş bir manzaraydı. Ordu ateş açmadı, ama baskı acımasızdı. Binlerce kişinin tutuklandığından, hatta kurşuna dizildiğinden söz edildi.

Bu olaylar ciddi sonuçlara yol açmakta gecikmedi. Gösteriyi kışkırtmak ve ayaklananları yönetmekle suçlanan Deng'in, siyasi büro tarafından oy birliğiyle suçlu görüldüğü ve tüm görevlerinden alındığı 8 nisan tarihli bir bildiriyle açıklandı. Ancak, «gelecekte nasıl davranacağını görmek amacıyla» parti üyeliğinden çıkarılmadı. Bu, Deng'in ikinci kez gözden düşmesiydi.

Tüm Çin'de yığınlarla karşıdevrimci girişimlere karşı harekete geçirmek için mitingler düzenlendi: «Ilımlılar» yine de kendilerini savunmayı sürdürdüler. Deng özeleştiriye yanaşmadı ve yandaşları da «radikaller»in yükselişini durdurmayı başardılar. Atanan yeni başkan onlardan değildi; fakat kendine özgü kozları olan ve «radikaller»den çok kendilerine yakın bir adamdı: Hua Guofeng (daha önce güvenlik bakanıydı). Hua'nın başbakanlığa atanması, rekabeti ve sürtüşmeleri sona erdirmedi. Tersine, «iki saf arasındaki» savaşım, Mao'nun halefinin belirleneceği tarih yaklaştıkça daha da çetinleşti. 15 haziran 1976'da parti merkez komitesi bir bildiriyle, «çok ileri yaşı» -83 yaşındaydı- «ve kendisini çok meşgul eden çalışması» nedeniyle, Mao'nun artık hiçbir yabancı ziyaretçi kabul etmeyeceğini açıkladı.

● *Tangshan depremi.* 27 - 28 temmuz gecesinde Çin, yüzyıllardan beri görmediği şiddette bir depremle sarsıldı. Pekin'in doğusundaki Hebei eyaleti, Tianjin ve Tangshan gibi büyük sanayi kentleriyle -1,5 milyon kişi- birlikte tümüyle yıkıldı. Ancak üç yıl sonra yayımlanan yıkım bilançosuna göre, bu depremde 240 000 kişi ölmüş ve 165 000 kişi de ağır yaralanmıştı. İlk bilgiler 700 000, hatta 1 milyon ölüden söz ediyordu. Son derece büyük olan maddi zarar ise hiçbir zaman rakamlara dökülmedi.

Haftalar boyunca Pekin ve civarı yeni sarsıntıların tehdidi altında yaşadı. Halk, evlerini terketmeye çağrıldı ve başkent büyük bir kampinge dönüştü. Bu Çin için hem insan kaybı, hem de maddi kayıp bakımından büyük bir darbeydi. Özellikle etkilenen bölge, Çin ekonomisinin temel direklerinden biri olan büyük bir maden (kömür) ve sanayi merkeziydi. Bu bölgenin tahrip olması, beş yıllık planın öngördüğü kalkınma projelerini uzun süre için felce uğrattı ve Çin'in içinde bulunduğu sınai güçlüklere yenilerini ekledi.

Alarm durumu ancak ağustos ayı sonunda kaldırıldı. Fakat 9 eylülde yeni bir haber, Çin'i bir kez daha yasa boğdu: Mao Çe Tung ölmüştü. Pekin'in Tian'anmen alanında 18 eylülde yapılan cenaze töreninde, Çin devriminin büyük önderinin cenazesi önünde, partinin hâlâ birlik içinde olduğu izlenimi uyandırılmaya çalışıldı. Törene partinin genç başkan yardımcısı Wang Hongwen başkanlık etti. Konuşmayı ise Hua Guofeng yaptı. Dış görüntüler kurtarılmıştı. Ama kısa bir süre için...

● *«Dörtlü çete».* Ekim başında beklenmedik bir gelişme oldu: 11 ekimde, kasıtlı olarak sızdırılan haberlerden, batı basını, Mao'nun dul eşi Jiang Qing'in ve başkan yardımcısı Wang Hongwen ile Zhang Chunqiao ve Yao Wenyuan'ın («dörtlü çete») tutuklandığını öğrendi. Hua Guofeng, merkez komitesi tarafından parti başkanlığına getirilmişti. Operasyonun gerçekleşme koşulları karanlıkta kaldı. Resmi görüşe göre, bazı kişilerin yardımını sağlayan «dörtlü çete», zor kullanarak iktidarı ele geçirmek amacıyla bir hükümet darbesi hazırlığı içindeydi. Komplocular zamanında açığa çıkarılmış ve zararsız duruma getirilmişti.

Hua Guofeng, tutuklamaları haklı göstermek için hemen harekete geçti. Kendisini, Mao'nun önceden belirlenmiş halefi olarak gösterdi. Ölümünden kısa bir süre önce Mao'nun kendisine «Başkan siz olursanız gözüm arkada kalmayacak» dediği öne sürüldü. Ayrıca başkanın 1974'de karısının «çılgınca ihtirası»nı eleştirdiği de anımsatıldı.

«Dörtlü çete»yi suçlamak amacıyla tüm Çin'de dev gösteriler düzenlendi. Basın komplocuların yargılanmasına geniş yer verdi. Duvarlar ürkütücü karikatürlerle doldu. Radyolardan en saldırgan sloganlar -«yılanın başını ezin»- yayımlandı. Baskı da acımasızdı: «Radikaller»in güçlü olduğu üniversitelerde ve «dörtlü çete»nin yandaşı bulunduğu her kesimde aramalara, tutuklamalara girişildi. Bu arada dirençler de oldukça güçlüydü: Eyaletlerin birçoğunda olaylar çıktığı bildirildi ve karışıklıklar aylarca sürdü.

Bu nedenle yeni başkan, geçiş sorununu nihai olarak çözümleme ve «dörtlü çete»nin düşüşü ve yandaşlarının temizlenmesiyle ortaya çıkan boşlukları kapatma konusunda ihtiyatlı davrandı. Hua Guofeng, parti başkanlığı ile hükümet başkanlığını şahsında topladı.

Ama, başlıca hasımlarından kurtulmuş olan «ılımlılar» yine de bununla yetinmek niyetinde değildiler. Deng Hsiaoping'e itibarının hemen iade edilmesi için girişimde bulundular. Ocak 1977'de Çu En-Lay'ın ölüm yıldönümünden yararlanılarak bir afiş kampanyası başlatıldı. İstediklerini ancak temmuz ayında elde ettiler.

Maoculuk sonrası

Merkez komitesi, temmuz 1977 başlarında yaptığı bir toplantıda, Deng'e daha önceki tüm görevlerini geri vermeyi kararlaştırdı. Hua'nın parti başkanlığı ve başbakanlık sıfatları da bu toplantıda kesinleşti. Mao'nun bıraktığı boşluğu doldurma sorunu böylece çözümlenmişe benziyordu. Geriye, yeni iktidar dengesinin, parti ve devlet üst kade-

Deng Hsiaoping Japonya başbakanı Fukuda Takeo ile Çin-Japon antlaşmasını imzalıyor (Pekin, 12 Ağustos 1978)

Foto: Kokukurita/Gamma (LAROUSSE)

«Dörtlü Çete»nin karikatürü (Jiang Qing [Mao'nun dul eşi], Yao Wenyuan, Wang Hongwen ve Zhang Chungqiao)

meleri tarafından resmen onaylanması kalıyordu. Bu da partinin XI. kongresi ile V. Ulusal Halk Kongresi'nin göreviydi.

● *Çin Komünist Partisi'nin XI. Kongresi.* 12 - 15 ağustos 1977 arasında Pekin'de toplanan ÇKP XI. Kongresi, askerler ile parti yöneticilerinin çoğunlukta olduğu yeni bir merkez komitesi seçti (201 asil ve 132 yedek üye). 23 daimi üye ile 3 yedek üyeden oluşan siyasi büroda, Kültür Devrimi'nin yol açtığı hızlı yükselmelere tepki olarak partinin eski üyelerine geniş yer verildi. Siyasi büroda, Yu Qiuli ve Fang Yi gibi büyük iktisatçılar da göze çarpıyordu. Eskiden olduğu gibi siyasi büroya, beş üyeli bir daimi komite egemendi: Başkan Hua Guofeng'in yanı sıra, dört başkan yardımcısı Ye Jianying, Deng Hsiaoping, Li Xiannian, eski kuşaktan üç kişi ve «dörtlü çete»nin tutuklanmasında kilit rol oynamış olduğu sanılan Mao Çe-Tung'un eski muhafız birliği şefi Wang Dongxing.

Kongre, Hua Guofeng'in, gelecek on yıl için partinin hedeflerini belirleyen ve «birinci büyük kültür devriminin muzaffer sonu»nu selamlayan uzun raporunu dinledi.

● *V. Ulusal Halk Kongresi (Ulusal Halk Meclisi).* Altı ay sonra da V. Ulusal Halk Kongresi toplandı. Kongre, 26 şubattan 5 mart 1978'e kadar sürdü. Oturumlar, XI. parti kongresinin tam bir yansımasıydı. Kongreye sunulan ve 1975'inkine göre daha az radikal olan yeni anayasa. «Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu» Mao'nun düşüncesini yüceltti, ama «devrimci birleşik cephe» (aydınlar, yurtseverler ve «deniz aşırı» Çinliler) kavramına da yer verdi. Dış politikada «üç dünya kuramı»nı kabul etti. Kongreye sunulan yeni hükümet öncekinden biraz farklıydı: Bakan sayısı, ekonomik işlerden sorumlu mevkilere geniş yer vermek için 29'dan 35'e çıkarıldı. Mareşal Xu Xiangjian, mareşal Ye Jianying'in yerine savunma bakanı oldu. Mareşal Ye Jianying ise, cumhurbaşkanlığı makamı artık kaldırılmış olduğu için, Ulusal Meclis daimi komite başkanlığına, bir başka deyişle devlet liderliğine getirildi.

● *Dört öncelik.* Meclis gibi, parti kongresi de geniş bir ekonomik kalkınma programını onayladı. Hua Guofeng, raporunda Çu En-Lay'ın parolasına yer vermişti: Çin'i bu yüzyılın bitiminden önce, büyük, güçlü ve modern bir sosyalist devlet yapmak. Bu amaca ulaşmak için 1975'te on yıllık bir plan hazırlanmıştı. Ama Çu'nun, daha sonra da Mao'nun ölümünün yol açtığı siyasal çalkantılar bu planın uygulanmasını geciktirdi. Çin'in yeni yöneticileri, planın hedef ve araçlarını yeniden belirlediler. Böylece dört öncelik saptandı.

1 — *Bilim ve teknik.* Çin'in kalkınmasının temel taslağı olan ve on yıllık devrimci çalkantıların büyük ölçüde altüst ettiği araştırma ve öğretim için köklü reformlar gerekiyordu. Mayıs 1978'de Pekin'de toplanan ve 6 000 delegenin katıldığı ulusal konferansta, araştırmanın öncelikli olan ana çizgileri belirlendi (tarım, ham maddeler, bilişim, laser, uzay ,yüksek enerjiler fiziği, genetik). Bu yeniden düzenleme, başbakan yardımcılığına ve siyasi büro üyeliğine getirilen Bilimler Akademisi başkan yardımcısı Fang Yi'nin gözetimi altında yapıldı ve yeni bir parola saptandı: «Bilim adamları kendi çalışmalarına iade edilmelidir».

Daha da acil olanı, öğretim ve özellikle üniversite reformuydu. Bunların birçoğu, on yıldır, eğitim merkezi olmaktan çok, devrimci kışkırtma odaklarına dönüşmüştü. Giriş sınavlarının kaldırılması ve ortaöğretim öğrencileri için üniversiteye girmeden önce iki - üç yıl kırsal alanda kalma zorunluluğu, derslerin düzeyini büyük ölçüde düşürmüştü. Yeni yöneticiler, zorunlu bir disiplin ve kesin eleme ölçütleri getirmeyi düşündüler. Ayrıca bilimsel öğrenime ağırlık verilmesini istediler.

İlk ve orta öğretim de yeniden düzenlendi. Öğretim süreleri kırsal alanlar için 8, kentler için 10 yıl (beş yıl ilk, beş yıl orta öğretim) olarak belirlendi. Bu alanda büyük zorluklar söz konusuydu; örneğin, batı kaynaklı tahminlere göre öğretim kurumlarındaki öğrenci sayısı çok yüksekti: İlköğrenimde 150 milyon çocuk, 400 üniversiteye dağılmış 584 000 öğrenci.

2 — *Tarım.* 1 milyarlık bir nüfusu beslemek zorunda olan bir ülkede tarım kesimi doğal olarak öncelikli bir yere sahiptir. 1985 için öngörülen hedefler hem donanıma, hem de üretime ilişkindi. Tarımsal etkinliklerin yüzde 85'inin beş yıl içinde makineleştirilmesi planlandı. Tahıl üretimi 400 milyon tona çıkmalıydı. Shanxi eyaletindeki Dazhai komünü, tüm halk komünlerinin esinleneceği bir modeldi.

2 — *Sanayi.* Bu alanda da geçmişteki hatalar eleştirildi. Plan Komisyonu başkanı Yu Qiuli, Çin'deki sınai örgütlenme, yönetim ve üretimin eleştirel bir tablosunu gözler önüne serdi. Yeni plan çok katı düzenlemeler getirdi: İşletmelerin üçte biri, on yıl içinde, Çin ekonomisinin büyük başarısı Daging işletmesini (petrol) örnek alan bir dönüşümü gerçekleştirmek zorundaydılar. Genel ilke, sanayinin tarıma ve ulusal savunmaya hizmet etmesiydi.

Genel planlama, çelikten petrole kadar uzanan on iki büyük proje üzerinde odaklaştı ve nakliyeciliğe ve büyük limanların donatımına öncelik verdi. Üretim hedefleri oldukça iddialıydı: Yüzde 10'luk bir büyüme hızı (tarım için yüzde 4-5) ve bu on yıllık plan dönemi sonunda 35 milyon ton çelik ve 600 milyon ton kömür üretimi.

Ülke içinde, çalışmayı özendirmek ve teşvik etmek için önlemler alındı: Verimlilik primlerinin yeniden verilmesi ve genel ücret artışları. Ülke dışında ise, Çin, batı ve japon teknolojisinin büyük ölçüde girmesinden yanaydı. Ayrıca, ilk kez, donatım alımı sözleşmelerinin yabancı kredilerle finanse edilmesi kabul edildi.

4 — *Savunma.* Modernleşme alanlarının sonuncusu, ama kuşkusuz, siyasal bakımdan en önemlisi olan ordu, Kültür Devrimi'nin sona ermesinden «dörtlü çete»nin tasfiyesine kadar geçen on yıl içindeki bunalımlarda çok büyük bir rol üstlenmişti ve yeni iktidar odaklarındaki büyük ağırlığını koruyordu (siyasi büro üyelerinin yarısı, merkez komitesi üyelerinin üçte biri askerdi). Bu nedenle kalkınma atılımında da kendisine düşen yeri almalıydı. Sınırlardaki durumun tehlikeli sayılması (kuzeyde Sovyet, güneyde Vietnam sınırı) bu görüşün önemini artırıyordu.

Çin ordusu, nitelik bakımından önemli bir düzeye yükseldi. Nükleer silah donatımı arttı: Orta ve kısa menzilli roketler çoğaltıldı; ama 1979'da henüz kıtalararası füze yoktu. Ayrıca nisan 1970 ile 1978 arasında uzaya sekiz uydu fırlattı.

Buna karşılık, ordu, konvansiyonel donatımını yenilemek ve geliştirmek durumundaydı. Çin bu konuda da, gereksinimlerini karşılamak için dışarıya yönelme eğilimine girdi.

● *Saygınlıklarına kavuşturulanlar.* Çin'in yeni politikasının bir başka yönü de re-

Hua Guofeng bir temel atma töreninde

Foto. Gamma; Hsinhua News Agency (LAROUSSE)

jimdeki belli bir liberalleşmeydi. Önceki tasfiye operasyonlarının binlerce kurbanı, bağışlanarak kamplardan çıktı. Resmi açıklamalarda (aşağılayıcı) «sağcı» nitelemesinin artık kullanılmaması gerektiği belirtildi. Aftan sonra, yitirilen saygınlıkların, hatta sıfat ve mal varlıklarının hemen iadesine geçildi.

Böylece, tasfiyelerin kurbanı olmuş eski parti ileri gelenlerinin yanı sıra, yıllarca susturulmuş büyük yazarların ve her kesimden «yok olmuş» kişilerin de yeniden ortaya çıktığı gözlendi. Shakespeare'den Beethoven'e kadar, batı kültürüne Pekin de ve Şanghay'da ifade hakkı tanındı. Hatta karşıcılık bile belli ölçüler içinde hoşgörüldü: Pekin'de, büyük Xidan kavşağındaki «demokrasi duvarı» her gün afişlerle, insan haklarına saygıyı savunan açıklamalarla, her tür özgürlük istemleri ve maoculuğun aşırılıklarını teşhir eden yazılarla kaplandı. Ayrıca bu görüşleri dile getiren dergiler yayımlandı.

ÇKP'nin yayın organı *Halkın Günlüğü*'nün de bu yeni akımı teşvik ettiği gözlendi. Gazetenin 24 haziran 1978 tarihli sayısında şu satırlar yer alıyordu: «Pratiği göz önünde tutarak, marksizm-leninizm ve Mao Çe-Tung'un düşüncesinin zaman aşımına uğramış ilkelerini yeniden gözden geçirmeliyiz. Bunu yapmalıyız, çünkü bu normaldir, zorunlu ve kaçınılmazdır.»

Söz konusu gelişmelere paralel olarak ve gerek ücretlerdeki genel yükselme, gerek genel yumuşama havası sayesinde, Çinliler piyasadaki tüketim mallarını çokça satın alarak, daha iyi bir yaşam düzeyine ulaşma arzularını dile getiriyordu. Bu arada, ticari reklamlar duvarları yeniden kaplamaya başladı.

Halkın Günlüğü, işletme yöneticilerine «kâr edin» diyor ve «kâr etmemekten utanmaları» gerektiğini öne sürüyordu. Görenekler de eski katılığını yitirdi. Giyinme biçimi değişti.

Çin, geniş biçimde turistlere açıldı. Otel kapasitesinin yetersizliğine karşın 1978'de ülkeye yaklaşık 1 milyon turist girdi. Batılı ölçülere uydurmak amacıyla kontrollü de olsa «modernleşme» dalgası yayıldı. Buna «Pekin ilkbaharı» adı verildi.

● *Diplomatik açılma.* Ekonomik ılımlılık ve liberalleşmeden oluşan bu ikili hareketi, diplomatik açılma politikasında yeni ilerlemeler izledi. İlkin, Yugoslavya'yla uzlaşma sağlandı ve mareşal Tito, Mao Çe-Tung'un mozolesini ziyaret eden (nisan 1977) ilk yabancı devlet başkanı oldu. Ardından, 12 ağustos 1978'de Japonya'yla bir barış ve dostluk anlaşması imzalandı: Japonya, aylarca süren bir tereddütten sonra Pekin'in isteğini kabul ederek «hegemonyacılığa karşı» bir hükmün anlaşmada yer almasını onayladı.

Bu hükümle dolaylı olarak ve SSCB'nin adı anılmaksızın Japonya'nın «hegemonyacılık» politikasını eleştirmesi amaçlanmıştı; Çin, SSCB'yi hegemonyacılıkla suçluyordu.

Son olarak da Washington'la ilişkilerin 15 aralık 1978'den itibaren tümüyle normalleştirilmesi kararlaştırıldı: Başkan Jimmy Carter, Tayvan'la ilişkilerden vazgeçmeyi kabul etti. İki ülke artık, birbirleri nezdinde, büyükelçilikler düzeyinde temsil edilecekti. Ocak 1979'da Deng Hsiaoping ABD'ye görkemli bir ziyarette bulundu. Aralık 1979'dan başlayarak da Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi, bu bağlaşıklığı daha da pekiştirdi: ABD, Çin'e askeri malzeme verilmesini kararlaştırdı ve ticari alanda en çok kayrılan ülke hakkını tanıdı.

● *Vietnam savaşı.* Ancak bu diplomatik başarılar, Çin ile Vietnam arasında gelişen sürtüşmeyi etkilemedi. Vietnam, ticaretin sosyalizasyonu önlemlerinin mülksüzleştirdiği güneydeki onbinlerce Çinliyi sınır dışı etti. Pekin, çoğu Çin-Vietnam sınırını aşmayı deneyen «kapitalist» Çinliler'in savunmasını üstlendi ve bu kararı giderek artan bir şiddetle protesto etti.

Ama, kasım 1978'de Sovyet-Vietnam dostluk anlaşmasının imzalanmasıyla daha da artan Hanoi-Moskova yakınlaşmasından ve özellikle 7 ocak 1979'da Pnom Penh'e giren Vietnam kuvvetlerinin Kamboçya'ya müdahalesinden tedirgin olan Çin, diplomatik hareketten askeri harekâta geçti. Bir dizi kademeli yaptırımdan sonra (Çinli teknisyenlerin geri çağrılması, Vietnam'a her tür yardımın kesilmesi, konsoloslukların kapatılması) askeri önlemler aldı. Kışla birlikte Vietnam sınırında askeri yığınak yapmaya başladı. Deng Hsiaoping, ocak ayında ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında, Çin'in Vietnamlılar'a «iyi bir ders» verme niyetinde olduğunu saklamadı. 17 şubat 1979'da Çin birlikleri dört yönden saldırıya geçti: Tonkin körfezi yakınındaki Mong Kay, 4 numaralı yol üzerindeki Lang Son, batıda Kao Bang ve Lao Kay. Cephe, çok dağlık bir bölgede 1 000 km boyunca uzanıyordu. Çarpışmalar her yerde son derece şiddetli oldu. Vietnamlılar, Çin topçusunun yoğun bombardımanlarına ve piyade saldırılarına rağmen, büyük bir direniş gösterdiler.

Şubat sonundan itibaren yeniden yoğunlaşan Çin saldırısı hedefine ulaştı.

Çin birlikleri Kao Bang'a girdi. Mart başında Lang Son ile Lao Kay kanlı çarpışmalardan sonra düştü. 5 martta Pekin, «Vietnam saldırılarına karşı giriştiği operasyon»un sona erdiğini ve kuvvetlerinin geri çekildiğini açıkladı. Ama operasyon ancak 16 martta bitti. Bu saldırı pahalıya maloldu: Çinlilerin kayıpları, Pekin'e göre 20 000 ölü ve yaralı idi. Hanoi'ye göreyse bunun üç katından çoktu. Siyasal planda, bu saldırı, Vietnamlılar'ın belirgin ödünler vermesini amaçlıyordu: Fakat Vietnam, ne Kamboçya'daki birliklerini geri çekti, ne de Moskova'yla ilişkisini kopardı. SSCB ise, Çin saldırısına sadece sözlü protestolarla tepki gösterdi. Ama yine de, 3 nisanda Pekin, 1980'de bitecek olan 1950 tarihli Çin-Sovyet antlaşmasını uzatmayacağını açıkladı.

18 nisanda başlayan ve sonuçsuz kalan Hanoi-Pekin görüşmeleri, her iki tarafın da uzlaşma isteğinde olmadığını gösterdi.

● *Duraklama.* 1978 sonundan itibaren başlayan siyasal sertleşmenin kuşkusuz birçok nedeni vardır: Vietnam'la çatışmanın sonucu, liberalleşmenin yol açtığı gelişmelerden duyulan tedirginlik, modernleşmenin çok yüksek olan maliyetinin neden olduğu düşünceler, parti yönetiminde gerilimler. Sonuç olarak, sertleşme tüm alanlarda görüldü.

Ekonomik alanda, daha önceki tasarılar çok iddialı bulundu ve bunlar 1978-1979 kışında yeniden gözden geçirildi. Mart 1979 başında, Çin, Japonya'yla yapmış olduğu 2 milyar dolar tutarındaki yirmiden çok sözleşmeyi iptal etti. Batıya verilen çok sayıda sipariş süresiz ertelendi. Çin basını da, hedefleri daha sınırlı kalkınma programlarının hazırlandığını açıkladı.

Siyasal alanda, Pekin'deki köylü gösterileri, Şanghay'daki daha şiddetli karışıklıklar bir tehlike işareti niteliğindeydi. Kırsal alana gönderilmiş binlerce genç işsizin kentlere dönmesiyle daha da artan suç işleme eğiliminin yaygınlaşması, çinli yöneticileri katı önlemler almaya itti.

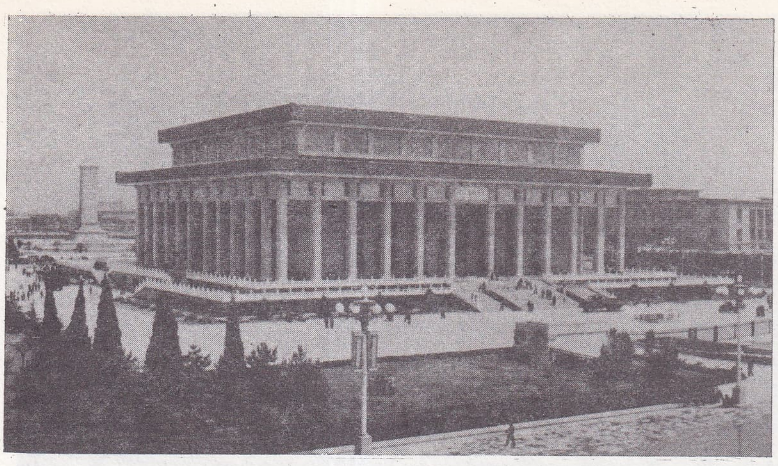

Mao'nun anıtkabiri

Aralık 1978'de yapılan merkez komitesi toplantısında, bizzat Deng Hsiaoping, karışıklık yaratan unsurlara ciddi bir uyarıda bulundu.

Sekiz maddelik bir direktif, katı bir disipline geri dönüldüğünü vurguladı. Mart 1979'da, Pekin devrimci komitesi, sert bir bastırma hareketine girişildiğini açıklayan bir bildiri yayımladı. Bu bildiride özellikle «yığınlar içinde demagojiye başvurarak karışıklık yaratmanın, yanlış ve kara çalmaya yönelik suçlamalarda bulunmanın yasak olduğu» belirtildi. Bu bildirinin yayımlanmasını izleyen günlerde de bazı muhalifler tutuklandı. Bunların en ünlüsü olan Wei Jingsheng, yarı gizli bir duruşmadan sonra 15 yıl hapse mahkûm edildi. «Demokrasi duvarı» ortadan kaldırıldı.

yeni gelişmeler

● *Maoculuktan uzaklaşma.* Rejimin az çok yumuşaması, eski başkan «büyük önder» Mao Çe-Tung'a karşı yüceltici tutumların da azalmasına yol açtı. Maoculuktan uzaklaşma, 1 ekim 1979'da cumhuriyetin 30. kuruluş yıldönümünün, özellikle de Mao'nun 9 eylülde ölüm, 26 aralıkta doğum yıldönümlerinin sade törenlerle kutlanmasında kendini gösterdi. Ancak yöneticiler bu arada ihtiyatı da elden bırakmadılar; toplumsal barışın ve «dört yenilik» ilkesinin sürdürülmesi için önlemler aldılar. Haziran ayında Çin'in ilk ceza yasası Halk Meclisi'nde oylanarak yürürlüğe girdi. Yıl sonuna dek özellikle Şanghay ve Pekin'de yapılan kitle gösterileri sonucunda tutuklamalar, davalar, hapis, hatta ölüm cezaları söz konusu oldu. Öte yandan Mao'nun mozolesi sık sık «onarım nedeniyle» kapalı tutuldu. Mao'ya yöneltilen her eleştiri bir saygı ifadesiyle dengelenerek tepkiler yatıştırılmaya çalışıldı. Maoculuktan uzaklaşmanın son halkası, Kültür Devrimi'nin bir numaralı hedefi olan, «dönek, hain, alçak», «revizyonist», «Çin Kuruşçev'i» nitelemeleriyle 1968'de görevinden alınıp partiden çıkarılan ve ertesi yıl hapiste ölen 1959 - 1968 arasının cumhurbaşkanı Liu Shaogi'ye (Liu* Şao-çi) yeniden saygınlık verilmesi oldu (29 şubat 1980). Shaogi'nin ölüm günü olan 17

Taşkından sonra yatağına çekilmiş Huangho ırmağı

Foto. Sygma-Chine (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

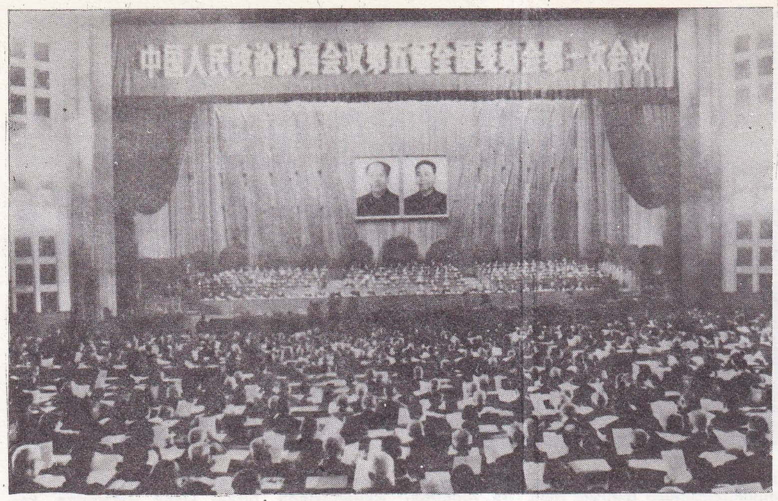

Şubat 1978'de yeni Ulusal Meclis'in açılışı

mayısta tüm Çin büyük bir yasa gömüldü. Pekin'de Tien anmen alanında yapılan görkemli anma töreninde bir konuşma yapan başkan yardımcısı Deng Hsiaoping, «Yoldaş Liu Shaogi, Mao Çe-Tung, Çu En-Lay ve Zhu De yoldaşlar gibi, sonsuza dek kalplerde yaşayacak» dedi. Parti başkanı ve başbakan Hua Guofeng de Shaogi'nin 12 yıllık bir tutukluluktan sonra 1979 ocağında saygınlığına kavuşturulan dul eşi Wang Guanggei'ye başsağlığı dileklerini sundu.

1980 eylülünde Mao'nun 4. ölüm yıldönümü daha da sessiz geçiştirildi; mozolesi yine kapalı tutuldu. Mao'nun hata ve sevapları işlenmeye, onun «hepimiz eşitiz» sözlerine yer verilmeye başlandı.

● *Nüfus planlaması.* Çin'de çağdaşlaşma girişimleri arasında, nüfus artışının denetim altına alınması önemli bir sorun olarak ele alındı. Çin'in nüfusu 10 yılda 167.5 milyon artarak 1979 sonunda 971 milyona ulaşmıştı. Yıllık nüfus artış oranı 1971'deki yüzde 2,34'den 1979'da ancak yüzde 1,17'ye düşürülebilmişti. Yöneticiler, bu oranın 1985'de yüzde 0,5 ve 2000 yılında da O (sıfır) olmasını planladılar. Üç ve daha çok çocuk sahibi ailelere vergi ve para cezaları konurken, tek çocuklu ailelere özel prim verilmesi, ayrıca bunlara kreş, okul, iş ve hastanelere girişte öncelik tanıma uygulaması başlatıldı. Bunun sonucu olarak kimi aileler daha yoğun biçimde çocuk düşürme yoluna başvurdular. Köylerde bebeklerini (daha çok da kız olanları) öldüren ailelerin çoğalması, yetkilileri daha sağlıklı çocuk düşürme ya da aldırma yolları geliştirmeye yöneltti. *Halkın Günlüğü* gazetesine göre 1971 - 1979 arasında Çin'de 200 milyon gebeliği önleyici tıbbî müdahale olayı görüldü. BM'in bir anketine göre de Çin'de 40 milyon çift yapay aygıtlarla gebeliği önleme yolunu seçti; 20 milyon erkek ya da kadın da kısırlaştırmaya başvurdu.

● *Hua Guofeng'in tasfiyesi.* Parti ve devlet yöneticileri düzeyinde Mao ile bağların tümden koparılması, eski başkanın halefi Hua Guofeng'in parti başkanı ve başbakanlık görevlerinin ikisini de yitirmesiyle tamamlandı. Hua, daha önce, Mao'nun *Seçme Eserler*'inin 5. cildinin yayımlanması ve özellikle 1976'da Deng Hsiaoping'in ikinci kez gözden düşürülmesi yüzünden eleştirilmişti. 28 şubat 1980'de parti merkez komitesi, 12 üyesini yenilerken siyasi büro daimi komitesine de Deng Hsiaoping'in yakın dostu iki yeni üye seçti: Zhao Ziyang* (*Ek 2*) ve Hu Yaobang* (*Ek 2*). Öte yandan pek çok yetkiyi tek elde topladığı için Mao tarafından kaldırılmış bulunan parti genel sekreterliği yeniden ihdas edildi. Genel sekreterliğe Hu Yaobang getirildi. Hua Guofeng, eylül ayında hükümet başkanlığını bıraktı. Guofeng'in zorunlu istifasından sonra bu görev, siyasi büronun yeni daimi üyesi Zhao Ziyang'a verildi. Bu dönemde Mao'nun kendine halef seçtiği Hua, parti başkanı olarak, üç kez halkın karşısına çıkabildi: 1981 şubatındaki yeni yıl şöleninde, nisanda yazar Mao Dun'un cenazesinde ve 1 mayıs bayramı törenlerinde. Hua Guofeng 1981 haziranında bir merkez komitesi toplantısında parti başkanlığından da istifa etti. MK istifayı kabul etti. Çin Komünist Partisi, 1 temmuz 1981'de 60. kuruluş yıldönümünü Hu Yaobang'ın başkanlığında kutladı. Öte yandan Yaobang, anayasaya göre ordunun da en yüksek yöneticisi oldu. Ancak gerçekte rejimin iplerini elinde tutan kişi yine parti başkan yardımcısı olarak kalan Deng Hsiaoping'di. Hsiaoping, partinin askeri komisyon başkanlığını sürdürmesiyle ordu üzerinde de yeterince etkiliydi.

● *«Dörtlü Çete»nin yargılanması.* Hua Guofeng'in saf dışı edilmesine koşut olarak en eski Mao'culardan «Dörtlü Çete» de, soruşturma dönemiyle geçen dört yıllık tutukluluktan sonra, 20 kasım 1980'de sivil bir mahkeme önüne çıkarıldı. 25 ocak 1981'de sonuçlanan bu davada 42 oturum yapıldı; 49 tanık dinlendi; Mao'nun eski eşi Jiang Qing (Ciyang Çing) ve 9 suç ortağı, 1966 - 1976 arasının Kültür Devrimi «felaketinden», pek çok kanlı ayaklanmadan, cinayet ve işkenceden sorumlu tutuldular. Jiang Qing, mahkemeye ve tanıklara küfretti; kendisine yöneltilen suçlamaları reddetti; «devrimci» sloganlar attı; savunması yerine bir şiir okumakla yetindi. Zhang Chungiao yalnızca «suçlamaları reddediyorum» dedi ve davanın sonuna dek başka bir şey söylemedi. Diğer sanıklardan önde gelen üçü (Wang Hongwen, Yao Wenyuan ve Chen Boda [Çen*-Poda]) «suçlarını» değil «hatalarını» kabul edebileceklerini belirttiler. Halka açık olarak yapılan ve tüm dünya televizyonları tarafından yansıtılan «Dörtlü Çete» ve işbirlikçileri davasının sonunda sanıklar şu cezalara çarptırıldılar: Jiang Quing (yaş 67): İki yıl sonra yerine getirilmek üzere ölüm cezası; ancak bu iki yıllık tutukluluğu sırasında suçlarını kabul edip özeleştiri yapması halinde ceza ömür boyu hapse çevrilecek ve tüm siyasal haklardan yoksun tutulacaktı (1983 ocağında bu değişiklik gerçekleşti). Zhang Chungiao (yaş 63): Aynı ceza, aynı koşul, aynı sonuç. Wang Hongwen (yaş 46): Ömür boyu hapis ve tüm siyasal haklardan yoksunluk. Diğer 7 sanık, beş yıl için siyasal haklarından yoksunluk dışında şu hapis cezalarına mahkûm oldular: Yao Wenyuan (yaş 49): (20 yıl hapis; Chen Boda (yaş 76), Huang Yongsheng (yaş 70) ve Jang Tengjiao (yaş 61): 18'er yıl hapise; Wu Faxian (yaş 65) ve Li Zuopeng (yaş 66): 17 yıl hapis; Qiu Huizio (yaş 66): 16 yıl hapis.

dış ilişkiler

Çin'in ordusunu modernleştirme girişimi 1980'de de devam etti. 18 mayıs 1980'de 10 000 km menzilli kıtalararası balistik füzenin Güney Pasifik'e doğru tam bir başarıyla fırlatıldığı açıklandı. Olay önemliydi, çünkü Deng Hsiaoping, 17 nisanda «dünya savaşı kaçınılmazdır; ama 20 yıldan önce çıkacağını sanmıyorum» demişti. Vietnam'la görüşmeler 1980 ocağından beri askıdaydı. SSCB ile de Afganistan'ın işgal edildiği 1979 aralığından beri ilişkiler kesikti. 1979 içinde yapılacağı açıklanmış olan Çin - Sovyetler Birliği dostluk anlaşmasından ses seda yoktu. Yine de Liu Shaogi'ye saygınlığını geri verebilmek için «revizyonizm» eleştirilerini unutan Çin yöneticileri, SSCB ile yakınlaşma için uygun koşullar yaratabilirdi. Fakat Afganistan'ın işgali bunu engelledi. Çin, sovyet askeri müdahalesini kınamak için 24 nisanda 1980 Moskova olimpiyatlarına katılmayacağını açıkladı. Aynı tutumu benimseyen Japon olimpiyat komitesine bir kutlama mesajı gönderdi. Yıl boyunca Çin diplomasisi, hint okyanusu çevresinde sabırlı bir kuşatma harekâtına girişen sovyet yayılmacılığına karşı çıkmayı amaçladı. Dönemin parti ve hükümet başkanı Hua Guofeng, mayıs ayında Japonya'da, imparator Hiro-Hito tarafından kabul edildi. Savunmadan sorumlu başbakan yardımcısı Geng Biao (1981 martında savunma bakanlığına getirilecekti) Washington'a gidip askeri araç-gereç satın aldı. Diğer başbakan yardımcılarından Li Xianian, Yeni Zelanda başbakanının Pekin'e yaptığı ziyaretten hemen sonra bu ülkeye bir karşı ziyarette bulundu. Dışişleri bakanı Huang Hua Tayland'a, daha sonra da İndira Gandhi'nin Pekin'e karşı ziyaretini hazırlamak amacıyla Hindistan'a gitti. Huang Hua ,daha önce de Pakistan'a gidip Afganistan sınır bölgesini gezmiş ve ayrıca başbakan Hua Guofeng'in 1979 ekim - kasımındaki Batı Avrupa (Fransa, Federal Almanya, İngiltere ve İtalya) gezisine katılmıştı. Çin yöneticileri bu gezide Romanya ve Yugoslavya başkentlerine de uğramış, Belgrad'da Tito tarafından ağırlanmışlardı. Çin'in bu sovyet aleyhtarı dış siyaseti ve Avrupa'da yugoslav ve özellikle italyan komünist partileriyle yeniden ilişkiler kurması (örneğin italyan komünist partisi başkanı 20 yıldır ilk kez Pekin'de ağırlandı [1980 nisanı]) onu uluslararası komünist harekete geri döndürdü. Ulusal Halk Meclisi başkan yardımcısı olan Çu En-Lay'ın dul eşi de, 16-18 haziran 1979 tarihlerinde Fransa'ya yaptığı resmi ziyaret çerçevesinde Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu toplantısına kabul edildi.

4 ay sonra Fransa cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing Çin'i ziyaret etti. Paris'te Giscard -Hua Guofeng arasında imzalanan anlaşmalar uyarınca açılan yeni fransız elçilik ve konsolosluklarını gezdi. İki ülke arasında ticari olduğu kadar kültürel alanda da anlaşmalar yapıldı; Çin'de Fransızca eğitimine başlanması kararlaştırıldı. Bu amaçla şubat 1980'de Çin'de yeni bir Çince - Fransızca sözlük piyasaya çıkarıldı. Buna karşılık bir çin tiyatro topluluğunun 1980 ekiminde Comédie - Française'in 300. kuruluş yıldönümüne katılması kararlaştırıldı. Nisan - mayıs aylarında da geleneksel Pekin Operası Lyon, Paris ve Rennes kentlerinde

«Dörtlü Çete»nin yargılanışı

Foto. AFP; Parimage (LAROUSSE)

temsiller verdi. Yine 1980 martında, Marsilya başpiskoposu, 1949'dan beri Çin'de ağırlanan ilk kardinal oldu. 1980 paskalya tatilinden itibaren Vatikan radyosu, haftada bir gün Çince ayin yayımlamaya başladı. Çin'de protestan seminerleri düzenlendi; İncil ve Tevrat Çince olarak yeniden yayımlandı. Giderek Çin'de katolik kilisesi de faaliyete geçti. 1979 temmuzunda monsenyör En Tieshan, Pekin piskoposu oldu.

1981 haziranında Reagan hükümetinin dışişleri bakanı Alexander Haig'in Pekin'e yaptığı resmi ziyaret, Çin - ABD ilişkilerinde yeni bir yakınlaşma yarattı. Haig, ülkesinin Çin'e yeni savaş araç - gereci vermeye hazır olduğunu belirtti. ABD böylece, Tayvan'a yaptıkları askeri yardımdan ötürü Çin'e kendisini affettirmek ve Moskova'ya da bir uyarıda bulunmak istedi. 1981 içindeki bir başka diplomatik gelişme, Hindistan'la ilişkilerde sağlandı. Başbakan Zhao Ziyang, Güneydoğu Asya'ya da bir gezi yaptı. Tayvan'ın Çinle birleştirilmesi konusunda da yeni bir girişimde bulunuldu. Ne var ki, ÇKP siyasi büro daimi komitesi başkanı, yaşlı mareşal Ye Jianying'in 30 eylül 1981'de Tayvan'a önerdiği 9 maddelik birleşme planı bu ülke tarafından reddedildi. ABD'nin Tayvan'a gönderdiği 100 milyon dolarlık yeni askeri malzeme Çin-ABD ilişkilerinde yeniden belli bir soğukluğa neden oldu. Oysa, Çin - ABD ticaret hacmi 1982'de 1981'e göre yüzde 25 oranında artmıştı. ABD başkan yardımcısı George Bush'un 5-9 mayıs 1982'de Pekin'e yaptığı ziyaret Çin yöneticilerinin küskünlüğünü gidermeye yetmedi. Öte yandan Çin - SSCB ticaret hacmi de 1980'e göre 1981'de yarı yarıya düşmüştü. Pekin - Washington ilişkilerinin soğukluğu, Pekin - Moskova arasında yakınlaşmayı güçlendirici bir etki yapmadı. SSCB yönetimi, Afganistan'ın işgalinden sonra görüşmeleri durduran Çin tarafına, ortak sınırlar hakkında yeni görüşme isteklerinde bulunduysa da, Pekin buna yanaşmadı. Yine de 1982 martında, üç Çin iktisatçısı Moskova'da staja gönderildi. İki ülke sınır ırmaklarında ulaşımı düzenleyen bir anlaşma imzalandı. 1982 haziranında sovyet atletleri 17 yıldır ilk kez Pekin'e kabul edildiler. Birkaç gün sonraysa Pekin, Brejnev'in Taşkent'e Çin aleyhine söylediği sözleri kınadı.

Çin, 1982 içinde Romanya başbakanını ağırladı (nisan); daha önce de bir Fransız Komünist Partisi delegasyonunu konuk etmişti (mart). Böylece 1979'da italyan, 1980'de de ispanyol komünist partileriyle iyi ilişkiler kuran ÇKP, 1982'de de fransız komünist partisiyle yakınlaştı; SSCB'ye karşı bağımsız bir tutum alan Eurokomünizm hareketini destekledi.

ekonomide yeni - kapitalizm deneyi.

30 nisan 1980'de yayımlanan resmi istatistiklere göre Çin, 1979 yılında öngörülen üretim rakamlarının üstüne çıkmayı başardı (petrol üretimi 105 milyon tona, tahıl üretimi 332 milyon tona ulaştı). Öte yandan 1977 ve 1978 hedefleri arasında yer alan hafif sanayi ve tüketim malları yararına ağır sanayi üretiminin kısılması tasarısı bir ölçüde gerçekleştirildi (1979'da hafif sanayi üretimi yüzde 18,4, ağır sanayi üretimi yüzde 1,4 arttı).

1979'da en hızlı artış televizyon aygıtı üretiminde oldu. 1979'da, 1978'e oranla yüzde 157 artışla 1 329 000 yeni aygıt üretildi. Başkent Pekin'de yeni televizyon satışları hızla yükseldi (1965: 1 000; 1977: 40 000; 1978: 70 000; 1979 [ilk 11 ay]: 210 000). Pekin'de teypli radyo satışları daha da hızlı bir artış gösterdi (1978: 5 000; 1979: 40 000). 1980'de bir posta yasası hazırlanmaya başladı. O güne dek gizli tutulan ve çok ince olan telefon rehberleri, Şanghay'da evlere özel telefon verilmesiyle yeniden düzenlenip açıkça dağıtılmaya başlandı.

1981 - 1985 yıllarını kapsayan yeni beş yıllık planın hazırlıkları sürerken Çin ekonomisine her yönden yeni açılımlar sağlandı. Yabancı sermayenin de katıldığı karma işletmelere (özellikle reklam şirketleri), tümüyle yabancı işletmelere, kredi uygulamalarına, Japonya, Kanada, ABD, İngiltere. vb. ülkelerden borç almaya imkân veren yeni yasalar çıkarıldı. 1980'in ekonomik alandaki en dikkate değer gelişmesi, Çin'in Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi uluslararası kapitalist kurumlara katılması oldu. Böylece Çin, önemli ölçüde düşük faizli dış borç almaya başladı. Aynı yıl içinde Çin yöneticileri karaborsaya ve döviz kaçakçılığına karşı savaş açtılar; gümrük denetimlerini artırırken yabancılar için döviz sertifikası uygulaması başlattılar. Eskiden duvar gazetelerinin ve resmi ideolojik sloganların kapladığı alanları, canlı renklerle süslü ticari ilan panoları aldı. Gazete, radyo ve televizyon gibi kitle iletişim araçları reklamlarla donandı.

Sanayileşmiş ülkelerin gelişme düzeyine ulaşmayı amaçlayan Çin, enflasyon, işsizlik gibi kapitalist toplumlara özgü sorunlarla da yüz yüze geldi. 1979 temmuzunda başbakan yardımcısı Li Xianian, ülkede çoğunu gençlerin oluşturduğu 20 milyon işsiz bulunduğunu açıkladı. Bunun önüne geçmek için iki yol izlendi: Devletçe yeni iş olanakları yaratılması ve yurt dışına işçi gönderilmesi. İtalyan inşaat şirketleriyle 1979 ağustosunda imzalanan bir anlaşma uyarınca, 400 000 Çinli, İtalyanların üçüncü dünya ülkelerindeki inşaatlarında istihdam edildi. Öte yandan 1 kasım 1979'da pirinç gibi kimi tahıllar dışındaki besin maddelerine yapılan yüzde 30 oranındaki zam, Çin Yuanının istikrarını ve genel fiyatları sarstı. Buna karşılık 100 milyon işçiye ödenmekte olan en düşük ücrete de 5 yuan (yüzde 10 oranında) zam sağlandı.

1980'de traktör, tarım makinesi gibi ürünler yüzde 20'lere ve 30'lara varan bilinçli bir üretim düşüklüğü gösterirken; bisiklet (yüzde 29), dikiş makinesi (yüzde 31), kol saati (yüzde 30), fotoğraf makinesi (yüzde 57), televizyon (yüzde 88), radyo (yüzde 118), gibi malların üretimleri arttı. Tüketim toplumlarına özgü alışkanlıklar da çoğaldı (bira üretimi yüzde 33, aleyhte kampanyalara karşın sigara üretimi yüzde 17 oranında yükseldi).

Aynı yıl içinde işsiz sayısı 26 milyona çıktı. 1979'da yüzde 5,8 olan enflasyon oranı, 1980'de yüzde 6 düzeyinde kaldı (Oysa yüzde 4'e indirilmesi öngörülmüştü). Bunun üzerine ardı ardına kemer sıkma politikaları önerilmeye başlandı. Sosyalist Çin'de ilk kez ortaya çıkan bütçe açığını gidermek için devlet harcamalarının yüzde 13, temel yatırımların yüzde 45 oranında düşürülmesi planlandı. Yabancılarla (özellikle Japonya ve B. Almanya ile) girişilen büyük ortak yatırım tasarıları rafa kaldırıldı; tek başlarına yatırım yapacak yabancı kuruluşlar araştırılmaya başlandı. Dışalım hacmi düşürüldü; devlet tahvilleri çıkarıldı; eyalet bütçelerinden ve ordu bütçesinden kısıntı yapıldı (bu durum özellikle modernleşme hedefi içindeki orduda huzursuzluk yarattı). Kısaca ekonomik alanda beliren tehlikeyi önlemek için bir şok tedavisine girişildi. Artık Mao'nun «kendi güçlerimize güvenelim» sloganının yerini «imkânlarımızın üstünde yaşamayalım» sloganı aldı.

Hua Guofeng, Yeh Chienying ve Deng Hsiaoping (1977 hiyerarşisi)

1978'de başlatılan yeni-kapitalist ekonomi deneyi ,1981 sonunda hiç de olumlu sonuçlar doğurmadı. Başbakan Zhao Ziyang, pragmatik (yararcı) bir siyaset izleyerek, 1981 - 1984 beş yıllık planını uygulamak yerine, geçici ekonomik önlemler almak zorunda kaldı, bunun sonucu piyasadaki para hacmi yüzde 70, hayat pahalılığıysa yüzde 20 arttı. 1981 sonunda Çin'in bütçe açığı 3 milyar yuan dolayındaydı. Gizlenmeye çalışılan bir başka çıkmaz, üretim artışlarıyla sağlanan stokların tüketilememesi, elde kalmasıydı. Başkan Zhao bile, 1981'de üretilen 35 milyon tonluk çeliğin 20 milyon tonunun olduğu gibi durduğunu söyledi. Tüketimi artırmak için fiyat artışlarını durdurmak gerekiyordu. Bunun üzerine 1982 ocağında kimi besin maddelerinin, tekstil ürünlerinin, radyo, TV, kol saati, bilezik gibi kullanım mallarının fiyatları yüzde 5-20 oranında düşürüldü. Ağır sanayi üretimi azaltılmaya devam edilirken, hafif sanayi üretimi 1981'de yüzde 12'lik bir artış gösterdi.

Çin'deki yeni bir ekonomik yönelim de 800 000 kişinin yer aldığı özel sanayi kesiminin (küçük sanayi, esnaflık, ticaret) geliştirilmesi oldu. Böylece işsiz kesimin bir bölümüne iş olanağı yaratılmaya çalışıldı. Tarım alanında da; zaman zaman belli bir süre sonra ortadan kaldırılacağı söylenen

başlıca üretim

buğday	50	Mt
pirinç	135	Mt
patates	42	Mt
soya	13	Mt
pamuk	2,3	Mt
çay	350 000	t
yerfıstığı	2,8	Mt
sığır	65	M baş
koyun-keçi	90	M baş
domuz	280	M baş
balık	7	Mt
taşkömürü	600	Mt
elektrik	250	milyar kWs
petrol	105	Mt
alüminyum	0,2	Mt
demir (cevher)	37	Mt
çelik	30	Mt

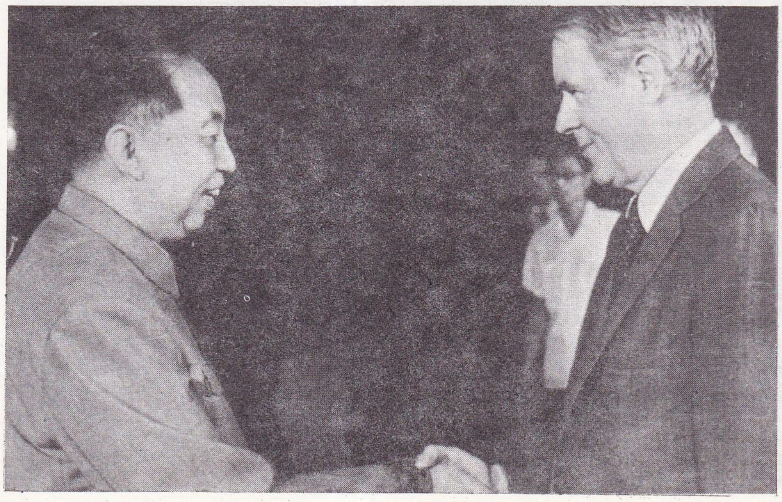

Hua Guofeng-Cyrus Vance buluşması (ağustos 1977)

Foto. AFP; AP (LAROUSSE)

Deng Hsiaoping ABD'yi ziyaretinde başkan Carter ile (şubat 1979)

Hua Guofeng, Yugoslavya ziyaretinde Tito ile

halk komünlerinin parçalanması ve kişisel tarım alanları oluşturulması devam etti. 20 yıl önce 70 000 dolayında olan komün sayısı 54 000'e indi. Aileler ve kişilerle yeni sözleşmeler yapıldı. «Eken biçer» ya da «çok çalışan çok kazanır» ilkeleri benimsendi. Sanayi alanında da işletmelerin yarısına devlet karşısında nispi bir özerklik verildi. Verimliliği artırmak için çok düşük kapasiteyle çalışan fabrikaların kapatılması, yaşam boyu iş garantisiyle çalışma hakkının kaldırılması ve disiplin dışı davranışlar için işten çıkarma ilkesinin uygulanması yoluna gidildi. Zhao Ziyang «eşitlik» ilkesine uyulmayacağını, üretkenliğin ödüllendirileceğini açıkladı.

diğer toplumsal ve kültürel gelişmeler.

1980 eylülünde yapılan anayasa değişikliğiyle afiş asma özgürlüğü kaldırıldı. 12 - 13 eylül gecesi, izin alabilmiş son duvar gazeteleri de söküldü. Yayınların denetimi ve sık sık tutuklamalara gidilmesi Çin'de pek çok alanda bir toplumsal muhalefet hareketi doğurdu.
Changsha'da milyonlarca öğrenci danışıklı seçimleri eleştirdi. Pekin'de, Bedia Üniversitesi öğrencileri Changsha hareketini desteklediler. Pekin merkez garında rejim karşıtı bir kişi, protesto amacıyla kendini bombayla havaya uçurdu. Patlama 11 ölü, 80 yaralıyla sonuçlandı. Fudan Üniversitesinde 1980 ekiminde, Giscard d'Estaing'in yaptığı bir konuşma sırasında dağıtılan Şanghay Grubu imzalı bir bildiride, tüketim toplumu mahkûm edildi; özgürlük isteminde bulunuldu.

1981 içinde Zhao Ziyang başkanlığındaki Çin hükümeti, ülkede bürokrasiye karşı sert bir savaş açtı.

Yalnız Pekin'de 200 000, ülke çapındaysa milyonlarca devlet memurunu hedef alan bir personel azaltma programı ele alındı. Bu arada başbakan yardımcılarının sayısı 12'den 2'ye, bakanlık komisyonlarının ve çeşitli yönetim birimlerinin sayısı da 98'den 52'ye indirildi. 1982 nisanında, bakanlar için 65 yaş, bakan yardımcıları için de 60 yaş ,üst sınır olarak saptandı. Hükümet düzeyindeki bu uygulamalar, partiye de yöneldi. Yaşları 80'i aşan kişilerden bir *Yaşlılar Konseyi* kuruldu. Bu tasfiyeler eylül ayında toplanacağı açıklanan 12. parti kongresinin neden bu kadar geciktirildiğini ortaya koydu. Amaç, kongre delegelerinin genç üyelerden oluşmasıydı. Ayrıca toplum düzeninin korunması için daha etkili bir polis örgütü ve daha hızlı çalışan bir adalet mekanizmasının yaratılması hedef alındı. Örneğin 1981 ağustosunda, 18 000 kişinin katıldığı büyük Şanghay mitinginde tutuklananlar iki ayda yargılanıverdi ve 16 ölüm cezası açıklandı. 1982 martında Ulusal Halk Meclisi'nin daimi komitesi Ceza Yasası'nı güçlendirme kararı aldı. Ekonomi alanında belirlenen suçlar için ömür boyu hapis, hatta ölüm cezaları getirildi. 3 yıl önce kapanmış Pekin İlkbaharı döneminden arda kalan son muhalifler hapse mahkûm edildi; içlerinden biri cezaevi yaşamını öyküleştirip Batı'da yayımlattığı için yargılandı. Başkalara karşı çıkan iki eylemci sinema oyuncusu (He Qiu ve Wang Yizhe) 1982 haziranında Guangzhou'da 10 ve 14 yıl gibi ağır hapis cezalarına çarptırıldı. Bunlardan Wang Yizhe, Li Yizhe takma adıyla yazdığı ve Fransızca'ya 1976'da *Chinois, si vous saviez* (Çinliler, Bir Bilseydiniz) başlığıyla çevrilen kitapta Çin'de sosyalist demokrasiden sapmaları eleştirmişti.

Bu olay, yabancı gazetecilerin rejim muhalifleriyle ilgilenmemeleri amacıyla baskıların artmasına neden oldu. Bir çinli gazeteci «devlet sırlarını açığa vurma» suçuyla 5 yıl hapse mahkûm edildi; oysa yaptığı, ÇKP'nin bir merkez komitesi toplantısında görüşülen konular üzerinde meslekdaşlarına bilgi vermekten ibaretti. Öte yandan izinsiz olarak dergi çıkaran kimi kişiler «aşırı solcu» suçlamasıyla karşılaşırken, kimi yazar ve sanatçılar da «burjuva liberalizmi savunucusu» olarak nitelendiler. Sonuncu gruptan senaryo yazarı Bai Hua, sekiz aylık bir hırpalanmadan sonra özeleştirisini yaptı. Yine de «sağ burjuva liberalizmi» suçlaması, Deng Hsiaoping'in dostlarına karşı direnen Mao yanlısı muhalifleri hedef almaya devam etti. Eskiden kendisi sağcılıkla suçlanmış olan Deng, şimdi aynı nitelemeyi karşıtlarına yöneltmeye, onları «baş tehlike» olarak göstermeye başladı.

Son dönemde Çin'de aşk ve evlilik konularındaki eski sekter anlayışlar da yavaş yavaş yıkıldı. 1981 içinde Çinli bayan ressam Li Shuang'la Pekin'deki fransız kültür ataşesi Emmanuel Bellefroid'nın evlenmesine izin verilmedi; giderek Li Shuang suçlanıp cezalandırıldı. Olay büyüdü, iki ülke arasında bir sorun haline geldi; Paris'te bir Li Shuang Komitesi kuruldu; çeşitli yazılar, bildiriler yayımlandı. Bu olay, 1981 aralığında, Li Shuang'la aynı sanat topluluğundan («yıldızlar») genç bir heykeltraşın bir fransız bayanla evlenmesi için izin verilmesinde etkili oldu. Öte yandan Çin'de eskiden «burjuvalık» diye suçlanan insanların sokaklarda el ele yürümeleri, parklarda öpüşmeleri artık olağan, alışılmış davranışlar haline geldi. Paris'in ünlü modacısı Pierre Cardin, 25 kasım 1981'de Pekin'deki ilk butiğini açtı; çinli genç bayan ve erkek mankenlerin değişik tipte Çin giysileri sunduğu bir defile düzenlendi. Ayrıca günde 7 000 giysi çıkaracak bir fabrikanın kurulacağı açıklandı. Yine Pekin Oteli'nde ancak çok paralı turistlerin yararlanabilecekleri türden bir *Maxim's* lokantası açılacağı belirtildi. Bir başka ünlü fransız modacı Christian Dior da 1982 martında Guangzhou, Şanghay ve Pekin'de 14 butik açtı. Bir fransız yönetmen, *Carmen* operasını Çince olarak sahneye koydu. Çinli turist grupları Fransa, ABD gibi dış ülkelere gezilere çıkmaya başladılar. Paris'te etkinlik gösteren Fransa - Çin Komitesi, fransız dergisi Economie et commerce'e (İktisat ve Ticaret) Çin'den gelen turistlere ve ticaret adamlarına seslenen Çince bir ek yayımlamaya başladı.

ÇKP 12. kongresi.

1 eylül 1982'de ÇKP'nin 12. kongresi toplandı. Kongre'de konuşan Parti Başkanı Hu Yaobang, 1977 kongresinde o zamanki başkan Hua Guofeng'in vurguladığı görüşlerin tam tersini savunarak, sınıf mücadelesinin artık Çin toplumunun temel çelişkisini oluşturmadığını ileri sürdü. Kongrede yeni bir tüzük kabul edildi. Buna göre parti başkanlığı kaldırılıp, yürütme işini MK tarafından seçilecek bir «genel sekreter»in üstleneceği ortak bir yönetim getirildi. MK'ne yardımcı olarak da partinin yaşlı ve deneyimli üyelerinden oluşacak Merkez Danışma Kurulu adlı yeni bir organ kuruldu. Yapılan seçimlerde 78 yaşındaki Deng Hsiaoping'in ülke yönetimindeki yerini iyice perçinlediği görüldü. Hua Guofeng, siyasal büroya giremezken, Deng'in yandaşlarından Başbakan Zhao Ziyang buradaki yerini korudu. Genel Sekreterlik görevine de yeniden Hu Yaobang getirildi.

Kongre sonrasında Çin yönetimi tarihsel bir karar alarak SSCB yönetimi ile görüşmelere başlama kararı aldı. Sovyetlerin 1979'da Afganistan'a askeri müdahalede bulunmaları sonucu kesilmiş olan Çin-Sovyet görüşmeleri 5 ekim 1982'de Pekin'de yeniden başladı. Çin tarafı, ilişkilerin yumuşayabilmesi için, SSCB'nin Çin sınırında bulunan 1 milyon dolayındaki askeri gücünü geri çekmesini ve yayılmacı politikasının sonucu olarak ülkesini tehdit etmekten vazgeçmesini istedi.

Çin-Türkiye ilişkileri

Çin Halk Cumhuriyeti ile Türkiye arasındaki ilişkiler, Türkiye'nin 5 ağustos 1974'te Çin'i tanımasıyla başladıysa da ancak 1970'lerin sonuna doğru gelişme gösterdi. İki ülke arasında ilk yaklaşım 11 haziran 1978'de Çin dışişleri bakanı Huanghua başkanlığındaki bir heyetin Ankara'ya gelmesiyle başladı. Bunun ardından bir Çin ticaret heyeti geldi (eylül 1978). 1974 anlaşmasıyla öngörülen Türkiye Çin Karma Ticaret Komisyonu ilk toplantısını ancak o sırada yapabildi. Bu toplantı sonunda Türkiye'nin Çin'e pamuk, tahıl, zeytinyağı, boraks, pik, krom, ferrokrom ve çeşitli sanayi ürünleri

Pekin'de gösteriler (ekim 1979)

Foto. Moore Liaison/Gamma; Keler/Sygma; Gamma (LAROUSSE)

satmasını, buna karşılık, pirinç, petrol, petrol ürünleri, makina, tarım araçları, ilâç hammaddesi ve sınai ürünler satın alınmasını sağlayacak bir anlaşma imzalandı (28 aralık 1978). Ondan sonra iki ülke ilişkileri karşılıklı ziyaretlerle devam etti. Dışişleri bakanı İlter Türkmen, Çin dışişleri bakanı Huanghua'nın 1978'de yaptığı ziyareti iade amacıyla aralık 1981'de Çin Halk Cumhuriyeti'ne gitti. Türkiye 1982 yılında Çin'in başkenti Pekin'de bir ihraç ürünleri sergisi açtı. Son olarak Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1982 yılı sonuna doğru Çin'i ziyareti iki ülke arasındaki yakınlaşmayı daha da pekiştirdi.

KURUMLAR

20 eylül 1954 anayasasının yerini alan 17 ocak 1975 anayasasının kabul edilmesinden üç yıl sonra, 5 mart 1978'de Çin Halk Cumhuriyeti, beşinci Ulusal Halk Meclisi'nce oylanan yeni bir anayasa kabul etti. «Birleşik çok uluslu bir devlet» olan Çin, marksizm, leninizm ve Mao Çe-Tung düşüncesinin «yönlendirici ideoloji» olduğu (md. 2), «proletarya diktatörlüğüne dayalı sosyalist» bir devlet biçiminde tanımlandı (md. 1). Anayasada belirtilen diğer siyasal ya da ideolojik ilkeler arasında şunları da unutmamak gerekir: Komünist partinin öncü rolü, «üretim araçlarının sosyalist mülkiyeti», demokratik merkeziyetçiliğin devlet ve parti organlarında ana ilke olması. Çin'in uluslararası politikasında, barış içinde bir arada yaşama ilkesinin geliştirilmesi, proletarya enternasyonalizminin güçlendirilmesi ve iki süper güç «hegemonyasının» reddi. Anayasada ayrıca Tayvan'ın «kurtarılması» görevine de yer verildi. Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurumları üç merkez organ çevresinde örgütlendi: Ulusal Halk Meclisi, Daimi Komite ve Devlet İşleri konseyi. Ulusal Halk Meclisi üyeleri, eyaletler, özerk bölgeler, merkezi otoriteye doğrudan bağlı belediyeler ve halk kurtuluş ordusu tarafından seçilir. «Devlet iktidarının üst organı» olarak, Ulusal Halk Meclisi sasama gücüne sahiptir. Komünist Partisi'nin önerisi üzerine, Devlet İşleri Konseyi başkanı ve üyelerini atar ya da görevlerinden alır. Kendi bünyesinden seçtiği Daimi Komite, iki meclis toplantısı arasında gerçek bir kollektif devlet başkanlığı görevini yürütür (cumhurbaşkanlığı kaldırılmıştır). Hükümetin görevleri, bir başkan, birkaç başkan yardımcısı ve bakandan oluşan Devlet İşleri Konseyi tarafından yürütülür. Devlet organlarının Komünist Partisi'ne bağımlılığı son derece belirgindir.

Çin Komünist Partisi'nin 18 ağustos 1977'de kabul edilen tüzüğüne göre, devlet organları, halk kurtuluş ordusu ve çeşitli yığınsal örgütler «parti yönetimine istisnasız ve mutlak biçimde bağımlı olmalıdır.» (m. 14).

SAVUNMA POLİTİKASI VE SİLAHLI KUVVETLER

1972-1976: Ordunun siyasal rolünün son bulması

1971'de Lin Piao'nun ölümünden sonra genel durumda yeni gelişmeler gözlendi; beş yıldır kademeli olarak yerleşmiş olan askeri rejim sona erdi. Siyasi büronun yarısı değişti. Örneğin, Mao Çe-Tung'un ardılı olarak belirlenmiş olan Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı Huang Yongsheng ile üst düzeyde birkaç askeri sorumlu, siyasi bürodaki yerini yitirenler arasındaydı. Bir yıldır süren bunalım (ağustos 1970 - eylül 1971) Mao'ya ve Çu En-Lay'a büyük proleter kültür devrimine son verme olanağı sağlarken aynı zamanda yeni yönetimin oluşturulmasında iç savaşımlara da yol açtı.

Bu dönem, Çin silahlı kuvvetleri için de önemli bir dönüm noktasıydı. Kışlasına dönen kurtuluş ordusu, kademeli olarak, siyasal rolünü ve sorumluluğunu terketti. Öncelik yine, ordunun savunma görevine ve askeri etkinliklerine verildi. Eğitim ve hazırlık çalışmaları yeniden başladı. Ne var ki, askeri öğreti belli bir dogmatizm içindeydi. Teknik düzeyde bir ilerleme yoktu ve modern silah donatımının eksikliği hâlâ duyuluyordu. 1972 - 1976 arasında Çin Halk Cumhuriyeti'nin savunma durumu karışıktı. Mao Çe-Tung ve Çu En-Lay'ın son yılları şiddetli iktidar savaşımlarına sahne oldu. Siyasi bürodaki radikaller, yani «dörtlü çete», askeri politikada ve tüm ülke düzeyinde her tür gelişmeye set çekti. Kurtuluş ordusu 1975 ve 1976'da genel bunalımın etkisinde kaldı. Ulusal Kurtuluş Ordusu sorumluları bölgelerdeki siyasal yetkilerini yitirdiler; milisler üzerindeki denetimlerine son verildi ve 1975'de, yerel merkezler üzerindeki etkilerini kırmak için sistematik biçimde görev değişikliğine tabi oldular. Bu önlemler ve özellikle radikallerin ideolojik aşırılıkları, ordunun «dörtler»e karşı muhalefetini kesin biçimde güçlendirdi; böylece savunmanın zorunlu olan modernleştirilmesi birkaç yıl daha gecikmiş oldu.

1977 - 1979: Modernleşme ve açılma

«Dörtlü çete»nin tasfiyesi ve Deng Hsiaoping'in iktidara dönmesi (1976 sonu ile mayıs 1977 arası) Çin silahlı kuvvetleri için bir dönüm noktasıydı. Böylece, Çu En-Lay'ın vasiyeti olan «dört öncelik» programı enerik biçimde uygulanmaya başladı. Savunma alanında, bu siyasal nitelikli istek kendini üçlü bir değişim biçiminde ortaya koydu: Gerçekçi bir bilanço yapılması, Batı'yla askeri ilişkilere girişilmesi, savunmaya ilişkin kavramlara esneklik kazandırılması. Bunun üzerine, 1977'de ve 1978 başında, Pekin'de, en acil sorunları gözden geçirmek amacıyla birkaç ulusal konferans toplandı: Hava savunması, modern konvansiyonel silah donatımı, araştırma planları ve bilimsel gelişme, lojistik zayıflık, içe dönük siyasal çalışmanın yeniden yönlendirilmesi, milislerin yeniden örgütlenmesi. Aynı zamanda, en yüksek düzeydeki Çin siyasal ve askeri yöneticileri, batılı askeri uzman ve sorumlularla, Japonya ve ABD ile Avrupa'daki silah uzmanlarıyla yoğun ilişkilere girdiler. Çinliler, bu ilişkiler sayesinde, doğu Asya'daki güçler dengesiyle kendilerine yönelik tehditler konusunda daha iyi değerlendirme yapma olanağı elde ettiler. Ama yine de Çin savunma politikasındaki gelişme çok sınırlıydı: Bu gelişme, silahların ve modern tekniklerin birliklere fiili olarak yerleştirilmesine bağlıydı. Oysa silah ve donatım yapımı ya da dışarıdan satın alınması beş-on yıllık bir süreyi gerektiriyordu.

Halk Kurtuluş Ordusu'nun bugünkü durumu

Halk Kurtuluş Ordusu'nun kendi örgütlenmesinde on yıl içinde çok az değişiklik oldu. Eskiden 13 olan askeri bölge sayısı 11'e indirildi.

1980'de, 3 600 000 mevcudu olan kara ordusu 11 zırhlı tümene, 115 piyade ve 40 topçu tümeni ile 3 hava bindirme tümenine (toplam 40 ordu) ayrıldı. Barış zamanında askeri bölge komutanlıklarının sorumluluğundaki bu kuvvetler tüm ulusal sınırlar içinde harekâtta bulunacak biçimde hazırlanmıştı. Eski model 4 700 uçak ile 400 000 kişiden (120 000'i hava savunması için) oluşan hava ordusunun en büyük bölümü de bu kuvvetlere bağlıydı. Hava ordusunun önemli kısmı 3 700 «Mig-17» ve «Mig-19», 80 adet yaşlı «Mig-21» ve birkaç yüz adet de Çin yapısı «F-9»dan oluşur. 25 büyük savaş gemisi ile 92 denizaltıdan (biri nükleer güdümlü) oluşan donanma, üç filoya (Kuzey Denizi, Doğu Denizi ve Güney Denizi) bölünmüştür ve deniz kuvvetlerinde 38 000'i donanma birliklerinde, 38 000'i (birkaç yüz eski tip uçakla) deniz-hava birliklerinde, geri kalanı çeşitli birliklerde olmak üzere toplam 360 000 kişi hizmet görür.

Yerel güçler, yaklaşık 75 piyade tümeni ile 130 bağımsız alay biçiminde örgütlenmiştir. Görevleri, sınırları korumak ve ülke içi savunmayı sağlamaktır. Gerektiğinde, ülke çapında, yaygın ve önemli destek görevleri üstlenmeye hazır (askere alma, askerlik öncesi eğitim, gözetleme, istihbarat ,muhabere, vb.) olan bu güçler, yarı askeri kuvvetlerle eşgüdüm içinde hareket edebilirler. Bunlar «üretim ve inşaat müfrezeleri» (yaklaşık 4 milyon istihkâmcı-çiftçi) ve milislerdir; taban milisleri askeri nitelik kazanmıştır ve on milyonlarca insandan oluşan silahlı bir milis gücünü kapsar.

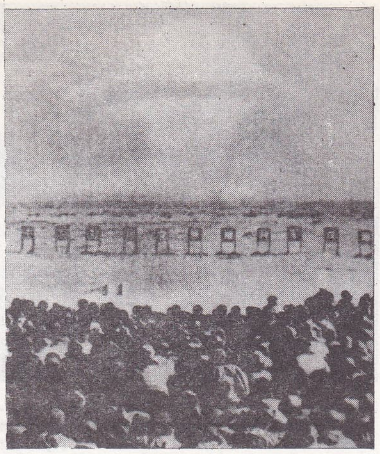

Çin'de ilk hidrojen bombasının patlatılması

nükleer güç

1970'den sonraki en önemli ilerleme, hiç kuşkusuz, sınırlı ve henüz zayıf da olsa, nükleer güç alanındaki anlamlı gelişmedir. Çin'in bugün, nükleer başlıklı yerden-yere 100 kadar balistik füzeye sahip olduğu sanılmaktadır. Menzillerinin yaklaşık 1 000 ile 2 500 km arasında olduğu, bazılarının menzilinin 5 000 km'yi aştığı düşünülmektedir. Bunların korunması, hareketliliği, yönlendirilmelerindeki isabet ve Çin'in katı yakıtlara geçiş konusunda sağladığı ilerleme yeterince bilinmemektedir. Çin'in katı yakıtlara geçiş konusunda sağladığı ilerleme yeterince bilinmemektedir. Çin'in 40-50 MRBM, 50-70 IRBM ve birkaç adet de ICBM rohetine sahip olduğu sanılmaktadır. Ayrıca, nükleer bomba taşıyabilen 90 adet «TU-16» bombardıman uçağı ve nükleer roket fırlatabilen Sovyet «G» tipi bir denizaltısı vardır. Çin'in nükleer vurma gücü yeterli değildir. Ama yine de, Pekin, şubat - mart 1979 Çin Vietnam çatışması sırasında bu güç sayesinde sınırlı da olsa caydırıcı bir yol oynayabilmiştir.

Çin orduları, nüfusu kalabalık bölgelerde tartışmasız bir savunma yeteneğine sahiptir. Ama ulaştırma olanakları ve lojistiği çok zayıftır..

Silah donatımında ve teknik düzeyde henüz yirmi yıllık bir geçikme vardır. Bu zayıflıklar tehlike doğurucudur ve Pekin'in hareket özgürlüğünü büyük ölçüde sınırlamaktadır.

EDEBİYAT

ikinci kurtuluş

«Dörtlü çete»nin ortadan kaldırılmasından sonra, edebiyat alanında da hızlı bir değişiklik gözlendi. 1977'den sonra kültür politikası tümüyle gözden geçirildi. Aşırı eleştirilen yazarların eski saygınlıklarını yeniden kazanması ve Büyük Proleter Kültür Devrimi öncesine ait romanların pek çoğunun yeniden ortaya çıkması, bu gelişmenin ilk yansımalarıydı. Halk yeniden geleneksel operayı, Büyük Proleter Kültür Devrimi'nden beri yasaklanmış yerli ve yabancı filmleri izleyebildi. 1930 yıllarının romanlarını okuyabildi ve tiyatro eserlerini izleyebildi. Bu son dönemin ilk ürünleri, Kültür Devri-

Pekin'de bir Pierre Cardin butiği

Foto. AP; Takata/Sipa (LAROUSSE)

Pekin'de duvar gazetesi

mi sırasında yetişen ve Tian'anmen olaylarının etkilediği genç yazarlar tarafından yaratıldı. Ama zorunlu olarak herşeyi toz pembe gösteren bir edebiyat anlayışından on yılı aşkın bir süre sonra, bu yazarların öykülerinin tragedya niteliğindeki konuları şaşkınlık yarattı ve tartışmalara yol açtı: *Yara*'da, genç bir kız eleştirilen annesini reddeder ve o dönemin direktiflerine uyarak kırsal alana yerleşir. «Dörtler»in devrilmesinden sonra, annesinin eski saygınlığına kavuşturulduğunu öğrenir, ama artık çok geçtir, çünkü annesi yıllarca süren kötü muamelelerden dolayı ölmüştür.

Başöğretmen'de, bir lise sınıfına öğrenci olarak genç bir suçlunun gelmesi üzerine, öğrencilerin ve öğretmenlerin düşmanca tepkileri, bir toplumun katılığını suçluluk nedeni olarak gözler önüne serer. «Pekin İlkbaharı»yla birlikte (1978 sonu ve 1979 başı), bir yeraltı edebiyatı başlangıcı görüldü, ama bu edebiyatın alanı sınırlı kaldı. Bu arada «Dörtler» dönemindeki yeraltı edebiyatının ürünü bir roman yayımlandı ve skandal patlak verdiğinde hapse sokulmak üzere kırsal alandan alınan genç yazar böylece yeniden özgürlüğüne kavuştu. Aynı yazar, *İkinci El Sıkma*'da ise, ABD'ye kaçan bir bilginin yurduna dönüşünü anlatır. Yirmi yıl aradan sonra toplanan Çinli yazarlar dördüncü kongresi (kasım 1979), bu genç yazarları ve susturulmuş olanları bir araya getirdi. Deng Hsiaoping, edebiyatın görece bir özerkliğe sahip olma haklarını kabul etti ve Zhou Yang da son üç yılın eleştiri edebiyatına ilişkin olumlu bir değerlendirme yaptı. Ama yine de, «ahlakçılar» ve «eleştirmenler», polemiği yeniden başlattılar.

Ahlakçılar, sistemin kusurlarının gün ışığına çıkmasına kızdılar. Aralarında saygınlıkları daha yeni geri verilmiş olan bazı «Yüz Çiçek» politikası kurbanları da bulunan eleştiri akımı yandaşları ise, yönetici kadrolar içindeki ayrıcalıkların ve çürümenin kötülüklerini yazmak için en yeni skandallardan esinlendiler. Deneyimlerden dersler çıkaran bazı edebiyatçılar da, yazarın hak ve ödevlerini belirleyen bir bildirge yayımlanmasını savunmayı üstlendiler.

Bu dördüncü kongrenin başlattığı tartışmalar, uzun süredir soluksuz kalan, bastırılan Çin edebiyatının giderek zenginliğine ve özgünlüğüne yeniden kavuşması için umut verici bir gelişme oldu.

ÇAĞDAŞ RESİM

Huxian'lı köylü ressamlar

Çağdaş Çin'in resim sanatı, artık, resme yeni başlayanlar için bir müze sanatı değil, evlerindeki, fabrikalardaki, bürolardaki ve her ne kadar bize garip görünse de tarlalardaki, on milyonlarca insan için varlığı her an duyulan bir olaydır.

Sosyalist gerçekçilik karşısında gerektiği gibi ölçülü kalan, iyice gelişmiş, bakışını kızıllaşan ufka dikmiş kahramanları ya da daha iyi bir gelecek için güçlerini birleştiren emekçileri yücelten bu resim anlayışı; estetik zevkimizi okşamaktan çok, sosyalizmin erdemlerini yüceltir. Dolayısıyle, ülkenin yaşadığı büyük toplumsal karışıklıklara paralel olarak 1950'lere doğru gelişen önemli bir akımı da anmak gerekir: 1958' den itibaren «büyük atılım» ve daha sonra kültür Devrimi yeni, halkçı ve naif bir sanatı ön plana çıkarır ve bu akımın diriliği, sosyalist gerçekçiliği yüceltir.

«Yüz çiçek açsın, yüz düşünce çarpışsın» (Mao Çe-Tung)

Bu büyük resim serüveni çoğu kez Huxian'lı köylü ressamların örnek yazgısıyla birleştirilir; köylü ressamlar, sebatları ve cüretkâr imgeleme yetenekleri sayesinde, benzer yeni girişimler için itici güç oluşturdular. Onların, birkaç yıldır Pekin'de sergilenen resimleri artık daha birçok yabancı ülkede de sergilenmektedir. (1975'de Paris'te).

Pek çok «genç» yeteneğin yetiştiği Huxian, Çin'in kuzeyinde Shauxi eyaletinde tarımsal bir üretim birimidir. Huxian'da bugün yaklaşık 500 000 kişi yaşar. Bu nüfusun 800 kişiyi aşkın bölümü, amatör ya da profesyonel, genç ya da yaşlı, yönetici ya da köylü, sürekli biçimde resim yapar. Bunların üretkenlikleri ve eserlerinin niteliği hayranlık vericidir: 16 yılda 40 000 duvar resmi, gravür, estamp, illüstrasyon, afiş, çizgi roman. Bunlar, sanki, Mao'nun «yüz çiçek açsın, yüz düşünce çarpışsın» sözleriyle dile getirdiği isteğinin bir yansımasıdır ve ülke çapında yaygınlık kazanmıştır.

Bu, kuşkusuz, birçok bakımdan yeni bir sanattı. İçeriği bakımından yeniydi, çünkü amacı, sanatçının kişisel bakış açısını yansıtmaktan çok, halkı, «işçi, köylü ve asker» yığınlarını iş başındayken ve boş zamanlarını değerlendirirken çizmek; «halkçı atılımı» «bir toplum kurma» eylemi içinde bugünü ve yarınıyla birlikte «desteklemek» ve nihayet, fırçayı, gerçeği yansıtmak ve ülküyü simgelemek amacıyla devrimci savaşım silahı olarak kullanmaktı.

Biçimce de yeniydi ve kitlesel dağıtıma uyarlanmıştı: Yapıtın aslı, çoğu kez seri halde çoğaltılıyor, karelemeyle büyültülebiliyor, böylece sokakta sözcükleri görüntülere dönüşmüş bir kitap gibi izleyiciye sunulabiliyordu.

Bu yığın sanatı kesinlikle, basmakalıp bir propagandanın ileteceği sözde bir sosyalist gerçekçilik içinde donup kalmamıştır. Bilge ve yetenekli uzmanların tekelinde değildir; tersine, herkesin işidir: Herkes kayıtsızkoşulsuz resim yapsın ve kimse, izleyiciyi yaratıcıya dönüştüren yepyeni bir anlayışla, yaratmaktan çekinmesin. Elbetteki, yapıt, siyasal mesaj taşır; ama, doğallık ve günlük yaşantının derinlemesine ve tüm yönleriyle ele alınması bu mesajın belirgin özelliğidir; ancak, kimi zaman yüzyıllar öncesine uzanan bir sanatsal geçmiş de reddedilmez. Söz konusu sanat anlayışı, çok eski, biçimsel ve ikonografik bir geleneğe sahip çıkar, yaşanmış gerçekle halkın yaratıcılığını birleştirerek konulara yeni bir bakış açısıyla canlılık kazandırır: Bu, ünlü, «eskiyle yeni yapma» sloganının somutlanmasıdır.

● *Yeni sanatın yeni sanatçısı.* Huxian'daki bu yeni sanatçılar arasında şu isimler göze çarpar: Köylülerle birlikte çalışan geleneksel ressam Guan Shanque, klasik bir üslupla onların özlemlerini dile getirdi. Tarlalarda dinlenme aralarından yararlanan yönetici Liu Zhigui gençlere motif çizmeyi öğretti. Hücre sekreteri Liu Zhidi büyük bir coşkuyla köylü savaşımlarını resmetti. Wang Fulai ve Li Zhenhua sürülen, ekilen, ürünü bol, yeni islah edilmiş toprakları çizdiler. Zhaa Juamin ve «Kurtuluş» sayesinde geleceğe güvenle bakabilen yoksul ve kalabalık bir aileden gelen dört çocuklu köylü anne Li Fenglan. Bu köylü anne, Huxian'daki resim kurslarına katıldıktan sonra üç yüzden fazla resim üretti; ister tarlada, ister toplantılarda veya pazarda olsun durmadan çok sayıda resim çiziştirdi; hem yoksul köylülerin sömürülmesini, hem de Çin kırsal kesiminin yeni çehresini yansıttı; canlı renklerin egemen olduğu büyük duvar kompozisyonlarında, insanın gözünü alan, pamuk toplanması ya da ilkbaharda buğday tarlalarının çapalanması konularını işledi. Üzerinde doğduğu topraklardaki tarımsal üretime aynı enerjiyle katılınmasından yanaydı; böylece günlük çalışma ile sanatsal yaratış arasındaki çok derin uçurumu kapamaya çalıştı.

binlerce ressam

Zamanla, köylü ressamlar hareketi büyük bir yaygınlık kazandı: Her üretim müfrezesinin, «emekçilerin zihinsel ve kültürel zenginlikleri»ni değerlendirmekle görevli bir yaratıcı ekibi vardı. Böylece köylü ressamların sayısı pek çok arttı. Örneğin, Shanxi'deki Xiyang ya da Shanghai yakınlarındaki Jinshan kasabalarındaki ve daha birçok yöredeki ressamların, kentsel alanlarda ve sanayi bölgelerinde yaşayan işçi ressamlarla kıyasıya bir rekabet içinde oldukları görülüyordu: Özellikle Şanghay, Shanxi eyaletinin önemli bir maden merkezi olan Yangquan ve kuzeydoğu kıyılarının liman kenti Luda'daki yirmi kadar gruba dağılmış üç yüzden fazla işçi 1966'dan beri çalıştıkları fabrikaların sanatsal üretimine katılıyordu. Genç amatör ressam Chou Yu Rong, fabrikasının resim klübünde benimsediği bir üslubu kullandı ve profesyonel ressamların önerilerine uyarak kaynak atölyesinin duvarlarına resim yaptı.

ağaç üzerine gravür ve çizgi resim

● *Ağaç üzerine gravür.* Ağaç üzerine gravür, devrimci geçmişine uygun olarak sürekli bir gelişme içindedir. Bin yılı aşkın bir geçmişi olan, Çinlilere özgü bu tekniğin (IX. yy'dan itibaren budizmin kuralları bu yöntemle yazıya dökülüyordu)uygulama ve çoğaltma kolaylıkları, propaganda eyleminin tercih ettiği bir araçtır: Uygulamaya geçilmeden önce, birlikte tartışılan kollektif kompozisyonlar, daha sonra, gazete resimleri, afiş ya da yılbaşı tasvirleri olarak dağıtıma sunulur. Bu «nian hua»lar, ilkbaharda, yeni ay yılı arifesinde, evlerin kapı ve pencerelerini ikişer ikişer süslemek üzere çok sayıda (milyonlarca) basılır. Yüzlerce yıllık bir geleneğe sahip «nian hua»lar, geleneksel değerlerle uyum içindedir: Eskiden koruyucu tanrıları ya da çevresi allegorik motiflerle ve halka zenginlik ve mutluluk getireceğine inanılan bolluk simgeleriyle işlenmiş yardımsever doğaüstü yaratıkları yansıtan «nian hua»lara günümüzde sosyalist toplumun en yeni icraatları egemendir.

● *Çizgi resim.* Çizgi resim de, ağaç üzerine gravür gibi, 1920'li yıllardan beri devrimci düşüncelerin yayılmasında tarihsel bir işlevi olan üstün nitelikli bir anlatım aracıdır. Olayların içinde yaşayanlar ya da tanıkları tarafından yazılan ve çizilen konular çok çeşitlidir: Direnme savaşının ve kurtuluş savaşının tarihsel kesitlerinden çağdaş, toplumsal ve teknik dönüşümlere kadar uzanan bu konular kimi zaman «yalın ayak doktorlar», «kırsal alanda eğitilen gençler» gibi slogan ve düşünceleri yayma amacıyla işlenir. Halkın çok tuttuğu ve bazen altıyedi milyon basılan çizgi resimler, yeni kuşakların yetiştirilmesinde ayrıcalıklı bir işleve sahiptir. Bunlar gerçekçiliğin, dekor ve kostümlerdeki belgesel kesinliğin, hareket ve durumların, lirik romantizmin belli bir türüyle içiçe geçtiği uygulamalı bir sanat tipidir; bu lirik romantizm kimi zaman geçmişin allegorik (istiareli) eğretilemelerine yaklaşır.

Bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti sanatının iki ana özelliği içerik bakımından titiz, bi-

Foto. Grabet/Gamma (LAROUSSE)

Shanxi eyaletinde tarımsal üretim birimi olan Huxian'da bir duvar resmi

çim açısından ise serbest olmasıdır. Her yurttaş, sanki, kalıplaşmış sanatçı-yaratıcı / emekçi-izleyici şemasını kırmayı amaç edinmiştir. Resim, çizgi, gravür, herkesin doğrudan katıldığı kollektif bir çalışmadır. Çok sayıda atılgan sanatçı, şekilciliğin tuzaklarından sakınır; çünkü onlar yaşamın ta kendisidirler; çünkü onlar, hiç bir zorlama olmadan, zengin kültür kalıtından esinlenme şansına sahiptirler ve bu kalıta ciddi ve sağduyulu bir yaklaşımla sahip çıkarlar; çünkü bunu yaparken, dün, bugün ve yarın arasında belli bir süreklilik sağlarlar ve bu da Çin resim sanatının her zaman yeni gelişmelere gebe olduğunun bir kanıtıdır.

YENİ ARKEOLOJİK BULUNTULAR

Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1949'dan bu yana yapılan arkeolojik keşifler, özellikle Paris kamuoyuna (mayıs-eylül 1973), tarihöncesinden Yûen'ler hanedanına (1280-1368) kadar uzanan eski Çin sanatının gelişimini izleme olanağını sağladı.
Çin-Japon savaşı nedeniyle durdurulan, 1949'dan itibaren yeniden başlatılarak tüm bölgelere ve Çin tarihinin tüm dönemlerine yaygınlaştırılan çalışmalar, bu alandaki görüşlerin yeni bir bakışla değerlendirilmesini sağladı. Bu yöndeki en ilginç keşifler, farklı dönemlere ilişkin aşağıdaki sit alanlarında yapıldı:

Foto. Claude Hudelot (LAROUSSE)

Dawenkou	Cilalı taş çağı.
Anyang	Shang dönemi (MÖ XVIII-XII. yy.)
Xianyang	Qui Shi Huandi'nin («ilk imparator», M.Ö. 221-210) Çin'in birliğini sağladığı dönem.
Mawangdui	Han'lar dönemi (MÖ 206-MS 8)
Jiayuguan	Gansu'da Wei (220-265) ve Jin (265-316) egemenliği.

Cilalı taş çağı: Dawenkou, Shandong eyaleti

Bir demiryolu inşaatı sırasında, bu sit alanı üzerinde geniş bir mezarlık bulundu. Karbon 14.le yapılan incelemeler sonunda, 133 gömütten çıkarılan eşyalar tarihlendi ve Shandong ile Kuzey Jiangsu'nun büyük bölümünde MÖ 4500 2000 arasında yaşamış özgün bir uygarlık varlığı kanıtlandı.

Üç gömüt tipi ortaya çıkarıldı:

— Tek kişilik, küçük ve ölüye ait az sayıda eşyanın (kapkacak, ağaçtan taştan ya da kemikten aletler, kaba görünüşlü çömlekler) bulunduğu çukurlar:

— Başı gövdesinden ayrılmış (savaşçılar ya da mahkûmlar) cesetlerle dolu daha geniş mezarlar;

— İçinde, üzerinde zincifre izleri görülen ağaç bir tabut bulunan ölü odaları.

Bu odalardan, özellikle iyi korunmuş olan birinde, başında ileri bir el sanatçılığının ürünü, yeşim taşından, çok iyi işlenmiş bir başlık (üç salkım halinde takılmış parçalar, yontulmuş ya da kakma işlemeli türkuvaz renkli silindir biçimli kemik ya da fildişi parçaları) bulunan bir kadın cesedi bulundu. Cesedin çevresinde ise, taraklar, timsah pullarından levhalar, domuz kafatasları ve zincifre renginde —ölü küllerinin saklandığı— üstün nitelikli toprak kavanozlar vardı.

Çok seselimli olan bu sert kavanozların oldukça yüksek bir ısıda (1200°C) pişirildiği ve Dawenkou uygarlığının geliştiği alanın hemen her yerinde görülen bir çömlekçilik tipine ait olduğu sanılmaktadır. Bir süre önce, Sarı Deniz kıyısında, üstlerine bugüne kadar bilinmeyen bir yazıya ait dört harf kazınmış 6 parça daha keşfedildi: , balta; , aydemir (keser türü); 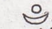, dalgalar üzerindeki Güneş tekeri; dağlar üzerindeki Güneş tekeri. Bu işaretler ile daha sonraki dönemlerdeki kâhin yazıtları arasında benzerlikler saptandı. Böylece belki de, Çin'in en azından bu kesiminde, ilkel bir yazının varlığını ve ilk devletlerin, Çin tarihine ilişkin yıllıklarda sözü edilen Xia (Hia) sülalesinden (MÖ XXI-XVIII. yy.) çok önceleri kurulduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Ayrıca genç erkeklere ait kafatasları da, anlamı henüz tam olarak bilinemeyen iki özellik gösterir: Artkafa kemiğinin, kafatası çukurunun yüksekliğini artıran ve iradi olduğu sanılan yassılaşması ve üst kesici dişlerin sistemli olarak sökülmesi.

Shang'lar (MÖ XVIII. yy.)

1976'da, Shang'ların başkenti Anyang'ın saray kesiminin batısında yapılan umut verici bir sondaj, arkeologları sit alanının bu bölümüne ağırlık vermeye yöneltti. Çok sayıda ve zengin buluntular; tavanı ağaçtan, 5,60 m uzunluğunda, 4 m genişliğinde ve 7,50 m derinliğinde (5 nolu mezar) bir ölü odasının keşfiyle doruk noktasına ulaştı.

Suların etkisinde kalmış olan tabut ve iskelet yokolmuştu, ama siyah ve kırmızı lake cilalı ağaç izleri, ipek ve keten lifleri ile gömülen kişiye (Fu Hao) adanmış olan insan ve köpek kalıntıları mezarın yerini gösteriyordu. Bulunan 440 vazodan bazılarının üzerindeki «Fu-hao» yazısı, mezarın, MÖ XIV. yy'da yaşamış bir kralın gözdelerinden birine ait olduğunu ortaya koydu. Ölüye ait, çok iyi korunmuş durumdaki malzemenin büyük bir olasılıkla, önce tabuta, sonra çukura konmuş ve en sonunda da mezarı örten toprağın içine dağıtılmış olduğu anlaşılmaktadır. Ayin vazolarından başka, çanlar, aynalar, yeşim taşından 590 parça eşya (kablar, heykelcikler, mücevherler, vb.), yontulmuş kemik ve fildişinden 560 parça eşya (türkuvaz kakmalarla süslenmiş ayaklı bardaklar, saç tokaları), para olarak kullanılan 7 000 küçük deniz kabuğu, 70 taş heykel, 7 seramik de bulunanlar arasındaydı. Bu, talan edilmemiş ilk kral mezarıydı. Elde edilen sonuçlar çok değerleydi. Böylece arkeologlar, tarihlenmiş başvuru buluntuları ele geçirdiler; daha da önemlisi, o güne kadar bilinmeyen ya da çok daha sonralara ait olduğu kabul edilen şekiller (hayvan süslemeli bronzlar, aynalar) ortaya çıkarıldı.

Xianyang, Shanxi eyaleti

1974 ve 1976'da bu sit alanında yapılan en ilginç keşifler Qin Shi Huangdi'nin gücünü belgeledi.

Sima Qian (doğ. MÖ 145'e doğr.) adlı klasik bir tarihçinin betimlediği saray, 1 nolu saray alanının bütünü ve 1974'de keşfedilen imparatorluk mozolesinin uzantısı bu dönemle ilgili önemli buluntulardı. Ayrıca, 1976'dan itibaren bilimsel olarak kazılan 1 nolu saray alanı, hem arkeologların gün ışığına çıkardığı kalıntılara, hem de Sima Qian'in verdiği bilgilere göre yeniden oluşturuldu. Sıkıştırılmış topraktan üç taraça üzerine inşa edilmiş saray, bir göçüntüyle birbirinden ayrılan iki simetrik yapı şeklindeydi; her bir dış dolaşıma olanak veren 2,50 m genişliğinde bir dehlizle kaplı ısıtma ve su kanalizasyonları bu göçüntüde bir araya geliyordu.

Ama, o dönem için asıl büyük yenilik, zeminin üzerine bir kat çıkılmış olmasıydı. Yerden binanın çatısına kadar yükselen sağlam bir orta direğin tabandan 4,90 m yüksek kısmına, her biri katın ağırlığını taşımaya yarayan demirli konsollar sistemiyle uzatılmış saçaklar eklenmişti.

Mozoleye yaklaşık 1 km mesafede bir mahzenin bulunması da büyük şaşkınlık uyandırdı. Bu olaydan sonra uzmanların başlattığı kazılar sonunda, eğik düzlemli bir geçişin aşağı tarafında çok önemli, kemerli bir yapı ortaya çıkarıldı; yapının boyutları, kuzey-güney doğrultusunda 60 m'ye, doğu-batı doğrultusunda 210 m'ye ulaşıyordu; derinliği ise 4-6 metre arasındaydı.

Yapının içine, savaş düzeninde dizilmiş, pişirilmiş topraktan 6 000 figür (piyade erleri, okçular, atlar, arabalar); parlaklık ve keskinliklerini koruyan silahlar (bıçaklar, kılıçlar, ok uçları) vardı. 1,78 m boyundaki savaşçıların vücut orantıları normal ve duruşları doğaldı; kemerli kısa giysiler üzerine geçirilmiş tabaka zırhlar ile tozluk ve pantolon paçasının sokulduğu bağcıklı botlar kuşanmışlardı. Aynı durum, tüm adaleleri açıkça görülen atlar için de geçerliydi. Atlar arabalara dörder dörder koşulmuştu. Bu buluntudan sonra iki yeni dehliz daha keşfedildi; böylece gün ışına çıkarılan figür sayısı 7 000'i buldu. Mozolenin yakınlığı, çinli arkeologlara, bu mahzenin mezarın bir uzantısı olabileceğini düşündürdü. (Bk. *Renkli resimler*, ÇİN).

Mawangdui, Hunan eyaleti

Batı Hanları'na ait (MÖ 206-MS 24) ilk mezarın bulunduğu bu sit alanı üzerinde çinli arkeologlar aynı dönemden kalan iki başka mezar daha keşfettiler. Üçüncüsünde, katlanarak, çoğu sapasağlam durumdaki lake tahta kutulara yerleştirilmiş, ipek üzerine yazılar ortaya çıkarıldı.

Batı Zhoular çağından beri bambuyla birlikte iletişim aracı olarak kullanılan ipek, yazma, okuma ve taşıma kolaylığına sahipti ve 48 ya da 74 sm uzunluğunda şeritler halinde dokunurdu. Zincifreyle çizilmiş dikey çizgiler, mürekkeple yazılmış 30-70 harf sığan 7-8 mm genişliğinde sütunlar oluşturrdu. Mawangdui'de bulunan örnekler, bu yöntem sayesinde, el yazmaları ya da kaybolmuş kitapların kopyası olan 120 000 sözcük içermektedir.

Bunlardan bazıları şunlardır: Laozi'nin *Yolun Ve Erdeminin Kitabı*'nın bir varyantı; *Mütasyonlar üzerine kitap* (kâhinlik gelenekleri üzerine el kitabı) [Yiging]; ayrıntılı levhaların da eklendiği, at yetiştiriciliğine ilişkin bir inceleme; en önemli askeri karakolları gösteren bir Çin haritası (belki de en eskisi) ve nihayet çağların savaş taktikleri, bağlaşıklıkları ve yedi büyük öncü krallığının entrikalarına ilişkin bilgiler veren, *Savaşkan Krallıkların Yıllıkları* (MÖ V-III yy.). Olayların bu ele alınış tarzı sayesinde, Sima Qian'in yapıtı tamamlanabildi.

Jiayuguan, Gansu eyaleti

Jiayuguan kentinin 20 km kuzeydoğusundaki Gobi çölünde yüzlerce eski mezar saptandı: 1972 ile 1973 arasında kazılan sekiz mezar Wei'ler (220-265) ile batı Çin (265-316) hanedanlıklarından kalmaydı. Bu mezarların içinde 600'den çok duvar resmi bulundu. Bunlar bir ya da birkaç tuğla üstüne, toprak sarısı veya canlı kırmızı boya maddeleriyle işlenmiş resimlerdi: Tarlalardaki çalışmalar, dut toplama çalışmaları, avcılık, askeri kamplar, evler, küçük ya da büyük devlet adamlarının tören alayları vb.

Basit bir ince ve esnek çizgi, ressamın derin gözlemciliğini ve resmine küçücük ayrıntılarla hareketlilik ve sıcaklık kazandırma ustalığını gösteriyordu.

Hanlar'a özgü üsluplaştırmadan kurtulan o çağın ressamı ifade biçiminde daha özgündür ve budizmin getirdiği yabancı teknikleri özümsemeye hazırdır; Tanglar egemenliğinde (618-907) ise olgunluk ve bütünlüğe ulaşmıştır.

Jiayuguan'da yapılan arkeolojik çalışmaların ortaya çıkardığı en önemli yenilik, o güne kadar bilinmeyen bu geçiş resmidir.

deniz altı araştırmaları

Dikkati eski Çin uygarlıklarının bazı yönlerine çekmesi bakımından önemli olan bu keşiflerin dışında, ilgi toplayıcı daha başka buluntular da vardır. İki gemi enkazını gün ışığına çıkarmaya yönelik deniz altı araştırmaları (1976-1978) bunlar arasındadır.

Birincisi, Japonya'ya giderken Sinan Kore açıklarında batan, Yaun çağına (1279-1368) ait bir Çin gemisidir. Bu geminin sintinesinden, diğer eşyalardan başka aralarında ünlü Zhejiang fırınlarından gelen 3 400 selodan da bulunan 6 500 seramik çıkarıldı. Jiangxi fırınlarından çıkmış Qingbai tipi 2 280 porselen ve XIV. yy. başında Shi-ta adlı bir Yuan imparatorunun (1308-1311) bastırdığı ve kesin bir tarihlendirme olanağı veren paralar da bu buluntular arasındaydı.

İkincisi, Portekizlilerin 1600'e doğru Saint-Hélèna açıklarında batırdığı Witte Leeuw adlı bir Hollanda gemisiydi: Enkazda, Hollandalıların «Kraack porselen» adını verdikleri ve Delft el sanatçılarının esinlenmiş olduğu öne sürülen çok iyi nitelikli porselenler bulundu. (LM)

***ÇİNAN.** Bk. JİNAN.

***ÇİNE,** Aydın ilinde ilçe. — 65 872 nüf., 85 köy. İlçe merkezi 13 186 nüf. (1980). [M]

***ÇİNG-HAY.** Bk. QİNGHAİ.

***ÇİNG-DAO.** Bk. QİNGDAO.

***ÇİNHİNDİ,** Güneydoğu Asya'da yarımada.

— ANSİKL. Çinhindi bölgesinde 1979 yılında patlak veren içiçe girmiş anlaşmazlıkların ilk hangi tarihte, hangi düşmanlık hareketiyle başladığını bulmak çok güçtür.

ilk adımlar

Bu savaşın başlangıcını 1974'de Paracel adalarına Çinlilerin çıkartma yapmasına mı götürmek gerekir? 1975'de Khmer'lerin, Phu Quôc'u ele geçirmek için yarım kalmış bir girişimde bulunmalarına mı? Mayıs 1978'de Ha-tien'i top ateşine tutmalarına mı? Tüm bu düşmanlık eylemleri gölgede kaldığı içindir ki, bu savaşlar ancak 1979 yılı başlarında, 1978 aralık ayında Kamboçya'da kurulmuş olan Ulusal Kurtuluş Birleşik Cephesi FUNSK'un başkaldırmasıyla ve Vietnam motorize birlikleri-

nin yoğun bir müdahaleye geçmesiyle patlak vermiş, gününışığına çıkmış oldu. Üç haftadan kısa bir süre içinde, Pol Pot'un Khmer ordusu, tüm anayolların ve kentlerin kontrolünü elden kaçırarak Tyland sınırına yaslanmış makilere çekildi; mayıs ve haziranda birkaç kez bu sınırı da geçmek zorunda kaldı. Gerginliğin durmadan arttığı bir ay daha geçtikten sonra, 17 şubatta Çin ordusu, Vietnam'a bir «ders» vermek için harekete geçti. 5 martta Pekin amacına ulaştığını haber vererek birliklerini geri çekeceğini bildirdi. Hanoi ise istilacıları geri püskürttüğünü söylüyor ve düşmanın geri çekilirken sistemli bir biçimde yok etme eylemine giriştiğini özellikle belirtiyordu.

Aynı günlerde göçmenler sorunu da Güneydoğu Asya ülkelerinin tümünde gerginliği giderek artırmaktaydı.

azgelişmişlik ve yayılma emelleri

1978 yazından beri, Tiran tarafından yayımlanan belgelerde, («kızıl» denilen) isyancı Khmer'ler, o güne değin gizli tutulmuş birtakım çatışmaları çelişkilerle dolu olduğu kadar basmakalıp bir propaganda perdesi ardında az çok gün ışığına çıkartmışlardır. Hemen hemen tümüyle kapalı, geçiştirilen bu anlaşmazlıkların neler olduğunu ortaya dökmek için vakit henüz çok erken ise de, durumun ağırlığı şimdiden belirtilebilir. Doğu-Batı (komünizm-kapitalizm) arasındaki karşılıklı meydan okuma, Kuzey-Güney sorununa (endüstrileşmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler) eklenince, Güneydoğu Asya yöresindeki o ciddi iç gerginlikler de ansızın büyük devletler arasındaki anlaşmazlıkları alevlendiriverdi ve içinden çıkılmaz bir niteliğe büründürdü. Sınır sorunları gerçekte, bölgeyi altüst eden kökü derinlerdeki sorunların yüzeysel bir uzantısından öte bir şey değildir. Ta atalardan beri, kuşaklar boyu süregelen karşıtlıkların böyle alevlenivermesi de daha derin huzursuzlukların sebebi olmaktan çok, sonucu sayılabilir. Doğu Asya'da, az gelişmişlik sorunu olağanüstü bir duyarlığa bürünür. Çin Halk cumhuriyeti ve ihtilalci Khmerler, Vietnamlıların Laos ve Kamboçya'yı sömürge haline getirmek emelinde olduğunu iddia etmektedirler. Hanoi ise bu iddiaları reddederken Çin Halk Cumhuriyeti'nin yirmi milyon kadar Çinlinin yaşamakta olduğu Güney Asya'daki yayılma emellerinden söz etmektedir. Vietnam ile Çin'deki dayanılmaz nüfus artışının baskısı da açlık tehlikesinin başgöstermekte olduğu Güneydoğu Asya halkları mozaiğinde etnik grupların bir arada, dostça yaşamasını büsbütün güçleştirmektedir. 1974 yılında Birleşmiş Milletler'in beslenme konusunda yaptığı dünya çapındaki toplantıda (Roma'da) Uzakdoğu'da pirinç üretimi açığının 1970 ile 1985 yılları arasında 2 milyon tondan 39 milyon tona yükseleceği tahmin edilmiştir. Döviz yokluğu endüstrileşmeyi önlediğinden, muhtemel maden yatakları, Paracel ve Spratly gibi ıssız takımadalara hayati önem kazandırmıştır; bu adaların daha 30'lu yıllarda Japonların dikkatini çeken stratejik değeri, şimdi temel bir ekonomik çıkar kaygısıyla bir kat artmış olmaktadır. Böylece kıtanın içindeki gerginlikler, çevresini saran denizlere de taşmış, Güneydoğu Asya'nın tümünü, bu arada aynı türden sorunlarla karşı karşıya bulunan Cava'yı da içine almıştır.

ideolojik çatışmalar

Bu ekonomik ve siyasal sorunlar, bu anlaşmazlıkların ilk belirtisi olan ideolojik kavgalara dayanmaktadır. Sovyet ve Çin devrim uygulamaları arasındaki karşıtlıklara 60'lı yıllarda ihtilâlci Khmerler ile Vietnam komünistleri arasındaki görüş ayrılıkları eklenmiş, her iki tarafın da kendine özgü tutumu, kendini göstermiştir. Pol Pot'un ekibi, büyük proleterya Kültür Devrimi'nin ültramaoculuğundan ve üçüncü dünyanın tüm dertlerine şiddetin deva olabileceği fikrinden esinlenerek, eşi görülmedik sertlikte bir iç ve dış politikayla tüm bölgenin dengesini bozmuş, eskiden bu bölgenin tek dengeli yöresi, devrilmez temel direği olan Kamboçya'yı, barut fıçısına dönüştürmüştür. 1965 ile 1976 yılları arasında maocu politikanın çeşitli öğeleri ve sivil ve askeri yenileşmeden yana olanların pragmatizmiyle Çu En-Lay'ın arabulucu, ılımlı tutumu arasında yoğun çatışmalara sahne olmuş Çin, 1976 yılında, görünürde eski birliğine kavuşmuş gibidir. Bu birlik, içeride sağlanabilen uzlaşmalara ve büyük devlet rolünü herkese kabul ettirme isteğine dayandırılmıştır. Vietnam da, daha örtülü bir biçimde, ülkenin 30 yıl süren yıkıcı savaşlar sonucu kansız kalmasıyla büsbütün çözümlenemez hale dönüşen sorunlar karşısında bu ideolojik karşıtlıkları yaşamıştır. Tam Çin, ödünsüz ideologları uzaklaştırarak Vietnam'ın, bilimsel ve teknik devrimin öncelik taşıdığı konusundaki düşüncesini benimsediği bir sırada, bu iki ülke arasındaki anlaşmazlığın kızışması şaşılacak bir çelişkidir.

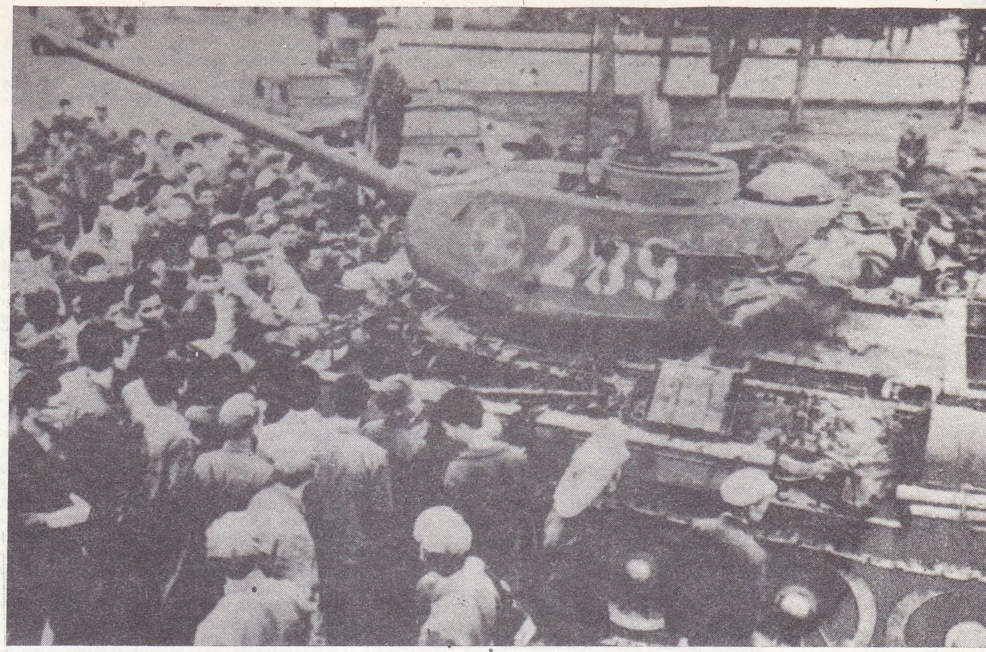

Çin birlikleri tarafından ele geçirilmiş Vietnam tankı

orduların rolü

Bu durum hiç kuşkusuz ulusal hayatta orduların nasıl büyük bir ağırlık taşıdığının belirtisidir. Çin yöneticilerini birbirine düşüren iç kavgalar, politik bir anlaşmazlık olduğu kadar, iki askeri eğilimin de çatışmasıdır. Bu eğilimlerden biri Mao'dan esinlenmiştir; öteki ise, dolaylı olarak Çapoçnikov'un okulunda yetişmiştir (William Whitson'un ve Çen-Hsia Huang'ın tezleri, *A History of Communist Military Politics* [Komünist Askeri Politikasının Tarihçesi] 1927-1971, 1973).

Kurtuluş savaşları, sonra da azgelişmişliğin yarattığı çetin sorunlar 1945'denberi Doğu Asya'da ortaya çıkan rejimlerin çoğuna bir askeri nitelik kazandırmış, bu nitelik, rejimlerin dayandığı sistem ve ideoloji ne olursa olsun giderek artmış, belirginlik kazanmıştır.

Hızlı bir kalkınmaya olanak sağlayacak ekonomik, parasal ve toplumsal temeller bulunmayınca, ordu, geleneksel toplumların bunalımlarına karşı koyabilecek nitelikteki tek kuruluş olarak ortaya çakmış, kendini göstermiştir. Çin'de ordunun büyük proleterya Kültür Devrimi'nin çırpınışlarından hemen hemen hiç yara almaksızın kurtulabilen tek organ olması anlamlıdır.

Çeşitli savaş komünizmleriyle askeri diktatörlüklerden başka rejim tanımamış olan bu ülkelerde (Güney Kore'den başlayıp Filipinler ve Tayland'dan geçerek ta Endonezya'ya kadar), anahtar sorununun uzun veya kısa vadede modern tipte sosyalist veya kapitalist bir sivil toplumun ortaya çıkmasına, dolayısıyla geçiş döneminde kaçınılmaz zorlayıcı tedbirlerin yumuşatılmasına izin verebilecek ekonomik şartların yerleştirilmesi olduğu anlaşılıyor.

anlaşmazlıkların uluslararası önemi

Bu açıdan bakılınca Güneydoğu Asya, Yakındoğu ile birlikte, günümüz dünyasını sarsan büyük anlaşmazlıkların, görüş ayrılıklarının patlama noktasıdır. Büyük devletlerin umursamazlığının bu anlaşmazlıklarda geniş payı vardır. Harrison Salisbury'ye göre (*Çin-SSCB, Savaş Kaçınılmaz mı?*, 1970) Kore savaşı, Çin-Sovyet çatışmasının ilk belirtisi olmuştur. O zaman Stalin bu savaşla Çin Halk Cumhuriyeti'yle Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkilerin normale dönmesini engellemek istemiştir. Çin-Sovyet anlaşmazlığı jeostratejikten çok ideolojik bir yöne kaydıktan sonra, iki devlet arasında bir emperyalist rekabet konusu oldu. Amerika Birleşik Devletleri, 1954 Cenevre anlaşmalarının uygulanmasını engelleyerek ve yıllar boyu, 1949 ekiminden beri Çin'de yerleşmiş olan rejimi tanımaya yanaşmayarak, bir çıkmaza girmiş bulunmaktaydı. 1971 yılında Çin-Amerikan yakınlaşması, uluslararası dengeyi temelinden değiştirmiş, komünist devletler arasındaki kavgayı büsbütün alevlendirmiş, güneye doğru yayılmasına yol açmış, böylece, bu kavgadan uzak durmaya çaba gösteren Vietnam'ı da kavganın içine sürüklemiştir. Bu tutum, uzlaşma ve cephe almama eğilimlerinden çok, iç ve dış sertleşme eğilimlerine elverişli bir ortam hazırlamaktadır.

Asya'daki komünist rejimlerde dalgalanmalar, ileri sürülen ideolojik sebepler ne olursa olsun, bu rejimlerin diplomasinin pragmatik yönlendirilişinde dış yardımların ağırlığını ortaya koymaktadır. Bu rejimler, karşı karşıya bulunduğu son derece önemli ve büyük ekonomik sorunlar çözümlenemedikçe, ancak içeride sertleşme ve giderek artan bir militarizm anlayışına doğru evrim gösterebilirler.

İkinci Dünya Savaşı'nın ertesinde, Marshall planı (önce Çekoslovakya ve Polonya tarafından benimsenmişti) Avrupa'nın yıkıntılarından kurtulup kalkınmasına yardım etti. 1978'de üçlü Komisyon, Asya'da pirinç üretimini 15 yılda iki katına çıkartmayı öngören bir tasarı hazırladı. Bu program uygulamaya konulsaydı, bu yöreyi sarsan yapısal gerginliklerin hafifletilmesine ve alevlenmesi, zincirleme felaketlere yol açmaktan başka bir şeye yaramayacak olan anlaşmazlıkların giderilmesine her halde imkân sağlayabilirdi. (L)

Foto. Chine nouvelle/Sygma (LAROUSSE)

*ÇİNJU. Bk. CHİNJU.

*ÇİNKO i. — ANSİKL. 1981'de dünya çinko üretimi 6 milyon ton dolaylarında gerçekleşti. Bir milyon tonu aşan üretimiyle Kanada, çinko üreten ülkelerin gene başındaydı. Onu 800 bin ton dolayındaki üretimiyle Sovyetler Birliği izledi. Yarım milyon tonluk üretimleriyle Peru ve Avustralya üçüncü ve dördüncü sırada yer aldılar. ABD'nin çinko üretiminde son yıllarda düşme görüldü (1977'de 415 bin ton. 1981' de 310 bin ton).

● *Türkiye*'de, 1974'ten bu yana tüm çinko üretimi özel işletmelerce gerçekleştirilmekte ve bu işletmelerin sayısı yıldan yıla değişmektedir (1974'te 12, 1975'te 14, 1976' da 11, 1977'de 10, 1978'de 8, 1979'da 9, 1980'de 12, 1981'de 14). Toplam tuvönan çinko üretimi 1974-1981 arasında dalgalanmalar gösterdi: 974'te 62 693 t, 1975'te 48 554 t, 1976'da 101 935 t, 1977'de 49 086 t, 1978' de 45 030 t, 1979'da 24 086 t, 1980'de 43 050 t, 1981'de 50 000 t.

Türkiye'de konsantre çinko üretimi yapan iki kuruluş vardır: Keban Simli Kurşun İşletmesi ve Çinkur Tesisleri (Kayseri). Etibank'a bağlı olan ve yeraltı yöntemiyle çıkarılan cevherlerden *seçmeli yüzdürme* (selektif flotasyon) yoluyla yüzde 40-45 çinko içeren çinko konsantresi üreten Keban Simli Kurşun İşletmesi'nin kapasitesi 3 500 t/yıldır. Sermayesinin yüzde 90'ı Etibank'a, geri kalanı özel kişilere ait olan ve 1977'de üretime geçen Çinkur (Çinko Kurşun İzabe Fabrikası) çinko konsantresi üreten ikinci Türk kuruluşudur. Çinkur'un kapasitesi 4 000 t/yıldır.

Etibank, tümüyle kendine ait ikinci çinko konsantresi üretim tesisini, Balıkesir'in Balya içesinde kurmaktadır. Balya Kurşun-Çinko Tesisi, üretime geçtiğinde, yılda 9 000 t çinko konsantresi üretecektir. (M)

*ÇİNNAMPO. Bk. NAMPO.

*ÇİRÇİK, Sovyetler Birliği'nde (Özbekistan FSSC), Çirçik ırmağı üzerinde kent. — 131 000 nüf. (L)

*ÇİSTİYAKOVO. Bk. THOREZ.

Fransız çizgi roman dergisi Métal Hurlant'dan (Konuşan metal) birkaç desen (çizen· J. M. Nicollet)

*ÇİREBON. Bk. CİREBON.

*ÇİTA, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 294 000 nüf. Metalürji. (L)

ÇİTGÖL, Kütahya ilinde,. Simav ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 144 nüf (1980). Belediye. (M)

*ÇİTTAGONG, Bangladeş'te liman kenti. — 890 000 nüf. Jüt, makine sanayii.

— *Çittagong ili*, 18 636 000 nüf. (L)

*ÇİVANÇEU. Bk. QUANZHOU.

*ÇİVRİL, Denizli ilinde ilçe .— 59 357 nüf., 67 köy. İlçe merkezi 9 343 nüf. (1980). [M]

ÇİZGE i. Yeni k. (çizmek'ten). Sürekli bir olayın değişik anlardaki durumlarını ya da birbirinden farklı olguları karşılaştırma olanağı veren çizgilerden oluşmuş şekil: *Türkiye'nin civa üretimi çizgesi, 1973' ten sonra üretimde düzenli bir düşüş olduğunu gösteriyor. (Eşanl.* GRAFİK). [M]

ÇİZGEN (Gültekin), türk fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1940). Sankt Georg Avusturya Lisesi ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenim gördü. 1958'de fotoğrafçılığa başlayarak birçok kişisel sergiler açtı; grup sergilerine katıldı. Fotoğraf sanatı üzerine yazılar yayınladı; konferanslar verdi; açık oturumlara katıldı. İnsanı ve doğasıyla Anadolu görüntülerinden kaynaklanan objektifinde yöre ve insanlarla bütünleşen kendine özgü bir anlatım dili amaçladı. Yapı ve Kredi Bankası'nın fotoğraf yarışmasında 1.'lik (1964), Milliyet'in Ali Naci Karacan Yarışmasında 2.'lik ödülü aldı (1966). «*Türkiye Fotoğrafları*» adı altında biri siyah-beyaz (1980) diğeri renkli (1983) olmak üzere iki fotoğraf albümü yayınladı. (M)

ÇİZGİ i. Ed. *Çizgi roman* veya *resimli roman*, konusu art arda çizgi resimlerle verilen ve kişilerin konuşmaları ağızlarından çıkan yuvarlaklar içinde yazılı olan resimler dizisi. (Bk. ANSİKL.).

— Sin. *Çizgi film*, bir konuyla ilgili olarak kişilerin hareketlerini belirtecek şekilde art arda çizilmiş resimlerden oluşan sinema filmi. (Bk. ANSİKL.).

— ANSİKL. Ed. *Çizgi roman*, onu çağdaş kültürün en özlü anlatım ve iletişim araçlarından biri durumuna getiren büyük dönüşümünü on yıl içinde tamamladı. Avrupa'da üniversite ve eğitim kurumlarınca tanınması, reklamcılar tarafından kitlesel olarak kullanılması, çizgi romanın o zamana dek etki altında bulundurduğu çocukların ötesinde bir okur kitlesine ulaşmasını sağladı. Liberal ekonomiye sahip ülkelerde hemen hemen bütün günlük yayınlar ve çok sayıda degil bir ya da daha çok çizgi roman bulundururken, bu konuda uzmanlaşmış yayınlar milyonlarca çocuk ve yetişkin tarafından okunmaya, albümler yüz milyonlarca satmaya başladı. Çizgi roman kahramanlarından bazılarının (Miki [Micket], Temel Reis [Popeye]) dünya çapında tanınması, üzerlerinde bu kahramanların resimlerini taşıyan her çeşit nesnenin üretildiği önemli bir endüstrinin doğmasına olanak verdi. Özellikle ABD'de, günlük konuşma dili (hatta politikacıların dili de) çizgi roman dilinin sözcük ve deyimleriyle doldu. Böylece, 1960'larda başkaldırı ve karşı-kültür hareketleriyle zenginleşen çizgi roman her alanda gelişti.

ABD, Fransa, İtalya, Belçika, İspanya, İngiltere ve Güney Amerika (özellikle Arjantin ve Brezilya) en büyük çizgi roman üretici ve tüketicisi olmayı sürdürmektedirler. Germen kökenli ülkelerde ve İskandinav ülkelerinde (Hollanda dışında) çok fazla gelişmemiş olan bu iletişim aracı buralarda da tanınmaya başladı.

Doğu Avrupa'nın halk demokrasileri (en çok da Yugoslavya) zaman zaman çizgi romana açıldıysa da, (özellikle SSCB gibi) bu konuda sessiz kalanlar çoğunluktaydı. Çin'de, politik ve ideolojik amaçlarla kullanılan, ama aynı zamanda eski efsanelerin ve masalların tanıtılmasını da sağlayan resimli öyküler (lianhuanhua) çok tutulan bir gereç oluşturdular.

Gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda da çizgi romana propaganda görevi yüklendi. Ülke yöneticileri, bu sanatı, yaşamöykülerini övgüyle anlatacak temel araç olarak gördüler: Hasan II, Seku Ture, Mobutu, Houphouet-Boigny, Kaddafi gibi kral ve devlet başkanlarının yaşamları böylelikle halklarına resimli olarak anlatıldı. Ama çizgi romanın işlevi yalnız bu amaçla sınırlı kalmadı; çizgi roman aynı zamanda eğitim hizmetinde de kullanıldı, (kimi kez Dünya Sağlık Örgütü'nün de işbirliği ile) sağlık ve koruyucu hekimliğin basit kurallarının öğretilmesi ve yaygınlaştırılması görevini de yüklendi.

Amerika Birleşik Devletleri: tartışmalı bir üstünlük

ABD'de çizgi roman (*comics*) binlerce gazetede hergün *comic-strips* biçiminde, her pazar da renkli sayfalarda yer alırken, kahramanlar çoğunlukla kırk ya da elli yıl öncekilerin eşi olarak kaldılar. Ressamlar değişmiş olsa da bunları diziler biçiminde vermek anlayışı değişmeden sürdürüldü. Mandrake (1934'te yaratıldı), Flash Gordon (1934), Süperman (1938) vb. kahramanların serüvenleri okur kitlesinin başlıca tercihleri arasında yerlerini korudular. Günlük dizileri okuyan Amerikalıların sayısı doksan milyona, pazar eklerinde yayımlananları izleyenlerin sayısı ise yüz milyona ulaştı. Büyük bir konu, kahraman ve durum çeşitliliği sunan, Spiderman (Örümcekadam, 1963'te yaratıldı), Fantastic Four (1963), ya da Conan (1970) gibi süper-kahramanların başarılarını sergileyen ucuz, ince, aylık fasiküller (comic-books) yayımlandı. XX. yy. savaşları, Batı'nın fethi (nadiren), gerçekdışı ve bilimkurgu; kimi kez Carmine Infantino (doğ. 1925), Gil Kane (doğ. 1926), Neal Adams (doğ. 1941), Joe Kubert (doğ. 1926), James Steranko (doğ. 1938) gibi yetenekli yaratıcıların elinde, anlatılara gereç oluşturdular. Ayrıca iki mizah dergisi de çizgi romanı az rastlanan bir başarıyla kullandı: Mad (kur. 1952) ve The National Lampoon, anlamsızlık (nonsense) kavramının ve çarpıcı anglosakson mizahının değerli temsilcileri oldular.

1960'larda yeraltı (underground) hareket, çizgi roman dünyasını altüst etti. Birkaç yıl boyunca, grafik sanatçılığı, Robert Crumb (doğ. 1943) ya da Gilbert Shelton (doğ. 1940) gibi yaratıcıları esinleyen uyuşturucular, Vietnam Savaşı, cinsellik ve ırkçılıkla birlikte, birdenbire tüm yönlerde, öne çıktı. Pek çok genç ressam üzerinde önemli bir etki yapmış olan bu hareket, hâlâ bu akımdan yana bazı diziler yayımlamakla birlikte, bugün artık hemen hemen tümüyle yok olmuştur.

Hâlâ başvuru kaynağı olmakla birlikte, amerikan çizgi romanı artık öbür ülkeler üzerindeki tartışmasız üstünlüğünü yitirmiştir. Fransız Métal hurland dergisinin Amerikancaya çevirisi olan aylık bilimkurgu çizgi roman dergisi Heavy Métal'ın ortaya çıkışının da gösterdiği gibi, amerikan çizgi romanı bugün artık kaliteli bir Avrupa çizgi romanına karşı koymak zorundadır.

fransız ve italyan kahramanları

Çizgi roman, Fransa'da ötedenberi sahip olduğu genç okur kitlesinin (7-12 yaş) bir bölümünü korumakla birlikte, müzik, motor —dönemin modasına göre— karete ya da paten gibi konulara ilişkin dergileri tercih eden daha ileri yaş grubundan (delikanlı) okurlarının büyük bölümünü yitirdi. Çizgi romana sadık genç kesimin ilgisi de Walt Disney'in yarattığı tipler üzerinde yoğunlaşmayı sürdürdü. Bu nedenle, haftalık yayın Le Journal de Mickey'nin satışı 400 000'i aşarken, çocuk basınının en başarılı öbür yapıtı Pif-Gadget de onunla aynı satış düzeyine ulaştı.

Hergé (doğ. 1907), Edgar Pierre Jacobes (doğ. 1904, Blake ve Mortimer'ın serüvenlerinin yaratıcısı), Jacques Martin (doğ. 1921, tarihsel konulu çizgi roman dizilerinin en iyisi Alix l'intrépide'in yaratıcısı), André Franquin (doğ. 1924, Gaston Lagaffe'ın yaratıcısı), Jean-Michel Charlier (doğ. 1924, savaşı izleyen yirmi yılın en üretken senaristi)'nin oluşturduğu Belçika okulu, çocukluklarında kendine bağladığı kırk ya da elli yaşa yakın (ya da ulaşmış) kesimin beğenisini kazanmayı sürdürürken, öte yan-

Foto. Métal Hurlant (LAROUSSE)

dan kendine yeni okurlar da çekti. Astérix (1959'da René Goscinny [1926-1978] ve Albert Uderzo [doğ. 1927] tarafından yaratıldı) ve Lucky Luke (Red Kit, 1947'de Morris [doğ. 1923] tarafından yaratıldı)' un başarıları da, yetişkinler ve çocukların farklı nedenlerle benimsedikleri bazı çizgi romanların böyle geniş kapsamlı bir okur kitlesini çekebileceğini ortaya koyuyordu. Uzun süre -çocuksu değilse de- çocuklara özgü bir eğlence olarak görülen çizgi roman, (Métal hurlant, A. Suivre, Pilote, Charlie, Fluide glacial gibi) kaliteli dergilerin, yapıtları daha sonra albümlerde toplanan sanatçıları bir araya getirmesiyle yetişkinler arasında da okur kazanmayı başardı. Böylece grafik anlatının çeşitli türlerinde yapıt veren yetenekli sanatçıların oluşturduğu gruplar ortaya çıktı. Mizah alanında Marcel Gotlib (doğ. 1934), Nikita Mandryka (doğ. 1940), Régis Franc (doğ. 1948), F'murr (doğ. 1946) gibi sanatçılar, grafik alanın yanı sıra anlatılarına da saçmalık, anlamsızlık ve her türlü değere karşı genel bir başkaldırıyı sokarak yeni yollar açtılar. Hugo Pratt (doğ. 1927, Corto Maltese'in yaratıcısı), Jacques Tardi (doğ. 1946, yüzyıl başı ortamlarını çizmekte uzman) ve Jean Giraud (doğ. 1938), Lieutenant Blueberry'yi çizer) gibi sanatçılar serüven temasını resimlediler. Bilimkurgu konularını (Moebius takma adıyla) yine Jean Giraud, Jean-Claude Meziéres (doğ. 1938, Valérian'ı çizdi) ve Philippe Druillet (doğ. 1944) işlediler. Bazı başka ressam ve senaryocular kimi zaman yazı makinalarının başından ayrılıp fırçayı ellerine alarak, ya da tersini yaparak, Jean-Claude Forest (doğ. 1930), Fred (asıl adı Othon Aristides, doğ. 1931), Enki Bilal ve Pierre Christin (şu sırada Fransa'daki en iyi çizgi roman «senaryocusu») gibi sanatçılar, bir türden diğerine geçtiler.

Çizgi roman, aynı zamanda dünyadaki haksızlıkları ve aksaklıkları ortaya koymak, bazı toplumsal grupların kusurlarını belirtmek için bir yetişkin dili de yarattı. Belirli toplumsal ve politik yaraları eşsiz bir beceriyle deşen bazı sanatçılar Charlie-Hebdo dergisinin çevresinde toplandılar. Bunlar arasında, Jean Cabu (doğ. 1938), Georges Wolinski (doğ. 1934), Gébé (doğ. 1934) ve Jean-Marc Reiser'in (doğ. 1941) adları anılabilir. Öte yandan iki sanatçı, yüksek öğrenim görmüş yönetici ve aydınların yaşam ve düşüncelerini sergilemekte uzmanlaşan Gérard Lauzier (doğ. 1932) ve Claire Bretécher (doğ. 1940) de, bu ortamın çoğu kez acımasızca ele alınmış bir görünümünü sundular.

Fransa gibi İtalya'da da, özellikle çizgisel alandaki ve anlatının kuruluşu konusundaki araştırmaları çizgi romanın geleceği açısından büyük önem taşıyan, özgün bir çizgi roman okulu gelişti: Guido Crepax (doğ. 1933), Guido Buzzelli (doğ. 1927), Dino Battaglia (doğ. 1923), Sergio Topi.

Çeşitlilik gösteren, her yerde kullanılan, kimi zaman yozlaştırılan, canlılıkla değilse bile fikirlerle dolup taşan çizgi roman çoğu ülkede yeni bir atılımın başlangıcında bulunduğu izlenimini vermektedir. Ama, kâğıt fiyatları ve artan ekonomik bunalımın etkileri bu gelişimin karşısında bir tehdit oluşturmaktadır.

Türkiye'de çizgi roman

Son on yılda Türk çizgi romanının devinme olanağı bulduğu yerler çoğunca, yine, günlük gazeteler ve mizah dergileri oldu. Bununla birlikte albümlerin satışında da bir oynama görüldü. Yine de kitap olarak tüketilen çizgi romanların çoğu yabancı eserlerdi: Asteriks, Red Kid, Zagor vb. Bu arada, sinemaca da desteklenen tarihsel kahramanlık öykülerinin satışı arttı. Çizgi roman, karikatüristlerin ek işi olmaktan kurtulurken, işe doğrudan çizgi romancı olarak başlayanlar ortaya çıktı. Ancak bunların çok ilkel bir noktadan çıkış yapmaları, çizgi romanın on yıl önceki çizelgesini değiştirmedi; ustalar (Turhan Selçuk*, Suat Yalaz*, Oğuz Aral* vb.) aşılamadı.

Henüz gelişme evresinin sıkıntılarını da yaşayan ve bir sanat olarak fazla istekli görünmeyen (bir iki ayrık durum dışında) çizgi romanda dört eğilim görülür: 1) Tarihimizi pek dar bir çerçeveden Ortaasya kaynağına inerek yoklamak isteyen, Superman'i ırkçı bir plana oturtarak (Karaoğlan, Kara Murat, Tarkan) Türk-İslam mitolojisi içinde dönen örnekler; 2) Fotoroman geleneğini ve olanaklarını aşmadan, düşsel, romantik aile dramları sergileyen çizgiler; 3) Güncel olayları tarihsel bir eğretileme içinde ele alıp, materyalist planda, toplumsal eleştiri getiren (Abdülcanbaz) çabaları: 4) Bir bütünlük kaygısı gözetmeden, güncel olaylar içinde mizahla eleştiri arayan çalışmalar.

1970'lerden beri çocuk edebiyatına giderek daha çok önem verilmesi ve televizyonda çocuklar için çizgi filmler yayınlanması, Türkiye'de de çocuklar için çizgi roman geleneğinin doğması yönünde, umut uyandırıcı niteliktedir.

— Sin. *Çizgi film* teknikleri çeşitlidir. Bunlar üç ana bölümde toplanabilir: Selüloid tekniği (klasik canlı resim tekniği), kesilmiş parçalarla yapılan çizgi film (bu teknikte eklemli ya da mıknatıslanmış parçalar selüloz üstüne yapıştırılarak doğrudan kameranın altına konur) ve üç boyutlu çizgi film (bu teknikte belli bir yere kum, killi toprak, iğne, kukla, fotoğraf gibi öğeler yerleştirilerek filme alınır). Günümüzde çizgi film araştırmaları özellikle bu son teknik üzerinde yoğunlaşmıştır. Çizgi roman ve reklam spotları etkisiyle belirginleşen bir grafik anlayış da yaygındır.

Klasik yönelimler ve «çocuk filmleri»nin sınırlayıcı anlayışı içinde kalmadığı zaman, çizgi film, kabaca ve ayrıntısız biçimiyle toplumsal eleştiriye son derece elverişlidir. Bilimkurgu öyküleri, aşırı kentleşme ve bunun tehlikeleri, bu tür filmlerin işlediği başlıca konularıdır.

● *Fransa*. Son yıllarda Henri Gruel ve Jean Image çizgi filmde klasik anlayışta çalışmalar yaptılar; Morris ve René Goscinny (1977'de öldü) çocuk filmleri piyasasında büyük ticari başarı elde ettiler. Diğer çizgi film sanatçıları genellikle yorucu el işçiliği koşullarında çalıştılar ve filmlerini pazarlamakta güçlük çektiler.

Başlıca çizgi filmler arasında René Laloux ve Roland Topor'un *la Planète sauvage* (Vahşi Gezegen) [1973] ve Jean-François Laguionie'nin *la Traversée de l'Atlantique à la rame* (Kayıkla Atlantiği Geçiş) [1977] adlı çalaşmalarını belirtmek gerekir.

Robert Lapoujade 1976'da *le Comédien sans paradoxe* (Tuhaflık Yapmayan Komedyen)

Suat Yalaz'ın çizgi romanı «Karaoğlan»ın serüvenlerinden birkaç desen

Turhan Selçuk'un çizgi romanı «Abdülcanbaz»ın serüvenlerinden iki desen (Soldaki karede başlıca kahramanlar: [soldan sağa] Abdülcanbaz, Fettah, Fayrabi, Karanfil Hoca).

Foto. X (2) [MEYDAN]

adlı kısa metrajlı kukla filmini yaptı. 1977-1978'de aynı teknikle *les Mémoires de Don Quichotte* (Don Kişot'un Anıları) adlı uzun çalışmayı gerçekleştirdi.
Manuel Otero ve Paul Dopff, yapım-dağıtım atölyeleri açtılar ve bu alanda çok etkili oldular. Fransa'ya yerleşmiş olan Polonyalı sanatçı Jan Lenica, 1979'da Alfred Jarry'den uyarlama bir uzun çizgi film yaptı: *Ubu et la grande Gidouille* (Ubu ve Koca Gidouille). Francis Masse, Gilles Baur, Bernard Palacios, Gérard Poussin anılabilecek diğer fransız çizgi filmcileri arasında yer aldılar. Bu ülkede iki yılda bir yapılan Uluslararası Annecy Çizgi Film Şenliği, 1971'den sonra daha da önem kazandı.

● *Belçika.* Raoul Servais ve yönetimindeki yaratıcı çizerler grubu, değer ve özgünlüklerini kanıtlamaya devam ettiler. 1979'da *Harpya* adlı filmleri Cannes Şenliği kısa filmler yarışmasında «büyük ödül» aldı.

● *İtalya.* İtalya'da çizgi film geleneği zayıftır. Bu alandaki en tanınmış sanatçı Bruno Bozzetto pek çok etkili kısa metrajlı çalışmasından sonra 1977'de bir uzun çizgi film yaptı: *Allegro, ma non troppo* (Neşeli, Ama Çok Değil). Bu film, Walt Disney'in ünlü *Fantasia*'sının yeni bir çekimi sayılabilir.

● *ABD-Kanada yapımları.* Bunlar, dünya çizgi filmciliğinin en görkemli ürünleridir. ABD'de çok büyük çizgi film stüdyoları vardır. Örneğin Ralph Bakshi stüdyosunda 300 çizgi sanatçısı çalışır; bunlardan 25'i baş desinatördür. Kanada'da devlet, Ulusal Sinema Ofisi aracılığıyla bu alana gerekli teknik yatırımları yapar. Bu ülkede çizgi roman ve reklam spotu teknikleri, çizgi filmi de büyük ölçüde etkilemiştir. 1970'lerde Kanada'da bilgisayarlar yardımıyla yeni çizgi film denemeleri yapıldı; özellikle Peter Foldes'in (1977'de öldü) çalışmaları dikkati çekti. Ottawa'da her yıl bir çizgi film şenliği düzenlemeye başlandı; yıllık üretim bu şenlikte topluca sunuldu. 1979'da Chuck Menville, Len Janson (*Fermé le dimanche* [Pazar Günü Kapalı] ve *Musique de montagne* [Dağ Müziği]) ve Carolin Leaf (*le Marriage de hibou* [Baykuş Evlenmesi] ve *la Rue* [Sokak]) sivrilen başlıca sanatçılar oldular.

● *Doğu ülkeleri.* Doğu ülkelerinde çizgi filmin uzun bir geleneği vardır; çeşitli ülkelerde, özellikle Çekoslovakya ve Yugoslavya'da gelişmiş çizgi film akımları ortaya çıktı. Zagrep'de önemli bir çizgi film şenliği de yapılır.
Doğu ülkelerinde çizgi film, genellikle tam bir toplumsal eleştiri ve eğitim aracıdır; filmlerde hayalgücü zenginliği dikkati çeker. Üretim, nicelik ve nitelikçe başka ülkelerden daha yüksektir. 1970'lerde en sivrilen sanatçılar arasında Çekoslovakya'dan Jan Svankmajer ve Bretislav Pojar, Bulgaristan'dan Todor Dinov ve Yugoslavya'dan Ante Zaninoviç sayılabilir.

● *Japonya.* Bu ülkeden Kuri Yoji, 1970'lerde oldukça zengin ulusal çizgi film birikimi içinde gözlemlerinin acımasızlığı ve keskinliğiyle ön plana çıktı. (LM)

ÇOBANBEYLİ, Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 437 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇOBANDERE, Erzurum ilinde, Pasinler ilçesine bağlı bucak. 18 829 nüf., 25 köy. Bucak merkezi *Köprüköyü*, 4 635 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇOBANDERE, Malatya ilinde, Arguvan ilçesine bağlı bucak. 3 507 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Yoncalı*, 199 nüf. (1980). [M]

***ÇOBANLAR**, Afyonkarahisar ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 19 417 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 4 739 nüf. (1980). Belediye. (M)

* **ÇOCUK** i. Huk. *Dünya çocuk yılı*, 1959 tarihli «Çocuk Hakları Bildirgesi»nin ilanının 20. yıldönümünü kutlamak amacıyla BM'ce ilan edilen uluslararası kutlama günü. (Bk. ANSİKL.) || *Dünya çocuk günü*, «Çocuk Hakları Bildirgesi»nin yayınladığı ay olan ekim ayının ilk pazartesi günü.
— Tıp. *Tüp çocuk veya tüp bebek*, laboratuvarda döllenmiş insan yumurtasının, dölyatağına yerleştirilmeden önce bir süre tüp içinde büyütülmesi yöntemiyle doğan insan yavrusu. (Bk. ANSİKL.)
— ANSİKL. *Dünya Çocuk Yılı*. Birleşmiş Milletler, ikinci «Çocuk Hakları Bildirgesi» nin yirminci yılı olan 1979 yılını, «Dünya Çocuk Yılı» ilan etti (1976). BM böylece, tüm dünyada hâlâ çözüme ulaşmamış çocuk sorunları üzerinde titizlikle durulmasını amaçlıyordu.
Günümüze değin, her ülke, kendi toplumsal, ekonomik, kültürel yapısının elverdiğince çocuk sorunlarını ele aldı. Bununla birlikte, özellikle, gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde milyonlarca çocuğun beslenme, barınma ,sağlık ve eğitim bakımından son derece elverişsiz koşullar içinde bulunması, ayrıca dünyaya gelen yüz çocuktan onunun bir yaşına ulaşmadan ölmesi, BM'yi tüm bu sorunları uluslararası bir planda gündeme getirmeye itti.
Gerçi 1959'da yayınlanan ikinci «Çocuk Hakları Bildirgesi» ile, çocukların durumları epeyce iyileştirilmişti; ama bu, çözüm bekleyen birçok sorunların kalmasını, hatta giderek artmasını önleyememişti.
Çocuk haklarını belirleme ve bunların çiğnenmesini engelleme çabaları İngiltere'de başladı. XIX. yy'ın başlarında, fabrika ya da imalathane sahipleri, emeği ucuza mal etmek için çocukları çalıştırmayı akıl ettiler. İngiliz parlamentosunda 1831'de çıkan bir yasa, 9-21 yaşları arasındaki işçilerin geceleri çalıştırılmasını yasakladı. Bu yasaya göre 18 yaşından küçük işçiler günde on iki ve cumartesileri dokuz saatten fazla çalıştırılamıyordu. Bir yıl sonra parlamento, 9-13 yaşları arasındaki çocukların haftada en çok 48 saat, 13-18 yaşlarındakilerin ise en çok 60 saat çalıştırılmasını hükme bağladı. 1842'de ise, on yaşından küçük çocukların ve kadınların maden ocaklarında çalıştırılması yasaklandı. Zaman geçtikçe, İngiltere'de, çalışan çocukların başka birtakım hakları da yasalarla güvence altına alındı.
Çocukların korunması ve hakları üzerine ilk uluslararası kararlar, 1919'da Washington'da toplanan «İş Konferansı»'nda alındı: 14 yaşından küçük çocuklar işe alınmayacak, erginlik çağındaki çocuklarsa günde 8, haftada 48 saatten fazla çalıştırılmayacaktı.
1922'de Almanya'da «Alman Çocuk ve Gençliğini Koruma Yasası» kabul edildi.
1923'te, çocuk haklarını içeren «Cenevre Bildirgesi» tüm devletlerce benimsendi. Türkiye Cumhuriyeti adına M. Kemal Atatürk'ün imzaladığı bildirgede «tüm ulusların erkek ve kadınlarının, insanlığa ait en değerli şeyi çocuklara vermek zorunda oldukları» belirtilmekte; «çocuğa doğal beslenme ve gelişme koşulları sağlanması, zihin bakımından gelişmemiş çocuklara ayrı özen gösterilmesi, öksüz ve yetim çocukların koruma altına alınması, felaketlerde önce çocuklara yardım ulaştırılması, çocuğun her türlü sömürüye karşı korunması» istenmekteydi.
1948'de Milletler Cemiyeti şu tavsiye kararını aldı: «Herhangi bir sapıklığı bulunan çocuklar için, her ülke kendi özelliklerine ve kuruluşlarına göre, yanlızca eğitsel nitelikte olmak üzere, önlemler almalıdır.»
1948'de toplanan «Uluslararası Çocuk Esirgeme Kurumları Birliği», Cenevre Bildirgesi'ne şu iki maddeyi ekledi: 1) Çocuk ırk, milliyet, din vb. her türlü görüşler dışında eğitilmelidir. 2) Çocuğa aile bütünlüğü zedelenmeden yardım edilmelidir.
1950'de Dublin'de yapılan, Türkiye'nin de katıldığı Parlamentolar Birliği toplantısında, çocuk hakları konusunda önemli kararlar alındı. Çocuk hakları konusundaki en kapsamlı bildirge, 20 ekim 1959'da Birleşmiş Milletler genel kurulunda oy birliğiyle kabul edilen İkinci «Çocuk Hakları Bildirgesi»dir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ve 1923 Tarihli Cenevre Bildirgesi'ne atıflar yapan ve «insanlığın, elindeki en iyi şeyleri çocuklara vermekle yükümlü olduğunu» belirten bildirge, çocuk hak ve özgürlükleri konusunda on ilke saptadı. Bu ilkeler ırk, renk, cinsiyet, dil, din, düşünce, kanı, milliyet ve daha başka durumlar bakımından hiçbir fark gözetilmeksizin, tüm dünya çocuklarının beslenme, yetişme, eğitim, sağlık gibi alanlardaki temel haklarını içermektedir.
1979'dan bu yana, İkinci «Çocuk Hakları Bildirgesi»nin yayınlandığı ay olan ekim ayının ilk pazartesi günü *Dünya Çocuk Günü* olarak kutlanmaktadır.

● *Türkiye*'de de, çeşitli aşamalardan geçerek çocuk haklarını belirleyen ve güvence altına alan bir bildiri kabul edildi. Yedinci Milli Eğitim Şûrası'nda (14 şubat 1962), İkinci Sosyal Hizmetler Konferansı'nda (mayıs 1962), Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Konfederasyonu Kurultayı'nda (30 temmuz 1962), UNESCO Türkiye Milli Komisyonu yedinci genel kurul toplantısında (26 haziran 1963) kabul edilen Türk Çocuk Hakları Bildirisi, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ne ve 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'ne paralel maddeler içermekte, özellikle Türk çocuklarının eğitim ve öğretimle ilgili sorunlarını vurgulamaktadır.
«Dünya Çocuk Yılı» dolayısıyla, hemen her ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de 1979' da çeşitli törenler, açık oturumlar, seminerler, konferanslar düzenlendi. Beslenme, sağlık ve eğitim açısından Türk çocuklarının durumu ayrıntılarıyla anlatıldı, başka ülke çocuklarının durumlarıyla karşılaştırıldı: Türkiye'de doğan 1 000 bebekten 150'si, bir yaşından önce ölmektedir. Bu oran İsviçre'de binde 10,8, Fransa'da binde 16, Birleşik Amerika'da binde 18,8, Sovyetler Birliği'nde binde 23'tür. Türkiye'de ölenlerin yüzde 45'ini beş yaşından küçük çocuklar oluşturmaktadır. Yeterli ölçüde beslenememiş, vücutça, ruhça ya da zihince gerilik gösteren Türk çocuklarının

Her yıl çocuk bayramı kutlayan tek ülke Türkiye'dir

Foto. X (MEYDAN)

sayısı, toplam çocuk sayısının yüzde 20'sini geçmektedir.
Türkiye, dünyada her yıl çocuk bayramı kutlayan tek ülkedir. Bu nedenle 1979'dan bu yana 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na özellikle komşu ülkelerden çeşitli çocuk oyun ekipleri de katılmaktadır.
TRT tarafından 23 Nisan 1979'da düzenlenen şenliklere Türkiye'nin yanında beş ülke katıldı (Irak, Bulgaristan, İtalya, Sovyetler Birliği, Romanya). Türkiye'yi Erzurum, Burdur, Kırklareli ekipleri temsil etti.
1980'de 23 Nisan Çocuk Bayramı törenlerine üç yabancı ülkeden konuk öğrenciler katıldı (Bulgaristan, İtalya, Yugoslavya). O yıl Türkiye'yi Bolu, Erzurum ve Ankara Yeni Mahalle ekipleri temsil etti.
1981'de daha çoşkulu biçimde kutlanan 23 Nisan Çocuk Bayramı törenlerine katılan dokuz yabancı ülke şunlardı: Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, İtalya, Macaristan, Pakistan, Polonya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya. Aynı yıl Türkiye, Kırşehir ve Ankara Yeni Mahalle ekipleriyle temsil ediliyordu.
1982'de kutlama törenlerine 10 ülke katıldı: Belçika, Bulgaristan, Çekoslovakya, Finlandiya, Fransa, İtalya, Kıbrıs Türk Federe Devleti, Macaristan, Polonya, Yugoslavya. Türkiye'yi Mersin ekibi temsil etti.
1983'te Çocuk Bayramı'na katılan yabancı ülkelerin sayısı daha da artarak 13'ü buldu: Bangladeş, Bulgaristan, Çin Halk Cumhuriyeti, Finlandiya, Federal Almanya, Kıbrıs Türk Federe Devleti, Libya, Macaristan, Mısır, Polonya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya. Bu yıl Türkiye'yi Gaziantep ekibi temsil etti.
Yabancı ülkelerin her yıl giderek artan bir ilgiyle katıldıkları 23 Nisan Çocuk Bayramı'nda tüm dünya çocuklarının kaynaşmalarını, sevgi bağlarını güçlendirmelerini sağlamak amacıyla Ankara'da «Yurtta Barış, Dünyada Barış Yürüyüşü» yapılmakta, halk dansları oynanmakta ve çeşitli gösteriler düzenlenmektedir. Beş yıl içinde (1979 - 1983) bu şenliklere 19 yabancı ülke, 1 060 çocuk ve 268 yetişkin (organizatör) katıldı.

— Tıp. İlk tüp çocuk 25 temmuz 1978'de İngiltere'de (Manchester) doğan Louise Brown adlı bir kız çocuğudur. Daha sonra İskoçya'da da (Glasgow) Alistair Montgomery adında bir erkek çocuk aynı yöntemle dünyaya geldi.
Bu daldaki ilk başarılı deneme 1968'de tüpte bir insan yumartası dölleyen doktor R. Edwards tarafından gerçekleştirilmişti. Ancak yalnız dölleme yeterli değildi. Döllenmiş yumurtayı kültürde yaşatmak ve ana rahmine yerleştirmek ancak 10 yıl süren deneylerle mümkün oldu.
Bu yöntemde önce, anne gonadotropin hormonlarıyla tedavi edilerek yumurtalıkta çok sayıda folikül gelişmesi sağlanır. Sonra korionik hormon verilen annede yumurtlama (ovülasyon) olur ve folikül sarı cisme dönüşür. Adetin 13. günü, yumurtlamadan 31 saat sonra, yumurta çölioskopi ile dölyatağından alınır, yani, optik sistemle donatılmış bir tüp yumurtalığa kadar uzatılır. Tüp yumurtayı emer ve besleyici bir sıvı içine aktarır. Bu sıvı 0,1 ml sperm ihtiva eder. 5 gün tüp içinde gelişmeye bırakılan döllenmiş yumurta, dölyatağı iç zarı içinde yuva yapabilecek hale gelince, annenin progesteron gibi hormonlarla çocuğu kabul edecek duruma getirilen dölyatağına yerleştirilir.
Her ne kadar Brown ve Montgomery çok başarılı iki örnek oldularsa da, bu deneyleri gerçekleştiren doktorlar P. Steptoe ve R. Edwards _in vitro_ döllemenin kuraldışı bir yöntem olduğunu ve başarı yüzdesinin yaklaşık 2,5 olduğunu öne sürmektedirler.
Bu iki örnekte yumurta ve spermatozoit gerçek anne babadan alındığından nesep açısından hukuksal sorun çıkmadı ve döl yolları çalışmayan annelere ümit verdi. Ancak normal doğum yollarının bu şekilde bozulması çeşitli ahlaki sorunlara gebe gözükmektedir.
Spermatozoit bankası gibi yumurta bankaları da kurulursa doğacak çocukların statüsünün ne olacağı tartışma konusu olmaktadır. Aldous Huxley'in ünlü Yeni Dünya romanında anlattığı tüp bebek fabrikaları artık bilimkurgu olmaktan çıkacak gibi görünüyor. (LM)

*Çocuk Esirgeme Kurumu, Bk. _Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu._

ÇOĞULHAN, Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 953 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çoğun Barajı, Kırşehir ilinde Kızılözü suyu üzerinde, Çoğun köyü yakınında baraj. 1975 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj, toprak + kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 112 m; barajın temelden yüksekliği 46 m; talvegden yüksekliği 29,5 m; normal su kotu 1 106,15 m; normal su kotunda depolama hacmi 21,77 milyon m³; göl alanı, 2,38 km²; sulama alanı 4 370 ha'dır. Taşkından korunma alanında mesire yeri vardır. (M)

*ÇOKAK, Kahramanmaraş ilinde, Andırın ilçesine bağlı bucak. — 4 934 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 958 nüf. (1980). [M]

*ÇOKAY (Nevin), türk kadın ressamı. — Bakırköy Özel Kültür Koleji resim öğretmenliğinden emekliye ayrıldı (1978). Son yıllarda sergilediği portre ve figür düzenlemelerinde yerel tipleri naif öğeler ve gerçekçi bir anlatımla yansıttı. İstanbul'da Taksim sanat (1976) ve İş sanat galerilerinde (1983) yeni sergiler açtı. (M)

*ÇOKER (Adnan), türk ressamı. — 1969'dan sonra siyah boşluklar üzerinde ışıklı geometrik biçimli, ölçülü, simetrik ve dengeli düzenlemelerini mimarlık geleneğimize dayanan motiflerle bağdaştıran çalışmalar yaptı. Yeni resimlerini İstanbul Devlet Güzel Sanatlar galerisinde sergiledi (1979). İş Bankası (1981) ve Ev-Dekorasyon dergisi ödüllerini aldı (1983. [M]

ÇOKRADAN, Yozgat ilinde, Çayıralan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 415 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇOKSATAR blş. i. ve blş. sıf. Yeni k. Satış rekoru kıran (kitap) : _Alain Peyrefitte'in «Çin Uyanınca»sı dünyada «çoksatar» bir kitap oldu kısa zamanda_ (O. Akbal). [_Eşanl._ BESTSELLER]. (M)

ÇOKUM (Sevinç), türk kadın yazarı (İstanbul 1943). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat bölümünü bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptı. Hisar ve yazı işleri müdürlüğünü yaptığı Türk Edebiyatı adlı dergilerinde yazıları yayımlandı. Edebiyatla şiirle başlayan Çokum, daha sonra büyük kentin yoksul ve orta halli insanlarını konu edinen öyküler yazdı. Başlıca eserleri: _Eğik Ağaçlar_ (öyküler, 1972), _Bölüşmek_ (öyküler, 1974), _Zor_ (roman, 1976; Dündar Taşer Roman Yarışması'nda birincilik ve Ülkücü Gazeteciler Cemiyeti eser yarışmasında yılın romanı, 1977), _Makine_ (öyküler, 1976; Türkiye Milli Kültür Vakfı özel jüri armağanı, 1977), _Bizim Diyar_ (roman, 1979). [M]

Sevinç ÇOKUM

*ÇOLAKLI, Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 27 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 421 nüf. (1980). [M]

*ÇOLAKOĞLU (Hamiye),türk kadın seramikçisi. — 1974'den sonraki çalışmalarında organik formla geometrik form zıtlığını plastik bir kaygıyla birleştiren ve doğal doku izlenimi veren çağdaş soyut biçimlemeleriyle ilgi çekti. 43. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde heykel dalında başarı (1982) ve İş Bankası sanat ödülünü kazandı (1982). [M]

ÇOMAKLI, Antalya ilinde, Korkuteli ilçesinin Bozova bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 712 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇONCU. Bk. CHOGJU.

*ÇONGCİN. Bk. CHONGJİN.

ÇORBACIOĞLU (Fazıl Hayati), türk oyun yazarı (Çorum 1925). Yüksek öğrenimini tamamlamadan ticaret yaşamına girdi. Varlık dergisinde ve yıllıklarında hikâyeleri yayımlandı. Ününü radyo oyunlarıyla kazandı .1956'da başlayarak Türkiye radyolarında, en ünlüsü _Pirinç Mangal_ olan ve skeç ve güldürü türünün başarılı örneklerinden sayılabilecek yirmiye yakın oyunu oynandı. _Kabzımal Cemile_ (1966), _Hamido Kaçırıldı_ (1967), _Koca Sinan_ (1971), _Erkek Satı_ (1977) adlı oyunları İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahnelendi. Basılmış eserleri. _Radyo Tiyatrosu ve Piyes_ (1965; _Radyo Oyunu Yazma Tekniği_ adıyla 1970'te yeniden basıldı), _Satılık Şapka_ (birer perdelik beş oyun; 1968), _Koca Sinan_ (1971). [M]

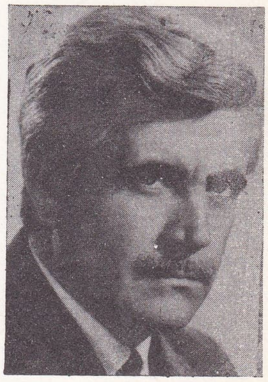
F. Hayati ÇARBACIOĞLU

*ÇORLU, Tekirdağ ilinde ilçe. — 77 921 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 47 086 nüf. (1980). Cam sanayii. (M)

*ÇORUM (19), Orta Karadeniz'de il ve kent. — Çorum'da ekonomik yaşam, genellikle tahıl ve hayvan üretimine dayalı olduğu için yaşam koşulları bir kısım insanları göçe zorladı; bu nedenle nüfus artış hızında son yıllarda belirgin bir gerileme görüldü. 1980 sayımında il nüfusu 571 831 (nüfus yoğunluğu km²'ye 45 kişi), il merkezinin nüfusu 75 726 idi. 1980 istatistiklerine göre Çorum'daki ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 168 985 (merkez 75 726), Alaca 56 724 (merkez 15 649), Bayat 31 957 (merkez 5 366), İskilip 72 569 (merkez 16 846), Kargı 31 247 (merkez 5 229), Mecitözü 34 911 (merkez 5 959), Ortaköy 12 420 (merkez 2 712), Osmancık 63 018 (merkez 15 477), Sungurlu 100 000 (merkez 24 309); ilçelerin ve ilin merkez (kent) nüfusu toplamı 167 273, köylerin toplam nüfusu 404 558, ilin köy sayısı 757.
Çorum ilinde sanayinin il ekonomisindeki payı giderek büyümektedir. 1980 yılında 3'ü kamuya, 56'sı özel sektöre ait olmak üzere 59 fabrika vardı. 1977'de Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu fabrikası işletmeye açıldı. 1980'li yılların başında Çorum Plastik Kâğıt ve Ambalaj Sanayii Fabrikası üretime başladı. MKE Kurumu'na bağlı Sınaî Tesisler Teçhizat fabrikasının 1980'li yıllarda bitirilmesi öngörüldü. Tarım araç ve gereci üreten sanayi dalı da önemli gelişmeler gösterdi. 1980 istatistiklerine göre Çorum'da üretilen başlıca tarım ürünlerinin miktarları: Buğday 360 000 t, arpa 160 000 t, mısır 13 150 t, pirinç 15 600 t, nohut 9 000 t, mercimek 14 900 t, şeker pancarı 99 600 t, çiğit 6 000 t, soğan 37 000 t, sarmısak 10 220 t, patates 67 000 t, armut 6 000 t, elma 11 800 t, ceviz 3 440 t, üzüm 59 500 t. Aynı istatistiklere göre hayvan sayısı: Koyun 801 740, kıl keçisi 265 040, tiftik keçisi 181 290, at 10 080, katır 9 500, eşek 37 730, sığır 288 000, manda 47 043.
Çorum'un en önemli madeni linyittir, toplam rezerv 22 milyon tondur. (İşletmede 1980'de 1 650 işçi çalışmaktaydı.)
Çorum'da tarım hizmetlerinin yaygınlaştırılması için baraj yapımına önem verildi. Çorum Barajı (sulama-içme suyu 1977'de işletmeye açıldı), Alaca sulama barajı (yapılmaktadır).
Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Çorum Meslek Yüksekokulu Ondokuz Mayıs Üniversitesi'ne (Samsun) bağlandı.
1980'de Çorum'da 46'sı kentte, 827'si kırsal kesmde olmak üzere 873 ilkokul (76 333 öğrenci, 2 660 öğretmen), 35 ortaokul (8 323 öğrenci, 228 öğretmen), 9 lise (3 525 öğrenci, 263 öğretmen) vardı. Aynı yıl istatistiklerine göre sağlık kurumu ve personel sayısı: 10 kamusal hastane (753 yatak), 41 uzman hekim, 39 pratisyen hekim, 31 diş hekimi, 218 hemşire, 125 sağlık teknisyeni, 152 ebe. (M)

Çorum Barajı, Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Çomar köyü yakınında Çomar suyu üzerinde baraj. 1977 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi, toprak dolgu tipinde; kret kotu 918,7 m; barajın temelden yüksekliği 48,5 m; talvegden yüksekliği 47,5 m; normal su kotu 915 m; normal su kotunda depolama hacmi 6 milyon m³; göl alanı 0,56 km²; sulama alanı 1 590 ha'dır. (M)

Çorum olayları, 1980 yazında Çorum kentinde meydana gelen ve mezhep ayrılığına dayanan kanlı olaylar. 4 temmuz 1980 günü cuma namazı kılmakta olan cemaat, «komünistler camileri yakıp yıkıyor; camiye bomba attılar, kurşunladılar» yollu haberlerle kışkırtılarak sokağa döküldü. Önceden planlandığı şekilde bazı gruplar harekete geçerek evlere, dükkânlara saldırmaya başladılar. Sokak çatışmaları oldu, alevilerin dükkânları ve evler ateşe verilip tahrip edildi, insanlar öldürüldü. Sokaklara bari-

Foto. X (MEYDAN)

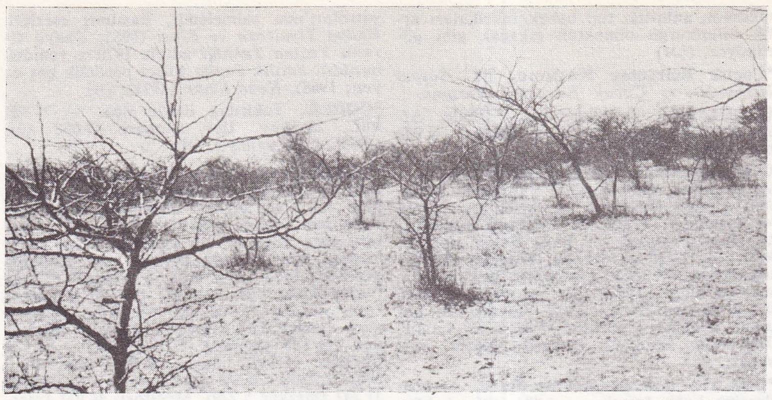

Sudan'da çölde El Obeid ormanı, 3 780 hektar araziyi kaplayan bir yeşil kuşak

katlar kurularak güvenlik güçleri yangın bölgelerine sokulmadı. Çevre illerden getirilen güvenlik güçleri ve sokağa çıkma yasağına rağmen Alevî-Sunnî çatışması halini alan olay günlerce sürdü. 10 temmuzda ölü sayısı 26 olarak belirlendi. Çorum'un Alaca ve Mecitözü ilçelerine de sıçrayan olaylardan sonra 600 kadar aile ilden göç etti. (M)

*Çorumspor Gençlik Kulübü. — 1974'te İkinci Türkiye Ligi'ne çıktı. 1977'de üçüncü lige düştü. 1981'de yeniden ikinci lige yükseldi. (M)

*ÇOŞİ, Japonya'da (Honşu adası) kent. — 90 400 nüf. (L)

*ÇÖ-KİANG. Bk. ZHEJİANG.

*ÇÖ-PO. Bk. ZIBO.

*ÇÖLLEŞME i. — ANSİKL. Coğ. 1970'li yıllarda Afrika'da Sahel'i etkileyen büyük kuraklık, tüm dünyanın dikkatini çölleşme olayına çekti. 29 ağustos-9 eylül 1977 tarihleri arasında, Birleşmiş Milletler, Nairobi'de çölleşme sorunlarıyla ilgili bir konferans düzenledi. Konferans sonunda yayınlanan raporlar endişe vericidir: Her yıl tarıma ayrılan alanlardan 50 000 km² kadarı (5 milyon hektar) eksilmekte ve çöllere katılmaktadır. Bu miktarın giderek arttığı ve çölleşme sürecine giren alanlar da eklenirse, yeryüzünde 35 milyon km²'lik bir alanın çölleşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğu söylenebilir. Bu sayılar, bölgesel anketlere dayanılarak saptanmıştır.

Nijer'in kuzeyinde toprakların verimliliği 30-40 yıl öncesine göre beş kat azalmıştır. Sudan'da çölün, 1958'den beri 90-100 km ilerlediği gözlenmektedir. 50 yıldan beri çölleşme, Sahel'de 650 000 km²'lik alanın kaybolmasına yol açmıştır. Bu sorun yalnız Afrika'yı tehdit etmemekte, Güney Amerika, Asya ve Avustralya'da da endişe verici boyutlara ulaşmaktadır.

Çölleşme olayını açıklamak için, geleneksel tarım uygulamaları ve iklimin giderek kuraklaşması neden olarak gösterilmiştir. Ancak olayın ciddiyeti karşısında bu varsayımlar gülünç kalmaktadır. Hızlı nüfus artışı ve ekonomik zorlamalar, ekili alanlarda sürekli ve tek cins tarım yapılmasını beraberinde getirmiş, bu da toprağın niteliğini bozarak kuraklaşmaya yol açmıştır. Ayrıca, çok sayıda kuyu açılması ve önceden hayvan sürülerinin zaman zaman geçtiği alanları artık sürekli olarak hayvanların kaplaması da bu olayı hızlandırmıştır. Kuraklık, toprakların dengesinin hızla bozulmasına yol açmakla birlikte, kuraklaşma bakımından en tehlikeli yıllar, yağışların çok görüldüğü yıllardır. Bu paradoks, yoğun yağış döneminde ekinlerin ve hayvanların çok artmasından, onu izleyen kuraklık döneminde çok sayıda hayvanın su kaynakları çevresinde toplanarak otlanmasından ve bu sırada yeri çiğneyerek toprağı verimsizleştirmesinden kaynaklanmaktadır.

Çölleşmiş bir bölgede bir su birikintisinin kıyısında toplaşan sürüler

Böylesine yıkıcı bir olaya çareler bulmak için pek çok tasarı hazırlanmıştır. Cezayir'de, Sahra'nın kuzeyinde bir «yeşil kuşak» kurma tasarısı gerçekleştirilme aşamasındadır. Bir diğerinin güneyde, Moritanya'dan Sudan'a kadar uzanması tasarlanmaktadır. Ayrıca, pilot bölgeler kurulması da düşünülmektedir. Öte yandan pek çok Ortadoğu ülkesi, yeraltı su kaynaklarının miktarını ölçmeye başlamıştır.

Çölleşmeye karşı sürdürülen mücadelenin (özellikle Çin'de) yanında ,ivedilikle, bugün tehlike altında bulunan tüm alanların korunması, çölleşme yolunda olan toprakların yeniden dengeli bir duruma getirilmesi özellikle önemlidir. Bu amaçla, Afrika'nın bazı bölgelerinde, aynı tarlalarda çeşitli ürünlerin ekilmesine yeniden başlanmıştır. (L)

*ÇÖPKÖY, Edirne ilinde, Uzunköprü ilçesine bağlı bucak. — 12 559 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 073 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇUBUK, Ankara ilinde ilçe. — 54 616 nüf., 103 köy. İlçe merkezi 16 510 nüf. (1980). [M]

*ÇUKÇİLER Özerk Bölgesi, Sovyetler Birliği'nde (Sibirya) halk. — Yüzölçümü 737 700 km²; yaklaşık 100 000 nüf. (L)

Çukobirlik, Adana Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin kısa adı. 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu çerçevesinde 1940'ta Adana' da kuruldu. Bölgedeki beş tarım satış kooperatifinin, Çukurova bölgesinin pamuk üretimini değerlendirerek üreticiye destek olmak amacıyla birleşmesinden doğdu. Zamanla Güneydoğu Anadolu bölgesinde kurulmuş kooperatifleri de bünyesine katarak üye kooperatiflerin sayısını 35'e çıkardı. Çukobirlik, her yıl destekleme alımlarında bulunarak pamuk üreticilerini korumağa ve pamuk piyasasında istikrarı sağlamağa çalışır. Birlik üreticilerin ürünlerinin yaklaşık yüzde 50'sini satın almaktadır. Ayrıca yan üretim faaliyetlerine de girerek üreticinin daha fazla mal teslim etmesini sağlamaya çalışır. Öz sermayesinin yetersizliği nedeniyle büyük miktarda kredi kullanan Çukobirlik, Ticaret Bakanlığı'nın bilgisiyle Ziraat Bankası'nca desteklenir. Birlik, üye kooperatiflere «ürün kredisi», «donatma kredisi», «tesis kredisi», «işletme kredisi» verir. Üyelerine kredili olarak çiğit, gübre, tarımsal ilaç, kanaviçe, yem ve tarım aletleri dağıtır. Çukobirlik genel müdürü doğrudan Ticaret Bakanlığı'nca atanır. Müdür dışındaki dört yönetim kurulu üyesi genel kurulca seçilir. Genel Kurul ayrıca iki denetçi seçer. Üçüncü denetçi Ticaret Bakanı'nca atanır. (M)

*ÇUKUR, Bitlis ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 21 876 nüf., 25 köy. Bucak merkezi Güroymak. 6 925 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇUKUR, Kayseri ilinde, Felahiye ilçesine bağlı bucak. — 6 204 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 5 054 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇUKURCA, Hakkâri ilinde ilçe. — 16 450 nüf., 18 köy. İlçe merkezi 2 111 nüf. (1980). [M]

ÇUKURDAĞI, Aydın ilinde, Kuyucak ilçesine bağlı bucak. 9 833 nüf., 8 köy. Bucak merkezi Burhaniye, 5 122 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ÇUKURHİSAR, Eskişehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 2 879 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÇUKURKUYU, Niğde ilinde, Bor ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 924 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çukurova Holding, çoğunlukla mali alanda faaliyet gösteren aile şirketi. 1972'de 120 milyon lira sermaye ile kuruldu. Holdinge bağlı Pamukbank, 1976-1981 yıllarında büyük bir gelişme gösterdi ve Türkiye' nin 5. büyük bankası haline geldi. 1970' lerin sonunda Çukurova Holding Yapı ve Kredi Bankası'nın hisselerini satın alarak banka yönetimini ele geçirdi. Holding'in yönetiminde Türkiye'nin 4. büyük bankası haline gelen Yapı ve Kredi Bankası'nın iştirakleri veya denetlediği şirketler, Çukurova Holding'in denetimine girdi. Holding ayrıca, 1888'de kurulmuş olan Selanik Bankası'nın hisselerini satın alarak, bankanın adını Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası'na çevirdi ve sermayesini artırdı. 1978'de Genborsa, Menkul Değerler Ticareti Yatırım ve Finansman A.Ş. adında bir bankerlik kuruluşu kurdu. Holding'in denetlediği ya da iştirakinin bulunduğu başlıca mali kuruluşlar: Sınai ve Mali Yatırımlar Holding A.Ş., Yatırım Finansman A.Ş., Halk Sigorta T.A.Ş., Endüstri Holding A.Ş., Türkiye İmar Bankası T.A.Ş., İş Bankası A.Ş., Sınai Kalkınma Bankası A.Ş. ve Halk Reasürans A.Ş.. Holdingin diğer kuruluşları: ÇİMSETAŞ, Çukurova Sanayi İşletmeleri T. A.Ş., ÇUKROMSAN, ÇUMİTAŞ, ÇUPOSAN, ETKEN. Holdinge ayrıca birtakım ticaret inşaat, gıda, tekstil, kimya, makine sektörlerinde çalışan sanayi ve ulaştırma kuruluşları bağlıdır. 1980'de 188 milyar lira cirosu olan Holding 128 şirket denetliyor ve 37 000 personel çalıştırıyordu. (M)

*Çukurova Üniversitesi. — Cumhuriyet' in 50. yılı dolayısıyla 1973'te yürürlüğe giren 1786 sayılı yasayla kuruldu. 1970'ten beri Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak öğretim yapan Adana Ziraat Fakültesi ve Erzurum Üniversitesi'ne bağlı Çukurova Tıp Fakültesi'nin birleştirilmesiyle oluşturuldu. Üniversite 1983'te 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlendi. Son düzenlemeyle üniversitede 6 fakülte (Tıp, Ziraat, Fen-Edebiyat, Eğitim, İktisadi ve İdari Bilimler, Mühendislik-Mimarlık); 3 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri); 4 yüksekokul (Su .Ürünleri, Eğitim, Hatay Eğitim, Mersin Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik); 5 meslek yüksekokulu (İskenderun, Osmaniye, Mersin, Ceyhan, Antakya) bulunuyordu. Çukurova Üniversitesi'ne bağlı Yabancı Diller Yüksekokulu ve Mezuniyet Sonrası Yüksekokulu kaldırıldı.

Çukurova Üniversitesi'nde 1982-1983 öğretim yılında 43'ü profesör, 83'ü doçent, 63'ü yardımcı doçent, 345'i uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 542 öğretim elemanı, 4 691'i erkek 2 087'si kız olmak üzere toplam 6 778 öğrenci bulunuyordu. (M)

*ÇUMRA, Konya ilinde ilçe. — 74 243 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 20 919 nüf. (1980). [M]

*ÇUNÇON, Güney Kore'de, Seul'un kuzeydoğusunda kent. — 140 400 nüf. (L)

*ÇUNGKİNG. Bk. CHONGQİNG.

*ÇU TEH veya ZHU DE, çin mareşali ve devlet adamı. — (öl. Pekin 1976). [L]

ÇUVAŞ özerk Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) özerk cumhuriyet. — 1 224 000 nüf. (L)

*ÇÜNGÜŞ, Diyarbakır ilinde ilçe. — 17 955 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 3 684 nüf. (1980). [M]

Foto. Yvonne Rebeyrol (2) [LAROUSSE]

***DABROWA GORNİCZA,** Polonya'da (Katowice voyvodalığı) kent. — 138 000 nüf. Maden yatağı (kömür) ve sanayi (demir - çelik ve makina sanayii) merkezi. (L)

***DACHAU,** Federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 33 300 nüf. Makina sanayii. (L)

***DADAY,** Kastamonu ilinde ilçe. — 17 396 nüf., 67 köy. İlçe merkezi 2 663 nüf. (1980). [M]

***DADDAH** (Muhtar Veled Muhammedun), moritanyalı devlet adamı. — 1976'da dördüncü kez cumhurbaşkanı seçildi. 10 temmuz 1978'de askeri bir darbeyle devirildi. (L)

***DADİÉ** (Bernard), Fransızca yazan fildişi kıyılı yazar. — Son kitapları: *Iles de tempete* (Fırtına Adaları) [1973], *Papassidi maitre- escroc* (Usta Dolandırıcı Papassidi) [1975] ve *les Jambes du fils de Dieu* (İsa'nın Bacakları) [1980]. (L)

***DADO** (Miodrag **CURİC**, -denir), yugoslav ressamı. Son çalışması: *Diptyque d'Hérouval* (Hérouval'ın İki Kanatlı Tablosu) [1975-1976]. (L)

DADRA ve NAGAR HAVELİ, Hindistan'da idare bölgesi. 491 km², 103 677 nüf. Başkent, Silvassa. (L)

***DAGOVER** (Lili), alman kadın sinema oyuncusu. — (öl. Münih 1980). [L]

***DAĞ,** Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 453 nüf., 2 köy. Bucak merkezi Dağbeli 2 240 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAĞARDI,** Kütahya ilinde Simav ilçesine bağlı bucak. — 6 643 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 433 nüf. (1980). [M]

***DAĞBAŞI,** Trabzon ilinde, Araklı ilçesine bağlı bucak. 16 872 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 931 nüf. (1980). [M]

***DAĞBAŞI,** Urfa ilinde Siverek ilçesine bağlı bucak. — 4 868 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 071 nüf. (1980). [M]

***DAĞCILIK İ.** — ANSİKL. 1970'ten sonra en büyük tırmanışlar, Himalayalar'da gerçekleşti. 1970'te Annapurna'nın güney yamacına, 1971'de Makabu'nun batı doruğuna, 1976'da da Everest'in batı yüzüne, yeni açılan yollardan çıkıldı. Everest'e ilk kış tırmanışı 1980'de gerçekleşti. 1974'te Büyük Juralar'da Whymper mahmuzuna ve aynı yıl Ailefroide mahmuzuna tırmanıldı. 1975'te R. Messner ve P. Habeler adlı dağcılar Hidden doruğuna, 1978'de R. Seigneur ve G. Gettembourg, Broad doruğuna tırmandılar.

● Türkiye'de bu güç ve tehlikeli spor dalında 1975 sonrasında önemli bir etkinlik görülmedi. Son yılların bu alanda yaşanılan ilginç olaylarından biri, Altan ve Aykut Engüçlü adlarındaki gözleri görmeyen iki kardeşin Erciyes'in 3 881 m yüksekliğine tırmanmaları (1979), bir başkası da Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi, Spor ve Dağcılık Bölümü ekibinin SSCB'nin düzenlediği «1983 Tanrı Dağları - Pamir İnternational» tırmanışına katılması oldu. Prof. Dr. Abdülmecit Doğru ve Halil Apay'dan oluşan türk ekibi, sovyet, çekoslovak, alman ve avusturyalı dağcılarla birlikte, Kaşgar'a 70 km uzaklıkta bulunan 7 140 m yükseklikteki «Bozalay» doruğuna tırmandı. (M)

***DAĞDAŞ** (Bahri), türk tarım uzmanı ve siyaset adamı. — (öl. Ankara 1984). 1977-1980 arasında AP'den Kars milletvekili olarak parlamentoda yer aldı. (M)

***DAĞKIZILCA,** İzmir ilinde, Torbalı ilçesine bağlı bucak. — 3 840 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 265 nüf. (1980). [M]

***DAĞLARCA** (Fazıl Hüsnü), türk şairi. — Yugoslavya'da düzenlenen Struga Şiir Festivali'nde «Altın Çelenk Ödülü»nü aldı (1974). Aynı yıl Milliyet Sanat Dergisi'nce yılın sanatçısı seçildi. *Yanık Çocuklar Koçaklaması* (1976), *Balina ile Mandalina* (1977) adlı çocuk şiirlerinin yer aldığı kitaplarından sonra yayımladığı *Horoz* adlı kitabıyla Sedat Simavi Vakfı 1977 Şiir Ödülü'nü aldı. Daha sonra *Hollandalı Dörtlükler* (1977), çocuklar için *Yaramaz Sözcükler* (1979), *Göz Masalı* (1979), *Yazıları Seven Ayı* (1980) adlı kitaplarını yayımladı. Cem Yayınevi'nce 1964'te başlatılan Dağlarca dizisinin 13. kitabı 1979'da basıldı. (M)

***DAĞLICA,** Hakkâri ilinde, Yüksekova ilçesine bağlı bucak. — 7 898 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 238 nüf. (1980). [M]

DAĞLICA, Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesinin Tanır bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 836 nüf. (1980). Belediye. (M)

DAĞPINAR, Kars ilinde, Digor ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 483 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAĞYOLU,** Tunceli ilinde, Pülümür ilçesine bağlı bucak. — 2 523 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 172 nüf. (1980). [M]

***DAHOMEY.** Bk. BENİN.

DAHRAN, Suudi Arabistan'da (Hasa ili) kent. 128 000 nüf. Amerikalılar tarafından İran Körfezi'nin üstünde kurulan önemli bir petrol merkezidir. Havaalanı. (L)

***DAİSNE** (Herman THİERY, **Johan** - denir), flaman dilinde yazan belçikalı yazar. — (öl. Gand 1978). Son kitabı deneme türündedir: *Lexique filmographique de la littérature mondiale* (Dünya Edebiyatının Filmografik Sözlüğü) [1978]. (L)

***DAKAHLİYA,** Aşağı Mısır'da il. — 2 868 000 nüf. (L)

***DAKAR,** Senegal devletinin başkenti. — 800 000 nüf. Liman trafiği 6 Mt'a yaklaştı. Besin (yağcılık, balık konserveciliği, biracılık, büyük değirmenler), makina, dokuma, kimya (petrol arıtımı) sanayii. Uluslararası havalimanı. Siyaset ve yönetim merkezi. Uluslararası metropol. (L)

***DAKKA,** Bangladeş'in başkenti. — 3 000 000 nüf. Pamuk, jüt, kauçuk, şeker, cam, kibrit sanayii. El dokumacılığı (ipek, pamuk). [L]

***DAKOTA** (GÜNEY), ABD'de eyalet. — 686 000 nüf. Batıda hayvancılık (5 milyon sığır, 800 000 koyun). Doğuda tahıl üretimi (buğday, yulaf, çavdar, arpa). Kentlerde (Sioux Falls, Rapid City, Aberdeen), besin, makine, kereste, elektronik sanayii. (L)

***DAKOTA** (KUZEY), ABD'de eyalet. — 633 000 nüf. Sulama olmayan bölgelerde kuru tarım (buğday, arpa, yulaf). Sığır üretimi. Sulu tarım bölgelerinde şekerpancarı, ayçiçeği, keten tarımı. Linyit (12 milyon ton), petrol ve gaz üretimi. Kentlerde (Fargo, Grand Forks, Bismarck) makine ve besin sanayii. (L)

***DALABA,** Gine'de bölge merkezi. — 12 500 nüf.

— *Dalaba bölgesi,* 121 000 nüf. (L)

***DALAMA,** Aydın ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 265 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 2 205 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DALAMAN,** Muğla ilinde ilçe. — 23 063 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 12 341 nüf. (1980). [Köyceğiz ilçesinden ayrılan 15 köyle 1983'te kuruldu]. (M)

***DALAT,** Vietnam'da (Lam Dong eyaleti) kent. — 105 000 nüf. (L)

***DALİ** (Salvador), ispanyol ressamı. — 1940 - 1948 yıllarında ABD'de yaşadıktan sonra İspanya'ya yerleşti. Resimlerinde sinema yöntemine benzer bir teknikle akıl dışı yaklaşımı benimsedi; şaşırtıcı görüntülerle gerçeküstücü akımı psikanaliz doğrultusunda geliştirdi. Son zamanlarda dinsel konulara da yöneldi. *Hamile Bakire* (1950) ve *İsa'nın Çarmıha Gerilmesi* (1951) adlı tabloları türlü eleştirilere yol açtı. *Akıl Dışının Fethi* (1936), *Narcissus'un Değişimi* (1937), *Salvador Dali'nin Gizli Yaşamı* (1942), *Yaşlı Modern Sanatın Boynuzlanması* (1956), *Bir Dehanın Anı Defteri* (1964), *Meissonier'ye Saygı* (1968), *Nasıl Dali Olunur* (1977) adlı kitapları büyük ilgi çekti. Mücevher tasarımcılığıyla da ilgilenen Dali, *Örümcek Ayaklı Fil, Zamanın Gözü* ve bir *küpe-telefon* yaptı. Dali'nin mücevher koleksiyonu Owen Cheatham Foundation'ca satın alındı (1958). Sanatçının eserlerinin sürekli sergilenmesi için biri Figueras'ta, öbürü ABD'de olmak üzere iki müze ayrıldı. (LM)

***DALİAS,** İspanya'da (Andalucia) kent. — 21 200 nüf. Turfanda sebze ve meyve üretimi. (L)

DALİO (Marcel BALUSCHİLD, **Marcel** - denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Paris 1983). Rol aldığı başlıca filmler: *Catch-22* (M. Nichols, 1970), *Zafer Benimdir* (The Great White Hope) [M. Ritt, 1970], *les Yeux fermés* (Kapalı Gözler) [J. Santoni, 1971], *Papaz Kaçtı* (Les Aventures de Rabbi Jacob) [G. Oury, 1973], *La Bête* (Hayvan) [W. Borowczyk, 1975], *L'Ombre des chateaux* (Şatoların Gölgesi) [D. Duval, 1977], *la Communion solennelle* (Kutlama Töreni) [R. Fêret, 1977], *le Paradis des riches* (Zenginlerin Cenneti) [P. Barge, 1978]. (M)

***DALLAS,** ABD'de (Texas) kent. — 904 078 nüf. Banka ve sigortacılık. Sanayi. Hava limanı. (L)

Dallas. Türkiye Televizyonunda 1979 nisanından başlayarak kısa aralıklar dışında

Dallas dizisinin sürekli oyuncuları bir arada. Soldan sağa: Victoria Principal (Pamela), Patrick Duffy (Bobby), Charlene Tilton (Lucy) Jim Davis (baba Jock), Barbara Bel Geddes (anne Ellie), Linda Gray (Sue Ellen), Lary Hagman (J.R.)

Foto. Interpresse (LAROUSSE)

sürekli yayımlanmakta olan ünlü amerikan yapımı dizi film (yayın 1983'ün sonlarında hâlâ devam ediyordu). Yapımcısı Lorimar şirketi adına Leonard Katzman. *Dallas*, tüm dünyada bugüne dek en çok ilgi uyandıran TV dizisi oldu. Öte yandan pek çok ülkede kadını, erkeğin karşısında ikinci plana attığı için kadın kuruluşlarının tepkisini çekti. Türkiye'de de sık sık dizinin genel ahlâk anlayışımıza karşıt olduğu, zararlı etkide bulunduğu ileri sürüldü. Buna karşılık *Dallas* adı, birçok ticari kuruluş tarafından reklam aracı yapıldı; mağazalara takıldı; marka olarak kullanıldı. Dizide hayvan yetiştiriciliğinden petrol üretimine geçmiş ve bu alanda büyük bir şirket kurmuş Texas'lı zengin Ewing (Yuing) ailesinin yaşantısı, irili ufaklı bireysel sorunlarla geliştirilerek anlatılır. Dizinin belirgin bir yönü, genel geçer ölçülerle «güzel» pek çok kadın kahramana yer vermesidir. Öte yandan mihver kahraman J. R. (Ceyar), kişisel sorunlarını her şeyin önünde tutan, kadına pek değer vermeyen, kirli işlerden, parayla adam kullanmaktan kaçınmayan, ama ailesine de toz kondurmayan özgün bir «kötü adam» tipidir. Dizide, «ne olursa olsun aile bütünlüğünün önemi» teması da işlenmektedir. J. R. rolüyle üne kavuşan Larry Hagman'ın dışında dizinin başlıca rollerini Victoria Principal (Pamela), Linda Gray (Sue Ellen), Patrick Duffy (Bobby), 1982'de ölene dek Jim Davis (baba Jock), Charlene Tilton (Lucy) ve Barbara Bel Geddes (anne Ellie) paylaştılar. (M)

Arif DAMAR

***DALLIBAHÇE,** Tunceli ilinde, Nazımiye ilçesine bağlı bucak. — 3 101 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 290 nüf. (1980). [M]

***DAL MONTE** (Antonietta Meneghel, **Toti** - denir), italyan opera şarkıcısı. — (öl. Pieve di Saligo, Trevise 1975). [L]

DALOKAY (Vedat), türk mimar-mühendisi ve yöneticisi (Elazığ 1927). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi (1950). Bir süre Paris'te şehircilik öğrenimi gördü. 1954'te Ankara'da büro açtı, serbest mimar olarak çalışmaya başladı. Yurt içinde ve dışında birçok proje yarışmasında çeşitli derecelerde ödüller kazandı. Birincilik kazandığı Pakistan İslâmabad Camii (1969) ve Ankara Kocatepe Camii projeleri bunlar arasındadır. 1973'te CHP'den Ankara belediye başkanı seçildi. Başkentin daha bayındır bir duruma gelmesi yolundaki taşkın davranışlarıyla adından sık sık söz ettirdi. 1977 seçiminde aday olamadı. Serbest mimar-mühendis olarak mimarlık alanındaki çalışmalarını sürdürdü. Bu alanda yerli ve yabancı çeşitli proje yarışmalarına katıldı. Cidde'de (Suudi Arabistan) yapılacak «İslam Kalkınma Bankası genel merkez binası» için temmuz 1983'te düzenlenen uluslararası proje yarışmasında, dört birincilikten birini aldı. Çocuklar için yazdığı *Kolo-Şako Bacı ile Kolo Keçinin Öyküsü* adlı hikâyesi 1978'de bir gazetede tefrika edildikten sonra 1979'da kitap olarak çıktı. (M)

***DALWOOD** (Hubert), ingiliz heykelcisi. — (öl. Londra 1976). [L]

***DALYAN,** Muğla ilinde, Köyceğiz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 2 959 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAMAL,** Kars ilinde, Hanak ilçesine bağlı bucak. — 13 459 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 448 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAMANHUR,** Mısır'da (Buhayre) kent. — 163 400 nüf. Dokuma (pamuk ve yün) ve kimya sanayii. (L)

***DAMAR** (Arif), türk şairi. — Türkiye Yazıları, YAZKO - edebiyat vb. dergilerde şiir yayımlamayı sürdürdü. Şiirlerinde daha bir yalınlığa, anılara yöneldi; sese, müziğe önem verdi. İlk beş kitabını bir araya getiren *Alıcı Kuşu Kardeşliğin* (1975) adlı kitabından sonra yeni bir şiir kitabı daha yayımladı: *Ölüm Yok ki* (1980). [M]

DAMAR, Artvin ilinde, Borçka ilçesinin Göktaş bucağına bağlı yerleşim merkezi 4 331 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAMASE** (Jean-Michel), fransız bestecisi. — L. de Vilmarin'in *Madame de...* (Bayan...) [1970], Anouilh'in bir metnine dayanarak *Eurydice* (1972) ve Henry James'in *L'Héritier* (Mirasçı) [1974] adlı eserlerini müziklendirdi. (L)

***DAMBASLAR,** Tekirdağ ilinde, Hayrabolu ilçesine bağlı bucak. — 5 609 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 667 nüf. (1980). [M]

***D'AMBOİSE** (Jacques), amerikalı dansçı. — Son eserleri: *You are Love* (Sen Sevgisin) [1971], *Saltarelli* (1973). [L]

***DAMİANİ** (Damiano), italyan film yönetmeni. — Son filmleri: *Un Ganio, Due Compari e un Pollo* (Bir Dahi, İki Ortak ve Bir Aptal) [1975], *Io Ho Paura* (Tehlikede Bir Yargıç) [1977], *Amityville II - The Possession* (Mülk) [1982]. (M)

***DAMLACIK,** Adıyaman ilinde, Kâhta ilçesine bağlı bucak. — 9 412 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 232 nüf. (1980). [M]

Damsa Barajı, Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesinde Damsa Suyu üzerinde baraj. 1971 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 223,5 m; barajın normal su kotu 1 219,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 7,12 milyon m³; göl alanı 0,82 km²; sulama alanı 600 ha'dır. 1980'li yıllarda barajın yükseltilme çalışmaları yapılmaktaydı. (M)

***DA NANG,** Vietnam'da (Kuang Nam) liman kenti. — 492 194 nüf. Ticaret merkezi. Dokuma sanayii. önemli müze. (L)

***DANDELOT** (Georges), fransız bestecisi ve pedagogu. — (öl. Saint-Georges-de-Didonne 1975). [L]

Danışma Meclisi, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Kurucu Meclis'in bir kanadı. (Diğer kanat Milli Güvenlik Konseyi).

12 Eylül 1980 Harekâtı'nın başta gelen amacı demokratik parlamenter rejimi yeniden ve sağlam bir biçimde kurmaktı. Bunun için, önce yeni bir anayasa, sonra da, başta siyasi partiler ve seçim yasaları olmak üzere çeşitli temel yasaları çıkarmak gerekiyordu. Milli Güvenlik Konseyi, özellikle devlet güvenliğini ilgilendiren konularda yasa, karar ve bildirilere düzenlemeler yaptıktan sonra, 29.6.1981 tarihli ve 2485 sayılı «Kurucu Meclis Hakkında Kanun»u kabul etti. Bu yasaya göre, Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisi'nden oluşuyordu. Kurucu Meclis'in görevleri şunlardır: Yeni Anayasayı hazırlamak ve bu anayasa tasarısının halkoyuna sunuluş yasasını kabul etmek; siyasi partiler ve seçim yasalarını hazırlayıp kabul etmek; TBMM kuruluncaya kadar, yasa koyma, değiştirme ve kaldırma yoluyla yasama işlevini görmek.

Danışma Meclisi, sözkonusu Kurucu Meclis'in bir kanadını oluşturmaktadır. Ancak, bu meclisin, 27 Mayıs 1960'tan sonra kurulan Temsilciler Meclisi'nden farklı bir hukuki durumu vardır: Milli Güvenlik Konseyi, Danışma Meclisi'nden gelen yasa tasarı ve önerilerini olduğu gibi ya da değiştirerek kabul ya da reddedebilmektedir. Milli Güvenlik Konseyi'nin değiştirerek kabul ya da reddetmesi halinde, tasarının yeniden Danışma Meclisi'ne götürülmesi ya da ortak bir komisyonda görüşülmesi sözkonusu değildir.

● *Danışma Meclisi'nin Yapısı.* Danışma Meclisi, MGK'ce seçilen 120 üye ile gene MGK'nin doğrudan doğruya belirlediği 40 üyeden oluşur. Üyelik koşulları, milletvekili seçme koşullarına benzer. Yalnız, yükseköğrenim görmüş olmak (MGK'ince doğrudan doğruya seçilenler için bu koşul aranmaz) ve 11 eylül 1980 tarihinde herhangi bir siyasi partiye üye olmamak gerekir. Ayrıca illerden aday olmak isteyenlerin, ilk ya da orta, lise ya da yüksek öğrenimlerini o ilde yapmış olmaları; aralıklı olmakla birlikte en az beş yıl ya da aralıksız üç yıl, ya da son iki yıldan beri sözkonusu ilde oturmaları aranır. İllerde, adaylık için başvurular, valiliğe dilekçe verilerek yapılır. Vali, yasanın aradığı koşullara sahip olan adaylar hakkında, adalet, güvenlik, meslek kuruluşları aracılığıyla ve kişisel temaslarla bilgi toplar. Bu bilgileri değerlendirir ve çevrede iyi tanındığı, sevildiği kanısına vardığı isteklilerden, o ilden Danışma Meclisi'ne seçilecek üye sayısının üç katının adlarıyla soyadlarını MGK'ne bildirir. Hangi ilden ne kadar üye seçileceği, yasaya ekli listede gösterilmiştir. MGK, Danışma Meclisi üyelerini her il için o ilden gösterilen adaylar arasından seçer. Doğrudan doğruya Konsey'in üye seçmesi de şöyledir: Aday olmak isteyenler dilekçelerini MGK Genel Sekreterliği'ne gönderir. MGK, başvuranlar arasından seçimini yapar.

Danışma Meclisi üyelerinin hukuki durumları milletvekillerininkine benzer. Onlar da Türk Milleti adına görev yaparlar; dokunulmazlıkları vardır. aylık ve ödenek alırlar. Danışma Meclisi üyeleri, genel kurul ve komisyonlardaki görevlerini aksatmamak koşuluyla mesleki etkinliklerini sürdürebilirler. Ancak, devlet kurumlarında ve öbür kamu kuruluşlarında görev alamazlar; bunlarla ilgili taahhüt işlerine girişemez, sözkonusu kuruluşların taraf olduğu anlaşmazlıklarda temsilcilik, hakemlik ya da vekâlet görevi yapamazlar.

Danışma Meclisi toplantı halinde

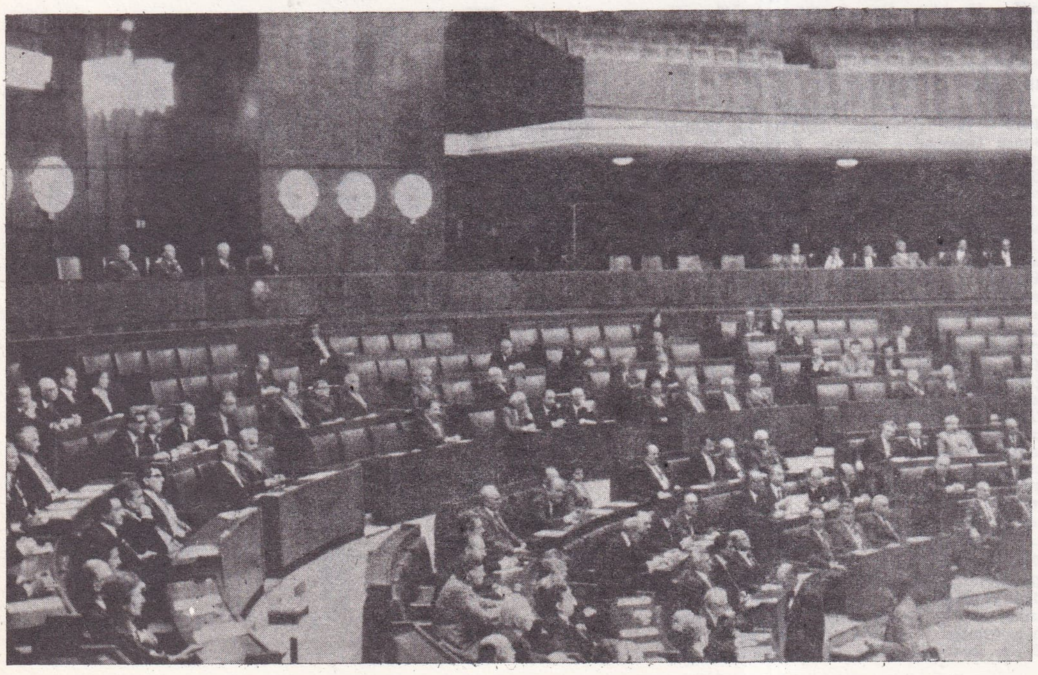

Foto. X: Günaydın arşivi (MEYDAN)

● *Danışma Meclisi'nin çalışması.* Danışma Meclisi, çalışmalarını kendi yapacağı içtüzük hükümlerine göre yürütür. Komisyonlar halinde çalışır. Bu komisyonların başında da Anayasa Komisyonu gelir. Meclisin genel kurul çalışmaları açık, komisyon çalışmaları ise kapalı olarak yürütülür. Ancak, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile meclis kapalı oturum kararı alabilir. Danışma Meclisi'nin toplanabilmesi için üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır. Kararlarda, aksine hüküm yoksa, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla yetinilir.

Danışma Meclisi üyeleri, MGK üyeleri gibi, yasa önerisinde bulunabilirler. Yalnız. Danışma Meclisi üyelerinden en az 10 üyenin böyle bir öneriyi imzalaması gerekir. Hükümetten gönderilen yasa tasarıları ile üyelerin önerileri, önce ilgili komisyonlarda, daha sonra genel kurulda görüşülür. Yasa tasarı ve öneriler oldukları gibi ya da değiştirilerek kabul edilse de, edilmese de MGK'ne gönderilir.

Kurucu Meclis yasası, anayasa ve bütçe tasarıları için ayrı hükümler koymuştur. Anayasa tasarısı, önce Anayasa Komisyonu'nca hazırlanır, genel kurulda kabul edildikten sonra MGK'ne gelir; MGK'de olduğu gibi ya da değiştirilerek kabul edildikten sonra da halkoyuna sunulur (Bk. ANAYASA, *Ek 2*). Bütçe tasarıları ise, mali yılbaşından en az üç ay önce Bakanlar Kurulu'nca Danışma Meclisi'ne sunulur. Danışma Meclisi, kendi içtüzüğü hükümlerine göre, bütçe ile ilgili çalışmaları iki ay içinde tamamlar; bu görüşmeler sırasında Danışma Meclisi üyeleri gider artırıcı ya da belli gelirleri azaltıcı önerilerde bulunamazlar. Danışma Meclisi'nden gelen tasarı MGK'nce kabul edilen biçimiyle kesinleşir.

Danışma Meclisi üyeleri, 15 ekim 1981'de. MGK'nin Danışma Meclisi üyelerinin seçimine ilişkin 59 sayılı kararı ile belirlendi. Meclis 23 ekim 1981'de törenle açıldı. Aynı gün, ilk toplantısını en yaşlı üye sıfatı ile Ord. Prof. Sadi Irmak'ın başkanlığında yaptı. Sadi Irmak, daha sonra yapılan başkanlık seçimlerini kazanarak Danışma Meclisi başkanı oldu. Başkanlık divanı seçilip göreve başlandıktan sonra, MGK komisyonlarında bulunan yasa tasarı ve önerileri, MGK başkanlığınca Danışma Meclisi başkanlığına gönderildi. Yalnız MGK' nin gündeminde bulunup da henüz sonuçlandırılmamış yasa tasarı ve önerilerinin MGK'de görüşülmesine devam edildi. Danışma Meclisi'nin görevi 6 kasımda yeni Meclis'in kurulması ile sona erdi. (M)

***Danıştay.** — Danıştay, 1961 Anayasası döneminde yürütmeye müdahale ve yavaş işleme konusunda odaklaşan ciddi ve yoğun eleştirilerle karşılaştı. Yürütmeye müdahaleden kastolunan idarenin, özellikle kanunun fazla ayrıntıya girmediği konularda takdir, durum değerlendirme ve ona göre işlem yapma yetkisi ile sınav kâğıdına yetkili kişi tarafından not verilmesi ya da bir memurun yükseltilmesi gibi durumlarda, Danıştay'da açılan iptal davalarının Danıştay kararıyla hukuken geçersiz ve etkisiz sayılmaları idi. Aynı şekilde, sicil, başarı, kadro yetersizliği gibi sebeplerle memuriyette yükselemeyenlerin ve bu arada askeri personelin açtığı iptal davaları da iptalle sonuçlandığında benzeri bir durum ortaya çıkmakta ve Danıştay' ın idareye müdahale ettiği, hatta onun yerine geçerek kararlar verdiği ileri sürülmekteydi. Nihayet, Danıştay'ca verilen yürütmeyi durdurma kararlarının da, faal idarenin işleyişini önemli ölçüde engellediği iddiası vardı. Bunlara karşılık, yürütme organının partizanca atamalar, yer değiştirmeler ya da hiçbir ciddi ve nesnel esasa dayanmaksızın değerlendirmeler yaptığı, takdir yetkisini keyfilik zannettiği şeklinde Danıştay içtihadını savunanlar da görülüyordu. Tartışmaların etkisi 1971 değişiklikleri sırasında kendini gösterdi ve 1961 Anayasası'nın 114. maddesine şöyle bir ibare eklendi: Yargı yetkisi, yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini sınırlayacak tarzda kullanılamaz. İdari, eylem ve işlem niteliğinde yargı kararı verilemez.

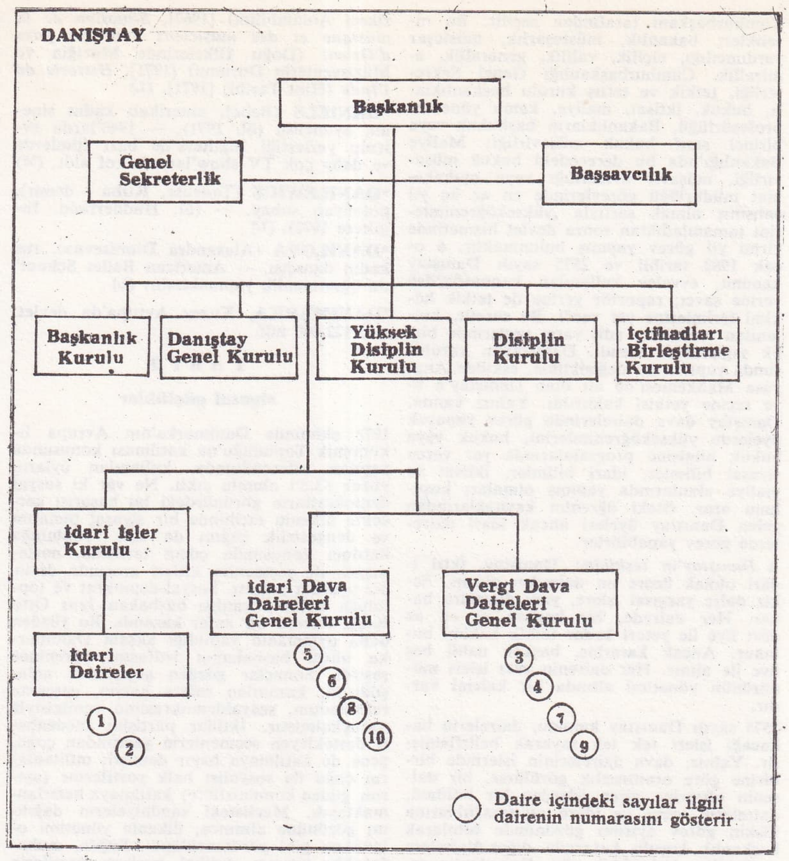

Ayrıca, 1961 Anayasası'nın 140. maddesine eklenen bir hükümle, askeri personelle ilgili eylem ve işlemlerden doğan davalara bakma yetkisi ve görevi Danıştay'dan alınarak yeni kurulan Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne verildi.

İdari yargının yavaş işlemesi sorunu ise çözümlenemiyordu. Danıştay'ın her yıl bir sonraki döneme devrettiği dosya sayısı kırkbinleri aştı. Çıkarılan kanunlarla ve kurulan mürettep dairelerle yargı dairelerinin sayısı artırıldı, fakat yeterli sonuç yine alınamadı. Bu olumsuz gidişi önlemek için hazırlanan alt idare mahkemeleri kurulmasına ilişkin kanun tasarısı da bir türlü kanunlaşamadı.

12 eylül 1980 tarihine kadar, Danıştay bu tartışma ve eleştirilerle gündemde kaldı. 12 Eylül 1980 Harekâtı üzerine, bir ara idari yargı işinin de genel yargı yerlerine ve sonuçta Yargıtay'a verilmesi düşünüldü. Ancak idari yargının özelliği ve Türkiye' nin hukuk devleti yolundaki gelişim çizgisi bakımından taşıdığı tarihi önem karşısında Danıştay'ın, gene bir anayasal müessese olarak korunmasına karar verildi. Yalnız, Danıştay'ın tarihi gelişimi açısından çok önemli sayılabilecek bir reformla, idari yargı yerleri yeniden düzenlendi. Danıştay(asli ve genel yetkili bir idari yargı yeri olma niteliğini kaybederek, bir üst yargı yeri, bir temyiz mercii haline getirildi. Bu suretle, Danıştay'a iş yükünün büyük ölçüde hafiflemesi ve bir temyiz mahkemesi olan Yargıtay gibi çalışması, gerçek bir içtihad mahkemesi düzeyine ulaşması olanağı verildi. Türkiye'nin idari yargı sisteminden yararlandığı Fransa'da, benzeri bir reform daha 1950'lerde gerçekleştirilmiş ve alt idare mahkemeleri kurulmuştu.

1982 Anayasası'nın 155. maddesiyle düzenlenen Danıştay, idari mahkemelerce (Bk. *idari mahkemeler Ek 2*), verilen ve kanunun başka bir idari yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Danıştay'ın doğrudan doğruya bakabileceği davalar şunlardır: Bakanlar kurulu kararları; müşterek kararnameler başbakanca alınan kararlar; bakanlıkların düzenleyici işlemleri ile kamu kuruluş veya kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarınca çıkarılan ve ülke çapında uygulanacak düzenleyici işlemler (yönetmelikler gibi); Danıştay idari dairelerince veya idari işler kurulunca verilen kararlar üzerine uygulanan eylem ve işlemler; birden çok idare veya vergi mahkemesinin yetki alanına giren işler; yabancı ülkelerde görevli makamlarca alınan kararlar; Danıştay Yüksek Disiplin kurulu kararları; Yükseköğretim kurulu, Yükseköğretim Denetleme kurulu, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme merkezi, Üniversitelerarası kurul kararları; Vergi Usul Kanunu gereğince, şikâyet yoluyla vergi düzeltme taleplerinin reddine ilişkin işlem sebebiyle açılacak iptal ve tam yargı davaları ile imtiyaz sözleşmelerinden doğan idari davalar. Danıştay'a ayrıca, il merkezi belediyeleri ile il özel idarelerinin seçilmiş organlarının organlık sıfatlarını kaybetmeleri hakkındaki istemleri incelemek ve karara bağlamak görevi verilmiştir.

Yargısal görevleri yanında, Danıştay'ın ötedenberi yerine getirdiği danışma ve bazı idari işleri yapma işlevini de eklemek gerekir. 1982 Anayasası bu amaçla Danıştay'ın, Başbakan ve Bakanlar Kurulu'nca gönderilen kanun tasarıları hakkında düşüncesini bildirmek; tüzük tasarılarını ve imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerini incelemek; idari uyuşmazlıkları (idari makamlar arasında görev ve yetkiden doğan ve Başbakanlıktan gönderilen uyuşmazlıklar) çözümlemek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevli olduğu hükmünü koydu.

● *Danıştay'ın kuruluşu:* İdari ve Yargısal görevlerine uygun bir yapıya sahip kılınmak üzere Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idari yargı hâkim ve savcıları ile bu meslekten sayılanlar arasından Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından seçilir. Dörtte biri de, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından

Cumhurbaşkanı tarafından seçilir. Bu nitelikler; bakanlık, müsteşarlık, müsteşar yardımcılığı, elçilik, valilik, generallik, amirallik, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği, tetkik ve teftiş kurulu başkanlıkları, hukuk, iktisat, maliye, kamu yönetimi profesörlüğü, Bakanlıkların başhukuk veya birinci sınıf hukuk müşavirliği; Maliye Bakanlığı'nda bu derecedeki hukuk müşavirliği, müşavir avukatlığı veya muhakemat müdürlüğü görevlerinde en az üç yıl çalışmış olmak şartıyla ,yükseköğrenimlerini tamamladıktan sonra devlet hizmetinde yirmi yıl görev yapmış bulunmaktır. 6 ocak 1982 tarihli ve 2575 sayılı Danıştay kanunu, evvelce kullanılan kanunsözcüsü yerine savcı; raportör yerine de tetkik hâkimi terimlerine yer verdi. Bu suretle, kullanılan terimlerle adli yargı yerlerinde birlik sağlanmak istendi. Danıştay'ın kuruluşunda yapılan bu değişiklikle, eskiden Anayasa Mahkemesi'ne ait olan Danıştay'a üye seçme yetkisi kaldırıldı. Yalnız kanun, Danıştay dava dairelerinde görev yapacak üyelerde yükseköğrenimlerini, hukuk veya hukuk bilgisine programlarında yer veren siyasal bilimler, idari bilimler, iktisat ve maliye alanlarında yapmış olmaları koşulunu arar. Öteki öğrenim kaynaklarından gelen Danıştay üyeleri ancak idari dairelerde görev yapabilirler.

● *Danıştay'ın teşkilâtı:* Danıştay, ikisi idari olmak üzere on daireden oluşur. Sekiz daire yargısal işlere, yani davalara bakar. Her dairede, bir başkan ve en az dört üye ile yeteri kadar tetkik hakimi bulunur. Ancak kararlar, başkan dahil beş üye ile alınır. Her dairenin yazı işleri müdürünün yönetimi altında bir kalemi vardır.

2575 sayılı Danıştay kanunu, dairelerin bakacağı işleri tek tek sayarak belirlemiştir. Yalnız, dava dairelerinin işlerinde birbirine göre orantısızlık görülürse, bir dairenin görevine giren işlerden bir bölümü, dairelerin vergi ve idare uyuşmazlıklarına ilişkin görev ayırımı gözönünde tutularak başkanlık kurulu kararıyla diğer dairelere verilebilir. Anlaşıldığı gibi, Danıştay'ın sekiz dava dairesi de, kendi içinde ikiye ayrılmaktadır (dört idari dava dairesi, dört vergi dava dairesi).

Bunlardan başka, Danıştay'ın çeşitli kurulları vardır: Danıştay Genel Kurulu; İdari İşler Kurulu; İdari ve Vergi Dava Daireleri Genel kurulları; İçtihadları Birleştirme Kurulu; Başkanlık Kurulu; Yüksek Disiplin Kurulu; Disiplin Kurulu. Başkanlık ile Başsavcılığı da bu teşkilâta eklemek gerekir.

Danıştay Başkanı ile Başsavcı, başkanvekilleri ve daire başkanları, Danıştay Genel Kurulu'nca kendi üyeleri arasından, üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilirler. (M)

*DANİELOU (Alain), fransız müzikoloğu. — Son eserleri: *Sémantique musicale* (Müziksel Anlambilim) [1967], *Situation de la musique et des musiciens dans les pays d'Orient* (Doğu Ülkelerinde Müziğin ve Müzisyenlerin Durumu) [1971], *Historie de l'İnde* (Hint Tarihi) [1971]. (L)

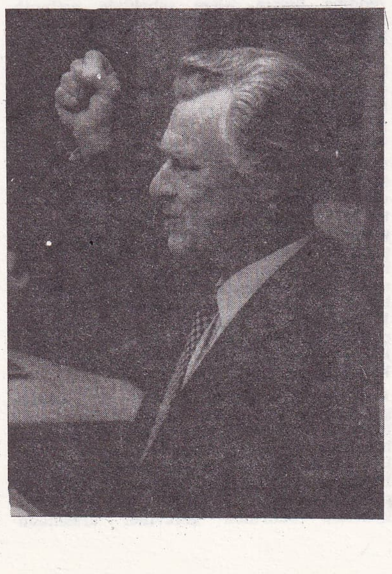

Başbakan Anker Joergensen

*DANİELS (Bebe), amerikalı kadın sinema oyuncusu (öl. 1971). — 1940'larda evlenip yerleştiği İngiltere'de bazı filmlerde ve daha çok TV show'larında rol aldı. (M)

*DANİLEWİCZ (Tadeusz, **Kuba** - demir), polonyalı subay. — (öl. Hudderfield, İngiltere 1972). [L]

*DANİLOVA (Alexandra Dionisevna), rus kadın dansçısı. — American Ballet School' da öğretmenlik yapmaktadır. (L)

*DANİMARKA, Kuzey Avrupa'da devlet. — 5 122 000 nüf.

TARİH

siyasal güçlükler

1972 ekiminde Danimarka'nın Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılması konusunda yapılan referandumda, kullanılan oyların yüzde 63,5'i olumlu çıktı. Ne var ki sosyal demokratların görünürdeki bu başarısı gerçekte ülkenin tarihinde bir siyasal bunalım ve dengesizlik çağını da açtı. Topluluğa katılma konusunda çıkan tartışma, parlamento ile seçmenler kitlesi arasında derin bir uçurum yarattı. Sosyal-demokrat ve topluluğa katılma yanlısı başbakan Jens Otto Krag, önemli bir zafer kazandı. Bu yüzden daha oylamanın yapıldığı akşam Danimarka ulusu başbakanın istifasını öğrenince şaşırdı. Sonuçlar gözden geçirilince anlaşıldı ki, kazanılan zafere karşın, gerçekte referandum, sosyaldemokrasinin yenilgisiyle sonuçlanmıştı. İktidar partisini ötedenberi destekleyen seçmenlerin yarısından çoğu, gene de katılmaya hayır demişti; militanların çoğu da sosyalist halk partilerine (ayrım güden komünistlere) katılmaya hazırlanmaktaydı. Meclisteki sandalyelerin dağılımı gözönüne alınınca, ülkenin yönetimi olanaksız gibi görünmekteydi. Sağda, muhafazakâr tarımcı radikal burjuva partilerin koalisyonu, Folketing'deki (parlamento) sandalyelerin 88'ine sahipken, solda, sosyaldemokrat ve halkçı sosyalistler koalisyonunun ancak 87 sandalyesi vardı; sol koalisyon mecliste çoğunluğu ancak Grönland ve Feroe adalarının iki temsilcisiyle sağlayabilmekteydi. Referandumu izleyen başarısızlıklar durumu tersyüz etmeye yetmişti. Sandalyelerin bu yeni dağılımı, iktidarın itiraf ettiği bir bıkkınlık ile birleşince, sosyaldemokrat başbakanın istifa nedeni anlaşıldı.

Bunun üzerine Jens Otto Krag'ın yerine Anker Joergensen (doğ. 1922) başbakanlığa getirildi: Kraliçe, parlamentoya başvurmaksızın, hükümeti de düşürmeksizin onu ülkenin başına geçirdi. Yeni başbakan sosyaldemokrasinin sol kanadındandı ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma yanlısıydı; oysa ülkenin çoğunluğu, AET'ye katılmaya karşı olduğunu referandumla ortaya koymuştu. Ayrıca yeni başbakanın hükümet deneyimi hiç yoktu: O zamana kadar sadece ülkenin en önemli sendikasının, ülke içindeki en önemli baskı gruplarından biri sayılan uzmanlaşmış işçiler ve emekçiler sendikasının sekreteri olarak tanınıyordu. 1973'de partinin otuz birinci kongresinde yeniden başkanlığa seçilmiş, meclisteki grubunun kaynaşmasını ancak Avrupa sorunu konusunda oldukça belirsiz, hem karşıtları, hem taraftarları memnun edebilecek bir tavır takınmakla sürdürebilmişti. Hükümet içindeki eğilimleri dengede tutma yolunda harcadığı tüm çabalara karşın, gene de hükümeti mecliste bir azınlığa dayanmaktaydı. Sosyaldemokrat milletvekillerinden birinin, halk tarafından pek tanınan ve tutulan Erhard Jacobsen'in ayrı bir parti kurmak üzere istifa etmesi ise durumunu büsbütün güçleştirdi. Joergensen kabinesi ancak 1973 yılı sonunda, 1974 yılı vergi oranlarının oylaması sırasında azınlığa düşürüldü. Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katılma konusundaki referandumdan beri gizli gizli yayılmakta olan bunalım, böylelikle gün ışığına çıkmış oldu. Joergensen, hükümetinin istifasını bildirdi ve 4 aralıkta erken seçimlere gidileceğini haber verdi. Ama bu seçimler de durumu aydınlığa kavuşturmak şöyle dursun, tam tersine bir sonuç verdi; çünkü hızla gerilemekte olan beş geleneksel partinin yanıbaşında 3'ü yeni kurulmuş 5 parti daha ortaya çıktı. Bunun üzerine çoğunluğa dayalı bir koalisyon kurma olanağı ortadan kalktı. Muhafazakârlar, tarımcılar ve radikaller ancak 41 milletvekili çıkarabildiler. Bu fırsatla «georg'cular» diye adlandırılan tarımcılar, referandumdan sonra bile Avrupa'ya karşıt bir tutum takınarak çok sayıda sandalye kaybına uğradılar. Solda, sosyaldemokratlar her ne kadar, parlamento gruplarının dağılmasından yararlanarak birinci parti durumuna geçtilerse de, 24 sandalye kaybettiler. Halkçı sosyalistler, sosyaldemokratlarla işbirliğine sadık kalmalarına karşın ancak 11 milletvekili çıkarabildiler. Ayrıca, sol koalisyon, 1969 yılında toplam 185 000 üyeye (her iki partide) sahipken, üye sayısı 1973' de 160 000'e düştü.

yeni partiler

Mecliste iki eski parti yeniden boy gösterdi: Liberaller 22 sandalye kazanmakla, bu seçimlerin en kazançlı çıkan iki partisinden biri oldular; komünistler ise, 6 sandalye ile, daha mütevazı bir dönüş yaptılar. Ama en ilgi çekici durum, Danimarka siyaset hayatında üç yeni partinin ortaya çıkması oldu. Sosyaldemokratlardan gürültülü bir biçimde ayrılan Jacobsen'in kurduğu Merkezci Demokrat Parti, gerçi geleneksel bir niteliğe sahiptir ama, öteki iki parti, gerek programlarının belirli bir kesime dayandırılması, gerekse istekleri yönünden, yepyeni bir görünüm ortaya koymaktadır. 1972 yılında avukat Mogens Glistrup (doğ. 1926) Kalkınma Partisi'ni kurdu; bu partinin programı gelir vergisinin kaldırılmasına ve memur sayısının yüzde 90 oranında azaltılmasına dayandırılmıştı. Pujadist eğilimli bu parti, başlangıçta, geleneksel, yerleşmiş siyasi partileri hiç korkutmadı; çünkü gelecek seçimlerin yapılacağı 1975 eylülüne kadar nasıl olsa bu yeni partinin soluğunun kesileceğine inanmışlardı. Ne var ki Kalkınma Partisi tam seçmen kitlesinin eski, yerleşmiş siyasi partilerin oyunlarından bıktığı bir dönemde, dikkatleri üzerine çekmişken erken seçimlere gidildi. Vergi beyannamelerinde nasıl hile yapılacağını televizyonda açıklayan avukatın partisi, Folketing'de 28 sandalye kazandı. Bu başarı, seçmen kitlesinin büyük bir bölümünün, o gün seçmenlerin yüzde 88,7'si oy kullandığına göre, siyasete değil de, gelenksel, yerleşmiş siyasi partilere duyduğu ilgisizliğin giderek nasıl arttığının canlı bir örneğiydi. Bu belki de Danimarka'da 70'li yılların siyaset yaşamının en özgün niteliklerinden, ayırıcı özelliklerinden biridir. Bambaşka bir alanda, Hıristiyan Halkçı Parti'nin başarısı da benzer nedenlere dayandırılabilir. Bu parti de ailenin savunmasına öncülük etti ve pornografiyle mücadele çığırını açtı; özellikle *Hazreti İsa'nın Aşk Hayatı* filminin çevrilmesinin yarattığı skandalden geniş ölçüde yararlandı. Parlamentoya 7 temsilci soktu.

A. Joergensen'in istifasından sonra liberal parti başkanı, lüteryen bir rahip olan Poul Hartling (doğ. 1914) yeni hükümeti, muhafazakârların, radikallerin, merkez demokratların ve hıristiyan halkçıların desteğiyle kurmakla görevlendirildi. Ama dengeli bir çoğunluk kuramayan Hartling, fiyatların ve ücretlerin dondurulmasını öngören stabilizasyon (denge kurma) planı konusundaki tartışmalar sırasında azınlıkta kalıp aralık 1974'de Meclisi feshetti.

ekonomik güçlükler

Bu arada iktisadi durum da hızla bozulmaktaydı. Enflasyon yılda yüzde 16'ya ulaşmışken, ücretler yüzde 20-25 oranında arttı. Ticaret açığı çok yüksek bir orana ulaştı, sadece tarım ürünleri ihracatı arttırabilmişti. Ödemeler dengesi önemli açık veriyordu; çalışır nüfusu 2 buçuk milyonu bulan bu ülkede, işsiz sayısı 150 000'e erişmişti .Enerji konusunda Danimarka tamamen dış ülkelere bağımlı olmuş ve bu durum, kesin bir arap düşmanlığı ve yahudi dostluğu politikasıyla büsbütün çıkmaza girmişti. SSCB'den ayrılmasına izin verilen

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

yahudilerin Viyana'dan sonra ikinci transit merkezi Kopenhag'dı. Meclis feshedildikten sonra ocak 1975'de yapılan yeni seçimler parlamentoya sosyaldemokratların eski 22 temsilcisi yerine 42 temsilcisinin girmesini sağladı. Hartling seçimlerde büyük bir zafer kazanmış olarak görüldüyse de, oyların incelenmesi, bu gelişmenin önceki mecliste kendisini destekleyen partilerin aleyhine olduğunu ortaya koydu. Bir ay sonra Hartling hükümeti, merkez demokratların getirdiği bir sansür önergesinin tartışılması sırasında bir oyla düşürüldü. Böylelikle Jacobsen, ikinci kez bu kabinenin düşmesine neden oldu. Mecliste çoğunluğu sağlayabilmek her zamankinden fazla zorlaşmıştı. Başbakan Joergensen bir sosyal demokrat azınlık hükümeti kurdu. 1975 yılından başlayarak iktisadi durum daha büyük bir hızla kötüye gitti: Danimarka kronunun devalüe edilmesi öngörülürken toplu iş sözleşmelerinin görüşülmesinin çıkmaza saplanması ciddi grev tehlikeleri ortaya çıkardı. Reykjavik'de enerji işbirliği ve özellikle Norveç açıklarında yeni ortaya çıkartılan enerji kaynaklarının paylaşılmasının görüşüleceği Kuzey Konseyi toplantısı arifesinde, bir süre için, siyasal anlaşmazlıklara ara verildiği sanıldı. Ne var ki Joergensen, durumun gerektirdiği ekonomik tedbirleri meclisten geçiremedi, hükümet bir kez daha, hem de acil sorunları, konut, işsizlik, savunma bütçesi, enerji tüketiminden alınacak vergi sorunlarını çözmeye çalıştığı bir dönemde gene azınlığa düşürüldü.

gene seçimler

1977 şubatında Danimarka ulusu yeniden sandıklarının başına çağrıldı. Beklenenin tam tersine, radikal ve liberal partilerin çöktüğü ve sosyaldemokrasinin kalkındığı görüldü. Liberaller 1975'de kazandıkları sandalyelerin tümünü kaybederlerken sosyaldemokratlar Folketing'e 65 milletvekili gönderdiler. Solda az bir değişiklik göze çarpıyor. Toplam olarak 11 parti seçmenlerin oylarını paylaştı. Sosyaldemokratlar, hıristiyan halkçılar ve merkezci demokratlar 88 sandalyeye ve dolayısıyla ucu ucuna bir çoğunluğa sahip oldular. Danimarka siyasi yaşamında temelde hiçbir şey değişmedi; ancak çözümlenmesi gereken ekonomik sorunlar büsbütün ivedilik kazandı. Ağustos 1977'de İsveç'ten sonra Danimarka da, kronu yüzde 5 oranında devalüe etti. Toplumdaki gerilim giderek artarken, ülkenin en çok okunan gazetelerinden *Berlingske Tidende*'nin işçilerinin beş ay süreyle greve gitmesi bir sembol niteliğine büründü. Ağustos 1978'de sayısız girişimlerden sonra liberal parti koalisyonu, sert ekonomik tedbirler temeline dayandırılarak genişletildi. Koalisyon 109 sandalyeye sahipti; ama özellikle karşıt partilerin birbiriyle anlaşmazlığa düşmesinden, iktidardaki koalisyon için ciddi bir tehlike yaratacak durumda olmayışlarından yararlandı. Gerçekte tehlike, güçlü sendika merkezi LO (Landsorganisation) ile sosyaldemokrat partinin Thomas Nielsen tarafından yönetilen ve sosyaldemokrat geleneğinin tek temsilcisi olarak görünen *Aktuelt* gazetesi arasındaki karşıtlıktan doğuyordu: Bu konuda görüş ayrılıkları sürüp gitti.

Nisan 1979'da Danimarka siyaset yaşamının ufkunda beliren yeni bir sorun, anlaşmazlıkları büsbütün çıkmaza sürüklemekte gecikmedi. Kuzey denizinde, Danimarka'ya ait doğal gaz rezervleri ülkenin ihtiyacını ancak kısmen karşılayabiliyordu; o da ancak 1984 yılından itibaren. Böylelikle nükleer enerji, bir seçenek olarak ortaya çıktı, özellikle İsveç'te yapılan seçimden (1980) sonra, bir seçim yapmak zorunluğu kendini gösterdi. Parlamento belki de yakın zamanda bu konuda bir karara varmak durumunda kalacaktı. Bu sorun, Danimarka'nın yaklaşık on yıldır içine düşmüş olduğu siyasal bunalımı büsbütün artıracaktı.

Hayat pahalılığını ve işsizliği protesto eden danimarkalı işçiler

erken seçim

Bununla birlikte, sonunda Joergensen'i istifaya zorlayan (eylül 1979) ve erken seçimlere gidilmesine (ekim) yol açan etken, liberallerin hükümette yer almasına sendika yöneticilerinin karşı çıkması oldu. Erken seçim sosyaldemokratların oyların yüzde 38,3'ünü alarak mecliste 70 sandalye ile gelişme kaydettiklerini, muhafakârların da toparlandığını (oyların yüzde 12,5'i ve 23 sandalye) ortaya koyarken Komünist Parti parlamentoya giremedi. Bunun üzerine Joergensen, homojen sosyaldemokrat bir azınlık hükümeti kurmakla görevlendirildi. Alınan önlemlere karşın, 1980 yılında ekonomik durumun içinde bulunduğu ağır bunalım sürdü. Ödemeler dengesi açığı iki yılda iki kat artarak 16,5 milyar kurona ulaştı; dış borçlar 100 milyar sınırını aştı. 1979'da hafif bir azalma gösteren işsizlik faal nüfusun yüzde 7-8'ini kapsayacak boyutlara ulaştı. Kendi kaynakları olmadığından ülke petrol krizinden kurtulamadı. Nükleer enerjiye yönelme konusunda 1981'de yapılması düşünülen referandum ileri bir tarihe ertelendi. 1 mayıs 1979'da özerklik tanınan Grönland'a, 1980 yılında 71 milyar kuron sınai gelişim yardımı yapıldı. 8 Aralık 1981' de yapılan genel seçim de (8 yıl içinde beşinci seçim) belirli bir meclis çoğunluğu sağlayamadı; 179 saandalye 9 parti arasında bölüşüldü. Sosyaldemokratlar, oylarının yüzde 5'inden fazlasını kaybederek, ağır bir yenilgiye uğradılar. Ancak, bu ağır yenilgiye karşın, seçimlerden üç hafta sonra, Anger Joergensen bir sosyaldemokrat azınlık hükümeti kurdu. Şubat 1982'de Danimarka kuronu yüzde 1,8 oranda devalüe edildi.

Dış politikada pasifist ,özellikle de antiamerikan bir sol kanat yaratmak isteyen başbakan, «Varşova'daki generalleri mahkûm ettiği, Salvodor'da orduyu tuttuğu» gerekçesiyle Reagan yönetimini ağır bir dille kınadı. Grönland'da Ortak Pazar ilişkileri konusunda 23 şubat 1982'de yapılan referandum beklenen sonucu verdi: 23 795 oyun yüzde 53'ünden fazlası ülkenin 1 ocak 1984' te Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan ayrılması yönünde kullanıldı.

Anker Joergensen'in azınlık hükümeti ekim 1982'ye kadar yaşayabildi. Yedi yıldan beri iktidarı elde tutan sosyaldemokrat hükümet ekim 1982'de yerini Poul Schluter başkanlığındaki ilk sosyalist olmayan hükümete bıraktı. Yeni koalisyon hükümeti sert bir kemer sıkma politikası benimseyerek yürürlüğe koydu. Hükümet programı iç ve dış borçların büyümesini önleyerek ekonomiyi rayına oturtmayı öngörüyordu.

EKONOMİ

Danimarka'da 1982 yılında ekonomik etkinlik, gayrisafi ulusal üretimdeki yaklaşık yüzde 2'lik artış oranıyla, diğer AET ülkelerinden çok daha hareketli oldu. Özellikle kronun efektif değerinde yapılan düzenleme nedeniyle artan rekabet olanakları,

temel ekonomik göstergeler 1961-1983

	GSİH değer artışı %	GSİH hacim artışı %	GSİH fiyat deflatörü %	tüketici fiyat artışları %	işçi başına tazminat %	ödemeler dengesi hesabı %GSİH	genel hükümler dengesi %GSİH	para arzındaki artış %	işgücü içinde işsizlerin oranı %
1961-1970	11,2	4,9	6,0	5,2	10,5	—2,2	0,7	10,2	1,1
1971-1980	12,2	2,3	9,7	10,2	11,1	—2,9	0,0	11,8	3,8
1980	8,1	—0,2	8,4	11,5	9,0	—3,8	—5,9	10,9	6,1
1981	9,3	—0,2	9,5	10,7	9,8	—3,2	—7,1	9,6	8,1
1982	12,7	2,0	10,6	9,9	10,6	—4,1	—9,5	12,0	9,1
1983	8,6	1,6	6,9	7,0	6,9	—4,0	—9,6	11,0	9,2

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

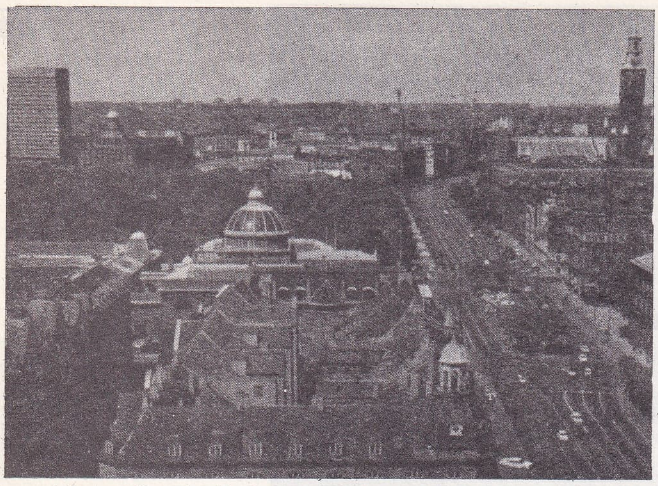

Başkent Kopenhag'dan bir görünüm (yukarıda, sağda, belediye sarayı)

1981 yılında olduğu gibi ekonomik büyümeyi destekledi. Hükümetin, yatırımı hızlandırma, mesleki eğitimi geliştirme ve yeni iş olanakları yaratma konusunda haziran ayında aldığı önlemler, istihdam eğilimini önemli ölçüde güçlendirdi.

Mal ve hizmetler dengesinde sağlanan sürekli gelişmenin, dış borç faizlerinin maliyetinde meydana gelen artış tarafından etkisiz bırakılması nedeniyle, 1981 yılında büyük ölçüde gelişme gösteren cari hesaplarla ödemeler dengesi 1982 yılında bir kez daha geriledi. Aynı zamanda, kamu finansmanı da sürekli olarak daha kötüye gitti. 1982 yılına ilişkin merkezi hükümet borç gereksinmesi, 57 milyar Danimarka Kronu ya da gayrisafi ulusal üretimin yaklaşık yüzde 12'si olarak belirlendi. Bu tutar, 1982 yılı ortasında yapılan vergi artışlarına karşın, bütçe tasarısında belirtilen ve 1981 yılı aralık ayında Konsey tarafından kabul edilen programda belirtilenden çok daha büyük bir açıktı. Bunun temel nedenleri, istihdam yararına alınan önlemler ve özellikle kamu borçlarının faiz maliyetlerinin giderek yükselmesi ve sosyal güvenlik harcamalarının bazı birimlerinin hızlı bir artış eğilimi göstermesiydi. Ekonominin 1983'te gösterdiği eğilim, 1980 yılı başında çizilen ve diğer şeylerin yanı sıra ödemeler dengesi açığında sürekli bir iyileşme amaçlayan stratejik yoldan çok sayıda önemli farklılıklar göstermektedir.

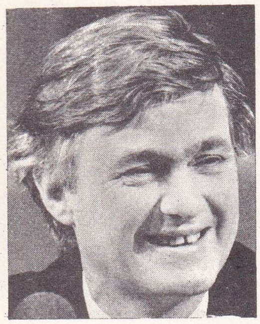

Piet DANKERT

Bu nedenle 1983 yılına ilişkin ekonomik politikanın temel hedeflerinden birisi ,makro ekonomik dengenin kararlı bir biçimde yeniden oluşturulması oldu.

Bu amaca ulaşabilmek için, 1983 yılında çok sıkı bir bütçe politikası uygulamasına girişildi. Yeni hükümet, ekim ayı başında, diğer şeylerin yanı sıra, sosyal transfer ödemelerinin azaltılması, kamu sektörü harcamalarının sınırlandırılması, bazı kamu servis harcamalarına zam yapılması ve emeklilik fonlarıyla sigorta şirketlerine vergi konması gibi amaçlar taşıyon bir program hazırladı.

Fiyat ve gelirlerde daha ılımlı bir eğilim oluşturabilmek amacıyla, 1983 yılı mart ayına kadar yürülükte olmak üzere bir ücret dondurulmasına gidildi. Parlamento, yaşam standardı uyarlamalarının ertelenmesi ve ücret dışı bazı gelirlerin gelecek iki yıl boyunca dondurulması yoluyla, bu politikanın devamı ettirilmesini sağlayıcı bazı yasaları kabul etti.

EDEBİYAT

60 yıllarının lirik modernizmi 1970 dolaylarında biçimsel denemelere yöneldi; bu yönelimin en hararetli savunucusu ise, şiir yazma sanatı konusunda felsefi denemelerden oluşan *Hiçlikten Homurtular*'ın (1972) yazarı Per Pojholt'dur (doğ. 1928). Şiir, tahtından inmektedir. Thorkild Bjornvig (doğ. 1918) kendine özgün ürünlerini vermeyi sürdürüyor: *Yunusbalığı* (1975) kendi kendini mahkûm eden insanlığın sonundan duyulan kaygıların dile getirildiği bir derlemedir. Jorgen-Gustava Brandt (doğ. 1928) aynı lirik inceliği taşıyor ve şiirin niteliği, şairin kimliği sorununu didikliyor.

Gerçekçi roman yeni bir atılım yaptı. Poul Orum (doğ. 1919) polisiye entrikaya dayalı *Sadece Gerçek* (1974) romanını yazdı. Tage Skou-Hansen (doğ. 1925) *Acı Meyva*'da (1977) bir teröristin savunmasını üstlenen bir avukatın duygularını inceledi. *Gidilen Yol*'da (1975) Klaus Rifbjerg* (doğ. 1931) ne pahasına olursa olsun kentsoylu yaşamından kaçan bir kadını gösterdi. Anders Bodelsen (doğ. 1937) iki bölümlük bir roman yazdı: *Tatlı Günler* (1977) ve *Yıldan Yıla* (1978). Bu romanın konusu, toplumun evrimidir. Christian Kampmann da Kopenhag'lı varlıklı bir ailenin özel yaşamını dört ciltte sergiledi: *Çekingenlikler, Sağlam İlişkiler, Kusursuz Çizgiler* ve *Başka Çareler* (1973 - 1975).

Birçok genç yazar, siyasete yönelip sol ideolojileri savunduysa da bu coşku, edebiyatta hiçbir iz bırakmadı. Inge Eriksen adlı kadın yazarın (doğ. 1935) *Victoria ve Dünya İhtilali* adlı romanı belki bu türde yazılmış eserlerin en iyisidir. Tiyatro alanında da önemli eserler çıkmadı. Sadece Leif Panduro'nun (1923 - 1977) televizyon için yazmış olduğu *Selma'nın Çevresinde* (1971) ve *Elveda Thomas* (1974) oyunları, kentsoylu sınıfın anlamsız, boş yaşantısını işler.

Bu arada birkaç edebi türün kaynaşması sayılabilecek «karma türler»in geliştiği görülmektedir. Belgesel romanın en önemli örneği, Thorkild Hansen'in (doğ. 1927) Danimarka'lıların köle ticaretine katılmalarını ve Antillerin Danimarka'ya ait olduğu zamanı anlatan *Köle Adaları* (1970) eseridir. Yazar, *Hamsun Davası*'nda (1978) Norveçli yazar Knut Hamsun'un İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanlarla işbirliği yapmaktan dolayı hüküm giymesinin haksız ve yersiz olduğunu gösterir. Ebbe Klovedal Reich (doğ. 1941) gerçek ve düzmece olayların ustaca bir karışımı sayılabilecek tarihsei roman türünde çok başarılıdır: *Hayvanlar ve Akraba* (1977) Kimberlerin göçlerini ve Danimarka'nın demir çağındaki yaşamını dile getirir. Otobiyografik roman yazarları arasında, Danimarka'lı bir kadın edebiyatçı ile amerikalı bir film yönetmeni arasındaki entelektüel, sanatsal ve erotik ilişkileri anlatan *Salamandra* (1977) romanıyla kadın yazar Elsa Gress'den (doğ. 1919); *Vangede'den Görünümler*'i (1975) Kopenhag banliyösündeki çocukluğunun sevimli bir anlatısı olan Dan Turell'den (doğ. 1946); ve *Kış Çocukları*'nda (1976) nasıl doğum yaptığını anlatan kadın yazar Dea Trier Morch' dan (doğ. 1941) söz edilebilir.

SİNEMA

İç pazarı dar olan Danimarka sineması, komşusu İsveç'in güçlü bir sinemaya sahip olmasının da etkisiyle nitelik ve nicelik bakımından gelişemedi. Ülkede moda olan pornografik film akımı, giderek tüm Avrupa ülkelerine yayıldı. Bu tür sinema ancak sınırlı bir ilgiyle karşılandı. Devlet, genç yönetmenlere deneyim kazanabilmeleri için birçok kolaylıklar sağladı. Örneğin Kopenhag'da ABCINEMA adlı film yapım topluluğu, 8 ve 16 mm'lik belgesel ya da deneysel film alanında canlı bir çalışma ortamı oluşturdu.

Henning Carsen* (*Ek 2*), Danimarka sinemasının en önemli yönetmeni olarak kaldı: *Mutlu Bir Boşanma* (Fransa'yla ortak yapım; 1975) ve *Kar Altında Gülüş* (1978). Diğer yönetmenler arasında *Oğlanlar*'ıyla (1976) Nils Malmros, *Ben ve Charly*'siyle (1978) H. Kristiansen- M. Arnfred ikilisi, *Dünden 92 Dakika*'sıyla (1978) Carsten Brandt ve *Vurucu Güç*'üyle (İngiliz - Danimarka ortak yapımı; 1977) Peter Watkins sayılabilir. (LM)

***DANİŞMENT,** Balıkesir ilinde, Balya ilçesine bağlı bucak. — 4 565 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 721 nüf. (1980). [M]

***DANİŞMENT,** Sivas ilinde, Divriği ilçesine bağlı bucak. — 3 704 nüf., 12 köy. Bucak merkezi Arıkbaşı, 270 nüf. (1980). [M]

DANKERT (Piet), hollandalı devlet adamı (Sties 1934). Tarih öğrenimi gördü. Bir süre öğretmenlik yaptı. 1963'te İşçi Partisi'ne ve bir süre sonra Sosyalist Enternasyonal'e katıldı. 1968 - 1981 yılları arasında İşçi Partisi milletvekili ve dış işleri bakanı olarak görev yaptı. 1977'de Avrupa Parlamentosu'na giren Dankert, 1979' da başkan yardımcısı oldu. 1980'de Avrupa Topluluğu Komisyonu'nun hazırladığı bütçeyi reddeden ve «Dankert önergesi» denen değişiklik planıyla tanındı. 19 ocak 1982'de Simona Veil'in yerine Avrupa Parlamentosu başkanı seçildi. (L)

***DANS** i. *Modern dans*, geleneksel dansın almış olduğu çağdaş biçim.

— ANSİKL. *Modern dans* deyiminin henüz kullanılmadığı dönemlerde, «yeni dans» akımı kurucularına, tıpkı uçsuz bucaksız Amerika topraklarını fethedenlere dendiği gibi, «öncüler» adı verildi. Esas olarak yirminci yüzyıl ürünü olan bu akım, hem sanatsal, hem toplumsal bir olgudur. Ama akımın öncülerinin kadınlar olması bir rastlantı değildir.

On dokuzuncu yüzyıl sonlarında kadınlar kendi kişiliklerini arama ve kanıtlama peşine düştüler. Bazıları, kadın olmanın yarattığı baskılara, önyargılara karşı koyma çabasına girişti. Dansa ayrıcalıklı bir iletişim aracı olarak ortaya çıktı. Amerikalı kadın dansçı İsabella Duncan* (1878 - 1927) ilk olarak, «dansı yaşama» düşüncesinin, kendini kanıtlama, duygularını açığa vurma aracı olabileceği görüşünü savundu. Bunun için de, antik yunan dansına yakın, içgüdülere dayalı «özgür dans»ı seçti. Vücudunu sımsıkı bir giysi içine hapsetmeye ve ayaklarını yaralayacak dans ayakkabıları giymeye karşı çıktı; hareket etmeyi, kollarını, kendisine esin kaynağı olacak bir müzik eşliğinde, o müziğin ritmine uyarak serbestçe, rahatça hareket ettirmeyi amaçladı. Pek az klasik dans eğitimi olan Duncan, bir dizi rastlantı sonucu, Avrupa'da modern dansın yaratıcısı olan fransız François Delsarte'ın (1811-1871) öğrencisi Geneviève Stebbins'in çalışmalarından yararlandı.

Delsarte'çılık, Avrupa'da olsun, Amerika' da olsun, çok önemli bir etki yarattı. Şarkıcı olarak geleceği öğretmenlerinin yeteneksizliği ve beceriksizliği yüzünden mahvolmuş bu doğuştan müzikçi, gerçek anlamıyla bir sistem kurmamakla birlikte, çağdaş anlatım çabalarının tümüne kaynak oluşturan birtakım ilkeler ortaya attı. Sesle hareketin uyumunu gösterdi; akılla beden arasında var olan sıkı işbirliğini gün ışığına çıkardı. Dersleri, onu dramatik sanat ve şan konusunda yepyeni bir usta olarak herkese kabul ettirdi. Vücudun her bölümünün ayrı bir ifade gücü taşıdığı kendine özgü bir dil yarattı. Bu vücut dili, gerçekten de «modern dans» araştırmacılarının getirdiği tüm değişik ayrıntılarda, tüm yeni uygulamalarda kendini hissettirdi.

Öte yandan, F. Delsarte'ın etkisine hiç kuşkusuz ritm bilgisinin yaratıcısı Emile Jaques-Dalcroze'un* (1865 - 1950) çalışmaları da eklendi; ikisi birden, aktör MacKaye'in eski bir öğrencisi olan Madame Poté'nin aracılığıyla, Amerika'da giderek tanındılar. (Madame Poté, sonradan Ruth Saint Denis* adını alacak genç Amerikalı kadın dansçı Ruth Denis'e dersler verdi).

Ruth Saint Denis (1878 [?] - 1968) 1906 yılına kadar varyetelere çıktı; önce yalnız, sonra 1914'de evlendiği Ted Shawn ile birlikte sahnede gözalıcı gösteriler yaptı. Gençliğinde okuduklarından (Mabel Collins'in *The Idyll of the White Lotus* [Ak Zambak Efsanesi]), New York'da Barnum sirkinin büyük gösterilerinden bilinçli biçimde etkilendi; dans tekniği başlangıçta içgüdülerine dayanırken, giderek gelişti,- karmaşık bir nitelik kazandı.

Yine bir amerikalı olan ve dinbilim öğrenimi gören Ted Shawn* (1891 - 1972) ise modern dansın gerçek öncülerinden biri oldu. Dansa bir raslantı (kaslarını geliştirmek için dans derslerine devam etmesi) sonucu atıldı; ama daha sonra modern dansın «babası» olup çıktı. Aynı dönemde Ruth Saint Denis «bir numaralı amerikalı kadın dansçı» olarak anılıyordu. Yine de Ted Shawn' un, eğitimine New York Metropolitan Operası okulunda başlayıp 1913'de Los Angeles'de sahneye çıkmasına karşın, kendisine Delsarte'ın ilkelerini aşılayacak Mary Perry King ile çalışması, gene Delsarte hayranı

Foto Günaydın arşivi (MEYDAN) : Maous/Gemma (LAROUSSE).

Henriette Crane ile tanışması ve onu Ruth Saint Denis ile açtığı Denishawn Okuluna (1915) alması delsart'çılığın Avrupa ve Amerika dallarının bir araya gelmesine yol açtı.

Modern dansın oluşumunun bu ilk aşamasında bir sanatçının varlığına daha değinilebilir. Loie Fuller* adlı bu bayan sanatçı dansçı olmaktan çok tiyatro oyuncusuysa da, kişiliğiyle çok etkili oldu. Yine bir amerikalı olan Fuller (1862 - 1928) Buffalo Bill ile bir turnede sahneye çıktı; sonra müzik eğitimi gördü. Bir rastlantı sonucu. ışık oyunlarının etkisinden yararlanma düşüncesine ulaştı; bu alanda büyük başarı kazanması üzerine denemelerini sürdürüp yeniledi. Dalgalanan tüller ve ışık oyunları, sahneye koyuculukta ve sahnedeki uzayın oluşumunda bir devrim yarattı.

modern dansın kurucuları

Denishawn Okulu, geleceğin büyük modern dansçılarının eğitim merkezi oldu. Martha Graham*, Doris Humphrey,*, Charles Weidman* ve daha başkaları burada yetişti.

Martha Graham (1894'e doğru doğdu), bu şaşırtıcı ve son derece verimli kişi, modern dansı tek başına temsil edebilecek nitelikler gösterdi. 1920'den 1969'a (sahneyi bu tarihte bıraktı) kadar, Martha Graham kendini esas olarak dansa adadı. Bu arada, müzik resim ve sahneye koyuculukla da yakından ilgilendi. 1930'da kurduğu ve sonradan Martha Graham Dance Company adını alan dans topluluğuyla Birleşik Amerika'nın tüm eyaletlerinde sahneye çıktı; sonra da, ilk kez 1954 yılında, Avrupa'da temsiller verdi. Kendi dansçılarını kendi yetiştirdi, müzik yönetmeni olarak da Louis Horst* (1884 - 1964) ile işbirliği yaptı. Dansçı Erick Hawkins'i (1915'e doğdu) ortaya çıkarıp daha sonra sürekli onunla sahneye çıktı, işbirliği yaptı. Hawkins de kendi yolunda ilerleyip modern dansın içinde ayrı bir yer edinmeyi başardı.

Pek çok dansçı kuşağı, Martha Graham Dance Company'de yetişti; çoğu daha sonra sanatsal yaşamlarını «özgür» dansçı olarak ya da kendi topluluklarını kurarak (erkeklerden Dobert Cohan, Bertram Ross, John Butler*, Glen Tetley*, William Louther*, Paul Taylor* ve Marce Cunningham*, kadınlardan Pearl Lang, Yuriko*, Helen McGehee, Mary Hinkson, Noemi Lapzeson) sürdürdü. Özellikle iki yabancı topluluk Martha Graham'ın okuluna sahip çıktı: Londra Çağdaş Dans Tiyatrosu (London Contemporary Dance Theatre) ve Batsheva Dance Company (Tel-Aviv).

Özellikle belirtmek gerekir ki, Paul Taylor (doğ. 1930) ve Merce Cunningham (doğ. 1915'e doğru) Birleşik Amerika'da modern dansın öncüleri sayılırlar. İkisi de ,sürekli hareket tekniğini araştırdılar. Buna karşılık P. Taylor, hareketi, biraz da hicivle değerlendirip esnek ve ağırbaşlı bir dile dönüştürürken, M. Cunningham durup dinlenmeden, hareketin mekânla ilişkileri üzerine ve her türlü anlatım kaygısı dışında denemelere girişti. Birincisine göre müzik, temel oldu, ikincisiyse müziği en geniş bir bağımsızlık anlayışıyla kullandı.

Doris Humphrey (1895 - 1958), Denishawn Okulu'ndan yetişmiş olmakla birlikte, M. Graham ile aynı niteliklere sahip görünmez. Gerçi Humphrey, sürekli yeni olanaklar peşinde olan Graham kadar dikkati çekmez ,ama ona göre dans gerçek bir anlatım ve iletişim aracıdır. Halk tarafından çok iyi bir yorumcu olarak karşılanmakla birlikte, Humphrey herşeyden önce bir eğitimci ve koreograf olarak özellikle gençler arasında geniş bir seyirci kalabalığı buldu. Bu hümanist ve filozof sanatçı, aynı zamanda dikkat çekici bir yazardır da; ünlü *The Art of Making Dance* (Dans Sanatı) [1959] adlı eseri, ölümünden sonra yayımlandı. Birçok dansçı, burada José Limon*, Ruhth Currier, Pauline Koner ve Sybil Shearer onun tekniğini benimsediler. Charles Weidman (1901 - 1975) Doris Humphrey ile Denishawn Okulunda tanıştı; kendi okul ve topluluklarını kurduktan sonra birlikte on sekiz yıl çalıştılar. Kusursuz bir dansçı, yetkin bir tiyatro sanatçısı, az bulunur mim niteliklerine sahip bir kişi olan Charles Weidman aynı zamanda eşsiz bir eğitimci olduğunu da kanıtladı. Kompozisyonları, kaygılarını ortaya koydu. Yaşamı hiç durmadan, belli bir hicivle gözlerken, şiddete karşı çıktı ve tüm bunları son derece nesnel bir tutumla yansıttı.

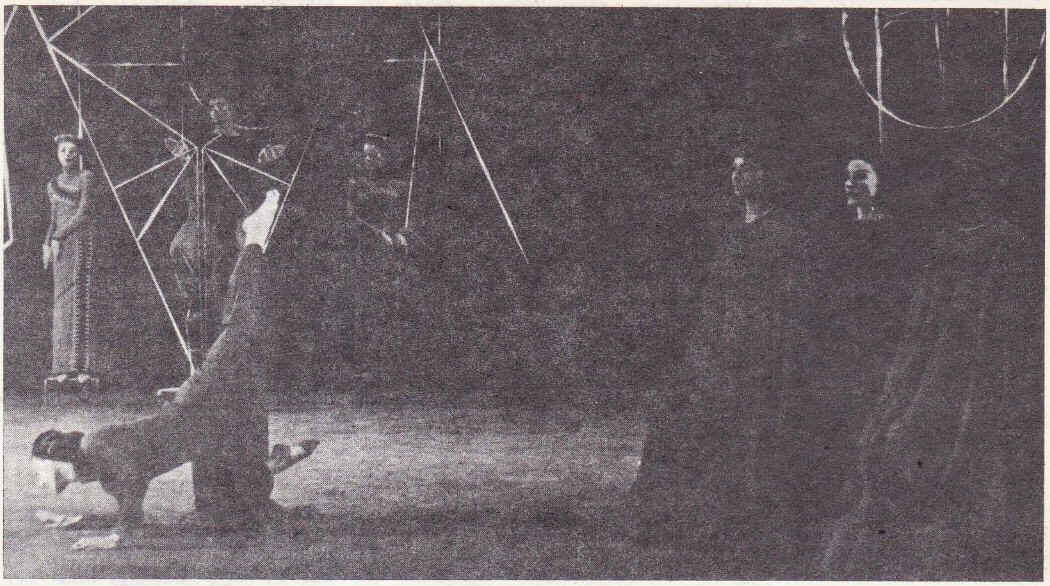

Martha Graham'dan Seraphic Dialogue (New York, 1955)

Önce ressam olan ama aslında doğuştan dansçı, Meksika kökenli José Limon (1908 - 1972) Harald Kreutzberg'in* dansını seyrederken kendi geleceğini de belirledi. On yıl süreyle Weidman-Humphrey topluluğunda çalıştı; tüm dans ve koreografi anlayışı, D. Humphrey'in etkisinde kaldı. Çok duyarlı ve geniş esinli bir yorumcu olan Limon, en önemli rolünü, D. Humphrey'in *Lament for Ignacio Sanchez Mejias* (Ignacio Mejias'a Ağıt) [New York, 1947] adlı eseriyle oynadı. Koreograf olarak esini, şiddet, mistisizm ve dinsel inanç, anavatanının tarihi gibi temalardan kaynaklandı.

José Limon Dans Topluluğunun dansçılarından olan Pauline Koner (doğ. 1912) de hem aralıksız ve derin araştırmalarıyla, hem de eğitimciliğiyle ad yaptı. Başeseri olan *The Farewell*'ı (Veda) [1962] D. Humphrey'e adadı. J. Limon'un ölümünden sonra, topluluğun yönetimini Ruth Currier (doğ. 1926) üstlendi. 1949'dan beri toplulukta solist olarak çalışan, 1952'den 1958'e kadar D. Humphrey ile işbirliği yapan Currier, Humphrey'in eserlerini sunmaya önem verdi. J. Limon'un topluluğundan pek çok büyük dansçı yetişti. Hepsini burada saymak olanaksız olduğundan, Louis Falco' nun (doğ. 1942) önemli bir sanatçı olduğu özellikle belirtilebilir.

Alwin Nikolais*, Alvin Ailey*, Charles Weidman gibi ustalar tarafından modern dans için eğitilen sanatçı, on yıl José Limon Dans Lopluluğu'nda kaldı, sonra da 1968'den başlayarak kendi topluluğuyla sunacağı kişisel bir eser hazırladı.

Bu dansçı kuşağından ilgi çekici adlar çıktı. Özellikle Helen Tamiris (1905 - 1966) ile kocası Daniel Nagrin (doğ. 1917 ve D. Humphrey'in öğrencisi Ketherine Litz'in (doğ. 1918) adlarını anmak gerekir.

Anna Sokolow* (doğ. 1913'e doğru) on yıla yakın bir süre Martha Graham ile çalışmış olmakla birlikte, onun öğrencilerinden sayılmaz.

Gerçekten de Sokolow kendi araştırmalarını sürdürdü ve kişisel bir dile ulaştı. Pedagog ve koreograf olarak New York ve Meksika'da, ayrıca Nederlands Dans Theater (Hollanda) ve Ballet Rambertd'en (Londra) çağrı alarak Avrupa'da çalıştı.

Lester Horton* (1906 - 1953) Amerika Birleşik Devletleri'nin batı kıyısında ün yaptı. Kişisel bir teknik geliştirdi; aralarında Alvin Ailey, Bella Lewitzky ve Carmen De Lavallade'ın bulunduğu öğrenciler yetiştirdi.

Zenci sanatçı Alvin Ailey (doğ. 1931) modern dansın tüm tekniklerini benimsedi. Yorumcu olarak şaşılacak derecede yetenekli olan sanatçı, koreograf olarak da tüm niteliklerini zencilerin ve zenci kültürünün hizmetine adadı.

İçgüdüsel anlatımı, doğaçtan hareket yeteneği, «kaynaklara dönüşü»ü, bu sanatçıyı, Afrika kökenli amerikan dansının en iyi temsilcilerinden biri yaptı.

Avrupa'da modern dans

Modern dansın Avrupa dalı en büyük ustasını macar kökenli avusturyalı Rudolf von Laban'da* (1879-1958) buldu. Ailesi tarafından askerlik yaşamına yöneltilen bu sanatçı, çok geçmeden sanata olan eğilimini ortaya koydu ve kendisi için gerçek dışavurum yolunun dans olduğunu keşfetti. Araştırmalarını sürdürüp kendisini bulduğu yöntemin öğretimine adadı; birçok okul açtı. Çalışmalarının başlangıcından itibaren, harekete, hareketin imlenmesine (notasyon) önem verdi. Ona göre eksiksiz sanata götürebilecek tek etken hareketti ve dans da hareketin özel bir dışavurum biçimiydi. Nazizmin başlangıcında, kitlelere yönelik gösterilerin gerçekleştirilmesinde notasyon yönteminin uygulanışı, beklenmedik sonuçlar doğurdu.

birkaç «modern dans» eseri

1932	*Yeşil Masa*	Kurt Jooss
1935	*Kinetic Molpai*	Ted Shawn
1935	*New Dance* (Yeni Dans)	Doris Humphrey
1936	*With my Red Fires* (Kızıl Ateşlerimle)	Doris Humphrey
	Peace Theatre (Barış Tiyatrosu)	Doris Humphrey
1936	*American Saga* (Amerikan Efsanesi)	Charles Weidman
1937	*Trend* (Eğilim)	Hanya Holm
1938	*Dance of the Ages* (Çağların Dansı)	Ted Shawn
1944	*Appalachian Spring* (Apalaş İlkbaharı)	Martha Graham
1946	*Lament for Ignacio Sanchez Mejias* (Ignacio Sanchez Mejias'a Ağıt)	Doris Humphrey
1948	*The Beloved* (Sevilen)	Lester Horton
1953	*Ritmo Jondo*	Doris Humphrey
1956	*There is a Time* (Zamanında)	José Limon
1956	*Three Epitaphs* (Üç Mezar Yazıtı)	Paul Taylor
1958	*Clytemnestra*	Martha Graham
1958	*Missa Brevis*	José Limon
1960	*Revelations*	Alvin Ailey
1962	*The Farewell* (Veda)	Pauline Koner
1962	*Aureole* (Hale)	Paul Taylor
1963	*Imago*	Alwin Nikolais
1967	*Somniloquy*	Alwin Nikolais
1969	*Black Lake* (Siyah Göl)	Arick Hawkins
1969	*Churchyard* (Kilise Avlusu)	Paul Taylor
1972	*Dances for Isadora* (Isadora için Danslar)	José Limon
1972	*Hoopla*	Murray Louis
1973	*Deuce Coupe*	Twyla Tharp
1973	*In the Beginning* (Başlangıçta)	Charles Weidman

Foto. USIS (LAROUSSE)

Bolşoy'un dans yıldızlarından Anna Pavlova

Sanatçı, alman yöneticilerinin gözünde kuşkulu bir kişi olarak tanındığı için, Fransa'ya, oradan da İngiltere'ye kaçtı. Manchester'e yerleşip (1941-1953) araştırmalarını orada sürdürdü ve *Modern Educational Dance* (Modern Dans Eğitimi) adlı kitabını yayımladı (1948). Eskiden yazmış olduğu *Schrifttanz: Methodik, Ortographie, Erlauterungen* (Dans Kılavuzu: Yöntem, Ortografi, Açıklamalar) [1928] kitabını, *Dans İlkeleri ve Hareket İmlemesi* (Principles of Dance and Movement Notation) [1954] adlı eseriyle bütünledi. Laban kuramının ilkeleri mekân, zaman ve enerji kavramlarına dayandırıldı. Buna uygun çeşitli uygulamalar, anlatım gücüyle yüklü hareket eylemlerini ortaya çıkardı.

Mary Wigman* (1886-1973) gerçekte alman ekspresyonist tekniğinin yaratıcısı oldu. Hareket kuramlarının tümünü inceledikten sonra, bu deneylerden uzak, bağımsız bir sanat anlayışına ulaştı. Önce Jacques-Dalcroze'un okulunda, sonra da İsviçre'de Laban ile çalışmışsa da, kendi kompozisyonlarını yorumlayıp vuruşlu çalgıların ritminden yararlanarak ayrı bir yer yaptı. 1920'den itibaren Dresden'e yerleşti: Orada kurduğu okulda birçok sanatçı arasında özellikle Yvonno Georgi, Harald Kreutzberg ve en çok da gerçek öğrenci ve izleyicisi Hanya Holm çalıştılar.

Mary Wigman siyasal koşullara karşın gene de vatanından ayrılmazken, on yıl süreyle onun en büyük çalışma arkadaşı olan Hanya Holm (doğ. 1898) daha 1931'de gidip Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşti. Orada verdiği derslerle başlattığı dans akımı giderek modern dansta yeni bir çığır açtı. 1931'de New York'ta açtığı okulda öğrettiği Mary Wigman ilkelerine, «Holm Lirisizm» adıyla sistemleştirdiği kendi kuramlarını ekledi.

Doğrudan doğruya Laban tarafından yetiştirilen güçlü bir kişiliğe sahip Kurt Jooss* (1901 - 1979) Teatral dansa yeni bir boyut kazandırdı. Derin bir düşünür olarak, alman dışavurumculuğunun (ekspresyonizm) temel eserini yarattı: *Yeşil Masa* (1932). Burada savaş yıkıntılarından henüz kurtulmakta olan bir dünyanın kaderinin belirlendiği simgesel bir Milletler Cemiyeti söz konusudur. Tekniğini benimseyip sürdürenler arasında, fransız Jean Cébron (doğ. 1938) belirtilebilir. Bu sanatçı meslek yaşantısını Fransa dışında sürdürdü.

Müzikçi, besteci ve ressam Alwin Nikolais (doğ. 1912) dansla ileri yaşında, bir turnede Mary Wigman'ı seyrettikten sonra ilgilendi.

1937'den sonra, modern dansın en büyük temsilcileriyle (M. Graham, D. Humphrey, C. Weidman) ilişkileri oldu ve 1945'den itibaren, birlikte çalıştığı Hanya Holm'un da tartışmasız biçimde etkisinde kaldı. Bu «çokyönlü sihirbaz», «dans tiyatrosu»nu yaratmak için biçimlendirdiği «nesne-dansçıları»yla bir sahne-evreni oluşturdu. Onun Henry Street Playhouse'daki en yakın çalışma arkadaşı, Murray Louis* (doğ. 1926) öğrenimini New York üniversitesinde yaptı. Kısa zamanda çok etkili ve insancıl eserlerle yeteneğini kanıtladı. Alwin Nikolais'nin topluluğundan dansçı olan Carolyn Carlson* (doğ. 1943) 1972' de Fransa'da yerleşti ve Paris Operası, Tiyatro Araştırmaları Topluluğu'nun başına geçti.

David Siklonu'nun tamamen tahrip ettiği bir dominik köyü

ana ilkeler ve temel teknikler

Tarihçi John Martin'e göre modern dansın dört ana ilkesi şunlardır:

1 — *Metakinesis* (ruhsal ile bedensel arasındaki karşıtlık); 2 — *Madde, öz* (hareket); 3 — *Dinamizm* (karşıtların çelişmesi); 4 — *Biçim* (hareketlerin yapısı ve yönetimi).

Modern dansta, bütün sistemler hareketin doğal bir sentezini veren solunum ritmine en önemli rolü tanır. Bütün teknikler tüm doğal ritmlerin kökeni olan karşıt güçlerin çelişmesi ve dönüşümüne dayandırılır.

Bu teknikler Martha Graham'a göre, *contraction/release* (kasılma/gevşeme); Doris Humphrey'e göre *fall/recovert* (düşme /doğrulma). Rudolf von Laban'a göre *Anspannung/Abspannung*'dur (gerilim/rahatlama).

yeni eğilimler

60'lı yıllarda amerikan dansının öncülüğünden söz etmek yanlış olmaz. Bu dönemde yapılan denemeler bazılarının ileri sürdüğü gibi bitmiş veya aşılmış olmaktan çok, tüm bir kuşak tarafından ihmal edildi.

Modern dans kendini kabul ettirmeye, kök salmaya devam etmektedir. Bunu bilmeyen yoktur. Modern dans, geleneksel dansla çatışmaz ve günümüzde Avrupa'da da benimsenmektedir. Birgit Cullberg*, Michel Nourkil, Aline Roux, Karen Waehner, Françoise ve Dominique Dupuy, Christiane de Rougemont, Joseph Russilo*, bu alanda sayılabilecek adlar arasındadır. Tel Aviv'li grahamcılar Rina Schenfeld ve Moshe Efrati'nin adlarını da belirtmek gerekir.

«Yeni dans»a bir ölçüde yön veren bir başka öğe de Marce Cunningham'ın araştırmaları oldu. Şimdiden «modern sonrası (post modern) dans» adı verilen bu akımın en ilgi çekici temsilcileri arasında, amerikalı kadın sanatçı Twyla Tharp (doğ. 1940) dikkati çekti; bu dansçıya göre kusursuz bir görsel sanat olan dans, zamanın hızla akışının ya da en azından hemen kaçıverecek, uçuverecek bir anın özel bir anlatımıdır. (L)

***DANSETTE** (Adrien), fransız tarihçisi. — (öl. Paris 1976). Son eserleri: *Histoire du second Empire* (İkinci İmparatorluk Tarihi) [tamamlanmamış olarak 1961 - 1976] ve *Mai 1968* (Mayıs 1968) [1971]. (L)

DAQUİN (Louis), fransız film yönetmeni (Calais 1908 - Paris 1980). *Nous, les gosses* (Biz Çocuklar) [1941] filmiyle sivrilen sanatçı, gerçekçi türde birçok ilginç eser verdi: *le Voyageur de la Toussaint* (Toussaint Yolcusu) [1943], *Patrie* (Vatan) [1945], *les Fréres Bouquinquant* (Bouquinquant Kardeşler) [1947], *Le Point du jour* (Gün Doğarken) [1948], *Bel-Ami* (Güzel Dost) [1945], *les Chardons du Baragan* (Baragan'ın Dikenleri) [1957, İstrati'den], *les Arrivistes* (İkbalciler) [1960; Balzac' tan]. Sanatçı 1963'ten sonra film yapmadı; ünlü sinema okulu IDHEC'i yönetti. (ML)

***DABHANGA,** Hindistan'da (Bihar) kent. — 132 000 nüf. (L)

DARBOĞAZ, Niğde ilinde, Ulukışla ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 201 nüf. (1980). Belediye. (M)

DAR EL BEYDA (eski adı **Casablanca***), Fas'ta, Atlas okyanusu kıyısında kent. — 1 371 300 nüf. (L)

***DARENDE,** Malatya ilinde ilçe. — 50 578 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 8 941 nüf. (1980). [M]

***DARFUR,** Sudan'da il. — 2 496 000 nüf. Deve ve koyun yetiştiriciliği. (L)

***DARGEÇİT,** Mardin ilinde, Midyat ilçesine bağlı bucak. — 21 396 nüf., 32 köy. Bucak merkezi 2 910 nüf. (1980). [M]

***DARI** i. — ANSİKL. Darı ekimi yapılan alanlarda düzenli bir azalma görüldü (1973'te 38 000 hektar, 1981'de 12 000 hektar). Ama verim yükseldiğinden, üretimin azalma hızı, ekim alanlarının azalma hızından düşüktü (1973'te 33 000 t, 1981' de 16 0000 t). 1973'te verim 871 kg/hektar iken 1981'de 1 348 kg/hektara yükseldi. (M)

***DARICA,** Kocaeli ilinde, Gebze ilçesine bağlı bucak ve kent. — 23 905 nüf. (1980). Belediye. (M)

DARIÇAYIRI, Sakarya ilinde, Karasu ilçesine bağlı yerleşim merkezi 1 913 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DARIKENT,** Tunceli ilinde, Mazgirt ilçesine bağlı bucak. — 10 671 nüf., 31 köy. Bucak merkezi 1 783 nüf. (1980). [M]

DARIVERAN, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 505 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DARJEELİNG,** Hindistan'da (Batı - Bengal) kent. — 42 900 nüf. Üniversite. (L)

DARKHAN, Moğolistan'da, Ulan - Bator' un kuzeyinde kent. 55 000 nüf. Sanayi merkezi (termik santral, çimento, dokuma, besin sanayii). [L]

***DARLİNGTON,** Büyük Britanya'da (Durham) kent. — 85 900 nüf. (L)

***DARMSTADT,** Federal Almanya'da kent. — 134 362 nüf. Teknik üniversite. Bilgisayar, elektroteknik, makina sanayii. (L)

***DARRELL** (Peter), ingiliz dansçı ve koreograf. — Son eseri: *Mary, Queen of Scots* (İskoçya Kraliçesi Mary) [1976]. (L)

***DARRIEUX** (Danielle), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — Son dönemdeki başlıca filmleri: *No Encontre Rosas Para mi Madre* (Kırmızı Güller ve Yeşil Biberler) [Rovira-Belata, 1973], *Divine* (Olağanüstü Bir Kadın) [D. Delouche, 1974], *l'Année sainte* (Kutsal Yıl) [J. Girault, 1975], *Une chambre en ville* (Kentte Bir Oda) [J. Démy, 1982]. (ML)

***DARRİEUS** (Georges), fransız mühendisi. — (öl. Saint - Vérand, Rhône 1979). [L]

***DARTMOUTH,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 6 800 nüf. Kıyı sayfiyesi. (L)

***DARTMOUTH,** Kanada'da liman kenti. — 65 300 nüf. Petrokimya, çelik, makina ve elektrik sanayii. (L)

***DARÜSSELAM,** Tanzanya'nın başkenti. — 757 346 nüf. Cam, gübre, kâğıt, otomotiv sanayii. (L)

***DARWEN,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 28 900 nüf. (L)

***DARWİN'CİLİK.** — ANSİKL. 1982 yılı, ölümünün 100. yıldönümü olması dolayısıyla Darwin yılı ilan edildi. Ekim 1980 Chicago, nisan 1981 Berlin kollokyumlarında ve dergilerde Darwin'ciliğin temel ilkeleri yeni buluşlar ışığında değerlendirildi. Genetik biliminin gelişmesiyle Darwin' in iki varsayımını (organların kullanımı sayesinde kazanılmış karakterlerin kalıtımı ve anne ve babanın özelliklerinin yavruya yarı yarıya, eşit miktarlarda geçmesi) tartışma konusu oldu. Genetik bilimin yanı sıra sistematik (doğadaki türlerin tanımlanması bilimi) ve paleontolojiyi (geçmişte evrimin izlerini arayan bilim) birarada ele alan bilim adamları yeni bir akımı, yeni-Darwinciliği* başlattılar.

Darwin'in bir başka önemli varsayımı olan ve evrimin motoru olarak doğal ayıklanmayı kabul eden kuram da giderek önemini yitirdi. Bugün biyologlar evrimin rastlantılara dayandığını ileri sürmektedirler. Ayrıca mikro-evrim (aynı türün içinde oluşan çeşitlilik) ve makro-evrim (giderek daha yüksek sınıflama düzeylerine [familya, takım, sınıf] geçiş) ayrımı yapılmakta ve bunlar ayrı ayrı incelenmektedir (Dijon 1982 kollokyumu). [L]

***DASSIN** (Jules), amerikalı film yönetmeni. — Son filmi: *A Dream of Passion* (Bir Tutkunun Düşü) [1978]. (L)

***DATÇA,** Muğla ilinde ilçe. — 7 532 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 2 465 nüf. (1980). [M]

DATONG, Çin'de (Shanxi), Moğolistan'ın güney sınırına yakın kent. 90 000 nüf. Eski kuzey Wei krallığının başkenti. Yakınındaki Yungang mağaraları ve Yüce Hazine tapınağı (XI. yy.) ile ünlüdür Taş-

Foto. Daniel Cande: Hawkins/Sygma (LAROUSSE)

kömürü, çimento, lokomotif sanayii. Termik santral. (L)

***DAUGAVPİLS,** SSCB'de (Letonya) kent. — 116 000 nüf. Ticaret merkezi, Makina ve dokuma sanayii. (L)

DAUPHIN (Claude LEGRAND, **Claude** - denir), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu (Corbeil 1903 - Paris 1978). Yazar Franc-Nohain'in oğlu. Önceleri 10 yıl kadar dekoratörlük yaptı. 1930'da sahneye çıktı. H. Bernstein'ın gözde oyuncusu olarak onun sahnelediği *Espoir* (Umut), *le Messager* (Haberci), *le Coeur* (Yürek), *le Cap des Tempêtes* (Fırtına Burnu) gibi eserlerde yakışıklı genç adam rolleri oynadı. Daha sonra yönetmen Willy Loman' la A. Miller'dan *Satıcının Ölümü* (1965) ve *Bedel* (1968), M. Duras'dan *İngiliz Sevgili* (1967), Pirandello'dan *Çıplaklıkları Giydirmek* (1971), W. Shakespeared'en *Venedik Taciri* (1973), F. Dürrenmatt'dan *Meteor* (1977) gibi önemli eserlerde, dramatik rollerle başarı kazandı. 1930'da başladığı sinemada da pek çok filmde oynadı. En tanınmışları şunlar: *Entrée des artistes* (Oyuncuların Giriş Kapısı) [M. Allégret, 1938], *le Plaisir* (Zevk) [M. Ophuls, 1951], *Casque d'or* (Altın Başlık) [J. Becker, 1952], *Sakin Amerikalı* (The Quiet American) [J.L. Mankiewicz, 1957], *Ziyaret* (Der Besuch) [B. Wicki, 1964), *l'Une et l'autre* (Bir Kadın ve Diğeri) [R. Allio, 1967], *Çılgın Kadın* (The Madwoman of Chaillot) [B. Forbes, 1969], *le Locataire* (Kiracı) [R. Polanski, 1974], *Mado* (C. Sautet, 1976), *Onca Yoksulluk Varken* (la Vie devant Soi) [M. Mizrahi, 1977]. (LM)

***DAUSSET** (Jean), fransız kan hastalıkları hekimi. — Organ nakillerinde ,organ veren ve alanlar arasındaki doku benzerliklerini inceleyen France - Tansplant kuruluşunun kurucusu ve başkanıdır. Pasteur Enstitüsü bilimsel konseyi (1975), Bilimler Akademisi (1977) ve Tıp Akademisi (1977) üyesidir. Dausset, 1952'de, Saint-Louis Hastanesi'nde profesör Jean Bernard' ın hematoloji servisinde çalışırken, lökositlerin (akyuvarlar), kan nakli yapılan hastalarda, zararlı antikorların oluşumuna yol açtığını keşfetti. 1958'den sonra, organ nakillerinin başarılı olup olmamasında rol oynayan lökosit (veya doku) gruplarının varlığını öne sürdü. Buna göre organ naklinden önce, doku uygunluğunun saptanması, özellikle ölüden böbrek naklinde başarı yüzdesini önemli ölçüde artırdı. Dausset, gönüllü yüzlerce ailede, deri ve kan nakli yaparak gözlemlerde bulundu. Böylece, insandaki kromozom 6'ya bağlı, HLA (human locus antigen) diye adlandırılan ve yalnız vücudun nakledilen organı kabul etmemesini denetlemekle kalmayıp, her türlü bakteri ve virüs etkilerine karşı bağışıklık sağlayan karmaşık bir genetik sistem aydınlanmış oldu. Bu çalışması ve tıp bilimine getirdiği katkılardan dolayı Dausset, 1980 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, meslekdaşları George Davis Sneli (*Ek 2*) ve Baruj Benacerraf (*Ek 2*) ile birlikte aldı. (L)

***DAVAO,** Filipinler'de kent. — 611 000 nüf. Kontrplak fabrikaları. Balıkçılık. Hindistancevizi ve mısır tarımı. (L)

***DAVİCO** (Vincenzo), italyan bestecisi. — (öl. Roma 1969). [L]

***DAVİD** (Johann Nepomuk), avusturyalı besteci. — (öl. Stuttgart 1977). [L]

David Siklonu, zaman zaman Karayipler bölgesinde görülen kasırga. Son defa 1979 yazında Karayipler bölgesini 15 gün boyunca kasıp kavurdu. 28 ağustosta önce Barbados, Saint-Vincent ve Sainte-Lucia adaları üzerinden geçti. Ayın 29'unda Dominika, Martinik Guadelup ve çevresine zarar verdi. 2 gün sonra Porto Rico, Haiti ve Dominik Cumhuriyeti'ne doğru yol aldı. Küba'yı sıyırıp geçtikten ve 3 eylülde Florida'yı yaladıktan sonra, 6 eylülde ABD kıyıları boyunca Philadelphia'ya kadar uzandı. Küçük Antiller'in en yoksul ülkelerinden biri olan Dominika'da 60 000 kişi (nüfusun dörtte üçü) felâkete uğradı. Ekili alanlar büyük zarar gördü. Dominik Cumhuriyeti'ndeyse en az 1 200 kişinin ölümüne ve 4 milyar dolarlık maddi hasara yol açtı. Fransız Antilleri'nde insanlar, ekinler, binalar ve balıkçı gemileri çok büyük zarar gördü. Porto Rico'da onlarca kişi öldü. ABD'de kasırga şiddetini kaybetmiş olmasına rağmen, doğu kıyı, Florida' dan Philadelphia'ya kadar çok şiddetli rüzgârlara ve yağışlara sahne oldu. Bölge önemli ölçüde boşaltıldığı halde gene de 7 kişi öldü. 100 milyon dolara yaklaşan maddi hasar kaydedildi.

David siklonu da, öteki tropikal siklonlar gibi izleyeceği yol önceden saptanamadığından en çok zarar veren doğal afetlerden biridir. Saniyede 200-300 kilotona ulaşan bir enerji meydana getirir. Hızı saatte 300 km'yi aşabilen rüzgârlarla ve çok şiddetli yağışla (2 günde 2 000 mm) birlikte seyretmesi bu afeti daha da korkunç boyutlara ulaştırır. (L)

***DAVİE** (Donald), ingiliz şairi. — Son eseri: *Orpheus* (1974). [L]

***DAVİES** (Peter Maxwell), ingiliz bestecisi. — Son eserleri: Çocuk operası *The two Fiddlers* (İki Kemancı) [1978], iki senfoni (1976, 1981). [L]

DAVİES (Rhys), ingiliz romancısı (Clydach Vale 1903 - Londra 1978). Lawrence ve Caradoc Evans'ın etkisinde kalarak romanlarında bölgesinde yeni dinsel akımı konu edindi. Eserlerinde bir devrim özlemi ve isyan havası göze çarpar: *The Withered Root* (Çürüyen Kök) [1927], *the Black Venus* (Siyah Venüs) [1944], *Girl Waiting in the Shade* (Gölgede Bekleyen Kız) [1960] ve iki eşcinsel kadın arasında kalan bir adamın öyküsünü anlattığı *Nobody answered the Bell* (Kimse Zile Cevap Vermedi) [1971]. (L)

***Davis Kupası,** tenis yarışması. — 1974' ten sonra kupayı şu ülkeler kazandı: 1975' te İsveç, 1976'da İtalya, 1977'de Avustralya, 1978 ve 1979'da ABD, 1980'de Çekoslovakya. (L)

***DAVİS** (Miles Dewey), amerikalı caz trompetçisi. — 1975'te geçirdiği ciddi bir hastalıktan sonra sahne yaşamından çekildi. Sonradan cazın ünlü isimleri arasına giren birçok genç müzisyeni keşfetmiş ve yetiştirmiştir. (L)

***DAVİS** (Ruth Elizabeth DAVIS, **Bette** - denir), amerikalı sinema oyuncusu. — Son döneminde *Bunny O'Hara, Madame Sin, Gazap Tohumu* (Burnt Offerings), *Nil'de Ölüm* (Death on the Nile) [1978] gibi filmlerle oyunculuğunu sürdürdü. Özgeçmişini iki kitap halinde yazıp yayımladı. Bir süre Sinema Sanat ve Bilim Akademisi başkanlığı yaptı. (M)

***DAVULDA,** Afyonkarahisar ilinde, Emirdağ ilçesine bağlı bucak. — 16 612 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 2 398 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAVUT** (Serdar Muhammet), afgan prensi ve devlet adamı. — (öl. Kabil 1978). 1973'te ülke yönetimini ele geçirdikten sonra uygulamaya koyduğu tarım reformu başarıya ulaşmadı. Kurduğu otoriter rejim 1978 nisanında sol bir darbeyle devrildi. Bu sırada darbeciler tarafından 27 nisanda öldürüldü. (L)

***DAVUTLAR,** Aydın ilinde, Kuşadası ilçesine bağlı bucak. — 4 349 nüf., 2 köy. Bucak merkezi 2 688 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DAWSON,** Kanada'da (Yukon) kasaba. — 745 nüf. Turizm ve ticaret merkezi. (L)

DAY (Doris KAPPELHOFF. **Doris** - denir), amerikalı sinema oyuncusu ve şarkıcı (Cincinnati, Ohio 1924). Şarkı ve dans eğitimi gördü; turnelere çıktı. Radyoda çalıştı. 1948'de başladığı sinemada kısa sürede üne kavuştu, müzikaller ve güldürülerle tanındı. 1968'den sonra TV'de çalıştı. Başlıca filmleri: *Fırtına İşareti* (Storm Warning) [S. Heisler 1950], *Öldürülen Aşk* (Love Me or Leave Me) [C. Vidor, 1955], *Çok Bilen Adam* (The Man Who Knew Too Much) [A. Hitchcock, 1956], *Pijamalı Güzeller* (The Pajama Game) [S. Donen. 1957], *Sıcak Eller* (That ouch of Mink) [D. Mann, 1962], *Bana Çiçek Gönderme* (Send Me No Flowers) [N. Jewison, 1964], *Işıklar Sönünce Neredeydin?* (Where Were You When the Lights Went Out?) [H. Averback, 1968]. (M)

***DAYAN** (Moşe), israilli devlet adamı. — (öl. Ramat-Gan 1981). Likud partisi mayıs 1977 seçimlerini kazanınca, Begin kabinesinde dışişleri bakanı oldu. Mısır'la İsrail arasında barış anlaşmasının (26 mart 1979) imzalanmasında önemli rol oynadı. Aynı yıl ekim ayında Filistin sorununun çözümü konusunda Begin'le anlaşamayınca istifa etti. Çeşitli eserleri vardır: *Sina Savaşı Günlüğü* (1965), *Vietnam Notları* (1966), *Yaşam Öyküm* (1976), *Çölde Barış* (1981). [L]

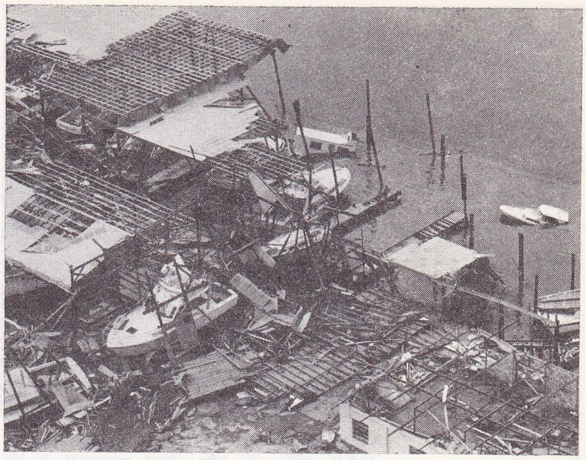

Alabama kıyısında bir iskelede **David Siklonu**'nun yaptığı tahribat

DAYIOĞLU (Gülten), türk kadın hikâyecisi ve romancısı (Emet 1935). Bir süre İstanbul Hukuk Fakültesi'nde okudu. Dışardan sınavlara girerek ilkokul öğretmeni oldu. Kadın dergisinde ve Cumhuriyet gazetesinde yazıları yayımlandı. Cumhuriyet gazetesince düzenlenen Yunus Nadi Armağanı'nda *Döl* adlı hikâyesiyle ikincilik kazandı (1965). Çocuklar için radyo-televizyon oyunları yazdı (1966-1972). Ayşegül dizisinin ilk 16 hikâyesini Türkçe'ye çevirdi. Milliyet ve Cumhuriyet gazetelerinde yayımlanan eğitsel yazılarının yanı sıra çocuklar için hikâyeler yazdı. Başlıca eserleri: *Kırmızı Bisiklet* (uzun hikâye) [1964], *Döl* (hikâyeler) [1970], *Fadiş* (çocuk romanı) [1970], *Dört Kardeştiler* (çocuk romanı) [1971], *Suna'nın Serçeleri* (hikâyeler) [1974], *Geride Kalanlar* (hikâyeler) [1975], *Yurdumu Özledim* (çocuk romanı) [1977], *Ben Büyüyünce* (hikâyeler) [1979], *Leylek Karda Kaldı-Güzel Hanım* (hikâyeler) [1979], *Dünya Çocukların Olsa* (çocuk romanı) [1981]. (M)

Gülten **DAYIOĞLU**

***DAYTON,** ABD'de (Ohio) kent. — 243 600 nüf. Otomobil donatımı ve kâğıt sanayii. Yayıncılık. Üniversite. Müzeler. (L)

***DAYTONA - BEACH,** ABD'de kent. — 45 300 nüf. (L)

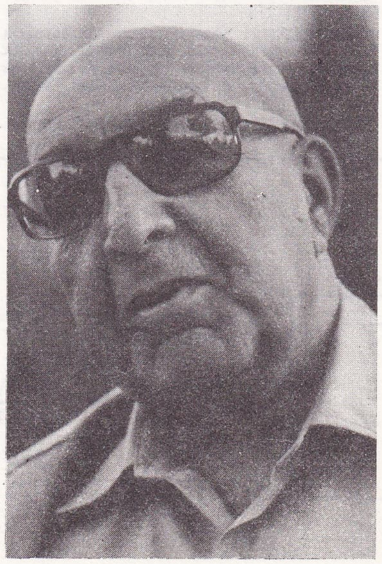

Serdar Muhammet **DAVUD**

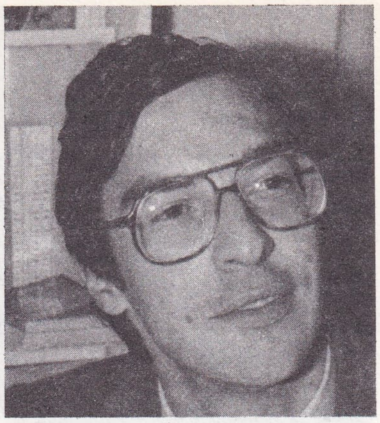

Didier DECOIN

*DAZKIRI, Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 33 945 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 11 166 nüf. (1980). [M]

DÇM (dövize çevrilebilir mevduat). Bk. DÖVİZ.

*DEARBORN, ABD'de (Michigan) kent. — 104 200 nüf. Henry Ford Müzesi (Amerikan el sanatları ve sanayii tarihi) ve Greenfield Village açık hava müzesi. (L)

*DEBRAY (Régis), fransız yazarı. — 1981 mayısından beri Mitterrand hükümetinde dış ilişkiler özel danışmanlığı yapmaktadır. (L)

*DEBRÉ (Michel), fransız siyaset adamı. — 1978'de Réunion adasından, Cumhuriyet İçin Birlik partisinden (RPR) milletvekili seçildi. Haziran 1979-eylül 1980'de Avrupa Parlamentosu'nda görev aldı. Özellikle dış siyaset ve ulusal bağımsızlık konularında De Gaulle'cü geleneğin başlıca savunucusu olarak ortaya çıktı. V. Giscard d'Estaing' in yedi yıllık başkanlığı sırasında izlediği siyasetin ve J. Chirac başkanlığındaki De Gaulle'cü hareketin karşısında oldu. Bu nedenle, 1981 başkanlık seçimlerinde, J. Chirac'ın yanı sıra adaylığını koyarak oyların yüzde 1,65'ini aldı. Haziran 1981'de Réunion'dan yine milletvekili seçildi. Siyasal görüşlerini belirten pek çok eleştiri yazısı yayımladı: *La Mort de l'Etat républicain* (Cumhuriyetçi Devletin Ölümü [1947]), *Ces Princes qui nous gouvernent* (Bizi Yöneten Şu Prensler [1957]), *Une certaine idée de la France* (Fransa Üstüne Düşünceler [1972]), *le Gaullisme* (De Gaullecülük [1978]), *Lettre ouverte aux Français sur la reconquête de la France* (Fransa'nın Yeniden Fethi Üzerine Fransızlara Açık Mektup [1980]). [L]

*DEBRÉ (Robert), fransız hekimi. — (öl. Paris 1978). [L]

*DEBRECEN, Macaristan'ın doğusunda kent. — 199 700 nüf. Üniversite. Katolik kilisesi ve tapınakları. Neoklasik üslûpta belediye sarayı ve protestan koleji. Müze. (L)

*DECAE (Henri), fransız film görüntü yönetmeni. — 1960'lardaki Yeni Dalga (Nouvelle Vague) akımının bu başarılı adı, 1973 sonrasında daha çok iyi iş yapan güldürü ve polisiyelerde çalıştı: *la Moutarde me monte au nez* (Kızmaya Başlıyorum) [C. Zidi, 1974], *Babby Deerfield* (S. Pollack, 1977), *Vahşetin Çocukları* (The Boys from Brazil) [F. J. Schaffner, 1978], *Çapkın Polis* (Flic ou voyou) [G. Lautner, 1978], *Deli Fişek* (le Guignolo) [G. Lautner, 1979], *Çılgın Yarış* (le Coup de parapluie) [G. Oury, 1980], *Gırgır Hafiye* (Inspecteur la Bavure) [C. Zidi, 1980], *Profesyonel* (le Professionnel) [G. Lautner, 1981]. (M)

*DE CHİRİCO (Giorgio), italyan ressamı. — (öl. Roma 1978). [L]

DECOİN (Didier), fransız romancısı (Boulogne - Billancourt 1945). Sinema yönetmeni Henri Decoin*'in oğlu. *Laurence* (1969), *Elisabeth ou Dieu seul la sait* (Elisabeth ya da Yalnız Allah Bilir) [1970], *Abraham de Brooklyn* (Brooklyn'li Abraham) [1971] ve *Un policeman* (Bir Polis) [1975] adlı eserleriyle tanındı. *Dans la Nuit de l'été*'de (Yaz Gecesinde) [1979], Varennes'deki kır yaşamını yansıtan bir tablo çizdi. New York'taki yozlaşmış yaşantıyı avrupalı gözüyle ele aldığı *John L'Enfer* (Cehennem John) [1977] ile Goncourt ödülünü kazandı. (L)

*DECOUST (Michel), fransız bestecisi. — Son eserleri: Orkestra ve koro için *Et, ée ou é ée* (1973), orkestra için *İnterférence* (Girişim) [1974], orkestra ve insan sesi için *L'Application des lectrices aux champs* (Kadın Okuyucuların Alana Uygulanması) [1977], armoni orkestrası için *Spectre* (Hayalet) [1978], ses için *Traduit du silence* (Sessizliğin Tercümesi) [1980]. (L)

DEDEBAĞI, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 012 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DEDELİ, Ağrı ilinde, Patnos ilçesine bağlı bucak. — 9 832 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 672 nüf. (1980). [M]

DEDEMLİ, Konya ilinde, Hadım ilçesine bağlı yerleşim merkezi 4 359 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DEFFERRE (Gaston), fransız devlet adamı. — 1971'den itibaren, yeni sosyalist partinin lideri F. Mitterrand'ın eylemlerini destekledi. Sürekli olarak Marsilya belediye başkanı ve Bonches-du-Rhône ilinden milletvekili seçildi; Marsilya'da çıkan *Provençal* adlı günlük gazetenin yönetmenliğini (1951'den bu yana) sürdürdü. 1974-1981 arasında Provence-Alpes-Côte-d'Azur bölge meclisi başkanlığı yaptı. Mitterrand iktidara gelince Defferre, Mauroy hükümetinde önce devlet bakanı, sonra içişleri ve yerel yönetim bakanı oldu (1981). 2 mart 1982'de çıkarılan yerel yönetim yasasını hazırlattı. (L)

*DEGOTTEX (Jean), fransız ressamı. — Uzakdoğu malzemeleri (çini mürekkebi, akrilik, kâğıt ve tuval) kullanarak çağdaş kompozisyonlar yaratmayı denedi: *Suite Media* (1972-1974). Kazıma, yapıştırma, katlama teknikleriyle kâğıt üzerine çalıştı: *Papiers-Pleins* (Dolu Kâğıtlar) [1975-1976], *Papiers-Plis* (Katlanmış Kâğıtlar) [1979]. (L)

*DEGUY (Michel), fransız şairi .— Son eserleri: *Jumelages* (İkizlemeler) ve *Made in USA* (ABD Yapımı) [1978]. 1976'da *Poésie* (Şiir) dergisini kurdu. (L)

DEĞİRMEN, İstanbul ilinde, Silivri ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 513 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DEĞİRMENDERE, İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 14 947 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 362 nüf. (1980). [M]

*DEĞİRMENDERE, Kocaeli ilinde, Gölcük ilçesine bağlı bucak. — 13 162 nüf., 4 köy. Bucak merkezi Yalıdeğirmendere, 8 270 nüf. (1980). Belediye. (M)

DEĞİRMENLİ, Tokat ilinde, Erbaa ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 022 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DEĞİŞTİRGEÇ i. Fiz. — *Durağan değiştirgeç,* bir elektrik enerjisi kaynağıyla beslenen bir devre içine yerleştirildiğinde akımın şeklini değiştiren durağan düzenek. ● *Kullanılan başlıca düzenekler.* 5 değiştirgeç tipi vardır:

— *Doğrultucular,* alternatif akımdan doğru akıma geçişi sağlarlar;

— *Ondülatörler,* doğru akımı alternatif akıma çevirirler;

— *Frekans dönüştürücüler,* bir alternatif akımı değişik frekanslı alternatif akıma çevirirler;

— *Gradatörler,* alternatif bir gerilimin, frekansını koruyarak, değerini değiştirirler;

— *Haşörler,* doğru akımların ayarını sağlarlar.

Değiştirgeçin temel organı bir elektrik supapıdır. Bu durağan düzenek, doğru yönden gelen bir akıma karşı çok zayıf bir R_d direnci ve ters yönlü akımlara karşı çok güçlü bir R_t direnci oluşturur. *İdeal bir supap,* sıfır R_d ve sonsuz R_t direnci ile tanımlanır. Günümüzde yapılabilen en iyi supaplar 10^6'yı aşan bir $\frac{R_t}{R_d}$ doğrultma faktörüne sahip oldukları için, supapların ideal olduğunu varsayacağız. Kumandasız (ya da doğal kumandalı) bir supap şekil 1'de gösterilmiştir. Şekilde. ok, akımın doğru yönünü göster-

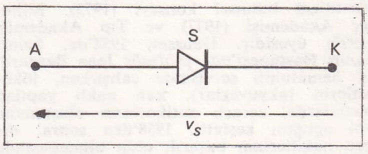

Şek. 1— Kumandasız bir supabın şeması

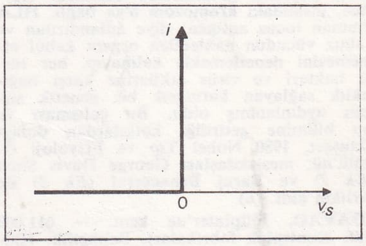

Şek. 2— İdeal bir supabın özelliği

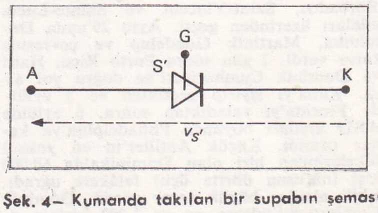

Şek. 4— Kumanda takılan bir supabın şeması

Şek. 3— İdeal bir supapla doğrultma ilkesi

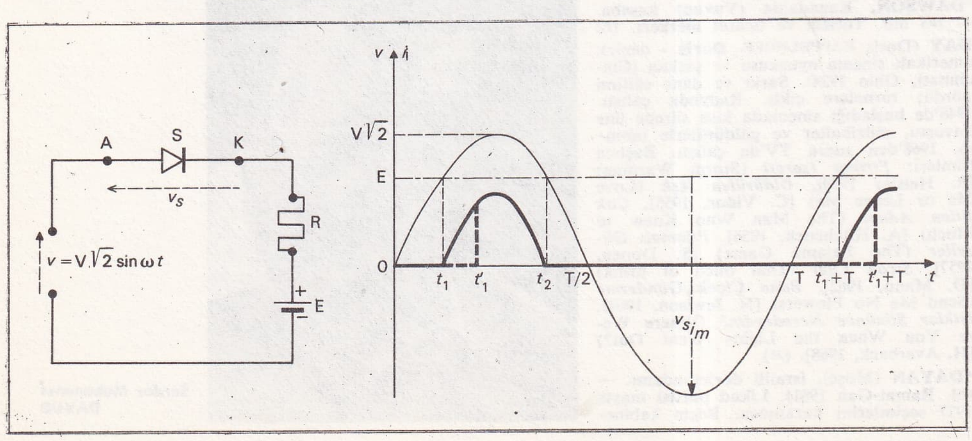

Foto. Maous/Gamma (LAROUSSE)

mektedir. Buna göre A elektrodu anod ve K elektrodu katod olmaktadır. Dolayısıyla, v_s gerilimi negatifse, supaptan geçen i akımı sıfır olmakta ve A kutbu pozitif olunca i akımı geçmekte, R_d= O olduğu için v_s gerilimi sıfır olmaktadır (şekil 2). Bir supapın doğrultucu karakteri şekil 3'de görülmektedir. Bu şekilde, S, gerilimi $v=V\sqrt{2}\sin\omega t$ olan bir sinüsoidal alternatif kaynak ve sürekli ters-elektromotor kuvveti E(E $V\sqrt{2}$) olan R dirençli yüke sahip bir devre arasına yerleştirilmiştir. G zaman t_1 ve t_2 anları ($V\sqrt{2}\sin\omega t_1 = V\sqrt{2}\sin\omega t_2 = E$ ile tanımlı) arasında geçen i akımı: $i = \frac{v-E}{R} = \frac{V\sqrt{2}\sin\omega t - E}{R}$ olur

İki parametre supap kullanımı sınırlar: Bir yandan ısınma sınırına karşı gelen olabilir akım, diğer yandan supapın bozulmadan taşıyabileceği olabilir karşı akım. Görülüyor ki eğer S bloke durumdaysa ters akım $v_{s1} = v - E$ olur, v_{s1}'nin maksimum değeri $v_{s1m} = -(V\sqrt{2}+E)$ olur ki bunun mutlak değeri 2E'den büyüktür.

Kumandalı bir supap S'. tetik adı verilen

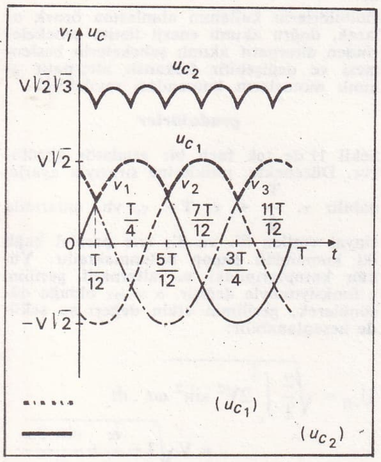

Şek.6 Trifaze bağlantıda doğrultulmuş gerilim: Basit bağlantı (u_{C1}) ve Graetz köprüsü (u_{C2})

üçüncü bir G elektroduna bir σ_G sinyali (akım ya da gerilim) gelmeden çalışmaz (şekil 4). Yani σ_G sinyali oluşmadığından S'den geçen i akımı sıfırdır. Eğer A katod ve K anodsa σ_G sinyali olsa da, i akımı yine sıfır olur. Ancak ters yönde akım vardır ve $V_s' = 0$ olur. Örneğin şekil 3'de S yerine gaşetli bir S' konursa ve t' anın-

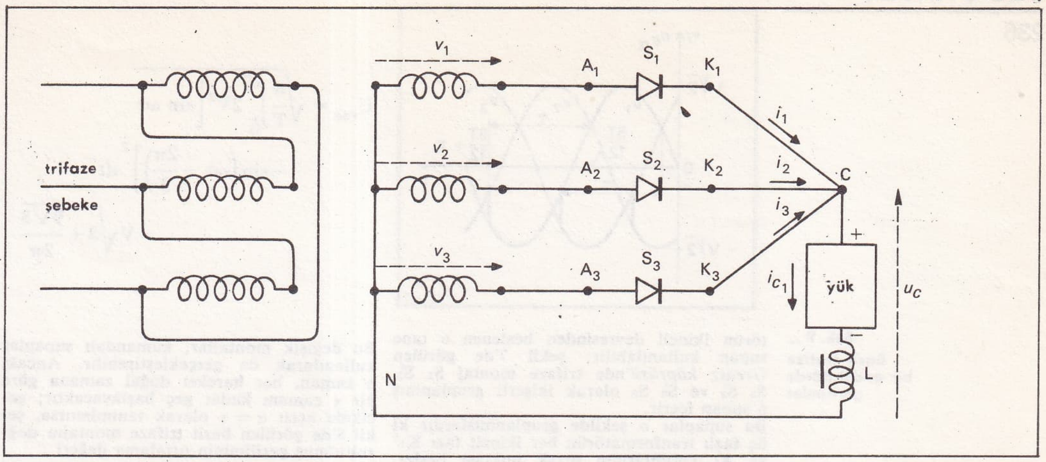

Şek. 5 — Basit trifaze doğrultmaç bağlantısı

da v ile aynı peryodu haiz σ_G sinyali uygulanırsa i akımı şekildeki noktalı hali alır. G'nin rolü sadece supapın açılışını geciktirmektedir. v_s negatif olduğunda supapın çalışması durur.

Elektrikli supaplar genellikle yarı iletken malzemedendir ve çoğunlukla tıkamalı diodlar (kumandasız supaplar), tristörler ve transistörlerdir (kumandalı supaplar).

doğrultmaçlar

Sabit bir değere yakınsayan doğrultulmuş bir akım ve gerilim elde etmek için genellikle çok fazlı montajlar kullanılır. Basit trifaze montajda (şekil 5), ikincil devresi yıldız bağlı bir transformatörün birincil devresi şebeke tarafından beslenir. 3 supapın (S_1, S_2, S_3) anodları, 3 fazın çıkışlarına bağlıdır. Yük, nötr tel ve 3 katodun ortak noktası C arasına konulmuştur. Her an bir tek supap çalışır durumdadır: Anod potansiyeli nötr nokta N'ye göre en yüksek olan. İlk peryot T için de besleme gerilimleri v_1, v_2, v_3'tür. S_1, $\frac{T}{12} < t < \frac{5T}{12}$ arasında çalışır: S_2'de $\frac{5T}{12} < t < \frac{3T}{4}$ arasında çalışır vb. Yükün kutuplarındaki doğrultulmuş gerilim U_{c1}; v_1, v_2, v_3 eğrilerinin üst zarfı ile gösterilmiştir (şekil 6), ortalama değeri de kolayca hesaplanabilir:

$$U_{c_1 moy} = \frac{3}{T}\int_{\frac{T}{12}}^{\frac{5T}{12}} V\sqrt{2}\sin\omega t\cdot dt = \frac{3V\sqrt{2}\sqrt{3}}{2\pi}$$

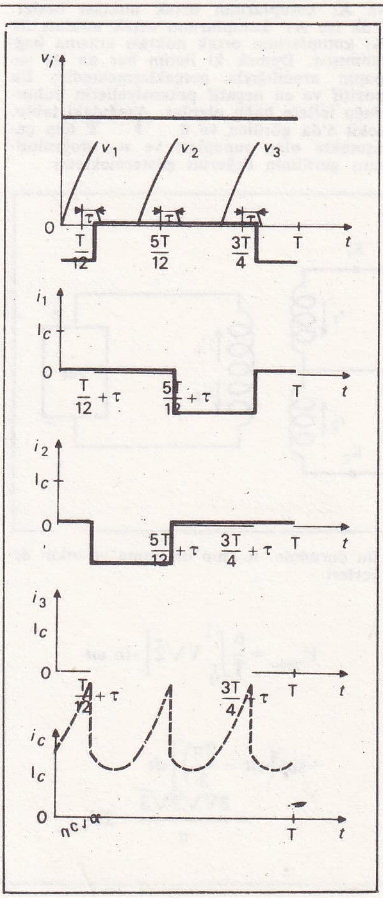

Şek. 8 — Kumandalı supapla ve üstten kesmeyle basit bir doğrultma bağlantısında gerilim ve akımlar

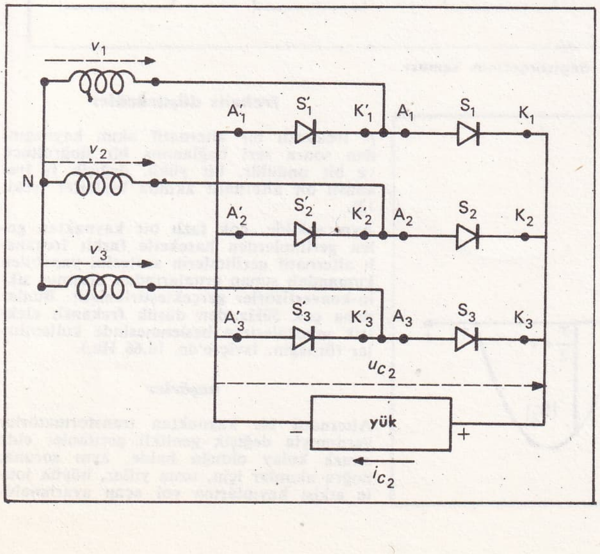

Şek. 7 — Graetz köprüsüyle trifaze doğrultmaç bağlantısı

Ve etkin değeri:

$$U_{c_1 eff} = \sqrt{\frac{3}{T}\int_{\frac{T}{12}}^{\frac{5T}{12}} 2V^2\sin^2\omega t\ .dt} = V\left(1+\frac{3\sqrt{3}}{4\pi}\right)$$

T peryotlu 3 dalgalanmadan oluşan u_{c1} (t) eğrisi, $\frac{T}{3}$ peryotlu, yani 3ω pülsasyonlu peryotik bir fonksiyonu temsil eder. u_c (t) eğrisinin gidişi daha da düzeltilmek istenirse bir peryotta 6 dalgalanma yapabilen *heksafaze* (altı fazlı) *montaj* gerçekleştirilebilir. Tri-heksafaze bir transforma-

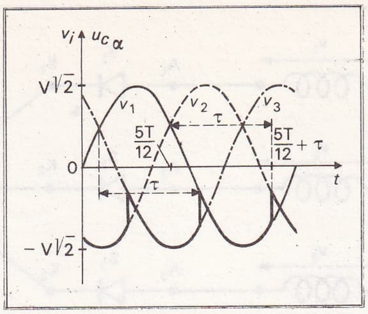

Şek. 9 — Basit trifaze bir ondülatörde gerilimler

törün ikincil devresinden beslenen 6 tane supap kullanılabilir; şekil 7'de görülen *Greatz köprüsü*'nde trifaze montaj S_1 S'_1, S_2 S'_2 ve S'_3 S_3 olarak ikişerli gruplanmış 6 supap içerir.

Bu supaplar o şekilde gruplanmışlardır ki üç fazlı tranformatörün her ikincil fazı K_1' ve A_1 kutuplarının ortak noktası besler. Yük ise A_1' kutuplarının ortak noktası ile K_1 kutuplarının ortak noktası arasına bağlanmıştır. Demek ki iletim her an iki supapın aracılığıyla gerçekleşmektedir: En pozitif ve en negatif potansiyellerin bulunduğu tellere bağlı olanlar. Aşağıdaki tablo, şekil 6'da görülen ve *0* *t* **T** için çalışmakta olan supapları ve u_{c2} doğrultulmuş gerilimin değerini göstermektedir.

Şek. 10 — Otoondülatörün çalışma ilkeleri

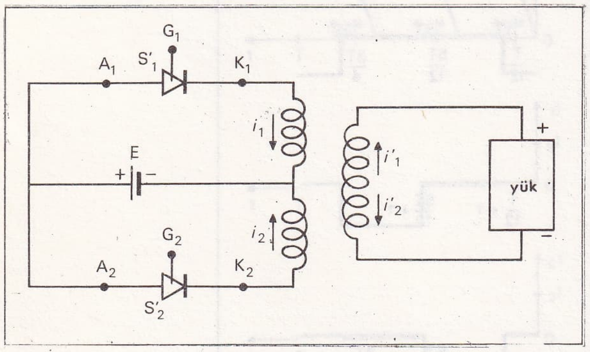

Bu durumda. u_{c2}'nın ortalama ve etkın değerleri:

$$U_{C_{2moy}} = \frac{6}{T}\int_{\frac{T}{12}}^{\frac{T}{4}} V\sqrt{2}\left[\sin \omega t - \sin\left(\omega t - \frac{2\pi}{3}\right)\right] dt = \frac{3V\sqrt{2}\sqrt{3}}{\pi} = 2U_{C_{1moy}}$$

Şek. 11 — Monofaze gradatör

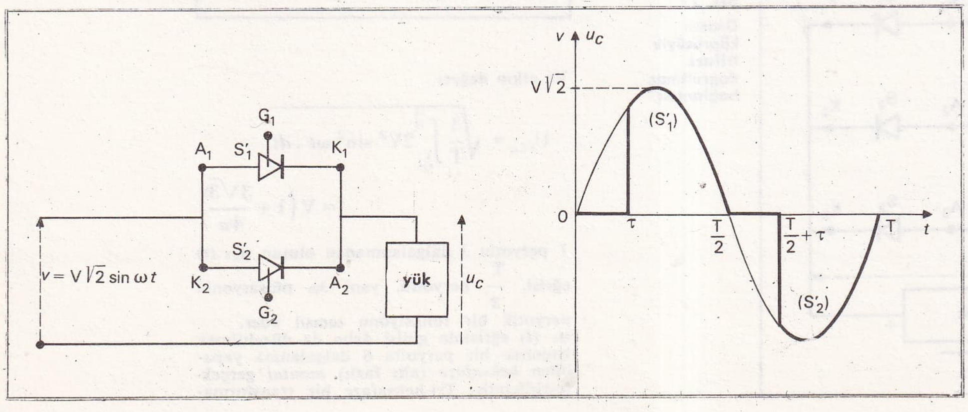

$$U_{C_{2eff}} = \sqrt{\frac{6}{T}\int_{\frac{T}{12}}^{\frac{T}{4}} 2V^2\left[\sin \omega t - \sin\left(\omega t - \frac{2\pi}{3}\right)\right]^2 dt} = V\sqrt{3 + \frac{9\sqrt{3}}{2\pi}}$$

Bu değişik montajlar, kumandalı supaplar kullanılarak da gerçekleştirebilir. Ancak, o zaman, her hareket doğal zamana göre bir τ zamanı kadar geç başlayacaktır; gecikme açısı $\alpha = \tau$ olarak tanımlanırsa, şekil 8'de görülen basit trifaze montajın doğrultulmuş geriliminin ortalama değeri

$$U_{C_{1\alpha moy}} = \frac{3}{T}\int_{\frac{T}{12}+\tau}^{\frac{5T}{12}+\tau} V\sqrt{2}\sin\omega t \, . dt = \frac{3V\sqrt{2}\sqrt{3}}{2\pi} . \cos\alpha = U_{1_{moy}} . \cos\alpha.$$

olur.

Montaj tipi ne olursa olsun bu bağıntı geçerlidir. Görülüyor ki, kumandalı supaplar, τ gecikme zamanı üzerine ufak bir etki yaparak, gerilim ve buradan hareketle yük devresinde akımı ayarlamayı sağlarlar. Doğrultulmuş akımın $i_c(t)$ eğrisinin görünümü, yük devresinin doğasına bağlı olarak $U_c(t)$'ninkinden çok değişik olabilir; pratikte *düzleme endüktansı* denilen (L) demir çekirdekli güçlü bir endüktansı, bir yüküyle seri halde bağlamak (şekil 5), doğru akım bileşeni üzerinde etki yaratmaksızın, fakat yüksekte olan harmonikleri zayıflatarak, I_c sabit değerinden az değişik, hassas bir doğru akım elde edilmesini sağlar (şekil 8).

Durağan doğrultucular genellikle akümülatör bataryalarının şarjında, elektriksel arkların ve doğru akım transport şebekelerinin beslenmesinde, doğru akım motörlerinin kumandasında kullanılır.

ondülörler

Otonom olmayan ondülörlerin montajı, kumandalı supaplı doğrultucularınkinden farklı değildir.

Örneğin şekil 5'dekini, sadece S supaplarını kumandalı supaplarla değiştirerek ele alalım (şekil 4). Her supap tetiğinin gecikme zamanı (τ), $\alpha = \omega\tau$ değeri $\frac{\pi}{2}$'den büyük olacak şekilde artırılırsa, şekil 9'da görülen $U_{c\alpha}(t)$ eğrisi elde edilir. $U_{c\alpha}$ geriliminin ortalama değeri $U_{c\alpha ort} = U_{c\alpha ort}$ cos a doğrultucusunun çalışmasına göre işaret değiştirecektir, yani enerji doğru akım tarafından (daha önce yük olan elemanda bir gerilim kaynağı olması şartıyla) alternatif akım tarafına transfer olacaktır: Sistem ondülör olarak çalışır; «otonom değildir»; çünkü çalışma ilkesi, çıkış dalgalarına etki eden bir alternatif akım şebekesi bulunmasını gerektirir.

Buna karşılık, otonom bir ondülör, alternatif kaynağa gereksinme duymaksızın doğru akımı alternatif akıma çevirir. Şekil 10'da, bir tek fazlı «git-gel» düzeneği ve tetiklerine $t_1 = 0, 2\tau, 4\tau...$, $t_2 = \tau, 3\tau, 5\tau...$ anlarında sinyal verilen S'_1 ve S'_2 supapları yardımıyla bir doğru akım kaynağından (E) hareketle, yük devresinde 2τ peryotlu, yani ayarlanabilir frekanslı bir alternatif akımın nasıl elde edildiği görülmektedir. Aynı ilkeyle çok fazlı ondülörler yapılmıştır.

Ondülörlerin kullanım alanlarına örnek olarak, doğru akımlı enerji iletim şebekelerinden alternatif akımlı şebekelerin beslenmesi ve değişebilir frekanslı alternatif akımlı motorların kumandası sayılabilir.

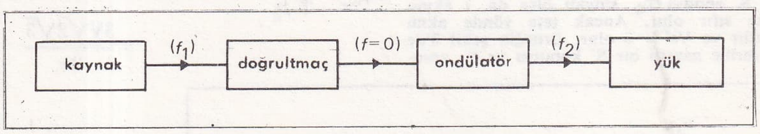

Şek. 12 — Bir frekans degistirgecinin seması

gradatörler

Şekil 11'de tek fazlı bir gradatör görülüyor. Düzenekte, tetiklerine sırasıyla ayarlanabilir τ, $\frac{T}{2} + \tau$, $T + \tau$, vb. anlarında sinyal verilen S'_1 ve S'_2 ters paralel bağlı iki kumandalı supap bulunmaktadır. Yükün kutuplarındaki u_c alternatif gerilimi τ fonksiyonuyla değişir. $\alpha = \omega\tau$ olduğu düşünülerek; gerilimin etkin değeri şu şekilde hesaplanabilir:

$$U_{eff} = \sqrt{\frac{2}{T}\int_{\tau}^{\frac{T}{2}} 2V^2 \sin^2 \omega t \, . dt} = V\sqrt{1 - \frac{\alpha}{\pi} + \frac{\sin 2\alpha}{2\pi}}$$

Her faz için 2 supapın ters paralel bağlanmasıyla üç fazlı düzenekler gerçekleştirilebilir.

Gradatörler, bir alternatif şebekeden değişebilir etkin gerilimle çalışan alıcıların, özellikle bazı alternatif akımla çalışan motorların beslenmesinde kullanılır.

frekans düşürücüler

f_1 frekanslı bir alternatif akım kaynağından sonra seri bağlanmış bir doğrultucu ve bir ondülör, bir yükü, değişik f_2 frekanslı bir alternatif akımla beslerler (şekil 12).

Aynı şekilde, çok fazlı bir kaynaktan gelen gerilimlerden hareketle farklı frekanslı alternatif gerilimlerin sentezini yapabilen kumandalı supap gruplarından oluşmuş siklo-konvertisörler gerçekleştirilmiştir. Bunlar daha çok 50Hz.'den düşük frekanslı elektrik şebekelerinin beslenmesinde kullanılırlar (örneğin, İsviçre'de, 16,66 Hz.).

haşörler

Alternatif bir kaynaktan transformatörler yardımıyla değişik genlikli gerilimler elde etmek kolay olduğu halde, aynı soruna, doğru akımlar için, uzun yıllar, büyük joule etkisi kayıplarına yol açan ayarlanabi-

lir direnç dışında çözüm bulunamamıştı. Günümüzde, genellikle tristorlar kullanılarak elektronik haşörler gerçekleştirilmektedir. Haşör, doğru akım kaynağı ve yük arasında anahtar gibi çalışarak yüksek ve değişken frekansla açılıp kapanır. Çıkan akım uygun şekilde süzülmüştür ve açılıp kapanma zamanlarının fonksiyonundadır. Bu düzeneklerin avantajı, hemen hemen hiç kayıpsız çalışmalarıdır. Bu yüzden doğru akım motorlarının kumandasında gün geçtikçe daha çok kullanılmaktadır. (L)

DE HAVILLAND (Olivia), amerikalı kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Tokyo 1916). Oyuncu Joan Fontaine'in ablası. ABD'de öğrenim gördü. Önceleri tiyatroda dikkati çekti. *Bir Yaz Gecesi Rüyası, Romeo ve Jülyet, Candide* gibi oyunlarda başarı kazandı. 1934'de geçtiği sinemada 1946'da *Günah Çocuğu* (To Each His Own) [M. Leisen], 1949'da *Miras* (The Heiress [W. Wyler] filmleriyle iki kez Oscar aldı; ayrıca beş kez de aday gösterildi. 1970'lere dek sürdürdüğü güçlü oyunculuğundan diğer bazı filmler: *Hafif Süvari Alayının Hücumu* (The Charge of the Light Brigade) [M. Curtiz, 1936], *Rüzgar Gibi Geçti* (Gone with the Wind) [V. Fleming, 1939], *Talihsizler Yuvası* (The Snake Pit) [A. Litvak, 1948], *Ağır Suç* (Libel) [A. Asquith, 1959], *Kafesteki Kadın* (Lady in a Cage) [W. Grauman, 1964], *Sus Sevgilim* (Hush, Hush, Sweet Charlotte) [R. Aldrich, 1964], *Pope Joan* (Dişi Papa) [M. Anderson, 1972], *Kartal Battı* (Airport 77) [J. Jameson, 1977]. (M)

***DEKAN** i. — ANSİKL. 1981 yılında üniversitelerin yapısı ve organları yeniden düzenlenirken dekanların tayin şekli, görev ve sorumlulukları da değişikliğe uğradı. 4 kasım 1981 tarihli, 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na göre dekan, fakültenin aylıklı profesörleri arasından rektörün Yükseköğretim Kurulu'na önereceği üç kişi arasından bu kurulca üç yıl için seçilir ve normal usulle atanır. Süresi biten dekan yeniden atanabilir. Dekan, çalışmalarında kendisine yardımcı olmak üzere fakültenin aylıklı öğretim üyeleri arasından en çok iki kişiyi, en çok üç yıl için dekan yardımcısı seçer. Dekanın görev, yetki ve sorumlulukları:

1) Fakülte kurullarına başkanlık etmek, fakülte kurullarının kararlarını uygulamak ve fakülte birimleri arasında düzenli çalışmayı sağlamak,

2) Her öğretim yılı sonunda ve istendiğinde fakültenin genel durumu ve işleyişi hakkında rektöre rapor vermek,

3) Fakültenin ödenek ve kadro ihtiyaçlarını gerekçesiyle birlikte rektörlüğe bildirmek, fakülte bütçesiyle ilgili öneriyi fakülte yönetim kurulunun da görüşünü aldıktan sonra rektörlüğe sunmak,

4) Fakültenin birimleri ve her düzeydeki personeli üzerinde genel gözetim ve denetim görevini yapmak.

Bu kanunla kendisine verilen öteki görevleri de yürüten dekan, fakülte ve bağlı birimlerinin öğretim kapasitesinin rasyonel biçimde kullanılmasında ve geliştirilmesinde, gerektiği zaman güvenlik önlemlerinin alınmasında, öğrencilere gerekli sosyal hizmetlerin sağlanmasında, eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayın çalışmalarının düzenli bir biçimde yürütülmesinde, bütün faaliyetlerin gözetim, takip ve denetlenmesinde ve sonuçların alınmasında rektöre karşı birinci derecede sorumludur. (M)

***DELAUNAY** (Sonia), rus asıllı kadın ressam. — (öl. Paris 1979). Gravür, halı, vitray, dekorasyon ve şiir resimlemeleri yaptı. (L)

***DE LAURENTIIS** (Dino), italyan film yapımcısı. — Gösterişli ve pahalı yapımlara para yatırmasıyla ünlü sinema adamı, 1960'larda *Barabbas* (R. Fleischer, 1962), *Peygamberler Tarihi* (The Bible) [J. Huston, 1966], *Büyük Çıkartma* (Anzio) [E. Dmytryk, 1967] *Barbarella* (R. Vadim, 1968], *Waterloo Savaşı* (Waterloo) [S. Bondurçuk, 1969]; 1970'lerde *Yara* (Death Wish) [M. Winner, 1974], *Akbaba'nın Üç Günü* (Three Days of the Condor) [S. Pollack, 1975], *King Kong* (J. Guillermin, 1976), *The Serpent's Egg* (Yılan Yumurtası) [I. Bergman, 1977] gibi filmler yaptı. (M)

***DELAWARE,** ABD'nin doğusunda eyalet. — 595 000 nüf. Soya, mısır, sebze, meyve, ot tarımı. Kimya, makina, tarım ürünleri sanayii. (L)

***DELBRÜCK** (Max), alman asıllı amerikan biyoloji bilgini. — (öl. Pasadena 1981). [L]

***DELCOURT** (Marie), belçikalı edebiyat tarihçisi ve yunan dili ve uygarlığı uzmanı. — (öl. Liège 1979). [L]

***DELERUE** (Georges), fransız bestecisi ve film müzikçisi .— *les Rois maudits* (Lanetlenmiş Krallar) [1974] adlı radyo oyununu ve *Medis ve Alyssio* operasını (1975) müzikledi. Son dönemde yaptığı ilginç film müzikleri: *Il Conformista* (Düzen Adamı) [B. Bertolucci, 1970], *Tokat* (la Gifle) [C. Pinoteau, 1974], *l'Important, c'est d'aimer* (Önemli Olan Sevmek) [A. Zulawski, 1974], *Calmos* (B. Blier, 1976), *l'Amour en fuite* (Kaçış Halinde Aşk) [F. Truffaut, 1978], *A Little Romance* (Küçük Bir Aşk Öyküsü) [G. Roy Hill, 1979; bu film müziğiyle Oscar aldı], *Son Metro* (le Dernier métro) [F. Truffaut, 1980], *Rich and Famous* (Zenginler ve Ünlüler) [G. Cukor, 1981], *Korkunç Şüphe* (Garda à vue) [C. Miller, 1961], *la Femme d'à côte* (Yandaki Kadın) [F. Truffaut, 1981], *la Passante du Sans-Souci* (Sans-Souci'den Geçen Kadın) [J. Rouffio, 1982]. (ML)

***DELEUZE** (Gilles), fransız felsefecisi. — Son eseri: *Mille Plateaux* (Bin Düzlük) [1980]. (L)

***DELFT,** Güney Hollanda'da kent. — 86 000 nüf. (L)

***DELGADO** burnu, Mozambik'de burun. — *Delgado burnu ili*, 567 500 nüf. Başkent: Pemba. (L)

***DELHİ,** Hindistan'da idare bölgesi ve kent. — 1 485 km², 6 196 414 nüf. Delhi kenti Hindistan Cumhuriyeti'ni oluşturan 22 eyaletin yanında yer alan 9 idare bölgesinden biridir. Bu büyük kentin içindeki Yeni Delhi (5 227 000 nüf.), hem bu idare bölgesinin hem de Hindistan Cumhuriyeti' nin başkentidir. (L)

***DELİCE,** Ankara ilinde ilçe. — 24 668 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 2 331 nüf. (1980). [M]

***DELİÇAY,** Van ilinde, Erciş ilçesine bağlı bucak. — 10 092 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 508 nüf. (1980). [M]

DELİGNE (Pierre), belçikalı matematikçi (Brüksel 1944). Daha 14 yaşındayken, öğretmeninin teşvikiyle Bourbaki'nin Eléments de mathématiques (Matematik Öğeleri) adlı kitabını okudu. Brüksel Üniversitesi'nde Jecques Tits'in öğrencisi oldu. Sonra, Paris'te A. Grotendieck ve J.P. Serre'in seminerlerini izledi. Bures-sur-Yvette Yüksek Bilimsel Araştırmalar Enstitüsü'nde çalışmalar yaptı ve 1970'de aynı yere profesör olarak atandı. Sonlu büyüklükte değer veren, katsayılı ve çok terimli bazı denklem sistemlerinin çözüm olanakları üzerine hesaplar yaparak, A. Weil'in 1949' da formülleştirdiği varsayımları kanıtladı. Genç matematikçilere verilen ve Nobel ödülleriyle eşdeğer bir önem taşıyan 4 Fiels madalyasından birini aldı (1978). Diğer üç madalya aynı yıl öteki üç meslekdaşı Daniel Quillen, Grigory Margoulis ve Charles Fefferman'a verildi. (L)

DELİLYAS, Sivas ilinde, Şarkışla ilçesinin Altınyayla bucağına bağlı yerleşim merkezi 2 069 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DELİKTAŞ,** Sivas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 5 559 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 050 nüf. (1980). [M]

***DELL** (Floyd), amerikalı yazar. — (öl. Bethesda, Maryland 1969). [L]

***DELL'ARA** (Ugo) ,italyan dansçısı ve koreografı. — Son eseri: *Laudes evangelii* (1976). [L]

***DELLER** (Alfred George), ingiliz opera şarkıcısı. — (öl. Bologne 1979). [L]

***DELMENHORST,** Federal Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 71 600 nüf. Dokuma, kimya ve makina sanayii. (L)

***DELON** (Alain), fransız sinema oyuncusu, film yapımcı ve yönetmeni. — Daha çok polisiye filmler çeviren Delon'un 1973'den başlayarak oynadığı ve yönettiği başlıca filmler: *Deux hommes dans la ville* (Kentte İki Adam) [J. Giovanni, 1973], *Öldürmek Hırsı* (Flic Story) [J. Deray, 1975], *le Gitan* (Çingene) [J. Giovanni, 1975], *Kaderini Arayan Adam* (Monsieur Klein) [J. Losey, 1976], *Armaguedon* (A. Jessua, 1976), *Aranan Hedef* (Mort d'un pourri) [G. Lautner, 1977], *Doktor* (le Toubib) [P. - G. Deferre, 1979], *Üç Adam Ölecek* (Trois hommes à abattre) [J. Deray, 1980], *Örnek Mücadele* (Pour la peau d'un flic) [A. Delon, 1981], *Şok* (le Choc) [R. Davis, 1982], *Gizli Silah* (le Battant) [A. Delon, 1983]. (ML)

***DELTEİL** (Joseph), fransız yazarı. — (öl. Grabels, Hérault 1978). [L]

***DELVAUX** (André), belçikalı film yönetmeni. — Son filmleri: *Femme entre chien et loup* (Gün Batımındaki Kadın) [1978], *Benvenuta* (1983 Montreal Şenliği «Jüri özel ödülü»). [LM]

***DEMİEVİLLE** (Paul), fransız sinoloji bilgini. — (öl. Paris 1979). Son eserleri: *Anthologie de la poésie chinoise classique* (Klasik Çin Şiiri Antolojisi) [1962], *Choix d'études boudhiques: 1929-1970* (Buda İncelemelerinden Seçmeler 1929 - 1970) [1973], *Choix d'études sinologiques: 1921 - 1971* (Çin Uygarlığı Üzerine İncelemelerden Seçmeler. 1921 - 1971) [1973]. (L)

***DEMİR** i. —ANSİKL. Demir-çelik sanayiinin ihtiyacını karşılamak için demir cevheri üretimi 1975'e kadar sürekli artış gösterdi. Cevher üretimi 1975'de 500 Mt'u aştı (1975'te 522,5 Mt, 1978'de 530,2 Mt). Altmışa yakın ülke demir cevheri çıkarmaktadır. Orta ve yükek enlemlerde yer alan eski üreticilere, özellikle 1950'den sonra alçak enlemlerdeki birçok ülke de katıldı. Böylece ,1937'de dünya demir cevherinin yüzde 90'ını sağlayan sanayileşmiş ülkeler, 1980'lerde toplam üretimin ancak yüzde 55'ini sağlamaktaydılar (bununla birlikte mutlak değer olarak onların da üretimleri arttı).

Sovyetler'in 1952'de 30 Mt olan üretimi, 1980'de 148 Mt'a ulaştı (dünya toplam üretiminin yaklaşık yüzde 30'u). Bu artış, hem demir - çelik sanayiinin gelişmesi, hem maden ocaklarının artırılması (işletilebilir olanlar 75 tanedir), hem de rezervlerin bolluğu (üçte ikisi Ural'ın batısında) sayesinde mümkün oldu. Demir cevheri SSCB'de en çok Dnieper kıvrımında Krivoy-Rog civarında, birkaç yıldan beri de düşük tenörlü büyük rezervlerin ortaya çıkarıldığı Kursk bölgesinde elde edilir. Urallarda (tükenmekte olan ünlü Magnitogorsk demir yatağı), Kazakistan ve Batı Sibirya'da üretim ve rezervler önemsizdir.

Çin'de de demir cevheri üretimi giderek artmaktadır (37 Mt kullanılabilir metal). Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde demir yatakları ve dolayısıyle demir cevheri üretimi azdır.

Kuzey Amerika (ABD ve Kanada) son yıllarda 72-90 Mt demir cevheri üretmektedir. En önemli üretim XIX. yüzyılın ortasından beri işletilen Superior Gölü yöresinde Michigan (Marquette bölgesi) ve Minnesota (Duluth civarı) eyaletlerindeki demir yataklarından gelmektedir. Son 30 yıldan beri Labrador da bunlara katılmıştır; ABD'nin batısındaki ve güneyindeki kaynaklar önemsizdir.

Batı Avrupa'ya gelince, burada demir cevheri üretimi çok azaldı (dünya üretiminin yüzde 7'si). En büyük üreticiler gene Fransa (9 Mt, özellikle Lorraine'de), İsveç (17 Mt) ve İspanya'dır (4 Mt).

İsveç dışında tüm Avrupa ülkeleri çıkarılan cevherin önemli bir bölümünü her zaman kendileri kullanmışlardır. Latin Amerika'da Brezilya, Minas Gerais'de 60 Mt, Venezuela 10 Mt (1974'de 16 Mt), Peru ve Şili de herbiri yaklaşık 5 Mt cevher üretmektedir.

Afrika'nın batı kıyısında Moritanya (4-7 Mt) Sierra Leone ve Liberia (15 Mt) demir cevheri çıkartmaktadır. Hindistan'ın (yaklaşık 25 Mt) ve Avustralya'nın (80 Mt) üretimi de önemlidir. Üretimin bir yıldan ötekine farklılık göstermesi, demir

Pierre DELIGNE

Foto. Kai Malm (LAROUSSE)

işleme faaliyetinin konjonktüre bağlılığını göstermektedir.

Gerçekten de, demir cevheri alışverişi pek hareketlidir (uluslararası dünya trafiğinde 160 Mt kullanılabilir metal). Batı Avrupa'da (Krivoy Rog'dan itibaren) demiryoluyla, Kuzey Amerika'da demiryolu ve su yoluyla (beş büyük gölde kabotaj yapan gemilerle) sağlanır. (Kanada'dan ABD'ye satılan 11 Mt). Buna karşılık iç nakliyat Batı Avrupa'da çok düşüktür (İsveç hariç). Büyük gemilerle uzak ülkelerden yapılan deniz nakliyatı daha önemlidir.

Japonya başka ülkelerden yılda 140-150 Mt demir cevheri satın almaktadır. Bunun 70 Mt'u Avustralya, Güney Amerika (Brezilya) ve Hindistan'dan gelir. Avrupa; Güney Amerika (Brezilya, Venezuela), Kara Afrika, İsveç ve Kanada'dan yılda 130 Mt demir cevheri satınalır. ABD ise, tropikal ülkelerden (özellikle Venezuela'dan) 10 Mt cevher getirtir.

dünya demir cevheri üretimi (1981)

ülkeler	*milyon ton*	*yüzde*
SSCB	241	28,3
Brezilya	98	11,5
Avustralya	90	10,6
ABD	74	8,7
Çin	70	8,2
Kanada	57	5,5
Hindistan	41	4,8
Güney Afrika	26	3,0
İsveç	25	2,9
Fransa	23	4,8
Liberya	17	2,0
Türkiye	2,9	0,3
toplam	764,9	90,6
dünya toplamı	853	100,0

● *Türkiye*'de 1973'te ikisi kamusal, 40'ı özel olmak üzere toplam 42 işletme, toplam 2 570 184 t demir cevheri (tuvönan olarak) elde etti. Bundan elde edilen konsantre demir cevheri 2 086 711 t idi. 1979'da çıkarılan maden kanunuyla bir kısım maden işletmeleri devletleştirilince, maden çıkartan işletmelerin sayısında hayli değişiklik oldu. 1980'de kamusal işletmelerin sayısı 16'ya yükselirken, özel işletmelerinki 8'e düştü. Bu 24 işletmenin toplam tuvönan demir üretimi 2 522 947 t olarak gerçekleşti. 1973'te 40 özel işletmenin toplam üretimi (1 206 097 t), iki kamu işletmesinin toplam üretiminden (1 364 087 t) azdı. 1980'de ise sekize düşen özel işletmeler toplam 214 584 t demir ürettiği halde, 16 kamu işletmesi 2 308 363 t üretti. 1980'de elde edilen konsantre demir miktarı toplam 1 292 533 t idi. (LM)

DEMİRAY (Hilmi), türk mühendislik mekaniği uzmanı (Adana 1942). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdi (1967), Princeton Üniversitesi'nde (ABD) doktora yaptı. Bir süre McMaster Üniversitesi (Kanada) Mühendislik Mekaniği bölümünde araştırmalar yaptı. Yurda dönünce TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü'nde başuzman olarak görevlendirildi (1974). İki yıl sonra İTÜ. Temel Bilimler Fakültesi'nde doçent oldu. «İki atomlu katıların sürekli ortam teorisi» adındaki çalışmasıyla, TÜBİTAK teşvik ödülünü aldı (1974). 1978'de de Sedat Simavi Vakfı Fen Bilimleri Ödülü'nü kazandı. (M)

Nezih DEMİRKENT

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

DEMİRAY** (Kemal), türk dilcisi. — 1983'te TDK genel yazmanı oldu. Çeşitli sınıflar için dilbilgisi ve Türkçe ders kitaplarından başka şu eserleri yayımlandı: ***Açıklamalı Çocuk Edebiyatı Antolojisi (1977), ***Ansiklopedik Türkçe Sözlük*** (Ruşen Alaylıoğlu ile birlikte; 1981), ***Söyleyiş ve Yazım Sözlüğü*** (1982), ***Temel Türkçe Sözlük*** (1982). [M]

***Demirbank.** — 1982 yılı sonunda itibari sermayesi 250 milyon lira, mevduatı 2 728 milyon liraydı. Mevduatın 907 milyonu ticari, 369 milyonu bankalararası, 1 452 milyonu tasarruf mevduatından oluşuyordu. Banka 1982 yılında 1 553 milyon lira kısa vadeli ticari, 200 milyon lira orta ve uzun vadeli ticari kredi dağıttı. Her çeşit bankacılık işlemi yapan Demirbank'ın 23 şubesinde 284 personel çalışıyordu. (M)

DEMİRCİ (İlhami), türk ressamı (İstanbul 1908 - a.y. 1976). Sanayii Nefise Mektebi'nde Hikmet Onat ve İbrahim Çallı atölyelerinde eğitim gördü (1926 - 1931). Berlin'de Max Dungert yanında eğitimini geliştirdi (1936 - 1938). Yurda dönüşünde çeşitli okullarda ve İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde resim öğretmenliği yaptı. Önceleri Çallı'dan etkilenen sanatçı sonradan Alman konstrüktivizminden esinlenerek doğayı yalınlaştıran ve yapı sağlamlığını öngören bir görüşe bağlandı. Natürmort, portre ve figür düzenlemelerinden başka İstanbul yöresini konu alan peyzajlarında renkçi bir görüşle kütle yapısını birleştirdi. İstanbul Resim ve Heykel müzesi'nde, resmi ve özel koleksiyonlarda resimleri vardır. (M)

DEMİRCİ, Kütahya ilinde, Simav ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 024 nüf. Belediye. (1980). [M]

***DEMİRCİ**, Manisa ilinde ilçe. — 53 187 nüf.. 93 köy. İlçe merkezi 14 538 nüf. (1980). [M]

DEMİRCİ, Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 503 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DEMİRCİ**, Urfa ilinde Viranşehir ilçesine bağlı bucak. — 4 654 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 049 nüf. (1980). [M]

DEMİRLİ (Eski adı Arımtemürlü), Samsun ilinde Çarşamba ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 241 nüf. (1980). [M]

***DEMİREL** (Süleyman), türk devlet adamı. — Birinci Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti döneminde, MSP ve MHP'nin diretmeleriyle yıpranan Demirel, partisinin Eskişehir il kongresinde DP'lileri AP'de birleşmeğe çağırdı (9 ekim 1976). Muhalefetin üst üste verdiği önergelerle MC'yi etkisiz duruma getirme girişimi üzerine, yeni bir hükümet bunalımının ülke için, içinden çıkılmaz sorunlar getireceği görüşünü yaymaya çalıştı. Erbakan'ın hükümet kararnamelerinin imzalanmasında güçlükler çıkarması, temelini attığı fabrikalar için 1977 bütçesine ödenek konmadığı takdirde bütçe tasarısını imzalamayacağını bildirmesi Demirel'i güç durumda bıraktı (9 kasım 1976). İkinci MC yirminci ayında tam bir çıkmaza girdi. Demirel, Erbakan'a ikinci kez «ağır sanayi yatırımlarının gerçekleştirileceğini» ve MSP'ye istediği ödünlerin verileceğini bildirerek hükümeti dağılmaktan kurtardı (18 kasım 1978). Bu koşullarda çalışma olanağı bulamayan Demirel'in, erken seçim önerisi CHP'nin desteğiyle kabul edildi. 5 haziran 1977'de yapılan erken seçimlerde Süleyman Demirel, tam bir başarı sağlayamadı. 213 milletvekilliği ve 28 senatörlük elde eden CHP'ye karşı, 189 milletvekili ile 21 senatör çıkardı. Bu durumda Demirel, cumhurbaşkanına hükümetin istifasını sundu (13 hazirai 1977). Ancak Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca hükümet kurma görevi yeniden Demirele verildi (4 temmuz 1977). Çetin bir pazarlık sonucu koalisyon ortaklarından Erbakan ve Türkeş'le anlaşan Demirel'in kurduğu ikinci MC (Milliyetçi Cephe) hükümeti cumhurbaşkanınca onaylandı (21 temmuz 1977). Ancak 2. MC'nin kuruluşundan sonra güçlenen parti içi muhalefet, Demirel'in MHP'ye verdiği ödünden yakınmaya başladı. AP Konya milletvekili Oğuz Atalay, Demirel'in başbakanlıktan çekilmesini istedi (7 ekim 1977). Tedhiş olaylarının artması, 1977 yerel seçimleri ve sonrasında 9 milletvekilinin AP'den ayrılmasıyla Demirel, mecliste çoğunluğu yitirdi. TBMM'deki güvenoylamasında CHP ile birleşen bağımsızların, DP ve CGP'nin desteğiyle Demirel, iktidardan düşürüldü (29 aralık 1977). Bu durumu sindiremeyen Demirel, yeni hükümetin «ahlâk dışı tertiplerle» kurulduğunu sık sık tekrarladı. Ecevit hükümetini yıpratmak için 1978'de muhalefetini üç yönde sürdürdü. Birincisi, hükümetin «millet iradesi»ne aykırı kurulduğu, ikincisi bu dönemde tırmanan anarşinin kaynağında hükümetin olduğuydu. Üçüncü olarak döviz sıkıntısından ileri gelen akaryakıt yağ, vb. maddelerin yokluğunu ileri sürüyordu. 9. AP Büyük Kongresi'nde Süleyman Demirel, kendisine rakip çıkan Kâmran İnan'ın 88 oyuna karşı, 1 439 oyla yeniden AP genel başkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e gönderdiği bir mektupla sıkıyönetimin uzatılmasına neden karşı olduklarını açıklayan (21 şubat 1979) Demirel, Afyon, Banaz, Kula, Alaşehir, Salihli, Turgutlu'da yaptığı «mini seçim» kampanyasında sert eleştirilerini sürdürdü (11-12 mart 1979). Öte yandan cumhurbaşkanı Korutürk'ün Çankaya'ya çağrısına gitmedi ve AP bildirisinde cumhurbaşkanının yansızlığını yitirdiği öne sürüldü. Terör olaylarının, enflasyonun artması ve CHP'de başlayan çözülme sonucu AP, MSP ve MHP ortak bir bildiriyle hükümeti güvenoyuna çağırdılar (30 haziran 1979). 14 ekimde yapılan senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinden AP'nin başarılı çıkması üzerine, CHP hükümeti, çekilmeğe karar verdi. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görevlendirmesi üzerine Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti meclisten 229 güvenoyu aldı (25 kasım 1979). Başbakan Demirel 67 ilin valisini, 52 ilin emniyet müdürünü değiştirdiği halde kanlı terör olayları yurdun her yanında doruğa ulaştı. 1980 yılının ilk gününde Silahlı Kuvvetler ülke bütünlüğünün korunması için cumhurbaşkanına bir uyarı mektubu verdi. Korutürk başbakan Demirel'i ve CHP genel başkanı Ecevit'i birlikte Çankaya'ya çağırarak ordunun mektubunu iletti. Bu arada görev süresi sona eren Korutürk'ün yerini alacak cumhurbaşkanı için TBMM'de 25 martta başlayan seçim turlarından aylarca sonuç alınamadı (21 ağustos 114. tur). Demirel'in beş aylık başbakanlık döneminde 79'u güvenlik görevlisi 1 410 kişinin öldürüldüğü bildirildi (21 nisan 1980). 2 temmuz 1980'de mecliste yapılan güvenoylamasında Süleyman Demirel 214'e karşı 227 oyla güven aldı (2 temmuz 1980). Kanlı terör olaylarının yurdun her köşesinde şiddetlenmesi üzerine Demirel, «olağanüstü hal» yasasının çıkmasını istedi (21 temmuz 1980).

Bir iç savaş eşiğine gelen kanlı eylemlerin önlenmesi amacıyla Türkiye'de silahlı kuvvetlerin yönetime el koyması üzerine Süleyman Demirel de öteki parti genel başkanlarıyla birlikte gözaltına alındı (12 eylül 1980). Demirel eşiyle birlikte Gelibolu, Hamzakoy'da bir ay ordunun güvencesi altında tutuldu. 12 ekim 1980'de Ankara'ya getirildi. 2533 sayılı yasayla bütün siyasal partiler feshedildi (16 ekim 1981) ve 1982 Anayasa'sının geçici 4. maddesi ve Siyasi Partiler Kanunu'nun geçici 10. maddesine göre MGK Süleyman Demirel'i de siyasal eylemden yoksun kıldı; bir kısım AP'lilerle birlikte Demirel de Çanakkale'de gözetim altına alındı (1 haziran - 30 eylül 1983). [M]

***DEMİRKENT,** Artvin ilinde, Yusufeli ilçesine bağlı bucak. — 3 078 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 827 nüf. (1980). [M]

DEMİRKENT (Nezih), türk gazetecisi (İzmir 1930). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi 1952). Öğrenciyken Son Saat gazetesinde spor muhabirliği yaptı. 1952'de Yeni Sabah'ta spor servisi şefi ve 1964'te yazı işleri müdürü oldu. Hürriyet gazetesince çıkarılan Yeni Gazete'de ilkin spor bölümünün sorumlusu, ardından genel yayın müdürü olarak çalıştı (1964). Yeni Gazete kapatılınca Hürriyet'in yöneticisi ve genel yayın müdürü oldu (1971). Bu görevinden 1981 sonunda istifa ederek Dünya gazetesinin başına geçti. *Sayfa Sayfa Gazetecilik* adlı kitabıyla 1981 Gazetecilik İnceleme Ödülü'nü alan Demirkent, Burhan Felek'in ölümü üzerine İstanbul Gazeteciler Cemiyeti başkanlığına seçildi. (M)

***DEMİRKÖY,** Kırklareli ilinde ilçe. — 11 857 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 4 345 nüf. (1980). [M]

***DEMİRÖZÜ,** Gümüşhane ilinde, Bayburt ilçesine bağlı bucak. — 14 591 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 1 534 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DEMİRTAŞ,** Antalya ilinde, Alanya ilçesine bağlı bucak. — 14 002 nüf., 19 köy. Bucak merkezi Belen 2 053 nüf. (1980). [M]

***DEMİRTAŞ,** Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 623 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 4 994 nüf. (1980). Belediye. (M)

Demirtaş Barajı, Bursa ilinde Ballıkaya deresi üzerinde baraj. 1983 yılında bitiril-

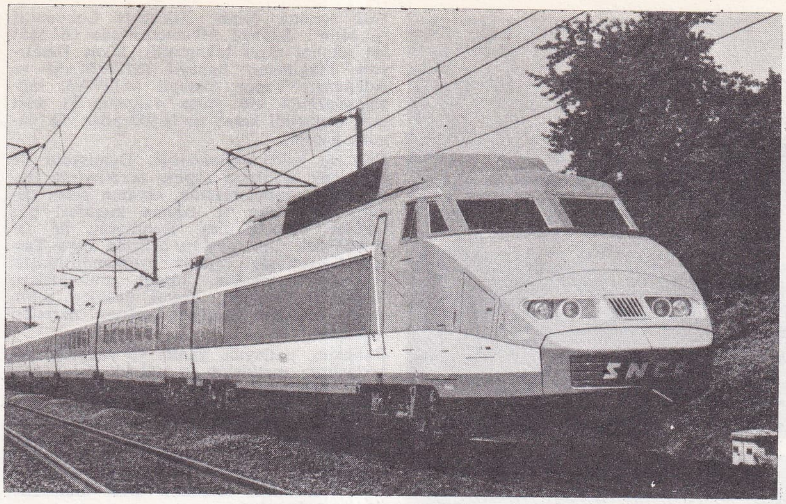

Fransa'da Paris-Lyon arasında çalışan yüksek hızlı tren (saatte 260 km hız; Paris-Lyon arası 2 saat) [1983]

mesi öngörülen baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak ve kaya dolgu tipinde; kret kotu 173 m; barajın temelden yüksekliği 57,5 m; talvegden yüksekliği 45 m; normal su kotu 168,2 m; normal su kotunda depolama hacmi 14,48 milyon m³; göl alanı 1 km²; sulama alanı 2 160 ha'dır. (M)

***DEMİRYOLU** bls. i. —ANSİKL. Öbür taşıma yöntemlerinin hızla yayılmasına rağmen, demiryolu, dünyadaki ülkelerin pek çoğunda önemini korudu. Gelişme yolundaki ülkeler kendi demiryollarının yapımını sürdürdüler ya da kendi demiryollarını yapmaya başladılar. Sanayileşmiş ülkelerse şebekelerini ekonomik gereklere uydurdular, bunların üretkenliğini artırdılar ve şimdiye kadar ulaşılmaz gibi görünen modern performanslara erişmek için en modern teknolojilere başvurdular.

Fransız Ulusal Demiryolları Şirketi SNCF 1955'deki deneylerinden (dünya sürat rekoru saatte 331 kilometre) gerekli sonucu çıkararak, çok yüksek performanslı hareket organları, hatlar ve çekici donanımlar geliştirdi. Bununla birlikte, trenlerin geçen yüzyılda döşenmiş hatlar üzerinde saatte 140 ilâ 160 kilometreden yüksek hızlarla gitmeleri genel olarak mümkün olmadığından, sadece bu eski hatların yüksek hıza elverişli Guillerval - Vierzon - Châteauroux (Paris - Toulouse) bölümünde, mayıs 1967'de dünyada ilk olarak saatte 200 km hızla giden trenler çalıştırıldı. Ondan beri de bu performans artık günlük gerçek durumuna geldi.

Bütün dünyada yüksek hızlı demiryolu tasarıları ve bu tasarıların gerçekleşmesi günden güne artmaktadır. Japon ulusal demiryolları, üzerinde saatte 210 kilometre hızla gidilebileck yeni hatlar yapımına başladı. Federal Almanya ve İtalya da aynı yoldadır. İngiltere ise, mevcut hatları kullanarak, batıdaki şehirleriyle saatte 200 km hızla ulaşım sağlamaktadır.

YHT (yüksek hızlı tren)

1956'da Fransız Ulusal Demiryolları Şirketi SNCF'in araştırma bölümü, «yeni altyapılar üzerinde demiryolu olanakları» adlı bir tasarıyı inceliyordu. Bu tasarı, üzerinde yüksek hız yapılabilecek yeni hatların mevcut hatlarla bağdaştırılması sorunu ile saatte 250 km'yi aşkın bir hız konusunu ve bunun yolcu ulaşımına uygulanmasını içeriyordu. 20 haziran 1967'de gaz türbinli bir deney otomotrisi, özerk çekicilerde dünya rekorunu oluşturan bir hıza (saatte 263 km) ulaştı. Bu başarı, yüksek hızlı trenlerin gerçekleşmesine yol açan süreci başlattı. O dönemde, petrol ürünlerinin fiyat artışı henüz söz konusu olmadığından, tasarı, gaz türbinlerinin kullanımına dayanıyordu. Bununla birlikte, teknik yönetimler, yine de, yüksek hızlı elektrikli çekicilere elektrik enerjisi sağlamayı öngören bir yatırım programına da girişti. Sonuçta, elektrikli lokomotif CC 21001 ve ardından da bir otomotris (motorlu tren) olan Z 7001 ortaya çıktı. Öte yandan, fabrikadan çıkan TGV 001. bir dizi denemeden sonra, 1972 aralığında. en yüksek konfor ve güvenlik koşullarında, saatte 318 km hıza ulaştı. Gaz türbininin sağladığı bu başarıların sonucu olarak. ETG ve RTG türbotrenleri yapıldı.

Bu sürat denemelerinin yanı sıra, SNCF yeni bir hattın incelemesini bitirdi: Comsla - Ville, Saint Florentin, Montchanin, Mâcon ve Sathonay üzerinden Paris'i Lyon'a bağlayan hat. Mart 1974'te, bakanlar kurulu, hattın yapımı için resmi işlemlere başlanmasına karar verdi. 12 şubat 1976'da, SNCF, Alsthom - Frankorail M.T.E.'ye, bu defa elektrikle çalışan iki katar sipariş etti.

YHT katarları. birbirlerine bir «taşıyıcı halka» ile bağlanmış sekiz vagonla bunların iki ucunda yer alan iki çekiciden oluşmaktadır. Katarın büyük yeniliklerinden olan bu organ, yolcuların tren içinde dolaşmasını ve vagonların bağlantısını sağlamakta ve komşu iki kroserinin ortak bojisi üzerinde yer almaktadır. Bu nedenle, denemeleri «Corail» vagonlarında yapılmış olan Y 32'den türetilmiş bu sistem sayesinde, hiçbir yolcunun oturduğu yer boji üstüne rastlamaz. Sadece, uçlardaki çekicilere bitişik iki vagonun, kendilerine ait ve motorlu bir bojileri vardır. Bu bojiler, bagaj kompartımanının ya da mutfakların altındadır. Vagonların iç düzenlemesine özel bir ilgi gösterilmiştir. Arabalara biniş, taban yüksekliği azaltılarak kolaylaştırılmıştır: Platforma ulaşmak için, 55 sm yüksekliğindeki bir perondan, 22 sm'lik iki basamak yeterli olmaktadır. Bu trenin, 135'i birinci mevki ve 240'ı ikinci mevki olmak üzere toplam 375 kişilik oturacak yeri vardır.

● *TÜRKİYE* demiryollarının toplam uzunluğu 1982'de 10 168 km'ye ulaştı. Bunun 8 156 km'sini anahatlar, 204 km'sini ikinci ve üçüncü hatlar, 1 808 km'sini de öteki hatlar oluşturmaktadır.

Var olan yolların ancak yüzde 23 kadarı eğimsiz, yüzde 51'i metrede yüzde 10'a değin eğimli, yüzde 26'sı ise daha çok eğimlidir. TCDD İşletmesi'nin itibari sermayesi

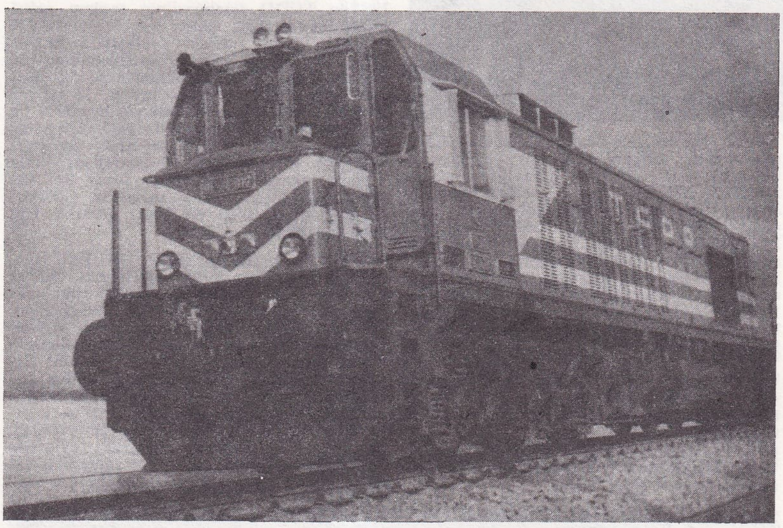

Eskişehir lokomotif ve Motor Sanayii (ELMS) fabrikasında yapılan elektrikli anahat lokomotifi

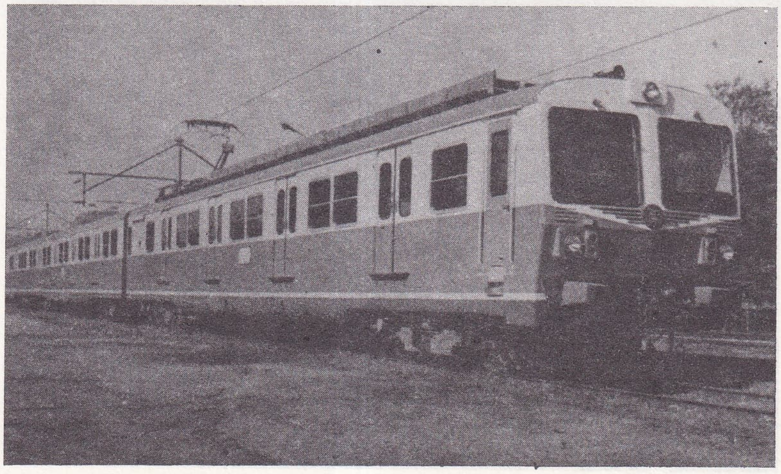

Adapazarı Vagon Sanayii (ADVAS) fabrikasında yapılan elektrikli banliyö katarı

Foto. SNCF (LAROUSSE) ; TCDD (2) [MEYDAN]

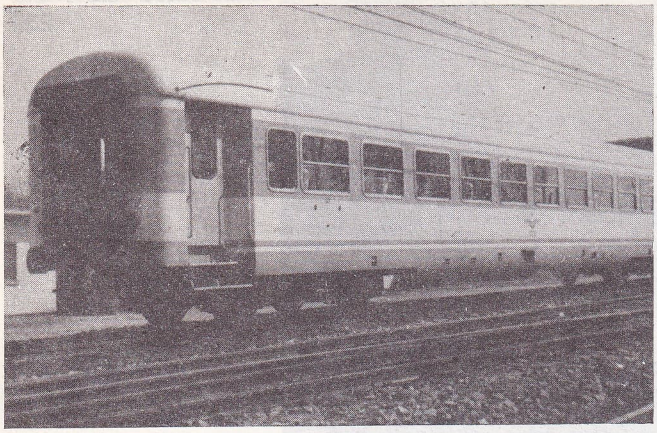

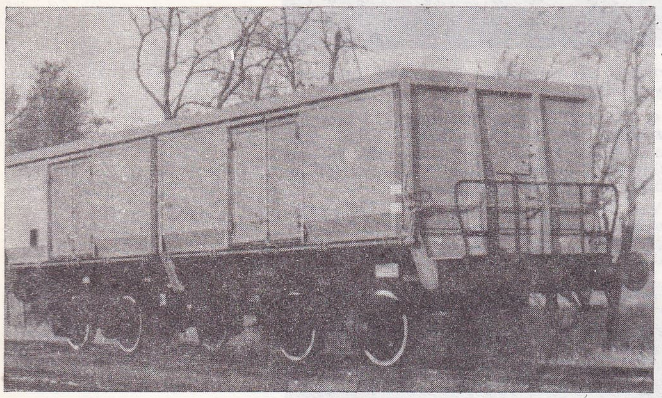

Üstte: Adapazarı Vagon Sanayii (ADVAS) fabrikasında yapılan pulman yolcu vagonu. Altta: Sivas Demiryolu Makinaları Sanayii (SİDEMAS) fabrikasında yapılan açık cevher taşıma vagonu

1982'de 150 milyar liraya çıkarıldı. TCDD şebekesinde toplam 1 112 gar ve istasyon bulunmaktadır. Toplam görevli sayısı ise 57 607'dir (30 180'i işçi, 27 427'si memur). *Demiryollarının elektriklendirilmesi.* Sincan - Ankara - Kayaş banliyösünün (37 km, çift hat) 1972'de hizmete girmesinden sonra, 1977'de Gebze - Arifiye - Adapazarı hattı (96 km) elektriklendirilerek Haydarpaşa - Adapazarı projesi tamamlandı. Sirkeci banliyösünün devamı olan Halkalı - Çerkezköy hattının (101 km) elektriklendirilmesi ise 1984'te bitecektir. 1982'de Türkiye'de elektriklendirilmiş hatlar, toplam hatların yüzde 4,6'sını oluşturmaktadır. Elektriklendirilmiş tüm hatlarda enerji sistemi olarak 25 000 V 50 Hz kullanılmaktadır.

Dizelleştirme çalışmaları sonunda, 1982 yılında TCDD şebekesinde anahat dizel lokomotifi sayısı 391'i buldu. 1982 sonuna değin, Eskişehir Lokomotif ve Motor Sanayii Müessesesi'nde (ELMS) 361 anahat dizel lokomotifi, Sivas Demiryolu Makineleri Sanayii (SİDEMAS) ve Adapazarı Vagon Sanayii (ADVAS) müesseselerinde 716 yolcu vagonu, 38 adet üçlü elektrikli katar ve 11 956 adet yük vagonu yapıldı.

Yük ve yolcu taşımacılığı. Demiryolu ile taşınacak eşyaların taşıma ücretlerinin (tarifesinin) saptanmasında, eşyanın cinsi, değeri, yoğunluğu ve taşıma mesafesi göz önünde bulundurulur. Demiryolu ile taşınabilecek tüm eşyaları belirten Eşya Tasnif Cetveli'nde eşyalar gruplandırılmıştır (cevherler, tahıllar, inşaat malzemeleri, kimyasal maddeler, petrol ürünleri gibi). Aynı gruptaki eşyaların taşıma ücretleri aynıdır.

Parlayıcı, patlayıcı, yanıcı ve yanmayı kolaylaştırıcı maddeler en yüksek ücret grubunu oluşturmaktadır. Bunları, mamul maddeler, yarı mamul maddeler, cevherler ve piyasadaki değeri en düşük olan maddeler izlemektedir. Yükleme, boşaltma ve manevra gibi işlemleri en aza indirmesi dolayısıyla, uzak yerlere eşya taşıtanlar, taşıma mesafesi oranında ücret indiriminden yararlanırlar.

TCDD, yük taşımacılığında önemli rol oynar. Zonguldak'tan çıkarılan taşkömürünün, Tavşanlı'dan ve Soma'dan çıkarılan linyitin büyük bölümü demiryoluyla Anadolu'ya dağıtılır. Divriği'den ve Kayseri'den (İncesu'dan) çıkarılan demir cevheri İskenderun'a, Samsun'a (oradan vapurla Ereğli'ye gönderilir) ve Karabük'e tümüyle demiryoluyla taşınır. (1982'de 2 160 000 t taşkömürü, 1 431 000 t linyit, 3 026 000 t demir cevheri).

1982'de TCDD İşletmesi'nin toplam geliri 83 365 406 648 lira, gideri ise 75 944 637 537 liraydı. Toplam gelirin yaklaşık 5 milyar lirası yolcu ve bagaj taşımalarından, 26 milyar lirası yük taşımalarından, 12 milyar lirası liman ve iskelelerden, 14 milyar lirası faaliyet dışı gelirlerden elde edildi ve yalkaşık 26 milyar lirası da subvansiyonlar (hazine desteği) yoluyla sağlandı. Bu gelirin yine yaklaşık olarak 14 milyar lirası memur maaşları, 21 milyar lirası işçi ücretleri ,18 milyar lirası malzeme giderleri ve 23 milyar lirası da öteki giderler için harcandı. (LM)

***Demokratik Parti (DP).** — Eski Demokrat Parti'nin miras ağırlığının 1975'te kurulan MC (Milliyetçi Cephe) hükümetiyle AP'ye geçmesi DP'de çözülmelere yol açtı. Celâl Bayar'ın partiden desteini çekmesi üzerine DP yöneticileri Bayar'a cephe alarak onu eleştirmeye başladı. Sadettin Bilgiç ve 9 arkadaşının DP'den ayrılmasını, genel başkan Ferruh Bozbeyli, «arkadaşlarımız yol ayrımında bizi terk etti» diye açıkladı (1975). Bilgiç ve arkadaşları bir süre bağımsız kalarak, oylarıyla MC hükümetinin kurulmasını sağladılar (31 mart 1975). 1977 seçimleri öncesinde DP'nin meclisteki milletvekili sayısı 20'nin altına düştü. Partiden ayrılanların hepsi AP'ye girdi. 1977 seçimlerinde oyların ancak yüzde 1,86'sını alan DP'den seçilen tek milletvekili Dr. Faruk Sükan oldu. Milletvekili seçilemeyen genel başkan Bozbeyli, bu yenilgi üzerine genel başkanlıktan çekildi (18 aralık 1978). Sükan DP genel başkan yardımcısı olarak partinin yönetimini üstlendi; aynı yıl kurulan CHP ağırlıklı hükümette devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev aldı.

Böylece daha da zayıflayan DP, son kongresinde kavgalı bir oturumdan sonra üçe karşı 401 oyla kendisini feshetmeye karar verdi (4 mayıs 1980). Parti kapandıktan sonra bağımsız kalan Dr. Faruk Sükan, yeniden eski partisi AP'ye girdi (8 haziran 1980). [M]

Demokratik Parti başkanı Ferruh Bozbeyli bir seçim gezisinde

***Demokrat Parti.** — 1976 başkanlık seçimlerinde umulmadık biri başkan adayı seçildi: Georgia valisi James (Jimmy) Carter, temmuzda New York'da yapılan Demokrat Parti başkan adayı kurultayında zafer kazandı. Seçimlerin daha başında rakipleri Edmund Brown ile Morris Udall'ı kesin biçimde altederek Demokrat'ların resmi başkan adayı oldu. 2 kasımda yapılan seçimlerde Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayı Gerald Ford'u, 1 milyonu aşkın oy fazlasıyla geçerek ABD'nin 39. başkanı seçildi. Böylece Demokrat Parti, 8 yıllık Cumhuriyetçi Parti iktidarından sonra, bir kez daha iktidara geldi. Başkanlık seçimin yanı sıra yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti, Temsilciler Meclisi'ndeki çoğunluğunu daha da artırdı (292 sandalye). Senatoda ise durumunu korudu (61 sandalye).

Demokrat Parti'nin 1980 ağustosunda New York'ta yapılan kurultayında J. Carter yeniden başkan adayı seçildi. Ne var ki, Carter'ın dış politikadaki kararsızlıkları (İran olayı), içte ekonomi politikasının karşılaştığı güçlükler (enflasyon, işsizlik), amerikan halkını Demokrat Partiden uzaklaştırdı. Seçimlerde Cumhuriyetçiler başarı kazandı. Demokratlar başkanlık seçimini kaybettikleri gibi Senato'de ve Temsilciler Meclisi'nde de büyük kayba uğradılar (Senato'da 47, Temsilciler Meclisi'nde 192). [M]

***DEMY** (Jacques), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *Lady Oscar* (1978), *la Naissance du jour* (Günün Doğuşu) [TV için; 1980], *Une chambre en ville* (Kentte Bir Oda) [1982], *Louisiana* (1983). [LM]

***DENEUVE** (Catherine DORLEAC, **Catherine** - denir), fransız kadın sinema oyuncusu. — Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Gecelerin Adamı* (Un flic) [J. -P. Melville, 1972], *Touche pas la femme blanche* (Beyaz Kadına Dokunma) [M. Ferreri, 1973], *Fatti di Gente per Bene* (Büyük Burjuvazi) [M. Bolognini, 1974], *la Femme aux bottes rouges* (Kırmızı Çizmeli Kadın) [J. Bunuel, 1974], *Vahşi Dilber* (le Sauvage) [J. -P. Rappeneau, 1975], *Si c'était à refaire* (Yeniden Başlasaydık) [C. Lelouch, 1976], *Anima Persa* (Yitik Ruhlar) [D. Risi, 1976], *l'Argent des Autres* (Başkalarının Parası) [C. De Chalonge, 1978], *Courage, Fuyons* (Hadi Cesaret, Tüyelim) [Y. Robert, 1979], *Son Metro* (le Dernier métro) [F. Truffaut, 1980; «César ödülü»], *Je vous aime* (Sizi Seviyorum) [C. Berri, 1981], *Silahlar Seçti* (le Choix des armes) [A. Corneau, 1981], *Hôtel des amériques* (Amerikalılar Oteli) [A. Techiné, 1982], *Şok* (le Choc) [R. Davis, 1982], *l'Africain* (Afrikalı) [P. de Broca, 1982]. (M)

DENG HSİAOPİNG veya **TUNG* HSİAO PİNG** (Pinyin'le DENG XİAOPİNG). — Çin devlet adamı. Orta öğreniminden sonra, Batı devrimci geleneğini öğrenmek amacıyla Fransa'ya gitti. Paris yöresinde bir yandan çalışırken bir yandan da Çu En Lay ile birlikte, Çin sosyalist gençliğinin Paris kolunda militanlık yaptı. 1924'de Çin Komünist Partisi'ne girdi, birkaç ay Moskova'da kaldıktan sonra Çin'e döndü. Şanghay'da gizli eylemlere katıldı ve köylü temellerinden hareketle kavgaya yeniden girişmenin gerekliliğine inanarak Mao'nun düşüncelerini benimsedi. 1929'da Guangxi'de silahlı direniş güçlerine katıldı ve ordu gazetesi Kızılyıldız'ın yayın yönet-

Foto. TCDD (2); Günaydın arşivi (MEYDAN)

meni olarak görevlendirildi. Kısa zamanda ordu siyasi komiseri oldu; sonra Uzun Yürüyüş'e katıldı Shanxi'de harekâta girişen 129. tümenin siyasi komiseri olarak 1937'de yola çıkan VIII. ordunun komutanlarından biri oldu. 1945'de Çin Komünist Partisinin Len-ngan'daki VII.nci ulusal kongresinde merkez komitesine girdi. 1949'da halk hükümeti konseyinin üyesi ve güneydoğu bölgesinde partinin birinci sekreteri oldu. Çu En - Lay 1952 yılında onu hükümetinde başbakan yardımcılığına getirdi; burada özellikle yeni anayasanın, seçim kanununun ve parti statülerinin kaleme alınması işinde çalıştı. 1954 yılında parti genel sekreteri oldu; «Kao Kang'ın parti aleyhtarı blaku»nu bertaraf ederek ilk ideolojik kavgayı başlattı; 1956'da da siyasi büroya girdi. Uluslararası sorunlarda bir uzman sayıldığından, Kuzey Kore'ye Çin yardımı konusundaki görüşmelerde Çu En Lay'ın yanında yer aldı. 1956' da Sovyet Komünist Partisi'nin XX. Kongresinde Çin'i temsil etti; Moskova'da, 1957, 1960 ve 1963 yıllarında komünist partilerin toplantılarında Çin tezlerini o açıkladı. Sovyetler Birliği'ne karşı tutum alarak revizyonizmi kınadı; «marksizm-lenizm le revizyonizm arasında bir ara-çizgi olmadığı» görüşünü öne sürdü. Başkan Mao, onun kültür devrimi sırasındaki girişimlerini ve sınıf mücadelesini yeniden gündeme getirişini açık açık eleştirdi. Deng, o günlerde, «kapitalist yolu» izleyen ikinci kişi olarak görünmekteydi. Kasım 1966' da iki «döneğin» bertaraf edilmesini öngören bir duvar gazeteleri kampanyası açıldı. Ertesi yıl, Çin Komünist Partisi'nin siyasi komisyonunun gündeminde Deng, doğrudan doğruya hedef alındı. 1967'de hiyerarşiden çıkartıldı; 1 ekim ulusal bayramında hazır bulunmadı. Politika sahnesinde ancak nisan 1973'de Prens Sihanuk' un onuruna verilen bir resmi şölende yeniden göründü. Ocak 1974'de siyasal büroya döndü; nisan ayından itibaren de, Birleşmiş Milletler'deki Çin delegasyonunun başına getirildi; böylece Kissinger'le doğrudan diyalog kurdu. 1975 yılı başlarında merkez komitesinin başkan yardımcılığına getirilerek yeniden en üst düzeydeki yöneticiler topluluğuna katılmış oldu; eskiden Mao Çe-Tung, Çu En-Lay ve Lin Piao' nun yaptığı gibi, başbakan yardımcılığı ve ordu genelkurmay başkanlığı görevlerini bir arada yürüttü. Ama bu dönüşü kısa süreli oldu; nisan 1976'da Pekin'deki Tian'anmen alanında patlak veren olaylar üzerine «sağa kaydığı» gerekçesiyle tüm görevlerinden uzaklaştırıldı. Çu En-Lay'ın ölüm yıldönümü münasebetiyle, Pekin'deki duvar gazeteleri onun geri dönmesini istediler; temmuz 1977'de devlet ve ordu yönetici organları arasındaki görevlerine yeniden getirildi. Bu aklanma «dörtlü çete» nin tasfiye edilmesinden, eski «sağ sapmacılar»a yöneltilen eleştirilerin giderek azaltılmasından sonra girişilmiş uzun bir eylem sürecinin sonucunda gerçekleşti. Buna paralel olarak, Halkın Günlüğü de Deng'in eskiden «zehirli otlar» sayılan yazılarını akladı. Böylece Deng, Kültür Devrimi'nden çıkıp da yönetim kadrosunda etkin görevlere getirilen tek yönetici oldu. Ocak 1979'da başkan Carter'in çağrısı üzerine Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti; bu yolculuk sırasında Sovyetler Birliği'ne karşı Birleşik Amerika, Çin ve öteki ülkelerin birleşmesini önerdi: «Kutup ayısına gerçekten gem vurmak istiyorsak, yapabileceğimiz tek gerçekçi şey, birleşmektir.»

Birkaç ay sonra Çin, Vietnam'a müdahale etti; o zaman Deng Hsiaoping, Çin'in sözcülüğünü üstlenerek Kamboçya'daki Vietnam birliklerinin geri çekilmesini istedi. Şubat 1980'de genelkurmay başkanlığı görevinden ayrıldı; yerine general Yang Dezhi getirildi; Eylül 1980'de, Millet Meclisi' nin toplantısında, başbakan yardımcılığından da ayrıldıysa da, parti içindeki gücünü ve sıfatlarını korudu. (L)

DE NIRO (Robert), amerikalı sinema oyuncusu (New York 1943). Ressam bir ana-babanın oğludur. Tiyatro eğitimi gördü, Actors'Studio kurslarını izledi (1960). New York okulu genç yönetmenlerinin gözde oyuncusu oldu. 70'lerin en ünlü amerikalı aktörleri arasına girdi. 1975'de F.F. Coppola'nın *The Gadfather, II* (Baba, II) filmiyle yardımcı oyuncu, 1981'de M. Scorsese'nin *Raging Bull* (Azgın Boğa) filmiyle baş oyuncu Oscar'ları aldı. 1976 Cannes Şenliği'nde de M. Scorsese'nin *Taksi Şoförü* (Taxi Driver) filmiyle «en iyi erkek oyuncu» seçildi. Diğer başlıca filmleri: *The Wedding Party* (Düğün Partisi) [B. De Palma, 1966], *Bloody Mamma* (Gaddar Ana) [R. Corman, 1970], *Mean Streets* (Kirli Sokaklar) [M. Scorsese, 1973], *Novecento* (1900) [B. Bertolucci, 1976], *The Last Tycoon* (Son Büyük Patron) [E. Kazan, 1976], *New York, New York* (M. Scorsese, 1977), *Avcı* (The Deer Hunter) [M. Cimino, 1978], *True Confessions* (İçten İtiraflar) [U. Grosbard, 1981], *Kahkahalar Kralı* (King of Comedy) [M. Scorsese, 1982]. (ML)

DENG HSIAOPING
Hüsnü Mübarek'i karşılarken

***DENİZ** i. — Ask. *Deniz Kuvvetleri.* (Bk. ANSİKL). — Huk. *Deniz Hukukunda yeni gelişmeler.* (Bk. ANSİKL). — Jeol. *Deniz dibi yumrucukları ve çamurları.* (Bk. ANSİKL.).

— ANSİKL. Ask. *Deniz kuvvetleri.* 1972' den beri bütün ülkelerin deniz kuvvetleri, hızlı bir kalkınma ve gelişme yoluna girmiş bulunmaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri

Beş yılda 800 000 tonilatoluk bir kalkınma programı çerçevesinde, amerikan donanması üç büyük imtiyazlı kesimi (uçak gemileri, kruvazör ve destroyerler, nükleer denizaltılar) kapsayan bir modernleştirme yolu izlemektedir. Dev nükleer savaş gemileri *Nimitz* ve *Eisenhower*'in hizmete sokulması, 13 uçak gemisinin yapım planının ilk hazırlığıdır. Aynı zamanda, *California* ve *Virginia* tipi nükleer kruvazörler ve *Spruance* sınıfından büyük destroyerler de nem uçak, hem denizaltı saldırılarına karşı koyabilecek güçlü bir su üstü gemileri donanmasının kuruluşunu öngörmektedir. Nihayet, amerikan deniz kuvvetleri, nükleer denizaltı filosuna en büyük önemi verme geleneğini de sürdürmektedir. Bu alanda ve stratejik önem taşıyan birimler arasında, «Trident» programından ilk teknelerin hizmete sokulması da öngörülmüştür. *Ohio* 18 000 tonilatoyu aşar ve her biri 100'er kt'luk, 8 MIRV nükleer başlıklı, 4 000 deniz mili menzilli 24 füzeye sahiptir. Nükleer saldırı denizaltılarına gelince, bu alanda da *Los Angeles* sınıfından 7 000 tonilatoluk ve 450 metreye kadar dalış yapabilen, dalışta 40 deniz mili hızı olan teknelerle donanma yenilenmektedir.

Silahlarda ve donanımdaki bu modernleştirme çabaları sayesinde, amerikan deniz kuvvetleri dünyada birinci gelen büyük bir saldırı ve savunma gücü olmakta, sovyet deniz kuvvetlerinin hizmet birimlerindeki sürekli ve mutlak eksilme ve gerileme karşısında, büsbütün güçlü bir durum kazanmaktadır.

Sovyetler Birliği

Gerçekte, SSCB de deniz kuvvetleri alanında büyük çaba harcamakta, hatta savaş gemilerinin tonilatosu yönünden, donanması, Birleşik Amerika donanmasını bile biraz geride bırakmaktadır.

Bu gelişme her zaman için, büyük su üstü gemileri ve son derece güçlü füze silahlarıyla donatılmış kruvazör ve destroyerlerle ilgilidir. En başarılı yeni seriler arasında, *Kara* ve *Kresta* sınıfında kruvazörler anılabilir. SSCB yarısı nükleer enerjiyle çalışan 300 teknelik denizaltı filosuyla da dünyanın en kalabalık denizaltı gücüne sahip olma unvanını elinde tut-

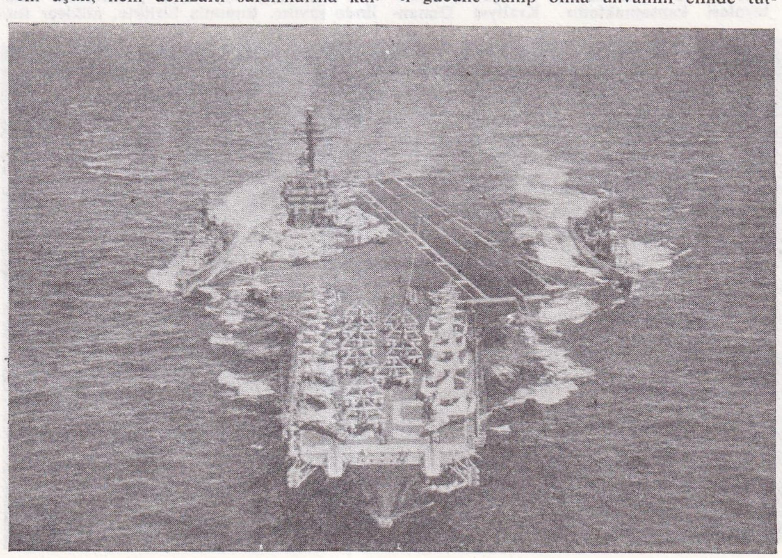

ABD'nin dev nükleer uçak gemisi Nimitz

Foto. Gamma; Photri (LAROUSSE)

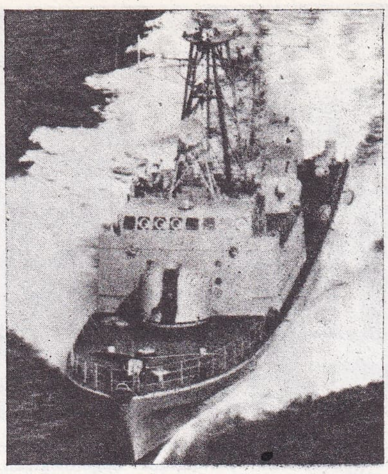

«Exocet» füzeleriyle donatılmış fransız avcı botu «Combattante II»

maktadır. Saldırı denizaltılarının bir özelliği de sadece torpillerle değil, aynı zamanda dalışta fırlatılabilen, 300 mil menzilli aerodinamik füzelerle donatılmış olmasıdır.

Sovyet donanmasının yeni bir özelliği de uçak gemilerine verilen önemdir. 1970'li yılların başlarında hizmete giren *Moskova* ve *Leningrad* helikopter gemilerine, son zamanlarda *Kiev* ve *Kursk* helikopter gemileri katıldı. Bu gemiler, önemli sayıda füze silahlarıyla donatılmıştır; kısa mesafeden helikopterlerin de uçakların da havalanmasına elverişlidir.

Sürekli ilerlemesine karşın sovyet donanmasının gene de birtakım eksiklikleri vardır. Nükleer denizaltılar hâlâ batı ülkelerinin nükleer denizaltılarına oranla daha gürültülü çalışmaktadır. Balistik füzelerin atış alanı çok geniş olmakla birlikte, bunlar henüz MIRV tipinde, bağımsız yörüngeli ve çok başlıklı elemanlardan yoksundur. Silahlanmanın çok yönlülüğü ve güçlülüğü, mürettebatın rahatını sağlayacak olanaklarda, yakıt ve cephane stoklarında azalmaya yolaçmıştır. Nihayet, bugün iyice belli olmaya başlayan, yeni gemilerin yapılmasında yavaşlamanın nedeni de mevcut birimlerin yeniden elden geçirilmesi ihtiyacıdır.

Büyük Britanya

Mali ve ekonomik güçlükler, Kraliyet Donanması'nı günümüzde sıralamada üçüncü duruma düşürmüştür. Bununla birlikte, 100 000 tonilatoluk bir program gerçekleştirilme yolundadır; bu program, *Invincible* sınıfından iki uçak gemisini, füzeatar destroerleri ve denizaltılarla savaşacak firkateynleri kapsamaktadır. Kraliyet Donanması, 4 stratejik denizaltı dışında, güzel bir taktik nükleer denizaltı filosunu gerçekleştirme yolundadır; bunlardan 8'i hizmete sokulmuş olup 4'ü yapım halindedir.

Fransa

Benzer nedenlerle, fransız deniz kuvvetleri de «mavi plan»dan vazgeçmek, korvetlerle avizolara ilişkin programı kısıtlamak zorunda kaldı. Bu güçlüklere karşın, 5 stratejik nükleer denizaltının yapımı tamamlanmak üzeredir; *Tonnant* denizaltısı 1980'de hizmete girdi. Bir altıncısı da öngörülmektedir. *Agosta* serisinden 4 klasik denizaltının yapımı tamamlandı, ayrıca 2 nükleer denizaltı da tezgâha kondu. Şimdilik, yeni yapılan gemiler *Georges Leygues, Dupleix* ve *Montcalm* korvetleriyle 7 avizodan ibarettir. Tezgâhtaki teknelerin sayısındaki bu eksilmeyle ve 1985'de bugünküne oranla 70 000 tonilatoluk bir azalmayla 250 000 tonilatoluk bir donanma öngörülmektedir.

Türkiye

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan (1974) sonra deniz kuvvetlerinin güçlendirilmesine hız verildi. Yalnız 1974 - 1975 yıllarında Donanma'ya 20 yardımcı gemi, 11 lojistik destek gemisi ve S2E tipi 16 uçaktan oluşan bir deniz hava gücü eklendi. 1975 - 1983 arasında savaş gemileri ön plana geçti. Altı yıl içinde yurt dışında (ABD) satın alınan 7 muhrip, bir kısmı Taşkızak ve Gölcük tersanelerinde yapılan, bir kısmı yurt dışından satın alınan 5 denizaltı, 4 hücümbot, 1 çıkarma gemisi, ABD' den alınan 1 fabrika gemisi Deniz Kuvvetleri'ne katıldı.

öteki ülkeler

Bütün öteki Avrupa denizci ülkeleri de denizaltılarla savaşacak gemiler ve füzeatarlarla yüksek performanslı klasik denizaltılar açısından bir modernleştirme çabasına girişmiş bulunmaktadırlar. Bunlar arasında Federal Almanya, İtalya, İspanya, Yunanistan sayılabilir. Latin Amerika, Sovyetlerle bağlantı içinde bir modernleştirme planı yürüten Hindistan ve tamamen çağdaş bir klasik donanmaya sahip olma yolundaki çabalarını tamamlayan Japonya için de aynı şey söylenebilir. Üçüncü Dünya'nın denizci ülkelerinin çoğu da, saldırı gücü yüksek hafif gemilerle donanmaktadır. Denizyollarının öneminin giderek artması, ekonomik alanları savunma ya da oralara sahip çıkma istekleri, deniz kuvvetlerindeki bu genel gelişmenin nedenini açıklamaya yeter.

donanımlar ve silah sistemleri

Donanım açısından nükleer enerji, Amerikan donanmasının büyük gemilerinin tekelinde sayılır. Bununla birlikte, nükleer formül, Sovyetler açısından da giderek derinleştirilen çalışmaların konusudur; Fransız donanması da ileride yapacağı helikopter gemilerini bu enerjiyle çalıştırma özlemi içindedir.

Silah sistemlerine gelince, hızlı atışlı birkaç uçaksavar topunun dışında, klasik toplar hemen hemen tamamen kaldırılmış ve füzeler, görülmedik ölçüde önem kazanmıştır.

En yeni silahlar arasında, Fransız «MM 39» tipi deniz-hava silahlarıyla 25-50 deniz mili menzilli Amerikan «Kondor» füzeleri yer almaktadır. Yüzeyden - yüzeye füzeler yelpazesi ve «Styx» (Sovyet), «otomat» (italyan), «Excet» (fansız), «Gabriel» (israil), «Harpoon» (amerikan) tipleriyle durmadan zenginleşmektedir. Tahrip gücü çok yüksek olan bu füzeler yüzey gemilerinin çoğunu donatmakta ve hafif tonajlı, vedet tipi hızlı gemilere pek uygun düşmektedir.

Bu birimlerin sayısı, fransız «Combattante»larıyla sovyet «Osa», «Komar» veya «Nanuşka»larıyla, israil «Reçev»leri ve amerikan «Asheville»leriyle durmadan artmaktadır. Bu gemiler üçüncü dünya devletlerinin, kıyılar boyunca, dar denizlerde ya da boğazlarda dolaşmak zorundaki donanmalarına çok uygun gelmektedir. Bununla birlikte, harekât alanının genişliği, denize dayanıklılık nedeniyle ve en azından uçaksavar ve denizaltılara karşı korunma silahlarıyla donanması gerektiğinden bu gemiler de tonaj açısından ister istemez, giderek büyütülmekte ve başlangıçtaki 100-200 tonilato yerine 500-700 tonilatoyu bulmaktadırlar.

Füze çeşitleri de denizaltılardan dalış halinde fırlatılan ve menzili 35 deniz milini bulan, havadaki uçak, helikopter, hatta uydu gibi bir gözlemci yardımıyla 150 deniz miline kadar fırlatılabilen aerodinamik araçlarla zenginleşmiştir. Gene bu alanda, Amerika'lılar «Tomahawk»ı geliştirme yolundadırlar; bu, sesaltı (sübsonik), dalgaların hemen üzerinde hızla uçabilen ve bir gemiden de, bir denizaltıdan da fırlatılabilen bir kruvazör füzesidir.

savunma yöntemleri

Bu silah sistemlerinin çeşitliliği ve giderek artan etkinliği, savunma yöntemlerinin de durmadan güçlendirilmesini gerektirmektedir.

Bütün büyük deniz kuvvetleri, yeni radarlarla birlikte, deniz-hava füzelerinin gerek menzilini, gerek isabet gücünü geliştirme çabası içindedirler. Yeni silah sistemlerine bağlanmış çeşitli sonarların geliştirilmesiyle denizaltı savaşı alanında da sürekli araştırmalar yapılmaktadır.

Bu yüzden, adı ister «kruvazör», ister «destroyer», «firkateyn» ya da «korvet» olsun, hava ve denizaltı saldırılarına karşı koymak üzere yapılan savaş gemilerine ağırlık ve öncelik tanınmaktadır.

Gerçekte, füzelerin geliştirilmesi, kılıç ile kalkan arasındaki savaşa yepyeni bir görünüm kazandırmıştır. Artık sorun sadece aracıyı, yani silah taşıyan uçak gemisi, gemi veya denizaltıyı yoketmek değil, aynı zamanda sılahın kendisini de yok etmek olmuştur. Yüzeyden - yüzeye fırlatılan füzelere karşı artık «Gatling» veya «Vulcan» tipinde atış hızı yüksek toplar kullanılmakta ve Amerika Birleşik Devletleri'nde deneme halinde olan «Eegis» tipinde, değerlendirme ve yer bulma (deteksiyon) sistemlerine bağlanmış füzesavarların kullanılması öngörülmektedir. Bu sistemle bir tek makine, tüm saldırı ve savunma araçlarının kullanılmasını sağlayacaktır.

deniz havacılığı

Deniz havacılığı alanında yalnız amerikan deniz kuvvetleri, en modern elektronik önleme, bombalama, keşif veya savaş araçlarıyla donatılmış büyük bir uçak gemisi filosuna sahiptir. Buna karşılık Kraliyet Donanması *Ark Royal*'i silahsızlandırmış, fransız deniz kuvvetleri ise, *Foch* ve *Clemenceau* gemilerini salt taktik destek görevlerinde kullanır olmuştur. Bazı ülkeler ise uçak gemilerini yeniden, ama daha ekonomik ve değişik biçimde kullanmaya

Türk deniz kuvvetlerine katılan «İstanbul» muhribi

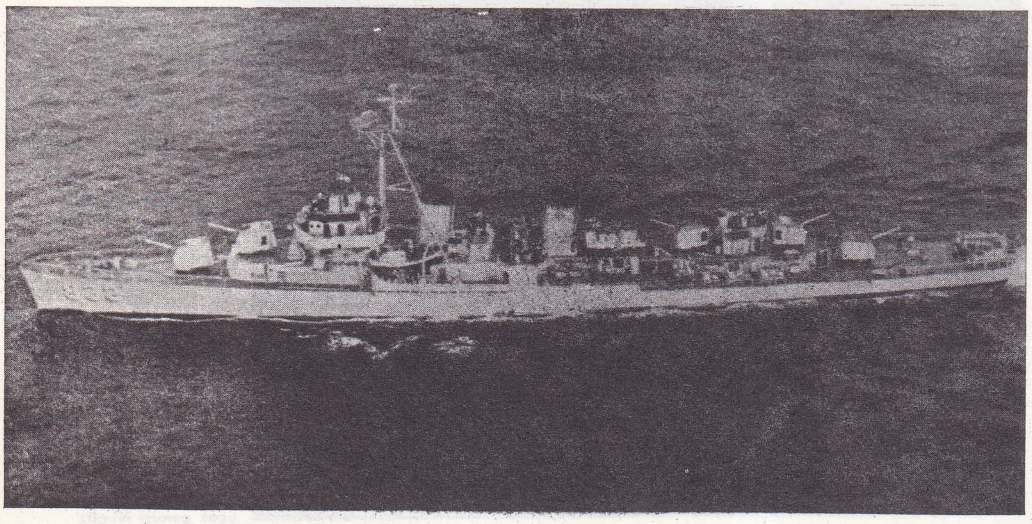

Foto. Thomson/Ç.S.F (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

başlamışlardır. Bunlara örnek olarak Büyük Britanya'nın 20 000 tonluk *Invincible*, sovyetlerin 35 000'er tonluk *Kiev* ve *Minsk* «denizaltısavar kruvazörleri» gösterilebilir. Bu gemilerde uçakların ardarda havalanabileceği güverteler vardır ve hafif gemilerin saldırılarında veya amfibi denilen hem karadan, hem denizden saldırı harekâtında pek değerli «Harrier» veya «Yak-36 Forger» tipinde, dikine havalanabilir uçaklar bulunmaktadır.

Bunlar ayrıca ister denizaltıyla savaş, ister füzelerle donatılmış hafif gemilerin saldırılarına karşı koyma, ister karma harekât söz konusu olsun, denizdeki önemi giderek artan, «Sea King» veya «Hermione» tipi helikopterlere sahiptirler. Fransız deniz kuvvetleri, *Jeanne-d'Arc* ile, yalnız helikopter taşıyan ilk gemiyi yapmış, sovyet donanması da bu formülden esinlenerek *Moskva* ve *Leningrad* teknelerini hizmete koymuştur.

Bununla birlikte, tüm bu silahların ortaya çıkması, deniz kuvvetleri nükleer silahları kullanmadan olamayacakları için, anlaşmazlık patlak verecek olursa, doktrinlere ilişkin gerçek bir kuşkuya yol açmıştır. Bu olasılık yüzünden şimdiden, gemilerin yayılma alanı genişletilmiş bulunmakta ve VI. filo tekneleri, Akdenizde 200 000 km² ye yakın bir yüzeye yayılmaktadır.

— Huk. *Deniz hukukunda yeni gelişmeler.* Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Konferansı, 9 mart — 27 nisan 1979 tarihleri arasında yapılan 8. toplantısının ilk bölümü için Cenevre'de toplandı. 10 hafta süren bu toplantıda da 1973'den beri 60 hafta boyunca tartışılmış olan kıta sahanlığı, karasuları ve deniz diplerinden yararlanma konuları tartışıldı. 16 temmuz - 24 ağustos 1979 tarihleri arasında 150'ye yakın ülkenin katılmasıyla New York'da yapılan toplantıda bu süre 66 haftaya yükseldi. 8. toplantı sırasında iki yeni grup oluşturuldu. Hukuk uzmanlarından oluşan birinci grupta, büyük denizlerin diplerindeki maden yataklarının kullanılmasıyla ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar ele alındı. 21'ler grubu diye anılan ikinci grup ise, 9 nisanda, 150 ülke yerine 21 ülkenin daha kolay tartışabileceği ilkesinden yola çıkan 77 ülkenin (sayıları şimdi 120'yi bulan gelişme yolunda olan ülkeler) önerisiyle oluştu. Bu grubun 21 üyesinden (ki ikisi sosyalist ülkeleri temsil etmektedir) 10'u sanayileşmiş ülkeler, 10'u gelişme yolunda olan ülkeler, 1'i de Çin'di.

Konferansta denizlerin korunmasına ilişkin sorunlar üzerinde az-çok anlaşma sağlandı. Komşu ülkeler arasındaki (kıyıdan itibaren 200 deniz mili ya da 370,4 km'ye kadar uzanan) özel ekonomik bölgelerin sınırlandırılması için hak gözeticilik ilkesi, açık bir biçimde eşit uzaklık kuralına üstün tutuldu. Ancak, muhtemel anlaşmazlıkların çözüme bağlanma biçimi ve (200 milden öteye uzanıyorsa ulusal yargılama yetkisine giren) kıta sahanlığının sınırlandırılması üzerinde henüz bir anlaşma sağlanamadı.

Sanayileşmiş ülkeler ile kalkınma yolunda olan ülkeler arasında en çok sürtüşme yaratan konu, büyük denizlerin diplerindeki maden yataklarının (özellikle çok metalli yumrucukların) kullanılmasıydı. Bu alanda, yine de bazı gelişmeler kaydedildi.

Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'ın 9 nisanda konferansa sunduğu mesajda, dile getirdiği gibi, acaba kısa sürede, deniz hukuku alanında toptan bir anlaşma kaleme alınabilecek midir? Gerçekte, 1973'den beri konferanstan sonra yayınlanan yarı - resmi belgeler, ulusal yasa ve yönetmeliklerin hazırlanmasında esas alındığına göre, bunların belirli bir düzeni güvenceye kavuşturan yeni bir deniz hukuku yarattığı söylenebilir.

— Jeol. *Deniz dibi yumrucukları ve çamurları.* Büyük okyanusların diplerinde çok geniş alanları kaplayan çok metalli yumrucukların varlığı, ilk modern oseanografi gemisi Challerger'in seferinden (1872 - 1876) beri bilinmektedir. Ancak, bu yumrularla gerçekten ilgilenilmeye başlanması 1960'lardadır.

Genellikle yanmış patates görünümünde ve büyüklüğünde olan bu yumrucukların

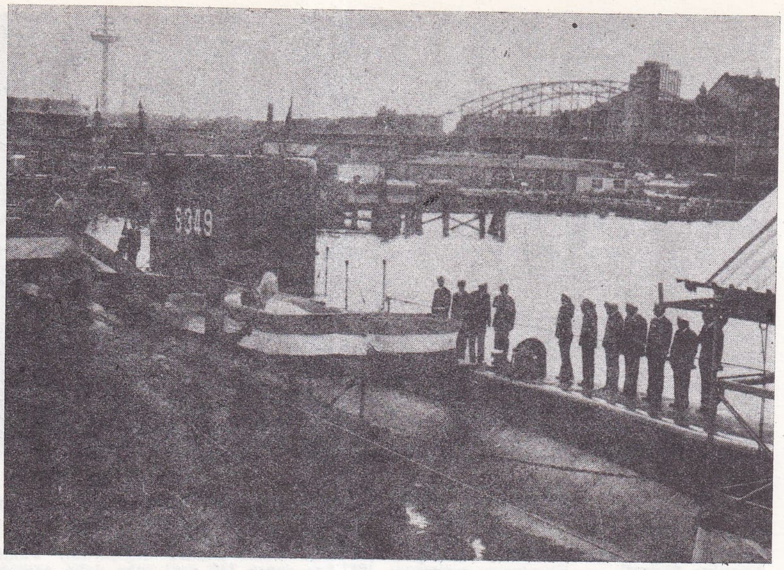

Federal Almanya'dan satın alınan «Baturay» denizaltısının teslim töreni: Kiel, 20 ağustos 1978

oluşum biçimi hâlâ tartışma konusudur. Dağılımları ve yoğunlukları ancak kısmen bilinmektedir. Buna rağmen şaşılacak tahminler yürütüldü: Bazı uzmanlara göre, 1 500 milyar ton yumrucuk toplanmayı beklemektedir.

Bu hazine, Birleşmiş Milletler'in 3. Deniz Hukuku Konferansı'nda, sanayileşmiş ülkeler ile (özellikle ABD) 77'ler grubu (kalkınma yolundaki 120'ye yakın ülke) arasındaki başlıca anlaşmazlık konularından biri oldu.

Gerçek, elbette daha karmaşıktır. Tüm yumrucuklar iyi nitelikte değildir. Elde edilen bilgiler kuru ağırlığının en az yüzde 2,6'sı nikel, bakır ve kobalt olan yumrucukların çıkarılmaya değer olduğunu göstermektedir. Ağırlığın yüzde 25-30'unu oluşturan demir kimsenin ilgisini çekmemekte, yüzde 29-30 dolayındaki manganez ise yalnız ABD'yi ilgilendirmektedir. Çıkarılabilir yumrucukların en az yoğunluğu m²'de 7 kg olmalı ve kapladıkları alan, aralıksız olarak binlerce km²'yi bulmalıdır. Bunların yanı sıra, halen bilinen iyi yumrucuklar 4 500 - 5 000 m derinliktedir ve tüm «offshore» uzmanları, derinliğin artmasıyla, denizden maden çıkarma maliyetinin de çok artacağını bilmektedirler. Bununla birlikte, 5-6 yıldan beri, yumrucukları toplama ve işleme teknolojisini araştırmak için pek çok uluslararası konsorsiyum oluşturulmuştur. Ancak, en son tahminlere göre, yılda 3 milyon ton yumrucuğun çıkarılabilmesi için gerekli yatırımlar 2-3 milyar dolar tutmaktadır. Öyleki, 1980'de çıkarma işlemlerine başlanabileceği tasarlanmışken şimdi 1990'dan hatta 2 000 yılından sözedilmektedir.

Deniz dibinde bulunup da kullanılabilecek diğer bir maden kaynağı da deniz dibi çamurudur.

Öyle ki, Kızıldeniz'deki metalli deniz dibi çamurlarının yumrucuklardan önce çıkarılmaya başlanması mümkündür. Bu denizin ortasında, 2 000 - 2 500 m derinlikte madence zengin (bugünkü bilgilere göre çinko, bakır ve gümüş), sıcak çamurla dolu 18 çukur keşfedildi. Kızıldeniz'e kıyısı olan Suudi Arabistan ve Sudan, bu maden zenginliklerini incelemek ve çıkarabilmek için gerekli teknikleri hazırlamak üzere bir anlaşma yaptılar. (L)

***Denizcilik Bankası. —** 1982 sonu rakamlarına göre bankanın 50 milyar lira itibari sermayesi, 6 662 milyon lira mevduatı vardı. Toplam mevduatının 2 218 milyonu ticari, 4 335 milyonu tasarruf mevduatından oluşuyordu. Aynı yıl banka 2 102 milyon lira kısa vadeli ticari kredi, 223 milyon lira orta ve uzun vadeli ticari kredi, 17 996 milyon lira de denizcilikle ilgili kredi dağıttı. Dağıttığı kredi toplamı 20 321 milyon lirayı buldu. Banka, deniz ulaştırmacılığı alanındaki işletmeleri kurup desteklemekte, gemi yapım, satın alma ve

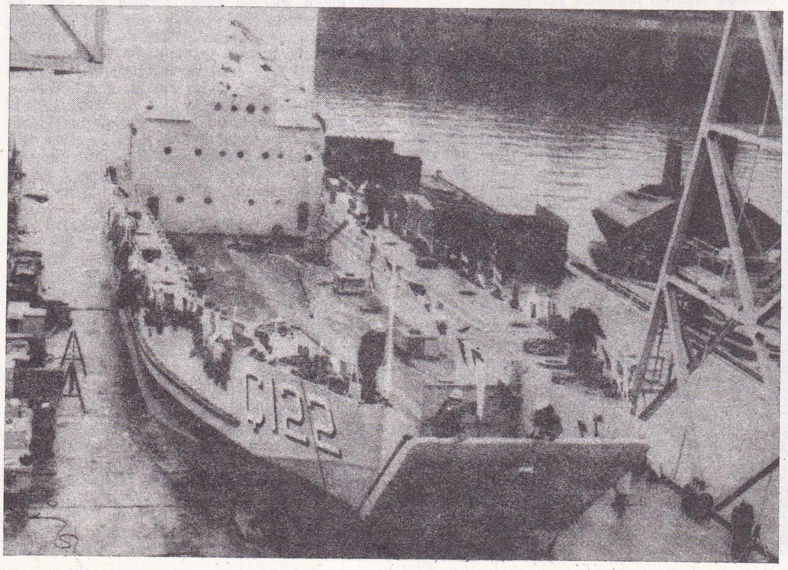

Gölcük tersanesinde yapımı gerçekleştirilen bir çıkarma gemisi denize indiriliyor.

Foto. Günaydın arşivi (2). [MEYDAN]

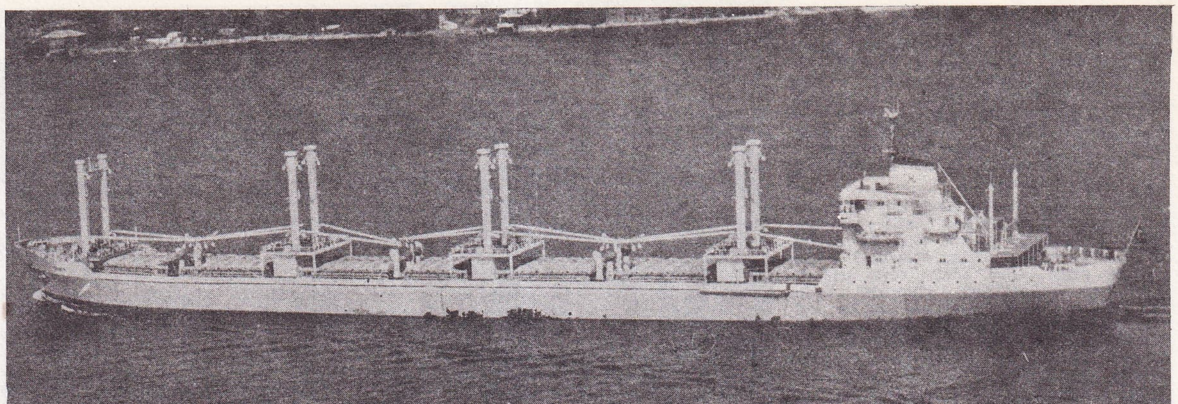

Deniz Nakliyatı filosuna katılan «Erdemir» dökme yük gemisi

işletmeciliği konularında faaliyet gösteren kuruluşlara kredi dağıtmaktadır. 1982'de Bankanın 53 şubesinde toplam 948 personel çalışmaktaydı. (M)

***Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı Anonim Şirketi.** — Kuruluşun sermayesi 1982'de 20 milyon liraya çıkarıldı. 1973'de 30 kuru yük gemisi (275 171 DWT), 10 dökme yük gemisi (115 650 DWT) 6 koster (12 561 DWT), 8 tanker (232 689 DWT) olmak üzere toplam 54 gemiden oluşan filo, 1983'te 24 kuru yük gemisi (232 742 DWT), 15 dökme yük gemisi (473 257 DWT), 10 koster (23 193 DWT), 7 tanker (392 003 DWT), 2 ro-ro (5 497) olmak üzere toplam 58 gemiden oluştu. Kuruluşun 1973'teki toplam taşıma kapasitesi 636 071 DWT'den 1983'te 1 063 692 DWT'a ulaştı. 1983'te filonun yaş ortalaması 9,6 yıldı.

Kuruluş, 1974'te 232 759 178 TL, 1975'te 222 896 861 TL. kâr sağladı. 1976, 1977 ve 1978'de dünya deniz taşımacılığı piyasasındaki olumsuz etkenler, döviz sıkıntısı ve enflasyonun taşıma maliyetlerini olumsuz yönde etkilemesi gibi nedenlerle zarar etti: 1976'da 140 918 311 TL, 1977'de 470 631 457 TL, 1978'de 1 103 045 534 TL. 1978'den sonra sürekli olarak kâra geçti: 1979'da 1 113 181 000 TL, 1980'de 2 546 741 604 TL, 1981'de 3 188 714 000 TL, 1982'de 860 866 091 TL. Deniz Nakliyatı filosu 1982'de türk limanları arası seferlerde 5 924 037 ton, yabancı limanlar arası, seferlerde ve türk limanlarından yabancı limanlara ya da yabancı limanlardan türk limanlarına 5 622 742 ton olmak üzere toplam 11 546 779 ton yük taşıdı. Bunlar arasında 224 855 ton tutarında dışsatım maddesi, yarıdan çoğu hampetrol olmak üzere 3 671 642 ton tutarında dışalım maddesi yer aldı.

Kuruluşun 3 081 personelinin (1983), 727'si karada, 2 354'ü denizde görevlidir. (M)

Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TÜRK). — Türk Donanma Vakfı'nın adı, ekim 1981'de Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı olarak değiştirildi. Vakıf 1981'den sonra 119 yeni şube daha açarak şube sayısını 156'ya yükseltti. Bu şubelerin 41'i illerde, 114'ü ilçelerde, 1'i Kıbrıs'tadır. Vakıf, 1975'te türk denizciliğini tanıtmak ve gelir sağlamak amacıyla kitaplar yayımlamaya başladı. 1983 ortalarına değin şu dört kitabı ayımlandı: *Deniz Yatağında Keşfedilen Maden Yataklarının İşletilmesine Sahildar Devletin Fiilî Müdahalesi ve Çatışan Tarafların Milletlerarası Mahkemeye Başvurmaları* (Dz. Hakim Alb. Ahmet L. İnce, 1975), *Yelken Kursları* (Ahmet Muhittin Öney, 1977), *Amatör Denizcilere Sınav Kılavuzu* (Marmara Bölgesi Liman ve Deniz İşleri Başkanlığı, 1982), *Gemici Dili* (Dz. Kur. Alb. Mustafa Zaloğlu, 1983). Vakfın yayın organı olan ve 1968'den 1978'e değin aylık olarak yayımlanan *Derya* adlı dergi, o tarihten sonra iki ayda bir yayımlanmaya başladı. Vakıf, her yıl temmuz ayında İstanbul'da açık deniz yelken yarışı ve İzmir'de Çakabey Yelken Yarışı düzenlemeyi sürdürmektedir. Ayrıca 1982-1983 futbol sezonunda, İstanbul, İzmir, Mersin ve İskenderun'da turnuvalar düzenlemeye başladı. Gelir sağlamak amacıyla 1979'da altın madalyon bastıran Vakfın 1983'te özvarlığı 3 milyar lirayı aştı. (M)

DENİZLER, Denizli ilinde, Çal ilçesinin Baklan bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 142 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DENİZLİ** (20), **Ege** bölgesinin iç kısmında il ve kent. —

● *Nüfus.* 1980 sayımında 603 338 olarak belirlenen nüfusu (km² başına 51 kişi) ile iller arasında 26. sırada yer aldı. Nüfus yoğunluğu açısından Türkiye ortalamasının altında kalan Denizli'nin toplam kent nüfusu 205 938, toplam köy nüfusu 397 400 idi. Denizli'nin nüfus artış hızı 1975 - 1980 döneminde binde 14,6 ile Türkiye ortalamasının (binde 20,7) gerisinde kaldı. Bir önceki döneme (1970 - 1975) göre ilin nüfus artış hızı binde 4 oranında geriledi. Bu durumunun başlıca nedeni, ildeki düşük doğurganlık oranı ve il dışına göçlerdir.

1980 sayımına göre Denizlide ilçe'lerin nüfusu: Merkez ilçe 206 561 (merkez 135 373), Acıpayam 79 225 (merkez 5 755), Buldan 23 463 (merkez 10 939), Çal 60 850 (merkez 3 676), Çameli 21 017 (merkez 2 203), Çardak 22 277 (merkez 4 872), Çivril 59 357 (merkez 9 343), Güney 15 481 (merkez 7 104), Kale 23 293 (merkez 5 258), Sarayköy 35 310 (merkez 11 042), Tavas 56 505 (merkez 10 373). Köy sayısı 453.

● *Tarım.* İlde sulama, taşkın önleme, elektrik enerjisi üretme amaçlarıyla yapılmakta olan Adıgüzel* (*Ek 2*) baraj ve hidroelektrik santralının 1980'de bitirilmesi öngörülmektedir. 1980 istatistiklerine göre Denizli'de belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 216 000 t, arpa 116 000 t, mısır 31 500 t, nohut 41 000 t, şeker pancarı 118 000 t, pamuk 14 000 t, tütün 7 500 t, elma 40 000 t, şeftali 8 000 t, üzüm 190 000 t. Aynı yıl istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 13 000, katır 5 000, eşek 25 000, sığır 119 000, manda 2 000, koyun 452 000, kılkeçisi 293 000.

● *Sanayi.* İlin 1973'te «kalkınmada öncelikli iller» kapsamına alınması ve yurt dışında çalışan işçilerin kurdukları çok ortaklı şirketlere Türk ve Alman hükümetlerince destek sağlanması, Denizli imalat sanayiinin hızlanarak gelişmesine yol açtı. İlde dokuma sanayiinde 1'i devletin, 21'i özel sektörün olmak üzere 22 büyük işletme vardır. İlde ikinci büyük sanayi dalı olan metal eşya sanayiinde etkinlik gösteren en önemli kuruluşlardan bazıları şunlardır: Ergür Kablo Fabrikası, Denizli Boru ve Profil Fabrikası, POSTAŞ - Pişkinler Otomotiv sanayii. Yurt dışında çalışan işçilerin katkısıyla kurulan Bir - Emek Elektrik Elektronik Sanayi ve Ticaret AŞ. 1982'de üretime geçti. Denizli'deki diğer önemli sanayi dalları: Kimya - plastik, gıda, orman ürünleri. Sanayi sektöründe 1980'de, 2'si devletin 115'i özel kesimin olmak üzere toplam 117 şirket bulunuyordu.

● *Enerji.* Sulama amacıyla kullanılması planlanan Yapraklı barajının projesi tamamlanmış durumdadır. Sarayköy ilçesinde, sıcak sudan elektrik enerjisi üretmek amacıyla 1976'da yapımına başlanan 15 MW gücündeki jeotermal elektrik santralı 1982'te işletmeye açıldı.

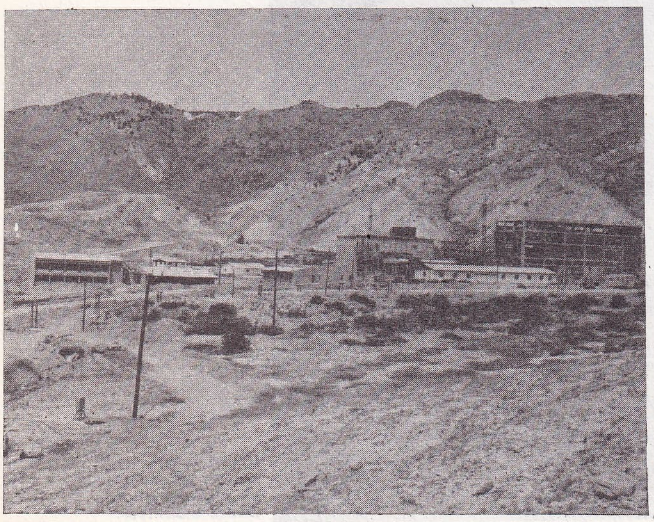

DENIZLİ'nin ilçesi Sarayköy'de 1982'de işletmeye açılan 15 MW gücündeki jeotermal elektrik santralı

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, ilin yüksek öğretim kurumları yeniden düzenlendi: Denizli Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürüldü ve Mühendislik Fakültesi adıyla, yeni kurulan Dokuz Eylül Üniversitesine bağlandı. Denizli Eğitim Enstitüsü de yüksekokula dönüştürülerek aynı üniversiteye bağlandı. 1980'de ilde 15 lise (5 704 öğrenci, 498 öğretmen), 88 ortaokul (5 958 öğrenci, 568 öğretmen) 46'sı kentte 501'i köyde olmak üzere 547 ilkokul (80 552 öğrenci, 2 897 öğretmen), 23 mesleki ve teknik okul (8 683 öğrenci, 459 öğretmen) vardır.

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 795 yataklı 15 kamusal, 75 yataklı 2 özel hastane, 12 sağlık merkezi, 65 uzman hekim, 66 pratisyen hekim, 32 diş hekimi, 274 hemşire, 165 sağlık teknisyeni, 256 ebe. (M)

***Denizli İktisat Bankası.** Bk. *İktisat Bankası.*

***DENKTAŞ** (Rauf), kıbrıslı türk siyaset adamı. — Kurucu Meclis'ce hazırlanan KTFD anayasasının Kıbrıs Türk toplumu tarafından büyük bir çoğunlukla kabul edilmesinden (8 haziran 1975) bir yıl sonra, 20 haziran 1976'da yapılan ilk genel seçimlerde, Denktaş devlet başkanlığına seçildi. Devlet başkanı olarak, Türk ve Rum toplumları arasında uzlaşma sağlamak amacıyla, Rum toplum lideri Makarios'la iki doruk toplantısı (27 ocak 1977, 12 şubat 1977) yaptı. Bu toplantılardan ikincisinde, Kıbrıs'ta bağımsız, bağlantısız, egemen, iki toplumlu ve iki böl-

Foto. Günaydın arşivi; X (MEYDAN)

geli federal bir cumhuriyetin kurulması konusunda anlaşmaya varıldı ve bu anlaşma, 19 mayıs 1979'da yapılan Denktaş - Kipriyanu doruk toplantısında da onaylandı. Denktaş 28 haziran 1981'de yeniden başkanlığa seçildi.

Söz konusu anlaşmalarda belirlenen ilkelere göre yürütülen toplumlararası görüşmelerin, Kıbrıs Rum yönetimi tarafından sabote edilmesine (örneğin 13 mayıs 1983' te BM genel kurulundan geçirilen ve Kıbrıs Türk toplumunu bir azınlık durumuna düşüren karar) karşı çıkan Denktaş, bu durumu dünya kamuoyunda kınadı; Kıbrıs Türk toplumunun haklı isteklerini savunmayı sürdürerek 1977 ve 1979 doruk anlaşmalarında öngörülen ilkelere uyulmasını istedi. (M)

DENNER (Charles), Polonya asıllı fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Tarnow, Polonya 1926). Jean Vilar'ın yönettiği Paris Ulusal Tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 1955' te geçtiği sinemada, 1962'de C. Chabrol'ün *Landru* filmindeki başrolüyle parladı; toplumla uyumsuz tipleri (anarşist, katil, serseri vb.) canlandırmasıyla dikkati çekti. TV'de *Scapin'in Dolapları* ve *Budala* uyarlamalarında rol aldı. Başlıca filmleri: *le Vieil homme et l'enfant* (Yaşlı Adam ve Çocuk) [C. Berri, 1966], *Hırsız* (le Voleur) [L. Malle, 1967], *Siyah Gelinlik* (la Mariée était en Noir) [F. Truffaut, 1967], *Z* (Costa - Gavras, 1968), *Genç ve Güzel* (Une belle fille comme noi) [F. Truffaut, 1972], *Tüm Bir Yaşam* (Toute une vie) [C. Lelouch, 1973], *Mado* (C. Sautet, 1976), *l'Homme qui aimait le femmes* (Kadın Düşkünü) [F. Truffaut, 1976], *Robert et Robert* (C. Lelouch, 1978). [M]

DEPARDİEU (Gérard), fransız sinema oyuncusu (doğ. 1949). Tiyatro ve TV deneyiminden sonra 1970'lerde birdenbire parladı. 70 sonları, 80 başlarında fransız sinemasının bir numaralı erkek oyuncusu durumuna geldi. 1980'de F. Truffaut'nun *Son Metro*'suyla (lernier métro) César ödülü aldı. Diğer başlıca filmleri: *Deux hommes dans la ville* (Kentte İki Adam) [J. Giovanni, 1973], *Stavisky* (A. Resnais, 1974), *Sen, Ben ve Diğerleri* (Vincent, François, Paul et les autres) [C. Sautet, 1974], *Novecento* (1900) [B. Bertolucci, 1976], *Şebeke* (Barocco) [A. Téchiné, 1976], *le Camion* (Kamyon) [M. Duras, 1977], *Ona Sevdiğimi Söyle* (Dites-lui que je l'aime) [C. Miller, 1977], *Préparez vos mouchoirs* (Mendillerinizi Hazırlayın) [B. Blier, 1978], *le Sucre* (Şeker) [J. Rouffio, 1978], *Buffet Froid* (Soğuk Büfe) [B. Blier, 1979], *Mon oncle d'Amérique* (Amerika'daki Amcam) [A. Resnais, 1980], *Loulou* (M. Pialat, 1980), *Je vous aime* (Sizi Seviyorum) [C. Berri, 1981], *Silahlar Seçti* (le Choix de armes) [A. Corneau, 1981], *la Femme d'à côté* (Yandaki Kadın) [F. Truffaut, 1981], *le Retour de Martin Guerre* (Martin Guerre'in Dönüşü) [D. Vigne, 1982], *Danton* (A. Wajda, 1982; 1983 Montreal Şenliği erkek oyuncu ödülü). [M]

***DEPREM** i. — ANSİKL. Yılda yaklaşık 300 000 yer sarsıntısı olur. Bu sarsıntıların pek çoğunu insanlar hissetmez. 300 000 depremin 150 - 200'ü az çok zarara yol açar ve en çok 20'si önemli zararlar verir. Ayrıca yer sartıntılarının tamamına yakını, öteden beri deprem olduğu bilinen bölgelerde meydana gelir. 1976 yılında meydana gelen depremlerde (Çin'de Tangshan'daki depremde ölen 700 000 kişi de hesaba katılırsa) 800 000 kişi öldü. Oysa 1900'den 1975'e kadar depremlerde, tüm dünyada toplam 650 000 kişi ölmüştü. 1976' daki yer sarsıntılarının kötü bir rastlantı olarak nüfusun çok yoğun olduğu bölgelerde meydana gelmesi, ölü sayısının böylesine yüksek olmasına neden oldu.

Cezayir'de Al-Asnam (Eş-Şelif) ve İtalya'da Laviano depremleri, Afrika ve Avrasya kütlelerinin kıpırdanması sonucunda meydana geldi. On milyon yıldan beri Afrika kıtası, yılda ortalama 1-1,5 cm kadar Avrupa'ya doğru (Batı Akdeniz'de) «çıkmaktadır». Bu konuda tam bir görüş birliği vardır. Ama Akdeniz'in jeolojik tarih ve yapısı çok karmaşıktır. Afrika ve Avrasya plakları arasında bir dizi blok türde değişik biçimlerde yer değiştirmiştir. Öyle ki, bu iki kütlenin birbirine yaklaşmasının somut kanıtı olan deprem bölgeleri Afrika ve Avrasya arasında değil, Atlas ve Apenin sıradağları hizasındadır. Şiddetli bir depremin yer kabuğunda bırakabileceği izleri incelemek ve bölgenin yapısını ve deprem mekanizmalarını anlamak için depremi izleyen pek çok sarsıntıyı kaydetmek gerekir. Ancak, tüm bu gözlemler uzun zaman alır. Cezayir ve İtalya' da meydana gelen yer sarsıntılarını izleyen günlerde incelemeler yapmak için olay yerine giden çeşitli uluslardan jeofizik ve jeoloji uzmanları şu sonuçlara ulaştılar: El - Asnam depremi, kuzey - batı - güneydoğu yönünde ani bir kısalma sonucu meydana geldi. Laviano depremi ise, kuzeybatı - güneydoğu yönündeki bir fayın yeniden oynamasıyla oldu.

● *Türkiye* de deprem kuşağı üzerinde bulunan ülkelerdendir. Bu nedenle 2-3 yılda bir deprem felaketine uğrar. Konutların yapım tekniği ve yapı malzemesi, özellikle kırsal kesimde depreme dayanabilecek nitelikte olmadığından orta şiddette depremler bile can ve mal kaybına yol açar. Nitekim 1976'da Van yöresinde meydana gelen depremde (24 kasım 1976) önemli ölçüde can ve mal kaybı oldu (3 840 ölü, 9 322 yapı hasarı). [LM]

***DERBENT,** Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 438 nüf., 15 köy. Bucak merkezi Hikmetiye, 2 156 nüf. (1980). [M]

***DERBENT,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 248 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 4 128 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DERBY,** Büyük Britanya'da (Derbyshire) kent. — 215 700 nüf. Sentetik dokuma ve demiryolu malzemesi sanayii. Müze ve sanat galerisi. Sanayi müzesi. (L)

DERE, Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi 3 653 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DERE,** Tunceli ilinde, Pertek ilçesine bağlı bucak. — 3 378 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 418 nüf. (1980). [M]

DEREBAĞ, Kayseri ilinde, Yahyalı ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 373 nüf. (1980). Belediye. (M)

DEREBUCAK, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Gencek bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 034 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DERECİK,** Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesine bağlı bucak. — 13 461 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 3 202 nüf. (1980). [M]

DEREÇİNE, Afyonkarahisar ilinde, Sultandağ ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 522 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DEREKÖY,** Kırklareli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 396 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 066 nüf. (1980). [M]

DEREKÖY, Konya ilinde, Bozkır ilçesine balı yerleşim merkezi 2 417 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DERELİ,** Giresun ilinde ilçe. — 36 758 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 4 550 nüf. (1980). [M]

***DERELİ** (Cevat), türk ressamı. — İstanbul'da yeni çalışmalarını sergiledi (1976, 1977, 1980, 1983). Sedat Simavi Vakfı görsel sanatlar ödülünü Zühtü Müritoğlu ile bölüştü (1977). Sanatçıya doğumunun 100. yıldönümü nedeniyle Atatürk Devlet armağanı verildi. (1981). [M]

***DEREPAZARI,** Rize ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 410 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 4 289 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DERGİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975' ten sonra yayımlanan haftalık, on beş günlük ya da aylık dergilerin yıllara dağılımı şöyle oldu: 1975'te 452, 1976'da 321, 1977' de 238, 1978'de 276, 1979'da 351, 1980'de 229, 1981'de 327.

1975'ten sonra sanat-edebiyat dergilerine çok sayıda yenisi eklendi. Uzun süredir yayımlanan birçok derginin de yaşamı sona erdi. En eskilerden *Varlık* (1933) ve *Türk Dili* (1951) yayımlarını aralıksız olarak sürdürdüler. Varlık 1983'te. 50. yılını kutladı. 1950'den beri çıkmakta olan *Yeditepe* ile 1972'den beri yayımlanan *Milliyet Sanat Dergisi* de aksamadan günümüze geldiler.

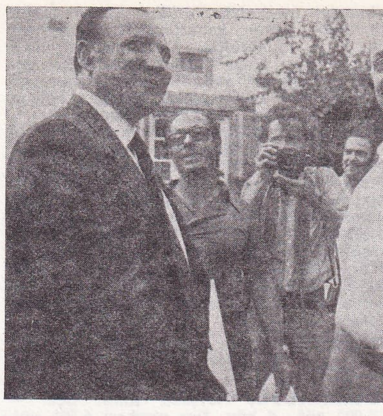

Toplumlararası görüşmeler için biraraya gelen **Rauf DENKTAŞ** ve Glafkos Klerides

1965'ten beri İstanbul'da yayımlanmakta olan haftalık siyaset, fikir ve sanat dergisi *Meydan* 1983 yılında yayın hayatından çekilirken, 1970'ten beri Ankara'da yayımlanmakta olan *Yankı* haber dergisi 1983 yılında İstanbul'da yayınlanmaya başladı. Ayrıca İstanbul'da haber dergisi olarak *Nokta* 1983'de yayın yaşamına girdi.

Son yıllarda birtakım sanat - edebiyat dergileri (*Türk Edebiyatı* [1972], *Türkiye Yazıları* [1977], Yazko - Edebiyat [1981], *Yazko - Çeviri* [1981], *Yazko - Felsefe Yazıları* [1982], *Yazko - Somut* [1982], *Edebiyat Cephesi* [1979], *Gösteri* [1981], *Çağdaş Eleştiri* [1981]) sahneye çıkarken, bir kısım sanat ve edebiyat dergileri de kapandı: *Türk Folklor Araştırmaları* (1949 - 1979), *Yeni Ufuklar* (1953 - 1976), *Soyut* (1972 - 1977), *Hisar* (1950 - 1980), *Aydınlık* (1974 - 1980), *Ürün* (1974 - 1980).

Magazin türü dergilerin sayısında da önemli artış oldu. Bu alanın en eski yayın organı *Hayat* (1950) yayımını bugün de sürdürür. Onu *Ses* (1957) izledi. *Hey* 12 yıldır, *Hafta Sonu* 10 yıldır, *Samanyolu* 9 yıldır çıkar. *Kadınca* 1979'da, *Erkekçe* 1980'de, *Bravo* 1981'de yayımlanmaya başladı.

TV'nin halkın yaşamına girmesiyle TV dergileri de ortaya çıktı: *TV'de 7 Gün* (1976), *Tele Magazin* (1976), *Gong* (1979). Son dönemde mizah dergileri de çoğaldı. On bir yıldır yayımını sürdüren *Gırgır*'a (1972), yüksek tirajlı iki dergi daha eklendi: *Çarşaf* (1975) ve *Fırt* (1975). Son dönemin dergiler açısından en önemli olayı, çocuk dergilerinin nitelik ve özellikle nicelik yönünden gösterdiği büyük atılımdır. 1970'ten beri yayımlanan *Milliyet Çocuk* dergisine son birkaç yılda eklenen yeni çocuk dergilerinin başlıcaları: *Tercüman Çocuk* (1977), *Can Kardeş* (1980), *Türkiye Çocuk* (1981), *Hüriyet Çocuk* (1982). [M]

***DERİCİLİK** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1977'de 1 000 milyon dm² küçükbaş mamul deri, 800 milyon dm² vidala (sepilenmiş dana derisi), 8 000 ton kösele elde edildi. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1983 yılı için öngörülen artışlar gerçekleşemedi hatta vidala ve kösele üretiminde bir miktar gerileme bile oldu. 1981'de 1 100 milyon dm² küçükbaş mamul deri, 620 milyon dm² vidala, 5 200 milyon ton kösele üretildi. Hammadde ve kimyasal maddelerden ileri gelen kalite sorunlarını çözümlemek amacıyla, hammadde ve kimyasal madde dışalımında çeşitli kolaylıklar sağlandı. Yeterli miktar ve kalitede ham deri üretimi için, hayvancılığın geliştirilmesi ve hayvan besleme, bakım, kesim, yüzme ve depolama koşullarının daha elverişli hale getirilmesi yolunda çalışmalar yapılmaktadır. Bu alanda en önemli üretim artışı, deri giyim eşyasında gerçekleşti. Üretim artışı, dışsatımla değerlendirildi. 1981'de deriden mamul giyim eşyası dışsatımından toplam 13,2 milyar lira gelir sağlandı. Bu rakamın 1983'te 16 milyar dolayında gerçekleşmesi öngörüldü.

Sümerbank Genel Müdürlüğü'ne bağlı Sarıkamış - Kars er botu, Van erkek iskarpini, Erzincan - Tercan kadın iskarpini fabrikaları 1982'de üretime geçti. 1983'te açılması öngörülen üç yeni ayakkabı fab-

Foto. Ch. Simonpietri/Sygma (LAROUSSE)

rikasının üretimiyle birlikte Sümerbank'ın ayakkabı üretim kapasitesinde üç milyon çift artış öngörüldü. Deri mamullerinin, son yıllarda, önemli bir dışsatım öğesi durumuna gelmesi, yetkilileri, bu alanda verimi artırma amacı güden birtakım önlemler almaya itti. Bunların başlıcaları: 1. Hazır giyim boyutları standartlaştırılarak, ticarette bu standartlara uyumun sağlanması. 2. Yurt içinde yeterli miktar ve kalitede üretilemeyen ham deri, yardımcı malzeme ve kimyasal maddelerin dışalımında kolaylıklar sağlanması. 3. Yeniden örgütlenecek olan Dericilik Eğitim ve Araştırma Enstitüsü'nün özellikle kaliteli üretim sorunlarına eğilmesi. 4. Et ve Balık Kurumu'nun ham deri satışlarında, dışsatım yapan üreticilerin ihtiyaçlarına öncelik vermesi. [M]

***DERİK,** Mardin ilinde ilçe. — 42 887 nüf., 60 köy. İlçe merkezi 15 288 nüf. (1980). [M]

***DERİNKUYU,** Nevşehir ilinde ilçe. — 18 002 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 6 591 nüf. (1980). [M]

***Deri ve Kundura Fabrikaları (Beykoz),** Sümerbank'a bağlı deri ve kundura fabrikası. — Kuruluşun sermayesi 1982 başında, Yönetim Komitesi kararıyla 2 300 000 000 liraya yükseltildi. Çanakkale Sentetik Deri Fabrikası, 1983 başında Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları'na bağlandı. Kuruluş yıllarında yalnız kösele tabanlı kundura üreten fabrika, 1975'te, kösele tabanlı kunduraların yanı sıra plastik, lastik ve kauçuk tabanlı kunduralar da üretmeye başladı. Fabrikanın 1983 üretim programında, üretimin yüzde 25'i kösele tabanlı kundura, yüzde 75'i de plastik, lastik ve kauçuk tabanlı kundura olarak belirlendi. Fabrika 108'i memur, 1 901 işçi olmak üzere toplam 2 009 kişiye iş olanağı sağlamaktadır (temmuz 1983). [M]

Beykoz Deri ve Kundura Fabrikaları'nın ayakkabı üretimi

yıl	program (çift)	gerçekleşme (çift)
1975	2 940 000	1 711 254
1976	3 100 000	2 494 531
1977	3 865 000	2 754 920
1978	2 755 000	2 495 039
1979	3 100 000	2 834 406
1980	3 100 000	2 496 027
1981	3 100 000	2 754 805
1982	3 100 000	2 551 762

***DERNEK** i. — ANSİKL. Huk. 22 kasım 1972 tarih ve 1630 sayılı Dernekler Kanunu 4 ekim 1983 tarih ve 2098 sayılı Dernekler Kanunu'yla yürürlükten kaldırıldı. 12 Eylül 1980 öncesinde derneklerden birçoğunun adeta siyasi parti gibi çalışarak dernek statüsünü kötüye kullanması bu değişikliğin başlıca nedeni oldu. 1982 Anayasası'na göre düzenlenen yeni Dernekler Kanunu bu konuda sıkı kurallar getirdi. Dernekler Kanunu'na göre medeni hakları kullanma ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını bitirmiş olan herkes önceden izin almadan dernek kurabilir. Ne var ki bu genel kuralın istisnaları vardır: Belli bazı görevliler ya da kişiler kurucu olamayacakları gibi geçici de olsa dernek kuramazlar. Bu kişiler şunlardır: Yüksek mahkeme üyeleri; yargıç ve savcılar; sayıştay meslek mensupları ile savcı ve yardımcıları; mülki idare amirliği hizmet kadrolarında çalışanlar; Türk Silahlı Kuvvetleri ile genel ve özel kolluk kuvvetleri mensupları; resmi ve özel ilkokul, ortaokul, lise ya da dengi okullar öğretmen ve yöneticileri; Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve liseler kuruluşunda çalışan diğer personel ve özel yasalarında dernek kuramayacakları belirtilen kamu hizmeti görevlileri, resmi ve özel ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri. Kanun, Türk Ceza Kanunu'nun öngördüğü bazı suçları işleyenlerin de, bu suçları açıkça belirleyerek, dernek kurucusu olamayacaklarını hüküm altına almıştır. Bunun dışında, kurulması yasaklanmış dernekleri kuranlar ve yönetenler ile derneklerin bakımından yasaklanmış işler yapmaları nedeniyle kapatılmasına karar verilen derneklerin yöneticileri kapatma kararının kesinleştiği tarihten başlayarak beş yıl süre içinde dernek kuramazlar. Dernekler kanunu, siyasi partiden, Siyasi Partiler Kanunu'nun 101. maddesinin (d) bendi gereğince kesin olarak çıkarılan ya da eylemleriyle bir siyasi partinin kapatılmasına yol açan parti üyelerini de aynı süreyle yasak kapsamına almıştır.

kuruluş

Anayasa, toplantı hak ve hürriyetleri başlığı altında dernek kurma özgürlüğünü düzenlerken, dernek kurabilmek için önceden iznin gerekmediğini; kanunun gösterdiği belgelerin, gene kanunda belirtilen yetkili mercie verilmesiyle dernek kurulmuş olacağını kabul ediyor. Dernekler kanunu da, bu ilkenin şöyle uygulanacağını belirliyor: Dernekler, kuruluş bildirisini ve eklerini merkezlerinin bulunduğu mahallin en büyük mülki amirliğine vererek tüzelkişilik kazanırlar. Kuruluş bildirisi ve eklerinde derneğin adı, ikametgâh adresi; kurucuların adları, doğum yerleri ve tarihleri, meslek ya da sanatları; tâbiyet ve ikametgâhları; kurucuların nüfus cüzdanı örnekleri, adli sicil belgeleri dernek kurucusu olabilme koşullarını taşıdıklarına ilişkin beyannameler ile kurucularca imzalı dört tane dernek tüzüğü bulunmalıdır.

Dernek tüzüğünde, kuruluş bildirisinde de yer alan bilgilerden başka, derneğe üye olma, üyelikten çıkma ve çıkarılmanın koşulları ve biçimleri; yönetim ve denetleme kurullarının görev ve yetkileri; bu organların nasıl seçilecekleri, asil ve yedek üye sayısı; derneğin şubesinin bulunup bulunmayacağı; bulunacak ise kuruluş koşulları, görev ve yetkileri ile dernek genel kurulunda nasıl temsil edileceği; yıllık ödenti miktarı; iç denetim şekilleri; tüzüğün nasıl değiştirileceği ve derneğin feshi halinde malvarlığının nasıl tasfiye edileceği gösterilir.

Kuruluş bildirisi ve eklerinin doğruluğu ile tüzükleri, kurulan derneğin çalışmalarda bulunacağı ilin valiliklerince otuz gün içinde incelenir. Dernek birden fazla ilde çalışacaksa, sözkonusu denetim, doksan gün içinde İçişleri Bakanlığı'nca yapılır. Bu inceleme sırasında, belgelerde ya da kurucuların hukuki durumlarında kanuna aykırılık ya da noksanlık saptanırsa, giderilebilen aykırılık ya da noksanlıklar için, derneğin geçici yönetim kurulundan düzeltme ya da tamamlanma istenir. Yazılı olarak yapılacak bu isteğin bildiriminden başlayarak otuz gün içinde, belirtilen noksanlıklar tamamlanmaz ya da kanuna aykırılık giderilmezse, valilik derneğin kapatılması için cumhuriyet savcılığına ihbarda bulunur. Savcılık, kapatma için mahkemeye başvurur. Dernek, kanunun yasakladığı amaçlarla kurulmuş ise, dernek merkezinin bulunduğu yer valisinin kararıyla çalışma durdurulur ve savcılık harekete geçirilir. Kuruluş bildirisinde ve tüzüklerinde kanuna aykırılık ya da noksanlık bulunmaz ya da bunlar giderilirse, durum derneğe yazı ile bildirilir.

yasak amaçlar

Dernekler Kanunu, anayasa ilkelerine dayanarak, hangi amaçlarla dernek kurulamayacağını belirtmektedir. Bu amaçlar şöyle özetlenebilir: Anayasanın «Başlangıç» bölümünde belirtilen temel ilkeleri değiştirmeye; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya; dil, ırk, sınıf, din ve mezhep ayırımı yapmaya, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya; milli egemenliğe, milli güvenliğe, kamu düzenine ve genel asayişe, kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığın korunmasına aykırı davranmaya, Türk dilinden ve kültüründen ayrı dil ve kültürleri korumaya, geliştirmeye; sosyal sınıf egemenliği kurmaya; memleket içinde kurulu ekonomik ve sosyal temel düzenlerden birini devirmeye ya da devletin siyasi ve hukuki düzenlerini yok etmeye; dini, din duygularını ya da kutsal sayılan şeyleri, kötüye kullanmaya; inkılap kanunlarını kaldırmaya, değiştirmeye; Atatürk'ün kişiliğini, ilkelerini, çalışmalarını, anılarını kötülemeye, küçük düşürmeye; belli bir siyasi partiyi desteklemeye; türk devletinin manevi şahsiyetini kötülemeye ve küçültmeye vb. yönelik amaçlarla dernek kurulamaz.

Yükseköğretim kurumlarında (üniversitelerde) birden fazla öğrenci derneği kurulamaz. Siyasi partilerin ya da kapatılmış siyasi partilerin, sendikaların, konfederasyonların; kapatılmış derneklerin adları, amblemleri, rozetleri kullanılamaz. Ayrıca komünist, anarşist, faşist, nasyonal-sosyalist ,teokratik ya da aynı anlama gelen adları, işaretleri ya da bunları hatırlatan işaret ve sembolleri; yasaklanmış dilleri ve bu dillerle yazılmış pankart, levha, plak, ses ve görüntü bandı, broşür, el ilanı, bildiri ve benzerlerini; mühür ve başlıklarda, derneğin isminden ve varsa işaretinden başka isim ve işaretleri kullanmak da yasaktır.

Dernekle Türk, Türkiye, Milli, Cumhuriyet, Mustafa Kemal kelimeleri ile bunların baş ve sonlarına getirilen eklerle yapılacak kelimeleri ancak Bakanlar Kurulu kararıyla adlarında kullanabilirler.

Dernekler, uluslararası etkinliklerde bulunmak amacıyla kurulmayacağı gibi, Türkiye'de kurulan derneklerin, yurt dışındaki kuruluşlara katılmaları; merkezi yurt dışında bulunan derneklerin Türkiye'de şube açmaları da yasaktır. Ancak, gerçekten, uluslararası beraberlik ya da işbirliği yapılmasında yarar görülen durumlarda Dışişleri Bakanlığı'nın görüşü, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu' nun izniyle, uluslararası etkinlikte bulunma amacıyla dernek kurulmasına; kurulmuş bir derneğin bu yönde çalışmasına; bu tür derneklerin yurt dışında şube açmasına izin verilebilir.

Dernek tüzüğünün mahalli gazetelerden birinde ilanından başlayarak altı ay içinde ilk genel kurul toplantısı yapılır ve organlar oluşturulur. Yoksa, dernek kendiliğinden dağılmış sayılır. Bu kararı mahalli en büyük mülki âmir verir.

Derneklerin izlenmesini ve denetimini sağlamak için, İçişleri Bakanlığı'nca, Emniyet Genel Müdürlüğü'nde ve illerdeki emniyet müdürlüklerinde tutulan «Dernekler Kütüğü»ne bütün dernekler, federasyon ve konfederasyonlar ile şubeleri ve merkezleri, yurt dışında bulunan derneklerin de Türkiye'de açılmış şubeleri kaydolunur.

şube açılması

Bir dernek, tüzüğünde belirtilmiş olmak kaydıyla, gerekli görülen il, merkez ilçe, ilçe ve köylerde birer şube açabilirler. Kamuya yararlı dernek kabul edilenler ise sayı sınırlaması dışında tutulmuştur. Kuruluş işlemleri, derneğin kuruluşuna benzer. Şube kurucularının, şubenin açılacağı yerde en az altı aydan beri ikamet etmeleri zorunlu olduğu gibi, yazılı başvuruya yönetim kurulu tarafından yetkili kılındıklarını gösteren belgeler de eklenmek gerekir.

federasyon ve konfederasyon kurulması

Kuruluş amaçları aynı olan ve kamu yararına çalışan en az üç derneğin biraraya gelmeleriyle *federasyon;* kuruluş amaçları aynı olan en az üç federasyonun bir araya gelmesiyle de *konfederasyon* kurulabilir. Kanun, derneklerin başka bir biçimde örgütlenmelerini yasaklamıştır. Federasyon ve konfederasyon tüzüklerinde de, dernek tüzüklerindeki bilgiler ile üye dernek ya da federasyonların katılma paylarının ne olduğu yazılır.

Dernek üst kuruluşları adı verilen federasyon ve konfederasyonlar, tüzüklerinden dört nüshasını kuruluş bildirisine ekli olarak mahallin en büyük mülki âmirliğine vermekle tüzel kişilik kazanırlar.

Üst kuruluşlara üye olmak zorunluğu yoktur. Ancak, kanun, sakatlara hizmet amacı ile kurulan derneklerin, Körler federasyonu, sağırlar federasyonu, ortopedik özürlüler federasyonu, zihinsel özürlüler federasyonu olmak üzere dört federasyon kurmalarını ve bunların birleşerek Türkiye Sakatlar Federasyonu'nu oluşturmalarını zorunlu kılmıştır.

üyelik

Anayasa, kural olarak herkesin derneklere üye olabileceğini, dernek kurma hakkını herkese açık tutarak kabul etmiştir. Dernekler Kanunu'nun 16. maddesi de, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip ve on sekiz yaşını bitirmiş bulunanların derneklere üye olabileceklerini belirtmektedir. Yalnız, bir kısım kamu görevlileri için istisna hükümleri vardır. Dernek kuramayacakları belirtilenlerden Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Sayıştay üyeleri ile yargıç ve savcılar, içinde bulundukları ya da bağlı oldukları kurulun izniyle; öbür kamu görevlileri de, bağlı oldukları bakanlığın tespit ve ilan ettiği derneklere sınırlı tutulmak kaydıyla, dernek üyesi olabilirler.

Belli suçları işledikleri ya da yasak dernek kurdukları anlaşılan kişiler dernek üyesi olamazlar. Ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri de bu haktan yararlanamazlar.

Gene Anayasa ve Dernekler Kanunu'na göre üyelik hakkının gereği olarak, hiç kimse, dernek üyesi olmaya ya da bir derneğin üyesi kalmaya zorlanamaz.

Her üye dernekte eşit haklara sahiptir. Genel kurulda her üyenin bir oy hakkı vardır. Ancak, bir üye, oy verme hakkını kendisi kullanamıyorsa, bir başka üyeye kendisini temsil yetkisini verebilir. En çok bir üye temsil edilebilir. İzinle dernek üyesi olabilen kamu görevlileri ile TBMM üyeleri, üyesi oldukları derneklerin yönetim ve denetleme kurullarında görev alamazlar. Yalnız bu yasak, TBMM üyeleri bakımından, özel gelir kaynağı ya da özel imkânları kanunla sağlanmış bulunan ve kamu yararına çalışan derneklerle sınırlıdır. TBMM üyeleri, bunların dışındaki derneklerde yönetim ve denetleme görevi de alabilirler.

Üyeler arasındaki eşitliğin sonucu olarak, kanun, dernek tüzüğüne, bu eşitliği bozabilecek hükümler konmasını da yasaklamıştır.

organlar

Derneklerin mutlaka sahip bulunmaları gereken üç organı vardır: Genel kurul, yönetim kurulu ve denetleme kurulu.

● *Genel kurul.* Bütün dernek üyelerinden oluşan en geniş yetkili karar ve seçim organıdır. Olağan genel kurul toplantıları, dernek tüzüğünde belirtilen zamanlarda, iki yıldan fazla aralıklı olmamak koşuluyla yapılır. Olağanüstü toplantı da, üyelerden beşte birinin yazılı isteği üzerine yapılabilir Toplantı çağrısını yönetim kurulu yapar. Ayrıca, yönetim kurulunun ya da denetleme kurulunun gerekli gördüğü durumlarda da olağanüstü genel kurul toplantısı yoluna gidilebilir. Genel kurul toplantısı için üyeler, en az on beş gün önceden, gün, saat, yer ve gündem belirtilerek mahalli gazetede yapılacak bir ilanla toplantıya çağrılır. Bu çağrıda, çoğunluk sağlanmaması nedeniyle yapılması gereken ikinci toplantının da günü belirtilir. Yalnız, iki toplantı günü arasında en az bir hafta süre bulunmalıdır. İdari denetimin sağlanabilmesi için, toplantı çağrısında yer alan bilgilerle toplantıya katılacak üyelerin listesi, en az on beş gün önceden o yerdeki en büyük mülki âmirliğe verilir.

● *Yönetim kurulu.* Beş asil ve beş yedek üyeden az olmamak üzere genel kurulca seçilir. Yönetim kurulunun başlıca görevi, derneği temsil etmek ya da ettirmek ve tüzükle verilen işleri yerine getirmektir. Dernek bütçesini yönetim kurulu hazırlar. Şube açmaya karar vermek, Türk vatandaşı olmayan üyeleri on gün içinde mahalli en büyük mülki âmire bildirmek yetki ve sorumluluğu da yönetim kuruluna aittir.

● *Denetleme kurulu.* Üç asil ve üç yedek üyeden az olmamak üzere, genel kurulca seçilir. Denetleme kurulu, altı ayı geçmeyen aralıklarla denetim yapar ve elde ettiği sonuçları bir raporla genel kurula sunar.

Organlara seçilen üyeler, seçimi izleyen yedi gün içinde, yönetim kurulu başkanınca dernek merkezinin bulunduğu yerin en büyük mülki âmirliğine yazı ile bildirilir. Öğrenci dernekleri organlarına yapılan seçimlerde, ilgili yükseköğretim kurumuna da bilgi verilir.

çalışma ve yasaklar

Derneklerin çalışması, genel olarak, tüzüklerinde gösterilen amaçla sınırlıdır. Anayasanın yasakladığı konularda (ülkenin, milletin bütünlüğü aleyhine; bölge, ırk, sosyal sınıf, din ve mezhep adına eylem, vb.) hiç bir çalışma yapılamaz.

Türk Silahlı Kuvvetleri'yle kolluk kuvvetlerinin hizmetleri ve mensuplarının hakları ile ilgili kanuni hükümlerin uygulanmasına ya da bu konularda yeni hükümler konmasına ilişkin eylemlerde bulunmak da yasaktır.

Öğrenci derneklerine gelince, bunların amaçları öğretim, çalışma, beslenme, dinlenme gibi konularla sınırlıdır.

Bir kısım işler de, ancak idareden alınacak izinle yapılabilir: Yurt, pansiyon, kitaplık ve okuma odası; sosyal yardım hizmetleri için çocuk bakım yuvası, huzurevi, aşocağı; spor saha ya da salonu; kamp tesisleri kurma ve işletme gibi.

Avcılık, folklor ve spor dernekleri üyelerine gerekli olan silahların sağlanmasına ve bulundurulmasına İçişleri Bakanlığı izin verebilir; bunun dışında, derneklerin merkez ve şubelerinde ya da bunlara bağlı kuruluş ya da eklentilerinde, ateşli silah, mermi, patlayıcı madde, kama, hançer, saldırma, şişli baston, sustalı çakı, pala, kılıç, kasatura, süngü, sivri uçlu ve oluklu bıçaklar, topuz, topuzlu kamçı, boğma teli ya da zinciri, muşta, sırf saldırı ve savunmada kullanılmak üzere üzere yapılmış ya da hazırlanmış benzeri araç, yakıcı, aşındırıcı, yaralayıcı ecza ve diğer her türlü zehir ve gazların bulundurulması yasaktır.

Yabancı ülkelerdeki dernek ve kuruluş üyelerinin Türkiye'ye çağrılması ya da yabancı dernek ve kuruluşların çağrılarına uyarak üye ve temsilcilerinin yurt dışına gönderilmesi konusunda da, dernekler Dışişleri Bakanlığı ve ilgili diğer bakanlıkların görüşü alındıktan sonra içişleri bakanının vereceği izni elde etmek zorundadırlar.

Derneklerin bildiri, beyanname ya da benzeri yayın ve dağıtım yapmaları için önce yönetim kurulunun kararı, sonra da yayınlanacak metnin bir örneğinin, haber vermek amacıyla mahallin en büyük mülki âmirine ve savcılığa, gün ve saati yazılı bir alındı belgesiyle verilmesi gerekir. Bu işlemden başlayarak 24 saat geçmedikçe, söz konusu metin dağıtılamaz ve basına verilemez. Eğer bildiri, beyanname ya da benzerleri, kanunla yasaklanmış her hangi bir dille ve yazı ile yazılır; devletin iç ve dış güvenliğini, bütünlüğünü bozucu suça, isyana, ayaklanmaya özendirici olur ya da devletin gizli belgelerini açıklamaya ya da başkalarının şöhret ve haklarına, özel ve aile hayatlarına saldırıya yönelirse, dağıtım, en büyük mülki âmirin buyruğu ile ertelenebilir; önlenebilir ya da dağıtım yapılmışsa toplatılabilir. Kanuna göre, bu idarî uygulama için, gecikmede sakınca koşulu aranır. O zaman idari karar, 24 saat içinde asliye ceza hakimliğine bildirilir. Yargıç, kararını en geç 48 saat içinde vermezse, mülki âmirin kararı geçersiz sayılır.

denetim

1982 Anayasası'nın genel yapısı ve 12 Eylül 1980'den önce yaşanan olaylar nedeniyle, derneklerin denetimine büyük önem verilmiştir. Buna göre, derneklerin yönetim yerleri, kuruluşları ve her çeşit eklentileri, defterleri, hesap ve işlemleri, İçişleri Bakanlığı ve mahalli en büyük mülki âmirce her zaman denetlenebilir. Ayrıca, öğrenci dernekleri, ilgili yükseköğretim kurumunca; dinî konulu dernekler Diyanet İşleri Başkanlığı'nca denetlenir.

Her türlü defter, belge ve yazılarla, dernek kasasının, veznesinin, para ve para hükmündeki evrakın, eşyaların denetimi bakımından, idari makamlar yetkili kılınmıştır. Derneklerin amaçlarına uygun çalışıp çalışmadıklarını, işlemlerini ve hesaplarını yasalara göre yürütüp yürütmediklerini denetlemek üzere, kanun, İçişleri Bakanlığı Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde bir «Dernekler Özel Denetleme kurulu» oluşturulmasını öngörmüştür. Kamu yararına çalışan derneklerde ise Maliye Bakanlığı'na da, hesaplarla ilgili belge ve defterleri denetleme yetkisi tanınmıştır.

Derneklerin yönetim yerlerinde, bina ve tesislerinde, 18 yaşından küçüklerle ortaokul ve ortaöğretim öğrencileri ancak velileriyle birlikte bulunabilirler.

Dernek lokalinde alkollü içki kullanılması, mahalli en büyük mülki âmirin iznine bağlıdır.

kamu yararına çalışan dernekler

Bir derneğin kamu yararına çalışır nitelikte olduğunu saptamak için, en az bir yıldan beri çalışıyor olması, amacının ve hizmetinin ülke çapında yararlı sonuçlar verecek ölçüde bulunması gereklidir. Bu koşullar varsa, İçişleri Bakanlığı'nın önerisi, Danıştay İdari İşler kurulunun kararı ve Bakanlar Kurulu'nun onayı ile, ilgili dernek kamu yararına çalışan derneklerden sayılabilir. Kanun, bu işlem için yapılması gereken başvuruyu ve usulünü düzenlemiştir.

Kanun, Türkiye Kızılay Derneği ile Türk Hava Kurumu'na ayrı bir hukuksal nitelik tanımıştır. Buna göre, Türkiye Kızılay Derneği, uluslararası anlaşmalarla saptanan nitelik ve durumuna göre düzenlenen tüzüğüne ve özel kanunların verdiği görev ve yetkilere göre örgütlenir. Türk Hava Kurumu da, Bakanlar Kurulu'nca onaylanmış tüzüğüne ve kanunlara uyularak örgütlenip yönetilir.

derneklerin son bulması

Dernekler ya genel kurul kararıyla, ya mahkeme kararıyla feshedilir ya da koşullar varsa kendiliğinden dağılmış sayılır. Genel kurul kararıyla fesih, en az üçte iki çoğunlukla toplantı yapılarak görüşülebilir ve gene üçte iki çoğunlukla kararlaştırılabilir. İlk toplantıda yeterli çoğunluk olmazsa ikinci toplantıya katılanların sayısı ne olursa olsun fesih konusu görüşülebilir. Yalnız, karar için gene toplantıya katılanların üçte ikisinin oyu gereklidir.

Mahkeme kararıyla fesih, kanunun öngördüğü kuruluş belgelerinin ve organların tamamlanamaması halinde, cumhuriyet savcılığının açacağı dava üzerine gerçekleşir. Kendiliğinden dağılmış sayılma, derneğin kuruluş amaç ve koşullarını yerine getirememesi, yönetim kurulunu oluşturamaması ya da üst üste iki olağan genel kurul toplantısında yeter sayının bulunamaması hallerinde sözkonusudur. Durumu, mahalli en büyük mülki âmir saptar.

Suç kaynağı durumuna gelen derneklerse mahkeme kararıyla temelli kapatılır.

İdari denetimin bir uzantısı niteliğinde bir başka önlem de ilgili valiliğin kararıyla derneğin çalışmaktan alıkonulmasıdır. Valiliğin gerekçeli kararıyla ve gecikmede sakınca varsa, dernek çalışmaktan alıkonabilir ve durum savcılık aracılığıyla mahkemeye yansıtılır. Çalışmaktan alıkonma durumu, suçlular hakkında takipsizlik, aklanma kararı verilinceye ya da idari yargı tarafından çalışmaktan alıkonma işlemi aleyhine karar verilinceye kadar sürer. Yargı yoluna başvurulmazsa, çalışmadan alıkonma üç ayı geçemez.

Kapanma halinde derneklerin para, mal ve hakları, kanun gereği Hazineye geçer.

Dernekler kanunu, kabul ettiği çeşitli intibak hükümleriyle, mevcut derneklerin yeni kanuna uydurulmasını da öngörmüştür. Bunlar arasındaki önemli hükümlerden biri şudur: Derneğe üye olmaları izne bağlı olanların üyelikleri, kanunun yürürlüğe girdiği tarihten başlayarak altı ay içinde gereken izin alınmazsa sona erer. (M)

***DERNEKPAZARI**, Trabzon ilinde, Çaykara ilçesine bağlı bucak. — 9 229 nüf.,

11 köy. Bucak merkezi Kondu, 1 511 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DERY (Tibor), macar yazarı. — (öl. Budapeşte 1977). [L]

*DESANTİ (Jean Tonssaint), fransız felsefecisi. — Son eserleri: *la Philosophie silencieuse* (Sessiz Felsefe) [1975], *Un destin philosophique* (Felsefi Bir Yazgı) [1982]. (L)

*DESİO, italya'da (Lombardiya) kent. — 30 500 nüf. Makine ve mobilya sanayii. (L)

DESİYAB, Devlet* Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın kısa adı. (M)

*DES PLAİNES, ABD'de (İllinois) kent. — 57 200 nüf. (L)

*DESSAU, Doğu Almanya'da (Helle) kent. — 101 969 nüf. Eski Bauhaus yapıları. (L)

*DESSAU (Paul) ,alman bestecisi. — (öl. Berlin 1979). Büchner'in Leonce ve Lena adlı eserine yaptığı müzik, ölümünden sonra seslendirildi. (L)

*DESTEK, Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı bucak. — 9 806 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 843 nüf. (1980). Belediye. (M)

Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu, ülke ekonomisi için önemli sektörlerde zor ve kritik durumdaki kuruluşlara «kâr ortaklığı belgeleri» karşılığında faizsiz kredi vermek amacıyla oluşturulan fon. 24 ocak 1980 tarihli bakanlar kurulu kararı ile yürürlüğe konulan türk parası kıymetini koruma hakkında 25 sayılı karar gereğince kuruldu. Fon, tarımsal girdilerin sübvansiyonu, üreticilerin fiyat hareketlerinden korunması, ihracatın geliştirilmesi, ihracat dönük yatırımların finansmanı, ihracat sigortası kuruluncaya kadar ihracatın sigortası, üretim, ihracat ve isdihdam açısından önemli sektörlerde zor ve kritik durumda oldukları belirlenen kuruluşları desteklemek amacıyla faizsiz kredi dağıtır. Fona gerekli kaynak, desteklenen ihraç ürünlerinin beher kilogram ve değeri üstünden Para ve Kredi Kurulu'nca saptanan primler ve yine Para ve Kredi Kurulu'nca yayımlanan «fon ödemek suretiyle ithal edilecek maddeler» listesinde yer alan ve alacak olan maddelerin miktar ve değeri üzerinden, ithalat gerçekleşmeden önce alınan paralardan sağlanır. (M)

DEŞTİĞİN, Konya ilinde, Doğanhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 155 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DETMOLD, federal Almanya'da (Rheinland-Nordwestfalen) kent. — 66 000 nüf. Makine, mobilya, elektrik, dokuma ve kimya sanayii. (L)

*DETROİT, ABD'de (Michigan) liman kenti. — 1 257 900 nüf. (kent bölgesi 4 386 400 nüf.) Otomobil, besin, ağaç, demir - çelik, kimya, metalürji sanayii. Önemli sanat müzesi. (L)

***Deutsche Bank A.G.,** Almanya Federal Cumhuriyet'inde banka. — Batı Almanya'da ekonominin pek çok kesimini doğrudan ya da dolaylı olarak denetleyen en büyük bankadır. Kökü 1870'e dek uzanan ilk Deutsche Bank'ın yerine, West ve Norddeutsche Bank ile Süddeutsche Bank' ın birleşmesiyle 2 mayıs 1957'de kuruldu. Merkezi Frankfurt'tadır. Sermayesi 1 114 133 900 alman markını bulan bankanın Almanya'da 1 151 şubesi, diğer ülkelerde 11 şubesi ve 35 temsilciliği bulunmaktadır. Temsilciliklerinden biri Türkiye'dedir. (M)

*DEUTSCH (Otto Erich), avusturyalı müzikolog. — (öl. Viyana 1967). [L]

Deva Holding, ilaç, tıbbi müstahzar, temizlik tozu ve benzeri maddeler üreten şirketler topluluğu. 1958'de ilaç üretimi ve pazarlaması için 27 hissedar ve 500 000 lira başlangıç sermayesiyle kuruldu. 1983'te kayıtlı sermayesi 1 milyar lira oldu. Halka açık hale geldikten sonra faaliyetlerini genişleten şirket, yabancı sermayeli Farmitalia ve Carlo Erba ilaç şirketlerini satın aldı; meyva değerlendirme ve gıda, ev ihtiyaç maddeleri (kolonya, şampuan, deterjan) sanayilerine el attı, tıbbi müstahzar üretimini genişletti. Dokuz şirketten oluşan topluluğun 6 000'den fazla hissedarı vardır. Bünyesindeki başlıca şirketler: Lilpa İlaç, Devsan Gıda, Detaş Ambalaj ve Kimya, Vetaş Veteriner ve Tarım İlâçları, İ.E. Kimya Evi, Ansa Antibiotik ve İlaç Hammaddeleri. (M)

*DEVALÜASYON i. — 1970'e değin nispeten istikrarlı gelişim izleyen Türk lirasının değeri, dışsatım ürünlerinin fiyatını düşürerek dış ticaret açığını kapamak amacı ile ilk kez 1970'te önemli bir değişime uğramıştı. Aynı yıl TL'nin değeri yüzde 66 oranında düşürülmüş, 1 ABD dolarının karşılığı 9,08 TL'den 15,14 TL' ye yükseltilmişti. Bu devalüasyandan 1974' e değin, gerek Türkiye'nin elindeki döviz kaynakları, gerek ABD dolarının dünya piyasalarındaki konumu nedeni ile, TL'nin değerinde fazla bir değişme olmadı. Hatta TL, dolar karşısında az da olsa değer kazandı.

1970 sonrasında elde edilen döviz stoklarının erimesi, petrol fiyatındaki yükseliş ve Türkiye'nin dış ticaret açığının hızla artması sonucu, özellikle kredi sağlayan uluslararası kuruluşların da isteği üzerine (başta İMF) nisan 1979'da TL yüzde 30 oranında devalüe edildi. TL, aynı yılın temmuz ayında bir kez daha yüzde 88,4 oranında değer yitirdi. Böylece, TL 1970 - 1979 arasında yüzde 200 oranında devalüe edilmiş oldu.

1979'dan sonra, ikinci büyük devalüasyon, 24 Ocak kararlarının hemen ardından, 1980 yılında yapıldı. Türk Parasını Koruma Kanunu hakkındaki 25 sayılı kararla yapılan kur ayarlaması sonucu, 1 ABD dolarının türk lirası karşılığı 70 TL. olarak belirlendi. Bu kararla bazı maddelerin dışalımında uygulanacak kurlar daha düşük tutuldu. Örneğin, gübre ve gübre hammaddeleri ile tarımsal ilaç ve hammaddeleri, dışalımın da döviz kuru 1 ABD doları 55 TL. olacaktı. Dünya konjonktüründeki değişimlere koşut olarak, TL'nin değeri 1980' de 8 kez, 1981'de de temmuz ayına değin yeniden belirlendi. 1 temmuz 1981'den sonra döviz kurları günlük olarak belirlenmeye başlandı. Bu belirlemelerde ayarlama ölçütü olarak iç piyasadaki fiyat değişimleri ve yabancı paraların alım - satım durumu gözönünde bulundurulmaktadır.

24 Ocak kararlarının uygulanmasından üç yıl sonra, 1 ABD dolarının TL karşılığı 70 TL'den ocak 1983'de 195 TL'ye yükseldi. Eylül 1983'te ise, günlük ayarlamalar sonucu 1 ABD doları yaklaşık 240 TL'den işlem görmekteydi. (M)

*DEVECİKONAĞI, Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı bucak. — 9 058 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 560 nüf. (1980). [M]

Devegeçidi Barajı, Diyarbakır ilinde Furtaksa suyu üzerinde baraj. 1972 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 759 m; barajın temelden yüksekliği 34,8 m; talvegden yüksekliği 32,8 m; normal su kotu 757 m; normal su kotunda depolama hacmi 202,32 milyon m³; göl alanı 32,14 km²; sulama alanı 10 600 ha'dır. (M)

***Devekuşu Kabare Tiyatrosu.** — Eskiden olduğu gibi, toplumsal taşlamaya yönelen müzikli güldürüler oynayarak seyircinin büyük ilgisini çekmeye devam etti: Ferhan Şensoy'dan *Bilumum Haneler* (1975), H. Taner - Z. Alasya - U. Bugay - F. Şensoy dörtlüsünden *Yalan Dünya* (1975), *Çıktık Açık Alınla* (tiyatronun 10. kuruluş yılı dolayısıyla geçmiş oyunlardan bölümler; 1977), Yılmaz Gruda'dan *Biz Bize Benzeriz* (1978), Umur Bugay'dan *Reklamlar* (1979), Kandemir Konduk'tan *İnsanlığın Lüzumu Yok* (1980-1983; 500'ü aşkın temsil). [M]

*DEVELİ, Kayseri ilinde ilçe. — 66 048 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 22 491 nüf. (1980). [M]

*DEVENTER, Hollanda'da (Overijssel) kent. — 64 300 nüf. Metalürji. (L)

*DEVEREUX (Georges), amerikalı antropoliji ve psikiyatri bilgini. — Son eserleri: *Yunan Şiiri ve Trajedileri* (1975), *Dreams in Greek Tragedy* (Yunan Trajedilerinde Rüyalar) [1976], *From Anxiety to Method* (Endişeden Yönteme) [1980]. (L)

*DEVERS (Jacob), amerikalı general. — (öl. Washington 1980). [L]

*DEVILLE (Michel), fransız film yönetmeni. — *Çapkın Tilki*'den (le mouton enragé) [1973] sonra şu filmleri yaptı: *le Dossier 51* (51 No.lu Dosya) [G. Méliès ödülü; 1978], *le Voyage en douce* (Sakin Yolculuk) [1979], *Eaux profondes* (Derin Sular) [1981], *la Petite bande* (Küçük Çete) [1982]. (M)

*DEVLET i. — ANSİKL. *Devlet bakanlıkları.* Devlet bakanlıklarının kurulması başlangıçta 1962 yılında çıkan 555 sayılı yasayla başbakanın takdirine bırakıldığından, bunların sayısı bazen hizmetin gereği olarak, bazen de ortak hükümetlerin kuruluşunu kolaylaştırmak amacıyla çoğaltıldı ya da azaltıldı. 1975'te kurulan Demirel hükümetinde dört devlet bakanlığı vardı. Haziran 1977 erken seçimlerinden sonra kurulan Ecevit hükümetinde iki devlet bakanına yer verilirken, bundan kısa bir süre sonra (21 temmuz 1977) kurulan ikinci MC hükümetinde devlet bakanlığı sayısı yeniden dörde çıkarıldı. 17 ocak 1978'de Bülent Ecevit'in kurduğu CHP ağırlıklı koalisyon hükümetinde ise cumhuriyet döneminde ilk kez yedi devlet bakanı yer aldı. Üç başbakan yardımcısı da buna eklenince, devlet bakanlığı sayısı ona çıktı ve başbakan Ecevit'in bu tutumu muhalefet partilerince sert biçimde eleştirildi.

14 ekim 1979'da yapılan ara seçimlerinden sonra Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümetinde ise altı devlet bakanı vardı. 12 Eylül 1980'den sonra işbaşına getirilen Bülend Ulusu hükümetinde, ikisi aynı zamanda başbakan yardımcısı olan beş devlet bakanına yer verildi. 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları» konulu Bakanlar Kurulu kararnamesine göre, başbakan yardımcılıkları veya devlet bakanlıklarının ihtiyaca göre, 4951 sayılı kanundaki esaslara uygun olarak kurulması öngörüldü. Bu bakanlıklarda, kadroları Başbakanlık'ta olmak üzere, birer bakanlık genel sekreterliği teşkil edileceği ve yeteri kadar da personel istihdam edileceği saptandı (genel esaslar, madde 2). [M]

Devlet Denetleme Kurulu, tüm kamu kurum ve kuruluşlarını denetleyen anayasa kuruluşu.

1982 Anayasası'nın 108. maddesinde yer almakla birlikte, kuruluşuna ilişkin 2443 sayılı yasa, Anayasa'nın kabulünden önce 1 nisan 1982'de kabul edilip yürürlüğe girdi.

Devlet Denetleme Kurulu dokuz üyeden oluşur. Üyelerin tamamı cumhurbaşkanı tarafından atanır; başkanını cumhurbaşkanı seçer. Kurul üyelerinin üçte biri iki yılda bir yenilenir. Üye atanacakların, yüksek öğrenimlerini bitirdikten sonra en az yirmi yıl devlet hizmetinde başarıyla çalışmış ve sivrilmiş tecrübeli kimseler olmaları gerekir. Devlet Denetleme Kurulu'na kamu kurum ve kuruluşlarından personel sağlanır. Kurul'un üyeleri 70 yaşını dolduruncaya kadar görev yapabilirler.

Kurul'un görev alanı oldukça yaygındır. Silahlı kuvvetler ve yargı organları dışında kalan bütün kamu kurum ve kuruluşlarını; sermayesinin yarısından fazlasına sözkonusu kurum ve kuruluşlarının katıldığı her türlü kuruluşu; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını; her düzeydeki işçi ve işveren meslek kruluşlarını; kamuya yararlı dernekleri ve vakıfları denetlemek. Bu denetimin amaçları da çok geniştir: Hukuka uygunluğun, düzenli ve verimli çalışma ve gelişmenin sağlanması. Kurul, bu amaçlarla, her türlü inceleme, araştırma ve denetimi gerçekleştirecektir. Devlet Denetleme Kurulu, görevini yapabilmek için inceleme, araştırma ve denetleme konusu olan kuruluş ve kişilerden her türlü bilgi ve belgeyi isteyebilir. İlgililer bu bilgi ve belgeleri vermekle yükümlüdürler.

İnceleme, araştırma ve denetleme sonuçları rapor halinde Kurul'a getirilir ve burada görüşüldükten, cumhurbaşkanının onayı alındıktan sonra, gereği yapılmak üzere başbakanlığa ve ilgili kuruluşlara gönderilir. Sonuçla ilgili bilgiler, baş-

bakanlık tarafından cumhurbaşkanlığına sunulur. 1982 Anayasası'nın sisteminde, cumhurbaşkanının özellikle başbakanın iradesi de aynı yönde olursa, bakanları görevden alabilmesi mümkün olduğundan, Devlet Denetleme Kurulu'nun önemli bir yeri olacağı kabul edilmektedir. (M).

***Devlet Güvenlik Mahkemeleri.** — Türkiye'de özellikle 1970'lerin başlarında gelişen anarşik olaylar nedeniyle 1961 Anayasası 1973'te bir değişikliğe daha uğrayarak, anayasanın 136. maddesine yeni fıkralar eklenmişti. Bu fıkralarda, devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü ve hür demokratik düzeni temel edinmiş olan cumhuriyet rejimi aleyhine işlenen ve doğrudan doğruya devlet güvenliğini ilgilendiren suçlara bakmakla görevli Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurulması öngörülüyordu. Anayasanın bu yeni düzenlemesi, zamanın siyasal ortamında uzun tartışmalara yol açtı. Özellikle, DGM başkanlığı, üyeliği, yedek üyeliği, savcılığı ve savcı yardımcılığı atamalarında, bakanlar kurulunca her boş yer için bir misli aday gösterilebilmesi, muhalefet çevrelerinde yürütmenin yargıya müdahale edeceği biçiminde yorumladı.

Anayasanın değişik hükmüne dayanılarak çıkarılan DGM hakkındaki kanun, Anayasa Mahkemesi'nce şekil yönünden sakatlık nedeniyle iptal edildi. O günlerin ortamında yeni kanun da çıkarılamadı ve böylece 12 Eylül 1980'e gelindi.

1982 Anayasası, gerekçesindeki açıklamalardan anlaşıldığına göre şu amaçla, DGM'nin kurulmasını uygun görüyordu: Devletin varlığını ve sürekliliğini tehlikeye düşüren öyle eylemler vardır ki, bunların ortaya çıkması halinde, hızla ama isabetle karar vermek zorunludur. Ancak bunu yapabilmek için sözkonusu alanda uzmanlaşmış bir mahkeme gereklidir. Ayrıca, savaş ve sıkıyönetim gibi askeri olağanüstü hal ilan edildiği zaman da DGM'lere gerek duyulabilir ve sıkıyönetim mahkemeleri ile DGM arasında bir bağlantı kurulması yararlı olabilir. 1982 Anayasası'nın gerekçesinde, belli bir eylem için o eylemin işlenmesinden sonra özel bir mahkeme kurulamayacağı temel ilkesi hatırlatılarak, anayasanın bu nedenle DGM kurulmasını öngördüğü belirtilmektedir. 1982 Anayasası, eski anayasaya oranla bazı farklı hükümler getirmiştir. «Doğrudan doğruya devlet güvenliğini ilgilendiren suçlar» yerine, «doğrudan doğruya devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendiren suçlar» ifadesi kullanılmış, böylece, devlet güvenliği, sadece dış tehlikelere karşı sözkonusu olabilir gibi bir anlayışa daha baştan yer verilmemiştir. DGM başkanı, üyeleri ve savcılarının belirlenmesi, bakanlar kurulundan herhangi bir şekilde sözedilmeksizin çıkarılacak özel kanuna bırakılmıştır.

Bu özel kanun, 16.6.1983 tarihli ve 2845 sayılı «Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun»dur.

DGM; Ankara, Diyarbakır, Erzincan, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya ve Malatya il merkezlerinde kurulacaktır. Kanun, her DGM'nin yargı çevresini belirtmiştir. Buna göre: Ankara DGM yargı çevresine Ankara, Amasya, Bolu, Çankırı, Çorum, Kastamonu, Samsun, Sinop, Zonguldak; Diyarbakır DGM'nin yargı çevresine Diyarbakır, Bitlis, Hakkâri, Mardin, Siirt, Urfa, Van; Erzincan DGM yargı çevresine Erzincan, Ağrı, Artvin, Bingöl, Elazığ, Erzurum, Giresun, Gümüşhane, Kars, Muş, Ordu, Rize, Trabzon, Tunceli; İstanbul DGM yargı çevresine İstanbul, Balıkesir, Bilecik, Bursa, Çanakkale, Edirne, Kırklareli, Kocaeli, Sakarya, Tekirdağ; İzmir DGM yargı çevresine İzmir, Antalya, Aydın, Burdur, Denizli, Isparta, Manisa, Muğla, Uşak; Kayseri DGM yargı çevresine Kayseri, Kırşehir, Nevşehir, Sivas, Tokat, Yozgat; Konya DGM yargı çevresine Konya, Afyon, Eskişehir, Kütahya, Niğde; Malatya DGM yargı çevresine Malatya, Adana, Adıyaman, Gaziantep, Hatay, İçel ve Kahramanmaraş girmektedir. Ancak, Adalet Bakanlığı, iş durumuna bakarak aynı yerde birden fazla DGM kurulmasına karar verebilir. Ayrıca, bir DGM'nin yargı çevresinde bulunan il ve ilçeler ,ortaya çıkan iş durumu ya da olağanüstü hal gerektiriyorsa, Adalet Bakanlığı'nın önerisi üzerine, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun kararıyla, başka bir yerdeki DGM yargı çevresine alınabilir.

● *DGM'nin kuruluşu.* DGM, bir başkan ve iki üyeden oluşur. İki de yedek üyesi bulunur. Her DGM'de bir cumhuriyet savcısı ve yeteri kadar savcı yardımcısı görev yapar. DGM başkanı, bir asil, bir yedek üye ve cumhuriyet savcısı birinci sınıf hakim ve savcılar arasından, bir asil ve bir yedek üye birinci sınıf askeri hakimler arasından; cumhuriyet savcı yardımcıları da, cumhuriyet savcıları ve askeri hakimler arasından atanır. Askeri hakimler arasından atananlar özel kanunlara göre, öbürlerinin atanmaları ise Hekimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nca yapılır. Kanuna göre bütün zabıta makam ve memurları, DGM savcılarının soruşturma, kovuşturma ve infaza ilişkin buyruklarını, öncelikle yerine getirmek zorundadırlar. DGM, bu konularda kendi yargı çevresi içindeki genel ve katma bütçeli dairelere, kamu iktisadi teşebbüslerine, il özel idarelerine, belediyelere, resmi ve özel bankalara ait bina, araç, gereç ve personelden yararlanmak için istemde bulunulabilir. Bu istemler geciktirilmeksizin yerine getirilmelidir. Getirilmezse, hapis ve para cezasıyla karşılaşılır. Türk Silahlı Kuvvetleri de kıta, karargâh ve kurumlarından böyle bir istemde bulunulması halinde, yetkili amirin değerlendirmesine göre bu yoldaki istemleri yerine getirebilir. Kanun, DGM'lerin görevlerini, suçları tanımlayan ve cezalarını gösteren kanunları, maddelerini sayarak belirlemektedir. Ayrıca, devletin posta, telgraf, telefon, radyo, telsiz ve televizyon gibi her türlü haberleşme araç, gereç, tesislerine karşı işlenen hırsızlık suçları; toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyeti, toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt, dernekler ve telsiz kanunlarında yazılı suçlar da, devletin iç ve dış güvenliğini ilgilendirdikleri takdirde DGM'nin görev alanına girerler.

● *DGM'de yargılama usulü.* DGM'lerle ilgili özel kanun belli usul kuralları koymuş ve bunların dışındaki konularda Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun uygulanacağını belirtmiştir. Kanunun özel usul kuralları şöyle özetlenebilir: DGM görevine giren suçlarda ilk soruşturma yapılmaz. Hazırlık soruşturmasını DGM savcısı ve yardımcıları yürütür. Ancak bu soruşturma sırasında hakim tarafından verilmesi gereken bir karar olursa, bu kararı, ilgili savcı, DGM yedek üyesinden ya da yedek üye bulunmuyorsa, yetkili adli yargı hakimlerinden isteyebilir. Bu istemler yirmi dört saat içinde karara bağlanır. Tebligat ilgiliye doğrudan doğruya yapılamıyorsa, işin ivediliğine göre basın ya da radyo ile yapılabilir. DGM'nin görev alanına giren suçlar nedeniyle yakalanan ya da tutuklanan kimse, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, en geç kırk sekiz saat içinde hakim önüne çıkarılır. Toplu olarak işlenen suçlarda bu süre en çok on beş gündür. Yalnız, anayasanın 120. maddesiyle öngörülmüş bulunan sivil olağanüstü hal ilan edilmiş bulunan bölgelerde yakalanan ya da tutuklanan kimseler hakkında sözkonusu sürelerin iki katına kadar bu süreler uzayabilir.

DGM'nin görevine giren suçlar acele işlerden sayıldıkları için, bu suçlara ilişkin davalara adli tatilde de bakılır. Bu davaların erteleme süresi, zorunlu haller dışında otuz günden fazla olamaz. Çok sanıklı davalarda ya da mahkemece gerekli bulunduğunda, duruşma aşamaları, mahkemenin uygun ve gerekli göreceği teknik araçlarla saptanabilir.

DGM kararlarının temyiz mercii Yargıtay'dır. Kanun, DGM yargı çevresinin tamamını ya da bir bölümünü kapsayacak biçimde sıkıtönetim ilanı halinde, DGM'nin sıkıyönetim askeri mahkemesine dönüştürülebilmesini, anayasa gereği olarak öngörmektedir.

DGM'ce özgürlüğü bağlayıcı cezaya çarptırılanlar, cezalarının infazından sonra, sürekli bulundukları ikamet ve işyeri adresleriyle bunların değişikliklerini, hükmolunan cezaya eşit bir süre, ama en çok beş yıl boyunca ikamet yeri mülki makamına bildirmek zorundadırlar.

Kanuna göre, DGM'lerin tam olarak çalışmaya başlayacağı tarih 1 mayıs 1984'tür. (M)

Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, İstanbul'da, Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı koro (kuruluşu: 1976). Çalışmalarını İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde yapar. Nevzad Atlığ, kuruluşuna ön ayak olduğu Koro'nun 1976'dan bu yana birinci şefidir. Koro, İstanbul'da on beş günde bir sunduğu düzenli konserlerin yanı sıra zaman zaman yurt içinde başka illerde ve yurt dışında da konserler vermektedir.

Repertuvarı XV. - XIX. yüzyıllar arasındaki türk bestecilerinin eserlerinden oluşan koro, zaman zaman Lemi Atlı, Suphi Ziya Özbekkan gibi XX. yüzyıl bestecilerinin eserlerine de yer vermektedir. Koronun İstanbul Atatürk Kültür Merkezi konserlerindeki solo bölümlerinde bugüne kadar Meral Uğurlu, Necdet Yaşar ve Niyazi Sayın gibi tanınmış ses ve saz sanatçıları sololar yaptılar. (M)

Devlet Malzeme* Ofisi (DMO). — Kamu kuruluşunun Ankara'daki merkez örgütünden başka; Afyon, Ankara, Balıkesir, Bursa, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Isparta, İçel, İstanbul, İzmir, İzmit, Kayseri, Konya, Samsun, Tekirdağ, Trabzon, Van ve Zonguldak'ta kurulmuş 21 bölge müdürlüğü, Nazilli'de bir satış şefliği ve İstanbul'da Ana Depo Müdürlüğü vardır. Ayrıca, İzmit'te İmalat Atölyeleri Müessesesi ve İstanbul'da Basım Müessesesi Müdürlüğü ile buna bağlı Ankara'da Basımevi İşletmesi Müdürlüğü etkinlik göstermektedir.

Ofis'in, kuruluş kanununda belirlenen müşteri dairelerin ihtiyacı için stokladığı 909 kalem malzeme, bölge müdürlükleri ve öteki satış organları aracılığıyla, yurdun her yöresinde tek fiyatla satılmaktadır. Satış fiyatlarının piyasa fiyatlarının altında tutulmasına çalışılmaktadır.

1975-1982 arasında sağlanan gayri safi satış hasılatı şöyledir: 1975'te 1 064 358 748 TL, 1976'da 1 306 229 779 TL, 1977'de 2 096 864 044 TL, 1978'de 2 695 840 737 TL, 1979'da 4 138 863 466 TL, 1980'de 8 561 990 593 TL, 1981'de 14 789 652 540 TL, 1982'de 29 592 792 761 TL.

İzmit'te İmalat Atölyeleri Müessesesi'nde 100 çeşit malzeme üretilmekte; üretim gerek miktar, gerek çeşit açısından sürekli artırılmaktadır.

DMO, sağlanması ve satışıyla görevli olduğu maddelerin bir kısmının üretildiği şu kuruluşlara ortaktır: Arçelik (yüzde 15), Petlas Lastik Sanayi ve Ticaret AŞ (yüzde 17), BÜRMAK AŞ (yüzde 35). [M]

Devlet Mezarlığı, Ankara'da devlet büyükleri için kurulan mezarlık. 6 kasım 1981 gün ve 2549 sayılı kanunla Milli Savunma Bakanlığı'nca Atatürk Orman Çiftliği alanında bir Devlet mezarlığı kurulması, bunun sürdürülmesi ve korunması öngörüldü. Atatürk Orman Çiftliği içerisindeki yeri ve yüzölçümünü saptamaya Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılındığı Devlet Mezarlığı'nın yönetimi ve idarî hizmetlerinin yerine getirilmesinden Milli Savunma Bakanlığı sorumludur. Bu yasaya göre Anıtkabir'de sadece Atatürk'ün ve en yakın silah ve çalışma arkadaşı İsmet İnönü'nün kabirleri bulunacak; başka hiçbir kimse oraya gömülmeyecektir. Mezarlığın yapım, bakım, onarım ve geliştirilmesi için yapılacak harcamalar Millî Savunma Bakanlığı bütçesinde yer alacaktır. Yasanın uygulanmasıyla ilgili hususlar, Milli Savunma Bakanlığı'nca çıkarılan bir yönetmelikle düzenlendi. Yasanın geçici 2. maddesine göre Anıtkabir'e gömülmüş olan (1966) Cemal Gürsel'in kabri Devlet Mezarlığı'na; Devrim şehitlerinin kabirleri, ailelerince başka yere nakledilmemeleri durumunda Ankara'daki askeri şehitliğe nakledilecektir. (M)

***Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB).** — 1976 yılının mayıs ayında fiilen faaliyete geçti. Kuruluşuna iliş-

kin kararname uyarınca hisse senetleri öncelikle yurt dışındaki vatandaşlara olmak üzere küçük tasarruf sahiplerine satılmaya başlandı. 1976'dan 1982 sonuna kadar 11 747 000 liralık banka hisse senedi döviz karşılığı satıldı. 1982 yılında 1 177 milyon kısa vadeli, 7 947 milyon orta ve uzun vadeli ticari kredi dağıtan banka, özellikle ve öncelikle çok ortaklı şirketlerin projelerini ekonomik, mali, teknik yönlerden değerlendirerek uygun bulduklarına yatırım ve işletme kredisi açmak veya sermayesine katılmak suretiyle desteklemektedir. 1982'de DESİYAB'ın 51 şirkette ortaklığı bulunuyordu. Aynı yıl bankanın kredi plasmanı 12,4 milyar liraya ulaştı. Banka finansman desteği sağladığı şirketlere her türlü teknik yardımda da bulunmakta ve şirket yönetici ve personeline yönelik seminer ve sempozyumlar düzenlemektedir. Merkezi Ankara'da olan bankanın burada bir merkez şubesi, Federal Almanya'nın Köln şehrinde de bir yurt dışı temsilciliği vardır.

Başlangıcından beri sermayesi 1 milyar olan DESİYAB'da 1982 yılında 1 177 482 000 lira kâr etti. Bankada aynı yıl 246 personel çalışıyordu. (M)

*__Devlet Tiyatrosu.__ — 1974 sonrasında yerli eserlere ağırlık verdi; 1975-1976 mevsiminde sergilenen 25 oyundan 18'i, 1976-1977'deki 22 oyundan 12'si telifti. Devlet Tiyatroları, 1976'dan başlayarak İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'daki sahnelerine Adana, Kayseri, Trabzon, Erzurum ve Ordu'yu ekledi. 1978-1979 mevsimi başlarında, 20 yıldır Cüneyt Gökçer'in sürdürdüğü genel müdürlük görevine Ergin Orbey, yardımcılığına Turgut Özakman, dramatürji başkanlığına da Prof. Cevat Çapan getirildi. Orbey, Devlet Tiyatroları'nın yaygınlaştırılmış sahnelerini daha da çoğalttı; 1978-1979 mevsiminde Devlet Tiyatroları, önceki sahnelerin yanı sıra Bursa'nın çeşitli ilçelerinde, Manisa, Antalya, Eskişehir, İzmit, Adapazarı, Bolu, Zonguldak ile Trakya'nın il ve ilçelerinde de temsiller verdi. Çağdaş Türk yazarlarına öncelik tanınmasına devam edildi. Dünya ve Türk tiyatrosunun klasikleri ve kimi ünlü çağdaş yazarların tanınmış eserleri, sık sık programa alındı. «67 ilde tiyatro» ilkesiyle geri kalan bölgelere turneler düzenlendi. Özel ve amatör tiyatrolara sahne kiralama yoluyla destek sağlandı. 37 sanat-kültür gecesi yapıldı; bu programlara ünlü tiyatro adamlarımız (A. Nesin, M. C. Anday, M. And, V. R. Zobu, H. Dormen vb.) konuk sanatçı olarak katıldılar. Bu mevsim sonunda seyirci sayısında yüzde 225 artış görüldü. 1980'de genel müdürlüğe yeniden Cüneyt Gökçer getirildi. Önceki birçok ilde temsiller sona ererken Afyon ve Gaziantep'te gösterilere başlandı. İstanbul'da ilk kez yerleşik bir kadro faaliyete geçti. Ege, Karadeniz, Doğu illeri ve Kıbrıs'a turneler sürdü. 1980-1981 mevsiminde 25'i yerli 44 oyun sergilendi. 1982' de Gökçer genel müdürlük görevini Turgut Özakman'a bıraktı. 1975-1982 arasında Devlet Tiyatroları'nda oynanan başlıca oyunlar: Yerli olarak, *Susuz Yaz* (N. Cumalı), *Midas'ın Kördüğümü* (G. Dilmen), *Dirlik Düzenlik* (O. Rıfat), *Düşüş* (N. S. Örik), *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* (R. Bilginer), *Eski Fotoğraflar* (D. Sümer), *Fazilet Eczanesi* (H. Taner), *Topuzlu* (H. Sayın), *Derya Gülü* (N. Cumalı), *Güneşte On Kişi* (T. Özakman), *Mikado'nun Çöpleri* (M. C. Anday), *Besleme* (Ü. Köksal), *Murtaza* (O. Kemal), *Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi* (O. Arayıcı), *Teneke* (Y. Kemal), *Çatıdaki Çatlak* (A. Ağaoğlu), *Sultan Gelin* (C. Atay), *Düğün ya da Davul* (H. Zeybek), *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* (H. Taner), *Tırpan* (F. Baykurt - T. Barlas), *Oyunlarla Yaşayanlar* (O. Atay), *Kahvede Şenlik Var* (S. K. Aksal), *Yaralı Geyik* (N. Cumalı), *Paydos* (C. F. Başkurt), *Akümülatörlü Radyo* (T. Buğra), *Kösem Sultan* (T. Oflazoğlu), *Köşebaşı* (A. K. Tecer), *Cengiz Han'ın Bisikleti* (R. Erduran), *Ak Tanrılar* (G. Dilmen, *Karacaoğlan* (D. Sümer; yabancı olarak *Suçsuzlar Çağı - Suçlular Çağı* (S. Lenz), *Issız Topraklar* (H. Pinter), *Tarla Kuşuydu Jüliyet* (E. Kishon), *Yalancı* (C. Goldoni), *Köprüden Görünüş* (A. Miller), *Hedda Gabler* (H. İbsen), *Ay Herkese Gülümser* (E. O'Neill), *Harold ve Maude* (C. Higgins), *Othello* (W. Shakespeare), *Güneşin Çocukları* (M. Gorki), *Eskicinin Tazesi* (F. G. Lorca), *Söz Veriyorum* (A. Arbuzov), *Gülünç Kibarlar* (Molière), *Arturo Ui'nin Önlenebilir Yükselişi* (B. Brecht), *Kunduz Kürk* (G. Hauptmann), *Truva Savaşı Olmayacak* (J. Giraudoux), *Bir Yaz Gecesi Rüyası* (W. Shakespeare), *Kadife Çiçekleri* (P. Zindel), *Kadınlar da Savaşı Yitirdi* (C. Malaparte), *Kral Lear* ve *Venedik Taciri* (W. Shakespeare), *Yaban Ördeği* (H. İbsen), *Yerma* (F. G. Lorca), *Tartuffe* (Molière), *Rita* (W. Russel), *Teklif* ve *Ayı* (A. Çehov), *Kel Şarkıcı* (E. Ionesco). [M]

*__Devlet Yatırım Bankası.__ — 1982 yılı sonunda bankanın ödenmiş sermaye ve ihtiyat akçeleri toplamı 50 947 milyon lira, dağıttığı krediler toplamı 201 533 milyon lira oldu. Tek şube halinde çalışan bankanın 1982'de 171 personeli bulunuyordu. (M)

*__DEVLİN__ (Bernadette) [Mrs. Mc Aliskey], irlandalı militan. — 1974'te İrlanda Cumhuriyetçi Sosyalist Partisi'ni kurdu. (L)

*__DEVREK__, Zonguldak ilinde ilçe. — 94 298 nüf., 80 köy. İlçe merkezi 12 265 nüf. (1980). [M]

*__DEVREKÂNİ__, Kastamonu ilinde ilçe. — 23 346 nüf., 59 köy. İlçe merkezi 4 868 nüf. (1980). [M]

*__DEVRİM__ (M. Nejat Melih), türk ressamı. — 1965'ten sonra Avrupa'nın başlıca kentlerinde incelemeler yaptı. Tristan Tzara'nın Le Lemps Naissant, Paul Eluard'ın Sens de Tous Les Instants adlı şiir kitaplarını resimledi. İstanbul'da (1981, 1983) ve Ankara'da (1982) sergiler açtı. (M)

__DEWAERE__ (Patrick), fransız sinema oyuncusu (Saint-Brieuc 1947-1982). Yirmi yaşında bir TV dizisinde rol aldıktan sonra tiyatroya yöneldi. 1970'de sinemaya geçti ve 1980'lere doğru üne kavuştu. Başlıca filmleri: *Sisli Günler* (la Maison sous les arbres) [R. Clément, 1971], *Themroc* (C. Faraldo, 1972), *les Valseuses* (Vals Yapan Bayanlar) [B. Blier, 1973], *Lilly, aime-moi* (Beni Sev, Lily) [M. Dugowson, 1974], *Zafer Marşı* (La Marcia Trionfale) [M. Bellocchio, 1975], *la Meilleure façon de macher* (En İyi Yürüme Biçimi) [C. Miller, 1975], *le Juge Fayard dit le sherif* («Şerif» Diye Çağrılan Yargıç Fayard) [Y. Boisset, 1976], *Préparez vos mouchoirs* (Mendillerinizi Hazırlayın) [B. Blier, 1977], *Un mauvais fils* (Kötü Bir Oğul) [C. Sautet, 1980], *Série noire* (Kara Dizi) [A. Corneau, 1980], *Hôtel des amériques* (Amerikalılar Oteli) [A. Techiné, 1982], *Beau-père* (Üvey Baba) [B. Blier, 1982], *le Paradis pour tous* (Herkes İçin Cennet) [A. Jessua, 1982]. (M)

*__DEYR-ÜZ-ZÛR__ ya da __DAİR EZ-ZOR__, Suriye'de kent. — 75 000 nüf. Kaya tuzu, pamuk ve kâğıt sanayii.

— *Deyr-üz-zûr ili*, 33 060 km², 337 000 nüf. (L)

*__DHULİA__, Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 137 000 nüf. (L)

*__DIRANAS__ (Ahmet Muhip), türk şairi ve oyun yazarı. — 1980'de Ankara'da öldü. (M)

__DIŞSATIM__ bls. i. Yeni k. Yurt içinde üretilen bir malın yabancı ülkelere satılması: *Biriken sermayeyi üretimi artırıcı alanlara kaydıracaklar, dışsatım olanaklarını genişletecekler* (N. Nadi) ‖ Bir ülkenin yabancı ülkelere sattığı malların miktarı ya da toplam değeri. (*Eşanl.* İHRACAT). [M]

__DIŞSATIMCI__ bls. i. ve sıf. Yeni k. Dışsatım yoluyla kazanç sağlayan (tüccar, firma ya da kuruluş). [*Eşanl.* İHRACATÇI]. (M)

__DIŞALIM__ bls. i. Yeni k. Yabancı ülkelerden mal satın alma ve bunu yurda sokma işi: *Dış ticaret açığımızı, dışalımı kısma yoluyla kapama çabalarına girişmemiz gerekir.* (N. Nadi). ‖ Yabancı ülkelerden satın alınıp yurda sokulan malların miktarı ya da toplam değeri. (*Eşanl.* İTHALAT). [M]

__DIŞALIMCI__ bls. i. ve sıf. Yeni k. Dışalım yoluyla kazanç sağlayan (tüccar, firma ya da kuruluş). [*Eşanl.* İTHALATÇI]. (M)

*__Dışişleri Bakanlığı.__ — 12 eylül 1980'den sonraki yeni dönemde bakanlığın merkez teşkilâtında yeni düzenlemeler oldu. 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları» hakkındaki Bakanlar Kurulu kararına göre Dışişleri Bakanlığı merkez örgütü şu birimlerden oluşur: 1 müsteşar, 4 müsteşar yardımcılığı, 6 genel müdürlük (Ekonomik İşler, İkili Siyasi İşler, Kültür ve Enformasyon, Çok Taraflı İlişkiler, Müşterek Güvenlik İşleri, Konsolosluk, Hukuk ve Sosyal İşler), 3 daire başkanlığı (Protokol, İstihbarat ve Araştırma, Siyaset Planlama). Ayrıca Yüksek Siyaset Planlama Kurulu, Denetleme Kurulu, Hukuk Müşavirliği, Savunma Sekreterliği ile Dışişleri Akademisi, Özel Kalem Müdürlüğü, Bakanlık İcra Sekreteri, Komptrolörlük, Personel ve Telekomünikasyon daire başkanlıkları da bakanlık merkez teşkilatında yer alır.

DIŞİŞLERİ BAKANLARI

İhsan Sabri Çağlayangil (12 nisan 1975), Gündüz Ökçün (21 haziran 1977), İhsan Sabri Çağlayangil (21 temmuz 1977), Gündüz Ökçün (5 ocak 1978), Hayrettin Erkmen (12 aralık 1979), İlter Türkmen (21 eylül 1980), Vahit Halefoğlu (1983). [M]

*__DİAZ__ (Adolfo), nikaragualı devlet adamı. — (öl. 1964). [L]

*__DİAZ ORDAZ__ (Gustavo), meksikalı siyaset adamı. — (öl. Meksiko 1979). 1977' de, Meksika'nın İspanya ile olan diplomatik ilişkileri canlandığında Madrit büyükelçiliğine atandı. (L)

*__DİB__ (Muhammed), cezayirli yazar. — Son eserleri: *Habel* (1977) [roman], *Mille Hourras pour une gueuse* (Bir Sürtük İçin Bin Alkış) [1977] (oyun), *Feu beau Feu* (Ateş Güzel Ateş) [1979] (şiir). [L]

*__DİBAY__ ya da __DUBAY__, Birleşik Arap emirlikleri'nden biri. — 300 000 nüf. Yıllık petrol üretimi 15 milyon ton. Kimya ve metalurji sanayii (Cebel Ali'de). [L]

*__DİBRUGARH__, Hindistan'da (Assam) kent. — 80 400 nüf. (L)

*__DİCKSON__ (Leonard Eugene), amerikalı matematikçi. — (öl. Harlingen, Teksas 1954). [L]

*__DİCLE__, Diyarbakır ilinde ilçe. — 35 170 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 5 729 nüf. (1980). [M]

*__DİCLE__, Mardin ilinde, Cizre ilçesine bağlı bucak. — 5 364 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 444 nüf. (1980). [M]

__Dicle Üniversitesi__, Diyarbakır* Üniversitesi, yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa uyarınca yeniden düzenlenirken Dicle Üniversitesi adını aldı. Daha önce varolan Tıp, Diş Hekimliği, Urfa Ziraat ve Fen Fakültelerinin yanında Mühendislik - Mimarlık Fakültesi ile Hukuk Fakültesi yeni kuruldu. Fen Fakültesi'nin adı Fen - Edebiyat Fakültesi olarak değiştirildi. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Diyarbakır Yüksek Öğretmen Okulu fakülteye dönüştürüldü, Eğitim Fakültesi adını aldı; Diyarbakır Yabancı Diller Yüksekokulu bu fakültenin ilgili bölümlerine katıldı. Yeni kurulan Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri enstitüleri rektörlüğe bağlandı. Eğitim Yüksekokulu adında yeni bir yüksekokul kuruldu ve Eğitim Fakültesi' ne bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Siirt Eğitim Enstitüsü Siirt Eğitim Yüksekokulu olarak değiştirildi ve Eğitim Fakültesi'ne bağlı hale getirildi. Diyarbakır ve Batman Meslek yüksekokulları rektörlüğe, Urfa Meslek Yüksekokulu Urfa Ziraat Fakültesi'ne bağlandı. Böylece üniversitede 7 fakülte, 3 enstitü ve 5 yüksekokul yer aldı. 1982 - 1983 öğretim yılında Dicle Üniversitesi'nde 12'si profesör, 30'u doçent, 336 öğretim, araştırma görevlisi ve uzman olmak üzere toplam 378 öğretim elemanı, 3 695'i erkek, 394'ü kız olmak üzere 4 629 öğrenci bulunuyordu. (M)

***DİDERON** (Louis), fransız heykelcisi. — (öl. Paris 1980). [L]

***DİEFENBAKER** (John George), kanadalı siyaset adamı. — (öl. Ottawa 1979). [L]

***DİEGO GARCİA,** Hint Okyanusu'nda İngiltere'ye bağlı Chagos takımadalarından ada. — 1979'da Afganistan ve İran olayları nedeniyle, adadaki üs, bu bölgenin en önemli amerikan üssü haline geldi. (L)

***DİEKO SUAREZ,** Bk. ANTSERANANA.

***DİETERLE** (William), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Ottobrunn, Münih 1972). [L]

***DİETRİCH** (Joseph, **Sepp** - denir), alman generali. — (öl. Ludwigsburg 1966). [L]

***DİETRİCH** (Maria Magdelena VON LOSCH, **Marlene** - denir), alman asıllı amerikalı kadın sinema oyuncusu. — Uzun bir ayrılıktan sonra 1978'de *İust a jigolo* (Yalnızca Bir Jigolo) adlı filmle yeniden beyazperdede gözüktü. (M)

***DİGOR,** Kars ilinde ilçe. — 27 104 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 2 242 nüf. (1980). [M]

***DİJON,** Fransa'da Côte d'Or yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 213 937 nüf.

— *Dijon yönetim çevresin*'de 21 kanton, 257 belediye, 301 973 nüf. Gelişmiş üçüncü sektör. Makina, otomobil ,elektrik, kimya, besin sanayii. Hava üssü. (L)

***DİKBIYIK,** Samsun ilinde, Çarşamba ilçesine bağlı bucak. — 26 444 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 982 nüf. (1980). [M]

DİKERDEM (Mahmud Şerafeddin), türk diplomatı ve yazarı (İstanbul 1916), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1938). Cenevre Hukuk Fakültesi'nde devletler hukuku doktorası yaptı (1942). Dışişleri Bakanlığı'nda görev alarak çeşitli kademelerde hizmet gördü. Kahire'de elçilik müsteşarlığı, Amman'da elçilik yaptı. Bakanlık danışmanı iken 1976'da emekliye ayrıldı. Bu tarihten sonra gazetelerde güncel dış sorunlara ilişkin yazılar yazdı. 1977'de kurulan Barış* Derneği (*Ek 2*) genel başkanlığına seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Barış Derneği yönetim kurulu üyeleriyle beraber tutuklandı, 1983 ortalarında salıverildi. 1983 sonlarına doğru yargılanması sürüyordu. Yayımlanmış iki eseri vardır: *Ortadoğuda Devrim Yılları* (1977), *Üçüncü Dünyadan* (1977). [M]

***DİKİLİ,** İzmir ilinde ilçe. — 19 255 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 7 637 nüf. (1980). [M]

DİKİLİTAŞ, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi 1 748 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DİKMEN,** Sinop ilinde, Gerze ilçesine bağlı bucak. — 16 219 nüf., 27 köy. Bucak merkezi Kırçalı. 1 084 nüf. (1980). [M]

***DİKMEN** (Şükriye), türk ressamı. — İstanbul ve Ankara'da sergilediği yeni resimlerinde yarı soyut bir düzenleme anlayışına yöneldi (1979 - 1982). İstanbul'da (1980, 1983) ve Ankara'da (1982), sergiler açtı. (M)

DİKMETEPE, Tokat ilinde, Turhal ilçesine bağlı bucak. 5 885 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 710 nüf. (1980). [M]

***DİL** i. — ANSİKL. Pedag. *Dil öğrenimi.* Konuşma, açıklamalı dil öğrenimi olmaksızın da öğrenilebilir. Bununla birlikte, önce bir «katıksız dil öğrenimi», sonra bunun «öğrenime uygulaması» diye bir şey olmamıştır. Dil bilimi, her dilin kendine özgü niteliklerinden doğan bir gereksinim sonucu gelişmiştir. Her şeyden önce, yazılı işaretlerin yapımı ve başkasına aktarılması, kuramsal inceleme yapmayı gerektirir. Antoine Meillet'nin (1866 - 1936) belirttiği gibi: «Yazıyı icat etmiş ve geliştirmiş olan insanlar büyük dil bilginleridir ve dil bilimini yaratan da onlar olmuştur.» Sözlü (fonetik) bir sistemin karşılığı olarak bir şeyin resmini yapmak, taşa kazımak ya da bir işaretler (ideografik) sistemi kullanmak, konuşma dilinin ötesinde bir şeyler olduğunun bilincine varıldığını gösterir. O andan sonra, analiz de, kullanılan dile göre değişiklik gösterecektir: Sami grubundan bir dilde sadece sessiz harfler yazılabilirken Yunanca'da bu yoktur.

Öte yandan, ikinci bir sorun ortaya çıkmıştır: Eski bir dili ya da tüm toplumca kullanılmamakla birlikte, özel alanlarda (dinsel ya da bilimsel) önem taşıyan, yasalara temel olan, bir dilin eski halini aktarmak. Nitekim ilk (?) gramer, Panini' nin grameri (MÖ IV. ya da V. yy.) günlük dilde yerini prakritlere bırakmış olan kutsal dili (sanskrit) aktarma amacını gütmektedir. Arap ve ibrani gramercileri de aynı şeyi yapmışlardır.

Dilleri birbirine çevirmek ve birbiriyle karşılaştırmak söz konusu olduğunda, sözgelimi Rönesans döneminde olduğu gibi, eğitime dayalı bir dil bilgisi geliştirilmiştir.

Uygulamadaki bu sorunlar, toplumu dünya çapında da ilgilendirir: Dillerin birbiriyle ilişkisi ya da çatışması, uluslar arasında zor kullanmaya dek varabilir.

Yazılı dil de, önemli olan konuların kendine özgü dilleri de (bilimsel, teknik, siyasal, kültürel) açık seçik aktarılmayı gerektirir ve bunların kime ait oldukları konusunda anlaşmazlıklar çıkabilir.

İşte böylece, dilin gücü ve açık seçik aktarılması gibi genel bir çerçevede, dil bilgisinin dil öğrenimine uygulanması sorunu ortaya çıktı.

dil öğretimine uygulanan dil bilgisi

XIX. Yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında büyük dil bilginleri, dil öğretimiyle azçok doğrudan doğruya ilgilendiler. Örneğin, Jespersen 1904'te ***How to Teach a Foreign Language*** (Yabancı Bir Dil Nasıl Öğretilir) adlı bir eser yazdı. Bu kitap, sık sık yeniden basıldı. Bloomfield de, ***Language*** (Dil) adlı kitabının son bölümünü tümüyle dil öğretimine ayırdı. Aynı yazar bir de 1940'ta bir alıştırma kitabı yazdı ve Birleşik Amerika'nın Pasifik Savaşı'nda uyguladığı yabancı dil öğretim programının (Army Special Training Program) hazırlanmasında büyük rol oynadı. Bu programın kuramsal temelleri, 1942 tarihli ***Outline Guide of Foreign Language Teaching*** (Yabancı Dil Öğretimi Kılavuzu) adlı kitapta özetlenmiştir. XIX. yy'ın sonlarından başlayarak geleneksel dil öğretim yöntemlerinin başarısızlığı ortaya çıktı: Bu geleneksel yöntemler, belirli kuralların öğretilmesini, klasik gelenekte, metinlerden parçalar aktaran gramer kitaplarının temel alınmasını ve yazılı dile ayrıcalık tanınmasını öngörüyordu. Böylece Jespersen, tam tersine, Berlitz veya Gouin gibi uygulamacıların dil bilginlerinden apayrı bir yönde geliştirdikleri dolaysız yöntemin (direkt metod) övgüsünü yapacaktır. Bu konudaki kalem kavgaları hâlâ dil öğrenimini akılcı yolda geliştirme çabalarının temelini oluşturmaktadır. Ayrı ayrı cümleleri, hatta tek tek sözcükleri ezberletmeyi değil de gerçek bir konu üzerine mantıklı konuşmak; edebî sözcük ve deyimlerin ağır bastığı karmaşık bir dil yerine pratik bir «dil düzeyi» ile öğretmeye başlamak; yavaş yavaş, kolaydan zora geçmek; çeviri yapmadan, yabancı dili doğrudan doğruya öğretmek; yazılı dilden önce sözlü dili öğretmeye başlamak bu yeni öğretim anlayışının temelidir.

Her iki örnekte de asıl önemli olan, dillerin birbirine karışmasını ve hem ana dilin, hem yazılı dilin öğrenilecek dile gereksiz etkisini önlemektir. Pek çokları gibi Jespersen de sözlü (fonetik) öğretime erken başvurulmasını öngörmektedir.

1940 - 1960 döneminde davranışçılık kuramının gelişmesine bağlı olarak - dil öğrenmenin sözlü alışkanlıklar edinme mekaniği olarak öngörülmesi (Skinner) - dil eğitiminde yapıya (strüktür) önem verildi ve programlar bu mekaniğe göre ayarlandı. Buna, kayıt ve projeksiyon tekniklerindeki gelişme de eklendi; bu gelişmeler, görsel - işitsel yönteme başvuran laboratuvarların kurulmasına olanak sağladı.

R. Lado'nun (***Language Teaching, a Scientific Approach*** (Dil Öğretimi, Bilimsel Bir Yaklaşım) [1964] adlı eseri gibi kitaplarda sistemleştirilen bu uygulamalı dil bilgisi, o çağ yöntemlerine az çok egemen oldu. Bu yöntemlerin belirgin özelliği, durmadan gelişen direkt metotlarda rastlanan özelliklerden ayrı olarak, titiz bir gelişme içinde olmak ve yapısal araştırmalara büyük önem vermektir. Bu alıştırmaların amacı, düzenli yapı yinelemeleriyle dilde otomatikleşmeyi sağlamaktır. Yinelemelerde anlamı genişletmek (*bu ekmeği, bu büyük ekmeği, bu çok büyük ekmeği satın alıyor*) ya da söyleyişi değiştirmek (işte pabuçlarım ,işte benimkiler) esastır.

Sözlük alanında, çeşitli konuları kapsayan sözlüklerin yayınlanması apayrı bir uygulama olarak kendini göstermektedir. Son olarak, haberleşmeye temel olan çeşitli öğelere dayandırılmış testlerin geliştirilmesiyle de dil öğrenimi geçerli kılınmaya çalışılmıştır.

Bu öğretim örneğinden, anadilin öğretilmesinde de yararlanılmıştır: Ezberlemenin, listeler halindeki çeşitli ve açık gramer kurallarının azaltılması; okumayı öğrenmeden önce sözlü dile, hecelere ağırlık verilmesi; yapısal alıştırmaların sistemli bir biçimde kullanılması.

eleştiriler ve yeni yönelimler

Bu dil eğitimi metodolojisi giderek daha kısıtlayıcı olmaktadır:

1 — Yapısal örnek, sesbilimde olduğu kadar, büyük cümle kuruluşu ya da cümle yapısı kurallarının öğrenilmesinde de yarar sağlamaktadır. Ama, anlamların öğretilmesi daha çeşitli (kimi zaman değinen, kimi zaman yapısal, kimi zaman açıklayıcı) yöntemleri gerektirmektedir. Bunun gibi, «metinler grameri» de sadece tümce yapısının büyük birimlerini kapsayan sınırlı bir konu değildir, «heterojen, çok yönlü» bir şeydir.

2 — Açıklamalı dil eğitimi sorunu, bilincin dil öğrenimindeki rolü sorunu hâlâ tartışılmaktadır. Bu, her yaş için, belki her insan için aynı olmayabilir. Ana dilinin «doğal» yoldan öğrenilmesi sözkonusu olunca, denebilirki heceye dayalı sistem bilinçli olarak edinilmemiştir. Ama cümle kuruluşu için, bütüne götürecek parçaların birleştirilmesi için aynı şey söylenemez: Çocuk çok erken yaşta sözcüklerle oynar, onları dener, yeni yeni formüller kurar. Tüm bu dile ilişkin çok yönlü «doğal» etkinlikler mekanik ölçülere, açıklamalı kurallara uymaz.

3 — Bu durum, özellikle ilkgençlik dönemindekilere ve erişkin kişilere yabancı bir dil öğretirken, bilince varma aracı olarak yazının ve çevirinin önemini yeniden değerlendirmeyi gerektirir. Burada yalnız olumsuz karışımlara değil, dilden dile aktarmalara da dikkat etmek gerekir. Ses alanında, diller arasındaki fark ağır basar, ama hemen hemen evrensel pek çok kuralı içeren cümle kuruluşu alanında durum böyle değildir: Fiil - sıfat karşıtlığı, özne-tümleç bağlantısı hemen hemen her dilde vardır... Bunun gibi, anlamların düzene konması konusunda da (canlı - cansız karşıtlığı, durum eylem karşıtlığı) bu öğretim, bir şeyi aktarmanın yalnızca dili bilmekle olamayacağını, bu eylemin aktarma yeteneğini de gerektirdiğini ve konuşma zevki kadar neden, niçin konuşulduğunun da önemli olduğunu unutur gibi görünmektedir ki, tüm bunlar, belirli «kalıplar»a sokulamaz.

dilbilimi ve öğretmenlerin eğitimi

Gerçi «öğretme sanatı» pragmacılığına dönüş sözkonusu değildir ama, alıştırma ve analizlerin başlı başına birer amaç olduğu bilimsel yöntem ütopyasının yerine daha alçakgönüllü (fakat daha pahalı) bir yöntem kurmak, kısacası, öğrettiklerini ve sınıfta olan bitenleri yakından izleyip değerlendirebilecek öğretmenler yetiştirmek sözkonusudur.

Dilbilimin bu dolaylı yararı özellikle üç konuda kendini gösterir:

● *Konuşma diline özgü özellikler.* Bu özellikler sadece heceleri değil, henüz yeterince incelenmemiş olan vurgulama sistemlerini, duraklamaları, lehçeyi, sesi de ilgilendirmektedir.

Kimi cümle kuruluşları sözlü ve yazılı dil-

Mahmud Şerafeddin DİKERDEM

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

de ortaksa da, pek çoğu da değişiktir. Bu da yazılı dili öğrenmeye yönelik olarak yanlış bir konuşma dili yaratma tehlikesini doğurabilir. Örneğin, konuşma dilinde (gramerlerde olduğu gibi) adıl özne pek kullanılmaz ve soruya kısaca karşılık verilir: (*Ahmet nerede?- Evde*), yani karşılık verilirken özneli tümce kurmak gerekmez.

● *Kuralların bağıllığı*. Dilbilimsel olgular her zaman kurallara bağlıdır, çünkü aynı dili konuşanlar, gereği gibi doğru konuşuyorlarsa, aynı biçimde konuşuyorlar demektir. Ame eğer tüm dil bilginleri basit bir kuraldan ayrı ayrı şeyler anlıyorlarsa, bu kural, özellikle okulda karşılıklı anlaşma gereğinden bambaşka bir şeyi yansıtıyor demektir.

— Ortak bir sistemin sürdürülmesi, çok sayıda çeşitlemelerin var olmasına engel değildir. Pek çok kural ve mesajı anlarız da, hiç kullanmayız. Özellikle, sesbilim sisteminin cümle yapısı ve temel sözcük sistemlerinin ana çizgileri konuşan değişik insanlarda ortaktır, hiçe sayılamazlar. Çocuklar bu kuralları kullanarak öğrendikleri halde, çoğu kez okul, bunları yine de onlara öğretmeye çalışır. Buna karşılık, sese ve söz dizimine değgin özellikler, çeşitli alanların sözlükleri değişme gösterirler, ama bunların kullanımında, dilbilgisi açısından akla yatkın bir sıralama konamamıştır.

— Ana dilin sözlü kullanılmasında yapılan yanlışlar, rasyonel yasaklardan çok, toplumsal tabulardan, «seçkin» sınıfın belirleyici göstergelerinden ileri gelmektedir.

— Dil eğitimi, sözdiziminde karmaşıklığı ve sözlük zenginliğini başlıbaşına bir değerler bütünü, zengin ve tutarlı bir düşüncenin belirtisi olarak görme eğilimindedir, oysa çoğu zaman bunlar, eşdeğerli işaretlemelerden başka bir şey değildir. (*Onu tanıyorum. Adı Mehmet'tir. Mehmet adında bir çocuk tanıyorum*).

Böylece karşılıklı anlaşmayı engellemeyen çeşitli kullanımlar olduğu zaman, kuralları çoğaltma, onların yerine görece ivedilik derecesini koyma zorunluğu doğar. Yabancı dil öğretimi örneğinde, kuralın böyle yeniden sözkonusu edilmesi, aşağı yukarı özerk dillerin, sözgelimi ,bir Kara Afrika fransızcasının ya da bir Fransa ingilizcesinin yaratılmasını gerekli kılacaktır.

● *Alt anlamların çeşitliliği*. Son olarak, dilin kullanımındaki değişikliğin bilincine, dilin geniş ölçüde saymaca birliğine karşı olan alt anlamlardaki çeşitlilik eklenmektedir. Bu görüş, her şeyden önce, dil düzeyleri'ndeki ayrım biçiminde kendini göstermiştir. Ama bu açıklama tehlikelidir. Çünkü, toplumun tek çizgili hiyerarşik bir düzenlemesini, bir söylemin «halk dili»nden «özenli dil»e doğru gelişen çizgisel düzenlemesi karşılıyor sanılabilir. Oysa gerçekte, çeşitli etkenlerin çapraştığı bir ağ sözkonusudur: Bunlar bölge, toplumsal sınıf, yaş, cinsiyet, karşılıklı konuşma koşulları, ele alınan konu gibi etkenlerdir. Sözgelimi, cümle yapısındaki karmaşıklık, özellikle cümle bölümlerinin sayısı ya da tümleç ve edatların kullanımındaki bolluk olarak ele alınırsa, okul öğrenimi görmüş kişilerin bunu konuşmada tutarlılığa temel almakla ve daha az düşünülerek konuşulduğu için, uzaktan haberleşmeyi veya doğaçtan konuşmayı ihmal etmekle hataya düştükleri görülür. Ama öte yandan, imtiyazlı okul eğitimi, siyasal tartışma gibi daha tabu sayılacak alıştırmalara oranla anlatım veya açıklamaya ağırlık verdiği oranda, cümle kuruluşunda karmaşıklığın hiç gerekli olmadığı durumlar yaratacaktır. Oysaki tartışmaya girişen her çocuk, «eğer, çünkü, sen diyorsun ki...»leri bol bol kullanır.

«Bilimsel» yöntemler yaratma kaygısından hareketle, öğretmenin sadece dilin analizini yapmak değil, aynı zamanda ve özellikle, sınıfta ve sınıf dışında olan bitenlerin analizini yapmak, konuştukları ve anlattıklarıyla çocukların konuşması arasındaki ilişkileri incelemek yeteneğine sahip olma gereğine varılır .

okullarda sosyal dil öğretimi

İlk bakışta, okullardaki başarısızlığın nedenleri, yoksul çevrelerin dilindeki yoksulluğa, cümle kuruluşu ve sözcük dağarcığındaki yetersizliğe bağlanmak istenir. Bundan dolayı da tam tersine, dili zenginleştirmek için sistematik tekniklere başvurulur. Bu yüzden iki büyük akım birbiriyle çatışır. Bunlardan biri, öncülüğünü Amerika Birleşik Devletleri'nde William Labov'un yaptığı akımdır. Labov*'un özellikle zencilerin yaşadığı mahallelerde sürdürdüğü soruşturmaları (eğer soruşturma iyi yöneltilmişse, çocuk ürkütülüp de sistemli bir biçimde içine kapanmaya zorlanmamış ve güvensizlik yaratılmamışsa), sözlük ve cümle kuruluşu açısından yoksulluk, yetersizlik diye bir şeyin sözkonusu olmadığını göstermektedir. Sadece ailenin ve okulun dil bilgisi kuralları arasında bir çelişki vardır. Bu çelişki nedeniyle de, orta sınıfların dili, aktardığı mesajların karmaşıklığından çok, sözcük zenginliğine, dayansa bile, okulda başarısızlık ortaya çıkar.

Basil Bernstein bu konudaki incelemesinde ayrı çevrelerde yetişmiş çocukların sözcüklere ayrı anlam yüklediklerini, bunun da yalnız, dil alanında kalmadığını öne sürer. Ona göre, sözgelimi, işçi sınıfında «biz» dayanışması, burjuva sınıfında «ben»in öneminin belirtilmesi ağır basar. O zaman, daha elverişli çevrenin «geliştirilmiş» söz anlamı toplumsal başarının, sınavlarda başarılı olmanın ve bilgiyi aktarmanın temelini oluştursa bile, bu sınıfların belli sözcüklere hiçbir bakımdan birbirine benzetilemeyecek apayrı anlamlar vermeleri sözkonusudur.

Okul dili-aile dili, toplumsal konumdan ileri gelen alt anlamlar, okulda başarı ya da başarısızlık gibi konulara gelince, bu konularda gerek gerçekler üzerindeki soruşturmalar, gerek eğitim ilkelerinin araştırılması henüz başlangıçtadır. Ancak şu olumsuz gerçekler ortaya konabilir:

— Bir dil değil, bir dilin durumlara göre değişebilen alt - kullanımları vardır;

— Her alt - grupta dil kullanımı çok büyük çeşitlilik gösterir;

— Her kişinin durumuna göre çok sayıda dil stratejisi olabilir ki, bu da bizi yoksul dilli yoksullar ve zengin dilli varsıllar görünümünden uzaklaştırdığı gibi, tek görüşlü bir kural kavramından da uzaklaştırmış olur.

İster ana dili, ister ikinci bir dil sözkonusu olsun, böylelikle, salt dil bilgisine ilişkin bir sorunlar bütününden uzaklaşılır ve dile ilişkin etkinliklerle dille ilgisi olmayan etkinlikler arasındaki fark sorunu ortaya çıkar. Bu da eğitimde dilin değerlendirilmesi ve birbiriyle orantılı olarak dillerin değerlendirilmesi sorununu ön plana çıkartmış olur. (L)

***DİLAÇAR** (Agop), türk dil bilgini ve ansiklopedicisi. — 1979'da Ankara'da öldü. (M)

***DİLBİLİM** blş. i. — ANSİKL. Son yıllarda bilimsel çalışmaların genel gelişmesine *dilbilim* de katıldı. Dilbilimde öteden beri var olan kuramsal akımların hemen hemen tümü varlığını sürdürdü. Her dalda incelemelerin hacmi büyüdüğü gibi, birçok yeni dal da ortaya çıktı.

genel dilbilim

Üretici dilbilgisi çeşitli doğrultularda gelişti. Öyle ki, dilbilgisinin birbirine rakip bazı kuramlara bölündüğü bile söylenebilir. Bu alandaki evrim, betimlemelerin biçimselliğini kesinleştirmek ve yeni düzenekler getirmek şeklinde belirdi. İki ana sorun Massachusetts Institut of Technology' nin (Massachusets Teknoloji Enstitüsü) bu alandaki çalışmalarını yönlendirdi:

1 — Öğelerin tüm değişilerini, yer değiştirmeye ilişkin tek bir dönüştürüme indirgeme çabası (kanıtlayıcı örnekler İngilizce'de aranırsa cümle başındaki ilgi ve soru zamirlerinin [içinde WH harfleri olan öğeler] yer değiştirmeleri örnek gösterilebilir).

2 — Bir zamirin kendi öncülüne bağlanma koşullarının sağlanması bakımından zamirlerin betimlenmesi. «genişletilmiş standart» diye anılan üretici kuram, bu bağlamda İngilizce'nin önceki betimlemelerini geliştirmede yararlanılan süzgeçler, denetimler ve izler gibi bilişimsel düzenekler üretilmiştir. Buna göre Fransızca'da bir soru cümlesinin dönüşümü şu biçimi alır:

Max a vu quelqu'un =
Qui Max a-t-il vu t?
(Max birisini gördü) =
(Max kimi gördü t?)

t, burada *qui* zamirinin yer değiştirmesiyle kalan soyut izi gösterir. Bu iz, soru cümlesinin *Max a-t-il vu t* bölümünü doğrudan etken (aktif) biçim (özne-fiil-nesne) olarak yorumlamayı sağlar. *t*'ye bağlanan anlam, *qu*, ve *t* arasında işleyen bir bağıntı aracılığıyla, bir zamiri bir öncüle (ya da mantıkta bir niceleyiciyi bir değişkene) bağlayan ilişkiler biçiminde yorumlanır. Bilgisayarların programlanmasından kaynaklanan bu tür biçimsel yöntemler değişik uygulamalara elverişlidir; bunların etkisiyle bir kuramın yerini hızla başka bir kuram alır. Buna örnek olarak Charles Fillmore ve Paul M. Postal'in dilbilgisel bağıntı ve işlevler bakımından geleneksel biçime yaklaşan (*arc grammar* [yay dilbilgisi]) kuramı anılabilir.

Kuramsal incelemelerin gelişiminden, özel dillerin betimlenmesini doğrudan ilgilendiren sonuçlar çıkmıştır. Geniş oranda İngilizce'nin incelenmesine dayanan üretici dilbilgisi (sesbilim ve sözdizim), özel dillere ilişkin düzenli betimlemelere yol açmadı. Dil tümellerinin bulunmasına tanınan öncelik, kuramcıları önerilen biçimsel dizgelere ters düşebilecek yeni düzenekler aramaya yöneltti.

Örneklerin çoğu yalnız bu açıdan tartışıldığı gibi değişik derecede incelenmiş birçok dilden alındı ve aralarında karşılaştırıldı (Winfred P. Lehmann, *Syntactic Typology: Studies in the Phenomomenology of Language* [Sözdizim Sınıflaması: Dilin Görüngübilim İncelemeleri], 1978; Theodore M. Linghtner, *Problems in Theory of Phonology, Russian Phonology and Turkish Phonology* [Sesbilim Kuramının Sorunları, Rusça'nın Sesbilimi ve Türkçe' nin Sesbilimi], 1972). İncelenen dillerde, ana dili o diller olan dilbilimciler bulunmaması nedeniyle kesin nitelikli dönüşümsel çalışmalarda çoğu zaman aksaklıklar oldu. Çünkü kendi ana dilini değil de başka bir dili inceleyen dilbilimcilerin soruşturma yöntemleri, önemli ölçüde sınırlı kalmaktadır.

Bu durumda, kuramsal tartışmalara genç iyi incelenmiş büyük diller gereç sağlamakta, ama bu kez de çalışmalar özel nitelikli olgular üstünde yoğunlaşmaktadır. Örneğin İngilizce'de tümleçliklerin biçimlerinin bozulması pek çok incelemeye konu oldu. Fransızca'da ulamaya ve sessiz *e*'ye ilişkin sorunlar, sesbilim alanındaki tartışmaların odak noktasını teşkil etti. Oysa *faire*'li (yapmak eyleminin mastar hali) ettirgen biçimlerin görevi sözdiziminde önem taşır (Richard S. Kayne, *Syntaxe du français* [Fransızca'nın Sözdizimi], 1977; Nicolas Ruwet, *Théoire syntaxique et syntaxe du français* [Sözdizim Kuramı ve Fransızca'nın Sözdizimi], 1977). Olgulara böylesi dakik yaklaşım şunu ortaya koyar: Üretici dilbilgisinin eğitimdeki uygulanışları, sözdizim şemalarının biçimsel modelinin okulda ele alınan sorunların öteden beri bilinen betimlemeleriyle çakıştırılmasından başka bir şey değildir. Artsüremli (diakronik) incelemeler de kullanılan açıklama örneğinden kaynaklanan bir kesinlik biçimine bürünerek gelişti. Ayrıca bir dilin üretici dilbilgisi, kendisini sarsan çok sayıda ayrık biçimleri bugün ortadan kaldırmış yöntemlere indirgeyebilirse, biçimsel açıdan bir düzenliğe kavuşabilir. Bu yönde yapılan özgün çalışmalar özellikle sesbilimde, Roman dillerinin alanını tek biçime indirgemeyi amaçlayan James Foley'in sesbilimiyle (*Theoretical Morphology of the French Verb* [Fransızcada Fiilin Kuramsal Biçimbilimi], 1979) çalışmalarını Hint-Avrupa dilleriyle sınırlayan T.M. Lightner'in sesbiliminde ortaya çıktı. Artsüremli (diakronik) sözdizim, eşsüremli (senkronik) sözdizime daha yakın olmayı sürdürmektedir; artsüremli sözdizim incelemeleri, biçimselleşmiş çalışmaların kalkış noktasını oluşturan dilbilgilerinin gereçleri gibi az sayıdadır. Bu sözdizim, bi-

lişimsel yollarla metinlerin taranmasını ve araştırmaları büyük oranda kolaylaştırarak önemli gelişmeler sağlamaktadır. Gerçekten, dillerin ya da ortadan kalkmış dil durumlarının betimlenmesi bu yolla daha kolay yapılmaktadır. Bu betimlemeler, dillerin evrim niteliklerini ortaya çıkaracak olan ve art arda yapılan karşılaştırmaların zorunlu aşamalarıdır.

Saussure sonrası genel dilbilim incelemeleri sürmektedir. Bunlar çoğu zaman ya anlambilime bir temel aramaya ya da gösterge bilime ilişkin genel kuramlara açılmaya yöneliktir. Bu alanda araştırmacılar özellikle Avrupa kıtasından çıktı (örneğin, Eugene Coseriu, Klaus Heger, Tullio De Mauro, Luis Prieto). Zengin bir kaynakça da bu alandaki incelemelerin canlılığını ortaya koyar (E.F. Konrad Koerner, *Bibliographia Saussureana* [Saussure Kaynakçası], 1972).

Sesbilimin gelişimi de iki doğrultuda oldu: Soyut nitelikli birinci doğrultuda, genel nitelikli temel olgular (vurgulama, titremler, almaşmalar, ünlü uyumu, vb.) için gitgide biçimselleşen üretici örnekler oluşturuldu (Noam Chomsky ve Morris Halle, *The Sound Pattern of English* [İngilizce'nin Ses Örgüsü], 1968). Sesbilgisinden etkilenen ikinci doğrultudaysa, yeni elektronik uygulayımların ve bilgisayarların kullanımıyla, araçlardan yararlanma hızla gelişti. Fiziksel sesbilgisine ilişkin gözlemlerde daha çok uzmanlaşılması, bu tür gözlemlerin çoğalması ve aynı zamanda incelemelerin kolaylaşması, örneğin titremleme (entenasyon) gibi konuların değişik bir biçimde incelenmesine yol açtı: Gözlemcilerin öznel izlenimleri yerlerini daha kesin gösterim yöntemlerine bıraktı.

anlambilim (semantik)

Üretici dilbilgisindeki salt sözdizimsel girişimlere, mantıksal matematikten esinlenilerek oluşturulmuş örneklerin kullanımına ilişkin yeni araştırmalar eklendi. Sözdizim incelemelerinde karşılaşılan zorluklar ve özellikle çok sayıdaki kural dışı durumların azaltılmaması bazı dilbilimcileri daha soyut kavramlara başvurarak dilde kurallı alanlar aramaya yöneltti. Birleşimsel dilbilgisi örneklerinin zararına, mantıksal yöntemlerden yararlanmaya yönelinmesinin nedeni budur. Bundan ötürü, sözdizimsel dönüştürümlerin çoğu, yerlerini anlamsal yorum kurallarına bırakmaya elverişlidir. Örneğin Fransızca'da; *J'ai dit à ma soeur de venir* (kızkardeşime gelmesini söyledim) biçimini veren *J'ai dit à ma soeur qu'elle vienne* cümlesinin dönüşümünü açıklayan, tümleçliğin öznesinin silinmesi kuralının yerine, *ma soeur* (kızkardeşim) tümlecinin, *venir* (gelmek) mastarının öznesi olduğunu açıklayan bir yorum kuralı getirilebilir. Barbara Hall Partee, çeşitli sözdizimsel dönüştürümlerin yerine mantıkçı Richard Montague'in geliştirdiği sistemin kurallarını; Gilles Fauconier ise (*La Coréférence: syntaxe ou sémantique?* [Eşgönderim: Sözdizimi mi Anlambilim mi?], 1974) zamirleştirme yerine yorumlama kurallarını önerdiler.

Anlambilim, her zaman, araştırmacılar arasında oluşturulması gereken, uzlaşımın zor ve ilerlemenin yavaş olduğu, yeterince sağlam temeller üstüne oturmamış bir alan gibi görünür. Üretici anlambilim gelişemediğinden genellikle mantıktaki örneklerin kullanımı yeğlenir: Bir yandan biçimsel bir dilbilgisiyle sözdizimsel biçimler üretilirken, öte yandan, belli bir yöntemle ya da yorumlayıcı kuralların bütünüyle, biçimler ve anlamlar arasındaki bağıntılar oluşturulur. Ama temel sorunlar gene meydandadır; anlamı dolaysız sezgiyle betimleyen yöntem dışında bir yöntem yoktur. Bu nedenle de bir yazardan ötekine değişen, denetlemesi olanaksız kavramlar tümüyle öznel kalır. Sonuçta anlambilim çoğunlukla anglosakson dil felsefesine bağlanır. Anglasakson dil felsefesi ise çoğu zaman iki gerçeklik değeri arasında kapalı kalır: *Doğru* ve *yanlış*.

Bu güçlükleri ortadan kaldırmak amacıyla, önvarsayım üstüne yapılan incelemeler çerçevesinde özel bir çaba harcanmaktadır. Araştırmacılar kimi anlam öğelerini sözcüklere bağlar ve bu sözcüklerin birleşiminden ortaya çıkan anlam uzantılarını belirlemeye çalışırlar. Bu yaklaşım, kavramların seçimini belli bir ölçüde dilbilim çerçevesiyle sınırlar. Örneğin Lauri Karttunen ve John Searle (*Les Actes de langage* [Dil Edimleri], 1972), John L. Austin'in ortaya attığı olguları kesinleştirip genelleştirdiler. Oswald Ducrot (*Dire et ne pas dire* [Söylemek ve Söylememek], 1972) ve Robert Martin (*Inférence, antonymie et paraphrase* [Çıkarsama, Karşıtanlamlık ve Açımlama], 1976) Fransızca'nın bazı yanları üstüne yapılan incelemeleri belirli açılardan geliştirdiler. Dilsel öğelerin dildışı olgulara bağlanması önemini sürdürmekte, dilbilimcileri olduğu kadar dil felsefecilerini de ilgilendirmektedir. Bir cümlenin «doğru» ya da «yanlış» olduğunu saptamaya girişimlerinde ortaya çıkan deneyimsel zorlukları gören uzmanlar, doğruluk değerlerine daha az bağımlı sistemler geliştirdiler ve örneğin zamanlarda, olumsuzlukta ve soru biçimlerinde karşılaşılan güçlükleri ortadan kaldıracak yeni mantıksal tümdengelim kuralları araştırdılar. Kuroda Sige-Yuki bu sorunların ayrıntılı bir incelemesini gerçekleştirdi (*Description of Presuppositional Phenomena from a Nonpresuppositional Point of View* [Önvarsayımsal Olguların Önvarsayımsal Olmayan Bir Bakış Açısından Betimlenmesi], 1977).

Sözdizim ve anlambilimin çalışma alanlarının sınırlanması, bilişim alanında bilgisayar ve veri bankalarının kurulmasını, anlambilim alanında yapılan araştırmaları canlandırdı ve kuşkusuz pragmatik (edimbilim) çalışmaların ilerlemesini, daha doğrusu, dilsel biçimlerle dildışı evren arasındaki bağıntıların incelenmesini belirgin temellere oturttu. Pragmatik ve bazı geleneksel felsefe kuramları arasındaki yakınlık, özellikle bu konulardaki yayınların çok olduğu Federal Almanya'da gelişmeye elverişli bir ortam buldu. Metin dilbilimi (Textlinguistik) üstüne yapılan çalışmalar, anlambilim ve edimbilim arasında bir ara evre sayılabilir. Bu yeni alanın temelleri üstüne yapılan tartışmalar henüz sürmekte ve özgül nitelikli incelemelerde matematiksel mantıktan alınan biçimselleştirmelerden yararlanılmaktadır.

Fransızca'nın betimlenmesi

Fransızca'nın sözdizimi değişik yöntembilimsel çevrelerde incelenmektedir. Kuralların metinlerin taranmasından sonra konduğu geleneksel yaklaşımda, David Gaatone (*Étude descriptive du système de la négation en français contemporain* [Çağdaş Fransızca'da Olumsuzluk Dizgesinin Betimsel İncelemesi], 1971) ve Jacqueline Pinchon'un (*les Pronoms adverbiaux En et Y* [Belirteç Nitelikli *En* ve *Y* Adılları], 1972) çalışmalarına benzer çalışmalar yapıldı. Danimarka okulu, çeşitli etkinliklerin yanı sıra, Fransızca'nın dilbilgisi üzerine eserler (Knud Togeby, *Fransk grammatik* [Fransızca'nın Dilbilgisi], 1965) yayınlandı. Dağılımsal açıdan olduğu kadar dönüşümselci yaklaşımda da en önemli betimleme çabası Z.S. Haris'in getirdiği kavramsal çerçeve içinde sunuldu. Bundan kalkarak, Jean Dubois, zamirlerin (adıl) dağılımı, fiil biçimleri ve cümlenin dönüşümleri üstüne ayrıntılı betimlemeler yaptı (*Grammaire structurale du français* [Fransızca'nın Yapısal Dilbilgisi]: I. *Nom et pronom* [Ad ve Adıl], 1965; 2. *Le Verbe* [Fiil], 1967; *la Phrase et ses transformations* [Cümle ve Dönüşümleri], 1969). C.N.R.S.'in (Fransız Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi) otomatik bilgi derleme ve dilbilim laboratuvarında çalışan dilbilimciler, günlük yaşamda konuşulan Fransızca'nın biçimselleşmiş bir sözlük - dilbilgisi'ni oluşturmaya giriştiler. Bu çalışmada sözdizimin işlemsel özellikleri sistemli olarak betimlendi ve 7 000'den çok fiil için düzenli bir tablo oluşturuldu. Böylece, geçişlilik durumu, yani dolaylı ve dolaysız tümleçlerin *à* ve *de* ilgeçlerine göre dağılımı eksiksiz bir biçimde açıklandı. Geçişsiz eylemleri de Jean-Baul Boons, Alain Guillet ve Christian Leclère (*la Structure des simples phrases en français: constructions intransitives* [Fransızca'da Yalın Cümlelerin Yapısı: Geçişsiz Kuruluşlar], 1976) incelediler. Bildirme veya dilek kiplerinde tümleçliklerin ve mastarların ortaya çıkma durumları her eylem için saptandı (Maurice Gross, *Grammaire transformationnelle du français: syntaxe du verbe* [Fransızca'nın Dönüşümsel Dilbilgisi: Fiilin Sözdizimi], 1968; *Méthodes en syntaxe* [Sözdiziminde Yöntemler], 1975). Bu betimleme, söylemin öteki bölümlerine, örneğin tamlayanlara (Maurice Gross, *Grammaire transformationnelle du français: syntaxe du nom* [Fransızca'nın Dönüşümsel Dilbilgisi: Adın Sözdizimi], 1977) ve özellikle de adlarla fiiller arasındaki, şimdiye kadar öğretimde üstünde durulmamış olan *complimenter quelqu'un= faire des compliments à quelqu'un* türünden (birisine iltifat etmek) birincisinde fiil, ikincisinde ad durumu gibi sistemli bağıntılara da yayıldı (Jacqueline Giry-Schneider, *les Nominalisations en français* [Fransızca'daki Adlaştırmalar], 1978). Bu bağıntılar sıfat ve belirteçleri de kapsar. Sözlüğün yapısını, sözlük yapımcılarının son çalışmalarına uygun biçimde yeniden gözden geçirilmesine yöneltir (Jean Dubois ve Claude Dubois, *Introduction à la lexicographie* [Sözlükbilgisine Giriş], 1971; Alain Rey, *le Lexique: image et modèle* [Sözlük: Görüntü ve Örnek], 1977).

Gerçekten, sözlük yapımcıları sözdizimsel bilgilerin de açıktan açığa yer aldığı sözlükler yaptılar. Bir yandan ilgeçlerin ya da eylemlerin yönettiği kiplik kullanımı gibi sözdizimsel özellikleri veren sözlükler yayımlandı (J.P. ve J. Caput, *Dictionnaire des verbes français* [Fransızca Fiil Sözlüğü], 1969; H. Bonnard, H. Leisinger, W. Traub, *Grammatisches Wörterbuch Französisch* [Fransızcanın Dilbilgisel Sözlüğü], 1970). Öte yandan sözlüklerin biçimbilimsel öbeklere göre sunularak farklı türevlerin ortak sözdizimsel özelliklerini ortaya çıkaran *Dictionnaire du français contemporain* (Çağdaş Fransızca'nın Sözlüğü) ve *Lexis* ile yeni bir sözlük biçimi geliştirildi.

Fransızca üstüne yapılan sözdizimsel çalışmalar da üretici yöntemlerle yenilendi (François Dell, *les Règles et les sons* [Kurallar ve Sesler], 1973). Nigel Love (*Generative Phonology: a Case Study from French* [Üretici Sesbilim: Fransızca'dan Bir Durum İncelemesi], 1980) bu alanda karşılaşılan güçlükleri, daha somut, dil gözlemine daha yatkın olan, böylelikle de bilişimsel uygulamalara yer verebilecek nitelikteki eşsüremli bir sesbilim incelemesi ile çözmeye yöneldi. Dilbilgisinin Fransa'da okullardaki öğretimi, dilbilimdeki bu gelişmelerle yeni bir biçim aldı. Programlar, yani ele alınan konular, her ne kadar değişmediyse de, olguların sunuluşunda bir örnek biçimselleşmeye gidildi ve bunun sonucunda da terimlerin tutarlılığı daha ileri bir düzeye ulaştı. Verilen ders, her zaman, öğretimde önceliği olan dilbilgisel yazıma bağlı kaldı (André Chervell,... *Et il fallut apprendre à tous les petits français* [Ve Tüm Küçük Fransızlara Yazmayı Öğretmek Gerekir...], 1977). Bu durumdan ötürü, okul kitaplarında incelenen salt dilsel olguların, dilin öz niteliği üstüne geliştirilen bir düşünce bakımından çok ilginç olduğu söylenemez.

dilbilim ve bilişim

Bilişim alanındaki gelişmeler, dilbilim araştırmalarını önemli biçimde etkilemiştir. Üretici dilbilgisinden ve kimi uzmanların bilgisayarların insanın en karmaşık davranışlarına öykünebilecekleri alanlar olarak gözlemledikleri ve bilgisayar uzmanlarının gerçekleştirdiği elektronik beyin örneklerinden kalkılarak, dilbilgisi kuralları gitgide mekanikleşmektedir. Gerçekten; başarılı bir biçimde satranç ya da dama oynayan çok gelişmiş elektronik araçlar programlanabilir. Ama dilsel davranış kuralları, bu oyunların kurallarından çok daha karmaşık görünmektedir. Bilgisayarla çeviride başarısızlığa düşülmesinin ve otomatik derleme konusunda belli sınırların aşılamamasının nedeni, sözdizimdeki karmaşıklığın azaltılamayacağının görülmesinden bu yana daha iyi anlaşılmaktadır. Dili incelemeye yönelik bilişimsel dizgelerin çoğu bugüne değin yalnızca az sayıda kural ve sözlüksel öğeden kalkılarak oluşturulmuştu. Aslında, basit bir bilgisayar sözlüğünün yapımı, yaygın kullanımını engeleyecek parasal sorun-

lar getirmektedir. Dil incelemelerinde bilgisayarlardan yararlanılması bugün ancak dil laboratuvarı alanında sınırlı kalmakta dır. Ama, daha az iddialı çalışmalar, bazı alanlarda kullanılan yöntemleri oldukça etkileyecek gibi görünmektedir. Metinlerin bilgisayarlarla taranması, örneğin bir yazarın eserinde, biçimsel olarak tanımlanmış her tür metin kesitini inceleyebilmeye olanak sağlamaktadır. Örneğin bağlamlı dizinlerin bilgisayarlarla saptanması, bu araçlar olmaksızın gerçekleştirilmesi imkânsız filoloji ve stil incelemelerini kolaylaştırabilir, hatta belki de ancak bu yoldan olası kılabilir. Bugün için pek gerçekleştirilememiş olan sözlüklerin ve dilbilgisinin bu işlemde kullanılmaya elverişli duruma gelmesi koşuluyla, bilgisayarlarla yapılan sözdizimsel çözümleme araştırmaları bu çalışmalara katkıda bulunabilir (Morris Salkoff, *Une grammaire en chaîne du français* [Fransızca'nın Zincirleme Dilbilgisi], 1973; *Analyse Syntaxique du français* [Fransızcanın sözdizimsel incelemesi] (1979). Sözün bireşimi de bilişime bağlı bir etkinliktir. Yazılı bir metinden yola çıkılarak bazı sesli çeviri - yazılar otomatik biçimde gerçekleştirilebilir; bilgisayarların değerlendirme sürecinde de bir ses bireşim aygıtıyla bu sesler söze dönüşür. Sözdizimsel yapıya bağlı olduğundan titremlemeyi burada belli bir konuma oturtmak zordur. Yine de eğitici oyunlarda, basılı metinlerin körlere okunması gibi bazı alanlarda birtakım uygulamalara, rastlanır. Tersine süreç, daha açık bir anlatımla sözün bilgisayarlarca çözümlenmesi, genel anlamda aşılması güç bir sorundur, ama yine de eğitici oyunlarda, basılı metinlerin körlere okunması gibi bazı alanlarda birtakım uygulamalara rastlanır. Tersine süreç, daha açık bir anlatımla sözün bilgisayarlarca çözümlenmesi, genel anlamda aşılması güç bir sorundur, ama yine de önceden belirlenmiş ve az sayıda olmak koşuluyla, kısa emirlerle bilgisayarların çalıştırılabilmesinde uygulama alanları bulmaktadır. Ama bu araçlar yalnızca, makineye seslerinin kimi özellikleri önceden kaydedilen konuşucuların sesleriyle çalışmaktadır.

Gerçekten de, uzun süre gerektiren, veri bankalarının ana dilinde sorgulanması tasarımları bazı dil felsefecilerinin üzerinde çalıştıkları konulardır. Bu nedenle aşağıdaki sorun hem felsefe hem bilişim açısından temel bir nitelik kazanır: Örneğin *Tren saat 16'da geldi* gibi bir cümlede yer alan bilgilerden, mekanik bir biçimde, *tren (16'dan önce) yola çıktı* ve *bir toplu taşımacılık aracı vardır* gibi, ilk cümlenin «önvarsayımları» olarak nitelenen bilgiler nasıl çıkarılabilir? Bu önemli bir sorundur, çünkü bu soruna getirilebilecek her çözüm, depolanması ve bellekte birçok kez yinelenmesi gereken bilgi yükünü hafifletmeyi sağlayacaktır.

dilbilime yakın alanlar

Toplumdilbilim (sosyolengüistik) yeni kurulmuş bir bilim dalıdır. Kimi zaman ilkeleri tartışma konusu yapılan toplumdilbilimin konusu, lehçesel (William Bright, *Sociolinguistics*, 1966) ya da dilbilimsel (örneğin, ikidillilik durumu) ayrılıkların güçlü bir biçimde etkilediği toplumsal ya da siyasal durumların incelenmesidir. Toplumdilbilim, çok zaman dönüşümsel betimlemelere dayanarak, lehçebilimin (diyalektoloji) geleneksel yöntemlerini uygular.

Dilbilim çok gelişme gösteren bir alandır. Yakın bir geçmişte, bilim konusundaki yeni bir düşünce tarzı, bilimlerin tarihinin incelenmesine yeni bir atılım kazandırdı. Bu durumun sonucu olarak dilbilim ve dilbilim tarihi de birçok yeni incelemeye konu oldu. Bu alanda, bir dergi (*Historiographia linguistica* [Dilbilim Tarihçesi]) ve bazı bilim dernekleri kuruldu. Birçok eski dilbilgisi kitabı yeniden basıldı ve bunlar üstüne yeni incelemeler yapıldı. Öte yandan eski sözlükler de yeni bir ilgi alanı oluşturdu. Örneğin, Jean-Claude Chevalier (*Histoire de la syntaxe* [Sözdizimin Tarihçesi], 1968) Fransızca'nın sözdiziminde yer alan temel dilbilgisi olgularını aydınlattı. Eski dilbilgisi metinleri (Yunanca, Latince ve Ortaçağ Latincesi) üstüne filolojik çalışmalar yapıldı. Jean Stéfanini, rahip Féraud'ya ilişkin incelemesiyle Fransız sözlükbiliminin tarihçesini yeniden canlandırdı.

Ruhdilbilim (psikolengüistik) alanında, üretici kuramların geçerliğini doğrudan kanıtlayan girişimlerde bulunuldu. Örneğin bir cümlenin karmaşıklığı, etken yalın cümlelerden kalkılarak yapılan dönüştürümlerin sayısıyla belirlendi. Bunun üzerine, cümlelerin bireylerce belleğe yerleştirilmesi bu dönüşümlerin sayısına göre ele alındı ama kesin bir sonuca varılamadı. Aradan geçen birkaç yıl, bu başarısızlığın nedenini açıklıkla ortaya koydu. Dönüştürümler yeterince tanımlanamamıştı. Gerçekten, soyut sözdizimsel kavramların ruhbilimsel deneyime konu olabilecek yeterlikte bir tutarlılık düzeyine ulaştığı söylenemez; dilsel olgulara nörofizyolojik bir temel sağlama eğilimi gösteren araştırmalarda da durum aynıdır. Dolayısıyla, ruhdilbilim, çoğunlukla, çocuğun dili öğrenmesi ve örneğin Piaget'ye göre bilişsel yeteneklerindeki gelişimin bu öğrenmeyle olan bağlantısı gibi klasik araştırmalara dönmektedir. Bu alanda ilk sorunlar deneysel ve anlamlı verilerin toplanması düzeyindedir. Dil (dilyetisi ,langaj) patolojisi konusundaki incelemeler sürmekte ve beyni zedelenmiş ya da önemli bir zekâ geriliği olan kişilerin incelenmesi, beyinde büyük dilsel işlevlerin yerlerinin saptanması konusunda gitgide daha ayrıntılı veriler sağlamayı sürdürmektedir (Henry Hécaen, *Pathologie du langage: l'aphasie* [Dil Patolojisi: Sözyitimi], 1969).

MANTIK ve DİLBİLİM

Ne antik çağda ne de ortaçağda dilbilgisi ile mantık kesin çizgilerle birbirinden ayrılıyordu. Batıda, ortaçağ öğretim programlarının ilk aşamasında, dilbilgisi, sözbilim ve diyalektiğe yer veriliyordu. Daha sonraları «genel dilbilgisi» geniş ölçüde mantığın ilkeleri üstüne kuruldu: Antoine Arnauld ve Pierre Nicole'un *la Grammaire générale et raisonnée* (Genel ve Açıklamalı Dilbilgisi) başlıklı eserlerini bir uzantısı olarak tasarladıkları *la Logique ou l'Art de penser* (Mantık ya da Düşünme Sanatı), dil felsefesi alanında yapılmış en derin incelemelerden biri olarak görülür. Kısmen adı geçen Genel ve Açıklamalı Dilbilgisi ve onun mantıkçı eğilimlerine bir tepkiden doğan çağdaş dilbilim, ilkin dilbilgisinin kendisi kadar eski olan uğraşılardan uzaklaştı. Öte yandan, karşıtlaşan iki akım bu açıdan birleşebildi. Bu iki akım «gülünç denecek kadar gecikmiş, tarihsel gelişme üstüne değil XVIII yy. mantıkçılarının en çarpık düşleri üstüne kurulu açıklamaları» yadsıyan (Fernidand Brunot) yeni olgucu - tarihselci akım ile, dili «kendi' içinde ve kendisi bakımından» incelemeyi amaçlayan (Ferdinand de Saussure), «içkin» dilbilim akımıdır. Böylece, Prag Okulu işlevselcileri, Danimarka Okulu glosematikçileri ya da Amerikan Okulu dağılımcıları (Z.S. Haris) kadar, yenidilbilgiciler de, geçici olarak çözüm sağlar gibi görünen bir yadsımada birleşmekteydi.

Yenilenme, tarihselci olguculuk ya da Harris'in görüşleri doğrultusunda olan yeniolguculuktan çok uzak kuramsal konumlardan geldi. Biçimselleştirmeye tanınan işlev, dil tümellerine tanınan yer, anlambilime verilen yeni önem; tüm bu bakış açıları mantıksal dillere yakın bir üstdil gerektirdi. Genel dilbilgisi eski önemine yeniden kavuştu; dil bilbilimciler, mantıkla dil arasındaki bağıntılarla ilgilenen mantıkçıların yazılarına yöneldiler; felsefenin bir dil eleştirisi aşamasından geçmesini zorunlu gören Oxford Okulu felsefecileri, «dil edimi» kuramıyla, çalışmaları kimi mantıkçıların ustaca biçimselleştirici etkinliklere kattıkları yeni bir doğrultu belirlediler.

Günümüzdeki akımın en önemli başarılarından biri, belki de indirgemeciliğin sakıncalarını önlemek ve doğal dille mantıksal dili ayıran tüm uzaklığı açık bir biçimde ortaya koymaktan kaynaklanmaktadır. Bu önemli sapmaya rağmen mantıkçılar hâlâ dil incelemelerini çeşitli yönlerde etkilemektedirler. Her şeyden önce mantık dillerinden, betimleme ve karşılaştırma dilleri olarak yararlanılabilir; önermeler mantığı, yüklemler mantığı, kipler mantığı gibi mantıklar doğal dilden tümüyle kopuk değildirler ve bu mantıkların işlemcileri doğal dilin şu ya da bu deyiş biçimiyle yararlı karşılaştırma olanakları sağlar. Bundan başka mantık çok sayıda biçimselleştirme sorununa çözüm getirir. Son olarak da, örneğin üretici anlambilim gibi değişik dilbilim modelleri «doğal mantık» yerine kuramsal yapım aşamasında bulunan ve kuşkusuz bugün kullanılan mantıklardan çok uzak olan bir anlambilim-mantık bileşimini öne sürerler.

indirgemeciliğin sakıncaları

İndirgemeciliğin belirgin özelliği, doğal dilin derin yapılarını hemen, var olan, genellikle ilksel nitelikli matematik örneklere (sınıflar mantığı, kümeler kuramı vb.) benzetmesidir. İndirgemeci yaklaşım hemen hemen tüm dünyada yadsınır. Gösterge, «iyi oluşturulmuş anlatım» ve gerçeklik düzleminde doğal dil, mantıksal dillere oranla çok özgündür.

● *Dilsel gösterge ve mantıksal simge.* Yalnızca dil göstergesi çift eklemlidir. Bu gözlem bugün artık herkesçe bilinmektedir, ama öneminin göz ardı edilmemesi gerekir. Mantıkta simgeler ancak tek bir düzeyde eklemlenir (örneğin, Polonyalı mantıkçıların gösteriminde C=AN: C=içerme, A= içermeli tikel evetleme ve N= değilleme önermesini belirtir).

Yabancı dil göstergesi anlamlama ve gönderimi ayırmaya olanak sağlar (*kara altın* ve *petrolün* gönderimi aynıdır ama anlamlama değişiktir); mantıktaysa, en azından tüm geniş kapsamlı mantık kuramlarında, anlamlama ve gönderim birbirine karışır. Üstelik mantık simgeleri boş nitelikli olabilirler. Örneğin ($pV\sim p$) gibi doğrusal geçerli bir önermede ne anlam ne de gösterim vardır. Bundan da şu sonuç çıkar: Eşanlamlılık ancak doğal dilde yer alır.

Yalnız dil göstergesi, belirginlikleri eşdeğerli olmayan özellikler içerir. *Dostluk* sözcüğünü alalım. Sözcüklerin hemen tümü onu «duygu» esasına dayandırır. Robert'de dostluk (*Fransız Dilinin Alfabetik ve Örnekli Sözlüğü*, 7 cilt) «iki kişiyi birbirlerine bağlayan ve aşk gibi kan ya da ten bağına dayanmayan duygu» biçiminde tanımlanır. Ama birçok sözlük «bağlılık», «kan bağı», «cinsiyet» gibi niteliklere «karşılıklılık», «eşitlik», «yakınlık» hatta «erdem» düşüncesini de eklerler. Bu nitelikler konuşan herkesçe benimsenmez. Ve Montaigne'in, dostluğu «ne olduğunu bilmediğim, açıklanamaz ve kaçınılmaz güç» diye tanımladığı bilinmektedir.

Kısacası, konuşan herkes sözcüklere birbirlerinden biraz farklı anlam verir. *Gücülbirim* (virtuéme) gibi kavramların yararlılığı da buradan kaynaklanır.

Tümü tanımsal olmayan nitelikler demeti, yani dilbilimsel anlatım, söylem sırasında zenginleşebilme gücüne sahiptir. Bernardin de Saint Pierre'e göre, dostluk, «özveri, gönül borcu ve hoşgörü» gerektirdiğinden, erdemle kaynaşır. Böylece tüm bu özellikler, belli bir söylemden kalkıp «anlatılan»a bağlanmakta ve metnin devamı boyunca bu bağı sürdürmektedir. Jean-Blaise Grise'i kendi sisteminde «nesneleri oluşturucu işlemler» öngörmeye yönelten de budur. Daha da genel olarak dil göstergesi yan anlamlıdır: Yalnızca gösterdiği şeye değil, onu kullanma alışkanlığı olan kişilere, belirginlik içerdiği durumlara, hatta önceden yer aldığı söyleme bile gönderimde bulunur.

Buna çokanlamlılık olguları (belirsizlikler, karşıtlık içeren çift öğeli değerler, bunlardan kaynaklanan yaklaşık anlamlar), doğal dilden ayrılmayan artıkbildirim olguları da eklenir.

Ve nihayet, yalnızca dilsel göstergeler, yansızlaşabilir nitelikte karşıtlık bağıntısı içerirler: Gündüz'ün karşıtı gece'dir ama *Paris'te onbeş gün kaldı* tümcesinde, gün, «gündüz ve gece» anlamındadır.

● *Dilbilimde ve mantıkta biçimlenen anlatım.* Mantıkta bir anlatım iyi biçimlenmiştir ya da değildir. Dilbilimdeyse durum büsbütün farklıdır. Dilbilimde bir anlatımda en iyi biçimden en kötü biçime kadar

birçok derece bulunur. Derece farklarını «kurala uygunluk», «anlamlılık» «kabul edilebilirlik» gibi şeyler belirler. Üstelik doğal dil, «sözdizimsel açıdan kapalı» değildir. Bu, bir başka anlatım içine yerleştirilen kötü oluşturulmuş bir anlatımın ,ikincisiyle birlikte iyi oluşturulmuş bir anlatım çıkaracağını gösterir. Örneğin *diş fırçam hamiledir* anlam bakımından şaşırtıcı görünebilir, ama *düşümde diş fırçamı hamile gördüm* dendiğinde o kadar şaşırılmaz.

Burada doğal dilin tipik bir işlevi ortaya çıkar: Üstdilsel özdüzenleme (Roman Jakobson'un deyimiyle «üstdil işlevi»). Fiillerden, adlardan, edatlardan, öznelerden vb. söz ederken doğal dili betimlemeyi sağlayan üstdil kavramlarından («üstdil göstergeleri») yararlanırız. *Asla*'nın «hiçbir zaman» anlamına geldiğini söylerken, *asla'* dan bir göstergenin göstergesi olarak (özanlamlı, ya da özgöndergeli gösterge), kendi kendine gönderme yapan bir gösterge olarak yararlanırım. Özgül bir özanlamlılık dilbilgisi, sürekli bir üstdilsel özdüzenlemeyi gerçekleştirir.

● *Dilbilimde ve mantıkta doğru.* Mantıksal işlemin, bu işlemi yapanın mizacından bağımsız olmasına karşılık her dil ifadesi bir özne tarafından yüklenilir ve konuşanla dinleyen arasında bir ilişki kurar. *Bence, Ahmet'e göre, onun gözünde* gibi deyişler, dilde doğruluğun kişiye göre doğru olduğunu yeterince kanıtlar. Ayrıca, aynı ifade içinde birden fazla «doğruluk derecesi» ile karşılaşılır. *Ahmet, Ayşe'nin döndüğünü öne sürüyor* demek, Ayşe'nin dönmemiş olabileceğini varsayan bir kişiyi (çok zaman konuşanın kendisi) sezdirmektir. Bu, Ahmet'in doğru diye düşündüğüne karşıt (ve bir inanca bağlı) pragmatik bir önvarsayımdır. Yine *Ayşe'nin döndüğünü iddia ediyorum* ifadesi, konuşanın öne sürdüğü bir doğru (Ayşe döndü) ile bunun tersini düşünen bir kişinin varlığını birlikte belirtir. Yalnızca doğal dil bu derece karmaşıklık sunabilir.

Bu da doğruluk koşullarının; özneyle, düzgüyle (kod) ve dünyayla bağıntılarının söz konusu olduğu çok özel nitelikli bir sınıflandırmayı ortaya koyar:

—Özneyle bağıntı:

K-doğruluğu (konuşan için doğru),

M-doğruluğu (en az mümkün bir konuşan için doğru),

H-doğruluğu (her konuşan için dağru).

— *Düzgüyle (kod) bağıntı:* Çözümleyici ifade (anlam bakımından doğru): *Şempanzeler maymundur.* Veya çözümleyicilik bakımından yanlış fade (*şempanzeler kuştur*) ya da çözümleyicilik bakımından ne doğru ne de yanlış ifade (*yeşil düşünceler öfkeli öfkeli uyuyorlar*).

—Dünyayla bağıntı: Ansiklopedik türden bir bilgi gereği *a priori* doğru ifade (*16' nın kare kökü 4'tür*); gözlemle doğrulanacak bireşimsel ifade (*Ahmet döndü*); ne doğru ne de yanlış ifade (*Fransa kralı keldir:* Deneyimlerimizle Fransa'da kral olmadığını bilmekteyiz.)

Bir matematik işlemi onu anlayan herkes için ayrımsız ve eşit olarak geçerlidir. Konuşmaksa, tersine, konuşanla dinleyen arasında bir bağıntı kurmak demektir. Söz, fiil olarak konuşanlar arasında yeni yükümlülükler, özgün hukuki ilişkiler kurar. Mantık dili olmayan doğal dil, konuşmaya bir eda ve yaptırım havası da katar; mantık dilinde bu yoktur: Örneğin birisine soru sormak onu cevap vermeye (eda), kimi durumlarda da (bir sigaran varmı?) onu bir harekete zorlamaktır ve denebilir ki, soru, üstü örtülü bir emirden başka bir şey değildir.

mantığa dayalı bir dilbilim

İndirgemeciliğin sakıncaları böylece giderildikten sonra, dilbilimci, mantıksal yaklaşımda araştırmalarını yenileyebilecek nitelikte üç yönelim bulur:

— Mantıksal diller her şeyden önce karşılaştırma ve betimleme dilleri olarak dilbilimcinin işine yarar;

— Ayrıca biçimleştirici erekleri kolaylaştırabilirler;

— Kimi zaman, «doğal mantık» diye nitelenen bir çeşit mantık, doğal dilin bileşenlerinden biri olarak ortaya çıkar.

Birinci durumda doğal dil ve mantıksal diller birbirine karşıttır; ikincisindeyse üstdilin mantığı, ya da başka bir deyişle, dilbilimin mantığı üstünde durulur; son durumdaysa, doğrudan doğruya dilin mantığı amaçlanır.

mantıksal diller ve doğal dil

● *Karşılaştırma yaparken başvurulan mantıksal diller çok çeşitlidir.* En çok kullanılan model, yani ana model, sınıfların mantığından çok önermelerin ve eylemlerin temel mantığıdır. Ama temel mantıkları önvarsayan daha karmaşık biçimlere; kip ve süre mantıklarına da baş vurulur. Ayrıca dilin klasik olmayan ya da çok değerli mantıklara da açık olduğunu belirtmek gerekir. Böylece önvarsayımın kimi kavramları üçüncü bir doğruluk değerini, yani «ne doğru ne yanlış» değerini işe katar. Aşağıdaki ifadeler «ne doğru ne yanlış»tır:

a) *Düş kırıklığına uğradım ama hiçbir şey umuyordum* (düş kırıklığına uğramak, «bir şey ummak»ı önvarsayar);

b) *Noter aylığını aldı* (yerine getirilmemiş bir ihtimal önvarsayımı).

Glakom bir deri hastalığıdır cümlesiyse dilin anlam kurallarına göre yanlıştır. Çünkü glakom bir göz hastalığıdır.

George Lakoff'un «bulanık dilbilgiler»i sayısız doğruluk değerlerini göz önünde bulundurur. Dilsel ifadeler gerek bireşimsel açıdan *az* veya *çok* doğru veya yanlış (*Ali biradan nefret eder;* nefret sözcüğü biraz fazla kaçtı. *yalnızca sevmez*, gerek çözümleyici açıdan az veya çok doğru veya yanlıştırlar:

D serçe	
penguen	
devekuşu	bir kuştur
yarasa	
Y balina	

Karşılaştırmanın önemli amaçlarından birisi de doğal dilin bazı öğelerinin, özellikle bağlaç ve belirteçlerin (*ama, ya da, ve o halde, oysa, ne, zira, çünkü, madem ki, yine de, bununla birlikte,* vb.) «mantıksal» içeriğini daha iyi kavramaktır. Böylece *ya da* duruma göre çeşitli şekilde kullanılır:

(p *w* q): *Meyve ya da tatlı* (Meyve ya da tatlı mı alırsınız?);

(p v q): *Yerlerin ücreti, 200 TL.* Öğrenci ya da MGK, 100 TL. (Öğrenciysiniz ya da Müziksever Gençlik Kulübü'ne üyeyseniz...);

p: Pierre Belçikalıdır ya da ben deliyim;
q: Ben deliyim ya da Pierre Belçikalıdır;

($p \wedge q$): («ifade» *ya da*'sıyla veya üstdil öğesi olarak kullanımıyla): *Stendhal-ya da Henri Beyle- 1783'te doğdu* (Stendhal 1783'de doğdu; Henri Beyle 1783' de doğdu; eğer, Stendhal = Henri Beyle Beyle ise ve söz konusu kişi gerçekten 1783'de doğmuşsa p ve q doğrudur).

Bu yorumların tümü, kişiyi, p ya da q bağıntısının, (p ya da q) → (p v q) şeklinde zayıf bir bağıntı olduğunu düşünmeye yöneltir.

● *Mantıksal diller, doğal dildeki niceleyicinin içeriğini karşılaştırma yoluyla daha iyi kavramamızı sağlar.* Görünüşte, Fransızca, *Un contrat est un acte de méfiance* (sözleşme bir güvensizlik belgesidir) [P. Morand] ifadesi, *un contrat* sözcüğü yerine *le contrat* (bu sözleşme) *tout contrat* (tüm sözleşmeler) *chaque contrat* (her sözleşme) *n'importe quel contrat* (hangi sözleşme olursa olsun) sözcüklerinin konduğu bütün cümlelerle eşdeğerlidir. Her keresinde niceleyicinin evrensel bir değeri vardır. (Vx için, F = «güvensizlik belgesi olmak» durumunda, x sözleşmeyse, F (x) dir). Ama farklılıklar da büyüktür. Bu durumda *tout* (tüm);

$$Vp\ (\pi,\ P\ (\tau\ x) \leftrightarrows F\ (P\ [\tau\ x])$$

olacak şekilde bir π sınıfı oluşturduğundan, *chaque*'la (her) zıttır.

(τ, sözleşmenin bir sözleşme olduğunu gösterir; P ise buna bağlanan bir nitelik içerir; örneğin bir evlilik sözleşmesi, iş sözleşmesi, iki yönlü, tek tarafın onayıyla yapılan sözleşme gibi).

Oysa chaque (ner) tam olarak

$$Vx\ (X,\ [\tau\ x]) \leftrightarrows F\ (\tau\ x)$$

olacak şekilde bir X sınıfının varlığını içerir. Burada doğrulanmak amacı gütmediğimiz bu tür bir biçimselleştirme, kesinlik gibi bir üstünlük içerir ve aynı gerekçeyle yanlışlığının ortaya çıkarılması olasılığına açıktır.

Anlambilimin verimli bir tasarımı da, bir cümlenin anlamını, çıkarsamalarının tümüyle betimlemeye dayanır. Bir koşul çıkarımı (zayıf) ve bir önvarsayımsal (güçlü) çıkarım ayırt edilir. Böylece *Ahmet, Ayşe'nin gitmesini önledi* gibi bir p ifadesi q'yü; (*Ayşe gitmedi*'yi) koşullu olarak çıkarsamamızı sağlar (önlemek, bir «olumsuz eylem»dir). Ayrıca p, r'yi önvarsayar: *Ayşe gitmeye çalışıyordu*'da, p yalanlansa da r doğru kalır.

Daha genel olarak, anlambilim kuramının amaçlarından birisi de, p ve q gibi herhangi iki cümleyi ele aldığımızda, p'yi q' yla birleştiren mantıksal bağıntıyı belirlemektir.

Böylece, p = *bu iyi bir ödev* ve q= *bu kötü bir ödev* ise, kuram, p'nin q ile bağdaşamaz (!) olduğunu önceden bildirecektir.

Gönderim, niceleme ve ifade arasındaki bağıntılara ilişkin sorunlar, mantıksal diller aracılığıyla kesin bir biçimde betimlenirler. Burada, betimlemeyi dilin kendi düzenekleriyle özdeşleştirmek, kesinlikle söz konusu değildir. Ama dışarıdan alınmış olsa da bu tür bir yaklaşım, birçok olguları öngörmeyi mümkün kılmakta ve gitgide «anlam hesaplamasına» yöneltebilmektedir.

biçimselleştirme ya da üstdilin mantığı

Ama bu tür bir işlem gerçekte büyük bir biçimselleştirme çabasını gerektirir. Çağdaş dilbilimin en önemli yeniliklerinden birisi de biçimselleştirici uğraşıya yer vermesidir.

Biçimselleştirmenin, değişik çizimler (özellikle ağaçlar) ve sezgiyle önceden betimlenmiş bağıntılar aracılığıyla basit bir düzgünleme ya da salt deneyime dayanan görselleştirmeyle özdeşleştirilmesine hiçbir biçimde olanak tanımayan gereklilikleri vardır. Bir dilbilim kuramına «biçimselleşmiş» diyebilmek için en azından şu üç zorunlu koşulu yerine getirmelidir:

1 — Biçimselleştirme, kullanılan tüm kavramların kesin bir tanımını gerektirir; çokanlamlılığı ya da anlam karmaşıklıklarını kaldırmaz; herhangi bir karışıklığa yer vermeyecek biçimde, herkes kullanılan tüm simgelerin (mantıksal simge ya da sözcükler, hangisi olursa olsun) içeriği (anlamı) üstüne kesin bir birliğe varmalıdır.

2 — Biçimselleştirme, tutarlı bir bütün oluşturan tanımlar ve kesin biçimde saptanmış kurallar (biçimlendirme ve tümdengelim kuralları) gerektirir; Mantıksal diller, dilbilimciye, aksiyon biçimine dönüştürülmüş yapım modelleri sağlar; ancak biçimselleştirilmiş bir dil, doğruluğundan, yani olaylara uygunluğundan bağımsız olarak akıl yürütmenin geçerliliği üstüne görüş bildirmeye imkân verir.

3 — Biçimselleştirme, son olarak da doğal dil olgularıyla açıklanabilir nitelikte bir bağıntılar bütünü gerektirir.

Biçimselleştirilmiş bir kuram olgulara doğrudan bağlanabilir niteliktedir. Böylece de karşı örnekler aracılığıyla yanlışlığı tanıtlanabilir (yalanlanabilir). Birçok kuram, yanlışlığının tanıtlanamaması gibi çok önemli sonuçlar doğurabilecek bir boşluk içermektedir. Yalnızca «üretici» kuramlar yanlışlığı tanıtlamaya elverişlidir (üretici sözcüğünü «doğal dilin cümlelerinin bütününü açık bir biçimde ortaya koyan» anlamında kullanıyoruz). Kuramcı her an kendisine şu soruyu yöneltebilmelidir: Kuramının yanlış olmaması için ne gerekir? Kuramımı tekrar gözden geçirmem ya da bırakmam için ne tür olgular gerekir? Bunlara cevap verebilmek için de şöyle evetlemeler öne sürebilmelidir: «Eğer şu ya da bu tip örneği doğrulanmış bulursam -ya

da denekler bu örneği benimserlerse bu durumda kuramın yanlıştır», Kuramı, sezgiye başvurmadan en tarafsız şekilde kullanan kişi, bir otomat gibi düşünülebilir. Bir kuram, kuruluşu tamamlanır tamamlanmaz, bir otomat aracılığıyla olgulara bağlanabilmelidir. Bir başka deyişle, bir kuram kurulduktan sonra, uygulanırken hiçbir sezgiye yer vermez.

dilin mantığı: «doğal mantık»a doğru

Biçimselleştirilmiş dilbilimle (işlemc yatkın olan), biçimsel dilbilim (gösterene öncelik tanıyan) birbirine karıştırılmamalıdır. Zorluklara rağmen, biçimselleştirilmiş bir anlambilim (semantik) sonuçsuz bir çaba sayılamaz. Ama özellikle üretici anlambilim alanında yapılan araştırmalarda elde edilen ilerleme henüz bireşimsel bir açıklamaya imkân vermez. Burada ifadelerin mantıksal anlamını belirlemede ve doğal dildeki kanıtlamalarda sezgiyle yetinilir.

● *Bir ifadenin mantıksal anlamı.* Bir ifadenin mantıksal anlamı (ya da düz anlamı) onun derin yapısındaki failler (derin yapı durumları) arasındaki bağıntıdır. Aynı mantıksal anlamlı ifadelerin çeşitlilik imkânı çok büyüktür. Yananlamsal dönüşümler, işlevsel seçmeler, değişebilir konulaştırmalar ve eşanlamlı katılımlar, anlamsal-mantıksal şemanın çeşitliliğiyle atbaşı gider. Örneğin, bir kişiyi (birisi), bir nesneyi (kasa) ve bir aracı (bu anahtar), «açmak»a bağlayan bağıntı, bizi şu cümlelere yöneltir:

Kasa, bu anahtarla açılır;
Bu anahtar kasayı açar;
Bu anahtarla, kasa açılır;
Kasayı açan anahtar budur;
İnsan kasayı bu anahtarla açar...

Mantıksal anlamının tanınması, kişiyi, dilsel modele, ifadelerin kuramlara göre değişen bir durum aldıkları ama yüzeysel de olsa daima dilbilgisi ve sözlük karşıtlığının ötesinde bulundukları bir «anlamsal-mantıksal bileşen» katmaya yöneltir. Böylelikle bu bileşen, ifadeleri yeniden öbekleştirmeye yarar. Bu ifadelerin salt sözlüksel-dilbilgisel yapılarının incelenmesi, şu cümlelerin eş cümleler sayılmaması gibi sakınca doğurabilir: *Ahmet salamı bıçakla kesiyor/ Ahmet salamı kesmek için bıçaktan yararlanıyor; bu müziği çok severim/ bu müzik çok hoşuma gider...*

Belleğe yerleştirme ve çeviri olgularının yer aldıkları alanları oluşturan anlamsal - mantıksal bileşen, parçalara bağlanan gösterilenlerin toplamından kaynaklanmayan gösterilenleri saptama gibi bir üstünlük de sağlar. Örneğin *(gece çalışıyordu)* ne kendi içinde, ne geçmiş zamanda, ne de gecede bulunmayan ve ancak ikisinin bir arada bulunmasıyla ortaya çıkan yinelemeli bir düşünce taşır. Bu düşünce doğal bir mantıkla yorumlanabilen, ifadenin «mantıksal anlamında» öngörülür.

● *Doğal dil ve kanıtlama.* Doğal dildeki muhakeme ve kanıtlamayı kurmakta da aynı mantık rol oynar. Etkisi ne kadar az olursa olsun, her söylem (konuşma) onu dinleyen kişinin inançlarını değiştirmeye yöneliktir. Dilde bu amaçla kullanılabilen bir dizi araç vardır. Kanıtlama araçları *(imdi, olduğundan, madem ki...)* ya da bağlama araçları *(böylece, kaldı ki, ayrıca...)* gibi, sözdeki tutarlılık kuralları da (söz içindeki göndermeler, özdeşlikler, sözün ilerlemesiyle kalıcılığı arasında bir denge yaratan önvarsayımsal süreklilikler) *hatta, hemen hemen, ancak, az* gibi öğelerin kanıtlayıcılığıyla birleşirler. Özellikle O. Ducrot'nun geliştirdiği «kanıtlayıcı basamaklar» kuramı, tümüyle benimsenmemesine karşın, dilsel işleyişin önemli bir görünümünü ortaya koyar. Bir seçimin ilk turundan sonra, *neredeyse seçildi* dediğimi varsayalım. Buna, seçimin, sözkonusu kişi için özellikle olumlu geçtiğini ekleyebilirim. *Neredeyse balotajda* tümcesinde bu tür bir yorumlama yoktur. Halbuki son örnekte söz konusu kişi gerçekten seçilmiştir. Oysa ilk örnekte seçilmiş olması söz konusu değildir. Bu, daha açık bir anlatımla, salt düz anlamın ötesinde (seçilmiş olmak ya da olmamak) ifadelerin, kendilerini şu ya da bu sonuca yöneltecek kanıtlayıcı içerikleri olduğu anlamına gelir. Olumlu biçimde yönlendirilmiş *neredeyse* gibi bir sözcük, *ancak* sözcüğün getireceği sonuçların tersine sonuçlar ortaya koyar. *(Oraya neredeyse ulaştı/ oraya ancak ulaştı; Neredeyse nispi çoğunluğu aldı/ ancak nispi çoğunluğu aldı). Hatta* belirteci (zarf) şu ya da bu sonuç yararına daha güçlü bir kanıt getirir. *Hatta Kaya da geldi* ifadesi, daha az beklenen Kaya'nın gelişinin özellikle anlamlı olduğunu göstermekte ve böylece örtük kalabilecek bir sonucu güçlü bir biçimde değerlendirmektedir (karşılaşma başarılı oldu, Kaya da ötekiler kadar meraklı...).

Kanıtlayıcı yönlendirme de bir işleme yol açar. Onun da kendine özgü düzenekleri, bağlaşmazlıkları, kuralları vardır. Örneğin, O. Ducrot'nun «basamak değiştirim yasası» böyledir. Eğer konuşan için, «*p*», *r* sonucunun kanıtı ise, ∼ *p*, ∼ *r* için bir kanıt olacaktır *(Kaya çok nazik: Beni görmeye geldi/ Kaya pek nazik değil: Beni görmeye gelmedi);* ya da «devrikleme yasası»na göre, konuşan K için *p*, *r*'ye göre *p*'den üstünse ∼ *p*, ∼ *r*'ye göre *p*'den üstün olacaktır *(Bu iyi bir iş: Günde 1 500 hatta 2 000 lira kazanacaksınız/ Bu iyi bir iş değil: Günde değil 2 000, hatta 1 500 lira bile kazanamayacaksınız).*

Perspektiflerin çeşitliliği ortadadır. Anlambilimsel incelemelerdeki yenilik, bir ölçüde dallar arası yakınlaşmanın artmasına ortaya çıkan etkiden kaynaklanmaktadır. Henüz tüm temelleri atılmamış olsa da mantık kökenli anlambilim, çağdaş dilbilimin en üretken yönlerinden birisi gibi görünmektedir. (L)

DİLEK, Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi 4 734 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DİLEKTEPE,** Siirt ilinde, Baykan ilçesine bağlı bucak. — 4 966 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 392 nüf. (1980). [M]

***Dil Kurumu** (TÜRK). — Türk Dil Kurumu 1975-1983 arasında da bilim, sanat ve meslek alanlarındaki yabancı sözcük ve terimlere Türkçe karşılıklar bulma çabasını sürdürdü. Bu amaçla son yıllarda çeşitli dallarda sözlükler, dilbilim ve dilbilgisi kitapları yayımladı. 1975-1983 arasında da yayınlananlarla birlikte terim sözlüklerinin sayısı elliyi aştı.

Hukuk profesörü Seha Meray'ın ölümüyle boşalan TDK başkanlığına tarih profesörü Şerafettin Turan getirildi (1977). 1976' da genel yazmanlığa seçilen Cahit Külebi 1983'de bu görevden ayrılarak yerini Kemal Demiray'a bıraktı.

Türk Dil Kurumu 1983 yılında çıkarılan 11 ağustos 1983 gün ve 2876 sayılı kanunla yeni kurulan *Atatürk* Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*'na *(Ek 2)* bağlandı. (Bk. *TÜRK Dil Kurumu, Ek 2*). [M]

***DİLMEN** Güngör. Bk. KALYONCU.

***DİMİTROVGRAD,** Bulgaristan'da kent. — 50 000 nüf. Termik santral. Kimya kombinası. Tuğla fabrikası. (L)

DİMİTROVGRAD esk. **Melekess,** SSCB' de kent. Kuybişev'in kuzeyinde .106 000 nüf. Tarım ve makina sanayii. Küçük nükleer santral. (L)

***DİMYAT** veya **DUMYAT,** Mısır'da liman kenti. — 101 600 nüf. Dokuma (pamuk) sanayii. Balık avcılığı ve konservecilik.

— *Dimyat ili,* 599 km², 584 000 nüf. (L)

***DİNAMO** (Hasan İzzettin), türk romancısı ve şairi. — Yeni eserleri yayımlandı: *Öksüz Musa* (1973), *Musa'nın Mapusanesi* (1974), *Sürgün Şiirleri* (1975), *Gecekondumdan Şiirler* (1976), *Musa'nın Gecekondusu* (1976), *Koyun Baba* (1976), *Açlık* (1981), *Türk Kelebeği* (1981). Dinamo, son cildi 1976'da yayımlanan yedi ciltlik *Kutsal Barış* adlı eseriyle, Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandı (1977). [M]

***DİNAR,** Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 61 199 nüf., 65 köy. İlçe merkezi 20 869 nüf. (1980). [M]

DİNÇÇAĞ (Şadi), türk karikatürcüsü (Bafra 1919-İstanbul 1983). İTÜ inşaat bölümünü bitirdi (1944). Sedat Simavi'nin çıkardığı Karikatür dergisinde çizerliğe başladı. Akbaba, Şaka, Yıldız, Tef, Dolmuş vb. dergilerde karikatürlerini yayımladı. Birçok uluslararası yarışmaya katıldı. Sarajevo'da jüri özel ödülü (1973), Skopje Uluslararası yarışmasında birincilik (altın plaket, 1974), Çarşaf dergisinin uluslararası yarışmasında (1978) jüri özel ödülü aldı. Eserleri Tolentino, Skopje, Gabrova karikatür müzelerine alındı. Uluslararası yarışmalar ve dış ülkelerde çıkan çizgilerini *Karikatürler* adlı bir albümde topladı (1976). [M]

***DİNDİGUL,** Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 128 400 nüf. Dokuma, mücevherat, puro sanayii. (L)

***DİNE** (Jim), amerikalı ressam. — Son eserlerinde canlı model kullanarak «giysi» temasını işledi (1976). [L]

***DİNEK,** Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı bucak. — 11 802 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 049 nüf. (1980). Belediye. (M)

DİNLENCE i. Yeni. k. (dinlenmek'ten). Bir kurumun, çalışanları dinlendirmek amacıyla çalışmalarını geçici olarak durdurduğu ya da en az düzeye indirdiği zaman dilimi. *İlkokulların her yıl yaz dinlencesine ne zaman gireceği Milli Eğitim Bakanlığı'nca saptanır.* (*Eşanl.* TATİL). ‖ Bir kimsenin dinlenmek amacıyla çalışmalarına ara verdiği kısa dönem. (M)

***DİNO** (Abidin), türk ressamı. — Sanat çalışmalarını Paris'te sürdürdü. Çeşitli dönemlerde figüratif ve soyut üslûplarda değişkenlik gösteren Dino, bütünüyle kendine özgü bir yöntem oluşturdu. *Çiçekler* (1978) dizisinde Anadolu kökenli motif duyarlığını çağdaş yorum düzeyinde çeşitledi. Yaşar Kemal'in Deniz Küstü romanı için hazırladığı resimler bir albümde yayımlandı (1979), *Kayalar... Adalar...* (1981) dizisinde lavi tekniğini zengin bir ışık-gölge, leke-doku, imgesel ve soyut özelliklerle uyguladı. Ankara (1979) ve İstanbul'da (1977, 1980, 1981) yeni sergileri açıldı. (M)

***DİNSLAKEN,** Federal Almanya'da kent. — 57 300 nüf. Petrol arıtımı. (L)

DİOKSİN i. (tes. edil. ad. fr. *dioxine*). Dibenzodioksin'in tetraklorlü türevi.

İtalya'da Seveso köyünde **DİOKSİN**'den yanmış küçük bir kız

— ANSİKL. *Dioksin* zehirli bir maddedir. 10 temmuz 1976'da İtalya'da Seveso köyündeki bir ilaç fabrikasından çevreye yayılan dioksin gazı köylülerde ve özellikle çocuklarda deri lezyonlarına, komedonlara ve kistlere yol açtı. Köy boşaltılarak tehlikeli bölge ilan edildi. Gebe kadınlarda dölüte de zarar vermesinden korkulan gaz yüzünden yalnız civarda değil, tüm Lombardiya bölgesinde kürtaj oranı yükseldi. Ancak Lubeck Üniversitesi'nden profesör Kropp'un Seveso'lu 30 gebe kadından aldığı dölütler üzerinde yaptığı incelemelerde hiçbir hücresel bozukluğa rastlanmadı. Ocak 1977-haziran 1977 arasında doğan 1 300 çocuktan sadece 11'inde (binde 8) sakatlık görüldü. Oysa dioksinin labaratuvar hayvanlarında sakatlık yaptığı ispatlanmıştı. (L)

***DİOP** (Birago), senegalli yazar. — Son eseri: *La Plume raboutée* (Bitişik Tüy) [1978] (anı). [L]

***DİRE DAVA,** Etyopya'da (Harar) kent.

Foto. Lochon/Gamma (LAROUSSE)

— 73 000 nüf. Demiryolu malzemesi onarımı. Yapı gereçleri ve besin sanayii. (L)

*DİREKLİ, Sivas ilinde, Yıldızeli ilçesine bağlı bucak. — 10 522 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 780 nüf. (1980). [M]

*DİREN (Sadi), türk seramik sanatçısı. — 1964'ten bu yana D. Güzel Sanatlar Akademisi şimdiki Mimar Sinan Üniversitesi seramik bölümünde öğretim üyesidir. Ankara Alman kitaplığında bir sergi açtı (1976). Yeni çalışmalarında Anadolu'nun geleneksel biçimlerinden yararlanarak ayrıntıdan anıtsal seramik formlarına geçişi ve biçimlerin birbiriyle ilgilerini öngördü. (M)

*DİRMİL, Burdur ili Gölhisar ilçesine bağlı Altınyayla (*Ek 2*) bucağının eski adı. Bucak merkezi gene Dirmil'dir. — 3 834 nüf. (1980). Belediye. (M)

DİŞLİ, Afyonkarahisar ilinde, Bolvadin ilçesine bağlı yerleşim merkezi 4 168 nüf. (1980). Belediye. (M)

*DİUF (Abdu), senegalli siyaset adamı. — Ocak 1981'de başkan Léopold Sedar Senghor'un istifası üzerine cumhurbaşkanlığına ve sosyalist parti genel sekreterliğine getirildi. Şubat 1982'den beri, Senegal ile Gambia'nın birleşip konfedere devlet olmasıyla Senegambia adını alan konfederasyonun da başkanıdır. (L)

*DİVANİYE, Irak'ta (Kadisiye), Bağdat'ın güneyinde kent. — 60 600 nüf. Dokuma ve lastik sanayii. (L)

*DİVRİĞİ, Sivas ilinde ilçe. — 41 420 nüf., 111 köy. İlçe merkezi 14 679 nüf. (1980). [M]

*DİYADİN, Ağrı ilinde ilçe. — 33 158 nüf., 54 köy. İlçe merkezi 6 011 nüf. (1980). [M]

*Diyanet İşleri Başkanlığı. — 1893 sayılı kanunla Diyanet İşleri Başkanı'nın aday tesbit kurulunca belirlenecek üç aday arasından atanması öngörüldü (1975). 1973-1978 döneminde, özellikle MC hükümetlerince din işlerine, önceki yıllara oranla büyük önem verildi. 1973'te 71 olan imamhatip okulları, beş yılda 5 kat artarak 334'e yükseltildi. Bu okullardaki öğrenci sayısı da 11 000'den (1973) 108 000'e çıktı (1978). 1976'da kabul edilen bir yasayla imam-hatip liselerini bitirenlere doğrudan doğruya üniversitelere giriş hakkı verilmek istendiyse de cumhurbaşkanı bu yasayı veto ederek uygulamayı durdurdu. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı'na devlet bütçesinden ayrılan ödenek de artırıldı. 1973 yılında 523 milyon lira olan Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesi 1978'de 1 594 milyon, 1979'da 3 138 milyon, 1980'de 6 448 milyon, 1981'de 11 400 milyon, 1982'de 12 234 milyon, 1983 mali yılında 18 225 milyan lira olarak bağlandı.

12 eylülden sonraki yeni dönemde, Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri hakkında yeni bir yasa tasarısı (3 şubat 1981) ile Kur'an kursu olarak inşa edilen binaların hazineye devrine ilişkin bir yasa tasarısı Devlet Bakanlığı yazısıyla Başbakanlığa sunuldu (19 mart 1981). Bu dönemde dinî ve millî duyguları geliştirici nitelikte radyo, televizyon programları düzenlendi; toplumu din konusunda aydınlatma hizmetleri bütün camilerde sürdürüldü. Din sömürüsünü ve bölücü akımların etkilerini önlemek amacıyla 1982 ramazan ayında, özellikle duyarlı bölgelerde 84 vaiz görevlendirildi. Yurtdışındaki vatandaşlarımızın dinsel gereksinimlerini karşılanması yabancı kültür ve telkinlere karşı korunması ve işçi çocuklarına din eğitimi verilmesi amacıyla Avrupa'nın çeşitli ülkelerine, Avustralya ve Kıbrıs'a din görevlileri gönderildi. F. Almanya ve Belçika'da kurulması planlanan Türk diyanet vakıflarının çalışmaları sürdürüldü. 1981-1983 yıllarında hac organizasyonu ve hacla ilgili yurtiçi ve yurtdışındaki işlemler, önceki yıllardan daha düzenli biçimde gerçekleştirildi. Hacca giden yurtddaşlarımıza yardımcı olarak 1 564 din ve sağlık personeli görevlendirildi.

Müslümanlık ilkelerini topluma tanıtmak amacıyla 3 678 000 kitap bastırıldı. Hizmet içi eğitim kurslarında 3 082 personel, Kur'an kurslarında 102 000 öğrenci eğitildi. Hicretin 15. yüzyılının kutlanması faaliyetleri sürdürüldü. (M)

1973-1983 dönemi
Diyanet İşleri başkanları

Lütfü Doğan	:	1972-1976
Süleyman Ateş	:	1976-1978
Tayyar Altıkulaç	:	1978

*DİYARBAKIR (21), Güneydoğu bölgesinde il ve kent. —

● *Nüfus.* Diyarbakır'ın 1975-1980 dönemindeki nüfus artış hızı, binde 35,61 ile Türkiye ortalamasının çok üstünde gerçekleşti (Türkiye nüfus artış hızı binde 20,7). Bu durum, ildeki doğurganlık düzeyinin yüksekliği ve göçlerden kaynaklandı. 1980 sayımında 778 150 olarak belirlenen (km^2 başına 51 kişi) nüfusu ile Diyarbakır, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 16. sırada yer aldı. Aynı sayıma göre toplam kent nüfusu 374 264 ve toplam köy nüfusu 403 886 kişi.

1980 sayımına göre Diyarbakır'ın ilçelerinin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 323 448 (merkez 235 617), Bismil 61 517 (merkez 19 059), Çermik 36 893 (merkez 9 798), Çınar 35 668 (merkez 6 115), Çüngüş 17 955 (merkez 3 684), Dicle 35 170 (merkez 5 729), Ergani 59 359 (merkez 24 218), Hani 23 018 (merkez 8 077), Hazro 18 974 (merkez 4 426), Kulp 42 047 (merkez 5 619), Lice 41 402 (merkez 8 298), Silvan 82 699 (merkez 43 624). Köy sayısı 693.

● *Tarım.* İlde tarım sektörü önemini korumaktadır. 1972'de sulama amaçlı Devegeçidi barajı işletmeye açıldı. 1980 istatistiklerine göre Diyarbakır'da belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 400 000 t, arpa 140 000 t, darı 6 000 t, üzüm 110 000 t. Aynı yıl ilde beslenen hayvan sayısı: At 15 600, katır 13 000, eşek 38 000, sığır 382 000, manda 28 500, koyun 763 000, kılkeçisi 539 000.

● *Sanayi.* Sanayi sektörünün geri olduğu ilde, 1980'de, 9 devlet tesisinin yapımı sürmekteydi. Bunlar Temsan (Türkiye Elektromekanik Sanayii AŞ.) genel müdürlüğünün Buhar ve Su Türbinleri fabrikası, Jeneratör ve Motor fabrikası, Küçük Su Türbini ve Pompa fabrikası, Tekel'in içki ve sigara fabrikaları, İller Bankası'nın Soğuk Hava Deposu, Ergani Çimento fabrikası, Bismil Un ve Lice Salça fabrikalarıdır.

● *Eğitim.* Diyarbakır Üniversitesi, yüksek-öğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca yükseköğretimin yeniden düzenlenmesi sırasında, bünyesinde yapılan bazı değişikliklerle Dicle Üniversitesi* (*Ek 2*) adını aldı. 1980'de ilde 16 lise (8 716 öğrenci, 437 öğretmen), 37 ortaokul (15 570 öğrenci, 329 öğretmen), 56'sı kentte, 667'si köyde olmak üzere toplam 723 ilkokul (82 741 öğrenci, 2 879 öğretmen), 11 mesleki ve teknik okul (4 360 öğrenci, 233 öğretmen) vardı.

Abdu DIUF

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 650 yataklı 13 kamusal, 40 yataklı 2 özel hastane, 5 sağlık merkezi, 79 uzman hekim, 91 pratisyen hekim, 45 diş hekimi, 399 hemşire, 97 sağlık teknisyeni, 198 ebe. (M)

*Diyarbakır Üniversitesi veya Gökalp Üniversitesi, Bk. *Dicle Üniversitesi.*

*DİZDAROĞLU (Hikmet), türk yazarı. — 1981'de Ankara'da öldü. (M)

DİZGE i. Yeni k (dizmek'ten). Bir ilkeye dayanılarak bir araya getirilmiş çeşitli öğelerin oluşturduğu bütün. (*Eşanl.* MANZUME. SISTEM). || Fels. Sürekli olarak bir temel ilkeyi göz önünde tutarak felsefenin çeşitli sorunlarına getirilen özgün çözümlerin oluşturduğu düşünce bütünü. (M)

DİZGECİLİK i. Yeni k. Fels. Bir yazarın felsefi düşüncelerini bir dizge oluşturacak biçimde açıklaması eğilimi: *Dizgeciliğin, olguları çarpıtmak anlamına geldiği ancak*

DIYARBAKIR'da Atatürk heykeli ve modern bir otel

Foto. AP (LAROUSSE); Turizm ve Tanıtma(MEYDAN)

XX. yüzyılın başlarında anlaşıldı. (Eşanl. SİSTEMCİLİK). [M]

DİZMEN i. Yeni k. (dizmek'ten). Basımevlerinde dizgi ya da tertip işlerini yapan usta. (*Eşanl.* OPERATÖR, MÜRETTİP). [M]

***DMYTRYK** (Edward), amerikalı film yönetmeni. — Son filmi: *Acımasız* (The Human Factor) [1975]. (M)

***DNİEPRODZERJİNSK,** SSCB'de (Ukrayna) kent. — 250 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***DNİEPROPETROVSK,** SSCB'de (Ukrayna) kent. — 1 066 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***DOBİAS** (Vaclav), çek bestecisi. — (öl. Prag 1978). Son eserleri: *İkinci Senfoni* (1957) ve koro eserleri. (L)

***DOBRİÇ.** Bk. TOLBUHİN.

***DOÇENTLİK** i. Üniversite öğretim üyeliğinde yardımcı doçentlikle profesörlük arasındaki akademik unvan. (Bk. ANSİKL.). Yardımcı doçentlik, üniversite öğretim üyeliğinde doçentlikten önceki ve ilk akademik unvan. (Bk. ANSİKL.).

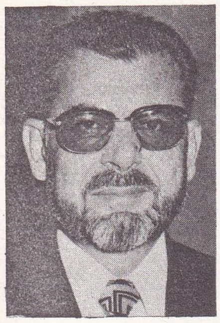

Lütfü DOĞAN

— ANSİKL. 6 kasım 1981'de yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, yükseköğrenim kurumlarını, üst kuruluşlarını ve bunların çalışma tarzını belirlerken öğretim üyeliğini de yeniden düzenledi. Ve aşağıdan yukarıya doğru yardımcı doçentlik, doçentlik ve profesörlük olarak üç unvan halinde belirledi.

Doçentlik unvanı sınavla kazanılır. Doçentlik sınavına katılabilmek için:

1 — Bir lisans diploması aldıktan sonra, doktora veya tıpta uzmanlık unvanını veya Üniversitelerarası Kurul'un önerisi üzerine Yükseköğretim Kurulu'nca tespit edilen belli sanat dallarının birinde yeterlik kazanmış olmak,

2 — Özgün bilimsel araştırma ve yayınlar yapmış olmak,

3 — Üniversitelerarası Kurul'ca merkezi sistemle hazırlanacak bir yabancı dil sınavını kazanmış olmak,

4 — Deneme dersinde başarılı olmak gerekir. Böylece eskiden var olan doçentlik tezi hazırlama zorunluğu kaldırıldı.

Her yıl açılan doçentlik sınavları «Doçentlik Sınav Yönetmeliği»ne göre belirli kurullarca yapılır.

Bir üniversitede doçentliğe atanabilmek için de ilgili üniversite biriminde açık doçentlik kadrosu bulunmak koşuluyla: 1 — Doçentlik unvanını almış olmak; 2 — En az üç yıl bir yükseköğretim kurumunda yardımcı doçentlik kadrosunda çalışmış olmak gereklidir.

DOĞA'nın korunması çöplerin atılmasıyla başlar

● *Yardımcı doçentlik.* Üniversite öğretim üyeliğinin ilk basamağıdır. Yardımcı doçentliğe atanacaklarda aranacak şartlar şunlardır:

1 — Doktora veya tıpta uzmanlık unvanını veya Üniversitelerarası Kurul'un önerisi üzerine Yükseköğretim Kurulu'nca tespit edilecek belli sanat dallarının birinde yeterlik kazanmış olmak,

2 — Yabancı dil sınavını başarmak.

Bir üniversitede boşalan yardımcı doçentlik kadrosuna o üniversitede doktora veya tıpta uzmanlık veya bir sanat dalında yeterlik kazananlar en az üç yıl geçmeden başvuramazlar. (M)

DODDS (Sir Edward Charles), ingiliz biyokimyacısı (Darlington 1889-Londra 1973). Yumurtalık hormonları üzerinde çalıştı. Sentez östrojenlerinin başında gelen iki hormon keşfetti: *Dietilstilboestrol* (1936) ve *dienoestrol* (1938). [L]

DODEKANOL i. (fr. *dodécanol*). Org. Kim. Defne'den çıkarılan alkol. Formülü CH_3—$(CH_2)_{11}$—OH. Dodekanoik asit esterlerinin indirgenmesiyle elde edilir ve nemlendirici madde olarak sülfürik ester şeklinde kullanılır. (L)

DODEKANOYİK sıf. (fr. *dodécanoique*). Org. Kim. Defne'den çıkarılan asit. Formülü CH_3—$(CH_2)_{10}$—CO_2H. Kopra ve palmiye yağında trigliserit halinde, ispermeçet mumunda da setil lorat olarak bulunur. (*Eşanl.* ASİT LORİK). [L]

***DODOMA,** Tanzaniya'da kent. — 23 600 nüf. (L)

DODURGA, Çorum ilinde, Osmancık ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 395 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DODURGA,** Bilecik ilinde, Bozöyük ilçesine bağlı bucak. — 7 725 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 105 nüf. (1980). Belediye. (M)

Dodurga Barajı, Bilecik ilinde Sarısu çayı üzerinde baraj. Sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmış, 1975 yılında işletmeye açılmıştır. Baraj gövdesi, toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 057,4 m; barajın temelden yüksekliği 33,4 m; talvegden yüksekliği 26,9 m; normal su kotu 1 051,7 m; depolama hacmi 2 172 milyon m³; göl alanı 2,45 km²; sulama alanı 1 820 ha; taşkından korunma alanı 68 ha'dır. (M)

***DOGON**'lar, Mali'de yaşayan topluluk. — Sayıları 1980'e kadar 300 000'e yükseldi. (L)

***DOĞA** i. — Sosyol. *Doğayı koruma hareketleri,* amacı, doğayı ve çevreyi korumak ve savunmak olan kişilerin yarattığı gruplar, topluluklar.

— ANSİKL. 1950'lerde Birleşik Amerika'da ve on yıl kadar sonra da Fransa'da balıkçı derneklerinin öncülüğüyle ortaya çıkan *doğayı koruma hareketleri,* artık tüm Avrupa ülkeleri için önemli bir gerçeğe dönüştü. Bu akımlar her yerde, hem siyasal partilere baskı yaparak hem de yerel ve genel seçimlerde adaylar çıkartarak, seçimlere katılma yoluyla siyasal yaşamda söz sahibi oldular. Fransa, Almanya, Danimarka, İsveç, İngiltere, Norveç ve İtalya'da yerel ve genel seçimlerde yeterli oy kazanarak parlamentoya girmiş çevreci (ekolojist) çoktur. Çevreciler alman ve italyan parlamentolarından başka Strasbourg'daki Avrupa Parlamentosu'nda da temsil edilmektedirler.

Avrupa ülkelerinde doğayı koruma hareketlerini birbirine bağlayan devamlı bir kuruluş yoktur; fakat *çevre* kirlenmesi* (*Ek 2*), doğanın yokedilmesi ve tüketim sorunları konusundaki bilgi alışveriş ağı giderek yaygınlaşmaktadır. Bu işbirliğinin en önemli olduğu alan, büyük bir olasılıkla, nükleer enerjiye direniş alanıdır ve bu alanda birçok ülkenin çevrecileri protesto gösterileriyle zaman zaman bir araya gelmektedirler.

Uluslararası düzeydeyse yalnız bir kuruluş vardır: Les Amis de la Terre (Doğa'nın Dostları). Doğa'nın Dostları derneği, Amerika'dan başka, on beş kadar ülkede, hatta pek sesi çıkmamakla birlikte Yugoslavya'da bile vardır .Ekolojik hareketler özellikle Fransa ve Federal Almanya'da (Yeşiller) yoğundur.

Doğayı Koruma Dernekleri Fransız Federasyonu içerisinde, seçimlere hiçbir zaman doğrudan doğruya karışmayan bir akım, bir de 1973 yerel seçimlerinden beri düzenli olarak yerel ve genel seçimlerde aday gösteren siyasal bir akım vardır.

Bu «görüş ayrılığı», 1974 mayısında çevreci profesör René Dumont'un cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmasıyla iyiden iyiye gün ışığına çıktı. Aslında bu ayrılık, Brice Lalonde ile ekoloji gazetesi le Sauvage'un (Yaban) başyazarı Alain Herve'un 1971'de Doğa'nın Dostları derneğini kurmalarıyla başladı ve dernek, 1974 seçim kampanyası sırasında doğan ekolojik harekete birlikte siyasal akımın temsilcisi oldu.

Bu iki akım içinde yer alanların sayısı konusunda kesin bir rakam vermek güç olmakla birlikte, Doğayı Koruma Dernekleri Federasyonu'na bağlı üyelerin 150 000, Doğa'nın Dostları derneğine bağlı eylemcilerin de 20 000 dolayında olduğu söylenebilir. Bunlara birçok yerde kurulan nükleer karşıtı komitelerin ve belirli bir yerel sorunu çözümlemek için eylemcilerin kurduğu sayısız koruma derneklerinin de üyeleri katılırsa sayı daha da artar.

Batıda 1978 ve 1979'da tüm doğayı koruma hareketlerini etkilemiş bulunan bunalım, duraksama ve düşünme dönemi, bunları giderek, «koruma» ve protesto aracı oldukları kadar, yeni yeni öneriler getiren kuruluşlar olmaya da yöneltti.

Türkiye'de doğayı koruma hareketleri henüz cılızdır. Bu alanda çalışan başlıca iki kuruluş vardır: Türkiye'de Doğayı* Koruma Vakfı (*Ek 2*) ile Marmara ve Boğazlar Belediyeler Birliği. (Bk. ÇEVRE kirlenmesi, *Ek 2*). [LM]

***DOĞAL** sıf. Doğanın düzenine ve yasalarına uygun. (*Eşanl.* TABİİ). ‖ Doğada kendiliğinden bulunan. *Doğal gaz.* ‖ İnsan eliyle yapılmamış. *Doğal liman.* ‖ Yapmacıksız. *Doğal anlatım.* ‖ Olağan. *Aldığımız bu sonuç doğaldır.* (M)

***DOĞAN** (Ferruh), türk karikatürcüsü. — Yeni Ulus (1974), Politika (1975-1976) ve Cumhuriyet (1978-1982) gazetelerinde çalıştı. Milliyet Sanat Dergisi'nce yılın karikatürcüsü seçildi (1974). Bulgaristan Gabrova'da özel ödül aldı (1977). Çocuk kitapları resimledi ve *«Politika»* (1979) adlı yeni bir karikatür albümü yayınladı. (M)

***DOĞAN** (Lütfi), türk din adamı ve siyasetçisi (Konya 1927). — 1976'da Diyanet İşleri Başkanlığı görevi sona erdi. 1977'de Malatya'dan CHP milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Birinci ve ikinci Ecevit hükümetlerinde din işlerinden sorumlu Devlet Bakanı olarak görev yaptı. (M)

DOĞAN (Mehmet), türk yazarı (Adana 1931). Hava Harp Okulu'nu bitirdi, pilot oldu. Sağlık nedeniyle pilotluktan ayrıldı. İngilizce öğrenimi için Amerika'ya gönderildi (1961). Yurda dönünce Hava Harp Okulunda İngilizce öğretmeni olarak çalışmaya başladı. 1970'te kendi isteğiyle askerlikten ayrılarak Ege Üniversitesi Yabancı Diller Okulu'nda İngilizce okutmanı olarak çalışmaya başladı. Edebiyata toplumcu şiirler yazarak başlayan Doğan, sonraları dergilerde ve gazetelerde yayımladığı eleştiri yazılarına yöneldi. İlk bir iki eleştiri yazısında sanat eserini her şeyden önce bir «kavga aracı» olarak değerlendirme eğilimi gösterdiyse de sonradan, sanat eserini kendi iç gelişim yasaları çerçevesinde ele almak gerektiği görüşüne bağlandı. Eleştirilerinin bir bölümünü *Tekrarın Tekrarı* (1973) adlı kitabında topladı (bu kitabıyla TDK 1974 Eleştiri Armağanı'nı kazandı). Toplumcu eleştiri yazarlarından çeviriler de yapan Doğan'ın şiir çevirileri de vardır. Başlıca eserleri: *100 Soruda Estetik* (1975), *Birikime Dayanmak* (denemeler) [1979]. (M)

***DOĞANBEY,** Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı bucak. — 10 778 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 388 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DOĞANBEYLİ,** Erzincan ilinde, Kemah ilçesine bağlı bucak. — 3 171 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 453 nüf. (1980). [M]

***DOĞANCA,** Siirt ilinde, Pervari ilçesine

Foto. X (MEYDAN) ; R.Nadeau/Rapho (LAROUSSE)

bağlı bucak. — 6 684 nüf., 9 köy. Bucak merkezi Doğan, 510 nüf. (1980). [M]

Doğancı Barajı, Bursa ilinde Nilüfer çayı üzerinde baraj. 1983 yılında yüzde 98'i tamamlanmış olan baraj içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Fobruca su arıtma tesisleri ile şehiriçi su şebekesinin yapım çalışmaları 1985 yılına kadar bitirilecek ve barajdan şehre su verilmeye başlanacaktır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 335 m; barajın temelden yüksekliği 82 m; talvegden yüksekliği 64 m; normal su kotu 333 m; normal su kotunda depolama hacmi 37,8 milyon m³; göl alanı 1,58 km²; sağlayacağı içme suyu yılda 94,61 milyon m³'tür. (M)

***DOĞANÇAY,** Sakarya ilinde, Geyve ilçesine bağlı bucak. — 4 652 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 556 nüf. (1980). [M]

***DOĞANHİSAR,** Konya ilinde ilçe. — 29 663 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 7 722 nüf. (1980). [M]

***DOĞANKENT,** Adana ilinde, Karataş ilçesine bağlı bucak. — 27 444 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 3 580 nüf. (1980). [M]

DOĞANKENT, Yozgat ilinde, Sorgun ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 537 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DOĞANKENT,** Giresun ilinde, Tirebolu ilçesine bağlı bucak. — 9 473 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 3 037 nüf. (1980). [M]

Doğankent Hidroelektrik Santralı, Giresun ilinde Doğankent (Harşit) bucağı yakınında ve Doğankent çayı üzerinde elektrik santralı. İki ayrı birim halindedir. *Doğankent I:* 1971 yılında işletmeye açılan bu santralın kurulu gücü 32,80 MW; yılda ürettiği elektrik enerjisi 124 milyon kWs'tır. *Doğankent II:* 1981 yılında işletmeye açılan bu santralın kurulu gücü 40,5 MW; yılda ürettiği elektrik enerjisi 190 milyon kWs'tır. (M)

***DOĞANPINAR,** Gaziantep ilinde, Oğuzeli ilçesine bağlı bucak. — 10 071 nüf., 41 köy. Bucak merkezi 1 141 nüf. (1980). [M]

***DOĞANSU,** Ağrı ilinde, Patnos ilçesine bağlı bucak. — 5 192 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 927 nüf. (1980). [M]

***DOĞANŞAR,** Sivas ilinde, Hafik ilçesine bağlı bucak. — 8 446 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 2 078 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DOĞANŞEHİR,** Malatya ilinde ilçe. — 48 556 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 10 172 nüf. (1980). [M]

***DOĞANTEPE,** Amasya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 796 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 1 952 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DOĞANYOL,** Malatya ilinde, Pötürge ilçesine bağlı bucak. — 10 705 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 536 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DOĞANYURT,** Kastamonu ilinde, İnebolu ilçesine bağlı bucak. — 13 130 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 744 nüf. (1980). [M]

DOĞANYURT, Tokat ilinde, Erbaa ilçesine bağlı bucak. 13 254 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 1 308 nüf. (1980). [M]

Doğayı Koruma Vakfı (TÜRKİYE'DE), doğanın korunmasını amaçlayan dernek. Nisan 1975'te İstanbul'da kuruldu. Makbuz karşılığı yardımlarla giderlerini karşılayan dernek, afiş ve broşür gibi aydınlatıcı, uyarıcı yayınlarının yanı sıra yurdumuzun çeşitli yörelerindeki nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya bulunan hayvanların sayılarının artması (hiç olmazsa azalmaması) yolunda resmi kuruluşların desteğiyle çalışmalar yapmaktadır.

Günümüzde, doğal kaynakların aşırı ya da bilinçsiz kullanılması, çevre* kirliliği (*Ek 2*) sonucunda doğadaki denge bozuldu. Birçok canlı türü yaşamını sürdürmekte önemli güçlüklerle karşılaşmaya, birçoğu da yok olmaya başladı. Sanayi artıkları, kanalizasyon suları vb. şeyler, akarsu, göl ve denizlerde balıkların ve öteki su hayvanlarının yaşayamayacağı bir ortam oluşturdu.

Ormanların, çayırlıkların tahrip edilmesi sonucu topraklar akarsular ve sellerle aşınıp verimsiz alanlara dönüşüyor, sorumsuz avcılık yüzünden kimi hayvanların nesli tükenmeye yüz tutuyor; ısıtma ve ulaşım sorunlarına akılcı çözümler getirilemediği için bacalardan ve egzos borularından yayılan zehirli gazlar, birçok yerleşim merkezini yaşanmaz hale getiriyor.

Bunların önüne geçebilmek için, halkı doğadaki dengeyi koruma ve doğayı kullanma konusunda bilinçlendirmek bir zorunluluk haline geliyor.

İşte Doğayı Koruma Vakfı'nın belli başlı amaçlarından biri de budur. Vakfın yurt içinde yürüttüğü projelerin başlıcaları:

1) Kelaynak kuşları: Urfa'nın Birecik ilçesinde soyu tükenmek üzereyken Dünya Doğayı Koruma Vakfı ve Orman Bakanlığı' nın işbirliği yaparak yürüttüğü çalışmalara 1975'te Türkiye Doğayı Koruma Vakfı da katıldı.

2) Kayseri'nin güneyindeki Sultansazlığı için hazırlanan kurutma planının iptal edilmesini sağlayan Vakıf binlerce ördek, kaz ve öteki su kuşu türünü besleyen bu bölgenin korunması ve halka tanıtılması için çalışılmaktadır.

3) Akdeniz ve Ege kıyılarımızda yaşayan deniz kaplumbağalarının yoğun avlanma ve kirlenme yüzünden yok olmamaları için Ege Üniversitesi ile işbirliği yapılmaktadır.

4) Anadolu'nun kimi yörelerinde görülen pars türünden yırtıcı hayvanların tükenmemesi yolunda çalışmalar da başlatılmıştır.

5) Akdeniz ve Ege kıyılarımızdaki Akdeniz fokunun korunması için de Su Ürünleri İstatistik Merkezi'yle paralel olarak çalışmalar sürdürülmektedir.

Broşürler, afişler, gezici slayd ve film gösterileri, seminerler ve konferanslarla yurt çapında halkı doğanın korunması konusunda bilinçlendirme çalışmaları yürüten Vakıf, Başbakanlık Çevre Korunması Müsteşarlığı'nın projelerine de katılmaktadır. (M)

***DOĞRAMACI** (İhsan), türk hekimi, üniversite öğretim üyesi ve yöneticisi. — 1976-1981 yıllarında Dünya Sağlık Örgütü'nde Türkiye'yi temsil etti; 1976'da örgütün başkanlığına seçildi ve son üç yılda da yürütme kurulunda yer aldı. Bu arada Paris Üniversitesi'nde pediatri profesörü olarak çalıştı (1976-1982). Birçok ülkedeki (ABD, Arjantin, Avusturya, B. Britanya, Bulgaristan, Ekvator, Fransa, F. Almanya, Meksika, Polonya vb.) pediatri kurumlarının onursal üyesi bulunan Doğramacı, 1978'de TÜBİTAK'tan hizmet ödülü ve 1981'de Dünya Sağlık Örgütü'nden Léon Bernard ödülü aldı.

Türkiye'de 12 eylül 1980'den sonra meydana gelen değişikliklerle yakından ilgilenen Doğramacı yurda dönünce, Milli Güvenlik Konseyi'nin buyrukları doğrultusunda, yükseköğretim kurumlarının örgüt, yönetim ve öğretim bakımından yeniden düzenlenmesi çalışmalarına katıldı. Bu alanda yapılan yasal düzenlemelerin (hükümet kararnamesi, 2809 sayılı yasa vb.) gerçekleştirilmesinde etkin bir rol aynadı. Önemli bir «üniversite ve yükseköğretim kurumları reformu» olarak nitelenen ve getirdiği köklü değişmelerle Türk kamuoyunda büyük yankılar uyandıran «yeniden düzenleme» çalışmalarının yönetim sorumluluğunu yüklendi. Ocak 1982'de de, MGK tarafından Yükseköğretim Kurulu (YÖK) başkanlığına atandı. Doğramacı, bu görevinin yanısıra, Uluslararası Pediatri Kurumu (Paris) başkanlığı ve genel direktörlüğü görevlerini de yürütmektedir. (M)

***DOĞRUYOL,** Kars ilinde, Çıldır ilçesine bağlı bucak. — 6 292 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 2 172 nüf. (1980). [M]

Doğru Yol Partisi (DYP), siyasi parti. Kuruluşu 23 haziran 1983. Mayıs 1983'te siyasi faaliyete Milli Güvenlik Konseyi'nce izin verildikten sonra partiler kurulmaya başladı. Eski Adalet Partisi'nden bir kısım politikacılar Büyük Türkiye Partisi adıyla kurulan bir partide yer aldılar. Adalet Partisi'nin devamı havası yaratılınca BTP kapatıldı. Bunun üzerine AP eğilimliler, eski adalet partililerden Ahmet Nusret Tuna'nın başkanlığında Doğru Yol Partisi'ni kurdular. Partinin başkanı ile birlikte 30 kurucusu MGK'ce veto edildi. Veto edilen kurucular arasında eski adalet partililerden Orhan Dengiz, Prof. Mehmet Yardımcı, Vefa Tanır, Ali Rıza Yaradanakul gibi tanınmış kişiler de vardı.

Tuna, veto edilince partinin başkanlığına, Danışma Meclisi Denizli üyesi Dr. (elektrik mühendisi) Yıldırım Avcı getirildi. Parti 67 ilde ve 500'e yakın ilçede örgütlendi. Fakat veto edilen ilk 30 kurucunun yerine seçilenlerden 15 üye yeniden veto edilince, parti kurucu bulmak zorunda kaldı. Kurucu listesini 24 ağustos 1983 tarihine kadar onaylatamadığı için 6 kasım 1983 seçimlerine katılamayacağı anlaşıldı. Parti başkanı, kurucu listesinin verildiğini, yeterli sayıda ilde de örgütlenildiğini öne sürerek seçime girme hakkı verilmesini istediyse de istek Yüksek Seçim Kurulu'nca reddedildi. DYP 25 mart 1984'te yapılan yerel seçimlere katıldı. Belediye seçimlerinde oyların yüzde 11,85'ini alarak 238 belediye başkanlığı kazandı. (M)

***DOĞUBEYAZIT,** Ağrı ilinde ilçe. — 73 794 nüf., 86 köy. İlçe merkezi 23 513 nüf. (1980). [M]

***DOHA** veya **DUHA,** Katar'ın başkenti. — 180 000 nüf. Havalimanı. (L)

DOİNAŞ (Ştefan POPA, **Ştefan Augustin** — denir), romanyalı şair (Arad 1922). Eserlerinde fıkramsı şiirler yerine mesellerle süslenmiş dizelerin oluşturduğu çağdaş baladlar yer alır. Şiirlerinde, zengin bir tinsel yaşamdan kaynaklanan denetimli bir duygusallık ve titiz bir biçim kaygısı dikkati çeker. Şiir kitapları: *Pergelli Adam* (1966), *Laokoon'un Soyu* (1967), *Bir Başka Ben* (1970), *Dizeler* (1972), *Papirus* (1974), *Kendi Halinde Bir Mevsim* (1975), *Hesperia* (1979). [L]

DOİSNEAU (Robert), fransız fotoğraf sanatçısı (Gentilly 1912). Paris'te gravür-litografi öğrenimi gördü. André Vigneau' nun yardımcısı olarak çalıştı. Renault fabrikalarının fotoğraf servisindeki görevinden sonra, 1939'da birçok büyük derginin muhabiri oldu. Paris ve banliyösü, tükenmez bir esin kaynağı olarak, canlı, sıcak, sevecen ve mizah dolu resimlerine kaynak oluşturur. Yayınlarından bazıları: *la Banlieue de Paris* (Paris Banliyösü) [B. Cendrars'ın bir metni üzerine, 1949-1950], *Instantanés de Paris* (Paris Enstantaneleri [1955]), *Pour que Paris soit* (Paris Varolsun Diye) [E. Triolet'nin metni, 1956], *le Paris de Robert Doisneau et Max-Pol Fouchet* (Robert Doisneau'nun Paris'i ve Max-Pol Fouchet [1974]), *Le Mal de Paris* (Paris Özlemi) [Clèment Lepidis'in bir metni üzerine, 1980]. (L)

***DOKUMA** i. — ANSİKL. *Dokuma sanayii.* Dokuma sanayiindeki bunalım gerçi 1974-1975 yıllarında dünya çapında bir gerilemeden ileri geldi, ama bu, gerçekte, bazı ülkelerin yeni uluslararası duruma ayak uydurmakta karşılaştığı sorunların bir tür dışa vurulmasından öte bir şey değildi.

Her konjonktürde, hem yapıda kendini gösteren bunalım, iplik üretiminden (doğal veya kimyasal) başlayıp tam anlamıyla dokuma sanayiinden (iplikçilik ve dokumacılık) geçerek bitmiş ürünlere dek (giyim eşyası, çamaşır, halıcılık, sanayide kullanılan eşya) «dokuma merdiveni»nin tüm işleyişini etkiledi.

yeni bir uluslararası durum

Dokumacılıkta uluslararası durumu etkileyen iki neden vardır:

1 — *Yeni üreticilerin ortaya çıkması.* Kalkınma halindeki ülkeler dokuma sanayiine yer vererek sanayileşmeye başladılar. Bu seçimde bu alanda ellerinde bulundurdukları kozlar rol oynadı: Başlangıçta en az kapitalle az geliştirilmiş bir teknolojiyi kullanabilme olanağı; küçük ve orta çaplı teşebbüslerin kolayca gerçekleştirilebileceği bir işletme; bol ve ucuz (sendikalar olmadığı için, daha uzun süre çalışmaya zorlanan) işçi; bir de durmadan genişlemekte olan iç pazarlar.

Başlangıçta jüt, keten veya kenevirde (Hindistan, Pakistan, Bangladeş), basit ürünlerde (pamuk dokuma, doğal renkte kumaş) ve kolay giysilerde (pantolon) uz-

Doğayı Koruma Vakfı'nın amblemi

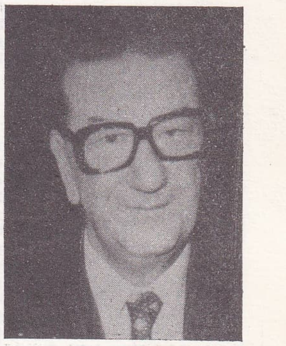

İhsan DOĞRAMACI

Foto. X (3) [MEYDAN]

manlaşmış olan kalkınma sürecindeki ülkeler, günümüzde sentetik iplik üretiminde giderek artan bir önem kazandılar (Güney Kore, Tayvan, Meksika, Brezilya) ve giderek daha gelişmiş mallar ürettiler. Bu gelişme, sanayileşmiş ülkelerin de işine geldi; çünkü onlar da kalkınma halindeki ülkelere en yeni teknikle birlikte, makine dışsatımını artırdılar. Büyük uluslararası dokuma sanayii toplulukları (özellikle Japonlar) el emeği ucuz, vergi yönünden üstünlükleri çok olan bu ülkelere geniş ölçüde yatırım yaparak onları batılı çokuluslu firmaların ikinci derecede muhatabı durumuna getirdiler.

Şu son on yılda kendini gösteren gelişme, özellikle giyim sanayiinde, kalkınmakta olan ülkelerin ve planlı ekonomi yürüten ülkelerin işine yaradı; fakat gelişmiş ülkelerin, bu arada Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) zararına oldu, bunların kullanılmayan üretim kapasitesi giderek arttı.

2 — *Pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkelerde iç talebin artışında düşme.* Bu gibi ülkelerde dokuma tüketimine yön veren başlıca etken, giyim gideriridir. Oysa aile içinde toplam giyim giderleri son on yılda azalma kaydetti. Bu olay, dünya tüketiminde görünürde yüzde 2,5 oranında bir azalmaya sahne olan 1974-1975 bunalımında büsbütün kendini belli etti .Azalma oranı, ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterdi; çünkü pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkelerde tüketim büyük ölçüde gerilerken (yüzde —9,2), kalkınma halindeki ülkelerde (yüzde +7,1) ve planlı ekonomiye sahip ülkelerde (yüzde +3,3) artış oldu. Pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkeler gene de dünya çapında en büyük tüketiciler olarak (yarıya yakın) kaldılar.

yeni durumun yarattığı sonuçlar

● *Pazar sorunu.* Yeni durum, pazarların tüketme olanaklarına karşı, dünya çapında bir üretim fazlası yarattı; bu da uluslararası rekabeti hızlandırdı ve dünya ticaretinin geleneksel ağını bozdu, çarpıttı. Gelişme döneminde, pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkeler iç pazardaki sıkışıklığı ve yeni gelenlerin eline geçmiş olan ulusal pazarın bir bölümünü dışsatımla karşılamayı başardılar. Ama bunalım bu ülkeleri, tam işsizliğin artışı ve ekonomideki ticaret açığı karşısında ne pahasına olursa olsun dışsatıma yöneldikleri bir dönemde, kalkınma halindeki (ama aynı zamanda da planlı ekonomi güden) ülkelerin bu çıkışına daha duyarlı hale getirdi .Dokuma merdiveninin gerek yukarısında (konfeksiyon), gerekse aşağısında (temel ürünler) en çok etkilenenler de AET ülkeleri oldu; özellikle merdivenin yukarısında, ücret öğesi de bu ülkelerde rol oynadı.

1970-1976 döneminde pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkelerin dünya çapında dışsatımdaki payı dokumada yüzde 6 oranında (yüzde 67'den yüzde 61'e), giyimde ise yüzde 17 oranında (yüzde 50'den yüzde 33'e) bir gerileme gösterirken, kalkınma halindeki ülkelerde bu oran dokumada yüzde 5 oranında (yüzde 23'den yüzde 28'e) ve giyimde yüzde 20'lik (yüzde 30'dan yüzde 50'ye) bir artış kaydetti. Buna karşılık, kalkınma halindeki ülkelerin pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkelere dokuma satışı ancak yüzde 53,2 oranındayken, bu oran, giyimde yüzde 84,5'a ulaştı. Gerçekte kalkınma halindeki ülkelerde görülen bu gözalıcı patlama ancak birkaç devletle ilgiliydi 1977'de dört ülke (Güney Kore, Tayvan, Hongkong, Hindistan) giyim konusunda, kalkınma halindeki ülkelerin toplam dışsatımının yüzde 80'ini sağladı. Kalkınma halindeki ülkelerden AET'ye giren dışsatım ürünlerinin toplam oranı düşüktü (ama bu ülkelerden bazılarında, kimi ürünlerin oranı yüzde 60'a kadar yükseldi). Böylece geleneksel olarak dokuma ürünü fazlasına sahip ve dünya çapında dışsatımda birinci olan AET, 1975 yılında, giyim alanında açık verdi; Hongkong'un gerisinde kaldı. Toplam olarak kalkınma halindeki ülkelerde üretim fazlası görüldü; buna karşılık planlı ekonomi güden ülkeler açık vermeyi sürdürdüler.

● *Uyum sorunu.* Dokuma endüstrisinin yoğunluğu azdır: Özellikle giyim alanında, çok sayıda büyük ve orta işletmeye karşılık değişik malzemeye sahip, dünya çapında ancak birkaç büyük topluluk sayılabilir. Bu endüstri dalı çok sayıda işçiden (özellikle kadın) yararlanır ve bunun sonucu ortaya çıkan toplumsal yük, kimi işletmelerin kazancını ağır biçimde engeller. Genellikle aile kapitalizmine bağlı küçük işletmeler yatırım yapmışlarsa da, bu çabalar çoğunlukla eski malzemeye dayandırılmıştır; öte yandan, büyük işletmelerin kısa vadeli borçlanmaları da giderek artar.

Dokuma sanayii, geçmişinden, çeşitli dallar arasında belirli bir bölünmeyi de miras aldı: Böylece sentetik ipliğin geliştirilmesi, yatırımda artışa yol açtı, dokuma üretiminin kapitalist niteliğini (çabaların teknik verim üzerinde toplanması), özellikle merdivenin yukarısına doğru artırdı, ama aşağıya doğru bir bütünleşme sağlanamadığından bu faaliyet dalı şimdiye dek görülmemiş ciddilikte bir üretim artışı ve fiyatlarda düşüş bunalımıyla karşı karşıya kaldı. Bu durum, 20 haziran 1978'de, AET' nin öncülüğüyle, bir «bunalım» kartelinin kurulmasına neden oldu; bu kartel, sentetik iplik üreten büyük Avrupa işletmelerini 1980 yılına dek üretim kapasitelerini kısıtlama amacıyla bir araya getirdi. Geleneksel endüstrilerin üretim gücü, daha yeni malzemeyle donanmış ve daha düşük ücretli işçi kullanan yeni üreticiler karşısında gerilemeye başladı. Ayrıca, değişikliklere gösterilen tepki de çoğunlukla dinamizmden yoksundu. Sözgelimi, üçüncü dünyanın rekabeti karşısında, bunlardan bazıları (Birleşik Amerika, Japonya, Federal Almanya), konfeksiyon eşyası üretiminden sıyrılmayı bildiler ve dokuma makineleriyle temel ürünlerdeki (özellikle kimyasal) durumlarını sağlamlaştırdılar, fakat ülkelerin çoğu (Fransa, İtalya, Büyük Britanya, Belçika, İspanya, Yunanistan, Portekiz) çabalarını temel ürünlerde değil de bitmiş ürünlerde yoğunlaştırdılar.

Sonuç olarak, bunalımın başlangıcından beri bilanço ciddi bir görünüm içinde oldu. Rekabet, iç ticaret açığından çok, işsizlik sorununu ortaya çıkardı. Birçok işletmenin kayıpları giderek arttı; bunlar gereken modernleştirme çabasını sürdüremeyecek duruma düştüler. İyi hazırlanmadıkları için yeni duruma ayak uyduramayan firmalar işçilerine yol verip ortadan silinmekle yetindiler; hem işsizliğe, hem de kimi bölgelerde coğrafi yoğunluk yaratmış olmaları nedeniyle ciddi toplumsal sorunlara yol açtılar. Acı bir görünüm veren bu durum içinde bazı işletmeler gene de kazançlarını sürdürdüler, hatta kimi zaman durumdan yararlanmayı bildiler (Fransa'da Agache-Willot grubu Boussac'ı aldı). Gene de en kazançlı çıkan, uluslararası ticarete en çok açılmış ve en iyi ayak uydurmuş İngiliz işletmeleri oldu (Courtaulds dünya çapında birinci dokuma şirketi olma özelliğini sürdürdü).

● *Dokuma politikaları.* Bugüne kadar pazar ekonomisi güden gelişmiş ülkelerde yapısal değişiklikler büyük bir yavaşlık içinde sürdürüldü; resmi makamlar en önemli firmaları bile ancak parmağının ucuyla desteklemekle veya iş işten geçtikten sonra çöküntünün yarattığı toplumsal sonuçları sınırlandırmaya çalışmakla yetindiler. Öte yandan da himayeciliği (kontenjanlar, menşe sertifikaları) güçlendirdiler.

Uluslararası düzeyde, 1973 aralık ayında elli devlet tarafından dört yıllık bir dönem için benimsenmiş olan iplik anlaşması, 1960'dan beri uzun vadeli bir anlaşmayla yalnız pamuk için geçerli olan hükümleri tüm iplikler için de geçerli kıldı. Bu anlaşma, kalkınma halindeki ülkelerden gelen dışalım ürünlerini yılda yüzde 6 artış oranıyla sınırlandırdı. Ayrıca iki taraflı anlaşmalar için temel oluşturdu. Bu anlaşmaların çok kısa bir zamanda Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya tarafından imzalanması, bu ülkelerin dışalımında bir denge sağladı. Buna karşılık AET harekete geçmekte çok geç kaldığı ve çok çekingen davrandığı için saptanmış olan yüzde 6 oranından çok daha yüksek oranda (yıllık ortalama yüzde 22) bir artışa yol açtı.

Dışalım oranının saptanan bu ölçüyü geniş ölçüde aşması, gerçi başka iki etkene de bağlanabilir. Bunlar; bir yandan, dışalımla gelen ürünlerin bir bölümünün iplik anlaşmasını imzalamayıp da AET ile tercih anlaşması imzalamış olan ülkelerin (Doğu ülkeleri, İspanya, Portekiz, Yunanistan, Türkiye) ürünü olması; öte yandan da trafiğin önemli ölçüde yön değiştirmiş olması (Belçika, Hollanda ve Federal Almanya' nın rolü) gibi etkenlerdir ve bazı firmaları, kalkınma halindeki ülkelerde yapılmış giyim eşyasını satın alıp kendi etiketlerini yapıştırdıktan sonra başka bir ülkeye rahatça satmaya itmiştir.

Bunun içindir ki aralık 1977'de AET çok yönlü iplik anlaşmasının dört yıl için ye-

Antalya'da Aksu Iplik Fab. (100 000 iğ)

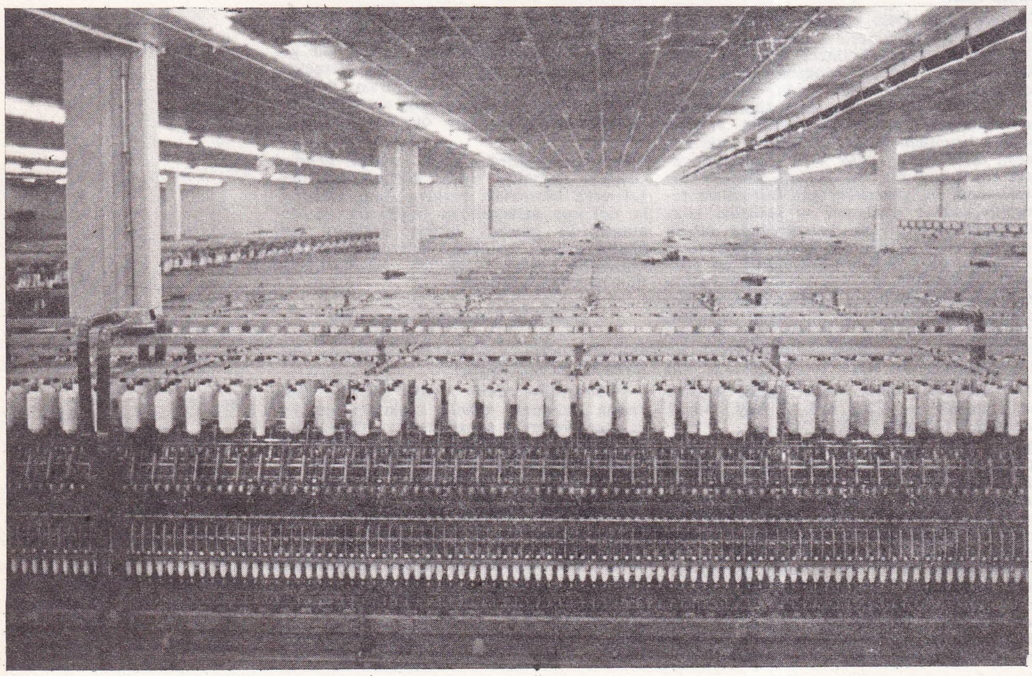

Foto. X (MEYDAN)

nilenmesinde çok daha titiz davrandı; özellikle duyarlı ürünler (erkek gömlekleri, kadın buluzları, tişörtler, pamuk ipliği, pamuklu ve sentetik kumaşlar, pantolon ve kazaklar) satan ülkelerle sıkı sıkıya pazarlığa girişti. Bunun etkisi kısa zamanda duyuldu ve kalkınma halindeki ülkelerden gelen ucuz dışalım mallarında bir duraklama görüldü.

• *Gelecek için gözlemler.* Çok yönlü iplik anlaşmaları rekabetten en çok etkilenen dokuma sanayilerinin toparlanma süresini uzattı; kalkınma halindeki ülkeler de durmadan geliştiğine göre, gelişmiş ülkeler için ufukta üç yol belirdi.

Birincisi, batılı firmaların elinde gerçek kozlar bulundurduğu alanlarda (mühendislikte, yüksek kaliteli üretimde, endüstride kullanılan eşyada, yaratıcılık gerektiren mallarda, moda değişikliklerini adım adım izleyen mallarda, etkin ticari şebekeler kurulmasında) uzmanlaşmaktı. İkinci yol -ulusal alanda önemli, ama pahalı kazanç kaynağı olarak- yabancı ülkelere üretim ve ticaret birimleri yerleştirme veya kalkınma halindeki ülkelerle ikinci derecede sözleşmeler yapma yoludur. Üçüncü yol ise başkalaşmayı, yani talebin daha fazla olduğu başka sektörlere dönmeyi öngörür. Bunalımı zararsızca atlatabilen firma veya topluluklar, bu politikaların etkinliğini ve geçerliliğini kanıtladılar, kazançlı çıktılar.

• *TÜRKİYE'nin sorunları.* 1977 şubatında, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nca, Türkiye'nin dışsatıma uyguladığı vergi iadesi sisteminin «haksız rekabete yol açtığı» gerekçesiyle, pamuk ipliği konusunda kısıtlayıcı bir karar alındı. Türkiye'nin bu konuda karşı çıkışları reddediliyor ve Güney Amerika ülkelerine uygulanmakta olan kısıtlamalar kaldırılıyordu. Konu gerginliğini sürdürürken, AET, dört yıldır ertelediği «Türkiye'nin tarım ürünlerinin vergi bağışıklığından yararlanması» konusunda olumlu bir karar alarak havanın yumuşatılması eğilimine girdi. Ancak pamuk ipliği konusundaki mücadele hâlâ sürüyordu. Topluluk, Türkiye'nin vergi iadesi usulünü kaldırmaması durumunda, dışalım kısıtlamalarından vazgeçilmeyeceğini ısrarla belirtiyordu. Bu baskı karşısında Türkiye, sonunda, 15 mart 1976'da, pamuk ipliğine uygulanan vergi iadesini yüzde 25'ten yüzde 10'a indirmek zorunda kaldı. AET, daha da ileri gitti; temmuz 1977'de, Türkiye'den her çeşit dokuma dışalımını kısıtlama kararı aldı. Bu kararla, Türkiye'nin en önemli dışsatım ürünü pazardışı kalmak tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Böylece, Türkiye aday üyesi olduğu Topluluk'ta ağır bir darbe yedi; ilk hesaplara göre 60 milyon dolar zarara uğradı.

1978 başında Türk hükümeti karşı önlemler almaya başladı. Yapılması düşünülen gümrük indirimleri ertelendi; AET'nin ortak gümrük tarifeleri konusundaki önerileri geri çevrildi. Ağustos 1978'de, AET, dokuma konusunda «kotanın aşıldığı»nı ileri sürdü; İngiltere ve Fransa açıkça «ambargo» anlamına gelen yeni bir kota sistemi uygulayacaklarını açıkladılar. Aynı yılın eylülünde Türkiye'nin İngiltere'ye dokuma dışsatımı AET'ce durduruldu. Fransa zaten aynı kararı daha önce almıştı. AET'nin bu tutumu giderek tüm pamuklu ürünlere yansıtıldı, 1983'te Türkiye'nin diğer AET ülkelerine de (Federal Almanya. vb) pamuk ipliği ve pamuklu mamul dışsatımı önemli ölçüde kısıtlandı. (LM)

***DOKURCUN,** Sakarya ilinde, Akyazı ilçesine bağlı bucak. — 6 384 nüf., 9 köy. Bucak merkezi Yeniköy. 973 nüf. (1980). [M]

Dokuz Eylül Üniversitesi, yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanunla yeniden düzenlenmesi (1982-1983) sırasında İzmir'de kuruldu. Yeni düzenleme sonunda, daha önce Ege Üniversitesi'ne bağlı olan İzmir Tıp, Hukuk, Güzel Sanatlar, İşletme, İktisat, İnşaat, Makine, Yer Bilimleri Fakülteleriyle İzmir Devlet Konservatuvarı ve Deniz Bilimleri ve Teknoloji Enstitüsü, yeni kurulan üniversitenin bünyesinde yer aldı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Buca Yüksek Öğretmen Okulu Buca Eğitim Fakültesi adıyla fakülteye dönüştürüldü ve İzmir Yabancı Diller Yüksekokulu, Manisa Gençlik ve Spor Akademisi, Ege Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu bu fakültenin bölümleri haline getirildi. Denizli Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Denizli Mühendislik Fakültesi adıyla; Yüksek İslâm Enstitüsü İlahiyat Fakültesi adıyla; Denizli Eğitim, Demirci Eğitim enstitüleri de yüksekokula dönüştürülerek üniversiteye bağlandı. Üniversiteye bağlanan diğer yüksekokullar da şunlardı: Muğla İşletmecilik, Aydın Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Adalet, İzmir Meslek, Manisa Maliye Muhasebe yüksekokulları. Üniversiteye bağlı olarak yeni kurulan fakülte, enstitü ve yüksekokullar: Fen-Edebiyat Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Deniz İşletmeciliği ve Yönetimi Yüksekokulu, Eğitim Yüksekokulu.

Böylece üniversitede toplam 12 fakülte, 5 enstitü, 10 yüksekokul yer aldı. 1982-1983 öğretim yılında Dokuz Eylül Üniversitesi'nde 66'sı profesör, 68'i doçent, 123'ü yardımcı doçent, 736'sı öğretim ve araştırma görevlisi ve uzman olmak üzere toplam 993 öğretim elemanı, 13 028'i erkek, 6 376'sı kız olmak üzere toplam 19 404 öğrenci bulunuyordu. (M)

DOLAYOBA, İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 27 365 nüf. (1980). Belediye. (M)

DOLGOPRUDNİY, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Moskova'nın kuzeykuzeybatısında. 64 000 nüf. (L)

DOLGUŞİN (Nikita), sovyet dansçısı ve koreografı (Leningrad 1938). Leningrad Vaganova Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1959-1961 yılları arasında Kirov Balesi'nde çalıştı. 1961'den 1966'ya değin üyesi olduğu Novosibirsk Balesi'nde Sinderalla, Romeo ve Juliyet ve Aşk Efsanesi balelerindeki rolleriyle dikkati çekti. İgor Moiseyev Genç Bale Topluluğu'nda dans ettikten (1967-1968) sonra Leningrad Maly Tiyatrosu Balesi'ne girdi. Aynı zamanda, Kirov Balesi'nde de Kuğu Gölü ve Hamlet balelerinde rol aldı. Canlı ve zarif bir sanatçı olarak *Kötü Bakılmış Kız* (O. Vinogradov'un koreagrafisi, 1970) ve *Yaroslavna'*daki (O. Vinogradov'un 1974) yorumuyla dikkati çekti. *Beyaz Konser* (1969), *Mozartiana* (1970) ve *Klytaimnestra* (1972) adlı eserlerin bale düzenlemesini yaptı. (L)

DOLJ, Romanya'da (Oltenia) yönetim bölgesi. 7 413 km², 750 000 nüf. Merkez: Craiova. (L)

DOLTO (Françoise), fransız kadın psikiyatri ve psikanaliz uzmanı (Paris 1908). Genç yaşta çocuk psikanalizine, özellikle «erken gelişmiş uyumsuz çocuklar»a ilgi duydu. 1939'da, psikanalizin kuramsal katkılarını basit bir biçimde ortaya koyan ve çözümsel bir psikoterapiye tâbi tutulan çocukların klinik gözlemlerle tedavi olanaklarını kanıtlayan *Psychanalyse et pédiatrie* (Psikanaliz ve Çocuk Hastalıkları Bilimi) adlı kitabını yayınladı. Paris Freud Okulu üyesi olarak, 1971'de, çocukluktan beri gündelik yaşantıya özgü eylemleri yapamayan (apragmatik) bir yetişkinin analizini tüm yönleriyle anlatan *le Cas Dominique* (Dominique Olayı) adlı kitabını yayınlayarak bu konudaki tekniğini aydınlattı. Makaleler ve radyo programlarıyla kamuoyuna bilgiler verdi. İncil'i bilinçaltında yatan arzuların ışığında yorumlayarak çalışma alanını genişletti ve Gérard Séverin ile birlikte, iki cilt halinde *l'Evangile au risque de la psychanalyse*'i (Psikanaliz Pahasına İncil [1977, 1978]) yayınladı. *Au jeu du désir* (Arzunun Buyruğunda [1981]) adlı bir kitabı daha vardır. (L)

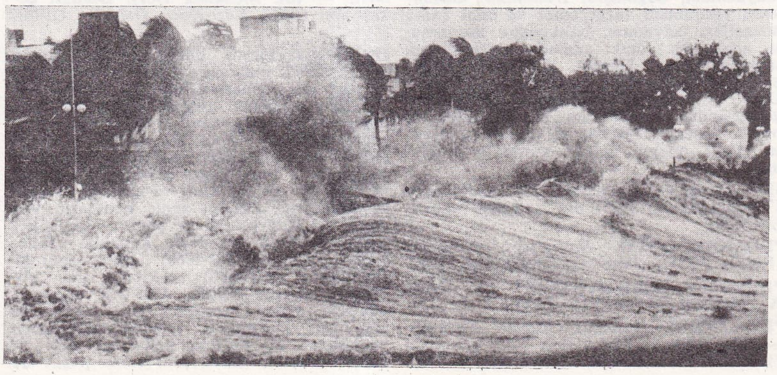

David Siklonu DOMİNİK'te büyük tahribat yaptı (2 eylül 1979)

***DOMANİÇ,** Kütahya ilinde ilçe. — 20 278 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 2 847 nüf. (1980). [M]

***DOMBAYOVA,** Afyonkarahisar ilinde, Dinar ilçesine bağlı bucak. — 6 694 nüf., 13 köy. Bucak merkezi Uluköy, 1 430 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DOMİNİK Cumhuriyeti,** Antil adalarında devlet. — 5 430 000 nüf.

TARİH

J. Balaguer'in 1974'de cumhurbaşkanı seçilmesinden sonra muhalefet giderek arttı. Mayıs 1978 başkanlık seçimlerinde, pek çok olaya rağmen (ordu sonuçların ilanına karşı çıkarak müdahale etmeye kalkışmıştı), ABD'nin ve Amerikan Devletleri Örgütü'nün seçimlerin yasalara uygun yapılması için yaptığı baskılar sayesinde Dominik Devrimci Partisi lideri Antonio Guzman (doğ. 1911) başkanlığa seçildi. Temmuzda resmen göreve başlayan ılımlı sosyalist Guzman'ın başkanlığa gelmesi, Balaguer'in 12 yıl süren egemenliğine son verdi. Guzman'ın yönetimi dört yıl sürdü. Mayıs 1982'de yapılan başkanlık seçimlerini, aynı partinin adayı Salvador Jorge kazandı. Blanco ağustos 1982'de Guzman'ın yerini aldı.

DOMİNİK devlet başkanı Antonio Guzman

EKONOMİ

Zengin kaynaklarına rağmen Dominik'in ekonomisi az gelişmiştir. Gayrısafi milli hasılanın yüzde 20'si tarımdan sağlanır ve çalışabilir nüfusun yüzde 40'ı bu alanda çalışır. 20 hektardan küçük aile işletmeleri, toplam işletmelerin yüzde 95'ini oluşturur (işlenen toprakların yüzde 34'ü). 100 hektarın üstündeki büyük şekerkamışı ve tarım işletmeleriyse yüzde 0,7 dolayındadır (işlenen toprakların yüzde 45,8'i). Dışsatım ürünlerinin ekimi önemli yer tutar: Şekerkamışı (yılda 1,2 Mt), kahve (120 000 t), kakao (34 000 t), tütün (40 000 t), muz, ananas, başka meyveler, sisal. İç tüketimi karşılamak için pirinç tarımı (300 000 t) yapılır. Sığır yetiştirilerek (2,1 milyon baş) ABD'ye et satılır. Madencilik ve ağır sa-

Foto. Gerretsen/Gamma; Majoni/Sygma (LAROUSSE)

nayi sınırlıdır: Boksit (1,2 Mt) nikel (31 000 t), tuz, jips, altın, gümüş, çimento (700 000 t), petrol arıtımı. Besin, giyim, ev aletleri, yapı donatımı sanayii ise oldukça gelişmiştir. Dış ticaret, tarım ve maden ürünlerinin satımına, işlenmiş ürün ve donatım malları alımına dayanır. Ticaret yapılan başlıca ülke ABD'dir (dışsatımın yüzde 50'si, dışalımın yüzde 70'i). Ülkenin karşı karşıya olduğu önemli sorunlar, küçük toprak parçalarında karnını doyuramayarak kente göçen ve Santo Domingo gecekondu mahallelerinin genişlemesine yol açan köylüler, latifundiyalar ve ABD'nin ekonomik nüfuzudur. Bu arada sayıları 300 000'i bulan ve şekerkamışı işletmelerinde çalışan yoksul haitilileri de unutmamak gerekir. Dominik Cumhuriyeti'nin haitili göçmen işçileri kötü koşullarda çalıştırıp bunların yaşam koşullarıyla ilgilenmemesi dünya kamuoyunda ters tepkilere yol açmaktadır. (L)

DOMINIK'in başkenti Santo Domingo'da haitili göçmenler

***DOMİNİKA,** Küçük Antillerde kendi adını taşıyan ada üzerinde devlet. — 82 000 nüf.; 728 km². Başkent Roseau (15 000 nüf.).
Guadeloupe ile Martinik arasında bulunan Küçük Antil adası Dominik, 3 kasım 1978' de bağımsızlığını ilan etti. Aynı gün bir anayasayla adada Büyük Britanya tipinde iki meclisli bir parlamenter rejim kuruldu. Ada, Commenwealt'den ayrılmadı ve Birleşmiş Milletlerin 151. üyesi oldu. Dominika'da seçmenlerin oylarını iki parti paylaşır: Dominika İşçi Partisi (DİP) Patrick Roland John'un (doğ. 1937) yönetimindedir, Muhafazakâr Özgürlük Partisi'nin (MÖP) lideri ise Bayan Charles'tır. Ülkenin bağımsızlığına kavuşmasından önce bu iki parti arasında açıkça belirgin görüş ayrılıkları (DİP başka bölgelerle ortak olarak bağımsızlıktan yanaydı) kısa zamanda, kurulmuş ilk hükümeti çekilmeye sürükledi. Haziran 1979'da Başbakan P.R. John istifa etmek zorunda kaldı. Yerine eski tarım bakanı Olivier Seraphine geçti; yeni başbakan yeni devletin benimsediği, bloklardan birine girmeme ilkesini ve işçi politikasını değiştirmedi. Bu yeğleme gerçekte, dağlık, ormanlarla örtülü, alt yapısı yetersiz ve tek kaynağı muz ile hindistancevizinden ibaret olan ülkeyi kalkındırma ihtiyacından doğmuştu. Dominika, uluslararası yardımdan vazgeçemez ve kimi kamu hizmetleri (savunma, balıkçılığın korunması, adalet vb.) öteki adalarla ortak olarak sağlanmaktadır. Durum, yüzlerce Dominikalıyı Guadeloupe'a sığınmaya zorlayan David siklonunun (ağustos 1979) adadan geçmesinden sonra, tam bir felakete dönüştü. Amerika Birleşik Devletleri ve Fransa adaya önemli ölçüde yardımda bulundular.
1980 seçimleri meclisteki 21 sandalyeden 17'sini kazanan MÖP'nin zaferiyle sonuçlandı. (L)

***DOMODİEDOVO,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 36 000 nüf. (L)

***Donanma Cemiyeti** (TÜRK). Bk. *Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı.*

***DONATONİ** (Franco), italyan bestecisi. — Son eserleri: Kadın Sesi İçin *Yakından* (1980), *...ed'insiemme bussarono* (1978), *Arya* (1979), *L'Ultima Sera* (Son Akşam) [1981] ve 19 çalgı ve viyolonsel için *Merdivenden Akan Dere* (1980). [L]

***DONBASS,** Sovyetler Birliği'nde, Don ırmağı kıyısında taşkömürü havzası. — 60 000 km². Yıllık üretim 220 milyon ton civarındadır. Ülkenin toplam kömür üretiminin üçte birini, kok kömürünün yüzde 48'ini ve çelik üretiminin yüzde 18'ini karşılar. 40 milyar ton rezerv tahmin edilmektedir. (L)

***DONEN** (Stanley), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleri: *Belalı* Sevgili (Lucky Lady) [1975], *Movie-Movie* (Sinema - Sinema) [1978], *Satürn 3* (Saturn 3) [1980], *Only in Rio* (Rio'da Tek Başına) [1983]. (ML)

***DONETSK,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 1 021 000 nüf. Yönetim merkezi. Donbass'ın en önemli sanayi bölgesi. (L)

DONG BİWU, çinli siyaset adamı (Huang' an, Hubei 1886-Pekin 1975). Çin Komünist Partisi'nin (Şanghay, temmuz 1921) 12 kurucundan biridir. 1932'de Kiangsi (Jiangxi) Çin Sovyet Hükümeti'nde yürütme komitesi üyesi oldu. Aynı yıl, 1936'da Yenan'a taşınan parti okuluna yönetici olarak atandı. 1945'den sonra siyasal büro üyesi, 1945' de Yüce Halk Divanı başkanı olan bu eski imparatorluk aydını, nisan 1959'da cumhurbaşkanı yardımcılığına seçildi. Liu Şao-Çi'nin görevden alınmasından sonra, 1968' de geçici olarak cumhurbaşkanlığına atandı ve 1970'e kadar bu görevde kaldı. (L)

DONG NAİ, Vietnam'ın güneyinde il. 8 263 km², 1 300 000 nüf. İl merkezi. Bien Hoa. (L)

***DONLEAVY** (James Patrick), amerikalı romancı. — Son kitapları: *The Onton Eaters* (Soğan Yiyenler [1971]), *A Fairy Tale of New York* (New York'a Dair Bir Peri Masalı [1973]), *The Unexpurgated Code: A Complete Manual of Survival and Manners* (Sansürlenmemiş Bir Yasa: Varlık Sürdürme ve Tavırlar Konusunda Eksiksiz Bir El Kitabı [1975]), *The Destinies of Darcy Dancer* (Darcy Dancer'in Yazgıları [1977]). [L]

***DONN** (Jorge), rus asıllı arjantinli dansçı. — 1977'de New York City Ballet'de konuk sanatçı olarak dans etti. 1979'da Dance Magazine Award'ı (Dans Dergisi Ödülü) aldı. M. Béjart'ın dansla ilgili pek çok filmini çevirdi *le Danseur* (Dansçı); *Bhakti; Je suis né à Venise* (Venedik'te Doğdum). [L]

DONOSO (José), şilili yazar (Santiago 1924). Varlıklı bir ailenin çocuğu olarak, öğreniminin bir bölümünü ABD'de yaptı. Sonra, Santiago'da anglo-sakson edebiyatı öğretmeni oldu. 1967'den beri İspanya'da yaşamaktadır. Gergin yapılı ve canavar mizaçlı kahramanlarla dolu romanlarında ayrıcalıklı sınıfların çöküşünü anlatır: *Coronacion* (Taç Giyme) [1958], *O Pazar Günü* [1966], *Sınırsız Bir Yer* [1967], *Müstehcen Gece Kuşu* [1970]. *Casa de campo* (Kışla) [1978] adlı romanında şili totalitarizmini usta bir biçimde yerer. *La misteriosa desaparicion de la marquesa de Loria* (Loria Markizi'nin Esrarengiz Kaybolusu) [1980] ise aşkı konu edinir, hatta erotiktir. (L)

***DONSKOY** (Mark), sovyet film yönetmeni. — (öl. Moskova 1981). Dikkati çeken son filmi: *Karı-Koca Orlovlar* (1978). [L]

DORAZİO (Piero), italyan resamı (Roma 1927). 1950'li yılların sonuna doğru biçim ve renk araştırmasına yöneldi. Tualin tüm yüzeyini kaplayan tramlar, ağlar ve çizgi dokuları ördü (*Ognugno tesse le sue indulgenze* [Herkes Kendi Hoşgörüsünü Kendi Örer], 1960). Dorazio'nun resminde, grafik yapı ile renk yapısı özdeşleşir ve renk titreşimleri tek renklilik ve derinlik duygusu uyandırır. Sanatçı geniş bandların yan yana, üst üste geldiği ve çapraz olarak kesiştiği tuallerde renklerin karşılıklı etkileşimini inceler (1962-1963). Daha sonraki eserlerinde kontrastlı renklerle tuali bölümlere ayırdı (1968). 1974'den itibaren, düz bir yüzey üzerinde renk lekelerinin yan yana getirilmesi, giderek dizginlenen ve sistemli bir duruma gelen bir renk dinamizmi sundu (*Non plus ultra* [Aşırı da Değil], 1978). Sanatçı böylece, birbirini izleyen yeniliklerle renk, ışık ve derinlik bakımından büyük bir bütünlük taşıyan eserler yarattı. (L)

***DORDRECHT,** Hollanda'da (Güney Hollanda) liman kenti. — 87 500 nüf. Dokuma sanayii. (L)

DORMAGEN, Federal Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. Düsseldorf'un güneyinde 54 800 nüf. Kimya sanayii. (L)

***DORMEN** (Haldun), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun ve film yönetmeni (Mersin 1928). — 1974 sonrasında anılarını yayımladı; Milliyet'in pazar ekinde sanat yazıları yazdı. 1978'de İngiltere'de N. Cumalı'nın *Nalınlar*'ında İngilizce oynadı. 1979'da *Hisseli Harikalar Kumpanyası* adlı müzikalin yazarı ve yönetmeni olarak tiyatroya döndü. Bu oyun üç yıl afişlerden inmedi; TV'de de sunuldu. 1982-1983 mevsiminde TV'de ünlü sanatçılarla söyleşiler yaptığı bir dizi program hazırladı. 1982'de *Geceye Selam* müzikalini yazdı ve yönetti. 1983'te D. Sümer'in *Üç Derste Aşk* adlı oyununu sahneye koydu. (M)

DORST (Jean), fransız zooloğu ve çevrebilimcisi (Mulhouse 1924). Kuşlar, hayvan göçleri, yüksek ortamlarda yaşam, Andlar, Galapagos Adaları, Afrika, Hindistan ve Avustralya hayvanları hakkında önemli bilimsel araştırmalar yaptı. Çevrebilimin şaheserlerinden biri olan *Avant que nature meure* (Doğa Ölmeden Önce) [1965] adlı kitabı yazdı. Dünya çevrebilim örgütlerinin en önemlilerinin ve Bilimler Akademisi'nin (1973) üyesidir. 1976'dan beri Doğa Tarihi Ulusal Müzesi'ni yönetmektedir. (L)

***DORTİCOS TORRADO** (Osvaldo), kübalı devlet adamı. — 1976'ya kadar cumhurbaşkanlığı yaptı. 1965'den beri Küba Komünist Partisi'nin siyasal büro üyesidir. (L)

***DORTMUND,** federal Almanya'da (Rheinland - Nordwestfalen) kent. — 609 471 nüf. Rhein ırmağı üzerindeki önemli limanlardan biri olan kent, iki kanalla bağlantılıdır: Dortmund-Ems Kanalı ve Rhein-Herne kanalı. (L)

DORUK, Adana ilinde, Ceyhan ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 300 nüf. (1980). Belediye. (M)

DORUK (Belgin), türk kadın sinema oyuncusu (İstanbul 1934). Yıldız dergisinin açtığı yarışmayı kazandı (1951) ve sinemaya geçti (1952). 1954'de yönetmen Faruk Kenç' le, 1961'de yapımcı Özdemir Birsel'le evlendi. 1958 - 1965 arasında Türk sinemasının en önde gelen kadın oyuncularından biri oldu. 1970'den sonra sinemadan uzaklaştı. 25'i Ayhan Işık'la olmak üzere 150 kadar film çevirdi. Başlıcaları: *Öldüren Şehir* (1954), *Lejyon Dönüşü* (1957), *Beraber Ölelim* (1958), *Kanlı Firar* (1960), *Ayşecik Şeytan Çekici* (1960), *Küçük Hanımefendi* (1961), *Küçük Hanımın Şoförü* (1962), *Kırık Hayatlar* (1965), *Bozuk Düzen* (1965), *Toprağın Kanı* (1966), *Kanlı Nigâr* (1968), *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* (1970), *Gecekondu Rüzgârı* (1973). [M]

***DORUTAY,** Van ilinde, Özalp ilçesine bağlı bucak. — 16 068 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 1 207 nüf. (1980). [M]

***DOS HERMANAS,** İspanya'da (Andalucia) kent. — 39 400 nüf. (L)

DOS SANTOS (José Eduardo), angolalı devlet adamı (Luanda 1942). Angola'nın Bağımsızlığı İçin Halk Hareketi'nin (MPLA) siyasal büro ve merkez komitesi üyesi oldu. Aynı örgütün silahlı gerilla gurubu olan halk ordusu FAPLA'da, Portekiz'e karşı yürütülen bağımsızlık hareketine aktif olarak katıldı. 1963 - 1970 yılları arasında Moskova'da askerlik ve petrol mühendisliği öğrenimi gördü. 1975' de bağımsız Angola'nın ilk dışişleri bakanı, 1978'de planlama bakanı, 20 eylül 1979' da A. Neto'nun ölümünden sonra cumhurbaşkanı oldu. Aynı zamanda MPLA'nın başkanlığına getirildi. (LM)

***Dostlar Tiyatrosu.** — 1974'ten beri Genco Erkal, Mehmet Akan ve Macit Koper' in yönetiminde oyunlarını sürdürdü: 1974 - 1975'te *Kerem Gibi, Alpagut Olayı* (H. Zeybek), *Havana Duruşması* (Hans. M. Enzensberger), *Düşmanlar* (M. Gorki); 1975 - 1976'da *Ezenler, Ezilenler, Başkal-*

Foto. AP (LAROUSSE)

dıranlar, Ortak (Bilgesu Erenus), *Sabotaj Oyunu* (Macit Koper); 1976-1977'de *Bitmeyen Kavga* (J. Steinbeck), *Gün Dönerken* (Y. Çetinkaya); 1977 - 1978'de *İkili Oyun* (B. Erenus), *Devrik Süleyman* (A. Engin); 1978 - 1979'da *Brecht Kabare;* 1979 - 1980' de *Kafkas Tebeşir Dairesi* (B. Brecht, yöneten Mehmet Ulusoy); 1980 - 1981'de *Her Gün Yeni Baştan;* 1981 - 1982'de *Ağrı Dağı Efsanesi* (Yaşar Kemal) ve 1983 - 1984'te *Galileo Galilei* (B. Brecht). [M]

Dostluk Boru Hattı, bazı doğu Avrupa ülkelerini Sovyetler Birliği'ne bağlayan 5 000 km uzunluğundaki petrol boru hattı. Kuybişev'den başlayan hat Mozir'de (Beyaz Rusya) ikiye ayrılır. Bunlardan biri Brest üzerinden Polonya ve Doğu Almanya'ya ikincisi de Ujgorod üzerinden Macaristan ve Çekoslovakya'ya uzanır. (L)

***DOTREMONT** (Christian), belçikalı desinatör ve şair. — (öl. Brüksel 1979). [L]

***DOUAİ,** Fransa'da Nord yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 47 570 nüf. İstinaf mahkemesi. Otomobil sanayii. — *Douai yönetim çevresi,* (6 kanton, 64 belediye ve 248 297 nüf.). [L]

***DOUALA,** Kamerun'da liman kenti. — 486 000 nüf. Ticaret ve küçük metalurji, kimya, dokuma, besin, elektrik, ağaç sanayii. Uluslararası havalimanı. (L)

DOUGLAS (Donald Wills), amerikalı mühendis ve sanayici (New York 1982 - Palm Springs, Kaliforniya 1981). Çeşitli havacılık şirketlerinde çalıştıktan sonra 1920'de David R. Davis'in parasal desteğiyle kendi uçak firmasını kurdu ve 1967'ye değin yönetti. Bu firma, sırasıyla, 12 yolcu kapasiteli Cloudster'i, 1924'de havadan ilk dünya turunu gerçekleştiren Douglas World Cruiser'ı ve ilk uçuşunu 17 aralık 1935'de yapan ve büyük bir başarı kazanan, çift motorlu *DC-3 Dakota*'yı üretti (13 641 tane). II. Dünya Savaşı boyunca DC-3'ün askeri bir uyarlaması olan C-47 yapıldı. Aynı uçak, Vietnam savaşı sırasında, Amerika ve Güney Vietnam hava kuvvetlerinde yine kullanıldı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, ticari Douglas uçakları dizisine, DC-4, DC-6 ve DC-7'de (ABD'nin doğu ve batı yakalarını durak yapmadan katedebilen ilk uçak) eklendi. 1967'de McDonnell - Douglas Corporation'ın kurulmasından sonra DC-8, DC-9 ve DC-10'ların üretimine geçildi. (L)

***DOUGLAS - HOME** (sir Alexander Frederick), ingiliz siyaset adamı. — 1974'de siyasal yaşamdan ayrıldıysa da, çok geçmeden yeniden Lordlar Kamarası'na girdi. 1976'da otobiyografisini yayınladı. (L)

DOUGLAS (Paul Howard), amerikalı iktisatçı (Salem, Massachusetts 1892 - Washington 1976). Charles W. Gobb ile birlikte, belirli bir üretim ile, gerçekleştirilebilmesi için gerekli sermaye ve işgücü miktarı arasındaki ilişkiyi belirleyen bir fonksiyon (Cobb - Douglas Fonksiyonu) geliştirdi. (L)

***DOUGLAS** (Yssur Danyeloviç DEMSKİ, **Kirk** - denir), Hollanda asıllı amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1974'te Türkiye televizyonunda da gösterilen TV dizisi *Tefeciler*'de oynadı. Sinemadaki son çalışmaları: *Victory at Entebbe* (Entebe Zaferi) [M. Chomsky, 1976], *Mahşerin Dölü* (Holocaust 2000) [A. De Martino, 1977], *Gizli Kuvvet* (Fury) [B. De Palma, 1978], *Satürn 3* (Saturn 3) [S. Donen, 1980], *Beklenmeyen Baskın* (Nimitz) [D. Taylor, 1981], *The Man from Snowy River* (Snowy River'lı Adam) [G. Miller, 1982]. (M)

DOUZOU (Pierre), fransız eczacısı ve biyoloji uzmanı (Millau, Aveyron 1926). Ulusal Sağlık ve Tıp Araştırmaları Enstitüsü bilim konseyi başkanı ve Bilimler Akademisi üyesidir (1979). Biyolojide aşırı ergime (surfusion) olayını inceledi. Biyokimyasal tepkimelerin düşük ısıda çözümlenmesi üzerine yaptığı çalışmalar, bu tepkimelerin mekanizmasının bilinmesine önemli katkı sağladı. (L)

***DOWELL** (Anthony), ingiliz dansçısı. — M. Fokine'in *Ateş Kuşu* adlı balesinin ilk sahnelenişinde dans etti (1973). 1978'de konuk sanatçı olarak gittiği American Ballet Theatre'da Natalia Makarova ile birlikte *Giselle*'de oynadı. (L)

***DOYEN** (Jean), fransız piyanisti. — (öl. Versailles 1982). [L]

DOYLE (Desmond), güney afrikalı dansçı (Kap 1932). Cape Town University Ballet üyesiyken Sadler's Wells Ballet topluluğuna girdi (1951) ve çok geçmeden solo dansçı oldu (1953). 1956'dan sonra Royal Ballet adını alan topluluğun en iyi üyelerinden biri oldu. K. MacMillan'ın Davet (1960) adlı balesinde *Koca,* Romeo ve Jüliyet (1964) adlı balesinde de *Tybalt* rolleriyle dikkati çekti. 1970-1975 arasında Royal Ballet'de bale öğretmenliği yaptı. Daha sonra mesleğini bağımsız olarak sürdürdü. (L)

DOYUMSUZ sıf. Psikol. Doymamış, herhangi bir gereksinimini tam olarak giderememiş. (*Eşanl.* TATMİNSİZ). [M]

DOYUMSUZLUK i. Psikol. Doyumsuz olma durumu, doyumsuz kişilerin niteliği. (*Eşanl.* TATMİNSİZLİK). [M]

DÖĞER, Afyonkarahisar ilinde, İhsaniye ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 643 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DÖKMETEPE,** Bk. DİKMETEPE.

DÖLEK (Sulhi), türk hikâyecisi ve romancısı (İstanbul 1948). Deniz Harp Okulu'nu bitirdikten (1969) sonra, Michigan Üniversitesi (ABD) Gemi yapımı ve Makine Bölümünde öğrenim gördü. Hikâyelerle edebiyata başladı. Daha sonra oyun ve radyo skeçleri yazdı. *Dünya Dönüyor* adlı oyunuyla Akbaba dergisinin düzenlediği Yusuf Ziya Ortaç Yarışması'nda birincilik kazandı. Milliyet Yayınları 1974 Roman Yarışması'nda *Korugan* adlı eseriyle üçüncü oldu (roman 1975'te basıldı).

1979'da Kültür Bakanlığı Çocuk Yapıtları Yarışması'nda *Yeşil Bayır* adlı romanı birinci seçildi. Öteki eserleri: *Gülyüzlü Tarlalar* (çocuk romanı) [1980], *Geç Başlayan Yargılama* (1981), *Kiracı* (Madaralı Roman Ödülü) [1982], *Vidalar* (Sabahattin Ali Öykü Armağanı) [1983]. (M)

DÖNENMEK dönşl. f. Olduğu yerde ya da bir şeyin çevresinde dönmek: *Gittim ağacın çevresinde dönendim* (Tarık Dursun K.) || Ele geçirmek için fırsat kollayarak bir şeyin çevresinde dolaşmak: *Kedi ciğerin kokusunu almış, dönenip duruyor.* (M)

***DÖNİTZ** (Karl), alman amirali. — (öl. Aumülhe 1980). [L]

***DÖRTYOL,** Hatay ilinde ilçe. — 111 832 nüf., 21 köy. İlçe merkezi 25 905 nüf. (1980). [M]

***DÖŞEMEALTI,** Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 16 803 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 2 048 nüf. (1980). Belediye. (M)

DÖVİZ i. (Bk. ANSİKL.) || *Dövize çevrilebilir mevduat* (DÇM), yabancı ya da yurt dışındaki gerçek ve tüzel kişilerce türk bankalarında yabancı parayla açılan mevduat hesabı. (Bk. ANSİKL.)

— ANSİKL. İkinci dünya savaşının sonunda Bretton-Woods'ta kurulan uluslararası para sistemi. 15 ağustos 1971'de ABD'nin doların altına olan bağlılığını kaldırması üzerine yıkıldı. Bu tarihten sonra, kısa bir süre için, belli-başlı ülkelerin paraları dalgalanmaya bırakıldı. Ancak bu durumun fazla sürmesi beklenemezdi. Çünkü paraların dalgalanmaya bırakılmış olmasının yol açtığı belirsizlik ve aşırı spekülasyon dünya ticaretinin gelişmesini olumsuz yönde etkiliyordu. Nitekim 17-18 aralık 1971 tarihinde ABD ve önde gelen Avrupa ülkeleri Smithsonian anlaşmasını imzaladılar. Bu anlaşma ile dalgalı döviz sistemi terk edildi. Birçok önemli paranın -frank, mark, yen, dolar gibi- değeri devalüe veya revalüe edilerek yeniden belirlendi. Ancak bu sert bir uygulama değildi. Kurların alt ve üst dalgalanma sınırları yüzde 0,75'ten yüzde 2,25'e çıkarılarak sisteme belli bir esneklik getirildi. Fakat bu uygulama da istenen sonucu vermedi. Bunun üzerine belibaşlı ülkeler paralarını kontrollu bir şekilde dalgalanmaya bıraktılar. Böylece 1975 sonuna kadar gelindi. Fransa'nın isteği ile 15 kasım 1975'te Rambouillet doruğu toplandı. Toplantıda ABD ve bellibaşlı Avrupa ülkeleri, doların ve diğer dövizlerin istikrarını sağlamak amacıyla karşılıklı danışma ve döviz piyasasına müdahale ilkelerinde anlaştılar. Ancak sorun yine çözümlenmedi. Bir döviz kuru savaşı tehlikesi bertaraf edilemiyordu. 7-8 ocak 1976' da, Jamaika'da toplanan İMF toplantısında döviz kurlarının dalgalanma sınırının yüzde 4,5 olmasına, kurların İMF tarafından daha fazla kontroluna karar verildi. Halen esnek bir kur sistemi yürürlüktedir. Uluslararası likidite serbest dövizler, özel çekme hakları ve altından ibarettir. Burada bahsi geçen özel çekme hakları (SDR) uluslararası likidite darlığına bir çözüm olarak 1967'de Rio konferansında kararlaştırılmış, uygulanmasına 1970'te başlanmıştı. Bu hak, İMF bünyesinde, altın veya döviz karşılığı olmadığı için suni olarak ortaya çıkarılmış bir ek rezervdir. Ancak altın garantisine sahiptir. Esas olarak resmi işlemlerde kullanılır. Her ülkenin özel çekme hakkı kullanma sınırı İMF'deki kotası il sınırlıdır. Resmi işlemlerde kullanılmakla birlikte uluslararası likidite sorununun çözümüne bir alternatif olmadığı zamanla anlaşıldı.

Uluslararası döviz piyasalarında 1970 sonrası önem kazanan bir başka gelişme de Eurocurrency piyasasıdır. Eurocurrency genel olarak dolaşım devreleri kendi ülkeleri dışında olan tüm paraları kapsar. Örneğin dolar alacağı kambiyo değiştirme işlemi yapılmadan - New York ticaret bankasından İsviçre frangına çevrilmeden Zürich ticaret bankasına nakledilen dolar mevduatının eurodollar olması gibi - nakledilirse eurocurrency olur. Bu piyasada 31.12.1976 tarihi itibariyle 246 milyar dolarlık mevduat vardı. Bu mevduat genel olarak ABD' nin ithalat, turizm, hibe, kredi, yatırım ve askeri harcama kanallarından dünyaya sürdüğü dolarlardan oluşur. Ayrıca Avrupa bankaları bu mevduata dayanarak, kaydi para yolu ile, 164 milyar dolarlık ek mevduat yaratmışlardır.

● *Dövize çevrilebilir mevduat (DÇM).* Türkiyenin 1970 başlarında girdiği döviz darboğazı alınan istikrar önlemleri ile kısmen giderildi. Bu nedenle 1967 yılında uygulanmasına başlanan DÇM hesapları 1972 yılında 103, 1973 yılında 105, 106 ve 112 sayılı tebliğlerle etkisiz bir duruma getirildi. DÇM'ler müşteri tarafından bankaya döviz olarak verilen ve bankalarda TL olarak tutulan hesaplardır. Müşteri tarafından hesaba yatırılmak üzere verilen dövizler yetkili bankalar tarafından Merkez Bankası şubelerine devredilir.

Bu dövizlerin cari alış kurundan hesabedilen karşılığı TL tutarı ilgili hesaba alacak yazılır. Böylece mevduatın döviz karşılığı Merkez Bankası'nca, TL karşılığı ise yetkili bankalarca işletilmiş olur. Görüldüğü gibi hesabı açan için en cazip yönü cari kurdan işlem yapıldığı için, «kur garantisi» sağlaması, yani kur farklarından hesap sahibinin kaybı olmamasıdır. 1972 yılından sonra petrol fiyatlarında meydana gelen büyük artışlar Türkiye'nin hızla ve daha büyük bir döviz darboğazına girmesine neden oldu. Bu yüzden 8.5.1975 tarih ve 145 sayılı tebliğle DÇM'ler çekici koşullarla yeniden yürürlüğe kondu. Bu yolla 1976 yılı sonlarına kadar net döviz girişi sağlandı. Ancak bu tarihten sonra hesaplar geri çekildi ve DÇM'ler sorun haline geldi. Tutarı 2 milyar dolara ulaşan bu hesapların tasfiyesi için borçlar ertelendi, ayrıca yeni DÇM hesaplarının açılmasını önlemek için 16.2.1978 tarih ve seri I, no: 6/1 tebliğ ve 25.4.1978'de yayımlanan ek tebliğle Türk parası kıymetini koruma hakkında 17 sayılı karara ilişkin seri I no: 2 usul ve müşterek hükümler tebliğinin 16. maddesinin «Dövize çevrilebilir Türk lirası mevduat hesapları» ile ilgili uygulamayı kapsayan (A) bölümü yeniden düzenlenerek kur garantisi kaldırıldı, DÇM faizleri tekrar ayarlandı.

● *Döviz kurları.* Türkiye öteden beri uygulamakta olduğu döviz kontrol sistemini 1980 yılına kadar sürdürdü. Bu sistemde döviz kuru hükümet tarafından ve piyasa kurunun üzerinde, yani aşırı değerlenmiş olarak tayin edilmekteydi. Bu nedenle karaborsa döviz kuru ve resmi kur arasında devamlı bir fark olmakta bu fark arttığı zaman devalüasyon yapılarak TL'nin dış değeri yeniden ayarlanmaktaydı. Bu sistemle 1970 yılından 1980'e kadar olan dönemde döviz kuru şöyle bir seyir izledi: 10.8.1970' de 1 dolar karşılığı 15,15 olan TL'nin de-

Sulhi DÖLEK

Foto. X (MEYDAN)

ğeri 14.5.1974'de 13,77'ye yükseldi. 28.8.1975' de 15,50'ye, 2.4.1976'da 16,32'ye, 21.9.1977' de 19,50'ye, 1.3.1978'de 25,50'ye, 10.4.1979' da 27,03'e, 12.6.1979'da ise 47,80'e düştü. 25.1.1980 tarihinde ise yeni ekonomi politikasının gereği olarak yapılan bir devalüasyonla 1 dolar 71,40 TL. olarak tesbit edildi. Döviz kurunun piyasa değerine kıyasla fazla değerlenmesinin ithalatı destekleyici, ihracatı ise caydırıcı etkisi vardır. Oysa gelişmekte olan bir ülkenin, özel olarak ta Türkiye'nin ihracat artışına ihtiyacı vardır. Bu nedenle 24 ocak tedbirlerinin bir uygulaması da döviz kurunu piyasa değerine yakın tutarak ihracatı teşvik etmek oldu. Bu sistemde TL değeri Merkez Bankası tarafından her gün ilan edilir. Böylece tedrici olarak kambiyo kontrol sisteminin terki ve serbest döviz esasına geçilmesi planlanmaktadır. Yeni sistemle TL değeri 16.12.1981 itibarıyla -dolar karşısında-133,36'ya düştü. Daha sonra günlük ayarlamalar devam etti. Doların efektif alış ve satışı 1983 ekim ayı sonuna doğru 250 TL dolayındaydı. (M)

DRABBLE (Margaret), ingiliz kadın edebiyatçısı (Sheffield 1939). Kuveykır kökenli olan yazar, eserlerinde heyecan verici olaylardan yola çıkarak gurur, hiyerarşi ve parayı reddeder: Çocuğunu babasız büyütmeyi yeğleyen genç bir anne (*Değirmentaşı*, 1965), deli bir kadın (*Altın Diyarı*, 1975) seçtiği kahramanlardır. Romanlarında özellikle yuvaları ve entellektüel veya cinsel arzuları arasında bocalayan kadınları anlatır. Woolf veya Lessing'den sonra Drabble'ın da aile yaşantısına eğilmesi, «liberal» bir toplumda feminizmin katı kurallarının sürekliliğini yansıtmaktadır. (L)

***DRAÇ,** orta Arnavutluk'ta liman kenti. — 60 000 nüf. Başkente 40 km uzaklıkta ve demiryolu ile bağlı olan Draç'ta makine, un sanayii ve tütün üretimi gelişmiştir. Tersane.

— *Draç ili*, 182 000 nüf. (L)

***DRAMMEN,** Norveç'te liman kenti. — 50 800 nüf. Konfeksiyon sanayii. (L)

***DRANAS** (Ahmet Muhip). Bk. DIRANAS (Ahmet Muhip).

***DRAVEİL,** Fransa'da Seine-et-Oise yönetim bölgesinde komün. — 28 900 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***DRENTHE,** Hollanda'nın kuzeydoğusunda il. — 420 000 nüf. 2 680 km². Hafif metalurji ve dokuma sanayii. Son yıllarda başlayan sanayileşme, kent merkezlerinin gelişmesini sağladı (özellikle Emmen). [L]

DRESCH (Jean), fransız coğrafyacısı (Paris 1905). Büyük Atlas üzerine yaptığı tez çalışmasından sonra, çorak bölgelerin jeomorfolojisine ilgi duydu. Daha sonra tüm islam dünyası ve Afrika'da, emperyalizm ve sömürgelikten kurtulma konusunda araştırmalar yaptı. Sorbonne'da profesörlüğü sırasında, 50 ve 60'lı yıllarda, fransız coğrafya araştırmalarının büyük bir bölümüne yol gösterdi. 1972 - 1976 arasında Uluslararası Coğrafya Birliği'nin başkanlığını yaptı. (L)

***DRESDEN,** Doğu Almanya'da kent. — 516 284 nüf. Sanayi ve bilim kenti. — Orta Avrupa'nın en büyük teknik üniversitesi. Tiyatrolar, müzik, müze ve galeriler.

— *Dresden yönetim bölümü*, 1 806 401 nüf. 6 738 km². (L)

Dresdner Bank A.G., Almanya Federal Cumhuriyeti'nde banka. Batı Almanya'nın Deutsche Bank'tan sonra en büyük bankasıdır. Kökü 1872'ye kadar uzanan Dresdner Bank'ın yerine Rhein-Ruhr Bank A.G. ile Hamburger Kreditbank A.G.'nin birleşmesiyle 24 mayıs 1957'de kuruldu. 1981 yılında Südbank GmbH'yi bünyesine kattı. Sermayesi 877 996 350 alman markıdır. Merkezi Frankfurt (am Main)'da bulunan bankanın Almanya'da 947 şubesi, başka ülkelerde 8 şubesi, 18 temsilciliği vardır. Temsilciliklerinden biri Türkiye'dedir. (M)

DREW (David), ingiliz dansçısı ve koreografı (Londra 1938). 1955'de Sadler's Wells Ballet'e, 1960'da Royal Ballet'e girdi. Solo dansçı olarak pek çok bale eserinde rol aldı: *The Dream* (Düş) [Ashton'un, 1964], *Brandenburg N° 2 and 4* (J. Cranko'nun, 1966), *Shadowplay* (Gölge Oyunu) [A. Tudor'un, 1967], *Büyük Tur* (J. Layton'un, 1971), *Manon* (MacMillan'ın, 1974). 1972'de N. De Valois'nın Job (İş) adlı balesinde *Satan* rolünü oynadı. Koreograf olarak, *Intsrusion* (Müdahale) [1968], *From Waking Sleep* (Uykudan Uyanış) [1970], *St. Thomas'Wake* (St. Thomas'ın Uyanışı) [1971], *Sacred Circles* (Kutsal Halkalar) [1973] adlı eserlerin bale düzenlemelerini yaptı. (L)

DROBETA - TURNU SEVERİN, esk. **Turnu* Severin,** Romanya'da (Mehedinti) kent. — 80 200 nüf. Gemi ve vagon yapımı. Ağaç ve besin sanayii. Eski Daçya, sonra Romen kenti (Trayan köprüsünün kalıntıları). [L]

***DROGOBIÇ,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 56 000 nüf. (L)

DROGUETT (Carlos), şilili yazar (Santiago 1912). Önce gazetecilik yaptı. Pek çok roman yazdı. Bunlardan *Eloy* (1960) ünlü bir eşkiyanın öyküsüdür. *Köpek Ayakları* (1965) ve *El hombre que transladaba ciudades* (Kentleri Değiştiren Adam) [1973] tarihsel romanlardır. (L)

***DRUON** (Maurice), fransız yazarı. — 1978 -1981 yılları arasında Cumhuriyet İçin Birlik'ten (RPR) Paris milletvekili oldu. (L)

***DRUT** (Guy), fransız atleti (Oignies 1950). 1972 Münih Olimpiyatları'nda 110 m engellide ikinci, 1976'da Montreal'de olimpiyat şampiyonu oldu. 13 saniyelik derecesiyle 1974'de Avrupa ve 1976'da dünya rekoru kırdı. (L)

***DUALA.** Bk. DOUALA.

***DUARTE,** Dominik Cumhuriyeti'nde il. — 223 200 nüf. 1 292 km². (L)

DUBARLE (Dominique), fransız din adamı ve filozofu. (Biviers, Isére, 1907). 1925' de vaizci papazlar tarikatına girdi. 1926 - 1933 yılları arasında Saulchoir manastırında dinbilim öğrenimi gördü. 1936'da Saulchoir Dominiken Fakültesi'nde felsefe profesörü oldu. 1944'den sonra Paris Katolik Enstitüsü'ne girerek 1967 - 1973 yılları arasında bu enstitünün felsefe fakültesine dekan oldu. Özellikle Ecole Polytechnique' de, Louis Leprince - Ringuet başkanlığında nükleer fizik araştırmalarına katıldı. Kitapları: *Optimisme devant ce monde* (Bu Dünya Karşısında İyimserlik) [1949], *Humanisme Scientifique et raison chrétienne, la Civilisation et l'atome* (Bilimsel Hümanizma ve Hristiyan Düşünüşü, Uygarlık ve Atom) [1964], *Approches d'une théologie de la csience* (Bilim Teolojisine Yaklaşımlar) [1967], *Logique et dialectique* (Mantık ve Diyalektik) [1971], *Logos et formalisation du langage* (Logos ve Dilin Biçimlenmesi) [1977]. (L)

***DUBLİN,** İrlanda Cumhuriyeti'nin başkenti. — 597 780 (banliyöleriyle birlikte 700 000) nüf. Sanayi merkezi.

— *Dublin yönetim bölümü*, 983 000 nüf. (L)

***DUBNA,** Sovyetler Birliği'nde, Volga ırmağı üzerinde Moskova'nın banliyösü. — 44 000 nüf. Hidroelektrik santral ve 327 km²'lik baraj gölü (Moskova denizi). [L]

***DUBNO,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 25 000 nüf. (L)

DUBOİS (Pierre Hubert), hollandalı yazar (Amsterdam 1917). Eserlerinde varoluşsal (existentiel) şüphe kuramını geliştirdi: *Quia absurdum* (1948), *Dudaklarda Bir Parmak* (1952), *Antaios'un Gizi* (1966), *Gogol'un Çekiciliği* (1976). [L]

***DUBOİS**(Pierre Max), fransız bestecisi. — 1978'de nefesli bakır çalgılar için *Quintette burlesque*'i (Gülünç Kentet) besteledi. (L)

DUBOS (René Jules), fransız asıllı amerikalı biyokimya ve bakteriyoloji uzmanı (Chaumont-en-Vexin, Oise 1901 - New York 1982). New York Rockefeller Enstitüsü'nde profesörlük yaptı. Mikro-organizmalar ve antibiyotikler üzerine pek çok araştırmaları vardır. Özellikle doğum öncesi ve doğumu izleyen dönemde çevre faktörlerinin etkisi ve daha genel olarak da insanla çevresi arasındaki karşılıklı tepkileşimler üzerinde çalıştı. (L)

***DUBOUT** (Albert), fransız karikatürcüsü. — (öl. Saint - Aunès, Hérault 1976). [M]

***DUBROVNİK,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) kent. — 31 000 nüf. (L)

***DUBUFFET** (Jean), fransız ressamı. — Son eserleri: *Paysages castillans* (Kastilya Manzaraları) [1974], *Théâtres de mémoire* (Anılar Sahnesi) [1977-1978]. (L)

***DUCLAUX** (Jacques Eugène), fransız biyoloji uzmanı ve kimyacısı. — (öl. Paris 1978). [L]

***DUDİNSKAYA** (Natalya Mikhaylovna), sovyet kadın dansçısı. — 1951 - 1970 arasında Kirov Bale Okulu'nda öğretmenlik yaptı. 1970'den beri Vaganova Enstitüsü'nde aynı görevi sürdürmektedir. (L)

***DUDLEY,** Büyük Britanya'da (West Midlands) kent. — 185 500 nüf. Müzeler. (L)

***DUDOK** (Willem Marinus), hollandalı mimar. — (öl. Hilversum 1974). [L]

***DUFOURCQ** (Norbert), fransız müzik bilgini ve orgcusu. — 1941 - 1975 yılları arasında Paris Konservatuarı'nda müzik tarihi profesörlüğü yaptı. Fransız Müzikoloji Derneği'nin başkanlığında bulundu. *Le Livre de l'orgue français* (Fransız Orgu Kitabı) [1971 - 1982] adlı çalışmasının yanı sıra, eski org müziği üzerine pek ;ok yazı yayınladı. *La Musique, les hommes, les instruments, les ocuvres* (Müzik, İnsanlar, Çalgılar, Eserler) adlı 2 ciltlik bir çalışmayı, birtakım koleksiyon ve dergileri (*l'Orgue* [Org]; *la Vie musicale en France sous les rois Bourbons* [Bourbon Kralları Fransası'nda Müzikal Yaşam]; *Recherches sur la musique française classique* [Klasik Fransız Müziği Üzerine Araştırmalar]) yönetti. (L)

DUFOURT (Hugues), fransız bestecisi (Lyon 1943). Felsefe okudu. Cenevre konservatuarında piyano ve Guyonnet ile (1965 -1970) kompozisyon çalıştı. Beste yapımcılığının kuramsal araştırmayla el ele yürümesi gerektiğini savundu.

«*İtineraire*» (Güzergâh) grubuna ve 1977'de kurulan «Çalgısal Araştırma ve Ses Sentezi Topluluğu»na katıldı. önemli eserleri arasında *Mura della Citta di Dite* (1969), 150 davul ve 6 davulcu için *Erewhon* (1977), Giorgione'nin bir tablosundan esinlenerek yaptığı *La Tempesta* (Fırtına) [1977], oda orkestrası ve flüt için *Antiphysis* (1978) ve elektronik aletler, 6 davul ve 12 üflemeli çalgı için bestelediği *Saturne* (1975) sayılabilir. (L)

DUHAMEL (Antoine), fransız besteci ve film müzikçisi (Valmondois 1925). Paris Konservatuarı'nda öğrenim gördü (Olivier Messiaen'den analiz dersleri, 1945 - 1950) ve R. Leibowitz ile çalıştı. En önemli besteleri *l'Ivrogne ou le scieur de long* (Sarhoş Veya El Bıçkısı) [Baudelaire'in bir eserinden bir perdelik opera, 1952], *la Maison des morts* (Ölüler Evi) [Profan oratoryo, 1956]. 1957'den başlayarak film müziği yapımına yöneldi. Jean-Luc Godard'ın *Pierrot le fou* (Çılgın Pierrot) [1965] ve *Week-End* (Hafta Sonu Tatili) [1967]; François Truffaut'nun *Çalınan Büseler* (Baisers volés) [1968], *Evlenmekten Korkmuyorum* (la Sirène du Missisipi) [1969] ve *Domicile conjugal* (Aile Ocağı) [1970], Bertrand Tavernier'nin *Que la fête commence!* (Şenlik Başlasın) [1975] *ve Ölümü Beklerken* (la Mort en direct) [1979], Frank Cassenti'nin *la Chanson de Roland* (Roland'ın Türküsü) [1978], Laurent Heyneman'ın *la Question* (İşkence) [1976] ve *le Mors aux dents* (Gemi Azıya Aldı) [1979] gibi filmlerine yaptığı müziklerle önem kazandı. 1968'den sonra yoğun biçimde opera ve müzikal tiyatroyla ilgilendi. Bu alanda da şu ilginç eserleri müzikledi: *Lundi, Monsieur, vous serez riche* (Beyefendi, Pazartesi Zengin Olacaksınız) [Strasbourg, 1968], *l'Opera des oiseaux* (Kuşlar Operası) [Lyon, 1971], *Ubu à l'Opéra* (Ubu Opera'da) [Avignon, 1974], *Gambara* (Balzac'tan) [Lyon, 1978], *Cirque impérial* (Eşsiz Sirk) [Avignon, 1979]. (LM)

DUHAMEL (Marcel), fransız yazarı (Paris 1900 - Saint-Laurent-du-Var 1977). 1945' de «kara dizi»yi kurarak, amerikalı polisiye roman yazarlarını (Hammett, Chandler, McCoy, Thompson, Charyn) fransızlara tanıttı. 1968'den sonra yeni fransız yazarları kuşağını keşfetti (Vautrin, Manchette). Hemingway, Steinbeck ve Henry Miller'i fransızcaya çevirdi. Anılarını, *Raconte pas*

ta vie (Yaşamını Anlatma) [1972] adlı kitapta topladı. (L)

***DUİSBURG,** Batı Almanya'da (Rheinland-Westfalen) kent. — 571 474 nüf. Üniversite. Wilhelm Lehmbruck Müzesi. (L)

DUKOU, Çin'de (Sichuan) kent. — 330 000 nüf. Demir - çelik, çimento, makina, kimya ve besin sanayii. (L)

DULBECCO (Renato), italyan asıllı amerikalı doktor ve biyoloji uzmanı (Catanzaro, İtalya, 1914). 1940'dan sonra Torino Üniversitesi'nde asistan oldu. 1947'de ABD'ye göçetti ve 1953'de amerikan vatandaşlığına geçti. Kaliforniya Araştırma Enstitüsü'nde biyoloji dersleri verdi. 1963'de San Diego Salk Enstitüsü'nde araştırma laboratuarının yöneticiliğine getirildi. Londra Kanser Araştırma Merkezi'nde profesör olarak görev yaptı. Çeşitli hayvan türlerinde, normal hücrelerin bazı virüslerce kanserli hücrelere dönüştürülmesinin mekanizmasını inceledi. Bakteri virüsleri üzerine yaptığı çalışmalar sırasında edindiği deneyimleri DNA'lı hayvan virüslerinin incelenmesine aktaran Dulbecco, bir hastalığın bulaşmasından hemen sonra bazı virüs genlerinin hücre DNA'sını kopya ettiğini ve «elverişli» hücrelerde, protein sentezini yapmakla görevli virüs genlerinin çalışmaya başlamasıyla, genellikle hücrenin öldüğünü gösterdi. «Elverişli» olmayan hücrelerde ise, bu genlerin baskı altında tutulmakta olduğunu ve enfeksiyon sonucunda dönüşüme uğrayan hücrenin kanserleşip düzensiz bir biçimde çoğalabileceğini ortaya koydu. Hayvan virüslerini genetiğine yaptığı katkılardan dolayı Dulbecco, 1975 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü meslekdaşları David Baltimore* (*Ek 2*) ve Howard Martin Temin* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***DULUTH,** ABD'de (Minnesota) liman kenti. — 100 600 nüf. Tersane, petrol arıtımı, makina, elektrik ve besin sanayii. (L)

***DUMA,** Suriye'de (Şam eyaleti) kasaba. — 35 000 nüf. (L)

***DU MAURİER** (Daphné), ingiliz kadın romancısı. — Son eserleri: *Vanishing Cornwall* (Cornwall Tarihe Karışıyor) [1967] ve *Golden Lands* (Altın Diyarlar) [1975]. (L)

DUMAZEDİER (Joffre), fransız sosyoloğu (Taverny, 1915). Bilimsel Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde (CNRS) boş zamanlar ve kültürel modeller grubunun yöneticisi ve Sorbonne'da profesördür. Boş zamanlar sosyolojisinin öncülerindendir. *Vers une civilisation du loisir?* (Boş Zamanlar Uygarlığına Doğru?) [1962] ve *le Loisir et la ville* (Boş Zamanlar ve Kent) [1. cilt 1966, 2. cilt 1976] adlı kitapları yazdı. (L)

***DUMERY** (Henry), fransız filozofu. — *Philosophie et Sciences de l'homme* (Felsefe ve İnsan Bilimleri) [1967], *Faith and Reflection* (İnanç ve Düşünce) [1968], *De la difficulté d'être Platonicien* (Plantoncu Olmanın Güçlüğüne Dair) [1977], *Proclus et la puissance de produire* (Proclus ve Üretme Gücü) [1981] yayınlanan son kitaplarıdır. (L)

***DUMESNİL** (René), fransız müzik ve edebiyat eleştirmeni. — (öl. Paris 1967). [L]

***DUMEZİL** (George), fransız din tarihçisi. — 1978'de Académie française'e üye oldu. Son eserleri: *Les Dieux souverains des Indoeuropéens* (Hint-Avrupa Irklarının Baş Tanrıları) [1977], *Roman de Scythie et d'alentour* (İskitya ve Dolaylarının Öyküsü) [1978], *Mariages Indo - européens, suivi de quinze questions romaines* (Hint-Avrupa Irklarında Evlilik ve Roma Üzerine Onbeş Soru) [1979], *Apollon sonore et autres essais* (Cafcaflı Apollon ve Başka Denemeler) [1982]. (L)

***DUMFRİESSHİRE** İngiltere'de idare bölgesi. — 142 400 nüf. (L)

***DUMİTRİU** (Petru), romanyalı yazar. — 1968'de *Gri Gözlü Adam*'ı, 1969'da *Milo'ya Dönüş*'ü yazdı. *Bilinmeyen Tanrıya* (1979) adlı kitabında kişisel dramından yola çıkarak, toplum içinde doyumsuz olan ve mutluluğu mistik çilelerde bulan bir insanı anlattı. (L)

***DUMLU,** Erzurum ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 596 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 3 748 nüf. (1980). Belediye. (M)

Dumluca Barajı, Mardin ilinin Derikli ilçesinde Buğur suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 693 m; barajın temelden yüksekliği 32,5 m; talvegden yüksekliği 27 m; normal su kotu 689 m; normal su kotunda depolama hacmi 35,3 milyon m³; göl alanı 2,74 km²; sulama alanı 2 400 ha'dır. (M)

***DUMLUPINAR,** Kütahya ilinde, Altıntaş ilçesine bağlı bucak. — 6 325 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 352 nüf. (1980). Belediye. (M)

DUMONT (Louis), fransız antropoloji bilgini (Selanik 1911). 1937'de Halk Sanatları ve Gelenekleri Müzesi'ne girerek Provence folkloru üzerine bir inceleme yaptı ve 1951' de la Tarasque adıyla yayınladı. II. Dünya Savaşı sırasında cezaevine konuldu ve burada sanskritçeyi öğrendi. 1949 - 1950 yıllarını Hindistan'da geçirdi ve *Une sous-caste de l'Inde du Sud* (Güney Hindistan' da Bir Alt-Kast [1957]) adlı tezi için malzeme topladı. Bu tezini bütünleyen *Hiérarchie et Alliance*'da (Hiyerarşi ve İttifak) güney Hindistan'daki akrabalığı inceledi. *Homo Hierarchicus* (1966) kast sistemi üzerine düşüncelerini kapsar. *Homo Aequalis*'de (1. cilt 1977) liberal batıya eğildi. 1955'de, Toplum-bilimleri Yüksek Araştırmalar Okulu'na araştırma yönetmeni olarak atandı. (L)

DUMONT (René), fransız tarımbilimcisi (Cambrai 1904). 1929 - 1933 yılları arasında Çinhindi'nde görev yaptı ve fransız sömürgeciliğinin sömürüsüne tanık oldu. Sonra, Ulusal Tarım Enstitüsü'nde dersler verdi. 1951 - 1974 yılları arasında karşılaştırmalı tarım profesörü olarak görev yaptığı bu kuruluşta, üçüncü dünyanın gelişmesi konusunda gerçek bir düşünce ekolünün temellerini attı. II. Dünya Savaşı'ndan sonra, fransız tarımının yoğunlaştırılmasının öncülerinden oldu. Üçüncü dünya üzerine yaptığı çalışmalarda, bu ülkelerdeki tarımın durgunlaşmasından veya gerilemesinden, buralarda iktidarı elinde tutan gruplarla birlikte gelişmiş ülkelerin de sorumlu olduğunu ısrarla belirtti. 1974 başkanlık seçimlerinde ekolojist akımın adayı oldu. Eserlerinin pek çoğu, varlıklı ülkelerin bencilliğine karşı bir suçlamadır: *Les Viyages d'un agronome en France* (Bir Tarımbilimcinin Fransa Gezileri) [1952], *l'Afrika noire est mal partie* (Kara Afrika İyi Bölüşülmemiştir) [1962], *Cuba est-il socialiste?* (Küba Sosyalist midir?) [1970], *Utopie ou la Mort* (Ütopya veya Ölüm) [1973], *Agronome de la faim* (Açlığın Tarımbilimcisi) [1974], *Seule une écologie socialiste* (Yalnız Sosyalist Bir Çevrebilim) [1977], *l'Afrique étranglé* (Boğazlanmış Afrika) [1980]. (L)

***DUNAN** (Marcel), fransız tarihçisi. — (öl. Paris 1978). [L]

***DUNAUJVAROS,** Macaristan'da, Budapeşte'nin güneyinde kent. — 59 000 nüf. Makina, seramik, konfeksiyon, karbon kimyası sanayii. (L)

DUNDALK, ABD'de (Maryland) kent. Baltimore'un güneydoğu banliyösü. 85 400 nüf. (L)

***DUNDALK,** İrlanda'da (Leinster ili) liman kenti. — 21 700 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***DUNDEE,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 182 000 nüf. XIX. yüzyılda çok önemli olan jüt işçiliği ve reçel sanayii çok geriledi. Elektronik, saat ve kayıt aletleri sanayii de krizdedir. Denizde delme yapan aletler sanayii son zamanlarda gelişti. (L)

***DUNEDİN,** Yeni Zelanda'da kent. — 120 200 nüf. Gübre sanayii. Limanı Port Chalmers'dan petrol ürünleri, çelik, çimento ve fosfat dışalımı ve tarım ürünleri (pamuk, dondurulmuş et, süt ürünleri) dışsatımı yapılır. (L)

***DUNGAN'LAR,** XIX. yüzyılda Rus Türkistanı'na göçetmiş, Sovyet Orta Asyası'nda yaşayan çinli müslümanlara verilen ad. — 1979'da sayıları 52 000'e ulaştı. Sünnî - Hanefi olan Dungan'lar, çince konuşurlar. (L)

***DUNKERQUE,** Fransa'da, Kuzey denizi kıyısında kent. — 83 759 nüf. Limanın yıllık mal trafiği hacmi 40 milyon tondur. 300 000 ton'a kadar gemilere açık olan Dunkerque, Fransa'nın üçüncü büyük limanıdır. Tersane, Belediye Güzel Sanatlar Müzesi (1973). Kentin kuzeyinde Jean Arp'ın Heykeller Bahçesi. (L)

***DUN LAOGHAİRE,** İrlanda'da (Leinster ili, Dublin yönetim ili) kent. — 53 200 nüf. Seyahat ve eğlence limanı. (L)

***DUNSTABLE,** Büyük Britanya'da (Bedfordshire) kent. — 32 000 nüf. Roman ve gotik kilise. Kent yakınında hayvanat bahçesi. (L)

***DUONG VAN MİNH,** vietnamlı siyaset adamı ve asker. — Devlet başkanlığı görevinden uzaklaştırılınca 1965'de Tayland'a göç etti. Saygon'a döndüğünde, Nguyen Van Thieu'ye hizmet etmeyi redderek «üçüncü kuvvet» diye adlandırılan ılımlı kişilerle ilişki kurdu (1970). 1975 baharında komünist saldırı general Thieu'yü sürgüne gönderdiğinde Van Minh kendisini geçiş döneminin adamı olarak görüyordu. Güney Vietnam'ın son cumhurbaşkanı sıfatını ancak 2 gün taşıdı: 30 nisan 1975'de Saygon' un teslim belgesini imzaladı. (L)

Renato DULBECCO

DUPOND (Patrick), fransız dansçısı (Paris 1959). Paris Operası Dans Okulu'nda öğrenim gördü. 1975'de Ladril, 1976'da baş dansçı, 1980'de yıldız dansçı olarak atandı. 1976 Uluslararası Varna yarışmasında altın madalya kazandı. *Korkunç İvan, Romeo ve Jüliyet ve Bolero*'da önemli roller aldı. *Daphnis et Chloè* (John Neumeier'in, 1978), *le Fantôme de l'Opéra* (Operanın Hayaleti) [Roland Petit'nin, 1980] ve *Vaslav* (J. Neumeier'in, 1980) balelerindeki yorumuyla ilgi çekti. (L)

***DUPONT** (Clifford), rodezyalı devlet adamı. — (öl. Salisbury 1978). Ocak 1976' ya kadar cumhurbaşkanlığı görevinde bulundu. (L)

***Du Pont de Nemours,** amerikan kimyasal ilaç şirketi. — Haziren 1981'de Conoco Petrol şirketiyle imzalanan anlaşmadan sonra Du Pont de Nemours, Conoco'nun da sahibi oldu ve bu yakınlaşma, yedinci amerikan sanayi grubunu doğurdu. İki kuruluş birbirini tamamlar niteliktedir: Conoco, Du Pont'a düzenli olarak petrol ürünleri sağlamaktadır. (L)

***DUPUİS** (Albert), belçikalı besteci ve pedagog. — (öl. Brüksel 1967). [L]

DUQUE DE CAXİAS, Brezilya'da kent. Rio de Janeiro'nun kuzeyinde. 639 100 nüf. Kimya ve makina sanayii. (L)

***DURAĞAN,** Sinop ilinde ilçe. — 32 945 nüf., 49 köy. İlçe merkezi 4 389 nüf. (1980). [M]

***DURAK,** Balıkesir ilinde, Kepsut ilçesine bağlı bucak. — 8 818 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 224 nüf. (1980). [M]

DURAND (Gilbert), fransız sanat tarihçisi ve filozofu (Chambéry 1921). Grenoble III Üniversitesi'nde profesör oldu. Düşsellik Üzerine Araştırma Merkezi'ni (Centre de recherche sur l'imaginaire) kurdu. Efsane, ayin, din ve nevroz çözümlemelerinden yola çıkarak, insan ilişkilerinin temelini oluşturan «büyük evrensel düşler»i inceledi. Buna paralel olarak, psikanaliz yoluyla simgeden belirtiye indirgemenin yanı sıra görevselcilik ve yapısalcılığın gerçekleştirdiği toplumbilimsel ve dilbilimsel indirgemeyi de eleştirdi. Simgenin ve insan bilimlerinin bu eleştirisi onu, yeni bir hümanizma ve genel bir simgeler bilimine dayalı «yeni bir antropolojik anlayış»a yöneltti. Yazarın, *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire* (Düşselliğin İnsanbilimsel Yapıları) [1960] adlı kitabı, mitoslarda rastlanan, kahramanlığı, mistikliği ve bu ikisinin bireşimi olan sentetik yapıyı çözümlemeye çalışır. Yazar, psikososyal düşselliğin bu üç büyük yapısının, yalnız psikofizyolojik refleksleri (duruş, sindirim ya da çiftleşme) değil, aynı zamanda, sırasıyla bir kesiklik, bağlantı veya örnekseme ilkesine dayanan üç mantığı doğruladığını da gösterir. Dahası ona göre, imgenin günsel ve tünsel (gündüz ve geceye ilişkin) iki düzeni ya da kutupsallığı vardır. İmgelem, karşıt gerilimli bu güçler arasında düzenleyici ya da dengeleyici bir dinamizm olarak kavranabilir. Böylece simgesel imgelem, insanın yaşamsal ve psikososyal dengesini kurma işlevini üstlenir. Durand'ın öteki kitapları: *l'Imagination symbolique* (Sim-

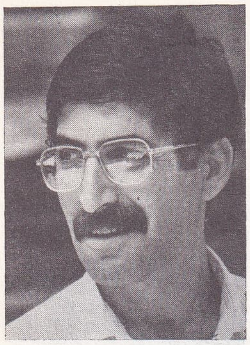
Refik DURBAŞ

Nükhet DURU

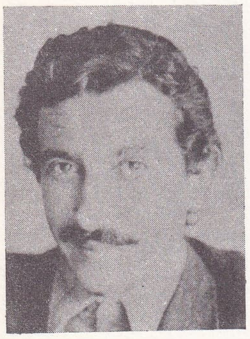
Orhan DURU

gesel İmgelem) [1964], *Science de l'homme et tradition* (İnsan Bilimi ve Gelenek) [1975]. (L)

***DURAND** (Paul François Marius Alexandre), fransız hekimi. — (öl. Charbonnière-les-Bains, Rhône 1960). [L]

***DURAS** (Marguerite), fransız kadın romancı, senaryo yazarı ve film yönetmeni. — Roman ve film çalışmalarını sürdürdü; çoğu kez kendi romanlarını filmleştirdi. Senaryolarını da kendisi yazdı. 1975'te çektiği *India Song* (Hint Şarkısı) filmi öncü (avant-garde) niteliğiyle yankı uyandırdı. Romanlarında, çağdaş amerikan romanının varoluşçu ve psikanalitik temalarını işledi. *Son nom de Venise dans Calcutta désert* (Issız Kalküta'da Onun Venedikli Adı) [1976] adlı filminde de aynı gizemli estetiği sürdürdü. Konuşmalar ve sözcükler onun filmlerinde önemli işlev görür. Sanatçının diğer başlıca filmleri: *Des journées entières dans les arbres* (Bütün Gün Ağaçlarda) [1976], *Baxter, Véra Baxter* (1977), *le Camion* (Kamyon) [1977], *le Navire-Night* (Gece Gemisi) [1978], *Aurelia Steiner* (1979), *Agatha et les lectures illimitées* (Agatha ve Sonsuz Okumalar) [1981], *l'Homme atlantique* (Atlantik İnsanı) [1981], *Il Dialogo di Roma* (Roma Söyleşisi) [1982]. (ML)

***DURBAN,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Natal) kent. — 977 300 nüf. (yüzde 40'ı hintli). 35 Mt'luk yük trafiğiyle, Afrika limanları içinde ilk sırayı alır. Dokuma fabrikaları, tersaneler, besin sanayii, şeker arıtımevi. (L)

***DURBAŞ** (Refik), türk şairi. — İlk şiirlerinde İkinci Yeni akımının etkileri görülen Durbaş, son şiirlerinde kendine özgü bir ses yaratmayı başardı. Yeni kitapları: *Çırak Aranıyor* (1978) [1979 Yeditepe Şiir Ödülü], *Denizler Sincabı* (çocuklar için) [1979], *İkinci Baskı* (çocuklar için) [1979], *Çaylar Şirketten* (1980), *Nereye Uçar Gökyüzü* (1983). [M]

***DUREY** (Louis), fransız bestecisi. — (öl. Saint - Tropez 1979). [L]

DURG, Hindistan'da kent. Madhya Prades' in güneyinde. 245 000 nüf. (Yakınındaki Bhilai demir-çelik merkeziyle birlikte). [L]

***DURGAPUR,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 206 600 nüf. Termik santraller. Metalurji, kimya, yapı malzemeleri sanayii. Teknoloji üniversitesi. (L)

***DURHAM,** ABD'de (North Carolina) kent. — 95 400 nüf. Üniversite. (L)

***DURHAM,** Büyük Britanya'da kent. — 25 600 nüf. Ticaret ve yönetim merkezi.

— *Durham idare bölümü,* 604 700 nüf. (L)

***DURRELL** (Lawrence), ingiliz yazarı. — Son kitapları: *Büyük Fitil* (1972), *Antrobus'un En İyisi* (1974), *Beyefendi ya da Şeytan* (1975), *Livia ya da Canlı Gömülmüş Kadın* (1978). Şiirler de yazdı. *Collected Poems* (Toplu Şiirler) [1980]. *Oscar Epfs takma* adıyla Bonnard etkisinde sürrealist suluboya resimler yaptı. (L)

***DURSUNBEY,** Balıkesir ilinde ilçe. — 52 264 nüf., 103 köy. İlçe merkezi 10 293 nüf. (1980). [M]

DURU (Nükhet), türk kadın hafif müzik şarkıcısı (İstanbul 1953). Kandilli Kız Lisesi'nde okudu. Okul sırasında müzikle ilgilendi. Çeşitli gazino ve gece kulüplerinde solist olarak çalıştı. 1970'lerin başında bazı sinema filmlerinde küçük rollerde oynadı. Sonra müzik alanında atılım yaparak üne kavuştu. Uzun süre Mehmet Teoman - Cenk Taştan ikilisinin eserleriyle plaklar doldurdu. TV'de «KameraI» adlı programın sunuculuğunu yaptı. 1980'de *Saz mı Caz mı* adlı müzikalde oynadı. Başlıca parçaları: *Ben gene sana vurgunum; Melankoli; Takalar geliyor allı yeşilli, İstanbul.* (M)

DURU (Orhan), türk hikâyecisi (İstanbul 1933). Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'ni bitirdi (1956). Bir süre veterinerlik yaptıktan sonra aynı fakültede asistan olarak çalışmaya başladı. 1960'ta fakültedeki görevinden ayrılarak gazeteciliğe atıldı. 1970'ten beri Milliyet gazetesinde çalışmaktadır ve 1983'den bu yana aynı gazetede Köşe yazıları yazmaktadır.

1953 - 1960 arasında çeşitli dergilerde hikâyeleri yayımlanan Duru, bu dönemde, hiçlik, bunaltı gibi konulara el atmadan bazen alay, bazen mizah yoluyla toplumsal yaşamdaki düzensizlikleri dile getirdi. 1960' tan sonra yeni konulara yöneldi, siyasal konulara ağırlık verdi. *Ağır İşçiler* adlı hikâyesiyle TRT 1970 Hikâye Başarı Ödülü' nü kazandı. Eserleri: (Öyküler; *Bırakılmış Biri* [1959], *Denge Uzmanı* [1962], *Ağır İşçiler* [1974], *Kısas-ı Embiya* [1979], *Yoksullar Geliyor* [1983]). Bir de *Kıyı Kıyı, Kent Kent* (1977) adlı gezi yazıları kitabı vardır. (M)

DURU (Süreyya), türk film yönetmen ve yapımcısı (Samsun 1930). Film yapımcısı Naci Duru'nun oğlu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi (1949). Hukuk okurken sinemaya girdi. 1954'de yapımcı oldu; 1957'de Murat Film'i kurdu. 1960'da *İstanbul'da Aşk Başkadır*'la başladığı yönetmenliğinde önceleri melodramlar ve serüven filmleri yönetti (*Yakılacak Kitap,* 1963; *Sevgim ve Gururum,* 1965; *Malkoçoğlu,* 1966; *Selahattin Eyyubî,* 1970). Giderek toplumsal sorunlara yönelik ilginç edebiyat uyarlamalarıyla adını duyurdu; bunlardan *Bedrana* ile 1974 Antalya Şenliği'nde ikincilik, *Kara Çarşaflı Gelin* (1975) ile 1977 Antalya Şenliği'nde birincilik ödülü aldı. *Güneşli Bataklık* (1977) adlı filmi de Çekoslovakya'daki Karlovy-Vary şenliğinde özel ödül kazandı. En son N. Cumalı'dan uyarladığı *Derya Gülü* (1979) ile kendinden söz ettirdi; bu filmin iki baş oyuncusu (M. Orhonsay - İ. Yüce) 1981 Antalya Şenliği'nde ödül kazandı. (M)

DURU (Yılmaz), türk film yönetmeni, yapımcısı ve oyuncusu (Adana 1933). Liseden ayrıldı. 1944'de Ses Opereti'nde sahneye çıktı. Dansörlük yaptı. 1954'de oyuncu olarak sinemaya girdi. 1966'da *Ekmek Kavgası* ile yönetmenliğe geçti; yönettiği filmlerin çoğunda oynadı. Tura Film'i kurup yapımcılığa da başladı. Antalya şenliklerinde 1967'de *Zalimler,* 1968'de *İnce Cumali,* 1972 Adana «Altın Koza» şenliğinde de *Kara Doğan* ile en iyi film ve yönetmen ödüllerini aldı. 1979'da yapımcı ve oyuncu olarak SSCB ile *Ferhat ile Şirin* adlı ortak yapımı ger;çekleştirdi. Yönettiği diğer başlıca filmler: *Bin Yıllık Yol* (1968), *Büyük Göç* (1969), *Elvan* (1971), *Meyro* (1973), *Yılan Yuvası* (1974), *İnce Memed Vuruldu* (1975), *Günahkâr* (1976). [M]

DUŞANBE, esk. **Stalinabad*,** Sovyetler Birliği'nde kent. — Tacikistan Cumhuriyeti' nin başkenti. 493 000 nüf. Yönetim ve sanayi merkezi. Makina, dokuma (pamuk ve ipek), besin sanayii. (L)

***DUŞKİN** (Aleksey Nikolayeviç), sovyet mimarı. — (öl. Moskova 1977). [L]

***DUTİLLEUX** (Henri), fransız bestecisi. — Yaylı çalgılar dörtlüsü için *Ainsi la nuit* (Böyle Gece) [1974] ve orkestra için *Timbres, Espace, Mouvement* (Tınılar, Uzay, Hareket) [1977] son besteleridir. (L)

***DUTLUCA,** Erzincan ilinde, Kemaliye ilçesine bağlı bucak. — 2 756 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 375 nüf. (1980). [M]

DUVAL (Paul Marie), fransız akrekoloğu (Paris 1912). 1946'da Uygulamalı Yüksek Okul'a yönetici oldu. 1964'den beri Collège de France'da profesördür. Galya arkeolojisi ve tarihi uzmanı olan Duval'in kitapları: *Cherchell et Tipasa. Recherches sur deux villes fortes de l'Afrique romaine* (Cherchell ve Tipasa. Kuzey Afrika'nın İki Güçlü Kenti Üzerine Araştırmalar) [1946]; *la Vie quotidienne en Gaule pendant la paix romaine - Ier - IIIe s. apr. J. -C.* (Roma Barışı Sırasında Galya'da Günlük Yaşam - MS I-III. yy.) [1953]; *les Dieux de la Gaule* (Galya Tanrıları) [1957]; *Paris antique, des origines au IIIe s.* (Başlangıcından III. yy'a Kadar Eski Paris) [1961]; *les Inscriptions antiques de Paris. Histoire générale de Paris* (Paris'in Eskiçağ Yazıtları, Genel Paris Tarihi) [1961]; *les Celtes* (Keltler) [1977]. Duval, Gallia adlı dergiyi yönetmektedir. (L)

***DUVALİER** (Jean-Claude), haitili devlet adamı. — 1977'de genel af ilan etmesine ve 1979'da serbest sayılabilecek seçimler yapmasına rağmen, sürdürdüğü otoriter rejim, ülke içinde olduğu gibi dışında da sürekli eleştiri konusu oldu. (L)

***DUVERGER** (Maurice), fransız hukukçusu ve siyasetbilimcisi. — Son kitapları: *Sociologie de la politique* (Siyaset Sosyolojisi) [1973], *la Monarchie républicaine* (Cumhuriyetçi Monarşi) [1974], *Echec au roi* (Şaha Mat) [1978]. (L)

DUVERT (Tony), fransız yazarı (Villeneuve-le-Roi 1945). 1973'de *Paysage de fantaisie* (Gösterişli Manzara) [1972] adlı kitabıyla Médicis Ödülü'nü kazandı. *Journal d'un innocent*'da (Masumun Günlüğü) [1976] genç bir eşcinselin serüvenlerini anlattı. Erotizm ve canlılık öteki romanlarına egemendir ve toplumsal gerçeklik betimlemesiyle iç içedir (*l'Ile Atlantique* [Atlantik Adası], 1979). Eserlerinde çocuk ve yetişkin cinselliği ve baskıcı yaşlılar egemenliği ana temayı oluşturur (*le Bon Sexe Illustré* [Ünlü Cinsi Latif], 1973; *l'Enfant au masculin* [Çocuktan Erkeğe], *1980*). [L]

***DUVİEUSART** (Jean), belçikalı siyaset adamı. — (öl. Couillet 1977). 1968'de Sosyal - Hristiyan Parti'den ayrılarak Wallon Birliği'ni kurdu. (L)

DUVİGNAUD (Jean Octave Auguste AUGER), fransız sosyoloğu (La Rochelle 1921). Tours Üniversitesi'nde profesörken, 1968'de Bilgi Sosyolojisi ve Sosyal Antropoloji Laboratuarı'nın kurucuları arasında yer aldı. Sanat ve tiyatro sosyolojisinden yola çıkarak, çözümleme alanını «düşselliğin sosyomorfolojisi»ne doğru genişletti. Şenlik, trans, yetenek ve düş konularını kapsayan bu sosyomorfoloji, düşsel alanların oluşumunu inceler. *Sociologie de l'art* (Sanat Sosyolojisi) [1967] adlı kitabında Duvignaud, sanatsal yaratı sosyolojisini, yaratıcı davranışlar ile sanatın toplumsal işlevlerinin kesişme noktasına yerleştirdi. Bu amaçla beş işlemsel kavram önerir: «dram», yani «yaratıcı birey düzeyinde tüm topluma güç veren ve kollektif yaşamı oluşturan karşıt biçimlerin çarkı içinde eserin oluşumunu sağlayan davranış, heyecan, tavır, ideoloji ve eylemlerin tümü», gerçeklikten kopuk bir sistemin, yalnız soyut bir öğesi değil, iletişime yönelmiş bir «eylem paketi» olan «polemik gösterge»; sanat dediğimiz olayı doğuran «kozmik ve toplumsal sınıflandırma sistemlerinin karşılaşması»; toplumsal yapı değişikliği sonucunda ortaya çıkan çözülme anlamında «kuralsızlık» (anomie); «atypisme», yani grup modeline toplumsal ve kültürel uyumsuzluk - bireyi yaratmaya itebilecek inzivaya çekilme durumu. Duvignaud'nun öteki kitapları: *Durkheim, sa vie et son oeuvre* (Durkheim, Yaşamı ve Eserleri) [1965], *Sociologie de thèatre* (Tiyatro Sosyolojisi) [1965], *Introduction à la Sociologie* (Sosyolojiye Giriş) [1966], *Sociologie de l'art* (Sanat Sosyolojisi) [1967], *Chebika* (1968), *Le Langage perdu* (Kayıp Dil) [1973], *Fêtes et civilisations* (Şenlikler ve Uygarlıklar) [1973], *Le Don du rien* (Hiçliğin Verdiği) [1977], *le Jeu du jeu* (Oyun Oyunu) [1980]. (L)

DUX (Pierre), fransız tiyatro oyuncusu (Paris 1908). 1929'da Comédie Française'e girdi ve Figaro rolünü oynadı. Özellikle Molière kahramanlarını canlandırmada büyük başarı kazandığı klasik repertuarın dışında. Cyrano de Bergerac'da (E. Rostand' ın) *Cyrano* rolüyle büyük beğeni topladı. M. Achard'ın Patate (Hödük) [1975] adlı oyununda rol aldı. Özellikle Montherlant (La Reine morte [Ölü Kraliçe], 1942; La Guerre civile (İç Savaş), 1965; Malatesta [1970]) ve Molière'in (İnsandan Kaçan [Le Misan thrope], 1947 ve 1977) eserlerini sahneye koydu. Önemli rolleri arasında şunlar sayılabilir: P. Valéry'nin *Monsieur Teste*'i (Bay Teste) [1974], Shakespeare'in Kralların Gecesi (1975) oyununda *Malvolio* rolü, C. Goldoni'nin Yazlık Yeri adlı oyununda *Filippo* rolü (sahneye koyan: G. Strehler, 1978). Dux bir süre de konservatuarda öğretim üyeliği (1952-1956) ve Comédie - Française'de yönetmenlik yaptı (1970 - 1979). [L]

***DUYAR** (Gürdal), türk heykelcisi. — Kayseri'de Atatürk (1975), Develi'de Seyrani (1976), Bozüyük'te Kurtuluş (1981) anıtlarını, İstanbul'da İsmail Dümbüllü (1980), Abdi İpekçi (1980) ve Tanburî Cemil (1983) büstlerini gerçekleştirdi. (M)

***DUYDUK** (Ali Naci), türk gazetecisi ve siyaset adamı. — 1980'de öldü. (M)

DUYGUSALLIK i. Yeni k. Psikol. Duy-

Foto. X ; Günaydın arşivi ; X (MEYDAN)

gusal olma ya da davranma: *Duygusallıkta sen, kız kardeşini geride bırakırsın.* (M)

DÜMEN (Haydar), türk hekimi (Uşak 1931). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1955). Nöroloji ve psikiyatri kliniklerinde asistan olarak görev yaptı. 1958'de bu dallarda uzman oldu. Sırasıyla Adana, Uşak, Erzurum ve İstanbul'da çeşitli hastanelerde sinir ve ruh hastalıkları hekimi olarak çalıştı. 1980'de emekli oldu. Toplumun cinsel bakımdan son derece bilgisiz, cinsel sorunların çok fazla ve buna bağlı suç oranının çok yüksek olması dolayısıyla özel araştırmalarını bu alanda yoğunlaştıran Dümen, gazete ve dergilerdeki yazılarıyla olduğu kadar kitaplarıyla da halkın cinsel yönden aydınlatılmasına çalıştı. Başlıca eserleri: *Cinsel sorunlarımız* (3 cilt; 1967), *Cinsel Yaşam I, II* (1972-1978), *Sağlık ve Yaşam* (1972), *Gebelikten Korunma* (1973), *Cennet Şeytana Kaldı* (oyun; 1971), *Anahtar Kilide Uymadı* (oyun; 1975), *Merhaba Yurttaş* (hikâyeler, 1976), *Evlilik* (1976), *Cinsel Dünyamız* (1983). (M)

DÜNDAR (Uğur), türk TV program yapımcısı ve sunucusu (İstanbul 1943). Vefa Lisesi'ni ve İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. 1970'de TV program yapımcısı olarak TRT'ye girdi. İngiltere'de kurs gördü. İlk yıllarda spor programlarında çalıştı. Daha sonra Magazin ve Belgesel Yayınlar şefi oldu. *Yaşadığımız Günler, İşte Hayat, Aydan Aya, Günler Geçerken, Çarşamba Gecesi, Günlerin Getirdiği* gibi ilginç programlar hazırlayıp sunarak ad yaptı. 1975'te A. Yılmaz'ın *İşte Hayat* filminde oyunculuğu denedi ama sürdürmedi. 1978'de İstanbul Televizyonu program müdürlüğüne getirildi. 1980 sonrasında bir süre Güneş gazetesinde çalıştı; sonra TV'ye program yapımcılığına döndü. *Olay* adlı programıyla yeniden ilgi uyandırdı. (M)

DÜNDARLI, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi 3 788 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Dünya Sendikalar Federasyonu.** Bk. *Sendikalar Fed.* (Dünya).

DÜRDER (Baha), türk yazarı (İstanbul 1912 - Tekirdağ 1983). İstanbul İlköğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra bir süre ilkokul öğretmenliği yaptı. 1938'de Gazi Eğitim Enstitüsü'nü ve 1950'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü de bitirdi. Orta dereceli okullarda ve İstanbul Eğitim Enstitüsü'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. 1969'da emekli oldu. 1934-1941 arasında Yeni İnsanlık, Hamle ve Kalem dergilerinde hikâyeleri ve kitap tanıtma yazıları yayımlandı. Sonra tiyatro ve edebiyat konularında araştırmalara yöneldi. Tek başına ya da Haydar Ediskun'la birlikte otuzu aşkın okullar ve amatörler için oyunlar yazdı; gene Ediskun'la birlikte Türkçe, edebiyat ve dilbilgisi ders kitapları hazırladı. Başlıca eserleri: *Namık Kemal'in Romanları* (inceleme; 1940), *Halide Edip* (inceleme; 1940), *Okunacak Romanlar* (1959), *Şairler, Edipler, Muharrirler* (7. bs. 1967), *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi* (M. N. Özen'le birlikte; 1967), *Roman Anlayışı* (yerli, yabancı yazarlardan derleme; 1971). [M]

***DÜREN,** Batı Almanya'da (Rheinlad - Westfalen) kent. — 86 700 nüf. Metalurji sanayii. (L)

***DÜRRENMATT** (Friedrich), almanca yazan isviçreli yazar. — Son kitabı: *İsrail'e Dair* (1976). [L]

***DÜSSELDORF,** Batı Almanya'da kent. — 589 113 nüf. Banka ve sigorta şirketleri, sanayi ve ticaret kuruluşları. Makina, ağır donatım, elektroteknik ve besin sanayii. Eski kent onarılarak eğlence ve lüks tüketim (mücevherat) merkezi oldu. (L)

DÜŞKÜNLEREVİ çoğl. bls. i. Çalışma gücü olmayan, yoksul ve çoğunlukla yaşlı kimselerin barındırıldığı toplumsal yardım kurumu (*Eşanl.* DARÜLACEZE). [M]

DÜŞLEMEK geçz. f. Bir kişiyi, bir nesneyi, bir olayı zihninde canlandırmak, gözünün önüne getirmek. (*Eşanl.* HAYAL ETMEK). [M]

DÜŞSEL sıf. Yeni k. Gerçek olmayan, zihinde tasarlanan, düşlenen: *Hiçbir ressam dış dünyayı, düşsel bir dünyanın içine yerleştirmek için onun kadar başarı sağlamamıştır.* (S. Birsel). [*Eşanl.* HAYALİ, MUHAYYEL]. (M)

DÜŞSEVER bls. i. ve bls. sıf. Yeni. k. Kendini, sahip olmak, ulaşmak istediği şeylerin sahibiymiş ya da onlara ulaşmış gibi düşlemekten hoşlanan (kimse) [*Eşanl.* HAYALPEREST]. (M)

DÜŞSEVERLİK bls. i. Yeni k. Düşsever olma özelliği. (*Eşanl.* HAYALPERESLİK). [M]

DÜŞÜN i. Yeni k. (düşünmek'ten). Bir nesne, bir olay ya da nesneler, olaylar arasındaki ilişkiler üzerine zihinde yer alan soyut tasarım. (*Eşanl.* İDE, FİKİR). [M]

DÜŞÜNSEL sıf. Yeni k. Düşün ve düşünce ile ilgili; düşünceye ve düşünmeye dayanan. (*Eşanl.* FİKRÎ, İDEAL). [M]

***DÜVERTEPE,** Balıkesir ilinde, Sındırgı ilçesine bağlı bucak. — 11 704 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 034 nüf. (1980). [M]

DÜZAĞAÇ, Afyonkarahisar ilinde, Sinanpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 511 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DÜZBAĞ,** Kahramanmaraş ilinde, Pazarcık ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 264 nüf. (1980). Belediye. (M)

***DÜZCE,** Bolu ilinde ilçe. — 182 907 nüf., 212 köy. İlçe merkezi 37 858 nüf. (1980). [M]

DÜZENEK i. Yeni k. Belli bir sonuca ulaşmak amacıyla karmaşık bir biçimde düzenlenmiş organ ya da parçalar bileşimi. (*Eşanl.* MEKANİZMA). [M]

***DÜZKÖY,** Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesine bağlı bucak. — 24 932 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 3 804 nüf. (1980). Belediye. (M)

DÜZYAYLA, Ordu ilinde, Gölköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi 2 778 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Dviyenye** (TOPLULUĞU), sovyet sanat topluluğu. — 1970'de Nusberg'in batıya iltica etmesiyle yalnız kalan İnfante, daha çok sosyolojik ve kavramsal yönü ağır basan toplu sergilere katıldı. (L)

***DVORNİK** (Frantisek), çek din adamı ve bizans uzmanı. — (öl. Chomyz, Moravia 1975). [L]

***DYGAT** (Stanislaw), polonyalı yazar. — (öl. Varşova 1978). Son kitapları: *Disneyland* (1965), *Karnaval* (1968), *Münih Garı* (1973). [L]

***DYLAN** (Robert ZİMMERMAN, **Bob** - denir), amerikalı şarkıcı, gitarcı, armonikacı, besteci ve şarkı sözü yazarı. — 1975'te arkadaşlarıyla birlikte «*Rolling Thunder Revue*» adını verdiği bir turneye çıktı ve büyük bir başarı kazandı. 1978'de bu turneden yola çıkarak *Renaldo ve Clara* adıyla bir film yaptı. 1979'da Katolik oldu. (L)

***DZERJİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 257 000 nüf. Yapı malzemeleri sanayii. (L)

***DZI-GUNG.** Bk. ZİGONG.

***DZİERZONİOW,** esk. **Reichenbach,** Polonya'da kent. — 36 000 nüf. Dokuma makinaları ve elektroteknik sanayii. (L)

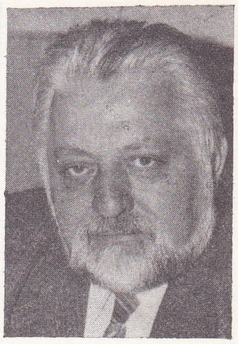

Süreyya DURU

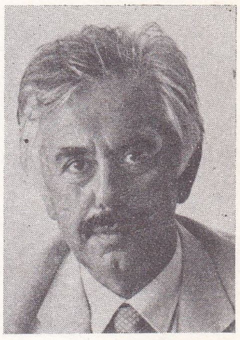

Haydar DÜMEN

E

*EALİNG, Londra'nın batısında (Middlesex) semt. — 280 000 nüf. (L)

EANES (Ramalho), portekizli devlet adamı (Castelo Branco 1935). Orduya girerek, özellikle Makao ve Angola'da hizmet gördü. Portekiz'e demokratik bir düzen getiren 25 nisan 1974 darbesini düzenleyen generaller arasında yer aldı. 1975 kasımında, askeri bir darbeye karşı direnişi örgütledi. 2 nisan 1976'da anayasanın ilanından sonra, cumhurbaşkanlığına adaylığını koydu. Büyük siyasal partiler arasında uzlaşmayı ve devrim sonrası sorunlara en iyi yaklaşımı sağlayabilecek kişi olarak 27 haziran 1976'da, kullanılan oyların yüzde 61,5'ini alarak cumhurbaşkanı seçildi. Aralık 1980 seçimlerinde yine aynı göreve getirildi. 1981'de generaller cuntasındaki şefliğinden ayrıldı. Yüksek komuta yetkisi yine kendisinde kaldı. (L)

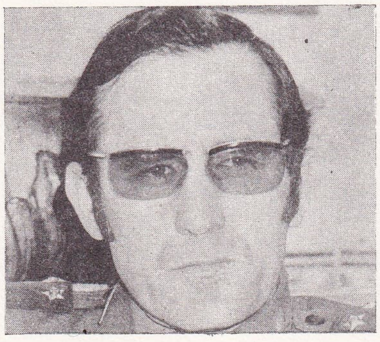

Ramalho EANES

***EASTBOURNE,** Büyük Britanya'da (Sussex) kent. — 77 600 nüf. (L)

***EAST CHİCAGO,** ABD'de (İndiana) kent. — 47 000 nüf. Metalurji. (L)

EAST HARTFORD, ABD'de (Connecticut), Hartford'ın yakınında, Connecticut ırmağı üzerinde kent. 57 600 nüf. Uçak, kâğıt ve dokuma sanayii. (L)

***EAST KİLBRİDE,** Büyük Britanya'da (Lanark, İskoçya) kent. — 63 300 nüf. Elektronik ve makine sanayii. (L)

***EASTLEİGH,** Büyük Britanya'da Southampton kentinde sanayi banliyösü. — 45 300 nüf. Demiryolu malzemesi sanayii. (L)

***EAST LONDON,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Kapland) kent. — 118 300 nüf. Mısır ve ananas ihracatı. Balık konserveciliği. Otomobil montaj sanayii. (L)

***EAST ORANGE,** ABD'de (New Jersey) kent. — 75 000 nüf. (L)

***EAST PROVİDENCE,** ABD'de (Rhode Island) kent. — 48 200 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***EAST SAİNTLOUİS,** ABD'de (İllinois) kent. — 70 000 nüf. (L)

***EATON** (Cyrus Stephen), kanadalı maliyeci. — (öl. Northfield, ABD 1979). [L]

EBBELAAR (Han), hollandalı dansçı (Hoorn 1943). Nederlands Dans Theatre (1959 - 1969) ve American Ballet Theatre'da (1969 - 1970) dansetti. 1970'den itibaren Het Nationale Ballet grubunun en iyi solistlerinden biri olarak tanındı. Hans van Manen'in birçok eserinde rol aldı: Stravski'nin müziği eşliğinde *Üç Bölümlü Senfoni* (1963), *Sessiz Bir Deneme* (1964), *Dualis* (1967), *Daphnis ve Chloè* (1972), *Adagio Hammerklavier* (1973). Ayrıca Rudi van Dantzig'in eserlerini sahneledi: *On the Way* (Yolda) [1970], *Painted Birds* (Boyalı Kuşlar) [1971], *Ramifications* (Bölünmeler) [1973]. (L)

***EBELİK.** — ANSIKL. *Köy ebesi okulları* 1976'da 28 köy ebesi okulundan 1 445 ebe diploma aldı. 1979'e dek artış gösteren mezun sayısı (1 486), 1979'da okul sayısının 14'e indirilmesiyle birlikte 194'e düştü. 1980 yılında sağlık kurumlarında ve kırsal kesimde 15 880 ebe hizmet görüyordu (1975'te bu sayı 12 975'ti). [M]

EBERHART (Richard), amerikalı şair (Austin, Minnesota 1904). İnsanın yüceliğinden endişe duyan, dünyanın karmaşıklığını abartan şiirler yazdı: *Song and İdea* (Şarkı ve Düşün) [1942], *An Herb Basket* [Hasır Sepet] (1950), *The Quarry* (Av) [1964], *Shifts of Being* (Varlığın Değişimleri) [1968], *Poems to Poets* (Şairlere Şiirler) [1976]. Spender'in İngiltere'de sürdürdüğü şiir araştırmalarına paralel çalışmaları da vardır. *A Bravery of Earth* (Dünya Yiğitliği) [1930]. (L)

***EBERSWALDE - FİNOW,** Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde kent. — 47 200 nüf. Kereste ve kaldırma makinaları sanayii. (L)

***EBERT** (Friedrich), alman siyaset adamı. — (öl. Berlin 1979). 1967'ye kadar Doğu Berlin belediye başkanlığı yaptı. Ölümüne kadar parlamentoda SED (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands [Almanya Sosyalist Birlik Partisi]) grup başkanlığı ve Devlet Konseyi başkan yardımcılığı görevini sürdürdü. (L)

EBETSU, Japonya'da, Hokaido adasında, Sapporo'nun doğusunda kent. — 86 300 nüf. Kâğıt sanayii. (L)

***EBU ZABİ,** İran Körfezi'nde aynı adı taşıyan sultanlığın başkenti. — 80 000 nüf. Birleşik Arap Emirlikleri Federasyonu'nun da başkentidir. Liman ve uluslararası havalimanı. (L)

***EBU ZABİ veya EBU DABİ,** Birleşik Arap Emirlikleri federasyonunu oluşturan yedi emirlikten biri ve en büyüğü. — 449 000 nüf.

Ebu Zabi, Doğu Arabistan'daki iç çöllerin bir bölümü ile bir kısım vahaları da içerir. Bu vahalar üzerinde Suudi Arabistan öteden beri hak iddia ediyordu. El-Civa ve el-Buraymi bunlar arasındaydı. 1974 yılında varılan anlaşmayla Buraymi vahası Suudi Arabistan'a terkedilerek iki ülke arasındaki belirsiz sınırlar belirlendi. Buna karşılık Suudi Arabistan'da Birleşik Arap Emirlikleri federasyonunu tanıdı.

Ebu Zabi'nin petrol üretimi yılda ortalama 70 milyon ton dolayındadır. Petrol en çok Hasa bölgesinden, denizde Umm Kaif ve Zakum yataklarından elde edilir. Üretimin önemli bir bölümü, iki rafineri bulunmasına rağmen ham petrol olarak dış ülkelere satılır. Son on yılda aşırı petrol gelirine bağlı olarak ekonomik refah büyük ölçüde arttığı gibi, çoğu yabancı işçi ve teknisyenlerden ve bunların ailelerinden oluşan nüfus da çok kalabalıklaştı. Başlangıçta 3 milyar ton dolayında tahmin edilen petrol rezervinin o kadar olmadığı, ancak 600 milyon ton dolayında bulunduğu daha gerçekçi tahminlerle belirlendi. Arkaik toplum yapısının yanı sıra bu durumun da son yıllarda elde edilen ilerleme ve refahı tehdit ettiği söylenebilir.

Siyasal duruma gelince, Zeyd bin Sultan el-Nahyan kendi emirliğinde iktidarını sürdürdüğü gibi federasyon başkanlığını da korumaktadır (1981'de 5 yıl için yeniden başkan seçildi). [LM]

***EBÜZZİYA** (Alev SİESBYE, Alev-diye tanınır), türk seramikçisi. — Çalışmalarını 1964'te yerleştiği Kopenhag'da sürdürdü. Anadolu seramik geleneğinden esinlenen yüksek pişirimli «taşıl seramik»lerinde yeşilin, tuğla kırmızısının çeşitli tonlarını kullandı. Rotterdam'da Boysman (1976) ve Düsseldorf'ta Hetjens müzelerinde seramiklerini sergiledi (1976). [M]

***ECEABAT,** Çanakkale ilinde ilçe. — 10 300 nüf., 12 köy. İlçe merkezi 4 529 nüf. (1980). [M]

***ECE AYHAN,** türk şairi. — 1977'ye değin yazdığı tüm şiirlerini *Yort Savul* (1977) adlı kitabında topladı. *Zambaklı Padişah* (1981) adında yeni bir şiir kitabı çıktı. Ayrıca *Defterler* (1981) adı altında güncelerini ve anılarını yayımladı. (M)

***ECEVİT** (Bülent), türk şairi, yazarı ve devlet adamı. — Ecevit başbakanlıktan ayrıldıktan (16 eylül 1974) sonra partiler arasındaki anlaşmazlık yüzünden hükümet bunalımı altı ay sürdü. 31 mart 1975'te ilk Milliyetçi Cephe hükümeti kurulduysa da MC ortakları arasında anlaşmazlık çıkması üzerine AP ve CHP'nin oybirliğiyle mecliste erken seçim kararı alındı (5 nisan 1977).

1977 seçim zaferi

5 haziran 1977'de yapılan genel seçimlerde CHP 213 milletvekili elde ettiği halde, tek başına iktidar olamadı. Tarafsız milletvekillerine çağrıda bulunan Ecevit, CHP'nin hükümet kurabilmesi için «11-12 vicdanlı insanın» desteğini istedi. Cumhurbaşkanı Korutürk'ün onayladığı Ecevit'in azınlık hükümeti meclisten güvenoyu alamayınca, yerine Demirel başkanlığında ikinci MC hükümeti kuruldu (12 temmuz 1977).

11 aralık 1977'de yapılan yerel seçimler CHP'nin başarısıyla sonuçlandı. İstanbul, Ankara, İzmir'le birlikte 42 ilde CHP'nin belediye başkanlıklarını kazanması AP'den on milletvekilinin ayrılmasına ve mecliste MC'nin çoğunluğu yitirmesine yol açtı. On milletvekilinin oluşturduğu «müstakil grup»la, birlikte CGP ve DP'nin de desteklediği CHP'nin gensoru önergesiyle İkinci MC hükümeti düşürüldü (31 aralık 1977).

üçüncü kez başbakan

Ecevit'in CHP, CGP, DP ve 10 bağımsız milletvekilinin işbirliğiyle kurduğu ikinci hükümet 218'e karşı 229 oyla güvenoyu aldı (17 ocak 1978). Hükümetin kuruluşundan sonra Ecevit yeniden dış gezilere ağırlık verdi. Kıbrıs sorununun çözümü için İsviçre'nin Montrö kentinde yunan başbakanı Karamanlis'le buluştu (10 mart 1978). Bu arada Avrupalı birçok devlet adamıyla (Willy Brandt, Suarez, Edward Heath, Olof Palme, Mendes - France vb.) görüşen Ecevit daha sonra Belgrad'da Yugoslav devlet başkanı Tito'yla (14 nisan 1978), Sofya'da Bulgaristan devlet başkanı Jivkov'la (3 mayıs 1978), Federal Almanya'da cumhurbaşkanı Walter Schell ve başbakan H. Schmidt'le (10 mayıs 1978), İngiltere'de başbakan James Callaghan ve muhalefet lideri Margaret Thatcher'le görüştü (13 mayıs 1978). Mayıs sonunda çıktığı Batı gezisinde, Belçika başbakanıyla Türkiye'nin Nato ve Ortak pazar ilişkilerini görüştü; 8 gün kaldığı ABD'de Karamanlis'le ikinci kez buluştu; cumhurbaşkanı Carter, İMF başkanı ve öteki yetkililerle görüşerek ABD'nin Türkiye üzerindeki ambargosunu kaldırmaya çalıştı. 21 haziranda yeniden Moskova'ya giden Ecevit, Sovyetlerle kültürel ilişkiler protokolünü, Karadeniz kıta sahanlığı ve FIR hattı anlaşmasını imzaladı. Bu dönemde yurt içinde terör olayları, soygunlar, çatışmalar gittikçe yaygın-

Foto. Dejean/Sygma (LAROUSSE)

laştı. Bu durumdan yararlanan muhalefet, mecliste sert bir tartışmaya, Ecevit'i suçlamaya girişti. Romanya devlet başkanı Ceauşescu'nun çağrılısı olarak gittiği Bükreş'te, iki ülke arasında ekonomik işbirliğini öngören bir protokol imzaladı (12 kasım 1978). Ardından çıktığı Irak gezisinde Saddam Hüseyin'le petrol ve karşılıklı ticaret merkezleri açılması konusunu görüştü. Ecevit aralık 1978'de 35 kişilik bir uzmanlar kuruluyla Norveç, Belçika, İsveç ve Finlandiya'ya giderek Türkiye AET ilişkileriyle Türkiye'de kurulacak atom santralı konusunu planladı. Ecevit'in yaptığı Libya gezisinde ise iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi kararlaştırıldı (30 ocak 1979).

1979 başlarında Ecevit hükümetinden ilk kopma gerçekleşti. Görevinden ayrılan İçişleri Bakanı İrfan Özaydınlı'nın yerine H. Fehmi Güneş atandı. Şubat başlarında kağıda yapılan zammı tekel, petkim, demirçelik ürünleri, akaryakıt, kömür, otomotiv vb. zamlar izledi. Başbakan Ecevit CHP'nin TBMM ortak grup toplantısında uzun süredir hazırlanan ekonomik güçlendirme paketini açıkladı (21 mart 1979). Buna rağmen ekonomik güçlüklerin hiç birini çözemedi. Kuyruklar, sıkıntı, karaborsa, pahalılık aldı yürüdü. Bu dönemde ekonomik sorunların ağırlaşmasının yanı sıra terör olayları da yaygınlaştı. Ecevit hükümeti de terör olaylarını önleyemedi. Sıkıyönetim, İstanbul'da 1 mayıs gösterilerini ve o gün sokağa çıkmayı yasakladı. Ankara'da yapılan CHP il kongresinde Ecevit, parti içi muhalefeti yatıştırmak istedi (6 mayıs 1979). Kavgalı ve gürültülü geçen CHP Büyük Kurultay'ında Ecevit yeniden genel başkan seçildi (24-26 mayıs 1979). Öte yandan birbirini izleyen zamlar, Doğu Anadolu'da bölücülerin eylemleri ve terörün yayılması sonucu haziran 1979'da Ecevit hükümetinde bunalım belirtileri başladı. 14 ekim senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinde CHP'nin yenilgiye uğraması üzerine Ecevit, hükümetin istifasını cumhurbaşkanı Korutürk'e verdi (16 ekim 1979). Ankara'da toplanan olağanüstü CHP kurultayında Bülent Ecevit'in listesi kazandı; eski yönetim kurulundan beş üye değiştirildi (4-6 kasım 1979). 1980 yılının ilk günlerinde cumhurbaşkanı Korutürk'ün silahlı kuvvetlerin uyarı mektubunu iletmesi üzerine, Ecevit'le AP lideri Demirel bir önlem paketi hazırlamaya başladı. Bütçe görüşmeleri sırasında Ecevit, gittikçe yaygınlaşan terör olayları karşısında üç partinin işbirliğini önerdi (29 şubat 1980). Öte yandan Ecevit'in cumhurbaşkanlığı için AP'yle yaptığı anlaşma çağrısı sonuçsuz kaldı. 1 mayıs nedeniyle Ankara, İstanbul, İzmir belediye işçilerinin direnişten vazgeçmesini isteyen Ecevit, kanlı terör olaylarının bir iç savaş durumuna dönüşmesi üzerine hükümeti düşürme çalışmalarına girişti (13 haziran 1980). CHP İstanbul milletvekili Abdurrahman Köksaloğlu'nun öldürülmesi üzerine Ecevit, TBMM'nin hükümeti uzaklaştırıp, doğrudan doğruya hükümet kurmasını önerdi (16 temmuz 1980). Ağustos ayında terör bütün yurtta kanlı olaylarla sürdü. Eylül başında iki parti (AP ve CHP) partilerüstü hükümet formülünde birleşti. Fakat bunu uygulamaya fırsat kalmadı. Çünkü bir iç savaş düzeyine varan terör olaylarını önlemek amacıyla Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu (12 eylül 1980).

12 eylülden sonra

Askeri yönetim öteki parti genel başkanlarıyla birlikte Bülent Ecevit'i de gözetim altına aldı. Gelibolu'da Hamzakoy'da gözetim altında kalan cevit bir ay sonra Ankara'ya getirildi (12 ekim 1980). 28 ekim 1980'de parti eylemleri durduruldu, iki gün sonra Ecevit CHP genel başkanlığından çekildiğini açıkladı. Bir süre sonra Ecevit'in yurt dışına çıkması yasaklandı (14 nisan 1981). Yabancı basına siyasi beyanat verdiği gerekçesiyle hakkında soruşturma açılan Ecevit, Ankara sıkıyönetim Mahkemesi'nce yargılanarak 4 ay hapse mahkûm oldu (2 kasım 1981) ve cezaevine konuldu (3 aralık 1981). 1 şubat 1982'de cezasını tamamlayarak cezaevinden çıktı. Norveç'te yayınlanan bir gazeteye demeç verdiği

Başbakan
Bülent ECEVIT

gerekçesiyle 16 nisanda askerî mahkemece yeniden tutuklanan Ecevit, bu kez de Hollanda TV'siyle «Der Spiegel»e demeç vererek MGK'nin 52 sayılı bildirisine aykırı davrandığı savıyla yargılandı (30 nisan 1982) ve 2 ay 27 gün hapis cezasına çarptırıldı (6 temmuz 1982). 20 ağustos - 15 ekim arasında cezasını çekti. Bu arada Danimarkalı bir gazeteciye verdiği demeç yüzünden yargılandığı davada beraat etti (12 ekim 1982). Nobel ödülü törenine katılmak üzere, başbakan Olof Palme'nin çağrılısı olarak İsveç'e gitmek isteyen Ecevit'e yurt dışına çıkma izni verildi (aralık 1982).

Bir ara bir kısım şiirlerini *Şiirler* (1976) başlığı altında bir kitapta toplayarak yayımladı. (M)

***ECEVİT** (Nazlı) ,türk kadın ressamı. — Ankara'da (1977) ve İstanbul'da (1975, 1978, 1983) sergiler açtı. (M)

***ECHEVERRİA ALVAREZ** (Luis), meksikalı devlet adamı. — 1976'ya dek cumhurbaşkanlığı görevini sürdürdü. İç politikada tarım reformu ve ekonomide milliyetçi uygulamalarıyla sola kaydığı izlenimini verdi. (L)

***ECİJA,** İspanya'da (Andalucia) kent. — 36 000 nüf. Tarım. (L)

ECK (Imre) ,macar dansçısı ve koreografı (Budapeşte 1930). Ferenç Nadasi'nin öğrencisiydi. 1947'de Budapeşte Operası Bale bölümü'ne girdi. 1959'dan itibaren klasik ve modern baleyle caz ve akrobasi öğelerini biraraya getiren kendi eserlerini sahnelemeye başladı. Pas de deux ve minyatür bale türlerinde ustalığını kanıtladı. 1960'da Pecs Ulusal Tiyatrosu bünyesinde Sopiauae Balesi'ni kurdu. Eserleri: *Hiroşima* (1962), *Muhteşem Mandarin* (1965), *Don Juan* (1966), *Cehenneme İniş* (1968), *Yaz Akşamı* (1970), *Macar Kuklaları* (1971). Belgrad Operası ile ortak yapım olarak *Ondine*'i (1969), Helsinki Opera ve Balesi ile de *Fırtına* (1974) *ve Kalevala*'yı (1976) gerçekleştirdi. (L)

***ECO** (Umberto), italyan yazar ve semiyoloji bilgini. — Son eseri: *Il Speruomo di massa* (Üstün İnsan) [1976]. (L)

***ECOCHARD** Michel), fransız mimarı. — 1978'de *Filiation des monuments grecs, byzantins et islamiques: une question de géometrie*'yi (Birbirlerini İzleyen Yunan, Bizans ve İslam Anıtları: Bir Geometri Sorunu) yayımladı. (L)

***Eczacıbaşı Spor Kulübü.** — Basketbol takımı, 1976, 1977 ve 1978'de üç yıl üst üste Türkiye deplasmanlı basketbol ligi şampiyonu oldu. Basketbolda 1980 ve 1981 Türkiye şampiyonluklarını yine Eczacıbaşı takımı kazandı. Voleybolda Eczacıbaşı erkekler takımı 1976, 1978, 1979, 1980, 1981 de Türkiye şampiyonu oldu. Bayanlar voleybol takımı ise hiçbir yıl şampiyonluğu başka takıma kaptırmadı. (M)

ECZACIBAŞI (Şakir), türk fotoğrafçısı ve iş adamı (İzmir 1929). Robert Koleji bitirdikten sonra Londra Üniversitesi'nde eczacılık öğrenimi yaptı (1949-1952). Yurda dönüşünde Vatan gazetesinde Sanat Yaprağı'nın yayımını yönetti. 1954'te Eczacıbaşı İlaç Sanayii ve Ticaret A.Ş.'ne katıldı. Bu arada Tıpta Yenilikler (1956-1967) dergisiyle fotoğraf yıllıkları yayımladı. Türk Sinematek Derneği'nin başkanlığını yaptı (1965-1973). Eczacıbaşı İlaç kuruluşunun genel müdürü ve Eczacıbaşı Holding'in İcra Kurulu başkanıdır. 1962'de fotoğrafçılığa başlayan Eczacıbaşı; İstanbul, Ankara, İzmir, New York, Washington, Michigan, Viyana ve Federal Almanya'nın çeşitli kentlerinde sergiler açtı. Genellikle Türkiye yaşantısı ve insanları üzerinde yoğunlaşan objektifinde yalın, etkili, duyarlı bir sanat düzeyi ve bir kültür belgesi özelliği vardır. Seçme fotoğrafları *«Anlar»* adıyla bir albümde yayımlandı (1983). [M]

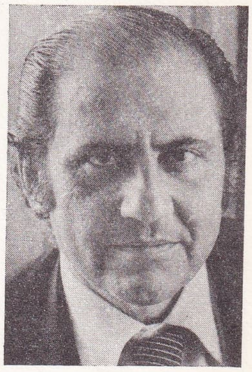

Şakir ECZACIBAŞI

***Eczacıbaşı Topluluğu,** sanayi, ticaret ve mali aracılık alanlarında çalışan 35 kadar kuruluştan oluşan özel sektör kurumu. — Eczacıbaşı Topluluğu'nun temeli ve ilk modern Türk ilaç fabrikasının kurucusu olan Eczacıbaşı İlaç Sanayi ve Ticaret A.Ş.'nin Levent ve Ayazağa'daki ilaç kompleksleri, 1980'lerde insan sağlığıyla ilgili en ileri ilaçlardan serumlar, veteriner ilaçları, yem katkıları ve kozmetiklere kadar geniş bir alanda üretim yapıyordu. Eczacıbaşı İlaç Grubu kuruluşları, ayrıca ilaç ihracının yanı sıra yurt dışında ilaç fabrikaları kurmakta, teknoloji ve bilgi vermektedir.

Topluluğun bir başka çalışma kolu Eczacıbaşı Yapı Grubu'dur. 1942'de Kartal'da tek bir fırınla seramik üretimine geçen ve 1958'de ilk modern seramik sağlık gereçleri fabrikasını açan bu grup, 1977'de Bozüyük'te modern bir seramik fabrikası daha

Eczacıbaşı kız voleybol takımı

Foto. X; Ş. Eczacıbaşı; Günaydın arşivi (MEYDAN)

kurdu. Yılda 35 bin tona ulaşan kapasitesiyle «Vitra» seramik sağlık gereçlerini yapan bu tesislerin yanında, endüstriyel hammaddeler ve alçı blok üreten Eczacıbaşı kuruluşları da vardır. Yılda beş milyon adet sağlık armatürü ve tesisat malzemesi yapmak üzere 1983'te işletmeye açılan Artema A.Ş., bir başka Eczacıbaşı Yapı Grubu kuruluşudur.

Eczacıbaşı Topluluğu'nun ek yatırımlarla yıllık kapasitesini 25 bin tona çıkardığı İpek Kâğıt tesisleri ise, Türkiye'nin bütün krepli temizlik kâğıdı gereksinimini karşılayacak güçtedir. Dış satışlara önem veren bu kuruluşun ürünleri, «Selpak», «Solo», «Silen» adlarıyla tanınmaktadır.

Topluluk, son yıllarda enerji alanına da yöneldi ve 1980'de EPAŞ petrol arama şirketini kurdu. Eczacıbaşı Topluluğu, Koç Topluluğu ve ABD'nin Weeks Petroleum Şirketi'nin ortaya çıkardığı WEP Grubu, Anadolu'da petrol arama ve delme çalışmalarına girişti.

Sayıları 35'i bulan Eczacıbaşı Topluluğu kuruluşları 1980'lerde sermaye piyasasından sigortacılığa, kaynak elektrodu üretiminden konserve besin yapımına kadar geniş bir alanda çalışmaktaydı. Özellikle ilaç, seramik ve krepli temizlik kâğıdı alanlarında önde gelen Eczacıbaşı Topluluğu, teknoloji ve bilgi birikimiyle, Türkiye'nin önemli sanayi kurumları arasında yer almaktadır. (M)

***ECZACILIK.** — ANSİKL. 1977 ekiminde Stockholm'de toplanan Uluslararası Farmakoloji Sempozyumu'nda, aczacılığın ve ilaçla tedavinin durumu ele alındı. Eczacılığın, vücutta sağlığı bozulmuş noktalara ilaçla doğrudan müdahale yoluna mı, yoksa vücudun kendi kendini onarmasına yardımcı olacak dolaylı tedaviye mi yönelmesi gerektiği tartışıldı. İkinci yolu benimseyen biyofarmakoloji yanlıları, vücudun dengesini yeniden kurmaya yönelik ve «vücudun ürettiği maddelere benzer» maddelerle tedaviyi önerdiler. Ancak bu yeni yaklaşımın da sakıncaları dile getirildi. Her şeyden önce hücreiçi ve hücrelerarası dengeyi bozmamak için bu dengenin ne olduğunu belirlemek gerektiği vurgulandı.

● *Türkiye'de eczacılık.* 1980'de Türkiye'de 6 335 eczane, 11 578 eczacı bulunuyordu (bu sayı eczaneler için 1974'te 4 331, eczacılar için 4 715'ti). Eczane sayısındaki artış altı yılda yüzde 50'ye ulaştığı gibi, eczacı sayısı da nerdeyse aynı süre içinde üç kat arttı. Bunun en önemli sebebi eczacılık okullarının çoğalmasıdır. Hem eczanelerin çoğalması, hem ilaçların tamamına yakınının ilaç fabrikalarından hazır halde gelmesi eczanelerin gelirini azalttı ve onları yan gelir sağlayacak malzeme satışına yöneltti. Şimdi eczanelerde, gazetelerin mizah sayfalarında yazılara ve karikatürlere konu olacak ölçüde, çeşitli parfümler, çocuk eşyası, hijyenik malzeme adı altında ayakkabı-terlik gibi şeyler de satılmaktadır. Öte yandan eczanelerin giderek ticari ihtiyaçlara göre biçimlenmesi, reçeteye göre eczanede yapılacak ilaçların son derece azalması, ilaçların sınıflandırılmasındaki yenilikler, öğretimde kuramsal bilgiden çok pratiğe önem verilmesi bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de eczacılık mesleğinde görülen köklü değişikliklerin başlıcalarıdır. (LM)

***EÇMİYADZİN,** Sovyetler Birliği'nde (Ermenistan FSSC) kent. — 45 000 nüf. (L)

EDDE (Raymond), lübnanlı siyaset adamı (İskenderiye 1913). 1949'da kardeşi Pierre' le birlikte babasının kurmuş olduğu Ulusal Cephe'nin yöneticiliğini üstlendi. 1953 ve 1957'de Cebayil'den milletvekili seçildi. 1958'de kurulan «halkın selâmeti hükümeti»nde görev aldıysa da ertesi yıl istifa ederek muhalefete geçti. 1965'ten beri milletvekilidir. 1968'de maruni liderler Şamun ve Cemayel'le birlikte bir seçim cephesi oluşturdu (Hilf). Abdullah el-Yafi liderliğindeki hükümette görev aldı, ancak 1969 ocağında ayrıldı. 1975'te başlayan çatışmalar sırasında Lübnan Cephesi'ne katılmayı reddetti. Suriye'nin müdahalesine karşı çıktı ve Lübnan'ı terketmek zorunda kaldı (1976). [L]

***EDE,** Hollanda'da (Gueldre) kent. — 39 000 nüf. Piyano üretimi. Süt ürünleri sanayii. (L)

***EDE,** Nijarya'da, İbadan'ın kuzeydoğusunda kent. — 162 600 nüf. Demiryoluyla Lagos'a bağlandı. Pazaryeri. (L)

***EDEA,** Kamerun'da kent. — 23 000 nüf. Kâğıt hamuru sanayii. Alüminyum üretimi. (L)

***EDEBİYAT** i. — ANSİKL. *Edebiyat Tarihi.* 1974'ten sonra bu alanda yayımlanan belli başlı eserler: *Türk Romanının Doğuşu* (Güzin Dino; 1978), *Eski Türk Edebiyat Metinleri* (M. Orhan Soysal; 1978), *Türk Edebiyatı Tarihi* (S. Kemal Karaalioğlu; 3 cilt, 1973-1981), *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri* (Abdülkadir Karahan; 1980), *Türk ve Dünya Edebiyatı-Kavramlar, Dönemler, Yönelimler* (Emin Özdemir; 1980), *Servet-i Fünun Edebiyatında Tenkit* (Bilge Ercilasun; 1981), *Tarih İçinde Türk Edebiyatı* (Faruk Kadri Timurtaş; 1981), *100 Soruda Türk Romanı ve Toplumsal Değişme* (Fethi Naci; 1981), *Toplumsallık Açısından Örneklerle Türk Edebiyatı* (Mahir Ünlü; 1982), *Türk Halkbilimi* (Pertev Naili Boratav; 1982). [M]

***EDELMAN** (Cornelis Hendrik), hollandalı jeolog. — (öl. Wageningen 1964). [L]

***EDEN** (Robert Anthony), Avon kontu, ingiliz siyaset adamı. — (öl. Alvediston, Wiltshire 1977). [L]

***EDFELT** (Johannes), isveçli şair. — Son eserleri: *Bakışlar* (1962), *Kan Damarları* (1968). [L]

***EDFU,** Mısır'da (Assuan) kent. — 28 000 nüf. Kente 5 km uzaklıkta Erfu prenslerinin mezarları vardır. (L)

***EDGÜ** (Ferit), türk hikâyecisi ve romancısı. — Yeni eserleri: *Kimse* (roman; 1976), *O* (roman; 1977), *Bir Gemide* (hikâyeler; 1978; 1979 Sait Faik Hikâye Armağanı), *Ah Min-el Aşk* (şiirler; 1978), *Ders Notları* (denemeler 1979, TDK Deneme Ödülü), *Yazmak Eylemi* (denemeler; 1980). [M]

EDİKLİ, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 773 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EDİNBURGH,** Büyük Britanya'da (İskoçya) kent. — 419 200 nüf. Besin, ithal edilmiş kereste işleme, elektrikli aletler sanayii. Elektronik sanayii de giderek önem kazanmaktadır. İki üniversite. Müzeler (tarihöncesi ve arkeoloji). [L]

***EDİNCİK,** Balıkesir ilinde, Bandırma ilçesine bağlı bucak. — 9 954 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 5 490 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EDİRNE** (22), Trakya'da il merkezi kent. —

● *Nüfus.* 1975-1980 döneminde ilin yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 12,8'le Türkiye ortalamasının çok gerisindeydi. 1980 sayımında 363 286 olarak belirlenen nüfusuyla (km^2 başına 58 kişi) iller arasında nüfus büyüklüğü açısından 47. sırayı aldı. Aynı sayıma göre toplam kent nüfusu 153 236, toplam köy nüfusu 210 050 kişiye ulaştı.

1980 sayımına göre Edirne'nin ilçelerinin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 105 503 (merkez 71 914), Enez 13 230 (merkez 2 878), Havsa 24 849 (merkez 5 654), İpsala 36 532 (merkez 10 373), Keşan 65 243 (merkez 28 884), Lalapaşa 11 752 (merkez 1 373), Meriç 25 871 (merkez 4 287), Uzunköprü 80 306 (merkez 27 873). Köy sayısı 266.

● *Tarım.* Basamaklar suyu üzerinde 1967' de işletmeye açılan Altınyazı* barajı sulama ve taşkın önleme için kullanılmaktadır. Depolama hacmi 30,80 milyon m^3 olan barajın sulama alanı 2 330 ha'dır. Süleoğlu çayı üzerinde sulama ve taşkın önleme amacıyla inşa edilen Süleoğlu barajının yapımı 1980'de tamamlandı. Barajın depolama hacmi 33 milyon m^3, göl alanı 2 km^2, sulama sahası 3 235 ha'dır. Son yıllarda sanayi sektöründe önemli gelişmeler sağlanmakla birlikte, tarım, il ekonomisinde hâlâ önemli bir yer tutar. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 328 000 t, ayçiçeği 172 000 t, darı 15 000 t, arpa 6 800 t, patates 18 000 t, kavun 89 000 t, karpuz 156 000 t, domates 46 000 t. Aynı yıl ilde beslenen hayvan sayısı: At 3 300, katır 10, eşek 4 500, sığır 95 000, manda 13 000, koyun 382 000, keçi 91 000.

● *Sanayi.* 1970'li yılların sonunda ilde hızlı bir gelişme gösteren imalat sanayii dalında, 1980'de 3'ü kamu, 24'ü özel kesime ait olmak üzere 27 büyük işletme vardı. Büyük işletmelerin çoğu, gıda ve dokuma dallarını kapsamaktaydı. İlde 1 520 kadar küçük işletme bulunmakta ve bunların büyük çoğunluğu metal eşya dalında faaliyet göstermekteydi.

● *Eğitim.* Edirne'de, yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında; bazı fakültelerin eklenmesi, akademilerin fakülte haline getirilmesi ve Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bazı yüksekokulların rektörlüğe bağlanmasıyla, Trakya* Üniversitesi (*Ek 2*) adında yeni bir üniversite kuruldu. 1980'de ilde 8 lise (3 171 öğrenci, 200 öğretmen), 70 ortaokul (10 181 öğrenci, 486 öğretmen), 45'i kentte, 267'si köyde olmak üzere toplam 312 ilkokul (37 267 öğrenci, 1 986 öğretmen), 19 mesleki ve teknik okul (4 049 öğrenci, 287 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* İlde yeni kurulan Trakya Üniversitesi'ne bağlı Tıp Fakültesi'nin inşaatı sürerken, Edirne Devlet Hastahenesi de fakülte eğitim hastahanesine dönüştürüldü. 80 yataklı hastahanenin onarılması için 30 milyon lira harcandı. Eğitim hastahanesinde Türkiye'nin 4. nükleer tıp merkezi kuruldu. (M)

***EDKU,** Mısır'da Nil deltasında deniz ku-

Eczacıbaşı serum, antibiyotik, ilaç hammaddeleri tesisleri (Ayazağa-İstanbul)

Foto. Ş. Eczacıbaşı (MEYDAN)

lağı ve aynı adı taşıyan kent. — 42 000 nüf. Balıkçılık. (L)

***EDMONTON,** Kanada'da (Alberta) kent. — 490 000 nüf. Petrokimya, metalürji sanayii. 1 000 hektarlık Capital City parkı. (L)

***EDREMİT,** Balıkesir ilinde ilçe. — 46 185 nüf., 24 köy. İlçe merkezi 27 145 nüf. (1980). [M]

***EDWARDS** (Blake), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleri: *Pembe Panter'in Dönüşü* (The Return of the Pink Panther) [1975], *Pembe Panter'in İntikamı* (The Pink Panther Strikes Again) [1976], *The Revenge of the Ping Panther* (Pembe Panter'in Öcü) [1978], *On* (Ten) [1979], *Onun Çocuğu* (S.O.B.) [1981], *Victor Victoria* (1982), *Trail of the Pink Panther* (Pembe Panter'in İzi) [1982], *The Man Who Loved Women* (Kadınları Seven Adam) [1983]. (ML)

EDWARDS (Jorge), şilili yazar (Santiago 1931). Öykülerinde Şili burjuvazisini ve bu kesimdeki yozlaşmayı ele aldı: *El Patio* (Avlu) [1952], *Gente de la Ciudad* (Kentliler) [1961], *Las Mascaras* (Maskeli Balo) [1967]. Allende rejimi sırasında Paris elçiliğinde görev aldı. 1973'te Küba'ya yaptığı bir görev gezisinin izlenimlerini yayınlaması üzerine (*Persona non grata* [İstenmeyen Kişi]) görevden alındı. 1973-1978 yıllarını İspanya'da sürgünde geçirdi. Romanları: *Gecenin Ağırlığı* (1964), *Los Convidados de piedra* (Taş Konuklar) [1978]. (L)

EDWARDS (Leslie), ingiliz dansçısı, pedagoğu ve bale öğretmeni (Teddington, Middlesex 1916). Rambert, Craske, İdzidowski ve Volkova gibi hocalarla çalıştı. Sadler's Wells Ballet (1933) ve Ballet Rambert'de rol aldı (1935-1937). Sadler's Wells Ballet' de R. Helpmann'ın *Miracle in the Gorbalds* (Gorbals'da Mucize) adlı eserinde Beggar rolünde dikkati çekti. Karakter rolleriyle tanındı (*La Fille Mal Gardée*'de [Korunmasız Kız] Thomas rolü). 1958'de Royal Ballet'e öğretmen ve yönetici oldu. 1962'de Washington Ballet'de konuk öğretmen olarak çalıştı. 1967'den beri Royal Ballet Choregraphic Group'ta (Kraliyet Balesi Koreografi Grubu) yöneticilik yapmaktadır. (L)

Efes Pilsen Bira Grubu, Anadolu Endüstri Holding (AEH) bünyesinde, bira ve malt üreten üç fabrikadan oluşan işletme. İstanbul'da Erciyes Biracılık ve Malt Sanayii AŞ, İzmir'de Ege Biracılık ve Malt Sanayii AŞ. Adana'da Güney Biracılık ve Malt Sanayii AŞ. adı altında üretim yapan fabrikalar, Türkiye'nin toplam bira üretiminin yarıdan çoğuna sahiptir. Gelecek yıllarda biri Ankara'da, öteki Konya-Çumra'da üretime geçecek iki yeni fabrikayla, Efes Pilsen'in bu payı daha da artacaktır.

Efes Pilsen grubunda, Afyon'da malt üreten bir tesisle, Bilecik-Pazaryeri'nde TARBES - Tarım Ürünleri ve Besicilik Sanayi ve Ticaret AŞ. adı altında, bira üretiminde kullanılan kuru şerbetçiotu üreten bir tesis de yer almaktadır. (M)

***EFFEL** (François LEJEUNE, **Jean** - denir), fransız desinatörü. — (öl. Paris 1982). [L]

***EFLAK** (Michel), suriyeli siyaset adamı. — Bağdat'a sürgün gidişinden (1966) sonra, bir süre Latin Amerika ülkelerini dolaştı. 1968'de Beyrut'a yerleşti ve şubat 1970'de Baas Partisi Bağdat bölgesi genel sekreteri oldu. Aynı yıl Irak'ın Ürdün'de Filistinliler yanında savaşa müdahale etmeyi reddetmesi üzerine Irak'ı terketti. 1971 yılında Şam'da ölüme mahkûm edildi, fakat iki ay sonra bağışlandı. 1974'de hâlâ Baas Partisi'nin ideologu olarak kabul edildiği Bağdat'a döndü. 1977 haziranında 11. Ulusal Arap Kongresi'nde genel sekreterlik görevini üstlendi. (L)

***EFLANİ,** Zonguldak ilinde ilçe. — 21 843 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 3 183 nüf. (1980). [M]

EGE (Rıdvan), türk hekimi (Denizli 1925). Askeri öğrenci olarak İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1948). Askeri birliklerde tabiplik yaptı; sonra Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde genel cerrahi asistanı oldu. ABD'de Columbia Üniversitesi'nde ortopedi ve travmatoloji asistanı olarak çalıştı (1956-1959). Dönüşte Gülhane'deki görevinin yanı sıra AÜ Tıp Fakültesi'nde de görevlendirildi. 1961'de Gülhane'de ortopedi ve travmatoloji kliniğini kurdu. Aynı yıl doçent, 1967'de de profesör oldu. O yıl albay rütbesindeyken Gülhane'den istifa ederek üniversitedeki görevini sürdürdü. 1980'de Ortopedi ve Travmatoloji kürsüsü başkanı oldu. 1982'de Gazi Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne geçti; Ortopedi ve Travmatoloji anabilim dalı başkanı oldu. 1963'te Türkiye Sakatların Rehabilitasyonu Derneği'ni kuran Ege o zamandan beri bu derneğin başkanlığını yapmaktadır. Otuzun üstünde telif ve tercüme kitabı, iki yüze yakın makalesi bulunan Ege'nin başlıca eserleri: *Hareket Sistemi Travmatolojisi* (3 cilt, 1968-1978), *Kırık ve Çıkıklar* (2 cilt, 1973-1974), *Doğuştan Sakatlıkların Araştırılma ve Erken Teşhisi* (1983), *Kazalar ve Acil Yardım* (1984). [M]

Edirne'de 300 dükkânlı modern sanayi sitesi inşaatı (1977)

Rıdvan EGE

***EGE** (H. Fehmi), türk operet ve tango bestecisi. — 1978'de İstanbul'da öldü. (M)

***Egebank.** — 1982'de 500 milyon lira olan sermayesi 1983'te 1 milyar liraya çıkarıldı. 2 253 milyonu ticari, 569 milyonu bankalararası, 4 121 milyonu tasarruf, 2 milyonu diğer alanlarda olmak üzere toplam 6 968 milyon lira mevduatı vardı. 1982'de 1 238 milyon lira sanayi, 2 980 milyon lira ihracat, 158 milyon lira tarım, 1 226 milyon lira iç ticaret, 43 milyon lira da diğer sektörlere olmak üzere toplam 5 647 milyon lira kredi dağıttı. Yeni açılan Söke, Nazilli, Kayseri, Isparta, Elazığ ve Bandırma şubeleriyle birlikte, 1982'de bankanın şube sayısı 24'e, personel sayısı 512'ye yükseldi. (M)

***EGELİ** (Ekrem Şerif), türk hekimi. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

***EGEMEN** (Ferih), türk tiyatro oyuncusu. — 1976'da İstanbul'da öldü. (M)

***EGER,** Macaristan'da (Heves ili), Matra dağlarının eteğinde kent. — 60 000 nüf. Bağcılık. Kaplıca. Makine, elektrik ve besin sanayii. (L)

***Ege Üniversitesi.** — Yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında (1982-1983) Ege üniversitesi de yeniden düzenlendi. Buna göre var olan Fen, Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık ve Ziraat fakülteleri aynen alıkondu. İzmir Tıp, Hukuk ve Güzel Sanatlar fakülteleri, yeni kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi'ne devredildi. Kimya, Tekstil ve Gıda fakültelerinin birleştirilmesiyle bir Mühendislik Fakültesi kuruldu. Sosyal Bilimler Fakültesi'nin adı değiştirilerek Edebiyat Fakültesi oluşturuldu. Rektörlüğe bağlı olarak 5 yeni enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Nükleer Bilimler, Güneş Enerjisi); bir konservatuvar (Türk Musikisi); bir yüksekokul (Su Ürünleri) kuruldu. Eski Hukuk Fakültesi'ne bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu'nun adı Basın-Yayın Yüksekokulu, Yüksek Hemşire Okulu'nun adı Hemşirelik Yüksekokulu olarak değiştirildi ve rektörlüğe bağlandı. Böylece Ege Üniversitesi'nde 7 fakülte, 5 enstitü, 1 konservatuvar, 3 yüksekokul yer aldı. 1982-1983 öğretim yılında Ege Üniversitesi'nde 151'i profesör, 202'si doçent, 168'i yardımcı doçent, 739'u uzman, araştırma ve öğretim görevlisi olmak üzere toplam 1 260 öğretim elemanı, 5 177'si erkek, 4 513'ü kız olmak üzere toplam 9 630 öğrenci bulunuyordu. (M)

***EGK** (Werner), alman bestecisi. — (öl. Münih 1983). [L]

***EGLEVSKİ** (Andrey), rus asıllı amerikalı dansçı. — (öl. Elmira, New York 1977). Bir ara American Ballet School da çalıştıysa da 1961'de kendi okulunu ve topluluğunu kurdu (Massapequa, Long Island). - kızı MARİNA (New York 1951), amerikalı yıldız dansçı. (L)

***EGRİ** (Susanna), macar asıllı italyan dansçısı, koreografı ve pedagogu. — 1968' de Dubessy'nin 50. ölüm yıldönümü için *Oyuncak Kutusu*'nu sahneledi. Aynı yıl televizyon için *Anna Frank'ın Hatıra Defteri*'ni gerçekleştirdi. Spontini'nin *Agnes von Hohenstaufen* operasının (1974) ve J. J. Rousseau'nun *Le Devin de Village* (Köy Kâhini) [1979] adlı komik-operasının koreografilerini yaptı. (L)

EĞERCİ, Sivas ilinde, Gemerek ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 709 nüf. (1980). Belediye. (M)

EĞERCİ, Zonguldak ilinde, Devrek ilçesine bağlı bucak. 14 547 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 2 115 nüf. (1980). [M]

***EĞİL,** Diyarbakır ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 996 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 3 544 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EĞİLMEZ** (Ertem), türk film yönetmeni ve yapımcısı. — 1975 sonrasında yapımcı - yönetmen olarak *Hababam Sınıfı* dizisini sürdürdü; dizinin 6. ve son filmini 1981'de *Hababam Sınıfı Güle Güle* ile verdi. Ayrıca *Erkek Güzeli Sefil Bilo* (1979), *Banker Bilo* (1981) gibi toplumsal güldürü filmleri yaptı. 1980-1981 mevsiminde tiyatroya yönelip *Kanlı Nigâr* adlı müzikal oyunu sahneye koydu. (M)

***EĞİTİM.** — *Sürekli eğitim,* özgün bir yöntemle emekçiye kendi kendini yenilemesini sağlayan eğitim. (Bk. ANSİKL.).

Türkye'de eğitim. (Bk. ANSİKL.)

—ANSİKL. Sürekli mesleki eğitimin konusu, emekçilerin teknoloji ve çalışma koşullarındaki değişmeye uyum sağlamalıdır. Bir kişi ya da mesleki bir grup, bildiğini uygulamak isteyebilir. Ona bu yönelişinde yardımcı olmak amacıyla kurslar düzenlenir; kurs yönlendiricisi, kursiyerlere rehberlik yapar, onları konuşmaya teşvik eder, katılanların söylediklerinden hareketle düşünceler geliştirir, çeşitli teknikler (özellikle psiko-sosyolojik) kullanır.

Foto. Güneydın arşivi (MEYDAN)

● *Sürekli eğitim ve öğretim.* Sürekli eğitim, genellikle eğitici mesleklere, ya da sağlık hizmetlerine yöneliktir, uzmanlaşmış eğiticilere, rehberlere, eğitim danışmanlarına, meslek eğitimi verenlere hastabakıcılara, sosyal hizmet danışmanlarına seslenir.

Eğitim kurslarına, ilgililerin dışında, rehberler ve yararlı görülen kişiler (konuşmacı) katılır. Bu kişiler ya da rehberler uygulanacak çalışmayı kararlaştırırlar, fakat program ilgililerle birlikte hazırlanır. Esasen yapılacak her şey grup çalışması temeline dayandırılır. Konuşmacı (sürekli veya geçici) hareket noktalarını verir. Çalışmanın gidişi, evreleri, süreleri ve molaları grup tarafından saptanır. Kurs saatlerinin süresi ve kaç günde bir olacağı, katılanların isteklerini dikkate alan tartışmaların konusudur. Bu kursların kapsamı şu yöntemlerle belirlenebilir:

1 — Birlikte seçilen bir konu üzerinde uzun bir tartışma (aile ve toplum, sosyal hizmet ve insan bilimleri, yaşlılık);

2 — Konuşmacının katkısı tartışan katılanların yorumladıkları bir konuşma; ilke olarak konuşmanın konusu, katılanlar tarafından belirlenir; bu, bir yöntem (içeriğin, anket formunun çözümlenmesi) ya da daha genel konular üzerine (toplumsal sınıf kavramı, gereksinme kavramı) olabilir;

3 — Grubun iç dinamiğinin kullanılmasına elverişli, grup halinde tartışmaya açık bir konuşma; konu ya belirlenmiştir ya da herhangi bir konunun saptanmamasına karar verilmiştir; bu durumda grup kendi içine ve katılanlar arasında olan bitenlere yönelir; manyetoskop gibi görsel-işitsel araçlar, konuşma sırasındaki jestlerin ve yüz ifadelerinin görülmesini sağlar.

psikososyolojik teknikler ve sürekli eğitim

Psikososyolojik teknikler, çoğunlukla eğitici meslekten olanların sürekli eğitiminde kullanılır. Fakat, işyereriyle ilişkili ya da eğitimci veya sağlık hizmeti gören bir kesim için de artık bazı psikososyolojik teknikler kullanılmaktadır. Bunların amacı düşünce yaratma yeteneğini geliştirmektir. Bu tekniklerden bazıları şunlardır:

● *Brain-storming teknikleri.* Burda amaç, belli bir konu üzerinde düşündüklerini serbestçe söyleyen katılanların oluşturduğu bir grubun bir araya getirilmesinden hareketle, yeni düşüncelerin ya da araştırma yollarının, hatta yeni uygulama yöntemlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktır.

● *Grup ya da yaratıcılık atölyesi.* Burda amaç, sanatsal yaratmadan hareketle, grup içinde her bireyin kendindenliğini, girişimciliğini ve ifade özgürlüğünü kolaylaştırmaktır.

Bu teknikler, katılanların isteği üzerine, dışarıdan gelen uzmanların devreye girmesini gerektirir. Brain-storming'de kullanılan teknik, esasen başka bir tekniği de (grup dinamiği) tercih etme hakkına sahip olan grup üzerinde odaklaşmıştır. Yaratıcılık atölyelerinde ve yaratıcı düşüncede ise birey, kurslar hep birlikte yapılıyor olsa da, kendi üzerinde odaklaşır. Her birey, dış dünya ile arasına belli bir mesafe koymaya çalışır. Diğerlerinin arasında huzura ve belli bir fiziksel yalnızlığa ulaşmayı dener. Düşünceler, uyku öncesi ile uyku arasında bulunan bir durumda ortaya çıkar. Bu teknik, sadece grup çalışmasını kayıran sürekli eğitimin en önde gelen savlarını bir ölçüde de olsa değiştirir. Yoğun bir ortak çalışmanın yol açtığı sinirsel bir gerilime çözüm getirir. Bu, çalışmayı, salt düşünme anlarından ayırmaya katkıda bulunur.

sürekli eğitim ve kuram

Sürekli eğitim alanında bugüne kadar yapılan en olumlu iş, çok az karşılaşan meslek kategorilerinin (örneğin öğretmenler ve eğiticiler, ustabaşılar ve üniversite öğretim üyeleri) bir araya getirilmesidir. Böylesine karma bir grubun başarısızlığı ise büyük ölçüde, katılanların ve rehberlerin, sorunları ve konuları kuramsal düzeyde ele almalarından kaynaklanır. Kuramsal yaklaşım (düşünme ve çözümleme bir kez başladıktan sonra, her bireyin deneyimini, belgeleri ya da dışarıdan yapılan katkıları gözönüne alma) herşeyden önce belli bir eşikten geçilmesini gerektirir. Düşünme ve çözümleme sürecinin belli bir anında grup ve grubu oluşturan bireylerin her biri, düşünceler bakımından ve aynı zamanda kişisel düzeyde tercih yapma durumunda kalırlar. Bu eşik aşıldığı zaman düşünme, dayandığı deneyimden kopabilir. Böylece artık atılması gereken adım, grubun ve bireylerin düşüncelerini ,ortak ve kişisel tavırları, yeniden deneyime başvurarak geçerli kılmaktır. Oysa çoğu kez, örneğin işyerinde, mesleki eğitim, içten içe gelişen huzursuzlukları sosyopsikolojik lafazanlıklarla bastırmaya çalışan çıkmazdaki bir çözümlemeyle sonuçlanır (otorite, iktidar, iletişim, karşıcılık); ya da bunları, teknik araçlar (özellikle görsel-işitsel) kullanarak gizlemeye yönelir. Eğitime ilişkin mesleklerde mesleki eğitim, kuramsal kılıf olarak psikososyolojik tekniklere doğrudan başvurmaya yönelir. Ne var ki, bunların kuramsal bir değeri olamaz, çünkü sosyolojinin ya da psikolojinin tersine, psikososyolojinin gerçekten bilimsel bir konumu yoktur.

Mesleki eğitimin, üstlendiği görevleri yerine getirmek için, eğer gerçekten adına layık olmak istiyorsa, kuramsal bir yükümlülüğün dışında iki koşula daha uyması gerekir: Ortaya çıkardığı sorunların toplumsal çevreleri içine yerleştirilmesi ve tüm toplumsal kategorilere seslenmek. Bu noktada da bir yandan, açığa çıkarması gereken sorunları (çocukluk, erginlik, yaşlılık, işçi dünyası, mesleki çalışma) çoğu kez psikososyoloji ya da sadece psikoloji bünyesinde eritmekle yetinir; fakat bundan da önce, söz konusu sorunları nicel deneycilik içinde ortadan kaldırmaya ya da ahlakçılıkla maskelemeye yönelir. Diğer yandan da, araştırma ve hareket alanını köylülere, zanaatkârlara, işçilere, tüm toplum kategorilerine doğru yaygınlaştırmak yerine, bu alanı, çoğu toplumsal hiyerarşide az ya da çok ayrıcalı bir yere sahip olan birkaç uzmanlık kategorisiyle sınırlandırır.

katılanların mesleki deneyimine başvurma

Sürekli eğitim çoğu kez profesyonellere (meslek sahiplerine) seslenir. Bu sürekli eğitime, henüz bir meslek sahibi olmayan öğrencilere yönelik temel (başlangıç) eğitim ve psikososyoloji karşısında bir üstünlük sağlar; psikososyolojinin kullandığı teknikler, katılanların sosyal ve mesleki bağlılıklarını dikkate almaz. Nitekim, sürekli eğitim, belli bir mesleğin edindiği somut deneyime dayanır ve bu deneyim de hareket geçmek ve düşünmeyi sürdürmek için bir çıkış noktası (destek) işlevini görür. Bu nedenle konusuz grup çalışmasından çok, Balint tipi grubu kullanmak daha uygun olacaktır.

Bu yönteme göre, bir araya getirilen on iki kursiyer, belli durumları tartışarak, kendi meslekleri, mesleğin uygulanması ve zorunlu kıldığı ilişkiler üzerinde düşünürler. Balint grubu belki de, sürekli eğitim için önerilebilecek en iyi örnektir.

soyutlama ve «onararak yaratma»

Belli durumlar üzerine tartışma, soyutlama yöntemini de kapsayabilir. Amaç, düşünme öğelerini sınıflandırarak sıralamak ve kavramsal bir çerçeve seçmektir. Başlangıçta belirlenen öğelerin bu çerçeve içinde aynen sıralanması zorunlu değildir. Hatta bu öğeler geçici olarak unutulabilir ya da bir süre için parantez içine alınabilir; aksi takdirde dokunulmazlık, bir başka deyişle kesinlik kazanırlar; böylece çözümlemenin dışına çıkarlar. Fakat, bireysel ya da kolektif düşünmeyle ortaya çıkan öğeleri kullanarak, bunları el yordamıyla sıralamanın bir yolu da bulunabilir. İşte bu yönteme, soyutlama gibi bir araştırma biçimi olan «onararak yaratma» denir. Kuramı kabul etme, yani düşünceler içinde bir seçim yapma ve kişisel bağlılık koşuluyla, bu yöneliş belki de sürekli eğitime en uygun olanıdır ve ona özgün bir destek sağlar; çünkü düşünme grupları içinde birlikte (ortak) araştırma yapılmasına olanak verir.

eğitici - eğitilen ilişkisi

Eğiticinin kişisel çalışmasının hedefi, yetiştirmek zorunda olduğu kişiler karşısında duyduğu sıkıntının bilincine varmak ve bilgiyi sadece kendine saklamak ya da yalnızca kolaylık olsun diye yönetimsizlik (kendi başına bırakmak) gibi bir tekniğe başvurmak suretiyle bu sıkıntıyı giderme yoluna sapmamaktır. Çünkü eğitici, her iki durumda da baskıcı bir tavra girer. Ya bilgisini dayatır ya da, yönetimsizlikten hareketle, baskıyı sadece örten fakat ortadan kaldırmayan bir anlayışla, yetişenlerle bir yardım ilişkisi içine girer; yani onlarla ilişkisini tek taraflı yardım esası üzerine kurar. Yönetimsizlik gibi teknikler, grubun işleyişine yardımcı olmak üzere grup çalışmasında bile kullanılabilir. Bu tür teknikler, grubun en azından zımni olarak benimsediği stratejilerdir.

Bazı durumlarda eğiticiden özellikle kimi tekniklerin öğrenilmesi ve uygulanması konusunda yönlendirici-yönetici olması, daha başka durumlarda ise yönetici olmaması istenebilir.

yaratıcılık

Çok sayıda psikososyolojik teknik (örneğin topluluğa ilişkin olanlar), nicel bakımdan belli bir yaratıcılığı harekete geçirmek için kullanılır. Nitekim bunlar, sadece yararsız ve anlamsız saplantılar, hayaller üretir. Oysa sürekli eğitim, toplumsal bir yönü olan teknikler gerektirir. Desinatörlüğü, resim ve heykel yapmayı, marangozluğu, müziği, kurumları ve toplumsal olayları incelemeyi öğretmek her zaman mümkündür. Fakat asıl önemlisi her şeyden önce duyarlı olan şeylere ve başkalarına karşı ilgi duymaktır. Gözlemciliğin bile ötesine geçerek entelektüel biçimlenmeyi sağlayan da budur.

mesleki eğitim

Mevzuat kapsamına giren başlıca etkinlik tipleri, eğitim öncesi ve meslek yaşamına hazırlık, uyum sağlama ve yükselme, iş değiştirme ve bilgi edinme ya da edinilen bilgileri ilerletme etkinlikleridir. Çeşitli ülkelerin (Fransa, Sovyetler Birliği, İngiltere vb.) iş kanunları, çalışanlara maslek yaşamı boyunca mesleki eğitim etkinliklerine katılma izni (ücretli) verilmesini öngörür. Çalışanın kendi girişimiyle katılacağı ve normal iş süresi içinde tamamlanması gereken bu etkinlikler, katılanların kendi mesleklerinde yetkinleşmelerini ve bir üst düzeye yükselmelerini amaçlar. Ayrıca, kimi ülkelerde (Sovyetler Birliği, İngiltere) meslek değiştirmeğe yönelik sürekli eğitim etkinlikleri de vardır.

● *Türkiye'de eğitim.* Kalkınmanın en önemli etkenlerinden biri olan eğitimin, daha önceki plan dönemlerinde olduğu gibi Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde de Türk toplumunun gelişmesine yapıcı bir katkıda bulunması çeşitli yönleriyle sınırlı kaldı. Türkiye'deki ekonomik gelişme ve bunun oluşturduğu toplumsal yapı, temel bir dış etken olarak, eğitim sistemini geniş ölçüde biçimlendirmekte ve yönlendirmektedir. Bu toplumsal yapının beraberinde getirdiği birtakım sosyoekonomik sorunlar yüzünden eğitim sistemi, kalkınmanın gerektirdiği nitelikte ve nicelikte insangücü yetiştirmede üzerine düşen görevleri tam olarak yerine getiremedi. Eğitime ayrılan kaynakların sınırlı olması ve eğitim programlarının (içerik ve amaç bakımından) değişen toplumsal koşullarla çelişmesi, bu durumun temel etkenleridir.

Kalkınma planlarının eğitimde öngördüğü hedefler tam gerçekleştirilemedi. 1975'te yüzde 62 olan okuryazarlık oranı, 1980'de ancak yüzde 67,3'e çıkarılabildi. Üçüncü plan döneminin sonunda ilköğretimde okullaşma oranı yaklaşık yüzde 88 olarak gerçekleşti (1978); okul çağındaki çocukların bir milyon kadarı okuma olanağından yoksundu, üç bin kadar da okulsuz köy vardı. Ayrıca ikili veya üçlü öğretim yapılması sonucu okullarda oluşan nitelik düşüklüğü giderilemedi, kaynak yetersizliği nedeniyle ek fizik kapasite yaratılamadı. Ortaöğretim kademesinde ise plansız okul açma eğilimi belirginleşti ve bu dönemde

ortaokul sayısında çok hızlı bir artış (yüzde 51,1) sağlanmasına karşın, öğrenci sayısında ancak yüzde 18,3 oranında bir artış oldu. Liselerde okullaşma oranı yüzde 11,2'den yüzde 14,6'ya çıkarak, III. Plan döneminde öngörülen hedefi aştı. Fakat mesleki ve teknik öğretim istenen düzeyde gelişemedi ve liselerin genellikle kapasitelerinin üstündeki sayıda öğrenci ile öğrenim yapmaları, öğretimin niteliğini olumsuz yönde etkiledi. Bu arada, öğretmenlerin istihdam koşulları ve sosyoekonomik sorunları, öğretmen mesleğine katılımı azalttı ve nitelik düşüklüğünde önemli rol oynadı. Bu dönemde aynı yetersizlik yükseköğretimde de gözlendi; ülkenin gereksinme duyduğu elemanlar yerine, belli alanlara yönelik (örneğin hukuk vb.) türdeş elemanlar yetiştirildi; «mektupla öğretim» ve «YAY-KUR» uygulamalarıyla yükseköğretim yozlaştırıldı.

Eğitimin çeşitli kademelerinde değişik ölçülerde kendini gösteren bu bozuklukların giderilmesi için 1980'li yıllarda birtakım önemli yasal düzenlemelere girişildi. Yükseköğretimi ülkenin insangücü gereksinimleri açısından tutarlı, kurumlararası dağılım açısından dengeli bir duruma getirmek ve yükseköğretim kurumlarını, örgütlenme, yönetim, eğitim-öğretim, araştırma, yayım, öğretim elemanları, öğrenciler vb. bakımlarından bir bütünlük içinde düzenlemek amacıyla 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu çıkarıldı (4.11.1981). Bu yasa uyarınca, yükseköğretimi düzenleme ve yükseköğretim kurumlarının çalışmalarını yönlendirme yetkilerine sahip, üst düzeyde idari bir kurul (YÖK) göreve başladı. Aynı yasayla, YÖK'ün (Yüksek Öğretim Kurulu) yanı sıra yükseköğretim kurumlarının yönetiminde söz sahibi olan ve bu kurumların çalışmalarını «koordine eden» bir kurul daha oluşturuldu: Üniversitelerarası Kurul. Daha sonra çıkarılan 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (20.7.1982) ile, yükseköğretim kurumları örgütü yeniden düzenlendi ve bu düzenleme, ertesi yıl çıkarılan bir kanunla (2809 nolu kanun) yasal bir nitelik kazandı (28.3.1983). Bu düzenlemeler de yükseköğretim kurumlarının sosyal, ekonomik, kültürel amaçlara ve işlevlerine uygun bir yapıya kavuşturulmasını, kurumlar arasında bütünlük ve eşdeğerlik sağlanmasını öngörüyordu. Bu arada Milli Eğitim Temel Kanunu'nun (1973) bazı maddelerinde değişiklik yapan 2842 nolu kanunla, ilk ve ortaöğretim kademelerinde de örgüt, eğitim-öğretim, amaç, yönetim vb. bakımlarından yeni düzenlemeler yapıldı; mesleki ve teknik eğitime ağırlık kazandırılmak istendi. Zorunlu ilköğretim çağı dışında kalan yurttaşlardan okuma yazma bilmeyenleri okuryazar duruma getirilmesini amaçlayan bir yasa (2841 nolu kanun) çıkarıldı (16.6.1983). Milli Eğitim Bakanlığının bu konuda daha önce başlatmış olduğu «okuma seferberliği» sonucu binlerce yurttaşa okuma yazma öğretildi. Fakat, örgün eğitim dışında kalan geniş yığınların eğitim eksikliklerini gidermeyi ve onların değişen toplumsal koşullara (kültürel, sınai, mesleki vb.) uymalarını sağlamayı amaçlayan yaygın eğitim hizmetlerinin geliştirilmesinde herhangi bir ilerleme görülmedi. (LM)

***Eğitim Bakanlığı (MİLLİ).** — 1975 - 1980 yılları Milli Eğitim Bakanlığı için, okullarda can güvenliği ve öğretim özgürlüğünün sağlanması bakımından çetin bir dönem oldu. Bu sürede kurulan koalisyon hükümetlerinde her parti, elindeki bakanlığın merkez örgütü ve bağlı kuruluşlarında kendi siyasal görüşünü egemen kılmaya çalıştı. Millî Eğitim Bakanlığı ve eğitim enstitüleri başta olmak üzere bazı eğitim kurumları bu tutumdan çok etkilendi. Eğitim enstitülerinde çalışan ve bakanlığı ele geçiren partiye göre karşı görüşlü sayılan bütün yönetici ve öğretmenler orta okullara ya da pasif görevlere atandılar. Eğitim enstitüsü ve öğrencilerinin sayısı ihtiyacın çok üstüne çıkarılarak, özel sınav ve seçme yöntemleriyle buralara militan öğrencilerle dolduruldu. İstenilen görüşü benimsemeyen ya da karşı olan öğrenciler can güvenliği kalmadığından bu okullara giremediler; üst üste ders yılı yitirdiler. Bu yüzden Milli Eğitim Bakanlığı ve eğitim enstitülerinin tutumu kamuoyunda sürekli tartışıldı. Milli Eğitim Bakanlığı'yla en büyük öğretmen kuruluşu TÖB-DER sürekli çatıştı. Öğrenci yurtları da birbirine karşıt, kapalı kaleler ve ideolojik savaş alanları durumuna geldi. Necdet Uğur bakan olduktan (1978) sonra bu durumu düzeltmeye çalıştı. Özel sınav ve seçme yöntemleri kaldırılarak öğretmenler ve öğrenciler için Danıştay'ca verilen kararlar uygulanmaya başladı; partizan tutumlu yöneticiler görevden uzaklaştırıldı. Eğitim enstitülerinin sayısı öğretmen gereksinimine göre sınırlandırıldı.

12 eylülden sonra başlayan yeni dönemde eski partizan dönemlerin etkileri giderilerek millî eğitimde ulusal bütünlüğün sağlanması ve Atatürk ilkelerine etkinlik kazandırılması öngörüldü.

23-26 haziran 1981'de yapılan X. Millî Eğitim Şûrası'nda eğitim sistemi, eğitim programları, öğrenci akışı ve öğretmen yetiştirme konularında raporlar hazırlanarak tartışıldı. «Öğretmen ve Eğitim Uzmanı Yetiştirme» konusuna ayrılan XI. Millî Eğitim Şûrası Devlet başkanı Kenan Evren tarafından açıldı (8-11 haziran 1982). Eğitim programları çerçevesinde 8 yıllık temel eğitim okullarının bazı sınıflarına Türkçe, matematik, sosyal bilgiler, fen bilgisi, iş ve teknik eğitimi, müzik, resim, beden eğitimi; temel-eğitim ve ortaöğretim kurumları için T.C. inkılap tarihi, din ve ahlak, millî güvenlik bilgisi yükseköğretim kurumları için Türk inkılap tarihi; yurtdışı işçi çocukları için Türkçe ve Türk kültürü ders programları hazırlandı.

Öğretmenler günü ülkemizde ilk kez 24 kasım 1981'de kutlanmaya başlandı. 12 eylül 1981 - 12 eylül 1982 arasında 607 ana sınıfı, 6 ilde 10 temeleğitim okulu ve 67 ilde toplam 809 ilkokul, 5 yatılı bölge okulu, 4 yetiştirme yurdu, 16 ortaokul ve lise, 22 endüstri meslek lisesi, 5 pratik kız sanat okulu, 5 ticaret lisesi, 28 halk eğitimi merkezi; 13 ilde birer sağlık eğitimi merkezi ve İstanbul'da bir fen lisesi açıldı. Bir bölüm derslerini yabancı dille yapan Anadolu liselerinin sayısı, Kahramanmaraş ve Zonguldak'ta birer okul eklenmesiyle 23'e çıkarıldı. Halk eğitimi merkezlerinde kadınlar için açılan 6 268 ev ekonomisi kursunda 172 182 kişi eğitildi. Ülke çapında girişilen okuma-yazma seferberliğinde üç dönemde açılan 106 299 kursa 2 246 075 kişi katıldı. 2. kademe kurslarına girenlerden 49 270 yurttaş «yetişkin eğitimi ilkokul diploması» almaya hak kazandı.

Bakanlar Kurulu'nun 27 şubat 1982 gün, 8/4334 sayılı «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları» konulu kararname gereğince Milli Eğitim Bakanlığı yeniden düzenlendi. Bu düzenlemeye göre bakanlık merkez örgütü 1 müsteşar, 5 müsteşar yardımcısı ile 11 esas birimden (Okul Öncesi ve Temel Eğitim, Orta Eğitim, Yüksek Eğitim, Dış İlişkiler ve Yurtdışı Eğitimi, Din Eğitimi, Erkek Teknik Eğitim, Kız Teknik Eğitim, Yaygın Eğitim, Çıraklık Eğitimi, Ticaret ve Turizm Eğitimi genel müdürlükleri ve Özel Öğretim Kurumları Dairesi başkanlığı); 11 denetim ve danışma biriminden (Talim ve Terbiye Kurulu, Teftiş Kurulu, Araştırma-Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlıkları; Plan ve Prensipler Dairesi, Mesleki ve Teknik Etüd ve Programlama Dairesi, Mesleki ve Teknik Koordinasyon Dairesi, Teşkilat ve Kadro Dairesi ve Bilgi İşlem Dairesi başkanlıkları; Hukuk Müşavirliği, Bakanlık Müşavirleri; Savunma Sekreterliği) ve 10 yardımcı birimden (Personel, Yayınlar genel müdürlükleri; Genel Sekreterlik, Özel Kalem Müdürlüğü; Komptrolörlük Dairesi, Destek Hizmetleri Dairesi, İşletme ve Donatım Dairesi, Eğitim Araçları Dairesi, Sağlık Dairesi ve İnşaat - Emlak Dairesi başkanlıkları) oluşmuştur. (L)

Millî Eğitim Bakanlığı bütçeleri

1974	12 775 182 000	TL
1975	14 510 906 000	»
1976	21 661 984 000	»
1977	25 655 080 000	»
1978	27 268 072 000	»
1979	46 052 220 000	»
1980	88 255 576 000	»
1981	147 261 993 000	»
1982	187 657 832 000	»
1983	286 619 006 000	»

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLARI

Ali Naili Erdem (12 nisan 1975)
Mustafa Üstündağ (21 haziran 1977)
Nahit Menteşe (21 temmuz 1977)
Necdet Uğur (5 ocak 1978)
Orhan Cemal Fersoy (12 kasım 1979)
Hasan Sağlam (20 eylül 1980)

Eğitim Bakanlığı Vakfı (MİLLÎ), Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı her tür ve derecedeki eğitim kurumlarında eğitim ve öğretimin; toplum ve kişilerin ekonomik, toplumsal ve kültürel gereksinimlerini karşılayacak nitelik ve niceliğe ulaşmasına maddi ve manevi katkıda bulunmak ve bu amaçla yeni kaynaklar sağlamak üzere kurulmuş vakıf (kuruluşu: şubat 1981). Merkezi Ankara'dadır. Vakfın organları şunlardır: 1 - Genel kurul, 2 - Yönetim kurulu, 3 - Denetleme kurulu, 4 - Genel müdürlük, 5 - Şube yönetim kurulu. Vakıf her ilde ya da gerek gördüğü başka yerlerde (yurt içi, yurt dışı) şube açabilir. Nitekim 1983 başında vakfın şube sayısı 64'ü illerde, 537'si ilçelerde olmak üzere toplam 600'e ulaştı. Vakfın varlığı, başlangıçta sağlanan 46 502 000 liradan, ileride yapılacak bağışlardan ve kuracağı ya da katılacağı işletmelerin gelirlerinden oluşur. Vakfa 1983 başına değin para, taşınmaz mal ve araç - gereç olmak üzere üç sınıfta bağışlar yapıldı.

1981 - 1983 arasında yapılan para bağışları toplam 225 milyon lirayı buldu. 1982 başına değin vakfa bağışlanan taşınmaz malların yaklaşık toplam değeri 800 milyon liradır. Araç - gereç bağışlarının toplam değeri ise 700 000 liraya yaklaştı.

8/2096 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla Vakıf'a 903 sayılı yasaya ve vakıf senedinde yazılı hükümlere uygun faaliyet gösterdiği dönemlere ait olmak üzere vergi muafiyeti tanındı. (M)

***Eğitim Şurası** (MİLLİ). — X. *Milli Eğitim Şurası*. 23-26 haziran 1981 tarihleri arasında toplanan X. Milli Eğitim Şurası, «türk milli eğitim sistemi, bu sistemin bütünlüğü içinde eğitim programları ve öğrenci akışını düzenleyen kurallar» konusunu görüştü. Dört günlük görüşmeler sonunda eğitim sistemimizin okul yapısı, eğitim programları, öğrenci akışını düzenleyen kurallar, eğitim örgütü, öğretmen, yönetici ve uzmanların yetiştirilmesi konularında kararlar alındı.

X. Milli Eğitim Şurası, türk milli eğitim sisteminin kuruluş ilkelerini şöyle saptadı: 1 — Eğitim sistemi bütünleştirilecektir. 2 — Sistemin her düzeyinde mesleki ve teknik eğitime ağırlık verilecektir. 3 — Belli koşullar altında her düzeyde yatay, her birimde dikey geçiş sağlanacaktır. 4 — Orta eğitimde izlenen meslek kazandırıcı ya da mesleğe yatkın kılıcı programların, yüksek eğitime geçişte, bu programların uzantısı niteliğinde aynı alandaki fakülte, yüksek okul veya bölümlere girmek için rehberlik, kolaylık veya güdüm sağlanması ilkeleri temel alınacaktır.

Şurada her eğitim düzeyinin görevleri yeniden belirlendi. Okul öncesi eğitimin temel eğitime hazırlayıcı olması çocuk gelişimi konusunda ailelerin eğitilmesine yardım etmesi kararlaştırıldı. Temel eğitimin görevleri arasında «ana sınıfları açmak» da karar altına alındı. Çok Amaçlı Okul'dan (değişik programlı tek tip liseden) ve Mesleki Teknik Okul'dan oluştuğu belirtilen orta öğretimin görevleri arasında öğrencileri yüksek öğretime hazırlamanın ve onlara meslek kazandırmanın yanı sıra çevreye yönelik çeşitli eğitim etkinliklerinin de yer almasına karar verildi. Yaygın eğitim yoluyla bireylere meslek kazandırmak ya da onları bir mesleğe hazırlamak da orta eğitimin görevleri arasında belirlendi.

Eğitim programları konusunu da ele alan X. Milli Eğitim Şurası programların öğrencilerin dikey ve yatay geçişlerini kolaylaştırıcı bir esneklik içinde fark ilgi ve yeteneklerin gelişmesine cevap verecek biçimde düzenlenmesini öğrencilerin çeşitli öğrenim alanlarına ve meslek dallarına yöneltilmelerinin temel eğitimden başlayarak yüksek eğitime kadar devam ettirilmesini karara bağladı.

Şura fırsat eşitliği konusunda şu ilkeyi be-

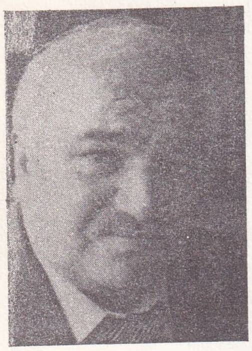

Mustafa EKMEKÇİ

lirledi: «Yöneltme eleme sınavlarında olduğu gibi, öğrencilerin bir kısmını seçen, diğerlerini program dışı bırakan bir tutumla değil; onların istek, ilgi ve yeteneklerine göre yetişmelerini destekleyici bir dutumla yapılmalı, herkesi başarılı olabileceği bir programa yerleştirmeyi amaç edinmelidir.»

X. Milli Eğitim Şurası öğrenci akışı konusunda aldığı kararlarla, temel eğitimden orta eğitime geçişte yöneltme ve yerleştirmenin esas alınmasını vurguladı.

Öğretmenlerin ve öbür personelin yetiştirilmeleri konusunda da kararlar alan X. Milli Eğitim Şurası, eğitim hizmetlerinde görev alacak öğretmen ve öbür personelin özel olarak yetiştirilmeleri ilkesi doğrultusunda gerekli olan tüm önlemleri belirledi.

● *XI. Milli Eğitim Şurası.* 8-11 haziran 1982 tarihleri arasında tıp ve milli eğitim hizmetinde öğretmen ve eğitim uzmanlarının durum ve sorunlarını görüşen XI. Milli Eğitim Şurası'nda, öğretmen eğitiminin gelişimi, eğitim uzmanlarının eğitimi, öğretmen ve uzmanların hizmetiçi eğitimi, sorunları ve çözüm önerileri konularında ilkeler saptandı. Bu şurada öğretmen yetiştirme programlarında da bütünleşmeye gitmek gereği vurgulanarak, bunu sağlamak açısından şu ilkelerin yaygınlaştırılması karara bağlandı: 1 — Sömestr sistemi uygulanacaktır. 2 — Kredi sistemi uygulanacaktır. 3 — Öğretmen yetiştirme programlarında yer alan içerik kategorilerinin (alan bilgisi, öğretmenlik meslek bilgisi ve genel kültür) düzenleme ve ağırlıklarında paralellik sağlanacaktır. 4 — Seçmeli derslere yer verilecektir. 5 — Uygulama faaliyetlerinde birlik sağlanacaktır. 6 — Uygulama okulları belirlenecektir. 7 — Değerlendirme süreçlerinde birlik sağlanacaktır.

XI. Milli Eğitim Şurası eğitim uzmanını şöyle tanımladı: «Eğitim uzmanı, değişik sistemlerde, kurumlarda ve kademelerde öğretme, öğrenme ortamını en etkili biçimde oluşturarak eğitimin amaçlarını gerçekleştirmede yöneticilere, öğretmenlere, öğrencilere, velilere kılavuzluk ve yardım edecek nitelikte, eğitim bilimlerinin bir dalında, kuramsal alanda ve uygulamada uzmanlaşmış kişidir.»

Eğitim uzmanlarının yetiştirilmeleri için öngörülen yüksek lisans programlarının Türkiye gerçeklerine uygun biçimde düşünülmesi, yaz okulu, akşam dersleri gibi önlemlerle yaygınlaşmasının sağlanması da şuranın aldığı kararlar arasındadır. Şurada ayrıca eğitim uzmanlarının görev formları da saptandı. Şura eğitim uzmanlarına, görevlerine göre şu ünvanların verilmesini karara bağladı: Eğitim yöneticisi, eğitim müfettişi, eğitim planlaması uzmanı, okul danışmanı, program geliştirme uzmanı, özel eğitim uzmanı, eğitim teknolojisi uzmanı, beslenme eğitimi uzmanı, halk eğitimi uzmanı, ölçme ve değerlendirme uzmanı.

Öğretmen ve uzmanların hizmetiçi eğitimi konusunda da ele alan XI. Milli Eğitim Şurası, hizmetiçi eğitimini şöyle tanımladı: «Maaş veya ücret karşılığı çalışan personele (öğretmen, yönetici ve diğer görevliler) görevleri ile ilgili gerekli bilgi, beceri ve tutumları kazanmaları amacıyla yapılan eğitimdir». Hizmetiçi eğitimin örgüt yapısı ise şöyle belirlendi: Müsteşar yardımcısı-personel danışma kurulu-hizmetiçi eğitim genel müdürlüğü-bölge hizmetiçi kurumu-il hizmetiçi birimi.

XI. Milli Eğitim Şurası ayrıca öğretmen ve uzmanların sorunlarını ayrıntılı biçimde inceleyerek çözüm önerileri getirdi. (M)

***EĞRİDİR,** Isparta ilinde ilçe. — 45 005 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 12 415 nüf. (1980). [M]

EĞRİGÖZ, Konya ilinde, Akşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 664 nüf. (1980). Belediye. (M)

EHNİ (René), fransız roman ve oyun yazarı (Eschentzwiller, Haut-Rhin 1935). Çağının sorunlarıyla yakından ilgili ve siyasal eğilimlerini yansıtan romanlar yazdı: *Ensuite nous fûmes à Palmyre* (Nihayet Palmira'dayız) [1968], *Pintades* (Beç Tavukları) [1974], *le Mariage du Gudrun* (Gudrun'un Evlenmesi [1979]). Tiyatro eserleri de vardır: *Que ferez-vous en novembre?* (Kasımda Ne Yapacaksınız?) [1968], *L'Amie rose* (Pembe Dost) [1970], *Jocaste* (1976). [L]

***EHRHARDT** (Hermann), alman deniz subayı. — (öl. Brunn am Walde, Aşağı Avusturya 1971). [L]

***EİBAR,** İspanya'da kent (Guipuzcoa). — 37 100 nüf. (L)

***EİCH** (Günter), alman yazarı. — (öl. Salzburg 1972). [L]

EİGELDİNGER (Marc), isviçreli yazar (Neuchâtel 1917). Baudelaire, Rousseau ve Racine'in eserlerindeki mitolojik temalara ilgi duydu: *la Mythologie Solaire dans l' oeuvre du Racine* (Racine'in Eserlerinde Güneş Mitolojisi) [1969]. Şiirleri de vardır: *Terres vêtues du Soleil* (Güneşi Giyinen Topraklar) [1957], *Mémoire de l'Atlantide* (Atlantis Anıları) [1961]. (L)

EİGEN (Manfred), alman kimyacısı (Bochum 1927). 1953'te Max Planck Fizik ve Kimya Enstitüsü'ne girdi. Kondansatörler yardımıyla tepkime durumundaki ortamlarda ani sıcaklık yükselmesi sağlayan bir yöntem geliştirdi. Daha sonra da ortamın normale dönüş sürecini inceledi. Böylece çok hızlı kimyasal tepkimelerin mekanizmasını keşfetti. 1967 Nobel Kimya Ödülü'nü ingiliz R.G.W. Norrish* ve G. Porter*'la paylaştı. (L)

***EİNBECK,** Federal Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 29 500 nüf. Kereste sanayii. (L)

***EİNDHOVEN,** Hollanda'da (Kuzey Brabant) kent. — 192 700 nüf. Elektroteknik sanayii. XX. yy. sanatını sergileyen Van Abbe belediye müzesi, Philips şirketinin bilim ve teknik müzesi (Evoluon). [L]

***EİNEM** (Gottfried VON), avusturyalı besteci (Berne 1918). — Son eserleri: Schiller' in *Kabale Und Liebe* (Hile ve Sevgi) [1976], *Die Hochzeit Jesu* (1980), *Wiener Symphonie* (Viyana Senfonisi) [1977], *Ludi Leopoldini* (1980). [L]

***EİSENACH,** Demokratik Almanya'da (Erfurt) kent. — 51 000 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***EİSENHÜTTENSTADT,** Demokratik Almanya'da kent. — 47 000 nüf. (L)

***EK** (Niklas), isviçreli dansçı. — İsveç kraliyet Balesi'nde 1976'dan itibaren de Ballet Culberg'de çalıştı. Son eserleri: *Colestan* (1973), Petrark'tan *I trionfi* (Zaferler) [1974], M. Bejart'tan *Ateş Kuşu* (1974), L. Lubovitch'ten *Poem of Joy* (Sevinç Şiiri) [1975], B. Cullberg'den *Rapport* (İlişki) [1976], F. Flindt'ten *Duel* (Düello) [1977], yine Cullberg'den *Savaş Dansları* (1979), C. Borg'dan *Inferno* (Cehennem) [1979]. Aynı yıl Milano la Scala Operasında *Bayan Julie*'de Jean rolünde oynadı. (L)

***EKELÖF** (Gunnar), isveçli şair. — (öl. Sigtuna 1968). [L]

EKENEK i. Ekilen ya da ekime elverişli olan toprak: *İnce bir dere, ekenekleri ikiye bölerdi* (F. Baykurt). [*Eşanl.* MEZRAA]. (M)

***EKİM** i. — ANSİKL. — **1975** (2 *ekim*) ABD Temsilciler Meclisi Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunu şarta bağlı olarak kısmen kaldırdı; (12 *ekim*) Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimleri yapıldı; (22 *ekim*) Viyana büyükelçisi Daniş Tunalıgil ermeni teröristlerce makamında vurularak öldürüldü; (24 *ekim*) Paris büyükelçisi İsmail Erez ermeni teroristlerce makam arabasında şoförüyle birlikte öldürüldü; (29 *ekim*) Zonguldak kömür ocaklarında grizu patlaması oldu, 11 kişi öldü. — **1976** (4 *ekim*) büyük kentlerde benzin sıkıntısı yaygınlaştı. — **1977** (18 *ekim*) Ankara'da Sanayi İş Han'ında yangın çıktı, 7 kişi yanarak öldü. — **1978** (6 *ekim*) dokuz yıl önce yanan İstanbul Atatürk Kültür Merkezi, onarılarak yeniden açıldı; (9 *ekim*) Ankara'da Türkiye İşçi Partisi üyesi 7 kişi Bahçelievler semtinde bir evde teröristler tarafından topluca öldürüldü; (20 *ekim*) İTÜ Elektrik Fakültesi Dekanı Ord. Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu, Bakırköy'de üç terörist tarafından vuruldu. — **1980** (*12 ekim*) 11. genel nüfus sayımı yapıldı; (27 *ekim*) MGK, Anayasasının bazı maddelerini değiştirdi, yapılan değişikliklerle konsey yasama yetkisini yüklendi. — **1981** (16 *ekim*) siyasi partiler feshedildi (16 ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı kanun); (23 *ekim*) Danışma Meclisi törenle açıldı — **1983** (30 *ekim*) Erzurum ve Kars'ın bazı ilçelerinde deprem oldu. 1 300'den fazla insan ve çok sayıda hayvan öldü, pek çok ev yıkıldı. (M)

***EKİNÖZÜ,** Kahramanmaraş ilinde, Elbistan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 372 nüf. (1980). Belediye. (M)

EKMAN (Kerstin), isveçli kadın romancı (Risinge, Östergötland 1933). Önceleri polisiye romanlar yazdıysa da giderek toplumsal sorunları ve baskı mekanizmalarını ince, zarif, renkli bir uslûpla anlattı: *Büyücü Halklar* (1974), *Yaşam Kaynağı* (1976). [L]

EKMEKÇİ (Mustafa), türk gazetecisi (Hadım 1924). Konya Lisesi'ni bitirdi. Gazeteciliğe Konya'da yayınlanan «Öğüt» gazetesinde başladı. 1957'de Ankara'ya geldi. Sırasıyla Ulus, Vatan, Öncü, Milliyet, Yeni Ortam gazeteleriyle Türk Haberler Ajansı'nda çalıştı. 1970 başlarında Cumhuriyet gazetesinde sürekli yazmaya başladı. 1964 ve 1974'te TDK Gazetecilik Ödülünü kazandı. 12 mart döneminden sonra, «Ankara Notları» başlığı altında sürdürdüğü köşe yazılarındaki anlatımı ve yorumlarıyla ilgi çekti. Daha sonra bu yazılardan bir bölümünü *Gün Ola (1976)* adıyla iki ciltlik bir kitapta topladı. (M)

***EKOLOJİ. — Ekolojik hareketler.** Bk. DOĞA, *Doğayı Koruma hareketleri.*

EKOSİSTEM i. (fr. *écosystème*). Biyol. Canlılarla (hayvanlar, bitkiler ve mikro-organizmalar) içinde bulundukları maddi ortamı birleştiren fonksiyonel (işlevsel) bütün.

— ANSİKL. Yeryüzünde canlı yaratıkların tümü, *biyosfer* denilen incecik bir kabukta yaşar. Biyosferin belirgin özelliği, onu oluşturan hayvan ve bitki türlerinin çok çeşitliliği ve yapısındaki düzensizliktir. Bu düzensizlik, canlı yaratıklarla fizik ortam öğelerinin eşitsiz dağılımında açıkça görülür. Ama bu çeşitliliğe karşın, canlıların biyosferdeki yerleşimi bir kargaşa şeklinde değildir. 1935 yılında ingiliz botanikçisi Arthur C. Tansley'in *ekosistem* adını verdiği birimler halindedir.

Belirli bir ortamda yaşayan canlıların tümüne *biyosenoz*, bunların barındıkları ortama da *biyotop* denir. Ekosistem bu ikisinin ilişkisi ortak tanımlanabilir: Biyotop + biyosenoz = ekosistem.

ekosistemlerin belirgin özellikleri

Bir ekosistem biyosferin, bir bölümü ya da parçasıdır; büyüklüğü ya da genişliği çok değişik olabilir. Bir su birikintisi, bir buğday tarlası birer ekosistemdir. Fakat kurumuş bir ağaç kütüğü gibi son derece belirgin ve dar sınırlı öğeler de birer ekosistem sayılabilir. Ama kısıtlı ekosistemlerin genellikle zaman içinde sınırlı bir yaşamı vardır. Bu yüzden bunlar birer ekosistem parçası sayılır ve *sinüzi* adıyla anılır. Bunun tam tersine Afrika savanaları ya da Avrupa'nın geniş yapraklı ormanları gibi, kimi ekosistemler çok geniş bölgeleri kaplar. İklimin denetimi altında bulunan ve kutuplardan ekvatora kadar az çok paralel bölgelere yayılan bu öğeler de *formasyon* (oluşum) veye *biyom* adıyla anılır. Bunlar, bir genel görünümün kendine özgü bir direy (fauna) ve bitey (flora) içeren karakteristik ana öğelerdir.

Boyutları ne olursa olsun, bir ekosistemin sınırları az çok belirgindir. Çoğunlukla birbirine komşu iki ekosistem arasında bir geçiş bölgesi (ekoton) vardır. Geçiş bölgesi, bir ormanın kıyı çizgisi gibi veya ekvator ormanından savanalara geçişte olduğu gibi yaygın bir bölge olabilir. Ekotonların belirgin özelliği, kendine özgü iklimi ve daha zengin direyidir. Bunun için, kıyı kuşu türlerinin sayısı kara ve açık deniz kuşlarınınkinden fazladır (çünkü kıyı kesimi, anakara ile okyanus arasında bir ekoton oluşturur).

Ekosistemlerin sınırlarının belirlenmesi, özellikle hayvan sayısı gözönünde bulundu-

Foto. X (MEYDAN)

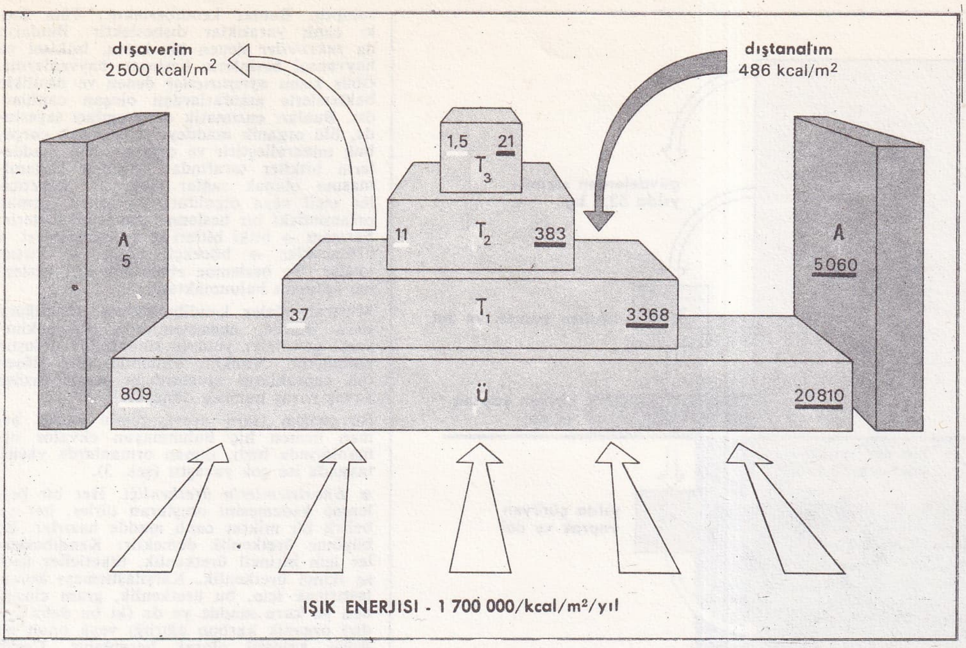

Şek. 1. Bir tatlısu **ekosistemi**'nin yapı ve ve işleyişinin ana çizgilerini gösterir şema: Florida'da (Birleşik Amerika) Silver Springs pınarları. Ü, üreticiler (klorofilli bitkiler); T_1, T_2 ve T_3 birincil tüketiciler (otçullar), ikincil tüketiciler (etçiller) ve üçüncü tüketiciler (avcı hayvanlar); A, ayrıştırıcılar.
Her beslenme kademesi için üretkenlik (sağda, altı çizgili) kcal m² yıl ve canlıyığınları (solda, altı çizgili) g/m² olarak gösterilmiştir. Ekosistem her yıl 1 700 000 kcal/m² ışık enerjisi alır. Her kademedeki verim şöyledir:
Brüt fotosentez: 20 810/1 700 000 X 100=yüzde 1,22;
net fotosentez: 8 833/1 7 000 000 X 100=yüzde 0,52;
T_1 beslenme kademesi verimi:
3 368/20 810 X 100=yüzde 16,2;
T_2 beslenme kademesi verimi:
383/3 368 X 100=yüzde 11,4;
T_3 beslenme kademesi verimi:
21/383 X 100=yüzde 5,5.

rulacak olursa, hiç de kolay değildir. Bu konuda birçok örnekleme ve istatistik verilerini değerlendirme yöntemleri bulunmuştur. Bu bakımdan, bellibaşlı hayvan türlerinin bolluğunu, dağılımını, yıllık çevrimlerini, sayılarının azalıp çoğalmasını, metabolizmalarını bilmek gerekir. Bu veriler ya yerinde ya da yetiştirme yoluyla elde edilebilir. Bu birinci aşama tamamlandıktan sonradır ki, ekosistemleri yapısını ve işleyişini incelemeye başlamak mümkün olabilir.

ekosistemlerin yapısı

Bir ekosistem, tanım olarak, bir «sistem» yani birbirlerini karşılıklı etkileyen ve tutarlı, düzenli bir bütün oluşturan elemanlar (öğeler) topluluğudur. Her ekosistemin tamamen kendine özgü bir yapısı ve işleyişi vardır. Bu yapının ve işleyişin incelenmesi, ekolojinin en özgün yönlerinden biri ve son yirmi yıldır, özellikle Unesco'nun öncülüğünde uluslararası biyoloji programının yarattığı ilginin de etkisiyle, en büyük ilerleme kaydetmiş olan bir araştırma alanıdır. Ekosistemlerin yapısı çeşitli görüş açılarından ele alınabilir.

● ***Türlerin zenginliği.*** Kuşkusuz en iyisi direy ve biteyin tam ve eksiksiz bir dökümünü yapmaktır ki. bunun gerçekleşmesi hemen hemen imkânsız bir şeydir. Bu yüzden çoğu zaman, biteyin ve kimi hayvan topluluklarının dökümü yapılmakla yetinilir. Bitkisel biyosenozlar (fitosenoz), türdeş toplulukların belirlenmesine olanak sağladığından, zoologlar bunları çoğu zaman, zoosenozları belirlemek için çerçeve olarak kullanırlar. Bitkiler daha iyi tanındıklarından ve hayvanlara göre kütlece üstün olduklarından belli başlı ekosistemleri belirlemek için bitki örtüsünden yararlanılır. Bunun, belirli bir derinlikten sonra bitki örtüsünün yaşamadığı deniz ortamı gibi birkaç istisnası vardır. Bununla birlikte, özellikle yakın yıllarda, sayısız hayvan toplulukları gözönünde bulundurularak daha geniş kapsamlı ekosistem incelemeleri yapılmıştır. İlk aşamada, bir ön incelemeyle pek de önemli olmadığı anlaşılan hayvan toplulukları bir yana bırakılıp, ekosistemde başlıca rolü oynayan hayvan toplulukları ele alınabilir. Türlerin toplam sayısının bilinmesi zor olduğu için, ekosistemleri birbiriyle karşılaştırmaya, insanın neden olduğu çevre kirlenmelerini ve öteki aksaklıkları belirlemeye yarayan birtakım çeşitlilik göstergeleri hazırlanmıştır. Çeşitlilik göstergelerinin en basiti, Fisher göstergesidir: $S = \alpha \log (1 + \frac{N}{\alpha})$ formülüyle hesaplanan bu göstergede S tür sayısını, N yakalanmış birey sayısını gösterir. Daha iyi sonuçlar veren bir başka gösterge Shannon'un H göstergesidir. $H = -\Sigma\, p_i \log p_i$ formülüyle ifade edilen bu göstergede p_i, i türündeki bireylerin sayısına oranını gösterir. Bu gösterge incelenen örneğin çokluğuna azlığına bakmaz; küçük çapta cle alınan bir miktara dayanılarak da hesap yapılabilir.

● ***Çeşitli türlerin sayısal dağılımı.*** Bir biyosenozdaki çeşitli türlerin belirgin özelliği, onların bağıl bolluğu, sürekliliği ve bulundukları yer bağlılığıdır. Bağıl bolluk veya *frekans*, çoğunlukla, log-normal tipten bir dağılım yasasına boyun eğer; yani, bol olan türlerin sayısı, az bulunan türlerin veya çok sık rastlanan türlerin sayısına oranla daha kabarıktır. Süreklilik, yüzde olarak, bir türden alınan örneklerin sayısıyla, alınmış tüm örneklerin sayısı arasındaki ilişkiyi belirtir. Alınan örneklerin yüzde 50'sinden çoğunda bulunan türlere sürekli tür, yüzde 25-50 arası bulunan örneklere ikinci derece tür, alınan örneklerin yüzde 25'inden az sayıda rastlanan türlere önemsiz tür denir. *Bağlılık*, bir türün bir biyosenozla ilişkisinin yoğunluğunu belirtir. Karakteristik türler ya sadece bir biyosenozda yaşar (bu pek seyrek görünen bir durumdur) ya da bir biyosenozda. bir

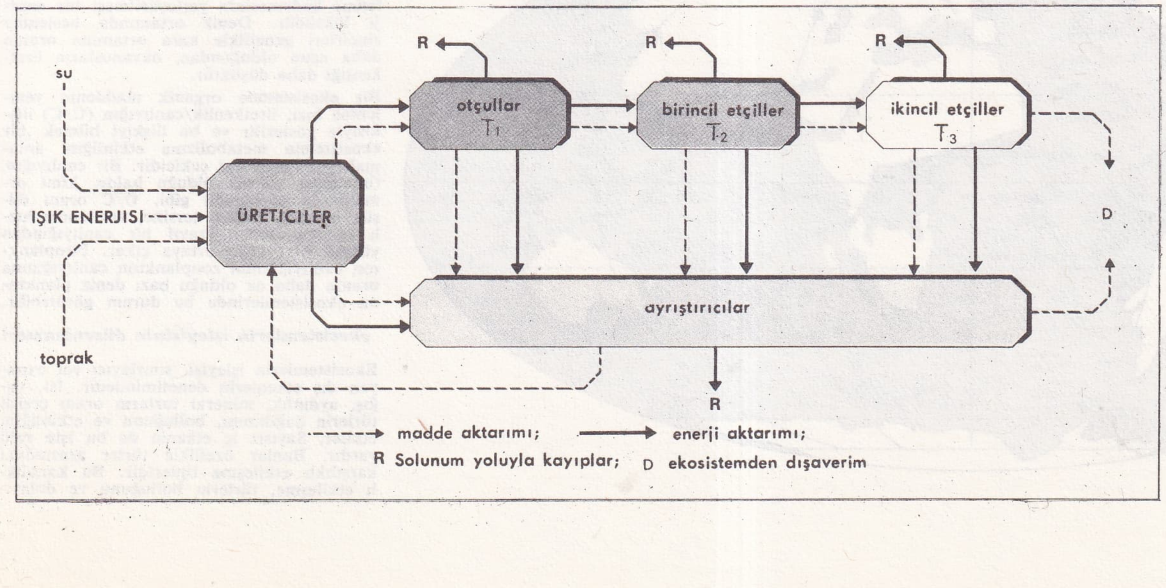

Şek. 2. Bir ekosistemin işleyiş şeması. Ekosistemde enerji çevrimi tamamlanmaz.

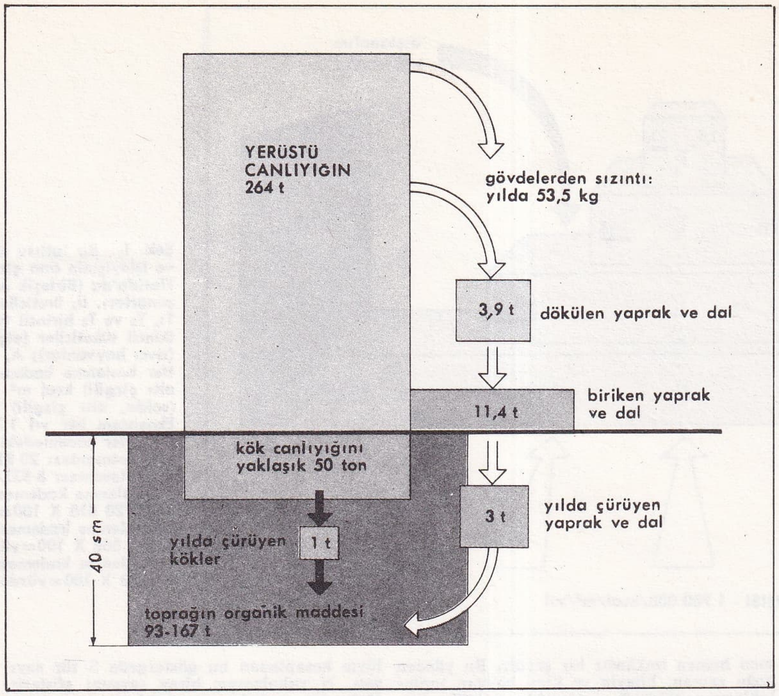

Şek. 3. Montpellier yöresinde bir yeşil meşe ormanında organik maddenin dağılımı ve evrimi (canlıyığınlar hektar başına).

başkasına oranla daha bol bulunur. Karakteristik türler, çoğunlukla biyosenozları belirlemeye ve onlara ad vermeye yarar. Örneğin, Fontainebleau ormanında kuru silisli ve az çok hareketli kumlarda, oranın karakteristik bitkisi olan buğdaygillerden *Corynephorus canescens*'le bir arada yaşayan bir topluluk bilinmektedir.

● *Ekosistemlerin mekândaki yapısı* .Biyosenozların dikey yapısı, azçok belirgin, özellikle ormanlarda apaçık belirgin bir katmanlaşma gösterir. Bir biyosenozu oluşturan çeşitli öğelerin katmanlaşması, bitki türleri arasındaki su ve ışık rekabetini azaltmak için vazgeçilmez bir olgudur. Bu katmanlaşma hayvanlar için de geçerlidir. Örneğin orman kuşlarının belirli yüksekliklerde beslenip yuva kurmaları, onlara, rekabete olabildiğince az girişerek ortamın kaynaklarını paylaşabilme olanağını sağlar.

ekosistemlerin işleyişi

Bir yapısı ve bir işleyişi olduğu için, ekosistem, bazılarınca bir çeşit «süperorganizma»ya benzetilmiştir. Bu benzetme geçerli olamaz, çünkü bir organizma bir ekosistemden pek çok bakımdan farklıdır; bir ekosistemde, ortama uymayı, ortamla bütünleşmeyi sağlayan sinir-içsalgı ve bağışıklık denetim sistemleri yoktur.

● *Beslenme ağları.* Bir ekosistemde, çeşitli türler arasında, beslenme zincirleri ya da beslenme ağları meydana getiren birtakım beslenme ilişkileri vardır. Karşılıklı etkileşme bu ilişkileri çok karmaştırdığı için beslenme ağı deyimi belki bunu ifade eden en uygun deyimdir. Tam bir ekosistemde, her zaman üç kategori bulunur (şek. 1). *Üreticiler* kategorisini klorofilli bitkiler oluşturur; yalnız bunlar, ışık enerjisi sayesinde, organik madde yapabilme yeteneğine sahiptir. Bunlar kendibeslektir. Tüm öteki canlı yaratıklar dışbeslektir. Bunların da *tüketiciler* denen bir kısmı, bitkisel ve hayvansal besinlerle beslenen hayvanlardır. Öbür kısmı *ayrıştırıcılar* denen ve özellikle bakterilerle mantarlardan oluşan canlılardır. Bunlar, enzimatik donanımları sayesinde, ölü organik maddeyi artıştırarak çarçabuk mineralleştirir ve ortaya çıkan maddelerin bitkiler tarafından yeniden kullanılmasına olanak sağlar (şek. 2). Tüketiciler etçil veya otçuldur. Şu örnek, orman ortamındaki bir beslenme zincirini gösterir: Sarıçam → bitki bitleri → gelinböcekleri → örümcekler → böcekçil kuşlar → yırtıcı kuşlar. Bu beslenme zincirinde altı beslenme katmanı bulunmaktadır.

Mineral öğeler kendibesleklere döndüğüne göre madde, ekosistemlerde biyojeokimyasal çevrimler yoluyla sürekli bir dolaşım halindedir. Nitekim ormanda yere düşen ölü yaprakların oluşturduğu zemin örtüsü yavaş yavaş humusa dönüşür.

Bu çevrim (*turn over*), zemin yatağı hemen hemen hiç bulunmayan ekvator ormanlarında hızlı, ılıman ormanlarda yavaş, taygada ise çok yavaştır (şek. 3).

● *Ekosistemlerin üretkenliği.* Her bir beslenme kademesini oluşturan türler, her yıl belirli bir miktar canlı madde hazırlar. Bu büyüme üretkenlik demektir: Kendibeslekler için birincil üretkenlik, tüketiciler içinse ikinci üretkenlik. Karşılaştırmayı kolaylaştırmak için, bu üretkenlik, gram cinsinden ya kuru madde ya da (ki bu daha iyidir) organik karbon ağırlığı veya onun eşdeğer kalorisi olarak hesaplanır. Çeşitli ekosistemlerin üretkenliği çok değişiktir. Kara ortamında, çöllerde çok zayıf, ekvator ormanlarında en yüksek derecededir (şek. 4). Deniz ortamında her zaman düşüktür, çünkü ekvatorun sıcak suları mavi çöl sayılabilir; buna karşılık soğuk kutup suları ve yüzeye yakın okyanus akıntıları daha üretkendir. Birincil üretkenlik sınırlayıcı etkenlerin denetimi altındadır. Bu etkenler, kara ortamında özellikle su ve aydınlık, deniz ortamında mineral tuzların (nitratlar ve fosfatlar) oranıdır (şek. 5). Beslenme zincirlerinin bir halkasından ötekine, madde aktarımıyla birlikte enerji aktarımı da yapılmaktadır. Ama enerji, çevrimi tamamlamaz. Solunum olayları nedeniyle ortamda dağılan ısı enerjisine dönüşerek yavaş yavaş tükenir. Buna ek kayıplar da vardır; tüketilmemiş veya sindirilmemiş maddelerde saklı kalan enerji gibi. Bu da bizi verim kavramına götürür. Bir beslenme kademesiyle bir sonraki arasında üretkenlik bağıntısı hemen her zaman yüzde 10 dolayındadır (nitekim, şek. 1'deki örnekte, yüzde 5,5'le yüzde 16,2 arasında değişir). Fotosentez verimine gelince, o daha da düşüktür: Bu verimin, yeryüzünün tamamı için yüzde 0,2 kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Böylelikle canlı madde miktarı bir beslenme kademesinden ötekine geçildikçe azalmakta olduğundan, beslenme zincirleri ister istemez sınırlıdır. Araya ek bir beslenme kademesinin yerleştirilmesi bir enerji lüksüdür. Deniz ortamında beslenme zincirleri genellikle kara ortamına oranla daha uzun olduğundan, okyanusların üretkenliği daha düşüktür.

Bir ekosistemde organik maddenin yenilenme hızı, üretkenlik/canlıyığın (Ü/C) ilişkisiyle gösterilir ve bu ilişkiyi bilmek ,bir ekosistemin metabolizma etkinliğini anlamak yönünden ilgi çekicidir. Bir canlıyığın (biyomas) yüksek olduğu halde, kimi ormanlarda görüldüğü gibi, Ü/C oranı düşük olabilir. Bunun tersine, yenilenme hızlı olduğu zaman, zayıf bir canlıyığından yüksek bir verim ortaya çıkar. Fitoplankton canlıyığınının zooplankton canlıyığına oranla daha az olduğu bazı deniz planktonu ekosistemlerinde bu durum görülebilir.

ekosistemlerin işleyişinin düzenlenmesi

Ekosistemlerin işleyişi, sınırlayıcı rol oynayan dış etkenlerin denetimindedir. Isı, yağış, aydınlık, mineral tuzların oranı çeşitli türlerin dağılımını, bolluğunu ve etkinliğini etkiler. Sayısız iç etkenin de bu işte rolü vardır. Bunlar özellikle türler arasındaki karşılıklı etkileşme tipleridir. Bu karşılıklı etkileşme, türlerin bolluğunu ve dolayı-

Şek. 4. Yılda ve santimetrekareye gram karbon olarak değerlendirilmiş, kara ekosistemleri üretkenliği. En üretken bölgeler ekvator ormanları, en az verimli olanlar çöllerle tundralardır.

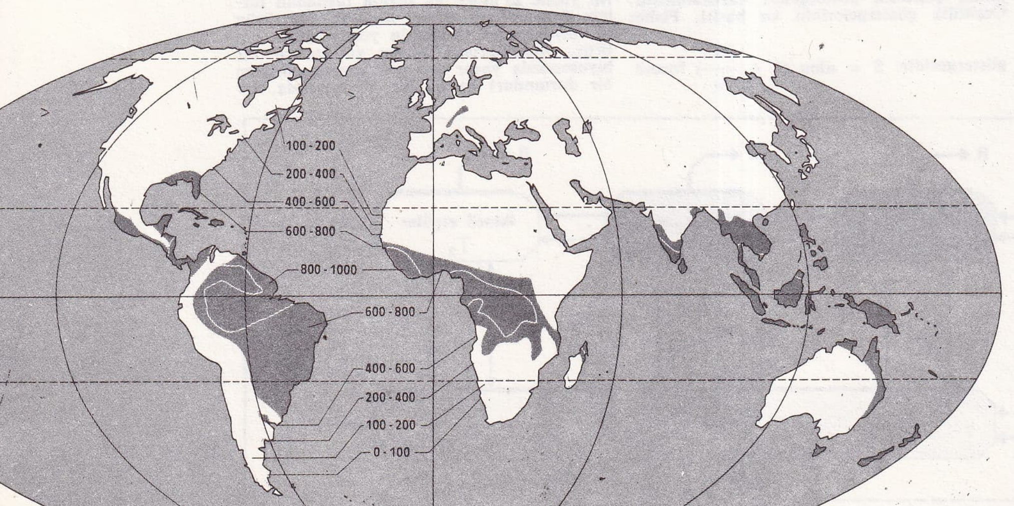

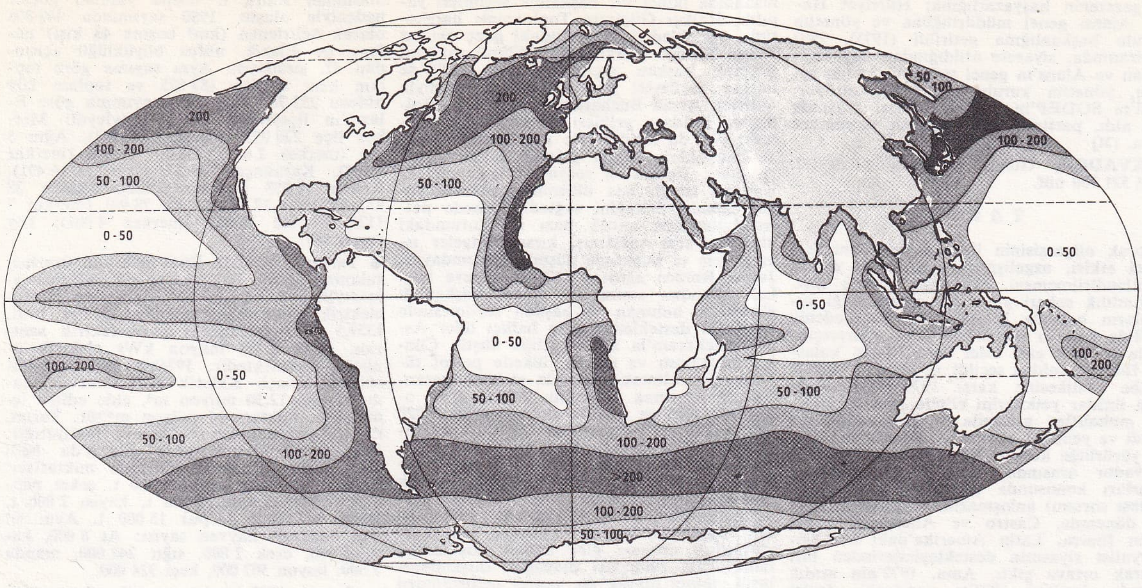

Şek. 5. Yılda ve santimetrekareye gram karbon olarak deniz ekosistemlerinin üretkenliği. Üretkenlik, yukarı enlemlerde ve upwelling (yüzeye yakın akıntı) bölgelerinde (Şili ve Angola kıyıları) yüksek, tropik sularında düşüktür.

sıyla ekosisteme müdahalesini düzenler. Önemli bir etmen de ekosistemin çeşitliliğidir: Çeşitlilik ne kadar yüksek olursa, etkileşme de o kadar çok olur ve iç düzenleme mekanizmaları daha etkili hale gelir. Başka bir deyişle, karmaşık bir ekosistem, onu dengede tutan, yani işleyişini değiştirebilecek dış etkenlerden koruyan bir durağanlığa sahiptir. Nitekim türler açısından çok zengin ve çok dengeli olan ekvator ormanında ekosistem durağandır; ama buna karşılık sadece bir tür bitkinin yaşadığı bir tarlada ekosistem kısa sürede değişme tehlikesiyle yüzyüzedir; insanoğlu böyle bir tarlada zararlı böceklerin çoğalmasını önlemek için ne büyük çabalar harcamaktadır.

ekosistemlerin evrimi

Bir ekosistem, insana durağan gözükse bile, jeolojik ölçü içinde evrime uğrar. Nitekim, ılıman Avrupa'da, çıplak toprağa canlıların yerleşmesi, otsu bitkilerin öncü olarak yerleşmesiyle başladı. Sonradan bunun yerini, birbirini izleyen çeşitli bitki toplulukları aldı ve *klimaks* da denen son evrede ormanlar ortaya çıktı. Ekosistemlerin bu evrimi de bazı yasalarla yönetilir. Evrim süresinde ekosistemlerin karmaşıklığı giderek artar; türlerin sayısı çoğalır; canlıyığın büyür, genişler. Brüt üretkenlik/canlıyığın oranı azalır, brüt üretkenlik/solunum oranı bire yaklaşır. Bunun sonucu olarak da net üretkenlik sıfıra yönelir. Klimaks evresine ulaşmış bir ekosistem, kararlı bir durumdadır; canlıyığını artık büyümez.

İnsanoğlu, olabildiğince büyük üretkenliğe sahip ekosistemler yaratmak uğruna, doruğa ermiş (klimaks) ekosistemleri (sözgelimi ormanları) giderek yoketme eğilimindedir. Şekil 6'daki grafik, orman ekosisteminin evrimi boyunca azami üretkenliğin (yani BÜ-S [brüt üretkenlik eksi solunum]dan ileri gelen kayıplar) doruktan oldukça uzakta yer aldığını gösterir. Bu olgu ormancılar tarafından çok iyi bilinmektedir; ormancılar her bir ağaç türü için azami üretkenliği karşılayan ideal bir işletme yaşı saptamışlardır. Doruk aşamasına ulaşmış yaşlı, ulu bir ağaç, artık ormancı için hiçbir önem taşımaz. Buna karşılık bilimsel ve estetik açıdan son derece önemlidir. Bu yüzden, böyle ağaçlar için şurada burada koruma önlemleri alınmaktadır.

ekosistemlerin işleyişi üzerine yapılan incelemelerin önemi

Bu incelemeler iki açıdan önem taşır. Birincisi, insan eliyle bozulmamış veya az bozulmuş bazı ekosistemlerin korunması yararlıdır. Ekosistemler konusunda edinilmiş bilgiler, koruma yöntemleri hazırlayıp geliştirmek açısından büyük yarar sağlar ve önem taşır. İkincisi, yenilenebilir doğal kaynakların rasyonel işletilmesi ancak çeşitli ekosistemlere müdahaleyle ve bunların az veya çok geniş ölçüde değiştirilmesiyle gerçekleşebilir. Bu değiştirme de, ancak ekosistemlerin nasıl işlediği gereğince bilindiği takdirde iyi yürütülebilir. Bunun içindir ki, şu son yıllarda bu konuda geniş çapta ve sayısız araştırmalara girişilmiştir. (L)

EKŞİ (Oktay), türk gazetecisi (Mesudiye 1934). Ortaöğrenimini bitirdikten sonra Ankara Ajansı'nda çalışmaya başladı. Bir yandan da Ankara Hukuk Fakültesi'ne devam etti. 1954-1960 arasında Dünya gazetesinin ilkin Ankara muhabirliğini, ardından Ankara büro şefliğini yaptı. 1960'ta basın temsilcisi olarak Kurucu Meclis'e girdi. 1961'de Ulus gazetesinin istihbarat servisi şefi olarak çalıştı. 1962'de Türkiye'nin Londra başkonsolosluğunda görevlendirildi, 1966'da yurda döndü. 1967'de yarım kalan hukuk öğrenimini tamamladı. Bir süre Yeni Gazete'de, bir süre de TRT'de çalıştıktan sonra 1971'de Ankara muhabiri olarak Hürriyet gazetesine girdi. Daha sonra Hürriyet'in Ankara bürosu şefi oldu. 1974'te ay-

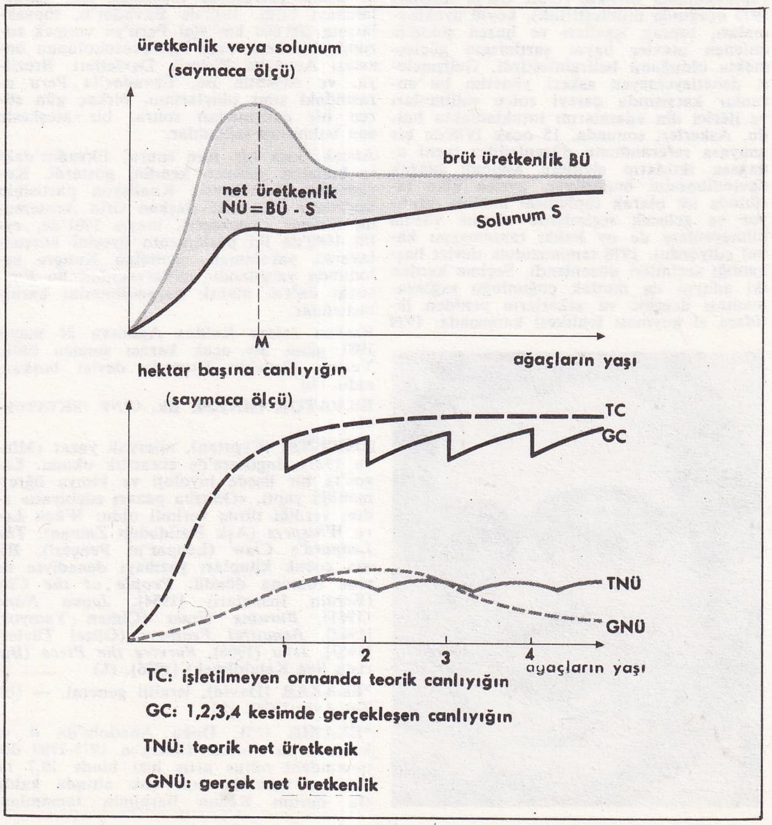

Şek. 6. *Yukarıda*, zaman boyunca bir orman ekosisteminin evrim şeması. Net üretkenlik, M'de en yüksek düzeydedir ve yavaş yavaş sıfıra iner. *Aşağıda*, işletilmekte olan orman ekosistminin evrimi. İki kesim arasındaki boşluk bir çevrim süresini gösterir.

nı gazetenin başyazarlığına; Hürriyet Haber Ajansı genel müdürlüğüne ve yönetim kurulu başkanlığına getirildi (1975). 1983 haziranında, siyasete atıldığından başyazarlıktan ve Ajans'ın genel müdürlüğünden ayrıldı, yönetim kurulu başkanlığı sürüyor. 1983'te SODEP'in kurucu üyeleri arasında yer aldı, partinin genel başkan yardımcısı oldu. (M)

Oktay EKŞİ

***EKVADOR,** Güney Amerika'da devlet. — 6 521 700 nüf.

TARİH

Toprak oligarşisinin ülke ekonomisini felç edici etkisi, azgelişmişlik, üretimin yeterli çeşitlendirilmemesi, ekonomik olarak dışa bağımlılık askeri yönetimin çözemediği sorunların başında gelmekteydi. Bu nedenle 1968'de yapılan seçimlerle, katı milliyetçiliğiyle tanınan eski lider Jose Maria Velasco İbarra yeniden seçildi ve yeni bir askeri darbe tehlikesine karşı 1970 haziranında tüm iktidar yetkilerini elinde topladı. İbarra muhalifler arasında tutuklamalara hız verdi ve yeni bir ekonomik toparlanma planı yürürlüğe koydu. Bu dönemde ABD ile Ekvador arasında Ekvador karasularının sınırları konusunda (denizlerdeki avlanma sahası sorunu) anlaşmazlık başbösterdi. Aynı dönemde, Castro ve Allende'yi kabul eden İbarra, Latin Amerika'daki anti-emperyalist siyasetin destekleyicilerinden biri olarak ortaya çıktı. Ama, 1972'nin aralık ayında, haziran 1973'te yapılacak devlet başkanlığı seçimlerinde Guayaquil eyaletinin halkçı lideri Assad Bucharam'ın seçilmesini önlemek için her yola başvurmaya hazır olan askerler tarafından, siyasal kariyerinde dördüncü kez iktidardan düşürüldü. Yeni devlet başkanı general Guillermo Rodriguez Lara milliyetçi ve devrimci olduğunu ilan etti. Ama yine de vaadlerini gerçekleştiremedi ve özellikle petrol alanında parlak bir gelecek vadeden politikası yabancı şirketlerin çıkarlarıyla çatıştı. Temmuz 1974'de, her çeşit siyasal etkinliği yasakladıktan ve seçimleri beş yıl erteledikten sonra, iktidarı sivillere bırakmak niyetinde olduğunu açıkladı. Bunun üzerine, şubat 1976'da askeri bir cunta tarafından devrildi. 1972 programı tartışma konusu yapılmamakla birlikte (Gulf Oil'in tesisleri 1977 ocağında millileştirildi), köylü ayaklanmaları, toprak işgalleri ve bazen şiddetle önlenen grevler hayat şartlarının güçleşmekte olduğunu belirginleştirdi. Gelişmeleri denetleyemeyen askeri yönetim bu sorunlar karşısında çareyi solcu militanları ve ilerici din adamlarını tutuklamakta buldu. Askerler, sonunda, 15 ocak 1978'de bir anayasa referandumu düzenlediler (yeni anayasa iktidarın sivillere aşamalı olarak devredilmesini öngörüyor, ayrıca ülke tarihinde ilk olarak toplumsal hakları sıralıyor ve gelecek seçimlerde okuma yazma bilmeyenlere de oy hakkı tanınmasını kabul ediyordu). 1978 temmuzunda devlet başkanlığı seçimleri düzenlendi. Seçime katılan iki adayın da mutlak çoğunluğu sağlayamaması üzerine ve askerlerin yeniden iktidara el koyması tehlikesi karşısında, 1979

EKVADOR cumhurbaşkanı Jaime Roldos Aguilera

nisanında ikinci tur başkanlık seçimleri yapıldı. Halkçı Güçlerin Toplanması hareketinin desteklediği 39 yaşındaki genç avukat Jaime Roldos merkez sağ eğilimli rakibini geçerek başkan seçildi. Roldos. 1978'de başkan seçilmesi yeni bir seçim yasasıyla önlenen Assad Bucharam'ın yeğenidir. Roldos'un iktidara gelmesi ile birlikte, askerlerin 1972'de iktidarı ele geçirerek önlemeye çalıştıkları halkçı gelenek tekrar ortaya çıktı. Roldos'un sosyal adaleti gerçekleştirme isteği, ona ülkenin hoşnutsuz çoğunluğunun desteğini sağladı: Ülkede petrol bulunması ancak bazı iyi durumdaki kişilere yarar sağlamış, kırsal bölgeler ıssızlanmış ve bunalıma düşmüş durumdaydı. Jaime Roldos ağustos 1979'da göreve başladı. Bundan sonra da meclis başkanlığı görevinde bulunan ve başkan seçilmesinde kendisini desteklemiş olan halkçı lider Assad Bucharam'la anlaşmazlığa düştü. Çünkü Bucharam ve meclis, ülkede petrol tüketimini azaltmak amacıyla elektrik potansiyelini artırmak istiyordu. OPEC üyesi olan Ekvador'un günlük petrol üretimi 220 000 varildi ve bu petrolün 150 000 varili özellikle Birleşik Amerika'ya satılıyordu. Başkan Roldos, baraj, rafineri ve konut yapımı için gerekli parasal kaynak sağlamak amacıyla dışsatımı artırmak istiyordu. Oysa milletvekilleri buna karşıydı; çünkü ilkin, Başkan'ın bu politikasının, benzin fiyatlarının artması gibi halkın hoş karşılamayacağı sonuçları olacağını düşünüyorlardı. İkinci olarak da, petrol gelirlerinden kendi seçim bölgelerini yararlandırmak istiyorlardı.

Bir yandan, kalkınma planını yeterince hamleci bulmayan aşırı solun, bir yandan da devletin ekonomi alanında fazla müdahaleci olmasından çekinen aşırı sağın saldırısıyla karşılaşan, aynı zamanda da milliyetçiler tarafından, yabancı petrol kumpanyalarına Ekvador topraklarında yeniden petrol arama izni vermek istemekle suçlanan Başkan Roldos 19 ağustos 1980'de hükümette değişiklik yapmak zorunda kaldı.

Öte yandan, Ocak 1981'de Ekvador'la geleneksel düşmanı Peru arasında bazı sınır olayları çıktı. Ama Başkan Roldos ,bu durumdan, ülkenin başlıca siyasal güçlerini kendi çevresinde toplamak için yararlanmayı bildi. 1942'de Ekvador'u, topraklarının 200 000 km²'sini Peru'ya vermek zorunda bırakmış olan Rio protokolunun imzacısı Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, ve Arjantin ise, Ekvador'la Peru arasındaki sınır olaylarının, birkaç gün süren bir çatışmadan sonra, bir ateşkesle son bulmasını sağladılar.

Ancak, kısa bir süre sonra, Ekvador'daki iç bunalım yeniden kendini gösterdi. Kurumsalcı Demokratik Koalisyon partisinin kurucusu olan eski Başkan Otto Arosemana Gomez (merkezci), mayıs 1981'de, eylül 1980'de iki parlamento üyesini kurşunlayarak yaralamak suçundan Kongre salonunda yargılandı; milletvekilleri bu kimsenin önlem olarak hapsedilmesini kararlaştırdılar.

Başkan Jaime Roldos Aguilera 24 mayıs 1981 günü bir uçak kazası sonucu öldü. Yerine, Osvaldo Hurtado devlet başkanı oldu. (L)

EKVATOR GİNESİ. Bk. GİNE (EKVATORSİ).

EKWENSİ (Cyprian), nijeryalı yazar (Minna 1921). İngiltere'de eczacılık okudu. Lagos'ta bir lisede biyoloji ve kimya öğretmenliği yaptı. «Onitsha pazarı edebiyatı» adını verdiği türde verimli oldu: *When Love Whispers* (Aşk Fısıldadığı Zaman), *The Leopard's Claw* (Leopar'ın Pençesi). Bir ara çocuk kitapları yazmayı denediyse de yine romana döndü: *People of the City* (Kentin İnsanları) [1954], *Jagua Nana* (1961), *Burning Grass* (Çimen Yanıyor) [1962], *Beautiful Feathers* (Güzel Tüyler) [1963], *İska* (1966), *Survive the Piece* (Barışta Sağ Kalabilmek) [1976]. (L)

***ELAZAR** (David), israilli general. — (öl. Tel Aviv 1976). [L]

***ELAZIĞ** (23), Doğu Anadolu'da il ve kent. — ● *Nüfus.* Elazığ'ın 1975-1980 dönemindeki nüfus artış hızı binde 10,7 ile Türkiye ortalamasının çok altında kaldı. Bu durum Keban barajının tamamlanmasından sonra il dışına yapılan göçler nedeniyle oluştu. 1980 sayımında 440 808 olarak belirlenen (km² başına 48 kişi) nüfusu ile Elazığ, nüfus büyüklüğü açısından 42. sıradaydı. Aynı sayıma göre toplam kent nüfusu 187 025 ve toplam köy nüfusu 253 783 kişi. 1980 sayımına göre Elazığ'ın ilçelerinin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 220 053 (merkez 142 983), Ağın 5 355 (merkez 2 651), Baskil 26 776 (merkez 5 164), Karakoçan 39 373 (merkez 6 491), Keban 12 558 (merkez 6 282), Maden 38 937 (merkez 12 341), Palu 78 901 (merkez 7 112), Sivrice 18 855 (merkez 4 001); köy sayısı 589.

● *Tarım.* Elazığ'da Fırat nehrinin üzerine, sulama, taşkın önleme, enerji sağlama amacıyla kurulan Keban* Barajı ve Hidroelektrik Santralı'nın yapımı 1974'te bitti. 1354,5 MW gücündeki hidroelektrik santralı, yılda 6 398 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. 1974'de yapımı biten sulama amaçlı Kalecik Barajı'nın depolama hacmi 12,50 milyon m³, elde edilen içme suyu miktarı 14 milyon m³'tür. Tarım, ilin en önde gelen ekonomik faaliyetidir. 1980 istatistiklerine göre Elazığ'da belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 77 000 t, arpa 15 000 t, şeker pancarı 85 000 t, elma 7 500 t, kayısı 2 000 t, üzüm 44 000 t, karpuz 15 000 t. Aynı yıl ilde beslenen hayvan sayısı: At 8 000, katır 5 000, eşek 2 800, sığır 242 000, manda 3 800, koyun 507 000, keçi 324 000.

● *Sanayi.* 1980 imalat sanayii anketine göre Elazığ'da 8'i devlete 17'si özel sektöre ait olmak üzere, 25 büyük işletme vardı. İldeki bakır ve krom yatakları nedeniyle, Elazığ'da sanayi kesiminde önde gelen faaliyet dalı, madencilikti. Diğer başlıca faaliyet dalları; tarıma dayalı sanayi; dokuma, ağaç ürünleri, inşaat, ve kimya sanayii. Ayrıca ilde 1 100'den fazla küçük işletme bulunmakta ve bunlar metal eşya, dokumacılık, orman ürünleri ve gıda maddeleri dallarında çalışmaktadır.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında, Elazığ'daki Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürülerek yeni kurulan Fırat* Üniversitesi'ne (*Ek 2*) bağlandı. 1980' de ilde 11 lise (7 719 öğrenci, 292 öğretmen); 37 ortaokul (13 884 öğrenci, 288 öğretmen), 44'ü kentte, 604'ü köylerde olmak üzere 648 ilkokul (59 170 öğrenci, 2 169 öğretmen), 10 mesleki ve teknik okul (4 986 öğrenci; 230 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki kamu kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 2 137 yataklı 13 kamusal hastane, 2 sağlık merkezi, 72 uzman hekim, 60 pratisyen hekim, 30 diş hekimi, 226 hemşire, 92 sağlık teknisyeni, 162 ebe. (M)

***Elazığ İktisat Bankası.** Bk. *Ortadoğu İktisat Bankası.*

***ELBASAN,** Arnavutluk'ta kent. — 50 000 nüf. Çimento, demir-çelik sanayii. Kereste kombinaları. (L)

***ELBAŞI,** Kayseri ilinde, Bünyan ilçesine bağlı bucak. — 9 863 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 637 nüf. (1980). [M]

ELBEYLİ, Bursa ilinde, İznik ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 181 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ELBEYLİ,** Gaziantep ilinde, Oğuzeli ilçesine bağlı bucak. — 7 397 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 733 nüf. (1980). [M]

***ELBİSTAN,** Kahramanmaraş ilinde ilçe. — 124 842 nüf., 101 köy. İlçe merkezi 35 437 nüf. (1980). [M]

***Elbistan - Afşin Termik Elektrik Santralı.** Bk. *Afşin - Elbistan Termik Elektrik Santralı.*

***ELBLAG,** Polonya'da kent. — 108 000 nüf. Metal ve makine sanayii. Demiryolu ve gemi donanım sanayii.

— *Elblag voyvodalığı,* 437 000 nüf. Şekerpancarı, çavdar, patates üretimi. Hayvancılık. (L)

***ELCHE,** İspanya'da (Alicante) kent. — 123 000 nüf. Ayakkabıcılık. Sebzecilik. (L)

***ELÇİN** (Şükrü), türk folklorcusu. — Leh asıllı türk bestecisi Ali Ufkî'nin XVI.-XVII. yüzyıllara ait klasik türk müziği

Foto. X (MEYDAN) ; AP (LAROUSSE)

ve halk müziği verimlerinin notalarını ve sözlerini içeren *Mecmua-i Saz-ü Söz* adlı eserinin tıpkıbasımını hazırladı (1976); *Adalara Destanlar* (1978) adında bir kitabı daha yayımlandı. (M)

***ELDA,** İspanya'da (Alicante) kent. — 41 500 nüf. Ayakkabı imalatı. (L)

***ELDEM** (Nezih), türk mimarı. — Tasarımını yaptığı Askeri Müze'nin yanı sıra, mimar Atilla Yücel ile birlikte projesini hazırladığı İstanbul Üniversitesi Akademik Merkezi inşaatı sürmektedir. İstanbul Belediyesi ile Unesco'nun işbirliğiyle hazırlanan İstanbul'un tarihsel mahallelerinin korunması projesinin Unesco nezdinde Türkiye danışmanıdır. (M)

***ELDEM** (Sedat Hakkı), türk mimarı. — 1983'te Kültür ve Turizm Bakanlığı Büyük Ödülü'nü aldı. Yeni eserleri yayımlandı: *Türk Mimari Eserleri* (1975), *Türk Bahçeleri* (1976), *Sa'dabad* (1977), *İstanbul Anıları - Boğaziçi Anıları* (1979). [M]

***ELDİVAN,** Çankırı ilinde ilçe. — 10 214 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 3 598 nüf. (1980). [M]

***ELDJARN** (Kristjan), izlandalı devlet adamı. — (öl. Cleveland 1982). 1980'de cumhurbaşkanlığından ayrıldı. (L)

ELEKTRET i. — ANSİKL. Elektret, sürekli mıknatısın elektriksel eşdeğeri gibi düşünülebilir. 1892'de teorik olarak Heaviside tarafından öngörülen ilk elektretler 1919'da japon fizikçi Eguşi tarafından elde edildi. Uzun yıllar boyunca elektretlere bilimsel merak gözüyle bakıldı, araştırma ve uygulamalarda ön plana çıkmaları yakın geçmişte mümkün oldu.

süreçlerin analizi

Şekil 1'deki gibi bir kondansatörün içine yerleştirilen bir yalıtkandan oluşan sisteme şekil 2'deki gerilim ve sıcaklık çevrimleri aynı anda uygulanacak olursa birçok etki meydana gelir.

1 — Yüksek polarizasyon sıcaklığı dolayısıyla malzeme içindeki «dipol»ler dönme hareketi sırasında serbest kalır ve polarizasyon alanı etkisiyle uzama eğilimi gösterir. Alan içinde soğuma esnasında, bu dipoller «donar» ve polarizasyon doğrultusu boyunca yönlenmiş olarak kalır. Bu etki, yalıtkanın «klasik» yolla polarizasyonuna yardımcı olur. Malzemenin homojen olduğu varsayılırsa, bu polarizasyon hacımsal değil, sadece yüzeysel yüklerin ortaya çıkmasına yol açar.

2 — Yüksek polarizasyon sıcaklığı nedeniyle malzeme içindeki yabancı iyonların hareket yeteneği hızla artar. Dış elektrik alanının etkisiyle bu maddeler, içerideki alan şiddeti ve kendi hareket yeteneklerine bağlı bir hızla yer değiştirirler. Böylece pozitif yük butulu negatif elektroda giderken, pozitif elektrot civarında da negatif yük bulutu meydana gelir. İki yük dağılımının simetrik olması gerekmez. Bu tamamen eşit olmama şansı yüksek pozitif ve negatif yüklerin hareket yeteneğine bağlıdır. Eğer sıcaklık *Tp* polarizasyon sıcaklığından, ortam sıcaklığına getirilirse, pozitif ve negatif yüklerin hareket yeteneği azalır. Bu yükler, soğumadan önce bulundukları konumda «donarlar». Pozitif ve negatif yüklerin dağılımlarının, malzeme içindeki iletim işlemlerine, uygulanan elektrik alanına ve polarizasyon süresine bağlı olduğu kolayca düşünülebilir. Özellikle, polarizasyon süresi geçiş süresinden büyükse, *a* ve *b* elektrotlarına ulaşan civar boşluktaki yükler, yalıtkan içinde polarizasyona zıt ve elektrot-yalıtkan arayüzeyindeki elektrik alanını kuvvetlendirici bir alan oluşturarak birikebilecekleri gibi, bir elekrottan diğerine de geçebilirler.

3 — Önceki iki etkinin sonucu olarak, pozitif yüklerin negatif elektrot civarında kümelenmeleri, yalıtkan içindeki alan şiddetini azaltırken ara yüzeylerdeki alan şiddetlerini artırır. Söz konusu alanlar, elektrotlarla yalıtkan arasındaki potansiyel duvarını yıkacak şiddette olabileceklerinden, bu ikisi arasında bir yük geçişi mümkün olabilir. Bu etki, elektrotlarla aynı kutup yüklerine sahip yükler ortaya çıkarır. Yalıtkanın polarizasyonunun, kökenleri ve ömürleri (sabiteleri) çok farklı olan ve yukarıda anlatılan üç etkinin üstüste gelmesi sonucu ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu şekilde meydana gelen elektretlerin makroskopik gözlemiyle, bu farklı katkıları *a priori* olarak ayrıştırma imkânsızdır. Örneğin, böyle bir yalıtkan tarafından yaratılan elektrik alanının ölçülmesi malzeme içinde bulunan tüm yüklerin katkılarını hesaba katar.

● *Kullanılan malzemeler.* Elektrete dönüştürülecek bir malzemenin en önemli özelliğinin büyük bir özgül direnç olduğu açıktır. Gerçekten, mevcut yükleri frenleyen olaylar ne olursa olsun, elektriksel iletkenlik yeteri kadar büyükse, yalıtkan içindeki yükler yer değiştirerek polarizasyon yüklerini perdeler. Bu koşul gerekli olmakla birlikte kaliteli elektretler elde etmek için yeterli değildir. *Uygun yerleştirme özellikleri* mutlaka gereklidir; gerçekten yüksek yalıtma yeteneğindeki dirençler, tek başlarına, gözlenebilen değerlerle kıyaslanabilecek zaman sabitelerinin elde edilmesi için yeterli değildirler. Günümüzde elektret yapımında en çok kullanılan malzemeler içinde polipropilen ve flüorlu polimerler sayılabilir.

● *Üretim yöntemleri.* Görüldüğü gibi, bir elektretin polarizasyonu çok farklı şekillerde sağlanabilir. Bunun sonucunda, üretim yöntemleri de istenen amaca göre değişir. İki kutuplu türde bir polarizasyon yaratılmak isteniyorsa, şekil 2'deki gibi bir yöntem kullanılabilir. Polarizasyonun civar boşluktaki yüklerin toplanması şeklinde sağlanması isteniyorsa doğrudan enjeksiyon yöntemleri kullanılır. En çok kullanılan yöntemler, elektron tabancasıyla yayılan elektronik enjeksiyon ve gaz deşarjıyla yük enjeksiyonu yöntemleridir. Deneysel parametrelerin (parçacıkların enerjisi, demet akımı, vb.) hassas olarak denetimine olanak tanıyan birinci yöntem laboratuarda çok iyi gerçekleştirilmesine karşın, sanayide gerçekleştirilmesi bir hayli zordur. İkinci yöntem ise, gerçekleştirilmesi kolay olduğundan sanayide kullanılmaktadır.

uygulamalar

Elektretler, gerek yaratmaya elverişli olduları dış elektrik alanından yararlanılmak suretiyle (elektrostatik düzenler), gerek polarize olmuş malzemelerin özünlü niteliklerinden yararlanmak suretiyle (örneğin piezoelektrik ve piroelektrik olaylar) kullanılabilir.

● *Transdüktörler.* Akustik alanında, polimer elektrikli mikrofonlar 1962'de G. M. Sessler ve J. E. West tarafından keşfedildi. Bu konuda birkaç yıldan beri, çok büyük bir sınai gelişme söz konusudur. Günümüzde, örneğin tıp alanında, birbirinden farklı alıcılar da geliştirildi.

● *Komütasyon.* Elektretli komütasyon düzenlerinin çalışması şekil 3'de gösterilen çok basit bir kararsızlık ilkesine dayanır (G. Dreyfus ve J. Lewiner, 1974). Belirli bir işarette yükler taşıyan bir elektret, bir kondansatörün kısa devre edilmiş plakaları arasına yerleştirilirse, plakalarda zıt işaretli yüklerin indüklenmesine neden olur ve kendine en yakın plakanın yüzeyine yapışır. Elektrotlar arasına uygun kutuplu bir gerilim uygulanırsa (şekil 3b) elektret diğer plakaya doğru itilir. Elektreti eski haline getirmek için elektrotlar arasına önceki komütasyonu elde etmek için gerekli gerilime mutlak değerce eşit ama zıt yönde bir gerilim uygulamak yeterlidir. O halde, gerilim darbeleri uygulayarak, hareketli elemanın bir (monostabil durum) veya iki (bistabil durum) kararlı konumuyla karakterize edilen mekanik bir etki yaratmanın mümkün olduğu görülmektedir. Bu olay, çok çeşitli uygulama alanları bulmaya elverişlidir: Elektriksel optik veya hidrolik komütasyon, vb.

Komütasyon düzenlerinde genel olarak ortaya çıkan manyetik kuvvetler yerine statik kuvvetler kullanmak, enerji tüketiminin 1 000-100 000 katı azalmasına neden o-

Son yıllarda büyük bir gelişme gösteren **ELAZIĞ**'dan bir görünüş

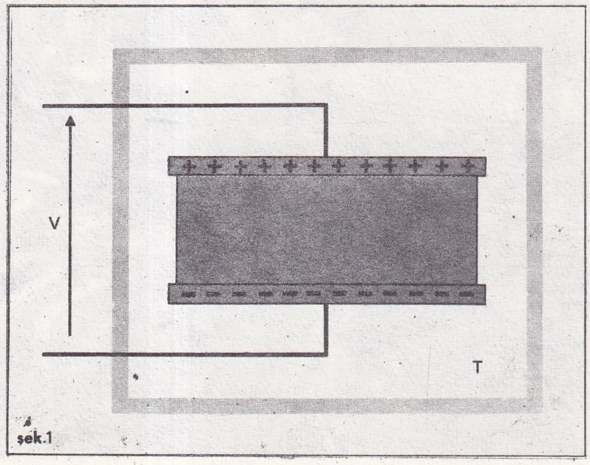

T sıcaklıkta bir kuşak içinde, V gerilimi altında çalışan bir kondansatör

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

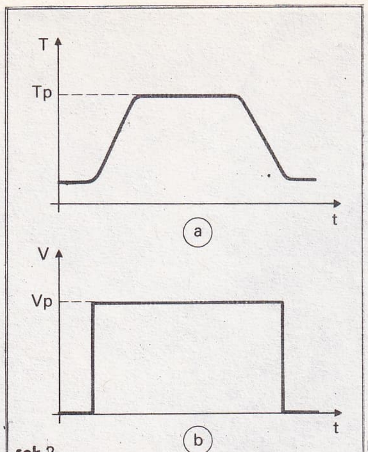

şek.2

Bir kondansatöre uygulanan sıcaklık (a) ve gerilim (b) çevrimi; (t, zaman; T, sıcaklık; Tp, polarma sıcaklığı; V, gerilim; Vp, polarma gerilimi)

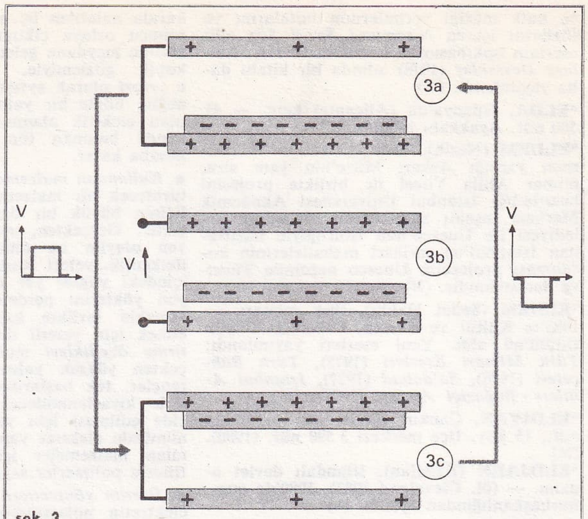

şek. 3

Elektretli komütasyon düzenlerinin çalışma ilkesi (V, gerilim)

lur. Bunun nedeni, elektretli komütatörler elektrostatik alanla çalıştıkları halde, elektromanyetik rölelerin elektrik enerjisinin büyük bir kısmını Joule kayıplarına dönüştüren elektrik akımıyla çalışmalarıdır.

● *Diğer uygulamalar.* Elektretlerin, radyokoruma, elektriksel güvenlik, kumanda, transdüktörler ve filtreler gibi çeşitli alanlara uygulanması günümüzde gelişme aşamasındadır.

elektretin geleceği

Yeniden ortaya çıktıkları birkaç yıldan beri, elekretler çok hızlı bir gelişme gösterdi. Bununla beraber, temel planda birçok sorunun karşılığı şu anda bile verilmiş değildir. Özellikle, yüklerin frenlenme mekanizmaları ve polarizasyonunu açıklamaya yönelik kuramsal modeller tam anlamıyla doyurucu değildir. Benzer şekilde bu malzemelerin piezo ve piroelektrik özelliklerinin yorumu birçok sorun ortaya çıkarmaktadır. Elektretlerin sanayide ilk büyük uygulama alanlarından biri olan mikrofonları sonraki yıllarda çeşitli bileşenler ve sistemler izlemiştir. (L)

***ELEKTRİK.** — ANSİKL. Dünya elektrik üretimi 1983'te yılda 8 000 milyar kilovatsaate ulaştı. Bunun yüzde 90'ı sanayileşmiş ülkeler tarafından üretilmektedir (ABD yüzde 30, Kanada yüzde 10, Avrupa yüzde 30, SSCB yüzde 18, Japonya yüzde 7 ve Avusturalya yüzde 1 vb.). Toplam üretimin 1 350 milyar kWs'ı (yaklaşık yüzde 15) hidroelektrik santrallardan sağlanır. (Kurulu güç: ABD 75 GW [milyar vat], SSCB 40 GW, Kanada 37,5 GW, Fransa 26 GW. Brezilya 20 GW vb.). Hidroelektrikten yararlanma birçok ülkede hâlâ diğer elektrik kaynaklarından daha önemliyse de (Norveç, Mısır, Brezilya, SSCB, Venezuela, Arjantin, Romanya), termik santrallar dünya üretiminin büyük kısmını karşılar (Kurulu güç: ABD 350 GW [milyar vat], SSCB 90 GW, Japonya 45 GW, İngiltere 40 GW, Federal Almanya 40 GW, Fransa ve İtalya 25 GW vb.). Üçüncü elektrik kaynağı nükleer santrallardır. (Kurulu güç: ABD 75 GW [milyar vat], SSCB 20 GW, Fransa 18 GW, Japonya 15 GW, Federal Almanya 12 GW).

● Türkiye'nin dünya elektrik üretimindeki payı çok küçüktür (yaklaşık 1/350). Yıllık üretim 27 milyar kWs dolayındadır (1982). Bu üretimin yüzde 85,7'si Türkiye Elektrik Kurumu'nun (TEK) üretimiyle, yüzde 9'u dışalımla (Sovyetler Birliği'nden ve Bulgaristan'dan) sağlanır. Geri kalan yüzde 5,3'lük üretim ise Çukurova Elektrik Şirketi'nce gerçekleştirilmektedir. TEK'in üretimi, toplam 63 elektrik santralıyla (26'sı termik [kurulu güç 2 719,7 MW] ve 37'si hidrolik [kurulu güç 2 823,5 MW]) sağlanmaktadır. 1982'de Türkiye'de elektriğe kavuşmuş köy sayısı 22 032'ye yükseldi. Henüz elektriğe kavuşmamış yirmi bine yakın köyden başka kentlerin ve özellikle sanayiin elektrik ihtiyacı çok büyüktür. Üstelik bu ihtiyaç büyük bir hızla artmaktadır. Bu artış özellikle 1974-1983 arasında büyük ölçüde elektrik sıkıntısına yol açtı. Bu yüzden özellikle büyük kentlerde ve sanayi kuruluşlarında bazan uzun, bazan kısa süreli elektrik kısıntılarına başvuruldu. Sıkıntıyı hafifletmek için bir yandan gittikçe artan oranda (1975'te 100 milyon kWs, 1979'da bir milyar kWs, 1982'de 2 milyar kWs'a yakın) komşu ülkelerden elektrik alma yoluna gidildi. Öte yandan kesin çözüm olarak akarsuya ve linyite dayalı hidrolik ve termik elektrik üretimine hız verildi. 2 000 yılına yaklaşırken mevcut hidrolik ve kömüre bağlı termik kaynakların yetersiz kalacağı anlaşıldığından (2000 yılına kadar Türkiye'nin elektrik tüketimi 100 milyar kWs'ı aşacaktır), 1983 yılında üç nükleer elektrik santralının kurulması için girişimler başlatıldı. Toplam 3 000 MW gücünde üç nükleer santralın batılı üç firmaya (ABD, Kanada, Federal Almanya uyruklu) yaptırılacağı ve 1990 yılına kadar bitirilip hizmete konacağı 3 kasım 1983'te Atatürk Barajı'nın temel atma töreninde cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından kamuya duyuruldu. Bu arada ülkenin yüksek hidroelektrik potansiyelinin (yaklaşık 100 milyar kWs) tamamının kullanılabilmesi için irili ufaklı birçok baraj ve santralın yapımına ve projelendirilmesine hız verildi. 1975-1983 arasında Atatürk, Karakaya, Afşin-Elbistan elektrik santralları gibi her biri yılda 5-7 milyar kilovatsaat enerji üretecek büyük projeler uygulamaya kondu. (LM)

çok elektrik üreten başlıca ülkeler ve Türkiye (1980)

ülke	*il kWs*	*kişi başına tüketim (kWs)*
ABD	2 185	9 598
SSCB	1 200	4 519
Japonya	500	4 281
Federal Almanya	353	5 734
Kanada	340	14 201
İngiltere	288	5 147
Çin	250	261
Fransa	217	4 000
İtalya	170	2 980
Polonya	115	3 230
Hindistan	105	16
Avustralya	90	6 157
İsveç	90	10 829
Norveç	80	19 579
Çekoslovakya	70	4 571
Hollanda	60	4 242
Bulgaristan	29	322
Türkiye	23	59

***Elektrik Kurumu** (TÜRKİYE). — 1970'te yürürlüğe giren 1312 sayılı yasa ile kuruldu. 200 milyar lira olan sermayesinin tümü devlete ait olan kuruluş, faaliyetlerinde özerktir. 1977 ve 1982 yıllarında, kuruluş yasasında bazı değişiklikler yapılarak kurumun tüm ülkede elektrik enerjisinin üretim, iletim, dağıtım ve ticaretini sağlaması öngörüldü. Kentlerde belediyelerce sağ-

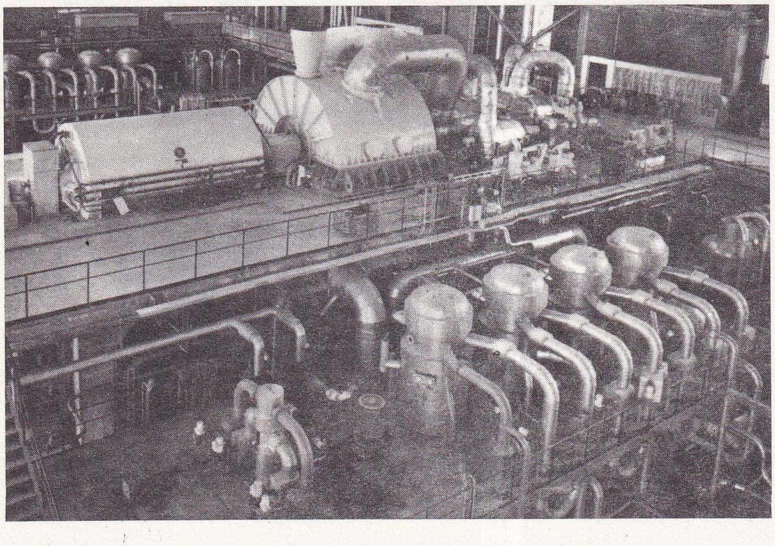

Soma B Termik Elektrik Santralı'nda jeneratör bölümü

Foto. X (MEYDAN)

Türkiye'de elektrik enerjisi üretimi

	PUANT GÜÇ			ENERJİ				
yıllar	*miktar* *MW*	*yıllık* *artış* *MW*	*%* *artış*	*üretim* *mil. kWs*	*ithalat* *mil. kWs*	*toplam* *arz* *mil. kWs*	*yıllık* *artış* *mil. kWs*	*artış* *%*
1974	2 511	372	17,3	13 447	—	13 477	1 052	8,5
1975	2 782	271	10,8	15 623	96	15 719	1 242	16,6
1976	3 223	441	15,9	18 277	332	18 609	2 890	18,4
1977	3 376	153	4,7	20 565	492	21 057	2 448	13,2
1978	3 699	323	9,6	21 726	621	22 347	1 290	6,1
1979	3 794	95	2,6	22 522	1 042	23 564	1 217	5,4
1980	4 023	229	6,0	23 275	1 342	24 617	1 053	4,5
1981	4 158	135	3,4	24 673	1 616	26 289	1 672	6,8
1982	5 100	942	22,7	27 114	2 441	29 014	2 725	10,4
1983	5 900	800	15,7	31 137	1 800	32 937	3 923	13,5

Kaynak: DPT. 1983 Programı

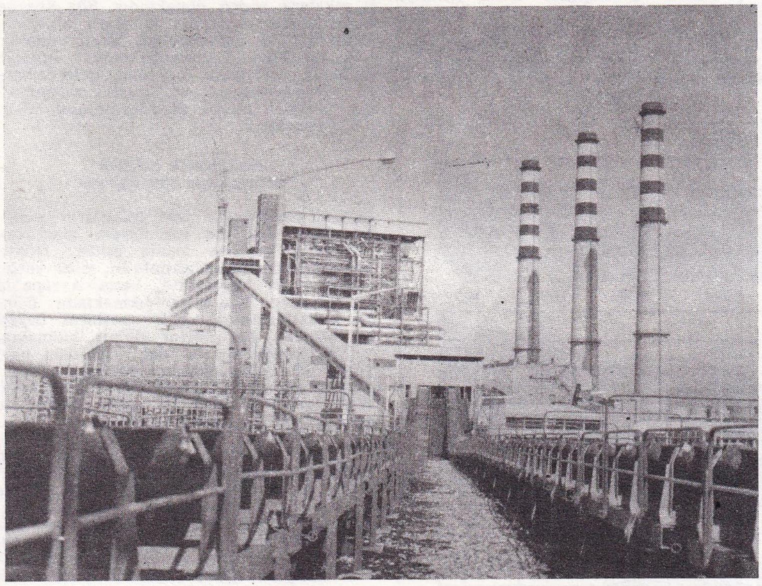

Yatağan Termik Elektrik Santralı

lanmakta olan elektrik dağıtım işleri de TEK'e devredildi. 1970'te çeşitli kuruluşlardan toplam üretimi 6 272 milyon kWs olan 5'i termik, 17'si hidrolik 22 santral devralan kuruluş, 1982 yılı sonunda termik santralların sayısını 26'ya, hidrolik santralların sayısını 37'ye, toplam üretimi 23 242,6 milyon kWs'a ulaştırdı. Aynı dönemde termik kurulu güç 904,7 MW'tan 2 719,7 MW'a, hidrolik kurulu güç 581,8 MW'tan 2 823,5 MW'a, iletim hatları 5 979,8 kW'tan 20 728,4 kW'a yükseldi. Elektrikli köy sayısı 1970'te 2 371 iken, TEK döneminde yüzde 829 oranında artarak 1982 sonunda 22 032 oldu. (M)

*__ELEKTRONİK.__ — *Elektronik sanayii,* elektronik, daha doğrusu ve geniş anlamda elektrik, elektronik ve enformatik (bilgi işlem veya bilişim) sanayii grubu. (Bk. ANSİKL.)

◆ Elektronik Müzik. Bk. MÜZİK.

— ANSİKL. Elektronikle ilgili sanayi grubu yirmi yıldan beri ulusal ekonomilerde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü bu sanayilerin, teknolojileri, büyük bir tüketici kitlesinin ihtiyaçlarına cevap veren çeşitli malların yapımında kullanıldıkları gibi uzay, havacılık ve silah sanayiinde de kullanılmaktadır. Genel olarak, ulusal ekonomilerin bağımsızlığında temel rol oynayan ara mallar (akümülatörler, elektronik bileşenler, lambalar, vb.); donanım malları (tüm alçak ve yüksek gerilim malzemeleri, sanayi gereçleri, haberleşme, ölçme tıp ve bilgi işlem için gerekli bilişim gereçleri); tüketim malları (tüm elektrikli ev aletleri, radyo, televizyon gereçleriyle kayıt ve dinleme aletleri) hep elektronik sanayiinden yararlanırlar. Fakat bu alanlardaki araştırma ve üretim maliyeti oldukça yüksektir. Sürekli olarak piyasaya çıkan yeni mallar, IBM gibi devler dahil, birbirleriyle yarış halindeki şirketlerin büyük çabalar harcamasını zorunlu kılmaktadır. Sürekli yenilikler sayesinde 1978'de tüm büyük bilgisayar üreticileri kârlarını artırdılar; ancak bunların büyük bir çoğunluğu, aynı anda, parlak bir gelecek vaadeden mini bilgisayar alanına yöneldiler. Bu üretim sektöründe şirketler arasındaki rekabet çok canlıdır; aynı şey milletler için de söylenebilir (özellikll ABD ve Japonya arasında). Bu nedenle, aynı zamanda sürekli olarak bir tekelleşme olgusu da gözlenmektedir (örneğin Siemens'in 1979'da amerikan şirketi Microware'i satın alması). Fakat nükleer fizik, uzay ve havacılık alanında olduğu gibi, hükümetler bu alanda da devletler arasındaki işbirliğini kolaylaştırmak için uluslararası planda gittikçe daha sık şekilde devreye girmektedirler; ulusal planda ise uygulama ve araştırmaların eşgüdümünde ve geliştirilmesinde gittikçe artan bir rol oynamaktadırlar.

1970'den sonraki gelişmeler

1970 ve 1977 arasındaki üretim istatistikleri bu sektörde düzenli bir büyüme olduğunu gösterir. Yıllık indekslerden hareketle hesaplanan büyüme hızları şöyledir: Fransa (yüzde 8), Japonya (yüzde 6,7), Federal Almanya (yüzde 4), Hollanda (yüzde 3,6), ABD (yüzde 3,3), İngiltere (yüzde 1,9). 1975 ekonomik krizi, özellikle ABD (1974 indeksi 133, 1975 indeksi 107,8) ve Japonya (1974 indeksi 140,5, 1975 indeksi 117,2) başta olmak üzere, tüm ülklerde üretimin

çalışmakta olan hidroelektrik santrallar
(40 MW'tan yüksek olanlar)

santralın adı	*ili*	*kurulu güç* *MW*	*yıllık enerji* *mil. kWs*
Demirköprü	Manisa	69	180
Doğankent I-II	Giresun	73,03	314
Gökçekaya	Eskişehir	278,37	650
Hasan Uğurlu	Samsun	375	1350
Hirfanlı	Ankara	96	300
Kadıncık I-II	Mersin	126	622
Keban	Elazığ	1 354	6 220
Kemer	Aydın	48	135
Kesikköprü	Ankara	76	180
Kovada I-II	Isparta	59,25	261
Sarıyar	Ankara	160	500
Suat Uğurlu I-II	Samsun	46	273

yapılmakta olan ve kurulması planlanan hidrolik santrallar
(40 MW'tan yüksek olanlar)

santralın adı	*ili*	*kurulu güç* *MW*	*yıllık enerji* *mil. kWs*
Adıgüzel I-II	Denizli	84	280
Altınkaya I—II—IV	Samsun	700	1 632
Atatürk I-II	Urfa	600	4 400
Aslantaş I-III	Adana	138	605
Batman	Siirt	130	459
Çatalan	Adana	150	509
Derbent	Samsun	56	257
Gezende I-III	İçel	150	528
Hasan Uğurlu III-IV	Samsun	125	450
Kapulukaya I-III	Ankara	51	190
Karakaya I-IV	Diyarbakır	1 800	7 354
Kılıçkaya I-III	Sivas	120	332
Köklüce I-II	Tokat	90	588
Manavgat	Antalya	40	195
Menzelet I-IV	K. Maraş	120	334
Oymapınar I-IV	Antalya	540	1 620
Torul	Gümüşhane	100	322

çalışmakta olan termik santrallar
(40 MW'ın üstünde olan santrallar)

santralın adı	*ili*	*kurulu güç* *MW*	*yıllık enerji* *mil. kWs*
Aliağa	İzmir	120	360
Ambarlı	İstanbul	630	4 200
Çatalağzı	Zonguldak	129	600
Çevrim I-II	İzmir	60	180
Erdemir	Ereğli	50	330
Hopa	Artvin	50	350
İsdemir	İskenderun	60	330
İzmir	İzmir	40	130
Mersin	Mersin	106	700
Seydişehir	Konya	120	360
Silahtar	İstanbul	122,3	450
Soma A	Manisa	44	300
Soma B	Manisa	330	1 980
Tunçbilek A	Kütahya	129	830
Tunçbilek B	Kütahya	300	1 800
Yatağan I	Muğla	210	1 620
Seyitömer	Kütahya	450	2 700

yapılmakta olan ve kurulması planlanan termik santrallar

santralın adı	*ili*	*kurulu güç* *MW*	*yıllık enerji* *mil. kWs*
Afşin-Elbistan A-B I-IV	K. Maraş	1 660	9 750
Çankırı-Orta	Çankırı	100	600
Çatalağzı B	Zonguldak	150	900
Çayırhan I-II	Ankara	300	1 800
Çevrim	İzmir	60	360
Jeotermal	Denizli	15	90
Kangal I-II	Sivas	300	1 800
Nükleer (Akkuyu)	İçel	1 000	6 000
Saray I	Tekirdağ	150	900
Seyitömer B IV	Kütahya	150	900
Yatağan II-III	Muğla	420	3 520
Yeniköy I-II	Muğla	420	2 520

Foto. X (MEYDAN)

azalmasına neden oldu. Batı Avrupa bunalımdan az etkilendi (1974 ve 1975 indeksleri sırasıyla 150,1 ve 149,5). Derin ve kalıcı ekonomik güçlüklere karşın, 1976'da belirgin bir düzelme sağlanabildi. Yapımcılar, çeşitli pazarlarda rekabet edebilecek mallar üretebilmek için zorlu bir savaşa girdiler. Elektronikte entegre devrelerin kullanılması, komponentlerin boyutlarının büyük ölçüde küçülmesine ve dolayısıyla da maliyetlerin azalmasına yol açtı. Bunun sonucunda mikroelektronik hızla gelişti; evlerde, bürolarda, eğlence alanında (video oyunları) ve nispeten yakın zamanlarda otomobillerde mini-bilgisayarlar gittikçe artan oranda kullanılmaya başladı. Bilişim ve haberleşmenin birleşiminden doğan telematiğin, insanların günlük yaşamında önemli değişiklikler yapacağı anlaşıldı. Bu teknik gelişmeler çok büyük olanaklar sunmakla birlikte, bir yandan işsizliği artırıcı bir etmen niteliği kazanmakta, öte yandan devletlerin bağımsızlığı sorununu gündeme getirmektedir.

Günümüzde ABD bilişim pazarına egemen durumdadır. 1978'de bu alana sunulan para ve insangücü yatırımı (program yapımı, personel eğitimi, vb.) 7,3 milyar dolar tutarındadır. Oysa bu rakam Avrupa için 4,6 milyar dolarda kaldı (bunun 1,25 milyarı Fransa'ya, 0,60 milyarı İngiltere'ye, 0,85 milyarı da Federal Almanya'ya aittir). 1977-1978 indeksleri, elektrik - elektronik - enformatik dallarında bütün sanayileşmiş ülkelerde üretimin arttığını göstermekle birlikte; Japonya (yüzde 10,4), ABD (yüzde 8) ve İngiltere'deki (yüzde 6,3) üretim artış hızı, Hollanda yüzde 2,1), Fransa (yüzde 1,1) ve Federal Almanya'dan (yüzde 0,5) daha yüksektir.

batılı ülkelerdeki gelişme

Fransız elektrik, elektronik ve enformatik sanayii grubu, bu sanayi sektöründe çeşitli ülkelere ait brüt istatistik verileri düzenli bir şekilde yayımlamaktadır. Örneğin, 1977 yılı verilerinden, üretim düzeyi hakkında doğru bir fikir edinmek mümkündür: Bu alandaki üretim AET ülkelerinden Federal Almanya'da yaklaşık 18 milyar dolarlık bir tutara (vergiler hariç), yeni topluluğun iş hacminin 2/3'ünden fazlasına ulaştı; onu Fransa ve İngiltere izledi (sırasıyla 10,7 ve 9,8 milyar dolar). ABD 56 milyar dolarla AET ülkelerinin tümünü geçerken, Japonya 42,3 milyar dolarlık üretim gerçekleştirildi. Farklı ülkelerin efektiflerinin hesabı istatistikçilere birtakım sorunlar çıkarmıştır: Elde edilen sonuçların ihtiyatla değerlendirilmesi gerekir. Bununla birlikte ABD'de bu sanayi dalının, mali ve teknik bakımlardan, AET ülkelerinden çok daha verimli çalıştığı açıktır. ABD 1 350 000 kişiyle 56 milyar dolarlık bir gelire ulaşırken AET 2 504 000 kişiyle ancak 50,9 milyar dolar elde edebildi. ABD ve Japonya üretimlerini öncelikle kendi iç pazarlarına sürerler: 1977'de 53,4 ve 34,3 milyar dolar. Japonya kendi iç tüketimine dönük asgari dışalım yaparken (elektrik ve elektronik tüketiminin yüzde 3,4'ü) toplam üretiminin yüzde 19,6'sını ihraç etmektedir. Buna karşılık, AET geniş ölçüde dışarıya, özellikle ABD ve Japonya'ya bağımlıdır. Topluluğa üye bütün ülkelerin, bu iki ülkeyle dış ticaret açıkları vardır. Nihayet belirtmek gerekir ki, uzun yıllardan beri bu alanda yeteri kadar sanayileşmeyen (Güney Avrupa ülkeleri gibi) veya gelişmekte olan (Libya, Kore Halk Cumhuriyeti, Brezilya, Şili, Cezayir vb.) ülkeler, yeni pazarlar oluşturmakta ve üretici firmalar arasında şiddetli rekabete neden olmaktadır. Söz konusu ticari ilişkiler ve teknik buluşların arasında, elektronik ve enformatiğin birçok doğrultuda geliştiği farkedilmektedir. Örneğin maliyet performans oranının iyileştirilmesi, mikro-elektronik ve bireysel enformatiğin kademeli olarak genelleştirilmesi imkânını vermektedir.

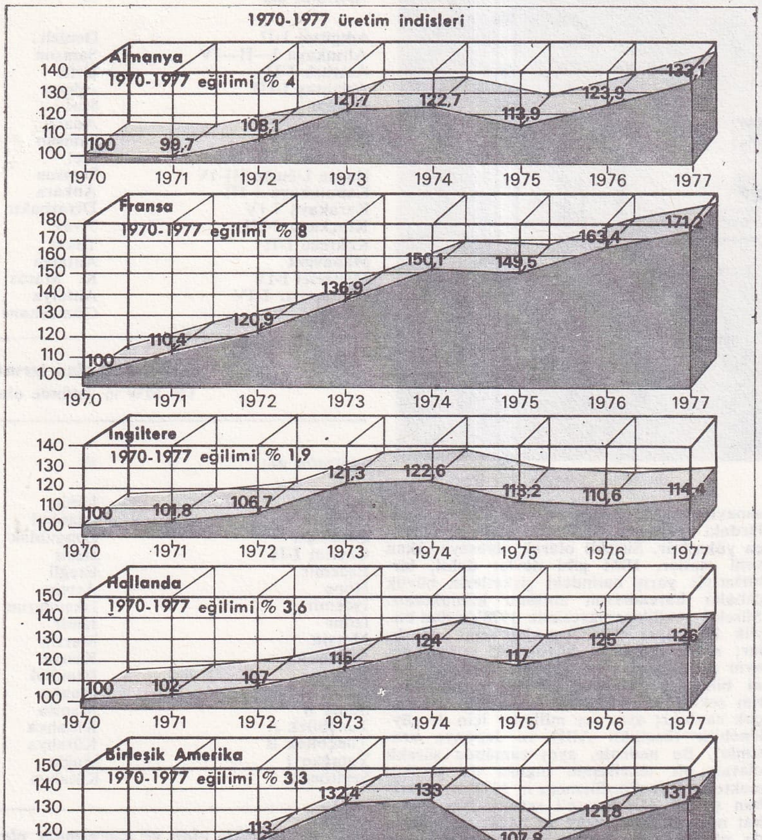

Kaynak: «Elektrik ve elektronik sanayileri» dergisi, no. 21, kasım, 1978, yayınlayan: Elektronik sanayileri topluluğu.

elektronik bilişim sanayiinde son durum

Bilişim pazarlarına yeni buluşların sunulmasındaki hız, bu işin insanı şaşırtacak biçimdeki büyüme hızına eşittir. Dünya pazarlarında bilişim teknolojisi, yıllık yüzde 10 oranında büyümekte, hatta Avrupa'da bu hız yüzde 13'e kadar çıkmaktadır. Dünya pazarlarındaki yıllık satışların değeri en azından 100 milyar doları bulmakta, yalnız Avrupa'nın bu değer içindeki payı yüzde 30'a ulaşmaktadır. Avrupa'da bilgisayarlara verilen verileri içeren yazımların (soft ware) satışlarıysa yıllık tahminlere göre 4,5 milyar dolar dolayındadır. Avrupa Toplulukları Komisyonu, teknolojik yeniliklerin başdöndürücü bir hıza eriştiğini, dolayısıyla, bugün pazarlarda bulunan malların yarıya yakın kısmının, bundan üç yıl önce asla tanınmadığı olgusunu kanıtlayacak ölçüye ulaştığını belirtmektedir. Bu baş döndürücü hız gözönünde bulundurulduğu takdirde, sermaye devri için tüm öteki sanayiler içinde yapılacak yatırımların en yararlısının, bilgisayarlar alanında yapılması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üye ülkeler, hem bu alanda gerekli yatırımlar yapabilmek hem de amekiran ve japon şirketleriyle rekabet edebilmek için, «Avrupa-içi işbirliği»ni zorunlu görmektedir. Fakat avrupa pazarlarının genişliği ve beyin gücünün bolluğuna karşın, Avrupa'nın bu gelişen pazarda süren yarışta gerilerde kalacağına ilişkin belirtiler vardır. Örneğin Japonya, bu alandaki araştırma etkinliklerine AET'nin yaptığı harcamalardan yaklaşık yarım kat fazlasını yapmaktadır ve japon araştırmacılar Avrupalı meslektaşlarına oranla, buluşlarına karşılık yılda yaklaşık dört kat fazla patent elde etmektedirler. AET ülkeleri, geliştirme işleri için japonların 240 milyon dolarına karşılık 470 milyon dolar harcama yapmışlardır; ama Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın dünya mikro-işlemci pazarında ayrı ayrı yüzde 40 oranında katkıları vardır ve Avrupa'nın bu pazarlar içindeki payı yüzde 40'ın altında kalmaktadır. Yeni enformasyon teknolojisi için yeni üretilmeye başlanan mallar, AET ülkelerinde büyük miktarlarda ve rekabet edebilecek fiyatlarla imal edilmedikleri sürece, ABD'ye ve Japonya'ya karşı rekabete girişmek olası değildir. Örneğin, yalnız IBM-Europe'un geliri, en büyük on Avrupa şirketinin toplam gelirinin üzerindedir. Bu alanda Avrupa'nın geri kalmasının bir başka nedeni de eşgüdümlü ve kapsamlı çabaların harcanmamış olmasıdır. Pazarların bölük-pörçük olması, standardların bir ülkeden ötekine değişmesi, araştırmaların genellikle geniş çaplı olarak yapılmaması, şirketleri, yüksek maliyetlerle ve dışsatım pazarlarında daha düşük rekabet gücüyle çalışmaya zorlamıştır.

1977de üretim - alım satım - pazar durumu

	iş hacmi (milyar dolar)	dışsatım (milyar dolar)	dışsatım iş hacmine oranı (yüzde)	dışalım (milyar dolar)	içpazarda satışlar (milyar dolar)	içpazar satışında dışalım payı (yüzde)
Fed. Almanya	18,3	7,6	42,3	4,3	14,7	30,6
Belçika	1,9	1,3	67,3	1,4	2,1	70,8
Danimarka	0,8	0,5	61,5	0,7	1,1	71,6
Fransa	10,5	3,9	37,3	3,1	9,9	33,6
İrlanda	0,4	0,3	79,3	0,3	0,4	78,1
İtalya	5,4	2,2	40,5	2,1	5,4	40,6
Hollanda	3,4	2,3	69,7	2,3	3,5	69,9
B. Britanya	9,6	3,3	34,8	2,7	9,1	31,6
üyelerarası alışveriş dahil AET	49,6	21,3	42,9	16,7	45,9	39,1
üyelerarası alışveriş hariç AET	49,6	11,9	24,0	7,3	45,9	17,8
ABD	54,9	7,2	13,2	5,4	53,4	10,8
Japonya	41,2	8,1	19,6	1,0	34,3	3,4

Kaynak: Industries électriques et électroniques dergisi, 21 kasım 1978

1978 dünya bilişim hizmet sanayii (milyar dolar)

	ABD	Japonya	Batı Avrupa	Fransa	İng.	F. Alm.
makina servisi	5,20	1,15	2,70	0,65	0,36	0,47
program servisi	2,10	0,65	1,90	0,60	0,24	0,38
toplam	7,30	1,80	4,60	1,25	0,60	0,85

Kaynak: PAC. 19 eylül 1979 günlü Le Monde'dan

elektrik-elektronik alanında dünyada ilk yirmi büyük firma

firma	iş hacmi (milyar dolar)	net kâr (milyon dolar)
1. IBM (ABD)	10,9	1 631
2. General Electric (ABD)	10,6	653
3. ITT (ABD)	7,9	330
4. Philips (Hollanda)	7,6	155
5. Siemens (Fed. Alm)	6,4	163
6. Hitachi (Japonya)	4,9	153
7. Western Electric (ABD)	4,9	294
8. Matsushita (Japonya)	4,1	170
9. Compognie générale d'électricité (Fr.)	4,0	47
10. Westinghavse (ABD)	3,7	157
11. RCA (ABD)	3,5	148
12. AEG - Telefunken (Fed. Alm)	3,2	2,5
13. Toshiba (Japonya)	3,0	1,8
14. Thomsan-Brandt (Fr.)	2,5	96,9
15. General Electric Co (İng.)	2,1	136,8
16. Brown Boveri (İsviçre)	2,0	—
17. Mitsubishi Electric (Japonya)	1,7	23,4
18. Raytheon (ABD)	1,7	82
19. NCR (ABD)	1,5	85.8
20. Nippon Electric (Japonya)	1,4	15

Kaynak: l'Expansion (Gelişme), kasım 1978

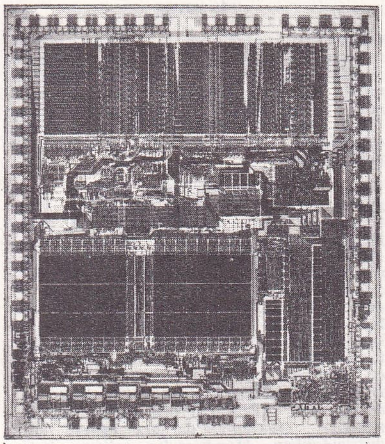

Binlerce işlemin birkaç milimetrekarelik yüzeyde yapıldığı EF 68 000 devresi

Bilişim sanayiinde işbirliği yapmaya elverişli bir ortamın sağlanmasını ve böylece «birleşik bir avrupa sanayi gücü»nün doğmasını amaçlayan AET ülkeleri, bu amacın gerçekleşmesi için yoğun bir çaba içersine girdiler (1982) ve bu alanda birtakım önemli program ve önerileri uygulamaya başladılar: Bilişim teknolojisi, mikro - elektronik araştırma ve geliştirme, ortak teknik standardlar, enformasyon teknolojisiyle ilgili eğitim ve öğretim, yeni teknolojinin sosyo-ekonomik etkileri, bilgi bankası değişimi ağı kurulması vb. Bu alandaki eşgüdüm, Avrupa Toplulukları Komisyonu'nca sağlanmakta ve komisyon, 1986 yılına doğru avrupalı imalatçıların japon ve amerikalılarla rekabet edebilecek bir düzeye ulaşacaklarını ummaktadır. (LM)

***ELEKTROSTAL,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 139 000 nüf. (L)

***ELEŞKİRT,** Ağrı ilinde ilçe. — 44 124 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 10 083 nüf. (1980). [M]

***EL - FETİH.** Bk. *Filistin Kurtuluş Örgütü.*

***ELGİN,** ABD'de (İllinois), Chicago'nun kuzeybatısında kent. — 55 700 nüf. Sanayi. (L)

***ELİF** (Naci), türk ressamı. — Son yıllarda peyzaj, natürmort ve iç görünüm türlerinde yoğunlaşan çalışmalarında somut bir anlayışa bağlandı: Bunların bir bölümünü serigrafi tekniğiyle çoğalttı. İstanbul'da sanat galerilerinde resimlerini sergiledi (1977, 1981, 1982). Elif'in 60. Yılı (1976), Anılardan Damlalar (1981) adlı iki kitap yayımladı. (M)

***ELİZABETH,** ABD'de (New Jersey) kent. — 112 700 nüf. (L)

***ELK,** Polonya'nın kuzeydoğusunda kent. — 38 000 nüf. Turizm. Hafif sanayii. (L)

***ELKHART,** ABD'de (İndiana), South Bend'in doğusunda kent. — 43 200 nüf. Makine ve elektronik sanayii. (L)

ELLEK, Adana ilinde, Bahçe ilçesinin Haruniye bucağına bağlı yerleşim merkezi. 6 760 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ELLESMERE PORT,** İngiltere'de (Cheshire) liman kenti. — 64 000 nüf. Kâğıt sanayii. (L)

ELLİSON (Harlan), amerikalı yazar (Cleveland 1934). Televizyon ve sinema alanında senaryo yazarı olarak çalıştı. Gazeteci yaklaşımıyla ve groteske kaçan bir anlatımla romanlar yazdı: *Momes from Purgatory* (Cehennemden Gelen Çocuklar) [1961], *Gentleman Junkie* (Beyzade Junkie) [1961], *I have no mouth and I must scream* (Ağzım Yok Ama Çığlık Atmam Şart) [1967], *Strange Wine* (Garip Şarap) [1978]. (L)

***ELLORE,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. — 127 000 nüf. Halıcılık. Tabakhaneler. (L)

ELLUL (Jacques), fransız sosyologu, tarihçisi ve hukukçusu (Bordeaux 1912). Bordeaux Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilimler Enstitüsü'nde profesörlük yaptı. Fransız Reform Kilisesi ulusal konseyi üyesidir. Çağdaş toplumda teknolojinin giderek artan rolünü inceledi: *Le Fondement théologique du droit* (Hukukun Dinsel Temeli) [1946], *La Technique ou L'Enjeu du siécle* (Teknik ya da Çağın Umudu) [1954], *Propagandes* (Propaganda) [1962], *Illusion politique* (Siyasal Yanılsama) [1965], *Métamorphose du bourgeois* (Burjuvanın Değişimi) [1967], *Autopsie de le révolution* (Devrimin Otopsisi) [1969], *De la révolution aux révoltes* (Devrimden İsyanlara) [1972], *le Systéme technicien* (Teknik Sistem) [1977], *L'Empire du non-sens* (Anlamsızlık İmparatorluğu) [1980], *La Parole humiliée* (Aşağılanan Söz) [1981]. (L)

***ELMA** i. — ANSİKL. 1974'ten sonra Türkiye'deki elma ağacı sayısında yavaş, ama düzenli bir artış görüldü: 1974'te 22 milyon, 1975'te 23 milyon, 1976'da 24,6 milyon, 1977'de 24,7 milyon, 1978'de 25,9 milyon, 1979'da 26 milyon, 1980'de 27,8 milyon, 1981'de 28 milyon. Meyve üretimi de ağaç ve fidan sayısındaki artışa paralel bir artış gösterdi: 1974'te 950 000 t, 1975'te 900 000 t, 1976'da 1 000 000 t, 1977' de 900 000 t, 1978'de 1 100 000 t, 1979'da 1 350 000 t, 1980'de 1 430 000 t, 1981'de 1 450 000 t.

Türkiye'nin en çok dışsatım yaptığı meyveler arasında yer alan elma, özellikle 1980'den sonra önemli bir döviz kaynağı haline geldi. 1979'da 29 679 ton elma dışsatımından 16 857 141 dolar, 1980'de 30 304 tonluk satıştan 14 717 893 dolar döviz sağlanırken dışsatım miktarı 1981'de 127 697 tona fırladı. Bu satıştan elde edilen döviz ise 60 milyon dolara ulaştı. (M)

***ELMADAĞ,** Ankara ilinde ilçe. — 30 354 nüf., 14 köy. İlçe merkezi 15 111 nüf. (1980). [M]

***ELMALI,** Antalya ilinde ilçe. — 40 586 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 11 816 nüf. (1980). [M]

Elmalı Barajı, İstanbul ilinde Göksu deresi üzerinde baraj. 1955 yılında işletmeye açılan baraj, içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi payandalı beton tipinde; kret kotu 68,5 m; barajın temelden yüksekliği 49 m; talvegden yüksekliği 42,5 m; normal su kotu 67,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 10 milyon m³'tür. Yılda sağladığı içme suyu 10 milyon m³'tür. (M)

***ELMALIDERE,** Erzurum ilinde, Karayazı ilçesine bağlı bucak. — 6 651 nüf., 21 köy. Bucak merkezi *Mollaosman,* 413 nüf. (1980). [M]

***ELMAS** i. — ANSİKL. 1981'de dünya sanayi elması toplam üretimi 31,1 milyon kırat olarak gerçekleşti. Bunun yüzde 93,2' sini şu beş ülke sağladı: Zaire (9,8 milyon kırat), Sovyetler Birliği (8,6 milyon kırat), Güney Afrika (5,2 milyon kırat), Bots wana (4,4 milyon kırat), Gana (1,1 milyon kırat). [M]

***ELMHURST,** ABD'de (İllinois), Chicago'nun batısında kent. — 50 500 nüf. Hafif sanayi. (L)

***ELMİRA,** ABD'de (New York) kent. — 39 700 nüf. Makine ve elektronik sanayii. (L)

***ELMSHORN,** Federal Almanya'da (Schleswig - Holstein) kent. — 41 700 nüf. (L)

Foto. Thomson EFCİS (LAROUSSE)

*ELOĞLU (Metin), türk şair ve ressamı. — Yeni şiir kitapları: *Yumuşak G* (1975), *Rüzgâr Ekmek* (1978). İstanbul'da açtığı (1975, 1982) resim sergilerinde bir yandan etkili renk, leke, istif değerleriyle somut nesnelere, öte yandan soyutlamalara yöneldiği görüldü. (M)

*ELOY (Jean-Claude), fransız bestecisi. — Son eserleri: Orkestra için *Fluctuante - Immuable* (Kararsız - Değişmez) [1977]. elektronik ve somut ses için görüntüsüz film *Gaku-No-Michi* (Müziğin Yolları) [1978], davul, manyetik band, modülatör ve ışık oyunlarıyla ayin müziği, (*Yo-İn* [Yankı] 1979), I. Xenakis'in bilgisayarı (UPİC için *Etude IV* (Çalışma IV). [L]

*EL PASO, ABD'de (Texas), Meksika sınırında kent. — 322 300 nüf. Bakır ve petrol rafinerileri. Oto ve demiryolu kavşağı. (L)

*EL SALVADOR, Orta Amerika'da devlet. — 4 940 000 nüf.

TARİH
askeri rejim

«On dört aile ülkesi» adıyla anılan bu küçük ülke, servetlerin, özellikle, toprakların eşitsiz dağılımı (1971'de otuz aile 1 000'er hektardan fazla toprağa sahipti), aşırı nüfus ve büyük çoğunluğun yoksul oluşu gibi ağır sorunların pençesinde kıvrandı. Bu sorunları çözecek güçte olmayan Salvador askeri rejimi, ancak, ulusal güvenlik adına sert ve ezici bir politika izleyerek ve seçimleri denetim altına alarak iktidarını sürdürdü. 1972 şubatında cumhurbaşkanı «seçilen» albay Arturo Armando Molinada, ancak, kendini «yenilmiş» kabul etmeyen başkan adayı Jose Napoleon Duarte'nin kışkırttığı hükümet darbesinin başarısızlığa uğramasından sonra gerçek anlamda iktidara gelebildi. General Carlos Humberto Romero Mena, 1977'de, muhalefeti oluşturan Ulusal Birlik Koalisyonu'nca hileli olduğu ileri sürülen bir oylama sonucunda kendisini yeniden başkanlık seçimlerinin galibi ilan etti. İktidardaki Ulusal Uzlaşma Partisi'nin 1978 milletvekili seçimlerindeki zaferi de (54 üzerinden 50 sandalye), muhalefetin seçimlere katılmamasının bir sonucu olmaktan başka bir şey değildi.

muhalefetin keskinleşmesi

Baskı, seçim hileleri, toplumsal hareketsizlik (ufak bir toprak reformu önerisi bile 1976'da toprak ağalarının şiddetli muhalefetiyle karşılaşmıştı) gittikçe artan bir huzursuzluk doğurdu ve muhalefetin keskinleşmesine yol açtı. Burjuvaziyle uzlaşmaya gitmeden halk savaşı verme yanlısı Devrimci Halk Bloku ile Birleşik Halk Hareketi Cephesi 1975'de doğdu. 1977'de 28 Şubat - Halk Birlikleri ortaya çıktı. Bu devrimci hareketlere üç de gerilla örgütü eklendi: Halk Kurtuluş Cephesi, Devrimci Halk Ordusu ve Silahlı Ulusal Direnme Güçleri. Buna paralel olarak, Beyaz Gerillacılar Birliği gibi polis benzeri aşırı sağ gruplar da gelişti.

EL SALVADOR cumhurbaşkanı Napoleon Duarte

Berikilerin cinayet ve elçilik işgallerini, ötekilerin adam kaçırma eylemleri izledi ve ülke şiddet çarkının dişlileri arasına gömüldü.

1979 hükümet darbesi

Israrla birtakım yapı değişiklikleri istemekten geri durmayan katolik kilisesinin defalarca tehlikesine dikkatleri çektiği, politik ortamdaki bu kaygı verici kötüye gidişe son vermek için, iki ılımlı albay (Jaime Abdul Gutierrez [doğ. 1936] ve Adolfo Arnoldo Majano [doğ. 1938]), 15 ekim 1979' da General Romero'yu devirdiler. Üç sivili de yardımcı olarak aralarına alarak bir cunta kurdular ve ülkeyi iyiye götürme yönündeki dileklerini açıkladılar. Napoléon Duarte 13 aralık 1980'de cumhurbaşkanlığına getirildi. Uluslararası kamuoyu ve özellikle Birleşik Amerika tarafından iyi karşılanan cunta, ılımlı muhalefetin başlıca kuruluşu olan Hıristiyan Demokratlar'ın desteğini çarçabuk sağladı, ama devrimci hareketleri yanına almayı başaramadı. Şiddetin tırmanmasında payı bulunan, bir çeşit yardımcı polis gücü niteliğindeki Ulusu Savunma Örgütü'nü dağıttı; hıristiyan demokratlar, sosyal demokratlar ve komünistlerden oluşan bir hükümet kurdu. Ama birtakım reformlar yapmaya kararlı bulunan bu hükümet, ülkedeki tutucu unsurlarca desteklenen silahlı kuvvetler çoğunluğunun muhalefeti ile karşılaştı. Güvenlik güçleriyle devrimciler ve köylüler arasında şiddetli çatışmalar çıktı. 3 ocak 1980'de kabinenin ve cuntadaki sivil üyelerin hemen tümünün istifasından sonra ağır bir politik bunalım doğdu. 1980 martında cunta tarafından, sıkıyönetimle birlikte, 500 hektardan büyük işletmeleri kamulaştırmayı amaçlayan bir toprak reformu ve bankaları millileştirme kararı ilan edildi. Birkaç gün sonra San Salvador başpiskoposu Oscar Arnolfo Romero, dini bir ayin sırasında aşırı sağcı bir komando tarafından öldürüldü. Bu terör eyleminin hemen ardından, sosyal sendikal ve politik kuruluşların çoğunu içinde toplayan bir örgüt niteliğindeki Kitlelerin Devrimci Eşgüdümü adlı kuruluş genel grev çağrısında bulundu. Başpiskoposun cenaze töreni, güvenlik güçleriyle kanlı çatışmalar çıkmasına yol açtı. Korkunç bir savaş ülkeyi kargaşaya boğdu (1981 yılı içinde 11 723 ölü, 1 800 kayıp, 776 suikast). 200 000'i aşkın Salvadorlu barınabilmek için kırsal kesime kaçtı. 300 000'den fazlası Guatemala'ya, Honduras'a, Meksika'ya sığınma yolları aradı.

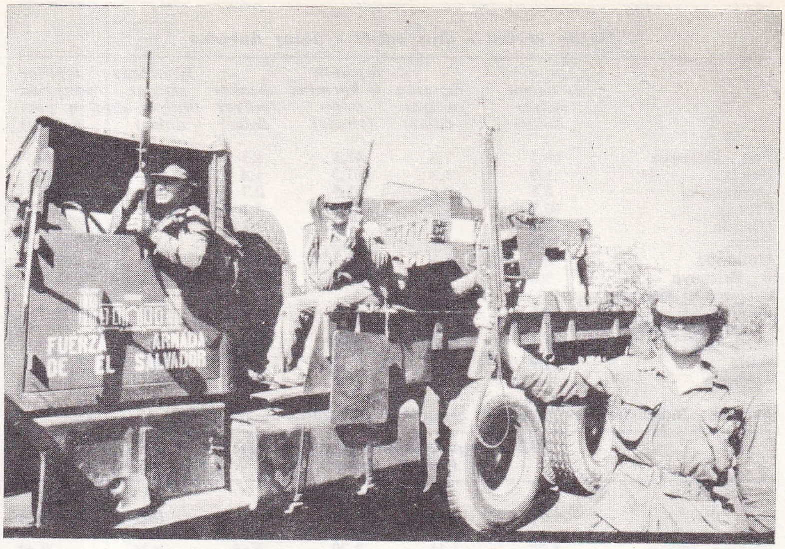

Gerilla avına çıkan bir askeri birlik

iç savaş

Olanak yoksunluğu ve iç barışın sağlanamamasından ötürü, vadedilmiş reformlar, özellikle de toprak reformu gerçekleştirilemedi. Birleşmiş Milletler'in bir raporuna göre, halkın yüzde 5'i, milli gelirin yüzde 21'ini elinde tutmaktadır. Nüfusun yüzde 40'ı okuma yazma bilmez. 3 650 kişiye bir hekim düşer.

Kendi siyasal temsilciliğini tanıyan 28 ağustos 1981 tarihli Fransız-Meksika bildirisiyle yüreklenen ve Küba'nın açık desteğinden yararlanan gerilla hareketi, ocak 1982'de ülkenin dörtte birini kontrolu altına almayı, başkentin bütün kuzey sınırıyla doğu bölgesini ele geçirmeyi planladı. 27 ocak'ta, San Salvador yakınlarındaki bir hava üssünde bulunan hava filosunun bir kısmını yok etmeyi başardı. Ulusal Kurtuluş İçin Farabundo Marti Cephesi'nde (ki gerillacıların bütününü bir araya getiriyordu) 6 000 savaşçı ve 20 000 milis vardı. Durum, ABD için çok önemliydi. Gerillacılar, Guatemala'da her zaman etkin durumdayken, Honduras'ta gelişme halindeyken, Costa Rika silahsızken, Salvador geçidinin gerillacıların eline geçmesi, bütün bölge için büyük tehlikeydi.

Bu durumla ilgili olarak, amerikan askeri ve teknik yardımında (1982'de 300 milyon dolar) ve danışman sayısında da (Salvadorlu subay sayısının yaklaşık yüzde 10'u) bir artış görüldü. General Haig, gerilla hareketine dışardan yapılan yardımları kınadı. Arjantin ve Venezuela, cuntayı desteklemeyi kabul ettiler.

Çatışmanın genelleşmesinin gerçek tehlikeleri vardı. Başkan Duarte, mart 1981'de, yaşanan dramdan tek çıkış yolu olarak yeni bir kurucu meclis seçilmesini istemişti; meclis de yeni bir hükümet seçecekti. Böylece, başkanın gözettiği Hıristiyan Demokrat Parti'nin zaferi, gerilla hareketini zayıflatacak, sağın gözünde de reformistlerin göstereceği seçeneklerin meşrulaşmasına yarayacaktı. Bu, ayrıca, daha demokratik bir hükümete daha çok yardım yapabilecek olan ABD'nin de işine gelecekti. Nisan 1980'den beri çeşitli sol örgütleri bir araya getiren muhalefet, mayıs 1982'de yapılması öngörülen seçimlere katılmayı, gerekli özgürlük ve güvenlik koşullarının henüz oluşmadığı gerekçesiyle, reddetti. Ulusal Kurtuluş Cephesi de savaşın sürdürülmesine karar verdi. Gerillacılar, 17 haziran 1982'de, Savunma bakan yardımcısını, bindiği helikopteri düşürerek, ele geçirdiler.

Foto. Keler/Sygma; Sygma (LAROUSSE)

28 mart 1982 seçimleri

28 mart 1982'de yapılan seçimlerde, Hıristiyan Demokrat Parti birinci parti niteliğini korudu ise de, çoğunluğu sağlayamadı (yüzde 40). 29 nisan 1982'de, hiçbir partiye bağlı olmayan, Merkez Bankası eski başkanı Alvaro Magana geçici başkanlığa getirildi. Üç de başkan yardımcısı seçildi: Ulusal Uzlaşma Partisi'nin (ekim 1979'da devrilen eski askeri rejimin militanlarını bir araya getiren kuruluş) genel sekreteri; ARENA'dan (Ulusçu Cumhuriyetçi Birlik) bir üye; Duarte'ye karşı PDC'den (Hıristiyan Demokrat Parti) bir üye.

1983 için öngörülen yeni başkanlık seçimlerine kadar görev başında bulunacak olan yeni başkanın meclise hakim olmak için büyük zorluklar çekeceği söylenebilir. Eski hükümetçe güçlükle çıkarılmış olan tarım reformu yasası, meclisçe daha şimdiden askıya alınmak istenmektedir. Öte yandan, ABD'nin arabuluculuk girişimlerine rağmen, 1983'te de gerilla örgütlerinin eylemlerini sürdürmesi ve El Salvador yönetimini devirmek istemesi üzerine, başkan Alvaro Magana, başkanlık seçimlerinin ertelendiğini ve gelecek yıla bırakıldığını açıkladı (ağustos 1983). [LM]

*ELSENE, Belçika'da (Brabant) kent. — 80 200 nüf. (L)

ELSİES RİVER, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde, Kap kentinin kuzeydoğusunda kent. 63 700 nüf. (L)

ELSNER (Gisela), alman kadın romancısı (Nürnberg 1937). Günlük ve cinsel yaşam açısından burjuvaziyi acımasız bir eleştiriye hedef tuttuğu romanlarında, gelişmiş güldürü duygusu ve «herkes ne der?» korkusunun egemen olduğu bir dünyada erotizmi açıkça dile getirmesiyle dikkati çekti: *Dev Cüceler* (1964), *Yükselen Nesil* (1968), *Dokunma Yasağı* (1970). [L]

ELTON (Geoffrey Rudolph), ingiliz tarihçisi (Tübingen 1921). Cambridge Üniversitesi'nde profesördür. XVI yy. tarihinde uzmanlaşan Elton, İngiltere'nin modern anlamda bir «devlet» oluşunda VIII. Henry ve danışmanlarının (özellikle Thomas Cromwell) önemine işaret etti: *The Tudor Revolution in Government* (Hükümette Tudor Devrimi) [1953], *Reform and Reformation* (Reform ve Reformasyon) [1977]. (L)

***ELVANLI**, İçel ilinde, Erdemli ilçesine bağlı bucak. — 32 607 nüf., 19 köy. Bucak merkezi *Tömük*, 7 748 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ELYRİA**, ABD'de (Ohio) kent. — 46 700 nüf. Otomobil sanayii. (L)

***Elysée Sarayı**, Fransa cumhurbaşkanlık sarayı. — 1977 yılında sarayda yeraltı komuta merkezi kuruldu. 14 temmuz 1978'de ulusal bayram dolayısıyla halka açılan binayı 10 000 kişi gezdi. (L)

***ELYTİS** (Odysseus), yunan şairi. — Bilinçaltını sürrealist bir yaklaşımla araştırdı. Çağdaş Yunanistan'ın sorunlarını, özgürlükçü ve Diyonisos kültünden esinlenen bir mitoloji yaratarak ifade etmeye çalıştı: *Arnavutluk'ta Ölen Asteğmen İçin Hüzünlü Kahramanlık Şarkısı* (1946), *Monogram* (1973), *Maria Nefeli* (1978). 1979 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. Lorca, Elouard ve Jouve'dan tercümeleri ve sanat üzerine denemeleri de vardır. (L)

EMAR veya İMAR, Suriye'de, Fırat üzerinde eski site (bugün Meskeneh). Baraj gölünün altında kalacağı için 1971 - 1974 yılları arasında burada kurtarma kazıları yapıldı. Şimdi baraj gölünün suları altındadır. Geç bronz çağında (MÖ 2000 yılının 2. yarısı) burada, eskiçağın işlek su ve karayolu kavşaklarından biri üzerinde bulunması nedeniyle önem taşıyan büyük bir ticaret kenti vardı. Kazılar sırasında burada Hurrice, Akatça ve Hititçe yazılmış binlerce çivi yazılı tabletten başka pek çok damga ve mühür izleri bulundu. Emar, eskiçağda Mezapotamya uygarlığının yanıbaşında Hititler tarafından kurulmuş, tapınaklar ve çok sayıda sivil mimarlık örneğiyle dolu yeni bir kentti. (L)

***EMATHEİA**, Yunanistan'da Nomos (il). — 1 712 km², 118 110 nüf. Yönetim merkezi: *Verria*. (L)

***EMBABEH** veya **İMBABA**, Mısır'da Kahire'de semt. — 341 000 nüf. (L)

***EMBİRİKOS** (Andreas), yunanlı yazar. — (öl. Atina 1975). Son kitabı: *Oktan* (1980). [L]

***EMDEN**, Federal Almanya'da (Aşağı Saksonya) liman kenti. — 52 600 nüf. Ekofisk (Kuzey Denizi) gaz boru hattı terminali. Petrol arıtımı. Makina sanayii. (L)

***EMEK.** — ANSİKL. *Emeğin serbest dolaşımı*, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na (AET) üye ülkelerin vatandaşlarına tanınan bir haktır. Üye ülke vatandaşları hiçbir sınırlamaya ve ayırıma tâbi olmadan istedikleri AET ülkesinde çalışabilir; o ülke vatandaşlarına tanınan ekonomik ve sosyal haklardan yararlanabilirler.

AET'ye tam üye olmayan ülkelerin ve Türkiye'nin durumu ise farklıdır. Türkiye gibi ortak adayı üyelerin işçilerine bulundukları ülke içinde serbest dolaşımla ilgili sınırlı haklar tanınmıştır (Federal Almanya'da 292/80 sayılı genelgeyle aralık 1980 - aralık 1983 döneminde Türk işçilerine tanınan haklar gibi). Buna göre henüz tam üye olmayan devletlerin işçileri ancak AET uyruklulardan sonra yer kalırsa işe alınmaktadır. (M)

EMEKLİLİK i. — Huk. T.C. Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. madesine göre kamu görevlilerinden (memur) 25 hizmet yılını dolduran erkekler ve 20 hizmet yılını dolduran kadınlar 1984 yılına kadar kendi istekleri üzerine emekli olabiliyorlardı. Ayrıca 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra 20 hizmet yılını dolduran iştirakçiler için, emekli ikramiyesinin yüzde 25 fazlasıyla ödeneceği belirtilerek emekliliği özendirici bir uygulamaya da gidilmişti. Bu uygulamalar nedeniyle genç yaşta emekli olanların sayısı önemli ölçüde arttı; devlet memurları için de emekliliğe bir yaş sınırı getirmek zorunluluğu doğdu ve bu amaçla

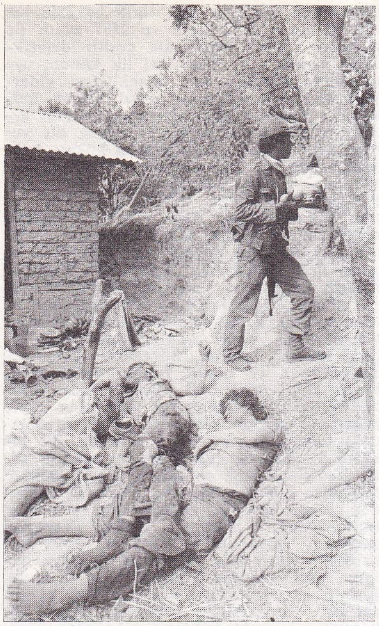

Solda: San Salvador'un bir kenar mahallesinde kurşunlaşmış insanlar; sağda üstte: San Salvador sokaklarında ölüler; altta: ARENA.nın seçim zaferi.

EL SALVADOR'da şiddet hareketlerine son vermek amacıyla iktidara gelen cunta.

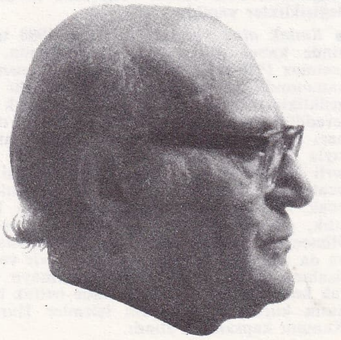

Odisseus ELYTIS

Foto. Gamma; Chauvel/Sygma; AP; Montes/Gamma; Anastasselis/Gamma (LAROUSSE)

2898 sayılı kanun çıkarıldı.

● *2898 sayılı kanun:* Genç emekli olanların, hem işsizliği arttıracağı, hem de Emekli Sandığı'nın yükünü giderek ağırlaştıracağı düşünülerek, 23 eylül 1983 tarih ve 2898 sayılı kanunla Emekli Sandığı'na bağlı hizmetlerde çalışan kamu görevlilerine yaş sınırı getirildi. Buna göre:

— Fiili hizmet süreleri 20 yılı ve yaşları 45'i dolduran kadın iştirakçiler;

— Fiili hizmet süreleri 25 yılı ve yaşları 50'yi dolduran erkek iştirakçiler, kendi istekleri üzerine emekli olabilirler.

Bunlardan, fiili hizmet sürelerine zam yapılanların yaş hadlerinden, eklenilen bu sürenin üç yıldan çok olmamak üzere yarısı indirilir.

Aynı kanuna göre, bağlanacak aylıkların toplam sınırı esas aylıkların yüzde 85'inden yüzde 95'ine yükseltildi.

● *Emekliliğe tâbi hizmetlerin birleştirilmesi.* 2829 sayılı kanunla değişik sosyal güvenlik kurumlarına tabi olarak geçen hizmetlerin birleştirilmesi konusunda esaslar getirildi. 24 mayıs 1983 tarihli bu kanuna göre, T.C. Emekli Sandığı'na, Sosyal Sigortalar Kurumu'na, Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu'na (Bağ-Kur), 506 sayılı kanunun geçici 20. maddesine göre kurulmuş emekli sandıklarına tabi çeşitli işlerde çalışmış olanların hizmet süreleri, aynı tarihlere rastlamamak kaydıyla, aylık bağlanmasına hak kazanıldığında birleştirilir.
Aylığı bağlayacak kurum, aylığın hesabında esas alınacak kazançlar ve emekli ikramiyesi gibi konulara ilişkin yeni esaslar da kanunda belirtildi. (M)

*__EMET,__ Kütahya ilinde ilçe. — 56 652 nüf., 80 köy. İlçe merkezi 8 218 nüf. (1980), Kolemanit işletmesi. (M)

*__Emet Kolemanit İşletmesi Müessesesi.__ — 1973'te kurulan ve yılda 700 000 ton cevher işleme kapasitesi olan konsantratör tesisi, 350 000 ton/yıl kapasiteyle kolemanit konsantresi üretimini sürdürmektedir. Konsantratörde üç boyutta ürün elde edilmektedir: 25-100 m, 3 - 25 mm ve 0,23 mm. Kuruluş ,yüz dolayında idari ve teknik elemana ve 1 000'i aşkın işçiye iş olanağı sağlamaktadır. (M)

*__EMİNBEY.__ Bk. BİNBAŞIEMİNBEY.

*__EMİNÖNÜ,__ İstanbul ilinde ilçe. — 93 324 nüf. (1980). [M]

*__EMİRALEM,__ İzmir ilinde, Menemen ilçesine bağlı bucak. — 6 718 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 1 192 nüf. (1980). [M]

*__EMİRDAĞ,__ Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 62 727 nüf., 89 köy. İlçe merkezi 14 733 nüf. (1980). [M]

__EMİRGAZİ,__ Konya ilinde, Karapınar ilçesinin Gölören bucağına bağlı yerleşim merkezi. 6 032 nüf. (1980). Belediye. (M)

__EMİRHİSAR,__ Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 272 nüf. (1980). Belediye. (M)

*__EMLAK__ çoğl. i. — Huk. 1975'ten sonra gittikçe artarak 1979'da yüzde yüze varan aşırı enflasyon yüzünden duraklayan konut yapımını bir ölçüde teşvik etmek ve emlak vergisi beyanları arasındaki aşırı farklılığı gidermek amacıyla hem emlak alım vergisinde, hem emlak vergisinde birtakım değişiklikler yapıldı.

● *Emlak alım vergisi:* 8 aralık 1980 tarihinde kabul edilen 2352 sayılı kanun, 29 temmuz 1970 tarih ve 1318 sayılı finansman kanununda bazı değişiklikler yaptı. Bu değişiklikler, uygulamada çıkan aksaklık ve tereddütleri gidermek, vergi konusu olan bazı tasarrufları vergi dışı bırakmak amacıyla yapıldı. Daha sonra bunlar da yeterli görülmeyerek emlak alım vergisi 21 ocak 1982 tarih ve 2588 sayılı kanunla 1 ocak 1983'te tümden kaldırıldı. Buna karşılık, gayrimenkullerin ivaz karşılığı ya da ölünceye kadar bakma akdine dayanarak ya da trampa hükümlerine göre devir ve iktisabına, sermaye şirketlerine sermaye olarak konulmasına ya da üzerinde irtifak hakkının kurulmasına ilişkin işlemler Harçlar Kanunu kapsamına alındı.

● *Emlak Vergisi.* 8 aralık 1980 tarih ve 2350 sayılı, 16 ekim 1981 tarih ve 2536 sayılı, 21 ocak 1982 tarih ve 2587 sayılı üç kanunla Emlak vergisinde çeşitli değişiklikler yapıldı. 1980'deki ilk kanun, uygulamada görülen bazı aksaklıkları gidermek amacıyla köylerde konut olarak kullanılan yapılarla ilgili istisna miktarını artırdı ve genel bildirimin beş yılda bir yerine, dört yılda bir yapılmasını hükme bağlandı. Ayrıca, bu sürenin, -gerektiğinde- bir yıla kadar indirilebilmesi konusunda Bakanlar Kurulu'na yetki verdi. 1981 tarihli ikinci kanun, bazı vakıflara tanınan vergi bağışıklığında değişikler yaptı. Emlak vergisinde en önemli değişiklik 1982'de çıkan üçüncü kanunla yapıldı. Bu değişikliklerin başlıcaları şunlardır: Köylerde konut olarak kullanılan yapılarla ilgili istisnaların ve küçük çiftçilikteki istisnaların miktarı artırıldı. Vergi oranlarında önemli ölçüde indirim yapıldı. Sözgelimi, konutlarda binde 6 ve binde 4 olan vergi oranı binde 2'ye düşürüldü. Daha önce vergi yükümlülerince saptanarak bildirilen rayiç bedellerin gerçeğe uymasını sağlamak amacıyla «asgari beyan esası» getirildi. Bir tür kendi kendini denetim olan bu esasasa göre; bildirilebilecek en düşük değeri belirlemek için binanın (ya da dairenin) dıştan dışa yüzölçümü ile, inşaatın bir metrekare sinin asgari maliyet bedeli çarpılır; çarpımın sonucundan aşınma payı çıkarılır; çıkarmanın sonucuna, binanın arsanın yüzölçümüyle o mahalledeki arsa değerinin çarpılmasından elde edilen rakam eklenir. Yükümlünün bildirdiği değer, bu işlemler sonunda bulunan rakamdan aşağı olamaz, ama ondan büyük olabilir ve bu takdirde, vergi yükümlünün bildirdiği yüksek değer üzerinden tahakkuk ettirilir. Durum tersineyse, yükümlü, maliyet değerine göre bulunan rakam üzerinden vergi öder. Bu son kanunun en önemli maddelerinden biri de geçici 2. maddedir. Bu maddede, -istimlâk kanununda gerekli değişiklikler yapılıncaya değin- kamulaştırma değerinin, son emlâk beyannamesinde bildirilen değeri aşamayacağı belirtildi. Ancak son beyanname üzerinden bir yılı aşkın, bir süre geçmişse, geçen süre içinde Ticaret bakanlığı'nca yayımlanan toptan eşya indeksindeki artışlar oranında ve bildirilen değerin en çok bir katı kadar artış yapılabilir. Şu kadar ki ,bu artırmayla, gayrımenkulün kamulaştırma değeri, rayiç değeri aşamaz. (M)

*__Emlak Kredi Bankası__ (TÜRKİYE) i. — İtibari sermayesi 1979 yılında 3 milyar, 1982'de 20 milyar liraya çıkarıldı. 1982'de bankanın toplam mevduatı 90 447 058 560 liraya ulaştı. Toplam mevduatın 51 325 788 000 lirası tasarruf, 17 457 219 547 lirası ticari, 17 177 671 956 lirası resmi, 3 737 072 621 lirası bankalar ve 749 306 360 lirası diğer mevduat çeşitlerinden oluşuyor, 1982'de dağıttığı ticari krediler 37 207 milyon lirayı buluyordu. Aynı yılın rakamlarına göre banka, çoğunluğunu inşaat şirketlerinin oluşturduğu 27 kuruluşa toplam 284 752 900 liralık iştirakte bulundu ve tamamını ödedi.

Emlak Kredi Bankası, kurulduğu yıl olan 1946'dan 1982 yılı sonuna kadar, yurdun çeşitli bölgelerinde, çoğunluğu modern site olmak üzere, toplam 19 491 ünitelik konut üretti. Son olarak Ataköy* (*Ek 2*) beşinci kısım konut inşaatının 1983 yılında bitirilmesi öngörülüyordu. 292 şubesi, Münih, Berlin ve Düsseldorf'ta dış temsilcilikleri, Cidde'de irtibat bürosu bulunan bankada 1983 yılı başında 6 134 personel çalışmaktaydı.

Emlak Kredi Bankası «1981 Atatürk Yılı»nda, Atatürk'ün anısına armağan olmak üzere, konut sorunları, konut bankacılığı ve bankacılık alanlarında bilimsel araştırma ve faaliyette bulunmak üzere vakıf olarak «Türkiye Emlâk Kredi Bankası 100. Yıl Konut ve Bankacılık Enstitüsü» nü kurdu. Enstitü aynı yıl faaliyete geçti. Banka ayrıca türk sporuna destekte bulunabilmek amacıyla 1982 yılından başlayarak, yapılacak uluslararası spor karşılaşmalarında, şampiyon olacak Türk sporcularına birer daire armağan etme kararı aldı ve uygulamaya başladı. (M)

__EMMANUEL__ (Arghiri), yunanlı iktisatçı (Patras 1911). Fransa'da öğrenim gördü ve fransız yüksek öğretim kurumlarında görev aldı. Sanayileşmiş ülkelerle gelişmeke olan ülkeler arasındaki uluslararası mübadele koşullarının eşitsizliği hakkında özgün çalışmalarıyla tanınan bir kalkınma sorunları uzmanıdır. Başlıca kitapları: *Eşit olmayan Mübadele* (1969), *Kazanç ve Bunalımlar* (1975), *Uygun Teknoloji Veya Azgelişmiş Teknoloji* (1981). [L]

*__EMMANUEL__ (Noel MATHİEU, __Pierre__ - denir), fransız şairi. — 1975'de Académie française'den, 1979'da da Ulusal Görsel - İşitsel Enstitü'den istifa etti. Son kitapları: *Tu* (1978), *Una ou la mort la vie* (Una Veya Ölüm Yaşam) [1978], *Duel* (Düello) [1979]. (L)

*__EMMEN,__ Hollanda'da (Drenthe) kent. — 87 000 nüf. Tarım ve sanayi merkezi (sentetik dokuma, elektronik, kimya). [L]

*__Emniyet Genel Müdürlüğü.__ — 12 Eylül 1980'den sonraki dönemde, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün etkinliğinin artırılması öngörüldü. Toplum barışının, can ve mal güvenliğinin devlet otoritesinin yeniden kurulmasına çalışıldığı bu dönemde, işlenen suçlarda ve suçlu sayısında belirli azalmalar oldu. Sıkıyönetim aracılığıyla gerçekleştirilen güven ortamının sürekliliğini sağlamayı amaçlayan çok yönlü çalışmalar arasında başlıca şu önlemler alındı: Polis Enstitüsü'nün eğitim kalitesinin yükseltilmesi ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nde yapılan TMK (Teşkilât Malzame Kadro) çalışmalarının, yan hizmetleri de kapsayarak ve binde 3'le sınırlı personel istihdam standardı ile birlikte yürütülmesini sağlayacak bir plan hazırlandı. Polis telsiz haberleşme sisteminin uzun dönemli gereksinmeleri karşılayacak biçimde güçlendirilmesi; güvenlik güçlerinin eğitim ve disiplinine özel bir önem verilerek emniyet ve asayış hizmetlerinde çalışan kamu personeli için etkili bir denetleme, cezalandırma ve ödüllendirme sistemi oluşturulması; Emniyet Genel Müdürlüğü hizmet birimlerinin önleyici ve izleyici kolluk görevlerinin dışında halkla ilişkilerinin geliştirilmesi; özellikle yabancıların ve yabancı turistlerin yoğun olduğu bölgelerde görev yapacak emniyet personelinin yabancı dil bilgilerini geliştirme amacıyla özel eğitim programları hazırlanması öngörüldü. (M)

*__Emniyet Sandığı (İstanbul).__ — 1982 yılı sonunda kasasında 217 milyon lira bulunan banka 12 milyonu resmi, 73 milyonu ticari, 807 milyonu bankalararası, 5 697 milyonu tasarruf, 28 milyonu diğer mevduatlar olmak üzere toplam 6 617 milyon lira mevduata sahipti. Aynı yıl 122 milyon kısa vadeli kredi 2 291 milyon gayrimenkul kredisi dağıtan bankanın 50 şubesinde 736 personel çalışıyordu. Emniyet Sandığı 28.10. 1983 tarihli, 107 sayılı kanun hükmünde kararnameyle 1 ocak 1984'ten itibaren olduğu gibi Ziraat Bankası'na katıldı. (M)

*__EMPOLİ,__ İtalya'da (Floransa ili) kent. — 45 700 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Kimya sanayii. (L)

__EMRE__ (Süleyman Arif), türk siyaset adamı (Besni, Adıyaman 1914). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi, bir süre avukatlık yaptı. 1965'te YTP'den Adıyaman milletvekili seçildi. 1970'te Milli Nizam Partisi'nin, 1973'te Milli Selamet Partisi'nin kurucuları arasında yer alan Emre, 1973'te MSP' den İstanbul milletvekili seçildi. Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP-MSP koalisyon hükümetinde Devlet bakanı oldu. 1977 seçimlerinde de milletvekilliğini koruyan Emre, ilk MC hükümeti döneminde de Devlet bakanlığı yaptı. Süleyman Arif Emre 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra feshedilen Milli Selamet Partisi'nin öbür yöneticileriyle birlikte askeri mahkemede yargılandı; «laikliğe aykırı olarak devletin iktisadî, siyasi, hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa, dinî esas ve inançlara uydurmak amacıyla, partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri» gerekçesiyle, 1983'te, iki yıl ağır hapis cezasına mahkûm edildi. (M)

__ENAMİN__ i. (fr. *énamine*). Çift karbon-karbon bağı ve bir amino grubu içeren bileşiklerin genel adı. Özellikle -C = C - N - formüllü bileşikleri kapsar.

— ANSİKL. Enaminler enollere tekabul eden azotlu bileşiklerdir. Bunlar arasında yalnız ikinci derece aminlerden türemiş

aldehit ve ketonlardan kaynaklanan bileşikler (genel formülü $R_2C = CR - NR_2$) istikrarlıdır. Halejenür, keton ve çekimli esterlerle kolayca tepkimelere girmesi nedeniyle bu nükleofil bileşikler organik sentezlerde kullanılır. (L)

***ENÇ** (Mithat), türk eğitimcisi. — Yeni eserleri: *Özel Eğitime Giriş* (Doğan Çağlar ve Yahya Özsoy'la birlikte; 1975), *Ruh Sağlığı Bilgisi* (1976), *Uzun Çarşının Uluları* (hikâyeler; 1977), *Üstün Beyin Gücü - Gelişim ve Eğitimleri* (1979), *Eğitim Ruhbilimi* (1981). [M]

ENDORFİN i. (fr. *endorphine*). Biyol. Doğal morfin. (*Eşanl.* ENSEFALİN).

— ANSİKL. 1975 yılında İskoçyalı J. Hugues domuz beyni üzerinde yaptığı araştırmalar sırasında *ensefalin* adını verdiği iki madde ayırdetti. Derinleştirilen araştırmalar, beyinde, ağrı kesici olarak kullanılan uyuşturucu maddeleri algılamada özelleşmiş bölgeler bulunduğunu ortaya koydu. Beyin hücreleri tarafından üretilen bu endorfin ya da ensefalin maddesinin temel özelliği, hem uyuşturucular gibi sözkonusu beyin bölgelerine yapışması, hem de bitki özütlerinde bulunan analfizik özelliklere sahip olmasıdır. Snyder, A. Goldstein ve R. Guillemin, aminoasit zincirlerinden oluşan bu maddenin beyin kökü, hipofiz bezi ve omurilikte bulunduğunu gösterdiler. Fareler üzerinde yapılan deneylerde, *B endorfin* verilen farede acıya karşı tepkinin azaldığı görüldü. Hayvanın kuyruğunun bir parçasına aşırı sıcaklık verilince, farenin kuyruğunu ısı kaynağından kaçırmaya çalışmasına kadar geçen süre hesaplandı. B endorfin verildiğinde bu sürenin uzadığı görüldü.

Araştırmalar iki amaca yöneliktir: Acı çeken canlıda aşırı endorfin üretimini engelleyecek ilaçlar yapabilmek ve tedavi amacıyla kullanılacak endorfin üretmek. (L)

ENER (Mümtaz), türk sinema ve tiyatro oyuncusu, film yönetmeni (Muğla 1907). 1923'te *Bülbül* operetinde sahneye çıktı. Süreyya, Muhlis Sabahattin, Sadi Tek, Raşit Rıza, İzmir Nuri Genç topluluklarında oynadı. 1940'da Şehir Tiyatrosu'na girdi; 1939'da *Yılmaz Ali* ile sinemaya da adım attı. 1949 - 1955 arasında 5 filmde yönetmenlik yapan Ener, günümüze dek 300'ü aşkın filmde güçlü karakter oyunculuğuyla sivrildi. Bazı filmleri: *Kahveci Güzeli* (1941), *Kızılırmak-Karakoyun* (1947), *Vatan İçin* (1951), *Şimal Yıldızı* (1954), *Yaşamak Hakkımdır* (1958), *Avare Mustafa* (1961), *Mahalleye Gelen Gelin* (1961), *Şafak Bekçileri* (1963), *Karanlıkta Uyananlar* (1964), *Çalıkuşu* (1966), *Utanç* (1972), *Alın Yazısı* (1972), *Cemo* (1972), *Deli Yusuf* (1975), *Yaşam Kavgası* (1978). [M]

***ENERJİ.** — ANSİKL.

EKONOMİK SORUNLAR

Petrol bunalımı, sanayileşmiş ülkelerin ne dereceye kadar enerjiye gereksinim duyduklarını gösterdi. Denebilir ki, enerji, ekonomik ve sosyal yaşamın bir çeşit oksijenidir. Hızla gelişmekte olan insanlığın enerji ihtiyacının, sanayileşmiş ülkelerdeki gelişme oranı, enerjiye ilişkin gecikmelerini hızla kapatmayı arzu eden ve hele bunun için bol kaynaklara sahip olan gelişme yolundaki ülkelere oranla daha az önemli ise de, dünya çapında yılda hiçbir zaman yüzde 4 veya 5'in altına düşmemesi gereken bir hız ile artması zorunludur. 2000 yılında dünyamızın enerji ihtiyacının, bugünkü 6 milyar tona karşın 14 milyar ton petrole eşdeğer enerjiyi bulacağı ve gelecek yirmi beş yıldaki toplam tüketimin geçmiş çeyrek yüzyılın tüketiminden iki ile ikibuçuk kat daha fazla olacağı düşünülebilir.

Batı dünyasınca 1978'de dünya (özellikle Ortadoğu ve Afrika) petrol üretiminin yarısından fazlasının ithal edildiği düşünülecek olursa enerjiye ilişkin dengesizliğin artma eğiliminde olduğu görülür. Enerji bilançosunda doğal gazın payı büyümeye devam etmekte, fakat üretimin yalnızca onda birinden biraz fazlası uluslararası alışveriş konusu olmaktadır; bunun da en büyük kısmı, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve SSCB'de olduğu gibi, üreticiler tarafından üretim yerinde kullanılıyor. Bu iki devlet 1978'de dünya üretiminin yaklaşık yüzde 70'ini tükettiği halde, Japonya gibi gaz dışalımına da başvurdu. Bununla birlikte, gazın, gaz boru hatları ya da sıvılaştırılmış petrol gazı tankerleriyle taşınması, korkunç sorunlar yaratmakta ve önemli yatırımları gerektirmektedir.

Bu nedenledir ki, petrol ve doğal gazı olmayan sanayileşmiş ülkeler gün geçtikçe petrolün yerini tutacak enerjileri düşündüler. Nükleer termik santralların klasik termik santrallara oranla üretim güçleri çok fazladır. Bu santrallar bol miktarda enerji üretirler ve verimleri çok yüksektir. Fakat ağır yatırımlar gerektirirler. Ayrıca, radyoaktif artıklar sorunuyla batı ülkelerinde gittikçe şiddetlenen ekolojik (çevrebilimsel) savaşım nedeniyle de bunların kurulacağı yörelerin saptanması çok güçtür. Bu alanda da dünyamızın en sanayileşmiş ve en zengin ülkeleri (Amerika Birleşik Devletleri, SSCB, Japonya, Federal Almanya, Fransa, İngiltere) üretimin hemen hemen tümünü ellerinde tutmaktadır. Eski platformlu bölgeler (Fransız Masıf Santralı, Gabon ve Zaire'deki gibi Orta Afrika'nın eski yaylaları, Güney Afrika'daki Veld yaylaları, hatta Kanada ve Sibirya kalkanları) genellikle uranyum yatakları bakımından zengindirler. Uranyum rezervlerinin üçte ikisine yakın miktarı Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada'nın elindedir; fakat bunun tam bir tahminini yapmak bugün için olanaksızdır.

Artan enerji gereksinimlerini karşılamak için gelişmiş ülkeler yeni enerjilere yöneldiler. Güneş enerjisi, konutların ısıtılıp soğutulmasında, termoelektrik dönüşümde (Font-Romeu-Odeillo-Via'daki Odeillo güneş fırını) ve nadir metallerin dökümünde kullanılmaya başladı. 1980'li yıllarda deneme bakımından 2 MW'lık bir Thémis güneş santralı Doğu Pireneler'de, bir diğeri de Güney İtalya'da kurulacaktır. En azından 100 KW'lık bir dizi tesis, yoğun bir güneşlilikten yararlanan bölgelerde (çöllük bölgeler, Akdeniz bölgeleri, Afrika'nın Sahel bölgeleri) suyun pompalanmasını, soğutmayı ve iklimlendirmeyi sağlayabilir. Güneş enerjisinin geleceği kuşkusuz çok parlaktır.

Yeni bir enerji sağlamanın başka bir yolu da organik karışımları mayalamak, metan yaratıcı lağım sularını işlemek (örneğin, Yvelines'deki Achéres santralı) ve büyük kentlerdeki konutlardan toplanan çöpleri yakmaktır. 1 000 ile 2 000 m derinlikte bulunan su tabakalarını kullanan jeotermi (yer içi ısısı) gelişme halindedir. Bu enerjinin, Fransa'da, 1985'te, bir milyon ton petrolle eşdeğer olacağı tahmin ediliyor. İtalya, Toscana'da önemli bir termik santralla Larderello'dan çıkan volkanık maddeleri işletiyor; Yeni Zelanda'da kaynaklardan çıkan buhardan yararlanmaya başlandı. Masif santral ve Paris havzasındaki derin su tabakalarının ısısının kullanılışı, konut gruplarının ısıtılmasına ve elektrik akımı üretilmesine olanak verebilir. İzlanda, yer içi ısısıyla ilgili termik santraller geliştirdi.

Rüzgâr enerjisi, hiç kuşku yok ki, ılık iklimlerdeki büyük batı rüzgârlarının etkisi altında bulunan anakaraların kıyı bölgelerinin batı cepheleri için geleceğin bir enerjisidir (Ouessant, Güney Şili, Kerguelen adaları ve Adelie topraklarında yapılan deneyler); ancak bu enerji çok büyük tesisleri gerektirir (I MW'lık bir tesis için 120 m yüksekliğinde bir kule ve 70 m çapında pervaneler).

Güneş enerjisi dünyada hemen hemen sınırsızdır; ancak bu enerji ılık iklimli okyanus bölgelerinde dağlık yörelerde dağınık, düzensiz ve rastlantıya bağlıdır. Önemli stoklama ve yoğunlaştırma araçları (dev parabolik aynalar) gerektirir; ayrıca çok zayıf bir dönüşme verimine yol açar. Ne yazık ki, uygulanması, bol güneşli bölgelerdeki evlerin ısıtılması ve çok sınırlı bir yüzey üzerinde çok yüksek sıcaklıklar veren güneş fırınları ile sınırlıdır.

Gelgitlerin enerjisi birçok araştırmanın ve gelgitlerin büyük yükseklik farklarından yararlanan, Rance'daki maremotris fabrikasında olduğu gibi, birkaç kullanımın konusu olmuştur. Günlük ve aylık gelgit genlikleri çok büyük olan körfez ve koylarda (Kanada'daki Fundy koyu, Washington'daki Puget Sound, Mont-Saint-Michel koyu) bu enerjinin düzenle elde edilmesi düşünülebilir, fakat verim düşük ve tesisler çok pahalıdır.

Kısacası, enerjiler, gezegenimizde hiç de az değildir; fakat bunların kullanılışı hâlâ çok düzensizdir; özellikle de büyük güçler tarafından kontrol edilmektedir; çünkü bunların düzenli bir şekilde elde edilmesi için çok büyük yatırımlar gerekir.

ENERJİ SİSTEMİ

Enerji planındaki dünya durumu, araştırmacıları, tüm güç kaynaklarının bir sayımını yapmaya ve yeni kaynakların (yer içi ısısı, gelgitler, dalga enerjisi, okyanus sularının termik gradyanı) kullanılışını veya gelişmesini incelemeye ya da ıslah edilmiş tekniklerle çeşitli tarihsel dönemlerde esaslı bir rol oynamış ve bazı gelişmemiş ülkeler için önemini bugün de yitirmemiş kaynaklara (rüzgâr, ağaç ve diğer bitkiler, güneş ışınları) dönüşü incelemeye götürdü. Burada, ayrıca, bazı ülkelerde yeraltındaki muazzam kömür yataklarının değerlendirilmesi için yapılan araştırmaları da belirtelim. Bu değerlendirme, hava ve çevre* kirlenmesi (*Ek 2*) konusunda ciddi sorunlar ortaya çıkarır; dolayısiyle bunları (kömürleri), örneğin, yerinde gaz haline sokma düşüncesi gündeme geldi.

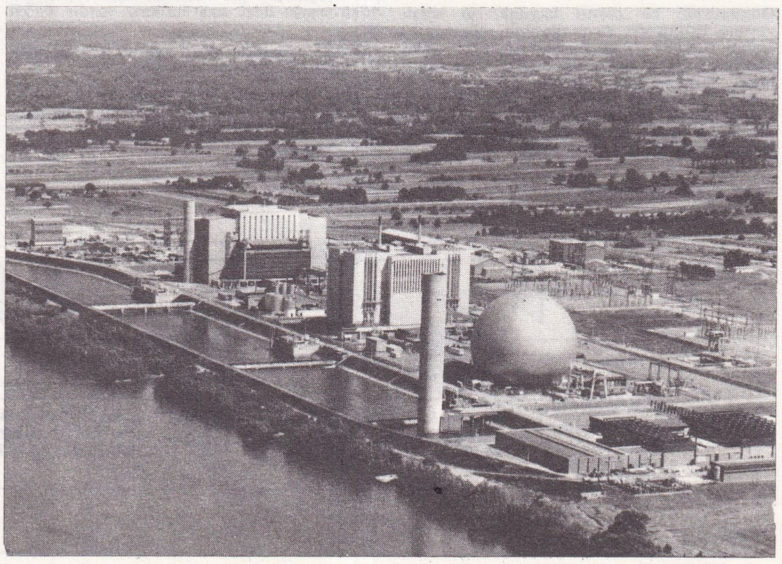

Fransa'da Chinon nükleer santralı

Foto. Brigaud/DEF (LAROUSSE)

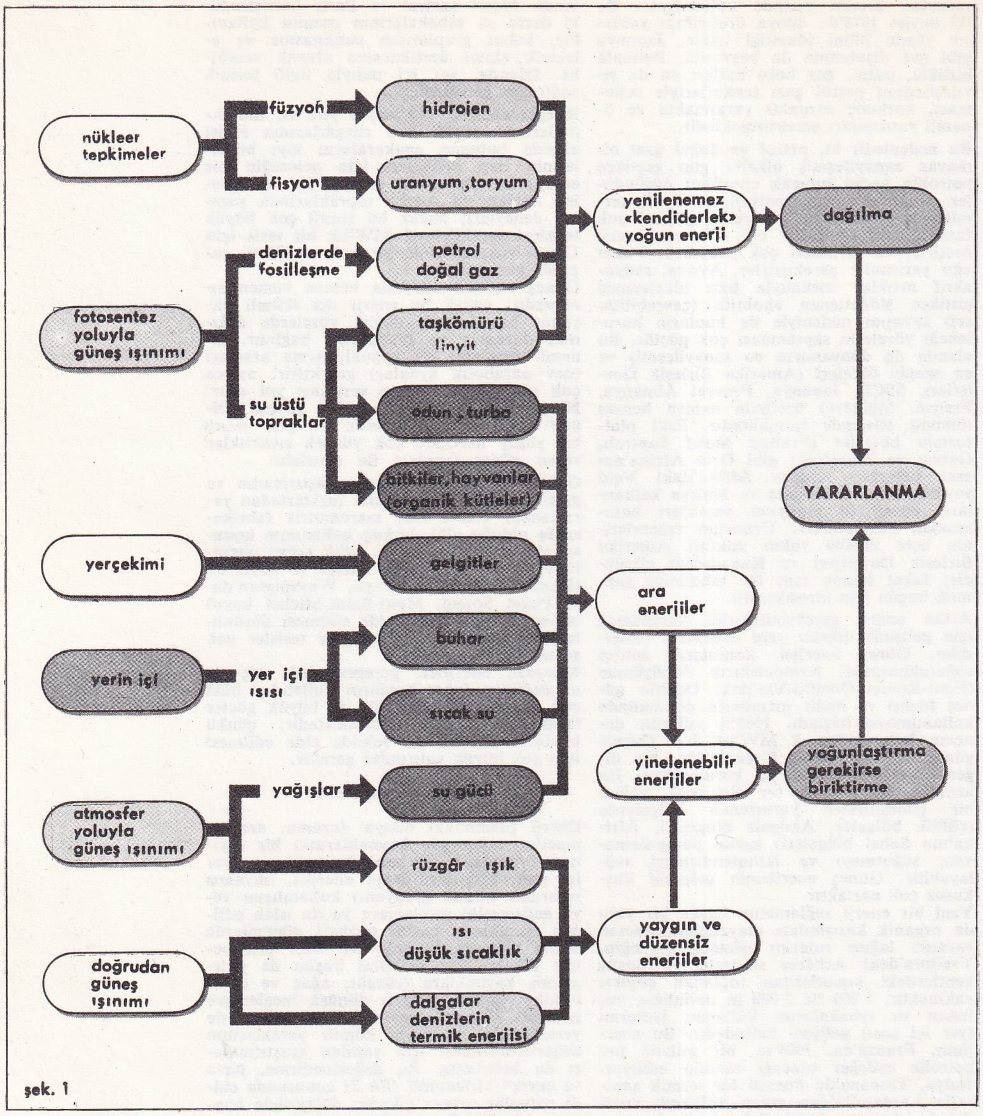

Enerji kaynakları ve başlıca kullanım yerleri.

enerji zinciri kavramı

Günümüzde bu çeşitli kaynakların tümü ve ana özellikleri de (yoğunluk, düzenlilik) [şekil 1] artık iyice öğrenildi; fakat basit enerjileri, arzu edilen yerlerde ve zamanlarda, kullananların gereksinimlerini yerine getirmeye olanak veren bir şekle sokmak için gereken dönüştürüm dizisinin mal olduğu karmaşık sistem çok defa unutulur. Bu işlemler bütünü ve içinde yapıldıkları tesisler, «enerji zinciri» diyebileceğimiz zinciri oluşturur. Bu zincirin, kabaca, yukarıdan aşağı dört ana halkası vardır (şekil 2).

1 — İlk enerjinin oluşumu ya da düzenli bir şekilde elde edilmesi;

2 — Bunun ara ürüne ya da enerji vektörlerine (elektrik, hidrojen, metanol, etanol) dönüşmesi;

3 — Dağıtım:

4 — Kullanım.

Şekil 1'deki ayrı kaynakların en uçtaki iki cinsi (bir taraftan yoğun, diğer taraftan yayınık düzensiz, kesikli) incelenirse, bunların genellikle birbirine zıt özellikte enerji çevrimlerine yol açtıkları görülür. Birinci halde (yoğun enerjiler) yeraltı kaynağından son kullanana kadar giden çevrim uzundur (örneğin, uranyum madeninden başlayarak madenin işlenmesi, uranyum 235 bakımından zenginleştirilmesi, reaktörün içinde atom çekirdeğinin parçalanması, ısının oluşması, sonra onun elektriğe dönüşmesi ve elektriğin bir şebekeyle dağıtımı gibi işlemlerden geçerek televizyon aygıtına ulaşması). İkincisinde (yayınık, düzensiz enerjiler), çevrim çok daha kısadır; hatta tamamiyle kullanıcıda (örneğin, güneş ışını alıcıları, güneş enerjili evde kullanılan ısı iletici akışkan) meydana gelebilir.

Sanayi devriminin başından beri enerji çevrimlerinde (kömür, petrol, sonra nükleer enerji) tercih, gittikçe artan bir şekilde uzun çevrimlere yöneldi. Bunun nedeni, kısa çevrimlerin uzun çevrimlere göre daha büyük yatırımları gerektirmesidir. Uzun çevrimler için yapılan yatırım, yakıt bedelini ucuza mal eder; oysa, kısa çevrimlerde bedava gelen enerjinin kullanılabilmesi için aşırı derecede pahalı yatırımlar gerekir. Son zamanlarda ve halen devam eden petrol fiyatlarındaki artış, kuşkusuz, iki yöntem arasındaki çukuru yavaş yavaş dolduracaktır.

Ancak, iki yöntem arasında yapılan karşılaştırmada başka bir öğe de işe karışır; bu da bir enerji zincirinin toplam verimidir; söz konusu verim, zincirde oluşan çeşitli dönüşümlerin verimlerinin ayrı ayrı birbiri ile çarpımıdır. Bu iki öğe (yatırımlar ve verimler) bağımsız da değildir; hatta birbirlerinin yerine kısmen geçebilirler: Çok ağır ilk yatırımları gerektiren bir binanın termik yalıtımı ya da bir ısı pompasının kullanılışı, sonradan enerji tüketimini azaltacaktır.

Bu yeni enerjilerin bugünkü sistemde anlamlı bir yer alma konusunda şansları ne olabilir? Bu soruya karşılık vermek için sadece teknik güçlükleri değil, fakat özellikle ekonomik ve hatta ticari koşulları ve enerji sistemindeki karmaşıklığı, ağırlığı, katılığı da göz önünde bulundurmak gerekir; bu da o karşılığın verilmesinde önemli gecikmelere neden olacaktır. Bu arada, örneğin, yeni teknikleri uyarlamada olan gecikmeler; işlerlikte bulunan yeni teknikler için ekipmanların hazırlanmasıyla ilgili gecikmeler; nihayet (ihmal edilmeyecek bir husus) enerji cinsinde yapılacak değişiklikler nedeniyle (Brezilya'da düşünüldüğü gibi, benzin yerine alkol, fuel oil ya da elektrik yerine güneş enerjisi ile ısınma) kullanılan bazı aygıtları bu yeni enerjiye göre değiştirmede meydana gelen gecikmeler sayılabilir.

Durumu daha iyi anlamak için şekil 3'teki şemaya bakınız; şemada, kaynaklardan kullanım yerlerine kadar giden çeşitli enerji zincirleri basit bir şekilde gösterilmiştir. Biri «petrol ürünleri» kaynağına, diğeri elektrik vektörüne dayanan iki zincir görülür; birinciler, yani petrol ürünleri, güçlerini pazarlarının öneminden ve

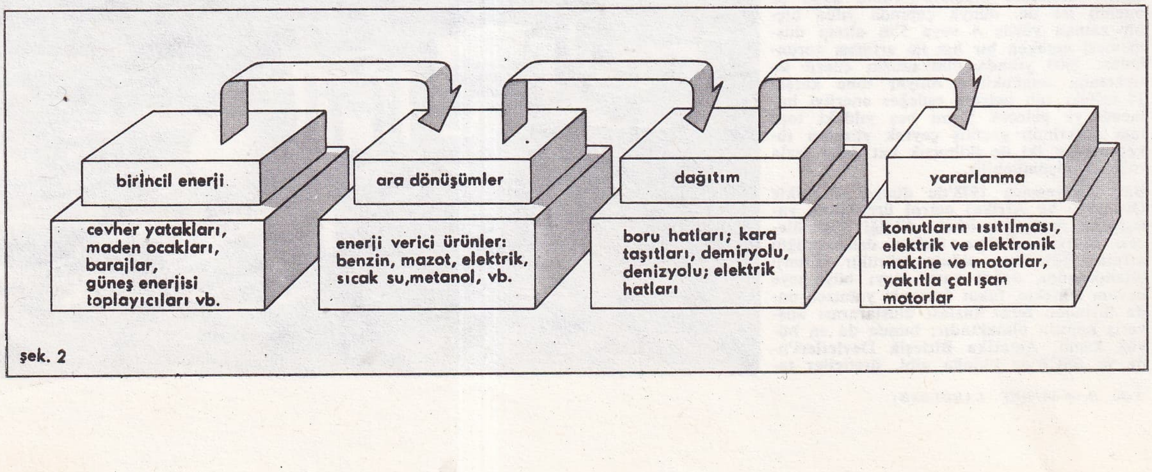

Bir enerji zincirinin şeması.

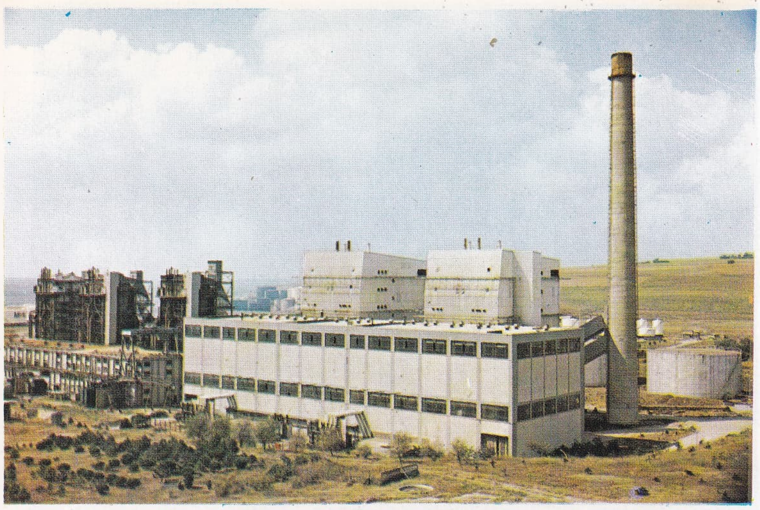

Ambarlı Termik Elektrik Santralı (Istanbul)

Tunçbilek Termik Elektrik Santralı (Kütahya)

ELEKTRİK SANTRALLARI

Afşin-Elbistan Termik Elektrik Santralı (K. Maraş)

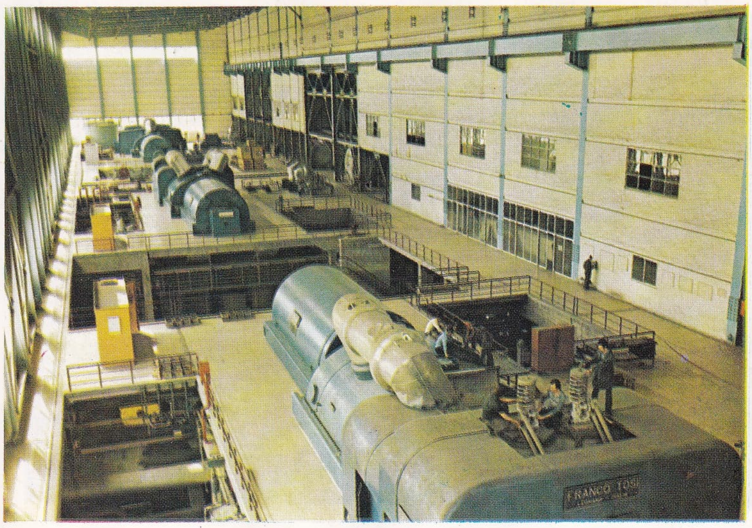

Seyitömer TES'da jeneratörler

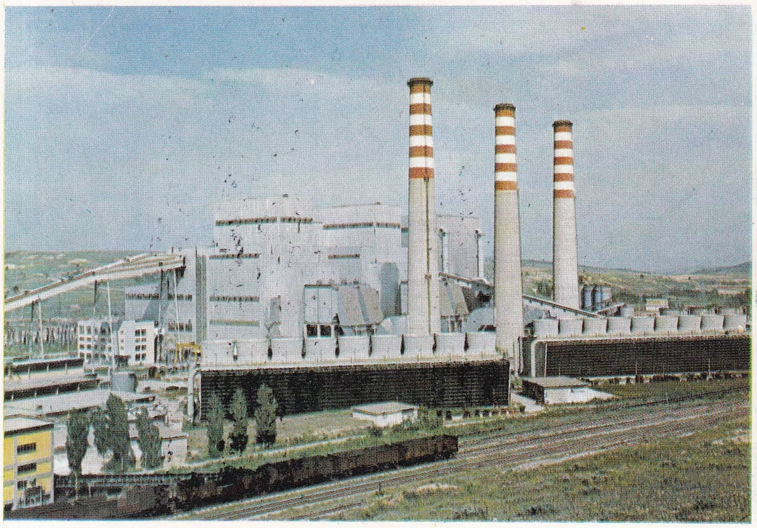

Seyitömer Termik Elektrik Santralı (Kütahya)

Foto. T.E.K. arşivi (*MEYDAN*)

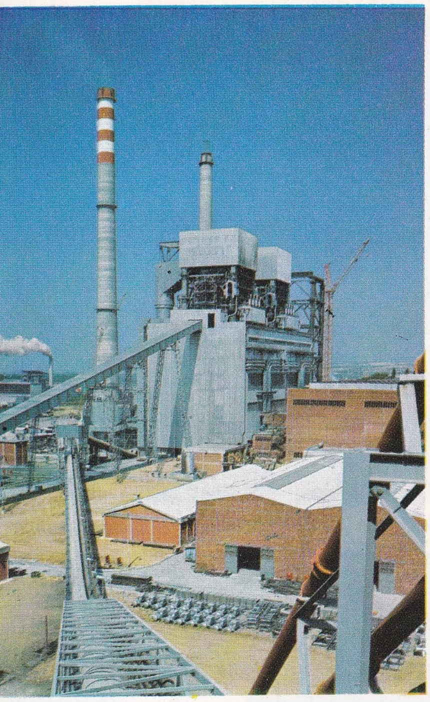

Soma-B Termik Elektrik Santralı (Manisa)

Soma A Termik Elektrik Santralı (Manisa)

Yatağan Termik Elektrik Santralı (Muğla)

ELEKTRİK SANTRALLARI

Seydişehir Alüminyum Kompleksinde gaz türbini elektrik tesisleri (Konya)

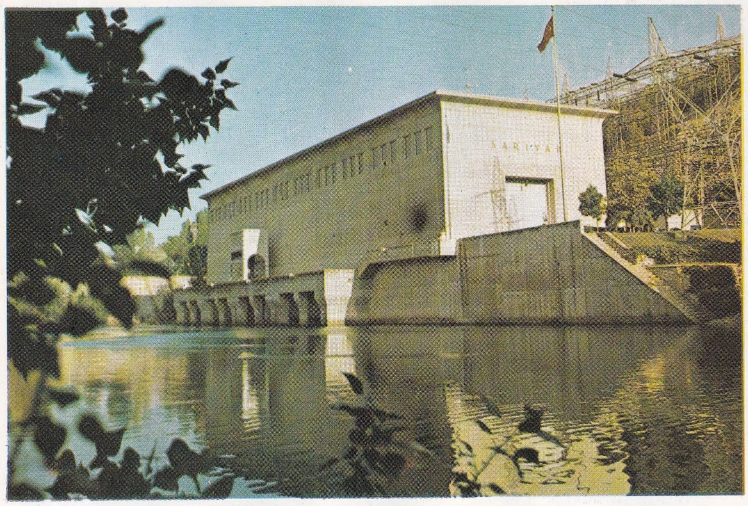

Sarıyar Hidroelektrik Santralı (Eskişehir)

Foto. T.E.K. arşivi (*MEYDAN*)

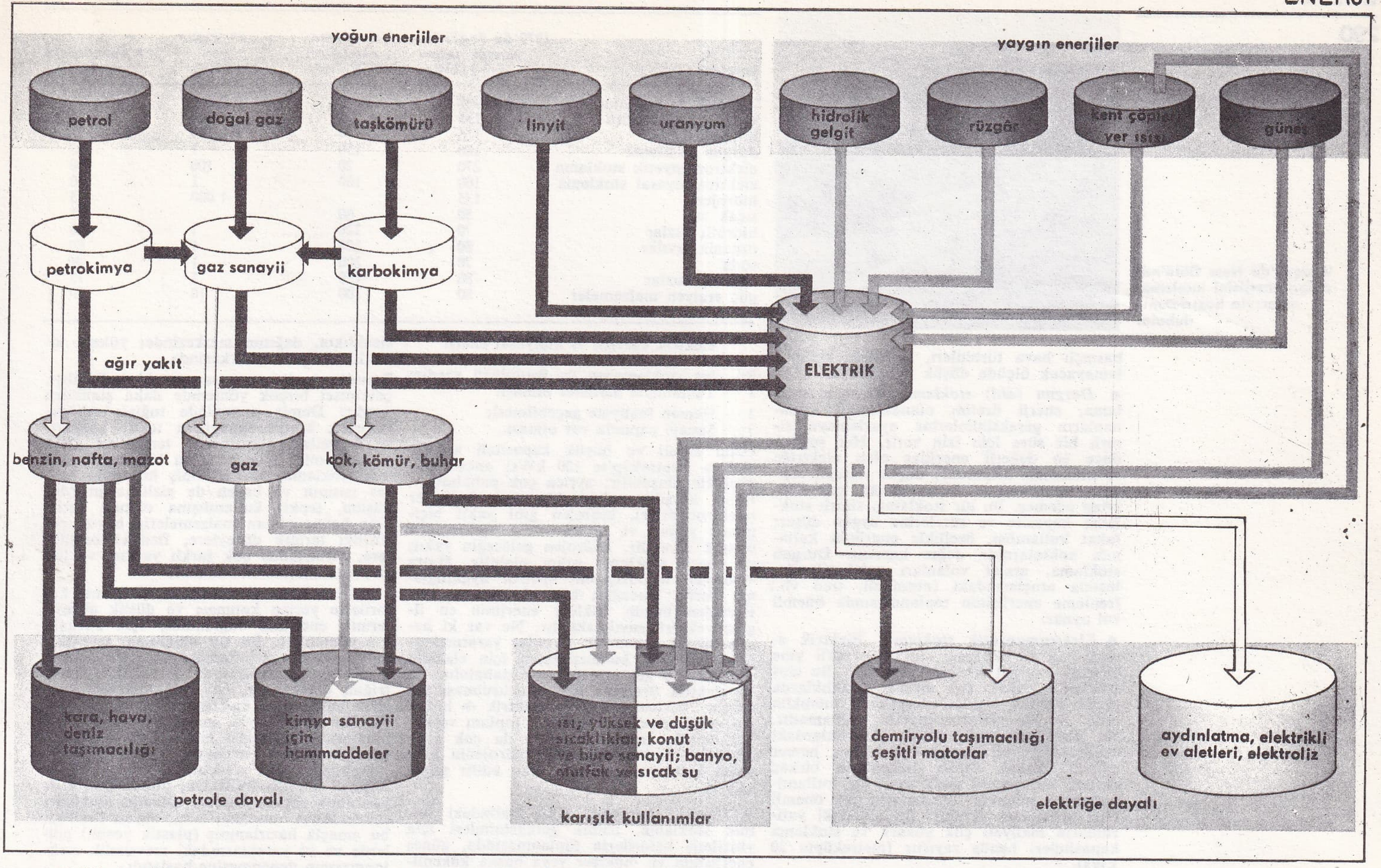

Değişik enerji zincirleri

genişliğinden (kimya, ulaşım, ısıtma sanayileri için hammaddeler) ve kullanımlarının çok kolay oluşundan (sıvı yakıtların kömür gibi katı yakıtlara olan üstünlüğü) alırlar. İkincilerin güçleri ise üretimleri için tüm ilk enerji kaynaklarını kullanabilmelerinden ve hammaddeler dikkate alınmadan, halen mevcut makine donanımını değiştirmek gereksinimini duymamalarından, tüm pazarları memnun edebilmelerinden ileri gelir. Yeni enerjilerin sınırlı bir gelişimi vardır; çünkü, maliyetleri halen yüksek, pazarları sınırlıdır (termik kullanımlar).

Sonuç olarak, görülüyor ki, bir ülkenin az çok uzak bir gelecekteki enerji bilançosundaki değişme ciddi bir şekilde incelenmek isteniyorsa, tüm bu teknik, ekonomik ve pazarlamaya ilişkin öğelerin göz önünde bulundurulması zorunludur.

ENERJİ STOKLANMASI

Yeni enerji şekilleri (nükleer enerji, sonra güneş enerjisi), enerji stoklanması sorununu zorunlu olarak önümüze getirir. Fosil cinsinden yakıtlar, enerji stoklanmasının en iyi şeklini, düşünülebilen en yoğunlaşmışını oluştururlar. Stoktaki sıvı yakıt ve kömür, gereksinim duyuldukça yakılır, zamanla değerini kolaylıkla yitirmez ve bunlardan ufak bir stok hacmi yeterli olur.

● *Elektrik enerjisi.* Bu enerji, nazik stoklama sorunları yaratır. Hidrolik enerji, «suyun akışı» yüzünden gayet güç stoklanabilir; engebe uygun geldiğinde yeniden pompalamalar olasıdır; ne var ki böyle bir pompalama özellikle yatırım bakımından pahalıdır.

● *Termik enerjinin yeniden kullanılmak üzere toplanması.* Yeniden kullanılmak üzere toplanan termik enerji veya «düşük düzeyli» kaloriler -ki, bunlar çok kez sanayide kullanılmaz- konutların ısıtılmasında, kazan sularının ön ısıtılmasında vb. kullanılabilirler. Ama bunun için stok edilmeleri gerekir. Çünkü, bu kalorileri, üretildikleri yer ve zamanda kullanma olasılığı her zaman bulunmayabilir.

● *Nükleer santraller.* Yüksek yatırımları gerektiren nükleer santrallar, yakıt fiyatı ve yakıtla oranlı giderler sabit giderlere ve amortismanlara oranla düşük olduğundan, ancak itibari hızla sürekli bir şekilde çalışmaları halinde verimli olabilirler. Oysa, bu santrallardan istenen enerji değişkendir: Yaz gecelerinin enerji gereksinimleri kışın enerjiye en fazla gereksinim duyulan saatlerdekine nazaran çok zayıftır. Yalnız nükleer santral kullanmak istenirse, kış aylarında enerjiye en fazla gereksinim duyulan saatler için bunların boylarını aşırı ölçüde büyütmek gerekir; bu da ekonomik açıdan olanaksızdır. Şu halde, gereksinim duyulmayan saatlerdeki enerjiyi stok edip onu gerektiği zaman harcamalıdır (Bk. nükleer enerji, *Ek 2*).

● *Güneş enerjisi.* İnsanlığın geleceği için yararları bilinen güneş enerjisi, ancak özgünlüğüne bağlı güçlükler çözümlendikten sonradır ki önemli bir şekilde kullanılabilecektir. Bu güçlükler; gece vakitleri, bulutlu havalarda ve güneşsiz geçen günlerdeki enerji gereksinimini gidermek için büyük stoklamaların yapılmasını gerektiren güneş enerjisinin rastlantıya bağlı, kesintili oluşundan doğar. Güneş enerjisinden yararlanmak ancak stoklanması ekonomik bir şekilde çözümleniyorsa düşünülebilir. Belirli bir süre için fosil cinsinden yakıt kullanan santrallar, enerji isteklerini üretimle denkleştirmeye yardımcı olacaktır; ancak bu kısmî ve geçici bir çözüm yoludur.

enerji stoklama şekilleri

Çeşitleri çoktur, ama hiçbiri ne tam, ne de kesindir.

● *Hidrolik pompalama.* Hidrolik pompalama, dağda barajlar yapımından beri çok kullanılmaktadır. Bu, özellikle uzun süreli stoklamalar için uzun zamandan beri kullanılan bir potansiyel elektrik enerjisi stoklama yöntemidir. Bununla beraber, arazi engebelerinin elverişli olması ya da çok kademeli yeraltı pompalama tesisleri kurulması gerekir. Burada, pahalı ve çok yoğun bir stoklama söz konusudur (1 metreküp petrolün enerji stoku 10 000 kWs, bir metreküp suyunki 2 kWs).

● *Buhar akümülatörü.* Basınçlı buhar akümülatörü, enerji tüketiminin en yüksek olduğu sürelerde kullanılan buhar türbinleriyle birlikte gelişmiştir. Burada, orta kapasiteli sanayide kullanılan ve 20 ile 50 bar arasında aşırı ısıtılmış buharı stoklayan silindir biçiminde ya da küresel aygıtlar söz konusudur. Bu stoklama, güneş enerjisine iyi uyarlanamayan, büyük çapta nükleer santrallara da güçlükle uyabilen pahalı bir çözüm yoludur. Stoklama az yoğundur: Metreküpte 25 kWs'i geçmez.

● *Basınçlı hava.* Basınçlı hava şeklinde enerji stoklama, hidrolik bir türbin yerine bir gaz türbini kullanmak suretiyle hidrolik pompalama stoklamasından türer. Şu halde, basınçlı hava stoklama birimi, bir depo sistemi ve bir motor-üreteç sisteminin bir parçası olan ve kompresörü ayrılabilen bir gaz türbininden oluşur. Stoklanan basınçlı hava, gaz türbinindeki yanmada kullanılır ve normal olarak kompresör tarafından kullanılan gücü tasarruf etmeye olanak verir. Böyle bir stoklama, elektrik enerjisi kullanımına uygun düşer; ama başka tür enerjilere asla uygulanamaz. Gaz türbinleri zorunlu olarak önemli bir değerli yakıt katkısını gerektirir. O zaman basınçlı hava stoklaması eksik kalır. Bununla birlikte halen Avrupa'da birçok basınçlı hava stoklama düzeni, 100 ile 250 MW'lik gaz türbinlerine bağlanmış bulunmaktadır Bu arada akla gelebilecek

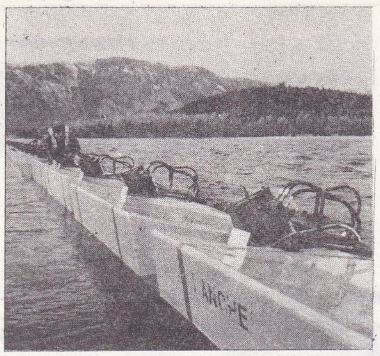

Iskoçya'da Ness Gölü'nde dalga enerjisini incelemek amacıyla hazırlanmış dubalar

stoklama	1979'da öngörülen yatırım tutarı dolar/kWs	stoklama kapasitesi kWs/m³	en uygun boy MWs	ilk durumdaki verim (%)
hidrolik pompalama	200	2	2 000	75
buhar akümülatörü	135	25	200	75
basınçlı hava	135	4	100	70
durgun stoklama	160	150	1	85
elektromanyetik stoklama	270	20	100	90
elektrokimyasal stoklama	100	100	1	70
hidrojen	135		1 000	55
sıcak su	50	60		75
hidratlı tuzlar	70	120	1	80
organik sıvılar	80	100	1	80
soda	70	200	1	80
ergimiş tuzlar	80	150	1	75
güç ergiyen malzemeler	80	100	10	70

basınçlı hava türbinleri, sanayide kullanılamayacak ölçüde düşük verimlidir.

● *Durgun (atıl) stoklama.* Durgun stoklama, enerji üretim olanaklarını, kullananların gereksinimlerine ayarlamaya sınırlı bir süre için izin verir. Her şeyden önce en değerli enerjiler olan elektriğe ve mekaniğe hitabeder; düşük düzeyli toplama enerjilerine, «ılık» denilen kalorilere hitap edemez. Bu tür stoklama, sınırlı stoklama kapasite ve sürelerine uygun düşer; fakat kullanılışı, özellikle enerjinin kullanım noktalarında değer kazanır. Durgun stoklama, atalet volanları şekli altında, taşıma araçlarındaki (otomobil, tren vb.) frenleme enerjisinin toplanmasında önemli rol oynar.

● *Elektromanyetik stoklama.* Elektrik enerjisinin en dolaysız stoklama şekli yine elektrik enerjisi şeklinde olacaktır. Bu cins stoklama ancak çok düşük sıcaklıklarda *üstün iletken* denilen cisimlerde mümkün olur: Bu ise elektromanyetik stoklamadır. Bu cisimlerin çok düşük sıcaklıklardaki dayanıklılığı ve geçirgenliği hemen hemen sıfırdır. Fakat, üstün iletkenlerin birkaç mutlak derecedeki ısıda sanayide kullanılmalarının mümkün olması için çok önemli bazı gelişmeler gerekir. Bu alandaki yatırımların maliyeti çok yüksek ve stoklama kapasiteleri henüz zayıftır (metreküpte 20 kWs).

● *Elektrokimyasal stoklama ve hidrojen.* Elektrokimyasal akümülatörler, elektrik enerjisini, pillerin ters yönelimini gerçekleştirmek suretiyle, kimyasal bir şekilde stoklamaya olanak verir; bu ters yönelim şöyledir:

elektrik enerjisi ⇆ kimyasal enerji

Bu cins stoklamanın üç üstünlüğü vardır:
1 — Tamamiyle modüler olması;
2 — Hemen faaliyete geçebilmesi;
3 — Sanayi çapında var olması.

Uzun süreli ve büyük kapasiteli stoklamalara (metreküp'te 100 kWs) ancak çok güçlükle ulaşabilir; ayrıca çok pahalıdır. Buna karşılık, elektrokimyasal üreteçler (elektrolizörler), hidrojen gibi yakıt biçiminde yoğun ve kolay enerji stoklamaya olanak verebilir. Hidrojen geleceğin yakıtı ve enerji stoklama aracı olabilir. Hatta «hidrojen uygarlığı»nın «petrol uygarlığı»nın yerini alacağını bile söyleyenler var. Hidrojen bugün nükleer enerjinin en ilginç vektörü sayılmaktadır. Ne var ki henüz büyük ekonomik sorunlar yaratmaktadır. Hidrojeni kullanabilmek için elektrik enerjisinden geçiş zorunlu ve pahalıdır. Isı ve elektrik üretmek için oluşturulması gereken: Nükleer enerji → elektrik → hidrojen → ısı elektrik zincirinin toplam verimi çok düşük, termik kayıplar da çok yüksektir. Buna karşın, nükleer hidrojenin kimyasal kullanımı özellikle arzu edilir görünüyor.

● *Termik stoklama.* Kitle halindeki termik stoklama, ısıtma gereksinimleri için yitirilmiş kalorilerin toplanmasında, güneş enerjisinin ve -nükleer veya başka kökenliherhangi bir enerjinin kullanılmasında en basit stoklamadır. Bu takdirde hiçbir dönüşüme gereksinim duymaz, hiçbir kayıp meydana getirmez. Bu stoklama üç noktada gerçekleştirilebilir: Düşük sıcaklıkta, soğutma ve ısıtma için kullanıcıda; orta sıcaklıkta, dağıtım merkezinde; yüksek sıcaklıkta, üretim merkezinde.

Termik stoklamanın sanayideki kullanılışı, çevrimsel birçok yöntemde daha şimdiden vardır: Demir sanayiinde tuğlalı reküperatörler; kimya sanayiinin tekne ayakları ve konutların ısıtılması; temizlikle ilgili gereksinimler için sıcak su balonları. Termik stoklama, stok edilmiş ürünlerin hassas ısısının ve bazen de gizli ısının (dönüşüm, tepki) kullanılışına olanak verir. Göz önüne alınan malzemelerin büyük çeşitliliği termik düzeylere, fiziksel özelliklere, birbirinden çok farklı yalıtım ve iletim niteliklerine neden olur.

1 — *Su.* Sıcak su stoklama, yitirilmiş kalorilerin yerine konması ve düşük düzeyli termik enerjinin sağlanması için zorunlu bir yöntemdir. Bu tür stoklama, enerjinin belirli ölçüde zayıflaması uğruna, elektrik gereksinimi duyulmayan saatlerdeki elektriğin, gereksinimi en fazla duyulan saatlerde ısıtma için kullanılmasına olanak verir. Bu stoklamayla, konutların ve fabrika binalarının ısıtılması için yitirilmiş kalorilerin ve güneş enerjisinin yerine konması mümkündür. Bu yöntem gayet basit ve az başarılı olabilir (lastikten, plastikten ya da yalıtılmış saçtan balon). Günlük stoklama memnuniyet vericidir; sıcak suyun özellikle bu amaçla hazırlanmış (plastik yosun) göllerde ve su yataklarındaki mevsimlik stoklanmasının denenmesine başlandı.

2 — *Hidrat tuzları.* Düşük sıcaklıkta, hidratlı tuzlar (fosfatlar, sülfatlar, hiposülfitler, karbonatlar) şeklindeki stoklama, sıcak su stoklamasına tercih edilebilir. Sıvıkatı durum değişimi yoğunluk bakımından çok küçük değişikliklere yol açabilir, ama bu yolla bir hayli gizli ısıyı ortaya çıkarır.

Hidratlı tuzların birleşip kaynaşması aynı zamanda bir iyon ayrışması, bir dezhidratasyon (suyunu giderme) ve bir biçim değişikliği yaratır.

Hidratlı tuzları kullanarak 20 ile 60°C arasındaki sıcaklıklarda metreküpte 100 kWs enerji stok etme olanağı vardır.

3 — *Organik sıvılar.* Orta sıcaklıkta, basınç altındaki sıcak suyun veya buharın stoklanmasına paralel olarak, birkaç yıldan beri ısı iletici çeşitli organik sıvıların da (sabit petrol ürünleri, difenil oksit ailesinden maddeler, difenil, vb.) stoklanması yoluna gidildi, Organik sıvılar şu kesin yararı sağlar: Korozyan korkusu olmadan düşük basınçta 300 - 320°C'a ulaşılabilir. Ayrıca, organik sıvılar, işletmeyi kolaylaştırır ve donatım giderlerini azaltır. Bu sıvılar pahalı olduklarından, çok yüksek sıcaklıklara dayanan (yani güç ergiyen) ucuz yapı gereçlerini (tuğla, çakıl) sıvı stokunun içine yerleştirmek suretiyle karma stoklama yöntemleri oluşturmak da mümkündür.

4 — *Soda, potas.* 300°C'a doğru, soda ve potas gibi cisimlerin dönüşüm sıcaklıkları zayıf hacimli termik stoklamalar oluşturmak için kullanılır. Soda, 290 ile 325°C arasında, α sodasının β sodasına dönüşme sıcaklığı ve ergime sıcaklığı nedeniyle büyük bir özgül kapasite gösterir.

Bununla birlikte, korozyon sorunları, bu tür stoklamanın gelişmesini geciktirir.

5 — *Erimiş tuzlar.* Yüksek sıcaklı ısı akümülatörleri de yakın bir gelecekte, erimiş

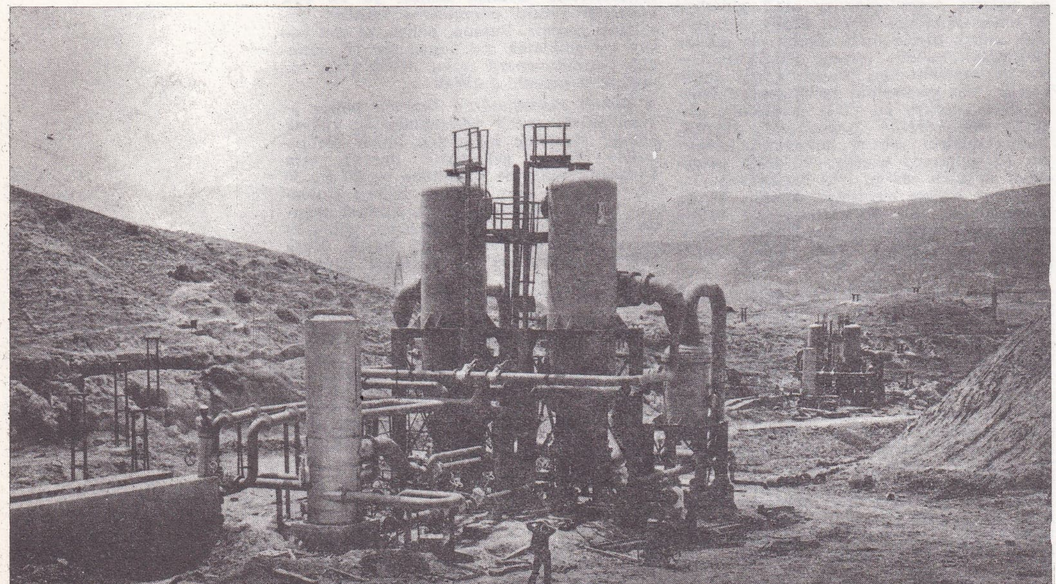

Denizli'de jeotermal enerji tesisleri

Foto. British İnf. Serv. (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

tuzlar ailesi içinde yer alacağa benzer.

Nitratlar daha şimdiden ısıl işlemlerde kullanılmakta ve 300 ile 450°C'taki dağıtım merkezlerinde sıcaklık iletici sıvı ve sıcaklık akümülatörü olarak uygulama alanı bulmaktadır.

Klorürler, flüorürler ve bunların karışımları yüksek sıcaklıkta (500°C'in ötesinde) termik stoklamaların temelidir. Ne var ki, daha bazı teknolojik sorunlar çözülmüş değildir.

6 — *Güç ergiyen malzemeler.* 1 000°C civarında, stoklama ya da termik iletim için ancak güç ergiyen katı maddeler kullanılabilir. Bunlar çeşitli cinsten tuğla istifleri, kum, korindon siloları, bilyeler, gülleler, yassı çakıllardır.

Hava veya başka bir gaz (helyum, argon) normal olarak sıcaklık iletici ve termodinamik akışkanıdır; ısınmadan sonra bir gaz türbinine geçer.

çeşitli stoklama yöntemlerinin fiyat bakımından değerleri ve kapasiteleri

Aşağıdaki tablo stoklama yöntemlerinin ana özelliklerini özetlemeye olanak verir. Şekli ne olursa olsun, enerjinin stoklanması, enerji sorunlarının çözümlenmesinde büyük bir rol oynayacaktır; Kullanılmayan büyük miktarlardaki enerjinin kullanılır hale sokulması; nükleer enerjinin yararlı bir şekilde kullanılması; ayrıca, yere varan güneş enerjisinin işe koşulması.

JEOTERMİK ENERJİ

Jeotermik veya yeriçi ısısına ilişkin enerji, jeolojik devirler sırasında yerkabuğunda birikmiş ısının işletilmesinden elde edilir. Çıkış sıcaklıklarına göre, bu enerji ısıtmaya veya elektrik üretilmesine yarayabilir. Bunun en eski kullanım biçimi, sıcak kaynakları kullanarak konutları ısıtmadır. Ama sanayi işletmeleri için hakiki ısı yataklarına ihtiyaç vardır.

jeotermik yataklar

Jeotermik yatak, sıcaklığı işletme noktasına iletebilen doğal veya yapay su dolaşımına elverişli sıcak kayalardan oluşmuş bir kitledir. Jeotermik akız (1,2, μ cal/sm²/sn) doğrudan kullanılamaz; ama yeraltındaki bir sıcaklık birikiminin başlangıcıdır. Jeotermik gradyan (sıcaklığın derinlikle artması, ki ortalama değeri her 100 m derinlik için 3°C'tır) bölgelere ve jeolojik koşullara göre değişir: Tarbes bölgesinde her 100 m derinlik için 2°C, Alsace'in kuzeyinde ise 6°C. Bu termik koşullar, delme sayesinde kolaylıkla ulaşılabilen derinliklerde 100-150°C'a kadar sıcaklıkta su yataklarına ulaşma olanağını verir. Bu sıcaklıktaki su, konutların ısıtılmasında kullanılabilir (düşük enerjili yatak). Örneğin Paris bölgesinde, yaklaşık 1 800 m derinlikte 70°C sıcaklıktaki bir su tabakası işletilebilmektedir. Dünyada bazı bölgelerde özellikle yüksek akız ve gradyanlara rastlanır (örneğin volkanik bölgeler). Derinlikteki sıcaklık koşulları (200°C ile 300°C) öyledir ki, su, bulunduğu basınç altında bile buharlaşabilir. O takdirde, elektrik üretimi için elverişli bir «yüksek enerji» yatağı oluşabilir. Fakat böyle bir yatağın oluşması bazı koşullara bağlıdır:

1 — Bir sıcaklık kaynağının yakınlığı (örneğin soğumakta olan magmatik kitle);

2 — Sıvının konvektif hareketlerine olanak veren ve geçirgenliği yüksek olan bir haznenin varlığı;

3 — Bir «ökse» yaratan, dolayısıyla sıcaklık birikimine olanak veren bir «örtü»nün (killi toprak veya tıkayıcı tip çökelti) varlığı.

jeotermik işletme

● *Düşük enerjili yataklar.* Konut, fabrika binaları veya çiftlik binalarının ısıtılmasında sıcak suyun ekonomik kullanılışı, kaynakların ve gereksinimlerin aynı kesimde bulunmalarını gerektirir. Araştırma ve bölgenin genel jeolojik özellikleri veya mümkün olduğu zaman, sondaj sonucunda edinilen bilgiler sayesinde, tüketim alanlarının altındaki kaynaklar belirlenir. Bu şekilde saptanmış bulunan su haznelerinin tahmin edilebilen özellikleri (sıcaklık, verdi [debi] basınç, tuzluluk), yerüstünde saptanmış bulunan gereksinimleri karşılayacak durumda iseler, bir delme işine girişilebilir. Üretim, artezyen kuyuları veya genellikle pompalama suretiyle yapılır. Çoğunlukla aşındırıcı veya kireç bağlayıcı olan sıcak su ısıtma şebekesinde doğrudan doğruya kullanılamaz; bir eşanjörden (ısı aktarıcı) geçmesi gerekir; sıcak su bu eşanjörde kalorilerini tatlı sudan oluşan ikinci bir devreye bırakır ve ısınan bu tatlı su radyatörlere gönderilir. Sular tuzluysa (ki genellikle öyledir) bunların şebekelere verilmesi, dayanılmaz termik ve tuzlu kirletmelere yol açar. Bunun en iyi bir çözüm yolu, bu suları çekilmiş bulundukları haznelerine yeniden basmaktır. Bu durumda, ikinci bir kuyu gerekir (çift jeotermik); bu da işlemin maliyetini yükseltir; fakat bu çözüm yolunun bir yararı vardır: Su yatağının basıncını eski durumuna getirir; dolayısıyla yatağı, başlangıçtaki verdi koşulları içinde, daha uzun bir süre işletme olanağı kazanılır. Suyun haznesine yeniden basılması, su üretim kuyusuna makul bir işletme süresinden (örneğin, tesislerin amortisman süresi) sonra ulaşması için, yeterli bir uzaklıkta (bazı hallerde savak delgilerle) yapılmalıdır. Paris bölgesinde bu uzaklık 1 000 m kadardır. Bir tesisatın ekonomik verimi sıcaklığa ve verdiye bağlı olmakla beraber, ısıtma yöntemlerinin o tesisata iyi biçimde uyarlanmasına da bağlıdır. Bazı hallerde bu verim, suyun şebekelere basılma sıcaklığı, bir sıcaklık pompasıyla (termodinamik pompa) düşürülerek ıslah edilebilir. Halen Fransa'da çalışmakta olan bellibaşlı jeotermik tesislerle bunların hizmete giriş yılları şunlardır: Melun l'Almont (1964), 3 000 konut; Creil (1975), 4 000 konut; Mont de Marsan (1976), 1 500 konut; Melun les Courtilleraies (1977), 4 000 konut. Her tesis 2 500 ile 4 000 ton petrol karşılığı enerjinin tasarruf edilmesini sağlar.

● *Yüksek enerjili yataklar.* Buhar yataklarına yerkabuğunun büyük etkin kuşakları boyunca rastlanır. Bu konudaki araştırmalar, jeolojik etütleri (volkanoloji, petroloji, magmatoloji), yatağın derinliğindeki sıcaklığı değerlendirme amacıyla sıcak kaynaklardan veya fümerollardan jeokimyasal örneklik ayırımlar yapmayı, umut verici bölgelerin yerlerini belirlemek için girişilen jeofizik etüdleri ve keşif delmelerini kapsar. Yatakların işletilmesi sondajlar aracılığıyla yapılır. Buhar kuruysa, doğrudan doğruya bir alternatöre bağlı bir türbine sevkedilebilir ve sonra oradan atmosfere atılabilir; büyük tesisler için, türbinin girişine takılacak bir yoğunlaştırma aygıtı (kondenser) verimi bir hayli yükseltir. Kuru buharlı bellibaşlı jeotermik alanlar, Toscane'daki Larderello (tesis gücü, 380 megavat [MW]) ve Kaliforniya'daki The Geysers'dir (522 MW). Buharın ıslak olması halinde, önce suyu ayrılır, sonra kuru buhar yoğunlaştırma aygıtı bulunan bir türbine sevkedilir. Islak buharlı jeotermik bölgeler arasında şunları sayabiliriz: Yeni Zelanda'daki Wairakei (tesis gücü, 150 MW), Meksika'daki Cerro Prieto (75 MW), Japonya (120 MW), Salvador (75 MW). Elektrik üretimi için dünyada mevcut tesislerin gücü halen 1 500 MW'ı geçer.

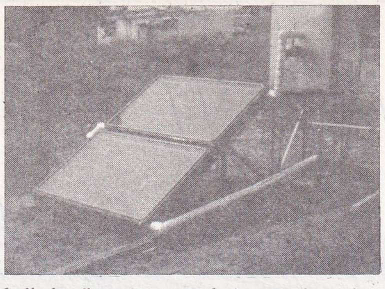

Türkiye'de de kullanımı yaygınlaşan bir düzlemsel güneş kolektörü

başka işletme olanakları

Jeotermik enerjiden daha başka şekillerde de yararlanılabilir:

1 — Çok düşük sıcaklıktaki (50°C'ın altında) sudan yararlanarak sıcaklık pompaları ile ısıtma;

2 — Geçirgen olmayan kaya kütlelerinin ısısının işletilmesi (sıcak kuru kaya tekniği [hot dry rocks]);

3 — 150°C'ten düşük sıcaklıktaki sudan yararlanarak iki akışkanlı (freon, amonyak, vb.) türbinlerle elektrik üretimi.

Birçok ülke, özellikle düşük enerji kaynakları üzerindeki araştırmalarını yoğunlaştırmaktadır. Başta Fransa olmak üzere, Avrupa ülkeleri bu arada sayılabilir.

● *Türkiye.* Denizli iline bağlı Sarayköy ilçesi yakınında yer altından çıkan doğal buhardan elektrik enerjisi üretmek amacıyla bir jeotermal santral kurulmuştur (1983). [Bk. *Jeotermal Santral, Ek 2*].

GÜNEŞ ENERJİSİ

Güneş ışıması, geleceğin büyük enerji kaynaklarından biridir. 1980'li yılların başlarında çoğu uzman bu konuda birleşmiştir. Gerçekte, güneş ışıması geçmişin, şimdinin ve geleceğin büyük enerji kaynağıdır. Çoğunca, çevremizin, fabrikalarımızda, evlerimizde, taşıtlarımızda kullandığımız enerjiden çok daha fazlasını güneşten aldığını unuturuz. Dünyanın güneşten toplam olarak aldığı enerji, insanlığın 1980 yılında tükettiği enerjinin 10 000 katı kadardır. Karaları, denizleri, havayı ısıtan, okyanus ve atmosfer akımları ile hidrolojik çevrimini harekete getiren ve fotosentez sayesinde bitkilere ve ağaçlara hayat veren bu enerji olmasaydı yaşam da olma-

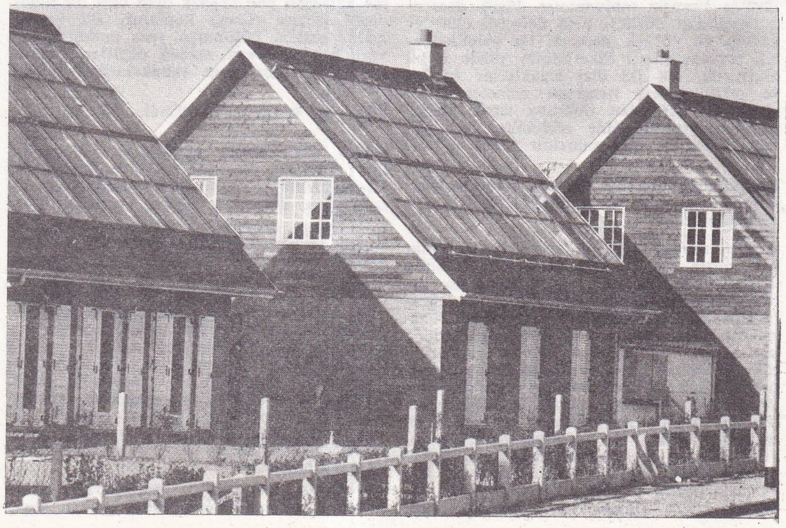

Bir güneş evi (Le Havre)

Foto. Özgünsan (MEYDAN) ; Desnos/EDF (LAROUSSE)

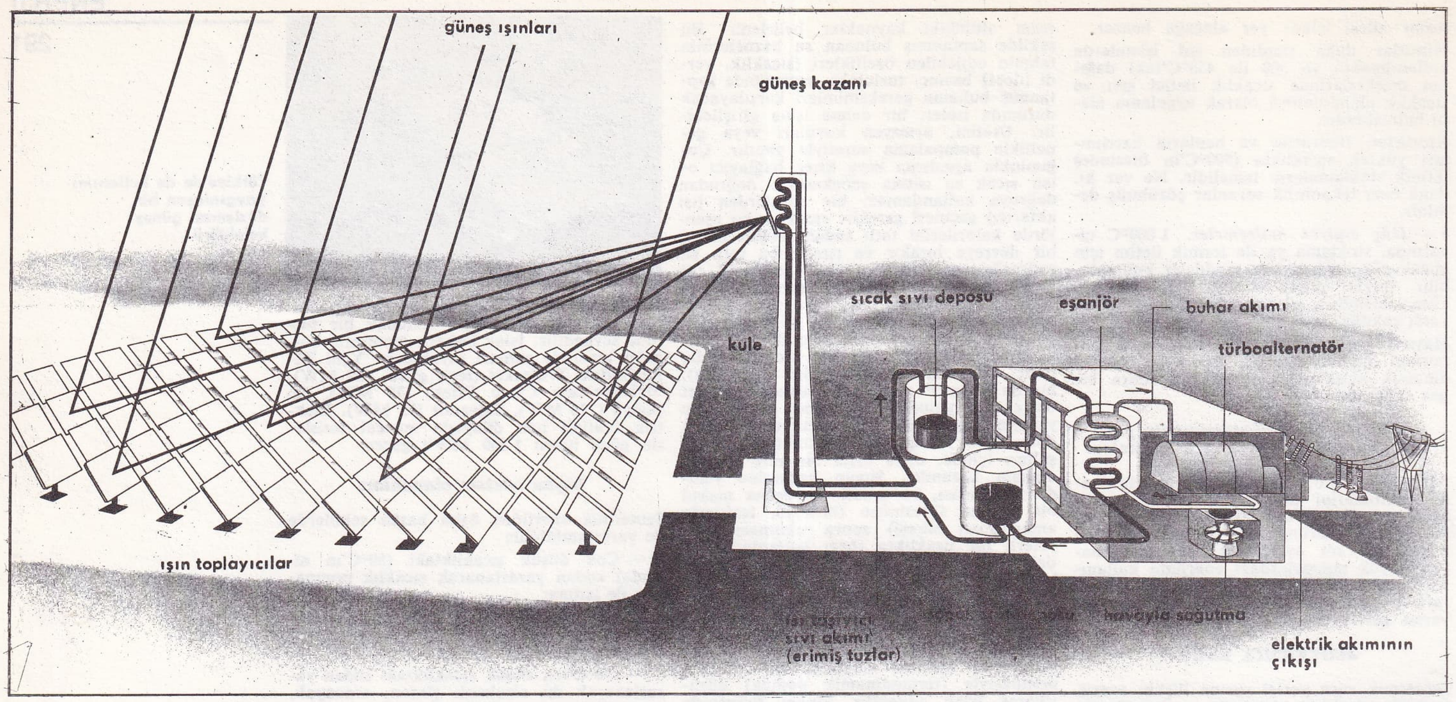

Bir dizi kolektörlü heliyotermik güneş enerjisi santralının şeması.

yacaktı. Halen dünya ekonomisinin dayandığı fosil cinsinden yakıtlar (kömür, petrol, doğal gaz) aslında 150 milyon yıldan beri bitki dokularında birikmiş olan güneş enerjisinden başka bir şey değildir. Her zamanın enerjisi olan güneş ışımasına, «geleceğin enerjisi» denmektedir; çünkü bu enerji insanlığın gereksinimlerini doğrudan doğruya gidermek için gittikçe daha çok kullanılacaktır. Çok uzun vadede, sadece başka iki enerji kaynağı onunla rekabet edebilecektir: Çevre sorunları bakımından şiddetle itiraz edilen *nükleer reaktör sürrejenaratörleri* ve gerçekleşebileceği henüz benimsenmemiş *termonükleer füzyonlu sistemler.*

Enerji istemleri tekdüze bir biçimde belirmez. Çağdaş şirketler ısınma ve sanayi gelişmelerini gerçekleştirmek için ısıya, aydınlatma ve mekanik iş üretimi için, elektriğe, taşıma araçlarını işletmek için sıvı veya gaz yakıtlara gereksinim duyarlar. Bu alanların her birini (yani ısı, elektrik ve yakıt üretimlerini) güneş enerjisi uygun bir şekilde karşılayabilir.

güneş ısısının üretimi ve kullanılışı

1980'de Fransız toplumunun düşük dereceli (90°C'dan düşük), orta dereceli (300°'ye kadar) ve yüksek dereceli ısı gereksinimleri toplam enerji tüketiminin yüzde 55'ini oluşturdu. İlk iki dizi sıcaklıklar (düşük ve orta), güneş ışımasını nisbeten basit alıcılarda doğrudan doğruya ısıya dönüştürmek suretiyle elde edilebilir. Bu işlemin verimi de mükemmeldir (yüzde 50 ile 70).

Başlıca uygulamaları konut, tarım sektörlerinde ve orta sıcaklıktaki sanayi ısısı alanındadır.

● *Konutlar için güneş enerjisi.* Konutlar için güneş ısısının kullanılışı, bu enerjinin dağınık karakterinden tam anlamıyla yararlanılan bir alandır. Gerçekten, bu enerji, dünyanın herhangi bir noktasında, başka bir deyimle konutun bulunduğu hemen her yerde sağlanabilir. Güneş ışınlarına dik bir yüzey üzerindeki en yüksek şiddeti 1 kW/m²'dir; Batı Avrupa'da, her yıl 1 m²'lik yatay bir düzlemin aldığı enerji 1 500 kWs'tir. Bu rakamlar gösteriyor ki, orta büyüklükte bir konutun yıllık ısı gereksinimi on beş yirmi metrekarelik kolektörler (ısı toplayıcılar) aracılığıyla kuramsal olarak yerine getirilebilir. Ne yazık ki, güneş ışıması sadece dağınık değil, fakat gündüz ve gecelerin art arda gelmesi, havanın zaman zaman bulutlu olması, mevsimlerin birbirini izlemesi nedeniyle aynı zamanda kesiklidir de. Isı bakımından en yüksek gereksinimler (geceleri, kış ayları) en iyi güneşlilik koşullarına hiç de uygun düşmez; bu da güneş ısısının stoklanması sorununu öne getirir.

1 — *Düz alıcılar.* Bir evin gereksinimini karşılamak üzere 70-90°C arasında sıcak su sağlamak için sera etkisini kullanan düz sabit alıcılar kullanılır. Bu alıcılar, emici siyah bir yüzey ile ondan birkaç santimetre yukarıda bulunan bir cam levhadan oluşur; bu siyah yüzeyin içinde, ona değecek ısıyı toplayan bir akışkan (hava veya su) dolaşır. Cam levhanın görevi, alıcıya gelen ve özellikle görülebilen dalga uzunluğunda ve ona yakın kızılötesi ışınların (0,4-1 m) içeri girmesini sağlamak; emici sıcak yüzey tarafından yayınlanan kızılötesi ışınları (10 m dalga uzunluğuna yakın) tutmaktır. Bundan başka, cam levha ile siyah yüzey arasında bulunan hava tabakası yalıtkan ödevi görür. Emici yüzey genellikle madeni bir levhadan oluşur; bu levha ya basit bir siyah boya ile boyanır ya da kızılötesi ışınları yayma katsayısı çok düşük, buna karşılık görünür ışığı emme katsayısı çok yüksek olan özel bir maddeyle (seçici yüzey) kaplanır. Bu kaplamalar ustaca bölünmüş yarı iletkenlerden veya maden (veya maden oksitleri) tozlarından yapılmış ince tabakalardan oluşabilir. $\frac{\alpha}{\varepsilon}$ oranı çok yüksek (10 mertebesinde) olan seçici yüzeylerin kullanılışı, düz alıcıları, ön cam levhayı kaldırarak basitleştirmeye veya 90°C üstündeki sıcaklıklara ulaşmaya olanak verecektir.

2 — *Güneş enerjili su ısıtıcısı.* Güneş enerjili su ısıtıcılarının, başka bir deyimle temizlik suyunu ısıtan düz alıcıların kullanılışı, İsrail ve Japonya gibi bazı ülkelerde halen çok yaygındır. Bu gibi ısıtıcılar ufak bir alıcı yüzeyi (yaklaşık 4 m²) gerektirir ve sıcak suyun stoklanması sadece yalıtılmış bir bidonla sağlanır. Tamamlayıcı bir ısıtma sistemi (gaz, elektrik), güneş ısısının sağladığı ısıyı tamamlar (Batı Avrupa'da güneş ısısının sağladığı miktar yıllık gereksinimlerin yaklaşık yüzde 50'sini oluşturur). 1980'li yıllarda bu tür ısıtıcılar Türkiye'de de yaygın olarak kullanılmaya başlandı.

3 — *Güneş enerjili ev.* Temizlik için sıcak su ve ısıtma gereksinimlerini kısmen veya tamamen düz güneş ışın alıcıları aracılığıyla sağlayan bir konuttur. Güneşli günlerin değişkenliğini göz önünde bulundurarak, güneş enerjili bir ev, kusursuz bir ısı yalıtımından yararlanmalı ve kendisi de en azından 24 saat süre ile güneş ısısını stoklayabilmelidir. Güneş enerjisi ile ısıtma «aktif» olabilir, yani zorunlu bir sıcak su dolaşımından yararlanan kalorifer sistemi gibi çalışabilir. Güneş enerjisi ile ısıtma «pasif» de olabilir, yani, güneş ışınları, alıcılar üzerinden geçen havayı ısıtır ve bu sıcak havanın, bina içinde doğal dolaşımı sağlanabilir. Işın alıcıları düz alıcılardır, ama özel bir tipte yapılmışlardır: Emici yüzey, dikey bir duvardır; bu duvarın tabanına taze hava gelir; hava ısındıkça duvarla bir cam levha arasından yükselir ve sonunda duvarın tepesinde açılmış bulunan bir delikten eve tekrar girer. Bu tip ışın alıcısına, bunu tasarlamış olan Fransız bilgin Félix Trombe'un ismine izafeten «Trombe duvarı» denir. Pasif güneş enerjisi ile ısıtılacak bir konutu yapmak için çok ayrıntılı mimari araştırmalar gerekir. Bu mimari biçimine «bioklimatik» mimarlık denir. 1980'de Avrupa'da güneş enerjisinden yararlanan yaklaşık 300 konut bulunuyordu. 2000 yılına kadar Fransa'da 2 milyon konutun bu enerjiden yararlanacağı tahmin ediliyor. Kuşkusuz, güneş enerjisi, konutlara uygulanması sayesinde büyük rekabet olanağı sağlayacaktır. Evlerde kullanılan ısının duvarlarda veya döşemede (günlük stoklama için gizli ısılı kapsüller) ya da bodrumda (mevsimlerarası stoklama için kum veya yassı çakıl) stoklamada yapılan ilerlemeler kayda değerdir.

● *Tarım için güneş ısısı.* Düşük sıcaklıktaki güneş ısısı, seraların ısıtılmasında veya ürünlerin kurutulmasında ilginç uygulama alanları bulabilir. Son yıllarda bu alandaki uygulamalar da Türkiye'de yoğunlaşmaya başladı.

● *Sanayi için güneş ısısı.* Sanayinin ısı bakımından gereksinimlerinin büyük bir kısmı 300°C'nin altındaki sıcaklıklar dizisinde yer alır; bu sıcaklıklara güneş ışıması bir noktaya toplayan kolektörlerle kolaylıkla erişilir. Kolektörlerin tipik bir örneği olarak, Fransa'da *Centre national de la recherche scientifique* (CNRS) [Bilimsel Araştırma Ulusal Merkezi] tarafından 1976'dan 1979'a kadar geliştirilen ve 1980'den beri *Commissariat a l'énergie solaire* (COMES) [Güneş Enerjisi Komisyonu] tarafından sanayie uygulanan THEK alıcısı gösterilebilir. Bu alıcının temel il-

kesi bir düz aynalar mozaiğinden yapılmış olan bir döner paraboloiddir. 50 m²'lik bu dev ayna, üçgen biçiminde 700 aynanın yan yana konulmasıyla elde edilir. Paraboloidin ekseni sürekli olarak güneşe dönük durur. Odak noktasında, 300 kez yoğunlaştırılmış güneş ışınlarını alan bir kazan bulunur. Kazanın içinde dolaşan sıvının sıcaklığı 300° C'ye yükselir Marsilya'da, bir THEK alıcısının yıllık ısı üretimi yaklaşık 800 kWs/m²dir. Bu tipteki kolektörler bir «dizi kolektörlü heliyotermik santral» oluşturmak üzere seri halinde bağlanabilir.
Bazı sanayi dallarında, özellikle gıda tarımı sektöründe böyle santrallar kullanılabilir; doğal olarak, bu santralların eksikliği (önemli stokların azlığı nedeniyle) klasik bir ısı kaynağı ile tamamlanır. Döner paraboloid biçimindeki toplayıcı aynaların kullanılışı tek çözüm değildir. Silindir parabolik aynalar da kullanılabilir.

güneş elektriğinin kullanılışı ve geleceğe yönelik tasarılar

Yukarıda anlatılan güneş ısısı üreteçleri (düz alıcılar ve aynalı ışın toplayıcılar), Carnot prensibine göre çalışan termik motorlara da bağlanabilirler. Motorlar bir sıcak kaynaktan T_2 sıcaklığında ısı alır (bu sıcak kaynak, güneş ısısı üreteci tarafından beslenmektedir) ve bunu, en yüksek verimi $\eta = 1 - \frac{T_1}{T_2}$ (Carnot verimi) olan mekanik işe dönüştürür. Burada T_1, işe dönüşmeyen kalorilerin atılmış oldukları soğuk kaynağın sıcaklığıdır (soğuk kaynak genellikle çevredeki havadır). Mekanik iş, istenirse, daha sonra bir türboalternatör aracıyla elektriğe dönüştürülebilir (türboalternatörün verimi yüzde 95'e varabilir). Düz alıcılarda, T_2 sıcaklığı düşüktür (90°C'ye yakın) ve güneş enerjisinin elektriğe dönüşüm verimi ancak yüzde 1 ile 3 arasındadır. Bununla beraber, gelişmekte olan ülkelerde birkaç kilovat gücündeki pompaları çalıştıran bu tip üreteçler Fransa'da yapılmaktadır. THEK cinsinden ışın yoğunlaştırıcı alıcılar, daha yüksek sıcaklık (tam 250°C), dolayısıyla da daha yüksek verim sağlarlar: Yaklaşık yüzde 15. Bunlar 5 kW'tan 500 kW'a kadar değişik güçte bir dizi heliyo-termo-elektrik santrallarının yapımına olanak verirler. Bu güç düzeyini aşmak için başka tür heliyotermo-elektrik dönüştürücülerine başvurmak gerekir; bunlar kuleli santrallardır.

● *Kuleli santrallar.* «Dağınık kolektörlü» üreteçlerin tersine, kuleli santrallar, merkezi kolektörlü üreteçlerdir; bunlarda kazan yüksek bir kuleye yerleştirilmiştir. Güneş ışınları, birkaç yüz heliyostat, başka bir deyişle çevresinde büyük bir alan oluşturan hareketli düz aynalar aracılığıyla kazana doğru yansıtılır. Aygıtın ışın yoğunlaşma gücü yüksektir ve ısı iletici sıvının sıcaklığının 800°C'ye kadar yükselmesine olanak verir. *Thémis* adlı bir kuleli santral Fransa'da Doğu Pireneler bölgesindeki Targassonne'da ve ünlü *Odeillo güneş fırını*'nın yakınında, EOF ve COMES tarafından ve CNRS'in katılmasıyla inşa edilmiştir. Thémis'in ayna alanı 3 hektarı kaplar ve her biri 50 m²'lik 200 heliostattan oluşur. Heliostatlar, güneş ışınlarını kazana doğru yansıtmak için 4.10 ³ radyan hassasiyetle ve ayrı ayrı yönelebilirler. Kulenin yüksekliği 80 m'dir. Sıcaklık iletici sıvı, bir ergimiş tuzlar (sodyum ve potasyum nitrat ve nitritleri) karışımıdır; bu karışım kazandan 430°C bir sıcaklıkla çıkar. 600 ton ergimiş tuz içeren 400 m³'lük iki hazne, 2 MW elektrik gücündeki 6 saatlik çalışma için gerekli ısının stoklanmasına olanak verir. Thémis'ten başka dünyada on kadar kuleli santral girişimi vardır. Bunların arasında en önemlisi Amerika Birleşik Devletleri'nde Deparment of Energy (DOE) tarafından Barstow'da (Kaliforniya) yapılmakta olan santraldır. Bunun elektriksel gücü 10 MW'ı bulacaktır. Kuleli üreteçler 10 MW'tan 100 MW'a kadar değişik güçte bir dizi heliyo-termo-elektrik santrallarının yapımına elverişlidir. Gelecek için yapılmış değerlendirmelere göre, bu santraller 2000 yılına doğru, en yüksek gereksinimi karşılayacak ölçüde elektriğin üretiminde ekonomik rekabet fiyatına yaklaşabileceklerdir.

● *Fotovoltaik dönüşüm.* Güneş ışınlarından elektrik elde etmek için ille de ısının aracılığına başvurmak gerekmez. Fotovoltaik etkiden yararlanılarak güneş pilleri aracılığıyla güneş ışığından doğrudan doğruya elektrik elde edilebilir. Bir güneş pili (fotopil) iki ana kısımdan oluşur. Kütlesinin hemen hemen tümünü oluşturan birinci kısım, yarı iletken bir malzeme tabakasından oluşur; güneş ışığının enerji tanecikleri (fotonlar) burada soğurulur ve karşıt elektrik yüklü çiftlere ayrılır: Negatif bir elektron ve pozitif bir «delik» (yani «elektron-delik» çifti). Güneş pilinin ikinci kısmı bir «birleşme yeri»dir, yani bir elektrik alanı bulunan yüzeye yakın bir bölgedir; bu elektrik alanı, elektronları ve «delikler»i birbirine ters yönde harekete geçirir, başka bir deyişle güneş pilinin dışındaki bir elektrik devresinde dolaştırılabilecek bir elektrik akımı yaratır. Bu akım, iletken bir «ızgara» aracılığıyla fotopilin ön yüzünde toplanır.

A — *Silisyumlu güneş pilleri.* Silisyumlu fotopiller 1970'li yılların sonlarına doğru sanayide üretilen bu türdeki tek üründür. Bunda kullanılan ışık soğurucu tabaka borla güçlendirilmiş yaklaşık 100 mm'lik bir monokristaldir («P tipi» silisyum). Buna karşılık, yüzeye yakın silisyum fosforla iyice güçlendirilmiştir («n tipi» silisyum). Birleşme yeri de p tipi silisyum/n tipi silisyum geçiş bölgesinden oluşur (p-n birleşeni).

Silisyum, yerkabuğunda en bol bulunan elementtir. Ancak geleneksel silisyumlu fotopillerin yapımı için iyice saf (katışıklığı 10 ⁵'in altında) ve monokristal halinde bir silisyum gerekir.

Bu nedenle «güneş» silisyumu çok pahalıdır. Büyük silisyum monokristalleri genellikle «Czochralsky yöntemi» ile yapılır: Ufak bir silisyum monokristali (bir «tohum») bir potada eritilmiş son derece saf p silisyumu banyosuna daldırılır, sonra tohum döndürülerek «çekilir»; bu suretle çapı 10 cm'den büyük olabilen monokristal halinde bir külçe elde edilir. Bu külçe daha sonra ince dilimlere ayrılır; bunlar da fotopillerin temelini oluşturur. Bundan sonraki evrede, fosfor birkaç milimetre kalınlıkta bir tabaka halinde yayılarak p-n birleşeni sağlanır. Sonra sıra her iki yüze elektrik bağlantılarının yapılmasına ve pilin bir kapsüle (örneğin, iki cam levha arasına) yerleştirilmesine gelir. Silisyumlu bir sanayi fotopilinin verimi yüzde 12 ile yüzde 14 arasındadır. Bir fotovoltaik modül, 100 mm çapında 36 fotopil kapsar ve «en üst gücü» (yani en yüksek güneşlilik altında) 36 W'tır. Amaçlanan hedefe ulaşmak için, uzmanlar yeni teknolojilere bel bağlamaktadır:

1 — Son derece saf silisyumu daha ucuza elde etmek;

2 — Monokristal silisyum yerine çok kristalli silisyum kullanmak;

3 — İnce dilimlere ayırmayı gerektiren silisyum külçeleri yerine doğrudan silisyum tabakaları üretmek (silisyum şeritlerini haddeden çekmek);

4 — Daha ekonomik yöntemlerle p-n birleşenleri oluşturmak (iyonsal yerleştirmeden sonra laser ışınları ile «bir daha kızdırma»).

1986 için beklenen fiyatlara göre, kalkınmakta olan ülkelerde silisyumlu fotopiller, 1 ila 50 kW'lık güç dizileri içinde, dizel üreteçleriyle rekabet edebilecek fotovoltaik üreteçleri donatmaya olanak verecektir.

B — *Özeklenmeli fotovoltaik üreteçler.* Düz ve sabit bir pano üzerine yerleştirilmiş fotopillerle çalışan klasik bir fotovoltaik üreteçte, fotopiller üretecin tüm maliyetinin yüzde 90'ından fazlasını oluşturur. Güneş ışınımı γ oranında yoğunlaştırılarak fotopillerin üreteçteki payı ve toplam maliyeti düşürülebilir. Gerçekten bu şekilde, gerekli fotopil yüzeyi γ'ya yakın bir oranda azaltılmış olur. Bu yöntemin sakıncaları yok değildir. Herşeyden önce, yoğun ışınım altında çalışabilen özel ve

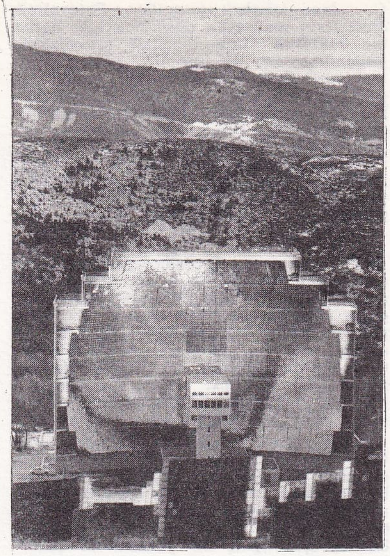

Odeillo'daki güneş enerjisi santralı

dolayısıyla pahalı fotopiller kullanmak gerekir, bu da yoğunluklu fotovoltaik üreteçlerin ekonomik üstünlüğünü azaltır. Ayrıca, güneşi izleyen hareketli bir heliostat kullanmak gerekir, bu da sistemi, basit düz bir panoya göre daha az güvenilir kılar. Nihayet, güneş ışığını yoğunlaştırdığımız zaman, bunu ancak güneşten doğrudan doğruya gelen ışınlar için yapabiliriz; dolayısıyla, «yaygın ışınımı» (atmosferde yayılıp dağılan ışınım) toplayamayız, bu da toplam güneş ışığının yüzde 30'dan fazlası eder. Bu sakıncalara karşın, yoğunluklu fotovoltaik üreteçler, kuşkusuz en azından 1990 yılına kadar ekonomik planda rekabet edebilir halde kalacaklardır. Bu tip üretece örnek, CNRS tarafından 1976-1979 arasında Fransa'da geliştirilen SOPHOCLES'dir (Solaire photovoltaïque à concentration limitée d'énergie) [sınırlı enerji yoğunluklu güneş fotovoltaik]. Bu üreteçte 45 değerindeki bir γ yoğunlaşma oranı *Fresnel mercekleri* aracılığıyla sağlanabilir. Kullanılan fotopillerin ölçüleri 2x2 sm'dir ve bunlar yüzde 14'lük bir verim sağlar. Bununla beraber, gelecekte, yoğunluklu üreteçlerde silisyumlu fotopiller yerine çok yüksek verimli (yüzde 20'den yüksek) ve daha yüksek yoğunluk oranlı (400-1 000) başka tür fotopiller kullanmak daha ilginç olacaktır.

C — *Yüksek verimli fotopiller.* Galiyum arseniyörlü (AsGa) fotoseller, yüksek yoğunluk altında yüzde 22 ile yüzde 25 bir verime ulaşmaya olanak verir. Bununla beraber, bunların hazırlanması güçtür. Geleceğe yönelik bir yol da, her biri güneş tayfının bir kısmının enerjisini dönüştürmeye uygun çeşitli yarı iletken malzemeden yapılmış birçok fotopilin aynı anda kullanılmasıdır. Bu fotopiller, güneş tayfını dağıtan bir optik sistemin arkasında yan yana dizilebilirler veya iki cismin arasına yerleştirilebilirler (sandviç şeklinde). Bunların tümü «çok renkli fotopil»i oluşturur ki, bunun verimi yüzde 30 ile 35'i aşabilir.

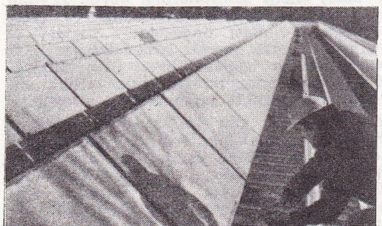

Avrupa'daki en büyük güneş bataryası; bu batarya ile Weihl (Fed. Alm.) yüzme havuzu ısıtılmaktadır.

Foto. Montes/Gamma ; AP (LAROUSSE)

Ç — *İnce tabakalı fotopiller.* Fotovoltaik üreteçlerin maliyetini düşürmek için başka bir yaklaşım «ince tabakalı fotopil»lerin kullanılmasıdır. Bu fotopiller çok ucuz olan yarı iletken malzemeden yapılır ve güneş ışığını gayet ince bir kalınlık (birkaç milimetre) altında emerler. Kadminyum sülfürde (CdS) veya amorf silisyumda durum böyledir. 1980'de, bu fotopillerin verimi çok düşüktü (yüzde 5-9). Fakat, 1990' dan sonra bu verimin yüzde 10'a yükseltileceği ve ince tabakalı fotopillerin seri halinde ve ucuza üretileceği ümit edilmektedir.

● *Yakıt üretimi.* Toplulumuzun enerji gereksiniminin önemli bir kısmı, örneğin otomobillerde, kamyonlarda, uçaklarda ortaya çıkan «hareket verici güç» ancak sıvı veya gaz yakıtlarla sağlanabilir. Güneş enerjisinden yararlanarak yakıt üretiminin en umut verici yöntemi, bir doğal olay olan fotozentezi işletmek, başka bir deyişle, kimyasal bir şekilde bitkilerde stok edilmiş güneş enerjisini kullanmaktır.

Üçüncü dünya ülkelerinden bazılarında (Çin, Hindistan) yaygın olan bir teknoloji de ufak mayalama aygıtları kullanmaktır; bu aygıtlara suyla birlikte konulan organik artıklar hava ile temas etmeden ayrışıp metan gazı verirler. Brezilya gibi bazı ülkeler için ilginç bir yöntem de şekerkamışından ispirto (metanol) üretmektir. Şekerkamışı güneş enerjisini en iyi verimle (yüzde 0,5) toplayan bitkilerden biridir. Ormanları bol olan ülkelerde, potansiyel yönünden büyük olanak da koru ve ormanları işletmektir. Buharla birlikte yüksek sıcaklıkta (örneğin, bir güneş fırınında) ısıtılan odun, hidrojen veya metanol üretimine yarayabilir. Öte yandan, tarım artıklarının enerji bakımından değerlendirilmesi de düşünülebilir (mayalama aygıtlarında). Geleceğe yönelik başka yöntemler de doğrudan doğruya hidrojen veya hidrokarbonlar üreten bakteri türlerini ve doğal fotosentezden daha iyi bir verim sağlayan yapay fotosentez sistemlerini araştırmaktır. (L)

***Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı.** — Bakanlığın genel bütçedeki payı gittikçe arttı. 1973 yılında bu pay yüzde 1,1 dolayında iken 1978'de 2,8'e yaklaştı; 1983 bütçesinde bu oran 1,88'e düştü. 1973-1980 döneminde başvurulan elektrik kısıntıları, karşılaşılan yakacak ,akaryakıt ve likit gaz sıkıntıları yüzünden Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın girişimleri ve siyasal tutumları kamuoyunun yakın ilgi konusu oldu. 1978'de çıkarılan linyit madenlerinin kamulaştırılmasına ilişkin yasa bu ilgiyi daha da arttırdı.

1981 yılında enerji darboğazının aşılmasında önemli adımlar atıldı özellikle birincil enerji kaynakları arzında olumlu gelişmeler sağlandı. Elektrik enerjisi üretiminde akaryakıta bağımlılık oranı 1981'de düşürüldü, hidrolik kaynakların oranı artırıldı.

1982 yılında Enerji Ana Planı çalışmaları sürdürüldü ve uzun vadeli stratejinin belirlenmesi için gerekli adımlar atıldı. Elektrik enerjisi dağıtım tesislerinde büyük merkezlerin TEK'e devrine ilişkin düzenlemeler sürdürüldü. Türkiye Petrolleri A.O. İzmir rafinerisinin kapasitesi, önceden girişilen darboğaz giderme projesiyle 4,6 milyon ton/yıl'a yükseltildi (1982). 1978 yılına göre yaklaşık 4 kat artacağı tahmin edilen 1983 yılı yurt içi linyit isteğinin yüzde 64'ünün enerji santrallarına, yüzde 22'sinin ısıtmaya, yüzde 14'ünün sanayi ve ulaştırmaya ayrılması öngörüldü. Nükleer enerji tesislerine gerekli hammaddenin milli kaynaklardan sağlanabilmesi için nükleer enerji hammadde rezervi potansiyelinin niteliklerivle birlikte saptanmasına girişildi.

27 şubat 1982 gün 8/4332 sayılı Bakanlar Kurulu'nun, bakanlıkların yeniden düzenlenmesi ve çalışma esasları konulu kararnamesine göre Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın merkez örgüt birimleri şöyle oldu: Bir müsteşar, üç müsteşar yardımcısı, üç esas birim (Maden İşleri Genel Müdürlüğü, Enerji Dairesi, KİT daire başkanlıkları), altı danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu; Yüksek Fen Kurulu; Araştırma, Planlama ve Koordinasyon kurulu başkanlığı; Hukuk Müşavirliği, Bakanlık Müşavirliği, Savunma Sekreterliği), beş yardımcı birim (Genel Sekreterlik, Özel Kalem Müdürlüğü, Komptrolörlük, Destek hizmetleri Dairesi, Personel Dairesi).

Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı bütçeleri

1974	851 854 000 TL.
1975	1 016 714 000 TL.
1976	1 674 949 000 TL.
1977	2 333 316 000 TL.
1978	4 100 570 000 TL.
1979	5 539 307 000 TL.
1980	11 734 549 000 TL.
1981	9 035 490 000 TL.
1982	8 802 349 000 TL.
1983	13 186 350 000 TL.

ENERJİ ve TABİİ KAYNAKLAR BAKANLARI

Selahattin Kılıç (12 nisan 1975), Neşet Akmandor (21 haziran 1977), Kâmran İnan (21 temmuz 1977), Deniz Baykal (5 ocak 1978), Esat Kıratlıoğlu (12 aralık 1979), Serbülent Bingöl (20 eylül 1980), Fahir İlkel (5 şubat 1982). [M]

***ENEZ,** Edirne ilinde ilçe. — 13 230 nüf., 19 köy. İlçe merkezi 2 878 nüf. (1980). [M]

***ENFİELD,** İngiltere'de (Middlesex) kent. — 258 800 nüf. Yerleşme («yeşil kuşak» parkı) ve sanayi merkezi. (L)

***ENFLASYON** i. — ANSİKL. Ticaret Bakanlığı toptan eşya fiyatları indekslerine göre 1963 - 1970 arasında ortalama yüzde 5,5 oranında artan fiyatlar, 1970 - 1975 döneminde yılda ortalama yüzde 18,7 oranında, 1975 - 1980 döneminde ise yılda ortalama yüzde 49,4 oranında arttı. 1977 yılı, Türkiye'de fiyat artışları açısından bir dönüm noktası oldu. 1977 - 1980 arasında fiyat artış oranı yılda ortalama yüzde 73,1' e yükseldi. Salt 1980'deki fiyat artış oranı ise yüzde 107,4'tü. Türkiye'de 70'li yıllarda başlayarak 1980 yılında en üst düzeye ulaşan fiyat artışlarının kaynakları arasında en önemlisi para arzındaki artıştır. Para arzındaki artışın temelinde ise uygulanan ekonomik politikalar bulunmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin (KİT) zararları ile bütçe açıklarının kapatılması ve yatırımların finansmanı, Türkiye'de para arzı artışlarının en önemli nedenlerindendir. KİT zararları, bütçe açıkları ve tarımsal destekleme alımları, hazinenin Merkez Bankası'ndan hazine bonoları karşılığı aldığı kredi ve avanslarla karşılandı. Bununla birlikte, Merkez Bankası'ndan alınan kredilerin özellikle 1980'e değin geri ödenmemesi sonucu, dolaşımdaki para miktarı daha da arttı.

Para arzındaki artışın bir diğer nedeni de, uygulanan dışalıma dayalı ikameci sanayileşme politikasının gereği olarak iç pazarın genişletilmesidir. Türkiye'de enflasyon olgusunun arz yönünden nedenleri arasında ise verimliliği aşan ücret düzeyi, dışalımdaki tıkanıklıklar ve dış ticaret hadlerindeki olumsuz değişimler sayılabilir. Nitekim 1973'te 100 olan dış ticaret hadleri indeksi Türkiye aleyhine değişerek 1980' de 66,2 oldu.

1970'li yıllarda başlayarak, özellikle, 1980' de büyük boyutlara ulaşan yüksek oranlı enflasyonu önlemek amacı ile 1980'de 24 Ocak kararları olarak adlandırılan bir dizi ekonomik önlem alındı.

24 Ocak Kararları içinde, özellikle, enflasyonun önlenmesi açısından önemli olanlar yüksek oranlı bir devalüasyon ile KİT mallarına yapılan zamlar oldu. 24 Ocak Kararlarının uygulanmaya başlanmasından sonra fiyatlardaki artış aşağıya doğru çekilmeye başlandı.

Aralık 1980'de toptan eşya fiyatları indeksi aralık 1979'a oranla yüzde 94,7 artış gösterdi. 1981'de toplam yüzde 25,6; ortalama yüzde 36,8 oranında artan toptan eşya fiyatları indeksi, 1982'nin yedi aylık döneminde toplam yüzde 14,2; ortalama 27,6 oranında arttı. 1981'de, özellikle talep yönünden gelen etkilerin giderilmesi ile programın amaçladığı yıllık ortalama yüzde 35 fiyat artışı oranı gerçekleştirilebildi. 1982 başlarındaki gelişmeler ise fiyatların bu yıl için öngörülen yüzde 25 artış oranının üzerinde gerçekleşeceğini gösterdi. Fiyatlar üzerindeki bu baskı, talep etkilerinin giderilmesinden sonra, maliyetlerden ileri geldi. Bu gelişim karşısında 1982 içinde toplam talep, harcama, para - kredi, gelir ve destekleme politikaları etkili olarak kullanıldı ve 1982'nin beşinci ayından başlayarak, fiyatlar genel düzeyinde nisbi bir düşüş gerçekleştirildi.

1982 ocak ve temmuz ayları arasında genel fiyat artışı yüzde 14,2 oldu. Devlet İstatistik Enstitüsü'nün mayıs 1983'ten itibaren, 1978-1979 yılları 100 kabul edilerek, Türkiye ve İstanbul için hesapladığı tüketici fiyat indeksleri aşağıdaki tabloda görülmektedir.

tüketici fiyat indeksi
(1978 - 1979 = 100)

	1982	*1983 mart*	*1983 nisan*	*1983 mayıs*
İstanbul	442,0	541,1	549,3	551,1
Türkiye	410,3	503,2	510,8	514,1

Enflasyonun en önemli sonuçlarından birisi, ülkedeki gelir dağılımını sabit gelirlilerin aleyhine değiştirmesidir. Türkiye'de 1970 - 1980 arasında memur maaşları katsayısının 7'den 16'ya çıkarılması sonucu aylıklar yüzde 130 artarken, aynı dönemde fiyat artış oranı yüzde 680 oldu. 1980'de katsayının 25'e çıkarılmasına karşın, özellikle, memur kesiminin alım gücü yine de 1970 düzeyine ulaşamadı. (M)

ENFOGRAFİ i. (fr. *infographie*). Bilişim. *Etkileşimsel enfografi,* bilgisayarla grafiksel iletişim kurmaya yarayan bilişim aygıtlarını kullanmak için özel usul.

— ANSİKL. Enfografi, resim ve enformatiğin (bilişim) birleşmesinden doğdu. Amacı, bilişim sisteminden alınan bilgileri, insan gözünün hemen algılayabileceği resim veya görüntü halinde vermektir. Resmin önemli avantajı, analiz aygıtını görsel olarak kullanmak, sentetik tanıtım yapmaktır. Böylece insan, bir bakışta şeklin bileşenlerini ve bu bileşenler arası bağıntıları

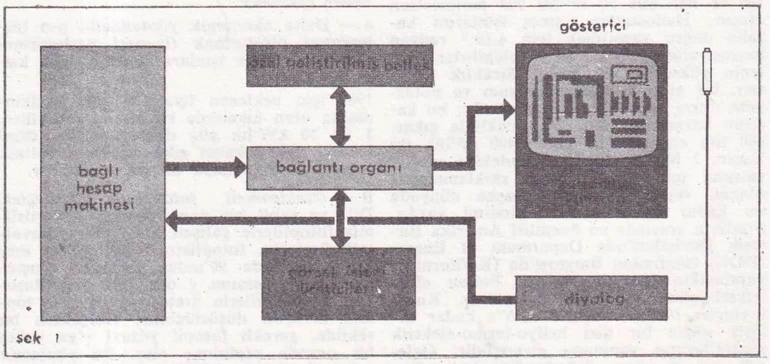

Bir konuşmayı grafik görüntüleme ünitesinin genel şeması.

Bir etkileşimsel grafik yazılımın genel şeması (M. Lucas'a göre)

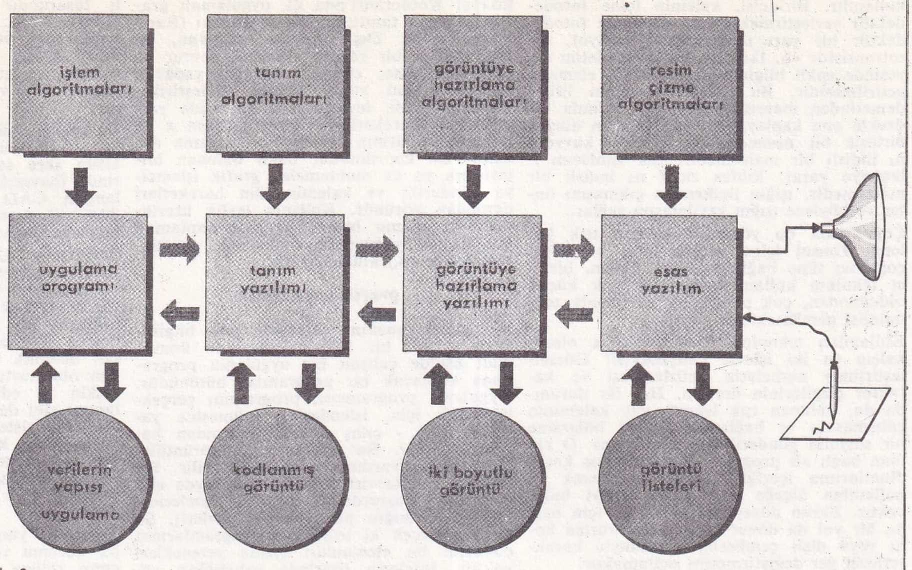

şek. 2

sezebilir. Birçok bilgi tek bir sinyalle verilebilir; bu da analiz ve bellek yükünü azaltır. Buna dayanılarak resim ya da görüntünün ötesinde, insan-bilgisayar arası gerçek bir diyalog kurmaya yönelik araçlar da yaratıldı: *Konuşmalı grafik gösterim* (KGG) üniteleri. Bir giriş - çıkış düzeneği olan KGG üniteleri ortaya yepyeni bir bilgi işlem yöntemi koydu: Tamamen kendi niteliklerine uygun özel bir bilişim aygıtları kullanım usulü olan *enfografi;* tarihçesine bakılırsa, ilk «sivil» sistemler 1950'lerde ortaya çıktı. 1963'te J.E. Sutherland, *Spring Joint Bilgisayar Konferansı*'nda kendi *Sketchpad* sistemini tanıttı. 1968'e doğru, on kadar amerikalı üretici, az çok yazılım içeren malzemeler önerdi. Günümüzde bir kısmı fransız olan yirmi kadar üretici bu konuda çalışmalarını sürdürmektedirler.

Topoloji (konum analizi) açısından, grafik konsolu, bir ucunda bilgisayar, diğer ucunda gösterge ünitesi olan bir grup gerektirir. Arada bulunan bir bağlantı halkası, gösterilecek verileri uygun şekline getirir. Gösterge ünitesi, genellikle, bir katod tüpüdür. Dönüştürücü organ, bir çift sayısal -örneksemeli dönüştürücü olarak düşünülebilir.

Bu basit topolojide, aracı bağlantı halkası zamanla büyük önem kazandı ve *grafik işlemci* adını alarak gerçek bir gelişmiş hesap makinesi, görüntü terminalinin beyin kısmı oldu. Bu kısım, hesap yükünü azaltarak, görüntülenecek verileri kodlayıp saklar. Bu veriler listesi, eğer ekran (Bellekli Katod Tüpü) [BKT] tarafından saklanmıyorsa ,bilgisayarın bağımsız bir belleğinde durabilir.

Ancak, bellek yükünü azaltmak ve gösterim zamanını kısaltmak için en çok kullanılan grafik fonksiyonlarında (karakterler, vektörler, çemberler, vb.) kablolu jeneratörler kullanılır. Sonuç olarak, değişik iletişim araçları, insan ve makine arasında gerçek bir diyalog kurulmasını sağlarlar. Genelde, bu araçlar üç tiptir:

1 - Alfanümerik klavyeler veya fonksiyon klavyeleri ,

2 - Işık kalemi, vurma kolu ya da döner toplu kafa,

3 - Grafik levhaları.

Böylece, oldukça karmaşık bir KGG grubu elde edilir. Bu aygıt topluluğu, bir tasarım aygıtı gibi çalışır (şek. 1).

gösterge birimi

Ekranların, teknolojik özellikleri ne olursa olsun (sıvı kristal, plasmalı ekran, fotokrom vb.) gösterme ve iyi görüntü verme bakımından bazı niteliklere sahip olmaları gerekir.

Ekranın *boyutları*, sergilenen bilginin içeriğini de, özellikle *tanımlama* açısından etkiler. Ekrana gelen bilginin minimum aralığı ve böylece ekranda görülebilen bilgi birimi sayısı bu içerik tarafından belirlenir. *Hassaslık*, programlı pozisyonla gösterim pozisyonu arasındaki fark olarak tanımlanır. Hassaslığa bağlı olarak *doğruluk*, bir karakterin çizgisinin çizilmeye başladığı noktanın bir önce geleninkinin bittiği noktayla aynı olması olarak tanımlanır (vektörlerin bağlanması gibi).

Parlaklık ve *kontrasta* gelince, bunlar iki parametreye bağlıdır: Gösterge teknolojisi ve çevre aydınlatması. Gösterme *hızı* en önemli parametredir; çünkü gösterilen görüntü yoğunluğunu tek başına sınırlar. Grafik sistemi zincirinin son halkası olan ekranın hızı burada baskındır.

grafik işlemci

Aslında geliştirilmiş bir bilgisayar olan grafik işlemci, grafik terminallerinin beyin kısmını oluşturur. Ekran ve bilgisayar arasında uyumu sağlar. Gönderim düzenlemesi, grafik emirlerin çözümlenmesi, bellek tazeleme düzenlemesi, grafik fonksiyon üreticilerini devreye sokma görevlerini üstlenir. Gelişmişlik derecesine göre, bazı düzenekleri idare edebilir ve bilgi transferi yapabilir.

Grafik işlemci ve çevresi arasında bilgi iletimi, sözcük temelinde ve genellikle paralel transmisyonla yapılır. Grafik karakterin cinsini, karşılık gelen belirli bir sözcük belirler, yani karakterin hangi usule göre gösterileceği belirlenir. Bu, kontrol ünitesinden bağımsız ve değişik görüntü usullerinin tanımlı olduğu görüntü ünitesinden beklenen hizmetin fonksiyonunda belirlenir. Görüntünün algılaması olayında grafik işlemci bir merkez görevini yapar; üç değişik yerden gelen istekleri karşılamak durumundadır: Bilişime ilişkin veriler, bellekle yapılan işlemler, kullanıcının emirleri.

Gerek bağlı olan makinenin belleğinde, gerekse özel bir bellekte saklanmakta olan görüntü listesi, *grafik kumanda dili* denilen özel bir dilin uygun grafik emir verilerinden oluşmuştur. Bu dil grafik işlemci tarafından tanınır ve değişik görüntü yollarını içerir. Burada grafik olmayan emirleri de içerebilen, genellikle düzenlenmiş, grafik belleği ile, görüntülenecek olan karakterlerden oluşan görüntü listesini birbirine karıştırmamak gerekir. *Grafik derleyici* denilen özel bir program, grafik kütüğünden görüntü listesine geçişi sağlar. Diyalog sırasında görüntü listesinden grafik kütüğüne geçiş, korelasyon tabloları yardımıyla grafik işlemcinin, belleğin (atlamalar, alt programların çağrılması...) ve ekranın (başlangıç noktaları son verme, genişletme...) yönetim ve denetimi için grafik olmayan emirleri de çözebildiğini söylemek gerekir.

grafik fonksiyon üreticileri

Grafik fonksiyon üreticileri, vektörler, çemberler, karakterler gibi basit şekillerin yapımını kolaylaştıran kablolu, sayısal ve örnekli düzeneklerdir. Ekran kafesinin herhangi bir noktasını yakmak (aydınlatmak) olanağı, alfanümerikler dahil her tür karakter ve şeklin konumuna göre çizilmesini sağlar.

diyalog araçları

Grafik bilginin diyalog usulüyle sunulması dört temel işlevin sağlanmasını gerektirir:

1 - Operatörün, ekranda yazılı komut listesinden yapacağı eylemi seçmesini sağlayan listeyi yapması;

2 - Klavyeler yardımıyla, bir (veya birden çok) parametreye bir değer ayırmayı sağlayan alfanümerik değerlerin devreye girmesi;

3 - Resmin bir (veya birden çok) bileşeninin tanınması (böylece üzerinde işlem yapılacak eleman belirlenir);

4 - Bir resim elemanı elde edilerek bilgisayara girmeye uygun hale getirilmesi.

Diyaloğun bu temel fonksiyonlarının sağlanması için, kullanıcı, *özel araçlar* yerleştirmek zorundadır. Çalışma ilkeleri ne olursa olsun, bütün bu araçlar *dış kesilme imleri* denen elektrik sinyalleri şeklini alacak *çağrı*lar ve *uyarı*larda bulunurlar.

Bu sinyaller, grafik işlemcinin kontrol ünitesi çok gelişmişse, bu ünite tarafından, ya da, daha çok rastlandığı gibi, bağlı bilgisayar tarafından algılanır. Her iki halde de diyaloğun gelişmesi, aşağıdaki durumlar dahil, ayni olacaktır:

1 - Kesintilerin oluşumu; 2 - Kesintilerin analizi; 3 - İlgili programların çağrılması; 4 - Grafik belleğin duruma göre değiştirilmesi.

Yukarıda sözü edilen özel araçlar genel likle üç çeşittir: Işık kalemi ve retikül kumandası; alfanümerik klavyeler veya programlanmış fonksiyonlar; grafik levhalar.

● *Işık kalemi*. Işık kaleminin çalışması, bir ışık iminin bulunması ve bunun elektrik işareti şekline dönüştürülmesi ilkesine

dayanır. Genellikle bunun için iki teknik kullanılır. Birincisi, kalemin içine fotodedektör yerleştirmektir. Bu durumda fotodedektör yarı iletkendir: Fotodiyot, fototransistör vb. İkincisi, bir optik iletim sayesinde ışıklı bilginin fotodedektör elemana getirilmesidir. Bu iletken bir cam lifleri demetinden ibarettir. Optik lif, aslında bir özekle onu kaplayan bir dış kılıftan oluşan birleşik bir nesnedir. Özek kısmı kuvvetli n_1 indisli bir malzemedir, ışık ışınlarını iletmeye yarar; kılıfsa zayıf n_2 indisli bir malzemedir, ışığın iletkenden çıkmasını önler ve böylece ışığın yayılmasını sağlar.

Çoğunlukla bu yöntemle çalışan ışık kalemi, konsol içine yerleştirilmiş bir fotoçoğaltıcı tüpe bağlıdır. Buna karşın, birinci teknikte kullanılan aygıtlar çok küçük olduğundan, çok pahalı bir elektronik teknolojisi gerekmektedir.

Kullanılan teknoloji hangisi olursa olsun, kalem şu iki işlevle çalışacaktır: Görselleştirilmiş nesnelerin belirlenmesi ve karakter çizgilerinin üretimi. Her iki durumda da, bulunan ışık işareti, ışık kaleminin çalışmasına ve bağlantılı kesinti bölgesine bir sinyalin gönderilmesine yol açar. O zaman bağlı alt program, X ve Y çıkış koordinatlarının içeriğini gözönüne alacak ve kullanılan ölçeğe göre ilgili bilgiyi bulacaktır. Ekran düzeyinde ayarlama için başka bir yol da döner toplu kafa, vurma kolu veya dişli çemberler yardımıyla karakterlerin yer değiştirmesini sağlamaktır.

● *Klavyeler.* 1 - *Programlanmış fonksiyon klavyeleri,* sırayla numaralandırılmış tuşlardan oluşmuştur. Hareketli noktalar, bu tuşları grafik fonksiyona göre ayarlar. Bu noktalarda belli bir anda yalnız aktif tuşları belirleyecek göstergeler de olabilir. Bu ek gösterim, kullanıcıyı uyarır ve hata yapmasını engeller. Klavyenin durumu bellekte sözcükler halinde saklanır. Bir tuşun basılması, bir yandan bellekte klavyenin durumuna karşılık düşen sözcüğün karşılığı olan dijitin uyarılmasını, öte yandan bir kesinti imi yayımlanmasını sağlar. Bu anda, kullanılan sözcüğün durumu, gerekli alt programların çağırılmasını ve operatörün istediği karakterin çizimini temin eder.

2 - *Alfanümerik klavye*'ye gelince, bu düzenek, yazı makinasının bir benzeridir. Kullanılan tuş sayısı ve kullanılabilir işaretlerin şekilleri, seçilen kodun fonksiyonunda olur: ISO, QWERTI, ASCII vb. Çalışma şekli, alışılmış fonksiyon klavyelerininkinin aynısıdır; bir kesinti imi, ilgili karakterin kodunda okumayı sağlar. Çoğunlukla, fonksiyon klavyesi ve alfanümerik klavye aynı sisteme bağlı bulunurlar. Örü (texte) biçimlemesi dışında, *imleç* (kürsör) adı verilen özel bir gösterge, bir sonraki alacağı yeri gösterir.

● *Grafik levhalar.* Çeşitli şemaların hazırlanmasında grafik konsolların sunduğu imkânlar, birçok araştırıcıyı, bu uygulama türüne doğrudan uyarlanmış giriş araçlarını geliştirmeye yöneltti. Böylece 1964'de M. R. Davis ve T.O. Eillie, Fall Joint Bilgisayar Konferansı'nda ilk uygulamalı grafik levhasını tanıttılar: Rand levhası (Rand Corporation). Dış görünüş açısından, bu araç küçük bir resim tahtasına benzer ve ekranın önüne, ekranla dik açı yapacak biçimde, yani yatay olarak yerleştirilir. Çalışma ilkesi, levhaya dik konumda yerleştirilmiş hareketli özel bir kalemin x ve y koordinatlarının belirlenmesi esasına dayanır. Bu koordinatlar bağlı bulunan bilgisayara ya da muhtemelen grafik işlemciye gönderilir ve kalemin tüm hareketleri ekrandan görünür. Kalemin levha üzerindeki konumunu hassas biçimde saptamak için değişik yöntemler, (manyetik, akustik, voltmetrik vb.) kullanılabilir.

grafik yazılımlar

Bir grafik yazılım (lojisyel), bir bilgisayarla grafik bir iletişim arasında konuşmalı usulde çalışan bir uygulama programına katılacak bir programlar bütünüdür. Uygulama programcısı, programını gerçekleştirmek için, işlemlerin yürümesine yarayan giriş - çıkış operasyonlarından bazılarını seçer. Bu operasyonlar görüntüleme konsolu yardımıyla gerçekleştirilir. Bir desenin son tasviri çok alçak düzeyde elemanların oluşturduğu görüntü listeleridir (nokta ve doğru parçacıkları listeleri). Şu da bir gerçek ki uygulama programlarının çoğunun bu elemanları çizme yetenekleri yoktur. Bunların üzerinde çalıştıkları veriler aritmetik işlem tipine uygun olabilir, fakat nokta ve doğru parçacıklarından oluşmaları için hiçbir neden yoktur. O zaman, verilerin belirli bir anda grafik elemanlara dönüşmeleri gerekir. Buna göre, gerekli programlar zincirinin en genel şeması şu elemanlardan oluşur

1 - *Tanımlama yazımı,* uygulama programınca üretilen bilgilerden hareket ederek, bir grafik gösterim elde edilmesini sağlayan elemanları şifre (kod) haline getirir;

2 - *Görüntüye hazırlama yazılımı,* şifrelenmiş resimden, sanal bir görüntü düzlemi üzerine iki boyutlu deseni çıkartır;

3 - *Esas yazılım,* görüntüye hazırlama yazılımı tarafından üretilmiş bilgilerle son resmi elde etmeye yarar; yani esas yazılımın görevi, gerçek görüntü listesini kurmak ve ekranın kullanımını sağlamaktır (Bk. şek. 2).

Bu yazılımların her biri kendi içinde üç bölüme ayrılmış olabilir:
1 - Bir algoritma kitaplığı;
2 - Bir veriler yapısı;
3 - Bir bağlantı monitörü (veya yorumlayıcı).

uygulamalar: bilgisayar yardımlı tasarım

Enfografinin amacı, bilgisayarla kurulan bir grafik iletişim yardımıyla yapılan bir çalışmanın daha iyi olabilmesi için, maddi ve yazılı araçlar geliştirmektir.

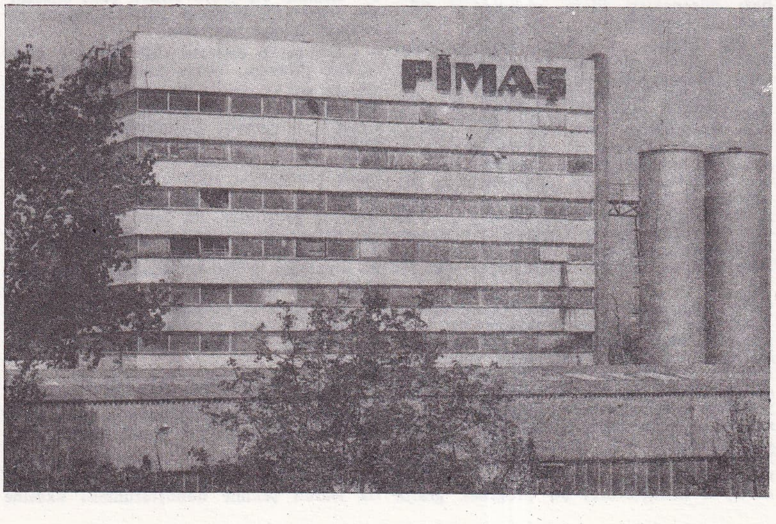

Enka Holding A.Ş. kuruluşlarından Pimaş Plastik İnşaat Malzemeleri Fabrikası

Enfografinin özel alanı, bilgisayar yardımlı tasarımdır (*Computer Aided Design: CAD*). CAD; kavranacak şeyi (objeyi) tanımlayacak verilerin yaratılması, bu şeyin fabrikasyonu için gerekli bilgilerin oluşturulması ve gelişmiş bir kavrama ulaşmak amacıyla bu verilerin kullanılması ile ilgilenir.

Bu veriler, bilgisayarda depolanmış kavram ve tanım verilerinden hareketle yaratılır. Uzun süre sadece belirli sanayi sektörlerinde (havacılık, elektronik, otomotiv) kullanılan CAD, günümüzde şirketlerin endüstriyel stratejilerinde anahtar rolünü üstlenmeye başlamıştır.

Endüstriye CAD'ın girmesi, uygulamaya yatkın yazılı ve maddi düzeneklerin kullanılmasına ve bu düzeneklerin ilgili endüstrilerin reel kapasitelerine uygun olmasına bağlıdır. Bir CAD sistemi, tüm diğer sistemler gibi belli bir amaca yönelik, çalışan dinamik içetkin (interactif) elemanlardan oluşmuştur. Bir CAD yoktur, fakat içetkin ve edilgen grafik tekniklerin kullanımı gibi değişmez özelliklerle tanımlanan tüm bir sistemler grubu vardır. Kullanılan araçlar, kullanıcıya her an kavranacak şey ya da modelinin işlemlerinin her noktasında müdahale olanağı tanımalıdır. Bu gereğe yalnız konuşmalı usul işlemi uygun düşer.

Tasarıma yardımcı programların gelişmişlik durumu ve etkililikleri, kavram yaratıcının rolüne ve müdahale sayısına bağlıdır. Burada, başka yerlerde olduğu gibi, bütünüyle otomatik görevler ve insan müdahalesinin fazları arasında bir uyum bulmak gerekir. Bu uyum, kullanılan bilişim araçlarının gücüne; gelişmiş yazılımlar yapabilme yeteneğine; insan - makine diyaloğunun zenginliğine bağlıdır.

CAD'ın devreye girişi; mimarlık, şehircilik, yol mühendisliği, gemi inşaatı, mekanik ve kimya gibi çok değişik tisiplinleri yakından ilgilendirmektedir. (L)

ENGEL (Marian Ruth), ingilizce yazan kanadalı kadın romancı ve gazeteci (Toronta 1933). Kanadalı yazarlar arasında ilk sırayı almasını sağlayan romanları şunlardır: *No Clauds of Glory* (Zafer Bulutları Yok) [1968], *Monodromos* (1975), *Bear* (Ayı) [1976], *The Glassy Sea* (Cam Gibi Bir Deniz) [1978]. Çocuk kitapları da yazdı: *Adventure at Moon Bay Towers* (Moon Bay Towers'da Macera) [1974]. (L)

***ENGELS,** esk. *Pokrovsk,* Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 161 000 nüf. Ulaştırma malzemeleri sanayii. (L)

***ENGLERT** (Giuseppe Giorgio), isviçreli besteci ve orgcu. — 1975'de Paris VIII (Vincennes) Üniversitesi bünyesinde Vincennes Sanat ve Bilgi - İşlem Topluluğu'nu kurdu. Amacı, karma donatımlarla elektronik müzik üretmek ve sunmaktı. Son eserleri: Sentetizör için *Quatuor 'S'* (1978 - 1979) ve 5 çalgı için *Trinsin* - *Funpol* (1980). Ayrıca *Sept heures d'activités continues autour de mini-ordinateurs* (Minibilgisayarlar Çevresinde Yedi Saat Sürekli Etkinlik) [1978] adlı ortaklaşa yapıma katkıda bulundu. (L)

ENGLİSH BAZAR Hindistan'da (Batı Bengal) kent. Berhampur'un kuzeyinde 61 000 nüf. (L)

***ENGLUND** (Einar), finlandiyalı besteci. — 5 senfoni, piyano için 2 konçerto (1955 ve 1974) ve viyolonsel için bir konçerto (1950) besteledi. *Beyaz Ren Geyiği* (1954) adlı filmin yanı sıra daha pek çok filmin müziğini yaptı. (L)

***ENGONOPULOS** (Nikolaos), yunanlı şair ve ressam. — Son kitabı: *Güller Vadisi* (1978). [L]

***ENİD,** ABD'de (Oklahoma) kent. — 44 000 nüf. (L)

Enka Holding A.Ş., İnşaat taahhüt sanayi ve ticaret dallarında etkinlik gösteren şirketler topluluğu. 1957'de bir inşaat şirketi olarak Şarık Tara ve Sadi Gülçelik tarafından kuruldu.

Günden güne gelişip genişleyerek 1982 yılında, bünyesinde 42 taahhüt sanayi ve ticaret şirketini barındıracak duruma geldi. Suudi Arabistan, Libya, Irak ve Ürdün'de inşaat taahhüdüne girmiş olan «Enka in-

Foto. X (MEYDAN)

şaat» Enka grubunun çekirdeğini oluşturur. Şirket Suudi Arabistan'daki faaliyetlerini «Enka Arabia» şirketi aracılığıyla yürütür. Grubun sanayi dalında 18 fabrika vardır. En önde gelenleri Pimaş Plastik İnşaat Malzemeleri A.Ş., Çimtaş Çelik İmalat ve Montaj A.Ş., Burtrak Traktör Sanayii, Elektrometal, Parsan çelik şirketleri, Enka Pazarlama'dır. (M)

***ENKÖPİNG,** İsveç'de (Uppsala kent. — 32 000 nüf. Makina sanayii. (L)

Enne Barajı, Kütahya ilinde Dereboğazı suyu üzerinde baraj. 1972 yılında işletmeye açılan baraj, içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 998 m; barajın temelden yüksekliği 41 m; talvegden yüksekliği 24 m; normal su kotu 996 m; normal su kotunda depolama hacmi 6,85 milyon m³; göl alanı 0,94 km²; sağlanan içme suyü 6 milyon m³'tür. (M)

***ENNEPETAL,** Federal Almanya'da (Rheinland - NordWestfalen) kent. — 36 300 nüf. (L)

ENUQİST (Per Olov), isveçli yazar (Hjoggböle, Västerbotten, 1934). Romanları, yaşanmış deneyimlere, anılara ve tarihsel belgelere dayanır. Nazizm (*Hess*, 1966), Baltık mültecileri (*Lejyonerler*, 1968), terörizm ve siyasal tutkular (*Münih Katedrali* ,1972), göç (*Müzisyenlerin Gidişi*, 1978) romanlarında işlediği konulardır. Yazar, *Sevicilerin Gecesi* (1975) adlı piyesiyle de Strindberg efsanesine karşı çıktı. (L)

***ENRICO** (Robert), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *Savaş Kurbanları* (le Vieux Fusil) [1975], *Un'neveu silencieux* (Sessiz Bir Yeğen) [1976], *l'Empreinte des Géants* (Devlerin İzi) [1979], *Pile ou face* (Yazı mı, Tura mı?) [1980], *Au nom de tous les miens* (Benimkilerin Tümü Adına) [1983]. (M)

***ENSCHEDE,** Hollanda'da (Overijsel) kent. — 142 000 nüf. (Hengelo ile birlikte 242 500 nüf.). Takımtezgâhları, kauçuk, elektronik sanayii. (L)

***ENSENADA,** Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent. — 35 000 nüf. (L)

ENSENADA, Meksika'da (Aşağı Kuzey Kaliforniya) liman kenti. Pasifik Okyanusu kıyısında. 113 300 nüf. Balıkçılık ve konservecilik. Çimento sanayii. Turizm merkezi. (L)

***ENSÜLİN** i. — ANSİKL. Tıp. 1972 yılından beri ensülin üzerinde pek çok araştırma yapıldı. Bu araştırmalar şeker hastalığının tanımında ve tedavisinde yeni görüşlere yol açan buluşlarla sonuçlandı.

Ensülini Sir Frederick Grant Banting ile Charles Herbert Best'in bulduğu öteden beri herkesçe kabul edilen bir görüştü. Oysa ensülini bulan kişi, bu iki araştırmacıdan birkaç ay önce onu yalın bir madde halinde saf olarak elde etmeyi başaran rumen biyokimyacısı Nicolae Paulesco'dur (1869 - 1931). Bu pankreas hormonu, ensüline bağımlı şeker hastalarının tedavisi için hastanelerde 1922'den beri kullanılmaktadır. Sonraki yıllarda daha etkili ensülinler yapılmaya başlandı. Ayrıca sıradan ensülinlerin yol açtığı bağışıklık tipi tepkilerden sakınmak için az antijenik ensülinlerin yapımına çalışıldı. Son yıllar, dokulardan çıkarılan ensülinin daha çok saflaştırılması ve tam saf ensülin elde edilmesi çabalarıyla geçti.

yeni ensülinler

Ensülinin çeşitli fraksiyonlarının kromatografi yöntemiyle ayrılması sonucunda *monopik* (tek pik) ve *monokompoze** (tek bileşik) ensülinler elde edildi. Monopik ensülin yüzde 99 saf ensülindir. Ama gene de biraz antijen özelliği taşır. Özel bir ayırma tekniğiyle bu fraksiyon daha da saflaştırıldığında monokompoze ensülin elde edilir. Bu saflaştırılmış ensülinlerin iyi tarafı, lokal alerjik tepkileri ve ensüline karşı bağışıklık cisimlerinin oluşmasını engellemeleridir. Saflaştırılmalarındaki önemli bir neden de bu ensülinlerin domuzdan elde edilmesidir (domuz ensülini tek bir aminoasit farkı ile insan ensülinine çok benzer). Monopik ve monokompoze ensülinlerin kullanımı, şırınga yerlerinde oluşan yağ dokusu bozukluklarını önler (ensülin şırınga edilen yerlerde yağ dokusu değişikliğe uğrar veya bu tip bozuklukların durmasını, hatta gerilemesini sağlar. Günlük ensülin gereksinimi 100 - 120 üniteyi aştığında ve radyoimmünolojik yöntemlerle ensüline karşı antikorlar saptandığında bu ensülinleri kullanmak şarttır.

Ensülin verirken damar yolunun seçilmesine, ancak şeker hastalarının ketoasidoz (aseton birikimi) komalarında, sidikte aseton ve şeker kontrolü sürekli olarak her iki saatte bir ensülin şırıngası yapılması gerektirdiği durumlarda başvurulur. Çabuk soğurulma nedeniyle, pratikte de kas içine yapılmaktan elden geldiğince sakınılmalıdır.

1977'de kaliforniyalı Rutter, Goodmann ve çalışma arkadaşları, laboratuvarda üretilmiş doğal bakterilere (*Escherichia coli*) ensülin sentezleme şifresi taşıyan sıçan hücresi genleri aşılamayı başardılar.

Teknik olarak, bakteriye sokmak ve orada çoğaltmak, yani bakterinin genleriyle yabancı genleri birleştirip bütünleştirmek için, kromozomdan bağımsız, değirmi küçük DNA (dezoksiribonükleikasit) parçacıkları olan ve bakteri içinde çoğalabilen plazmidler kullanılır.

Rutter ve Goodmann, yaptıkları deneyde, *Escherichia coli*'nin normalde salgıladığı bir enzim olan penisilinazı salgılatmakla yükümlü plazmidin içine, sıçanda ensülin öncüsü bir maddeyi yapan nükleikasit parçacığını sokmayı başardılar ve bu değişik plazmidi yeniden bakteriye verdiler. Bu plazmid naklinden sonraki bakteri kuşakları, ensülin geninin kopyalarını yapmaya koyuldular.

Yapılan bu genetik mühendisliği işlemleri, biyoloji alanında yeni çığırlar açtı; böylece üstün ve varlıklara ait proteinlerin de bakteri gibi çok basit organizmalarca yapılabileceği ortaya çıktı. 1978 ağustosunda Kaliforniya'da, ensülin yapımından sorumlu genetik materyal bu yöntemle verilerek bakterilere insan ensülini yaptırmak mümkün oldu.

dolaşan kandaki ensülin miktarı

Aktif ensülin saf olarak elde edildikten sonra çalışmalar onun miktarını belirlemeye yöneldi. Dolaşan kandaki ensülin miktarını belirlemek için araştırmacılar iki yol seçtiler: Biyolojik yöntemler ve radyoimmünolojik yöntemler. Biyolojik yöntemler, uluslararası derecelendirme sistemi buna göre çeşitli ensülin tiplerinin sınıflandırılmasını sağladı.

Radyoimmünolojik yöntemler biyolojik yöntemlere göre daha çok duyarlı yöntemlerdir. Biyolojik yöntemler dolaşan kandaki ensülinin ağırlığını ölçer, ama aktiflik derecesini göz önüne almaz. Bu nedenle radyoimmünilojik yöntemler biyolojik yöntemlerin yerini almıştır. Bu yöntemlerle biyolojik ortamlarda milimetrede nanogram derecesine kadar ensülin miktarı saptanabilir.

Antiensülin antiserumdan (insan veya kobay ensülini şırınga edilerek elde edilir) belirli bir miktara, hem radyoaktif iyot 125 veya 131'le tirozin çekirdeklerinden biri işaretlenmiş olan belirli miktarda ensülin, hem işaretlenmemiş, yani soğuk (plazma) eklenir. İki ensülin tipi arasında, kendilerine karşı oluşmuş bağışıklık cisimleriyle (antikor) birleşmek için âdeta bir yarış başlar. Ortamda ne kadar çok soğuk ensülin varsa antikorla birleşen işaretli ensülin o kadar az olur. Antijen-antikor kompleksi antikor bağlanmamış antijenden ayrılır ve her iki bölümün de radyoaktiflik derecesi ölçülür. Bir derecelendirme sistemiyle ensülin miktarı belirlenir.

ensülinin fizyolojik etkisi

Ensülinin başlıca görevi kan şekerini düşürmesidir. Kan şekerini düşürdüğü bilinen tek hormon da odur. Hedef organlarda (karaciğer, yağ dokusu, kas) ve hücrelerde meydana gelen süreçlerin sonucu tüm organizmada onun etkisi olarak yansıma bulur.

1970'li yıllarda, hormonla onu alan hücre arasındaki ilinti derin araştırmalara konu oldu. Ensülinin daha çok karaciğer ve yağ hücrelerinin zarlarında etkili olduğu anlaşıldı.

Hücredeki ensülin almacı, molekül yapısına bakarak ensülini tanır, başkalarından ayırdeder. Ensülin almacı hücrede, plazma zarında ve bu zarın büyük bir olasılıkla dış yüzeyinde yer alır.

Ensülinin etki mekanizması karmaşıktır. Son buluşlar onun iki yolla etki yaptığını düşündürmektedir:

— Hormon bazı enzimlerin özgül etkinliğinde değişiklik yaparak onların sentezlenmesini başlatma (glükokinaz veya yağ asidi sentetazda olduğu gibi) veya önleme biçiminde etki gösterir.

— Hormon fosforlu veya fosforsuz enzimlerde fosforları attırma şeklinde etki gösterir; böylece bazı enzimleri uyarırken bazılarını uyutur. Örneğin adenilsiklazı uyuturken fosfodiesterazı, fosfatazı, guanilsiklazı uyarır. Gen mühendisliği sayesinde insan ensülininin sentezlenmiş olması, birçok bilim adamında, yakın bir gelecekte şeker hastalarının hücrelerine normal ensülin yapımını ve düzenlenmesini sağlayacak genetik bilgi naklinin mümkün olabileceği ümidini uyandırmıştır. (L)

***ENTEBBE,** Uganda'nın eski başkenti. — 40 000 nüf. Ünlü botanik bahçesi. (L)

***ENTERFERON** i. Biyokim. — ANSİKL. Hücrelerin bir virüs enfeksiyonuna karşı doğal olarak ürettikleri bir glikoprotein olan enterferon vücutta o kadar az meydana gelir ki, bir gramın onda biri kadar enterferon elde etmek için hemen hemen 50 000 litre kan gerekir. Ocak 1980'de İsviçre'de Biogen firması için çalışan bir ekip, genetik* mühendisliği (*Ek 2*) yöntemlerine başvurarak insan akyuvarı enterferonu elde etmeyi başardılar. Elde edilen molekül doğal enterferondan biraz farklıysa da etkisi onunkine çok yakındır. *Escherichia coli* bakteri klonu bakteri başına ancak bir veya iki molekül enterferon yapabilir. Ama araştırmacılar ilerde daha fazla üretim yolunun bulunabileceği inancındadırlar.

Enterferon, virüslerin eylemini yok ettikten başka hücre çoğalmasını da önleyebilmektedir; bu bakımdan kanser tedavisinde kullanılabilir. Nitekim 1981 ocağında Teksas Üniversitesi'nden Dr. Gutterman ve ekibi, Hoffman - Laroche ve Genentech laboratuvarlarında genetik mühendisliği yöntemleriyle elde edilen enterferon'u denediler. Deneyin 6 ay süren ilk aşamasında, belli aralarla enterferon verilen 8 gönüllü hasta üzerinde yan etkiler araştırıldı. Virologların bir kısmı, bakteri kökenli enterferon'un insanlar üzerinde denenmesinin henüz erken olduğunu öne sürdüler. Çünkü her ne kadar enterferonun vücutta virüs enfeksiyonlarına karşı yararlı olduğu (herpes keratif ve gırtlak uru gibi hastalıkların tedavisinde enterferon başarıyla uygulanmaktadır) biliniyorsa da, normal hücre metabolizmasında oynadığı rol hakkında bilgiler yetersizdir. Ayrıca, insanda 13 tip enterferon vardır ve bunların her birinin sentezi çok sayıda (belki 10 tane) genin işe koşulmasını gerektirir. Üstelik bakterilerce üretilen enterferon tipinin kanserli hücrelerin çoğalmasını durdurduğu da kesinlik kazanmış değildir.

Enterferon ister insan kan hücrelerinin kültüründen elde edilsin (Finlandiya'da geliştirilen teknik), ister genetik mühendisliğiyle sağlansın, kanser tedavisinde kullanılabilir ancak elde edilen sonuçlar pek de umut verici değildir. Fransa'da miyeloid lösemili hastalarda yapılan enterferon tedavisi olumsuz sonuç verdi. İsveç, Büyük Britanya ve ABD'de iyileşmeler görüldüyse de bunlar kısmi ya da geçici olgular alarak nitelendi. Olumsuz sonuçlara neden olarak henüz enterferonun yeterince saf halde üretilemeyişi ve her hastanın farklı genetik duyarlığa sahip oluşu öne sürülmektedir. Yine de Amerikan Kanser Enstitüsü ocak 1981'de enterferonu kansere karşı savaşta kullanacağını ilan etti. Stanford Üniversitesi (California), Sydney Farber Enstitüsü (Boston) ve Vincent Lombardi merkezi'nde (Washington) 30-40 hastayı tedavi etmek üzere milyarlarca birim

enterferon satın aldı. İngiltere'de de 4 değişik kanser tipine yakalanmış 80 hasta üzerinde deneme yapmak üzere 1 milyon sterlin fon ayrıldı. Tedavide hasta başına 500 milyon - 1 milyar birim enterferona ihtiyaç vardır (enterferon birimi, standart hücre kültüründe bir virüs enfeksiyonu olduğunda, hücrelerin yüzde 50'sini koruyabilen enterferon miktarıdır).

Bu arada fransız Mérieux Enstitüsü (Lyon), Weizmann Enstitüsü ile (İsrail) girişti̇ği ortak projede, lösemili hastalardan alınan akyuvar kültüründen enterferon üretmeyi başardı. Halen 100 milyar birim stoku bulunan bu tip, yalnızca kanser tedavisinde kullanlabilmektedir. 1982'de hasta başına enterferonla tedavi bedeli 12-13 bin dolar dolayındaydı. (L)

***ENTRE RIOS eyaleti,** Arjantin'de eyalet. — 861 600 nüf. 78 781 km². (L)

***ENUGU,** Nijerya'da kent. — 167 500 nüf. Mobilya fibrikaları. Demir-çelik ve otomobil montaj sanayii. (L)

***ENVER HOCA,** arnavut siyaset adamı. — 1978'den sonra Çin Halk Cumhuriyeti ile ilişkilerini kopardı. Kasım 1981'de Kosova'da yaşayan arnavutların haklarını ve varlıklarını koruma amacı ile Yugoslavya' dan bazı isteklerde bulundu ve bu ülke tarafından, bölgede meydana gelen ayrılıkçı hareketlerden sorumlu tutuldu. (M)

***ENZENSBERGER** (Hans Magnus), alman yazarı. — Son romanı: *Anarşinin Kısa Yazı* (1974). *Mausoleum Siebenunddreissig Balladen aus der Geschichte des Fortsschritts* (Gelişme Tarihinin Otuz Yedi Baladının Anıtkabiri) [1975] adlı şiir kitabında, çağdaş toplumun ve onun ifade biçimlerinin siyasal ve yergili çözümlemesini yapar. (L)

***EPHRIKIAN** (Angelo), italyan bestecisi ve orkestra şefi. — 1971'den beri, Bolonya'da, Teatro Comunale'de yaylı çalgılar filarmoni orkestrasını yönetmektedir. (L)

***EPHRUSSI** (Boris), rus asıllı fransız genetikçisi. — (öl. Gif-sur-Yvette 1979). [L]

***EPINAL,** Fransa'da Vosges yönetim bölgesinin merkezi. — 42 810 nüf. Dokuma sanayii yüksek okulu. Hizmet merkezi. Kauçuk ve makina sanayii. Ormanlarla kaplı olan Epinal'de, her yıl uluslararası bir şenlik yapılmaktadır.

— *Epinal yönetim çevresi*, 15 kanton, 250 belediye, 232 267 nüf. (L)

***EPINAY-SUR-SEINE,** Fransa'da seine - Saint - Denis yönetim bölgesinde kanton yönetim merkezi. — 46 578 nüf. Kimya sanayii. Sinema stüdyoları. (L)

***ERALP** (Orhan), türk diplomatı. — NATO nezdindeki daimî temsilcilik görevinden Paris büyükelçiliği görevine atandı (1976). İki yıl sonra ikinci kez Birleşmiş Milletler delegeliğine getirildi (1978). Yaş haddini dolduruncaya kadar bu görevde kaldıktan sonra 1980 yılında emekliye ayrıldı. (M)

Teoman EREL

ERAVALLAN'lar, Kerala'da (Hindistan) yaşayan ve 1975'de sayıları birkaç yüzü bulan topluluk. Dravid soyundan gelen Eravallanlar, Tamul ve Malayalam karışımı bir lehçe konuşurlar. Aşiret olarak örgütlenmişlerdir ve ormanda yaşarlar. Ormanda yangın sonucu açılmış alanlarda tarım yapar ve toplayıcılıkla geçinirler. Animist olan Eravallanlar, tanrıların soyundan geldiklerine inanır, atalarına ve onların totemlerine tapar, büyük hindu bayramlarını da kutlar ve ölülerini gömerler. (L)

ERAY (Nazlı), türk kadın hikâyecisi (Ankara 1945). Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni bitirdikten sonra bir süre Hukuk, bir süre de Edebiyat Fakültelerinde okudu. Bir süre çevirmenlik yaptı. Türk Dili, Varlık, Oluşum, Dönemeç, Yazko-Edebiyat dergilerinde çıkan hikâyeleriyle verimli; bireysel ve toplumsal acıları hikâyeleştirmede başarılı, kadınlara özgü durumları cesaretle ele alan bir hikâyeci olarak dikkati çekti. Başlıca eserleri: *Ah Bayım Ah* (1976), *Geceyi Tanıdım* (1980), *Pasifik Günleri* (roman 1981). *Kız Öpme Kuyruğu* (1982). [M]

ERBA (Luciano), italyan yazarı (Milano 1922). Edebiyat eleştirmeni ve anlaşılmaz şiir akımını benimsemiş bir ozandır. Şiir kitapları: *Il bel paese* (Güzel Bir Ülke) [1955], *Il male minore* (Küçük Bir Kötülük) [1960], *L'anello di Moebius* (Moebius' un Yüzüğü) [1980]. (L)

***ERBAA,** Tokat ilinde ilçe. — 91 263 nüf., 76 köy. İlçe merkezi 25 243 nüf. (1980). [M]

***ERBAKAN** (Necmettin), türk siyaset adamı — 1975'te Süleyman Demirel başkanlığında kurulan ilk MC hükümetinde başbakan yardımcısı oldu ve sekiz bakanlık istedi. Demirel koalisyonun kurulabilmesi uğruna bakanlık sayısını 30'a çıkardı. İlk aylarda herhangi bir huzursuzluk çıkarmayan Erbakan, 1975'te yapılan Senato üçte bir yenileme seçimleri yaklaştıkça AP'ye çatmaya, onu bir dünya görüşünü savunmamakla suçlamaya, bunların yanı sıra hükümet içinde yeni birtakım istekler ileri sürmeye başladı. «Ağır sanayi hamlesi»ni başlattıklarını gürültüyle ilan ederek MSP'ye verilmiş bakanlıklara hazırlattığı projeler için, mali kaynak olup olmadığına ve bütçeden yeterli ödenek ayrılıp ayrılmadığına bakmaksızın peş peşe fabrika temelleri atmaya başladı. Bir süre sonra bu temel atma törenleri basında ve halk arasında alay konusu oldu. 1976'da temeli atılan fabrikaların yapımı için, 1977 bütçesinde yeterli ödenek ayrılmasını zorlayarak kabul ettirdi. Ayrıca MSP'li sanayi bakanına Maliye'den vize almadan ödeneklerini harcama yetkisi verilmesini istediyse de kabul ettiremedi. AP ve MHP' nin ne pahasına olursa olsun iktidarda kalmak istemelerini kötüye kullanan Erbakan çeşitli isteklerini kabul ettirmek için «kararnameleri imzalamayacaklarını» söyleyerek ve tek başına iktidardaymışçasına davranarak sık sık huzursuzluk çıkardı.

Demirel'in MSP'den kurtulmak için CHP ile anlaşarak Meclis'ten çıkarttığı karar üzerine 1977 haziranında yapılan erken seçimden MSP'nin yenilgiyle çıkması, Erbakan'a muhalefette kalma kararı verdirdi, Ecevit'in tüm ortaklık önerilerini olumsuz yanıtladı. Ama Ecevit hükümeti güvenoyu alamayınca Demirel'le hükümet kurmayı kabul etti. İkinci MC hükümetinin koalisyon protokolüne, TCK'nun 163. maddesinin değiştirileceği yolunda bir madde koyduran Erbakan, beş aylık ikinci MC hükümeti döneminde de sık sık gerginlikler yarattı. Ocak 1978'de CHP ağırlıklı bir hükümet kurulunca cumhuriyet başsavcısı, Erbakan'ın seçim öncesi konuşmalarından dolayı soruşturma açtı. Erbakan' ın konuşmaları Siyasi Partiler Kanunu'na aykırı bulunursa MSP'nin kapatılması için Anayasa Mahkemesi'nde dava açılabilecekti. MHP için de böyle bir tehlike söz konusu olduğundan MHP Konya milletvekili İhsan Kabadayı'nın bu konuya ilişkin maddenin değiştirilmesi için sunduğu yasa tasarısı kabul edildi. Basında «Erbakan'ı Kurtarma Yasası» diye nitelenen bu yasa değişikliğinin iptali için Cumhurbaşkanı'nın Anayasa Mahkemesi'nde açtığı dava olumlu sonuçlandı ama bu arada Erbakan ve partisi soruşturmadan yakasını sıyırmayı başardı.

MSP, 12 Eylül 1980 Harekâtına değin muhalefette kaldı. Erbakan televizyonda ve gazetelerde yayımlanan eleştirileriyle ilgi toplamaya çalıştı, daha önceki sloganlarını yineledi (milli görüş, ağır sanayi hamlesi, iman gücü, bağımsız Kıbrıs, AET'ye hayır, İslâm ülkeleriyle daha sıkı ilişkiler vb.).

MSP'nin 4. Büyük Kongresi'nden önce, Korkut Özal'ın genel başkan olacağı söylentileri dolaştıysa da Erbakan, gene genel başkan seçildi.

12 Eylül'den sonra, bir süre Kuşadası'nda oturmak zorunda bırakılan Erbakan ve partili arkadaşları 1981'de başlayan yargılama sonunda «MSP'yi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri ve laikliğe aykırı davrandıkları» gerekçesiyle hapis cezasına çarptırıldılar (1983). Erbakan'ın cezası dört yıl hapis, bir yıl dört ay Eskişehir'de güvenlik gözetimi olarak belirlendi. (M)

***ERBEN** (Mehmet Talat), türk fiziko-kimya bilgini. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

***ERBIL,** Irak'ta kent (Kerkük). 90 300 nüf. — *Erbil ili*, 493 000 nüf. (L)

***ERBIL** (Devrim), türk ressamı. — D. Güzel Sanatlar Akademisi'ndeki öğretim üyeliğinin yanı sıra İstanbul Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğünde bulundu (1980-1982). DYO resim yarışmasında (1976) ve Devlet Resim-Heykel sergilerinde başarı ödülleri aldı (1978-1981). İstanbul'da (1976, 1980, 1981) Ankara'da (1979, 1982) sergiler açtı. (M)

***ERBIL** (Leyla), türk kadın hikâyecisi. — Son eseri: *Eski Sevgili* (hikâyeler; 1977). [M]

***ERBUDAK** (Macit Rıza), türk bilim adamı. — (öl. İstanbul 1981). Son eseri: *Fizikse! Geodezi* (A. Tuğluoğlu ile birlikte, 1976). [M]

Ercan Holding A.Ş., ticari, sınai, zirai ve mali alanda etkinlik gösteren şirketler topluluğu. 11 mayıs 1973'te on bir ortak tarafından Kocaeli'nde kuruldu. Bir süre sonra merkezi İstanbul'a taşındı. 1974'de halka açık şirket haline geldi. 700 ortağı olan şirketin 1974'de 10 şirkette iştiraki vardı; bu sayı 1981 sonunda 26'ya yükseldi. Holdingin iştirakleri otomotiv, inşaat malzemeleri, kimya, tekstil, turizm ve ticaret, bankacılık ve hizmetler alanlarındadır. (M)

***ERCIŞ,** Van ilinde ilçe. — 73 343 nüf., 81 köy. İlçe merkezi 27 582 nüf. (1980). [M]

ERCIYES, Kayseri ilinde, merkez ilçenin Talas bucağına bağlı yerleşim merkezi. 8 425 nüf. (1980). Belediye. (M)

Erciyeş Üniversitesi, Kayseri üniversitesinin adı, yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında, Erciyeş Üniversitesi olarak değiştirildi. Bu düzenlemeyle bir fakülte (Fen-Edebiyat), 4 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Gevher Nesibe Tıp Tarihi) yeniden kuruldu. Gevher Nesibe Tıp Fakültesi'nin adı Tıp Fakültesi, İşletme Fakültesi'nin adı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi olarak değiştirildi. Kayseri Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürüldü ve Mühendislik Fakültesi adıyla üniversite bünyesine katıldı. Kayseri Yüksek İslam Enstitüsü İlahiyat Fakültesi adıyla fakülteye dönüştürüldü. Nevşehir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik, Kayseri Meslek, Yozgat Meslek yüksekokulları rektörlüğe bağlandı. Böylece üniversitede 5 fakülte, 4 enstitü, 3 yüksekokul yer aldı. 1982-1983 öğretim yılında Erciyeş Üniversitesi'nde 7'si profesör, 30'u doçent, 52'si yardımcı doçent, 226'sı uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere 315 öğretim elemanı, 2 309'u erkek, 479'u kız olmak üzere toplam 2 788 öğrenci bulunuyordu. (M)

***ERCOLANO,** esk. Resina*, İtalya'da (Campania) kent. — 57 000 nüf. Bağcılık. (L)

***ERÇEK,** Van ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 943 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 934 nüf. (1980). [M]

***ERDEBIL,** İran'da (Doğu Azerbeycan) kent. — 147 000 nüf. Halıcılık. (L)

***ERDEK,** Balıkesir ilinde ilçe. — 28 294 nüf., 31 köy. İlçe mberkezi 10 114 nüf. (1980). [M]

ERDEM (Ali Naili), türk siyaset adamı (Kemalpaşa, İzmir 1927). Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre avukatlık yaptı. AP'nin kuruluş çalışmaları sırasında kendi bölgesinde çaba gösterdi. 1961' de İzmir milletvekili seçilerek Meclis'e girdi. 1965'te de İzmir'den milletvekili seçildi. 1967'de Süleyman Demirel hükümetinde Çalışma bakanı oldu. 1969' seçimlerinde İzmir'den milletvekili oldu. 1973'te Naim Talu hükümetinde Çalışma bakanlığına getirildi. 1975'te Süleyman Demirel hükümetinde Milli Eğitim Bakanı oldu. Bakanlığı sırasında MHP'lileri kayıran atamalar yaptığı gerekçesiyle sürekli olarak eleştirildi; açılan davalar sonucu birçok kez Danıştay'ca tazminat ödemeye mahkûm edildi. 1977'de gene İzmir'den milletvekili seçildi. Meclis'teki görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı ile sona erdi. 1 haziran 1983'te

Foto. X (MEYDAN)

Çanakkale'de zorunlu ikâmete bağlandı. 30 eylül 1983'te serbest bırakıldı. (M)

***ERDEMLİ**, İçel ilinde ilçe. — 79 234 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 21 234 nüf. (1980). [M]

ERDİNÇ (Fahri), türk hikâye ve roman yazarı (Akhisar, Manisa 1917). Balıkesir İlköğretmen Okulu'nu bitirdikten (1938) sonra öğretmenlik yaptı. Bir süre Ankara Devlet Konservatuvarı'nın tiyatro bölümünde okuduktan sonra öğretmenliğe döndü. 1946'da Ankara Radya Tiyatrosu'nda oyuncu oldu. 1950'de Bulgaristan'a yerleşti. Edebiyata şiirle başlayan Erdinç'in *Şen Olasın Halep Şehri* (1945) adlı bir şiir kitabı yayımlandı. Ankara Radyosu'nda on kadar oyunu oynandı. 1947'den sonra Seçilmiş Hikâyeler ve başka dergilerde yayımlanan hikâyeleriyle tanındı. Toplumcu gerçekçilik anlayışına bağlı olan Erdinç'in *Göç* (1952) adlı oyunu ve *Akrepler* (1952), *Asi* (1955), *Memleketimi Anlatıyorum* (1960), *Diriler Mezarlığı* (1964) adlı hikâye kitapları; *İşte Böyle* (1956) adlı şiir kitabı; *Alinin Biri* (1958), *Acı Lokma* (1959), *Kore Nire* (1966) adlı romanları Bulgaristan'da basıldı. Türkiye'deyken yazdığı hikâyelerini *Türkiye Hikâyeleri* (İstanbul 1976) adlı kitapta topladı. Son romanı *Kardeş Evi* de İstanbul'da basıldı (1978). [M]

ERDMAN (Jean), amerikalı dansçı, koreograf ve pedagoji uzmanı (Honolulu, Havai 1917). Önce, Isadora Duncan'ın serbest dans stilini öğrendi. Sonra Martha Graham'la birlikte çalıştı. Bale düzenlemelerini bütüncü bir tiyatro anlayışıyla yaptı. 1943'te M. Graham topluluğundan ayrılarak kendi grubunu kurdu (Jean Erdman Dans Grubu [1972'de «The Open Eye» adını aldı]). Grubu için (beraber ve solo) pek çok bale düzenlemesi yaparken, bir yandan da New Dance Group'la çalıştı. Öncü müzik ustalarından esinlendi: John Cage (Ophelia), Lou Harrison (*Solstice*). Ezra Laderman ile sıkı işbirliği yaptı (*Harlequinade*). 1948'de New York'da kendi okulunu açan Erdman, çeşitli amerikan üniversitelerinde de dersler vermektedir. (L)

ERDOK (Neşe), türk ressamı (İstanbul 1940). İstanbul DGSA resim bölümünü bitirdi (1963). İspanya (1965/66) ve Fransa'da (1967-1972) eğitimini geliştirdi. 1972'de asistan olarak girdiği akademide öğretim üyesidir. 1964'ten sonra Devlet sergileriyle Fransa ve Sovyetler Birliği'nde düzenlenen karma sergilere katıldı. Paris ve İstanbul'da kişisel sergiler açtı. Portre ve figürlerinde akademik etkileri yerel ve duyarlı gözlemlerle birleştirerek çağdaş, gerçekçi bir anlatıma yöneldi. Vakko'nun düzenlediği «Yurtta Sulh, Cihanda Sulh» adlı resim yarışmasında birincilik ödülü aldı (1981). [M]

ERDOST (Muzaffer), türk yazarı (Artova 1930). Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi'ni bitirdi (1957). Pazar Postası, Ülke dergilerinde yazıişleri müdürlüğü yaptı. Açık Oturum adlı bir yayınevi kurdu, kısa süre sonra kapattı. Bir süre Ulus gazetesinde çalıştı. 1964'te Sol Yayınevi'ni kurdu. Geniş bir program içinde Marksist literatürün temel eserlerini Türkçeye çevirterek yayımladı. Bu yayınlarından dolayı bir kaç kez yargılandı ve ceza yasasının 142. maddesine aykırı eylemden toplam 15 yıl hüküm giydi. 1971'de girdiği hapishaneden 1974'teki genel afla çıktı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Ankara sıkıyönetim komutanlığı mahkemesince kardeşi İlhan Erdost'la birlikte komünizm propagandası yapmak iddiasıyla tutuklandı. Bir süre tutuklu kaldıktan sonra yargılanmasına tutuksuz olarak devam edildi. 1983 ortalarında yargılaması devam ediyordu. Önce çeşitli dergilerde yayımlanan şiir ve hikâyeleriyle sonra sol yayın organlarında çıkan siyasal içerikli inceleme ve araştırmalarıyla tanındı. Erdost'un *Türkiye Üzerine Notlar* (1971) adında bir kitabı vardır. (M)

***ERDURAN** (Refik), türk yazarı. — Milliyet'te, 1982'den sonra da Güneş gazetesinde yayımladığı fıkralarında güncel olayları, toplumsal temelle bağıntılarını gözardı etmeden, esprili bir dille ele aldı; bürokratik mekanizmanın aksaklıklarına, değişen toplumsal yapılarla eski yasaların uyumsuzluğu olgusunu vurgulamayı sürdürdü. (M)

***EREĞLİ** (KARADENİZ - *si*). Zonguldak ilinde ilçe. — 162 853 nüf., 132 köy. İlçe merkezi 50 105 nüf. (1980). [M]

***EREĞLİ** (KONYA - *si*), Konya ilinde ilçe. — 118 919 nüf., 84 köy. İlçe merkezi 56 931 nüf. (1980). [M]

***EREĞLİ** (MARMARA - *si*), Tekirdağ ilinde Çorlu ilçesine bağlı bucak. — 7 583 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 3 102 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları.** — Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen ikinci yüksek fırın (Zübeyde) 1978'de üretime geçti. Fuel-oil ve oksijen enjeksiyonlu, yüksek tepe basınçlı ve 1 100°C sıcaklıkta hava üflemeli olan Zübeyde'nin hazne çapı 9,7 m, yıllık kapasitesi bir milyon tondur.

Ayşe'den sonra ERDEMİR kompleksine eklenen Zübeyde, kuruluşun yıllık kapasitesini 1 800 000 tona yükseltti. Kompleksin sıcak şerit haddesinin yıllık kapasitesi 550 000 ton, yarı kontinü sıcak şerit haddesinin yıllık kapasitesiyse 1 666 000 tondur. Çelikhanenin oksijen ihtiyacının karşılanması amacıyla 1977'de üçüncü bir oksijen fabrikası daha yapıldı. Günlük kapasitesi 210 ton olan üçüncü üniteye, 1983'te eklenen nitrojen ve argon fabrikasının kapasitesi ise 3 000 Nm^3/saat nitrojen ve 95 Nm^3/saat argon'dur. ERDEMİR'in günlük tatlı su ihtiyacı 80 000 m^3'tür. Kuruluş, baştan beri tatlı su ihtiyacını, çok yakınında denize dökülen Gülüç ırmağından karşılamaktadır. Ancak, kurak aylarda ırmağın suyu, ihtiyacı karşılayamadığından, ERDEMİR, ırmak üzerinde 6 000 000 m^3 su depolama kapasitesi olan beton gövdeli bir baraj kurmuştur. (M)

EREL (Teoman), türk gazetecisi (Konya 1940). Ankara Basın-Yayın Yüksek Okulu'nu bitirdi. 1960'da gazeteciliğe başladı. Yeni Gün gazetesinde ve Anka ajansında istihbarat şefliği yaptı. Günaydın gazetesinde bir süre köşe yazarlığı yaptıktan sonra 1980'de Milliyet gazetesine geçti ve Teleks başlığını taşıyan köşesinde güncel ve siyasal yazılarını sürdürdü. (M)

***EREM** (Faruk), türk hukukçusu. — 1980'de Türkiye Barolar Birliği başkanlığından ayrıldı. Yeni eserleri: *Türk Ceza Hukuku Özel Hükümler* (Nevzat Toroslu ile birlikte; 1975), *Ceza Hukukunda Hümanist Doktrin* (1980). [M]

ERENLER, Sakarya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 15 372 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ERENTEPE**, Muş ilinde, Bulanık ilçesine bağlı bucak. — 19 592 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 2 359 nüf. (1980). [M]

ERENUS (Bilgesu), türk kadın oyun yazarı (Bilecik 1943). İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. 1965-1973 arasında İstanbul Radyosu'nda metin yazarı prodüktör olarak çalıştı. TRT Radyo oyunları yarışmasında *Evli Evine Köylü Köyüne* adlı oyunuyla başarı ödülü kazandıktan (1970) sonra oyun yazmaya yöneldi. AST'ın sahnelediği ilk oyunu *El Kapısı* (1973) ile dikkati çekti. Öteki eserleri: *Ortak* (1976), *Nereye Payidar?* (1976), *İkili Oyun* (1982'de basıldı. Avni Dilligil Tiyatro Ödülü 1978), *Kaside* (1980'de basıldı; Milliyet Sanat Dergisi Çocuk Oyunları Yarışması birincilik ödülü 1979). [M]

ERER (Tekin), türk gazetecisi ve yazarı (Artvin 1921). İstanbul İktisat Fakültesi'ni bitirdi (1947). Aynı yıl Ecvet Güresin'le birlikte Türkiye Ticaret Postası adında bir gazete çıkarmaya başladı. 1961'den sonra iktidar partisini (Adalet Partisi) tutan gazetelerde köşe yazarlığı yaptı. 1965 - 1969 döneminde Demokratik Parti'den İstanbul milletvekili olarak TBMM'de bulundu. 1970'te Tercüman gazetesinde sürekli köşe yazarlığına başladı.

Eserleri: *Altın Pınar* (1942), *Yaşamak ve Ölmek* (1954), *Haydarpaşalılar* (1958), *Türkiye'de Parti Kavgaları* (1963), *Yassıada ve Sonrası* (1964), *Basında Kavgalar* (1965), *Dil ve Yazı* (1972), *Lider Demirel* (1977). [M]

***EREZ** (Mesut), türk maliyecisi ve bankacısı. — Eskişehir Bankası idare meclisi üyesi oldu. *Bankalar Sistemi ve Devlet Kontrolu* (1975) adında bir kitap yayımladı. (M)

***EREZ** (Naşid), türk hekimi. — 1981 yılında İstanbul'da öldü. (M)

EREZ (Selçuk), türk hekimi (İstanbul 1936). Ünlü hekim Naşid Erez'in oğludur. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra Birleşik Amerika'ya giderek Columbia Üniversitesi'nde (New York) jinekoloji dalında uzmanlaştı, Baylor Üniversitesi'nde (Houston) jinekolojik kanser üzerine araştırmalar yaptı. Yurda dönünce uzman olarak İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi'ne girdi. 1974'te doçent 1978'de profesör oldu. Çeşitli yerli ve yabancı dergilerde ve yerli gazetelerde sanat ve genel sağlık, özellikle jinekolojik kanser konularında yazıları yayınlandı. 1982'den beri Güneş gazetesinde, sağlık ve toplum sorunları üzerinde köşe yazıları yazmaktadır. (M)

***ERFELEK**, Sinop ilinde ilçe. — 23 592 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 3 066 nüf. (1980). [M]

ERFTSTADT, Federal Almanya'da (Kuzey Rheinland - Westfalen) kent. — Erft nehri kıyısında. 39 000 nüf. (L)

***ERFURT**, Doğu Almanya'da kent. — 207 000 nüf. Konfeksiyon, büro makinaları, bilişim sanayii.

— *Erfurt ili*, 1 237 400 nüf, 7 349 km². (L)

***ERGANİ**, Diyarbakır ilinde ilçe. — 59 359 nüf., 71 köy. İlçe merkezi 24 218 nüf. (1980). [M]

***Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi.** — 16 000 ton/yıl blister bakır kapasitesiyle üretimini sürdüren işletmeye, 1973 yılında bir asitsülfürik fabrikası eklendi. İzabehane bacası gazlarıyla, kavurma ünitesinde oluşan SO_2 gazının değerlendirildiği ve kontakt yöntemine göre çalışan asitsülfürik fabrikasında, asitsülfürik yapmak için hammadde olarak ,değişik bileşim ve özelliklerde bakır konsantresi gazları, konverter gazları, pirit konsantresi kavurma gazları kullanılmaktadır. Elde edilen $H_2\ SO_4$'ün yüzdesi 98'dir. Gaz yıkama ve soğutma kuleleri, yaş elektrofiltreler, kurutma kuleleri, konverter sistemi ve absorbsiyon sistemi ünitelerinden oluşan fabrika, 120 000 ton/yıl kapasitelidir. Ergani Bakır İşletmesi Müessesesi, yüz elliyi aşkın teknik ve idari elemana, bin beş yüzden çok işçiye iş olanağı sağlamaktadır. (M)

ERGENEKON (Yılmaz), türk devlet adamı ve maliyecisi (Adapazarı 1929 - Ankara 1983). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler ve Hukuk fakültelerini bitirdikten (1948) sonra değişik ilçelerde maiyet memuru ve kaymakam olarak çalıştı. Hukuk Fakültesi'nde asistan ve doçent oldu. Bir süre serbest avukatlık ve yöneticilik yaptı. Türkiye Odalar Birliği Genel Sekreterliği ve Devlet Planlama Teşkilatı'nda şube müdürlüğü, hukuk müşavirliği, daire başkanlığı görevlerinde bulundu. 1973 seçimlerinde İzmir'den, 1977'de Bursa'dan AP milletvekili olarak meclise girdi. 1. Milliyetçi Cephe hükümetinde maliye bakanı (1975 - 1977), 1979'da kurulan 2. Milliyetçi Cephe hükümetinde ulaştırma bakanı oldu. Ulaştırma bakanıyken Demirel ailesine yakınlığı ve Mobilya yolsuzluğu olayında Yahya Demirel'i koruyucu tutumu nedeniyle ağır eleştirilere uğradı. 12 Eylül Harekâtı'yla milletvekilliği ve bakanlık görevi sona erdi. (M)

***ERGİN** (Feridun), türk iktisatçısı ve yazarı. — 1981'de Danışma Meclisi üyeliğine seçildi. Anayasa Komisyonu'nda bir süre çalıştı; anayasanın kabulünden sonra DM üyeliğinden çekilerek üniversitedeki öğretim görevine döndü (1982). Yeni eserleri: *Kredi Sistemi* (1975), *K. Atatürk* (1978), *Para ve Kredi Teorileri* (1981). [M]

***ERGİN** (Muharrem), türk dilbilgisi uzmanı. — Yeni eserleri: *Türkiye'nin Bugünkü Meseleleri* (2. bs. 1975), *Türk Dili I, II* (liseler için, 1976 - 1977). [M]

***ERGÜDER** (Recai), türk hekimi. — 1978'de Kızılay genel başkanlığından ayrıldı. (M)

***ERHARD** (Ludwig), batı almanyalı iktisatçı ve siyaset adamı. — (öl. Bonn 1977). [L]

Tekin ERER

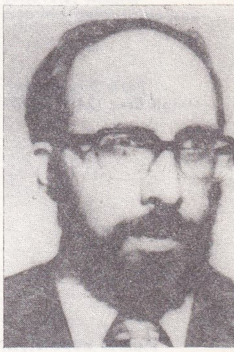

Selçuk EREZ

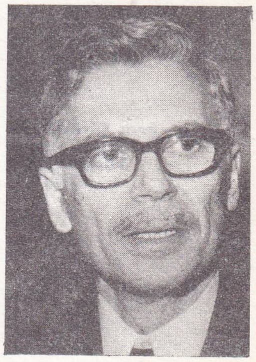

Yılmaz ERGENEKON

***ERHAT** (Azra), türk kadın yazarı. — (öl. İstanbul 1982). Yeni kitapları yayımlandı: *Mektuplarıyla Halikarnas Balıkçısı* (1976), *Homeros (Gül ile Söyleşi)* [1976], *Hesiodos, Eseri ve Kaynakları* (S. Eyüboğlu ile birlikte, 1977), *Sevgi Yönetimi* (1978), *Troya Masalları* (çocuklar için, 1981). [M]

***ERİE,** ABD'de (Pennsylvania) kent. — 129 200 nüf. Makina yapımı. Tersaneler. Demiryolu, kimya, kauçuk, konfeksiyon sanayii. (L)

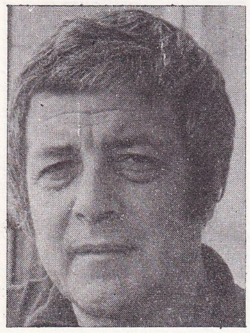

Metin ERKSAN

***ERİM** (Nihat), türk hukukçusu ve devlet adamı. — 19 temmuz 1980'de Dragos'ta (İstanbul) dört solcu teröristin açtığı yaylım ateşi sonunda öldü. Bir süre sonra yakalanan katiller, sıkıyönetim mahkemesince yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldılar. (M)

***ERİMEZ** (Dinçer), türk ressamı. — İstanbul'da sergi açtı (1978). DYO resim yarışmasında mansiyon (1981), Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri konulu resim yarışmasında ödül aldı (1981). [M]

***ERİNÇ** (Sırrı), türk coğrafyacısı. — Yeni eserleri: *Vejetasyon Coğrafyası* (1977), *Ege Denizi, Türkiye ile Komşu Ege Adaları* (Talip Yücel'le birlikte; 1978). [M]

***ERİTRE veya ERİTREA,** Etyopya'da bölge. — 118 000 km²; 2 125 000 nüf.

— *Tar.* 1974 ihtilâli ve arap ülkelerinin yardımları Etyopya hükümetinin durumunda bir değişiklik yaratmadı. 1977 yılı ortalarında Asmara'yı kuşatan Etyopya ordusu, yalnız Massaua ve Assab'ı denetim altına alabildi. Sovyetler Birliği ve Küba'nın yardımı, etyopyalıların yeniden üstünlük kurmaları ve 1978 yılı içinde bölgenin büyük bir bölümünü yeniden ele geçirmelerini sağladı. Eritreli milliyetçiler birbirine hasım Eritre Halk Kurtuluş Cephesi ve Müslüman Eritre Kurtuluş Cephesi olarak ikiye bölünmüştüler. Dış yardımlara rağmen kuzeyi yeniden ele geçiremeyen Etyopya ordusu, 1979 yılı sonunda Nakfa önünde bekleyişe geçti ve 1980 ocağında Eritre kuvvetlerinin kuşatma harekâtı sonucunda önemli bir yenilgiye uğradı. Sonraki aylarda gözlenen Etyopya - Sudan yakınlaşması sırasında, Sudan taraftarı özerk bir Eritre bölgesi yaratılması görüşü gündeme geldiyse de önemli bir yankı uyandırmadı. 1980 aralığından başlayarak Etyopya ordusu Eritre milliyetçileri karşısında üstünlük sağladı. Yörenin başkenti Asmara'nın yabancı turistlere açılması bu üstünlüğün bir kanıtı oldu. Yine de yirmi yılı aşkın bir süredir devam eden milliyetçi eylemlerin ardı kesilmedi. Etyopya askeri hükümeti 1981 sonunda, SSCB'nin desteğinde Kızıl Yıldız harekâtını başlattı; ancak kimyasal silâhların kullanıldığı bu saldırı uluslararası düzeyde Etyopya aleyhine sonuçlar verdi. 1982 başlarında dünya kamuoyu bu insanlık dışı saldırıdan ötürü Etyopya yönetimini kınadı. 1982'den sonra da Eritre sorunu, Etyopya için önemini korumaya devam etti. (LM)

Ermeni terörünün kurbanlarından birkaçı:

Paris Büyükelçisi İsmail Erez (24.10.1975)

Madrid büyükelçisi Zeki Kuneralp'in eşi ile birlikte vurulan bacanağı Beşir Balcıoğlu (2.6.1978)

Paris Büyükelçiliği turizm ataşesi Yılmaz Çolpan (22.7.1979)

Türkiye'nin Paris Konsolosluğu'na ermeni saldırısı: 1 ölü, 3 yaralı, 40 rehine (24.9.1981)

***ERİVAN,** Ermenistan Federe Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin başkenti. — 1 109 000 nüf. Elektrometalurji. Siyasi ve idari kuruluşlar, üniversiteler, bilimsel kurumlar (Bilimler Akademisi). [L]

***ERKAL** (Genco), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. — Dostlar Tiyatrosu'nda yönetmelik ve oyunculuk görevini sürdürdü. *Havana Duruşması* (Haus M. Enzensberger'in, 1974 - 1975), *Sabotaj Oyunu* (M. Koper'in, 1975 - 1976), *Bitmeyen Kavga* (J. Steinbeck'in, 1976 - 1977), *Devrik Süleyman* (A. Eugin'in, 1977 - 1978), *Brecht Kabare* (1978 - 1979) ve *Ağrı Dağı Efsanesi* (Yaşar Kemal'in, 1981 - 1982), *Galilea Galilei* (B. Brecht'in, 1982 - 1983) oyunlarıyla ilgi çekti. 1981'de A. Özgentürk'ün *At* filmiyle sinemaya adım attı ve 1982 Antalya Şenliği'nde «en iyi erkek oyuncu» seçildi. Son filmleri. *Hakkari'de Bir Mevsim* (E. Kıral, 1982), *Faize Hücum* (Z. Ökten, 1983). [M]

***ERKİLET,** Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 185 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 3 651 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ERKİN** (Feridun Cemal), türk diplomatı ve devlet adamı (öl. İstanbul 1980). — Cumhurbaşkanlığı kontenjan senatörlüğü 1976'da sona erdi. *Dışişlerinde 34 Yıl* (1980) adlı kitabında anılarını topladı. (M)

ERKMEN (Hayrettin), türk hukukçusu, iktisatçısı ve siyaset adamı (Giresun 1915). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (1938) ve Lozan Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1946). Cenevre İktisat Fakültesi'nde doktora yaptı (1948). 1950'de Giresun'dan DP milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1953 - 1955 ve 1957 - 1958 arasında çalışma bakanı, 1958 - 1960 arasında da ticaret bakanı, olarak görev yaptı. Yassıada yargılamalarında 10 yıl hapse mahkûm oldu; 1964'te tahliye edildi. İstanbul Galatasaray İşletmecilik Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Siyasi hükümlüler için çıkarılan aftan sonra siyasi haklarını elde ederek AP'ye girdi. 1975'te Giresun'dan AP senatörü seçildi. 1978 yılı sonunda kurulan son Demirel hükümetinde dışişleri bakanı oldu. Yunanistan'a karşı yumuşak ve müsaadekâr bir siyaset uyguladığı gerekçesiyle CHP'nin verdiği ve MSP'nin de desteklediği gensoru önergesi üzerine 5 eylül 1980'de bakanlıktan düşürüldü. Adalet Partisi kendi bakanını gensoru sırasında gereğince savunmadı. Parlomentodaki görevi de 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

ERKRATH, Federal Almanya'da (Kuzey Rheinland - Westfalen) kent. Düsseldorf'un doğusunda. 39 200 nüf. (L)

***ERKSAN** (Metin), türk film yönetmeni. — 1978'de *Sensiz Yaşayamam* ile sinemaya bir filmlik dönüş yaptı. 1982'de TV için *Preveze'den Önce* adlı tarihsel konulu bir dizi-film yönetti. 1970'lerdin ortalarından beri Mimar Sinan Üniversitesi, Sinema - TV Merkezi'nde (eski Sinema - TV Enstitüsü) öğretim üyeliğini sürdürüyor. (M)

***ERLANDER** (Tage Fritiof), isveçli siyaset adamı. — 1969'da Sosyal Demokrat Parti başkanlığından ve başbakanlıktan istifa etti. Yerine Olof Palme başbakan oldu. (L)

***ERLANGEN,** Federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 100 600 nüf. Metalurji, deri, makina sanayii. (L)

***ERMENEK,** Konya ilinde ilçe. — 57 654 nüf., 48 köy. İlçe merkezi 12 202 nüf. (1980). [M]

***ERMENİ** i. — *Ermeni Sorunu.* Osmanlı imparatorluğunda, bir azınlık olarak Ermeniler yüzyıllar boyu Türklerle ve öteki azınlıklarla birlikte tam bir uyum içinde yaşadılar. İmparatorluğun üst yönetim kademelerine seçkin kadrolar, sanat ve edebiyat alanında değerli kişiler yetiştirdiler; Türk dilinin ve kültürünün gelişmesine katkıda bulundular. Fakat imparatorluğun gerileme döneminde, azınlık psikolojisinin dürtüsü ve devletin içinde bulunduğu bunalımdan yararlanmak isteyen dış güçlerin (Rusya, İngiltere vb.) kışkırtmasıyla, birtakım ayrılıkçı örgütler kurarak anavatanı bölmeyi ve bağımsız bir «Ermeni devleti» kurmayı amaçlayan zararlı faaliyetlere giriştiler. Bu cemiyetler, zamanla, Taşnak cemiyetine bağlı partizan ermeni çetelerinin silahlı saldırılarına dönüştü; ülkenin çeşitli yörelerinde Türkler'le Ermeniler arasında yer yer kanlı olaylar meydana geldi (1914). Bu durumu önlemek ve soruna kesin bir çözüm getirmek isteyen Osmanlı Devleti, Ermeniler'i eylemde bulundukları yerlerden başka ve güvenli yerlere göç ettirmeyi öngören «Techir Kanunu»nu çıkardı (1915). Bu kanunun uygulanışı Ermeni toplulukları arasında çeşitli şikâyetlere yol açtı; Ermeniler'in kitle halinde öldürüldükleri ileri sürüldü. Bunun üzerine Osmanlı Devleti kovuşturmalar yaptırdı ve yöneticilerden suçlu görülerek idam edilenler bile oldu (1915 - 1919).

Ermeni sorunu, Milli Mücadele döneminin başında kapanmış görünüyordu. Kurtuluş Savaşı sırasında ingilizlerin Kars ve fransızların Adana yöresinde birer bağımsız ermeni devleti kurdurma çabaları, ermeni sorununu yeniden gündeme getirdi. Fakat Anadolu'nun çeşitli yörelerini işgal eden yabancı güçlerle birlikte Ermeniler'in de yenilmesi ve yeni bir devletin (Türkiye Cumhuriyeti) kurulması sonunda ermeni sorunu kesinlikle kapanmış oluyordu.

Ne yazık ki bu sorun yıllarca sonra, fanatik Ermenilerin ve özellikle de birtakım karanlık düşünceli dış güçlerin tahrikleriyle, yeniden ortaya çıkartıldı. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı Devleti'nden «reddedilmiş miras» olarak devraldığı *Ermeni Sorunu,* yarım yüzyıllık bir aradan sonra, Türkiye dışında (özellikle Ortadoğu, ABD ve Fransa'da) yerleşmiş Ermeniler'ce yeniden alevlendirildi. 24 nisan günü, 1915 - 1919 döneminin tarihe karışmış olayları için her yıl tekrarlanan bir «öç alma» kampanyasının sürekli propaganda günü haline getirildi. Sonra bu propaganda birtakım gizli ermeni terör örgütlerince (ASALA ve benzerleri) yurt dışındaki türk diplomatları ile türk temsilcilikleri hedef alınarak silahlı eyleme dönüştürüldü. Hem yurt içindeki hem de yurt dışındaki Ermeniler'in büyük çoğunluğu tarafından da lanetlenip kınanan bu akıldışı «öç alma» isteğinin neden olduğu ilk olay, 1973'te San Francisco'da, davet edildikleri bir otelde, iki türk diplomatının (Los Angeles başkonsolosu Mehmet Baydar ve yardımcısı Bahadır Demir) yetmiş yaşlarında fanatik bir ermeni tarafından öldürülmesi oldu. Bu olayı, çeşitli gizli ermeni terör örgütlerince değişik ülkelerde türk diplomatlarına ve temsilciliklerine karşı düzenlenen silahlı ve bombalı saldırılar izledi. Bu saldırılarda birçok türk diplomatı ve yakınları öldürüldü: Viyana büyükelçisi Daniş Tunalıgil (22 ekim 1975), Paris büyükelçisi İsmail Erez (24 ekim 1975), Beyrut büyükelçiliği birinci kâtibi Oktar Cerit (ocak 1976), Vatikan büyükelçisi Taha Carım (9 haziran 1977), Madrit büyükelçisi Zeki Kuneralp'ın eşi Necla Kuneralp (2

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); Pelleton/Sipa-press; sipa-press; Ledru/Sygma; Villard/Sipa (LAROUSSE)

haziran 1978), Amsterdam büyükelçisinin oğlu Ahmet Benler (12 ekim 1979), Paris büyükelçiliği turizm ataşesi Yılmaz Çolpan (22 aralık 1979), Atina büyükelçiliği idari ataşesi Galip Özmen ve kızı Neslihan Özmen (31 temmuz 1980), Sidney (Avustralya) başkonsolosu Şarık Arıyak (17 aralık 1980), Paris büyükelçiliği çalışma ataşesi Reşat Moralı (14 mart 1981), Los Angeles (ABD) başkonsolosu Kemal Arıkan (28 ocak 1982), Boston (ABD) bölgesi fahri konsolosu Okan Gündüz (5 mayıs 1982), Lizbon büyükelçiliği idari ataşesi Erkut Akbay (7 haziran 1982), Ottawa büyükelçiliği askeri ataşesi Attila Altıkat (27 ağustos 1982), Burgaz (Bulgaristan) başkonsolosluğu idari ataşesi Bora Süelkan (6 eylül 1982), Belgrad büyükelçisi Galip Balkar (9 mart 1983), Lizbon büyükelçiliği maslahatgüzarı Yurtsev Mıhçıoğlu'nun eşi Cahide Mıhçıoğlu (27 temmuz 1983). Türk diplomatlarına ve yakınlarına yönelik bu saldırılar zaman zaman kitle katliamına dönüştü: ASALA üyesi iki teröristin Ankara Esenboğa havalimanında giriştiği silahlı eylemde 5 kişi öldürüldü, 72 kişi yaralandı (7 ağustos 1982); yine aynı örgütün Paris Orly havalimanında düzenlediği bombalı saldırıda 7 kişi (3 türk, 4 fransız) öldürüldü ve 60 kişi yaralandı (15 temmuz 1983).

Bu terör olaylarında, Esenboğa'da ele geçirilen (biri ölü, biri diri) teröristlerden başka, hemen hemen hiç bir terörist yakalanmadı ya da yakalanmak istenmedi. Yalnız son olarak Türkiye'nin Lizbon büyükelçiliğini ve elçilik konutunu basan (27 temmuz 1983) 5 ermeni teröristten biri Türk elçilik güvenlik görevlileri, dördü de Portekiz güvenlik görevlileri tarafından ölü olarak ele geçirildi. (M)

***ERMENİSTAN,** Federe Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, SSCB federe cumhuriyetlerinin en küçüğü. — 29 800 km², 3 031 000 nüf. Bakır, molibden ve çokmetalli cevher çıkarımı. Yapı malzemeleri (mermer, tüf). Plastik sanayii. (L)

***ERMOLAYEV** (Aleksey Nikolayeviç), sovyet dansçısı ve eğitimcisi. — (öl. Moskova 1975). 1961'de Bolşoy Bale Okulu'nda erkekler sınıfını kurdu ve 1968'den itibaren yönetti. Vladimir Vasilyev, Mihail Lavrovski ve Yuri Vladimirov gibi ünlü dansçılar yetiştirdi. (L)

***ERNAKULAM,** Hindistan'da (Kerala) kent. — 213 800 nüf. Balıkçılık. Besin sanayii. (L)

***ERODE,** Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 169 600 nüf. Ulaştırma malzemeleri. Pamuk çırçırlama fabrikaları. (L)

***EROL** (Turan), türk ressamı. — Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar Ödülü'nü Adnan Varınca ile paylaştı (1980). Günsel Renda ile birlikte *Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi Cilt I*'i (1980) yayımladı. Çeşitli galerilerde Ankara'da (1976, 1978, 1981), İstanbul'da (1977, 1979, 1980) yeni sergiler açtı. (M)

***ERRO** (Gudmundur Gudmundsson **FERRO,** - denir), izlandalı ressam. — 1974'de yaptığı *Çin Tabloları*'nda çağdaş toplumu, 1976'da yaptığı *Uzay Programı*'nda güncel olayları, çeşitli resim kolajlarıyla ve serpiştirmelerle yerdi. (L)

***ERSEK** (Siyami), türk cerrahı. — Göğüs Cerahisi başhekimi ve direktörü iken 1981'de Danışma Meclisi'ne İstanbul üyesi olarak girdi. (M)

***ERSİN** (Nurettin), türk generali. — 1977' de 1. ordu komutanlığına, 1978'de Kara Kuvvetleri komutanlığına getirildi. 12 Eylül 1980'de yönetime el koyan Milli Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinden biri oldu. 1982 Anayasası'nın geçici 2. maddesi uyarınca TBMM'nin göreve başlamasından sonra oluşacak altı yıl süreli Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nde yer alacağı belli oldu. 1 temmuz 1983'te Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in çekilmesiyle boşalan Genelkurmay Başkanlığı görevini devraldı. (M)

ERSOY (Bahir), türk sendikacısı ve siyaset adamı (Osmaniye 1920). Liseyi bitirdikten sonra işçi olarak çalıştı, sendikacılık yaptı. Uzun yıllar CHP saflarında siyasetle uğraştı. 1977'de CHP'den İstanbul milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Birinci ve ikinci Ecevit hükümetlerinde Çalışma bakanı olarak görev yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtıyla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

ERSOY (Bülent), türk sanat müziği sanatçısı (İstanbul 1952). Müziğe Kadıköy Musiki Derneği'nde başladı. Bebek Belediye Gazinosu'nda sahneye çıktı. Klasik türk sanat müziği sanatçısı olarak üne kavuştu. Pek çok 45'lik plak ve uzunçalar doldurdu; birçok kez altın plak ödülü aldı. Kadın giysileri ve kadınsı davranışlarıyla ilgi çekerek çalgılı gazinolarda sanatını sürdürürken 1980 yılında kadın kılığıyla sahneye çıkması yasaklandı. Sanatçı bunun üzerine İngiltere'ye giderek ameliyatla cinsiyet değiştirip kadın oldu. Ne var ki cinsiyet değişikliğini mahkemeye kabul ettiremediği için sahneye çıkmasına gene izin verilmedi. (M)

ERŞAD (Hüseyin Muhammed), bangladeşli general (doğ. 1930). 1978'de genelkurmay başkanı oldu. 24 mart 1982'de askeri bir darbeyle Abdüs Sattar'ı devirdi. Yüksek Mahkeme başkanı Abdül Muhammed Ashanüddin Çovduri'yi devlet başkanlığına getirdi (26 mart). Korgeneral Erşad genelkurmay başkanı ve sıkıyönetim komutanı olarak dizginleri ele aldı. Devrik yönetimi rüşvetçilikle suçladı ve askeri mahkemeler kurarak (42 mahkeme) 6 000 kişiyi bu suçtan tutuklattı. 1982 yılı sonuna doğru Bangladeş'i ziyaret eden devlet başkanı Kenan Evren'i ağırlayarak ülkesini gezdirdi ve iki ülke arasındaki kardeşçe ilişkilerin daha da sıklaştırılması gereğini belirtti. (LM)

***ERTEL** (Mengü), türk afiş ve grafik sanatçısı. — Çalışmaları uluslararası grafik dergileri ve yayınlarında geniş biçimde yer aldı. Devlet Tiyatrosu'nun Atatürk Kültür Merkezi'nde sahnelediği Güngör Dilmen'in Deli Dumrul oyununun dekorlarını hazırladı (1979).

Moskova Olimpiyatları için açılan uluslararası afiş yarışmasında III. oldu. (1980). [M]

ERTEM (İlhami), türk siyaset adamı (Edirne 1918 - Ankara 1978). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık ve Mardin (1956), Gümüşhane (1958), Elazığ (1959) illerinde valilik yaptı. 1961' de, merkez valisiyken Edirne'den AP milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Daha sonraki seçimlerde de parlamentodaki yerini korudu. 1967 - 1969 arasında milli eğitim, 1969 - 1970 ve 1970 - 1971 arasında iki kez tarım, 1977'de sosyal güvenlik bakanlıkları yaptı. (M)

ERTOP (Konur), türk yazarı (İstanbul, 1936). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. Uzun yıllar Cumhuriyet gazetesinde çalıştı. Belli başlı sanat dergilerinde yayımlanan kitap tanıtma ve eleştiri yazılarıyla tanındı. *Nurullah Ataç* monografisi ile *Atatürk Devriminde Türk Dili* incelemesinden başka iki kitap yayımladı: *Türk Edebiyatında Seks* (1977); *Emperyalizmle Savaşım* (1979). [M]

***ERTUGAN** (Jale YILMABAŞAR). Bk. YILMABAŞAR Jale.

***ERTUĞRUL,** Balıkesir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 078 nüf., 17 köy. Bucak merkezi *Küpeler,* 439 nüf. (1980). [M]

***ERTUĞRUL** (Muhsin), türk tiyatro ve sinema yönetmeni. — (öl. İzmir 1979). İstanbul Şehir Tiyatroları genel sanat yönetmenliği 1978 yılının sonuna kadar sürdü. Yetmiş yılı aşkın bir süre türk tiyatrosuna çok büyük hizmetleri geçen sanatçı bu tarihte emekliye ayrıldı. 1979'da Ege Üniversitesi Tiyatro Bölümü'nce kendisine «fahri doktor» ünvanı verildi. Üniversitede törene katıldıktan birkaç gün sonra İzmir'de öldü. (M)

***ERUH,** Siirt ilinde ilçe. — 41 743 nüf., 89 köy. İlçe merkezi 3 852 nüf. (1980). [M]

***ERZEN** (Afif), türk tarihçisi ve arkeoloğu. — 1959'dan beri süren Çavuştepe ve 1971'de başlatılan Enez kazılarının başkanlığını yapmaktadır (1983). 1983 başında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi bölümü profesörlüğünden ve ana bilim dalı başkanlığından emekli oldu. Son eserleri: *Enez (Ainas) Araştırmaları, Güney - Doğu Avrupa Araştırmaları* (1972). *Çavuştepe Yukarı Kale ve Toprakkale 1976 dönemi kazıları, Anadolu araştırmaları* (1976), *Çavuştepe I* (1978); *Eastern Anatolia and Urartians* (Doğu Anadolu ve Urartular, 1979); *Enez 1981 Kazı Çalışmaları, Güney Doğu Araştırmaları* (1983). [M]

Nurettin ERSIN

ERZEN (Jale Nejdet), türk ressamı (Ankara 1943). ABD'de Los Angeles Tasarım Sanat Merkezi Kolejinde resim eğitimi gördü (1968 - 1978). İstanbul Teknik Üniversitesi mimarlık fakültesinde doktora çalışmasından (1980) sonra Ankara'da ODTÜ mimarlık fakültesinde öğretim üyesi oldu. Ankara'da resim sergileri düzenledi (1973, 1981, 1983). 1982'den bu yana çıkan Boyut adlı plastik sanatlar dergisinin genel yayın yönetmenidir. Çıplak ve hareketli figür düzenlemelerinden oluşan resimlerinde fantastik çağrışımlı figür yorumlarına yöneldi. (M)

Bahir ERSOY

***ERZİNCAN** (24), Doğu Anadolu'nun batısında il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 yılları arasında Türkiye'de genel nüfus artış hızı binde 20,7 iken, Erzincan ilindeki artış hızında binde 1,17 oranında bir düşüş oldu. Çalışma çağındaki nüfusun büyük bölümünün il dışına göç etmesi, bu gerilemenin başlıca nedeniydi. 1980 sayımında 282 022 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km² başına 24 kişi) Erzincan, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 54. sırayı almaktaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 95 228, toplam köy nüfusu 186 794 ve köy sayısı 567 olarak belirlendi. 1955 - 1960 döneminden bu yana nüfus artış hızında sürekli bir gerileme olan Erzincan'ın 1980 sayımına göre ilçelerinin nüfusu: Merkez ilçe 141 964 (merkez 70 982), Çayırlı 29 372 (merkez 3 964), İliç 13 348 (merkez 1 962), Kemah 18 578 (merkez 2 611), Kemaliye 12 149 (merkez 2 614), Refahiye 32 678 (merkez 7 538), Tercan 33 933 (merkez 5 546).

● *Tarım.* İlde, Tuzla çayı üzerinde, sulama ve elektrik enerjisi elde etme amacıyla yapımı sürdürülen 178 milyon m³ depolama hacimli, 1,66 km² göl alanlı Tercan* Barajı ve Hidroelektrik Santralı'nın (*Ek 2*) 1983'te işletmeye açılması öngörülüyordu. İlde tarım ana ekonomik uğraş olma niteliğini sürdürmekteydi. Sulu tarım olanaklarının artırılması, sebze ve meyva üretiminin önem kazanmasına neden oldu. 1980 istatistiklerine göre, Erzincan'da belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 91 500 t, arpa 32 000 t, çavdar 4 000 t, şeker pancarı 71 000 t, patates 35 000 t, soğan 26 000 t, elma 7 000 t, zerdali 9 000 t. Aynı yıl istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 7 000, katır 2 000, eşek 11 000, sığır 227 000, manda 11 000, koyun 540 000, keçi 153 000.

● *Sanayi.* Yörenin geri kalmış yapısı ve deprem bölgesinde olması nedeniyle Erzincan'da sanayi alanında önemli bir gelişme görülmedi. 1970'li yıllarda ilde kurulan baş-

ERZURUM'da yeni belediye binası

lıca işletmeler: Et ürünleri tesisi, ETÜDAŞ Yem fabrikası, Doğusan Asbest Boru fabrikası. İldeki zengin maden kaynaklarından krom, manganez, perlit ve tuz çıkarılmaktaydı.

● *Eğitim.* Erzincan işletmecilik ve Tarım Ekonomisi Yüksekokulu, yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlandı. 1980'de Erzincan'da 10 lise (2 461 öğrenci, 162 öğretmen), 40 ortaokul (7 430 öğrenci, 246 öğretmen), 30'u kentte, 556'sı köylerde olmak üzere toplam 586 ilkokul (40 109 öğrenci, 2 008 öğretmen), 9 mesleki ve teknik okul (3 336 öğrenci, 170 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki kamu kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 420 yataklı 6 kamusal hastane, 51 uzman hekim, 35 pratisyen hekim, 25 diş hekimi, 140 hemşire, 58 sağlık teknisyeni, 126 ebe. (M)

***ERZURUM** (25), Doğu Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde il merkezi ve kent. — ●*Nüfus.* 1975 - 1980 döneminde Erzurum-da ortalama nüfus artış hızı binde 14,3 ile Türkiye genel nüfus artış hızının gerisinde gerçekleşti. 1980 sayımında 801 809 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km² başına 32 kişi) Erzurum, büyüklük açısından iller arasında 14. durumdaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 285 182, toplam köy nüfusu 516 627, köy sayısı 1 043 idi. Erzurum'un nüfus artış hızında son yıllarda azalma oldu. Bu durum, il dışına yapılan göçlerden kaynaklandı. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 262 622 (merkez 190 241), Aşkale 45 985 (merkez 12 171), Çat 25 940 (merkez 2 572), Hınıs 58 595 (merkez 10 684), Horasan 49 087 (merkez 10 208), İspir 54 084 (merkez 7 257), Karayazı 41 498 (merkez 3 887), Narman 25 172 (merkez 4 596), Oltu 40 980 (merkez 12 351), Olur 19 937 (merkez 2 333), Pasinler 61 984 ,merkez 19 752), Şenkaya 38 562 (merkez 2 706), Tekman 31 614 (merkez 2 109), Tortum 45 749 (merkez 4 315).

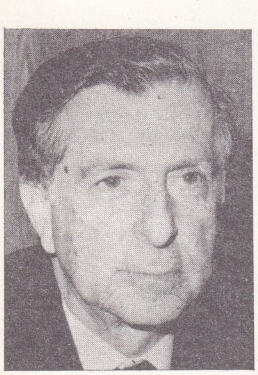

Turhan **ESENER**

● *Tarım.* İklim koşulları nedeniyle tarım sektörü geri olan Erzurum'da hayvancılık önemli bir yere sahiptir. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 57 000 t, arpa 27 000 t, çavdar 14 000 t, mısır 4 000 t, şeker pancarı 81 000 t, patates 117 000 t. Aynı yıl istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 37 000, katır 1 000, eşek 26 000, sığır 1 174 000, manda 37 000, koyun 2 377 000, keçi 310 000.

● *Sanayi.* İlin sanayi sektörü, devletçe verilen teşviklere rağmen gelişemedi. 1981'de Erzurum Şeker Fabrikası Tesisleri'ne bir Alkol Tesisi eklenmesi çalışmalarına başlandı. Aynı yıl ilde Sümerbank'ın Yünlü Sanayi Tesisi ve Yapağı Yıkama Tesisi işletmeye açıldı. Erzurum'da metal, orman ürünleri, dokumacılık ve gıda sanayiinde faaliyet gösteren çok sayıda küçük işletme vardı.

● *Eğitim.* İlde bulunan Atatürk Üniversitesi*, yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlendi. Bazı fakültelerin birleştirilmesi, bazı yüksekokulların fakülteye dönüştürülmesi, yeni enstitüler kurulması ve bazı yüksekokulların üniversite bünyesine alınması sonucunda üniversite'de 9 fakülte, 4 enstitü, 5 yüksekokul yer aldı. 1980'de ilde 20 lise (7 434 öğrenci 560 öğretmen), 65 ortaokul (16 134 öğrenci, 413 öğretmen), 72'si kentte, 901'i köylerde olmak üzere 973 ilkokul (98 584 öğrenci 3 220 öğretmen), 19 mesleki ve teknik okul (6 235 öğrenci, 262 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki kamu kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 2 025 yataklı 13 kamusal hastane, 5 sağlık merkezi, 175 uzman hekim, 250 pratisyen hekim, 24 diş hekimi, 424 hemşire, 127 sağlık teknisyeni, 312 ebe.

● *Erzurum depremi:* Van - Muradiye depreminden (1976) sonra en büyük deprem 30 ekim 1983 günü Erzurum ilinde oldu. Richter ölçeğine göre 6,5 şiddetindeki deprem başta Narman ilçesi olmak üzere en çok Pasinler, Horasan ve Sarıkamış (Kars ili) ilçelerinde tahribat yaptı. Depremde 1 300' den fazla insan, pek çok hayvan öldü, 33 köy tamamen yıkıldı ve 11 köy de oturulamayacak duruma geldi. (M)

***ESBJAERG**, Danimarka'da liman kenti. — 79 340 nüf. İngiltere ile bağlantılı yolcu limanı. Makina sanayii. (M)

ESCARPİT (Robert), fransız yazarı ve sosyoloğu (Saint-Macaire 1918). Bordeaux III. Üniversitesi rektörlüğü yaptı. Önce edebiyata ve edebiyat öğretimine ilgi duydu ve kitaplar yayınladı: *Les Dieux du Patamba* (Patamba Tanrıları) [1958], *le Littératron* (1964), *le Ministricule* (1974). Ancak, asıl çalışması, edebiyat ve kitap sosyolojisi üzerinedir: *Sociologie de la littérature* (Edebiyat Sosyolojisi) [1958], *la Révolution du livre* (Kitap Devrimi) [1965], *le litteraire et le social* (Edebi ve Toplumsal) ortak eser [1970], *la Faim de lire* (Okuma Açlığı) [R.E. Barker ile birlikte, 1973], *l' Ecrit et la Communication* (Yazı ve İletişim) [1973], *Théorie générale de l'information et de la communication* (Bilgi ve İletişimin Genel Kuramı) [1976]. Le Monde gazetesinde fıkra yazarlığı da yaptı. (L)

***ESCRİVA DE BALAGUER** (José Maria), ispanyol katolik papazı. — (öl. Roma 1975). 1939'da *Yol* adlı kitabı yazdı. Ölümünden sonra, Roma'da ermiş kişi ilan edildi. (L)

***ESCUDERO** (Vicente), çingene asıllı ispanyol dansçısı ve dans öğretmeni. — Otantik geleneksel flamanca'nın en büyük dansçılarındandır. 1961'de dansçılıktan ayrılarak yalnız bale öğretmeni olarak çalıştı. (L)

***ESCUİNTLA**, Guatemala'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 37 200 nüf. Petrol rafinerisi. Pamuk çırçırlama fabrikaları.

— *Escuintla yönetim bölgesi*, 4 384 km² ve 392 600 nüf. (L)

***ESENBEL** (Melih), türk diplomatı. — 1979'da Washington büyükelçisiyken emekliye ayrıldı. (M)

ESENCE, Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 025 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ESENÇAY**, Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı bucak. — 6 460 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 2 382 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ESENDERE**, Hakkâri ilinde, Yüksekova ilçesine bağlı bucak. — 2 810 nüf., 1 köy. Bucak merkezi 1 738 nüf. (1980). [M]

ESENER (Turhan), türk hukukçusu ve devlet adamı (İstanbul 1925). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1946). Cenevre'de medenî hukuk doktorası yaptı (1951). 1955'te dışardan sınava girerek Ankara Hukuk Fakültesi medeni hukuk doçentliğine atandı. 1961'de profesör oldu ve Medeni Hukuk Kürsüsü başkanlığına getirildi. 1968'de İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Kürsüsü başkanlığını üstlendi; 1977'ye değin medeni hukuk ve iş hukuku dersleri verdi. Bu arada kısa bir süre (kasım 1974-mart 1975) Sadi Irmak hükümetinde Çalışma Bakanı olarak görev yaptı.

1977'de Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi İşletme Bölümü başkanlığına ve hukuk başlangıcı ve iş hukuku dersleri profesörlüğüne atandı. Uzun süre Yüksek Hakem Kurulu üyeliğinde de bulunan Esener, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Çalışma Bakanı oldu. Eserleri: *L'obligation de réparer les préjudices résultant du Divorce* (Boşanmanın Doğurduğu Zararları Önleme Zorunluluğu, 1951); *Türk Hususi Hukukunda Muvazaalı Muameleler* (1956); *Legal devices to promote marriage stability* (Evlilikte Sürekliliği Sağlayan Hukuksal Yollar, 1957), *Türk-İsviçre Hukukunda Selahiyete Müstenit Temsil* (1961), *Türk-İsviçre Hukuku Bakımından Yetkisiz Temsil* (1963), *İş Hukuku Yönünden Toplu İş Sözleşmeleri* (1964), *La conclusion de la Convention collective de travail en droit turc* (Türk Hukukunda Toplu İş Sözleşmesinin Sonucu, 1968), *İş Hukuku-Genel Kavramlar* (1968), *Eşya Hukuku* (1968), *Türk-İsviçre Hukukunda Özel Hakem, Toplu İş Sözleşmeleri ve Barışçı Çözüm Yolları* (1970), *La Responsabilité de e'employeur en cas d'accident de Travail* (İş Kazalarında İşverenin Sorumluluğu, 1972), *İş Hukuku* (Sendika Hukuku) [1972], *İş Hukuku* (1973). [M]

ESENLER, İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesinin Mahmutbey Bucağına bağlı yerleşim merkezi. 68 509 nüf. (1980). Belediye. (M)

ESENLİ, Yozgat ilinde, Sorgun ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 435 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ESHER**, Londra bölgesinde (Büyük Britanya, Surrey) kent. — 64 200 nüf. (L)

***ESİROĞLU**, Trabzon ilinde, Maçka ilçesine bağlı bucak. — 9 581 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 843 nüf. (1980). [M]

***ESİRKUŞ** (Mustafa), türk ressamı. — Son yıllarda daha arınmış renk ve leke değerleriyle insan, doğa ve yaşam öğelerini bütünleştiren resimlerinde daha açık, somut ve anlatımcı bir niteliğe yöneldi. Ankara'da (1975) ve İstanbul'da (1974, 1976, 1977) sergiler açtı. (M)

***ESKİHİSAR**, Muğla ilinde Yatağan ilçesine bağlı yerleşim yeri. — 1 153 nüf. (1980). [M]

ESKİKÖY, Ordu ilinde, Fatsa ilçesinin Bolaman bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 330 nüf. (1980). Belediye. (M)

ESKİL, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Sultanhanı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 12 028 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ESKİLSTUNA**, İsveç'te (Södermanland) kent. — 93 800 nüf. Teknoloji enstitüsü. (L)

***ESKİMALATYA**, Malatya ilinde, merkez

Foto. Günaydın arşivi ; X (MEYDAN)

ilçeye bağlı bucak. — 20 432 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 10 674 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ESKİPAZAR,** Çankırı ilinde ilçe. — 23 063 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 5 007 nüf. (1980). [M]

***ESKİŞEHİR** (26), İç Anadolu bölgesinin kuzeybatısında il ve kent. —

● *Nüfus.* 1975-1980 döneminde Eskişehir' in yıllık ortalama nüfus artış hızı binde 18,6 ile, Türkiye'nin yıllık ortalama nüfus artış hızına (binde 20,7) yaklaşıyordu. 1980 sayımında 543 802 kişi olarak belirlenen nüfusu (km² başına 40 kişi) ile Eskişehir, iller arasında 33. sıradaydı. Aynı sayımda ilde toplam kent nüfusu 343 923, köy nüfusu 199 879, köy sayısı 410 olarak belirlendi. Eskişehir'in nüfus artış hızında, bir önceki döneme oranla binde 3,6'lık bir artış oldu. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 373 988 (merkez 309 431), Çifteler 25 649 (merkez 9 809), Mahmudiye 12 045 (merkez 5 298), Mihalıççık 37 191 (merkez 4 102), Sarıcakaya 14 277 (merkez 2 832), Seyitgazi 24 691 (merkez 2 910), Sivrihisar 55 961 (merkez 9 541).

● *Enerji.* Sarıyar* Barajı ve Hidroelektrik Santralı'ndan sonra Sakarya ırmağı üzerinde gene enerji elde etmek amacıyla kurulan Gökçekaya* Barajı'nın yapımı 1972' de tamamlandı. Buradaki santral yılda 645 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. Yine aynı yıl Porsuk çayı üzerinde yapımı tamamlanan Porsuk* 2 Baraj ve Hidroelektrik Santralı, sulama, taşkın koruma ve içmesuyu elde etme amacını taşımaktadır. Çayırlık suyu üzerine sulama amacıyla inşaa edilen Kaymaz* Barajı'nın (*Ek 2*) yapımı 1977'de tamamlandı. 1982'de yapımı tamamlanan bir başka baraj da Yönek deresi üzerine sulama amacıyla kurulan Kunduzlar* Barajı'dır (*Ek 2*).

● *Tarım.* Eskişehir, sanayi sektöründe olduğu kadar tarım sektöründe de öteden beri önemli gelişmeler gösteren ve büyük çapta üretim yapan başlıca illerden biridir. Buğday, arpa ve şeker pancarı üretiminde çok gelişmiş olan il 1970'lerin sonunda Türkiye tarımsal üretiminin yaklaşık yüzde 1,5'ini üretiyordu. Doğal koşulların elverişliliği, konumunun gelişmiş illere yakınlığı ve yöreye yerleşen göçmenlerin olumlu etkisi, ildeki tarımsal gelişmenin başlıca nedenleridir. Tarımsal üretimde orta büyüklükteki işletmeler çoğunluktadır. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 37 000 t, arpa 274 000 t, çavdar 4 000 t, yulaf 9 000 t, şeker pancarı 754 000 t, ayçiçeği 9 000 t, patates 40 000 t, elma 9 000 t. Aynı yıl istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 15 000, eşek 15 000, sığır 168 000, manda 2 000, koyun 900 000, kılkeçisi 16 000, tiftikkeçisi 386 000.

● *Sanayi.* Büyük tüketim merkezlerine yakın olan, kara ve demiryolları üzerinde bulunan Eskişehir'de sanayi hızlı bir gelişim içindedir. Son yıllarda özellikle metal eşya ve makine imalat sanayiinde önemli gelişmeler sağlandı. Sanayi sektöründe 1972' de 88 büyük işletme varken, bu sayı 1979' da 108'e yükseldi. 1979'da ilde metal-eşya ve makine imalat sanayiinde 3'ü kamu, 34'ü özel kesime ait olmak üzere 37 büyük işletme faaliyet göstermekteydi. Metal sanayiinde 5 özel işletme, gıda sanayiinde 2 kamusal, 32 özel işletme, taşa-toprağa dayalı sanayi dalında 14 özel işletme, dokuma sanayiinde 1 kamusal, 3 özel işletme bulunuyordu. 1980'de ildeki küçük işletmelerin sayısı 3 bine yakındı. Eskişehir'de işletilen başlıca madenler: Lületaşı, manyezit, bor, krom ve perlit.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında Eskişehir'deki Anadolu* Üniversitesi'nin bünyesinde bazı değişiklikler yapıldı. Buna göre üniversitede 7 fakülte, 4 enstitü, 7 yüksekokul bulunuyordu. 1980'de ilde 22 lise (9 332 öğrenci, 735 öğretmen), 511 ortaokul (21 186 öğrenci, 521 öğretmen), 65'i kentte, 447'si köylerde olmak üzere toplam 512 ilkokul (65 029 öğrenci, 2 849 öğretmen), 29 mesleki ve teknik okul (10 501 öğrenci, 630 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki kamu kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 615 yataklı 14 kamusal, 54 yataklı 3 özel hastane, 6 sağlık merkezi, 212 uzman hekim, 96 pratisyen hekim, 39 diş hekimi, 349 hemşire, 176 sağlık teknisyeni, 245 ebe. (M)

***Eskişehir Bankası.** — Sermayesi 1977'de 50 milyona, 1980'de 250 milyona ve aralık 1982'de 2 250 milyona yükseltildi. 1978'de 431 milyon lira olan mevduat toplamı 1982' de 7 146 milyon liraya yükseldi. Aynı yıl dağıttığı nakit kredi toplamı 3 263 milyon lira oldu. Mali, ticari ve zirai alanlarda iştirakleri bulunan bankanın kurduğu ya da katıldığı şirket sayısı 25'tir. 1982'de bankanın 27 şubesinde toplam 370 personel çalışıyordu. (M)

***ESMER** (Ahmet Şükrü), türk tarihçisi. — 1982'de Ankara'da öldü. (M)

***ESMERALDAS,** Ekvator'da liman kenti. — 60 100 nüf. Petrol boru hattı terminali. Petrol rafinerisi. Petrokimya.

— *Esmeraldas ili,* 14 978 km² ve 203 100 nüf.

— Arkeol. MÖ 500 - MS 500 yılları arasında Esmeraldas yöresinde Tolita kültürü gelişti. Burada sit, 40'a yakın tepecikten oluşmuştur. Muhtemelen bu tepecikler üzerinde tapınaklar veya şeflerin evleri bulunmaktaydı. Daha küçük ve düzensiz olan tepeciklerin kabir olduğu sanılıyor. Bu tepeciklerde, mezo-amerikan etkiler taşıyan pek çok eşya bulundu. MS 500 - 1500 yılları arasında yörede Atakamlar kültürü gelişti. Atakamlar bezemede telkâriyi mükemmel kullanan çok iyi seramikçi ve kuyumculardı. (L)

***ESNEH,** esk. **İsna,** Mısır'da (Kena ili) kent. — 34 000 nüf. Fosfat. (L)

***ESPİRİTO SANTO,** Doğu Brezilya'da eyalet. — 45 597 km², 2 063 600 nüf. (L)

***ESPİYE,** Giresun ilinde ilçe. — 52 564 nüf., 49 köy. İlçe merkezi 9 183 nüf. (1980). [M]

***ESPLÁ** (Oscar), ispanyol bestecisi. — (öl. Madrit 1976). [L]

ESPOO veya **ESBO,** Finlandiya'da kent. Helsinki'nin büyük batı banliyösünde. 122 300 nüf. (L)

***ESSEN,** Federal Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 648 796 nüf. Üniversite. (L)

***ESSEX,** Büyük Britanya'da idare bölgesi. — 1 469 000 nüf. (L)

***ESSLİNGEN,** Federal Almanya'da (Baden-Württemberg) kent. — 93 100 nüf. Eski evler. Matbaacılık. Plastik, şarap ve besin sanayii. (L)

***ESTELİ,** Nikaragua'nın kuzeybatısında kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 39 300 nüf.

— *Esteli yönetim bölgesi,* 2 000 km², 92 800 nüf. (L)

***ESTERGON,** Macaristan'da (Kamarom ili) kent. — 31 000 nüf. (L)

***ESTON,** Büyük Britanya'da (Cleveland) kent. — 37 200 nüf. Metalurji. (L)

***ESTONYA,** Sovyetler Birliği'nde federe cumhuriyet. — 1 466 000 nüf. Yüzde 70'lik kentleşme oranıyla Sovyetler'in en hızlı kentleşen bölgelerindendir. Neft yağı şisti üretimi 30 milyon tona ulaştı. Topraklarının yüzde 38'ini kaplayan ormanlar sayesinde kereste sanayii (Parnu) gelişti. Makine, elektrik ve kimya sanayii (Tallin, Narva, Kokhtla-Larve). Tartu'da eski üniversite. (L)

EŞCİNSEL, bls. sıf. ve i. Yeni k. Kendi cinsinden kimselerle cinsel ilişki kuran (kimse). [*Eşanl.* HOMOSEKSÜEL]. (M)

EŞCİNSELLİK bls. i. Yeni k. Eşcinsel olma özelliği. (*Eşanl. HOMOSEKSÜELLİK*). (M)

EŞEK i. — ANSİKL. Türkiye'deki eşek sayısı 70'li yılların sonuna değin sürekli olarak azaldı. Bunun başlıca nedeni köy yollarının çoğalması ve motorlu taşıtlarla ulaşımın yaygınlaşmasıdır. 1973'te 1 616 000 olan eşek sayısı 1980'de 1 345 000'e düştü. [M]

***EŞEN,** Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı bucak. — 14 406 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 743 nüf. (1980). [M]

ESKİŞEHİR'de yeni SSK binası

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

EŞGÜDÜM bls. i. Yeni k. (eş ve gütmek' ten). Belli bir amaca ulaşmak için çeşitli birimler ya da türlü işler arasında bağlantı, uyum, düzen sağlama: *Kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlamak (...) böyle bir örgütün amaçları olmalıdır* (A. Köksal). [*Eşanl.* KOORDİNASYON] (M)

***EŞME,** Uşak ilinde ilçe. — 38 756 nüf., 61 köy. İlçe merkezi 8 844 nüf. (1980). [M]

EŞMEKAYA, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Sultanhanı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 413 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EŞREF ŞEFİK** (soyadı ATABEYOĞLU). — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

***ET** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1977'de 788 600 tonu kırmızı et, 185 400 tonu tavuk eti olmak üzere toplam 974 000 ton et üretildi. 1978'de toplam et üretimi 1 035 700 tona, 1980'deyse 1 097 500 tona ulaştı. 1980'de kişi başına et tüketimi 24,5 kg oldu. Aynı yıl kişi başına balık eti tüketimi 9,5 kg'dı. Buna karşılık gelişmiş ülkelerde kişi başına yıllık et ve balık tüketimi 1979 yılında şöyleydi: Et (ABD 116 kg, Fransa 108 kg, Federal Almanya 98 kg, Belçika 96 kg, Kanada 96 kg, İrlanda 90 kg, Avusturya 87 kg, İsviçre 84 kg, Danimarka 80 kg, Hollanda 79 kg, İngiltere 76 kg, İtalya 75 kg, Yunanistan 72 kg, İspanya 71 kg, Finlandiya 64 kg, İsveç 64 kg, Norveç 55 kg, Japonya 31 kg); balık (İngiltere 130 kg, İzlanda 50 kg, Norveç 50 kg, Japonya 36 kg, Fransa 9 kg.). [M]

***ETA** (*Euzkadi Ta Askatasuna*), bask milliyetçi bağımsızlık hareketi. — 1976 ekiminde krallık danışmanı Jose Maria de Araluce, şoförü ve üç polis memuru, mayıs 1977'de de Bilbao eski belediye başkanı ETA militanları tarafından öldürüldüler. İspanya hükümeti Katalonya bölgesinden sonra Bask bölgesine de özerklik verdi (17 şubat 1978). Özerklik, 25 ekim 1979'da yapılan halk oylamasıyla da onaylandı. Vizcaya, Guipizcoa ve Alava illerini kapsa-

yan bir özerk bask hükümeti kuruldu. Ne var ki ETA tam bağımsızlık isteğinde direterek, Sosyalist Ramon Rubial başkanlığındaki Özerk Bask Yönetimi'ni tanımadı. 1980 haziranında «tatil savaşı» olarak bilinen turizm merkezlerine saldırı planını yürürlüğe koydu. Adam kaçırma, bombalama eylemlerinde 180 kişi yaşamını yitirdi. Ordu'nun ETA'ya karşı giriştiği mücadele sonunda ocak 1980'de Bilbao'da ETA'ya ait 5 ton silah ele geçirildi. Birçok ETA militanı yakalandı. Bu arada GRAPO adı verilen *1 Ekim Antifaşist Direniş Grupları* örgütünün lideri Enrique Cornam Calixto da polis tarafından öldürüldü. ETA, aralık 1981'de ünlü şarkıcı Julio İglesias'ın babası Dr. İglesias'ı kaçırarak 2 milyon dolar fidye istedi, ama girişim başarıya ulaşmadı.

Lemoniz nükleer santralında görevli bir mühendisi öldüren ETA, bu defa tüm Bilbao halkının tepkisiyle karşılaştı (7 mayıs 1982 terörizmi protesto yürüyüşü). Bask'a özerklik tanınması ETA'nın eylemlerini önemli ölçüde azalttı ve ETA'nın halk arasındaki desteğini yavaş yavaş yitirmesine yol açtı. (L)

***ETAİX** (Pierre), fransız sinema oyuncusu ve film yönetmeni. — Oyuncu olarak çalıştığı son filmler: *Bel ordure* (Yakışıklı Serseri) [J. Marbeuf, 1973], *Serieux comme le plaisir* (Zevk Kadar Ciddi) [R. Benayoun, 1974]. (M)

***ETAVAH,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 85 900 nüf. (L)

ETCHAHUN-IRURI (Pierre BORDAÇARRE - denir), bask şairi (Trois-Villes, Soule, Pyrénées - Atlantiques 1908 - ay. y. 1979). Çok büyük beğeni toplayan pek çok şarkının yanı sıra, tarih ve bask efsanelerinden yararlanarak 9 pastoral yazdı. (L)

***ETCHEVERRY** (Jean-Jacques), fransız dansçısı ve koreografı. — 1974'de, Barselona'da *la Juive*'i (Yahudi Kadın), 1975'de Bordeaux'da *Carmen*'i sahneye koydu. (L)

***ETE** (Muhlis), türk iktisatçısı ve devlet adamı. — 1975'te Ankara'da öldü. (M)

***ETEVE** (Albert), fransız mühendisi ve generali. — (öl. Paris 1976). [L]

***ETİ** (Erol), türk duvar ressamı. — İstanbul'da Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu dekoratif resim bölümü başkanlığı ve aynı okulda müdürlük yaptı (1977-1979). İstanbul Sanat Festivali'nde açılan «Günümüz Sanatçıları» sergisine katıldı (1983). [M]

***Etibank,** Türkiye'de maden, enerji ve bankacılık alanlarında etkinlik gösteren iktisadi devlet teşekkülü. — İtibari sermayesi, 3 şubat 1982 tarih ve 8/253 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 90 milyar liraya çıkarıldı.

Etibank'ın 1983'te madencilik, metalurji ve kimya sanayii dallarında etkinlik gösteren 29 kuruluşu vardı. Bunlardan Milas Boksit İşletmesi, Çayeli Madenköy Bakır Madeni Tesisi, Şirvan Madenköy Bakır Madeni Tesisi, Balıkesir Marmara Adası Mermer Tesisi, özel ve yabancı sermaye katılımına açıktır. Etibank'ın yüzde 25'in üzerinde katılma payı olan 17 kuruluştan başlıcaları şunlardır:

Karadeniz Bakır İşletmesi, Çinko Kurşun Metal Sanayii, Kütahya Manyezit İşletmeleri, Sanayi Madenleri AŞ, Ankara Anonim Türk Sigorta Şirketi, Etiproducts Oy. 1982'de Etibank'a bağlı maden işletmelerinden toplam 3,2 milyon ton tuvönan cevher elde edildi. Bu miktarın maden çeşitlerine göre dağılımı şöyleydi: Bor 1 531 000 t, krom 253 bin t, bakır 455 bin t, alüminyum (boksit, diasporit) 391 bin t, ötekiler 570 bin t.

Gene 1982'de Etibank'a bağlı 14 cevher hazırlama tesisinde (dördü yüzdürme tesisi) toplam 870 bin ton satılık cevher ya da yine kendi tesislerinde işlenerek konsantre üretildi. Bu miktarın üretim çeşitlerine göre dağılımı şöyleydi: Boratlar 655 bin t, konsantre krom 73 bin t, konsantre bakır 67 bin t, ötekiler 75 bin t.

Etibank'ın metalurji tesislerinde 1982'de gerçekleşen üretim miktarı şöyleydi:

84 200 t alümina, 36 500 t alüminyum, 2 400 t alüminyum profil, 18 600 t alüminyum levha, 2 020 t alüminyum folyo; 10 350 t düşük krabonlu ferrokrom, 29 520 t yüksek karbonlu ferrokrom, 4 300 t ferrosilisyum, 9 400 t bakır, 246 t civa, 17 360 t karpit.

Etibank'ın kimya tesislerinde 1982'de 14 000 t boraks dekahidrat, 1 300 t boraks pentahidrat, 23 300 t borik asit, 8 700 t sodyum perborat, 126 900 t sürfürik asit, 31 340 t saf kükürt, 12 030 t alüminyum sülfat üretimi gerçekleşti.

Etibank'ın 1982'deki toplam yatırımlarının yüzde 46'sı madencilik alanındaydı. Yüzde 30,5 ile kimya sanayii ikinci sıradaydı.

Etibank'ın bankacılık hizmetleri 125 şube ve 2 365 personelle yürütülmektedir (1982). 1982 sonu bilançolarına göre Etibank'ın toplam mevduatı 35 milyar liranın üstündeydi. Aynı bilançoların sonuçlarına göre Etibank'ın kredi hacmi yaklaşık 102 milyar liraydı. (M)

ETİEMBLE (René), fransız yazarı ve üniversite öğretim üyesi (Mayenne 1909). Karşılaştırmalı edebiyat profesörüdür. *Le Mythe de Rimbaud* (Rimbaud Efsanesi) [1958] adlı kitabında, Rimbaud çevresinde yaratılan efsaneyi yıkmaya çalıştı. *Le Sonnet des voyelles* (Sesli Harfler Sonesi) [1968] adlı kitabının yanı sıra, denemeci olarak edebiyatta «sağlığı koruma» konusuna eğildi. Polemist olarak, fransız dilinin ingilizce sözcüklerden arındırılması gereğini dile getirdi ve *Parlez-vous franglais?* (Frangilizce Biliyor musunuz?) [1964] adlı kitabı yazdı. Romanları da vardır: *l'Enfant de choeur* (Korudaki Çocuk) [1937] ve *Peaux de couleuvres* (Yılan Derileri) [1948]. T. E. Lawrence'dan çeviriler de yaptı ve çin edebiyatına ilgi duydu. (L)

Eti Gıda Sanayii ve Ticaret A.Ş., bisküvi üreten ve pazarlayan aile şirketi. 1961' de Eskişehir'de kuruldu. Başlangıçta kuruluş kapasitesi günde 3 tondu. 1980'de kapasite günde 145 tona ulaştı. 1981'de yan kuruluş olarak Tam Gıda A.Ş. ve Eti Pazarlama A.Ş. kuruldu. 1982'de grupta çalışanların sayısı 2 800'dü. Aynı yıl cirosu 6 milyar liraya, ihracat geliri 3 milyon dolara ulaştı. Gurup ihracatın tümüne yakın kısmını Ortadoğu ülkelerine yapmaktadır. Eti bisküvi fabrikalarında dayanıklı hamur ürünlerinin tümü üretilmektedir. (M)

***ETİLİ,** Çanakkale ilinde, Çan ilçesine bağlı bucak. — 7 437 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 1 078 nüf. (1980). [M]

ETİLİ (Can), türk halk müziği kadın ses sanatçısı (Adana 1941). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi, avukatlığa başladı. 1963'te halk müziği ses sanatçısı olarak İstanbul Radyosu'na girdi. 1976'dan sonra İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda öğretim üyeliği yaptı. Etili'nin halk ezgilerini seslendiriş üslubunda türk tekke müziğinin etkileri sezilir. (M)

***ETNA,** Sicilya'da yanardağ kütlesi. — Etna'nın iki büyük kraterinden biri olan Bocca Nuova'da 12 ağustos 1979'da meydana gelen ani patlamada 9 kişi öldü, 29 kişi yaralandı. Ölenler 3 ağustosta lav püskürtmeye başlayan yanardağı gezmeye gelen bir turist grubuydu. Aradan iki yıl geçtikten sonra 3 nisan 1983'te tekrar püskürmeye başlayan Etna'nın akıttığı lavlar, Catania-Etna karayoluna kadar indi. (L)

ETNOBOTANİK i. (fr. *ethnobotanique*). İnsan toplumlarının gelişimiyle bu toplumların yaşadıkları ortam, özellikle bitkisel ortam arasındaki karşılıklı ilişkileri inceleyen bilim dalı. (Bu çerçeveye öteki bileşenler, örneğin zoolojik bileşen de katıldığı zaman, *etnobilim*'den söz edilir).

kavramın tarihçesi

Denebilir ki insanlar doğadan giderek uzaklaştılar, sonunda onun tamamen dışında olduklarına inanacak duruma geldiler. İnsanla doğanın bu ayrılması, gerçekte, XIX. yüzyılda biyolojinin giderek eski *doğa bilimi*'nin yerini almasıyla ortaya çıktı. Bilimlerin günümüzdeki sınıflandırılmasında bu durum, doğa bilimleriyle insan bilimlerinin birbirinden tümüyle ayrılmasıyla gösterişli bir biçimde dile getirildi.

Bu eski doğa bilimi, eşya konusunda genel olarak bilgi verir ve insanların dışlanmamış olduğu bir doğanın kaynaklarını öğretirdi. Bu durum eskiçağın büyük doğa bilginlerinin eserlerinde açık seçik görülür, örnek vermek gerekirse, İsa'dan sonra birinci yüzyılda, Pedanius Dioskorides veya Büyük Plinius gösterilebilir. Başka bir örnek, Hermes Trismegiste'nin kutsal kitabında yazılı olan bitkilerdir; orada her bir bitki gökküreyle, hayvanlar veya madenler alemiyle ilişkilidir, insan organlarını ve bunların işleyişini yönetir, bitkisel yasakları haklı gösterir, kısacası, cansızlarla canlılar ve bu arada pek tabii ki insanlar arasındaki karmaşık karşılıklı ilişkiler ağında yer alır.

Doğa bilimine bu yaklaşım tarzı, XVIII. yüzyılda Linné'nin botanikte terim ve bölümleme devrimini yapmasına kadar, gelip geçmiş doğa bilginlerinin hemen hepsinde görülür. Bu Linné öncesi doğa bilginlerinden burada örnek olarak Rumphius denilen Eberhard Dumpf'u (1628-1702) göstereceğiz. Kendisi, 1741'den 1756'ya kadar Hollanda'da yayınlanmış olan anıtsal *Herbarium amboinense*'nin yazarıdır. Eser bugünkü İndonezya'nın batı adalarının ilk florasıdır. İkili temele dayanan botanik adlandırma sisteminin öncülerinden biri sayılan Rumphius bu eserinde, sadece gözlemlediği bitkileri inceden inceye tanımlamakla kalmamış, onların nerelerde kullanılacaklarını, yerel uygarlıktaki yerlerini, oynadıkları rolü, yerli dilindeki adlarını ve sömürgecilik çağının bu başlangıç döneminde, beyaz sömürgeciler tarafından anavatana götürülen türlerin nasıl götürüldüğünü de ayrıntılarıyla yazmıştır. Bundan başka, Rumphius' un benimsediği adlandırma ve bölümleme yöntemleri, yerli doğa bilimcilerinin bilgilerini de aslına oldukça bağlı kalarak yansıtıyordu. Bir başka deyimle, Rumphius'un eserinde hem İndonezya bitki aleminin genel görüntüsü, hem de dünyanın bu kesiminde yaşayan toplumların yaşam ve dü-

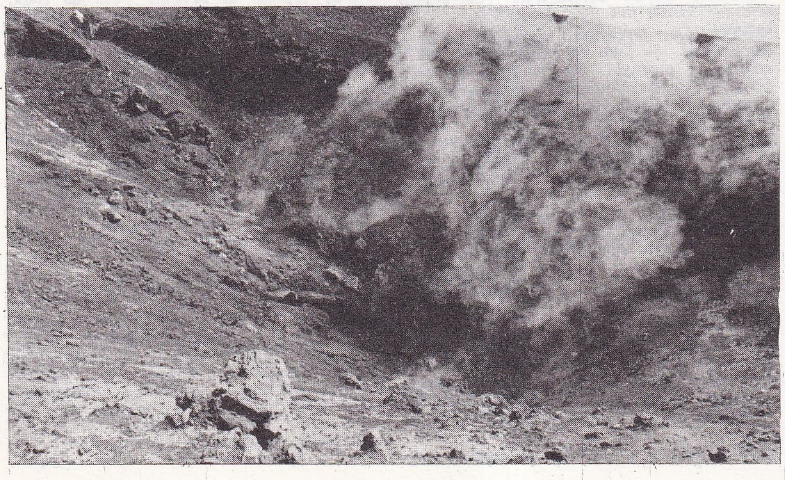

Etna'nın Bocca Noya kraterinde püskürme (ağustos 1979)

Foto. Bocca-Gidod/Sipa Press (LAROUSSE)

şüncesinde bu bitki örtüsü kaynaklarının taşıdığı olağanüstü önem dile gelmiş bulunuyordu. Sözün kısası, Rumphius, bugün etnobotanik diye adlandırılan şeyi daha o zaman yapıyordu.

Rumphius, Molük takımadasının Amboine adasında çalışmalarını sürdürüyorken, 1690 yılında Leipzig'de gerçek adı Bachman olan Augustus Quirinus Rivirus'un *Introductio universalis de rem herbarium* (Bitkiler Alemine Genel Giriş) adlı kitabı yayınlanıyordu. Rivirius kitabında, bundan böyle botaniğin sadece ele alınan bitkilerle ve yalnız onlara özgü niteliklerle yetinmesi gerektiğini ilan ediyordu. Bu da eski eczacı ve aktar botaniğine ölüm çanı çalmak demekti; bu eski botanik, botanik tarihçisi Julius Sachs'ın 1892'de kullandığı deyimle, bitkileri sadece insanların yararına kullanılabilecek ilaç, baharat ve benzer ürünler olarak görmüştü.

Bachman'ın sert çıkışı, botaniğin «insanlıktan uzaklaştırılması» sürecini başlattı ve bu, Linné dönemine kadar artarak devam etti. Botanik bilginleri bu kitabın yayınlanmasından sonra, kendi bilim pirlerinin kaygılarından ve simgesel yorumlarından tamamen uzaklaştılar. Bu bilimin pirleri, gerçekten, bitkileri, insanlardan; insanın onları kendi yararına kullanmasından, onlara atfettiği niteliklerden, onlar hakkında düşündüklerinden ayırt etmezlerdi .Bu düşüncenin yeniden benimsenmesi, ancak *etnobotanik* ile gerçekleştirilebildi, onun da bir bilim olarak tanınması epeyce zor oldu. Bu *etnobotanik* terimi nereden çıktı? Geçen yüzyılın sonlarında, yararlı bitkilerle yakından ilgilenen bir amerikan botabotanikçisi, J. W. Harshberger onu ileri sürdü. Bu bilginin ayrıca, mısırın kökeni konusunda da ilgi çekici çalışmaları vardır (1893-1896 arası). Harshberger, *etnobotanik* bilimini, burada değinilmeye değer, oldukça ilgi çekici koşullar altında yarattı: Mancos kanyonunda bulunan eski bir kızılderili yerleşim yerinde arkeolojik kazılarda elde edilen bitki parçaları ve bitkisel kökenli ürün kalıntıları tanımlanmak üzere kendisine verilmişti. Harshberger'in büyük bir hevesle giriştiği bu çalışma ona, yeni bir bilim dalı fikri verdi. Bu bilim dalı, tanımlayacağı bitki ve ürünlerden yararlanmış olan «kabilelerin kültür konumunu» gün ışığına çıkartacak, bu yararlı bitkilerin «eski dağılımını» belireyecek ve bitkisel kökenli ürünlerin alışverişinin hangi yollardan ve nasıl gerçekleştirildiğini gösterecekti. O çağın, kendini geniş topraklarının ele geçirilmesine ve bu sonsuz kaynakların işletilmesine adamış bulunan öncüler Amerika'sı çağı olduğunu göz önünde bulunduran Harshberger, bu *etnobotanik* biliminin aynı zamanda çağdaş sanayi ve ticarette yararlanılabilecek bitki kökenli maddelerin bilimsel açıdan bulunmasına ve yeniden keşfedilmesine imkân vereceğini düşündü.

Harshberger'in anladığı biçimiyle *etnobotanik* geniş ölçüde, bugün *paleoetnobotanik* adı verilen ve arkeolojik araştırmaların ayrılmaz öğesi haline gelmiş olan bilim dalından ibaretti. Ama Harshberger' in bu etnobotaniği, ingiliz doğa bilginlerinin *economic botany* adını verdikleri ve sadece yararlı bitkiler botaniği ile bitkisel kökenli doğal ve ham maddelerin incelenmesi bilim dalından ibaret olan botanik ile sıkı bir işbirliği halindeydi. Bu *etnobotanik* biliminin Amerika'da yaratılmış olması bir anlam taşır, çünkü ayrı uygarlıklara ve bu uygarlıkların doğal kaynaklarını nasıl, ne yoldan kullandıklarına batının duyduğu ilgi, gerçekte ancak Yeni Dünya'nın bulunmasıyla kendini gösterdi. Şurasını da özellikle belirtmek gerekir ki, Kuzey Amerika'da bu kaynakların beyazların eline geçmesi, fazla vakit geçmeden, yerli toplumların ve onların maddi kültürünün incelenmesine yol açtı; bu Amerika yerlileri ülkenin beyazlarca fethine engel olduklarından, kolayca hakkından gelebilmek için onları iyi tanımak gerekiyordu. Aynı zamanda, Kuzey Amerika'nın uçsuz bucaksız topraklarındaki doğal kaynakların araştırılması ve kıta biyocoğrafyasının incelenmesi, ekonomik önem taşıyan doğal verilerin toplanmasına olanak sağladı; böylece, bu veriler sayesinde, Kuzey Amerika halkının ülkedeki dağılımı ve kaynaklardan yararlanma yöntemleri arasında karşılıklı ilişkiler kurulabildi. Böyle bir yaklaşım, ister istemez, Kuzey Amerika'da yerli toplumlarla doğal çevrenin karşılıklı ilişkilerinin incelenmesinde çeşitli bilim dalları arasındaki yakınlaşmayı ve işbirliğini geliştirecekti. Gerçekten de *etnobotanik*, uzun süre, salt Amerika'ya özgü bir bilimsel atılım olarak kaldı ve tıpkı botaniğin orada, «etno» önekiyle «etnolojileşmesi» gibi, *etnozooloji* ve *etnobiyoloji* de Birleşik Amerika'da ortaya çıktı.

Peki öyleyse, doğa bilginleri niçin bu insan-doğu yakınlaşmasına uzun süre sırt çevirdiler? Botanikçiler örnek alınacak olursa, onların, çok az bulunur ve bilim açısından yeni, herhalde, başlıbaşına bitki özelliği taşıyan bitkilerle daha yakından ilgilendikleri ortadadır. Ayrıca, günümüz doğa bilginleri, doğal ortam üzerindeki insan etkisine karşı çoğunlukla, az çok bilinçli bir düşmanlık göstermektedirler; onların gözünde insanlar, incelemelerinin ideal konusu olan bu el değmemiş doğayı çiğneyen, bozan öğelerdir. Bu konuda en azından söylenebilecek şey, bu tutumun, hem doğa içinde insanın yerini yanlış anlamaya hem insanın biyosferin doğal sistemlerinin değişiminde aşırı bilimsel bir rol oynadığı gibi yanlış bir kanıya götürmekte etken olduğudur. Ekolojinin zafer kazandığı çağımızda bile, geçmişteki ya da günümüzdeki bu insanlar ve onların buluşları pek çok ekoloji bilgininin gözünde hâlâ «saflığı bozan şeyler»dir! Bu da herhalde *etnobotanik* biliminin fransız bilim yaşamına girişinin niçin bu kadar gecikmiş olduğunu açıklamaya yeter. Nitekim, ancak 1943 yılında, A. G. Haudricourt ve L. Hedin, Paris Doğa Bilimleri Müzesi'nde kaleme alınan *L'homme et les Plantes cultivées* (İnsan ve Yetiştirilen Bitkiler) adlı eserlerinde, etnobotanikten bu adla söz etmişlerdir. Gene de, 1895 yılında Harshberger tarafından icad edildiğinden beri, bu etnobotanik, bazı tartışmalara yol açmış ve yaratıcısının anlayışına oranla az çok değişime uğramıştır.

Terimin Fransızca'da bu ilk benimsenişinde, L. Hedin'in deyimiyle (1946) etnobotanik, «insanın inançları ve teknikleriyle bitki dünyasının bütünü arasında var olan genel ilişkilerin incelenmesi» olarak tanımlanıyordu. Bu tanımlama, uzun süre Harshberger'in izinden giden amerikan anlayışından ayrılıyordu. Nitekim, sözgelimi, 1941 yılında, Volney Jones etnobotanik alanını hâlâ *ilkel* insan ile bitkiler arasındaki ilişkilerin incelenmesiyle sınırlı sayıyordu. Bununla birlikte, aynı zamanda başka amerikalılar -sözgelimi R. E. Schultes (1941)- bu alanı, tam tersine, insanlarla bitkiler arasındaki ilişkilerin tümünü kapsayacak biçimde genişletiyor, ayrıca etnobotanik bilimini *economic botany*'nin tamamlayıcı bölümü olarak niteliyordu. Doğa bilimleri ile insan bilimleri arasındaki kesin farklılaşma, biyolojik ile toplumsalı, doğal ile insansalı birlikte ele alan, ikisinin de bir yönünü oluşturan *etnobotanik* gibi bir girişimle hiç bağdaşmamaktadır! İnsanlarla doğanın, kültür ile doğanın böyle ısrarla birbirinin karşısına çıkarılmak istenmesi üniversite ve araştırmanın yapısına iyice işlemiş ise de, gerçekte bir Jacques Rousseau'nun anlayışına taban taban karşıt düşer (1961). Rousseau, etnobotoniğe «insanın tarihinin bitkisel örgüsünü» ortaya çıkarma görevini yüklemiştir; bunun gibi, Roland Portéres de etnobotanik bilimini «insan toplumları ile bitkiler arasındaki karşılıklı ilişkilerin, uygarlıkların doğuş ve ilerlemesini anlamak ve açıklamak açısından incelenişi» olarak tanımlamıştır.

Etnobotanik biliminin bu henüz genç tarihçesinde, gene Birleşik Amerika'da ve son savaşın ertesinde kendini gösteren önemli bir dönüm noktası vardır. Amerikan antropoloğu Murdock (1950), bu bilim dalını aynı zamanda etnobilimin veya halkbilimin (*folk science*) bir kategorisi sayar ve bu kavram, amerikalı çok ünlü bir etnograf ve etnobotanikçi olan H. C. Conklin (1954) tarafından da benimsenmiştir. Conklin, Amerika Birleşik Devletleri'nde *New Ethnography* diye adlandırılan okuldandır. Bu anlayış ve bu okula göre, etnobotanik dalının başlıca ve en önemli amacı, bir etnik topluluğun içinde yaşadığı bitkisel ortam karşısındaki davranışlarını, kavramlarını ve düşünce sistemlerini incelemektir. Sonuç olarak, böyle bir *etnobotanik*, her şeyden önce kendini bitkilerin «halk tarafından» bilinmesine ve bu bilginin örgütlenmesine adamak zorundadır.

etnobotaniğin konusu ve yöntemi

Etnobotanik bilimini salt insan bilimlerinden saymak eğilimindeki görüş açısı hiç kuşkusuz tartışılabilir ise de burada onun en önemli özelliklerinden birine değinmekte yarar vardır: Etnobotanik, yerel doğal bilgilerin, yani belirli bir toplumun düşüncesinde ve söyleminde yer alan doğal nesnelerin ve olguların düzene sokulmasının ve bunların incelenmesinin büyük bir önem taşıdığını ortaya koymuştur. Bu da bizi, doğa bilgisine ve daha doğrusu, bir zamanki; hem bilim hem doğa felsefesi olan «kültürel» doğa bilgisine götürmüyor mu? Buradan da, yukarıda kısaca sözü edilen öteki «etnolojileşmiş» doğa bilimlerini ele alma gereği doğuyor: 1914 yılında, J. Henderson ve J. P. Harrington adında iki amerikalı etnolog, *Bureau of American Ethnology*'nin Tewa kızılderililerini konu edinen, bir belletenınde *etnozooloji* terimini, ilk kez kullandılar. Bu deyim çok daha sonra, A. G. Haudricourt (1962-1964) ve C. Lévi-Strauss (1962) tarafından, Fransa' da kullanılmaya başlandı. Bu *etnozooloji* girişiminin, insanlarla, hayvanların ilişkisi alanında, her bakımdan, insan topluluklarının bitkisel ortamla ilişkileri açısından *etnobotanik*'in oynadığı role benzer bir rol oynadığını eklemeye acaba gerek var mı? Bununla birlikte, bu tür araştırmalarda ortaya kısa zamanda bir sorun çıkar: İnsanların içinde yaşadıkları ortamla kurdukları ilişkilerin bütün olarak ele alınması sorunu. Bu sebeple, 1944 yılında E. F. Castetter, *etnobotanik* ve *etnozooloji*'yi, bir *etnobiyoloji* olarak birleştirmeyi önerdi. Sonra da J. Steward'ın önerisiyle kültürel ekolojiden söz edilmeye başlandı ve en sonra, *etnoekoloji* terimi kullanıldı. Böylece, Amerika'daki disiplinler arası alışveriş furyasında, başına «etno» öneki getirilmiş doğal bilim dallarının sistemi uzayabilir.

Böyle, «etnolojileştirilmiş» bilim dallarına etiket olan bu yeni deyimler arasında bir tanesi bugün herkesçe benimsenmiştir: *Etnobilim* (veya *ethnoscience*) ve bu terime, sözgelimi, Fransa'da, Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi tarafından son zamanlarda öncelik tanınan araştırma konuları arasında yer verilmiştir; *etnobotanik* ile *etnozooloji* ise, belki de eskiye dayandıklarından, günlük dilde iyice yerleşmiştir, ama özellikle, bu adlar altında yapılan geniş çapta ve çok sayıda çalışmalar sayesinde kendilerini kabul ettirmiş ve biyologların bu bilim dalları karşısında duyduğu çekingenlik de giderek silinmeye yüz tutmuştur. Ekoloji modası ise günümüzde, toplumlarla uygarlıkların, içinde bulundukları doğal ortamla olan ilişkileri açısından ele alınmalarını ve insanların da, tarihin de biyosfere yerleştirilmesi gereğini düşündürmektedir. Bunu yapabilmek için de, şu birkaç temel soruya karşılık bulmak gerekir:

— İnsanlar, kim olurlarsa olsunlar veya nerede olurlarsa olsunlar, çevrelerindeki çeşitli temel öğeleri nasıl algılıyor, nasıl anlıyor, nasıl canlandırıp nasıl kullanıyorlar? Bu çevreyle nasıl bütünleşmişlerdir ve kaynaklarını işleterek, onu düzenleyerek nasıl değişime uğramışlardır? İçinde yaşadıkları çevrenin, doğal ortamın öğelerini nasıl tanır, nasıl adlandırır, nasıl sınıflandırırlar?

— Bitkilere, hayvanlara ve öteki doğal olaylara ve eşyaya ilişkin ne gibi inançlar vardır? Bunlara hangi simgesel değerler verilmiştir? Bir toplumun ekosistemindeki şu veya bu biyosenotik veya biyotopik temel öğenin kültür açısından taşıdığı anlam nedir?

— Yararlanılan doğal kaynakların kökenleri, kullanım tarzları, özellikleri ve ekonomik değerleri nelerdir? Bu kaynaklar-

dan yararlanmada hangi teknikler kullanılır ve tarihçeleri nedir?

Bu sorulara karşılık vermek sadece akademik bir merakın giderilmesi anlamını taşımaz; insanlarla doğal ortam arasındaki karşılıklı ilişkileri yeni bir açıdan aydınlatmaktan ve böylelikle insan topluluklarının tarihindeki kimi çok önemli gerçekleri gün ışığına çıkarmaktan başka, doğal kaynakları ve bunların hangi yöntemlerle daha iyi kullanılacağını da daha iyi öğrenmeye, anlamaya yardımcı olur.

İnsan bilimleriyle doğa bilimlerinin çakıştığı noktada yer alan bu girişim, her iki bilim gurubunun da, incelemede işbirliği, doğa ve toplum arasındaki karşılıklı ilişkilere verilen önem sayesinde, ortak bir zenginleşmeye yönelmelerini sağlamış olur. Ve insanların, içinde yaşadıkları toplum ile bağlantıları, insanların kendi aralarındaki ilişkilerden soyutlanamayacağına göre de, bu bize, hem toplumlarımızı, hem toplum içinde sürdüğümüz yaşamın niteliğini, hem de tamamen bağlı olduğumuz doğayı, bilim ve teknikteki ilerlememiz doğanın kaynaklarına egemen olmamızı sağlamış olsa bile, daha iyi tanımamıza ve daha iyi algılamamıza imkân verecek ayrıcalıklı bir yöntem sağlar. Gerçekte etnobotanik, etnozooloji, etnobiyoloji, etno-ekoloji dallarını içeren bu yenilenmiş doğa bilimi, daha geniş anlamıyla etnobilim araştırması, insanların doğal ortamlarda derin değişikliklere yol açtıklarını ve bu değişikliklerin de insanların faaliyetini etkilediği gerçeğini daha iyi anlamaya yardımcı olur. Bu yardım da, günümüzde pek geçerli bir soruna çözüm aranmasını kolaylaştırır: Bu da, insan topluluklarının üretici faaliyeti ile biyosferi oluşturan doğal sistemler süreci arasında en iyi uyumunu sağlayabilme sorunudur. (L)

***ETOLOJİ** i. — ANSİKL. Hayvanların doğal ortamlarındaki, yani her zamanki yaşam koşulları içindeki davranışlarının incelenmesi olan etoloji, zoolojinin ve daha geniş anlamda, genel biyolojinin bir bölümü sayılır. Bu terimi, XIX. yüzyıl ortalarında, bilimsel sözlüğe katan, Isidore Geoffroy Saint - Hilare adındaki fransız doğa bilginidir.

Bununla birlikte, etoloji ancak on yıl gibi kısa bir zamandan beri halk tarafından, *etnoloji* ve *ekoloji*'den ayırt edilmeye, onlarla karıştırılmamaya başlanmıştır. Sözcüğün günlük dile girişinin nedeni sadece biyolojinin bu dalındaki araştırmaların çok önemli bir gelişim göstermesi değil, aynı zamanda ve belki de her şeyden önce, bu bilim dalının, «insan bilimleri» arasında yer alması olmuştur. Bu açıdan, 1973 yılı Nobel tıp ödülünün çağdaş etolojinin önde gelen üç kurucusuna verilmesi çok anlamlıdır. Bu üç kurucu; kaz uzmanı Konrad Lorenz (1903 doğ.), martı uzmanı Nikolaas Tinbergen (1907 doğ.) ve arı uzmanı Karl von Frisch'dir (1886 doğ.). Etolojinin aniden ün kazanması biraz da moda olmasına bağlanabilir. Gerçekten, şu son on yılda etolojinin konu edildiği kitapların, makalelerin, kollokyumların, konferansların, hatta siyasal tartışmaların sayısı giderek arttı. Bu başarının ve güncelliğin etologları sevindirdiği kadar şaşırttığını da belirtmek gerekir, çünkü modanın nedeni pek iyi anlaşılamadı. İnkâr edilemeyecek bilimsel yönünün yanında, etolojinin bir de kendine özgü ideolojik konjoktürden yararlandığı ister istemez akla gelmektedir.

etolojinin orijinalliği ve özgüllüğü

Etolojinin insan bilimleriyle ilişkilerini geniş kapsamda ele almadan önce, bu bilim dalını komşu bilim dallarından ayıran özellikleri hatırlatmakta yarar vardır.

Bilimsel davranış incelemesi, yeni bir şey değildir. Daha 1913'de, davranışçılığın babası John Broadus Watson (1878 - 1958), davranışı (İngilizce *behaviour*) bilimsel psikolojiye inceleme konusu yapmayı önermişti. Ve denebilir ki, elli yıl süreyle, çağdaş ruhbilim (SR-Psychology dürtü-cevap ruhbilimi) küçük farklarla şu tanımlamadan esinlendi. «Ruhbilim, hayvan ve insan davranışlarının incelenmesidir.» O halde etoloji, bu artık klasikleşmiş, kalıplaşmış görüş açısına karşı, hangi bakımdan yeni olduğunu öne sürebilir? Gerçi etoloji de, davranışçılık da, davranışı inceleyen bilim dallarıdır; ancak bunların davranışı tanımlama ve inceleme yöntemleri çok farklıdır. Deneysel bilimlerden esinlenen davranışçılığa göre davranış, hayvanın, bağımlı, ara ve bağımsız «değişkenler»in ayırt edildiği bir «varsayımsal-tümdengelimsel» plana göre standartlaştırılmış deneme koşulları altında gösterdiği davranıştır. Davranışçı tutum ortaya, deneysel ruhbilimi çıkarmıştır. Ama etolojinin tutumu tamamen farklıdır. Davranışçının hayvanlara sorunlar çıkarmasına karşılık etolojide, etologa sorunlar çıkartan hayvanlardır. Yani, çağdaş ruhbilimin davranışçılığında temel deneycilik ise, etolojik incelemenin özünü gözlem oluşturur. Davranışçının fizyolojiste yaklaşan tutumuna karşılık etoloğun tutumu, doğa bilgininin ve klinikçinin tutumuna yakındır. Davranışçı herşeyden önce bir laboratuvar araştırmacısıdır ve mekanizmaları aydınlatmakla veya genel yasalar bulmakla uğraşır. Etolog ise, doğal olguların, fenomenlerin «nasıl»ını bulmaya, özelliklerini saptamaya çalışan bir arazi adamıdır. Davranışçı, denetim altında, hatta çoğu zaman kışkırtılmış davranışlarla uğraşırken, etolog özgür (veya yarı özgür) durumlarda kendini gösteren «doğaçtan, içten» davranışlarla uğraşır. Etologun bu temelde doğaya dönük tutumu, onu, ister istemez biyolojik kökenini anımsatan genel sonuçlara da götürecektir. Bir hayvan, zaman ve mekânda tek başına bir bütün olarak ele alınmaz, her zaman için (en azından dolaylı olarak) üç boyutuyla ele alınır:

1 - İncelenen türün ortama uyum evrimine özgü bir «filogenetik» boyut. Bu evrim, genetik «program» ve «yetenekler»e olanak sağlayan hayvanın genetik «sermayesi» ile somutluk kazanır.

2 - Hayvanın bireysel geçmişine özgü bir «ontogenetik» boyut. Bu da, en azından kısmen, geçmişinin ışığı altında, hayvanın genetik yeteneğinin kendisine özgü ifade tarzlarını gözönünde bulundurur.

3 - Hayvanın içinde bulunduğu biyotik ve abiyotik karışımın, ait olduğu biyosenotik yapıya da dikkat edilerek ve gerektiğinde toplumsal yönleri de gözönüne alınarak, belirlediği bir «ekosistem» boyutu. Bunun sonucu olarak görüyoruz ki, etoloji, benzerlikler (bireyler arasında olduğu gibi türler arasında da) ve genel yetenekler kadar, hatta belki daha çok farklara ve özel veya kendine özgü tutum ve davranışlara önem verir.

etolojinin insan bilimleriyle buluştuğu noktalar

Burada davranışın genetik veya içgüdüsel yönlerinin de, toplumsal yönlerinin de, geleneksel davranışçı ruhbilimin kısıtlı görüş alanına oranla çok daha derin incelenmesi sözkonusudur. Etoloji bunu yaparken, gerek amacı, gerekse yöntemleri açısından, günümüzde, insanı konu edinen öteki bilimlerle buluştu ve böylelikle bir eto-antropolojinin kurulmasına yardımcı oldu.

Etolojiyi insana ilişkin bilimlerde kullanmanın iki yönü vardır.

Birincisi, bir hayvan türünde bulunmuş olan örnekleri, insan türü konusunda ulaşılmış varsayımları yaymak amacıyla, karşılaştırmaktan ve aktarmaktan (çok zaman tedbirsizce) ibarettir ve insan-hayvan ve hayvan-insan karşılıklı etkilenmeleri gibi, çok eski bir sorunu yeniden gündeme getirir.

Henüz başlangıç döneminde olan ikincisi ise, etolojinin yöntemlerini insan türüne uygulamaktan ibarettir ve böylelikle bir yandan bir insan etolojisinin temelini atarken, öte yandan insana ilişkin diğer bilimlerle aradaki sınırın nerede başlayacağı sorununu ortaya çıkarmaktadır.

yöntemler

● *Karşılaştırmalı yöntem ve örneklerin kullanılması.* Karşılaştırma yöntemi ve örneklerin aktarılması uzun süredenberi kullanılagelmiştir; bunun en yaygın ve en çok görülen türlerinden biri, antropomorfik yorumlardır. İnsan kendi öznel gelişimini gözönündede bulundurarak hayvanları yorumlamaya ve onlara kendi duygularını, kendi düşünce tarzını maletmeye eğilim gösterir. Bunun tersine, insanda sadece toplumsal ideolojinin bir ifadesi veya kendine özgü bir sosyoekonomik sistemin sonucu olan şeyleri biyolojik değinmelerle haklı, doğru göstermek için hayvandan yararlanma da aynı derecede çekici bir yöntemdir.

Bununla birlikte, bir türden ötekine örneklerin birbiriyle karşılaştırılması, *a priori* olarak son derece nazik bir konudur ve hatta bir bakıma türler arasındaki farklılıklara büyük önem veren etolojinin ruhuna da aykırıdır. Gerçekten etolojiye göre her türün kendi genetik programı ve kendi çözümleri vardır ve hiçbir şey derinlemesine bir inceleme yapılmaksızın, bir türde gözlenen bir çözümün ötekinde de var olacağına ya da varsa bile tıpatıp eş bir mekanizmanın varlığını (eş durum olmaksızın benzerlik sözkonusu olabilir) işaret edeceğine inanmaya izin veremez. Eski dünyanın primatlarındaki toplumsal düzen örnek alınacak olursa, gruplardaki erişkin erkek sayısına ve bunların dağılımına dayanılarak kabaca iki tip ayırt edilebilir: Tek erkekli gruplar ve çok erkekli gruplar. Bu kategorilerin her birinde, türüne göre birkaç değişik durum gözlenebilir. Birbirine yakın türler başka başka toplumsal yapılar gerçekleştirmiş olabilir: Cercopithecus'da, (Uzun kuyruklu Afrika maymunu) 3 tür çok erkekli, 12 tür tek erkeklidir; papio'da ise, 4 tür çok erkekli, 1 tür tek erkeklidir. Çok erkekli gruplarda «aileler» yoktur; üreme sistemi en güçlü erkeklerde kızgınlık dönemindeki dişiler arasında, kısa cinsel birleşmelere dayanır. Tek erkekli gruplarda «çekirdeğe dayalı aile» toplulukları veya her birinin birer haremi olan erkeklerin toplulukları bulunabilir. Toplumsal yapı tipi, türün genetiğine ve içinde yaşadığı çevreye göre değişir ise de, benimsenmiş çözümler arasında evrimci bir hiyerarşi kurulamaz. Bu görüş, hayvanlar aleminin tümünü kapsayacak biçimde genelleştirilebilir: A priori olarak «aşağı» denilen bir türün davranışının, evrimsel bir karmaşıklaşma sürecine uyarak «üstün» dediğimiz bir türe götürecek bir yolda olduğunu söyleyebilecek bir dayanak yoktur. Böylelikle, toplum halinde yaşayan böcekleri örnek alarak memeliler toplumlarının filogenezi üzerinde tartışma açmak bir mantık yürütme yanılgısından doğmuştur. Gerçekte, etolojik bilgilerin gelişmesi, «hayvan» kavramını değişime uğratmakla insan türü konusundaki kavramlarda da değişim yarattı. Hayvanlarla insan türü arasında ne kadar benzerlik ve fark varsa, hayvan türlerinin çoğu arasında da o kadar benzerlik ve fark vardır.

● *Epistemolojik sonuçlar.* Böylece karşılaştırmacı tutum, hayvan davranışlarının zenginlik ve karmaşıklığının altını çizmekle, kimi davranışların salt insan türüne özgü olduğu konusundaki yersiz önyargıları silmeye yaradı.

—«İnsan toplumsal bir hayvandır» formülü doğrudur; ancak bu toplumsal niteliğin salt insana özgü olduğu belirtilmek isteniyorsa, yanlış olur. Omurgalı veya omurgasız, en az insan kadar toplumsal olan hayvan pek çoktur ve sosyobiyolojinin incelediği çeşitli toplum tiplerini birbirinden ayıran, karmaşıklık düzeyleri değil işlevsel yapılarıdır.

—«İnsanın davranış zenginliği, anasından doğduğu zaman çocuğun henüz olgunlaşmamış olmasına bağlıdır.» Bu da çok sık rastlanan ama eksik bir iddiadır. Yuvada büyüyen pek çok genç memeli (kedi, fare vb., hatta keseliler) insana oranla daha da olgunlaşmamış doğar. Fare yavrusu doğduğunda kör, sağır ve tüysüzdür. O halde insanın doğuşundaki olgunlaşmamışlığından çok, gelişimindeki yavaşlık sözkonusu edilmelidir.

—«Hayvanlar doğada özgür ve eşit, insan topluluklarına özgü kısıtlayıcı kurallarla bağlı olmaksızın yaşarlar.» Güzelim doğa ve iyi yürekli vahşi ütopyası! Gerçekte, hayvanlar âlemi (hatta bir bakıma bitkiler âlemi bile) kendine özgü bölgeleriyle, karşılıklı etkileşim törenleriyle, toplumsal hiyerarşileriyle çok iyi örgütlenmiştir ve kül-

türel olmasa bile, en azından aynı derecede buyurucu bir genetik yasaya boyun eğmek zorundadır. Böylece, memelilerin ve toplum halinde yaşayan kuşların çoğunluğunda erkeklerin ancak yaklaşık yüzde 20'si, dişilerin yüzde seksenine iyi beslenmiş olmaları sayesinde erişebilir.

—«Hayvanlar doğuştan sahip oldukları içgüdülerine uyarlar, ama insanları güden akıl ve kültürdür.» Böylece insanlar eğitime ve ortamın değişikliklerine karşı çok daha duyarlı olmaktadırlar. Gerçekte bu *doğuştan/edinilmiş, içgüdü/akıl* karşıtlıkları çok eskimiştir ve sözlüğümüzden kesinlikle atılmaları gerekir. Doğuştan olan, genetik yasa ve ona bağlı yetenektir, ama bu yasa da kimi zaman ortama göre pek çok değişiklik gösteren biçimlerde ifadesini bulur. Bu, daha hücre basamağında bile geçerli ve doğrudur; sözgelimi aynı bireyde, bir tükürük bezi hücresiyle beyin kabuğunun bir hücresi tıpatıp eş genetik yasaya sahiptir, ama biçim ve işleyiş yönünden birbirinden çok farklıdır. Yeteneğin ifadesi, çevrenin baskısına (veya endüksiyonuna) sıkı sıkıya bağlıdır ve çok yönlü kurallara göre olur.

Bunun gibi, cinsel «içgüdü» bireysel geçmişe göre, gelişimi ve yönelimi açısından değişikliğe uğrayabilir. Toplumlaşmada zamanından önce işlenen hatalar, eksikler, kusurlar, (örneğin tek başına yetiştirilmek yoluyla), özellikle Harlow'un bazı primatlarda ve J. Kruijit'in kuşlarda gösterdiği gibi, pek çok erişkinde cinsel davranışlarda ve aile bağlarında yozlaşmaya götürür.

—«Yakınlarıyla cinsel ilişkinin yasaklanması insan ruh yapısının örgütleyici anahtarıdır.» Ama, birkaç istisnası dışında, düzenli olarak ve doğal koşullarda kan akrabalığı evliliği yapan hiçbir hayvan türü bilinmemektedir (N. Bischof, 1978).

Tekhücrelilerde (Protozoa) bile, (örneğin terliksiler) aynı kökten gelenler arasında birleşme olmadığı gözlenmiştir. Zaten, cinsel üretim tarzının bilinmesi türlerin uyuşum evrimine, gnomların birbiriyle karışmasına ve bundan çıkan bireyler arasındaki farklılaşmaya bağlıdır. Çağdaş sosyobiyoloji ise türün davranışlarını saptarken, türün ihtiyaçlarının bireyin ihtiyaçları karşısında taşıdığı önceliğin üzerinde önemle durmuştur.

● *«Doğa» kavramı üzerindeki gelişmeler.* Yukarıdaki gözlemler gösteriyor ki, çağdaş etolojiyle birlikte gelen hayvanları daha iyi tanıma olanağı bize, «insan doğası»nın ayırıcı özellikleri sayılan kimi niteliklerin tanımlanmasında ihtiyatlı davranılması gereğini öğretmiştir.

Hayvan davranışlarındaki zenginliğin ve karmaşıklığın, bu davranışların ifadesinde çevre etkenlerinin ve hatta toplumsal etkenlerin taşıdığı önemin ortaya çıkartılması, bir dizi araştırmanın gelişmesine olanak sağladı. Ve bu araştırmalar önümüzdeki yıllarda insan psikolojisi ve sosyolojisinde güncellik taşıyan kimi sorunların çözümlenmesine değilse bile, daha iyi ortaya konmasına yardımcı olacaktır.

● *Davranış patalojisinde sonuçlar.* İletişim etolojisi (etokomünikoloji) ve gelişim etolojisi (ontogenetik etoloji veya etogenetik) çalışmalarından hareketle davranış bozukluklarındaki psikogenez ve sosyogeneze yavaş yavaş yaklaşılmış olunmaktadır.

Artık iyice bilinmektedir ki, hayvanlar her ne kadar konuşmuyorlarsa da birbiriyle iletişim kurarlar ve hatta bazı toplumsal türler, salt insan türüne özgü sanılabilecek kimi iletişim işlevlerini gerçekleştirmeye elverişli karmaşık sistemlere bile sahiptirler. Bu işlevler, hayvan yavrusunun gelişimi sırasındaki davranış fenotipinin yerine oturması ve toplumsal grubun türün yasalarına göre düzenlenip işlemesi gibi toplumsal işaretler alışverişi aracılığıyla gerçekleşir (iletişimde sadece sesten değil, koku, görme, dokunma gibi çeşitli kanallardan yararlanılır).

Hayvan yavrusunun davranışındaki tedrici evrim, yavruyla çevresi arasında işaretlerin alışverişiyle gerçekleşir. Alışveriş, programlı bir diyalektik uyarınca olur ve bu diyalektikte hem çevre hem yavru karşılıklı olarak birbirini değişikliğe uğratır. Bu sürece *karşılıklı etkileşim epijenez*'i adı verilir. Süreçteki aksamalar, insan patalojisindeki kimi tabloları anımsatan bozukluklara yol açar.

—Bu bozukluklara, Harlow tarafından ortaya konan ve sonradan sayısız bilgince de incelenen bunalım ve topluma uyumsuzluk örnek olarak verilebilir. Makak yavrusunun zamanından önce anasından ve türdeşlerinden ayrılması, psikanalist René Spitz'in insan yavrusunda *hospitalizm* diye adlandırdığı bozukluklara benzer bozukluklar yaratır ve toplumdan uzak yetiştirilmenin sonucu olan kimi oto-erotizm ve kendi kendini sakatlama tutumları da yine otistik insan yavrularının stereotip davranışlarını hatırlatır. Üstelik, bu toplumdan uzaklaştırılma belirli bir yaşın ötesinde de sürecek olursa, hayvanlar giderilemez davranış bozuklukları edinirler (toplumdan kopma, cinsel davranış bozuklukları, çiftleşememe ve çiftleşip yavru sahibi olmayı başardıkları zaman da yavrulara karşı davranış bozuklukları).

—İkinci örnek bir hiyerarşi veya bir bölge ayırımı yapılamamasından ileri gelen toplumsal ve proksemik aksaklıklara bağlı «psikosomatik» bozukluklardır.

Böylelikle bir bölge güvenliği olmaksızın, çok yönlü karşılaşmalara zorlanarak yetiştirimiş farelerde kan basıncı yüksekliği yaratılabilir. Sovyet araştırmacılar, güçlü erkek babunları kafeslere kapatıp toplumsal gruplarının yabancı bir erkeğin çevresinde yeniden örgütlenmesini çaresizlik içinde seyrettirmek yoluyla, bu hayvanlarda damar sertliği, tansiyon yüksekliği, hatta enfarktüs ve bunun sonucu ölüm gibi durumlar yaratmayı başarmışlardır...

hayvan atalarına bağlı ve borçlu insan

Karşılaştırmalı örnekler daha spekülatif bir açıdan kimi insan davranışlarını, hayvanlarda incelenmiş benzer davranışlarla genetik akrabalık öne sürerek karşılaştırma, açıklama ve yorumlamada da kullanılabilir.

Sözgelimi, kimi zihinsel iştahsızlık (R. Blitz ve A. Demaret) veya çocukta altına işeme (A. Bourguignan ve F. Guillon) durumları böyle yorumlara konu olabilir. Bunlar insanda genellikle görülmeyen ama genelde var olan ve kimi patojen çevre koşullarının etkisi altında açığa çıkan, kökü çok eskilerde filogenetik bir kalıtım varsayımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Saldırganlığı (K. Lorenz), toprağa bağlılığı (R. Ardrey) ve insanın toplumsal davranışlarının sayısız özelliklerini (Irenaus Eibl-Eibesfeldt [doğ. 1928]) açıklamak için öne sürülen sayısız benzetmeler de bir başka örnektir. Dr. Morris'in *Çıplak Maymun*'u gibi kimi eserlerin, bu eğilimi halka maletmede ve okur gözünde davranış bilimi olan etolojiye, etolojinin ideolojik yan ürünü olan etolojizme kolayca kayma tehlikesi yaratan bir görünüm kazandırmada büyük katkısı olmuştur.

Bu bağlamda, «sosyobiyoloji»nin yarattığı güncel ve çoğunlukla coşkulu tartışmalara da değinmek gerekir. Sosyobiyoloji teriminin babası, karınca uzmanı olan ve 1975'de hayvanlar alemi aracılığıyla toplumsal olgular üzerine çok ayrıntılı belgelere dayandırılmış bir özet yayınlamış bulunan (*Sociobiology. The New Synthesis* [*Sosyobiyoloji. Yeni Sentez*]) etolog Edward Osborne Wilson'dır (doğ. 1929). Wilson, toplumsal olguların ve toplumların evrimini Darwin'in doğal ayıklanma kavramını güncelleştirerek yeniden ele alan bir yorum önermektedir. Birey tek başına genlerin bir desteği ve evrimin bir öğesi olmaktan başka bir şey değildir. Evrim ise, bireyin değil, türün (genetik «sermaye»nin) emrinde, hizmetindedir. Böylelikle, sadece bireysel homeostazi ilkesine dayandırılınca karanlıkta kalan ama grup ayrımı açısından ele alındığında aydınlanıveren birçok davranışın açıklaması bulunmaktadır. *«Özgeci»* (altrüist), «bencil», «dış bileyici» davranış biçimlerinin temel nedenleri, savunma ve bunlara ilişkin özel genlerin çoğalmasıdır. «Sosyo-etogenetisyen» olarak nitelenen araştırmacıların bazıları da bu örnekleri insan türüne uyguladılar ve «evrim genetiği yoluyla bir yaklaşım» sayesinde «insanda doğuştan var olan toplumsal yetenekleri» (W. D. Hamilton. 1971 - 1978) incelediler.

gerçek bir insan etolojisine doğru

Etolojiyi insana ilişkin bilimlerde örneklerin aktarılarak kullanılması açısından ele alan bu kavram, bir başka güçlükle karşılaşır: Bir hayvan türünü insan türüyle karşılaştırma sözkonusu olduğunda, temel bir zorluk olarak karşımıza çıkan insan türünü tanıdığımızı ne dereceye kadar iddia edebiliriz? Bu soru, bir insan etolojisi sorununun varlığını ortaya çıkarmaktadır ve böyle bir etoloji, bir hiçten başlayarak kurulamaz. Birçok araştırmacının «doğayı gözleme» biçiminde uyguladığı dolaylı bir etoloji zaten vardı. Bu araştırmacılar, o tarihlerde bilinmeyen etolojiye doğrudan doğruya bağlı olduklarını açıklayamayan ruhbilimciler, toplumbilimciler, antropologlardı. Ama bugün etolojinin bu araştırmacıların kaygılarıyla birleştiği ve onların bilim dallarının gelişmesine açıkça katkıda bulunduğu söylenebilir. Örneğin çocuk ruhbilimcisi Iréne Lézine, 1974'de şöyle yazmıştı: «Kundak bebeğiyle küçük çocuğun temel davranış biçimlerini ve bunları etkileyebilecek ortam etkenlerini kanıtlayacak doğal gözlemler planlamasına girişilmeksizin, gelişimin şu veya bu yönü üzerinde hiçbir deneyci araştırma yapılamaz.» Burada, etolojinin kusursuz bir tanımlaması vardır. 1971'de, antropolog Ervin Goffman da çağdaş antropolojiyi bir «karşılıklı etkilenme etolojisi» olarak tanımladı. Çağdaş amerikan antropolojisinin önde gelen ve en ilgi çekici simalarından Gregory Bateson'un da yaşamının birkaç yılını ahtapotları ve yunusbalıklarını gözleyerek geçirdiği unutulmamalıdır. İnsan etolojisi günümüzde, sözcüğün dar anlamıyla, «etolog»lar tarafından olduğu kadar «psiko-sosyo-antropologlar» tarafından yürütülen çalışmalarda da önemli rol oynamaktadır. Gelişmesi de, I. Lezine ile E. Goffman'dan alıntıların da değindiği gibi, özellikle gelişme etolojisi ve toplumsal karşılıklı etkilenmeler etolojisi biçimindedir. Gerçekten etolojinin yöntemleri en dolaysız bu iki alanda uygulanabilirlik taşır.

gelişme etolojisi ve ana-çocuk karşılıklı etkilenmesi

Gerçi çocuk ruhbilimi yeni değildir ve denebilir ki H. Wallon, J. Paget ve öğrencilerinin çalışmaları çağdaş araştırmaların yolunu geniş ölçüde zaten açmıştı. Yine de, kimi kalıplaşmış kavramlar, bir çoğu etolojiden alınarak benimsenmiş kavram ve yöntemlerin katkısıyla hissedilir ölçüde değişikliğe uğramıştır.

Herşeyden önce, yeni doğmuş çocuğun duygusal açıdan tamamen yapyalnız bir *monad* veya birbirini kovalayacak alıştırmalarla doldurulabilecek bir *tabula rasa* (boş levha) olduğu kanısı tamamen terkedilmelidir. Birçok yazar (Bower, Trevarthen), kundak bebeğinin «doğuştan gelen» etkinliklerinden söz etmekten çekinmezler. Trevarthen, «daha doğar doğmaz, çocuk, genetik malvarlığında kayıtlı bulunan kimi davranışları kendiliğinden yerine getirir» der ve Bowver de «yetenekli yeni doğmuş»tan söz eder. Yeni doğmuşlar, önceden deneyime gerek göstermeyen bazı algılayıcı ve motor kurnazlıklara sahiptirler. Kimi dürtülere karşı başkalarına oranla daha dikkatlidirler (özellikle insan sesine) ve canlıyı cansızdan ayırma yeteneğine sahiptirler. Daha ilk haftalarından itibaren bebekler, derinlik ve mesafeleri yorumlar ve hiçbir şeye çarpma fırsatını bulamamış olsalar bile, yüzlerine yönelen bir şeye duygusal olarak karşılık verirler.

Ama bu vakitsiz genetik yetenek, çocuğun kaderini kaçınılmaz bir biçimde çizmek şöyle dursun, tam tersine, onu çevrenin etkisine ve özellikle ana-çocuk arasındaki karşılıklı etkilenmelere açık hale getirir. Psikanalist René Spitz (1887-1974) bu durumu önceden sezmiş ve etolojik gözlem yöntemlerinden yararlanarak (zaten kendisi Lorenz'in dostuydu) «eşyaya ilişkin» gelişmenin kalıplaşmış çeşitli aşamalarını tanımlamıştı: 3 aylığa doğru bebeğin yüzünde eşya-öncesine karşı gülümseme olarak ortaya çıkan tepki ve 8 aylığa doğru, aynadaki görüntüyü tanıma ve yabancıya gösterilen kaygı tepkisiyle ortaya çıkan eşyanın tam olarak tanınması. Etologlar daha da ileri gittiler. Yeni doğmuş bebek, daha

ilk günlerinden, erken gelişmiş evrimsel yeteneği sayesinde annesiyle gerçek bir diyalog kurar. Bu sözsüz, çıkartılan seslerden, hareketlerden, görsel ve bedensel, ısı ve koku alışverişinden oluşmuş konuşma, bebekle anasının etkinliklerinde şaşılası bir senkronizasyonla (uyumla) yürütülür (M. Bullowa, D.N. Stern, M.C. Beteson, Grossman, W. S. Condon ve L. W. Sander, vb.). Üstelik, bu alışverişler sistemleşmeye doğru bir eğilim gösterir ve anne, yanıtlama tarzı ile, bu ikilinin karşılıklı etkilenme şemasını da çizmiş olur. M. Ainsworth 3 ile 54 hafta arasındaki bebekler üzerinde yaptığı etolojik incelemelerde, bu vaktinden önceki alışverişlerle, annenin iletişim stiline uyarak çocuğun kendi stilinin nasıl geliştiğini gösterdi (birliktelik ve ayrılığa karşı tutumu, annesi yanındayken oyun oynama ve özerklik olanakları vb.). Demek ki dil alıştırmasından önce, bir söyleşi alıştırması vardır. Burada «karşılıklı etkilenme» süreci yeniden kendini gösteriyor. Bu sürece daha önce hayvanlarda da rastlanmıştı; şimdiyse çocuk ile çevresi arasında, çocuğun ilkel yeteneğinin giderek şekillenmesine götürecek eytişimi belirtmektedir. Çocuk, yeteneğine göre, işaretler algılar ve yayınlar, bunlar annesinde tepkiler uyandırır. Bu tepkiler de karşılıklı olarak çocukta tepkiler uyandırır...

İşte konuşma dili bu sözsüz iletişim kalıbına göre belirecek, dolayısıyla da zamanından önce kendini gösteren iletişim hareketlerine bağlı olacaktır (J. Bruner).

«Kundak bebeğinin yeteneği», «anne-çocuk karşılıklı etkilenmesi» ve bunun sonucu olan «karşılıklı etkilenme sırası veya epijenezi» yeni bakış açıları yarattı. Bu bakış açıları da bir yandan Henri Wallon (1879-1962) ve Jean Piaget'nin (1896-1980) klasik çalışmalarını anlamaya yardımcı olurken, öte yandan da bu konudaki tartışmaları çoğu zaman yanılgıya sürüklemiş bulunan o ezeli, doğuştan olanla sonradan edinilmiş olan arasındaki karşıtlığa son verdi.

etolojide insan dili

Çağdaş etolojik çalışmaların büyük çoğunluğu toplumsal etkileşim ve iletişim sorunlarını ele alır. Aynı türden hayvanların çoğunlukla heterogen nitelikte ve kendine özgü bir şifre kullanarak iletişim kurdukları artık iyice bilinmektedir. Hayvan iletişiminde kanalların çokluğu önemli rol oynar.

Bu sistemle sağlanan iletişimlerin çok yönlü fonksiyonları vardır: Araziyi tanıma, bireylerin birbirini tanıması, hiyerarşilerin kurulup korunması, toplumsal düzenlemeler, üreme davranışının saptanması, yavruların yetiştirilmesi, ihtiyaçların ifadesi, düşmanların haber verilmesi vb.

Gerçekte, hayvan sistemlerinin sağladığı tahmin edilen altı ayrı fonksiyon, dil bilgini Roman Jakobson'un (doğ. 1896) insan iletişimine tanımış olduğu altı fonksiyon ile karşılaştırılacak olursa görülür ki bunlardan ancak bir tanesi (temsil etme fonksiyonu veya semyotik fonksiyon) kuşku uyandırıcıdır.

Hayvanların iletişimi her zaman durumun «burada»sına veya «şimdi»sine sıkı sıkıya bağlıdır ama zaman veya mekân bakımından uzakta olan ya da orada olmayan, yok olan eşya konusunda başkalaşmış bilgileri aktaramazlar. Gene de etoloji incelemeleri önemli iki kavramla, iletişim sistemlerinin muhtemel çok kanallılığı ve mesajın çok fonksiyonluğu ile ilgilenmektedir.

Etoloğun yakından tanıdığı bu iki kavram, onu şimdiye dek iyice köksalmış iki önyargıdan kurtarmak suretiyle, onun insan iletişimine yaklaşımına yön verecektir. Bunlar, insanlar arasındaki iletişimin yalnız konuşma dili aracılığıyla gerçekleştirildiği ve belirli konular üzerine bilgileri aktarmaya yaradığı (bir şey «söylemek» için konuşulur) yargılarıdır. Etolog ise bu yanılgılardan uzak durarak, iletişimin semantik yönerinden çok, biçimsel veya pragmatik yönlerini ve sözsüz iletişimi inceleme eğilimindedir. Bu girişim insanı şaşırtıcı gözlemlere götürür. İnsan iletişiminde sözlü olmayan kesim, sadece nicelik açısından çok önemli olmakla kalmaz, nitelik açısından da temeldir (örneğin mimikler ve jestler).

hareket kategorileri

● *Yarı sözler.* Bunlar, konuşmadan yapılan hareketlerdir (selam, çağırı, baş sallama, tehdit, «ağzına kadar dolu» «kafayı bulmuş» gibi çeşitli simgeler vb.) ve her ulusun dilinde hemen hemen 150 birimlik bir dağar oluşturur. Bu dağar, kullananlara gayet doğal gelirse de, değişik kültürler karşılaştırılarak incelendiğinde her bir jestin o kültüre ve törelerine sıkı sıkıya bağlı niteliği ortaya çıkar. Bunların ortalama üçte birinin, başka bir etnolengüistik grup tarafından anlaşılması olanaksızdır ve bu da oldukça ciddi anlaşmazlıklara yol açabilir, çünkü kullananlar bile bunların nereden geldiğini ve nereye dayandığını bilmezler.

● *Söz yardımcıları.* Ya vurgulamaya, abartmaya, belirlemeye ya da söz kapsamını canlandırmaya yararlar. Biçimi, sıklığı kültürlere göre değişebilen konuşma hareketlerini ve biçimi evrensel ama kullanımı denetim altında olan mimikleri oluşturular.

● *Senkronizatörler.* Konuşmada baş sallamalar, bakışlar, özellikle sözün konuşanlardan birinden ötekine geçirilmesi ve söz alınmasında son derece önemlidir. Bu hareketlerle bir konuşmayı engellemek de, kolaylaştırma da kolaydır.

● *İletişim dışı olanlar.* Bunlar, yürütülen iletişime yabancı gibi görünmekle birlikte, durumun yarattığı ve konuşanların uyanıklığının yarattığı rahatlama hareketleri ve kendine yönelik hareketlerdir (kaşınma, çeşitli eşyayla oynama vb.) Konuşanlar birbirlerini görmedikleri zaman, duygusal gerilim durumu doğduğu zaman veya dikkat zayıfladığı zaman bu harekeler artar.

hareketlerin iletişimdeki rolü

Çeşitli mimik-hareket öğelerinin etolojik incelemesi ve sözlü konuşma diliyle karşılıklı ilişkilerinin kurulması, bunların sözün vazgeçilebilir yardımcıları olduğunu gösteriyor. Bunlar olmasa ezberlenmiş bir metin okunabilir ama doğaçtan bir konuşma yapılamaz. Karşılıklı konuşmanın vazgeçilmez koşullarından birini oluştururlar ve özellikle senkronizatörler sayesinde konuşma grafiğini geniş ölçüde sağlarlar. Aynı zamanda da sözlü mesajın tanıtılması için gereklidirler. Sözlü kodlama, kendisi de kodlanmış vücut hareketlerinin kullanılmasını gerektirir. İnsanlar rastgele kıpırdanmaz ve kıpırtılar da dillere, kültürlere göre değişir.

Böylece anlaşılıyor ki R. Jakobson'un tanımladığı çeşitli fonksiyonlar, kendiliğinden konuşma sırasında konuşanların bağlı olduğu kültüre, iletişim durumuna, niteliğine göre birkaç kanala ayrılır. Konuşanların durumuna göre gerek sözlü cümle yapısında (Serge Moscovici), gerekse kullanılan hareket kategorilerinde (K. Bekdache) yapı değişimleri gözlenmiştir. Karşılıklı, yüzyüze konuşmada söz yardımcıları artarken sırt sırta konuşmalarda otosantre (kendine yönelik) hareketlerde artış görülür. Zaten iletişimde mekân hazırlanması sorunları, insan etnolojisinde önemli bir bölüm oluşturur ve genellikle amerikan antropologu E. Hall'ın önerisine uygun olarak *proksemik* olarak adlandırılır.

Böylelikle kişiler arasında, zoolog H. Hediger'in tanımladığı ve hayvanlar arasındaki uzaklıkları anımsatan çeşitli uzaklıklar (yakın, kişisel, toplumsal, genel) tanımlanır. Bu uzaklıklar, konuşanlar tarafından iletişimin kapsam ve niteliğine göre ve kültürlere göre seçilir. Sözgelimi, Akdeniz yöresinin «Birbirine değen» kültürlerine karşılık, Kuzey Amerika'lılarla Uzakdoğu'luların «aralıklı, uzak» kültürlerinden söz edilir. Burada da proksemik kurallarının bilinmeyişi veya yanlış kullanılması çeşitli yanlış anlaşmalara yol açabilir. Bunlardan çıkan sonuç insan iletişiminin salt ağızdan sözlü yönünün, toplam dil iletişiminin sadece bir bölümü olduğudur.

konuşmak, «söylemek»ten çok, «yapmak»tır

Her ne kadar etolojik yöntemler insan iletişiminin sözlü olmayan yönlerinin önemini belirtmeye olanak vermişlerse de, açılan yeni ufuklar, sözlü iletişimin başlıbaşına ve tam statüsü konusunda zihinlerde sorular yaratmıştır. Gerçekten de genel olarak «söylemek» için konuşulduğu düşünülür ve «konuşmak için konuşmak» pek değer verilmeyen bir durum olarak bilinir. Ancak, etoloji, hayvanların bir şey söylemeden iletişim kurduklarını gösterdikten sonra insan türünde de buna sık sık rastlandığı gözlemlendi.

Bir kere iletişim fonksiyonlarının çoğunu söze başvurmaksızın sağlayabiliriz. İkincisi çok zaman konuşurken bile, sadece bir şeyler söylemek için değil, aynı zamanda, başka yollardan da gerçekleştirilebilecek birtakım başka etkinlikleri başarmak için (saldırmak, baştan çıkarmak, çağırmak, derdini anlatmak, ilişki kurmak vb.) konuşuruz. İnsan türünün özgünlüğü, bu etkinliklerde, sözlü ifadeye başvurmasındadır. «Karşılıklı etkilenme törenleri» bu bakımdan salt gösteriye dayanır. «Günaydın, nasılsınız?» türünden ifadeler, başka hayvanlarda da (sözgelimi köpekler ve primatlar) çok iyi bilinen temas kurma törenlerine benzetilebilir. Bu saptama başka birçok sözlü formüllere de uygulanabilir; o kadar ki, bazı yazarlar günümüzde, insan iletişim *pratiğinin*, konuşmanın çoğu zaman yanıltıcı olan kapsamı derecesinde önem taşıdığını benimsemek eğilimindedirler.

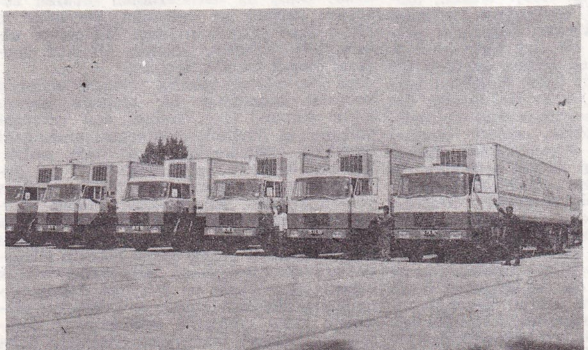

Solda: EBK frigorifik uzun araç filosu. Sağda: Bir kombinada et kesim ve yüzüm bölümü.

Foto. X (2) [MEYDAN]

İnsan iletişimi etolojisi henüz emekleme döneminde olmasına karşın, dilin niteliği ve fonksiyonları üzerine birtakım sorular sorulmasına olanak verir. Dil, sadece sözlü değildir ve çoğunlukla konuşmaktan başka işlere de yarar.

Bu düşünceler Bruner ve H. Montagner gibi gelişim uzmanlarının vardığı sonuçlara paraleldir: Konuşma dili, sözsüz iletişim biçimlerinin bir devamıdır ve konuşmak herşeyden önce bir eyleme geçme biçimidir. Ama etoloji bu alanda dilbilginlerinin (Oxford okulundan: John Langshaw Austin [1911-1960], J.R. Searle) «dil etkinlikleri» konusundaki çalışmalarını, antropologların (Palo Alto okulundan [1966]; Paul Watzlawick, Din Jackson) «iletişim pragmatiği» ve genel anlamda konuşmacılık ve «etnometodolojik» hareketin (H. Sachs, E. A. Schegloff, H. Garfinkel vb.) çalışmalarıyla da çakıştırır.

insan etolojisi ve doğa-kültür tartışması

Etoloji, zoolojik kökenleri ve nesnelliğe giden gözlemlerinin sonucuyla, yüzyıllar boyu özellikle Batı dünyasında, baskı uygulayıcı ve merkezi söz olan kültürel bir tedhişçiliğe boyun eğmiş insan türünün («Başlangıçta Söz vardı...») bedeninin ve hayvansallığının aklanmasına, canlandırılmasına katkıda bulunmuştur. Ve yaygın ününün nedeni de kısmen budur. Büyük bir olasılıkla, ideolojik açıdan «etoloji modası», doğaya dönüş efsanesine bağlıdır. Bu efsane de, insan'ın bir hayvan olarak dengesini yitirmiş bir ekosistemde karşılaştığı tehlike duygusuna bağlıdır. İnsan etolojisi yerini vücuda ve biyolojik gereksinmelerine bırakmakla birlikte, aynı zamanda genetik yeteneğin (ki sadece o doğuştandır) fonksiyonel programlanmasının, karşılıklı etkilenme epijenez mekanizmasına göre gerçekleşen toplumsal müdahalelere ne derece bağımlı olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla genetik yetenek, kültür tarafından biçimlendirilir. Biyolojinin önemini tanımak, toplumsal-kültürel kuralları çiğnemek değildir. Tam tersine, bu kuralların daha iyi değerlendirilmesinin, onların madde ve yaşamın hizmetine daha iyi verilmesine olanak sağlayacağı düşünülebilir.

İnsan etolojisinin konusu böylece onu, ruhbilim, toplumbilim ve dilbilimle ortak alanlarda karşılaşmaya götürmekte ve etoloji, insan bilimlerinin sayısız uzmanlarınca paylaşılan bir tutum haline gelmektedir. Bu uzmanlar, «yetenek» incelemelerinden uzaklaşıp da ekolojik ve tarihsel açıdan belirlenmiş somut insanların sorunlarını her ele almak istediklerinde, etolojiyle karşılaşırlar. Dolayısıyla insan etolojisi uygulama açısından tarafsız ise de, etkileri açısından tarafsız değildir ve bulguları onu ister istemez, kaçınılmaz biçimde, sosyokültürel, ekonomik, hatta siyasal yorum sorunlarıyla karşılaşmaya sürükleyecektir. Bu da, etolojinin genellikle «insan bilimleri» diye adlandırılan bilimlerden biri olduğunun kanıtıdır. (L)

***Et ve Balık Kurumu.** — 1983'te kuruluşun kombina sayısı 20'ye ulaştı. 1975'te açılan et kombinaları şu illerde bulunuyordu. Adana (1975), Tatvan (Van, 1976), Ağrı (1976), Burdur (1977), Amasya (1977), Adapazarı (1978), Gaziantep (1979), Van (1980), Manisa (1980), Afyon (1983). Kombinaların yanı sıra kuruma bağlı 11 soğuk depo (dördü büyük), bir balıkçılık kuruluşu, bunun bünyesinde iki balık yağı ve unu fabrikası, bir balık konserve fabrikası, 24 000 adet/gün kapasiteli Sincanköy Tavuk Kombinası (Ankara) ve 75 ton/gün kapasiteli et parçalama merkezi vardır. Kurum ileriki yıllarda sekiz et kombinasını ve dört soğuk depoyu daha hizmete açacaktır. Halkın ucuz, sağlık koşullarına uygun et gereksinimini karşılamak amacıyla kurulan Et ve Balık Kurumu, günümüzde iyice yaygınlaşmış bulunan frigorifik taşımacılığa öncülük etti. Kurum bu alandaki etkinliğini 210 frigorifik (soğutmalı) ve termos kamyon, 144 termos vagon, 213 frigorifik uzunarağa sürdürmektedir. Et ve Balık Kurumu, bu etkinliklerinin yanı sıra, veterinerleri denetiminde üçüncü şahısların canlı hayvanlarının kesildiği bir mezbaha hizmeti de görmektedir. (M)

***ETTER** (Philipp), isviçreli siyaset adamı. — (öl. Bern 1977). [L]

ETYOPYA (eski HABEŞİSTAN*), Kızıldeniz kıyısında Afrika devleti. — 32 160 000 nüf.

bin yıllık imparatorluğun çöküşü

Eritre'de 1961'de başlayan kurtuluş mücadelesi gittikçe genişledi; kasım 1970'de patlak veren ciddi kargaşalar, imparatorluk hükümetini, bir ay sonra, Eritre topraklarının büyük bir bölümünde olağanüstü durum ve sıkıyönetim ilân etmeye zorladı. Haile Selasiye'nin (ekim 1928'den beri tahta oturuyordu) mutlak iktidarını güç duruma düşüren ve Amhara'ların egemenliğini hiçe sayan bu savaş, imparatorun tahtını sarsan etmenlerden biri oldu.

Ama, asıl 1973 - 1974 yıllarında ülkenin kuzey eyaletlerini, özellikle de Wollo'yu kırıp geçiren ve 200 000 kişinin ölümüne yol açan korkunç açlık, imparatorluk rejiminin savrukluğunu, tutuculuğunu ve kokuşmuşluğunu açığa vurarak kesin bunalıma yol açtı.

Şubat 1974'te, şiddeti gitikçe artan kargaşalar, başkenti sarstı ve eyaletlere yayıldı. Her şey benzin fiyatlarının iki kat artmasını protesto eden taksi şoförlerinin homurdanmalarıyla başladı. Üniversite kampusunda, öğretmenler, yüksek okul ve lise öğrencileri, Wollo kıtlığından sorumlu tutulan hükümete karşı gösteri yaptılar. Addis-Abeba halkı, kaygı verici enflasyonun yol atığı kıtlığın ağırlığı üzerine imparatorun dikkatini çekmek için bu gösterilere katıldı. Sonunda, şubat sonlarında, rejimin öteden beri temel direklerinden biri sayılan ordu, Eritre'nin merkezi Asmara'da, Massaua ve Debre Zebit'te ayaklandı. Ama hükümetin değişmesi, anayasanın yakında değiştirileceğinin bildirilmesi ve Haile-Selasiye'nin torunu Zara Yakup'u (doğ. 1953) kendine halef seçmesi zihinleri yatıştırmaya yetmedi.

Haziranda, ordunun solcu kesimi hiç bir engelle karşılaşmayan, geniş kapsamlı bir ayaklanma başlattı. Askerler, imparatorun yakınları ile işbirlikçileri arasında tutuklama işine giriştiler. «Sessiz devrim» gelişiyordu. 5 temmuzda askerler bütün ülkeyi denetim altına alarak «Geçici Askeri Yönetim Kurulu»nu (DERG) oluşturdular ve başına genelkurmay başkanı general Amam Andom'u getirdiler.

12 eylül'de cunta, imparatoru resmen tahttan indirdi. «Krallar kralı, Yehuda arslanı, Teslisin gücü», çağdaş Afrika tarihinin en kıdemli hükümdarı Haile - Selasiye politika sahnesinden kovularak Menelik sarayında oturmak zorunda bırakıldı ve ağustos 1975'te tam bir ilgisizlik içinde öldü. Aynı zamanda, parlamento dağıtıldı ve 1955'te değişikliğe uğrayan 1931 anayasası yürürlükten kaldırıldı.

askerlerin iktidara gelişi

Amam Andom, ordunun çeşitli birimleri içinden seçilmiş 80-120 üyeden oluşan DERG'e başkanlık ediyordu. Ama aslında, iktidarın gerçek sorumluları perde arkasındaydılar. Olayların baskısı, yeni rejimin geleceği üstünde karar verecekti. Bu rejim, amaçlarını henüz açık açık belirtemediyse de, kendisini sosyalist ilan ediyor ve slogan olarak «Önce Etyopya» (Ethiopia Tekdem) sözünü benimsiyordu.

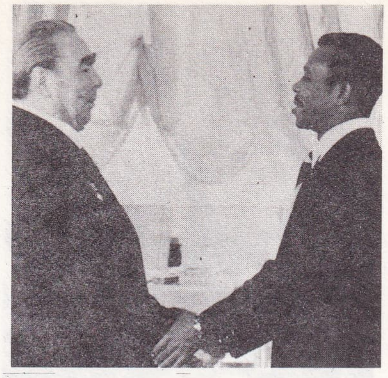

Mengistu Haile Mariam, Brejnev'le

Ağustos 1974'te, anlaşmazlığa onurlu bir çıkış yolu bulma yeteneğinden yoksun olan askerlerin tutumuna karşı protesto olarak 23 eritreli parlamenterin istifası, Eritre'deki gerilla mücadelesinin yeniden şiddetlenmesine yol açtı. İktidara ortak olma sabırsızlığı içindeki sendikacılarla yüksek okul öğrencileri, sokaklarda, sivil rejime dönülmesini ister oldular. Cuntanın içinde, ılımlılarla radikaller arasında anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Radikaller, yeniden başlayan karışıklığa son vermek için, tutumlarını katılaştırdılar. Fazla pısırıklıkla suçlanan Amam Andom, kasım 1974'te iktidardan uzaklaştırıldı ve eski rejimin sayıları altmışı bulan ileri gelenleri, bakanları, hükümdarın danışmanları ile generalleri kurşuna dizildi. «Sessiz devrim», «kanlı devrim»e dönüştü.

DERG'in radikalleşmesi

Ordunun en uzlaşmaz askeri olarak tanınan general Teferi Bante (doğ. 1921), kasımda DERG'in başkanlığına getirildi ve bu Kurul, onunla, kesin olarak sosyalist ve marksist bir yön aldı. Aralık ayında, darbeciler, «10 maddelik sosyalist program»ı açıkladılar. Bu programda, özellikle, devletin bir bütün olduğunu, «özgül» bir sosyalizm kurulduğunu, ekonominin devletçe denetleneceğini ve tarım reformu yapılacağını ilan ettiler.

Gerçekte, tüm sorunlar çözüm beklemekteydi: Gittikçe kızışan Eritre savaşı, yaklaşık bir milyon köylüyü hâlâ etkileyen açlık, ülkenin hemen dört bir yanını kasıp kavuran yoksulluk ve üniversite ile küçük burjuva çevrelerinin gittikçe artan başkaldırmaları.

1975 başlarında, kırsal bölgelerde yaşayan kitlelerin okuma-yazma ve siyasallaşma seferberliği (Zemaça), 60 000 kadar yüksekokul ve lise öğrencilerine bırakıldı. Kimilerine göre bunun gerçek amacı, için için kaynamakta olan üniversite kampuslarını boşaltmak idi. Ocak 1975'ten başlayarak bankalar, sigortalar ve toplu taşıma şirketleri devletleştirildi. Devletleştirme şubatta, özellikle, besin sektörüne bağlı çeşitli ticari ve sanayi kuruluşlarına dek yayıldı.

Addis-Abeba'da bir geçit töreninde Mengistu Haile Mariam ve Fidel Castro

Foto: TASS ajansı; Lefort/Gamma (LAROUSSE)

Soldan sağa doğru: 1. Ogaden'de bağımsızlık savaşçıları; 2. Kimyasal savaşa karşı donanmış eritreli gerilla; 3. Addis-Abeba'da halk milisleri talim yaparken.

Sonunda, 4 martta tarım reformu ortaya atıldı. Tüm topraklar, hemen devletleştirildi. 10 hektarı aşmayan toprak hisseleri yurttaşlara dağıtılacak ve en azından 800 hektarlık kollektif çiftlikler yavaş yavaş oluşturulacaktı.

Böylece, büyük topraklar parçalandı ve askerlerin resmen 17 martta ortadan kaldırdıkları bir hükümdarlığı destekleyen feodal sistemin temeli yok edildi.

Ama, tüm ülkede, merkezkaç hareketler, eski imparatorluğun birliğini tehlikeye koymaktaydı. Çünkü, imparatorluğun bağlayıcı öğesi yok olunca, tüm Etyopya'nın ülke yapısı, un ufak olmak üzereydi. 1975'in ortalarında Etyopya askeri güçlerinin yarısı ,Eritre'de bulunuyordu. Eritre, merkez iktidarın tek kaygısı iken eyaletlerde başka ayaklanma hareketleri başgösterdi: 1974'te Tigre Halk Kurtuluş Cephesi'nin kurulduğu Tigre'de; Somali aşiretlerinin ayaklanmak üzere oldukları Ogaden'de, Gocam'da, Galla'da, Begameder'deki kargaşalıklar karşısında cunta, güçsüz kaldı.

Bir kongre, bir merkezi kurul ve bir daimi kurul ile birlikte 1976'da DERG'e yeni bir biçim verilmesi, rejimin güçlü adamı yarbay Mengistu Haile Mariam'ın (doğ. 1938) durumunu güçlendirdi. M.H. Mariam bakanlar kurulu başkanlığına ve DERG'in başkan yardımcılığına getirildi.

kızıl terör

3 şubat 1977'de, Teferi Bante'nin önayak olduğu bir hükümet darbesi başarısız kaldı ve Bante kurşuna dizildi. 11 şubatta, Mengistu Haile Mariam DERG'e bağlı üç kuruluşun başkanı ve ordunun başkumandanı oldu. İmparator Haile Selasiye'nin tahttan indirilmesinden beri Etyopya'da hiç kimse bu kadar gücü birden elinde toplamamıştı.

Eritre'de bir sahra reviri

Bundan sonra, bütün ülkede bir terör dalgası esmeye başladı: Gerçekten, cunta, yolu üzerindeki engelleri aşmak için politik cinayetler, işkence ve soykırımdan başka bir çözüm yolu bulamadı.

DERG'in içinde bile, en radikal askerler, gevşek ve ılımlı kişileri elemekle işe başladılar. Sonra, devlet başkanı, muhalefeti susturmaya karar verdi. DERG'e «faşist» damgasını vuran ve ona karşı 1976 sonbaharından beri terörizm savaşı veren, marksizm-leninizm yanlısı, güçlü yeraltı örgütü Etyopya Halkı Devrim Partisi'ne (PRPE) karşı halk milisleri («kebele»ler) ile mahalle komitelerini silahlandırdı. Devrim ve sınıf savaşımı adına, aşırı ölçüde vahşi önlemler ülkeyi kana boğdu ve «beyaz terör»ü durdurdu: 1978 başlarında Etyopya Halkı Devrim Partisi'nin suikastleri tümden durmuştu.

Her eğilimdeki muhalifler tutuklandı ve sorgusuz sualsiz idam edildi. Böylece, Mayıs 1977 başlarında Addis-Abeba'da rejime karşı çıkan bin kadar lise öğrencisi otomatik silahlarla öldürüldü. 1978'de ülkenin hapishanelerinde yatan siyasi tutukluların sayısı 100 000 dolayındaydı.

Dış politika alanında Mengistu Haile Mariam, iktidara gelir gelmez Sovyetler Birliği'ne, Doğu ülkelerine ve Küba'ya karşı duygulaştığını belirtti ve onlarla yeni ittifaklar kurdu. Amerikanın eski bir etki bölgesi olan Etyopya, Doğu kampına yöneldi ve bu ters dönüş, Afrika Boynuzu' nun politika dengesini bir hayli değiştirdi. Batı Somali Kurtuluş Cephesi çetecileri, Mogadişu ordusunun desteği ile Ogaden eyaletini istila ettikleri zaman yeni müttefikleri, askeri bakımından Etyopya'nın yanında yer aldı. Bu eyalet, Sovyet - Küba yardımı ile 1978'de geri alındı. Ama Etyopya ordusu, Eritre'de çıkışı olmayan bir savaşta bocalayıp durmakta ve 1977'de Eritre' de milliyetçiler ülkenin onda dokuzunu denetim altında tutmakta idi. 1978'in saldırılarına karşın eritreliler iyi dayandılar.

askeri diktatörlüğün güçlendirilmesi

Etyopya devrimi, halkın büyük bir bölümünün maddi olanaklarını düzeltmeye yardımcı oldu ve kırsal bölgelerinde, özellikle güneyde, köylünün geliri ortalama yüzde kırk arttı. Ayrıca sağlık sorunlarını daha iyi koşullar altında çözümlemek ve okuma yazma bilmeyenlerin sayısının (ki, 1974'te okuma-yazma bilmeyenler halkın yüzde 90 ile 95'ini oluşturuyordu) düşürmek için büyük çabalar harcandı.

Ama, bir devrimin bilnçosunda her şey olumlu sonuçlar vermez. Korkunç açlık 1977'de yeniden ortaya çıktı. Çünkü tahıl ürünlerinde, 1976'ya göre yüzde 20 bir düşme olmuştu. Addis-Abeba'da, halkın hoşnutsuzluğu gittikçe artmakta, besin maddeleri durmadan azalmakta ve pahalılaşmakta idi. Oysa, gündelikler çok yükselmişti. Yüzbinlerce tarım işçisi kentlere akın etmekte idi. Tarım reformunun uygulanması, onları işsiz bırakmıştı. 1979'da «kızıl terör» Etyopyada hâlâ egemendi (kırsal bölgelerde «koruyucu süvari birlikleri», devrim muhaliflerini avlamada kentlerdeki «kebele»ler gibi ve onlar kadar kıyıcı bir rol oynadılar). Bu ise ,orta sınıfların başkaldırmasına ve öğrencilerin yeniden direnişe geçmelerine engel olamadı.

1979'un ikinci yarısında, Mengistu Haile Mariam'ın çevresinde toplanan Etyopya ordusunun komutanları, eritreli asilerin ve Ogaden'deki gerillaların direnmekte olduğunu ancak saptayabilmişlerdi. Böylece, İmparator Haile-Selasiye'nin tahttan indirilmesinden beş yıl sonra, eski rejimin devrilmesine neden olan sorunlardan hiçbiri çözümlenemediği gibi, ortaya yeni sorunlar da çıktı.

Böylelikle, 1975'de başlatılan tarım reformu, kentlere besin sağlamada ciddi bir bunalıma neden olduğundan, Etyopya yetkilileri, temmuz 1979'da tarımın kolektifleştirilmesine karar verdiler. DERG'in yayınladığı bir «direktifle» köylülerin kendi kişisel kullanımları için 1 000 ile 2000 metre karelik bir araziye ve bir iki baş hayvana sahip olabileceklerini, fazlasının kalhoz tipinde bir kolektif işletmece değerlendirileceğini bildirdiler.

Politika alanında bu karar, geriye dönüşü olmayan bir diktatörlüğün çıkmazına gittikçe saplanan bir rejimin, yeni bir radikalleşmeye yönelişinin habercisiydi.

Ağustos 1980'de Etyopya ile Somali arasındaki Ogaden'le ilgili savaş, yeniden alevlendi. Her iki yanın yüzlerce kurban verdiği bu savaş, Somalili mülteciler sorunu ile yürekler acısı bir çıkmaza girmiş bulunuyor. İnsan ve gereç bakımından üstün bir durumda olan Etyopya, binlerce direnişçiyi Somali topraklarına püskürttü. Etyopya'nın bu üstünlüğüne karşın Somali elinden çıkan topraklarını geri istemekte diretti ve iki devlet arasında sınır çizgisini tanımadı.

Etyopya devlet başkanı Mengistu, ekim 1980'de Moskova'ya giderek, Sovyetler Birliği'nin yapmakta olduğu mali yardımın artmasını sağladı.

Mangistu Haile Mariam başkanlığındaki Addis-Abeba cuntası, Afrika devletleri içinde insan haklarını hiçe sayanların başında gelmektedir. Cuntaya cephe alan binlerce kişi hapislerde ve toplama kamplarında ağır işkence altında tutulmaktadır. Bunlar, 1974'te son bulan eski imparatorluk rejiminin ileri gelenleri, cuntaya karşı çıkan öğrenciler, eritreli marksçı ya da milliyetçi militanların kovduğu din adamlarıdır. Hükümet, ülkede din adamlarına baskı yapılmadığını ileri sürmekle birlikte ocak 1982'de din kuruluşlarının mallarına el koydu.

Cunta, Eritre'de milliyetçiler üzerine sovyet desteği ile büyük bir operasyona girişti. *Kızıl Yıldız* adlı bu operasyonda, Tigra

Foto. AP; Connell/Camera Press; Campbell/Sygma; Fernandes/Gamma (LAROUSSE)

ve Wollo eyaletlerinde zehirli gaz kullanıldığı ileri sürüldü. (LM)

ETYOPORFİRİN i. (fr. *étioporphyrine*) Org. Kim. Tetraetil - 2, 7, 12, 18, tetrametil 3, 8, 13, 17 porfin'e verilen ad. Formülü $C_{32}H_{38}N_4$ olan ve iskeleti klorofil ve hem'de bulunan etyoporfirin, ham petrolde ve bitümlü karbonlarda doğal halde bulunur. (L)

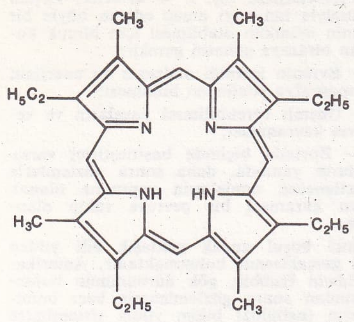

ETZİONİ (Amitai), amerikalı sosyolog (Köln 1929). Bir toplumdaki örgütlenmeyi belirleyen değişim olgusunu aydınlatan dinamik bir örgütlenme kuramının yaratıcısıdır. Kitapları: *Modern Organizations* (Çağdaş Örgütlenmeler) [1964], *The Active Society* (Etkin Toplum) [1968]. (L)

EUROKOMÜNİZM. Bk. KOMÜNİZM.

***Eurovision.** — Türkiye, TRT Yönetim Kurulu'nun kararıyla, 1977'den sonraki Eurovision Hafif Müzik Şarkı Yarışmalarına katıldı, ancak dereceye giremedi. İlk kez 1955'te düzenlenen bu yarışmada 1983'e kadar birincilik kazanan şarkılar, şarkıcılar veya topluluk ve ülkeler: 1956 *Refrain* (Lys Assia) İsviçre; 1957 *Net als toen* (Carry Brokken) Hollanda; 1958 *Dors mon amour* (Andre Claveau) Fransa; 1959 *Een Beetje* (Teddy Scholten) Hollanda; 1960 *Tom Pillibi* (Jacqueline Boyer) Fransa; 1961 *Nous les amoureux* (J. -Claude Pascal) Lüksemburg; 1962 *Un premier amour* (İsabelle Aubret) Fransa; 1963 *Dansevise* (Grethe et Jorgen İngmann) Danimarka; 1964 *Non ho l'età* (Gigliola Cinquetti) İtalya; 1965 *Poupée de cire, poupée de son* (France Gall) Lüksemburg; 1966 *Merci Chérie* (Udo Jurgens) Avusturya; 1967 *Puppet on a String* (Sandy Show) İngiltere; 1968 *La la la* (Massiel) İspanya; 1969 *Un jour un enfant* (Frida Boccara) Fransa; *Boom-Bang-A-Bang* (Lulu) İngiltere; *Viva cantando* (Salomé) İspanya; *De troubadour* (Lennie Kuhr) Hollanda; 1970 *All kinds of everything* (Dana) İrlanda; 1971 *Un banc, un arbre, une rue* (Séverine) Monako; 1972 *Après toi* (Vicky Leandros) Lüksemburg; 1973 *Tu te reconnaitras* (Anne-Marie David) Lüksemburg; 1974 *Waterloo* (Abba) İsveç; 1975 *Ding-dinge-dong* (Teach-In Group) Hollanda; 1976 *Save your kisses for me* (Brotherhood of Man) İngiltere; 1977 *L'Oisseau et L'Enfant* (Marie Myriam) Fransa; 1978 *A- Ba-Ni - Bi* (İzhak Cohen ve The Alphabeta) İsrail; 1979 *Hallelujah* (Gali Atari ve Milk and Honey) İsrail; 1980 *What's another year* (Johnny Logan) İrlanda; 1981 *Making your mind up* (*Bucks Fizz*) İngiltere; 1982 *Ein bischen Frieden* (Carole) F. Almanya; 1983 *Sila vie est cadeau* (Corinne Hermés) Lüksemburg. (M)

EVANDER (Per Gunner), isveçli yazar (Ovansjö, Gästrikland, 1933). İç sıkıntısı ve anlamsızlığın egemen olduğu değişik konulardaki romanları Kafka veya Beckett'in eserlerini anımsatır: *Son Serüven* (1973), *Yaşam Ne Güzeldir* (1975), *Lillemor Holm Olayı* (1977). [L]

EVANS (İan Ernest Gilmore GREEN, **Gil** - denir), amerikalı piyanist, düzenlemeci ve caz orkestrası şefi (Toronto, Kanada 1912). 1933'den itibaren ilk orkestrasını yönetti. 1941 - 1948 yılları arasında Claude Thornhill'in yanında çalıştı. 1949' da trompetçi Miles Davis için efsanevi düzenlemeler yazdı (*The Birth of the cool* [Soğukkanlının Doğuşu]). 1957'de yeniden Miles Davis ile birlikte çalışmaya başladı ve *Miles Ahead* (Millerce Ötede), *Porgy and Bess* (1958) ve *Sketches of Spain* (İspanya Taslakları) [1959 - 1960] adlı albümleri sayesinde haklı bir üne kavuştu. 1970' li yıllarda üflemeli çalgılarla elektronik çalgıları başarıyla kaynaştırdığı düzenlemeler yazdı. (*There Comes a time* [Bir An Gelir ki], 1974). Tınılarla oynama biçimi Duke Ellington'un etkisini taşıyan Evans, büyük bir ustalık ve zenginlik taşıyan «sesli dünyalar» yaratarak orkestraya uyarlama sanatını geliştirdi. (L)

EVANS (William John, **Bill** - denir), amerikalı piyanist ve caz bestecisi (Plainfield, New Jersey 1929 - New York 1980). Art Farmer, Cannonball Adderley, George Russell ve Jimmy Giuffre ile çalıştıktan sonra, Miles Davis altılısına girdi (Kind of Blue [Bir Çeşit Mavi] 1959). 1960'lı yılların başında da bir üçlü kurdu. Bas, bateri ve piyano arasında sürekli bir değişim ilkesine dayanan bu üçlünün 1960'lı ve 1970'li yıllarin piyanistleri üzerinde büyük etkisi oldu. Bill Evans, Scott La Faro'nun da işbirliğiyle solo kontrbasa önemli yer verdi. Yorumladığı eserler arasında şunlar sayılabilir: *The Village Vanguard Sessions* (Köy Öncülerinin Toplantıları) [Scott La Faro ve Paul Motian ile birlikte, 1961], *Since we met* (Karşılaştığımızdan Beri) [1974], *Alone (again)* [Yeniden Yapayalnı , 1975]. (L)

***EVANSVİLLE,** ABD'de (İndiana) kent. — 138 800 nüf. Tarım makinaları, alüminyum metalurjisi, kimya sanayii. (L)

***EVATT** (Herbert Vere), avustralyalı siyaset adamı. — (öl. Canberra 1965). [L]

***EVCİLER,** Afyonkarahisar ilinde, Dazkırı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 088 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EVCİLER,** Çanakkale ilinde, Bayramiç ilçesine bağlı bucak. — 7 497 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 274 nüf. (1980). [M]

EVDOKİMOVA (Eva), bulgar babadan, kanadalı anadan doğma amerikalı kadın dansçı (Cenevre 1948). Münih Operası bale okulunda, Royal Ballet School'da ardından Kopenhag ve Leningrad'da öğrenim gördü. Çeşitli Avrupa topluluklarında (Londra Festival Balesi, Danimarka Kraliyet Balesi, Cenevre Büyük Tiyatro Balesi) konuk sanatçı olarak dans etti. Bournonville'in repertuarlarında (Genzano, Napoli'de Çiçek Şenliği) ve klasik repertuarda (Giselle, Uyuyan Güzel) ideal bir yorumcu olarak dikkati çekti. (L)

***EVEREST Tepesi,** yeryüzünün en yüksek tepesi. — 1976'da Everest'in batı yüzüne tırmanıldı. 15 ekim 1978'de, Pierre Mazcaud başkanlığındaki bir fransız ekibi Radio-France teknisyenleriyle birlikte Everest'in doruğuna ulaşmayı başardı. Evereste ilk kış tırmanışıysa 1980'de gerçekleştirildi. (L)

EVERETT, ABD'de (Washington) liman kenti. Puget Sound ırmağı kıyısında, Seattle'ın kuzeyinde 54 000 nüf. Ticaret merkezi. Havacılık sanayii. (L)

***EVERETT,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 42 500 nüf. Ulaştırma malzemeleri, kimya, ayakkabı, kâğıt sanayii. (L)

EVERT-LLOYD (Chris), amerikalı kadın tenisçi (Fort Lauderdale 1954). Tüm uluslararası büyük turnuvalarda başarı kazanarak birçok yıl dünya kadın tenis şampiyonu oldu: Roland-Garros (1974, 1975, 1979 ve 1980), Wimbledon (1974, 1976 ve 1981) Forest Hills ve Flushing Meadow (1975, 1976, 1977, 1978, 1980 ve 1982). [L]

EVGİN (Erol), türk hafif müzik şarkıcısı (İstanbul 1947). Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Bölümü'nü bitirdi. Caddebostan Müzik Festivali'nde birinci oldu (1964). İlkin «Yarasalar», daha sonra da «Şerif Yüzbaşıoğlu» orkestralarında solistlik yaptı. 1970'li yılların ortasında atılım yaparak, en sevilen hafif müzik şarkıcılarından biri oldu. *İşte öyle bir şey*, *Sevdan olmasa* adlı en ünlü parçalarından sonra, *İşte o an bir fırtına kopar*, *Tango* gibi parçalarıyla ününü sürdürdü. Plak ve sahne çalışmalarının yanı sıra TV programları da yapmaktadır. (M)

EVLİYAOĞLU (İlhan), türk maliyecisi ve devlet adamı (Sungurlu 1929). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1954). Uzun bir süre maliye müfettişliği yaptı. 1954'te Devlet Yatırım Bankası'na geçti, krediler müdürü ,genel müdür yardımcısı ve yönetim kurulu üyesi olarak çalıştı. 1970'te Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarlığı genel sekreterliğine, ardından Yüksek Planlama Kurulu sekreterliğine getirildi. 1972'de Turizm Bankası genel müdürü ve yönetim kurulu başkanı olarak görevlendirildi. Bir ara Turizm Bakanlığı müsteşarlığında da bulunan Evliyaoğlu 1974'te Sadi Irmak hükümetinde turizm ve tanıtma bakanı olarak görev yaptı.

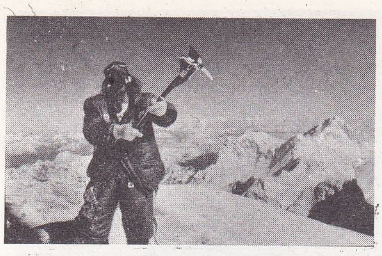

15 ekim 1978'de EVEREST'in doruğuna ulaşan Pierre Mazcaud

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde turizm ve tanıtma bakanı oldu.

Kıbrıs Türk Turizm İşletmeleri yönetim kurulu başkanlığı ve Ankara İTİA Bankacılık ve Sigortacılık Yüksek Okulu'nda öğretim üyeliği gibi görevlerde de bulunan Evliyaoğlu'nun *İktisadi Devlet Teşekkülleri* adlı bir kitabı, çeşitli gazete ve dergilerde maliye ve turizm konularında yayımlanmış yazıları vardır. (M)

İlhan EVLIYAOĞLU

***EVORA,** Portekiz'de kent, yönetim bölümü merkezi ve Alentejo'nun metropolü. — 24 000 nüf. Mantar işleme sanayii.

— *Evora yönetim bölümü*, 7 393 km² ve 177 400 nüf. (L)

EVREN (Kenan), Asker ve devlet adamı, Türkiye'nin yedinci cumhurbaşkanı (Alaşehir 1918). Kara Harp Okulu'nu topçu subayı olarak bitirdi (1938). 1940'da Topçu Okulu'nu, 1949'da Kara Harp Akademisi'ni tamamladı. Ordunun çeşitli kademelerinde görev alan Evren, Kore tugayı kurmay subaylığı da yaptı. 1964'te generalliğe, 1974' te orgeneralliğe yükseldi ve Kara Kuvvetleri kurmay başkanlığına getirildi. 1975'te Genelkurmay ikinci başkanlığına, ardından Ege Ordusu komutanlığına (1976), sonra Kara Kuvvetleri komutanlığına atandı (1977). 6 mart 1978'de Genelkurmay başkanı oldu. Bu görevi sırasında, son yıllarda doruk düzeye varan ve bütün yurtta yaygınlaşan kanlı terör olaylarına karşı, Silâhlı Kuvvetler'in ülke bütünlüğünün korunmasını isteyen uyarı mektubunu cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verdi (1 ocak 1980). Bu olaylarda Adana'daki iki erin şehit edilmesine ilişkin yayınladığı mesajda «Şehit edilen iki evladımızın kanı yerde kalmayacak» diyen (27 şubat 1980) orgeneral Kenan Evren, cumhurbaşkanlığı için aday olmadığını açıkladı, bu konuda çıkan söylentileri yalanladı (8 mart 1980). 25 martta başlayan cumhurbaşkanı seçiminin sürüncemede kalması üzerine, Nato toplantısından dönüşünde, «cumhurbaşkanlığı seçimi için zaman geldi de geçti» diyerek sağdaki ve soldaki bütün partilerin bu amaçla bir araya gelerek anlaşmalarının zorunlu olduğunu söyledi (13 mayıs 1980).

Erol EVGIN

Orgeneral Kenan Evren, Gençlik ve Spor Bayramı'nda yayımladığı bir bildiride de «Ata'yı ve emanetlerini koruyacağız» dedi (18 mayıs 1980). Zafer Bayramı nedeniyle yayınladığı mesajda ise, ordunun asli görevine dönebilmesi için sıkıyönetimin bir an önce kalkmasını isteyerek, meclislerin çalışmamasından ulusun ıstırap duyduğunu belirtti (29 ağustos 1980).

Gittikçe tırmanan terör olaylarının ülkeyi bir iç savaş eşiğine sürüklemesi üzerine, Silâhlı Kuvvetler, 12 Eylül 1980 günü, Anayasa'nın kendilerine verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni koruma ve kollama görevini üstlenerek emir ve komuta zinciri, içinde yönetime el koydu. Genelkurmay başkanı orgeneral Kenan Evren'in başkanlığında Kara, Hava ve Deniz Kuvvetleri komutanlarıyla Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan bir Millî Güvenlik Konseyi kuruldu. Kenan Evren, Millî Güvenlik Konseyi

Foto: Gamma (LAROUSSE) ; X ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Kenan EVREN

başkanlığının yanı sıra Devlet Başkanlığı görevini de üstlendi.

Hükümet ve parlamento feshedilerek siyasal partilerin çalışmaları durduruldu. DİSK ve MİSK'e bağlı bütün sendikaların eylemleri yasaklandı; bütün dernekler kapatıldı. Evren, demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını; anayasa, seçim ve partiler yasasının değiştirileceğini; uygun ortam sağlanınca seçime gidileceğini açıkladı. 16 eylülde düzenlediği bir basın toplantısında «demokrasiyi kaldırmadık, kurmak için harekâtı yaptık» dedi. 20 eylül 1980'de eski Deniz Kuvvetleri komutanı emekli oramiral Bülend Ulusu'yu hükümeti kurmakla görevlendirdi.

Devlet başkanı orgeneral Kenan Evren, Ankara Gazeteciler Cemiyeti'nde, 1981 yılı içinde demokratik düzene dönüş zamanını açıklayacağını söyleyerek bu konuda dış başkıların ters etki yaratacağını belirtti (19 aralık 1980).

1981 Atatürk Yılı törenlerini Ankara'da başlatan Evren, TBMM önüne yapılacak Atatürk anıtının temelini attı ve yaptığı konuşmada «O'nun çizdiği yoldan ayrılmayacağız» dedi (5 ocak 1981). Ayrıca «devlet sanatçıları» ödüllerini verdi.

Batı Avrupa Birliği Asamblesi üyelerini Genelkurmay Başkanlığı'nda kabul eden Evren, «Türkiye'nin demokratik ve özgür Avrupa'nın ayrılmaz ve kopmaz bir parçası olduğunu ve öyle kalmak istediğini» söyledi (25 şubat 1981).

Atatürk'ün Kara Harp Okulu'na girişinin 82. yılı törenlerinde ise, «Biz zaten sizlerin bu Atatürk sevgisine ve milletimizin çoğunluğunun Atatürk ideallerine bağlılığına güvenerek 12 Eylülü yaptık» dedi (14 mart 1981).

Manisa ve Alaşehir gezilerinde ekonomik ve sosyal alanda yeni atılımlar yapılması, okuma - yazma seferberliği, kadın haklarını gerçekleştirme, özellikle üretim ve dışsatım konuları üzerinde durdu (1 nisan 1981). 23 nisanda, İngiltere'de çıkan Financial Times gazetesi muhabirine verdiği demeçte, bundan önceki parlamento üyelerinin hepsinin gelecek ilk meclisin dışında kalmasını savunarak, «Avrupa'daki dostlarımız bize yardımcı olurlarsa demokrasiye dönüş sürecimiz hızlanacaktır» dedi. 19 mayıs 1981'de Atatürk'ün 100. doğum yılı görkemli törenlerle kutlandı. TBMM önündeki Atatürk anıtı da o gün Evren tarafından açıldı.

BBC yapımcısıyla yaptığı konuşmada, 12 eylülün Silâhlı Kuvvetler'in değil, Türk milletinin isteği ile gerçekleştirildiğini belirten Evren, Kurucu Meclisten sonra düzenlenen Anayasa'ya göre yapılacak seçimlerde Silahlı Kuvvetler'in bir rolü bulunmayacağını söyledi. Gazi Mustafa Kemal'in Amasya'ya gelişinin 62. yıldönümünde orada yaptığı konuşmada, 11 eylül günü parti yöneticiliminde bulunan kişilerin «kesinlikle Kurucu Meclis'e ve ondan sonraki ilk meclise giremiyeceklerini» açıkladı (12 haziran 1981).

12 Eylül'ün birinci yıldönümünde radyo ve TV'de yaptığı 77 dakika süren konuşmasında; Türkiye'yi 12 eylüle getiren nedenleri, askerî müdahaleye yol açan gelişmeleri ve 12 Eylül'den sonra ekonomik canlılığı sağlayacak önlemleri, dışpolitika ve yabancı sermaye konularındaki çalışmaları anlatarak, demokrasiye geçiş takvimini belirleyecek olan Kurucu Meclis'in 23 ekim 1981'de ilk toplantısını yapacağını açıkladı. 16 ekim 1981'de MGK'nce siyasal partiler feshedilerek bütün malları hazineye devredildi. Bu nedenle radyo ve TV'de yaptığı konuşmasında Evren, Atatürk ilkelerini benimseyen yeni partilerle demokrasinin kurulacağını belirterek, yakın geçmişten ders alacak yeni partilerin ortaya çıkmasını istedi .

15 ekim 1981'de 160 üyesinin kimlikleri açıklanan Danışma Meclisi, 23 ekimde törenle açıldı. Bu törende yaptığı konuşmada Devlet Başkanı, «Özgürlükler ve haklar hudutsuz olamaz» dedi. 30 ocak 1981'de yaptığı başka bir konuşmasında ise, anayasa için referandumun 1982 sonbaharında, genel seçimlerin de 1983 sonbaharında yapılacağını açıkladı.

Devlet başkanı Kenan Evren, bu dönemdeki çalışmaları arasında dış gezilere de yer verdi. Altı günlük ilk yurtdışı gezisini Pakistan'a yaptı (22-27 kasım 1981). İslamabad, Lahor, Karaçi kentlerinde coşkunlukla karşılanan Evren, «Ziya-Ül Hak'la her konuda görüş birliğindeyiz» dedi. İkinci yurtdışı gezisini Bulgaristan'a yapan (24-27 şubat 1982) Kenan Evren, bu gezide Bulgaristan devlet başkanı Todor Jivkov'la iki ülke arasındaki ekonomik ve politik ilişkileri görüştü. 20 mart 1982'de çıktığı Kuveyt gezisinde «İsrail'in Ortadoğu'da en büyük gerginlik kaynağı olduğunu» belirtti. 5 nisan 1982'de çıktığı Romanya gezisinde ise, «Balkanlar barış bölgesi haline gelmeli» dedi. 20 eylül 1982'de Yugoslavya gezisine başlayan devlet başkanı Evren; Belgrad'da verdiği demeçte Beyrut Katliamının sorumlusu olarak İsrail'i suçladı.

Bu arada yurt gezilerini de sürdürmekten geri kalmadı. Bursa (4 nisan), Balıkesir (17 nisan), Zonguldak (25 haziran), Erdek (25 temmuz 1982) konuşmalarında 12 Eylül'ün Türkiye'nin son şansı olduğunu söyleyerek bunun en iyi biçimde kullanılacağını; en iyi sistemin parlamenter demokrasi olduğunu ve yeni anayasa eleştirileri dışında kalmak istediğini belirtti ve devlet başkanlığının sorumlulukları yanında yetkilerinin de bulunmasını savundu. Zonguldak konuşmasında, ayrıca, anayasa referandumunun kasım 1982'de yapılacağını bildirdi. 25 temmuz 1982'de 27 üniversite rektörünü atayan Evren ,30 Ağustos Zafer Bayramı'nın 60. yılı kutlama törenlerine Afyon'da katıldı. Buradaki konuşmasında, 1961 Anayasası'nın bize bol geldiğini belirterek, «yapımıza ve stratejik konumumuza uygun bir anayasa yapmak zorunda olduğumuzu» savundu. Yurt içi gezilerini sürdüren Evren; Burdur, Isparta (1 ekim), Trabzon (25 ekim), Erzurum (26 ekim), Kayseri (30 ekim), Adana ve Antalya (31 ekim 1982) konuşmalarında, anayasanın milletin gücüyle onaylanacağını vurguladı.

7 kasım 1982'de halkoyuna sunulan anayasanın kabul edilmesiyle Kenan Evren de cumhurbaşkanlığına seçildi. Cumhurbaşkanı Evren, 12 aralık 1982'de çıktığı 14 gün süren Uzakdoğu gezisinde Bangladeş, Pakistan, Güney Kore, Çin ve Endonezya'ya uğrayarak, bu ülkelerle Türkiye arasındaki siyasal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini amaçladı.

Evren, genelkurmay başkanlığı görevini 1 temmuz 1983'te Genelkurmay Başkanlığı'nda yapılan bir törenle Org. Nurettin Ersin'e bıraktı.

12 Eylül Harekâtı'nın üçüncü yılını doldurması nedeniyle radyo ve TV'de yaptığı konuşmasında bu süre içinde anarşi ve terörü önleyecek kanunlarla, Atatürk milliyetçiliği çevresinde iç barış, huzur ve kanun egemenliğinin sağlanması, dış politika, ekonomik önlemler ve enflasyonun önlenmesi yolundaki çabaları açıkladı. Bu arada başarılamayan sorunlar arasında işsizlik, rüşvet ve bürokrasinin önlenmesi, trafik gibi toplumumuzu yakından ilgilendiren konuların bulunduğunu belirtti. 6 kasım 1983'te yapılacak milletvekili seçimleriyle demokratik düzene geçilerek, üç yıldır sürdürülen askeri yönetime son verileceğini sözlerine ekledi. (M)

***EVRENBİLİM** bls. i. — ANSİKL. Evreni bütünüyle tanımayı amaç edinen böyle bir bilimin mümkün olabilmesi için birçok koşulun biraraya gelmesi gerekir:

1 — Evrenin içerdiği malzeme ve enerjinin kozmografya yönünden bilinmesi;

2 — Önemli evrenbilimsel yasaların ve verilerin kavranması;

3 — Zorunlu biçimde basitleştirici varsayımların yanında, daha sonra gözlemlerle denetlenecek modellerin yapımına olanak veren kuramsal bir çevreye sahip olunması.

Birinci koşul ancak yaklaşık elli yıldan beri gerçekleşmiş bulunmaktadır. Amerikalı Edwin Hubble, gök dürbününün bulunmasından sonra gözlemlenmiş bazı bulutsuların (nebülöz) bizim yıldız sistemimize ait olmadıklarını, bizimkinden bağımsız sistemler (gökadalar) olduklarını 1924'te kesinlikle ispatladı. Şimdi bu gökadaların, gözlemlenebilir evrenin temel öğeleri -parçaları- olduğunu biliyoruz.

önemli evrenbilim verilerinin kavranması

Bugün ikinci koşul için iki gerçek çok önemli görünmektedir:

● *Uzaklık-tayfsal gecikme bağıntısı:* Gökadaların tayflarında mevcut renklerarası koyu çizgiler düzenli olarak büyük dalga uzunluklarına doğru kaymaktadır. Öyle ki, λ dalga uzunluğundaki bir koyu çizginin Δλ kadar kayması, belirli bir gökada için

$$\frac{\Delta\lambda}{\lambda} = Z = \text{değişmez, formülünü doğrular.}$$

Bundan başka, 1929'da Hubble'un bulduğu bir kanuna göre gökadaların tayfsal gecikmeleri uzaklıklarıyla orantılıdır, yani $cz = Hd$'dir; burada c, ışığın hızı ve H, *Hubble değişmezi*'dir (bu değişmez, bilginlere göre 50 veya 80 $km\ sn^{-1}\ Mpc^{-1}$ dolayındadır).

● *Tayfı, 3 K sıcaklığındaki bir kara cismin tayfı olan bir izotrop ışımının varlığı:* Bunu 1965'te Amerikalı Arno Penzias ve Robert Wilson buldu. Hafif elementlerin bağıl büyük bolluğu veya gözlenen gök cisimlerinin sınırlı bir yaşta oluşu gibi başka gözlemler de kuşkusuz evrenbilimsel önem taşır. Nihayet, bugünkü evrenbilimsel modellerin çoğunun oluştuğu kuramsal çerçeve genel bağıllık (izafiyet) kuramıdır. Bu kuramla yeni bir evrenbilimsel tutkunun doğmuş olması, onun birçok özelliğinden ileri gelmiş gibidir. Burada bağıl bir genelçekim kuramı söz konusudur; bu da büyük ölçüde egemen olan genelçekim alanıdır. Hepsinden öte, Einstein'in denklemleri, evrenin maddi ve enerjetik içeriğini uzay-zaman geometrisine bağladığı için, bu kuramın ilkeleri bizi evrenbilime götürür.

bir evren modelinin seçimi

Bir evren modelinin kurulması birçok aşamayı gerektirir. Önce gökadaların dağılımı elden geldiğince büyük ölçüde gösterilmelidir. Bu gösterim, maddenin evrende türdeş ve izitrop olduğunu varsayan evrenbilimsel ilkeye dayanır. Basitliği, Einstein'in denklemlerinden çok açık çözümler sağlamak konusunda önemli olan bu varsayım ancak yaklaşık bir karakterdedir. Ayrıca, küçükler ölçüsüne geçildiği zaman homojenliğin gerçeği bozulduğu da biliniyor. Değişmez yoğunlukta kusursuz gökada akışkanıyla madde dağılımının basitleştirilmesi, Einstein'in denklemlerini tam olarak çözümlemeye olanak verir: Bu kozmolojik izotrop çözümler, Robertson-Walker'in modelleridir.

Bu modellerin tutumları tümüyle ele alındığında yalnızca gözlemlerin bir çözüm getirebileceği anlaşılır. Evrenbilimsel her

Foto. X (MEYDAN)

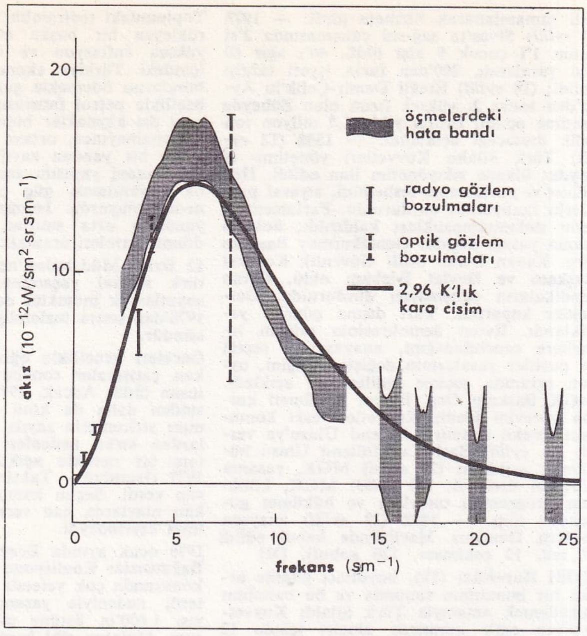

Uzayın derinliğinden gelen 3 K'lık ısıl ışıma üzerinde yapılan son gözlemler, bu ışıma tayfında, tam kara cisminkine göre bir sapma bulunduğunu gösterdi. (Bazı frekanslarda ölçüm bulunmayışının nedeni, sözkonusu dalga uzunluklarındaki ışımanın yer atmosferinde yoğun ölçüde soğurulmasıdır). [Woody ve Richards'a göre].

modelin, her şeyden önce iki olguyu hesaba katması gerektiği bellidir. Bunlardan biri *Hubble kanunu*, öteki de *3 K ışınımı*' dır. Evrenbilimin temeline yerleştirilmiş olan yeni bir ilke de fizik kanunlarının değişmezliği ilkesidir; o da bize bunların her yerde geçerli ve izotrop olduklarını varsaydırır: Hubble kanunu herhangi bir gökadada gözlenebilmelidir ve kara cisim ışınımı gerçekte evreni doldurmaktadır.

Dolayısıyla, Robertson-Walker modelleri arasında yalnız statik olmayanlar, daha doğrusu genişleme halinde olanlar, göz önünde bulundurulur; böyle bir evrende herhangi iki serbest gök cismi arasındaki mesafe zamanla artar. Bu da bir başlangıcı gerektirir (geçmişin belli bir anına gidildiğinde tüm mesafeler sıfıra doğru yönelir). Gerçekten, Hubble kanunu ve 3 K' lık ışınım böyle modellerde basit bir açıklama bulurlar: Evrenin genleşmesi, bir gökadadan gelen ışığın, bu gökadanın (birinci derecede) uzaklığıyla orantılı olarak, salt kozmolojik tayfsal bir gecikmeye neden olur; aynı şekilde, kozmolojik ışınım genişleme sırasında kara cisim özelliğini korur, fakat sıcaklığı zamanla düşer. Geçmişe gidildiğinde, bu sıcaklık yükselir ve benzersizliğe yaklaşırken sonsuza doğru uzanır. Dolayısıyla kozmologlar, 3 K'lık ışınımı, evrenin sadece ışınlarla dolu olduğu çok sıcak ve çok büzülmüş bir evresinin artığından başka bir şey olmadığı varsayımını öne sürmüşlerdir: İlk patlama kuramı veya «big bang»

Nihayet, statik olmayan ilk patlama modelleri arasında da bir seçim yapmak kalır; bu modeller eliptik (sonlu, sınırlı olmayan modeller; bunlardaki bir dairenin çevresi 2πr'den küçüktür), öklidiyen (klasik düz uzay) veya hiperbolik (sonsuz modeller; bunlarda bir dairenin çevresi 2πr' den büyüktür) olabilirler. Bu modeller üç değişmez vasıtasıyla tam olarak saptanmıştır: Hubble H_o değişmezi, yani yılma q_o parametresi (ki, değeri —1'e oranla genişlemenin geciktiğini veya hızlandığını saptar) ve Einstein'in denklemlerindeki genelçekim G evrensel değişmezi ve onunla birlikte etkili olan kozmolojik λ değişmezi. Basınç ve kozmolojik değişmezin sıfır olduğu Friedmann'ın modellerine göre evren gelecekte tekrar bir büzülme evresinden geçecektir, oysa öklidiyen ve hiperbolik modeller sonsuz bir genleşme varsayar. Modeller arasında bir seçim, kozmolojik testlerle yapılabilir: Bu da modelle ilgili birkaç bağıntıyı (yoğunluk-Hubble değişmezi, görünür kadir veya görünür çap, tayf gecikmesi, gökadaların veya radyo kaynaklarının sayımı vb.) gözlemlerle karşılaştırmaktan ibarettir. Fakat bu testler bugüne kadar kendilerinden beklenen sonuçları vermediler ve kuşkusuz uygulanmalarını karmaşık hale sokan düzeltme güçlükleri nedeniyle birbirleriyle çeliştiler. Bununla birlikte ve her zaman yeniden ele alınıp değerlendirilmek üzere, sonsuz genişlemeyi öngören hiperbolik modeli, eldeki verilere daha uygun görünmektedir.

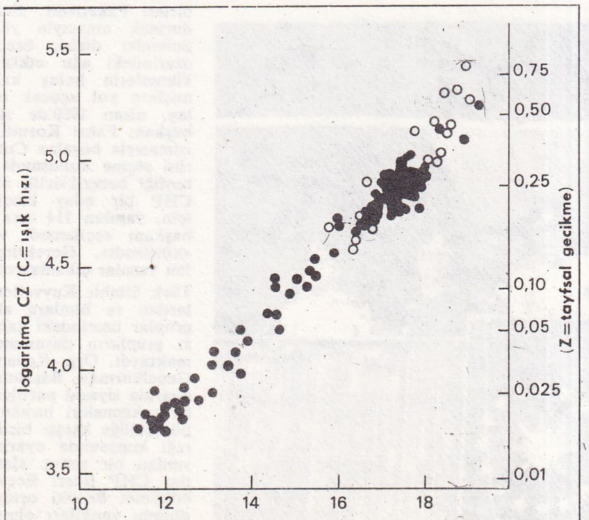

Kristian, Sandage ve Wastphal tarafından Z = 0,75'e kadar uzatılmış Hubble diyagramı (görünür kadir-tayfsal gecikme logaritması). Burada $q_0=1$ genişleme belirtisi parametresine tekabül eden doğrusal bir bağıntıya göre sapmalar gözlemlenebilir. (Kristian, Sandage ve Westphal'a göre).

evrenbilimsel araştırmaların diğer yolları

Evrenbilimde en klasik araştırma yolunu ayrıntılarıyla gördük: Bu yol, kabul edilmiş kuramsal ilkeleri (genel bağıllık halinde türdeş izotrop maddeler) ve onaylanmış deneysel esasları (Hubble kanunu, 3 K'lık ışınım) tartışma konusu yapmamayı ve tüm çabaları, H_o, q ve λ'nın değerlendirilmesiyle yapılan gözlemlerle bağdaşır bir saptamayı öngörür. Ama tek yol o değildir. Ona paralel olarak şu esaslar üzerinde de araştırmalar gelişmektedir:

1 — Kozmografide değişmez bir yoğunluk fikri, yerini yavaş yavaş gökadaların dağılımının çok daha karmaşık olduğu bir görüşe bırakmaktadır;

2 — Tayfsal gecikmeler, bazı bilginlere göre kimi hallerde kozmolojik olmayan bir bileşen durumundadır: Amerikalı Halton Arp tarafından incelenen bazı cisimler, tayfsal gecikmeleri çok farklı olduğu halde, fiziksel olarak bağdaşır görünmektedirler; bu nedenle Hubble kanunu kusurlu olabilir ve bu kanun sadece mesafe bakımından değil, başka parametreler bakımından da bozulabilir.

3 — Son zamanlarda, 3 K'lık ışınım konusunda, bir kara cisme göre anlamlı sapmalar ve bunlarla birlikte mikroskopik (gökada kümeleri yönünde) ve makroskopik anizotropiler (yerel gökada grubumuzun hareketi nedeniyle) bulunduğu öne sürüldü.

4 — Nihayet, maddenin gerçek dağılımını çok daha iyi belirten ve türdeş olmayan modeller gelişmeye başladı; bazı evrenbilim deneyleri genel bağıllık kuramından başka çerçevelerde denendi. (L)

***EVRENGABAD**, Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 150 000 nüf. (L)

***EVRENSEKİZ**, Kırklareli ilinde, Lüleburgaz ilçesinin Büyükkarıştıran bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 2 545 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EVREUX**, Fransa'da Eure yönetim bölgesinin merkezi. — 50 358 nüf. Makina, plak sanayii. Matbaacılık. Askeri hava üssü.

— *Evreux yönetim çevresi* (18 kanton, 281 belediye, 216 674 nüf.). [L]

***EVRİ**, Kahramanmaraş ilinde, Pazarcık ilçesinin Narlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 2 879 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EWING** (William Maurice), amerikalı jeolog. — (öl. Galveston 1974). [L]

***EXETER**, Büyük Britanya'da kent. — 95 600 nüf. Deri işleme ve makina sanayii. Üniversite. (L)

***EXMOUTH**, Büyük Britanya'da (Devon) liman kenti. — 26 000 nüf. (L)

Express (l'), 1953'de Paris'te Jean-Jacques Servan-Schreiber ve ortağı Françoise Giroud tarafından, Servan-Schreiber ailesine ait ekonomik dergi Echos'ya ek olarak çıkarılan aylık dergi. 1964'de amerikan haber dergilerinin (news magasine) biçimini alarak başarı kazandı. Canlı ve polemikçi uslubuyla ilgi çekti; özellikle liberal kadro ve meslekleri içeren bir kamuoyuna seslendi. 1970'de J.-J. Servan-Schreiber dergi yönetiminden ayrılınca yerine F. Giroud getirildi. 1977'den sonra liberal-muhafazakâr siyasal bir tutum benimseyen dergi 1978-1981 arasında Jean-François Revel'in yönetiminde yayımlandı. (L)

***Exxon Corporation,** amerikan petrol şirketi. — Dünya petrol şirketleri arasında ilk sırayı alır. ABD dışında, dünyadaki tüm filyaller için Esso kısaltması kullanılır.

Toplam 140 000 kişinin çalıştığı Exxon grubu, son yıllarda petrolden başka alanlarda da faaliyet göstermektedir (kömür, kimya, petrokimya, nükleer enerji, bilişim). [L]

EY (Henri), fransız psikiyatri uzmanı (Banyulsdels - Aspres 1900 - ay. .y. 1977). 1933-1970 yılları arasında Bonneval Hastanesi başhekimi olarak görev yaptı. Saint-Anne Hastanesi'nde verdiği dersler ve 1927'de kurduğu Evolution psychiatrique (Psikiyatrik Evrim) adlı dergi, fransız ruhbilimcilerinin yetişmesine büyük katkıda bulundu. Yazılarında organo-dinamik bir model önererek psikiyatrinin kuramsal mekanizmasını aydınlattı. Bu modele göre, akıl hastalıkları, bilinç karşılıklarının bazı özel durumlarıdır: Bir üst düzeyin bozulması, alttaki işlevi açığa çıkarır. Bu model, bilinci, ruhsal yaşamın merkezi olarak görür. Ey' in başlıca kitapları: *Essai d'application des principes de Jackson à une conception dynamique de la psychiatrie* (Jackson İlkelerinin Dinamik Bir Psikiyatri Kavramına Uygulanması Üzerine Deneme) [J. Rouart ile birlikte, 1938], *Etudes psychiatriques* (Psikiyatrik İncelemeler) [1948-1954], *Manuel de psychiatrie* (Psikiyatri El Kitabı) [P. Bernard ve Ch. Brisset ile birlikte, 1960], *la Conscience* (Bilinç) [1963], *Traité des hallaucinations* (Sanrılar Kitabı) [1973], *Défense et illustration de la psychiatrie* (Psikiyatrinin Savunulması ve Aydınlatılması) [1978]. Ayrıca, Encyclopédie médico-chirurcigale'in psikiyatri bölümünü yönetti. (L)

***EYADEMA** (Etienne, sonradan Gnassingbé), togolu devlet adamı. — 30 aralık 1979'da yeniden, Togo cumhurbaşkanı ve hükümet başkanı seçildi. 13 ocak 1980'de III. Cumhuriyet'i ilan etti. (L)

***EYİCE** (Semavi), türk sanat tarihçisi. — Yeni kitapları: *Bizans Devrinde Boğaziçi* (1976), *Son Devir Bizans Mimarisi* (1981). [M]

***EYLÜL** i. — ANSİKL. — **1975** (*6 eylül*) Diyarbakır'ın Lice ilçesinde deprem oldu, 2 385 kişi öldü; (10 *eylül*) Diyarbakır yöresinde bir deprem daha oldu, Lice ve Hani'de 20 bin kişi evsiz kaldı; (24 *eylül*) İstanbul'da Kazlıçeşme'de 12 deri fabrikası yandı; (28 *eylül*) haşhaş ekimine izin verilen il ve ilçeler açıklandı; Isparta, Afyon, Burdur, Denizli, Kütahya, Uşak illeri ve Konya ilinin Akşehir, Beyşehir, Doğanhisar, Ilgın ilçeleri. — **1976** (12 *eylül*) Uluslararası Lahey Adalet Divanı, Yunanistan' ın Ege denizinde Sismik—1 gemisiyle yapılan araştırmaların durdurulması yolundaki isteğini 1'e karşı 12 oyla reddetti; (19 *eylül*) THY'nin İstanbul-Antalya seferini yapan Boeing 727 tipi Antalya adlı uçağı Isparta yakınında geceyarısı düştü; 146 yolcu ve 7 mürettebat öldü. — **1977** (1 *eylül*) Trabzon-Erzurum karayolu üzerinde yapılan 1960 m uzunluğundaki Zigana tüneli tamamlanarak hizmete girdi. — **1978** (3 *eylül*) Sivas'ta sağ-sol çatışmasında 2'si kadın 1'i çocuk 9 kişi öldü, 40'ı ağır 60 kişi yaralandı, 200'den fazla işyeri tahrip edildi; (10 *eylül*) Ereğli Demir-Çelik'in Ayşe'den sonra 2. yüksek fırını olan Zübeyde üretime açıldı, fırının yılda 1,5 milyon ton çelik üreteceği açıklandı. — **1980** (12 *eylül*) Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koydu; ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Hükümet ve parlamento feshedildi, siyasal partilerin faaliyetleri durduruldu. Parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Sokağa çıkma yasağı kondu. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve Devlet Başkanı oldu. Bütün sendikaların çalışmaları durduruldu. Dernekler kapatıldı. Yurt dışına çıkışlar yasaklandı. Evren demokrasinin sağlam temellere oturtulacağını, anayasanın, seçim ve partiler yasalarının değiştirileceğini, uygun ortamda seçime gidileceğini açıkladı. MGK Başkanı Org. Evren, hükümeti kurma görevini Deniz Kuvvetleri eski komutanı emekli oramiral Bülend Ulusu'ya verdi; (21 *eylül*) Başbakan Bülend Ulusu hükümeti açıkladı; (28 *eylül*) MGK, yasama görevini üstlendi; (30 *eylül*) MGK, hükümet programını onayladı ve hükümet güvenoyu aldı. — **1982** (23 *eylül*) anayasa tasarısı Danışma Meclisi'nde kabul edildi (7 red, 12 çekimser, 120 kabul). [M]

Eylül Harekâtı (12), boyutları gitgide artan bir bunalımın sonunda ve bu bunalımı engellemek amacıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir kumanda zinciri içinde 12 eylül 1980 günü yönetime el koyması. Genelkurmay Başkanı Org. Kenan Evren (Devlet Başkanı ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı) ve dört kuvvet kumandanından (Kara Kuvvetleri Kumandanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Kumandanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Kumandanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Kumandanı Org. Sedat Celasun) oluşan «Milli Güvenlik Konseyi», 12 eylül 1980 cuma sabahı Türk Silahlı Kuvvetleri adına parlamento ve hükümeti feshederek siyasi faaliyetleri tatil etti.

12 Eylül Harekâtı, türk siyasal yaşamının son yirmi yılındaki üçüncü ordu müdahalesidir. Ve bu kez de 27 Mayıs ve 12 Mart müdahalelerinde olduğu gibi, sosyo-ekonomik bunalımın bir iç savaşa yol açabilmesi endişesinden yola çıkılmıştır. Gerçekten Türkiye'de son yıllarda tırmanan terör aşırı boyutlara ulaşmıştı; terör olaylarında öldürülenlerin sayısı 5 000'e yakındı. Sağ ve sol grupların birbirleriyle ve kendi aralarındaki çatışmaların yanı sıra, bunalımı körüklemek amacıyla toplumda tepki ve tedirginlik yaratan cinayetler, demokratik parlamenter rejim içinde önlenemiyordu. Bu arada çok sayıda yurttaş, gazeteci, bilim adamı, öğretmen, serbest meslek sahibi yaşamını yitirmişti.

12 Eylül Harekâtı'nı gerçekleştiren Milli Güvenlik Konseyi üyeleri

Toplumdaki tedirginlik ve huzursuzluğu körükleyen bir başka etken, gitgide artan yüksek enflasyon ve dış ödeme güçlüğü içindeki Türkiye ekonomisi idi. Eski dış borçlarını ödemekte güçlük çeken Türkiye, özellikle petrol faturasını ödeyebilmek için yeni dış kaynaklar bulmak zorundaydı. Bu sağlanamayınca, ortaya çıkan büyük enerji açığı, bir yandan zayıf ve karmaşık bünyeli sanayi yapısını sarsarken; bir yandan da dayanılması güç elektrik kısıntılarına neden oluyordu. Isınmasını akaryakıta dayandıran orta sınıflar, gene katı yakıta dönme çareleri aramaktaydılar.

12 Eylül Müdahalesi'ne yol açan olayları, türk siyasal yaşamının yakın tarihinden soyutlamak mümkün değilse de, temponun 1976'dan sonra hızlandığını söylemek mümkündür.

Önceleri genellikle öğrenciler arasında çıkan çatışmalar sonucu 1976'da 100 kadar insan öldü. Ancak, 1977, siyasal terör açısından daha da kötü oldu. Bu yıl yaşamını yitirenlerin sayısı 300'ü geçti ve bunlardan kırkı, nedenleri daha sonraları da tam bir netlikle açıklanamayan 1 Mayıs 1977 (İstanbul - Taksim alanı) olaylarında can verdi. Seçim kampanyası sırasında çıkan olaylarda can verenlerin sayısı da ellinin üzerindeydi.

1978 ocak ayında Ecevit'in kurduğu CHP-Bağımsızlar Koalisyonu da terörü engelleme konusunda çok yetersiz kaldı. O yıl siyasal terör nedeniyle yaşamını yitirenlerin sayısı 1 000'in üstüne çıkarken; Sivas, Çorum, Malatya gibi kentlerde «mezhep ayrılığı kökenli» kitlesel çatışmalar başlamıştı. Özellikle aralık 1978'de patlak veren Kahramanmaraş Olayları (*Ek 2*) bu türden çatışmaların zirve noktasını oluşturdu. Genellikle sağcı olarak adlandırılan sunnilerle, genellikle solcu olan aleviler arasında çıkan çatışmalarda devlet güçleri zayıf kalınca olay, bir «alevi kıyımına» dönüştü. 110 kişi, kadın ve çocuk ayrımı yapılmaksızın öldürüldü ve 1 000 kadar yaralı tedavi altına alındı. Bu türden bir olay Cumhuriyet tarihinde ilk kez görülmekteydi. Bu olaylardan sonra 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi.

1979 yılında siyasal terörde can verenlerin sayısı 1 500'ü aştı. Aynı yılın ekim ayında yapılan ara seçimlerde CHP çok büyük ölçüde destek yitirdiğini görerek hükümet sorumluluğunu bıraktı. Süleyman Demirel' in başbakanlığında kurulan Adalet Partisi azınlık hükümeti, MHP ve MSP desteği ile güvenoyu aldı. Ancak böylesi bir dış destekle ayakta duran AP hükümetinin de terörle başa çıkamadığı görüldü. 1980'in ilk on ayında, 500'ü son iki ayda olmak üzere 2 000'in üzerinde insan, siyasal terör sonucu yaşamını yitirmiş durumdaydı. 1980 yılında, siyasal terör dışında iki önemli olay, 12 Eylül Müdahalesi'ne giden süreci daha da kısalttı. Bunlardan biri 24 Ocak 1980 tarihli «Ekonomik İstikrara Tedbirleri Paketi»dir. Enflasyonist gidişi durdurmak amacıyla yürürlüğe konulan bu önlemler dizisi, özellikle sabit gelirliler üzerindeki ağır etkisiyle, demokratik hükümetlerin kolay kaldıramayacakları sonuçlara yol açacak nitelikteydi. İkinci olay, nisan 1980'de süresi dolan cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görevinden ayrılmasıyla boşalan Cumhurbaşkanlığı'na birini seçme konusunda parlamentonun gösterdiği beceriksizlik oldu. Özellikle AP ve CHP bir aday üzerinde anlaşamadıkları için, yapılan 114 tura karşın, bir cumhurbaşkanı seçilemedi ve parlamento fiilen «kilitlendi». Gereksinmesi şiddetle duyulan yasalar çıkamaz oldu.

Türk Silahlı Kuvvetleri, terörden, aşırı uçlardan ve bunlara ek olarak kimi etnik gruplar üzerindeki çalışmalardan, dinci bazı grupların durumundan tedirginlik duymaktaydı. Org. Kenan Evren ocak 1980'de Genelkurmay Başkanı olarak yaptığı bir uyarıda siyasal partileri ve siyasetçileri «kısır çekişmeleri bırakmaları» ve «anarşi ve bölücülüğe karşı» birlikte davranmaları gereği konusunda uyarmış, ancak bu uyarısından bir sonuç alamamıştı. Her ne kadar CHP lideri Ecevit, «partilerüstü» bir hükümet önerisi ortaya attıysa da, bunun olumlu yankıları olmadan 12 Eylül 1980'e gelindi.

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Devlet ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Org. Evren müdahaleden sonra yaptığı ilk basın toplantısında, amaçlarını şu şekilde özetliyordu: Milli birliğin korunması, anarşi ve terörün önlenmesi, devlet otoritesinin yeniden kurulması, cumhuriyet rejiminin işler bir hale getirilmesi ve «makul» bir sürede yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra seçimlere gidilmesi. Daha sonra Türk Silahlı Kuvvetleri kışlalarına çekilecekti.

Sonradan kapatılarak malvarlıkları hazineye devredilecek olan siyasal partiler, 12 Eylül'ün bu ilk aşamasında kapatılmayıp sadece lider ve yönetici kadrolarının bir bölümü muhafaza altına alındı. Koruma amacına yönelik olarak göz altına alındıkları açıklanan parti liderlerinin yanı sıra; CHP'den 45, AP'den 18, MSP'den 8, MHP'den 16 parlamenterle birlikte iki bağımsız milletvekili muhafaza altına alındılar.

Her türlü dernek faaliyetleri ve sendikal faaliyetler durduruldu ve askıya alındı(daha sonra kimi derneklerin çalışmaları izne bağlı olarak serbest bırakılacaktı). Toplu Sözleşme pazarlığı yerine de, karma bir biçimde oluşturulan Yüksek Hakem Kurulu yetkili kılındı.

Her ne kadar gene 12 Eylül'ün bu ilk aşamasında yürütme ve yasama gücü Milli Güvenlik Konseyi'nde toplanmış göründüyse de, Org. Evren ilk basın toplantısında, bir yürütme organının oluşturulacağını ve ayrıca bir Kurucu Meclis yapısı araştırıldığını vurguladı.

Gerçekten daha sonra oluşan Kurucu Meclis, çift meclisli bir tür parlamento niteliğinde oldu. Kent ve merkez temsilcilerinden oluşan bir «Danışma Meclisi» 1. Meclis niteliğindeydi. (Bu meclisin başkanlığına Prof. Dr. Sadi Irmak seçildi). 2. Meclis görev ve sorumluluğunu Milli Güvenlik Konseyi üstlendi. Danışma Meclisi'nden geçen ya da doğrudan kendi gündeminde yer alan her türlü yasayı kabul ve reddetme yetkisi salt Milli Güvenlik Konseyi'nde idi. Ayrıca, Danışma Meclisi'nden gelen yasalar üzerinde her türlü değişiklik yapma yetkileri de vardı. Daha sonra halk oylamasıyla kabul edilerek yürürlüğe giren 1982 Anayasası'nda da aynı süreç uygulandı.

12 Eylül'ü izleyen günlerde Milli Güvenlik Konseyi üyeleri TBMM tören salonunda yapılan bir törenle yemin ettiler. «Atatürk ilkeleri, adalet, hukuk ve insan hakları ilkeleri» uyarınca, «demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine dayalı yeni bir anayasa düzenlenmesi için çalışacaklarına» ant içtiler.

Org. Evren'in ilk basın toplantısında kurulacağını vurguladığı yürütme organı, Deniz Kuvvetleri eski kumandanı emekli oramiral Bülend Ulusu tarafından kuruldu ve Milli Güvenlik Konseyi yürütme ile ilgili görev ve sorumluluklarını bu hükümete devretti. Ulusu hükümetinde devlet bakanı ve başbakan yardımcılığı görevlerine Zeyyat Baykara ve Turgut Özal getirildi. «24 Ocak Paketinin» mimarı olarak değerlendirilen Özal'ın son sivil hükümetteki Başbakanlık müsteşarlığı görevinden çok daha etkili bir yere getirilmesi, 12 Eylül müdahalesinin nasıl bir ekonomik politika izlemek amaç ve çabasında olduğunu göstermesi açısından çok önemliydi. (Daha sonraları Turgut Özal bu görevinden ayrılacak, ancak «24 Ocak Felsefesi» bazı düzeltmelerle de olsa, egemen anlayış olmaya devam edecekti.)

Ulusu hükümetinde devlet bakanlıklarına Mehmet Özgüneş, Mehmet Nimet Özdaş, İlhan Öztrak getirildi. Adalet Bakanlığı'na Cevdet Menteş, Milli Savunma Bakanlığı'na Haluk Bayülken, İçişleri Bakanlığı'na emekli bir general olan Selahattin Çetiner, Dışişleri Bakanlığı'na İlter Türkmen, Maliye Bakanlığı'na Kaya Erdem, Milli Eğitim Bakanlığı'na emekli bir general olan Hasan Sağlam, Bayındırlık Bakanlığına Tahsin Önalp, Ticaret Bakanlığı'na Kemal Cantürk, Sağlık Bakanlığı'na Necmi Ayanoğlu, Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na Recai Baturalp, Tarım Bakanlığı'na Prof. Sabahattin Özbek, Ulaştırma Bakanlığı'na Necmi Özgür, Çalışma Bakanlığı'na Prof. Turhan Esener, Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na Türk-İş genel sekreteri Sadık Şide, Sanayi Bakanlığı'na Şahap Kocatopçu, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na Serbülent Bingöl, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na İlhan Evliyaoğlu, İmar ve İskân Bakanlığı'na Şerif Tüten, Köyişleri Bakanlığı'na Münir Güney, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na Vecdi Özgül ve Kültür Bakanlığı'na Cihat Baban atanmışlardı.

Demokratik yaşama yumuşak ve tutarlı bir geçiş sağlama amacında olduğunu sık sık vurgulayan Milli Güvenlik Konseyi yürütme sorumluluğunu, zaman zaman ufak bazı değişikliklerin yapıldığı Ulusu hükümetine bıraktıktan sonra ağırlığı yasama çalışmalarına verdi. Bu çalışmalarında bir yandan Kurucu Meclis'in bir «kanadı» olarak yasamaya katılırken, öte yandan yasa gücünde MGK kararları ve bildirileriyle gerekli gördüğü yasal düzeni oluşturdu. (M)

***EYMİR,** Yozgat ilinde Sorgun ilçesine bağlı bucak. — 7 606 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 494 nüf. (1980). Belediye. (M)

***EYNESİL,** Giresun ilinde ilçe. — 17 369 nüf., 12 köy. İlçe merkezi 6 599 nüf. (1980). [M]

***EYSENCK** (Hans Jürgen), alman asıllı ingiliz psikoloğu. — Son kitapları: *The Measurement of Personality* (Kişiliğin Ölçülmesi) [1976] ve *İnsanın Eşitsizliği* [1977]. (L)

Eysenck kişilik çözümlemesi. Farklar psikol. Hans Jurgen Eysenck tarafından kurulan ve çocuklara özgü bir uyarlaması da olan faktoriyel kişilik çözümlemesi. Birbirinden bağımsız iki aşamayı kapsar. Birinci aşama iki kutupludur ve içedönüklüğün karşıtı olan dışadönüklüğü ölçer; ikinci aşama ise tek kutupludur ve «nevrosizm»i ölçer. Hastalara duyulacak güvenin düzeyi, bir yalan ölçeğine göre belirlenir. Bu çözümleme, isteriklerle (dışadönük ruh ve sinir hastaları) depresifleri (içedönük ruh ve sinir hastaları) birbirinden ayırmaya yardım eder. (L)

EYSKENS (Mark), belçikalı siyaset adamı (Louvain 1933). 1966'da Louvain Üniversitesi'nde profesör oldu. 1976'da Tindemans hükümetine bölgesel ekonomi, bölge ve konut planlaması işleriyle görevli devlet bakanı olarak girdi. 1980-1981 yıllarında Martens hükümetinde, önce bütçe ve bölgesel ekonomi işleriyle görevli devlet bakanı, sonra maliye bakanı olarak görev yaptı. 1981 nisanında hükümeti kurmakla görevlendirildi ancak, pek çok sorunun yanı sıra, Wallon demir-çelik sanayiinin sorunlarıyla karşılaşınca 22 eylülde istifa etti. Aralık ayında Martens hükümetinde ekonomi bakanı oldu. (L)

***EYÜBOĞLU** (Eren), türk kadın ressamı. — Anadolu gezilerinde tanıdığı, kültür zenginlikleri, doğa ve insan manzaraları resimlerinin esin kaynağı oldu. Bunlarda renk lekelerinin tazeliği, derinlik, ışık gölge değerlerinin yanı sıra üslûplayıcı bir anlatımcılık belirdi. Ankara'da çeşitli kurumlar için düzenlediği mozaik çalışmaları, İstanbul'da 4. Levent konut duvarları (1956-57), Manifaturacılar sitesi (1963-65). Cerrahpaşa Hastanesi (1978) ve Haydarpaşa Göğüs Hastanesi (1979) için yaptığı mozaik panolar izledi. ABD'nin çeşitli galerilerinde (1960, 1961), İstanbul (1962, 1975), İzmir (1980) ve Ankara'da (1976, 1981) resim sergileri açtı. (M)

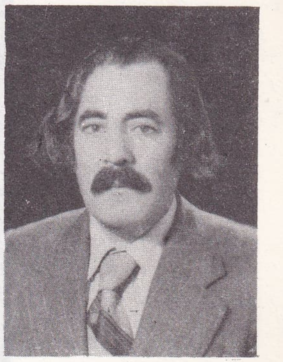

İsmet Zeki EYÜBOĞLU

EYÜBOĞLU (İsmet Zeki), türk yazarı (Maçka, Trabzon 1925). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Klasik Filoloji bölümünü bitirdi (1953). 1949-1959 arasında Türk Folklor Araştırma dergisinde Karadeniz folkloru üzerine yazıları yayımlandı. XV. yy'dan günümüze değin Fatih Sultan Mehmet üzerine yazılan şiirleri kapsayan bir antoloji yayımladı: *Destanlar İçinde Fatih* (1963). Çevirilerinin ve folklor araştırmalarının yanı sıra, çeşitli dergi ve gazetelerde yayımlanan edebiyatla ilgili eleştiri ve incelemeleriyle tanındı. Başlıca eserleri: *Divan Şiirinde Sapık Sevgi* (1968), *Türk Şiirinde Tanrıya Kafa Tutanlar* (1968), *Baki* (1972), *Tanrı Yaratan Toprak* (1973), *Anadolu İnançları* (1974), *Cinsel Büyüler* (iki cilt, 1975), *Karadeniz Aşk Türküleri* (1976), *Anadolu Halk İlaçları* (1977), *İnsanın Boyutları* (1979), *Alevilik-Sünnîlik, İslâm Düşüncesi* (1979), *Şeyh Bedrettin ve Varidat* (1980), *Anadolu Uygarlığı* (1981), *Bütün Yönleriyle Bektaşilik* (1981), *Geçmişin Yaşama Gücü* (1982). [M]

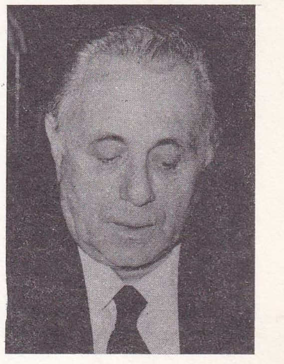

Orhan EYÜBOĞLU

EYÜBOĞLU (Orhan), türk devlet adamı (Samsun 1918-İstanbul 1980). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra İçişleri Bakanlığı'nda görev aldı. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık, İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nde trafik şube müdürlüğü yaptı. 27 Mayıs'tan sonra CHP'ye girerek siyasete atıldı. 1961 seçimlerinde İstanbul'dan CHP milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Daha sonraki seçimlerde CHP İstanbul milletvekilliğini korudu. 1974'te CHP genel sekreteri olan Eyüboğlu 1977 seçimlerinden sonra kurulan ilk ve ikinci Ecevit hükümetlerinde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev yaptı. (M)

***EYÜP,** İstanbul ilinde ilçe. — 331 507 nüf., 11 köy. İlçe merkezi 110 871 nüf. (1980). [M]

***EZİNE,** Çanakkale ilinde ilçe. — 31 044 nüf., 51 köy. İlçe merkezi 9 357 nüf. (1980). [M]

***EZİNEPAZARI,** Amasya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 21 422 nüf., 29 köy. Bucak merkezi *Aydınca*, 802 nüf. (1980). [M]

Foto. X (MEYDAN)

F

***FABBRİ** (Diego), italyan tiyatro yazarı. — (öl. Riccione 1980). [L]

***FABRİ** (Zoltan), macar film yönetmeni. — Son filmleri : *Bitmemiş Cümle* (1974), *Beşinci Mühür* (1976), *Macarlar* (1977 ve *Ölü Duası* (1981) ile ülkesinin önde gelen yönetmenleri arasındaki yerini korudu. (LM)

***FADEYÇEV** (Nikolay), sovyet dansçısı. — Alberto Alonso'nun *Carmen Suiti*'ni (1967), N. Kasatkina ve V. Vasilyev'in *Prelüd ve Fügler*'ini (1968) ve M. Plisetskaya'nın *Anna Karenina*'sını (1972) yorumladı. Moskova Koreografi Enstitüsü'nde öğretmendir. (L)

***FAENZA,** İtalya'da (Emilia, Romagna) kent. — 55 500 nüf. Kimya ve besin sanayii. Her yıl sanat seramiği yarışması düzenlenir. (L)

***FAERÖERNE** adaları, Kuzey Atlantik'te Danimarka'ya bağlı takımada. — 1 400 km², 42 500 nüf. Konserve sanayii. (L)

***FAESİ** (Robert), Almanca yazan isviçreli yazar. — (öl. Zollikon 1972). [L]

***FAGARAŞ,** Romanya'da (Braşov bölgesi) kent. — 23 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

FAGUNWA (Daniel Olurunfemi), nijeryalı yazar (Oke Igbo, Ibedan yakınında 1910 - Bida 1963). Yoruba kökenli nijerya edebiyatının kurucularından sayılan Fagunwa, uzun av öykülerini simgesel bir boyutta anlatan bir saga yazdı: *Ogboju Ode Ninu Igbo Irunmale* (1950). Bu kitabı, Wole Soyinka tarafından ingilizceye çevrildi: *The forest of a thousand Daemons: a hunter's saga* (Bin Cin Ormanı: Avcının Sagası) [1968]. (L)

FAHD BIN ABDÜLAZIZ

FAHD BİN ABDÜLAZİZ, Suudi Arabistan kralı (Riyad 1923). Kral Halid Bin Abdülaziz'in üvey kardeşidir. Çeşitli bakanlıklarda (eğitim, 1953 - 1960; içişleri, 1962 - 1975) bulunduktan sonra 1967'de Kral Faysal tarafından Bakanlar Kurulu başkanı ikinci yardımcılığına getirildi. Kral Faysal'ın ölümünden sonra tahta çıkan kral Halid'in birinci yardımcısı ve veliaht prens oldu (1975). Bu tarihten sonra, bu sıfatla Suudi Arabistan siyasetinin yönlendirilmesinde önemli rol oynadı. 1982'de kral Halid'in ölümünden sonra kral oldu. (L)

Fahd Planı, Suudi Arabistan kralı Fahd bin Abdülaziz tarafından ortadoğu sorununa «genel ve adil bir çözüm» getirilmesi amacıyla öne sürülen plan. 7 ağustos 1981'de ABD ve batı Avrupa ülkelerine bir çağrı yayınlayan kral Fahd, İsrail'in varlığını filistinlilerce kabul edilebilecek bir çerçeve içinde tanıdı ve ABD'den, FKÖ'yü filistin halkının temsilcisi olarak kabul etmesini istedi. Planın 8 maddesi şunlardı: 1 - İsrail'in 1967'de işgal ettiği arap topraklarından ve Kudüs'ten çekilmesi; 2 - 1967'den beri işgal altındaki arap topraklarında kurulan yerleşim bölgelerinin boşaltılması; 3 - Kutsal topraklarda bütün dinlerin gereklerini özgürce yerine getirilmesinin garanti edilmesi; 4 - Filistin halkına vatanlarına dönme hakkının tanınması; dönmek istemeyen filistinlilere tazminat ödenmesi; 5 - Batı Şeria ve Gazze'nin, birkaç aylık geçici bir dönem için Birleşmiş Milletler denetimine bırakılması; 6 - Kudüs merkez olmak üzere bir Filistin devleti kurulması; 7 - Bölgedeki tüm devletlerin barış içinde yaşama hakkının tanınması; 8 - Bu ilkelerin hayata geçirilmesini Birleşmiş Milletler'in garanti etmesi.

Plan, ılımlı arap devletleri ve Yaser Arafat tarafından coşku ile olmasa da olumlu karşılandı. Ama Red Cephesi içinde yer alan örgütler ve Suriye'nin başı çektiği Karalılık Cephesi'ndeki arap ülkeleri planı reddetti. Fransa dışişleri bakanı Fahd'ı «yapıcı çabaları» için överken, Suudi Arabistan'ı ziyaret eden Mitterrand da planı olumlu karşıladıklarını ifade etti.

Ne var ki ABD'nin çekingen tavrı ve Begin'in «İsrail'i yoketmek amacı taşıdığı» için reddetmesi üzerine plan başarıya ulaşamadı. Yine de, ABD'nin Suudi Arabistan'a AWACS uçakları satması (ekim 1981) ve Reagan'ın planı «ilginç öneriler bütünü» olarak yorumlaması, Riyad'la Washington arasında arap-israil sorununda işbirliği yolunun kapanmamış olduğu izlenimini verdi. 10 kasım 1981'de körfez ülkeleri İşbirliği Konseyi planı kabul etti, ancak planı tartışmak üzere Fas'ta toplanacak olan arap devlet başkanları doruğu toplanamadı. (L)

***FAHLSTRÖM** (Öyvind), isveçli sanatçı. — (öl. Stokholm 1976). Son eseri, resim - oyunlar dizisinden *Chile I* ve *II*'dir (1974). [L]

Fahr Hastalığı (alman doktoru Theodor Fahr'ın [1877 - 1945] adından). Nörol. Anatomo - patolojik açıdan belirlenen ve kafatası filmlerinde açıkça görülen ,altbeyindeki boz çekirdeklerde ve dişli çekirdeklerde kireçlenmelerin varlığıyla ortaya çıkan hastalık. Orta yaşlarda beliren bu hastalık klinik olarak, piramidal, ekstrapiramidal ve beyinciğe değgin belirtilerin, bazen sara krizleri ve zihinsel bozulmayla birlikte görülmesiyle ortaya çıkar. Ağır ilerler. Nedenleri henüz iyi bilinmiyorsa da, paratiroit bezinin küçülmesiyle ilgili olabilir. (L)

***FAİRBANKS,** ABD'de Alaska eyaleti merkezi. — 22 600 nüf. (L)

***FAİRFİELD,** ABD'de (Connecticut) kent. — 56 500 nüf. Makina ve dokuma sanayii. (L)

FAISON (George), amerikalı dansçı ve koreograf (Washington 1945). Harknesse Bale Okulu'nda klasik dans, Dudley Williams ve Louis Johnson ile birlikte modern dans çalıştı. Alvin Ailey Dance Theatre'a girerek, sahneye koyma olayıyla da ilgilendi ve A. Ailey'nin *Blues Suite*'i için yeni dekor ve kostümler hazırladı. 1971'de George Faison Dance Experience adlı bir topluluk kurdu ve *Poppy*'yi sahneye koydu. *The Wiz* (Sihirbaz) [1975] müzikalinin bale düzenlemesini yaptı. A. Ailey topluluğu için *Gazelle* (Ceylan) [1977] *Tilt* ve *Suite Otis* (müzikçi Otis Redding'in anısına) [1978] adlı bale eserlerini yazdı. (L)

***FAİZ** i. — ANSİKL. 29.5.1980 tarih ve 8/909 sayılı bakanlar kurulu kararına kadar ülkede izlenen faiz politikasında önemli değişiklikler olmadı. Faizler genel olarak enflasyon oranının altında kaldı. Bu bir yanıyla tüketimi teşvik eden ve tasarrufu cazip kılmayan bir ortam yaratırken, diğer yanıyla «ucuz kredi» teminine imkân verdi. Faizler 8/909 sayılı karara kadar 22279 sayılı ödünç para verme işleri kanununa dayanılarak devlet tarafından saptanmaktaydı. Bir başka deyişle, faizler ekonominin kendi mekanizmalarının belirlediği düzeyde değil, fakat hükümetler tarafından uygulanan iktisadi politikaların gerektirdiği düzeyde tutuluyordu. Bu dönemde, yukarıdaki çerçeve içinde, bazı küçük ayarlamalar yapıldı. Söz konusu ayarlamalar bir politika değişikliği anlamında olmayan, yalnızca zaman içinde döviz kuru, enflasyon oranı gibi unsurlarda meydana gelen değişmelerin yol açtığı önlemlerdi. Bunlardan biri 10.2.1973 tarih ve 7/5822 sayılı bakanlar kurulu kararıydı. Bu karara göre «yatırımların ve ihracatın teşviki amacıyla orta ve uzun vadeli kredilerin maliyetlerinin ucuzlatılmasını ve banka kaynaklarının iktisadi gelişme hedeflerine yöneltilmesini sağlamak için» yürürlükteki faiz hadleri üzerinde yüzde 1-6 arasında değişen faiz farkı ödemeleri yapılacaktı. Adı geçen karar 28.2.1978' de yürürlükten kaldırıldı.

6.4.1979 tarih ve 7/17359 sayılı bakanlar kurulu kararı ile banka kredi faizlerinin tavanı yüzde 20 olarak saptandı. Aynı kararla mevduat faizleri vadesiz tasarruf mevduatı için yüzde 3, bir yıla kadar vadeli mevduat için yüzde 12, iki yıla kadar vadeli mevduat için yüzde 20 olarak belirlendi. Bu kararı yürürlükten kaldıran 1.3.1980 tarih ve 8/174 sayılı kararla banka kredi faizlerinin tavanı yüzde 22'ye çıkarıldı, kısa vadeli kredi faizleri yükseltildi, mevduat faizleri ise 7/17359 sayılı karardaki düzeylerinde bırakıldı.

29.5.1980 tarih ve 8/909 sayılı bakanlar kurulu kararı ile kredi faiz oranları ve vadeli mevduat faiz oranları serbest bırakıldı. Bu, ekonomide politika değişikliğini gösteren önemli bir olaydı. Söz konusu karar 24.1.1980 tarihinde başlayan ve *istikrar tedbirleri* veya *24 Ocak kararları* diye de anılan yeni ekonomi politikasının bir gereği olarak alınmıştı. Bu politika içerisinde faizlerin farklı bir rol oynamasına karar verilmişti. Faiz haddinin bu yeni rolü, tasarrufları teşvik ederek tüketimi kısma ve yatırımları caydırarak azaltmak yoluyla enflasyon oranının düşürülmesine katkıda bulunmaktı. Faiz hadlerinin önemli ölçülerde yükseltilmesi bu politikanın gereği idi. Nitekim 8/909 sayılı kararla kredi ve mevduat faizlerinin serbest bırakılması, faiz hadlerinin önemli ölçülerde yükselmesini sağladı. Öyle ki karar sonrası dönemde kimi bankaların bir yıllık vadeli mevduata yüzde 70, hatta daha fazla faiz verdikleri görüldü. Bu faiz politikasının yukarıda belirtilen amaçlarına ek olarak teorik bir arka planı da vardır. 24 Ocak kararları, ekonomik durumun düzelmesini temelde müdahale edilmeyen bir piyasanın varlığına bağlamıştır. Bu bağlamda faiz hadlerinin de piyasada serbest olarak belirlenmesi kararı tutarlı bir değişiklik olmuştur. 8/909 sayılı karardan sonra bankalarda büyük ölçüde mevduat artışı oldu. Ancak bunun ne kadarının reel tasarruf (gelirin tüketilmeyen kısmı) olduğu açıklığa kavuşmadı. Çünkü bu fonların bir kısmını, faiz getirisinden yararlanmak isteyen gayrimenkul sahiplerinin altın ve mal satarak sağladığı bilinmektedir. Diğer taraftan yatırımlar da düştü. Yüksek faizlerin bunun nedenlerinden biri olduğu da gene bilinmektedir. Kararnamenin iki sonucu daha oldu: 1 - Bankalar anlaşarak faizleri saptamaya başladılar, fakat bu durum serbest faiz ilkesine pek uygun düşmedi; bu nedenle, durum, 12.12.1982 tarih ve 8/5756 sayılı bakanlar kurulu kararı ile hükme bağlandı: «Mevduat faizlerinde yıllık azami faiz oranları, bankalararası mevduat hariç, toplam mevduat içindeki payları yüzde 3 ve daha fazla olan bankalar tarafından ve türlerine göre serbestçe tesbit ve müştereken Merkez Bankası'na bildirilecek oranları aşamaz.»

2 - İç talepteki önemli düşme sonucu satışları azalan ve stokları biriken işletmeler önemli finansman sorunları karşısında kaldılar; bu sorunu çözmek için kredi kullandılar; böylece kredi talebinde bir azalma olmadı. «Banker* olayı» (*Ek 2*) bunun yan ürünlerinden biridir. Piyasadaki para talebini gören bazı kimseler bankaların üstünde faiz oranları vererek mevduat toplamaya ve sıkıntıdaki işletmelere kredi vermeye başladılar. Ancak sıkıntının gerçek nedeni (satış düşüklüğü) ortadan kalkmadığı için bu işletmelerin çoğu kredi faizlerini ve anaparalarını ödeyemediler; bankerlerin çoğu iflas etti. 16.9.1981 tarih ve 2520 sayılı kanun

Foto. Francolon/Gamma (LAROUSSE)

ve ona ilişkin Maliye Bakanlığı tebliği ile bankerlerin azami faiz oranlarını belirleme yetkisi bu bakanlığa verildiği halde, banker iflasları durdurulamadı.

15.12.1981 tarihli Merkez Bankası tebliği ile azami mevduat faiz oranları vadesiz mevduata yüzde 20, 1 yıla kadar vadeli mevduata yüzde 40, 1 yıldan uzun vadeli mevduata yüzde 45 olarak belirlendi. Aynı tebliğe göre kredi faiz oranları kısa vadelilerde yüzde 31-36, orta vadelilerde yüzde 38 ve uzun vadelilerde yüzde 41 oldu. Burada vadesiz mevduata uygulanan faiz haddinin önemli bir artışla yüzde 20'ye çıkarılması dikkat çekicidir.

Yüksek faiz hadlerinin, artan banka mevduatına (kredi arzı kaynağı) rağmen, kredi talebinin düşmeyişi nedeniyle (işletme sermayesi teyersizliğine bir çözüm olarak) sürmesi sanayi kesimini zor durumda bıraktı. Bunun üzerine, son olarak 13.6.1983 tarihinde alınan bir kararla mevduat ve kredi faiz oranları düşürüldü. Yeni oranlar mevduat faizlerinde vadesiz yüzde 20, 1 yıl vadeli yüzde 40'tır. Kredi faizleri ise 2 yıldan fazla olanlarda yüzde 41'den yüzde 34'e, ticari kredilerde yüzde 38'den yüzde 32'ye, ihracaat kredilerinde yüzde 31,5'ten yüzde 26,5-30'a, orta vadeli kredilerde de yüzde 38'den yüzde 34'e düşürüldü. Bu kararın birinci nedeni yukarıda belirtilmişti. Diğer gerekçeleri ise: a) Enflasyon oranının düşmüş olması; b) yatırımların teşvikidir. Türkiye'de 24 Ocak 1980'de başlayan yeni ekonomi politikasıyla getirilen faiz yükselişleri ve faize verilen yeni rol dünya ekonomisindeki gelişmelerden bağımsız değildir. Tüm batı dünyasında yaşanmakta olan ekonomik durgunluğun aşılabilmesi için enflasyonun öncelikle kontrol altına alınması gerektiği fikri hâkim olmuş ve faiz hadleri yükseltilmiştir. Gelişmiş batı ülkelerindeki faiz haddi değişmelerinin, uluslararası para sisteminin yapısından kaynaklanan başka etkileri de olmaktadır. Bunun tipik örneği, ABD bankalarının faiz hadlerini yükseltmesi ve bunun yol açtığı etkilerdir. Bu olay ABD bankalarına dolar girişini önemli ölçüde artırdı; sonuçta doların değeri sürekli yükselmeye başladı. (M)

FAIZANT (Jacques), fransız desinatörü ve gülmece yazarı (Laroquebrou 1918). Önce çizgi filmler yapmayı denedi. Sonra, alaycı olmaktan çok sevimli olan bir mizah çizimine yöneldi. 1967'den beri, siyasal karikatürleri Figaro gazetesinin ilk sayfasında yer alır. Desenlerini bir araya getiren pek çok albüm yayınladı: *Toutes les vieilles dames* (Tüm Yaşlı Hanımlar) [1968], *les Caprices de Marianne* (Marianne'ın Kaprisleri) [1969], *les Gros Soucis* (Büyük Tasalar) [1972], *Entrée libre* (Serbest) [1975], *Pouce!* (Dur!) [1977]. (L)

FAJON (Etienne), fransız siyaset adamı (Jonquières, Hérault 1906). Öğretmen Okulunda okudu. 1927'de komünist partisine girdi ve 1932'de merkez komitesi üyesi oldu. 1936'da Seine'den milletvekili seçildi. 1940'ta 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1941'de mahpus olarak, Cezayir'e gönderildi ve müttefiklerin yaptığı Kuzey Afrika çıkarmasından sonra şubat 1943'de serbest bırakıldı. Geçici Cezayir danışma meclisinde delege oldu ve 1945 - 1958 ve 1962 - 1978 yılları arasında milletvekilliği yaptı. Fransız Komünist Partisi siyasal büro üyeliği (1945 - 1979), Humanité gazetesi yönetmen yardımcılığı (1948 - 1958) ve yönetmenliği (1958-1974) yaptı. Parti bünyesinde eğitim işlerini üstlendi. (1936'da Fransız Komünist Partisi okulları). *Ma vie s'appelle liberté* (Yaşamım Özgürlükle Özdeştir) [1976] adlı bir kitap yazdı. (L)

***FAKILI**, Yozgat ilinde, Boğazlıyan ilçesine bağlı bucak. — 14 004 nüf., 8 köy. Bucak merkezi *Yenifakılı*, 3 701 nüf. (1980). Belediye. (M)

***FAKÜLTE** i. öğr. — ANSİKL. Yeni Yükseköğretim kanunu (2547 sayılı kanun) ile yükseköğretim kurumları yeniden düzenlenirken, fakültenin yapısı ve yönetimi de yeniden düzenlendi. Yeni kanunda fakülte, yüksek düzeyde eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve yayım yapan; kendisine enstitü, yüksekokul ve benzeri kuruluşlar bağlanabilen bir yükseköğretim kurumu olarak tanımlandı. Fakülte örgütlenmesinde alt birim olan kürsü sisteminin yerine bölüm sistemi getirildi. Yeni kanunda bölüm, amaç, kapsam ve nitelik yönünden bir bütün teşkil eden ,birbirini tamamlayan veya birbirine yakın bilim ve sanat dallarından oluşan, fakültelerin ve yüksekokulların eğitim-öğretim bilimsel araştırma ve uygulama birimi olarak belirlendi. Bir fakültenin bölümleri, öğretimde kolaylık sağlama bakımından gerekirse alt bölüm olarak anabilim dallarına, onlarda birimlere ayrılabilir.

Fakültenin başı dekandır. Dekan* (*Ek 2*) fakülte kurulu ve fakülte yönetim kurulunun yardımıyla fakülteyi yönetir.

● *Fakülte kurulu*, akademik bir organdır. Dekanın başkanlığında fakülteye bağlı bölümlerin başkanları ile varsa fakülteye bağlı enstitü ve yüksekokul müdürlerinden ve üç yıl için fakültedeki profesörlerin kendi aralarından seçecekleri üç, doçentlerin kendi aralarından seçecekleri iki, yardımcı doçentlerin kendi aralarından seçecekleri bir öğretim üyesinden oluşur. Normal olarak her yarı yılbaşında ve sonunda toplanır. Başlıca görevleri, fakültenin eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetleriyle ilgili esasları, plan, program ve eğitim - öğretim takvimini kararlaştırmak, fakülte yönetim kuruluna üye seçmektir.

● *Fakülte yönetim kurulu*, idari faaliyetlerde dekana yardım eden bir organdır. Dekanın başkanlığında fakülte kurulunun 3 yıl için seçeceği üç profesör, iki doçent ve bir yardımcı doçentten oluşur. Dekanın çağrısı üzerine toplanır, dekanın kurula getirdiği yönetim işleri hakkında kararlar verir. (M)

***FALCO** (Louis), italyan asıllı amerikalı dansçı ve koreograf. — Son bale düzenlemeleri: *Hero* (Kahraman) [1977] ve *Salyangoz ve Servis Dahil* (1980). [L]

***FALCON**, Venezuela'nın kuzeybatısında eyalet. — 462 000 nüf. (L)

***FALKENBERG**, İsveç'te liman kenti. — 32 500 nüf. Tersaneler. Cam yünü. (L)

***FALKENHORST** (Nikolaus VON), alman generali. — (öl. Holzminden 1968). [L]

***FALKLAND Adaları**, isp. *İslas Malvinas*, güney Atlas Okyanusu'nda takımadalar. — 1 813 nüf. (L)

Falkland Savaşı, 1982 ilkbaharında ingiliz ve arjantin deniz kuvvetleri arasında geçen savaş. Arjantin, 1832'de ingilizlerin sahiplendiği Falkland adaları üzerinde hak iddia ederek Birleşmiş Milletler'e başvurdu (1961). Arjantin *Malvinas* adını verdiği bu adaların İngiltere'ye çok uzak, kendi ülkesine ise çok yakın ve onun uzantısı olduğunu öne sürdü (adalar Arjanti'ne 1 300 km uzaklıktadır). İngiltere'yse böyle bir gerekçeye itibar etmedi. BM Güvenlik Konseyi, tarafları görüşme masasına çağırdıysa da (1965), İngilizler uzlaşmaya yanaşmadılar. Görüşmelerin uzaması üzerine halkın gözünde saygınlık kazanmayı amaçlayan Arjantin devlet başkanı general Leopoldo Fortunato Galtieri, 1982 martında adaya askeri müdahaleye karar verdi. 19 martta Güney Georgia adasına çıkan arjantin askerleri buraya arjantin bayrağını çektiler. Bunun üzerine İngiltere, *Endurance* buzkıran gemisini ve *Superb* denizaltısını bölgeye gönderdi. Arjantinde 5 savaş gemisini yola çıkardı (24 mart). 2 nisanda Falkland adalarının başkenti Port Stanley'e çıkan arjantin birlikleri buradaki ingiliz garnizonunu esir aldı. İngilizlerin tepkipi üzerine toplanan Güvenlik Konseyi Panama'nın 1 oyuna karşı 9 oyla alınan kararla arjantin'in adaları terketmesini istedi. (Çin, İspanya, Polonya, SSCB oylamaya katılmadı). Arjantin karara uymayacağını açıkladı. Bunun üzerine ingiliz filosu Amiral John Woodward komutasında yola çıktı. (*Invincible* ve *Hermes* uçak gemileri de filoya katıldı). Bu arada en güvendiği güney amerikalı ve avrupalı müttefikleri arasında kalan ABD, Alexander Haig'i arabulucu olarak görevlendirdi. Arjantin'in amerikan önerilerini reddetmesi üzerine ABD resmen İngiltere'nin yanında yer aldı (30 nisan). İngiliz filosunun savaş alanına varmasıyla adaya çıkan komandolar, Falkland'ın denetimini ellerine geçirip arjantin denizaltısı *Santa Fe*'yi batırdılar. 1 mayısta adaları bombalamaya başlayan ingiltere arjantin kruvazörü *General Belgrano*'yu torpilledi (270 ölü). Savaşalanı sayılan 200 millik bölgenin dışında gerçekleşen bu olay dünya kamuoyuna Falkland'da gerçek bir savaşın sürüp gittiğini ilk defa açıkça gösterdi. Arjantin de misilleme olarak fransız yapımı Exocet füzelerini kullanarak ingilizlerin *Sheffield* destroyerini batırdı (30 ölü, 12 kayıp). İngiliz askerleri arjantinli pilotların sürekli saldırılarına rağmen San Carlos'a çıktı. Birkaç gün içinde İngilizler 4 gemi, 2 füze-atar firkateyn (*Ardent* ve *Antilope*), 1 yük gemisi (*Atlantic Conveyer*) ve 1 destroyer (*Coventry*); arjantinliler de hava güçlerinin üçte birini yitirdiler. İngilizler haziran başında Port Stanley'i (arjantinliler kente Puerto Argentino adını vermişlerdi) tamamıyle kuşattılar. Daha fazla kan dökülmesini önlemek amacıyla arjantinli general Mario Menendez teslim oldu (14 haziran). Yenilgi Buenos Aires'te «askeri diktatörlüğe son» sloganıyla gösterilere yol açtı. General Galtieri 17 haziranda istifa etti; yerine general Christino Nicolaides getirildi. (L)

FALL (Malick), senegalli romancı ve şair (Dakar 1920- ay. y. 1979). *Röliyefler* (1964) adlı bir şiir kitabı vardır. *Yara* (1967) adlı romanında başıboş bir yaşam süren baş kişi, yaşam koşullarının güçlüklerini ve sefaletini simgeler. (L)

FALLACİ (Oriana), italyan kadın edebiyatçısı (Floransa 1930). Siyasal gözlemlerini bir gazeteci olarak anlattığı *Tarihle Görüşmeler* (1975) adlı kitabından başka ideolojik içerikli iki otobiyografik roman yayımladı: *Doğmamış Çocuğa Mektup* (1975), *Bir Adam* (1979). [L]

***FALLAS** (Carlos Luis), kosta rikalı romancı. — (öl. Alajuela 1966). [L]

FALLDİN (Thorbjörn), isveçli siyaset adamı (Högsjö 1926). Tarım öğrenimi gördü. Siyasete atılarak Merkez parti'ye (Senterpartiet) girdi. 1958 - 1964 yılları arasında ve 1967'den sonra milletvekili oldu. 1932'den beri iktidarda olan sosyal demokratların düşmesiyle, 1976'da kurulan liberal, muhafazakâr, merkezci partiler koalisyonu hükümetinin başbakanı oldu. Fakat güttüğü antinükleer siyaset hükümet bunalımına yol açtı (ekim 1978). Başbakanlıktan çekilerek yerini Ola Ullsten'e (liberal) bırakan Falldin 1979'da gene başbakan oldu ve 1982'de sosyal demokratların yeniden iktidara gelmesine kadar bu görevde kaldı. (L)

FALLET (René) fransız şairi, gazetecisi ve romancısı (Villeneuve - Saint - Georges 1927). Halkçı romanı yeniden canlandıran

Port Stanley'i geri alan ingilizler bayrak çekiyor

Foto. Spooner/Gamma (LAROUSSE)

Fallet, *Banlieue Sud-est* (Güneydoğu Banliyösü) [1947] adlı alaycı kitabının yayınlanmasıyla büyük başarı kazandı. Libération gazetesinde redaktör, Canard enchaîné dergisinde edebiyat eleştirmeni olarak görev yaptı. Büyük duyarlıkla yazdığı şiirlerini iki kitapta topladı *(Carrol's,* [1952]; *Cromatiques,* [1973]). Acı-tatlı, bazen melankolik, alay ve mizah dolu romanları, Cendrars, Céline, Aymé ve Léautaud'dan etkiler taşır: *Paris au mois d'août* (Ağustos Ayında Paris) [1964], *Comment fais-tu l'amour, Cerise* (Nasıl Aşk Yaparsın, Cerise) [1969]. *Le beaujolais nouveau est arrivé* (Yeni Beaujolais Şarabı Geldi) [1975], *la Soupe aux choux* (Lahana Çorbası) [1980] ve *l'Angevine* (Angers'li Kadın) [1982] adlı romanlarında, günümüz dünyasına sırt çevirir. Eserlerinden bir bölümü beyazperdeye aktarılmıştır. (L)

***FALL RİVER,** ABD'de (Massachussets) kent. — 96 600 nüf. Kauçuk sanayii. (L)

***FALUN,** İsveç'te kent. — 49 600 nüf. Maden işletme ve halk sanatları müzeleri. (L)

FAMAS (*Fusil d'Assaut de la Manufacture d'Armes de Sanit-Etienne*'den [Saint-Etienne Silah Fabrikası Saldırı Silahı]), 1979-1980'de kullanılmaya başlanan 5,56 mm'lik fransız silahı. Bu tükeğe, namlunun üstüne paralel bağlanan nişangâhının biçiminden ötürü «borazan» da denir. (L)

Famous (*French - American Mid-Ocean Undersea Study*'nin kısa adı), Cyana, Archiméde ve Alvin denizaltılarıyla, Asor adalarının güneybatısında Atlas Okyanusu'nda bulunan (37° K, 33° B) deniz altı sırtındaki orta vadinin bir bölümünü inceleyen, fransız - amerikan ortak seferi. (L)

***FAM VAN DUNG,** vietnamlı siyaset adamı. — 1976'da Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'ne başbakan oldu. (L)

***FANFANİ** (Amintore), italyan siyaset adamı. — Kasın 1982'de bir kez daha başbakan oldu. (L)

***FANGATAUFA,** Tuamotu takımadalarında (Fransız Polinezyası), Mururoa'nın güneydoğusunda ıssız atol. — 1975'de yeraltı nükleer denemelerine sahne oldu. (L)

***FANG'LAR** veya **FAN'LAR** veya **PAHUEN'LER,** Gabon'un kuzey ve batısında, Gine'de ve Kamerun'da yaşayan bantu topluluğu. — Kakao, yerfıstığı, palmiye, manyok tarımı ve avcılık ve toplayıcılık yapan Fang'ların sayısı 800 000'e yaklaşır. Babasoyluluk yasasına, yaşça büyüklük hukukunun uygulanmasına ve pek çok siyasaldinsel birliklere dayanan bir aile düzenine rağmen, Fang topluluğu zayıf bir toplumsal yapıdadır. (L)

FANGSHAN Çin'de, Pekin'in güneybatısında kent. Yanshan petrokimya kompleksinin yakınında. Yaklş. 10 000 nüf. (L)

***FANO,** İtalya'da (Marche bölgesi) liman kenti. — 53 300 nüf. (L)

***FANTASTİK** sıf. ◆ Sine. *Fantastik sinema,* doğa üstü ya da doğa dışı güçlere, boş inanlara dayanılarak yapılan film türü. *Düşlemsel film* de denir.

— ANSIKL. Sine. Doğuşu sinema tarihinin başlangıcına, Georges Méliès'e kadar uzanan fantastik sinema, uzun yıllar tür olarak sürekli çeşitlilik göserdi. Korku filmleri, cin-peri filmleri, bilimkurgu filmleri ve felaket-filmleri arasındaki sınırlar gitgide daha belirsiz ve bulanık hale geldi. Bugün, kalıplaşmış korku öğeleri taşıyan bir film, izlenenin sözle anlatılamayacağı, fizik ürpertinin fizikötesi tedirginliğe dönüştüğü bir atmosferi hiçbir biçimde yakalayamadığı halde, gerçekçi görünümdeki bir film, gerçeküstücülükten, simgecilikten, mesellerden, masal ve mitolojiden etkilenip alabildiğine düşselliğe kayabiliyor; tam bir fantastik kılığa bürünebiliyor.

Dünyanın hemen her yanında bunalım içinde geçen 1970'li yıllarda kurt-adamlar, yaşayan ölüler, hayaletler, vampirler, diğer şiddet ve korku yaratıkları beyaz perdeden eksik olmadı; bütün bunlar korku filmi türünün yeni tutkunlarını büyülediği gibi senaryo yazarlarını ve yönetimenleri de yeni buluşlara yöneltti. Drakula, Frankeştayn, Nosferatu gibi eski mitoslar, giderek baştaki şematik yapılarından kurtulmaya başladılar. Terence Fisher *Frankenstein and the Monster from Hell* (Frankeştayn ve Cehenem Canavarı) [1972] adlı filminde katıksız korkuyla ruhbilimsel sinizmi birleştirirken, Mel Brooks, *Young Frankenstein*'ında (Genç Frankeştayn) [1976] mizaha, kaba güldürüye ve alaya dayalı bir anlatım ortaya koydu. Faul Morissey, *Flesh for Frankenstein'da* (Frankeştayn İçin Körpe Et) [1976] Grand Guignol'ün tüm çekiciliğini ve püf noktalarını yeniden yaşatırken, Werner Herzog, *Nosferatu, Phantom der Nacht* (Gece Hayaleti Nosferatu) [1978] adlı filminde, Murnau'nun sessiz klasiği *Nosferatu*'nun temasını yeni bir gözle işledi; «yırtıcı pençeli adam»ın hastalıklı görünümünü oldukça hafifletti; onu taze kana susamış bir canavardan çok, kaderin kurbanı bir kişi olarak kullandı; öte yandan 1920'lerin dışavurumcu anlatımına da bağlı kaldı. Drakula'da pek çok sinemacıya esin kaynağı oldu. Bunlardan Johun Bodhara, 1979 da çektiği *Dracula* adlı filminde klasik kahramanın çevresinde gelişen değişik olaycıklara yer verdi. Yönetmenler, psikanalitik verilerin belli bir düzen içinde kullanımını (ki bu anlayışla önceki yirmi yıl boyunca, Hitchcock'un bazı filmleri gibi birkaç sinema şehaseri yapılmıştı) bir yana bırakarak, daha çok ruhbilim ötesi olgularla ilgilendiler. *Dr. Jekyll and Mr. Hyde*'ın epey değişmiş biçimi olarak Robert Mulligan'ın *İblisin Kurbanları* (The Other) [1972] filmindeki ikili ya da ikiz kişilik teması; daha yaygın ölçüde de William Friedkin'in *Şeytan*'ından (The Exorcist) [1973] Brian De Palma'nın *Günah Tohumu*'na (Carrie) [1976] ve Richard Donner'ın *Kehanet*'ine (The Omen) [1976] kadar birçok filmde görülen, kişiliğini yitirme ve kötü ruhların emrine girme teması, bu eğilimin başlıca örnekleri oldular.

Nicholas Meyer'in *Time after Time*'ı (Tekrar Tekrar) [1979] da bir başka özgün deneme olarak dikkati çekti. Bu filmde ikili kişilik ve gelecekten haber verme gibi iki ayrı tema yan yana işlendi.

Yüzyılın en büyük ürküntüsü, belki de teknik gelişmeyi engellememe, denetleyemediğimiz yanlarımızı kendi haline bırakma ve fizik değşinimlerin gizleri önünde savunmasız bulunma saplantısıdır (Larry Cohen'in *ıt's Alive* [O Yaşıyor, 1973], Narciso Ibanez Serrador'un *Quien Puede Matar a un Nino* [2000 Yılının İsyancıları, 1976]). Bu dar geçit aşıldığında da kopkoyu bir gizemciliğin ardına düşüldü (John Boorman'ın *The Exorcist II - The Heretic* [Şeytan II - İnançsız, 1977]). Öte yandan bu gizemcilik, kimi zaman dramatik bir gerçekliğe vardı: Mezheplerin ve yeni peygamberlerin çoğalması, öbür dünya üzerine yeni kuramlar, vb. Fantastiği, bilimkurgunun dünyaya değgin ya da gerçekçi denebilecek yanından ayıran sınır gitgide daha bulanıklaştı. George Lucas'ın *Yıldız Savaşları* (Star Wars) [1977] tam bir bilimkurgu filmidir ama, Ridley Scott'un *Yaratık*'ında (Alien) [1979] korku ve bilimgurgu öğeleri bile bile iç içe geçirilmiştir. (Bu filmde peltemsi bir canavar yıldızlararası bir uzay gemisinde korku saçar).

Çizgi-roman da gitgide doğaüstü ve korkunç öğelere başvurdu. Çizgi-roman sinemaya uyarlandığı zaman, bunun tam bir özel etki ve hileler şenliğine dönüşmesi doğaldı. Richard Donner'ın benzeri çizgiromanlardan daha başarıyla gerçekleştirilen *Süpermen*'i (Superman) [1979] tıpkı *Goldorak* gibi uluslararası bir ticari başarı kazandı. Felaket-filmleri de 1970'lerin ilk yarısında şaşırtıcı bir ilgi gördü: John Guillermin'in *Cehennem Kulesi* (Tower Inferno) [1974], Mark Robson'ın *Zelzele* (Earthquake) [1974] ve Jack Smight'ın *Havaalanı 80* (Airport 80) [1974] gibi filmleri, insanın yazgısını su ve ateş gibi felaketlere bağlayarak korku öğesini daha ötelere götürdüler. Kimi yönetmenler, daha tehlikeli bir biçimde, plaj sakinlerini korkunç bir köpekbalığının dişleri arasına atıp panik yaratmaktan çekinmediler (Steven Spielberg'in *Jaws*'ı [1975]). Aynı Spielberg, *Bela* (Duel) [1971] adlı filminde, sanki şeytan tarafından sürülen büyük bir petrol tankerinin bir özel otomobilin peşine takılıp onu yok etmek istemesini anlatarak seyirciyi daha da büyük bir tedirginlik içine sokmayı başarmıştı.

Fantastik sinemanın son bir biçimi de bizi edebî ve şiirsel düşçülüğe, gerçekçi o-

J. Boorman'ın fantastik filmi: «Zardoz» (1973)

Foto. Fox (LAROUSSE)

lanlardan daha aydın işi bir öykünün büklümlerine (Hugo Santiago'nun Borges'in bir uzun öyküsünden uyarladığı *les Autres* [Diğerleri, 1973] ya da Claude d'Anna'nın resim güzelliğindeki gerçeküstü denemesi *Trompe-l'oeil* [Göz Boyama, 1974] gibi) ya da bir yaratıcının hayallerinin saldırgan bir dille anlatımına (Marco Ferreri'nin *Ciao Maschio* [Maymun Düşü, 1978]) götürdü. (L)

***FANTİ'LER,** Gana'da yaşayan kavim. — yaklş. 850.000 nüf. (L)

FANTOURÉ (Mohammed TOURÉ, **Aliom** - denir), gineli romancı (Forécariah 1938). Fransa'da öğrenim gördükten sonra, kalkınma sorunlarında uzmanlaştı. Pek çok uluslararası kuruluşta ve Viyana'da Afrika ve Madagaskar Sanayi Üretimi Ofisi'nde çalıştı. 3 romanı vardır: *Tropikler Çemberi* (1972), *Ölüler Vadisi Buzyalağının Öyküsü* (1975) ve *Termit Yuvaları; Sahel Çobanı* (1979). [L]

***FARAH DİBA** (Şahbanu), İran'ın eski imparatoriçesi. — Kocası Rıza Şah Pehlevi'nin İran İslam Devrimi sonucunda tahtını ve ülkesini terketmesi üzerine onunla birlikte İran'dan ayrıldı (16 ocak 1979). Kocasının Mısır'da ölümünden (1981) sonra çocuklarıyla birlikte ABD'ye yerleşti. İran'dan ayrılışından sonra İslam Devrim Mahkemesi'nce çeşitli suçlamalardan dolayı yargılanıp gıyabında birkaç kez ölüm cezasına çarptırıldı. (M)

FARBER (Viola), alman kadın dansçısı, koreografi ve pedagoji uzmanı (Heildelberg 1931). Washington üniversitesinde müzik ve dans öğrenimi gördükten sonra, Katherine Litz, Merce Cunningham ve Margaret Craske ile çalıştı. Merce Cunningham Dance Company'de (1953-1965), Paul Taylor ve K. Litz'in topluluklarında dans ettikten sonra 1968'de kendi grubunu kurdu. 1965'ten sonra bale düzenlemeleri yapmaya başladı. Rol aldığı baleler arasında şunlar sayılabilir: *Notebook* (Defter), *Survey* (İnceleme), *Dune* (Kum Tepeciği), *Night Sade* (Gece Sade'ı), *Autumn Field* (Güz Çayırı). Fransa'da çağdaş Ballet - Théâtre ve Nancy fransız Bale Tiyatrosu ile çalıştı. 1981'de Alwin Nikolais'nin yerine, Angers Çağdaş Bale Ulusal Merkezi' nin sanat yönetmeni oldu. (L)

***FAREHAM,** Büyük Britanya'da (Hampshire) liman kenti. — 85 000 nüf. Makina sanayii. Tersaneler. (L)

FARİA (Otavio DE), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1908 - ay. y. 1980). *Burjuva Trajedisi* adlı 14 ciltlik bir ırmak roman yazdı (1937-1977). [L]

FARİDABAD, Hindistan'da (Haryana) kent. Delhi'nin güneyinde. 86.000 nüf. (L)

FÂRİSİ (Mustafa el—) veya **FRESİ** (Mustafa), Arapça yazan tunuslu yazar (Sfaks, 1931). Tunus bağımsızlık mücadelesini yaşayan kuşağın tipik temsilcisidir. Romanlar (*Dönemeç*, 1965), öyküler (*Köprü Yaşam Demektir*, 1968) ve tiyatro eserleri (*Komplo* 1968; *Tufan* [1969'da oynandı]; *Seçilenler*, 1973) yazdı. (L)

***FARKAS** (Ferenc), macar bestecisi. — 1975 yılına kadar, Budapeşte Müzik Akademisi'nde beste dersleri verdi. Neoklasik uslupta bir opera (*Vidroczki*, 1964) ve bir bale eseri (*Panegyricus*, 1972) yazdı. (L)

***FARMER** (Henry George), ingiliz orkestra şefi ve müzikologu. — (öl. Law, İskoçya 1965). [L]

***FARNBOROUGH,** Büyük Britanya'da (Hampshire) kent. — 41 300 nüf. (L)

***FARQUHAR,** Hint Okyanusu'nda adalar grubu. — 1976'da Seyşeller Cumhuriyeti'ne bağlandı. (L)

Farr Yöntemi. İmmünoloji. Antijenlerin veya bu antijenlere karşı oluşan antikorların dozunu belirleme yöntemi. Antijenler önce radyoaktif izotoplarla işaretlenir, sonra amonyum sülfat içine atılır. (L)

***FARRELL** (James Thomas), amerikalı romancı. — (öl. New York 1979). [L]

***FARRELL** (Suzanne FİCKER, **Suzanne** - denir), amerikalı kadın dansçı. — M. Béjart'ın, *Ah! vous dirais-je maman* (Anne, Size Diyecektim ki) [1972], *le Marteau sans maître* (Ustasız Çekiç) [1973], *Goles-tan* (1973) ve *I trionfi* (Zaferler) [1974] adlı balelerinde rol aldı. 1975'den sonra New York City Ballet'e dönerek, bu grupla birlikte Paris Operası'nda *Tzigane* (Çingene) [G. Balanchine'in] ve *Con certo en sol* (Sol Konçerto) [Jerome Robbins'in] adlı balelerde oynadı. Daha sonraki yıllarda G. Balanchine'in *Chaconne* (1976) ve J. Robbins'in *In G Major* (1978) adlı balelerinde dans etti. (L)

«Yeşil Yürüyüş» (kasım 1975)

FARROW (Mia), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Los Angeles, California 1947). Tarzan filmlerinin kadın oyuncusu Maureen O'Sullivan'la yönetmen John Farrow'un kızı. Tiyatro kurslarına devam etti. 1964'de New York'ta sahneye çıktı. 514 bölümlü TV dizisi *Peyton Place*'de başrole çıktı. TV dizilerinde oynamayı sürdürdü. 1964'de başladığı sinemada giderek yeteneği ve ince fiziğiyle 1970'lerin başlıca kadın oyuncuları arasına girdi. 1972 San Sebastian Şenliği'nde C. Reed'in *Follow Me* (Beni İzle) filmiyle ödül aldı. Diğer başlıca filmleri: *Gizli Merasim* (Secret Ceremony) [J. Losey, 1968], *Rosemary's Baby* (Rosemary'nin Bebeği) [R. Polanski, 1968], *İki Sevgili* (John and Mary) [P. Yates, 1969], *Korkunun İçinden* (Blind Terror) [R. Fleischer, 1970], *Çirkinleri Severim* (Dr. Popaul) [C. Chabrol, 1972], *The Great Gatsby* (Muhteşem Gatsby) [J. Clayton, 1974], *A Wedding* (Bir Düğün) [R. Altman, 1977], *The Hurricane* (Fırtına) [J. Troell, 1978], *Nil'de Ölüm* (Death on the Nile) [J. Guillermin, 1968], *Çığ* (*Avalanche*) [P. Yates, 1979], *A Midsummer Night's Sex Comedy* (Bir Yaz Gecesi Seks Güldürüsü) [W. Allen, 1982]. (M)

***FARS,** İran'da, Zagros sıradağlarının güneydoğusunda il. — 133 000 km², 1 617 000 nüf. (L)

***FARUKABAD,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 110 800 nüf. (L)

***FAS ya da FEZ,** Fas'ta kent. — 426 000 nüf. Ticaret merkezi. Makina, çimento, besin ve dokuma sanayii. (L)

***FAS,** Kuzey Afrika'da devlet. — 20 650 000 nüf.

TARİH

Şirat (temmuz 1971) ve Kenitra (ağustos 1972) darbe girişimlerinin başarısızlığa uğramasından hemen sonra II. Hasan, muhalefete yönelik bir «açılma» deneyini de kapsayan çeşitli önlemler aldı. 1 mart 1972'de yapılan referandumla anayasa taslağı onaylandı (oyların yüzde 98,75'i). Yeni anayasa, ikili bir parlamenter monarşi oluşturdu; rejimin «liberalleşmesi» yönünde çekingen bir adım atılmasını sağladı. Ancak, muhalefet partileriyle başlatılan görüşmeler herhangi bir sonuca ulaşmadı; bu partiler kurumların yerleştirilmesine katılmayı 1976'ya kadar reddettiler. II. Hasan, muhtemel bir yakınlaşmayı kolaylaştırabilecek birkaç girişimde bulundu. 1973'de ekonominin ikinci ve üçüncü sektörlerinin «faslılaştırılması»nı, fransız sömürgecilere ait toprakların geri alınmasını ve köylülere dağıtılmasını, Fas'ın Arap davasına daha içten bağlanması izledi. (Ekim Savaşı başladığında Rabat, Suriye cephesine seçme birlikler gönderdi).

İspanyol Sahrası'nın sömürge olmaktan çıkarılması kral ve muhalefet için bir anlaşma zemini oluşturdu. 1974 başında II. Hasan, muhalefetin başlıca liderlerini, Fas görüşlerini savunmaları için çeşitli başkentlere gönderdi. 1975 kasımında «Massirah» («Yeşil Yürüyüş») ile simgelenen bu yurtseverlik seferberliği, 1976'da, Halk Güçleri Ulusal Birliği (UNFP) dışında, yasal muhalefetin bütünüyle ve bazı koşullarla (öngörülen seçimlerin yapılmasına ilişkin güvencelerin verilmesi) «demokratik açılımı» kabul etmesine yol açtı; söz konusu «açılma» kral tarafından 1972'den beri öneriliyordu.

haziran 1977 genel seçimleri

Fas, kasım 1976'dan haziran 1977'ye kadar, belediye ve eyalet seçimleri ile genel seçimler nedeniyle yoğun bir seçim havasına girdi; bu seçimler 3 ve 21 haziran 1977'de yapıldı. Temsilciler Meclisi üyelerinin üçte ikisi doğrudan genel oyla seçildi; geri kalan üçte biri de belediye meclisi üyeleri ve meslek örgütlerinin temsilcilerinden oluşan ayrıcalıklı seçmenler topluluğunca belirlendi. Seçimleri, iktidara yakın olan «bağımsız» adaylar kazandılar ve Temsilciler Meclisi'nin 264 üyeliğinden 141'ini elde ettiler. İstiklâl (51 üye) ikinci, rejimi destekleyen ve liderliğini Mahcubi Ahardan'ın yaptığı Halk Hareketi (44 üye) üçüncü, UNEP'nin 1975'deki bölünmesinden türeyen Halk Güçleri Sosyalist Birliği Partisi (USFP) [15 üye] dördüncü, Fas Emek Birliği (7 üye) beşinci, Demokratik ve Anayasal Halk Hareketi (MPDC) [3 üye] altıncı, Eylem Partisi (2 üye) yedinci, komünist bir örgüt olan ve Temsilciler Meclisi'nde parti genel sekreteri Ali Yata tarafından temsil edilen İlerleme ve Sosyalist Partisi (PPS) sekizinci sırada yer aldılar. 10 ekim 1977'de, 1972'den beri başbakanlık yapan Ahmed Osman bu göreve yeniden getirildi. İstiklâl, hükümete katılmayı kabul etti; genel sekreteri Muhammed Boucetta dışişleri bakanı oldu. UNFP'den, Maati Bouabid adalet bakanlığına geçti, bu nedenle genel seçimleri boykot eden partisinden ihraç edildi. Osman başkanlığındaki bakanlar kurulu, Temsilciler Meclisi'nde çarpıcı bir çoğunluğa sahipti (234 üye). 1978 martında «bağımsız» milletvekilleri, Bağımsızların Ulusal Derlenişi (RNI) adında bir parti kurmayı kararlaştırdılar; bu partinin kuruluş kongresi 6-9 ekim 1978'de Kazablanka'da yapıldı. Ahmed Osman'ın başkanlığındaki RNI, Fas parlamentosunun en büyük siyasal kuruluş oldu.

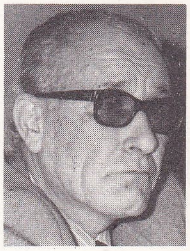

Başbakan
Maati Bouabid

Bouabid hükümeti

27 mart 1979'da kral, UNFP hariç tüm

Foto. Abbas/Gamma ; Lochon/Gamma (LAROUSSE)

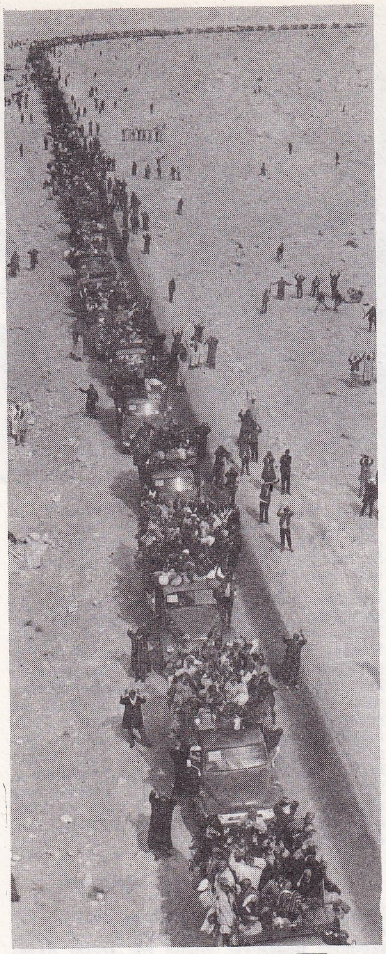

Yeşil Yürüyüş konvoyu İspanyol Sahrası'nda

Foto. Nogues/Sygma (LAROUSSE)

muhalefet partilerinin (PPS dahil) temsil edildiği Ulusal Güvenlik Konseyi'ni kurdu; bu gelişme, açılım politikasında yeni bir evreyi temsil ediyordu. Aynı gün hükümette bir değişiklik oldu: Maati Bouabid başbakanlığa getirildi, hükümet üç partiden oluştu: RNI (10 bakanlık), İstiklal (8), Halk Hareketi (4). 3 yıldır süren değişimlere karşın rejimin liberalleşme süreci tamamlanmış olmaktan oldukça uzaktı; (örneğin ocak-şubat 1977 tarihlerinde yapılan «cepheciler» davası nedeniyle) bazı aşırı sol gruplara karşı yetkililerin sert tepkisi bu gerçeği somutladı.

1977-1978 arasında Fas'ın dış politikası açıkça Kahire'ye doğru yöneldi; II. Hasan ve Sedat*, Şaba savaşı sırasında, politikaları arasında sıkı bir eşgüdüm sağladılar; Fas kralı, Mısır devlet başkanının Kudüs'ü ziyaretini ve Camp David anlaşmalarını onaylarken, Cezayir* (1973) ve Rabat (1974) arap «doruk» toplantılarında kabul edilen kararlara katıldığını da belirtmekten geri kalmadı.

Polisario ile çatışmalar

Krallığın acil sorunu, Batı Sahra anlaşmazlığı ve bunun yansımalarıydı (Cezayir ile ilişkilerin kopması). Moritanya'nın Tirs el-Gharbia'dan çekilmesinden (Polisario ve Moritanya arasında imzalanan, ağustos 1979 Cezayir antlaşması) hemen sonra Fas birlikleri bu bölgeyi işgal ve ilhak ettiler. Bu gelişme Fas halkı tarafından coşkuyla karşılandı. Çünkü faslıların hemen hemen hepsi Doğu Sahra'nın elde tutulması ve Tirs el-Gharbia'nın geri alınmasından yanaydı. Ancak bu savaş ülkeye pahalıya patladı. Yatırım bütçesinin yüzde 20'si askeri harcamalara yöneldi. Amerikalı uzmanlar bu tutarın günde 1-2 milyon doları bulduğu görüşündeydiler. Sonuçta içerde huzursuzluklar başladı. 1979 sonlarında kilit sektörlerde grevler başgösterdi. Enflasyon hızla tırmanışa geçti. Uluslararası Af Örgütü rakamlarına göre ülkedeki siyasal tutukluların sayısı 500'e çıktı. Kral, bir sayıştay kurumu oluşturdu ve yarı resmi sektördeki yolsuzluklara son vermeye çalıştı. Ancak, savaşın yeniden alevlenmesi bu kaygıları ikinci plana düşürdü.

Gerçekten de Fas ile ağır silah ve füzelerle donanmış Polisario arasında sert çarpışmalar oldu. Gerilla mücadelesi yerini meydan savaşına bıraktı. 24 ağustosta Lebouirate'taki Fas garnizonu düştü. Smara saldırısı ve onu izleyen Draa ırmağı savaşı Fas ordusunun yenilgisiyle sonuçlandı. Bu arada uluslararası kamuoyu (Afrika Birliği Örgütü ve Birleşmiş Milletler) Fas'ın tutumunu kınamaya başladı. Kral II. Hasan, destek sağlamak için Paris'e özel bir ziyarette bulundu. 1980 martında Fransa cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing*'le üç kez görüştü; ancak Fransa, Rabat ve Cezayir'le eşit ilişkiler içinde olmayı yeğleyerek ihtiyatlı bir siyaset izledi. ABD ise Fas'a, kralın istediği silahları (özellikle füzeleri) vermeyi kabul etti. Öte yandan gitgide daha çok ülke Sahra Cumhuriyeti'ni tanımaya başladı. 1980 yazında Fas'ın uluslararası ve askeri plandaki konumu açık biçimde zayıfladı.

1980 temmuzunda Nijerya, Tanzanya, Mali, Gine, Sudan ve Sierra Leone temsilcilerinden oluşan bir komite, Sahra Cumhuriyeti'nin Afrika Birliği Örgütü'ne üyeliğini engelledi. Aynı komite, eylül ayında Sahra savaşı için bir ateşkes önerisinde bulundu ama bunu örgütün kararı haline getirmeyi başaramadı. Fas kralı, Sahra sorununu doğrudan Cezayir başkanı Şadli Bencedid'le görüşmek için girişimde bulundu. İki yanın temsilcileri ekim ve kasım aylarında Cenevre'de gizli buluşmalar yaptılar; ancak doruk görüşmesi gerçekleşmedi. Cezayir tarafı, sonuç olarak Fas ile Polisario arasındaki bir soruna karışmak niyetinde olmadığını belirtti. Buna karşın Fas-Cezayir ilişkileri, iki ülke devlet başkanlarının 1981 ocağında, Taif'te yapılan İslam Konferansı sırasında Mekke camisinde el sıkışmalarıyla düzelme yoluna girmeye başladı.

Moritanya ile ilişkilerin bozulması

Fas ile Moritanya arasındaki ilişkilerse gitgide bozuldu. Fas, komşusunun, Polisario ile 1979'da bir barış anlaşması imzalamasından beri, gerillalara sağlam bir geri üs oluşturan Sahra bölgesini tümüyle ele geçirmesinden sürekli korkmuştu. Moritanya, 16 mart 1981'de Nuakhşot*'ta yapılan bir darbe girişiminden doğal olarak Fas'ı sorumlu tuttu ve Rabat'la diplomatik ilişkilerini kesti.

Fas, bu uyuşmazlık karşısında güneyindeki Sahra çöllerinde 450 km'lik bir majino hattını savunma durumunda kaldı. 5 martta Paris'e gizli bir ziyaret yapan kral II. Hasan Fransa'dan yardım isteminde bulundu; ancak Giscard d'Estaing yansızlık siyasetini sürdüreceğini açıkladı.

Fas-Fransa ekonomik ilişkileri

Fas ile Fransa arasında siyaset planında görülen bu durgunluğa karşın, ekonomik ilişkiler gelişme gösterdi. 1981 ocağında Fransa başbakanı Raymond Barre*'ın Fas'ı ziyareti sırasında, Agadir*'e hava limanı ve Casablanca'ya metro yapımı, balıkçılık, nükleer işbirliği ve askeri araç-gereç satışı konularında imzalanmış olan anlaşmalar uygulamaya kondu. Fransa, Fas'ın en önde gelen müşterisi oldu. Ekonomik ve mali güçlüklerini altetmesi için krala elinden gelen yardımı esirgemedi. Fas'ın dışsatımı arttıysa da gitgide büyüyen petrol giderlerini karşılamasına yetmedi. Fiyat artışları devam etti. Enflasyon oranı yüzde 15'e çıktı ve Fas parası dirhem devalüe edildi. 1981 için öngörülen bütçe açığı 3 milyar dirhem oldu.

Sahra savaşının sürmesi

Fas'ın kurduğu 450 km'lik «duvar» hattı 1980 eylülünde Polisario saldırılarına uğradı. Fas'ın güneyinde Tarfaya* ile Ras el-Khanfra arasında başlayan çatışmalar, Saguiet el-Hamra'ya ve daha güneye, Smara dolaylarına yayıldı; 5 ay da kesilmedi. Sonuçta avantajlı görünen Fas oldu. Rabat, 5 mart 1981'de Sahra'mızın geri alınması tamamlanmıştır» açıklamasını yaptı. Ancak on beş gün sonra Polisario saldırıları daha güneydeki Guelta Zemmour'da ve kuzeydeki Tindouf tepelerinde yeniden başladı. Mayıstaysa Rabat yönetimi, Polisario saldırılarına karşın «duvar»ın daha da ilerletildiğini belirtti.

BM sömürgelikten kurtarma komisyonu, 1980 ekiminde Sahra konusunda Fas'ın bir karar tasarısını geri çevirdi ve yöre halkının kendi kaderini belirlemesi önerisini benimsedi. Bu gelişmelerin sonucunda Kral II. Hasan, Batı Sahra'da referanduma gidilmesi görüşünü benimser bir tutum aldı (26 haziran 1981). Kurulan Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti de kendisini tanıyan sekiz ülkeye elçiler göndermeye başladı.

toplumsal muhalefet ve eylemler

1981 mayısı sonunda temel besin maddesi (un, süt, yağ, vb.) fiyatlarının alabildiğine yükselmesi üzerine, Halk Güçleri Sosyalist Birliği partisine bağlı Demokratik İş Konfederasyonu, 20 haziranda Casablanca'da 24 saatlik bir genel greve gitti. 22 haziranda polisin müdahalesi sonucu çıkan şiddetli çatışmalar -muhalefete göre- 600'ü aşkın kişinin ölümüne yol açtı. Olayların ardından hükümet baskı önlemlerini artırdı. 1 000 kişi mahkemeye verildi ve ağır cezalara çarptırıldı. Pek çok militanı tutuklanan Halk Güçleri Sosyalist Birliği'nin başkanı Abderrahim Bouabid, 1975'den beri Batı Sahra konusunda kralın çevresinde tüm siyasal güçlerin oluşturduğu koalisyonu parçalayıcı bir tutum içine girdi. 8 eylül 1981'de Bouabid ve diğer parti yöneticileri de tutuklandılar; parti ve sendika çalışmaları durduruldu. Bouabid bir yıl ağır hapse mahkum oldu. Bouabid ve partisinin muhalefetinde, fiyat artışları ve ekonomik bunalım kadar, Sahra uyuşmazlığının kral tarafından inatla sürdürülmesi de rol oynamıştı. Bouabid'in mahkumiyet gerekçesi olarak yapılan resmi açıklama da bu doğrultudaydı. Yeni durumda 14 sosyalist milletvekili parlamentodan ayrılma kararı aldı. Yıl sonundan 1982 şubatına dek üniversitelerde öğrenci protestoları yoğunlaştı; polis üniversiteleri işgal etti.

1 mart 1982'de, Saltanat Bayramı kutlamaları sırasında, kral II. Hasan, Bouabid'le iki arkadaşını affetti. Sosyalistlerin parti ve sendikası da, 7 nisanda sarayda düzenlenen bir ekonomik durum toplantısına kabul edildiler. Daha sonra parti ve sendika yerel örgütlerinin etkinliğe geçmesine izin verildi; böylece iktidarla muhalefet arasında yumuşama süreci açılmış oldu. Ancak pek çok siyasal tutuklunun kaderi belirsiz kaldı. Casablanca olayları üzerine başlayan gerginlik, hükümetin içinde de etkisini sürdürdü. 5 kasım 1981'de kralın yakın akrabası ve eski başbakan Ahmed Osman'ın başkanı olduğu Ulusal Bağımsızlar Birliği'nin bakanları hükümetten uzaklaştırıldı. 1977 seçimlerinde 264 milletvekilliğinin 140'ını kazanmış olan bu örgüt, ikiye bölündü; bir bölümü 1981 nisanında Bağımsız Demokratlar Partisi'ni kurdu. Başbakanlığını koruyan Maati Bouabid, ülkeyi 1983 seçimlerine kadar yönetecek bir geçiş hükümetinin başkanı oldu. A. Osman'ın yönetimindeki Ulusal Bağımsızlar Birliği de, kralın isteği üzerine parlamentoda sosyalistlerin olumsuz bulunan muhalefeti yerine yapıcı bir muhalefet çizgisi izlemeye başladı.

ekonomik sorunlar

İç gerginliklerde Batı Sahra sorunu kadar etkili olan ekonomik bunalım, hükümetin ikinci önemli sorunu oldu. Tarım kesimindeki durgunluk (tarım ürünleri 1976'dan beri ancak yüzde 2 artış göstermişti) Fas'ın kalkınmasının önündeki temel engeldi. Ayrıca ülke tahıl maddeleri ve şeker gibi temel besin dallarında dışalıma

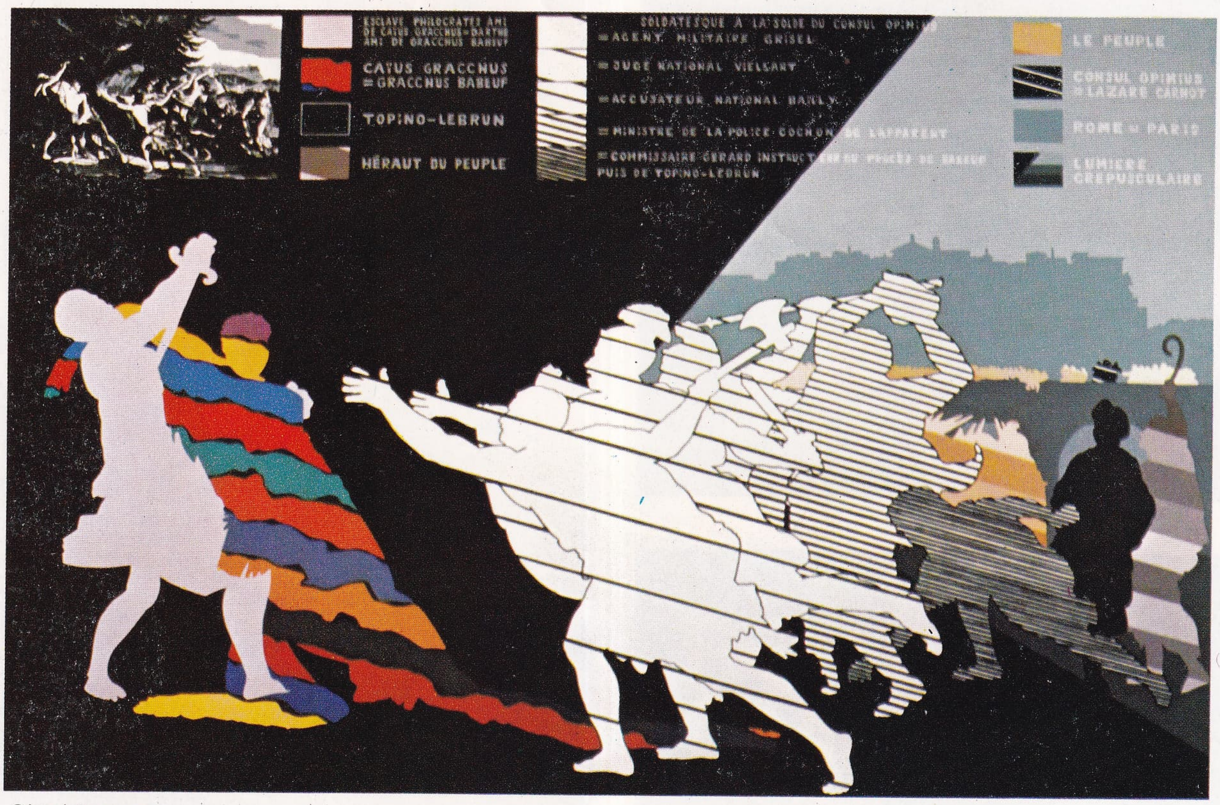

Gérard Fromanger:
Caius Gracchus'un ölümü,
1975 (özel kol.)

FİGÜRATİF

A. R. Penck
N. Komplex, 1978
(Neue Galerie, Aachen)

Foto. B. Halata/C.N.A.C.-G. Pompidou; L. et M. Durand-Dessert (*LAROUSSE*)

Isa Çelik

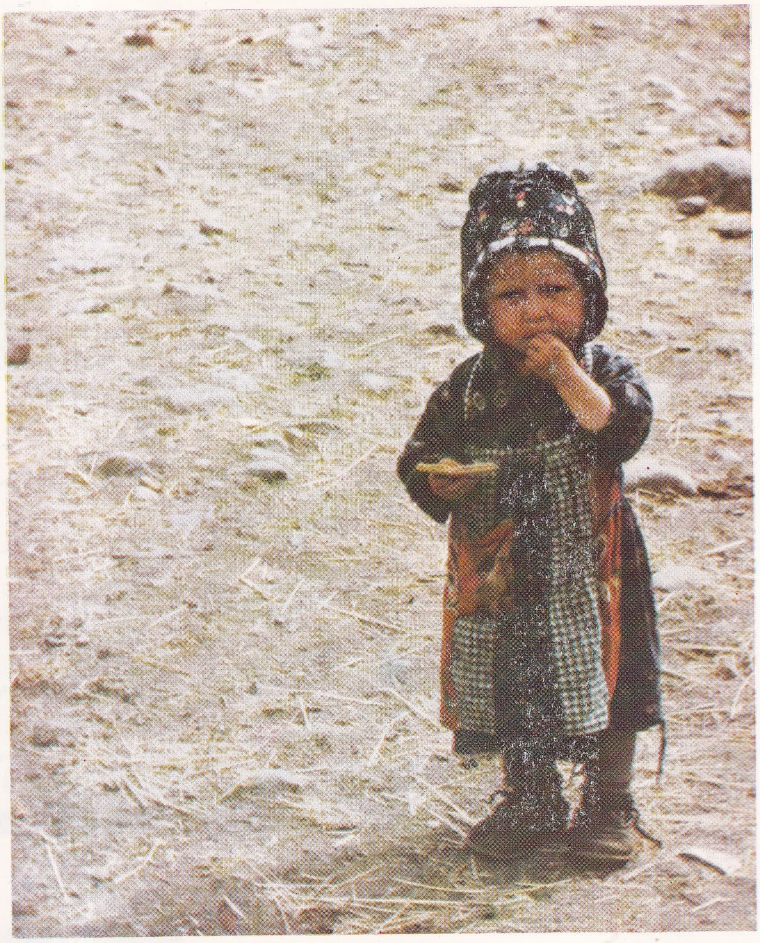

Şakir Eczacıbaşı

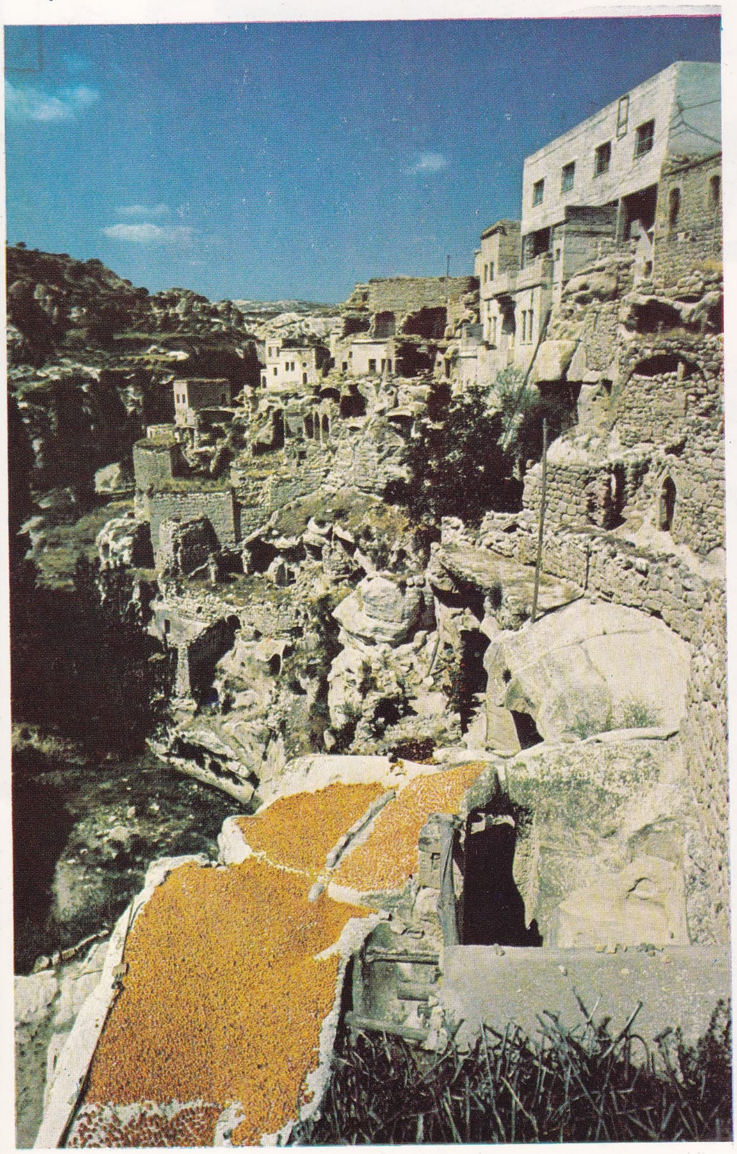

Mehmet Bayhan

Ersin Alok

yönelmek zorundaydı; bu durumda Fas ekonomisi başlıca dışsatım ürünü olan fosfatın fiyatındaki dalgalanmalara bağlı kalıyordu. Bu yüzden 1982 bütçesinin 6 865 milyon dirhemlik (aşağı yukarı 7 350 milyon fransız frangı) açığını iç ve dış borçlanmalarla kapatma yolu tutuldu.

Batı Sahra sorunu yüzünden Fransa'nın ekonomik ilişkilerini geçici bir süre askıya alması üzerine, Fas, ABD'ye daha büyük ölçüde yöneldi. Fas'a resmi amerikan ziyaretleri birbirini izledi. Bu arada Fas, 1982 için 30, 1983 için 100 milyon dolarlık bir amerikan askeri yardımı için anlaşma sağladı. Yine, amerikan askeri güçlerine iki transit üs verildi. 8'i general 80 kişilik bir amerikan heyetinin Fez kentini ziyaretinden sonra, kral II. Hasan'ın ABD'ye gidişi (18-20 mayıs 1982) ve bu ülkeyle stratejik bir işbirliği yapılması için görüşmelerde bulunması, ülke içinde muhalefetin bir kesiminin eleştirilerine neden oldu. Aynı biçimde Cezayir, Moritanya ve Fransa da gelişmelerden duydukları kaygıyı açığa vurdular.

bitmeyen Batı Sahra uyuşmazlığı

Afrika Birliği Örgütü'nün 1981 haziranında Nairobi'deki doruk toplantısında Batı Sahra için referandum önerisini kabul etmiş gözüken II. Hasan, gerçek tutumunu ortaya koymakta gecikmedi. Bu referandumu «danışma» niteliğinde anladığını, referendum sonucunda yörenin Fas'a ait oluşunun kanıtlanacağına inancını belirtti. Bunun üzerine 13 ekim 1981'de Polisario güçleri Guelta-Zemmour'daki Fas garnizonunu bastı ve savaş yeniden alevlendi. Faslılar 9 kasımda bu yöreyi terketmek zorunda kaldılar. Rabat, Nuakhşot'u, Moritanya'nın kuzeyinde başlayan bu saldırıya yataklık ettiği için suçladı. Moritanya yönetimi bu savları yalanladı. Öte yandan Cezayir, Polisario'nun Afrika Birliği Örgütü'nün kararlarına aykırı hareket ettiği yolundaki Fas görüşünü kabul etmedi. BM ise, Polisario'nun Fas garnizonlarına saldırısı sırasında, Sahra halkının bağımsızlık hakkını kabul ettiğini yeniden vurguladı.

Afrika Birliği Örgütü (ABÖ) 1982 şubatında, Nairobi'de bir mini doruk toplantısı düzenledi. Batı Sahra'ya ABÖ ve BM güçlerinden oluşan bir karma güçün gönderilmesi, referandum hazırlığının başlatılması kararlaştırıldı. Ardından Sahra Demokratik Arap Cumhuriyeti'nin Afrika Birliği Örgütü'ne alınması için bir girişimde bulunuldu (27 şubat 1982). Bu gelişme Fas için tam bir diplomatik bozgun oldu. Girişimi protesto için Fas'ın dostu 11 Afrika ülkesi Adis-Abeba'da toplanan örgüt bakanlar konseyi toplantısından çekildiler. Buna karşılık Fas'a karşıt on başka Afrika ülkesi de 15 martta Sahra heyetinin kabul edilmediği Dakar'daki bir bakanlar toplantısını boykot ettiler.

Rabat, bunalımın çözülmesi için örgüte olağanüstü bir doruk toplantısı önerisinde bulundu. Ancak bölünmenin keskinliği buna izin vermedi.

EDEBİYAT

Savaş gibi, diğer konular da Fas edebiyatında işlenir. Arapça yazılan Fas edebiyatı, yenilikçi bir eğilim içindedir. Ünlü ulusalcı şair Allal al-Fasi'nin eserlerine yansıyan bu olgu, serbest şiir (serbest nazım) akımının, Abdullah Raca, Allal al-Hacam (doğ. 1948), 1972'de *Biraz Baskı ve Sevinç* adlı kitabını yayımlayan Muhammed Bannis (doğ. 1948) ve Muhammed Aşşari (doğ. 1950) tarafından benimsenmesiyle 70'li yıllarda daha da gelişti. Tüm Arap dünyasında olduğu gibi Fas edebiyatında da öykü dalı baş sırayı alırken, romancılık hemen hemen kayboldu. Başlıca öykü yazarlarından bazıları şunlardır: Ahmad al-Madini (doğ. 1948), Muhammed Şükri (doğ. 1935), Mubarek Rabi (doğ. 1935), İdris al-Kuri (doğ. 1929), Muhammed Zafzar (doğ. 1945), Muhammed Bavrada (doğ. 1938).

Tayyip al-Sıddıki, tiyatroya orijinal bir soluk getirdi; *Mapamats*'ın uyarlaması gibi bir girişimde Arap halk kültür kalıtımından esinleniyordu.

50'li yıllarda İdris Şraybi (doğ. 1928) ve Ahmed Safrivi (doğ. 1915) tarafından temsil edilen Fransızca yazılan edebiyat 1966 yılında *Souffles* (Soluklar) adlı derginin yayımlanmasıyla iyice oturdu. Edebi, kültürel ve faşçı olan bu dergi, faslı yazarlara özgü başlıca konuları işledi: Kimlik arayışı, toplumsal ve siyasal körlüğe-karanlığa karşı mücadele yeni-sömürgeci değerleri yadsıma. Edebi biçimleri yenileştirme ve düzyazı ile şiir, anlatı ile lirizm arasındaki sınırı ortadan kaldırma eğilimi bu derginin özgünlüğünün en belirgin göstergeleridir. «Souffles»un yaratıcısı ve ilk yapıtlarında (*Göz ve Gece*, 1969) oldukça çoşkulu olan Abdellatif Laâbi (doğ. 1942), hapishanede yazdığı son kitaplarında daha yumuşak bir anlatım biçimi benimsedi. Muhammed Kadir-Eddin'in (doğ. 1942) eseri de (*Agadvi*, 1967) roman türünde bir patlamayı yansıtır; aynı zamanda göçmenin toprağından kopuşunu anlatır; bu yönüyle de Tahar Ben Cellun'a yaklaşır. Tahar Ben Cellun (doğ. 1944) ise, *Badem Ağaçlarını Öldüren Yaralar*'ında açıkça görüldüğü gibi kendisini her şeyden önce bir şair olarak tanımlar. Eserlerinde, iktidarın islam anlayışını ve sömürgecilik sonrası kültürsüzlüğü şiddetle yeren bir hava vardır (Harruda, 1973). Mustafa Nissaburi (doğ. 1943), 1975'de, şiirsel uzun bir öykü ve ünlü eski eserin (Binbir Gece Masalları) gerçekçi bir parodisi olan *Binikinci Gece* adlı eserini yayımladı. Toplumbilimci, romancı ve şair olan Abdülkadir Katibi (doğ. 1938), *Vomito Blanco* ve *Özel Adın Yarası* adlı eserlerinde kimlik arayışı konusunu işledi. İşaretler sistemine dayalı yazı biçimi, yazarı, kaligrafi sanatı ile ilgilenmeye götürdü. 1979'da *Kanlı Kitab*'ını yayımladı. Bu ünlü eserlerin yanı sıra, Umar al-Malki (doğ. 1938), Muhammed al-Brini (doğ. 1949), Muhammed Alavi Balriki (doğ. 1951), Muhammed Arabi Buharrat (doğ. 1951) gibi genç şairlerin kitapları da göze çarpar. Muhammed Luvakira, *Marakeş*'inde Fas halk türküsünün kimi yapısal özelliklerini kullanırken, berberi şair ve ressamı Mahcubi Ahardan berberi kültürüne özgü simge ve işaretlerden yararlandı. Noha Suag (doğ. 1949) *Berberi Masalları ve Şiirleri*'ni yeniden kaleme aldı; Muhammed al-Fasi, *Fasi Masalları*'nı yeniden yorumladı. Edebiyat alanında, felsefeci Muhammed Aziz Lahbabi (doğ. 1929) ile kuramcı Abdallah Larui'nin eserlerini de gözden kaçırmamak gerekir. (LM)

FASCİLLA (Roberto), italyan dansçısı (Milano 1937). 1948 - 1956 yılları arasında Milano'da Scala okulunda öğrenim gördü. 1957'de G. Balanchine'in *Palais de cristal* (Kristal Saray) adlı balesinde solo dansçı olarak rol aldı. 1964 - 1965 sezonunda yıldız sanatçı olarak J. Cranko'nun *Romeo ve Jüliet*'ini, R. Petit'nin *Les Quatre Saisons* (Dört Mevsim) ve *le Loup*'sunu (Kurt), H. Rosen'in *la Dame à la licorne*'unu (Boynuzlu At ve Kadın) yorumladı. İtalyan televizyonunda Susanna Egri'nin balelerini oynadı. İlk bale düzenlemesini, 1965'da yaptı: *Divertimento per cinque* (Beşli Eğlence). Carla Fracci ve Beppe Menegatti topluluğu için *Coppelia* ve *Romeo ve Juliet*' in kısa uyarlamalarını hazırladı (1975). [L]

FASSBİNDER (Rainer Werner), alman film ve oyun yönetmeni, oyuncu (Bad Wörishofen 1945 - Münih 1982). Çok genç yaşta tiyatroyla ilgilendi; yönetmen ve dramaturg olarak çalıştı; 1968'de Münih'te «Antiteater» (Karşı - tiyatro) topluluğunu kurdu. Sahne ve beyaz perdede pek çok kez oyunculuk yaptı. 1970'ler boyunca alman sinemasının en yenilikçi yönetmenlerinden biri olarak sivrildi. B. Alman toplumundaki ahlaksal çöküntüyü, ırkçılığı, eşitsizlikleri, kültürel yozlaşmayı acımasız bir gözlemle yansıtan filmleri birçok uluslararası şenlikte çeşitli ödüller aldı. 13 yılda 40'ı aşkın film yapan sanatçının başlıca eserleri: *Liebe ist kälter als der Tod* (Aşk Ölümden Daha Soğuktur) [1969], *Katzelmacher* (1969), *Der amerikanische Soldat* (Amerikan Askeri) [1970], *Händler der vier Jah-*

Arap Birliği'nin haziran 1981 Nairobi doruğunda Batı Sahra referandumunu kabul etmiş görünen kral II. Hasan

Ordu birlikleri Dar-el-Beyda sokaklarında

reszeiten (Dört Mevsim Satıcısı) [1971], *Die bitteren Tränen der Petra von Kant* (Petra von Kant'ın Acı Gözyaşları) [1972], *Angst essen Seele auf* (Korku Ruhu Yer Bitirir) [1974], *Effi Briest* (1974), *Faustrecht der Freiheit* (Güçlünün Yasası) [1974], *Maman Küsters fährt zum Himmel* (Kuster Ana Cennete Gidiyor) [1975], *Ich will doch nur dass ihr mich liebt* (Yalnızca Beni Sevmenizi İsterim) [1975], *Chinesische Roulette* (Çin Ruleti) [1976], *In einem Jahr mit 13 Monden* (13 Aylar Yılı) [1977], *Despair* (Umutsuzluk) [1977], *Bir Evliliğin Öyküsü* (Die Ehe der Maria Braun) [1978], *Lili Marlen* (Lili Marleen) [1980], *Veronika Voss'un Tutkusu* (Die Sehnsucht der Veronika Voss) [1982 Berlin Şenliği büyük ödülü], *Querelle* (1982). [M]

***FASTOV,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 42 300 nüf. (L)

***FASULYE** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1973' ten sonra fasulye ekilen alanlar (aradaki bazı yıllardaki birkaç hektarlık artış ya da azalma sayılmazsa) hemen hemen aynı kaldı: 1973 ve 1974'te 100 000 ha, 1975'te 94 000 ha, 1976'da 102 000 ha, 1977'de 104 000 ha, 1978'de 100 000 ha, 1979'da 110 000 ha, 1980'de 114 000 ha, 1981'de 105 000 ha. Birim alandan elde edilen üretimde de önemli bir değişme olmadığından, belirtilen yıllardaki fasulye üretimi de hemen hemen aynıydı: 1973'te 148 000 t, 1974'te 145 000 t, 1975'te 155 000 t, 1976'da 159 000 t, 1977'de 160 000 t, 1978'de 156 000 t, 1979'da '165 000 t, 1980'de 165 000 t, 1981'de 160 000 t. (M)

***FATİH,** İstanbul ilinde ilçe. — 474 578 nüf. (1980). [M]

***FATSA,** Ordu ilinde ilçe. — 112 499 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 22 405 nüf. (1980). — Tar. Fatsa 12 Eylül 1980 öncesinde yoğun anarşi ve terör olaylarına sahne oldu. Yapılan arama operasyonunda yasa dışı örgüt militanlarının da içlerinde bulunduğu 300 kişi yakalandı, pek çok tabanca ve tüfek bulundu. 12 eylülden sonra yapılan operasyondaysa Fatsa'daki tüm gizli örgütler, gerilla yuvaları ve eylemleri gün ışığına çıkarıldı. Sorumlular ve eylemciler tutuklandı, sıkıyönetim mahkemesinde yargılandılar. 1983 yılı sona ererken yargılama devam ediyordu. (M)

***FAUGERON** (Jean), fransız mimarı. — 1972'de Rouen'da yaptığı üniversite lokantasında ve 1978'de Asniéres kapısında yaptığı Paris yapısında çok renkli cephe düzenini geliştirdi. 1975'de tasarladığı Créteil kültür evinde cephe düzenlemeleri denedi. Pek çok sosyal konut ve ticaret merkezi yaptı. (L)

***FAULKNER** (Brian Arthur Deane, lord FAULKNER DE DOWNPATRICK), irlandalı siyaset adamı. — (öl. Saintfield, Kuzey İrlanda 1977). [L]

***FAURE** (Edgar), fransız siyaset adamı. — 1977'de yeniden radikal partiye girdi. Haziran 1979'da Fransız Demokrasisi İçin Birlik'in listesinden Avrupa Parlamentosu' na milletvekili seçildi. 1980'de Doubs'tan senatör oldu. Faure'un siyasi ve tarihi içerikli pek çok eseri vardır: *Disgrâce de Turgot* (Turgot'nun Talihsizliği) [1961], *Pour un nouveau contrat social* (Yeni Bir Toplum Sözleşmesi İçin) [1973], *La Banqueroute de Law* (Law'in Hileli İflası) [1977]. *Mémoires, t. I: Avoir toujours raison c' est un grand tort* (Anılar, c. I. Daima Haklı olmak... Büyük Haksızlıktır) [1982]. 1978'de Fransız Akademisi'ne seçildi. (L)

FAURE (Maurice), fransız siyaset adamı (Azeraț, Dordogne 1922). İkinci Dünya Savaşı'nda fransız direniş hareketine katıldı. 1951'de milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1953 - 1955 yılları arasında radikal sosyalist parti genel sekreteri oldu. Şubat 1956 - nisan 1958 tarihleri arasında dışişleri bakanlığında müsteşarlık, mayıs 1968'de geçici Pflimlin hükümetinde içişleri bakanlığı yaptı. 1961 - 1965 ve 1969 - 1971 yılları arasında radikal parti başkanlığı sırasında, merkez partilerinin birleşmesi için çaba gösterdi; bu girişimi başarılı olmayınca, 1967'de Demokrat ve Sosyalist Sol Federasyon'a katıldı. 1971'de J. - J. Servan - Schreiber'in radikal parti başkanlığına seçilmesi üzerine bir sol radikaller hareketi oluşturmak üzere R. Fabre'ın yanında yer aldı. Haziran 1979'da Avrupa Parlamentosu'na milletvekili seçildi. İlk Mauroy hükümetinde adalet ve maliye bakanlığı yaptı (mayıs - haziran 1981). Haziran 1981'de yeniden milletvekili seçildi. (L)

FAVEREY (Hans A.), hollandalı şair (Paramaribo, Surinam 1933). Anlaşılması zor ve sürekli iç gözleme dayanan eserler verdi: *Şiirler, Şiirler 2, Krizantemler, Kürekçi* (1977), *Lichtval* (1978). [L]

FAYE (Jean - Pierre), fransız romancısı, şairi, denemecisi ve oyun yazarı (Paris 1925). Romanlarında kapitalizmin çözülüşünü ele aldı. *Entre les rues*'de (Sokak Aralarında) [1958] McCarthy rüzgârları estiği dönemde Amerika'yı, *la Cassure*'de (Kopuş) [1961] 13 mayıs 1958 olayları sırasındaki Paris'i anlattı. *Battement* (Vuruş) [1962] ve *L'Ecluse*'de (Engel) [1964] aynı «acı ve yokluk içindeki kent» temasını işledi. Bu «kopuş», insanın varlığıyla bilinçte yansıyan biçimi arasındaki gidiş geliş, paramparça olmuş bir toplumla kendi sonunu hazırlayan kahraman arasındaki karşılıklı etkileşim şiirlerinde de görülür: *Fleuve renversé* (Tersine Akıtılan Irmak) [1961], *Couleurs Pliées* (Katlanmış Renkler) [1965], *Verres* (Bardaklar) [1978]. Ama Faye asıl ününü gazete yazarı ve denemeci olarak yaptı: *le Récit unique* (Eşsiz Öykü) [1967], *la Théorie du récit* (Öykü Kuramı) [1972] ve nazizmin yükselişi döneminde dilde ortaya çıkan ayrılıkların önemine değindiği *Langages totalitaires* (Totaliter Söylemler). Tarihi anlatmanın tarihi yaşamanın bir biçimi olduğunu öne süren Faye, batı tarihinin «anahtar»larından biri olarak Mably ve Boulainvilliers arasındaki Fransa'nın kökenleri üzerine tartışmayı (XVIII. yy.) görmekteydi. 1968'de *Change* (Değişim) adlı bir dergi kuran yazar, Lizbon'da (*le Portugal d'Otalo* [Otalo'nun Portekiz'i], 1976), Prag'da (*La Révolution des conseil ouvriers* [İşçi Konseyleri Devrimi], 1978), Atina'da ve Paris'te bulundu ve oralarda gördüklerini eserlerinde dile getirdi. Oyunları da vardır: *Hommes et Pierres* (İnsanlar ve Taşlar), *Latvia, Vitrine* (Vitrin) *Centre* (Merkez) [1962]. (L)

***FAYETTEVİLLE,** ABD'de (Kuzey Carolina) kent. — 59 500 nüf. Besin ve kimya sanayii. (L)

***FAYYUM** (el-), Mısır'da il. — 1 202 000 nüf. Bostanlar. (L)

FAZ i. Fiz. *Çok fazlı sistemler,* iç empedansları z_k, açısal frekansları ω olan e_k alternatif sinüzoidal elektromotor (veya karşıt elektromotor) kuvvetlerle belirgin, aktif veya pasif çift iletkenli q sayıda devreler toplamı. (Sistemdeki ana devrelerin her birine faz denir).

— ANSİKL. *Çok fazlı dengeli sistemler.* Çok fazlı dengeli sistemlerde z_k empedansları birbiriyle özdeştir ve elektromotor kuvvetler aynı olduğu gibi argümanları da ardışık olarak $\frac{2\pi}{q}$ nun katı kadar değişiklik gösterir. Uygun bir zaman başlangıç zamanı seçildiğinde, her bir faza ilişkin v_k gerilimleri ile j_k akımları aşağıdaki biçimde yazılabilir.

$$v_1 = V\sqrt{2}\cos \omega t$$
$$j_1 = J\sqrt{2}\cos(\omega t - \varphi)$$
$$v_k = V\sqrt{2}\cos\left[\omega t - (k-1)\frac{2\pi}{q}\right]$$
$$j_k = J\sqrt{2}\cos\left[\omega t - (k-1)\frac{2\pi}{q} - \varphi\right]$$
$$v_q = V\sqrt{2}\cos\left[\omega t - (q-1)\frac{2\pi}{q}\right]$$
$$j_q = J\sqrt{2}\cos\left[\omega t - (q-1)\frac{2\pi}{q} - \varphi\right]$$

veya kompleks notasyonlar.

$$\underline{V}_k = V\exp\left[-j(k-1)\frac{2\pi}{q}\right]$$

$$\underline{J}_k = J\exp\left\{-j\left[(k-1)\frac{2\pi}{q} - \varphi\right]\right\}$$

Çok fazlı bir üretici q tane fazından q bir alıcıya enerji iletilmesi ilke olarak 2q iletkenli bir hat gerektirir. Gerçekten önceki bağıntılardan;

$$\sum_{k=1}^{q} \underline{J}_k = 0 \quad \text{et} \quad \sum_{k=1}^{q} \underline{V}_k = 0$$

yazılabildiğinden fazlar arasında, iletim hattının tel sayısını q'ya indirgeyen bağıntılar ortaya koymak mümkündür ve bu durum, bu sistemlerin temel üstünlüklerinden biridir. Üretecin q adet fazının sıfır potansiyeldeki uçları ortak bir N noktasında toplanarak yıldız bağlama gerçekleştirilir (q = 6 özel hali için şekil 1'de gösterilmiştir). Alıcının q adet fazı için aynı işlem N' noktası etrafında yapılırsa, N noktasını N' ye bağlayan iletkendeki akım $\underline{I}_{NN'} = -\sum_{k=1}^{q} \underline{J}_k$ = O'dır. O halde nötr teli adı verilen bu NN' iletkeni kaldırılabilir. Önemle belirtmek gerekir ki çok fazlı bir sistemin nötr noktaları daima aynı potansiyeldedir.

Yıldız bağlamada, $\underline{I}_k$ hat akımı $\underline{J}_k$ faz akımına eşittir. Buna karşı iki türlü gerilim göze çarpar: Hat telleriyle nötr noktası arasında $\underline{V}_k$ faz gerilimlerine eşit yıldız gerilimleri ve ard arda gelen iki hat teli arasındaki $\underline{U}_{k-1,k}$ faz arası gerilimleri. $\underline{U}_{k-1,k} = \underline{V}_{k,1} - \underline{V}_k$ denklemi ve şekil 2'deki ilişkin diyagramdan faz arası ve yıldız gerilimlerinin etkin U ve V değerleri arasında

$$U = 2V\sin\frac{\pi}{q}$$

bağıntısı elde edilir.

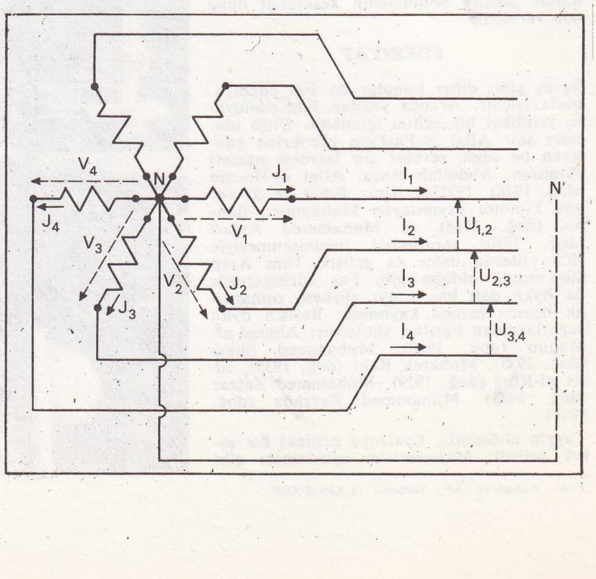

Şek. 1
Çok fazlı bir sistemde yıldız bağlama

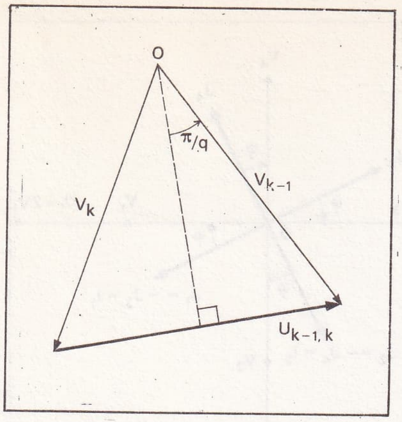

Şek. 2. Yıldız bağlamadaki gerilim diyagramı

Birbirini izleyen fazlar ucuca birleştirilerek çokgen bağlama (şekil 3) gerçekleştirilir; uç noktalar arasındaki $\sum_{k=1}^{q} \underline{V}_k$ potansiyel farkı sıfır olduğundan devreyi kapatmak mümkündür. Hat telleri arasındaki gerilimler bu durumda faz gerilimlerine eşittir. Ancak $\underline{I}_{k-1,k}$ hat akımları faz akımlarından farklı olup aralarında $\underline{I}_{k-1,k} = \underline{J}_{k-1} - \underline{J}_k$ bağıntısı mevcuttur ve etki değerleri $I = 2J \sin \frac{\pi}{q}$ ya eşittir. Halihazırda kullanılan çok fazlı sistemler q = 2, q = 3, q 5 ve q = 6'ya tekabül etmektedir.

● *İki fazlı sistem.* İki fazlı sistem (q=2) kısaca $\underline{V}_1$, $\underline{J}_1$ ve $\underline{V}_2 = -\underline{V}_1$, $\underline{J}_2 = -\underline{J}_1$ ile tanımlanır. Bu durumda $\underline{U} = \underline{V}_1 - \underline{V}_2 = 2\underline{V}_1$ ve $\underline{I} = \underline{J}_1 = -\underline{J}_2$ ile tanımlanan yıldız bağlama (şek. 4) gerilimi iki katına çıkaran bir bağlama; $\underline{I}' = \underline{J}_1 - \underline{J}_2 = 2\underline{J}_1$ ve $\underline{U}' = \underline{V}_1 = \underline{V}_1 = -\underline{V}_2$ ile tanımlanan çokgen bağlama (şek. 5) ise akımı iki katına çıkaran bir bağlamadır. İkinci sargısı birbirinin aynı iki sargı içeren tek fazlı bir transformatör yardımıyla tek fazlı bir beslemeden hareketle kolayca iki fazlı bir sistem elde edilebilir.

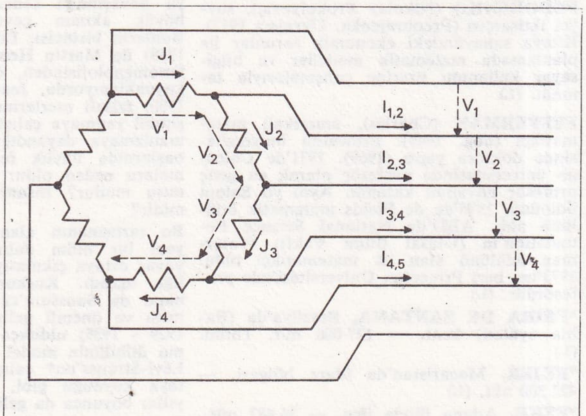

Şek. 3. Çok fazlı bir sistemde çokgen bağlama

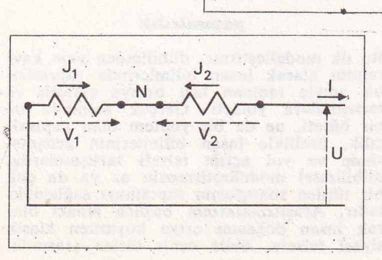

Şek. 4. iki fazlı sistem Gerilim yükseltici bağlama

● *Üç fazlı trifaze sistem.* En çok kullanılan üç fazlı sistem (q = 3) iki şekilde elde edilir: J_k ler için benzer bağıntılarla ve $\underline{V}_1$. $\underline{V}_2 = \underline{V}_1 \exp\left(-j\frac{2\pi}{3}\right)$, $\underline{V}_3 = \underline{V}_1 \exp\left(-j\frac{4\pi}{3}\right)$ ile tanımlanan doğrudan (direkt) sistem ve $\underline{V}_1$. $\underline{V}_2 = \underline{V}_1 \exp\left(j\frac{2\pi}{3}\right)$ $\underline{V}_3 = \underline{V}_1 \exp\left(j\frac{4\pi}{3}\right)$ ile tanımlanan tersine sistem. 2 ve 3 fazların permütasyonu ile birbirinden elde edilebilen bu iki sistem benzer özelliklere sahiptir. Yıldız bağlamada fazlar arası gerilim $U = V\sqrt{3}$ (şek. 6) iken, üçgen bağlamada hat akımı $I = J\sqrt{3}$ olur (şek. 7). Sanayide kullanılan alternatif akım jeneratörleri, motorlar ve elektrik enerjisi iletim ve dağıtım tesisleri, motorlar ve elektrik enerjisi iletim ve dağıtım tesisleri çoğunlukla üç fazdır.

● *Dört fazlı sistem.* Dört fazlı sistem de benzer şekilde 2 ve 4 fazlarının permütasyonu ile elde edilebilen doğrudan ve tersine biçimlerde ortaya çıkar.

$$\underline{V}_1,\ \underline{V}_2 = \underline{V}_1 \exp\left(\mp j\frac{\pi}{2}\right),\ \underline{V}_3 = \underline{V}_1 \exp(\mp j\pi),\ \underline{V}_4 = \underline{V}_1 \exp\left(\mp j\frac{3\pi}{2}\right)$$

den hareketle elde edilir.
Burada yıldız ve çokgen bağlamalar kullanılmayıp onların yerine gerilim ve akımın birbirine dik olduğu iki tane tek fazlı sistemden oluşan iki fazlı bağlama tercih edilir (şek. 8). Her iki fazın çıkış uçları arasında ortak bir nokta gerçekleştirerek (örneğin 3 ve 4) üç iletkenli iki fazlı bir sistem meydana getirilir. Bu tür iki fazlı bağlamalara nadir enerji dağıtım tesislerinde az rastlanırlır.

● *Altı fazlı sistem.* Esas olarak doğrultmaç devrelerinin beslenmesinde kullanılan altı fazlı (q = 6) sistem:

$$\underline{V}_1.\ \underline{V}_2 = \underline{V}_1 \exp\left(\mp j\frac{\pi}{3}\right)$$

$$\underline{V}_3 = \underline{V}_1 \exp\left(\mp j\frac{2\pi}{3}\right)$$

$$\underline{V}_4 = \underline{V}_1 \exp(\mp j\pi)$$

$$\underline{V}_5 = \underline{V}_1 \exp\left(\mp j\frac{4\pi}{3}\right)$$

$$\underline{V}_6 = \underline{V}_1 \exp\left(\mp j\frac{5\pi}{3}\right)$$

bağıntılarıyla tanımlanır.
Bağlama şekli ne olursa olsun (yıldız veya altıgen) bu bağlamada bir yandan fazlararası ve yıldız gerilimleri, öte yandan hat ve faz akımları birbirine eşittir. Birbirinin aynı çift ikincil sargılı üç fazlı bir transformatör yardımıyla, üç fazlı bir beslemeden hareketle altı fazlı bir sistem elde edilebilir.

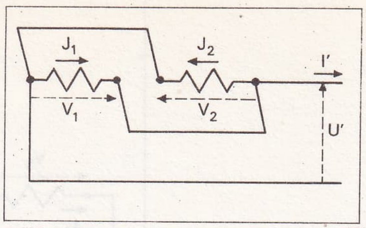

Şek. 5. İki fazlı sitem: Akım yükseltici bağlama

● *Çok fazlı sistemlerde güç.* Çok fazlı dengeli bir alıcı tarafından çekilen veya bir üreteç tarafından üretilen ani güç

$$p = \sum_{k=1}^{q} v_k j_k = qVJ\cos\varphi + qVJ\sum_{k=1}^{q}\cos\left[2\omega t - 2(k-1)\frac{2\pi}{q} - \varphi\right]$$

şeklinde tanımlanır.
Denklemin ikinci teriminde yer alan 2ω açısal frekansla dalgalanma gösteren güç sıfıra özdeştir. Bu durum dengeli çok fazlı sistemlerin temel üstünlüğünü oluşturur.

$T = \frac{2\pi}{\omega}$ peryodunu işin içine sokarsak, ani gücün ortalama değeri olan aktif güç (P), $P = \frac{1}{T}\int_0^T p\,dt = qVJ\cos\varphi = P$ şeklinde yazılabilir. Tek fazlı sistemlerde olduğu gibi, özellikle yük devresinin yapısı önceden kestirilemeyen jeneratörlerin ve ψ faz açısının hesabında ortaya çıkan görünür güç S = qVJ, reaktif güç ise Q = qVJ sin φ ile tanımlanır. Benzer şekilde, gerçek kısmı aktif güce, sanal kısmı da reaktif güce eşit olan $\underline{S}$ karmaşık gücü de, i_k^*, i_k nın eşleniği olmak üzere $\underline{S} = P\ jQ =$

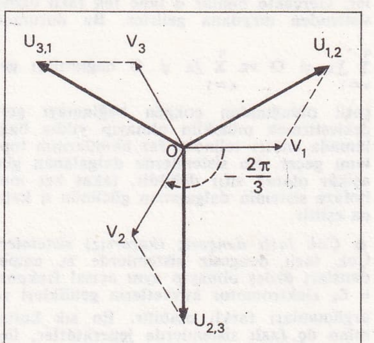

Şek. 6. Doğrudan üç fazlı bir sistemde yıldız bağlamada gerilim diyagramı

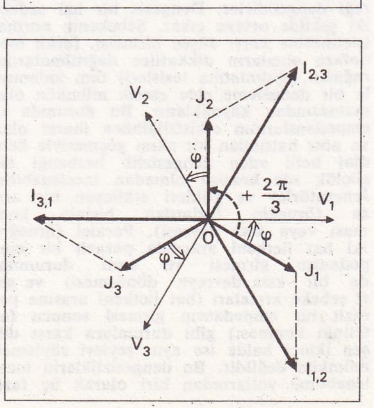

Şek. 7. Ters üç fazlı bir sistemde üçgen bağlamada akım diyagramı ($I = I\sqrt{3}$)

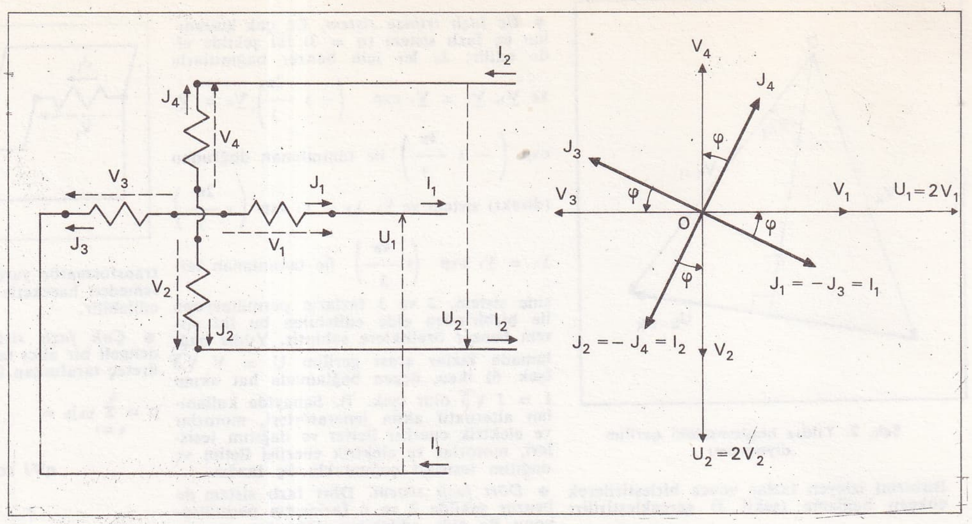

Şek. 8. Doğrudan dört fazlı bir sistemde iki fazlı bağlama (solda) ve akım ve gerilim diyagramları (sağda)

$qVJ \exp(j\varphi) = \sum_{k=1}^{q} \underline{V}_k \underline{J}^*_k$ şeklinde tanımlanır. Görüldüğü gibi S'nin modülü S görünür güce ve argümanı da faz gerilimi ile akımı arasındaki φ faz farkına eşittir.

Güç ifadeleri gerçekleştirilen bağlamadan (yıldız veya çokgen) bağımsızdır, hat gerilimi ve akımının etkin değerleri işin içine sokularak, örneğin aktif güç için

$$P = \frac{q}{2 \sin \frac{\pi}{q}} UI \cos \varphi,$$

üç fazlı sistem durumunda
$P = UI\sqrt{3} \cos \varphi$ elde edilir.

● *Eş kutuplu ya da sıfır bileşenli sistemler.* Eşkutuplu sistemler, farklı fazlardaki gerilimlerin genlik ve faz bakımından eşit oldukları, çok fazlı dengeli aktif sistemlerin özel dejenere bir halini temsil ederler. Gerçekte bunlar q tane tek fazlı özdeş sistemden meydana gelirler. Bu durumda

$\sum_{k=1}^{q} \underline{V}_k \neq 0$ ve $\sum_{k=1}^{q} \underline{J}_k \neq 0$ bağıntıları geçerli olduğundan çokgen bağlamayı gerçekleştirmek mümkün olmayıp yıldız bağlamada «nötr» telinden faz akımlarının toplamı geçer. Bu sistemlerde dalgalanan güç aşikâr olarak sıfır değildir, fakat her monofaze sistemin dalgalanan gücünün q katına eşittir.

● *Çok fazlı dengesiz (kararsız) sistemler.* Çok fazlı dengesiz sistemlerde z_k empedansları özdeş olmayıp aynı açısal frekanslı E_k elektromotor kuvvetlerin genlikleri ve argümanları farklı olabilir. En sık kullanılan üç fazlı sistemlerde jeneratörler, iletim şebekeleri ve üç fazlı alıcılar yapım gereği dengelidirler. Dengesiz bir hal sadece iki şekilde ortaya çıkar. Şebekenin normal işletmesine karşı düşen birincisi, farklı monofaze alıcıların dikkatlice dağıtılmalarına rağmen (aydınlatma tesisleri) tam anlamıyla bir dengeleme elde etmek mümkün olamamasından kaynaklanır. Bu durumda z_k empedanslarının etkisizliğinden ibaret olan ve nötr hattından bir akım geçmesiyle kendini belli eden dengesizlik herhangi bir güçlük söz konusu olmadan incelenebilir. Jeneratörler ve yükleri etkileyen bir arıza (örneğin fazlardan birinin kopması veya kısa devresi). Paralel (örneğin iki hat iletkeni arasında parazit bir empedansın girmesi ve sınır durumunda bir kısa devreye dönüşmesi) ve seri şebeke arızaları (hat iletkeni arasına parazit bir empedansın girmesi sonucu faz telinin kopması) gibi durumlara karşı düşen ikinci halde ise aynı şeyleri söylemek mümkün değildir. Bu dengesizliklerin incelenebilme yollarından biri olarak üç fazlı dengesiz bir sistemin üç tane üç fazlı dengeli sisteme (doğru, ters ve eşkutuplu sistemler) ayrılabilmesine dayanan simetrik bileşenler yöntemi (Fortescue metodu) sayılabilir. (L)

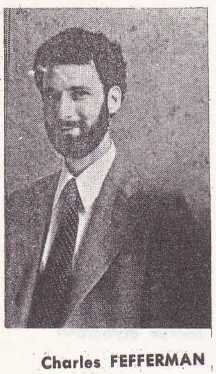

Charles FEFFERMAN

***FEC M'ZALA.** Bk. FERCİVA

FEDERSPİEL (Jürg), Almanca yazan isviçreli yazar ve gazeteci (Zürih 1931). Özellikle alışılmışın dışında olanı hemen yakalayan gözlem gücü röportajlarında (*Die Beste Stadt für Blinde* [Körler İçin En İyi Kent], 1980) ve öykülerinde dikkati çeker: *Orangen und Tode* (Portakallar ve Ölüm) [1961], *Der Mann, der das Glück brachte* (Mutluluk Getiren Adam) [1966], *Traüme aus Plastic* (Plastik Rüyalar) [1973]. (L)

***FEDERZONİ** (Luigi), italyan siyaset adamı ve gazetecisi. — (öl. Roma 1967). [L]

***FEDİN** (Konstantin Aleksandroviç), sovyet romancısı. — (öl. Moskova 1977). [L]

FEDORÇUK (Vitali), sovyet devlet adamı (doğ. 1918). 1939'dan sonra İçişleri Halk Komiserliği içinde devlet güvenliğine ilişkin görevler üstlendi. 1971'de merkez komitesi, 1976'da siyasi büro üyeliğine getirildi. 1982'den beri KGB*'nin başkanıdır. (M)

FEDORENKO (Nikolay Prokofyeviç), sovyet iktisatçısı (Preobrajenka, Ukrayna 1917). Kimya sanayiindeki ekonomik sorunlar ile planlamada matematik modeller ve bilgisayar kullanımı üzerine çalışmalarıyla tanındı. (L)

FEFFERMAN (Charles), amerikalı matematikçi (doğ. 1949). Princeton üniversitesinde doktora yaptı (1969). 1971'de Chicago üniversitesinde profesör olarak en genç profesör ünvanını kazandı. Aynı yıl Salom ödülünü, 1978'de de Fields matematik ödülünü aldı. ABD'de National Science Foundation'ın (Ulusal Bilim Vakfı) Waterman ödülünü alan ilk matematikçi oldu. 1973'ten beri Princeton Üniversitesi'nde profesördür. (L)

***FEİRA DE SANTANA,** Brezilya'da (Bahia eyaleti) kent. — 127 000 nüf. Tütün. (L)

***FEJER,** Macaristan'da idare bölgesi. — 422 500 nüf. (L)

***FEKE,** Adana ilinde ilçe. — 24 487 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 4 932 nüf. (1980). [M]

***FELAHİYE,** Kayseri ilinde ilçe. — 20 959 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 4 948 nüf. (1980). [M]

***FELD** (Eliot), amerikalı dansçı ve koreograf. — Son eserleri: *Excursions* (Gezintiler) [1975], *İmpromptu* (1976), *La Vida* (Yaşam) [1978]. (L)

***FELDMAN** (Morton), amerikalı besteci. — Son eseri: Beckett'in eserinden opera *Neither* (Hiçbiri) [1977]. (L)

***FELEK** (Burhan), türk yazarı ve gazetecisi. — (öl. İstanbul 1982). 1974'te kendisine Şeyh-ül Muharririn (Yazarların Başı) unvanı verildi. Fıkraları Milliyet gazetesinde ölümüne değin yayımlandı. (M)

***FELLEGARA** (Vittorio), italyan besteci. — Son eserleri: Mutazioni (Dönüşümler) balesi, Büchner'in *Woyzeck*'i için sahne müziği (1971). [L]

***FELLİNG,** İngiltere'de (Durham) sanayi kenti. — 38 600 nüf. (L)

***FELLİNİ** (Federico), italyan film yönetmeni. — Usta sinemacı, *Il Casanova di Fellini* (Fellini'nin Kazanova'sı) [1976], *Orkestra Provası* (Il Prova d'Orchestra) [1979], *Kadınlar Kenti* (La Città delle Donne) [1980], *E la Nave Va* (Ve Gemi Gidiyor) [1983] gibi son filmleriyle önceki çizgisini sürdürdü; kimi zaman simgesel, kimi zaman psikanalitik hayal öğelerine başvurarak insanın çağdaş toplum içindeki yalnızlığı temasını zengin ayrıntılarla işlede; görkemli, barok ve iğneleyici sinema diliyle dünya sinemasının en özgün ve kişilikli yönetmenlerinden biri oldu. (ML)

***FELSEFE** i. — ANSİKL. *Felsefe ve insan bilimleri.* 1960'lı yılların ortalarından bu yana, felsefe ve insan bilimleri arasındaki ilişkiler Batı'da, özellikle Fransa'da sürekli tartışma konusu oldu. İkinci Dünya Savaşından sonra felsefi gelenek, iki büyük akımın çevresinde örgütlenmişti. Bunların birincisi, Edmund Husserl (1859 - 1938) ile Martin Heidegger'in (1889 - 1976) fenomenolojisinden, öbürüyse marksizmden kaynaklanıyordu. Jean - Paul Sartre (1905 1980) felsefi eserlerinde, bu akımların bireşimini yapmaya çalıştı. Bu zor bireşim, hümanizmaya dayandığı için, 1960'lı yılların başlarında büyük felsefi ve siyasi tartışmalara neden oldu: İnsanoğlu tarihin konusu mudur? İnsanoğlu bir bilgi nesnesi midir?

Bu tartışmanın alanı, insan gerçekliğinin yeni bir bilim dalının, dilbilimin, yavaş yavaş ortaya çıkmasıyla, büyük bir değişikliğe uğradı. Kuşkusuz, dilbilimin Ferdinand de Saussure'ce (1857 - 1913) kurulması ve önemli gelişmeleri (Prag derneği, 1929 - 1939) oldukça geçmişte kalmıştı, ama dilbilimin model olarak önemi, Claude Lévi-Strauss'un* çalışmalarıyla kendini ortaya koyduğu gibi, bu çalışmalar 1950'li yıllar boyunca da gelişti.

yapısalcılık

Bu ilk modelleştirme, dilbilimden *yapı* kavramını alarak insan bilimlerinde *yapısalcılık* adıyla tanınan tezi ortaya çıkardı ve tartışmalara yolaçtı. Gerçek anlamda ne bir öğreti, ne de bir yöntem olan yapısalcılık, özellikle insan bilimlerinin gelişmesinde ve yol açtığı felsefi tartışmalarda, dilbilimsel modelleştirmenin az ya da çok bir türden sonuçlarını saptamayı sağlamaktadır. Araştırmalarının başlıca amacı olarak insan doğasını ortya koyarken klasik siyasi felsefe, öbür canlı türler arasında.

Foto. Kai Malm (LAROUSSE)

insanlığın belirtici ölçütü olarak daha önce de, dile başvurmuştu: Bu nedenle, toplumların kökeni ile ilgili soru, hep dillerin kökeninin tematizasyonuyla birlikte yer alır. Dilbilimin, deneysel bilim olarak kuruluşu, bu sorunsala verimli bir yenilenme olanağı verecekti.

Dilin bir yapı, yani kurallara uyan düzenli bir örgenleşme olduğu düşüncesi, dilbilgisi kadar eskidir .Ama Saussure öncesi gelenekte (ki dilbilgisine göre dil, düşüncenin yansımasından başka bir şey değildir) öğeler, farklı düşüncelerin bağlantısını izleyerek birbirlerine eklenirler. Dilbilimsel yapı anlayışı, işi ters yönden ele alır: Dil, öğeleri hiçbir zaman soyutlanmış bir biçimde ortaya çıkmayan, ancak farklarıyla ve karşıtlıklarıyla ayırt edilebilen sürekli bir olay (sesin tınısı) olarak ortaya çıkar. Demek ki dilin yapısı, bu farkları ve karşıtlıkları belirli bir sistem içinde düzenleyen kurallar topluluğudur. Sessel her öğenin (gösteren) özgül bir anlamı yoktur: Ancak öğeler arasındaki eklemlenmede «anlam» (gösterilen) vardır ve yalnız yapının bilinmesi, öğelerden oluşan bölümlerinden birinin anlamını açınlayabilir.

Bu modelin etnolojiye uygulanması, Claude Lévi Strauss'a, akılcı batı kültürünün radikal olarak başka ve o zamana kadar «ilkel» denilen toplumların düşünce yapılarına yer vererek insanın kendi kendini tasarımlanmasında kökten bir dönüştürüm yapma olanağı sağlanmıştır. Gerçekten, «akrabalığın temel yapıları»nın (Lévi-Strauss'un 1949'da yayınlanan eserinin adı) ya da söylencelerin evrensel yapısının bilinmesi, ilkel diye tanınan toplumlarda ve akıldışı diye tanınan anlatılarda pek karmaşık bir örgütlenme ve büyük bir anlam zenginliği bulunduğunu ortaya koymaktadır. İster kadınları, ister anlatıları değiştokuş etsin, insanoğlu birbiriyle iletişim kurar ve insan toplumunu yöneten yasa, bu iletişim ağında oluşur. Demek ki, bu yasa insan aklının gelişmesinden doğan bir yapı değildir: Kuşkusuz ,Amazonya'daki ilkel kabilelerle aynı *dili* konuşmuyoruz, ama onları da bizi de insan yapan, dildir. «Belki de bir gün, söylencesel düşüncenin de, bilimsel düşüncenin de aynı mantığın ürünü olduğunu ve insanoğlunun her zaman böyle iyi düşünmüş olduğunu keşfedeceğiz» (C. Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale* [Yapısal antropoloji], 1958).

Böylece, antropoloji çifte bir merkez kaydırma yapar: 1) Söylenene göre öznede; 2) İnsan düşüncesine göre batı kültüründe. Yaşadığı toplumsal yapıda, anlattığı öykülerin yapısında, özne, ne düzenin, ne de anlamın kökenidir: Yasasını ona zorla kabul ettiren bir bütünün parçasından başka birşey değildir.

Ama böyle kullanılan yapı anlayışı, aynı zamanda, sadece bir kıtadan öbürüne değil, bir yüzyıldan öbürüne de, insansal olayların evrenselliğini ortaya çıkarmaya da yönelir. Bu, tarih yoktur ya da tarih aynı şeyin sonsuza dek yinelenmesidir mi demektir? Claude Lévi-Strauss buna, «yapısalcı çözümleme tarihi reddetmez, ama ona, yapıların zorunluluk ve evrensellik (tümelliğin) sınırı olan olumsallığın vazgeçilmez yerini ayırır» diye karşılık veriyor. Yapısal inceleme, belirli bir değişmez yapı için mümkün olabilen farkların tümünü açıkça belirtmeye yarar, ama bu olasılıkların hangisinin gerçekleşebileceğini kesin olarak belirleyebileceğini ileri sürmez. Dolayısıyla, çözümlemedeki kestirilemezlik payı azdır. Kestiremezlik yine de çözümlemenin önemli bir rolü bulunduğunu, bu rolün de tarihsel değişimler olduğunu kabul, eder. Zaten, Fernand Braudel* ya da Georges Duby (doğ. 1919) gibi, Claude Lévi-Strauss' un çağdaşı tarihçilerin tutumları da bu görüşten pek farklı değildir. Bir olaylar dizisi sıralayan anlatmalı tarih terkedilerek, daha çok, uzun süreli olayları saptamaya yönelindi. Toplu duruma oranla, yapısala önem verildi. Bununla birlikte de tarih araştırmasının konusu değişti. Çağları betimleyen çağdaş tarihçilerden farklı bir gerçeklik kurmak için, tanıklıklardan çok, göstergeler aranır oldu. Böylece, uzun süreli, bireysel düzeyde algılanamayacak tarihin dokusunu oluşturan olaylar ortaya çıkarılabilecektir: Demokratik hareketler, uzun dönemde meydana gelen fiyat artışları vb. Uzun süre kavramı, tarihe yeni bir boyut vermiştir. Bu süre çizgisel değildir ve daha çok, eğretileme yoluyla, üstüste konmuş yapısal birçok dizi cildi gibi gösterilmesi gerekir. Bu yapısal dizi grubunun kesişme noktaları bazı anlarda, sonlu olay olanakları yaratır. Bu sonlu olaylar, böylece belirlenmiş olmakla birlikte, kesinlikle önceden kestirilebilir olaylar değildir.

Dil ve tarih de, Jacques Lacan*'ın (1901 - 1981) Sigmund Freud'un eserinden kesin ve verimli bir yorum üretmek için kullandığı örneklerdir: «Bilinçaltının söylevi, bir dil gibi yapısallaştırılmıştır»; «İnsanoğlu konuşur çünkü, «gösteren», onu insan yapmıştır»; «bilinçaltı, kendi tarihinin, bir beyazla işaretlenmiş ya da yalanla kaplanmış bölümüdür: Bu, sansür edilmiş bölümdür» (Jacques Lacan, *Ecrits* [Yazılar], 1966). Modeller, daha doğrusu eğretilemeler gibi dilsel yöntemlerle de psikanalitik söylev bilinçaltına ulaşabilir. Çünkü Freud *(Rüyaların Yorumu* [1900]) bilinçaltının eğretilemeler ve adeğişimlerle dile getirilebileceğini daha önce söylemişti. Çünkü psikanaliz tedavisi, konuşma ile yapılan tedaviden başka birşey değildir. Bu, bilinçaltının biçimsel özüne, yani dile yabancı (örneğin mekanist ya da biyolojik) bir modelleştirmeye başvurmaksızın psikanaliz kuramcısının üzerinde çalışabileceği tek veri, tek gereçtir. Freud, daha önce, bilinçaltının gerek merkez, gerek kural koyucu olmadığını göstererek, özne kavramını altüst etmişti. Bu, Lacan'ın özne oluşturma sürecinin açıklanmasında gerçekleştirdiği koperniksi bir devrimdi. Özne, hiçbir zaman, «öz» gibi, kendi kendinden var değildir ve ilkin, annesiyle ikili bir düşsel bağda, sonra da, üçlü bir yapının öğesi olarak vardır: Oedipus, simgesel yapı ve gösteren kategorisinde kavranabilir. Ona eşlik edebilecek bütün rastlantısal olaylarla birlikte, patolojik olsun olmasın, «sansür edilmiş bölüm», düşsellikten simgebilime bu geçiş, ancak onu çevreleyen bölümlerin yapısal çözümlemesiyle ya da bırakabildiği izlerle yeniden kurulabilir.

«Açıklamada kısalık, çözümde teklik (birlik), bir parçadan yola çıkarak bütünü oluşturmak ve edinsel verilerden yola çıkarak daha ilerdeki gelişmeleri öngörmek»: Yapısal çözümlemenin Claude Lévi-Strauss' ca tanımlanan genel kuralları bunlardır. Bununla birlikte, yapısalcılığın sosyal bilimler için bir yöntem olduğu söylenebilir mi? Yöntembilimsel bakımdan kısalığı, kuşkusuz, yabana atılamayacak bir üstünlüktür ama, anlaşılan, etkisinin genişliği daha çok, bilgikuramsal ve felsefi sonuçlarının tutarlılığına dayanmaktadır. İnsan bilimleri için tek bir nesneyi sınırlandırabilen insan kavramı yoktur. Yapı kavramı, insan bilimlerine, konularının özgünlüğü ötesinde, bu konuların ortaya çıkardığı sürecin birliğinde belirli bir evrensellik amaçlatmayı sağlar. *İnsan, Özne, Akıl* aynı zamanda *Batı*, kısaca, felsefi düşüncemizin büyük anıtları, yalnız eleştirilmekle kalmaz (zaten eleştirilmişlerdi!), bu eleştiri, yeni pozitif bilgi alanları açmakla bir sonuca varır ki, bu alanlar, gösterge sayılabilecek her şeye, yani insan gerçekliğinin tümüne yayılabilir. Bu etkilerin karmaşıklığı, yapısalcılık kavramının boşluğuna inandırmayı bile başardı: Herkes yapısalcılıktan söz ediyor, ama hiç kimse. kendine yapısalcı demeye yanaşmıyordu. Bu ise, yapı kavramına tam uygun bir saklambaç oyunudu. Çünkü, yapı hiçbir zaman kendinden var olmaz; yalnız yol açtığı etkilerin toplamında var olur.

Ama yapısalcılık, felsefi sonuç olarak, sadece geleneğin eleştirisi değildir. O, büyük söylenceler, yoğun yanılsama etkileri, özellikle de politika ve edebiyatla beslenen bilimsel bilgilerin yeniden özümsenmesine açılan bir penceredir.

marksizm

Bu konu seçimi de, fransız anlıkçı (zihniye) geleneğine, özellikle de, politika ile edebiyat arasında her zaman fırtınalı ve çalkantılı ilişkiler kurulmuş olan iki savaş arası geleneğine oranla, pek özgün değildir. Uzun zamandır, aydınların politikayla olan ilişkisine de, bakış açılarına göre, marksizm ya egemendi, ya onu büyülemiş ya da bozmuştu. Marksizm, Stalin'ci dogmanın başarı döneminden sonra dalgalanmalar ve belirsizlikler dönemi geçirdiyse de, bu belirsizlik dönemi, ilkin Louis Althusser*'in güçlü düşüncesi, sonra başka bir düzeyde, mayıs 1968'in siyasal ve kültürel kasırgası ile silinip süpürüldü.

Althusser'in *«Kapitali Okumak»* (1965) adlı eserindeki çağrıyı harfi harfine ve her iki anlamını da (yani ilkin marksizme, otuz yıllık Stalin'ci yorumunun kaybettirdiği kuramsal saygınlığı yeniden kazandırmak için Kapital'i okumak, sonra da felsefi alanda Stalin'ciliğin ortadan kaldırılmasına yönelik girişimleri [Jean Paul Sartre ya da Roger Garaudy'ninkiler] incelemek) gözönüne alarak anlamak gerekir. Öte yandan, yapısalcı çözümleme bu okuma işine yeni olanaklar sağlamaktadır: Metnin kendisi, artık yalnız bir ders kitabı, içinden yapılan alıntılar, gün be gün, dünyayı yorumlamayı ve dönüştürmeyi sağlayan bir günlük dua kitabı değil, bilimsel bir çözümleme konusudur. Dilbilim, yapısal çözümleme gibi, göstergenin bize saydam bir biçimde verilmiş olmadığını, karmaşık süreçleri açınladığı kadar sakladığını da keşfetmeyi sağlamaktadır. Ayrıca, kendisi de yapı kavramına başvurduğuna göre, Karl Marx'ın metni de bu çeşitten bir çözümlemeye elverişlidir. Böyle bir okuma marksizmi «vulgata»dan (basitleştirilmiş ve özdeyişlere indirgenmiş okumasından) çıkarmak, bir yanda ekonomik olanla öbür yanda, siyasal ve kültürel olan arasındaki, altyapıyla üstyapı arasındaki nedensellik ilişkisini yeni bir anlayışla düşünüp ele almaktır. Bundan amaç ise, üstyapıya asıl yerini vermektir. Bu yer, «maddi temel» ve üretici güçler bakımından, apaçık bir bağımlılık değildir ve amacı da, bir toplumun gelişmesinin, mekanik bir biçimde, ağır endüstrinin gelişmesi sonucu olmadığını göstermektir. Kuramsal Stalin'cilikten bu çıkış sadece siyasal değildir. İnsan bilimlerinin gelişmesi bu çıkışı olanaklı, aynı zamanda zorunlu da kılar; yoksa dil, mitler, bilinçaltı gibi insansal olayların kavranılması marksizme yasaklanmış olur. Louis Althusser *üstbelirlenim* (surdétermination) kavramını oluşturmak için işte bu çifte etkinliği seferber etti. Althusser, bu kavramı, marksist çelişme kavramını yeni bir kalıba dökmek için, psikanalizden almıştır. Çünkü, çelişme (somut olarak, sınıf mücadelesi) tarihin devindirici gücü ise, bilimsel tarih de uzun bir döneme yayılmış çok sayıdaki yapısal olayların sonucudur. Dolayısıyla, marksist çelişki kavramı tarihsel bir gerçekliği betimleyemez. Bu kavramın kuramsal geçerliliği, tarihsel olaylar meydana getirmenin yapısalcı ilkesini düşünmeyi sağlamasıdır. Tarihsel olgu, üstbelirlenmiş, yani en son belirleyici çelişkinin (iki sınıf arasındaki ekonomik çelişki) gerektirdiği çok sayıdaki farklı çelişkilerce belirlenmiştir.

Marksizmin bu baştan başa elden geçirilmesi, tezlerinin değiştirilmesi değil de metinlerine bir dönüş biçiminde görünüyorsa, bunun nedeni sadece bu metinlerin, yukarıda görüldüğü gibi, yapısalcı bir analizin en elverişli nesnesi ve modeli olması değil ,aynı zamanda da, mutsuz geçmişinin marksizmin gelecek için vadettiği umudu yıkmasındandır. Marksizmin tarihi, egemen sözcüğü devrim olan bu perspektife göre «sapma»lardan çıkarak incelenir. 1968 yılının Fransa'da ve dünyadaki siyasal patlamaları, devrim etkisi altında geçti ve devrim pek çok toplum düşünürlerinin ve göstergelerinin ufkunda kaldı. Yapısalcı anlayış, insan bilimlerinin araştırma alanlarının çeşitliliği içinde toplumsal gerçekliği parçaladı, ama aynı zamanda da bu alanların bilgi kuramsal (epistemolojik) birliğini sağladı. Ve yine aynı tarzda, devrimci göründüğü sözcüğü olan ... rüngenin, topluca sol kesimde yer alan aydınlara yürürlükteki tarihsel süreç konusunda bir tasarım birliği verdiği söylenebilir.

Bu girişimlerin kesişmesi ve sınırı, doruğa ve aynı zamanda da kritik noktalarına, edebiyat, dilbilim, psikanaliz ve politikanın sıkıca birbirine karıştığı *Tel Quel* dergisinin çabasıyla ulaştı.

Bu çabada, siyasal tasarının devrimci; felsefi yasanın da marksist olmasına karşılık

bu çabanın sonucu olan bilimsel tasarı, bir göstergeler genel kuramı tasarısı, yani bir *göstergebilim*'dir. Göstergebilim, kendini ve kuramsal olarak, toplumsal olguların tümünü göstergeler, yani yapısalcılığın yol açtığı girişimlerin tümünü fiili bilimsel gerçekleşmesi olarak ortaya koyar; ama aslında ancak, belirli edebi nesnelerde sınırlandırılmış ,üstelik, ayrıca edebiyatta devrim yapmış gibi görünenler arasından seçilmiş konularda incelemeler üretmeyi başaracaktır. Bazı yazarlar, devrimin politika ve toplumu altüst etmesi gerektiği gibi, edebi geleneği altüst ettikleri için önemli sayıldı: Lautréamont*, Stéphane Mallarmé*, James Joyce* ya da Antonin Artaud*. Öyle ki, edebiyatta devrim (ki, bu girişimin sınırını belirlemektedir) genel anlamdaki devrimin imgeleme yolu ile yerini almış, dolayısıyle ona son vermiş görünebilir. Bu başarısızlık, proletarya adına konuşarak, aslında, onun yerine, tarihin asıl öznesi olmanın düşünü kuran bir aydınlar topluluğunun siyasal belirsizliğinin sonucu mudur? Ya da, göstergeler bilimi tasarısının son bulması, hareketin 1968'den sonra geri çekilmesinden başka bir şey değil midir? Ama şu var ki, bu sınırın kendini açığa vurması, aydınları (açık bir kitap gibi ele alınamayan) toplumla ilişkilerini yeniden gözden geçirmek, insan bilimlerini de konularının özünü yeniden belirlemek zorunda bırakacaktır.

Michel Foucault

Bununla birlikte, bu, Michel Foucault'nun (doğ. 1926) gözünden kaçmayan bir sınırdır. Uzun süre Michel Foucault'nun düşüncesi yapısalcı tasarımla ilişkili olarak göz önüne alındı ki bu, bir ölçüde haklıdır. Gerçekten, Michel Foucault*'nun tarihsel girişimi, delilik ya da tıp konusunda, yapısal *mikrofenomenlerle* ilgili olanı belirlemeye yöneliktir. Belli bir çağdaki bilgilerin tümünün eşzamansal düzenlemesini belirtmek için kullandığı épistémé (yun, bilim anlamında *episteme*'den) kavramı, yapısalcı çözümleme kavramına hiç de yabancı değildir. Ama Michel Foucault, aynı zamanda, hem yapısalcılığın hem de insan bilimlerinin ilk eleştiricisidir. «İnsan bilimlerinin konusu, dünyanın başlangıcından ya da altın çağın başlangıcını müjdeleyen ilk çığlıktan beri kendini işe adamış olan insan değil; onun bütün varlığına komuta eden üretim biçimleri içinde kendisinin ve toplumun ihtiyaçlarının karşılığını biçimlendiren; toplumla birlikte, onun aracılığıyla ya da ona rağmen bu ihtiyaçları tatmin eden, öyle ki buradan hareketle ekonomi denen şeyi de yaratabilen varlıktır (...). İnsan biliminden ancak, kişiler ya da gruplar sözcükleri yarattıkları, onların biçim ve anlamlarını kullandıkları, gerçek söylemler oluşturdukları, belki de bilmeksizin, az ya da çok isteyerek, düşündüklerini, dediklerini kendilerinde sakladıkları ve her ne olursa olsun bu düşüncelerle, çözülmesi ve tasarımsal canlılığına kavuşturulması gereken bir yığın sözsel iz bıraktıkları zaman söz edilebilir.» (Michel Foucault, *les Mots et les choses* [Sözcükler ve Nesneler], 1966). Yapısalcılığı eleştiren, hatta ona karşı olan Michel Foucault'nun olay kavramı konusundaki tutumu da aynıdır.

Burada söz konusu, Foucault'nun eserindeki temel kavramdır ki, anlam kavramının ve marksizmden esinlenen devlet kavramının seçeneğidir. Bu kavram devlet kavramının ancak makro yapıyı kavranabilir kıldığı yerde, mikroyapılar çapındaki güçler ilişkisini açıklamayı sağlar. Özellikle de bu güçler ilişkisinin üretkenliğini kavranabilir kılmalıdır. Gerçekten ,marksist anlamda devlet ancak bastırıcı, toplumun üretkenliğine oranla asalak bir güç olarak algılanmaktadır. Michel Foucault'ya göre ise, tersine, özellikle üretim ilişkilerinin yer aldığı bütün toplumsal ilişkiler erk ilişkileri olduğu için devlet erki var olabilir.

«Kuşkusuz, adcı (nominaliste) olmak gerekir: İktidar, bir kurum değildir, bir yapı değildir, kişilere verilmiş bir güç de değildir; belirli bir toplumda karmaşık bir stratejik duruma verilen addır» (Michel Foucault, *la Volonté de savoir* [Bilmek İstenci], 1976).

devlet sorunu

Böylece, sol, uygulamada kendine iktidar sorunusu sorduğu içindir ki, marksizm de kendine kuramsal olarak devlet sorununu sormaktadır. Gerçekten, Marx'ın Althusser'ci anlayışla okunması ona, bütün kavramsal zenginliğini yeniden kazandırdığı gibi devleti sadece altyapı ve üstyapı arasındaki eklemlemenin kesin yeri olarak değil, aynı zamanda iktidar uygulamasının ve toplumun dönüştürülmesinin gerçek yeri olarak görmeyi mümkün kıldı ve gerçek bir devlet kuramının olmadığını açıkça gösterdi. Devlet sadece iktidarı kullanma aracı olarak algılanamaz. Marksizme özgü devlet kavramı ve proletarya diktatörlüğü kuruluş süresinde ortaya çıkan karmaşık sorunları ve girilen riskleri gösterir.

Bu, Marx'ın, Engels'in ve onlardan sonra da Buharin ve Lenin'in gözünden kaçmadı. Proletaryanın diktatörlüğü kavramının da karmaşık bir kuramsal yapısı vardır. Çünkü sadece devlet gerçeğinin betimlemesini kapsamamakta, aynı zamanda devrimci değişmenin yüklemlerini göstermektedir. Bu kavranılabilir sınırında, görülmemiş bir olaydır; devletin kavranılabilmesine, onun dönüşüm koşullarını belirtirken ulaşılabilir. Dahası var: Proletarya diktatörlüğü, devleti yıkma ve çökertme eylemini gerektirdiği ve pratik olarak devleti yıkma sorunu ortaya çıktığı için, yaşayış ve işleyişinin kuramsal sorunu yeni bir biçimde dile getirilebilir. İşte, Nicos Poulantzas (1936 - 1979) özellikle, devlet aygıtının maddesel gerçekliğinin çözümlenmesine, iktidar konusundaki Foucault'cu tezleri katarak, bu özgün girişimi denedi. *«Dialectiques»* dergisinde yayımlanmış olan çalışmalar da bu amaca yöneliktir. Ama, kuramın olabilirliği ve kılgının gerçekliği konusundaki bu soru, zorunlu olarak, daha önce gerçekleştirilmiş deneylerin eleştirel bir değerlendirilmesinden, yani gerçek sosyalizmden geçer. Oysa, «stalinci sapma» kavramının 1960'lı yıllarda uygun bir kavram olarak görünebilmiş olmasının nedeni, o sıralarda gitgide ilerleyen bir «Stalin»ciliğin ortadan kaldırılması sürecine girilmiş gibi görünmesidir. Ama, 1968'deki Çekoslovakya istilası ve SSCB'nin uluslararası alandaki büyük devlet politikası gibi totaliter nitelikteki tavrı da, bu «sapma»nın, sovyet modeli sosyalizmin sürekli ve derin bir niteliği olduğunu gösterdi. Sosyalizmin sovyet modeli, pratik proletarya diktatörlüğü programını uygulayamadı, tam tersine, devleti görülmemiş boyutlarda güçlendirdi.

Marksizmin bunalımı, insan bilimlerinin bunalımıydı. Ekonomik durgunluğun sarstığı ve kurumlarının yetersizliğinden tasalı olan Batı'da, bunalım, en çok konuşulan konu haline geldi. Yitip giden siyasal umutlar, filozofların bitmez tükenmez eleştirileriyle yıpranan büyük kuramsal yapılar; filozofların çalışmalarının aydınlar tarafından yeniden ele alınışı karamsar bir tablo ve birliğini ve gelecek umutlarını yitirmiş bir bilim simgesi yarattı. Bunalım felsefesi ya da felsefenin bunalımı, «yeni felsefe»yi doğurdu. Yapısalcılık bir bulutsu idiyse, yeni felsefe de bir kuyruklu yıldızdı ve bu olay ne kadar kısa sürdüyse ideolojik etkileri de o kadar az oldu.

birkaç yenilik

Yeni felsefe, bilgi ve politika bunalımının bütün etkilerini özetler ve onları iktidar kavramının başlattığı sorunlar alanında koyar: İnsan bilimlerindeki bunalım ve bölünme, bize insan gerçekliğinin akla yakın biçime sokulmasına (ki, bu onun bir düzene sokulması demektir) olanak tanımıyor. Devrimci totaliter oluşum, insanlığın toptan özgürleşme umudunu boşa çıkardı. İnsan toplumunun felsefi bir yanıltmaca olmayan tek gerçekliği iktidardır. İnsanın adı ne olursa olsun, Efendi'ye sürekli boyun eğişidir. «Öyleyse, buna alışmak gerekir: Bütün yolların aynı kaçınılmaz uçuruma götürdüğü bir dünyada, çıkışı olmayan bir çemberin tutsaklarıyız. Bu dünyada, onu karşıtına götürmek için sonuna dek zorlayabileceğimiz çelişkiler yoktur. Bu dünyada (ki zaten işin özü de budur), ilerici bir politikanın ona değişiklik getirebileceği çete ya da dışta bir yer de yoktur...» (Bernard - Henri Lévi, [*İnsan Yüzlü Barbarlık*, 1977]).

Temel kötülük felsefesi, temel kötümserlik ahlakı, yani «yeni felsefe» belki de sadece, büyük perspektifler ve anıtsal yapılar döneminin, yani siyasal ve felsefi bir dönemin sona erişinin acınası bilincidir. Bununla birlikte, bilginin bir bunalım gibi görünen bu yeni düzenlenmesi, üretkenlikte düşüş değildir. Burada ortaya çıkan yeni sorunsallar, konuların yaygınlığı (önermelerin tarzıyla) kuşkusuz daha ölçülüdür. «Her stratejiyle kesin olarak ilişkiyi kesmek. Demek ki tanatokratik olmayan çözüm, uzayı parçalara ayırmak, enerjilerin yoğunluğunu azaltmaktır. Olanaklı, yani yaşamsal felsefe, evrenseli reddetmeye dayanır. Çokçuluk ve çokbiçimcilik.», Michel Serres'in önerdiği, stratejik olmayan program budur. Gerçekten de, insan bilimlerinin bugünkü gelişmesi, yalnız nesnelerle davranışların çokluğuna değil, gözlemciyle gözlenen arasındaki yeni bağlara da dayanır. Elementer tanecikler fiziğinde olduğu gibi, toplumsal mikrofenomenleri öğrenmek için nesnenin, bilgi eylemi ile değişikliğe uğradığını da bilmek gerekir. Bu da, elbette araştırmacıları, çalışmalarının kuramsal amacı ve toplumsal gerekliliği konusunda düşünmeye yönelttiği gibi, buldukları ya da bulduklarını ile ortaya çıkan etkinliklere somut olarak kendilerini vermelerini de sağlar. İşte bu nedenle, Deleuze ve Guattari antipsikiyatrik hareketleri, Foucault da «Hapisanelerle ilgili bilgi topluluğu»nu yönetmektedirler. Alain Touraine «sosyal konuda birlik yoktur» der (*Pour la sociologie* [Sosyoloji için], 1974). Bu birlik, sadece, ona egemen olan düzeni yeniden oluşturmakla görevli kurumsal söylemlerde vardır (ama bu düzeni kurmadığı gibi, düzenin basit bir yansıması da değildir) [...]. Sosyolog, oyuncuların bir oyunu oynamalarını seyretmez; bir gün yazılacak olan oyunun keşfine katkıda bulunur; çünkü o piyes daha önce oynanmıştır. Dahası, sosyolog, oyunda neyin söz konusu olduğunu birlikte öğrenmek için, oyuncularla birlikte çalışır (a. g.e.).

Aynı biçimde, araştırma, makro-yapılardan çok, mikro-fenomenlere yönelmektedir. Çünkü mikrofenomenlerin ideolojiler ya da «dünya görüşleri» üzerinde daha az etkisi vardır: Michel Foucault'nun deyimiyle iktidar mikrofiziği, toplumbilimde toplumsal devinimlerle toplumsal deneyimin incelenmesi. Buna paralel olarak, dilbilim ve psikanaliz de, kuramsal savların gelişiminden çok, durum incelemeleri ve yerel değer deneyleriyle ilgilenir. Bu bir olguculuğa (pozitivitizme) dönüş ya da felsefi sorudan vazgeçmek anlamına mı gelir? Felsefeyi ve insan bilimlerini yeniden kurma işi sona ermiş olmaktan uzaktır, dolayısıyla da ne olacağı pek kestirilemez. Ama, Jean François Lyotard* daha şimdiden, felsefenin, tarihin zorunlu olarak usdışçılıkla eşanlamlı olmayan çokculuğunu, benzersizliğini ve önceden kestirilemezliğini kararlı bir biçimde düşünmesi gerektiğini önermektedir. Lyotard, zihin'in diyalektiği, anlamın açınsanması ve düşünebilen kişi ya da emekçinin özgürleşmesi gibi çağımızın «üç büyük masalı»nın modası geçmiştir diyerek, toplumsal bağın, «sözsel parçacıklar pragmatiği», yani buluşlara elverişli ayrışık bir dil bütünü olarak tasarlanmasını da öneriyor. Ona göre, bu ayrışık bütün, kendinde geleceğinin tohumunu taşımamakla birlikte yerel belirlenimlerle tanınabilir. Demek ki, bilineceğe ilişkin verilerin düzensizliğini ve çokluğunu, buluş ve aykırılığı, bilgi yöntemimizin ilkeleri durumuna getirmemiz söz konusudur. (L)

***Femina ödülü.** — 1975'ten sonra ödül alanlar arasında şunlar sayılabilir: Claude Faraggi (*le Maitre d'heure* [Günün Adamı], 1975); Marie-Louise Haumont (*le Trajet* [Yol], 1976); Régis Debray (*la Neige brûle* [Kar Yanıyor], 1977); François Sonkin (*Un amour de pére* [Baba Sevgisi], 1978); Pierre Moinot (*le Guetteur d'ombre* [Gölge Avcısı], 1979); Jocelyne François (*Jouenous Espana* [Bize Espana'yı Oyna], 1980); Catherine Hermary-Vieille (*Gecelerin Veziri* [le Grand vizir de la nuit], 1981). [L]

***Fenerbahçe Spor Kulübü (FB).** — 1975'ten bu yana Türkiye liginde şu sonuçları aldı: 1975-1976 ve 1976-1977'de lig ikinci-

liği, 1977-1978'de lig şampiyonluğu, 1978-1979'da lig üçüncülüğü, 1979-1980'de lig ikinciliği, 1980 - 1981'de lig onunculuğu, 1981 - 1982'de lig üçüncülüğü, 1982 - 1983' te lig şampiyonluğu. Fenerbahçe 1978 - 1979'da Türkiye Kupası'nı, 1974 - 1975'te Cumhurbaşkanlığı Kupası'nı aldı. (M)

FENGSHAN, Tayvan'da, Gaoxiong'un güneydoğusunda kent. 153 000 nüf. (L)

***FENİK** (Adviye), türk gazetecisi. — 1983' te İstanbul'da öldü. (M)

***FENMEN** (Mithat), türk piyanisti ve bestecisi. — (öl. Ankara 1982). 1977'de Opera ve Bale Genel Müdürlüğü'nden ayrıldı. (M)

***FEODOSİYA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) liman kenti. — 77 000 nüf. (L)

FERCHAULT (Guy), fransız müzikoloğu (Mer, Loir-et-Cher 1904 - Paris 1980). Versailles ve Saint-Maur konservatuarlarında müzik tarihi profesörlüğü yaptı. Eserleri: *Les Créateurs du drame musical de Monteverdi à Wagner* (Monteverdi'den Wagner'e Müzikal Dram Yaratıcıları) [1944], *Claude Debussy, musicien français* (Fransız Müzisyeni Claude Debussy) [1948], *Faust, une légende et ses musiciens* (Faust Efsanesi ve Onu Müziğe Dökenler) [1948], *le Concerto* (Konçerto) [1979]. (L)

FERCİVA, Cezayir'de (Cicel eyaleti), Konstantin'in batısında kent. 51 400 nüf. Ticaret merkezi. (L)

***FERGANA,** Sovyetler Birliği'nde (Özbekistan) kent. — 176 000 nüf. Petrokimya sanayii. (L)

FERİZLİ, Sakarya ilinde, merkez ilçenin Söğütlü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 438 nüf. (1980). Belediye. (M)

FERLİNGHETTİ (Lawrence), amerikalı şair (New York 1919). 1951'de San Francisco'da beat kültürünün merkezi olan City Lights Bookstore'u açtı ve Allen Ginsberg, Gregory Corso, Denise Levertov gibi yazarların kitaplarını yayınladı. Şiirlerinde amerikan temaları, çağdaşlığın kinetizmi, şiddet, barış özlemi, gerçeğe özen ve esrik bir eğilim dikkati çeker. Şiir kitapları: *Pictures of the gone world* (Kayıp Dünyanın Resimleri) [1955], *A Coney Island of the mind* (Zihindeki Tavşin Adası) [1958], *Starting from San Francisco* (San Francisco'dan Başlayarak) [1961], *Tyrannus Nix* (1969), *Açık Göz, Açık Yürek* (1973). *Her* (O Kadının) [1960] adlı bir roman da yazdı. (L)

Fermilab, Batavia'da (İllinois, ABD), Fermi adlı ulusal hızlandırıcının bulunduğu laboratuvarın (*Fermi National Accelerator Laboratory*) kısa adı. Burada 500 GeV'luk bir proton hızlandırıcısı bulunmaktadır. 1 000 GeV'luk bir yenisi de yapım halindedir. (L)

FERNANDEZ (Dominique), fransız yazarı (Neuilly-sur-Saine 1929). Ramon Fernandez'in oğlu. «Psikobiyografi» türündeki eserlerinde italyanların bilinçaltı davranışlarını ve güdülerini (*Mère Méditerranée* [Akdeniz Ana], 1965); marksizmin yansımalarını (*L'Echec de Pavese* [Pavese Bozgunu], 1967); bilinçaltı güdülerinin egemenliğindeki insanla yarattığı eser arasındaki etkileşimi çözümlemeye çalıştı: *L'Arbre jusqu'aux racines* (Köklerine Kadar Ağaç) [1972]. Psikolojik romanı inceledi: *Les Enfants de Gogol* (Gogol'ün Çocukları) [1971]. XIX. yy'ın ilerici burjuvalarını, iğdiş edilmiş insanları ele aldı: *Porporino ou le Mystère des Naples* (Porporino ya da Napoli'nin Esrarı) [1974]. Eşcinsellere olan sempatisini, bir eşcinselin Kuzey Afrika gezisini ve arkeolog Winckelmann'ın gizemli ölümünü anlattığı *Une fleur de Jasmin dans l'oreille* (Kulağında Bir Yasemin Çiçeği) [1980] ve *L'Etoile rose'de* (Pembe Gül) [1977] dile getirdi. Pasolini' nin yaşamından esinlenerek yazdığı romanı *Dans la main de l'ange* (Meleğin Elinde) [1982] Goncourt ödülünü kazandı. (L)

FERNANDEZ RETAMAR (Roberto), kübalı yazar (Havana 1930). Paris'teki kültür danışmanlığı görevinden sonra, Yale ve Havana'da profesörlük yaptı. Pek çok şiir kitabı yayınladı: *Aynı Ellerle* (1962), *A quien pueda interesar* (İlgilenenlere) [1971], *Circunstancia de poesia* (Şiirin Durumu) [1977]. *Caliban Canibale* (Yamyam Caliban) [1971] adlı deneme kitabında Latin Amerika kültürünün yaşatılması gereğini savundu. (L)

***FERNANDEZ SANTOS** (Jesus), ispanyol yazarı ve gazetecisi. — Son kitabı: *Los catedrales* (Katedraller) [1970]. (L)

FERNEYHOUGH (Brian), ingiliz bestecisi (Coventry 1943). Birmingham Müzik Okulu'nda (1961-1963) ve Londra Kraliyet Müzik Akademisi'nde (1966-1967) öğrenim gördü. Lennox Berkeley'den beste ve orkestra şefliği dersleri aldı. Basel'e yerleşerek Klaus Huber'le çalıştı (1969-1971) ve Freiburg-im-Breisgau Musikhochschule'de Huber'in asistanı oldu. Royan Festivali'ne katıldığı 1974 yılına kadar, eserlerinin çok güç ve karmaşık olması, yaygınlaşmasını önledi. Besteleri: Üflemeli çalgılar altılısı için *Prometheus* 1967), 20 solo telli çalgı için *Epicycle* (1968), 12 «a cappella» sola ses için *Missa brevis*, org için *Sieben Sterne* (Yedi Yıldız) [1971] ve yaylı çalgılar dörtlüsü için *Sonatas* (1968). Tek flüt için *Cassandra's Dream Song*'da (Cassandra'nın Düş Şarkısı) [1971] ve orkestra ve beş şef için *Firecycle Beta*'da (Beta Ateş Çemberi) [1969-1971] yorumlama güçlüğü doruk noktasına ulaşır. 6 solo ses ve oda orkestrası için *Transit* (1972-1975), dizisel müzik sonrası anlayışı yansıtan yeni bir dönem başlatır. Bas klarnet için *Time and Motion Study I* (Zaman ve Hareket İncelemesi I) [1971-1977], viyolonsel ve elektroakustik çalgılar için *Time and Motion Study II* (1973-1976) ve 16 solo ses ve elektroakustik çalgılar için *Time and Motion Study III* (1974) de bu yeni dönemin ürünleridir. Orkestra için *Toprak İnsanalr* (1976-1979), 2 keman, 2 alto, 2 viyolonsel, kontrbas ve arp için *Cenaze Töreni I* (1969-1977) ve *II* (1978-1980), *Yaylı Çalgılar İçin Quatuor N— 2* (1980) ve piyano için *Lemma-Icon-Epigram* (1981) son besteleridir. (L)

FEROMON i. (fr. *phéromone*). Eczc. Yapay cinsiyet hormonu.

— ANSİKL. Feromon, asalak böcek ve kurtlara karşı mücadele için geliştirildi. Yumurtaların yokedilmesi yerine dişilerin döllenmesini önlemeye yönelik olan bu yöntem ilkin elma kurduna karşı denendi. Ağaçlara püskürtülen feromon sayesinde, erkek elma kurdu kelebeğinin, dişinin yaydığı kokuları seçemediği ve onu bulamadığı görüldü. Döllenme olmayınca asalak kelebek nüfusu yüzde 90 azaldı. (L)

***FERRARA,** İtalya'da kent ve eyalet merkezi. — 152 800 nüf.

— *Ferrara ili*, 2 632 km² ve 385 500 nüf. (L)

***FERRARİ** (Luc), fransız bestecisi. — Son besteleri: *Danse des ministres chez les Pompidou* (Pompidou'larda Bakanların Dansı) [1972], piyano, vurma çalgılar ve grup için *Cellule 75* (Hücre 75) [1975], *Entrée pour quinze instruments* (15 Çalgı İçin Giriş) [1979], piyano, viyolonsel ve bas klarnet için *Bonjour, comment ça va?* (Merhaba, Nasılsınız?) [1979]. (L)

FERRAT (Jean TENENBAUM, **Jean** - denir), fransız söz yazarı, bestecisi ve yorumcusu (Vaucresson 1930). 1954'den sonra çeşitli kabarelerde rol aldı. Louis Aragon' un A. Claveau'nun yorumladığı *les Yeux d'Elsa* (Elsa'nın Gözleri) adlı şiirini besteledi. *Ma môme* (Kadınım) [1960] adlı şarkısıyla ün kazandı ve 1963'de plak büyük ödülünü aldı. İdeolojik içerikli şarkı veya şiirsel şarkının halka sevdirilmesine büyük katkısı olan eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Nuit et Brouillard* (Gece ve Sis) [1963], *Potemkine* (1965), *la Montagne* (Dağ) [1966], *Que serais-je sans toi* (Sensiz Ne Olurdum) [Aragon'un bir şiiri üzerine, 1966], *C'est beau la vie* (Yaşam Güzeldir) [1967], *Monpelais* (Sarayım) [1972]. 1970'li yılların ortalarında sahneden ayrılarak Güney Fransa'nın bir köyüne yerleşti. J.-L. Godard'ın *Vivre sa vie* (Hayatını Yaşamak) [1962] adlı filminde rol aldı. R. Allio'nun *la Vieille Dame İndigne* (Kötü Yaşlı Kadın) ve J. Cayrol ve C. Durand'ın *Coup de grâce* (Son Darbe) [1965] adlı filmlerinin müziğini yaptı. (L)

***FERRÉ** (Léo), fransız söz yazarı, bestecisi ve şarkıcısı. — 1970'li yıllarda Fransa'dan ayrılarak İtalya'ya yerleşti. 1980'de, uzun bir sessizlik döneminden sonra *la Violence et l'Ennui* (Şiddet ve Can Sıkıntısı) adlı bir plak çıkardı. (L)

FERREİRA (Virgilio), portekizli yazar (Melo, Serra da Estrela 1916). Yeni-gerçekçi akıma bağlanan Ferreira, 1950'li yılların büyük düşünce ve edebiyat hareketlerinden ve özellikle varoluşçuluktan etkilendi. Kendisini Portekiz halkına tanıtan romanı *Aparição* (Ortaya Çıkış) [1959] çeşitli eğilimleri arasında bir uzlaşmayı ortaya koyar. Son eserleri: *Alegria Breve* (Kısa Sevinç) [1965], *Nitido et Nulo* (Net ve Hiç) [1971], *Apenas Homens* (Yalnızca İnsanlar) [1973] ve *Ràpida, a sombra*'da (Çabuk Gölge) [1974] yeni-gerçekçilikten vazgeçerek insanın yazgısı üzerinde durdu. (L)

FERREİRA GULLAR (José RİBAMAR FERREİRA, — denir), brezilyalı yazar (São luis do Maranhão 1930). Önce biçimci klasik şiiri denedi: *Bedensel Mücadele* (1954). Sonra toplumsal tiyatro (*João Boa-Morte* [Ölmesi Gereken Tip], 1962) ve sosyolojik deneme (*Öncülük ve Azgelişmişlik*) [1969] türlerinde eserler verdi. En tanınmış eseri *Kirli Şiir*'dir (1976). [L]

FERREİRO (Celso Emilio), ispanyol şairi (Celanova 1914-Orense 1980). Galiçyalı olmakla övünerek ana dilinde eser verdi. Sefaletini ve toplumsal bozukluklarını eleştirmekle birlikte anayurduna olan derin sevgisini dile getirdi: *Bailadas, cantigas y donaires* (1948), *Longa noite de pedra* (1962). *Onde o mundo chàmase Celanova'* da (1975) saf lirizm ve geçmişe duyulan özlem giderek siyasal eğilimlerin yerini aldı. Bir öykü kitabı da vardır: *A fronteira infinde* (1972). [L]

***FERRERİ** (Marco), italyan film yönetmeni. — Son döneminde, her filmiyle çağdaş toplumda gelenek ve göreneklerin geçirdiği evrim üstüne keskin yergilerini sürdürdü; özellikle babaerkil toplumu sarsan derin değişimleri işledi; öykülerinde genellikle «fabl» yaklaşımını benimsedi. Son eserleri: *Touche pas la femme Blanche* (Beyaz Kadına Dokunma) [1973], *la Dernière femme* (Son Kadın) [1975], *Ciao Maschio* (Maymun Düşü) [1978], *Chiedo Asilo* (Barınak Arıyorum) [1979], *Storie di Ordinaria Follia* (Sıradan Çılgınlık Öyküleri) [1981], *La Storia di Piera* (Piera'nın Öyküsü) [1983]. (LM)

FERRES (Antonio), ispanyol yazarı (Madrid 1924). 1950'li yılların «gerçekçi» romanının temsilcilerinden olan Ferres (*La Piqueta* [Kazma], 1959), gezi kitapları da yayınladı: *Caminando por las Hurdes* (Las Hurdes'e Gezi) [A. Lôpez Salinas ile birlikte, 1960]. Romanı *Los vencidos* (Mağluplar) [1965] 1962'de italyanca yayınlanmıştı. *En el segundo hemisferio* (İkinci Yarımkürede) [1970] adlı kitabında Kansas'daki bir topluluğun yaşantısını anlattı. (L)

***FERRUHABAD,** Hindistan'da (Uttar Prades) kent. — 110 800 nüf. (L)

***FESTİVAL** i. — ANSİKL. Müz. ve tiyat. Dünyada müzik (m), tiyatro (t), dans (d) ve folklor (f) dallarının bir ya da birkaçında düzenlenen başlıca uluslararası festivaller ülkelerine göre şöyle sıralanabilir:

● *Almanya:* Bayreuth (m), Berlin (m, t, d), Donaueschingen (m), Halle (t. m), Hitzacken, Leipzig (m), Münih (m, d).

● *Avusturya:* Graz (m, t, d), Salzburg (m), Viyana (m, d), Bregenz (m), Ossiach-Villach, Linz (m).

● *Belçika:* Flandre (m), Wallonie, Liège (m), Chimay, St-Hubert, Spa (m, t, d).

● *Çekoslovakya:* Prag (m), Bratislava (m).

● *Finlandiya:* Helsinki (m, t).

● *Fransa:* Aix-en-Provence (m), Akdeniz kıyıları (m), Annecy (t), Arles (m, d, f), Avignon (t, f), Besançon (m), Bordeaux (m, t), Chartres (m), Dijon (f), Luberon (m), Lyon (m, t), Nancy (t), Nantes (t), Paris (m), Paris (d), Prades (m), la Rochelle (m, t, d), Sceaux (m), Strasbourg (m), Toulon (m), Tours (m), Versailles (m, t, d).

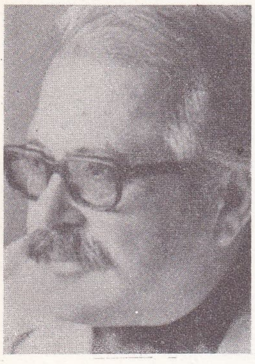
Fethi NACI

- *Hollanda:* Hollanda (m, t, d) [Amsterdam, Lahey, Rotterdam].
- *İngiltere:* Aldeburgh (m), Bath (m, t), Cheltenham (m), Edinburg (m, t, d), Glyndebourne, Harrogate, Hereford (m), Gloucester (m), Three Choirs (m), Worcester (m).
- *İspanya:* Barcelona (m), Granada (m, d), Santander (m, t, d).
- *İsrail:* Césaré - Kudüs - Tel Aviv (m, d, f).
- *İsviçre:* *Cenevre,* Lozan (m, t, d), Lucerne (m, t, d), Montreux - Vevey (m), Zürich (m).
- *İtalya:* Boya, Cervo (m), Floransa (m, d), Cenova (d), Conreale, Peruse, Roma, Spoletta (m, t, d), Stresa (m, t), Venedik, Verona (m).
- *Japonya:* Osaka (m, t).
- *Macaristan:* Budapeşte (m, f).
- *Monako:* Monte - Carlo (karma).
- *Norveç:* Bergen (m, t, d).
- *Polonya:* Varşova (m, d), Wroclaw (m).
- *Türkiye:* İstanbul (m, t, d, f).
- *Yugoslavya:* Dubrovnik (m, t, f), Ohrid (m, t, f), Lyublyana (m, t, d, f), Zagreb (m).
- *Yunanistan:* Atina (m, t, d).

— Sine. Günümüzde düzenlenen başlıca uluslararası film festivalleri önem sırasına göre şöyledir: Cannes* (*Ek 2*) [Fransa], Venedik* (*Ek 2*) [İtalya; 1980'den başlayarak yeniden ödül vermeye başladı], Berlin* (*Ek 2*) [B. Almanya]. Daha sonra, Moskova (SSCB), Locarno (İsviçre), San Sebastian (İspanya), Pesaro (İtalya), Punta del Este (Uruguay), Karlovy Vary (Çekoslovakya) gibi festivaller yer alır. Geriye kalan uluslararası film festivalleri arasında Acapulco, Bergama, Chicago, Cork, Hyères, Knokke-le-Zoute, Kartaca, Krakow (kısa film), Londra Lille (k. f.), Mannheim, Mar del Plata, Melbourne, Mexico, Montréal, New York, Oberhausen (k f.), San Francisco, Tahran, Taşkent ve Yeni Delhi belirtilebilir. Bunlar uzun ya da kısa film dalında, yarışmalı ya da yarışmasız olarak düzenlenen ve her tür filme açık uluslararası festivallerdir. Kısa ya da uzun film dalında, belli tür filmler arasında yapılan festivaller de vardır. Bunlara örnek olarak çizgi-film (Annecy, Zagreb, Ottawa), belgesel film (Leipzig, Nyon-İsviçre); fantastik film (Avoriaz - İsviçre, Paris); bilimkurgu filmleri (Trieste, Paris); spor üzerine filmler (Biarritz); sağlık konulu filmler (Varna); sanat ve sanatçı üstüne filmler (İstanbul «Sinema Günleri») festivalleri verilebilir. Bunların kimisi yarışmalı, kimisi yarışmasız şenliklerdir. Nihayet çeşitli ülkelerde yalnızca o ülkenin filmleri arasında düzenlenen ve uluslararası çapta önem taşımayan ulusal festivaller söz konusudur. (Ülkemizde Antalya [Bk. *Altın Portakal*], Yunanistan'da Selanik, Yugoslavya'da Pula, vb..). [M]

***FETHİ** (Hasan), mısırlı mimar. — 1978'de Nil festivali için, Luksor'un karşısında Tahr el-Bahr köyünü tasarladı. Bu köy, yüzyıllardır süregelen geleneksel yapım tekniklerinin çağdaş gereksinmelere uyarlanmasıyla, tümüyle kerpiçten inşa edildi. (L)

Kabuklu FINDIK makinada ayıklanıyor

***FETHİ NACİ** (soyadı KALPAKÇIOĞLU), türk edebiyat eleştirmeni. — Bellibaşlı sanat ve edebiyat dergilerinde yazılarını yayımlamayı sürdürdü. Son yıllarda özellikle türk romanına ve roman sorunlarına eğilen Fethi Naci, sanat-gerçek, toplum-sanat konularına ağırlık verdi; sanat türlerinin sınır çizgilerini irdelemeye çalıştı; eleştirileri, denemeleri, polemikleriyle sürekli olarak sesini duyurdu. Son yıllarda iki yeni kitabı çıktı: *Edebiyat Yazıları* (1975), *Türkiye'de Roman ve Toplumsal Değişme* (1981). [M]

***FETHİYE,** Muğla ilinde ilçe. — 101 879 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 14 294 nüf. (1980). [M]

***FEVZİ** (Mahmud), mısırlı devlet adamı. — (öl. Kuesneh, Menufieh eyaleti 1981). 1973'ten sonra başkan Sedat'a siyasal danışmanlık yaptı. (L)

***FEVZİPAŞA,** Gaziantep ilinde, İslâhiye ilçesine bağlı bucak. — 18 130 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 4 824 nüf. (1980). Belediye. (M)

FEYERABEND (Paul), avusturyalı filozof (Viyana 1924). Weimar ve Viyana'da tiyatro oyunculuğu yaptıktan sonra fiziğe ilgi duydu ve Berkeley Üniversitesi'nde dersler vermek için 1955'de Avusturya'dan ayrıldı. «Anarşist» olarak nitelendirdiği bilimsel bir metodoloji tasarladı. Bilim ile devletin ayrılmasını isteyerek, bilim adamlarını iktidara getiren her türlü siyasal sistemi reddetti. Her bilim adamının tutumunun son derece kişisel olduğunu ve bilim adamı olmayanların bundan etkilenmemesi gereğini öne sürdü. İmre Lakatos ile uzun süre yazıştı. Kitapları: *Metoda Karşı, Anarşist Bir Bilgi Kuramı Taslağı* (1975), *Science in a Free Society* (Özgür Bir Toplumda Bilim) [1976] ve *Philosophical Papers* (Felsefe Bildirileri) [1981]. (L)

***FEYZÂBÂD,** Afganistan'da kent. — 65 000 nüf. Çömlekçilik. (L)

***FEYZÂBÂD,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 110 000 nüf. Tarım merkezi. (L)

***FEYZİOĞLU,** (Turhan), türk hukukçusu ve siyaset adamı. — 1977 seçimlerinde yine Kayseri'den CGP milletvekili seçilerek parlamentodaki yerini korudu. Seçimden sonra kurulan ikinci Milliyetçi Cephe hükümetinde yine devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev aldı. Ancak, hükümetteki öbür partilerin tutumuyla uzlaşamayarak dokuz ay sonra görevinden çekilerek muhalefete geçti (1978). 1979'daki senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinden sonra S. Demirel'in kurduğu azınlık hükümetini destekledi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra öteki partilerle birlikte Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin de siyasal etkinlikleri durduruldu. 16 ekim 1981'de ötekilerle birlikte CGP de kapatıldı. (M)

***FINDIK,** Siirt ilinde, Eruh ilçesine bağlı bucak. — 10 186 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 1 347 nüf. (1980). [M]

***FINDIK** i. — ANSİKL. Fındık üretimindeki sürekli artışlar ve elde edilen ürünün satışında karşılaşılan güçlükler nedeniyle fındık üretiminin planlanması zorunluluğu doğdu. 16 haziran 1983 tarihinde kabul edilen 2844 sayılı Fındık Üretiminin Planlanması ve Dikim Alanlarının Belirlenmesi Hakkında Kanun'la, Türkiye'de fındık üretiminin en uygun alanlarda yapılması ve üretimin talepteki gelişmelere göre yönlendirilmesi öngörüldü. Yayımlandığı tarihte (18 haziran 1983) yürürlüğe giren kanun, izin alınmadan yeni fındık bahçesi kurulamayacağını, varolan fındık bahçelerinin izin alınmadan yenilenemeyeceğini hükme bağladı, buna aykırı davranışlar hakkındaki yaptırımları belirledi. Kanunun belirlediğine göre fındık, ülke ekonomisi bakımından daha yararlı tarım ürünlerinin üretilemeyeceği alanlarda üretilir; kanunun üçüncü maddesinde belirtildiği üzre, var olan fındık bahçeleri için beyanname verme süresi dolduktan iki yıl sonra gerekli incelemeler ve kontroller yapılarak fındık bahçelerinin yerleri ve yüzölçümleri saptanır, sahiplerine Fındık Üreticisi Belgesi verilir. Ülke ekonomisi açısından daha yararlı bir ürün yetiştirmesi Tarım ve Orman Bakanlığı'nca önerilen fındık bahçesi sahiplerine, -bahçe 18 haziran 1983'te varolmak ve Bakanlar Kurulu'nca belirlenen alanlar dışında bulunmak, ayrıca üçüncü madde uyarınca beyanname vermiş olmak koşuluyla- Tarım ve Orman Bakanlığı ile Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nca kredi ve teknik yardım sağlanır.

Türkiye'de fındık ağacı sayısı 1973'te 200 milyon, 1974'te 214 milyon, 1975'te 218 milyon, 1976'da 223 milyon. 1977'de 225 milyon, 1978'de 230 milyon, 1979'da 245 milyon, 1980'de 247 milyon, 1981'de 245 milyon idi.

Kuru kabuklu ağırlık üzerinden üretimin yıllara dağılışı şöyle oldu: 1973'te 250 900 t, 1974'te 244 000 t, 1975'te 317 000 t, 1976'da 245 000 t, 1977'de 290 000 t, 1978'de 310 000 t, 1979'da 300 000 t, 1980'de 250 000 t, 1981'de 350 000 t. Türkiye'nin en çok fındık üreten üç ilinde ise 1980 istatistiklerine göre ağaç sayısı ve üretim şöyleydi: Giresun'da 78 130 800 meyve veren yaşta, 5 870 200 meyve vermeyen yaşta olmak üzere toplam 84 001 000 ağaç, 55 129 t fındık; Ordu'da, 67 292 900 meyve veren yaşta, 6 332 000 meyve vermeyen yaşta olmak üzere toplam 73 624 900 ağaç, 67 190 t fındık; Trabzon'da, 35 159 335 meyve veren yaşta, 1 271 650 meyve vermeyen yaşta olmak üzere toplam 36 430 985 ağaç, 28 188 t fındık.

Üretilen fındığın 1979'da 7 385 tonu, 1980'de 3 433 tonu, 1981'de 12 908 tonu yabancı ülkelere satılarak 1979'da 10 301 291 dolar, 1980'de 5 980 892 dolar, 1981'de 25 802 624 dolar gelir sağlandı. (M)

***FINDIKLI,** Rize ilinde ilçe. — 15 773 nüf., 17 köy. İlçe merkezi 5 463 nüf. (1980). [M]

***FIRAT** (Hilmi), türk amirali ve devlet adamı. — 1977'de Deniz Kuvvetleri Komutanlığını Bülend Ulusu'ya devretti. 1978'de Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu üyesi oldu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla bu görevi sona erdi. (M)

***FIRATLI** (Nezih), türk arkeologu ve müzecisi. — (öl. İstanbul 1979). Ölümünden az önce (1978) İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürü oldu. (M)

***Fırat Üniversitesi.** — Yüksek öğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca Fırat Üniversitesi'nde de bazı değişiklikler yapıldı. Daha önce var olan Tıp ve Veteriner fakülteleri varlıklarını korudu. Fen Fakültesi'yle Edebiyat Fakültesi birleştirilerek Fen-Edebiyat Fakültesi oluşturuldu. Teknik Eğitim Fakültesi, rektörlüğe bağlı olarak yeni kuruldu. Elazığ Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürüldü ve Mühendislik Fakültesi adını aldı. Rektörlüğe bağlı olarak Fen Bilimleri, Sosyal Bilimleri adında 3 yeni enstitü kuruldu. Balıkçılık Fakültesi, Su Ürünleri Yüksekokulu adıyla yüksek okula dönüştürüldü ve rektörlüğe bağlandı. Rektörlüğe bağlı olarak Tunceli Meslek Yüksekokulu ve Bingöl Meslek Yüksekokulu yeni kuruldu. Böylece üniversitede son değişikliklerden sonra 5 fakülte, 3 enstitü, 3 yüksekokul yer aldı. Fırat Üniversitesi'nde 1982-1983 öğretim yılında 8'i profesör, 22'si doçent, 15'i yardımcı doçent, 221'i uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 266 öğretim elemanı 1 966'sı erkek 337'si kız olmak üzere toplam 2 303 öğrenci bulunuyordu. (M)

FİALKA (Ladislav), çekoslovak mim sanatçısı (Prag 1931). Bale öğrenimi gördükten sonra pandomime yöneldi ve 1958'den sonra, Marcel Marceau'nun çizgisindeki Tırabzan Üstü Tiyatrosu'nu yönetti. Bu tiyatro Deburau ve Charlie Chaplin etkisindeydi. *Tırabzanlar Üstünde Pandomim* (1959), *İncelemeler* (1960), *Prag İçin Dokuz At* (1960), tarihsel konularda, çok açık ve saf bir anlatımla sergilediği oyunlardır. *Yol,* beyaz mim türündedir. 1965'de yarattığı *Deliler* adlı oyun İncil, Ovidius, Shakespeare ve Kafka'dan esinlenir. Koreograf olarak tiyatro gösterilerine de katıldı. Pandomimler üzerine kısa metrajlı filmler yaptı. (L)

***FİANARANTSOA,** Madagaskar'da kent

Foto. X; N. Küllahçı (MEYDAN)

ve il merkezi. — 73 000 nüf. Besin sanayii.

— *Fianarantsoa ili,* 102 373 km², 2 100 000 nüf. (L)

***Fiat** (*Fabrica İtaliana Automobili Torino*), italyan sanayi şirketi. — 1979'da otomobil yapımına ilişkin faaliyetler Fiat Auto S.p.A. şirketinde toplandı. Holding bugün 700 bağlı kuruluşu bünyesinde toplamış durumdadır: Otomobil, tarım makinaları, sanayi taşıtları, demir-çelik, takım tezgâhları, demiryolu malzemeleri, inşaat makinaları, turizm, vb. (L)

FICHTE (Hubert), alman yazarı (Perleberg, Brandenburg 1935). ***Öksüzler Yurdu*** (1965) adlı kitabından sonra, Hamburg hippilerinin yaşantısını anlatan ve olayların büyüleyici bir tekdüzelikte sıralandığı *Palet*'i (1968) kaleme aldı. Son olarak, eşcinsellik üzerine bir roman-deneme yazdı: *Erinlik* (1974). [L]

***FİELD** (John GREENFİLD, **John** - denir), ingiliz dansçısı ve bale eğitmeni. — 1975' de Royal Academy of Dansing'e yönetici oldu. 1979'da Londra Festival Balesi'ne yönetici olarak atandı. (L)

***Fields Madalyası,** matematik alanında önem taşıyan çalışmaları değerlendirmek için verilen madalya. — Kuruldüğu yıldan beri kazananlar şunlardır:

1936 (Oslo): L. Ahlfors ve J. Douglas.

1950 (Cambridge, Mass): A. Selberg ve L. Schwartz.

1954 (Amsterdam): K. Kodaira ve J. P. Serre.

1958 (Edinburg): K. F. Roth ve R. Thom

1962 (Stockholm): L. Hörmander ve J. W. Milnor.

1966 (Moskova): M. F. Atiyah, P. J. Cohen, A. Grothendieck, S. Smale.

1970 (Nice): A. Baker, Hironaka Hensuke, S. Novikov, J. G. Thompson.

1974 (Vancouver): E. Bombieri, D. Mumford.

1978 (Helsinki): P. Deligne, C. Fettermann, D. Quillen, E. A. Margoulis.

1982 (Varşova): A. Connes, W. P. Thurston, Shing Tung-Yan. (L)

***FİERLİNGER** (Zdenek), çekoslovak siyaset adamı. — (öl. Prag 1976). [L]

***Figaro** (LE), Fransa'da çıkan günlük gazete. — 1965'te yayın yönetmeni P. Brisson'un ölümü üzerine gazeteyi Prouvost - Beghin grubu satın aldı. 1975 temmuzunda J. Prouvost'un gazeteyi R. Hersant'a satması, pek çok gazetecinin ayrılmasına yol açan bir bunalım yarattı. Aynı yayın grubu le Figaro Magazine (ekim 1978'den beri) ve Madame Figaro'yu da (1980'den beri) çıkarmaktadır. (L)

FİGUEİREDO (Joao Baptista), brezilyalı general ve devlet adamı (Rio de Janeiro 1921). 15 ekim 1978'de cumhurbaşkanı seçildi; 15 mart 1979'da göreve başladı. Ağustos 1979'da genel af çıkardı. Siyasal partiler yasasını ve valilerin doğrudan seçilmesini öngören yasa taslağını çıkararak demokratik bir süreç başlattıysa da, yine de ciddi bir toplumsal denetim uyguladı (Sao Paulo metal işçilerinin grevi, mayıs 1980'de kırıldı). [L]

***FİGÜRATİF** i. — ANSİKL. Çağdaş santl. Resim ve heykelde figüratif anlayış, 1964'te tümüyle «pop-art»a ayrılan ve R. Rauschenberg*'e «büyük ödül» kazandıran Venedik Bienali sergisinde ve özellikle de 1972'de «hiperrealizm»i (fotorealizm de denir) tüm yönleriyle tanıtan «Documenta 5» sergisiyle Kassel'de (B. Almanya) yeniden ön plana çıktı.

resim

● *«Hiperrealizm»in katkısı.* Hiperrealizm, kuramsal bir görüşe dayanmayan, estetik ya da ideolojik bir yoruma pop-art kadar bile ilgi duymayan bir akım olarak ortaya çıktı. Amacı her şeyden önce «göstermek» ti. Her sanatçı, gündelik çevrenin sınırlı olanaklarından (vitrinler, ışıklı tabelalar, motosikletler, vb). yararlandı; duygusal ve kültürel yorumlardan yoksun, açık - seçik, anlaşılması kolay bir resim anlayışına ulaştı. Ancak bazı ressamlar bu fotoğraf gerçekçiliğinden çok çabuk uzaklaştılar (John Clem Clarke, Richard Artschwager [doğ. 1924], Malcolm Morley [doğ. 1931]). Buna karşılık diğer ülkelerden akımı benimseyen birçok ressam ortaya çıktı: Fransa'dan Claude Yvel (doğ. 1930), Jean - Olivier Hucleux (doğ. 1923), Raffray (doğ. 1925); İsviçre'den Margrit Jaeggli (doğ. 1941) ve Frantz Gertsch (doğ. 1930); İsveç'ten Ola Billgren (doğ. 1940) ve B. Böckman (doğ. 1936); Şili'den Claudio Bravo (doğ. 1936); Almanya'dan Miriam Munsky (doğ. 1943) ve Jorge Stever (doğ. 1940); Macaristan'dan Tibor Csernus (doğ. 1927); Avusturya'dan Alfred Hofkunst (doğ. 1942); vb.

İlk şaşkınlık etikisi geçtikten sonra akımın yaygınlığının sınırlı kalacağı izlenimi doğdu. Diğer adlar arasında Domenico Gnoli*, David Honckney* (doğ. 1937) [özellikle çizdiği portrelerle] ve Giorgio Morandi (1890-1964) yer aldı. Sonuç olarak bu ressamlarla gerçekçi anlatımın akademik eğilimlerle zedelendiği türlere (portreler, natürmort, çeşitli manzara resimleri) geri dönüş başladı.

Bu yeni gelişme, öte yandan, plastik sanatların iki ayrı alanı arasındaki geçiş esnekliğini artırdı. Bunlardan biri gerçek anlamıyla sanat yapan kesim, diğeri haksız yere küçümsenen reklam ve kitap resmi uzmanlarıydı. Sanatında olgunluğa ancak yaşamının sonunda ulaşabilen profesyonel grafiker Richard Lindner*, Saul Steinberg (doğ. 1914), Jean - Michel Folon* ve özellikle James Rosenquist*'in temsilcisi olduğu amerikalı sanatçılar figüratif resim anlayışını genişletip zenginleştirdiler. Müzeler, karikatüristlerin, kitap ressamlarının, çizgi-roman yaratıcılarının ve özellikle de afiş sanatçılarının çalışmalarını (ABD ve Polonya'nın dikkate değer ürünlerine öncelik vererek) gitgide daha çok sayıda sergilemeye başladılar. 1976'da Venedik Bienali'nde Roman Cieslewicz*, Paul Davis (doğ. 1938, Milton Glaser*, Tadanori Yokoo (doğ. 1939) ve Richard Hess (doğ. 1939) gibi sanatçılara ayrılan bir sergi açıldı. Kitle iletişim araçları için üretilmiş bütün bu çalışmalardan sanatçılar zaten geniş biçimde yararlanmışlar, darmadağınık ve parçalanmış biçimlere ulaşanların (Mimmo Rotella* ve yeni gerçekçi afişçiler gibi) yanı sıra, sık sık «çok kötü zevkli ve saldırgan» bulunan öğelere yönelenler de çıkmıştı (Mel Ramos [doğ. 1935]).

● *Fotoğraftan yararlanma.* Gerçekliği kurgusal biçimde ama saptırmadan yansıtan ressamların yanı sıra birçoğu da çalışmalarını çekilmiş fotoğraflar ya da hazırlanmış desenlerden hareketle sürdürdü. Andy Warhol* ve Robert Rauschenberg* ipek baskı tekniğiyle bir şekli başka bir madde üzerine geçirerek çalıştılar. Episkop ve diyaskop, bu ressamlara fotoğraf klişelerini tuval üzerine yansıtma olanağı verdi. Amaçları taklit değil, resim sanatına en beklenmedik biçimsel yenilikleri getirmekti: Çerçeve değişiklikleri, nesnenin çok yakın ve dengesiz çizimleri, dikkatin bir ayrıntı üzerinde toplanması, vb. Birçoğu, fotomontörlerin ve reklam ressamlarının kullandıkları «détourage» (nesnenin çevre çizgilerinin yok edilmesi) tekniğini uyguladılar; bu sayede aynı biçimde işlenmiş diğer çalışmalardan yararlanma olanağı elde ettiler. Ayrıca karıştırma (hybridation), iç içe geçirme (télescopage), bindirme (surimpression) işlemlerine ve başka çarpıcı biçim değişikliklerine (germe, kısaltma, kaydırma) yöneldiler.

Başlangıçtaki fotoğraf öğelerinin belirginliği ya sonuna dek korundu ya da tersine resimsel dönüşüm tam olarak gerçekleşti. Her iki biçimde de tümüyle farklı bir figüratif anlatımda bütünleşme söz konusuydu. Amaçlarıysa çoğu zaman toplumsal eleştiri ya da alaydı.

Sanatçıların gitgide ilgisini çeken bir ana kaynak tipi de sanat yapıtlarının kopyaları oldu. 1978'de Duisburg'da açılan bir sergi özel olarak «La Joconde» çeşitlemelerine ayrıldı. (Duchamp ve Malevitch'den günümüze dek). 1978'de ABD'de açılan «Art about Art» (Sanat İçin Sanat) ve 1979'da Hannover'de açılan «Nachbilder» (Kopya Resim) sergilerinde tabloya bakarak tablo yapma pratiği gözler önüne serildi. Roy Lichtenstein* ve Larry Rivers* Red Grooms (ABD, doğ. 1937), Erro* (Gudmundsson Ferro, Jiri Kolar* John Clem Clarke (ABD, doğ. 1937), George Deem (ABD, doğ. 1932) gibi birbirinden farklı ressamların yapıtları bu tür çalışmaların başlıca örnekleri oldular.

Fotoğraf, doğanın ya da kültürel bir olgunun dolaysız yansıtıcısı olmakla kalmadı. Bazı öncü araştırmalarda, figüratif sanata yeni bir alan açarak önemli rol oynadı. Doğal bozulmalara terkedilmiş bir ara-yapıtın ana kaynağı olmayı sürdürdüğünde (Christo* [Christo Javacheff] ve land-art), yalnızca bir konu ya da olayın evrelerini oluşturduğunda tam anlamıyla belgesel bir rol de oynadı. Anlamlı bölümler halinde düzenlenebilme ve zamanla uzayı istediği gibi kullanabilme üstünlükleriyle de sayısız genç sanatçı için fırça ve kalem gibi bir yaratım aracı oldu. Fotoğraf klişesi, genellikle ve öyle istendiği için basit ve gri bir görüntü verir; ama son zamanlarda bu alanda renk ve büyük boyut kullanımı dikkati çekti: Jan Dibbets (Hollanda, doğ. 1941), Dennis Oppenheim* Christian Boltanski* (Fransa, doğ. 1944), Bill Beckley (ABD, doğ. 1946), Ger Dekkers (Hollanda, doğ. 1929). Fotoğraftan yararlanılarak ortaya konan anlatım biçimleri sonsuzdur. Anlatı türüne değgin edebi yapıtları süsleyen biçimler (Jean Le Gac [Fransa, doğ. 1936], Peter Hutchinson [İngiltere, doğ. 1930], Jochen Gerz [Almanya, doğ. 1940]), tiplendirme anketi ya da bilimsel incelemelere eşlik eden çalışmalar (Bernd ve Hilla Becher [Almanya], Paul - Armand Gette [Fransa, doğ. 1927], Roy Adzak [İngiltere, doğ. 1927]), manzaralara insan biçimleri katma çalışmaları (Leisgen'ler [Almanya, doğ. 1940-1944]), birkaç fotoğraf klişenin kullanımıyla elde edilen resimsel biçimler (Michele Zaza [İtalya, doğ. 1948], Duane Michals [ABD, doğ. 1932], Sigudur Gudmundsson [İzlanda, doğ. 1942], Krim'ler [ABD, doğ. 1943], Urs Lüthi [İsviçre, doğ. 1947]) gibi. Bütün bu ürünlerin kavramsal söylemin ötesinde özgün bir çekicilikleri de vardır ve bu, kullanılan araçlara bağlıdır. Bu alanda fotoğraf, yalnızca sanatçıların söylemini güçlendiren bir araç olmalı, ama başlıbaşına bir amaç olarak ortaya çıkmamalıdır. Özellikle Pistoletto* ya da Michael Snow (Kanada, doğ. 1929) gibi bazı sanatçılar, değişik canlandırma yöntemleri arasında bu fotoğraf - resim ilişkisini alabildiğine savundular. Öte yandan Arnulf Rainer (Avusturya, doğ. 1929) ve Annette Messager (Fransa, doğ. 1943) gibi ressamlarsa, saldırgan ve zararlı bir duruma gelen bu grafik anlayışa ve yüz klişeleri kullanılmasına karşı çıktılar.

Aşırı belirgin figüratif resmin gerekleri, sanatçıları mesleğin güçlükleriyle yeniden mücadele etmeye yöneltti. Uzun süredir yüzüstü bırakılmış pastel gibi tüm resim tekniklerine genel ve anlamlı bir dönüş görüldü. Öte yandan «photoréalisme»in doğruluğu, ölçülü ve kesin bir uygulama gerektirdi: Fotoğrafın ya da kaynak resmin tuval üzerine ince elenip sık dokunarak geçirilmesi, işlenmemiş bölümleri korumak için filtreler kullanılması, basınçla renk püskürtme tekniği, vb. Bu arada birçok ressam yoğun renk karıştırma zevkini ve madde etkisini yitirmedi. Paul Rebeyrolle*, büyük «manzara» resimlerinde Avrupa'nın en dev tuval boyutlarını kullandı (Paris, Grand Palais, 1979). Basitleştirilmiş, armacı nitelikteki figüratif resim, ilkellik ve beceriksizlikten başka bir şey gerektirmeyen bir meslek olarak A.R. Penck adıyla çalışan Ralph Winkler'de (Demokratik Almanya, doğ. 1939) ya da George Baselitz'de (doğ. 1938) görüldü. Diğer bazı ressamlar da kalın boya tabakaları ve koyu renkleri yeniden kullanmaya ve inceden inceye işlemeye başladılar. Çok çalışılmış izlenimi bırakan bu yapıtlar aslında büyük bir ustalık gizliyorlardı. Bu sanatçılar önceki yapıtlarının hiç de düşündürtmediği şaşırtıcı düzeylere vardılar. Örneğin Gérard Gasiorowski (doğ. 1930), Paul Thek (doğ. 1933), Martial Raysseé (doğ. 1936) ve Malcolm Morley (doğ. 1931) bunlar arasındaydı. Aynı ressamlarda, kusursuz bir gerçeğe benzetmenin doğurduğu kaçınılmaz gönül hoşnutluğunun yanı sıra, «iyi meslek»e geri dönüş olayına karşı anlaşılabilir kızgınlıktan doğan bir tepki de vardı (ABD'de, 1978'de.

William Copley'in adı çerçevesinde «Bad Painting» [Kötü Resim] gibi anlamlı bir ad altında açılan sergi, hiç de aynı düzeyde olmayan ürünler ortaya çıkardı).

heykel

Bu alanda figüratif anlayış, çeşitli ve kimi kez umulmadık maddelere başvurdu: Alçı ve esnekleştirilmiş kumaşlar (George Segal*, Claes Oldenburg*), siluetler halinde oyulmuş tahtalar Mario Ceroli*, şasiler üzerine gerilmiş tuvaller (Pino Pascali*, kağıt keskisiyle kesilmiş afişler (Pavlos*'un ağaç ve natürmortları), lehimlenmiş saçlar (Lalanne'ın gladyatörleri) ve özellikle cam elyafı ve çeşitli sentetik reçineler. Uzun zamandır yalnızca anma amaçlarıyla yapılan doğal büyüklükteki insan şekilleri, heykel sanatında yeniden doğdu. Bu patlama, genellikle ileri bir çokrenkliliği, kimi zaman da barok dinsel sanattan bu yana unutulmuş olan gerçekçiliği birlikte getirdi. Ancak seçilen biçimler çok değişikti: Ya «photoréaliste» resim anlayışı içinde, giysi ve aksesuar kalıplarıyla birlikte modele mutlak bir bağlılık (Duane Hanson, doğ. 1925) ya da canlı model yerine toplu insan heykellerine Edward Kienholz* ve gerçeküstü mankenlere (Kudo Tetsumi, doğ, 1935) yaklaşan insan betimlemeleri. Bu aşırı uçlar arasında sonsuz sayıda değişik uygulama yer aldı: Saskia de Boer (Hollanda, doğ. 1945), Siegfried Neueunhausen (Almanya, doğ. 1931), Giuliano Vangi (İtalya, F. Bodini (İtalya, doğ. 1933), Marisol Escobar (ABD, doğ. 1930), Frank Gallo (ABD, doğ. 1933), Kurt Stenwert (Avusturya, doğ. 1920), Paul Von Hoeydonck (Belçika, doğ. 1925), Nicolas Monroe (İngiltere, doğ. 1936), Ludmilla Seefried Matejkova (Çekoslovakya, doğ. 1938).

Öteki beklenmedik yönelimler arkeoloji - kurgu maketleridir. Kömürkalem çalışmalarında Anne ve Patrick Poirier (Fransa, doğ. 1941 ve 1942), toprakta Simonds grubu (ABD, doğ. 1945), dikkati çekti. Costas Tsoclis'in (Yunanistan, doğ. 1930) göz aldatıcı sandık biçimleri, Ivor Abrahams'ın (İngiltere, doğ. 1935) bitkileri, Hans Peter Reuter'in (Almanya, doğ. 1942) kendi resimlerinden hareketle gerçekleştirdiği daha tutku dolu bir teknik olan «Raum-Objekt», ya da Samuel Buri'nin (İsviçre, doğ. 1935) insanlı, hatta çağlayanlı peyzajları, nihayet Jean Tinguely'nin bir ormanda son yıllarda yaptığı dev büst de bu alandaki ilginç yapıtlar arasında yer aldı. Heykel giderek çevreye açıldı ve seyirciyi de içine aldı. Diğer bir bölüm heykeltraş 1977'de Documenta'da özel bir yer verilen «desing-fiction» (tasarım-kurgu) türünde çalışmalar yaptı. Tatline'in uçağı «Letatline» bu tür aygıt çalışmalarının atası olarak kabul edilir. Ponomarenko'nun (Belçika, doğ. 1940) güdülebilir nitelikteki olağanüstü yapıtı «Aeromodeler» Documenta 5'te sunuldu. Otomobil üzerine çeşitlemelere de sık rastlandı; bunlar genellikle «dragster»lerden esinlenerek gerçekleştirildi: Gianni Piacentino (İtalya, doğ. 1945), Don Potts (ABD, doğ. 1936), Hans Salentin (Almanya, doğ. 1925), Dean Davis (ABD, doğ. 1942), Dicks Earnes (ABD, doğ. 1945) ve ikinci derecede de Ernesto Trova (İtalya, doğ. 1927) ve Hans Hollein (Avusturya, doğ. 1934).

güncel akımlar

Çağdaş figüratif sanat alanında ürün verenlerin çokluğu karşısında bir adlar dizini (bir özetleme ya da ödül listesi) çıkarmak mümkün değildir. Kısaca gözden geçirerek de ancak uluslararası düzeyde birkaç anlamlı «yöresel» örnek belirtilebilir.

● *Fransa.* «Gündelik Mitolojiler» (1964) ve «Gündemdeki Dünya» (ARC, 1967) adlı sergiler, Jeune Peinture* (Genç Resim) hareketinin etkinliği (nisan 1968), resmin ilerlemiş kullanımına dayalı bir figüratif anlayış geliştirdi: Lucio Fanti (doğ. 1945), Gérard Fromanger (doğ. 1939), Vladimir Veliçkoviç (doğ. 1935), Malassis kooperatifi*.

Belli tarihsel olaylardan esinlenmeler olağan hale geldi (örneğin Alain Jouffroy'nın Topino Lebrun üzerine sergisi; Paris, MNAM, 1977), Panique grubu sert alaycı çalışmalarına devam etti: Olivier Olivier (doğ. 1931), Roland Topor* (doğ. 1938), Christian Zeimert (doğ. 1934). Öte yandan genç sanatçılar, izlenimcilerin ve Cézanne'ın ötesinde, klasik ya da romantik resmi yeniden canlandırdılar (C.D. Friedrich'in yeniden keşfi). Bu «précézannisme» (Cézanne önceciliği) akımı özellikle Ivan Theimer (doğ. 1944), Denis Rivière (doğ. 1945), Hubert Munier (doğ. 1948) gibi sanatçıların peyzajlarıyla önem kazandı. Jean Clair, bu akımı, 1976'da Paris'te, 1979'da da Brüksel'de, çeşitli ülkelerden sanatçıların yapıtlarıyla «Nouvelle Subjectivité» (Yeni Öznellik) adı altında tanıttı.

● *İspanya.* Edouardo Arroyo (doğ. 1937), Equipo Cronica*, Rafael Canogar, Juan Genovés gibi sanatçılar çalışmalarıyla büyük ilgi gördüler. Onların güdümlü sanatına ve uluslararası başarılarına karşıt olarak insanları ve nesneleri hüzün dolu kadercilikle yansıtan bir gerçekçi akım türü gelişti: Isabel Quintanilla (doğ. 1938), Maria Moreno (doğ. 1933), D. Quintero (doğ. 1949). Bazı sanatçılar heykelde tahtayı yeğlediler ve düşüncelerini genellikle çok renkli çalışmalarla ortaya koydular: Antonio Lopez - Garcia (doğ. 1932), Francisco Lopez (doğ. 1940), J. Hernandez (doğ. 1930). Bu sanatçıların tümü de dikkate değer birer desinatördür.

● *Federal Almanya.* Dieter Asmus (doğ. 1939), Nikolaus Störtenbecker (doğ. 1940) ve Peter Nagel'den (doğ. 1941) oluşan Zebra grubu ve son yılların önemli heykeltraşlarından Christa ve Karl Biederbick Tewes (doğ. 1940 ve 1934) katı çizgili, kaba, ve şematik biçimler içinde özgün ürünler yarattılar. Bu eğilim, 1920'lerin öncelerinden, özellikle de Otto Dix* ve George Grosz' dan esinlenen birçok ressamda görüldü. Bu sanatçılar da Dix ve Grosz gibi biçimsel çarpıtmalardan yararlandılar, karikatüre yakın, tuhaf, güldürücü bir biçem benimsediler. 1978'de Londra'da, Nash House, bu akımı Ugly Realism (Çirkin Gerçekçilik) nitelemesiyle tanıttı: Peter Sorge (doğ. 1937), Wolfgang Petrick (doğ. 1939), Johannes Grützke, Hans Jürgen Diehl (doğ. 1940), H. Albert (doğ. 1937), V. Baehr (doğ. 1938), Klaus Vogelgesang (doğ. 1945). Gerhand Richter* (doğ. 1932) ise bütün bu gürültüden uzakta, gerçekliğin resimsel yorumlarını bitmez tükenmez örneklerle sürdürdüler. (L)

***FİJİ,** Okyanusya'da ada devleti. — 610 000 nüf. Fiji takımadalarının ekonomik ve siyasal yaşamına, toprakların yüzde 83'üne sahip olan fijililer (nüfusun yüzde 44'ü) ile bütün hizmetler kesimini ellerinde tutan hint asıllılar (toplam nüfusun yüzde 50'si) arasındaki etnik sürtüşme egemendir. Adanın 1970'de bağımsızlığını kazanmasından ve Birleşmiş Milletler'e üye olmasından sonra ilk seçimler 1972'de yapıldı. İktidara gelen İttifak Partisi (fijili) 1976 seçimlerinde çoğunluğu sağlayamadı. Başbakan Sir Kamisese Mara istifa etti ama hiçbir partinin iktidarı alacak çoğunluğu sağlayamaması ve ülkenin kargaşa ortamına sürüklenmesi üzerine İngiltere kraliçesi Elizabeth II adına ülkeyi yöneten genel vali Sir George Caboban, Mara'yı tekrar başbakan atadı. Hem 1977 eylülünde yapılan seçimleri, hem 1982 seçimlerini kazanan İttifak Partisi ülkede istikrarı sağladı.

Fiji, küçük bir ülke olmasına rağmen gerek güney Pasifik'te, gerek dünyanın çeşitli bölgelerinde aktif rol aldı. Lübnan' daki BM Barış Gücüne 500, Zimbabwe'deki 1 500 asker gönderdi (1978 ve 1979). Ayrıca ülkedeki Güney Pasifik Üniversitesi Tıp fakültesi, Fiji'yi civar adaların kültür merkezi haline getirdi.

Mart 1979'da Meli siklonunun etki alanında kalan adalarda 52 kişi öldü. Binlerce kişi evsiz kaldı.

Dünyanın tanınmış turistik merkezlerinden biri olmanın yanı sıra Pasifik'teki stratejik önemi nedeniyle de Fiji'ye yönelik uluslararası işbirliği ve yardım gelişerek sürmektedir. (LM)

***FİLDİŞİ KIYISI,** Atlantik kıyısında, batı Afrika devleti. — 7 610 000 nüf.

TARİH

Félix Houphouët - Boigny'nin başkanlığında (ülkenin bağımsızlığına kavuşmasından beri iktidardadır), istikrar, ekonomik refah, Batı ile yakın ilişkiler ülkenin genel durumunun belirleyici özellikleridir.

Siyasal yaşamda yirmi yıl boyunca ciddi bir karışıklık görülmedi. 1957 - 1977 arasında Fildişi Kıyısı'nda, işbaşında kalma süreleri ortalama iki yıl olan on bir hükümet değişti. Hükümet değişikliklerinin en önemlilerinden biri 1974 temmuzunda ordunun hükümete katılmasıyla sonuçlandı (iki yüksek rütbeli subay hükümete devlet bakanı olarak girdi); diğeri ise 1977 temmuzunda gerçekleşti. Bu son değişiklikle, beşi on yıldır koltuğunu koruyan toplam dokuz bakan hükümetten uzaklaştırıldı. Bu bakanlar arasında, her zaman siyasal yaşamın ön sıralarında bulunmuş kişiler de yer aldı: Tüm uluslararası kuruluşlarda tanınan Henri Konan Bedié (ekonomi ve mali işler) Mohammed T. Diawara (planlama), Abdoulaye Sawadogo (tarım) ve Arsène Usker Assouan (dışişleri), Tek aday olan Houphouët - Goigny, özellikle 1970 ve 1975'te, geçerli oyların yüzde 99'unu alarak kesintisiz biçimde başkanlığa seçildi.

1975 mayısında yapılan önemli bir anaya-

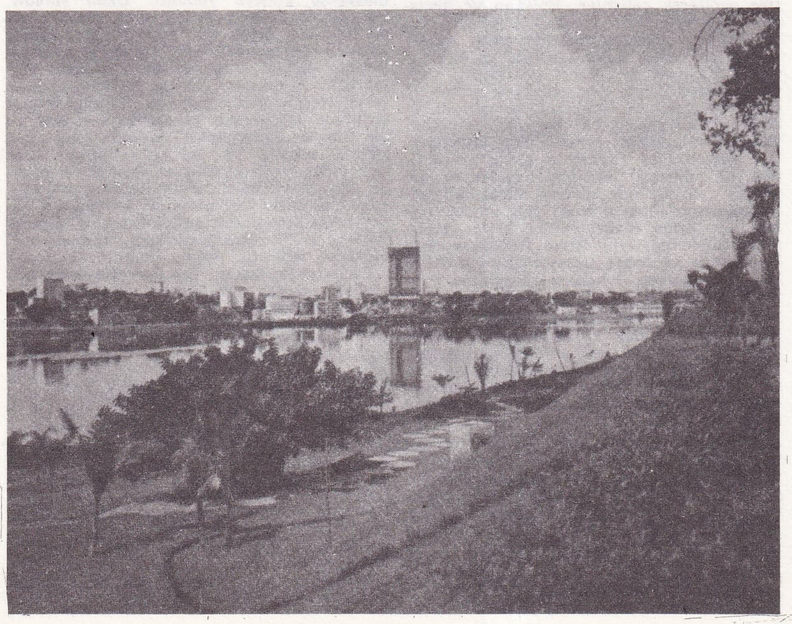

FILDIŞI KIYISI'nın modern başkenti Abidjan

Foto. Candelier/Brumaire/C.E.D.R.I. (LAROUSSE)

sa reformuyla meclis başkanı Philippe Yacé, başkanın yasal halefi oldu.

Bunalımın kaçınılmaz olduğu yolunda yirmi yıldır süren kehanetlere karşın, Fildişi Kıyısı, dünyanın büyüme hızı en yüksek ülkelerinden biridir. Dış ticareti her yıl önemli miktarda fazlalık verir. Ayrıca Fildişi Kıyısı, 1978'de dünyanın en büyük kakao üreticisi oldu.

Uluslararası ilişkilere gelince, Fildişi Kıyısı, bu ülkenin eski himayecisi olan Fransa, ayrıca Avrupa Ekonomik Topluluğu ve genel olarak Batı ile (ABD, Tayvan) sıkı işbirliğinin içindedir ve bu arada Sovyetler Birliği'nin Afrika'yı tehdit ettiği inancındadır. Komşularıyla birlikte (Yukarı Volta, Benin, Togo ve Nijer) 1958'de kurulan İttifak Konseyi'nin üyesidir; Senegal devlet başkanı Léopold Sedar Senghor'un 1971'de Fildişi Kıyısı'na resmi ziyaretinden beri Dakar ile Abican arasında gerçek bir eksen oluşmuştur. Ayrıca, Fildişi Kıyısı 1970' de Güney Afrika ile siyasal bir diyalog başlattı. Bu diyalogun önemli ve belirleyici gelişmeleri şunlardır: Eylül 1974'de Yamoussoukro'da yapılan Vorster, Senghor ve Houphouët-Boigny görüşmesi, Fildişi Kıyısı enformasyon bakanının 1975 eylülünde Pretoria'ya yaptığı resmi ziyaret, Güney Afrika içişleri ve enformasyon bakanının 1975 eylülünde Pretoria'ya yaptığı resmi ziyaret ve Güney Afrika içişleri ve enformasyon bakanı Connie Mulder'in 1976 martında Fildişi Kıyısı'na yaptığı resmi ziyaret.

Son gelişmeler ise şöyle özetlenebilir: Ülkenin tek siyasal partisi olan Fildişi Kıyısı Demokratik Partisi'nin ekim 1980'de yapılan yedinci kongresinde siyasi büro üyeleri 70'den 32'ye, yönetici komite üyeleri 201' den 100'e indirildi. Ulusal Sekreterlik makamı kaldırıldı ve bu makamı işgal etmekte olan Ulusal Meclis eski başkanı Philippe Yacé'nin gözden düşmüş olduğu artık kesin olarak ortaya çıkmış oldu. Devlet başkanına görevinde yardımcı olması amacıyla 9 üyeli bir Yürütme Komitesi kuruldu. Bu dönemde ayrıca bazı seçimler de yapıldı: 12 ekim 1980'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerinde, tek aday başkan Félix Houphouët-Boigny oyların yüzde 99,9'unu alarak beşinci defa ve beş yıl için yeniden devlet başkanlığına seçildi. 9 ve 23 kasım 1980'de yapılan yasama meclisi seçimlerinin birici turunda seçmenlerin yüzde 70'i oylamaya katılmadı. İkinci turdan sonra ise eski meclis üyelerinin beşte dördünün yerine yenilerinin seçildiği görüldü ve yeni meclise eski meclisten sadece 27 kişi girebildi.

25 kasım 1980'de anayasa değiştirilerek bir başkan yardımcılığı görevi ihdas edildi. 30 kasım 1980'de yapılan belediye seçimlerinde de, yasama meclisi seçimlerinde olduğu gibi, iş başında bulunanlardan pek çoğu yeniden seçilemedi. Bu arada şubat 1981' de hükümette değişiklik yapıldı; eski bakanlardan 8'i hükümete giremedi; buna karşılık hükümette 15 yeni üye yer aldı. Bu dönemde Fildişi Kıyısı'nda görülen en önemli değişikliklerden biri de ülkede şiddet olaylarına rastlanmaya başlanmasıydı. Temmuz 1980'de başkent Abican'ın kalabalık dış mahallelerinden Adjamé'de Fildişi Kıyısı Demokratik Partisi'nin alt kademelerinde yapılan bir yönetici seçiminde çıkan olaylar göstericilerle polisi karşı karşıya getirerek yirmi kadar kişinin yaralanmasıyla sonuçlandı. Öte yandan, 7 aralık 1980 günü ülkenin bağımsızlığının 20. yıldönümü törenleri sırasında başkentin banliyösü Marcory'de başkanın kortejine patlayıcı madde atıldı ve resmi açıklamada bunu «dengesiz» birinin yapmış olduğu belirtildi.

6-7 mart 1981 gecesi, Büyük Abican'daki Agban sitesi komiserliğinde, 5 tutuklu barındıracak biçimde yapılmış olan bir hücreye doldurulan 46 tutuklu havasızlıktan boğuldu. Bu polis «kusur»unun kurbanlarının birçoğu, başkentteki eşkiyalık olaylarının artması sonucu yapılan kimlik kontrolları sırasında yakalanmış olan ganalılardı Gana yetkilileri olayı protesto etti. İki ülke diplomatlarını geçici olarak geri çektiler.

Başkan Houphouët-Boigny ile başkan Limann arasında yapılan bir görüşme sonucu Fildişi Kıyısı - Gana ilişkileri normale döndü. Ama bu olay yine de, Fildişi Kıyısı'nda çalışmakta olan yapancı işçiler (ülkedeki 4 işçiden biri yabancıdır) arasında korku yarattı. Olayın ganalı göçmen işçilerde yarattığı burukluk ise birçoğunun ülkelerine dönmeleri sonucu doğurdu.

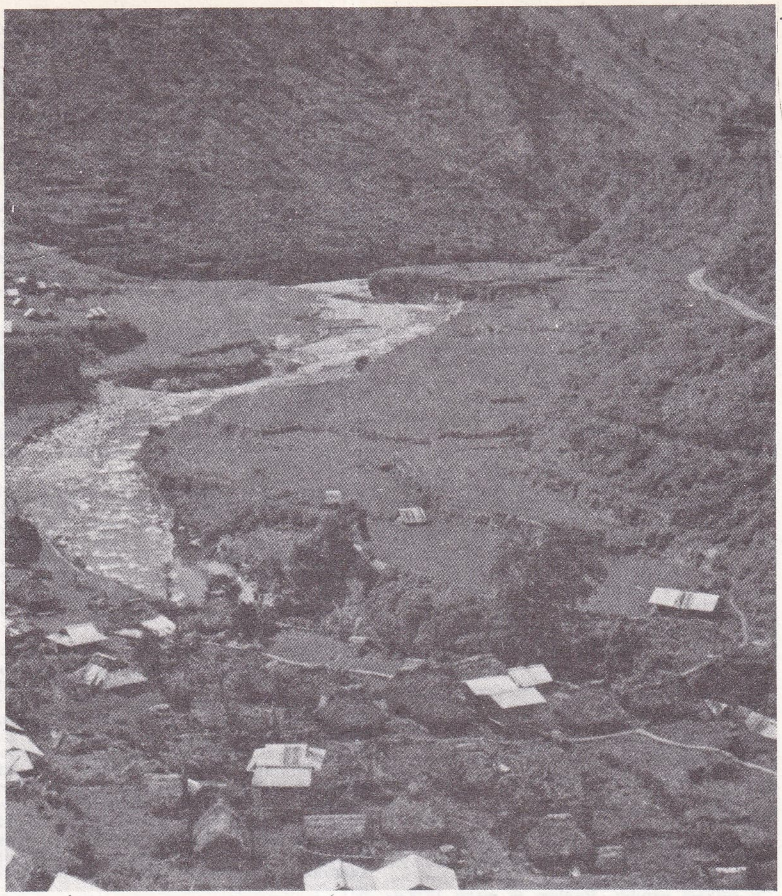

Luzon Adası'ndaki sıradağlarda, teraslanmış pirinç tarlalarıyla ağaç kulübelerden oluşan köyler

EKONOMİ

Son dönemin en önemli ekonomik gelişmesi, eylül 1980'de ilk Fildişi Kıyısı petrolünün çıkarılmasıdır. Başkent Abican'ın 70 km uzağında denizden çıkarılan bu petrol konusunda, yabancı kumpanyalar, ihtiyatlı davranarak, çıkarılacak petrolün 1,5 milyon ton dolayında olacağını öne sürdüler.

Ülkenin ödemeler dengesi güçlükle sağlanabilmektedir. Dış borçlar çoktur (dışsatım değerinin yüzde 25'i). Kamu kesiminin açığı artmaktadır. Gelirler yerinde saymaktadır. Devlet borçlarını ödeyememektedir. Gelişmenin bu birden durmasını açıklayıcı nitelikteki unsurlar arasında en başta, enerji fiyatının artışını sürdürmesi ve dış ülkelerdeki spekülasyonlar sonucu kahve ve kakao fiyatlarının düşmesi gelmektedir. Ama Fildişi Kıyısı yine de Uluslararası Para Fonu'ndan mart 1981'de 580 milyon dolar kredi almayı başardı. Nisan 1981'de ise uluslararası piyasaya Chase Manhattan Bank aracılığıyla 250 milyon dolar borçlandı.

Fildişi Kıyısı'nda kişi başına milli gelir 1980'de 1 000 dolar dolayındaydı. Yılda 7,5 milyar doları bulan GSMH'nın yüzde 25'i tarım ürünlerinden sağlanır: Kahve, palmiye yağı, kakao, pamuk, muz, ananas, pirinç, kauçuk, kasava, mısır, darı, hayvansal ürünler ,tropikal kereste. Nüfusun yüzde 78'i tarım, ancak yüzde 14'ü sanayi alanında çalışır. (L)

***FİLİBE,** (Bulgarca **Plovdiv)** Bulgaristan' da kent. — 309 000 nüf. Uluslararası fuar. Eski cami ve kiliseler. Müzeler (arkeoloji müzesi). [L]

Filipacchi Yayıncılık, 1962'de Paris - Match fotoğrafçılarından Daniel Filipacchi tarafından, gençler için *Salut les copains* ve *Jazz Magazine* ile birlikte kurulan yayın topluluğu. Filipacchi yayıncılık, *Lui, Playboy, Photo, Pariscope* gibi birçok derginin sahibi olduğu gibi haftalık *Paris - Match*'ın de sahibidir. Ayrıca 1981'den beri Hachette yayın topluluğunda hissedardır (*Elle, le Point, Confidences, Télé 7 jours, Parents* vb.). [L]

***FİLİPİNLER,** Güneydoğu Asya'da devlet. — 45 350 000 nüf.

TARİH

Sıkıyönetimin ilanından beri (1972; 1975'de uzatıldı) başkan Ferdinand Marcos'un güdümlü demokrasisi otoriter niteliğini korudu. Marcos bu arada birçok kez halkın oyuna başvurdu (1975 referandumu, ekim 1976, aralık 1977 plebisiti, nisan 1978 genel seçimleri, ocak 1980 yerel seçimleri, 1981 başkanlık seçimleri), ama ülkede devam eden olağanüstü durum, yürürlükteki seçim sistemi ve başvurulan seçim oyunları bu halk oylarının değerine sürekli olarak gölge düşürdü. Muhalefet sürekli baskı altında tutuldu; muhalefet lideri Benig no Aquino 1972 eylülünde hapsedildi ve 1977 kasımında ölüme mahkûm edildi. Fakat idam edilmedi, ABD'ye sürgüne gönderildi.

müslüman direnişi

Direniş ocakları Luzon adasının kuzeydoğusunda (Halkın Yeni Ordusu NAP'ın maocuları) ve özellikle FNLM'de (Moro ulusal kurtuluş cephesi) bir araya gelerek özerklik isteyen müslümanların çok olduğu güney bölgesinde (Mindanao, Basilan, Palauan, Sulu adaları) varlığını sürdürdü. Nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu oluşturan müslüman filipinliler ülke yaşamında güçlerine oranla temsil edilmemekte, önemli mevkilere sadece küçük bir seçkin azınlık geçebilmektedir. Üstelik başkan Ramon Magsaysay yönetimi vaktiyle Huklar'ı gü-

Foto. G. Boutin/Atlas (LAROUSSE)

neye yerleştirmişti ve kuzeyin aşırı kalabalık tarım bölgelerinde yaşayan hıristiyanları bu bölgeye göçmeye teşvik etmekteydi. Dolayısıyla, artan sayıları nedeniyle, hıristiyanlar her alanda, müslümanların zararına olarak, en iyi mevkileri ele geçirdiler.

İki topluluk arasındaki sürtüşmeler, sıkıyönetimin ilanından sonra daha da arttı. Şiddetli çatışmalar ayrılıkçı müslüman örgütleri hükümetle karşı karşıya getirdi. İsyancılar Balabagan'ı (ağustos 1974) işgal ettiler ve Cotabato kentini top ateşine tuttular (ocak 1975). Hükümetin hava kuvvetleri ise isyancıların Mindanao adasındaki üslerine napalm bombaları attı. 1972'den itibaren İslam Konferansı sorunu ele aldı ve filipin hükümetinden ülkenin müslüman yurttaşlarının güvenliğinin sağlanmasını istedi. 1973 martında Bingazi'de toplanan İslam Konferansı, Filipinler'e dört temsilciden (Libya, Suudi Arabistan, Senegal, Somali dışişleri bakanları) oluşan bir heyet göndermeyi kararlaştırdı.

1975'de FNLM yöneticileri ile merkezi hükümet arasındaki görüşmeler çıkmaza girdi ve yeniden başlayan çatışmalar aralık 1976'ya kadar sürdü. Bu tarihte Tripoli'de imzalanan bir ateşkes anlaşmasıyla 13 güney eyaleti için yarı özerk bir statü öngörüldü: Söz konusu anlaşmaya göre müslümanların kendi hükümet ve meclisleri, mahkemeleri ve okulları olacaktı. Ama anlaşmazlıklar son bulmadı. Başkan Marcos, ilgili 13 eyaletin sadece 5'inde çoğunlukta olan müslümanların istememesine karşın, referanduma başvurma kararı aldı. FNLM'nin katılmadığı referandum 1977 nisanında yapıldı. Anlaşmazlık çözümlenemediği için, çatışmalar yeniden başladı. 1979 mayısında Mindanao adası halkı güvenlik ve ekonomik gelişmeyi sağlamakla görevli iki bölge meclisi seçti. Ayrıca meclislerin her biri güneydeki beş eyaleti temsil edecekti.

sertleşen muhalefet

Öte yandan, ülkede kent terörizmi yeniden baş gösterdi. 22 ağustos 1980'den başlayarak, Manila'nın göbeğinde bir dizi bombalı suikast yapıldı. Bunları (6 nisan 1978'de yapılmış olan gösterilere atıfta bulunmak amacıyla) 6 Nisan Hareketi adını alan bir örgüt üstlendi.

Bu arada geleneksel muhalefet radikalleşti. 29 ağustos 1980'de *Hürriyet İçin Ulusal Pakt* içinde yeniden bir araya gelen geleneksel muhalefet, diktatörlüğe hemen son verilmesi'ni istedi. Bu topluluğun baş kişisi, 25 kasım 1977'de ölüme mahkûm edilmiş ve ABD'ye sığınmış olan eski senatör Begnino Aquino'ydu. Aquino, New York'tan, cumhurbaşkanı Marcos'a karşı sert bir kampanyaya girişti ve 23 eylül 1972'den beri yürürlükte olan sıkıyönetimin kaldırılmasını istedi.

Aynı zaman da başbakan olan devlet başkanı ise iktidara iyice sarılmıştı ve sadece, 1981 ilkbaharında olağanüstü hali kaldırmayı ve 1984'te yasama meclisi için genel seçim yapmayı vadetti.

19 ekim 1980'de, Başkan Marcos'a, Amerikan seyahat acentalarının 3 500 delegesinin katıldığı bir toplantıda (Manilla Uluslararası Konferanslar Merkezi) bir suikast yapıldı. Suikasttan kurtulan başkan, hemen, aralarında Aquino'nun da bulunduğu 10'u ABD'ye sığınmış kimseler olmak üzere 30 kişinin tutuklanmasını emretti. Ama iki ülke arasında suçluların iadesi anlaşması olmadığı için, bu isteğinin ABD ile ilgili bölümü sonuçsuz kaldı. (Aquino daha sonra, sürgünde bulunduğu ABD'den başkan Marcos'un onayıyla ülkesine dönerken, Manila havaalanında kiralık bir katil tarafından öldürüldü [ağustos 1983]).

Manila'da bir gecekondu semtinde gençler

Kent gerillası 1 ayda 40 kişi öldürdü. Bu gerilla hareketi, büyük ölçüde, sosyalist eğilimli katoliklerden oluşuyordu; bunların, komünist eğilimli *Halkın Yeni Ordusu* ve güneyli ayrılıkçı müslümanların desteğindeki ulusal kurtuluş cephesi Moro ile hiçbir ilişkisi yoktu.

Başkan Marcos, elindeki olağanüstü yetkileri kullanabilmek için, bu iki hareketin sürekli bir tehlike oluşturduğunu öne sürüyordu. Bununla birlikte, papa Jean-Paul II'nin ülkeye yapacağı ziyaretten 1 ay önce, 17 ocak 1981 günü, sıkıyönetimi kaldırmayı kararlaştırdı ve bunun sonucu olarak da askeri mahkemelerin görevlerine son verildi.

Bu nispi bir liberalizmdi. Başkan Marcos 1965'ten beri sahip olduğu olağanüstü yetkileri bırakmamıştı. Ülkeyi kararnamelerle yönetmeyi sürdürüyordu, askeri düzende bir değişiklik olmamıştı ve sıkıyönetim, hükümet kuvvetlerinin ulusal kurtuluş cephesi Moro ile savaştıkları (Filipin ordusunun mevcudunun yüzde 80'i) 11 güney ilinde uygulanıyordu.

Bu ihtiyatlı tutumun yerinde olduğu anlaşılıyordu. 12 şubatta, Moro Ulusal Kurtuluş Cephesi, Sulu takımadalarındaki küçük Pata adasında filipin silahlı kuvvetlerinin bir taburunu tümüyle yok etti. Güneydeki müslüman ayaklanması 10 yılı aşkın bir zamandan beri sürüyordu. Bu ayaklanma rejimin istikrarı bakımından ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Hareketin, Halkın Yeni Ordusu'nun gerillalarıyla bağları olması ve bir dış destekten yararlanması bu tehdidi daha da büyük duruma getiriyordu. Müslüman isyancılar 1972'den beri islam ülkelerinden yardım ve destek görmekteydiler.

Filipinler hükümeti aralık 1976'da Trablus'ta ulusal kurtuluş cephesi Moro'yla imzalanan ateşkes anlaşmasıyla, bu müdahaleyi önlemek istedi. Ama islam ülkeleri Güney Filipinler'deki din kardeşlerine büyük bir ilgi göstermeyi sürdürdüler. Ulusal kurtuluş cephesi Moro'nun lideri Trablus'a sürgüne gitti; İran'da İmam Humeyni tarafından kabul edildi ve İran Filipinler'e petrol sevkiyatını kesti.

Asi bir müslüman azınlığın varlığına rağmen Filipinler esas olarak katolik bir ülkedir. Bu nedenle, Papa'nın şubat 1981'de bu ülkeyi ziyareti özel bir önem kazandı. Muhalefet gibi, hükümet de bu olaydan kendisi için kazanç sağlamaya çalıştı. Ama Papa bu ziyaretin, kendisi için sadece, dini liderlik göreviyle ilgili olduğunu belirtti.

Ferdinand Marcos'un 16 haziran 1981'de yüzde 88,02 oy çokluğuyla yeniden devlet başkanlığına seçilmesi beklenen bir sonuçtu. Muhalefet resmi sonuçları protesto etti ve seçimin hileli olduğunu öne sürdü.

ömür boyu başkanlık

11 nisan 1981'de anayasada yapılan bir değişiklikle devlet başkanına görevinde «süresiz olarak kalabilmek» hakkı tanındı. Başkan Marcos'un yeni görev süresi mutluk içinde başlamadı; başkanın önünde çeşitli sorunlar vardı.

Her ikisi de yeraltı kuruluşu olan Filipinler Komünist Partisi ile bu partinin silahlı örgütü olan Halkın Yeni Ordusu güçlendi. Bu iki kuruluşun 10 000 kadar üyesi vardı. Bunların Luzon'un kuzey ucu ile Samar adasında bulunan şebekeleri Mindanao adasına da yayılmış durumdaydı.

Bu gerilla hareketiyle baş edebilmek için, Filipinler silahlı kuvvetleri buraya, seçme birlikleri olan «Scouts Rangers»i gönderdi. Savunma bakanı Ponce Enrile, Filipinler Komünist Partisi'nin lideri Jose Maria Sison'la pazarlık etmeye çalıştı ve isyancılar silahlarını bırakırlarsa Filipinler Komünist Partisi'ni yasallaştırmayı önerdi. Ama bir anlaşmaya varılması ihtimali azdı. Marcos'un damadı T. Manotoc'un 29 aralık 1981 ile 8 şubat 1982 arasında kaçırılması sırasında hükümet Manotoc'u kaçıranların, Halkın Yeni Ordusu'nun «canileri» olduğunun besbelli olduğunu bildirdi.

Bundan başka, güvenlikle ilgili başka sorunlar da son bulmamıştı. Özellikle, Güneydeki Müslüman ayrılıkçı hareketi devam ediyordu.

Hükümetin en büyük kaygısı, sosyal ve ekonomik sorunlardı. Sendika çevrelerinde gerginlik artıyordu (eylül ve ekim 1981 kanlı grevleri). 10 ağustos 1981'de normal mahkemeler lağvedildi ve yerlerine özel mahkemeler kuruldu. Yeni yargıçları Marcos doğrudan kendisi atadı. Muhalefete göre bu, yargı bağımsızlığının sonuydu.

16 Haziran 1981 başkanlık seçimleri

adaylar	*oy sayısı*	*oy oranı (yüzde)*
Ferdinand Marcos	18 309 360	88,02
Alejo Santos	1 716 449	8,25
Bartolome Cabangbang	749 845	3,60
Çeşitli		0,13

Kayıtlı seçmen sayısı: 25 800 000
Oy kullanan seçmen sayısı: 20 801 403 (yüzde 80,55)

EKONOMİ

Filipinler ekonomik alanda uluslararası kuruluşlara büyük ölçüde bağımlıdır. Ülkenin dış borçları çoktur: 16 milyar dolar. Bu durumun başta gelen sonuçlarından biri aşırı yoksulluk ve böyle durumlarda her zaman olduğu gibi, onun sonucu da gençlerin suç işlemelerindeki yaygınlık ve fuhuştur.

Filipinlerde, özellikle yoksul bölgelerde nüfusun önemli bir kısmı kötü beslenmektedir. Katolik kilisesine göre, iki buçuk milyon kişiye yabancı ülkelerden yiyecek yardımı yapılmaktadır. İşsizlik bütün ülkede yaygındır. 185 000 filipinli Körfez ülkelerinde (petrolcu arap ülkeleri) çalışmaktadır.

Filipinlerde kişi başına milli gelir 1980 yılında 600 dolar dolayındaydı. Yılda ancak 29 milyar doları bulan GSMH'nın yüzde 30'u tarım (pirinç, şeker, abaka, hindistancevizi, kereste) yüzde 25'i sanayiden sağlanır. Ülkede petrol çıkarılmasına yeni başlandı. Petrol dışardan, özellikle Suudi Arabistan'dan satın alınır. Dışalım (1980' de 7,2 milyar dolar) dış satımdan 1980 de 5,9 milyar dolar fazla olduğundan dış ticaret dengesi sürekli açık verir. (LM)

büyük kentler
(kenar semtleriyle birlikte)

	nüfus
Manila	1 626 000
(Kenar semtleriyle)	5 900 000
Quezon City	1 166 000
Davao	611 000
Cebu	489 000
Caloocan	471 000
Zamboduga	344 000

*FİLİSTİN, Ortadoğu'da bölge. —

EDEBİYAT

Çağdaş Arap edebiyatının temel eğilimlerinden birini (bir ideolojiye bağlanma eğilimini) kendine esin kaynağı yapacak ölçüde benimseyen Filistin edebiyatı, Arap dünyasında özgün bir yer tutmaktadır. Filistinlilere göre, İsrail devletinin varlığı, Filistin'i bölgenin doğrudan yabancı işgali altındaki son ülkesi yapmıştır. Adaletsizliğin bilincinde olan Filistinli yazar, bu bilinçlenmeyi anlatım eylemine dönüştürür. Bu noktadan hareketle, halkının atılımına yeni bir anlam kazandırmaya, halkının istemini dile getirmeye ve umudunu güçlendirmeye yönelir. Filistin edebiyatı kendisini, bir kimliğin anlatımı olarak tanımlar; ele aldığı konular, tarihin damgasını vurduğu bir deneyimden kaynaklanır: Ulusal kökenin anımsatılması; geçmişe özlem, yiti-

Foto. Frilet/Sipa (LAROUSSE)

rilen vatan, sürgün ve kopmalarla somutlanan şimdiki zamanın yerilmesi; yeniden doğuş olarak düşünülen geleceğe umut. Bu temalara edebiyatın çeşitli dallarında rastlanır, çünkü şairler, roman yazarları, dramaturglar (oyun yazarları) kendilerini benzer hedef ve önceliklere yönelten aynı mücadelede birleşmişlerdir.

Ürünlerinin -sansürden kaynaklanan- dağıtım sorunları da tüm yazarlar için geçerlidir. Bu zorluklar yazarların eserlerine de yansır; böylece akılda kalması ve iletimi daha kolay kısa yazılar ayrıcalı bir durumdadır. Şiirin başarısı da buradan gelir.

şiir

Şiirin temelinde, başlangıçta ingiliz işgalciye karşı verilen mücadele, daha sonra da siyonizme karşı yürütülen savaş yatmaktadır. 1920'de, bu savaşa katılan Hayr al-Din Bek al-Zirkli, Arap bağımsızlığını özleyen şiirler yazdığı gerekçesiyle Şam'daki Fransız mahkemeleri tarafından cezalandırıldı. Filistin'e kaçtı; orada, şiirlerinde ulusal davalarını savunan İbrahim Tukan, Abd al-Karim al- Karmi, Abd al-Rahim Mahmud' la buluştu. 1948'den itibaren sefalet, hor görülme, özlem ve bekleyiş temaları; Salma al-Hazra al-Cayyuşi, Hanna Abu Hanna, Kemal Naşir, Raşid Husayn, Mu'in Bisiso'nun dizelerinde ele alındı. 60'lı yıllarda, ulusal hareketin biçimlenmesine paralel olarak, kullanılan üslûp da pekişti: Filistin şiirinin altın çağının başlangıcı bu yıllardadır. Galile'yi terketmeyen Tafik Zayad, bu kuşağın yol göstericisi olarak görülür. Sade, fakat tükenmeyen bir umutla beslenen şiirlerinin çoğu hapishanede yazılmıştır. Bir derleme olan *Ölülerimizi Gömün ve Ayağa Kalkın* adlı eseri (1970) bu dinamik bakış açısını yansıtır.

Samih al-Kasım da sürgünü reddedenler arasındadır; şiirleri, *Avucum Kanımla Dolu* (1967) adlı kitabında görüldüğü gibi, şairin yeni insanın doğuşuna duyduğu özlemi dile getirir. Filistinli şairlerin en etkileyicisi hiç kuşkusuz Mahmud Derviş'tir. Onun şiiri, sadece vatanını yitirmenin lirik anlatımından ibaret değildir; aynı zamanda, şu derlemelerinde görüldüğü gibi, sevgi ve ölüm arasındaki sürekli bir diyalektiğin yansımasıdır: *Filistin'in Aşığı* (1966), *Sevgilim Uykusundan Uyanıyor* (1970). Ölümden sonra diriliş efsanesi, onun şiirinin özünü oluşturur. Salim Cubran ve Fadva Tukan'ın da aralarında bulunduğu bu şairler ile giderek daha da politikleşen yeni kuşak şairleri arasında bir süreklilik vardır. 1944'te Batı Şeria'da doğan Halid Abu Halid, 1977'de Lübnan savaşı üzerine bir şiir yazdı; Halid Abu Halid, bu şiirinde vatan toprağından esinlenir ve geri dönüş konusunu işler; Ahmad Dabur, mülteciler kampının günlük yaşamını betimler. May Şavir, Murid al-Barhuti, Yahya al-Badavi, Filistin şiir geleneğini sürdürür.

öykü

Çeşitli yönleriyle öykü, şiirin düzyazı biçimindeki uzantısıdır. 1960'lı yıllarda nasılsa yine öyledir ve Filistin'in yazgısının iki büyük anını gözler önüne serer: Bunlardan biri Ahmad al-İnani'nin *Bir Avuç Ülke Toprağı* (1960) adlı öyküsünün konusunu oluşturan kimlikten yoksunluk ve kimlik arayışıdır; diğeri ise Muhammed Ali Taha'nın *Yas Tutan Bir Irmak Üzerindeki Köprü* (1970) adlı eserinde betimlediği siyasal eyleme dönüştüren bilinçlenme aşamasıdır. 1948 öncesinin tanınan yazarları arasında Halil Baydas, Necati Sıdkı, Asma Tubi, Abd al-Hamid Yasın, Mahmud Sayif al-Din al-İrani'yi sayabiliriz; ancak öykünün kendisini kabul ettirmesi Samira Azzam ile Hasan Kanafani sayesinde gerçekleşmiştir. Samira Azzam (1927 - 1967), sadece filistinlilerin durumunu ele almakla yetinmemiş arap insanını ve genel olarak insanı konu almıştır. *Onları Sevdiği İçin*'de, her günkü sefaleti ve bunun mültecilerin davranışları üzerindeki etkilerini betimler; *Filistinli*'de ise çözümü kendi dışında, başka bir yerde aramanın boşuna olduğu anlatılır. Bireysel kaygıdan kolektif eyleme geçişle nitelenen filistinlinin evrimi, en iyi biçimde Hasan Kanafani tarafından tahlil edilmiştir. 1960'lı yıllarda, bu öyküler, geçmişin hatalarını hâlâ daha dokunaklı bir üslupla yerer: Sürgündeki insanın, ulusal toprağını yitirişindeki kendi sorumluluk payını tartıştığı *13 Nolu Yatağın Yazgısı* bu görüşü işler. Kanafani, daha sonra, 1965'lerde, kolektif çözüm yönünde -kendisinin en önde yer alacağı- ilk adımların atılmasından önce günlük sorunları ve konuları işlemeye yönelmiştir. *Musul'da Öldürüldü* adlı eserinde de, Filistin'in yolunu tüm arap kentlerinden geçirir. Simgesel bir varlık olan *Evli Kadın*'da, artık düşmana karşı koyan yeni *Filistinli* dünyaya gelmiştir. 1970-1980 arasındaki olaylar, öykü yazarının esin kaynağının önemli bir bölümünü oluşturur. Kara Eylül ve Tall al-Zaatar olayları Reşad Abu Şavir, Salih Abu İzba, Yahya Rabah, Yahya Yahlif tarafından işlenir. Faruk Vadı ile Hüseyin Abu Nacat'ın her zaman geleneksel biçimde ele aldıkları sürgün konusunun yanı sıra, Afnan al-Kasım, Navfah Abu-el Hica, Akram Şarum gibi yazarların evsahibi ülkelerdeki kendi öz deneyimlerini anlatan yazıları da göze çarpar. Özellikle İsrail işgalinin anlatılması, en yaygın konulardandır. Rabi-al Madhun tarafından işlenen istihdam sorunları; Halil al-Savahini' nin ortaya serdiği ödüncülük; Amil (Emile) Habibi'nin konu olarak ele aldığı beklenmedik buluşlar; gerçek laitmotifler olan baskı ve hapis; Tevfik Zayyad'ın *Sarı Yol*' da vurguladığı her şeye karşın ayakta kalmak gibi temalar bu arada sayılabilir.

Çıkış noktası olarak gerçeği alan öykü, zaman zaman onu, psikolojik çözümlemenin yetersiz kaldığı tekdüze bir anlatımla geliştirir. Bu aşamada artık romana doğru bir değişim gündeme gelir.

roman

Edebi romanın konusu filistin insanı, mülteci, vatanı bir efsane gibi gören toprağından koparılmış birey, tüfeği ölümün ve aynı zamanda özgürlüğün simgesi olarak değerlendiren yeni insandır. İshak Musa al-Huseyni ve Cemal al-Huseyni'nin yanı sıra Cabra İbrahim Cabra da ilk filistinli roman yazarları kuşağı içinde yer alır. Cabra'nın roman dalında özel bir yeri vardır. Çünkü ele aldığı kişiler tarihle olan ilişkilerini sürdürmezler, fakat yaşamları daha çok genel değerler ve ilkeler bunalımıyla iç içe geçmiştir, bireysel bir soruna kişisel bir çözüm ararlar. *Uzun Bir Gece İçindeki Çığlık*'dan (1974), *Valid Masud'un Arayışı*'na (1974) kadar Cabra, aynı anlatımı sürdürür; bu amaçla yarattığı kahramana göre vatan, bir kimliğin dayanağı olmaktan çok kültürel ve toplumsal bir göstergedir. Kanafani'nin eserleri ise çok farklıdır; onun romanları, halkının mücadelesinin bir aynasıdır. Bu gerçekçi edebiyat, sürgünden devrime kadar yanılsamaları, ardından da filistinli bilincinin kararlılığını işler. *Güneşin Altındaki Adamlar*'ın kahramanları, kaçışlarını ölümle öderler. *Bize Kalan*'da sefalet sürer, fakat bilinçlenme artık şekillenmeye başlamıştır; *Um Saad*'a (1966), filistinli kişiliğinin dirilişi, ulusal kimliğin kurtarılması ve eyleme çağrı egemendir. Filistinli bilincinin doğuşuna, oluşuna dayalı bu konu Yahya Yahlif tarafından *Sıfırın Altında Nacran*'da yeniden ele alınır. Kanafani'nin romanları sürgünün tarihini, Amil Habibi ise kendi vatanı içinde sürgünü betimlerler.

1922'de Hayfa'da doğan Amil Habibi, daha başka bir mücadele biçimini (kültürel ve ulusal kimliğin savunulması) temsil eder. *Altı Gün Savaşı*'nda Filistinli topluluklar arasında birleşmeyi öngörür. Habibi 1974'de, *Said Abu al-Nas al-Mutaşail'in* (iyimser ve karamsar olan kişi) *Kaybolusundaki Garip Olaylar* başlıklı özgün, uzun bir öykü yazdı ve bu eserinde filistinlinin işgal karşısındaki deneyimini özetlemeye çalıştı. Sahar Halifa, *Yaban İncirinin Günlüğü*'nde (1978), bu deneyimden yola çıkarak, İsrail'deki filistinlinin yaşam koşullarındaki ikiliği (devlete karşı savaş ve aynı zamanda ekonomik etkinliğe katılarak bu devleti güçlendirme) sergiler. En yeni romanlar, şiir ile öykü arasındaki mevcut ilişkileri açıkça gösterir: Böylece Derviş'e özgü yeniden doğuş konusu Afnan al-Kasım tarafından 1974'de *Yaşlı Kadın*'da ve Reşad Abu Şavir tarafından da 1977'de *Sevgililer*'de bir kez daha ele alınır. Konuları itibariyle öyküye yakın olan roman, eksikleri bakımından da ona benzer: Propaganda ya da moral yönü ağır basan, kişilerin pek inandırıcı olmayan bir biçimde işlendiği doğrudan bir anlatım söz konusudur genellikle. Örneğin, fedayin, ne evrim ne de çelişki tanır; saf ve örnek bir bütünlüğü temsil eder. Bu, bağlanmayı öne alan edebiyatın ödemek zorunda olduğu bedeldir.

tiyatro

Yeren, karikatürize eden filistin tiyatrosuna da aynı bağlanma eğilimi egemendir. Dağıtım güçlüğü nedeniyle, bu aktif edebiyat dalı henüz pek yaygın değildir. Başlıca piyeslerden bazıları şunlardır: Aralarında *Kapı*'nın (1964) da bulunduğu Kanafani'nin üç piyesi, Muin Bisiso'nun 1973'te sahneye konan *Sandalye*'si, Reşad Abu Şavir'in 1977'de oynanan *Filistinli'nin Düşü*, 7. Şam Dramatik Eserler Festivali'nde aynı yıl gösterilen Samih al-Kasım'ın *Deli Evi*. Genellikle Suriye'de gerçekleşen bu tür deneyimler seyrek kalmakta ve dar bir kitleye seslenmektedir. Batı Şeria'da girişilen özgün bir deneme üzerinde durmak gerekir: Bu oyunun amacı, seyircide bilinçlenme ve yeni bir gerçek için hareketlilik yaratmaktır. En ünlü tiyatro grubu olan ve bir süre önce adı *Anlatıcılar* biçiminde değişen *Balonlar*, 1973'de Ramallah'ta, daha sonrası için örnek oluşturacak bir festival düzenledi. Tiyatroyu kolektif bir uğraş olarak düşünen ve en geniş seyirci yığınını etkilemeye çalışan Abu Salim ve topluluğu, filistinli şivesiyle şemalar oluşturdular; sahne - salon oyununu kaldırmaya önem verdiler. Oyunları, işgal altındaki topraklarda yaşayanların sorunlarıyla doğrudan bağlantılı ve siyasal içerikliydi. Filistin Tiyatro Grubu gibi diğer birkaç topluluk da aynı yönde çalıştı. Yine de tiyatro, sağlam ulusal bir repertuar ve teknisyen yokluğu içinde ve özellikle sansürün sarsıcı etkisi altındadır.

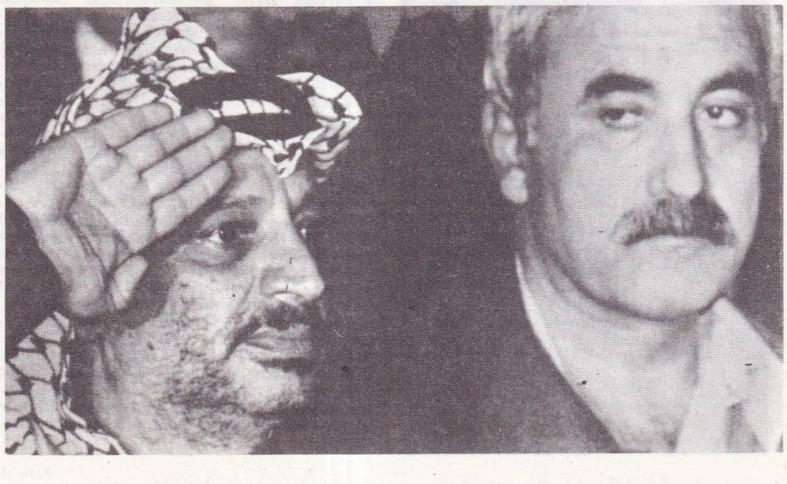

FKÖ liderlerinden Yaser Arafat ile Georges Habas

Foto. AP (LAROUSSE)

Filistin Kurtuluş Örgütü liderleri toplantıda (4 Aralık 1977)

Konuyu noktalamadan önce bu «risk» ya da «sürgün» edebiyatının perspektiflerine ilişkin bir saptama yapmak uygun olur. Bugün bir savaşın yansıması olan Filistin edebiyatının geleceği, kendi ülkesinin geleceğiyle iç içe geçecektir: Bugünkü durum sürdüğü takdirde, bu edebiyatı belirleyen militan kutuplaşma olumsuz bir etmene dönüşebilir, ya da parlak ve güzel sözler gerçeğe üstün gelebilir; konu yelpazesinin genişlemesi, anlatım biçiminin zenginleşmesi, biçime ilişkin arayışların geliştirilmesi siyasal ortamın gelişim yönüne bağlıdır. (M)

***Filistin Kurtuluş örgütü (FKÖ). —** Dördüncü İsrail - Arap Savaşı (ekim 1973), İsrail - Arap çatışmasının barışçıl çözümüne ilişkin projeleri ön plana getirdi. İsrail ordusunun sonunda Batı Şeria ile Gazze'den çekilme perspektifi, FKÖ'yü bu topraklar üzerinde bir Filistin Devleti'nin kurulmasından yana tavır almaya zorladı. Filistin ulusal hareketini, çatışmanın uzlaşmacı bir çözümüne iten bu olasılık Direniş bünyesinde sert bir tartışmaya yol açtı. 1973 aralığında Georges Habaş'ın *Filistin Halk Kurtuluş Cephesi* (FKHC), Şeria ırmağının batı yakasında bir Filistin «mini devleti»nin kurulmasına karşı çıkarken, bu formül *El-Fetih* yandaşları ile *Saika* (adı «şimşek» anlamına gelen, Suriye yanlısı silahlı hareket) ve Nayif Havatma'nın *Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi* (FDKC) tarafından benimsendi.

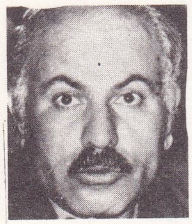

Saika Lideri Zuhayr Muhsin

Red Cephesinin doğuşu

FKÖ'nün temsili organı (meclis) olan *Filistin Ulusal Konseyi* (FUK) 1974 haziranında toplanan XII. oturumu sırasında, «on maddelik bir program» onayladı; bu program, «kurtarılacak her filistin toprak parçası üzerinde» bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulmasını öngörüyordu. Bu belgede, ayrıca, «FKÖ'nün stratejik hedefinin, Filistin toprağının bütünü üzerinde demokratik bir devletin kurulması olduğu» anımsatılıyordu.

FHKC, Arafat'ın El Fetih'i tarafından FKÖ'ye dayatılan ılımlı çizgiyi reddetti ve üç başka örgütle birlikte (*FHKC-Genel komutanlık*, Irak yanlısı *Arap Kurtuluş Cephesi* (AKC) ve *Filistin Halk Mücadele Cephesi)* «Red Cephesi» adlı bir koalisyon oluşturdu (temmuz 1974). FHKC, FKÖ Yürütme Komitesi'nden çekildi (eylül 1974) ve bağlaşıklarıyla birlikte FKÖ yönetiminin «tasfiyeci» olarak nitelediği siyasetine karşı şiddetli bir kampanya yürüttü. FHKC'ne göre, FKÖ yönetimi, «El Fetih'in Ürdün, Suudi Arabistan ve ABD ile işbirliği»nin simgesiydi. «Red Cephesi», buna paralel olarak, İsrail'e karşı askerî operasyonları yoğunlaştırmayı kararlaştırdı.

Lübnan İç Savaşında FKÖ

Lübnan iç savaşı sırasında, Yaser Arafat, Suriye rejimine ve ona bağlı örgütlere açıkça karşı çıkınca «Red Cephesi» ile El Fetih arasındaki gerginlik biraz hafifledi (mart 1976). Suriye'nin askerî müdahalesi iki kanadın birbirine yakınlaşmasını hızlandırdı (haziran 1976).

Kahire ve Riyad anlaşmalarının (ekim 1976) sonucunu, El Fetih ile Suriye yanlısı örgütler arasındaki ilişkilerin normalleşmesi izledi; bu yeniden uzlaşma FKÖ Merkez Konseyi toplantısı sırasında gerçekleşti (Şam, aralık 1976).

Lübnan iç savaşı ve Fedayin içindeki gerginlikler nedeniyle birkaç kez ertelenen Filistin Ulusal Konseyi'nin XIII. oturumu (Kahire, 12-20 mart, 1977), FKÖ'nün damgasını taşıyan ılımlı stratejide yeni bir aşamayı vurguladı. Filistin «parlamentosu»n da büyük bir çoğunluğa sahip olan FKÖ Yürütme Komitesi başkanı Yaser Arafat, muhtemel barış görüşmelerinde hareketi bağlayıcı tüm yetkileri elde etti (o sırada gayrı resmi görüşmeler Paris'te filistinli ve israilli bazı şahsiyetler arasında yapılıyordu). Bu çalışmaların sonunda Filistin Ulusal Konseyi ,bütün Filistin'de «demokratik ve laik bir devlet»in kuruluşundan söz etmeyen «on beş maddelik bir program» onayladı. Ayrıca, Filistin Direnişi'nin Ürdün'de tasfiye edildiği tarihten (1970 - 1971) beri ilk kez, Haşimi krallığının devrilmesi, FKÖ'ce belirlenen hedefler arasında yer almadı; FKÖ, birinci Arap-Afrika Konferansı 'sırasında (Kahire, 8 mart 1977) düzenlenen Arafat - Hüseyin görüşmesiyle yeniden başlayan diyaloğun sürmesinden yanaydı. Yeni bir Yürütme Kurulu oluşturuldu: Yaser Arafat'ın (El Fetih) başkanlığındaki Yürütme Kurulu, Faruk Kaddumi (El Fetih) ve Züheyr Muhsin (Saika), Yasir Abd Rabbo (FDHK), Talal Naci (FHKC - Genel komutanlık), Abd al-Rahim Ahmed (AKC) ile dokuz bağımsız kişiden oluştu. FHKC, bu kurulda temsil edilmeyi reddetti ve El Fetih stratejisine karşı polemiği yeniden başlattı.

Arafat Ürdün kralı Hüseyin ile

Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti (kasım 1977), «Tripoli platformu»nu onaylayan (5 aralık 1977) Direniş örgütleri arasında genel bir uzlaşmaya yol açtı. «Filistin toprağının kurtarılan her kesiminde kurulacak bağımsız bir Filistin Devleti çerçevesinde» Filistinliler'in kendi geleceğini saptama hakkını bir kez daha vurgulayan bu belgenin altı maddesinde FKÖ'nün giderek sertleştiği açıkça görülür. Tripoli platformu, üçlü bir sloganın altını çizdi: «Filistin Devrimi için stratejik hedef olarak barış anlaşmasına, tanımaya ve görüşmeye hayır»; böylece platform «Kararlılık ve Direniş Cephesi»nin kuruluşuna çağrıda bulundu; bu cephenin amacı, Mısır'ın girişimlerini başarısızlığa uğratmaktı.

çatışma ve uzlaşma

Tripoli platformu, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 numaralı kararlarını da reddetti. Bu arada Fedayin örgütleri arasındaki sessizlik sadece birkaç ay sürdü. İsrail' in Güney Lübnan'ı istilasının (nisan - mayıs 1978) hemen ardından El Fetih ile «Red Cephesi» arasında ciddi olaylar meydana geldi. Bu olayları, «Red Cephesi»nin başlıca destekçisi olan Irak ile El Fetih arasındaki bunalım izledi (temmuz - ağustos 1978). Irak yanlısı ajanlar, Tripoli ve İslamabad'daki FKÖ heyetlerine karşı suikastlar düzenlediler; FKÖ'nün Fransa'daki delegesi İzz al-Din Kalak, Paris'te öldürüldü (3 ağustos). El Fetih de, buna Irak'ın Brüksel, Londra, Paris, Beyrut, Karaçi ve Tripoli'deki diplomatik temsicilikleri lerine saldırarak karşılık verdi.

Camp* David anlaşmalarının (*Ek 2*) yapılmasından (eylül 1978) sonra gerçekleşme aşamasına gelen ayrı bir barış tehdidi, filistin saflarında yeni bir birleşme atılımına yol açtı. 1979 ocağında Şam'da Filistin Ulusal Konseyi'nin XV. oturumu yapıldı; gündemdeki en önemli üç madde şunlardı: Camp David anlaşmalarının incelenmesi, siyasal ve örgütsel bir programın belirlenmesi, yeni bir Yürütme Kurulu'nun saptanması. 18 ocakta bir «ulusal birlik siyasal programı» onaylandı. Bu program, Camp David anlaşmalarını reddettikten başka, «Filistin toprağı üzerinde bağımsız bir devletin koşulsuz olarak oluşturulması» hedefini kesin biçimde saptadı. XV. Filistin Ulusal Konseyi toplantısı ayrıca, Ürdün ile diyaloğun sürdürülmesi, İsrail'e karşı silahlı savaşımın geliştirilmesi ve FKÖ'nün Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmesi gerekliliğinin altını çizdi. Bu arada İran devriminin desteklenmesine ilişkin bir tasarı da onaylandı. Yürütme Kurulu'nun yenilenmesi çetin tartışmalara yol açtı. Sonunda, Direniş örgütleri arasında bir anlaşma olmadığından, eski Yürütme Komitesi yeniden seçildi. Filistinli örgütler arasındaki bağlaşıklık son derece hassas bir denge üzerindeydi; Lübnan'da 1979 mayıs ve ağustosunda El Fetih ile FDKC'yi (çizgisi «Red Cephesi»ninkine yakın) karşı karşıya getiren çatışmalar ya da Saika'nın lideri Zuhayr Muhsin'in Fransa'da öldürülmesi (25 temmuz 1979) bu gerçeği doğrulayan bazı olaylardır.

Batıya yöneliş

Mısır ile İsrail arasında barış antlaşmasının imzalanmasından (26 mart 1979) itibaren FKÖ, batılı ülkelere yönelik yoğun bir diplomatik saldırıya geçti. 1979 temmuzunda Yaser Arafat Viyana'da başbakan Kreisky ve Willy Brandt ile görüştü. Birkaç ay sonra İspanya, Türkiye, Portekiz ve İtalya'ya resmi ziyaretlerde bulundu. 1979 ağustosunda ABD'de, FKÖ'nün Birleşmiş Milletler Örgütü nezdindeki delegesi Zudhi Tarzi ile ilişki kurmakla suçlanan Birleşmiş Milletler'deki Amerikan temsilcisi Andrew Young istifa etti. Bu olay, Amerikan zenci topluluğunda Filistinliler lehinde tavır almalara yol açtı. Fransa devlet başkanı Valéry Giscard d'Estaing Ortadoğu'ya yaptığı ziyaret sırasında (mart 1980), Filistin halkının kendi geleceğini tayin hakkının haklılığını belirtti ve FKÖ'nün çatışmanın çözümlenmesi yönündeki görüşmelere katılmasından yana tavır aldı.

Batı Şeria'da Camp David anlaşmalarından beri süregelen karışıklık, Filistinliler'e karşı bir terörizmin doğmasına yol açtı; bu

terör hareketleri sırasında FKÖ yanlısı iki önemli kişi (Napluz belediye başkanı Basam al-Şaka ile Ramallah belediye başkanı Abd-al-Kerim Halaf) öldürüldü (haziran 1980).

Filistin sorununa siyasal bir çözüm getirmek amacıyla BM'nin yanı sıra çeşitli ülkelerce (Suudi Arabistan, ABD vb.) yapılan girişimlerden olumlu sonuç alınamadı. FKÖ, dış baskılara ve örgüt içindeki anlaşmazlıklara karşın, İsrail'e karşı güttüğü «silahlı mücadele» politikasından vazgeçmedi.

Örgüte bağlı çeşitli gerilla grupları (FHKC, FDKC, FHRC - Genel Komutanlık, AKC, FKC vb.) ile İsrail arasında silahlı çatışmaların sürüp gitmesi üzerine, İsrail, Lübnan'daki filistinlileri sindirmek ve filistin üslerini etkisiz duruma getirmek için saldırıya geçti; İsrail uçakları çeşitli gerilla üsleriyle birlikte Beyrut'u bombalamaya başladı (mayıs 1981).

Beyrut'un boşaltılması

İsrail'in Lübnan'a saldırmasıyla daha da ağırlaşan ortadoğu sorunu, dünya ve arap kamuoyunda güncelliğini ve önemini korudu. Çatışmaların normal savaş kurallarını aşarak, zaman zaman sivil halka yönelik zorbalık ve cinayetlere dönüşmesi, Suudi Arabistan gibi tutucu arap devletlerinin bile harekete geçmesine neden oldu. Kral Fahd bin Abdülaziz, tarafların temel haklarını korumaya yönelik, uzlaşmacı bir plan hazırladı (Fahd* planı [*Ek 2*], ağustos 1981) ve planın uygulanabilmesi için ABD ile batı Avrupa ülkelerine çağrıda bulundu. Ilımlı arap devletleri ve Yaser Arafat tarafından olumlu karşılanan plan, «Red Cephesi»ni oluşturan gerilla örgütleri ve radikal arap devletleri (Suriye, Libya vb.) tarafından reddedildi. ABD'nin çekingenliği nedeniyle İsrail tarafından da reddedilen plan başarıya ulaşamadı. Böylece, filistinlilere karşı başlattığı yıldırma savaşını sürdürmek olanağına kavuşan İsrail, daha sonra Lübnan'ı işgal etti ve FKÖ gerilla gruplarını Lübnan'dan çıkmaya zorladı (haziran 1982). İsrail'in bu isteğini kabul etmek zorunda kalan FKÖ Lübnan'ı terketmeye başladı ve örgüte bağlı gerillaları çeşitli arap ülkelerine (Libya, Cezayir, Tunus vb.) gönderdi (ağustos 1982). Gerillaların Lübnan'ı ve Beyrut'u terketmesinden kısa bir süre sonra, Batı Beyrut'ta İsrail desteğindeki sağcı Hıristiyan milisler, Sabra ve Şatila mülteci kamplarında yüzlerce sivil filistinliyi katletti (18 eylül 1982). Bu arada, İsrail - FKÖ arasındaki çatışmalara son vermek ve soruna barışçı bir çözüm getirmek üzere, ABD tarafından «Reagan planı», Arap ülkeleri tarafından da «Fez planı» ortaya atıldı (eylül 1982). Bu konuda belirgin bir yumuşama gösteren FKÖ üst yönetimi, özellikle de örgüt başkanı Arafat, İsrail'le «dialog» kurulmasından yana tavır aldı. Fakat çok geçmeden FKÖ içindeki kimi gerilla örgütlerinin (FHKC - Genel Komutanlık, Saika, FKC vb.) yanı sıra Arap ülkelerinden bazıları da (Suriye, Libya vb.) bu tutuma karşı çıktılar.

Filistin sorununa barışçı bir çözüm getirmeyi öngören siyasal çözümleri (Reagan planı, Fez planı vb.) reddeden ve «tüm Filistin toprakları kurtarılarak bağımsız bir Filistin devleti kurulması»nın ancak silahlı mücadeleyle sağlanabileceğini savunan gerilla liderlerinden Abu Musa ile yandaşları, Arafat'ın «ılımlı» politikasını yerdiler ve onun «silahlı mücadele»yi terkettiğini ileri sürerek El Fetih yönetimine karşı ayaklandılar. Suriye'nin desteklediği isyancılarla Arafat yanlısı gerillalar arasında çıkan silahlı çatışmalarda her iki kanattan ölenler ve yaralananlar oldu (haziran - temmuz 1983).

FKÖ içindeki gerilla grupları arasında çıkan bu anlaşmazlığın giderilmesi amacıyla, FKÖ'nün sürgündeki parlamentosu niteliğinde olan Merkez Komitesi Tunus'ta toplandı (ağustos 1983). Merkez Komitesi'nin tam desteğini sağlayan Arafat, azalan nüfuzunu yeniden kazanarak örgüt içindeki durumunu sağlamlaştırdı. Toplantı sonunda yayımlanan bildiride, ABD'nin Ortadoğu'da izlediği politika sert biçimde eleştirildi ve filistinlilere Ürdün ile federasyon oluşturulması karşılığında özerklik tanıyan «Reagan planı» yeniden reddedildi (bu plan daha önce Filistin Ulusal Konseyi'nin Tunus'ta yaptığı toplantıda reddedilmişti [şubat 1983]). Ayrıca, Merkez Komitesi'nin kararı gereğince Suriye yanlıları ile Arafat yanlısı gerillalar arasında sürüp giden çekişmeleri sona erdirmek için 18 kişilik bir «arabulucu» kurul oluşturuldu. Fakat kurulun çabaları bir sonuç vermedi. Arafat'a karşı olan radikal kanadın lideri albay Ebu Musa'ya bağlı gerillalar, Suriye birliklerinin desteğinde, Arafat yandaşı gerilla grubunu Kuzey Lübnan'ın dağlık bölgesinden sürerek uzaklaştırdıktan sonra Trablussam'da kuşatmaya aldı. Arafat ve yandaşı 4 000 gerilla 20 aralık 1983'de Trablussam'dan ayrılarak filistinlilere kucak açan Tunus'a ve Kuzey Yemen'e gittiler. [LM]

***FİNİKE**, Antalya ilinde ilçe. — 25 461 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 4 239 nüf. (1980). [M]

***FİNLANDİYA**, Kuzey Avrupa'da devlet. — 4 800 000 nüf.

TARİH

Finlandiya'nın siyasal yaşamında nisbi bir istikrarsızlık egemendir. Finlandiya ile İtalya, son yirmi yıl içinde en çok hükümet değişikliğine sahne olmuş iki ülkedir. Ekonomik ve toplumsal durumun sürekli ağırlaşması karşısında siyasal kuruluşlar bir koalisyon hükümeti içinde birleşmeyi başaramadılar. Birbirini izleyen hükümet bunalımları Finlandiya'nın ve siyasal kuruluşlarının sol çizgide yönetilme isteğinde ısrarlı olduklarını gösterdi. Bu siyasal istikrarsızlık ortamında süreklilik gösteren tek öğe, eski cumhurbaşkanı Urho Kekkonen* oldu.

Parlamentoda net bir çoğunluğa yol açmayan ocak 1972 genel seçimlerinden sonra (200 sandalyeyi 12 parti paylaştı) sosyal demokrat Rafael Paasio (1903-1980), merkez sol bir hükümet kurmaktan vazgeçip sosyal demokrat bir azınlık hükümeti kurdu ve böylece Komünist Parti ile yedi partiyi muhalefette bıraktı. Bu koşullarda ülkeyi yönetemeyen hükümet temmuz 1972'de AET ile bir ticaret anlaşmasının onaylanmasına ilişkin bir azınlık kararı almanın olanağı bulunmadığını öne sürerek istifa etti.

Sosyal Demokrat Parti sekreteri Kalevi Sorsa* (*Ek 2*) merkez sol bir hükümet kurmakla görevlendirildi. Bu hükümet, parlamentoda 14 oyluk bir çoğunluk sağladı, ama ekonomik durumun (yüzde 17 oranında enflasyon) gerektirdiği kararları alamadı. Cumhurbaşkanının hükümete gönderdiği bir kınama mektubundan sonra Kalevi Sorsa 1975 haziranında istifa etti. İşler, 1975 kasımına kadar, Keijo Liinamaa yönetimindeki geçici bir hükümet tarafından yürütüldü. Kasım 1975'te Merkez Partisi lideri Martti Miettunen (doğ. 1907), birçok girişimden sonra, merkezciler, sosyal demokratlar ve komünistlerden oluşan bir koalisyon hükümeti kurmayı başardı. Ama 1976 martında yeni bir bunalım başgösterdi. Hükümetin ekonomi programıyla anlaşmazlığa düşen Komünist Partisi istifa tehdidinde bulundu. Mayısta bunalım patlak verdi, ama cumhurbaşkanı hükümetin istifasını reddetti.

Komünistler ile sosyalistleri dışarda bırakan bir hükümet kurma girişiminin ardından, Miettunen 1977 mayısında istifa etmek zorunda kaldı. Kalevi Sorsa, yeni bir merkez sol koalisyon hükümeti kurdu. Bu hükümet, Finlandiya markının devalüasyonu (yüzde 8) sırasında sözde bir istifa girişimine karşın 1979 nisanına kadar işbaşında kaldı. Önce verilmişken sonra geri alınan bu istifa kararının amacı sosyal demokratları sorumluluktan kurtarmaktı. 1978 şubatında Kekkonen bir kez daha yedi yıl için cumhurbaşkanı seçildi.

Mart 1979 seçimlerinde muhafazakârlar sol karşısında önemli bir ilerleme sağladılar. Ama Muhafazakâr Parti lideri, hükümeti kurmayı başaramadı. Bunun üzerine, sosyal demokrat Mauno Henrik Koivisto* (*Ek 2*) merkezciler, sosyal demokratlar ve komünistlerden oluşan yeni bir merkez sol hükümet kurdu (mayıs 1979). Bu hükümet parlamentodaki 200 milletvekilinden 133'ünün desteğini sağladı. Ama koalisyon ortaklarının gelir dağılımıyla ve hükümetin sosyal politikasıyla ilgili bazı konularda aralarında görüş birliği sağlayamaması, başkan Kekkonen'in başbakan Koivisto'yu nisan 1981'de başkanlık sarayına çağırarak istifasını istemesiyle sonuçlandı. O güne kadar, benzer durumlarda, başbakanlar, cumhurbaşkanı Kekkonen'in yönelttiği istifa önerisine her zaman uymuş ve hükümetler çekilmişlerdi. Ama bu kez öyle olmadı ve başbakan Koivisto, başkan Kekkonen'e, Finlandiya'nın bir parlamenter demokrasi olduğunu ve hükümetin cumhurbaşkanının keyfi isteğiyle değil, Ulusal Meclis'in kararıyla görevinden ayrılabileceğini bildirdi. Bu durum, 1956'dan beri cumhurbaşkanı olan Kekkonen'in otoritesinin sarsılmasına ve 27 ekim 1981'de sağlık nedenleriyle görevinden ayrılmasına yol açtı. Yerine, Finlandiya'nın tarihinde ilk olarak, bir sosyal demokrat, Mauno Koivisto cumhurbaşkanı seçildi (26 ocak 1982).

Yaser Arafat Kreisky ve Brandt ile (temmuz 1979)

Sosyal Demokrat Parti'nin liderliğine getirilen Kalevi Sorsa bir merkez sol koalisyon hükümeti kurarak ülkeyi yönetmeye başladı. Ertesi yıl yapılan (20-21 mart 1983) genel seçimlerde Sosyal Demokrat Parti kazançlı çıktı. 200 üyeli parlamentoya 58 temsilci sokarak (önceki mecliste 52) gene başta yer aldı. Kalevi Sorsa yeniden başbakan olarak bir koalisyon hükümeti kurdu.

EDEBİYAT

Fince yazan yazarlar

1944 çöküşünden sonra güdümlü şiir, Arvo Turtinaien ve Elvi Sinervo'da (doğ. 1912) marksist ve yergici bir tavırla, Lavri Viitta'da ise daha ayrıntılı konumlar kazanarak eski saygınlığına kavuştu. 50'li yılların modernistleri, Anglo-Sakson'lara özgü imgeciliği somutladılar; serbest vezne, yeni sözcükler yaratmaya yöneldiler. Tuomas Anhava (doğ. 1927), örneğin bir Paavo Haavikko'ya büyük etki gücü kazandıran bu yeni modernizmin kuramcısı oldu. Haavikko, *Kış Sarayı* (1959) adlı eserinde barok ve yurtsayıcı, tarihsel motiflere dayadığı piyeslerinde (*Münchhaussen*, 1958) kapalı ve gerçeküstücü bir kimlikle göründü. Eeva Liisa Manner, panteist bir dünya görüşünü görselleştirdi, (*Bu Yolculuk*, 1956), psikanalitik tiyatro deneyini (*Yanık Portakal*, 1968) başarıyla gerçekleştirdi. Öte yandan feminizmin gizli anamotifi gürültüyle patladı: Marja Liisa Vartio, Eila

Mauno Henrik Koivisto

Foto. Schreiber/Gamma; Parimage (LAROUSSE)

Pennanen (doğ. 1916) [*Moğollar,* 1966], Eeva Kilpi (doğ. 1928) ve Anu Kaipainen' in (doğ. 1931) psikolojik romanlarında böyledir; Eeva Joenpelto'nun (doğ. 1921) ele aldığı kadınlar, mistik kaçışla katı gerçeklerin bilinci arasında acımasız çelişkiler içindedirler. (*Dalgaların Üstünde Yürüyen Bakire,* 1955; *Her Kapıdan Esiyor,* 1974), Marja-Leena Mikkola'nın (doğ. 1939) kadınları ise çıplak ve saf bir görünümdedirler; edebiyat yaşamını saran ve derinden etkileyen savaş sorunu kadar üzerinde durulan kadınlar hemen her yerde karşımıza çıkar. Väinö Linna*, sıradan askerlerin yaşadığı savaşı betimleme biçimiyle resmi tarihi alt üst eder (*Adsız Askerler,* 1954); paavo Rintala ve Hannu Salama' nın (doğ. 1936) romanlarının tamamladığı *Burada, Kuzey Yıldızının Altında* (1959-1962) adlı ve oyun yazarlığında ve satışta görkemli bir başarı sağlayan üçlüsü 1918 iç savaşına ilişkin yutturmacılığı ortaya koyan bir tablodur; bu üçlü, iç savaş sırasında kızıl-beyaz mücadelesiyle ilgili manikeist yorum üzerinde bir tartışmaya yol açtı. Komünist şair Arvo Salo'nun (doğ. 1932) *Lapua Operası* (1966) adlı eserinde üniversite tiyatrosu yoluyla başka bir devrim biçimi göze çarpar: 1930'lu yıllardaki köylü faşizminin yenilgisi karşıcı umutları yeniden canlandırır. Fakat edebiyat ve politika arasındaki karşılıklı etkileşimin derecesi bireylere bağlıdır. Veijo Meri*'de (doğ. 1928) [*Bir Çalgı Öyküsü,* 1957] tuhaf güldürücü öykülerin bahanesi olan savaş karşısında Pentti Saarikoski* (doğ. 1937) ilgisiz gibidir; dize ve dil ustası P. Saarikoski, toplumsal mesajla kişisel taşkınlıkları kaynaştırır. Başkaları kendi gerillalarını Latin-Amerika'dan ithal etmeyi yeğlerler: Matti Rossi (doğ. 1934), Pentti Saaritsa (doğ. 1941).

İsveççe yazan yazarlar

Geleneksel olarak Avrupa'daki edebi akımların etkisinde kalan bu yazarlar XX. yüzyılda daha çok kişilik sorunları üzerinde durdular (tarihçi Thomas Warburton ve şair-psikiyatr Cleas Andersson). Ekspresyonizmden (alman), fütürizmden (rus), sembolizmden (fransız) etkilenerek yenileşen bu fin-iskandinav edebiyatı Elmor Diktonius, Gunnar Björling, Rabbe Enckell (1903-1974), Edith Södergran ve Hagar Olsson (1893-1978) gibi şairlerle yeniliğini sürdürdü.

Radyo tiyatrosu, düzyazıyla birlikte, Walentin Chorell ve de Solveig von Schoultz' un (doğ. 1907) ayrıcalı alanıdır; Bo Carpelan bu alanda usdışına (*Timsah,* 1966) yönelir, ilkelcilik ve psikanaliz (*Görünümdeki Değişimler,* 1957; *Ev,* 1969) arasında bocalayan kişisel bir doğa şiiri geliştirir. Yitik Karelya, Tito Colliander, Oscar (doğ. 1912) ve Ralf (doğ. 1914) Parland kardeşlerin otobiyografik uzun öykülerinde yaşar. Ostrobotniya şairlerinde Aland adalarının sakin bölgeciliği (Sally Salminen [1906-1976]), neşesi (Lars Huden [doğ. 1926]), Lec (doğ. 1928) ve Gösta (doğ. 1936) Agren kardeşlerde devingenliğe ve ateşli bir karşıcılığa dönüşerek helsinkili yazarlarınkiyle buluşur. Helsinkili kardeşler Henrik (doğ. 1924) ve Marta (doğ. 1935) Tikkanen'lerse ayrıca cinselliği ve ataerkilliği şiddetle yererler. Christer Kihlman'ın (doğ. 1930) acımasız ve Dostoyevski etkisi taşıyan romanları bu büyülü evreninin ayrıntılı bir tablosunu resmeder: *Mavi Anne* (1963), *Altın Prens* (1977). Çocuk edebiyatı da, bu müthiş yalnızlığı büyük bir dinginlikle yansıtır: Tove Jansson'un (doğ. 1914) *Küçük Kızlar*'ında Baltık trollerinin (İskandinav efsanelerinin önemli kahramanı) efsanevi sevimliliklerinin dünyayı kucaklaması anlatılır.

Laponca yazan yazarlar

Şiir ve uzun öykü (*Lapa Lapa Kar,* 1915) yazarı olan ve Elias Lönnrot ile Fin ulusalcılığından esinlenen Pader Jalvi (1888-1916), Deadnu vadisinde, ölümünden 50 yıl sonra yayımlanan *Lapon Masal ve Efsaneleri*'ni derledi. Finlandiyalı lapologlar tarafından çevrilen uzun öykü ve atasözleri canlı bir sözel anlatım geleneğinin kanıtıdır; yazılı edebiyat çok sınırlıdır: Köy öğretmenlerinden (Aslak Guttorm [doğ. 1907], Pekka Lukkari [doğ. 1918]) ya da özyetişimli anlatıcılardan (Aslak Uula Lukkari [doğ. 1915]) kaynaklanan şiirler ve öyküler. Genç yetenekerden Lapon Uygarlığı Derneği (1934'de çıkan *Sapmelas* dergisi) tarafından yetiştirilmesi 70'li yıllarda ürünlerini verdi. Önceleri yergi yazılarıyla (Finlandiya) kendini gösteren etnik kimlik, lapon dilinin okullarda tanınmasından sonra, bir dizi öyküde (*Evlenme Talebi*'nin [1971] yazarı Kirsti Paltto [doğ. 1947]) ve şiirde (*Şarkı Söyle, Cıvılda* ile *Titreyen Yavru Kuş*'un [1976] yazarı Nils-Aslak Valkeapaa [doğ. 1943]) ifadesini buldu; bu öykü ve şiirler, şamancı efsanelerin geleneksel özünü güncelleştirdiler; göçebelerin ülkülerini güncelleştirdiler; göçebelerin ülkülerini çevrebilimsel konulara dönüştürdüler. İskandinav ülkelerindeki lopanlarla «dünyanın dörtte biri»ndeki Yerliler Birliği'nin laponları arasında hareketin yükselişi, bu eserlerin her devletin kendi ulusal dilinde yayımlanmasından da önce, üne kavuşmasını sağladı.

70'li yılların perspektifleri

Öykü yazarı ve denemeci Pentti Halappa' ya (doğ. 1927) göre «belirsiz zamanların belirsiz şiiri, bir kez daha finlilerin özdeşleşmek için dikkatle inceledikleri gerçeğin bir aynası oldu» (*Kuzey,* 1978). Konularda tekelciliğin olmaması, çok dilli bu genç edebiyatın canlılığının göstergesidir: Kanayan sıkıntı ve erotizm, kolektif yönelişli ülküler, en aşırı özlemlerle yan yanadır; göl ve ormana ilişkin destan kaynaklarından esinlenir.

MÜZİK

Bu ülkenin müzik sanatı da Fransız ve Alman etkisini derinlemesine yaşadı. Fakat buna rağmen, yüzyılın başından itibaren, yeterince özgün üç besteci kuşağı birbirini izledi; bunlar yaptıkları müzikte ulusal geleneklerin yaşamasını ve kendi ülkelerinin havasının belirmesini sağladılar. Jean Sibelius (1865-1957), Skandinavlar'a Fransa'yı ve Claude Debussy'nun müziğini anımsatır; ya izlenimciliğin ya da Ravel, Stravinski, Prokofiev, Manuel de Falla gibi Paris'te bulunan bestecilerin etkilediği bir ekolü canlandırır. Diğer yaratıcılar ise daha çok alman ve italyan geleneklerine yönelmeyi yeğlediler: Örneğin finlandiya şiirleri üzerine liedlerin (bir tür alman şarkı bestesi) besteci Yrjö Kilpinen (1892-1959); özellikle Puccini'den esinlenen Tauno Pylkkanen (doğ. 1918). Bir bölüm besteciler Viyana ekolüne açıldılar: Aarre Merikanto (1893-1958); Erik Bergman (doğ. 1911); Nils-Eric Fougstedt (1910-1961); Tauno Marttinen (doğ. 1912); Einar Englund (doğ. 1916); Joonas Kokkonen (doğ. 1921); Einojuhani Rautavaara (doğ. 1928); Usko Meri Lainen (doğ. 1930). Ulusal kaynaklı geleneksel müzik akımı bu bestecilerle birlikte son buldu. Bir sonraki kuşak, Stockhausen, Ligeti, Kagel, Nono ile ilişki kurdu. Sadece, besteci ve müzikbilimci Ligeti üzerine bir tezin yazarı olan Erkki Salmenhaara (doğ. 1941) romantizme ve belli bir ulusalcılığa bağlı kaldı. Bilinçlice sade ve özlü olan müziği, onun her tür yeniciliğe karşı mesafeli olma isteğini yansıtır. Kari Rydman (doğ. 1936) ise 60'lı yıllarda geçerli olan biçim ve konuların sentezini gerçekleştirir. Besteci ve düzenleyici olan Jonka Linjama (doğ. 1934) yaratışlarının büyük bölümünü enstrümanına ayırır; kendine özgü bir stille yazar ve vurgulamalarla ritmleri çoğaltarak uzaysal biçimler oluşturmaya çalışır. Henrik Otto Donner' in (doğ. 1939) yükselişi caz ile başlar; sahne müziği ile 60'lı yılların öncü akımına ait şarkılar ve eserler besteler. Viyolonist, piyanist ve özellikle orkestra şefi olan Leif Segerstam (doğ. 1944), bestelerinde serbest titreşime ulaşmak için, alışılmış her tür ritmik kalıpları bestelerinden uzak tuttu, Pehr Henrik Nordgren'in (doğ. 1944) düşünceleri, finlandiya folkloru ile japon geleneksel müziğinden kaynaklanır; böylece yenici görenek ve alışkanlıktan kurtulmayı umar.

Öncü müzik ise, Jarmo Sermila (doğ. 1939), Erklai Jokinen (doğ. 1941), Hermann Rechberger (doğ. 1941), Jukka Tiensuu (doğ. 1948) ve Kalevi Aho (doğ. 1949) tarafından temsil edilir. (LM)

FİNLANDİYALAŞTIRMA, güçlü bir devletin, daha zayıf komşusunun özerkliğini kısıtlayıcı etkisini ifade etmek için kullanılan terim ilk kez Federal Almanya Hıristiyan Sosyal Birliği lideri J. Strauss tarafından Willy Brandt'ın *Ostpolitik*'ini (Doğu'ya açılma politikası) eleştirmek için kullanıldı (1964). Finlandiya'nın Sovyetlerle imzalamış olduğu bağlayıcı askeri, ekonomik ve siyasal anlaşmalara dikkat çekilerek, sosyalist ülkelerle iyi ilişkiler içine girildiğinde Batı Avrupa ülkeleri için de «Finlandiyalaşma» tehlikesi olabileceği öne sürüldü. (M)

FİNLEY (Sir Moses), amerikan asıllı britanyalı tarihçi (1912). Cambridge'de eski tarih profesörü olarak görev yaptı (1970-1979). Başlıca kitapları *Odysseus'un Dünyası* (1954), *Eski Grekler* (1963), *Antik Demokrasi ve Çağdaş Demokrasi* (1973) ve *Antik Ekonomi* (1973). [L]

FİNNBOGADOTTİR (Vigdis), izlandalı kadın devlet başkanı (Reykjavik 1930). Fransa ve İskandinavya'da edebiyat ve sanat öğrenimi gördükten sonra Reykjavik ulusal tiyatrosunu yönetti. Siyasete atılarak sol bir programı savundu. Kristjan Eldjarn'ın ardından haziran 1980'de cumhurbaşkanı seçildi ve böylece dünyada, genel oylamayla seçilen ilk kadın devlet başkanı oldu. (L)

FİNNEY (Albert), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni (Salford, Lancashire 1936). 1957-1958'de, Shakespeare'in oyunlarındaki rolleriyle dikkati çekti. John Arden ve John Osborne'un oyunlarındaki başarılarıyla 1958-1965 arasında genç ingiliz tiyatrosunun önde gelen oyuncuları arasına girdi. 1961'de Osborne' un *Luther*'indeki başrolüyle «en iyi erkek oyuncu» seçildi. 1972-1975 arasında Royal Court'ta oyuncu ve sanat yönetmeni olarak görev yaptı. Daha sonra geçtiği Ulusal Tiyatro Topluluğu'nda klasikten çağdaşa, trajediden güldürüye çeşitli oyunlarda rol aldı. 1975'te *Hamlet*'i sahneye koydu. Sinemaya Free Cinema (Özgür Sinema) filmleriyle başladı ve giderek sivrildi: *Look Back in Anger* (Öfke) [T. Richardson, 1959], *Sevişme Günleri* (Saturday Night and Sunday Morning) [K. Reisz, 1960], *Tom Jones* (T. Richardson, 1963), *Night must Fall* (Gece Olmalı) [K. Reisz, 1964[, *Aşk Yolu* (Two for the Road) [S. Donen, 1967], *Dedektif* (Gomshoe) [S. Frears, 1971], *Şark Ekspresinde Cinayet* (Murder on the Orient Express) [S. Lumer, 1974], *Kurt Adam* (Wolfen) [M. Waldheig, 1980], *Annie* (J. Huston, 1981), *Ayı Vurmak* (Shoot the Moon) [A. Parker, 1982]. (ML)

***FİNSPANG,** İsveç'de (Östergötland) kent. — 25 000 nüf. Demir-çelik ve alüminyum sanayii. (L)

FİRUZABAD, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. Agra'nın doğusunda. 133 900 nüf. Cam ve pamuk sanayii. (L)

***FİSCHER-DİESKAU** (Dietrich), alman baritonu. — Mozart, Wagner, Strauss ve Berg'den çağdaş bestecilere kadar uzanan geniş bir repertuarı çeşitli dillerde seslendirerek tüm dünya sahnelerinde ün kazandı. 1978'de besteci Aribert Reimanna, Fischer-Dieskau için bir *Kral Lear* yazdı. Orkestra şefi de olan bu sanatçı, macar soprano Julia Varady ile evlidir. (L)

***FİSHER** (sir Ronald Aylmer), ingiliz biyoloğu ve istatistikçisi. — (öl. Adelaide 1962). [L]

***FİSHER** (Terence), ingiliz sinema yönetmeni. — (öl. Twickenham 1980). [L]

Fiskobirlik, Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin kısa adı. 1 900 ortaklı beş kooperatifin birleşmesiyle 1938' de kuruldu. Merkezi Giresun'dadır. 1982' de birliğe bağlı kooperatif sayısı 36, ortak sayısı yüz bin civarındaydı. 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu'na göre kurulan Fiskobirlik üyelerine çok değişik hizmetler verir. Birliğin başlıca çalışmaları: Üye kooperatiflerden fın-

dığın alınması, işlenmesi, korunması, pazarlanması; girdi gereksinimlerinin toptan ve ucuza sağlanması; üreticilere teknik bilgiler vererek verimin arttırılması; üretici ortaklara geçim sıkıntısına düşmemeleri için güçlendirme kredisi verilmesi; destekleme alımları yapılması. Birlik, Türkiye fındık üretiminin yarıdan fazlasını (yüzde 45-70) satın alır. Satın alınan ham fındıklar, birliğin 35 fabrikasında kabuktan ayrılarak standardize edilir. Toplam fındık ihracatının yaklaşık yarısını Fiskobirlik gerçekleştirir. Birliğin Giresun'da kurduğu entegre tesisler 1981'de hizmete açıldı. Bu tesislerde özellikle dış piyasanın isteklerine göre fındık işlenmektedir. Fiskobirliğin iç ve dış piyasada yürüttüğü fiyat politikası, hükümetten alınan talimata göre düzenlenir. (M)

FİŞEK (Kurthan), türk bilim adamı (Ankara 1942). Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre gazetecilik yaptıktan sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde asistan, doçent, profesör oldu. 19 Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi ve Atletizm Federasyonu başkanlıklarında bulundu. Başlıca eserleri: *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı* (1969), *Devlete Karşı Grevlerin Kritik Tahlili* (doktora tezi, 1969), *100 Soruda Sosyalist Devlet* (1970), *Yönetim* (1975), *Yönetime Katılma* (1978), *Spor Yönetimi* (1979). [M]

FİTCH (Val Logsdon), amerikalı fizikçi (Merriman, Nebraska 1923). McGill ve Columbia üniversitelerinde öğrenim gördü. Meslek yaşamına, II. Dünya Savaşı sırasında, orduda, Los Alamos'da nükleer patlayıcıların geliştirilmesi üzerinde çalışarak başladı. 1960'da Princeton Üniversitesi'nde nükleer fizik profesörü, 1967'de fizik bölümü başkanı oldu. Amerikan Bilimler Akademisi üyeliği ve ABD başkanına bağlı bilimsel konsey üyeliği (1970-1973) yaptı. Eşlemin (parité) simetrik olmaması ve yük birleşmesi üzerine araştırmalar yaptı. Nötr *K* mezonlarının parçalanmasında simetri ilkesinin çiğnendiğini ortaya koyan çalışmasıyla, 1980 Nobel Fizik Ödülü'nü meslekdaşı James Watson Cronin* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***FİTCHBURG**, ABD'de (Massachussets) kent. — 39 600 nüf. Makina ve deri sanayii. (L)

***FİTRET** (Abdurrauf), buharalı siyasetçi ve felsefeci. — (öl. Taşkent 1937). [L]

FİTZGERALD (Garret), irlandalı siyaset adamı (Dublin 1926). 1969'dan itibaren her seçimde milletvekili seçildi. 1977'de Fine Gael Partisi başkanı oldu. 1973-1977 yılları arasında dışişleri bakanlığı yaptı. Haziran 1981'den mart 1982'ye kadar ve aralık 1982' den sonra başbakan oldu. (L)

***FİTZROY**, Patagonya Andları'nda dağ. — Kuzey yamacına ilk tırmanış 1979'da G. Abert, J. ve M. Afanassieff ve J. Fabre tarafından gerçekleştirildi. (L)

***FİYAT.** — ANSIKL. Türkiye'de 1975 sonrası dönemde fiyatlar ani ve giderek fazlalaşan oranda arttı. Devlet İstatistik Enstitüsü genel fiyat indekslerine göre, 1976' da yüzde 39,7, 1978'de yüzde 75, 1980'de yüzde 255 ve 1982'de yüzde 436,9'luk artışlar kaydedildi. Gıda maddelerinde bu oranlar şöyle gerçekleşti: 1976'da yüzde 41,2 1978'de yüzde 73,4, 1980'de yüzde 218,9 ve 1982' de yüzde 375,9. Sanayi hammaddeleri ve yarımamullerde ise 1976'da yüzde 37,2, 1978'de yüzde 77,9, 1980'de yüzde 315,2, 1982'de yüzde 538,7'lik artışlar görüldü. (M)

***FİZİK.** — *Yüzey fiziği*, gazlarla katı cisimlerin yüzeyi arasındaki ilişkiyi ve etkileşmeyi inceleyen fizik dalı.

— ANSIKL. Son yıllarda katı cisimlerin çevreyle ilişkisinde yüzeyin rolü üzerine yapılan araştırmalar üç önemli noktayı ortaya çıkardı:

1 — Uzay araştırmaları için laboratuvarda ve dünya yörüngesinde yürütülen deneylerde maddenin, mutlak'a yakın boşluktaki davranışı incelendi. Deneyler, cismin yüzeyinde yabancı molekül olmaması durumunda, metal yüzeylerin sadece dokunmayla bile birbirine kaynadığını gösterdi. Bu olay uzayda çalışırken istenmeyen durumlar yaratsa bile, uzay teknolojisinin geişmesine katkıda bulunabilir.

2 — Yeni teknikler atom çapında bile düzgün yüzeyli kristaller elde etmeye olanak vermektedir. Bu gelişme, bir yüzeyin kimyasal bileşimini, kristal yapısını ve farklı elektronik enerji düzeylerine ayrılışını belirlemeye çalışan analiz süreçlerini etkiledi. Sözü edilen üç parametre yüzey tepkimeleriyle yakından ilgilidir.

3 — Sanayide yer alan süreçler katı yüzeyler hakkındaki bilgileri artırmakta, bu da sonuçta verimin kat kat artmasını sağlamaktadır. Örneğin metalürjide, elektronik parçaların üretiminde ve kataliz olayını içeren her türlü kimyasal süreçte (özellikle hava kirliliğine karşı mücadele) bu konuda yararlanılmaktadır.

metalurji

Dünya'da bir yılda kullanılan çeliğin yüzde 20'si kuru ya da nemli hava dolayısıyla yenim'e (korozyon) uğrayan çeliğin yerine kullanılır. Hava koşullarının acımasız saldırısına maruz kalan metal ya kendine koruyucu bir üst tabaka oluşturur ya da tersine, gözenekli bir üst tabaka oluşturup korozyonu daha da derinleştirir. Gelişimin ne yönde olacağı yüzey atomlarının davranışına bağlıdır.

Yapışma, sürtünme ve yağlamada da aynı durum sözkonusudur. Yüzey fiziği, şimdiye kadar kullanılan ampirik yöntemlerin yerine, olguların temel bilgisinden kaynaklanan yöntemler kullanmaya imkân verdi.

elektronik

Elektronik parçaların giderek minyatürleşmesi, yüzey/hacim oranına öylesine yüksek değerler verdi ki, yüzeyde bir yabancı atom tabakasının varlığı entegre devrelerin özelliklerini değiştirebilir hale geldi. Bir gazın, katı bir cismin yüzeyine tutunması, büyük ölçüde yüzeyin kristal yapısına bağlıdır. Bu olayın detaylı bilgisi, yarı-iletkenlerin üretiminde karşılaşılan engelleri azaltacak ve maliyet fiyatlarını da düşürecektir.

kataliz

Gazların yüzeylere tutunması sanayide kullanılan birçok kimyasal sürecin temelinde yatan kataliz olaylarında önemli rol oynar. Örneğin azotlu gübre üretimi için amonyak sentezinin ilk aşamalarından biri demirle katalize edilir. Demirin yüzeyinde azotu kabul edecek yerler uygunsa, azot molekülünün katalizöre (demire) yapışması 500 kez daha hızlı gerçekleşir. Karbon monoksidin (CO) metal bir katalizör üzerine tutunması da CO'nun hidrojenlenmesiyle sanayide kömürden sentez yoluyla hidrokarbür yapılmasını sağlar. Daha ucuz ve daha istikrarlı katalizörler bularak, otomobil motorundan çıkan eğzos gazlarındaki CO'nun oksijenlenmesini sağlama imkânları da araştırılmaktadır. (L)

***FLACELİERE** (Robert), fransız helenisti. — (öl. Montpellier, Hérault 1982). [L]

FLAVİN - ADENİN - DİNÜKLEOTİD (FAD) bls. i. (fr. *flavine - adénine - dinucléotide*) Dezhidrogenazların, özellikle mitokondri dezhidrogenazlarının koenzimi. Bir riboflavin, yani vitamin B 2 türevi olan FAD'ın formülü $C_{27}H_{33}N_9O_{15}P_2$'dir. FAD, fosforile riboflavin ile adenilik asidin birleşmesi sonucunda oluşur. Hidrojeni, tersinir bir biçimde sabitleştirebilir. Hücre oksidasyonlarında, Krebs zincirinde, yağlı asitlerin yoğunluklarının azaltılmasında ve bazı aminoasitlerin metabolizmasında önemli rol oynar. (L)

FLAVOBACTERİUM i. Bakteriyol. Katı ortamda sarı bir boyamaddesi üretmesiyle belirgin gram negatif bakteri. Henüz çok iyi tanınmamakla birlikte bir türünün (*Flavobacterium meningosepticum*) insanlarda septisemi ve menenjit yaptığı bilinmektedir. (L)

FLAVONOİD i. (fr. *flavonoide*). Org. kim. Flavon ve flavonol'den türeyen ve sarı (flavon) ve kırmızı veya mavi (antosiyan) doğal boyaların önemli bir sınıfını oluşturan bileşiklerin cins adı.

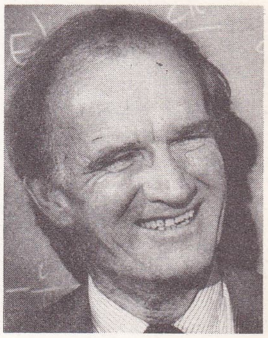

Val Logsdon FİTCH

toptan eşya fiyatları indeksi
(1963 = 100)

			gıda maddesi ve yem					sanayi hammaddesi ve yarı mamulü					
		genel indeks	*toplam*	*nebati gıda maddesi*	*hayvan*	*hayvan ürünü*	*toplam*	*yakacak*	*maden*	*dokuma maddesi*	*kağıt*	*sınai ve madeni yağ*	*yapı malzemesi*
1978		750,8	733,7	549,3	1 322,5	980,6	779,2	959,6	645,1	681,3	568,3	622,8	963,4
1979		1 230,7	1 092,8	816,4	1 958,6	1 472,5	1 460,6	1 717,3	1 352,9	1 180,1	776,3	1 481,3	1 675,8
1980		2 550,6	2 189,7	1 755,5	3 805,8	2 624,5	3 152,1	4 629,8	2 735,3	2 134,9	2 093,5	3 752,1	3 157,4
1981		3 488,4	3 100,7	2 771,5	4 436,8	3 245,4	4 134,5	6 142,5	3 302,5	2 613,4	2 731,3	5 926,8	3 699,5
1982		4 369,2	3 758,6	3 303,7	5 672,7	4 205,2	5 386,9	7 911,4	4 584,9	3 463,9	3 239,1	7 878,8	4 801,5
1982	V	4 372,8	3 832,9	3 430,9	5 606,7	4 038,3	5 277,2	7 741,2	4 618,4	3 356,7	3 120,6	7 405,3	4 795,2
	VI	4 352,8	3 808,2	3 436,4	5 528,1	4 048,4	5 260,5	7 741,2	4 613,6	3 339,0	3 120,6	7 411,4	4 738,1
	VII	4 406,5	3 804,9	3 395,6	5 812,4	4 190,7	5 409,1	7 741,2	4,857,3	3 434,7	3 400,7	8 110,6	4 730,4
	VIII	4 463,0	3 809,7	3 385,3	5 971,4	4 123,2	5 558,6	7 994,6	4 874,9	3 658,0	3 417,2	8 140,0	4 888,8
	IX	4 521,0	3 829,8	3 353,2	6 089,3	4 240,3	5 673,0	8 501,5	4 907,7	3 610,0	3 417,2	8 161,4	4 961,6
	X	4 510,9	3 769,7	3 299,5	5 691,9	4 282,1	5 746,2	8 501,5	4 889,5	3 792,4	3 417,2	8 147,0	5 147,8
	XI	4 593,9	3 889,5	3 360,5	5 794,7	4 597,1	5 768,1	8 501,5	4 884,0	3 815,9	3 417,2	8 157,8	5 387,6
	XII	4 816,5	4 030,6	3 451,8	6 111,4	7 736,4	6 126,3	8 994,7	4 951,2	3 949,4	3 417,2	9 612,8	5 932,4
1983	I	5 000,0	4 272,4	3 619,9	7 354,9	4 793,2	6 231,3	8 994,7	5 338,9	4 026,1	3 417,2	9 608,7	6 277,9
	II	5 088,6	4 352,2	3 677,0	6 626,7	4 831,6	6 316,0	8 994,7	5 377,4	4 053,6	3.695,8	9 616,7	6 631,2
	III	5 246,3	4 369,8	3 706,4	7 607,2	4 798,8	6 707,0	9 950,8	5 499,3	4 376,5	3 748,5	9 639,9	6 516,0
	IV	5 362,1	4 411,6	3 764,8	7 827,6	4 753,8	6 946,3	10 428.0	5 577,8	4 654,1	3 759,5	9 628,8	7 023,0
	V	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Kaynak: Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Foto. AFP (LAROUSSE)

— *Eczc.* Turunçgillerin çekirdek kılıfından çıkarılan ve P vitamini etkinliği gösteren madde. (Flavonoidler, kılcal damarların direncini artırır, geçirgenliğini azaltır. Damar hastalıklarını önlemede ve tedavide, damar güçlendirici olarak kullanılırlar). [L]

***FLEİSCHER** (Dave), amerikalı karikatürcü, çizgi film yapımcısı. — (öl. Los Angeles 1979). [L]

***FLEİSCHER** (Richard), amerikalı film yönetmeni. — 1970'lerdeki başlıca filmleri: *Tora! Tora! Tora!* (1970), *42. Hücre* (The New Centurions) [1972], *Mandingo* (1975), *Çalınan Taç* (The Prince and the Pauper) [1977], *Ashanti* (1978). [M]

***FLEMALLE** (Haute), Belçika'da (Liège ili) komün. — 28 600 nüf. Nehir limanı. Demir - çelik sanayii. (L)

***FLENSBURG,** Federal Almanya'da (Schleswig-Holstein) liman kenti. — 89 600 nüf. Bölge müzesi. Askeri deniz üssü. (L)

***FLESSİNGUE,** hollanda dilinde **Vlissingen,** Hollanda'da (Zeeland) liman kenti. — 43 800 nüf. Alüminyum metalurjisi. (L)

***FLEURUS,** Belçika'da (Hainaut) komün. — 23 000 nüf. (L)

***FLEURY - LES - AUBRAİS,** Fransa'da Loiret yönetim bölgesinde kanton merkezi. — 20 151 nüf. Tütün sanayii araştırma merkezi. (L)

***FLİNDT** (Flemming), hollandalı dansçı ve koreograf. — İsveç Kraliyet Balesi için *Duel*'i (Düello) [1977] hazırladı. 1981'de Dallas Ballet'in sanat yönetmeni oldu. (L)

***FLİNT,** ABD'de (Michigan) kent. — 193 300 nüf. (L)

***FLİNT** (Richard Foster), amerikalı jeolog. — (öl. New Haven 1976). [L]

***FLORANSA,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 464 000 nüf. (L)

***FLORENCE,** ABD'de (Alabama) kent. — 37 000 nüf. Termik santral. (L)

***FLORİANOPOLİS,** Güney Brezilya'da kent ve Santa Catarina eyaletinin merkezi. — 196 000 nüf. Yönetim, üniversite ve ticart merkezi. (L)

***FLORİDA,** ABD'nin güneydoğusunda eyalet. — 151 670 km², 9 740 000 nüf. Kuzeyde hayvancılık ve mısır, yerfıstığı, soya tarımı yapılır. ABD'de üretilen portakalın yüzde 75'ini Florida sağlar. Güneyde şeker kamışı, sebze, kavun yetiştirilir. Besin sanayii (et, süt, meyve ve sebze suyu, şeker). Elektrik, ulaşım malzemeleri, kimya, konfeksiyon, uzay araçları donatımı sanayii. (L)

FLORİDA, Küba'da kent. Camaguey'in kuzeybatısında. 32 700 nüf. (L)

FLORİNDİON i. (fr. *florindione*), Karaciğerde K vitamininin etkisine karşıt etki gösteren, ağızdan alınan, pıhtılaşmayı önleyen sentetik ilaç. (Pıhtılaşmanın ve damar tıkanıklıklarının önlenmesinde ve tedavisinde kullanılır) [*Eşanl.* FLÜORO FENİNDİON]. (L)

FLORİSSANT, ABD'de (Missouri) kent. Saint - Louis'in kuzeybatı banliyösünde. 55 400 nüf. (L)

***FLORNOY** (Bertrand), fransız kâşifi ve siyaset adamı. — (öl. Paris 1980). [L]

***FLOTHUİS** (Marius), hollandalı besteci. — 1974'ten beri Utrecht Üniversitesi'nde müzikoloji dersleri veren Flothuis, ünlü bir Mozart uzmanıdır. Son besteleri: Flüt ve orkestra için *Per sonare ed ascoltare* (Çalmak ve Dinlemek İçin) [1971] ve yaylı çalgılar orkestrası için *Cantus amoris* (Aşk Şarkısı) [1978]. (L)

Henry FONDA «Altın Gölün Üstünde» filminde (1982)

***FLUSHİNG,** ABD'de New York'ta semt. — 1978'den beri ABD Uluslararası Tenis Turnuvaları semtin ünlü Flushing Meadow parkında yapılmaktadır. (L)

FLÜORAMİN i. (fr. *fluoramine*). Mad. Kim. Amonyaktaki hidrojen atomlarının yerini flüorun almasıyla meydana gelen üç bileşiğin adı: NH_2F, NHF_2, NF_3. (L)

FLÜORİT i. (fr. *fluorite*). Miner. Flüorin' in öbür adı. (L)

FLÜOROKARBÜR i. (fr. *fluorocarbure*). Org. Kim. Genel formülü $C_n F_{2p}$ olan karbon ve flüor bileşiminin cins adı.

— ANSİKL. Elemanter flüorun, karbonlu iskeleti yok eden büyük tepkimesi nedeniyle flüorokarbürler, hidrokarbürlerin flüorasyonu ile elde edilemez. Bunları hazırlamanın en kolay yolu, tetraflüoroetilen $CF_2 = CF_2$'yi oligomerize etmektir. Kimyasal açıdan çok durgun olan flüorokarbürler, aynı karbon atomu sayısına sahip hidrokarbürlere göre çok daha uçucudur. Ayrıca, gaz halindeki oksijeni en iyi eriten maddenin özelliğini taşımaları nedeniyle flüorokarbürlerin kan yerine kullanılması önerilmektedir. (L)

FLÜOROETANOL i. (fr. *fluoroéthanol*). Org. Kim. Formülü F - CH_2 - CH_2 - OH olan, etanolün flüorlu türevi. (L)

FO (Dario), italyan sinema oyuncusu ve oyun yazarı (Sangiano, Varese 1926). Önce kabare ve revü oyunculuğu yaptı. 1958' de Franca Rame ile birlikte, önce kaba güldürüler ve komediler sahneye koyan bir topluluk, daha sonra kendi başına Nuova Scena (Yeni Sahne) ve 1970'de la Comune topluluklarını kurdu. Majeur gölü masalcı ve kuklalarından esinlenerek, oyun kahramanı, hokkabaz Mistero Buffo'yu yarattı (1969). Halk geleneğine dayanarak, kapitalizmin ölümünün bir karnaval biçiminde sergilendiği *Patronun Gömülüşü*'nü (1969) sahneledi. Gerçeğe güldürü yoluyla yaklaşmayı amaçladı ve *Yedinci Buyruk: Biraz Daha Az Uç* (1964), *Bir Anarşistin Kaza Sonucu Ölmesi* (1970) adlı oyunları hazırladı. Radyodaki monologları ve televizyon sunuculuğuyla da tanındı. (L)

***FOCŞANİ,** Romanya'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 56 500 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***FOÇA,** İzmir ilinde ilçe. — 16 505 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 6 576 nüf. (1980). [M]

FOGELSTRÖM (Per Anders), isveçli romancı (Stockholm 1917). Eserlerinde Stockholm halkını ve onların 1800'lerden beri yaşam koşullarında meydana gelen değişiklikleri anlattı: *Monika İle Bir Yaz* (1951), *Düşlerimin Kenti* (1960), *Kent Çocukları* (1962), *Svensson Ailesi* (1979). [L]

***FOGGİA,** İtalya'da (Puglia) kent ve il yönetim merkezi. — 157 700 nüf. Makina, uçak, dokuma sanayii.

— *Foggia ili*, 7 185 km², 692 200 nüf. (L)

***FOK.** — ANSİKL. 1977 martında Kanada' da (Terra Nova bölgesinde Anthony'de) yavru fokların avlanmasını protesto eden grupların eylemleri ve film yıldızı Brigitte Bardot'un protesto gösterileri dünya kamuoyunun ilgisini çekti. Basın konferansları yapan Bardot'un mücadelesi bir dereceye kadar başarıya ulaştı. Fransa, Belçika ve ABD kendi topraklarında fok derisi ticaretini ve ithalatını yasaklayacaklarını açıkladılar. Ancak Kanada hükümeti avlanma hakkını kullanacağını ifade ederek 170 000 derilik kotasını korudu. (L)

***FOLİGNO,** italya'da (Ombrie) kent. — 51 000 nüf. (L)

***FOLKESTONE,** Büyük Britanya'da (Kent) liman kenti. — 45 600 nüf. (L)

***FOLON** (Jean - Michel), belçikalı grafikçi ve desinatör. — Reklam afişleri, Serreau -Perinetti şirketiyle birlikte görsel - işitsel araştırmalar, duvar resimleri, (Brüksel metrosu için *Magic City* [Büyüleyici Kent] ve Londra metrosu için *Paysage* [Manzara], 1974), çizgi filmler ve kitap resimlemeleri yaptı. (L)

***FONDA** (Henry), amerikalı sinema oyuncusu. — (öl. 1982). Son filmleri: *Midway* 77 (Yarı Yolda) [J. Smight, 1976], *Ölümden Dönenler* (Rollercoaster) [J. Goldstone, 1977], *Meteor* (Meteor) [R. Neame, 1978]. Fonda, 1982'de *On Golden Pond* (Altın Gölün Üstünde) [M. Rydell] ile daha önce aldığı özel bir Oscar'dan sonra, ilk kez bir filmle Oscar'a değer bulundu. (M)

***FONDA** (Jane), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — 1971'de Alan J. Pakula'nın *Fahişe* (Klute), 1978'de Hal Ashby'nin *Eve Dönüş* (Coming Home) filmleriyle iki kez Oscar kazandı. Son dönemindeki diğer başlıca filmleri: *The Blue Bird* (Mavi Kuş) [G. Cukor, 1975], *Julia* (F. Zinnemann, 1977), *Eve Gelen Atlı (Comes a Horseman)* [A. Pakula, 1978], *California Suite* (California Davası) [H. Ross, 1978], *The Electric Horseman* (Elektrikli Atlı) [S. Pollack, 1979], *Dünyanın Kaderi* (The China Syndrome) [J. Bridges, 1979], *9'dan 5'e* (Nine to Five) [C. Higgins, 1980], *Rollover* (Bir İş Kadını) [A. Pakula, 1981], *On Golden Pond* (Altın Gölün Üstünde [M. Rydell, 1982]. (ML)

***FONTANA,** ABD'de (Kaliforniya) kent. — 37 100 nüf. (L)

FONTANAROSA (Patrice), fransız kemancısı (Paris 1942). Sanatçı bir aileden gelen Fontanarosa, genç yaşta uluslararası ödüller alarak (Uluslararası Liége yarışması, 1960; Bükreş Georges Enesco yarışması, 1964; Marguerite Long-Jacques Thibaut yarışması, 1965), Fransa'da ve ülkesi dışında parlak bir solist oldu. Oda müziğine olan yeteneğini, kardeşleriyle birlikte oluşturduğu üçlüde ortaya koydu. 1976'dan beri Radio France Ulusal Orkestrası'nda solo başkemancıdır. (L)

FONTANET (Jean - Claude), Fransızca yazan isviçreli yazar (Cenevre 1925). Gerçekleşmemiş özlemlerin yarattığı iç sıkıntısı, parçalanan hayatlar ve ölüm korkusu, romanlarında işlediği konulardır. Başlıca kitapları: *la Montagne* (Dağ) [1970], *l'Eftritement* (Ufalanma) [1975], *Mater Dolorosa* (Acı Çeken Ana) [1977]. (L)

***FONTEYN** (Margaret HOOKHAM, **Margot** - denir), ingiliz kadın dansçı. — 1979'da «prima ballerina assoluta» sıfatını kazandı. (L)

FOOT (Michael Mackintosh), ingiliz siyaset adamı (1913). Oxford'da felsefe ve siyasal bilimler öğrenimi yaptı. 1960'da İşçi partisi'nden milletvekili, 1974 - 1976 yılları arasında bakan oldu. Avam Kamarası'nda parti gurubu başkanı ve partinin sol kanadının lideriyken, kasım 1980'de Callaghan'ın istifası üzerine İşçi partisi genel başkanlığına getirildi. Mart 1981'de partinin bölünmesine ve eski ılımlı işçi partililer tarafından sosyal - demokrat partinin kurulmasına engel olamadı. Kuvvetli bir devletçilikten ve AET ile ilişkilerin yeniden düzenlenmesinden yana olan Foot, 1983 seçimlerinde partisinin muhafazakârlar karşısında yenilgiye uğramasını da önleyemedi. Ekim 1983'te yapılan parti kurultayında Foot'un yerine Neil Kinnock parti genel başkanlığına seçildi. (L)

FOOTE (Shelby), amerikalı romancı (Greenville, Mississippi 1916). *Ayrılık Savaşı*'nı anlatan üç ciltlik bir kitabın yanısıra (1958 - 1974), Faulkner'in etkisinde romanlar yazdı: *Follow me down* (İnerken Beni İzle) [1950], *Love in adry season* (Kuru Mevsimde Aşk) [1951], *Jordan County* (1954), *September, September* (Eylül, Eylül) [1978]. (L)

***FORCHHEİM,** Federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 28 800 nüf. Dokuma, çikolata, elektroteknik sanayii. (L)

***FORD** (Aleksander), polonyalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1980). 1974'de Danimarka'da *Der Martyrer Dr. Korczak und seine Kinder* (Şehit Dr. Korczak ve Çocuğu) filmini çekti. (L)

***FORD** (Gerald), amerikalı devlet adamı. — Başkan Ford'un ve dışişleri bakanı Henry Kissinger'in izlediği dış politikaya Kongre'nin karşı çıkması ve Vietnam'a müdahale için istenen kredileri kısması üzerine Ford, Kissinger'e muhalefet eden savunma bakanı James Schlesinger'i görevden aldı; yerine Donald Rumsfeld'i atadı. Bu karar başkan aleyhine eleştirilerin yoğunlaşmasına yol açtı. Yöneticiler arasın-

Foto. CIC (LAROUSSE)

daki sürtüşmeler yüzünden amerikan dış politikası âdeta felce uğradı; müdahalecilik, yerini çekimserliğe bıraktı. Ford Kamboçya'da, iki Vietnam'ın birleşmesi olayında ve Angola'da hareketsiz kaldığı gibi Avrupa güvenliği konulu Helsinki konferansının sonuç belgesini de imzaladı. Uzaydaki Soyuz - Apollo kenetlenmesi onun döneminde gerçekleşti. Ford 1976 başkanlık seçimlerinde Cumhuriyetçi Parti'nin başkan adayını belirleyecek kurultayda (ağustos) eski California valisi Donald Reagan'ı kıl payıyla alt ettiyse de kasımda yapılan başkanlık seçimini kaybetti. Başkanlığı Demokrat Parti adayı Jimmy Carter kazandı. (L)

FOREMAN (Mchael), ingiliz yazarı (Pakefield, Suffolk 1938), Ressam ve ayrıca Playboy, King ve Ambit dergilerinin sanat yönetmeni olan Foreman önce çocuk kitapları yazdı. *İki Dev* (1967), *Moose* (Geyik) [1971]. Çevre kirliliği (*Dinosaurs and all that Rubbish* [Dinazorlar ve Tüm O Saçmalıklar], 1972) ve üçüncü dünya üzerine de (*War and Peas* [Savaş ve Bezelyeler], 1974) kitaplar yazdı. (L)

FOREMAN (Richard), amerikalı tiyatro yazarı (New York 1937). Çağdaş tiyatronun yenilenmesi için, nesneler arasında olanların görülebileceği, sözcükler arasında olanların da anlaşılabileceği bir gösterinin gerekliliğini vurguladı. Yazdığı oyunlardan başlıcaları: *Angelface* (Melek Yüzlü) [1968] ve *Klasik Tedavi Etkisi Altında Bir Hafta Ya da Klasik Tedavi* (1973). *Palys and Manifestos* (Oyunlar ve Manifestolar) adlı bir derleme kitabı da yazdı. (L)

***FOREST**, flamanca **Vorst**, Belçika'da (Brabant) komün. — 58 600 nüf. (L)

Forest Hills, New York'da Queens ilçesinde semt. 1977'ye kadar ABD uluslararası tenis şampiyonaları burada yapılırdı. Şimdi Flushing Meadow Park'da yapılmaktadır. (L)

FOREST (Jean - Claude), fransız yazarı ve çizgi roman desinatörü (Le Perreux 1930). 1950'li yıllarda çizgi romanlar, dergi resim ve kapak tasarımları yapmaya başladı. 1962'de erotik ve düşsel serüvenler yaşayan kadın - çocuk kahraman Barbarella'yı yarattı. 1971'de kadın kahraman Hypocrite, çılgın serüvenleriyle Forest'in ününü daha da artırdı. Canlı ve renkli pek çok desen ve senaryoların yanı sıra, özellikle televizyon için çizgi filmler yaptı (*Marie - Mathématique*) [1965 - 1966]. *Les Poules bleues de l'automne* (Güzün Mavi Tavukları) [1974] adlı bir bilimkurgu filmi de hazırladı. (L)

FORLANİ (Arnaldo), italyan siyaset adamı (Pesaro 1925). Hıristiyan Demokrat Partisi il sekreterliği yaptı (1948 - 1951). 1952' de partinin ulusal konseyine seçildi. 1958' de milletvekili, 1969 - 70'de Rumor kabinesinde bakan oldu. 1969 - 1973 yılları arasında Hıristiyan Demokrat Partisi genel sekreteri ve Aldo Moro'nun öldürülmesinden sonra 1978'de parti başkanı oldu. 1976-1979 yılları arasında birkaç kez dışişleri bakanlığı yaptı. Ekim 1980'den haziran 1981'e kadar başbakan oldu. (L)

***FORLİ**, İtalya'da (Emilia) kent. — 110 500 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Makina ve deri sanayii.
— *Forli ili*, 2 910 km², 598 700 nüf. (L)

***FORMAN** (Miloş), çek film yönetmeni. — 1968'de gittiği ABD'de *Taking Off*'dan (Kalkış) [1971] sonra, Ken Kesey'in romanından yaptığı başarılı *Guguk Kuşu* (One Flew over the Cuckoo's Nest), [1975] uyarlamasıyla en iyi film ve yönetmen Oscar'ları kazandı. Daha sonra Broadway'de. 1960'larda çok tutmuş müzikal oyun *Hair*'den aynı adla ilginç bir sinema uyarlaması verdi: *Bırak Güneş İçeri Girsin* (Hair) [1979]. Sonraki filminde ABD'deki ırkçılık olgusunu eleştirdi: *Ragtime* (Aksak Ritm) [1981]. Son filmi: *Amadeus* (1983). [ML]

***FORMOZA.** Bk. TAYVAN

***FORTALEZA**, Brezilya'nın kuzeydoğusunda liman kenti. — 1 308 859 nüf. (Yakın çevresiyle birlikte 1 615 500 nüf.) Elektrik sanayii. Besin ürünleri dışsatımı. (L)

FORT COLLİNS, ABD'de (Colorado) kent. Denver'in kuzeyinde 64 600 nüf. Besin sanayii. Teknik okullar. (L)

***FORT-DE-FRANCE**, Martinik'in (Fransız Antilleri) yönetim merkezi. — 100 576 nüf. Yönetim, özel hizmetler, toptan ve perakende ticaret, turizm merkezi. Petrol arıtımı, çimento, besin, yapı sanayii. Kent, otoyol ile uluslararası Lamentin havalimanına bağlıdır. (L)

FORTES (Meyer), ingiliz antropoloji uzmanı (Britstown, 1906). 1950 - 1973 yılları arasında Cambridge üniversitesinde profesörlük yaptı. Akrabalık ve din üzerine yaptığı çalışmalarla büyük ün kazandı. Psikanalizin antropolojik yönleriyle de ilgilendi. İlk araştırmasını, Londra, East End'de çocuk suçluluğu üzerine yaptı. Evans-Printchard ile birlikte *Afrika Siyaset Sistemleri* (1940) adlı kitabı yazdı. Ancak, asıl çalışma alanı Gana'da, Talansi'ler ve Akan-çi'leri kapsar. Gana'da, siyasal bağlarla topluluk içi insan bağları arasındaki ilişkileri inceledi ve *The Dynamics of Clanship* (Oymağın Dinamiği) [1945], *The Web of Kinship* (Akrabalık Ağı) [1949] ve *Kinship and the Social Order* (Akrabalık ve Toplumsal Düzen) [1969] adlı kitapları kaleme aldı. *Oedipus and Job in West African Religion* (Batı Afrika Dininde Oedipus ve Eyüp) adlı kitapta, Talansi'lerde inançları, çeşitli dinsel ayin ve uygulamaları inceledi. (L)

***FORT LAMY.** Bk. N'DJAMENA.

FORT LAUDERDALE, ABD'de (Florida) sayfiye merkezi. Miami'nin kuzeyinde, Atlantik kıyısında. 153 300 nüf. (L)

***FORT SMİTH,** ABD'de (Arkansas) kent. — 71 400 nüf. Mobilya sanayii. Yakınında, petrol ve doğal gaz yatakları. (L)

FORT VİCTORİA, Zimbabwe'de kent ve il yönetim merkezi. 24 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Kent yakınında amyant ocakları. (L)

***FORT WAYNE,** ABD'de (İndiana) kent — 178 100 nüf. (L)

***FORT WORTH,** ABD'de (Teksas) kent. — 393 000 nüf. Son yıllarda genişleyen kentin nüfusu Dallas'la birlikte 2 700 000'e ulaştı. (L)

***FOSCA** (George DE TRAZ, **François - denir**), Fransızca yazan isviçreli yazar. — (öl. Cenevre 1980). [L]

***FOSFAT** i. ANSİKL. Tarım ülkesi olan Türkiye için, gübre yapımında kullanılan başlıca maddelerden biri olan fosfatın önemi büyüktür. Son yıllardaki araştırmalar, Türkiye'de yalnız Mazıdağı (Mardin) çevresinde fosfat yatakları bulunduğunu ortaya çıkardı. Burada 26 milyon tonluk, yüzde 100 fosfat (P_2O_5) eş değerinde rezerv bulunduğu saptandı. Bu rezervin dünya fosfat rezervlerinin binde 12'sine denk olduğu anlaşıldı. Mazıdağı fosfatları oldukça düşük tenörlü olduğundan, kurulan zenginleştirme tesislerinde yüzde 28-32 tenörlü fosfat üretilmekte ve gübre fabrikalarına satılmaktadır. Bu tesisin fosfat üretimi, Türk gübre fabrikalarının gereksinimini karşılamaktan çok uzaktır. Bu yüzden büyük miktarda fosfat dışalımı yapılmaktadır. 1979'da 42 597 ton öğütülmüş, 470 525 ton öğütülmemiş kalsiyum fosfat satın alındı. Bu sayılar 1980'de 86 650 ton ve 769 435 ton, 1981'de 63 400 ton ve 1 190 220 ton olarak gerçekleşti. (M)

en çof fosfat üreten ülkeler (1981)

ülke	*milyon ton*	*yüzde*
ABD	45,3	31,7
SSCB	25,0	17,5
Fas	19,7	13,7
Tunus	4,6	3,2
Ürdün	4,2	2,9
Güney Afrika	2,9	2,0
İsrail	2,4	1,7
Togo	2,2	3,2
Nauru	1,9	1,3
Senegal	1,8	1,2
Suriye	1,3	0,9
Cezayir	0,8	0,6
toplam	112,1	79,9
dünya toplamı	143,0	100,0

FOSFOMİSİN i. (fr. *fosfomycine*). Eczc. Geniş spektrumlu, yan etkisi az ve özellikle damardan verilen antibiyotik. (L)

***FOSS** (Lukas), alman asıllı amerikalı piyanist ve besteci. — Son besteleri: Orkestra için *Folksong* (Halk Şarkısı) [1975] ve *American Cantata* (1977). [L]

FOSSE (Bob), amerikalı film yönetmeni, dansör ve koreograf (doğ. 1927). 1950'lerde müzikal filmlerde dansör - oyuncu olarak dikkati çekti. S. Donen'ın *Pijamalı Güzeller* (The Pajama Game) [1957] adlı müzikal filminin koreografisini yaptı. 1968' de *Sweet Charity* (Tatlı Charity) adlı filmle yönetmenliğe başladı. 1972'de *Kabare* (Cabaret) filmiyle «en iyi yönetmen» Oscar'ı aldı. *Lenny*'den (1975), sonra çektiği *All That Jazz* (Bütün O Caz) [1979] ile 1980 Cannes Şenliği büyük ödülünü japon filmi *Kagemusha* ile paylaştı. 1980'de Broadway'de *Dancing* müzikalini sahneye koydu. Son filmi: *Star 80* (1983). [M]

***FOTOĞRAFÇILIK** i. — ANSİKL. Daha önceki kuşaklar, görüntüyü düzenlemeye, dengeli ve uyumlu bir görünüm sağlamaya ya da belirleyici anı yakalamaya ve zamanı dondurmaya ağırlık vermişlerdi. O günden bugüne, çok şey değişti. Bugün yayın yaşamı sona ermiş büyük dergilerin topluma yansıttığı olaylar, çeşitli haberler, «sansasyonel» röportajlar artık günümüzde televizyonun işlevleri arasında yer aldı. Günümüz fotoğrafçılığına damgasını vuran amerikalı Robert Frank (doğ. 1924) bu konuda şöyle demektedir: «Artık her şeyin fotoğrafı çekilebilir.» Böylece konu seçiminde nerdeyse hiçbir sınır kalmadı.

amerikan okulu

Seçilen yerlerin basitliği, anlamsız tipler,

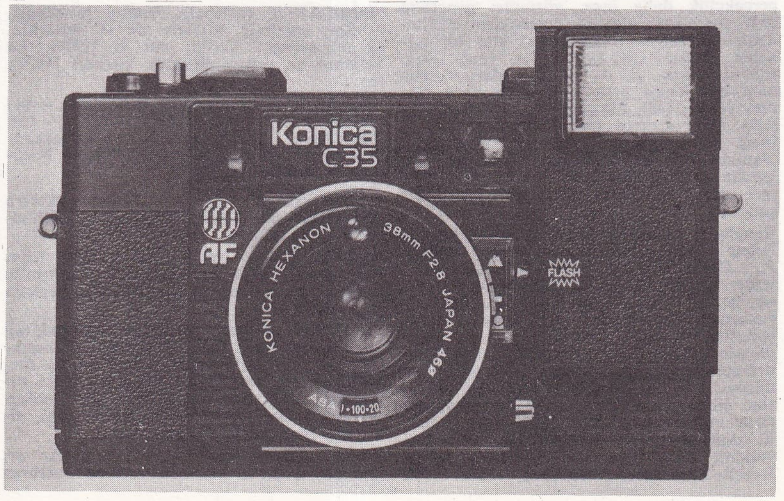

Çağdaş bir elektronik fotoğraf makinası

Foto. Scop (LAROUSSE)

ele alınan öğelerin karmaşıklığı, estetik kaygıdan uzak ve rastgele çerçeveleme (kadraj) bugünkü fotoğrafçılığın başlıca özellikleridir. Bunlar, alışılmamışı, özellikle de, kalıcı ya da çarpıcı olmayan durumları ön plana çıkaran tarafsız bir bakış açısıyla bütünleşir. Çekimi yapan, izleyicinin kafasını karıştırır, onda birtakım sorular uyanmasını sağlar; fakat hiçbir zaman çözüm getirmez: Örneğin, Burk Uzzle (doğ. 1938), Frank Gohlke (doğ. 1942), Lewis Baltz (doğ. 1945), özellikle de, saydamlık ve yansıma düşkünü Lee Friedlandar (doğ. 1934) böyledir. Bunların hepsi de olaya ve öyküye karşı çıkar (kişiler genellikle arkadan alınmıştır); sınai ve kentsel görünümün sıradanlığını ve karışıklığını saptamak ister.

Paul Caponigro (doğ. 1932) ile Joel Meyerowitz (doğ. 1938) çoğu kez doğayı ve manzarayı yeğ tutarlar. Eski büyük ustaların, özellikle Minor White'ın (1908 - 1976) yolunda yürüyen Caponigro, gerçeği yorumlarken maddeyi ve maddedeki zenginliği malzeme olarak kullanır.

(Suyosunu tarlaları, kırağı, ağaç gövdeleri ya da Avebury taş anıtları). Meyerowitz ise, zarif ışık oyunları sayesinde, sakin fakat ıssız manzaraları büyük bir ustalıkla yüceltir. Yurttaşları Ralph Eugene Meatyard (1925 - 1972) ile Jerry Uelsmann' ın (doğ. 1934) etkisi gittikçe daha da belirginleşir. R.E. Maetyard'da anlamsız gibi görünen, garip maskların gülünçleştirdiği erkek, kadın ve çocuklarla dolu manzaralar onu görünmeyenden esinlenmeye ve kendi hayallerini, sıkıntılarını yorumlamaya, açığa çıkarmaya götürür. Karelerin üst üste getirilmesi (bindirilmesi), negatif ve pozitif çekimlerde uyuşum, J. Uelsmann için, simgelere dayalı karmakarışık bir üslubun temel öğeleridir. Ralph Gibson (doğ. 1939) ile Duane Michals (doğ. 1932), Leslie Krims'le (doğ. 1943) birlikte yeni eğilimlerin öncüleridir. Çoğu kez öznel olan Gibson, süssüz sade bir görüş açısına ve parçalı bir çerçevelemeye karşın -bu noktada çoğu kez çağdaş İtalyan ressamı Domenico Gnoli* ve minimal sanat akla gelir- bilinçaltına seslenir. Yapmacıklı bir tekniğe, aşırı ışıklamaya, aşırı developmana (yıkama) ve kontrastlı çekimlere karşın, maddeyi ve renk tabakalarının şiddetini vermeye çalışır.

Michals, önceden tasarlanmış «uygulamalar»ında kalıcı olmayan, geçici anın farkına varır. Anlatıya dayanan ayrımları, *Bir Karşılaşmanın Şansı* ya da *Yaşlı Kadının Ölümü*'nde sadece kendi hayallerini çağrıştırır. Rastlantıya bırakılan hiçbir şey yoktur; flu'yu (belli belirsizlik) ustaca kullanmak, kendi kişilerini maddi olmaktan çıkarır; hatta, özellikle 1973'ten sonra, metne başvurur. Gerçek artık amaç değil, fakat düşsel olanın keşfidir.

amerikan okulunun Avrupa'daki etkileri

Amerikan etkisi Avrupa'da, özellikle de Fransa'da belirgindir; ancak burada öznel gerçekçilik daha ince, görünür; gençlerin çoğu toplumsal olay ve durumların etkisindedir: Brötanya'yı (Bretagne) ince bir mizahla ele alan Guy Le Querrec (doğ. 1941), ruhani evreni ya da onun kadar sıkıntılı olan hastaneler evrenini işleyen Jean Gaumy (doğ. 1948), Meksika'ya, Afrika'ya Mısır'a şair gözüyle bakan Bernard Plossü (doğ. 1945) bu genç ustalar arasındadır; Daniel Boudinet ise (doğ. 1945) gece ışığından yararlanarak kent manzarasını kuşatan esrarı ve sıkıcı dinginliği anlatmaya çalışır.

Belçikalı Arnaud Claas'ın sekanslarında huzur verici bir hava göze çarpar. A. Claas, insancıllığını yitirmiş kentlerden ve şaşırtıcı gökdelenlerden sonra, japon Tahara Keişi'nin (doğ. 1951) ayrımlarında nesnelerin halesi üzerine derinlemesine ve uzun uzun düşünür; T. Keişi' de pencere ve çerçevesi, kent manzarasının dramatik ve çarpıcı sınırına dönüşür; aynı durum, bir ayağın kum üzerindeki gölgesine ilişkin şaşırtıcı ve mizahlı varyantlarıyla hollandalı Michel Szulc Krzyzanowski (doğ. 1949) için de geçerlidir. İnsan vücudunu konu alan sanat anlayışına yakın isveçli Eva Klasson'un (doğ. 1947) ayrımları, kendi bedeninin garip ve utançsız görkemliliğini gözler önüne serer. Fransız Bernard Faucon (doğ. 1950) ve onun 50'li yılların çocuk mankenleriyle dolu esrarlı dünyası da yeni anlatım (betimleme) biçimine yaklaşır. Bernard Faucon, çocuk mankenleri için, cansız ve geçerliliği olmayan bir evren yaratır: Hem görsel belleği hem de düşsel yaratıları bu evrene yansır; kendilerine orada bir yer açarlar. Böylece yeni fotoğrafçılık artık, gerçeğin peşinde değildir; fakat düşsel bir anlatım biçimine yönelmiştir.

● *Türkiye*'de 1973'ten bu yana çeşitli fotoğraf dernekleri kuruldu, yarışmalar, sergiler açıldı, dia gösterileri yapıldı ve yurt içinde çok sayıda amatör fotoğrafçının çabasıyla sanat fotoğrafçılığında büyük bir ilgi ve etkinlik görüldü. Bu ilginin gelişmesinde fotoğrafa ilişkin yayınların yanı sıra fotoğraf kulüpleri ya da derneklerinin düzenlediği yarışmalı sergilerin önemli katkısı oldu. İFSAK'ın (İstanbul Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Kulübü) ilkini 1976'da Atatürk Kültür Merkezi'nde düzenlediği uluslararası yarışmalı sergiler her yıl sürdürüldü. AFSAD (Ankara Fotoğraf ve Sinema Amatörleri Derneği) Anadolu'nun çeşitli yerlerinde sergiler ve dia gösterileri tertipledi. Ayrıca İFSAK, AFSAD, BASAF (Balıkesir Sanat Fotoğrafçıları), EFOT (Eskişehir Fotoğraf Sanatçıları) ortak fotoğraf sergileri düzenlediler.

Bu kulüp ve dernekler bir yandan da temel fotoğraf kurslarını sürdürdüler. AFSAD'ın fotoğraf sempozyumuna yirmi bildiri sunuldu. 1979'da Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) bünyesinde bir Fotoğrafçılık bölümü açıldı.

Türk fotoğraf sanatçıları son yıllarda yurt dışında düzenlenen yarışmalı sergilerde başarılı sonuçlar aldılar. Fransa Ulusal Fotoğraf Federasyonu'yla FİAP'ın (Uluslararası Fotoğraf Federasyonu) düzenlediği uluslararası yarışmada Cengiz Akduman'ın bir siyah - beyazı sergilenmeye değer bulundu (1982). Hindistan'da düzenlenen 11. FİAP renkli fotoğraf yarışmasında türk fotoğrafçıları yirmi ülke arasında yedinci sırayı aldı. Cengiz Akduman, Mustafa Vural, Cengiz Karlıova'nın fotoğrafları Maitland'da (Avustralya) Ahmet Esmer İspanya'da, Cengiz Akduman, Cengiz Karlıova, İbrahim Akyürek Romanya'da açılan yarışmalarda başarı kazandılar. İFSAK üyesi Nevzat Çakır Bükreş'te düzenlenen 14. Uluslararası yarışmada röportaj dalında ödül kazandı (1983). Mehmet Bayhan'ın bir fotoğrafı Belçika fotoğraf bienalinde başarı, İngiltere'de Spectrum - Guernsey uluslararası saydam yarışmasında altın madalya kazandı. İsa çelik Belçika'da dünya fotoğraf örgütlerinin düzenlediği uluslararası sergide onur ödülü, Fransa'da I. Uluslararası Renkli Fotoğraf Yarışması'nda başarı kazandı. Uluslararası Fotoğraf Federasyonu FİAP tarafından Baha Gelenbeyi ve Mehmet Bayhan'a bu kuruluşun en üst ünvanı olan «Honefiap», İsa Çelik'e «Efiap» unvanı verildi (1983). [LM]

***FOUCAULT** (Michel), fransız felsefecisi. — Son eserleri: *Histoire de la sexualité, t.l* (Cinselliğin Tarihi, cilt I) [1976], *La Volonté de savoir* (Bilmek İstenci) [1976]. (L)

***FOUCHÉ** (Jacobus Johannes, **Jim** - denir), Güney afrikalı devlet adamı. — (öl. Kap 1980). 1968'de seçildiği cumhurbaşkanlığından şubat 1975'te ayrıldı. Yerine Nicolaas Diederichs geçti. (L)

***FOURESTİER** (Louis), fransız orkestra şefi ve bestecisi. — (öl. Boulogne - Billancourt 1976). [L]

FRAKSETİN i. (fr. *fraxétine*) Org. Kim. Dihidroksi - 7,8 metoksi - 6 kumarin'in yaygın adı. Formülü C_{10} H_8 O_5. Fraksin aglikonu. (L)

FRAKSİN i. (lat. *fraxinus,* dişbudak'tan fr. *fraxine*) Org. Kim. Dişbudak ve kestane ağacından elde edilen, C_{16}, H_{18}, O_{10} formüllü glükopiranozid. Fraksin hidrolize olduğunda fraksetin ve glükoz elde edilir. Akalin solüsyonları ise yeşilimsi mavi, tipik bir fluoresansa sahiptir. (L)

FRAKTAL i. (lat. *fractus;* kırık'tan fr. *fractal*). Coğ. ve Mat. Neresinden bakılırsa bakılsın aynı cinsten çok sayıda kırık çizgiden meydana gelmiş gibi görünen nesne.

— ANSİKL. Fraktal sözcüğünü ilk defa, Benoît Mandelbrot kullandı. Ama konuyla ilgili görüşler daha önceki yıllarda ortaya çıkmıştı. XX. yy'ın başında, coğrafya dalında, Richardson, kıyı uzunluğu ile haritanın ölçeği arasında ilginç bir bağıntı olduğunu farketti. Fizik dalında, Jean Perrin (1870 - 1942), Brown tipi hareketin son derece karışık bir görünümü olduğunu belirtti. Matematik dalında, XIX. yy'da süreklilik ile türevlilik sorunlarını yeter derecede aydınlatmak için kolayca çizilebilen eğriler yerine şaşırtıcı görünüşleri olan nesneler kullanıldı.

birkaç örnek

Bir eğrinin sonsuz sayıda köşe göstermesi, bugün bize, çok kolay kabul edilebilir görünüyor. Bunun için sonsuz kere tekrarlanan kırık çizgi çizme işlemini düşünmek yeterlidir.

Bununla beraber, böyle bir eğrinin fonksiyon kavramına bağlanması ancak 1880 - 1890 yıllarına doğru gerçekleşebildi. Bu işi Karl Weirstrass (1815 - 1897), 1860'dan itibaren Berlin Üniversitesi'nde verdiği derslerde geliştirdi. Süreklilik ile türevlilik kavramlarına özellikle açıklık getirildi. Böylece, 1872'de, hiçbir noktada türevi olmayan sürekli bir fonksiyona ilk örnek verilmiş oldu.

$$f(x) = \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\cos(5^n x)}{2^n}$$

şeklinde tanımlanan f fonksiyonu buna örnek gösterilebilir.

Bu gelişmenin ikinci kısmı, Georg Cantor* ile Richard Dedeking* arasında 29 kasım 1873'te başlayan olağanüstü bir yazışma ile ortaya çıktı. Bu iki bilim adamı, N tam sayı cümlesi ile R reel sayı cümlesi (veya bir doğru üzerinde bulunan noktalar) arasında birebir karşılık olamıyacağını gösterdiler. Georg Cantor, «modern matematik» öncesi matematiğin tamamını sarsan bu proglemi 5 ocak 1874'de şöyle açıklıyordu: «Son zamanlarda ilgilendiğim problemler arasında, baktım ki şunlar da ortaya çıkıyor: Bir yüzey (örneğin, çevresi de göz önüne alınan bir kare) ile bir eğri (örneğin, uç noktaları da göz önüne alınan bir doğru parçası) arasında, yüzeyin her noktasına eğrinin bir noktası, eğrinin her noktasına da yüzeyin bir noktası karşı gelecek şekilde, birebir bir bağıntı kurulabilir mi?» 20 haziran 1877'de, Georg Cantor, R. Dedekind'e bu karışık problemle ilgili bir açıklama gönderdi: Bir karenin kenarları ile bu karenin içi arasında, yani 1 boyutlu bir cisim ile 2 boyutlu bir cisim arasında birebir karşılık vardır.

25 haziranda Georg Cantor ona bir açıklama daha gönderdi. Hemen karşılık alamayınca 29 haziranda şunları yazdı: «Çok saygı değer arkadaşım, size yazdığım bu konu benim için öylesine beklenmedik, öylesine yeni ki, sizin kesin fikrinizi öğrenmeden önce belli bir sonuca varmayı mümkün göremiyorum. Siz onaylamadıkça ancak şunu söyleyebilirim: Görüyorum, fakat inanmıyorum.» R. Dedekind, 2 temmuz 1877' de, Georg Cantor'un ispatını kabul ettiğini bildirdi. Sonra, yavaş yavaş bu ince kavramlarla işlem yapmaya alışıldı. 1890' da Giuseppe Peano* bir karenin tamamını dolduran bir eğri olabileceğini gösterdi (şek. 1).

1904'de, Helge von Koch, matematik tarihinde çok önemli yeri olan kar taneciğinin şeklini çizdi (şek. 2). Aynı paralelde, Camil Jordan*'ın çalışmalarından hareket eden Emil Borel* 1892'de, boyut kavramının teorik tarafını yansıtmaya çalıştı. Tam olmayan bir sayı cinsinden boyut kavramının tanımı ilk kez, 1919'da, Félix Hausdorff* tarafından yapıldı. Böylece, en az iki boyut kavramının var olduğu ortaya çıktı:

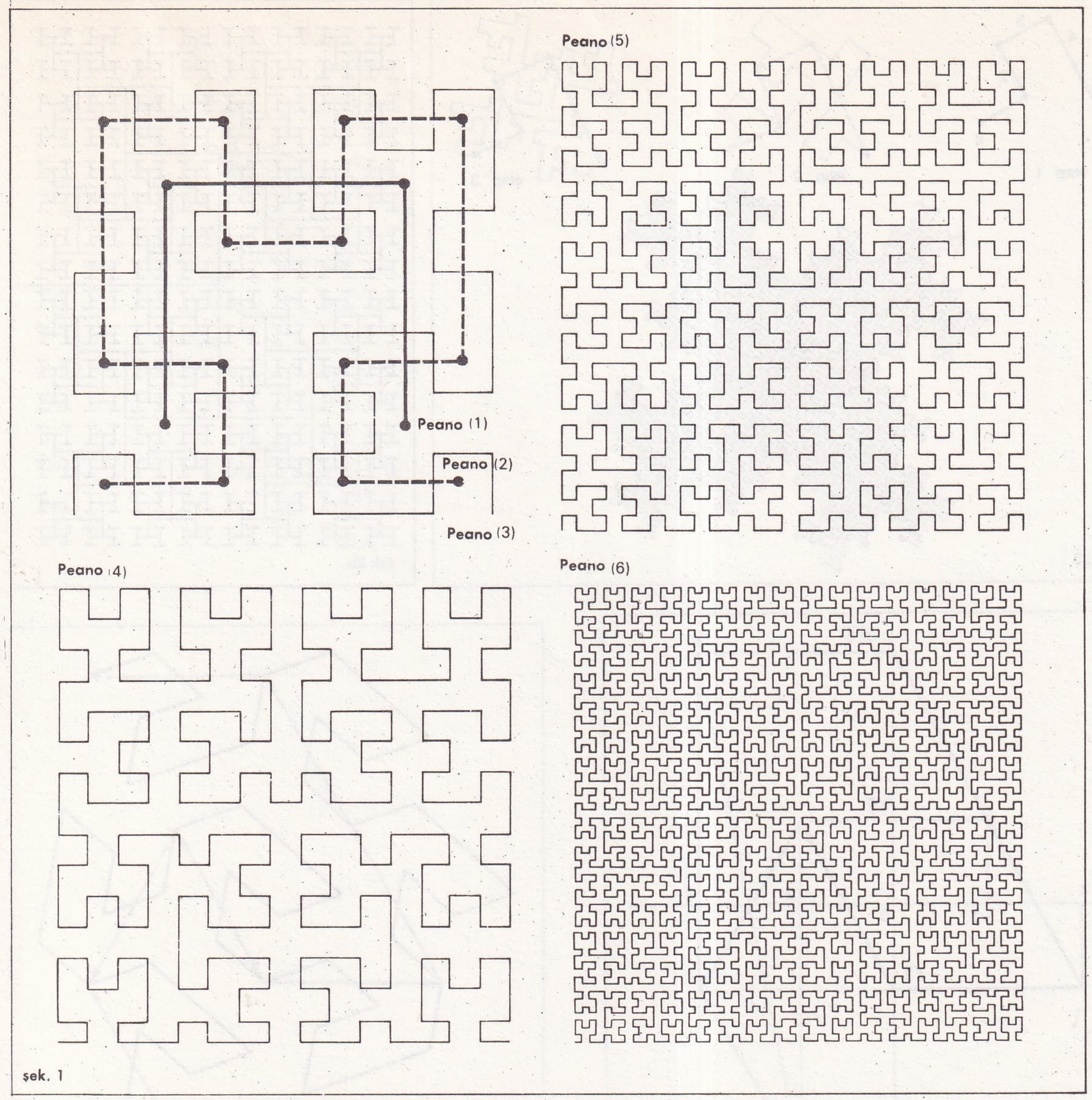

şek. 1

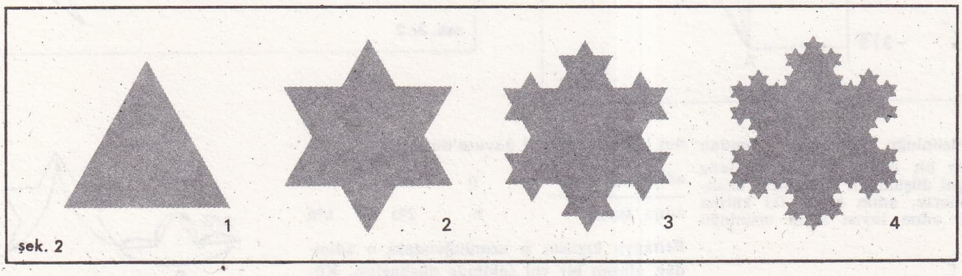

şek. 2

Bırı, kartezyen çarpım kavramına bağlı «cebrik» boyut, diğeri toplamına bağlı «topolojik» boyut. Cantor'a çok karışık gelen bu ikiye ayırma, sezgiye dayanmaktadır.

fraktallar nasıl çizilir?

Bir ırmağın kolları ile beraber görünümü, yerin engebe şekli, akciğer ve sünger gibi maddelerin görünümleri, boşlukları dolduran veya türbülanslı hareket yapan her madde, doğal olarak düzgün olmayan fraktal bir yapı gösterir. Bu düzgünlüğün küçük ayrıntıları gösterilemezse de, daha düzgün fakat özellikle boyut bakımından kendine özgü benzerlikler gösteren modeller yapılabilir. Fraktal çizimine ilişkin basit bir teknik aşağıda gösterilmiştir:

— (AB) doğru parçası çizilir;

— (AB)'yi (AA_1), $(A_1 A_2)$, ..., $(A_{n-1} B)$ doğru parçalarına dönüştüren n tane dönüşüm verilir;

— Böylece, A'dan B'ye giden n doğru parçasından meydana gelen bir diziden elde edilen «eğri» ortaya çıkar. AB'ye uygulanan dönüşümlerin aynısını bu doğru parçalarının her birine uygulamak yeterlidir.

Böylece, sonsuz sayıda fraktallar çizilmiş olur (şek. 3a, b, c1, c2, c3'e bakınız). Burada verilen her şekil için yapılan dönüşümün her biri, (AB)'yi $(A_{i-1} A_i)$'ye dönüştüren bir affin dönüşümdür.

franktalların boyutları

Boyut kavramı çok yönlü bir kavramdır. Örneğin, F. Hausdorff'a ait boyut, konuya yeni girenler için kolayca anlaşılmaz. Gerçekten, önceki paragrafta çizilen fraktallar için daha basit bir kavram olan «homoteti boyutu» ile karıştırılır.

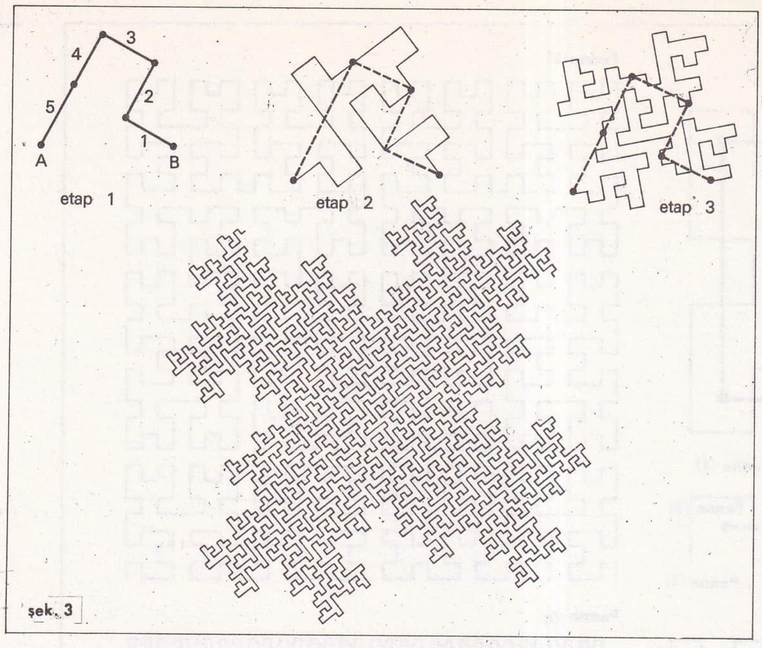

şek. 3

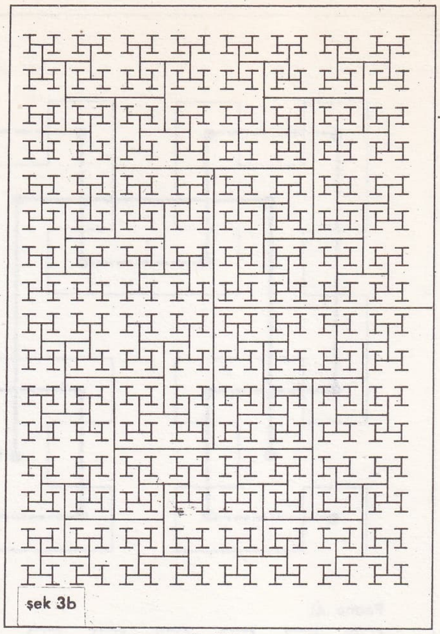
şek 3b

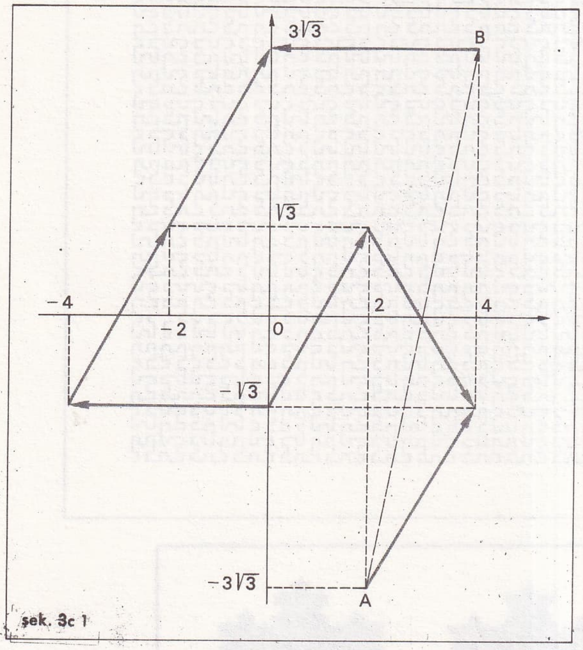

şek. 3c 1

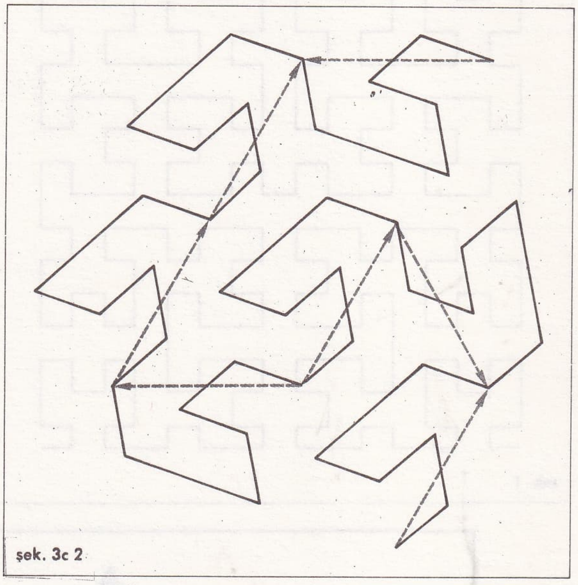
şek. 3c 2

Her birinin uzunluğu p olan n adımdan meydana gelen bir doğru parçası şeklinde herhangi bir yol düşünelim Adımların uzunluğu yarıya inerse, adım sayısı iki katına çıkar. Gerekli adım sayısı adım uzunluğu ile

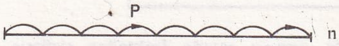

ters orantılıdır: Doğru parçasının homoteti boyutu 1'e eşittir.

adım uzunluğu	p	p/2	p/k
adım sayısı	n	2n	kn

Şimdi, karenin içini, p uzunluğunda n adımdan oluşan herhangi bir yol olarak düşünelim. Adım uzunluğu yarıya inerse, 4 defa daha fazla adım atmak gerekir. Adımlar 3 defa daha küçülürse adım sayısı 9 defa daha fazla olur. Burada 2, karenin içinin *homoteti boyutu*'dur.

adım uzunluğu	p	p/2	p/k
adım sayısı	n	2^2n	k^2n

Britanya kıyısını p uzunluğundaki n adımdan oluşan bir yol şeklinde düşünelim. Küçük bir hayvan bu yolu 10 defa daha küçük adım atarak giderse 10^d fazla adım atmış olur. Bir karınca 100 defa daha küçük adım atarsa, $100^{d'}$ defa daha fazla adım atmış olur.

André Sainte - Laguë'nin gösterdiği ve Richardson'un haritalar üzerinde ölçmeler yaparak önemini ortaya koyduğu son derece olağanüstü olan olayda, d=d' alınabilir. Adımların uzunluğu küçüldükçe daha kararlı görünen d sayısı, kıyının «homoteti boyutu»dur.

Örneğin, von Koch eğrisi için adımlar p' ye eşitlenirse, 4 alınmış olur.

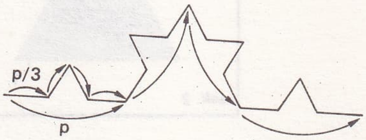

Fakat adımlar 3 defa daha küçük olursa yol 4 defa daha fazla olur. Von Koch eğrisinin homoteti boyutu

$$\frac{\text{Log } 4}{\text{Log } 3} = 1{,}26$$

ya eşit olur. Benzer şekilde, Peano eğrisinin homoteti boyutu $\frac{\text{Log } 9}{\text{Log } 3}$ = 2'dir ve bu.

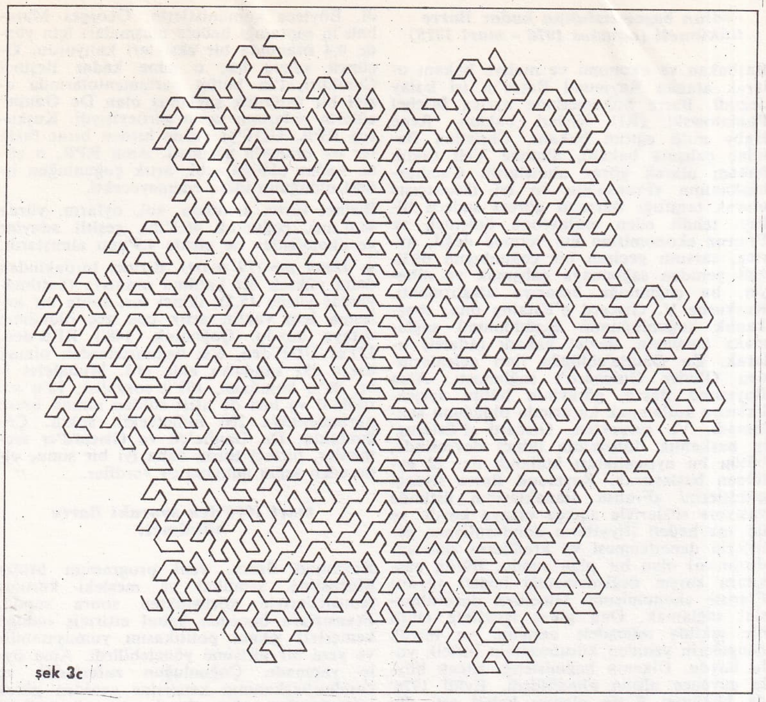

şek 3c

karenin tamamını doldurmasının karşılığıdır.

Çizim sırasında, eğrinin bazı kısımlarının diğer kısımları tarafından örtülmemesi şartıyla, genel halde, bir eğriden $\frac{1}{q}$ uzunluğunda bir doğru parçası yerine $\frac{1}{q}$ uzunluğunda P doğru parçası geçirilirse, fraktalların homoteti boyutu $\frac{\text{Log } p}{\text{Log } q}$ olur. (L)

FRAMİNGAM, ABD'de (Massachusetts), Boston'un kuzey-kuzeybatısında kent. —64 000 nüf. Otomotiv ve elektronik sanayii. (L)

FRANCA, Brezilya'da (Sao Paolo) kent. — 93 600 nüf. Ayakkabıcılık. (L)

***FRANCİSCO MORAZAN,** Honduras'ta idare bölümü. — 656 300 nüf. (L)

FRANCİSTOWN, Botswana'nın doğusunda kent. 25 000 nüf. Hava limanı. (L)

***FRANÇOİS - PONCET** (André), fransız siyaset adamı, diplomatı ve yazarı. — (öl. Paris 1978). [L]

***FRANJİYE** (Süleyman), lübnanlı devlet adamı. — 1976'da cumhurbaşkanlığından ayrıldı. Yerine Elias Sarkis seçildi. (L)

***FRANKENHEİMER** (John), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleri : *Yüzde 99 Ölüm* (1974), *French Connection II* (1975), *Black Sunday* (Kara Pazar) [1977], *The Prophecy* (Kehanet) [1979], *The Challenge* (Meydan Okuma) [1982], *Can Pazarı* (The Uquals) [1982]. (M)

***FRANKENTHAL,** federal Almanya'da (Rheinland - Pfalz) kent. — 43 900 nüf. Makina ve kimya sanayii. (L)

***FRANKFURT - AM - MAİN,** Federal Almanya'da kent. — 625 893 nüf. (L)

***FRANKFURT AN DER ODER,** Doğu Almanya'da kent. — 65 000 nüf.

— *Frankfurt an der Oder yönetim bölümü*, 7 186 km², 698 100 nüf. (L)

***FRANSA,** Batı Avrupa'da devlet. — 54 100 000 nüf.

TARİH

Mayıs 1974'te Valéry Giscard d'Estaing'in cumhurbaşkanı seçilmesiyle Beşinci Cumhuriyet'in tarihinde yeni bir dönem başladı. Yeni devlet başkanı kimi zaman haklı olarak, davranışlarının temelinin General de Gaulle'ün tutumu olduğunu söylüyor ve Beşinci Cumhuriyet'in politikasının sürdürülmekte olduğunu vurguluyorsa da, dönemine genel bir bakış, bu konuda bazı kopmalar bulunduğunu ortaya koyuyordu.

İlkin, de Gaulle'cüler, -General de Gaull'ün eski siyaset arkadaşları gibi Cumhuriyet İçin Birlik (Rassemblement Pour la République [RPR]) partisinin genç üyeleri de- devlet başkanında, Charles de Gaulle ile Georges Pompidou'nun doğal bir halefini görmüyorlardı. Kuşkusuz, çoğunluğa dahildiler ve güç anlarda desteklerini esirgemiyorlardı, ama aynı aileden oldukları duygusu içinde değildiler.

İkinci olarak, sosyalist ve komünist muhalefet, aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen, 1978 yasama meclisi seçimlerinde, ilk olarak, nerdeyse üstün gelecekti. Sosyalist ve komünist muhalefet, «sağın adayı» adını verdiği Giscard d'Estaing'i gelecek başkanlık seçimlerinde yenmekten umudunu kesmemişti. Oysa, Beşinci Cumhuriyet'in kurucusu General de Gaulle'ün zamanında böyle bir şeyin ancak düşü kurulabiliyordu. Ve nihayet, devir artık değişmişti. Charles de Gaulle ve Georges Pompidou'nun, Fransa'nın tarihi boyunca gördüğü en büyük gelişme dönemlerinden birinden yararlanmış olmalarına karşılık, Valéry Giscard d'Estaing, iktidara, petrol fiyatlarının artması dolayısıyla, Batı'nın İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminin en büyük ekonomik bunalımına düştüğü bir zamanda gelmişti. Bütün bunlar, 1974 - 1981 yıllarına çeşitli biçimlerde egemen olacak olan yeni durumlardı.

1981 başkanlık seçimleri yaklaştığı sırada, Valéry Giscard d' Estaing'in başkanlık süresinde üç büyük dönem görülür: İlki, 19 mayıs 1974'ten 25 ağustos 1976'ya kadar süren dönem (Jacques Chirac'ın başbakanlıktan istifası): Başarısızlıkla sonuçlanan reformlar ve Giscard'cılarla de Gaulle'cüler arasındaki gerginliklerin başlaması. İkincisi, Raymond Barre'ın başbakanlığa atanmasıyla başlayan ve 23 mart 1978'de solun başarısızlığıyla sona eren dönem: Meclis çoğunluğu içinde ve sosyalistlerle komünistler arasındaki anlaşmazlıklar. Üçüncü dönem: Çoğunluğun zaferinden sonra, bir uzlaşma bulunamaması.

Chirac hükümeti ve solun ilerlemesi (mayıs 1974 - ağustos 1976)

19 mayıs 1974'te Valéry Giscard d'Estaing cumhurbaşkanı seçildi. Bu, zorlu bir mücadeleden sonra elde edilen bir zaferdi (rakibi François Mitterrand'dan 400 000 oy fazla aldı). Seçimlere katılma oranı yüksekti (seçmenlerin yüzde 84,14'ü). Ama bu, kesin bir zaferdi. 48 yaşındaki Giscard d' Estaing, Beşinci Cumhuriyet'in en genç başkanı olmuştu. Üstelik uzun süre General de Gaulle'ün bakanı olarak görev yapmış olmasına, seçim kampanyası sırasında General de Gaulle'le yapmış olduğu kişisel görüşmelerden sık sık söz etmesine ve hatta cumhuriyet için Demokratların Birliği (Union des Démocrates Pour la République [UDR]) seçmenlerinin kendisine topluca oy vermiş olmalarına rağmen, yine de UDR militanları, Elysée sarayına giren kişinin ilk olarak kendilerinden biri olmadığını açıkça görüyorlardı.

Bu nedenle Giscard d'Estaing kendisinin başkan seçilmesini sağlamış olan başlıca kişilerden Jacques Chirac'ı başbakanlığa getirdi. Böylece başbakanlık De Gaulle'cülerde kaldı ve fransızlar aylar boyunca Giscard - Chirac ikilisi arasındaki bağların sağlamlığından şüphe etmediler. 28 mayıs 1974 hükümetinde bağımsız cumhuriyetçi Michel Poniatowski içişleri bakanı, Jean - Pierre Fourcade maliye ve ekonomi bakanı, René Haby milli eğitim bakanı, Simone Veil sağlık bakanı, Michel Durafour çalışma bakanı olarak görev aldılar.

Giscard d'Estaing'in yedi yıllık başkanlık döneminin başlangıcındaki reformlar

● *18 yaşındakilere oy hakkı.* 5 temmuz 1974'te, Parlemento, siyasal ve toplumsal sonuçları Fransız toplumu için büyük önem taşıyan bir yasa kabul etti. Valéry Giscard d'Estaing seçme ve seçilme yaşının indirilmesini, seçim kampanyasının başlıca temalarından biri yapmıştı. Başkan seçilir seçilmez, bu konuda yıllarca sürmüş olan duraksamalara son vermekle hem bir başarı kazanmış, hem de bir rizikoya girmiş oluyordu: Gençler, sağdan çok sola oy vermek eğilimindeydiler ve ilerde yapılacak başka seçimler de vardı.

● *Kürtaj yasası:* Bu konuda da geçmiş yıllarda birçok tartışma ve sert çatışmalara yol açmıştı. Birçok kadın hakları hareketi, kürtajı yasaklayan, 1920 yılından kalma yasaya uzun süredir şiddetle karşı çıkıyorsa da, katolik inançlara geleneksel olarak bağlı fransız toplumu, bu konuda, ilk bakışta göründüğünden daha bölünmüş durumdaydı. Din adamları, tabip odaları, aileyi koruma dernekleri, bir cinayetin yasallaştırılmasından başka bir şey olmayacağını düşündükleri kürtaj hakkına karşı olduklarını gizlemiyorlardı. Dolayısıyla, cumhurbaşkanı, aslında liberal anlayıştaki bir yasa tasarısını önermekle yeni bir rizikoya girmiş oluyordu: Yasa, gebeliğe son verilmesini ancak bazı koşullarda izin veriyor, buna karşılık, bazı kişilerin istedikleri gibi, işi, bu işlemin parasız yapılmasına ya da giderlerinin sosyal güvenlik kuruluşunca karşılanmasına dek vardırmıyordu. Yasayı parlamento karşısında savunmakla, aralık 1974'te, sağlık bakanı Bayan Simone Veil görevlendirildi. Parlamentoda ocak 1975' te kabul edilen bu yasanın geçerlik süresi

Jacques Chirac

Valery Giscard d'Estaing

Foto, Nogués/Sygma; AFP (LAROUSSE)

ilkin beş yıldı. Daha sonra, aralık 1979'da sürekli olarak geçerli kılındı. Simone Veil yasayı Fransızlara şaşkınlık veren bir inanç ve güçle savundu. Fransızlar, bu nedenle, Simone Veil'i beş yıl boyunca haksız çıkmayacak olan bir sevgi katına yükseltecekler ve Valéry Giscard d'Estaing Avrupa Parlamentosu seçimlerinde Fransız Demokrasisi İçin Birlik (Union Pour la Démocratie Françoisé [UDF]) partisinin liste başını saptamak gerektiğinde onun adını hatırlamayı bilecekti. Ama her şeye rağmen Simone Veil kürtaj yasasının kabulü için çoğunluk partilerinin oylarının tümünü sağlayamadı ve yasanın kabulü için onun yardımına sol koştu.

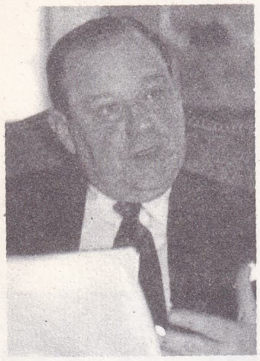
Raymond Barre

Ve yine aynı anlayışla, hükümet gebeliği önleyici yasalarda bir liberalleşmeye gitti (gebeliği önleyici ilaçları alabilecek olanların yaş sınırı düşürüldü ve gebeliği önleyici hapın parasının sosyal sigortalarca verilmesi kabul edildi).

● *Boşanma.* Kısa bir süre sonra, haziran 1975'te, boşanma konusunda, 1884 yılından kalma olan yasanın yerini alan yeni bir yasa kabul edildi: Bu yasanın başlıca özellikleri, iki tarafın rızasıyla boşanmaya izin verilmesi ve boşanma işlemlerinin basitleştirilmesiydi.

● *Fransız radyo televizyon kurumu ORTF' nin bağımsız yedi kuruluşa bölünmesi.* Böylece, üç televizyon kanalının her biri bağımsızlığını kazanıyor ve öbürleriyle rekabet durumuna geçiyordu. O sıralarda henüz devlet yayım tekelinin sert bir savunucusu durumunda olan sol -dört yıl sonra tutumu daha az kesin olacaktı- bu tasarıya tabii ki karşı çıktı. Aslında, fransızlar bu yeni durumla eskisi arasında pek büyük bir değişiklik görmeyeceklerdi. Ama, Cumhurbaşkanına göre, yönetilemez duruma gelmiş bir «canavar»a yeniden başarılı bir yönetim ve etkinlik sağlamak amacını güden bu ORTF reformu, aynı zamanda, kendisinin haber vermeyi özgürleştirme isteğinin bir belirtisiydi. V. Giscard d'Estaing yeni televizyon müdürlerine şahsen birer mektup yazarak onlardan görevlerini tam bir özgürlük içinde yerine getirmelerini istedi. Bu, o zamana kadar böyle davranılmadığını anlatmanın dolaylı bir şekliydi. Ama tartışma yine de sona ermedi.

Robert Fabre

Bu reformlara, d'Estaing'in yedi yıllık başkanlık döneminin başlangıcından itibaren özellikle yaşlılar (emekli aylıklarının artırılması), «özürlüler» ve «ekonomik gelişmenin dışında kalmış olanlar» yararına alınan önlemleri de eklemek gerekir.

Öte yandan, bakanlar kurulunda alınan kararlar ya da hükümetin teklif ettiği yasa taslakları biçiminde bazı önlemler de alındı: İşten çıkarılma tehdidi altında bulunan emekçilerin daha iyi korunması (kasım 1974), ailelere yapılan bazı para yardımları mevzuatının ıslahı (ocak 1975), sosyal güvenliğin genelleştirilmesine yönelik önlemler (eylül ve aralık 1974).

Bu son önlem, devlet bütçesinin kamu yarasına çalışan kurumlara ayrılmış fonundan karşılanmasına rağmen, sosyal güvenlik kurumunun müzmin para sıkıntısını hafifletmekten uzaktı; ücretlilerin ödedikleri primlerin belirli aralıklarla artırılması da bu açığı kapatmaya yetmedi.

Georges Marchais

solun başarısızlığına kadar Barre hükümeti (ağustos 1976 - mart 1978)

Başbakan ve ekonomi ve maliye bakanı olarak atanan Raymond Barre'ın işi kolay değildi. Barre hükümetinde ayrıca Michel Poniatowski (RI) içişleri bakanı, René Haby milli eğitim bakanı, Christian Beullac çalışma bakanı, Simone Veil sağlık bakanı olarak görev almışlardı. Cumhurbaşkanının «Fransa'nın en iyi iktisatçısı» olarak tanıttığı Barre'ın görevi sadece ülkeyi tehdit eden enflasyonu önlemek ve Fransız ekonomisine hız vermek değil, ayrıca, sarsıntı geçiren bir çoğunluğun birliğini yeniden sağlamaya çalışmak ve nihayet, bu çoğunluğu başarıya ulaştırmaktı. Kuşkusuz V. Giscard d'Estaing ona, «başkanlık çoğunluğunun eşgüdümünü sağlamak» amacıyla, devlet bakanı (adalet) olarak, De Gaulle'cülüğün ileri gelenlerinden Olivier Guichard'ı sağlamıştı. Ama Raymond Barre, görevinin bütün ayrıcalıklarını kullanmak kararında olduğunu saklamadı. Ve gerçekten, Giscard d'Estaing' in başkanlık döneminin ikinci devresinde, bütün bu ayrıcalıkları kullandı da. 22 eylülden başlayarak, Raymond Barre siyasal görüşlerini «Fransa olanaklarının üstünde yaşıyor» sözleriyle açıkça ortaya koydu ve üç ana hedefi (fiyatların dondurulması, gelirlerin denetlenmesi ve kredilerin sınırlandırılması) olan bir plan sundu. Bütün baskılara karşın değiştirmediği hedefi şuydu: Fransız ekonomisinin temelden düzeltilmesini sağlamak. Ona göre, işsizlikle etkili bir şekilde mücadele etmenin ve büyük dengelerin yeniden kurulmasının biricik yolu buydu. Ülkenin bağımsızlığı ancak böyle güvence altına alınabilirdi. Eylül 1976' da hükümet Barre planını kabul etti. Bu plan, para hacminin artmasının bir ölçüye bağlanmasını, yüksek gelirlerden alınan vergilerin artırılmasını, katma değer vergisinin azaltılmasını ve fiyatların üç ay dondurulmasını öngörüyordu. Üretimin yavaşlaması, alınan önlemlere karşın işsiz sayısının artması «ikinci» bir Barre Planı'nın kabul edilmesine yol açtı (nisan 1977). Bütün bu önlemler, ücret artışlarını yavaşlattı, borçlanmayı artırdı. Buna, enflasyon da eklenince, sonuç pek başarılı olmadı.

solun birliği'nin bozulması

Belediye seçimlerinin sosyalistlerin ve komünistlerin zaferiyle sonuçlanması iki parti arasındaki uyuşmazlıkları unutturdu. Fransız Komünist Partisi'ndeki liberalleşme, kesin olduğu izlenimini veriyordu ve bu partinin yıllarca tek başına kaldıktan sonra iktidara geçmek istediğinde olduğu kuşku götürmezdi. Militanlarını bu doğrultuda coşturmuş olan komünistler şimdi onların nasıl tam tersi bir yöne sokabilir ve düş kırıklığına, acıya yol açmak rizikosuna girebilirlerdi? Oysa, Fransızlar, onları şaşkınlık içinde bırakan, işte böyle bir durumun tanığı olacaklardı.

Bu ani tutum değişikliğinin, bugüne kadar, tutarlı ve inandırıcı bir açıklaması yapılabilmiş değildir. Bu konuda, «Moskova' nın eli»nden, Fransız Komünist Partisi'nin yerinin kesinlikle Fransız Sosyalist Partisi'ne kaptırılacağı korkusuna kadar birçok varsayım öne sürüldü. Ama bunların hiçbiri doğrulanamadı.

sonuçlar: Mart 1978 oylamaları

Sağ mı, Sol mu? Çoğunluk mu, Muhalefet mi? Fransızlar buna «çoğunluk» cevabını verdiler. İkinci turun akşamı, RPR, ve UDF; Fransız Sosyalist Partisi (PS), solun radikalleri ve Fransız Komünist Partisi'ne (PCF) karşı 92 sandalyelik bir fark elde ettiler. Bu, daha iyi bir inceleme gerektiren kesin bir cevap oldu.

● *Birinci tur (12 mart 1978).* Birinci tur, ders alınması gereken üç başlıca sonuç ortaya koydu: Bunlardan ilki, bazılarının düşündüklerinin tersine, fransızların seçimlerin önemini çok iyi kavramış olmalarıydı. Oy kullanmayanların oranı sadece yüzde 16,8'di. Bu, seçimlere katılma oranı bakımından bir rekordu. İkincisi, PS'nin (solun radikalleri dahil) 1945'ten beri ilk kez oyların yüzde 24,9'unu alarak, oyların yüzde 20,6'sını alan PCF'nin önüne geçmesiydi. Böylece komünistlerin, Georges Marchais'in saptadığı hedefe ulaşmaları için yüzde 0,4 oranında bir eksikleri kalıyordu. Üçüncü sonuç ise, o güne kadar Beşinci Cumhuriyet'in bütün parlamentolarında ezici bir üstünlük sağlamış olan De Gaulle' cülerin oylarının kesin gerileyişiydi. Kuşkusuz RPR, UDF'yi yüzde birden biraz fazla bir oy oranıyla geçmişti. Ama RPR, o güne kadar olduğu gibi, artık çoğunluğun lideri olduğunu iddia edemeyecekti.

Birinci turun sonunda, sol, oyların, yüzde 48,6'sını, çoğunluk 46,5'ini, çeşitli adaylar ve ekolojistler ise yüzde 4,9'unu almışlardı.

● *İkinci tur (19 mart).* Birinci turdakinden daha yüksek bir katılma oranıyla (katılmayanlar yüzde 15,3), ikinci tur, solda bir uzleşma için vaktin artık çok geç olduğunu ortaya koydu. Çoğunluk, 148'i RPR'den, 137'si UDF'den, 6'sı bağımsızlardan olmak üzere 291 sandalya elde etti. Muhalefet ise, 86'sı komünist, 103'ü sosyalist, 10'u sol radikal ve biri de aşırı soldan olmak üzere parlamentoya 200 milletvekili soktu. Çoğunlukta, De Gaulle'cü ve Giscard'cı seçmenler, birinci turda daha iyi bir sonuç elde eden sağın adayına oy verdiler.

mart 1978'den sonraki Barre hükümeti

Raymond Barre, yeni programını Millet Meclisi'ne, sendikal ve mesleki kuruluş temsilcileriyle görüştükten sonra sundu. Fransızlara önceden kabul ettirmiş olduğu kemerleri sıkma politikasını yumuşatabilir ve yeni bir girişime yönelebilirdi. Ama öyle yapmadı. Çoğunluğun zaferinden ve cumhurbaşkanının kendisine yeniden görev vermesinden güç alarak, bu durumdan, hoşlanmadığı kimseleri uzaklaştırmayı hızlandırmak için yararlandı. Kendisine, amacına ulaşmak için üç yıl (1976'dan itibaren) verdiğini açıkladı. Milletvekillerine: «Amacım, 1980'e kadar büyük dengelerimizin güçlendirilmesidir» dedi. Seferber edilen başlıca olanaklar: Sınai ürün fiyatlarının serbest bırakılması, iç ve dış rekabetin yoğunlaştırılması, işyerlerinin sermaye bulmaları için borsanın canlandırılmasıydı. Başbakan güç durumdaki işyerlerinin tasfiye edilmesi ya da yeniden düzenlenmesi amacını güden bir politikanın ne denli sert nitelikte olduğunu çok iyi biliyordu: Saint - Etienne'deki Manufrance, Marsilya'daki Terrin firmalarının, Boussac topluluğunun ve kısa bir süre sonra da Lorraine'deki demir - çelik sanayii işyerlerinin durumu bunu düşündürüyordu. Dolayısıyla, Raymond Barre, alınan kararlara paralel olarak, gençlere iş verilmesi, eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve sendikalarla işverenler arasındaki görüşmelerin yeniden başlamasıyla ilgili bazı toplumsal önlemler alınmasını öngörüyordu. Bunu izleyen haftalar boyunca, şu iki hedefe varılamadı: Toplumsal ve siyasal gerginliğin azaltılması ve ekonominin kalıcı bir biçimde düzeltilmesi. Gerçekten, yeniden başlayan siyasal tartışmalar artarak sürdü ve petrol fiyatlarındaki yeni artışlar Raymond Barre'ın tasarılarını ciddi bir biçimde sarsıntıya uğrattı. Barre hükümetlerinin bilançosu, olumsuz olmamakla birlikte (işyerleri kâra geçmeye ve yeniden yatırım yapacak duruma gelmeye başladılar, sanayinin yeniden düzenlenmesi iyi yola girdi, dış ticaret hemen hemen dengeli bir duruma geldi), fransızlara enikonu zayıf görünüyordu: İş isteyenlerin sayısı sürekli artmaktaydı ve enflasyon oranı yıl içinde yüzde onu geçecekti. O sıralarda yayımlanan kamuoyu araştırmaları başbakanın kişiliğinin uyandırdığı saygınlık izleniminde önemli bir düşüş ortaya koyuyordu ve başbakan, yalnız muhalefet tarafından (ki bu normaldi) değil, onu desteklemesi gereken çoğunluğa eğilimli basın tarafından da eleştirilmeye başlandı. Şüphesiz, bu kamuoyu araştırması, hükümet tarafından bir dizi kemerleri sıkma önleminin (özellikle, ücretlerden sosyal güvenlik kesintilerinin artırılması) alınmasından ve petrol fiyatlarının rekor düzeyde artırılmasından ancak birkaç hafta sonra yapılmış olması bakımından, en kötü zamana rastlamış oluyordu. Fiyatların serbest bırakılması gibi petrol fiyatındaki artışın etkileri de, daha çok, düşük gelirlilerde görüldü; çalışma bakanlığı, Raymond Barre

Foto. Desjobert/Sygma; Melloul/Sygma; AFP (LAROUSSE)

Simon Veil, François Mitterrand, Jacques Chirac, Georges Marchais televizyonda bir açıkoturumda

Barre'ın savunduğu gibi, gelirleri en düşük olanların durumlarını koruduklarını değil, satın alma güçlerinin azaldığını gösteren sayılar yayımladı (ocak 1980). Raymond Barre ise, halkça sevilmeyişini kolaylaştırıyor ve ülkenin kamuoyu araştırmalarıyla idare edilemeyeceğini tekrarlamaktan adeta hoşlanıyordu. O dönemde, siyasetle uğraşanlar arasında bir soru sorulmaya başlandı: Başbakanın halk tarafından sevilmemesi, cumhurbaşkanının durumunu etkilemeyecek miydi? Oysa Beşinci Cumhuriyet'in geleneksel işleyişinde, devlet başkanının (paratoneri) rolünü başbakanın oynaması gerekmekteydi. Bazı kişiler, o dönemde, Raymond Barre'ın başbakanlıktaki günlerinin sayılı olduğunu düşünmekten kendilerini alamadılar. Ama Valéry Giscard d'Estaing, 1979 kasımında, Raymond Barre'a altı aylık bir çalışma programı saptayarak onu yerinde bıraktı.

Ocak 1980'de, Georges Marchais Moskova'ya giderek Leonid Brejnev'le görüştü. Marchais, o sıralarda, SSCB'nin Afganistan'a müdahalesini haklı bulan ender batılı komünist liderlerden biriydi. Onun bu tutumu, fransız sosyalistleriyle eski müttefikleri fransız komünistleri arasında zaten var olan uçurumu daha da derinleştirdi.

Başkânlık seçiminde aday olacaklar ortaya çıkmaya başlamıştı. Fransa yeni bir seçim kampanyasına giriyordu.

1981 başkanlık seçimleri

Kampanya resmen 9 nisan 1981 günü açıldı. 10 mayıs 1981 günü, Sosyalist Parti'nin adayı François Mitterrand oyların yüzde 51,75'ini alarak Fransa'nın 21. cumhurbaşkanı seçildi. Seçime 10 aday katılmış ve François Mitterrand seçimlerin ikinci turunda 15 708 262 oy alarak seçilmişti. En önemli rakibi kendisinden önceki cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing ise oyların ancak yüzde 48,24'ünü toplayabilmişti.

Görevine 21 mayıs 1981 günü başlayan yeni cumhurbaşkanı François Mitterrand o günün akşamı Pierre Mauroy'yı başbakanlığa atadı ve komünistlere yer verilmeyen bir sol hükümet kurulduktan sonra meclis dağıtılarak 14 ve 21 haziranda yeni yasama meclidi seçimleri yapıldı. Bu seçimlerde de başarılı sonuç alan Sosyalist Parti, onunla birlikte hareket eden sol radikaller, sol De Gaulle'cüler ve diğer bazı muhaliflerin desteğiyle, Meclis'e 285 milletvekili sokmayı başararak salt çoğunluktan 39 sandalye fazlasına sahip olmayı başardı. Buna karşılık, komünistler ve eski meclis çoğunluğu partilerinin (RPR ve UDF) milletvekili sayısı azalmıştı. Seçimlerden sonra yeni hükümeti yine Pierre Mauroy kurdu ve bu defa hükümette 4 komüniste yer verdi.

KURUMLAR

● *Anayasanın 61. maddesinin değiştirilmesi* (1974). Anayasada değişiklik yapmak için toplanan parlamento tarafından kabul edilen 29 ekim 1974 yasası, 61. maddenin değiştirilmesini öngörüyordu. O güne kadar yalnız cumhurbaşkanı, başbakan, senato başkanı ve millet meclisi başkanına verilmiş olan anayasa mahkemesine başvurma hakkı artık altmış milletvekili ya da senatöre de verilmekteydi. Altmış milletvekili ya da senatörün bu hakkı kullanma koşulları ise 26 aralık 1974 tarihli yasayla tanımlanmıştı.

● *Anayasanın 7. maddesinin değiştirilmesi* (1976). Anayasada değişiklik yapılmasını öngören 18 haziran 1976 tarihli yasa, anayasanın 7. maddesini değiştiriyordu. Bu değişiklik, cumhurbaşkanının seçilme yöntemini tamamlıyor ve adaylardan birinin ölümü ya da seçime katılmasına bir engel çıkması durumunda uygulanacak kuralları belirliyordu. Buna göre, adaylık koyma için saptanan son günden önceki yedi gün içinde ,adaylığını koyanlardan biri, aday olacağını ilan etmesinden otuz gün önce ölür ya da herhangi bir nedenle adaylığını koymasına engel olursa, anayasa mahkemesi seçimleri erteleyebilecekti. Aday, seçimin birinci turundan önce ölür ya da seçilmesine bir engel çıkarsa, seçimin ertelenmesi zorunlu olacaktı. Birinci turda başa geçen ya da ikinci turda önde gelen iki adaydan birinin ölmesi ya da seçilmesine bir engel çıkması durumunda, anayasa mahkemesi seçim işlemlerinin tümünü iptal edecekti. Anayasa mahkemesinin, bu iptal kararını izleyen otuzbeş gün içinde ise, yeni bir seçim yapılacaktı.

SİLAHLI KUVVETLER

Fransa'nın güvenlik politikası

Fransa'nın güvenlik politikasının özelliği, süreklilıktir. Bu politika, General de Gaulle tarafından saptanmış, 1972'de savunma konusundaki «beyaz kitap»ta açıklanmış ve askeri programlama yasasının oylaması dolayısıyla parlamentoda görüşülmüştür. Birinci amacı ulusal bağımsızlığı korumak olan bu yasa, başka bir ülkenin ya da ülkeler topluluğunun diplomatik tutumlarına körü körüne uymayı reddediyor ve Fransa'nın bir bunalım ya da anlaşmazlık durumunda Fransız silahlı kuvvetlerinin çarpışmalarının gerekli olup olmadığını, böyle bir çarpışmaya girmelerinin zaman ve şartları konusunda tam bir karar özgürlüğüne sahip bulunması gerektiğini belirtiyordu. Bununla birlikte, bu yasa, yansızlık, kendi içine kapanma anlamına gelmemekteydi, çünkü Fransa'nın güvenliğinin uluslararası durumdan ayrılamaz olduğu ve doğrudan doğruya, Avrupa'daki dengeye bağlı olduğu kabul ediliyordu. Bu nedenledir ki, Fransa, NATO'nun bütünleşmiş (entegre) örgütüne dönme fikrini reddetmekle birlikte, Atlantik andlaşmasının tam üyesi olarak kalmıştır.

Fransa'nın askeri stratejisi

Fransa'nın askeri stratejisi, her biri varlığıyla diğerine değer kazandıran klasik silahlı kuvvetleriyle nükleer silahlı kuvvetlerinin ona sağladığı caydırıcılık ve savaşma yeteneklerine dayanır. Fransız strateji anlayışı esas olarak savunma amaçlıdır. Bu amaç, bir saldırganı, Fransa'ya saldırması ve büyük çapta bir askeri harekâta girişmesi halinde, bu devranışının, kendi toprakları üzerinde, daha güçlü bir hareketle, stratejik bir misillemeyle karşılanacağına, bu misillemenin ise saldırgan ülkeye kârdan çok, gerek insan kaybı gerek maddi hasar bakımından zarar vereceği gerçeğine inandırma yoluyla, böyle bir davranıştan caydırmaktır. Dolayısıyla, amaç, savaşı engellemektir. Ama böyle bir göz korkutmanın ciddiye alınması için, inandırıcı olması gerekir. Çünkü, kuşkusuz, bir hasmın, karşı tarafın caydırma politikasını atlatabileceği ve onun mevzilerini ayrıntı niteliğindeki bir dizi eylemle yavaş yavaş yıpratabileceği bir saldırganlık düzeyi de vardır ve o zaman da, bu gibi eylemleri neden göstererek stratejik misillemeyi bir tehdit aracı olarak kullanmak, kabul edilebilir ya da akla yakın bir davranış sayılmaz. İşte bunun içindir ki, stratejik nükleer gücü, uygun hacimdeki bir geleneksel gücün tamamlaması gerekir. Ama, sayısal açıdan büyük bir üstünlüğe sahip bir saldırgan ülke, kendisine bir çıkar sağlamak amacıyla, fransız geleneksel gücünü, kendisine uygun gelen bir biçimde dışlamaya gücünü ve ülkeyi hızla ya hep ya hiç dedirtmeye zorlamaya eğilim duyabilir. İşte, çift işlevi olan taktik nükleer donatım burada işe karışır. Taktik nükleer donatımın birinci işlevi, muharebe birliğinin içindeki varlığıyla düşmanı sürekli tehdit ederek bunaltmak ve onun geleneksel silah üstünlüğünden yararlanmasını önlemektir. İkinci işlevi ise, saldırgan ülke tavrını değiştirmezse ona stratejik silahların harekete geçeceğini bildirerek yapılan son ve en ciddi uyarıyı desteklemeye yarar.

Cumhurbaşkanı François Mitterrand

Fransız silahlı kuvvetleri

1980 bütçesine göre, silahlı kuvvetler mevcudunun tamamı 584 604 kişi olarak saptanmıştı. Bunların 270 000'i askerlik çağı geldiği için silah altına alınanlardı ve Fransız silahlı kuvvetleri, klasik kuvvetler ve nükleer kuvvetler olarak iki bölümde göz önünde tutuluyordu.

Başbakan Pierre Mauroy

nükleer kuvvetleri

1 — *Stratejik nükleer kuvvetler:*

— 64 «M-20» füzesi atabilecek güçte 5 denizaltı (çok başlı füzelerle donatılmış

Foto. Nogués/Sygma ; France-Soir ; AP (LAROUSSE)

nüfusu 200 000'den çok olan kentler (kenar semtleriyle birlikte)

Paris	8 614 567	Strasbourg	370 878
Lyon	1 185 919	Valenciennes	351 689
Marsilya	1 076 897	Saint-Etienne	337 168
Lille	943 915	Lens	329 102
Bordeaux	622 323	Nancy	288 915
Toulouse	521 394	Le Havre	266 469
Nantes	462 134	Clermont-Ferrand	259 241
Nice	440 305	Tours	251 320
Rouen	396 169	Rennes	237 576
Grenoble	395 219	Dijon	213 937
Toulon	389 156	Reims	202 276

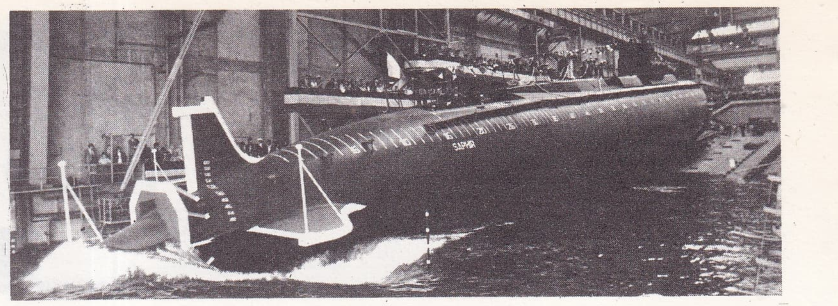

Saphir nükleer denizaltısı denize indiriliyor

altıncı denizaltının 1984'te hizmete girmesi öngörülmüştür).
— 18 «plateau d'Albion» füzesi;
— Havada ikmal yapabilen 37 «Mirage IV» bombardıman uçağı.

2 — *Taktik nükleer kuvvetler:*
— 5 pluton nükleer topçu alayı;
— 5 avcı bombardıman süvari bölüğü.

Ayrıca, deniz-hava kuvvetlerinin yakın bir tarihte nükleer silahlarla donatılması da karar altına alınmıştı.

klasik kuvvetler.

Klasik kuvvetler, hareketlilikleri ve işlevlerinin çeşitliliğiyle, çok değişken durumlarla, özellikle de zamanımızda sık görülen bunalım durumlarında kullanılmaya uygun niteliktedirler.

Kara kuvvetleri, muvazzafların oluşturduğu 15 tümenden (ve bir küçük tugay) meydana gelir ve ayrıca 14 tümen daha oluşturabilir. 1982'de 1 200 tank hedefine ulaşılması öngörülmüştür. Kara kuvvetlerini ayrıca 263 «SA-300» ve «SA-34» helikopteri vardır. Hava kuvvetleri, taktik hava kuvvetleri (205 savaş aracı), hava savunma kuvvetleri (karadan havaya 135 silah ve araç: 14 Crotale birliği) ve hava taşıma araçları (100 uçak, 84 helikopter) olarak üç bölüme ayrılır. Deniz kuvvetleri, 3 uçak ve helikopter gemisi, 48 muhrip vb. 21 denizaltı, 154 uçak ve 50 helikopterden oluşan bir deniz - hava kuvvetinden oluşmaktadır. Jandarma kuvvetleri ülkenin güvenliğini sağlar; 5 000'i askerlik çağına geldiği için silah altına alınanlardan olmak üzere 78 600 mevcudu vardır. Bu kuvvetlere, toplam mevcudun yüzde 27'sini oluşturan 18 700 kişilik denizaşırı kuvvetler ile destek birlikleri de eklemek gerekir.

başlıca üretim

buğday	15-20 mt
mısır	8-10 Mt
şarap	50-75 Mhl
sığır	24 M baş
süt	31,2 Mt
tereyağı	0,6 mt
peynir	1 Mt
şeker	4 Mt
balık	0,8 Mt
bitkisel yağ	19 Mt
petrol	1 Mt
doğal gaz	8 milyar m³
uranyum (konsantre)	2 100 t
elektrik	217 milyar kWs
(hidrolik	68 milyar kWs)
(nükleer	29 milyar kWs)
demir (metal)	10 Mt
çelik	23 Mt
otomobil (binek)	3,6 M tane
gemi	0,6 Mt
alüminyum	0,4 Mt
pamuk ipliği	0,22 Mt
yün ipliği	0,14 Mt

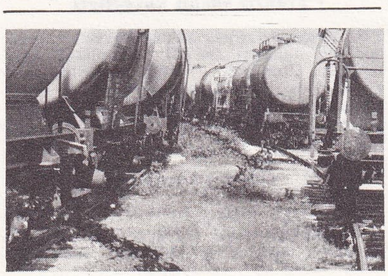

Şarap savaşında imha edilen şarap stokları

EDEBİYAT

Tiyatroda, Anouilh* 1970'li yıllarda, *Les poissons rouges* (Kırmızı Balıklar, 1970), *Ne réveillez pas Madame* (Hanımefendiyi Uyandırmayın, 1970) ve *Le directeur de l'Opéra* (Opera'nın Müdürü, 1972) ile dikkati çekti; piyesleri Paris sahnelerinde, başarıyla sergilendi. İlk romanı *Yalnız Adam*'ın (Le Solitaire) ilginç bir konusu olmasına ve yankılar uyandıran yazılara yol açmasına rağmen Ionesco* en güzel yapıtlarını yine de sahne eserlerinde vermeye devam etti. 1970'ten itibaren *Jeux de massacre*'da (Katliam Oyunları) veba ve saçmalık konularını tekrarladı. *Macbett*'te (1972) ise, totaliter politikaların kanlı çılgınlığını yeniden ortaya koydu. Bu iki yazara rağmen 1970 - 1980 yılları arasının, fransız tiyatrosu için pek verimli olduğunu söyleyebilmek güçtür. Dolayısıyla, yenilikçi sahneye koyucuların, kendileri için ilginç metinleri fransız klasikleri ya da yabancı yazarların eserleri arasında aramış olmalarını eleştirmemek gerekir. Ama yine de, Fransız edebiyatının dünyaca tanınan büyük isimleri yenilgiyi kabul etmediler. 1976'da ölen Malraux, aynı yıl, *les Chênes qu'on abat* (Devrilen Meşeler), *la Tête d'obsidienne* (Obsidiyen Baş), *Lazare et Hôtes de pasage*'ı (Geçici Konuklar) topladığı *Miroir des limbes*'in (Belirsizliklerin Aynası) II. cildini yayımladı. 1979'da ölen Marcel Jouhandeau ise, *Journaliers*'ini (günceler) sonuna kadar sürdürdü. Julien Green *Journa*'ini (Günlük) özenle yazmaya devam etti. Jülien Gracq 1974'te *Lettrnes*'in (Harfler) devamını yazdı. Aragon* susuyordu, Montherlant* susmuştu (öl. 1972) ve Sartre* çalışabildiği son yılları Flaubert* üzerine incelemesini (3 cilt, 1971 -1972) yazmakla geçirdi, ama ölümünden (1980) kısa bir süre önce, hemen hemen tamamiyle kör olduğu için tamamlayamadı. Onların boş bıraktıkları yeri kimler dolduracaktı? Bilinen isimler halâ başı çekmekte, André Pieyre de Mandiagues giderek daha çok ilgi toplamaktadır. Maurice Genevoix* hayvanlar dünyasını dile getiren eserleri *Bestiaire*'lere (*Tendre Bestiaire*, 1969; *Bestiaire sans oubli*, 1971; *Bestiaire enchanté*, 1973) devam etti ve *Trente Mille Jours* (Otuz Bin Gün, 1980) ile yaşamının bilançosunu yaptı. Daniel Boulanger* (*Ek 2*) büyük bir öykücü olduğunu kabul ettirdi (*le Chemin des caracolles*, [Koşu Yolu, 1966]); *Fouette cocher* (Arabacı, Kırbaçla, 1974); *l'Enfant de Bohéme* (Derbeder Çocuk, 1978); *Un arbre dans Babylone* (Babil'de Bir Ağaç, 1979); Jacques de Bourbon - Buset (doğ. 1912) belirlenmiş özel ve kişisel yolunu sürdürdü; Joseph Kessel* 1979'da ölümünden önce *les Temps sauvages*'ı (Vahşi Yıllar) yayımladı; en düzenli olan Jean - Louis Curtis (doğ. 1917) *l' Horizon dérobé* (Kaybolan Ufuk, 1979) ile başarısını sürdürdü.

Savaş sonrası «husar»larının mirasçıları seleflerinden aşağı kalmadılar. Michel Déon (doğ. 1914) *Poneys sauvages* (Vahşi Midilliler ,1970), *Un taxi mauve* (Mor Taksi, 1973), *Vingt Ans du jeune hommevert* (Yeşil Genç Adamın Yirmi Yılı, 1977) ile bunlar arasında en beğenilen yazar oldu. Halkın çok tuttuğu bu Brasillach hayranının, 1960'lı yılların suskunluğundan sonra romana dönüşüne sevinmek gerekir. Bernard Frank da, (doğ. 1927) uzun süre suskun kaldıktan sonra, özellikle *Un siècle débordé* (Aşılmış Bir Yüzyıl) ile haklı bir başarı kazandı.

Jean - Marie Le Clézio* (*Ek 2*) üç başkaldırı kitabından (*la Guerre* [Savaş, 1970], *Haï* [Nefret Edilen] ve *les Géants* [Devler, 1973]) sonra *Voyages de l'autre côté* (Öbür Dünyada Yolculuk [1975] ile bir durulma dönemine girdi ve bu dönemini *Mondo et autres histoires* (Mondo ve Diğer Öyküler) ve *l'Inconnu sur la Terre* (Dünyadaki Yabancı) ile sürdürdü. Daha genekçi olan Patrick Modiano (doğ. 1947), *Place de l'Etoile* (Etoile Meydanı) [1968] ve *la Ronde de nuit* (Gece Devriyesi) [1969] ile başlayarak hızını *les Boulevards de ceinture* (Çevre Bulvarları) [1972], *Villa Triste* (Hüzünlü Villa) [1975] ve *Livret de famille* (Evlenme Cüzdanı) [1977] ile sürdürdü. Son kitapları da gerek okurlar, gerek eleştirmenler tarafından beğenildi. *Lacombe Lucien* adlı kitabı ise, Louis Malle ile birlikte gerçekleştirdiği filme konu oldu. *Isabelle ou l'Arrière-saison* (Isabelle ya da Yaşlılık Dönemi) [970], Jean Freustié (1914 -1983) için, *l'Héritage du vent'e* (Rüzgârın Mirası) [1979]'a kadar süren yoğun bir yaratıcılık döneminin başlangıcı oldu.*les Flamboyants*'la (Parlayanlar) [1976] Goncourt ödülünü alan Patrick Grainville (doğ. 1947) ile *la Dentellière* (Dantela İşleyen Kadın, 1974) ile aynı ödülü almış olan Pascal Lainé (doğ. 1942), genç yazarlar arasında en umut verenlerdir. Didier Decoin* (*Ek 2*) de *John l'Enfer* (Cehennem John) [1977] ile bir başka Goncourt ödülü sahibidir. Öte yandan, bir Pierre - Jean Rémy'nin (doğ. 1937) şaşırtıcı, hatta belki de biraz fazla olan rahatlığını kutlamak yanlış olmayabilir. Jean d'Ormesson* ise, *Gloire de l'Empire* (İmparatorluğun Şerefi) [1971] ve Şatolarını yitirmiş eski ailelerin öyküsünü anlattığı *Au plaisir de Dieu*'de (Tanrı Hatırına) her zamanki konularına bağlı kaldı. Marc Cholodenko'ya (doğ. 1950) özel bir dikkatle eğilmek gerekir: *Parcs* (Parklar, 1972) gerçek bir ozan olduğunu ortaya koyduğu gibi, 1976 Médicis ödülünü kazandığı *le Etats du désert* (Çöl Devletleri) de büyük bir yazarı ortaya koymuştur. Michel Tournier (doğ. 1924) erişilmez ve tek olmayı sürdürmektedir. Kısa sürede yüzyılımızın bir klasiği olarak kabul edilen *Vendredi ou les Limbes du Pacifique*'den (Cuma ya da Pasifik'in Belirsizlikleri, 1967) sonra, *le Roi des Aulnes* (Aulne'ların Kralı, 1970) ve *les Météores* (Göktaşları, 1975) ile kendisini daha da çok kabul ettirdi. Öte yandan, «hezarfen romancı» olarak tanınanlar, yazıyı yeniden icad etmeyi sürdürüyorlar. 1970'li yılların başında *Projet pour une révolution à New York*'u (New York'ta Bir İhtilal İçin Tasarı, 1970) yazan Alain Robbe - Grillet*, Marguerite Duras*'nın (doğ. 1914) yanı sıra, ama ondan farklı bir biçimde, sinemayla yazını birbirine karıştırmayı sürdürüyor. Ve bütün bunları, hep aynı «zevk» için, yaratıcının sonsuz özgürlüğünün zevki için yapıyor. Böylece, 1968' in «çılgın aşk»ı, sinemada da, romanda da, kuramları yıkmış görünüyor.

Eleştiri yeteneklen ile yaratma yeteneklerinin Michel Butor*'un eserlerindeki kadar gelişmiş ve birbiriyle kaynaşmış olması ender görülür. *Illustrations*'larını (1964) [*Illustrations II*, 1969; *Illustrations III*, 1972; *Illustrations IV*, 1976] ve *Répertoire*'ını (1960) [*Répertoire II*, 1964; *Répertoire III*, 1968], sürdüren Butor, bir dizi eleştiri de-

Foto. Françolon/Gamma; Perrot/Sygma (LAROUSSE)

nemesiyle dünyayı sorgular. Bu denemelerde, çağdaş romanın bu usta teknisyeninin kendisinden emin yaratma gücüyle, evrensel bilmeceyi («puzzle») parçalara ayırdığı görülür. *Intervalle* (Ara), *Matière de rèves* (Düşlerin Konusu, 1975), *Boomerang* (1978) ve *Degrés* (Dereceler, 1978), Michel Butor' un bu arayışının yeni evreleridir. Claude Simon* okurlara sadece, üç öykünün gereksiz görüntüleri ortadan kaldırmak amacıyla karıştırıldığı olağanüstü *Triptyque*'i [1973] vererek hızını yavaşlatırken, Georges Perec (doğ. 1936) hızını artırdı. Onunla «nesneler» olgunlaştı ve 1978 yılının olay yaratan yapıtı *la Vie, mode d'emploi* (Yaşam, Kullanma Biçimi) [1978] doğdu. Nathalie Sarraute* zor ve biraz da Proust'çu bir biçimde, eserlerine *Vous les entendez?* (Onları İşitiyor musunuz?) [1972], ...*Disent les imbéciles* (...Budalalar Böyle Diyor) [1976] gibi başlıklar koyarak belirli bir sosyal gerçeği dile getirmeye devam ediyor. Hélè ne Cixous (doğ. 1937) eserlerinde yeni romanın serüvenlerini Joyce'çu anılarla karıştırmayı sürdürüyor.

Kısmen 1968'den ilham alarak, 1970 - 1980 arası anlatımda bazı özgürlükler görüldü. Eşcinsel romancılar bu duruma örnektir. Julien Green*'in gecikmiş itiraflarından başka, Roger Peyrefitte*'in gevezelikleri, Jean-Louis Bory'nin şaklabanlıkları ve Jean Genet*'nin suskunluğu; Pierre Guyotat, Yves Navarre, Jean Dumélier, Tony Duvert ve Dominique Fernandez gibi birbirinden farklı romancılar, eserlerinde, edebiyatta eşcinselliğin varlığını ortaya koyuyorlar. Pierre Guyotat'ın eserleri, uzmanlar çevresini aşmaz, ama Sade'den iki yüzyıl sonra, cinsel anlatıma aşılmaz görünen bir sınır ortaya koyar. İkizliğin eşcinsel sapmasına Michel Tournier kadar bağlı kalan Jean Dumélier de geniş kitlelerin yabancısı olarak kalmaktadır. Yves Navarre ile Tony Duvert için ise durum bunun tersinedir. Yves Navarre *Lady Black*'ten *Portrait de Julien devant la fenêtre* (Julien'in Pencere Önündeki Portresi) [1979] kadar ,döneminin en etkili romancılarının biri olarak kendini kabul ettirdi. Çocuksu bakışın Michel Tournier kadar etkisinde kalmış olan Tony Duvert de, kaybedilmiş cennetlerin bir yeniden kuruluşunu düşlemektedir. Tony Duvert'in *Paysage de fantaisie*'yi (Düşsel Manzara) [1973], *l'Ile Atlantique* (Atlantik Adası) ve *Quand mourut Jonathan*'ı (Jonathan Öldüğü Zaman, 1978) yazması için, eğitim'in, korkuluklarının gövdeden başlayarak, yıkılması gerekliydi. Dominique Fernandez'in ise, yazdıklarında, gerçek bir roman özgünlüğünden çok, apaçık bir konfeksiyoncu ateşliliği görülür.

1970 - 1980 yılları arasında, edebiyat dergilerinin, bunların arasında özellikle *Tel Quel*'in rolü büyük oldu. Tel Quel'in yönlendiricisi Pilippe Sollers* gerek şiir, gerek roman alanında olsun, her ay, dildeki «yıkım»ın çarpıcı bir örneğini yayımlıyor. *Lois* (Yasalar) ve *H* (1973), kuramsal-çinci at gözlüğünden kurtulmuş bir Sollers'in yeteneğinin daha belirgin bir devamını beklemektedirler.

Şiirde, üç büyükler, René Char*, Francis Ponge* ve Henri Michaux, özellikle Michaux, hâlâ ürün veriyorlar. Ama, iki gruba ayırabileceğimiz birçok başkaları da kendini kabul ettirmektedir: 1968'den önce de tanınanlar, 1968 ve daha sonraki yıllarda adlarını duyuranlar.

Birinci gruptakilerden başlıcaları şunlardır: Yves Bonnefoy* (*l'Ordalie, Dans le leurre du Soleil* [Güneşin Öksesinde Ateşle Sınama], 1978), Alain Bosquet (*Une mère russe* [Bir Rus Anası], 1978), André Du Bouchet (*Laisses* [Tasmalar] ve *l'incohérence* [Tutarsızlık]), Andrée Chedid* [*Ek 2*] (*Céré monial de la violence* [Şiddet Töreni]). Michel Deguy* [*Ek 2*] (*Jumelages* [İkizlemeler], *Made in USA* [ABD Yapımı]). Jacques Dupin (*Dehors* [Dışarda]), Pierre Emanuel* (*Sophia, Tu* [Sophia, Sen], 1978). Eugêne Guillevic* (*Paroi* [Çeper], Inclus [İlişik], *Du domaine* [Yurtluk], 1977), Alain Jouffroy (*l'Ordre discontinu* [Süreksiz Düzen]), Hubert Juin (*Guerriers du Chalco* [Chalco Savaşçıları]), Gerard Macé (*le Jardin des langues*) [Dil Bahçesi], Bernard Noel (*Extraits du corps*) [Gövde Parçaları], Georges Perros (*l'Ardoise magique*) [Sihirli Arduvaz], Jean - Claude Renard (*le Dieu de nuit* [Gece İlahı] ve *la Lumiére du silence* [Sessizlik Işığı]) Jude Stephan (*Aux chiens du soir* [Gece Köpeklerine]).

1968'i ve kalıntılarını ortaya koyan ya da uyandıranlar arasında, Cholodenko'dan başka, *le Signe et le poéme*'de (Alâmet ve Şiir) filozof, *Pour la poétique ve Légendaires chanque jour*'da (Her Gün Şiir ve Efsane) ozan olan Henri Meschonnic, Matthieu Messagier (*les Laines penchées* [Yatık Yünler], Jacques Réda (*Amen* [Amin], *Récitatif, la Tourne* [Bozulma]), Jacques Roubaud (*le Testament des choses* [Olayların Vasiyeti], *Grand Théâtre* [Büyük Tiyatro], Graal fiction [Graal Düşü]), Jean Ristat (*Lord B.*), Maurice Roche (*Mémoire* [Anı], *Opéra Bouffe* [Komik Opera]) da anılmaya değer.

Jean-Marie le Cfézio

SİNEMA

«Fransız sineması bunalım içinde». 1970' lerde yaygınlaşan bu kanı fransız sinema çevrelerinde sürekli olarak farklı biçimlerde yorumlandı. Kötümserler dışsatım düşüklüğünden, iyi yönetmen yokluğundan, filmlerde sanat ve estetik kaygılarının piyasa istemleriyle iyi dengelenememesinden söz ettiler. İyimserler, haklı olarak, televizyonun rekabetine karşın fransız filmlerinin sadık bir seyirci kitlesine sahip olduğunu, ancak bu seyircinin sayısının hiç kimse tarafından önceden kestirilemeyeceğini belirttiler. Gerçekten de «en çok para getiren» filmler listelerinde pek çok sürprizler oldu. Bir Alain Delon*, bir Jean - Paul Belmondo* ya da bir Louis De Funès* filmi yine gişe garantisi olmayı sürdürdü; ama büyük değer taşıyan başka oyuncular artık bir filmin ticari başarısı için yeterli sayılmaktan uzak kaldılar. Her yıl umulmadık bir başka film, topladığı gelirle dikkati çekti; bu başarıların nedenleri doyurucu biçimde ortaya konamadı (Michel Lang' ın *A nous les petites anglaises* [Bizim Küçük İngiliz Kızları], 1975; Diane Kurys'in *Gençlik Arzuları* [Diabolo Menthe], 1977; Patrick Schulmann'ın *Et la tendresse?... bordel!* [Ya Sevgi? Hiç Sormayın!], 1979).

Yeni - Dalga akımının gelişmesi ve 1968' de sinemada yapılan genel düzenlemelerden sonra, sinema sanayisinin yapısında büyük değişimler olması beklendiyse de bu gerçekleşmedi. Filmlerde işlenen konular ve bunların işleniş biçimleri önceki döneme göre pek değişmedi. Fransız sineması ani bir canlılık ve uygulanmamış birkaç resmi karardan sonra yeniden eski çizgisine döndü. 1970'lerde fransız sineması iki yaşlı ustasını yitirdi: 1979'un nisanında Jean Renoir* ABD'de, Beverly Hills'de, kasımında da Marcel l'Herbier* Paris'te öldüler. Bunlara 1981'de Abel Gance*, Jean Eustache* ve René Clair*'in 1982'de de Jacques Tati*'nin ölümleri eklenebilir. Renoir, 1969'daki *le Petit Thétre de Jean Renoir*'dan (Jean Renoir'ın Küçük Tiyatrosu) beri film çekmemiş, «gelir üzerinden avans» sistemiyle yapılan birçok film önerisini geri çevirmişti. Diğer ünlü adlardan Robert Bresson* 1974'de Chretien de Troyes'nın romanının ana temasını *Lancelot du Lac* (Gölün Lancelot'su) adlı filminde işledi; 1976'da *le Diable probablement*'ın da (Herhalde, Şeytan), günümüzün korku dolu dünyasında «mutlak»a tutkun bir genç kızın durumunu konu edindi. 6 yıl sonra *l'Argent* (para) [1982] ile kendinden söz ettirmeyi sürdürdü. Alain Resnais*, gerçekleştiremediği birçok tasarıdan sonra, Belmondo ile *Stavisky*'yi (1974, ünlü ingiliz oyuncusu Dirk Bogarde* ile de *Providence*'ı (Lütuf) [1976] yaptı. Son olarak *Mon oncle d'Amérique* (Amerikalı Amcam) [1980] ve *la Vie est un roman* (Yaşam Bir Romandır) [1983] filmlerini imzaladı. Jacques Démy* *Lady Oscar*'ını (1979) japon sermayesiyle gerçekleştirdikten sonra, *Une chambre en ville* (Kentte Bir Oda) [1982] ile toplumsal boyutlu bir aşk öyküsünü müzikal bir dille anlatarak yeniden büyük ilgi uyandırdı. André Cayatte* adalet mekanizması üzerine tezli filmler dizisini sürdürürken (*Verdict* [Hüküm], 1974), yeni bazı yönetmenlerin yolsuzluklara, güncel skandallara yönelik filmler yaptıkları gözlendi (Christian De Chalonge'un *l'Argent des autres* [Başkalarının Parası], 1978; Robin Davis'in *la Guerre des polices* [Polislerin Savaşı], 1979).

Bazı sinemacılar kendi seyirci potansiyellerini korudular: *Section spéciale* (Özel Birlik) [1974], *Clair de femme* (Kadın Işığı) [1979] ve *Hanna K.* (1983) ile Costa - Gavras*; *Öldürmek Hırsı* (Flic Story) [1975]. *Gang* (le Gang) [1977], *un Papillon sur l' épaule* (Omuzda Bir Kelebek) [1978] ve *Üç Adam Ölecek* (Trois homes à abattre) [1980] ile Jacques Deray; *Çapkın Tilki* (le Mouton enragé) [1973], *l'Apprenti Salaud* (Acemi Çaylak) [1976], *Dossier 51* (51 No. lu Dosya) [1978] ve *les Eaux profondes* (Derin Sular) [1981] ile Michel Deville*; *les Bons et les méchants* (İyiler ve Kötüler) [1975], *Un autre homme, une autre chance*

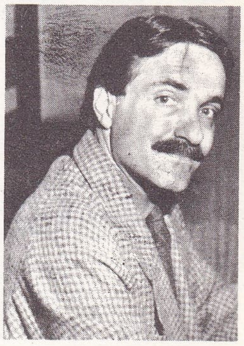

Yves Navarre

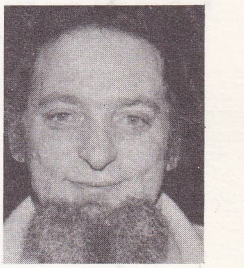

Georger Perec

Michel Deville:
«Le Voyage en Douce»
(Sakin Yolculuk) [1979]

Foto. AP; René Saint-Paul; Maous/Gamma; Gaumont (LAROUSSE)

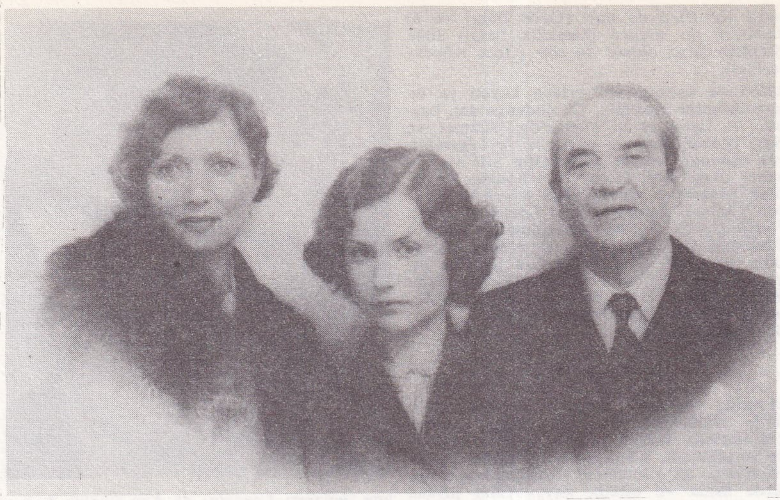

Claude Chabrol: «Zehirli Çiçek» (Violette Nozière) [1978]

Jean-Luc Godard: «Sauve qui peut la vie» (Herkes Başının Çaresine Baksın) [1979]

Jacques Doillon: «La Fille Prodigue» (Tutumsuz Kız) [1981]

(Bir Başka Erkek, Bir Başka Şans) [1977], *Robert et Robert* (Robert ile Robert) [1978] ve *les Uns et les les autres* (Birileri ve Başkaları) [1981] ile Claude Lelouch*; *Lacombe Lucien* (1973), *Pretty Baby* (Tatlı Kız) [1978] ve *Atlantic City (1980)* ile Louis Malle*; *Dupont Lajoie* (1974), *le Juge Fayard dit «le shérif»* («Şerif» Denen Yargıç Fayard) [1976], *Mor Taksi* (Un taxi mauve) [1977], *la Femme flic* (Kadın Polis) [1979] ve *Espion lève-toi* (Casus, Ayağa Kalk) [1981] ile Yves Boisset* (*Ek 2*) *Bitmeyen Kin* (le Corps de mon ennemi) [1976] ve *I comme Icare* (Ikarus Harekatı) [1979] ile Henri Verneuil*; ayrıca Eduard Molinaro* (*Çılgınlar Kulübü* [la Cage aux folles] I ve II), Philippe De Broca*, Pierre Granier - Deferre* (*Ek 2*) Jean - Paul Rappeneau.

Yeni-Dalga akımının eskileri değişik sonuçlara ulaştılar. Bunlardan Jean-Luc Godard* bile bile kendini piyasa dışına itti. 1968-1972 arasında Dziga Vertov grubuyla siyasal içerikli filmler yaptı; daha sonra Grenoble'e yerleşip yeni anlatım teknikleri (TV-video filmleri, manyetoskop üzerinde çalışmalar) denedi. *Tout va bien*'den (Her Şey Yolunda) sonra bu tekniklerle *Numéro II* (1975), *Ici et ailleurs* (Burada ve Başka Yerde) [1970-1976], *Comment ça va?* (Nasılsın) [1975] gibi filmler yaptı. Sonunda yeniden sinema ekranına döndü ve *Sauve qui peut la vie* (Herkes Başının Çaresine Baksın) [1979], *Passion* (1982) gibi filmlerle ilgi çekti. 1983'te yaptığı *Prénom: Carmen* (İsim: Karmen) Venedik Şenliği'nde «büyük ödül»ü aldı.

François Truffaut*, *Amerikan Gecesi* (la Nuit Américaine) 1973 ile uluslararası bir başarı kazanıp «en iyi yabancı film Oscar'ını» aldıktan sonra, özellikle *l'Histoire d'Adèle H* (Adele H'ın Öyküsü) [1975], *l'Argent de poche* (Cep Harçlığı) [1975], *la Chambre verte* (Yeşil oda) [1978], *Son Metro* (le Drenier métro) [1980] ve *Penceredeki Kadın* (la Femme d'à côté) [1981] gibi filmleriyle dikkati çekti. Claude Chabrol*, her zamanki anlatım rahatlığı içinde topluma oklar yöneltmeyi sürdürdü: *Nada* (1973) *Masum Kirli Eller* (les Innocents aux mains sales) [1974], *Son Macera* (Alice ou la dernière fugue) [1976], *les Liens du Sang* (Kan Bağları) [1978], *Zehirli Çiçek* (Violette Nozière) [1978]. 1980'de Pierre Jakez Helias'ın romanından *le Cheval d'orgueil* (Onur Atı), 1982'de Georges Simenon'un romanından *les Fantômes du chapelier* (Şapkacının Hayalleri) uyarlamalarını verdi.

Agnès Varda*, *Daguerréotypes*'dan (1975) sonra *l'Une chante et l'autre pas* (Bir Kadın Şarkı Söylüyor, Öbürü Söylemiyor) [1977] adlı filmi imzaladı. Jacques Rivette* (*Ek 2*) *Out One* (1971-1974) adlı çalışmasından sonra *Céline et Julie vont en bateau* (Céline ve Julie Gemi Gezisinde) [1974], *Duelle* (Düello) [1976] gibi değişik filmler yaptı. Eric Rohmer*, *la Marquise d'O* (O Markizi) [1976], *Perceval le gallois* (Galli Perceval) [1978] ve *Pauline à la plage* (Pauline Plajda) [1983] filmleriyle ilgi uyandırdı. *Mes petites amoureuses* (Küçük Sevgililerim) [1974] ve *Une sale histoire* (Pis Bir Hikâye) [1977] filmleriyle özgün denemeler veren Jean Eustache 1981'de yaşamına kendi eliyle son veren sanatçılar arasına girdi.

Duyarlıklı, iyi anlatılmış öyküleriyle dikkati çeken Claude Sautet*, küçük burjuvaların dünyasından kesitler verdi: *Sen, Ben ve Başkaları* (Vincent, François, Paul et les autres) [1974], *Mado* (1976), *Une histoire simple* (Basit Bir Öykü) [1978], *Un mauvais fils* (Kötü Bir Oğul) [1980]. Yves Robert, la Bruyère'i anımsatan biçimde ahlaksal güldürüler verdi: *Damdaki Çapkın* (Un éléphant ça trompe énormement) [1976], *Nous irons tous au paradis* (Hepimiz Cennete Gideceğiz) [1977], *Courage, fuyons* (Hadi Cesaret, Tüyelim) [1979]. Diğer kayda değer güldürü filmi yönetmenleri sayıca pek azdı (Pierre Richard, Georges Lautner*, Gérard Oury*). ama güldürü filmleri az değildi.

1970'lerin genç yönetmenleri beklendiği kadar çok olmadı. Aralarından *Que la fête commence* (Eğlenti Başlasın) [1974], *le Juge et l'assassin* (Yargıç ve Katil) [1975], *Des enfants gâtes* (Şımarık Çocuklar) [1977], *Ölümü Beklerken* (la Mort en direct) [1979], *Une semaine de vacances* (Bir Haftalık Tatil) [1980], *Coup de torchon* (Büyük Temizlik) [1981] filmleriyle Bertrand Tavernier* (*Ek 2*), *l'Ombre des châteaux* (Şatoların Gölgesi) [1976] ve *Dönüş* (la Dérobade) [1979] ile Daniel Duval, *l'Histoire de Paul* (Paul'ün Öyküsü) [1975], *la Communion solennelle* (Kutlama Töreni) [1976] ve *Fernand* (1979) ile René Féret, *la Meilleure façon de marcher* (En İyi Yürüme Biçimi) [1975], *Ona Sevdiğimi Söyle* (Dites-lui que je l'aime) [1977] ve *Korkunç Şüphe* (Garde à vue) [1981] ile Claude Miller, *Souvenirs d'en France* (Fransa Anıları) [1974], *Şebeke* (Barocco) [1976] ve *les Soeurs Brontë* (Kızkardeş Brontë'ler) [1979] ile André Téchiné, *France, société anonyme* (Anonim Şirket, Fransa) [1973], *Police Python* (1976), *Tehdit* (la Menace) [1977], *Série noire* (Kara Dizi) [1979] ve *le Choix des armes* (Silahların Seçimi) [1981] ile Alain Corneau, *la Femme de Jean* (Jean'ın Karısı) [1974], *Jamais plus toujours* (Artık Asla Her Zaman Değil) [1975] ve *l'Amour violé* (Yok Edilen Aşk) [1977] ile Yannick Bellon, *Un sac de billes* (Bir Torba Bilye) [1975], *la Femme qui pleure* (Ağlayan Kadın) [1978], *la Drôlesse*

Ariane Mnouchkine: «Molière» (1978)

Foto. Gaumont (2); MK2DIFF; Art. ass. (LAROUSSE)

Solda: Costa-Gavras · «Claire de femme» (Kadın Işığı) [1979] **Sağda:** Michel Lang: «A nous le petites anglaises» (Şu Bizim Küçük İngiliz Kızları) [1975]

(Yüzsüz Kız) [1979] ve *la Fille prodigue* (Tutumsuz Kız) [1981] ile Jacques Doillon, *les Enfants du placard* (Dolap Çocukları) [1977], *les Ailes de la colombe* (Güvercinin Kanatları) [1980] ile Benoit Jacquot ilk planda dikkati çekenler oldular. Geriye kalan eski ve yeni yönetmenler arasında *la Machine* (Makine) [1977] ve *Corps à coeur* (1979) ile Paul Vecchiali, *l'Imprécateur* (Bedduacı) 1977 ile Jean-Louis Bertucelli, *1789* (1976) ve *Molière* (1978) gibi ilginç tarihsel denemeleriyle kadın sanatçı Ariane Mnochkine, *la Chair de l'orchidée* (Orkidenin Eti) [1974], *Judith Therpauve* (1978) ve *l'Homme blessé* (Yaralı Adam) ile Patrice Chéreau -son ikisi ayrıca tiyatroda da oyun yönetmeni olarak büyük üne sahiptirler-, *Moi, Pierre Rivièvе...,* (Ben Pierre Rivière...) [1976], *Retour à Marseille* (Marsilya'ya Dönüş) [1980], *l'Heure exquise* (Doyumsuz Saat) [1980] ile René Allio* (*Ek 2*), (Martin et Léa) [1978] ile Alain Cavalier, *le Pélican* (Pelikan) [1973], *Un Enfant dans la foule* (Kalabalıkta Bir Çocuk) [1975] ve *Un second souffle* (İkinci Bir Soluk) [1978] ile Gérard Blain, *la Gueule ouverte* (Açık Ağız) [1974], *Passe ton bac d'abord* (Önce Liseni Bitir) [1979] ve *Loulou* (Lulu) [1980] ile Maurice Pialat, *l'Ibis Rouge* (Kırmızı İbis) [1975], *le Témoin* (Tanık) [1978], *le Piège à cons* (Aptallara Tuzak) [1979] ve *Litan: Y'a-t-il un francais dans la salle?* (Litan: Salonda Bir Fransız Var mı?) [1981] ile Jean-Pierre Mocky*, *le Crabe-tambour* (Yengeç) [1977] ile Pierre Schoendoerffer, *le Passé simple* (Geçmiş Zaman) [1977], *le Pull-over rouge* (Kırmızı Kazak) [1979] ve *Guy De Maupassant* (1981) ile Michel Drach, *Voyage en grande tartarie* (Cenenneme Yolculuk) [1973], *Cousin, cousine* (Kız ve Erkek Yeğen) [1975] ve *le Pays bleu* (Mavi Ülke) [1976] ile Jean-Charles Tacchella, *Sept morts sur ordonnance* (Reçeteyle Yedi Ölüm) [1975], *le Sucre* (Şeker) [1978] ve *la Passante du Sans-Souci* (Sans-Souci' den Geçen Kadın) [1981] ile Jacques Rouffio* (*Ek 2*), *Préparez vos mouchoirs* (Mendillerinizi Hazırlayın) [1977; «en iyi yabancı film Oscar'ı»], *le Buffet froid* (Soğuk Büfe) [1979] ve *Beau-père* (Üvey Baba) [1981] ile Bertrand Blier* (*Ek 2*), ayrıca Francis Girod, René Gilson, Robert Enrico* yer aldılar.

Marguerite Dura* ise bütün bu yönetmenlerden farklı biçimde, görsel ve söze dayalı söylemin ayrıştırılması üzerine kurulu bir anlatım tutturdu; tartışmalara yol açan ürünler verdi: *India Song* (Hindistan Şarkısı) [1974], *Son nome de Venise dans Calcutta désert* (Issız Kalküta'da Onun Venedikli Adı) [1976], *Baxter, Vera Baxter* (1977), *le Camion* (Kamyon) [1977], *le Navire Night* (Gece Gemisi) [1978], *Agatha et les lectures illimitées* (Agatha ve Sonsuz Okumalar) [1981]. Duras, Alain-Robbe Grillet* ile birlikte sinemaya tutkun ender yazarlardan biri olarak kaldı. (LM)

FRASER (Malcolm), avustralyalı devlet adamı (doğ. 1930). 1975'te Liberal Parti başkanlığına seçildi. Ulusal Tarım Partisi ile oluşturduğu muhafazakâr koalisyonun lideri olarak iktidardaki İşçi Partisi'ne karşı muhalefet yürüttü. 1975 sonbaharında, Senato'ya egemen olan muhalefet grubu, ekonomik bunalım ve işsizliğin 30 yıldır en kaygı verici düzeye ulaşması üzerine, hükümetten erken seçime gidilmesini istedi: aksi taktirde bütçeyi onaylamayacağını bildirdi. Öneri kabul edilmeyince bütçeye «hayır» oyu verdi. Bunun üzerine genel vali John Kerr, İşçi Partisi kabinesini görevden alıp Fraser'e, erken seçim vaadiyle bir geçici hükümet kurma yetkisi verdi. 13 aralık 1975'te yapılan seçimleri muhafazakâr koalisyonu kazandı ve Fraser'in başbakanlığı sürdü. Ancak Fraser hükümeti yeni dönemde işsizlik ve enflasyona karşı mücadelede başarı sağlayamadı ve yoğun işçi gösterileriyle karşılaştı. Bunun üzerine başbakan yeniden erken seçimlere gitmeyi göze aldı. 10 aralık 1977'de yapılan bu seçimler, muhafazakâr koalisyonunu iktidarda bıraktı. Bu zafere karşın ekonomik bunalım ve kitle gösterileri sona erdirilemedi. 1979 yazında dok işçileriyle kamu görevlilerinin grevi ülkeyi felce uğrattı. 18 ekim 1980 genel seçimlerinde İşçi Partisi oldukça ilerleme gösterdi, ama koalisyonun ve Fraser'in iktidarına son veremedi. Koalisyon, nihayet 1983 martında yapılan erken genel seçimlerde yenilgiye uğradı ve Fraser, başbakanlığı İşçi Partisi lideri Bob Hawke'a bıraktı. (M)

***FRATTAMAGGIORE,** İtalya'da (Napoli) kent. — 34 800 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***FRECHEN,** federal Almanya'da (Rheinland-Nord Westfalen) kent. — 42 700 nüf. (L)

***FREDERICTON,** Kanada'da (New-Brunswick) kent. — 45 200 nüf. (L)

***FREDERİKSHAVN,** Danimarka'da (Jutland) kent. — 35 000 nüf. Tersaneler. Elektrik ve makina sanayii. (L)

***FREETOWN,** Sierra Leone'nin başkenti. — 214 000 nüf. (L)

***FREİBERG,** Doğu Almanya'da kent. — 51 000 nüf. Müzeler. (L)

***FREİBURG İM BREİSGAU,** Federal Almanya'da (Baden Württenberg) kent. — 176 500 nüf. (L)

***FREİ MONTALVA** (Eduardo), şilili siyaset adamı. — (öl. Santiago 1982). [L]

***FRESNO,** ABD'de (California) kent. — 166 600 nüf. (L)

***FREİSİNG,** federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 33 600 nüf. Makine, elektrik kimya, dokuma sanayii. (L)

***FREİTAL,** Doğu Almanya'da (Dresden) kent. — 49 500 nüf. Kâğıt sanayii. (L)

***FREMONT,** ABD'de (California), San Jose'nin kuzeyinde kent. — 131 900 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***FRENDA,** Cezayir'de (Ticaret) kent. — 24 600 nüf. (L)

***FRESNİLLO,** Meksika'da (Zacatecas) kent. — 103 500 nüf. (L)

***FREUD** (Anna), avusturya asıllı ingiliz psikanalizcisi. — (öl. Londra 1982). [L]

***FRİCKER** (Peter Racine), ingiliz bestecisi. — Son çalışması: *Francis Jammes'den Altı Ezgi* (1980). [L]

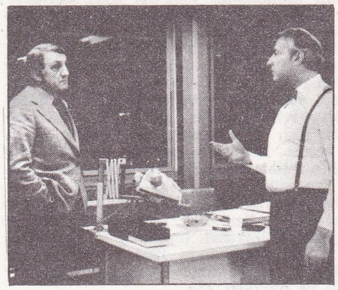

Claude Miller: «Korkunç Şüphe» (Garde à vue) [1981]

FRİEDELİN i. (C. Friedel'in adından). Org. kim. C_{30} S_{50} O formüllü triterpenik keton. Friedel tarafından 1892'de mantardan ayrıştırıldı. (L)

***FRİEDRİCHSHAFEN,** federal Almanya' da (Baden-Würtemberg) kent. — 51 000 nüf. Turizm. Tersane. Elektroteknik sanayii. (L)

***FRİEDMANN** (Georges), fransız sosyoloğu. — (öl. Paris 1977). [L]

***FRİEDMAN** (Milton), amerikalı iktisatçı. — Meslekdaşı Anna Schwartz ile birlikte, XVIII. yüzyılda David Hume'un ortaya attığı nicel para kuramını ele aldı. Önemli istatistik malzemesine dayanarak, fiyat artışlarıyla para hacmi arasındaki ilişkiyi vurguladı. Friedman'a göre para hacmi, piyasaya bono ve tahvil çıkaran bir kuruluşun borçları toplamına ve ticari bankalarda açılan tim hesaplara tekabül eder. Tüm insan eylemleri piyasa ekonomisine girer ve arz-talep yasasını doğurur. Dengeli bir ekonomik büyüme para arzının sürekli denetimine dayanmalıdır. Serbest kambiyo fiyatları sistemini destekleyen mutlak bir liberalizmin savunucusu olan Friedman, para teorisine katkısı nedeniyle 1976 Nobel Ekonomik Bilimler Ödülü'nü kazandı. Anna Schwartz ile birlikte, *ABD' nin 1867'den 1960'a Kadar Parasal Tarihi* adlı kitabı yazdı. (L)

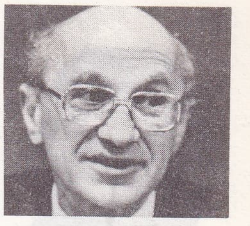

Milton FRİEDMAN

***FROMM** (Erich), alman asıllı amerikalı psikanalizci. — (öl. Muralto, İsviçre, 1980). 1975'de *la Passion de détruire* (Yıkma Tutkusu) adlı kitabı yayımladı. (L)

***FRUNZE,** Sovyetler Birliği'nde kent. — 533 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***FRY** (Christopher), ingiliz oyun yazarı. — Son yıllarda televizyon için senaryolar yazdı: *The Brontes* (Bronte Kardeşler) [1973], *Sister Dora* (1977). Anouilh, Giraudoux ve İbsen'den birçok çeviriler de yaptı. (L)

***FRYDEK,** Çekoslovakya'da (Kuzey Moravia) kent. — 39 800 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***FUCİSAWA,** Japonya'da (Honşu), Tokyo' nun güneybatısında kent. — 229 000 nüf. (L)

***FU-ÇOU.** Bk. FUZHOU.

***FUENTES** (Carlos), meksikalı yazar. —

Foto. Gaumont; Cefc; AMLF; AP(LAROUSSE)

Keniski FUKUI

1982 Dünya Kupası'nın yıldızı Paolo Rossi (Italya)

Falcao (Brezilya)

Zico (Brezilya)

Dino Zoff (Italya)

Son romanları: *Terra Nostra* (Toprağımız) [1975], *Ejderhanın Başı* (1978) ve *Bir Yakınlık* (1980). [L]

*****FUERTES** (Gloria), ispanyol kadın şairi. — Son kitapları: *Como atar los bigotes al tigre* (Kaplanın Bıyıklarını Nasıl Bağlamalı?) [1969] ve *El dragôn tragon* (Açgözlü Ejderha) [1978]. (L)

FUJİAN (Fu-Kien*), Çin'in güneydoğusunda eyalet. — 24 800 000 nüf. (L)

FUJİNOMİYA, Japonya'da (Honşu adası), Tokyo'nun güneybatısında kent. 108 200 nüf. Dokuma, makina ve besin sanayii. Kereste ve bakır işletmeleri. Turizm. Kutsal ziyaret yeri. (L)

FUKAYA, Japonya'da (Honşu) Tokyo'nun kuzeybatısında kent. 82 200 nüf. (L)

***FU-KİEN.** Bk. FUJİAN.

***FUKUİ,** Japonya'da (Honşu), Japon denizi kıyısında kent. — 201 000 nüf. Sentetik dokuma sanayii. (L)

FUKUİ (Keniski), japon kimyacısı (Nara 1918). 1948'de Kyoto Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1951'de, aynı üniversitede, mühendislik fakültesi hidrokarbürler kimyası bölümünde profesör oldu. Fukui, her molekül için, biri en üstte ve dolu, öteki en altta ve boş olmak üzere üzere iki yörüngeç (orbital) [elektronların yer alabileceği enerji düzeylerini tanımlayan dalga fonksiyonları] saptadı. Bu sınır yörüngeçlerinin ilki, söz konusu molekülün elektron verme, en altta bulunan yörüngeç ise elektron alma yeteneği hakkında bilgi verir. Ara yörüngeçler ihmal edilebilir ve çok basit hesaplamalarla molekülün tepkisi saptanabilir. Kuantik mekanik verilerini kullanarak kimyasal tepkimeleri açıklayan Fukui, bu çalışmasıyla 1981 Nobel Kimya Ödülü'nü, meslekdaşı Roald Hoffman* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***FUKUOKA,** Japonya'da (Kyuşu adası) kent. — 853 000 nüf. (L)

***FUKUSHİMA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 227 000 nüf. (L)

***FUKUYAMA,** Japonya'da (Honşu), iç deniz kıyısında kent. — 255 000 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***FULDA,** Federal Almanya'da (Hessen) kent. — 61 000 nüf. (L)

***FULLER** (Samuel), amerikalı film yönetmeni. — 1973'te başladığı *İntikam Yolları* (The Deadly Trackers) adlı western, Barry Shear tarafından bitirildi. *Ölüme Koşanlar* (The Big Red One) [1979] adlı filminde II. Dünya Savaşı anılarını dile getirdi. Son çalışması: *White Dog* (Beyaz Köpek) [1981]. (M)

***FUNABAŞİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 325 000 nüf. (L)

***FUNES** (Louis DE), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Nantes 1983). Son filmleri: *Eti Senin Kemiği Benim* (L'Aile ou la cuisse) [C. Zidi, 1976], *Çılgın Hayat* (la Zizanie) [C. Zidi, 1977], *l'Avare* (Cimri) [L. De Funès ve J. Girault, 1980], *Süper Jandarma Meydan Okuyor* (le Gandarme en ballade) [J. Girault, 1982], *Süper Jandarma ve Melekleri* (le Gendarme et des gendarmettes) [J. Girault, 1982]. (ML)

FUSAGASUKA, Kolombiya'da (Cundinamarca), Bogota'nın güney - güneybatısında kent. 25 500 nüf. (L)

FUSHUN (Fu-şun*), Çin'in kuzeydoğusunda (Leaoning) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 080 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***FUŞU,** Japonya'da, Tokyo yakınlarında kent. — 163 000 nüf. (L)

***FU-SUN.** Bk. FUSHUN

***FUTBOL** i. — ANSİKL.

● **Dünya kupası.** 1978'de Buenos-Aires'te (Arjantin) yapılan final maçında Arjantin Hollanda'yı 3-1 yenerek, 1982'de Madrid'de (İspanya) yapılan final maçında İtalya Batı Almanya'yı 3-1 yenerek şampiyon oldu.

● **Avrupa Uluslar kupası.** 1976'da Çekoslovakya 1980'de Batı Almanya kupanın sahibi oldular.

● **Avrupa Şampiyon Kulüpler kupası.** 1976'da *Bayern München* (Batı Almanya), 1977 ve 1978'de *Liverpool* (İngiltere), 1979 ve 1980'de *Nottingham Forest* (İngiltere), 1981'de *Liverpool* (İngiltere), 1982'de *Aston Villa* (İngiltere) şampiyon oldu.

● **Avrupa Kupa Galipleri kupası.** 1976' da *Anderlecht* (Belçika), 1977'de *Hamburg* (Batı Almanya), 1978'de *Anderlecht* (Belçika), 1979'da *Barcelona* (İspanya), 1980'de *Valencia* (İspanya), 1981'de *Dinamo Tiflis* (SSCB), 1982'de *Barcelona* (İspanya) şampiyon oldu.

● **UEFA kupası.** 1976'da *Liverpool* (İngiltere), 1977'de *Juventus* (İtalya), 1978'de *Eindhoven* (Hollanda), 1979'da *Mönchengladbach* (Batı Almanya), 1980'de *E. Frankfurt* (Batı Almanya), 1981'de *İpswich Town* (İngiltere), 1982'de *Göteburg* (İsveç) şampiyon oldu.

● **Türkiye kupası.** 1976 ve 1977'de *Trabzonspor*, 1978'de *Fenerbahçe*, 1979'da *Altay*, 1980'de *Ankaragücü*, 1981'de *Galatasaray*, 1982'de *Fenerbahçe* kupayı aldı.

● **Cumhurbaşkanlığı kupası.** 1975, 1976, 1977, 1978 ve 1979 yıllarında *Trabzonspor*, 1980'de *Ankaragücü*, 1981'de *Galatasaray*, 1982'de *Trabzonspor* kupa sahibi oldular.

● **Başbakanlık kupası.** 1976'da *Trabzonspor*, 1977'de *Beşiktaş*, 1978'de *Trabzonspor*, 1979'da *Galatasaray*, 1980'de *Fenerbahçe* kupayı aldı.

Türk milli futbol takımlarının maçları (1976-1982)

● ***A milli takımları.***

164. Irak 0-0 (Bağdat, 8 şubat 1976); **165.** Finlandiya 1-2 (Helsinki, 25 ağustos 1976); **166.** Bulgaristan 2-2 (Sofya, 23 eylül 1976); **167.** İrlanda 3-3 (Ankara, 13 ekim 1976); **168.** Malta 4-0 (İzmir, 31 ekim 1976); **169.** D. Almanya 1-1 (Dresden, 17 aralık 1976); **170.** Bulgaristan 2-0 (İstanbul, 16 şubat 1977); **171.** Romanya 0-4 (Bükreş, 23 mart 1977); **172.** Finlandiya 1-2 (Ankara, 6 nisan 1977); **173.** Avusturya 0-1 (Viyana, 17 nisan 1977); **174.** Çekoslovakya 0-1 (Bratislava, 7 eylül 1977); **175.** Bulgaristan 1-3 (Sofya ,21 eylül 1977); **176.** Avusturya 0-1 (İzmir, 30 ekim 1977); **177.** D. Almanya 1-2 (İzmir, 16 kasım 1977); **178.** Malta 3-0 (La Valetta, 27 kasım 1977); **179.** Romanya 1-1 (İstanbul, 22 mart 1978); **180.** İrlanda 2-4 (Dublin, 8 nisan 1978); **181.** İtalya (Floransa, 23 eylül 1978); **182.** SSCB 0-2 (Ankara, 5 ekim 1978); **183.** Galler 0-1 (Vrexham, 29 kasım 1978); **184.** Cezayir 0-1 (Bursa, 28 şubat 1979); **185.** Malta 2-1 (İzmir, 18 mart 1979); **186.** F. Almanya 0-0 (İzmir, 1 nisan 1979); **187.** Malta 2-1 (Malta, 28 kasım 1979); **188.** Galler 1-0 (İzmir, 21 aralık 1979); **189.** F. Almanya 0-2 (Gelsenkirchen, 22 aralık 1979); **190.** İzlanda 1-3 (İzmir, 24 eylül 1980); **191.** Libya 1-2 (İzmir, 1 kasım 1980); **192.** S. Arabistan 3-0 (İzmir, 3 kasım 1980); **193.** Malezya 3-0 (İzmir, 5 kasım 1980); **194.** Galler 0-4 (Cardiff, 15 kasım 1980); **195.** Çekoslovakya 0-2 (Prag, 3 aralık 1980); **196.** Galler 0-1 (Ankara, 25 mart 1981); **197.** Çekoslovakya 0-3 (İstanbul, 15 nisan 1981); **198.** İzlanda 0-2 (Reykjavik 9 ekim 1981); **199.** SSCB 0-4 (Moskova, 23 ekim 1981); **200.** SSCB 0-3 (İzmir, 7 kasım 1981).

● **Ümit milli takımları:**

51. D. Almanya 1-1 (Bursa, 16 kasım 1976); **52.** Bulgaristan 1-3 (Sofya, 16 şubat 1977); **53.** Romanya 0-2 (Samsun, 23 mart 1977); **54.** Avusturya 2-2 (Viyana, 17 nisan 1977); **55.** Çin 2-2 (Pekin, 29 haziran 1977); **56.** Bulgaristan 2-0 (Kocaeli, 21 eylül 1977); **57.** Avusturya 2-1 (Manisa, 29 ekim 1977); **58.** D. Almanya 0-4 (Magdeburg, 1' kasım 1977); **59.** Bulgaristan 0-1 (İstanbul, 8 mart 1978); **60.** Polonya 0-2 (Ankara, 6 eylül 1978); **61.** Macaristan 2-3 (Konya, 11 ekim 1978); **62.** Romanya 1-1 (Sibiu, 15 kasım 978); **63.** Romanya 2-0 (Gaziantep, 4 nisan 1979); **64.** Macaristan 0-5 (Zalae Gerszeg, 2 mayıs 1979); **65.** Çekoslovakya 0-3 (Hradec Kralove, 2 aralık 1980); **66.** Çekoslovakya 2-1 (Bursa, 14 nisan 1981).

● **Genç milli takımları:**

114. Bulgaristan 1-0 (Plovdiv, 3 eylül 1975); **115.** Romanya 0-1 (Plovdiv, 4 eylül 1975); **116.** Bulgaristan 2-2 (İzmir, 11 ocak 1976); **117.** Bulgaristan 2-0 (Manisa, 13 ocak 1976); **118.** Romanya 0-2 (Bointa, 20 şubat 1976); **119.** Romanya 0-2 (Oltania, 22 şubat 1976); **120.** Macaristan 1-1 (Gyöngyös, 5 mart 1976); **121.** Macaristan 0-0 (Hatvan, 7 mart 1976); **122.** Avusturya 1-1 (Leoben, 31 mart 1976); **123.** Avusturya 1-0 (İzmir, 14 nisan 1976); **124.** Romanya 3-0 (Ankara, 21 mayıs 1976); **125.** İspanya 0-2 (Debrecen, 28 mayıs 1976); **126.** İzlanda 0-0 (Hajdu Sbozko, 30 mayıs 1976); **127.** İsviçre 0-1 (Debrecen, 1 haziran 1976); **128.** Romanya 1-0 (Plovdiv, 6 eylül 1976); **129.** Yugoslavya 0-2 (Pula, 21 eylül 1976); **130.** Fransa 1-1 (Pula, 22 eylül 1976); **131.** Tunus 0-2 (Pula, 24 eylül 1976); **132.** Avusturya 3-1 (Pula, 26 eylül 1976); **133.** Bulgaristan 2-4 (Adana, 4 ocak 1977); **134.** Bulgaristan 1-1 (Osmaniye, 6 ocak 1977); **135.** Romanya 4-1 (Aydın, 30 ocak 1977); **136.** Romanya 2-0 (Aydın, 1 şubat 1977); **137.** SSCB 1-0 (Kıshinjow, 23 mart 1977); **138.** SSCB 2-1 (İzmir, 11 nisan 1977); **139.** Romanya 2-2 (Bursa, 22 şubat 1978); **140.** Romanya 0-1 (Kocaeli, 24 şubat 1978); **141.** Bulgaristan 1-2 (Plovdiv, 19 mart 1978); **142.** Bulgaristan 3-0 (İzmir, 1 nisan 1978); **143.** İngiltere 1-1 (Wodlizlaw, 5 mayıs 1978); **144.** Polonya 2-1 (Bedzin, 7 mayıs 1978); **145.** İspanya 1-1 (Jawarzno, 9 mayıs 1978); **146.** Romanya 1-1 (İzmir, 19 eylül 1978); **147.** Arnavutluk 1-1 (İzmir, 20 eylül 1978); **148.** Yunanistan 1-2 (İzmir, 23 eylül 1978); **149.** Polonya 0-5 (Radom, 15 ekim 1978); **150.** Bulgaristan 1-0 (Has-

1978 Dünya Kupası finalinde Arjantin Hollanda'yı 3-1 yenerek kupanın sahibi oldu.

Foto. Sygma; Presse-Sports (2); AP (3) (LAROUSSE)

kova, 7 şubat 1979); **151.** Polonya 1-0 (Kocaeli, 14 nisan 1979); **152.** Yunanistan 0-1 (Sofya, 24 ağustos 1979); **153.** Yugoslavya 0-4 (Sofya 25 ağustos 1979); **154.** Bulgaristan 0-0 (İnegöl, 25 ocak 1980); **155.** Bulgaristan 1-3 (İzmir, 26 ocak 1980); **156.** Romanya 0-1 (Kocaeli, 12 mart 1980); **157.** Romanya 0-3 (Hunedore, 2 nisan 1980); **158.** Romanya 2-1 (Alexanoria, 9 eylül 1980); **159.** Romanya 0-4 (Alexanoria, 11 eylül 1980); **160.** Avusturya 0-4 (Hollabrunn, 26 aralık 1980); **161.** Romanya 1-0 (İstanbul, 17 şubat 1981); **162.** Romanya 1-0 (Kocaeli, 19 şubat 1981); **163.** Avusturya 2-0 (Samsun, 11 nisan 1981). [M]

***Futbol Federasyonu.** — Türkiye'de 1982' de Futbol Federasyonu'na bağlı kulüp sayısı 1 759'a; resmi şampiyonalara katılan takım sayısı 1 540'a; lisanslı futbolcu sayısı 43 982'ye; lisanslı hakem sayısı 1 881'e yükseldi.

Futbol Federasyonu Başkanları:

Hasan Polat (1970-1976), Firuzan Tekil (1976), Sabahattin Erman (1977), Dr. İbrahim İskeçe (1977), Sahir Gürkan (1978), Güngör Sayarı (1978), Cemal Saltık (1979), Dr. İbrahim İskeçe (1980), Yılmaz Tokatlı (1980-). [M]

FUXİN, Çin'in kuzeydoğusunda kent. 189 000 nüf. Taşkömürü. Demir-çelik sanayii. (L)

FUZHOU (Fu-çou*), Çin'de, Tayvan'ın karşısında liman kenti. — 616 800 nüf. (L)

***FÜREYA** (Füreya KORAL, - denir), türk kadın seramikçisi. — İstanbul'da Moda Cumalı (1975), Parmakkapı İş-Sanat (1977), Galata sanat (1981) galerilerinde yeni sergiler açtı. Yalın bir form anlayışıyla biçimlenen yeni eserlerinde çok üsluplanmış kuş, balık formları ve yerel nakışlardan esinlenen motiflerle seramiğin süsleyici, anlatımcı ve işlevsel özelliklerine ağırlık verdi. (M)

***FÜRSTENFELDBRÜCK,** Federal Almanya'da (Bavyera) kent. — 30 600 nüf. (L)

***FÜRTH,** Federal Almanya'da (Bayern) kent. — 94 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

FÜRUZAN, türk kadın hikâyecisi ve romancısı (İstanbul 1938). İlkokuldan sonra öğrenim görmedi. Bir ara bir tiyatro topluluğunda çalıştı. 1956-1958 arasında çeşitli dergilerde birkaç hikâyesi yayımlandı. 1968'den sonra en başarılı türk hikâyecilerinden biri durumuna geldi. Dilinin zorlamasızlığı ve yeniliği ile, kişilerini en ince ayrıntılarına varıncaya değin yaşatabilme gücüyle, «ayna gerçekçiliği»nin ardında gizlediği başkaldırısıyla çağdaş türk edebiyatındaki özgün yerini aldı. Eserleri birçok yabancı dile çevrildi. *Parasız Yatılı* (1971) adlı hikâye kitabıyla 1972 Sait Faik Ödülü'nü, *47'liler* (1974) adlı ilk romanıyla da 1975 TDK Roman Ödülü'nü kazandı. Öteki eserleri: *Kuşatma* (hikâyeler, 1972), *Benim Sinemalarım* (hikâyeler, 1973), *Yeni Konuklar* (gezi notları, 1977), *Ev Sahipleri* (gezi notları, 1980), *Redife'ye Güzelleme* (müzikli oyun, 1980), *Gecenin Öteki Yüzü* (hikâyeler, 1982). [M]

FÜZE i. — Savunma. *Avrupa füzesi* (euromissile), Avrupa'da üslenmiş nükleer füze.

— ANSİKL. «Avrupa füzesi» terimi, ABD ile Sovyetler Birliği'nin silahsızlanma üzerine yeni görüşmeler (SALT 2) yaptığı 1979 yılından beri yaygın olarak kullanılmaya başladı. Söz konusu füzeler amerikan *Pershing 2* ve GLCH (*Ground Launched Cruise Missile*) ya da kısaca *Cruise* füzeleridir. Bunlar, 1983'den itibaren NATO üyesi bazı Avrupa ülkelerine üslenmesi gereken, yerden fırlatılan uzun menzilli füzelerdir. Stratejik silahlanmanın bir bölümünü oluşturan ve menzilleri sırasıyla 1 800 ve 2 500 km'yi bulan bu füzeler, 1977'den beri bölüm yerine konulan ve 4 500 km menzili olan sovyet SS 20 füzelerini dengelemek amacıyla yerleştirilmek istenmektedir. Amerikalılara göre Sovyet SS 20 füzeleri «uzun menzilli nükleer füze»dir. Sovyetlerse bunları, «kıtalararası» veya «uzun menzilli» silahlardan ayırmak için «orta menzilli» nükleer silah saymaktadır. Avrupa füzelerinin Avrupa ülkelerine yerleştirilmesi planı 1983 yılında ABD ve SSCB arasında olduğu kadar Batı Avrupa ülkeleri arasında da ateşli tartışmalara yol açtı. NATO üyesi batılı ülkelerde füzelerin yerleştirilmesi aleyhinde gösteriler yapıldı. Fakat NATO üyesi devletlerin hükümetleri, Sovyetler SS 20 füzelerini Avrupa'dan temelli geri çekmedikleri takdirde Pershing ve Cruise füzelerinin ülkelerine yerleştirilmesine izin vereceklerini açıkladılar. Persching II füzesi 1 800 km erimi ile Sovyetler Birliği'ne ulaşabilir. Hareketli rampalardan atılabilen füze iki katlıdır ve katı yakıtla çalışır. Füzenin nükleer başlık bulunan bölümünde hedef bölgenin «radar resmi» bir mini bilgisayara depo edilmiştir. Başlık hedefe yaklaşırken hedef bölgeden alınan radar verileri bu «resim» ile sürekli karşılaştırılır ve başlık gerekli otomatik düzeltmelerle hedefe büyük bir isabetle ulaşır. Yalnızca 45 metrelik sapma olasılığıyla Pershing II füzeleri, dünyanın isabet gücü en yüksek balistik füzeleri sayılmaktadır.

Temelde bir pilotsuz uçak olan Cruise füzesi de hareket edebilen araçlardan atılabilir. Balistik bir yörünge izlemeyen ve yeryüzü eğimlerine uyarak, tepe ve engebelerde gizlenip, yere 40 metre kadar yaklaşabilen Cruise füzesi, radarlara yakalanmadan hedefe varabilmektedir. 6 metre uzunluğunda olan ve saatte 850 km hız yapabilen Cruise füzeleri, kullandıkları çok gelişmiş içten güdüm (TERCOM) sistemleriyle belli durumlarda hedefin birkaç metre yakınına kadar inebilmektedir. Toplam 464 Cruise füzesinin 96'sı İngiltere'ye, 96'sı Federal Almanya'ya, 112'si İtalya'ya ve 48'er tanesi de Hollanda ve Belçika'ya yerleştirilecektir.

Özellikle Pershing II füzeleri uzun erimleri ve diğer özellikleriyle Sovyetler Birliği'nin önemli silah ve emir-komuta merkezlerini vurabilir ve Sovyetleri saldırıya karşılık verme olanağından yoksun bırakabilir. Ateşlendikten 4-6 dakika sonra hedeflerine ulaşabilen bu füzeler, çok yüksek isabet güçleriyle küçük ve güçlendirilmiş askeri hedefleri (yeraltı silolarda saklanan kıtalararası balistik füzelerle, emir-komuta ve iletişim merkezleri) imha edebilir. Füze başlığındaki nükleer patlayıcı, çok güçlendirilmiş bir çelik muhafaza içinde bulunmaktadır. Bu nedenle güçlendirilmiş satıhları delip geçtikten, derinlere ulaştıktan sonra patlamaktadır. Yeraltındaki güçlendirilmiş silolarda saklanan kıtalararası balistik füzeleri ve benzer barınaklarda çalışacak olan komuta kontrol ve siyasal karar alma personelini imha edebilecek Pershing II füzeleri tamamen stratejik bir öneme sahiptir. Cruise füzeleri de aynı biçimlerde fakat değişik misyonlarla benzer stratejik görevleri yerine getirebilecek özellikler taşımaktadır. (LM)

FÜRUZAN

Foto. Işa Çelik (MEYDAN)

G

Daniel Carlston GAJDUSEK

*GAAL (Istvan) ,macar film yönetmeni. — Son filmleri: *Legato* (1977), *40 Yaş* (1981). [M]

*GABES, Güney Tunus'ta kent. — 32 000 nüf. Kimya sanayii. Hurmacılık. (L)

*GABİN (Jean Alexis MONCORGE. **Jean - denir**), fransız sinema oyuncusu (öl. Nevilly - sur - Seine 1976). [M]

*GABO (Naum PEVSNER, **Naum - denir**), rus asıllı amerikalı ressam ve heykeltraş. — (öl. Waterbury, Connecticut 1977). [L]

*GABON, orta batı Afrika'da, Atlantik kıyısında devlet. — 1 232 000 nüf.

Devlet başkanı
Omar Bongo

TARİH

Onulmaz kanser hastalığına tutulup 1966 ağustosunda Paris'te hastaneye yatırılan Leon M'Ba'nın ölümüne (28 kasım 1967) kadar, Gabon'un siyasal yaşamına, bu ilk devlet başkanının kişiliği egemen oldu. O tarihten bu yana ülkenin evrimine damgasını vuran kişi ise, Leon M'Ba'nın yönetimde yetkili kıldığı, özel kalem müdürü Albert Bernard (Omar) Bongo*'dur.

1967'de cumhurbaşkanı vekili seçilen Bongo, her şeyden önce iktidarın sarsıntısızca el değiştirmesini sağlamak üzere gerçekleştirilmiş bir anayasa değişikliği ile Leon M'Ba'nın yerine geçti. Yeni başkan, işe başlar başlamaz, ekonomik büyümeye kesin öncelik tanıyan, dış ittifakları çeşitlendiren, daha belirgin milliyetçi bir yönetim üslûbu getirdi. Siyasal denge, nüfusu az (bir milyonun üstünde) ve Afrika'nın en yüksek ulusal gelirli ülkeleri arasında yer alan bu devletin bolluğa kavuşmasında etkili oldu.

Gerçekten de, uluslararası iş çevrelerinin güveni, ülkeye önemli ölçüde yabancı sermaye akmasına yol açtı. Daha 1968'de Gabon, 3,5 Mt petrol, 1,3 Mt manganez, 1 600 t uranyum ve 800 000 t okume kerestesi üretmeye başladı. Maden ve petrol üretiminin gelişmesi, bu ülkeyi gerçek bir «Ekvator Küveyt'i» durumuna getirdi. Büyük boyutlu bayındırlık işlerine girişildi. Kingele'de çok büyük bir baraj ve hidroelektrik santralı, Ovendo'da bir derin su limanı ve Gabon'un bir ucundan öbür ucuna uzanacak bir demiryolu yapımına başlandı (tümü 950 km tutan bu demiryolunun Ovendo-N'djole arasındaki 184 km'lik bölümü 1978 aralığında tamamlandı).

1977'de hükümet, kemerleri sıkmaktan söz etmeye başladı. 1978'de yabancı yorumcular, 600 milyar CFA (Fransız Afrika Topluluğu) frangı tutarında dış borca değinerek, ekonomide durgunluk olabileceğini öne sürdüler. Ama 1978'de, uranyum üretimi 1000 t'da kaldıysa da, petrol üretimi 10,5 Mt'u aştı; manganez üretimi 1,86 Mt'u buldu.

Ülkede, devlet düzeyinde fransız yardımı yine önde gelmekte, fransız yatırımları yine önemli yer tutmakta ve 15 000'den fazla fransız uyruklu oturmakta ise de, başkan Bongo, Gabon'u salt fransızlara özgü bir «av alanı» olmaktan çıkarmaya çalıştı. Alman ve amerikan yatırımlarını özendirdi; 1973'ten başlayarak arap ülkeleriyle ilişkiler kurdu; 1974'te Çin'e ve Hindistan'a gitti. Gabon'u, 1975'te OPEC'e soktu; 1976'da Afrika ve Mauritius Ortak Örgütü'nden (OCAM) çıkardığı gibi, Afrika Hava Yolları'ndan da (Air Afrique) çıkararak Gabon Hava Yolları'nı (Air Gabon) kurdu. Bununla birlikte, 1979'da Fransa'nın Çad'a ve Orta Afrika Cumhuriyeti'ne müdahaleleri sırasında Gabon'un başkenti Libreville fransızlara dayanak noktası olurken, Paris'le Libreville arasında karşılıklı (resmi ve özel) ziyaretlerle sıkı ilişkiler sürdürüldü.

Fransızları «manevi gabonlular» sayan ve yabancılara karşı aşırı hoşgörü gösteren Leon M'Ba'nın tersine, Omar Bongo, yabancı şirketleri yola getirdi; onları (1970'de) hisse senetlerinin yüzde 10'unu karşılıksız olarak Gabon devletine bırakmaya zorladı.

III. Plan'ın (1976-1980) uygulamaya konmasıyla devlet denetimini güçlendirdi; görevleri «gabonlaştırdı» ve ülkedeki göçmen işçileri uyardı. 1978'de de, (politikasına sürekli çatan ve onu 1977 ocağında Benin'deki darbe girişiminde rolü bulunmakla suçlayan Cotonou hükümetine karşı misilleme olarak) 11 000 Benin uyrukluyu ülkeden kovdu.

30 aralık 1979 seçimleri sunucunda Omar Bongo'nun cumhurbaşkanlığı devam etti. 1977'de bütçesi 40 milyar CFA frangı (afrika frangı) açık veren ve kamu harcamaları 575 milyar frangı bulan Gabon, 1980'de başarılı bir yıl geçirdi, bütçesi 10 milyar frang fazlalıkla kapanırken kamu giderleri de 365 milyar franga düşürüldü. (Oysa aynı yıl açılan yeni kuyulara karşın petrol üretimi 10 milyon tonun altına düşmüştü). Gabon bu başarıları sayesinde komşu ülkelere (Çad ve özellikle Orta Afrika) ekonomik yardım yapmaya başladı. Cumhurbaşkanı Bongo, Çad'taki olaylarda arabulucuk görevi de üstlendi. Bu yüzden Libya ile Gabon'un arası açıldı; iki ülke 1980 ağustosunda diplomatik ilişkilerine son verdiler. Libya kuvvetlerinin Çad'ın başkenti N'Djamena'ya girişinden sonra da Libreville, merkezi Afrika'da fransız askerî varlığının başlıca odağı haline geldi (aralık 1980). Fransa-Gabon ilişkileri gelişme gösterdi. Omar Bongo, 1980 eylülündeki ziyaretinden sonra, 29-31 temmuz 1981'de Paris'e bir resmî ziyaret daha yaptı. 1981 kasımında Paris'te fransız-afrika doruğu sırasında da Gabon cumhurbaşkanı, Mitterrand Fransa'sından en çok ilgi gören Afrika liderleri arasında yer aldı. Ardından Fransa Gabon'a ülkedeki ana demiryolu hattının yeni bir bölüm inşaatı için 135 milyon franklık büyük bir kredi verdi. Omar Bongo, geniş bir Merkezi Afrika Devletleri Topluluğu'nun temellerini atabilmek için 1981 aralığında ilgili devletlerin liderlerine bir çağrıda bulundu. 1982 şubatında Papa Libreville'i ziyaret etti. Dış ilişkilerdeki bu hareketliliğe karşılık içerde bazı huzursuzluklar ortaya çıktı. Önce 1981 aralığında, sonra 1982 martında, polis, tek parti yönetimine son verilmesini ve Bongo'nun istifasını isteyen göstericilere karşı yoğun tutuklamalara girişti. Bunların bir bölümünün Ulusal Muhalefet ve Canlanma Hareketi'ne (MORENA) bağlı kişiler olduğu sanılmakta; ülke ardı kesilmeyen iç çalkantılara girmiş görünmektedir. (LM)

*GABOR (Dennis), macar asıllı ingiliz fizikçisi. — (öl. Londra 1979). [L]

*GABORONE, Botswana'nın başkenti. — 18 000 nüf. (L)

*GABROVO, Bulgaristan'da kent. — 58 000 nüf. Dokuma. Kentte 1973'ten beri her iki yılda bir, Gabrovo Mizah ve Yergi Evi'nin yönetiminde uluslararası mizah şenliği düzenlenir. Karikatür ve mizah edebiyatı dalında ödüller dağıtılır. (LM)

*GADAG, Hindistan'da (Karnataka) kent. — 95 400 nüf. Demiryolu kavşağı. Yer fıstığı. (L)

*GADES (Antonio Esteve RODENAS. **Antonio - denir**), ispanyol dansçısı. — Carlos Saura'nın Kan Düğünleri (1981) adlı filminin yanı sıra, birçok filmde rol aldı. (L)

*GAFSA, güney Tunus'ta kent. — 32 000 nüf. Fosfat madenleri. (L)

*GAGNEBİN (Henri, isviçreli besteci. — (öl. Cenevre 1977). [L]

*GAGNOA, Fildişi Kıyısı'nda kent. — 76 000 nüf. (L)

*GAİSEL (Ernesto), brezilyalı devlet adamı. — 1979'da devlet başkanlığından ayrıldı. Yerine general Joao Baptista de Figueiredo geçti. (L)

GAJDUSEK (Daniel Carlston), amerikalı biyofizikçi ve hekim (New York 1923). Harvard Üniversitesi'nde okudu. Çocuk hastalıkları dalında uzman olduysa da, bir süre sonra virüsler üzerine çalışmaya başladı. Tahran Pastör Enstitüsü ve Melbourne Eliza Hall Enstitüsü'nde araştırmacı olarak çalıştı. 1967'de şempanzelerde *kuru* hastalığına karşı aşılama üzerine bulgularını yayınladı. Yeni Gine yöresinde görülen, sinir sisteminin giderek yozlaşmasıyla ortaya çıkıp ölümle sonuçlanan bu hastalığın, sanıldığı gibi genetik kökenli olmadığını, bir virüsten kaynaklandığını ispatladı. Bu virüsün protein kılıfı yoktur ve DNA'sı hasta organizmanın genomu ile bütünleşir. Yavaş ilerleyen başka bazı nörolojik hastalıklar da *viroid* denen bu virüslere bağlıdır. Gajdusek bu çalışmalarından ötürü 1976 yılında Nobel Tıp Ödülü'nü kazandı. (L)

GALATALI (Attilâ), türk seramik sanatçısı (Arhavi 1936). DGSA Bedri Rahmi atölyesinde eğitim gördü. B. Rahmi - Eren Eyüboğlu ve İsmail Oygar'ın katkısıyla giriştiği mozaik ve sanat seramiğinde 1960'dan sonra etkinlik gösterdi. Türk Seramik Sanatçıları Derneği sergisi birincilik (1961), Dünya Seramik Akademisi Çekoslovakya

Foto. AP; Sygma (LAROUSSE)

sergisinde gümüş madalya (1962), İtalya'da Pro Tadino Uluslararası seramik bienalinde altın madalya (1971), Fransa'da Vallauris Uluslararası 3. seramik bienalinde birincilik (1972) ve aynı bienalin 4. sünde (1974) altın madalya aldı. Salt plastik anlatımı öngören anıtsal ve özgün form seramikleri yanında son yıllarda iç ve dış duvar dekorasyonu ve çağdaş yapı teknikleriyle bütünleşen uygulamalara yöneldi. (M)

***Galatasaray Spor Kulübü (GS).** — 1974'ten sonra futbol takımı Türkiye liginde şu sonuçları aldı: 1975'te ikincilik, 1976'da üçüncülük, 1977'de beşincilik, 1978'de üçüncülük, 1979'da ikincilik, 1980'de dokuzunculuk, 1981'de üçüncülük 1982'de onbirincilik, 1983'te üçüncülük. 1976'da ve 1982'de Türkiye Kupası'nı, 1975'te ve 1979'da Başbakanlık Kupası'nı, 1982'de Cumhurbaşkanlığı Kupasını' kazandı. (M)

***GALATİ,** Romanya'da liman kenti. — 253 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***GALBRAİTH** (John Kenneth), amerikalı iktisatçı. — Son kitapları: *Kardeşlik, Para* ve *Fantezi* (1971), *Çin'de Yolculuk* (1973), *Belirsizlikler Zamanı* (1976), *Kitle Yoksulluğu Kuramı* (1979). [L]

***GALERİ** i. — ANSİKL. G. Santl. Son yıllarda büyük kentlerimizdeki sanat galerisi sayısında önemli bir artış görüldü. İstanbul'da Galeri Baraz (1975), Tiglat (1976), Maçka Sanat (1976), Parmakkapı İş - Sanat (1977), Galata Sanat (1978), Hobi (1978), Kile (1979), Ümit Yaşar, Modül, Lebriz (1980), Urart (1981), Caddebostan Güzel Sanatlar (1981), Dört Boyut (1983), Ankara'da Leonî, Vakko, Leonardo, İzmir'de Antalya ve Aygıt (1980) gibi özel galeriler açıldı. Ayrıca Akbank'ın İstanbul'daki Osmanbey, Nişantaşı, Bebek, Etiler, Bahariye, İzmir'de Konak, Ankara'da Kızılay, Diyarbakır (Ofis), Bursa, Elâzığ, Konya, Trabzon, Ordu şubelerine birer sanat galerisi eklendi. (M)

***GALLE,** Sri Lanka'nın güneyinde liman kenti. — 72 000 nüf. (L)

***GALLİVARE,** İsveç'in kuzeyinde kent. — 26 000 nüf. (L)

***GALVESTON,** ABD'de (Teksas) liman kenti. — 62 000 nüf. (L)

***GAMBİYA,** Batı Afrika'da devlet. — 620 000 nüf.

TARİH

Kaderi genellikle tek partili ya da tüm siyasal partileri yasa dışı sayan bir rejime adanmış bir kıtada, Gambiya çok partili sisteme bağlı kalmaktadır. Hayli olağandışı sayılması gereken bu durum, bir yandan Gambiya'nın, anayasasında dört partili bir sistem öngörülen Senegal'e komşu oluşuyla, bir yandan da, eski bir ingiliz sömürgesi olan ülkenin seçkinleri içinde ingiliz parlamenter geleneğine bağlılık duygusunun sürmekte oluşuyla açıklanabilir.

1962 haziranından (sömürge dönemi) beri başbakan olan Sir Dauda Jawara, 23 nisan 1970'de yeni cumhuriyet anayasası ilan edilince cumhurbaşkanı oldu. 1972 martında bu göreve seçimle geldi; 1977 nisanında yeniden seçildi. Kararlı bir milliyetçi olduğunu belirtmekle birlikte (1973'de başkentin adını Bathurst'tan Banjul'a çevirmiştir), Jawara, bütün alanlarda ince bir denge politikası güttü.

Parlamentoda çok büyük bir çoğunluğa sahip olan Sir Dauda Jawara (1977'de seçilen 34 milletvekilinden 27'si, İlerici Halk Partisi [PPP] adlı iktidar partisindendir), muhalifleriyle işbirliği yapmasını da bildi. Bu arada, ülkedeki sendikaları yatıştırabildiği gibi, başkentteki (eski krallık sömürgesi) Aku topluluğu ile iç kesimlerdeki (eski himaye bölgesi) kabileler arasında, Gambiya ırmağının kuzeyindeki Manding'lerle güneyindeki etnik gruplar arasında süregelen anlaşmazlıkları gidermeyi de başardı. İngiltere'yle ve Batı Afrika'daki eski ingiliz sömürgeleriyle (Sierra Leone, Gana ve Nijerya) ayrıcalıklı ilişkiler sürdürmekle birlikte Gambiya, dikkatini daha çok Senegal'e çevirdi ve bu devletle, 1976'da oluşturulan ve Gambiya vadisinin değerlendirilmesiyle görevli bulunan bir kuruluş aracılığıyla işbirliği yaptı. 1971 temmuzunda, Sir Dauda Jawara'nın Fransa'ya yaptığı resmi ziyaretten birkaç gün önce, Gambiya, ondalık sistemi ve yeni bir para birimini kabul etti (ingiliz lirası yerine dalasi, şilin yerine bubut).

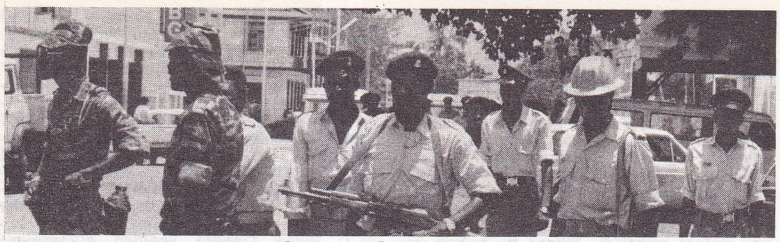

Senegambiya Konfederasyonu askerleri başkent Banjul'da

İngiliz vesayeti sırasında *The Groundnut Colony* («yerfıstığı sömürgesi») adıyla anılan Gambiya'nın geçimi 1970'lerin sonlarında da dış ticaret hacminin yüzde 90'ını oluşturan yerfıstığı dışsatımına bağlı kaldı. Ama turizmde parlak bir gelişme sağlandı. (1972'de 7 000, 1974'de 25 000, 1978'de 50 000 turist); turistlerin çoğu İskandinav ülkelerinden geldi; bu turist akını birçok yeni otel yapılmasına yol açtı ve ulusal ekonomiye olumlu etkilerde bulundu.

1980 sonbaharında Libya'nın kışkırtmaları sonucunda, düzenin sürdürülmesiyle görevli ordu dışı silahlı güçlerin komutanı Emmanuel Mahoney öldürüldü. Kaddafi'nin ajanlarının bölgede Senegalli bir derviş olan Ahmed Niasse'i paraca desteklemeleri, olay üzerine önce Senegal'in, sonra da Gambiya'nın Libya ile diplomatik ilişkilerini kesmesine yol açtı (30 ekim).

Bir gün sonra da Senegal birlikleri, Gambiya lideri Dauda Jawara'nın çağrısı üstüne helikopterlerle Benjul'a iniş yaptılar. Bir haftadan az süre burada kalan Senegal birlikleri muhtemel hükümet darbesine karşı, Gambiya yönetimine 1967 tarihli askeri işbirliği anlaşması uyarınca destek sağladı. Olay, iki ülkenin hiçbir zaman ciddi biçimde vazgeçmedikleri birleşme tasarılarını (*Senegambiya*) yeniden gündeme getirdi. Bu gelişme özellikle İngiltere'yi hoşnut etmedi. Ülke içindeyse Jawara yönetimine karşı hoşnutsuzluklar devam etti. Özellikle de sosyalist eğilimli Devrim Partisi ve Afrika'da Adalet Hareketi gibi iki muhalefet örgütünde toplanan gençler arasında kendini gösterdi. Yine de Batı Afrika tipi parlamentarizmi sürdüren Gambiya demokrasisi bu sınavı kazasız belasız atlattı.

29-30 temmuz 1981'de Banjul'da yeni bir darbe girişimi yaşandı. Başkan Dauda Jawara'nın Londra'da bulunmasından yararlanan aşırı solcu bir grup iktidarı ele geçirmek istedi. Başkan Dauda'nın çağrısı üzerine Senegal ordusu yeniden Banjul'a girerek ayaklanmayı kanlı biçimde bastırdı. Komplocuların şefi, Gine Bissau'ya sığındı; Bonjul'da 27 komplocu ölüm cezasına çarptırıldı.

14 ekim 1981'de, başkan Dauda ile Senegal devlet başkanı Abdu Diuf*, iki ülke arasında konfederasyon kurmayı amaçlayan bir ön anlaşma yaptılar. Daha sonra Dakar'da konfederasyonun yönetimine ilişkin yeni bir anlaşma yapıldı (17 aralık 1981). *Senegambiya* adını alacak olan yeni devletin başkanı A. Diuf, başkan yardımcısı da Dauda olacaktı.

Konfederasyon, senegal parlamentosunun oybirliğiyle 1 şubat 1982'de geçerlilik kazandı. Senegal ve Gambiya antlaşması, iki devletin uluslararası kişiliklerini korumayı, ancak dış ilişkiler ve ulaştırma alanlarında sıkı bir işbirliği yapmalarını öngörmektedir. Ayrıca kurulacak Konfederasyon Meclisi'nde yer alacak üyelerin üçte birinin Gambiya, üçte ikisinin Senegal parlamentoları tarafından seçilmesi kararlaştırıldı. (LM)

***GAMU - GOFA,** Güney Etyopya'da il. — 39 500 km², 876 000 nüf. Yönetim merkezi, Arba Minç. (L)

***GANA,** Batı Afrika'da, Atlantik kıyısında devlet. — 12 060 000 nüf.

Kwame Nkrumah yönetimindeki dokuz yıllık rejim (1957 - 1966) ile bunu izleyen, Joseph Arthur Ankrah ve Akwasi Afrifa adlı generallerin yönetimindeki üç yıllık askeri rejimden sonra Gana, kısa bir dönem için sivil yönetime döndü. Sivil yönetim, 1972 ocağında general İgnatius Kutu Açiempong'un hükümet darbesiyle sona erdi. Siyasal partileri kapatan Açiempong, 5 yıllık bir iktidardan sonra, 1 temmuz 1977'de belli aşamalarla sivil yönetime dönme sözü verdi. 30 mart 1978'de düzenlenen referandumda sivil ve asker üyeleri birleştiren bir karma hükümet modeli, kayıtlı seçmenlerin yüzde 44'ünün katılımıyla oylandı ve yüzde 55 «evet» ile onaylandı. 1978 nisanında hükümet bazı siyasal partilerin yasal etkinliğine izin verdi. Buna karşılık aralarında Nkrumah rejiminin eski bakanlarının da bulunduğu 50 kadar kişiyi tutuklattı. Açiempong, 2 temmuz 1978'de ulusun birliğini sağlama gerekçesiyle istifasını verdi. Yönetim, genelkurmay başkanı general William Fred Akuffo tarafından devralındı. Bu sessiz darbenin lideri Akuffo, az-çok liberal bir rejim kurdu ve önceki Açiempong yönetimi gibi sivil siyasal yaşama dönüleceğini ilan etti. Bu demokratik evrim, 4 haziran 1979'da hava yüzbaşısı Jerry Rawlings'in yönettiği bir hükümet darbesiyle aksar göründü. Rawlings, «Etyopya tipi bir devrim» yapıldığını ilan etti; 9 askerden oluşan bir Silahlı Kuvvetler Devrim Konseyi oluşturdu ve iktidara gelişinin daha ilk günlerinde, yolsuzlukla suçlanan üç eski devlet başkanının (Afrifa, Akuffo, Açiempong) da aralarında bulunduğu sekiz generali kurşuna dizdirdi; oysa bağımsızlık süresince halk önünde yapılan bu tür kurşuna dizmeler yalnız 1967 yılında görülmüştü.

William Fred Akuffo

Her şeye karşın önceki yönetimce hazırlanan milletvekili seçimleri haziran ayında gerçekleşti ve Nkrumah politikasının mirasçısı olarak ortaya çıkan Ulusal Halk Partisi, parlamentoda salt çoğunluğu sağladı. Parti başkanı Hilla Limann, 1979 temmuzundaki cumhurbaşkanı seçimlerinin de yüzde 62 oy çoğunluğuyla kazandı. 1979 eylülünde, yürürlüğe giren III. Cumhuriyet anayasasına göre Limann, dört yıl için bu göreve seçildi ve yeni sivil hükümetin de başına geçti. Böylece Rawlings ülkede sivil siyasal yaşama başlanması istemlerini karşılamış ve görevden çekilmiş oldu. Ama yeni rejimin yenmek zorunda olduğu güçlükler aynen Nkrumah ve ondan sonra gelenlerin göğüslemek zorunda kaldıkları güçlüklerdi: Gana'nın dışsatımının hemen hemen salt kakao dışsatımına bağlı oluşundan doğan ekonomik dengesizlik; genellikle Nkrumah dönemindeki savurgan harcamalardan doğan aşırı borçlanmanın ortaya çıkardığı sıkıntılı mali durum; Ewe etnik grubunun toprak davasını destekleyen komşu ülke Togo ile gerginlik. Bundan başka, Nkrumah'ın 1972 haziranında sürgünde ölüp siyaset sahnesinden silinişinden beri Gana, Batı Afrika politikasının önderi olmaktan da çıktı; bu durum, Afrika Birliği Örgütü yaratıcılarının daha 1963 mayıyısında, örgüt merkezini, o zamana dek «panafrikanizmin Mekke'si» sayılan Akra'dan Addis - Abeba'ya almaya karar vermeleriyle kendini göstermeye başlamıştı. Limann döneminde Gana, ekonomik güçlük-

İkinci kez darbe ile başa geçen hava yüzbaşısı Jerry Rawlings

Foto. Campbell/Sygma; Parimage; Laine/Gamma (LAROUSSE)

lerin yanı sıra parlamentarizmin aşırılıklarıyla da yüz yüze geldi. 1981 temmuzunda parlamentoda üç hafta tartışılan bütçe tasarısı reddedildi. Kasım ayında iktidar partisi içinde başlayan bunalım yumuşak başlı bir devlet başkanı olan Limann'ın, yakın çevresi tarafından azınlığa düşürülmesiyle sonuçlandı. Bundan kısa süre sonra Limann, bir mali düzelme planı açıklayıp köylülere ödenen kakao alım bedellerini üç katına çıkardıysa da ekonomik durgunluğu gideremedi. Yıllık enflasyon oranı yüzde 120'ye, dış borçların tutarı da 1,5 milyar dolara yükseldi. Elmas ve boksit üretimiyle tropikal ağaç dışsatımında düşüşler görüldü. Uzun süredir Afrika'nın bir numaralı kakao satıcısı olan Gana, yerini üretiminin bir bölümünün zaten kaçak yoldan akmakta olduğu Fildişi Kıyısı'na bıraktı.

Gabriel GARCIA MARQUEZ

Bu gelişmeler sonucunda, iki yıl önce ülkede sivil bir yönetim kurulmasına öneyak olup cumhurbaşkanlığından çekilen Jerry Rawlings, bağımsızlıktan bu yana Gana'nın tanık olduğu beşinci devlet darbesini gerçekleştirerek Limann'ı devirdi (31 aralık 1981). Kendisi yeniden devlet başkanı olurken, ülke dört asker, üç sivilden oluşan bir Geçici Ulusal Savunma Konseyi'nce yönetilmeye başlandı. Ancak Rawlings de giderek bunalımla yüz yüze geldi. Başlangıçta halk yeni başkanı sevinç gösterileriyle karşılarken, ordunun bir kesiminde ciddi bir muhalefet gözlendi. Ordudaki muhalefet şiddete başvurularak önlendi. 70'den çok kişinin öldüğü söylentileri dolaştı; Limann'ın düşürülmesinden aylar sonra bile pek çok subayın kestirme yoldan idam edildiği görüldü. Anayasa, bağımsızlığın ilanından bu yana beşinci kez yürürlükten kaldırıldı; siyasal partiler yeniden kapatıldı. 100 kadar politikacı tutuklandı. Halk mahkemeleri kuruldu.

Rawlings giderek öğrenci kesiminin tepkilerini çekti. Ulusal Öğrenci Birliği, üniversitelerde sürekli yönetimi protesto eylemlerine girişti. 1982 ocağında başkent Akra'nın başlıca kışlası Burma Camp'ta yeni bir kurşuna dizme olayı yaşandı; ardından devlet darbesi söylentileri arttı.

Dış politikada Gana cuntası, Libya ile yakınlaştı. Ve Limann döneminde kesilen diplomatik ilişkiler yeniden kuruldu (12 ocak 1982). Bitmeyen bir toprak uyuşmazlığı yüzünden Togo ile ilişkilerin soğuk kalışı, Gana'nın Fransa ile diyaloğunu geliştirmesini de engelledi. (LM)

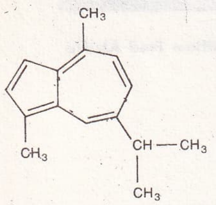

GAYAZÜLEN

***GANCE** (Abel), fransız film yönetmeni. — (öl. Paris 1981). *Cyrano et d'Artagnan*'dan (1963) sonra film çevirmedi. (M)

***GAN-COU.** Bk. GANZHOU. (L)

***GAND,** Belçika'da liman kenti. — 249 000 nüf. Çevre belediyelerin de bağlanmasıyla Gand, 1977'de ülkenin en kalabalık kenti oldu. Liman yük trafiği 15 Mt. Önemli kültür ve turizm merkezi. (L)

***GANDHI** (Şrimati İndira), hintli kadın siyasetçi. — (öl. Yeni Delhi 1984). 1976 ocak ayında Tamilnadu ve kısa bir süre sonra Gucerat eyalet başbakanlarının rüşvetçilikle suçlanarak görevlerinden alınması üzerine bu eyaletlerin yönetimini de üstlendi. Muhalefet tarafından, rejimin aile diktatörlüğü biçimini aldığı yollu şiddetli eleştiriler alan Gandhi, yeniden meşruluk kazanmak isteğiyle erken seçim önerdi. Bu amaçla muhalefet lideri Morarji Desai'nin tutukluluğuna son verdi. Lok Sabha'yı (parlamento) feshederek seçim kampanyası için gerekli özgürlük ortamını sağladı. Bunun üzerine Janata Partisi yeniden kuruldu. Jagjiyan Ram, Kongre Partisi'nden ayrılarak Demokrasi İçin Kongre Partisi'ni kurunca, Kongre Partisi'nin seçimi kaybedeceği belli oldu. Janata Partisi seçimde 542 üyelik elde etti ve Morarji Desai 1977' de başbakan oldu. Ancak iktidarını yerleştirmeye vakit bulamadan işlerin kötüye gitmesi Gandhi'yi yine ön plana çıkardı. 1977 sonunda Kongre Partisi bölündü. «Hindistan Ulusal Partisi'ni (Indian National Congress [INC]) kuran Gandhi, bazı eyaletlerde Janata Partisi aleyhine denetimi ele geçirdi. «*I am the Congress, I am the opposition*» (Kongre benim, muhalefet benim) diyen Gandhi yeniden güçlenmeye başadı. 1978'de toplumsal gerginliklerin baş göstermesi, grevlerin 1975'den önceki düzeye ulaşması üzerine 15 temmuz 1979'da Morarji Desai istifa etti. İndira Gandhi ocak 1980 seçimlerinde oyların yüzde 43'ünü alarak, dördüncü kez başbakan oldu. 1984'de bir suikast sonucu öldürüldü. (M)

Indira GANDI

***GANDON** (Yves), fransız yazarı. — (öl. Paris 1975). [L]

GANSU (Kansu*), kuzeybatı Çin'de eyalet. — 18 940 000 nüf. (L)

GANZHOU (Gan*-Cou), güney Çin'de (Jiangxi) kent. — 200 000 nüf. (L)

***GAO - HSİUNG,** Tayvan'ın güneybatısında liman kenti. — 1 227 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

GAP. Bk. ***Güneydoğu Anadolu Projesi.*** (M)

***GARAUDY** (Roger) ,fransız siyaset adamı ve felsefecisi. — Son eserleri: *Parole d' homme* (Erkek Sözü) [1975], *le Projet espérance* (Umut Projesi) [1976], *Appel aux vivants* (Canlılara Çağrı) [1979], *Pour l' avènement de la femme* (Kadının Yükselişi İçin) [1981]. Müslüman olduktan sonra yazdığı *Promesses de l'İslam*'da (İslam'ın Vaadleri) [1982] islam ideolojisini sistematik bir biçimde ele aldı ve savundu. Kasım 1983'te eşiyle birlikte İstanbul'a geldi. Basın mensuplarıyla görüşmelerinde islam hakkındaki yeni fikirlerini savundu. (LM)

***Garanti Bankası (Türkiye).** — 1982'de 2 milyar lira olan sermayesi 1983'te 8 milyar liraya çıkarıldı. 1982'de 30 milyonu resmi, 17 818 milyonu ticari, 12 392 milyonu bankalararası, 39 493 milyonu tasarruf, 84 milyonu diğer mevduatlar olmak üzere toplam 69 817 milyon lira toplam mevduatı vardı. Aynı yıl çoğunlukla sanayi, ihracat ve ticaret sektörlerine dağıttığı krediler toplamı 33 275 370 000 lirayı buluyordu. 1974'de 238 şubesi ve 4 200 personeli bulunan banka, şube sayısı 1983'te 298'e çıktığı halde, personel sayısını uygulamaya koyduğu «süper sistem» sayesinde 3 505'e indirmeyi başardı. Garanti Bankası'nın 3 banka, 16 sanayi şirketi, 1 enerji şirketi, 2 inşaat şirketi ve 10 ticari işletmede iştirakleri vardı. Banka 1983'te el değiştirerek Doğuş Holding'in yönetimine girdi. (L)

GARCİA MARQUEZ (Gabriel), kolombiyalı yazar (Arataca 1928). Çocukluğunun büyük kısmını, ilerde romanlarının dekorunu oluşturacak Arataca köyünde geçirdi. Bogota Ulusal Üniversitesi'nde eğitim gördü. Yazı hayatına gazeteci olarak başladı. Son birkaç yılını karısı ve iki oğluyla birlikte Barcelona'da geçirdi. 1967'de yayımladığı ve en önemli eseri sayılan *Yüz Yıllık Yalnızlık* büyük bir ilgiyle karşılandı. Ülkesinin geleneklerini çok iyi incelemiş olan Marquez, bu eserinde, bir muz şirketinin kapanmasıyla küçük bir tarım çevresinde meydana gelen değişmeleri roman biçimlerine döker. Bu çıkış noktasını, gerçeği, köylülerin günlük hayatını, gerçeküstü, olağan dışı öğelerle zenginleştirerek öbür eserlerinde de sürdürür. İki karşıt dünyayı, iki ayrı zamanı, eski efsanelerin zamanıyla modern toplumunkini iç içe geçirir. Araya büyü öğesini de sokarak Güney Amerika'nın yerli kültürünün imgelerini, «Yitik Cennet» efsanesini canlı bir biçimde işler. Bu çalışması Gabriel Garcia Marquez'e 1982 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandırdı.

Öbür eserleri: *Albaya Kimseden Mektup Yok* (Öyküler, 1961); *Yaprak Fırtınası* (La Hojarasca, 1965); *Bir Kayıp Denizci* (Relato de un naufrago); siyasal bir hiciv niteliği taşıyan ve Güney Amerikalı bir diktatörün hayatını anlatan *Başkan Babamızın Sonbaharı* (El Otono del Patriarca); ve «en iyi romanım» dediği *Kırmızı Pazartesi* (Cronica de una muerte anunciada, 1982). [M]

***GARD,** Fransa'da idare bölgesi. — 494 575 nüf. (L)

***GARDAİA,** Cezayir sahrasında vaha kenti. — 30 000 nüf. (L)

GARDEN GROVE, ABD'de (California), Los Angeles yakınında kent. 123 000 nüf. (L)

***GARDNER** (Ava), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — Son dönemdeki bazı filmleri: *The Blue Bird* (Mavi Kuş), [G. Cukor, 1976], *Kassandra Geçidi* (The Cassandra Crossing) [G. Pan Cosmatos, 1977], *The Sentinel* (Nöbetçi) [M. Winner, 1977]. (M)

***GARDNER** (Erle Stanley), amerikalı yazar. — (öl. Temecula, California 1970). [L]

***GARNER** (Erroll), amerikalı caz piyanisti. — (öl. Los Angeles, California 1977). [L]

***GARNETT** (David) ,ingiliz yazarı. — (öl. Montcuq, Fransa 1981). [L]

***GARONNE** (HAUTE). Fransa'da yönetim merkezi. — 777 431 nüf. (L)

GAROUA, Kamerun'da kent ve Bénoué ile Kuzey eyaletinin (164 300 km², 1 582 000 nüf) yönetim merkezi. 37 000 nüf. Pamuk taneleme, iplik, dokuma fabrikası. Bira sanayii. (L)

***GARRİNCHA** (Manuel Francisco DOS SANTOS, - denir), brezilyalı futbolcu. — (öl. Rio de Janeiro 1983). [L]

***GARY,** ABD'de (Indiana) kent. — 175 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***GASSMAN** (Vittorio), italyan sinema ve tiyatro oyuncusu, yönetmen. — Dino Risi'nin *Kadın Kokusu* (Profumo di Donne) filmindeki çapkın ama kör asker eskisi rolüyle 1975 Cannes Şenliği'nde ödül alan sanatçı, Risi'nin sonraki birçok filminde de dikkati çekti: *Telefoni Bianchi* (Beyaz Telefonlar) [1975], *Anima Persa* (Yitik Ruhlar) [1976], *Caro Papa* (Sevgili Babam) [1979], *Sono Fotogenico* (Ben Fotojeniğim) [1980], Gassman, ayrıca Ettore Scola'nın *C'Eravamo Tanto Amati* (Birbirimizi Ne Kadar Sevmiştik) [1975] ve *la Terrazza* (Teras) [1980] adlı ilginç filmlerinde, Valerio Zurlini'nin *le Désert des tartares* (Tatar Çölü) [1976], amerikalı Robert Altman'ın *A Wedding* (Bir Düğün) [1978] ve *Quintet* (Beşli) [1978] ve André Delvaux'nun *Benvenuta* (1983) filmlerinde başarılı kompozisyonlar çizdi. (M)

GAŞEMİ (Ahmet Hüseyin), kuzey yemenli asker ve siyaset adamı (doğ. 1941). Devlet başkanı İbrahim el-Hamdi'nin öldürülmesi üzerine devlet başkanı oldu (şubat 1978). Kendi kurduğu 99 üyeli bir meclis tarafından bu göreve seçilen yarbay Gaşemi, komuta konseyini lağvederek rakibi Abdullah el-Alem'i siyasetten uzaklaştırdı. Ancak 24 haziran 1978'de güney yemenli bir görevlinin bavuluna yerleştirilmiş bombanın patlamasıyla öldürüldü. (L)

***GATESHEAD,** İngiltere'nin kuzeybatısında kent. — 94 000 nüf. (L)

***GATTİ** (Guido Maria), italyan müzik eleştirmeni. — (öl. Grottaferrata 1973). [L]

***GATTO** (Alfonso), italyan şairi. — (öl. Orbetello 1976). [L]

***GAUHATİ,** Hindistan'da (Assam) kent. — 123 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***GAUSSEN** (Henri), fransız botanikçisi. — (öl. Toulouse 1981). [L]

***GAVLE,** İsveç'te Botten körfezi kıyısında liman kenti. — 87 378 nüf. (L)

***GAVOTY** (Bernard), fransız müzik eleştirmeni. — (öl. Paris 1981). [L]

***GAXOTTE** (Pierre), fransız tarihçisi ve gazetecisi. — (öl. Paris 1982). [L]

***GAYA,** Hindistan'da (Bihar) kent. — 180 000 nüf. (L)

GAYAZÜLEN i. (fr. *gaïazulène*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{18}$ olan, azulen türevi hidrokarbür. Papatya esansı ve peygamber ağacının hidrojensizleştirilmesi yoluyla el-

Foto. Robert/SIPA ; Simon/Gamma (LAROUSSE)

de edilir ve iltihapların tedavisinde kullanılır. (L)

Gayt Barajı, Bingöl ilinde Gayt suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde: kret kotu 1 507,5 m; barajın temelden yüksekliği 36,5 m; talvegden yüksekliği 30,7 m; normal su kotu 1 501,2 m; normal su kotunda depolama hacmi 23 milyon m³; göl alanı 2,92 km²; sulama alanı 3 200 ha dır. (M)

***GAZ** i. Coğ. ve Sanay. *Doğal gaz.*

— ANSKİL. Dünyanın enerji bilançosunda doğal gazın payı, 1950'de yüzde 10 iken 1980'de yaklaşık yüzde 25'e yükseldi. 1979 başında, varlığı belirlenmiş rezervler aşağı yukarı 70 000 milyar metreküpe ulaşıyordu (yüzde 40'ı petrol yataklarına birleşik gaz, yüzde 60'ı birleşik olmayan gaz).

Dünya rezervlerinin yüzde 60'dan fazlası üç ülkenin elindedir: Sovyetler Birliği, İran ve Birleşik Amerika. (Yakındoğu [İran dışında], dünya gaz rezervlerinin yüzde 10' dan azına sahiptir). Sovyetler Birliği, tek başına, rezervlerin üçte birinden fazlasını elinde bulundurmaktadır (başlıca Sibirya' da). İran, yüzde 20'sine sahiptir. Batı Avrupa, Kuzey Denizi'nde kıyı açığındaki yatakların işletime açılmasıyla, dünya üretiminin yüzde 15'e yakınını sağlamaktadır.

Birleşik Amerika'da gaz fiyatlarının giderek yükselmesi, talebi durmadan artmış bulunan ve sanayi kuruluşlarına olduğu kadar konutların ısıtılmasına da yarayan bu «temiz» enerji kaynağının israfını frenledi. Birleşik Amerika, Meksika Körfezi'nin Texas açıklarındaki ve Alaska'da kıyı denizindeki yatakları işletmeye başladı. Kanada'yla varılan anlaşmalar, Albert'daki Redwater yatağıyla Kanada'nın Büyük Kuzey bölgesindeki Mackenzie deltası yatağının değerlendirilmesini mümkün kıldı (Trans-Alaska ve Trans-Kanada gaz boruları). Sovyetler Birliği, Sibirya ve Türkmenistan'daki gaz alanlarını yoğun biçimde işletmeye açtı. Tüketim bölgelerine çok uzak olan bu yataklar, ortalama uzunluğu 2 500 km'yi aşan birçok gaz boru hatlarının yapımını gerekli kıldı. Sovyetler Birliği, büyük kentlerinin çoğunu doğal gazla ısıtmakta, ayrıca bu gazı, Batı Avrupa'ya ve 1976'dan beri, özellikle Fransa'ya ihraç etmektedir (20 milyar metreküp dolayında dışsatım). Kuzeydoğu Sibirya'daki Yakutistan doğal gaz kaynakları da japon şirketlerinin yardımıyla değerlendirilmeye başlandı.

Avrupa, petrolce yoksul oluşu yüzünden zorunlu bir doğal gaz ihtiyacı içindedir. Bu kıtanın 4 000 milyar metreküp dolaylarında olan gaz rezervleri, Hollanda'daki Groningen-Slochteren yatağı gibi karasal yataklarla (başlangıçta 2 000 milyar metreküp) üçte ikisi İngiltere yöresinde ve üçte biri Norveç yöresinde bulunan Kuzey Denizi kaynakları (2 500 milyar metreküp) arasında dağılmış durumdadır. Toplam üretim 1980'li yılların başında, Kuzey Denizi'nde 85-90 milyar metreküpe ulaştı. Doğal gazın gelişi, İskoçya'nın ve doğu İngiltere'nin doğu kıyıları için bir devrim oldu. Bu gaz, İngiltere'nin kömür rezervlerinin tükenmekte olduğu şu anda bu ülkeye enerji bağımsızlığı sağladı. Fransa, Akitanya'daki Lacq yatağını işletmektedir, ama burada da rezervler tükenmektedir. Bu üretimle Avrupa ülkelerinin ihtiyacı karşılanamadığından Fransa ile Federal Almanya başta olmak üzere Batı Avrupa ülkeleri, Sovyetler Birliği ve Cezayir'den doğal gaz dışalımına yönelmek zorunda kaldılar. İtalya ise Libya ve Cezayir'den gaz satın almaktadır. Bu iki Kuzey Afrika ülkesi, gaz üretimlerini sıvılaştırılmış doğal gaz halinde ihraç etmektedirler. Cezayir'in Sahra bölgesindeki Hassi R'mel doğal gaz yataklarından başlayan 4 300 km uzunluğunda bir goz boru hattı Tunus ve Sicilya üzerinden (bu ikisi arasında denizin altında) Akdeniz'i aşarak İtalya'ya ulaşmaktadır. 1960'da yapımına başlanan boru hattı 1983 ortalarında tamamlanarak işletmeye açıldı.

doğal gaz üretimi (1981)

milyar m³ olarak

ABD	569	İran	20
SSCB	435	Libya	20
Kanada	97	F. Almanya	19
Hollanda	88	Arjantin	13
S. Arabistan	54	İtalya	13
B. Britanya	41	Abu Dabi	13
Meksika	36	Brunei	12
Cezayir	36	Fransa	11
Venezuela	32	Irak	11
İndonezya	30	Kuveyt	10
Romanya	28	Avustralya	10
Nijerya	27	D. Almanya	9
Norveç	25	Pakistan	8
Çin	21	Katar	7
		toplam	1 695
		dünya toplam	1 780

Son yirmi yıl içinde (1960-1980) dünya doğal gaz ticareti çok hızlı bir artış gösterdi. Halen, özellikle Cezayir'den Batı Avrupa'ya ve Birleşik Amerika'ya, Endonezya'dan Japonya ve Avustralya'ya uzanan «sıvılaştırma zincirleri» vardır. Sıvılaştırılmış gaz, metan gemileri adı verilen özel teknelerle taşınmaktadır.

İçinde «metan terminali» ve sıvılaştırma ya da yeniden gazlaştırma fabrikaları bulunan uzmanlaşmış limanlar gelişti: Cezayir'deki Arzev ve Skikda, Libya'daki Marsa el-Brega, Fransa'daki Fos, İtalya'daki La Spezia gibi. Birleşik Amerika da, Arap-İran Körfezi ülkelerinden doğal gaz satın almaktadır, ama yatırımların gittikçe ağırlaşması sıvılaştırılmış doğal gaz zincirleri için ciddi bir güçlük oluşturmaktadır, çünkü bu zincirler çok karmaşık bir nitelik taşımaktadır. Buna rağmen, gittikçe daha uzun mesafeler üzerinde sıvılaştırılmış doğal gaz zincirleri yer almaktadır: Abu Dabi-Japonya (12 000 km), Cezayir-Birleşik Amerika (6 000 km), Alaska-Japonya (6 000 km). 1979'da yaklaşık 20 milyar metreküp gaz, metan gemileriyle büyük tüketim merkezlerine taşındı (yüzde 40'ı Japonya'ya, geri kalanı Birleşik Amerika ve Batı Avrupa'ya).

Gaz üretimi, bu gaza sahip ülkelerin (en başta Sovyetler Birliği, Cezayir ve İran) özellikle sanayide gelişmesine katkıda bulunmaktadır; ama ihraç edilebilecek rezervlere sahip olanlar OPEC ülkeleridir ve uzmanların değerlendirmesine göre bu ülkeler, 1985'e kadar dünya sıvılaştırılmış gaz ticaretinin başlıca kaynağı haline geleceklerdir. «Kuru gaz»)üreten Cezayir (Arzev ve Skikda sıvılaştırma fabrikalarını besleyen Hassi-R'mel bölgesi) dışında, arap ülkelerindeki gazın büyük bölümü, şimdiye kadar fenerlerde, kandillerde yakılıp boşa harcanan, petrole birleşik gazdır.

Sanayileşmiş ülkelerin ekonomisinde doğal gazın sağladığı başarı (çünkü «temiz» gazdır ve yeraltındaki gözenekli kayalar içinde basınç altında kolayca saklanabilir), bu gazı oldukça kısa bir zamanda pahalı bir enerji haline getirme tehlikesini taşımaktadır. Nitekim daha şimdiden birçok avrupa devleti, petrol bakımından olduğu gibi, gaz bakımından da bir enerji bağımlılığı içine girmiştir. (L)

***GAZANKULU,** Güney Afrika Cumhuriyeti sınırları içinde özerk eyalet. — 740 000 nüf. (L)

***Gazeteciler Cemiyeti** (İSTANBUL). — 1982'de Burhan Felek'in ölümünden sonra cemiyet başkanlığına Nezih Demirkent seçildi. Genel sekreter Mustafa Yücel Danışma Meclisi'ne basın temsilcisi olarak girince (ekim 1981) Orhan Erinç genel sekreter vekili olarak görev aldı. Yücel'in ölümünden (1983) sonra da Erinç bu görevi yürüttü. (M)

***Gazeteciler Sendikası** (TÜRKİYE). — Merkezi İstanbul'da olan kuruluşun, Ankara, İzmir, Adana ve Bursa şubelerine Kocaeli bölge temsilciliği eklendi. 1976'da TGS genel başkanlığına Semih Balcıoğlu, 1978'de Oktay Kurtböke seçildi. Kurtböke sonraki yıllarda da başkanlığını sürdürdü. (M)

GAZİ, Adana ilinde, Kozan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 238 nüf. (1980). Belediye. (M)

GAZİABAD, Hindistan'da (Uttar Pradesh), Delhi'nin doğusunda kent. 128 000 nüf .(L)

***GAZİANTEP** (27), Güneydoğu Anadolu' nun batısında il ve kent. —

● *Nüfus.* 1975-1980 yılları arasında Gaziantep'in binde 24,2 oranındaki nüfus artış hızı, Türkiye ortalama nüfus artış hızının (binde 20,7) çok üstünde gerçekleşti. 1980

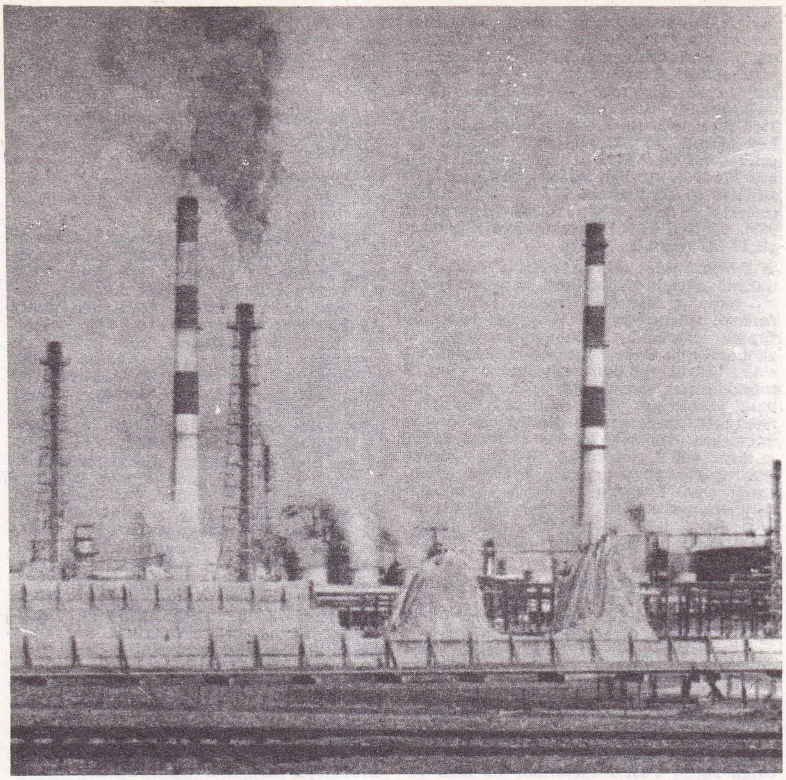

Fransa'da Pireneler yöresinde bir gaz fabrikası

Foto. Lauros (LAROUSSE)

sayımında 808 697 kişi olarak belirlenen nufusu (km² başına 106 kişi) ile Gaziantep iller arasında 13. sıradaydı. İldeki bu hızlı nüfus artışı başka illerden Gaziantep'e olan göçlerden ve özellikle yüksek doğurganlık oranından kaynaklanıyordu. 1980 sayımında toplam kent nüfusu 512 748, köy nüfusu 295 952, köy sayısı 600 idi. İlçelerin nüfusu: Merkez ilçe 449 392 (merkez 374 290), Araban 26 868 (merkez 8 213), İslahiye 85 605 (merkez 22 082), Kilis 95 419 (merkez 58 335), Nizip 96 367 (merkez 38 967), Oğuzeli 37 903 (merkez 7 847), Yavuzeli 17 143 (merkez 3 011).

● *Tarım.* İlde 1975'de sulama ve taşkın önleme amaçlı Tahtaköprü barajının yapımı bitti ve işletmeye açıldı. Nizip suyu üstünde sulama amaçlı Hancağız barajının yapımı planlandı. Gaziantep'te tarım, il ekonomisinin önde gelen kesimlerinden biridir. Büyük bölümü işlenmekte olan il topraklarında antepfıstığı, üzüm, zeytin, pamuk yetiştirilir. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğdağ 345 000 t, arpa 94 000 t, mısır 600 t, mercimek 38 000 t, pamuk 6 000 t, çiğit 10 00 t, zeytin 69 000 t, antepfıstığı 1 000 t, üzüm 479 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 12 000, katır 4 000, eşek 14 000, sığır 48 600, manda 940, koyun 392 000, keçi 373 000.

● *Sanayi.* İlin geleneksel sanayi kesimleri olan gıda ve dokuma son yıllarda da önemini korudu. Gaziantep'te büyük imalat sanayiinin orta derecede gelişmişliğine karşılık, çok sayıda küçük imalat sanayi işletmesi vardır. Çoğunlukla metal-eşya-makine imalat ve dokuma dallarında yoğunlaşan küçük işletmelerde 1979 yılında 25 000 dolayında işçi çalışıyordu. 1973'te altyapı çalışmaları tamamlanan Gaziantep Organize Sanayi Bölgesi'nde 1976'da 9'u faal, 16 firma vardı. Faal firmalardan 3'ü gıda dalında üretim yapmaktaydı. İlde imalat sanayiinde üretim yapan 5'i devlet kesimine ait 91 firma vardı. Bu firmaların yarısına yakın bölümü dokuma-giyim alanında yoğunlaşıyordu. İkinci önemli sanayi dalı gıda-içki sanayiidir. Bu dalda 27 işletme ve 1 500 işçi bulunuyordu. Diğer faaliyet dalları: Taşa-toprağa dayalı sanayi; orman ürünleri, kâğıt, metal ve metal eşya-makine imalat sanayii. 1982 yılında Gaziantep'te askeri gereksinimleri karşılamak üzere bir kalıp fabrikası kurulması çalışmalarına başlandı. Kısa adı ASKALSAN olan fabrikanın kuruluş sermayesi 200 milyon liraydı. Fabrikanın yılda 400 tane çeşitli sanayi kalıbı üretmesi öngörülüyordu.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Gaziantep Meslek Yüksekokulu, Gaziantep Mühendislik Fakültesi'ne bağlandı. 1980'de ilde 17 lise (8 799 öğrenci, 592 öğretmen), 51 ortaokul (16 752 öğrenci, 441 öğretmen), 72'si kentte, 572'si köylerde olmak üzere toplam 644 ilkokul (115 684 öğrenci, 3 386 öğretmen), 20 mesleki ve teknik okul (6 499 öğrenci, 411 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 210 yataklı 10 kamusal, 121 yataklı 3 özel hastane, 1 sağlık merkezi, 115 uzman hekim, 44 pratisyen hekim, 52 diş hekimi, 313 hemşire, 139 sağlık teknisyeni, 201 ebe. (M)

***Gaziantepspor.** — 1978-1979 futbol sezonunda birinci lige yükseldi; 1982-1983 sezonunda yeniden ikinci lige düştü. (M)

***GAZİLER,** Erzurum ilinde, Şenkaya ilçesine bağlı bucak. — 5 680 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 869 nüf. (1980). [M]

***GAZİLER,** Kars ilinde, Tuzluca ilçesine bağlı bucak. — 8 778 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 1 389 nüf. (1980). [M]

***Gazi Orta öğretmen Okulu ve Eğitim Enstitüsü.** — Önce yüksekokul haline getirildi. Sonra 1982-1983 döneminde, yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca yapılan değişiklik sırasında fakülte haline getirilerek yeni kurulan Gazi Üniversitesi'ne *(Ek 2)* bağlandı. Ankara ve Zonguldak Ereğlisi yabancı diller yüksekokullarının ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Ankara Ondokuz Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi'nin ilgili bölümleri de bu fakülteye katıldı, fakülte *Gazi Eğitim Fakültesi* adını aldı. (M)

***GAZİOSMANPAŞA,** İstanbul ilinde ilçe. — 219 026 nüf., 11 köy. İlçe merkezi 101 810 nüf. (1980). [M]

***GAZİPAŞA,** Antalya ilinde ilçe. — 31 606 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 7 991 nüf. (1980). [M]

Gazi Üniversitesi, 1983 yılında Ankara'da kurulan üniversite. Yükseköğretim kurumlarını yeniden örgütleyen 2809 sayılı Yükseköğretim Kanunu uyarınca kuruldu. Daha önce Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı olan Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık fakülteleri, yeni kurulan üniversiteye bağlandı. Yine Ankara Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'ne bağlı Elektrik, Makine, İnşaat, Kimya, İşletme Mühendisliği ve Mimarlık fakülteleri birleştirilerek Mühendislik - Mimarlık Fakültesi adıyla bu üniversite bünyesinde yer aldı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Gazi Yükseköğretmen Okulu fakülteye dönüştürülerek ve Ankara ve Zonguldak Ereğli'si yabancı diller yüksekokulları ile Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Ankara Ondokuz Mayıs Gençlik ve Spor Akademisi bu fakültenin ilgili bölümlerine katılarak Gazi Eğitim Fakültesi oluşturuldu. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi İstatistik ve Temel Bilimler Fakültesi'nin adının değiştirilmesiyle bir Fen - Edebiyat Fakültesi oluşturuldu, gene aynı akademiye bağlı Ekonomi, İşletme, Maliye ve Yönetim Bilimleri fakülteleri ile Mali Bilimler ve Muhasebe Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Yüksekokulu'nun birleştirilmesiyle bir İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi kuruldu; ikisi de bu üniversiteye bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Ankara Yüksek Teknik Öğretmen Okulu ve Endüstriyel Sanatlar Yüksek Öğretmen Okulu'nun birleştirilmesiyle Teknik Eğitim Fakültesi, Ankara Kız Teknik Yüksek Öğretmen Okulu ile Ticaret ve Turizm Yüksek Öğretmen Okulu'nun birleştirilmesiyle Mesleki Eğitim Fakültesi kuruldu gene bu üniversiteye bağlandı. Rektörlüğe bağlı olarak Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sağlık lık Bilimleri Enstitüsü ve Kazaları Araştırma ve önleme Enstitüsü yeni kuruldu. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu'nun adı Basın-Yayın Yüksekokulu olarak değiştirildi ve üniversiteye bağlandı. Eğitim Yüksekokulu yeni kuruldu ve Gazi Eğitim Fakültesi'ne bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Bolu, Kırşehir, Kastamonu eğitim enstitüleri, adları yüksekokul olarak değiştirilerek Gazi Eğitim Fakültesi'nin bölümleri haline getirildi. Erkek Sanat Yüksek Öğretmen Okulu, adı Sanat Eğitimi Yüksekokulu olarak değiştirilerek Teknik Eğitim Fakültesi'nin bölümü oldu. Kız Sanat Yüksek Öğretmen Okulu da Kız Sanat Yüksekokulu adıyla Mesleki Eğitim Fakültesi'ne bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kırşehir Meslek Yüksekokulu, Bolu Meslek Yüksekokulu rektörlüğe, Maliye Bakanlığı'na bağlı Maliye Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne, başbakanlığa bağlı Tapu-Kadastro Meslek Yüksekokulu İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlandı. Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Bolu Sevk ve İdarecilik Yüksekokulu, adı Bolu İdari Bilimler Yüksekokulu olarak değiştirilerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nin bir bölümü oldu. Böylece yeni kurulan üniversitede 9 fakülte, 4 enstitü, 12 yüksekokul yer aldı. 1982-1983 öğretim yılında Gazi Üniversitesi'nde 24'ü profesör, 79'u doçent, 102'si yardımcı doçent, 1 259'u uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 1 464 öğretim elemanı, 23 024'ü erkek, 9 882'si kız olmak üzere toplam 32 905 öğrenci bulunuyordu. (M)

***GAZZE,** güney Filistin'de kent. — 118 000 nüf. (çoğunluğu mülteci). 1967'den beri İsrail işgalinde bulunan kent ve Gazze bölgesi 1982'de boşaltılarak Mısır'a geri verildi. — *Gazze bölgesi,* 400 000 nüf. (L)

GB, astronomide gökbirimi*'nin *(Ek 2)* simgesi. (M)

***GDANSK,** Polonya'da liman kenti. — 444 000 nüf. Gdansk limanı, Sopot sayfiyesi ve Gdynia ile birlikte ülkenin en önemli liman topluluğunu oluşturur (toplam yük trafiği 40 Mt). Büyük tersaneler. Son on yılda Gdansk, işçi hareketlerine ve grevlere sahne oldu. (L)

***GEBELİK** i. — ANSİKL. Tıp. Son yıllarda gebeliğin hekim gözetiminde gelişmesi batılı ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de büyük aşama gösterdi. Doğum öncesi muayene sayısı bütün dünya ülkelerinde arttı. Kentlerde gebe hanımların çoğunluğu genellikle ayda bir kez kadın - doğum doktoruna görünmektedir ve ideal olanı budur. Bu sıkı gözlemin amacı erken bir doğumu önlemek, karıniçi büyümede bir gecikmenin hemen saptanması ve dölütde sıkıntı olup olmadığının derhal belirlenmesidir.

● *Erken doğumların önlenmesi.* Tehlikeli durumların iyi değerlendirilmesine ve etkili bir tedaviye bağlıdır. Günümüzde erken doğuma yol açan durumlar daha iyi bilinip değerlendirilmektedir. Bu durumlar arasında titreşimli makinalar üzerine uzun süre çalışma, evden işe yürüyerek uzun bir yol gitme, uzun araba yolculukları, ağır sporlar ve evde eşya taşımalar sayılabilir. Anatomik nedenler arasında da ikiz gebelikler, hidromnios (amnios fazlalığı), plasenta previa (etenenin dölyatağı ağzına yerleşmesi), dölyatağı şekil bozuklukları, küçük ve az gelişmiş dölyatağı, dölyatağı boynunda ağız gevşekliği (yetersizliği) sayılabilir. Sosyoekonomik nedenlerin de erken doğuma yol açtığı istatistiksel olarak kanıtlanmıştır. Son yıllara kadar tek tedavi yolu, dinlenme etkisi kısıtlı spazm çözücü ilaçlar ve progesteron hormonu vermekten ibaretti. Şimdi betastimülan sempatikomimetikler daha etkin bir tedavi sağlamakta, 24-48 saat içinde dölyolu kasılmalarını durdurabilmektedir. Ayrıca erken doğum kaçınılmaz ise anneye doğumdan en az 48 saat önce kortikosteroid ilaçların verilmesi, yenidoğanın akciğerlerinin olgunlaşmasını ve yenidoğanda solunum güçlüğü tehlikesinin azalmasını sağlayabilir. Dölyatağı boynunun gebeliğin ikinci üç ayında naylon bir iplikle bağlanması da boyun gevşekliğine bağlı erken doğumları önler.

● *Dölyatağı içinde büyüme gecikmesi.* Doğumdan önce, doğum esnasında ve sonrasında ölüm ve hastalıkların başlıca nedenlerinden biridir. Normal yeni doğanlardan iki standart sapma gösteren (—2 SD [standart deviation]) düşük tartılı çocukların ölümü normallerden 6 kat fazladır. Dölyatağı içindeki büyümenin gecikme nedenleri iyi bilinmektedir ve tanısı kolaydır. Nedenleri arasında gebelik toksikozu, tansiyon yüksekliği, annede damar hastalıkları, dölyatağı şekil bozuklukları, yükseklere çıkma (dağ, uçak), sigara içme, dengesiz ve yetersiz beslenme sayılabilir. Başlıca belirti, gebelik ayına göre dölyatağı içinde bebeğin istenen yüksekliğe ulaşmamış olmasıdır (muayenede terzi mezurasıyla ölçülür). Daha iyi bir yöntem olan *ekografi** ile dölütün tüm ölçüleri alınabilir; dölüt kafatasının iki yönlü çapı, göğüs kafesi çapı, gövde uzunluğu, etene kalınlığı ölçülebilir. *Ekografi* sayesinde dölyatağı içindeki büyüme gecikmelerinin iki tipte olduğu anlaşılmıştır: Uyumlu (harmonik) denen tipte, hem başta hem gövdede büyüme gecikmesi vardır. Bu tip genetik bir nedene veya erken etene yetersizliğine bağlıdır (kronik tansiyon yüksekliği). Uyumsuz tipte kan dolaşımı gövdenin aleyhine başın daha iyi büyümesini sağlar; bu da geç etene yetersizliğiyle ilgilidir. İkinci üc ayda kafa çapında görülen bir anormallik dölütte bir bozukluk olduğunun belirtisidir.

● *Dölütde canlılık belirtilerinin değerlendirilmesi.* Çok önemlidir, çünkü dölütde solunum sıkıntısı belirtileri saptandığında erken doğum yaptırılması gerekebilir. Annenin hissettiği aktif hareketler bebeğin ölümünden saatler önce kaybolduğundan, kötü son oluşmadan müdahale olanağı vardır, ancak bu hareketler anne tarafından

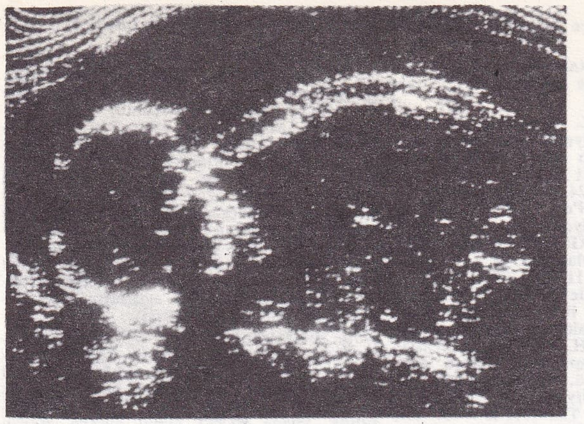

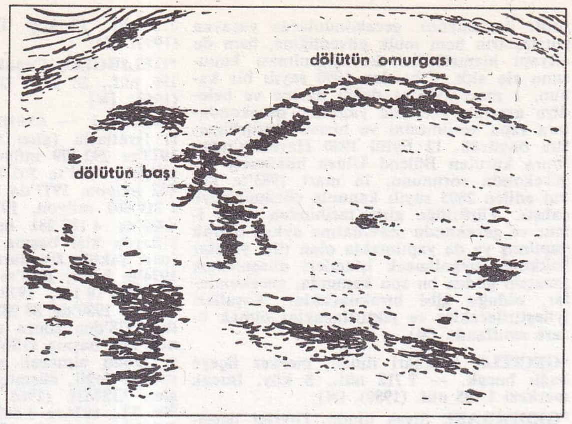

Muayene sırasında değişik planlardaki kesitlerden yararlanılarak yapılan ekografi, yavrunun geliş biçimini anlamaya yarar (burada makattan). Ekografi aynı zamanda omurganın düzgün olup olmadığını da gösterir

her zaman yeterli algılanamaz. Dölütün yaşadığına ilişkin terstlerin en iyilerinden biri anne idrarında veya plazmasında östriol hormonu oranının araştırılmasıdır. Bu hormon doğrudan doğruya dölüt tarafından salgılanan 16-alfa-hidroksi-dehidroepiandrosteron sulfattan ibarettir. Dozaj ölçümü tekrarlanarak bir gelişme eğrisi çizilir. Hormonun düşmesi dölütün ölümünden yaklaşık bir hafta önce başlar. Yedinci aydan sonra idrarda 24 saatte 12 mg'dan düşük değerler veya hızlı bir düşüş tehlike işaretidir. Eteneden alınan süt yaptırıcı hormonun dozajının belirlenmesi de bir fikir verebilir, ama daha az güvenilir bir testtir. Kulakla anne karnından dölütün kalb seslerinin dinlenmesi çok yetersiz bir yöntemdir, onun yerine çocuğun kalb sesleri kâğıt üzerine kaydedilir. Bu kayıt elektronik olarak kardiofonik veya ultrasonik alıcılarla gerçekleştirilir. Dıştan bir tokografi alıcısıyla da dölyatağı kasılma eğrisine paralel olarak kaydedilebilir. Bu amaçla kullanılan elektronik gözlem aletine *kardiyotokograf* veya *dölüt monitörü* denir. Elde edilen kalb atım eğrileri birkaç gün ara ile veya günde birkaç kez yinelenir. Eğriler normal ise dölüt sağlıklı demektir. Buna karşılık, eğride iki tip bozukluk görülürse dölütde bir sıkıntı olduğu düşünülmelidir: Kalb atımlarındaki normal fizyolojik salınımlar kaybolup yerini «sessiz» düz bir çizgiye bırakırsa veya gebeliğin sonuna doğru kendiliğinden kasılmalar nedeniyle kalb ritmi yavaşlarsa dölüt sıkıntıda demektir. Bu muayeneyi daha da duyarlı kılmak için birkaç dakika dölyatağına kasılma yaptırılarak (oksitosin testi) dölüt ritminin tepkileri kaydedilebilir. Yine dölyatağı boynundan sokulan bir tüpün su kesesini aydınlatması ile amnios sıvısının renk duruluğu kontrol edilebilir, bu da dölütün sıkıntıda olup olmadığını belirtir. Gerçekten de dölüt sıkıntıdaysa amnios sıvısına mekonyum (barsak muhtevası) salar, bu da o zamana kadar duru olan amnios sıvısını bulandırır ve onu az veya çok renklendirir.

Dölüt için hayati tehlike varsa erken doğum gerekip gerekmediği sorunu ortaya çıkar, çünkü erken doğum için dölütün yeterince olgunlaşmış olması gerekir. Günümüzde dölütün tüm organlarının olgunluk derecesini ölçen yeni yöntemler gelişmistir. Kemik gelişmesi, dölyatağı içinde, filmlerde gözlenen kemikleşme noktalarıyla incelenir. Kafatası gelişmesi ekografide, kafa çapının iki yönde ölçülmesiyle, deri ve mukoza gelişimi amnios sıvısının içindeki hücrelerin incelenmesiyle anlaşılır. Böbrek gelişmesi de aynı sıvı icindeki üre ve kreatinin miktarlarının ölçülmesinden öğrenilir. En önemli göstergelerden biri de akciğer olgunluğudur. Akciğerin hava solunumuna uygun olup olmadığı amnios sıvısında lesitin (sürfaktanın başlıca maddelerinden biri) oranının ölçülmesiyle değerlendirilir.

● *Doğum öncesinde şekil bozukluklarının, genetik veya kalıtsal bozuklukların saptanması.* Bu araştırma, bozukluğun tipine göre, gebeliğin değisik iki döneminde yapılır. Şekil bozuklukları gebeliğin son üç ayından önce pek anlaşılamaz. Dölyatağının röntgen filmi, geç dönemde iskelet bozukluklarını, örneğin anensefali (beyin yokluğu), hidrosefali (beyin omurilik sıvısının çok artması), akondroplazi gibi hastalıkların anlaşılmasına olanak verir. Şimdi bu alanda tercih edilen yöntem ultrasonik ekotomografidir. Bu yöntem merkez sinir sistemindeki şekil bozukluklarının daha erken tanınmasını sağlar: Anensefali 15. haftadan itibaren, spina bifida (omurlarda açıklık) 20. haftadan, mikrosefali (kafatası küçüklüğü) 30. haftadan önce, hidrosefali de 34. haftaya doğru anlaşılabilir. Röntgenden fazla olarak bu yöntemle göğüs kafesine ait şekil bozuklukları, kalb bozuklukları, diyafram fıtıkları, karın içi şekil bozuklukları (sindirim sistemi darlıkları, karaciğer büyüklüğü), böbrek bozuklukları (böbrek yokluğu, dev sidiktorbası, polikistik böbrek) veya karın çeperi bozuklukları anlaşılabilir. Bu tanı yöntemi ekotomografinin getirdiği bir yeniliktir ve bu yöntemle bir şekil bozukluğu tanısı koyarken son derece dikkatli olmalıdır.

Kromozom sapmaları ve enzim eksikliği gibi bozukluklar oldukça erken, gebeliğin 12. haftasına doğru yapılan amniosentezle, yani alınan sıvının incelenmesi ve içindeki hücrelerin kültürünün yapılmasıyla anlaşılabilir. Bu sıvı üzerinde üç tip muayene olanağı vardır: Kromozom incelemesi için dölüt kökenli hücrelerin kültürünün yapılması, bazı metabolik hastalıkları anlamak için enzim dozlarının incelenmesi, bir de alfa-fotoprotein dozajının ölçümü.

Kromozom incelemesi hem cinsiyetin erken tanısına, hem de kromozom bozukluklarının saptanmasına, özellikle trizomi 21 (mongolizm) denen ve sık görülen hastalığın araştırılmasına olanak verir. Cinsiyete bağlı çekinik bir hastalık söz konusuysa cinsiyetin erken teşhisi de önemlidir. Kusurun taşıyıcısı anneyse bu hastalıklar yalnız oğlan çocuklarda, ikide bir oranında görülebilir (Hunter hastalığı, Lesch - Nyhan hastalığı, kas hastalıkları, hemofili). Bu cinsiyet tanısının sonucunda bebeğin erkek olduğu anlaşılırsa çocuk alınabilir, ama ikiye bir oranında sağlam çocuğu alma olasılığı bulunduğu için tam tatmin edici bir davranış sayılamaz.

Trizemi 18 ise daha çok 40 yaşından büyük kadınlarda ve yası ne olursa olsun daha önce bir mongol bebek doğurmuş olup bu vesileyle dengeli bir kromozom değişikliği geçirmiş olduğu anlaşılan kadınlarda aranmalıdır.

Yaşamın 10. haftasından itibaren dölüt hücreleri, erişkininkiyle özdeş birtakım enzimlere sahip olurlar. Bir enzimin eksikliğinden ileri gelen ve çok seyrek görülen bazı metabolizma hastalıkları (sayısı 40 kadardır) amnios sıvısından alınan hücrelerin kültürde üretilmesiyle bunlar üzerinde yapılacak enzim araştırmaları sonucunda önceden anlaşılabilir. Ama böyle bir metabolizma hastalığı önceki çocuklardan birinde ya da aileden bir kişide görülmemişse dölyatağındaki dölütten amnios sıvısı alıp böyle bir araştırmaya girişilemez.

Alfa-fötoprotein de amnios sıvısında bulunan bir glikoproteindir; ama omirilikte ve beyinde, sinir doksunun çıplak kaldığı bazı şekil bozukluklarında (spina bifida) bu maddenin oranı çok yüksek değerlere ulaşır. Daha önce böyle bir çocuk doğurmuş kadınlarda bu incelemenin yapılması da son derece önem taşır.

● *Gebeliğin önlenmesi.* Gebelikten korunmaya karşı bazı çevrelerdeki düşmanlık ve konunun bilinmeyişi nedeniyle, istenmeyen gebelik sık sık ortaya çıkar. Gizli düşükleri önlemek amacıyla ülkemizde de gebeliğin hangi şartlarda sonlandırabileceği bir yasaya bağlandı (24.5.1983 tarihli ve 2827 sayılı yasa [Bk. NÜFUS Planlaması *Ek 2]*).

Bu yasaya göre durumundan hoşnut olmayan ve çaresiz kalan bir kadın, doktorundan gebeliğine son vermesini isteyebilir. Bu sonlandırma, gebeliğin onuncu haftasından önce ve annenin sağlığına bir zarar gelmeyecekse gerçekleştirilir (madde 5 ve 6). Gebelik süresi 10 haftayı geçtiğinde gebelik ancak annenin yaşamını ya da doğarsa çocuğun sağlığını tehdit eden bir durum sözkonusu olduğunda, bir doğum ve kadın hastalıkları uzmanının raporu ile sona erdirilebilir. Eğer acil müdahale gerektiren bir durum varsa, doktor çocuğu alabilir. Ancak müdahaleyi hükümet tabipliğine bildirmek zorundadır. Anne reşit değilse, kendi rızası ve velinin izniyle gebelik sona erdirilebilir. Akli dengesi yerinde olmayan kişilerde çocuk aldırmada izin söz konusu değildir.

Gelişmiş ülkelerde, bu işleme girişilmeden önce anne uyarılarak hem ameliyatın riski anlatılır hem de çocuk aldırılmayıp dünyaya getirildiğinde anneye yardımcı olacak çeşitli kuruluşlarla temasa geçmesi sağlanır.

Hem fiziksel hem manevi planda anneyi sarsan bir olgu olmasına rağmen, pek çok ülkede çocuk aldırma oranı yüksektir. Türkiye'de bugüne kadar yasal olmadığı için bu konuda istatistik bir sayı vermek mümkün değildir. Örneğin batılı ülkelerden Fransa'da 1978'de 149 000 çocuk aldırma olayı bildirilmiştir. Bu sayı bize, doğan her 5 çocuğa karşı 1 çocuğun aldırıldığını göstermektedir. (LM)

GEBEN, Kahramanmaraş ilinde, Andırın ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 810 nüf. (1980). Belediye. (M)

Gebere Barajı, Niğde ilinde Uzandı suyu üzerinde baraj. 1941 yılında işletmeye açılan baraj sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 722 m; barajın temelden yüksekliği 17 m; talvegden yüksekliği 13 m; normal su kotu 1 720 m; normal su kotunda depolama hacmi 3,56 milyon m^3; göl alanı 0,26 km^2; sulama alanı 110 ha'dır. (M)

***GEBİZ,** Antalya ilinde, Serik ilçesine bağlı bucak. — 15 126 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 2 047 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GEBZE,** Kocaeli ilinde ilçe. — 115 450 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 58 318 nüf. (1980). [M]

***GECEKONDU** bls. i. — ANSİKL. Türkiye'de özellikle büyük kentlerin çevresinde gecekondu yapımı 1974'ten sonra da, kentleşme olgusuna paralel olarak sürdü. Bu yerleşim yerlerine yol, su, elektrik, eğitim - öğretim ve benzeri hizmetlerin hızla götürülmesi zorunluluğu kendini hisset-

Foto. R. Bronstein (LAROUSSE)

tirdi. Parlamento, gecekondularda yaşayan yurttaşların hem mülk güvenliğine, hem de altyapı hizmetlerine kavuşturulması konusunu ele aldı. Çıkarılan 1990 sayılı bir kanun, 1 mart 1976'ya değin hazine ve belediye arsaları üzerinde yapılmış gecekondulara tapu verilmesini ve hizmet götürülmesini öngördü. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümeti de, gecekondu sorununu, 16 mart 1983'te kabul edilen 2805 sayılı kanunla çözümlemeye çalıştı. Yürürlüğe giriş tarihinden önce imar ve gecekondu mevzuatına aykırı olarak yapılmış ya da yapılmakta olan tüm yapılar hakkında uygulanack işlemleri düzenlemek amacını güden bu son kanunda, gecekondular, olduğu gibi bırakılacaklar, koşulları iyileştirilecekler ve yıktırılacaklar olmak üzere sınıflandı. (M)

***GEÇİTLİ,** Hakkâri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 712 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 105 nüf. (1980). [M]

***GEDİKBAŞI,** Sivas ilinde, Divriği ilçesine bağlı bucak. — 3 416 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 270 nüf. (1980). [M]

***GEDİKLER,** Tunceli ilinde, Çemişkezek ilçesine bağlı bucak. — 2 302 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 131 nüf. (1980). [M]

***GEDİKOĞLU** Şevket, türk eğitimcisi. — 1978'de bir kitabı yayımlandı: *Kemalist Eğitim İlkeleri, Uygulamalar* (Cumhuriyet Dönemi Eğitiminde Kemalist İlkeler, Uygulamalar, Sonuçlar ve Sorunlar). [M]

***GEDİKSARAY,** Amasya ilinde, Göynücek ilçesine bağlı bucak. — 7 693 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 273 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GEDİZ,** Kütahya ilinde ilçe. — 68 243 nüf., 80 köy. İlçe merkezi 13 654 nüf. (1980). [M]

***GEELONG,** Avustralya'da (Victoria) kent. — 141 100 nüf. Gübre sanayii. (L)

***GEİSEL** (Ernesto), brezilyalı general ve devlet adamı. — 1979'da cumhurbaşkanlığından ayrıldı. (L)

***GEHLEN** (Reinhard), alman generali. — (öl. Berg am Starnberg 1979). [L]

GEJİU, Çin'de (Yunnan) kent. 160 000 nüf. Kalay üretimi. (L)

***GELA,** İtalya'da (Sicilya) kent. — 73 000 nüf. Petrokimya sanayii. (L)

Gelişim Basım ve Yayım A.Ş. Çeşitli ansiklopediler ve dergiler yayımlayan kuruluş. 1974'te Ercan Arıklı tarafından İstanbul'da kuruldu. Fransa'da yayımlanan *Que Sais-je?* **(Ne Biliyorum?)** adlı cep kitapları dizisinden 50 kitaplık bir diziyle yayım dünyasına girdi; 1975'te ansiklopedik yayımcılığa geçti. Bir yıl içinde yayımladığı 4 ansiklopediyi [*Dünyamız* (5 cilt, çocuk ansiklopedisi, 1975), *Devrimler Tarih Ansiklopedisi* (5 cilt, 1975), *Kadın ve Erkek - Ruhsal ve Cinsel İlişkiler Ansiklopedisi* (5 cilt, 1975), *Dinler Tarihi Ansiklopedisi* (3 cilt, 1975)] sonraki yıllarda başka ansiklopediler izledi: *Gençlik Ansiklopedisi* (10 cilt, 1978); *Bilim ve Yaşam* (6 cilt, 1976); *Sofra - Türk ve Dünya Yemekleri Ansiklopedisi* (6 cilt, 1977); *Sağlığımız-Herkesin Tıp Ansiklopedisi* (8 cilt, 1978); *Nasıl Çalışır - Bilim ve Teknoloji Ansiklopedisi* (7 cilt, 1980); *Büyük Coğrafya Ansiklopedisi* (10 cilt, 1981); *Hayvanlar Ansiklopedisi* (9 cilt 1981); *Dünya Atlasları Ansiklopedisi* (6 cilt, 1982). Kuruluş 1978'de bir dizi dergi de yayımlamaya başladı: *Kadınca* (1978), *Örgü* (1979), *Erkekçe* (1981), *Bilim Dergisi* (1982), *Çağdaş Eleştiri* (1982), *İnsanlar* (1983), *Onyedi* (1983), *Nokta* (1983). Gelişim Yayınları, 1983 sonlarında, 12 ciltte tamamlanacak *Gelişim - Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi*'ni yayımlamaya başladı. (M)

***GELENBE,** Manisa ilinde. Kırkağaç ilçesine bağlı bucak. — 11 352 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 1 938 nüf. (1980). [M]

***GELENBEVİ** (Baha), türk film yönetmeni ve fotoğraf sanatçısı. — (öl. İstanbul 1984). 1958'den sonra sinema yönetmenliğini bırakıp çalışmalarını fotoğraf dalında yoğunlaştırdı. Fotoğraf Sanatı Uluslararası Federasyonu FİAP tarafından sanatçıya 1983 yılında HONEFİAP unvanı verildi. (M)

***GELENDOST,** Isparta ilinde ilçe. — 20 513 nüf., 13 köy. İlçe merkezi 5 628 nüf. (1980). [M]

***GELİBOLU,** Çanakkale ilinde ilçe. — 37 199 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 14 721 nüf. (1980). [M]

***GELİR** i. — ANSİKL. İkt. *Milli gelir.* Cari fiyatlarla (alıcı fiyatlarıyla) milli gelir 1973'te 292 479 milyon lira, 1974'te 403 142 milyon, 1975'te 505 751 milyon, 1976'da 637 452 milyon, 1977'de 824 710 milyon, 1978'de 1 219 862 milyon, 1979'da 2 077 558 milyon, 1980'de 4 187 281 milyon lira oldu. Aynı yıllarda kişi başına GSMH ve milli gelir (cari faktör fiyatlarıyla) 1973'te 6 898 lira, 1974'te 9 303, 1975'te 11 352, 1976'da 14 008, 1977'de 18 145, 1978'de 26 622, 1979'da 44 497 ve 1980'de 88 983 lira olarak hesaplandı. 1978'den sonra aniden yükselmiş görünen kişi başına GSMH, 1968 faktör fiyatları taban alınarak yapılan hesaplara göre artmış değil, düşmüştü. Buna göre kişi başına GSMH (1968 fiyatlarıyla) 1973'te 3 706 TL, 1974.te 3 885 TL, 1975'te 4 081 TL, 1976'da 4 318 TL, 1977'de 4 423 TL, 1978'de 4 515 TL, iken 1979'da 4 419 TL'ye ve 1980' de 4 271 TL'ya düştü. Çeşitli sektörlerin GSMH içindeki payı ise şöyle gelişme gösterdi (cari fiyatlarla): Tarımın payı 1973' te 74 798 milyon lira iken 1980'de 940 309 milyon lira oldu. Sanayinin payı 64 559 milyon liradan (1973), 1 122 469 milyon liraya (1980) yükseldi. İnşaat sektörü 1973'te 15 269 milyon liradan (1973) 217 691 milyon liraya (1980) ulaştı. Ulaştırma Sektörü GSMH'nın 1973'te 25 488 milyon, 1980'de 410 481 milyon lirasını, mali faaliyetler sektörü (banka, sigorta vb.) 1973'te 6 672 milyon, 1980'de 81 549 milyon lirasını, konut mülkiyeti sektörü 1973'te 11 066 milyon ve 1980'de 193 555 milyon lirasını, iş hizmetleri sektörü ise 1973'te 14 206 milyon ve 1980'de 223 576 milyon lirasını oluşturdu. GSMH'nın harcanma biçimine gelince, 1978'de devletin milli tüketim harcamaları 198 664 milyon TL, özel nihai tüketim harcamaları 132 012 milyon lira, gayri safi sabit sermaye oluşumu ise 369 413 milyon lira olarak hesaplandı. Devlet İstatistik Enstitüsü 1978'den sonrası için rakam vermemektedir.

— Mal. *Gelir vergisi.* Vergi tahsilatı yıllara göre şöyle gerçekleşti: 1974'te 33 518 709 000 TL, 1975'te 48 323 796 000 TL, 1976'da 65 181 332 000 TL, 1977'de 99 494 385 000 TL, 1978'de 161 523 784 000 TL, 1979'da 285 110 015 000 TL. (M)

***GELİŞME** i. — ANSİKL. İkt. *İktisadi gelişme.* İkinci Dünya Savaşı'ndan beri, ekonomisi geri kalmış ülkelerin gelişmesi dünyanın dikkatini çekti. Birtakım büyüme hedefleri, ulusal kalkınma planlarına ilişkin formüller benimsendi. Öte yandan, Birleşmiş Milletler de 1960'tan bu yana, birbiri ardı sıra iki uluslararası kalkınma stratejisi belirledi. «Gelişmenin ikinci on yılı» adı verilen bu on yıllık sürenin (1970 - 1980) bitiminde, elde edilmiş sonuçları çözümlemekte yarar görülebilir.

Üçüncü dünya ülkelerince bazı ilerlemelerin gerçekleştirildiği bir gerçektir; ama bu ilerlemeler yavaş, özellikle eşitsiz oldu. Nitekim, gelişme yolundaki ülkelerden orta gelirliler (örneğin Orta ve Güney Amerika'nın zengin ülkeleri) ile nispeten yüksek gelirliler (Kuzey Afrika'nın ve Ortadoğu' nun Akdeniz bölgesindeki zengin ülkeler), sanayi üretimi ve dışsatım yönünden bir artış sağladılarsa da, yoksul ülkeler (Güney Asya ve Aşağı - Sahra Afrikası ülkeleri), tersine, daha da ağır bir yoksulluğa düştüler: 1960'tan 1976'ya kadar kişi başına düşen gelir, sayılan ülkelerden birincilerde ortalama yüzde 4,3, buna karşılık, üçüncü dünya nüfusunun (Çin dışında) yüzde 60'ını oluşturan ikincilerde sadece yüzde 1,5 arttı.

Yalnız 1970 - 1977 döneminde, kişi başına düşen gelirin yıllık ortalama artışı yüzde 1,2 oldu. (yoksul ülkelerde yüzde 0,7'yi zor bulur). Oysa ikinci on yıllık kalkınma süresi için hedef yüzde 3,5 olarak saptanmıştı. Bu artışın az oluşu, bir ölçüde, bu ülkelerdeki yatırım oranının düşüklüğü (GSMH'nın yüzde 15'i; orta gelirli ülkelerde ise yüzde 20'si) ile açıklanır; yatırım oranının düşüklüğü de tasarrufun azlığına (GSMH'nın yüzde 8'i; orta gelirli ülkelerde ise yüzde 20'si) bağlıdır.

cesaret kırıcı bir bilanço

Genel görünümü içinde ele alınınca, bilanço, üç olumsuz yön taşır. Birincisi tarımsal gelişmenin çok yavaş gitmiş olmasıdır: En yoksul ülkelerin durumu, besin üretimindeki artış hızını aşan bir tempoyla gerçekleşen nüfus artışı yüzünden, daha da zorlanmıştır. İkincisi, istihdam yaratma temposunun, çalışan nüfusun çoğalmasına cevap vermekten uzak kalışıdır; bu ise, işsizlik ve istihdam darlığının yaygınlaşması biçiminde kendini göstermiştir. Sonuncusu da, gelir ve yaşam düzeyi farklılıklarının, aynı ülke içinde -en başta da kırsal kesimlerle kentler arasında- derinleşmekte oluşudur (ayrıcalıklı sınıfların Batı örneğindeki gibi lüks tüketimi).

Kötü beslenme, okuma - yazma bilmeme, hastalık, sefalet, çocuk ölümleri oranının yüksekliği, ömür kısalığı ve temel kamu hizmetlerinden (sağlık ve eğitim, içme suyu) yoksunluk ya da koyu bir yoksulluk, yüzde 80-85'i kırsal alanda oturan 800 milyon insanı 1980'lerde hâlâ etkilemektedir. Bu durum kuşkusuz sürüp gidemez. Aynı zamanda, sanayileşmiş ülkeler («merkez») ile gelişme yolundaki ülkeler («çevre») arasındaki uçurum da gittikçe genişlemektedir. Dünya nüfusunun yüzde 80'inden biraz fazlasını kapsayan «çevre», 1976'da dünya gayrisafi milli hasılasının ancak yüzde 17'sini üretmekteydi. Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen GSMH (6 300 dolar), gelişme yolundaki ülkelerinkinden (555 dolar) yaklaşık 12 kat yüksekti. Gelişme yolundaki ülkelerin sınai üretimdeki payı yerinde saymakta (yüzde 7 dolayında); bunların dünya ticaretindeki payı hafif bir ilerleme göstermekle birlikte, 1978'de hâlâ yüzde 22'yi geçmemekte, bunun da yüzde 11'i, gerçekten zengin olan petrol dışsatımcısı ülkelere ait bulunmaktaydı.

artan bağımlılık

Gerçekte, çevrenin merkeze bağımlılığı, onun gelişmesini köstekleyen büyük bir engel olarak kalmaktadır. Bu bağımlılık başlıca üç yönde kendini gösterir.

● *Ticari bağımlılık: «Eşitsiz alışveriş».* Gelişme yolundaki ülkeler, ülke içinde çok düşük düzeyde alışveriş yaparlar; bu da, ekonomilerine işleklik kazandıracak her türlü etkiyi önler. Buna karşılık, esas olarak dışsatıma yönelik üretimde bulunurlar, ama dış alımlarının yüzde 65'ten fazlasını piyasa ekonomisine bağlı gelişmiş ülkelerle yapar ve bunların da çoğunu kuruluşu yüz yıldan önceye varan eski uluslararası iş bölümü esasına göre yürütürler. Bu işbölümünde birincil ürünlerle ilgili dışsatım tüm dışsatımın yüzde 80'ini, daha da önemlisi mamul maddelerle ilgili dışalım, tüm dışalımın yüzde 70'ini oluşturur.

Bu uluslararası işbölümü, fiyatları sürekli yükselme halinde olan mamul maddelere oranla temel ürünlerin düşük değer bulması yüzünden, aynı dışalım hacmini elde etmek için gittikçe daha fazla dışsatım yapmak zorunda kalan gelişme yolundaki ülkeler için alışverişin koşullarını olumsuzlaştırır.

Demek ki, piyasa ekonomisine, bağlı gelişmiş ülkelere doğru bir değer transferi vardır ve bu «eşitsiz alışveriş», üçüncü dünyanın ekonomik gelişmesini engellemektedir. Üstelik, gittikçe önem kazanan iki tehlike belirmektedir: Batının imal ettiği sentetik ürünler gitgide doğal ürünlerin yerini alma eğilimi göstermektedir (Bangladeş'te jütün başına gelen bunun çarpıcı bir örneğidir); öteyandan, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmiş dünyadan (Birleşik Amerika'dan) gittikçe daha çok ithal ettikleri birinci derecede zorunlu (özellikle beslenmeyle ilgili) ürünler konusunda da bu dünyanın bağımlılığı artmaktadır. Bu yüzden, bu ülkelerin ticari açıkları, özellikle, petrol fiyatlarının yükselmesinden kaynaklanan 1974 - 1975 ekonomik bunalımından bu yana, artma eğilimi göstermektedir.

Yalnız iki grup ülke; 1973'ten beri dışsatım gelirlerini arttırmayı başarmış olan Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyeleriyle «sanayileşmiş yeni ülkeler» adı verilen ve piyasa ekonomisine bağlı gelişmiş ülkelere gittikçe daha çok mamul madde (dokuma, mekanik ve elektrikli cihazlar)

satan ülkeler elverişli durumdadır. Bunlardan Hong-kong, Tayvan, Güney Kore, Singapur, Brezilya ve Meksika, önemli ölçüde mamul madde dışsatımı yaparlar. Bu yeni sanayi ülkeleri Batı ülkeleri için yeni bir rekabet yarattılar, onlarda buna tepki gösterdiler.

Gerçekte ,üçüncü dünya ülkelerinin dünya mamul madde dışsatımındaki payı yüzde 10'un altındadır; bu ülkelerden bazıları, aslında, sadece ileri derecede sanayileşmiş ülkelere ait çokuluslu şirketlerden iş alan ikinci müteahhitler durumunda olup, bu şirketler de böyle bir iş ortaklığından kazançlar sağlamaktadırlar.

● *Teknolojik bağımlılık: Yeni Uluslararası iş bölümü.* Yeni sanayi ülkelerinin yükselişi karşısında (1975 Lima toplantısında saptanan hedef gelişme yolundaki ülkelerin dünya sanayi üretimindeki payını 2 000 yılına kadar hiç değilse yüzde 25'e çıkarmaktı), gerçekte yeni bir uluslararası işbölümü kurulmakta olup, bu iş bölümünün özünü de, kalabalık ama düşük katma değerli bir işgücü gerektiren en kârsız ve ekabete en açık üretimlerin üçüncü dünyaya bırakılması ve çok yüksek teknoloji isteyen en yoğun üretimlerin, yani tüm dünyanın talebini gittikçe büyük ölçüde çeken üretimlerin zengin ülkelerde geliştirilmesi oluşturur.

1960'lı yıllarda başlayan bu olgu, gelişmiş ülkeler için «yeniden açılma» deyimi altında, 1974 - 75 bunalımından beri, yaygınlaşmıştır. Çokuluslu şirketlerin varlığına sıkı sıkıya bağlı olan bu yeni işbölümü, eşitsiz yapıyı yeniden ürettiğine göre gerçekte eskisinden farklı değildir. Gelişmiş ülkeler araştırma ve yenilik getirme tekelini ellerinde bulundurmakta ve teknolojinin bir bölümünü üçüncü dünyaya aktarmakla yetinmektedirler. Dünya bilimsel ve teknik potansiyelinin yüzde 10'undan azını elinde tutan üçüncü dünya, imtiyaz ve lisanslar, anahtar teslimi fabrikalar, mühendislik hizmetleri, teknisyenler ithal etmekte ve önceden hazırlanmış bir teknolojiyi kullanmakla kalmaktadır. Böylece üçüncü dünya, bu teknolojinin kendisine ve dolayısıyla gelişmesine gerçekten egemen durumda değildir. «Çevre» sanayileşmekte, ama ekonomik ve teknolojik bakımdan egemenlik altına alınmış, dünya alışveriş sistemiyle bağlanmış ve sürüp giden bir eşitsizliğin damgasını yemiş olarak kalmaktadır.

● *Mali bağımlılık. Yardım ve borçlandırma,* Gelişme yolundaki ülkelerin ulusal sermaye eksikliği ve ticari gelir düzeyinin yetersizliği, onları mali bakımdan sanayileşmiş ülkelere bağımlı kılmaktadır.

1 - *Özel yatırımlar,* toplam sermaye girdilerinin önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bunlar sektörlere (imalat sanayii, maden arama) ve coğrafi konumlara (Latin Amerika ve petrol üreten ülkeler) göre yığılmış olup, bu durum bölgeler arası farklılıkları derinleştirmektedir. Böylece, «dinamik ülkeler» denen gelişme yolundaki ülkelerden çoğunun modern ekonomi ve ihracaat sektörleri, bu sektörlerin yönlenme ve gelişmesine etkide bulunan uluslararşırı firmalara ait sermayelerin egemenliği altına düşmektedirler. Öte yandan, bazı hallerde, gelişme yolundaki ülkelerde sermaye birikiminin gittikçe azaldığı gözlemlenmektedir; çünkü, «merkez»e geri dönen kârlar sanayileşmiş dünyanın bu ülkelerin topraklarında gerçekleştirdikleri yatırımlardan daha büyük bir hızla artmaktadır.

2 - *Kalkınmaya Yardım Komitesi* üyesi olan sanayileşmiş ülkelerin gelişme yolundaki ülkelere sağladıkları ve ikinci on yıllık kalkınma döneminin hedeflerine göre GSMH'larının ortalama, yüzde 0,7'sine ulaşması gereken kalkınma yardımı, 1967' de yüzde 0,53 iken, 1978'de sadece yüzde 0,32 (18,3 milyar dolar) oldu. Birkaç ülke (Norveç, İsveç, Hollanda, Danimarka) hedefe ulaştılarsa da, Kalkınmaya Yardım Komitesi'nin başta gelen üç üyesi (Birleşik Amerika, Japonya, Federal Almanya) hedefin gerisinde kaldılar. Şu halde kalkınma yardımı, gerçek duruma bakılırsa, yerinde saymakta, hatta, toplam yardım miktarlarındaki payı düşmüş bulunmaktadır. Üstelik bu yardım, her zaman en yoksul topluluklara ulaşmamakta (yalnız beşte biri tarım sektörüne gitmektedir) ve verilmesi de çoğu zaman bağışı yapan ülkeden yapılacak alımlara bağlı kılınmaktadır. Buna karşılık, OPEC ülkelerince 1973'den bu yana sağlanmakta olan kalkınma yardımı toplam yardımın yüzde 2'sini (1978'de 4,8 milyar dolar), yani GSMH'larının ortalama yüzde 1,5'unun (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan için yüzde 5'e yakınını) oluşturmaktadır. Yardımın mutlak değer tutarı esas alınırsa, Suudi Arabistan, Birleşik Amerika'dan sonra ikinci sırada gelir. Yardımın en büyük bölümü, yardımı alan ülkelere külfet olacak hiçbir satınalma zorunluğuna bağlı değildir.

3 - *Üçüncü dünyanın borçlandırılması* artmaktadır. Kalkınma yardımının yetersizliği karşısında, petrol ihracatçısı olmayan ülkeler, özellikle 1973'den itibaren, piyasa koşullarında yabancı sermaye (özel ya da devlet) ithaline gittikçe daha fazla zorlanmakta, bu da onları, çok ağır faiz ve ödeme vadesi koşullarına katlanmak zorunda bırakmaktadır.

Bu ülkelerin 1977'de 300 milyar dolar tahmin edilen borcu, birçok ulus için ağır bir yük oluşturmaktadır: Çünkü bu ülkelerin borç ödeme çabası şu anda, ihracat gelirlerinin toplamının yüzde 20'sine denktir. Fransa ve birkaç ülke bir yana bırakılırsa borç veren ülkeler, en yoksul ülkelerin borçlarına konacak moratoryumu kabule yanaşmamaktadırlar.

yeni bir ekonomik düzene doğru

1950'lerden itibaren siyasal bağımsızlıklarına kavuşan gelişme yolundaki ülkeler, giderek artan ekonomik bağımsızlık karşısında, 1974'de Birleşmiş Milletler Örgütü içinde ortaya atılan deyimle «uluslararası yeni ekonomik düzen» taleplerini gittikçe artırdılar. Üçüncü dünyanın 1961'den beri «bağlantısız» ülkeler, 1964'den beri de «77' ler» denen (1980'de sayıları 120'yi bulan) grup içerisinde savunulan bu talepleri, 1973 bunalımından önce ortaya çıkmıştı ama o dönemde kuvvet dengeleri, alabildiğine, sanayileşmiş ülkelerin lehineydi. 1974'den itibaren Doğu - Batı çatışmasının yerini Kuzey - Güney çatışması aldı. Bu konuda en dikkate değer görüşme, sanayileşmiş sekiz ülkeyle on dokuz az gelişmiş ülkeyi ilgilendiren ve 1977 haziranında başarısızlıkla sonuçlanan Uluslararası Ekonomik İşbirliği Konferansı'dır (Kuzey - Güney diyalogu).

Uluslararası yeni ekonomik düzenin temel hedefi, üçüncü dünya yararına alınacak bir dizi önlemle dünya ekonomisine daha çok adalet getirmektir: Ham madde fiyatlarının istikrara kavuşturulması (dahası, bunların sanayi ürünlerinin fiyatına göre endekslenmesi); gelişmiş ülkelere ihraç edilen mamul maddelerin buralara tercihli olarak girmesi; dünya sanayi üretiminde Güney'in payının artırılması; uluslaraşırı etkinliklerin denetlenmesi; teknoloji transferine koşullar getirilmesi; yardımın daha iyiştirilmesi; borcun hafifletilmesi gelişmekte olan ülkelerin çıkarlarını kollayacak biçimde uluslararası para sisteminin düzeltilmesi.

Şimdiye kadar elde edilen sonuçlar, sınırlı oldu. 1968'de kurulmuş olup 1971 - 1972'den beri uygulanan genelleştirilmiş tercihler sistemine göre, OECD üyesi on dokuz ülke, üçüncü dünyanın -genellikle «77' ler» grubu üyesi olan- ülkelerine, istisnalar dışında (dokuma maddeleri bunlar arasındadır), bazı özel tarım ürünleriyle tüm sanayi ürünleri için tek yanlı bir tercihli tarife rejimi uygulamayı kabul ettiler; ama bazı himaye maddeleri saklı tutuldu. Bu sistem 1981'de sona erdi, ancak, sanayileşmiş ülkeler sistemi yenilemeyi taahhüt ettiler. Öte yandan, doğal kaynaklar bakımından çok bağımlı durumda olan Avrupa Ekonomik Topluluğu düzeyinde bir başka çaba gerçekleştirildi ve topluluk, elli kadar (1979'da 57) Afrika, Karaibler ve Pasifik ülkesiyle bir anlaşma imzaladı; 1975 şubatında yapılan ve 1979 temmuzunda yenilenen Lome* anlaşması) (*Ek 2*).

Anlaşmanın özgün yanı «Stabex» denen sistemin kurulmasındadır. Bu sistem, «Afrika, Karaibler ve Pasifik ülkeleri»ne, topluluğa dışsatımdan elde ettikleri gelirlerdeki düşüşü bazı tarım ürünleri için karşılayacak otomatik bir telafi mekanizması sağlar. Ancak, mekanizmanın işleyişi, sözkonusu ürünün ülkenin dışsatım gelirlerinin küçük bir bölümünü (genel olarak yüzde 7,5; en yoksul ülkeler için yüzde 2,5) temsil etmesi ve gelirlerin son dört yılın ortalamasına oranla uğradığı değer kaybının belli bir hareket eşiğini (yine yüzde 7,5 ya da yüzde 2,5) aşması koşuluna bağlanmaktadır.

Son olarak da 1964'den beri her dört yılda bir toplanan (beşinci toplantı 1979 haziranında Manila'da yapıldı) Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı, kalkınma sorunlarına çözümler bulmak üzere harekete geçti. 1979 martında, konferans, onsekiz temel ürünün fiyatlarına istikrar getirme amacına yönelik bir program ve programı yürütmek için ortak bir fon kurulmasını sanayileşmiş ülkelere kabul ettirdi. Ama kabul edilen ilke, güçlükleri önleyemedi. Başlangıçta 6 milyar dolar olarak öngörülen fon tutarı sonunda 750 milyon dolarda kaldı ve şu ana kadar, söz konusu 18 üründen sadece 6'sı (kalay, kakao, kahve, şeker, zeytinyağı, kauçuk) için anlaşma imzalandı.

yeni stratejiler

Üçüncü dünyanın kalkınmasında meydana gelen değişmelerin küçük çapta oluşu, kalkınma stratejilerinin ve bunlar yerine başkalarının konma olasılığını tartışma konusu yaptı. Halen iki yol önerilmektedir. Bunlardan, Dünya Bankası'nın önerdiği yol iki hedefe yöneliktir: Gelişmekte olan ülkelerde genel ekonomik büyümeyi hızlandırmak ve «temel gereksinimler»in karşılanması yoluyla koyu yoksulluğu azaltmak. Bu durumda, üçüncü dünyanın çok büyük bir çabaya girmesi gerekecek, ama gelişmiş ülkelerin de, üçüncü dünyaya ilişkin bir çeşit «Marshall planı» sayesinde yardımlarını daha gerçekçi bir düzeyde artırarak aynı çabayı göstermeleri gerekecektir.

İkinci yol ise, kendi olanaklarıyla kalkınma ve kolektif özerklik ilkelerine dayanır.

dünyanın sosyo-ekonomik durumuyla ilgili bazı temel veriler (a)

Kaynak : OECD

	düşük gelirli ülkeler (b)	orta gelirli ülkeler alt dilim (c)	orta gelirli ülkeler üst dilim (d)	nispeten yüksek gelirli ülkeler (e)	OECD üyesi sanayileşmiş ülkeler (f)
nüfus (1976'da, milyon kişi olarak)	1 290	378	378	79	658
GSMH (1976'da, milyar dolar olarak)	220	200	480	270	4 150
kişi başına düşen ortalama GSMH (1976'da, dolar olarak)	170	540	1 280	3 430	6 300
kişi başına düşen GSMH (1960 - 1976 arası, yıllık ortalama gerçek büyüme yüzdesi olarak)	1,5	3,3	4,0	5,7	3,3
mal ihracatı (1976'da, milyar dolar olarak)	23	55	89	102	623
doğumdan itibaren ömür (yıl sayısı olarak)	48	53	62	64	71
kalori ihtiyacının karşılanma yüzdesi	93	97	106	103	120
beslenme ve barınma düzeyi göstergesi	40	54	67	79	94
grup nüfusu içinde tam yoksul nüfus yüzdesi	45	19	8	5	—

(a) Çin Halk Cumhuriyeti ve planlı ekonomiye bağlı ülkeler dışında.
(b) Kişi başına düşen gelir payı 1976'da yaklaşık 400 dolardan az olan 55 orta gelirli ülke.
(c) Kişi başına düşen gelir payı 1976'da yaklaşık 400-1 000 dolar arası olan 52 orta gelirli ülke.
(d) Kişi başına düşen gelir payı 1976'da yaklaşık 1 000 - 2 500 dolar arası olan 28 orta gelirli ülke.
(e) Kalkınmaya Yardım Komitesi'nin (CAD) listesinde yer alan bütün öbür gelişme yolundaki ülkeler.
(f) CAD'ın listesinde yer alan Akdeniz ülkeleri dışında, bütün OECD üyesi ülkeler.

«77'ler» grubunun 1979 şubatında Tanzanya'nın Aruşa kentinde yaptığı toplantıda yeniden vurgulanan bu yol, az gelişmiş ülkeler arasında, özellikle bölgesel planda sıkı bir işbirliğine gidilmesini amaçlayan siyasal bir dayanışmanın ifadesidir. Ayrıca, birtakım yapısal dönüşümleri öngörmekte ama temel gereksinimleri de ihmal etmemektedir. Kendi kendine yeterlik, her ülke için, kendi olanak ve kaynaklarını en iyi biçimde kullanmak üzere bağımsız bir karar yeteneğine kavuşma anlamını taşır. Ancak bu tutum kendi yağıyla kavrulma demek olmayıp gelişmekte olan ülkelerin uluslararası sisteme katılmada karar verme yetisini ellerinde bulundurmaları demektir. Böylece, bağımlılıktan karşılıklı bağımlılığa geçilebilecektir. (L)

***GELSENKİRCHEN**, Federal Almanya'da (Rheinland - Nordwestfalen) kent. — 304 838 nüf. (L)

***GEMAYEL** (Pierre). Bk. CEMAYEL (Pierre).

***GEMEREK**, Sivas ilinde ilçe. — 36 625 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 5 469 nüf. (1980). [M]

***GEMİ** i. — ANSİKL. Son yıllarda Ortak Pazar ülkeleri gemi taşımacılığı piyasasındaki önemli yerlerini yitirdiler. 1960'ta dünyadaki ticari gemilerin yüzde 33,6'sı Ortak Pazar ülkelerine aitti. Bu rakam 1980' de yüzde 17,1'e düştü. Bu durum, Ortak Pazar ülkelerinin gemi üretimini önemli ölçüde etkiledi. Bu ülkelerde tersanelerde işgücü yüzde 40 oranında azaltıldı ve üretim yarıya düştü. Hatta, bazı Ortak Pazar ülkeleri, topluluk dışı ülkelere gemi siparış etmeyi yeğledi. Oysa aynı dönemde Japon tersaneleri, yabancı ülkelerden aldıkları siparişleri durmadan artırdılar (1979'da dünya siparişlerinin yüzde 41,6'sının, 1980'de 46,7'sini Japonya aldı). Gemi taşımacılığı alanındaki yoğun rekabet, taşıma fiatlarının epeyce düşmesine yol açtı. Yolcu taşımacılığıyla uğraşan kuruluşların bazıları yeniden örgütlenme yoluna giderken, bazıları da bu alandan çekildiler. (M)

gemicilikte önemli ülkeler ve filolarının taşıma kapasitesi (1981)

Ülkenin adı	*milyon groston*
Liberya	75
Yunanistan	42
Japonya	40,8
Panama	27,6
İngiltere	25,4
SSCB	23,5
Norveç	21,7
ABD	18,9
Fransa	11,5
İtalya	10,6
Çin	9,5
İspanya	8,1
F. Almanya	7,7
Singapur	6,9
Hindistan	6
Hollanda	5,5
Güney Kore	5,1
Brezilya	5,1
Danimarka	5
İsveç	4
Polonya	3,6
Kanada	3,2
S. Arabistan	3,1
Hong Kong	2,6
Yugoslavya	2,5
Filipinler	2,5
Finlandiya	2,4
Kuveyt	2,3
Arjantin	2,3
Romanya	2
Belçika	1,9
Kıbrıs	1,8
Avustralya	1,8
Endonezya	1,7
Türkiye	1,7
D. Almanya	1,6
Irak	1,5
Portekiz	1,4
Cezayir	1,3
İran	1,2
Bulgaristan	1,2
Meksika	1,1
Toplam	420.8

dünyanın en büyük yük gemileri

atom gemileri	*yapılış yılı*	*tonaj (groston)*	*uzunluk (m)*	*en (m)*	*hız (mil/saat)*
Otto Hahn (F. Alm)	1968	16 871	171,8	23,4	15,7
Savannah (ABD)	1962	15 585	166	24	20,2
Arktika (SSCB)	1974	18 172	149,9	29,8	—
Lenin (SSCB)	1959	14 067	134	28	18
Mutsu (Japonya)	1970	8 350	130	19	17
Otto Schmidt (SSCB)	—	—	—	—	—
Sibirya (SSCB)	—	—	—	—	—
petrol gemileri					
Seawise Giant	1981	—	458,4	68,8	29,8
Pierre Guillaumat (Fransa)	1977	274 650	414,2	63	17,7
Nanny (İsveç)	1979	—	—	—	—
Nissei Maru (Japonya)	1975	238 517	379,1	61,9	14,2
Globtik London (İng.)	1973	238 207	373	61	14,7
Globtik Tokyo (İng.)	1973	238 252	373	61	15
Berge Emperor (Norveç)	1975	213 000	365	68	15,5
Hilda Knudsen (Norveç)	1975	202 406	378,2	68,9	15,7
sıvı gaz tankerleri					
Methania	1978	131 580	—	—	—
Larbi Ben M'Hidi	1977	129 500	—	—	—
Edouard L.D.	1977	129 500	—	—	—
Golar Freeze	1977	125 800	—	—	—
Hoegh Gandria	1977	125 800	—	—	—

dünyanın en büyük yolcu gemileri

geminin adı	*yapılış yılı*	*tonaj (groston)*	*uzunluk (m)*	*en (m)*	*hız (mil/saat)*	*yolcu sayısı*
Norway (Norveç)	1961	66 348	315,6	33,7	34	2 000
Queen Elizabeth II (İng.)	1969	63 863	293,5	32	28-32	2 543
Rafaello (İtalya)	1965	45 933	275	31	26,5	1 775
Michelangelo (İtalya)	1965	45 911	275	31	29,5	1 775
Canberra (İngiltere)	1961	44 807	294,5	31	27,5	2 400
Oriana (İngiltere)	1960	41 910	245	29,6	27,5	2 217
United States (ABD)	1952	38 216	297	30,3	30	1 930
Rotterdam (Hollanda)	1959	37 783	228	28,7	21,5	1 499
Windsor Castle (İng.)	1960	36 277	238,7	28	23,5	852
Leonardo da Vinci (İtal.)	1960	33 340	233,9	28	25,5	1 326
Eugenio C. (İtalya)	1966	30 567	217,5	29,4	27	1 636
S.A. Vaal (G. Afrika)	1961	30 213	231,7	27,4	23,5	730
Arcadia (İngiltere)	1954	29 871	220	27,7	22	1 448
Cristoforo Colombo (İtal.)	1954	29 429	213,5	27,4	23	1 161
Pendennis Castle (İng.)	1958	28 442	232,7	25,3	22,5	707

türk gemilerinin yıl yıl taşıma kapasitesi (groston)

gemi türü	*1975*	*1976*	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*
yük gemisi	782 679	878 395	999 647	1 122 545	1 140 177	1 163 029	.1 409 000
yolcu gemisi	108 160	113 761	115 105	115 657	115 916	119 773	1 100 000
tanker	398 259	423 037	436 241	437 133	437 298	439 453	542 000

türk gemilerinin sayısının yıllara dağılımı (18 grostondan yukarı olanlar)

gemi türü	*1975*	*1976*	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*
yük gemisi	2 291	2 332	2 412	2 479	2 560	2 613	2 697
yolcu gemisi	193	201	216	222	227	234	240
tanker	114	120	125	129	133	137	146

***GEMLİK**, Bursa ilinde ilçe. — 48 106 nüf., 27 köy. İlçe merkezi 26 849 nüf. (1980). [M]

***GENCAN** (Tahir Nejat), türk dilcisi. — (öl. İstanbul 1980). Son eserleri: *Ülkü Türkçe İlkokul Sözlüğü* (Raif Karadağ'la birlikte; 1976); *Dilbilgisi* (lise, I, II, III 1978), *İlkokul Öğrencilerine Uygulamalı Alıştırmalı Türkçe Kolay Dilbilgisi* (1981). [M]

***GENCE**. Bk. KİRAVABAD. (L)

GENCEBAY (Orhan), türk ses sanatçısı, bestecisi ve sinema oyuncusu (Samsun 1944). Konservatuvarda okudu; Ankara ve İstanbul radyolarında çalıştı. 1970'den başlayarak arabesk* (*Ek 2*) türündeki plaklarıyla üne kavuştu. «Altın plak» ödülleri aldı. Toplam 600'e yakın beste yaptı. Ses sanatçısı olarak sahneye çıkmaya sürekli karşı durdu. 1970'de ilk filmini (L. Akad'ın *Bir Teselli Ver*'i) çeviren sanatçı adlarıyla da dikkat çeken filmleriyle türk sinemasında büyük gişe başarıları kazandı: *Sev Dedi Gözlerim* (1972), *Ben Doğarken Ölmüşüm* (1973), *Dertler Benim Olsun* (1974), *Batsın Bu Dünya* (1975), *Hatasız Kul Olmaz* (1977), *Derdim Dünyadan Büyük* (1978), *Kır Gönlünün Zincirini* (1980), *Bir Yudum Mutluluk* (1982), *Leyla ile Mecnun* (1983). [M]

***GENCEK**, Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı bucak. — 13 275 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 2 104 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GENCOSMAN** (Kemal Zeki), türk gazetecisi ve yazarı. — (öl. İstanbul 1982). Son kitapları: *Yakın Tarihimizde Rüşvet ve Yolsuzluk Olayları* (1976), *Bir İmparatorluğun*

Yıkıntısı Üstünde Bir Cumhuriyet Doğuyor (1976), *İhtilal Meclisi* (1980), *Devleti Kuran Meclis* (1981), *Beni Hatırlayınız* (1982). [M]

***GENÇ,** Bingöl ilinde ilçe. — 41 401 nüf., 69 köy. İlçe merkezi 7 704 nüf. (1980). [M]

GENÇAYDIN (Zafer), türk ressamı (Ankara 1941). Gazi Eğitim Enstitüsü resim-iş bölümünü bitirdi (1965). Almanya'da Berlin Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitimini geliştirdi (1972 - 1978). Gazi Üniversitesi sanat eğitimi fakültesinde öğretim görevlisidir. Soyut anlatımcılıktan çıkış yapan resimlerinde, büyük renk lekelerinin eşliğinde içten içe yoğunlaşan bir figür oluşumuna yöneldi: Kültür Bakanlığı'nın düzenlediği resim yarışmasında mansiyon (1981), 41. Devlet Resim ve Heykel Sergisi başarı ödülü aldı (1980). [M]

***Gençlik ve Spor Bakanlığı.** — Türkiye'de gençlik kesimi olarak tanımlanan, toplam nüfus içindeki 12-24 yaşları arasındaki grup, son yıllarda sınırlı bir artış gösterdi. 1975'te toplam nüfusun yüzde 26,6'sı olan genç nüfus, 1980'de yüzde 27,3'e, 1982'de yüzde 27,5'e yükseldi. Köy ve kentlerde eğitimin yaygınlaşması bir yandan küçük yaşta çalışma ortamına atılan gençlerin sayısını azaltırken, öte yandan büyük kentlerde okuyan gençlik kesiminin barınma ve beslenme sorunlarını artırdı. Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın Kredi ve Yurtlar Kurumu aracılığıyla yüksek öğretim yapan gençleri öğrenci yurtlarından ve kredisinden yararlandırmaya çalışması yanında vakıflar, belediyeler, dernekler, özel idareler, iktisadî devlet teşekkülleri, özel kurum ve kuruluşlar da bu bakımdan gençlere destek oldular. 1975 - 1980 döneminde yurtların yatak kapasitesi arttığı halde, gençlerin karşıt ideolojik kamplara bölünmesi ve yurtların düşman kaleler durumuna dönüşmesi bunlardan yararlanan öğrencilerin azalmasına yol açtı.

1978'de alınan önlemlerle yüksek öğrenim yurtlarının dirlik düzenlik içinde verimli biçimde işlemesi sağlandı. 1975 - 1980 yıllarında beden eğitimi ve sporun tüm gençlik kesimlerinde yaygınlaşması için önlemler alındıysa da, bu konuda yeterli başarı sağlanamadı.

1981 - 1982 öğretim yılında Yüksek Öğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu'na bağlı yurtlarda, önceki iki yıla göre gerek yatak kapasitesi (30 882 yatak), gerek bu yurtlardan yararlanan öğrenci oranında (yüzde 75,7) artış görüldü.

20 temmuz 1982'de Resmi Gazete'de yayınlanan 41 sayılı Yüksek Öğrenim Kurumları Teşkilatı'na ilişkin Kanun Hükmünde Kararname gereğince, Gençlik ve Spor Akademileri üniversitelere bağlandı. 15-22 mayıs günleri «Gençlik Haftası» olarak kutlandı. Bu haftanın son günü, ayrıca, «Gençlik ve Toplum» konulu bilimsel bir toplantı düzenlendi. Orta öğrenim gençliğinin katıldığı 7 ilde «Merkez Gençlik», kalkınmada öncelikli 9 ilde «Mahalli Gençlik» ve 5 ilde «Yöresel Mahalli Gençlik» kampları açılarak bunlardan 1981'de toplam 17 098 genç, 1982'de 20 685 genç yararlandı. 29 temmuz - 7 ağustos 1982'de Bolu-Akçadağ'da açılan «Uluslararası İzcilik Kampı»na Pakistan, Libya, Kıbrıs ve Türkiye'den toplam 820 öğrenci katıldı.

27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı Bakanlar Kurulu kararı uyarınca bakanlıkların merkez örgütleri yeniden düzenlendi ve bu düzenlemeye göre Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın merkez birimleri şöyle saptandı: 1 müsteşar, 2 müsteşar yardımcısı; 5 esas birim (Gençlik Hizmetleri, Eğitim Kurumları Spor ve İzcilik genel müdürlükleri, Tesisler Dairesi, Gençlik ve Spor Koordinasyon Dairesi, Dışilişkiler Dairesi başkanlıkları); 6 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu, Tetkik Kurulu, Araştırma - Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlıkları; Hukuk Müşavirliği, Bakanlık Müşavirliği, Savunma Sekreterliği); 6 yardımcı birim (Genel Sekreterlik, Özel Kalem Müdürlüğü; Komptrolörlük Dairesi, Destek Hizmetleri Dairesi, Personel Dairesi, Eğitim Dairesi başkanlıkları). [M]

GENÇLİK VE SPOR BAKANLARI

Ali Şevki Erek (12 nisan 1975), Yüksel Çakmur (21 haziran 1977), Önal Şakar (21 temmuz 1977), Ali Şevki Erek (28 ekim 1977), Yüksel Çakmur (5 ocak 1978), Talat Asal (12 kasım 1979), Vecdi Özgül (20 eylül 1980), Abdullah Tenekeci (13 aralık 1983).

13 aralık 1983'te Turgut Özal hükümeti kurulduktan sonra çıkarılan ve bakanlıkların kuruluş ve görevlerini yeni esaslara bağlayan kanun hükmünde kararname ile başka bakanlıkla birleştirilmesine karar verilen altı bakanlık arasında Gençlik ve Spor Bakanlığı da yer aldı. Bu bakanlığa bağlı kuruluşların tümü Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlandı.

Yeni bakanlığın adı Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı oldu. Gençlik ve Spor bakanı da devlet bakanı adı altında hükümetteki yerini korumayı sürdürdü. (M)

***GENELKURMAY** bls. i. — ANSİKL. 29 temmuz 1983'te kabul edilen 2870 sayılı kanunla, 27 temmuz 1967 tarih ve 926 sayılı Türk Silahlı Kuvvetleri Personel Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirildi, bazı geçici maddeler eklendi. Genel kurmay başkanının, kuvvet komutanlığı yapmış orgeneral ya da oramiraller arasından, Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine, cumhurbaşkanınca atanarak seçilmesini öngören kanun, genelkurmay başkanlığına atanan orgeneral - oramirallerin yaş sınırını 67'ye çıkardı. Kanun, genel kurmay başkanının görev süresini dört yıl, kuvvet komutanlarınınkini iki yıl olarak belirledi. Yeni hükümlere göre, herhangi bir kuvvet komutanının görev süresi, genelkurmay başkanının teklifi, milli savunma bakanının inhası, başbakanın ve cumhurbaşkanının onayı ile bir yıl daha uzatılabilir. Barış zamanında, Türk Silahlı Kuvvetleri'ndeki general ve amiral sayısını, 169'u Kara Kuvvetleri'nde, 40'ı Deniz Kuvvetleri'nde, 58'i Hava Kuvvetleri'nde ve 18'i Jandarma Genel Komutanlığı'nda olmak üzere toplam 285 olarak belirleyen kanun, albayların sayısının, genelkurmay başkanının teklifiyle Yüksek Askeri Şura tarafından belirlenmesini hükme bağladı. (M)

General İdea, Kanada'da, A.A. Bronson denen Michael Tims (Vancouver 1946), Felix Partz denen Ron Gabe (Winnipeg 1945) ve Iorge Zontal denen George Saia (Parma 1944) tarafından 1968'de kurulan sanat topluluğu. İçeriğindeki nükte ve eleştiri anlayışıyla olduğu kadar sanatsal ifade araçlarıyla da Kanada sanatının ilerici kesiminde yer alan topluluğun eylemi, her şeyden önce sosyo-kültürel düzeydedir. Reklam havası taşıyan dili; resim, dil ve yazı alanındaki araştırmaları, egemen sistemin çeşitli yönlerinin çözümlemesiyle iç içedir. General İdea grubunun, kütle haberleşme araçlarından yola çıkarak ütopik bir sergilemesini yaptığı dünya, 1984'de kesin bir aşamaya ulaşacaktır. 1984, George Orwell'in geleceğe yönelik hayali öyküsünün anahtar yılı ve «Miss General İdea'nın taç giyme» tarihidir. Bu tarihten sonra amerikan toplumu, videonun baş yeri tuttuğu çevrelerin ve kurguların yönetiminde, XX. yüzyılın belirgin görüntülerinin sentezine dayanan iddialı tasarının gerçekleşmiş örneği haline gelecektir. (L)

***GENERAL SAN MARTİN,** Arjantin'de, Buenos Aires'in batı banliyösünde sanayi merkezi. — 361 000 nüf. (L)

***GENETİK** i. Biyol. *Genetik mühendisliği*, canlı hücrelere, özellikle bakterilere tıpta, tarımda, beslenmede ve çevre kirlenmesiyle savaşta kullanılacak maddeleri bireştirme (sentezleme) yeteneğinin kazandırılması tekniklerinin tümü. (*«in vitro» genetik. işlem* ya da *genetik uyarlama* adları da verilir).

— ANSİKL. Dezoksiribonükleik asit (DNA) molekülünü parçalanmaya elverişli yerlerinden kesebilen bazı enzimlerin keşfi, belirli bir türün genetik programının yeniden düzenlenmesini ya da değiştirilmesini sağladı. Artık bundan böyle, normalde yapmadıkları proteinleri bireştirmek (sentezlemek) üzere laboratuvarda bakteriler üzerinde değişiklik yapılabilecektir. Böyle bir olanak birçok alanda yeni ufuklar açmaktadır.

Escherichia coli adlı bakterinin genetik malvarlığı, yani genomu, bir tespihin taneleri gibi halka şeklinde tek bir kromozom üzerine sıralanmış genlerden oluşur. Genetikçilerin çok iyi bildiği bu bakteride 2 500 kadar gen vardır; bu genler bakterinin karşılaştığı tüm durumlara karşı koyabilmesine yeterli ve çoğu enzim yapısında bir o kadar proteini şifreliyebilirler. Başka türlü söylemek gerekirse, *Escherichia coli*'nin bu genetik malvarlığı, evrim süreci boyunca gelişerek kararlı bir yapıya kavuşmuştur ve onun solumasına, çoğalmasına, yani yeni makromoleküller sentezlemesine, çevreye uyum göstermesine yeterli tüm şartları sağlar.

Bu bakteri genomu, ana bakteriden yavru bakterilere her kuşakta aktarılır. Bu genom ilke olarak değişmez, ama çok nadir de olsa, tesadüfen ortaya çıkan istisnai bir olay sonucunda değişikliğe uğrayabilir. Kalıtsal yapıdaki bu değişikliğe *değişinim** (mutasyon) denir. Genetik malvarlığı değişikliğe uğramış böyle bir bakteride bir protein ya anormaldir ya da temelli çevre koşullarına uyum gösteremez ve çok çabuk silinip yok olur. Mutasyona uğrayan protein tüm işlevlerini yitirmişse bakteri tek bir aşamada kaybolur, ama protein bakterinin yapısını biraz bozmuşsa bakteri yavaş yavaş yokolur. Çok nadir durumlarda ise bu genetik farklılaşma bakterinin yararınadır; bakteri, tam aksine, çoğalarak ortamdaki diğer bakte-

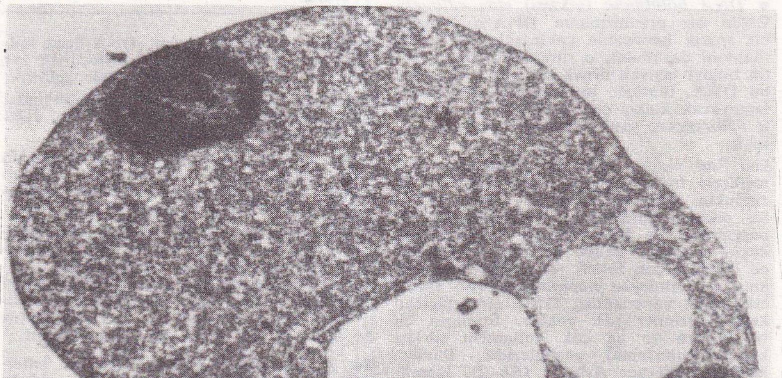

Biramayası protoplazması ile tavuk alyuvarının kaynaşıp birleşmesi

Foto. Spectrum (LAROUSSE)

rilerden baskın olur ve onların yerini alır. Orijinal bakteri tipi yok olur, ortama daha iyi uyan diğeri onun yerini alır: Bir tür böyle evrime uğrar.

Değşinimdeki değişiklik ve bunun sıklığı ne olursa olsun değşinime uğramış bakterilerin asıl bakteriden farkları çok küçüktür. Değşinim olayı önceden bilinemez, farkedilemez. Değşinim yapıcı olaylara dayanarak değişmiş bakterileri diğer bakterilerden ayırdetmek son derece zordur.

Gen mühendisliği veya genetik müdahale yöntemlerinin uygulamaya konmasıyla bir bakteriye normalde yaptığı proteinlerden başka proteinler de yaptırılabilir. Başka bir deyişle, bakterinin «protein yapımevi» bir kısmı bakterinin kendine özgü, bir kısmı da dıştan, yani genetik bilgiye dayalı bileşik bir şifreyi çözmek için kullanılabilir; bakteriye dıştan gelen bilgi, değişik nedenlerle seçilmiş ve laboratuvarda, biyokimyasal tekniklerle bakterinin kalıtsal malvarlığı arasına sokulmuş genetik bir parçadır.

Gen mühendisliği yöntemleri çok yenidir. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1970'li yılların başlarında ilk kez uygulanmış ve Avrupa ülkelerinde de hızla gelişmiştir. Bu yöntemler başka yöntemlere göre oldukça basit olup çok masraf gerektirmezler. Buna karşılık, biraz aşağıda anlatılacak nedenlerden ötürü bilim otoritelerince çok sıkı denetlenir ve ancak sürekli denetim yapan uzman kurulların onayından sonra uygulanabilirler.

Gen mühendisliği yöntemleri hiç kuşkusuz bu yüzyılın insanlığa gelecekte çok şey vadeden teknolojik gelişmelerinden biridir. Bu yöntemler doğrudan doğruya moleküler biyolojinin temel buluşlarının sonucudur. Otuz yıl önce, yani DNA'nın yapı ve işlevinin keşfinden önce böyle olanak hayal bile edilemezdi. Bu da temel araştırmanın faydasını ve kullanılabileceğini kanıtlayan güzel bir örnektir.

«in vitro» genetik uyarlama

Yöntemin esası üç aşama içerir:

1 — Bir protein bölütünün şifresini taşıyan bir dezoksiribonükleik asit bölütünü elde etmek ve saflaştırmak;

2 — Saflaştırılmış DNA bölütlerini konak bakteriye girebilecek taşıyıcı bir DNA bölütüyle birlikte *in vitro*, yani yapay olarak, birleştirmek;

3 — Böylece elde edilmiş olan yapay DNA'yı alıcı bakteride yabancı genin ya da genlerin ifadesini elde etmek amacıyla bakterinin bünyesine sokmak.

Müzikten buna bir örnek vermek istersek, bir oda müziği orkestrasına, çalanlara sormadan partisyonları değiştirip bir caz parçası çaldırmak şeklinde açıklayabiliriz.

● *DNA bölütünün* (sekans) *elde edilmesi.* Üstün bir organizmanın DNA'sı örneğin bir sperm hücresinin çekirdeğindeki DNA (haploid durumda), o türe özgü tüm genetik bilgiyi taşıyan örnek bir parçadır. Ama bu DNA, tümüyle bir bakteri içine sokulamayacak kadar çok uzundur. Bu nedenle «dilinme»si, yani parçalara ayrılması gerekir.

Her bir parça 5 000 ila 20 000 çift baz içerecek (teknik olarak 5-20 kilobaz) uzunlukta olmalıdır. Bunun için mekanik bir etkiden yararlanılır, hidrodinamik bir parçalayıcı ile DNA zinciri birbirine eşit küçük zincirler haline getirilir veya tersine DNA'yı çok belirli yerlerinden koparan ama eşit olmayan parçalara ayıran enzim etkisinden yararlanılır. DNA çift zincirini kesen enzimler pek çoktur. Bunların en iyi bilinen ve en çok kullanılan türleri kesme (sınırlama) enzimleridir. Bunları keşfeden Werner Arbert* (*Ek 2*), Hamilton Smith* (*Ek 2*) ve Daniel Nathans* (*Ek 2*) adlı üç bilim adamına 1978 yılında Nobel Ödülü verildi. Bu enzimler DNA dizisini belirli bir yerden, dizideki bazların belirli bir diziliş bölgesinden kesebilir (şek. 1). Zincirin o bölümü tanındığında DNA kesilir, parçalardan birinin ucu «soyulur», çıplak bir DNA ucu ortaya çıkar; bu «yapışkan uç» enzimin etkisiyle kopan eş diziyi bulmaktan başka bir şey istemez.

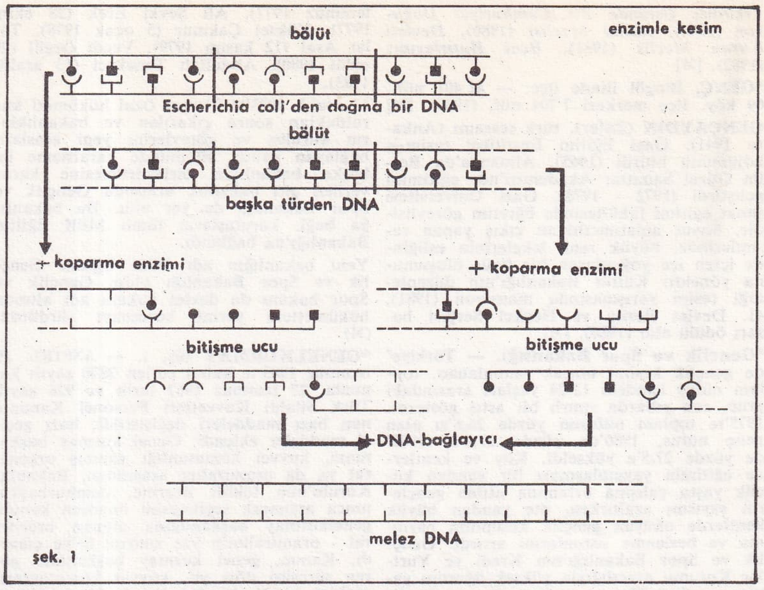

şek. 1

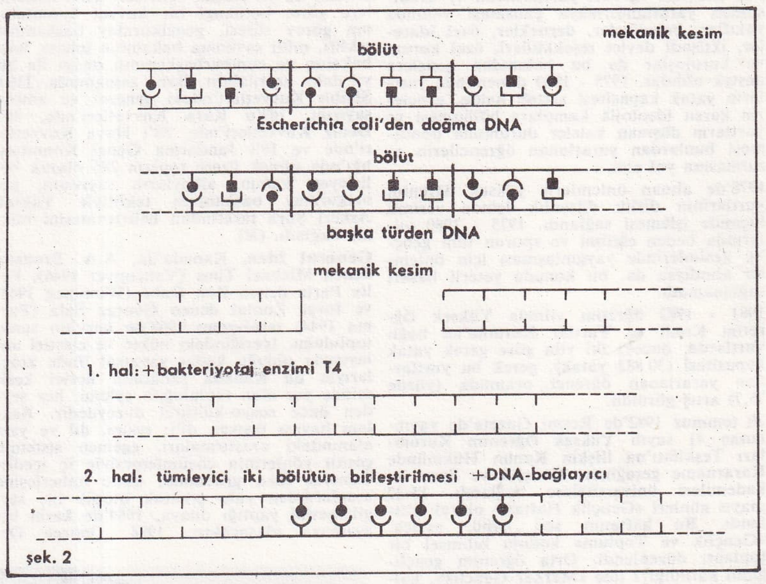

şek. 2

Bu defa bir başka enzim, DNA-ligaz kullanılarak kopan kısımlar birleştirilir ve böylece melez bir molekül elde edilir.

Koparma mekanik olarak yapıldığında, melez molekül, birbirinden tamamen değişik üç şekilde kurulabilir (şek. 2).

İkiye ayrılmış DNA'nın iki parçasından biri, nükleaz adlı bir enzimle soyulup çaplak hale getirilebilir, o zaman bir önceki duruma dönülmüş olur.

T 4 bakteriofajının bir enzimi kullanılarak DNA'nın açıkta kalan uçları doğrudan doğruya birbirine kaynatılabilir. Bundan başka bir uca tekrarlayan bir dizi A-A-A-A..., öbür uca tamamlayıcı bir dizi T-T-T-T... eklenebilir, A-T bağlantısı da sonunda bir DNA-ligaz ile sağlanır.

Bu üç olasılıktan birinin diğerine üstünlüğü yoktur; her birinin iyi yanı olduğu gibi kısıtlayıcı yanı da vardır. Ancak birbirine eşit parçalar elde edilen mekanik parçalamanın tesadüfi parçalara yol açtığı unutulmamalıdır. Hiçbir zaman hep aynı parçalar elde edilmez. Buna karşın enzimatik parçalama belirli bölütlerin tanınmasına dayandığından birbirine eşit olmayan parçalar elde edilir.

● *Bölütün saflaştırılması.* Kesme enzimleri ile parçalamadan sonra elde edilen DNA bölütleri farklı büyüklüktedir. Bunları kolaylıkla saflaştırmak için boylarından (yani ağırlıklarından) veya elektrik yüklerinden yararlanılabilir. Mekanik parçalamadan sonra, elektrik yüklerinden yararlanılarak melez moleküller ortamdan alınır, böylece istenen kısım saflaştırılmış olur.

Teknik olarak bir DNA parçası doğrudan doğruya bir bakterinin kromozomuna sokulamaz. Sebebi çok basittir: Yapılacak işlem molekülün kesilmesini ve yabancı bir bölütle kaynaştırılmasını gerektirir. Demek ki bu işlem ancak *in vitro* yapılabilir ve bir bakteri kromozomunu bu şekilde bakteri içinde işlemek mümkün değildir. Bakteri genetikçileri bunun için *plazmid* adı verilen ve bazı bakterilerde bulunan küçük moleküllü bir DNA molekülünü «taşıyıcı» olarak kullanırlar.

Bu küçük DNA halkaları mini-kromozomlardan başka bir şey değildir. Kendi başlarına eşlenebilen (çoğalma) bu mini-kromozomlar yalnız birkaç protein için şifre taşırlar. Bakterilerin antibiyotiklere dirençli olmasında rol oynayan öğeler genellikle bunlardır. Plazmidler bakteriden düpedüz çıkarılabilir ve *in vitro* işlemden sonra çoğalma sistemleri bozulmadan yeniden bakterinin içine sokulabilir. Daha sonra da tüm plazmidlerde veya cinsiyet

faktörlerinde olduğu gibi bakteriden bakteriye yayılırlar.

Mikroorganizma genetikçileri, engin hayal güçlerini kullanarak bakteriofaj virüslerin DNA'sını kullanmayı da düşündüler. Bu virüsler normalde bakterilerin mikroplarıdır ve onların içinde plazmid gibi davranırlar.

Taşıyıcı plazmid bakteriden çıkarılıp, *in vitro* «işlem»den geçirildikten sonra yeniden bakterinin içine sokulur. Bunun için bakterinin çeperi özel kültür yöntemleriyle duyarlı ve geçirgen duruma getirilir. Bakterilerin küçük bir parçası melez parçayla bütünleşir. Bundan sonra kendisi de çoğalma yeteneğine sahip bu parçanın çoğalmasını sağlamak kolaydır.

Yukarıda anlatıldığı gibi, yapay olarak bir parça «aşılanmış» bakteriden «yeni düzgülü» bakteri yapmak hem çok basit *in vitro* bir olaydır, hem de çok seyrek yapılabilecek genetik bir müdahaledir; çünkü sonuçta karmaşık bir genom taşıyan (hibrid) bir bakteri klonu elde edilecektir. Çoğu hallerde ve özellikle yeni düzgülü DNA parçacığı çekirdekli bir genomdan (örneğin memeliler) geliyorsa hiçbir klon iligine moleküller üretmez. Hatta bazen bir genom parçasının bakteriye sokulduğu bilindiği halde bakteride hiç bir belirtisi görülmeyebilir ya da bakteri anlamsız, yani sakat bir polipeptit üretir. Bunun birçok nedeni vardır. Birincisi çekirdekli hücrelerin genemunun özgül bir düzene sahip oluşudur; bu düzenin işleme şekliyse iyi bilinmemektedir. Yapı geni kendi ortamından koparıldığında, kendisini harekete geçirecek işaret kesildiğinden bakteri makinası ona gerekli işareti veremez. Çünkü nasıl çalışacağı konusunda bilgisi yoktur. Bu şifre yazma-verme işlevinin yürümemesinin ikinci bir nedeni de çekirdekli hücre DNA'sının çok karmaşık yapıda olması, çok uzun diziler taşıması ve bu uzun dizilerin büyük bir kısmının protein sentezi bakımından hiçbir anlam taşımamasıdır. Her yapı geni, DNA bölütleri bakımından birçok parça halindedir ve bunlar özel bir DNA ile birbirlerinden ayrılmıştır. Doğal olarak yapı geninin tümünü ve başlangıç işaretlerini kesme olasılığı, hele fiziksel bir parçalama yöntemi kullanılıyorsa son derece zayıftır. Çoğu zaman taşıyıcıya «anlamsız» veya eksik bir parça eklenir. İşte tüm bu zorluk ve olasılıklardan kaçınmak için genetikçiler bazen elçi ribonükleik asitten (e RNA) sentezlenmiş bir yalancı gen kullanmayı denerler. Bunun için ters transkriptaz denen özgül bir enzimden yararlanılır. Bu enzim sayesinde elçi RNA'dan ona uyan bir DNA parçası yapılır. Bu yalancı genin doğal yapıda bir eşi yoktur. Çekirdekli hücrenin gen yapısından önemli ölçüde farklıdır, fakat bakterinin anlayabileceği ve ona göre protein yapabileceği tarzda şifre taşır.

«*in vitro*» gen düzenleme uygulamalarına örnekler

Gen düzenlemelerinin uygulama alanları henüz tam belirlenmiş değildir, ama pek çok alanda uygulanabileceği çok çabuk anlaşılmıştır. Birkaç örnek verelim:

● *«İn vitro» genetik düzenleme ve aşı yapımı.* Prensip olarak aşı, duyarlı bir organizmayı bulaşıcı mikrop, mikrop toksini veya onun türevlerinden biriyle karşı karşıya getirerek organizmada hastalık yapmaksızın savunma ve bağışıklık mekanizmalarının harekete geçmesini sağlamayı öngörür.

Bu işlemde ayrıntı çoktur, ama aşılamanın değeri büyük ölçüde, aşının kalitesine ve etkinliğine bağlıdır.

Virüs hastalıklarına karşı bağışıklık yaratmak amacı güden aşılar, canlı virüsün etkisinin fiziksel veya kimyasal bir etki ile azaltıldığı virüs süspansiyonlarıdır. Bazı aşılarsa genetik yapısı değiştirilmiş, artık hastalık yapamayan, ama bağışıklık sağlama etkisini sürdüren virüslerden hazırlanır.

Bu yapım yöntemleri deneylerle bulunmuştur ve günümüzdeki aşılar genellikle değerli aşılardır. Bununla birlikte bu maddelerin kullanılmasında yine de iki tehlike söz konusudur: Birincisi virüsün etkinliğinde beklenmedik bir uyanma, bir hareketlenme olması ve bunun sonucunda «aşı hastalığı» denen durumun ortaya çıkması; ikincisi aşının hiç bir etki göstermemesi ve bunu bilmeyen kişinin ve hekimin kendini güvenlik içinde sanmasıdır.

Genetik bilgileri *in vitro* olarak değiştirme sayesinde yakın bir gelecekte çok daha etkin virüs aşılarının yapılacağı kesindir.

Yöntemde önce virüs genomunun ilginç bir parçası klonlanır, yani bulunup ayrılır, daha sonra hastaların aşılandığı madde olan virüs kabuk proteinini (kapsid) şifreleyen DNA parçasını içeren bakteri kolonisi araştırılır.

Bu yöntemin birçok yararı vardır. Birincisi ve en önemlisi kapsid proteini, virüse ait tüm nükleik asitlerden (ve böylece konak içinde çoğalabilecek makromoleküllerden) arınmış olduğundan hiç bir hastalık yapıcı etki taşımaz. İkincisi kapsid proteinleri çok kuvvetli bağışıklık sağlayıcı antijenik yapıya sahiptir ve bu yöntemle çok büyük miktarlarda ve çok ucuza aşı yapılabilir.

Tekniğin aşı yapımındaki iyi yanlarına karşılık bazı sakıncaları da vardır, çünkü bütün virüsler laboratuvarda kültürle elde edilemez (örneğin hepatit B [sarılık hastalığı] virüsü) ve aşı yapmak (hazırlamak) için ancak hastalığı taşıyan bir kişinin dokusundan canlı virüs elde etmek gerekir. Bu virüsün DNA parçası, bakteri genomu içine, kapsid proteinini şifreleyen bir plasmid şeklinde yerleştirildiğinde iyi bir aşı yapma olanağı doğar. Bu tür çalışmalar ABD, Fransa ve İngiltere'de yapılmaktadır.

Bu tipte moleküler çalışmalar uçuk virüsüne (özellikle tehlikeli *Herpes simplex* virüsüne), grip ve beyin iltihaplarından sorumlu *İnfluenza* ve *Parainfluenza* virüslerine de uygulanarak aşılar yapılabilir. Yakında tüm *İnfluenza* tiplerine ait proteinleri şifreleyebilen bakterilerin elde edilebileceği umulmaktadır; beyin iltihabına karşı bir aşı bulunması da artık hayal sayılamaz.

● *«İn vitro» genetik düzenlemeler ve tıpta veya sanayide yararlı moleküllerin yapımı.* İnsanda ve hayvanlarda görülen bazı metabolizma ve içsalgı hastalıkların tedavisinde makromoleküllere başvurmak gerekir. Cücelikte ve şeker hastalığında durum böyledir; doktor eksik hormonu şırınga ederek kusuru ve hastalığı kolaylıkla tedavi eder. Ancak ne yazık ki bu hormonlar ya ölü insanların veya kesilen hayvanların içsalgı bezlerinden çıkarılmaktadır ve her iki halde de birtakım sakıncalar taşırlar.

Hormon ölülerden alınıyorsa, tedavi giderleri çok yüksektir ve bulunması, sağlanması güç olduğundan kullanımı da son derece kısıtlıdır. Hormon başka bir türden (yabancı hormon) geliyorsa hastada bağışıklık tepkilerine yol açar. Hastada bu maddeye karşı karşı-maddeler (antikor) oluşur ve bu da dozun giderek artırılmasını gerektirir.

İn vitro genetik düzenlemeyle bakterinin genomuna, hastalıkla ilgili polipeptit hormonu şifreleyen DNA parçası sokulabilirse (örneğin şeker hastalığında [diyabet] kullanılan ensülin hormonu) son derece iyi ve bol hormon elde edilebilir. Şimdiye kadar bakteri kültürlerinde birçok hormon elde edilmiştir ve bu «tutsak» bakterilere daha çok sayıda hormon yaptırılması planlanmaktadır. Gen mühendisliğinin sunduğu geniş olanakları kullanacak büyük bir sanayi kurulma yolundadır.

Enterferonun yapımı da ilginçtir. Enterferon* (*Ek 2*), bir virüs bulaştığı zaman canlı hücrelerin salgıladığı bir maddedir ve aynı hücrelerde başka virüslerin çoğalmasını önleyici niteliklere sahiptir. Enterferon geniş etki alanlı antivirüs biyolojik bir antibiyotiktir; yalnız onu üreten türe özgüdür, virüsün tipine bağlı değildir. Başka sözcüklerle söylemek gerekirse, insan enterferonu insan hücrelerini çeşitli virüs tiplerine karşı korur, buna karşılık fare enterferonu insan hücrelerini korumaz. Bu biyolojik madde 1950'li yılların sonuna doğru bulundu; yapısı iyi bilinmektedir: Enterferon bir glikopeptittir (şeker molekülleriyle dallanan bir polipeptit zinciri); etki mekanizması oldukça iyi bilinmektedir; koruyucu ve iyileştirici ilaç olarak yararı kolayca anlaşılabilir. Ne yazık ki bu madde de ancak hücrelerden özüt çıkarma yoluyla elde edilebilir; bu yüzden verim gülünç denecek derecede düşüktür (ancak 100 000'de 1). Yakın bir zamanda, Zürich'te Charles Weissmann'ın yönetiminde çalışan bir grup biyolog, enterferon molekülünün protein kısmını bakteri içinde üretmeyi başardı. Böylece çok cesaret verici bir yol açılmış olmakla birlikte, glikozitli kısmının enterferonun etkisine yardımcı olup olmadığı ve onsuz bir enterferonun gerekli etkiyi yapıp yapmayacağı henüz kesin olarak bilinmiyor.

● *«İn vitro» genetik düzenlemeler ve tarım.* Baklagillerin birçoğunun (bezelye, fasulye, yonca ya da soya) köklerinde, *Rhizobium* cinsinden ortakyaşar bakterileri barındıran yumrucuklar bulunur. Normalde bu bakteriler bünyelerindeki bir enzimi kullanarak havadaki azotu alır amonyağa dönüştürürler; üzerinde bulundukları bitki de bunu doğrudan doğruya kullanır. Buğdaygillerde (buğday, arpa, yulaf, vb.) ve daha başka bitkilerde bu bakteriler yoktur. Bu nedenle çiftçiler, iyi verim almak için doğal azotlu gübre (üre, amonyak, guano...) veya yapay gübre (nitratlar, amonyak vb.) kullanmak zorundadırlar. Üretimi artırma amacıyla yapılan bu işlem pahalıya mal olmaktadır. Amonyağın sanayide kimyasal yoldan üretimi büyük enerji gerektiren yatırımlara ve çiftçinin gübreye büyük paralar ayırmasına yol açar. Rhizobiumda havanın azotunu tutmakla görevli genlerin başka bir bakteriye, örneğin bir toprak bakterisine veya buğdaygillerde ortakyaşayan bir bakteriye aktarılması baklagillerden olmayan bitkilerin de hava azotunu almalarını sağlayabilir; ama burada da başka sorunlar ortaya çıkmaktadır ve plan ne kadar göz kamaştırıcı olursa olsun henüz gerçekleşebilmiş değildir.

«*in vitro*» genetik düzenlemelerin taşıdığı tehlikeler

Genetik bir dış bilginin, ortakyaşayan ya da toprakta bulunan, yani normal olarak insanların ve hayvanların yakınında yaşayan bir bakteriye aktarılması, ihtiyatsızca yapılırsa, çok büyük tehlikeler yaratabilir. Bu tehlikeler o denli büyük olabilir ki deneyi yapanlar bile hayal edemez.

Zararsız kabul edilen bir bakteriye yabancı bir DNA'nın aktarılması ona görülmemiş bir etkinlik, bulaşıcı ve hastalık yapıcı bir etki kazandırabilir; bu yüzden önce, onu bulanın, ailesinin ve yakınlarının, hatta dünyamızdaki tüm memelilerin yaşamına son verebilir. O dereceye varmasa bile, bakteriye aktarılan genetik bölüt bulaştığı organizmanın öbür hücrelerine de girip hücre bölünmesinin hızını artırabilir, bu da hızlı yaşlanmaya veya kansere yol açabilir. Dış DNA'nın düzenleyici mekanizması, kanser yapmayan, ama yapmaya elverişli olan bir virüsü harekete geçirebilir ve dönüşü olmayan bir gidişi başlatabilir. Daha neler neler düşünülebilir. Hatta insanoğlu yüzünden böyle bir kaza sonucu, dünya biyosferinin temel dengesi bile bozulabilir. Gen mühendisliği sayesinde belirli bir bitki türüne üstünlük sağlanırsa (örneğin havanın azotunu tutabilenler) bu bitki türü diğerlerinin yerini alıp onları yok edebilir. Erwin Chargaff'a göre kontrolsüz kararlaştırılan ve yapılan *in vitro* bu tip çalışmalar nükleer silahlar kadar tehlikeli olabilir, çünkü dünyamız için dönüşü olmayan birtakım tehlikeler içermektedir.

İn vitro genetik düzenleme tekniklerinde elde edilen gelişmelerin belki de en iyi ve en ilginç sonuçlarından biri, bu konuda çalışma yapan tüm bilim adamlarının bu yöntemlerin getireceği tehlikelerin bilincinde olmalarıdır. Nitekim bazı bilginler bu alandaki çalışmalarını tamamen durdurarak yeniden gözden geçirip tehlike olup olmadığını araştırdılar. Her düzeyde bilimsel dergiler, bütün ülkelerde gen mühendisliğinin deneylerini anlattılar, açıkladılar, yorumladılar ve her ülke bu konuda

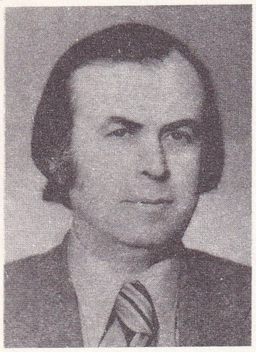

Cevat GERAY

Ali GEVGILILI

gerekli yasal önlemleri almaya yöneldi. 1976'dan beri *in vitro* gen düzenlemeleri çalışmaları bilim otoritelerinin denetimine girmiş bulunmaktadır ve ancak çok sıkı kurallara bağlı olarak deney yapılabilmektedir.

Bu konudaki deneyler yetkin bir fiziksel ortamda, yani personel ve donatımın deney yapımına uygun olduğu bir laboratuvarda yapılabilir. Deneyin ve kullanılan DNA'nın tipine göre P1'den P4'e kadar 4 sınırlama getirilmiştir. P4 en yüksek ölçüde denetimi gerektiren deneydir.

Her deney, araştırmacıların eğitim ve yetki derecesi resmen saptandıktan sonra, bir uzmanlar kurulunun izniyle yapılabilir.

Yeni düzgülü DNA'nın taşıyıcıları ve alıcı bakteriler genetik olarak sakatlanmışlardır; bu nedenle laboratuvar dışında yaşayamazlar, yani yapay kültür ortamı (çeşitli beslenme maddeleri, normal biyolojik ısı derecelerinden farklı ısılar, bir çok antibiotiğe duyarlılık) dışında canlı kalamazlar. Bu önlemler tüm araştırıcılarca kabul edilir ve uygulanır.

sonuç

In vitro genetik çalışmaları, çağımızın bilimsel buluşları arasında, hiç kuşkusuz en önemlilerinden biridir. Bu alanda elde edilenler henüz insanlığın mutluluğuna katkıda bulunmuş değildir (bilimsel araştırmanın son amacı budur), ama bunun yakında gerçekleşeceği muhakkaktır. Bugün araştırmacıların çok küçük çapta yapabildikleri, başarabildikleri şeyler, ileride elde edileceklerin yanında gülünç kalacaktır. Birazcık hayal gücü ile düşünülürse, günün birinde genetik açıdan hasta olan hücrelere (hatta memelilere de) tedavi amacıyla *in vitro* genetik uyarlamalar yapılabileceği öngörülebilir. Hasta hayvana normal hayvandan, genom içine girebilecek bir virüsle sağlam DNA parçası verilebilir.

Yine de gerçekçi olmalıyız, çünkü molekülsel biyolojideki büyük aşamalara rağmen genetik düzenlemeler henüz evrensel ilaç demek değildir. Çok sayıda karmaşık sorun vardır; örneğin hücrelerin yaptığı şekilde bir polipeptik iskeleti üzerine (enterferondaki gibi) şeker yan dallarının eklenmesi başarılamamıştır. İkili bir protein halkası yapmak için iki polipetit zincirini bağlama işi pek iyi başarılamamakta, metalik iyonlar iyi bağlanamamaktadır, vb. (L)

***GENEVOİX** (Maurice), fransız yazarı. — (öl. Atsudia - Cansades, İspanya 1980). [L]

GENG BİAO, çinli siyaset adamı (doğ. 1909). 1926 - 1937'de Çin İşçi Köylü Ordusu'nda görev aldı. Uzun Yürüyüş'e katıldı. 1949'dan sonra diplomatlık, dışişleri bakan yardımcılığı ve Çin Komünist Partisi merkez komitesi dış ilişkiler yöneticiliği yaptı. Politbüro üyesi (1977) ve parti askeri komisyonu genel sekreteri oldu (1978). Deng Hsiaoping'in yakın çalışma arkadaşı olan Geng Biao, meslekten asker olmadığı halde savunma bakanı olarak 3,5 milyon kişilik Çin ordusunun yönetimini üstlendi. (L)

***GENK,** Belçika'da (Limbourg) komün. — 61 200 nüf. (L)

***GENSCHER** (Hans Dietrich), alman devlet adamı. — 1974'den 1982'ye kadar H. Schmidt başkanlığındaki koalisyon hükümetinde dışişleri bakanlığını sürdürdü. 1982' nin ikinci yarısında ,lideri olduğu Hür Demokrat Parti'nin sosyal demokratlarla koalisyonu bozmasında baş rolü oynadı (eylül 1982). Hür Demokrat Parti erken seçim amacıyla Hıristiyan Demokrat Parti lideri Helmuth Kohl'un başkanlığında erken seçim amaçlı geçici koalisyon hükümetini kurunca, bu hükümette de dışişleri bakanı olarak yer aldı. Mart 1983'de yapılan seçimlerden Hıristiyan Demokrat Parti kazançlı çıktı. Hür Demokrat Parti de yüzde 6,8 oranında oy topladı, 34 milletvekili çıkardı. Gensher'in partisi ülke siyasetinde gene anahtar parti durumunu korudu. Hıristiyan demokratların lideri H. Kohl başkanlığında kurulan yeni koalisyon hükümetinde Genscher'e gene dışişleri bakanlığı verildi. (M)

GENTİLİS (Vic), belçikalı ressam ve heykeltraş (Ilfracombe, Devon 1919). Anvers' de sanat konusunda incelemeler yaptıktan sonra dışavurumcu resimden biçim dışı akıma, 1954'den itibaren ise resimlerinde çeşitli cisimler kullanarak ve kabartmalar yaparak resim sanatını aşmaya yöneldi. 1958'de kesin olarak heykeltraşlıkta karar kıldı (demir, ağaç) ve 1960'tan itibaren de silmelerle süslenmiş eski ağaçların sağladığı tüm olanakları (çerçeveler, piyanolar, dolaplar, parmaklıklı korkuluklar, ayakkabı kalıpları, şapka kalıpları vb.) son derece orijinal biçimde değerlendirdi. Renk verilmiş veya ateşte karartılmış eşyalardan ya da eşya parçalarından hareketle, barokçuluk ve dışavurumculuğun, özellikle büyük kompozisyonlar (*Satranç takımı*, 1966-1967; *Sekiz büyük günah*, 1969) ve önemli kişilerde gözalıcı bir yaratıcılıkla birbirine karıştığı bütünler oluşturdu; 1978'den itibaren yeniden başladığı resimde de belirgin bir figürasyon eğilimi görülür. V. Gentilis, savaştan bu yana Belçika sanatının en gözde temsilcilerinden biridir. (L)

***GEORGETOWN.** Bk. PENANG.

***GERA,** doğu Almanya'da kent. — 124 146 nüf. (L)

***GERALDY** (Paul LEFÈVRE, **Paul** - denir), fransız yazarı. — (öl. Neuilly - sur - Seine 1983). [L]

GERAY (Cevat), türk şehircilik uzmanı (İstanbul 1930). Haydarpaşa Lisesi'ni (1949), Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (1953) bitirdi. Kaymakamlık stajından sonra Gündoğmuş kaymakamı oldu (1956). 1957'de A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi şehircilik kürsüsü asistanlığına geçti. 1966'da doçent, 1974'te profesör oldu. İmar ve İskân Bakanlığı müsteşarlığı yaptı (1974 - 1975). SBF Basın ve Yayın Yüksek Okulu Müdürü (1976), SBF dekanı (1977 - 1982) oldu. Cevat Geray eserlerinde ve gazetelerde yayımladığı yazılarda, şehirciliğin, kırsal alanların sorunlarıyla bir arada ele alınması gerektiğini savundu; kent toprakları - özel mülkiyet ilişkisi, köylü - devlet işbirliği, kooperatifleşme konularını derinleştirdi. Şubat 1983te üniversitedeki görevine sıkıyönetimce son verilince, emekli oldu. Eserleri: *Şehir Planlamasının Başlıca Tatbik Vasıtaları* (1960); *Toplum Kalkınması Deneme Çalışmaları: Bünyan Örneği* (1967); *Köye Yönelik Çalışmalar* (1974); *Halk Eğitimi* (1978); *Şehircilik* (Prof. F. Yavuz ve Prof. R. Keleş'le birlikte (1978); *Kırsal Türkiye' de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik* (1981). [M]

***GERCÜŞ,** Mardin ilinde ilçe. — 42 080 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 4 649 nüf. (1980). [M]

***GEREDE,** Bolu ilinde ilçe. — 63 137 nüf., 139 köy. İlçe merkezi 9 885 nüf. (1980). [M]

***GERGER,** Adıyaman ilinde ilçe. — 30 380 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 3 704 nüf. (1980). [M]

***GERİŞ,** Antalya ilinde ,Akseki ilçesine bağlı bucak. — 3 497 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 178 nüf. (1980). [M]

***GERLACH** (Walther), alman fizikçisi. — (öl. Münih 1979). [L]

GERMANER (Ali Teoman, **Aloş** - diye tanınır), türk heykel ve gravür sanatçısı (İstanbul 1934). İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde R. Belling ve Z. Müritoğlu yanında eğitim gördü (1949 - 1957). Avrupa ülkelerinde yaptığı incelemeler arasında Paris'te W. Hayter atölyesinde baskı tekniğini geliştirdi (1960 - 1965). 1965'te asistan olarak girdiği akdemi temel eğitim kürsüsünde öğretim üyesidir. Avrupa dönüşü ağaç heykellerindeki «Canavar» motiflerini «Aloşname» adını verdiği gravür dizilerinde çok ayrıntılı bir çizgi gücüyle fantastik anlatımlı yorumlara dönüştürdü. Heykelde tek elemana yönelen soyutlama eğilimiyle dolu formları yanı sıra renkli taş, ağaç ve duvar kabartmaları da yaptı. 29. Devlet Sergisi heykel dalında birincilik (1968), Fatih anıtı proje yarışmasında birincilik ödülleri aldı (1972). [M]

Germeçtepe Barajı, Kastamonu ilinde Şadibey suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 847,7 m; barajın temelden yüksekliği 49 m; talvegden yüksekliği 41,5 m; normal su kotu 843 m; normal su kotunda depolama hacmi 7,26 milyon m³; göl alanı 0,45 km²; sulama alanı 840 ha'dır. (M)

***GERMENCİK,** Aydın ilinde ilçe. — 37 918 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 9 569 nüf. (1980). [M]

***GERMİ** (Pietro), italyan film yönetmeni. — (öl. Roma 1974). [L]

***GERMİSTON,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Witwatersrand) kent. — 132 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***GERNSBACK** (Hugo), amerikalı mühendis ve yazar. — (öl. New York 1967). [L]

***GERONA,** İspanya'da (Katalonya) kent. — 61 000 nüf. Diyakoz müzesi. (L)

***GERS,** Fransa'da Akitanya havzasında yönetim bölgesi. — 175 366 nüf. (L)

***GERZE,** Sinop ilinde ilçe. — 49 179 nüf., 71 köy. İlçe merkezi 6 327 nüf. (1980). [M]

***GETAFE,** İspanya'da (yeni Kastilya), Madrid yakınında kent. — 69 000 nüf. (L)

***GETTY** (John Paul), amerikalı iş adamı. — (öl. Sulton Place, İngiltere 1976). [L]

***GEVAŞ,** Van ilinde ilçe. — 40 152 nüf., 51 köy. İlçe merkezi 7 410 nüf. (1980). [M]

***GEVERS** (Marie), fransızca yazan belçikalı kadın yazar. — (öl. Edegem, Anvers yakını 1975). [L]

GEVGİLİLİ (Ali), türk yazarı ve gazetecisi (İzmir 1938). İzmir Özel Türk Koleji' ni bitirdikten sonra bir süre İstanbul Hukuk Fakültesi'nde ve Gazetecilik Enstitüsü'nde okudu. 1954'te başladığı gazeteciliği, Vatan (1956 - 1962) ve Milliyet'te sürdürdü. 1961'de Tarık Dursun K. ile Yedinci Sanat - Yeni sinema dergisini çıkardı. Yeni Dergi, Yön, Akis dergilerinde ve Vatan gazetesinde sinema yazıları yayımlandı. Amerikan mizahçısı Al Capp'in çizgi romanı L'il Abner'i *Hoş Memo* adıyla 20 yıl süreyle Vatan ve Milliyet'te türkçeye uyarladı. 1963'te Milliyet gazetesinin ekonomi bölümü yöneticiliğine getirilen Gevgilili, 1969 - 1979 arasında «Günlük» başlığı altında köşe yazıları yazdı. Ayrıca, «Düşünenlerin Forumu» adı altında haftada bir düzenleyip yönettiği açık oturumlar Milliyet'te yayımlandı (1969 - 1980). A. İpekçi' den sonra bir süre Milliyet'in başyazarlığını yaptı. Uzun süre İstanbul Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu'nda türk basının konusunda dersler verdi. Eserleri: *Atatürkçü Dış Politika, Nato ve Türkiye* (Ali Halil adıyla, 1968), *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar* (1973), *Türkiye'de 1971 Rejimi - Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması* (1973), *Yükseliş ve Düşüş 1945 - 1973* (1981). [M]

GEVREKLİ, Konya ilinde, Seydişehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 944 nüf. nüf. (1980). Belediye. (M)

***GEYİKLİ,** Çanakkale ilinde, Ezine ilçesine bağlı bucak. — 8 503 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 209 nüf. (1980). [M]

***GEYİKPINARI,** Bitlis ilinde, Mutki ilçesine bağlı bucak. — 4 612 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 217 nüf. (1980). [M]

***GEYİKSUYU,** Tunceli ilinde, Hozat ilçesine bağlı bucak. — 3 791 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 913 nüf. (1980). [M]

***GEYL** (Pieter Catharinus Arie), hollandalı tarihçi. — (öl. Utrecht 1966). [L]

***GEYVE,** Sakarya ilinde ilçe. — 60 986 nüf., 120 köy. İlçe merkezi 9 126 nüf. (1980). [M]

***GEZEGEN** i. Astron. — ANSIKL. *Küçük gezegenler.* 1 ocak 1801'de Palermo gözlemevinde ilk küçük gezegeni italyan papazı Giuseppe Piazzi keşfetti ve ona *Ceres* adını verdi. 1850'den beri, bir ya da daha fazla küçük gezegenin saptanmadığı yıl yoktur. Bunlar için, başlangıçta, içinde bulunulan yıl rakamının sonuna iki harf konularak geçici bir kimlik saptanır; varlıkları kuşku götürmez duruma gelince de, bulucularının seçimine bırakılmış bir adın başına bir kayıt numarası eklenerek kesin bir adlandırma yapılır. Bugün 2 100'ü aşkın küçük gezegen böyle dizinlendirilmiş-

Foto. X (2) [MEYDAN]

tir; yüzlercesi de, karşıkonum yakınında, yani Dünya'nın kendileriyle Güneş arasında bulunacağı bir dönemde yeniden gözlemlenmeyi ve yörüngesel elemanlarının hesaplanabilmesini beklemektedir; nihayet, daha keşfedilmemiş binlercesinin varlığı da olasıdır: 19 kadirden daha parlak ve henüz bilinmeyen küçük gezegenlerin sayısı 40 000 olarak tahmin edilmektedir.

yörüngeler

Küçük gezegenlerin çoğu, Mars'la Jupiter'in yörüngeleri arasında, Güneş'ten 2,17 ile 3,3 gökbirimi (1 gök birimi [GB] = 149 587 870 km) arası bir ortalama uzaklıkta bulunur. Ama bu küçük gezegenlerin oluşturduğu kuşak içinde, Kirkwood boşlukları denen (1866 gökbilimci Doniel Kirk Wood [1814-1895] tarafından keşfedildikleri için bu ad verilmiştir) bazı bölgeler hemen hemen boş görünür; bunlar, Jupiter'in çekim gücü yüzünden küçük gezegenlerin içinde duramadıkları birtakım rezonans alanlarıdır.

Bu boşluklar özellikle, Güneş'ten 2,50, 2,82, 2,96, ve 3,28 GB uzaklıklarda görülür. Bu uzaklıklara tekabül eden yörüngeler, Jupiter'in dolanım süresiyle, bu yörüngeleri çizecek gezegenlerin dolanım süresi arasında (sırasıyla 1/3, 2/5, 3/7, ve 1/2 oranlarında) yalın bir bağıntı bulunacak şekilde oluşmuştur.

Bununla birlikte bazı küçük gezegenler, benzerlerinden çoğunun bağlı kaldıkları kuşaktan epeyce ayrılırlar. Bunların büyük ölçüde dışmerkezli olan yörüngeleri, belli devrelerle Dünya'ya, Venüs'e ve hatta Merkür'e yaklaşmalarına olanak verir. Bu şekilde Dünya'nın çok yakınından geçebilenler (... «Earth - Grazers» ya da «Earth - Grazing Astroïds»...) arasında, 1975'te gezegenimize 24 milyon km mesafeden geçen Eros, 1968'de 6,3 milyon km yaklaşan İkarus ve 1937'de sadece 780 000 km mesafeden geçen Hermes başta gelir. Yine bu kategoriden olan, ama ayrıca, Dünya'nın yörüngesi içinde dolaşma ve böylece gezegenimizinkinden daha küçük bir dolanım süresine sahip olma gibi bir özellik de taşıyan üç yeni gezegen 1976 - 1979 yılları arasında keşfedildi. Bunlardan birincisi «Aten», yörüngesini 346,8 günde, ikincisi «1976 AB» 283 günde, üçüncüsü Ra-Shalom sadece 277 günde çizer. Truva gezegenleri (Truva savaşı kahramanlarının adlarını taşıdıklarından bu adla anılırlar), küçük gezegenler kuşağı dışında dolanan başka bir özel takımdır. Bunlar, biri Jupiter'in 60° önünde, öteki 60° arkasında (Lagrange noktaları) bulunan iki gruba ayrılmış olup bu dev gezegenle hemen hemen aynı yörüngeyi çizerler. Öte yandan, Mars'ın iki uyducuğu olan Phobos'la Deimos'un bir çekim tepkimesi sonucu Mars'a yakalanmış küçük gezegenler olduklarında artık pek kuşku kalmamıştır. Jupiter'in dış uyduları olan, Satürn sistemi içindeki Phoebe ve Neptün sistemi içindeki Nereid için de aynı varsayım ileri sürülmüştür.

Bugün bilinen, Güneş'e en uzak küçük gezegen, 1977'de keşfedilmiş olan ve yörüngesi Satürn'le Uranus'un yörüngeleri arasında bulunan Chiron*'dur (*Ek 2*).

kütleler ve boyutlar

Küçük gezegenlerin incelenmesiyle ilgili önemli bir öğe, bunların kütle ve boyutlarının belirlenmesidir. Bir küçük gezegenin kütlesini, onun bir başka küçük gezegenin devinimine doğurduğu çekimsel aksamalardan çıkarma umudu beslenebilir. Gerçekte ise bu aksamalar, genellikle, ölçülemeyecek derecede küçüktür ve yöntem sadece şu bellibaşlı üç küçük gezegene uygulanabilmiştir: Ceras, Pallas ve Vesta. Öbürlerinde ise, kütlelerini değerlendirebilmek için önce çaplarını bilmek ve ortalama yoğunluklarını hesaplamak gereklidir. Yakın bir geçmişe kadar, bir küçük gezegenin çapını belirlemekte tek yöntem vardı: Teleskopta gözle incelemek ve görüntüsünün açısal boyutlarını ölçmek. Ama küçük gezegenlerin çoğu, en büyük aletlerde bile, nokta kadar görünürler ve bu yöntem ancak en hacimli dört küçük gezegen için ve büyük bir belirsizlik payı ile uygulanabilmiştir; çünkü gözlemlenen görüntülerin açısal çapı, en fazla, saniyenin onda birkaçı dolayında bir yay boyutundaydı. Bununla birlikte dolaylı nitelikte iki yeni teknik, 1970'den beri başarıyla uygulanmıştır. Bunlardan, Cornell Üniversitesi'nden amerikalı Joseph F. Veverka tarafından uygulanan birincisi, farklı evre açıları altında bir küçük gezegenden yansıyan ışığın polarmasını incelemekten ibarettir; bundan, incelenen cismin aklık derecesi çıkarılabilir ve o zaman, parıltısı bilindiğinden çapı da hesaplanabilir. Minnesota Üniversitesi'nden amerikalı David Allen tarafından uygulanan ikinci teknik ise, bir küçük gezegenin hem görünür (noktasal) parıltısına, hem saldığı kızılötesi ışınların ölçülmesine dayanmakta olup bu ölçümler, gelen güneş ışınımının cisim tarafından yansıtılan miktarını cismin emdiği ısı biçiminde yeniden saldığı miktarla karşılaştırmak olanağını vermektedir; bundan da, küçük gezegenin aklık derecesi, sonra da, önceki yöntemde olduğu gibi, çapı çıkarılmaktadır. Birbirinden tümüyle bağımsız olan bu iki yeni teknik, tam tamına uyuşan sonuçlar vermektedir. Bu teknikler, şimdiden, 200 kadar küçük gezegenin boyutlarının hesaplanmasına olanak sağlamıştır ki, bunlardan ancak yüz kadarının çapı 100 km'yi bulur ya da aşar; sadece sekizinin çapı 300 km'nin üzerindedir.

bellibaşlı on küçük gezegen

resmi adı		çapı (km)
1	Ceres	1 000
2	Pallas	610
4	Vesta	450
10	Hygiea	450
31	Euphrosyne	370
704	İnteramnia	350
511	Davida	320
65	Cybele	310
52	Europa	290
451	Patientia	280

Not: Çapı henüz kesinlikle belirlenmemiş olan Chiron küçük gezegeni bu tabloya alınmamıştır.

Bir yıldızın bir küçük gezegen tarafından örtülmesi, az görülen, ama görülmesi de, sözkonusu küçük gezegenin çapını kesin biçimde belirleme olanağını veren bir olaydır.

1977'de «532 Herculina» küçük gezegenine uygulanan bu yöntem, yalnızca, cisme 240 km'lik bir azami çap tanınmasını sağlamakla kalmadı, aynı zamanda, cismin çevresinde, çapı 45-50 km olan ve kendisinden 975 km uzakta dönen bir uydunun da bulunduğunu açığa çıkardı; bu da onu, bilinen ilk ikili küçük gezegen haline getirdi.

yüzeysel bileşim

Günümüzde, küçük gezegenlerin belirgin fiziksel niteliklerini incelemek için birçok teknikler (fotometri, polarimetri, spektrografi, kızılötesi içinde radyometri, radar vb.) kullanılmaktadır.

Son yıllarda bu alanda elde edilen başlıca sonuçlardan biri, yüzeysel bileşimleriyle birbirinden ayrılan iki cisim sınıfının ortaya çıkarılmasıdır. Bir yanda, aklık derecesi 0,02 ile 0,06 arasında bulunan ve yansıtıcı özellikleri bakımından karbonlu göktaşlarına yakın olan «C tipi» adı altında toplanmış karanlık yüzlü küçük gezegenler; öte yanda, aklık derecesi ortalama 0,15 dolayında olan ve tayfı, silikatça zengin taş nitelikli göktaşlarınınkini andıran daha açık renkli küçük gezegenler vardır. Bu iki sınıf, incelemesi yapılmış küçük gezegenlerin aşağı yukarı yüzde 90'ını kapsamına alır, ancak bunlar içinde C tipi cisimler ağır basar. Ayrıca, C tipi cisimlerin oranı Güneş'e olan uzaklıkla artar: Güneş'ten 2 GB uzaklıkta bu oran, tüm grubun yüzde 50'si düzeyindedir. 3 GB ötesinde ise yüzde 95'i bulur. Bu «durum», küçük gezegenler kuşağının dış bölgesinde, henüz keşfedilmemiş, parıltısı çok zayıf bir sürü cismin bulunduğunu düşündürmektedir.

köken sorunu

Küçük gezegenlerin tanınmasında kaydedilen son ilerlemelere karşın, bunların nereden geldiği sorunu, henüz çözülecek bir bilmece olarak kalmaktadır. Alman gökbilimcisi Wilhelm Olbers*, geçen yüzyılda, bu küçük gökcisimlerinin, vaktiyle büyük bir patlamayla dağılmış büyük bir gezegenin döküntüleri olduğu varsayımını ortaya atmıştı. Bu kuram hâlâ yandaş bulmaktadır; nitekim, 1972'de amerikalı Ovenden ve 1978'de de amerikalı Van Flandern tarafından yeniden ele alınıp öne sürüldü. Bununla birlikte, küçük gezegenlerin bir tek cisimden kaynaklanmamış olmaları daha olası görünmektedir. Bugün uzmanların çoğu, küçük gezegenleri, daha çok, Güneş'imizin başlangıçtaki bulutsu halinin birtakım yoğunlaşmaları saymakta ve bu yoğunlaşmaların, toplam kütlelerinin yetersizliği nedeniyle bir gezegen halinde toparlanamamış olduklarını, bazılarının da çarpışmalar sırasında parçalanmış olabileceklerini düşünmektedir. (L)

Müjdat GEZEN

GEZEN (Müjdat), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni, yazarı (İstanbul 1943). 10 yaşında sahneye çıktı. İstanbul Belediye Konservatuvarı tiyatro bölümünde okudu. 16 yaşında Şehir Tiyatrosu'na girdi. Muammer Karaca ve Münir Özkul, Ulvi Uraz, Gülriz Sururi - Engin Cezzar'la çalıştı. Arkadaşlarıyla birlikte Halk Oyunları Tiyatrosunu kurdu (1968), İstanbul Tiyatrosu topluluklarında çalıştı.

1971'den başlayarak sahnelerde «showman» ve sunucu olarak göründü. Doğan Kardeş çocuk dergisinde başladığı yazı yaşamına Milliyet - Çocuk, Fırt gibi dergilerde devam etti. Mizah öykülerini birkaç kitapta topladı: *Kuzucuk; Eşeğin Karnındaki Elmas* (1977), *İki Buçuk Lira İçin* (1979), vb. 1979'da kurduğu Miyatro topluluğunda, *Vatan Yahut Memleket* (1979), *Kanlı Nigâr* (1980) gibi oyunları sahneye koydu ve oynadı. 1973 - 1980 yılları arasında Uğur Dündar'la, 1980'lerde Perran Kutman'la TV parodilerine çıktı. 1982'de Güldürü Üretim Merkezi'nin (GÜM) kurucusu olarak radyo ve televizyon güldürüleri, film senaryoları, gazete ve dergilere mizah sayfaları hazırladı. 1983'te Devekuşu Kabare Tiyatrosu için GÜM tarafından hazırlanan *Beyoğlu Beyoğlu* oyununu sahneye koydu. İstanbul Belediyesi Konservatuvarı'nda türk tiyatrosu konusunda dersler de veren Müjdat Gezen 30 kadar filmde, 50 kadar oyunda, pek çok televizyon parodisinde ve radyo skeçinde rol aldı. *Uyanık Kardeşler* (1974), *Pembe Panter* (1975), *Televizyon Çocuğu* (1975), *Gül Hasan* (1980), *Gırgıriye* (1981), *Bizim Sokak* (1981). *Görgüsüzler* (1982) bunların başlıcalarıdır. (M)

Gezende Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Mersin ilinde Göksu ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretmek amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 335 m; barajın temelden yüksekliği 75 m; talvegden yüksekliği 70 m; normal su kotu 326 m; normal su kotunda depolama hacmi 66 milyon m³; göl alanı 3 km²'dir. 3x50 = 150 MW gücünde olan hidroelektrik santralı yılda 528 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***GEZER** (Hüseyin), türk heykelcisi. — TBMM Atatürk anıt yarışmasında birincilik kazandığı (1979) eseri, TBMM önünde gerçekleştirildi (1981). Mimar Sinan Üniversitesi'nde öğretim üyeliğini sürdürdü (1983). [M]

***GEZİ**, Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 699 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 043 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GHEDİNİ** (Giorgio Federico), italyan bestecisi. — (öl. Nervi, Cenova 1965). [L]

***GHİRSMAN** (Roman), fransız arkeoloğu. — (öl. Budapeşte 1979). [L]

***GHİSİ** (Federico), italyan müzikoloğu ve bestecisi. — (öl. Luzern 1975). [L]

***GIDA.** — Huk. *Gıda tağşişi.* Son yıllarda gıda maddelerinde görülen büyük ölçüde tağşiş ve bozulma olayını önlemek amacıyla kanuni önlemler alındı. 22 eylül 1983 tarih ve 2890 sayılı kanunla Umumi Hıfzısıhha Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilerek bu kanuna bir ek madde ilave edildi:

Foto. X (MEYDAN)

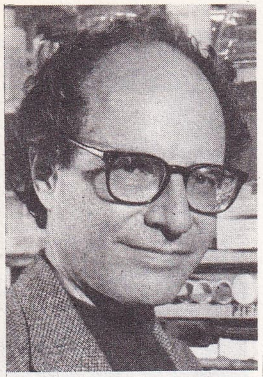

Walter GILBERT

22 eylül 1983 tarih ve 2891 sayılı kanunla 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda bazı değişiklikler yapılarak halkın beslenmesi, ısınması, sağlığının korunması için gerekli maddelerle kamu için gerekliliği nedeniyle devletin genel iktisadi ve mali siyaseti uyarınca fiyatları yetkili mercilerce tespit edilen mal ve maddelerin imali, satımı, dağıtımı, depolanması ya da her ne şekilde olursa olsun ticaretiyle uğraşanların işlediği suçlara verilen cezalar ağırlaştırıldı.

2890 sayılı kanunun getirdiği yeni hükümlere göre, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, gıda konusunda, belediyelerin teftiş ve murakabe hizmetlerini sürekli kontrol eder. Bakanlıkça, kanunun yürürlük tarihinden itibaren altı ay içinde, gıda maddelerini kaynakta kontrol esaslarını düzenleyen bir yönetmelik hazırlanır. Ana sütü ile beslenmenin önemi ve üstünlüğünün öğretilmesi, beslenmenin yaygınlaştırılması, beslenme konularında uygulamalı eğitim yapan gerçek ve tüzel kişilerin de yardımıyla, aynı bakanlıkça sağlanır. Kanun kapsamına giren, kamunun sağlığına, yenecek ve içecek şeylere ilişkin davalara, mahkemelerce, Meşhud Suçların Muhakeme Usulü Kanunundaki zaman kaydı aranmaksızın, suçüstü hükümlerine göre bakılır; hükümler kesinleştikten sonra bunların birer sureti cumhuriyet savcılarınca doğrudan doğruya Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na gönderilir.

Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddelerini değiştiren 2891 sayılı kanunla gıda maddelerine zehir katanlara ve bunları başka su-

GIDA SANAYİİ ÜRETİM ve TALEBİ (milyon TL)

mallar	ÜRETİM 1977 (1978 fiyatlarıyla)	ÜRETİM 1980 (1981 fiyatlarıyla)	TALEP 1977 (1978 fiyatlarıyla)	TALEP 1980 (1981 fiyatlarıyla)
Et ve et mamulleri	45 526,2	175 392	45 339	170 446
Su ürünleri mam.	2 691,3	7 060,3	2 361	3 931,8
Süt ve süt mamulleri	22 979	131 180	22 967	131 161
Un ve unlu mamuller	84 670,3	545 652	84 989,5	544 456
Sebze-meyve işletme.	30 '05	153 704	19 331,3	105 596,2
Bitkısel yağlar	21 357,9	100 897,5	19 052,7	111 299
Şeker ve şekerli mam.	22 087,5	129 138,4	22 153,9	138 393,7
Sanayi yemi (karma)	8 100	31 153	8 100	31 153
İşlenmiş çay	6 930	30 016,8	4 986	28 447,3
» kahve	2 080	5	2 080	5
» kakao	900	1 155	900	1 155
Diğerleri	6 571,8	—	6 419,8	—

GIDA SANAYİİ DIŞSATIMI (milyon TL)

mallar	1977 (1978 fiyatlarıyla)	1980 (1981 fiyatlarıyla)
Et ve et mamulleri	377,2	4 946
Su ürünleri mam.	459,2	1 113,8
Süt ve süt mam.	9,6	168
Un ve unlu mam.	133,3	3 339,2
Sebze-meyve işletme.	10 049,8	72 325,6
Bitkisel yağlar	1 107,3	664,8
Şeker ve şekerli mam.	113	3 115,4
Sanayi yemi (karma)	7,5	—
Çay	142,8	1 549,1
Diğerleri	90,1	60
Toplam	12 489,8	87 281

GIDA SANAYİİ DIŞALIMI (milyon TL)

mallar	1977 (1978 fiyatlarıyla)	1980 (1981 fiyatlarıyla)
Süt ve süt mam.	—	149
Pirinç	255	646,3
Bitkisel yağ	361,5	9 823
Şeker	—	10 456,6
Baharat	38,8	81,5
Kakao ve kakao yağı	104	222,4
Kahve (işlenmemiş)	2 168	2,2
Diğerleri	260,7	—
Toplam	3 188,3	21 381

retle bozanlara 5-15 yıl ağır hapis cezası; et, ekmek, un, süt, tuz, şeker, yağ, peynir, zeytin ve benzeri gıda maddeleriyle halkın ısınması, temizliği ya da aydınlanması için gerekli maddelerin satışından kaçınan, bunları saklayan, kaçıran, satılmadığı halde satılmış gibi gösteren ya da yetkili mercilerce tespit edilenden fazla fiyatla satanlara 2-10 yıl hapis ve 75-200 bin lira ağır para cezası; yalan haber yayarak, duyurarak ya da başka hileler kullanarak bu maddelerin azalmasına, darlığına, fiyatlarının artmasına sebep olanlara da aynı cezalar verilir. Bu cürümlerden birine mahkûmiyet halinde, ayrıca, verilecek ağır hapis ve hapis cezası süresi kadar, o cürme araç edilen meslek, sanat ya da ticaretin tatiline ve işyerinin yedi günden altı aya kadar kapatılmasına da hükmolunur. Kesinleşen karar özetleri kapatılan işyerinin göze çarpan bir yerine yapıştırılır. Karar özeti ayrıca, masrafı daha sonra hükümlüden alınmak üzere, Ankara, İstanbul, İzmir'de yayımlanan tirajı yüzbini aşkın bir ya da iki gazetede ve varsa suç yerinde yayımlanan mahalli bir gazetede derhal ilan edilir.

— İkt. *Gıda sanayii.* Türkiye'de gıda sanayii, tarım ve pazarla bütünleşmiş, elverişli ekonomik büyüklüklere sahip ve ileri teknoloji uygulayan bir yapı kazanmaya doğru gelişmektedir. Gıda sanayii ürünlerine iç ve dış talebin artması, sektörü, pazarın istek ve eğilimlerine uygun olarak geliş-meye ve rekabete zorlamaktadır.

Türkiye'nin 1980'de toplam dışsatım gelirinin yüzde 40'ını oluşturan gıda sanayii dışsatımı gelirinin, sonraki yıllarda daha da artması için çözümlenmesi gereken birtakım sorunlar vardır. Örneğin bazı alt sektör ve bölgelerde gereğinden çok kapasite yığılması ve yanlış yer, yanlış teknoloji seçimleri vardır. Üretim aşamasında ve nihai ürünlerde standart, kalite ve sağlığa uygunluk denetimleri gerektiğince yapılamamaktadır. Yeterli teknolojik olanaklara sahip olunmasına karşın, kalite denetimi yapılamaması nedeniyle yerli ambalaj malzemeleri gıda sanayiinin ihtiyacını karşılayacak kalitede üretilememektedir.

Süt ve süt mamülleri üretiminde geleneksel mandıracılık geçerliğini korumakla birlikte, son yıllarda çağdaş üretim kuruluşları da ağırlık kazandı. Yüksek verimli kültür ırkı yetiştirme çalışmaları bu alanda üretimin artmasını sağladı. Gıda sanayii maddeleri dışsatımında, 1980'de toplam gıda sanayii dışsatım gelirinin yüzde 44'ünü oluşturan iç fındık başta gelmektedir. İç fındık dışsatımının sonraki yıllarda da bu durumunu koruyacağı tahmin edilmektedir. 1980'de iç fındıktan sonra gelen başlıca gıda sanayii dışsatım maddeleri, çekirdeksiz kuru üzüm, kırmızı et, zeytinyağı, kuru incir, un-irmik, kuru kayısı, sebze ve meyve konservesi ve domates salçasıdır.

Türkiye, önemli ölçüde zeytinyağı dışsatımı yapan bir ülke olduğu halde, zeytinyağı dışındaki bitkisel yağların yurt içi üretimi, ihtiyacı karşılayamaması nedeniyle dışalım yapmaktadır. Yakın yıllarda halkı zeytinyağı tüketimine alıştırarak bitkisel yağ dışalımını azaltma yolunda girişimler başlatıldı.

Son yıllarda Türkiye'nin gıda sanayii dışsatım ürünleri arasına şeker de girdi. Türkiye şeker üretiminin ihtiyaç fazlası, yıllık ortalama 200 000 t'dur. 1983'te deneme üretimine geçen Muş ve Ilgın şeker fabrikalarının üretimiyle bu miktar daha da yükselecek, şeker dışsatımı önem kazanacaktır. (M)

***Gıda ve Tarım Bakanlığı.** Bk. *Tarım ve Orman Bakanlığı.*

Gırgır, İstanbul'da çıkan haftalık mizah dergisi. 1971'de WEB Ofset şirketince yayınlanmaya başladı. Karikatürcü Oğuz Aral'ın yönetimindeki derginin tirajı o yıl 40 bin, ikinci yıl 60 bin dolayındayken yıldan yıla artarak 1983'te 400 bine çıktı. Hemen hemen tamamı karikatürlerden oluşan derginin karikatürcü kadrosunun bir kısmı, vaktiyle dergiye karikatür gönderen eski amatör karikatürcülerden oluşmaktadır. Ülke sorunlarını, okuyucuya yakın gelen biçimde yorumlayarak güldürmek ve eleştirmek amacı güden dergi, çıkmaya başladıktan 12 yıl sonra tiraj açısından ABD'nin Mad ve Sovyetler Birliği'nin Krokodil dergilerinden sonra dünyanın en büyük üçüncü mizah dergisi haline geldi. Dergide çizilen karikatürlerin en çok beğenilen ve sevilen sürekli kahramanları: Avanak Avni, Muhlis Bey, En Kahraman Rıdvan, Çılgın Bediş ve Cork'tur. Sürekli yazar ve çizerleri arasında yer alan tanınmış imzalar şunlardır: Behiç Pek, Bülent Arabacıoğlu, Galip Tekin, İlban Ertem, Latif Demirci, Oğuz Aral, Özden Ögrük. (M)

***GİA DİNH** Vetnam'ın güneyinde, Ho-şi-minh'in yakınında kent. — 70 000 nüf. (L)

GİAP. Bk. VO NGUYEN GIAP.

***GİAUQUE** (William Francis), amerikalı kimyacı. — (öl. Oakland 1982). (L)

***GİELGUD** (Maina), ingiliz kadın dansçı. — Grands Ballets'de (Kanada) Giselle'i (1974), Royal Ballet'de Chekmate ve Savurgan Oğul'u yorumladı. Paris'te Espace Card'in'de (1978) sonra Londra'da (1980) Küçük Adımlar ve Şırak! adlı baleyi sahneledi. Stravinski'nin müziğiyle *Askerin Öyküsü* (1980) adlı bir bale düzenlemesi yaptı. (L)

***GİELGUD** (Sir John), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni. — Tiyatronun yanı sıra sinemada da günümüze dek süren parlak bir kariyer yaptı: *Gizli Ajan* (Secret Agent) [A. Hitchcock, 1936], *Jül Sezar* (Julius Caesar) [J. L. Mankiewicz, 1953, İngiliz Film Akademisi oyuncu ödülü], *Richard III* (L. Olivier, 1955), *Saint Joan* (Kutsal Meryem) [O. Preminger, 1957], *Becket* (P. Glenville, 1964), *Chimes at Midnight* (Gece Yarısı Çanları) [O. Welles, 1965], *The Charge of the Light Brigade* (Hafif Süvari Alayının Hücumu) [T. Richardson, 1977], *Oh! What a Lovely War* (Oh! Ne Güzel Bir Savaş [R. Attenborough, 1969], *Galileo* (J. Losey, 1974), *Şark Ekspresinde Cinayet* (Murder on the Orient Express) [S. Lumet, 1974; İngiliz Film Akademisi oyuncu ödülü], *Providence* (Lütuf) [A. Resnais, 1976], *Orkestra Şefi* (A. Wajda, 1979), *Arthur* (Steve Gordon, 1981; yardımcı oyuncu Oscar'ı), *Şeytan Ruhlu Kadın* (The Wicked Lady) [M. Winner, 1983]. (M)

***GİEREK** (Edward), polonyalı devlet adamı. — Sanayileşmiş, modern bir «yeni Polonya» yaratmak için 1973 - 1975 arasında devlet yönetim aygıtında geniş bir düzenlemeye gitti; merkezi iktidar yönergelerinin yerine getirilmesinde daha sıkı bir denetim gücü oluşturdu. 1976 haziranında meydana gelen işçi gösterileri toplumsal ve siyasal bir bunalıma yol açtı. Gierek, ortamı yumuşatmak amacıyla parti yönetiminde değişiklikler yaptı ve gösteriler sonucu tutuklanan militanları serbest bıraktırdı (temmuz 1977). Ancak ülkedeki ekonomik sorunların ağırlığı parti birinci sekreteri Gierek'i gitgide büyüyen bir muhalefetle yüz yüze getirdi.

Dış politikada, Gierek iki yönlü bir tutum benimsedi: Sosyalist ülkelerle ilişkileri güçlendirmek ve Batı'ya açılımı artırmak. 1972 ve 1977'de Fransa'ya iki resmi ziyaret yaptı ve ekonomik işbirliği anlaşmaları imzaladı.

1980'de Gdansk ve Szczecin tersanelerinde büyük grevlerin başlaması üzerine, resmi açıklamalara göre sağlık nedenleriyle, parti birinci sekreterliği görevinden alındı (5 eylül) ve yerine Stanislaw Kania geçti. (L)

***GİESSEN,** Federal Almanya'da (Hessen), Frankfurt - am - Main yakınında kent. — 79 000 nüf. (L)

***GİFU,** Japonya'da (Honşu), Nagoya'nın kuzeyinde kent. — 386 000 nüf. (L)

***GİJON,** İspanya'da (Asturias) kent. — 185 000 nüf. Çimento, demir - çelik, ve cam sanayii. (L)

GİLBERT (Walter), amerikalı biyofizikçi (Boston 1932). Harward Üniversitesi'nde moleküsel biyoloji okudu. 1959'da aynı üniversitede asistan, 1964'de doçent oldu. 1968'de Amerikan Bilimler Akademisi, 1977'de Fransız Bilimler Akademisi ve 1979'da da Albert-Lasker ödüllerini kazandı. DNA zincirini, özellikle 4 temel bileşenine (adenin, timin, guanin ve sitozin) tekabül eden noktalarda kesen kimyasal tepkimeleri keşfetti. Bu buluş tüm dünyada genler üzerine yapılan araştırmalarda tam bir patlamaya yol

Foto. Wyman/Sygma (LAROUSSE)

açtı. Gilbert'te bu çalışmalarından ötürü 1980'de Nobel Kimya Ödülü verildi. (L)

*GİLİOLİ (Emile), fransız heykeltraşı. — (öl. Paris 1977). [L]

*GİLLİNGHAM, Büyük Britanya'da, kuzey deniz kıyısında kent. — 87 000 nüf. (L)

*GİL ROGLES (Jose Maria), ispanyol siyaset adamı. — (öl. Madrid 1980). [L]

*GİLSON (Etienne), fransız felsefecisi. — (öl. Cravant, Yonne 1978). [L]

*GİNE, Batı Afrika'da devlet. — 5 150 000 nüf.

TARİH

Bağımsız Gine'nin tarihi, 1958 ekiminden beri devlet ve hükümet başkanı olarak ortaksız bir otorite sürdürmekte olan Seku Ture*'nin kişiliğiyle özdeşleşti. Ancak, afrika halklarının ve dünyadaki ilerici devletler kamuoyunun gözünde uzun süre büyük saygınlık taşıyan bu önderin, daha 1958 eylülünde Fransız - Afrika Topluluğu'nu reddeden ve General de Gaulle'e cesurca «hayır» diyebilen kişi olarak yarattığı simgedaha sonra yerini, ülkesini gerçek bir hapishaneye çevirip iktidar koltuğuna yapışan bir diktatör ve tüm Batı Afrika devletlerinin en zengini durumundaki bir devletin ekonomik gelişmesini köstekleyen adam simgesine bıraktı.

Gine, bütün Afrika ülkeleri arasında siyasal tutuklu oranı en fazla olan ülkedir: Uluslararası Af Örgütüne, göre, Gine nüfusunun altıda birini oluşturan sürgünler hesaba katılmazsa, bin kişide bir kişi tutuklu durumdadır. Seku Ture'nin durmaksızın, gerçek ya da düşsel, birtakım komploların ortaya çıkarıldığını ilan etmesi sonucu, Konakry'deki Boiro kampının da içinde bulunduğu Gine toplama kampları, 1958'den bu yana sürekli olarak tutuklularla dolduruldu. Tutuklamalara yol açan darbe girişimleri şunlardır: Mayıs 1958, Peul etnik grubunun komplosu; nisan 1960, fransız gizli servislerinin kışkırttığı komplo; aralık 1961, «öğretmenler komplosu»; 1965 «tüccarlar komplosu»; şubat 1969, «askerler komplosu»; 1976, yine Peul'ler komplosu.

Başta eski içişleri bakanı Keita Fodeba ile Afrika Birliği genel sekreteri Diallo Telli olmak üzere birçok siyaset adamı, çoğu kez tüyler ürpertici koşullar altında öldürüldü. Bütün ülkede bir jurnalcılık ortamı hüküm sürmeye başladı; birçok kez ayaküstü kuruluveren ihtilal mahkemelerinde kamu davaları düzenlendi, ürkütücü bir hava içinde toplu idamlar sahnelendi. Yine de 1974 aralığındaki başkanlık seçimleri Seku Ture'nin zaferiyle sonuçlandı.

Ülkede, halkın tedirginliği özellikle 1976' da başkentteki gibi, birtakım önemli gösterilere neden oldu; ama hepsi de amansızca bastırıldı. Boksit ve demir madeni yatakları olağanüstü geniş olmasına karşın, Gine, Fildişi Kıyısı'ndan daha düşük bir gelişme gösterdi. Yine de, büyük ABD, İsviçre, Fransa ve Kanada şirketleri, başkanın şiddetli sömürgecilik düşmanlığına karşın, Gine hükümetiyle sürekli işbirliği yaptılar. Gine'nin, fransız frangına bağlılıktan çıkışı, yirmi yıl önce kurulmuş bürokratik rejimin yönetim aksaklıkları, devlet sektörü sorumlularının yeteneksizliği, ülkeyi bugün, güvenilir herhangi bir istatistik bulunmamakla birlikte, bir milyar dolar olarak hesaplanan çok büyük bir dış borcu karşılamak durumunda bıraktı. 1958'de çok ciddi biçimde bozulmuş olan Gine-Fransa ilişkileri, zaman zaman iyileşip kötüleşerek, 1975'te resmi olarak yeniden kuruldu. 1978 aralığında Seku Ture, Başkan Giscard d'Estaing'i Konakry'de resmen kabul etti. Bu arada Monrovia doruk toplantısı (1978 martı) da, Gine'nin Fildişi Kıyısı ve Senegal'le barışmasını belgeledi. Gine, Afrika'da fransızca konuşan eski dost ülkelerle bağlarını yavaş yavaş güçlendirdi. Seku Ture, 13 yıldır ilk kez Afrika Birliği Örgütü toplantısına katıldı (Hartum, temmuz 1978). Ardından Gambiya'ya, Kabo Verde'ye gitti. Ağustosta amerikan dışişleri bakan yardımcısı Richard Moose'u kabul etti. 1979 ocağında Marakeş'te Fas kralıyla, şubat sonu-mart başında da Fildişi Kıyısı lideri Houphouet - Boigny ile buluştu. Dış politikadaki bu açılımı Seku Ture'ye içerde de yarar sağladı. Özellikle Fildişi Kıyısı ve Senegal'de siyasal etkinlikler gösteren Gine göçmeni muhaliflerin yumuşatılıp geri dönüşe ikna edilmeleri yolu açılmış oldu. Doğrudan Fildişi Kıyısı ve Senegal hükümetleri Gine' li siyasal sürgünlerle bu konuda diyaloğa geçtiler.

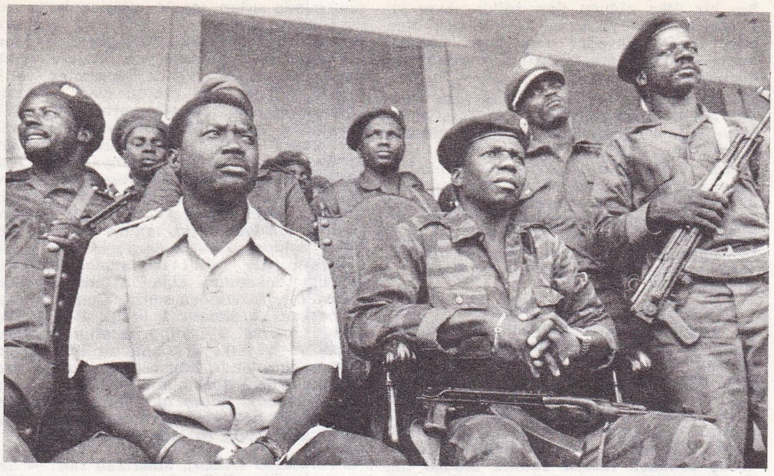

GİNE-BISSAU; Devrim Konseyi'nin melezlerin tasfiyesinden yana olan güçlü üyesi «Kumandan Nino» (ortada)

9 mayıs 1982 seçimlerinde oyların yüzde 100'ünü alıp dördüncü kez devlet başkanı seçilen Seku Ture 1984'de öldü. Yerine albay Lansana Conte başkan oldu (LM)

*GİNE-BİSSAU, Batı Afrika'da devlet. — 800 000 nüf.

TARİH

Portekiz hükümeti, eski sömürgesi Gine - Bissau'nun 24 eylül 1973'de Madina do Boe'deki kurtarılmış bölgede ilan ettiği bağımsızlığı ancak 26 ağustos 1974'de tanıdı ve 10 eylül 1974'de de bütün yetkileri PAİGC (Gine - Bissau ve Kabo Verde'nin Bağımsızlığı İçin Afrika Partisi) liderlerine devretti. Her iki devletin hükümetlerini denetleyen bu parti ve siyasal hareket, 1956'da Amilcar Cabral tarafından kurulmuştu. (Cabral 1921'de doğdu; ocak 1973'te, Konakry'de, henüz aydınlığa kavuşmamış bir suikastte öldü). Zirai araştırmacı iken, Lizbon'da afrikalılığın kültürel kökenlerini araştırmak amacıyla kurulan Afrika Araştırma Merkezi'nin kurucuları arasında yer alan Cabral, bu portekiz sömürgesindeki köylülerin sorunlarını iyi bilen bir devrim kuramcısıydı.

1962'de başlayan ve Portekiz'in 40 000 dolayında asker gönderdiği uzun silahlı mücadele sonunda kazanılan bağımsızlık, PAİGC'nin askeri ve ideolojik zaferini pekiştirdi.

Gine - Bissau'lu milliyetçiler, Gine devlet başkanı Seku Ture'nin güçlü demokratik ve askeri desteğini de arkalarına alarak, Portekiz askerleriyle karşılıklı gerilla, kontrgerilla ve yıpratma savaşına giriştiler. Senegal'le ilişkiler ise, hem PAİGC gerillalarıyla senegal askerlerini sık sık karşı karşıya getiren sınır olayları, hem de Dakar'da üstlenen PAİGC'nin rakibi Kurtuluş Cephesi'nin (FLİNG) varlığı nedeniyle uzun süre belirsiz kaldı.

General Antonio de Spinola'nın valiliğinin sona ermesiyle parçalanmaya başlayan portekiz ordusu, 1974 nisanında «karanfil devrimi» olarak adlandırılan devrim üzerine tamamen çöktü. MFA (Silahlı Kuvvetler Hareketi) ve Lizbon hükümetindeki radikal kanat PAİGC yöneticilerinin taleplerini kabul ettiler.

PAİGC hem bağımsızlık ilanından önce Gine - Bissau'nun kendi kaderini belirleme hakkı üzerine hiçbir referandum önerisine yanaşmamakta, hem de 1972'de dağlarda (75 515 oyla...) seçilen Halk Meclisi'nin faaliyete geçmesini koşulsuz olarak istemekteydi. Eski gerilla liderleri ülkenin denetimini tamamen ellerine geçirdikten sonra bir çeşit ortaklaşa yönetim uyguladılar. Bununla birlikte o zaman bile Devlet Konseyi başkanı Luis Almeida De Cabral (doğ. 1931) ile 1976'da trafik kazasında ölen Francisco Mendes'in yerine geçen (eylül 1978) birinci komiser (hükümet başkanı) Joao Bernardo Vieira (doğ. 1930) bunlar arasında daha ağırlıklı görünmekteydi.

Eski gerilla kurmayının doğrudan uzantısı olan Yüksek Mücadele Konseyi (YMK), «devrimci ulusal demokrasi» siyasi çizgisini izlemekteydi ve bir yandan başta Angola olmak üzere Afrika'nın tüm ilerici ülkeleriyle, bir yandan da Sovyetler Birliği ve diğer doğu Avrupa ülkeleriyle sıkı işbirliği ve dayanışma içindeydi. Bu arada eski patron Portekiz'le, Fransa (Fransa - Afrika Konferansları çerçevesinde) ve İsveç'le (bağımsızlık savaşı sırasında İsveç Gine - Bissau'ya önemli miktarda yardım göndermişti) iyi ve ayrıcalıklı ilişkiler sürdürülüyordu.

Yok denebilecek ekonomik bir miras devralan Gine - Bissau'lular Batı Afrika'nın en fakir ülkelerinden birini ihtiyatla yönetmekteydiler (bununla birlikte ülke topraklarının tümünü 1976'da millileştirdiler).

Fakat ortaklaşa yönetim çok sürmedi. Hükümet başkanı Joao Bernardo Vieira kasım 1980'de bir darbeyle Devlet Konseyi başkanı Luis Almeida De Cabral'ı devirerek dizginleri tek başına ele geçirdi ve kendine uygun yeni bir Devrim Konseyi kurdu. (L)

*GİNE (EKVADOR - si). Afrika'nın güneybatısında, Gine körfezinde devlet. — 370 000 nüf.

TARİH

3 ağustos 1979'da başkan Francisco Macias Nguema'nın devrilmesiyle, eski ispanyol sömürgesi Ekvador Ginesi'nde on bir yıllık kanlı bir dönem sona erdi. 29 eylül 1968 günü, kendisinde (12 ekim 1968'de ilan edilen) bağımsızlığın sert bir taraftarını selamlayan halk tarafından seçilen Macias Nguema, pek kısa bir süre içinde, acımasız bir diktatör olduğunu ortaya koydu. Uluslararası Af Örgütü'ne göre, «başkan»lığı sırasında ülkedeki her 500 yurttaştan biri öldürüldü.

Daha 5 mart 1969'da, (gerçek mi, düzmece mi olduğu bilinmeyen) bir hükümet darbesi girişimi kanla bastırıldı. Ertesi yıl yeni komplo söylentileri artan bir baskı ve zulme yol açtı.

1970'de ise tek parti düzeni kuruldu ve bir gençlik milisi oluşturuldu. Ülkede partinin ve milis militanlarının sözü geçiyor, bunlar şüphelileri öldürüyor, yabancılardan haraç alıyorlardı. 1972'de «ömür boyu başkan» olan Macias Nguema, toprak isteği sorunları nedeniyle, özellikle de Corisco yüzünden Gabon'la «küçük adalar savaşı»na girişti. Nijerya ile, Kakao plantasyonlarında çalışan göçmen işçilere ve özellikle İbo' lara kötü davranılması nedeniyle, iki ülke arasında gerginlik başgösterdi. 1973'te yeni bir anayasa kabul edildi ve Ekvador Ginesi'nin egemen ve toprak bütünlüğüne sa-

Macias Nguema

Foto. Gamma ; Casals-Baeza/Sygma (LAROUSSE)

Teodore Obiang Nguema

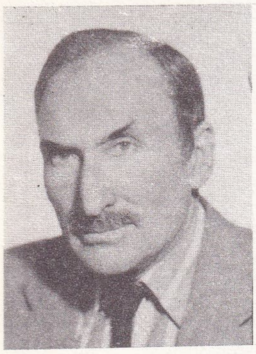

Ismet GIRITLI

Modernleşen GIRESUN'da Fiskobirlik lojmanları

hip bir ülke olduğu ilan edildi. Aynı yıl, Fernando Poo adasının adı Macias Nguema adası, Ekvador Ginesi'nin başkenti Santa İsabel'in adı ise Malabo olarak değiştirildi.

1974'de Macias Nguema bir «gerçek ekvador gineli olma politikası» ilan etti ve aynı yılın 26 haziranında da muhalif oldukları varsayılan 118 kişiyi yargılamaksızın idam ettirdi. Ocak 1975'de, ziyarette bulunduğu Orta Afrika Cumhuriyeti'nin başkenti Bangi'de Bokassa ile Nguema arasında bir dostluk antlaşması imzalandı. 1976'da, ülkede bulunan nijeryalı göçmen işçiler plantasyonlardan kaçarak ülkelerine dönünce yerli işçilere zorunlu çalışma programı uygulandı.

Temmuz 1979'da Macias Nguema, bir istila, ardından da kendisini öldürmek amacıyla düzenlenmiş bir komplo girişimini önlediğini ilan etti. Çılgın diktatör, Küba «şemsiyesi» altında (400 kübalı ülkede teknik yardımcı olarak çalışıyordu) tutuklamalarla, idamlarla ülkesinin yalnızlığını artırmakta ve ekonomik kargaşayı sürdürmekteydi. 1978'de ise, Macias Nguema, halkın yüzde 80'inden fazlası katolik olduğu halde, katolikliği yasak etti. Sonunda, ağustos 1979'da, yarbay Teodoro Obiang Nguema yönetimindeki bir askeri darbeyle devrildi. Bir ay sonra ise 80 000 cinayetin sorumlusu olarak ve yandaşlarıyla birlikte idama mahkûm edildi; hüküm, Malabo'da infaz edildi (29 eylül). Arkasında, halkının bir kısmı yurt dışına sığınmış ya da sınır dışı edilmiş, bitkin durumda bir ülke bıraktı.

F. Macias Nguema'y deviren darbenin önderi yarbay Teodoro Obiang Nguema, kurulan Yüksek Askeri Konsey'in başkanı sıfatıyla ülkenin yeni lideri oldu. Obiang Nguema eski yönetim sırasında karşıt eylemlerin içinde yer almış bir kişiydi. Kendi yönetimi ilk elde yıllardır kakao ve kereste dışsatımına dayanan ekonominin içine düştüğü güçlükler ve nüfusun üçte birinin başka ülkelere (özellikle de Nijerya, Kamerun ve Gabon'a) göçe kalkışması sorunuyla karşı karşıya kaldı. Yeni başkan, eski diktatör Macias Nguema ve 6 arkadaşının idamından sonra, bağımsızlıktan beri başka ülkelere geçmiş tüm mülteciler için bir genel af çıkarttı. Ancak gidenlerin pek azı geri dönmeyi göze alabildi; yeni yönetime güvenmemelerinin bir nedeni, eski diktatörün pek çok işbirlikçisinin gene görev başında olmalarıydı.

Diktatör Macias'ın ölümü, ülkede onun döneminde artan sovyet etkisine karşı şiddetli gösterilerin başlamasına da yol açtı. Bunun üzerine yüzbaşı Eulogio Eyo Riqueza'nın başkanlığındaki yeni Malabo hükümeti, Sovyetlerle 1974'de imzalanan ve 31 aralık 1979'da sona erecek olan balıkçılık anlaşmasını yenilememe kararı aldı. 1979 kasımında ABD, Ekvador Ginesi'yle 1967'de kesilen diplomatik ilişkilerini yeniden kurdu. Aralık ayında, İspanya kralı Juan Carlos ülkeye üç günlük resmî bir ziyaret yaptı. Cuntayı tanıyan ilk devlet olan İspanya, ülkeye teknik ve ekonomik yardımlara da başladı. Eski rejimle çok iyi ilişkileri bulunan Fransa da yeni Malabo hükümetine çok farklı davranmadı. Fransız işbirliği bakanının ekim ayında Ekvador Ginesi'ni ziyaretinden sonra, Cuntanın ikinci başkan yardımcısı 3 aralık 1979'da Paris'te Giscard d'Estaing tarafından kabul edildi ve iki ülke arasında bir işbirliği anlaşması imzalandı. Macias Nguema'nın kanlı diktatörlüğü döneminde Sovyetlere yaklaşan Ekvador Ginesi'ni, Obiang Nguema döneminde batı yanlılığını esas alan bir dış politika izlemeye başladı. (LM)

*GİNSBERG (Allen), amerikalı şair. — Son eserleri: *The Fall of America* (Amerika'nın Düşüşü) [1973], *Mind Breath Poems* (Akıl Soluğu Şiirleri) [1978]. (L)

*GİNSBERG (Morris), ingiliz sosyoloğu. — (öl. Londra 1979). [L]

*GİRARDOT (Annie), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1974'de *Tokat* (la Gifle) [C. Pinoteau] ve *il Sospetto* (Kuşku) [F. Maselli] filmlerinde oynadı; 1975'te çevirdiği *Kadın Doktor* (Docteur Françoise Gailland) [J.L. Bertucelli] filmiyle César ödülü aldı. Son döneminin diğer başlıca filmleri: *Il pleur sur Santiago* (Santiago'ya Yağmur Yağıyor) [H. Soto, 1975], *Çingene* (le Gitan) [J. Giovanni, 1975], *Otopsi* (A chacun son enfer) [A. Cayatte, 1976], *Çılgın Hayat* (la Zizanie) [C. Zidi, 1977], *Tendre Poulet* (Taze Piliç) [P. De Broca, 1977], *la Clé sur la porte* (Anahtar Kapının Üstünde) [Y. Boisset, 1978], *l'Amour en question* (Tartışılan Aşk) [A. Cayatte, 1978], *On a volé la cuisse de Jupiter* (Jüpiter'in Kalçası Çalındı) [P. De Broca, 1980], *la Vie continue (Yaşam Sürüyor)* [M. Mizrahi, 1981]. (M)

*GİRDLETONE (Cuthbert Morton), ingiliz müzikoloğu. — (öl. Saint-Cloud 1975). [L]

*GİRESUN (28), Doğu Karadeniz bölgesinde il merkezi. —

● *Nüfus.* 1975-1980 yılları arasında Giresun'da nüfus artış hızı binde 7 oranında gerçekleşerek, Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok gerisinde kaldı (Türkiye binde 20,7). Bu durum, geçim sıkıntısı nedeniyle, Giresun'un gelişmiş illere nüfus göndermesi (göç) olgusundan kaynaklanıyordu. 1980 sayımında 480 083 kişi olarak belirlenen nüfusu (km^2 başına 69 kişi) ile Giresun, iller arasında büyüklük açısından 37. sıradaydı. Aynı sayıma göre toplam kent nüfusu 127 111, toplam köy nüfusu 352 972 ve köy sayısı 507. İlçelerinin nüfusu: Merkez ilçe 86 405 (merkez 45 690), Alucra 38 467 (merkez 8 823), Bulancak 74 800 (merkez 16 089), Dereli 36 758 (merkez 4 550), Espiye 52 564 (merkez 9 183), Eynesil 17 369 (merkez 6 599), Görele 48 660 (merkez 7 321), Keşap 30 658 (merkez 5 836), Ş. Karahisar 34 143 (merkez 13 037), Tirebolu 60 259 (merkez 9 983).

● *Tarım.* Giresun ekonomisi geniş ölçüde tarıma dayalıdır. Kıyıya paralel dağlık bir yörede yer alan ilde hemen hemen hiç ova yoktur. Kıyı bölgesinde fındık yetiştirilir, iç bölgelerde ise tahıl ve meyve üretilir, hayvancılık yapılır. En önemli tahıl ürünü mısırdır. 1980 istatistiklerine göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 28 000 t, arpa 16 000 t, mısır 40 500 t, fındık 55 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 6 900, katır 8 000, eşek 4 000, sığır 287 000, manda 18 000, koyun, 460 000, keçi 90 000.

● *Sanayi.* Giresun'un 1972'de kalkınmada öncelikli iller arasına alınmasından sonra, sanayi kesimindeki yatırımlar (özellikle kamu yatırımları) arttı. 1977'de büyük işletme sayısı 23'e çıktı. İldeki başlıca tesisler: Süt Endüstri Kurumu'nun Peynir ve Tereyağı Fabrikası, Yonga Levha Fabrikası, Adel Kalemcilik Lata Fabrikası, Fiskobirlik Entegre Fındık İşleme Tesisi. Giresun'daki diğer sanayi kuruluşları genellikle gıda, orman ürünleri ve taşa-toprağa dayalı sanayi dallarında üretim yapan orta ölçekli firmalardır. İldeki 1 000 kadar küçük işletme ise metal eşya sanayiinde etkinlik göstermektedir (1983).

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünün 2809 sayılı kanun uyarınca yeniden düzenlenmesi sırasında, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Giresun Meslek Yüksekokulu ve yüksek okula dönüştürülen Giresun Eğitim Enstitüsü Karadeniz* Üniversitesi (*Ek 2*) rektörlüğüne bağlı hale getirildi. 1980'de ilde 14 lise (5 848 öğrenci, 304 öğretmen), 67 ortaokul (12 348 öğrenci, 431 öğretmen), 55'i kentlerde ve 666'sı köylerde olmak üzere toplam 721 ilkokul (67 139 öğrenci, 2 679 öğretmen), 22 mesleki ve teknik okul (5 862 öğrenci, 249 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 555 yataklı 7 kamusal hastane, 2 sağlık merkezi, 36 uzman hekim, 37 pratisyen hekim, 27 diş hekimi, 250 hemşire, 80 sağlık teknisyeni, 289 ebe. (M)

*Giresunspor. — 1976-1977 futbol sezonunda ikinci lige, 1977-1978 sezonunda da üçüncü lige düştü. 1980-1981 sezonunda yeniden ikinci lige yükseldi. (M)

GİRİ (Varahagiri Venkata), hintli siyaset adamı. — (öl. Madras 1980). 1974'te cumhurbaşkanlığından ayrıldı. Yerine Fakrüddin Ali Ahmed seçildi. (L)

*GİRİK (Fatma), türk kadın sinema oyuncusu. — Son dönemde D. Sağıroğlu'nun *Namus* (1972), A. Yılmaz'ın *Kambur* (1973) ve *Kuma* (1974), M. Erksan'ın *İntikam Meleği - Hamlet* (1976), O. Seden'in *Hatasız Kul Olmaz* (1977), H. Refiğ'in *Yaşam Kavgası* (1978), M. Ün'ün *Toprak Ana* (1973), *Ağrı Dağı Efsanesi* (1975), *Gülsüm Ana* (1982), ve *Kaçak* (1982) gibi filmleriyle dikkati çekti. Sinemanın yanı sıra sahneye çıkıp ses sanatçılığı da yaptı. (M)

GİRİTLİ (İsmet), türk hukukçusu (Kırım 1924). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi, İdare Hukuku kürsüsünde asistan ve doçent oldu. 1961 Anayasası'nı hazırlayan yedi bilim adamından biri olan ve 1961-1962 arasında BM'de türk delegasyonu danışmanlığı yapan Giritli, 1964'te profesörlüğe yükseldi. 1964-1968 arasında TRT yönetim kurulu üyeliği ve başkanlığı yaptı. Amerika'da Columbia ve Georgtown üni-

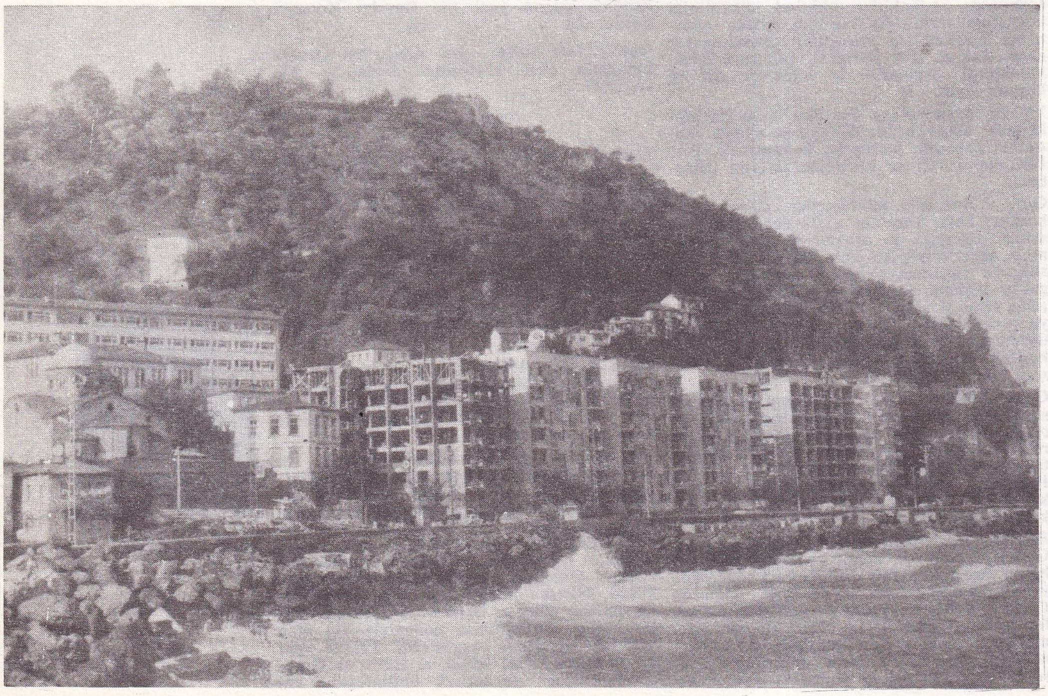

Foto. Casals-Baeza/Sygma (LAROUSSE) ; X : Güngaydın arşivi (MEYDAN)

versitelerinde siyasal konularda dersler verdi. 1983'te Marmara Üniversitesi Basın ve Yayın Yüksek okulu dekanlığına getirildi. Başlıca eserleri: *İdarenin Yetkisini Kötüye Kullanması* (1957), *Türkiye'de ve Yabancı Memleketlerde Hükümet Tasarrufları* (1958), *Anayasa ve Siyaset Bilimi Denemeleri*, (1963), *Amme İdaresi Teşkilât ve Personeli* (1963), *Ortadoğu ve Komünizm* (1975), *Komünizm - Batı Ortadoğu ve Türkiye* (1977), *Faşizm Tehlikesi mi Komünizm Tehlikesi mi* (1977), *Kara Altın Kavgası, Petrol ve Politika* (1978), *İdare Hukuku Dersleri* (Pertev Bilgen'le birlikte, 1979), *Kemalist Devrim ve İdeolojisi* (1980), *Nutuk'ta İç ve Dış Politika* (1980). [M]

***GİRMELİ**, Mardin ilinde, Nusaybin ilçesine bağlı bucak. — 11 985 nüf., 27 köy. Bucak merkezi 1 452 nüf. (1980). [M]

***GİRNE**, Kıbrıs Türk Federe Devleti'nde, Kıbrıs adasının kuzey kıyısında liman kenti. — 5 600 nüf. Turizm ve ticaret. (L)

***GİRONDE**, Güneybatı Fransa'da (Akitanya havzası) yönetim bölgesi. — 1 061 474 nüf. (L)

***GİROUD** (Léa-Françoise, **Françoise** - denır), fransız kadın gazetecisi ve siyasetçisi. — Ağustos 1976 - mart 1977 arasında kültür işleriyle ilgili müsteşarlığa getirildi. 1978-1979 arasında Fransız Demokrasisi İçin Birlik (UDF) partisinin başkan yardımcılığında bulundu. Son kitapları: *Si je mens..* (Eğer Yalan Söylüyorsam) [1972], *la Comédie du Pouvoir* (İktidar Komedisi) [1977], *le Bon plaisir* (Keyif) [1983]. (L)

***GİSCARD D'ESTAİNG** (Valéry), fransız devlet adamı. — 19 mayıs 1974'de V. cumhuriyetin en genç (yaş 48) cumhurbaşkanı olan Giscard d'Estaing, başbakanlığa Jacques Chirac*'ı getirdi. İlk elde seçimlerde söz verdiği toplumsal ve ekonomik reformlara girişti. Seçmen yaşını 18'e indirdi; kürtajı yasallaştırdı; 1884'den kalma boşanma hükümlerine kolaylıklar getirdi (haziran 1975 yasası); ulusal radyo-TV kurumunu yedi bağımsız kurum haline dönüştürdü; böylece TV'nin üç kanalının birbirinden ayrılıp rekabete girişmesini sağladı. Sosyal güvenlik ve yardımlarla ilgili birtakım yeni düzenlemelere gitti. Enflasyon hızını düşürmeye ve halkın yaşam düzeyini yükseltmeye yönelik önlemler aldı; ekonomiyi modernleştirmeye çalıştı. «Halkçı» bir başkan izlenimi verdiği ilk iki yıllık döneminde De Gaulle'cülüğü savunmasına karşın, De Gaulle'cülerden muhalefet gördü. Sol partilerden özellikle sosyalistler bu dönemde ilerleme kaydetti ve 1976 yerel seçimlerinde sol muhalefet oyların yüzde 50' sinden çoğunu aldı. Giscard, çeşitli konularda anlaşmazlığa düştüğü Chirac'ın istifasından sonra (ağustos 1976) Raymond Barre'ı başbakanlığa getirdi.

İlk iki yılda Giscard d'Estaing, Brejnev'i kabul etti (aralık 1974); birçok Afrika ülkesiyle, bu arada Cezayir ve Fas'la ilişkilerini geliştirdi; Çin'le diyaloğu artırdı. ABD karşısında Avrupa'nın bağımsızlığını savundu. Avrupa güvenliği konulu Helsinki konferansının sonuç belgesini imzaladı. İran'la iki nükleer santral anlaşması yaptı. 1976 aralığında yayımladığı *Démocratie française* (Fransız Demokrasisi) adlı kitabında, Fransa için «tüm yönetim birimlerinde çoğulculuğu uygulayan, ekonomik ve kültürel gelişmeyi ve toplumsal birliği en yüksek düzeyde sağlamış, liberal ve çağdaş bir demokratik ülke» modelini öngördü. Ne var ki Barre hükümetinin ekonomik önlemleri arasında ücretlerin dondurulması baş sırada yer aldı. İşçi çıkarmaları yoğunlaştı. Bu durum Giscard'ın iki yıldır verdiği «halkçı» izlenimi alabildiğine sarstı. 1977 ilkbaharında yapılan belediye seçimlerinde sol partiler üstünlük sağladı. Bunun üzerine Barre hükümetinin kimi bakanları değiştirildi. Ancak enflasyon ve işsizlik oranları arttı. Giderek parçalanan solun 1978 mart genel seçimlerindeki başarısızlığı ve kendi başarısı Giscard'ı yeniden avantajlı kıldı. Yeni zamlar yapıldı; fiyatlar serbest bırakıldı; rekabet körüklendi. 1979 başlarında toplumsal huzursuzluk büyüdü, demir-çelik sektöründeki işten çıkarmalara karşı büyük gösteriler oldu. Giscard, sağ ve soldaki partilerle uzlaşma girişiminde başarı kazanamadı. Sol partiler, ekonominin dışında Giscard'ın dış politikasını (Zaire'de Mobutu'yu desteklemesi) da eleştirdiler. Giscard, 1977-1979 arasında H. Schmidt ile ortak güvenlik sorunları üzerinde görüştü. Lübnan olaylarında arabuluculuk yapmaya çalıştı. Çat'taki askeri güçlerini artırdı. Orta Afrika'da Bokassa'nın devrilmesine destek sağladı. 1980 martında ilk kez filistinlilerin kendi kaderlerini belirleme hakkından yana tutum aldı. Aynı yılın ekiminde Çin'e gitti. 1979-1980'de Giscard-Barre yönetiminin sıkı para politikası sürdü. Petrole gelen rekor düzeydeki zamlar ve fiyatların serbestliği, düşük gelir kesimlerini iyice sarstı. Ancak Giscard, Barre'ı görevde tutmaya devam etti. Ekonomideki kötü gidiş, işsizliğin bir türlü azalmaması, 1981 başkanlık seçimlerinde Sosyalist Parti lideri François Mitterrand'ı, oyların yüzde 51,76'sıyla cumhurbaşkanı yaptı (21 mayıs 1981). Giscard d'Estaing ise ancak yüzde 48,24 oranında oy alabildi. (M)

***GİULİANO** (Jose Antonio BARRİO, **Juan** - denir), arjantinli dansçı. — 1974'de Venezuela Ulusal Balesi sanat yöneticiliğine atandı. 1976'da Rouen Sanat Tiyatrosu'nda dans yöneticiliği, 1977'de Wallonie Balesi sanat yöneticiliği, 1978'de Toulouse'da Capitole Balesi sanat yöneticiliği yaptı. (L)

***GİULİNİ** (Carlo Maria), italyan orkestra yöneticisi. — 1973-1976 arasında Viyana Senfoni Orkestrası yöneticiliği yaptı. (L)

***GİZE**, Mısır'da, Nil'in sol kıyısında kent. — 1 247 000 nüf. (L)

***GLASKOW**, Büyük Britanya'da (İskoçya) kent. — 894 000 nüf. Uluslararası hava limanı. (L)

GLASHOW (Sheldon Lee), amerikalı fizikçi (New York 1932). Cormell ve Harward üniversitelerinde okudu. Kopenhag üniversitesinde araştırma yaptı (1958-1960). Caltech'te araştırmacı, Stanford ve Berkeley' de profesör olarak çalıştı. 1966'dan beri Harward üniversitesi Lyman laboratuvarında profesördür. 1960'ta elektromanyetik etkileşimle zayıf etkileşimi birleştiren birleşik zayıf-elektrik kuramını ortaya attı. Deneyler kuramın birçok beklentisini, örneğin nötr akımların varlığını (tanecikler arasında herhangi bir elektrik yükü değişimi almadan gerçekleşen tepkimeler) doğruladı. Glashow, kuramı açıklamak için üçlü kuark modeline dördüncü bir kuark daha eklemeyi önerdi (büyülü kuark) ve yeni bir tanecikler ailesi bulunabileceğini öne sürdü. Nitekim 1974'te sözkonusu tanecik keşfedildi. *J/psi* taneciği. 1960'larda dikkati çekmeyen bu çok önemli buluşundan dolayı Glashow 1979 Nobel Fizik Ödülü'nü, aynı konuda çalışan Abdusselam (*Ek 2*) ve Steve Wlinberg (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***GLAZAROVA** (Jarmila), çek kadın romancısı. — (öl. Prag 1977). [L]

GLEMP (Josef), polonyalı din adamı (1929). Felsefe ve teoloji öğrenimi gördü. 1956'da dinsel törenle kutsandı. 1958-1964 yılları arasında Lateryan Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi ve doktora yaptı. Daha sonra Gniezno ve Varşova'da kardinal Wyszynski'nin yanında çeşitli görevlerde bulundu. 21 nisan 1979'da kardinal tarafından dinsel törenle Warmia piskoposluk ruhanî dairesine atandı. Kardinalin ölümünden sonra Papa II. Jean Paul tarafından 7 temmuz 1981'de Bniezno ve Varşova başpiskoposluğuna atandı ve Polonya eyalet başpiskoposu oldu. 1982 martında çeşitli gruplar arasında toplumsal anlaşma yapılmasını önerdi. Haklarından yoksun bırakılmış sendikalara birlik, gençlere de ölçülü ve sağduyulu olma çağrısında bulundu. (M)

***GLENDALE**, ABD'de (California) kent. — 133 000 nüf. (L)

***GLİWİCE**, Polonya'da (Yukarı Silezya) kent. — 200 000 nüf. Üniversite. (L)

***GLOBOKAR**, (Vinko), yugoslav bestecisi ve tromboncusu. — Son eserleri: 4 şarkıcı ve 16 çalgı için *Carrousel;* soprano, 5 çalgı ve elektronik düzen için *Ötekiler Gibi Bir Gün* (1975); koro, orkestra, soprano ve 4 solo çalgı için *Standpuntte* ve *Söylevler* dizisi. (L)

***GLOUCESTER**, İngiltere'de kent. — 90 000 nüf. (L)

***GNİEZNO**, Polonya'da, Poznan'ın kuzeydoğusunda kent. — 51 000 nüf. (L)

***GOA**, Hindistan'da, Malabar kıyısında kent. — 858 000 nüf. (L)

GOA, DAMAN ve DİU, Hindistan'da idare bölgesi. 3 813 km², 1 082 117 nüf. Başkent Panaji (59 258 nüf.). Eski Portekiz sömürgesi olan Goa, Daman ve Dui, 1961' de Hindistan tarafından işgal edildi. Hindistan'ın buralardaki egemenliği 1974'de Portekiz tarafından tanındı. (L)

***GODARD** (Jean-Luc) fransız film yönetmeni. — *Tout va bien*'den (Her Şey Yolunda) [1972], sonra Groneble'e yerleşti ve Anne-Marie Mieville'le birlikte TV için video tekniğiyle filmler yaptı: *Numéro II* (Numara II) [1975], *Ici et ailleurs* (Burada ve Başka Yerde) [1970 - 1976], *Comment ca va?* (Nasılsın?) [1975], *Sur et sous la communication* (İletişim Üstüne) [1977], *France, tour, détour, deux enfants* [İki Çocuğun Fransa Turu] (1978). Daha sonra *Sauve qui peut la Vie* (Herkes Başının Çaresine Baksın) [1979-1980] ile sinema ekranına parlak bir dönüş yaptı. *Passion'* dan (Tutku) [1982] sonra *Prenom: Carmen* (Adı: Carmen) ile 1983 Venedik Şenliği büyük ödülü «altın palmiye»'yi kazandı. (M)

***GODOY CRUZ**, Arjantin'de (Mendoza) kent. — 112 000 nüf. (L)

***GODUNOV** (Aleksandr Borisoviç), sovyet dansçısı. — Moskova uluslararası dans yarışmasında altın madalya kazandı (1973). Milano Scala'sında Anna Karenina'da (Maya Plisetskaya'nın) oynadı (1979). Bolşoy Tiyatrosu'nda, Vera Boccadoro'nun Aşk İçin Aşk adlı eserini yorumladı (1976). Avrupa ve ABD'ye birçok turneler yaptı. 1979'da New York göçmen bürosuna başvurarak siyasal sığınma hakkı istedi. American Ballet Theatre'a girdi (1979). 1980'de, konuk sanatçı olarak İsrail Klasik Balesi'nde dans etti. (L)

***GOFFMAN** (Erving), kanadalı psikososyolog. — (öl. Philadelphia 1982). Son kitapları: *Günlük Yaşamın Sahneye Koyulması* (1973), *Gender Advertisements* (1976) ve *Forms of talk* (Konuşma Biçimleri) [1981]. (L)

***GOİANİA**, Breziya'da, Goias eyaletinin başkenti. — 381 000 nüf. (L)

***GOİAS**, Brezilya'da eyalet. — 3 000 000 nüf. (L)

***GOLDİNG** (William), ingiliz yazarı. — 1983 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. (L)

***GOLDMANN** (Nahum), israilli siyaset adamı. — (öl. Bad Reichenhall 1982). Ölümünden önce iki kitabı yayımlandı: *İsrail Nereye Gidiyor?* (1975) ve *Yahudi Paradoksu* (1977). [L]

GOLDSMİTH (Jerry), amerikalı besteci, film müzikçisi (doğ. 1930). 1960'lardan başlayarak Hollywood'un en etkili film müzikçileri arasına girdi. Pahalı «iş filmleri» kadar nitelikli filmleri de müzikledi. 1976'da R. Donner'in *Kehanet* (The Omen) filmine yaptığı etkili müzikle Oscar aldı. Diğer başlıca film müziği çalışmaları: *Yalnız ve Cesur* (Lonely Are the Brave) [D. Miller, 1962], *Seven Days in May* (Mayıs'ta Yedi Gün) [J. Frankenheimer, 1963], *Lilies of the Field* (Çayır Zambakları) [R. Nelson, 1963], *Kötülük Yolları* (In Harm's Way) [O. Preminger, 1964], *Macera Gemisi* (The Sand Pebbles) [R. Wise, 1966], *Maymunlar Cehennemi* (Planet of the Apes) [F. Schaffner, 1968], *General Patton* (Patton) [F. Schaffner, 1969], *Tora! Tora! Tora!* (R. Flaischer, 1970). *Son Darbe* (Rio Lobo) [H. Hawks, 1970], *Kelebek* (Papillon) [F. Schaffner, 1973], *Chinatown* (Çin Mahallesi) [R. Polanski, 1974], *Ölümün Sesi* (The Wind ant the Lion) [J. Milius, 1975], *Vahşetin Çocukları* (The Boys from Brazil) [F. Schaffner, 1978], *Uzay Macerası* (*Star Trek: The Motion Pieture*) [R. Wise, 1979], *Yaratık* (Alien) [R. Scott, 1979], *Outland* (Sınır Dışı) [P. Hyams, 1981]. (M)

***GOLEA** (Antoine), rumen asıllı fransız müzik eleştirmeni. — (öl. Paris 1980). [L]

***GOLOĞLU** (Mahmut), türk tarihisi. — Yeni kitapları yayımlandı: *Trabzon Tarihi* (1975), *Dostluk ve Mutluluk* (1975), *Atatürk ve Trabzon* (1981), *Demokrasiye Geçiş 1946 - 1950* (1982). [M]

Sheldon Lee GLASHOW

***GOMEL**, Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 360 000 nüf. (L)

***GOMULKA** (Wladislaw), polonyalı siyaset adamı. — (öl. Varşova 1982). [L]

***Goncourt Akademisi.** —

GONCOURT AKADEMİSİ ÖDÜLLERİ

1975 Emile Ajar : *La Vie devant soi* (Önünde Uzanan Yaşam)

1976 Patrick Grainville: *Les Flamboyants* (Gösterişliler)

1977 Didier Decoin : *John l'Enfer* (Cehennemi John)

1978 Patrick Modiano: *Rue des boutiques obscures* (Karanlık Dükkânlar Sokağı)

1979 Antonine Maillet: *Pélagie la charrette*

1980 Yves Navarre: *Le Jardin d'acclimatation* (İklime Uyarlama Bahçesi)

1981 Lucien Bodard: *Anne-Marie*

1982 Frédéric Tristan: *Les Egarés* (Yolunu Şaşıranlar). [L]

***GONDAR**, Etyopya'da kent. — 43 000 nüf. (L)

***GONSETH** (Ferdinand), isviçreli matematikçi ve felsefeci. — (öl. Lozan 1975). Son kitabı: *le Référentiel, univers obligé de médiatisation* (1975). [L]

GONZALEZ (Felipe), ispanyol siyaset adamı (Sevilla 1942). Hukuk öğrenimi gördü. 1974'de İspanya Sosyalist İşçi Partisi (PSOE) genel sekreterliğine seçildi. General Franco'nun ölümünden sonra yapılan ilk genel seçimlerde Madrit milletvekili olarak parlamentoya girdi. 28 ekim 1982 genel seçimlerinde Sosyalist Parti'nin çoğunlukla iktidara gelmesiyle birlikte parlamento tarafından başbakanlığa getirildi. Ekonomik ve toplumsal yapının sosyalist ilkelere ve halkın kararlarına göre değiştirilerek yeniden düzenlenmesi görevini üstlendi. İspanya'nın NATO'ya girmesine karşı çıktı. (M)

***GORAHPUR**, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 231 000 nüf. Üniversite. (L)

***GORBON** (Bedii), türk cerrahi profesörü ve operatör. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

***GORE** (Walter), ingiliz dansçısı ve koreografı. — (öl. Pamplona, İspanya 1979). [L]

***GORECKİ** (Henryk Mikolaj), polonyalı besteci. — Son besteleri: Kopernik'in 500. doğum yıldönümü için yaptığı, soprano, bariton, karma koro ve orkestra için *2. Senfoni* (1972) ve soprano ve orkestra için 3 numaralı *Ağıtlar Senfonisi* (1977). [L]

GORETTA (Claude), isviçreli film yönetmeni (Cenevre 1929). Cenevre Üniversitesi bünyesinde bir sinema derneği kurdu. TV' de yetişti. 1970'lerde Alain Tanner ve Michel Soutter'le birlikte fransız İsviçre'sinin üç önemli yönetmeninden biri oldu. 1958' de başlayıp uzun süre belgeseller çektiği mesleğinde 1970'de yaptığı *Düğün Günü* (le Jour des Noces) ilk uzun filmi olarak büyük ilgi uyandırdı. Sonraki çalışmalarıyla da uluslararası şenliklerde kendinden söz ettirdi: *le Fou* (Deli) [1970], *l'Invitation* (Çağrı) [1972], *le Filds prodigue* (Savurgan Oğul) [1973], *Pas si méchant que ça* (O Kadar Kötü Değil) [1974], *la Dentellière* (Dantelci Kız) [1976], *les Chemins de l'exil* (Sürgün Yolları) [1978], *la Provinciale* (Taşralı Kız) [1980], *la Mort de Mario Ricci* (Mario Ricci'nin Ölümü) [1982]. (M)

Pıhtı görünümlü gökada Markarian 325'in bilgisayar ekranındaki görüntüsü

***GORİN** (Jean), fransız ressamı. — (öl. Niort 1981). [L]

***GORKİ**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 1 344 000 nüf. (L)

***GORLOVKA**, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna), Donbass havzasında kent. — 342 000 nüf. Demir - çelik ve kimya sanayii. (L)

***GORZOW WİELKOPOLSKİ**, Polonya'nın batısında, Warta ırmağı kıyısında kent. — 78 000 nüf. (L)

***GOSLAR**, Federal Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 56 000 nüf. (L)

***GOSPORT**, Büyük Britanya'da, Manş denizi kıyısında kent. — 76 000 nüf. (L)

***GOTLAND**, Baltık denizinde İsveç'e bağlı ada. — 54 000 nüf. (L)

***GOTTWALDOV**, Çekoslovakya'da (Moravia) kent. — 65 000 nüf. Ayakkabı ve makina sanayii. (L)

***GOUDSMİT** (Samuel Abraham), hollanda asıllı amerikalı fizikçi. — (öl. Reno, Nevada 1978). [L]

***GOUİN** (Felix), fransız siyaset adamı. — (öl. Nice 1977). [L]

***GOULART** (Joao Belchior Marques), brezilyalı siyaset adamı. — (öl. Mercedes, Arjantin 1976). [L]

***GOULD** (Glenn), kanadalı piyanist. — (öl. Toronto 1982). [L]

***GOUROU** (Pierre), fransız coğrafyacısı. — Son kitabı: *Pour une géographie humaine* (Beşeri Coğrafya) [1973]. (L)

***GOWON** (Yakubu), nijeryalı devlet adamı. — 1975 temmuzunda bir darbeyle devlet başkanlığından uzaklaştırıldı. (L)

***GOYTİSOLO** (Juan), ispanyol yazarı. — *El Furgôn de cola* (Trenin Yük Vagonu) [1967] ve *Disidencias* (Görüş Ayrılıkları) [1977] adlı denemelerinde baskı altındaki bir kuşağın şaşkınlığını dile getirdi. Yazarı İspanya'daki «yeni roman» akımının ustası yapan romanları şunlardır: *Kimlik Belgeleri* (1968), *Don Julian* (1971) ve *Makbara* (1980). [L]

***GÖBEL**, Balıkesir ilinde, Susurluk ilçesine bağlı bucak. — 7 484 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 2 711 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖÇBEYLİ**, İzmir ilinde, Bergama ilçesine bağlı bucak. — 11 544 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 836 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖDEL** (Kurt), avusturya asıllı amerikalı mantıkçı. — (öl. Princeton, New Jersey 1978). [L]

Gödet Barajı, Konya ilinde Karaman ilçesinde Gödet suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 164,7 m; barajın temelden yüksekliği 92,5 m; talvegden yüksekliği 66,7 m; normal su kotu 1 162 m; göl alanı 6,22 km^2; sulama alanı 11 445 ha'dır. (M)

***GÖKADA** bİş i. — ANSİKL. Astron. Gökada veya Samanyolu, Güneş'in de içinde bulunduğu bir yıldızlar, gazlar ve tozlar topluluğudur.

Gökada'nın büyük bir kısmı optik teleskoplarla gözlenemez; Güneş çok uzaktaki yıldızların ışığını yutan geniş ve yoğun gazlar ve tozlar arasında Gökada düzleminde yer alır. Yıldızlar, Güneş'den 6 000 ışık yılından (ıy) daha uzaktadır. Gökada'nın çapıysa 100 000 ışık yılından daha fazla tahmin edilmektedir.

Gökadamızın büyük çapta yapısı ancak son yıllarda radyo astronomi sayesinde, kızılötesi ve gama ışınlarının incelenmesiyle araştırılabildi.

atom ve molekül halinde nötr hidrojen, radyo ışınımı

Radyo astronomi, Gökada'nın en bol bileşeni olan hidrojeni bütün şekilleri ile incelemeyi sağlar. Parlak yıldızlar çevresindeki «H II bölgeleri»nde toplanmış bulunan iyonize hidrojen, sürekli ışınımı incelenerek araştırılır. Nötr hidrojen atomu H I, 21 sm dalga boyu uzunluğunda çok belirgin bir çizgi yayınlar; molekül hidrojen (H_2) ise, karbon monoksit (CO) molekülünün 2,6 mm dalga boyundaki dönme çizgisi yardımıyla dolaylı yoldan belirlenir.

Hidrojen atomu 1960'lı yıllarda Gökada' mızın büyük çapta bir haritasını yapma olanağı sağladı. Bu harita, kolları çok burulmuş sarmal bir yapıyı andırır (şek. 1). En yakın sarmal kollar, optik astronomide uzun zamandan beri bilinen yıldızlar yumağına tekabül eder: Perse, Kuğu ve Nişancı kolu.

Molekül hidrojenin kendisi hiçbir radyo dalgası yayınlamaz, fakat çarpışma ile karbon monoksidin (CO) ışıması tahrik eder. Bu yoldan Gökada içindeki toplam molekül hidrojen kütlesinin, atom halindeki toplam hidrojen kütlesine, onun da Güneş kütlesinin 2.10^9 katına denk olduğu hesaplanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde 1976'dan 1979'a kadar M. A. Gordon ve W. B. Burton tarafından incelenen Gökada'daki karbon monoksid dağılımı şekil 2'de gösterilmiştir.

Karbon monoksidin ve dolayısıyla molekül hidrojenin Gökada ile aynı merkezli 12 000 ila 24 000 ışık yılı yarı çapındaki bir halka içinde bulunduğu anlaşıldı. Molekül hidrojen bolluğu 17 000 ışık yılı yarıçapındaki bölgede en yüksek düzeydedir. Molekül hidrojenle atom hidrojenin bölgesel dağılımı arasındaki fark çarpıcıdır: Hidrojen, Güneş yörüngesinin iç bölgelerinde daha çok molekül, dış bölgelerinde atom şeklindedir. Zira, soğuk ve yoğun molekül bulutları, Gökada içindeki yıldız oluşumunun tercih bölgeleridir. Böylece yıldızların Güneş yörüngesinin (24 000 ışık yılı) içinde çok büyük sayıda oluştuğu sonucu elde edilir: Eğer Gökada dışarıdan görülebilseydi, Güneş parlak kursun kenarında bulunacaktı. Bu sonuç, genç topluluk oluşumlarına ilişkin tüm gözlemlerle uygunluk gösterdiği gibi yeni yıldızların oluşumunu da kanıtlar. Çok parlak ve kısa yaşam süreli yoğun yıldızların göstergesi olan süpernovalar ve pulsarlar, gazı genç ve büyük yıldızların şiddetli ışınımıyla iyonize olan H II (iyonize hidrojen) bölgeleri, tüm bu bileşenler, Gökada içinde karbon monoksidin dağılımına benzer tarzda dağılmıştır.

gamma ışınımı

Çok yüksek enerjili (100 MeV'dan yukarı) gamma ışınımı da karbon monoksit halkasıyla çakışan dairesel bölge içinde en yüksek düzeydedir. Bu gözlemler 1972'de fırlatılan Amerikan yapma uydusu «SAS-2» ve 1975'de fırlatılan Avrupa yapma uydusu «COS-B» ile gerçekleştirildi. Bilinmeyen kaynaklardan çıkan ışınım dışında, Gökada'nın yaydığı gamma ışınımı, yıldızlararası madde ile kozmik ışınların (büyük enerjili protonlar ve çekirdekler) etkileşmesinden ileri gelir. Buna göre gamma ışınımları, gökada maddesinin yer belirleyicileridir; fakat radyo gözlemlerinin aksine, iyonize maddeyi atomsal veya moleküsel maddeden ayırtedemezler. Bununla beraber, bu olayların yorumu yanıltıcı olabilir; zira kozmik ışınların dağılımı, Güneş'e yakın bölgeler dışında çok iyi bilinmemektedir. Atom hidrojen ve karbon monoksit gibi gamma ışınları da sarmal bir yapıyı andıran yoğunlaşmalar gösterir.

yoğunluk dalgaları kuramı

12 000 ıy'dan beride, Gökada, merkezine yakın bölgede atom hidrojen bolluğu gittikçe azalır. Molekül hidrojen de Gökada merkezinde (3 000 ışık yılı yarıçapdan küçük) yeniden ortaya çıkmak üzere en az sayıdadır. 24 000 ışık yılı ötede hidrojen molekülünün yokluğu olayı, bu konuya 1959'dan itibaren ilk değinen İsveçli Lindblad tarafından önerilen ve 1964 ile 1971 arasında Amerikalı Lin ve arkadaşları tarafından geliştirilen «yoğunluk dalgaları» denen bir kuramla açıklanır.

Gökada'mızın sarmal kolları, merkez etrafında dönen madde yoğunlaşması delikli,

Foto. J. Heidmann (LAROUSSE)

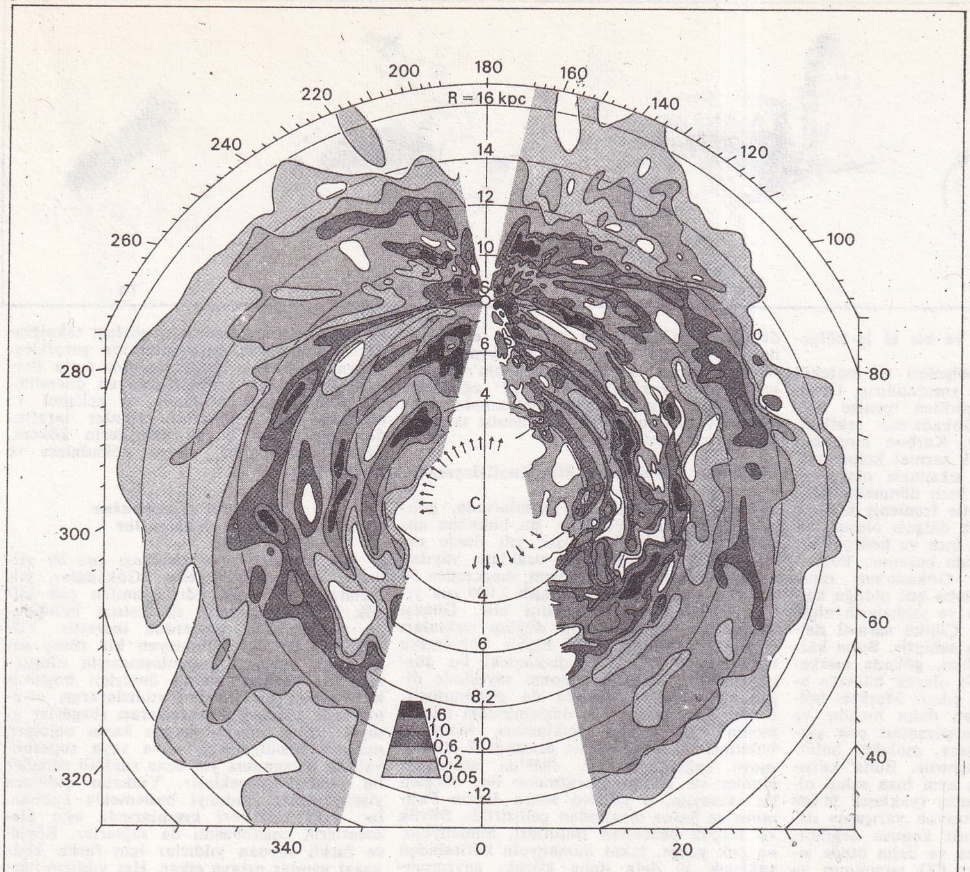

şek. 1

Gökada'mızda nötr hidrojeninin dağılımı. 0° ile 180° boylamlarındaki gözlemler Hollanda'da Dwingeloo gözlemevince kuzey yarımkürede, diğer boylamlarınki Avustralya'da Sydney gözlemevince güney yarımkürede yapılmıştır. 0° ile 180° 'ye yakın boylamlardaki durum gösterilememiştir, çünkü Güneş'e göre hidrojenin radyal hızı o bölgelerde sıfırdır ve buralardaki kaynakların uzaklığını belirlemek imkânsızdır (çünkü uzaklıklar hız yardımıyla belirlenir).

zira dış kısımları iç kısımlarından daha yavaş dönen Gökada'nın diferansiyel dönüşü, belirsiz bir şekilde bu sarmalı birbirine dolaştırır ve sonunda ortadan kaldırır. Aksine Gökada içindeki sarmal bir yoğunluk dalgası, sabit bir açısal hızla eksen etrafında dönerek bozulmadan durağan olabilir. Bu dalga, sarmal bir *potansiyel kuyu* biçiminde tanımlanır; dönmekte olan madde sarmal bir kolu geçerken, potansiyel kuyu ile frenlenir; bir süre bu kolda birikir. sonra çıkışa doğru hızlanır. Sarmal kollardaki bu madde birikimi potansiyel kuyuyu devam ettirir. Başlangıçtaki küçük bir kararsızlıkla harekete geçen mekanizma, durağan oluncaya dek kendiliğinden genişlik kazanır. Yıldız sayımı sarmal yapıyı ortaya çıkaramaz, zira kollardaki ek kütle yüzde 10'u geçmez. Eğer optik astronomide sarmal kollarda yoğun oranda yıldız görülüyorsa bunun nedeni orada kolay görülebilen parlak yıldızlar bulunmasıdır, çünkü sarmal kollar, yıldızların oluşum yeridir. Gerçekten. bir kolun içindeki sıkışma, atom hidrojenin (H I) molekül hidrojen (H_2) halinde yoğunlaşmasını ve molekül halindeki diğer elementlerin (ki bunlar arasında en bol olanı karbon monoksittir) birleşmesini kolaylaştırır. Böylece meydana gelen gaz bulutu çekim kararsızlığı ile ısınır, yoğunluk ve sıcaklık yeterince yükseldiği zaman, nükleer tepkimeler başlar. Ortaya çıkan yıldızlar arasında en yoğun olanlar (bunların ömrü bir kolu geçme süresinin altındadır), çok morötesi ışınım yayarak tükenir. Bu ışınlar da yö-

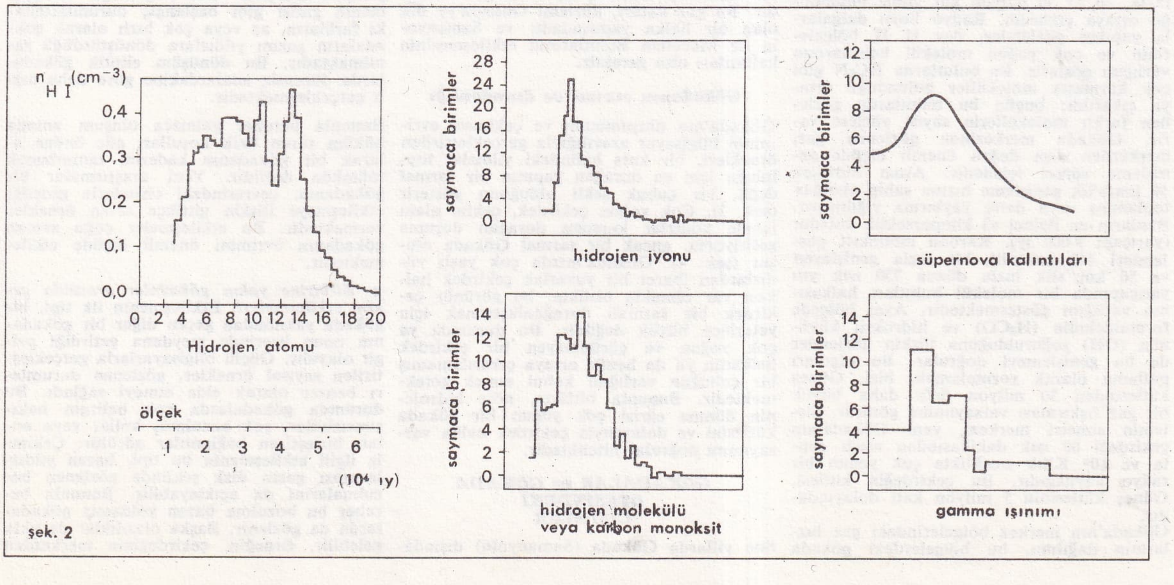

şek. 2

Gökada'mızın genç bileşenlerinin radyal dağılımı: Nötr hidrojen H I, iyonlaşmış hidrojen H II, molekül hidrojen H_2 (karbon monoksit CO gözlemlerine göre), süpernova kalıntıları, gamma ışınları. Yalnız atom hidrojen H I Gökada'nın dışına doğru bir hayli yayılır.

Gökada'mızın evrimi ve son durumu (bilgisayarda yapılmış üç boyutlu benzetmenin görüntüsü). T zamanı burada **Gökada**'nın dönme periyotlarına göre belirlenmiştir. Sistem çok çabuk bozulur ve uzunca bir biçim alır.

redeki gazı iyonlaştırır ve bir H II bölgesi yaratır.

Sonuç olarak, H II bölgeleri ve molekül bulutları sarmal yapıyı sınırlandırır. Optik ve radyo araçlarıyla görülen iyonize bölgelerden başlanarak Gökada'nın şekillenmesi de bunu gösterir. Karbon monoksit gözlemlerine dayanılarak sarmal kolun başlangıcındaki maddenin sıkışması olayı ortaya konabildi. Orada, hızlı dönmekte olan nötr gaz o kadar şiddetle frenlenir ki, çok dar bir aralıkda bir şok dalgası oluşur, bu da sarmal kolların çok ince ve belirgin bir duruma gelmesine katkıda bulunur. Yoğunluk dalgaları kuramı, Gökada'nın sınırlarında atom hidrojen daha bol olduğu halde molekül bulutlarının ve yıldızların niçin bol olmadığını açıklar: Çünkü sarmal dalga, sabit bir açısal hıza sahiptir. Buna karşılık maddenin açısal hızı, gökada merkezinden uzaklıkla orantılı olarak biteviye azalır. Bundan şu sonuç çıkar: Merkezi bölgelerde madde dalgadan daha hızlıdır ve madde-sarmal dalga karşılaşması çok şiddetlidir. Buradaki sıkışma, molekül bulutlarını ve yıldızları oluşturur. Buna karşılık, madde ile dalganın aynı hıza sahip olduğu bir yarıçap da vardır (yaklaşık 50 000 ıy); bu yarıçapa «korotasyon yarıçapı» denir ve orada sıkışma söz konusu değildir. 30 000 ışık yılı uzaklıkta ve daha ötede sıkışma pek az etkilidir; CO ışınımının ve yıldızların parlaklığının azalması bu yüzdendir. Benzer bir olgu 12 000 ışık yılı yarıçapında da meydana gelir: Sarmal dalganın dönme hızı madde hızının belirgin frekansına eşit olur ve hiçbir sarmal dalga bu yarıçapın dışına yayılamaz.

Gökada merkezi

Gökada'nın merkezi, radyo ve kızılötesi ışınımla varlığı anlaşılan görkemli olayların cereyan ettiği yerdir. Gökada içindeki tozlar görünen ışınımı tamamen yuttuğu için optik gözlemle bu olayların varlığı anlaşılamaz. Kızılötesinde, 2,2 mikron dalga boyunda yapılan gözlemlerle gökada merkezinde Güneş civarındaki yıldızlardan çok fazla, en az 30 milyon kat yıldız bulunduğu ortaya çıkarıldı. Radyo boyu dalgalarla yapılan gözlemler, dev H II bölgelerinin ve çok yoğun molekül bulutlarının varlığını gösterir. Bu bulutlarda HC_7N gibi çok karmaşık moleküller bulunduğu ortaya çıkarıldı; bugün bu bulutlarda gözlenen farklı moleküllerin sayısı yüzlere varır. Gökada merkezinde gözlenen gaz, merkezden dışa doğru önemli ölçüde genişleme süreci içindedir. Atom hidrojen 50 km/s'lik genişleme hızına sahip «kolda» toplanmış veya daire yaylarına yığılmıştır. Bunların en ilginci «3 kiloparseklik kol»dur (yarıçapı 9 000 ıy). Karbon monoksit gözlemleri 140 km/s'lik bir hızla genişleyen ve 50 km/'slik hızla dönen 750 ışık yılı yarıçapında bir molekül bulutları halkasının varlığını göstermektedir. Aynı bölgede formaldehidin (H_2CO) ve hidroksil kökünün (OH) soğurulduğuna ilişkin gözlemler de bu genişlemeyi doğrular. Bu olguları patlama olarak yorumlamak, bizi, Güneş kütlesinden 30 milyon defa daha büyük bir gaz fışkırması varsayımına götürür. Sistemin simetri merkezi, yani Gökada'nın çekirdeği 80 ışık dakikasından aşağı çapta ve 10° K'lık sıcaklıkta çok yoğun bir radyo kaynağıdır. Bu çekirdeğin kütlesi, Güneş kütlesinin 5 milyon katı dolayındadır.

Gökada'nın merkez bölgelerindeki gaz hızlarının dağılımı, bu bölgelerdeki gökada düzleminin Gökada'nın ortalama ekvatoruna göre eğik olduğunu göstermektedir. Gökada diski orada, Samanyolu'nun tümüne göre yaklaşık olarak 25° eğimlidir. Gökadanın çekim dengesi bakımından fevkalade önemli olan bu olay henüz tam anlamıyla açıklanamamıştır.

gökada düzleminin düzgünsüzleşmesi

Gökada düzleminin dış kısımlarında, gökada düzlemi de bükküktür. Bu bükülme ancak merkezden 30 000 ışık yılı ötede ortaya çıkar ve çok daha uzaklara yayılan atom hidrojen içerir. Düzlem, merkezden 50 000 ışık yılı uzaklıkta yaklaşık 3 000 ışık yılı yükselerek bir S şeklini alır. Güneşi içeren çap, bu kıvrımın düğüm noktaları çizgisi üzerindedir, yani hiçbir bükülmeye uğramamıştır. Gökada diskindeki bu düzgünsüzleşme, hidrojen atomu sayesinde diğer gökadaların çoğunda da gözlenmiştir. Bugün için Samanyolu düzlemindeki bükülmenin akla yatkın açıklaması, Macellan bulutları ile Gökada'mız arasındaki etkileşmeye bağlanmaktadır. 1969'da amerikalı Hunter ve Toomre tarafından öne sürülen bu varsayım, o günden sonra Japon Fujimoto ve Safue tarafından geliştirildi. Büyük ve Küçük Macellan Bulutları, Samanyolu'na çok yakın, fakat Samanyolu kütlesinden yaklaşık 10 defa daha küçük, gayrımuntazam iki gökadadır.

Bunlar, bir milyon yıl önce Gökada'mızla çekim etkisi altında çarpıştılar ve ona bağlı kaldılar: Samanyolu'nun çevresinde yudulaşan bu iki Gökada onu çekimle etkilemekte ve gökada düzleminin bozulmasına ve dinamik düzensizliklere neden olmaktadırlar. Üç gökadanın karşılaşması, Fujimoto ve Safue tarafından bilgisayarda temsili olarak yapıldı. Bu deney, gözlenen bükülmeleri ortaya koydu. Bundan başka üç Gökada'nın karşılaşması, «macellan akımı» adı verilen gaz akımını da açıklamaktadır. Bu akım, atom hidrojenin dalga uzunluğuyla (21 sm) anlaşılabilen ve yüksek gökada enleminde, büyük hızlara sahip gaz bulutlarından oluşmuş uzun bir gaz katarıdır. Bu gaz katarı, düzlemi Gökada'ya dik olan bir halka yapısındadır ve Samanyolu ile Macellan Bulutlarının etkileşmesinin kalıntıları olsa gerektir.

Gökadanın evrimi ve durağanlığı

Gökada'nın oluşumunun ve çekimsel evriminin bilgisayar aracılığıyla gerçekleştirilen örnekleri, bir kurs halindeki yıldızlar topluluğu için en durağan yapının bir sarmal değil, bir çubuk şekli olduğunu gösterir (şek. 3). Çok yoğun çekirdek, çekim alanı içinde yıldızlar kursunu durağan duruma getiriyorsa, ancak bir sarmal Gökada oluşur (şek. 4). Gökada'mızda çok yaşlı yıldızlardan ibaret bir yuvarlak çekirdek halkası var olmakla birlikte, bu görünür çekirdek bir sarmalı durağanlaştırmak için yeterince büyük değildir. Bu durumda ya çok yoğun ve görünmeyen bir çekirdek halkanın ya da henüz ortaya çıkarılamamış bir çubuğun varlığını kabul etmek gerekmektedir. Bununla birlikte, nötr hidrojenin dönme eğrisi çok yoğun bir gökada kütlesini ve dolayısıyla çekirdek halka varsayımını doğrular niteliktedir.

GÖKADALAR ve GÖKADA ÖTESİNDEKİ CİSİMLER

Son yıllarda Gökada (Samanyolu) dışındaki cisimlerin araştırılması, gözlem tekniğinde ve hesaplama yöntemlerinde gerçekleştirilen gelişmeler sayesinde çok fazla ilerledi. Ele alınan problemlerin en önemlileri Gökada'ların oluşumu ve gelişimi ve başkaca faal çekirdekli cisimler tarafından yayınlanan büyük enerjilerin kökeni, Seyfert gökadaları, radyo gökadaları ve kuazarlardır.

gökadaların evrimine bağlı problemler

● *Bir gökadada yıldızlararası gaz ile yıldızlar arasındaki ilişkiler.* Gökadalar, yıldızlardan ve «toz» adıyla anılan çok küçük katı taneciklerin de katışık bulunduğu yıldızlararası gazlardan ibarettir. Yıldızlar henüz iyi bilinmeyen bir süreç sonucunda gazların yoğunlaşmasıyla oluşurlar. Öte yandan bunlar, ömürleri boyunca kütlelerinin bir kısmını yıldızlararası ortama iade ederler. Yıldızlararası rüzgârlar adıyla anılan sürekli madde kaybı olguları, gezegen nebülozların, nova veya supernovaların oluşumuna yol açan şiddetli süreçler bu yoldan gerçekleşir. Yıldızlar yalnızca yıldızlararası maddeyi beslemekle kalmazlar, fakat merkezi kısımlarında ağır elementlerin çoğalmasını da sağlarlar. Böylece farklı soydan yıldızlar için farklı kimyasal yapılar ortaya çıkar. Her yıldızın varlığı kıpırtısız bir tortu, örneğin bir beyaz cüce, bir nötron yıldızı veya bir karakuyu biçiminde sona erer; yıldızlararası ortam zamanla yavaş yavaş fakirleşir. Nötr atom hidrojenin yaydığı 21 sm dalga uzunluğundaki ışımanın incelenmesi, sahip oldukları gazlara göre eliptik, sarmal veya düzensiz olmak üzere değişik tipte gökadaların belirlenmesini sağladı. Eliptik olanlar da hemen hemen hiç yoktur, düzensiz olanlar gazca çok zengindir. Bu gaz içeriği farklarının değişik yaşlardan ileri geldiği, yani gökadaların zamanla düzensiz yapıdan sarmal evreye geçtikleri, sonra da eliptik yapıya dönüştükleri söylenebilir. Gerçekten bütün gökada tiplerinde eşit yaşta yaşlı yıldızlar bulunur. Gaz yoğunluğu ve dönmenin gidişi gibi başlangıç durumlarındaki farkların, az veya çok hızlı olarak gökadaların gazını yıldızlara dönüştürdüğü sanılmaktadır. Bu dönüşüm eliptik gökadalarda düzensiz adalardakine göre daha hızlı gerçekleşmektedir.

Bununla beraber yalnızca oluşum anında hüküm süren fizik koşulları göz önüne alarak bir gökadanın kaderini tanımlamak mümkün değildir. Yeni araştırmalar bir gökadanın, çevresindeki cisimlerle giriştiği etkileşmeye ilişkin gittikçe artan örnekler vermektedir. Bu etkileşmeler çoğu zaman gökadanın evrimini önemli ölçüde etkilemektedir.

● *Birbirine yakın gökadalar arasında çekim etkileşmeleri.* Etkileşmenin ilk tipi, bir gökada yakınından geçen diğer bir gökadanın onun üzerinde meydana getirdiği gelgit olayıdır. Güçlü bilgisayarlarla gerçekleştirilen sayısal örnekler, gözlenen durumları benzer olarak elde etmeyi sağladı. Bu durumda gökadalarda çok belirgin bakışımsızlıklar, çok bozulmuş kollar veya onları birleştiren bağlantılar görülür. Çekimle ilgili etkileşmenin bu tipi, bazen yıldızlararası gazın disk şeklinde gözlenen bozulmalarını da açıklayabilir. Bununla beraber bu bozulma bazen yoldaşsız gökadalarda da gözlenir. Başka olasılıklar da akla gelebilir. Örneğin, çekirdeğinin merkezden

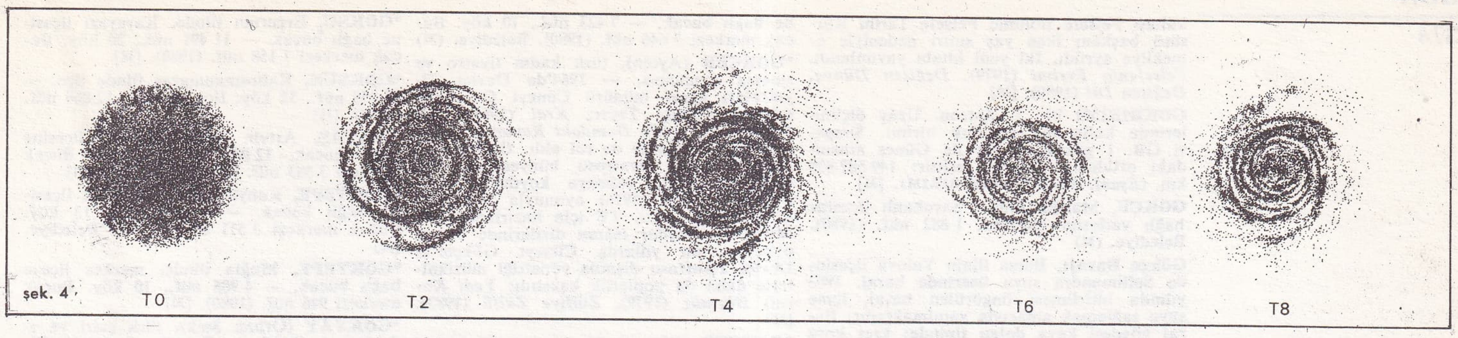

Şekil 3'teki deneyin yoğun bir hale ile yapılmış hali (yıldızlar kursunun kütlesi dört kat alınarak): Gökada kursu kararlıdır ve spiral bir yapı oluşmaktadır. Hale burada görülmüyor.

kaçmasıyla gökada da meydana gelen iç çekimin etkisi incelenmektedir.

yamyamlık

Eliptik galaksiler önemli bir garabet gösterirler. Bunların yıldızlararası gaz içerikleri, biraz yukarıda açıkladığımız üzere, yıldızların evrimleri sırasında kaybederek saldıkları gazın kesinlikle altındadır. Bu gazın gökadadan dışarı fırlatıldığı sanılmaktadır. Zira gökadalarda zaman zaman meydana gelen patlama olayları, gaza dışarı fırlamak için gerekli hızı kazandırır. Fakat bazı eliptik gökadalar ötekilerden farklı görünen hiçbir yanları olmadığı halde 10 ila 100 defa daha fazla gaz içerirler. Bazı göstergeler gökadanın bu gazı yakın bir geçmişte edindiği izlenimini vermektedir. Bunu açıklamak için çeşitli olasılıklar öne sürülmüştür: Gazca zengin eliptik gökadalar, yolları üzerindeki gökadalararası gaz bulutlarını kapmışlardır; diğer bir olasılık; yamyamlık yapmış, yani yörelerindeki cüce gökadaları yutmuşlardır. Gökadalararası ortam hakkında son zamanlarda elde edilen sonuçlar ilk varsayımı daha az geçerli saymaktadır. İkinci varsayım ise daha cazip görünmektedir. Zira cüce gökadalar hem pek çokturlar, hem de gazca çok zengindirler.

● *Gökada kümelerine ilişkin özgül problemler.* Gökadalar arasındaki diğer bir tip etkileşmeye kümelerde rastlanmaktadır. Gerçekten, gökada bakımından çok büyük yoğunluktaki Como kümesi gibi zengin kümeler, esas itibariyle sarmal gökadalardan yoksun, eliptik veya merceksi gökada topluluklarıdır. Aksine Başak gibi fakir kümeler değişik oranda her tipten göadaları içerir.

Büyük yoğunlukları dolayısıyla zengin bir kümedeki gökadaların çok kolaylıkla çarpışabilecekleri varsayımı öne sürülmüştür. Varsayıma göre bu çarpışmalar gökadaların gaz kaybetmesine ve dolayısıyla gökadalararası ortamın gazca zenginleşmesine yol açar. Bu duruma göre kümelerde çok bol olan merceksi gökadalar, gazları boşalmış eski sarmal gökadalar olsalar gerektir. Bu varsayım nispeten yeni iki çeşit gözlemle desteklenmektedir.

Birinci gözlem gökadalararası ortamın bileşimiyle ilgilidir. Bugün kümeler dışında gökadalararası bir gazın varlığını kanıtlayan hiçbir gözlem mevcut değildir. Buna karşılık, kümelerin içinde X ışınları bölgesinde bir ışınımın varlığı ortaya konabilmiştir. Bu ışınımın şiddeti, yaklaşık yüz milyon dereceye varan çok sıcak bir gazın varlığı ile açıklanabilir. Bu gaz, küme oluşurken onu oluşturan gaz bulutlarının kalıntısıdır ya da ve daha doğrusu, belki de çarpışmalar sırasında veya rüzgâr süreçleriyle gökadalardan dışarı atılmış olan yıldızlararası gazdır.

Bu son açıklama, bu gazın kimyasal bileşimiyle doğrulandı. Gerçekten bu ortamda demir çok boldur. Nitekim orada, yüksek derecede iyonize demire ait bir tayf çizgisi gözlenebildi. Bu durum gazın yıldızlararası kökenli olduğunu ve eski olmadığını kanıtlar. Zira ortam, yıldızların gelişimi ile ilgili olaylarla demirce zenginleşmek zorundadır.

Kümelerin içinde etkileşmenin varlığına ikinci kanıt, örneğin Başak gökada kümesi gibi fakir gökadalara ait sarmal gökadaların yıldızlararası içeriğinin etraflı araştırılmasıyla elde edildi. Bu gökdalardaki yıldızlararası gazın düşük düzeyi, gökadalararası çarpışmaların veya gökadalararası gazın dinamik basıncı sonucudur. Sarmal gökadalarda az olan gaz miktarı, kümenin içindeki gökadalar arasındaki boşlukta mevcut gaz miktarına eşittir. Bu durum, X ışınları bölgesindeki gazın ışınımı sayesinde anlaşılmıştır.

● *Gökadaların sarmal yapısına bağlı problemler.* Sarmal gökadaların kolları, genç yıldızların ve gazın toplandığı yerlerdir. Bu durum, sarmal kollarda yıldızların oluşumunun özellikle faal olduğunu gösterir. Gökadalarda gözlenen dönme kanunları, onları oluşturan yapıların aralarındaki uzaklıkların değiştiğini gösterir. Şu halde sarmal yapı, nispeten kısa bir sürede yok olmak zorundadır. Sık sık gözlenen olay, kaba bir yapının söz konusu olmadığını, fakat gökadada yıldızların ve gazın toplanma eğilimine sahip olduğu en elverişli yerlerin söz konusu olduğunu düşündürmektedir. Zaman içinde bir sarmal kol hep aynı yıldızlardan oluşmuş değildir, sadece çevredeki mekândan daha kalabalık yıldızlara sahiptir. «Yoğunluk dalgaları kuramı» adıyla bilinen bu kuram, gözlemleri daha anlaşılır kılar. Bu kuram, sarmal kolların, içerdeki gazın uğrayacağı şok dalgası nedeniyle, yıldızların oluşumu için en elverişli yerler olduğunu da açıklar.

aktif gökadalar ve kuazarlar

Kuazarlar hakkında bildiklerimiz son yıllarda oldukça çoğaldı. Öyle görünüyor ki, kuazarlarla faal çekirdekli gökadalar her bakımdan ortak niteliklere sahiptirler. Gerçekten de Seyfert gökadalarının en belirgin özelliği çekirdeklerinin yıldız görünümünde olmasıdır. Çekirdeğin parlaklığı, onu içeren tüm gökadanınkine eşit olabilir ve kuazarların tayfı gibi onların tayfı da çok geniş ışınım çizgilerinin üst üste bindiği çok mavi sürekli bir yayınımdan oluşur. Bu gökadalar, dalga boyunun her bölgesinde, tamamiyle kuazarlarınkine benzer tayf, değişkenlik veya yapı özelliklerine sahiptirler.

Bütün bu olgular göz önüne alınınca kuazarların, gökadaların evriminde bir basamak olduğu ve bu evrede içlerinde çok faal bir çekirdeğin oluştuğu düşünülebilir. Kuazarların tayf kaymalarına ait dağılımının incelenmesi, bunların büyük uzaklıklarda yakındakinden dah çok sayıda olduğunu gösterir. Bundan da onların geçmişte çok daha fazla olduğu sonucu çıkar. Zira ışık hızının sonlu değeri çok uzaktaki cisimlerin çok eskiden bulundukları durumu görmeyi sağlar.

● *Enerji nereden geliyor?* Bugün kuazarların ve aktif çekirdekli gökadaların ortaya koyduğu problemlerin en önemlisi, bunların yayınladıkları çok büyük enerjinin kökeni ile ilgilidir. Bu konuda birçok kuram ileri sürüldü. Biz sadece çok ağır kütleli bir yıldızın çökmesiyle ya da çok sayıda supernovanın zincirleme patlamasıyle serbest kalan çekimsel enerjiyi göstermekle yetiniyoruz. Maddenin karşıt maddeyle yok edilmesi süreci ya da gökadanın merkezinde ağır kütleli bir yıldızın çökmesiyle oluşan çok ağır kütleli bir karakuyunun varlığı, bu karakuyunun yakınından geçmekte olan yıldızları ve gazı yutup beslenerek gittikçe daha çok enerji biriktirmesi diğer olasılıklardır.

pıhtı görünümlü gökadalar

Evrende radyoastronomi sayesinde keşfedilen garip cisimlerin arasına, şimdi pıhtı görünümlü gökadalar da eklendi. Bunlar, Markaryan gökadalarının (Sovyetler Birliği'nde Biurakan gözlemevinde ermeni gökbilimci Markaryan tarafından 1960'lı yıllarda ortaya çıkarılan ve morötesi ışınımlar yayan gökadalar) özel bir sınıfını oluştururlar.

Bu gökadaların ancak birkaç türü bilinmektedir ve bunlar ortalama olarak 150 milyon ışık yılı ötede bulunduklarından sayılarının da az olduğu sanılmaktadır.

Güçlü teleskoplardan alınan görüntülerde, bu gökadaların içinde yarım düzine kadar çok parlak ve pıhtı görünümlü oluşum farkedilir. Pıhtıların optik tayfında, H II bölgelerine özgü karakteristik ışın yayım çizgileri, yani yıldızlararası gaz bulutsuları, özellikle parlak ve çok sıcak genç yıldızların morötesi ışınımıyla iyonlaşmış hidrojen görülür.

Ancak bu gökadaların çapı (3 000 ışık yılı), aydınlatma gücü, nötr hidrojen miktarı ve kütlesi (Güneş'in en az 100 milyon katı), doğalarının diğer gökadalara göre farklı olduğunu düşündürür. Ayrıca, gözlemler, bunların evren ölçeğinde çok genç cisimler olduğunu ortaya koyar: Her birinde 10-20 milyon yıl yaşında on binlerce yıldız vardır.

Alınan ilk sonuçlara göre, bu pıhtılar, yeni yıldızları barındıran dev H II bölgeleridir. Bununla birlikte, onların bulunup da gözlendiği gökadaların tayflarında, ağır elementlerin izlerine de rastlanmaktadır. Bu da o gökadalarda, içinde oksijen azot vb. gazların oluştuğu her yaşta birçok yıldız kuşağının (jenerasyon) bulunduğunu gösterir.

Pıhtı görünümlü gökadaların kendilerinin pek genç olmadığı sanılmaktadır. En büyük ihtimal, onların da öteki gökadalarla aynı yaşta oldukları, ancak on veya yirmi milyon yıldan beri, bugüne kadar gözlenememiş büyüklükte yıldız patlamaları biçiminde büyük bir etkinlik gösterdikleridir. Pıhtılar nasıl oluşmuştur ve aynı gökada içinde neden pek çok pıhtı görülmektedir? Bunlar bir patlama süreci sonucunda mı, yoksa, komşu gökadaların genel çekimine bağlı kabarma-alçalma, iki gökada arasındaki çarpışma veya gökadalararası gaz kapması sonucunda mı oluşmuştur? Evrimleri nasıl olacaktır?

Fransız gökfizikçisi Jean Heidmann, bu soruları yanıtlayabilmek için, meslekdaşlarıyla birlikte, 2 m çapındaki yeni teleskop ve raylar üzerinde hareket eden 26 m çapındaki 27 radyoteleskop gibi çok gelişmiş aletlerden yararlanan birçok araştırma programı başlattı. Ancak araştırmacılar, pıhtı görünümdeki gökadaların sırrını çözmek için tüm umutlarını, amerikan uzay gemisiyle 1985'de fırlatılması öngörülen uzay teleskopuna bağlamaktadırlar. Zayıf ışınlar için bir kamerayla donatılmış 2,40 m çapındaki bu aletle, yerden alınan en iyi resimlere göre 10 kat daha iyi sonuç veren klişeler elde etmek ve elektromanyetik tayfın tümüne yönelik gözlemler yapmak mümkün olacaktır. Böylece pıhtılar, ince ayrıntılarına ayrılabilecek ve belki de gizlerinin büyük bölümünü kaybedeceklerdir. (L)

***GÖKBERK** (Macit), türk felsefecisi. — 1978'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fa-

kültesi Felsefe Bölümü Felsefe Tarihi Kürsüsü başkanı iken yaş sınırı nedeniyle emekliye ayrıldı. İki yeni kitabı yayımlandı. *Felsefenin Evrimi* (1979), *Değişen Dünya, Değişen Dil* (1980). [M]

GÖKBİRİMİ blş. i. Astron. Uzay ölçümlerinde kullanılan uzunluk birimi. Simgesi GB. 1 gökbirimi yer ile Güneş arasındaki ortalama uzaklığa eşittir: 149 587 870 km. (*Eşanl.* ASTRONOMİK BİRİM). [M]

GÖKÇE, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 882 nüf. (1980). Belediye. (M)

Gökçe Barajı, Bursa ilinin Yalova ilçesinde Sellimandra suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 82 m; barajın temelden yüksekliği 61 m; talvegden yüksekliği 50 m; normal su kotu 79,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 26,2 milyon m³; göl alanı 1,32 km²; sağlayacağı içme suyu 36,6 milyon m³'tür. (M)

Gökçeada Barajı, Çanakkale ilinin Gökçeada ilçesinde B. Dere suyu üzerinde baraj. 1982 yılında işletmeye açılan baraj, Çınarlı ovasını sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 70 m; barajın temelden yüksekliği 51 m; talvegden yüksekliği 33 m; normal su kotu 66 m; normal su kotunda depolama hacmi 16,08 milyon m³; göl alanı 14,02 km²; sulama alanı 600 ha; sağlanan içme suyu 0,82 miyon m³'tür. (M)

***GÖKÇEAĞAÇ,** Kastamonu ilinde, Taşköprü ilçesine bağlı bucak. — 9 123 nüf., 25 köy. Bucak merkezi Hanönü, 1 245 nüf. (1980). [M]

GÖKÇEBAĞ (Yalçın), türk ressamı (Denizli 1944). Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü resim bölümünü bitirdi (1966). Bir süre öğretmenlikten sonra TRT'de görev aldı. Kırsal kesim yaşamını konu alan resimlerinde minyatür geleneğinden esinlenen bir anlayışla ayrıntılı doğal dokuları özenle birleştirdi ve yöresel eğiliminde kişisel bir üslûba bağlandı. DYO resim yarışmalarında birincilik (1971), ikincilik (1978) ve jüri özel ödülleri (1980), Atatürk yılı resim yarışmasında mansiyon aldı (1981). İstanbul'da resimlerini sergiledi (1983). [M]

***GÖKÇEBEY,** Zonguldak ilinde, Devrek ilçesine bağlı bucak. — 18 669 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 3 032 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKÇEDAĞ,** Balıkesir ilinde, Dursunbey ilçesine bağlı bucak. — 7 598 nüf., 27 köy. Bucak merkezi 559 nüf. (1980). [M]

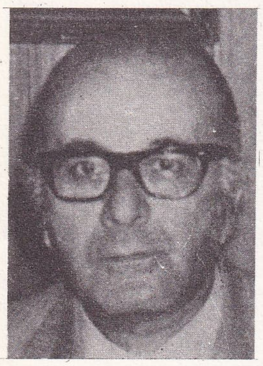

Muzaffer GÖKMAN

GÖKÇEDERE, Gümüşhane ilinde, Bayburt ilçesinin Demirözü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 693 nüf. (1980). Belediye. (M)

Gökçekaya Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Eskişehir ilinde Sakarya ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. Baraj ve hidroelektrik tesisleri, Orta Sakarya havzasında planlanmış kademelerden gerçekleştirilmiş olan ikinci tesistir. Eskişehir'in 60 km kuzeydoğusunda, Sarıyar Barajı'nın nehir vadisi boyunca 50 km aşağısındadır. 1967 yılında inşaata başlanmış olan ve 1974 yılında işletmeye açılan baraj ve santral, elektrik enerjisi üretmek amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi beton kemer tipinde; kret kotu 392 m; barajın temelden yüksekliği 158 m; talvegden yüksekliği 115 m; normal su kotu 388 m; normal su kotunda depolama hacmı 910 milyon m³; göl alanı 20 km²'dir. Tipi rezervuarlı, 3 grup halinde; düşey Francis türbinli 278,4 MW gücünde olan hidroelektrik santralı yılda 650 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***GÖKÇEKENT,** Sivas ilinde, Suşehri ilçesine balı bucak. — 6 188 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 324 nüf. (1980). [M]

***GÖKÇELİ,** Tokat ilinde, Niksar ilçesine bağlı bucak. — 9 544 nüf., 11 köy. Bucak merkezi Gökçeyazı, 1 680 nüf. (1980). [M]

***GÖKÇEN,** İzmir ilinde, Tire ilçesine bağlı bucak. — 10 039 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 922 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKÇEÖREN,** Manisa ilinde, Kula ilçesine bağlı bucak. — 7 423 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 3 646 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKÇER** (Ayten), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — 1964'de Devlet Tiyatroları genel müdürü Cüneyt Gökçer'le evlenen sanatçı *Taçsız Kral* (1965), *İçli Kız Funda* (1967), *Damdaki Kemancı* (1972) gibi kimi filmlerde de rol aldı. Ününü sağladığı Devlet Tiyatrosu bünyesinde, son dönemde eşinin sahneye koyduğu *Tarla Kuşuydu Jüliet* (1976) oyunuyla *Kral Lear*'de dikati çekti. TV için hazırlanan *IV. Murat* ve *Bağdat Hatun* dizilerinde başrol oynadı. Son yıllarda Cüneyt Gökçer'in Devlet Tiyatrosu dışında yönettiği müzikallerle daha da poplerlik kazandı: *Yedi Kocalı Hürmüz* (1979), *Zülfiye Zülfü* (1983). [M]

***GÖKÇER** (Cüneyt), tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni, tiyatro yöneticisi. — 1951'den başlayarak pek çok filmde rol aldı; 1951, 1967 ve 1973 sinemadaki en yoğun yılları oldu: *Vatan ve Namık Kemal* (1951), *Barbaros Hayrettin Paşa* (1951), *Lâle Devri* (1951), *Kaldırım Çiçeği* (1953), *Nilgün* (1954), *501 Numaralı Hücre* (1967), *Yaprak Dökümü* (1967), *Yaşlı Gözler* (1967), *Damdaki Kemancı* (1972), *Hz. Ömer'in Adaleti* (1973), *Mevlana* (1973), *Yedi Evlat, İki Damat* (1973). Önce Mediha Gökçer, 1964'de de Ayten Gökçer'le evlenen sanatçı, son dönemde *Mançalı Don Kişot* (1972), *My Fair Lady (1977), Kral Lear* (1982) gibi oyunlardaki başrolleriyle dikkati çekti. Yönetmenliğe ağırlık verdiği 1970'lerde A. Miller'den *Cadı Kazanı* (1970), M. Frisch'den *Andorra* (1972), J. Anouilh'den *Becket-Tanrının Şerefi* (1972), G. Dilmen'den *Bağdat Hatun* (1974), P. Shaffer'den *Küheylan* (1975), E. Kishon'dan *Tarla Kuşuydu Jüliet* (1976), T. Oflazoğlu'ndan *IV. Murat* (1979) gibi oyunları, F. Tüzün'den *Midasın Kulakları* (1978), N. Kodallı'dan *Gılgameş* (1978) gibi operaları sahneye koydu. 1958'de M. Ertuğrul'dan devraldığı Devlet Tiyatroları genel müdürlüğünü 1978' de E. Orbey'e; 1980'de yeniden devraldıktan sonra 1982'de T. Özakman'a devretti. Gökçer, bu ara dönemlerinde İstanbul'a geçip eşinin başrol oynadığı müzikaller yönetti: *Yedi Kocalı Hürmüz* (1979), *Zülfiye Zülfü* (1983). [M]

***GÖKÇESU,** Bolu ilinde, Mengen ilçesine bağlı bucak. — 5 265 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 111 nüf. (1980). [M]

***GÖKÇEYAZI,** Balıkesir ilinde, İvrindi ilçesine bağlı bucak. — 4 081 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 823 nüf. (1980). Belediye (M)

***GÖKDERE,** Elazığ ilinde, Palu ilçesine bağlı bucak. — 10 588 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 1 143 nüf. (1980). [M]

***GÖKDERE,** Tokat ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 17 648 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 503 nüf. (1980). [M]

GÖKLER, Kütahya ilinde, Gediz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 560 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKMAN** (Mehmet Muzaffer), türk kütüphanecisi ve bibliyografyacısı. — 1977'de Beyazıt Devlet Kütüphanesi müdürlüğünden emekliye ayrıldı. Hürriyet gazetesi kitaplığı yöneticiliğine getirildi. Yeni kitapları: *Dinimizi Öğreniyoruz - Müslümanın El Kitabı* (1976), *30 Ağustos'a Doğru* (1976), *Fatih İstanbul Kapılarında* (1976), *Orhan Gazi* (2 cilt, 1976), *Saadettin Nüzhet Ergun* (B.N. Şehsuvaroğlu ile birlikte, 1976), *Kitaplar Arasında 44 yıl* (1977), *Tarih Boyunca Ege Kavgası* (1977), *Ahmet Refik Altınay* (monografi, 1978), *İslam Dini* (1982), *Kütüphane ve Müzelerimiz İçin İnsan ve Yönetici* (1982). [M]

***GÖKNİL** (Mazhar Nedim), türk hukukçusu. — 1977'de İstanbul'da öldü. (M)

***GÖKOĞLAN,** Erzurum ilinde, Tekman ilçesine bağlı bucak. — 12 239 nüf., 26 köy. Bucak merkezi Kırıkhan, 1 141 nüf. (1980). [M]

GÖKPINAR, Konya ilinde, Yunak ilçesinin Çeltik bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 236 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÖKSÖĞÜT, Isparta ilinde, Şarkikaraağaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 989 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKSU,** Erzurum ilinde, Karayazı ilçesine bağlı bucak. — 11 491 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 158 nüf. (1980). [M]

***GÖKSUN,** Kahramanmaraş ilinde ilçe. — 54 058 nüf., 52 köy. İlçe merkezi 12 864 nüf. (1980). [M]

GÖKTAŞ, Artvin ilinde, Borçka ilçesine bağlı bucak. 12 080 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 3 583 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKTEPE,** Konya ilinde, Ermenek ilçesine bağlı bucak. — 16 083 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 3 511 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖKTEPE,** Muğla ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 906 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 946 nüf. (1980). [M]

***GÖKYAY** (Orhan Şaik), türk şairi ve edebiyat tarihçisi. — Zekeriyyazade'nin *Ferah Cerbe Fetihnamesi*'ni (1975), Mimar Mehmet Ağa'nın *Risale-i Mimariye*'sini (1975) açıklamalarla; Bostanzade Yahya Efendi'nin Genç Osman'ın Yeniçerilerce öldürülüşü konusundaki *Vaka-i Osmaniye* adlı eserini (1976), Gelibolulu Ali'nin *Mevaidü'u - Nefais fi Kavai dül - Mecalis* adındaki eserini *Ziyafet Sofraları* (1978) adı altında sadeleştirerek yayıma hazırladı. Beş şiirini İngilizce çevirileriyle birlikte *Birkaç Şiir* (1976) adı altında kitaplaştırdı. (Bu kitap Gökyay'ın ilk şiir kitabıdır. Ayrıca Açıkgöz, Çağlayan ve Türk Dili dergilerinde yayımlanmış çok sayıda şiiri vardır). Eleştirilerini *Destursuz Bağa Girenler* (1982) adlı kitapta topladı. (M)

***GÖLBAŞI,** Adıyaman ilinde ilçe. — 45 546 nüf., 31 köy. İlçe merkezi 20 390 nüf. (1980). [M]

***GÖLBAŞI,** Ankara ilinde ilçe. — 25 306 nüf., 29 köy. İlçe merkezi 10 491 nüf. (1980). Çankaya ilçesine bağlı bucakken 1983'te ilçe oldu. (M)

Gölbaşı Barajı, Bursa ilinde Aksu suyu üzerinde baraj. 1938 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkınları önlemek amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 131 m; barajın temelden yüksekliği 14 m; talvegden yüksekliği 10,7 m; normal su kotu 128,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 12,75 milyon m³; göl alanı 1,74 km²; sulama alanı 1 850 ha'dır. (M)

GÖLBEYLİ, Amasya ilinde, Taşova ilçesinin, Destek bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 185 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖLCÜK,** Kocaeli ilinde ilçe. — 72 988 nüf., 25 köy. İlçe merkezi 45 950 nüf. (1980). [M]

***GÖLCÜK,** Balıkesir ilinde, Sındırgı ilçesine bağlı bucak. — 4 931 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 2 014 nüf. (1980). [M]

***GÖLCÜK,** Urfa ilinde, Hilvan ilçesine bağlı bucak. — 3 791 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 606 nüf. (1980). [M]

***GÖLCÜK,** Bk. YEŞİLGÖLCÜK.

***GÖLDÜZÜ,** Bitlis ilinde, Adilcevaz ilçesine bağlı bucak. — 8 238 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 733 nüf. (1980). [M]

***GÖLE,** Kars ilinde ilçe. — 58 168 nüf., 56 köy. İlçe merkezi 8 041 nüf. (1980). [M]

***GÖLHİSAR,** Burdur ilinde ilçe. — 40 712 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 8 283 nüf. (1980). [M]

GÖLKAYA, Bolu ilinde, Düzce ilçesine bağlı bucak. 18 687 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 2 516 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÖLKEN, Sakarya ilinde, merkez ilçenin Söğütlü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 944 nüf., (1980). Belediye. (M)

***GÖLKÖY,** Ordu ilinde ilçe. — 58 519 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 12 158 nüf. (1980). [M]

Gölköy Barajı, Bolu ilinde Büyüksu çayı üzerinde baraj. 1970 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 780 m; barajın temelden yüksekliği 24,5 m; talvegden yüksekliği 21,5 m; normal su kotu 777 m; normal su kotunda depolama hacmi 24 milyon m³; göl alanı 1,31 km²; sulama alanı 10 400 ha; taşkından korunma alanı 1 360 ha'dır. (M)

***GÖLLÜ,** Kırşehir ilinde, merkez ilçeye

Foto. X (MEYDAN)

bağlı bucak. — 10 712 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 489 nüf. (1980). [M]

***GÖLMARMARA,** Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı bucak. — 13 432 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 9 979 nüf.. (1980). Belediye. (M)

***GÖLOVA,** Antalya ilinde, Elmalı ilçesine bağlı bucak. — 4 188 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 1 311 nüf. (1980). [M]

GÖLOVA, Kayseri ilinde, Sarıoğlan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 207 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖLOVA,** Sivas ilinde, Suşehri ilçesine bağlı bucak. — 8 465 nüf., 31 köy. Bucak merkezi 1 591 nüf. (1980). Belediye. Yakınında baraj ve hidroelektrik santralı. (M)

Gölova Barajı, Sivas ilinin Suşehri ilçesinde Kelkit suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 296 m; barajın temelden yüksekliği 25 m; talvegden yüksekliği 21 m; normal su kotu 1 293 m; normal su kotunda depolama hacmi 52,40 milyon m^3; göl alanı 4,85 km^2; sulama alanı 6 150 ha'dır. Baraja bir de hidroelektrik santralı yapılması tasarlanmıştır. (M)

GÖLÖREN, Konya ilinde, Karapınar ilçesine bağlı bucak. 18 594 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 678 nüf. (1980). [M]

***GÖLPAZARI,** Bilecik ilinde ilçe. — 22 422 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 5 266 nüf. (1980). [M]

***GÖLPINARLI** (Abdülbaki), türk edebiyatı tarihçisi. — (öl. İstanbul 1982). Son eserleri: *Hurufî Metinleri Kataloğu* (1974), *Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiilik* (1979), *Yunus Emre - Hayatı ve Bütün Şiirleri* (1979). [M]

***GÖLYAKA,** Bk. GÖLKAYA.

GÖLYAZI, Konya ilinde, Cihanbeyli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 191 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖNEN,** Isparta ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 2 447 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖNEN,** Balıkesir ilinde ilçe. — 61 811 nüf., 89 köy. İlçe merkezi 18 966 nüf. (1980). Süt mamulleri ve konserve fabrikaları. Yakınında Gönen barajı ve hidroelektrik santralı çalışmaları. (M)

Gönen Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Balıkesir ilinin Gönen ilçesinde Gönen Çayı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik üretiminin yanı sıra sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 164 m; barajın temelden yüksekliği 72 m; talvegden yüksekliği 70 m; normal su kotu 158,3 m; normal su kotunda depolama hacmi 164 milyon m^3; göl alanı 10,40 km^2; sulama alanı 17 553 ha; taşkından koruma alanı 6 263 ha'dır. 13 MW gücünde olan hidroelektrik santralı yılda 63 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

GÖNLÜBOL (Mehmet), türk siyaset bilimcisi ve öğretim üyesi (Tikveş, Selanik 1924). İzmir Yüksek İktisat ve Ticaret Okulu'nu bitirdikten (1947) sonra ABD'ye giderek Denver Üniversitesi'nde siyaset bilim alanında master (1952), New York Üniversitesi'nde siyaset bilim ve uluslararası ilişkiler alanında doktora yaptı (1955). Yurda dönünce Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandı. Kısa sürelerle yabancı üniversitelerde dersler veren Gönlübol, 1970'te Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Kürsüsü başkanı oldu. 1972-1980 arasında Deniz Konferansı'nda Türk delegasyonu üyeliği yaptı. 1982'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi rektörlüğüne atandı. Başlıca eserleri: *Turkish Participation in the United Nations* (Türkiye'nin Birleşmiş Milletler'e Katılması) [1957], *Barış Zamanında Sahil Sularının Hukuki Statüsü* (1959), *Uluslararası Siyasi Teşkilâtlanma* (1964), *Dış Politika* (1969), *Uluslararası Politika* (1981). [M]

GÖNLÜM (Özay), türk halk müziği saz ve ses sanatçısı (Tercan 1939). Küçük yaşta ağız armonikası öğrendi. Daha sonra «alafranga» keman dersleri aldı. 15 yaşında bağlamaya merak sardı. 1964'te Anadolu içlerinde, özellikle Ege bölgesinde, halk müziği derlemelerine başladı, çok sayıda Ege köyünü dolaştı. 1966'da ses ve saz sanatçısı olarak Ankara Radyosu'na girdi. Kendine özgü bir üslûpla okuduğu Ege türküleriyle olduğu kadar; gurbetteki torundan, memleketteki ninesine ve nineden toruna mektup biçiminde hazırladığı sazlı-sözlü monologlarla Ege folklorunu yansıttı, geniş ün kazandı. Birçok yabancı ülkede de konserler verdi. (M)

Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan Tiyatrosu, İstanbul'da özel tiyatro topluluğu. 1962 yılında tiyatro oyuncusu G. Özcan ve eşi G. Ülkü tarafından kuruldu ve İstanbul'un çeşitli sahnelerinde (Küçük Opera, Azak, Şişli Ümit, Zincirlikuyu, Şişli) temsiller verdi. Topluluk, başlangıcından beri vodvil tipi hafif güldürülerle seyircinin ilgisini çekti. (*Muhteşem Serseri, Evdeki Pazar, Karımın Nişanlısı*). 1974 sonrasında *Maymun Gözünü Açtı, Deli, Görünmez Kaza, Aşk Çorbası, Kızlara Göz Kulak Ol, Kime Niyet, Yalancının Mumu, Yeter Artık, Karımla Evleniyorum, Kimse Beni Durduramaz, Saygısızın Biri, Armatör* gibi oyunlar sergiledi. (M)

***GÖPPİNGEN,** Federal Almanya'da (Baden-Württemberg) kent. — 50 000 nüf. (L)

***GÖRDES,** Manisa ilinde ilçe. — 45 526 nüf., 78 köy. İlçe merkezi 8 402 nüf. (1980). [M]

GÖRE, Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 629 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÖREÇ (Ertem), türk film yönetmeni ve kurgucu (Bursa 1933). Sinemaya genç yaşta kurgu yardımcısı olarak girdi (1949). On yıl içinde 50 kadar filmde kurgu çalışmasıyla dikkati çekti. Film ve görüntü yönetmen yardımcılıklarından sonra 1960'ta *Kanlı Sevda* ile yönetmenliğe başladı. Senaryoları Vedat Türkali'nin yazdığı *Otobüs Yolcuları* (1961) ve *Karanlıkta Uyananlar* (1965) ile döneminin en ilginç eserlerini verdi. Daha sonra her türde 100'e yakın «iş filmi» çekti. Daha kaliteli filmleri arasında *Rıfat Diye Biri* (1962), *Kızgın Delikanlı* (1964), *Ayrılan Yollar* (1964), *Yiğit Yaralı Olur* (1966), *Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler* (1970), *Ankara Ekspresi* (1973), *Sahipsizler* (1974), *Haşhaş* (1975) sayılabilir. (M)

***GÖRELE,** Giresun ilinde ilçe. — 48 660 nüf., 59 köy. İlçe merkezi 7 321 nüf. (1980). [M]

***GÖRELE** (Hâmit), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1980). Devlet onur belgesi (1978) ile 41. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde başarı ödülü aldı (1980). [M]

***GÖREME,** Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 1 858 nüf. (1980). Belediye. Turizm bölgesi ve turistik oteller. (M)

GÖREN (Şerif), türk film yönetmeni ve kurgucu (İskeçe, Yunanistan 1944). Lise sondan ayrılıp sinemaya girdi; kurgucu olarak ad yaptı. A. Yılmaz, Y. Güney, O. Seden, M. Ün gibi yönetmenlere yardımcılık yaptı. 1974'de Y. Güney'in yarım bıraktığı *Endişe*'yi tamamlayarak ilk uzun filmini çekti; bu eser 1975 Antalya Şenliği'nde en iyi film ve yönetmen ödüllerini aldı. Rahat ve ustalıklı anlatımıyla sivrilen Gören, *Köprü* (1975), *Deprem* (1976), *Nehir* (1977) gibi orta halli filmlerden sonra *Derdim Dünyadan Büyük* (1978) ve *Almanya Acı Vatan* (1979) ile ilgi uyandırdı. 1981'de çektiği *Yol*, Cannes Şenliği birinciliğini paylaştı. Son filmleri: *Hanhangi Bir Kadın* (1981), *Alişan* (1982), *Tomruk* (1982), *Derman* (1983). [M]

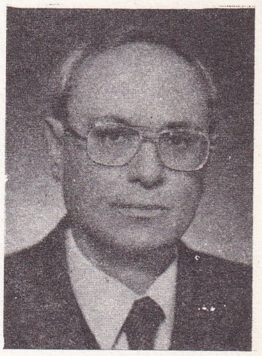

Mehmet GÖNLÜBOL

***GÖREY** (İhap Hulusi), türk afiş ressamı. — 1970'den sonraki çalışmalarında kûfi yazılı düzenlemeler, suluboya peyzajlar, karakalem çizgi resimleri de yaptı. Yeni çalışmalarını, önceki afişlerinden örneklerle birlikte İstanbul ve Ankara'da sergiledi (1981, 1982). [M]

***GÖREY** (Yavuz), türk heykeltraşı. — İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde 1977'ye kadar öğretim görevlisi olarak çalıştı. Aynı görevi 1982'ye kadar sözleşmeli personel olarak sürdürdü. (M)

***GÖRLİTZ,** Doğu Almanya'da kent. — 86 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

GÖRSEL sıf. Görme ile ilgili, göz yoluyla ya da görerek algılanan. ‖ *Görsel-işitsel* sıf. Hem görme hem işitme ile ilgili, hem görerek hem işiterek algılanan.

— Biliş. ve Pedag. *Görsel-işitsel teknikler,* görsel-işitsel bilgileri kaydetmeye, iletmeye ve çoğalmaya yarayan tekniklerin tümü. (Bk. ANSİKL.).

— ANSİKL. Pedag. ve Biliş. İnsanlar arasında iletişim, en az iki uç arasında bir bağlantının varlığını gerektirir. Bu uçlardan birinde, bilgi önce, bu ilk evrede *kavrama*

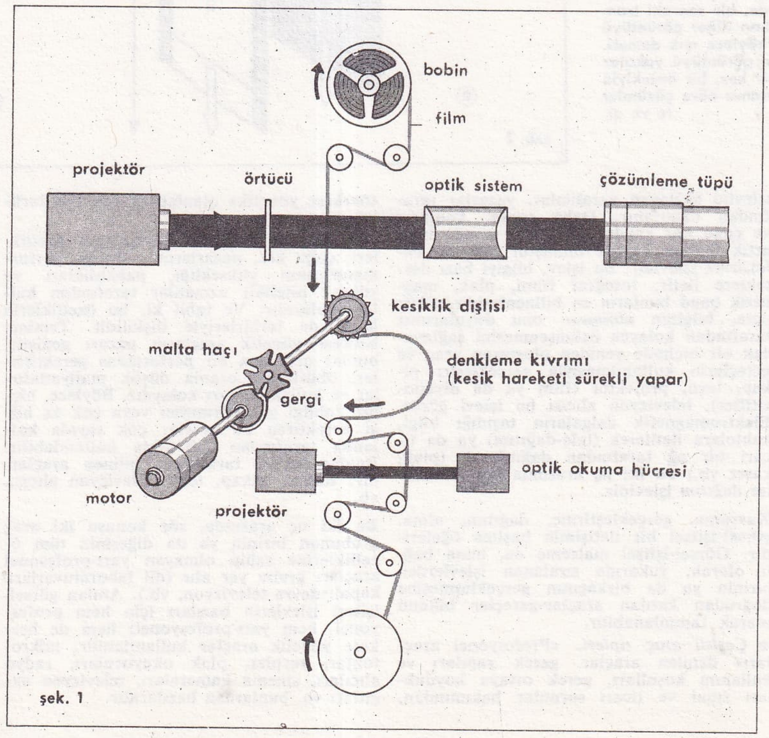

şek. 1

«Vidikon» telesinema: Filmin kısa aralıklarla hareketi. Film projeksiyonunun kısa aralıklarla hareketini sağlayan mekanizma, sinematografik projeksiyonda kullanılana göre biraz daha basitleştirilmiştir: Nitekim gözün, sanayide 2x25 görüntü hızında aradığı sübjektif frekansı elde etmek için, görüntünün projeksiyonu başladığında bu görüntüyü örtmek gereksizdir, çünkü TV tram frekansı sanayide 50'dir. Vidikon tübün değiştirilmesi filmin bir karesini anında ortadan kaldırmayı ve yerini bir sonrakinin almasını kolaylaştırır.

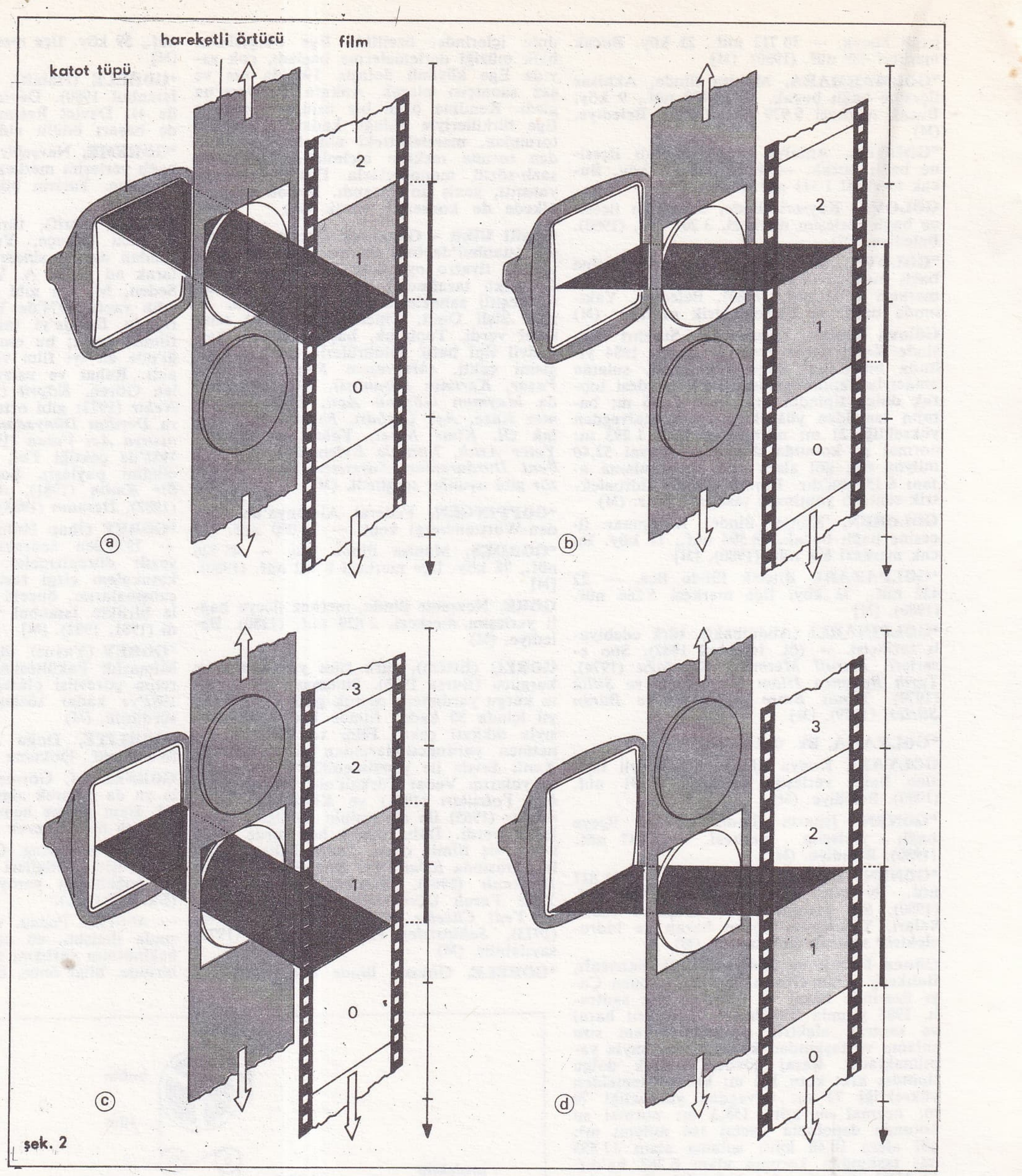

«Flying spot» telesinema. Bir katot tüpü hareketli bir ışık spotu üretir ve bir fotoçoğaltıcı (şemada yok), film görüntüsü aracılığıyla modüle edilmiş ışığı nokta nokta toplar. Katot tüpü ile film arasına yerleştirilmiş optik sistem, spotun görüntüsünü ikiye böler; hareketli bir perde ise üretilen görüntülerden sadece birini açık bırakır. Bir tram süresince film bir yönde yarım-görüntü yüksekliğinde ve ışık spotu da ters yönde yine yarım yükseklikte hareket eder. Böylece tüm görüntü çözümlenmiş olur (a ve b). Hareketli perde, bir sonraki tram süresince spottan çıkan diğer görüntüyü serbest bırakır; böylece ışık demeti, çözümlenmiş olan görüntüyü yakalar ve bunu ikinci bir kez, bir öncekiyle içiçe geçen bir trama göre çözümler (c ve d).

işlevini sağlayan yaratıcılar, yazarlar tarafından hazırlanır. Daha sonra, kodlanır ve çoğu kez kayda alınır. Bu evrede bilgi artık fiziksel gerçek olmuştur: Bu *gerçekleştirme* işlevidir. Bu işlev, bilgiyi bazı desteklere iletir; fotoğraf filmi, plak, magnetik band bunların en bilinenleridir. Öbür uçta, bilginin *alınması*, onu duyularımız tarafından kolayca özümsenmesini sağlayacak bir biçimde yeniden oluşturan araç ve gereçlerin kullanılmasıyla gerçekleşir; pikap, teyp, projektör (film ya da diyapozitifler), televizyon alıcısı bu işlevi görür. Elektromagnetik dalgaların taşıdığı bilgi, kablolara iletilerek (tele-dağıtım) ya da ticari bir ağ tarafından dağıtılarak (plak, kaset vb.) bu iki uç arasında yol alır. Bu ise *dağıtım* işlevidir.

Kavrama, gerçekleştirme, dağıtım, alma, görsel-işitsel bir iletişimin başlıca öğeleridir. Görsel-işitsel malzeme de, buna bağlı olarak, yukarıda sıralanan işlevlerden birinin ya da birkaçının gerçekleşmesine doğrudan katılan araçlar-gereçler bütünü olarak tanımlanabilir.

● *Çeşitli araç tipleri.* «Profesyonel araçları» denilen araçlar, gerek yapıları ve kullanım koşulları, gerek ortaya koydukları sınai ve ticari sorunlar bakımından, «herkese yönelik» olanlardan oldukça farklıdır.

«Profesyonel araçları»nın belirgin özellikleri, çoğu kez, pazarlarının darlığı, performanslarının yüksekliği, pahalılıkları ve yüksek nitelikli uzmanlar tarafından kullanılmalarıdır. Ve tabii ki, bu özelliklerin hepsi de birbirleriyle ilişkilidir. Tersine, herkese yönelik araçların pazarı geniştir, bunlar ortalama bir performans gerektirirler, öbürlerine oranla düşük maliyetlidirler ve kullanılmaları kolaydır. Böylece, hiçbir önbilgi gerektirmeyen veya çok az bilgi gerektiren bu araçlar çok sayıda kullanıcı tarafından rahatlıkla kullanılabilir. Bunlar herkes tarafından bilinen araçlardır: Radyo, pikap, teyp, televizyon alıcısı, vb.

Bu iki uç arasında, söz konusu iki araç grubunun birinin ya da diğerinin tüm özelliklerine sahip olmayan yarı-profesonel araçları grubu yer alır (dil laboratuvarları, kapalı devre televizyon, vb.). Anılan görsel-işitsel işlevlerin bazıları için hem profesyonel, hem yarı-profesyonel; hem de herkese yönelik araçlar kullanılabilir; mikrofonlar, teypler, plak okuyucuları, radyo alıcıları, sinema kameraları, televizyon aygıtları vb. bunlardan bazılarıdır.

Nitekim bu durum giderek yaygınlık kazanmaktadır. Çünkü söz konusu alandaki hızlı teknolojik gelişme, başlangıçta sadece profesyonellerce kullanılan bu araçların fiyatlarının artık isteyen herkes tarafından satın alınabilecek kadar düşmesini sağlamıştır. Bununla birlikte, nitelikleri çok farklı ama işlevleri aynı olan bazı araçlar genellikle aynı temel fizik ilkelerinin dışına çıkmazlar.

● *Görsel-işitsel iletişimin çeşitli durumları.* Görsel-işitsel araçların bireysel kullanımı (fotoğraf, kamera) iletişimin sadece sınırlı bir bölümünü oluşturur. Bunun dışında, ayrıca, kitle iletişim araçları (radyo, televizyon, film) ile grup iletişim araçları (örneğin bir işyerinde bilgi verme, satış yerinde reklam) vardır.

Teknikteki ve özellikle elektronikteki (belirgin niteliği maliyet düşüşleri olan) son gelişmeler, gittikçe genişleyen bir kitleye seslenen görsel-işitsel alanda yeni ürünlerin ve yeni hizmetlerin ortaya çıkmasını sağladı. Bu yeni aygıtlar, kişilere, büyük bir kullanım esnekliğiyle pek çok miktarda enformasyonu kaydetmek, iletmek, çoğaltmak ve almak olanağı verdi; «görsel-işitsel olay»ın son yıllardaki en göze çarpıcı gelişmesi işte budur. Elektronik, gör-

sel-işitsel tekniklerin «herkes»e açık yönü üzerinde, hiç kuşkusuz, özellikle durulacak ve bu yön sık sık gündeme getirilecektir.

video-okuyucular-ve video-kayıt aygıtları

Video-okuyucular ve video-kayıt aygıtları, plağın pikap üzerinde ya da magnetik bandın teyp üzerinde okunmasına ve bandın kaydedilmesine, bir de, televizyon alıcısının ekranı üzerinde görselleştirilen görüntüye eklediler.

Kayıtlara, yani görsel-işitsel programların fizik desteklerine «video-plak» ve «video-kaset» adı verildi. Bu adlar, artık, tüm görsel-işitsel araçlar zincirini ifade etmek için kullanılmaktadır. İzlenen birkaç yöntem grubu vardır. Çeşitli video kayıt tipleri, genellikle, çoğaltma yöntemi ile okuma gerecinin özelliklerini belirleyen desteğe göre ayırdedilir. Her iki yöntem grubuna ait ürünler arasında tam bir uyuşmazlık vardır. Tersine, aynı grup içinde belli bir genel performans bağdaşıklığı göze çarpar.

● *Işığa duyarlı destek.* Video-okuyucunun jenerik (cinsil) adı *telesinema*'dır. Film kaydı, süper 8'lik ya da geniş boyutlu (16 mm veya 35 mm) bir kameranın yardımıyla, klasik araçlarla yapılır. Fotografik görüntülerin bir video elektrik sinyaline dönüşmesi, iki okuma yöntemiyle sağlanır:

— Siyah ve beyaz için kullanılan birincisinde, klasik bir projektör ile bir video kamerası yan yana konur (bir bütün halinde ya da değil); bu, «vidikon'lu» denen okuyucudur: Filmin bundan sonraki çalışması aynen sinemadaki gibi olur, yani film, örtücü açık olduğunda kesilir (bk. şek. 1).

—«Flying spot» denen ikincisi renklilerde kullanılır ve özel bir çözümleme tübünün kullanımını gerektirir. Film tekdüze bir hızla devam eder ve örtücü yoktur. Bundan amaç, film üzerindeki ağırlıkları büyük ölçüde azaltmak ve daha ince gereçlerin kullanılmasına, böylece de kasetlerin kapasitelerinin artırılmasına olanak sağlamaktır (bk. şek. 2).

● *Magnetik destek.* Video - okuyucunun cins adı *magnetoskop*'tur. Magnetoskopların çalışma ilkesi uzun süredir profesyonel çevreler tarafından bilinmektedir (bk. şek. 3 ve 4). Herkese seslenen uygulamalarında (profesyonel magnetoskopların daha az gelişmiş türü) genellikle «video-kasetler»den (ya da «videokaset recorder», VCR) söz edilir. VCR'nin yaptığı işler öncelikle şunlardır: Televizyon programlarının kaydı. video-kamerası olan bir amatör tarafından yapılan kayıt, band montajı olanakları, silme işlemi ve desteğin yeniden kullanılması.

VCR'nin başlıca sakıncaları ise şunlardır: Aygıtların görece pahalı olması, programların çok yavaş çoğaltılması, özel bir önlem alınmadığı takdirde manyetik kayıtların uzun süre korunmasındaki güçlük.

● *Plastik destek.* Video-okuyucunun cins adı *videoplak*'tır.

— *Kayıt.* Kameradan veya magnetoskoptan çıkan bir video sinyali uygun biçimde kodlanır, daha sonra sesli plaklar için kullanılan yönteme benzer bir yöntemle plastik bir plak üzerine kaydedilir; ama uyulması gereken kurallar daha katıdır: Mikrosiyon plağı temel alan aynı boyut ve süreli videoplaklar, plak yüzeyinde, mikrosiyon plağa göre 200 kat daha fazla enformasyon yoğunluğuna (bu yaklaşık olarak iletilecek karşılıklı frekans bandları arasındaki orana eşittir) dayanmalıdır; bu durumda siyon (iz), milimetrenin onda biri yerine, mikron ölçeğindedir. Videoplakların seri olarak çoğaltılması için önce bir ana matris (kalıp) yapılır. Bu iş için üç oyma yöntemi kullanılır: Laserle, elektron demetiyle ya da mekanik yolla oyma.

— *Okuma.* Kabul edilen okuma ilkelerine göre iki büyük videoplak sınıfı vardır: *Optik okuma*'ya yönelik olanlar ile *mekanik okuma*'ya yönelik olanlar.

Optik videoplaklar için düşük güçlü bir laser kullanılır. Bu laserin demeti, plak üzerine oyulan video sinyal tarafından («ya hep ya hiç») modüle edilmiştir (bk. şek. 5 a ve b); bu sistemler, laser demetinin hiç oynamadan plak yüzeyinde ve pist genişliği üzerinde odaklaşmasını sağlamak için karmaşık uyarı yöntemleri gerektirir. *Mekanik videoplaklar* ise daha farklı ilkelere dayanabilir: Bazı durumlarda sinyal, piezo-elektrik bir «uç»un plak üzerine sıkıştırılmasıyla indüklenir; bu, sivri bir cismin «elektrod» ucu ile metalleştirilen yüzeyi ve elektrik geçirmez bir maddeyle kaplanmış plağın oyulmuş yüzeyi arasındaki potensiyel elektrik farkıdır.

Bu tür sistemlerin en önemli potansiyel üstünlüğü plakların çoğaltabilme ilkesidir (basit, yani az masraflı). Diğer bir üstünlüğü de, plağın içerdiği tüm bilgilere hızlı ve rastlantısal biçimde ulaşılabilmesidir. Bu ise. söz konusu sistemlerin görsel-işitsel

tekniklerin içiçe geçmesi
klasik iletişim sistemleri
bilişim - telekomünikasyon - görsel-işitsel

	basın (1)	*sinema* (1)	*radyo-teleyayım* (1)	*tele-komünikasyon* (2)	*teleenformatik* (2)
algılama	basın ajansları	sinema «sanayii»	stüdyolar	aboneler	mantıksal program program yapımcıları
gerçekleştirme	redaksiyon				
yayım-dağıtım	dağıtıcılar basımcılar	dağıtıcılar	radyo ve televizyon	PTT	PTT
alma (sonuncu organ)	gazete	sinema salonları	TV alıcısı	telefon	enformatik uç

görsel-işitsel işlevler:
(1) Başlıca kitle iletişim sistemleri, (2) İki «grup iletişim» sistemi.

Yukarıda belirtilen çeşitli iletişim sistemleri birbirlerinden bağımsız biçimde gelişti. Fakat günümüzde bu sistemler içiçe geçme eğilimindedir: Özellikle yayım-dağıtım ve alma işlevleri bakımından. Böylece sinema sanayii, televizyonun yayım işlevini de üstlendi. Daha genel anlamda, radyo-TV dağıtım ve teleiletişim ağları, kendi klasik kaynakları dışında (basın ajansları, enformatik fiş dolapları, görsel-işitsel arşivler) hazırlanan bilgileri ayrı ayrı ya da birlikte yayma durumundadırlar; ayrıca, alıcı organlar arasında da bir yakınlaşma ve birleşme gözlenmektedir (televizyon alıcısı + klavyeli telefon aygıtı, televizyon alıcısı + evlerde kullanılan enformatik terminal...).

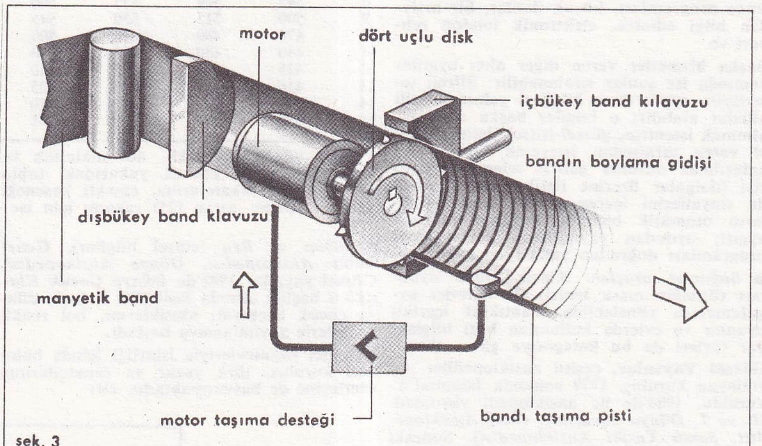

şek. 3

1 — Görüntülerin uzunlamasına hareketle magnetik kaydı. Okuma kafası ya da kayıt aygıtı önündeki bandda yüksek hareket hızı elde etmek için bunlara uygun bir hareket hızı ve bir dönme verilir; yüksek hızlı bir döner disk üzerine takılı 4 kafa 5 sm genişliğinde bir magnetik bantı enlemesine tarar (ilk olarak 1957'de AMPEX şirketi tarafından kullanılan sistem).

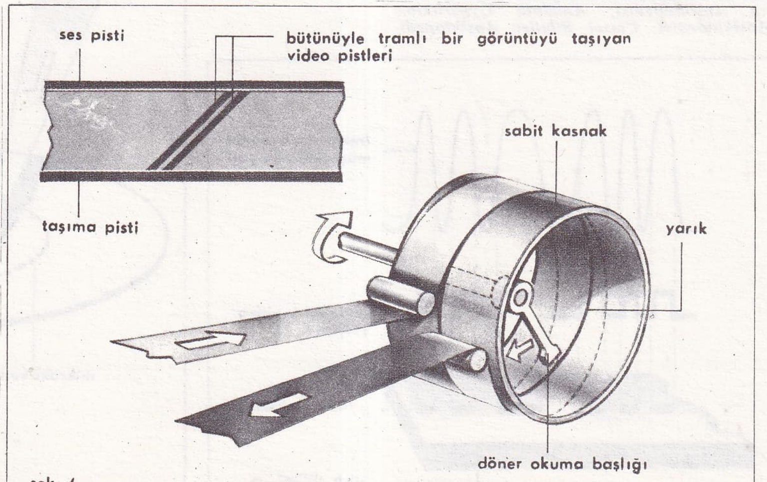

şek. 4

2 — Görüntülerin helis biçimindeki hareketle magnetik kaydı. Magnetik band, sabit bir silindir üzerinde değişmeyen bir hızla dolaşır. Bu silindirin içinde, eksenine dikey bir yarık vardır. Yarıkta bulunan bir okuma-kayıt kafası, silindir yarı çapının ucunda saniyede 50 devir hızla hareket eder. Kafanın her turunda, başlık, band üzerinde eğik bir pist çizer; bütün bir görüntü tramına ilişkin her enformasyon bu pisttedir. Aynı sistem, birbirlerine tam ters yönde iki kafa ile de düşünülebilir. Her pist, bir görüntü tramında tüm bilgiyi içerdiği andan itibaren, aynı görüntüyü her zaman sağlamak olasıdır; bu amaçla bandın boylamasına devinimini durdurmak yeterlidir; yavaşlatmak için de başlığın bir pistten diğerine geçiş süresini de değiştirmek gerekir.

bilgilerin arşivlenmesine ilişkin pazara girmesini sağlamaktadır.

diğer peritelevizyon araçları

«Peritelevizyon», aile tipi televizyon alıcısı ekranından yararlanılarak kullanılan çeşitli araç ve sistemlerin genel adıdır. Video-okuyucular da «peritelevizyon» kapsamı içinde yer alır. Örneğin, bunun dışında kalanlar başlıca iki grupta toplanabilir:

— Başka yerden (yerinden değil) gönderilen ve dalgalar ya da kablo ağlarıyla alıcıya kadar iletilen sinyalleri, televizyon alıcısının özümseyebileceği biçimde çözmeye yarayan alıcı aygıtlar;

— Kullanıcı tarafından yerinden kumanda edilen ve televizyon ekranı üzerinde görselleşebilecek sinyaller gönderen bağımsız araçlar.

● *Alıcı aygıtlar.* Bu tip bir aygıta tipik örnek *Teletekst* ya da *Videoteks* sistemidir. Bu sistem sayesinde televizyon ekranına, kullanıcının istemi üzerine sağlanan sayfalarca metin getirilir. Bu işlem, alfasayısal bir kumanda klavyesinin, yerinden kullanılmasıyla gerçekleşir. Bu alanda iki varyant geliştirilmiştir: *Yayım* varyantında sayısal enformasyonlar kesintisiz biçimde dalgalar üzerine siyah görüntüler halinde iletilir (spotun tram ya da çizgiye dönmesi) ve geçiş sırasında televizyon izleyicisi tarafından yakalanır; *etkileşim* varyantında ise tele-iletişim araçlarının öndeleme ağına yansıtılır (telefon, teleks, teleinformatik); bu varyantta, bilgisayar hafızasında depolanan sayısal bilgiler kullanıcının isteğine bağlı olarak uzaktan okunabilir. Bu tür bir sistemin birçok uygulama alanı vardır: Borsa haberleri, meteoroloji haberleri; eğlence programları, küçük ilanlar, bir arşivden bilgi edinme, elektronik telefon rehberi vb.

Başka hizmetler veren diğer alıcı aygıtlar arasında ise şunlar sıralanabilir: Şifreli televizyon aygıtı (bazı bilgileri yalnızca belli alıcılar alabilir; o bilgiler başka alıcılarla alınmak istenirse, görsel-işitsel iletim, bilgiyi veren tarafından isteyerek bozulur ve anlaşılmaz duruma gelir); telemesaj iletici (dalgalar üzerine iletilen ve kumanda sinyallerini içeren görsel-işitsel mesajların otomatik biçimde kaydını sağlayan aygıt); uydudan yayımlanan görsel-işitsel programları doğrudan yakalayan aygıt; vb.

● *Bağımsız araçlar.* Klasik video oyunları (örneğin masa tenisi) ile öğretici uygulamalara yönelebilen mantıksal içerikli oyunlar ve evlerde kullanılan bazı bilgisayar türleri de bu kategoriye girer. (L)

Görsel Yayınlar, çeşitli ansiklopediler yayınlayan kuruluş. 1979 sonunda İstanbul'da kuruldu. 1980'de üç ansiklopedi yayımladı (*I. ve I. Dünya Savaşları, Okul Ansiklopedisi. Sanat Tarihi Ansiklopedisi*). Sonraki yıllarda fasikül fasikül ya da takım olarak şu ansiklopedileri piyasaya sürdü: *Sağlık Ansiklopedisi, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, Cinsel Bilgiler Ansiklopedisi, Eşim ve Ben* (cinsel bilgiler), *Genel Kültür Ansikopedisi, Dünya Ansikopedisi,* Görsel yayınlar 1982'de *Dünya Çocuk Klasikleri* başlığı altında fasiküller halinde dünya çocuk edebiyatı klasiklerini, bol renkli resimlerle yayımlamaya başladı.

Yabancı yayınevleriyle işbirliği içinde bulunan kuruluş, türk yazar ve sanatçılarının eserlerine de başvurmaktadır. (M)

DEVLET MEMURLARI İÇİN AYLIK GÖSTERGE TABLOSU (1982)

dereceler	kademeler 1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1 220	1 280	1 340	1 400	—	—	—	—	—
2	1 055	1 110	1 165	1 220	1 280	1 340	—	—	—
3	920	965	1 010	1 055	1 110	1 165	1 220	1 280	—
4	815	850	885	920	965	1 010	1 055	1 110	1 165
5	725	755	785	815	850	885	920	965	1 010
6	650	675	700	725	755	785	815	850	885
7	590	610	630	650	675	700	725	755	785
8	545	560	575	590	610	630	650	675	700
9	500	515	530	545	560	575	590	610	630
10	470	480	490	500	515	530	545	560	575
11	440	450	460	470	480	490	500	515	530
12	425	430	435	440	450	460	470	480	490
13	410	415	420	425	430	435	440	450	460
14	395	400	405	410	415	420	425	430	435
15	380	385	390	395	400	405	410	415	420

MEMUR EMEKLİLERİ İÇİN AYLIK GÖSTERGE TABLOSU (1984)

dereceler	kademeler 1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	1 100	1 150	1 200	1 250	—	—	—	—	—
2	980	1 020	1 060	1 100	1 150	1 200	—	—	—
3	890	920	950	980	1 020	1 060	1 100	1 150	—
4	800	830	860	890	920	950	980	1 020	1 060
5	725	750	775	800	830	860	890	920	950
6	650	675	700	725	750	775	800	830	860
7	590	610	630	650	675	700	752	750	775
8	545	560	575	590	610	630	650	675	700
9	500	515	530	545	560	575	590	610	630
10	470	480	490	500	515	530	545	560	575
11	440	450	460	470	480	490	500	515	530
12	425	430	435	440	450	460	470	480	490
13	410	415	420	425	430	435	440	450	460
14	395	400	405	410	415	420	425	430	435
15	380	385	390	395	400	405	410	415	420

* 1984 yılı için emekli, adî malullük ve vazife malullüğü aylıklarının hesaplanmasına esas teşkil edecek yukarıdaki tabloda her derece ve kademe için tespit edilen gösterge rakamlarına, emekli keseneğine esas ek göstergelerin her (50) rakamı için (35) puan, artan (25) rakamı için ise (15) puan ayrıca eklenir.

***GÖRÜKLE,** Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 14 262 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 401 nüf. (1980). Belediye (M)

GÖRÜNTÜLEMEK f. Yeni k. Düşünülen belirli bir şeyi buna en uygun görüntülerle yansıtmak; bir konuyu görüntü olarak vermek: *Fotoğrafçı olayı hiç iyi görüntüle-*

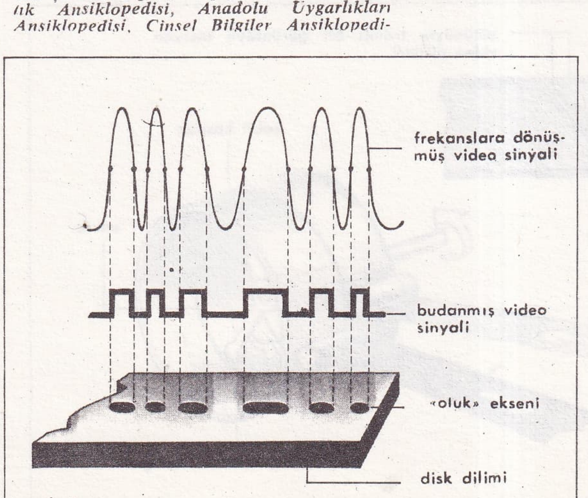

şek. 5a

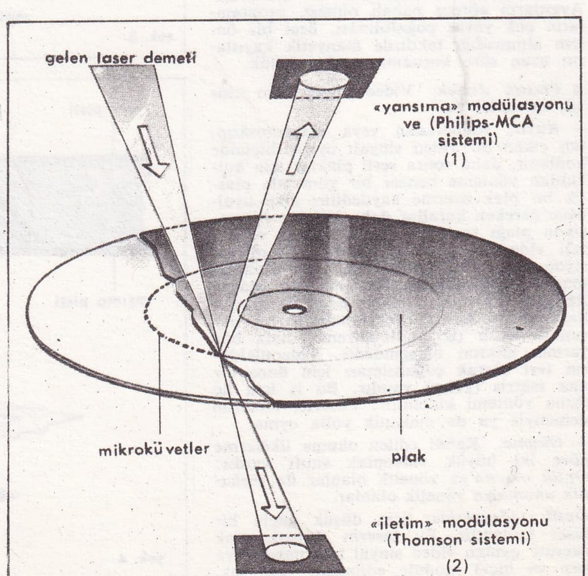

şek. 5b

1 — Videoplak: Optik okuma ilkesi. a. Video sinyali, plak yüzünde kabartı değişimine dönüşür («mikroküvetler»in yaklaşık 0,5 mikrometrelik aralıklarla birbirini izlemesi). b. Bir laserden çıkan ışık, geniş bir objektifle odaklaştırılır ve mikroküvetler üzerinden geçirilerek modüle edilir («yansıma» [1] ya da «iletim» [2] şeklinde). Bir fotoelektrik yakalayıcı, modüle edilmiş ışığı toplar ve video sinyalı yansıtır. iletim molülasyonunda plak saydam, yansıtma modülasyonunda ise yansıtıcı bir yüzeye sahip olmalıdır.

memiş. Çok iyi görüntülenmiş bir film. (M)

***GÖSTERGE** i. — Mal. Kamu kuruluşlarından aylık ve sosyal güvenlik kurumlarından emekli aylığı alanların aylıklarının belirlenmesinde esas alınan sayı. (Bk. ANSİKL.) ‖ *Ek gösterge,* Kamu kuruluşlarından aylık alanlara, asıl aylıklarına ek olarak ödenecek ücretlerin belirlenmesinde esas alınan sayı.

— ANSİKL. Çalışanlar ve emekliler için gösterge esası 1970'te yürürlüğe giren Devlet Personel Kanunu ile ilk kez uygulamaya kondu. Personel aylıklarının, gösterge tablosunda belirtilen gösterge sayısı ile, her yıl bütçe kanunuyla tespit edilen katsayının çarpımı sonucunda belirlenmesi esası benimsendi. Bu sistemin benimsenmesinin nedeni, aylıkların hayat pahalılığına göre kısa sürede ayarlanabilmesini sağlamaktı.

1970'te kamu personeli aylıkları için öngörülen gösterge tabloları giderek çeşitlendi. Askeri personel, üniversite öğretim üyeleri, sosyal sigorta ve bağ-kur emeklileri için ayrı gösterge tabloları kabul edildi.

1970'te devlet memurları için en düşük gösterge 70, en yüksek gösterge 1 000, o yılki bütçe kanunu ile kabul edilen katsayı da 7 idi. Aradan geçen 13 yılda gösterge tablosunda değişiklikler yapıldığı gibi katsayı da yıldan yıla arttı. 1982 yılında en yüksek gösterge 1 400, en yüksek ek göserge 900, katsayı 34 oldu. 1984 bütçe kanununda emekli aylığı bağlanmasına esas aylık gösterge tablosu yeniden ve artırılarak düzenlendi; katsayı da 40 olarak kabul edildi. (M)

***GÖTTİNGEN,** Federal Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 130 592 nüf. (L)

***GÖYNÜCEK,** Amasya ilinde ilçe. — 22 305 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 2 285 nüf. (1980). [M]

***GÖYNÜK,** Bingöl ilinde, Karlıova ilçesine bağlı bucak. — 7 684 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 863 nüf. (1980). [M]

***GÖYNÜK,** Bolu ilinde ilçe. — 20 901 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 3 800 nüf. (1980). [M]

GÖYNÜK, Nevşehir ilinde, Avonos ilçesinin Özkonak bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 146 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÖZALTI blş. i. Bir kimsenin güvenlik kuvvetleri tarafından belli bir yerde, belli bir süre boyunca alıkonulması: *Polisin yakaladığı ve gözaltında tuttuğu sırada kişinin avukatı ile görüşebilme hakkını önleyecek hiçbir yasa (...) hükmü yoktur.* (O. Apaydın). [*Eşanl.* NEZARET]. (M)

GÖZE (Ergun), türk gazetecisi ve yazarı (Sivas 1931), İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1957). İstanbul'da avukatlığa başladı. 1960'ta İ. Atagün'le Bâbıâli Yayınevi'ni kurdu. 1965'te Bâbıâli'de Sabah gazetesinde fıkra yazarlığına başladı. 1969'da Tercüman gazetesine geçti. Fıkralarının yanı sıra röportajları, gezi yazıları ve denemeleri de yayımlanan Göze, köşe yazılarında zaman zaman giriştiği sert polemikleriyle ve islamcı tutumuyla tanındı. Kitapları: *Meşhurların Son Sözleri* (1967), *Anadolu Sahabeleri* (1968), *Peyami Safa - Nazım Hikmet Kavgası* (1969), *Peygamberimiz* ve *Dört Halifesi* (1969), *Köşebaşı* (1969), *Peyami Safa'dan Seçmeler* (F.K. Timurtaş'la, 1970), *Mukayeseli İslam Tarihi Kronolojisi* (1971), *Dirilen Çöl* (1975), *İçimizden Otuz Kişi* (1975), *Üniversite Dosyası* (Profesörler Geçiyor) [1975], *Dışişleri Kavgası* (1975), *Türklük Kavgası* (1976), *Ecevit Çıkmazı* (1979), *Bulunmuş Defterden Cuma Düşünceleri* (1983). [M]

***GÖZELİ,** Elazığ ilinde, Sivrice ilçesine bağlı bucak. — 5 287 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 801 nüf. (1980). [M]

GÖZLER, Denizli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 139 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÖZNE,** İçel ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 386 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 3 022 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GRABAR** (André), fransız sanat tarihçisi. — Son kitabı; *les Voies de la création en iconographie chrétienne* (Hristiyan İkonografisinde Yaratma Yolları) [1979]. (L)

SOSYAL SİGORTAYA BAĞLI EMEKLİLER

İÇİN AYLIK GÖSTERGE TABLOSU (1984)

dereceler	kademeler 1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	976	979	982	985	988	991	994	997	1 000			
2	940	943	946	949	952	955	958	961	964	967	970	973
3	904	907	910	913	916	919	922	925	928	931	934	937
4	868	871	874	877	880	883	886	889	892	895	898	901
5	832	835	838	841	844	847	850	853	856	859	862	865
6	796	799	802	805	808	811	814	817	820	823	826	829
7	760	763	766	769	772	775	778	781	784	787	790	793
8	724	727	730	733	736	739	742	745	748	751	754	757
9	688	691	694	697	700	703	706	709	712	715	718	721
10	652	655	658	661	664	667	670	673	676	679	682	685
11	616	619	622	625	628	631	634	637	640	643	646	649
12	580	583	586	589	592	595	598	601	604	607	610	613

***GRACQ** (Louis POİRİER. **Julien** -denir), fransız yazarı. — Son eserleri, *les Eaux étroites* (Dar Sular) [1976] adlı romanı ve *En lisant, en écrivant* (Okuyarak, Yazarak) [1981] adlı deneme kitabıdır. (L)

***GRAHAM** (Martha), amerikalı kadın dansçı ve koreograf. — Son bale düzenlemeleri: *Adorations* (Tapınma) [1975] ve *Lucifer* (Şeytan) [1975]. (L)

***GRANADA,** İspanya'da kent, Andalucia' da il yönetim merkezi. — 225 034 nüf. (L)

***GRANDBOİS** (Alain), kanadalı yazar. — (öl. Quebec 1975). [L]

GRANIER-DEFERRE (Pierre), fransız film yönetmeni (Paris 1927). Savaş sonrasında sinemaya girdi. 1952 - 1958 arasında sürekli yönetmen yardımcılıkları yaptı. 1958'de orta metrajlı *Mensonges*'u (Yalanlar) yönetti. İlk uzun filmi, P. Vialar'ın romanından uyarladığı *le Petit garson de l'ascenceur* (Asansörcü Çocuk) [1961] oldu. Ardı ardına çektiği roman uyarlamalarında ünlü oyunculara (Gabin, Signoret, Delon, Montand, R. Schneider) yer verdi; klasik bir anlatımla belli bildiriler iletmeye çalıştı: *Aile Şerefi* (la Horse) [1969], *le Chat* (Kedi) [1970], *Kaçak* (la Veuve Couderc) [G. Simenon'dan, 1971], *le Fils* (Oğul) [1972], *Lekeli Güneş* (le Train) [G. Simenon'dan, 1973], *Gölgedeki Aşk* (la Race des seigneurs) [F. Marceau'dan, 1974], *Kafes* (la Cage) [J. Jacquine'in oyunundan, 1975], *Camdaki Kadın* (la Femme à sa fenêtre) [P.D. la Rochelle'den, 1976], *Doktor* (le Toubib) [J. Freustié'den, 1979], *Une étrange affaire* (Tuhaf Bir Olay) [J. M. Roberts'den, 1981; Louis Delluc ödülü], *l'Etoile du Nord* (Kuzey Yıldızı) [G. Simenon'dan, 1982], *l'Ami de Vincent* (Vincent'ın Dostu) [1983]. (M)

***GRASS** (Günter), alman yazarı. — Son eserleri: *Kalkanbalığı* (1978), *Westphalen' de Bir Karşılaşma* (1980). [L]

***GRASSİ** (Paolo), italyan tiyatro müdürü ve eleştirmeni. —(öl. Londra 1981). [L]

***GRAVESEND,** İngiltere'de, Thames ırmağının ağzında kent. — 54 000 nüf. (L)

***GRAZ,** Avusturya'da (Steiermark) kent. — 243 400 nüf. (L)

GREEN (Julien), Fransızca yazan amerikalı yazar. — Son eseri : *Le Mauvais lieu* (Kötü Yer) [1977]. (M)

***GREENE** (Graham), ingiliz romancısı. — Son romanları: *İnsani Etken* (1977), *Cenevreli Doktor Fischer* (1980), *Monsenyör Quichotte* (1982). [L]

GRENADA, Küçük Antiller'in güneyinde, ada üzerinde devlet. 311 km²; 110 000 nüf.; başkent: *Saint George's.*

Sir Eric Matthew Gairy (doğ. 1922) rejimine karşı muhaliflerin sürdürdüğü mücadeleyle doğan ağır toplumsal gerginlik ortamında, Grenada'nın bağımsızlığı ilan edildi (7 şubat 1974). Birleşik İşçi Partisi' nin (*Grenada United Labour Party,* GULP) lideri ve başbakan olan Gairy'nin baskı yöntemleri ciddi bir kaygı konusu oldu ve Gairy'nin «mangustlar» adı verilen hoyrat milis kuvvetleri adada düzeni yeniden kurdu. Bağımsızlığı için, Büyük Britanya' nın 2,25 milyon sterlin, İngiliz krallık hazinesinin da 100 000 sterlin yardımına karşın, ülke ekonomisi çöküntüden kurtulamadı. 1975 nisanında hazine bomboştu; adayı 20 yıldır yöneten Sir Eric Gary, zengin ülkelerden ve uyguladığı baskı rejimini ve ekonomiyi iflasa sürüklemiş bir diktatörlüğü destekleyemeyi hiç düşünmeyen uluslararası örgütlerden yardım sağlayamadı. 7 aralık 1976'da, GULP, Genel seçimlere hile katması sonucunda, oyların yüzde 58, 57'sini alarak 15 kişilik parlamentoda 8 sandalye ele geçirdi.

JEWEL'in (Joint Endeavour for Welfare, Education and Liberation) [Refah, Eğitim ve Kurtuluş için Birleşik Çaba] 13 mart 1979'da yaptığı bir darbe sonucu yeni bir rejim, «marksist olmayan bir sosyalizm» iktidara geldi. Eski muhalefet lideri Maurice Bishop (doğ. 1946) başbakan oldu. Yeni hükümetin aldığı ilk önlemler, grenadalıların başlıca besin kaynağı olan pirincin fiyatını düşürmek ve diğer yiyecek maddelerinin fiyatlarını dondurmak yönünde oldu. Bütün grenadalılara iş bulmayı ve adanın ekonomisini düzeltmeyi vaadeden Maurice Bishop, her tarım işletmesinde «işçi konseyleri» kurdu. Yabancı sermayenin egemen olduğu ülkede bir devletleştirme siyaseti benimsedi. Ancak «komünist» nitelemesini reddetti. 14 mart 1979' da hiçbir ülkeden maddi yardım almayacaklarını açıkladığı halde, 8 nisandan başlayarak yeni rejimi, eski başbakanın paralı askerlerine karşı korumak için askeri yardıma ihtiyaç bulunduğunu sık sık vurguladı. Bunun için de, bir yandan ABD'ye, öbür yandan Küba'ya başvurdu. 1979 yılı sonunda genel seçimlere gidileceğini ilan etti. Ama rejimi özgürleştirme konusunda vaadlerini yerine getirmediği gibi, seçimleri de erteledi. Grenada giderek Fidel Castro Küba'sı paralelinde bir uluslararası siyaset izledi. 1980 - 1983 arasında ülkede uluslararası bir havalimanı yapıldı. Bu havalimanı Küba birliklerinin Afrika'ya gönderilmesinde bir atlama taşı gibi kullanıldığından ABD'yi rahatsız etti.

Ekim 1983'de genelkurmay başkanı general Gudsot Austin'in gerçekleştirdiği askeri darbeden sonra çıkan olaylarda, Maurice Bishop ve kabinesindeki üç bakan askerlerin açtığı ateş sonucu öldürüldü.

25 ekim 1983'te 2 000 amerikan piyadesi Grenada'ya çıktı. Başkan Reagan bir açıklama yaparak 6 Karaip ülkesiyle birlikte «Grenda'da demokrasiyi yeniden kurmak» amacıyla adanın işgal edildiğini doğraladı. ABD, Grenada'da ingiliz genel valiliğinin yönetiminde yeni bir hükümet kurdu. Ülkede havaalanı ve şeker fabrikası yapımında çalışan kübalı işçileri de sınır dışı etti. (LM)

***GRENOBLE,** Fransa'da, Paris'in 557 km güney doğusunda kent. — Kenar semtleriyle 395 219 nüf. (L)

***GRİERSON** (John), ingiliz sinema kuramcısı ve film yönetmeni. — (öl. Bath 1972). [L]

GRİFFA (Giorgio), italyan ressamı (Torino 1936). 1960'lı yıllarda renk, çizgi ve ton araştırmalarına ağırlık verdi. Başlangıçta kalın ve tek renkli malzeme kullanan sanatçı. 1968'den sonra, çerçevesiz ham

Ergun GÖZE

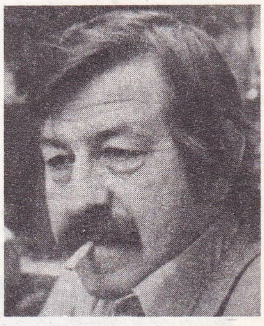

Günter GRASS

Foto. X (MEYDAN) ; Bassouls/Sevil (LAROUSSE)

tuvale sıvı boyalar emdirme tekniğini benimsedi. Renk ve araç seçimine özen göstererek tuval üzerine renkleri yaymak, çalışmasının temelini oluşturur. Birbirine paralel olarak çizdiği yatay, dikey ya da eğik çizgiler, hiçbir zaman tüm tuval yüzeyini kaplamaz. Böylece, yaratıcı sürecin sonsuz ve açık niteliği vurgulanmış olur. Konularının basitliği ve anlatımının yalınlığı, resmi, ana biçimlerin bir araştırması ve gerçekliğin öğrenilmesi ve yaratılması için bir araç olarak görmesinden kaynaklanır. (L)

Yılmaz GRUDA

***GRİFFİTHS** (James), ingiliz siyaset adamı. — (öl. Teddington, Londra yakını 1975). [L]

***GRİGNON** (Claude Henri), kanadalı yazar. — (öl. Sainte - Adèle 1976). [L]

***GRİGOROVİÇ** (Yuriy Nikolayeviç), sovyet koreografı ve bale öğretmeni. — Korkunç İvan (1976), Angara (1976) ve Romeo ve Juliet'in (1978) bale düzenlemelerini yaptı. (L)

***GRİMSBY,** İngiltere'de, Humber ırmağının ağzında liman kenti. — 96 000 nüf. (L)

***GRİP** i. Patol. *Domuz gribi*, 1976 - 1977' de ABD ve Avrupa'da salgın halinde görülen grip çeşidi.

— ANSIKL. 1918'de dünyanın büyük bir bölümünde salgın halinde görülen İspanyol gribi'nin virüsüyle aynı aileden olan domuz gribi virüsüne karşı ABD'li doktorlar bir aşı geliştirdiler. Ancak, aşılananlardan 34' ünün ölmesi üzerine birçok eyalette yasaklandı. Hastalık 1976 - 1977 kışında Avrupa'ya yayılınca doktorlar, ABD'deki sonuçları göz önüne alarak aşılama kampanyasından kaçındılar. (L)

GRLİÇKOV (Alexander), yugoslavyalı siyaset adamı (1923). 1974'den beri Komünist partisi merkez komitesi «uluslararası siyaset ve ekonomik ilişkiler» bölümü sekreteri olarak görev yapmaktadır.
Afganistan'a yapılan sovyet müdahalesi karşısında çekimser kaldı. Doğu blokuna girilmesinden ve Yugoslav komünist partisinin özerk kalmasından yanadır. 1981'de «dogmacılığa» karşı cephe aldı. 1982 haziran sonunda parti başkanlığından ayrıldı. (M)

***GRODNO,** Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 182 000 nüf. (L)

***GROMİKO** (Andrey Andreyeviç), sovyet devlet adamı. — 1957'den sonra dışişleri bakanlığını aralıksız sürdürdü.
Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi yüzünden Batılılarca çok eleştirildi. Gromiko silahlanma yarışı ve ülkesinin güvenliği açısından buna mecbur olduklarını öne sürdü. ABD'yi silahlanma yarışını hızlandırmakla suçlayarak nötron bombasının yapımının durdurulmasını ve bir silahsızlanma konferansı toplanmasını önerdi. Yuri Andropov'un devlet başkanı seçilmesinden sonra Gromiko, dış işleri bakanlığına ek olarak başbakan yardımcılığını da üstlendi (haziran 1983). [M]

***GRONCHİ** (Giovanni), italyan devlet adamı. — (öl. Roma 1978). [L]

***GRONİNGEN,** Hollanda'nın kuzeyinde kent. — 204 000 nüf. (L)

***GROSSETO,** İtalya'da kent. — 65 000 nüf. Arkeoloji ve dinsel sanat müzeleri. (L)

***GROZNİY,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Çeçenler Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. — 387 000 nüf. (L)

***GRÖNLAND,** Atlas Okyanusu'nun kuzeyinde, Danimarka'ya bağlı özerk devlet. — 49 773 nüf. 17 ocak 1979'da yapılan referandumda kullanılan oyların yüzde 70,1'inin evet demesiyle özerk bir devlet oldu. Yalnız savunma ve dış işlerinde, Danimarka'ya bağlı kaldı. Bir parlamento ve bir hükümet oluşturuldu ve Jonathan Motzfeldt başbakan oldu. 23 şubat 1982'de yapılan halkoylamasından sonra Grönland Ortak Pazar'dan ayrıldı. Modern balık fabrikaları, kömür, çinko, madenleri işletmeleri. (L)

General Rios Montt ve cunta şefleri 23 mart 1982'de darbeden sonra yemin töreninde

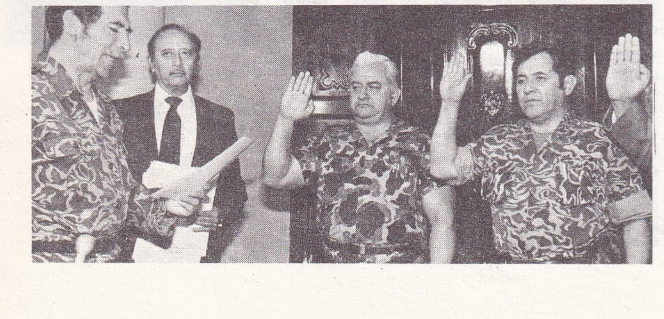

GRUDA (Yılmaz), türk şairi ve tiyatro oyuncusu (İstanbul 1930). Ankara Ticaret Lisesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Bir süre Ankara'da bir bankada, 1956'dan sonra İstanbul'da Yeni Sabah gazetesinde muhasebecilik yaptı. İlkin Cep Tiyatrosu'nda sahneye çıktı (1956). Daha sonra Küçük Sahne'de, Ankara Devlet Tiyatrosu'nda, Ankara Meydan Sahnesi'nde (1957 - 1970), İstanbul'da Nisa Serezli Tiyatrosu'nda oynadı (1971). Birçok sinema filminde de rol aldı. 1950'de başlayarak çeşitli dergilerde şiirleri yayımlanan Gruda, tok ve değişmez sesiyle, direnişi özleyen, mitolojik portrelerden çıkış yaparak günümüz sorunlarına yaklaşmak isteyen dizeleriyle dikkati çekti. Şiirlerini *Çarmıhtaki Yeni Mehmet* (1963) ve *Kuyumcular* (1980) adlı kitaplar da topladı. *Şu · Bizim Tiyatromuz* (1976) adlı kitapta tiyatro üzerine deneme ve eleştirileri yer aldı. (M)

***GRUDZİADZ,** Polonya'nın kuzeyinde, Vistül ırmağı kıyısında kent. — 78 000 nüf. (L)

***GRUNENWALD** (Jean-Jacques), fransız orgcusu ve bestecisi. — (öl. Paris 1982). [L]

***GUADALAJARA,** İspanya'da (Yeni Kastilya) kent. — 32 000 nüf. (L)

***GUADALAJARA,** Meksika'da Jalisco eyaletinin başkenti. — 1 813 131 nüf. Kenar semtleriyle birlikte 2 343 034 nüf. Metalurji. (L)

***GUAM,** Mariànne adalarının (Mikronezya) en büyüğü. — 85 000 nüf. Amerikan hava ve denizaltı üssü. (L)

GUANGDONG *(Guang*-Dung)*, güney Çin'de eyalet. — 56 810 000 nüf. (L)

***GUANG-DUNG** Bk. GUANGDONG.

***GUANGSİ** Bk. GUANXI.

GUANGZHOU (**Kanton***), Çin'de liman kenti. — 5 000 000 nüf. Demir-çelik ve dokuma sanayii. (L)

***GUANTANAMO,** Küba'nın güneydoğusunda kent. 156 974 nüf. (L)

GUANXİ (**Guangsi***), güney Çin'de özerk bölge. — 34 700 000 nüf. (L)

***GUATEMALA,** Orta Amerika'da devlet. — 7 480 000 nüf.

TARİH

Bu büyük felaketler ülkesinde (1976 şubatındaki deprem sonucu 24 000'i aşkın insan öldü, 1 milyon kişi evsiz barksız kaldı) siyasal yaşam da doğanın yazgısını paylaştı. Toprak oligarşisi ve yabancı şirketler, ülkenin tarımsal zenginliğini, özellikle de kahveyi tekellerine aldı, 30 yıldan bu yana ilerici görünümündeki her girişimi sindirdi. Yatırımlarının dörtte üçü amerikalılara ait olan, toprak sahiplerinin yüzde 3'lük bir bölümünün ekilebilir toprakların yüzde 62'sini elinde bulundurduğu Guatemala'da, Orta Amerika'daki en nazik siyasal düzenlerden biri oluştu. 1970' den beri gürültülü seçim oyunları sonucu, kendi dilediğince kurduğu koalisyonlarla iktidarı hiç elden bırakmamış olan ABD destekli ordu karşısında, her yerde şiddetli bir muhalefet gelişti. Bu muhalefet ne başkente, ne de üst düzeydeki kişilere karşı hoşgörülü davrandı ve yarı askeri örgütlerle az rastlanır bir karşı - terörizmi kışkırttı. Büyük şiddet hareketlerinin ortasında, 1970 martında yapılan seçimlerde gerilla misillemeleriyle ün yapmış albay Carlos Arana (doğ. 1918) cumhurbaşkanı oldu; ama şiddet hareketleri giderek daha ağırlaştı (1971'de 1 000 ölü, 171 kaçırma, 174 kayıp). 1972'de kısa bir durgunluk döneminden sonra, gerilla hareketleri ve toprak işgalleri yeniden başladı; 1974'de general Kjell Laugerud Garcia (doğ. 1930), muhalefetin şiddetle karşı koymasına karşın, kongre tarafından başkan seçildi. Kongre, 1978'de yine ordunun korunumunda sağ merkez koalisyonun adayı General Romeo Lucas Garcia'nın (doğ. 1924) başkanlığa seçildiğini ilan ederken, bu arada seçime katılma izni almış olan asker kökenli üç adayın da kendi partilerince seçildikleri ve çekimserlerin oy verenlerden fazla olduğu açıklandı. Aynı yıl içinde öldürülen 5-6 gazeteciden birkaçının sorumluluğunu aşırı sol, illegal bir örgüt üstlendi. Toprakları ellerinden alınan 100 kadar kızılderili de 29 mayıs 1978'de ordu tarafından katledildi. Uluslararası Af Örgütü rakamlarına göre 1978'in haziran-eylül aylarıarasında 770, yalnızca 1979 ocağında da 134 kişi öldürüldü. Anarşi kurbanları arasında hükümetin açıkça koruduğu aşırı sağ komandolarca vurulan eski dışişleri bakanı Alberto Fuentes Mohr (25 ocak 1979) ve başkent Guatemala'nın eski belediye başkanı Manuel Colom da yer aldı (22 mart). Bu arada Guatemala hükümeti kamuoyunun dikkatini dış sorunlara çekmek amacıyla, eski bir ulusal konuyu gündeme getirdi ve Belize üstünde hak iddia etti. Böylece Büyük Britanya ile birtakım görüşmeler başladı; ingiliz hükümeti eski İngiliz Honduras'ı'nı, komşusunun kaygı verici hırslarına karşı korumaya çalıştı.

1979 başında, subaylara karşı etkili çalışmalarda bulunan ılımlı soldan iki yöneticinin öldürülmesi, ocak 1980'de, İspanya büyükelçiliğinin, baskıları protesto eden 20 topraksız köylü tarafından işgali sırasında polisin kanlı müdahalesi ve binada çıkardığı yangın sonucu köylülerin ölümü Orta Amerika koşulları içinde devrim öncesi diye nitelendirilebilecek çalkantılı bir durum yarattı. Bunda komşu ülke Nikaragua'da Sandinista gerillalarının iktidara gelişinin de yüreklendirici bir rolü oldu.

1 şubat 1980'de İspanya ile diplomatik ilişkiler kesildi. Aşırı sağın yarı askeri gruplarınca kurulan baskı ve sindirme ortamı iyice ağırlaştı.

Uluslararası Af Örgütü'nün bir raporuna göre, cana kıymalar giderek bir soykırım görünümünü aldı ve bütün halk tabakalarına yöneldi. 1980'in ilk yarısında siyasal nedenlerle 4 000 kişi yaşamını yitirdi. Aralarında Birleşik Devrim Cephesi'nin iki önderi de vardı. Yine 1980 haziranında 27 sendikacı kaçırıldı ve ortadan kayboldu. 1 nisan ve 1 haziran 1981 günleriyse kuzeybatıda onlarca köylünün makinelitüfek ateşiyle öldürülmesi büyük yankılar yarattı. Bu sindirme hareketlerinden katolik kilisesi de nasibini aldı. Misyonerler ülkeyi terkettiler; diğer kilise görevlileri yeraltı hareketine katıldılar. Kurbanlara, tüm aileleriyle birlikte, umutsuzca toprak ve iş arayan on binlerce köylü katıldı. 1 eylül 1980' de cumhurbaşkanı yardımcısı liberal Villagran Kramer'in istifasından sonra, hiç kimse, ayrıcalıklarına kenetlenmiş bir oligarşiyi kurtarmak için, yürütülen amansız siyasal mücadeleyi durduracak gücü gösteremedi.

iç savaşın yoğunlaşması

Öte yandan Carter zamanında, 1977'de koyduğu ambargoyu kaldıran ABD, 1981 haziranında, Guatemala hükümetine yeniden silah vermeye başladı. 1981 içinde gerilla mücadelesi şiddetlendi; yılın ikinci yarısında ayda ortalama 500 kişi (1981'de toplam 13 500 kişi) çatışmalarda öldü. Bölge ülkelerinin siyasal istikrarsızlığı, Orta Amerika Ortak Pazarı'nın da sonu oldu. Guatemala'nın başlıca dışsatım ürünleri olan pamuk, kahve ve şeker fiyatları düştü; sanayi sermayesi başka ülkelere kaçmaya başladı; enflasyon oranı yüzde 20'ye ulaştı (1981). Ülkede, bölünmeler sonucu güçleri zayıflayan dört büyük gerilla örgütü (Yoksullar Gerilla Ordusu; Silahlı Halklar Örgütü; İsyancı Silahlı Kuvvetler ve Guatemala Emek Partisi), 8 şubat 1982'de Guatemala Ulusal Devrim Birliği adı altında birleştiler ve «halkı baskıdan, sömürüden, eşitsizlikten ve yabancı ülkelere bağımlılıktan kurtarmak» amacıyla mücadeleye devamı kararlaştırdılar. Ülke nüfusunun yüzde 54'ünü oluşturan kızılderililerin yoğun olduğu kuzeyde, gerilla savaşı şiddetini artırdı; hükümet güçlerinin yerli halka karşı vahşi saldırılar düzenlemesine yol açtı; toplu köylü kıyımları görüldü.

Foto. Güneydın arşivi (MEYDAN); Taylor/Sygma (LAROUSSE)

genç subaylar darbesi

7 mart 1982'de yapılan devlet başkanlığı seçimlerini muhafazakâr partilerce desteklenen iktidarın adayı, eski savunma bakanı general Angel Anibal Guevara kazandı; ancak seçimlerde çeşitli baskı ve usulsüzlük olduğu eleştirileri ayyuka çıkınca, genç subaylar, 23 martta, kansız bir darbeyle iktidarı ele geçirdiler. Seçimler iptal edildi; önceki devlet başkanı Romeo Lucas Garcia görevinden alındı; üç kişilik bir askeri cunta ülkeyi yönetmeye başladı. 1965 anayasası askıya alındı, parlamento feshedildi, ülke çapında sıkıyönetim ilân edildi. ABD, Guatemala'daki yeni askeri sıkıyönetimi iyi karşıladı.

1974 seçimlerine Hıristiyan Demokrat Parti'den başkan adayı olarak katılan ve kaybeden general Efraim Rios Montt, cuntanın lideri olarak, ülkenin başlıca siyasal sorumlusu göründü. (Montt, 9 haziran 1982' de resmen devlet başkanı seçildi). Yeni başkan başlangıçta sermaye çevrelerinin ve merkez sağ eğilimli hıristiyan demokratların desteğini almış durumdaydı.

Montt'un kısa iktidarı

12 mayıs 1982'de devrimci gerillalar Guatemala'daki Brezilya elçiliğini işgal edip bazı görevlileri rehin aldılar. İki yıl önceki İspanya elçiliği dramını anımsatan olay, bu kez kan akmadan sonuçlandı; ancak yoksulluk içindeki köylülük gerçeğine dikkatleri yeniden çekme işlevi gördü. Yeni yönetim ülkedeki siyasal gerginliği belli ölçüde azalttı. Gizli askeri mahkemeler kurdu. Siyasal cinayetlerin sayısında 1981'e göre bir düşüş gözlendi. Ama öte yandan iktidara gelir gelmez, gerillalara ve kızılderililere karşı büyük operasyonlara girişmeyi de ihmal etmedi; tutuklamalar yaptı. 1979 - 1982 arasında siyasal nedenlerle ölenlerin sayısı 30 000'i buldu. Rios Montt, devlet dairelerindeki rüşvet ve yolsuzluklarla da mücadeleye girişti. Protestan mezhebinin inançlarına bağlılığıyla dikkati çekti. Ancak üçlü cunta, ordu içindeki çelişkiler yüzünden düşündüğü programı tam olarak uygulayamadı öte yandan Nikaragua' daki solcu Sandinista yenetimine kesin biçimde karşı çıkmaması, bu ülkeyle diplomatik ve ticari ilişkileri sürdürerek yansız bir siyasal çizgi izlemeye başlaması, içerde de ordu ve sermaye çevreleri için fazla başına buyruk bir kişiliğe sahip oluşu, Rios Montt'un sonunu çabuk getirdi. ABD'nin desteklediği savunma bakanı general Oscar Humberto Mejia Victores 1983 ağustosunda Montt'u devirerek yönetime el koydu. Orduda kara, hava ve deniz kuvvetlerinin ortak girişimiyle gerçekleşen darbe, birkaç ölü ve yaralı dışında kansız geçti. Ülkenin yeni devlet başkanı Victores, 1982'de Rios Montt'un devirdiği eski devlet başkanı Lucas Garcia'nın «muhafızlarından»dı. Aşırı sağcı ve sertlik yanlısı Victores, iktidara gelir gelmez, «yıkıcı sol eylemlere» karşı mücadeleyi sürdüreceğini açıkladı. Önceki başkan Rios Montt'un fanatik dinciliğini eleştirdi. Öte yandan onun kurduğu gizli askeri mahkemeleri kapattığını açıkladı. Victores yönetimi Rios Montt'un yanlısı genç subayların muhalefetiyle karşılaştı. Ancak, ordunun muhafazakâr kesimleri Victores'i desteklediler. Yeni başkan general Victores, Nikaragua yönetimine karşı tepkisini dile getirerek ülkesinin ABD'nin bu konudaki sıkı bir müttefiki olacağını gösterdi. Devlet başkanı seçimlere gitme sözü de verdi. (LM)

*__GUAYAQUİL,__ Ekvador'da kent. — 1 022 000 nüf. [L]

*__GUCERAT__ veya **GUCARAT** veya **GUCRAT,** Hindistan'ın kuzeybatısında eyalet. — 195 984 km², 33 960 905 nüf. Başkent: *Gandhinagar* (2 515 195 nüf.). Pamuk tarımı ve pamuk işleme sanayii. (L)

*__GUCRANVALA,__ Pakistan'ın kuzeydoğusunda (Lahor ili) kent. — 364 419 nüf. (L)

*__GUÉHENNO__ (Marcel, **Jean** - denir), fransız yazarı. — (öl. Paris 1978). Son kitabı: *Dernières Lumières, derniers plaisirs* (Son Işıklar, Son Zevkler) [1977]. (L)

*__GUELPH,__ Kanada'da (Ontario) kent. — Toronto'nun kuzeybatısında 67 538 nüf. Üniversite. (L)

*__GUEROULT__ (Martial), fransız felsefecisi. — (öl. Paris 1976). [L]

*__GUERRA__ (Ruy), brezilyalı film yönetmeni. — Dikkati çeken son filmleri: *A Queda* (Düşüş) [1977], *Mueda, Mémoria e Massacre* (Mueda, Bellek ve Katliam) [1979], *Erendira* (G.G. Marquez'den uyarlama; 1982). [M]

*__GUGGENHEİM__ (Paul), isviçreli hukukçu. — (öl. Cenevre 1977). [L]

*__GUİART__ (Jean), fransız etnoloğu. — Son kitabı: *les Hommes et la mort; rituels funéraires à travers le monde* (İnsanlar ve Ölüm; Dünyada Cenaze Törenleri) [1979]. (L)

*__GUİETTE__ (Robert), Fransızca yazan belçikalı profesör ve denemeci. — (öl. Anvers 1976). [L]

*__GUİLDFORD,__ İngiltere'de kent. — 57 000 nüf. Müze. (L)

GUİLİN (Guy*-lin), Çin'in güneydoğusunda (Guanxi) kent. — 145 000 nüf. (L)

*__GUİLLAUME__ (Augustin), fransız generali. — (öl. Guillestre 1983). 1977'de anılarını *Homme de guerre* (Savaş Adamı) adıyla yayımladı. (L)

GUİLLEMİN (Roger), fransız asıllı amerikalı hekim ve biyokimyacı (Dijon 1924). Fransa'da tıp öğrenimi gördü, sonra Kanada'ya göçtü. 1953'te Birleşik Amerika'ya yerleşti. 1970'te San Diego'da Salk Enstitüsü'nde profesör oldu. Hipotalamustan salgılanıp hipofiz salgılarını yönlendiren peptitli hormonlara ilişkin çalışmalarıyla tanındı. 1977'de Nobel Tıp ve Fizyoloji ödülü'nü Andrew Schally* (*Ek 2*) ve Rosalyn Yalow*'la (*Ek 2*) paylaştı. (L)

*__GUİLLEVİC__ (Eugène), fransız şairi. — Son kitapları: *Du domaine* (Yurtluk) [1977], *Autres* (Başkaları) [1980], *Vivre en poésie* (Şiirde Yaşamak) [1980]. (L)

*__GUİLLOUX__ (Louis), fransız yazarı. — (öl. Saint Brieuc 1980). [L]

*__GUİNNESS__ (Sir Alec), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1970'lerde rol aldığı başlıca filmler: *Hitler'in Son On Günü* (Gli Ultimo Giorni di Hitler) [E. De Concini, 1971], *Murder by Death* (1976), *Yıldız Savaşları* (Star Wars) [G. Lucas, 1977]. (M)

*__GUİTTON__ (Henri), fransız iktisatçısı. — Son kitabı: *De l'imperfection en économie* (İktisatta Kusur) [1980]. (L)

*__GUİTTON__ (Jean), fransız yazarı ve filozofu. — Son kitabı: *Journal de ma vie* (Yaşamımın Günlüğü) [1976]. (L)

GUİYANG (Guy*-yang), Çin'in güneydoğusunda kent. — 504 000 nüf. (L)

GUİZHOU (Guy*-cou), güney Çin'de eyalet. — 27 310 000 nüf. (L)

GUJRANWALA, Pakistan'da (Lahor ili) kent. 366 000 nüf. Alüminyum ve demir metalurjisi. Dokuma, seramik, elektrik sanayii. (L)

GUJRAT, Pakistan'da (Ravalpindi ili) kent. 100 000 nüf. Pamuk ve mobilya sanayii. Çömlekçilik. (L)

*__GULBARGA,__ Hindistan'da (Karnataka) kent. — 146 000 nüf. Kaleler, saray ve camiler. (L)

*__GUMMA,__ Japonya'da il. — 1 756 500 nüf. (L)

*__GUNNARSSON__ (Gunnar), izlandalı yazar. — (öl. Reykjavik 1975). [L]

*__GUNTUR,__ Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. — 270 000 nüf. (L)

*__GUO MO JU,__ çinli yazar ve siyaset adamı. — (öl. Pekin 1978). [L]

*__GUR'EV,__ Kazakistan'da (SSCB) liman kenti. — 134 000 nüf. (L)

*__GUYANA__ (FRANSIZ - sı), Fransa'nın deniz aşırı yönetim bölgesi. — 55 125 nüf. (L)

*__GUYANA,__ Güney Amerika'da devlet. — 900 000 nüf.

TARİH

Eski bir ingiliz sömrgesi olan Guyana, 19 şubat 1970'de Commonwealth topluluğu içinde, Arthur Chung'un (doğ. 1918) başkanlığında bir «kooperatif cumhuriyet» oldu. Başbakan Forbes Burnham (doğ. 1923) giderek kendini ülkesinin güçlü adamı olarak daha çok kabul ettirmeye başladı. Kendi partisi olan Ulusal Halk Kongresi (*People's National Congress*) [PNC] bağımsız lıktan sonra ilk kez 1973'de yapılan seçimde salt çoğunluğu sağladı. Ancak, aralarındaki ideolojik yakınlığa karşın, başında Cheddi Jagan'ın (doğ. 1918) bulunduğu, kızılderili kökenli halkın (tüm halkın yüzde 51'i) temsilcisi İlerici Halk Partisi (*People's Progressive Party*) [PPP], siyah halkın (tüm halkın yüzde 31'i) temsilcisi PNC'ye çoğunluğu hileyle sağladığı savıyla karşı çıktı ve Meclis çalışmalarını boykot etti.

«Kooperatif» bir sosyalizmin temsilcisi (1974 aralık tarihli «Sophia bildirisi») olduğunu ileri süren Forbes Burnham, ekonominin kilit kesimlerini (1974'de boksit, 1976' da şeker), tüm yabancı şirketleri; daha sonra 1976'da ilkokul ve ortaokulları millileştirdi. 1977'de Comecon'a girme istemi, 1970' den beri sosyalist ülkelerle gizlice sürdürülen ilişkileri gün ışığına çıkardı; bunun bir belirtisi de, örneğin, 1975'de, ülkenin tek havaalanının, Angola'ya uçan Küba uçaklarına açılmasıydı.

1978'de Guyana'da amerikalılardan oluşan ve Jim Jones tarafından yönetilen Halkın* Tapınağı mezhebinin 923 üyesi topluca intihar ettiler. Olay tüm dünyada yankılar uyandırdı. Ayrıca zenci ve yerli etnik gruplar arasında şiddetli çekişmeler baş gösterdi.

Başbakan, 1980'deki yasama meclisi seçimlerinden önce anayasada değişiklik yapmak üzere, temmuz 1978'de, muhalefetin şiddetle karşı çıktığı, bir referandum yapılmasını istedi. Burada, İngilizlerden kalan parlamenter tip rejimin bırakılıp sosyalist bir başkanlık rejimine geçilmesi söz konusuydu. Yeni anayasa 1980 şubatında kabul edildi. Orduya ve sivil silahlı gruplara daya-

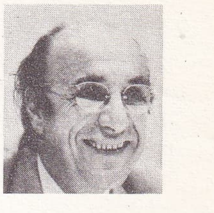

Roger GUİLLEMİN

Başbakan
Forbes Burnham

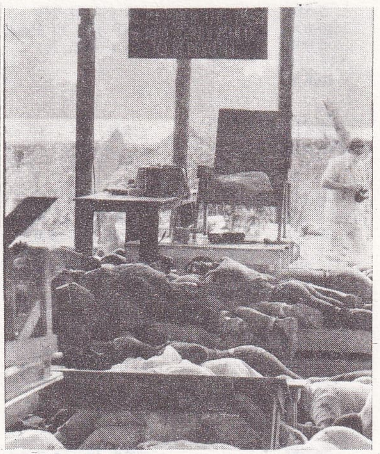

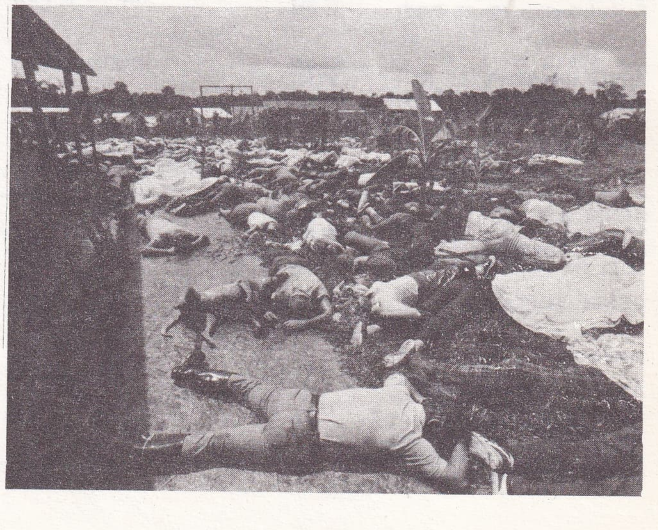

GUYANA'da Halkın Tapınağı kolonisindeki toplu intihardan iki görünüm

nan sol milliyetçi parti PNC'nin başkanı Forbes Burnham 6 ekim 1980'de A. Chung' un devlet başkanlığı görevini devraldı. 15 aralık 1980'de yapılan seçimlerde de PNC zafer kazandı (oyların yüzde 77,66'sı; 53 üzerinden 41 sandalye). Forbes Burnham hem cumhurbaşkanı, hem başbakan oldu. Ancak, muhalefet seçim sonuçlarına şiddetle karşı çıktı. Daha sonra başbakanlığa Prolemy Alexander Reid (doğ. 1918) getirildi. Burnham, devlet başkanlığıyla yetindi. (LM)

***GUY-COU.** Bk. GUİZHOU.

***GUY-LİN.** Bk. GUİLİN.

***GUY-YANG.** Bk. GUİYANG.

***GUZMAN** (Martin Luis), meksikalı romancı. — (öl. Mexico 1976). [L]

***GÜBRE** i. — ANSİKL. Türkiye'de gübre tüketiminin yıldan yıla artması ve zaman zaman karşılaşılan gübre karaborsası, üreticinin gübre kullanmaya iyice alıştığını göstermektedir. Nitekim 1975'te yaklaşık 3,7 milyon ton olan tüketim bir ara yaklaşık 7,7 milyon tona yükseldi (1979).

Tüketimdeki hızlı artış yerli üretimle karşılanamadığı için 1976-1981 arasında gittikçe artan ölçüde gübre dışalımı yapmak zorunluğu doğdu. Gübre dışalımı 1980 yılında 4,7 milyon tonu buldu. Bu nedenle gübre fabrikaları tam kapasiteyle çalıştırılarak yerli üretim hızla artırılmaya çalışıldı. 1981' de yerli gübre üretimi 6,5 milyon tonu aştı. Bununla birlikte yıllık gübre tüketimi hiçbir yıl, dekar başına 40 kg'ı aşamadı, ortalama 30-40 kg arasında dalgalandı. (M)

türk gübre fabrikaları ve üretimleri (1979)

fabrikanın adı	*üretim (ton)*	*gübrenin türü*
AZOT SANAYİİ T.A.Ş		
a) Kütahya fb.	47 360	AS (% 21 N)
	61 230	AN (% 21 N)
	82 830	AN (% 21 N)
b) Samsun fb.	144 016	TSP (% 45 P_2O_5)
	73 100	DAP (18-46-0)
c) Elazığ fb.	34 390	NSP (% 17 P_2O_5)
d) Gemlik fb.	122 127	AN (% 26 N)
Azotlu toplam (% 21 N)	427 434	
Fosfatlı toplam (% 17 P_2O_5)	594 680	
T. DEMİR-ÇELİK		
a) Karabük fb.	5 514	AS (% 21 N)
	10 674	NSP (% 17 P_2O_5)
b) İskenderun fb.	6 000	AS (% 21 N)
Azotlu toplam (% 21 N)	11 514	
Fosfatlı toplam (% 17 $P_2O_5$5)	10 674	
İGSAŞ	276 678	ÜRE
Azotlu toplam (% 21 N)	608 692	
PETKİM GÜBRE FAB. T.A.Ş.	70 077	AS (% 21 N)
a) Yarımca fb.	109 201	TSP (% 45 P_2O_5)
	38 001	NPK (15-15-0)
	92 713	NPK (20-20-0)
b) İskenderun fb.	115 000	TSP (% 45 P_2O_5)
Azotlu toplam (% 21 N)	115 396	
Fosfatlı toplam (% 17 P_2O_5)	707 534	
AKDENİZ GÜBRE A.Ş.	256 920	AN (% 26 N)
	26 155	DAP (18-46-0)
Azotlu toplam (% 21 N)	343 563	
Fosfatlı toplam (% 17 P_2O_5)	70 619	
BAGFAŞ	38 831	TSP (% 45 P_2O_5)
Fosfatlı toplam (% 17 $P_2O_5$5)	97 854	-
EGE GÜBRE	102 039	NPK (20-20-0)
Azotlu toplam (% 21 N)	97 141	
Fosfatlı toplam (% 17 P_2O_5)	119 998	
TOROS GÜBRE		(1980'de 330 000 tonNPK kapasitesiyle üretime geçti)
GENEL AZOTLU TOPLAM (% 21 N)	1 673 817	
GENEL FOSFATLI TOPLAM (% 17 P_2O_5)	1 601 359	
GENEL TOPLAM	3 275 176	

Simgeler :

AN : Amonyum nitrat
AS : Amonyum sülfat
DAP : Diamonyum fosfat
NPK : Normal potaslı gübre
NSP : Normal süper fosfat
TSP : Tripli süper fosfat

Türkiye'de gübre üretim, tüketim ve dışalımı

yıl	*üretim (ton)*	*tüketim (ton)*	*dışalım (ton)*	*dekar başına tüketim (kg)*
1975	2 685 400	3 691 615	438 200	18,9
1976	2 940 000	5 944 628	3 450 400	30
1977	2 736 100	6 577 007	3 628 100	33
1978	2 546 131	7 474 008	4 643 105	37,6
1979	3 307 586	7 666 043	4 250 000	37,5
1980	4 232 434	5 697 488	4 711 609	29,4
1981	6 526 404	6 886 108	1 370 199	26,3

GÜCE, Giresun ilinde, Tirebolu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 672 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜCÜK**, Kahramanmaraş ilinde, Elbistan ilçesine bağlı bucak. — 14 186 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 939 nüf. (1980). [M]

***GÜÇLÜ** (Mehmet), türk güreşçisi. — 1976' da Avrupa şampiyonasında serbestte üçüncülük; 1977 ve 1978'de ikincilik, 1974 dünya şampiyonasında üçüncülük; 1975 Akdeniz Oyunları'nda serbestte birincilik, grekoromende ikincilik; 1983 Akdeniz Oyunları'nda serbestte birincilik gibi başarılar kazandı. (M)

***GÜDÜL**, Ankara ilinde ilçe. — 15 688 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 3 353 nüf. (1980). [M]

GÜLCÜGİL (Mustafa), türk siyaset adamı (Isparta 1917). İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi. İntani hastalıklar ve bakteriyoloji uzmanı olarak çalıştı. 1950'de DP'den Isparta milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1954 seçimlerinde parlamentodaki yerini korudu. 1961'de AP milletvekili seçilen Gülcügil, AP teşkilat başkanlığına getirildi. Bu görevini sekiz yıl sürdürdü. 1964' te ve 1973'te Isparta'dan AP senatörü seçildi. 1977 seçimlerinden sonra kurulan son Demirel kabinesinde (1979) içişleri bakanı olarak görev aldı. Bu görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'na kadar sürdü. (M)

Güldürcek Barajı, Çankırı ilinde Yazıçayı üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 514 m; barajın temelden yüksekliği 68 m; talvegden yüksekliği 51 m; normal su kotu 1 510,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 53 milyon m³; göl alanı 3.10 km²; sulama alana 6 600 ha' dır. (M)

***GÜLEK**, İçel ilinde, Tarsus ilçesine bağlı bucak. — 17 076 nüf., 32 köy. Bucak merkezi Çamalan. 345 nüf. (1980). [M]

GÜLEK, İçel ilinde, Tarsus ilçesinin Gülek bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 738 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜLER (Mehmet), türk ressamı (Doğanşehir, Malatya 1944). Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü resim-iş bölümünü bitirdi (1965). Almanya'da Kassel Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda eğitimini geliştirdi. Öğretmen okullarında ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmenlik yaptı. 1977'den beri Kassel'de serbest sanatçı ve grafiker olarak çalışmaktadır. 1970'den sonra Ankara, İzmir ve İstanbul'da ve Almanya'nın çeşitli kentlerinde resimlerini sergiledi. Anadolu'nun doğa ve insan ilişkilerinden esinlenen resimlerinde çağdaş, yöresel ve evrensel unsurları usta bir sentezle birleştirdi. DYO'nun resim yarışmalarında mansiyon ve ödüller (1973, 1977, 1979), 36. Devlet Resim ve Heykel sergisinde grafik dalı başarı ödülü (1975) aldı; 1983'te Sedat Simavi Vakfı görsel sanatlar ödülünü Ergin İnan'la paylaştı. (M)

GÜLERSOY (Çelik), türk yöneticisi ve yazarı (Hakkâri 1930). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1958). Lise öğrencisiyken çalışmaya başladığı (1947) Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nda genel müdür yardımcılığından sonra 1965'te genel müdür oldu. Kurum, Gülersoy'un genel müdürlüğü döneminde mali kaynaklarını genişletti; sanat, kültür ve turizm alanlarındaki çeşitli etkinlikleriyle ün kazandı. Gülersoy' un çabalarıyla Kurum'un gerçekleştirdiği hizmetlerin başlıcaları şunlardır: Yıldız ve Emirgân parklarındaki dört köşkün onarılıp, yapıldıkları çağdaki gibi döşenip çay salonu olarak halka açılması; Yıldız Parkı'nın tümüyle yeniden canlandırılması; Bab-ı Âli'nin onarımı; Çamlıca tepesinin düzenlenmesi ve konuk ağırlama tesisleriyle donatılması; Şişli'deki Atatürk evinin restorasyonu, Atatürk Kitaplığı ve Arşivi' ne dönüştürülmesi; televizyon ve sinema için belgesel kültür filmleri yapımı (birçoğu ödül kazandı); Türkiye'nin başlıca müzeleri ve ören yerlerini tanıtan, yabancı dillerde yazılmış bir dizi turist el kitabı; Kapıkule sınır kapısının çağdaş bir kara limanı olarak yeniden yapılması. Hukuk ve sanat tarihi alanlarında Türkçe ve yabancı dillerde yayımlanmış çeşitli kitapları bulunan Gülersoy, *Kapalıçarşı'nın Romanı* (1979) adlı incelemesiyle 1979 yılında Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü kazandı. Öteki eserleri: *Sosyal Turizm* (1961), *Seyahat Acentalığı* (1963), *Türkiye'nin Turizm Propagandası* (1964), *İstanbul Rehberi* (dört yabancı dilde; 1966), *Türk Toplumu ve Turizm* (1970), *İstanbul Görünümleri I, Köprü ve Galata* (1971), *Tophane, Kabataş* (1973), *Yıldız Parkı ve Malta Köşkü* (1979), *Türkiye'nin İlk Oteli* (1979), *Lâle ve İstanbul* (1980), *Batı'ya Doğru* (1981), *Eski İstanbul Arabaları* (1982). [M]

GÜLERYÜZ (Mehmet), türk ressamı (İstanbul 1938). D. Güzel Sanatlar Akademisi Cemal Tollu ve Neşet Günal atölyesini bitirdi (1966). Sanat eğitimini Paris'te taşbaskısı dalında geliştirdi (1970-1974). Akademi'de bir süre asistanlık yaptıktan (1975-1980) sonra Amerika'da çalıştı. 1963'ten beri yurt içinde ve dışında açtığı sergilerde insan teması üzerinde çağdaş kaygı, korku ve toplumsal bir yerginin anlatımını öngördü. İstanbul Sanat Bayramı'nda sergilediği Garipler Çadırı adlı heykel grubuyla Sedat Simavi Vakfı görsel sanatlar ödülünü A. İsmail Türemen'le paylaştı (1979). [M]

GÜLESİN (Şükrü), türk futbolcusu, antrenör ve yöneticisi (İstanbul 1922-ay.y. 1978). 16 yaşında Beyoğluspor kulübünde futbola başladı. Beşiktaş'ta parladıktan sonra Lazio ve Palermo adlı İtalyan takımlarında oynadı. Yurda dönünce bir süre Galatasaray takımında yer aldı. Solaçık ve santrfor olarak milli formayı 11 kez giydi. Etkin futbolculuğu bıraktıktan sonra çeşitli takımları çalıştırdı. Beşiktaş kulübü yöneticiliği yaptı. Spor yazarı olarak Milliyet gazetesinde çalıştı. (M)

***Gülhane Askeri Tıp Akademisi.** — Türkiye'nin en eski tıp kurumlarından biri olan Gülhane Askeri Tıp Akademisi 7 kasım 1980 tarih ve 2336 sayılı kanunla yeniden düzenlendi. Buna göre GATA, Genelkurmay Başkanlığı kuruluşunda, bilimsel özerkliğe sahip, Atatürk ilkelerine bağlı, milli şuur ve disiplini görev bilen, meslekî öğretim, lisans ve lisansüstü ile doktora eğitimi ve öğretimi ve bilimsel araştırma

yapan akademik bir kurum ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sağlık işlerinde en yüksek danışma organıdır.

kuruluş

Gülhane Askeri Tıp Akademisi iki bölümden oluşur:

a) Akademi ve Askeri Tıp Fakültesi;
b) Eğitim hastaneleri.

Akademi ve Askeri Tıp Fakültesi'nin görelveri üç alanda yoğunlaşır:

1. *Eğitim ve öğretim.* Silahlı kuvvetlerin ihtiyaç duyduğu tabip, eczacı, diş tabibi, veteriner hekim, muvazzaf askeri tabip yetiştirir; uzmanlık, doktora eğitimi ve öğretimi yapar. Sağlık astsubay ve Türk Silahlı Kuvvetleri sağlık meslek liseleri öğrencilerinin eğitim ve öğretimini sağlar.
2. *Araştırma, inceleme, yayım.* Askeri ve genel tababet alanlarında araştırma yapar, ülkenin epidemiyolojik durumunu inceler, yayımda bulunur.
3. *Danışmanlık ve hakemlik.* Türk Silahlı Kuvvetleri'nin sağlığını ilgilendiren her türlü sorunda danışman ve hakem rolü oynar; ortaya çıkacak salgınlarla mücadele ve koruma için gerekli önlemleri aldırır.

Akademinin ikinci bölümünü oluşturan eğitim hastanelerinin görevleri de üç alanda toplanır: a) Akademide yetiştirilen elemanların uygulama alanında gelişimini sağlamak. b) Silahlı Kuvvetler personelinin ve kanunda belirtilen diğer kişilerin muayene ve tedavilerini yapmak. c) Seferde ve olağanüstü durumlarda Türk Silahlı Kuvvetleri'nin gereksinimine göre verilen görevleri yerine getirmek.

öğretim ve eğitim

Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin öğretim ve yönetim işlerini düzenleyen üç organ vardır: 1) Komutan, 2) Profesörler Kurulu, 3) Yönetim Kurulu.

Komutan, fakülte profesörleri arasından Genelkurmay Başkanlığı'nın önerisi üzerine yüksek onayla atanır. Akademinin âmiri ve fakültenin dekanı olan komutan, eğitim hastanelerinin yönetiminden de sorumludur.

Profesörler kurulu, eğitim ve öğretim işleri hakkında karar veren organdır. Fakülte ve akademinin profesörleri ve kürsü direktörlüğünü yürüten doçentleriyle, profesör sayısının üçte biri kadar doçentten oluşur.

Yönetim Kurulu, Profesörler Kurulu'nca seçilen, biri doçent, dört öğretim üyesinden oluşur; yönetim işlerinde komutana yardımcı olur.

Öğretim üyeleri, Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nin profesör ve doçentleridir. Bunların dışında, kadrolu, sözleşmeli veya ek görevli olarak üniversite, akademi ve yüksekokulların öğretim üye ve yardımcıları da öğretim üyesi olarak görevlendirilebilir. Ayrıca öğretim görevlisi, araştırma görevlisi, okutman, çevirici, uzman ve yabancı uyruklu öğretim görevlileri de akademinin bünyesinde çalıştırılabilir.

Akademi profesörleri, üniversite doçenti ünvanını kazanmış ve beş yıllık sürenin en az bir yılını akademide doçent olarak geçirmiş veya en az yedi yıl çalışmış olanlar arasından, komutan ve profesörler kurulunca seçilen iki profesörün üniversite senatosuna katılmasıyla, senato tarafından seçilir. Doçentler Genelkurmay Başkanı'nın, profesörler Cumhurbaşkanı'nın onayıyla atanır.

Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde öğretim ve eğitim süresi diğer tıp fakültelerinde olduğu gibidir (6 yıl). [M]

GÜLLÜBAHÇE, Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı bucak. 7 652 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 2 875 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜLLÜK, Muğla ilinde, Milas ilçesine bağlı bucak. 5 743 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 575 nüf. (1980). Turistik tesisler. (M)

***GÜLNAR,** İçel ilinde ilçe. — 42 668 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 6 837 nüf. (1980). [M]

***GÜLPINAR,** Çanakkale ilinde, Ayvacık ilçesine bağlı bucak. — 7 052 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 1 130 nüf. (1980). [M]

GÜLPINAR, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Güzelyurt bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 577 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Gülriz Sururi - Engin Cezzar Tiyatrosu.** — 1974'den sonra bir süre etkinlik gösteremedi. 1980'de G. Sururi ve M. Akan'ın birlikte yazdıkları ve E. Cezzar'ın sahneye koyduğu *Uzun İnce Bir Yol* ile eski oyunlarından bölümler sundu. 1982 - 1983 mevsiminde, İstanbul'daki Hodri Meydan salonunda sahnelediği, Başar Sabuncu'nun ünlü fransız kadın şarkıcısı Edith Piaf'ın yaşamını konu alan *Kaldırım Serçesi*'yle ve özellikle G. Sururi'nin kadın şarkıcı rolündeki başarılı oyunuyla büyük ilgi gördü. Topluluk 1983 - 1984 mevsimine *Ziyaret* adlı oyunla girdi. Bu eserde Engin Cezzar da uzun bir ayrılıktan sonra sahneye çıktı. (M)

***GÜLŞEHİR,** Nevşehir ilinde ilçe. — 31 593 nüf., 33 köy. İlçe merkezi 5 172 nüf. (1980). [M]

***GÜLTEPE,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 48 240 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜLYALI, Ordu ilinde merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 479 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜMERDİĞİN, Çankırı ilinde, Şabanözü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 678 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜMRÜ.** Bk. LENİNAKAN.

***Gümrük ve Tekel Bakanlığı.** — 12 eylül 1980'den sonraki yeni dönemde, 1615 sayılı Gümrük Kanunu'nda günün ekonomik şartlarına uygun çözümler getirecek değişiklikler yapmayı öngören kanun tasarısı Danışma Meclisi'nde görüşüldü. Gümrüklü sahada bekleyen eşyanın yurt çapında tasfiye işlemleri hızlandırıldı. Bu arada gümrük vergisinden muaf olup ta 2419 sayılı kanunla getirilen sürenin azlığından kaynaklanan Devlet malı olma durumu, Resmî Gazete'de yayınlanan ek tüzükle sonuçlandırıldı (24 haziran 1982 gün ve 17734 sayılı). Ayrıca 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair kanun yürürlüğe kondu (1982). Yurt dışında çalışan işçilerimizin yurda gelişlerinde gümrük işlemlerinin kolaylıkla yapılması için alınan önlemler olumlu sonuçlar verdi. Yurt dışından gelen yolcuların getirdikleri eşyaya uygulanacak tek ve maktu vergi listesini yeniden düzenleyen Bakanlar Kurulu kararı Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girdi (7 şubat 1982). Dışsatımı ve transiti kolaylaştırmak amacıyla bazı gümrük idarelerinin yetkileri artırılarak 24 saat süreli çalışmaları sağlandı. Çıkış beyannamelerinin açık kalma süresini 10 günden 30 güne, çıkaran yönetmelik değişikliği yapıldı. Adalet ve mali işler komisyonlarında görüşülerek Danışma Meclisi'ne gönderilen Gümrük Kanunu değişiklik tasarısı, bakanlık merkez ve taşra kuruluşlarıyla ilgili olarak yapılan yasa değişikliği üzerinde ve ayrıca aşağıdaki konularda çalışmalar sürdürüldü.

Gümrük İşbirliği Konseyi'nce hazırlanan ve «gümrük rejimlerinin basitleştirilmesi ve ahenkleştirilmesi»ne ilişkin yasal düzenlemeler arasında 4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler Kanunu'nun ceza hükümlerinde, 44. maddesinde ve genel müdürlüğün kuruluş ve görevleri üzerinde değişiklikler; satın alınan çay yaprağının nitelikli biçimde işlenmesi ve üstün kaliteli kuru çay elde edilmesi için yeni çay fabrikaları kurulması, mevcut bazı fabrikaların genişletilmesi. Henüz proje aşamasında olan 4 yeni çay fabrikasının yapımı için raporlar düzenlendi. Üretilen kuru çayın tüketim yerlerine ulaştırılması ve stok ambarlarının kurulmasıyla ilgili yatırım çalışmaları 1983 yılı sonunda sonuçlandırılacaktır.

Bakanlar Kurulu'nun 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı kararıyla «Bakanlıkların Kuruluş Esasları Hakkındaki Kanun» çıkarılıncaya kadar, Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın merkez kuruluşu şöyle düzenlendi: 1 müsteşar, 3 müsteşar yardımcısı, 6 esas birim (Gümrükler, Gümrük Muhafaza, Kontrol genel müdürlükleri, Dış İlişkiler, Tasfiye, Tekel Hizmetleri daireleri), 5 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu, Tetkik Planlama ve Koordinasyon Kurulu, Hukuk müşavirliği, Bakanlık Müşavirliği, Savunma Sekreterliği), 6 yardımcı birim (Genel Sekreterlik, Özel kalem, Komptrolörlük, Destek Hizmetleri, Personel, Eğitim Daireleri). [M]

GÜMRÜK VE TEKEL BAKANLARI

Baran Tuncer (12 ekim 1974), Orhan Öztrak (12 nisan 1975), Mehmet Can (21 haziran 1977), Gün Sazak (21 temmuz 1977), Tuncay Mataracı (5 ocak 1978), Ahmet Çakmak (12 kasım 1979), Recai Baturalp (20 eylül 1980), Prof. Dr. Ali Bozer (3 şubat 1982), Prof. Dr. Cafer Tayyar Sadıklar (24 mayıs 1983), A. Mesut Yılmaz (13 aralık 1983).

13 aralık 1983'te Turgut Özal hükümeti kurulduktan sonra çıkarılan ve bakanlıkların kuruluş ve görevlerini yeni esaslara bağlayan kanun hükmünde kararname ile başka bakanlıkla birleştirilmesine karar verilen altı bakanlık arasında Gümrük ve Tekel Bakanlığı da yer aldı. Bu bakanlığa bağlı kuruluşların tümü Maliye Bakanlığı'na bağlandı. Yeni bakanlığın adı Maliye ve Gümrük Bakanlığı oldu. Gümrük ve Tekel bakanı devlet bakanı sıfatını aldı ve hükümetteki yerini korudu. (M)

Mehmet GÜLER

***GÜMÜLCİNE,** Yunanistan'da kent. — 32 000 nüf. (L)

***GÜMÜŞ,** Amasya ilinde, Gümüşhacıköy ilçesine bağlı bucak. — 8 704 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 940 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜMÜŞ** i. — ANSİKL. Dünya toplam gümüş üretimi 1980'de 10 422 tona ulaştı (1960'ta 935 t, 1881'de 2 458 t, 1913'te 7 159 t, 1925'te 8 820 t). Yılda bin tondan fazla gümüş üreten dört ülke vardır: SSCB 1 550 t, Meksika 1 472 t, Peru 1 232 t, Kanada 1 037 t. Gümüş üretici diğer başlıca ülkeler ve yılda ürettikleri gümüş miktarı da şöyledir: ABD 974 t. Okyanusya 807 t, Polonya 766 t, Şili 298 t, Japonya 276 t, Bolivya 189 t, İspanya 178 t, İsveç 159 t, Fas 98 t, Güney Afrika Cumhuriyeti 97 t, Zaire 79 t, Fransa 74 t, Honduras 54 t. Dünya toplam gümüş tüketiminin yüzde 70'i şu dört ülkeye aittir: ABD (yüzde 40), Japonya (yüzde 15), Fransa (yüzde 8 ve F. Almanya (yüzde 7). Gümüş tüketiminin yüzde 3-5'i madeni para basımında, geri kalanı sanayidedir.

Çelik GÜLERSOY

● *Türkiye*'de, gümüş yalnızca blister bakır ya da kurşun ve çinko konsantrelerinden, film banyo sularından (yılda 4-5 ton) elde edilmektedir. Hurdadan gümüş üreten kişiler de vardır, ama bunların ne ölçüde üretim yaptıkları bilinmemektedir. Türkiye'de 1980'de elde edilen toplam gümüş miktarı 16 tondur (dünya toplam üretiminin binde 15'i). Bunun başlıca kaynağı olan blister bakır ya da kurşun ve çinko konsantreleri geçici ihraç biçiminde yurt dışına gönderilmekte, gümüşü geri alınmaktadır.

Türkiye'nin yıllık ortalama gümüş tüketimi 20 ton dolayındadır ve her yıl ortalama 4-5 ton gümüş dışalımı yapılmaktadır. Etibank'ın 1975'ten bu yana yürüttüğü jeoloji ve jeofizik çalışmaları sonunda Kütahya - Gümüşköy'de dünya rezervlerinin binde 76'sını oluşturan gümüş reğervleri bulundu. (Gümüşköy rezervleri Türkiye rezervlerinin yüzde 70'ini oluşturur). 1979'da Kütahya Gümüşköy 100. yıl Konsantrasyon ve İzabe Tesisi adı altında son biçimini kazanan bir projenin gerçekleştirilmesi konusunda, Batı Alman Krupp firmasıyla bir anlaşma yapıldı (kasım 1982). 1987'de üretime geçmesi öngörülen tesis, yılda 122,4 ton 99 ayar (en yüksek derece 1 000) gümüş üretecek, gümüş böylece Türkiye'nin belli başlı dışsatım ürünleri arasına girecektir (yılda ortalama 80-100 ton). [M]

***GÜMÜŞAKAR,** Erzincan ilinde, Refahiye ilçesine bağlı bucak. — 3 294 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 425 nüf. (1980). [M]

***GÜMÜŞÇAY,** Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 6 951 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 2 594 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜMÜŞDERE,** Van ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 402 nüf., 10 köy. Bucak merkezi Sarmansuyu, 2 569 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜMÜŞHACIKÖY,** Amasya ilinde ilçe.

İzzet GÜNAY

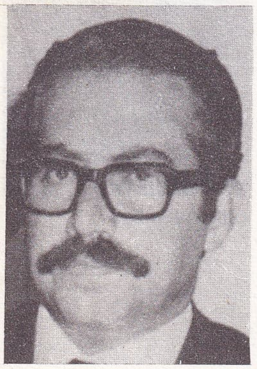

Agâh Oktay GÜNER

— 46 924 nüf., 60 köy. İlçe merkezi 13 492 nüf. (1980). [M]

***GÜMÜŞHANE** (29), Doğu Karadeniz bölümünün iç kesiminde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1955 - 1960 döneminde nüfus artış hızı binde 27,8 iken, daha sonraki dönemlerde il dışına göç olgusunun etkisiyle, giderek azaldı ve 1975'ten sonra il nüfusu mutlak olarak azalmaya başladı. 1975 - 1980 döneminde ilde nüfus artış hızı binde 13 oldu. 1980 sayımında 275 191 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km² başına 27 kişi) iller arasında büyüklük bakımından 56. sıradaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 51 404, toplam köy nüfusu 223 787, köy sayısı 511. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 42 628 (merkez 12 735). Bayburt 105 317 (merkez 22 578), Kelkit 59 651 (merkez 7 081), Şiran 31 728 (merkez 6 014), Torul 35 867 (merkez 2 996).

● *Tarım.* Dağlık ve engebeli topraklara sahip olan Gümüşhane'de tarım alanları çok dardır. İki farklı iklimin etkisi altındaki ilin merkez ilçesinde ve Torul'da meyvacılık, Bayburt, Kelkit ve Şiran'da daha çok tarla tarımı ve hayvancılık yapılır. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 75 000 t, arpa 53 000 t, çavdar 7 000 t, şeker pancarı 29 000 t, patates 79 000 t, 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 6 200, katır 2 250, eşek 6 500, sığır 255 000 ,manda 10 000, koyun 522 000, kıl keçisi 71 000.

● *Sanayi.* Gümüşhane, sanayinin en az geliştiği illerdendir. 1980 sanayi sayımına göre ilde 10 kişiden fazla işçi çalıştıran işyeri sayısı 4'tü. Bunlardan 3'ü gıda, 1'i metal eşya dalında faaliyet gösteriyordu. Gümüşkale Kireç Sanayi ve Ticaret A.Ş. 1982'de 40 işçiyle üretime geçti. Aynı yıl Gümüşsu Konsantre Meyva Suyu ve Kuşburnu Çatı Tesisleri işletmeye açıldı. Yapımları süren fabrikaların en önemlisi Bayburt Et Kombinası'dır.

● *Eğitim.* İldeki Meslek yüksekokulu, Yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı kanunla Karadeniz Üniversitesi'ne bağlandı. 1980'de ilde 6 lise (1 881 öğrenci, 107 öğretmen), 30 ortaokul (5 021 öğrenci, 174 öğretmen), 25'i kentte 558'i köylerde olmak üzere toplam 583 ilkokul (42 761 öğrenci, 2 029 öğretmen), 16 meslek ve teknik okulu (3 483 öğrenci, 181 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 165 yataklı 5 kamusal hastane, 3 sağlık merkezi, 6 uzman hekim, 25 pratisyen hekim, 8 diş hekimi, 123 hemşire, 33 sağlık teknisyeni, 111 ebe. (M)

***GÜMÜŞKENT**, Nevşehir ilinde, Gülşehir ilçesine bağlı bucak. — 4 686 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 314 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜMÜŞLER, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi 2 573 nüf. (1980). Belediye. Yakınında sulama barajı. (M)

***GÜMÜŞOVA**, Bolu ilinde, Düzce ilçesine bağlı bucak. — 22 491 nüf., 32 köy. Bucak merkezi 3 170 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜMÜŞSU**, Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı bucak. — 4 971 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 1 866 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜMÜŞSUYU, İzmir ilinde, merkez ilçenin Değirmendere bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 3 473 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜN** (Aydın), türk opera sanatçısı ve yönetmeni. — Yurt içinde ve dışında başarılı temsillerini sürdürdü. 1980'e değin İstanbul Uluslararası Kültür ve Sanat Festivali'nin düzenleyiciliğini yaptı. İtalyan hükümeti tarafından kendisine İtalyan operalarını başarıyla sahnelediği için «Commendatore» ödülü verildi. 1974'te Avrupa Konseyi'nin kültür ödülünü aldı. Ertesi yıl, Çekoslovak hükümetince Smetana ödülü verildi. (M)

***GÜNAL** (Neşet), türk ressamı. — Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar fakültesinde dekanlık ve resim bölümü başkanlığı yaptıktan sonra emekliye ayrıldı (1983). İstanbul'da iki kişisel sergi açtı (1976, 1982). [M]

GÜNAY (İzzet), türk sinema ve tiyatro oyuncusu (İstanbul 1934). Deniz Koleji'ne girdi, sonra Haydarpaşa Lisesi'nden mezun oldu (1954). Amatör tiyatro çalışmaları bu döneme rastlar. 1957'de Dormen Tiyatrosu'nda oyunculuğa başladı; 1959'da *Kırık Plak*'la sinemaya geçti. 1963'e dek tiyatro ve sinemayı birlikte yürüttü.

Tiyatroda *Kamp 17, Fare Kapanı, Zafer Madalyası, Sokak Kızı İrma, Altın Yumruk* gibi oyunlarda rol aldı. 1963 - 1970 arasında türk sinemasının başlıca erkek oyuncularından oldu. Dürüst halk adamı rolleriyle sivrildi. 1973'te şarkıcılığa başladı; 1975'te kısa süre ticarete atıldı. 1964' de M. Ün'un *Ağaçlar Ayakta Ölür* filmiyle Antalya Şenliği'nde en başarılı erkek oyuncu ödülünü aldı. Başrolü oynadığı 120 kadar filminden birkaç örnek: *Çifte Nikâh* (1962), *Hop Dedik* (1963), *Vatan Bir* (1963), *Beni Osman Öldürdü* (1963), *Ağaçlar Ayakta Ölür* (1964), *Fıstık Gibi Maaşallah* (1964), *Anadolu Çocuğu* (1964), *Kumarbaz* (1965), *Şeker Hafiye* (1965), *Akşam Güneşi* (1966), *Kederli Günlerim* (1968), (1968), *Kader Böyle İstedi* (1968), *Vesikalı Yarim* (1968), *Seninle Ölmek İstiyorum* (1969), *Birleşen Yollar* (1970), *Yarın Ağlayacağım* (1971), *Anneler ve Kızları* (1971), *Kısmet* (1974), *Renkli Dünya* (1980), *Unutulmayanlar* (1981). [M]

***GÜNAY** (Lütfü), türk ressamı. — Ankara'da düzenlediği resim kurslarını sürdürdü. 1976 - 1982 yıllarında Ankara ve İstanbul'da sergilediği, çoğu pastel resimlerinde Kaş, Finike, Datça ve Ankara çevresinden görünümleri konu aldı. Bunlardan önceki soyut dönemin izleri duyarlı ve olgun renk lekeleriyle belirdi. (M)

GÜNAY (Reha), türk mimarı ve fotoğraf sanatçısı (İstanbul 1937). İTÜ Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi (1960). Yıldız Üniversitesi Mimarlık bölümünde öğretim görevlisidir. Uzun zamandır düzenlediği sergi ve dia gösterileriyle fotoğraf sanatında etkinlik gösterdi. Anadolu arkeolojisi ve mimarlığının görüntüleri üzerinde incelemeler yaptı. İstanbul, Paris, Münih, Kopenhag, Stockholm'de açtığı sergilerde mimarlık ve kültür değerlerimizin tanıtılmasını amaçladı. CENTO fotoğraf yarışmasında (1966) gümüş, Evrensel Barış Şenliği'nde (1967) bronz madalya, Avrupa Birliği'nin Avrupa'nın Dünü ve Yarını konulu yarışmasında (1974) birincilik, Kocaeli Sanayi fuarında (1974) birincilik, Kültür Sanayi fuarında (1974) birincilik, Kültür Bakanlığı'nın Türkiye konulu yarışmasında (1974) ikincilik ödülleri aldı. (M)

***Günaydın**, İstanbul'da çıkan günlük gazete. — 1973'te tirajı 300 000 dolayında olan Günaydın, tirajının 1976'da 400 000'e, 1978'de 600 000'e ulaştığını açıkladı. 1983' te (ocak ayı) net satışı 331 000 idi. Gazetede Necati Zincirkıran ve Can Pulak gibi eski yazarlar yazılarını sürdürdüler. 1975 - 1983 arasında kimi yazarlar Günaydın'dan ayrıldılar: Örsan Öymen, Mehmet Barlas, Hüsamettin Çelebi, Teoman Erel. Günaydın da, öteki birçok gazete gibi türlü çekiliş ve şans oyunlarıyla okurlarına çeşitli armağanlar dağıttı. Bunların en uzun süreni, 1977 - 1980 arasında pazar günleri ek olarak verilen Oyun - Şans ekiyle yürütüldü. 1980 temmuzundan bu yana Laklak adında bir mizah ekini pazar eki olarak veren Günaydın, yan yayınlarından olan ve ilkin İstanbul'da, ardından İzmir' de, (1978) ve 1979'da Ankara'da parasız ek olarak vermeye başladığı Saklambaç adlı fotoroman ve magazin gazetesinin yayınını 1982'de durdurdu ve Günaydın'ın son sayfasının arka yüzüne tek sayfa olarak basmaya başladı. Günaydın'ın 1983'te sekiz yan yayını vardı: *Tan* (günlük gazete); *Gırgır, Fırt* (mizah dergileri); *Kara Murat, Tarkan* (resimli romanlar); *Ev-Ofis* (dekorasyon dergisi); *Vizon* (moda dergisi); *Başarı, , Günaydın Çocuk* (çocuk dergileri).

23 mayıs 1983'te çıkmaya başlayan günlük *Tan* gazetesi, bol renkli resimlerle verdiği magazin haberleriyle ve öteki gazetelerinkinden düşük fiyatıyla büyük okuyucu kitlesince tutuldu. Eylül 1983'te tirajı 750 000 dolayındaydı.

1976'dan beri yayımını sürdüren *Fırt* adlı mizah dergisi ise, 160 000 dolayındaki tirajıyla Türkiye'nin belli başlı mizah dergileri arasındadır. Fırt dergisinin kadrosunda Tekin Aral, Oğuz Aral, Altan Erbulak ve Halit Kıvanç gibi çizer ve yazarlar yer almaktadır. (M)

***GÜNAYDIN** (Erol), tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun ve senaryo yazarı, oyun yönetmeni. — *Ölüm Tarlası* (1966), *Güzel Bir Gün İçin* (1966), *Pembe Kadın* (1966), *Sinekli Bakkal* (1968), *Düğün* (1973), *Diyet* (1974), *Renkli Dünya* (1980) gibi filmlerde dikkat çekici roller aldı. TV'de meddah türündeki skeçleriyle ilgi uyandırdı. Akbank Çocuk Tiyatrosu'nu yönetti. 1982 - 1983 mevsiminde A. Erbulak'la bir topluluk kurdu ve İstanbul, Taksim'deki Venüs Sineması'nda *Bit Yeniği mi?* oyununu sergiledi. (M)

GÜNCEL sıf. Yeni k. (gün'den). İçinde bulunulan günlerde üzerinde durulan, ilgilenilen (haber, olay, sorun, kişi vb.): *Yer yer en güncel toplumsal ve siyasal sorunların sözcülüğünü de yaparak...* (R. Mutluay). [*Eşanl.* AKTÜEL]. (M)

GÜNCELLİK i. Güncel olma durumu: *1927 tarihinde herkesçe tanınan kişiler artık tarihe mal olduklarından, onlar hakkındaki uzun eleştiriler güncelliğini yitirmiştir* (H.V. Velidedeoğlu). [*Eşanl.* AKTÜALİTE]. (M)

***GÜNDOĞDU**, Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 2 826 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 779 nüf. (1980). [M]

***GÜNDOĞDU**, Rize ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 886 nüf. 14 köy. Bucak merkezi Hamidiye, 4 823 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜNDOĞMUŞ**, Antalya ilinde ilçe. — 18 344 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 2 325 nüf. (1980). [M]

GÜNDÜZBEY, Malatya ilinde, Yeşilyurt ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 100 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜNEL (Burhan), türk romancısı ve hikâyecisi (Antakya 1947). Hava Harp Okulu'nu bitirdi (1967), hava subayı olarak orduya katıldı. 1971'de Cumhuriyet gazetesinin Sanat Eki'nde çıkan bir hikâyesi, yayımlanan ilk yazısıdır. Daha sonra dar gelirli insanların acı ve sıkıntı dolu yaşamlarını yalın bir dille ve Orhan Kemal'inkini andıran bir gerçekçilikle işlediği roman ve hikâyelerle adını duyurdu. *Sevinç Dolu Bir Akşam* adlı hikâyeleriyle Kültür Bakanlığı Çocuk Kitapları Yarışması'nda başarı ödülü aldı (1979). Başlıca romanları: *Ökse* (1972), *Umut Zamanı* (1974), *Yağmurla Giden* (1976), *Aksayan* (1980), *Acının Askerleri* (1981; Mehmet Ali Yalçın Roman Yarışması'nda üçüncülüğü H. Karakuş'la paylaştı), *Kalanlar ve Gidenler* (1982; M.A. Yalçın Roman Ödlü'nü C. Kelkitli'yle paylaştı). Hikâyeleri: *Sevgi Bağı* (1974), *Başka Bir Yaz* (1980). [M]

GÜNER (Agâh Oktay), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (Bayburt 1937). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1959). Çeşitli kamu kuruluşlarında danışman, uzman ve yönetici olarak çalıştı. Paris Üniversitesi'nde doktora yaptı. Ankara Ticaret Odası genel sekreterliğinde bulundu. Ticaret Bakanlığı'nda müsteşarlığa getirildi. 1977' de Konya'dan MHP milletvekili seçildi. İkinci MC hükümetinde ticaert bakanı oldu. MHP'nin 14. kurultayında genel idare kurulu üyeliğine seçildi, genel başkan yardımcılığına getirildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra diğer MHP yöneticileriyle birlikte tutuklanarak terör eylemlerine karışmış olmak iddiasıyla Ankara Sıkıyönetim Mahkemesi'nce yargılanmaya başladı. 1981 yılında tutukluluğu kaldırıldı. 1983 yılı sona ererken yargılanması devam ediyordu İktisat ve toplumbilim konularında çevirilerinin yanı sıra telif eserleri de vardır: *İsraf Ekonomisi* (1974), *Verim Ekonomisi* (1977), *Türkiye'nin Kalkınması ve İktisadi Devlet Teşekkülleri* (1978). [M]

***GÜNER** (Sami), türk fotoğraf sanatçısı. — Fotoğraflarını İstanbul, Ankara ve İzmir'den başka Budapeşte, Fas, Cezayir, Salzburg, Tahran (1973 - 1976), Tokyo, Seoul (1977), Bangkok, Siam, Singapur, Kuala Lumpur, Sofya, Yeni Delhi, İslamabad (1978), Strazburg, Pekin ve Kanton'da

Foto. X (2) [MEYDAN]

sergiledi (1980). Ülkemizi çeşitli yönlerden tanıtan renkli fotoğraflarından derlediği geniş bir toplamı, İngilizce metinli *Türkey* adlı bir albümde yayınladı (1981). [M]

***GÜNEŞ** i. Astron. || — Bk. ANSIKL. *Güneş enerjisi*. bk. ENERJİ **(GÜNEŞ ENERJİSİ** bölümü).

— ANSIKL. Astron. Son yıllarda, bir yandan, klasik ama çok geliştirilmiş ya da tümüyle yeni tekniklere başvuran çok sayıdaki gözlem çalışması, bir yandan da bu gözlemleri çözümlemeyi sağlayan yeni teknikler ya da yeni kuramsal gelişmeler (hidrodinamik, magnetohidrodinamik vb.) sayesinde Güneş konusundaki bilgilerimiz çok gelişti.

Güneş nötrinoları muamması

Bethe çevrimi veya proton - proton çevrimi denen termonükleer tepkimelere ve ışık enerjisinin ortaya çıkışına nötrinolar da eşlik eder. Nötrinolar, yutulmaksızın iki saniyede Güneş'ten çıkar. Brookhaven Üniversitesi'nden R. Davies yönetimindeki bazı amerikalı araştırmacılar Güneş'in yaydığı nötrinoları sayabilen bir araç geliştirdiler. Bu aletin çalışma esasları, ^{37}Cl atomu ile nötrinoların reaksiyona girme özelliğine dayanmaktadır:

$$^{37}\text{Cl} + \text{nötrinolar} = {}^{37}\text{A}$$

Araştırmacılar (birimi bir saniyede ^{37}Cl atomu tarafından yakalanan $10 = 10^{26}$ nötrino olmak üzere) 2,2 + 0,4 nötrino birimi bir akı ölçtüler.

Oysa kuramın öngördüğü değer 5 ila 8 birimdir. Nötrinolardaki bu durum, bugün güneş fiziğinin ve genellikle de astrofiziğin büyük muammalarından biridir. Bu durum ancak Güneş'in merkezindeki sıcaklığın 14 milyon derecenin altında olması ile açıklanır ki zaten bugünkü kuramlar da bu sonuca ulaştırmaktadır. Bu ise Güneş'in merkezinde hidrojenin ağır atomlardan çok olmasına ve Güneş kütlesinin yüzde 70'inin «karışık» bulunmasına bağlıdır. Bu karışımın nasıl oluştuğu konusunda önerilen açıklamalar çok olmakla birlikte, her biri de çözümü güç sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte, 1980'de fransız astronom Schatzman ve arkadaşı isviçreli Meader tarafından geliştirilen yeni bir kuram (Güneş'in merkezindeki bir girdap kuramı), hidrojen yoğunluğunun artışı varsayımını çözecek nitelikte görülmektedir. Öte yandan, Güneş'in dengede olmadığı ve bugün yayınladığı enerjinin merkezde meydana gelen enerjiye bağlı olmadığı da düşünülebilir.

Bunun dışında, nötrino tepkimelerinin verimini hesap etmek için kullanılan, atomlarla ilgili parametrelerin hatalı olması da söz konusudur ve bugün bu durum araştırılmaktadır. Ve nihayet, yeni deneylerden, nötrinoların bir kütleye sahip oldukları ve değişik tipleri olduğu yolundaki şaşırtıcı ,ama akla yakın varsayım konusunda bilgi elde edilecektir. Bunlardan ancak bazıları ortaya konulabilirse gözlenen fark açıklanacaktır.

Güneşin titreşimleri ya da sismolojisi

Diğer yıldızların çoğu gibi Güneş de ölçülmesi güç, nisbeten zayıf bir genlikle salınır ve titreşir. Bu özellik, güneş sismolojisini tanımlar. Bu olayı ortaya koyacak mükemmel gözlem ve matematik inceleme araçları ancak son yıllarda geliştirilmiştir. Salınımların mahiyetinin ve dönümlerinin incelenmesi, doğrudan optik gözlemlerle erişilemeyen bölgelerin sıcaklık ve yoğunluk dağılımı konusunda bilgi edinmeyi sağlar. Dönümün 160 dakikalık salınımları, Rusya'daki Kırım gözlemevinde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Kaliforniya'da müştereken gözlenmektedir. Bununla birlikte, bilim adamları arasında bu konu ile ilgili sert tartışmalar olduğu da bir gerçektir.

Bu bilim adamlarından bazıları, (genliği güneş yüzeyinin yalnızca dört metrelik yer değiştirmelerine tekabül eden) salınımlara yer atmosferine bağlı olayların neden olduğunu öne sürmüşlerdir.

Beş dakikalık optik salınımların incelenmesinde büyük gelişmeler sağlandı; bunların, dönümler, genlikler vb. gibi bütün özellikleri hesap edilerek çok doğru olarak gösterilebildi. Bu salınımların, (tıpkı bir org tüpü içindeki hava titreşimleri gibi, güneş gazı da titreşir) ses kökenli oldukları ve 10 000 km derinliğe dek uzanan bir tabaka içinde oluştukları tereddütsüz ispat edildi. Kuram ve gözlem arasında görülen farklar, güneş «model»ini iyi bilmediğimize atfedilmekte ve konveksiyon bölgesinin çok derinlere kadar uzandığı sanılmaktadır.

Güneş'in basıklığı ve genel bağıllık kuramı

Merkür günberisinin bir yüzyılda 43'',lik ilerlemesini açıklamak için, Güneş'in içinin kutuplardan geçen bir eksen çevresinde hızla döndüğü varsayımı öne sürüldü. Bu dönme, tam küre biçimindeki bir Güneş' in yaratacağı çekim gücünden farklı bir güçle Merkür'e etki yaparak bir basıklığa neden olmaktadır. Günberinin ilerlemesi, genel bağıllık kuramı ile de tahmin edildi. Basıklığın en ince hesaplanmış değerleri, Güneş'in içinin hızla döndüğü varsayımından hareketle tahmin edilen değerlerden 2,5 defa azdır ve ancak Güneş'in yüzeysel dönüşüne bağlı değerlere tekabül etmektedir. Böylece genel bağıllığın bu durumdaki geçerliliği teyit edilmiş olmaktadır. Bu ölçülere dayanılarak Güneş küresinin 12,2 günlük bir periyotla düzenli bir salınım yaptığı ve bu salınımın, iç dönmenin de katılmasıyla oluşan iki esas titreşimden doğduğu ortaya kondu. Böylece dolaylı olarak, Güneş'in içinin yüzünden takriben 2 defa daha hızlı döndüğü ilk defa açıklığa kavuştu.

Güneş'in değişkenliği

İklimler üzerinde önemli etkisinden dolayı, Güneş'in aydınlatma gücünün uzun süreli değişimi konusunda çok sayıda araştırma yapıldı. Amerikalı J. Eddy, uzun bir istatistik veriye sahip olabilmek için, XVII. yüzyıldan beri yapılmış gözlemleri ele aldı ve Güneş faaliyeti ile ilgili tezahürlerin, Dünya'daki genel soğumaya tekabül eden 1645 - 1715 döneminde tümüyle kaybolduğunu (bak. şek.) ve bu sürede Güneş'in kendi çevresindeki dönüşünün bugünkünden yüzde 3 fazla olduğunu gösterdi. Bugünkü kuramlarla açıklanması çok güç olan bu sonuçlar, Güneş'in içindeki dönme ile ilgili bilgilerimizin yetersiz olduğunu gösterir. Eddy tarafından ortaya konan bu olay, belki de iki periyot biçimi arasındaki eşleşmenin sonucudur: İki periyottan biri Güneş çevrimini meydana getirir, öbürüyse getirmez.

ses dalgaları ve güneş tacının ısınması

Güneş tacı, Ay'ın görünürdeki tekeri güneş tekerini örttüğü zaman çıplak gözle görülebilir. Bu durumda, güneş tacı, dış kenarları düzgün olmayan beyazımsı bir ayla biçiminde görülür.

Sıcaklığı özellikle morötesi ve X - ışınlarıyla yapılan tayfölçümüyle tahmin edildi. Bu sıcaklık 1 milyon dereceye, bazen daha yükseğe de varabilir. Güneş'in ortalama sıcaklığı ancak 6 300 kelvin olduğuna göre, böyle bir sıcaklığı termodinamik yardımıyla açıklamak olanaksızdır. Bu nedenle, yukarı atmosferde enerjiyi yok edebilen süreçler bulunduğunu düşünmek gerekir. Beş dakikalık salınımların varlığı kuramcıların ve gözlemcilerin dikkatini çekti ve onları ses dalgalarının sürtünmesi ile israf edilen enerjinin, güneş tacındaki yüksek enerjinin kökeni olabileceğini tanıtmaya yöneltti. Son zamanlarda Amerikan yapma uydusu «OSO-8»e yerleştirilen iki aygıt, Güneş'in atmosferinde farklı düzeylerdeki morötesi dalga boyunda değişmelerden ortaya çıkan hızların devri değişmeleri ile ilgili salınımları incelediler. Bu salınımların genliği ve dağılım hızı, onların enerjisini hesap etmeyi sağlar. Bu enerjinin güneş tacının sıcaklığını mevcut durumuna getirmek için gerekenden on kat az olduğu görüldü. Çok sayıda ve uzun araştırmaların sonucu olan bu olumsuz durum, kuramcıları, güneş tacı ortamında akımların varlığı gibi diğer mekanizmaları düşünmeye yöneltti.

yüksek ayırma güçlü Güneş gözlemleri

Üzerindeki yer atmosferinin az girdaplı olduğu gözlem bölgelerinde kullanılan çok hassas aletlerin yapımı, ayırma gücü sınırının bir yay saniyesi kesrine dek indirilebilmesini sağlamıştır: Bugün Güneş yüzeyinde yalnızca birkaç yüz kilometreye varabilen ayrıntılar bile farkedilebilmektedir. Bu ilerleme, konveksiyonun, yani granülün görüldüğü yer etrafında kıvrık yapılar olarak görülen «filigree»leri keşfetmeyi sağladı. Bu bölgeler, O,1 tera üzerinde değerlere varabilen magnetik alan yığılmasına tekabül eder. Oysa, o zamana kadar, bu büyüklükdeki magnetik alan şiddetlerine yalnızca güneş lekelerinde rastlanabileceği sanılıyordu. Bu sonuç, Güneş'in magnetik alanının 2.10^{-4} tera değerinin ihtiyatla açıklanması gerektiğini ve ancak bu çok yoğun alanların ortalaması olduğunu göstermektedir.

Güneş lekeleri cevaplandırılması gereken sorunları ortaya koymayı sürdürmektedir. Güneş lekeleri neden koyu renktedir? Muhtemelen onları çevreleyen ortamdan soğuk oldukları için. Neden soğukturlar? Çok şiddetli olan magnetik alanları konveksiyon tümüyle durdurduğu için mi? Yoksa, parlaklık biçiminde olandan çok, magnetik dalga biçiminde enerji mi yaymaktadırlar ?

Bu lekeler, hidrojen atomunun rezonans (Lyman ∞) ve morötesinin bazı çizgilerinde gözlendiğinde görülen ışıkta olduğu gibi karanlık değil, parlak görünür. Füze ve yapma uydulara yerleştirilen aletler yardımıyla elde edilen morötesi resimler, lekelerin üzerinde, birkaç bin kilometrede, maddeyi aşağı sürükleyen güçlü akımların varlığını ortaya koymuştur. Şu halde, demek ki, denge koşulları Güneş'in diğer

Tam Güneş tutulması (26 şubat 1979) [Kuzey Amerika Kıtasında XX. yüzyılda görülebilecek son tutulma]

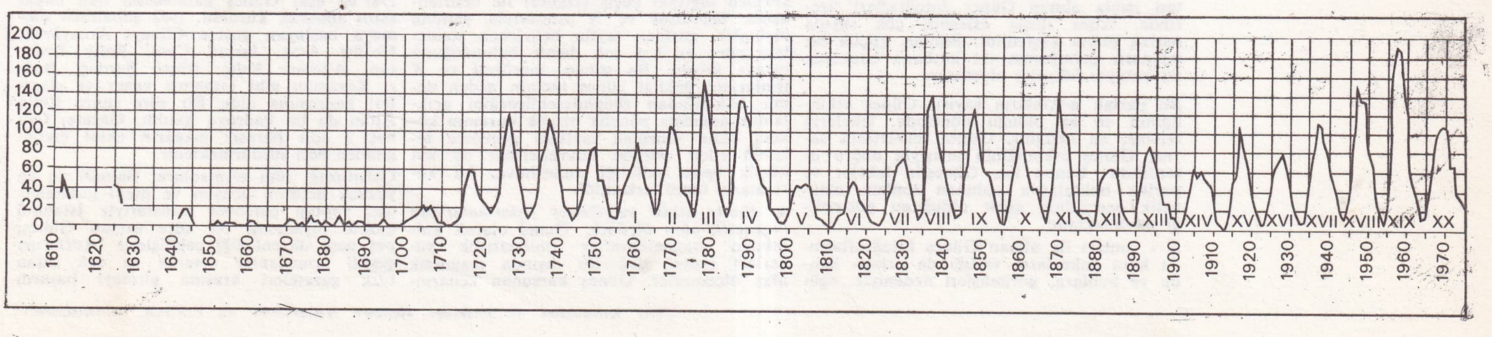

Güneş'teki fışkırmalar, belli tarihlerde Güneş üzerinde görülen lekelerin sayısıyla ölçülür. Bu sayı şekilde yıllara göre gösterilmiştir. 1645 ile 1715 arasında fışkırma çevriminin kaybolduğu görülmektedir. Bu olguya «Maunder minimumu» denir. (Bu deyim XIX. yüzyılın sonunda, XVII. yüzyılın başından beri görülen tüm leke gözlemlerini değerlendiren ingiliz astronomu Maunder'in adından gelir).

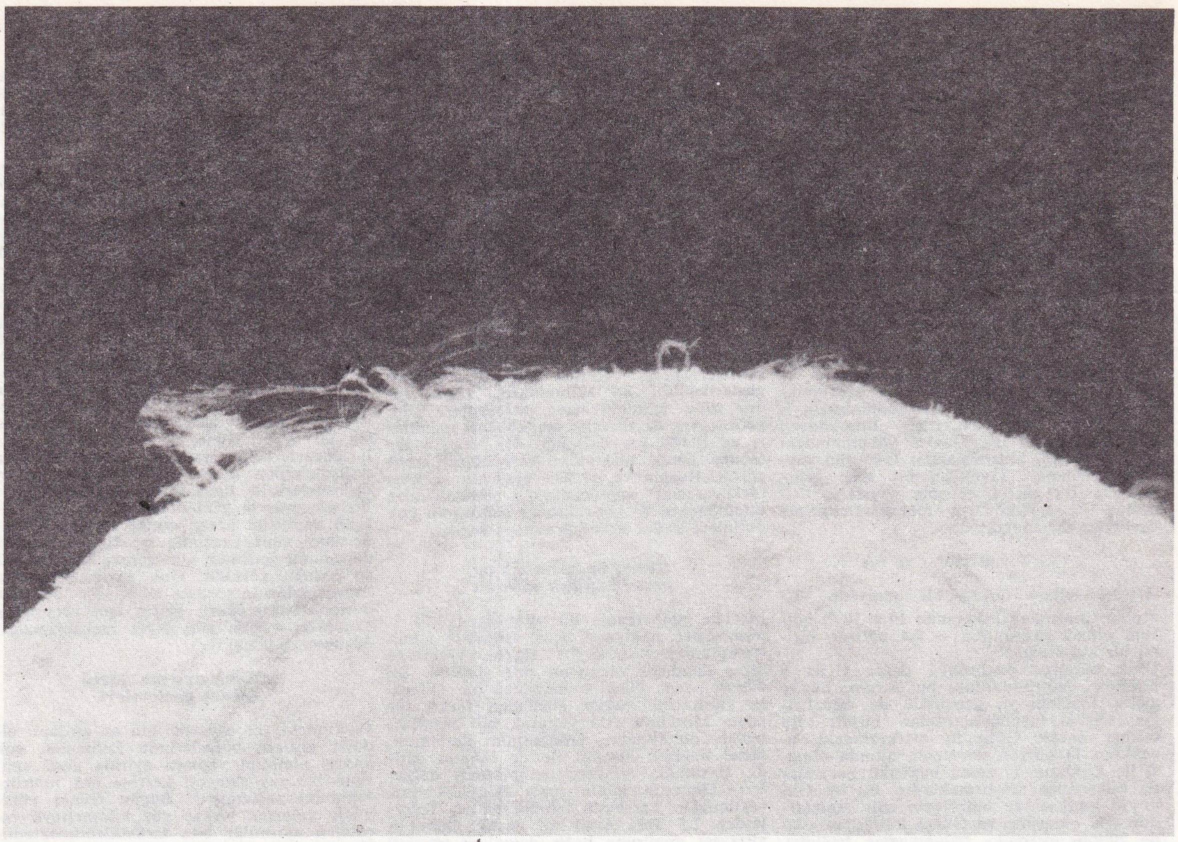

Güneş'in kenarında görülen fışkırmalar (hidrojenin Lyman α çizgisi ışığında görülen fışkırmalar, magnetik alanın geometrisindeki büyük karmaşıklığı göstermektedir)

bölgelerindekinden farklı olan özel bölgelerde lekeler görülmektedir. Çok yüksek ayırma güçlü aletlerle yapılacak gözlemler ve kuramsal alandaki gelişmeler, kuşkusuz, çok ilginç ama oldukça esrarengiz olan bu olayların ayrıntılı açıklanmasını sağlayacaktır.

uzay araştırmaları ve tutulmaların yerini alan radyo astronomi

Güneş tutulmaları, parlaklığı çok az olduğu için doğrudan gözlenmesi güç olan en dış tabakaları gözleme imkanı sağlar. Tersine, radyo dalgaları, morötesi ve X ışınları alanında, güneş kursu, tutulmaları beklemeksizin gözlenebilen güneş tacının ve renkkürenin ışığına oranla zayıf ışık yayınlar. Üstelik, uzay ve radyo astronomi gözlemleri, güneş kursu üzerindeki katmanları gözlemeyi sağlar; ve tabii ki, tutulma böyle bir olanak sağlamamaktadır. Gözlem teknikleri nazik bir sorun olmakla birlikte, bu alandaki başlıca güçlükler çözümlenmiş bulunmaktadır. Böylece Güneş'in yeni bir çehresi ortaya konmuştur. Yoğunluğun çok azaldığı renkkürede ve güneş tacında magnetik alan basıncı gaz basıncının üzerindedir. Ve Güneş'in yukarı tabakalarındaki çok iletken gaz, geometrisi ayrıntılı olarak incelenebilen magnetik alanların şeklini alır. Bu gözlemler sayesinde, birçok bölge arasındaki magnetik eşleşme ilk olarak ortaya konabildi. Morötesi ışıkla alınan Güneş fotoğrafları üzerinde, ikişer ikişer eşleşmiş çok sayıda parlak nokta keşfedildi. Bunlar, küçük bir mıknatıs çubuğunun iki kutbuna benzeyen iki kutuplu bölgeler oluşturur.

Bu parlak noktaların sayısı, Güneş etkinliğinin en az olduğu dönemde, lekelerin tersine, en fazladır. Güneş lekelerinin sayısı, Güneş etkinliğinin artışıyla doğru orantılıdır. Bunun ise, Güneş'in lekeler ve parlak noktalarda bulunan toplam magnetik enerjisinin sabit olduğunu gösterdiği sanılmaktadır.

X - ışınları ile alınan Güneş fotoğraflarında kara çukurların varlığı da ortaya kondu ve bunlara, görünüşleri nedeniyle, «güneş tacı delikleri» adı verildi. Ayrıca, bu bölgelerin, kuvvet çizgileri sonsuzda kapanan açık magnetik alanlara tekabül ettiği de ortaya kondu. Bu ortamdaki gaz yoğunluğu, çevresindeki ortamdan yaklaşık üç kat kadar az, sıcaklığı ise iki kat düşüktür. Diğer «yapı»ların tersine, güneş tacının delikleri diferansiyel dönme hareketine uymaz ve Güneş'e «çakılı» gibi dururlar. Ayrıca, bu deliklerin, Güneş rüzgârının hızının çok büyük olduğu bölgelerde yer aldığı da saptanmıştır. Bu rüzgâr ise açık magnetik alanlar üzerinden yayınlanmaktadır. Yıldızların çoğu, kökeni henüz kesin olarak anlaşılmayan «yıldız rüzgârlarına» sahip olduğundan, bu gözlem, astrofiziği yakından ilgilendirmektedir.

atom fiziği ve Güneş fiziği

Bu iki bilim dalı, her zaman, birbirine sıkıca bağlı olmuştur. Aşağıdaki iki örnek, birbirlerine nasıl etki yapabildiklerini göstermektedir.

● *Demir bolluğu.* Morötesi ışınlar ve X ışınlarının uzay tayf ölçümünde kullanılmaya başlanmasına dek, demir ve diğer elemanların bolluğu, bir yandan ışığın belli bir ortamda atomlar tarafından yutulmasıyle ortaya çıkan tayfın kara çizgilerinin gözlemleri, öte yandan da laboratuvarda ölçülen ya da hesap edilen (salınım kuvvetleri) atom parametreleri yardımıyla görülen tayftaki geçiş çizgileri ile belirlenmişti. Morötesi ve X ışınlarıyla yapılan ölçümler, görülen tayfla belirlenen sonuçlara göre on kat çok demir bulunduğunu ortaya koydu. Bu sonuç, morötesi ve X ışınlarının geldiği güneş tacının neden demir bakımından zenginleşebileceğini açıklamak amacına yönelik birçok kuramın kökeni oldu. Görülen tayftaki geçişlere tekabül eden salınım kuvvetlerinin on kat küçük tesbit edildiği anlaşılınca, bu kuramların tümü terkedildi.

● *Hanle etkisi ve Güneş fışkırmalarında magnetik alan ölçümü.* Genel olarak kullanılan magnetograflar (mıknatıslık yazarlar) radyal doğrultu dışında magnetik alan ölçemezler. Güneş kursunun kenarında gözlenen fışkırmaların şiddeti herhangi bir magnetografla ölçülememekle birlikte, bunların magnetik alana sahip oldukları geometrilerinden anlaşılır. Bununla birlikte, fransız fizikçileri ve astronomları, depolarize ışığın sahip olduğu magnetik alan özelliğinden yararlanarak ışığı çok fazla polarize olan fışkırmaların (Hanle olayı) magnetik alan şiddetini ölçtüler.

Güneş patlamaları

Bu ürkütücü olayın nedenleri henüz tamamıyle anlaşılmamıştır. Güneş'teki en şiddetli patlamalar, birkaç dakikada, Güneş'in tümünün saniyenin onda birinde yayınladığı enerjiye, yani 2 milyon megatonluk bir bombanın enerjisine eşdeğerde enerji açığa çıkarır. Bu enerji nereden gelmektedir? Neden ve nasıl, böyle birden açığa çıkmakta ve sonra dağılmaktadır? NASA'nın, 14 şubat 1980'de fırlatılan yapma uydusu «SMM»den elde edilen veriler üzerine çalışan uluslararası araştırma ekibi belki bu sorulara cevap bulabilecektir. Enerji kaynağının magnetik kökenli olduğu ve bütün dalga boyu alanlarında bu gibi olayların gözlendiği bilinmektedir. (L)

Güneş, İstanbul'da yayımlanan günlük sabah gazetesi. Tercüman gazetesinin eski genel yayın yönetmeni ve başyazarı Güneri Civaoğlu ile tanınmış işadamları Ömer Çavuşoğlu ve Ahmet Kozanoğlu tarafından 1981'de eski Güneş gazetesinin ilan hakkı satın alınarak kuruldu. 1982 şubatında çıkmaya başlayan gazete Cüneyt Arcayürek, Nezihe Araz, İsmail Cem, Refik Erduran, Altemur Kılıç, Rüştü Şardağ, Bedri Koraman gibi tanınmış yazar ve çizerleri kadrosuna aldı. Bir süre sonra Çetin Altan da bu kadroya katıldı. Gazete, Güneş 2 adlı parasız magazin ekini çıktığı günden beri sürdürmektedir.

Çalıştırdığı tüm elemanlara, Babıâli'nin en yüksek ücretini ödeyen ve öteki gazetelerden yaptığı personel transferiyle İstanbul gazete piyasasını bir süre sarsan Güneş, peş peşe düzenlediği çekilişlerle okurlarına çeşitli armağanlar vererek en çok satan türk gazeteleri arasına girmeyi başardı

Foto. Laboratoire de Physique stellaire et planetaire du C.N.R.S. (LAROUSSE)

(1983 başlarında gazetenin net satışı 320 000 dolayındaydı). [M]

***GÜNEŞ** (Turan), türk siyaset ve devlet adamı (öl. Çanakkale 1982). — 1977'de Kocaeli'den yeniden CHP milletvekili seçildi. Seçimden sonra kurulan ve bir ay iş başında kalan Ecevit hükümetinde başbakan yardımcısı oldu. 1978'de kurulan Ecevit hükümetinde görev kabul etmedi, gittikçe Ecevit'in yakın çevresinden uzaklaştı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona eren Güneş, *Araba Devrilmeden Önce* (1982) adlı kitabında 12 Eylül öncesinin siyasal çıkmazlarını anlattı. 1982 nisanında İstanbul'dan İzmir'e giderken Çanakkale civarında gemide kalp krizinden öldü. (M)

***GÜNEŞLİ**, Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 095 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 059 nüf. (1980). [M]

GÜNEŞLİ, Manisa ilinde, Gördes ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 909 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜNEY, Burdur ilinde, Yeşilova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 672 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜNEY**, Denizli ilinde ilçe. — 15 481 nüf., 19 köy. İlçe merkezi 7 104 nüf. (1980). [M]

***GÜNEY** (Eflatun Cem), türk folklorcusu ve masal yazarı. — (öl. İstanbul 1981). Son kitabı: *Folklor ve Halk Edebiyatı* (1971). [M]

GÜNEY (Münir), türk yöneticisi ve devlet adamı (Siirt 1928). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1950). Daha sonra farklı derslerden sınava girerek Ankara Hukuk Fakültesi'nden de diploma aldı. Çeşitli yerlerdeki kaymakamlıklardan sonra 1964'te Kocaeli vali muavinliğine, 1966'da Gümüşhane valiliğine atandı. Kars (1968-1970), Denizli (1970-1975), Eskişehir (1975-1978), Trabzon (1978-1979), Aydın (1979), Balıkesir (1979-1980) valiliklerinde bulundu. 1980'de İstanbul'da merkez valiliğine atandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanı oldu. (M)

***GÜNEY AFRİKA Cumhuriyeti**, Afrika'nın güney ucunda devlet. — 23 772 970 nüf.

TARİH

Güney Afrika'nın Commonwealth'ten çekilmesinden beri bu ülkenin yakın tarihinde görülen en önemli olay, hiç kuşkusuz, haziran 1976'da patlayan Soweto ayaklanmalarıdır. Johannesburg'un bir milyonu aşkın zencinin oturduğu bir banliyösünde çıkan karışıklıklarda, resmi bildirilere göre yüzkırk, bazı yarı resmi değerlendirmelere göre de dörtyüz gösterici öldü. Kargaşa haftalar boyunca genişleyerek sürdü; *township*'lerde (siyahların oturduğu yerler), Pretoria'da, Port Elizabeth, East London ve Umtala'da sürekli bir şiddet ortamı yarattı. Sert baskı önlemleri yöneticilere durumu tam kontrol etme olanağı sağladıysa da, beyaz azınlık o günden bu yana kaygı içinde yaşar oldu.

portekiz savunma alanının yitirilmesi ve bunun sonuçları

Gerçekte, Portekiz'de yapılan 25 nisan 1974 «Karanfiller Devrimi», Güney Afrika'nın siyasal tutumunu değiştirdi; çünkü Portekiz'in Angola ve Mozambik'deki varlığı bu iki ülkeyi Güney Afrika için gerçek bir savunma hattı haline getirmişti. Bu himayeden yoksun kalınca, Güney Afrika hükümeti, çok hızla gelişen zenci milliyetçiliğine doğrudan karşı çıkmak zorunda kaldı. Afrika'nın güneyindeki bütün ülkelerin sömürgelikten kurtuluşunu çabuklaştırmak için Angola ile Mozambik; Tanzanya, Zambiya ve Botswana'yla birleşerek, «cephe hattı» denen devletler kuşağını oluşturdular. Başbakan Balthazar Johannes Vorster* ve arkadaşları, buna karşı koyabilmek için 1974'ten itibaren savunma bütçesini yüzde 50 artırdılar ve dünya silah ticaretinde üçüncü, Afrika'ya silah satımında birinci olan Fransa'dan silah alımını çoğalttılar.

24 nisan 1974 seçimlerinde Milliyetçi Parti, 169 milletvekilliğinden 122'sini kazanınca Borster şöyle konuştu: «Artık her şey değişecek, çünkü Güney Afrika gelişiyor». Pretoria yetkilileri, *apartheid* (beyaz ve siyah ırkların ayrı yaşaması) ilkesini tartışma konusu yapmadan, «petty apartheid» denen derece derece bir bölme işlemine giriştiler. Spor, gösteri, genellikle eğlence, asansör taşımacılığı vb. gibi alanlarda zencilere ayrı haklar tanıdılar. Diederich'in ölümü ve cumhurbaşkanlığına Vorster'in geçmesinden sonra, Pieter Willem Botha (*Ek 2*) başbakanlığa (eylül 1978) getirildi ve bu seçim destek buldu. Ama Muldergate olayı (Amerika'daki Watergate olayını anımsatacak biçimde, 1978'de görevinden istifa eden istihbarat bakanı Connie Mulder olayı) devletin yapısını temelinden sarstı. Güney Afrika'yı iyi bir görünümle yansıtmak amacıyla, yabancı gazetecileri satın almak için yüksek paralar ödemek suretiyle yapılan savurganlık skandalı sonucu eski istihbarat müdürü Eschel Rhoodie tutuklandı; nihayet, haziran 1979'da B. J. Vorster de cumhurbaşkanlığından ayrıldı.

artan diplomatik yalnızlık

Pretoria yöneticileri, 1972'de, aynı amaçla, ülkelerini Afrika'nın öbür ülkelerine de şirin göstermek için, Afrika başkentleriyle bir diyalog politikası başlattılar. Bu politika Madagaskar Cumhuriyeti ile ilişkilerde geçici bir başarıya ulaştıysa da, 1974' de Vorster'in, Houphouet-Boigny (Fildişi Kıyısı) ve Senghor (Senegal) ile H. Boigny' nin doğduğu kasaba olan Yamoussoukro'da bir araya gelmelerine rağmen, yön değiştirdi. 1976'dan itibaren Güney Afrika yeniden diplomatik bir yalnızlığa düştü. Afrika'nın güneyinde yeni karışıklıklar çıkmasından korkan ve Pretoria'yı eskiden Birleşmiş Milletler'in himayesi altında bulunan Namibya'dan el çekmeye zorlamak isteyen batılılar, bu devleti sürekli baskı altına aldılar. 1975'te Angola'daki müdahalesinin başarısızlığa uğraması, mart 1976' da Luanda önünde durdurulan birliklerini geri çekmesi, «beyaz iktidar»ın ordusunun yenilmezliği efsanesinin yıkılmasına ve bir kez daha uluslararası hukuku çiğnemekle suçlanmasına neden oldu.

bantustanlar

Vorster ve arkadaşlarının bağımsızlığa yöneltmek istediklerini açıkladıkları özerk zenci devletlere (bantustanlara) ilişkin politika da aynı biçimde ağır başarısızlığa uğradı. Transkei'nin 26 ekim 1976'da, uluslararası egemenliğe, kavuşması genel bir düşmanlık havası içinde oldu; dünya milletlerince alaya alındı. Bundan dolayı, 1977' de Bophuthatswana'nın; 1976'da Venda'nın bağımsızlığı gizlice ilan edildi.

Namibya

100 000 beyazla bunun dokuz katı zencinin bir arada yaşadığı Namibya'nın sömürgelikten kurtulması da dikenli bir sorun halindedir. Turnhalle Demokratik Birliği (DTA) içinde kümelenmiş olan ılımlılar, bantustanlar kurmak ve Pretoria'yla anlaşmak istiyorlardı. Buna karşılık SWAPO (South West Afrika People's Organisation) [Güneydoğu Afrika Halkları Örgütü] milliyetçileri, üstlendikleri Angola ve Zambiya'dan harekete geçerek, derhal bağımsızlık ve toprak birliğinin korunması isteğinde bulundular. 11 kasım 1975'de bağımsızlığını ilan eden Angola'dan kaçan binlerce portekizlinin bu kaçışı sırasında kentlerdeki terör ve ani baskınlarla son derece sarsılmış olan küçük Namibya toplumu çok korkulu günler yaşadı. Sam Nujoma'nın SWAPO'su ile Dirk Mudge' nin DTA'sı arasındaki husumet, Ovambo ve Herero kabileleri arasındaki mücadele, Herero şefi Clemens Kapuoo'nun 27 mart 1978'de öldürülmesi, Walvis Bay'in statüsü üzerinde yapılan tartışmalar, sömürgelikten kurtulma sürecini geciktirdi.

apartheid, gelişmenin durdurulması

Bir ons altının 400 doları aşmasına karşın ekonomik durum da pek parlak değildir. Ülkede bir milyonu aşkın işsiz vardır. Irk ayrımı yasaları, siyah ırktan emekçilerin vasıfsız işçi niteliğinden kurtulmasını yasakladığı için kalifiye işçi azdır. Ülkede hiç petrol bulunmadığı için 1974'te başlayan petrol bunalımı da ekonomik sıkıntıları kamçıladı. İran'ın bu alanda başlıca müşterisi olan Güney Afrika, Tahran'da Şah rejiminin son bulmasıyla büyük sıkıntıya düştü. Uluslararası krediler de Güney Afrika için gittikçe pahalandı ve vadeleri giderek kısaldı.

Mayıs 1976'da ard arda yapılan protesto gösterileri sonucu fransızların Güney Afrika'da iki atom santralı kurma projesinden vazgeçildi.

Mayıs 1979'da Rodezya'da Ian Smith hükümetinin son bulup, yerini piskopos Abel Muzoreva'nın alması sonucu Pretoria rejimi yeni bir darbe daha yemiş oldu ve umutsuzluğa itildi. Zenci lider Steve Biko' nun, Port Elizabeth de cezaevinde, eylül 1977'de ölümünden sonra, zaten öç almaya kendilerini adamış olan beyazlar giderek baskıyı artırdılar; böylece teröristler de şiddet eylemine itilmiş oldu.

yeni şiddet eylemleri

Verkrampt (şahinler) ve *Verligte* (güvercinler) arasındaki zıtlığa karşın, bu sonuncular apartheid sistemini yumuşatıcı bazı

Münir GÜNEY

Cumhurbaşkanı Nicolaas Diederichs

Johannesburg'da ırk çatışmaları (23 eylül 1976)

Modderdam kampında zenci gösterilerinde polisin attığı göz yaşartıcı gaz bombasından kaçışan zenciler (1977).

Foto. X (MEYDAN); Amb. d'Afrique du Sud; Taylor/Gamma; AP (LAROUSSE)

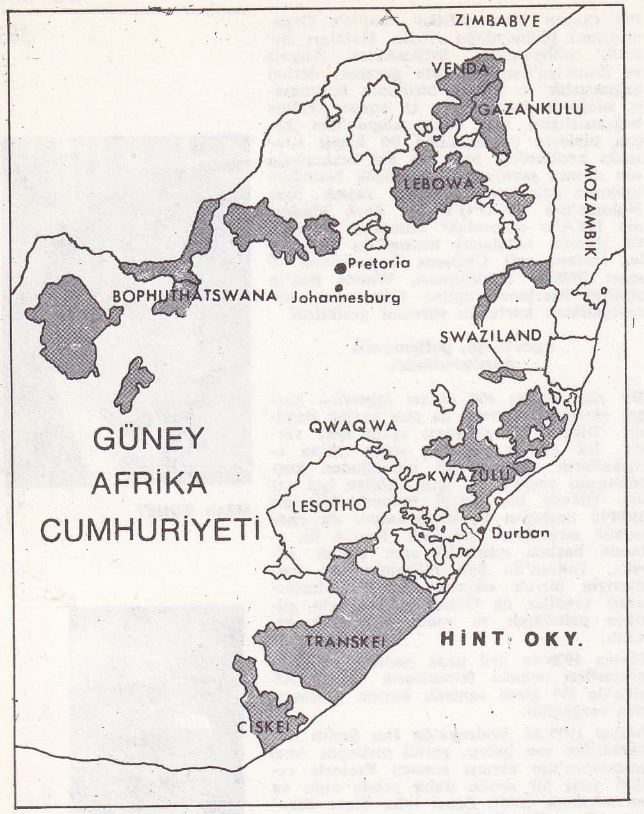

Güney Afrika'da bantustanlar

resmi sayıma (1970) ve ırk ayrımına göre eyalet, bantustan ve kent nüfusu

EYALETLER	*toplam*	*Beyaz*	*Melez*	*Asyalı*	*Zenci*
Kap	4 235 515	1 100 352	1 753 375	21 617	1 360 171
Natal	2 140 166	442 499	66 836	514 810	1 116 021
Transvaal	6 388 870	1 890 182	150 853	80 563	4 267 272
Orange	1 649 306	295 903	36 090	5	1 317 308
ayrı toplam	14 413 857	3 728 936	2 007 154	616 995	8 060 772
BANTUSTANLAR					
Qwagwa	24 833	142			24 691
Bophuthatswana	887 318	1 896	1 231	45	884 146
Ciskei	527 159	1 304	2 291		523 564
Gazankulu	267 814	398	44		267 372
Kwazulu	2 105 509	3 527	1 763	3 331	2 096 888
Lebowa	1 087 095	2 683	86	49	1 084 277
Swazi	118 126	264	17		117 845
Transkei	1 751 142	9 556	7 645	10	1 733 931
Venda	265 129	607	51	6	264 465
ayrı toplam	7 034 125	20 377	13 128	3 441	6 997 179
genel toplam	21 447 982	3 749 313	2 020 282	620 436	15 057 951

başlıca kentler

EYALET BAŞKENTLERİ	*toplam*	*Beyaz*	*Melez*	*Asyalı*	*Zenci*
Kap	1 096 597	378 505	598 925	11 263	107 877
Pietermaritzburg	158 921	45 503	8 756	36 400	68 262
Pretoria	561 703	304 618	11 343	11 047	234 595
Bloemfontein	180 179	74 516	10 152	1	95 510
DİĞER KENTLER					
Johannesburg	1 432 643	501 061	82 639	39 348	809 595
Durban	843 327	257 780	43 699	317 029	224 819
Port Elizabeth	468 577	149 569	112 154	5 280	201 574
Vanderbijlpark-Vereeniging	421 018	148 350	11 583	1 946	259 139
Sasolburg	304 371	111 136	2 288	2 201	188 746
Goldfields	208 891	50 098	1 522		157 271
East London	123 294	56 807	13 249	1 994	51 244
Kimberley	103 789	29 397	24 657	938	48 797

reformları kabul ettirmeyi başardılar. Böylece, eylül 1979'da, karaderililere sendika hakları tanındı; mayıs 1980'de de bir anayasa reformu çerçevesinde çeşitli ırkların temsilcilerinin (zenciler hariç) katılacağı bir başkanlık konseyinin kurulması öngörüldü.

Mart 1980'de verilmiş resmi bir raporda, haziran 1976 Soweto ayaklanmasından hükümetin sorumlu olduğu vurgulandı; bu da parlamentoda sert polemiklere yol açtı.

12 eylülde, Transkei'den (25 ekim 1975) ve Bophuthatswana'dan (6 aralık 1977) sonra Venda'ya da bağımsızlık tanındı. Fakat bu tutum, Pretoria hakkında sürüp giden düşmanlık akımını yatıştırmadı. Güney Afrika kamuoyu, yöneticilerinin yalanlamasına karşın, Birleşik Devletler'in doğruladığı biçimde, 22 eylülde bir nükleer deneyim yapılıp yapılmayacağı konusunda kaygı içindeydi. Başbakan Botha tarafından kasımda açıklanan bölgesel bir Güney Afrika antikomünist blokun kurulma tasarısı düşmanlık ve kuşku tohumları ekmekten başka işe yaramadı.

Avrupa'da apartheid'e düşman militanlar yatışmadılar. Büyük Britanya'da, ağustosta, staja gelen Güney Afrika'lı militanların varlığını kınadılar; ekimde, çokırklı *Barbar* rugbi ekibinin gelişi şiddet olaylarının çıkmasına yol açtı. Fransa'da, Jean François Poncet, *Springbooks*'ların hükümetçe kabul edilmediğini açıkladı. Hollanda'da, milletvekilleri, Arnhem'de Güney Afrika'nın oyunlara katılmasına karşı çıktılar.

Uluslararası planda, Pretoria daha yalnız kaldı. İsrail Savunma Bakanı Ezer Weizman, martta, Güney Afrika'yı ziyaret etti. İsrail, dünyada, Pretoria ile iyi ilişkilerini sürdüren ender devletlerden biri oldu. Martta milli savunma bütçe görüşmeleri sırasında, askeri kredilerin beş yılda iki katına çıkarıldığı görüldü.

Gerilimlerin ağırlaşması ve Angola ile olan ilişkilerde kanlı olayların artması, Güney Afrika'lıları, aralık ayında, sınırın iki yanında uzanan 50 km'lik askerden arıtılmış bir bölge kurulmasını kabule zorladı. Yönetici Steyn'in ağustosta yerini Gerrit Viljoen'e bıraktığı Namibya'da tehlikeli durum sürüp gitmekteydi. Zimbabve ile ilişkiler ise, Robert Mugabe'nin seçim zaferine ve Güney Afrikalı birliklerin çekilmesine karşın, sanılacağından daha az gergindi.

siyasal güçlükler

Birleşmiş Milletler'ce ve ABÖ'ce (Afrika Birliği Örgütü) tanınan tek Namibya milliyetçi kuruluşu olan SWAPO'nun gerillaları Güney Afrika ordusuna karşı direnirken, Namibya trajedisi de büyük uluslararası boyutlara ulaştı. Güney Afrika askerleri, takipçi haklarını kullanarak, Angola toprağındaki SWAPO kamplarına birçok kez saldırdılar, korkunç misillemelerde bulundular. Temmuz 1980'de, bu saldırılardan birinde 300'ü aşkın kişi öldürüldü. Birleşmiş Milletler'in koruyuculuğunda, UNESCO'da, eylülde, Namibya için yapılan bir konferansta, Jacques Chirac, Fransa'nın öne düşeceği ve bu sorunun tartışılacağı bir konferans önerdi. Güney Afrika dışişleri bakanı Pik Botha, kasım 1980'de, Paris'te, Fransız meslektaşı Jean François-Poncet ile görüştü; Güney Afrika'nın görüşlerini açıkladı.

Ocak 1981'de Cenevre'de, Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'in başkanlığında yapılan konferans, başarısızlıkla sonuçlandı. Güney Afrika, 2 martta, Namibya konusu tartışılırken, yedi yılda üçüncü kez, Birleşmiş Milletlerin genel kurulunca dışlandı. Temas grubu içinde toplanmış batılılar, Afrika devletlerinin Pretoria'ya karşı izledikleri uzlaşmaz politikayı reddettikleri halde, Güney Afrika'nın diplomatik yalnızlığı daha da arttı.

Ciskei'de yapılan bir referandumda, katılanların yüzde 98,7'si Bantustan'ın bağımsızlığı yönünde oy kullandı.

seçimler ve ekonomik ferahlık

Harry Oppenheimer, temmuz 1980'de, apartheid'in kaldırılacağını açıkça ilan etmişti ama hükümet, ağustosta, bir siyah danışma konseyi kurmaktan vazgeçti; 29 nisan 1981 seçimlerinde aşırı sağ hafif bir yükselme kaydetti.

Otuz üç yıldır iktidarda bulunan Nasyonalist Parti'nin ilk kez bir hükümet üyesi yenildiyse de, bu parti yine de ezici bir çoğunluk (165 sandalyenin 131'i) kazandı.

Siyah milliyetçilerin baskıları ne kadar güçlü olursa olsun, ülkenin yararlanmayı sürdürdüğü refah, P. Botha'nın ekibine bunu belli bir sükünet ortamının kanıtı olarak ileri sürme olanağı verdi. Maden ürünlerinin satış geliri, 1980'de, bir yıl ön-

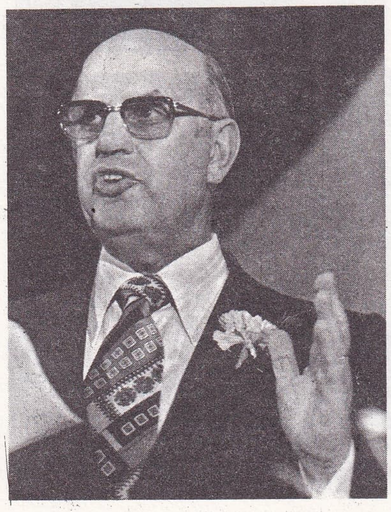

Başbakan Pieter W. Botha

Foto. Jan Kopec/Camera Press (LAROUSSE)

cekine göre yüzde 50 artmıştı. Altın satışı (1980'de 672,5 ton), 9 milyar doları buldu ve 1977'ye göre yüzde 77,5 artış gösterdi. Elmasa gelince, 1980'de bunların dışsatımından 430 milyon dolar gelir elde edildi.

iç ve bölgesel gerilimler

Nasyonel Parti'nin 22 milletvekili, Andries Trevernicht ve Ferdie Martzenberg' in çevresinde toplanarak, şubat 1982'de başbakan Botha tarafından önerilen reform programına karşı çıktı. Bu *şahinler,* melezlerin ve yerlilerin Güney Afrika siyasal sistemi içinde kısmi entegrasyonu tasarısını reddettiler ve iktidardaki parti için bir parçalanma tehdidi yarattılar.,

Bununla birlikte, başbakan, tutucuların güç denemesinden kurtulmayı başardı (27 şubat 1982) ve 36'ya karşı 172 oyla, parti yürütme kurulunun güvenini elde etti. A. Trevernicht, 20 martta, aşırı sağda bir muhafazakâr parti kurdu. Transvaal'da yapılan belediye seçiminde uğranan bir yenilginin hemen ardından verilen bu karar Nasyonal Parti'yi ağır biçimde yaraladı. Feshedilerek gizliliğe girme zorunda kalmış Afrika Milli Kongresi adlı parti ve siyah milliyetçilerin bütünü, apartheid sistemine karşı açık mücadele yolunu seçerek şiddet eylemlerini artırdılar; aralık 1981'de, Pretoria'da, bir polis komiserliğine saldırıldı (bir ölü, dört yaralı). Bu terör eylemi, sayısı onları bulan başka saldırıların sadece biriydi: Devlet dairelerine patlayıcı maddeler atma; demiryollarına, elektrik santrallarına bomba koyma vb. 19 ağustos 1981'de üç genç zenci, ihanetle suçlanarak Pretoria Yüksek Mahkemesi'nce ölüm cezasına çarptırıldı.

Bu yeni sindirme eylemi ve genç beyaz sendikacı D'Aggett'in kuşkulu ölümü uluslararası kamuoyunda büyük tepkiler uyandırdı. Kaygılanan parlamento, basın konusunda ağır baskılar getiren yasaların kabulünden kısa bir süre sonra, «komünizme karşı etkili mücadele etmek» amacıyla bir «Yasa ve Düzen Bakanlığı» kurulmasını onayladı.

Bununla birlikte, Pretoria yöneticileri, çeşitli Bantustan'ların bağımsızlığı konusundaki «lütuf» politikasını, şaşmaz biçimde sürdürdüler.

başlıca üretim

taşkömürü	90	Mt
uranyum	4 000	t
elektrik	85	milyar kWs
demir	15	Mt
elmas	700 000	kırat
altın	700 000	kg

GÜNEY AFRİKA EDEBİYATLARI

70'li yıllarda, İngilizce ve Afrika dillerinde yazılmış özellikle canlı bir edebiyat vardı; yetenekli birçok yeni şair ingilizlerin ve amerikalıların ilgisini çekiyordu. 60'lı yıllardan bu yana, ülkenin sosyal ve politik durumu edebiyat alanındaki çalışmaları etkiledi, etkinliklerin mayası ve katalizörü oldu. Yazarlar, çeşitli ırk, dil ve kültür gruplarının kümeleşmesinden doğan sorunların, ülkenin dünyada yalnızlığa itilişinin ve halkın tutmadığı politikasının karşısında, durumlarının bilincini büyük ölçüde kavradılar. Bağlanmış (engagée) edebiyat özellikle gelişti; yazarlarla devlet, sansür konusunda sık sık karşı karşıya geldi; ilk kez Afrika dilinde yazılmış olan iki roman, André Brink'in, Etienne Lerour' nun dünya dillerine çevrilmiş ünlü eserleri yasaklandı. Eserleri yasaklanmış birçok zenci yazar da çalışmalarını sürdürebilmek için sürgünü seçtiler. Bununla birlikte, zenci yazarların en tanınmışı olan ve çoğu Paris'te olmak üzere yirmi yılını yabancı ülkelerde geçirmiş bulunan Ezekiel Maphahlele (doğ. 1919) ülkesine döndü.

Nadine Gardiner'in (doğ. 1923) üç romanı, *A Guest of Honour* (Şeref Konuğu) [1971], Büyük Altın Kartal ödülünü kazanan *The Conservationnist* (Tutucu) [1974] ve *Burger's Daughter* (Kentlinin Kızı) [1979], Johannesburg'lu bu ünlü kadın yazarın ünü daha da artırdı. Yazarın, çok tipik olan yerel çevrenin kişiler üzerinde ne denli etkiler yarattığını gösterme kaygısını ortaya koydu. Ronald Harwood (doğ. 1934) bir güney afrikalı ailenin yaşam öyküsünü ayrıntılı biçimde anlatan *Articles of Faith* (İnanç Üzerine Makaleler) [1974] adlı eseriyle Royal Society of Literature ödülünü kazandı. O. J. Driver (doğ. 1941) *Elegy for a Revolutionary* (Bir Devrimciye Ağıt) [1969] adlı eserinde güney afrikalı bir liberalin ikilemlerini sergiledi; Jack Cope (doğ. 1913) *The Rainmaker'* in (Yağmurcu) [1972] devamı olan *My Son Max* (Oğlum Max) [1977] adlı eseriyle bir edebiyat ödülü kazandı. Parlak ve yeni bir yazar olan John Coetzee (doğ. 1900) *In the Heart of the Country*'de (Kırın Ortasında) [1977], dili büyük bir cesaretle kullanır ve boğucu bir hava yaratır. Lauren Van der Post (doğ. 1906), büyük başarı kazanan iki romanında, *A Story Like the Wind* (Rüzgâr Gibi Bir Öykü) [1972] ve *A Far-off Pace*'de (Uzak Bir Yer) [1974] Boşimanlar'ın ilkel dünyasını canlandırır. Stuart Cloete'in (1897 - 1976) ölümünden bu yana, en geniş kitlelere yayılan halk romanlarının yazarı (özellikle *A Sparrow Falls* [Bir Serçe Düştü, 1977] ve *Hungry as the Sea* (Deniz Gibi Aç, 1978) adlı eserleriyle) Wilbur Smith oldu. Şiirlerini İngilizce yazan şairlerin başında *Eyes Closed against the Sun* (Gözler Güneşe Kapalı) [1970] ve *A Rosary of Bones* (Kemik Tesbih) [1975] adlı eserleriyle Douglas Livingstone (doğ. 1932) gelir. Sheila Couzyn (Christmas in Africa [Afrika'da Noel], 1977), Christopher Hope (Cape Drives [Kap'ta Gezintiler], 1974), Oxford Newdigate ödülünü kazanan Christopher Mann, Stephen Gray ve Robert Greig gibi yeniler seslerini duyuran sanatçılardır; ama asıl İngilizce yazan zenci şairler ön planda yer alır: Oswald Mitshali (doğ. 1940) gibi. Bu sonuncunun Büyük Britanya'da, Amerika'da ve Güney Afrika'da basılan Songs of a Cowhide Drum (Davul Şarkıları) 1971 adlı eseri en çok satan kitaplardan oldu; Wally Serote (Mitshali gibi Amerika'da çalıştı), dişlerini daha çok gıcırdatarak siyahların çağdaş yaşamlarını ele aldı; Sipho Sepamla, *The Soweto I Love* (Sevdiğim Soweto) [1977] adlı eserinde çeşitli bantu ağızlarıyla öbür Afrika kentlerinin ingilizcesini karıştırdı. Zulu'ca yazan Welcome Msomi (doğ. 1943) Macbeth temasını *Umabatha*'da işler; bu oyun, önce 1972'de, Londra'da, World Theatre Season'da, sonra Broadway'de oynandı. Eserlerini İngilizce yazan Athol Fugard (doğ. 1932) 1973'de Londra'da basılmış olan *Hello and Good-bye* (Merhaba-Hoşçakal) ve *People are Living There* (Orada İnsanlar Yaşıyor) eserleriyle bugünün bellibaşlı dram yazarı sayılır.

Afrikaner (Hollanda dilinin Güney Afrika'da konuşulan ve biraz bozulmuş biçimiyle yazılan) edebiyatında, Afrikaan'ca (Güney Afrika'da kullanılan Hollanda dili) yazanların iktidarı ele almasıyla belirli bir gelişim görüldü. *Die Swerfjare van Poppie Nongena*'da (Poppie Nongena'nın Yolculuk Yılları) [1978], Elsa Joubert, karmaşık ırk yasalarının ağına düşen sıradan bir zenci kadının heyecanlı öyküsünü anlatır. Kitap büyük bir ilgi gördü; ırk sorunları alanında Afrikaner edebiyatında, XIX. yy'da Birleşik Devletler'de *Tom Amcanın Kulübesi*'ninkine benzer bir etki uyandırdı. Anna Louw'un (*Kroniek van Perdepoort*) [1975] ve Karel Schoeman'ın (*Na die Geliefde Land* [Sevilen Ülkeye Doğru], 1973) eserleri geleneksel Afrikaner kavramlarını gündeme getirdiler. Andre Brink'in yabancı eleştirmenlerce alkışlanan *Looking on Darkness* (Karanlığa Bakarken) [1974] ve *Rumours of Rain* (Yağmurun Uğultusu) [1977] adlı eserlerinde siyah ve beyaz topluluklardan iki kişi arasındaki aşk teması işlenir. Afrikaner şair Van Wyk Louw'un (1906-1970) ölümünden bu yana en ünlü şair sayılan Breyten Brevtenbach* (doğ. 1939) terör yasalarınca hapsedildi; şiirleri arasından seçmeler yapılarak *Soğuk Ateş* (1976) adıyla Fransızca yayımlandı.

Zenci şair Adam Small, özellikle *Kanna hy ho hystoe* adlı eserinde Afrikaan'ca

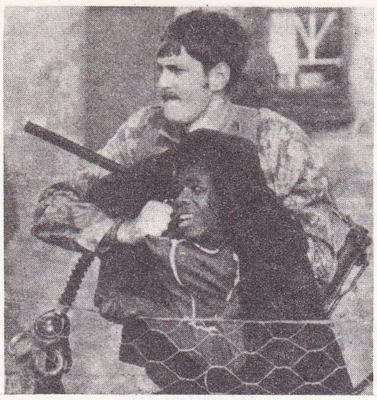

Güney Afrika'da her gün görülen ırkçı terörden bir sahne

Kap'ın zenci mahallesinde devlet terörü

ağzını canlandırdı. Başka önemli bir zenci yazar Botswana'lı kadın romancı Bessie Head'in eserlerini (*Question of Power* [İktidar Sorunu], 1973) İngilizce yazmasına karşın, yetenekli zenci-yahudi kadın şair Olga Kirsh, 1948'den bu yana İsrail'de yaşadığı halde, eserlerini ata dili Afrikaan' ca yazdı. (L)

GÜNEYBAĞ, Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 666 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜNEYBATI AFRİKA. Bk. NAMİBYA.

***GÜNEYCE,** Rize ilinde, İkizdere ilçesine bağlı bucak. — 3 752 nüf., 2 köy. Bucak merkezi 2 331 nüf. (1980). Belediye. (M)

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Urfa, Mardin, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır ve Siirt illerinin tümünü ya da büyük bölümünü kapsayan, geniş çaplı sulama ve enerji üretim projesi. 1976'da uygulanmaya başlanan ve otuz yılda tamamlanması öngörülen proje, bölgeyi boydan boya geçen Fırat ve Dicle ırmakları üzerinde kurulacak sulama ve enerji üretim tesisleriyle bölgenin toplumsal ve ekonomik yaşamını önemli ölçüde değiştirecek, özellikle tarım ve sanayi alanlarında ciddi atılımlar sağlayacaktır. 13 büyük projeden oluşan GAP ,Dicle ve Fırat ırmakları üzerinde 15 baraj ve 18 hidroelektrik santralı kurulmasını öngörmektedir.

GAP tamamlandığında 1 800 000 ha alan sulanacak, 28 milyar kWs enerji üretilecek; Türkiye'nin elektrik enerjisi üreten kuruluşlarının toplam kurulu gücü ve devlet olanaklarıyla sulanan tarım alanlarının toplamı iki katına çıkacaktır.

GAP'ın alt projelerinden olan Dicle Kralkızı projesi 1981 yılında uygulanmaya başladı. 1990'da bitirilmesi öngörülen bu proje Dicle havzasının yukarı kesiminde gerçekleştirilecektir. Dicle ve kollarının su potansiyeli ile Dicle'nin sağında kalan ovalarda 126 000 ha alan sulanacak, Kralkızı ve Dicle hidroelektrik santrallarında enerji üretilecektir (toplam 366 milyon kWs).

Dicle Kralkızı Projesi'nin sulama alanı, Dicle'nin batısındaki ovalardan Ergani ovası, Diyarbakır yöresi ovaları, Göksu-Çınar ovası, Şeyhhan ve Savur ovalarını kapsar. Dicle'nin büyük kollarından Maden çayı üzerinde yapılacak depolama tesisi (Kralkızı barajı) ve baraj gölünden 15 km uzunluğunda bir tünelle Ergani ve Diyarbakır yöresi ovalarındaki 62 000 ha alan sulanacaktır.

GAP'ın bir başka alt projesi olan Batman projesi, Batman çayı üzerinde, tarihi Malabadi Köprüsünün 700 m kuzeyinde kurulacak olan Batman barajı ve hidroelektrik santralını kapsamaktadır. Sulama, enerji üretimi ve taşkın önleme amaçlarını gü-

GAP'ın 13 büyük projesi

1. KARAKAYA BARAJI ve HES	7,5 milyar kWs
2. ATATÜRK BARAJI ve HES	8,1 milyar kWs
Urfa - Harran, Mardin - Ceylanpınar, Siverek - Hilvan ovaları sulamaları	7,3 milyon dönüm
3. SINIR FIRAT PROJESİ	
Birecik (Fındıklı) Barajı ve HES	2,3 milyar kWs
Karkamış Barajı ve HES	800 milyon kWs
4. SURUÇ - BAZİKİ PROJESİ	1,5 milyon dönüm
5. ADIYAMAN - KÂHTA PROJESİ	
Adıyaman Barajı ve HES Kâhta Barajı	400 milyon kWs
Adıyaman ve Kâhta ovaları sulamaları	1,6 milyon dönüm
6. GAZİANTEP - ARABAN PROJESİ	233 000 dönüm
7. GAZİANTEP PROJESİ	890 000 dönüm
8. DİCLE - KRALKIZI PROJESİ	
Kralkızı Barajı ve HES	145 milyon kWs
Dicle Barajı ve HES	221 milyon kWs
Dicle sağ sahil ovaları sulamaları	1,2 milyon dönüm
9. BATMAN PROJESİ	
Batman Barajı ve HES	460 milyon kWs
Batman sağ ve sol sahil sulamaları	377 000 dönüm
10. BATMAN - SİLVAN PROJESİ	
Silvan Barajı ve HES	1,5 milyar kWs
Dicle sol sahil ovaları sulamaları	2,1 milyon dönüm
11. GARZAN PROJESİ	
Garzan Barajı ve HES	315 milyon kWs
Garzan ovası sulamaları	600 000 dönüm
12. ILISU PROJESİ	
Ilısu Barajı ve HES	3,7 milyar kWs
13. CİZRE PROJESİ	
Cizre Barajı ve HES	1,3 milyar kWs
Nusaybin - Cizre ve Silopi ovaları sulamaları	1,2 milyon dönüm

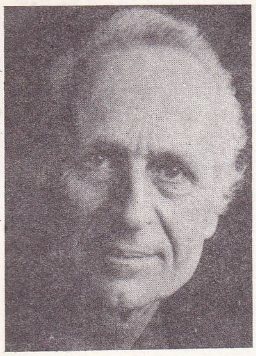

Vedat GÜNYOL

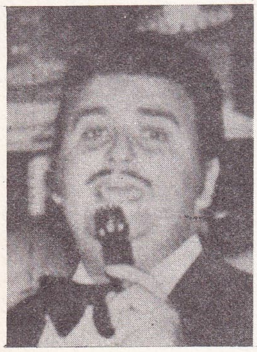

Yıldırım GÜRSES

den proje, Dicle'nin doğusundaki ovaların ve Batman ovasının 37 700 hektarlık bölümünün sulanmasını sağlayacaktır.

Yine GAP kapsamında bulunan Batman - Silvan projesi, yeryüzü şekillerinin olumsuz etkilerinden dolayı yeterince yüksek yapılamayacak olan Batman barajı, Batman çayının akımını düzenlemekte yetersiz kalacağından, Sarım ve Kulp çaylarının birleştiği noktadan 7 km aşağıda yapılacak olan Silvan barajı ile Sason ve Zori çayları üzerinde yapılacak olan Sason ve Kayseri barajlarını içine alır. Proje, Silvan barajı eteğinde kurulacak hidroelektrik santralında enerji üretilmesini ve Dicle'nin doğusundaki ovalardan, Batman sulamaları dışında kalan toplam 213 000 ha alanın sulanmasını sağlayacaktır. GAP, tümüyle gerçekleştiğinde nadas hemen hemen tamamen ortadan kalkacak, daha çeşitli ürünler yetiştirilecek, daha çok talep edilen ve gelir getiren ürün çeşitleri elde edilebilecektir. (M)

***Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü.** — Pakistan'dan sonra Fransa'nın da anlaşmadan çekilmesinden (1974) ve ABD'nin Vietnam'dan çıkmasından sonra üye ülkeler iki yıl içinde anlaşmayı feshetme kararı aldılar (1975) ve örgüt 1977 haziranında resmen dağıldı. (L)

GÜNEYKENT, Isparta ilinde, Keçiborlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 230 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜNEYSU,** Rize ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 20 282 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 3 251 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜNEYYURT, Konya ilinde, Ermenek ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 322 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜNGÖR** (Şükran), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni. — Sinemada *Pembe Kadın* (1966), *Ölüm Tarlası* (1966), *Kızım Ayşe* (1974) gibi filmlerde ve TV dizisi *Aşk-ı Memnu*'da (1975) rol aldı. 1970'lerde Müşfik Kenter'in birkaç yıllık ayrılığı boyunca Kent Oyuncuları topluluğunun ikinci baş oyuncusu oldu. *Derya Gülü*'nün ABD'deki temsillerinde oynadı. Topluluğun 1970'lerdeki çoğu oyununda seyirci karşısına çıktı (*Ayaktakımı Arasında* [1972], *Küçük Mutluluklar* [1973], *Katır Tırnağı* [1976], *Buzlar Çözülmeden* [1977], *Çöl Faresi* [1978], *Vanya Dayı* [1979], *Odalar* [1979], *Babalar ve Oğullar* [1982]). Güngör 1980'lerde TV'de, eşi Yıldız Kenter'le birlikte, küçük skeçlerde de göründü. (M)

***GÜNGÖREN,** İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 74 761 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜNLÜCE, Kütahya ilinde, Emet ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 672 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜNLÜKBAŞI, Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 540 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜNSÜR** (Nedim), türk ressamı. — Moskova'da düzenlenen «Çağdaş Türk Resmi» sergisine üç eserle katıldı (1978); İzmir'de (1980) ve İstanbul'da yeni resimlerini sergiledi (1975 - 1983). Bunlarda toplumumuzun değişik kesimlerine yönelen ilgisini figür anlatımının gerçekçi ve yorumlayıcı özellikleri ve teknik bir yetkinlikle yansıttı. (M)

***GÜNYOL** (Vedat), türk yazarı, denemecisi ve eleştirmeni. — Yeni Ufuklar sanat ve edebiyat dergisinde yazılarını sürdürdü. Bunlarda ve Cumhuriyet gazetesinde yayımladığı denemelerde, hümanist bir tutum ve görüşle bağnazlığa karşı özgür düşünceyi, gözbağcılığa karşı bilimsel tavrı savunmaya çalıştı; dil sorunlarına yaklaşarak öz Türkçe içinde bir özleştiri özlemini gündeme getirdi. *Yeni Türkiye Ardında* adlı kitabını genişleterek yeniden yayımladı (1976). Yeni kitapları: *Çalakalem* (1977), *Orman Işırsa* (1979), *Daldan Dala* (1982). [M]

***GÜNYÜZÜ,** Eskişehir ilinde, Sivrihisar ilçesine bağlı bucak. — 14 522 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 2 600 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜRCİSTAN,** Sovyetler Birliği'nde cumhuriyet. — 5 016 000 nüf. (L)

***GÜRE,** Uşak ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 469 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 1 122 nüf. (1980). [M]

***GÜREŞ** i. — ANSİKL. 1975'ten sonraki dönemde de türk güreşçileri, belli başlı başarılarını yine Avrupa turnuvalarında ve Balkan Şampiyonalarında elde ettiler. Olimpiyatlarda hemen hiçbir varlık gösteremediler. 1980 İslam Oyunları'ndaysa, hemen hemen tüm sıkletlerde türk güreşçileri şampiyon oldular.

● *Avrupa turnuvalarında:* 1976'da Leningrad'da: Serbestte bir bronz madalya (Mehmet Güçlü, 100 kilo).

1977'de Bursa'da: Serbestte üç gümüş madalya (Mehmet Sarı, 68 kilo; Reşit Karabacak, 74 kilo; Mehmet Güçlü 100 kilo); iki bronz madalya (Fevzi Gökdoğan, 57 kilo; İsmail Temiz, 90 kilo); grekoromende bir bronz madalya (Erol Mutlu, 68 kilo). 1977'de Poznan'da: Serbestte bir bronz madalya (Kuddusi Özdemir, 48 kilo).

1978'de Sofya'da: Serbestte bir gümüş madalya (Mehmet Güçlü, 100 kilo), bir bronz madalya (Reşit Karabacak, 74 kilo).

1978'de Oulu'da: Serbestte bir bronz madalya (Kemalettin Gül, 82 kilo).

1979'da Bükreş'te: Grekoromende bir bronz madalya (Kenan Ege, ağır sıklet).

1980'de serbestte ve grekoromende birer altın madalya (Yılmaz Aslan, Burhan Sabancıoğlu).

1982'de serbestte bir gümüş madalya (Yusuf Canbaz, 62 kilo), bir bronz madalya (İsmail Temiz, 90 kilo) ve grekoromende bir bronz madalya (Serhat Karadağ, 57 kilo).

Leipzig Avrupa Gençler Şampiyonasında serbestte 3 gümüş madalya (Yılmaz Arslan 52 kilo, Burhan Sabancıoğlu 74 kilo, Şenol Tenekecioğlu 82 kilo).

● *Dünya şampiyonalarında:* 1977'de Göteburg'da: Grekoromende bir gümüş madalya (Veli Sancaklı, 74 kilo).

1978'de Mexico City'de: Serbestte bir bronz madalya (Veli Sancaklı; 74 kilo).

1982'de grekoromende bir gümüş madalya (Salih Bora, 48 kilo).

● *Balkan şampiyonalarında:* 1979'da Yanbolu'da: Serbestte ve grekoromende toplam üç altın madalya (Şenol Tenekecioğlu, Aslan Seyhanlı, Esat Metin), iki gümüş madalya ve üç bronz madalya.

1979'da Rzeszow'da: İki altın madalya (Reşit Karabacak, Burhan Sabancıoğlu).

1980'de serbestte ve grekoromende toplam üç altın madalya (Selman Kaygusuz, Nevzat Altınoluk, Sümer Koçak).

1982'de bir altın (B. Sabancıoğlu, 74 kilo), beş gümüş (Y. Arslan 52 kilo, Suat Aydın 52 kilo, Ertuğrul Çolakoğlu 62 kilo, Fevzi Şeker 68 kilo, Hüseyin İldem 74 kilo) ve beş bronz (Mustafa Öcal 48 kilo, Şenol Tenekecioğlu 82 kilo, Mehmet Türkkaya 90 kilo, Ali Bulut 100 kilo, Hakan Durak, ağır).

● *Akdeniz Oyunları'nda:* 1975'te Cezayir'de: Serbestte yedi altın madalya (Mehmet Cambaz, 48 kilo; Mehmet Emin Şimşek, 57 kilo; Mehmet Sarı, 68 kilo; Servet Aydemir, 74 kilo; Mehmet Uzun, 82 kilo; Mehmet Güçlü, 100 kilo; Kenan Ege, ağır); bir gümüş madalya (Ayhan Taşkın, 90 kilo); bir bronz madalya (Fehmi Sarı, 52 kilo).

Grekoromende beş altın madalya (Salih Bora, 48 kilo; Erdoğan Koçak, 62 kilo; Aslan Aslan, 90 kilo; Ömer Topuz, ağır); üç gümüş madalya (Murat Toklu, 74 kilo; Ömer Suzan, 82 kilo; Mehmet Güçlü, 100 kilo); bir bronz madalya (Erol Mutlu 68 kilo).

1979'da Split'te: Gençler, biri grekoromende, dördü serbestte olmak üzere beş altın madalya aldılar (Salih Bora, 48 kilo; Nurettin Kurt, 62 kilo; Şenol Tenekecioğlu, 82 kilo; Halil Aras, 90 kilo; Hüseyin Çokal, ağır).

1983'te Dar el-Beyda'da (Casablanca): Serbestte yedi altın madalya (Aslan Seyhanlı, 52 kilo; Halit Akgün, 62 kilo; Fevzi Şeker, 68 kilo; Burhan Sabancıoğlu 74 kilo, Reşit Karabacak, 82 kilo; Sıtkı Kadiroğlu, 100 kilo; Mehmet Güçlü, ağır); üç bronz madalya (Mustafa Öcal 48 kilo; Yılmaz Aslan, 57 kilo; İsmail Temiz, 100 kilo).

Grekoromendeyse iki altın madalya (Erol Kemah, 52 kilo; Serhat Karadağ, 57 kilo) ve dört bronz madalya (Salih Bora, 48 kilo; Sümer Koçak, 68 kilo; Celal Taşkıran, 74 kilo; Aydın Metiner, 82 kilo).

● *1980 İslam Oyunları'nda:* Grekoromende sekiz altın madalya (Salih Bora, 48 kilo; Haydar Turan, 52 kilo; Hamdi Sancaklı, 62 kilo; Sümer Koçak, 68 kilo; Hüseyin İldem, 74 kilo; Necati Gençalp, 82 kilo; Gazi Bayın, 90 kilo; Vedat Ergin, 100 kilo) ve serbestte on altın madalya (Metin Kaplan, 48 kilo; Aslan Seyhanlı, 52 kilo; Yusuf Sarı, 57 kilo; Halit Akgün, 62 kilo; Oktay Aktaş, 68 kilo; Necmi Gençalp, 74 kilo; İbrahim Oktay, 82 kilo; Nevzat, Altınoluk, 90 kilo; Sıtkı Kadiroğlu, 100 kilo; Arif Çetin, ağır). [M]

GÜRGENTEPE, Ordu ilinde, Gölköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 9 002 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜRLEK, Kütahya ilinde, Gediz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 9 931 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜRPINAR, Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 931 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜRPINAR,** Van ilinde ilçe. — 38 289 nüf., 67 köy. İlçe merkezi 2 866 nüf. (1980). [M]

GÜRSES (Yıldırım), türk ses sanatçısı ve bestecisi (Bursa 1940). İlk türk müziği derslerini babasından aldı. Bursa Musiki Cemiyeti'ne girdi. 1959'da ses sanatçısı olarak Ankara Radyosu'nda çalışmaya başladı. İlk bestesini aynı yıl yaptı. 1965'te *Gençliğe Veda* adlı şarkısıyla Altın Mikrofon ödülünü kazandı. Daha sonra İstanbul Radyosu'na geçen Gürses, 1980'lerin başında yaptığı bir atılımla sık sık adından söz ettirmeyi başardı. Yeni besteleri, en çok satan plakları oluşturdu. Müzikal ve film müzikleri de yaptı. (M)

***GÜRSOY** (Hasan Bedri), türk maliyecisi. — Yeni eserleri: *Kamu Maliyesi I* (1975; 1978'de *Kamusal Maliye* adıyla gözden geçirilmiş ikinci baskısı yapıldı), *Borsalar*

Foto. Lütfi Özkök; X (MEYDAN)

(1977). Gürsoy'un *Rubailer* (1981) adıyla bir de şiir kitabı çıktı. (M)

***GÜRSU,** Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 38 984 nüf., 43 köy. Bucak merkezi 8 755 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜRTUNCA** (Mehmet Faruk), türk şairi ve yazarı. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

***GÜRÜN,** Sivas ilinde ilçe. — 35 524 nüf., 61 köy. İlçe merkezi 9 492 nüf. (1980). [M]

***GÜTERSLOH,** Federal Almanya'da (Rheinland - Nordwestfalen), Münster'in doğusunda kent. — 81 000 nüf. (L)

***GÜVEM,** Ankara ilinde, Kızılcahamam ilçesine bağlı bucak. — 6 642 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 540 nüf. (1980). [M]

GÜVEMLİ (Zahir), türk yazarı ve ressamı (Edirne 1913). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1936). İstanbul Atatürk Erkek ve Galatasaray liselerinde öğretmenlik yaptı. Deneme ve eleştirileriyle edebiyat dünyasına girdi. 1943 - 1944 yıllarında Büyük Doğu'da hikâyeleri; Şaka, Akbaba, Mizah, dergilerinde karikatürleri yayımlandı (1938 - 1958). İstanbul, Adana ve Bursa'da resim sergileri açtı. Portre ve görünümlerinde geleneksel pentür değerlerine bağlı bir anlayışı sürdürdü. Hazırladığı antolojiler ve sanat tarihi konusundaki eserleriyle ün yaptı. Eserleri *Kahramanlık Şiirleri Antolojisi* (1943), *Yahya Kemal* (1948; genişletilmiş 2. baskı 1958), *Türk Mizah Edebiyatı Antolojisi* (1949), *Türk Romanları* (resimli antoloji; 1954), *Düşen Yıldızlar* (Kamu, Uşaklı, Kanık ve Tarancı'dan şiirler antolojisi; 1956), *Beş Mevsim* (Çağlar, Dıranas, Kısakürek, Tanpınar ve Tecer'den şiirler antolojisi; 1957), *Başlangıcından Bugüne Türk ve Dünya Sanat Tarihi* (1960), *Sinema Tarihi* (1960), *Büyük Ressam ve Heykeltıraşlar* (1964), *Güzel ve Sanat (1970)* ,*Acı Aşklar* (ünlü tabloların hikâyeleri; 1972), *Türk ve İslâm Eserleri Müzesi* (Can Keremetli ile, 1974). [M]

***GÜVEN** (Kemal), türk siyaset adamı. — Millet Meclisi başkanlığı 1977'de sona erdi. 1977 seçimlerinde yine Kars'tan CHP milletvekili seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

GÜVENÇ (Faruk), türk müzik eleştirmeni (Ankara 1926 - ay. y. 1982). «Ulus» gazetesinde ve «Sanat ve Edebiyat» dergisinde, ilkin Bedii Sevin takma adıyla, sonra kendi adıyla müzik eleştirileri yazdı. 1960'ta viyolacı olarak Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na girdi. Ankara Radyosu Batı müziği yayınlarını yönettiği sıralarda 33 sayı süren *Opus* adlı bir dergi çıkardı. (M)

GÜVENÇ (Nedret), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni, seslendirme sanatçısı (İzmir 1930). Ankara Devlet Konservatuvarı'nda bir süre şan ve piyano öğrenimi gördü. İlk defa İzmir Şehir Tiyatrosu'nda sahneye çıktı (1948). 1951'de İstanbul Şehir Tiyatroları'na geçti. Aynı yıl *Yüzbaşı Tahsin* filmiyle sinemaya başladı. *Lale Devri, Yavuz Sultan Selim, Kanlı Para* (en iyi kadın oyuncu ödülü; 1952), *Hıçkırık* (1953) gibi pek çok filmde baş rolü oynadı. Uzun yıllar, tiyatroya öncelik tanıyarak iki dalı bir arada yürüttü; 150 kadar oyunda, 200'den çok filmde rol aldı. *Hile ve Sevgi* oyunuyla (Şiller ödülü; 1955), tiyatroda İlhan İskender ödülünü (1959) kazandı. 1974'de *En Büyük Kumar*'la oyun yönetmenliğine de başladı. 1976'da *Bernarda Alba'nın Evi* (Lorca) ve *Baba* (Strindberg), 1979'da *Erkek Satı* (F. H. Çorbacıoğlu), 1982'de *Çil Horoz* (O. Rifat), 1983'de *Utanmazın Defteri* (Ostrovskiy) gibi oyunlarla sahneye koyuculuğunu sürdürdü. Yumuşak, berrak sesiyle radyo oyunlarında ve sinemada seslendirme sanatçısı olarak da ad yaptı. (M)

***Güvenlik Kurulu** (MİLLİ). — 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra yapılan hukuki düzenlemelerin ana doğrultusuna paralel olarak Milli Güvenlik Kurulu'nun kuruluş, görev, çalışma esas ve usulleri ile kuruluş genel sekreterliğinin teşkilat, görev ve yetkileri de yeniden düzenlendi. Bu amaçla 9 kasım 1983 tarih ve 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu çıkarıldı. MGK' nun görev ve yetkilerini daha ayrıntılı biçimde açıklayan bu kanunla, 11 aralık 1962 tarih ve 129 sayılı eski kanun yürürlükten kaldırıldı. (M)

***GÜZELBAĞ,** Antalya ilinde, Gündoğmuş ilçesine bağlı bucak. — 4 788 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 443 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜZELBAHÇE,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 385 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 6 466 nüf. (1980). Belediye. (M)

GÜZELBEYLİ, Tokat ilinde, Zile ilçesinin Boztepe bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 239 nüf. (1980). Belediye. (M)

Güzelhisar Barajı, İzmir ilinde Menemen ilçesine bağlı Güzelhisar köyü yakınındaki Güzelhisar suyu üzerinde baraj. 1981 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak + kaya dolgu tipinde; kret kotu 109 m; barajın temelden yüksekliği 98 m; talvegden yüksekliği 77 m; normal su kotu 107 m; normal su kotunda depolama hacmi 158 milyon m³; göl alanı 5,80 km²; sağlanan içme suyu 126, 14 milyon m³'tür. Bu barajdan, özellikle Aliağa bölgesindeki PETKİM Tesisleri ve sanayi kuruluşları yararlanmaktadır. (M)

***GÜZELOLUK,** İçel ilinde, Erdemli ilçesine bağlı bucak. — 8 762 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 660 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Güzel Sanatlar Akademisi** (DEVLET). — Yükseköğretim kurumlarının örgütlenmesini düzenleyen 20 temmuz 1982 gün ve 41 sayılı kararnamenin kabul edilmesine ilişkin 28 mart 1983 gün ve 2809 sayılı kanuna göre yeniden örgütlenerek Mimar Sinan Üniversitesi'ne bağlandı. (Bk. *Mimar Sinan Üniversitesi*). [M]

***GÜZELSU,** Antalya ilinde, Akseki ilçesine bağlı bucak. — 2 564 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 304 nüf. (1980). [M]

***GÜZELSU,** Van ilinde, Gürpınar ilçesine bağlı bucak. — 12 976 nüf., 27 köy. Bucak merkezi 1 109 nüf. (1980). [M]

GÜZELYALI, Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 392 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜZELYURT,** Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı bucak. — 22 382 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 3 362 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GÜZELYURT,** Malatya ilinde, Hekimhan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 195 nüf. (1980). Belediye. (M)

***GVALİOR,** Hindistan'da (Madhya Prageş) kent. — 385 000 nüf. (L)

***GVELO** ya da **Gweru,** Zimbabve'de, Harare'nin (eski Salisbury) güneybatısında kent. — 72 000 nüf. (L)

***GYÖR,** Macaristan'ın kuzeybatısında kent. — 124 000 nüf. Makina sanayii. (L)

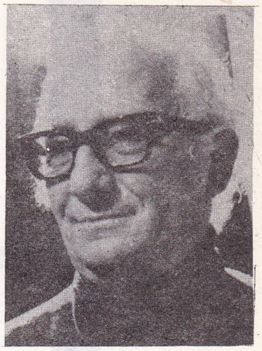

Zahir GÜVEMLİ

Nedret GÜVENÇ

H

***HAARLEM,** Hollanda'da kent, Kuzey Hollanda'nın yönetim merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 221 551 nüf. (L)

***HAAS** (Robert), avusturyalı müzik uzmanı. — (öl. Viyana 1960). [L]

***HABAROVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 524 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***HABAŞ** (Georges), filistinli hekim ve siset adamı. — Filistin Halk Kurtuluş Cephesi'nin başkanı olarak Lübnan savaşı'nda gerillalarıyla birlikte İsrail'e karşı savaştı. FKÖ'nün batı Beyrut'tan çekilmesinden sonra, sonuna dek savaşacaklarını belirtti. (M)

***Haber Ajansı** (HÜRRİYET). — 500 000 lira olan sermayesi 1980 yılında 5 milyon liraya çıkarıldı. Ajans 1983'te üç yeni uydu büro daha açtı. Böylece büro sayısı 15'i esas, 3'ü uydu büro olmak üzere 18'e yükseldi. Ayrıca 1984'te 4 uydu büro daha açılması planlandı. (Uydu büro, idari bakımdan bir esas büroya bağlı, fakat haberleri doğrudan merkeze ulaştırmada bağımsız olan büro demektir). Ajansın Türkiye'deki istihbarat kadrosu 1983 yılında 740 kişiye yükseldi. Uzun süre ajansın genel müdürlüğünü yapan Oktay Ekşi 1983 yılı başında ayrılarak siyasete atıldı. Yerine Hasan Yılmaer genel müdürlüğe getirildi. (M)

***Haberler Ajansı** (TÜRK). — Kadri Kayabal'ın ölümünden (1979) sonra bir süre kendi varlığı ve imkânlarıyla ayakta durmaya çalıştı. Ancak, 1981'den itibaren sermaye takviyesi için bir arayışa girdi. 1982' de hisselerinin büyük kısmını Güneş gazetesine devrederek bir ölçüde tasfiyeye geçti ve televizyon filmciliği bölümü ajanstan ayrılarak Kadri Kayabal'ın oğlu ve varisi Bedri Kayabal'ın üzerinde kaldı. Böylece THA sadece haber servisi olarak Güneş gazetesinin denetiminde varlığını sürdürdü. (M)

***HABERLEŞME** i. — ANSİKL. *Haberleşme uyduları.* ABD'de kredi yokluğunun, önemli programların uygulanmasını engellemesiyle, uzaya uydu fırlatma işlemleri 1976' da çok azaldı. Uzaya gönderilen haberleşme uydularının bir bölümü de müşteri devletler hesabına yapılmaya başladı. Programlanmış 21 atıştan yalnız 3'ü Nasa'ya aitti. Öteki 18 atıştan 3'ü yabancı ülkeler, 2'si NATO, 2'si ordu, 1'i meteorolojik hizmetler, 10'u da ticari kuruluşlar için yapıldı.

Sovyetler Birliği'nde uydu atışları azalmadı. 3 temmuz 1975'de atılan *Cosmos* uydularının ilki 748 numarasını taşırken, 24 haziran 1976'da fırlatılan sonuncusu aynı seriden 834 numaraydı. Her türlü uygulamayı kapsayan bu aygıtlar arasında insanın ay üzerinde yarı-sürekli üslerde çalışmasını sağlamak ya da daha uzak bir gelecekte başlıca gezegenleri keşfetmek için düzenli araştırmalar yapmak amacıyla fırlatılan biyolojik uydular da bulunmaktadır. Bu yıllarda Sovyet uzay çalışmalarının en büyük yeniliği, hiç kuşkusuz, bir ekvator uydusu üzerine, yerküre ile aynı açısal hızla dönen ve sürekli olarak yeryüzünün aynı noktası üzerinde kalabilen bir haberleşme uydusunun yerleştirilmesi oldu.

Uzaydaki Sovyet haberleşme uyduları filosu, 1976'ya kadar birkaç *Molniya*'dan ibaretti. Bu uydular, dünyanın çevresini 12 saatte dolaşmakta, fakat çok uzun bir yörünge çizmektedir. Aygıt öyle tasarlanmıştır ki, güney yarımkürenin üstünden çok çabuk geçmekte (500 km'ye kadar indiği için), sonra dünyadan çok uzaklaşmaktadır (Sovyetler Birliği'nin hizasında 40 000 km). Böylece uydu, sovyet toprakları üzerinde 8 saat kalmakta, bu da ,birbirinden eşit uzaklıkta 3 Molniya bulununca 24 saat sürekli hizmete imkân vermektedir. 22 aralık 1975'de *Raduga* (gökkuşağı) adlı uydularını ekvatoral yörüngeye sokan Sovyetler, çok daha iddialı bir program uygulamaya ve *Statsionar* adlı dünya haberleşme ağının ilk öğelerini yerleştirmeye başladılar.

Statsionarlar üçüncü dünya için birçok yönden avantajlıdır. Sovyet uyduları, amerikan uydularına göre daha ucuzdur; daha kısa sürede amorti edilebilir; kanalların kullanım ücretleri de amerikan *Intelsat* şebekesine göre daha ehvendir.

Sovyetler Birliği'nde uydular tek bir kuruluş tasarlar, yapar, fırlatır ve kullanır. Intelsat içinse durum farklıdır: Uydu yapımcısı, fırlatıcısı ve kullanıcısı için ayrı kârlar söz konusudur. Füzeyi satan ve fırlatan NASA; uyduları kullanan özel kuruluş COMSAT; uydu filosunun sahibiyse uluslararası kuruluş INTELSAT'tır.

Bir başka üstünlük de şudur: Statsionar, geniş fotopil levhalarıyla ve bunları sürekli güneşe çevrili tutan bir düzenekle donatılmıştır. Bu nedenle Intelsat uydularına göre, enerji kaynağı çok daha yoğundur. Böylece, sovyet uydularının yayınları çok daha güçlüdür ve yerde, oldukça basit (7 m çaplı), birkaç günde kurulabilen bir antene alınabilir. Intelsat sisteminin istasyonlarıysa, karmaşık donatıml ve çok pahalı dev antenler (30 m çaplı) gerektirmektedir.

1975 - 1976'da uydularla sağlanan haberleşmenin gelişimi şöyle özetlenebilir.

— Temmuz 1975 başında, fransız - alman ortak yapımı *Symphonie*'lerden birinin, deneme için bir süre Hindistan'a verileceği duyuruldu.

— 16 temmuz 1975'de INTELSAT, yeni tip 7 uyduluk bir program fırlattı.

— TELSPACE (Thomson - CSF - CGE), yerdeki uyduyla haberleşme istasyonlarını yapan en büyük Avrupa firması durumuna geldi: 10'a yakın ülkenin kullandığı ya da kumanda ettiği 28 istasyon.

— 26 ağustos 1975'te Symphonie 2, Cap Canaveral'de bir amerikan füzesi tarafından fırlatıldı.

— Sovyetler 2 eylül 1975'te Molniya 1'i, 9 eylülde Molniya 2'yi fırlattılar.

— 25 eylül 1975'te Intelsat 4 A yörüngeye girdi.

— Aralık 1975'te, Avrupa Uzay Ajansı, renkli televizyon yayınlarının 75 sm çaplı bir antene donatılmış alıcılarla doğrudan alınabilmesi için, oldukça güçlü bir uyduyu incelemek amacıyla bir sözleşme imzaladı.

— 12 aralık 1975'te RCA adlı kuruluşa ait haberleşme uydusu *Satcom 1*, Amerika göklerine fırlatıldı. Yatırımlar, 10 milyon dolar; 1980 için tahmin edilen kâr 400 milyon dolardı.

— 18 aralık 1975'te Molniya 2, 28 aralıkta Molniya 3 fırlatıldı.

— NASA, 1976'da fırlatılması öngörülen 21 uydudan 14'ünün haberleşme uyduları olacağını duyurdu.

— 1976'nın ilk altı ayı içinde sırasıyla, *Molniya 1*, ikinci *Intelsat IV A*, ikinci *Satcom*, iki tane *Molniya 1*, beşinci *Molniya 3* ve ABD içinde bağlantı kurmak için yeni bir uydu dizisinin ilki olan *Comstar 1* fırlatıldı. 1976'dan sonra, ABD ve Sovyetler Birliği'nin yanı sıra Japonya ve Federal Almanya da jeostasyoner haberleşme uyduları fırlattılar. Fransız hükümeti 20 şubat 1978'de iki haberleşme uydusu programını, Télécom ve TDF'yi başlatma kararı aldı. 1983 yılında fırlatılan *Télécom 1*, 550 kg ağırlığında ve 12 yansıtıcı (répéteur) ile donatılmış bir uydudur. Gine körfezi üzerine yerleştirilen bu uydunun iki görevi vardır: Bir yandan Fransa ile denizaşırı Fransa metropolleri (Guyana, Martinik, Guadeloupe, Saint - Pierre - et-Miquelon, Réunion ve Mayotte) arasında haberleşmeyi sağlamakta (telefon, televizyon vb), öte yandan Fransa'nın haberleşme alanındaki yeni ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Bunlar işletmelerin teleenformatik (genel olarak bilginin aktarılması), telematik (bilgisayarlararası bağlantı), telekopi (renkli haritaların ve başka ikonografik belgelerin iletilmesi), ellektronik kurye (teleteyple iletilen ivedi kurye), vizyo-konferans (girişimlerin üyeleri arasında televizyonla tartışmalar), ayrı ekiplerle haberleşme (örneğin, deniz kazıları platformları) gibi çok değişik ihtiyaçlardır.

15 kasım 1980'de, IBM, COMSAT ve Aetna LC'nin gerçekleştirdiği *SBS 1*, NASA tarafından fırlatıldı. Bu, büyük girişimler arasında bağlantı sağlayan ve bu bağlantıları IBM'in güçlü bilgisayar parkına ve veri bankasına ileten ilk telematik uydusudur.

6 aralık 1980'de NASA, Intelsat V serisinden, telefon ve televizyon uyduları için ilk aygıtı fırlattı. Bu uydu ile, eski serilere oranla, uzağa iletme kapasitesi iki katına çıktı ve uydu, yüzde 77 oranında amerikan Ford Aerospace tarafından gerçekleştirildi.

Son yıllarda, Japonya'da, sosyalist dünyada ve gelişmekte olan ülkelerde uzay haberleşmeleri giderek genişlemektedir. Özellikle Sovyetler Birliği'nin bu gelişmeye katkıları büyüktür. 1980 - 1981 yıllarında bu ülkenin hizmete soktuğu uydular şunlardır:

— Beşinci ve altıncı direkt televizyon (*ekran*) uyduları (15 temmuz ve 26 aralık 1980).

— İki jeostasyoner uydu: Statsionar (5 ekim 1980 ve 18 mart 1981).

— Sovyetler Birliği'nin Asya'daki bölümüne hizmet etmek için iki Molniya 1 (16 kasım 1980 ve 30 ocak 1981).

16 arap ülkesinin orta ve yakın - doğuyu kapsayan bir uzay haberleşme sistemini kurmak amacıyla oluşturduğu ASCO' nun yapım çağrısına, hemen hemen tüm büyük yapımcılar İsrail hesabına çalışan sanayiciler olarak kara listeye alındığından, yalnız British Aerospace - Matra - Thomson - CSF konsorsiyomu cevap verdi. Bunun üzerine, herkese açık yeni bir çağrıda bulunuldu ve sonunda Fransa bu piyasayı ele geçirdi. (L)

***HABERLİ,** Mardin ilinde, İdil ilçesine bağlı bucak. — 8 372 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 589 nüf. (1980). [M]

***HABERMAS** (Jürgen), alman sosyoloğu ve filozofu. — Son kitapları: *Zur Rekonstruktion des historishen Materialismus* (Tarihsel Maddeciliğin Yeniden Kurulması Üzerine) [1976], *Theorie des komunikativen Handelns* (İletişimsel Davranış Kuramı) [1981]. (L)

***HABEŞİSTAN.** Bk. ETYOPYA.

Habib Bank Limited, Pakistan bankası. 1941'de kurulan bankanın merkezi Karaçi'dedir. 1982 sonunda 41 763 461 dolar ödenmiş sermayesi, 3 141 510 813 dolar mevduatı bulunan bankanın Pakistan'da 1 843, dış ülkelerde 72 şubesi vardır. Şubelerinden biri İstanbul'dadır. (M)

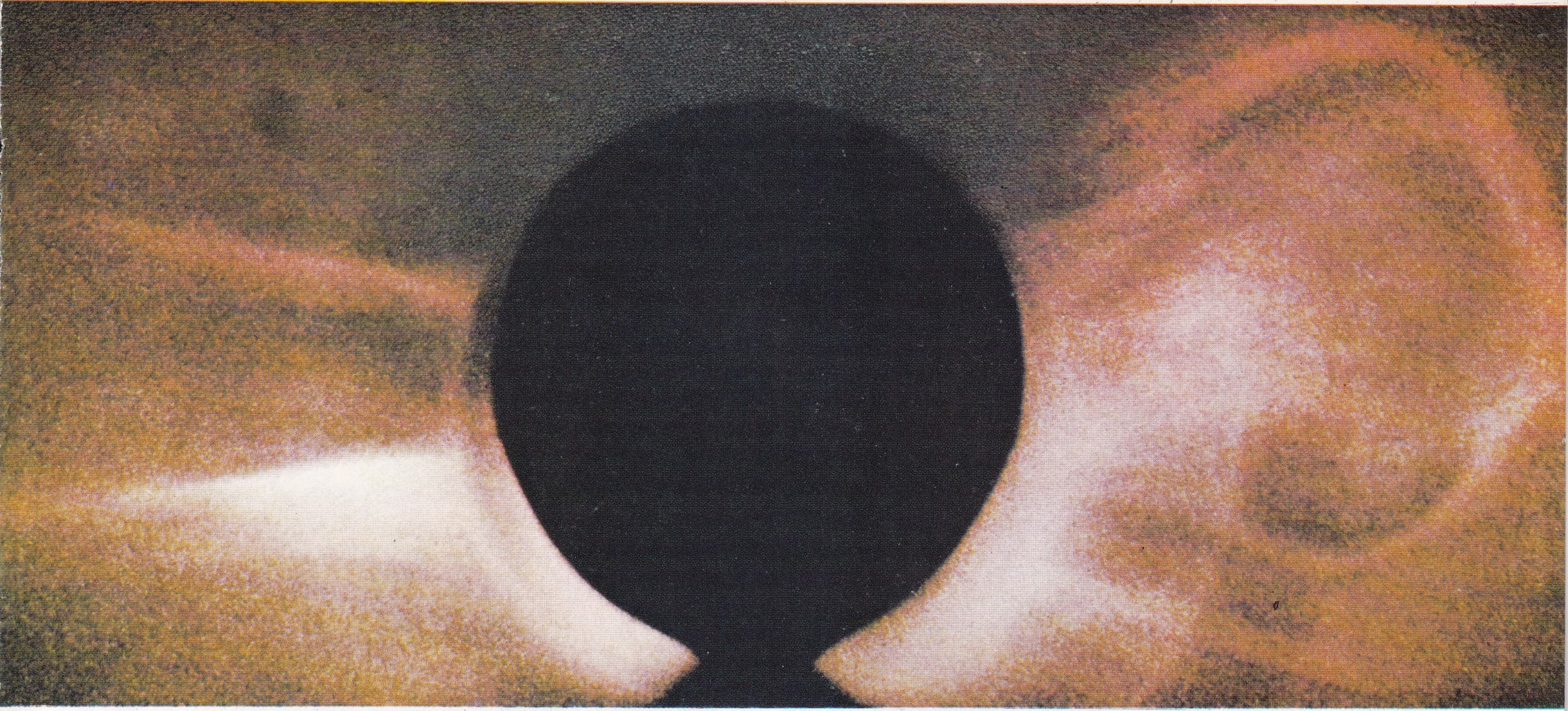

Güneş'te bir püskürmeden sonra gaz fışkırması (Amerikan «Skylab» uzay istasyonundaki kronografla çekilmiştir)

GÜNEŞ ve Gezegenler

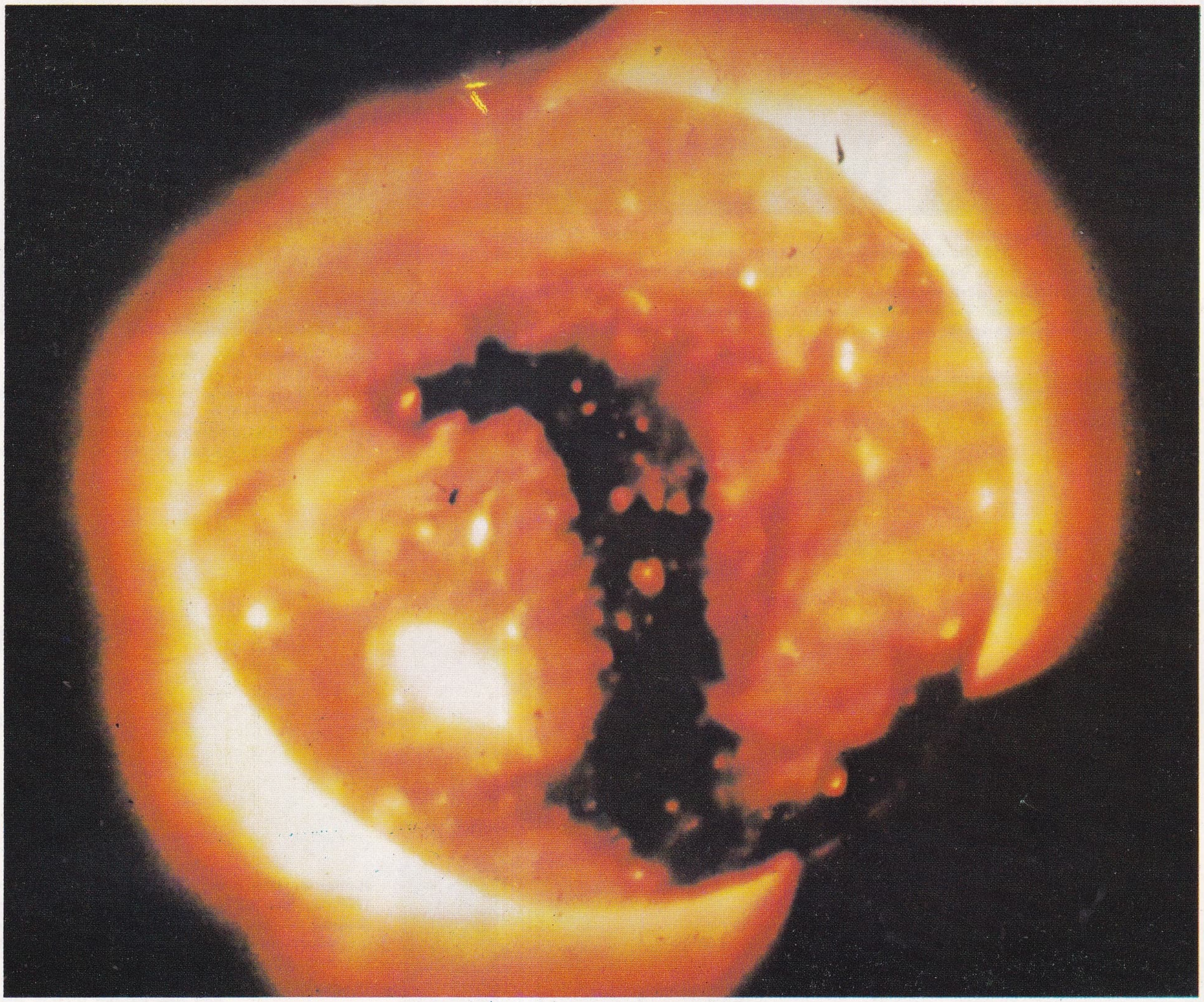

X ışınlarıyla çekilmiş olan ve Güneş'in aktif bölgelerindeki pek çok parlak yerle «taç çukuru» denen karanlık oyuğu gösteren fotoğraf (taç çukurları muhtemelen güneş rüzgârının başlıca kaynağıdır)

Foto. NCAR, High Altitude Observatory, Boulder, Colorado; Harvard College Observatory (*LAROUSSE*)

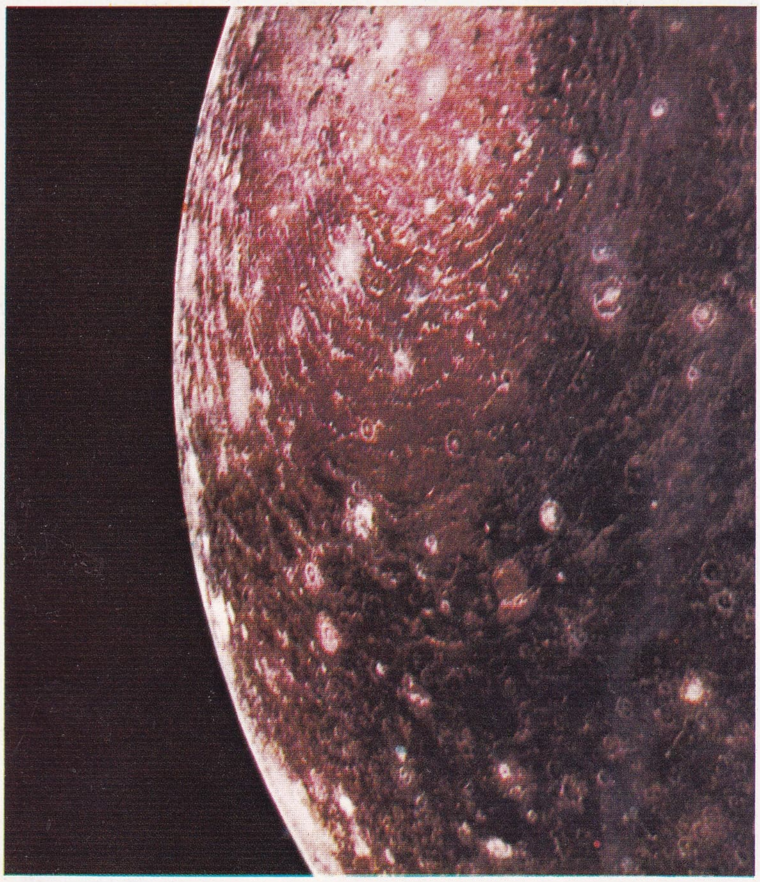

Jüpiter'in uydularından Callisto'nun, amerikan uzay sondası «Voyager 1» tarafından, 6 mart 1979'da 350 000 km mesafeden çekilmiş fotoğrafı. Yüzeyde görülebilen en ufak ayrıntının boyu yaklaşık 7 km'dir. Göktaşlarının açtığı çukurların bolluğu yüzeyin eskiliğini göstermektedir. Özekdeş kırışıklıklarla çevrili karakteristik değirmi oluşum (resmin yukarısında) devasa bir göktaşının çarpmasıyla çöken yaklaşık 600 km çapında büyük bir çanak olabilir.

Jüpiter atmosferinin, amerikan «Voyager I» uzay sondası tarafından, 1 mart 1979da, 5 milyon kilometre mesafeden çekilmiş ayrıntılı fotoğrafı. Resimde Jüpiter'in büyük Kırmızı Leke'si (yukarıda sağda) ve onun batı yanındaki burgaçlı bölge görülüyor. Resmin sağ ortasında, Dünya'dan bile görülebilen oval beyaz lekelerden biri göze çarpıyor. Görülebilen en ufak ayrıntı yaklaşık 95 km'dir.

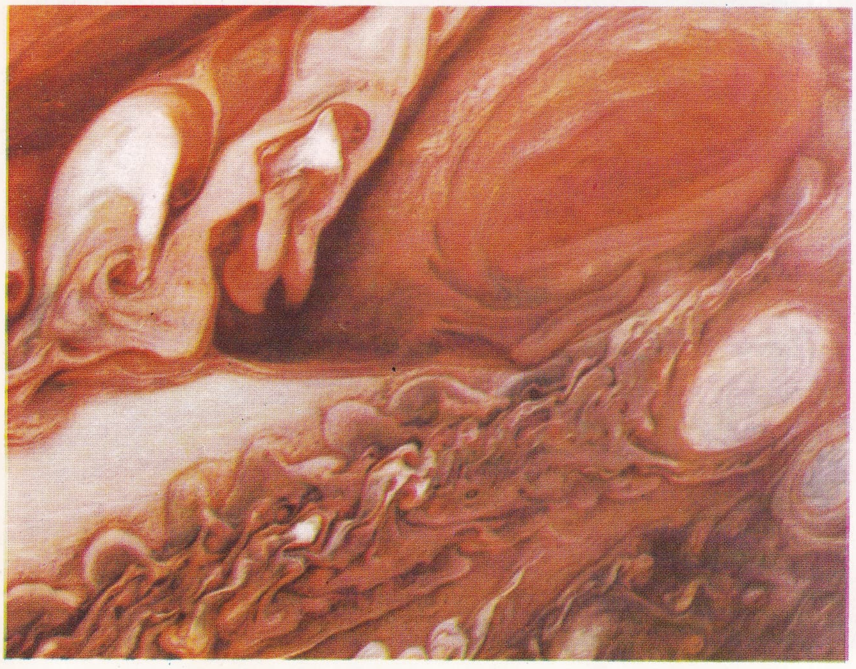

GÜNEŞ ve Gezegenler

Jüpiter'in amerikan uzay sondası «Voyager I» tarafından, 4 mart 1979'da, 862 200 km mesafeden çekilmiş fotoğrafı. Fotoğrafta görülen degirmi oluşumlar volkanik kraterlerdir. Düzensiz çöküntülerse gezegenin yüzeyinin sürekli değiştiğini göstermektedir. Açık renkteki lekeler yakın tarihli birikimler olabilir. Yüzeydeki karakteristik renkliliğin, volkanik püskürmelerle çıkıp yere çökmüş olan tuz ve kükürt karışımından ileri geldiği tahmin edilmektedir.

Foto. NASA (LAROUSSE)

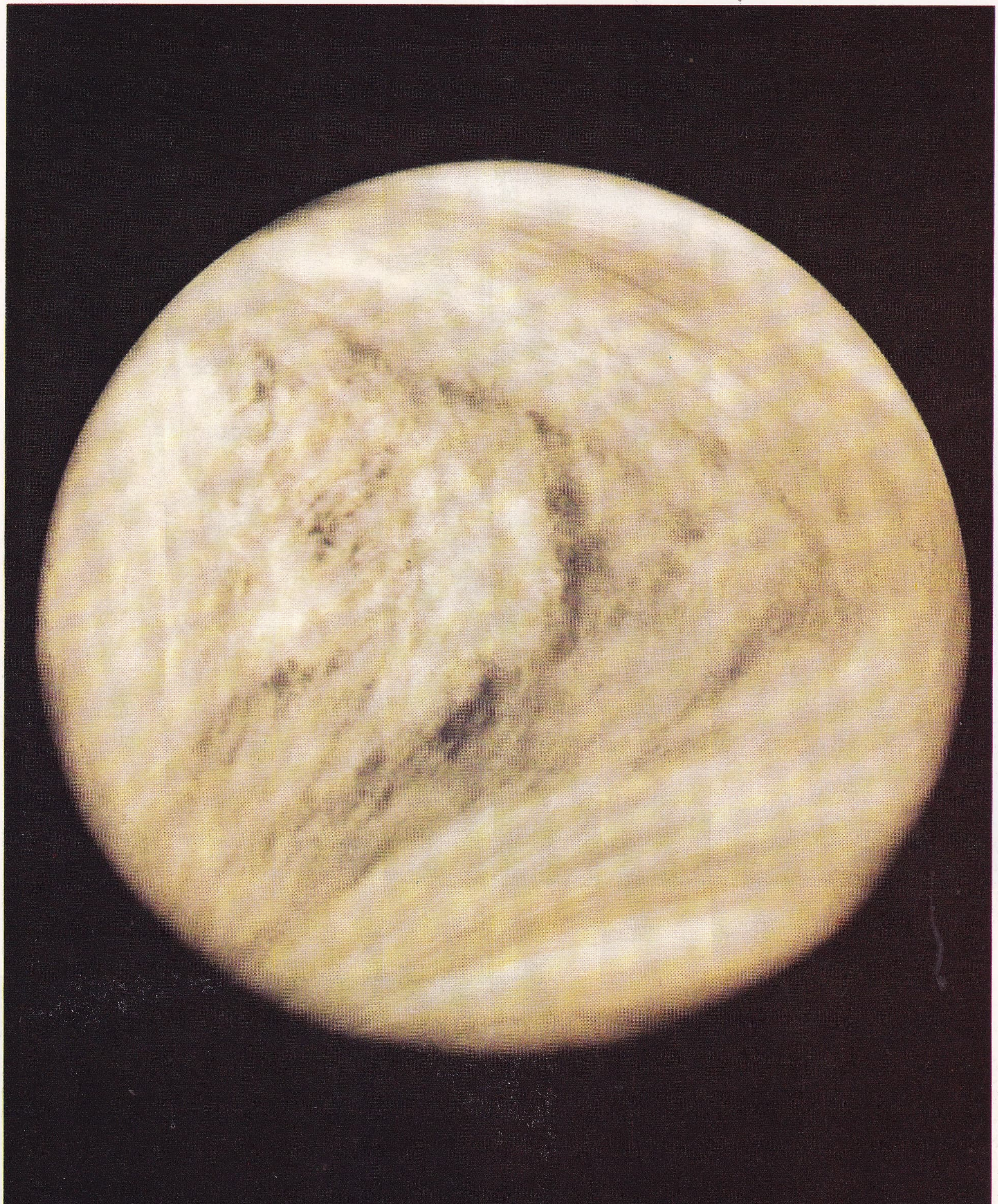

Venüs gezegeninin, amerikan uzay sondası «Pioneer-Venüs I» tarafından, 19 şubat 1979'da, 65 000 km mesafeden çekilmiş fotoğrafı

Foto. NASA-USİS (*LAROUSSE*)

GÜNEŞ ve Gezegenler

Mars gezegeninin yüzeyi (amerikan uzay sondası «Viking Lander I» tarafından 24 temmuz 1976'da çekilmiştir)

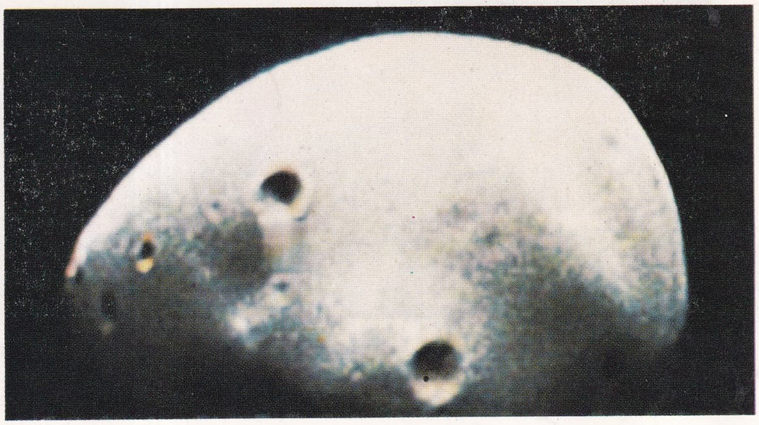

Mars'ın iki uydusundan biri: Deimos (amerikan uzay sondası «Viking Orbiter I» tarafından mart 1977'de alınan görüntünün, yerde bilgisayarla yapılmış renkli fotoğrafı).

Foto. NASA (LAROUSSE)

HABİKİNO, Japonya'da (Honşu) kent. Osaka'nın güney banliyösünde. 77 100 nüf. Sebzecilik. (L)

***HABTE - WOLD** (Aklilu), etyopyalı siyaset adamı. — (öl. Addis Abeba 1974). [L]

***HABYARİMANA** (Juvenal), ruandalı devlet adamı. — 17 aralık 1978'de ülkesinde yeni anayasanın ilanından sonra 24 aralıkta yapılan seçimlerde beş yıl için yeniden devlet ve hükümet başkanlığına seçildi. (L)

***Hacettepe Üniversitesi.** — Yükseköğretim kurumlarını yeniden örgütleyen 2809 sayılı yükseköğretim kanunu uyarınca 1982-1983'te yeniden düzenledi. Son düzenlemeye göre, daha önceden var olan Fen, Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık fakülteleri aynen alıkondu; Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi'nin ikiye ayrılmasıyla Edebiyat Fakültesi ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kimya ve Mühendislik fakültelerinin birleştirilmesiyle de Mühendislik Fakültesi kuruldu. Zonguldak Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi'nin fakülteye dönüştürülmesiyle Zonguldak Mühendislik Fakültesi'nden başka bir Eğitim Fakültesi ve bir Güzel Sanatlar Fakültesi yeniden kurularak rektörlüğe bağlandı. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Nörolojik Bilimler ve Psikiyatri, Nükleer Bilimler, Çocuk Sağlığı, Nüfus Etütleri, Onkoloji enstitüleri kuruldu. Daha önceden var olan Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu, Hemşirelik Yüksekokulu, Ev Ekonomisi Yüksekokulu, Sağlık Teknolojisi Yüksekokulu aynen alıkondu. Temel Bilimler Yüksekokulu'nun adının değiştirilmesiyle oluşturulan Yabancı Diller Yüksekokulu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Akademisi'nin yüksekokula dönüştürülmesiyle oluşturulan Sosyal Hizmetler Yüksekokulu, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı Ankara Sağlık İdaresi Yüksekokulu ile Hacettepe Üniversitesi'nin aynı adlı yüksekokulunun birleştirilmesiyle oluşturulan Sağlık İdaresi Yüksekokulu, rektörlüğe bağlandı. Mühendislik Fakültesi'ne bağlı Mesleki Teknoloji Yüksekokulu yeni kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Ankara Meslek Yüksekokulu rektörlüğe, Zonguldak Ereğli Meslek Yüksekokulu, Zonguldak Mühendislik Fakültesi'ne ve Turizm Bakanlığı'na bağlı Ankara Devlet Konservatuvarı, Güzel Sanatlar Fakültesi'ne bağlandı. Üniversitedeki Mezuniyet Sonrası Fakültesi ve Sağlık Bilimleri Fakültesi kaldırıldı. Böylece Hacettepe Üniversitesi'nde toplam 10 fakülte, 9 enstitü, 11 yüksekokul, 1 konservatuvar yer aldı.

Hacettepe Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim döneminde 180'i profesör, 201'i doçent, 94'ü yardımcı doçent, 1 500'ü uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 1 975 öğretim elemanı, 6 959'u erkek, 5 658'i kız olmak üzere 12 617 öğrenci bulunuyordu. (M)

HACIABDULLAH, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 006 nüf. (1980). Belediye. (M)

HACIBEKİR, Kütahya ilinde, Emet ilçesinin Örencik bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 819 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HACIBEKTAŞ,** Nevşehir ilinde ilçe. — 21 922 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 5 729 nüf. (1980). [M]

HACIBEYLİ, Adana ilinde, Kozan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 426 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HACIHAMZA,** Çorum ilinde, Kargı ilçesine bağlı bucak. — 6 222 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 501 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HACIHASANOĞLU** (Muzaffer), türk hikâyecisi ve romancısı. — *Eller* (1979) adlı hikâye kitabıyla 1980 TDK Öykü Ödülü'nü kazandı. *Atatürk Bakıyor Bize* (1981) adlı bir incelemeden başka bir roman (*Gidiyor*, 1982), bir de hikâye kitabı (*Dağ Başındaki Ölü*, 1983) yayımladı. (M)

Hacıhıdır Barajı, Diyarbakır ilinde Hacıhıdır suyu üzerinde baraj. 1980'li yıllarda bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 638,4 m; barajın temelden yüksekliği 42,4 m; talvegden yüksekliği 36,4 m; normal su kotu 635,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 67,6 milyon m^3; göl alanı 4,25 km^2; sulama alanı 3 400 ha'dır. (M)

***HACILAR,** Adana ilinde, Bahçe ilçesinin Haruniye bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 17 293 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HACILAR,** Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 17 768 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 16 930 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.** Bk. **Sabancı Holding A.Ş.** (*Hacı Ömer*).

HACIRAHMANLI, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 339 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAÇATURYAN** (Aram), ermeni asıllı sovyet bestecisi. — (öl. Moskova 1978). [L]

HAÇİNOHE, Japonya'da, Büyük Okyanus kıyısında liman kenti. Honşu'nun kuzeyinde 209 000 nüf. Balıkçılık. Dokuma ve kimya sanayii. (L)

***HAÇİOCİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 254 000 nüf. (L)

HADDAD (Saad), lübnanlı asker (doğ. 1937). Lübnan'daki rum ortodoks kilisesine bağlı hıristiyan araplardandır. Lübnan ordusu içinde görevler aldı. 1976'da Güney Lübnan'da binbaşı rütbesiyle bir birliğe kumanda ederken İsrail yanlısı bir tutum benimsedi; «Özgür Lübnan» çağrıları yaptı. 1978'de Güney Lübnan'da emrindeki hıristiyan milisleri kullanarak Lübnan ordusuyla çatışmaya girdi; 1979'da İsrail askeri güçlerinin yardımıyla bu bölgede 800 km^2'lik bir alanı denetimine geçirdi. «Özgür Lübnan» adını verdiği yörede bağımsız bir yönetim kurduğunu ilan etti. Lübnan ordusundan atılıp tüm yetkileri geri alınan Haddad, Güney Lübnan'daki bu sınır bölgesinde İsrail'e kucak açtı. İsrail ordusu, filistinlilere karşı o güne kadarki en sert saldırılarını 1979 ağustosu ve 1980 nisan - mayısında bu bölgede yaptı. 1981' de Lübnan ordusunun müdahaleleri karşısında Haddad'ın bölgesi İsrail ordusu tarafından işgal edildi. Haddad ve hıristiyan milisleri de doğrudan İsrail ordusuna hizmete başladı; filistinli gerillalara karşı İsrail'in bir yedek gücü haline geldi. (M)

HADDAM (Abdülhalim), suriyeli devlet adamı (doğ. 1932). Hukuk öğrenimi gördü. 1951 - 1964 arasında savcılık yaptı. 1963'te Baas Partisi'ne girdi. 1969'da ekonomi ve dışişleri bakanlığı görevlerini üstlendi. 1970' de dışişleri bakanlığının yanı sıra başbakan yardımcısı ve Baas Partisi merkez komitesi üyesi oldu. 1975'e dek ABD yardımlarına aracılık eden Haddam, daha sonra ülkesinin politikasına uygun olarak SSCB ve diğer Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkileri kurdu. Sovyetlerle askeri yardım görüşmeleri yaptı. Ülkesinin İsrail'e karşı koyma politikasını uyguladı; 1975'te İsrail'le Sina anlaşmasını imzalayan Mısır'a karşı sert bir siyaset izledi. Lübnan'a barışı sağlama amacıyla yapılan, fakat giderek filistinlilerin aleyhine dönen Suriye müdahalesinin ülke içinde yoğun protestolara yol açması üzerine başlayan şiddet eylemleri sırasında, 1976 ocağında bir suikastten yara̧sız - beresiz kurtulduysa da, 1 aralıkta ikinci bir suikasta uğrayarak yaralandı. 1980'lerde SSCB etkisindeki arap devletlerine (Libya, Cezayir, Güney Yemen) ve İran'a yaklaşma siyaseti uyguladı. Ayrıca 8 ocak 1981'de SSCB ile bir dostluk anlaşması imzaladı. Irak, Ürdün ve Türkiye gibi ABD yanlısı komşu devletlere karşı gerginlik siyasetini sürdürdü. 1982'de İsrail'in karşı saldırıları sonucunda, Suriye birliklerinin Merkezî ve Batı Lübnan'dan çekilerek ağır bir yenilgiye uğraması devlet başkanı general Hafız Esat kadar, dışişleri bakanı Haddam için de aleyhte bir puan oldu. (M)

***HADERA,** İsrail'de kent. — 32 200 nüf. Kağıt, otomobil lastiği ve besin sanayii. (L)

***HADERSLEV,** alm. Hadersleben, Danimarka'da kent. — 30 250 nüf. Ticaret ve turizm merkezi. Müze. (L)

***HADIM,** Konya ilinde ilçe. — 56 767 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 11 079 nüf. (1980). [M]

HADIMKÖY, İstanbul ilinde, Çatalca ilçesine bağlı bucak. 13 350 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 4 976 nüf. (1980). Belediye. (L)

***HADRON** i. — ANSİKL. Hadron adı verilen kuvvetli etkileşmelere elverişli düzinelerce taneciğin henüz hepsi keşfedilemedi. Ancak, her hadronun dört kuark ve bunlara tekabül eden dört antikuarktan oluştuğu anlaşıldı. Bilinen üç kuarka *u* (*up*, yukarı), *d* (*down*, aşağı) ve *s* (*strange*, yabancı) ek olarak 1974'te dördüncü bir kuark bulundu: Kuark *c* (guark *charmé*, büyülü kuark). Bu dört kuark da iki çift oluşturmaktadır: *u*, *c*, ve *d*, *s*. (L)

HAERBİN (Harbin*), kuzeydoğu Çin'de (Heilongjiang) kent. — 2 100 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***HAFIZ ESAD,** Suriyeli devlet adamı. — Lübnan bunalımının artması üzerine Lübnan'a askeri müdahaleye karar veren Esad, böylece, ilerici islam kampını, bu arada filistinlileri, karşısına almaktan ve öbür arap ülkeleriyle ilişkilerinin bozulmasından çekinmedi.

1976 ekiminde Riyad ve Kahire dorukları, geniş ölçüde suriyelilerden oluşan arap caydırma gücüne tam yetki verdi; bu da Esad'ın itibarını artırdı. Bununla birlikte Esad, başkan Sedat'ın İsrail'le barış yapma önerisine şiddetle karşı çıktı; böyle bir girişim, o zamana dek bütün arap dünyasınca reddedilmiş olan İsail'in devlet olarak tanınması anlamına gelebilirdi. 1977 nisanında Suriye başkanının Moskova'ya resmi bir ziyarette bulunması, Suriye'nin Lübnan'a müdahalesinden bu yana gevşeyen bağların sovyet yöneticileri tarafından yeniden güçlendirilmesine imkân sağladı. 1978 şubatında general Esad oyların yüzde 99,6'sını alarak yeniden cumhurbaşkanlığına, 1980 ocağında da tekraar Baas Partisi başkanlığına seçildi. Güney Lübnan ve Beyrut'u boşaltarak, Lübnan'ın dağlık el Bakaa bölgesine çekilen FKÖ silahlı güçleri arasında çıkan anlaşmazlıkta Arafat'a başkaldıran grubu destekledi. (L)

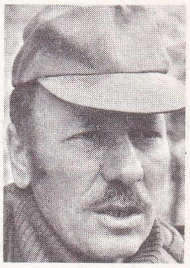

Saad HADDAD

***HAFİK,** Sivas ilinde ilçe. — 44 481 nüf., 108 köy. İlçe merkezi 8 615 nüf. (1980). [M]

***HAGEN,** Federal Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 218 076 nüf. (L)

***HAİFONG** veya **HAYFONG,** Kuzey Vietnam'da liman kenti. — 1 279 067 nüf. 1966 - 1973 yılları arasında, birçok kez amerikan uçakları tarafından bombalandı ve büyük hasar gördü. (L)

***HAİG** (Alexander Meigs), amerikalı general ve devlet adamı. — 1974'te atandığı NATO Avrupa Müttefik Kuvvetler başkomutanlığından temmuz 1979'da ayrıldı. United Technologies şirketine başkan oldu. Reagan başkanlığa seçildikten (kasım 1980) sonra 1981'de dışişleri bakanlığına getirildi. Haziran 1982'de bu görevden ayrılan Haig, yerini George Schultz'a bıraktı. (L)

***HAİK** (Farc Allah), Fransızca yazan lübnanlı yazar. — (öl. Beytüşşebap 1979). Son kitabı: *Lettre d'un barbare aux civilisés* (Bir Barbardan Uygar İnsanlara Mektup) [1971]. (L)

***HAİTİ Cumhuriyeti,** Antil adalarında devlet. — 5 100 000 nüf.

TARİH

1971'de babasının yerine iktidara gelen Jean Claude Duvalier* (Baby Doc), başta ABD olmak üzere Avrupa ülkelerinin de baskısıyla, babasının kurmuş olduğu baskı rejimini bir ölçüde liberalleştirdi. Nitekim, bu dönemde Haiti Burnu'ndan bağımsız bir milletvekili seçilerek parlamentoya girebildi. Gizli polis gücü (Tonton Makut' lar) nispeten pasifleştirildi. Fakat 1979'da Nikaragua'da Somoza'nın düşürülmesinden sonra yüreklenen halk, yönetime karşı başkaldırıcı tavır aldı, Tonton Makut'lar, «ülkeyi düzeni sağlamak» için yeniden harekete geçirildi.

20 kasım 1980'de 200 siyaset adamının. ga-

Foto. Bureau/Sygma (LAROUSSE)

Jean-Claude Duvalier ve annesi bir resmi törende

Kaçak olarak ABD'ye girerken boğulan haitili bir göçmenin cesedi amerikalı sahil muhafaza memurunun elinde

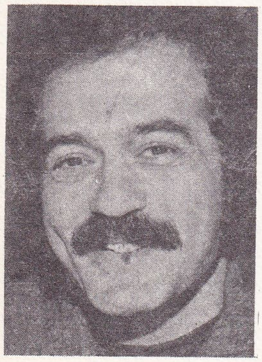

FIKRET HAKAN

zeteci ve insan hakları savunucusunun tutuklanması iki yıldır süren çekingen liberalleşmeyi sona erdirdi.

Bu sertleşmenin diğer nedenleri, bir yandan liberalleşme sürecini destekleyen başkan Carter'in iktidardan düşmesi, öte yandan da polisle halk arasındaki çatışmaların çoğalmasıydı.

Sertleşme siyasetine uygun olarak 5 ocak 1981'de yapılan hükümet değişikliğiyle, eski bir Duvalier'ci, Edouard Berrouet, içişleri bakanlığına getirildi. Bu arada Hıristiyan Demokrat Parti başkanı Sylvio Claude ve partisinin 21 militanı, devletin güvenliğine karşı suç işledikleri ve halkı isyana teşvik ettikleri gerekçesiyle, 26 ağustos 1981'de, 15'er yıl ağır hapse mahkûm edildi.

mülteciler sorunu

Baskıya hedef olan birçok haitili ABD'ye kaçmaya çalıştı. En çaresizleri, küçük tasarrufların sınırdan kaçak insan geçiren acımasız aracılara kaptırdılar ya da çürük teknelerle Florida kıyılarına ulaşmaya çalıştılar. Başkan Reagan, 29 eylül 1981'de, amerikan sahil koruma örgütüne, haitili mültecilerin gemilerini açık denizde kontrol etmeleri ve onları ülkelerine geri göndermeleri emrini verince, haitili muhaliflerin kaçma umutları da söndü.

Ayrıca, ABD Dışişleri Bakanlığı, Haiti hükümeti ile ABD arasında, yasa dışı göçü durdurmak için bir işbirliği programı kararlaştırıldığını açıkladı. Her yıl 100 000 kübalıyı, bir o kadar da vietnamlıyı kabul eden ABD'nin ülkeye gizlice giren birkaç bin haitili mülteciye karş böyle bir yasaklama kararı almasının nedeni, Karaipler'de stratejik önem taşıyan bir devleti gücendirmeme kaygısı ve Duvalier yönetiminin anti - kömünist tutumuydu. 9 ocak 1982'de, Bernard Sansaricq'in Halk Partisi'nden olduklarını ifade eden bir grup sürgün haitili, Tortu adasına çıkartma yaptı. Başkent Port - au - Prince'e de uçaklarla kâğıtlar atarak ordu ve milisleri hükümeti devirmeye çağırdılar. Ancak hareket başarıya ulaşamadı ve hükümet kuvvetleri Tortu adasında üstlenen isyancıları etkisiz hale getirdi.

EKONOMİ

Haiti'nin GSMH'nın yüzde 45'i tarımdan sağlanır. Ancak 1977 kuraklığı bu sektöre büyük zarar verdi. Ayrıca, ormanların odun kömürü elde etmek için yakılması da erozyona ve ekilebilir toprakların azalmasına yol açtı. Buna rağmen ülke nüfusunun yüzde 80'i tarım sektöründe istihdam edilmektedir.

Ülke ekonomisi en başta şeker, kahve, uçucu yağlar, sisal ve mineral üretimine dayanmaktadır. Boksit ve bakır ihracatı da önemlidir. Yerli sanayi sadece ABD'den ithal edilen parçaların birleştirilmesine dayalı montaj sanayiinden ibarettir. Haiti ekonomisini yöneten ve bir bakıma denetleyenler de 150 kadar ABD şirketidir. Ülkede halkın eğitim düzeyi son derece düşüktür. Okuryazar olmayanların oranı yüzde 77 dolayındadır (kentlerde yüzde 45, kırsal kesimde yüzde 85).

EDEBİYAT

Bugün haiti yazarları iki gruba ayrılmıştır. Çoğu, yabancı ülkelerde bir kavga edebiyatı sürdürür. En tanınmışları olan René Dépestre, Küba'da yaşadığı uzun süre içinde, şiirler (*Şair Küba'da* [1976]), öyküler, uzun öyküler, denemeler ve bir roman yazdı. Aynı anlayış içinde, Kanada' da yaşayan Frank Fouché (1915 - 1978) şiirlerini ve oyunlarını Fransızca ve melez diliyle yayımladı. Anthony Phelps de (doğ. 1928) şiirler, piyesler ve bir roman (*Moins l'infini* [Eksi Sonsuz], 1973) yayımladı. Gérard Étienne (*Le Negre crucifié* [Çarmıha Gerilen Zenci], 1978) ve Jean Métellus (*Au pipirite Chantant* [Öten Kuşa], 1978) da aynı kavga edebiyatının çerçevesinde yer aldılar. Afrika'da oturan Roger Dorsinville, yazdığı şiirlerden ve Toussaint Louverture üzerine yaptığı incelemeden sonra romana yöneldi: *Kimby* (1974).

Yabancı ülkelerde oturmak, bu yazarlara daha iyi tanınma ve eserlerini daha kolay yayımlama olanağı sağladı. Öte yandan edebiyat yaşamı, Haiti'de de sürüp gitmekteydi. Bu alandaki çalışmaların yoğunluğunu, çeşitli edebiyat okullarının birbirini kovalaması kanıtlar: Frank Etienne'in (doğ. 1936) ve René Philoctète'in (doğ. 1932) «spiralisme»i (sarmalcılık); Gérard Dougé'in (doğ. 1932) «pluralisme»i (çoğunculuk) örnek verilebilir. Ayrıca, Magloire Saint - Aude ve Davertige'den sonra, Serge Legagneur (doğ. 1947) ve Christophe Charles'ın (doğ. 1951) yürüttükleri «gerçeküstücülük» ün uzantıları; kuzeybatı grubunun ve Dieudonné Fardin'in (doğ. 1939) yeniden canlandırdığı *Petit Samedi soir* gazetesinin yarattığı edebiyat hareketleri de unutulmamalıdır. Düzyazıda, Frank Etienne'in estetiği bütün türleri kaynaştırdı; Alix Methon (doğ. 1908) eserlerinde, ülkenin yakın tarihini dile getirdi; Adeline Moravia, bir ailenin serüvenini anlatırken haiti yaşamını yansıttı (*Aude et ses fantomes* [Aude ve Hayaletleri] 1977); Marie - Thérése Colimon, *Fils de misére* (Sefaletin Çocuğu) [1974] adlı romanıyla bir çeşit popülizm çığırı açtı. Frank Etienne, *Dezafi* (1975) adlı romanında zencilerin kullandığı fransızcaya (*créole* dili) başvurur. Tiyatro alanında da Antoine Lubin ya da Languichatte takma adlı Théodore Beaubrun de créole dilini benimsedi. Mona Guérin (doğ. 1934) geleneksel tiyatro anlayışı içinde oyunlar yazdı.

Tarihçiler arasında, Jean Fouchard (doğ. 1912), Santo Domingo kültür yaşamı üzerine incelemelerine, kölelerin isyanını anlatan *les Marrons de la liberté* (Özgürlük Kaçakları) [1972] adlı önemli bir eser ekledi. Port-au-Prince'in tarihini yazan oğul Georges Corvington'la birlikte, komiser Sonthonax'ın, Gerard Mentor - Laurent' ın adları ve Leslie Manigat'ın *l'Amerique latine au XX, siécle* (XX. yy'da Latin Amerika) [1973] adlı geniş kapsamlı eseri; Ghislain Gouraige'in (1919 - 1978) uygarlıkların birbirine girişimi (interférence) konusunda yazdığı ilginç incelemeleri; tarihçi ve edebiyat eleştirmeni Roger Gaillard'ın (doğ. 1923) çokbiçimli eseri; dilbilimci ve haiti edebiyatı tarihçisi Pradel Pompilus'un rahip Raphael Berrou ile birlikte yazdıkları eserler de anılmalıdır. (L)

***HAKAN** (Fikret), türk sinema ve tiyatro oyuncusu, film yönetmeni. — 1971-1976 arasında dört filmle yönetmenliği de denedi. *Pembe İncili Kaftan* (1975) ve *Bekleyiş* (1978) adlı TV filmlerinde oynadı. Sinemada, son dönemde rol aldığı başlıca eserler: *Vurguncular* (1971), *Cemo* (1972), *Elif ile Seydo* (1972), *Gecekondu Rüzgârı* (1972), *Göç* (1974), *Köprü* (1975), *İki Arkadaş* (1976), *Sürgün* (1976), *Demiryol* (1979), *Bir Günün Hikâyesi* (1980), *Öğretmen Kemal* (1981), *Unutulmayanlar* (1981), *Toprağın Teri* (1981), *Arkadaşım* (1982), *Haram* (1983). 1983'te kendi adına bir tiyatro topluluğu kurarak İstanbul Hodri Meydan sahnesinde E. Kishon'un *Ve Bir Saksağandı Jüliet* oyununda rol aldı. (M)

***HAKİM** i. — huk. Adli ve idari yargı hakimlerinin niteliklerini, atanmalarını, hak ve ödevlerini, aylık ve ödeneklerini, meslekte ilerlemelerini, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici ya da sürekli olarak değiştirilmesini, haklarında disiplin koğuşturması, suçlarından dolayı soruşturma açılmasını, meslek içi eğitimlerini ve diğer özlük işlerini, anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyelerinin aylık ödenekleri ile diğer mali, sosyal hak ve yardımlarını düzenleyen 24.2.1983 tarih ve 2802 sayılı Hakimler ve Savcılar Kanunuyla, 2556 sayılı kanun ve 3 nisan 1340 tarih ve 461 sayılı Hükkâm ve Mensubini Adliyenin Resmi Kisveleri Hakkında Kanun yürürlükten kaldırıldı.

2802 sayılı kanun adli yargı hakimleri ile idari yargı hakimleri için uygulanır. Anayasa Mahkemesi, Yargıtay ve Danıştay başkan ve üyeleri de özlük hakları bakımından bu kanunun hükümlerine tabidirler.

Hakimler mahkemelerin bağımsızlığı ve hakimlik teminatı esaslarına göre görev yaparlar. Hiçbir organ, makam, merci ya da kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında, mahkemelere ve hakimlere emir ve talimat veremez, genelge gönderemez, tavsiye ve telkinde bulunamaz. Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdani kanaatlerine göre hüküm verirler. Yargıtay, bütün adalet mahkemeleri üzerinde yargı denetimi ve gözetimi hakkına sahiptir. Mahkeme başkanlarının, yargılamanın düzenli biçimde yürütülmesi yönünden, görevli oldukları

Foto. Uzan/Gamma; AP (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

mahkeme dairelerindeki hakimler üzerinde gözetim hakı vardır. Adalet bakanı, yargı yetkisinin kullanılmasına ilişkin görevler hariç olmak üzere, hakimler üzerinde gözetim hakkına sahiptir. Hakimler idari görevleri yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar.

hakimlik

Adaylık dönemini geçirip kanunda belirlenen koşullara uygun olarak yeterliğini kanıtlamış olmadıkça, hiç kimse hakimliğe atanamaz. Adaylar, Devlet Memurları Kanunu'ndaki genel idari hizmetler sınıfına dahil olup hakimliğin sınıf ve dereceleri içinde değildirler, haklarında Devlet Memurları Kanununun 2802 sayılı kanuna aykırı olmayan hükümleri uygulanır.

Hakimlik mesleği, üçüncü sınıf, ikinci sınıf, birinci sınıfa ayrılmış ve birinci sınıf olmak üzere dört sınıfa ayrılır. Birinci sınıfa ayrılmış olanlar hariç olmak üzere, hakimler, kanundaki usul ve esaslar uyarınca her yıl kademe ilerlemesi, her iki yılda bir derece ilerlemesi incelenmesine tabi tutulurlar. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, yükselmeye layık gördüğü hakimleri yükselmeye layık, tercihli yükselmeye layık, mümtazen yükselmeye layık olmak üzere üç kısma ayırır. Yükselmeye layık olmadıklarına karar verilenler, iki yıl sonra tekrar yükselme incelemesine tabi tutulurlar. Bir derecede iki, bir sınıfta üç defa yükselmeye layık görülmeyenler hakkında Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nca görevde kalmalarının uygun olup olmadığına karar verilir.

eşitlik ve yer değiştirme

Hakim olup da Adalet Bakanlığı merkez kuruluşundaki görevlerde çalışanlar, hakimler hakkındaki hükümlere tabidirler. Hakimler, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun hazırlayacağı Atama ve Nakil Yönetmenliği'ne uygun olarak aynı ya da başka yerlerdeki eşit ya da daha üst görevlere kazanılmış hak aylık ve kadro dereceleriyle naklen atanırlar. Adli ve idari yargı teşkilâtı bulunan yerler, coğrafi ve ekonomik şartları, sosyal, sağlık ve kültürel imkânları, mahrumiyet dereceleri ile ulaşım durumları dikkate alınarak bölgelere ayrılır; her bölgedeki görev süreleri saptanır. Hukuk fakültelerinde maddi hukuk ve usul hukuku dersi veren profesörler ve doçentler, adli hakimliklere; hukuk, siyasal bilgiler, iktisat, işletme, idari ilimler fakültelerinde idare maliye ve ekonomi dersi veren profesör ve doçentler idari hakimliklere atanabilirler. Mesleklerinde en az beş yıldan beri fiilen çalışmakta olup, bilimsel güç ve ahlaki metanetleriyle tanınmış olan avukatlar avukatlıkta geçen sürelerinin üçte ikisi meslekte geçmiş gibi sayılarak adli ve idari yargı hakimliklerine atanabilirler.

hakimlik teminatı

Hakimler azlolunamazlar. Bir mahkemenin ya da kadronun kaldırılması nedeniyle de olsa, aylık ve ödeneklerinden ve diğer özlük haklarından yoksun kılınamazlar; kendileri istemedikçe 65 yaşından önce emekliye sevkedilemezler. Bir mahkemenin ya da kadronun kaldırılması sebebiyle görevsiz kalanlara mahkemenin ya da kadronun kaldırılma zamanında açık bulunan ya da ilk açılacak olan aylık ve derecelerine eşit hakimlik görevi önerilir. İlgili, birinci öneriyi reddedebilir; ikinci öneriyi kabul etmeyen, meslekten ayrılmış sayılır. Karı koca, ikinci derece dahil kan ve sıhri hısımlar bir mahkemenin aynı dairesinde görev yapamazlar. Bu durumda olanlardan o yere sonradan atanan; daha sonra meydana gelen aynı nedenlerden dolayı birleşemeyeceklerden, istekli olanı; istekli olmaması halinde, kıdemsiz olanı başka bir daire ya da yere atanır. Bulundukları yerde, kendi kusurları olmaksızın, herhangi bir nedenle hakimlik mesleğinin gerekli kıldığı şeref ve tarafsızlıkla görev yapamayacakları ya da bulundukları yerde kalmaları mesleğin nüfuz ve itibarını sarsacağı soruşturma ve belgelerle anlaşılanlar, isteklerine bakılmaksızın, bulundukları bölge içinde başka bir yere atanırlar.

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, hakimleri görev yerlerinin dışındaki bir yargı çevresinde ya da aynı yerde geçici yetkiyle görevlendirmeye yetkilidir. Bu şekilde görevlendirilenler o yerde dört aydan fazla çalıştırılamazlar. Bu süre istek ya da hizmet gerekleri gözetilerek iki ay uzatılabilir.

disiplin cezaları ve soruşturma

Hakimlere, sıfat ve görevlerinin gereklerine uymayan hal ve hareketleri saptanırsa, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nca aşağıdaki disiplin cezalarından biri verilir: Uyarma, aylıktan kesme, kınama, kademe ilerlemesini durdurma, derece yükselmesini durdurma, yer değiştirme, meslekten çıkarma.

Hakimlerin görevden doğan ya da görev sırasında işlenen suçları nedeniyle soruşturma yapılması adalet bakanının iznine bağlıdır. Kişisel suçlar hakkında soruşturma, ilgilinin yargı çevresinde bulunduğu ağır ceza mahkemesine en yakın ağır ceza mahkemesi Cumhuriyet savcısı ile sorgu hakimine, son soruşturma o yer ağır ceza mahkemesine aittir.

2802 sayılı kanun hakimlerin mali ve sosyal haklarını, aylık ve ödeneklerini, kıyafetlerini meslekiçi eğitimlerini de düzenler. (M)

Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, hakim ve savcıların mesleğe kabul atanma ve nakil, terfi, kadro ve disiplin işleriyle görevli yüksek kurul. 13 mayıs 1981 tarih ve 2461 sayılı Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'yla Yüksek Hakimler ve Yüksek Savcılar Kurulu'nun yerine kuruldu. Böylece 1962'de 45 sayılı kanunla kurulmuş olan iki yüksek kurul tek kurul halinde birleşmiş oldu.

2461 sayılı kanuna göre yüksek kurul, Adalet bakanının başkanlığında Yargıtay ve Danıştay genel kurullarının kendi daire başkan ve üyeleri arasından göstereceği adaylardan, Devlet Başkanı'nca seçilen ikişer asıl yedek üye ile Adalet Bakanlığı müsteşarı ve Özlük İşleri genel müdüründen oluşur. Bağımsız olan Yüksek Kurulun görevleri şunlardır: Yargıtay, Danıştay ve Uyuşmazlık Mahkemesi üyelerini seçmek; Adalet Bakanlığı'nın bir mahkemenin ya da bir hakimin kadrosunun kaldırılması ya da bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi önerilerinin doğru olup olmadığına karar vermek; hakim ve savcıların, mesleğe kabul, atama ve nakil, geçici yetki yükseltme, kadro dağıtımı, meslekte kalmaları uygun görünmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapmak. Bunların dışında kalan özlük işleri bakanlıkça yerine getirilir.

seçim usulleri

Yüksek Kurul'un üyelerinden iki asıl, iki yedek üye Yargıtay Genel Kurulu'nun kendi daire başkan ve üyeleri; iki asıl, iki yedek üye Danıştay genel Kurulunun kendi daire başkan ve üyeleri arasından seçecekleri üç kat aday içinden Devlet Başkanı'nca seçilir.

Seçimler anılan genel kurullarda gizli oyla yapılır; adayların aldıkları oylar belli edilmeksizin soyadı sırasına göre düzenlenecek liste halinde bakanlıkça Devlet Başkanlığı'na sunulur; Devlet Başkanı on beş gün içinde yeni üyeleri seçer. Yüksek Kurul' da görev süresi dört yıldır; yeniden seçilme olur. Boşalma durumunda, mensup olduğu yüksek mahkemeden seçilen yedek üyelerden kıdemlisi asıl üye sıfatını kazanır.

çalışma usulleri

Yüksek Kurul'a Adalet bakanı başkanlık eder. Kurulu temsil ve Kurul adına beyanda bulunma yetkisi başkana aittir. Kurul, başkanın, onun yokluğunda başkan vekilinin çağrısı üzerine üye tamsayısı ile toplanır. Bakanlık müsteşarı ve özlük işleri genel müdürünün kuruldaki üyelikleri asli görevleri süresince devam eder. Bulunmadıkları zaman, kendilerine vekâlet etmekte olanlar kurula katılır. Kararlar salt çoğunlukla alınır. Çekimser oy red sayılır. Kurul kararının tebliğinden itibaren on gün içinde Adalet bakanı ya da ilgililer karara itiraz edebilirler. İtiraz, adalet bakanının. onun yokluğunda başkan vekilinin başkanlığında, seçimle gelen asıl ve yedek üyelerden oluşan «İtirazları İnceleme Kurulu»nca incelenerek sonuçlandırılır. Bu kurulun toplantılarına başkan hariç en az altı üyenin katılması ve kararın katılanların çoğunluğuyla alınması şarttır. Karar kesindir.

Yüksek Kurul ve İtirazları İnceleme Kurulu, disiplin cezalarının uygulanmasında ve itirazların incelenmesine ilişkin kararlarında, hakimlik ve savcılığın şeref ve itibarını korumak ve kamu yararını her düşüncenin üstünde tutmak ilkelerini ve ilgilinin leh ve aleyhindeki delillerin serbestçe takdirinden edinilen vicdani kanaatını esas alır.

Yüksek Kurul başkan ve üyeleri ile yedek üyeler, iş kendisiyle ilgiliyse; evlilik bağı kalmasa bile karısı ya da kocası ya da sebepten usul ya da füruu, ikinci dereceye kadar nesepten sebepten civar hısımlarını ilgilendiriyorsa; aynı işte tanıklık, bilirkişilik, hakimlik ya da savcılık yapmışsa, soruşturmayla görevlendirilmişse; ilgiliyle arasında daha önce açılmış bir dava varsa, kurula katılamaz, işe bakamazlar. İşe bakamama hallerinde ve ilgili ile husumetin ya da tarafsızlığı, şüpheye düşürücü bir durumun varlığında üyeler işten çekilebilecekleri gibi ilgili tarafından red de edilebilirler.

Kurul'da yapılan işlemler ve bunlarla ilgili görüşmeler gizlidir. Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun başkan vekili ile asıl ve yedek üyeleri haklarında, disiplin işlemleriyle görevlerinden doğan ve görevleri sırasında işlenen suçlarından dolayı, özel kanunlarındaki hükümler uygulanır.

mesleğe kabul, atama, görevden uzaklaştırma

Bir kimsenin hakimliğe ve savcılığa kabulüne karar verilebilmesi, o kimsenin mesleğin gerektirdiği ve özel kanunlarında belirtilen şartlara sahip bulunmasına bağlıdır. Yüksek Kurul, atama ve nakillerde uygulanacak objektif esasları kapsayan atama ve nakil yönetmeliğini düzenler. Adalet Bakanlığı Özlük İşleri Genel Müdürlüğü ilgililerin taleplerini, sicillerini, incelerek kanuna, Atama ve Nakil Yönetmeliği'ne uygun olarak hazırladığı taslağı Yüksek Kurul'a sunar. Taslak, Kurul'ca en geç bir ay içinde incelenir, karara bağlanarak Adalet Bakanlığı'na verilir. Bakanlık, Kurul kararına uygun biçimde hazırlayacağı kararnameyi yüksek tasdike sunar. Adalet Bakanlığı, Kurul'un kararını alarak, hakim ya da savcıları, sürekli görev yerlerinin dışındaki bir yargı çevresinde geçici olarak görevlendirmeye yetkilidir. Bunlar o yerde dört aydan fazla çalıştırılamazlar. Bu süre, istek üzerine ya da hizmet gereği, iki ay uzatılabilir. Gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, Adalet bakanı hakim ya da savcıları başka bir yerde geçici olarak görevlendirilebilir; bu durumda, Kurul, en geç üç gün içinde toplantıya çağrılır. Hakim ve savcıların muvafakatları ile bakanlık hizmetlerinde görevlendirilmeleri Adalet Bakanı tarafından Kurul'un kararı olmaksızın yapılır.

Hakkında soruşturma yapılan hakim ya da savcının göreve devamının, soruşturmanın selametine, yargı yetkisinin itibarına zarar vereceğine kanaat getirilirse, geçici bir önlem olarak görevden uzaklaştırılmasına ya da soruşturmanın sonuçlanmasına kadar, geçici yetkiyle başka bir yargı çevresinde görevlendirilmesine Kurul'ca karar verilebilir. (M)

***HAKKÂRİ** (30), Doğu Anadolu'nun güneydoğu ucunda il ve kent. — 1975 - 1980 döneminde Hakkâri'de nüfus artış hızı binde 42 ile, Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok üstünde gerçekleşti (Türkiye ort. nüf. artış hızı binde 20,7). İlde nüfus artış hızının çok yüksek olması en başta doğurganlık düzeyinin yüksekliğinden kaynaklanmaktadır. 1980 sayımında 155 463 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km^2 başına 16 kişi) Hakkâri iller arasında büyüklük

bakımından 66. sıradaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 44 118, toplam köy nüfusu 11 345, köy sayısı 143 idi. İlçelerinin nüfusu (1980); Merkez ilçe 38 534 (merkez 18 009), Beytüşşebap 19 033 (merkez 2 962), Çukurca 16 450 (merkez 2 111), Şemdinli 17 458 (merkez 1 956), Uludere 18 976 (merkez 4 793), Yüksekova 45 012 (merkez 14 287).

Sarp ve çok engebeli bir alanda yer alan Hakkâri'de öteden beri olduğu gibi büyük ölçüde hayvancılık yapılır. Tarla ve bahçe tarımı ikinci planda kalır. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarı: Buğday 3 500 t, arpa 750 t, mısır 435 t, ceviz 2 500 t, dut 1 100 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 15 000, katır 12 000, eşek 3 000, sığır 43 000, manda 1 000, koyun 1 040 000, kılkeçisi 347 000, tiftikkeçisi 16 000.

Hakkâri'de sanayi kuruluşu yok denecek kadar azdır. Tek büyük sanayi kuruluşu Yüksekova Süt Fabrikası'dır. İlin eğitim durumu 1960'lara göre önemli ölçüde gelişme göstedi. 1980'de Hakkâri'de 6 lise 9 ortaokul, toplam (1975 öğrenci, 105 öğretmen), 15'i kentte, 171'i köyde olmak üzere toplam 186 ilkokul (11 807 öğrenci, 483 öğretmen), 4 mesleki ve teknik okul (423 öğrenci, 37 öğretmen) bulunuyordu. 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 60 yataklı 2 kamusal hastane, 1 sağlık merkezi, 7 uzman hekim, 22 pratisyen hekim, 3 diş hekimi, 45 hemşire, 15 sağlık teknisyeni, 41 ebe. (M)

*HAKODATE, Japonya'da liman kenti. — 242 000 nüf. (L)

*HALBERSTADT, Doğu Almanya'da (Magdeburg yönetim bölümü) kent. — 47 000 nüf. (L)

*HALEP, Suriye'de kent. — 878 000 nüf. (L)

*HALESOWEN, Büyük Britanya'da (West Midlands) kent. — 53 900 nüf. Dökümevi. (L)

*HALFETİ, Urfa ilinde ilçe. — 25 852 nüf., 34 köy. İlçe merkezi 3 258 nüf. (1980). [M]

*HALFFTER (Cristobal), ispanyol bestecisi. — Son besteleri: *Elegias a la muerte de tres poetas espanoles* (Üç İspanyol Ozanının Ölümüne Ağıtlar) [1975], koro ve orkestra için *Officium defunctorum* (Ölüm Töreni) [1977], 2 flüt ve orkestra için *Mizar I* (1977), 2 flüt ve elektroakustik düzen için *Mizar II* (1980), orkestra için *Tiento* (1980) ve keman konçertosu (1980). [L]

HALICI, Konya ilinde, Sarayönü ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 024 nüf. (1980). Belediye. (M)

*HALICILIK i. — ANSİKL. Türkiye'de son yıllarda makine halısı üretimi önemli ölçüde arttı. Bu alanda, başlıcaları Atlas Saray, Sermest, Sezak, Gümüşsuyu gibi halı fabrikaları olmak üzere, birbirleriyle yoğun rekabete giren büyük kuruluşlar ortaya çıktı. Makine halılarının halk tarafından bu derece tutulmasında el halısı fiyatlarının olağanüstü yüksekliği başlıca etken oldu. Fiyatların yükselmesinde, üretimin azlığından çok türk el halılarının dış pazarlarda öteden beri büyük rağbet görmesi ve halı dışsatımcılığının devletçe korunması rol oynadı.

Türkiye'de el ve makine halısı toplam üretimi 1980'de 6 345 000 m^2 olarak gerçekleşti. 1981'de bu miktar 7 043 000 m^2'ye yükseldi. 1982'de 7,5 milyon m^2'ye yaklaşan halı üretiminin 1983'te 8 milyon m^2'ye ulaşacağı tahmin edilmektedir. 1979'da yün, ipek ve başka dokuma gereçlerinden elde ve makineyle dokunmuş toplam 1 738 577 kg halı yurt dışına satıldı ve toplam 50 856 283 dolar gelir sağlandı. Bunun 13 284 760 doları, 14 433 kg'lık el dokuması ipek halıdan elde edildi. 1980'de halı dışsatımı 957 067 kg'a düştü. Ancak gelir bir önceki yılkinden fazlaydı: 82 155 080 dolar. 1981'de halı dışsatımında 1979 rakamı da aşıldı. 1 951 645 kg halıdan 151 643 455 dolar gelir sağlandı. 1980'de 33 807 kg ipek halı dışsatımından 37 374 561 dolar, 1981' de 54 108 kg ipek halıdan 60 206 168 dolar elde edildi. (M)

*HALIKÖY, İzmir ilinde Ödemiş ilçesinin Beydağ Bucağı'na bağlı yerleşim yeri. — 612 nüf. (1980). [M]

*Halıköy Civa (Madenleri) İşletmesi. — Yılda 190 ton arı civa kapasitesiyle üretimini sürdürmektedir (1981). [M]

HALİD bin ABDÜLAZİZ, Suudi Arabistan kralı (Riyad 1913). Kardeşi Kral Faysal'ın öldürülmesi üzerine mart 1975'te kral aldu. İslam zirve konferansı örgütünün başkanı olarak, tüm dünya müslümanlarını genel greve çağırdı. Grev İsrail işgalindeki topraklarda yaşayan araplarla dayanışma amacı taşıyacaktı. Kral Halid 12 haziran 1982'de öldü. Yerine Fahd kral oldu. (M)

*HALİFAX, İngiltere'de kent. — Leeds' in kuzeybatısında 91 000 nüf. (L)

*HALİFAX, Kanada'da liman kenti. — 117 900 nüf. Dokuma sanayii. (L)

*HALİLÇAVUŞ, Erzurum ilinde, Hınıs ilçesine bağlı bucak. — 9 544 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 1 248 nüf. (1980). [M]

*HALİTPAŞA, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı bucak. — 11 746 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 3 653 nüf. (1980). Belediye. (M)

*HALKA i. — ANSİKL. Nükl. fiz. *Depolama ya da biriktirme halkaları.* Depolama ya da biriktirme halkaları son 15 yılda fiziğin en önemli araçlarından biri durumuna geldi. En önemli gelişmeyi pozitron-elektron ("e e ") çarpışma halkaları gösterdi. Çünkü bunların fiziğin çeşitli alanlarında yararlı oldukları anlaşıldı. Demet başına birkaç gigaelektronvoltluk (GeV) enerjilerden 20 GeV'luk enerjilere geçildi; hatta demet başına 100 GeV'a yaklaşan aygıtlar gibi iddialı projeler yapıldı. Öte yandan, Cern'in protonlu biriktirme halkaları 10 yıl boyunca türlerinin tek örneği olarak kaldı ve aynı tipte önemli uygulamalar üzerinde de çalışılmaktadır.

"e e " halkalarında enerji artışı

Enerji artışında ilk sorun, «senkrotron* ışıma» (*Ek 2*) sorunudur. Magnetik bir alan içinde hareket eden yüklü bir tanecik, ışıma ile enerjisinin bir kısmını kaybeder.

Işıma gücü, taneciğin kütlesi *m ise* $\frac{1}{m^4}$ ile, taneciğin enerjisi *E*, yol eğikliğinin yarıçapı *R* ise $\frac{E^4}{R}$ ile doğru orantılıdır.

Hafif tanecikler olan elektronların (m=0,5 MeV [Megaelektronvolt]) protonlardan (m=940 MeV) çok daha fazla ışıdıkları görülür. Bu nedenle, bugün ulaşılan en yüksek enerjilerde protonlar için senkrotron ışıma önemsiz kaldığı halde elektronlar için oldukça düşük enerjilerde bile önem taşır. Örneğin, 1,8 GeV'luk bir elektron, 4 m eğrilik yarıçaplı bir halkada tur başına 250 kiloelektronvolt (keV); PETRA' da ise, 19 GeV'luk bir elektron, tur başına 58,5 MeV kaybetmektedir.

Dolayısıyla, elektronların enerjisi artınca, bunları kapalı bir yörüngede tutmak için gerekli magnetik alan da, senkrotron ışımayı önlemek amacıyla, azaltılacaktır. Bunun sonucunda yarıçap, enerjiden daha büyük bir hızla artacaktır. PETRA' nın yarıçapı 350 m'dir (demet başına 19 GeV) ve LEP'in yarıçapı (demet başına 85 GeV) 5 km'yi bulacaktır (oysa Cern' in 450 GeV'luk SPS'sinin yarıçapı yaklaşık 1 km'dir). Bu durumda, maksimal magnetik alan oldukça az (600 gauss), ama tur başına enerji kaybı daha önemli olacaktır (1,5 GeV/tur). Bu enerji kaybının, elektronların yolu üzerinde sapma mıknatısı olmayan bölgelerdeki yüksek frekanslı çukurlardan sağlanan hızlanma ile dengelenmesi gerekir. Dolayısıyla, eşit yarıçapta, maksimal enerji, hızlandırıcı çukurların sayısına ve bunlardan her biri arasındaki elektrik alanına bağlıdır. Bugün, çok küçük kayıplar ve dağılmalarla, yüksek elektrik alanları (metre başına 3 milyon volt) sağlayan süper iletkenli hızlandırıcı çukurlardan çok şey beklenmektedir. Böylece, mevcut ya da proje durumundaki halkaların yarıçaplarını değiştirmeden enerjilerini artırmak mümkün olacaktır. Ancak bunların hazırlanmasında birçok güçlükle karşılaşılmaktadır.

Maliyet özellikle halkanın çapı ve hızlandırıcı çukurların sayısına bağlı olduğundan, yüksek enerjili halkalar çok büyük yatırım gerektirmektedir. Ama yine de bugün dünyada pek çok sayıda halka hizmete girmiş ya da proje durumundadır. Bunun nedeni, elektron-pozitron tepkimesinin olağanüstü ilgi çekmesidir: Protonun birçok kuarktan oluşmuş sayılmasına karşılık, her iki tanecik gerçekten elementer olarak kabul edilmektedir.

protonlu biriktirme halkaları

Protonlu biriktirme halkaları konusunda ise Cern'inkiler (demet başına 28 GeV) uzun süre dünyada türünün tek örneği olarak kaldı. İşleyişleri bakımından tartışmasız bir teknik başarı olmalarına karşılık, bu halkalar, bilimsel üretim bakımından pek verimli olmadı. Bugün bunlar, yeni bir tanecik türü olan ara bozonların yeterince yüksek bir enerjide üretilmesini öngören kuark kuramlarına ilginin artmasıyla yeniden gündeme geldi. Cern'deki biriktirme halkalarınınkiyle aynı anlayışın ürünü olan ve ABD'de yapımı süren ISABELLE halkaları 50 000 gauss'luk süper iletken mıknatısları ve 2,6 km'lik çapı sayesinde 400+400 GeV'a erişmek olanağı sağlayacaktır. Öngörülen parlaklık 10^{33} cm ^{2} sn ^{1}'e kadar çıkabilecektir. Yine ABD'de 500 GeV'luk Fermilab hızlandırıcısının üzerine kurulan enerji katlayıcısının (1 000 GeV) protonları onun protonları ile çarpışmaya girebilecek ve varılan enerji çok yüksek olacaktır. Ve nihayet, Cern'de 400 GeV' luk SPS'ye protonların ters yönünde antiprotonlar katılması ve bunların birlikte hızlandırılması, bu hızlandırıcının çarpışma halkası olarak kullanılmasını sağlayacaktır. Bu yeni aygıtın gerçekleştirilmesi, antiprotonların üretimi, yakalanması ve özellikle de «soğutulması» (yani tanecik paketlerinin dağılmasının ve iç hareketinin azaltılması) için yeni tekniklerin uygulanmasını gerektirdi. Proton-antiproton çarpışmasında 1981 yılında 270+270 GeV'luk bir enerjiye çıkılabildi. Fizikçiler hem proton senkrotronu hem de biriktirme halkası olan bu aygıta büyük umutlar bağladılar: Bu aygıt, fizikte yeni bir inceleme alanı açacak olan ara bozonların ortaya çıkarılmasını sağlayacaktır.

elektron-proton çarpışma halkaları projeleri

Bugüne kadar biriktirme halkaları aynı kütledeki taneciklerin çarpışmasını sağlamıştır (pozitronlara karşı elektronlar, protonlara ya da antiprotonlara karşı protonlar). Şimdi protonlarla elektronlar arasında çarpışmalar yapılması düşünülmektedir. Her iki türden tanecikler eşit çaplı farklı halkalarda dönecek ve çok farklı enerjilere varacaklardır. Bu konuda, bugün var olan halkaların kullanılması ve bunlara öbür türün tanecikleri için bir halka eklenmesi düşünülmektedir. Örneğin, PETRA'nın 19 GeV'luk elektronları, buna eklenecek aşırı iletken mıknatıslı 200 GeV'luk bir halkanın protonlarıyla çarpışmaya girecektir. Ya da, Cern'de SPS'nin 450 GeV' luk protonları, LEP'in gelecekteki 85 GeV' luk halkasının elektronları ile çarpışacaktır. Bu gibi tasarılar, demetlerin kalınlığı, aletlerin eş zamanlaştırılması, deney bölgeleri kurulması gibi sorunlar ortaya çıkarmaktadır. (L)

elektron, pozitron çarpışma halkalarının hizmete girişi

1972	SPEAR (Stanford, ABD): demet başına 3,9 GeV
1974	DORİS (Hamburg, AFC): demet başına 4,3 GeV
1975	VEPP-ZM (Novosibirsk, SSCB): demet başına 0,67 GeV
1976	D.C.I. (Orsay, Fransa): demet başına 1,8 GeV
1978	DORİS'in enerjisi demet başına 5 GeV'a çıkarıldı.

1978 PETRA (Hamburg, AFC): demet başına 19 GeV

1979 PEP (Stanford, ABD): demet başına 18 GeV

1979 CESR (Cambridge, ABD): demet başına 8 GeV

1979 VEPP-4 (Novosibirsk, SSCB): demet başına 8 GeV

***HALKALI,** İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 17 652 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HALKAPINAR,** Konya ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 8 913 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 432 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Halk Bankası** (TÜRKİYE). — 1983'te sermayesi 30 milyar liraya çıkarıldı. 22 533 milyonu resmi, 27 415 milyonu ticari, 12 098 milyonu bankalararası 49 519 milyonu tasarruf, 215 milyonu diğer mevduatlar olmak üzere toplam 111 780 milyon lira mevduatı bulunan banka aynı yıl, 22 036 milyonu kısa vadeli, 293 milyonu orta ve uzun vadeli, 91 420 milyonu mesleki kredi olmak üzere 113 749 milyon lira kredi dağıttı. Bankanın 610 şubesinde 10 833 personeli çalışmaktaydı. (M)

Halkçı Parti (HP), siyasi parti. Kuruluşu: 19 mayıs 1983. Mayıs 1983'te, Milli Güvenlik Konseyi'nce siyasi faaliyete izin verildikten sonra, partiler kurulmaya başladı. Başbakanlık eski müsteşarı Necdet Calp'ın başkanlığında 33 kurucu üye Halkçı Parti'yi kurdular. Genel başkanın anlatımıyla HP, sosyal adaletçi, sosyal güvenlikçi devletçiliğe ağırlık veren sosyal demokrat bir partidir. HP'nin programındaki başlıca maddeler şunlardır: 1 — Halkın yaşam seviyesini yükseltmek; 2 — Devletçiliğe ağırlık vermek; 3 — İşsizliği ve açlığı önlemek: 4 — Genel sağlık sigorta sistemini getirmek; 5 — Konut sorununu çözümlemek; 6 — İşsizlik sigortası kurmak.

48 il ve 214 ilçede örgütlenmesini tamamlayan ve veto edilen 13 üyesinin yerine seçilenlerle yeni kurucu listesini 24 ağustosa kadar onaylatan HP, 6 kasım 1983 seçimlerine katılma hakkını elde eden üç partiden biri oldu.

6 kasım 1983'te yapılan seçimlerde Halkçı Parti oyların yüzde 30,4'ünü alarak 117 milletvekili çıkardı ve ikinci büyük parti durumuna geldi.

Parti başkanı Necdet Calp* (*Ek 2*) Ankara'dan milletvekili seçilerek ilk defa parlamentoya girdi. (M)

***Halkevleri.** — 12 mart 1971 döneminden sonra «antifaşist, antiemperyalist, antişovenist» ilkeleri savunmakta daha kesin bir tavır benimsendi. CHP'den başka TÖB-DER, DİSK, TÜM-DER, Tabipler Birliği gibi dernek ve kuruluşlarla eylem birliğine girerek Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne karşı çıktı. Fakat silahlı eylemlere karışmadı. Solda yer alışı nedeniyle MC hükümetleri dönemlerinde çeşitli baskınlara ve ülkücülerin saldırılarına uğradı. 1976'da, Milli Birlik Grubu'ndan senatör Ahmet Yıldız'ın Halkevleri genel başkanı olması üzerine bu tür saldırılar da da yoğunlaştı. Halkevleri 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kapatıldı. (M)

Halkın Tapınağı (Mezhebi), 1954'de Jim Jones tarafından kuruldu. Kuruluşundan sonra yerleştiği San Francisco ve Los Angeles'de önceleri, küçük bir kiliseydi. Jim Jones, California yoksullarını besleyen ve giydiren bir kişi olarak saygınlık kazandı. Öylesine etkin siyasal ilişkileri vardı ki, 1976 kampanyası için Jimmy Carter'a yaptığı yardımlardan ötürü eşi Rosalynn Carter'dan özel bir teşekkür mektubu aldı. Sayıları 30 000'i bulan yandaşlarından bazıları kaçıp da halk arasında mezhebin geleceği ve Jones'un karanlık emelleri hakkında tartışma başlayınca, 1977'de Jim Jones göç etmeye karar verdi. Kendisine inanan 1 200 kişi ile birlikte İngiliz Guyanası'na gitti. Jonestown diye adlandırılan küçük bir kent kurulmakta gecikmedi. Burada, parasal sıkıntılardan uzak komün yaşantısı sürdürülmekte, meyve ve tahıl üretilmekteydi. Ancak, Jonestown gerçek bir toplama kampı görünümündeydi. Jim Jones mezhep üyelerini toplu olarak kamçılatıyor, cinsel ilişkiye ve zinaya teşvik ediyor, hatta zorluyordu. Küçük kız ve erkek çocuklara sahip olma hakkı da «saygıdeğer» Jones'undu.

Mezheple ilgili şikâyetlerin yoğunlaşması üzerine California'nın demokrat temsilcisi Leo Ryan, gazeteci ve mezhep avukatlarından oluşan 18 kişi ile birlikte 18 kasım 1978'de Jonestown'a gitti ve Jim Jones tarafından coşkun bir biçimde karşılandı. Grubun kenti serbestçe dolaşmasına, hatta, dileyenleri dönüşte ABD'ye götürmesine izin verildi. Ne var ki, Port Kaituma havaalanındaki vedalaşma sırasında, grup üzerine birden açılan yaylım ateşi sonucunda, aralarında Leo Ryan ve dört gazetecinin de bulunduğu 15 kişi yaşamını yitirdi. Olaydan hemen sonra Jim Jones mezhep üyelerini toplayarak Halkın Tapınağı'na yönelecek bir saldırı söz konusu olduğunda kendilerini toplu halde nasıl kurban edeceklerini anlatmaya başladı ve onları bir leğende bulunan garip içkiden içmeye çağırdı .Ağaçlar altında 45 dakika sürecek bir içe dönüş seansından sonra her zamanki gibi Jones, kendisine inananlara teşekkür edecek ve onlardan, gerektiğinde gerçekten intihar etmelerini isteyecekti. Ancak, bu kez öyle olmadı. Yapay portakal suyuna karıştırılmış siyanürü ilk içenler titremeye, acıdan kıvranmaya başlayınca, ana-babalardan itirazlar yükseldi. Çocuklar neden öldürülecekti? Bunun üzerine Jones'un muhafızları itirazcılara ateş etmeye başlayıp, insanları zehir dolu leğenin başına dizerek zorla içmeye, çocukların kapalı dişlerini aralayarak içirmeye zorladılar. Kaçmaya çalışanlar öldürüldü. En sonunda Jim Jones da maskot gorilinin öldürülmesini buyurduktan sonra intihar etti. Toplu intihar duyulup da amerikan askerleri olay yerine geldiklerinde, 180'i 15 yaşından küçük çocuk olmak üzere 923 cesetle karşılaştılar. (L)

HALKOYLAMASI bİş. i. Halkın herhangi bir siyasal ya da toplumsal sorun karşısındaki tutumunu belirlemek amacıyla yapılan oylama: «*Bu Anayasa, halkoylaması sonucu kabul edilip Resmî Gazete'de yayımlanması ile Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olur*» (Anayasa md. 177). [*Eşanl.* REFERANDUM]. (M)

***HALLE,** Belçika'da (Brabant) kent. — 32 100 nüf. (L)

***HALLE,** Doğu Almanya'da kent ve yönetim çevresi merkezi. — 232 217 nüf. Demir-çelik sanayii. *Ha'le yönetim bölümü,* 1 833 135 nüf. (L)

***HALLGRİMSSON** (Geir), izlandalı siyaset adamı. — 1 eylül 1978'de başbakanlık görevi sona erdi. Yerine Olafur Johannesson başbakan oldu. (L)

***HALLSTEİN** (Walter), alman hukukçusu ve siyaset adamı. — (öl. Stuttgart 1982). [L]

Halkçı Parti'nin 6 kasım 1983 seçim kampanyasından bir görünüm (solda önde genel başkan Necdet Calp)

HALMAN (Talat Sait), türk şairi ve yazarı (İstanbul 1931). Robert Kolej'i bitirdikten sonra ABD'ye gitti; Columbia Üniversitesi'nde siyasal bilgiler ve ortadoğu edebiyatları bölümlerinde öğrenim gördü. Aynı üniversitede Türkçe okutmanlığı; Birleşmiş Milletler Radyosu'nda yazarlık, spikerlik yaptı (1953-1960) Princeton ve New York Üniversitelerinde, 1966'da başladığı Türk dili ve edebiyatı profesörlüğü sırasında Türkiye'ye çağrıldı, birinci Nihat Erim hükümetinde kültür bakanı olarak görev aldı (1971). O yılın sonunda 11'lerle birlikte görevden çekildi, yeniden ABD'ye gitti.

1955-1980 arasında Türkiye'deki çeşitli sanat ve edebiyat dergilerinde yayımlanan şiir, çeviri ve yazılarıyla tanınan Halman, Milliyet ve Akşam gazetelerinde siyasal yazılar da yayımladı. Amerikan dergilerinde günümüz türk edebiyatı üzerine tanıtmalar, değerlendirmeler yaptı. 1983'te Milliyet gazetesinde haftada bir fıkraları yayımlanmaya başladı. Başlıca eserleri: *William Faulkner* (monografi, 1963), *Can Kulağı* (1968), *Eski Mısır Şiiri* (çeviri şiirler, 1972), *Eski Uygarlıkların Şiirleri* (çeviri şiirler, 1974), *Bin Bir* (özdeyişsel şiirler, 1976), *Canevi* (1981). [M]

Talat Sait HALMAN

***HALMSTAD,** İsveç'te liman kenti. — 76 042 nüf. (L)

***HALPERN** (Bernard Nathalie), fransız hekimi. — (öl. Paris 1978). [L]

***HALSİNGBORG,** İsveç'te (Malmöhus) liman kenti. — 101 956 nüf. Elektrik ve kimya sanayii. (L)

***HALTER** i. — **Dünya rekorları** (1982):

52 kg. Koparmada Rizih (SSCB) 114 kg; silkmede Şenşin (SSCB) 143 kg; toplamda Hacıyev (Bulg.) 252,5 kg.

56 kg. Koparmada Wu Shude (Çin) 126,5 kg; silkmede Mirzoyan (SSCB) 158; toplamda Letz (D. Alm.) 277,5 kg.

60 kg. Koparmada Nunez (Küba) 135 kg; silkmede Redzebov (SSCB) 170,5 kg; toplamda Nunez (Küba) 302,5 kg.

67,8 kg. Koparmada Kunz (D. Alm.) 152,5 kg; silkmede Kunz (D. Alm.) 196 kg; toplamda Kunz (D. Alm.) 345 kg.

75 kg. Koparmada Ayvazan (SSCB) 162 kg; silkmede Rusev (Bulg.) 206 kg; toplamda Zlatev (Bulg.) 360 kg.

82,5 kg. Koparmada Arsamakov (SSCB) 179 kg; silkmede Pervii (SSCB) 223,5 kg; toplamda Vartanyan (SSCB) 400 kg.

90 kg. Koparmada Vartanyan (SSCB) 190 kg; silkmede Sadulayev (SSCB) 227,5 kg; toplamda Sadulayev (SSCB) 412,5 kg.

100 kg. Koparmada Zahareviç (SSCB) 195 kg; silkmede Sotz (SSCB) 233 kg; toplamda Zahareviç (SSCB) 425 kg.

110 kg. Koparmada Taranenko (SSCB) 193 kg; silkmede Taranenko (SSCB) 240

Halkçı Parti'nin amblemi

Foto. X: Günaydın arşivi (MEYDAN)

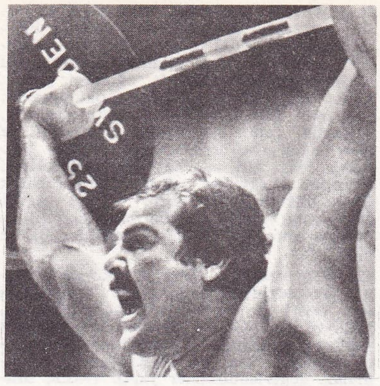

1982 dünya ağır sıklet halter şampiyonu Anatoli Pisarenko (SSCB) [Koparma 202,5 kg; silkme 258,5 kg; toplam 457,5 kg]

kg; toplamda Pisarenko (SSCB) 457,5 kg. 427,5 kg.

110+kg. Koparmada Pisarenko (SSCB) 202,5 kg; silkmede Pisarenko (SSCB) 258,5 kg; taplamda Pisarenko (SSCB) 457,5 kg.

Türkiye rekorları (1982):

52 kg. Koparmada L. Erdoğan 90 kg, silkmede Erdoğan 116 kg ve toplamda Erdoğan 197,5 kg.

56 kg. Koparmada Mehmet Altın 102,5 kg; silkmede M. Altın 135 kg; toplamda Altın 227,5 kg.

60 kg. Koparmada K. Başkır 110 kg; silkmede Altın 140 kg; toplamda Başkır 237,5 kg.

67,5 kg. Koparmada H. Has 128 kg; silkmede Has 155,5 kg; toplamda Has 280 kg.

75 kg. Koparmada Harun Akkaya 137,5 kg; silkmede H. Akkaya 175 kg; toplamda Has 312,5 kg.

82,5 kg. Koparmada Mehmet Suvar 142,5 kg; silkmede Akkaya 180 kg; toplamda M. Suvar 320,5 kg.

90 kg. Koparmada Akkaya 146 kg; silkmede G. Dedeoğlu 183,5 kg; toplamda Suvar 320 kg.

100 kg. Koparmada Raif Özel 150 kg; silkmede Özel 190,5 kg; toplamda Özel 340 kg.

110 kg. Koparmada Erol Ekici 143 kg; silkmede Ekici 180,5 kg; toplamda Ekici 317,5 kg.

110+kg. Koparmada Ali Tan 147,5 kg, silkmede Orhan Boltürk 178 kg; toplamda Ali Tan 322,5 kg. (M)

Ali HAMENEY

Orhan HANÇERLIOĞLU

***HAMA,** Suriye'de kent. — 216 000 nüf. Eski anıtlar. (L)

***HAMAMATSU,** Japonya'da (Honşu) kent. — 476 000 nüf. (L)

***HAMAMÖZÜ,** Amasya ilinde, Gümüşhacıköy ilçesine bağlı bucak. — 5 877 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 550 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAMBURG,** Batı Almanya'da liman kenti. — 1 637 132 nüf. Hamburg limanının yük trafiği 50 Mt'a ulaştı. Kimya sanayii. Ticari, kültürel ve mali merkez. (L)

***HAMDEN,** ABD'de (Connecticut) kent. — 49 400 nüf. (L)

HAMENEY (Hüccetülislam Ali Ekber), iranlı din ve devlet adamı (Kum 1939). Humeyni'nin öğrencilerindendir. 1963'den başlayarak islamı yenileştirme hareketine katıldı. 1969-1978 arasında Şah yönetimince birçok kez tutuklandı. Şah'ın devrilmesinden (1979) sonraki dönemde Devrim Konseyi üyeliği ve Tahran'da cuma imamlığı yaptı. Humeyni'nin temsilcisi olarak Savunma Konseyi'nde görev aldı. 1981'de İran'ın birçok başka lideri gibi suikaste uğradı; yaralanarak kurtuldu. 30 ağustos 1981'de bakanlar kurulu toplantısına yapılan suikast sonucu ölen Cevad Bahonar'ın yerine Cumhuriyetçi İslam Partisi başkanlığına, 2 ekim 1981 seçimlerinde de aynı suikastte ölen Muhammed Ali Recai'nin yerine, oyların yüzde 97'siyle, cumhurbaşkanlığına seçildi. Ali Hameney, İran'ın yeni lideri olarak, Beni Sadr yanlısı Mucahidin örgütü militanlarına karşı yoğun bir mücadele başlattı. 8 şubat 1982'de örgütün askerî şefi Musa Hıyabani, diğer önde gelen yöneticilerle birlikte öldürüldü. Böylece örgüte ağır bir darbe indirildi. Hameney, Sovyet yanlısı Tudeh Partisi'ni de kapattırarak bu örgütü yer altına itti. Irak'a karşı savaşı kararlı bir biçimde sürdüreceklerini açıkladı. Cumhurbaşkanı, çeşitli yazı ve konuşmalarında totaliter-radikal bir islam cumhuriyetinden yana çıktı. İslam devriminin Humeyni'den sonra da sağlam biçimde yaşatılması için, ülkenin en yüksek karar organı olarak, 3 ya da 5 ayetullahtan oluşan bir yönetimin kurulmasını görüşünü savundu. (M)

***HAMHUNG,** Kuzey Kore'de kent. — 200 000 nüf. (L)

HAMİDİYE, Çanakkale ilinde, Yenice ilçesine bağlı bucak. 5 061 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Hamdibey** 2 089 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAMİDİYE,** Edirne ilinde, Uzunköprü ilçesine bağlı bucak. 17 974 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 547 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAMİLTON,** ABD'de (Ohio) kent. — 63 189 nüf. (L)

***HAMİLTON,** Büyük Britanya'da kent. — 46 300 nüf. Besin sanayii. (L)

***HAMİLTON,** Kanada'da (Ontario) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 529 400 nüf. (L)

***HAMİLTON,** Yeni Zelanda'da (Kuzey adası, Auckland ili) kent. — 153 000 nüf. (L)

***HAMM,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland-Westfalen) kent. — 85 000 nüf. Ağır metalurji. (L)

***HAMMOND,** ABD'de (Indiana) kent. — 108 000 nüf. (L)

***HAMUR,** Ağrı ilinde ilçe. — 19 821 nüf., 45 köy. İlçe merkezi 2 055 nüf. (1980). [M]

***HAMZALI,** Diyarbakır ilinde, Kulp ilçesine bağlı bucak. — 7 492 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 676 nüf. (1980). [M]

***HANAK,** Kars ilinde ilçe. — 35 566 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 2 290 nüf. (1980). (M)

***HANAU,** Batı Almanya'da (Hessen) kent. — 58 000 nüf. Kauçuk ve makina sanayii. (L)

HANÇALAR, Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 589 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HANÇERLİOĞLU** (Orhan), türk romancısı, sözlük ve ansiklopedi yazarı. — Yeni eserleri: *Felsefe Ansiklopedisi* (7. ve son cilt, 1980). Tüm romanları, *Orhan Hançerlioğlu - Bütün Romanları I, II* adı altında 1981'de yeniden ve toplu olarak yayımladı. İki yeni sözlük daha hazırladı. *Ticaret Sözlüğü* (1982), *İslam İnançları Sözlüğü* (1984). [M]

***HANDKE** (Peter), avusturyalı yazar. — Şiirlerini, *Şiirsiz Yaşam* (1972), *Mavi Şiir* (1973) ve *Anlamsızlık ve Mutluluk* (1975) adlı kitaplarda topladı. *Gerçek Heyecan Saati* (1975), *Solak Kadın* (1976) ve *Yavaş Dönüş* (1979) adlı romanlarında, yalnızlığın doğurduğu iç sıkıntısını özgün bir üslûpla anlattı. *Dünyanın Yükü* (1977) adlı bir de günlük yayımladı. (L)

***HANG-COU.** Bk. HANGZHOU

HANGZHOU (Hang*-cou), Çin'de, Zhejiang eyaletinde kent ve eyalet merkezi. — 784 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

HANIMINÇİFTLİĞİ, Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 547 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HANİ,** Diyarbakır ilinde ilçe. — 23 018 nüf., 18 köy. İlçe merkezi 8 077 nüf. (1980). [M]

***HANİ** (Susumu), japon film yönetmeni. — 1980'de *Bir Afrika Masalı* adlı filmi çevirdi. (L)

***HANKENDİ,** Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 078 nüf., 33 köy. Bucak merkezi 1 834 nüf. (1980). Belediye. (M)

HANKÖY, Eskişehir ilinde, Çiftler ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 392 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HANNOVER,** Batı Almanya'da kent. — 534 623 nüf. Uluslararası büyük fuar. Elektrik sanayii. (L)

***HANOİ** veya **HANOY,** Vietnam'ın başkenti. — Banliyölerle birlikte 2 570 909 nüf. Siyaset, yönetim ve kültür merkezi. Makina sanayii. 1966-1973 yılları arasında birçok kez amerikan uçakları tarafından bombalandı. (L)

***HANSEN** (Alvin Harvey), amerikalı iktisatçı. — (öl. Alexandria, Virginia 1975). [L]

HARAGPUR, Hindistan'da (Batı Bengal) kent. Kalküta'nın batısında. 162 000 nüf. Demiryolu kavşağı ve sanayi merkezi. (L)

HARALAMBOPULOS (İoannis), yunanlı asker ve siyaset adamı (1920). Savaştan sonra İngiltere'de mühendislik öğrenimi gördü. Sonra askerlik mesleğini seçti. 1961' de albay rütbesi ile akademiyi bitirdi. 1963' de Yorgo Papandreu'nun Merkez Partisi' ne girdi. 1967'de albaylar cuntası iktidara gelince tutuklandı. 1972'de, Andreas Papandreu'nun sürgünde iken kurduğu Panhelenist Özgürlük Hareketi örgütünün başkanı oldu. Kasım 1973'de yeniden tutuklandı. Cunta yönetimi devrildikten sonra 1974'te kurulan Panhelenist Sosyalist Parti'nin (PASOK) kurucuları arasında yer aldı. 1974 seçimlerinde milletvekili seçildi. PASOK'un 18 ekim 1981 seçim zaferinden sonra konstantin Mitsotakis'in yerine dışişleri bakanı oldu. (M)

***HARAR** veya **HARRAR,** Etyopya'da kent. — Addis - Abeba'nın doğusunda. 59 122 nüf. (L)

***HARBİN,** Bk. HAERBIN.

***HARBİYE,** Hatay ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 23 086 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 11 433 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HARİANA.** Bk. HARYANA.

***HARKOV,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 1 444 000 nüf. Otomobil, demiryolu, elektrik sanayii (L)

***HARLOW,** İngiltere'de (Essex) kent. — 78 000 nüf. Makina ve kimya sanayii. (L)

HARMANCIK, Bursa ilinde, Orhaneli ilçesine bağlı bucak. 11 415 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 1 922 nüf. (1980). Belediye. (M)

HARMANDALI, Niğde ilinde, Ortaköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 965 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HARMANLI,** Adıyaman ilinde, Gölbaşı ilçesine bağlı bucak. — 6 717 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 3 204 nüf. (1980). Belediye. (M)

HARMANPINAR, Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı yerleşim merkezi, 2 089 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HARPUT,** Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 591 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 4 113 nüf. (1980). Belediye. (M)

HARRİS (Richard), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu, şairi, şarkıcı ve bestecisi (Limerick, İslanda 1932). Londra Müzik ve Dramatik Sanat Akademisi'nde okudu. Tiyatroya yönetmen olarak başladı. *Macbeth*'te oyuncu olarak Doğu Avrupa turnesine çıktı. 1958'de sinemaya başladı. 1972'de kendi şiirlerinden yaptığı besteleri New York'ta seslendirdi. Asıl ününü kazandığı sinemada, sert ve sorunlu erkek rollerini başarıyla canlandırdı. 1963'te L. Anderson'ın *Sporcunun Hayatı* (This Sporting Life) filmiyle Cannes, Moskova ve Prag şenliklerinde, 1970'de de K. Kughes'ün *Ölümsüz Kahraman* (Cromwell) filmiyle Moskova Şenliğinde en iyi erkek oyuncu ödüllerini aldı. Diğer başlıca filmleri: *The Guns of Navarone* (Navarone'un Topları) [J.L. Thompson, 1961], *Denizde İsyan* (Mutiny on the Bounty) [L. Milestone, 1962], *Il Deserto Rosso* (Kızıl Çöl) [M. Antonioni 1964], *Peygamberler Tarihi* (The Bible) [J. Huston, 1966], *Vahşi Kahraman* (A Man Called Horse) [E. Silverstein, 1970], *Vahşi Kahramanın Dönüşü* (The Return of a Man Called Horse) [I. Kershner, 1976], *Vahşi Kazlar* (The Wild Geese) [A.V. McLaglen, 1978]. *Reis* (The Triumphs of a Man Called Horse) [J. Hough, 1982]. (M)

***HARRİS** (Roy), amerikalı besteci. — (öl. Santa Monica, California 1979). [L]

***HARRİS** (Zellig Sabbetei), Ukrayna a-

sıllı amerikalı dilbilimci. — Dilin yapısıyla ilgili görüşlerini *Sözdizim Ders Notları* adlı kitabında açıkladı (1976). Bu çalışmasıyla «derin yapı» anlayışını ortaya koydu ve bir cümlenin değişik dönüşümleri için bir liste sundu. Modelinin en belirgin yanlarından biri yaptığı soyutlamalardır. Bu yüzden Harris'in sözdiziminin önemli bir bölümü, genelleştirilmiş biçimbilimsel sesbirim içinde kendini gösteren dilbilimsel dönüşümlerden oluşur. Böylece dil kültürel amaçlarla artık kullanılmayan eski söyleyiş biçimlerini koruduğu ölçüde, artzamanlılık (diakroni), eşzamanlı (senkronik) betimlemeyle yeniden bütünleşir. Harris modelinin bir başka belirgin yanı, betimlemede kullanılan kuramsal terimlerin aşırı ölçüde sınırlanmasıdır (üstdil=metalanguage). Harris'in genellikle birer teknik, yani, dilin dışındaki soyut «kendilikler» olarak düşündüğü terimler (söylem bölümlerinin başlıkları gibi) öncelikle dilin bir parçasıdır. Örneğin dildeki *«Domino»nun dört hecesi vardır* ve *«Paul, Marie'ye bakıyor» bir cümledir* gibi cümlelerin varlığı, bunları söyleyen kişilerin günlük konuşma dili çerçevesinde, dilbilgisi uzmanlarının her günkü uygulamalarına yönelişi anlamına gelir. Harris, bu gözlemden yararlanır ve bunu, dönüşümsel nitelikteki hemen tüm geleneksel ve üretken kavramların dışında bir sistem elde edene dek genelleştirir. (L)

***HARRİSBURG,** ABD'de kent. — 53 264 nüf. Elektronik sanayii. (L)

HARRİSON (Reginald CAREY **Rex** - denir), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu (Derry House, İngiltere 1908). 1924'de sahneye çıktı. 1930'da Londra'da, 1936'da New York'ta oynadı. Rol aldığı piyesler arasında *Henry VIII, Kokteyl Parti, Dört Albayın Aşkı* ünlüdür. 1929'da sinemaya başlayan sanatçı, kibar ve zarif erkek rolleriyle tanındı. 1964'de G. Cukor'ın *Benim Tatlı Meleğim* (My Fair Lady) filmiyle Oscar aldı. Aynı rolü 1980'lerde Broadway'de sahnede oynadı. Diğer başlıca filmleri: *Şahika* (The Citadel) [K. Vidor, 1938], *Hayalet ve Bayan Muir* (The Ghost and Mrs. Muir) [J.L. Mankiewicz, 1947], *Çıldırtan Şüphe* (Unfaithfully Yours) [P. Sturges, 1948], *Bir Yatakta* (The Four-poster) [I. Reis, 1953], *Sisli Geceler* (Midnight Lace) [D. Miller, 1960], *Kleopatra* (Cleopatra) [J. L. Mankiewicz, 1963], *Acı ve İlham* (The Agony and the Ecstasy) [C. Red, 1964], *Dr. Dolittle* (R. Fleischer, 1967), *Ashanti* (R. Fleischer, 1978). [M]

***HARROGATE,** İngiltere'de (Yorkshire - West Riding) kent. — 62 000 nüf. (L)

***HARROW,** Londra'nın kuzeybatısında kasaba. — 205 000 nüf. (L)

***HARTFORD,** ABD'de kent. — 136 392 nüf. (L)

***HARTLEPOOL,** İngiltere'de (Durham) liman kenti. — 97 000 nüf. (L)

***HARTLİNE** (Haldan Keffer), amerikalı biyofizikçi. — (öl. Fallston, Maryland 1983). [L]

***HARTLİNG** (Poul), danimarkalı siyaset adamı. — Liberallerin lideri olarak 1973'te muhafazakârların, radikallerin, sosyal demokratlardan kopan merkez demokratların ve hıristiyan halkçıların desteğiyle başbakan oldu, fakat dengeli bir çoğunluk sağlayamadı. Fiyatların ve ücretlerin dondurulmasını öngören stabilizasyon planı konusundaki tartışmalar sırasında azınlıkta kalıp aralık 1974'te meclisi feshetti. Ocak 1975'te yapılan yeni seçimlerde Hartling'in zaferle çıkacağı sanıldıysa da, oyların hesaplanması durumun aleyhe geliştiğini gösterdi. Sosyal demokratlar sandalye sayılarını 22'den 42'ye çıkardılar. Hartling, merkez demokratların verdiği bir sansür önergesinin tartışılması sırasında düşürüldü. Yerine sosyal demokrat Jorgensen bir azınlık hükümeti kurdu. (L)

***HARTUM,** Sudan cumhuriyetinin ve Hartum ilinin başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 1 000 000'un üstünde nüf. Müze. (L)

***HARUNİYE,** Adana ilinde, Bahçe ilçesine bağlı bucak. — 62 680 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 16 614 nüf. (1980). Belediye. (M)

HARYANA (veya **HARİANA***), Hindistan'ın kuzeyinde eyalet. — 12 850 902 nüf. Ganj ve İndüs nehirlerinin havzalarının eşiğinde, Delhi'nin batısında yer alan Haryana, Hindistan'ın en küçük (44 222 km²) eyaletlerinden biridir. Buğday, arpa, şekerkamışı ve pamuk tarımı. (L)

HASANAĞA, Bursa ilinde, merkez ilçenin Çalı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 417 nüf. (1980). Belediye. (M)

Hasanağa Barajı, Bursa ilinin merkez ilçesinde Hasanağa suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 144 m; barajın temelden yüksekliği 38 m; talvegden yüksekliği 30 m; normal su kotu 140,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 3,95 milyon m³; göl alanı 0,312 km²; sulama alanı 715 ha'dır. (M)

HASANBEYLİ, Adana ilinde, Bahçe ilçesine bağlı yerleşim merkezi, 3 922 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HASANÇELEBİ,** Malatya ilinde, Hekimhan ilçesine bağlı bucak. — 9 383 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 2 712 nüf. (1980). Belediye. (M)

HASANDEDE, Ankara ilinde, Kırıkkale ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 859 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HASANKEYF,** Mardin ilinde, Gercüş ilçesine bağlı bucak. — 10 767 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 2 807 nüf. (1980). Belediye. (M)

Hasanlar Barajı, Bolu ilinde Küçük Melen çayı üzerinde baraj. 1972 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi, kaya dolgu tipinde; kret kotu 272,8 m; barajın temelden yüksekliği 72,8 m; talvegden yüksekliği 70,8 m; normal su kotu 255,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 55 milyon m³; göl alanı 2,85 km²; sulama alanı 21 540 ha; taşkından korunma alanı 8 150 ha'dır. (M)

***HASANOĞLAN,** Ankara ilinde, Elmadağ ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 5 903 nüf. (1980). Belediye. (M)

HASANŞEYH, Tokat ilinde, Reşadiye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 046 nüf. (1980). Belediye. (M)

Hasan Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santralı (Eski adı Ayvacık Ba. ve Hid. San.), Samsun ilinde Yeşilırmak üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı.

1981 yılında işletmeye açılan baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra, taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi, kaya dolgu tipinde; kret kotu 195 m; barajın temelden yüksekliği 175 m; talvegden yüksekliği 135 m; normal su kotu 190 m; normal su kotunda depolama hacmi 1 073,75 milyon m³; göl alanı 22, 66 km²; planlanan kurulu güç 500 MW 1980'den beri 375 MW gücündeki üç ünitesi tam kapasite ile çalışmakta olan hidroelektrik santralı, yılda ortalama 1 217 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***HASAYAZ,** Ankara ilinde, Kalecik ilçesine bağlı bucak. — 6 311 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 578 nüf. (1980). [M]

***HASBEK,** Yozgat ilinde, Sarıkaya ilçesine bağlı bucak. — 9 903 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 896 nüf. (1980). [M]

HASBROUCK VAN VLECK (John), amerikalı fizikçi (Middletown, Connecticut 1899). 1922'de felsefe doktoru oldu. 1966'da Harvard'da bilim doktorası yaptı. 1927 - 1928 yılları arasında Minnesota Üniversitesi'nde fizik profesörü, 1928 - 1934 yılları arasında Wisconsin Üniversitesi'nde kuramsal fizik profesörü olarak görev yaptı. 1935'den beri Harvard'da matematiksel fizik profesörüdür. Manyetik ve düzensiz sistemlerin manyetik yapısı üzerine kuramsal çalışmalar yaptı. Kuantik mekaniği katılar fiziği gibi alanlara uyguladı. Uzun süre demir manyetizmasını inceledi ve elektronik yörüngeler uzayda rasgele dağıldığında her birinin manyetik alanlarının bileşkesinin sıfır veya çok küçük olduğunu ve bunlar geçici veya sürekli aynı doğrultuya yöneldiklerinde maddenin manyetik özellikler kazandığını gördü. Bu çalışmalarıyla 1977 Nobel Fizik Ödülü'nü, meslekdaşları Philip Anderson* (*Ek 2*) ve Sir Nevil Mott* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

John HASBROUCK VAN VLECK

***HASEKİ** (Metin), türk heykeltraşı. — Şair Eşref büstünü ve Yargıtay'ın 100. yıl madalyonunu gerçekleştirdi (1977). [M]

HASKOVO,** (esk. **Hasköy) Bulgaristan'da kent. — 58 000 nüf. (L)

***HASKÖY,** Edirne ilinde, Havsa ilçesine bağlı bucak. — 3 464 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 079 nüf. (1980). [M]

***HASKÖY,** Kars ilinde, Ardahan ilçesine bağlı bucak. — 19 168 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 851 nüf. (1980). [M]

***HASSA,** Hatay ilinde ilçe. — 37 948 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 6 317 nüf. (1980). [M]

***HASSEL** (Odd), norveçli kimyacı. — (öl. Oslo 1981). [L]

***HASTALIK** i. — ANSIKL. *Yeni hastalıklar.* Grip veya hepatit gibi bilinen Virüs hastalıklarının yeniden ortaya çıkmasının yanı sıra, son yıllarda, özellikle tropikal ülkelerde bilinmeyen virüslerin yol açtığı hastalıklar görülmeye başladı. Bunlarla ilgili olarak 1978'de yayınlanan bir tıp tezi ve mart 1979'daki bir televizyon programı, kıtalararası yolculukların artmasıyla virüs ve bakterilerin tüm sınırları rahatça geçtiğini ortaya koydu. Bu yeni hastalıkların ortak özelliği, çok bulacıcı olmaları ve çok ağır seyretmeleridir; hastalık aniden ortaya çıkmakta ve yüzde 50-90'a varan ölümlere yol açmaktadır. Bulaşıcı mikropları ancak çok güvenli laboratuarlarda incelenebilmektedir.

Kanamalı humma adıyla bilinen üç hastalık, ilk olarak tropikal Afrika'da ortaya çıktı. Sürekli ve yüksek ateş, deri ve mide-bağırsak kanamaları, ağızda yaralar bu hastalıkların başlıca belirtileridir. Bu hastalıklardan birincisi, ilk olarak 1967'de Almanya'nın Marburg kentinde, Uganda'dan getirilen maymunlar üzerinde deneyler yapan laborantlarda kendini gösterdi ve *Marburg humması* adıyla anıldı. Hastalığa yakalanan 25 kişiden 7'si öldü. Aynı hastalık, 1975'de ve 1977'de Zimbabve'de yeniden ortaya çıktı ve 30'a yakın ölüme neden oldu.

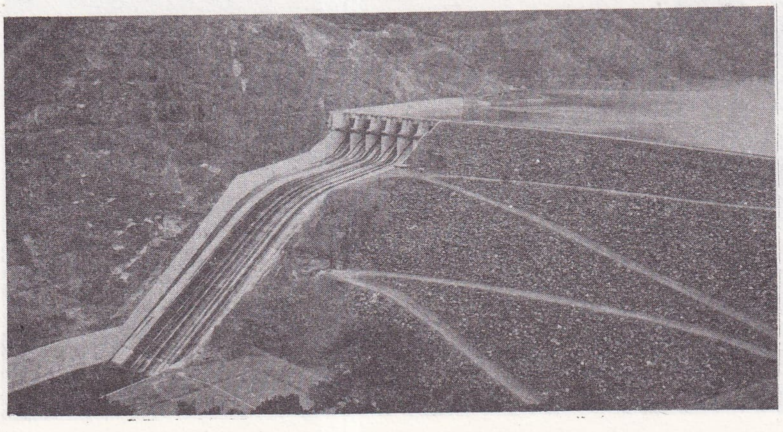

Hasan Uğurlu Barajı

Foto. AP (LAROUSSE) Günaydın Arşivi (MEYDAN)

Lassa humması, 1969'da kendinden sözettirdi: Nijerya'da, Lassa hastanesinde bir ebe ağır bir hastalıktan sonra öldü. Bir hemşireden başka, ebeyle ilişkide bulunan öteki hastane personeli de aynı hummadan öldüler. 10 yıl içinde Nijerya, Liberya ve Sierra Leone'de 400 Lassa humması olayı kaydedildi. Hastalığa yol açan etken, adenovirüsler grubundan bir kan virüsüdür. Hastalık her yıl, kurak mevsimde yeniden ortaya çıkar. Virüsün doğal kaynağının, batı Afrika'da yaşayan ve yerlilerin pek düşkün oldukları *mastomys* adlı kemirgen bir hayvan olduğu sanılmaktadır. Halen tek etkin tedavi, hastalığın başlamasını izleyen üç gün içinde iyileştirici serum verilmesidir.

Başka bir hastalık, 1976'da Sudan'da, dörtte biri tedavi eden personelden olmak üzere 150 can aldı. Aynı hastalığın yeni bir salgını 1977 yılı başında Zaire'de 1 000' e yakın ölüme yol açtı. Bu kanamalı hummanın mikrobu, *ebola* adı verilen ve henüz mücadele edilemeyen bir virüstür. Hastalığın kuluçka dönemi yaklaşık bir hafta sürer ve bulaşmayı izleyen bir ay içinde ölüm meydana gelir.

Hindistan'da, Kaysanur ormanı yakınında oturan binlerce köylü, 1973'den beri, ormanda yaşayan maymunlar üzerinde öldürücü etkisi olan ve bu nedenle *maymun hastalığı* diye adlandırılan bilinmeyen bir hastalıktan büyük zarar gördüler. Bu hastalığın virüsünü keneler taşır. Mikrop ilkbaharda Sibirya'da ortaya çıkan ve *Rusya ansefaliti* denen hastalığın virüsüyle aynı gruptandır. Hastalarda ani ateş, burun, ağız ve bazen de bağırsak kanamaları görülür. Bu hastalığa karşı Bombay'da, Hoffkin laboratuarında ancak sınırlı olarak koruyan bir aşı bulunmuştur.

Yeni hastalıklar, çeşitli salgınlarla bazı Avrupa kentlerini de tehdit etti. Özellikle Napoli ve Paris'te küçük çocukların ölümüne yol açarak haklı bir panik yarattı.

Bazı çocukların tetanos ve difteri aşılarından sonra hastalığa yakalanmaları, aşı ile hastalıklar arasında bir ilişkiyi akla getirdiyse de, otopsi yapılmadığından konu aydınlığa kavuşamadı. (L)

Zeyyat HATIPOĞLU

***HASTANE** bls. i. — ANSIKL. Türkiye'de hastane ve yatak sayısında genel nüfus artışına paralel bir artış olmadı; hastane ve yataklı sağlık kurumlarının sayısı 1980 yılında 827'ye, toplam yatak sayısı 99 117' ye ulaştıysa da 10 000 kişiye düşen yatak sayısı 25'ten (1973) 22'ye düştü. Sağlık kurumlarının gruplaşması 1980'de şu duruma geldi: 1. Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığına bağlı 604 hastane (57 076 yatak): 236 genel hastane (33 446 yatak), 31 doğum ve çocuk bakımevi (4 175 yatak), 4 ruh ve sinir hastanesi (5 490 yatak), 30 göğüs hastanesi (7 965 yatak), 1 onkoloji (kanser) hastanesi (330 yatak), 11'i diğer hastaneler (6 670 yatak) 291 sağlık merkezi (3 760 yatak).

2. Diğer bakanlık ve resmi kuruluşlara ait 33 hastane (3 725 yatak): 28 genel hastane (2 364 yatak), 1 doğum ve çocuk bakımevi (12 yatak), 4 göğüs hastanesi (1 349 yatak).

3. Üniversitelere bağlı 17 hastane (13 501 yataklı): 16 genel hastane (13 381 yatak), 1 ruh ve sinir hastanesi (120 yatak).

4. Belediyelere bağlı 10 hastane (2 539 yataklı): 5 genel hastane (1 549 yatak), 2 doğum ve çocuk bakımevi (870 yatak), 3 diğer hastaneler (120 yatak).

5. Sosyal Sigortalar Kurumu'na bağlı 73 hastane (18 408 yatak): 65 genel hastane (15 270 yatak), 3 doğum ve çocuk bakımevi (735 yatak), 2 ruh ve sinir hastanesi (481 yatak), 3 göğüs hastanesi (1 922 yatak).

6. Özel hastaneler: 90 hastane (3 868 yataklı): 70 genel hastane (2 497 yatak), 12 doğum ve çocuk bakımevi (275 yatak), 5 ruh ve sinir hastanesi (935 yatak), 2 göğüs hastanesi (141 yatak), 1 onkoloji (kanser) hastanesi (20 yatak). [M]

***HASTİNGS,** İngiltere'de kent. — 72 000 nüf. (L)

HASYURD, Antalya ilinde, Finike ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 318 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAŞHAŞ** i. — ANSIKL. Türkiye'de 1974' te haşhaş ekimine yeniden izin verilince, afyon kaçakçılığını tümüyle önlemek amacıyla çok sıkı önlemler alındı; bu bağlamda kapsüllerin çizilmesi yasaklandı. 1975'te 5 757 ton olan haşhaş kapsülü üretimi 1976'da 14 277 tona, 1977'de 36 436 tona yükseldi. 1978'de 28 255 ton olarak gerçekleşen kapsül üretimi 1979'da 11 714 tona düştü. 1980'de yeniden yükselir gibi olan üretim (13 735 ton), 1981'de yeniden düşerek 10 000 ton oldu. Kapsül üretimi miktarlarındaki aynı dalgalanma haşhaş tohumu üretiminde de görüldü: 1975'te 6 491 t, 1976'da 16 000 t, 1977'de 41 087 t, 1978' de 31 862 t, 1979'da 13 207 t, 1980'de 15 488 t, 1981'de 11 000 t.

1975'te bir Batı Alman firmasına ihale edilen ve 1976'da Bolvadin ilçesinde temeli atılan *Afyon Alkoloitleri Fabrikası*, yılda 20 000 ton haşhaş kapsülü işleyebilecek kapasiteyle 1981'de üretime geçti. Fabrika kodein pür, kodein fosfat, etilmorfin klorhidrat (dionin) ve morfin klorhidrat üretmektedir.

● *Haşhaş dışsatımı*. 1979'da 965,5 ton haşhaş tohumu, 4 377 ton haşhaş kapsülü dışsatımından toplam 2 926 480 dolar; 1980' de 2 225 ton tohum, 12 293 ton kapsül dışsatımından toplam 5 285 857 dolar; 1981' de 4 362 ton tohum, 600 ton kapsül dışsatımından toplam 3 727 304 dolar gelir elde edildi. (M)

***HATAY** (31), Akdeniz bölgesinin doğusunda il. Merkezi Antakya. —

● *Nüfus*. 1975 - 1980 döneminde binde 28,1 oranındaki nüfus artış hızıyla Hatay, nüfus varlığı açısından Türkiye'nin önemli illeri arasındadır. 1980 sayımında 856 271 kişiyle (km²'ye 158 kişi) iller arasında büyüklük bakımından 10. sıradaydı. Aynı sayımda toplam kentler nüfusu 366 550, toplam köyler nüfusu 489 721, köy sayısı 383 idi. 1980'de ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 205 345 (merkez Antakya 94 942), Altınözü 43 418 (merkez 4 692), Dörtyol 111 832 (merkez 25 905), Hassa 37 948 (merkez 6 317), İskenderun 209 815 (merkez 124 824), Kırıkhan 84 417 (merkez 49 891), Reyhanlı 73 622 (merkez 31 003), Samandağı 64 998 (merkez 23 672), Yayladağı 24 876 (merkez 5 304).

● *Tarım*. Hatay'da tarım sektörü oldukça gelişmiştir, özellikle bitkisel üretim yaygındır. 1970'li yıllarda bir ara Süveyş Kanalı'nın kapalı kalması, Arap ülkeleriyle giderek artan ilişkiler, petrol boru hattı gibi faktörler İskenderun limanının önemini artırdı. Buna bağlı olarak ilde özellikle turfanda sebze ve meyve üretimi arttı. İklimin elverişliliği ve su kaynaklarının zenginliği nedeniyle yörede bitkisel üretim önde gelir. Hatay'da tarımsal üretimde sulama, gübreleme, ilaçlama ve makine kullanımı yaygındır. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 220 000 t, arpa 32 000 t, yulaf 7 000 t, nohut 750 t, fasulye 1 560 t, mercimek 1 000 t, tütün 6 200 t, pamuk 65 000 t, çiğit 104 000 t, yerfıstığı 4 000 t, zeytin 50 000 t, limon 7 t, mandalina 7 000 t, portakal 133 000 t, ceviz 800 t, incir 10 000 t, trabzonhurması 2 000 t, üzüm 30 000 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 5 000, katır 2 000, eşek 11 000, sığır 88 000, koyun 134 000, keçi 148 000.

● *Sanayi*. Hatay'da 1980'lerde sanayi orta derecede gelişmiş durumda ve sanayide özel kesim ağırlıktaydı. İskenderun Demir - Çelik Tesisleri (İsdemir) dışında, ildeki sanayi kuruluşlarının çoğu sabunculuk, gıda üretimi, dokuma ve giyim sanayii, taşa ve toprağa dayalı sanayi dallarında üretim yapmaktaydı. İsdemir'in kuruluşundan sonra ilde metal sanayiine dayalı yan sanayiiler gelişmeye başladı. Hatay'da 1980'de 2 800 dolayında küçük işletme vardı. İşletmelerin yüzde 33'ü metal eşya ve makine, yüzde 23'ü dokuma, yüzde 22'si orman ürünleri, yüzde 14'ü gıda, yüzde 3'ü kimya, yüzde 5'i diğer sanayi dallarında faaliyet gösteriyordu.

● *Eğitim*. Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca ildeki Hatay Eğitim Enstitüsü yüksekokula dönüştürüldü ve İskenderun Yabancı Diller Yüksekokulu'yla birlikte Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi'ne, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İskenderun ve Antakya Meslek yüksekokulları doğrudan rektörlüğe bağlandı. 1980'de ilde 22 lise (12 164 öğrenci, 597 öğretmen), 87 ortaokul (22 160 öğrenci, 496 öğretmen), 73'ü kentte 508'i köylerde olmak üzere toplam 581 ilkokul (129 497 öğrenci, 3 998 öğretmen), 27 mesleki ve teknik okul (7 905 öğrenci, 418 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık*. 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 740 yataklı 8 kamusal hastane, 22 yataklı 2 özel hastane, 3 sağlık merkezi, 87 uzman hekim, 68 pratisyen hekim, 47 diş hekimi, 228 hemşire, 89 sağlık teknisyeni, 274 ebe. (M)

***Hatayspor,** türk spor kulübü. — 1976'da Türkiye İkinci Ligi'nden, Türkiye Üçüncü Ligi'ne düştü. (M)

***HATİP,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 133 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 732 nüf. (1980). [M]

***HATİPOĞLU** (Zeyyat), türk iktisatçısı. — Yeni eserleri yayımlandı: *Ayrıntılı İşletme Finansmanı I* (1975), *Ulusal Gelir, Bölüşüm ve Çalışma Ekonomisi* (1976), *Maliyet Masrafları* (1976), *Organizasyon - Personel Davranışı ve Yönetimi* (1976), *Yönetici-Fiatlar ve Pazar Ekonomisi* (1976), *İşletme Yöneticiliğinin Temelleri* (1977), *İşletme Finansmanı ve Türkiye Uygulaması* (1978), *Türkiye İktisadı ve Türkiye'de İktisatçılar* (1978), *Türkiye Nereye Gidiyor - Türkiye' de Ekonomik Uygulama ve Düşüncenin Eleştirisi* (1978), *Maliye ve Yönetim Muhasebesi* (Cudi Tuncer Gürsoy'la birlikte,

Haşhaş tarlasında hasat

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

1978), *İktisat Bilimine Giriş* (1979), *Gelişme İktisadı ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi* (1981). [M]

***HATTA** (Muhammed), indonezyalı siyaset adamı. — (öl. Cakarta 1980). [L]

***HATUNSARAY,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 042 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 2 044 nüf. (1980). [M]

***HAUBENSTOCK - RAMATİ** (Roman), polonya asıllı avusturyalı besteci. — Son besteleri: *Senfoniler* (1977), *Noktürnler* (1981). [L]

***HAUGESUND,** Norveç'in güneybatı kıyısında (Rogaland) liman kenti. — 27 000 nüf. Alüminyum metalurjisi. Dokuma sanayii. (L)

***HAVACILIK** i. — ANSİKL. 1970'de hizmete konan, ağırlığı 340 tona varan ve 500 yolcu taşıyabilen dört motorlu dev Boeing «747», havacılıkta yeni bir yolcu uçağı kuşağının öncüsü oldu. Başlangıçta umut verici bir gelişme gösteren Boeing şirketi, 1975'de bu uçakların üretimini ayda iki uçakla sınırlamak zorunda kaldı. Bunun bir nedeni hava taşımacılığında görülen durgunluk, bir nedeni de, Amerika'nın diğer iki büyük uçak yapımcısı olan McDonnell - Douglas ve Lockheed firmalarının biraz daha küçük, ama yine de boeinglerle boy ölçüşebilen üç motorlu Douglas «DC - 10» ve Lockheed «L - 1011 Tristar» uçaklarını piyasaya sürmeleriydi. Uzun ve orta menzilli olan bu üç uçak sırasıyla, Pratt and Whitney (JT-9D), General Electric (CF-6) ve Rolls Royce (RB 211) firmaları tarafından yapılan yeni tür türboreaktörlerle donatılmıştır. Bu türboreaktörlerin bazı özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: Yüksek itim gücü (18-24 ton arası), düşük tüketim, az gürültü (bunlar yüksek orandaki [yaklaşık olarak 5-6 arası] bir seyreltmenin sonucudur).

Motorun önüne yerleştirilen büyük üfleyicinin sağladığı soğuk havanın akış miktarı ile türboreaktörün oluşturduğu sıcak gazların akışı arasındaki ilişkiye *seyreltme* adı verilir. Yüksek hızla püsküren bu gaz akışı, soğuk hava akışının oluşturduğu bir hava gömleğiyle çevrilidir. Bu gömlek, oldukça düşük bir hızla hareket eder ve ortadaki sıcak gaz akışından doğan titreşimlerin yayılmasını önlemek için tam bir perde ödevi görür.

Yüksek seyretmeli bu motorlar daha çok yer kapladıkları gibi (üfleyicilerinin çapı 2,40 m'ye, yani basit hava akışlı bir motorun çapının iki katına varır) çok da ağırdırlar; ama saatte 800-900 km uçmaya da çok elverişlidirler. Bunlar, yüksek tonajlı bir taşıma uçağının niteliğini (ekonomi ve gürültü) iyileştirmede başlıca etkendir. Buna gövde büyüklüğünün etkisi (bir uçağın verimi, hem aerodinamik açıdan, hem yapısal açıdan boyuna bağlı olarak artar) ile kanat biçimindeki gelişme de eklenmelidir. Gerçekten, aerodinamikçiler ses hızına, yani 1 mach'a (havanın basıncına ve sıcaklığına göre 1 060 ile 1 220 km/s) yaklaşıldığında «şok dalgaları» yaratarak aerodinamik direncin birden artmasına yol açan sıkıştırma olaylarından çok etkilenmeyen kanat tipleri yaratmayı başardılar. «Süperkritik» diye nitelenen bu kanatların daha yüksek bir «kritik» mach sayısı vardır. Bundan, direncin hissedilir ölçüde artmaya başladığı andaki sayı anlaşılır. Bu kritik mach sayısı örneğin 0,85 mach yerine 0,9 mach (sesin yerel hızının yüzde 90'ı) olabilir. Böylece, hızda ,saatte 50-60 km' ye varan açıktan bir kazanç ve motorun veriminde de aynı oranda bir artış sağlanır: Böylece aşılabilen mesafe ya da taşınan yük hacmi aynı oranda artar. Çünkü eşit mesafede yakıt tüketimi azalmaktadır. «B-747», «DC-10» ve «L-1011 Tristar» uçakları aerodinamiğin «süperkritik» denilen ilerlemesinden çeşitli derecelerde yararlandılar. Alman, ingiliz, ispanyol, fransız ve hollandalı sanayicilerin oluşturduğu bir sermaye topluluğunun (bu topluluğun kurulmasına önayak olan ülkeler Fransa ile Federal Almanya'dır) geliştirdiği iki motorlu Avrupa Airbus'ü «A-300» de «süperkritik» kanatlar kullanmaktadır. Zaten bu kanat tipleri daha çok Avrupalı aerodinamikçilerin eseridir. «A-300» ilk uçuşunu ekim 1972'de yaptı. Mayıs 1979'da yukarıda sözü edilen sermaye topluluğu G.I.E. (Groupement d'intérêt économique) ve Belçika'nın en önemli havacılık şirketleri tarafından bu vesileyle kurulan «Belairbus» şirketi arasında varılan bir anlaşma sonucunda, «A-310»un yapımı için hazırlanan Airbus programına Belçika da katıldı.

Düşük tonajlı kısa (ve orta) mesafe uçaklarında ise, tersine hâlâ eski motorlar kullanılmaktadır. Çünkü bunların yapımcılarının (*B-727* ve *B-737*'nin yapımcısı Boeing, *DC-9*'un yapımcısı Douglas, *One Eleven*'in yapımcısı British Aerospace Corporation ve hatta *F-28 Fellowship*'in yapımcısı Fokker) pahalıya malolacak bir modernizasyona gitmeleri için hiçbir neden yoktu; 1973-1976 durgunluk döneminden sonra dünya piyasası «tezgâha konmuş durumda» yani, çabuk teslim edilecek uçaklar istiyordu. Bununla birlikte, temmuz 1978'de Airbus Industrie firması «A-300»ün çok modernize edilmiş bir türü olan ve «A-310» adı verilen uçağı piyasaya sürdü. Bu uçağın yolcu kapasitesi A-300'ünkinden daha düşüktü (250-270 yerine 200-220 kişi). Ama kanat takımı tümüyle yeniydi; motorları «JT-9D» ya da «CF-6» türevlerindendi; ama onlardan daha da ekonomik ve sessizdi. Ne var ki, Rolls Royce ile Airbus firmaları arasında yapılan bir anlaşma sonucunda (haziran 1979), Airbus, Rolls Royce'un «RB 211» reaktörleriyle donatıldı. Sipariş listelerinin dolu olmasına karşın, taşıma uçakları konusunda Avrupa'nın uyanışını tehlikeli gören Boeing hemen karşı saldırıya geçerek üç motorlu «B-727»nin (150 kişilik) iki motorlu ve çok modern bir türevi olan «B-757»yi (180 kişi) ve özellikle de «A-310»un niteliklerine çok yakın nitelikler taşıyan, tümüyle yeni, iki motorlu «B-767»yi piyasaya sürdü. Öte yandan Douglas da «DC-9»un bir türevi olan *DC-9 Super 80*'i (150 kişi) piyasaya çıkardı. Nihayet, Boeing firması, «B-737»yi (110-130 yolcu) ve «B-727»yi modernize etmeyi amaçlayan incelemeler başlattı.

Böylece Boeing, Avrupa'nın gerçekleştireceği «JET» projesi karşısında hız kazanmayı umuyordu. JET projesi uçağının özellikleri özetle şöyledir: Kısa ve orta mesafeli, iki motorlu, 140-170 kişilik bir yolcu uçağı. Bununla, Airbus dizisinin tamamlanması ve Airbus Industrie'nin ticari temelinin kesin olarak güçlendirilmesi amaçlanmaktaydı.

Aslında, Boeing firmasının 1978'de ve 1979' da aldığı çok sayıda siparişe karşın, inisiyatif artık sadece amerikan uçak sanayiinin ve onun lideri Boeing'in elinde değildi. Başlangıçta amerikan etiketi taşımayan uçaklara güvensizlik gösteren taşımacılık kumpanyaları karşısında zorluk çeken avrupa Airbus'ü ansızın gerçek bir beğeni ve ilgi konusu oldu: Altı ay içinde (aralık 1978'den haziran 1979'a kadar) Airbus'e sipariş edilen araç sayısı 175'ten 350'ye, müşteri kumpanyaların sayısı ise 19'dan 28'e çıktı. Bu arada, Airbus Industrie, Boeing'den sonra, ama Douglas ve Lockheed' in önünde yer alarak dünyada ikinci duruma geldi. Böylece Airbus Endüstrie, giderek üretim hızını 4 ya da 5 kat artırmaya yönelme durumuna geldi. Firma, 1979 başlarında ayda 2 uçak üretirken, 1984-1985 yıllarında aylık üretimi 8 ya da 10 uçağa çıkarmayı planladı.

Dolayısıyla, amerikan uçak sanayii, tam anlamıyla, Avrupa'nın bir meydan okumasıyla karşı karşıya bulunuyordu: «B-767», «A-300» ve «A-310»un çevresinde olduğu gibi, bunların gelecekteki türevleri olan Boeing'in üç motorlu uzun mesafe uçağı «B-777» ile Airbus Industrie'nin «A-300 B-9» (300 kişilik) ve «A-300 B-11»i (dört motorlu 200 kişilik uzun mesafe uçağı) çevresinde sınai ve ticari bir savaş başladı. Giderek yeni teknolojiler uygulamaya kondu: Ağırlıktan kazanmak için karbon elyafından parçalar, pilotların yararlı bilgileri ayırmalarını sağlamak amacıyla, uçaklarda kullanılan klasik aletlerin yerine renkli katot tüpleri (böylece bilgiler daha sentetik bir biçimde sunulur); mürettebatın görevini kolaylaştırmak, yakıttan tasarruf gürültü düzeyini azaltmak, motorları daha az yormak vb. için ekibe her an sağlam bilgiler sunmak amacıyla mikroişlemcilerin yoğun biçimde kullanımı. Donanım üreticileri de, artık, uçağın elektronik kalbini oluşturan karmaşık sistemleri gerçekleştirmek için aralarında işbirliğine gitmek durumunda kaldılar.

Bu savaşın kaba çizgileri oldukça açık biçimde büyük taşıma uçakları çevresinde belirginleşmiştir. Sürdürülmekte olan programlar büyük olasılıkla yüzyılımızın sonuna kadar devam edecektir ve gerekli yatırımın bedeli (büyük bir program için birkaç milyar dolar) ile piyasada saptanan durumlar göz önünde tutulduğunda, yeni tip uçak yapımına gidilmeyeceği anlaşılmaktaydı. Örneğin, Airbus Industrie en az 1 000 Airbus satmayı umuyor, Boeing de «B-747» ve «B-767»nin satışı bakımından aynı düzeyi aşmayı tasarlıyordu. Düşük ve orta kapasiteli uçaklar (100-150 yolcu) piyasası ise, tersine, büyük bir belirsizlik içinde bulunuyordu. Modern bir motorun gerekli olduğu kuşkusuzdu, ama buna sadece General Electric Company ile SNECMA önem verdi ve bu iki firmanın ikisi de «CFM-56»yı aynı oranda geliştirdiler.

Sentetik malzemeden yapılmış, insan gücüyle çalışan uçak Atlantik'i aşarken

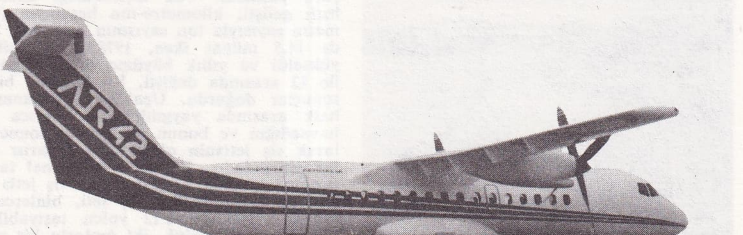

1984'te hizmete girecek fransız-italyan ortak yapımı, kısa menzilli nakliye uçağı ATR 42'nin maketi

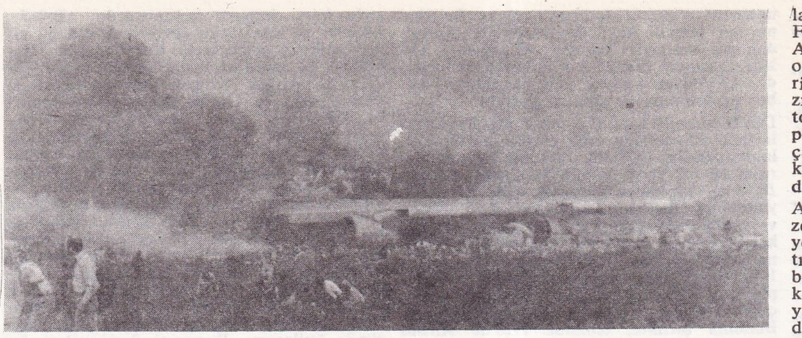

Santa Cruz de Tenerife (Kanarya Adaları) havalimanında çarpışan iki jumbo jet (27 Mart 1977; 583 ölü

«CFM-56», 8-12 tonluk itim gücüne sahip yüksek seyretme güçlü bir türboreaktördür. Birçok Amerika, sonra da Avrupa kumpanyasının dört motorlu Douglas «DC-8» uçaklarının, yakıttan tasarruf etmek ve yeni normlara göre çok yüksek olan gürültü düzeyini düşürmek amacıyla dört «CFM-56» motoruyla donatmaya karar vermeleri, sayesinde, 1979 yılı ortalarında bu türboreaktörlerin seri üretimi başladı.

Böylece, geleceğin 100 - 150 kişilik iki motorlu uçağının da «CFM-56» motoruna göre tasarlanacağı anlaşılıyordu. Ne var ki, bu arada Pratt and Whitney firması eşdeğerdeki «JT-10 D» motorunu piyasaya sürmekte tereddüt ettiyse de, Rolls Royce firması, Japon endüstrisiyle işbirliği yaparak «RB-432»yi (7-8 ton itim gücüne sahip) gerçekleştirme çabasına girdi. Taşıma uçakları alanında dünya piyasasındaki yeni durum şöyleydi: Motor yapımcıları, rizikoları azaltmak ve piyasada şanslarını artırmak amacıyla artık uluslararası birlik (pool) halinde çalışıyorlardı. Fahat Airbus Industrie bir yana bırakılırsa, uçak yapımcıları arasındaki yaklaşma girişimleri (Boeing - British Aerospce, Dassault - SNLAS - Douglas) başarısız kaldı. Ama Boeing, mutlak üstünlüğünü koruyarak, inceleme ve üretimlerinde yalnız Amerika'da değil, Japonya ve İtalya'da da ikinci elden önemli pay sağladı.

Gerçekte, 100-150 kişilik kısa ve orta mesafeli yolcu uçakları piyasası, çeşitli yapımcılar arasında paylaşılması bakımından yeterince önemliydi (yerlerine yenileri konacak olan binlerce uçak). Tekniğe ve endüstriye ilişkin görüntülerin ötesinde, politik - ekonomik etkenler de ortaya çıkıyordu: Örneğin, alıcı ülkeler, kendi kumpanyalarından geçen siparişler karşılığında maddi ödünler elde etmeye çalışıyorlardı (kimi zaman havacılık dışı olan, ikinci elden taahhüt işleri, trafik hakları vb.).

Daha da belirsiz olan üçüncü bir pazar da, ikinci derecedeki hatlarda kullanılan küçük uçaklar (20-50 yolcu) piyasasıdır: «Üçüncü derece» olarak nitelenen bu piyasa tutarsız ve düzensizdir. Fokker dışında hiçbir büyük yapımcı bu piyasa ile gerçek anlamda ilgilenmemiştir. Ama gene de bu alanda bir hareketlenmenin başladığı görülüyordu; pervaneli uçaklar bu hatlarda yeniden sefere kondu; iki motorlu küçük uçak gerek fiyat gerek işletme bakımından çok pahalı oluyordu. Ancak nadiren, gerçekten ihtiyaç duyulan, kısa mesafede havalanabilen uçakların yapımı

Sesüstü yolcu uçağı Concorde'nin ilk seferi (22 kasım 1977, Paris - New York)

denemesi pek başarılı olmadı. Orta tonajlı uçaklarda ise yeni bir pervane kullanılmaya başlandı. «propfan» biçimindeki bu pervane, nispeten yüksek hızlarda (650-750 km/s) kullanmaya elverişli çok kollu ve «süperkritik» kesitli, özel bir pervanedir. Şayet propfan, ona bağlanan umutları boşa çıkarmaz jet yakıt fiyatları da yükselmeye devam ederse, taşıma uçakları alanında yeni bir tür ortaya çıkabilir. Bu yeni tür uçak, hızı «jet»lerden biraz az, ama işletmecilik açısından daha ekonomik olacaktır. Son yıllarda ,bir saatlik uçuşun maliyetine yakıtın payı yüzde 10 dolayından yüzde 25'in üstüne fırladığı için, hızın düşürülmesi pahasına da olsa, yakıt tüketiminin azaltılması amacıyla sistematik araştırmalar yapılmaktadır.

Sesten hızlı uçaklarla yapılan ticari taşımacılık, 1976'da Air France ile British Airways tarafından, ilkin Rio de Janeiro'ya ve doğuya başlatıldı. Sonra Paris (ya da Londra) ile New York, Washington ve Caracas arasında sefere konan ilk «Concorde»ların hizmete girmesiyle, günlük gerçekler arasına girdi. Müşteri, iki kat hızlı uçmak ve hava limanlarında kusursuz bir hizmetten yararlanmak karşılığında fazla ücret ödemeyi kabul ediyordu. Sonuçta ortalama yüzde 60 oranında dolu olmakla, bunların kullanımı bir ölçüde rantabl hale geldi. Ne var ki, hizmete konan uçak sayısının azlığı (on kadar) «Concorde»un geliştirilmesi harcamalarını engelledi. Böylece, Concorde, teknik alanda başarının, ticari alanda ise başarısızlığın simgesi oldu: Petrol fiyatının yükselmesi, hava limanlarına yakın yerlerde oturanların gürültülü uçaklara karşı çıkmaları ve sesten hızlı uçuşların meskûn yerler üzerinden yapılmasının yasaklanması, sonuçta öbür şirketlerin «Concorde»dan el çekmelerine neden oldu. 1979'da toplam olarak 20 adet «Concorde» yapıldı (16'sı seri halinde olmak üzere).

Öte yandan SSCB de Tupolev «Tu-144»ün elden geçirilmesinde büyük güçlüklerle karşılaştı. Sonunda bu uçağın geliştirilmiş ve yeni motorlarla donatılmış bir türü 1979'da sadece Aeroflot'un iç hatlarında hizmete kondu. Ayrıca, engebeli yerlere elverişli Tupolev «Tu-154»ü ve Yakovlev «YAK-42»yi de anmadan geçmemek gerekir.

jetlerin iş alanındaki başarısı

Fiyatların sürekli düşüşü yolcu taşımacılığında çok büyük gelişmelere yol açtı: Kilometre-yolcu hesabıyla, dünya trafiği, 1968' le 1978 arasında, 435 milyardan 1 080 milyara yükseldi. Yük taşımacılığı daha da hızlı gelişti; kilometre-ton hesabıyla (kilometre sayısıyla ton sayısının çarpımı), 1968' de 14,5 milyar iken, 1978'de 37 milyara yükseldi ve yıllık büyüme oranı yüzde 10 ile 12 arasında değişti. Bu büyüme birçok sonuçlar doğurdu. Uçaktan yararlanmanın halk arasında yaygınlaşması; ayrıca özel havacılığın ve bunun en önemli sonucu olarak «iş jeti»nin olağanüstü başarısı bunlar arasındadır. 1979'da 6 000 genel taşıma uçağına karşılık 3 000'den çok «iş jeti» hizmet görüyordu. Tipik iş jeti, binlerce kilometre uzaklığa 6-12 yolcu taşıyabilecek nitelikte 5-12 tonluk, iki motorlu bir uçaktır. 1979'da böyle bir uçağın fiyatı 1-2 milyon dolar arasındaydı. Büyük şirketlerin genellikle bu türden birçok uçağı bulunmaktadır. Küçük şirketlerse bu amaçla yararlanma pool'leri (ortaklık) kurmaktadırlar. İlk transatlantik iş jeti olan «Mystere Falcon-50», 1979'da hizmete girdi.

Avions Marcel Dassault-Breguet Aviation ortaklığı tarafından yapılan bu uçak, Paris - New York arasında yolcu uçağı hızıyla 8 yolcu taşıyabilen 18 tonluk üç motorlu bir iş uçağıdır. Birçok amerikan yapımcısı bu uçakla rekabet edebilecek uçaklar geliştirmeye çalıştı; çünkü piyasa bu konuda, umulandan daha geniş görünüyordu.

Ama, yük taşımacılığı, önemine karşın, özel türde uçakların ortaya çıkmasına pek yol açmadı. Boeing'in 1979'dan beri sattığı 500 adet «B-747»den sadece küçük bir bölümü bu tür taşımacılığa ayrıldı. Buna karşılık, yüz kadarı, «combi» tipindeydi, yani (hareketli bölmeler sayesinde) aynı anda hem yük, hem yolcu taşımaya ve kullananın isteğine göre değiştirilmeye elverişliydi. «Combi» usulü taşımacılık şirketlerce giderek daha çok ilgi görüyordu. Bu nedenle yapımcılar, taşıma maliyetini düşürme olanağı sağlayacak olan çok yüksek tonajlı (500-1 000 ton) özel taşıma uçakları geliştirmekten, bir süre için vazgeçtiler. Ama yakıt fiyatının yükselmesinin, sorunu yeniden gündeme getireceğini düşünmek yanlış olmaz.

helikopterler: karma gereçlerin zaferi

Basitleştirilmiş rotorların ortaya çıkmasıyla helikopter köklü bir teknik değişim geçirdi. Klasik rotor başlarının başlıca sakıncası, karmaşık oluşlarıydı. Bu rotorlardaki sayısız eklem, çok özenli bakım ve sık sık parça değiştirmeyi gerektiriyordu.

1970'lerde, Aerospatiale firmasının «helikopter» bölümü, dünyada ilk olarak, tümüyle karma gereçlerden oluşan kanatlar, sonra da «Starflex» tipi rotor başları geliştirmeyi başardı. Mekanik eklemlerin yerini, esas maddesi lamlaştırılmış olan elemanlar aldı (metal - elestomer sandviç). Kanatlar ise sınırsız bir kullanım süresine sahipti. Sonunda, pek az bakım gerektiren, kullanımı çok daha az masraflı, daha yüksek performanslı (çünkü kanatlara optimal biçimi vermek daha kolaydı) bir rotor sağlanmış oldu.

Bu yeni teknolojiyi giderek daha yüksek tonajlı araçlarda uygulayan Aerospatiale, amerikan sivil havacılık piyasasında tam anlamıyla bir hamle yaparak teknik önder durumuna geldi. Önümüzdeki yıllarda, iş helikopterinin önemli bir gelişme göstereceği öngörülmektedir. Uçuş hızları (250 km/s dolayında) uçaklardan 2-3 kat az olmasına karşın, helikopterler kısa mesafelerde daha hızlı ulaşım olanağı sağlamaktadır. Çünkü uçaklar hava alanlarına ve terminal bölgelerindeki tıkanıklıklara bağımlıdır. Helikopterin bir başka kullanım alanı da umut verici görünmektedir: Üretim platform*ları (*Ek 1*) ile kara arası ulaşım. Bu piyasada ,bu tür ulaşımı tam bir güvenlik içinde gerçekleştirebilecek (ki bu, çok türbinli helikopterleri gerektirir) araçlara istem çoktur. Nitekim offshore* alanında kullanılan helikopterlerin sayısı 1980' de 1 000'i buldu. Öte yandan, mühendisler helikopter kullanmayı kolaylaştırmayı ve döner kanatlı araçlarla rahat yolculuğu engelleyen (rotorların işleyiş biçiminden ileri gelen) sarsıntıları büyük ölçüde yok etmeyi başardılar. Modern helikopterde gürültü ve sarsıntı, uçaklarınkiyle karşılaştırılabilecek düzeye indirilmiştir. Bunun ise, helikopterden yararlanmayı artıracağını düşünmek yanlış olmaz.

Ama yine de, helikopterlerin satış fiyatları ciddi bir engel oluşturmaktadır (ekonomik helikopterler geliştirme girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır). Buna karşılık, helikopterleri gereken özel araçlarla donatmak koşuluyla «her türlü havada» uçuş imkânı sağlamıştır.

Sovyetlerin bu alandaki ilginç girişimlerine karşın, tonlarca ağırlık kaldırabilecek güçteki ağır helikopter türü yaygınlaşmadı. Birleşik Amerika'da kullanılan en büyük helikopterler de 30 ton ağırlığı geçemedi. Zira merkezkaç kuvvetin aşırı değerlere ulaşması nedeniyle çok büyük çaplı rotorlar yapılamamaktadır. Buna karşılık, «değiştirilebilen», yani helikopter gibi ha-

Foto. Kappa Press/Gamma; Grace/Sygma (LAROUSSE)

valanan, ama rotorlarının yatmasıyla uçak durumuna gelen bir araç, amerikan Bell şirketi tarafından gerçekleştirildi. İki oynak rotora sahip olan «XV-15» temmuz 1979'da helikopterden uçağa ve uçaktan helikoptere dönüşmeyi başardı. Bundan amaç, helikopterin başlıca kusuru olan hız azlığını gidermekti (bir helikopter normal olarak 300 km/s'ten fazla hız yapamaz). Oysa rotorlar pervane durumuna getirilirse helikopter 500 - 600 km/s'lik bir hıza ulaşabilir. Bugüne değin bu yöntemle çalışan birçok araç yapıldı. Ama bunlar arasında, helikopterden uçağa ve uçaktan helikoptere dönüşmeyi hiçbir engel (sarsıntı, pilotaj güçlüğü) çıkmadan başaran ve ilginç bir performansa ulaşmış olan ilk helikopter «XV-15»tir. Bu helikopterde, geçici olarak uçak gibi uçma aşamasında, yani rotorların kısmen eğik durumlarında hiçbir güçlük çıkmamaktadır.

savaş uçağının gelişmesi

Askeri havacılık, çarpışma ve yere saldırı (avcı uçakları ve taktik destek uçakları) ya da uzak mesafeden bombalama (stratejik bombardıman uçakları) durumlarına göre, çok değişik biçimlerde gelişme gösterdi.

Avcı uçağının hızı artmadı: Mach 2'de ya da biraz daha hızlı uçuş, tavan hız olarak kaldı. Çünkü yüksek hız her bakımdan pahalıdır. Buna karşılık, çok büyük bir manevra yeteneği sağlamak tüm yapımcıların ana hedefi oldu. Çok yüksek manevra yeteneği, uçaklara daha güçlü motorlar takılmasıyla (itişgücü/ağırlık oranının 1'in çok üstünde olması artık normal sayılmaktadır) ve elektrikli uçuş kumanda sistemlerinin kullanımıyla sağlanır. Bilgisayar, yalnız pilotun emirlerini değil, aynı zamanda uçağın özelliklerini, durumunu (ağırlık, ağırlık merkezinin durumu, dış yüklerin varlığı), insanın ve aracın yapısı bakımından sınırları da hesaba katarak pilotaj düzenini hazırlar.

Bu konuda elde edilen sonuçlar göz kamaştırıcıdır: Modern savaş uçağı, şimdiye değin uçak tasarımına yön veren, özellikle bir ölçüde doğal bir denge ve kararlılık gerektiren zorunlulukların üstesinden gelmiştir. Hatta şimdi, manevra yeteneği artırdığı ve kolaylaştırdığı için onun bir parça kararsız olması tercih nedenidir. Bu bakımdan uçak mimarisi de önemli ölçüde gelişti; böylece, uçağın biçimini istenilen amaca en uygun duruma getirme imkânı ortaya çıktı.

Bu teknik havalanma ve iniş performanslarını iyileştirme imkânı sağladığı gibi klasik bir pilotajla bağdaşmayan değişken uçuş rejimlerini de (özellikle büyük geliş açıları) mümkün kılmaktadır. Tümüyle elektrikli uçuş kumanda sistemlerinin kullanımı (klasik mekanik dümen takımı kaldırıldığından) elektrik devrelerinin çokluğunu (üçlü ya da dörtlü) ve özellikle, benimsenen sistem örneksel sistemin tersine sayısal esasa göreyse, iş kapasitesi yüksek bilgisayarların kullanımını gerektirmektedir. Hatta, gelecekte, elektromagnetik parazitlerden etkilenmeyen optik lifler iletim sistemlerinin kullanılabileceği de düşünülebilir. Önemli oranda karma malzeme kullanılması daha hafif ve daha dayanıklı uçakların yapımına imkân sağlamakta, böylece «yararlı yük»e, yani yakıta ve silaha daha fazla yer kalmaktadır. Bundan başka, havadan yere ve havadan havaya atılan ve kendileri de «akıllı» olan (çünkü elektromagnetik veya kızılötesi dalgalarla çalışan özyönetim sistemleri vardır) güdümlü mermilerin (füze) atışını ve güdümünü sağlayan radarlarda elde edilen ilerlemeler, savaş uçağını âdeta bir atış platformuna dönüştürmüştür ve böylece uçağın etkinliği füzelerin menziliyle orantılı olarak kat kat artmış sayılabilir. Öte yandan hızlı atışlı top, bazı görevler bakımından henüz son sözünü söylemiş sayılamaz.

Savaş uçağının etkinliği, ayrıca, yüksekte kol gezen ve uzun menzilli radarlarla hava sahasını sürekli olarak gözetleyen bir uçaktaki komuta merkeziyle sıkı ilişki kurularak da geliştirilebilir. Savaş alanında, savaş uçaklarının amaca en uygun biçimde kullanılmasını sağlayan Amerikan «AWACS» sistemi böyle bir sistemdir.

bombardıman uçağının yerini alan özitimli ve özgüdümlü - füze (Cruise)

Gerçek anlamda bombardıman uçağı, yalnız yerini balistik füzeler aldığı için değil, aynı zamanda özitimli ve özgüdümlü füzeler ortaya çıkıp bugünkü anlayışı altüst ettiği için yok olmaya mahkûmdur. Özitimli ve özgüdümlü füze (*cruise füzesi*) nükleer ya da klasik bomba taşıyan pilotsuz küçük bir uçaktır. Bu füze yerin radyoelektrik imgesi (engebeler) ile izlenecek yolun belleğe alınmış kartografik imgesini sürekli karşılaştırma saysinde programlanan bir yolu otomatik olarak izleyerek binlerce kilometre gidebilir. Biçimlerin otomatik olarak tanınmasına dayanan ve daha önce Amerika Birleşik Devletleri'nde «TERCOM» adı altında ortaya konan bu sistem *cruise* füzesine korkunç bir etki gücü kazandırmaktadır. Çünkü füze, gözetleme radarlarından kurtulabilmek için, çok alçaktan uçabilmekte ve kesinlikle (gösterilen hedefe göre ancak birkaç metrelik bir sapma olabilir) hedefine ulaşabilmektedir. Cruise füzesi 1977'de Birleşik Amerika'da denenmeye başladı ve 1980'li yılların başlarında denizaltılarda ya da taşıyıcı uçaklarda, özellikle bu amaca göre düzenlenmiş «-52»lerde hizmete kondu. Ama taşıyıcı uçağın hedefe yaklaşması gerekli olmadığından, ateş için herhangi bir taşıyıcı uçaktan da yararlanılabilir.

Havacılıkta tanklarla savaşma görevi, her şeyden önce, çok sayıda tanksavar füze taşıyan özel uçaklara, ya da çok büyük manevra yeteneği bulunan ve yerin engebelerinden yararlanarak gizlenebilen helikopterlere verilmiştir.

Tanksavar helikopter şimdi tüm silahlı kuvvetlerde vazgeçilmez bir unsur durumuna gelmiş; füzelerin telle yönlendirilmesi de artık yerini telsiz sistemlere bırakmıştır (optik ve laserle yönlendirme).

HAVACILIK VE UZAY SANAYİLERİNİN YERİ

Havacılık ve uzay sanayii, en ileri teknik gelişmelerden yararlanan en ileri sanayilerin başında gelmektedir. Bu nedenle, havacılık ve uzay sanayii, ulusların saygınlığının ve ekonomik, siyasal, askeri etkisinin başta gelen bir aracını oluşturmaktadır.

göz kamaştırıcı iş hacmi

Batı dünyasındaki başlıca üretici ülkelerde ,bu sanayiin iş hacmi sürekli iş halindedir. Bununla birlikte, iş hacminin cari fiyatlarla artışı AET ülkelerinde ve Japonya'da, Birleşik Amerika'dakinden hızlıdır: 1972 ile 1977 arasında Birleşik Amerika'nın bu alandaki iş hacmi Batı dünyası toplam iş hacminin yüzde 74,6'sından yüzde 66,8'ine inerken AET'ninki yüzde 21,4'den 28,3'e, Japonya'nınkiyse yüzde 1,6'dan 2,8'e yükseldi. Bu kesimde çalışanların sayısında hafif bir düşüş eğiliminin yanı sıra, nispi bir değişmezlik görülmektedir. Bu alandaki gelişme ulusal iş hacmiyle karşılaştırılırsa, 1972 ile 1977 arasında iç verimliliğinin arttığı sonucuna varılabilir. Bu durum, firmaların çoğu için geçerlidir. 1979'un başından beri, özellikle sivil havacılıkta, güç ilişkileri ağır ağır değişmiştir. Bu olay, Airbus* (*Ek 2*) uçaklarının giderek artan başarısıyla vurgulanmaktadır. Airbus uçakları, beklenmedik ve dikkat çekici bir hamleyle, Avrupa havacılık sanayiinin gücünü ve yeterliliğini ortaya koymuştur. Avrupa ,yavaş yavaş, ABD'nin önemli bir yeri olmakla birlikte, bu alanda dikkati çekici bir yer işgal etmektedir.

hükümetlerin rolü

Bu sanayiler, kullanılan malzeme, gerekli araştırma ve deneyler nedeniyle büyük yatırımları gerektirmektedir. Bu sektörün ülkelerin ekonomik yaşamındaki önemi gözönüne alınınca, hükümetlerin bu alanda çeşitli biçimler altında giderek artan bir rol oynamalarının nedeni anlaşılır: Firmalara ortak olma, dayanışma ya da birleşmeye teşvik, millileştirme, araştırmalarda eşgüdüm, sanayi alanında işbirliği için devletlerarası anlaşmalar. Örneğin 1975'te İngiltere hükümeti iş tutarı 2,5 milyar doları aşan iki havacılık firmasını devletleştirdi: Hawker Siddeley ve British Aircraft Corporation (BAC). Nisan 1977'de, bu iki kuruluş, bir tek ulusal kuruluş oluşturmak amacıyla, British Aerospace Corporation adı altında birleştiler. Öte yandan, 1970'de İngiliz motorcularının karşılaştıkları büyük güçlükler sonucunda, hükümet Rolls Royce firmasının havacılık bölümünü satın aldı. Fransa'da ise, hükümet 1977'de Dassault - Breguet'nin sermayesine üçte bir oranında ortak oldu.

Kamu yetkilileri aynı zamanda dışsatımı geliştirmek için de çaba harcamaktadırlar. Araştırma yoluyla, hükümetler havacılık ve uzay sanayiine maddi yardımda bulunmaktadırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde bazı kuruluşlar NASA'nın çalışmalarından yararlanabilmektedirler. Fransa'da, Askeri Havacılık Deney Merkezi CEAM - Hava Kuvvetlerinin himayesinde- askeri uçaklar alanında denemeler yapmaktadır. Bir Fransız kamu kuruluşu olan Havacılık ve Uzay Araştırma ve İncelemeleri Ulusal Ofisi ONERA da araştırma ve denemeler yapmakla görevlidir. Ayrıca, devletler, firmalar arasında ikili ya da bölgesel düzeyde işbirliği de düzenlemektedirler. Avrupa'da hükümetler, devletlerarası anlaşmalar aşamasının ötesinde, bazı konularda araştırma ve üretim alanında sürekli bir işbirliğine varmaya çalışmaktadırlar. Ama bu eşgüdüm, ülkelerin değişik teknolojik düzeyleri ve ulusal egemenliğin gerekleri bakımından, birçok sorun yaratmaktadır.

Modern bir helikopter: Super Puma AS 332

TÜRKİYE'DE HAVACILIK

● ***Havacılık mevzuatı.*** Sürekli ve hızlı bir gelişme gösteren ileri teknolojinin uygulandığı, hız ve güven faktörlerinin büyük önem taşıdığı sivil havacılık alanındaki faaliyetlerin Türkiye'nin ulusal çıkarlarına ve uluslararası ilişkilerine ,uygun şekilde düzenlenmesi için 1983 yılında yasal önlemler alındı. Bu amaçla Millî Güvenlik Konseyi'nce 14.10.1983 tarih ve 2920 sayılı Türk Sivil Havacılık Kanunu çıkarıldı. Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek özel hukuk tüzelkişilerinin havacılık alanındaki faaliyetleri bu kanun kapsamına alındı.

Yasaya göre, uçuşa elverişli olmak şartıyla, türk devlet hava araçları; türk uçak siciline kayıtlı türk sivil hava araçları; Türkiye'nin taraf olduğu anlaşmalar uyarınca türk hava sahasında uçmalarına müsaade edilen hava araçları türk hava sahasını kullanabilir. Bunların dışında kalan her türlü hava aracının türk hava sahasını kullanması Ulaştırma Bakanlığı'nın iznine tabidir. Ulaştırma Bakanlığı gerekli izni vermeden önce Genelkurmay Başkanlığı ile Dışişleri Bakanlığı'nın görüşünü alır. Bakanlar Kurulu, Genelkurmay Başkanlığı'nın olumlu görüşü üzerine, kamu düzeni ve güvenlik kaygısıyla ya da askeri nedenlerle, geçici ya da sürekli bir önlem olarak, türk hava sahasının tamamının ya da bir bölümünün kullanılmasını yasak edebilir, sınırlayabilir.

Türk hava sahasında izlenecek uçuş yolları ve kullanılacak havaalanları, Genelkurmay Başkanlığı ile gerekli koordinasyon yapılmak şartıyla, Ulaştırma Bakanlığı'nca belirlenir. Yabancı ülkelere giden ya da yabancı ülkelerden gelen hava araçları gümrüklü havaalanlarından kalkmaya ve buralara inmeye mecburdurlar.

ticari hava işletmeleri

Gerçek ve tüzelkişilerin ticari amaçla, ücret karşılığında hava araçlarıyla yolcu, yük,

Foto. Aérospatiale (LAROUSSE)

yolcu ve yük taşımaları ve ticari amaçla başka faaliyetlerde bulunmak için Ulaştırma Bakanlığı'ndan izin almaları ön şarttır. İzinden başka, aynı bakanlıktan işletme ruhsatı almak da zorunludur. Başvuru, uygunluk ve ülke yararları açısından incelenir. Gerektiğinde ilgili bakanlıkların ve Devlet Planlama Müsteşarlığı'nın görüşü de alınır. Türkiye Cumhuriyeti ülkesi içinde, iki nokta arasında havayolu ile ticari amaçla yolcu, posta ve yük taşımaları yalnız türk hava araçlarıyla yapılır. Türkiye'nin taraf olduğu ikili ya da çok taraflı anlaşmalar uyarınca ve karşılıklılık ilkesi gözönünde tutularak, Ulaştırma Bakanlığı'nca saptanır.

Havaalanları, devlet ya da kamu tüzelkişilerince kurulur ve işletilir. Sivil amaçla havaalanı, pist, hangar, hizmet ve işletme tesisleri, bunlarla ilgili sistem ve kolaylıkların yeniden inşası ve geliştirilmesinde ihtiyaç ve standartlar, Genelkurmay Başkanlığı ile yapılacak koordinasyon sonucu Ulaştırma Bakanlığı'nca saptanır. Ücret tarifeleri aynı bakanlığın onayı ile yürürlüğe girer.

hava araçları ve sicillerin tutulması

Türk kanunları uyarınca kurulup da, kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşlar, dernekler, siyasi partiler, sendikalar ya da vakıfların mülkiyetinde bulunan hava araçları (idari organlarını oluşturan kişilerin çoğunluğu türk vatandaşı ise); Türk Ticaret Sicili'ne kayıtlı ticari şirketler, kooperatifler ve bunların birliklerinin mülkiyetinde bulunan hava araçları (şirketi idare ve temsil etmeye yetkili olanların çoğunluğu türk vatandaşıysa ve şirket anasözleşmesine göre oy çoğunluğu türk ortaklarda bulunuyorsa), türk sivil hava aracı sayılır. Araçların tescili için Ulaştırma Bakanlığı'nda bir «uçak sicili» tutulur. Uçak sicili alenidir. Sicildeki bir kayda, iyiniyete dayanarak, mülkiyet, ipotek ya da diğer bir aynı hakkı iktisap eden kişinin bu iktisabı geçerli olur. Türk sivil uçak siciline geçirilen hava aracının daha önce kayıtlı bulunduğu sicilden sildirmesi mecburidir. Bir türk sivil hava aracı, gerekli nitelikleri kaybeder ya da bu niteliklere sahip olmayan bir kişinin mülkiyetine geçerse; yabancı bir devletin siciline kaydedilirse ya da türk siciline kaydedildiği halde, yabancı sicildeki kaydı silinmemiş olursa, Ulaştırma Bakanlığı'nca resen sicilden çıkarılır. Kanunda aksine bir hüküm bulunmadıkça, hava araçları menkul mal hükümlerine tabidir.

uçuş kuralları

Türk sivil hava araçlarına uçuşa elverişlilik belgesinin verilmesi, belgenin geri alınması ya da iptaline ilişkin şartlar ve bunlarla ilgili yetki ve sorumluluklar Ulaştırma Bakanlığı'nca hazırlanacak yönetmeliklerle belirlenir. İnişler ve kalkışlar saptanmış havaalanlarından başka yerlerde yapılamaz. Uçuş sırasında, tehlikeli durumlar dışında paraşütle atlamak; akrobatik gösteriler yapmak; yere herhangi bir madde atmak, dökmek, yerden herhangi bir madde almak; fotoğraf çekme yasağı olan yerlerin fotoğrafını çekmek; reklam ve propaganda niteliğinde faaliyette bulunmak; silah, cephane, patlayıcı madde, zehirli gaz, nükleer yakıt; radyoaktif madde taşımak; görülen hizmetin gerektirdiğinin dışında yayın ve haberleşme yapmak yasaktır. Pilotlar ve gerekli personelin, faaliyette bulunabilmeleri için, Ulaştırma Bakanlığı'ndan yeterlik belgesi almaları, bunları belirli süreler içinde yenilemeleri zorunludur. Yabancı bir devletin yetkili makamlarınca usulüne uygun surette düzenlenmiş, ya da geçerliliği onanmış yeterlik belgeleri, Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası anlaşmalar çerçevesinde geçerli olarak kabul edilir. Sivil hava personeliyle ilgili konularda, Türkiye'nin de katılmış olduğu 1963 tarihli Tokyo, 1970 tarihli Lahey, 1971 tarihli Montreal sözleşmeleri hükümleri saklıdır.

● *Havacılık sanayii.* Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın 1970'te kuruluşundan sonra başlatılan «kendi uçağını kendin yap» kampanyası ilk meyvesini 1973'te verdi: O yılın temmuzunda yürürlüğe giren 1784 sayılı yasayla, hem askeri, hem de sivil uçak ihtiyacını yurt içi üretimle karşılamak ve Türkiye'de dış piyasa ile rekabete girebilecek bir uçak sanayiini oluşturmak amacıyla Türk Uçak Sanayii Anonim Şirketi (TUSAŞ) kuruldu. Ortaklığın kuruluş sermayesi 1,5 milyar TL; bunun yüzde 55'i hazineye, yüzde 45'i de Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na aittir.

Uçak fabrikasının kurulması için, 5 000 000 m^2 genişlikte, Ankara - Mürted'deki 4. Ana Jet üssünün doğusunda kalan bir arazi kamulaştırma yoluyla satın alındı.

Yabancı firmalarla ortak montaj, üretim programı, ortak yapım ve üretilecek uçağın tipi konularında yürütülen görüşmeler eylül 1983'te son buldu ve Amerikan General Dynamics firmasının yapımı olan F-16 C/D avcı bombardıman uçaklarının en kısa zamanda üretime geçilmesi kararlaştırıldı.

1983 sonunda, sözü edilen arazide, altyapı tesisleri tamamlanmış, fabrika kuruluş hizmetlerinin yürütüleceği büro ve depolar yapılmış bulunuyordu. (LM)

***Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı.** — Türk Hava Kuvvetleri'nin savaş uçağı ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan TUSAŞ'tan (Türk Uçak Sanayii Anonim Ornaklığı) sonra vakıf, 1976'da uçak lastiği üretmesi kaydıyla yüzde 10 oranında PETLAS'a (Lastik Sanayii ve Ticaret AŞ.) katıldı. Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'nın, Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı tarafından kurulan ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayii ve Ticaret AŞ). adlı işletmede de yüzde 10 oranında payı vardır. 1982'de havada ve yerde kullanılan elektronik malzeme, teçhizat ve sistemlerin bakım, onarım ve üretimi için yabancı sermayenin katkısıyla Ankara'da HAVELSAN (Hava Elektronik Sanayii ve Ticaret AŞ) adıyla bir tesis kurdu. Türk Hava Kuvvetleri'nin sahip olduğu ve olacağı jet uçaklarının motor ve aksesuarlarının bakım ve onarımı, bazı yedek parçaların yapılmasını öngören JETSAN adlı bir projenin gerçekleştirilmesi için çalışan Vakıf, FİFOK (Film ve Fotoğraf Kâğıdı İmali) adlı bir projeye de öncülük etmektedir. (M)

***HAVAKÜRE,** bls. i. Coğ. *Havaküre bilimi,* yer atmosferinin ya da genel olarak gezegenlerin orta (12-100 km arası) ve yüksek (100 km'nin ötesi) atmosferinin özelliklerini belirleyen fiziksel ve kimyasal olguları inceleyen bilim.

— ANSİKL. Havaküre biliminin temel konusu, güneş enerjisinin, yoğunluğu azalmış bir gaz ortamı üzerindeki kimyasal etkisini ve bu etkinin atmosferin fiziksel durumuna yaptığı etkiyi araştırmak ve ortaya çıkarmaktır. İncelemede kolaylık sağlaması açısından atmosfer, «küreler» denilen bölgeler halinde katmanlara ayrılır; bu küreler, tahminlere göre, kesişirler fakat içlerindeki bazı parametreler (ısı, bileşim, iyonlaşma) sabit kalır, ya da tekdüze değişime uğrar.

Uzun süre kutup ışıklarının ya da akanyıldız yağmurlarının gözlenmesiyle sınırlı kalan, üst atmosfere ilişkin bilgilerimiz önce bir dizi buluşla gelişti: İtalyan Guglielmo Marconi (1874 - 1937) iyonlaşmanın yoğun olduğu bölgeleri (iyonosfer) keşfetti; ardından ingiliz Sydney Chapman (1880-1970), Lord Rayleigh IV (1875 - 1947) ve Fransız Jean Dufay (1896 - 1967), Güneş'in yer çevresiyle etkileşimini gösteren ve atmosferde gece oluşan zayıf ışık yayınımlarını (atmosfer gazışısı) gözler önüne serdiler. Bu yayımlar, Fransız Daniel Barbier (1907 - 1965) tarafından düzenli biçimde incelendi; girişilen tüm kimyasal tepkime deneyleri de Belçikalı Marcel Nicolet tarafından (doğ. 1912) açıklandı. Atmosfer parametrelerinin doğrudan ölçülmesine olanak veren uzay teknikleri, yirmi yıldır hem yer havaküresi, hem de Venüs, Mars Jüpiter gibi gezegenlerin ya da İo, Titan gibi uyduların («Venera», «Mariner», «Pioneer», «Viking» ve «Voyager»in araştırmaları sayesinde) havaküreleri hakkındaki bilgilerimize büyük ilerlemeler yol açtı. Günümüzdeki eğilim, iyonosfer ya da manyetosfer fiziği ve meteorolojiye özgü sorunların havaküre incelemeleri kapsamı dışında bırakılması yönündedir. Atmosfer hareketlerine (burgaçlama, gelgit olayları, yerçekimi dalgaları) ve stratosferdeki ozon tabakasının fiziksel - kimyasal yapısına ilişkin sorunlar da meteoroloji ile havaküre biliminin ilgi alanına girer.

araştırma yöntemleri

Atmosferin özelliklerini belirlemeye yönelik çeşitli yaklaşımlar vardır: Soğurma (emme) ve yayınımların (fotometre ya da enterferometreyle) belli bir mesafeden gözlenmesi; bazı kimyasal tepkimelerin laboratuvarlarda oluşturulması; radyo - elektrik (radar) ya da ışıklı dalgayla (lidar) sondaj; yapay uyduların yörüngesel verilerinin çözümlenmesi; bir füzeden püskürtülen yapma bulutların hareketinin incelenmesi; özellikle çeşitli parametrelerin uçak, balon, füze veya -daha da iyisi- meydana gelen olaylar hakkında bütünsel bir fikir veren uydu aracılığıyla ölçülmesi (yerel ya da uzaktan arama - taramayla [tele-detection]). Fransa'daki atmosfer gazışısını (luminescence) gözleme istasyonu, 1953'ten beri Haute - Province gözlemevinde aralıksız çalışmaktadır. Laserle sondaj yöntemi, burada ilk kez 1969'da kullanıldı; iyonosferi sondaj aleti (Saint - Santin'den yapılan yayın, Nançay, Monpazier ve Mende'de alınır) ile bir göktaşı radarı (Garchy'da) 1974'de kuruldu. 1965 - 1975 arasında Fransız uyduları *«FR-1» «Péole», «Tournesol», «Starlette», «Pollux» ve «Aura»*ya yüklenen bilimsel deneyler, yüksek yer atmosferinin yapısının belirlenmesine katkıda bulundu. 80'li yıllarda bilim adamlarının çabaları, orta atmosferin ve hareketlerinin daha iyi tanınmasına yönelecektir. Avrupa uzay laboratuvarının (*«Spacelab»*) ilk görevi sırasında üçü fransız, biri belçikalılar tarafından yürütülen dokuz deneyin havaküre araştırmalarına ve özellikle atmosferde az bulunan elementlerin incelenmesine yarılması öngörüldü.

atmosfer fiziği

Basınç (aynen yoğunluk gibi), yükselti arttıkça düşer (100 km'nin üstünde daha yavaş, altında ise daha hızlı). T ısısındaki, p basıncındaki, m molar kütlesindeki bir gaz için soy gazlar denklemiyle g çekimin hızlandırılması için z yükseltisindeki hidrostatik denklemden şu formül çıkar: $dp/p = -dz/H$.

Ölçek yüksekliği $H = kT/mg$ (k Boltzmann değişmezi ya da dursayısı) sabitse, atmosfer basıncının $e = 2{,}72$ faktörüyle orantılı olarak düştüğü yükseklik gösterir; söz konusu yükseklik, atmosferin alt kısımlarında yaklaşık 8,5 km'dir ve atmosfer yüksekliği 500 km olduğunda 100 km'ye ulaşır; bu durum T'nin büyüdüğünü, m'nin ise azaldığını belirtir. T'nin dağılımına göre atmosfer yatay bölgeler halinde katmanlara ayrılabilir; bu bölgelerdeki ısı yükseltiye göre almaşık olarak düşer ve artar. Atmosferde birçok bölge üst üste yer alır.

● *Troposfer* veya alt havaküre, meteorolojinin inceleme alanıdır. Güneş ışığının soğurulmasıyla ortaya çıkan sıcaklığın kaynağı olan yer yüzeyinden başlar ve her kilometrede yaklaşık 6°C'lık bir ısı düşmesi gösterir. Yükseltisi ekvatorda 17 km, kutuplarda 8 km olan (Yer'deki ısı ve basıncın yükselmesi oranında bu yükselti de artar) ve sıcaklık ortalaması -57°C civarında bulunan *tropopoz*da sona erer.

● Sonra *stratosfer* (üst havaküre) gelir; stratosferde sıcaklık yavaş yavaş artar ve en sonunda *stratopoz*da (yaklaşık 50 km yükseltide) 0°C'a ulaşır; bir dizi kimyasal tepkimenin biraraya gelmesi sıcaklık yayınımına yol açar: $O_2 + h\nu \rightarrow O + O$; $O + O_2 + x \rightarrow O_3 + x$; $O_3 + h\nu \rightarrow O_2 + O$; $O_3 + NO \rightarrow NO_2 + O_2$; $O_3 + Cl \rightarrow ClO + O_2$; vb. Bu tepkimeler sayesinde 25 km yükseltiye doğru ince bir ozon katmanı oluşur ve Güneş'ten gelen 200 ile 300 1nm arasındaki ($1nm = 10^{-9}$ m) morötesi ışımayı bütünüyle soğurur.

● Bunun da ötesinde yer alan *mezosfer*de, termik gradyan (ısıl basınç eğimi) negatife dönüşür; bu alanın belirgin özelliği, mezosferin kimi zaman «şimosfer» teri-

miyle adlandırılmasına neden olan yoğun bir kimyasal etkinlik içinde olmasıdır. Mezosferin üst sınırı (85 km'ye doğru), sıcaklığı yaklaşık -100°C olan *mezopozu* oluşturur.

● Daha da yukarıda *termosfer* bulunur. Burası 200 nm'nin üstünde güneş morötesi ışımasının soğurulmasından ve ısı yayınımlarının yokluğundan kaynaklanan önemli bir pozitif gradyan gösterir. Sıcaklık, *termopoz*'a kadar atmosfer yoğunluğuyla birlikte azalır; termopozun yükseltisi (400 - 800 km arası) ile sıcaklığı (500 - 1 800°C arası) güneş etkinliğine bağlıdır.

yer atmosferinin orta ve üst bölümlerinin bileşimi

Çeşitli gazlar arasındaki karışım süreçleri 100 km'nin altında hızlı olduğu için söz konusu alandaki bileşim hemen hiç değişmez; bu alana *homosfer* denilmesinin nedeni de budur. Atmosferdeki hava, molekül kütlesi 29 olan kuru hava (yüzde 78,1 N_2; yüzde 20,9 O_2; yüzde 0,9 Ar ve az sayıda başka element) ve su buharı karışımıdır. Su buharındaki zerrecikler asıltı halindedir. Kimi nadir bulutlar (sedef rengi bulutlar ve gece parıldayan bulutlar) stratosforde ve mezosferde hâlâ görülebilir durumdadır. 100 km'ye doğru, *turbopoz'a* (bu katmanın belirgin niteliği burgaçlı hareketlerdir) basınç iyice düşer, bundan dolayı karışım eğilimi tümden zayıflar ve güneş ışıması oldukça yoğun olduğundan tüm oksijen molekülleri ayrışır; bu da ortalama molekül kütlesinin azalmasına yol açar.

100 km'nin ötesindeki *heterosfer*de, yerçekimi alanındaki yayılma süreçleri, karışım süreçlerine üstün gelir: 150 km'de ana element artık oksijen atomu (m=16), daha yukarıda helyum (m=4), ondan sonra da hidrojen atomudur (m = 1). 500 km'den tibaren *ekzobaz*da, az sayıdaki atmosfer tanecikleri arasındaki çarpışmalar eski önemini yitirir. Daha da yukarıdaki *eksosfer*de (ya da *jeokuron*), hidrojen atomları, yerçekiminden kurtulabilir; bu olayın yarattığı boşluk, güneş rüzgârlarında bulunan uzay tanecikleri ya da kozmik cisimciklerin ışıması tarafından ancak kısmen dengelenir.

atmosfer kimyası

Kimyasal olaylar, Güneş'in görünür, morötesi ya da yakın kızılötesi ışınım etkilerinden doğar. Hava moleküllerinin (Rayleigh dağılımı) ve hava zerreciklerinin kısmen dağıttığı bu ışıma, görünür ışığı kapsayan atmosfer penceresinin dışında bütünüyle soğurulur. Kızılötesinde soğurulma olayı, su buharı ve karbondioksit molekül kuşaklarından ileri gelir; morötesinde soğurulma ise, atmosferdeki molekül ve atomların ayrışmasına, iyonlaşmasına ve uyarılmasına yol açar. Bu gelişmelerin ortaya çıkardığı oluşumlar şunlardır:

— Birbirlerini karşılıklı etkileyen ve yoğun bir kimyasal etkinlik indükleyen yeni elementlerin belirmesi (örneğin $O_2 + h\nu \rightarrow O + O$; $O + H_2O \rightarrow OH + OH$).

— 60 - 600 km arasında, *iyonosfer*de, iyonlaşma yoğunluğu yüksek bölgelerin (60-85 km arasında D bölgesinin, 90-120 km arasında E bölgesinin ve özellikle 150 - 600 km arasında F_1 - F_2 bölgelerinin) oluşması. Oluşan iyonlar (NO, O_2 O, He, H, vb). yeni bileşim tepkimelerine ve yük aktarımına yol açar, fakat bu arada, iyonlaşmış katmanların varlığını koruyan belli bir denge kurulur.

Atomların ya da moleküllerin, hem güneş ışınımı hem de yeni taneciklerle tepkimeler sonucunda uyarılması, atmosferde gazışınımına neden olur. Gece gökyüzünde görülebilen ve havaküre bilimi açısından çok önemli olan ışık yayınımları arasında, 557,7 nm'lik yeşilde ($O + O + O \rightarrow O_2 + O^*$, bu yıldız işareti uyarılmış bir durumu belirtir), ya da 630 nm'lik kırmızıda ($O_2 + e \rightarrow O^* + O^*$) oksijen atomu ışınları, 656,3 nm'lik hidrojen atomunun Hx flüoresans (flüorışı) ışınları ($H + h\nu \rightarrow H^*$) ve nihayet oksijen atomu ya da radikal OH yayınım bandları sayılabilir. (L)

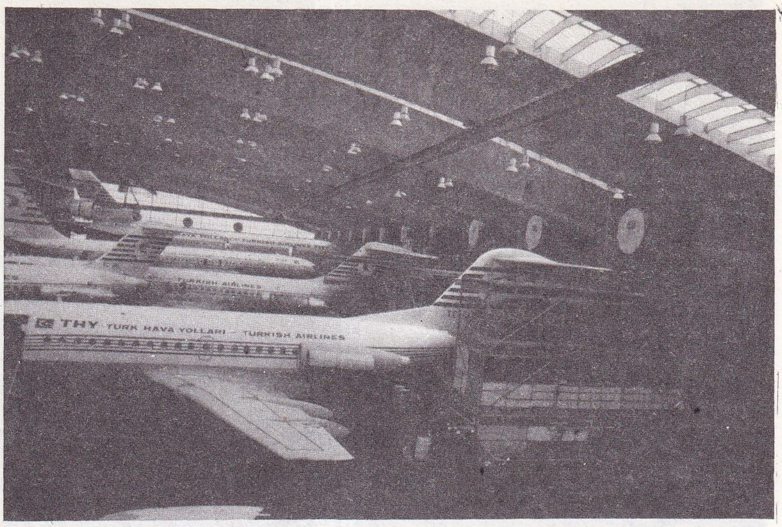

Türk Havayolları'nın Yeşilköy havalimanındaki bakım hangarında uçak bakımı

iç ve dış hatlarda uçak seferleri ve taşıma
(A. toplam; B. iç hat; C. dış hat)

yıl		uçak seferi: uçuş sayısı	uçak seferi: uçulan km (000)	taşıma: yolcu sayısı	taşıma: yolcu/km (000)	taşıma: ton/km (000)
1972	A	34 766	17 081	1 774 476	1 148 017	100 475
	B	25 834	8 785	1 364 661	512 186	41 668
	C	8 932	8 296	409 815	635 831	58 807
1973	A	39 674	20 275	2 232 759	1 648 466	142 924
	B	29 892	10 704	1 657 123	684 809	53 867
	C	9 782	9 571	575 636	963 657	89 058
1974	A	30 514	19 183	1 794 848	1 444 324	127 351
	B	22 297	9 551	1 321 047	582 397	46 542
	C	8 217	9 632	473 801	861 927	80 809
1975	A	30 055	19 200	1 758 791	1 474 153	178 625
	B	19 678	8 951	1 324 878	617 959	98 245
	C	10 377	10 249	433 913	856 194	80 380
1976	A	31 954	21 867	2 397 313	2 018 810	177 502
	B	24 533	10 972	1 813 072	887 221	70 006
	C	7 421	10 895	584 241	1 131 589	107 496
1977	A	33 440	23 120	2 752 467	2 214 799	192 297
	B	26 349	12 143	2 158 196	1 068 493	83 334
	C	7 091	10 977	594 271	1 146 306	109 593
1978	A	30 404	21 660	2 221 492	1 904 363	168 233
	B	23 340	10 723	1 637 456	807 356	63 470
	C	7 064	10 938	584 036	1 097 000	104 763
1979	A	31 587	22 669	2 458 381	1 991 242	184 175
	B	22 892	10 242	1 832 171	828 972	70 717
	C	8 695	12 427	626 210	1 162 270	113 458
1980	A	18 934	14 500	1 249 693	1 098 455	100 225
	B	12 795	5 844	848 495	390 191	30 263
	C	6 139	8 656	401 198	708 264	69 962
1981	A	25 190	19 526	2 071 250	1 813 136	165 395
	B	18 092	8 284	1 454 821	670 018	54 294
	C	7 098	11 242	616 429	1 143 118	111 101

***Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü** (DEVLET). — 1983'te 50. kuruluş yıldönümünü kutlayan DHMİ, uluslararası Yeşilköy ve Esenboğa hava limanlarıyla ,iç ve dış hat tarifeli ve tarifesiz seferlere açık İzmir, Adana, Antalya ve Dalaman havaalanlarını ve iç hat seferlere açık Bursa, Diyarbakır, Elazığ, Erzurum, Gaziantep, Samsun, Trabzon ve Van havaalanlarını işletmektedir.

1970'ten beri süren Yeşilköy havalimanı genişletme işleri tamamlanarak alan, en büyük uçakların bile güvenle inip kalkabileceği bir duruma getirildi.

Öteki bazı havaalanları da genişletme çalışmalarına konu oldu. (M)

***HAVANA,** Küba'nın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 1 981 300 nüf. Demir - çelik ve kimya sanayii. (L)

***Hava Yolları** (TÜRK) **[THY].** — 1983'te kuruluşunun 50. yılını kutladı. Çeşitli tipte uçaklardan oluşan THY filosu 1975'te 22 (8 adet DC-9, 4 adet B-707, 2 adet DC-10, 4 adet B-727, 4 adet F-28), 1978'de 24 (9 adet DC-9, 5 adet B-727, 2 adet DC-10, 5 adet B-707, 3 adet F-28), 1980'de 21 (9 adet DC-9, 5 adet B-727, 3 adet B-707, 2 adet DC-10, 2 adet DC-10. 2 adet F-28), 1982'de 27 (9 adet DC-9, 9 adet B-727, 3 adet B-707, 2 adet DC-10, 2 adet B-707 kargo uçağı, 2 adet F-28) uçaktan kuruluydu. 1983'te uçak sayısı 30'a yükseldi: 2 adet F-28 (130 koltuk), 9 adet DC-9 (1 019 koltuk), 9 adet B-727 (1 503 koltuk), 3 adet B-707 (567 koltuk), 2 adet DC-10 (690 koltuk), 2 adet F-28 (130 koltuk), 3 adet Dashe-7 (kiralık) [150 koltuk] ve 2 adet B-707 kargo uçağı. Böylece 1983'te toplam 4 059 koltuğu hizmete sunan THY, 1975 - 1981 arasında koltuk sayısı bakımından önemli bir gelişme göstermedi. THY 1982'de toplam 27 393 uçuşla 2 420 878 yolcu, 2 692 ton posta, 28 081 ton kargo, 1 580 ton fazla bagaj taşıdı. Toplam 5 735 personelle hizmet veren kuruluş 1982'de 352 198 000 TL. kazanç sağladı.

1982 ve 1983'teki uçak sayısını artırma atılımları sayılmazsa THY, filosunu geliştirme alanında önemli bir gelişme göstermedi ama, varolan uçakların verimi, yeni konan dış ve iç hat seferleriyle artırıldı. İç hatlarda yeni olarak Dalaman havaalanı hizmete girdi (1982).

Dış hatlarda 1978'de Bağdat, Tahran, Dah-

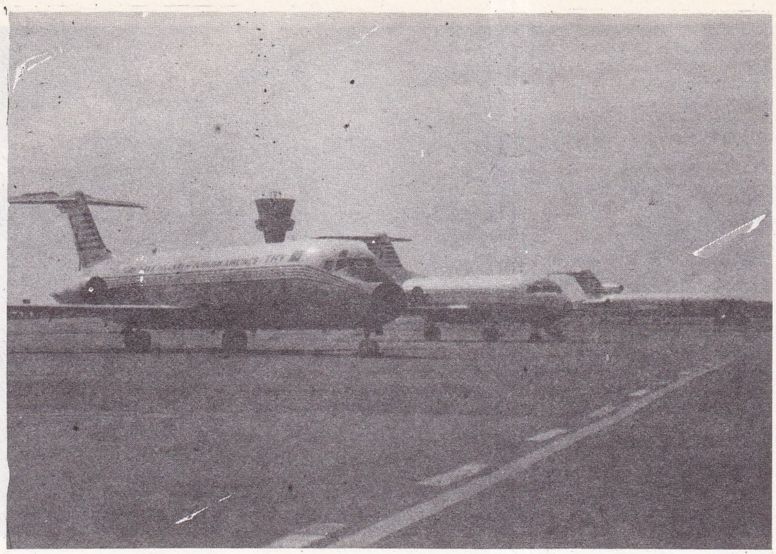

Türk Havayolları uçaklarından birkaçı bir arada

ran, Tripoli seferleri, 1979'da Kuveyt, Cidde seferleri, 1980'de Kahire seferleri, 1982' de Amman, Stokholm seferleri başlatıldı. Irak ve İran arasındaki savaş nedeniyle 1980'de kaldırılan Tahran ve Bağdat seferleri de 1982'de yeniden kondu. Bir süre önce kaldırılan Kahire ve Dahran uçuşları da 1982'de yeniden başladı. (M)

***HAVİROV,** Çekovlovakya'da kent. — 93 039 nüf. (L)

***HAVRAN,** Balıkesir ilinde ilçe. — 24 872 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 8 067 nüf. (1980). [M]

***HAVRE** (Le), Fransa'da Seine-Maritime yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 266 469 nüf. Le Havre limanının yük trafiği 80-90 Mt'u bulur. Doğal gaz ve petrol dışalımı. Demir-çelik, kimya, petrokimya, besin sanayii. Büyük termik santral. (L)

***HAVSA,** Edirne ilinde ilçe. — 24 849 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 5 654 nüf. (1980). [M]

HAVUTLU, Adana ilinde, Karataş ilçesinin Doğankent bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 162 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAVZA,** Samsun ilinde ilçe. — 61 291 nüf., 82 köy. İlçe merkezi 15 569 nüf. (1980). [M]

***HAWAİİ** veya **HAVAİ** takımadaları. Polinezya'da takımadalar, ABD'nin eyaleti. — 965 000 nüf. (L)

***HAWKES** (John), amerikalı yazar. — Son kitapları *Ölüm, Uyku ve Yolcu* (1974), *Travesty* (1976) ve The *Passion-Artist* (Sanatçı Tutkusu) [1979], deneysel amerikan edebiyatının en iyi örnekleridir. (L)

***HAWKS** (Howard), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Palm Springs, California 1977). Son döneminde *Ölüm Yarışı* (Red Line 7 000) [1965] ile fazla ilgi uyandırmazken, *Eldorado* (1966) ve *Son Darbe* (Rio Lobo) [1970] adlı westernleriyle yine ustalığını kanıtladı. 1970'den sonra film yapmadı. (M)

***HAY** (Gyula), macar yazarı. — (öl. Ascona 1975). [L]

***HAYA DE LA TORRE** (Victor Raul), perulu siyaset adamı. — (öl. Lima 1979). [L]

***HAYANGE,** Fransa'da Moselle yönetim bölgesinde kanton merkezi. — 20 637 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***HAYDARABAD,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. — 2 565 536 nüf. Ünlü minyatür okulu. Müzeler. (L)

***HAYDARABAD,** Pakistan'ın güneydoğusunda kent. — 628 310 nüf. Uçak ve kimya sanayii. (L)

***HAYDARLI,** Afyonkarahisar ilinde, Dinar ilçesine bağlı bucak. — 19 885 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 5 422 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAYFA,** İsrail'in kuzeyinde liman kenti. — 227 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***HAYMANA,** Ankara ilinde ilçe. — 56 171 nüf., 85 köy. İlçe merkezi 6 945 nüf. (1980). [M]

***HAYRABOLU,** Tekirdağ ilinde ilçe. — 45 045 nüf., 48 köy. İlçe merkezi 13 938 nüf. (1980). [M]

Devlet haralarında üretilen safkan esmer sığır ırkı buzağılar

***HAYRAT,** Trabzon ilinde, Of ilçesine bağlı bucak. — 26 846 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 3 234 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HAYVAN.** — ANSİKL. *Soyu tükenmekte olan hayvanlar.* Yüzbinlerce yıldan beri, bazı hayvan türleri doğal koşullar gereği ortadan kalkarken, bunların yerini farklı veya iklim koşullarına ayak uydurabilen benzer hayvanlar aldı. Sayısı giderek artan insanoğlu, hayvanların evrimine müdahale etmeye başladı: Bizona benzeyen Avrupa yaban sığırı çağımızın ilk kurbanı oldu. Özellikle Galyalılar tarafından avlanan bu hayvan Vosges ormanlarında yaşamını sürdürmeye çalıştıysa da, altıncı yüzyılın sonlarına doğru Batı Avrupa'da ortadan kalktı. Uzmanlar son Avrupa yaban sığırlarının 1627'de Polonya' da görüldüğünde ve bundan sonra bu yaban sığırı soyunun tükendiğinde hemfikirdirler.

Batı Avrupa'da kurt, vaşak ve tek tük örneği kalabilmiş olan bozayı, 1930'dan bu yana resmen soyu tükenmiş sayılmaktadır. Avrupa'nın hemen her yöresinde yetkililer, kurt, ayı, samur, bizon (Polonya'da) ve vaşak türlerini korumaya çalışmaktadır. Bilim adamlarının hayvanları koruma amacı ne duygusal ne de estetik kaygılardan kaynaklanmıyor. Yeryüzünden, ister memeli, ister sürüngen ya da kuş olsun, çeşitli hayvanların yokolması genetik bir yoksullaşma demektir; dolayısıyla da ekolojik dengeyi tehlikeye sokar. Yakından gözlemleyebildiğimiz böyle bir tehlike, doğal düşmanı kalmayan hayvan sayısının birden artmasıdır.

Leşle beslenen hayvan türlerinin tükenmesi nedeniyle, hasta veya zayıf hayvanlara saldıracak, yiyecek hayvan kalmaması, bazı memeli türlerinde salgın hastalıkların artması sonucunu doğurdu.

Avrupa'nın dışında, kaplan ve benzeri postu benekli ve çizgili yırtıcı hayvanlar, kürk avcılarının kurbanı olarak, yokolma tehlikesi ile karşı karşıya kaldı, Aslan da Asya'da yok olmaya yüz tuttu. Yüzyılımızın başında Türkiye ve Yakındoğu'da görülebilen bu hayvandan sadece iki yüz kadar örnek Hindistan'ın batısında, Katiyavar yarımadasında sağ kalabilmiştir. Asya'da ve Afrika'da çeşitli gergedan tipleri de benzer tehlikelerle karşı karşıya kaldı. Asya'da avcıların bir başka kurbanı da Himalayalar'ın çok yüksek olmayan tepelerinde yaşayan kar panteridir. Asya' dan sözedince büyük panda'dan söz etmemek olmaz. Ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar kimsenin varlığını bilmediği bu hayvan, bugün merkezi İsviçre' de bulunan Dünya Doğayı Koruma Vakfı' nın simgesidir. Çin yetkilileri pandayı yokolmaktan kurtarma projesini başarıyla uyguladılar. Ancak pandanın tükenmesinde insanoğlunun doğrudan bir sorumluluğu yoktur.

Güney Afrika'da postu benekli ya da çizgili yırtıcı hayvanlarla bir lama türü olan vikunya yokolma yolundadır. Kuzey Amerika'daki bizonların âkıbetiyse herkesçe biliniyor. Avrupalılar bu kıtaya ayak basmadan önce, yalnız Kuzey Amerika'da 75 milyon bizon yaşamaktaydı. 1890'da sayısı 500'e düşen bizonların varlıklarını sürdürebilmeleri 1910'da kurulan Yellowstone ulusal parkı sayesinde mümkün olabilmiştir.

Fabrika-gemilerle avlanan balina soyu da tehlikededir. Bu hayvanların devletlerin egemenlik sınırı dışında engin denizlerde yaşamaları korunmalarını güçleştiriyor. Balinagillerin en revaçta, dolayısıyla soyu tehlikede olanı, Antartika'da yaşamını sürdürmeye çalışan mavi balinadır.

Bütün soyu tükenen hayvan türlerinin burada sayılması mümkün olmamakla birlikte, işaret edilmesi gereken önemli bir nokta, memelilerin tek kurban türü olmadığıdır. 1980'de yokolmak tehlikesi içinde bulunan kuşlar hakkında Dünya Doğayı Koruma Vakfı, 21 isimlik bir liste yayımladı. Fransa'da mucize kabilinden varlığını sürdüren kuzukartalı da bu listeye eklenebilir. En iyimser tahminle, özel bir çaba harcanmadığı takdirde, yüzyılımız sona ermeden 300 memeli, 150 kuş türü oratadan kalkacaktır.

Bir başka genetik yoksullaşma olgusu daha var: Sığır, koyun ve domuz yetiştiriciliğinin rasyonelleşmesi, tüm alt türlerin ortadan kalkmasını da beraberinde getirdi. Eskiden yüzlerce çeşit koyun türü varken, bugün çok az sayıda koyun türü üzerinde yoğunlaşan bir anlayış vardır. Sorunun diğer bir yüzü de sanayileşmiş ülkelerin tüm dünyaya ve özellikle azgelişmiş ülkelere «normalleştirilmiş» kendi türlerini sürmeleri ve dolayısıyla yerli türleri geriletmeleridir.

Hollanda süt sığırının bütün dünyaya yayılması buna bir örnektir. Yetiştirme yöntemlerinde de bu yoksullaşmanın izleri gözlemlenebilir. Bazı memeli veya kümes hayvan türleri beslenme ve çoğalma içgüdülerini yitirme yolundalar. Tehlike öylesine boyutlara ulaştı ki, Birleşmiş Milletler, genetik veya salgın bir hastalık tehlikesine karşı «normalleştirilme» sürecindeki hayvanların dölünü saklayacak genetik bir banka kurma çalışmalarına başladı. 2 000 yılının çocukları ise vahşi hayvanların ancak bazı türlerini hayvanat bahçelerinin kafesleri ardında seyredebilecekler. (L)

Karacabey Harası'nda yetiştirilen holştayn ırkı inek

***HAYVANCILIK** i. — ANSİKL. Türkiye' de 1980'de cinslerine göre hayvan varlığı şöyleydi: 794 000 at, 305 000 katır, 1 345 000 eşek, 12 000 deve, 15 894 000 sığır, 1 031 000 manda, 48 630 000 koyun, 15 385 000 kılkeçisi, 3 658 000 tiftik keçisi, 13 000 domuz. Türkiye'de hayvancılık alanında, geleneksel köy hayvancılığı modeli ağırlığını hâlâ sürdürmektedir. Türkiye'de besicilik ve süt hayvancılığını geliştirmek için teşvik kredisi hacmi son yıllarda önemli ölçüde artırıldı. Bunun sonucu olarak, kapalı ahırlarda çağdaş besicilik işletmesi kurma girişimleri çoğaldı. Hızla artan dışsatımın daha da ileriye gitmesi için, bu alana yönelik yatırımları teşvik edici uygulamaların sürdürülmesi gerekmektedir. Hayvansal ürünlere dayalı sanayi, yeterince gelişmemiş olduğundan, iç ve dış pazarlara dönük pazarlamada çeşitli aksaklıklar sürmektedir.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Belediyeler Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle özel sektöre de kombina kurma olanağı sağlanması, bu tür aksaklıkları azaltma amacı gütmektedir.

1981'de hayvancılık üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 4,9 oranında arttı. 1982 ve 1983'te bu gelişme hızının sürdüğü tahmin edilmektedir.

Yerli ırkların yüksek verimli kültür ırklarına dönüştürülmesinde doğal ve yapay döllemeyle melezleme yönteminin uygulanması hızlandırıldı. 1981'de 400 000 sığırın ve 250 000 koyunun yapay döllenmesi gerçekleştirildi. Gelecek yıllarda, bu uygulama sürdürülecektir. Aşı-serum üretiminde 1980' de 119 milyon doza ulaşıldı. Aynı yıl 4,7 milyon hayvan paraziter hastalıklara karşı ilaçlandı, çeşitli bulaşıcı ve salgın hastalıklara karşı 85 milyon doz aşı uygulandı. 1981'de ilaçlanan hayvan sayısı 5,4 milyon baş idi.

Hastalıklara karşı mücadelenin yanı sıra, erken kesimden ya da kesimden önce hayvanı besi rejimine almamaktan kaynaklanan üretim kaybını önleme çalışmaları sürdürülmektedir.

Kasaplık piliç üretiminin artırılmasını da planlayan Beşinci Hayvancılık Projesi'nin uygulanmasına 1983'te başlandı. Projede damızlık civciv dışalımına ağırlık verilmesi öngörüldü. (M)

HAYWARD (Edythe MARRENER, **Susan** - denir), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Brooklyn, New York 1919-Beverley Hills, California 1975). 1930'ların sonunda modellikten geçtiği sinemada kişilikli ve bunalımlı kadın rolleriyle sivrildi. 1950'lerin en ünlü yıldızlarından oldu. 1958'de R. Wise'ın *Yaşamak İstiyorum* (I Want to Live) adlı filmiyle Oscar aldı. Diğer başlıca filmleri: *Gönüllü Kahraman* (Beau Geste) [W. Wellman, 1939], *Sevgilim Bir Sihirbazdı* (I Married a Witch) [R. Clair, 1942], *Günahkâr Kardeşler* (House of Strangers) [J. L. Mankiewicz, 1949], *Dehşet Meydanı* (The Lusty Men) [N. Ray, 1952], *Kilimanjaro Dağları* (The Snows of Kilimanjaro) [H. King, 1953], *Kaplanların Pençesinde* (Demetrius and the Gladiators) [D. Daves, 1954], *Yarın Ağlayacağım* (I'll Cry Tomorrow) [Dann, Mann, 1956], *Şöhret Peşinde* (Ada) [Dann. Mann, 1961], *Bal Kutusu* (Honcy Put [J. L. Mankiewicz, 1966], *Bebekler Vadisi* (The Valley of the Dolls) [M. Robson, 1967], *İntikamcılar* (The Revengers) [Dann. Mann, 1973]. (M)

***HAZAR,** Elazığ ilinde, Maden ilçesine bağlı bucak. — 6 601 nüf., 15 köy. Bucak merkezi Kavak. 887 nüf. (1980). [M]

Hazar Hidroelektrik Santralı, Elazığ ilinin 35 km güneybatısında Hazar Gölü'ne açılan kanal üzerinde hidroelektrik santralı. İki ayrı birim halindedir. *Hazar I,* 1957 yılında 3,320 MW'lık iki grupla işletmeye açıldı; sonunda 3 grup daha eklenerek 1965 yılında toplam gücü 20,120 MW'a çıkarıldı. Santral yılda 128 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir.

Hazar II, Hazar I'in çıkışında kuruldu; 1967'de işletmeye açıldı. 10 MW gücündeki santral yılda 60 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir.

Hazar'da ayrıca motorinle çalışan ve 1974 yılında işletmeye giren bir de termik elektrik santralı vardır. Bu santralın kurulu gücü 30 MW; yılda ürettiği elektrik enerjisi 90 milyon kWs'tir. (M)

***HAZİRAN** i. — ANSİKL. **1977** (5 *haziran*) genel seçimler yapıldı. CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1, bağımsızlar 4 milletvekili çıkardı. (9 *haziran*) Vatikan Büyükelçisi Taha Carım ermeni teröristlerce öldürüldü. — **1978** (2 *haziran*) Madrit'te Türkiye büyükelçisi Zeki Kuneralp'in otomobili otomatik tabancayla tarandı, elçinin eşi Necla Kuneralp ve bacanağı Beşir Balcıoğlu ile elçilik şoförü ermeni teröristlerce öldürüldü. — **1979** (28 *haziran*) Ayla Atlas adlı Türk güzeli Manilai'da düzenlenen Asya Güzellik Yarışması'nda «Asya Güzeli» seçildi. — **1980** (1 *haziran*) Irak helikopterleri güney sınırımızda Çukurca ilçesinde ot biçenlerin üzerine ateş açtı. 12 kişi öldü, 3 kişi yaralandı. Bakanlar kurulu gece, olağanüstü toplandı. — **1981** (9 *haziran*) Cenevre konsolosluğumuzda görevli Mehmet Yargüz, ermeni teröristlerce öldürüldü. — **1982** (7 *haziran*) ermeni teröristler Lizbon Büyükelçiliği idari ateşesi Erkut Akbay'ı öldürdü, eşini ağır yaraladı. (22 *haziran*) Banker Kastelli yurtdışına kaçtı; devlet, Kastelli şirketlerine el koydu. (M)

***HAZRO,** Diyarbakır ilinde ilçe. — 18 974 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 4 426 nüf. (1980). [M]

***HEBEİ** (Hopey*), Çin'in kuzeydoğusunda eyalet. — 51 046 000 nüf. (L)

HEFEİ (Ho*-fey), Doğu Çin'de, Anhui eyaletinin başkenti. — 304 000 nüf. (L)

***HEİDEGGER** (Martin), alman filozofu. — (öl. Meszkirch 1976). [L]

***HEİDELBERG,** Batı Almanya'da (Baden-Württemburg) kent. — 134 386 nüf. Çimento sanayii. (L)

***HEİDENHEİM,** Batı Almanya'da (Baden-Württemburg) kent. — 51 000 nüf. (L)

***HEİLBRONN,** Batı Almanya'da (Baden-Württemburg) kent. — 111 739 nüf. Eski anıtlar. (L)

***HEİLLER** (Anton), avusturyalı orgcu. — (öl. Viyana 1979). [L]

HEİLONGJİANG (Hey*-lung-kiang), Kuzeydoğu Çin'de eyalet. 463 600 km², 31 690 000 nüf. Başkent Haerbin. Sibirya sınırında olan bu eyaletin iklimi kışın soğuk, yazın sıcak ve oldukça yağışlı geçer. Buğday, şeker pancarı, soya ve mısır ekilen başlıca ürünlerdir, ama sanayi (özellikle demir-çelik ve kimya) daha önemlidir. Petrol de çıkarılır. (L)

***HEİM** (Roger), fransız botanikçisi ve mantar uzmanı. — (öl. Paris 1979). [L]

***HEİNEMANN** (Gustav), batı almanyalı siyaset adamı. — (öl. Essen 1976). [L]

***HEKİMDAĞ,** Eskişehir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 1 627 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 205 nüf. (1980). [M]

***HEKİMHAN,** Malatya ilinde ilçe. — 48 824 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 11 355 nüf. (1980). [M]

***HELALDI,** Sinop ilinde, Türkeli ilçesine bağlı bucak. — 7 885 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 2 086 nüf. (1980). [M]

***HELDER,** kuzey Hollanda'da liman kenti. — 61 000 nüf. (L)

***HELİKOPTER** i. — ANSİKL. Ask. havc. 1973'de, 4. İsrail-Arap savaşında helikopterler, gerek zırhlı birlikler arasındaki çarpışmalarda, gerek sürekli hava ve kara-hava saldırıları sırasında yoğun bir biçimde kullanıldı. Batılı ülkeler de Varşova Paktı ülkelerinin zırhlı birliklerine karşı kullanılmak üzere çok sayıda tanksavar helikopterleri bulundurmaktadırlar. Bu arada çeşitli görüşler öne sürüldü; yalnız füzelerle donatılmış hafif helikopterlerden

Dünyanın en hızlı helikopteri (1980) Dauphin SA 365 N

Foto. X (MEYDAN); J. Morisset/Airet Cosmos (LAROUSSE)

hizmet gören başlıca askeri helikopterler (1983)

tip	kütle (ton)	yük	menzil (km)	hız (km/s)	taşıdığı silahlar	ülke
BAĞLANTI - GÖZLEM - TANKSAVAR						
SA — 316 B Alouette III	2,200	6 yolcu	500	190	4 SS — 11 füzesi	Fransa
SA — 342 Gazelle	1,900	4 yolcu	755	264	4 HOT füzesi	Fransa
OH — 6 A Cayuse	1,225	4 yolcu	575	220	7,62'lik mitralyöz	ABD
AH — 64	7,8	2 yolcu	580	290	8 TOW füzesi	ABD
BO — 105	2,300	4 yolcu	656	230	6 HOT füzesi	B. Almanya
TAŞIMA VE ATEŞ DESTEĞİ						
SA — 330 Puma	7	15/17 yolcu	550	258	20 mm'lik top	Fransa
SA — 321 Super-Frelon	12	27 yolcu	800	248	Sonar + torpil	Fransa
CH — 47 Chinook	20,8	44 yolcu	500	250		ABD
Westland Commando	9,5	26 yolcu	445	208		Büyük Britanya
MI — 6 Hook	42,5	65 yolcu	550	250		SSCB

yana olanlarla, kule üzerindeki silah sistemi (mitralyöz ya da savunma topları) ile elektronik donatımı füzelerle kombine kullanabilen ağır savaş helikopterlerinden (sovyetlerin Hint ve ABD ordusunun Advanced Attack Helikopter AH-64 helikopterleri) yana olanlar karşı karşıya geldiler. Bu çeşit helikopterler değişik görevler üstlenebilirler ve daha hafif silahları keşif ve yöneltmeye de elverişlidirler. (L)

HÉLİON (Jean), fransız ressamı (Couterne, Orne 1904). Fransa'nın Lille kentinde kimya öğrenimini yarıda bırakarak 1920'de Paris'e giti, bir süre Güzel Sanatlar Okulu'na devam etti. Mimarlık resimleri yaptı; Poussin, Philippe de Champaigne, Paul Cézanne, André Derain ve Henri Matisse'e ilgi duydu. 1922'de ilk yağlıboya ve suluboya resimlerini yaptı (kent peysajları, natürmortlar, kendi portresi). 1927'de uruguaylı ressam Joaquin Torres Garcia (1874 - 1949) ile karşılaşması onu resimlerindeki şekilleri kalın bir çevre çizgisiyle çevrelemeye ve kübizmden kalma bir tuval düzenlemesine yöneltti. 1929, Hélion için yeni bir karar yılı oldu, çünkü o yıl soyut resme yöneldi. İsveçli Otto Gustav Carlsund (1897 - 1948), Türk kökenli fransız Léon Tutundjian (Tütüncüyan) (1905 - 1968) ve hollandalı Thée Van Doesburg ile birlikte *Art concret* (Somut Sanat), ardından *Abstraction - Création* (Soyutalma - Yaratma) topluluğu içinde yer aldı. Aynı zamanda, fransız Hans Arp, belçikalı Georges Vantongerloo (1886-1965), amerikalı John Graham 1881 - 1961), fransız uyruğuna geçmiş olan rus Antoine Pevsner (1886 - 1962) ve onun amerikan uyruğuna geçmiş olan kardeşi Naum Gabo (1890 - 1977) ile de yakın ilişki kurdu.

Hélion'un gelişmesi çok hızlı oldu. Bu gelişme en başta, kompozisyonda radikal bir geometrileştirmeye dayanır: Dikey çizgileme, sonra da *Tensions circulaires* (Dairesel Gerilmeler) [1931 - 1932] dizisinde olduğu gibi eğrilerin keşfi. Ama Hélion, yumuşatılmış olsalar bile Van Doesburg' un ve Mondrian'ınkileri andıran bu dikey çizgilerle yetinmedi. 1933'te daha özgür, dengeli biçimlere geçti (*Equilibre* [Denge] dizisi). Ertesi yıl, üçüncü boyut, resimlerinde yeniden görüldü (*Gros Volume* [Büyük Boy]). 1936'ya doğru ise kompozisyonlarının öğeleri artık uzayda yüzer gibi durmuyordu: Bir araya gelmiş, durağanlaşmış ve şemalaştırılmış insan biçimlerini andıran figürler (*Figures*) ve biçimlemeler (*Configurations*).

1939'da, Emile'lerin, Edouard'ların ve Charles'ların şapkalı başlarıyla kesin olarak figüre döndü. İkinci Dünya Savaşı, onun bu yöneliminde bir kopma değil, sadece bir ara verme oldu. Çalışmakta olduğu Birleşik Amerika'dan ülkesine dönerek askere alındı, esir düştü, 1942'de kaçtı, Virginia'ya döndü ve 1943'teki *Masques*'larıyla (Maskeler), resim alanındaki serüvenini bıraktığı yerden sürdürmeye başladı. Üsluplaştırılmış olan ve Léger'inkini andıran bir kesinlikle kurduğu figürleştirmesi yine aynı konuları ele alıyor ve aynı temaları işliyordu: Gazete okuyanlar, mankenler, çiçekçiler. Kimi zaman da tablo içinde tablo yaparak daha önceki dönemlerin soyut eserlerinden alıntılar yapıyordu. 1957 - 1958'de Hélion daha basit konuları ele aldı: Nesnelerin hergünkü görünümüne daha saygılı resimler, *Grand Brabant*'da pulluk, kafatasları, lahanalar, balkabakları. 1960 yıllarında daha hareketli konulara döndü ve çeşitli kişileri ele alarak (üç kanatlı tablosu *Dragon*) [1967] *Mayısta Görülen Şeyler*'i (1968 - 1969) yaptı.

Jean Hélion'un herhangi bir anlayışın içine sokulamayacak kadar değişik ve özgün bir kişiliği vardır. Elli yıllık ressamlığı boyunca, başka sanatçılarla, müzisyenlerle, yazarlarla ilişkileri olmuş ve bazı dönemlerde, sanatı bu ilişkilerden belki etkilenmiştir. Ama Hélion'da başkalarının etkisini araştırmak pek sonuç vermez; çünkü böyle bir etkilenme olmuşsa bile, sürekli olmamıştır. Ve Hélion'un eserinin, zaman zaman bir yenilenme eğilimi göstermiş olmasına karşılık, bütünlüğü içinde, temel olarak aynı kalmış olduğu açıklıkla görülür. (L)

***HELMOND,** Hollanda'da (Kuzey Brabant) kent. — 59 000 nüf. (L)

***HELOU** (Charles), lübnanlı devlet adamı. — 1979'da devlet bakanlığına atandı. (L)

***HELSİNGÖR,** Danimarka'da liman kenti. — 56 566 nüf. (L)

***HELSİNKİ,** Finlandiya'nın başkenti. — Yakın semtleriyle birlikte 880 140 nüf. Siyasal, kültürel ve idari metropol. (L)

***Helsinki Konferansı.** — 30 temmuz 1975'de toplanan ve 1 ağustos 1975'de düzenlenen imza töreniyle sona eren Helsinki konferansına katılan devletler aşağıdaki hususları kabul etiler.

Avrupa'da güvenliğe ilişkin sorunlar

I — *Katılan devletlerin karşılıklı ilişkilerine yol gösterecek ilkeler bildirisi:* a) Egemen eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı, b) Tehdide veya kuvvet kullanmaya başvurmama, c) Sınırların dokunulmazlığı, d) Devletlerin ülke bütünlüğü, e) Anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, f) İç işlerine karışmama, g) Düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı, h) Halkların haklarının eşitliği ve kaderlerini kendilerinin saptamaları hakkı, i) Devletler arasında işbirliği, f) Devletler hukuku uyarınca alınmış yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

II — *Güven getirici önlemler ve güvenlik ve silahsızlanmanın bazı yönleri hakkında belge:* a) Büyük çaptaki askeri manevraların önceden duyurulması, b) Askeri manevralara gözlemci gönderme çağrısında bulunulması, c) Büyük çaptaki askeri kuvvet kaydırılmasının önceden duyurulması, d) Güven getirici başka önlemler.

III — *Ekonomi, bilim, teknoloji ve çevre konularında işbirliği:* a) Ticari mübadeleler (iş ilişkilerinin geliştirilmesinde kolaylıklar yaratılması; ekonomik ve ticari enformasyon sağlanması; pazarlama olanaklarının geliştirilmesi), b) Sanayi işbirliği yapılması ve ortak çıkarlara hizmet edecek projeler hazırlanması, c) Ticaret ve sanayide işbirliği (Standartların uyumlu kılınması; ticaret ve sanayide doğabilecek anlaşmazlıklarda hakemlik; ticareti kolaylaştırmak ve sanayide işbirliği için ikili düzenlemeler), d) Bilim ve teknolojide işbirliği, e) Çevre sorunlarında işbirliği, f) Öteki alanlarda işbirliği (turizmin geliştirilmesi; göçmen işgücünün ekonomik ve sosyal yönlerinin iyileştirilmesi; personel eğitimi).

Akdeniz'de güvenlik işbirliğine ilişkin sorunlar

Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'na katılan devletler, katılmayan Akdeniz devletleriyle ilişkilerinin tarihî kültürel, ekonomik ve siyasi yönlerini göz önünde bulundurarak, aşağıdaki konularda niyet açıklamasında bulundular:

I — *İnsani ve öteki alanlarda işbirliği:* a) Kişiler arasındaki temaslar (aile bağlarına dayalı temaslar ve düzenli buluşmalar; ailelerin birleştirilmesi; çeşitli devletlerin vatandaşları arasında evlenme; kişisel ya da mesleki geziler; tek başına ya da topluca turizm koşullarının iyileştirilmesi; gençler arasında temaslar; spor alanında varolan bağların ve işbirliğinin sıkılaştırılması; kadın örgütlerini de kapsayan temasları geliştirmek üzere, gezilerin kolaylaştırılması), b) Enformasyon (enformasyonun yayımının herkese açık tutulmasının ve enformasyon alışverişinin geliştirilmesi; enformasyon alanında işbirliği; gazetecilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi), c) Kültür alanında işbirliği ve değişimler (ilişkilerin genişletilmesi; ülkelerin birbirlerini daha iyi tanımaları için çaba gösterilmesi; alış - veriş ve yayım olanaklarının iyileştirilmesi; ülkelerin kültürlerinin birbirine açık tutulması; kültürün çeşitli alanlarında temaslar ve işbirliği), d) Eğitim alanında işbirliği ve değiş - tokuş (ilişkilerin genişletilmesi; ülkelerin birbirlerinin eğitim ve kültür kurumlarını karşılıklı açık tutma ve değişim; bilim alanında işbirliği ve değişim; yabancı dil öğrenimini ve uygarlık tanıtımını sağlamak üzere çaba harcanması). [M]

HELVACI, İzmir ilinde, Menemen ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 378 nüf. (1980). Belediye. (M)

HELVADERE, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Taşpınar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 710 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HEMEDAN,** İran'da, Tahran'ın güneybatısında kent. — 155 846 nüf. Eski anıtlar. (L)

***HEMEL HEMPSTEAD,** Büyük Britanya'da (Hertfordshire) kent. — 71 000 nüf. Makina ve elektrik sanayii. (L)

***HEMŞİRE** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1980'de hemşire sayısı 26 880'e, 10 000 kişiye düşen hemşire sayısı 6'ya yükseldi. Bu elemanların illere göre dağılımı da şöyle oldu: Adana 666, Adıyaman 96, Afyonkarahisar 304, Ağrı 110, Amasya 192, Ankara 4 168, Antalya 329, Artvin 114, Aydın 438, Balıkesir 568, Bilecik 85, Bingöl 60, Bitlis 71, Bolu 304, Burdur 125, Bursa 603, Çanakkale 191, Çankırı 140, Çorum 218, Denizli 274, Diyarbakır 399, Edirne 171, Elazığ 226, Erzincan 140, Erzurum 424, Eskişehir 349, Gaziantep 313,

Giresun 250, Gümüşhane 123, Hakkari 45, Hatay 228, Isparta 353, İçel 434, İstanbul 4 065, İzmir 2 091, Kars 297, Kastamonu 360, Kayseri 304, Kırklareli 127, Kırşehir 88, Kocaeli 289, Konya 728, Kütahya 206, Malatya 339, Manisa 445, Kahramanmaraş 240, Mardin 159, Muğla 247, Muş 107, Nevşehir 108, Niğde 156, Ordu 333, Rize 189, Sakarya 200, Samsun 499, Siirt 131, Sinop 108, Sivas 323, Tekirdağ 184, Tokat 241, Trabzon 459, Tunceli 70, Urfa 182, Uşak 159, Van 211, Yozgat 161, Zonguldak 563. (M)

HENAN (Ho* - nan), Çin'de eyalet. — 167 000 km², 71 890 000 nüf. (L)

***HENDEK,** Sakarya ilinde ilçe. — 51 768 nüf., 68 köy. İlçe merkezi 17 303 nüf. (1980). [M]

***HENGELO,** Hollanda'da (Overijsel) kent. — 72 000 nüf. (L)

HENG SAMRİN, kamboçyalı devlet adamı (doğ. 1934). ABD yanlısı Lon Nol yönetimine karşı Kamboçya'nın bağımsızlığı için mücadele veren Kızıl Khmer'lere katıldı. 1975'te Demokratik Kamboçya Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra, doğu askerî bölgesi siyasal komiseri ve komutan yardımcısı oldu. Pol Pot yönetiminin halka karşı zorbalık uygulamasına karşı çıkarak 1978'deki bir ayaklanmaya katıldı. Eylemin kanlı biçimde bastırılmasından sonra partizanlarıyla birlikte Vietnam'a geçti. Orada, Çin yanlısı Pol Pot yönetimine ve Kızıl Khmer'lerin ulusal birleşik cephesi FUNK'a karşı, SSCB yanlısı Hanoi yönetiminin desteğiyle Kamboçya'nın Selameti İçin Ulusal Birlik Cephesi'ni (FUNSK) kurdu. Bu cephe, Pol Pot'a karşı ve Vietnam'la işbirliğinden yana olan Kızıl Khmer'lerle, 1954 Cenevre anlaşmasından sonra Kuzey Vietnam'a sığınmış, Hindiçini Khmer'lerini bir araya topladı. 1975 - 1978 yılları boyunca sınır anlaşmazlıklarıyla başlayıp giderek alevlenen Kamboçya - Vietnam uyuşmazlığı FUNSK güçlerinin, Vietnam ordusu desteğinde, Pnom Penh'e girişleri ve Pol Pot yönetimini devirişiyle sonuçlanınca (1 ocak 1979) devletin adı Kamboçya Halk Cumhuriyeti olarak değişti ve 8 üyeli devrim konseyinin başkanlığına Heng Samrin seçildi (7 ocak). Yeni devlet, BM'in 140 üyesinden ancak 35'i tarafından tanındı. Samrin yönetimi, kırlarda yeniden gerilla savaşına başlayan Pol Pot yanlısı Kızıl Khmer'lerle mücadeleyi baş sorunu olarak gördü. Ancak BM, Kızıl Khmer'leri Kamboçya'nın gerçek temsilcisi saymaya devam etti. 1 mayıs 1981'de 117 kişilik bir ulusal meclis seçimi yapıldı. Haziran ayında, Samrin, Devlet Konseyi başkanı ve Silahlı Kuvvetler başkomutanı sıfatlarını kazandı. 2 aralık 1981'de de Devrimci Halk Partisi genel sekreterliğine (başkanlığına) getirildi. (M)

HENGYANG (Hing*-Yang), Çin'de (Hunan) kent. — 300 000 nüf. (L)

***HENSEN** (Florent MIELANTS **Herwig** - denir), flamanca yazan belçikalı yazar. — Son kitabı anlıkçı şiir türündedir: *Umutsuzlukla Esrime Arasında* (1976). [L]

***HEPATİT** i. (fr. *hépatite*). Tıp. Karaciğer iltihabı. ‖ *Bulaşıcı hepatit*, transaminazların yükselmesiyle belirlenen ve sarılık aşamasında çeşitli karaciğer yetersizliği belirtileri gösteren hastalık. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. 1976'da Fransa'da profesör Maupas başkanlığındaki bir ekibin, insanda Hepatit B'ye karşı bir aşı geliştirdiğini açıklaması, o yılın en önemli tıp olaylarından biri oldu. 8 ocak 1977'de Tours'lu hekim ve araştırmacılar, saflaştırılmış virüs antijeni kullanarak ürettikleri bu aşıyla yapılan aşılamanın ilk sonuçlarını açıkladılar. Aşı, Tours ve Blois'da iki yapay böbrek ünitesinde tedavi gören hastalara ve aygıtları çalıştıran personele uygulandı. Böyle hastalarda ve personelde, hepatitli kişilerden, hepatitli oldukları bilinmeden alınan kanın ellenmesi ve kullanılması sonucunda, hemen hemen salgın halinde hepatit B görüldüğü için araştırmacılar denemeyi bunlar üzerinde yaptılar. Aşı olanların tümüne yakınında antivirüs B antikorlarının ortaya çıkması ve bu antikorların oranının artması, aşının etkinliğini ve bunun sonucu olarak organizmada bağışıklığın güçlendiğini gösterdi.

Hepatit aşısı bazı kanserlerin, özellikle karaciğer kanserinin önlenmesinde de etkili olabilir. Pek çok olay hepatit B virüsünün, tropiklerarası Afrika'da çok yaygın olan karaciğer kanserinin dolaylı veya dolaysız etkeni olduğunu göstermektedir.

Hepatit B aşısının etkinliği, üç aşılamadan sonra yüzde 90 dolayındadır. ABD'de Merck, Sharpe ve Dohme firması tarafından üretilen benzer formüllü bir aşı, bine yakın orta yaşlı eşcinsel üzerinde başarıyla denendi (erkek eşcinsellerde hepatite yakalanma tehlikesinin diğer kimselere göre 10-15 kat fazla olduğu sanılmaktadır). Hepatit B'ye karşı kullanılması gereken aşı miktarı Avrupa ve Kuzey Amerika'da 20 milyon doz, Afrika ve Asya'da, özellikle karaciğer kanserinin yoğun olarak görüldüğü bölgelerde 200 milyon doz olarak hesaplandı.

Üçüncü bir hepatit çeşidi - hepatit ne A, ne B (A ve B olmayan hepatit) - son yıllarda ortaya çıkarıldı. Bu hastalığa en az iki virüsün yol açtığına dair epidemiyolojik ve klinik kanıtlar vardır.

● Türkiye'de 1973 - 1980 yılları arasında, her yıl 11 000 ile 15 000 arasında enfeksiyöz hepatit vakası görüldü; bu vakaların 50-60 kadarı ölümle sonuçlandı. 1973'te 11 925 hastadan 48'i, 1976'da 12 103 hastadan 67'si 1979'da 15 207 hastadan 34'ü 1980'de 12 409 hastadan 43'ü öldü. (LM)

***HEPBURN** (Audrey), ingiliz asıllı amerikalı kadın sinema oyuncusu. — Son dönemde seyrek film çevirdi: *Aşk Yolu* (Two for the Road) [S. Donen, 1967]; *Robin and Marian* (R. Lester, 1976), *Mirasçılar* (Sidney Sheldon's Bloodline) [T. Young, 1979], *Mutlular* (They Laughed) [P. Bogdanovich, 1982]. (M)

***HEPBURN** (Katharine), amerikalı kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — 1933, 1967 (*Beklenmeyen Misafir*) ve 1968'den (*Kış Aslanı*) sonra 1982'de Mark Rydell'ın *On Golden Pond* (Altın Gölün Üstünde) [1981] filmiyle 4. kez Oscar aldı. 1970'lerde *A Delicate Balance* (Nazik Bir Denge) [1973], *Rooster Cogburn* (1975) ve TV için *Yıkıntılar Arasında Aşk* (Love Among the Ruins) gibi filmlerde oynadı. (M)

***HEPER** (Saadettin), türk bestecisi. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

***HEPGÜLER** (Muzaffer), türk tiyatro sanatçısı. — 1979'da İstanbul'da öldü. (M)

***HERAT,** Afganistan'da kent. — 163 000 nüf. (L)

***HERBERT** (Jean), fransız doğubilimcisi. — (öl. Cenevre 1980). [L]

***HERBST** (René), fransız mimarı ve süsleme sanatçısı. — (öl. Paris 1982). [L]

***HÉREİL** (Georges), fransız sanayicisi. — (öl. Cenevre 1980). [L]

***HEREKE,** Kocaeli ilinde, Gebze ilçesine bağlı bucak. — 20 088 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 10 194 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HERFORD,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 65 000 nüf. (L)

***HERMOSİLLO,** Meksika'da kent, Sonora eyaletinin merkezi. — 299 687 nüf. (L)

***HERNE,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Wastfalen) kent. — 105 000 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***HERNİNG,** Danimarka'da (Ringköbing amt'ı) kent. — 56 033 nüf. (L)

***HERRMANN** (Bernard), amerikalı besteci, orkestra şefi ve film müzikçisi. — (öl. 1975). 1941-1975 arası çalışmalarıyla Amerikan sinemasının önde gelen film müziği bestecileri arasına girdi. 1941'de *All That Money Can Buy* (Paranın Satın Alabileceği Her Şey) filmindeki çalışmasıyla «dramatik film müziği» Oscar'ı aldı. Müziğini yaptığı en tanınmış filmler: O. Welles'in *Citizen Kane* (Yurttaş Kane) [1941] ve *The Magnificent Ambersons* (Muhteşem Ambersonlar) [1942]; J. L. Mankiewicz'in *Hayalet ve Bayan Muir* (The Ghost and Mrs. Muir) [1947] ve *Ankara Casusu* (Five Fingers) [1952], A. Hitchcock'un *Lekeli Adam* (The Wrong Man) [1956], *Ölüm Korkusu* (Vertigo) [1958], *Gizli Teşkilat* North by Northwest) [1959], *Sapık* (Psycho) [1960], *Kuşlar* (The Birds) [1963] ve *Hırsız Kız* (Marnie) [1964], F. Truffaut' nun *Değişen Dünyanın İnsanları* (Fahrenheit 451) [1966] ve *Siyah Gelinlik* (la Mariée était en noir) [1967], B. De Palma' nın *Sisters* (Kız Kardeşler) [1973] ve *Obsession* (Saplantı) [1975-1976], M. Scorsese' nin *Taksi Şoförü* (Taxi Driver) [1975-1976]. (M)

***HERSON,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) liman kenti. — 324 000 nüf. (L)

***HERTEN,** Batı Almanya'da kent. — 53 000 nüf. (L)

***HERTOGENBOSCH (S'),** Hollanda da kent. — 85 000 nüf. Otomobil lastiği sanayii. (L)

HERZOG (Werner STİPETİC, **Werner** - denir), alman film yönetmeni (Münih 1942). 11 yaşına dek Bavyera dağlarında çok yoksul koşullarda yaşadı. Klasik lise eğitiminden sonra tarih, edebiyat okudu. Bursla ABD'ye gitti. 1962'de 13 dakikalık iki kısa filmi *Herakles*'i yaptı. 1963'te bir yapımevi kurdu ve sürekli kendi hesabına çalışarak 1970'ler B. Alman sinemasının Fassbinder'le birlikte en özgün yönetmenlerinden oldu. Belgesel sinemaya özel önem verdi; sakat ve özürlü insanların dünyalarına eğildi; *Doğu Afrika'nın Uçan Doktorları* (1968-1969), *Sakat Gelecek* (1970), *Sessizlik ve Karanlık Ülkesi* (1971), *Tahta Yontucusu Steiner'in Büyük Tutkusu* (1974) gibi orta metrajlı belgeseller yaptı. Ama asıl ününü toplum dışına itilmiş kişilerin uygarlığa karşı yalnızlık ya da çıldırmaya sonuçlanan başkaldırılarını dile getirdiği uzun öykülü filmlerle elde etti. Senaryolarını çoğu kez kendisi yazdığı bu eserlerle çeşitli şenliklerde ödüller aldı; uluslararası çapta tanındı: *Lebenszeichen* (Yaşam Belirtileri) [1967; ilk uzun filmi], *Fata Morgana* (1968-1970), *Auch Zwerge Heben Klein Angfangen* (Cüceler de Küçük Doğmuştu) [1969-1970], *Aguirre, der Zorn Gottes* (Aguirre, Tanrının Gazabı) [1972], *Jeder für Sich und Gott Gegen Alle)* (Herkes Kendi Başına ve Tanrı Herkese Karşı) [1974], *Herz aus Glas* (Camdan Kalp) [1976], *Stroszek* (1977), *Nosferatu, Phantom der Nacht* (Nosferatu, Gece Hayaleti) [1978], *Woyzeck* (G. Büchner'in oyunundan; 1978), *Fitzcarraldo* (1982). [M]

***HESSEN,** Batı Almanya'da eyalet. — 5 602 000 nüf. Tahıl tarımı ve sığırcılık. (L)

***HESTON** (Charlton), amerikalı sinema oyuncusu. — 1974'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *Seni Gömmeye Geldim* (The Last Hard Man) [A. V. McLaglen, 1975], *Stadda Panik* (Two Minute Warning) [L. Peerce, 1976], *Çalınan Taç* (The Prince and the Pauper) [R. Fleischer, 1977], *Dağ Adamı* (The Mountain Men) [R. Lang, 1980]. (M)

HEYDALLA (Muhammed Khouna Ould), Moritanyalı asker ve devlet adamı (doğ. 1940). Ordu içinde yarbaylığa kadar yükseldi. Devlet başkanı albay Ahmed Ould Bouceif'in bir uçak kazasında ölümünü (27 mayıs 1979) izleyen yönetim değişiklikleri sonucunda başbakanlığa getirildi. Bu görevi boyunca, Fas'la ittifak yapıp Sahra üzerindeki etkisini ve savaşı sürdürme ya da Fas'ı kızdırmak pahasına Sahra'dan vazgeçip Polisario ile anlaşma yollarından birini seçmek durumunda kaldı ve ikinci çözümde karar kıldı. 5 ağustos 1979'da Cezayir kentinde Polisario* (*Ek 2*) ile anlaşma imzaladı. Ancak Fas birliklerinin Sahra halkına bırakılan toprakları işgali, bu anlaşmanın uygulanmasını olanaksız hale getirdi. Bunun üzerine Heydalla, Paris'e gidip askerî yardım isteminde bulundu (eylül 1979) ve bu yardım hemen gerçekleşti. Ülkesinin en güçlü kişisi olarak, 4 ocak 1980'de devlet başkanı durumundaki Milli Selamet Askeri Komitesi başkanı yarbay Muhammed Mahmud Ould Louly'yi bir darbeyle devirdi ve onun görevini de kendisi üstlendi. Nisan ayında Polisario yanlısı içişleri bakanını ve genelkurmay başkanını görevden aldı. Aralık ayında Ahmed Ould Bneijara'ya kurdurduğu sivil hükümet, 25 nisan 1981'de

HENG SAMRIN

Foto. AP (LAROUSSE); Günaydın Arşivi (MEYDAN)

yarbay Maaouya Ould Sid' Ahmed tarafından devrildi. Yarbay Heydalla ise Milli Selamet Askeri Komitesi başkanlığını sürdürdü. Sahra sorununda ülkesinin tarafsızlığını ve Sahra halkının geleceğini belirleme hakkını savundu. (M)

***HEYKEL** (Muhammed Hasaneyn), mısırlı gazeteci ve siyaset adamı. — Nasır'ın ölümünden sonra, önceleri Enyer Sedat'ın yakın danışmanlarından biri oldu. 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında Sedat'la görüş ayrılığına düştü; İsrail'le dostluk anlaşması yapılmasına karşı çıktı. Bu uyuşmazlık sonucu, 17 yıldır sürdürdüğü yarı-resmî El-Ahram gazetesi genel yayın müdürlüğü ve başyazarlığından uzaklaştırıldı (1974). Sonraki dönemde Sedat yönetimine karşı eleştirilerini daha da sertleştiren Heykel, 1978' de Camp David anlaşmasına karşı çıktı. Bunun üzerine yazı yazması yasaklandı; bir süre sonra, 3 eylül 1980'de tutuklandı; Sedat'ın öldürülmesinden (1981) sonra yeni başkan Hüsnü Mübarek tarafından serbest bırakıldı. Etkili bir yazar olarak tanınan Heykel, Nasır ve Sedat dönemlerini anlatan pek çok kitap yayımladı: *Kahire Dosyası* (1974), *1973 Arap-İsrail Savaşı* (1976), *Öfkenin Sonbaharı* (1983). 1983'de İstanbul'a da gelen Heykel, son olarak çeşitli ülkelerdeki geçiş rejimleri üstüne bir kitap hazırlamakta olduğunu bildirdi. (M)

M. Hasaneyn HEYKEL

***HEY-LUNG-KİANG.** Bk. HEİLONGJİANG.

HIDIRBABA, Elazığ ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. 3 581 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 276 nüf. (1980). [M]

***HIDIRBEY,** Hatay ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 30 191 nüf., 19 köy. Bucak merkezi Çekmece. 5 535 nüf. (1980). [M]

***HINIS,** Erzurum ilinde ilçe. — 58 959 nüf., 101 köy. İlçe merkezi 10 684 nüf. (1980). [M]

***HIRVATİSTAN,** Yugoslavya'da federe cumhuriyet. — 4 576 000 nüf. Kimya sanayii. Turizm merkezi. 1977'de Yugoslavya' da ulusal gelirin yüzde 26,6'sını ve 1978' de ulusal dışsatımın yüzde 28'ini bu federe cumhuriyet gerçekleştirdi. (M)

HIZIR (Nusret), türk felsefecisi ve yazarı (İstanbul 1899 - Ankara 1980). Almanya'da fizik-matematik, felsefe öğrenimi gördü. Yurda dönünce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe bölümünde, Hans Reichenbach'ın asistanı oldu (1934). Sonra bir süre (1937-1942) Türk Tarih Kurumu'nda uzman olarak çalıştı. 1942'de dışardan sınav vererek doçent oldu, Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nin felsefe bölümüne girdi. 1960'ta 147'lerden biri olarak üniversiteden uzaklaştırıldı. 1962'de öğretim görevine döndü, aynı zamanda Türk Tarih Kurumu'na danışman oldu. 1963'te Paris'e giderek Ecole Normale Supérieure' de bir dönem felsefe dersleri verdi. 1968' de fakültedeki ve TTK'daki görevlerinden emekliye ayrıldı. Emekli olduktan sonra çeşitli yüksek okullarda felsefe ve mantık okuttu. 1945'te başlayarak çeşitli dergilerde felsefe ve mantık konularında yazıları yayımlanan Hızır, 1941-1948 arasında Milli Eğitim Bakanlığı'nın giriştiği çeviri işinde görev aldı; Erasmus, Leibniz ve Nietsche gibi düşünürlerin eserlerini Türkçe'ye kazandırdı. Yazılarının bir bölümünü bir araya getirerek oluşturduğu *Felsefe Yazıları* (1977) adlı kitabıyla TDK 1977 Deneme Ödülü'nü aldı. (M)

Doğan HIZLAN

HIZLAN (Doğan), türk edebiyat eleştirmeni, deneme yazarı (İstanbul 1937). Orta öğreniminden sonra bir süre İ. Ü. Hukuk Fakültesi'nde okudu. Cumhuriyet gazetesinde düzeltmen olarak çalıştı (1963-1968). Yeni Gazete'nin Sanat Eki'ni (1965-1971), Yeni Edebiyat dergisini (1969-1971) yönetti. Altın Kitaplar Yayınevi'nde redaktör ve danışman olarak çalıştı. Cumhuriyet gazetesinin sanat-edebiyat bölümünün yönetmenliğine ve sanat yazarlığına getirildi (1975-1982). 1981'de Hürriyet Gösteri adlı sanat-edebiyat dergisinin yönetimini üstlendi. Gazete ve dergilerde sürekli eleştiri yazıları yayımlanan Doğan Hızlan'ın eleştirilerinde Anglo-Sakson anlayışının izlerine rastlanır. Bütün edebiyata akım, görüş ayrımı gözetmeksizin kucak açan yazar, bir kısım eleştiri, deneme ve incelemelerini *Yazılı İlişkiler* (1983) ve *Günlerde Kalan* (1983) adlı kitaplarda topladı. (M)

***HIZLANDIRICI** Sıf. ve i. — ANSIKL. Nükl. *Tanecik hızlandırıcıları.* Ağır iyonların hızlandırılması, proton ve elektron senkrotronlarında demet yoğunluğunun ve enerjisinin artırılması son yıllarda hızlandırıcıların gelişmesindeki en etkin alanlar oldu.

ağır iyonlar

Yüksek atom kütleli atomların çekirdeklerine *ağır iyon* denir. Yakın zamanlara kadar helyum çekirdeği (α ışını) ağır iyon sayılırdı, ama bugün kısmen iyonize olmuş uranyum atomları bile hızlandırılmaktadır.

Ağır iyonlar hızlandırıldığında, önemli parametre, erişilen toplam güç değil, atom kütlesi birimine düşen enerji miktarıdır: Bir iyonun delme (sızma) gücünü belirleyen bu değerdir ve nükleon başına elektronvolt ile ifade edilir. Taneciklerin bir elektrik alanı yardımıyla hızlandırılması, elektrik yükleri ne kadar fazlaysa o kadar önemli olur. Dolayısıyla, iyonlaşma derecesinin mümkün olduğu kadar yüksek olması gerekmektedir ki, bu da ağır atomlarda oldukça zor sağlanır. Sık sık kullanılan bir yöntemde, klasik bir kaynak ile kısmen iyonlaştırılmış atoma ilk hızlandırma verildikten sonra en derin yörüngelerdeki elektronların «sıyrılması» (stripping) ya da «soyulması» sağlanır (elektronların yavaş yavaş koparılması). İyonların belirli bir miktar madde (gaz ya da katı) içinden geçirilmesi ile gerçekleştirilen bu sıyırma, hız ne kadar yüksekse o kadar etkin olur. Her sıyırma kademesi, iyonlaşmadan doğan dağılma dolayısıyla iyon kaybına sebep olmakla birlikte, hızlandırıcıların boyutlarını fazla artırmadan maksimal enerjiye çıkmayı sağlar. Dolayısıyla, en yeni ağır iyon hızlandırıcılarında, her biri sıyırma kademesi ile ayrılmış birçok hızlandırma kademesi bulunmaktadır. Söz gelimi, Fransa'da Caen'da yapımı sürdürülen G.A.N.I.L.'in (ulusal büyük ağır iyon hızlandırıcısı), gerektiğinde bağımsız olarak kullanılabilecek, bir sıyırma kademesi ile ayrılmış iki eşitzamanlı siklotronu vardır.

Hızlandırıcı içine iyon verecek iyon kaynaklarının niteliği büyük önem taşır, çünkü bunların şiddeti hızlandırıcının şiddetine kumanda eder. Bu alanda birçok çalışma yapılmıştır. Çoğunlukla, derin yörüngelerden elektron koparabilecek ve yeter sayıda iyon üretebilecek enerji veren elektron demeti ya da plazmasına başvurulmaktadır.

Ağır iyon hızlandırıcıları, hızlandırılan iyonların kütlesine ve erişilen enerjiye göre, farklı tiplerdedir. Bilinen bütün hızlandırma teknikleri kullanılmaktadır. Son gerçekleştirmelerde orta derecede ağır iyonlar için nükleon başına yaklaşık 1 GeV'luk (1 GeV=10^9 elektronvolt) enerjilere erişildi (Fransa'da, Saclay'deki Saturne hızlandırıcısı ile, argon 40). İçinde G.A.N.I.L.' in de yer aldığı bir başka hızlandırıcı ailesinde en ağır iyonlar için nükleon başına birkaç on MeV'luk enerjiler elde etmek mümkün oldu.

çok yüksek enerjili hızlandırıcılar

Ağır iyon hızlandırıcıları çekirdek fiziği çalışmalarına ayrılmış olduğu için, tanecik fiziği ihtiyaçları, enerjileri gittikçe daha yüksek enerjili proton ve elektron hızlandırıcılarının yapımına başlanmasına yol açtı.

Enerjiyi artırmak için iki yol vardır: Sabit hedefli aygıtlar ve çarpma halkalı aygıtlar. (Bk. HALKA, *depolama ya da biriktirme halkaları, Ek 2*). Çok yüksek enerjiler için sabit hedefli aygıtlar, proton senkrotronlarıdır. Bunlar, tanecikleri dairesel bir yörünge üzerinde tutmaya yarayan mıknatıslı bir halkadan oluşur. Bir elektrik alanının her seferinde hızlandırdığı parçacıkların enerjisi artarken magnetik alan da doğrusal olarak büyür. Bu ilkeyi kullanan yeni aygıtlar (ABD'de Fermilab, Cenevre'de Cern) 500 GeV'luk enerjilere erişmeyi sağlamaktadır. Tanecikleri sabit bir yörünge üzerinde tutabilmek için, en yeni proton senkrotronları, PS (Proton Synchrotron) ve AGS (Alternate Gradient Synchrotron) gibi daha eski hızlandırıcıların değişen gradyen ilkesini uygulamaktadır. Yaklaşık olarak dairesel olan yörüngenin eğriliği klasik çift kutuplu mıknatıslarla, protonların indirgenmiş boyutlu bir demet içinde tutulması ise, bir dizi magnetik mercekle sağlanmaktadır. Bu magnetik mercekler, sonuçta global bir yakınlaşma sağlayan, almaşık olarak yakınsak ve ıraksak etkili dört kutuplu mıknatıslardan oluşmaktadır. Böyle bir sistemin, Cern'in SPS'i gibi çapı 2 km'yi aşan (400 GeV'luk protonlu süper-senkrotron) büyük boyutlu aygıtlarda etkili olduğu görüldü.

Senkrotronlardaki hızlı magnetik alan değişimi (0'dan 1,5 teslaya geçiş için birkaç saniye), bugüne kadar, aşırı iletken mıknatısların kullanılmasına olanak vermedi; demir çekirdekli klasik mıknatıslar ile 1,5-2 tesla elde edilebildi ki, bu da 400 GeV'luk bir senkrotron için yaklaşık 2 km'lik bir çap gerektirmektedir.

Gelecekteki hızlandırıcılar kuşağında (1 000 GeV'luk Fermilab ve 3 000 - 5 000 GeV' luk Serpuhov hızlandırıcısı UNK) muhtemelen 4-5 tesla magnetik alan sağlayan süper iletken mıknatıslar kullanılacak, bu durumda şimdiki hızlandırıcılara göre daha yavaş bir hızlandırma devrinin kullanılması zorunlu olacaktır. Fizikçilerin istekleri ve teknik olanakların artması (makine parçalarının boyutlarının iyice küçültülmesi, karmaşık devirlere kumanda etmek için bilgisayarların kullanılması) aynı senkrotrona hemen hemen aynı anda birçok paralel görev yaptırma yoluna gidilmesine yol açmıştır; örneğin Cern'in 1959'da hizmete giren 30 GeV'luk PS'si (proton senkrotronu), 400 GeV'luk SPS'nin (proton süper senkrotronu) 30+30 GeV'luk biriktirme halkalarına enjektör görevi yaparken aynı anda birçok tanecik yollayarak fizik deneylerini beslemektedir ve yakın bir gelecekte ayrıca, uygun bir biçimde «soğutulduktan» sonra içine katıldığı SPS'nin böylece proton-antiproton çarpışma halkasına dönüştürülmesi için antiprotonlar üretmek amacıyla kullanılabilecektir.

hızlandırıcıların sorunları

Bugünkü hızlandırıcılar önemli boyutlara erişmiştir. Bu nedenle, hızlandırıcıların çok daha büyük boyutlara çıkacağını düşünebilmek güçtür. Sözgelimi UNK ve LEP (çarpışma halkası) projelerindeki 10 km'lik çaplar, düzgün sıralama ve stabilite konusunda güç sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Hızlandırıcıların boyutlarını önemli ölçüde azaltabileceği düşünülen kolektif hızlandırma işlemleri şu ana kadar olumlu sonuçlar vermemiştir.

mevcut ya da proje halindeki belli başlı hızlandırıcılar ve çarpışma halkaları

SPEAR (Stanford Positron Electron Accelerating Ring). Kaliforniya'da Stanford laboratuvarındaki demetten yararlanan 3,9 GeV'luk e e çarpışma halkası.

LEP (Large Electron Positron). 1980-1990 arasında Cenevre yakınına kurulacak olan, 85 GeV'a erişebilecek bir e e halkası yapımını amaçlayan bir Avrupa projesine verilen ad.

DORİS, Hamburg'ta DESY laboratuvarında kurulu e e çarpışma halkası. Enerjisi demet başına 5 GeV'a ulaşır. DESY (Deutscher Elektronen Synchrotron). Hamburg'ta kurulmuş ilk büyük elektron hızlandırıcısı (5 GeV). Kurulu olduğu laboratuvar da aynı adla anılır.

PETRA (Positron Electron Tandem Ring Accelerator). Hamburg'da, DESY laboratuvarında kurulu, demetle beslenen, 19 GeV'luk e e çarpışma halkası.

D.C.I. (Dispositif de Collision dans l'Igloo). Orsay'de (Fransa) kurulu doğrusal hızlandırıcı laboratuvarının (L.A.L.) e e halkası. Enerjisi demet başına 1,8 GeV'tur.

Foto. Günaydın Arşivi ; X (MEYDAN)

L.U.R.E. (Laboratoire pour l'Utilisation du Rayonnement Electronique). A.C.O, halkasının senkrotron ışınımını kullanan Orsay' deki laboratuvar.

PEP (Positron Electron Project). Berkeley ve Stanford laboratuvarlarının işbirliği ile Stanford'da (Kaliforniya, ABD) kurulmuş e e çarpışma halkası.

CESR (Cornell Electron Synchrotron Ring). Ithaca'daki (New York, ABD) Cornell üniversitesinin demetli 8 GeV'luk e e çarpışma halkasına dönüştürülmüş, 12 GeV'luk elektron senkrotronu.

VEPP, Novosibirsk (SSCB) laboratuvarının e e halkalarına verilen ad. Bu laboratuvarın çeşitli aygıtları, VEPP adına eklenen bir numara ile gösterilir.

PS, Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi' nin (Cern, Cenevre, İsviçre) 30 GeV'luk proton senkrotronu.

SPS, Cern'in 450 GeV'luk proton senkrotronu.

AGS (Alternative Gradient Synchrotron). Brookhaven (ABD) laboratuvarının 30 GeV'luk proton senktrotronu.

UNK, içinde özellikle 3 000 GeV'luk bir proton senkrotronu bulunduğu sanılan «hızlandırma ve depolama kompleksi» projesine verilen ad. Serpuhov'da (SSCB) olduğu sanılmaktadır.

çok yüksek enerjili hızlandırıcılar

1973 Fermi laboratuvarındaki (ABD) 500 GeV'luk proton senktrotronunun çalışmaya başlaması.

1976 450 GeV'luk proton senkrotronunun (SPS) hizmete sokulması (CERN)

1981 Fermi laboratuvarındaki (ABD) enerji katlayıcısının hizmete girmesi.

1981 Cern'in SPS'ini «çarpışma halkası» durumuna getirecek olan antiproton enjeksiyonu.

1981 SSCB'de 3 000 GeV'luk UNK senkrotronunun inşasına başlanması. (L)

***HİA-MEN,** Çin'de (Fujian) liman kenti. — 260 000 nüf. (L)

***HİÇ** (Mükerrem), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi. — 1981-1983 arasında, üniversitedeki görevi dışında, Dünya Bankası danışmanlığı yaptı. 1983'te üniversiteden istifa edip Milliyetçi Demokrasi Partisi kurucular arasında yer aldı. 6 kasım 1983 seçimlerinde, Yozgat milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Son dönemdeki eserleri: *Turkey's and Other Countries' Experience with the Mixed Economy* (Türkiye'nin ve Öteki Ülkelerin Karma Ekonomi Deneyleri, 1980), *Türkiye Ekonomisinin Analizi, Başlıca Ekonomik Göstergelerle* (1980), *Büyüme ve Gelişme Ekonimisi* (1981). [M]

***HİDALGO,** Meksika'nın iç kısmında eyalet. — 20 987 km², 1 518 200 nüf. (L)

***HİDROELEKTRİK.** - *Hidroelektrik santralları.* Bk. BARAJ; *Elektrik Kurumu* (TÜRKİYE).

***HİDROPTER** i. — ANSİKL. 1 haziran 1976'da *Flying Princess* hidropteri, Londra ile Zeebrugge arasında hizmete sokuldu. Boeing firması tarafından yapılan bu çok modern hidropterin yapısı uçağa benzer. Su altında sabit derinlikte bulunan kanatların doğurduğu kaldırma kuvveti sayesinde gövdesi suya değmeden saatte 80 km hızla hareket eder. Aracın konumu, doğrudan otomatik uçak pilotlarından yararlanılarak uyarlanmış çok hassas bir otomatik pilotaj sistemiyle her an denetlenmektedir. Benzerleri Hawaii adalarında, Venezuela'da ve Makao ile Honkong arasında çalışmakta olan Flying Princess, 3 m'yi aşan dalga çukurlarında bile hiçbir sarsıntı olmadan yol alabilir. Özellikle göl ve nehirlerde, yani dalgasız sularda kullanılan (Sovyetler Birliği) sabit kanatlı hidropterlere göre çok yüksek bir konfor sağlar. Flying Princess, ABD donanması ve NATO hesabına çalışan askeri hidropterlerle aynı teknolojiyi kullanır. Ağırlığı 112 tondur ve 234 yolcu taşır. Londra ile Zeebrugge arasını 3 saat 45 dakikada alır. 3 700 BG'de iki gaz türbininin çalıştırdığı yüksek verdili pompaların yarattığı iki dev su huzmesi aracın yol almasını sağlar. Bu çok modern hidropterin tek sakıncası bir uçak kadar pahalı olmasıdır. (L)

***HİGAŞİOSAKA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 500 000 nüf. (L)

***HİGH WYCOMBE,** İngiltere'de (Buckinghamshire) kent. — 57 000 nüf. (L)

***HİKAYE** i. — ANSİKL. *Türk edebiyatında hikâye.* Türk hikâyeciliğinde 1960' tan sonra görülen iki ana doğrultu (toplum sorunlarına eğilen düz anlatımlı hikâye ve anlatım inceliklerini öne alan, bireyden çıkış yapan hikâye) 1970'li yıllarda da devam etti. Ancak özellikle son yıllarda bu iki doğrultu arasındaki mesafenin, gerçeklik gereksinimi, araştırma özlemi, her şeyi söyleyebilme tutkusu, Latin Amerika yazarlarına duyulan sevgi gibi nedenlerle, biraz daraldığı söylenebilir. Gerçekçi tutum değişmedi. Buna karşılık fantastik, düşsel çalışmalar da hikâyeye girdi. Son sekiz yılda ustalar yeni eserlerle göründüler .Aziz NESİN (*Büyük Grev,* 1978; *Hayvan Deyip Geçme,* 1980); Samim KOCAGÖZ (*Alandaki Delikanlı* 1978); Necati CUMALI (*Makedonya 1900,* 1976; *Kente İnen Kaplanlar,* 1976; *Dilâ Hanım,* 1978; *Revizyonist,* 1979; *Yakubun Koyunları,* 1979; *Aylı Bıçak,* 1981); Fakir BAYKURT (*Şamaroğlanları,* 1976; *Kale Kale,* 1978; *Gece Vardiyası,* 1982; *Barış Çöreği,* 1983); Muzaffer BUYRUKÇU (*Şarkılar Seni Söyler,* 1982); Muzaffer HACIHASANOĞLU (*Eller,* 1979), Bekir YILDIZ (*Demir-Bebek,* 1977; *Mahşerin İnsanları,* 1980), Nezihe MERİÇ (*Dumanaltı,* 1979), Leyla ERBİL (*Eski Sevgili,* 1977); Zeyyat SELİMOĞLU (*Karaya Vurdu Deniz,* 1975; *Deprem,* 1976; *Soyunanlar,* 1980; *Çiçekli Dağ Sokağı,* 1982); Demir ÖZLÜ (*Aşk ve Poster, 1980*); Tarık Dursun K. (*Bahriyeli Çocuk,* 1976; *İmbatla Dol Kalbim,* 1982); Ferit EDGÜ (*Bir Gemide,* 1978; *Çığlık,* 1982); Bilge KARASU (*Göçmüş Kediler Bahçesi,* 1980; *Kısmet Büfesi,* 1982); Orhan DURU (*Ağır İşçiler,* 1974); *Yoksullar Geliyor,* 1982); Talip APAYDIN (*Yolun Kıyısındaki Adam,* 1979; *Duvar Yazıları,* 1981; *Kökten Ankaralı,* 1981).

Füruzan (*Gecenin Öteki Yüzü,* 1982); Tomris UYAR (*Dizboyu Papatyalar,* 1975; *Yürekte Bukağı,* 1979; *Yaz Düşleri / Düş Kışları,* 1981); Selim İLERİ (*Dostlukların Son Günü,* 1975; *Bir Denizin Eteklerinde,* 1980; *Eski Defterlerde Solmuş Çiçekler,* 1982); Necati TOSUNER (*Sisli,* 1977); Selçuk BARAN (*Anaların Hakkı,* 1977) gibi 1970 öncesinde adlarını duyuran hikâyeciler olgunluk dönemlerinin eserlerini verdiler.

Bunlara yeni hikâyeciler katıldı: Pınar KÜR (*Bir Deli Ağaç,* 1981; *Akışı Olmayan Sular,* 1983); Necati GÜNGÖR (*Sevgi Ekmektir,* 1978; *Bu Sevda Ölmek,* 1983); Sulhi DÖLEK (*Vidalar,* 1983); Işıl ÖZGENTÜRK (*Yokuşu Tırmanır Hayat,* 1980; *Hançer,* 1982); Nazlı ERAY (*Ah Bayım Ah,* 1976; *Geceyi Tanıdım,* 1980; *Kız Öpme Kuyruğu,* 1982). [M]

HİLAL, Hakkâri ilinde, Uludere ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 276 nüf. (1980). Belediye. (M)

HİLAV (Selahattin) ,türk felsefecisi ve çevirmeni (İstanbul 1928). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe bölümünü bitirdi (1950). 1954 - 1958 arasında Sorbonne Üniversitesi'nde (Paris) felsefe ve toplumbilim öğrenimi gördü. Yurda dönünce çeşitli dergi ve gazetelerde deneme ve incelemeler yayımladı, ünlü batılı yazarlardan çeviriler yaptı. Türkiye'de felsefenin gelişmesi ve Türkçe'nin felsefi terimler bakımından zenginleşmesi yolunda çaba gösterdi. 1982'de çıkmaya başlayan Yazko - Felsefe Yazıları adlı dergiyi bir süre yönetti, aynı dergide incelemeleri ve çevirileri yayımlandı. Başlıca eserleri: *Diyalektik Düşüncenin Tarihi* (1966), *100 Soruda Felsefe El Kitabı* (1970). [M]

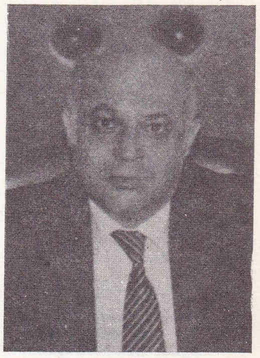

Mükerrem HIÇ

***HİLDEBRAND** (Dietrich VON). alman filozofu. — (öl. New York 1977). [L]

***HİLL** (Archibald Vivian), ingiliz fizyolojisti. — (öl. Cambridge 1977). [L]

HİLL (George Roy), amerikalı film yönetmeni (doğ. 1922). Önceleri tiyatro çalışmaları yaptı. 1962'de *Karakolda Buluşalım* (Period of Adjustment) ile başladığı film yönetmenliğinde, *The World of Henry Orient* (Henry Orient'ın Dünyası [1964] ile ilgi çekti. *Hawai* (Hawaii) [1966] ve *Tatlı Kızın Aşkı* (Thoroughly Modern Millie) [1967] gibi daha ticari filmlerden sonra *Sonsuz Ölüm* (Butch Cassidy and the Sundance Kid) adlı değişik western'iyle üne kavuştu. *Slaughterhouse Five* (Mezbaha 5) [1972] adlı ilginç denemesinin ardından daha ticari nitelikli *Belalılar'ı* (The Sting) [1973] en iyi film ve yönetmen dahil 7 Oscar ödülü aldı. Sonraki çalışmaları: *The Great Waldo Pepper* (Büyük Waldo Pepper) [1975], *A Little Romance* (Küçük Bir Aşk Öyküsü) [1979]. (M)

***HİLL** (Graham), ingiliz otomobil yarışçısı. — (öl. Arkley 1975). [L]

***HİLLA,** Irak'da kent ve Babil ilinin merkezi. — 85 000 nüf. (L)

***HİLVAN,** Mısır'da (Cizze ili) kent. — 203 500 nüf. Gübre, dokuma ve besin sanayii. (L)

***HİLVAN,** Urfa ilinde ilçe. — 21 564 nüf., 55 köy. İlçe merkezi 5 635 nüf. (1980). [M]

Hilvan Kanal Sistemi, Siverek, Hilvan ve Mardin ovalarını sulamak için tasarlanan kanal sistemi. Suyu Atatürk* Barajı (*EK 2*) gölünden Hilvan Pompa İstasyonu'ndan alacak ve 107 metre yükselttikten sonra Hilvan kanalının başlangıcına verecektir. Bu sistem 400 000 hektar arazinin sulanmasına hizmet edecektir. Hilvan kanalı pompa istasyonundan sonra doğuya 150 kilometre uzanarak Siverek - Hilvan ovalarının güney kısmında 64 500 hektar araziye su sağlayacaktır. Bu noktada Göle Bakan Barajı inşa edilecektir. Bu baraj göl pompa istasyonundan gelen akımı sulama ihtiyaçlarına göre düzenleyecektir. Gölden ayrılan yan kanallar Siverek - Hilvan ovalarında 79 500 hektar araziyi sulayacaktır. Güneye doğru devam eden ana

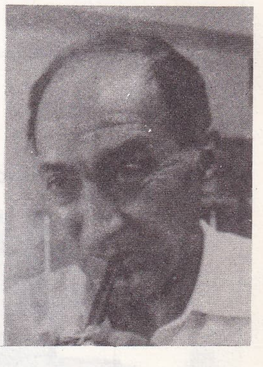

Selahattin HİLAV

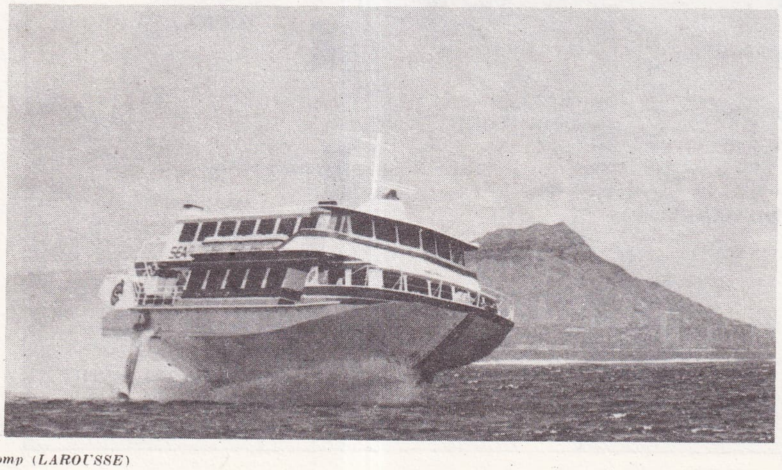

Ingiliz hidropteri Flying Princess

Foto. X (2) [MEYDAN]; Boeing Aerospace Comp (LAROUSSE)

kanal 5,7 kilometre uzunluğundaki Siverek Tüneli'ni geçecek, doğuya dönecek ve 18 kilometre sonra Mardin Tüneli'ne varacaktır. 7,9 kilometre uzunluğundaki bu tünel Tek - Tek Yayiası altında sulama suyunu Mardin ovalarının başına ulaştıracaktır. Buradan sonra kanal doğuya dönerek 81 kilometre uzanacak ve bu bölgede 140 000 hektar araziye su verecektir. Bu kesimde inşa edilecek pompa istasyonları sulama suyunu daha yüksekteki ovalara hakim bulunan Yenice Gölü kanalına yükselteceklerdir. Böylece 113 000 hektar arazi daha sulanacaktır. Tamamlandığı zaman Hilvan kanal sistemi Türkiye'de bir noktadan çevirme yapılan sulama projelerinin en büyüğü olacak ve hatta Urfa* tünel sistemini de (*Ek 2*) geçecektir. (M)

***HİLVERSUM,** Hollanda'da (Kuzey Hollanda) kent. — 97 000 nüf. (L)

***HİMAÇAL PRADEŞ,** Kuzey Hindistan'da dağlık arazi. — 55 673 km², 4 237 569 nüf. (L)

***HİMECİ,** Japonya'da (Hyogo) kent. —438 000 nüf. (L)

***HİMMETDEDE,** Kayseri ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 346 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 306 nüf. (1980). Belediye. (M)

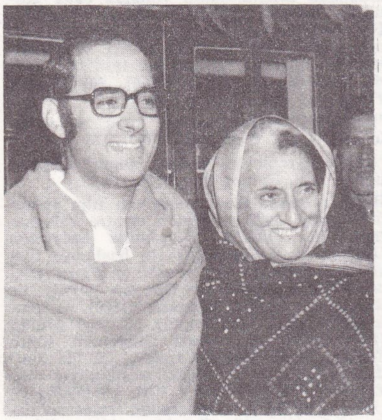

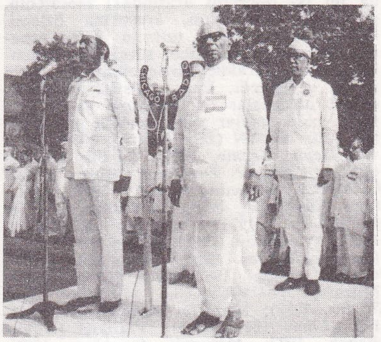

Solda: İndira Gandhi ve oğlu Sanjay
Sağda: Cumhurbaşkanı Brahmananda Reddy

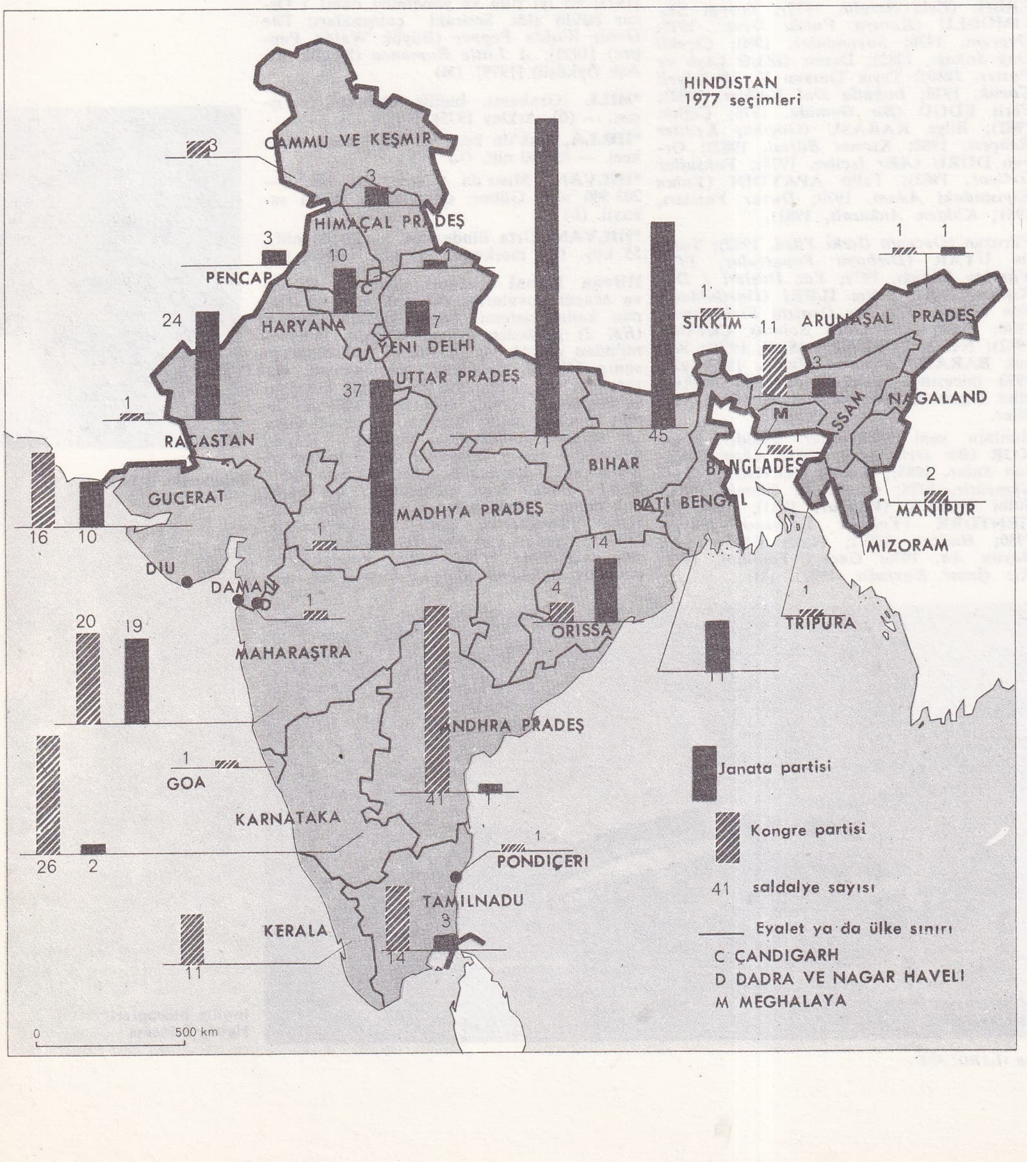

***HİNDİSTAN,** Güney Asya'da devlet. — 639 000 000 nüf.

TARİH

Hindistan'ın son on yıllık tarihi, dışta Pakistan'la yürütülen savaş ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerin sıkılaştırılması; içte, Sıkkım'ın 22. eyalet olarak ülkeye bağlanması, başbakan İndira Gandhi iktidarının 1975'e kadar güçlenmesi, 1975'den 1977'ye kadar ülkede olağanüstü hal uygulaması; sonra Kongre Partisi'nin bölünmesi, Janata Partisi'nin (Halk Partisi) iktidara gelmesi (1977 - 1980) ve bunun sonucu olarak İ. Gandhi'nin yeniden ülkenin başına geçmesi şeklinde özetlenebilir.

ekonomik gelişme ve toplumsal karışıklıklar

1973 yılında kömür madenleri devletleştirildi. Aynı zamanda tahıl piyasasının merkezden denetimini sağlamaya yönelik girişimde bulunuldu. Sona eren IV. planın yerine yıllık planlar getirildi. 1972 ve 1973 bunalımlı yıllar oldu; fiyatlar arttı, ticaret dengesi açık verdi. Bu durum, petrol fiyatlarının birden artışı ve 1971'de bütün dünyada baş gösteren enflasyon yüzünden büsbütün ağırlaştı. Bununla birlikte 1974' de ortaya atılan V. Beş Yıllık Plan yeni atılımları içeriyordu. Bu planda yılda yüzde 5,5'lik bir büyüme, sınai üretimde yüzde 8-10 artış öngörülüyor ve 1978 - 1979 yılları için 140 milyon ton tahıl rekoltesi elde edileceği umuluyordu. Doğum kontroluna ayrılan krediler büyük ölçüde artırıldı (nüfus, 1975'de 600 milyon kişi olarak tahmin ediliyordu). Ülke 1976'ya kadar sürekli artan ticaret dengesi açığına bir çare olarak ,o zamana kadar ithal ettiği ürünlerin bir bölümünü kendisi üretmeye, dış satımını artırmaya (sanayi malları satışı) ve ilişkilerini çeşitlendirmeye yöneldi. Hindistan'ın Afrika ülkeleriyle iyi ilişkiler sürdürmesinin ve Araplara yaklaşma politikasının temelinde bu kaygı yatar (yeni alış veriş alanları yaratmak üzere İran. Irak ve Tanzanya ile karma komisyonlar kuruldu).

Birçok hintli mühendislik işletmeleri (elektrik ve metalurji cihazları) Kuveyt'e, Dubai'ye ve İran'a yerleşti (1979'a kadar İran Irak'la birlikte, Hindistan'ın petrol ihtiyacının üçte ikisini karşılamaktaydı). Deniz yoluyla taşınan malların ancak yüzde 20'sini taşıyabilen deniz ticaret filosunun bilinen yetersizliği karşısında V. Planda *Centrol Marine Design and Research Organization*'ın (Merkezi Deniz Araştırmaları ve Tasarım Örgütü) kurulması öngörüldü. Hindistan ayrıca, Shipping Conference Line aracılığıyla Bangladeş, Birmanya, Sri Lanka (1974) ve İran ile ortaklıklara girdi (Iranian - India Shipping Company).

Bu girişimler ve teknolojik gelişmeler (18 mayıs 1974'te Racastan çölünde, Pokhran' da bir yeraltı nükleer patlama gerçekleştirildi) iyimser olmaya olanak vermekle birlikte, toplumsal çalkantılara son veremedi. Ocak ortalarında Gucerat'ta, martta da Bihar'da hayat pahalılığına ve Kongre üyelerinin rüşvetçiliğine karşı ayaklanmalar oldu. Gucerat üst üste iki yıl kuraklığa uğramış, yüzde 30'a varan bir enflasyon yaşamıştı. Eyalet 1974'de doğrudan merkezin yönetimi altına alındı. Jayprakas Narayan, nisanda «topyekûn devrim isteğiyle» bir «demokrasiyi kurtarma» hareketi başlattı. Morarji Desai, Janata Morcha'yı («Halk Cephesi») kurmak üzere Narayan'la işbirliği yaptı ve kuruluş daha sonra Janata Partisi adını aldı. Bu cephe 1975'te sağı (1955'te Pradhat Ranjan Sarkar tarafından kurulan Anand Marg [Mutluluk Yolu] grubu da dahil), maocuları ve sol sosyalistleri içermekteydi.

1974'de demir yollarında genel grevler patlak verdi. 1975 ocak ayında bakanlardan Lalit Naragan Mishra, Bihar'daki Samastipur tren istasyonunda öldürüldü. Tırmanma, birinci başkan Ajit Nath Ray'a, Delhi'de yapılan suikastla sürdü. Haziranda, Allahabad Yüce Divan yargıçlarından Jag Mohan Lal Sinha, İndira Gandhi'yi 1971' deki seçimlere hile karıştırmakla suçladı. Bunun hemen ardından Janata Morcha, bir

Foto. Maous/Gamma ; Keystone (LAROUSSE)

gösteri düzenleyerek cumhurbaşkanının istifasını istedi ve Gandhi'ye karşı şiddetli bir kampanyaya girişti.

olağanüstü hal (1975 - 1977)

İndira Gandhi, içlerinde yetmişlik Jayprakas Narayan ve Morarji Desai'de bulunan siyasal önderleri geceleyin tutuklatarak karşı saldırıya geçti. Yalnız, sovyet yanlısı komünistlere dokunmadı. Olağanüstü hal ilan edildi. Bütün ülkede binlerce insan tutuklandı. Başbakan 1 temmuz 1975'de programını açıkladı. Program, *Bonded labour* denen ve borçlu köylüleri yaşam boyu serfliğe mahkûm eden sistemin kaldırılmasını, toprak reformunu, ulusal ekonomi için gerçekten bir felâket haline gelen vergi kaçakçılığının ve rüşvetçiliğin şiddetle cezalandırılmasını öngörmekteydi.

İyi bazı sonuçlar çok geçmeden kendini gösterdi: Karaborsa azaldı, fiyatlar düştü. Bu arada elverişli hava koşulları (1975'deki ürün iyi olmuştu) enflasyonla etkili bir mücadele yürütülmesini sağladı. Sonraki aylarda birtakım yasal önlemler alındı (anayasanın 39, 40 ve 41'inci maddelerinde değişiklik). Bunlardan amaç, zamanla olağanüstü hali yaygınlaştırmak ve başbakanı mahkemelerin denetimi dışında tutmaktı. 1976 ocak ayında Tamilnadu başbakanı Karunanidhi, rüşvetçilikle suçlanarak, Tamilnadu eyaleti, devlet başkanının yönetimine (*President's Rule*) alındı. Aynı olay kısa bir süre sonra Gucerat'ta da meydana geldi.

Artık bütün Hindistan Gandhi'den yana olanlarca yönetiliyordu. Basına sert sansür uygulandı. Daha önce var olan demokrasi, yerini aile diktatörlüğü olarak adlandırılan rejime bırakarak geriledi. Gerçekten de, annesinin kışkırttığı söylenen. Sanjay Gandhi (1974 - 1980), 5 maddelik programını ileriye sürdü (bunlar arasında, borçlanma kaynağı olan drahomanın kaldırılması da vardı). Özellikle müslüman cemaatinde, yürütülen zoraki kısırlaştırma kampanyasının sorumluluğunun bir bölümü ona yüklendi. Eş, dost, akraba kayırıcılığı Hindistan'da olağan bir şey olmakla birlikte bu kez muhalefet tarafından tahammül edilemez bir olgu olarak şiddetle eleştirildi.

İndira Gandhi (1977 ocak ayında) hem muhalefetin gittikçe şiddetlenmesinden korktuğu, hem de elde ettiği sonuçlara güvendiği ve yeniden meşruluk kazanmak istediği için martta erken seçime gidilmesini istedi. Bu amaçla, Morarji Desai'nin tutukluluğuna son verdi (19 ocak). Narayan, zaten söz vermesi üzerine 1975 kasımında salıverilmişti. Gandhi, Lok Sabha'yı (meclis) dağıtarak serbest seçim kampanyasının yapılabilmesi için gerekli özgürlük ortamının oluşmasını sağladı. Bunun üzerine, Janata Partisi hemen tekrar kuruldu (20 ocak) ve başına Morarji Desai nin liderliğindeki bir ulusal komite geçti. Seçim kampanyası kısa sürdü ve eski dokunulmazların (paryalar) siyasal önderi Jagjivan Ram, İ. Gandhi'den ayrılıp Demokrasi İçin Kongre Partisi'ni kurunca, Kongre Partisi'nin Hindistan tarihinde ilk kez seçimi kaybedeceği belli oldu. Bunu daha başka bozgunlar da izledi. Muhalefet bölünmedi ve üstelik, Delhi müftüsünün vaızları sayesinde müslümanların da oyunu aldı. Janata böylece Lok Sabha da 542 üyelik elde etti. Morarji Desai 1977'de başbakan oldu.

Janata hükümeti (1977 - 1980)

Bir süre esenlik havası hüküm sürdü. İktidardaki koalisyon tutundu; 81 yaşındaki Morarji Desai, titiz, nuamuslu bir muhafazakâr imgesi yarattı. Dokunulmazları temsil eden Jagjivan Ram savunma bakanı oldu. Ne var ki, ertesi yıldan itibaren işler kötüye gitmeye başladı. Bu durum kendini siyasal düzeyde birbiri ardınca gelen seçim bozgunlarıyla gösterdi (şubatta, Andhra Pradeş'de, Karnataka ve Maharaştra'da). Janata artık olağanüstü halin aşırılıklarını eleştirmekle yetinemezdi. ancak olumlu hiçbir anlaşma zemini de önermiyordu. Bundan başka halk arasına iktidarını yerleştirmeye vakit bulamadı. Kongre partisi ise oturmuş kuruluşlardan

Başkent
Yeni Delhi'de su baskını
(4 Eylül 1978)

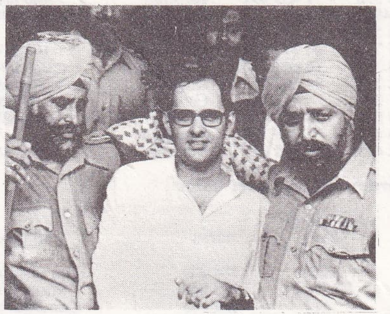

Solda: Indira Gandhi'nin tutuklanışı (3 ekim 1977)
Sağda: Sanjay Gandhi'nin tutuklanışı

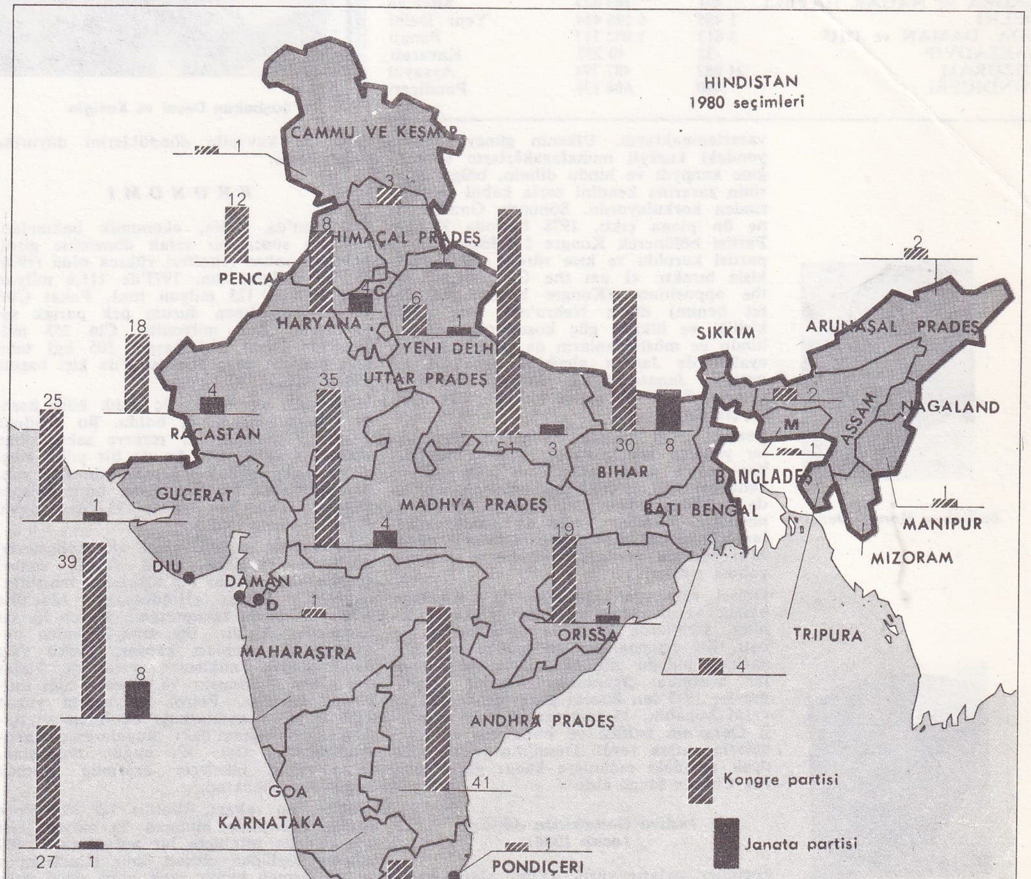

Foto. Balder/Sygma (2) ; AP (LAROUSSE)

eyaletler ve merkezleri

eyalet	yüzölçümü (km²)	nüfus	merkezi	nüfus
ANDHRA PRADEŞ	276 814	53 403 000	Haydarabad	2 565 536
ASSAM	78 523	19 902 826	Dispur	
BATI BENGAL	87 853	54 485 560	Kalküta	9 165 650
BİHAR	173 876	69 823 154	Patna	490 265
GUCERAT	195 984	33 960 905	Gandhinagar	2 515 195
HARYANA	44 222	12 850 902	Çandigarh	233 004
HİMAÇAL PRADEŞ	55 673	4 237 569	Sirnla	55 000
JAMMU-KEŞMİR	222 236	5 981 600	Srinagar	403 612
KARNATAKA	191 773	37 043 451	Bangalore	2 913 537
KERALA	38 864	25 403 217	Trivandrum	409 761
MADHYA PRADEŞ	442 841	52 131 717	Bhopal	392 077
MAHARAŞTRA	307 762	62 693 898	Bombay	8 202 759
MANİPUR	22 356	1 433 691	İmphal	100 605
MEGHALAYA	22 489	11 327 874	Shillong	88 000
NAGALAND	16 527	773 281	Kohima	
ORİSSA	155 782	26 272 054	Bhubaneswar	105 514
PENCAP	50 362	16 669 755	Çandigarh	233 004
RACASTAN	342 214	34 102 912	Jaipur	1 004 669
SIKKIM	7 299	315 682	Gangtok	15 000
TAMİL NADU	130 069	48 297 456	Madras	4 276 635
TRİPURA	10 477	2 060 189	Agartala	
UTTAR PRADEŞ	294 413	110 858 019	Lucknow	1 006 843

eyaletlerden ayrı 9 idari bölge

	yüzöiçümü (km²)	nüfus	başkent
ANDAMAN ve NİKOBAR	8 293	188 254	Port Blair
ARUNAŞAL PRADEŞ	83 578	628 050	İtanagar
ÇANDİGARH	114	450 065	Çandigarh
DADRA ve NAGAR HAVELİ	491	103 677	Silvassa
DELHİ	1 485	6 196 414	Yeni Delhi
GOA, DAMAN ve DİU	3 813	1 082 117	Panaji
LAKŞADVİP	32	40 237	Kavarati
MİZORAM	21 087	487 774	Ayzavul
PONDİÇERİ	480	604 136	Pondiçeri

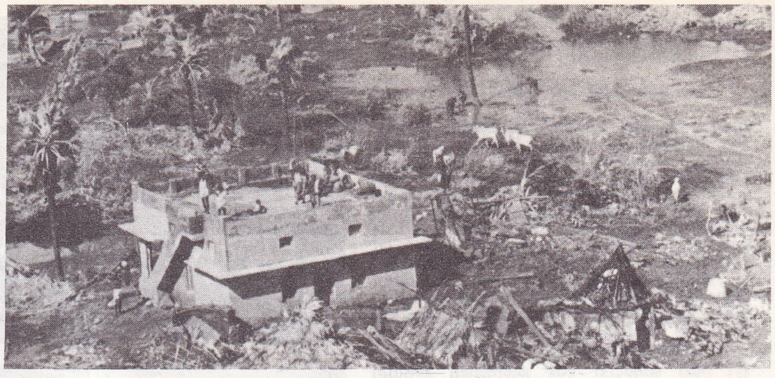

Bir siklondan sonra meydana gelen yıkım (24.XI.1977)

Başbakan Desai ve Kosigin

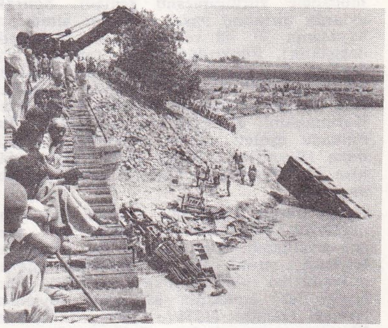

Patna'da tren kazası (2 000 kişi boğuldu)

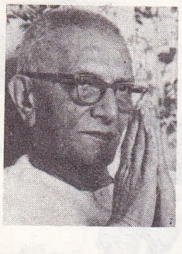

Başbakan Morarji Desai

Başbakan Charan Singh

yararlanmaktaydı. Ülkenin güneyi koalisyondaki kuzeyli muhafazakârların şovenliğine karşıydı ve hindu dilinin, bölge dillerinin zararına kendini zorla kabul ettirmesinden korkuluyordu. Sonunda Gandhi yine ön plana çıktı. 1978 başında Kongre Partisi bölünerek Kongre İ («İndira» için) partisi kuruldu ve kısa sürede diğerini etkisiz bıraktı. «I am the Congress, I am the opposition» (Kongre benim, muhalefet benim) diyen Nehru'nun kızı güçlü kişiliği ve ülkede güç koşullarda yaşayan hindu ve müslümanların da desteğiyle bazı eyaletlerde Janata aleyhine denetimi ele geçirdi. Janata içinde Morarji Desai - Charan Singh çatışması giderek gün ışığına çıkıyordu.

Üstelik, 1978 yılında toplumsal gerginlikler yeniden baş gösterdi. Yüksek sınıflardan sayıca daha üstün olan orta sınıflar, kendileri için elverişli bir partinin iktidarda bulunmasından yararlanarak siyasal önemlerin bilincine varan en yoksul sınıfları (Bihar'da hükümet görevlerinin yüzde 26'sı bunlara verilmişti) sindirme ve ezme yoluna gittiler.

Dinsel cemaatler arasında da çatışmalar patlak verdi: Müslümanlarda şiilerle sünniler, sikh'lerde akali ve nirankariler çatıştı. Bu çatışmaların en tehlikelileri Aligarh'da olduğu gibi hindularla müslümanlar arasında çıkanlardı. Bundan başka, grevler 1975'den önceki düzeyine ulaştı. Siyasal bunalım, 15 temmuz 1979'da Morarji Desai'nin istifası ve bunu izleyen kavgalarla patlak verdi. Desai'nin yerini, 1980 ocak ayındaki seçimlere kadar geçici olarak Charan Singh aldı.

İndira Gandhinin dönüşü (ocak 1980)

Seçimler, oyların yüzde 43'ünü alarak meclisteki üyeliklerin üçte ikisini ele geçiren Kongre «İ»ye zafer getirdi. Başbakan olan İndira Gandhi, savunma bakanlığını da üstlendi. 1980 şubatından itibaren yeni hükümet, muhalefet partilerinin iktidarda olduğu dokuz eyaletteki meclisleri dağıttı. Giscard D'Estaing (ocak) ve Gromiko'nun (şubat) ziyaretleri, İ. Gandhi'ye, özellikle Sovyetler'in Afganistan'a müdahalesinden sonra, bağlantısızlık politikasına yeniden, daha da kuvvetle döndüklerini duyurma fırsatı verdi.

EKONOMİ

Hindistan'da tarım, ekonomik bakımdan, 1977'den sonra bir refah dönemine girdi. Tahıl ve sebze rekoltesi yüksek oldu (1976'da 121 milyon ton, 1977'de 111,6 milyon ton, 1978'de 125 milyon ton). Fakat Çin'le karşılaştırılınca durum pek parlak sayılamazdı. (966 milyonluk Çin 255 milyon ton [yani kişi başına 305 kg] tahıl elde etmişti; oysa Hindistan'da kişi başına düşen miktar 192 kg'dı).

Yerli tahıl stoku, iki üç yıllık kötü hasadı karşılayacak kadar boldu. Bu «bolluk» 7 milyar dolarlık bir rezerve sahip olma olanağını sağlamıştı; bu da bir yıllık «dışalımı» karşılayacak bir miktardı. Öte yandan, yabancı ülkelere olan borç faizleri dışsatım değerinin yüzde 13,4'üne düştü (1974'de yüzde 19'du).

Hindistan'ın sanayi gücü de gelişmesini sürdürdü. Gittikçe artan sayıda sanayi grupları kendilerini dış ülkelerde tanıttılar. Örneğin, HMT (Hindoustan Machine Tools) dünyada takımtezgâhı üreten ilk on işletmeden biridir. Bu sanayi hemen hemen bütün alanları kapsar, çünkü yazı makinesinden nükleer santrallara kadar her alana yayılmıştır ve ülkenin tüm ihtiyacını karşılar. Petrol ihtiyacının yüzde 27'si Bombay açıklarında denizden ve Assam ile Gucerat'daki kuyulardan karşılanmaktadır. Öyle ki, bugün Hindistan, sanayileşmiş ülkelerin arasında onuncu sırada yer almaktadır.

Elbette, bu rakam, «batılı» bir ekonomik yaşam düzeyinde bulunan 50 milyon kişi göz önünde tutulursa bir anlam taşır. 600 milyon köylüden oluşan öbür Hindistan'ın hemen hemen hiçbir satın alma gücü yoktur. Bu kitlenin yaşam düzeyi, artık eski büyük açlıklardan korkulmasa bile, son derece düşüktür. Merdivenin en alt basamağında, 50 milyon kişi güne bir yıllık ücretle 5 aydan az bir süre çalışır ve yoksulluk da gittikçe artmaktadır (1971 nüfus sayımı, topraksız emekçilerin 10 yılda yüzde 75 arttığını gösterdi). Bunun nedeni bir yandan toprakların sürekli olarak miras yoluyla bölüşülmesi, öte yandan tefecilerin baskısıdır. Bu baskı «köleleştirmeye» kadar varır (tarım kredisinin arttırılmasına karşın). Her ne kadar ülkedeki serf sayısı resmi rakamlara göre 100 000 ise de, gerçekte 3 ilâ 5 milyondur. Bunlar, kendi borçları ya da babalarınınki yüzünden bir toprak sahibine bağlı olan kimselerdir.

Bu nedenle, VI. Beş Yıllık Plan'da (1978/79 - 1983) «bütünleşmiş bir kırsal gelişme» öngörüldü. Tarımın içinde bulunduğu refahtan yararlanılarak, alt yapıları geliştirme yoluyla birçok yerel küçük sanayiin kurulması planlandı. Bu önlemlerle şehirlere göç frenlenecek ve yeni istihdam olanakları yaratılmış olacaktır. Bu türden girişimler kuzeybatıdaki zengin Pencap devletinde zaten başlamıştı.

Bu politika, belki Hindistan'ın kırsal ekonomisinin, içine gömüldüğü neredeyse feodal evreden çıkmasını sağlayacaktır.

başlıca üretim

pirinç	80 Mt
buğday	30 Mt
yer fıstığı	6 Mt
şeker	7 Mt
darı	11 Mt
pamuk	1,2 Mt
jüt	1,5 Mt
çay	560 000 t
sığır	180 M baş
koyun	40 M baş
balık	2,5 Mt
taşkömürü	100 Mt
elektrik	105 milyar kWs
petrol	11 Mt
demir	26 Mt
çelik	10 Mt
pamuk ipliği	0,9 Mt

EDEBİYATLAR

Hindistan son otuz yılda hızlı bir gelişme gösterdi. Edebiyat alanındaki yönelimlerde ortaya çıkan derin değişikliğin ön belirtileri daha 1960'larda görülmeye başladı. Sanayileşme ve kentleşmenin getirdiği sorunlar, bağımsızlıktan sonraki rahatlık ortamına son verdi ve orta sınıf aydınlarını o zamana kadar benimsenmiş değerleri (geleneksel değerler ve XIX. yy. toplumsal

Foto. AP; Baldev/Sygma (2); Laffent/Sygma; Basak/Gamma (LAROUSSE)

duyguculuğundan miras kalan batı değerleri) yeniden gözden geçirmeye zorlayan bir gerçekçiliğe itti. 1962'deki Çin - Hindistan savaşı ve Hindistan'ın uğradığı bozgun, Nehru'nun Asya politikasını tartışma konusu yaptı. Siyasal çatışmalar ve Batı Bengal'deki naksallılara ve köylülere karşı yürütülen silahlı çatışmalar, yavaş yavaş kuzey Hindistan'da bir gerginlik havası yarattı; bu da üniversite öğrencilerinin kutuplaşmasına ve köylü kitlelerinin harekete geçmesine yol açtı. Bu şiddet ortamında, hindu cemaatleriyle müslüman cemaatleri arasında, kastlar arasında çatışmalar aldı yürüdü. Bu son derecede karmaşık durum, 1970'lerde Hindistan edebiyatlarını etkiledi. Yansıttıkları umutsuzluk ve yabancılaşma duygularına, kuşaklar arasındaki gittikçe sertleşen çekişmelerden kaynaklanan duygular da eklendi. Geleneksel değerleri reddetmeyen romantizmin mirasçısı Dharmavir Bhârati (doğ. 1926), Lakshmikant Varma (doğ. 1922) ve Jagdis Gupta (doğ. 1924) gibi yazarlarla, «yeni şiir» hareketine bağlı Sarvesvardayal Saksena, Vijaydevnarayan Sâhi ve Rahhuvir Sahay gibi şairler arasındaki karşıtlık gittikçe daha belirgin bir hal aldı. Bu sonuncular yeni değerler peşindeydiler.

öykü

Öykü, hintçede de, diğer Hindistan dillerinde de, Prem Cand'dan beri (1880 - 1936) gittikçe gelişen bir edebiyat türüdür. Bunların bir bölümü 1976 ve 1977'de *Sreştha Hindi Kahaniya* adlı bir kitapta bir araya getirildi. Bu kitapta, özellikle, Mannu Bhandari'nin çok güzel bir öyküsü yer almaktadır. *Trisanku*, klasik bir efsaneye dayanarak aile çevresinde yeni kuşakların davranışlarını inceler. Bhişma Sâhani (doğ. 1915), Nirmal Varma (doğ. 1929), İbrahim Sarif, Malti Josi, Govind Misra, Manzul Bhagat, Shâni, Sunita Jain gibi yazarlar öyküler yazdılar. Siyasal bir akıma bağlı olup, toplum yaşamında hala izleri görülen feodaliteyle ilintili geçmişi yadsıyan genç yazarlar arasında iki öykü kitabı yayınlamış olan Jnanranjan'dan (doğ. 1936) sözedilebilir. Sanatçı, *Sapna nahi* (Bu Bir Rüya Değil [1976] ve *Kşanjivi* (Geçici) adlı öykülerinde orta sınıf ailelerinde, geleneksel bağların kopmasının neden olduğu ruhsal sorunları, ince bir alay havası içinde, son derece kişisel bir üslûpla anlattı. Dudhanath Singh (doğ. 1936) de *Sukhant* (Mutlu Son) adlı kitabında aynı temaları işledi ve karakter incelemelerinde gerçekten yetenekli olduğunu gösterdi. Mahendra Bhalla, çağdaş bir kent yaşantısındaki kişisel ilişkilerde ortaya çıkan yeni sorunları *Pul ki Parchai* (Bir Köprünün Yansı) [1977] adlı öyküsünde ustalıkla dile getirdi. Vijay Mohan Singh *Undertones*'da (Alttan Alta) hiçbir romantizme yer vermeden, parçalanan toplumsal varlığı ele alır. Kasinath Singh, *Log bistoro par* (Yatakların Üstündekiler), *Nai tarikh* (Yeni Bir Tarih) ve *Adminama* (İnsan Üzerine) [1978] adlı öykülerinde okuyucuyu kentten köye götürür; bu öykülerde sert bir siyasal saldırı göze çarpmaktadır. İzleyicisi Israyal, *Ankh pathar ki* (Taştan Göz) adlı öyküsünde emekçi çevrelerle Hindistan'daki sınıf mücadeleleri üzerinde bilgi verir. Bu arada Nirupama Sevati, Sanvana Nigam, Maridula Garg, Meharrünnisa Parvez, Sunita Jain gibi kadın yazarlar, büyük bir istek ve yetenekle kadın ve aile sorunlarını işlediler. Arvind Gokhle'nin marathi dilinde yazdığı *Kanyadan* (Yüz Görümlüğü) [1978] adlı öykü kitabı, hint toplumundaki kadınların sessizce çektikleri çileyi dile getirmektedir. Yazar, öykülerini büyük bir inanç ve yetenekle yazdı ve bunların hindu diline çevrilmesi kendisine büyük bir ün kazandırdı.

roman

Roman, kendini güçlükle kabul ettiren bir edebiyat türü olmakla birlikte 1970'li yıllarda birkaç ilginç roman yayınlandı. Buna bir örnek Yasphal'in (1904 - 1977) ölümünden önce yazdığı son romanı gösterilebilir. Yazar, *Meri teri uski bat* (Benim, Senin ve Onun Söylediklerimiz) adını taşıyan bu romanında Hindistan'la Pakistan'ın birbirinden ayrılışı ve Gandhi'cilikle ilgili sorunları yeniden ele aldı. Aynı yıl, Upendranâth Aska, bir dizi ırmak romanının sonuncusu olan *Bâdho na nav is thav*'ı (Gemini Buraya Demirle) [1974] yayınladı. Bu eserinde yazar, kahramanı Cetan'ın aile yaşamında karşılaştığı sorunlar ve ekonomik güçlükleri anlatır. Amrit Lâl Nagar'ın 1978'de yayınlanan *Naccyau bahut Gopal* (Sen Çok Dans Ettin, Gopal) adlı romanı büyük yankı uyandırdı. Yazar, bu eserinde sık sık güncellik kazanan Bihar'daki dokunulmazların yaşamını anlatır. Bir brahman kadının birçok maceradan sonra, bir dokunulmazla evlenişini konu alır ve gerçekçi bir anlatımla bu cemaati ötekilerden ayıran özellikleri tanımlamaya girişir. Bhişma Sahani'nin *Tamas* (Karanlıklar) [1973] adlı ve Hindistan'la Pakistan'ın birbirinden ayrılmasından önceki şiddet hareketlerini işlediği romanı, Hindistan'ın çağdaş tarihi üzerine ilginç görüşler içermektedir. Jagadamba Prasad Dikşit (doğ. 1935) *Murdaghar* (Morgda) adlı romanında Bombay'daki ayak takımını ve ekonomik sefaletin yol açtığı ahlâksal çöküntüyü anlatır. Kasinath Singh de başka bir çağdaş toplumsal fenomeni, Benares üniversitesindeki öğrenci mücadelelerini inceler. Bunlar psiko - sosyal içeriklidir ve değişme, gelişme yolundaki bir ülkede emeğin örgütlenmesinden kaynaklanan sorunlara bağlıdır.

Pencap köylülerinin ve ırgatların yaşamı, Jagdiscandra'nın şu iki romanının konusunu oluşturmaktadır: *Dharti dhan na apna* (Ne Toprak, Ne Mal Mülk) [1972] ve *Kabhi na chore khet* (Tarlalarımızdan Hiç Ayrılmayalım) [1974]. Öte yandan bu yazar, *Tunda lat'ta* (1978) savaşın kötülüklerini ve buna katılan birey için doğurduğu sonuçları anlatır. Giriraj Kisor ise *Jugal bandi'de* (Müzik İkilisi) [1973], bağımsızlıktan önceki Hindistan'da eski ve yeni değerlerin çatışmasını, *Do*'da (İki) [1976] kadınların çoğu kez acılı yaşamlarını inceler. Yoges Gupta, *Unka faisla* (Onun Kararı) adını verdiği romanında inançlı bir sendikacının yaşam öyküsünü dile getirir. Mannu Bhandari, *Apka Banti'de* (Sizin Banti) [1971] aile anlaşmazlıklarının bir çocuğun yaşamı üzerindeki etkilerini incelemektedir. En son romanı *Mahan Bhoj* (Büyük Şölen) [1979] büyük bir başarı kazandı. Nirmal Varma, *Lal tin ki chat* (Kırmızı Saç Döşenmiş Çatı) [1977] ve *Ek cithra sukh* (Parçalanan Bir Mutluluk) [1979] adlı romanlarında sanat ve üslup konusundaki ustalığını kanıtladı. Çağdaş politika Rahi Masum Raza'nın *Katra bi arzu* (1978) adlı romanında anlatılır. Bunda yazar, olağanüstü durumla insanın günlük ihtiyaç ve istekleri arasındaki ilişkiyi ele alır. Ayrıca yargılama sistemine ilişkin sorunlar Hridayes'in *Safed ghora kala savar* (Beyaz At, Kara Binici) [1978] adlı çok ilginç romanının konusunu oluşturur. Bunlardan başka şu romancıları da analım: Asok Agraval, Mridula Garg, Mamata Kaliya, Ramakant, Shanti Joshi. 1977 yılı içinde, Raghuvir Caudhari'nin *Uparvas Kathatrayi* adlı gücerat dilindeki romanına, Lalitabika Anantarjanam'ın malayalam dilinde yazdığı *Agnisakşi* ve İndra Partsarathi'nin tamilce yazdığı *Kuruthi Punal* adlı romanlarına Edebiyat Akademisi ödülleri verildi.

şiir

Şiir, Hindistan'da ötedenberi en çok değer verilen ve binlerce yıllık geleneğe dayanan bir edebiyat türüdür. Gerçekten de XIX. yüzyıla kadar, bu tür, edebiyat ürünlerinin dörtte üçünü oluşturmaktaydı. Şiir. genellikle şarkı olarak söylenmek üzere yazılır ve çok iyi belirlenmiş kurallar dahilinde, müziği ile büyük bir uyum halinde bulunur. Çağdaş şiir, geçmişle bağını kesinlikle kopardı ve «Yeni şiir» yüzyılın başlarındaki romantizmden uzaklaştı. Yabancı şiirin, özellikle, amerikan fransız ve japon şiirinin etkisinde kalan çağdaş şairler, büyük bir istekle onların yöntemlerini benimsediler: Çıplaklık, şiddet, söz ve imge çiğliğiyle sarsıcı olmak gibi. Ana çizgisiyle yeni şiirin başlıca niteliği, bütün bu dış görünüşün altında bir siyasal karşı çıkma ve Marks'çı bir diyalektik olarak belirlenmektedir. Serbest vezne yönelen bu akım, imgelerin, sözlerin seçimi bakımından olduğu kadar, sesli harflerin, ya da baştaki (kimi zaman da ortadaki) sessiz harflerin tekrarlanmasıyla ve kimi zaman da kafiyelerin tekrarıyla, nesiri andırır. Bu yolda Gajanan Madhav Muktibodh (doğ. 1917) öncü oldu. Fanteziler, cinler ve korkunç hayallerle hint toplumundaki haksızlıkları ve yanlışlıkları dile getirdi. *Cand ka muh terha hai* (Ayın Yüzü Tersine Döndü) [1976] adlı şiirin Hindistan'da büyük başarı kazandı. Ranjkamal Caudhuri Muktiprasagda, romantizmden tamamıyla sıyrılmamış olmakla birlikte, toplumsal ve siyasal çelişkiler içinde parçalanan Hindistan'ın durumunu anlatır. Saccidanand Vatsyayan «Agyeya», Samser Bahadur Singh, Sarvesvardayal Saksena ve Nagaryun düzenli olarak şiir kitapları yayınlamaktadır. «Agyeya», ortaya attığı deneyimciliğe, görece bağlı kaldı. Nagarjun'da (doğ. 1911) özellikle *Tâlab ki machliya*'da (Bataklık Balıkları) ülkesinin içinde bulunduğu hali yerer. Sarvesvardayal Saksena, bireyci ve biçimci anlayışla bağını koparak, sokaktaki adamın içinde kıvılcımlanan devrimci bilincin başlangıcına örnek verir. Bharatbhuşan Agraval da kendini siyasal bir akıma adamış bir şairdir. Geçenlerde, ölmeden önce, iki şiir kitabı yayınladı: *Utna vah sûraj hai* (Güneş Parladıkça) [1977] ve *Bahut bâki hai* (Daha Çok Var) [1978]. Bunlardan ilki Edebiyat Akademisi'nce ödüllendirildi.

Kimi şairler de Hindistan'ın kırsal yörelerindeki yaşamdan esinlendiler. Kedarnath Singh ve Dhumil takma adıyla tanınan Sudama Pandeya bunlardandı. Bu iki şairin başlıca eserleri: *Bail (Öküz)*, Dhup me *ghore par bahas* (Bir At Konusunda Güneş Altında Tartışma), *Roti* (Ekmek) ve *Sansad se sarak tak* (Parlamentodan Yola), *Kal sunnâ mujhe* (Beni Yarın Dinleyin). Genç şairler arasında Kamles, Liladhar Jaguri, Nilabh, Pankaj Singh, Venu Gopal, Girdhar Rathi vb. sayılabilir. Politika, üstü kapalı olmakla birlikte, bu şairlerin başlıca düşüncesidir. Çoğu kez kulağa hoş gelen bir ritmi olan bu şiirlerde üstü kapalı olarak geçilen değinmeleri kavrayabilmek için toplumsal ortamı en küçük ayrıntılarına kadar bilmek gerekir. Bundan başka Edebiyat Akademisi'nce yerel dillerde yazılmış birçok şiirler ödüllendirildi: Sankh Ghos'ın bengalce yazdığı *Babarer Prathna* S.K. Narsinghswami' nin kannara dilinde yazdığı *Tereda Bagûlü*, A.R. Despande «Anil»in *Daspadi*'si ve Arti Prabhu'nın mazatca yazdığı *Naksatrace denede* şiiri.

tiyatro

Büyük kentlerde, özellikle Delhi'de, bu işi meslek edinmiş birçok tiyatro kumpanyasının çalışmasından sonra Hindistan'da tiyatro çok gelişti. Yazarlar halk diyatrosu öğelerini başarıyla kullandılar. Özellikle Sarvesvardayal Saksena'nın *Baki* (Keçi) adlı piyesi buna bir örnektir. Politika

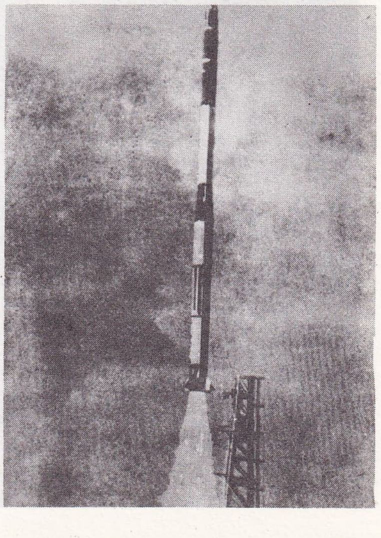

18.VII.1980'de fırlatılan ilk hint uydusu Rohini (Hindistan bu atışla dünya çevresine uydu yerleştiren 7. ülke oldu)

Foto. APP (LAROUSSE)

ve toplumsal sorunlar birçok yergici piyeslerin konusu olmuştur: Mudrarakşasa'nın *Marjiva, Yours faithfully* (Saygılarımla), Tedua (Cüzamlı) ve Surendra Varma'nın *Surya ki antim kiran se surya ki antim kiran tak* (Güneşin Son Işınından İlk Işınına) adlı eserleri. Bundan başka, piyesleri Delhi'de oynanmakta olan yeni yazarlardan da söz edilebilir. Bunlardan bir kaçı: Lalit Sahagal, Dayaprakas Sinha ve Susilsumar Singh.

denemeler ve edebiyat eleştirisi

Dilin, düşünce yaşamının çeşitli alanlarında, anlatıma elverişli olduğu ölçüde çağdaşlaştırılması her türden nesirle yazılmış eserlerin çoğalmasında önemli bir rol oynadı: Yaşam öyküsü, eleştirel deneme ve edebiyat eleştirisi. Adı geçen ilk eserler, tuhaf ayrıntılara aşırı bir yer verdikleri ve anlattıkları yaşamın olaylarının anlamı ve de yaşam deneyinin değeriyle okuyucuyu ilgilendirmedikleri için pek inandırıcı olamamışlardır. Bununla birlikte, Laksminarayan Lâl'in yazdığı, Gandhi'nin dostu ve önemli siyaset adamı Jayprakas Narayan'ın yaşam öyküsü ve halk ozanı Harivamsray Baccan'ın (doğ. 1907) öz yaşam öyküsü kayda değer.

Vidhyanivas Misra, Hindistan'ın geleneksel kültür yaşamına ilişkin birçok denemeler yazdı. Başlıca ikisi: *Citran ki cah* ve *Mere Ram ka mukut bhig raha hai.* Kubernath Ray'ın da aynı konuda yazılmış denemeleri var: *Priya Nilkanthti* ve *Ras akhet.* Saccidanand Vatsyayan «Agyeya» da (doğ. 1911) verimli bir denemecidir. Kendisine özgü bireysel üslubuyla bir çok deneme kitapları yayınladı: *Bahavanti, Antera, Sanvatsar, Adyatan.* Nirmal Varma, Avrupa'da uzun süre kalmış olmasına borçlu olduğundan şüphe edilemiyecek bir nesnellikle Hint toplumsal düzenindeki çağdaşlaşma ve değişme belirtilerini şu iki denemesinde araştırdı: *Sabda aur smriti* ve *Har baris me.*

Edebiyat alanındaki eleştiri de çok gelişlişti. Bu konuda Dr. Ramvilas Sarma'nın XIX. yy'ın sonu ve XX. yy'ın başındaki hint edebiyatı üzerine eleştirel eseri *Nai Kavita aur astitvavâd* (Yeni Şiir ve Varoluşçuluk) örnek verilebilir. Dr. Namvar Singh, bir bölümüyle sovyet diyalektikçilerinin yöntemlerine dayanan yeni bir çağdaş analiz yöntemi önermektedir. Bu anlayışla yenilerde iki inceleme yayınlandı: *Kahani nai kahani* (Öykü ve Yeni Öykü) [1973] ve *Kavita ke nae pratimam* (1974). Romancı ve öykücü Rajendra Yadava da *Prem Cand ki viraset* (Prem Cand'ın Mirası) [1978] adı altında bir eleştiri denemesi koleksiyonu yayınladı. Naval Kisor, *Manavvad aur sahitya*'da (Hümanizm ve Edebiyat) edebiyatın özünde yan tutma olduğunu vurguladı.

Görüldüğü gibi Hint birliğine üye devletlerin ve beş devletle iki bölgenin resmi dili olan hintçedeki ve öteki bölgesel dillerdeki edebiyat büyük bir yer tutmaktadır. Bu edebiyatların hepsi, kuşkusuz aynı nitelikte değildir. Ama hint kültür dünyasını iyi tanıyan ya da tanımak isteyen biri için çok ilgi çekicidir.

SİNEMA

Hindistan'da film üretimi sayısal açıdan önemini korumaktadır (yılda 400'ü aşkın uzun metrajlı film). Ama filmler nispeten çeşitlendi ve her büyük üretim merkezi (Kalküta, Bombay, Madras) konulardaki tercihini ve kendi «damga»sını sürdürdü. Kuşkusuz, çılgın melodramlar, duygusal hikâyeler, dansların ve şarkıların, anlatımda gerçeğe yakın olma kaygısı taşımadan birbirini izlediği komediler gene filmlerde baş yeri tuttu. Bununla birlikte, 1960'ların başında kaliteli sinemaya yardım amacıyla kurulan Film Fiance Corporation'un doğru kararlarının sonucu olarak yazılı eserlerden film yapma politikası yerleşmeye başladı. Başlangıçta biraz tökezleyen, fakat senaryoların zayıflığına ve bezirgânlığa karşı bir direniş olarak gelişen bu hareket, giderek başarı kazanmaya, hatta halkın beğenisini toplamaya başladı. Mrinal Sen, Mani Kaul ve Basu Catterji gibi film yönetmenleri bu işte öncü oldular. Bunlar, 1970'li yıllarda çeşitli kaynakları kullanarak Hindistan sinemasının saygınlığını artırmaya çalışan başka genç yönetmenlere de yol gösterdiler.

Satyacit Ray* da, düzenli bir şekilde eser vermeye devam etti. Yabancıların gözünde Ray, hiç kuşkusuz, Hindistan sinemasının en önde gelen kişisidir, ama kendi ülkesinde, ne bir akımın lideri, ne de gerçek bir eğilimin öncüsü sayılır. Muhteşem yalnızlığı içinde çalışmalarını sürdüren Say, sırasıyla, *Asani Sankret* (Uzaktaki Yıldırım) [1973], *Sonar Kilâ* (Altın Kale) [1975], *Jana Aranya* (1976) ve *Satranji Ka Khilari* (Satranç Oyuncuları) [1977] adlı filmleri yönetti.

Ray'dan başka iki yapımcı daha kişiliklerini kanıtladılar: Eleştirmek ve efsanesini yıkmak istediği toplumsal gerçekliğe sıkı sıkıya sarılan gönüllü muhalif Mrinal Sen (*Padatik* [Piyade Eri], 1973; *Chorus* [Koro], 1974; *Mrigayoa* [Sürek Avı], 1976; *Oka urie Kathâ* [Dışlananlar], 1977; *Ekdin Pratidin* [Sıradan Bir Gün], 1979) ve melodram yanı ağır basan ve bazen amerikan sinemasının en iyi ürünlerini taklitten kaçınmayan Syam Benegal (*Ankur* [Tohum], 1973; *Nisant* [Gecenin Sonu], 1974; *Mathan* [Yayık Çalkalama], 1975; *Bhumika* [Rol], 1976; *Anugrahan* [Tılsım], 1977).

Gerçeği allayıp pullamamak, «gözbağcılık» yapmadan halkın duyarlılığını gözönüne almak, öteki ülkelerle rekabete elverişli olmamakla birlikte, ulusal pazarı olduğu kadar Yakın ve Orta Doğu ülkelerini de besleyen masraflı yapımlardan kaçınmak gibi ortak kaygılar güden birçok genç yönetmeni de anmak gerekir: Mani Kaul (*Duvidha* [Kararsızlık], 1973; *Ghasiram Polis Şefi* [Krisnan Hari Harar, Sard Akhtar Mirza ve Kamal Svarup ile birlikte], 1977); Kumar Sahani (*Maya darpan* [Hayal Aynası] 1972); M.S. Sathyu (*Garam Hava* [Sıcak Rüzgâr] 1973; *Kannesvara Rana*, 1975); Giris Karnad (*Kâdu* [Orman], 1973; *Vamsa vriksa* [Aile Ağacı] 1974); Avtark Kaul (öl. 1974) [*27 Down*, 1973]; Basu Catterji (*Rajnigandha*, 1974); Kantilal Rathod (*Parinaya* [Evlilik], 1974); Pattabhi Rama Reddy (*Chanda marutha* [Vahşi Rüzgâr], 1975); G. Aravindan (*Kancana Sita* [Saf Altından Sita], 1976); B.V. Karanth (*Chomana dudi* [Chomo'nun Davulu] 1976); Adoor Gopalakrishnan (*Kodiyettom* [Yükseliş], 1977); Aravindan (*Kummatty* [Umacı], 1979). [L]

***HİNES** (Earl «Fatha»), amerkalı zenci cazcı, piyanist ve orkestra yöneticisi. — (öl. Dakkland, California 1983). [L]

***HİNG - YANG.** Bk. HENGYANG.

***HİRAKATA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 217 000 nüf. (L)

***HİRATSUKA,** Japonya'da (Honşu adası, Kanagava ili) kent. — 164 000 nüf. (L)

***HİROSAKİ,** Japonya'da (Honşu adası,

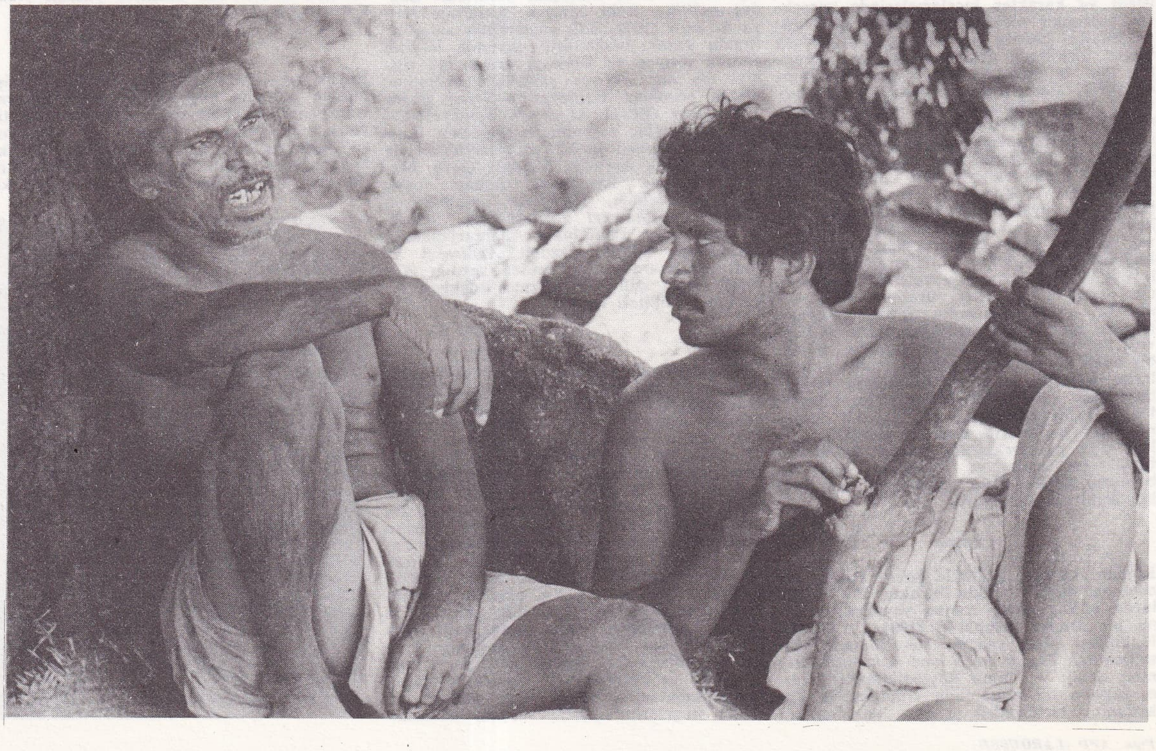

Mrinal Sen'in Dışlananlar (1977) filminden bir sahne

Foto. Subhash Nandy (LAROUSSE)

Aomori ili) kent. — 158 000 nüf. Eski anıtlar. (L)

***HIROŞIMA,** Japonya'da (Honşu) liman kenti ve il yönetim merkezi. — 842 095 nüf. (L)

Hisarbank, Afyon* Terakki Servet bankasının yeni adı. 1978 yılında yerel banka niteliğini değiştirerek ulusal banka olan Afyon* Terakki Servet bankası, bir yıl sonra merkez şubesini İstanbul'a aktardı ve Hisarbank adıyla çalışmaya başladı. 1982'de banka 1 565 milyon lira kısa vadeli, 445 milyon lira orta ve uzun vadeli, 46 milyon lira tarımsal olmak üzere 2 056 milyon lira kredi dağıttı. Aynı yıl 586 milyonu ticari, 469 milyonu bankalararası, 1 777 milyonu tasarruf, 4 milyonu diğer mevduatlar olmak üzere toplam 2 838 milyon lira mevduat topladı. Şube sayısını 30'a, personel sayısını 982'ye çıkardı.

Uyguladığı kredi - faiz politikası yüzünden güç duruma düşmesi üzerine, halkın bankalara olan güveninin sarsılmaması için Bankalar Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince hükümet önce banka yönetimine elkoydu, sonra «mali bünyesinin güçlendirilmesine imkân kalmadığı için «24 kasım 1983'te 7242 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, tüm aktif ve pasifleri ve şubeleriyle birlikte T.C. Ziraat Bankası'na devredildi. (M)

***HISARCIK,** Kayseri ilinde merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 5 248 nüf. (1980). Belediye. (M)

HISARCIK, Kütahya ilinde, Emet ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 294 nüf. (1980). Belediye. (M)

HISARLIK, Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 543 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HISARÖNÜ,** Zonguldak ilinde, Çaycuma ilçesine bağlı bucak. — 8 563 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 4 975 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HITACI,** Japonya'da (Honşu adası, İbaraki ili) kent. — 193 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***HITCHCOCK** (Alfred), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1980). Ülkemizde ancak 1983'te ve TV'de gösterilebilen son filmi: *Aile Sırrı* (Family Plot) [1976]. (M)

***HIZAN,** Bitlis ilinde ilçe. — 33 746 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 2 770 nüf. (1980). [M]

Hizb-ül Tahrir el İslami (İslam Kurtuluş Derneği), İslam dünyasını birleştirmek, şeriat düzenine göre örgütlemek ve halifeliği yeniden canlandırmak amacıyla kurulan dernek. 1950'de Şeyh Takiyeddin el Nabhani tarafından Kudüs'te kuruldu. Özellikle Irak (1972) ve Mısır'da (1974) komplolara karıştı. Müslüman olmayan azınlıkların «tesfiye»sini isteyen bu derneğin faaliyeti tüm arap ülkelerinde yasaklanmıştır. 31 mayıs 1968'de Lübnan'da eski başkan Camille Chammoun'a karşı suikast girişiminden de bu dernek sorumlu tutuldu. (L)

***HJÖRRING,** Danimarka'da kent. — 34 100 nüf. Besin ve dokuma sanayii. (L)

HLA (*human locus antigen*). İmmünoloji. Vücudun nakledilen organı kabul etmemesini denetleyen, her türlü bakteri ve virüs etkilerine karşı bağışıklık sağlayan, kromozom 6'ya bağlı karmaşık genetik sistem. Fransız kan hastalıkları hekimi Jean Dausset*'nin (*Ek 2*) araştırma ve gözlemleri sonucunda aydınlığa kavuştu. (L)

***HOBART,** Avustralya'da liman kenti ve Tasmanya'nın merkezi. — 168 500 nüf. Kimya sanayii. (L)

***HOBOKEN,** ABD'de (New Jersey) kent. — 45 400 nüf. Makina ve besin sanayii. (L)

***HOBOKEN,** Belçika'da (Anvers ili ve yönetim çevresi) komün. — 34 100 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

HOCACIHAN, Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 947 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HOCALAR,** Afyonkarahisar ilinde, Sandıklı ilçesine bağlı bucak. — 15 411 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 2 025 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HODMEZÖVASARHELY,** Macaristan'da kent, Csongrad yönetim bölgesinin merkezi. — 54 000 nüf. (L)

***HOF,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent. — 56 000 nüf. (L)

***HO-FEY,** Bk. HEFEI.

HOFFMAN (Dustin), italyan asıllı amerikalı sinema oyuncusu (doğ. 1937). 1966'da başladığı sinemada kısa boyuna karşın değişik fiziği ve güçlü oyunculuğuyla sevildi, aranan bir sanatçı oldu. 1969'da J. Schlesinger'ın *Gece Yarısı Kovboyu* (Midnight Cowboy) ve P. Yates'in *İki Sevgili* (John and Mary) filmlerindeki rolleriyle İngiliz Film Akademisi'nin erkek oyuncu ödülünü, 1980'de R. Benton'ın *Kremer Kramer'e Karşı* (Kramer versus Kramer) filmiyle de Oscar ödülünü aldı. Diğer başlıca eserleri: *Aşk Mevsimi* (The Graduate) [M. Nichols, 1967], *Küçük Dev Adam* (Little Big Man) [A. Penn, 1970], *Köpekler* (Straw Dogs) [S. Peckinpah, 1971], *Çapkın Damat* (Alfredo, Alfredo) [P. Germi, 1972], *Kelebek* (Papillon) [F. Schaffner, 1973], *Lenny* (B. Fosse, 1975), *All the President's Man* (Başkanın Tüm Adamları) [A. Pakula, 1976], *Vahşi Koşu* (Marathon Man) [J. Schlesinger, 1976], *Tootsie* (S. Pollack, 1982). [M]

HOFFMANN (Roald), Polonya asıllı amerikalı kimyacı (Zloczow 1937). 1949'da ABD'ye göçetti ve 1955'de amerikan vatandaşı oldu. 1962'de Harvard Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. 1965 - 1968 yılları arasında İthaca'da Cornell Üniversitesi'nde yardımcı profesör oldu. 1968'den beri aynı üniversitede fizik profesörüdür. 1977'de Hoffmann'a Stockholm Kraliyet Teknoloji Enstitüsü'nce onursal doktorluk sıfatı verildi. 1965 Nobel Kimya Ödülü sahibi R.B. Woodward* ile birlikte çalışarak, yörüngeçlerin simetrisinin korunması kavramını geliştirdi. Bu kavram, Keniski Fukui'nin yaklaşıklık yöntemiyle ya da korelasyon diyagramları yöntemiyle birlikte ele alındığında ayıklama kurallarını formülleştirmeye olanak vermektedir. Bugün Woodward - Hoffman kuralları diye adlandırılan bu kurallar, daha önce açıklanamayan bazı reaksiyonları aydınlığa kavuşturdu. Kuramsal ve deneysel kimya arasında bağlantı kuran ve deneysel kimyanın kuantik mekanik alanına sokulmasına olanak veren çalışmalarından ötürü Hoffman, 1981 Nobel Kimya Ödülü'nü meslekdaşı Keniski Fukui* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***HOKAND,** Sovyetler Birliği'nde (Özbekistan) kent. — 155 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***HOKKAIDO,** Japon adalarının en kuzeyde olanı. — 5 279 000 nüf. Buğday ve arpa tarımı. Sığırcılık. Doğal gaz, civa. Besin sanayii. (L)

***Holantse Bank - Uni. N.V.** — Türkiye'deki ana şubenin itibari sermayesi 346 milyon lira oldu. Banka 1982'de toplam 1 253 milyon lira mevduat topladı. Aynı yıl 3 022 milyon lira kısa vadeli kredi dağıttı. Türkiye'deki iki şubesinde çalışan personel sayısı 95'e yükseldi. (M)

***HOLDEN** William F. BEEDLE Jr. **William** - denir), amerikalı sinema oyuncusu. — (öl. Santa Monica, Los Angeles 1981). Çevirdiği son filmler: *Cehennem Kulesi* (The Towering Inferno) [J. Guillermin, 1974], *Network* (Şebeke) [S. Lumet, 1976], *İfrit* (Damien-Omen II) [D. Taylor, 1978], *Fedora* (B. Wilder, 1978), *Zaman Durunca* (When Time Run Out) [J. Goldstone, 1979], *Harika Çocuk* (The Eartherling) [P. Collinson, 1980], *Onun Çocuğu* (S.O.B.) [B. Edwards, 1981]. (M)

***HOLGUIN,** Küba'da (Oriente ili) kent. — 163 204 nüf. (L)

***HOLLANDA,** Batı Avrupa'da devlet. — 14 240 000 nüf.

T A R İ H

siyasi skandallar

1976 yılında Hollanda iki rüşvet olayıyla çalkalandı. Önce, amerikan «Starfighter» uçaklarının yerine alınacak uçaklarla ilgili rüşvet iddiaları ortaya atıldı. Dassaut firmasının ve Fransız Havacılık Malzemesi Dışsatım Bürosu'nun Hollanda temsilcisi Jean Botterman, 9 şubat 1976'da, orduya «Mirage F-1 M-53» alınmasını sağlamak amacıyla parlamento savunma komisyonu üyesi iki milletvekiline rüşvet teklif ettiği iddiasıyla mahkemeye verildi. Fakat iddia kanıtlanamadı.

Dustin HOFFMAN

Prens Bernhard'la ilgisinden dolayı daha ağır olan ikinci skandal, Lockheed olayıdır. Çok etkili iki amerikan gazetesi, Washington Post ve New York Times, 60'lı yıllarda Lockheed firmasının kraliçe Juliana'nın eşine, genel müfetişi bulunduğu hava kuvvetlerine «Starfighter»lar satmayı sağlaması karşılığında 1 milyar dolar rüşvet verdiğini ileri sürdü. Prens haberi yalanladı ve araştırma yapılması önerisinde bulundu. Hükümet üç yargıçtan oluşan bir komisyon kurdu. Araştırma, her ne kadar prens için ağır sonuçlar doğurmadıysa da, Hollanda hükümetinin Lockheed firmasının uçaklarını aldırmak amacıyla, çeşitli dönemlerde, bilinmeyen, ama prensin az-çok yakını olan kişilere hatırı sayılır tutarlara varan paralar ödemiş olduğunu ortaya çıkardı.

Roald HOFFMANN

Bunun üzerine prens bütün kamu görevlerinden ayrıldı. Bu işten dolayı krallık hiçbir biçimde saygınlığını yitirmedi. Bununla birlikte 6 eylül 1978'de Kraliçe Juliana'nın tahta çıkışının otuzuncu yıldönümünü kutlama şenlikleri oldukça sönük geçti.

1977 seçimleri

25 mayıs 1977 seçimleri sırasında, Joop-Den Uyl'un başkanı bulunduğu sosyalist eğilimli işçi partisi 10 koltuk kazanarak

30 yıllık saltanattan sonra tahtı kızına bırakan Kraliçe Juliana

Foto. Gic.: AP; Sygma (LAROUSSE)

NÜFUS
iller ve merkezleri

iller	*nüfus*	*merkez*	*nüfus*
Drenthe	409 900	Assen	44 500
Friesland	566 000	Leeuwarden	85 400
Gelderen	1 653 500	Arnhem	125 600
Groningen	544 300	Groningen	161 800
Güney Hollanda	3 049 600	La Haye	471 000
Ijselmeer polderleri	30 700		
Kuzey Brabant	1 991 000	Bois-le-Duc	86 800
Kuzey Hollanda	2 299 400	Haarlem	162 800
Limburg	1 055 600	Maastricht	110 100
Overijsel	993 000	Zwolle	78 600
Utrecht	873 800	Utrecht	245 300
Zeeland	335 600	Middelburg	37 300

öbür büyük kentler

Amsterdam	945 062
Apeldoorn	142 367
Breda	152 449
Dordrecht	197 543
Eindhoven	373 233
Enschede	247 266
Leiden	174 501
Nijmegen	227 840
Rotterdam	1 025 580
Tilburg	220 511
Zaanstad	141 991

Hollanda'nın yeni krliçesi Beatrix I eşiyle birlikte

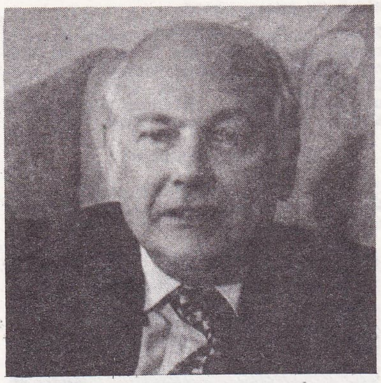
Başbakan Joop Den Uyl

Başbakan Andreas Van Agt

gösterişli bir başarı sağladı. Dine dayalı üç partinin birleşmesiyle oluşan topluluk sadece bir koltuk elde etti. Parlamentodaki üyelerini 22'den 28'e yükselten liberallerse önemli bir başarı kazanmış oldular. Bu seçimlerde en çok oy yitirenler küçük partiler, özellikle de komünist partisi oldu; meclisteki üye sayısı 7'den 2'ye düştü. Bununla birlikte yeni hükümet, ileri sürdüğü çözüm yollarıyla ayakta kalamadı. Üç girişimden sonra Joop Den Uyl düştü.

Sonuç olarak, 1977 aralığında bir merkez -sağ koalisyonu oluştu. Hıristiyan demokratların lideri Andreas Van Agt (doğ. 1931) başbakan oldu.

güney molüklülerin terörü

Vaktiyle Hollanda sömürgesi olan ülkelerinin kaderi üzerine dikkati çekmek amacıyla güney molüklü komandolar, üç kez terörist eyleme başvurdular.

2 aralık 1975'de, bir komando, içinde 75 yolcu bulunan Beilen trenine el koydu; bu arada başka bir grup da Amsterdam'daki Indonezya başkonsolosluğunu işgal ederek, 11'i çocuk, 36 kişiyi rehin aldı. Hükümetin güney molüklülerin isteklerini reddetmesi üzerine Beilen treninde on gün, Amsterdam'da da on beş gün bir sinir savaşı yaşandı. Sonuç: Beilen'de 3, Amsterdam'da 1 ölü.

Aynı taktiği kullanan güney molüklü iki komando, 23 mayıs 1976'da, Assen treninde 59 yolcuyu rehin aldı; aynı anda ikinci bir grup da, 105 öğrencinin bulunduğu Bovensmilde okulunu işgal etti. Öğrenciler dört gün sonra özgürlüklerine kavuştular. Ancak trene polis baskını yapılabilmesi için kâbus dolu bir 20 günün geçmesi gerekti.

Üçüncü bir terör olayı 13 mart 1978'de yaşandı ve 28 saat sürdü. Drenthe eyaleti valilik binasında bir komando 72 kişiyi rehin tuttu; güvenlik kuvvetlerinin saldırısı karşısında, üç terörist yaralandı, iki rehine öldürüldü.

eski naziler olayı

Hollanda basını vaktiyle nazilerle işbirliği yapmış olan bazı kişileri ortaya çıkardı. Bunlardan biri 1941'de Lemberg bölgesinde (bugün Sovyet Ukrayna'sındaki Lvov), yüzlerce polonyalı yahudiyi yok etmekle suçlanan Pieter Menten adında zengin bir kolleksiyoncuydu. Menten 14 aralık 1977' de 15 yıl hapse mahkûm oldu; ama karar yüksek mahkeme tarafından bozuldu. Menten, 4 aralık 1978'de serbest bırakıldı. Nazizm üstüne Hollanda siyasal yaşamını zehirleyen başka anılar da değildi. Hıristiyan demokratların lideri Willem Aantjes ile NATO genel sekreteri, eski dışişleri bakanı Joseph Luns'un da nasyonal sosyalizmle işbirliği yaptığını olaylar gün ışığına çıkardı.

ekonomik güçlükler

Van Agt hükümeti, 1978 eylülünde ekonomik kalkınma planını açıkladı: «Ufuk 81». Amaçların başında, özel sektörün gelişmesi ve işletmelerin veriminin artırılması yoluyla işsizliğe karşı (215 000 işsiz) mücadele geliyordu. Bu plan, hem sosyalist, hem de hıristiyan işçi sendikalarının tepkisiyle karşılaştı. 1978 yılının bütçe açığı rekor düzeye ulaştı. 1979 için hazırlanan bütçeyse florinin değerinde marka göre bir düşüşe yol açtı. 26 eylül 1978'de yükseltilen banka iskonto oranları, 13 ekim'de yeniden yükseltildi (yüzde 5,50'den 6,50'ye). 1978'in dış ticaret açığı da önceki yıllara göre büyük bir artış gösterdi. Hükümetin 1981 yılını hedefleyen yeni ekonomik önlemleri arasında, üretim maliyetlerinin düşürülmesi, vergi ve sosyal güvenlik kesintilerinin istikrara kavuşturulması, doğal gaz rezervleri kullanımının frenlenmesi, yeni bir Avrupa para sisteminin benimsenmesiyle istikrarlı bir kambiyo bölgesinin oluşturulması düşüncesi yer aldı.

toplumsal muhalefet

Artan ekonomik güçlükler, 23 ağustos 1979'da Rotterdam limanı dok işçileriyle römork bölümünde çalışan 500 memurun yönetimle toplu sözleşme uyuşmazlığına düşerek greve gitmelerinde de yansıdı. Haftada 30 florinlık bir ücret artışı, 35 saatlik haftalık çalışma ve 60 yaşında gönüllü emeklilik gibi istemlerde bulunan grevciler, greve katılmayan işçiler ve güvenlik güçleriyle çatıştılar. Başka limanlara da sıçrayan dok işçilerinin grevi dört hafta sürdü; grevcilerin istekleri ancak belli ölçüde gerçekleşebildi. Römork görevlileriyse grevlerini 15 ekime kadar sürdürdüler.

Gemilerin Belçika'nın Anvers ve B. Almanya'nın Hamburg, Bremen gibi limanlarına yanaşmak zorunda kalışları, Rotterdam için 15-20 milyon florinlik bir zarara yol açtı ve limanın ekonomik etkinliğini önemli ölçüde zedeledi.

yeni kraliçe: Beatrix

31 ocak 1980'de Kraliçe Juliana, 32 yıllık tacını kızı Beatrix'e bırakacağını açıkladı. Beatrix, 30 nisanda taç giyerken, Amsterdam'da belediye kütüklerine kayıtlı 50 000 evsiz kişi gösteriler yaptı ve konut isteklerini dile getirdi. Üzerinde «ev yoksa taç da yok» yazılı afişler dikkati çekti. Birçok kente sıçrayan olaylar, şiddetli çatışmalarla sürdü; mağazalar yağmalandı, vitrinler kırıldı, yollardaki parke taşları söküldü, arabalar yakıldı; kimi mahallelerde tam bir ayaklanma başgösterdi. 160 kadar güvenlik görevlisi ve 100 kadar göstericinin yaralandığı olaylarda milyonlarca florinlik zarar saptandı. Daha sonra gösterilerin şiddetlenmesinde ev sorunu olan kişilerden çok özerkçi hareketlerin etken olduğu ve evsizlerin kısa süre sonra gösterileri terkettiği anlaşıldı.

yeni ekonomik güçlükler

18 şubat 1980'de Van Agt hükümetinin sertlik politikasını protesto etmeye yönelik yeni grevler ortaya çıktı. Kamu harcamaları konusunda hükümetle uyuşmazlığa düşen maliye bakanı istifa etti. 5 martta Millet Meclisi, hükümete toplu sözleşmelerdeki ücret düzeyini iki yıl süresince dondurma olanağı veren bir ücret yasasını kabul etti. Hazırlanan 1980 bütçesi önceki yıllara göre daha büyük bir açıkla bağlandı. Bu durum, florinin yeniden devalüasyonunu gerektirdi. Hollanda'nın büyüme hızında yavaşlama ve enflasyon oranında artış görüldü. İşsizlik, savaş sonrasının tüm rekorlarını kırdı (1980 ağustosunda 254 000, 1981 mayısında 335 900 işsiz). Ev eşyası satışları, 1980'de toplam yüzde 1,5 oranında düştü. Hükümet, 12 kasım 1980'de ücretler üzerinde kısmî bir denetim kurdu; pahalıya patladığı için devletin sosyal korumacılık rolünü hafifletmeye karar verdi. Öte yandan Volvo otomobil firması, iflastan kurtulamayarak 18 mayıs 1981'de hükümetin denetimine girdi. Böylece pek çok sorun, 1981 yılı boyunca da toplumsal muhalefetin büyümesine yol açtı. Hükümet koalisyonu içinde de tartışmalar arttı. Millet Meclisi, 3 şubat 1981'de, iki hafta önce, hükümetin kabul ettiği Tayvan'a iki denizaltı satışı kararını kabul etmedi. Hıristiyan demokratlarla, katolik, luterci ve kalvenci kimi rahipler, sol kesim gibi, NATO'nun 1983'ten önce Hollanda topraklarına 48 Pershing-2 füzesi yerleştirme kararına karşı çıktılar. Hollanda'yı nükleer silahlardan tümüyle arındırmayı amaçlayan çok güçlü bir kampanya başlatıldı; halen çalışmakta olan iki nükleer santralın kapatılması istendi.

1981 seçimleri ve hükümet bunalımı

26 mayıs 1981'de yapılan yeni genel seçimlerde hıristiyan demokratlar 48, sosyalistler 44, liberaller 26, «Demokrasi 66» hareketine bağlı yeni liberaller de 17 koltuk elde ettiler. Bu dört güç arasında yeni liberaller, üyelik sayılarını 8'den 17'ye çıkararak en büyük ilerlemeyi gösterirken, işçi partili sosyalistler 53 üyelikten 44'e düşmüş oldular. Başbakan Van Agt istifa etti. Ancak yeni koalisyon hükümetinin hıristiyan demokrat, sosyalist ve yeni liberaller arasında kurulması başlıca çözüm yolu olarak göründü.

Öte yandan hıristiyan demokratlarla sosyalistler arasında en azından iki temel sorun (NATO füzeleri ve ekonomi politikası) ü-

Foto. Noguès/Sygma; Parimage; Nico Naeff (LAROUSSE)

zerindeki uyuşmazlıklar, hükümet formülünü daha baştan çıkmaza soktu. Böylece artan toplumsal sıkıntılara ve barışçı hareketlerin gürültülü eylemlerine bir de hükümet bunalımı eklendi.

48 yeni NATO füzesinin Hollanda topraklarına yerleştirilmesi, hıristiyan domekratların çoğunluğunca onaylanıyor, ancak sosyalist ve yeni liberallerce kabul edilmiyordu. Yeni ekonomi politikası, hıristiyan demokratlara göre bütçe kısıntılarına, sosyalistlere göreyse daha yüksek kamu harcamaları ve işçilerin sosyal kazanımlarının korunmasına dayanmalıydı. Kurulacak hükümetin bu uzlaşmazlıklar içinde sürekli olabilmesi düşünülemezdi. Eski başbakan Van Agt'a verilen hükümeti kurma görevi, üç ay sonra sonuçlanabildi ve Agt, söz konusu üç partiyi 11 eylül 1981'de bir araya getirebildi. Yeni koalisyon 16 ekim 1981 ve 12 mayıs 1982'de iki kez istifa etme noktasına geldi; bütçe harcamaları konusunda uzlaşma çok güç sağlanabildi; Van Agt, NATO füzeleriyle ilgili anlaşmazlık konusu kararı erteletmeyi başardı. 8 eylül 1982'de erken seçimlere gidilmesi kararlaştırıldı.

süregiden ekonomik bunalım

Büyük bir bunalım dönemine giren Hollanda'nın *toplumsal bir cennet* ve *koruyucu devlet* niteliklerini artık koruyamadığı gerçeği ortaya çıktı. Hükümet, bir yılda yüzde 50 oranında artış gösteren ve çalışabilir nüfusun yüzde 11'ini oluşturan işsiz ordusunun önünü almak için, 1981 aralığında, çalışanların gelirlerinde yüzde 1-4 oranında bir azaltma, 1982 nisanında da, hastalık yardımında bir kısıntı yapılmasını öngörmek zorunda kaldı.

1981 yılında, 1980'dekinden yüzde 42 fazla olmak üzere 7 268 iflas olayı görüldü. Ford, 1981 ekiminde, Amsterdam'daki fabrikasını kapattığını açıkladı. Uçak yapımcısı Fokker firması, 1982 şubatında, amerikan Mc Donnell - Douglas kurumuyla birlikte gerçekleştireceği bir uçağın yapım işinden vazgeçti. Yaklaşık 200 şirketi bir araya toplayan OGEM birliğinin dağıtılması, 3 500 kişiyi işsizlikle yüz yüze getirdi.

Ama Hollanda halkı sosyo - ekonomik sorunlardan çok, nükleer tehlikeden dolayı, barışçı amaçlarla sokaklara döküldü. 16 ve 26 aralık 1981'de, Arnhem nükleer santralları dolayında; özellikle de 21 kasımda Amsterdam'da (350 000 kişi) büyük gösteriler yapıldı; NATO'nun askeri planları kınandı. 1982 ocağında, B. Almanya'daki amerikan ordusuna gereçler taşıyan trenlerin birçok kez yolu kesildi. (LM)

başlıca üretim

patates	6 Mt
şekerpancarı	6 Mt
sığır	5 M baş
domuz	9 M baş
süt	11 Mt
et	1,7 Mt
balık	0,3 Mt
doğal gaz	90 Gm³
elektrik	60 Twh
çelik inşaat	5,5 Mt
otomobil (binek)	60 000
plastik ve reçine	2 Mt

HOLLANDA ANTİLLERİ, Hollanda krallığına bağlı özerk bölge. 961 km², 266 000 nüf. Başkent: *Willemstad* (95 000 nüf.). Curaçao, Aruba ve Bonaire adlı adaların oluşturduğu grup ile, Saba, St. Eustatius ve St. Maarten adalarından meydana gelir. Yağ rafinerileri. Turizm. Küçük çiftçilik. Tarım ve balıkçılık.

● *Tarih.* 1816'dan 1954'e kadar Hollanda'nın sömürgesi iken 1954'den bu yana iç işlerinde tümüyle özerkliğe kavuşan Hollanda Antilleri, anayasal bakımdan Hollanda ile eşit durumdadır. 1974'de Hollanda Antilleri başbakanı Juancho Evertsz, Hollanda başbakanı ile adaların gelecekteki statüsünü görüşmek için La Haye'de bir araya geldi. Bağımsız statü için 1980'e kadar beklemesi kararlaştırıldı. Ancak 1977'de Aruba kendi içinde halk oylaması yaptı ve halkın yüzde 57'si bağımsızlık lehinde oy kullandı. 1981'de Hollanda hükümeti Aruba'nın bağımsızlığını kabul etti. 1979'da polis ve itfaiyecilerin yaptığı grev, başbakan Silvios Rosendal hükümetini istifaya zorladı. Sendikalar koalisyonu olan Yeni Antiller Hareketi, hem Curaçao yerel konseyinde, hem de tüm adalarda seçimleri kazandı ve hareketin lideri Dom Martina başbakan oldu. (M)

Amsterdam'da özerkçilerin taç giyme günü giriştiği eylemden bir görüntü (30.IV.1980)

***HOLLYWOOD,** ABD'de (California) kent. — 200 000 nüf. (1980). Uzun yıllar amerikan sinema sanayisinin merkezi oldu. 1911 - 1982 arasında, burada 30 000 kadar film çevrildi. Hollywood 1948 - 1963 arasında bir bunalım dönemi geçirdi. 1945 -1950 arasında yılda ortalama 850 film yapılırken, 1950'lerde bu rakam 87'ye düştü. Bunun nedeni, dev stüdyolar döneminin kapanıp filmlerin doğal mekânlarda çekilmeye başlanmasıydı. Bugünkü büyük amerikan film yapım şirketleri California'nın başka yörelerinde çalışıyorlar. Hollywood alanıysa daha çok TV filmi yapan şirketlerce paylaşılmış bulunuyor. (M)

Holocaust, Gerald Joseph Green'in romanı (1953) ve bu romandan yapılmış olan televizyon filmi (1978). Holocaust yunanca *holos*, tüm ve *kaiein*, yakmak'tan türetilmiş ingilizce bir sözcüktür. Hem eski yahudi kurban geleneğinde bir hayvanın tümüyle yakılmasını, hem de nazilerin yaptığı yahudi kıyımını ifade eder. Eser Berlin'li bir yahudi ailesinin acı kaderini ve İkinci Dünya Savaşı sırasında başından geçenleri gerçekçi bir dille anlatmaktadır. Romanda anlatılanlar (Nazi zulmü, toplama kamplarına sürülme, Varşova gettosu) bir amerikan şirketince altı bölümlük bir TV dizisinde canlandırıldı. Film 1978-1979 sezonunda gösterildiği Avrupa ülkelerinin tümünde seyirci toplama rekorları kırdı. (M)

***HOLON,** İsrail devletinde kent. — 124 500 nüf. (L)

***HOLZMEİSTER** (Clemens), avusturyalı mimar. — (öl. Salzburg 1983). 1927 yılında Türkiye'ye gelen Holzmeister, Bayındırlık Bakanlığı'nda müşavirlik ve öğretim kurumlarında öğretmenlik yaptı. Türkiye'de bulunduğu yıllarda tasarımını yaptığı ve uygulamasını yönettiği başlıca yapılar şunlardır: Milli Savunma Bakanlığı (1928 - 1930), Genel Kurmay Başkanlığı (1929 - 1930), Ankara Orduevi (1930 - 1933), Ankara Harp Okulu (1930 - 1935), Cumhurbaşkanlığı Köşkü (1931 - 1932), Ankara Merkez Bankası (1931 - 1933), İçişleri Bakanlığı (1932 - 1934), Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı (1933 - 1935), Yargıtay binası (1933 - 1934), Emlak Bankası (1933 - 1934), Avusturya Büyükelçiliği (1935 - 1936) ve Türkiye Büyük Millet Meclisi binası (1938-1960). Son olarak 1978 yılında Türkiye'ye gelen Holzmeister, ülkemizin tanıtılması çabalarıyla da tanınan bir mimardır. (M)

***HOMBURG,** Batı Almanya'da (Saar) kent. — 41 300 nüf. Elektrik ve besin sanayii. (L)

***HO - NAN.** Bk. HENAN.

***HONAZ,** Denizli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 19 547 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 5 714 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HONDO.** Bk. HONŞU.

***HONDURAS,** Orta Amerika'da devlet. — 3 800 000 nüf.

TARİH

Honduras'da birbirini izleyen hükümet darbeleri, birçok gizli siyasal anlaşmaların varlığını olduğu kadar, tipik bir muz cumhuriyeti örneği olan bu tarım ülkesindeki yoksulluğu ve ekonomik eşitsizliği de ortaya koydu.

1972 aralık ayında, general Oswaldo Lopez Arellano, ülkede seçimle iktidara gelmiş sayılı başkanlardan biri olan Ramon Cruz'u devirerek 1971'de yitirdiği iktidarı yeniden ele geçirdi. Ama, yönetimi sırasında, bir bakanı, ülke tarımının dörtte üçünü yok eden 1974'deki korkunç kasırga üzerine yapılan uluslararası yardımın bir bölümüne el koymakla suçlanırken, kendisinin de United Fruit Company adlı Amerikan şirketinden hatırı sayılır bir rüşvet aldığı ileri sürüldü. 1975 nisanında albay Juan Alberto Melgar Carsro tarafından devrildi; muz şirketlerinin ayrıcalıklarını kaldırmak için bu siyasal skandaldan yararlanmak isteyen albay, 1975 aralığında, bir ulusal cephe halinde yeniden toplanan köylülerin sabırsızlığını yatıştıracağı umuduyla en kısa zamanda bir tarım reformu programı hazırlayacağını ilan etti. Ancak bu vaad bir türlü gerçekleşmedi ve Melgar Castro da yerini albay Policarpo Juan Paz Garcia'nın lideri olduğu üç kişilik bir askerî yönetime bırakmak zorunda kaldı (7 ağustos 1978). O güne dek Merkezi Amerika'yı etkileyen siyasal çalkantıların dışında kalmayı başaran Honduras, yeni dönemde adını lideri Francisco Morazan'dan alan Morazancı Honduras Kurtuluş Cephesi'nin gerilla eylemleriyle karşılaştı. Üçlü yönetim, bu aşırı eylemlerin demokrasiye dönüşü geciktireceğini belirterek sol kesimden pek çok öğrenci ve sendikacıyı tutuklattı. Basın, işkence olaylarından söz etmeye başladı. Baskılar, özellikle Halkçı Birlik Hareketi üzerinde etkili oldu. Kırsal kesimde bir gerilla okulu kurmakla suçlanan bu örgüt, emekçileri, temel besin maddelerinin fiyatlarının düşürülmesi, köylüye toprak dağıtımı, siyasal tutukluların serbest bırakılması gibi belli istemler doğrultusunda harekete geçirmeye çalıştı. Bu gelişmeler askeri yönetimi, sivil siyasal yaşama dönme konusunda kaygıya düşürdü. Yine de ABD'nin baskıları ve komşu ülke Nikaragua'da Sandinista gerillalarının başarısından duyulan korku, askerleri bu yola yöneltti. 1980 nisanında, sivil siyasete dönüşün başlangıcı olarak bir Kurucu Meclis seçimine gidildi. Çıkarılan seçim yasasındaki koşullara uygun düşmeyen merkez sol Hıristiyan Demokrat Parti, sosyal-demokrat nitelikli Devrimci Parti ve

Foto. Nogués/Sygma (LAROUSSE)

Cumhurbaşkanı
Roberto Suazo Cordova

SSCB ve Çin yanlısı iki komünist parti, Kurucu Meclis seçimlerinde aday gösteremedi. Lübnan kökenli zengin bir sanayici, Miguel Andonie'nin yeni kurduğu Yenilik ve Birlik Partisi ise seçimlere katıldı. Sonuçta ılımlı reformcu nitelikteki Liberal Parti, Kurucu Meclis üyeliği seçimlerinde yüzde 51,8 oyla, muhafazakar eğilimli Ulusal Parti'ye (yüzde 44,5 oy) üstünlük kurdu. Andonie'nin partisiyse yüzde 3,6 oranında kaldı. Öte yandan meclis seçimlerine alınmayan sol eğilimli çeşitli partiler Ulusal Yurtsever Cephe adı altında birleşerek seçmenlerine diğer partilere oy vermeme çağrısı yaptı. Seçmenlerin yüzde 27' si bu çağrıya uydu.

Yeni Kurucu Meclis, yeni bir anayasa hazırlığına girişti; 25 temmuz 1980'de üçlü yönetimin lideri general Policarpo Juan Paz Garcia'yı cumhurbaşkanı seçti; 16 ağustosta da sivillerin çoğunlukta olduğu yeni bir hükümet oluşturdu. Ancak meclisin ve hükümetin demokratik görünmeyen oluşum biçimi, yeni sivil yaşamın geleceği konusunda muhalefetin eleştirilerine yol açtı. Öte yandan nüfusun üçte ikisini oluşturan köylü kitleleri, ekilebilir toprakların ancak yüzde 12'sine sahipti. Toprak reformu konusunda o güne dek verilmiş hiçbir söz tutulmamıştı. Ama, gelişmelerden memnun olan ABD, Honduras'ı 1980 Latin Amerika yardım planı içine aldı. 1981'de de askeri ve ekonomik yardımlarını sürdürdü. 1981 ekiminde ABD, 1962'den beri Honduras topraklarındaki en büyük ortak manevralardan birini gerçekleştirdi.

Uzakdoğu'nun büyük ticaret merkezlerinden
HONGKONG

iktidarın sivillere devri

Beklenen genel seçimler 29 kasım 1981'de yapıldı. Kurucu Meclis seçimlerinde aday çıkarması önlenen partilerden yalnızca Hıristiyan Demokrat Parti bu seçimlere katıldı. Ve 1 milletvekilliği elde etti. Yenilik ve Birlik Partisi de 3 koltukla yetindi. Olaysız geçen seçimler, geçerli oyların yüzde 41,5'unu alıp 34 koltuk kazanan Ulusal Parti karşısında, yüzde 54,1 oy ve 44 koltuk elde eden Liberal Parti'nin zaferiyle kapandı. Anayasa gereğince bu partinin başkanı Roberto Suazo Cordova ülkenin yeni cumhurbaşkanı oldu ve 27 ocak 1982'de ant içerek Paz Garcia'dan görevi devraldı. Böylece askerler 18 yıldır sürdükleri iktidarı sivillere bırakmış oldular. Ancak ordu yine de ülkedeki kimi siyasal gelişmelerle ilgisini kesmedi. Örneğin El Salvador'dan 60 000 kişinin Honduras'a sığınması, El Salvador ordusunun zaman zaman sınır tecavüzlerinde bulunmasına yol açtı. Öte yandan Somoza yanlısı eski birlikler de sınır köylerinden başlayarak Nikaragua topraklarına saldırılarda bulundular. Honduras ordusu bölgedeki bu çatışmalar karşısında ikiye bölündü. Subayların bir bölümü yan tutmamayı, öbür bölümü Nikaragua'daki «Sandinista çıbanı»nı temizlemek için somut girişimlerde bulunmayı savundu. 26 ocak 1982'de bağnaz bir anti - komünist olarak tanınan Gustavo Alvarez Martinez, Honduras silahlı kuvvetlerinin genel kurmay başkanlığına getirildi. (LM)

***HONECKER** (Erich), doğu almanyalı devlet adamı. — 1971'de Birleşik Sosyalist Parti'nin başına geçtikten sonra tüketimi canlandırarak halkın yönetime karşı tepkilerini yumuşattı. İçerde köklü bir sosyal yardım sistemi kurarak gençlerin yoğun biçimde spora yönelmelerini teşvik etti. Bunun sonucu olarak doğu almanyalı erkek ve bayan sporcular özellikle atletizmde dünya çapında başarılar kazandılar; rekorlar kırdılar. Yine de parti, gençlik içinde suçluluk oranının artışının, ve alkole yönelişin önüne geçemedi. Honecker 1976'da parti başkanlığının yanı sıra Devlet Konseyi başkanlığını da üstlendi. Ülkesinin batılı kapitalist ülkelerle ilişkilerini geliştirdi. Afrika'daki ulusal kurtuluş hareketlerine askeri yardım sağladı. Bütçede savunma harcamalarına ayrılan tutarı artırdı. Ergenlik çağındaki gençlere yönelik askerî eğitim programlarını uygulamaya koydu. Ve bu yüzden protestan kilisesinin de katıldığı geniş bir muhalefetle karşılaştı. Rejime karşıt aydın ve sanatçılara çeşitli baskılar uyguladı. 1979'da yazarlara eserlerini ancak Telif Hakkı Bürosu'ndan geçirdikten sonra yayımlatma zorunluluğu kondu. Honecker, 1981 nisanında yapılan 10. parti kongresinde genel sekreterlik görevini korudu; parti ve devlet yönetimindeki yerini daha da sağlamlaştırdı. Ağustos 1981'de Meksika'yı resmen ziyaret etti ve bu ülkeyle çeşitli anlaşmalar imzaladı. Meksika'nın El Salvador'daki gerilla hareketini destekleyen tutumunu onayladıklarını açıkladı. 1979 sonunda SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve 1980' de Polonya'da Dayanışma Sendikasının rejim karşıtı eylemlerinin artışı yüzünden soğuyan Federal Almanya ile ilişkileri düzeltmek amacıyla 1981 aralığında Doğu Berlin dolaylarında H. Schmidt ile buluştu. Görüşmede Bonn ile diyaloğu sürdürme isteğini dile getirdi. (M)

***HONGKONG,** Güney Çin'de ingiliz sömürgesi. — 6 100 000 nüf. Dukoma ve elektronik sanayii, sinemacılık. Hongkong hemen hemen tüm besin ihtiyacını Çin Halk Cumhuriyeti'nden karşılar. (L)

HONŞU, Esk. **HONDO***, Japonya'nın en büyük ve en kalabalık adası. — 87 623 000 nüf. (L)

***HOOGHLY,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 105 200 nüf. (Çinsura ile birlikte). Demir-çelik sanayii. Jüt işletmeleri. Besin sanayii. (L)

***HOPA,** Artvin ilinde ilçe. — 29 426 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 10 212 nüf. (1980). [M]

Hopa Termik Elektrik Santralı, Artvin ilinde fuel-oil'le çalışan elektrik santralı. 1973 yılında işletmeye açılan 2 üniteli santral 50 MW gücündedir ve yılda 350 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***HOPE** (Alec Derwent), avusturyalı yazar. — Son eseri bir eleştiri kitabıdır: *Ülkenin Dostları* (1974). [L]

***HOPEY.** Bk. HEBEI.

***HORASAN,** Erzurum ilinde ilçe. — 49 087 nüf., 74 köy. İlçe merkezi 10 208 nüf. (1980). [M]

HORGÖRÜ blş. i. Yeni k. (hor görmek' ten). Değer vermeme, değersiz sayma, hor görme: *Soğuktan donan ellerimi yamalı köhne paltomun cebine daldırdım da devrimci bir horgörüyle seyrettim o gün insanları* (T. Ağaoğlu). [M]

***HORMON** i. — Zır. *Hormonlu besi*, sığırları hormon vererek semirtme yöntemi.

— ANSİKL. Bu konu, 1979 ağustosunda, Fransa'da (Dordogne) birçok besicinin danaları dietilstilboestrol (DES) hormonu kullanarak semirttiği iddiasıyla başladı. 1980 temmuzunda Bourgoin'li bir veterinerin bu yüzden tutuklanması büyük yankı yarattı. Bunu, yeni suçlamalar izledi. 12 eylülde Tüketici Dernekleri Federasyonu'nun dana etini boykot etme çağrısı üzerine kasaplarda et satışları hızla düştü.

Hayvan besiciliğinde kullanılan hormon etkili maddeler sentetik östrojenlerdir. Bunların işlevi, yetişkin dişi hayvanda cinsel dürtüleri harekete geçirmek ve bu yoldan proteinlerin sentezini başlatmaktır. Söz konusu maddeler genç sığırlara verildiğinde gelişmelerini hızlandırmaktadır. Bunlar iç salgı bezlerinin salgıladığı hormonlara benzemekle birlikte doğada bulunmayan moleküllerdir.

Canlılarda normal olarak bulunan fizyolojik hormonlar, organizmada hızla metabolik değişime uğrar ve artıkları vücuttan atılır. Bu hormonlar etle birlikte vücuda girse bile bağırsak çeperinden geçip kana karışamaz. Buna karşılık, besicilikte kullanılan ve hayvanın vücudunda metabolik değişime uğramayan DES kana karıştıktan sonra vücuttan atılmayıp karaciğer ve böbreklerde birikir.

O hayvanın eti yenildiğinde de yiyen insanın bağırsaklarından kana karışıp insan organizmasına yerleşir. Bu madde erkeklerde zararlı ikincil cinsel etkiler yaptığı gibi kansere de yol açabilir ya da gizli kalmış bir kanserin gelişimini hızlandırabilir.

Batı Avrupa ülkelerinde tüketici derneklerinin açtığı kampanyanın yarattığı heyecan, tüketicilerin daha dikkatli davranmalarına yol açtı. 1980 yılı sonunda boykot kampanyası sona erdi. Sorun, Avrupa Komisyonu'na götürüldü ve komisyon, Avrupa Ekonomik topluluğuna üye tüm ülkeler için geçerli bir yönetmelik hazırladı. Bu yönetmeliğe göre, besicilikte her türlü hormonal maddenin kullanımı yasaklandı. Ancak memelilerin doğal fizyolojik hormonlarının ve protein sentezini başlatan bir iki maddenin kullanımına, toksikolojik açıdan her türlü inceleme yapıldıktan ve zararsız olduklarını kesinlikle saptadıktan sonra izin verilmesi karara bağlandı. (L)

***HOROZKÖY,** Manisa ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 10 086 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HORSENS,** Danimarka'da (Aarhus amt'ı) liman kenti. — 54 533 nüf. (L)

***HORSUNLU,** Aydın ilinde, Kuyucak ilçesine bağlı bucak. — 9 796 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 346 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HOSİASSON** (Philippe), rus asıllı fransız ressamı. — (öl. Paris 1978). [L]

Hoşap - Zernek Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Van ilinde Hoşap suyu üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı

Foto. Atlan/Sygma (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

sıra, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 937 m; barajın temelden yüksekliği 76 m; talvegden yüksekliği 62 m; normal su kotu 1 935 m; normal su kotunda depolama hacmi 104 milyon m³; sulama alanı 11 000 ha' dır. 3,5 MW gücünde olan hidroelektrik santralı, yılda 13,2 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

HO Şİ MİNH, esk. **Saygon***, Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin güneyinde kent. — 3 419 978 nüf. Vietnam savaşı sırasında kırsal kesimden gelip sığınanlar yüzünden nüfusu çok arttı. 30 nisan 1975'de Geçici Devrim Hükümeti ve Kuzey Vietnam orduları kente girdi ve yeni kurulan Vietnam Cumhuriyeti kentin adını Ho Şi Minh olarak değiştirdi. (L)

HOŞKÖY, Tekirdağ ilinde, Şarköy, ilçesinin Mürefte bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 006 nüf. (1980). Belediye. (M)

***HOTAMIŞ,** Konya ilinde, Karapınar ilçesine bağlı bucak. — 5 724 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 230 nüf. (1980). [M]

***HOTAN,** Çin'de (Xinjiang) kent. — 134 000 nüf. (L)

HOUNSFİELD (Godfrey Newbold), ingiliz mühendisi (Newark 1919). Bir çiftçinin oğlu olarak dünyaya geldi. İlk öğrenimini köyünde yaptı. II. Dünya Savaşı sırasında orduda hizmet gördü. Bir süre Cranwell Royal Air Force Colege'in Radar Okulu'nda çalıştıktan sonra, Faraday House Electrical Engineering College'e devam ederek mühendis oldu. 1951'de EMI (Elektromüzikal Endüstriler) şirketine girdi; burada radar sistemleri ve bilgisayarlar üzerinde çalıştı. Manyetik bellekler üzerine araştırmalar yaptı. 1969 - 1972 yılları arasında, nükleer biyofizikçi Allan Macleod Cormack'ın ,tıp incelemelerinde X ışını demeti yerine kullanmak için önerdiği kaynak - detektör ikilisini bir bilgisayara bağlayarak, elde edilen verileri birkaç dakikada katodik bir ekran üzerinde fotoğrafı çekilebilen bir resme dönüştürdü. Ayrıca, Cormack'ın kuramsal çalışmasını kullanmaya olanak veren bir algoritma hazırladı. Böylece, bilgisayarlı ilk tarama aygıtını gerçekleştirerek, 1979 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, A. Macleod Cormack* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***HOUPHOUET - BOİGNY** (Felix), fildişi kıyılı devlet adamı. — Ekim 1980'de beşinci kez cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***HOVE,** İngiltere'de kent. — 73 000 nüf. (L)

***HOVRAH,** Hindistan'da (Batı Bengal) kent. — 738 000 nüf. (L)

***HOWE** (James Wong), çin asıllı amerikalı film görüntü yönetmeni. — (öl. Hollywood 1976). 1970 sonrasında pek çalışmadı. Görüntülediği son film: *Funny Lady* (Komik Kadın) [1975]. (M)

***HOYERSWERDA,** Doğu Almanya'da (Cottbus yönetim bölümü) kent. — 63 000 nüf. (L)

***HOZAT,** Tunceli ilinde ilçe. — 18 330 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 5 304 nüf. (1980). [M]

***HRADEC KRALOVE,** Çekoslovakya'da kent ve Doğu Bohemya ili yönetim merkezi. — 89 192 nüf. (L)

HUA GUOFENG, çinli devlet adamı (Jiaocheng, Shanxi 1921). Siyasete 17 yaşında atıldı. Partinin ilçe, il ve eyalet komite sekreterliklerinde görev aldı. 1949'dan başlayarak Hunan eyaletinde tarım alanında önemli sorumluluklar üstlendi; sulama konusunda uzmanlaşarak ad yaptı. 1958-1967 arasında Hunan eyaleti vali yardımcılığı ve parti eyalet komite sekreterliği görevlerini yürüttü. Başarısız «büyük atılım» hareketini izleyen «üretimi artırma, tüketimi kısma» kampanyasında başarılı oldu. 1966 - 1967'de, Büyük Proleter Kültür Devrimi sırasında Mao yanlısı kızıl muhafızların eylemlerine karşı tutum aldı. Bu yüzden sert eleştirilere uğradı; ancak parti içindeki yükselişi sürdü. 1968'de Hunan eyaleti devrim komitesi başkan yardımcısı oldu.
Partinin merkez organlarındaki yükselişi 1969 nisanında, IX. Kongre'de parti merkez komitesine seçilişiyle başladı. 1970 ilkbaharında mareşal Lin Biao'nun dostu, Hunan askeri bölgesi siyasal sorumlusuyla uzlaşmazlığa düşmesi de onun ilerleyişinde etkili oldu. Gerçekten de Lin Biao'nun devrilmesinden iki ay sonra Hua, Pekin'e çağrıldı; ardından da Guangzhou (Kanton) askeri bölgesinin siyasal sorumluluğuna atandı (1972). Burada ordunun özgül sorunlarını kavrama olanağı buldu. 1973 ağustosunda X. Kongre tarafından merkez komitesi siyasal büro üyeliğine seçildi. 1975 ocağında başkan Mao'nun önerisi üzerine başbakan yardımcısı ve kamu sağlığı bakanı görevlerine getirildi. Ekonomi uzmanı olarak Kongre'de beşinci beş yıllık planın hazırlanmasında önemli bir rol oynadı; ancak siyasetçiden çok teknisyen izlenimi uyandırdı.
Çu En-Lay'ın ölümü üzerine başkan Mao, başkanlığa Hua'nın vekâlet etmesini önerdi. 8 şubat 1976'da Hua başbakanlığı üstlendi. «Sağ sapmacılara» karşı sert bir kampanya başlattı; bunun sonucunda başbakan yardımcısı Deng Hsiaoping* (*Ek 2*) görevinden alındı. 1976 eylülünde Mao' nun ölümünden sonra Hua, eski başkanın saptadığı halef olarak parti başkanlığına getirildi. Hua, Çin'in yeni lideri olarak çöküntünün eşiğine gelen ulusal ekonomiyi diriltme ve on yıldır siyasal çalkantılarla durgunlaşmış halkı harekete geçirme hedeflerini ön plana aldı. Dış politikada Çin'i Batı'ya açma çizgisi izledi. 1978'de V. Halk Meclisi'nin ilk dönem toplantısında başbakanlık görevini de sürdürmesine karar verildi. Bu dönemde, ilk elde bir ekonomik istikrar politikasına sarıldı. Halk Meclisi'nin 1980 eylülündeki dönem toplantısındaysa istifasını verdi. Yerine Deng Hsiaoping grubundan Zhao Ziyang başbakan oldu. Deng'in sadık maocuları temizleme hareketini adım adım sürdürmesi sonunda, Hua, parti başkanlığını da bırakmak zorunda kaldı. Parti merkez komitesi, 29 haziran 1981'de Hua'nın parti başkanlığından istifasını kabul etti. Yerine Deng grubundan Hu Yaobang geçti. (LM)

HUAİNAN, (Huaynan*) Çin'de (Anhui) kent. — 286 000 nüf. (L)

***HUAMBO,** esk. **Nova* Lisboa,** Angola' da kent. — 62 000 nüf. (L)

***HUANCAYO,** Peru'da kent. — 176 000 nüf. (L)

HUANG HUA, Çinli devlet adamı (doğ. 1913). Kültür devrimi sırasında görevde kalan tek büyükelçidir. 1973'de Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeliğine getirildi. Aralık 1976'da dışişleri bakanı, 1980' de başbakan yardımcısı oldu. (L)

HUANGSHİ, Çin'de (Hubei) kent. 111 000 nüf. (L)

***HUAYNAN,** Bk. HUAİNAN.

HUBEİ, (Hupey*) Güney Çin'de eyalet. — 187 500 km², 46 326 000 nüf. (L)

HUBEL (David H.), kanada asıllı amerikalı hekim (Windson, Ontario 1926). Tıp öğrenimini 1951'de McGill Üniversitesi'nde tamamladı. 3 yıl boyunca Montreal Neurological Institute'de klinik nöroloji üzerine incelemeler yaptı. 1954'de John Hopkins hastanesine, 1955'te nörofizyoloji araştırmaları yaptığı Washington Walter Reed Army Institute of Research'e girdi. 1959'dan beri Harvard Tıp Okulu'nda araştırmalarını sürdürmektedir. Üstün yapılı memelilerde ve insanda görme işleviyle (göz ve beyin) ilgili ayrıntılı pek çok çalışma yaparak görmenin beyin kabuğunda yer alan mekanizmalarını aydınlatan buluşlar ortaya koydu. Maymunlar ve kediler üzerinde yaptığı deneyler sonucunda, retinanın mesajlarını alan beyin kabuğundaki görsel merkezlerin çevresel özel durumların -nesnelerin yatay veya dikey yönlenmesi gibi- algılanmasına özgü hücrelerden oluşan çapraz hücre tabakaları içerdiğini keşfetti. Doğumlarından hemen sonra yapay bir çevreye - örneğin her türlü yatay çizgiden yoksun bir çevreye - konulan hayvanlar, ancak dikey çizgilere tepki gösteriyor, belirli bir yaşa kadar, hep aynı çevrede yaşadıkları takdirde artık yatay çizgilere tepki göstermiyorlardı. Bir daha ömür boyu giderilemeyen bu yetersizlik, sınır yaşa varmadan önce (kedilerde altı ay) yatay çizgi uyartıları yapılmaya başlanırsa ancak giderilebilir. Bu deney, doğuştan gelen ve sonradan edinilen yetenek sorununu gündeme getirmektedir. Öyle görünüyor ki beyin kabuğu hücrelerinde çeşitli genetik tipte olanlar vardır. Bunların gelişmesi, dışardan alınan uyartılarla bağıntılı olarak tamamlanıp bir süre sonra son biçimini almaktadır. Beyin kabuğundaki görme merkezi için söz konusu olan bu durumun, zekânın doğum yeri olan beyin kabuğundaki bütün merkezler için de geçerli olabileceği düşünülebilir Bu çalışmalarıyla tıp bilimine büyük katkıda bulunan Hubel, 1981 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, meslekdaşları R.W. Sperry, (*Ek 2*) ve T.N. Wiesel (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***HUBLİ,** Hindistan'da (Karnataka) kent. — 379 000 nüf. (L)

***HUDDERSFİELD,** İngiltere'de, Leeds'in güneybatısında kent. — 131 000 nüf. (L)

***HUDEYDE,** Yemen Arap Cumhuriyeti'nde liman kenti. — 90 000 nüf. (L)

HUDSON (Roy SCHERER **Rock** - denir), amerikalı sinema oyuncusu (Winnetka, İlinois 1925). 1944 - 1946 arası amerikan deniz kuvvetlerinde görev yaptı. 1948'de başladığı sinemada uzun süre ikinci sınıf filmlerde rol aldıktan sonra kendini kabul ettirdi; 1955 - 1965 arasının gözde oyuncularından oldu. Başlıca filmleri: *Korgunç İntikam* (Winchester' 73) [A. Mann, 1951], *Mukaddes Istırap* (The Magnificent Obsession) [D. Sirk, 1954], *Devlerin Aşkı* (Giant) [G. Stevens, 1956], *Aşk Rüzgârları* (Written on the Wind) [D. Sirk, 1957], *İnsan Avcıları* (Something of Value) [R. Brooks, 1957], *Silahlara Veda* (Farewell to Arms) [C. Vidor, 1958], *Güneş Batarken* (The Last Sunset) [R. Aldrich, 1961], *Acemi Balıkçı* (Man's Favourite Sport?) [H. Hawks, 1963], *Seconds* (Saniyeler) [J. Frankenheimer, 1965], *Sevgili Lili* (Darling Lili) [B. Edwards, 1969], *Cenin* (Embryo) [R. Nelson, 1976]. Hudson, TV'de de 1971 - 1976 arasında *Mac Millan ve Karısı,* daha sonra *Tekerlekler* ve 1980'lerde *Babasının Oğlu* (Devlin Connection) gibi dizi filmlerde başrol oynadı. (M)

***HUE,** Vietnam'da kent. — 200 000 nüf. (L)

***HUELVA,** İspanya'da liman kenti ve il yönetim merkezi. — 97 000 nüf. (L)

***HUGHES** (Howard Robard), amerikalı işadamı. — (öl. Houston 1976). Hughes'in 2 milyar dolar dolayında tahmin edilen serveti, ailesi ve çocuğu olmaması nedeniyle teyzesi ve yeğeninin yönetimine geçti. (L)

HUĞLU, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Üzümlü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 576 nüf. (1980). Belediye. Av tüfeği imalatı. (M)

***HULL.** Bk. KINGSTON - UPON - HULL.

HUMEYNİ, iranlı din ve devlet adamı (Humeyn 1900). Asıl adı **Ruhullah Musevi'dir.** Babası, büyükbabası ve ağabeyi ayetullahtı. İki yaşındayken babasını, on beşindeyken annesini yitirdi. İslam dininin ilkelerini ağabeyinden öğrendi. Daha sonra Arak ve Kum'a giderek şeyh Abdülkerim Yezdi'nin öğrencisi oldu. 27 yaşında din bilgisi dersleri vermeye başladı. Hocası 1937'de öldüğünde Humeyni, Kum'daki sayılı ulemadan (din bilgini) biri olmuştu. Humeyni daha o yıllarda islamın ahlak kurallarını katı biçimde uygulamasıyla tanındı. Çeşitli konularda 30 dolayında kitap yazdı. *Keşf-ül Esrar*'da (Bilinmeyenlerin Açıklanması) şah Rıza Pehlevî rejiminin emperyalizme bağımlılığını ve islamı yok etmeye yönelik girişimlerini anlattı. İran halkının siyasal lideri olarak ortaya çıkışı, petrolü millileştiren Musaddık'ın bir CIA darbesi sonucu devrilmesi (1953) sonrasına rastladı. Humeyni dinsel ve siyasal reformlarına monarşik yönetim altında yapılamayacağına inanıyordu; bu nedenle şah rejimine muhalefetini sürdürdü. 1962'de ayetullah Kuşani'nin ölümü üzerine İran şii topluluğunun lideri oldu. 1963'te şaha yöneltiği sert eleştiriler sonucu tutuklandı. Halkın tepkisi karşısında birkaç ay sonra serbest bırakıldı. 1963 haziranında İran'ın büyük kentlerinde şaha karşı büyük gösteriler düzenlendi. Kanlı olaylar, 15 000 müslümanın öldürülmesiyle sonuçlandı. İmam Humeyni, yeniden tutuklanıp Türkiye'ye sürgüne gönderildi. Bir yıl Bursa'da, İran

Goafrey Newbold HOUNSFIELD

HUA GUOFENG

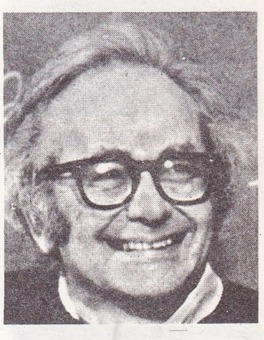
David H. HUBEL

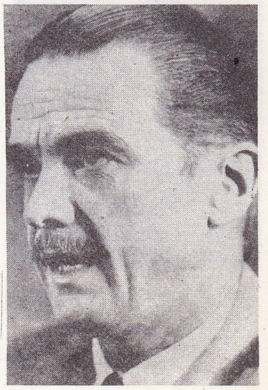
Howard HUGHES

Foto. AP (2) ; Wyman/Sygma ; Sygma (LAROUSSE)

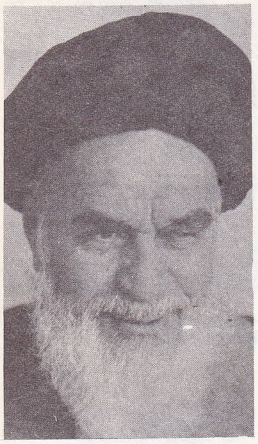

HUMEYNİ

Ediz HUN

HU YAOBANG

polisinin gözetiminde yaşadı. 1965'de Irak'ın Necef kentine geçmesine izin verildi. Burada şah rejimi aleyhine bildiriler yayımlamaya, kitap ve risaleler (*İrade ve Karar Üzerine Deneme; Haksız Devlet; İslam Hükümeti*) yazmaya, İranlı muhalif göçmenlere dersler vermeye devam etti. 1967'de İran başbakanı Huveyda'ya bir mektup yazarak eleştirilerde bulundu. 1975 sonrasında benimsenen açık tek parti sistemine karşı çıktı. 1978 ocağında, resmî İran basını Humeyni'ye hakaret edince, Kum'da büyük bir ayaklanma başgösterdi; bunu başka kentlerdeki olaylar izledi. Tümü de kanlı biçimde bastırıldı. İmam, halkı şaha karşı eyleme çağırmayı sürdürdü. Aynı yıl şahın baskısıyla Irak hükümeti Humeyni'yi sınır dışı edince, imam Fransa'ya (Paris yakınında Neauphle-le-Château) yerleşti. İran'daki ayaklanmaları buradan yönetti. Müslüman halkın direnişi doruk noktaya çıkıp, şah İran'ı terkedince Humeyni ülkesine geri döndü (1 şubat 1979) ve halkın büyük coşkusuyla karşılandı. Yeni kurulan Bazergan hükümetiyle mollaların yönetimindeki halk komitelerinin ittifakını sağlamaya çalışan Humeyni, 1 nisan 1979'da ilan edilen İran İslam Cumhuriyeti'nin en büyük dini lideri olarak yeni rejime yol göstericilik yapmaya başladı. Hükümetin üstünde bir Devrim Konseyi kurdu. «Yüzde yüz islamcı bir anayasa» hazırlanmasını istedi. Kürtlerin ayrılıkçı eylemlerine karşı durdu. İslamcı öğrencilerin amerikalı diplomatları rehin alma eylemini destekledi. Cumhuriyetçi İslam Partisi'nin aşırı dinci çizgisiyle cumhurbaşkanı Beni Sadr'ın ılımlı çizgisi arasında uzlaştırıcı bir rol oynamaya çaba harcadı. 1980 sonbaharında Irak'la başlayan savaştan ulusal birliği güçlendirmek için yararlanmaya çalıştı. Beheşti - Beni Sadr uzlaşmazlığında sonuç olarak Beheşti'yi destekledi ve Sadr'ın görevden alınmasını onayladı. Yöneticilere suikastlerin artması üzerine muhalefet üzerindeki baskının ağırlaşmasına ses çıkarmadı. Toplumsal yaşamda islam kurallarını ve katı ahlak anlayışlarını egemen kılmayı amaçladı. İran'da 1979 - 1982 arasında 4 000 kişinin idamı, Humeyni'nin ulusal ve uluslararası saygınlığını oldukça zedeledi. (M)

*HUMPHREY (Hubert Horacio), amerikalı devlet adamı. — (öl. Waverly, Minnesota 1978). [L]

*HUMUS, Suriye'de kent ve il yönetim merkezi. — 306 000 nüf. Petrol rafinerisi. Gübre sanayii. (L)

HUN (Ediz), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1940). Bir süre Almanya'da Würzburg Üniversitesi'nde okudu. 1963'de Ses Dergisi artist yarışmasında birinci olup sinemaya geçti. 100'ü aşkın filmde başrolü oynadı. Romantik jön rolleriyle ün yaptı. 1975'de sinemayı bırakıp Norveç'te biyoloji (çevre kirliliği) öğrenimi gördü; 1981' de dönüp matbaacılığa başladı. Bazı tanınmış filmleri: *Genç Kızlar* (1963), *Ahtapotun Kolları* (1964), *Hıçkırık* (1965), *Son Kuşlar* (1965), *Tehlikeli Adımlar* (1965), *Sinekli Bakkal* (1967), *Yaprak Dökümü* (1967), *Ankara Ekspresi* (1970), *Güllü* (1971), *Güllü Geliyor Güllü* (1973). [M]

*HUNAN, Güney Çin'de eyalet. — 51 000 000 nüf. (L)

*HUNEDOARA, Romanya'da kent. — 78 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

*HUNGNAM, Kuzey Kore'de kent. — 240 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

*HUNTİNGTON BEACH, ABD'de (California) kent. — 116 000 nüf. (L)

*HUNTSVİLLE, ABD'de (Alabama) kent. — 147 000 nüf. (L)

*HUPEY. Bk. HUBEI.

HUPPERT (Isabelle), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu (Paris 1956). Diğerleri tiyatro oyuncusu ve oyun yazarı olan üç kızkardeşten biri. Konservatuvarda okudu. Robert Hossein'in topluluğunda oynadı. 1976'da bir roman yayımladı. 1972'de başladığı sinemada, ince, narin fiziği ve büyük oyun gücüyle fransız sinemasının son dönemdeki başlıca genç oyuncuları arasına girdi. Tiyatroda 1976'da Bistingo, 1977' de Suzanne Bianchetti ödüllerini, sinemada C. Chabrol'ün *Zehirli Çiçek* (Violette Nozière) filmiyle 1978 Cannes Şenliği kadın oyuncu ödülünü aldı. Diğer başlıca filmleri: *Sen ve Ben* (César et Rosalie) [C. Sautet, 1972], *les Valseuses* (Vals Yapan Bayanlar) [B. Blier, 1973], *Dupont Lajoie* (Y. Boisset, 1974), *Rosebud* (O. Preminger, 1974), *Kadın Doktor* (Docteur Françoise Gailland) [J.L. Bertucelli, 1975], *le juge et l'assassin* (Yargıç ve Katil) [B. Tavernier, 1975], *la Dentellière* (Dantelacı Kız) [C. Goretta, 1977], *les Soeurs Brontë* (Brontë Kardeşler) [A. Téchiné, 1978], *Sauve qui peut la vie* (Herkes Başının Çaresine Baksın) [J.L. Godard, 1979 - 1980], *Kamelyalı Kadın* (la Dame aux camélias) [M. Bolognini, 1980], *Loulou* (M. Pialat, 1980), *Heaven's Gate* (Cennetin Kapısı) [M. Cimino, 1980], *les Ailes de la colombes* (Güvercinin Kanatları) [B. Jacquot, 1978], *Coup de torchon* (Büyük Temizlik) [B. Tavernier, 1981], *Eaux profondes* (Derin Sular) [M. Deville, 1981], *Passion* (Tutku) [J.L. Godard, 1982], *la Truite* (Alabalık) [J. Losey, 1982], *Coup de foudre* (Yıldırım Aşkı) [D. Kurys, 1983]. (M)

*HURİGBA, Fas'ta (Dar-ül-Beyda ili) kent. — 74 000 nüf. (L)

*HURREMŞAHR, İran'da liman kenti. — 89 000 nüf. (L)

*HUSA (Karel), çek asıllı amerikalı besteci. — Son çalışmaları: *Music for Prague* (1968), *Monodrama* (bale, 1976), *American Te Deum* (1976). [L]

*HUSAK (Gustav), çekoslavakyalı devlet adamı. — Hastalanan Svoboda'nın yerine 1975 mayısında parti ve devlet başkanlığına getirildi. Başlangıçta liberal eğilimlerin temsilcisi oldu. Tasfiyeye uğramış kimi eski partilileri affetti. 1977'de ülkede 150'den çok kişi tarafından imzalanan ve temel yurttaşlık haklarının sağlanmasını isteyen «Bildiri 77» hareketi başgösterince, Sovyetlere sıkı sıkıya bağlı bir siyaset izleyen Husak, yeniden soruşturmalara, işten çıkarmalara, sürgün tehditlerine girişti. Batı ülkeleri Husak'ın bu baskı önlemlerini eleştirdi. Ama «Bildiri 77» önderlerinin yargılanması sürdü. 26 eylül 1977'de bunlardan ikisi bozgunculuk suçuyla 3,5 yıl hapse mahkûm edildi. Ekimde 4 başka «Bildiri 77»ci hapis cezaları aldı. Ancak muhalif aydınların çalışmaları devam etti. Yeni belgeler yayımlandı. 30 mayıs 1978'de Brejnev'in ülkeyi ziyareti sırasında Husak yeni bir tutuklama dalgası başlattı. 11 ocak 1979'da muhaliflerden eski parti üyesi Jaroslav Sabata tutuklandı ve 9 ay hapis cezasına çarptırıldı. 1979 ekiminde Prag'da 6 muhalif aydın hakkında başlayan duruşma, aralıkta 3-5 yıl arasında hapis cezalarıyla sonuçlandı. Tutuklama ve izlemeler yoğun biçimde sürdü. Bütün bu uygulamalara ve muhalefete karşın Sovyet yanlısı Husak, 22 mayıs 1980'de cumhurbaşkanlığına, 10 nisan 1981'de de parti başkanlığına yeniden seçildi. Husak'ın baskı rejimi, son dönemde de devam etti. Aydınlar, öğrenciler, hatta din adamları kovuşturmaya uğradı. Batı'ya seyahat özgürlüğü gitgide daha çok kısıtlandı. Ekonomik bunalım ve hayat pahalılığı sürdü. (M)

*HUSTON (John), amerikalı film yönetmeni ve oyuncu. — Son dönemde *Chinatown* (Çin Mahallesi) [R. Polanski, 1974], *Rüzgarın Sesi* (The Wind and the Lion) [J. Milius, 1975] gibi filmlerde oyuncu olarak izlenirken, yönetmen olarak da ilgiyle karşılanan filmler verdi: *The Man Who Would Be King* (Kral Olmak İsteyen Adam) [1975], *Wiseblood* (Açıkgöz) [1979], *Zafere Kaçış* (Escape to Victory) [1980], *Annie* (1981), *Phobia* (Korku) [1982]. (M)

*HUVEYDA (Amir Abbas), iranlı diplomat ve siyaset adamı. — (öl. Tahran 1979). 1977'de başbakanlıktan ayrıldı. Şah rejiminin devrilmesinden sonra 7 nisan 1979' da kurşuna dizildi. (M)

HU YAOBANG, çinli devlet adamı (Hunan 1915). 15 yaşında Komünist Gençlik Birliği'ne, 18'inde Çin Komünist Partisi' ne üye oldu. 1934 - 1935'de 10 000 km'lik Uzun Yürüyüş'e katıldı. Daha o yıllardan kendisi gibi köylü kökenli olan Deng Hsiaoping*'le (*Ek 2*) dostluk kurdu. Deng'in yönettiği orduların siyasal komiserliğine getirildi. 1949'da devrim gerçekleştiğinde, Gençlik Birliği'nin merkez komitesi üyesiydi. 1952'de bu örgütün sekreteri, 1957' de birinci sekreteri (başkanı) oldu. 1958' de Deng'in de önde gelenlerinden olduğu ÇKP merkez komitesine girdi. On yıl sonra Kültür Devrimi sırasında Deng gibi gözden düştü ve kendisini düzeltmesi istendi. 1973'te Deng'le birlikte saygınlığına kavuştu. 1976'da, Deng'le birlikte, ikinci kez suçlanarak gözden düşürüldü. Mao'nun ölümünden sonra, 1977'de, Deng gibi saygınlığını yeniden elde etti ve onunla birlikte yükselmeye başladı. Merkezî parti okulunda müdür yardımcılığı yaptı; parti merkez komitesinin düzenlenmesi görevini üstlendi. Deng'in ardından partinin siyasal bürosuna (aralık 1978) ve siyasal büronun daimi komitesine girdi (şubat 1980). Partinin genel propaganda sorumlusu oldu. Çin'in gerçek lideri Deng'le aynı libaral çizgiyi savundu. Aynı yıl içinde yeniden ihdas edilen parti genel sekreterliğine getirildi. Bunun sonucu, parti başkanı Hua Guofeng parti içinde pek etkili olamazken, Hu Yaobang partiyi fiilen yönetmeye başladı. (Bk: ÇİN, *tarih.*) Deng ekibinin Hua' yı kesinlikle tasfiyesi, 1981 haziranındaki bir merkez komitesi toplantısında gerçekleşti. MK, Hua'nın istifasını kabul etti ve Hu Yaobang'ı parti başkanlığına getirdi. Böylece Hu, ÇKP'nin 1 temmuz 1981'de yapılan 60. kuruluş yıldönümü törenlerine de başkanlık etti. Hu, anayasaya göre ordunun da en yüksek yöneticisi durumuna geldi. ÇKP'nin 1 eylül 1982'de başlayan 12. Ulusal Kongresi'nde yaptığı açılış konuşmasında, sınıf mücadelesinin artık Çin toplumunun temel çelişkisi olmaktan çıktığını belirtti. Ülkede genel bir liberalleşme çizgisi izledi. SSCB ile ilişkilerin normalleştirilmesi siyasetini uyguladı. (M)

*HUYGHE (René), fransız sanat tarihçisi. — Son kitapları: *Formes et Forces* (Biçimler ve Güçler) [1971], *De l'art à la philosophie* (Sanattan Felsefeye) [1980]. (L)

HUZURKENT, İçel ilinde, Tarsus ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 993 nüf. (1980). Belediye. (M)

*HÜCRE i. — ANSIKL. Fizyol. *Hücre beslenmesi.* Bir canlı varlıkla kendi madensel ve organik çevresi arasındaki ilişkiler son derece çeşitli olmakla birlikte, gerek birhücreli mikroorganizmalar, gerek çok hücreli canlıları meydana getiren hücreler yaşamlarını sürdürmek ve çoğalmak için benzer biyolojik olaylardan yararlanırlar. Örneğin, insan vücudunu meydana getiren milyonlarca hücre ile insan vücudunda barınan milyonlarca bakteri hücresi, bazı ufak tefek ayrıntılar dışında, aynı hücreiçi metabolik sistemlere sahiptir. Ancak özel organik biyosentez yetenekleri yönünden bunların beslenme ihtiyaçları çok farklıdır.

beslenme ihtiyacı

Canlı hücrede iki tip beslenme ihtiyacı görülür. Bunun biri kimyasal, yani yapısaldır (hücre yapılarının yapımı ve devam ettirilmesi); öbürüyse fiziksel, yani enerjetiktir (hücrenin fiziksel ve kimyasal, mekanik etkinlikte bulunabilmesi ve biyosentez yapabilmesi için gerekli enerji ihtiyacı [şek. 1]). Enerji ihtiyacı diğerlerine göre öncelik taşır ve enerjiden yoksun bir hücre enerji sağayabilmek için kendi iç bileşenlerini harcar.

İhtiyaca göre, mevcut organik besinler ya hemen oksitlenir, yani yakılır (enerjiye dönüşüm) veya ilerde yakılmak üzere, az çok dönüşüme uğrayarak hücre içi yapılarla birleşir (yapıya girme). Bir başka deyişle organik moleküllerin hepsi ya hemen enerjiye dönüşebilen ya da bir müddet hücre içinde özgün yapı elemanı olarak kaldıktan sonra enerji veren enerji kaynaklarıdır. Hücrenin yapısına giren kimyasal elementlerin cinsi ve oranı ile aynı elementlerin hava, yer kabuğu ve deniz suyu gibi ortamlardaki oranı arasında *a priori* bir karşılaştırma yapmak çok ilginç sonuçlar vermektedir. Doğadaki 90 elementten 25'i hücre yaşamı için mutlaka gereklidir, ancak bunların hepsinin hücre içindeki işlevi tam olarak bilinmemektedir. Biyolojik moleküllerin yapılabilmesi için temel elementler 4 tanedir: H, O, C ve N. Hidrojen ve oksijen deniz su-

Foto. X (2) [MEYDAN]; Sygma; (LAROUSSE)

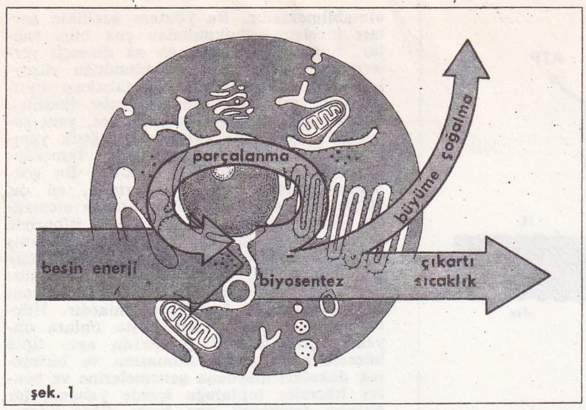

şek. 1

Çevresiyle ilişkili biyolojik bir hücrede madde ve enerji akışı

bazı elementlerin yer kabuğunda, suda ve canlılarda yüzde olarak oranı

element	*yer kabuğu*	*deniz suyu*	*bitki hücresi*	*hayvan hücresi*
H	0,22	66	48,6	63
O	47	33	21,6	25,5
C	0,19	çok az	28,2	9,5
N	çok az	çok az	0,8	1,4
Ca	3,5	0,006	0,05	1,31
P	çok az	çok az	0,04	0,22
Cl	çok az	0,33	0,03	0,03
K	2,5	0,006	0,18	0,06
S	çok az	0,017	0,04	0,05
Na	2,5	2,28	çok az	0,03
Mg	2,2	0,33	0,05	0,01
Si	28	çok az	0,31	çok az

yunda ve hayvansal hücrelerde aynı orandadır; bu da kara organizmalarının deniz kökenli olduklarına bir kanıttır. Ama karbon ve azot için durum aynı değildir, bunlar biyolojik moleküllerde bulunur.

hücrede enerji olayları

Güneş enerjisini kulanabilen kendi beslek hücreler dışındaki tüm dışbeslek hücreler, enerji ihtiyacını organik besinleri kısmen veya tamamen oksitleyerek (yakarak) sağlar. Havalı ortamda yaşayan hücreler, bu amaçla havada gaz halinde veya suda erimiş halde bulunan oksijeni kullanır. Bazı bakteriler gibi havasızyaşar organizmalar, oksijen kullanmaz, belki de oksijen onlar için zehirdir. Havasızyaşar hücrelerde, normal hücre içinde birtakım oksidasyonların havasız yapılma durumunda olduğu gibi, oksitleme-indirgeme olaylarına katılan elektron alıcı oksitleyiciler, oksijen yokluğunda iş görürler. Oksijen varsa, oksitlenmenin son ürünleri karbondioksit molekülleri (karbon gazı) [CO_2] ve sudur (H_2O). Bu maddeler sürekli olarak organizmadan atılır ve bu atılış, fiziksel-kimyasal, metabolik ve termodinamik nedenlerle organizmanın yapısına göre uyarlanmıştır. Tüm hücrelerde, oksitlemeyle veya güneş enerjisinin dönüşümüyle sağlanan enerji, gerektiğinde geçici bir süre için yüksek enerjili hücrelerde depolanır. Depo maddesi çoğunlukla (başkaları da vardır) *adenozim trifosfat*'tır. ATP de denilen bu madde 3 fosfat grubu taşıyan bir anhidriddir. Hücrenin enerji düzeninde ATP, enerji yüklü bir depo biçimidir; bunun enerji yükünü vermiş biçimiyse ADP, yani *adenozin difosfat*'tır. Şematik olarak hücre içi enerji olayları tersinir bir tepkime biçiminde özetlenebilir:

$$ATP + H_2O \rightleftarrows ADP + P + \text{enerji}$$

ATP'nin hidrolizi sırasında açığa çıkan enerji, tepkimeye giren maddelerin yoğunluğuyla bağıntılı olarak 6-12 kilokalori/mol (20-50 kilojul/mol) dolayındadır. Kuramsal olarak kullanılmaya hazır bu enerjinin ancak bir kısmı, yüzde 50'den azı, enerji gerektiren hücre olayları için kullanılır. Bu olaylar kimyasal yapı elemanlarının biyosentezi, besinlerin ve iyonların taşınması ve bazılarının yoğunlaştırılması, hücre içi ve dışı etkinlik gibi eylemlerdir. Geri kalan enerji ısı olarak dışa verilir. Hücre metabolizmasının havasız ve havalı evreleri ATP yapımını sağlar. Havasız evrelerin enerji verimi düşüktür (glükoz molekülünün potansiyel enerji aşdeğerine göre yüzde 10'dan az). Enerji veren maddelerin havasız oksidasyonu bu evrede kalırsa boşuna harcama olur. Bu tip enerji savurganlığı mikrop ve biramayası gibi basit mikroorganizmalarda (havasız mayalanma), bir de üstün yapılı organizmaların enzim sistemlerinde, farklılaşamamış veya ana sistemden kopmuş hücrelerinde, özellikle kanserli hücrelerde görülür. En çok enerji sağlayan oksitlenme-indirgenme evreleri H iyonları üreten ve elektronların oksijen molekülüne gitmesini sağlayan evrelerdir. İşlem şöyle olur:

$$2H + 2e + — O_2 \rightarrow H_2O + \text{enerji}$$

CO_2 molekülleri, C atomlarının doğrudan oksitlenmesinden değil, iki veya üç karbonlu moleküllerin karbon kaybetmesinden doğar (üç karbonlu Krebs çevrimi). Su moleküllerinin oluşumu enerji üreten (ve ATP yaratan) temel tepkime olduğundan, yağ asitleri gibi hidrojeni en fazla olan moleküller en yüksek enerji kaynaklarıdır. Şematik olarak bir yağ asidinin (lipitler) tümden yanmasıyla (oksitlenme) gram başına 9 kalori, bir şekerin (glüsitler) yanmasıyla gram başına 4 kalori enerji doğar. Aminoasitlerin (protein) yanması gram başına 5,5 kalori verebilecekken birçok hücrede tam bir yanma olmadığından ancak 4 kalori verir.

Mitokondri denilen hücre içi yapı, havasız solunum yapmaya ve ATP üretmeye yarar. Mitokondrinin yapısı ve çalışması çok sayıda araştırmaya konu olmuştur (şek. 2). Ondaki mekanizmalar hâlâ tam olarak açıklanabilmiş değildir. Bununla birlikte mitokondri iç zarında hidrojen ve elektron taşınmalarını gösteren ve ATP oluşumunu anlatan bir şema verilebilir. Bugünkü anlayışa göre solunum işlemi, mitokondri iç zarının iki tarafındaki proton yoğunluğu farkı ile onun yarattığı elektrokimyasal potansiyel enerjinin kullanımı arasındaki etkileşmeye dayanır ve bunun sonucunda AD + P bileşiği kurulup bir molekül su atılarak ATP molekülü sentezlenir (şek. 3). Mitchell'in öne sürdüğü bu kimyasal-ozmotik kuram, uzmanların çoğunluğunca kabul edilmektedir. Kuram, bir yandan iyon geçirmeyen bir zarın varlığını, öte yandan enerji üretimi için oksitlenme-indirgenme ve su oluşumu eşlemini gerektirir.

Çekirdekli hücrelerin mitokondri sistemleri ile bakteriler arasındaki yapısal ve işlevsel benzerlik kesindir. Çekirdekli hayvansal veya bitkisel hücrelerdeki mitokondri iç zarı, bakterilerdeki sitoplazma zarıyla gerek yapı, gerek işlev bakımından eşdeğerde olduğu gibi, bunların bünyesinde olup biten oksitlenme mekanizması da benzerdir. Mitokondri ile bakteri zarı arasındaki diğer benzerlikler de (değirmi DNA, hafif ribozomlar, kolesterol yokluğu) göz önüne alınırsa, solunum sistemindeki benzerlik, Paul Portier'in 50 yıl önce öne sürdüğü evrim görüşünü destekler. Buna göre çekirdekli hücrelerin mitokondrileri, eskiden bakteri olup hücreyle karşılıklı çıkar nedeniyle ortak yaşamaya koyulmuşlardır. Bu evrim anlayışı kendibeslek bitkisel hücrelerin kloroplastlarına da uygulanabilir. Böylece bir hücrenin muhtaç olduğu enerjiyi sağlamak için başvurduğu iki biyolojik sistemin evrenselliği kolayca kabul edilebilir: Genel olarak *fosforlu oksitlenme* (oksidofosforilasyon) ve özgül ve temel olarak *ışıkla fosforlanma* (fotofosforilasyon). Her türlü biyolojik enerjinin temelinde bu ikisi vardır.

hücrenin yapımı ve yaşamı

Yapısal farklılaşmalarını gerçekleştirmek için çevre ve iç zarlarını yapmak durumunda olan hücreler bunun için daha çok protein ve lipit yapısında bileşik moleküller yapmak zorundadırlar. Gerçekten de sudan sonra hücrenin en önemli bileşeni, hem nicelik hem nitelik bakımından proteinlerdir.

Bakteri hücrelerivle kendibeslek bitkisel hücreler CO_2, H_2O, N_2, NO_3, NO_2 ve NH_4 gibi inorganik molekülleri kullanarak organik bileşenlerini sentezleyebildikleri hal-

Hücre katabolizması ile mitokondri oksidofosforilasyonunun bütünleşmesi

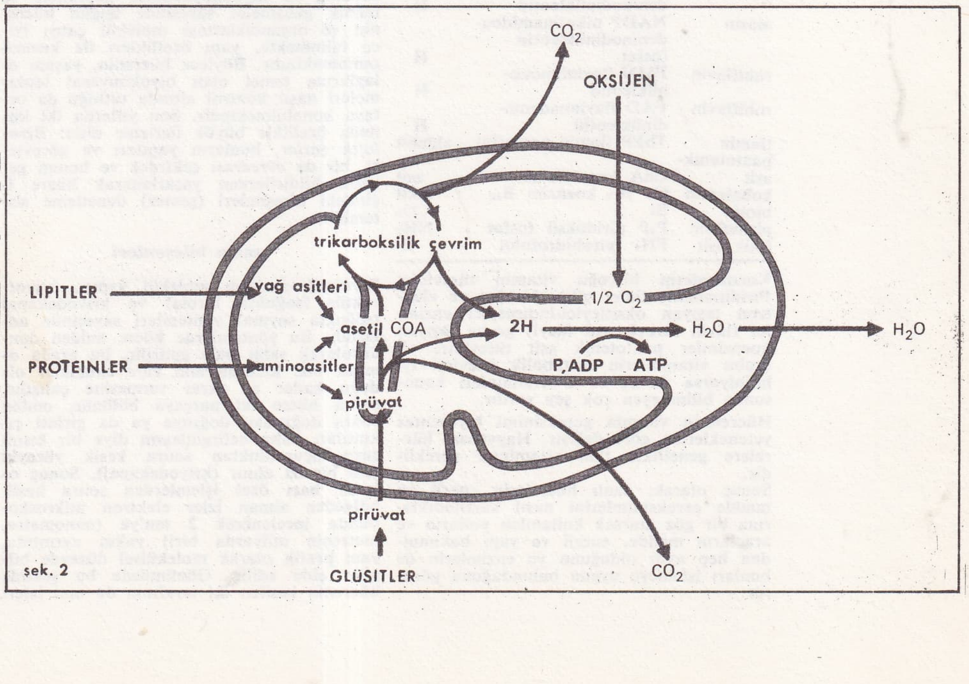

şek. 2

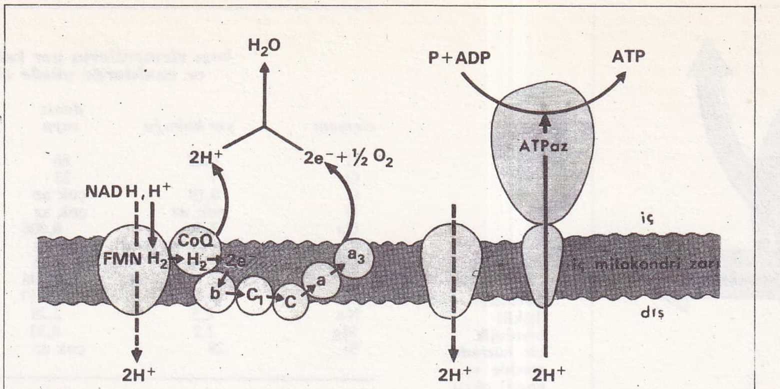

şek. 3

Mitokondri içinde solunum zinciri ve fosforlu oksitleme. Mitokondrilerin iç zarı, bakterilerin sitoplazma zarıyla eşdeğerdedir; solunum zincirindeki enzimleri, hidrojen ve elektron taşıyıcılarını barındırır. Kullanılan maddelerden koparılan H atomları pridinonükleotid NAD'den plavinonükleotid FMN'ye taşınır, sonra koenzim Q'ye aktarılır. Bu koenzim iki proton H ile iki elektron e'i ayırıp dışarıya atar. bc, ca ve sonra da a_3 sitokrom zinciriyle taşınan e elektronlar sitokrom-oksidaza ulaşır ve oksijeni (O_2) harekete geçirirler. Protonla oksijen, bir su molekülü yapmak üzere birleşir ve enerji açığa çıkar. Mitokondri zarının iki tarafındaki elektrokimyasal potansiyel farkı, H^+ yoğunluğu farkıyla daha da artar; ATP sentetaz emzimiyle katalizlenmiş bir ADP molekülü ile bir mineral P fosfat birleşerek bir ATP molekülü sentezlenir.

de, dışbeslek hücrelerin çoğunluğu, karbon ve azotu dışardan almak zorundadırlar. Hayvansal hücrelerin proteinleri, kısmen değişken ve bünyesel olmakla birlikte, bitkisel veya bakteri kökenlidirler. Onsuz olmaz denen aminoasitlerden başka tüm aminoasitler, NH_2 amin grubunun özellikle şeker metabolizmasından türemiş karbonlu iskeletler üzerine taşınma mekanizmasıyla (transaminasyon) sentezlenirler. Hücreler biyosentezle yapılmış moleküllerden, yani iç kökenli yapı moleküllerinden başka, kendi yapılarını kurmaya ve yaşatmaya yarayan birtakım araçlara da muhtaçtırlar. Bu araçlar hücrelerin çalışması için muhakkak gerekli olan enzimler, yani protein molekülleri ve organik ya da madensel bileşenlerdir (koenzimler, oligoelementler).

vitaminlerden türeme koenzimlerin hücre metabolizmasındaki işlevleri

vitamin	*türemiş koenzim*	*aktarılan metabolik birim*
niasin	NAD nikotinamidoadeninodinükleotid	H
niasin	NADP nikotinamidoadeninodinükleotid fosfat	H
robiflavin	FMN flavinomononükleotid	H
robiflavin	FAD flavinoadenindinükleotid	H
tiamin	ThPP tiamin profosfat	aldehit
pantotenik asit	CoA koenzim A	asil
kobalamin	Co B_{12} koenzim B_{12}	alkil
biotin	Bi	CO_2
piridoksin	P_4P piridoksil fosfat	NH_2
folik asit	FH_4 tetrahidrofolot	C_1

Koenzimlerin birçoğu vitamin türevidir: Piridinonükleotidler gibi hidrojen ve elektron taşıyan oksitleyici-indirgeyici enzimler flavin türevi; asil (acyl) grubu taşıyan koenzimler pantotenik asit türevidir. «B grubu vitaminlerin metabolik işlevleri iyi biliniyorsa da A ve C vitaminleri konusunda bilinmeyen çok şey vardır.

Hücrelerin vitamin gereksinimi biyosentez yeteneklerine göre değişir. Hayvansal hücrelere genellikle tüm vitaminler gereklidir.

Sonuç olarak, canlı hücrelerin enerji ve madde gereksinimlerini nasıl karşıladıklarına bir göz atarsak kullanılan yolların ve araçların madde, enerji ve yapı bakımından hep aynı olduğunu ve enzimlerin de bunları işlemeye uygun bulunduğunu görürüz.

Bakteri, bitki ve hayvan hücreleri ister serbest ve dağınık olsunlar, ister doku ve organlarda toplu halde bulunsunlar, özdeş genlerle şifrelenmiş enzim proteinlerle yönetilen özdeş metabolizma yollarını kullanırlar. Aralarındaki fark ,hücre içi işlevler için gerekli moleküllerin biyosentez olanak ve yeteneğinden kaynaklanır. Evrim ve soyoluşun ne denli bu beslenme şartlarına bağlı olduğu açıkça anlaşılır.

Kabaca basit olarak nitelenen mikroorganizmalar (mikroplar ve biramayaları) genellikle kendibeslek ve özerktirler. Hayvansal ve bitkisel hücrelerin çoğunluğu gibi çürükcül ya da ortakyaşar mikroorganizmalarsa karbon veya azot için dışbeslektirler.

Bütün düzenli kurumlarda olduğu gibi biyolojik organizmalarda da etkinlik ve verim özgülleşmiş sistemlerin işbirliğine bağlıdır.

Yüksek düzeyli bu organizasyon, genellikle egemen ,ama aynı zamanda tehlikelere açık ve son derece hassastır. Yüksek biyolijik organizmaların üstünlüğü bu beslenme bağımlılığından ayrılamaz. (L)

HÜCREBİLİM bls. i. — ANSİKL. Biyol. Biyolog ve biyokimyacıların gayretleri ve teknik gelişmeler sayesinde bugün hücrenin ve organcıklarının molekül çatısı iyice bilinmekte, yapı özellikleri de kısmen tanınmaktadır. Böylece hücrenin, yaşam olaylarına temel olan biyokimyasal tepkimeleri nasıl kontrol altında tuttuğu da ortaya konabilmektedir. Son yıllarda iki konuda özellikle büyük ilerleme oldu: *Biyolojik zarlar*, bunların yapıları ve görevleri, bir de *evrearası* çekirdek ve bunun genetik bildirilerden yararlanarak hücre içindeki bireşimleri (sentez) denetleme sistemleri.

zarın bileşenleri

Biyolojik zarların molekül yapısı, kriyofraktür (soğukta kırma) ve kriyodekapaj (soğukta soyma) yöntemleri sayesinde anlaşıldı. Bu yöntemlerde hücre aniden dondurularak sabit hale getirilir, bu arada oluşan buz kristallerinin zara mümkün olduğu kadar az zarar vermesine çalışılır, sonra hücre iki parçaya bölünür, ondan sonra doğrudan doğruya ya da girinti çıkıntıları daha belirginleşsin diye bir kısım suyu uçurulduktan sonra kesik yüzeyin tam bir izi alınır (kriyodekapaj). Sonuç olarak bazı özel işlemlerden sonra kesik bölgeden alınan izler elektron mikroskobunda incelenerek 2 nm'ye (nanometre, metrenin milyarda biri) yakın ayrıntıda, yani pratik olarak moleküsel düzeyde bilgiler elde edilir. Günümüzde bu şekilde hücrenin kesilen iki tarafının da tam izleri alınabilmektedir. Bu yöntem özellikle zarları incelemek bakımından çok bilgi sağlar. Bunun için hücre en az dirençli yerlerinden, yani ya zarın bulunduğu yüzeylerden ya da ortadaki yağ tabakası sıyrılarak iç zar tabakasından kırılır (kesilir). Birincisinde en başta bazı örtüler, yani zarın bir veya öbür yüzündeki değişik yapıların durumu ortaya çıkarılır. İkincisindeyse iç zarın yapısı görülebilir. Bu gözlemler sırasında plazma zarında, en dış yüzde, en önemli örtüyü oluşturan elemanlar göze çarpar. Bu örtü esas itibariyle gerek yağlara gerek proteinlere bağlanmış glüsit kökleridir ve söz konusu moleküller her hücre tipi için kesinlikle özgüldür. Hücrenin çevresine göre niteliklerini, yani dış görünümünü belirleyen onlardır. Hücre tanıması olguları en başta onlara dayanır. Çok hücreli canlılarda aynı tipte hücrelerin birbirini tanımasına ve birleşerek dokuları meydana getirmelerine ve benzer hücreler topluluğu içinde yabancı bir hücreyi tanıyarak ona karşı diğer hücrelerin bağışıklık tepkisi göstermelerine neden olurlar. Organ nakillerindeki doku reddi olaylarının aslı buna dayanır. Hücrenin bu dış örtüsü kanserli hücrelerde bozulmuştur.

Kriyodekapaj, ayrıca, bir canlıdaki hücrelerin doku içinde nasıl birleştiklerini göstermede de çok yararlıdır. Kesit tekniği daha önceleri hücrelerin birbirine bazı bölmelerle, demir atmış gibi ve ipliksi yapılarla kuvvetlendirilmiş şekilde bağlı olduğunu göstermişti; bu ipliksi yapılara *desmozom* adı verildi. Çok belirgin bu bağlardan başka bir de iki hücreyi ilişkiye sokan birleşmeler vardır: İki hücre hem birbirlerine sıkıca bağlanmıştır, hem de ikisi arasında iletişimi sağlayan tüneller şeklinde bağlantı sistemleri vardır, bunlar ancak kriyodekapaj yöntemiyle ortaya konabilmiştir. Bu bağlantılar sayesinde madde alışverişi mümkün olmakta, aynı zamanda iki sitoplazmanın elektrik bağlantısı da bu yolla sağlanmaktadır.

Plazmalemma'nın iç yüzünün incelenmesi telsel yapıda bir ağın bulunduğunu, bu ağın bir çeşit hücre iskeleti (tonofibril) veya kasılgan küçük telcikler sistemi (aktin) olduğunu göstermiştir. Hücrenin dış yüzündeki bu aktin, onun yüzey hareketlerinden sorumludur, örneğin bir amip veya akyuvarda yalancıbacak hareketleri, fagositoz olayı ve hücre bölünmesinden sonra iki yavru hücrenin birer tek hücre haline geçmesi (plazmodierez) hep onun eseridir.

Dondurduktan sonra zarı ortasından kırmak da oldukça ilginçtir. Bu kırıklar zarın bir bakıma anatomik yapısını gösterir ve bu yapı sanıldığından daha da karmaşıktır. Gerçekten de, yağ tabakasının ortasında yer yer yuvarlak tanecik birikimleri görülür; bunlar aslında son derece önemli biyolojik görevi olan karmaşık protein molekülleridir. Bunlardan bazıları zarın beriki ya da öteki yüzünde bulunan maddelere geçici ve özgül biçimde bağlanarak bu maddelerin taşınmasını sağlarlar. Demek ki bu moleküller aslında hücre zarının seçici geçirgenliğinden sorumlu molekülllerdir.

Bunlardan bazıları iyon alışverişleri için gerekli özel kanalları (sodyum kanalı, potasyum kanalı, kalsiyum kanalı) meydana getirirler. Taşımalar bazen adeta akıntıya karşı yapılmak durumundadır, bir çeşit pompalamayı gerektirir (sodyum, kalsiyum, potasyum pompası vb.). Bu nedenle taşıma sisteminin zar düzeyinde bir de enerji gereksinimi ortaya çıkar. Bu pompalama sistemleri sürekli değildir, duruma göre kendiliğinden ayarlanır. Örneğin bir sinir telinin uyarılmış olup olmaması sodyum ve potasyum pompalarının çalışmasını değiştirecektir.

Zarların yapısı donuk sabit bir yapı değildir, sürekli bir hareket ve değişiklik içindedir.

evrearası çekirdek

Araştırmacılar yıllarca çekirdeğin yalnız hücre halini incelediler. Çünkü çekirdeğin bu dönemde incelenmesi daha kolay ve daha bir görkemliydi (kromozomlar sayı ve şekil bakımından teker teker görülebiliyordu). Ayrıca çekirdeğin ve onun i-

çindeki kromozomların türün kalıtsal karakterlerinin değişmezliğini sağladığına inanıyordu.

Aslında bölünme halindeki çekirdeğin sentez etkinliği göstermediği uzun zamandan beri bilinmektedir. Genetik devamlılığı sağlayan DNA'nın kendi eşini yapması (otosentez), sonra RNA'nın ve diğer proteinlerin sentezlenmesi hep evrearası (interfaz) döneminde, yani çekirdeğin bölünmesinden ve iki yavru hücrenin oluşmasından sonraki «çekirdeğin dinlenme dönemi» denen dönemde gerçekleşmektedir. Bu dinlenme dönemi türe ve hücrenin tipine göre farklılık gösterir. Bu dönemde artık kromozomlar belirgin değildir. Yalnız bazik boyayarla yapılan boyama sonucunda koyu veya açık bloklar halinde görünen bir *kromatin* maddesi, kromatinin çevresinde bir nükleoplazma (çekirdek plazması), onun içinde de düzensiz ipliksi bir ağ ve ağın aralıklarında tanecik görünümünde birtakım oluşumlar göze çarpar. Ayrıca bu dönemde az veya çok iri bir çekirdekçik ortaya çıkar. Bunun içinde de RNA bulunduğu uzun zamandan beri bilinmektedir. Çekirdek kesitlerinin elektron mikroskobunda incelenmesi pek bilgi sağlamış değildir: Kromatin ve çekirdekçikler, tanecikleri içeren iplikçiklerin birbirine geçmesinden ibaret görünmektedir.

Son iki teknik bulununcaya kadar çekirdeğin bu durumu hakkında fazla bilgi edinilemedi. İki tekniğin birincisi işaretleyici radyoizotopların kullanılmasıdır ki, maddelerin sentez yerini, çekirdek içinde hareketlerini gösterir. İkincisi çekirdeğin yayılmasıdır; bu teknik çekirdeğin bir çeşit moleküaltı düzeyde kesit alınıp incelenmesi sayılabilir. Şematik olarak bu yöntem, deterjan maddeler kullanılarak hücre zarı eritilip, çekirdek ayrıldıktan ve çekirdek içindeki çeşitli bileşenleri birbirine bağlayan bağlar koparıldıktan sonra çekirdeği incelemeye dayanır. Çözülen tüm bu yapılar bir sıvı üzerinde ince bir tabaka oluşturur; bu tabaka su üzerinde, yüzey gerilimi nedeniyle, menevişli tek moleküllü çok incecik bir zar halinde yayılan bir petrol damlasına benzetilebilir.

Bu çekirdek yaygısı elverişli bir zemin üzerine alındıktan sonra çok hassas bir elektron mikroskobunda incelenebilir. Bu yönteme kuşkusuz, biyokimyasal ve kronolojik değerlendirmeler yapmayı sağlayan daha başka radyoizotop işaretleme yöntemleri eklenebilir. Bu tip çekirdek yaygılarında DNA, büklümlü uzun iplikler halindedir; örneğin bir insan kromozomu için bir iplik birkaç mm uzunluğu bulur. Bazı düzeylerde DNA telcikleri az veya çok uzun sakal gibi uzantılar taşır. Bunlar DNA'nın taşıdığı bilgilerle şifrelenmekte olan yapım halindeki RNA molekülleridir. Buna DNA'nın transkripsiyonu (şifre yazdırması) denir. Bu uzantıların sentezini katalizleyen enzim, küçük bir tanecik şeklinde oracıkta görülen RNA polimeraz'dır. Ya doğrudan doğruya, ya çekirdekçiklerde ya da sitoplazmaya göç ettikten sonra özel proteinlerin yapımını sağlayacak ribonükleik asitlerin (elçi RNA, taşıyıcı RNA, ribozom RNA'sı) hazırlandığı yer burasıdır. DNA'nın yazdırıcı, yani genetik bilgiyi özel proteinin sentez yerine aktarıcı bölgeleri vardır.

Böyle incelemelerde DNA'nın ancak bazı özgül parçalarının bu RNA uzantılarını taşıdığı gözlenir. Bunun nedeni uzun DNA moleküllerinin her tarafının genetik olarak ve aynı anda olmayışından ve bu düzenin birçok şeye bağlı oluşundandır. Titiz biyokimyasal araştırmalar DNA'nın uzun bölütlerinin genetik bakımdan eylemsiz bir çeşit «ara dolgu» olduğunu göstermiştir. Bu bölütlerde aynı pirin ve pirimidin bazlar biteviye yüz binlerce, milyonlarca defa tekrarlanır. Diğer bölütlerdeyse genetik şifrelemeyi sağlayacak bazlar tamamen özgül bir biçimde dizilir ve bunlar evrearası dönem çekirdeğinde çeşitli proteinlerle bir arada bulunur. Bunların bir kısmı baz karakterindedir (histon ve protaminler), daha önemli olan bir diğer kısmı ise asit yapıdadır. Bu birliktelik karmaşık çekirdek proteinlerinin oluşumuna neden olur ve hepsi bir arada kromatini meydana getirir.

Yukarıda sözü geçen blokları meydana getiren kromatinin içinde, DNA çift sarmalının proteinler karşısındaki örgütlenmesi değişiktir. DNA'daki yığışma ve sarmallaşmalar buna göre biçimlendiği gibi genlerin etkinlik olanağı da buna göre yönlenir (bilindiği gibi mitozda sarmallaşma tüm çekirdek ağını sarar). Bu sürecin son ürünü kromozomdur. Kromozom dene yapı biçimi olarak belirgin ama fizyolojik olarak eylemsizdir (en azından sentez yeteneği bakımından).

Bazı durumlarda «ökromatik» denen bloklar DNA telciklerinin genetik olarak aktif bölgesini oluşturur ve sentezleri yönetir; «heterokromatik» denen bölgeler, DNA oralarda genetik materyal taşısa bile o dönemde genetik olarak eylemsizdir.

DNA transkripsiyonunu kontrol eden karmaşık bir düzenleme mekanizması, hücrenin ve çevredeki ortamın gereksinimlerine göre hem RNA polimerazlarla enzimatik değişiklikler yaparak, hem «işlemci» denen genetik bölgeleri harekete geçirerek genlerin etkinliğini ve eylemini düzenler.

Tamamlayıcı deneysel teknikler sonuçları daha da ileriye götürdü. Şimdi yabancı bir çekirdeği başka hücrelerin içine şırınga etmek ve onun hücre içindeki davranışını ve sentez yeteneğini incelemek mümkündür (somatik melezleme yapılabileceği gibi birkaç bölgesi birbirinden farklı iki DNA parçasıda sarmal bir çift haline getirilebilir [kromozomik melezleme]). Hatta çeşitli yöntemlerle (örneğin vektör virüsler kullanarak [gen mühendisliği]) yapay olarak yabancı bir genetik bilgi dizisini bir DNA'ya aktarmak da mümkündür.

Bazı maddeler, ya DNA eşlenmesini doğrudan doğruya bloke ederek (guanin ile aktinomisin D'nin birleşmesi) ya da DNA düzeyinde enzim sistemlerini bloke ederek metabolik zincirleri etkileyebilirler.

Tedavide kullanılan *antbiyotik* veya *antimitotik* adı verilen ilaçların etkisi bu yolla olmaktadır. (L)

HÜMEYRA, türk hafif müziği kadın şarkıcısı, tiyatro ve sinema oyuncusu (Ankara 1946). Bale ve grafik sanat öğrenimi gördü. 1968'de müzik dünyasına girdi. Moğollar adlı topluluğun solisti olarak bir süre Fransa'da kaldı. 1974'de *Bu Nasıl Dünya* adlı şarkısıyla hafif müzik alanında önde gelen şarkıcılar arasına girdi. Ertesi yıl, Yahya Kemal'in ünlü şiiri *Sessiz Gemi* için yaptığı besteyle ünü genişledi. Sahne ve plak çalışmalarının yanı sıra TV programları yaptı. A. Poyrazoğlu Tiyatrosu'nda 1980'den sonra *Deliler Boşandı* ve *Orkestra* adlı oyunlarda rol alan Hümeyra Atıf Yılmaz'ın ve Ömer Kavur'un kimi filmlerinde oynadı: *Talihli Amele* (1980), *Kırık Bir Aşk Hikâyesi* (1982), *Mine* (1982). [M]

***Hürriyet,** İstanbul'da yayımlanan günlük siyasal sabah gazetesi. — 1974'ten sonra yazar kadrosuna yeni isimler katıldı: Oktay Ekşi (1983'te siyasete atılıncaya değin başyazarlık yaptı), Hasan Pulur, Çetin Emeç, Doğan Koloğlu. Bir ara Bedii Faik'in haftalık fıkralarını yayımlayan Hürriyet, Metin Toker'in de haftalık yazılarına zaman zaman yer verdi. Son yıllarda Hürriyet'le ilgili en önemli değişiklik, 1971'den beri gazetenin genel yayın yönetmenliğini yapan Nezih Demirkent'in 1981 sonunda istifa edişi oldu. Demirkent'ten sonra genel yayın yönetmenliğine Çetin Emeç getirildi. Böylece başlayan yeni yayın döneminde Hürriyet ilk ve son sayfalarını renkli fotoğraflarla verdiği haberlere ayırdı, Kelebek'i günlük parasız ek haline getirdi. Eski yan yayınlardan Hafta Sonu, Çarşaf, TV'de 7 Gün, Elele, Yıllar Boyu sürdürülürken yeni süreli yayınlar başlatıldı: *Gong* (TV ve magazin dergisi), *Hürriyet Çocuk* (1982'den beri), *Gösteri* (sanat ve edebiyat dergisi, 1981'den beri). Yan kuruluşlardan Hür Yayın'ın, yayın yaşamına da 1982 başında son verildi.

Öteden beri sürdürülen Hürriyet Yıllığı, son olarak 1981'de yayımlandı. Gazete 1982 ve 1983'te yıllık hazırlamadı.

Hürriyet, 1974'ten sonra tirajı bir ara bir milyonu aşıp sonraki yıllarda biraz düşmekle birlikte, Türkiye'nin en çok okunan gazetesi olma niteliğini korudu (1983 başında net satışı 714 000 idi). [M]

***HÜRYILMAZ** (Ali), türk bisikletçisi. — 1977'de bisikleti bıraktı. Antrenörlük ve milli takım teknik komite üyeliğinde bulundu. 1978'de Birleşik Amerika'ya gitti. (M)

***HÜSEYİN,** Ürdün kralı. — 1975 - 1976 yıllarında ABD, Suudi Arabistan ve SSCB' ye karşı üçlü bir yaranma siyaseti izledi. Sovyetler Birliği'yle ilişki kurma girişimleri ABD - Ürdün ilişkilerini soğuttu. 1977 martında Hüseyin, Kahire'deki afrika - arap doruğu sırasında FKÖ lideri Yaser Arafat'la ilişkilerinin düzeldiğini açıkladı. Ortadoğu bunalımına son vermek için Cezayir, Libya, Irak ve Suriye'nin oluşturduğu Red Cephesi ile Mısır arasında uzlaştırıcı rolü oynadı. Öte yandan Washington'a bir ziyarette bulunarak (1977 nisanı) ABD ile ülkesi arasındaki soğukluğu gidermeye çalıştı. 11 ağustos 1977'de, 42 yaşında, iktidarının 25. yılını kutladı. 5 eylül 1977'de Paris'e 24 saatlik resmî bir ziyaret yaptı. 1978 nisanında, 1974'de bir kararnameyle dağıttığı parlamentonun yerine, kendisinin atadığı 60 üyeli bir ulusal danışma konseyi oluşturdu. 1980 temmuzunda ölen başbakan A.H. Şaraf'ın yerine K. Rimavi'yi (3 temmuz), daha sonra da Mudar Badran'ı atadı (28 ağustos). Eylül ayında İran - Irak Savaşı'nın başlamasıyla Ürdün de yöredeki uzlaşmazlıkta taraf olmak zorunda kaldı ve kral Hüseyin Irak'ı destekledi. Hüseyin'in İran - Irak savaşı boyunca Saddam Hüseyin'e arka çıkması İran Körfezi'ndeki arap rejimlerini ve ABD'yi memnun etti. (M)

HÜSEYİN EL-TAKRİTİ (Saddam), ıraklı devlet adamı (Tikrit 1935). 1968'deki hükümet darbesinden sonra Devrim Konseyi başkan yardımcılığına getirildi. İktidardaki Baas Partisi'nin sol kanat önderi oldu. Ülkesinin SSCB'ye yaklaşma siyaseti nedeniyle 1972'de Moskova'ya gitti. ABD güdümündeki Mısır'ın İsrail'le barış siyasetine karşı çıktı. Ülke içinde ayrılıkçı kürtlere ve komünist partisinin eylemlerine karşı mücadele etti. İran şahı ile bu ülkeye, Kuzey Irak'ta gerilla mücadelesi veren kürtleri desteklememesi koşuluyla Şattülarap ırmağından yararlanma izni veren bir anlaşma imzaladı (mart 1974). 1978 mayısında 21 komünist militanın idamı ve Irak Baas'ının Suriye Baas'ıyla anlaşmazlık içinde bulunması, Irak'la SSCB arasına soğukluk soktu. Saddam Hüseyin, bunu gidermek için 1978 aralığında yeni bir Moskova ziyareti yaptı. Ancak ülke içinde komünist partisine baskılar sürdü; hükümetteki iki komünist bakan istifa etti; Komünist Partisi yeraltına inmek zorunda bırakıldı. SSCB ile soğukluk Irak'ı batıya (örneğin Fransa'ya) yöneltti. Hüseyin, 30 ocak 1979'da da Suriye Baas'ıyla ilişkileri düzeltmek amacıyla Şam'a gitti. Red Cephesi'nde yer alan Suriye, Cezayir, Libya, Güney Yemen ve FKÖ ile sürekli uzlaşmazlıklar içine düştü. Baas içinde onun otoritesine karşı olup çokpartili bir siyasal yaşama dönülmesini isteyenlerle mücadele etti; devlet başkanı olur olmaz, Baas'ın eskilerinden Halek Samarra'ı ve arkadaşlarını idam ettirmesi (7 ağustos 1979) tepkilere yol açtı. Bu uygulamayı onaylamayan Ahmed Hasan el-Bekr'in idamlardan önce, 16 temmuzda sağlık nedenleriyle istifası üzerine devlet başkanı ve başbakan-

Saddam
HÜSEYİN EL-TAKRITI

Foto. AP (LAROUSSE)

lık görevlerine Hüseyin'in getirildiği açıklanmıştı. Hüseyin, başkan olarak Afganistan'ı işgal eden SSCB'ye karşı temkinli bir siyaset izler ve ondan silah almayı sürdürürken, Irak'ın Batı ile de ilişkilerini güçlendirdi. ABD ile 1967'de kopan diplomatik ilişkiler yeniden kurdu. Giderek İran'daki Humeyni devrimine karşı ABD ile siyasal bir ittifaka yöneldi. Fransa'dan petrol karşılığında silah almayı sürdürdü. 20 haziran 1980'de, 1958'den beri ilk kez yapılan genel seçimlerden güçlü çıkmayı başardı. Suriye ile ilişkilerin yeniden kopması üzerine, S. Arabistan ve Ürdün gibi tutucu arap rejimleriyle ilişkiye geçti. 1980 eylülünde İran'la sınır uyuşmazlıkları savaşa dönüştü. Özellkle Basra körfezi yöresinde yoğunlaşan İran - Irak Savaşı* (*Ek* 2) Irak'a büyük maddi güçlükler getirdi. ABD, Irak'a Lockheed uçakları sattı. Saddam Hüseyin'in saldırgan siyaseti dünya çapında eleştirilere yol açarak sürdü. Ama kendisi bu arada Baas Partisi başkanlığına seçildi (27 haziran 1982). 1984 yılı başlarında savaş tüm hızıyla devam ediyordu. (M)

***HÜYÜK,** Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı bucak. — 26 256 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 3 249 nüf. (1980). Belediye. (M)

HÜYÜKLÜ, Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 368 nüf. (1980). Belediye. (M)

*IĞDIR, Kars ilinde ilçe. — 77 887 nüf., 54 köy. İlçe merkezi 24 352 nüf. (1980). [M]

IĞDIR (IĞDİR*), Tokat ilinde, Zile ilçesine bağlı bucak. — 18 039 nüf., 33 köy. Bucak merkezi 581 nüf. (1980). [M]

*IHLARA, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Güzelyurt bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 3 927 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ILGAZ, Çankırı ilinde ilçe. — 26 187 nüf., 74 köy. İlçe merkezi 5 612 nüf. (1980). [M]

*ILGAZ (Afet MUHTEREMOĞLU), türk kadın hikâyecisi ve romancısı. — Romanlarında özyaşam öğeleri ağırlık kazandı. Dergilerde anı yazılarına yöneldi. Tartışmalara katıldı. Gerçekçi tutumunu son onbeş-yirmi yıllık olaylara dayamasıyla dikkati çekti. 1975'ten sonra şu romanları

Afet ILGAZ

yayımlandı: *Değişen Sevgiler* (çocuk romanı, 1976), *Aşamalar* (roman, 1977), *Çocuklar da Savaştı* (çocuk romanı, 1979; Uluslararası Çocuk Fuarı'nda çocukların beğendiği kitaplardan biri olarak ödüllendirildi), ilk çocuk romanı olan *Annem Annem* (1972) televizyon filmi oldu; bu kitaptan yapılan film (1980) Cengiz Polatkan TRT Muhabirleri Yerli Drama Ödülü'nü aldı. *Ölü Bir Kadın Yazar* (1983, öyküler). [M]

*ILGAZ (Rıfat), türk şairi ve yazarı. — Yeni şiir kitabı: *Güvercinim Uyur mu?* (1974). Yeni romanları: *Karartma Geceleri* (1974), *Sarı Yazma* (1976), *Yıldız Karayel* (1981, 1982 Orhan Kemal ve Madaralı Roman ödülleri). Yeni hikâye kitapları: *Altın Ekicisi* (1972), *Palavra* (1972), *Tuh Sana* (1972), *Çatal Matal Kaç Çatal* (1972), *Bunadı Bu Adam* (1972), *Keş* (1972), *Al Atını* (1972), *Hababam Sınıfı Baskında* (1972), *Hababam Sınıfı Uyanıyor* (1972). Çocuk kitapları: *Öksüz Civciv* (1979), *Bacaksız Kamyon Sürücüsü* (1980), *Bacaksız Sigara Çocukları* (1980), *Bacaksız Paralı Atlet* (1981). Anılarını topladığı kitabı: *Yokuş Yukarı* (1982). [M]

*ILGIN, Konya ilinde ilçe. — 59 239 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 16 762 nüf. (1980). [M]

*ILICA, Balıkesir ilinde, Balya ilçesine bağlı bucak. — 3 856 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 1 018 nüf. (1980). Belediye. (M)

*ILICA, Erzurum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 31 707 nüf., 39 köy. Bucak merkezi 11 888 nüf. (1980). Belediye. (M)

ILICA, Ordu ilinde, Fatsa ilçesinin Bolaman bucağına bağlı yerleşim merkezi. 5 561 nüf. (1980). Belediye. (M)

ILICA, Samsun ilinde, Havza ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 654 nüf. (1980). Belediye. (M)

ILICAK (Kemal), türk işadamı ve gazetecisi (Amasya 1932). İstanbul gazetecilik okulunu bitirdi. Okurken Son Telgraf ve Gece Postası gazetelerinde çalıştı. Sonra Kokulu Radyo Mecmuası'nı (1953), Türkiye Birlik Gazetesi'ni (1955) çıkardı. 1961' de Tercüman gazetesinin sahibi oldu. İşletmecilikteki ve basın hayatındaki yeteneği, Tercüman'ı kısa zamanda Türkiye'nin en çok satan gazeteleri arasına sokmayı başardı. Almanya'da kurduğu basımevinde Tercüman'ın ve diğer türk gazetelerinin basım ve dağıtımını sağladı. Tercüman'ın Libya, Suudi Arabistan ve Avustralya baskılarını gerçekleştirdi. (M)

ILICAK (Nazlı), türk kadın gazetecisi (Ankara 1944). İstanbul'daki Notre Dame de Sion Fransız Kız Lisesi'nden sonra Lozan Siyasal ve Sosyal Bilimler Okulu'nu (İsviçre) bitirdi. Tercüman gazetesi sahibi Kemal Ilıcak'la evlenince aynı gazetede yazarlığa başladı (1974). 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra güncel siyasal sorunlara ilişkin bazı yazılarından dolayı İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kovuşturmaya uğradı. Bu yüzden Tercüman gazetesinin yayımına birkaç kez ara verildiği gibi kendisi de bir kez yargılanıp üç aylık hapis cezasına çarptırıldı. Gazetedeki yazılarından her yıl yaptığı seçmeleri *Makaleler* başlığı altında topladı (1976-1982). Ilıcak'ın ayrıca *Salim Başol'u Yargılıyoruz* (1977), *15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor* (1978) ve *Allah Kurtarsın* (hapishane izlenimleri, 1983) adlı kitapları vardır. (M)

ILICALAR, Bingöl ilinde merkez ilçeye bağlı Ağaçeli (*Ek 2*) bucağının eski adı. (M)

*IRAK, Batı Asya'da devlet. — 13 530 000 nüf.

TARİH

kürt sorunu

Barzani hareketinin çökmesinden ve 6 mart 1975'teki İran - Irak anlaşması uyarınca özerkçi kürtlerin eylemlerine son vermelerinden sonra, devlet başkanı general Hasan el-Bekr, bir dönüş yaparak, Kuzey Irak'ta yaşayan kürtlere geniş özerklik tanıma tasarısından vazgeçti. Bölgeye binlerce arap köylüsü yerleştirilirken, on binlerce kürt, güney illerinde iskân edildi. Kürtler, askeri okullara ve polis okullarına alınmadı; dilleri arap bölgelerinde, orta öğrenim dersleri arasından çıkarıldı. Bu gelişmeler karşısında, peşmergeler (kürt gerillaları), 1976 temmuzundan başlayarak yeniden eyleme geçtiler. Bu kez Irak ordu güçleriyle yüz yüze kapışma yerine klasik gerilla mücadelesine yöneldiler. Tektük ve sınırlı saldırıları özellikle ordu ve polis merkezlerini hedef aldı. Hükümet bu eylemleri önemsiz göstermeye çalıştı ve yeni kürt lideri Celal Talabani'nin sığındığı Suriye'yi bunlardan sorumlu tuttu. Aralık ayı ortalarında peşmergeler, hükümeti, güneye sürülen kürtlere geri dönüş izni vermeye zorlamak için, kuzeydeki bir baraj inşaatında çalışan dört polonyalı teknisyeni rehin aldılar.

1977 şubatında iki fransız ve bir cezayirliyi kaçırdılar. Böylece dünyanın dikkatini Irak'taki kürt sorunu üzerine çekmeye çalıştılar. Nisanda tüm rehineler serbest bırakıldı.

Bu olaylar, ayrılıkçı kürtler üzerindeki baskıları artırmaktan başka bir sonuç vermedi. Aralarına yeraltına inmek zorunda kalan Irak Komünist Partisi militanlarının da katıldığı kürt eylemcileri, hem hükümetin baskıları, hem de iç uyuşmazlıkları nedeniyle örgütsel yönden büyük ölçüde güçsüz düştüler. Hükümet, Irak'ın Türkiye ve İran sınırları boyunca, 10- 25 km'lik bir hatta geniş bir güvenlik kemeri oluşturdu. Bu yörelerdeki tüm köyler boşaltıldı; köylüler gruplar halinde ordunun denetimindeki stratejik köylere yerleştirildi.

1980'lerde güçleri zayıflamış olmasına karşın kürt ayrılıkçılarının yönetime muhalefeti sürdü.

Baası güçlendirme çabaları ve Saddam Hüseyin'in iktidarı

Son dönemde, iktidardaki Baas Partisi'nin 1973'te bir ulusal eylem paktı imzaladığı Komünist Partisi'ne karşı tutumu giderek sertleşti. Komünistlerin yönetimde daha çok etkili olmalarını istemeyen devlet başkanı ve başbakan general el-Bekr, onlara karşı yeni ve ağır kısıtlamalar getirdi. Sonuç olarak Baas Partisi'nin hükümet koalisyonu içindeki durumunu daha da güçlü kılmaya çalıştı.

1977'nin ilk aylarında Baas Partisi bünyesindeki bazı uyuşmazlıklar sert önlemlerle giderildi. Baas içinde ve hükümette önemli görevlerde bulunan İzzet Mustafa ve Hasan el Jassem, mart sonunda bozguncu tutumları nedeniyle partiden çıkarılıp resmî görevlerinden alındılar. Uzun süredir rejimin üç numaralı kişisi sayılan İzzet Mustafa, daha bir ay önce, Kerbela ve Necef gibi kutsal şii kentlerindeki karışıklıkların sorumlularını yargılayan bir özel mahkemeye başkanlık etmiş, ölüm ve ömür boyu hapis cezaları vermişti. İzzet Mustafa'nın görevlerinden alınıp gözden düşürülmesi üstüne resmi bir açıklama yapılmadı ama mahkeme kararının yönetimce çok «yumuşak» bulunduğu öğrenildi. Mustafa'nın tasfiyesi, aslında 1977 başlarında Baas içinde şiddetlenen iktidar mücadelesinden kaynaklanıyordu. Başkan yardımcısı ve rejimin 2 numaralı adamı Saddam Hüseyin, partinin radikal kanat liderl olarak giderek daha büyük ölçüde sağ unsurlarla mücadeleye girişti. Ordu tarafından da desteklenen bu unsurlar, ülkenin karşılaştığı ekonomik güçlüklerin nedenini komünist partisi ile işbirliği, vb. gibi rejimin sosyalist yönelimlerine bağlıyorlardı. Sonuçta, Saddam Hüseyin partinin sağ kesimi ve ordu içindeki sol karşıtı subaylar önünde ağırlığını koymuş oldu.

1977 eylülünde 1970 tarihli geçici Irak anayasasında yeni bir değişiklik yapıldı. Böylece Saddam Hüseyin yanlılarının çoğunlukta bulunduğu Baas bölge yönetimi üyelerine de devletin ve partinin en yüksek siyasal kademesi olan Devrim Komuta Konseyi'nde yer alabilme hakkı tanındı.

komünistlerin tasfiyesi

1978 başlarında Baas ve komünist partisinin oluşturduğu İlerici Ulusal Cephe bünyesinde yeni uyuşmazlıklar ortaya çıktı. Suriye'nin Lübnan'a müdahalesi üzerine bu ülkedeki Baas yönetimiyle uzlaşmazlığa düşen Irak Baas'ı, komünistleri Suriye Baas'ına karşı yeterli eleştirel tutumu almamakla suçladı. Öte yandan komünistler İlerici Ulusal Cephe'nin çalışma biçimi üzerine eleştiriler yönelttiler ve bu durumda hükümet kararlarına gerçek bir katılımda bulunamadıklarını belirttiler. Yine Komünist Partisi, Baas'ın, Türkiye sınırına yakın bölgelerde Celal Talabani yanlısı kürt ayrılıkçılarının yeni eylemleri karşısındaki baskıcı tutumunu da eleştir-

I

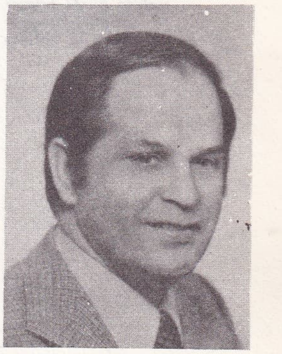

Kemal ILICAK

Nazlı ILICAK

Foto. X (3) [MEYDAN]

Hafız Esad ve Hasan el-Bekr ortak eylem kararını imzalarken

Irak'ın güçlü adamı Saddam Hüseyin oğlu ile birlikte

di. 1978 mayısında, hükümet, Baas üyesi olmayanların ordu içinde siyasal etkinlikte bulunamayacaklarına dair yeni bir yasayı kabul etti. Ardından Komünist Partisi'nin 21 militanı bu yasaya dayanılarak idam edildi. Hükümetin yayın organı El Tavra, komünistlere sert bir uyarıda bulunarak, Baas'a karşıt her tutumun ağır biçimde cezalandırılacağını belirtti. Hükümetle Komünist Partisi arasında artan gerginlik, ayrıca Bağdat'ın Ogaden Savaşı'nda Etyopya'ya karşı Somali'yi destekleyen tutumu, Irak ile SSCB arasındaki ilişkileri de bozdu. Başkan yardımcısı Saddam Hüseyin, 1978 aralığında Moskova'ya giderek yeni bir uzlaşma temeli yaratmaya çalıştı. Sovyet yönetimi Irak'ın savunma gücünü artırma sözü verdi. Ancak SSCB - Irak yakınlaşması, ülke içinde Baas Partisi ile Komünist Partisi arasında gitgide artan gerginliği ortadan kaldıramadı. Irak Komünist Partisi üyelerine yönelik baskılar daha da yoğunlaştı; yüzlerce parti üye ve yöneticisi tutuklandı; işkence gördü. 1979 nisan ayı başında, 27 asker, «ordu içinde, hükümeti devirme amacına yönelik komünist hücreler kurma» suçuyla tutuklandı. Komünist Partisi fiilen çalışamaz hale geldi ve yeraltına indi. Parti yöneticilerinin çoğu ülkeyi terketti. Hükümetteki iki komünist bakan istifa etti ve İlerici Ulusal Cephe parçalandı.

Hasan el-Bekr'in tasfiyesi

Hasan el-Bekr'in devlet başkanı olarak varlığına karşın, Irak yönetiminde Saddam Hüseyin en güçlü adam olmayı sürdürdü. Giderek sertlik yanlısı Hüseyin'le el-Bekr arasında uyuşmazlıklar ortaya çıktı. 16 temmuz 1979'da Baas partisi genel sekreteri ve Devrim Komuta Konseyi başkanı general el-Bekr, «sağlık nedenleriyle» istifa ettiğini açıkladı. Aynı gün yerine geçen Saddam Hüseyin, iktidarına Baas tarihinin en kanlı tasfiyelerinden biriyle başladı. 28 temmuzda dış güçlerce kışkırtılmış ve «partiye ve Irak devrimine ihanet eden bir grupça» hazırlanmış bir darbe girişiminin açığa çıkarıldığı duyuruldu. Ardından Baas içinde yüzlerce kişi tutuklandı; pek çoğu kestirme yoldan idam edildi. Saddam Hüseyin yönetimi bunların ancak, 22'sini resmen açıkladı.

Partinin ve rejimin saygın yöneticilerini içeren bu listedeki kişiler, kısa bir yargılamadan sonra, 7 ağustosta idam edildiler. Aralarında eski planlama bakanı, ünlü ekonomi uzmanı Adnan Hüseyin ile Baas'ın eski yöneticilerinden Halek Samarrai de vardı. Cumhurbaşkanı ve başbakan Saddam Hüseyin, yakın dostu olan Adnan Hüseyin'i üç hafta önce başbakan yardımcılığı ve kabine başkanlığı görevlerine getirmişti. Samarrai ise 1973'te Nazım el-Kazzar'ın giriştiği başarısız devlet darbesine adı karıştırıldığından beri gözetim altında yaşamaktaydı. Saddam Hüseyin, Samarrai ve arkadaşlarını kurşuna dizdirerek Baas içinde kendisine muhalefet eden liberal ve ilerici kanada gözdağı vermek istemişti. Öte yandan bir görüşe göre, eski cumhurbaşkanı Hasan el-Bekr'in istifasında, Saddam Hüseyin'in bu tasfiye planını onaylamaması da rol oynamıştı.

Irak'ta 20 haziran 1980'de, 1958'den beri ilk kez genel seçimler yapıldı. Aralarında kadınların da bulunduğu 250 milletvekili, yalnızca Baas ve rejime bağlı kürt partilerinin adayları arasından seçildi. Saddam Hüseyin seçimlerden güçlü çıkmayı başardı. Daha sonra 27 haziran 1982'de, İran-Irak savaşının yarattığı bunalıma karşın Baas partisi başkanlığına seçildi.

ekonomik durum

1975'te kürt eylemcilerinin sindirilmesiyle Irak, askerî harcamalarını kısma ve malî durumunu düzeltme olanağına kavuştu. Sanayileşmiş ülkelerden gelen petrol isteminin düşmesine karşın, 1975 yılında 110 milyon ton ham petrol dışsatımı yapıldı, 8 milyar dolar gelir sağlandı. Bu arada bulunan yeni petrol yataklarıyla yıllık üretimin 1980'lere doğru 200 milyon tona ulaşacağı hesaplandı.

1975 yazında 3 milyar dolardan çok para rezervi bulunduğu bilinen Irak, yine de Paris'te oluşturulan bankalar konsorsiyumundan 500 milyon dolar borç aldı. Pek çok yeni yatırım tasarısı uygulamaya geçirildi. 1976 - 1980 beş yıllık planında 34 milyar doları aşkın bir tutar, yatırımlara ayrıldı. B. Almanya ve Fransa, Irak'ın en yoğun ekonomik ve ticari ilişki kurduğu Batı ülkeleri oldu. Başkan yardımcısı Saddam Hüseyin'in 1975 eylülünde Paris'e yaptığı ziyarette, nükleer enerji, bilişim (enformatik) ve televizyon alanlarında bir işbirliği anlaşması imzalandı. Yine, Washington'la diplomatik ilişkilerin kesik oluşuna karşın, Irak'taki yatırım ihalelerine katılmaları için ABD şirketlerine çağrılarda bulunuldu. Irak yetkilileri, bu çağrıların, kürt sorununun çözümünde Beyaz Saray ve Kissinger'in oynadığı rolle ilişkisi bulunduğu yolundaki yorumları reddettiler. Moskova ile de 1975'in temmuz, ekim ve aralık aylarında petrol ve bilimsel - teknik işbirliği konularında anlaşmalar imzaladılar. Sovyetler Birliği başbakanı Kosigin'in mayıs - haziran 1976'da Irak'a yaptığı ziyaret, Irak - SSCB dostluk ilişkilerini güçlendirdi.

1977'de, beş yıllık plan, petrol üretiminin 20 milyon ton gerilemesi karşısında bir yana bırakıldı. Suriye ile ilişkilerin bozulması üzerine 1975'te yapımına başlanan ve Kerkük'ten İskenderun'a ham petrol iletecek 980 km'lik Irak - Türkiye ortak boru hattı işletmeye açıldı. Öte yandan petrol dışında yeni maden kaynaklarının araştırılmasına başlandı. Suriye Baas'ıyla anlaşmazlığın sürmesi ve 1978 mayısında 21 komünist militanın idamı gibi iç ve dış olaylar, Irak - SSCB ilişkilerini soğutunca, Bağdat, Fransa gibi batı ülkeleriyle ilişkilerini daha da güçlendirmeye çalıştı. Fransa, Irak'a 72 tane F-1 tipi Mirage uçağı vermeyi vadetti. 31 temmuz 1978'de Paris'teki Irak büyükelçiliğine ateş açılması olayı yüzünden gerginleşen Irak - Fransa ilişkileri, 1979 şubatında Bağdat'taki karşılıklı görüşmeler sonucu yeniden normale döndü. Irak, Fransa ile yeni bir ekonomik ve teknik işbirliği anlaşması imzaladı. 1979 temmuzunda Fransa başbakanı Raymond Barre Irak'a geldi. Irak Fransa için ikinci büyük petrol satıcısı, buna karşılık fransız silah fabrikalarının önemli bir müşterisi oldu. Irak 1980'de petrol gelirlerini 150 milyar frank gibi bir rekora ulaştırdı. Bu durum hem halkının yaşam düzeyini yükseltmesi, hem de Üçüncü Dünya ve arap ülkeleri arasında önemli bir rol oynamasını mümkün kıldı.

Suriye Baas'ıyla uzlaşmazlık

1976 ortalarından başlayarak ayrılıkçı kürt gerillalarının yeniden eyleme geçmeleri, Şam hükümetinin Lübnan'a müdahalesi üzerine zaten gerginleşen Irak ve Suriye Baas'ları arasındaki ilişkileri iyice bozdu. Lübnan solunu ve filistin mücadelesini destekleyen ender arap ülkeleri arasında yer alan Irak, 1976 ekiminde, Kahire'deki doruk toplantısında, Suriye'ye Lübnan'da barışı sürdürme görevini yükleyen Riyad konferansı kararlarını reddetti. Bağdat'ın bu tutumu, Şam ile soğukluğun somut kanıtıydı. 1976 aralığında Suriye hükümeti, Bağdat'ı, eylül ayında Şam'daki Semiramis oteline yapılan saldırıyla, aralık ayında dışişleri bakanları Abdülhalim Haddam'a yapılan suikastin sorumluluklarını üstlenen Kara Haziran adlı filistin grubunun eylemlerini uzaktan yönetmekle suçladı. Iraklılar da Suriye'yi 14 aralıkta 3 ölü, 10 yaralıyla sonuçlanan Bağdat havaalanındaki valiz patlamasından sorumlu tuttu. Yine, 5-6 şubat 1977'de Kerbela ve Necef kentlerindeki dinsel törenler sırasında or-

Savaş bölgesine gitmekte olan bir Irak tankı Şattülarap kıyısında

Foto. AP (2); Rouleau/Gamma (LAROSSE)

taya çıkan kanlı olayları Şam'ın düzenlediğini ileri sürdü. 23 şubatta hemen kurulan özel bir mahkeme, bu karışıklıkların sorumlusu gördüğü 8 kişiyi ölüm, 15 kişiyi de ömür boyu hapis cezasına çarptırdı. Mısır'ın İsrail'le barış girişimlerini kınayan arap ülkeleri, Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyaretinden sonra, Irak ve Suriye Baas yönetimleri arasındaki gerginliği gidermek için çaba gösterdiler; ancak bunda başarılı olamadılar. 1 aralık 1977'de Libya'nın Trablus kentinde yapılan ilk Red Cephesi (Suriye, Cezayir, Güney Yemen, Libya ve FKÖ) konferansına Irak da küçük bir delegasyon gönderdi ve aralarındaki ilişkilerin düzelmesi için, Suriye'den BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını kesin biçimde reddetmesi ve birliklerini Lübnan'dan geri çekmesi istemlerinde bulundu. Suriye'yi Mısır'ın «ihanet çizgisini» izlemekle suçlayan Irak delegesi, Trablus Konferansı sonuç bildirisini yetersiz bularak imzalamadı. Irak'ın uzlaşmaz tutumunu yatıştırmak amacıyla Cezayir devlet başkanı Bumedyen'in 3 ocak 1978'de Bağdat'a yaptığı ziyaret de sonuç vermedi. Irak, şubat başında Cezayir kentinde yapılan ikinci Red Cephesi konferansını boykot etti. Irak Baas'ının Suriye Baas'ı ve Red Cephesi karşısındaki bu uzlaşmazlığı, içte komünist partisiyle oluşturduğu İlerici Ulusal Cephe'yi de parçaladı.

1978 eylülünde, ABD'de, Sedat, Begin ve Carter arasında başlatılan Camp David barış görüşmeleri ve İran'daki şii halk hareketinin ulaştığı boyutlar, Irak'ı Ortadoğu bunalımı konusunda tutum değiştirmeye zorladı. Nüfusunun aşağı yukarı üçte ikisi şii olan Irak'ın yöneticileri, özellikle İran'da şii tabandan yükselen ayaklanma dalgasının ülkelerine de sıçramasından korktular. Basra Körfezi'ndeki ılımlı arap rejimlerine ve özellikle benzer kaygılar içindeki Suudi Arabistan'a yaklaşarak arap dünyası içindeki tecrit durumlarını kırmaya çalıştılar.

2 kasım 1978'de Bağdat'ta açılan arap ülkeleri doruk toplantısının başarılı olabilmesi ve İsrail - Mısır görüşmelerine karşı tüm arap ülkelerini birleştirecek bir siyaset saptanabilmesi amacıyla, Irak Baas'ı, Suriye'ye karşı tutumunu yumuşattı. Ondan, BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını reddetmesini istemekten vazgeçti. Suriye devlet başkanı Hafız Esad'ın 24-26 ekimde Bağdat'a yaptığı ziyaretin sonunda, iki ülke ortak bir yüksek kurul oluşturmayı kararlaştırarak birlikte bir ulusal eylem anlaşması imzaladılar. Böylece Irak ve Suriye Baas'ları bir barışma ve ilişkileri normalleştirme sürecine girdiler. 30 ocak 1979'da, Irak Devrim Konseyi başkan yardımcısı Saddam Hüseyin'in Şam'ı ziyareti sırasında, iki devletle iki rakip Baas partisinin kademeli biçimde birleştirilmesi kararlaştırıldı. İki ülke yönetiminin barışması, Irak'ın, Bağdat'a yerleşmiş isyancı el-Feth lideri Ebu Nidal aracılığıyla, FKÖ'ye karşı uzun zamandır sürdürdüğü yıpratma savaşını da sona erdirdi. Bağdat yönetimi, 8 şubat 1979'da Suudi Arabistan'la körfez bölgesindeki yıkıcı girişimlere karşı bir ortak mücadele anlaşması imzaladı ve Şah rejiminin düşüşünden sonra bölgenin «jandarmalığı» görevine adaylığını koydu. 7 ağustos 1979'da, yeni cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin'in, Halek Samarrai ve arkadaşlarını kurşuna dizdirmesine neden olan darbe girişiminden Şam'ı da sorumlu tutması, ocak ayında belirlenen Irak ve Suriye Baas'larının ve iki devletin birleştirilmesi tasarısına ağır bir darbe vurdu. Aynı biçimde Irak'la Red Cephesi'ne dahil 5 arap ülkesinin arası da yeniden açıldı. Irak - Suriye uzlaşmazlığı 18 ağustos 1980'de diplomatik ilişkilerin yeniden kesilmesiyle devam etti.

Saddam Hüseyin rejiminin diğer dış ilişkileri

Cumhurbaşkanı ve başbakan Saddam Hüseyin, 8 şubat 1980'de tüm arap dünyasında her türlü yabancı asker varlığına karşı çıkıyor ve tüm arap ülkelerinin güvenliği için bir ortak askeri güç oluşturulmasını öneriyordu. Görünüşte iki süper devletin Ortadoğu'daki askeri varlıklarını hedef alan temel yasa tasarısı, gerçekte Irak'ı içten ve dıştan tehdit eden ve 1979 sonunda Afganistan'da egemen duruma geçen sovyet askeri gücüyle onun körfezdeki müttefiklerine yöneliyordu.
Saddam Hüseyin, bir yandan üstü örtülü biçimde sovyet tehdidine karşı önlemler almaya çalışırken, öbür yandan çeşitli anlaşmalarla ilişkide olduğu Moskova ile diyaloğunu da koparmadı. SSCB, Irak için başlıca silah satıcısı olmayı sürdürdü. Hüseyin 1967'de 6 Gün Savaşı sonucu kopan ABD ile ilişkilerini de yeniden güçlendirdi. Irak'ın, Filistin konusunda İsrail'in desteklenmesi dışında, Washington'la bir anlaşmazlığı kalmadı. ABD, Bağdat'ta yeniden büyük bir diplomatik temsilcilik açtı. Özellikle yeni Tahran rejimine muhalefet konusunda Irak ve ABD güçlü bir ittifak kurdular.

1979 nisanında Tahran'da bir islam cumhuriyeti kurulmasından beri alabildiğine gerginleşen Irak - İran ilişkileri, 1 nisan 1980'de, Irak başbakan yardımcısı ve Baas rejiminin başlıca ideologu Tarık Aziz'in kurban gittiği başarısız bir suikast girişiminin ardından bozuldu. Bağdat yönetimi, girişimin sorumluluğunu Tahran'ın üzerine attı ve İran yönetimini, Irak'ta 1980 başlarından itibaren etkinlikleri artan yeraltı şii muhalefet hareketini kışkırtmak, onları para ve silahça desteklemekle suçladı. Saddam Hüseyin, islam cumhuriyetine bu suçları «pahalı ödeteceklerine» halkın önünde yemin etti. 5 nisanda Bağdat'taki cenaze alayına atılan bir bomba gerilimi daha da artırdı. Baas hükümeti, İran kökenli 20 000 şiinin sınır dışı edilmesini emretti. Tahran'dan da 1971'de ingilizlerin körfezden çekilmelerinden sonra ilhak ettikleri Hürmüz boğazındaki üç küçük adayı boşaltmalarını istedi.

Tahran yönetimi Bağdat'ın suçlama ve isteklerini karşı suçlamalarla yanıtladı; Irak'ın İran'da yıkıcı girişimlerde bulunduğunu, Kuzistan petrol bölgesiyle Kürdistan'da ortaya çıkan kışkırtma, suikast ve sabotajların Baas'ın ajanlarınca yönlendirildiğini ileri sürdü. İki ülke arasındaki uzlaşmazlığın başlangıcında silahlı sınır çatışmalarının azlığı, ama yıkıcılık suçlamalarının ağırlığı dikkati çekti. İran'ın dini liderlerinden ayetullah Halhali, Saddam Hüseyin'i «Bağdat kasabı» olarak nitelerken, Hüseyin, imam Humeyni için «sarıklı şah» deyimini kullandı.

İran'la ilişkilerin bozulması, içte de şii kesimleri hedef alan şiddetli bir baskı dalgası başlattı. Daha önce Irak'ı «en çok ölüm cezası verilen ülke» olarak (1974'den beri ayda 100 dolayında) nitelemiş olan Uluslararası Af Örgütü, 18 nisan 1980'de mart başından beri şii muhaliflere yönelik pek çok yeni ölüm cezası verildiğini duyurdu. Hükümetin politikasına muhalefet ettiği ve Humeyni yanlılarına yakınlık gösterdiği için bir yıldır gözetim altında yaşayan Irak şii topluluğunun dini lideri Bâkır Sadr, 5 nisanda güvenlik güçleri tarafından kaçırıldı ve dört gün sonra idam edildi.
Suudi Arabistan'la yirmi yılı aşkın bir küskünlüğü sona erdirmiş olan Saddam Hüseyin, 5 ağustos 1980'de Taif'te kral Halid tarafından ağırlandı. 18 ağustosta Suriye ile diplomatik ilişkileri kesilecek olan Irak, böylece Suudi Arabistan ve Ürdün gibi tutucu arap devletlerine yönelmeyi sürdürdü. Taif görüşmelerinden pek elle tutulur bir sonuç çıkmadı ama Hüseyin, Tahran rejimi konusunda Halid'le aynı görüşleri paylaşmanın verdiği güçle 22 eylülde İran'a savaş ilan etmekten çekinmedi.

İran'la savaş ve Osirak reaktörünün bombalanması

Bağdat'a göç eden iranlı muhaliflerin Tahran rejiminin sallanmakta olduğu üzerine verdikleri abartılı bilgilere dayanan Saddam Hüseyin, hızlı biçimde askerî bir zafere ulaşacağını umdu.

Ama bu gerçekleşmedi. «Körfezin yeni jandarması Irak» mitosu, ordunun İran'da, Kuzistan yöresinde uğradığı bozgunla ciddi biçimde sarsıldı. Tahran'la uyuşmazlığını silah yoluyla çözemeyeceğini sezen Saddam Hüseyin, karşılıklı görüşmelere başlamayı önerdiyse de, uzun bir yıpratma savaşı sonunda Baas rejiminin ayakta kalamayacağını düşünen iranlılar bunu reddettiler.

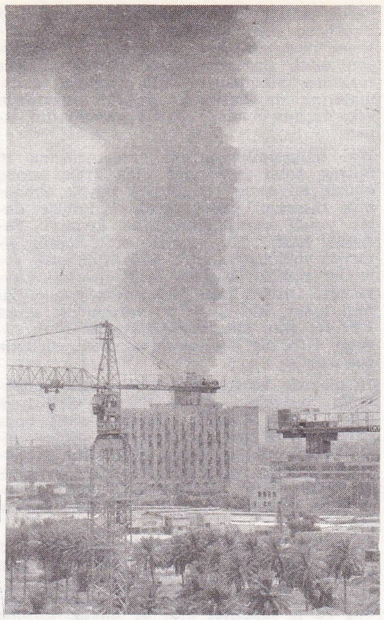

Tamuz'daki Irak nükleer tesislerinin (Osirak) Israil tarafından ilk bombalanışı (7.VI.1981)

7 haziran 1981'de, İsrail'in Bağdat yakınında Tamuz'daki Osirak nükleer reaktörünü bombalayıp yerle bir etmesi, Bağdat rejiminin batı ile ilişkilerini belli ölçüde soğutucu bir rol oynadı. Yeni Fransa cumhurbaşkanı François Mitterrand, bir fransız teknisyeninin de ölümüne yol açan saldırıyı kınamakla birlikte, Irak'la nükleer işbirliğini sürdürmekte kararsız göründü. Öte yandan Tamuz saldırısı, İsrail'in umduğunun tersine etkiler de doğurdu; çünkü 23 haziran 1981'de Saddam Hüseyin, İsrail gibi arap dünyasının da atom bombasına kavuşması gerektiğini duyurdu.

Bağdat yönetimi 1981 nisanında, körfezdeki petrol ülkelerinden İran'a karşı savaşta kullanılmak üzere 14 milyar dolarlık borç aldı. İran'la savaş, Bağdat'ın Moskova ile uzlaşmazlıklarını artırırken her şeye karşın Batı'ya yönelimini güçlendirdi. Nükleer konusundaki kararsızlığına karşın, Irak'a başlıca silah satan ülke olma özelliği, SSCB'den Fransa'ya geçti. Bir yılda -kendi açıklamasına göre- 30 000 asker yitiren Irak, Körfez Savaşı'nı kaybedeceği kuşkusu içinde, 1981 eylül sonundan başlayarak giriştiği serüvene son verme isteğini dile getirdi. İran ise savaşa devamda kararlılığını sürdürdü. Irak'a büyük maddi zarara yol açan savaş, hem ülkenin kalkınmasını, hem de bağlantısızlar konferansının 1982 eylülünde Bağdat'ta toplanabilmesini tehlikeye düşürmüştü. İran birlikleri ardı ardına başarılı sonuçlar aldıkça, Saddam Hüseyin ABD ve Fransa'dan yeni silahlar istemeye başladı. 1982 şubatında Irak'ı «terörist ülkeler listesi»nden çı-

Irak askerleri cephede

Foto. Gamma; Pavlovsky/Sygma (LAROUSSE)

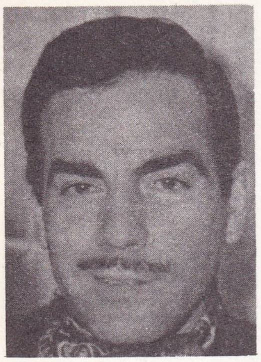

Ayhan IŞIK

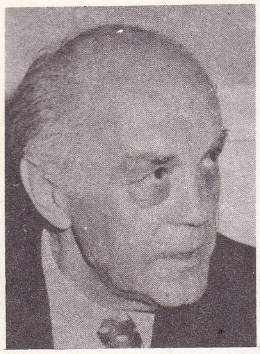

Hasan Esat IŞIK

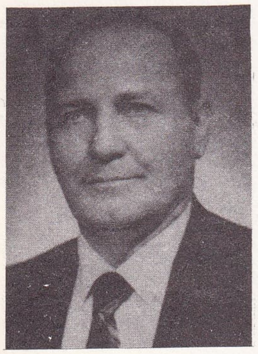

Erhan IŞIL

karan ABD, mayıs sonunda, Bağdat'a 6 Lockheed uçağı satılması yolunda bir sözleşme imzaladı. Aynı ay içinde Fransa'dan yeni silah alımları yapıldı. Osirak nükleer reaktörü yıkıntısıyla ilgili temizlik çalışmalarına da başlandı. Bağdat, reaktörün eski biçimiyle yeni baştan yapılmasını istedi.

1981 bütçesinde yatırım harcamalarına 16 milyar dolar öngörmüş olan Irak, sonuç olarak bu parayı öngörülen büyük ekonomik tasarılar yerine ayda 1 milyar dolar yutan savaş giderlerine ayırmak zorunda kaldı. Öte yandan ordu içinde firarlar yoğunlaştı, Irak Kürdistan'ında eylemler yeniden başladı. Irak güvenlik kuvvetleri, Ürdün kralı Hüseyin'in gönderdiği özel askeri birliklerin de yardımıyla, nisan 1982'de, İran sınırındaki çatışmalardan cesaret alan bir kürt ayaklanmasını güçlükle bastırabildi.

10 nisanda körfez savaşında İran'ı destekleyen Suriye'nin günde 400 000 varil ham petrol ileten Kerkük - Banyas ortak boru hattını kapattığını açıklaması, Bağdat yönetimine yeni bir darbe oldu. Irak'ın petrol gelirleri, çatışmaların başlangıç dönemine (yılda 25,98 milyar dolar) göre 4/5 oranında azaldı ve yılda 5 milyar dolara indi.

24 mayıs 1982'de Hürremşehr kentinin İran birliklerince geri alınışı, Saddam Hüseyin rejimini bir kez daha derinden sarstı. Hüseyin, İran karşı - saldırısı, ekonomik çöküş ve iç tehditler gibi üç büyük sorunla yüz yüze geldi. Bu durumda en büyük desteği Mısır ve Suudi Arabistan gibi ABD yanlısı arap ülkelerinden gördü. Mısır, Irak'a askeri donanım verirken, körfez bölgesinin petrol ülkeleri'de - başta Suudi Arabistan olmak üzere - kredi açmaya devam ettiler. Savaşın başlangıcından beri Irak'ın körfez ülkelerinden aldığı borç tutarı 25 milyar doları buldu.

20 haziran 1982 günü, İsrail'in Lübnan'ı istila etmesini «uygun an» sayan Saddam Hüseyin, tek yanlı biçimde, işgal ettikleri İran topraklarından geri çekileceklerini duyurdu. Ancak Saddam Hüseyin için «cani» nitelemesini yineleyen imam Humeyni, uzlaşmaz tutumunu sürdürdü. Bu durum, değişik aracıların (İslam Konferansı örgütü, Bağlantısız Ülkeler hareketi, Birleşmiş Milletler) iki yan için de kabul edilebilir bir çözüm bulma umutlarını suya düşürdü. (LM)

***Irak Petrol Boru Hattı.** — Yapımına 1975 yılında başlanan Irak - Türkiye petrol boru hattı 3 ocak 1977'de tamamlanarak işletmeye açıldı. 981 km uzunluğunda ve 1 m çapında olan boru hattının üçte ikisi Türkiye topraklarından geçmekte, Adana'nın Yumurtalık ilçesindeki Gökova dolum tesislerinde sona ermektedir. Gökova'da her biri 130 000 m³ kapasiteli 7 ham petrol deposu, iskelede her biri 20 000 t/saat kapasiteli iki dolum hattı bulunmaktadır. Hattın yıllık taşıma kapasitesi yılda 35 milyon tondur. 1978 - 1982 arasında bu boru hattı ile taşınan petrol miktarı ve karşılığında Türkiye'ye ödenen geçiş ,taşıma) ücreti şöyle oldu: 1978'de 13,3 milyon ton, 38,5 milyon dolar; 1979'da 27,6 Mt, 79,8 M$; 1980'de 20,2 Mt, 58,6 M$; 1981'de 27,7 Mt, 80,6 M$; 1982'de 30 Mt, 90 M$. (M)

IRGILLI, Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 205 nüf. (1980). Belediye. (M)

IRLIGANLI ,Denizli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 1 661 nüf. (1980). Belediye. (M)

***IRMAK** (Asaf), türk toprakbilim ve çevrebilim uzmanı. — 1975'te İÜ Orman Fakültesi'nde Toprak İlmi ve Ekoloji Kürsüsü başkanıyken emekliye ayrıldı. (M)

***IRMAK** (Mustafa Nafiz), türk bestecisi ve güfte yazarı. — 1975'te İstanbul'da öldü. (M)

***IRMAK** (Sadi), türk hekimi, yazarı, siyaset ve devlet adamı. — 12 Eylül 1980 Harekat'ından sonra kurulan danışma Meclisi'ne Konya'dan üye seçildi. Meclis'in ilk toplantısında en yaşlı üye sıfatıyla toplantıya başkanlık etti. Aynı toplantıda Danışma Meclisi başkanlığına seçildi. (M)

***ISFAHAN,** İran'da kent. — 671 825 nüf. Turizm merkezi. Demir - çelik sanayii. (L)

***ISPARTA** (32), Akdeniz bölgesinin göller yöresinde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 döneminde Isparta'nın nüfus artış hızı binde 16,3'le Türkiye ortalama nüfus artış hızının (binde 20,7) gerisinde gerçekleşti. 1980 sayımında Isparta 350 116 kişiyle (km² başına 39 kişi) iller arasında büyüklük açısından 49. sıradaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 158 251, köy nüfusu 191 865, köy sayısı 210 olarak saptandı. İlçelerin nüfusu (1980): Merkez ilçe 109 972 (merkez 86 475), Atabey 6 509 (merkez 3 543), Eğridir 45 005, (merkez 12 415), Gelendost 20 513 (merkez 5 628), Keçiborlu 21 522 (merkez 7 705), Senirkent 17 822 (merkez 8 333), Sütçüler 20 859, (merkez 2 573), Şarkikaraağaç 34 135 (merkez 5 839), Uluborlu 7 667 (merkez 5 988), Yalvaç 66 112 (merkez 19 750).

● *Tarım.* Isparta ilinde kuru tahıl tarımı, gül, haşhaş, aspir gibi sanayi bitkileri üretimi ve meyvacılık yapılır. Türkiye'deki gül bahçelerinin yüzde 90'ı Isparta'dadır. Elde edilen gülyağının tümü başta Fransa olmak üzere Avrupa ve ABD'ye satılır. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 76 500 t, arpa 47 000 t, çavdar 3 500 t, mısır 2 000 t, nohut 4 000 t, fasulye 3 000 t, şeker pancarı 33 000 t, ayçiçeği 2 000 t, elma 117 000 t, üzüm 46 000 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 7 000, katır 5 000, eşek 16 000, sığır 96 000 manda 2 000, koyun 406 000, keçi 290 000.

● *Sanayi.* Büyük oranda tarıma dayalı bir sanayisi olan Isparta, orta derecede sanayileşmiştir. İlde dokuma, giyim ve deri sanayii, halıcılık, orman ürünleri ve mobilya sanayii, gıda sanayi, gülyağcılık, taşa ve toprağa dayalı sanayi dallarında üretim yapılmaktadır. İldeki başlıca sanayi kuruluşları ORMA (Orman Mamulleri Entegre Sanayii), IZDAŞ (Isparta Zirai Ürünleri Değerlendirme Sanayii ve Ticaret A.Ş.), YEMTAŞ (Isparta Yem Fabrikası A.Ş.) ve Gültaş Çimento Fabrikası'dır. Isparta'da küçük sanayi, oldukça önemli bir yere sahiptir. Halıcılık dalında ev sanayii türünde üretim yapılmakta ve bu alanda 80 000 dolayında kişi çalışmaktadır. Halıcılıktan sonra küçük sanayiinin en yoğun olduğu alan metal eşya - makine imalat sanayiidir. Diğer küçük sanayi dalları orman ürünleri, gıda sanayii, ambalaj sanayiidir.

● *Eğitim.* Yüksek öğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca 1982 - 1983'te Isparta Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürüldü ve yeni kurulan Akdeniz* Üniversitesi'ne (*Ek 2*) bağlandı. Bu fakülteye bağlı olarak Eğridir Su Ürünleri Yüksekokulu yeni kuruldu. Isparta Meslek Yüksekokulu'nun bağlantısı değiştirildi ve Isparta Mühendislik Fakültesi'ne bağlı hale getirildi.

1980'de ilde 10 lise (2 762 öğrenci, 235 öğretmen), 69 ortaokul (8 362 öğrenci, 379 öğretmen), 49'u kentte 268'i köylerde olmak üzere toplam 317 ilkokul (39 458 öğrenci, 1 627 öğretmen), 29 mesleki ve teknik okul (6 495 öğrenci, 424 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 695 yataklı 13 kamusal, 29 yataklı 1 özel hastane, 6 sağlık merkezi, 74 uzman hekim, 38 pratisyen hekim, 63 diş hekimi, 353 hemşire, 154 sağlık teknisyeni, 185 ebe. (M)

IŞIK (Ayhan), türk sinema oyuncusu (İstanbul 1929 - ay. y. 1979). Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümünü bitirdi. Dergi ressamlığı yaptı. 1951'de Yıldız Dergisi'nin artist yarışmasını B. Doruk'la birlikte kazandı. 1952'de girdiği sinemada 130 kadar film çevirdi. Uzun süre Türk sinemasının en çok tutulan erkek oyuncularından biri oldu. 1972'den sonra şarkıcılık da yaptı. Filmlerinden örnekler: L. Akad'la *Kanun Namına* (1952), *İngiliz Kemal* (1952), *Katil* (1953), *Öldüren Şehir* (1954), *Yangın Var* (1960), *3 Tekerlekli Bisiklet* (1962 - 1965), O. Arıburnu ile *Kanlı Para* (1953), A. Yılmaz'la *Şimal Yıldızı* (1954), *Sayılı Dakikalar* (1964), O. Seden'le *İntikam Alevi* (1956), *Bir Avuç Toprak* (1957), *Beraber Ölelim* (1958), *Kral Arkadaşım* (1964), O. Elmas'la *Kanlı Firar* (1960), N. Saydam'la *Küçük Hanımefendi* dizisi filmleri (1961 - 1963), M. Ün'le *Avare Mustafa* (1961), *Ölüm Peşimizde* (1961), *Halk Çocuğu* (1964), *Namusum İçin* (1965), M. Erksan'la *Acı Hayat* (1963), N. Pesen'le *Hızlı Yaşayanlar* (1964), E. Göreç'le *Otobüs Yolcuları* (1961), *Rıfat Diye Biri* (1962), *Kanun Benim* (1966), *Krallar Ölmez* (1967), *Harakiri* (1975), *Haşhaş* (1975) ve kendi yönettiği *Örgüt* (1976). [M]

***IŞIK** (Hasan Esat), türk diplomatı ve devlet adamı. — 1977'de Bursa'dan CHP milletvekili seçilerek parlamentodaki yerini korudu. Birinci ve ikinci Ecevit hükümetlerinde milli savunma bakanı olarak görev yaptı. 1979'da bakanlıktan istifa etti. Parlamentodaki görevi, 12 Eylül 1980 Harekât'ı'yla sona erdi. (M)

IŞIKKENT, İzmir ilinde, Bornova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 441 nüf. (1980). Belediye. (M)

IŞIKLAR, Afyonkarahisar ilinde, merkez ilçenin Çobanlar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 862 nüf. (1980). Belediye. (M)

IŞIKLAR, Trabzon ilinde, Akçaabat ilçesinin Düzköy bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 351 nüf. (1980). Belediye. (M)

***IŞIKLI,** Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı bucak. — 6 484 nüf., 16 köy. Bucak merzi. 1 703 nüf. (1980). Belediye. (M)

IŞIKTEPE, Ordu ilinde, Gölköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 619 nüf. (1980). Belediye. (M)

IŞIL (Erhan), türk maliyecisi ve ekonomisti (Ankara, 1927). Siyasal Bilgiler Okulu'nu bitirdi (1949); Maliye Teftiş Kurulu'na girdi (1949); maliye müfettişi olduktan sonra bir yıl Kanada'da incelemelerde bulundu; 1958'de görevinden ayrılarak bir süre avukatlık yaptı; 1960'da yeniden memuriyete girdi; GATT nezdinde Türkiye daimi temsilciliği iktisat müşavirliği (1963 - 1965); İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı nezdinde Türk heyeti delegeliği (1965 - 1968); hazine genel müdürlüğü (1969 - 1970); Birleşmiş Milletler nezdinde Türkiye daimi temsilciliği ekonomi müşavirliği (1970 - 1971) görevlerinde bulundu. Ticaret ve Sanayi Bakanlığı müsteşarı oldu (1971 - 1972); Sadi Irmak kabinesinde Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığı yaptı (1974 - 1975). Daha sonra serbest olarak hukuk ve ekonomi danışmanı olarak çalışan Erhan Işıl, hukuk, ekonomi, özellikle de enerji sorunları konusunda Cumhuriyet, Milliyet, Dünya vb. yayın organlarında yayımladığı yazılarla dikkati çekti. (M)

***IŞIMA** i. Fiz. — *Senkrotron ışıma,* dairesel bir yörüngede dolaşan bağıl elektronların yaydığı elektromagnetik ışıma.

— ANSIKL. Hızlandırılmış her yüklü tanecik elektromagnetik dalgalar yayar. Bağıllık kuramına bağlı bu çok iyi bilinen olay bütün telsiz haberleşmelerine yol açmıştır. Bir anten boyunca titreşen elektronların da titreştirir ve orada bir akım yaratır. Hemen anlaşılabileceği gibi, bu dalgalarla yayılan fotonların enerjisi ne kadar büyükse (ya da dalga boyları ne kadar küçükse) yüklü taneciklerin ivmesi de o kadar büyüktür.

Büyük ivmeler ancak, kütlesi az olan taneciklerle, yani boşlukta dolaşan ve önemli hızlara erişebilen elektronlarla mümkündür.

Antenlerde elektronların hızı çok zayıf olduğundan bunlar ancak radyo frekansı alanında uygulanabilir; buna karşılık laboratuvarlarda elektron demetlerini ışık hızına yakın hızlara çıkarmak ve bağıllık kuramına uymaya başlayan bu parçacıklara değişik ivme tipleri uygulamak mümkündür.

Senkrotron ışımanın özellikleri dairesel bir yörünge üzerindeki böyle elektronların ışık yayımına tekabül eder. Bu özelliklerin çok ilgi çekici olması farklı mesleklerden araştırıcıların bunları gitgide daha çok kullanmasına yol açmaktadır.

senkrotron ışımanın özellikleri

Bağıl elektrodinamik kanunları bu yayımın

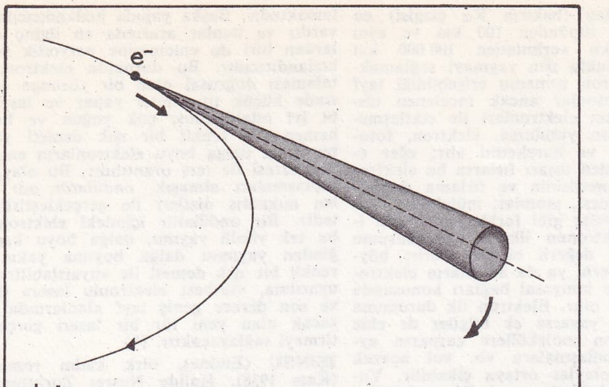

şek. 1

Dairesel bir yörünge üzerinde, bağıl bir elektron tarafından yayımlanan ışık, ekseni yola teğet bir koni içinde yer alır. Elektronun dönmesi sırasında koni, uzayı bir deniz feneri gibi tarar. Elektronların enerjisi (ya da hızı) ne kadar büyükse koninin tepe açısı o kadar dar olur. Dolayısıyla, böylece hızlandırılmış olan bu elektron, bütün uzayda normal, yani üç boyutlu bir ışık kaynağı ile, yalnız bir yönde yayılan bir laser kaynağı arasında bir durum gösterir.

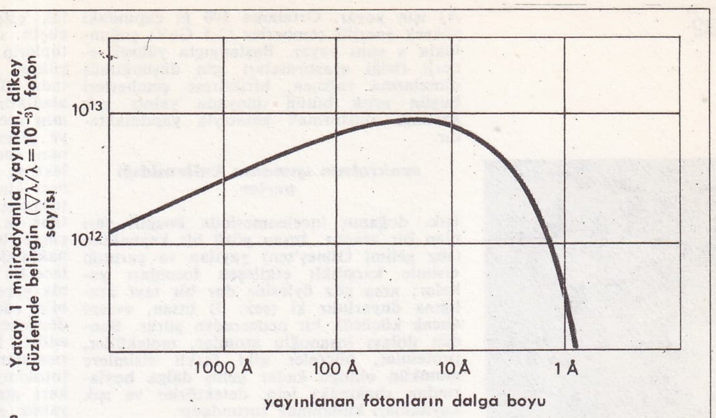

şek. 2

Orsay'daki DCI biriktirme çemberinin yayımladığı ışığın tayf dağılımı (1,8 GeV'luk bir enerji ve 200 mA'lik bir akım için). Bu dağılım λ m dalga boyunda bir maksimum gösterir ve R/E³ ile orantılı olarak değişir; R yolun yarıçapı, E ise elektronların enerjisidir.

özelliklerini tam olarak hesaplamayı sağlar:

— Bağıl bir olay, bir anda, ekseni yola teğet bir koni içinde sürekli yayım verir (Şek. 1);

— Yayımın tayf dağılımı, yani dalga uzunluğuyla bağıntılı olarak yayılan foton sayısı süreklidir (şek. 2) ve kara cismin yayımına çok benzer (bu tayfda, halen kullanılan dairesel hızlandırıcı tiplerine göre 0,5 ile 100 A arasında değişen, π_m dalga boyunda bir maksimum görülür).

— Nihayet, bu ışık yörünge düzlemine paralel olarak güçlü bir şekilde kutuplaşmıştır.

senkrotron ışıma üretim

Temel tanecik fizikçileri maddenin bileşimini en ileri derecede incelemek için dairesel elektron hızlandırıcıları (senkrotronlar ve biriktirme çemberleri) yapmışlardır. Bir senkrotronda, elekton demeti, hızlandırıldıktan sonra sabit bir hedef üzerine yollanır. Bir çemberde, elektron demeti ile pozitón (antielektron) demeti arasında gerçekleştirilen çarpışmalar yeni tanecikler doğurur. Bu aygıtlar dikkate değer foton kaynaklarıdır. Elektron demeti çok küçük bir kesit (~ 1 mm²), mevcut ortamda büyük bir kalımlılık, güçlü bir parlaklık ve çok zayıf bir gürültü ortaya koyar. Yüksek enerjili çemberlerde 100 kW'a varan çok büyük bir güç ortaya çıkabilir ve nihayet, tanecikler orada «paketler» halinde toplanarak 1 ns (saniyenin milyarda biri) kadar süren ışık çakımları verirler.

Ortalama çapları 10 m kadar olan düşük enerjili çemberler (300 ile 800 MeV) özellikle morötesinde (MÖ), uzak morötesinde ve «yumuşak» x ışınları bölgesinde (ϰ > 10

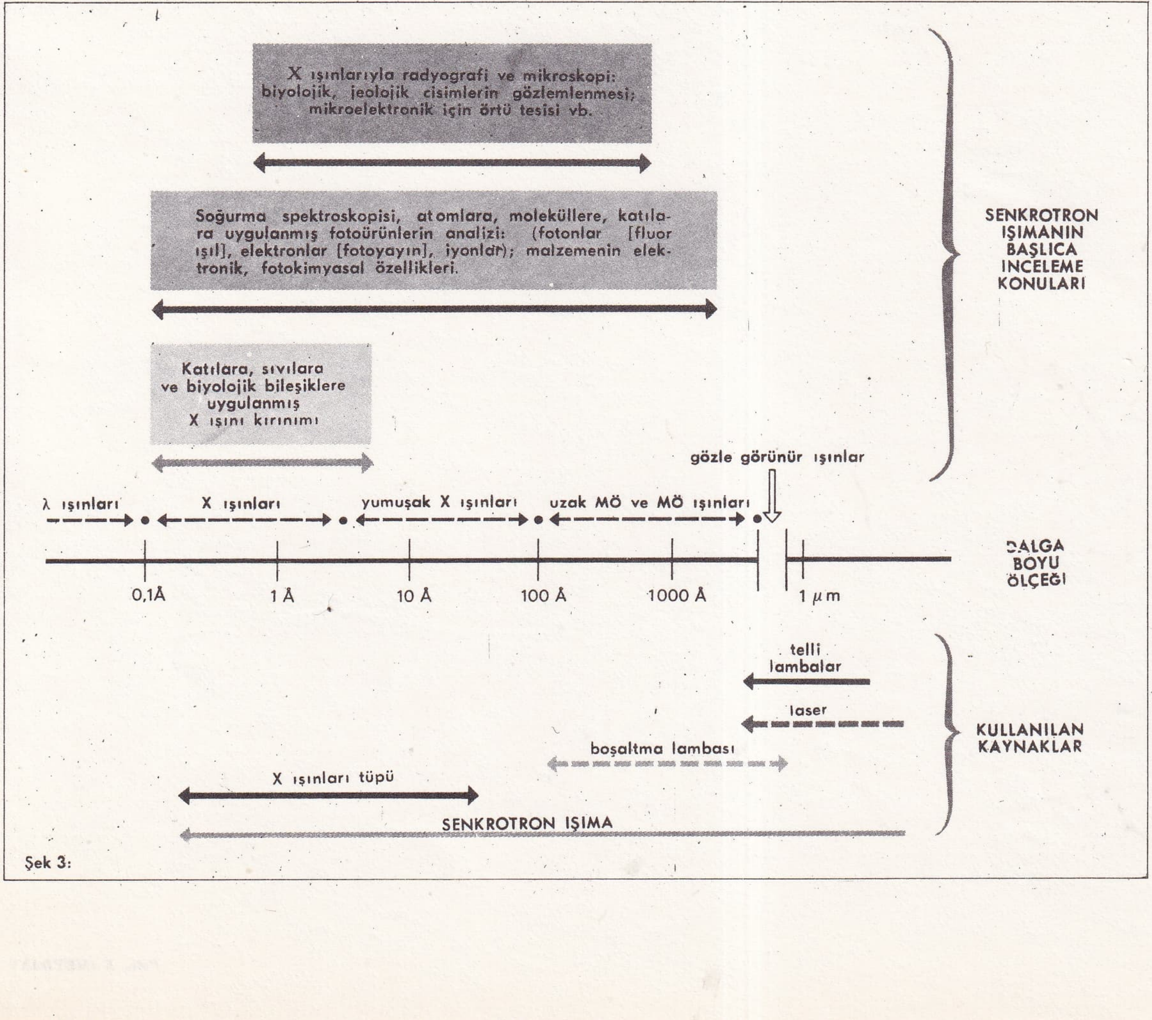

Şek 3:

Dalga boyları ölçeği ve başlıca ışık kaynaklarının konumu. Kesik çizgiyle gösterilen kaynaklar, dalga boyu kesin olan ya da çok dar tayf aralığında yayım yapan kaynaklardır. Senkrotron ışıma yaklaşık λm/5 bir dalga uzunluğuna kadar bütün bu ölçeği kapsar (λm şekil 2'de belirlenmişti). Bu ölçeğin altında, senkrotron ışıma merkezlerindeki başlıca inceleme konuları belirtilmiştir.

Emine IŞINSU

A) ışın yayar. Ortalama 100 m çapındaki yüksek enerjili çemberler (2-5 GeV) çoğunlukla x ışını yayar. Başlangıçta yüksek enerji fiziği araştırmaları için düşünülmüş olmalarına rağmen, biriktirme çemberleri bugün artık bütün dünyada yalnız ışık kaynağı oluşturmak amacıyla yapılmaktadır.

senkrotron ışımanın kullanıldığı yerler

Işık, doğanın incelenmesinde önemli yeri olan bir araçtır. İnsan gözü bir kaynaktan (söz gelimi Güneş'ten) yayılan ve çarptığı cisimle karşılıklı etkileşen fotonları yakalar; ama göz öylesine dar bir tayf aralığına duyarlıdır ki (şek. 3) insan, evreni ancak küçücük bir pencereden görür. Bundan dolayı insanoğlu atomlar, moleküller, proteinler, hücreler gibi farklı cisimlere mümkün olduğu kadar geniş dalga boylarından «bakmak» için, detektörler ve ışık kaynakları kullanmak zorundadır.

Bilim tarihinin bir kısmı, yeni tayf alanlarında ışın yayan ve aynı alanlarda duyarlı alıcılar gerektiren görünür «pencere»nin genişletilmesiyle geçmiştir. 1 000 A'dan küçük dalga boyları, τ ışınları ve daha ötesi için, ancak belirli dalga boylarında bir tayf çizgisi yayan kaynaklardan başka bir şey bulunmadığından, araştırmacılar bu dalga boyları dışında «kör»dü.

Senkrotron ışıma bu durumu kökten değiştirdi, çünkü biriktirme çemberleri yalnız sürekli değil, aynı zamanda çok yoğun, kutuplaşmış ve çakımlı kaynaklardır.

Örneğin, Orsay'daki DCI («Dispositif de Collision dans l'Igloo») çemberi, 1.54 A'lük çizgisi olan (bakırın Kα çizgisi) en güçlü x ışını tüpünden 100 kat ve aynı tüplerin sürekli veriminden 100 000 kat yüksek yoğunlukta ışın yaymayı sağlamaktadır. Senkrotron ışımanın erişebildiği tayf alanlarında fotonlar ancak incelenen cismin atomlarının elektronları ile etkileşmeye girer. Foton yutulursa, elektron, fotonun enerjisini ve hareketini alır; eğer elektron sistemden dışarı fırlarsa bu elektronun kinetik enerjisinin ve fırlama doğrultusunun ölçülmesi, atomlar, müleküller, katılar ya da sıvılar gibi farklı sistemlerin içinde bu elektronun ilk ve son durumu hakkında çok değerli bilgiler verir; böylece bu cisimlerin ya da atomların elektronik yapıları ve kimyasal bağları konusunda bilgi edinilmiş olur. Elektron ilk durumuna dönerken ışık yayarsa ek bilgiler de elde edilir. Elektron moleküllere çarparsa ayrışmalara, iyonlaşmalara vb. yol açacak fotokimyasal olaylar ortaya çıkabilir. Yukarı atmosferde bulunan hafif moleküller yalnız morötesi ışınları soğurdukları için, senkrotron ışıma özellikle bu tür incelemeye uygundur. Eğer foton esnek yayınırsa, yani enerjisini korur ve hareketinin bir kısmını sisteme verirse (x ışınları kırınımı), ortamda yapılacak yoğunluk ölçümleri iç yapı hakkında bilgi verir; senkrotron ışıma, yoğunluğu ve tayf özelliği sayesinde, bu teknikte devrim yaratmıştır. Senkrotron ışımadan bu alanda yararlanılması hızlı bir gelişme içindedir. Bu bakımdan araştırmalar için mikroelektronik sanayiinden biyolojiye (proteinlerin üç boyutlu yapısı, ribozomların tanımı) ve temel fiziğe kadar pek çok alanda engin ufuklar açılmıştır. Buraya kadar anlatılanlar, sadece dairesel elektron hızlandırıcılarında bulunan merkezcil hızlandırma durumunu açıklamaktadır. Başka yapıda hızlandırıcılar da vardır ve bunlar arasında en ilginç olanlardan biri de enlemesine peryodik ivmeli hızlandırıcıdır. Bu durumda elektron, ortalaması doğrusal olan bir yörünge çevresinde küçük titreşimler yapar ve laser gibi iyi odaklanmış, çok yoğun ve hemen hemen tek renkli bir ışık demeti yayar; bu ışığın dalga boyu elektronların enerjisinin karesi ile ters orantılıdır. Bu olay, kutuplaşmaları almaşık, *ondülatör* adı verilen mıknatıs dizileri ile gerçekleştirilmektedir. Bir ondülatör içindeki elektronların bu tek yönlü yayımı, dalga boyu kendiliğinden yayımın dalga boyuna yakın tek renkli bir ışık demeti ile «uyarılabilir». Bu uyarılma, «serbest elektronlu laser» denen ve son derece geniş tayf alanlarında çalışacak olan yeni tür bir laseri gerçekleştirmeyi sağlayacaktır. (L)

IŞINSU (Emine), türk kadın romancısı (Kars 1938). Halide Nusret Zorlutuna'nın kızıdır. Ankara Kolleji'nden sonra girdiği Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi Felsefe Bölümü'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Edebiyata şiirle başladı, daha sonra Türkiye'nin çeşitli dönemlerindeki toplumsal - siyasal çalkantılarını konu edinen romanlar yazdı. 1971'den bu yana Ankara'da *Töre* adlı aylık fikir ve sanat dergisini çıkarmaktadır. Başlıca eserleri: ***İki Nokta*** (şiirler, 1956), ***Küçük Dünya*** (roman, 1966; Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Sanat Armağanı), ***Bir Yürek Satıldı*** (1967; 1969 TRT Radyo Oyunları Yarışması Dram birincisi), ***Bir Milyon İğne*** (oyun, 1967), ***Azap Toprakları*** (roman, 1970), ***Ak Topraklar*** (roman, 1971), ***Tutsak*** (roman, 1973), ***Sancı*** (roman, 1974), ***Çiçekler Büyür*** (roman, 1978), ***Canbaz*** (roman, 1981). [M]

Foto.. X (MEYDAN)

*İBADAN, Nijerya'da kent. — 847 000 nüf. (L)

*İBAGUÉ, Kolombiya'da kent. — 239 000 nüf. (L)

*İBARBOUROU (Juana DE), uruguaylı kadın şair. — (öl. Montevideo 1979). [L]

*İBRAİL. Bk. BRAİLA.

İBRİKTEPE, Edirne ilinde, İpsala ilçesine bağlı bucak. 9 678 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 2 775 nüf. (1980). Belediye. (M)

*İCA, Peru'da kent. — 109 000 nüf. (L)

*İCAZA CORONEL (Jorfe), ekvadorlu romancı. — (öl. Quito 1978). [L]

*İÇEL (33), Akdeniz bölgesinde, Çukurova bölümünün batısında il. Merkezi *Mersin*. —

● *Nüfus.* 1975-1980 döneminde İçel ilinde nüfusun ortalama artış hızı binde 33,2 ile Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok üstündeydi (Türkiye binde 20,7). İlin nüfus artış hızının yüksekliği, kısmen göçlerden, kısmen de ölüm oranının diğer illere göre düşüklüğünden kaynaklanır. 1980 sayımında 843 931 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km² başına 53 kişi) İçel, oldukça önemli bir nüfus varlığına sahiptir. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 424 544, toplam köy nüfusu 419 387, köy sayısı 561 olarak belirlendi. İlçelerin 1980'deki nüfusu: Merkez 303 275 (merkez [Mersin] 216 308), Anamur 71 551 (merkez 23 025), Erdemli 79 234 (merkez 21 234), Gülnar 42 668 (merkez 6 837), Mut 50 114 (merkez 14 025), Silifke 77 416 (merkez 22 041), Tarsus 219 673 (merkez 121 074).

● *Tarım.* Doğal su kaynaklarının bolluğu nedeniyle İçel'de sulu tarım son yıllarda daha da yaygınlık kazandı. Sulamanın yanı sıra gübreleme ve makine kullanımında önemli artışlar oldu (1973'te 2 677, 1978'de 5 753, 1981'de 9 079 traktör). İlde, çok çeşitli tarımsal ürün elde edilmektedir. 1980 istatistiklerine göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 335 000 t, arpa 38 000 t, çavdar 15 000 t, mısır 3 000 t, pirinç 3 000 t, nohut 18 000 t, pamuk 49 000 t, çiğit 79 000 t, yerfıstığı 16 000 t, patates 19 000 t, elma 13 000 t, armut 2 000 t, yenidünya 1 400 t, şeftali 10 000 t, zeytin 25 000 t, limon 243 000 t, mandalina 48 000 t, portakal 175 000 t, altıntop 11 000 t, badem 1 500 t, incir 2 000 t, keçiboynuzu 8 000 t, muz 7 000 t, nar 2 000 t, üzüm 169 000 t. 1980 istatistiklerine göre hayvan sayısı: At 8 000, katır 4 000, eşek 30 000, deve 2 000, sığır 140 781, koyun 298 000, keçi 655 000.

● *Sanayi.* İçel, Akdeniz bölgesinde, Adana'dan sonra sanayide ikinci gelir. Büyük holdinglerin egemen olduğu sanayiin en önemli sektörleri kimya, dokuma, taşa ve toprağa dayalı sanayi, metal eşya-makine imalat sanayii, gıda sanayii ve orman ürünleri ve mobilya sanayiidir. İlin en gelişmiş sanayi dalı olan dokuma ve giyim sanayiinde, 1979'da 10'dan fazla kişi çalıştıran 12 işyerinde 5 808 işçi çalışıyordu. Bu alandaki en büyük işletme Çukurova Sanayi İşletmeleri'dir. Diğer işletmeler: Berdan Tekstil Sanayi ve Ticaret, Akay Dokuma Sanayii, YİDAŞ, Çukobirlik fabrikası. İl sanayiinde büyüklük bakımından 2. sırayı alan kimya sanayiinde 8 işyerinde 2 259 kişi çalışıyordu. Bu dalda çalışan başlıca kuruluşlar ATAŞ, Plassa, Çuposan, Akdeniz Gübre Sanayii, Soda Sanayii. Mensucat Boyaları Sanayii. İçel'de taşa ve toprağa dayalı sanayi dalında Çimsa çimento tesisleri, ACS cam fabrikası üretim yapan başlıca kuruluşlardır. Metal eşya-makine imalat sanayiinde Çumitaş, traktör ve biçerdöver üretmektedir. Türkiye'nin en büyük beşyüz firmasından biri olan Mustafa Şaman Çelik Döküm ve Makine Sanayii, çelik dokumu ve yapı elemanı üretimi yapmaktadır. İlde akü imalatçılığı oldukça gelişmişti. 1980'de Afka Sanayi ve Ticaret Koll. Şti, Yıldırım Koll. Şti, Asa Tic. Sanayi Koll. Şti. başlıca akü üreten işyerleriydi. İçel'de gelişmiş teknoloji kullanan gıda sanayiinde en büyük işyeri olan Karaahmetler Yağ Sanayii ve Ticaret A.Ş.'nin 1970'li yıllarda üretim kapasitesi 2 352 ton rafine yağ, 2 475 ton ham yağ, 6 234 ton küspe idi. Diğer önemli yağ fabrikası Çukobirlik Nebati Yağ ve Sabun fabrikasıdır.

● *Enerji.* İlde 1971'de açılan 70 MW güçlü, 315 milyon kWs yıllık üretim kapasiteli Kadıncık I* elektrik santralından sonra 1974'te 56 MW güçlü, 307 milyon kWs yıllık üretim kapasiteli Kadıncık II* santralı da üretime başladı.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumları örgütünü yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, yapılan düzenlemeyle, İçel'deki yüksek öğretim kurumlarının bağlantısı değiştirildi ve Çukurova Üniversitesi ne bağlandı. Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Mersin İşletmecilik ve Turizm Yüksekokulu'nun adının değiştirilmesiyle Mersin Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu oluşturuldu ve İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Mersin Meslek Yüksekokulu Çukurova Üniversitesi'ne bağlı hale getirildi. Tarsus Yabancı Diller Yüksekokulu yeni kurulan Eğitim Fakültesi'ne katıldı. 1980'de ilde 17 lise (11 201 öğrenci, 899 öğretmen), 55 ortaokul (24 505 öğrenci, 483 öğretmen), 87'si kentte, 705'i köylerde olmak üzere toplam 792 ilkokul (113 911 öğrenci, 4 468 öğretmen), 29 mesleki ve teknik okul (9 362 öğrenci, 567 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 865 yataklı 9 kamusal, 66 yataklı 3 özel hastane, 115 uzman hekim, 54 pratisyen hekim, 61 diş hekimi, 434 hemşire. 135 sağlık teknisyeni, 309 ebe. (M)

İÇERİÇUMRA, Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 6 036 nüf. (1980). Belediye. (M)

*İÇIKAVA (Kon), japon film yönetmeni. — 1968'de *Aşk Hikâyesi*'ni çekti. 1970'lerde yaptığı filmler, 1950 ve 1960'lardaki çalışmaları düzeyine çıkamadı. (M)

*İçişleri Bakanlığı. — Şiddet, anarşi ve soygun olaylarının tırmandığı 1975-1980 yıllarında iç güvenlik örgütleri olan polis ve jandarma güçleri arasında görev alanı, görev yapımı bakımından etkin bir işbirliği ve eşgüdüm sağlanamadı. Haber alma çalışmalarının ve bu işe görevli kuruluşların da yetersiz kaldığı ortaya çıktı. Bu dönemde Türkiye'de kamu düzenini sağlamakla görevli güvenlik örgütünün her bakımdan çağdaş bir yapıya sahip olmayışı; nüfus, suç ve iş yükünün artmasına karşın personel, araç ve gereç sayısının yetersiz kalması güvenlik hizmetlerinin gereğince yapılamamasına yol açtı.

12 Eylül 1980'den sonraki dönemde sıkıyönetim ve askeri güçlerle yapılan işbirliği sonucu anarşi, terör ve soygun olayları önlendi; silah, mermi ve uyuşturucu kaçakçılığı yakından izlenerek suçluların büyük bölümü ele geçirildi. Güvenlik kuvvetlerinin (polis ve jandarma) yeniden örgütlenmesi, modern araç ve gereçlerle donatılması için yasal düzenlemeler yapıldı. Avda ve sporda kullanılan tüfeklerle tüm ateşli silahların, bıçakların ve diğer aletlerin yapımı ve alım satımı hakkındaki kanun maddelerinin değiştirilmesine ilişkin ye-

İçel'in merkezi Mersin'de festival ve fuar alanının ve limanın havadan görünüşü

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

ni düzenlemeler gerçekleştirildi. Bu arada 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu'nu tümüyle değiştiren yeni bir tasarı Danışma Meclisi'ne verildi. 6136 sayılı kanunun 2478 sayılı kanunla değişik 2. maddesi gereğince yurda sokulmasına izin verilecek silahlara ilişkin yönetmelik (17 şubat 1982) ve silah taşımalarına izin verilen kamu personelini gösteren liste (15 nisan 1982) Resmî Gazete'de yayımlandı. Mülki idare amirlerini atama, değerlendirme ve yer değiştirme yönetmeliği (5 kasım 1981) ile İçişleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü' kuruluş ve görevleri hakkında yönetmelik (13 kasım 1981) ve polis okulları yönetmeliği (22 haziran 1982) yürürlüğe girdi. Sahil Güvenlik Komutanlığı görev, sorumluluk, yetki ve teşkilât yönetmeliği ile Emniyet Genel Müdürlüğü'nün muhabere ana projesi çalışmaları sürdürüldü. Çevik Kuvvet birimlerinin kuruluş, görev, yetki ve sorumluluklarına ilişkin yönetmelik çalışmaları tamamlandı (ocak 1983). On yeni polis okulu açılarak önceki polis okullarından 4 222 polis adayı mezun oldu. 60 adet trafik radarı, 300 voltaj regülatörü alınıp illere dağıtıldı. Federal Almanya'dan sağlanan 18 helikopter Kara Kuvvetleri Komutanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na devredildi. 13 097 çeşitli tip silah, 4 476 650 parça mühimmat, 500 birim teçhizat, 789 taşıt alımı gerçekleştirildi (1982).

Bakanlar Kurulu'nun 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları»na ilişkin kararnameye göre İçişleri Bakanlığı merkez örgütü birimleri şöyle saptandı: 1 müsteşar, 4 müsteşar yardımcısı, 4 esas birim (İller İdaresi, Nüfus ve Vatandaşlık, Mahallî İdareler, Sivil Savunma genel müdürlükleri, 5 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu; Tetkik, Planlama ve Koordinasyon Kurulu; Hukuk Müşavirliği; Merkez Valiliği; Bakanlık Müşavirliği), 8 yardımcı birim (Personel Genel Md.; Genel Sekreterlik; Özel Kalem Md.; Eğitim ve Öğretim Kurulu; Kaçakçılık, İstihbarat, Harekât ve Bilgi Toplama Kurulu; Komptrolörlük; Destek Hizmetleri; Sağlık daire başkanlıkları).

Bakanlar Kurulu'nun yayınladığı 71 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname'ye göre «Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak için birden çok ili içine alan merkezi idare teşkilâtı» diye tanımlanan bölge valilikleri kuruldu; 67 valilik idarî bakımdan 8 bölge valiliğine bağlandı (4 ekim 1983). [M]

İÇİŞLERİ BAKANLARI.

Oğuzhan Asiltürk (12 nisan 1975), Sabahattin Özbek (10 nisan 1977), Necdut Uğur (21 haziran 1977), Korkut Özal (21 temmuz 1977), İrfan Özaydınlı (5 ocak 1978), Hasan Fehmi Güneş (9 ocak 1979), Mustafa Gülcügil (12 kasım 1979). Selahattin Çetinel (20 eylül 1980), Ali Tanrıyar (13 Aralık 1983).

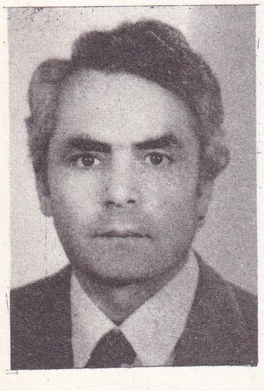

Mithat IDEMEN

***İÇKİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1981'de düşük alkollü içki tüketimi, 1980'e oranla yüzde 15 dolayında arttı. Bu oran 1982' de yüzde 7,5 dolayındaydı. Yüksek alkollü içkilerde tüketim ise 1981'de yüzde 14,5 dolayında azaldı. Bu oran 1982'de 6,5 dolayındaydı. İçki sanayii toplam üretimi 1981'de yüzde 7,5 oranında arttı. 1982'de toplam içki üretimi yüzde 5 dolayında azaldı. Düşük alkollülerde üretim 1981'de yüzde 14 ve alkolsüzlerde yüzde 15,5 dolayında artarken yüksek alkollülerde bir miktar gerileme oldu. 1981'de içki dıssatımında yüzde 25 oranında artış kaydedildi.

Bu oran 1982'de yüzde 30 dolayındaydı. İçki dışsatımında ön sırayı şarap, rakı ve malt almaktadır. Yüksek alkollü içki dışsatımını daha da arttırmak için, kalite ve ambalajlamanın, dış pazarlara uygun biçimde iyileştirilmesi, kuruluş kapasitelerinin mümkün en yüksek düzeye çıkarılması, kaliteli şarap üretimine uygun üzüm çeşitlerinin bölgesel olarak belirlenmesi, elverişli üzüm cinslerinin yaygınlaştırılması, rakı üretiminde melas ispirtosu kullanımının engellenmesi gibi önlemler öngörüldü. (M)

içki sanayi üretimi (bin litre)

içkiler	*1980*	*1981*	*1983 (Program)*
bira	250 500	293 650	346 000
şarap	39 197	24 500	28 100
rakı	43 318,6	43 808	39 000
votka	4 168,2	3 398	3 000
kanyak	1 416	774	800
likör	624	642	500
cin	710,3	1 028	1 700
viski	55	89	140
kolalı gazozlar	66 700	78 700	85 100
meyveli gazozlar	45 392	50 200	55 300
sade gazozlar	45 500	46 000	47 500
memba ve maden suları	11 553	12 640	14 000
malt (bin ton)	52,2	73,4	87,2

içki dışsatımı (bin litre)

içkiler	*1980*	*1981*	*1983 (program)*
bira	—	4 359	4 500
şarap	6 402	4 446	5 500
rakı	1 172	1 425	1 750
votka	129,8	—	—
likör	0,9	13,5	20
malt (bin ton)	6,7	15,5	20

içki dışalımı (bin litre)

içkiler	*1980*	*1981*	*1983 (program)*
viski	49,5	61,7	60
diğerleri	11,6	3,4	4

***İÇME,** Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 946 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 492 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İDAHO,** ABD'de eyalet. — 713 000 nüf. Patates ve buğday tarımı. (L)

***İDARE,** i. Huk. *İdare mahkemesi,* idari yargı alanında genel görevli yargı mercii.

— ANSİKL. Türkiye'de Danıştay'ın dışında (1971'den sonra Askeri Yüksek İdare Mahkemesi ile Danıştay'ın dışında) gerçek anlamda idare mahkemesi yoktu. Bazı idari ve mali uyuşmazlıkların çözümü, ilçe ve il idare kurullarına; vergi itiraz ve vergi temyiz komisyonlarına, gümrük eksper hakem heyetlerine bırakılmıştı. Ancak bu kurul ve komisyonlar bağımsız yargıçlardan oluşmadıkları için, bazı yargısal usullere uymalarına rağmen birer yargı mercii sayılamazlar. Nitekim Anayasa Mahkemesi de sözkonusu kurulları mahkeme kabul etmedi. Esasen, vergi uyuşmazlıkları bir yana bırakılırsa, diğer idari konularda Danıştay'ın yetkisi geneldi ve uyuşmazlıkların büyük çoğunluğu Danıştay önüne geldiğinden Danıştay'ın iş yükünü altından kalkılmaz ölçülere vardırmaktaydı (Bk. Danıştay, Ek 2). Sorunu çözümlemek ve idari yargıyı bağımsız hâkimlerden oluşan gerçek mahkemelere kavuşturmak için 6 ocak 1982 tarihli ve 2576 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanun idari mahkemeleri, *bölge idare mahkemesi, idare mahkemesi* ve *vergi mahkemesi* şeklinde üç türe ayırıp düzenledi. İdari yargı alanında artık genel görevli yargı yerleri bunlardır. Kanunun açıkça Danıştay'a veya başka bir yargı yerine bırakmadığı konularda idari mahkemeler yetkilidir. Bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinin kuruluş yerlerini, bölgelerin coğrafi durumları ve iş hacimleri gözönünde tutularak Adalet Bakanlığı'nca tespit edilir ve mahkemeler kurulur. Bu tespit için İçişleri ve Maliye bakanlıkları ile Gümrük ve Tekel Bakanlığı'nın görüşleri alınır. Adı geçen mahkemelerin kaldırılmasına veya yargı çevrelerinin değiştirilmesine ilişkin kararı ise, kuruluşta sözkonusu olan bütün bakanlıkların görüşlerini alarak Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu verir.

● *Bölge idare mahkemelerinin oluşumu ve görevleri.* Bölge İdare Mahkemesi (BİM) bir başkan ve iki üyeden oluşur. BİM üyeliği görevi, o bölgede görevli idare ve vergi mahkemelerinin başkanları tarafından yerine getirilir. İş hacmi gerektirirse, Hakimler ve Savcılar Kurulu tarafından devamlı üye de atanabilir. BİM, yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemelerinde tek hakim tarafından verilen kararları itiraz üzerine inceler ve kesin olarak hükme bağlar; yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemeleri arasında çıkan görev ve yetki uyuşmazlıklarını kesin karara bağlar. BİM kararlarına karşı Danıştay'a temyiz yoluyla başvurmak mümkün değildir. Zaten amaç da, Danıştay'a giden işleri süzerek azaltmaktır.

● *İdare mahkemelerinin oluşumu ve görevleri.* İdare mahkemeleri bir başkan ve yeteri kadar üyeden oluşur. Ancak mahkeme kurulu başkan ve iki üye ile karar verir. Başkan ve üyeleri Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tayin eder. İdare mahkemeleri, vergi uyuşmazlıklarıyla ilk derecede Danıştay'da çözümlenecek olanlar dışındaki iptal davalarını, tam yargı davalarını ve genel hizmetlerden birinin yürütülmesi için yapılan idari sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davaları çözümler. Evvelce, özel kanunlarla Danıştay'ın görevli olduğu belirtilen idari davalarda da bu mahkemeler görevlidir. Bu mahkemelerde, toplamı yetmiş beş bin lirayı aşmayan, tam yargı davalarında tek hakim karar verir. Kurul halinde verilen kararlara karşı ise temyiz yoluyla Danıştay'a başvurulabilir.

● *Vergi mahkemelerinin oluşumu ve görevleri.* Vergi mahkemeleri de, bir başkan ve yeteri kadar üyeden meydana gelir. Kararları başkan ve iki üyenin katılmasıyla oluşan kurul verir. Yalnız, kazançları götürü usulde tesbit edilen mükelleflerin sınıf ve derecelerinin tesbitine ilişkin işlemlere karşı açılan davalar ile her türlü vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümler ve bunların zam ve cezaları, toplamı yetmiş beş bin lirayı geçmeyen tarhlara karşı açılan davalar vergi mahkemesi hakimlerinden biri tarafından çözümlenir. Vergi mahkemeleri, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlarla benzeri mali yükümler ve bunlara ilişkin zam ve cezalar ile tarife uyuşmazlıklarını; amme alacaklarının tahsili hakkındaki kanunun uygulanmasından doğan uyuşmazlıkları çözümler.

dava ve yetki

İdare mahkemelerinde dava açmak üzere yazılan dilekçeler Danıştay'a, ilgili mahkeme başkanlıklarına veya bunlara gönderilmek üzere dilekçenin verildiği yerdeki idare veya vergi mahkemesi başkanlıklarına; bu mahkemelerin bulunmadığı yerlerde asliye hukuk hakimliklerine; yabancı memleketlerde ise Türk konsolosluklarına verilebilir.

Dava açma süreleri özel kanunlarında ayrı bir süre gösterilmemişse, Danıştay'da ve idare mahkemelerinde altmış, vergi mahkemelerinde otuz gündür. Sürelerin başlangıcı yazılı bildirim günleridir.

Yetkili idare mahkemesinin ayrıca gösterilmediği hallerde kural, dava konusu idari işlemi veya idari sözleşmeyi yapan idari merciin bulunduğu yerdeki idare mahkemesinin yetkili olmasıdır. Ancak bu temel kuralın istisnaları da vardır. Örneğin 6 ocak 1982 tarihli ve 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu'na göre, kamu görevlilerinin atanması ve nakilleri ile ilgili davalarda yetkili mahkeme, kamu görevlilerinin yeni görev yerindeki idare mahkemesidir. Buna karşılık, kamu görevlilerinin görevlerine son verilmesi, emekli edilmeleri veya görevden uzaklaştırılmaları ile ilgili davalarda yetkili mahkeme, kamu görevlisinin son görev yaptığı yer idare mahkemesidir. Kanun vergi uyuşmazlıkları için de ayrı hükümler sevketmiştir. (M)

İDEMEN (Mithat), türk mühendisi (Urfa 1935). İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi'ni bitirdi (1958). İki yıl aynı fakültedeki Yüksek Matematik Kürsüsü'nde asistanlık yaptı, titreşim problemleri üzerine çalıştı. 1960-1963 arasında NATO bursuyla Paris Fen Fakültesi Elektronik Kürsüsü'nde parametrik sistemler konusunda doktora yaptı. Yurda dönünce yine İTÜ'de görev aldı. 1969'da matematik doçenti oldu. Bir yıl sonra Elektromagnetik

Foto. X (MEYDAN)

Alanlar Kürsüsü'ne atandı. 1975'te profesörlüğe yükseldi. Karma sınır değeri problemleri, elektromagnetik teori ve yüksek frekanslı dalgaların kırınımı üzerinde çalışmalar yaptı. Bir grup kanonik problemi çözmek amacıyla geliştirdiği, çekirdeği ikinci türden Legendre fonksiyonu olan integral dönüşüm nedeniyle 1981'de Sedat Simavi ödülünü, kırınımın geometrik teorisine yaptığı katkılar nedeniyle de 1983'te TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü aldı. İdemen'in yerli ve yabancı bilim dergilerinde yayınlanmış çok sayıda araştırma ve incelemesi vardır. (M)

***İDİL,** Mardin ilinde ilçe. — 36 274 nüf., 71 köy. İlçe merkezi 6 202 nüf. (1980). [M]

***İFE,** Nijerya'da kent. — 157 000 nüf. (L)

***İGARKA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) Liman kenti. — 40 000 nüf. (L)

***İĞDEMİR** (Uluğ), türk tarihçisi. — Son eserleri: *Yılların İçinden* (makaleler, anılar, incelemeler, 1976); *Atatürk'ün Buyruğuyla Türk Tarih Kurumu İçin Hazırlanan Bir Program Tasarısı* (1977); *Atatürk ve Anzaklar* (Atatürk and the Anzacs) [1978]; *Atatürk'ün Yaşamı* (1980). [M]

***İĞDİR,** Kastamonu ilinde, Araç ilçesine bağlı bucak. — 16 635 nüf., 55 köy. Bucak merkezi Samatlar. 124 nüf. (1980). [M]

***İĞNEADA,** Kırklareli ilinde, Demirköy ilçesine bağlı bucak. — 3 264 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 964 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İHALE.** — ANSİKL. Huk. 1 ocak 1984 tarihinde yürürlüğe giren 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu, 2490 sayılı Arttırma ve Eksiltme ve İhale Kanunu ile diğer kanunların yeni kanuna uymayan hükümlerini yürürlükten kaldırdı. Ayrıca 2490 sayılı kanunun bazı maddelerini değiştiren 11 ocak 1979 tarih ve 22 sayılı kanun hükmünde kararname 2885 sayılı kanunla yürürlükten kaldırılarak devlet ihale işlerine ilişkin dağınık mevzuata bütünlük kazandırılmış oldu.

2886 sayılı Devlet İhale Kanunu genel bütçeye dahil dairelerle, katma bütçeli idarelerin, özel idare ve belediyelerin alım, satım, hizmet, yapım, kira, trampa, mülkiyetin gayri aynî hak tesisi ve taşıma işlerini kapsar. Bu işlemlerle ilgili ilkeler kanununda şöyle sıralanmıştır: İhtiyaçların en iyi biçimde, uygun koşullarda ve zamanında karşılanması, ihalede açıklık ve rekabetin sağlanması esastır; başka başka istekliler tarafından karşılanması gelenekleşmiş çeşitli işler bir ekslitmede toplanamaz; ihale konusunu oluşturan işler kısımlara bölünemez; ihaleler, işin niteline göre en uygun fiyatla sağlanabilecek mevsimlerde yapılır.

Kanunda yazılı işleri yaptırmaya ve ihaleye idarelerin ita amirleri yetkilidir. İhale konusu işlerin özelliklerini belirten şartname idarelerce hazırlanır. İhaleyi yapan idarenin ita amirleri, ihale işlemlerini hazırlamak, yürütmek, sonuçlandırmak ve denetlemekle görevli olanlar; yukardakileri eşleri ve ikinci dereceye kadar kan ve sıhri hısımları; ortakları ihalelere katılamazlar.

İta amirleri, ihale işlerini yürütmek üzere, ilgili idarenin memurlarından birinin başkanlığında, sözkonusu iş alanında uzman en az bir kişiden ve bir maliye memurundan oluşacak ihale komisyonlarını görevlendirirler. İhalelerin ilanında aşağıdaki esaslara uyulur.

İhalenin yapılacağı yerdeki ilanlar, orada günlük gazete çıkıyorsa, en az bir gün aralıkla iki kez duyurulur; günlük gazete yoksa, aynı süreler gözönünde bulundurularak, ilgili idare ile hükümet ve belediye binalarının ilan tahtalarına asılacak yazılar belediye yayın araçları ile duyurulur. Tahmin edilen bedeli her yıl bütçe kanunu ile belirlenecek miktarı aşan işler, Basım İlan Kurumu'nca tirajı göz önüne alınarak saptanan başka şehirlerdeki günlük gazetelerde de ihale tarihinden en az 10 gün önce bir kez ilan edilir. Yukardaki miktarın üç katını aşan işler, ihale tarihinden en az 10 gün önce Resmi Gazete'de bir kez duyurulur. Pazarlık usulüyle yapılacak ihalelerde, idareler, ilan yapıp yapmamakta serbesttirler.

İsteklilerden, ihale konusu işin tahmin edilen bedelinin yüzde 3'ü oranında geçici teminat alınır. Komisyonlar ihaleyi yapıp yapmamakta serbesttirler. Alınan kararlar, ita amirlerince en geç 15 işgünü içinde onaylanır veya iptal edilir. İlke olarak, teklifler verildikten sonra zam veya indirim teklifinde bulunulamaz.

ihale usulleri

Kanuna göre ihalelerde beş çeşit usul uygulanabilir: a) Kapalı teklif, b) belli istekliler arasında kapalı teklif, c) açık teklif, d) pazarlık, e) yarışma. İşin gereğine göre bunlardan hangisinin uygulanacağı ilgili idarelerce tespit edilir.

● *Kapalı teklif usulu.* Kanuna göre, ihalelerde, tekliflerin gizli olarak verilmesini sağlayan kapalı teklif usulü esastır. Birkaç istekli tarafından aynı fiyat teklif edildiği takdirde ikinci bir yazılı teklif alınma yoluna gidilir. İsteklilerden sadece biri oturumda bulunuyorsa, ihale ona yapılır. Aynı fiyatı teklif eden birkaç isteklinin oturumda hazır bulunmaması veya hazır bulunan isteklilerden alınacak ikinci tekliflerin de aynı olması halinde, ad çekme suretiyle ihale sonuçlandırılır. İstekli çıkmadığı veya teklif olunan bedel komisyonca uygun görülmediği takdirde, ihalenin bitiş tarihinden itibaren 15 gün içinde iş pazarlıkla yaptırılır.

● *Belli istekliler arasında kapalı teklif usulü.* Uçak, harp gemisi, harp mühimmatı, elektronik cihaz, askeri tesisler ve gereçler, silah ve malzeme sistemleri, savunma sanayii ve bunlara ait her türlü yedek parça alımı; barajlar, elektrik santralları, sulama tesisleri, limanlar, rıhtımlar, hava meydanları, demiryolları, lokomotifler, karayolları, akaryakıt tesisleri, özelliği bulunan yapım işleri, estetik ve teknik özellikler taşıyan sanat işleri, diğer ihale usulleri yerine yeterlikleri ve güçleri idarece kabul edilmiş en az üç istekli arasında kapalı teklif usulüyle yaptırılabilir.

● *Açık teklif usulü.* Bu usulde ihaleler, isteklilerin ihale komisyonları önünde, tekliflerini sözlü olarak belirtmeleri suretiyle yapılır. İhale saatine kadar ulaştırılmış olmak şartıyla iadeli taahhütlü mektupla da teklif yapılabilir. Sözlü veya yazılı teklifler alındıktan sonra ihale karara bağlanır. İstekli çıkmadığı, belgeler ve son teklifler uygun görülmediği takdirde, yeniden aynı usulle ihale açılır; ya da pazarlık usulü uygulanabilir.

● *Pazarlık usulü.* Bunda teklif alınması belli bir şekle bağlı değildir. İhaleler, komisyonca işin nitelik ve gereğine göre, bir veya daha fazla istekliden, yazılı veya sözlü teklif almak ve bedel üzerinde anlaşmak suretiyle yapılır. Aşağıdaki işlerin, ihalesi pazarlık usulüyle yapılabilir: Yer, özellik ve nitelikleri itibariyle her yıl genel bütçe kanununda gösterilecek tutarları aşmayan ve süreklilik göstermeyen işler; silahlı kuvvetlerin manevra ve planlı tatbikatları ile sıkıyönetim faaliyetlerinin gerektirdiği ihtiyaçlar; önceden düşünülmesi mümkün olmayan ani ve beklenmeyen olayların ortaya çıkması üzerine acele olarak yapılması gerekip kapalı veya açık teklif usulünün uygulanmasına yeterli süre bulunmayan işler; bilgisayar alımı, kiralanması, bakımı ve onarımı; idarelerin, müştereken veya iştirak halinde sahibi bulundukları taşınmaz mallardaki paylarının paydaşlara kiraya verilmesi; Hazine'nin veya Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün mülkiyetinde veya devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan baraj, dalyan, voli yerleri, göller, havuzlar, nehirler ile deniz ve iç sularda belirlenmiş yerlerdeki su ürünleri istihsali hakkının kooperatif veya köy birliklerine kiralanması; özellikleri nedeniyle belli isteklilere yaptırılmasında yarar görülen teknik, fikrî ve güzel sanatlarla ilgili işler; çabuk bozulan, saklanması tehlikeli olan, saklama giderleri değerine veya beklemeden doğacak yararına oranla yüksek bulunan malların satımı; tek kişi veya firma elinde bulunan taşınır mal, hak ve hizmetlerle, belirli taşınmaz malların alımı ve kiralanması; milli güvenlik nedeniyle gizli tutulması zorunluluğu bakanlar kurulunca kabul edilen işler; Hazine'ye mal edilmiş batık gemilerle denize düşmüş malların çıkarılması.

● *Yarışma usulü.* İdareler, her türlü etüt, plan, proje işleri ve güzel sanatlara ilişkin işleri yarışma yolu ile yaptırabilirler.

ihale sözleşmeleri

Bütün ihaleler sözleşmeye bağlanır. Taahhüdün, sözleşme ve şartname hükümlerine uygun olarak yerine getirilmesini sağlamak amacıyla, sözleşme yapılmasından önce müteahhit veya müşteriden ihale bedeli üzerinden hesaplanmak suretiyle yüzde 6 oranında kesin teminat alınır. Bunun yerine getirilmemesi halinde ihale bozulur ve varsa, geçici teminat gelir kaydedilir. Sözleşmenin yapılmasından sonra geçici teminat iade edilir. Kesin teminatın tümü, taahhüt yerine getirilince müteahhide geri verilir.

Yapım işlerine ait bir sözleşmenin uygulanması sırasnda keşif ve sözleşmede öngörülmeyen iş artışı veya eksilişi zorunlu hale gelirse, müteahhit, keşif bedelinin yüzde 30 oranına kadar olan değişikliği, süre hariç, sözleşme ve şartnamesindeki hükümler dairesinde yapmakla yükümlüdür. Artışın yüzde 30'u geçmesi halinde sözleşme feshedilir.

emanet usulü

İhale usullerine tabi olmayan devlet işleri de vardır. Tahmin edilen hedefi her yıl genel bütçe kanununda belirlenen miktarı geçmeyen yapım, bakım ve onarım işleri; köy kalkınmasıyla ilgili yapım işleri, istihkâmların altyapı işleri; can ve mal kaybı tehlikesi nedeniyle acele olarak gerçekleştirilmesi gereken yapım ve onarım işleri; telgraf, telefon ve enerji hatlarının çekilmesi işleri; tuz çıkarma işleri emanet suretiyle yapılır. Bu işleri yürütmekle görevli emanet komisyonları geçici süreyle işçi çalıştırabileceği gibi gerekli madde, araç ve gereçleri, bunları üreten ve sermayesinin yarıdan fazlası devlete, kamu iktisadi teşebbüslerine, belediyelere ait kuruluşlardan da alabilirler.

yasaklar ve cezalar

İhale işlemlerinin hazırlanması, yürütülmesi ve sonuçlandırılması sırasında aşağıdaki fiil ve davranışlar yasaklanmıştır: Hile, desise, vait, tehdit, nüfuz kullanma ve çıkar sağlama suretiyle ihaleye fesat karıştırmak veya buna teşebbüs etmek; açık teklif ve pazarlık usulü ile yapılan ihalelerde isteklileri tereddüde düşürecek ve rağbeti kıracak söz söylemek ve istekliler arasında anlaşmaya çağrıyı ima edecek işaret ve davranışlarda bulunmak; sahte belge veya sahte teminat kullanmak, kullanmaya teşebbüs etmek, taahhüdünü kötü niyetle yerine getirmek, hileli malzeme, araç veya usuller kullanmak. Bu fiil ve davranışta bulunanlar hakkında ceza kovuşturması yapılır; hükmolunacak ceza ile birlikte bir yıldan üç yıla kadar her türlü ihaleye girmeleri mahkemece yasaklanır. (M)

***İHRACAT** çoğl. i. — ANSİKL. Türkiye'nin ihracatında 1974 - 1979 yıllarında önemli bir gelişme olmadı (1974'te 1 532 milyon dolar, 1975'te 1 401 milyon dolar, 1976'da 1 960 milyon dolar, 1977'de 1 753 milyon dolar, 1978'de 2 288 milyon dolar, 1979'da 2 261 milyon dolar). Fakat 24 ocak (1980) kararlarından sonra ihracatı geliştirmek için alınan tedbirler sayesinde ihracatta az çok hızlı bir ilerleme meydana geldi. İhracat ilk kez 1980'de 3 milyon dolar sınırına yaklaştı ve 1982'de 6 milyar doları aştı (1980'de 2 910 milyon dolar, 1981'de 4 703 milyon dolar, 1982'de 6 340 milyon dolar). 1983'te 7 milyar doların aşılması öngörüldü. 1974 - 1982 arasında yapılan ihracatın önemli bölümü, her zaman olduğu gibi, AET ülkelerine yapılan satımlarla gerçekleşti.

İhracat gelirinin madde gruplarına göre dağılımı sanayi ürünleri lehine arttı. 1980'den sonra iki sektör (tarım ve sanayi) ara-

sında yarı yarıya bir dengeye ulaştı (1981' de tarım ürünleri ihracatı 2 219 milyon dolar, sanayi ürünleri ihracatı 2 290 milyon dolar). Oysa bu dağılım 1978'de tarım ürünleri lehine 2,5 kat fazlaydı (tarım ürünleri ihracatı 1 543 milyon dolar, sanayi ürünleri ihracatı 621 milyon dolar). [M]

***İHSANGAZİ**, Kastamonu ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 981 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 891 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İHSANİYE**, Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 26 232 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 1 684 nüf. (1980). [M]

***İJEVSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 534 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

M. Gündüz IKEDA

***İKAME** i. — ANSIKL. *Sanayide ikame maddeleri.* Doğal hammaddelerin yerine sentetik ya da yapay maddelerin ikame edilmesi, özellikle ekonomisi bu doğal temel maddelerin ticaretine bağlı gelişmekte olan ülkeler için önemli bir sorun yaratmaktadır. İkame çeşitli yollarla yapılabilir:

1 — Doğal maddelerin yerine sentetik madde konabilir. Örneğin *elyaf* (dünyadaki tüm elyaf ticaretinin yüzde 40'ını yapay elyaf oluşturmaktadır) kauçuk ve uçucu sıvı yağ gibi maddelerde durum budur.

2 — Birbirine benzer nitelik taşıyan maddeler, birbiri yerine kullanılabilir. Örneğin plastik maddeler birçok demir dışı metalin (tungsten, çinko, kurşun, kalay) yerine kullanılmaktadır. Yalnız platin grubu metallerin yerine bir şey koymak mümkün değildir.

Hammadde ikamesi ekonomik ve siyasal konjonktüre bağlı olarak dalgalanma gösterir.

Örneğin alüminyumun fiyatının çeliğe oranla 7'den (1940) 3'e (1970), bakıra oranla 1,7'den (1940) 0,5'e (1970) düşmesi, bu metalin kullanımını artırdı ve alüminyum giderek hem inşaat, hem elektrik malzemeleri sanayiinde bir dizi işlemde çeliğin yerini aldı. Ancak, son yıllarda, alüminyumun rekabet gücü düştü çünkü üretici ülkeler boksiti vergilendirdiler. Alüminyum yapımı için gerekli elektrik enerjisinin fiyatı da yükseldi.

Sonuç olarak ikamenin, çok sayıda faktörün karşılıklı etkisine bağlı olarak belirlendiği söylenebilir. Bunlar hammadde diferansiyel fiyatları, kullanılan teknik, istenen kalite, kullanılabilir miktarlar, dağıtımın düzenliliği gibi faktörlerdir. Malzeme tedarikinin sürekliliğinin garantisi ise, üretici ülkenin siyasal tavrına ve istikrarına bağlıdır. Dolayısıyla ikame olasılığı hammadde piyasasındaki kararsızlık ve dalgalanmaya karşın gelişmiş ülkelerin savunma silahı haline gelmektedir. (L)

bazı doğal hammadeler ve ikame maddeleri

DOĞAL TEMEL MADDELER	İKAME MADDELERİ
metaller	
çelik	alüminyum, tahta, bakır, plastik maddeler, titan, cam, çinko
alüminyum	çelik, tahta, bakır, magnezyum, plastik maddeler, kağıt, kurşun, titan, cam, çinko
krom	kobalt, nikel, magnezyum, tungsten
kobalt	krom, nikel, molibden, vanadyum (ancak, sürekli mıknatıslarda ikamesi uygulamada olanaksızdır)
bakır	çelik, alüminyum, plastik maddeler, kurşun
kalay	çelik, alüminyum, plastik maddeler, kurşun, cam (lehim alanında ikamesi uygulamada olanaksızdır)
kurşun	alüminyum, bakır, kalay, plastik maddeler
titan	çelik, alüminyum, çinko, (boya maddeleri)
tungsten	çelik, alüminyum, plastik maddeler, titan, (boya maddeleri)
çinko	tantal, kobalt ,nikel, molibden, titan, plastik maddeler
elyaf	
pamuk/yün/jüt	yapay, sentetik ve kimyasal elyaf
çeşitli	
kokular, uçucu sıvı yağlar	sentetik maddeler
kakao	soya türevleri, yağlı maddeler
kahve	arpa, yulaf ve yerfıstığı türevleri
kauçuk	sentetik kauçuk, plastik maddeler
şeker	nişasta türevleri ve kimyasal tatlandırıcılar

***İKEDA** (Masatoshi Gündüz), Japon asıllı türk matematikçisi. — Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde matematik profesörüyken 1976'da Hacettepe Üniversitesi'ne atandı. 1978'de yeniden ODTÜ'ye döndü. 1969 - 1975 arasında Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda Temel Bilimler Araştırma Grubu üyesi olarak çalıştı. İkeda'ya «cebirsel sayılar teorisi ve halkalar teorisi dallarında matematiğe yaptığı katkılar» nedeniyle 1979'da TÜBİTAK Bilim Ödülü verildi. (M)

***İKESUS** (Saadet). Bk. ALTAN (*Saadet*).

***İKİLEM** i. — Mant. İki önermesi bulunan ve her iki önermesi de aynı sonuca varan tasım. (*Eşanl.* DİLELMA. KIYASI MUKASSIM.) || Birbiriyle çelişen ve hangisi seçilirse seçilsin aynı sonuca varan, ama kişiyi iki seçenekten birini izlemeye zorlayan sorun ya da usavurma durumu.

İkilemin ünlü örneklerinden biri, Sultan Murat II'nin, ikinci kez tahta çıkma çağrısıyla karşılaştığı durumdur. Bir haçlı ordusunun gelmekte olduğunu haber alan Edirne'deki genç padişah Mehmet II (Fatih), danışmanlarının ısrarı üzerine, Bursa'da bulunan ve kendi isteğiyle tahtı oğluna bırakmış olan babasına şöyle haber yollar: *«Padişah sen isen gel ordunun başına geç, yok, padişah ben isem, sana emrediyorum, gel ordunun başına geç.»* Burada muhataba yöneltilen iki önerme ya da iki seçenek vardır ve hangisi kabul edilirse edilsin sonuç aynıdır. Bu durumda Sultan Murat II bir ikilem karşısında kaldı denir. (M)

***İKİZCE**, Ankara ilinde, Haymana ilçesine bağlı bucak. — 4 023 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 342 nüf. (1980). [M]

İKİZCE, Ordu ilinde, Ünye ilçesinin Çaybaşı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 286 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İKİZDERE**, Rize ilinde ilçe. — 16 932 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 2 363 nüf. (1980). [M]

***İKİZÖREN**, Çankırı ilinde, Yapraklı ilçesine bağlı bucak. — 9 341 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 691 nüf. (1980). [M]

***İKLİM** i. — ANSİKL. *İklim ve toplum.* Dünyanın oldukça istikrarlı bir iklime sahip olduğu kabul olunmakla birlikte bu iklimin, orta ve uzun vadede, hem henüz çözemediğimiz doğal nedenler, hem de sanayi çağını yaşayan insanoğlunun müdahalesi yüzünden değişmesi muhtemeldir. Dünya Meteoroloji Örgütü'nün (DMÖ) girişimiyle 1975 şubatında Cenevre'de toplanan uluslararası konferansta bir «dünya çapında iklimbilim programı» hazırlandı. Program, iklimin çeşitliliği ve değişkenliği, insan toplumları üzerine etkisi ve insanın iklimi yönlendirmesi konularını ele aldı. DMÖ öncülüğünde İspanya'da, Valladolid bölgesinde yağmur yağdırma çalışmaları başlatıldı (mart 1979). Bulutlara gümüş iyodür kristalleri saçılarak yağmur yağdırma işlemi yirmi yıldır yapılmaktadır. Ancak, yapay yapmurun sistematik ve bilimsel incelemesi hiçbir zaman gerçekleştirilmedi. İspanya, Fransa, ABD ve İsviçre'nin (SSCB projeye daha sonra katılacaktı) Valladolid'de 1979 ve 1980 ilkbaharında yürüttüğü çalışmalarda, bulut sistemlerinin fiziği incelendi. Plana göre 1986' ya dek her ilkbaharda yağmur tohumları ekilecek; elde edilen sonuçlar 1986 - 1988 yıllarında değerlendirilecektir.

Fransız, italyan ve isviçreli araştırmacılar da Luzern'de (İsviçre) bir dolu yağışı projesini (*Grossversuch IV*) uygulamaya koydular (mayıs-eylül 1978). Dolunun nasıl ve neden oluştuğunu ve Sovyetler Birliği'nin geliştirdiği dolaylı mücadele yönteminin etkinliğini araştırmayı amaçlayan proje de şu donanıma yer verildi: İki radar (bulutları gözlemek, içerdikleri su ve dolu taneciklerinin miktarını ölçmek için); 2 km aralıkla yerleştirilmiş ve 400 grelimetreden oluşan bir ağ; 4 dakikada düşen dolu miktarını ölçmek amacıyla dizi halinde yerleştirilmiş 35 grelimetre; taze dolu tanelerini toplamak için 4 laboratuvar kamyoneti, bulutların iç dinamiğini izleyecek iki Doppler radarı; 5 veya 6 km yüksekliğe, her yirmi saniyede bir, 100 gr gümüş iyodür püskürtebilen 5 füze atar; 40 km'ye kadar sondaj yapabilen radyosondaj aletleri. (L)

***İktisadi Devlet Teşekkülleri.** Bk. *Kamu İktisadi Teşebbüsleri.*

İktisat Bankası, 1927'de Denizli'de kurulan Denizli İktisat Bankası'nın yeni adı. Uzun süre yöresel bir banka olarak çalıştıktan sonra 1974'de çevre illerde de şubeler açarak ulusal banka haline geldi. 1980' de merkez şubesi İstanbul'a taşındı, bankanın adı da *İktisat Bankası* olarak değiştirildi.

İktisat Bankası 1980'de sermayesini 100 milyon liraya, şube sayısını 11'e, 1982'de sermayesini önce 500 milyon liraya, sonra 1 milyar 500 milyon liraya, şube sayısını 16'ya yükseltti. Aynı yıl 586 milyonu ticari, 469 milyonu bankalararası, 1 milyar 777 milyonu tasarruf, 4 milyonu diğer mevduatlar olmak üzere toplam 2 milyar 838 milyon lira mevduat topladı; 1 milyar 565 milyonu kısa vadeli, 445 milyonu orta ve uzun vadeli 46 milyonu tarımsal olmak üzere toplam 2 milyar 056 milyon liralık kredi dağıttı. İştiraklerinin sayısı 21'i buldu. İktisat Bankası'nda 1982'de 200 personel çalışıyordu. (M)

İLA, Nijerya'da kent. Oshogbo yakınında. 139 000 nüf. (L)

***İLAÇ** i. — ANSIKL. Eczc. *İlaçların ömrü.* İlaçlar da insanlar gibi doğar ve ölür. Bazıları çok kısa bir süre, bazılarıysa yüzyıllarca yaşar ve etkinliğini sürdürür, fakat bir gün birinin hastalıklara, hatta ölüme yol açtığı farkedilir. Bu defa onun yerine ne koymak gerektiği sorusu gündeme gelir.

bizmut

XVII. yüzyıldan beri kullanılagelen bizmut' un durumu buna örnektir. 1907'de doktor Hayem tarafından suda erimeyen şekliyle piyasaya sürüldüğünden beri bağırsak ve midesi rahatsız hemen her hastanın başvurduğu bizmut tuzları ve kaolin karışımı bu ilaç eylül 1978'de Fransa'da yasaklandı. 1974'den beri sürdürülen araştırmalar bizmutun beyinde doku bozukluklarına yol açtığını göstermiş, 74 vaka ölümle sonuçlanmıştı. Ayrıca pazu kemiğinin baş kısmında çürümeye yol açarak omuz artropatisine neden olduğu da öne sürüldü. Klinik bulgular gerçekten de bizmutun beyin dokusunu harab ettiğini gösterdi. O güne kadar suda çözülmez olduğuna inanılan bizmuta kanda ve ürede rastlanması üzerine, bizmutun suda çözülür hale geldiği ve bağırsak çeperini aşarak organları etkilediği anlaşıldı. Ama, bizmut tuzlarının doğasında meydana gelen bu değişmenin nedeni açıklanamadı. Bazı araştırmacılar bağırsak florasındaki virüs ve bakterilerin bizmut tuzlarını zehirli maddeye çevirmede rol oynamış olabileceğini ileri sürdüler.

klofibrat

XX. yüzyılın ikinci yarısında, kanda kolesterol oranını ve dolayısıyla atardamarlarda aterom oluşma riskini azaltan klofibrat esaslı ilaçlara büyük ümit bağlanmıştı. 1978 - 1979'da milyonlarca kişi klofibrat türevleriyle tedavi edildi (Fransa' da 500 000). Bu nedenle, Federal Almanya hükümeti'nin 1979 ocağında, tüm klofibratlı ilaçları piyasadan çekme kararı alması endişe yarattı. Kararın gerekçesi, ilacın sindirim yollarında ve karaciğerde yaptığı yan etkilerdi. Safra kesesinin kolesterol salgısını artıran ilaç, safra taşı oluşmasına ve bağırsak dokusunda bozulmaya yol açmaktadır.

İngiltere, Çekoslovakya ve Macaristan'da,

Foto. X (MEYDAN)

İLAÇ SANAYİİNDE ÜRETİM ve TALEP (milyon TL.)

	üretim		talep	
	1977 (1978 fiyatlarıyla)	1981 (1982 fiyatlarıyla)	1977 (1978 fiyatlarıyla)	1981 (1982 fiyatlarıyla)
ilaç aktif maddeleri	1 047,5	8 700	2 201	20 530
tıbbi ilaçlar	5 777,6	52 590	5 781	51 277
veteriner ilaçları	248,3	4 250	248,3	4 250
tarım ilaçları aktif mad.	63,9	1 485,9	450,9	5 910
tarım ilaçları	1 105	9 074,9	1 858,1	12 615,3

İLAÇ DIŞALIMI (milyon TL)

	1977 (1978 fiyatlarıyla)	1981 (1982 fiyatlarıyla)
ilaç aktif mad	1 375,7	12 051,8
tıbbi ilaçlar	55,1	562,4
tarım ilaçları akt. mad.	395,6	4 603,9
tarım ilaçları	776,8	4 067,3
toplam	2 603,2	21 285,1

İLAÇ DIŞSATIMI (milyon TL)

	1981 (1982 fiyatlarıyla)
ilaç aktif mad.	221,7
tıbbi ilaçlar	875,3
tarım ilaçları akt. mad.	179,1
tarım ilaçları	2 696,4
toplam	3 972,5

5 yıl süreyle yürütülen anketlerle, miyokard enfarktüsü vakaları ve kalp hastalıklarındaki ölüm oranı saptanmaya çalışıldı. Hiç enfarktüs geçirmemiş 30-59 yaş arası 10 000 erkek hasta üzerinde deneyler yapıldı. Hastaların yüksek kolesterol oranına sahip üçte biri klofibratla; yine kolesterol oranı yüksek ikinci grup, ilaç veriliyormuş gibi yapılarak ,hiçbir etkisi olmayan bir maddeyle (*placebo*) tedavi edildi (böyle maddelerin verilmesindeki amaç, tedavinin psikolojik etkilerini denetlemektir). Üçüncü grup ise, kolesterol oranı normal olan bireylerden oluşuyordu. Anketin ilk sonuçları düş kırıklığı yarattı. Klofibrat, kolesterol oranının umulanın (yüzde 15) çok altında, ancak ortalama yüzde 9,5 oranında düşürebilmektedir. Kalp damarlarına ilişkin bozukluklardaysa ancak ölümcül olmayan vakalarda koruyucu etki yapmaktadır. Kolesterol oranı ortalama yüzde 20, hastalığa yakalanma riski yüksek bireylerde (sigara içenler, yüksek tansiyonlular) yüzde 35 oranında düşer. Buna karşılık ilacın, ölüm oranı üzerinde hiçbir etkisi olmadığı anlaşıldı (kalbe bağlı olmayan nedenlerle ölüm oranı az da olsa arttı). Bu durumda ilacın kullanımına sınırlamalar getirildi. Örneğin Fransa'da, ilaç yasaklanmamakla birlikte, yalnız kan lipidi yüksek hastalara verilmesine izin verildi (kolesterol için 3 g/litre, trigliserit için 2 g/litre). Kalp hastalarında, uygun bir gıda rejimi (doymamış yağlar kullanılması) ile kalp krizi tehlikesinin en aza indirilebileceği belirtildi.

aspirin

Saf halde ya da C vitamini, ferasetin gibi maddelerle karıştırılmış olarak satılan aspirin (asetilsalisilik asit), tehlikesiz ilacın tipik örneğidir. Her yaşta ve her koşulda kullanılır: Baş ağrısı, sancılar, kırıklıklar, ateşli hastalıklar, romatizma, grip. Hem iltihaplı hastalıklara ve ateşe karşı, hem de sakinleştirici olarak kullanılan aspirin, Batı'da ve Türkiye'de kullanılan ilaçlar arasında en önemli *çok etkili* (polyvalent) ilaçtır.

Aspirinin etkime mekanizması *prostaglandin*lerin keşfine dek bilinmiyordu. Prostaglandinler, her türlü iltihabi hastalığı (deride kızarıklık, ödem, eklem ağrıları) yapan maddelerdir. Aspirin, bu maddelerin sentezine katalizör olarak katılan bir enzimi inhibe eder. Romatizma ve artrit tedavisindeki iyi edici rolü de buradan kaynaklanmaktadır. Aspirinin beklenmedik bir kullanımı da uluslararası 8. Kardiyoloji Kongresi'nde (Tokyo, eylül 1978) gösterildi: Miyokard enfarktüsü tekrarlamalarını önlemek için günde iki kez alınan aspirin, son derece etkin bir pıhtı önleyicidir. Sentezlenince prostaglandine oluşturacak olan maddelerin sentezini inhibe ederek, kan pulcuklarının toplanmasını ve pıhtı oluşmasını önler.

Bu basit, ucuz ve kullanımı kolay ilaç, kalp hastaları ve romatizmalılar için gerçekten vazgeçilmezdir. Ama madalyonun diğer yüzü de unutulmamalıdır. Ateşli hastalıklarda ayrım gözetmeksizin kullanıldığında, organizmanın savunma gücünü zayıflatır; virüs ve bakterilerin çoğalmasına uygun ortam yaratır. Ağrı ve migrene karşı yüksek dozlarda alındığında da sindirim yollarında kanamalara neden olur. O takdirde, dozu azaltmak gerekir.

satılmasına izin verilmeyen ilaçlar

Kanserin ya da başka hastalıkların tedavisinde «mucizevi» sonuçlar verdiği öne sürülen ve yeni keşfedilen ilaçlar tartışmalara neden oldu. İlacı bulan Dr. Solomidès'in adını taşıyan kanser ilacı *solomides* ve bulaşıcı hastalıklarla kanser dışında her derde (sivilce, iktidarsızlık, şeker hastalığı, kısırlık, kabızlık, anfizem vb.) deva olduğu öne sürülen *serositol* uzmanlar tarafından «bilimsel temele dayanmadıkları» iddiasıyla reddedildi. Böyle, tedavi etkisi bulunmayan ama zehirli de olmayan ilaçların insanlar üzerinde denenmesi tıp ahlakı açısından tartışıldı.

Dünya Sağlık Örgütü, UNESCO ve Uluslararası Örgütler Konseyi, kasım - aralık 1978'de Lizbon'da bir kolokyum düzenleyerek, yeni ilaçların insanlar üzerinde denenmesini ele aldı.

Bir ilacın üretimi 3 aşamalıdır: 1 - Kimyasal olarak formüle etmek ve ilacı ortaya çıkarmak; 2 - Zehirli olup olmadığını anlamak için hayvanlar üzerinde denemek; 3 - Tedavi edici olup olmadığını anlamak için insanlar üzerinde denemek. Bu aşama, özellikle alerji, psikiyatrik vakalar vb. de vazgeçilmezdir. Hasta üzerinde yeni ilaç denemesinde en çok kullanılan yöntem *çift körler* (double blind) yöntemidir. Psikolojik yan etkileri bertaraf etmek amacıyla hastaya hangi ilacın verildiği ne hastaya ne de tedaviyi yapan doktora söylenmez. Bunu yalnız sağlık bakanlığının görevlendirdiği uzman bilir. Ne var ki bu tip deneyleri düzenleyen yasaların bulunmadığı ülkelerde, sağlıklı bireyler üzerinde deneyler gizli yürütülmektedir. Lizbon kolokyumunda bu iş için uzman komiteler oluşturulması ve yeni ilaçları deneyen doktorların bu komitelere karşı sorumlu tutulması öne sürüldü.

— *Sanayi.* 1975'ten sonra Türkiye'deki tıbbi ilaç üreten kuruluşlar, yurt içi ilaç ihtiyacını karşılayacak kapasiteye ulaştı. Bu durum veteriner ilaçları için de aynıydı. Tarım ilaçlarındaysa 1975'ten sonra yurt içi üretim, ülke ihtiyacını karşıladığı gibi bir miktar dışsatım da yapıldı.

Ancak türk ilaç sanayii, gerek tıbbi ilaçların, gerek veteriner ilaçlarının hammaddelerinin en az yarısını dışalım yoluyla sağlamaktadır. Tarım ilaçları üretiminde kullanılan hammaddelerinse yüzde 65 kadarı dışarıdan alınmaktadır. Birçok yerli ilaç fabrikasının katılımıyla İstanbul'da 1981'de kurulan ANSA, daha çok tıbbi ilaçların hazırlanmasında kullanılan hammaddelerin üretimine başladı. ANSA, kuruluşunun ilk yılında ülke ihtiyacının büyük bölümünü karşılamayı başardıysa da 1982'de yetersizliğe düşmesi üzerine, kuruluşun genişletilmesi için çalışmalara başlandı. Genişletme çalışmalarının 1983'te bitirilmesi öngörüldü. (LM)

Hilmi İLERİ

İLERİ (Hilmi), türk makine mühendisi (Lefkoşe 1907 - İstanbul 1967). Zürich Politeknik Okulu'nu bitirdi (1934). Türkiye'ye gelince İstanbul Yüksek Mühendis Mekte'binde müderris muavini (doçent), ardından muallim (profesör) oldu (1940). Adı geçen okul, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülünce Hilmi İleri, Makine Fakültesi'nde Makine Elemanları ve Teknik Resim Kürsüsü profesörlüğüne atandı. 1960'ta ordinaryüs profesör oldu.

Ölümünden sonra 1976'da, «makine mühendisliğinin ve makine elemanları bilim dalının gelişmesindeki hizmetleri ve bu konularda çok sayıda bilim adamının yetişmesindeki katkıları nedeniyle» TÜBİTAK hizmet ödülüne değer görüldü. Başlıca eserleri: *Grafostatik ve Mukavemet* (1947), *Yüksek Takatli Planet Mekanizmaları* (1955), *Kardan Kavramasına Ait Belli Başlı Problemler* (1959). [M]

İLERİ (Selim), türk romancısı, hikâyecisi, senaryo yazarı (İstanbul 1949). İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. Çeşitli dergi ve gazetelerde hikâyeleri, denemeleri ve incelemeleri yayımlandı. Yazarlık yaşamının ilk evresine ait hikâyelerinde özenli diliyle dikkati çekti. Gençlerin güncel sorunlar karşısındaki tepkilerini yansıtma eğilimi, giderek yerini gelenekleri, çevre koşulları ve duyarlıklarıyla İstanbul'un değişen, kaybolan orta tabakasını yansıtma yönelimine bıraktı.

Hikâye kitapları: *Cumartesi Yalnızlığı* (1968), *Pastırma Yazı* (1971), *Dostlukların Son Günü* (1975; 1976 Sait Faik Hikâye Armağanı), *Bir Denizin Eteklerinde*

Deva ilaç fabrikasında bir üretim bölümü

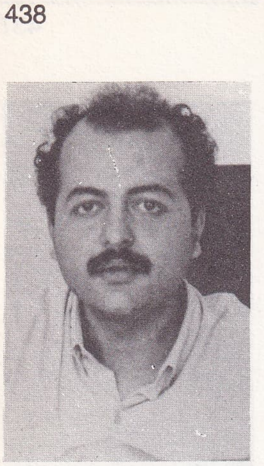

Selim İLERİ

(1980), *Eski Defterlerde Solmuş Çiçekler* (1981), *Son Yaz Akşamı* (1983). Romanları: *Destan Gönüller* (1973), *Her Gece Bodrum* (1976; TDK 1977 Roman Ödülü), *Ölüm İlişkileri* (1979), *Cehennem Kraliçesi* (1980), *Bir Akşam Alacası* (1980), *Yaşarken ve Ölürken* (1981), *Ölünceye Kadar Seninim* (1983). *Çağdaşlık Sorunları* (1977), *Aşk-ı Memnu ya da Uzun Bir Kışın Siyah Günleri* (1981) adlı incelemelerinden başka *Düşünce ve Duyarlık* (1982) adlı bir deneme kitabı yayımlandı. 1970'lerde sinemayla da ilişki kuran İleri beğeniyle karşılanan senaryolar verdi: L. Akad'ın *Yaralı Kurt* (1972), Z. Ökten'in *Bir Demet Menekşe* (1973) ve *Askerin Dönüşü* (1974), F. Tuna'nın *Seninle Son Defa* (1978) ve *Seni Kalbime Gömdüm* (1982), Ö. Kavur'un *Kırık Bir Aşk Hikâyesi* (1981; İstanbul Sanat Vakfı 1983 En İyi Senaryo Ödülü) ve *Göl* (1982). [M]

***İLESHA**, Nijerya'da kent. — 224 000 nüf. (L)

İLETİŞİM i. Duygu, düşünce ya da bilgilerin akla gelebilecek her yolla başkalarına aktarılması. (*Eşanl.* BİLDİRİŞİM, HABERLEŞME, KOMÜNİKASYON).

— Teknol. Telefon, telgraf, televizyon, radyo gibi aygıtlardan yararlanarak yaratılan bilgi alışverişi; bildirişim, haberleşme, komünikasyon.

— Hayvan psikol. İki ya da daha çok hayvanın çeşitli işaretlerle anlaşarak davranış uyumu göstermeleri. Bk. ANSİKL.

— Sosyol. *İletişim sosyolojisi*, bir toplum içinde bilginin doğasının ve aktarılmasının incelenmesi. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Hayvan psikol. Hayvanların yalnız yaşayanları bile bireyler arasında bilgi alışverişi ile ilişki içindedir. Türler içindeki iletişim en sık görülen ve en çok incelenmiş olandır. Farklı türler arasında da iletişim olabilir; örneğin çamaşırçı* ayı ile indicator* arasında yabani kovanları aramada iletişim gözlenir.

Hayvanlar etkinliklerinin pek çoğunda, davranışlarını uyarlamayı sağlayan çeşitli tiplerde işaretler verir ve alırlar. Belirli bir ortamı başka bir türle paylaşan hayvanlar için kendi türünü tanıma özellikle önemlidir. Örneğin, erkek ördeklerin kanatlarında, renk ve biçim olarak çok belirgin bir işaret vardır. Böylece, aynı türden olan ördeklerin, bu işaret sayesinde bir araya gelmeleri sağlanmış olur. Ephippiger*'in (düzkanatlılar familyasından) dişileri erkeklerini ötüşünden tanır ve yanına giderler.

Anne babanın yavrularını tanıması ise çeşitli görsel ve işitsel uyaranlara bağlı olabilir: Hindide küçüklerin bağırışı annenin davranışını belirler (sağır bir hindi yavrularını parçalar). Boz kazda (Konrad Lorenz*) ve kümes tavuğunda (J.C. Guyomar'ch annenin sesi türe özgü uyaranları sağlar. Cichlidae* familyasından bazı balıklarda yavrular anne babalarını tanımayı öğrenirler. *Chichlasoma biocellatum* türünde, yavruların korunmasını anne ile baba sırayla yapar; yavrular kendilerine bekçilik etmek sırası gelmiş olan ebeveynlerini daha yavaş olan yüzüş şeklinden tanırlar.

Bir işçi arı, kovandaki bir petek üzerinde dairesel bir yürüyüşle yakındaki bir besin kaynağını öbür arılara anlatıyor.

Bazen de gerçek bir bireysel tanıma söz konusudur. Dişi koyun yavrusunu tüm bir sürünün içinde tanıyabilir. Doğumdan sonraki saatlerde yavrusunu yalarken sağladığı bu tanıma gerçekleştikten sonra, kendi yavrusu olmayan kuzulara süt vermek istemez. Sürekli eş olarak yaşayan hayvanlar eşlerini iyi tanırlar. Oskar Heinroth' un bir gözlemine göre (1911) erkek kuğu eşini ancak eşi başını suya daldırdığında tanımaz ve ona saldırır, başını sudan çıkardığında ise tanır; bu da kuğuların başında eşlerin birbirini tanımalarını sağlayan bir özellik olduğunu düşündürmektedir.

Çiftleşme öncesi gözlenen bazı davranışlar ise gerçek konuşmaları andırır. Hayvanın bir tepkisi eşinde bunu izleyen bir davranış uyandırmakta ve karşılıklı fizyolojik bir uyuma ulaşılmaktadır. Erişkin erkek dikenli balık üreme döneminde bir alanı belirler ve bir yuva hazırlar. Bu sırada hayvanın rengi değişir, karnı kırmızı, sırtı mavimsi olur; bu, çevredeki bütün dişiler için çekici ve uyarıcı bir işarettir. Karnı yumurta dolu dişi de erkek için çekici bir uyaran olduğundan, erkek, dişinin çevresinde «zikzaklı dansı»na başlar. Erkeği kabul eden dişi başını ani bir hareketle yukarı kaldırarak bunu belli eder. O zaman erkek dikenli balık dişisini yuvaya doğru götürür ve orada dişi yumurtlar. Bu karşılıklı uyaran alışverişi iki tarafın hormonal düzeyini eşitlemeyi ve üreme organlarının uyum içinde çalışmalarını sağlayarak yumurtalarla spermatozoitlerin aynı anda çıkmalarını gerçekleştirir. D.S. Lehrman, erkek kumrunun üreme döneminin başında çıkardığı seslerin ve eğilme hareketlerinin dişisinde gonadotrop hormon salgısını artırdığını gösterdi (1964). Bu hormonlar östrojen düzeyinin yükselmesine (yuva yapmaya başlar) ve progesteronun da artmasına (kuluçkanın başlangıcı) neden olur.

Tehlike durumlarında kavgacılar karşılarındakinin saldırganlık derecesini birbirlerinin mimiklerine ve tehdit edici davranışlarına bakarak değerlendirir. W. Kühme, filde hortum ve kulaklarda çeşitli saldırganlık ve korku durumlarına göre değişen yirmi kadar farklı hareket gözlemiştir (1963). Yaşamak için kendilerine belirli bir alan seçen hayvanlar, birbirlerine çeşitli uyarma ve tehdit haber verme işaretleri iletirler (serçelerin ötüşü, memelilerin koku alması, renkle işaret vermek gibi). Bu işaretler gelen yabancının durumuna göre şiddet ve şekil bakımından değişiklik gösterir. Hemichremis'lerde (cichlidae) renk giderek koyulaşırken, üzerlerindeki lekeler, tersine daha açık bir renk alır.

Korkmuş ya da yaralanmış bir hayvan alarm işaretleri verir. Yaralanan bir golyan balığı özel bir madde salgılayarak hemcinslerinin o bölgeden ayrılmalarını sağlar. Kargalar ve sığırcıklar kalabalık sürüler halinde yaşar; sürüden bazıları alarm çığlığı attığı zaman tüm sürü havalanır. Bu özel alarm çığlığının teyplere alınmasıyla, bazı havaalanlarında tehlike yaratabilecek bu sürüleri teypten bu sesi yayımlayarak uzaklaştırmak mümkün olmuştur. Ph. Gramet, bazı bölgelerde sayıları çok artmış olan sığırcık sürülerini o bölgeden uzaklaştırmak için aynı yöntemi kullanmıştır (1976).

Toplum halinde yaşayan türlerde, grubun anlaşması, üyelerinin birbirine bağlı kalması ve yaşamını sürdürebilmesi için, iletişim yöntemlerinin gelişmiş olması zorunludur. Arılar, görsel ve kokusal işaretleri birleştirerek birbirlerinden balözü toplanacak yeni yerleri ve özelliklerini öğrenirler. Maymunlarda bireyin duruşu ve davranışları, onun toplumun aşama sırası içindeki yerini gösterir: Bir rhesus* maymunları topluluğuna baş olan erkek rhesus maymunu başı yukarıda, kuyruğu havada yürür; yönetilenlerse başları eğik ve kuyrukları düşük olarak yürürler.

başlıca iletişim yolları

● *Görsel uyaran.* Bu tip iletişim görsel alıcıları oldukça gelişmiş türlerde, yani, esas olarak, omurgalılarda ve eklembacaklılar ile yumuşakçalar gibi bazı omurgasızlarda gelişmiştir. Görsel işaretlerin ancak pek azı alıcıda sabit bir yanıt uyandırır; çünkü işaretin alınması, algılanması hayvanın o andaki iç durumuna olduğu kadar içinde bulunduğu ortama da bağlıdır. Canlıların etrafa ışık saçması birhücreli canlılarda (bakteri, protozoa) olduğu gibi denizde (solucanlar, yumuşakçalar, kabuklular, derisidikenliler) ve karada yaşayan omurgasızların birçoğunda (böcekler), hatta derin deniz balıklarının bazılarının da yaygındır. Metabolik oksitlenmeler sonucu ortaya çıkan bu vücut ışığı (biyolümine̱sans*) iki çeşittir:

a) *Fluorışı.* Özellikle ortamın ışığı zayıf olduğunda (gölgeli bölgeler ya da alacakaranlık) fluorışı görsel işaretle gelen ışığı kırıp yansıtarak kuvvetlendirir. Örneğin, karaksgiller familyasından balıklarda güvdenin iki tarafı, ortamdaki ışığı yansıtarak artırır (akvaryum meraklılarının neon balıkları).

b) *Fosforışı.* Bazı türlerde ise hayvanlar kendileri hafif ya da kuvvetli bir ışık üretirler; bu olay belirli davranışlara bağlıdır: Bazı yumuşakçalar (mürekkep balığı, ahtapot) ve ateşböcekleri cinsel ilişki döneminde, photburis'in (Firefly) dişileri beslenme ilişkilerinde bu işlevden yararlanırlar. Pyothuris'in dişileri yakın türlerin ışık işaretlerini taklit ederek erkekleri kendilerine çekerler, *Pteroptyx* (Güneydoğu Asya ateşböceği) erkeklerinin toplanma için aynı anda hep birden verdikleri işaretlerle tüm bir ağacın üzeri dolabilir. Çıkan ışığın şiddetli ve ritmi türe özgüdür ve her biri ses alanında bir çeşit mors işaretine benzetilebilir.

Diğer görsel işaretler bireyin dış ortamdaki etkinliğinin sonucu olan birtakım işaretlerle (yuva, izler, işaretler) ve iç kökenli işaretlerdir. Hayvansal iletişimde önemli olan iç kökenli işaretler başını sallama, kanat çırpma, yüz mimikleri gibi hareketler ya da hayvanın özel şekil ve renklere bürünmesidir (renkli benekler, şekiller vb.). Bu işaretlerin anlamı vericinin alıcıya yönelişine bağlıdır; örneğin cichlidae familyasından iki balığın karşılıklı saldırma, cinsel ilişki ve kayıtsızlık tutumları birbirinden farklıdır. Görsel işaretler en çok, toplum halinde yaşayan türlerde karmaşıktır. Kovan arıları, işçi arıların balözü toplama yerlerine gitmelerini sağlayan bir «hareketle iletişim» sistemi kurmuşlardır. Bir arı bir besin kaynağı keşfettiği zaman yuvaya dönüşünde kovan üzerinde belirli hareketler yapar; bunlar, halka şeklinde, «8» işareti çizer gibi uçmalar, kanat çırpmalı danslardır. Karl von Frisch'in tanımlamış olduğu bu dans ve hareketlerin sayısı ve sıklığı öbür arılara besin kaynağının yeri konusunda bilgi verir (kovana göre yön ve uzaklık): «8» şeklinde dans hareketinde, kovan köşe olmak üzere uzun eksenle güneş doğrultusu arasındaki açı güneşle besin kaynağı arasındaki açıyı ve buna göre besin kaynağının yerini gösterir; yön tâyininde en fazla + 3°'lik bir sapma olabilir. Aynı hareketin tekrarları ile uzaklık da belirtilir.

Özel tavırlar arasında atın uyarı davranışı olan kulaklarını arkaya devirmesi örnek verilebilir. Ayrıca erkek tavus kuşunun çiftleşme mevsimi törenlerinde sırt tüylerini dikleştirmesi de bu özel tavırlara bir örnektir.

Hareket sık sık tekrarlanan alışılmış bir hareket ise daha da belirgin bir işarettir: Örneğin salticidae familyasından böceklerin çiftleşme mevsimi törenlerinde görülen, ön ayaklarındaki ritmik hareketler, iguanagillerde başın ritmik olarak sallanması (tehdit işareti) gibi.

Çoğu zaman, iki ya da üç uyaranın birleşmesi işaretin şiddetinin artırılmasına yardımcı olur; bir kızılgerdanda, özel bir işareti gördüğünde belirli bir davranışın belirmesi gibi.

İşaretin süresi türden türe değişir; çevre değişikliklerine uyum gösteren hayvanlarda renk değişiklikleri son derece hızlı olur (balıklar, kertenkeleler). Bazılarında ise renk değişikliği mevsimliktir (bazı kuşlarda çiftleşme dönemlerinde tüyler değişir).

Bazı işaretlerin yoğunluğu ise hayvanın heyecan durumuna göre değişir: *Betta splendens* ne kadar çok saldırgan olursa yüzgeçlerini o kadar geniş açar.

Foto. X (MEYDAN)

Sesle iletişim. İletişim aracı olarak sesli işaretler kullanılması her türün anatomik özelliklerine bağlı olarak gelişmiştir: Bazı kuşlarda ses kanalının kuşun toplumsal yaşamında başta gelen bir önemi vardır.

a) *Seslerin analizi.* Ses, geldiği yöne çevrilmiş duyarlı mikrofonlarla uzak bir mesafeden kaydedilebilir. Plak ya da teype alınan sesler laboratuvarda istenildiği kadar tekrarlanabilir. Sesin fiziksel özellikleri (şiddeti, frekansı, armonisi...) belirlenebilir. Her türün kendine özgü şiddet, frekans ve genlik değişimleri gösteren, ritmi ve süresi vb. farklı olan bir ya da birkaç ses işareti vardır. İncelenen zooloji grubuna göre, çıkan frekans bantları alçak ya da yüksektir: Balıkların sesinde frekans bandı düşük, böcek ve kuşlarda yüksek, yunusbalıklarında çok yüksektir (350 kHz). Hayvanların çıkardığı sesler frekans bantlarının üstüste getirilmesiyle oluşturulan sonagrafla araştırılır. Bu alette 80 ile 6 000 Hz arasına yayılmış bant filtreleri vardır; böylece alınan işaretin grafik çizelgesi elde edilir. Elde edilen ve sonagram adı verilen bu çizelge sesin bir taklitten daha kesin olarak tanımını sağlar.

Ses titreşimlerinin iletimi ortamın (su, hava) fizik şartlarına bağlıdır ve temel gürültülerden (başka türlerin sesleri, hava durumu ve coğrafi durum) etkilenir. Toplu yaşayan hayvanlarda (kuşlar, foklar ve primatlar) ses çıkaran hayvanınki ile aynı türden olan soydaşlarının çıkardıkları sesler aynı frekans bandında olacağından o hayvanın verdiği mesaj gözden kaçabilir ve ancak türün özel sesi kaydedilmiş olur. Bu ses karmaşasına rağmen, penguenler gibi bazı türler sürünün tüm gürültüsüne rağmen eşlerinin ya da yavrularının sesini tanırlar.

Omurgalılarda, ses çıkarma aygıtı zamanla boğaz bölgesinde gelişmiştir (ses keseleri, sesgırtlağı, gırtlak); ama yine de bazı türler ses çıkarmayı bu konuda uzmanlaşmamış organlarla yaparlar: Moğolistan gerbillus'u tehlike işareti olarak arka ayaklarını ritmik bir şekilde yere vurur.

Omurgasızlarda ses ya kitin girinti ve çıkıntılarından oluşmuş ve her sürtünüşünde boşlukta ses yankısı yaratan ses verici özel organlar, ya da sivrisineklerde erkekleri çeken bir cinsel işaret olarak dişinin kanat çırpışlarında olduğu gibi uzmanlaşmamış organlarla sağlanır.

Serçegillerde ses yayını hızlı kas kasılmalarının sonucudur; bu yapıların çalışması merkezi sinir sistemi ile sağlanır ve işitsel feed-back'lerle (feed-back: geri-besleme) denetlenir: Bunu M. Konischi (1963) ak başlı serçede ortaya koymuştur. Konischi bu amaçla üç yavru serçe grubu oluşturdu:

— birinci gruptaki yavrular yumurtadan çıktıktan sonra erişkinlerin yanında büyümeye bırakıldı;

— ikinci gruptaki yavrularda iç kulak çıkarıldı;

— üçüncü gruptaki yavrular ise gençlik dönemlerinde türlerinin özel seslerini işitebildiler, ama bu sesi kendileri çıkaracak çağa gelmeden sağır edildiler.

Erişkin yaşa geldiklerinde, birinci gurptaki kuşlar normal bir serçe sesi çıkardılar; öbürleri ise sadece bazı kısa sesler çıkardılar. Dolayısıyla demek ki, bir serçenin bu özel sesleri çıkarabilmesi için, yalnız gençlik döneminde duyması değil, bu seslerin belleğine yerleşebilmesi için, kendisi tarafından daha önce çıkarılmış olması da gereklidir. Konischi bu sesleri sağır edilmeden önce en az bir kez çıkarmış olan serçelerin ertesi mevsim aynı sesi çıkarabildiklerini ortaya koymuştur.

İşaretin değişkenliği az ya da çok karmaşık olan ses çıkarma organının anatomik yapısına ve merkezi sinir sisteminin değişkenlik olanaklarına bağlıdır: Böceklerde sert ve basmakalıptır, kuşlarda ve memelilerde değişken olabilir; D.J. Borror (1961) ispinozların sesinin 13 tema ve 187 değişikliği kapsadığını gösterdi. Özel ötüş tipinde bölgeye göre değişiklikler olabilir ve bunlar da lehçe farklarını ortaya koyabilir (sarıasma, yelve). İletişi mesajın değişkenlik olanakları, bazı türlerde, bir başka türün işaretini taklide kadar varabilir: Papağanlar, kargalar, sığırcıklar.

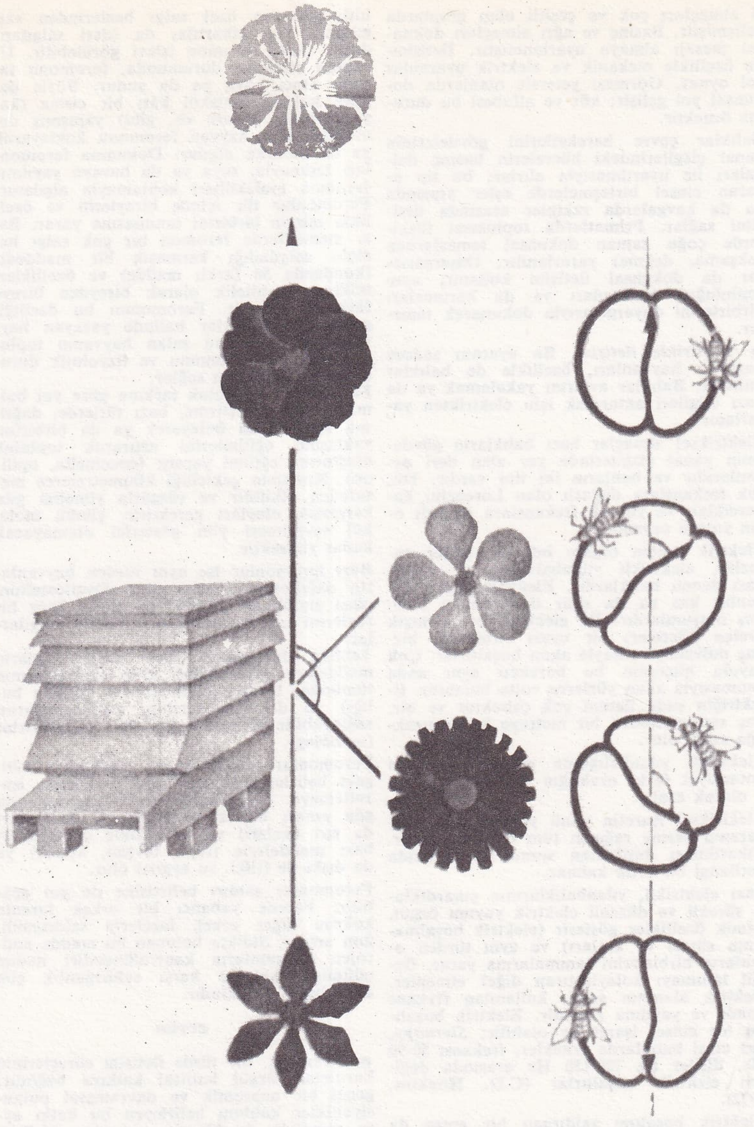

Arı, uzaktaki bir besin kaynağının bulunduğu yönü anlatmak için güneşin doğrultusuna göre dans hareketleriyle dar açı çizer; uzaklığı da dansın ritmiyle belirtir.

Ses iki tip bilgi verir: Vericinin kimliğini yansıtır (türü, yaşı, cinsiyeti, toplumsal yeri), ya da o andaki psikofizyolojik durumunu belirtir (saldırma durumu, yaşadığı alan, cinsel etkinlik). Ses işareti erkek ve dişilerde birbirinden farklıdır (aşağı omurgalılarda ve birçok omurgasızda dişiler *dilsiz*'dir). Toplu yaşayan türlerde ses işaretleri korku ya da tehlike ifade eder: Kazlar tehlikenin şiddetini ya da yakınlığını belirtmeyi sağlayan bütün bir repertuar geliştirmişlerdir. Spermofiller (memeli hayvan) gördükleri yırtıcı hayvanı bağırışlarıyla bildirirler.

Ses mesajı alıcının işitme organı tarafından alınır. Bu organın yapısı, gruplara göre hemcinslerinin çıkardığı frekans tipine bağlı olarak değişir. Örneğin, insan kulağı yarasaların çıkardığı sesüstü titreşimleri algılayamaz. Omurgasızlarda işitme organları vücudun tüm yüzeyine yayılmış yada bazı çıkıntılar üzerine kümelenmiş mekanik uyarım alıcıları şeklindedir (örümcekler, çekirgeler). Omurgalılarda ise alıcı organ başın iki yanındadır ve hem sesi almaya, hem de geldiği yeri belirlemeye yarar.

İnsan dili (konuşma) sonsuz sayıda ses öğelerinden bileştiği halde, hayvanlar dünyasında durum böyle değildir. Sonagrafik analizle ortaya konabilmiş olan ses birimlerinin özel bir anlamları yok gibi görünmektedir. Hayvanın ilettiği sesli her mesaj belirli bir tutumun karşılığı olan bölünmez bir bütündür ve hayvanlar aleminde iletişim genellikle çok kanallıdır: Ses yayımının yanı sıra hareketleri ve feromon gibi bazı maddeleri algılamak da söz konusudur.

b) *Ekolokasyon* (yankı ile yönelme). Sesli iletişimin özel bir tipidir. Yarasalar ya da yunusbalıkları gibi hayvanlar çok yüksek frekanslı ses işaretleri çıkarırlar. İnsan kulağının alamadığı bu işaretlerin varlığı ancak, 20 000 Hz'den yüksek frekanstaki sesleri de kaydedebilen aletler geliştirildikten sonra anlaşılmıştır.

Ültrasonlar hem havada hem suda yayılabilir. Sesi çıkaran hayvan ültrasonu ortama verir; bu ses ortamdaki bazı engellere çarparak yankı yapar ve sonra tekrar bireyin alıcılarına ulaşır. Bu, D.R. Griffin'in «hayvan ile ortamı arasındaki diyalog» olarak nitelediği özel bir iletişim şeklidir. İki hayvan arasında edimsel bir alışveriş olmadığı için ekolokasyon tekbenci bir iletişim olarak da kabul edilir. Ama ekolokasyonda karşılıklı bilgi alışverişi de sözkonusu olabilir: Bazı gece kelebeklerinin ültrason alıcıları vardır; yarasanın çıkardığı bir ültrason demetiyle uyarıldıklarında uçuş hareketleri engellenir ve düşerler. Bu, türler arası iletişime bir örnektir; yarasanın ültrasonik (sesüstü) işareti kelebekte bir davranış reaksiyonu yaratır.

● *Dokunsal iletişim.* Dokunsal iletişim de-

ri almaçları çok ve çeşitli olan gruplarda gelişmiştir. Basınç ve ağrı almaçları dokunsal mesajı almaya uyarlanmıştır. İletişimde özellikle mekanik ve elektrik uyaranlar rol oynar. Görmesi yetersiz olanlarda dokunsal yol gelişir; kör ve alfabesi bu duruma örnektir.

Balıklar çevre hareketlerini gövdelerinin yanal çizgilerindeki hücrelerin basınç dalgaları ile uyarılmasıyla alırlar; bu tip uyaran cinsel birleşmelerde eşler arasında ya da kavgalarda rakipler arasında iletişimi sağlar. Primatlarda toplumsal ilişkilerde çoğu zaman dokunsal temaslardan (okşama, değme) yararlanılır. Omurgasızlar da dokunsal iletişim kullanır; aynı topluluğun eşekarıları ya da karıncaları birbirlerini duyargalarıyla dokunarak tanırlar.

● *Elektrikle iletişim.* Bu uyaranı sadece bazı su hayvanları, özellikle de balıklar kullanır. Balıklar avlarını yakalamak ya da bazı bilgileri aktarmak için elektrikten yararlanır.

Elektriksel almaçlar bazı balıkların gövdesinin yanal çizgilerinde yer alan deri organlarıdır ve bunların iki tipi vardır: Düşük frekanslara duyarlı olan Lorenzini kabarcıkları ve yüksek frekanslara duyarlı olan yumru organlar.

Elektrik üreten organı bulunan türler vatozlar, elektrikli yılanbalıkları ve nilturnası denen balıklardır. Elektrik üreten organlar kas ya da sinir dokusundan türemiş oluşumlardır. Bu elektrositler (elektrik üreten hücreler) bir uyarı sırasında, birkaç milisaniye süreyle akım boşaltırlar. Çok sayıda hücrenin bu hareketi aynı anda yapmasıyla akım yüzlerce voltu bulabilir. Elektriğin suda iletimi çok çabuktur ve birkaç santimetreden bir metreye kadar uzaklığa etkili olur.

Elektrikli yılanbalığında elektrik alanının potansiyel farkı uzaklığın karesiyle orantılı olarak azalır.

Elektriksel işaretin yönü yoktur, görsel uyaranın yerine rağmen tüm ortama yayılır. Çıkarılması durduktan sonra ise ortamda herhangi bir artık kalmaz.

Bazı elektrikli, yılanbalıklarının çıkardıkları sürekli ve düzenli elektrik yayımı özgül, ritmik özellikler gösterir (elektrik boşalmasının süresi ve araları) ve aynı türden olanların birbirlerini tanımalarına yarar. Özgül tanımayı kolaylaştıran diğer etmenler, elektrik alanının şekli, kullanılan frekans bandı ve yayılma ritmidir. Elektrik boşalımı bir cinsel işaret de olabilir: *Sternopygus* cinsi balıklarda erkekler, frekansı 50-90 Hz, dişiler ise 100-150 Hz arasında değişen elektrik boşaltırlar (C.D. Hopkins, 1972).

Elektrik boşalımı saldırgan bir amaç da taşıyabilir. Başat bir balığın elektrik boşalımları saldırı ya da ısırmadan önce daha sıktır: Bu boşalımların amacı çoğu zaman, saldırganı daha kavga başlamadan geriletmektir. Elektrikli yılanbalıklarında, başat balığın üstünlüğünü kabul etmiş olan balık boyun eğme işareti olduğu ve başat balığın tepkisini azalttığı sanılan hafif bir elektrik akımı çıkarır.

Elektrikli erkek yılanbalıklarında, üreme etkinliğine hazır balık, dişiler yaktaştığında bir elektrik boşalımı yapar; bu eylem kuşların çiftleşme çağrısına benzetilebilir. Elektrik akımları çiftleşme sırasında da devam eder; dişiler, erkeklerinkine oranla biraz daha düşük, bir oktav daha hafif frekansta bir akımla karşılık verirler.

● *Kokusal iletişim.* İnsanda koku alma organı bir kokunun yönünü belirlemek ve cinsini anlamaktan öteye gitmez. Kokusal iletişim insanlarda gelişmemiştir. Zaten kokusal iletişim son zamanlara kadar pek araştırılmamış, ancak feromonların keşfinden bu yana daha fazla ilgi çekmiştir.

P. Karlson ve M. Lüscher, 1959'da, dış ortama verildiğinde karşı bireyde birtakım özgül reaksiyonlara neden olabilen kimyasal maddelere «feromon» adını verdiler. İletişimde rol alan feromonlara harekete geçirici feromonlar denir, çünkü bunlar salgılandığı anda karşıdaki bireyde belirli bir konuda uyarıcı etki yaparlar.

Feromolar, yeri ve yapısı türden türe farklılık gösteren özel salgı bezlerinden salgılanır; bazı çıkartılar da (deri salgıları, dışkı, sidik) feromon işlevi görülebilir. Uzaktan etkileme durumunda, feromonu taşıma aracı hava ya da sudur. Böyle değilse kokulu molekül katı bir cisme (kaya, toprak, kabuk vb. gibi) yapışmış demektir. Alıcı hayvan feromonu koklayarak ya da tadarak algılar: Dokunma feromonları tadmayla, suya ya da havaya yayılmış feromon molekülleri koklamayla algılanır. Feromonlar tür içinde bireylerin ve özellikle eşlerin birbirini tanımasına yarar. Bazı memelilerde feromon bir çok salgı bezinin salgıladığı karmaşık bir maddedir (kunduzda 50 farklı madde) ve özellikleri miktar ve nitelik olarak bireyden bireye farklılık gösterir. Feromonun bu özelliği, gelişmiş topluluklar halinde yaşayan hayvanların, feromonu salan hayvanın topluluk içindeki konumunu ve fizyolojik durumunu anlamalarını sağlar.

Foromonun yoğunluk farkına göre yol bulma ve yer değiştirme, bazı türlerde, dağılma eğilimlerini önleyerek ya da birbirine yaklaşma eğilimlerini artırarak topluluk oluşturma eğilimi yaratır (coccinella, opilion). Kokunun çekiciliği kilometrelerce mesafeden etkilidir ve rüzgârla yönelim gibi karmaşık olayları gerektirir, çünkü molekül seyrelmesi yön gösterici olamayacak kadar yüksektir.

Bazı feromonlar ise aynı türden hayvanların dağılmasına neden olur. Dyctiostelium cinsi amiplerde bireyler bu türün öbür bireylerini uzakta tutan bir madde salgılarlar.

Tehlike durumunda, bazı türler, «alarm maddeleri» salgılayarak grup elemanlarının tümünün, birden dağılmalarını (golyan balığı) ya da tam tersine, gruplaşmalarını sağlayabilir ve saldırı yanıtları uyandırırlar (*mobbing*).

Feromonlar memelilerde yaşadıkları bölgeyi belirlemeye yarar. Bu belirleme, işaretlemeye özgü salgıbezleri (antiloplarda göz pınarı bezleri, ayılarda ve damanlarda sırt bezleri) ya da sidikle çıkardıkları bazı maddelerle (fare, tavşan, köpek) ya da dışkı ile (tilki, su aygırı) olur.

Feromonlar saldırı belirtisine de yol açabilir: Farede yabancı bir erkek farenin kokusu diğer erkek farelerin saldırganlığını artırır. Sidikte bulunan bu madde androjen hormonların kontrolündedir; hadım edilmiş erkeklere karşı saldırganlık çok daha hafif olmaktadır.

evrim

● *Bireyoluş.* Bir türde iletişim süreçlerinin kurulması özgül kalıtsal katkıya bağlıdır; genel bir anatomik ve davranışsal potansiyellikler kalıbını belirleyen bu katkı aynı zamanda da bireyin çevresine (fiziksel ekolojik, toplumsal) ve kişisel deneyimine bağlıdır.

G. Gottlieb'in gösterdiği gibi bazı iletişim süreçleri doğumdan önce kurulabilir: Annenin çıkardığı sesler, yavru tarafından, yumurtadan çıkmadan birkaç gün önce algılanmaya başlanır. Anne ile embriyon arasındaki bu iletişimin, bazı davranışların gelişmesinde kolaylaştırıcı bir etkisi vardır: Yumurta içinde geçici olarak sağırlaştırılmış bir ördek yavrusunun anne sesine karşılık verebilmesi için birkaç gün gerekmesine karşılık bu sağırlaştırma işlemi uygulanmamış olanlar hemen cevap verebilir.

İletişimin bazı öğeleri bireyin yaşamının kesinlikle belirli dönemlerinde elde edilir: Duyarlı dönemler; serçegiller özgül ötüşlerini bu dönemlerde öğrenirler. Bu ötüşler ancak üreme mevsimlerinde kendilerini beğendirme amacıyla ya da yaşadıkları ortamdaki etkinlikleri sırasında erkek kuşlar tarafından çıkartılır. Bunlar oldukça karmaşık seslenmelerdir ve örneğin ispinozda 5 özellik taşır; süre (2,5 saniye), iki ötüş arası zaman (6-20 sn), frekans bantı (6-8 kHz), 3 dönemli bir ötüş ve son bölümünün süslü bir ötüş tarzında oluşu. W.H. Thorpe bu ötüşün öğrenilmesinin bir alışma dönemi gerektirdiğini ortaya koymuştur (1958).

— Daha doğdukları andan itibaren yalnız büyütülen ispinozlar erişkin olduklarında 3. kısmı ve sondaki süslü ötüşü içermeyen basit bir ötüş verirler; bu ötüşün kalıtsal nitelikte olduğu sanılmaktadır.

— Doğuştan itibaren 2'li ya da 3'lü gruplar halinde büyütülen ispinozlar ise büyüdüklerinde üç bölümlü daha karmaşık ötüşler verirler, ama bu ötüşler yine de normal erişkininkinden farklıdır.

— Ana babaları tarafından büyütülen ve sonbaharda aileden ayrılan yavrular ise erişkin olduklarında doğru öterler.

Konrad Lorenz'in ördekgiller konusunda tarif ettiği gibi sonradan edinilen bu yetenekler yaygın ama yine de tüm türlere özgü değildir; topluluktan ayrı yetiştirilen bazı türlerde, örneğin kumrularda gençler erişkin yaşta doğru öter. Görsel işaretleri ise genç birey doğuştan bilmez. Hailman bu durumu martıgillerde ortaya koymuştur: Anne babasıyla birlikte kalan yavru bazı renkli yapıları (sarı gaga üzerinde kırmızı leke gibi) ve türünün tipik hareketleri ni tanımayı öğrenir (başın dikey hareketleri). Yalnız, ama tür dışı modeller görerek büyütülmede, genel olarak şekil ve hareketleri tanıma kalıtsal bir özellik olmakla birlikte, belirli bir işaretin iyice tanınmasının, inceliklerinin öğrenilmesinin ancak doğumdan sonra olduğu ve bu öğrenmenin de yetiştirilme şekline bağlı olduğu görülür: Martı yavruları birbirlerine yakın türden başka bireylerin yanında büyütüldüklerinde onların özelliklerini öğrenir ve seçme durumunda kaldıklarında onlarla birlikte olmayı yeğlerler.

Jaisson, çeşitli karınca türlerinde genç işçilerin, erişkinlik çağlarının başlangıcında, kokusal uyaranlarla, larva ve nemfleri tanıyarak tedavi ve bakım yaptıklarını; deneysel olarak bilgisi olmayan genç işçilere, yabani bir türün nemfleri bakılmak için verildiğinde, işçilerin onları tanımayı öğrendiklerini, bundan sonra karşılaştıkları kendi türlerinin nemflerini tahrip ettiklerini ve sadece, tanıdıkları türün yavrularına bakmaya devam ettiklerini gösterdi.

● *Soyoluş.* Bilgiyi görsel olarak iletmekte kullanılan bazı morfolojik öğeler türün evrimi sırasında ortaya çıkmış, giderek fonksiyonel değerlerini yitirmiş ve işaret verme görevi üstlenmiştir: Toynaklılarda boynuzların aşırı gelişmesi, ya da bazı dişlerin büyümesi (filler). Kavgalarda silah olarak kullanılan bu boynuz ve dişler, özellikle, görsel bir işaret olarak işe yarar (agameler ve iguanaların sarkık gerdanı, tavukgillerin ibiği gibi). Davranış açısından da soyoluşsal değişiklikler gözlenir. Ördeklerin tüylerini parlatmaları önceleri tamamen bir temizlik anlamını taşımakla birlikte zamanla erkek ördeklerin karşı cinse kendini beğendirme özelliği olmuştur.

— Sosyol. Son dönem boyunca, *iletişim*, toplumbilimci için, geniş bir tanımla dar bir tanım arasında kararsız olma durumunu sürdürdü. Geniş anlamda iletişim toplumsal alışverişin çeşitli biçimlerini kapsar: Aynı zamanda hem iletişim eylemi, hem de bu eylemin sonucu olan iletişim anlayışı toplumsal yaşamın özüyle birbirine karışmış durumdadır. Ama dar anlamdaki iletişim toplumsal gerçekliğin öğelerinden biridir ve sadece değişik teknikleri kullanarak bilgi alışverişinde bulunmayı içerir. Bu teknikler, yazılı basında bilgisayara, radyo vb'lerine kadar çeşitli yollardan yararlanır. Haberleşme araçları adı verilen bu teknikler bireyler ve gruplar arasındaki ilişkileri genişletir ya da bozar.

1960'lı yılların sonunda, haberleşme ve iletişim konularında gözlemlenen başlıca yenilik, bu alanların yeniden politika açısından ele alınmalarıydı. Bu yeniden ele alış başlıca iki yöndeydi: Bir yandan, haberleşme araçlarının toplumlar üstündeki güçleri, en azından, uzmanların ve bu konuda bilgisi olmayanların, haklı ya da haksız olarak haberleşme araçlarına mal ettikleri güçler söz konusu edildi. Öte yandan, sosyolog, kendi kendine, ister eski ister yeni olsun, çeşitli haberleşme ya da yayım araçlarına verilmesi gereken yer sorununu tartıştı.

bilimsel - siyasal meydan okuma

1960'lı yıllardan sonra tüm iletişim araçlarına karşı itiraz yaygınlaştı. İlkin öğren-

ciler tarafından tartışma konusu yapılan kitle iletişim araçları, onlar için baş hedef değildi. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının ve özellikle de televizyonun eleştirilmesinin başlangıcını ABD başkan yardımcısı Spiro T. Agnew'in, ABD başkanının Vietnam konusundaki bir televizyon konuşmasından sonraki gün verdiği suçlayıcı söylevin tarihi olarak kabul etmek daha doğru olacaktır (3 kasım 1969). Agnew' in gazetecilerde kınadığı, başkanın söylevindeki önerileri, halkın bu konuda kendi kendine bir fikir sahibi olmasına vakit bırakmaksızın eleştirmeleri, bu önerilere karşı çıkmalarıydı. Agnew, gazetecilerin bu tutumunu antidemokratik olarak niteledi; bu fırsattan yararlanarak, sosyolojik ya da sözde sosyolojik olarak nitelendirilebilecek gözlemlerle, televizyon haberciliğinin tümünü eleştirdi: Gürültücü azınlıkların aşırı temsili, Amerikan kongre'sinin çalışmalarından hiç söz etmemek, yorumların New York çevrelerinin tekelinde olması, sessiz çoğunluğu küçümsemek, umursamamak. Kuşkusuz bu suçlayıcı söylevin yankılarını abartmamak gerekir. Ama iletişim sosyolojisi bakımından işin özü başkadır: Bu suçlamalar, bütün 1970'li yıllar boyunca, kitle iletişim araçları konusunda genel bir tartışmaya yol açtı. Öte yandan, bu dönem boyunca, yakınmalar uluslararası boyut kazandı. Bu arada amerikan televizyonunun yönetim tarzı ile avrupa televizyonlarının yönetim tarzları arasındaki farklar da azalıyordu: Sayı psikozu, konformizm, politikanın temaşa haline getirilmesi.

yeni yönelimler

Kitle iletişim araçlarına yöneltilen eleştiriler sosyolojik araştırmayı da yeni yollara yöneltti. Bunların birincisi kısa vadeli etkilerin incelenmesini sürdürdü, ama aynı zamanda bu incelemenin bakış açısını da önemli ölçüde genişletti. İkincisi ise kitle iletişim araçlarını toplumsal sistemin yapıcı, kurucu, oluşturucu öğesi sayarak, kavramlarını siyasal bilim ve sosyolojiden aldı.

İzleyicilerin ilgi alanlarının incelenmesi konusunda yeni eksenler çizildi. Birincisi, araştırmacılar umulmadık, sapık ya da gizli işlevlere daha çok dikkat etmektedirler: Bir anlamda, kitle iletişim araçlarının çoğu zaman kendi söyledikleri gibi olmadıklarını düşünmektedirler. Başka bir deyişle, etkilerin davranışçı ve mekanist modellerinin göreceliğini kabul etmektedirler.

İkinci olarak, sosyologlar çeşitli topluluklar ihtiyaçlarını, beklentilerini daha sistematik biçimde belirlemek istemektedirler. Bu ihtiyaç ve beklentiler son derece çeşitlilikleri ve görünümleriyle gün ışığına çıkarılmaktadır. Ve nihayet, kitle iletişim araçlarının karşılaştırmalı incelemesi, açıkça söylenmese de, McLuhan'ın tavsiyelerini izlemektedir: Araçların kendilerinin, kullanımlarının ve bunlara çeşitli toplumlarda devrelere göre verilen değerin incelenmesi.

İletişim sosyolojisinin ikinci önemli yönelimine «kurumsal» adı verilebilir. Gerçekten, radyo ya da televizyon istasyonlarının haber bölümlerinin hazırlandığı servisler, bir örgüt, özel teknik donanımlarıyla, az ya da çok büyük ve çeşitli kurullarıyla bir çeşit profesyoneller topluluğu sayılmaktadır. Dolayısıyla, örgütlerin uzmanları, tarihçiler, sosyologlar ve hukukçular iletişim araçlarını inceleme konusu yaparken, araştırmacı ve profesyoneller de, birlikte, stüdyolarda ya da redaksiyon odalarında çalışırlar. Bu çabayı dile getirenler, Fransa'da Bernard Voyenne ve Pierre Schaeffer, İngiltere'de James Halloran ve Jeremy Tunstall, ABD'de George Gerbner' dir.

Dolayısıyla, demek ki iletişimin bilimsel incelemesi artık tek bir dalı değil birçok dalı ilgilendirmektedir. İletişim sözcüğünün ya da dar anlamıyla ele alınışına ve iletişim biçimine göre, iletişimin bilimsel incelemesi için, başka bilim dallarına da geçmek gerekir: Kişiler arası iletişim için psikososyoloji ya da antropoloji, kitle iletişim aracı durumuna getirilmiş iletişim için ampirik sosyoloji, toplumsal örgütler arasındaki iletişim için ise siyasal bilimler. (L)

***İLHAN** (Attila), türk şairi, yazarı ve romancısı. — Milliyet gazetesinde başlangıçta her gün, sonra haftada bir gün köşe yazıları yazmaya başladı (1982). Gerek köşe yazılarında, gerek son yıllardaki eserlerinde, eskiden benimsediği sosyalist öğretinin tersine, muhafazakâr bir dünya görüşüne yöneldi. Türkiye'nin güncel sorunlarına, olayların tarihsel kökenlerini araştırarak çözüm getirmeye çalıştı. Bu arada yeni eserleri yayımlandı. Şiir kitapları: *Böyle Bir Sevmek* (1977), *Elde Var Hüzün* (1982). Romanları: *Yaraya Tuz Basmak* (1978), *Fena Halde Leman* (1980), *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981). Deneme-anı: *Hangi Seks* (1976), *Hangi Sağ* (1980), *Gerçekçilik Savaşı* (1980), *Hangi Atatürk* (1981), *Batının Deli Gömleği* (1982). [M]

İLHAN (Çolpan), türk kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (İzmir 1936). Attila İlhan'ın kardeşi, Sadri Alışık'ın eşi. Resim ve tiyatro öğrenimi gördü. 1956'da Küçük Sahne'ye, 1960'da Kent Oyuncuları'na, 1963'te Arena Tiyatrosu'na girdi. *Soytarı, Tersine Dönen Şemsiye, Yarın Cumartesi, Nalınlar, Boeing Boeing* gibi oyunlarda dikkati çekti. 1956'da Ş. Şırmalı'nın *Kamelyalı Kadın*'ıyla başladığı sinemada L. Akad'ın *Ak Altın* (1957), *Zümrüt* (1959), *Yalnızlar Rıhtımı* (1959), A. Yılmaz'ın *Yaşamak Hakkımdır* (1957), *Bir Şoförün Gizli Defteri* (1958), N. Saydam'ın *Kalpaklılar* (1959), M. Ün'ün *Avare Mustafa* (1961), N. Pesen'in *İkimize Bir Dünya* (1963) gibi filmleriyle üne ulaştı. Sinemamızın yetenekli «star»larından oldu. 1965'den başlayarak karakter rolleri alan İlhan, toplam 300'ü aşkın filmde oynadı. *Aşk-ı Memnu* (1975), *Sekiz Sütuna Manşet* (1981) gibi TV dizilerinde de başarı kazandı. İlgi uyandıran son filmi F. Tuna'nın *Seni Kalbime Gömdüm*'üdür (1982). [M]

Çolpan İLHAN

***İLİÇ,** Erzincan ilinde ilçe. — 13 348 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 1 962 nüf. (1980). [M]

***İLKOKUL** bİş. i. — ANSİKL. 1972 - 1973 döneminde 39 993 olan ilkokul sayısı, 7 yılda 5 288 yeni okulun açılmasıyla 1979 - 1980 döneminde 44 281'e yükseldi. İlkokulların 96'sı özel, 39 946'sı köy, 4 239'u şehir ilkokuluydu. 1972 - 1973 döneminde 155 121 olan ilkokul öğretmeni sayısı, 1979 - 1980 döneminde 198 857'ye, öğrenci sayısı 5 241 951'den, 5 618 697'ye yükseldi. Öğrencilerin 3 078 341'i erkek, 2 540 356'sı kızdı. 1980'de ilkokul öğrencilerinin 3 176 834'ü köylerde, 2 420 537'si şehirlerde, 21 326'sı özel okullarda eğitim görüyordu. 1983 - 1984 öğretim yılında bazı bölgelerde altı yaşındaki çocukların ilkokula alınması denemesine başlandı. (M)

***İLKÖĞRETİM** bİş. i. — ANSİKL. 1983' te yürürlüğe giren 2917 sayılı yasa, ilköğretim ve eğitim kurumlarında bazı değişiklikler yaptı. Buna göre ilköğretim çağı 6-14 yaş gurubunu kapsayacak şekilde genişletildi. Zorunlu ilköğretim kurumları ilkokullar (gündüzlü, pansiyonlu, yatılı ve gezici), orta okullar (gündüzlü, pansiyonlu, yatılı ve gezici), ilkokul ve ortaokulun birlikte bulunduğu ilköğretim okulları (gündüzlü, pansiyonlu, yatılı), yetiştirici ve tamamlayıcı sınıflar ve kurslar, özel eğitime muhtaç çocuklar için kurulacak okullar ve sınıflar olarak saptandı. (Böylece Türkiye'de ortaokullar ilk kez zorunlu öğrenim kurumu haline getirildi). İsteğe bağlı ilköğretim kurumları olarak da okul öncesi eğitim kurumlarıyla tamamlayıcı sınıflar ve kurslar sayıldı.

Öğretim çağındaki çocuğunu okula göndermeyen veli hakkında uygulanmak üzere para ve iki aya kadar hapis cezaları öngörüldü. Köy okullarına gelir sağlamak üzere daha önceki kanunlarla belirtilen işlenebilecek toprak miktarı artırıldı, elde edilecek gelirin yönetimi köy ihtiyar heyetine verildi. Yeni yasayla, ilköğretim kurumlarındaki görevliler yeniden belirlendi. Buna göre ilköğretim kurumlarında müdür ve müdür yardımcıları, öğretmenler; sınıf, branş, okul öncesi eğitim, özel eğitim öğretmenleri ile gezici öğretmenler ve usta öğreticiler, rehberlik uzmanları; sağlık, teknik genel idare ve yardımcı hizmetler sınıflarına dahil personel ile eğitim faaliyetlerinin gerektirdiği diğer personel görev yapacaktır. (M)

***İller Bankası.** — 1982 yılında bankanın sermayesi 20 milyar lira oldu. Aynı yıl 10 716 milyon lira kredi dağıtan bankanın toplam 483 milyon lira mevduatı vardı. 1982'de 1 241 milyon faiz alan banka 692 milyon lira kâr elde etti. İller bankasının tek şubesinde bankacılık hizmetlerinde çalışan personel sayısı 116 idi. (M)

***İLLİA** (Arturo Umberto), arjantinli fizikçi ve siyaset adamı. — (öl. Cordoba 1983). [L]

***İLLİNOİS,** ABD'nin iç kısmında eyalet. — 11 418 461 nüf. Elektrik, kimya sanayii. Yayıncılık. (L)

***İLLYES** (Gyula), macar yazarı. — (öl. Budapeşte 1983). [L]

***İLOİLO,** Filipin adalarında kent. — 210 000 nüf. (L)

***İLORİN,** Nijerya'da kent. — 282 000 nüf. (L)

***İLTER** (Şahap Sıtkı), türk hikâyecisi, romancısı ve oyun yazarı. — *Acı* (1970) adlı kitabıyla TDK 1971 Hikâye Ödülü'nü kazandı. *Orhan Peker'den Anılar, Sevgiler, Mektuplar, Şiirler* adlı bir kitabı yayımlandı (1980). [M]

İLYASBEY, Bilecik ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 4 907 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 356 nüf. (1980). [M]

***İLYUŞİN** (Sergey Vladmiroviç), sovyet havacılık mühendisi. — (öl. Moskova 1977). [L]

***İMABARİ,** Japonya'da (Şikoku adası) kent. — 111 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***İmam - Hatip Okulları** — 1976 - 1977 öğretim yılından başlayarak İmam Hatip okullarıyla öğrencilerinin sayısında önemli artışlar oldu. 1975 - 1976 öğretim yılında 171 orta dereceli imam hatip okulu varken, bu sayı 1976 - 1977 öğretim yılında 248'e, 1978 - 1979'da 335'e, 1979 - 1980'de 339'a yükseldi. Aynı yıllarda öğrenci sayısı 1975-1976'da 51 829 iken, 1977 - 1980 arasında sırasıyla 84 863, 114 273 ve 130 072 oldu. 1976 - 1977 döneminde lise düzeyindeki imam hatip okulları sayısı 73, öğrenci sayısı 25 800 iken, 1977 - 1978'de okul sayısı 103, öğrenci sayısı 26 177, 1978 - 1979' da okul sayısı 171, öğrenci sayısı 34 417, 1979 - 1980'de okul sayısı 249, öğrenci sayısı 47 941 oldu. Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa uyarınca tüm yurttaki yüksek islam enstitüleri, ilahiyat fakültelerine dönüştürüldü. Böylece 1983'te çeşitli üniversitelere bağlı ilahiyat fakültelerinin sayısı 8'i buldu. (M)

***İMAMOĞLU,** Adana ilinde, Kozan ilçesine bağlı bucak. — 27 937 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 14 395 nüf. (1980). Belediye. (M)

İMAMURA (Şohei), japon film yönetmeni (Tokyo 1926). Önceleri yönetmen yardımcılığı (özellikle Ozu'ya) ve senaryo yazarlığı yaptı. 1958'de yönetmenliğe başladı (*Çalınmış Arzu, Nişi - Ginza Garı Önünde, Doyurulmamış Arzu*). 1960'larda ortaya çıkan Japon «yeni dalga»sının en kişisel ve en etkili yönetmenlerinden biri olarak tanındı (*Domuzlar ve Zırhlılar*, 1961; *Böcek Kadın*, 1963; *Açık Saçık Kitaplar Yazarı*, 1965; *Tanrıların Derin Arzuları*, 1968). Bir süre TV filmleri yaptıktan sonra 1979'da yeniden sinemaya döndü. *Bu Benim İntikamım* (1979) ve *Eijanaika*'nın (1980) ardından *Narayama Türküsü* ile 1983 Cannes Film Şenliği «büyük ödül» ünü aldı. (L)

***İMAR** i. — ANSİKL. Huk. *İmar affı.* Hızlı nüfus artışı ve kentleşme yüzünden konut ihtiyacı 1970'li yıllarda daha da arttı. İmar mevzuatındaki yetersizlikler ve uygulamadaki güçlükler nedeniyle kentlerin çevresi gecekondularla dolmaya devam ettiği gibi deniz kıyıları ve kentler denetimsiz (kaçak) inşaatla doldu. Sayıları büyük kentlerde yüz binlere varan bu yapıların sağlıklı bir düzene kavuşturulması zorunluk halini aldı. Sorun basında ve kamuoyunda aylarca tartışma konusu oldu. Sonunda işin bir kanunla çözüme bağlanması 1982 yılında Milli Güvenlik Konseyi'nce uygun görüldü. Bu amaçla 1983 yılı başında, 16 mart 1983 tarih ve 285 sayılı kanun çıkarıl-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

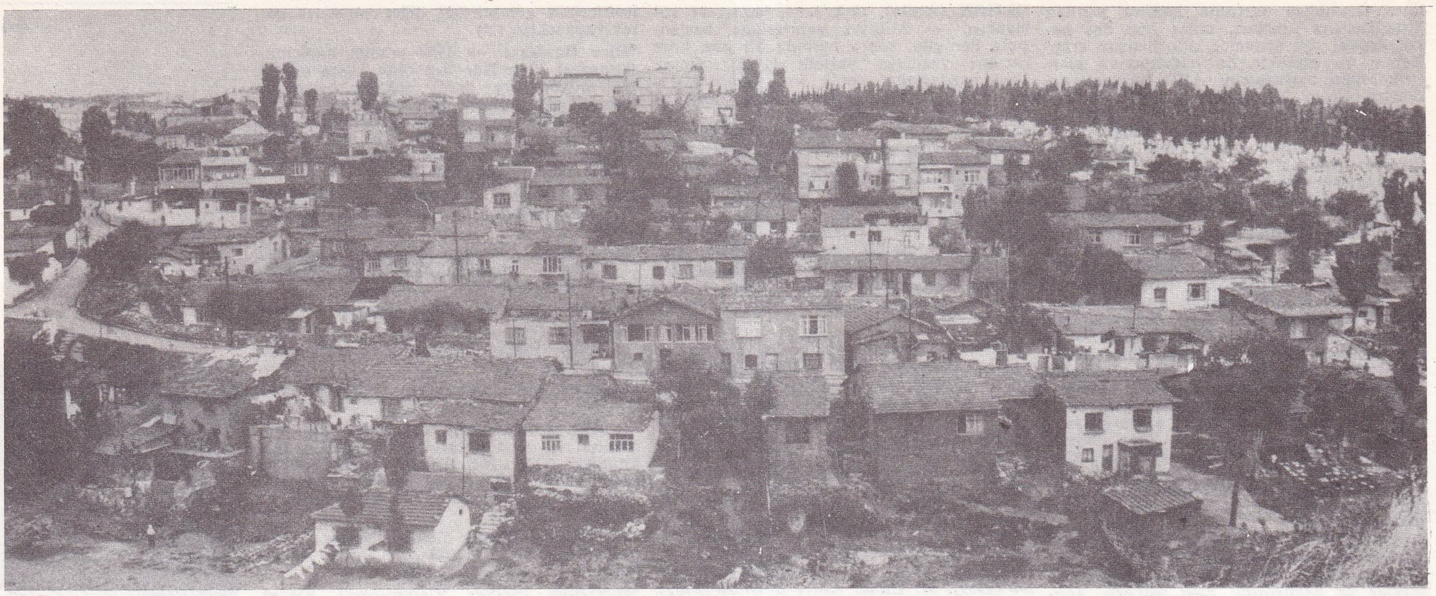

Istanbul'da Feriköy bölgesinde bir gecekondu senti

bir gecekondu yıkımı

dı (*İmar ve Gecekondu Mevzuatına Aykırı olarak Yapılan Yapılara Uygulanacak İşlemler ve 6785 sayılı İmar Kanununun Bir Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun*). İmar ve gecekondu mevzuatına aykırı olarak inşa edilen, belediye ve mücavir alan sınırları içindeki yapılar; 6785 sayılı İmar kanununun ek 8. maddesi uyarınca çıkarılan yönetmelik kapsamına giren yerlerdeki yapılar ve bunların dışında kalan sanayi, depolama, turizm ve tarım yapıları, kısaca «*İmar Affı Kanunu*» adıyla anılan bu kanunun kapsamına alındı.

son değişiklik

2805 sayılı kanuna göre yapılan başvurular büyük kentlerde yüzbinleri aştı. İşlemlerin (tespit, ıslah planı, değerlendirme) resmî komisyonlar eliyle kanunun öngördüğü kısa sürede yapılamayacağı anlaşıldığından, 1983 yılı sonunda seçimle iktidara gelen Özal hükümetince, işlemleri nispeten basitleştirip kolaylaştıran yeni bir imar affı kanunu (24.2.1984 tarih ve 2981 sayılı kanun) çıkarıldı. 2805 sayılı kanun yürürlükten kaldırıldı. Fakat daha önce yapılmış olan başvurular geçerli sayıldı. Yeni kanunda eski kanundaki hükümlerin büyük bir kısmı aynen alıkonmakla birlikte tespit ve değerlendirme işlemleri resmi kurullar yerine yeminli özel teknik bürolara bırakıldı. Kanuna göre tespit ve değerlendirme sonunda imar mevzuatına aykırı yapılardan aynen ya da ıslah edilerek muhafazasına karar verilenlere ruhsat ve kullanma izni verilebilmesi için, durumlarına göre ruhsat harcı, ilave harç ve yapı kamu arazisi üzerinde ise arsa bedeli alınır. Bu harç ve bedellerin miktarı kanunda belirtilen esaslara göre hesaplanır. (M)

***İmar ve İskân Bakanlığı.** — 1975 - 1980 döneminde bakanlık çalışmaları üç yönde gelişti: Kıyılardaki yerleşmeleri, gecekondu yerleşme alanlarını düzenleme ve sosyal konut yapımı. Kıyı yağmasını önlemek, kıyılarda sağlıksız gelişen yazlık konut yapımını çevre sağlığına ve kamu yararına uygun biçimde düzenlemek için bir yönetmelik hazırlandı. 1975'te yürürlüğe giren bu yönetmelikle deniz, göl ve ırmak kıyılarında 30 m'ye kadar konut yapımı yasaklandı. Deniz ve göl kıyılarında 30-3 000 m, ırmak kıyılarında 30-500 m arası ruhsata bağlandı. İnşaat ruhsatının, belediyesi olan yerlerde belediyelerce, öteki yerlerde il imar müdürlüklerince verilmesi kararlaştırıldı. Yerel imar planı yapılıncaya kadar kıyılarda ifraz ve taksim işlemleri durduruldu. Gecekondu yapımı 1975 - 1982 yıllarında bütün hızıyla sürdü. Bu dönemde kentlerin çevresinde iki milyona yakın gecekondu yapıldı. Bu yerleşme yerle-

Foto. Günaydın arşivi; X (MEYDAN)

rine yol, su, elektrik, okul hizmetleri götürmek zorunluluğu ortaya çıktı. Buradaki yurttaşları altyapı tesislerine, temel hizmetlere ve mülk güvenliğine kavuşturmak amacıyla gerekli yasal önlemlere girişildi. 1920 sayılı yasa ile 1 mart 1976'ya kadar hazine ve belediye arsaları üzerine yapılmış gecekondulara tapu verilmesi ve hizmet götürülmesi öngörüldü. Kentlerdeki ruhsatsız bina ve katların sayısı çoğaldığı için, bunları hukuksal bir dayanağa kavuşturmak zorunluluk durumuna geldi. Belediyelerin imar yönetmeliğinde değişiklik yapılarak çatının, çatı katının, çekme katların kata çevrilmesi; daha önce yapılmış olanlara ruhsat verilmesi kararlaştırıldı. Yönetmeliğe eklenen geçici maddeyle, belediye sınırları içinde ve mücavir alanlarda ruhsatsız ya da ruhsat ve eklerine aykırı yapılmış ve temeli en az zemin kat düzeyine gelmiş yapılar (fen ve sağlık bakımından sakıncalı olmamak, imar, afetler, deprem ve gecekondu yasalarına aykırı bulunmamak, başkasının mülküne tecavüz etmemek şartıyla) af kapsamına alındı; bunların ruhsata bağlanması sağlandı.

Konut* (*Ek 2*) sorununu çözmek amacıyla hazırlanan Toplu Konut Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Cumhuriyet tarihinde ilk kez bu alanda geniş çapta yasal imkânlar gerçekleştirildi (10 temmuz 1981). 2487 sayılı Toplu Konut Kanunu Uygulama Yönetmeliği'nin Resmi Gazete'de yayınlanmasıyla (19 ocak 1982 gün, sayı 17579), konut sektörü derli toplu bir düzene kavuşturuldu. Fakat bütçe imkânsızlıkları nedeniyle kanunla öngörülen oranda ödenek ayrılamadığı için, konut kooperatiflerine istenilen ve tasarlanan ölçüde kredi sağlanamadı. Bununla birlikte konut yapımını kolaylaştırmak amacıyla birtakım yeni önlemlere başvuruldu. Konutlarla ilgili tek uzmanlık bankası olan T. Emlâk Kredi Bankası'nın sermayesi 3 milyardan 20 milyara çıkarıldı (1982). Bu arada İller Bankası'nın sermayesi de 20 milyara yükseltildi (1982). Arsa spekülasyonunu önlemek, konut, turizm ve sanayi için arsa sağlamakla görevli Arsa Ofisi Genel Müdürlüğü'nün sermayesi de 500 milyondan 3 milyara çıkarıldı; ayrıca ofise arsa sağlamada avans alma imkânı getiren yasa yürürlüğe girdi (30 temmuz 1981, sayı 2504). Ankara, İstanbul, İzmir'de yeni yerleşim alanları kamulaştırmalarıyla, İskenderun Organize Sanayi bölgesi mülkiyet araştırması ve İzmir Aliağa sanayi ve konut alanı kamulaştırması sürdürüldü. Sosyal güvenlik kurumları ile kamu yardımlaşma kuruluşlarının konut yatırım fonlarının artırılması T.C. Emekli Sandığı'nın da konut üretimine katkısı, kamu lojman politikasının yeniden düzenlenmesi kararlaştırıldı.

Bakanlar Kurulu'nun «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları»na ilişkin 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı kararına göre İmar ve İskân Bakanlığı'nın merkez örgütü şöyle saptandı: 1 müsteşar, 3 müsteşar yardımcısı, 7 esas birim (Yapı Malzemesi; Afet İşleri; Mesken; Planlama ve İmar; Belediyeler Teknik Hizmetleri genel müdürlükleri; Deprem Araştırma Dairesi; Toplu Konut İcra Kurulu), 6 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu; Tetkik Kurulu; Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu; Hukuk Müşavirliği; Bakanlık müşavirleri; Savunma sekreterliği), 5 yardımcı birim (Genel sekreterlik; Özel Kalem Md.; Komptrolörlük; Destek Hizmetleri; Personel Dairesi). 13 aralık 1983'te Turgut Özal hükümeti kurulduktan sonra çıkarılan ve bakanlıkların kuruluş ve görevlerini yeni esaslara bağlayan kanun hükmünde kararname ile başka bakanlıkla birleştirilmesine karar verilen altı bakanlık arasında İmar ve İskân Bakanlığı'na da yer verildi. Bu bakanlığa bağlı kuruluşların tümü Bayındırlık Bakanlığı'na bağlandı. Yeni bakanlığın adı Bayındırlık ve İskân Bakanlığı oldu. Son İmar ve İskân bakanı devlet bakanı sıfatını alarak hükümetteki yerini korudu. (M)

İMAR VE İSKÂN BAKANLARI

Nurettin Ok (12 nisan 1975), Erol Tuncer (21 haziran 1977), Recai Kutan (21 temmuz 1977), Ahmet Karaaslan (5 ocak 1978), Turgut Toker (12 kasım 1979), Şerif Tüten (20 eylül 1980), Ahmet Samsunlu (21 temmuz 1982), Sudi Neşe Türel (13 aralık 1983).

***İmar Bankası** (TÜRKİYE). — 1982'de sermayesi 1 milyar liradan 5 milyar liraya çıkarıldı. Aynı yıl 2 253 milyon ticari, 569 milyon bankalararası, 4 121 milyon tasarruf olmak üzere toplam 6 968 milyon lira mevduatı bulunan banka 6 555 milyonu kısa vadeli, 1 578 milyonu orta ve uzun vadeli, 6 milyonu tarımsal olmak üzere 8 139 milyon lira kredi dağıttı. Bankanın toplam 18 şubesinde 502 personel vardı. (M)

İMF. Bk. PARA FONU (ULUSLARARASI).

***İMMÜNOLOJİ.** — ANSİKL. İmmüniloji, biyoloji dalları arasında son yıllarda en çok gelişme gösterenidir. Nitekim immüniloji sayesinde kızamık aşısı uygulamada öylesine başarı sağladı ki, Dünya Sağlık Teşkilatı 1978 yılını «kızamığın yok edilme yılı» ilan etti.

İmmünolojinin, mikrop antijenlerinden başka antijenlere karşı organizmanın cevabını incelemeye başlaması XX. yüzyıl başlarında oldu. Önce antitoksinler, sonra kan grupları araştırıldı. Daha sonra da alerjik hastalıklar, otoimmün hastalıklar ve kansere karşı savunma mekanizmaları irdelendi.

bağışıklık mekanizmaları

● *Bağışıklık tepkisini başlatan maddeler.* İmmünojenler, antijenler ve haptenler. İmmünojen terimi, bir insana veya bir hayvana verildiğinde, onda bağışıklık tepkimesi yaratan madde anlamına gelir. Antijen terimiyse antikor üretimi sayesinde bağışıklık tepkisinin başlamasını ya da vücuda giren maddeye karşı özgül bir hücre tipinin oluşmasını sağlayan maddeyi ifade eder.

Hapten terimi daha dar anlamlıdır. Antikorların veya immünyetenekli hücrelerin karşısında bir antijen gibi davranan, ama vücuda ilk kez verildiğinde antikorların veya immünyetenekli hücrelerin oluşumuna neden olmayan madde demektir.

Bir maddenin immünojen olabilmesi için yapısının organizmaya yabancı olması gerekir. Bağışıklık sistemi organizmaya yabancı her maddeye yanıt verir; buna karşılık organizmanın öz maddelerine çok benzeyen maddelere tepki göstermez. Paul Erlich* bu olayı şöyle ifade eder: Bir organizma kendi kendini tahrip etmez (*horror autotoxicus*). Bu kural tam geçerli sayılamaz, çünkü oto-immün denen bazı hastalıklarda organizma kendi öz maddelerini yabancı görmekte ve onlara karşı antikor yapmaktadır.

Daha önceleri bir maddenin immünojen olabilmesi için dışardan şırınga edilmesi gerektiği sanılıyordu. Ama artık solunum veya sindirim yoluyla giren bir maddenin de, immünyetenekli hücrelerle temasa gelince, bağışıklık tepkisi uyandırmasının mümkün olduğu bilinmektedir.

Bir maddenin kimyasal yapısı onun immünojenliğini belirler. Proteinler ve karmaşık şekerler antijen gibi davranırken, lipitler, nükleik asitler ve basit kimyasal cisimler daha çok hapten tipindedir. Bir maddenin molekül ağırlığı ne kadar yüksekse immünojenliği de o denli fazladır.

● *İmmünojenliğe yardımcı maddeler.* Bu maddeler, antijenle birleştiklerinde, antijene karşı oluşan bağışıklık tepkisini ve bunun süresini artırır, ama tepkinin özgüllüğünü bozmazlar. Kullanılan yardımcı maddeler daha çok madensel tuzlar (alüminyum, kalsiyum ve magnezyum tuzları) ve az çok saflaştırılmış bakteri özütleridir (endotoksinler, Freund maddeleri [mikobakteri özütleri veya madensel yağ içindeki bütün bakteri hücreleri] vb.). Yardımcı maddeler, özgül immünojen değil iltihabi tepkiden sorumlu maddelerdir.

● *Antijenliğin şartları.* Bir maddenin antijen olma özelliği içine girdiği organizmaya göre belirlenir. Bazı maddeler ancak bazı hayvan türlerinde antijenik özelliğe sahiptir, başkalarında ise değildir. Ve ayrıca aynı türün içinde bazı bireyler, kalıtsal bir özellik olarak diğerlerinden daha fazla antikor yapma özelliği gösterir. Vücuda giren antijen miktarı da temel bir rol oynar. Düşük dozda antijen, ölçülemeyecek kadar az antikor yapımına neden olur; antijen aynı hayvana daha yüksek dozda ve daha ileri bir tarihte tekrar verildiğinde yine bir cevap alınmaz. Halbuki bu ikinci yüksek doz başka bir hayvana verildiğinde bir yanıta neden olacaktır. Başlangıç dozu çok yüksek olduğunda da aynı durum ile karşılaşılır. Bu duruma, o antijene karşı bağışıklığın felce uğraması veya *immün hoşgörü* adı verilir; organizma o antijene cevapsızdır. Mitchison'un yaptığı bu deney antijeni uygun dozda verme gereğini göstermiştir.

● *Antijenik yer veya yerler.* Antijen karmaşık bir yapıda olabilir, ama bağışıklık yanıtının oluşmasından ve özgüllüğünden molekülün yalnız bazı parçaları sorumludur. Bu parçaların bileşimi ve biçimi onların yerini ve antijenliğini belirler. Antijen birçok parçacığa bölünerek bulunduğu yer ortaya çıkarılabilir. Bu parçacıklar ayrı ayrı, antijenin bütününe karşı duyarlı hale getirilmiş antikorlarla veya hücrelerle bir araya getirildiklerinde yalnız bazı parçacıklar (antijenik noktaları taşıyanlar) söz konusu antikor veya hücrelerle birleşebilir ve bağışıklık tepkimesi sağlayabilir.

● *Antijenik özgüllük.* Bir antijen üzerinde birçok belirleyici nokta olduğunda, antijenin girdiği organizma bu değişik noktalara karşı değişik antikorlar yapar. Aynı belirleyici noktaları taşıyan iki antijen yalnız bu belirleyici noktaları tanıyan bir antikorla karşılaştığında aynı bağışıklık tepkisini uyandırmak gibi bir tehlike ortaya çıkar. Yalnız ortak noktalar değil, onlara komşu noktaları da tanıyan antikorlarla karşılaşma söz konusu olduğunda iki antijen farklı olarak nitelenecek ve aynı bağışıklık yanıtını uyandırmayacaktır.

Bazı hastalıklarda, organizma iki antijenin farklılığında yanılabilir; örneğin bir yabancı antijen ve onun öz bileşenlerinden biri, yabancı antijenle ortak bir belirleyici kazanacak şekilde değiştiğinde, organizma bunları ayırdedemez (örneğin bir miktop ve bu miktobun değiştirdiği konak hücre). Belirli bir antijene karşı aynı tür içinde bazı bireylerde özgüllük bulunurken bir kısmında bulunmaz (örneğin bazı birey gruplarında bir başka birey grubunun alyuvarlarına karşı antikorların bulunması); bu olaya *allotipi* denir.

antikorlarla sağlanan bağışıklık tepkimesi: immünoglobülinler

Antikorlar, «globülin» adı verilen, kanda ve içsalgılarda bulunan molekül ağırlığı yüksek proteinlerdir. Bunların belirgin özelliği, vücutta yapılarına neden olan antijenlerle birleşmektir. Bu globülinlere immünoglobülin ve kısaca İg denir.

● *İmmünoglobülinlerin yapısı ve özellikleri.* İg'ler birbirlerine disülfür (S-S) köprüleriyle ve zayıf bağlarla bağlı polipeptit zincirlerinden oluşur. İmmünoglobülinlerin yapısı enzimlerle (papain, tripsin) parçalayarak incelenmiştir.

İg'ler iki ağır (molekül ağırlığı 40 000 - 70 000) ve iki hafif (molekül ağırlığı 20 000) zincirden oluşur. Her hafif ve her ağır zincirin bir sabit parçası, bir de değişken parçası vardır. Sabit parçalar COOH karboksil kökü ile, değişken parçalar NH_2 amin kökü ile sonlanır. Ağır ve hafif zincirlerin, antikor özelliği taşıyan değişken bölgeleri (antikor bölgesi) immünoglobülinin antijenle birleşme noktalarıdır. Antikorların antijen için özgüllüğü değişken bölgelerdeki aminoasitlerin diziliş değişkenliğine bağlıdır. Aktif bir immünoglobülinde iki antikor noktası vardır; yani bir immünoglobülin iki antijen bağlar; bu takdirde immünoglobülin iki değerlidir. Antijenlerin antikorla çökelme tepkimelerinin kökeninde bu özellik yatar.

● *Çeşitli immünoglobülin sınıfları.* Normal bir insan serumunda çeşitli immünoglobülin sınıfları bulunur: G immünoglobülinler veya İgG'ler tüm immünoglobülinlerin yüzde 75-80'ini, İgA'lar yüzde 10'unu, İgM'ler yüzde 6'sını, İgD'ler yüzde 0,2'sini oluşturur. İgE ise en düşük düzeyde olup yüzde 0,01 oranında bulunur.

İgM'ler *in vitro* çok şiddetli aglütinasyon tepkimelerine neden olurlar. Genellikle pentamer olmalarının buna yol açtığı sanılmaktadır (pentamer, J-zinciri adı verilen bir parça sayesinde sabit parçalarının uçlarıyla birbirine kenetlenmiş 5 immünoglobülin demektir).

İgG'ler bakteri ve virüslere karşı oluşan antikorların çoğunluğunu meydana getirir; bağışıklık tepkisi bakımından İgM'lerden sonra belirirler. Eteneden geçtikleri için de dölütün edinsel bağışıklığında önemli rol oynarlar. Serum İgA'ların görevi İgG'lerinkine benzer. İgA'lar daha çok süt ve mukoza salgıları gibi doğal salgılarda görev alır ve mukoza yüzeylerinde mikropların girişine doğrudan müdahale ederler. İgD'ler bazı özbağışıklık (otoimmün) hastalıklarında rol oynar. İgE'lerse, ani aşırıduyarlık tepkimelerinin başlıca etkenidir. Bunlar sabit kısımları ile, mastositler ve çok parçalı bazofil akyuvarlar üzerine yapışır ve onlardan histamin gibi alerjik ve anafilaktik tepkimelere neden olan maddelerin çıkmasını sağlarlar.

● *İmmünoglobülinlerin sentezi.* İmmünoglobülin sentezinin dölütde beşinci aya doğru başladığı sanılmaktadır. Ama bu arada yavru annesinden etene yoluyla İgG alır. İgG oranı doğuma kadar gittikçe artar. Bu nedenle erken doğan bebekte, miadında doğan bebektekinden daha azdır. Doğumda bebeğin serum immünoglobülinleri annesininkine benzer. Anne sütü alan bebek ayrıca annesinden süt ile salgısal İgA alır; bu da onun mukozalar düzeyinde bağışıklık sistemini tamamlar.

● *Antikor yanıtı.* Organizmanın antikor yapımı, antijenle ilk kez karşılaşmasına veya önceden onunla karşılaşıp karşılaşmadığına göre farklıdır.

Birinci yanıtta antikorların saptanamadığı bir başlangıç dönemi vardır; bu gizli dönem antijenin tipine ve antikor saptama tekniğinin duyarlığına göre 2-5 gün sürer. Ardından yaklaşık 10 gün kadar süren ve özellikle İgM'lerin saptandığı bir dönem gelir. Daha sonra da antijen tipine göre değişen bir kalış süresi ve miktarına sahip İgG tipi antikorlar ortaya çıkar. İkincil yanıt ise antikor vücuda tekrar girdiğinde belirir. İkincil yanıtta gizli dönem yoktur veya çok kısadır. Üretilen antikor (IgG) miktarı çoktur ve daha uzun süre kalır. Bu bilgilerden aşılamada (ikincil aşılamalar antikor yanıtını artırır) yararlanılır. Ayrıca kızamıkçık gibi bazı enfeksiyonların tanısını koymada hastanın taze bir enfeksiyon mu geçirdiği yoksa eski antikor olup olmadığı sorusunu cevaplamada yararlanılır; çünkü taze enfeksiyonda İgM miktarı çok yüksektir ve giderek artar. Bu sonuç antijenle ilk temasa işarettir.

● *İmmünoglobülinlerin kaynağı.* İmmünoglobülinler bir lenfosit grubu ve bunlardan türeyen plazmositler tarafından yapılır. Lenfosit ve plazmositlerse kemik iliğinde üretilir; memelilerde hücrelerin farklılaşma yerinin kemik iliği olduğu sanılmaktadır. Kuşlarda farklılaşma Fabricius kesesinde olur (bu nedenle buradan çıkan hücrelere *bursa* (kese) sözcüğünün baş harfi kullanılarak *B-lenfosit* adı verilir). Yumurtadan yeni çıkan yavrudan bu kese çıkarılırsa hayvanın antikor yapma yeteneği yok olur.

● *Tümleç (kompleman).* Tümleç, hiçbir antijenik uyarı olmasa da serumda bulunan bir maddedir. Antikorun etkisini tamamlayıcı rolünden dolayı tümleç (kompleman) adı verilmiştir. Bunlar tek bir madde olmayıp ancak antikora bağlanmış antijen - antikor kompleksi) bulunduğu zaman enzim etkinliği kazanan çeşitli proteinlerdir. Tümlecin görevi sadece bağışıklık yanıtıyla sınırlı değildir. Kanın pıhtılaşmasında ve iltihaplanma da da görev alır. Bağışıklık tepkimelerinde tümleç, antikorların yapışmış olduğu bazı bakterilerin, yabancı hücrelerin ve tümör hücrelerinin parçalanmasına yardımcı olur. Anafilaksi olaylarında damarların genişlemesi, damar çeperlerinin geçirgenliğinin artması ve böylece ödemin kolaylaşması tümlecin etkisine bağlanmaktadır. Tümleç antijen - antikor komplekslerine ve yutar hücrelerin zarlarına yapışarak söz konusu komplekslerin fagositozunu, yani sindirilmelerini kolaylaştırır.

● *Antikorların katıldığı bağışıklık tepkimelerinin çeşitli tekniklerle ortaya konması.* Antijen ile, yapımına onun neden olduğu antikorun karşılaşması bu iki maddenin birleşmesine yol açar. Bu tepkime, günden güne daha duyarlı hale gelen çeşitli tekniklerle ortaya konmuştur.

1 — *Sıvı ortamda çökelme: Halka testi.* Dar bir tüp içine önce antikorlu serum, sonra antijen solüsyonu konur; iki sıvının karışmamasına dikkat edilir. Birkaç dakika sonra serumla antijenin birleşme yüzeylerinde renk renk yansılanan bir çökelti oluşur. Bu basit yöntemde bile antijenle antikorun en uygun oranda konmuş olması gerekir. Biri diğerine oranla çok az bulunursa bu tepkime meydana gelmez. Bunun için optimal (en uygun) bir oran vardır: Eşdeğerlik miktarı. Olayın kuramsal açıklaması şöyledir. Eğer antikor miktarı çok fazla olursa bütün antijenik noktalar bu fazla antikorlarla maskelenir. Bu nedenle iki değerli tek antikor iki antijen molekülünü bağlayamaz ve görünür bir çökelti yapamaz. Eğer antijen miktarı çok fazla olursa çok sayıda antijen molekülünü birbirine bağlayacak yeterince antikor bulunmaz.

2 — *Jel halinde çökelti teknikleri.* Sıvı ortamda çökeltme tekniğinde tepkime antijenli solüsyonun yüzeyiyle antikorlu solüsyonun yüzeyi arasında olduğundan antijenle antikorun çeşitli şekillerde birleşme olasılığı azdır. Jel halindeki ortamlardaysa antijen ve antikor solüsyonları birbirine karışır. İki solüsyonun içinde antijen-antikor oranlarının optimal olduğu noktada çökelti oluşur. Oudin'in basit tek yönlü difüzyon tekniğinde dar bir tüp içinde immün serum jeloza katılır, sonra solüsyon halindeki antijen dökülür. Jeloz solüsyona yayılır ve antikorun çeşitliliğine göre veya birkaç çökelti bölgesi verir. Bu tekniğin değişik tipleri vardır: «İkiyönlü» olanlarında temiz bir jeloz içinde antijen ve antikorlar birbirine doğru hareket eder. Çukurcuklarda yapılan Oudin tekniği jeloz dörtgenleri içinde bir veya birkaç antijen çeşitli immünserumlarla karşılaştırma olanağı sağlar. Tepkime eskisi gibi disk veya halka tarzında yoğun veya hafif bölgeler şeklinde değil, enine çizgi şeklinde bir immün serumla bir antijenin etkileşmesi ve birbirleri ile karşılaştırılması şeklinde değerlendirilir.

Ouchterlony tekniği ise antijen ve antikorun yine birbirine doğru, ama dikey değil de bir kutu içinde yatay hareketine dayanır. Tepkime, çukurcuklu Oudin tekniğinde olduğu gibi yay biçiminde bölgeler şeklinde görülür. Antikor içeren jelozda antijenin yayılmasına dayanan tekniklerin bazıları ortaya çıkan çökeltilerin tepkime yüzeylerinin ölçülmesiyle antijen miktarının tayinine imkân sağlar (Mancini ve Laurell teknikleri).

P. Grabar ve C.A. Williams'ın immünelektroforez tekniği antijen proteinlerinin elektroforez ile ayrışmasını sağlar. Serum içindeki antikorlarla bunlar çöker, böylece antijenin bileşenleri ortaya konmuş olur. Bu tekniğin bir tipi miktar tayini de yapar. İki yönlü immünelektroforez adı verilen bu yöntemde, antijenler elektroforezle ayrıldıktan sonra her biri immünserum ile çöktürülür. Yapılan ikinci bir elektroforez bu antijen - antikor çökeltilerinin birinci eksene dikey olarak hareketini sağlar ve böylece her antijenin çökeldiği bölge miktar olarak ölçülebilir.

3 — *Aglütinasyon tepkimeleri.* Bu tepkimeler çökelti tepkimelerinden daha duyarlıdır ama, ancak hücrelerin ya da lateks gibi cansız parçacıkların yüzeyinde bulunan antijenlerin görülmesini sağlayabilir. Çökelti tepkimelerinde olduğu gibi aglütinasyon için de antijen - antikor oranlarının optimal (uygun) düzeyde bulunması gerekir. Alyuvar veya bakteri gibi hücrelerin antijenleri doğrudan doğruya aglütine edilebilir. Cansız bir parçacık üzerine veya bir alyuvar üzerine küçük bir antijenin bağlayarak aglütinasyonu görünür hale getirmek de mümkündür. Bazı durumlarda antikorlar antijenler üzerine yapıştıkları halde aglütinasyona neden olmazlar; bu durumda bu antikorlara karşı hazırlanmış aglütine edici antikorlardan yararlanılır. Bu «antikora karşı antikor»a *eksik antikor* adı verilir (Coombs testinin ilkesi budur) Aglütinasyon yapmayan böyle antikorların varlığı bir de aglütine edici antikorlar içeren serumlarla gösterilebilir. Antijenin üzerine yapışmış olan antikor antijenin aglütinasyon yeteneğini yok eder (aglütinasyon - inhibisyon tepkimelerinin ilkesi budur).

4 — *Tümleci bağlama veya saptırma tepkimeleri.* Daha önce gördüğümüz gibi, tümlecin antikorla birleşmiş antijeni yok etme yeteneği vardır ve bu olgu özellikle alyuvarlar için geçerlidir. Alyuvar içeren bir sıvıda, alyuvarlar yüzeylerine yapışmış antikorla duyarlı halde iken, tümlecin bulunması «hemoliz»e, yani alvuvarların erimesine yol açar. Eğer bu karışıma bir başka antijen-antikor kompleksi eklenirse tümleç bu kompleksin üzerine tutunacağından (ya da sapacağından) alyuvarlarda erimeye yol açmaz.

5 — *İmmünofluoresans.* Bu teknikte önceden flüoresan bir boya immünoglobülinlere bağlanır (Coons tekniği) ve immünoglobülin özgül antijenle bağlanıp yoğunlaştıktan sonra onları görünür hale getirirler. Bu işlemde en sık kullanılan boya, immünoglobülinlerin antikor etkinliğini bozmayan flüoresein izotiyosiyanattır. Okuma (sayım) özel geliştirilmiş bir mikroskopla yapılır. En sık kullanılan yöntem insan veya hayvan antikorlarına karşı etkili olan antikor karışımlarını kullanmaktır; böylece bunların ilgili antijenlere yapışmaları belirgin hale getirilmiş olur. Buna dolaylı immünofluoresans denir.

6 — *İmmüno-enzimatik teknikler.* Bir enzim, protein yapısını bozmaksızın bir immünoglobüline bağlanabilir. Antikor antijenin üzerine yapıştıktan sonra, antijen-antikor kompleksinin birleşme noktasında yoğunlaşmış bulunan enzimin etkinliği harekete geçirilebilir.

7 — *Radyoimmünolojik teknikler.* Bugün bilinen en hassas tekniklerdir. Hormonlar gibi düşük molekül ağırlıklı maddelerin de antijenik özellik taşıdıkları, bu tekniklerle ortaya konmuştur. Tekniğin ilkesi, bilinmeyen bir solüsyondaki antijenleri incelemek için radyoaktif bir izotopla işaretlenmiş bir antijen ve ölçü olarak bir antikor solüsyonu kullanmaktan ibarettir. Araştırılan madde bilinen radyoaktif antijene eş bir antijen taşımıyorsa, radyoaktif antijen ölçülebilir oranlarda antikorla birleşecektir. Tersine araştırılan madde aynı antijeni içeriyorsa, antikorlar onunla birleştiklerinden radyoaktif antijenle reaksiyona girmezler.

hücre aracılığıyla bağışıklık tepkimesi

Hücre aracılığıyla bağışıklık tepkimesinde antijene karşı lenfosit toplulukları harekete geçer; lenfositler antijeni doğrudan etkileyebileceği gibi başka lenfositleri veya yutan hücreleri, özellikle makrofajları uyararak da etkileyebilir.

● *Lenfositlerin doğrudan etkisi.* Bir antijene karşı duyarlaşmış lenfositler, o antijeni taşıyan hücreyi yutup eritir ve yok ederler. Allojenik doku nakilleri buna örnektir. Bu tip hücre yıkımında tümleç veya antikor gerekli değildir.

● *Lenfositlerin dolaylı etkisi.* Bazı lenfositler, salgıladıkları maddeler aracılığı ile antijeni bağlayıp yok etmek amacıyla dolaylı bir hücre tepkimesi yaratabilirler. «Lenfokin» denen bu aracı madeler başka lenfositleri ve makrofajları yanlarına çekip onları da antijene karşı duyarlı kılarlar (adeta antijenin yapısını ve doğasını onlara öğretirler). Böylece karekete geçirilen makrofajlar antijeni tanıyıp tahrip ederler.

Hücre aracılığıyla bağışıklık tepkimelerinden sorumlu lenfositler B-lenfositlerinden farklıdırlar (B-lenfositler, dolaşan kandaki antikorları üretir). Bu lenfositler de kemik iliğinde yapılır, ama farklılaşma yerleri timüs bezidir, bu nedenle *T-lenfositleri* adıyla anılırlar. Bunlar farklı görevleri olan bir lenfosit grubudur. Bazıları hücre öldürücüdür, bazılarıysa tanıyıcı ve belleklidir; ileride aynı antijen tekrar vücuda girdiğinde onu tanıyabilirler.

● *Hücre aracılığıyla bağışıklık yanıtının mekanizmaları.* Antikor üretme tepkisi gibi hücre tepkisi de antijenler doğasına bağlı görünmektedir. Bazı antijenler, özellikle protein yapısında olanlar, hücre içinde çoğalan bulaşıcı mikroplar, bu tip bir tepki uyandırır. Kandaki antikor tepkisinde olduğu gibi önce birincil tepki (antijenle ilk temas), sonraki karşılaşmalarda ise ikincil tepki oluşur. Birincil tepkide antijen makrofajlar tarafından yenir ve parparçalanır; T-lenfositleri üşüşerek antijenik noktaları tanır, öldürücü lenfositlere bilgi verirler; onlar da hemen işe koyulurlar. Bellekli lenfositler ise bu bilgiyi saklarlar. İkincil tepkide bellekli lenfositler, makrofajların ve öldürücü lenfositlerin çok daha hızlı ve şiddetli tepki göstermelerine neden olur.

Bu ikincil tepki, Koch deneyinde olduğu gibi gecikmiş tipteki aşırıduyarlık olgusuyla belirgindir. Hücresel bağışıklık serumla pasif olarak iletilemez ancak T-lenfositlerinin nakliyle iletilebilir.

● *Hücresel beğışıklığı ortaya çıkarma teknikleri. İn vitro,* gecikmiş tipte aşırı duyarlık tepkilerini ortaya çıkarmak için tüberkülin veya mantar gibi deri içine yapılan deri testlerinden yararlanılır.

İn vitro, belirli bir antijene karşı duyarlı hale gelmiş lenfosit veya makrofajların varlığı deneylerle ortaya konur.

Lenfoblastik değişim testi, duyarlaşmış lenfositlerin duyarlaştırıcı antijenle karşılaşınca lenfoblasta dönüşmesi olayını kullanır. Bu olay ya mikroskop altında ya da hücrenin bölünmesi anında radyoaktif timidin'le birleşme derecesi ölçülerek ortaya konur.

Makrofajların göçünün veya yayılmasının önlenmesi, lenfokinler aracılığıyla makrofajları harekete geçiren lenfositleri duyarlaştıran antijenin varlığıyla incelenir.

bağışıklık yanıtına immünyetenekli hücrelerin katkısı

Yutarhücreler, özellikle makrofajlar antijenleri yakalayıp parçalamaya çalışırlar; ortaya çıkan antijen parçacıkları T-lenfositleri tarafından tanınır. Bunlar ya hücresel tipte bir tepki başlatır ya da antikor yapıcı B-lenfositleri uyarırlar. Karmaşık antijenler için her iki yola da başvurulur: Hem antikor üretilir hem de etkin hücreler (öldürücü ve aracı lenfositler) duyarlaşır. Organizmaya yabancı maddelerin tanınmasında da T-lenfositleri en gerekli hücrelerdir. Ayrıca bunlar bağışıklığa ilişkin bilginin taşınmasında da görevlidirler.

bağışıklığın bastırılması

● *Allojenik doku nakillerinin kabulu.* Genetik bakımdan birbirine *eş iki birey* (tek yumurta ikizleri) arasında doku nakli yapıldığında alıcı, nakledilen dokuyu reddetmez.

Allojenik doku naklinde, yani genetik bakımdan birbirinden *farklı iki birey* (veya heterolog, yani farklı türler) arasında yapılan doku nakillerinde alıcının immünyetenekli hücreleri yeni dokuyu reddeder. Aynı vericiden alınan bir dokunun nakli ikinci kez denendiğinde doku reddi çok daha şiddetli ve çabuk olur (ikincil tepki). Bu olaylara örnek olarak kan (ABO kan grubu sistemlerinde uyumsuzluk) ve organ nakillerindeki redler gösterilebilir (doku ve organ nakillerinde lökositlerin HLA sisteminde bağdaşmazlık). Bu red olaylarını önlemek için «bağışıklığı bastırıcı» ilaçlar veya teknikler kullanılır. Azatiopirin veya siklofosfamid gibi ilaçlarla tedavi, B veya T-lenfositlerinin veya her ikisinin de yok olmasına neden olur; antilenfositer serum daha çok T-lenfositlerini etkiler.

Özgül olmayan bu teknikler yabancı antijenlerin kabulüne ve böylece allojenik doku nakillerinin tutmasına zemin hazırlar, ne var ki bunu yaparken organizmanın bulaşıcı etkenlere karşı direncini son derece azaltır. Bağışıklığı baskı altına alma, felce uğratma olgusuna dayanılarak belirli bir antijene karş özgül bir tahammül yaratma teknikleri henüz deney aşamasındadır. (L)

Foto. X (3): Günaydın arşivi (MEYDAN)

***İMOLA,** İtalya'da (Emilia) kent. — 58 000 nüf. (L)

***İMPHAL,** Hindistan'da kent ve Manipur eyaletinin başkenti. — 100 605 nüf. (L)

***İMRANLI,** Sivas ilinde ilçe. — 29 657 nüf. 100 köy. İlçe merkezi 6 421 nüf. (1980). [M]

İMRENLER, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Hüyük bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 940 nüf. (1980) Belediye. (M)

***İMROZ,** Çanakkale ilinde ilçe. — 5 978 nüf., 5 köy. İlçe merkezi 4 802 nüf. (1980). [M]

***İNALCIK** (Halil), türk tarihçisi. — Son eserleri: *Sultan Murâd b. Mehemmet Hân; İzladi ve Varna Savaşları (1443 - 1444) Üzerinde Anonim Gazavâtnâme* (Dr. Mevlûd Oğuz'la birlikte) [1978]; *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)* [Osman Okyar'la birlikte] (1980). [M]

İNALLI, Nevşehir ilinde, merkez ilçenin Acıgöl bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 356 nüf. (1980) Belediye. (M)

***İNAN** (Abdülkadir), türk dilcisi ve yazarı. — 1976'da Ankara'da öldü. (M)

İNAN (Ergin), türk ressamı (Malatya 1943). D. Tatbiki Güzel Sanatlar Y. Okulu'nda öğrenim gördü (1964 - 1968). Salzburg Uluslararası Yaz Akademisi'nde (1969) ve Münih Akademisi'nde eğitimini geliştirdi (1971 - 1973). 1975'ten bu yana DTGSYO'da (şimdiki Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fak.) öğretim görevlisidir. İstanbul, Ankara ve Berlin'de açtığı kişisel sergilerden başka yurt dışında birçok toplu gösterilere katıldı. Gravür tekniğinin incelik ve ayrıntılarını içeren resimlerinde fantastik imgeler, doğal nesneler, figür düzenlemeleriyle özgün bir anlatıma yöneldi. Görsel Sanatçılar Derneği grafik (1977), İstanbul Sanat Bayramı birincilik (1977), D. Resim ve Heykel Müzesi Günümüz Sanatçıları sergisi grafik (1980) ve birincilik (1981), Uluslararası Norveç özgün baskı bienalinde onur (1982), Uluslararası Clevland desen bienali birincilik ödüllerini kazandı (1983). [M]

***İNAN** (Mehmet Rauf), türk eğitimcisi. — Son eseri:*Bir Üstün Adam - Rüştü Uzel* (monografi, 1976). [M]

İNAN (Kâmran), türk diplomatı, devlet ve siyaset adamı (Hizan, Bitlis 1929). Ankara Hukuk Fakültesi'ni (1947) ve Cenevre Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1953). Aynı fakültede doktorasını tamamladı (1955). Dışişleri bakanlığı bünyesinde merkezde ve yurt dışında çeşitli görevlerde bulundu. 1973'te AP'den Bitlis senatörü seçilerek parlamentoya girdi. 1974'te AP Genel İdare Kurulu üyeliğine getirildi (bu görevi 1978'e değin sürdü). 1974'te yapılan AP 7. Büyük Kongresi'nden önce Demirel'e karşı genel başkanlığa adaylığını koyduğunu ilan ettiyse de kongrenin ikinci günü adaylıktan çekildi. 1977 seçimlerinden sonra Demirel başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığına getirildi. 1979'da AP'den ve senatörlükten istifa etti, Cenevredeki Birleşmiş Milletler ofisi nezdinde Türkiye'nin daimi temsilciliğine atandı. Türkiye'de mayıs 1983'te siyasi partilerin kurulmasına izin verilince bu görevinden istifa ederek yurda döndü ve Milliyetçi Demokrasi Partisi saflarında yeniden siyaseye atıldı. 6 kasım 1983 seçimlerinde Bitlis'ten milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. (M)

İNANIR (Kadir), türk sinema oyuncusu (Fatsa 1949). İstanbul Üniversitesi, Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu'nu bitirdi. 1968'de Saklambaç Gazetesi'nin fotoroman oyuncusu yarışmasını kazandı. 1968'de küçük bir rolle başladığı sinemada 1970'lerin gözde erkek oyuncularından oldu. 100'ü aşkın film çevirdi. 1973'te A. Yılmaz'ın *Utanç*'ındaki rolüyle Adana Altın Koza ulusal film şenliğinde «en iyi erkek oyuncu» ödülü aldı. Diğer başlıca filmleri: A. Yılmaz'la *Kara Gözlüm* (1970), *Kambur* (1973), *Selvi Boylum, Al Yazmalım* (1977), B. Olgaç'la *Kara Gün* (1971), V. Türkali'yle *Kopuk* (1972), T. Şoray'la *Dönüş* (1973), *Bodrum Hakimi* (1976), Z. Ökten'le *Askerin Dönüşü* (1974), *Pisi Pisi* (1975), F. Tuna ile *Ezo Gelin* (1973), *Enayi* (1974), O. Aksoy'la *Hayat Bayram Olsa* (1973), *Dila Hanım* (1977), *İsyan* (1979), Ş. Gören'le *Köprü* (1974), *Deprem* (1976), *Taksi Şoförü* (1976), *Derviş Bey* (1978), *Evlidir, Ne Yapsa Yeridir* (1978), *Tomruk* (1982), Z. Alasya ile *Doktor* (1979), *Elveda Dostum* (1982), Ö. Kavur'la *Ah Güzel İstanbul* (1981), *Kırık Bir Aşk Hikayesi* (1982). [M]

İNCE (Özdemir), türk şairi (Mersin 1936). Bir süre Ankara Hukuk Fakültesi'nde okudu, Gazi Eğitim Enstitüsü Fransız Dili Bölümü'ne girdi. Bu okulu bitirdikten (1960) sonra çeşitli okullarda Fransızca öğretmenliği yaptı. Bir ara Fransa'ya giderek Paris'te mesleğini ilerletti. 1970'te çevirmen olarak TRT'ye girdi. 1981'de emekliye ayrıldı. Daha sonra TRT'de metin yazarlığı, redaksiyon müdürlüğü, TV Program ve Yayın Planlama müdürlüğü, genel müdür müşavirliği, Eğitim Dairesi uzmanlığı yaptı. 1954'ten sonra çeşitli dergilerde yayımlanan şiirleri ve şiir çevirileriyle tanındı. Şiir kitapları: *Kargı* (1963), *Tutanaklar* (1967), *Kiraz Zamanı* (1969; May Edebiyat Ödülü), *Karşı Yazgı* (1974), *Rüzgâra Yazılıdır* (1979), *Elmanın Tarihi* (1981), *Kentler* (1981), *Yedi Deryalar Geçsen* (1983). Başlıca çevirileri: *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar* (1978; Yanis Ritsos' tan TDK 1979 Çeviri Ödülü), *Çağdaş Bulgar Şiiri Antolojisi* (1983; A. Behramoğluyla birlikte). [M]

İNCELER, Denizli ilinde, Çardak ilçesinin Bozkurt bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 604 nüf. (1980) Belediye. (M)

***İNCESU,** Kayseri ilinde ilçe. — 21 125 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 6 932 nüf. (1980). [M]

***İNCİR** i. — ANSIKL. · Dünya incir üretimi (1971 - 1975 ortalaması olarak) bir milyon tonu aştı (1 114 000 t). 198 200 tonluk üretimiyle Türkiye, en çok incir üreten ülke olma özelliğini korudu. Onu Portekiz (184,4 bin ton), İtalya (145,8 bin ton), Yunanistan (139,6 bin ton) ve İspanya (90,2 bin ton) izlediler.

● *Türkiye*'nin 1975'ten sonraki yıllarda, incir üretimi önemli bir artış göstermedi. 1976'da 188 000 t, 1977'de 175 000 t, 1978'de 185 000 t, 1979'da 200 000 t, 1980'de 205 000 t incir üretildi. İncir, Türkiye'nin belli başlı dışsatım maddelerinden biri olma özelliğini bu son dönemde de korudu. 1978'de toplam 31,5 bin ton (30,9 milyon dolar), 1979'da 35 bin ton (41,5 milyon dolar), 1980'de 32,7 bin ton (38.8 milyon dolar) incir dışsatımı yapıldı. (M)

İNCİRLİK, Adana ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 7 301 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İNCİRLİOVA,** Aydın ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 29 793 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 11 963 (1980). Belediye. (M)

***İNÇON,** Güney Kore'de (Kyonggi ili) liman kenti. — 799 982 nüf. (L)

***İNDEPENDENCE,** ABD'de (Missouri) kent. — 102 000 nüf. (L)

***İNDİANA,** ABD'de eyalet. — 5 490 179 nüf. Soya tarımı, kümes hayvanları ve domuz yetiştirilir. Yapı taşları çıkarılır. (L)

***İNDİANAPOLİS,** ABD'de kent, İndiana eyaletinin merkezi. — 745 000 nüf. (L)

***İNDONEZYA,** Güney Asya'da devlet. — 147 490 000 nüf.

TARİH

iç huzursuzluk

1973'de Suharto*, 5 yıl için yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi. Aynı tarihlerde ekonomik durumun iyileşmesi, toplumun çok küçük bir kesimine yaradı ve önemli oranda dış yardım gerektirdi. 1974'te Repelita I (Kalkınma planı), amacına ulaşmadı; 1974 - 1979'da daha çok toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesine ağırlık veren Repelita II yürürlüğe girdi. Yoksulluk, özellikle kırsal kesimde sürerken, işsizlik kırdan kente göç hareketiyle daha da arttı; üniversite ve aydın çevrelerindeki tedirginlik ağırlaştı. Sukarno'nun «güdümlü demokrasisi»nin yerini yeni bir «denetimli demokrasi» aldı.

Ağırlığını ABD ve Japonya'nın oluştur-

Ergin İNAN

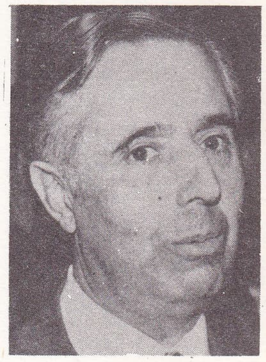

Kâmran İNAN

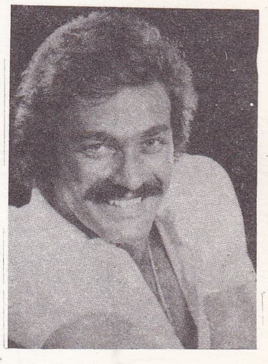

Kadir İNANIR

Özdemir İNCE

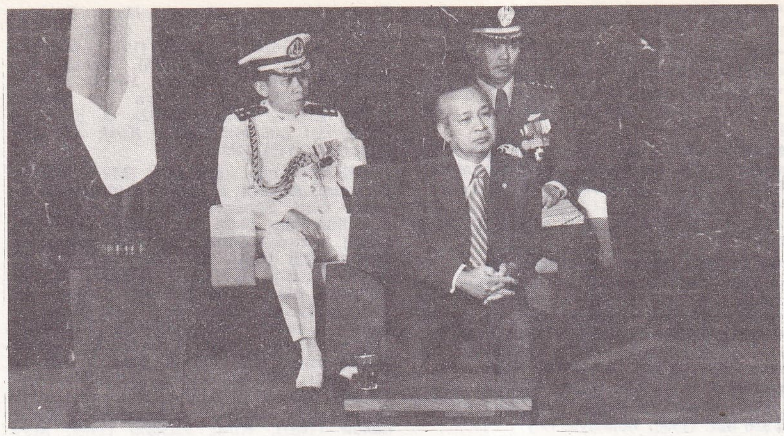

Başkan Suharto bir törende

duğu yabancı sermaye akışı ülkenin bağımsızlığını tehlikeye soktukça toplumsal hoşnutsuzluk arttı. Ocak 1974'te Japonya, doğal gaz dışsatımı için İndonezya'ya önemli bir teknik ve ticari yardımda bulundu, ama Tanaka Kakuei'nin Cakarta'ya yaptığı ziyaret şiddetli anti-japon gösterilere yol açarak İndonezya'nın bolluk ve istikrar ülkesi görüntüsüne gölge düşürdü. 1975'te ulusal petrol ortaklığı Pertamina büyük bir mali çıkmaza girerek iflas etti.

Timor sorunu

1975 yazı boyunca Timor adasının Portekiz'e bağlı doğu kesimi, 3 rakip grup arasındaki şiddet olaylarına sahne oldu. Doğu Timor'un Bağımsızlığı İçin Devrimci Cephe (Fretilin) tam ve ivedi bağımsızlık isteğinde bulunurken, Timor Demokratik Birliği (UDT), Portekiz ile ilişkileri kesmeden aşamalı bir bağımsızlık istedi; Timor'daki Halk Demokrasisi Örgütü (Apodeti) ise, adanın batı kesimini elinde bulunduran İndonezya'ya bağlanma yanlısıydı. Ekim 1975' te İndonezya, Fretilin güçlerine karşı adaya doğrudan müdahale etti. 28 kasım 1975'te Fretilin, tek yanlı olarak Doğu Timor'un bağımsızlığını ilan etti. İndonezya, bu girişime, öbür iki grupla görüşmelere girişerek karşılık verdi; ardından da Portekiz «toprağı»nı ve başkent Dili'yi işgal etti. BM Güvenlik Konseyi, İndonezya'ya birliklerini doğu Timor'dan çekmesi çağrısında bulundu; ama İndonezya saldırıları tüm 1976 baharı boyunca sürdü ve 17 temmuz 1976'da Doğu Timor'un resmen ilhakı ve İndonezya'nın 27. eyaleti olmasıyla sonuçlandı. Ne var ki Fretilin, sert baskıya kafa tutarak, ilhaka karşı direnişini sürdürdü.

belirsiz bir gelecek

Mayıs 1977'de genel seçimler bir kez daha Golkar'ın (askerlerin örgütlediği ve seçimlerde hükümeti temsil eden bir siyasal kuruluş) zaferiyle sonuçlandı; sadece Cakarta'da, müslüman eğilimli Birlik ve Kalkınma Partisi, PPP (Partai Persatuan Pembangunan) oyların çoğunu alarak listede başına geçti. Eski ulusalcı partilerin ve hıristiyanların oluşturduğu İndonezya Demokrat Partisi, PDI (Partai Demokrasi İndonesia) oyların yüzde 7'sini elde eti. Ama 22 mart 1978'de üçüncü kez cumhurbaşkanlığına seçilen general Suharto, ülkenin az* gelişmişlikten kaynaklanan gerçek sorunlarının üstesinden gelecek durumda değildi. Petrol dışsatımı duraklama dönemine girdi; işsizlik toplam işgücünün dörtte birine ulaştı. Doğu Timor ve İrian Barat'taki ayaklanma hareketlerinin bastırılmasına karşın Suharto, öğrenci eylemleri (1978 başları), müslüman muhalefet ve hatta yöneticilik içindeki muhaliflerle karşı karşıya kaldı. 1979'da, özellikle dış göç programıyla Cava'nın nüfus fazlalığı sorununu çözmeye ağırlık veren 3. Plan (Repelita II, 1979 - 1984) yürürlüğe girdi. 4 mayıs 1982'de yapılan son genel seçimlerde hükümet yanlısı Golkar 242, PPP 94, PDİ 24 milletvekili çıkardılar. 1983 martında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini de yine general Suharto kazandı; böylece görevini 5 yıl daha sürdürme hakkını elde etti.

İNDONEZYA VE MALEZYA EDEBİYATLARI

İndonezya edebiyatı

Manikebu'nun (rejimin benimsediği sosyalist gerçekçilik ilkelerine karşı çıkan evrenselcilerin kültürel bildirgesi) bir başkanlık kararnamesiyle sert biçimde yerilmesi (1963), siyasetin edebiyat yaşamına doğrudan müdahalesinin resmen açıklanmasıydı. 1965 sağcı darbesini izleyen katliam, siyasal ve toplumsal kargaşa ise durumu tersine çevirdi. Komünistlikle damgalanan yazarlar tutuklandılar; kimileri (Pramudya Ananta Tur gibi) toplama kamplarına sürüldüler ,kimileri (Sitor Situmorang gibi) hapse atıldılar. Bunların dünkü rakipleri, kendilerini ağır bir manevi baskıdan kurtulmuş hissettiler ve gerek tepki olarak, gerek özsansür düşüncesiyle artık politikayla ilgilenmez göründüler. 1968'de *Gökyüzü Kapanıyor* adlı öykünün yayımlanmasının yol açtığı skandal, ikilemin boyutlarını ortaya koydu. Bu öyküde, yeniden yeryüzüne inen peygamber Muhammed, çok karamsar bir durum değerlendirmesi yapıyordu. Söz konusu öyküyü yayımlayan *Sastra* («Edebiyat») adlı dergi yasaklandı ve yazarı Kipanjikusmin de artık ortalarda görünmez oldu.

Daha 1966'da, ünlü eleştirmen Hans Bague Jassin* yeni bir yazar kuşağının doğduğunu ileri sürmüştü. Yeri doldurulmaz antolojilerle eşsiz bir edebi belge koleksiyonunun sahibi olan yazarın bu açıklaması, gelecekle ilgili bir ön yargıydı. Ama şurası su götürmez ki, edebi üretimin toplumsal bağlarını kökünden değişikliğe uğratmıştı.

● *Yeni eğilimler.* 50 ve 60'lı yılların edebiyatı, büyük ölçüde, *Zenith, Kisah, Sastra* gibi dergilerde yansıyordu. Bugün Cakarta'da 4 000 tirajlı *Ufuk* adlı bir tek dergi çıkmaktadır. Yayımcılık ise tersine belli bir gelişme içindedir: Balai Pustaka, Gunung Agung ve Nusantara gibi yayımcılar önemlerini büyük ölçüde yitirirlerken, Pustaka Jaya adlı genç yayımevi, 1968'den başlayarak çok sayıda yeni eserle çeviri ve çocuk kitabı yayımladı. *Cerpen* («kısa öykü») yavaş yavaş yerini romana ve şiire bıraktı. Beğenilen edebiyat, biçimsel deneyciliğe dayanıyordu. Willibrordus Rendra* ya da Sutarji Calzoum Bachri gibi şairler, yeni bir heyecan dalgası yaratmak için kışkırtıcılığa başvurmaktan çekinmediler.

Yazarların önemli bölümü daha önceki kuşaktandır: S.T.A. diye anılan Sutan Takdir Alisjahbana* ve Muhtar Lubis, roman yayımlamayı sürdürüyorlar. O ana kadar sadece öykü ve oyunlar yazmış olan İwan Simatupang (1928 - 1971), ardı ardına yepyeni içerikli üç roman yayınladı: *Kırmızının Kırmızısı, Hac, Kuraklık.* Gerçeküstücülükle varoluşçuluğun (bir süre Hollanda ve Fransa'da görüldü) etkisi düzyazısına, anlamsıza kaçan trajik bir anlatım biçimi kazandırdı. Üretkenliği azalsa da Ajip Rosidi* de bu akımın önde gelen isimlerindendir. Yapıtları, öykü, şiir ve tiyatro oyunları ve bir romandan (*Balayı Yolculuğu* [1961]) oluşur. Aynı yazar, günümüzde, özellikle İndonezce ya da kendi anadili olan Sundanca edebiyat tarihi çalışmalarına ağırlık vermektedir (*Kısa İndonezya Edebiyatı Tarihi,* [1969], *Mavi Deniz, Mavi Gök* [1977]).

Şiirde (Sutarji Calzoum Bachri, Sapardi Joko Damono, Abdul Hadi W.M.) ya da tiyatroda (W.S. Rendra, Arifin C. Noer) olduğu gibi düzyazıda da bu «yeni kuşak» üyeleri (Putu Wijaya, Dararto) büyük bir yaratıcılık ortaya koydular. Bu yazarlar, daha önceki kuşağın bir çeşit yadsıması olan yenileşme gereksinimi içinde, esin kaynaklarını, daha eski bir gelenekte ya da çoğu kez kendilerinden önceki yazarları atlayarak batı edebiyatlarında aramaktadırlar.

● *Kadın edebiyatı ve halk romanı.* Bu bağımsız genç yetenekler dışında, edebiyat akımında iki olgu göze çarptı. Kadın edebiyatının ortaya çıkışı ve «halk» romanına dönüş. Kadın edebiyatı, 1935'ten başlayarak Hamidah (1913 - 1953) ile ünlendi ve yetenekli yazarlar kazandı: Suwarsih Djojopuspito (1912 - 1977); S. Rukiah (doğ. 1927). Fransa'da (*Gemide* [1973], *Barka* [1975]) ya da Japonya'da geçen romanlarıyla (*Benim Adım Hiroko,* [1977]) ün kazanan N. H. Dini (doğ. 1936) günümüz İndonezya edebiyatının en gözde yazarlarındandır. Romanlarında, duygusal entrikalar çerçevesinde büyüleyici kadın portreleri çizdi. Bu dönemin ikinci yarısında kadın yazarlar halka dönük romanlar yazdılar. Örneğin Marga T. (doğ. 1943), 60'lı yıllardaki öğrenci dünyasının biraz melodrama kaçan ama son derece ilginç tablosunu sergileyen romanlarıyla (*Fırtına Dinecek* [1974], *Bir Yüreğin Yankısı* [1975]) büyük ün kazandı. Bu türün ustası 1960' dan beri alışılmamış bir anlatımla birçok aşk ve cinayet romanı yazan Motinggo Boesje'dir (doğ. 1937).

Bu halka yönelik, yani üniversite çevrelerinin ve aydınların oluşturduğu okur yığınını aşan bir okur kitlesine seslenen edebiyatın da bir sınırı vardır: Çok-satarların baskı sayısı bile 100 000'i geçmez. Yüzyılın başından beri Cava'da konuşulan iki bölgesel dilde (Cavaca ve Sundanca) üretilen çağdaş edebiyat eserleriyse henüz oturuşmamış bir türün örnekleri sayılabilir.

Malezya edebiyatı

Malaka boğazının öbür yakasında, çağdaş malezya edebiyatı kendi başına bağımsız bir gelişme göstermekte, İndonezya'da herhangi bir yankı uyandırmamaktadır. Oysa İndonezce ve modern Malezya dilleri aynı ortak kökten («male»den) türemişlerdir. Edebiyat etkinliği, Kuala Lumpur'da, bağımsızlığın ilan edildiği tarihte (1957) açılan Dewan Bahasa'dan Pustaka («Dil ve Edebiyat Enstitüsü») bünyesinde odaklaşmıştır. Klasik edebiyat hâlâ belli bir saygınlık görüyorsa da, romancılar (Shahnon Ahmad [doğ. 1933], A. Samad Said [doğ. 1935]) ülkelerinin kırsal ve kentsel toplumunu gerçekçi ve geleceğe yönelik bir kaygı içinde dile getirdiler. (LM)

***İNDORE,** Hindistan'da (Madhya Prades) kent. — 544 000 nüf. (L)

***İNEBOLU,** Kastamonu ilinde ilçe. — 41 914 nüf. 104 köy. İlçe merkezi 7 163 nüf. (1980). [M]

***İNECE,** Kırklareli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 504 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 390 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İNECİK,** Tekirdağ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 242 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 1 168 nüf. (1980). [M]

***İNEGÖL,** Bursa ilinde ilçe. — 97 812 nüf., 96 köy. İlçe merkezi 45 237 nüf. (1980). [M]

***İNEK** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1980'de 8 296 165 inek vardı. Bunun 5 931 240'ı sağılıyordu. İnek sütü üretiminde 1975'ten sonra düzenli bir artış görüldü: 19755'ten 2 910 000 t, 1976'da 3 100 000 t, 1977'de 3 107 000 t, 1978'de 3 209 000 t, 1979'da 3 386 000 t, 1980'de 3 421 000 t.

1980'de Türkiye'de, sağılan toplam hay-

Foto. Lochon/Gamma (LAROUSSE)

van sayısının yüzde 15'ini inek oluşturuyordu. Buna karşılık, inek sütü üretimi, Türkiye'nin toplam süt üretiminin yüzde 62,2'sini karşılıyordu. (M)

***İNGOLSTADT,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent. — 92 000 nüf. (L)

***İNHİSAR,** Bilecik ilinde, Söğüt ilçesine bağlı bucak. — 7 123 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 061 nüf. (1980). [M]

İNKUR, Ordu ilinde, Ünye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 413 nüf. (1980). Belediye. (M)

İNLİ, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 270 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İNNSBRUCK,** Avusturya'da kent, Tirol'ün merkezi. — 116 100 nüf. (L)

***İNOWROCLAW,** Polonya'da (Bydgoszcz voyvodalığı) kent. — 56 000 nüf. Sodyum işletmesi. (L)

***İNÖNÜ,** Eskişehir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 759 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 3 986 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İNÖNÜ** (Erdal), türk fizikçisi ve siyaset adamı. — Boğaziçi Üniversitesi Fizik Bölümü başkanı ve Temel Bilimler Fakültesi dekanı iken 1983'te emekliye ayrıldı. Mayıs 1983'te Türkiye'de siyasi partilerin kurulmasına izin verilince sosyal demokrat kanadı parlamentoda temsil edecek bir parti kurma girişiminin başına geçti. Temmuz 1983'te Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP) adı altında kurulan yeni partinin kurucu üyeleri arasında yer alarak genel başkanlığa seçildi. Aynı ayın sonunda Milli Güvenlik Konseyi, SODEP'in 21 kurucu üyesini veto etti. Veto edilenler arasında Erdal İnönü de bulunuyordu. İnönü'den boşalan genel başkanlığa Cezmi Kartay getirildi. TBMM göreve başlayınca Kartay, İnönü'nün yeniden genel başkan olabilmesi için görevinden çekildi, aralık 1983'te İnönü ikinci kez SODEP genel başkanlığına seçildi. (M)

İnönü Üniversitesi, 1872 sayılı yasayla 1975 yılında Malatya'da kurulan üniversite. Cumhuriyetin 50. yılı dolayısıyla açıldı. 1976-1977 yılında öğretime başladı. 2809 sayılı Yükseköğretim kanunu uyarınca 1983'te yeniden düzenlendi. Son düzenlemeye göre üniversitede 3 fakülte (Eğitim, Fen-Edebiyat, İktisadi ve İdari Bilimler), 2 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri), 2 yüksekokul (Malatya Meslek, Adıyaman Meslek) bulunmaktadır.

İnönü Üniversitesi'nde 1982-1983 öğretim döneminde 2'si profesör, 1'i doçent, 13'ü yardımcı doçent, 47'si uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 63 öğretim elemanı, 698'i erkek, 212'si kız olmak üzere toplam 910 öğrenci bulunuyordu. (M)

İnönü Vakfı ,İsmet İnönü'nün anısını yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla 1983 yılında Ankara'da kurulan vakıf. İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe İnönü ile oğulları Ömer ve Erdal İnönü ve kızı Özden Toker tarafından kurulan vakıf, 1984 yılında İnönü'nün 100. doğum yılında gerektiği gibi anılması için de çaba gösterecek.

Vakfın amacı, İsmet İnönü'den kalan her türlü anı, belge ve eşyayı toplamak, korumak, uzman ve araştırmacıların yararlanacakları duruma getirmek, gelecek kuşaklara ve bütün insanlık âlemine aktaracak önlemleri almak, İsmet İnönü'nün yaşadığı dönemdeki Türk toplumunun siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel, bilimsel ve teknolojik yaşamını inceleyen tarih araştırmalarını özendirmek, desteklemek, ödüllendirmek ve sonuçlarını yayımlamaktır. Vakıf ayrıca İ. İnönü'nün uzun süre oturduğu Ankara'daki Pembe Köşk ile İstanbul'da Heybeliada'daki evi «İnönü Müzeleri» haline getirmek amacındadır. Ancak Mevhibe İnönü ölümüne kadar bu evlerde oturabilecektir.

Vakfın gelirleri başlangıçta konan beş milyon lira nakit para ile Ankara'da Pembe Köşk Sitesi'nden ayrılan gayrimenkullerin (üç dükkân, bir garaj) kira gelirleridir. (M)

***İNTEPE,** Çanakkale ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 079 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 816 nüf. (1980). [M]

***İntercontinental Oteli.** — Personelin giriştiği grev nedeniyle uzun süre kapalı kaldıktan sonra 16 temmuz 1980'de «Marmara Etap» adıyla yeniden işletmeye açıldı. (M)

***İNTERFERON.** Bk. ENTERFERON.

***İNVERCARGİLL,** Yeni Zelanda'da kent. — 53 700 nüf. (L)

***İNVERNESS,** İngiltere'de kent ve yönetim bölümü merkezi. — 35 000 nüf. (L)

***İOANNİNA,** Yunanistan'ın (Epir) kuzeydoğusunda, aynı adı taşıyan gölün kıyısında kent. — 40 000 nüf. (L)

***İONESCO** (Eugène), fransız oyun yazarı. — Son kitabı *l'Homme aux valises* (*Valizli adam*) [1957]. (L)

***İOWA,** ABD'nin merkezinde eyalet. — 2 913 387 nüf. Buğday ve soya tarımı. Domuz yetiştiriciliği. (L)

İPEKBÖCEKÇİLİĞİ bls. i. — ANSİKL. Türkiye'de 1973'te bir duraklamaya giren ve 1974'ten sonra azalan yaş koza üretimi, 1980'de, hepsi japon cinsi koza olmak üzere 1 707 ton oldu (açılan kutu 66 042). 1981' de açılan kutu miktarı 80 000'e, yaş koza miktarı 2 032 tona yükseldi. Aynı yılda yapılan saptamalara göre 32 il ve 1 654 ilçe ve köyde 40 000 çiftçi ailesi geçinimini koza yetiştirerek sağlıyordu. Başlıca üretim merkezleri, daha önceki yıllarda olduğu gibi Bursa (655 t), Sakarya (292 t), Bilecik (242 t), Balıkesir (159 t). Koza üretiminin bölgelere göre dağılımında Marmara (955 t), Ege, Orta Anadolu ve Batı Karadeniz bölgeleri önde geliyordu. Son yıllarda, dokuma sanayiinin gereksindiği 350 ton ipeğin ancak 290-312 tonu Türkiye' de üretildi, geri kalan kısmı ithal yoluyla sağlandı. (M)

***İPEKÇİ** (Abdi), türk gazetecisi. — (öl. İstanbul 1979). Milliyet gazetesi genel yayın yönetmeni ve başyazarı iken 1 şubat 1979 akşamı evine giderken, bir tedhişçi tarafından arabasında öldürüldü. Nişantaşı kavşağında, yeşil ışığı beklemekte olan İpekçi'nin arabasına kadar sokulan ve silahını beş kez üst üste ateşleyen katil kaçtı. İpekçi derhal öldü. Olay Türkiye'de ve dış ülkelerde çeşitli tepkilerle karşılandı, kimliği henüz bilinmeyen katil ve tedhiş olayları şiddetle kınandı. Milliyet gazetesi, İpekçi'nin katilini bulana ödül vaadetti. 25 haziran 1979'da İpekçi'nin katili İstanbul'da yakalandı. Mehmet Ali Ağca adındaki tedhişçi, yargılanması sürerken, tutuklu bulunduğu Kartal Maltepe Askeri Cezaevi'nden kaçırıldı (23 kasım 1979). 28 nisan 1980'de gıyaben idam cezasına çarptırılan Ağca, Avrupa'ya kaçtı. Ağca, daha sonra Papa II. Jean Paul'e karşı düzenlediği suikastte, katolik âleminin manevi liderini ağır yaralayarak, tedhiş hareketlerinin en nefret uyandırıcı örneklerinden birini verdi ve adından sık sık söz ettirdi.

● *Abdi İpekçi Ödülleri.* Yunanlı yüksek mimar ve mühendis Andreas Politakis'in girişimiyle, Politakis ve Milliyet gazetesinin işbirliğiyle düzenlenen «Abdi İpekçi Barış ve Dostluk Ödülü», ilk kez şiir, öykü, araştırma ve gazetecilik konusunda yapıldı ve ilk ödüller şubat 1980'de Atina'da yapılan törende dağıtıldı. 1982'de düzenlenen ikincisinin ödülleriyse şubat 1983' te İstanbul'da düzenlenen bir törende dağıtıldı. İkinci yarışmaya grafik ve afiş dalında yapıtlar da katıldı.

Milliyet Sanat Dergisi de, A. İpekçi'nin anısına saygı olarak 1980'den beri, gene «Abdi İpekçi Barış ve Dostluk Ödülü» adıyla, her yıl bir sanat dalında yarışma düzenleyerek derece alanlara ödül vermektedir. 1982'ye değin bu ödülü şu sanatçılar kazandılar: 1980'de oyun dalında ödülü Tuncer Cücenoğlu (*Çıkmaz Sokak*) ile Vüs' at O. Bener (*İpin Ucu*) paylaştılar. 1981' de roman dalında Hulki Aktunç (*Bir Çağ Yangını*), 1982'de hikâye dalında Muzaffer Abayhan (*Biz Birbirimize Benzeriz*). [M]

***İPEKÇİ** (İsmail Cem). Bk. CEM (*İsmail*).

***İPOH,** Malezya'da (Perak eyaleti) kent. — 248 000 nüf. (L)

***İPSALA,** Edirne ilinde ilçe. — 36 532 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 10 373 nüf. (1980). [M]

***İPSWİCH,** Büyük Britanya'da kent. — 123 000 nüf. (L)

***İPŞİROĞLU** (Mazhar Şevket), türk sanat tarihçisi. — Yeni eserleri yayımlandı: *Oluşum Süreci İçinde Sanatın Tarihi* (Nazan İpşiroğlu'yla birlikte, 1977), *Sanatta Devrim - Yansıtmacılıktan Oluşturmaya Doğru* (N. İpşiroğlu'yla birlikte; 1980), *Düşünmeye Çağrı* (N. İpşiroğlu'yla birlikte; 1982), *Kök - Atatürkçülük* (1983) [M]

***İQUİQUE,** kuzey Şili'de liman kenti. — 65 000 nüf. Balıkçılık. Gübre sanayii. (L)

***İQUİTOS,** Peru'da kent. — 110 242 nüf. (L)

***İ.R.A.** (IRISH REPUBLICAN ARMY) [İrlanda Cumhuriyet Ordusu]. — Temmuz 1976'da Dublin'de İRA militanlarının ingiliz elçisi Christopher Thomas Ewart - Briggs'i öldürmeleri üzerine İrlanda'da olağanüstü durum ilan edilerek antiterörist yasa çıkarıldı. İRA'nın eylemlerine bir süre ara vermesi, eski gücünü yitirdiği yolunda bir kanı uyandırmışken, 1979 yılı içinde iki kanlı olay yaşandı. 28 ağustosta kraliçenin kocasının amcası Lord Mountbatten, balık avına çıkmaya hazırlanırken Shadow V adlı yatıyla birlikte havaya uçuruldu. Lordun yanı sıra torununun ve bir arkadaşının da ölümüne yol açan bu suikastın hemen ardından, Kuzey İrlanda'da 2. paraşütçü tümenini taşıyan kamyonlar tuzağa düşürülerek 18 paraşütçü öldürüldü. Londonderry'de katoliklerle protestanlar arasında ilk çarpışmaların başlamasının 10. yıldönümünde böylesine kanlı olaylar yaratılması İngiltere'yi yasa boğdu ve başbakan Thatcher, İrlanda başbakanı Jack Lynch'ten İRA'ya karşı sert önlemler alınması ve teröristlere karşı mücadelede gerçek bir İngiltere-İrlanda işbirliği yapılması çağrısında bulundu.

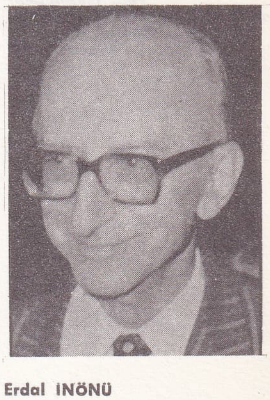

Erdal İNÖNÜ

İngiltere'nin atadığı ve katoliklerle protestanların barış içinde bir arada yaşamaları için plan hazırlıkları yapan yeni Kuzey İrlanda bakanı Humphrey Atkins'in girişimleri fiyaskoyla sonuçlandı. 7 ocak 1980'de Atkis, Belfast'ta Ulster'in geleceği üzerine bir konferans düzenlemeyi başardı ancak, olumlu bir sonuç alınamadı. İşsizlik ve ekonomik sorunların da ciddi boyutlara varmasıyla, olaylar birbirini izledi. Ocak 1981' de eski Ulster kadın milletvekili Bernadette Devlin (McAliskey) aşırı protestan örgüt Red Hand'in (Kızıl El) saldırısıyla ağır yaralandı. Misillemeye geçen İRA, iki eski Birlikçi Parti milletvekilini (Sir Norman Stronge ve oğlu) öldürdü. Protestanlara ve Britanya güçlerine karşı silahlı mücadelesini sürdüren İRA, bir yandan da tutuklu militanlarına siyasal mahkûm statüsü uygulanması için mücadeleye başladı. Belfast hapishanelerinde bu amaçla başlatılan açlık grevinin ilk aşamasında 4 İRA militanı öldü. Dünyada geniş yankılar uyandıran bu olay, ingiliz başbakanının, teröristlerin adi suçlular olduğu yolundaki ısrarlı kararını değiştirmedi. Tutuklu militanlar toplam 10 arkadaşlarını kaybettikten sonra, 2 ekim 1981'de açlık

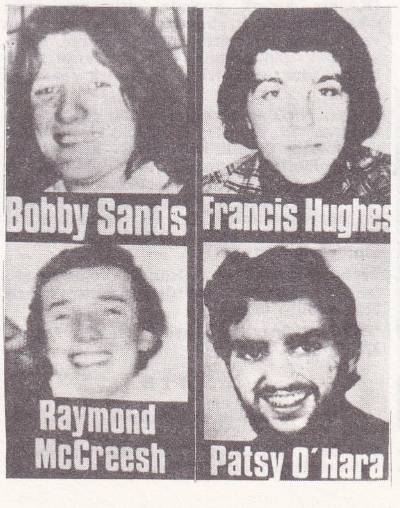

Belfast hapishanesinde açlık grevi sonucunda ölen 4 İRA militanı

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); AP (LAROUSSE)

Şah, Washington ziyareti sırasında başkan Carter ile (kasım 1977)

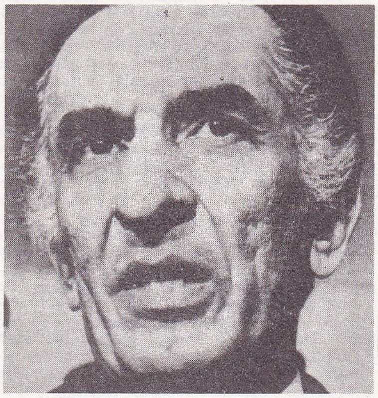

Başbakan Cemşid Amuzegar

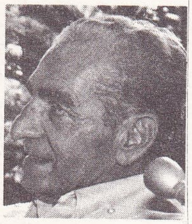

Şah Rıza Pehlevi son günlerinde

Başbakan Cafer Şerif Emani

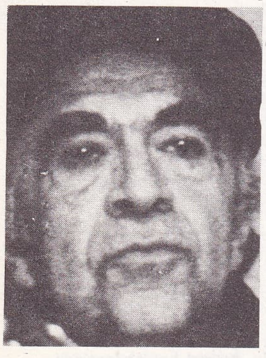

Başbakan Amir Abbas Huveyda

grevine son verdiler. Bu eylemin İRA açısından hiçbir yarar sağlamadığı elbette söylenemez. Dünya kamuoyunu harekete geçirmesi, İrlanda'da 1972'den beri benzeri görülmemiş bir ingiliz düşmanlığı yaratması, Atlantik ötesi partizanlarını alevlendirerek onlardan 250 000 dolarlık yardım sağlaması, militanlarının sayısını arttırması, İrlanda Cumhuriyeti ve Birleşik Krallık'ta seçim yolunu açması, açlık grevinin sağladığı en önemli yararlardır.

6 kasım 1981'de gerçekleşen Fitzgerald - Thatcher zirvesi İngiltere - İrlanda ortak hükümet konseyinin temellerini attı. Ancak bu arada kralcılarla cumhuriyetçiler arasındaki çarpışmaların ve adam öldürmelerin ardı kesilmedi. Örgütlenip silahlı gruplar oluşturmaya başlayan kuzey irlandalı protestanlar, İRA'nın 14 kasım 1981' de Birlikçil Parti'den Robert Bradford'u öldürmesi üzerine «Krallığa Bağlılık Günü» ilan ederek gösteriler düzenlediler. Kuzey İrlanda işleri bakanı, protestanları yatışmaya çağırarak olayların büyümesini önlemeye çalıştı. İki İrlanda arasında askeri işbirliğinin güçlendirilmesi, sınırda İRA'ya ait önemli silah depolarının ortaya çıkarılmasına ve lojistik bölümün kısmen dağıtılmasına yol açtı. Ayrıca, hükümet güçleri İRA'nın birçok komplo girişimini açığa çıkararak önledi. Sonunda İRA, ordunun ve polisin darbelerine karşı kendini koruyabilmek için pişmanlık duyduklarını açıklayan tüm muhbirleri affetmek zorunda kaldı.

5 nisan 1982'de açıklanan Plan Prior, sonbaharda 78 üyelik bir meclis için seçim yapılmasını önerdi. Bu meclis hem danışma rolünü üstlenecek, hem yasama ve yürütme alanında bazı yetkiler isteyebilecek ve kurumların alacağı biçimi, yetkilerin düzenlenmesinin her iki toplulukça kabul edilebilir olması koşuluyla özgürce saptayabilecekti.

Terörist eylemlerin önlenmesi yolunda atılan bu adımların başarılı sonuçlar vermesi beklenebilir. (L)

***İRAN,** güneybatı Asya'da devlet. — 39 320 000 nüf.

T A R İ H

şahın son yılları

1971'deki görkemli Persepolis törenleri, Pehlevi hanedanı için tam bir dönüm noktası oldu. Şah, hanedanlığını eski Pers imparatorluğunun şanlı tarihine bağlamayı denedi. Bu girişim, aynı zamanda İran'ı yirmi yılda dünyanın beşinci gücü yapmaya yönelik büyüklük düşünü de yansıtıyordu. Kendisine «Arya'nın ışığı» (*aryamehr*) sıfatını veren Şahın bu davranışı içerde olduğu kadar dışarda da olağan karşılandı. Petrolden elde edilen gelir daha 1973'te, fiyatların dört kat artmasından önce, 3 milyar dolara yükseldi. Şah, ekonomik refahın, halka mutluluk sağlayarak saltanatın sürmesine imkân vereceğini umdu. Bir dizi yatırımla petro-kimya sanayi ve demir-çelik komplekslerl yaratıldı: altyapı çalışmaları ülkeyi büyük bir şantiyeye dönüştürdü. Sadece petrole dayalı üretime seçenek olarak görülen sanayileşme isteği nükleer santral siparişine bile yol açtı. Bir yandan kilit durumundaki fabrikaların dışalimları istatistikleri şişiriyor, sanayinin büyüme hızı yüzde 15'i geçiyor, öte yandan planlamadaki tutarsızlıklar (bu konuda prestij, sanayi mantığından daha önemli rol oynuyordu), savurganlığı, suistimalleri kolaylaştırıyor ve yüzde 100'ü aşan bir enflasyonu kamçılıyordu. Bu hızlı büyüme dar ve dağınık olan ekonomiye çok geldi; teknisyen yokluğu, ulaşım yetersizliği yüzünden ekonomi gerilemeye yüz tuttu.

Seçilen kalkınma modeli, tarımla birlikte büyük düzenlemelere öncelik veriyor, bu durum akıl almaz ölçüde gereç satın alınmasına ve yabancı teknisyenlerin işe karışmasına yol açıyordu. Böylece devletin borçlanması kesintisiz sürüp gitti. Ayrıca, uygun nitelikte yerleşik toplumsal yapılar bulunmaması ve yeni sanayi kuruluşlarının çoğunun organik ilişkiden yoksun, tüketim malları üreten montaj fabrikaları olması nedeniyle teknolojik transferler de son derece zayıftı.

Ülke, sanayileşmenin ve kırsal kesimdeki bunalımın etkisi altında kentleşiyordu. Kentlerin aldatıcı görünümü yılda 500 000 dolayında işsiz köylüyü kendisine çekiyordu.

Çok partili siyasete kapalı olan şah rejimi, 1975 martında tüm siyasi partileri tek bir partide, Ulusal Yeniden Doğuş Partisi'nde (*Rastakhiz*) birleştirme kararı aldı. Yasal ve kültürel yaşam, ordunun ve her yerde eli kolu bulunan gizli polis örgütü Savak'ın yönetimindeki devlet çarkının ağırlığı altına girdi. Askeri harcamalar, 1977'de bütçenin yüzde 25-30'u dolayındaydı. Ordu silah donanımının yapay şişkinliği bakımından dünyanın önde gelen silahlı kuvvetlerinden biriydi, ancak işleyişi binlerce amerikalı danışmanın yardımını gerektiriyordu. Ayrıca suistimal ve rüşvet, ordu personeli arasında da yaygındı. 10 000 kişilik saray muhafız birliği (Cavidan) ile 80 000 kişilik jandarma kuvvetlerini de içeren bu 400 000 kişilik ordu, ülkede düzeni korumakla görevli olduğu gibi şahın dışa yönelik emellerinin de aracıydı. İran, körfez bölgesinde ayaklanma hareketlerine (örneğin Zufar) karşı jandarmalık yapıyor ve aynı zamanda bir denge stratejisinin ekseni oluyordu. İstikrarsızlık içindeki petrol bölgesi Yakındoğu'da bir denge unsuru olan İran, SSCB ile 2 600 km'lik ortak sınırı ve jeopolitik konumuyla bir karakol niteliği taşıyordu.

Savak ise, 100 000 ajanıyla şah iktidarının öbür kanadını oluşturuyordu. Amerikan haberalma örgütü CİA'nın kurup desteklediği bu olağanüstü gözetim aracı bu gücüne rağmen ilerde dinci muhalefet hareketinin yaygınlığını değerlendirmede yetersiz kalacaktı. Bu arada Savak tutuklamalar yapıyor (1977'de 20 000 tutuklu vardı), «silahla yakalanan» muhalifleri öldürüyor ve binlerce siyasal tutukluya öldüresiye işkence yapıyordu. Bu bilançoya, 1960'lardan bu yana, gösterilerde öldürülen yaklaşık 20 000 kişiyi de eklemek gerekir. Bu korkunç polis örgütüne karşın, çok yönlü direniş hareketi toplumdaki ani değişikliklerle genişleyerek sürüp gitti.

silahlı mücadeleye doğru

Üniversite, bazı işçi çevreleriyle birlikte rejime karşı çıkışın başlıca merkeziydi; bu karşı çıkış Ulusal Cephe içinde Musaddık'ın düşünce mirasına bağlı liberal burjuvazinin bir bölümünün muhalefetinden oldukça farklı radikal bir karakterdeydi. «Ak devrim» yüzünden reisleri haksızlığa uğrayan aşiretler arasında olduğu kadar, iktidarın toplumun tümüne el koymasını önlemeye çalışanlar arasında da (1963'ten beri bu kesimin başını din adamları çekiyordu) yeni bir muhlefet doğdu. Baskılar, liberallerin ve bölünmelerle zayıflamış olan komünist partisi *Tudeh*'in anayasa konusundaki özlemlerini boşa çıkardı ve aydın gençliğin bir bölümünü silahlı mücadeleye itti. Parçalanan gerilla hareketi, 1970'den başlayarak iki grup çevresinde toplandı: İslam devrimciliği etkisindeki Halkın Mücahitleri ve marksist-leninist gögüslü Halkın Fedaileri.

şii muhalefet

İran'daki islam inancı, yani şiilik, milletle özdeş bir görünüm taşır ve ayrıcalıklı bir azınlığın madde düşkünlüğü, sosyal bozulma ve geleneklerden kopuşla bir tutulan kökü dışarda «ilericilik»in baskısı altındadır. İslamda çoğunluğu oluşturan sünniliğin tersine, şiilik, din işleriyle dünya işlerinin birbirinden ayrı tutulması görünüşüne daha yatkındır; bu da ona bir mehdinin geleceği inancından ve toplumsal adalet özleminden kaynaklanan bir karşı çıkma özgürlüğü kazandırmaktadır. Çoğunluğu Pehlevi hanedanının zorla tahta yerleşmesine karşı olan şiiler, çarşı esnafıyla ve Musaddık deneyinden beri ilerici güçlerle ittifak siyaseti gütmektedir. 1960' lardan bu yana, geleneksel siyasi güçlerin (çarşı, üniversite) görüş bildirme imkânı bulamadığı parçalanmış bir toplumda, dinci muhalefet, değişimlerden sarsılan tüm toplumsal kesimler arasında bağlantı kurabilecek ve şahın diktatörlüğüne karşı gerçek bir seçenek olabilecek tek kuvvetti. Şah ve Savak, «kara irtica» dedikleri dinsel akımı küçümsemekle bu gelişmeyi kolaylaştırdılar. Oysa, 80 000 cami ve mescitlik geniş bir ağ içinde yer alan ve halkın, çarşı esnafının mali desteğiyle yaşayan mollalar onların özlemleriyle bütünleştiler. Belirgin bir dinsel hiyerarşi bulunmadığından ünlü din adamlarından (ayetullah) bazıları halkın tümüne sözlerini dinletebildiler. Bunların başında 1963'den sonra siyasal etkinliğiyle göze çarpan, kutsal Kum Kenti'nin dini lideri ayetullah Humeyni gelir. Şaha muhalefeti yüzünden sürgün edilen Humeyni uzun süre Necef'te (Irak) kaldı ve muhalefetin simgesi haline geldi.

Şah'ın gidişi

Ekonomik bunalımdan ve bunun yol açtığı düş kırıklıklarından kaynaklanarak 1977'de yoğunlaşan toplumsal huzursuzluk, Kum'lu dini liderin kehanetlerine daha da ağırlık kazandırdı. Amerikan dışişleri bakanı Cyrus Vance'in 1977 mayısında Tahran'ı ziyaretinden sonra aydınlara biraz fikir özgürlüğü tanındı; bu da aydınlara, hoşnutsuzluklarını dile getirme imkânı verdi. Ağustos 1977'de yapılan hükümet değişikliği, ekonomik başarısızlığın sorumlusu sayılan, ayrıca da «sapık» Bahai mezhebine bağlı olduğu için nefret edilen Amir Abbas Huveyda'nın çekilmesine yol açı. Ama bu hükümetin yerine Cemşid Amuzegar kabinesinin gelmesi ve serbest seçim vaadleri, görüşlerini artık mecliste de dile getirebilen muhalefeti yatıştıramadı. Şah, önce duraksadı; Carter ile 1977 aralık ayında Tahran'da yaptığı görüşmeden sonra kuvvet gösterisine girişti. Bu görüşmede Carter, Şah'ı destekledi ve «insan hakları konusunda İran liderinin kendi görüşlerini paylaştığını» belirtmişti. Şah'ın onayıyla (belki de doğrudan onun girişimiyle) 7 ocak 1978'de ayetullah Humeyni'ye karşı hakaret dolu bir makale yayımlandı. Aynı ayın 9'unda Kum'da olaysız bir protesto yürüyüşü yapıldı. Savak kalabalığa ateş açtı, 100'den fazla insan öldü. Bundan sonra, her 40 günde bir (şiilerde yas süresi) yapılan ve ayaklanmaya dönüşen gösteriler tüm İranı sardı. İmam Hüseyin'in şehadetiyle bir tutulan şiddet ve kıyım, halkın gösterilere katılmasını önleyemedi. Ne Irak'tan atıldıktan sonra Fransa'ya sığınan Humeyni'nin uzaklaşması, ne de muhalefeti meşruiyetçiler ve devrimciler diye ikiye bölmeye çalışan şahın

Foto. Lochon/Gamma; AP; Barr/Gamma; Sluhan/Sygma; Soir 3/Sygma (LAROUSSE)

büyük kentler

kent	nüfus
Tahran	4 468 159
Isfahan	671 825
Meşhed	670 180
Tebriz	598 576
Şiraz	416 408
Ahvaz	329 006
Abadan	296 081
Kirmanşah	290 861
Kum	246 831
Reşt	187 203
Urmiye	163 991
Tecriş	157 486
Hemedan	155 846
Yezd	135 976

Tahran'da 1,5 milyon kişinin katıldığı Şah aleyhtarı gösteriler (10.12.1977)

liberalleşme vaadleri hiçbir etki yaratmadı. Şeker Bayramı'nda, Tahran'da, iktidarın göz yumduğu dev bir gösteri yapıldı; bu gösteride askerlerle göstericiler kucaklaştılar. Bu «kardeşlik gösterisi» muhalefetin cesaretini daha da artırdı. Ama iki hafta sonra, 8 eylül 1978'de sıkıyönetim ilan edildi ve yeni bir gösteri, binlerce kişinin öldüğü bir katliamla sona erdi. Muhalefet liderleri tutuklandılar ya da gizlendiler. Ordu ile Savak'ın koruması altında yapılan karşı gösteriler, Isfahan ve Meşhed'de teröre dönüştü. Öte yandan, petrol üretimini azaltarak devleti ana gelir kaynağından yoksun kılan genel grev yaygınlaştı. 1978 ağustosundan beri başbakanlık yapan Cafer Şerif İmami, kasımda istifa etti. Aralarında Savak'ın şefiyle eski başbakan Huveyda'nın da bulunduğu bazı yetkililerin kasım ayı içinde yolsuzluk nedeniyle tutuklanmalarının da gösterdiği gibi, şahın siyaseti amansız bir baskı ile reformlar arasında sallanıp durdu; ılımlı muhalefet katılmak istemediği için yeni bir hükümetin kurulmasına engel oldu. Bununla birlikte ılımlı muhalefetin temsilcilerinden Şahpur Bahtiyar, 1979 ocağında başbakanlık görevini kabul etti. Fakat kurulan hükümetin temsil gücü azdı. Nitekim, şahın atadığı bakanlar kurulu, Ulusal Cephe'nin onayını alamadı. Sansürün kaldırılması muhalefeti güçlendirirken, sıkıyönetim komutanı general Uveysi'nin ülkeyi terkederek ABD'ye gidişi, şah taraftarlarını iyiden iyiye sarstı. Bahtiyar, şahın da «geçici» olarak ülkeden ayrılacağını göz önüne alarak bir Naiplik Konseyi kurdu. Şahın gidişinden (16 ocak) sonra gerilim düştü. Ama hükümet artık iktidar olmaktan çıkmıştı: 19 ocakta 4 milyon gösterici bir «islam cumhuriyeti» kurulmasını ve Humeyni'nin ülkeye dönüşüne izin verilmesini istedi. Buna karşı çıkan ordu, «Bahtiyar'a ölüm», «Şaha ölüm» sloganlarını haykıran göstericilerin üzerine bir kez daha ateş açtı. Parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalan ordu, Humeyni'nin dönmesini kabul etti ve Humeyni, 15 yıllık ayrılıktan sonra 1 şubat 1979'da kalabalık bir halk kitlesi tarafından görülmemiş bir coşkuyla karşılandı.

1961'de kurulan İran Kurtuluş Hareketi'nin dincilere yakın lideri Mehdi Bazergan, İslam Konseyi'nce başbakanlığa atandı ve Bahtiyar'ın «illegal» hükümetinin istifasını sağlamakla görevlendirildi. Orduyu terkeden askerlerin ve gerilla gruplarının katıldığı halk kitleleri kışlaları ve Savak merkezini ele geçirerek eski rejimin kalıntılarını temizledi. Bahtiyar kaçtı, Bazergan 12 şubat 1979'da yönetimi ele geçirdi.

islam cumhuriyeti

Yeni yönetim, Tebriz'deki bazı çatışmalar dışında tam bir bayram havasıyla çalışmalarına başladı. Bütün devletlerce tanınan Bazergan hükümeti, durumu normalleştirmeye çalıştı; bu amaçla bir yandan halka işbaşı çağrısı yaparken, bir yandan da, baskı eylemlerinden sorumlu asker ve sivil eski yetkilileri kurşuna dizdirdi (eski başbakan Huveyda nisanda kurşuna dizildi). Cumhuriyet, referandumdan sonra 1 nisan 1979'da ilan edildi; ama bu kez de üç güç arasında bir iktidar yarışı başladı: Laik islamcılar ve çarşı esnafı (Ulusal Cephe'nin tutumu belirsiz olduğundan) Bazergan'ı desteklediler; devletin ve ekonominin mevcut devlet aygıtı sayesinde eskisi gibi yönetilmesini istediler. İkinci akımı ayetullah Humeyni temsil etti; eski rejime karşı kararlı muhalefeti ve «halkçılığı», özellikle en yoksul kesim arasında ona olağanüstü bir saygınlık kazandırdı.

Soldan sağa: Şahpur Bahtiyar, Mehdi Bazergan, Sadık Kutbzade

Bununla birlikte Humeyni'nin islama dayalı siyasal ve ekonomik görüşleri bulanıktı; Humeyni, görüşlerini uygulamak için hem hükümeti, hem de mollaların yönettiği halk komitelerini kullandı. Biri Tahran'ı öbürü Kum'u temsil eden bu iki gücün çelişkili ittifakı, geçmişteki mücadeleler, grev komitelerine, özerklik özlemlerine ve halkın sempatisine dayanan ve hazirandan beri rejimin gitgide dinsel bir nitelik kazanmasından rahatsız aydın kesimden güç alan devrimci solu (üçüncü güç) yalnızlığa itmeyi amaçlıyordu. Nitekim, mollaların her üç akım içinde yer almalarına karşın, Humeyni'nin saygınlığı (3 ağustostaki Kurucu Meclis seçimlerinde çoğunluğu onun yandaşları kazandı) ittifaktan yana olan görüşün işine yaradı. Humeyni'nin yandaşları, ayetullah Beheşti'nin liderliğinde bir parti (Cumhuriyetçi İslam Partisi) halinde örgütlendiler; bu partinin silahlı kolu olan Devrim Muhafızları yarı resmi bir nitelik kazandı. Onların denetimindeki islam mahkemeleri, kanlı bir engizisyon uygulayarak maneviyatçı bir düzene uygun koşulları yaratırken, basın her türlü eleştiri hakkını yitirdi. Humeyni, devleti kendi denetimi altına aldı. Devlet otoritesi, karşı güçlerin çokluğu ve şii hiyerarşi içindeki anlaşmazlıklar nedeniyle zaten sınırlı kalmış durumdaydı. Oysa, ekonomik bunalımın genişliği ve halkın özlemleri, durumu daha da patlamaya hazır duruma getirirken, petrol üretiminin azalması da bütçe giderlerini sınırlıyordu. Kürt, Türkmen ve Kuzistan'daki arap azınlıklarının istemleri hem hükümet, hem Humeyni tarafından reddedilince, gizli iç savaş gerçek askeri çatışmalara dönüştü (örneğin, temmuzda Kürdistan'da başlayan ayaklanma ulusal birliği tehdit eder duruma geldi).

21 ağustos 1979'da, Kürdistan bölgesi başsavcısı ayetullah Halhali'nin 12 kadar kürt öğretmenin idam edildiğini açıklaması, bu bölgede gerginliği artırdı. Bu ortam içinde yeni bir İran anayasasının hazırlıkları başladı. İmam Humeyni «yüzde yüz islamcı bir anayasa hazırlanması» gerektiğini vurguladı. Ağustos başlarında bu anayasayı hazırlamak için oluşturulan 73 kişilik uzman-

Humeyni Paris'teki evinden çıkarken

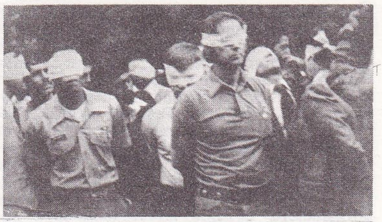

Amerikalı rehineler

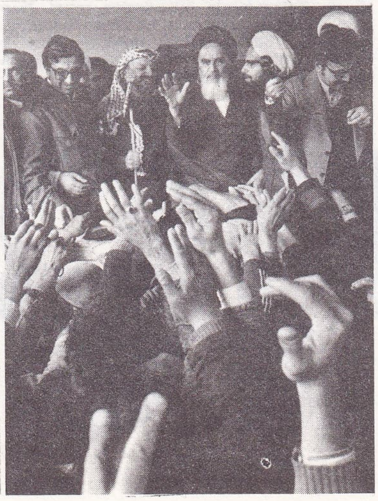

Humeyni FKÖ lideri Arafat'la

Foto. Keler/Sygma (3); AP; Ledru/Sygma; AFP; Dejean/Sygma (LAROUSSE)

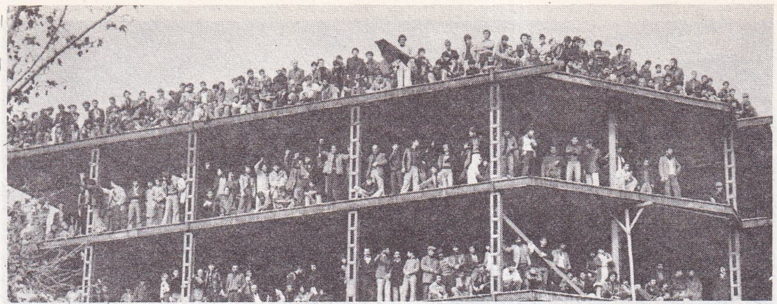

Şah'ın İrandan ayrılmasından önce Tahran'da ve diğer büyük kentlerde yapılan devasa gösterilerden iki görünüm. **Sağda** eskiden yapılan **ölü kent** operasyonları sırasında Tahran'daki Büyük Çarşı'nın ıssız hali

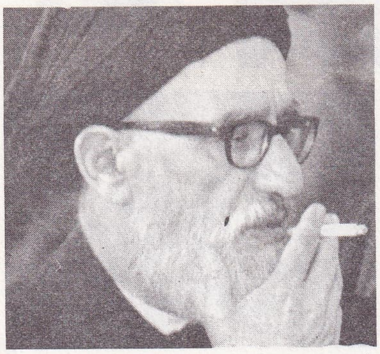

İlerici ayetullah Telegani (9.9.1979'da öldü)

lar kurulunda mollalardan 57, dinsel azınlık temsilcilerinden 4 ve sivillerden de «din adamlarından daha dindar» nitelikte 12 üye yer aldı. Kuruldaki laik üyelerden, yasa dışı İran Kürdistan'ı Demokratik Partisi'nin lideri Abdürrahman Gasemlu, peşmergeleriyle batıdaki dağlara çıkarak, demokratik bir İran içinde Kürdistan'ın özerkliği tanınıncaya kadar gerilla mücadelesini sürdüreceklerini açıkladı. 9 eylülde Tahran'ın açık görüşlü dini lideri ayetullah Talegani'nin ölümü, kürt sorununun görüşmelerle çözümü imkânlarını suya düşürdü. Talegani'nin ölümünden sonra İran'ın şii liderleri arasında kürtlerin özerkliğine karşı, bütünleşmeci görüşler iyice ağırlık kazandı. Peşmergelerin gerilla mücadelesi yeniden şiddetlendi.

Soldan sağa: Ayetullah Şeriat Medari; Cumhurbaşkanı Ebul Hasan Beni Sadr

iki büyük deprem

1979 kasımında İran'ın dramatik yaşamına iki şiddetli deprem de eklendi. 13 gün boyunca ülkenin kuzeydoğusu sallandı durdu. 6,7 şiddetindeki ilk deprem(14 kasım) ardında yüzlerce ölü ve binden çok yaralı bıraktı. Daha şiddetli olan (7 şiddetinde) ikincisiyse, İran'ın resmi haber ajansı Pars'a göre, hiçbir ölüme yol açmadı; herhangi bir zarar yaratmadı. Ama gerçek durumun böyle olup olmadığı öğrenilemedi.

amerikalı diplomatların rehin alınışı

Mehdi Bazergan'ın reformcu hükümetine karşı tepki başladı. Bazergan, dinsel hiyerarşinin etkili olduğu Devrim Konseyi' nin kararlarını uygulamamakla suçlandı. «Büyük Şeytan» ABD ile yakınlaşma eğilimlerinden ötürü eleştirildi. Meksika'da bulunan Şah'ın kanser tedavisi için ekim ayında New York'a gidişi, İran'da ABD' yi hedef alan eylemleri daha da güçlendirdi. 4 kasım 1979'da 400 kadar islamcı öğrenci Tahran'daki ABD elçiliğini işgal edip 52 amerikalı görevliyi rehin aldılar. ABD'den rehineler karşılığında şah' ın ve servetinin İran'a teslim edilmesini istediler. Humeyni ve çevresinin de desteklediği rehineler eylemi, Bazergan hükümetinin çizgisine de açık bir karşı çıkış niteliği taşıyordu. Gerçekten de Bazergan hükümeti olaydan iki gün sonra Humeyni' ye istifasını sundu. Başbakanın düşüşünden en çok yararlanan kişi, Ebül Hasan Beni Sadr (doğ. 1932) oldu. Çünkü Humeyni Bazergan'ın istifasından sonra tüm devlet işlerini Beni Sadr'ın başkanı olduğu Devrim Konseyi'ne bıraktı. Öte yandan Humeyni Devrim Konseyi üyelerine rehinelerin kurtarılması konusunda demeç vermeyi ya da görüşmeler yapmayı yasakladı. ABD başkanı Carter'ın özel görevlisi, eski adalet bakanı Ramsey Clark, sorunu tartışmak için İran'a gelirken Humeyni' nin bu tutumu üzerine İstanbul'dan geri döndü. ABD, olay yüzünden İran'dan petrol alımını durdurdu; İran'ın alacağı olan paranın (aşağı yukarı 8 milyar dolar) amerikan bankalarında alıkonacağını duyurdu (12 kasım). Konseyin dışişleri sorumlusu Beni Sadr, ABD emperyalizminin ve Şah' ın suçlarının saptanması için uluslararası bir soruşturma komisyonu kurulmasını ve Washington bu komisyonun kararlarına uymayı kabul ettiği takdirde, şah'ı geri istemekten vazgeçip rehineleri serbest bırakabileceklerini bildirdi. ABD, yurttaşlarını kurtarmak amacıyla askeri operasyona girişebileceğini açıklayınca, eylemci öğrenciler de rehineleri öldürebileceklerini duyurdular (20 kasım). Başından beri rehineler eylemine karşı olan ve bu konuda ABD ile ülkesi arasında bir uzlaşma formülü araştıran Beni Sadr, Devrim Konseyi içinde tek başına kaldı. ABD'ye yapacağı ziyareti iptal eden Sadr, Devrim Konseyi içinde dışişleri konusundaki sorumluluğunu Sadık Kutbzade'ye devretti. (28 kasım). Bu arada da rehineler eylemini sert bir dille kınadı; bu girişimi «uluslararası kurallara ve islam ahlakına aykırı» olarak niteledi. Ancak konseyin yeni dışişleri sorumlusu Kutbzade de Beni Sadr'ın ılımlı çizgisini sürdürdü ve sorunun çözümünde aynı engellerle karşılaştı. Halkın büyük sempatisinden yararlanan islamcı öğrenciler, Kutbzade'nin amerikalılarla her görüşme girişimini engelleyici bir tutum izlediler. 4 aralıkta BM Güvenlik Konseyi, oybirliğiyle rehinelerin serbest bırakılmasını isteyen bir kararı kabul etti. BM genel sekreteri Kurt Waldheim arabuluculuk görevini üstlendi. Bu arada Şah, 15 aralıkta ABD'den Panama'ya geçti.

yeni anayasa ve Azerbaycan'daki özerkçi eylemler

2 aralık 1979'da yeni anayasa için referanduma gidilmesi iç çelişkileri güçlendirdi. Batı tipi bir rejim isteyen sağ ve liberal merkezciler, bir işçi-köylü devleti amaçlayan marksçı ve islamcı aşırı sol ve ulusal azınlıkçı güçler referandumu boykot ettiler. Anayasa islam kurallarını temel alıyor, imam Humeyni'ye neredeyse mutlak bir yönetim erki tanıyor ve azınlıkların özerklik isteklerinden söz etmiyordu. Anayasa, türkçe konuşan Azerbaycan yöresinin manevi lideri ayetullah Şeriatmedari tarafından da eleştirildi. *Pişdaran*'ın (Devrim Muhafızları) Şeriatmedari'nin Kum'daki evine düzenlediği saldırı, Azerbaycan'ın başkenti Tebriz'de ayaklanmalara yol açtı. İsyancılar radyo-televizyon kurumunu işgal edip özerklik istemlerini yinelediler. Sonraki günlerde Tebriz'de merkezi hükümet duruma egemen oldu.

Yandaşlarının eylemlerini onaylamayan ayetullah Şeriatmedari, karışıklıklardan sorumlu tuttuğu Müslüman Halkın Cumhuriyetçi Partisi'ni kapattığını duyurdu. Yine de Tebriz'de Humeyni ve Şeriatmedari yanlıları arasındaki çatışmalar sürdü. 12 ocak 1980'de kapatılan partinin 11 militanı, Tebriz'de ,kısa bir duruşma sonunda kurşuna dizildi. Azerbaycan ayaklanması bir ay içinde başlayıp sona erdi.

Beni Sadr cumhurbaşkanı

Humeyni, ocak başında rehineler konusu için 4 gün Tahran'da kalan Kurt Waldheim'la görüşmeyi reddetti ABD, BM Güvenlik Konseyi'nde İran'a ekonomik yaptırımlar uygulanmasını önerdi. SSCB, İran'a her türlü dışsatımın durdurulmasını isteyen ABD önergesini veto etti. Carter, İran yöneticilerinin SSCB'nin Afganistan'ı işgalini kınaması üzerine, bu ülkeye sıcak bir yaklaşımda bulundu; rehineler serbest bırakıldığı takdirde dostça ilişkilerin sürdürülmesi için bir engel kalmayacağını açıkladı (21 ocak). Waldheim, İran'ın şah'a ve ABD'ye yönelik ithamlarının araştırılması için uluslararası bir komisyon kurulacağını duyurdu (25 ocak). İmam Humeyni'nin kalp rahatsızlığı nedeniyle hastaneye kaldırıldığı sırada yapılan cumhurbaşkanı seçimini Beni Sadr yüzde 76,52 oranında oy alarak açık farkla kazandı. Sadr, hemen yaptığı açıklamada, iktidarı islamcı öğrencilerle paylaşmayacağını belirtti. Onları «sorumsuz çocuklar» olarak niteledi; eylemlerinin ABD'nin bir askeri müdahalesine yol açabileceğini, dolayısıyle SSCB'nin İran'ı yeni bir Afganistan haline getirmeye kalkışabileceğini vurguladı. ABD, bu gelişme karşısında İran'a ekonomik yaptırım önerilerini erteledi. Sadr, rehinelerin serbest bırakılması için üç koşul ileri sürdü: ABD'nin İran'da işlediği suçlar konusunda özeleştiri yapması; Washington'un İran'a şah'ı ve mal varlığını geri isteme hakkını tanıması ve İran'ın içişlerine karışmayacağına söz vermesi. Bu arada kurulan BM uluslararası soruşturma komisyonu Tahran'da çalışmalar yap-

Foto. Chauvel. Berges Keler/Sygma; Abbas/Gamma; Chauvel; Sygma (LAROUSSE)

cumhurbaşkanı seçimi (25 ocak 1980)

aday	aldığı oy	oy yüzdesi
Beni Sadr	10 709 230	76,52
Ahmed Madani	2 224 554	15,90
Hasan Habib	674 859	4,82
Daryuş Foruhar	133 478	0,95
Sadık Tabatabai	114 776	0,82
Kazım Sami	89 270	0,64
Sadık Kutbzade	48 547	0,35

Kayıtlı seçmen : Açıklanmadı
Kullanılan oy : 14 146 622
Boş ve geçersiz oy : 151 908

tı (23 şubt - 11 mart) ama rehinelerle görüşme konusunda başarılı olamadı. Mart ayı içinde yapılan ve hile, yolsuzluk, şiddet uygulamaları içinde geçen parlamento seçimlerinin ilk turu, laik ve solcu grupları fiilen saf dışı etti. Beni Sadr yanlıları bu turda yenilgiye uğrarken, ayetullah Beheşti'nin lideri olduğu Cumhuriyetçi İslam Partisi önemli bir başarı kazandı. Böylece Beni Sadr'la tam bir uyum içinde olmayan dini liderler Sadr'dan cumhurbaşkanı seçimlerinin öcünü almış oldular.

24 mart 1980'de şah Rıza Pehlevi, Panama'dan Mısır'a geldi ve Enver Sedat tarafından konuk edildi. Cumhurbaşkanı Beni Sadr ve Devrim Konseyi dışişleri sorumlusu Sadık Kutbzade rehineler sorununda bir anlaşma zemini aramayı sürdürdüler; bu yüzden de islamcı öğrencilerin yeni eleştirilerine hedef oldular. Beni Sadr, ABD'nin İran'a baskı yapmaması koşuluyla rehinelerin sorumluluğunu üstlenmeye hazır olduğunu bildirdi; bunun üzerine Carter, ekonomik yaptırım kararını bir kez daha erteledi (1 nisan). Ancak, imam Humeyni rehinelerin islamcı öğrencilerin denetiminde kalacağını açıklayınca, ABD, İran'la diplomatik ilişkilerini kesti ve İran'a bir dizi yeni ekonomik yaptırım uygulayacağını duyurdu (7 nisan). Bu gelişme İran'da, sertlik yanlısı radikalleri sevindirdi. Aynı günlerde Irak ile başlayan sınır çatışmaları da ülkede askeri seferberliğin canlı tutulması yönünden aynı güçlerin işine yaradı. Olaylar Beni Sadr'ın başarısızlığı anlamını taşıyordu.

ABD 17 nisanda askeri müdahale konusunu yeniden söz konusu etti. Bu arada 9 Batı Avrupa ülkesi de, İran seçimlerinin ikinci turunun sonuçlanacağı 17 mayısa dek, rehineler konusunda bir çözüme varılamazsa, bu ülkeye yaptırım uygulamaya başlayacaklarını bildirdiler.

ABD 25 nisan gecesi rehineleri kurtarmak için bir helikopter harekâtı düzenledi; fakat harekât bir hava kazası sonucu 8 amerikan askerinin Tabas çölünde trajik biçimde ölümüyle yarım kaldı. (Bu olay, ABD dışişleri bakanı Cyrus Vance'ın istifasına yol açtı. Bk: ABD, tarih, *Ek 2*). Olay İran'da Beni Sadr'ın başını çektiği ılımlıların durumunu sarstı; radikal islamcı örencilere güç kazandırdı. Örenciler, ABD'nin yeni bir kurtarma girişimi karşısında, rehineleri öldüreceklerini açıkladılar. Ayrıca güvenlik önlemi olarak 52 rehineyi, 12 ayrı kente dağıtmaya karar verdiler.

9 mayısta yapılan İran parlamento seçimlerinin ikinci turu, Cumhuriyetçi İslam Partisi'nin zaferini kesinleştirdi. Ancak 18 mayısta rehineler hâlâ serbest bırakılmayınca, AET ülkeleri İran'a sınırlı ölçüde ekonomik ambargo uygulamaya başladılar. Yeni İran parlamentosu 28 mayısta açıldı ve ilk toplantısında rehineler sorununu gündem dışı tuttu. Ülke yönetiminde çift başlılığın sürdüğü gözlendi. Seçim galibi Beheşti, cumhurbaşkanı Beni Sadr'ın yetkilerini sınırlama ve iktidar gücünü tek merkezde toplama eğilimini saklamadı. Devrimin 17. ayında imam Humeyni, yönetimde etkili iki uzlaşmaz kutup arasında, yine tek denge unsuruydu ve Beni Sadr'ın temsil ettiği ılımlıları tümüyle saf dışı etmekten yana değildi. 10 haziranda Humeyni, tüm ulusa «iç çekişmeleri» sona erdirme çağrısı yaptı. Ancak koyu islamcılar gemi azıya almış durumdaydı; çağrıdan iki gün sonra Beheşti'ye bağlı Hizbullahi grubu, imamın adını kullanarak, Mücahidin grubuna (ilerici müslümanlar) karşı en şiddetli saldırılarından birini yöneltti; Tahran stadındaki çatışmalarda 1 kişi öldü, 500 kadar kişi yaralandı. Daha da önemlisi düzeni ve yurttaş güvenliğini korumakla görevli Devrim Muhafızları'nın profesyonel isyancılar olan Hizbullahi grubundan yana çıkmasıydı. Sonraki günlerde olaylar birbirini kovaladı; sabotajlar, adam kaçırmalar, saldırılar, cinayetler, yöneticilerin tepkisini çekmeksizin süregitti. Bunlara mayıs sonunda siyasal idamlar eklendı. Ayetullah Halhali'nin emriyle çeşitli kişilere uyuşturucu madde kaçakçılığı suçundan ömür boyu hapis cezaları verildı. Haziran sonunda sağlık durumu düzelen Humeyni, yöneticileri toplayarak ve özellikle Beni Sadr'ı hedefalarak bozulan iç duruma çözüm bulmaları ya da yerlerini daha etkili kişilere bırakmaları uyarısında bulundu.

Kürdistan'da da mart sonunda yeniden başlayan çatışmalar aralıksız sürüyordu. Haziran başında, anlaşma uyarınca çatışmalardan uzak kalmış olan Mahabad (Kürdistan'ın merkezi) dışındaki tüm bölge hükümet güçlerinin denetimine geçti. Özerkçi güçler, dağlarda yeni ve uzun bir gerilla savaşına hazırlanırlarken, bu güçlerin en önemlilerinden İran Kürdistan'ı Demokratik Partisi 18 haziranda, imam Humeyni'yi desteklediğini açıkladı. Marksistleninist Halkın Fedaileri örgütü içinde de parçalanma oldu; çoğunluk, dış müdahale tehditleri karşısında Humeyni'den yana tutum aldı.

ekonomik bunalım

İran ekonomisindeki bunalım devrimi tehdit edecek düzeye vardı. Olayların yoğunluğu, İran sanayisinin ancak yüzde 15 kapasiteyle çalışmasına yol açtı. Üretimi önemli ölçüde düşen petrol (1978'de 262, 1979'da 152 Mt) dışında hiçbir ürün dışarıya satılamaz oldu. Petrolden sonraki en önemli sanayi dalı otomotivde, günlük otomobil üretimi 380'den 300'e düştü (mayıs 1980). İlaç üretimi, devrim öncesi düzeyinin yüzde 60'ı dolayındaydı. Halıcılık gibi diğer dallarda da üretim sıfıra düştü. Merkez Bankası rakamlarına göre ülkedeki işsiz sayısı 2 milyonu buldu. Temel besin maddeleri fiyatları, devlet sübvansiyonlarına karşın yüzde 30-40 oranında arttı. ABD ambargosuna ve AET ülkeleriyle Japonya'nın uyguladığı daha yumuşak boykota karşı koyabilmek için İran yöneticileri, 1980 nisan sonundan başlayarak Doğu Avrupa bloku ve Üçüncü Dünya ile ekonomik ilişkilere girdiler. 20 haziranda, Moskova'da İran'la SSCB arasında bir ticari protokol imzalandı. Batı'dan gelen besin maddelerinin yerini giderek Doğu Avrupa kaynaklı ürünler aldı.

süren iktidar mücadelesi ve Irak'la savaş

Devrik şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin 27 temmuz 1980'de Kahire'de ölmesi, amerikalı rehineler sorununun önemini azalttı. 11 ağustosta Beheşti'nin partisinin denetimindeki parlamento tarafından yeni hükümetin başına getirilen Muhammed Ali Recai, eylülde yeniden başlayan rehinelerle ilgili görüşmelerde İran'ın sözcülüğünü yaptı. Cumhurbaşkanı Beni Sadr'ın yetkileri parlamento ve başbakan Recai lehine fiilen daralmaya başladı. Kişisel olarak uygun bulmamakla birlikte, Ali Recai'nin başbakanlığını onaylamak zorunda kalan Beni Sadr, giderek bir muhalefet lideri durumuna düştü. «Dalkavuk», «iki yüzlü» ve «şarlatan» olarak nitelediği kişilerin ülkede dinci bir diktatörlük kurmak amacıyla iktidarı gaspa çalıştıklarını açık açık söylemekten çekinmedi; böylece islamcı rejime karşı olan (aşırı soldan liberallere ve aşırı sağa kadar) tüm siyasal kesimlerin bayraktarı oldu.

Çok sayıda iç ve dış sorunla yüz yüze bulunan İran, 22 eylül 1980'de sınır saldırılarını artıran Irak'la savaşa girmek zorunda kaldı. Irak'taki Saddam Hüseyin yönetimi, yaşadığı iç çalkantılar yüzünden ölü doğmuş görünen İran rejimini yıkabilmek, en azından yıpratabilmek amacıyla ve ABD desteğiyle İran'a savaş ilan etti. Humeyni «kutsal» diye nitelediği bu savaştan, iç sorunları unutturup ulusal birliği güçlendirmek için yararlanmayı umdu. Ancak, İran'daki iktidar mücadelesi kesilmedi.

ABD'nin kötü sonuçlanan Tabas baskınından sonra geride kalan cesetler ve helikopter kalıntıları (24-25 mart 1980)

BM genel sekreteri Kurt Waldheim İran'da (4.1.1980)

Irak'a karşı savaş, Beni Sadr karşıtları için rehineler konusunun yerini alan yeni bir mücadele kozu oldu. Rehineler konusunda yenik düşmüş olan Sadr, yeni gelişmeler karşısında Tahran'ı terkedip, asker yandaşlarının yoğun olduğu Kuzistan'a gitti. Orada durumunu gözden geçirmeye çalıştı. Cumhuriyetçi İslam Partisi Beni Sadr'ın başkomutanlığındaki İran ordusunun Irak'a karşı elde ettiği başarıları olumlu bulmakla birlikte, teorik olarak başkanı bulunduğu Yüksek Savunma Konseyi içinde onu hızla tecrit etti.

Öte yandan İran parlamentosu, Washington'un alıkoyduğu alacaklardan ve şah'ın malvarlığından savaş giderlerini karşılamakta yararlanmak için rehineler sorununu çözmeyi gündemine aldı. Humeyni'nin bu konunun çözümü için daha önce belirlediği dört koşul, 2 kasım 1980'de mecliste kabul edildi. Cezayir'in arabuluculuk ettiği ABD-İran görüşmeleri iki buçuk ay sürdü. Uyuşmazlıkların giderilmesi için bir uluslararası mahkeme oluşturuldu. Tahran, rehineler olayının başladığı 1979 kasımında 8 milyar dolar olarak belirlediği alacakları için ilk elde ancak 2,7 milyar elde edebildi. Rehineler de Ronald Reagan'ın başkanlık görevine resmen başladığı 21 ocak 1981 günü serbest bırakıldı. (Bk. AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ, tarih).

Önce başbakan, sonra cumhurbaşkanı olan Muhammed Ali Recai, BM Güvenlik Konseyi'nde ülkesini savunurken (17.10.1980)

Rehinelerle ilgili görüşmelerin dışında tutulan cumhurbaşkanı Beni Sadr, Cezayir'de varılan anlaşmayı «aldatılma» olarak niteledi; 2 şubatta yaptığı imalı bir konuşmada yurttaşların «vahşilere ve zorbalara

Çarşafa karşı Tahran'da gösteri yapan İranlı kadınlar (8.3.1979)

Foto. AP; Leroy/Gamma; AFP; AP; (LAROUSSE)

İran'da kurşuna dizilen asi kürtler (Eylül 1970)

karşı direnmesini» istedi. 5 martta Beni Sadr ve Beheşti yanlısı üniversite öğrencileri arasında çatışmalar çıktı; 50 kadar öğrenci yaralandı. Üç günden sonra, o güne dek Beni Sadr'ın görüşlerine yakınlığıyla bilinen Ayetullah Halhali, cumhurbaşkanının mahkeme önüne çıkarılmasını istedi. 9 martta başbakan Ali Recai, cumhurbaşkanını «hükümetin dışında bir hükümet» oluşturmaya çalışmakla suçladı. 11 martta parlamento, başbakanın yetkilerini Beni Sadr aleyhine artırdı. Beni Sadr, hükümetle arasındaki uzlaşmazlığın çözümü için halkoylaması yapılmasını önerdi. Ali Recai'nin destekçisi Ayetullah Beheşti, böyle bir halkoylamasının islam cumhuriyetini, anayasayı, parlamentoyu ve hükümeti zayıflatacağını ileri sürdü. Cumhuriyetçi İslam Partisi lideri, ayrıca Beni Sadr'ın kendisinin ve ailesinin servetini Yüksek Mahkeme'ye bildirmeyerek ve başbakanın boş duran dışişleri bakanlığına vekâlet etmesiyle ilgili yasayı onaylamayarak anayasayı iki kez ihlal ettiğini belirtti.

O güne dek iki uzlaşmaz yan arasında çekimser tutum alan imam Humeyni, 27 mayıs 1981'de Beni Sadr'a karşıt nitelikte bir açıklama yaptı. Ülkenin en yüksek karar organı saydığı parlamentonun kararlarına uymayanları uyaran dini lider, bu gibi kişilerin halk tarafındn «yoldan çıkmış» sayılarak dikkatle izlenmesini istedi. Bu açıklamada, rejimin doğrudan Humeyni tarafından oluşturulmuş tüm kurumlarını da karşısına alması bakımından oldukça sert ve ölçüsüzdü. Sonuçta, Beni Sadr'ın gazetesi İnkılab-ı İslami ile liberal muhalefetin yayın organı Mizan'ın yayınları 7 haziran günü yasaklandı.

Beni Sadr'ın görevden alınışı, suikastler ve idamlar

Uzlaşmazlık geri dönüşü imkânsız bir noktaya getirmişti. Beni Sadr, yüz binlerce bildiri bastırıp dağıtarak halkı «kendilerine benimsetilmeye çalışılan diktatörlüğe karşı» direnişe çağırdı. Humeyni, Beni Sadr'a son bir uyarıda daha bulundu; mahkeme önüne çıkarılabileceğini anımsattı. 10 haziran 1981'de onu ordu başkomutanlığından alması, askerler arasında pek bir tepki görmedi. Bu durum, İran'ın dini liderinin her şeyin üstündeki saygınlığını bir kez daha kanıtladı. Beni Sadr'a gizlenmekten başka yapacak iş kalmamıştı. 12-13 haziran gecesi ortadan kaybolan Sadr, halka yayımladığı mesajda, yalnızca görevlerine değil, yaşamına da yönelen bir darbe girişimi yapıldığını açıkladı.

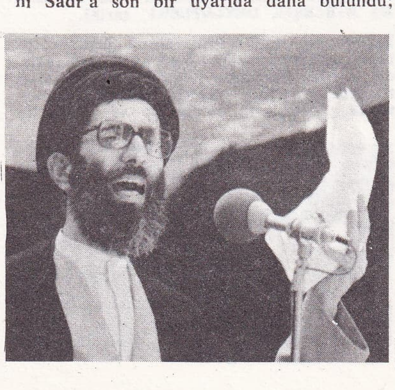

Cumhurbaşkanı Ali Hamaney

Sadr'ın yeraltına inişi, İran'daki iç karışıklığı durdurmadı. Muhalefet tarafından 15 haziranda düzenlenen büyük gösteri yürüyüşü, Humeyni'nin radyoda yaptığı konuşma üzerine başarısızlıkla sonuçlandı. İmam, bu konuşmada «islamın düşmanları tarafından yoldan çıkarılan iyi müslümanları pişmanlığa ve rejime bağlılığa» çağırdı. Sokaklar, Cumhuriyetçi İslam Partisi'ne bağlı Hizbullahi militanları tarafından denetim altına alındı.

Bu militanlar Beni Sadr'ın öldüğü söylentisini yaydılar. Beni Sadr, cumhurbaşkanlığı görevini ve anayasayı ihlal ettiğini kamuoyu önünde kabul edeceğini bildirerek Humeyni'den son bir göreve dönüş isteminde bulundu. Bu arada Beni Sadr'ı destekleyen islamcı örgüt Halkın Mücahitleri ile güvenlik güçleri arasında Tahran'da ve bellibaşlı taşra illerinde çatışmalar çıktı. İki yandan birçok insan öldü (20 haziran). Sadr yanlısı milletvekillerinin katılmadığı bir parlamento oturumunda (21 haziran 1981) Beni Sadr'ın görevden alınması kararlaştırıldı. Humeyni bu kararı onayladı; ayrıca Sadr için bir tutuklama emri çıkarıldı.

Ardından eski cumhurbaşkanının yandaşlarıyla birlikte tüm muhalefet güçlerine yönelik bir baskı dalgası geldi. Birkaç günde binlerce kişi tutuklandı; kısa duruşmalardan sonra 50 dolayında milital idam edildi. Cumhurbaşkanlığı yerine Beni Sadr'ın üç muhalifi, başbakan Ali Recai, meclis başkanı Ali Ekber Haşimi Rafsancani ve yüksek mahkeme başkanı Muhammed Beheşti'den oluşan bir Geçici Başkanlık Konseyi kuruldu. Yeni cumhurbaşkanının seçimi için 24 temmuz tarihi saptandı.

28 haziran 1981'de Tahran'da, Cumhuriyetçi İslâm Partisi (CİP) merkezine yönelik büyük suikast, aralarında rejimin iki numaralı adamı ayetullah Beheşti, din adamları topluluğunun sağ kanat lideri hüccetülislam Muntazari, 4 bakan, 6 bakan yardımcısı ve 20 CİP milletvekilinin de yer aldığı 72 kişinin ölümüne yol açtı. Ardından, Humeyni tarafından dış kışkırtmalara bağlanan bu kıyımın yaraları hızla sarılmaya ve rejimin kurumları yeniden işlerliğe kavuşturulmaya çalışıldı. CİP'nin kurucularından, eski cumhuriyet savcısı ayetullah Ardabeli, Beheşti'nin yerine yüksek mahkeme başkanlığına, eğitim bakanı Cevad Bahonar da parti başkanlığına getirildi. 24 temmuz seçiminde oyların yüzde 88'ini alan başbakan Muhamed Ali Recai, İran'ın yeni cumhurbaşkanı oldu. Başbakanlığa da Cevad Bahonar atandı. 29 temmuzda Beni Sadr'ın Mücahidin örgütü başkanı Mesud Recavi'yle birlikte Paris'e gittiği öğrenildi. İran'ın yeni yönetici ekibi, Halkın Mücahitleri militanlarınca başlatılan gerilla savaşını durdurmaya çalıştı. Ancak cumhurbaşkanı Ali Recai ve başbakan Bahonar, 30 ağustosta bakanlar konseyi toplantısına yapılan bir suikast sonucu can verdiler. 5 eylülde ılımlı ayetullahlardan devrim genel savcısı Ali Gudusi bir suikaste kurban gitti. Başka bir suikastten yaralı olarak kurtulan hüccetülislam Ali Ekber Hamaney parti başkanlığı'na içişleri bakanı Mahdavi Kani de başbakanlığa getirildi. 2 ekim 1981'de yapılan yeni cumhurbaşkanı seçimlerini de Ali Hameney oyların yüzde 97'sini alarak kazandı. Kani'nin istifasıyla boşalan başbakanlık görevini de 29 ekimde dışişleri bakanı Hüseyin Musevi üstlendi.

cumhurbaşkanı seçimi
(24 temmuz 1981)

aday	*aldığı oy*	*oy yüzdesi*
Muhammed Ali Recai	13 001 761	88,07
Abbas Şeybani	633 405	4,29
Ali Ekber Pervareş	407 657	2,76
Habibullah Asker Veladi	254 265	1,72

Kayıtlı seçmen	: 22 milyon (tahmin)
Kullanılan oy	: 14 763 363 (yüzde 67,11)
Boş ve geçersiz oy	: 466 275

Son suikastler, rejim karşıtlarına yönelik baskıların artmasına yol açtı. Humeyni'nin islam mahkemelerine «kendilerini kaybetmemeleri, yasalara ve islam düzenine bağlı kalmaları» yolundaki uyarılarına karşın, yargıçlar tüm muhalefeti kana boğmaya yönelik bir tutum içinde idam kararlarını artırdılar. Binlerce rejim karşıtının doldurulduğu cezaevlerinde işkence, gündelik bir uygulama haline geldi. Devrim Muhafızları Örgütü Pişdaran'la çatışmaları sırasında tutuklanan 182 Mücahidin sempatizanı, kısa duruşmalar sonunda, 21-22 eylülde kurşuna dizildi. Sadr'ın Paris'e gittiği 29 temmuzdan beri, ülkede idam edilen kişi sayısı 1 800'i buldu. Başka rejim karşıtlarının da Fransa'ya sığınması ve Tahran'daki diktatörlükten söz eden demeçler vermeleri İran'ın bu ülkeyle ilişkilerini gerginleştirdi.

İran'da Mücahidin örgütüne yönelik baskılar ağırlaştırıldı. Örgütün askeri şefi Musa Hıyabani ve önde gelen öbür yöneticilerinin 8 şubat 1982'de öldürülmeleri, Mücahidin'e büyük bir darbe oldu. Bu örgütün zayıflatılmasından sonra, Tahran'daki siyasal hava yavaş yavaş normale döndü. Resmi ağızlarca hiç bir vakit açıklanmayan idamlar azaldı. Uluslararası Af Örgütü 1982 şubatında, İran'da devrimin başından beri 4 000'i aşkın kişinin idam edildiğini duyurdu.

Saygınlığı görece azalmış bulunan Humeyni, rejimin istikrarının yine başlıca güvencesi oldu. Ama imamın çevresindeki farklı dinsel ve sivil kesimler arasında çekişme sürdü. Meclisin yapısı iktidarın bağrındaki bölünmeleri yansıtır nitelikteydi. Örneğin 29 ekim 1981'de Musevi'nin başbakanlığa getirilmesinden önce, mecliste bu görev için ateşli tartışmalar olmuş ve cumhurbaşkanı adaylarından Ali Velayeti'nin başbakan olması engellenmişti. Mecliste eski Devrim Konseyi başkanı Mehdi Bazergan tarafından yönetilen liberaller, giderek etkisiz hale getirildiler; Humeyni yanlılarıyla aşırı anti-komünist muhafazakârların çekişmesi devam etti.

yeni uzlaşmazlıklar ve Irak'la savaşın sürmesi

İslamcı sağ, toprak reformu ve dış ticaretin millileştirilmesi tasarılarının kabulünü ve uygulanmasını engellemek için bir artçı mücadele yürüttü. Öte yandan yayınları yavaş yavaş yasaklanan komünist partisi Tudeh'e karşı önlemler alındı (ocak 1982). Parti aşağı yukarı yarı illegal bir

Foto. AP; Kalari/Sygma (LAROUSSE)

cumhurbaşkanı seçimi
(2 ekim 1981)

aday	*aldığı oy*	*oy yüzdesi*
Ali Hameney	16 008 579	97,07
Ali Ekber Pervareş	341 873	2,07
Hasan Gafuri Fard	78 691	0,48
Rıza Zavarey	62 162	0,38

Kayıtlı seçmen	: 22 milyon (tahmin)
Kullanılan oy	: 16 847 717 (yüzde 76,58)
Boş ve geçersiz oy	: 356 412

duruma sokuldu. Ülkede SSCB karşıtı kampanya da genişledi; sovyet resmi yayın organı Pravda, mart ayında İran'daki aşırı sağa karşı sert bir başyazı yayımladı.

İmam Humeyni'nin sağlık durumunun bozulması ve 15 şubat - 1 mart 1982 arasındaki tüm randevularının iptali, İran'da haleflik mücadelesini kızıştırdı. Cumhurbaşkanı Hameney, Newsweek dergisiyle yaptığı bir söyleşide, islam devriminin Humeyni'den sonra da sağlam biçimde yaşatılması için, 3-5 ayetullahdan oluşan bir din adamları yönetiminin oluşturulmasını gerekli gördüğünü belirtti. İmamın çevresinde, yerine geçebilecek en güçlü kişi, ona tümüyle bağlı bulunan ayetullah Muntazari görünüyordu.

Beni Sadr'ın eski dışişleri bakanı Sadık Kutbzade, 8 nisan 1982'de, Humeyni'yi öldürmeyi amaçlayan bir komplo girişiminde bulunduğu iddiasıyla tutuklandı. Olay, İran ordusunun Irak birliklerine karşı kesin bir üstünlük kurduğu günlere rastladı. Ve hemen ardından muhalefetin çeşitli kesimlerine yönelik yeni bir tutuklama dalgası başladı. Humeyni'nin siyasal ve dinsel görüşlerine karşı olmasıyla tanınan ılımlı din adamı ayetullah Şeriatmedari de 15 nisanda Kutbzade'ye suç ortaklığı etiği iddiasıyla dini unvanından yoksun kılındı. Aslında Şeriatmedari'nin kişiliğinde, Humeyni'nin görüşlerini paylaşmayan ya da ona açıkça düşman olan tüm şii din büyükleri hedef alınmıştı. Görüş ayrılıkları Irak'la savaşta izlenecek yeni çizgide de görüldü; ama sonuçta 24 mayısta Hüremşehr'de Irak birlikleri büyük bir yenilgiye uğratıldı.

Irak'la savaşta İran yöneticileri barış görüşmeleri için üç koşul ileri sürdüler: Irak birliklerinin kayıtsız şartsız geri çekilmesi, İran'a savaş tazminatı ödenmesi (Hameney'e göre 150 milyon dalar) ve uzlaşmazlığın sorumlularını belirlemekle görevli bir komisyonun kurulması (yani cani Saddam Hüseyin'in cezalandırılması). Bazı yöneticilerse Saddam Hüseyin rejimini devirip yerine islamcı bir iktidar geçirmek için «düşmanı Kerbela'ya kadar kovalama» görüşünü savundular. Barış görüşmelerinden yana olanlar, savaşın sürmesinin yalnızca emperyalistlere yarayacağını ve İran ekonomisine ağır bir yük yükleyeceğini vurguladılar.

ekonomik yaşamın bozulması

Gerçekten de Irak savaşı iki yılın sonunda İran ekonomisini alabildiğine sarsmıştı. Temel besin maddeleri karneye bağlanmış, gitgide büyüyen bir karaborsa piyasası doğmuş, kapalıçarşı esnafı ve vurguncular halkın zararına zenginleşmeye başlamış, paranın satın alma gücü önemli ölçüde düşmüştü. Ordusuna gerekli silahları uluslararası pazardan yüksek fiyatlarla alan İran, petrol gelirlerinin yarısından çoğunu körfez savaşına ayırmak zorunda kaldı.

1982 mart ortasında Viyana'da yapılan OPEC toplantısında, İran çok miktarda ham petrol satmak amacıyla diğer üyelerden farklı tutum takındı. İran, OPEC'in kendisine önerdiği günde 1,2 milyon varillik üretim kotasını aştı, günde 2 milyon varili aşkın petrol üretmeye başladı. Ayrıca varil başına ham petrol fiyatını 4 dolar düşürerek satış imkânlarını artırmaya çalıştı. Bu sayede Uruguay, İtalya, Romanya, Türkiye ve Pakistan'la, 1982 nisan - haziran aylarında, birçok petrol anlaşmaları imzaladı. İran yöneticileri günlük petrol üretimlerini 3 milyon varile çıkarmayı hedef aldılar.

EDEBİYAT

İran edebiyatı, 60'lı yıllardan beri, XX. yy'ın başlarında oluşan modernleşme hareketini hızlandırdı. Önemli olan, toplumun evrimine bağlı olarak kültürün yenilenmesiydi. Toplumun son yirmi yıldır içinde bulunduğu özel durum, sanat eserlerinin gelişmesi için elverişli bir ortam yaratamadı; pek çok edebi eser baskıcı sansür yüzünden gün ışığına çıkamadı.

İran şiiri, 50'li yıllardan başlayarak Nima Yuşic'in (1896 - 1959) eserlerinin etkisinde kaldı. N. Yuşic, İran şiirinin klasik biçimlerinden kopmayı ve yeni bir teknik (ritm ve dil) yaratmayı başardı. Yuşic'in düzgün anlatım biçiminin etkisinde kalan kuşak, bunu, Ahmed Şamlu (Bamdad da denir), Medhi Akhavan Sales (Omid de denir) İsmail Şahrudi ve S. Sipehri'nin eserleriyle zenginleştirerek kullanmayı sürdürdü.

Bu eğilime paralel olarak, dörtlük türünü (*çahar pare*) seçen (bu dörtlük, klasik dörtlükten oldukça farklıdır) ılımlı modernci bir akım oluştu. Bu akımın içinde Faruk Farukzade'den (1934 - 1966) başka, Perviz Natel Hanlari, Siavaş Kasray, Feridun Tavallali, Feridun Moşiri, Huşeng Eblehacı, Manucehr Ateşi, Nusret Rahmani gibi şairler sayılabilir.

Yıllar geçtikçe Yuşic'in kullandığı ritm eski durumundan çok şey yitirirken, özellikle 1969'da yayımlanan bir bildirgeyle ortaya çıkan akım içinde yer alan ve kendisini «uzun şiir»in öncüsü olarak tanımlayan düzyazı biçiminde bir şiir türü gelişmeye başladı. Bu grup, «gerçeküstüye, kuralsızlığa geçişi ya da mantıksal bir süreçten geçerek bunlara yakınlaşmayı» önerdi. «Şair, sözcüğün doğaüstü boyutuna varmak için aynı anda uzunlamasına, genişlemesine ve derinlemesine çalışır; böylece arkasında, okura şairin bıraktığı izleri ve aldığı yolu hissettirmeyen, özenle geçilmiş bir süreç bırakır...». Bu grupta Yadullah Royay'ın çevresinde de Perviz Eslampur, Bigen Elay, Behram Ardebili ve Feridun Rahnema vardır.

Yeni dalga genç şairleri arasında özellikle A.R. Ahmedi dikkati çekmektedir. Ritmi bir kenara bırakan bu şairler, şiirin yapısını pek önemsemediler. Ayrıca bir de Muhammed Horhuri, Esmail Hoy, Muhammed Ali Sepanlu ve T. Zavarzadeh'in temsil ettiği «siyasal dava güden» şiir akımını anmak gerekir.

Son yıllarda İran nesri de gelişmesini sürdürdü. Yenileşme kuşağı, Muhammed Ali Cemalzade, Sadık Hidayet (1903 - 1951), Sadık Çubak, Bozorg Alavi gibi yazarlarla etkisini sürdürdü ve sanat, en yetkin noktasına, dava yazarı Celal Al-i Ahmed ile (1916 - 1969) ulaştı; çağdaşları gibi o da konuşma diliyle yazdı. Benimsenen türler, daha çok hikâye, roman ya da kıssa (kısa hikaye) türüdür. İbrahim'in Gülistan'ında aynı dil kaygısının mizahla birleştiği görüldü. Bu türlerin öbür temsilcileri arasında Simin Danişvar, Behram Saderhi, Mahşid Amirşahi, Nadir İbrahimi ve Cemal Mirsaderhi'yi saymak gerekir.

Belli bir döneme ve belli bir sınıfa (kent burjuvazisi) özgü romantizm, pek değişmeden, kendi temsilcilerince (Ali Daşti, Muhammed Hicazi) dile getirildi. Ali Muhammed Afgani ise, biraz farklı olarak, iki büyük romanda, taşralı bir halk çevresini anlatmaya çalıştı. Genç romancılar ya da siyasal amaçlı masal yazarları arasında Mahmud Dovlathadi, Huşeng Golşiri ve G.H. Sadi sayılabilir.

Modern İran tiyatrosu ise, son yirmi yıl içinde doğdu. Özellikle, G.H. Sadi (Govar Murad da denir), Mahmud Dovlatabadi, Bahman Farsi ve Akbar Radi ile gelişti ve büyük ilgi gördü. (LM)

İran - Irak Savaşı. Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin, temmuz 1980'de İran'da muhalefetin Humeyni rejimini devirme girişimini destekleyeceğini ilan ettikten sonra İran-Irak sınırındaki olaylar giderek sıklaştı. İran yöneticileri «karşı-devrimcilerin ve ABD'nin kışkırttığı, islam devrimini yok etmeye yönelik çabalar»dan ve İran'ın işgal tehdidi altında bulunduğundan söz etmeye başladılar. İki hafta boyunca süren sınır çatışmalarından sonra Saddam Hüseyin, 17 eylülde, İran şahı ile Cezayir'de bizzat imzaladığı 6 mart 1975 tarihli anlaşmayı tek taraflı olarak feshettiğini açıkladı. Bu anlaşmaya göre Şattülarap (Fırat ile Dicle'nin İran Körfezi'ne dökülmeden önce birleşerek aldığı ad) ortadan bölünmüş ve iki ülke arasında paylaşılmıştı. Ayrıca İran, Irak'daki kürtleri desteklemekten, Irak da İranlıların Hürmüz boğazındaki üç küçük adayı (Küçük ve Büyük Tumb ve Ebu Musa adaları) boşaltmasını istemekten vazgeçmişti. 21 eylül 1980'de, Şattülarap bölgesinde süren çarpışmalar açık bir savaşa dönüştü. 22 eylülde Irak silahlı kuvvetleri İran topraklarındaki askeri hedeflere saldırma emri aldı. Saddam Hüseyin, Humeyni'yi «Irak'a ve araplara karşı nefret beslemekle» suçladı. Buna karşılık Humeyni de, İran ordusuna seslenerek «Şah'ın başına gelenleri, Amerika'nın paralı askeri Saddam Hüseyin'in başına da getirmelerini» istedi. 23 eylül 1980'de Irak kuvvetleri, «İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki deniz trafiğini felce uğratma kararına cevep olarak» İran'a girdi. Her iki ülke uçakları, karşılıklı olarak petrol işletmelerine, askeri ve ekonomik hedeflere saldırdı. Bağdat ve Tahran bombalandı, Irak ve İran'ın ham petrol ihracatı durdu. 26 eylülde İslam Konferansı, savaşın durması için Pakistan devlet başkanı Ziya ül Hak başkanlığında bir iyi niyet komitesini görevlendirdi. 28 eylülde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, taraflardan, savaş alanına yeni kuvvet göndermemelerini istedi. Irak, eğer İran «arap topraklarını» geri vermeyi kabul ederse, «derhal ateşkes»e hazır olduğunu bildirdi. Bu sırada İsrail uçakları Bağdat'a 30 km uzaklıktaki Tamuz nükleer araştırma merkezini bombalayarak tahrip etti. 1 ekim 1980'de İran, BM Güvenlik Konseyi'nin çatışmaya son verme önerisini resmen reddetti. Irak, eğer İran da kabul ederse, 5-8 ekim tarihleri arasında silah bırakışmayı kabul etti. 20 ekime gelindiğinde savaş, özellikle Kuzistan petrol üçgeninde (Abadan, Ahvaz, Hürremşehr) kızıştı. Humeyni, İslam Konferansı temsilcisi Habib Şatti'ye «savaşın amacının hain Saddam Hüseyin'in düşürülmesi» olduğunu ve «ne ateşkes, ne arabuluculuk» kabul etmeyeceklerini bildirdi. 24 ekimde Irak, Hüremşehr'i ele geçirdi. Irak, Kasr-ı Şirin ve Mahran bölgesini daha önce ele geçirmişti. Abadan (petrol rafinerisi tümüyle yıkılmıştı) ve Ahvaz ise iranlıların elinde idi. Şattülarap'ı ve Hürmüz adalarını denetim altına almayı başaramayan Saddam Hüseyin, 4 kasım 1980'de toprak işgalinin, savaştan önce varolmayan yeni haklar doğurduğunu öne sürerek yeni siyasal hedefler saptadı. Bir hafta sonra da hedefin

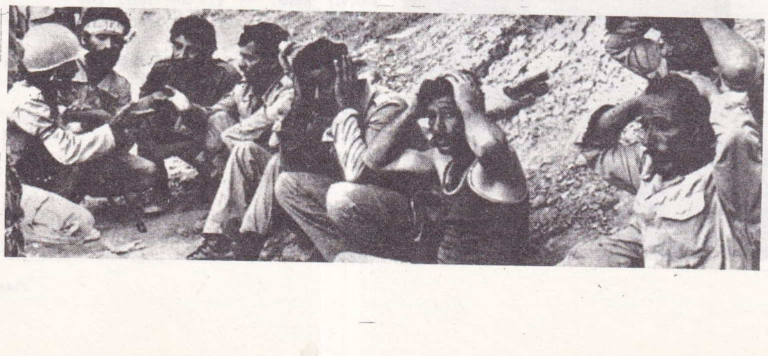

Hurremşahr'da tutsak edilen ıraklı askerler

Foto. AP (LAROUSSE)

«arap ulusunun düşmanı olan İran'ı parçalamak» olduğunu açıkladı.

yeni uzlaştırma girişimleri

«Görüşmelerin başlamasını kolaylaştırması» için isveçli eski başbakan Olof Palme'yi görevlendiren BM genel sekreteri Kurt Waldheim'in girişimleri taraflar arasındaki uzlaşmazlığı gideremedi. 16 kasımda Irak, Susangerd'i işgal etti. (Susangerd, Kuzistan eyaletinin merkezi ve Ahvaz yolunu denetleyen kenttir). Üç gün süren savaştan sonra kent yine iranlıların eline geçti. Bu, iranlıların ilk önemli başarısıydı. Bu gelişmelerden sonra Olof Palme, İran-Irak savaşına kısa dönemde çözüm bulunabileceğini ummadığını söyledi. 25 aralıkta Saddam Hüseyin, İran Kürdistanı'nda (Merivan) üçüncü bir cephe açtıklarını ilan etti. 1981 yılına girerken, savaş rüzgârları tüm şiddetiyle esmeye devam ediyordu. 5 ocak 1981'de İran cumhurbaşkanı Beni Sadr, Ahvaz'da ve Kirmanşah'da saldırıya geçtiklerini duyurdu. 15 şubatta Saddam Hüseyin, İran'ı «dize getireceklerini ve İran'ın barış için yalvaracağını» söyledi. Ancak, bu tehditlere kulak asmayan İran, arabulucu Palme'ye, «Irak, İran topraklarından çıkmadığı sürece» görüşmeye oturmayacaklarını bildirdi. 1 martta Taif'de toplanan İslâm Zirve Konferansı'nın görevlendirdiği iyi niyet komitesinin ateşkes (12 mart) ve Irak birliklerinin İran'dan kademeli olarak geri çekilmesi (20 mart) önerisi taraflarca kabul edilmedi. 15 martta, her iki tarafın tahminen 40 000 kişi kaybettiği ve sınır bölgesinde yaşayan 1,5 milyon iranlının evlerini terketmek zorunda kaldığı açıklandı. 23 mayısta iki taraf da, kazandığı başarıları ve zaferin kendisinin olacağını ilan etti. Bir hafta sonra Saddam Hüseyin, ülkesinin hâlâ «barışçı, adil ve onurlu» bir çözümden yana olduğunu bildirdi.

İran'ın karşı saldırıları

27 eylülde İran kuvvetleri Kuzistan'a sürpriz saldırı yaparak Abadan çevresini ele geçirdiler. 29 kasımda İran kuvvetleri yeni ve çok hızlı bir saldırıyla, Iraklıların daha güneyde bulunan Hoveyzeh ve Hamid'deki müstahkem mevkilere yiyecek ve silah ikmali yaptığı önemli stratejik yolu denetleyen Bostan kentini ele geçirdiler. Bunu 11-18 aralık tarihleri arasında, batı cephesinde Gılan-Kasr-ı Şirin yönünde üçüncü bir saldırı izlediyse de, arazide ilerlemeyi ilkbahara dek olanaksız kılan yağmurların başlaması nedeniyle durduruldu.

1982 yılının ilk ve önemli olayı. Bostan bölgesinde şiddetli bir Irak karşı saldırısının başarısızlığa uğraması oldu (6-13 şubat). BM genel sekreterinin özel temsilcisi Olof Palme'nin beşinci arabuluculuk girişimi de başarısızlıkla sonuçlandı. Palme'ye göre, Irak ve İran'ın «savaşa son vermek için siyasi bir istek»leri yoktu. Nitekim, 17 mart 1982'de İran, Fatma adını verdiği yeni bir operasyonla Kuzistan'da, işgal edilmiş geniş İran topraklarının büyük bir bölümünü yeniden ele geçirdi. Beş gün sonra İran, Feth-ül Mübîn diye adlandırdığı ve savaşın başlamasından beri benzeri yaşanmamış bir saldırı başlattı. Operasyon, İran ordularının sınırdan 50 km içerde gerçekleştirdikleri yarma harekettinden sonra, 28 martta sona erdi. Dezful ve Sustar'dan yola çıkan iranlılar, sınırdan 17 km uzaklıkta bulunan ve Irak'a tek giriş yolunu denetleyen kuzey-güney yönündeki stratejik yol üzerinde bir kavşak olan Ayn-ı Hoş bölgesini işgal ettiler. Bu saldırı sırasında 2 000 km²'lik toprak parçası yeniden ele geçirildi ve 30'a yakın Irak birliği (yaklaşık 75 000 asker) savaşamayacak duruma getirildi. Saddam Hüseyin ordularını «savunma hattının değişmesi karşısında karamsarlığa sürüklenmemeye» çağırarak, Irak bozgunu açıkça kabul etti.

29 nisanda Kuzistan'da, Kudüs Operasyonu diye adlandırılan yeni bir İran saldırısı, eylül 1981'de ıraklıların işgal ettiği tek önemli kent olan Hürremşehr yönünde başlatıldı. 4 mayısta iranlılar Karun nehrini aşarak burada bir köprübaşı kurdular. 18 mayısta İran ordusu, Hürremşehr'in kuzeyinde Irak sınırına dayandı ve sınır bölgesi Şalamçeh'i işgal etti. Dört gün sonra iranlılar Kudüs Operasyonu'nu cephe hattının iki ucuna yöneltikleri bir saldırıyla sona erdirdiler. İki gün sonra da Hürremşehr'i kurtardılar. Bu tarihten sonra savaşın inisyatifi tümüyle İran'ın eline geçti. İranlılar, ıraklıları kendi topraklarının dışına çıkarttıktan sonra temmuz ayında Irak topraklarına girdiler. Saldırı Amara'dan Basra'ya kadar uzanan hat üzerinden yapıldı. Ancak, İran, Basra-Amara arasındaki bataklıklarda binlerce ölü vererek geri çekilmek zorunda kaldı. Bundan sonra savaşın ağırlığı Bağdat'a en kestirme yol olan Mendeli hattına kaydırıldı. Bağdat'ı zorlayacak orta cephenin ikinci noktası olan Mehran-Zurbatiye hattında iranlılar Irak savunma hatlarını geçemediler. Bu dönemde İran'ın en büyük başarısı, Kasr-ı Şirin'e kadar olan topraklarından Irak askerlerini çıkartmak ve Kasr-ı Şirin'den Abadan'a kadar ikmal yollarını sağlama almak oldu. 1983 temmuzunun son haftası içinde kuzey Irak'da yeni bir cephe açıldı ve çarpışmalar birbirini izledi.

Irak'ın «2 000 yılına dek» sürdürüleceğini söylediği İran-Irak savaşında, ilk üç yıl içinde toplam 300 000 kişi yaşamını kaybetti. (LM)

***İRAPUATO**, Meksika'da (Guanajuato eyaleti) kent. — 117 000 nüf. (L)

***İRBİD**, Ürdün'de kent, Aclun ilinin merkezi. — 136 770 nüf. (L)

***İRKUTSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 532 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***İRLANDA Cumhuriyeti**, Atlas okyanusu'nun kuzeyinde devlet. — 3 441 000 nüf.

TARİH

Kuzey İrlanda'daki durum, İRA (İrlanda Devrimci Ordusu) tarafından sürdürülen suikastler ve ekonomik güçlükler, son yıllarda İrlanda'nın siyasal yaşamını derinden etkileyen gelişmelerdir.

Ulster sorunu

Sunningdale üçlü konferansıyla başlatılan ve Dublin ile Belfast hükümetleri arasında bir İrlanda Konseyi kurulmasını öngören görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı. Konferans öncesi statüko devam etti. İrlanda Cumhuriyeti'nin Kuzey İrlanda üzerindeki politik etkisi artık azalmakta idi. O kadar ki başbakan Liam Cosgrave «Kuzey İrlanda'nın Birleşik Krallık bünyesindeki fiili durumunu» tanıdı (mart 1974). Seçim kampanyası sırasında muhalefetteki Fianna Fail partisinin lideri Jack Lync* de «Ulster'deki birliklerini geri çekmeleri için ingilizlerden kesin bir tarih saptamalarını talep etmiyoruz» dedi. Her iki hükümet de İRA'nın eylemlerine karşı, sertliği yıldan yıla değişen bir baskı uygulamayı sürdürdüler. İRA'nın terör eylemleri devam etti: Mart 1974'de protestan senatör Billy Fox öldürüldü; mayısta Dublin'de, içine bomba konmuş arabalardaki patlamalar 27 kişinin ölümüne yol açtı; kısa bir süre sonra başka bir patlama küçük Monaghan kentinde 5 kişinin ölümüne sebep oldu. Temmuz 1976'da İngiltere büyükelçisi Christopher Thomas Ewart - Biggs'in öldürülmesi üzerine 1 eylülde olağanüstü durum ilan edildi ve teröre karşı yeni bir yasa uygulamasına başlandı (hapis cezalarının artırılması, gözaltı süresinin 7 güne çıkarılması, arama ve tutuklamalarda polise ve orduya yeni yetkiler tanınması). Ama, İRA'nın üstlendiği, Lord Mountbatten*'in öldürülmesi eylemi (ağustos 1979) terörizmin yeniden şiddetlendiğini gösteriyordu.

Cosgrave hükümetinin karşılaştığı güçlükler

Adanın birleştirilmesinden çok ekonomik sorunlar ön plandaydı: 1975'de yüzde 23,8 ile rekor düzeye ulaşan enflasyon, faal nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu kapsayan işsizlik, AET'ye katılma (İrlanda, AET'nin ekonomik bakımdan en güçsüz üyesidir). 1973'ten beri iktidarda olan Fine Gael-Labour Party (İşçi Partisi) koalisyonunun uğradığı büyük seçim yenilgisi işte bu ekonomik sorunlardan kaynaklanmaktaydı. Koalisyon, bunalımla ve işsizlikle mücadele ederken sanayi ve ticaret burjuvazisine yaranamadığı gibi (sermayeden vergi alınması) kemer sıkma politikası yüzünden (dolaylı vergilerin artırılması, kamu harcamalarının kısılması, vaad edilmiş olan toplumsal reformların ertelenmesi) halk tabakalarına da yaranamamıştı. Öte yandan Liam Cosgrave hükümeti, siyasal alanda, olağanüstü durum ilanının ve cumhurbaşkanı Cearbhall O'Dalaigh'in istifasının (ekim 1976) yol açtığı anayasa bunalımından kaynaklanan sıkıntıların kalıntılarından da henüz kurtulamamıştı.

haziran 1977 seçimleri

1977 mayısında Liam Cosgrave meclisi feshederek, 16 haziran 1977'de erken seçime gitti. Fianna Fail Partisi ve halkın hâlâ çok tuttuğu lideri, «Jack» adıyla anılan John Lynch (doğ. 1917) ekonomik bunalım temasına dayalı çok dinamik bir kampanya yürüttü. Fianna Fail, seçim bildirgesinde, ekonomiyi yeniden canlandırma, istihdam konusunda enerjik bir plan ve önemli vergi indirimleri vaat etti. Gazetecilerin ve tahmincilerin öngördüklerinin tersine, Fianna Fail büyük bir zafer kazanarak 84 sandalye elde etti (+ 14); Fine Gael 42 (—12), İşçi Partisi ise 17 (—3) üyelik sağlayabildiler.

30 nisan 1979'da İrlanda Cumhuriyeti, kuruluşunun 30. yılını kutladı. Bundan 18 gün önce, koşulların da uygun düşmesiyle (ülkenin Avrupa para sistemine katılması), Londra ile son bağlantısını da kopararak kendi para biriminin sterlin karşısındaki değişim değeri eşitliğini kaldırmıştı. İktidardaki Fianna Fail, adanın birleştirilmesine, enerji bunalımına, toplumsal karışıklığa ilişkin sorunlarla karşı karşıya kaldı ve 1979'da etki alanı daraldı: Avrupa Parlamentosu seçimlerinde İrlanda'ya ayrılan 15 üyelikten sadece 5'ini elde ede-

İki İrlanda için barış yürüyüşü yapan kadınlar (27.8.1976)

İrlandalı barış hareketi önderleri: Betty Williams ve Maired Corrigan

Foto. Merlow/Sygma; Achache/Gamma (LAROUSSE)

bildi; oysa en az 8 üyelik kazanmayı umuyordu. Bu güçlükler J. Lynch'i istifa etmek zorunda bıraktı (aralık 1979). Yerine, Fianna Fail tarafından sağlık bakanı Charley Haughey hükümet başkanı atandı.

FitzGerald hükümeti

11 haziran 1981'de yapılan seçimler siyasal görünümü alt üst etti. Erken seçim kararı vermiş olan başbakan Charles Haughey, bunun kurbanı oldu. Fianna Fail ile Fine Gael arasındaki mücadele ikincinin lehine sonuçlandı ve İrlanda parlamentosu, 30 haziranda (78'e karşı 81 oyla) Garret FitzGerald'ı başbakanlığa getirdi. O da İşçi Partisi'yle koalisyona gitti.

Sosyal planda, eylül 1980'de, *Irish Congress of Trade Unions* (İrlanda İşçi Sendikaları Birliği) ile *Federated Union of Employers* (İşverenler Federe Birliği) arasında bir ücret anlaşması imzalandı. Buna göre, anlaşmanın ilk altı aylık uygulamasında ücretlerdeki artış yüzde 8'le, daha sonraki aylarda yüzde 7'yle sınırlanıyordu. Siyasal planda, 6 kasım 1980'de, Donegal'de yapılan bir kısmi seçimde Fianna Fail'in zafer kazanması, İRA'ya yakın katıksız ve sert bir cumhuriyetçi olan Neil Blaney' in partizanlarınca öteden beri kontrol edilen bu sınır bölgesinde bizzat çalışmaktan çekinmeyen başbakan için kişisel bir başarı oldu.

Daha önce Ulster birlikçileri, «kendi çıkarlarını ve geleneklerini korumak ve sürdürmek» için en geniş ayrıcalıklar vadedildiği halde, yapılan çağrılara hiç kulak vermemişlerdi. Belfast'ta soğuk karşılanan bu sevgi saldırısı meyvalarını Saint George kanalının öbür kıyısında, İngiltere'de verdi. «Tarihsel karşılaşma» olarak nitelendirilen, Dublin'deki İngiliz - İrlanda doruğu, 8 aralık 1980'de dar bir işbirliği esprisi içinde, «adalar arasındaki ilişkilerin bütününü» çözümlemeye karar vererek bu yaklaşmayı başlatmıştı. Milliyetçi ve birlikçi çevrelerde gizli bir pazarlık, hatta «ihanet» söylentileri yayılmış ama yine de çok kişi bu yeni içten anlaşmanın tartışılmaz mimarı Charles Haughey'i onaylamıştı.

Başbakan Garret FitzGerald iktidarda yedi aydan az bir süre kalabildi. Açlık grevleri bir dram halinde sürünce, Kuzey İrlanda'daki durumun «hükümet için en büyük öncelik taşıyacağını» açıkladı; ama britanyalıları yatıştırma imkânsızlığı, Ulster krizine doğrudan müdahale etme konusunda cesaretini kırdı.

18 temmuz 1981'de, açlık grevi yapanları desteklemek için düzenlenen bir gösteri isyana dönüştü; 120'si polis, 231 kişi yaralandı; yaklaşık 1 milyon irlanda lirası değerinde hasar görüldü. Bu çatışmalar, 1972'de Britanya büyükelçiliğinin yakılmasından bu yana görülenlerin en şiddetlisiydi. İki İrlanda arasında uzlaşmaya elverişli bir ortamın yaratılmasından kaygılanan G. FitzGerald, İrlanda Cumhuriyeti'nde gerçek anlamda çoğulcu bir toplumun kurulmasına yönelik hareketin başını çekti. 1937 anayasasının 2. ve 3. maddelerinin değiştirilmesinden yana olduğunu açıkladı. Kuzey'de çok iyi karşılanan bu öneri, muhalefet partisi Fianna Fail tarafından şiddetle eleştirildi. Charles Haughey, başbakanı «milli birlik politikasını baltalamakla» suçladı. Bu polemik, Fianna Fail'in, koalisyon hükümetini, İrlanda'nın yansızlığını Avrupa Birliği'nin sunağında kurban etmek istemekle suçlaması üzerine daha da kızıştı. Ama anayasa mücadelesi, başbakanın 17 temmuz 1981'de ağırlığını belirttiği ekonomik ve mali krizle ikinci plana düştü.

ekonomik güçlükler

1,1 milyar irlanda lirasını bulan bütçe açığı, 4,8 milyar dış borç, yüzde 20,4 enflasyon, faal nüfusun yüzde 12,8'ini oluşturan 140 000 kişilik işsiz ordusu, tarım ürünleri dışsatımında görülen önemli düşme, gözleri ekonomik duruma çevirdi. Ücretlilerle sendikalar, memurlarla hükümet arasındaki görüşmeler birdenbire yön değiştirirken, çiftçiler de sokağa döküldüler (27 kasım 1981'de Dublin'de 40 000 kişi yürüdü).

Temmuz 1981'de kabul edilen geçici bütçe önlemleri yetersiz kalınca, 27 ocak 1982' de, milletvekillerine sıkı bir bütçe önerildi. Çocuk elbise ve ayakkabılarının yüzde 18 katmadeğer vergisine tabi tutulması gibi bazı önlemler iki bağımsız milletvekilinin iktidardan desteğini çekmesine yol açtı; bütçe, 81'e karşı 82 oyla reddedildi; bu da hükümetin istifasıyla sonuçlandı.

18 şubat 1982'de yapılan seçimlerin ana konusu ekonomiydi: Fianna Fail 81, koalisyon partileri 78, Sinn Fein Workers Party (İşçi Partisi) 3, bağımsızlar 4 sandalye kazandılar.

Başbakan adayları, iki hafta boyunca, ittifaklarında değişiklikler yapmaya çalıştılar. Garret FitzGerald, İşçi Partisi'ni Fine Gael ile ittifakına bağlı kalmaya ikna etme çabasındayken, Charles Haugley, bağımsızlarla pek yapıcı olmayan temaslar içindeydi.

Vaad yönünden çok cömert olan Charles Hughey, 9 mart 1982'de başbakan seçildi; böylece, yavaş yavaş da olsa, Fianna Fail içinde durumunu kuvvetlendirdi. Yeni başbakan da selefininkiyle aynı sorunlarla karşılaşacaktı: Ulster sorunu ve deflasyonist bir bütçeyle önü alınmaya çalışılan ekonomik sorun.

EDEBİYAT

İrlanda'da, ülkenin, son on yıllık dönemi kadar, ekonomik, siyasal, moral değişimin etkisinde kaldığı bir başka on yıl olmamıştı. Edebiyat, bu görülmedik değişimin aynasıdır.

Eski dildeki edebiyat yerinde saydı; yine de, tanınan bazı adların etkisi kaybolmuş değildi. Sean O Riordan'ın (1917 - 1977) ölümünden çok etkilenen Gal şiirinde daha şimdiden ün kazanan Mairtin O Direain, Sean O Tuama, ünü artan Michael Davitt, Gabriel Rosenstock ya da Michael Hartnett (doğ. 1941) buna örnek verilebilir.

Gittikçe artan sayıda yayımcı (Dolmen, Wolfhound, Plackstaff, Poolbeg, Gallery, Colin Smythe, vb) ve dergi (İrlanda'da *The Crane Bag, Cyphers, The Irish University Review;* İngiltere'de *Anglo - Irish Studies;* ABD'de *Eire - Ireland* ve *Journal of Irish Literature*; Fransa'da *Etudes Irlandaises*) tarafından desteklenen, yönetilen ve giderek daha da üretici olan İngilizce edebiyatta yeni eğilimler ortaya çıktı: Siyasal sorunların evrensellliğine duyarlılık, dış dünyaya bakış, törelerin liberalleşmesi, kadınların içinde bulundukları koşulların bilincine varılması gibi. Sayıları gitgide artan kadın yazarlar sadece roman türünde (Juanita Casey, Maeve Kelly, Maura Tracey, Helen Wykham ve onlardan da önce Mary Lavin ile Edna O'Brien) ürün vermekle kalmadılar; edebi ya da toplumbilimsel deneme alanına da yöneldiler (örneğin, aynı zamanda roman yazarı olan Rosita Sweetman'ın 1979'da yayınladığı *On Our Backs: Sexual Attitudes in a Changing Ireland* [Değişen İrlanda'da Cinsel Tutumlar]).

Aynı yıl içinde birden tırmanışa geçen iç savaş edebiyat dalında da esin kaynağı olmayı sürdürdü. Ancak yazarların tutumu artık değişmişti. Katolik yazarlar bile mücadeleye çağrıdan vazgeçtiler. Brian Friel (doğ. 1929) *The Freedom of the City* (Kentin Özgürlüğü) [1973] adlı oyununda açıklamalarla yetinirken Benedick Kiely, *Proxopera* (1977) adlı eserinde şiddeti açıkça yerdi. Şiddet konusunu işleyen yazarlar da daha çok güvensizlik ve terör ortamının bireyin kaderi üzerindeki etkilerini incelemeye yöneldiler: Francis Stuart'ın *Memorial* (Anıt) [1973], *A Hole in The Head*

Başbakan Jack Lynch

Başbakan Garret FitzGerald

Başbakan Charles Haughey

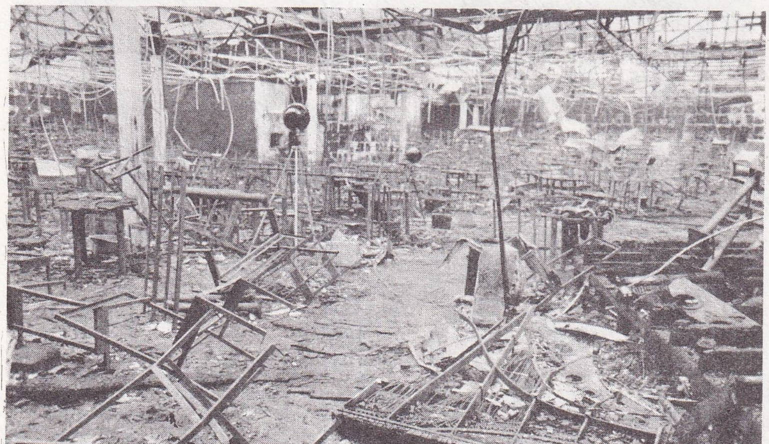

Dublin'de Stardust diskoteğinde yangın (49 ölü, 130 yaralı; 14.2.1981)

Foto. Dejean/Sygma; Camera Press; Coleman Doyle/Camera Press; Gamma (LAROUSSE)

(Kafada Bir Delik) [1977]; Brian Moore' un *The Doctor's Wife* (Doktorun Karısı) [1976], Jennifer Johnston'un *Shadows on Our Skins* (Derimizdeki Gölgeler) [1977], *The Old Test* (Eski Sınav) [1979] ve John Morrow'un *Confessions of Proinnsias O' Toole* (Proinnsias O'Toole'un İtirafları) [1977] bunlar arasında sayılabilir.

Yeats, Joyce, Synge ve O'Casey'in temsil ettikleri «Rönesans»ı izleyen ikinci büyük yazarlar kuşağı sustu: Şair Austin Clarke 1974'te öldü; oyun yazarı Dennis Johnston (doğ. 1921) ile romancı Liam O'Flaherty (doğ. 1896) yıllardır ürün vermiyorlar. Yetenekli yeni yazar arayanların tümünün desteklediği gençler, yayımcıların kapısında yığıldılar. Bu yetenekli yeni yazar arayanlar arasında, örneğin David Marcus'un İrish Press'teki sütunu «New İrish Writing» önemli bir rol oynadı. Böylece, çeşitli türlerden, geleceği olan bazı adlar ortaya çıktı: Şiirde Seamus Deane, Aidan Carl Mathews, Desmond Egan; romanda Desmond Hogan, David Hanly (*In Guilt and in Glory* (Suçta ve Zaferde) [1979]. Tiyatro alanında yeni adlar saymak kuşkusuz daha güç, çünkü özellikle Beckett, Brian Friel, John B. Keane (doğ. 1928), Tom Kilrov, Hugh Leonard'dan oluşan ünlüler grubu, kendi alanlarında kurdukları egemenliği, öbür türlerdekine göre daha kararlı biçimde sürdürmektedirler. Ama yine de, bu «öbür» türler dahil, akla bazı yazar isimleri gelir (John Banville ve Jennifer Jhnston, romancılar arasında birer istisnadır) ve bunların da çok küçük bir bölümü kendilerini 1970'lerde gösterebilmişlerdir.

Bu alanda sayılabilecek isimler arasında Aidan Higgins (doğ. 1927) ile, *Leavetaking* (Ayrılış) [1974] adlı eseri skandal yaratan John McGahern (doğ. 1935), James Plunkentt (*The Pornographer* [Seks Çığırtkanı], 1977) ile William Trevor'u (*Travelling Companions* [Seyahat Arkadaşları], 1977) anmak gerekir. Aynı durum bazı şairler için de geçerlidir: Richard Murphy (doğ. 1927), Thomas Kinsella (doğ. 1928), John Montague (doğ. 1929), James Simmons, Brandan Kennelly (doğ. 1930) ve Seamus Heaney (doğ. 1939). Bu arada Sean O' Faolain gibi (*Foreign Affairs* [Dış İşleri], 1976; *And Again?* [Yine mi?], 1979) «eskiler» de eser vermeye devam ettiler.

Konular yapılardan ve insanlardan daha hızlı yenilenirken bolluk ve kalite aynı kaldı. (L)

***İRLANDA** (KUZEY), İrlanda'nın kuzeydoğusunda Birleşik Krallığa bağlı bölge. — 1 531 000 nüf. İRA* militanlarının Dublin'de ingiliz elçisi Christopher Thomas Ewart - Briggs'i öldürmesi (temmuz 1976) hem İngiltere'nin, hem de İrlanda Cumhuriyeti'nin tepkisini çekti. İrlanda'da olağanüstü durum ilan edilerek antiterörist yasa çıkarıldı. İngiltere kraliçesi Elizabeth' in 1977 ağustosunda Kuzey İrlanda'yı (ingiliz parlamentosunda Ulster adıyla temsil edilir) ziyareti sırasında hiçbir olay olmaması, İRA'nın eski gücünü yitirdiği kanısını güçlendirmişti. Ancak İRA 1979'da İngiltere'ye iki darbe daha indirdi. 28 ağustos 1979'da kraliçenin kocasının amcası Lord Mountbatten*, güney İrlanda'nın batı kıyısında balık avına çıktığı yatıyla birlikte havaya uçuruldu. Aynı gün Kuzey İrlanda'da 2. paraşütçü tümenini taşıyan kamyonlar tuzağa düşürüldü ve 18 paraşütçü öldürüldü. Thatcher, İrlanda başbakanı J. Lynch'ten İRA'ya karşı sıkı tedbirler almasını talep etti. 1980 ocağında, İngiltere'nin atadığı yeni Kuzey İrlanda sekreteri Humphrey Atkins, Belfast'ta katolik ve protestanları ortak toplantıya çağırdı. Protestan Demokrat Birlikçi Parti ve katolik Sosyal Demokrat İşçi Partisi toplantıya katıldı, ama olumlu bir sonuç alınamadı. Ülkede giderek artan işsizlik (1981'de yüzde 20'ye varan işsizlik 1930 bunalımından beri ilk defa bu kerteye varıyordu) ve ekonomik sorunlar, katolik ve protestan halk arasındaki eşitsizlik ve düşmanlıkları daha da artırdı. Eski Ulster milletvekili Bernadette Devlin* (McAliskey), aşırı protestan örgüt *Red Hand* (Kızıl El) tarafından saldırıya uğrayarak ağır yaralandı (ocak 1981). Misillemeye geçen İRA, iki Birlikçi Parti milletvekilini (sir Norman Stronge ve oğlu) öldürdü. Bu dönemde İRA, militanlarına siyasal mahkûm statüsü uygulanması için de mücadeleye başladı. İRA militanlarının Belfast hapishanelerinde başlattığı açlık grevleri sonunda Bobby Sands (hapisteyken Avam kamarasına milletvekili seçilmişti), Francis Hughes, Raymond McCreesh ve Patsy O'Hara öldü (mart-nisan 1981). Tüm dünyada yankı uyandıran bu ölümler ingiliz başbakanı Thatcher'ı yumuşatmadı ve başbakan, teröristlerin adi suçlular olduğunda diretti. Bu arada kuzey irlandalı protestanlar da örgütlenmeye ve silahlı gruplar oluşturmaya başladılar. İRA'nın Birlikçi Parti'den Robert Bradford'u öldürmesi üzerine, «Krallığa Bağlılık Günü» ilan ederek, gösteriler düzenlediler .(L)

***İRUN**, İspanya'da (Guipuzcoa ili) kent. — 45 000 nüf. (L)

***İSABEY**, Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 156 nüf. (1980). Belediye. (M)

İSABEYLİ, Aydın ilinde, Nazilli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 334 nüf. (1980). Belediye. (M)

İSAHOCALI, Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 559 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İSCEHİSAR**, Afyonkarahisar ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 987 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 6 149 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İSCHİA**, İtalya'da volkanik ada. — 26 000 nüf. (L)

İSDEMİR. Bk. *İskenderun Demir-Çelik Fabrikaları.*

***İSERLOHN**, Batı Almanya'da (Rhinland-Westfalen) kent. — 59 000 nüf. (L)

İSEYİN, Nijerya'da kent, İbadan'ın kuzeybatısında. 115 000 nüf. (L)

İSHAKÇELEBİ, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 052 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İSHİNOMAKİ**, Japonya'da liman kenti. — 107 000 nüf. (L)

İSKELE, Balıkesir ilinde, Bigadiç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 812 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İSKENDERİYE**, Mısır'da liman kenti, valilik merkezi. — 2 318 655 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

İSKENDERLİ, Trabzon ilinde, Tonya ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 833 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İSKENDERUN**, Hatay ilinde ilçe, şehir ve liman. — 209 815 nüf., 57 köy. İlçe merkezi 124 824 nüf. (1980). [M]

***İskenderun Demir - Çelik Fabrikaları.** — 1975'te birinci yüksek fırını üretime başlayan İSDEMİR'in yıllık üretim kapasitesi 1 milyon tondu ve tesiste yaklaşık 10 000 kişi çalışıyordu. 1979'da ikinci yüksek fırının devreye girmesiyle yıllık üretim 693 204 ton sıvı ham demir, 206 167 ton pik, 457 992 ton sıvı çeliğe yükseldi. Aynı yıl tesiste çalışanların sayısı (15 607'si işçi, 1 625'i teknik eleman olmak üzere) 17 232'yi buldu. İkinci yüksek fırınla birlikte tesisin maliyeti 14 milyar liraya ulaştı. İSDEMİR'in 1979'da Türkiye demir ve çelik üretimindeki payı; pikte yüzde 63, ham demirde yüzde 33, çelik blokta yüzde 26, yuvarlak çelikte yüzde 50 idi. İSDEMİR'in kuruluş çalışmaları sırasında, tesisin üretim kapasitesini 4 milyon ton bluma çıkarmak amacıyla, ilk aşamada 2,2 milyon ton blum üretecek birinci tevsi çalışmalarına başlandı. Hazırlanan projeye göre 1984'te bitmesi öngörülen tevsiatla sıvı çelik üretimi 2,2 tona çıkacaktır. Bu miktarın 320 000 tonu ticari kütük, 270 00 tonu 8-10 mm yuvarlak demir ve profil, 200 000 tonu köşebent, 500 000 tonu 5,5 - 10 mm kangal, 30 000 tonu lama, 700 000 tonu da orta profil haddehanesi ürünleridir. Projenin uygulanması için 228,7 milyon dolar kredi SSCB'den sağlandı. Daha sonra yapılan çalışmalarla tesisin kapasitesini 6 milyon tona çıkarmak için fizibilite hazırlandı ve 1980'de onaylandı. Kredi safhasında olan 2. kademe tevsiatının 1991'de tamamlanması planlandı. Proje gerçekleştiğinde İSDEMİR'in üretim kapasitesinin 2. aşamada 3 milyon ton yassı, 2,3 milyon ton uzun hadde ürünü olmak üzere toplam 5,3 milyon tona yükselmesi bekleniyordu.

İsdemir'in elektrik ihtiyacı fabrika sahasında kurulan ve fuel-oil ile çalışan bir termik santralla sağlanmaktadır. 60 MW gücünde olan bu elektrik santralı yılda 333 milyon kWs elektrik enerjisi üretebilecek güçtedir. (M)

***İSKİLİP**, Çorum ilinde ilçe. — 72 569 nüf., 88 köy. İlçe merkezi 16 846 nüf. (1980). [M]

***İSLAHİYE**, Gaziantep ilinde ilçe. — 85 605 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 22 082 nüf. (1980). [M]

İSLAM, Isparta ilinde, Atabey ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 738 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İSLAM** i. — Tarihi on beş yüzyıla yaklaşan islamlığın bütünlüğü, korkunç dış baskılarla sarsılmaktadır. İslam ülkeleri, dinsel, ideolojik görüş ayrılıkları ve ulusal uyuşmazlıklarla, birbirinden kopmuş durumdadırlar. En şaşırtıcı bölünme, Irak orduları İran topraklarına girince ortaya çıktı (22 eylül 1980). Taif'deki islam zirvesi, ocak 1981'de ıraklı ve iranlı düşman kardeşleri uzlaştırmayı başaramadı. Savaşın başlamasından dokuz ay sonra birbirini izleyen tüm arabuluculuk çabaları sonuçsuz kaldı.

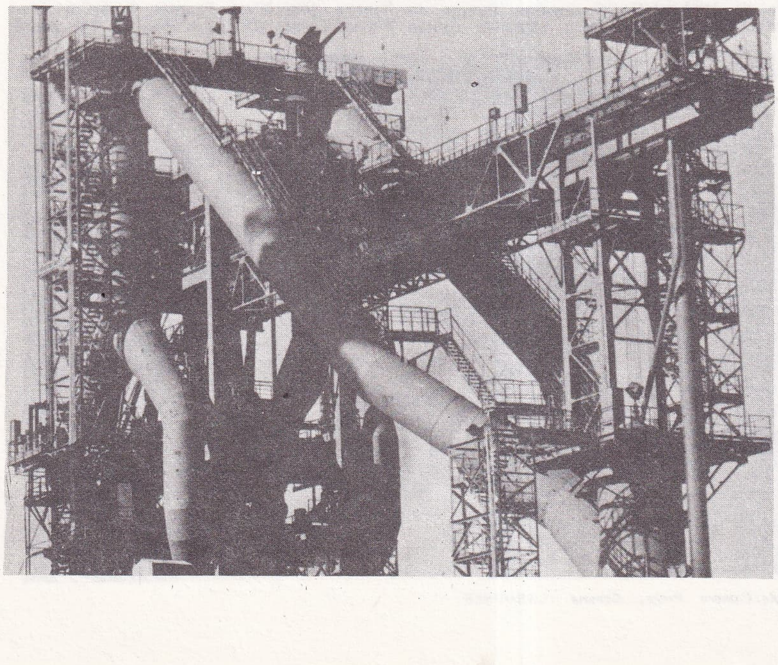

İskenderun Demir-Çelik Fabrikası'nda 1979'da faaliyete geçirilen ikinci yüksek fırın Ayfer

Foto Günaydın arşivi (MEYDAN)

Başka kardeş kavgaları da yıllardır süre gelmektedir. Kürt gerillaları, Irak ve İran'ın kuzeyinde sürekli saldırılar düzenlemektedirler. Irak ve İran, çetecilerin oturdukları yerleri bombalayarak bu saldırılara karşılık vermekte, bu da yüzlerce kişinin ölümüne yol açmaktadır.

Batı Sahra'da, Fas ordusu ile Libya ve Cezayir'in desteklediği Polisario Cephesi arasındaki çarpışmalar, arap prensliklerinin yaptırdığı güçlü kalelere karşın tüm şiddetiyle sürmektedir. Çat'da da önceki başkan Goukouni Oueddei'nin sonraki başkan Hissene Habre'ye karşı mücadelesi sürüp gitmektedir. İç çatışmalar ve Libya'nın bu ülke üzerindeki emelleri, sürekli kanlı çarpışmalara neden olmaktadır.

Devletlerarası rekabetin de geçerli olduğu islam ülkelerinde, gitgide aşırı dinci muhalefet grupları doğmaktadır. İran'da imam Humeyni, cumhurbaşkanı Beni Sadr ile hükümete ve parlamentoya egemen bağnaz dinciler arasındaki anlaşmazlıklara ancak Beni Sadr'ı tasfiye ederek bir çözüm bulabildi.

İran'da ve aynı zamanda Pakistan ve Moritanya'da yasalar, özellikle ceza yasası artık Kuran'dan esinlenmektedir. İslamâbâd ve Nuakhşot'da kırbaçlama ve el kesme cezalarının arkası gelmemektedir. İslam'da «adalet dağıtan elle kılıç sallayan el aynıdır».

İran örneğinden esinlenen başka bağnaz gruplar da, çeşitli ülkelerde saf ve katı bir düzen kurmak amacıyla eylemlerini sürdürmektedir. Müslüman Kardeşler'in ve birçok üyesi resmi makamlarca öldürülen Irak İslam Ulusal Cephesi'nin durumu da böyledir. Üyeleri Suriye'de görülmemiş bir biçimde cezalandırılan Müslüman Kardeşler, Mısır'da daha ılımlı bir yol tutmaya başladılar, dergileri *el Dava*'nın tirajı 200 000'i aştı.

Malezya ve İndonezya'da küçük bağnaz gruplar, özellikle mart 1981 sonunda uçak kaçırma eylemleri gerçekleştirdiler. Nijerya'nın kuzeyinde, akıl dengesi bozuk olan Muhammed Marva adında birinin yönettiği mesihçi hareket, 19 aralık 1980'de, iki bini aşkın kişinin ölümüne neden olan ayaklanmalar çıkardı.

Batı ve Sovyet bloklarının sürdürdüğü ideolojik ayrılıklar ve etki mücadelesi, islam ülkelerinde siyasal güçlerle rejimler arasındaki uçurumu daha da derinleştirdi. Bugün, Arap dünyası üç bloka ayrılmış durumdadır:

1 — Mısır - İsrail barış antlaşmasına karşın, Mısır'ın Arap dünyasında saygınlığını korumasını isteyen Mısır ve müttefikleri (Sudan, Somali, Umman).

2 — İlericileri bir araya getiren *Red Cephesi* (Suriye, Cezayir, Libya, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü).

3— Ilımlı ülkeler (Irak ve Tunus gibi kırallıklar).

Bu ayrımlar yalnız siyasal düzeyde kalmamaktadır. 1980 eylülünün ilk haftasında Cezayir'in başkentinde islam düşüncesi'ni tartışmak üzere düzenlenen dinsel toplantıda, 40 ülkenin konuşmacıları şu konuları ele aldılar: İslamlık ve modern toplumsal öğretiler, Hicret'in XV. yüzyılı üstüne görüşler. Suudi arabistanlı ve cezayirli delegelerin bu alanlarda savundukları tezler birbiriyle uzlaşmaz görünmektedir.

İmam Humeyni de, dinsel dogmalara uymayan demeçler verdiği savıyla faslı, tunuslu ve suudi arabistanlı din adamlarının eleştirilerine hedef oldu.

30 temmuz 1980'de İsrail parlamentosunca «birleşmiş» Kudüs'ün «ebedi» başkent olarak kabul edilmesi bile, arap dünyasında yalnız sözlü tepkilere yol açtı. Mısır'ın çağrılı olmadığı Amman zirvesi (kasım sonu), altı delege tarafından boykot edildi.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgal edişi, islam dünyasını harekete geçirecek yerde, görüş ayrılıklarını daha da belirginleştirdi. Sovyet yetkililerince 1980 eylülünde Taşkent'te düzenlenen uluslararası islam konferansı, Sudi Arabistan'ın boykot çağrısına karşın, 11 ülke temsilcisini bir araya getirdi. Ve 12 eylülde büyük bir kargaşa içinde sona erdi.

Dünyanın başka yerlerinde müslüman azınlıklar, haklarını kabul ettirmek için mücadelelerini sürdürüyorlar. Tayland'da ve özellikle de, asilerin askeri bir tabura saldırarak yok ettiği Filipinler'de bölücü savaşlar Hindistan'da mezhep çatışmaları, Eritre, Kıbrıs ve Kosova (Yugoslavya) bölgesinde bağımsızlık istekleri bunların en önemlileridir. (L)

***İSLAMABAD**, Pakistan'ın başkenti. — Ravalpindi yakınında. Kenar semtleriyle birlikte 250 000 nüf. (L)

***İslam Konferansı**. — Mayıs 1976'da İstanbul'da toplanan 7. İslam Konferansı'nda Türkiye'nin tam üyelik önerisi konferansça kabul edildi. Ancak, tam üye olmak isteyen bir ülkenin konferans'ın kararlarını onaylaması zorunluydu. O sırada erken seçim olması ve konunun parlamentoda görüşülememesi yüzünden, Türkiye konferansa ancak hukuken gözlemci, fiilen üye olarak katıldı. Bundan sonraki konferanslar sırasıyla Trablus (mayıs 1977), Dakar (nisan 1978), Fez (mayıs 1979), İslamabad (mayıs 1980), Bağdat (haziran 1981), Niamey (ağustos 1982) ve Dakka'da (aralık 1983) yapıldı.

1981'de yapılan Bağdat konferansına Mısır, Afganistan, İran ve Suriye katılmadı. Bu konferansta Afrika'ya 210 milyon dolar yardım yapılmasına ve ayrıca Lübnan ve Kudüs'teki müslümanlara yardım amacıyla bir İslam Dayanışma Fonu kurulmasına karar verildi (Suudi Arabistan ve Irak 26 milyon dolarla katıldı). 1981'de (İran, Libya, Afganistan ve Mısır hariç) 37 ülkenin katıldığı (Taif) Zirve Konferansı'nda yayınlanan Mekke Deklarasyonu'nda Sovyetler'in Afganistan'ı işgali kınandı; sovyet ordusunun ülkeyi terketmesi ve Afganistan'ın bağımsızlığına saygı gösterilmesi istendi. İran ve Irak'a da savaşa son vermeleri için çağrıda bulunma kararı alındı. 4. İslâm Zirve Konferansı 16-19 ocak 1984 günleri arasında Fas'ın Dar el-Beyda (Kazablanka) kentinde toplandı. Toplantıya Mısır, İran ve Afganistan dışında tüm üye ülkeler katıldı. Konferansta Türkiye'yi cumhurbaşkanı Kenan Evren, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyet'ni cumhurbaşkanı Rauf Denktaş temsil etti. 4. İslâm Konferansında Filistin ve Ortadoğu sorunu ile İran - Irak savaşı ve Mısır'ın Konferansa yeniden kabulü konuları görüşüldü.

Yayınlanan ortak bildiride Filistin ve Ortadoğu sorununun Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde çözülmesi gerektiği bir kere daha teyid edildi; Mısır'ın konferansa yeniden alınması, Irak'ın barış çağrısı onaylanarak İran-Irak savaşının bir an önce sona erdirilmesi, sovyet birliklerinin Afganistan'dan geri çekilmesi istek ve temenni olarak oy birliğiyle karara bağlandı. (M)

İSMİL, Konya ilinde, merkez ilçenin Yarma bucağına bağlı yerleşim merkezi. 5 468 nüf. (1980). Belediye. (M)

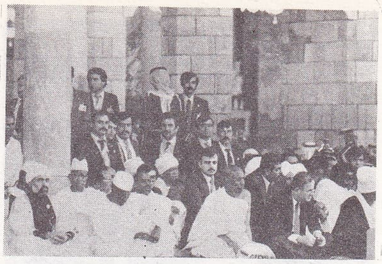

Taif'te toplanan **3. İslam** zirve konferansından bir görünüm (25.1.1981)

***İSMAİLİYE**, Mısır'da kent ve il yönetim merkezi. — 145 978 nüf. (L)

***İSPANYA**, Güney Avrupa'da devlet. — 37 650 000 nüf.

TARİH

Franko'nun ölümüne kadar İspanya

1969-1970 yılları, uzun süren Franko iktidarı için bir dönüm noktası oldu. İç savaşın sona ermesinden 30 yıl sonra 1969'da general Franko, yerini alacak olan kişiyi belirledi (Bourbon Prensi Juan Carlos) ve «eserinin» ömrünü uzatacak yapısal düzenlemelere girişti. 1969 hükümet değişikliği, Opus Dei'nin zaferine ve Falanj'ın hemen hemen bütünüyle tasfiyesine yol açtı. Siyasal durum elverişliydi; «ekonomik mucize» doruk noktasına ulaşmıştı; İspanya, dünyanın en çok sanayileşmiş ülkelerinden oluşan «onlar kulübü»ne girmişti. Birkaç yıldan beri büyüme hızı yüzde 8 olarak gerçekleşiyordu. Bu gelişme yalnız Japonya'nınkiyle karşılaştırılabilecek parlak bir başarıydı. Ancak bu refahın dağılımı iyi değildi; hayat pahalılığının yılda yüzde 10 oranında artması, yurttaş çoğunluğunun ekonomik refahtan yararlanmasını güçleştiriyordu.

Franko, 8 haziran 1973'te, en yakın çalışma arkadaşı Amiral Luis Carrero Blanco*'yu başbakanlığa getirerek, eserinin sürekliliğini sağlayacak önlemleri tamamlamış oldu. Beş yıl süreli bu görev, sadece devlet başkanınca ve Krallık Konseyi'nin onayıyla kısaltılabilecekti. Ne var ki, amiral bu dokunulmazlıktan uzun süre yararlanamadı: 20 aralık 1973'te ayrılıkçı Bask örgütü ETA'nın üstlendiği bir suikast sonunda öldü. Carrero Blanco'nun yerini alan İçişleri bakanı Carlos Arias Navarro*, beklentilerin tersine, baskıyı yaygınlaştırmaktan sakındı. Ama, siyasal suçlara verilen cezalar ağır oldu. Gizli İşçi Kurulları'nın üyeleri ile baskılı militanlar ağır hapis cezalarına çarptırıldılar.

Bu arada «ekonomik mucize»nin de soluğu kesildi. 1974'te fiyat artışları yüzde 20'ye çıktı. Hükümet pesetayı dalgalanmaya bırakarak yüzde 6-7 dolayında bir devalü-

Kral Juan Carlos Moncloa sarayında Fransa cumhurbaşkanı Valery Giscard D'Estaing ile (29.6.1978)

Foto. Abbas/Gamma; Vioujard/Gamma (LAROUSSE)

Kral Juan Carlos Çin ziyaretinde (14.6.1978)

asyon yaptı. Kısa süreli ve hızlı ekonomik büyümenin yarattığı umutlar zayıfladı. Bu durum, rejimin yapısal köhneliğini ve özgürlükleri yok edici tutumunu daha çarpıcı biçimde ortaya çıkardı. Ayrıca, örgütlenmeye çalışan siyasal bir sınıfın toplumsal kıpırdanışı ve hak istekleri hız kazandı. 9 temmuz 1974'te, Franko aniden rahatsızlanarak hastahaneye kaldırıldı. Juan Carlos, vekil sıfatıyla devlet başkanlığına getirildi. Ülkede demokrasi için büyük bir umut doğdu. Ne var ki, seksenlik adamın kısa sürede iyileşerek işleri eline alması, bu umutları sildi. Yine de bu kısa süreli hastalık, Konsey başkanının belli bir «açılma»yı gerçekleştirmek için dikkate almak zorunda olduğu siyasal bir kaynaşmanın varlığını açığa vurmuştu. Ama 2 aralıkta dile getirilen «siyasal kuruluşları tanıma» vaadi, sabırsız demokratları düş kırıklığına uğrattı. Gerçekten, söz konusu metne göre, derneklerin varlığı Milli Hareket'e (devletin siyasal organına [Falanj]) bağlı olacaktı. Kilise bu metni protesto etti ve 2 000 subay genel af isteyen bir bildiri imzaladı. Falanjist liderlerden Diego Marquez, «İspanya, frankocu sistemin çözülme sürecini yaşamaktadır» diyordu. Nitekim grevler yeniden başladı. Terörizm yoğunlaştı (Madrid'in Puerto del Sol meydanında patlayan saatli bir bomba 11 kişinin ölümüne yol açtı; Bask ülkesinde birkaç polis öldürüldü), bunu baskılar izledi. Tutuklamalar çoğaldı, gazetelere el konuldu. Bask ülkesinde olağanüstü durum ilân edildi. 1975 ağustosunda hükümet teröizme karşı kanun kuvvetinde bir kararname çıkardı; ondan sonra askeri mahkeme, ayrılıkçı ETA ve FRAP (Antifaşist ve Yurtsever Devrimci Cephe) militanlarından 11'ine ölüm cezası verdi. Tüm dünyadan yükselen protestolara karşın bunlardan 5'i 27 eylülde kurşuna dizildi. Devlet başkanı Franko çeşitli ülkelerde patlak veren gösterilere tepki olarak 11 ekimde Madrid'de topladığı binlerce yandaşına kendisini alkışlattı. Bu onun son zaferi oldu. Franko 14 ekim 1975'te hastalandı ve 20 kasımda öldü. Yaklaşık 40 yıl İspanya'nın mutlak efendisi olan adam için görkemli bir cenaze töreni düzenlendi.

Başbakan Adolfo Suarez

Juan Carlos iktidarda

30 ekimden itibaren Juan Carlos devlet başkanlığı yetkileriyle donatıldı. Kasım ayında İspanya hükümeti Fas ve Moritanya ile imzaladığı üçlü bir anlaşmayla, Batı Sahra üzerindeki haklarından vazgeçti.

yumuşama hareketleri

Çoğunluğun demokratik özlemleri ile her şeyin olduğu gibi kalmasını isteyen eski Frankocu kuşağın tutumu arasında, Juan Carlos'un manevra alanı oldukça dardı. Bu nedenle yumuşama hareketlerini ölçülü biçimde artırdı: Siyasi mahkûmların yarısının serbest bırakılması, ülkedeki yerel dillerin «ulusal diller» olarak kabul edilmesi gibi. Ama kurduğu hükümetin başında, «krallığın temel yasaları uyarınca» gene, Arias Navarro vardı. Muhalefet partileri demokratik bir ortak tutumda anlaşırken, Cortes'de aşırılar (Frankocular) cephe gerisi bir savaşa giriştiler ve hükümeti, ceza kanununda ifade özgürlüğünü engelleyen maddelerin değiştirilmesine ilişkin tasarıyı geri almak zorunda bıraktılar. Arias Navarro'nun tutum ve davranışı Juan Carlos'u yeni bir başbakan aramaya yöneltti; Navarro'nun yerine, eski bir Falanj bakanlarından teknokrat Adolfo Suarez* (*Ek 2*) getirildi. Franko yönetiminin bu eski üyesinin atanışı, kuşkuya ve yakınmalara yol açtıysa da, rejimin demokratikleşme süreci hızlandı. Yeni başbakan, sonbaharda bir anayasa referandumunun, 30 haziran 1977'den önce de genel seçimlerin yapılacağını açıkladı. Şaşkınlığa düşen muhalefet, bunun bir tuzak olabileceğinden kuşkuya kapıldı. Ayrıca, ordunun ve Caudillo'nun (Franko) dul eşinin çevresinde toplanan eski sağdan (bunker'ler) gelecek tepkilerin ne olacağı konusu ciddi tedirginliklere yol açtı.

ilk güç adımlar

Rejimin liberalleşmekte olduğunu gören ETA (Bask Ayrılıkçı Örgütü) giriştiği mücadelenin sonuçsuz kalacağı düşüncesiyle, 4 ekimde, krallık danışmanı ve Guipuzcoa' nın Cortes'deki temsilcisi José Maria de Araluce'yi öldürdü. Buna tepki gösteren sağ, misilleme istedi. Aynı akşam kral, bakanlar kurulunu topladı ve tuzağa düşmemek için önlem alınmasına karar verildi. Başka bir deyişle hükümet, demokratikleşmeyi engelleyebilecek kışkırtma niteliğinde bir baskıya yönelmeyi reddetti. Bu, çok önemli bir siyasal karardı. Çünkü artık ispanyollar, isteyerek baskı gücünü kullanmak niyetinde olmayan yeni bir rejimin kurulmakta olduğuna inanmışlardı. Kral ve başbakan, 15 aralık 1976 referandumuyla önemli bir adım attılar. Oylamaya sunulan metin, Cortes'in yenilenmesini, özellikle milletvekillerinin genel ve gizli oyla seçilmesini, ama aynı zamanda ileride yapılabilecek her türlü anayasa reformu girişiminin krala bırakılacağını öngörüyordu. Aşırı sol seçimlere katılma, aşırı sağ ise karşı oy kullanma yönünde kampanya açtı. Oylamaya katılmayanların oranı yüzde 25'den biraz az oldu; oy kullananların yüzde 95'i tasarıyı onayladı.

Aralık 1976 ile ocak 1977 arasında meydana gelen bir dizi terör eylemi (bazı önemli kişilerin kaçırılması, bazı polislerin ve solcu avukatların öldürülmesi) ülkeyi genel bir çatışmaya sürükleme tehlikesini doğurdu. Ama kral ve başbakan, çatışmayı durdurmayı başardılar .Liberalleşme artık sürebilirdi.

genel seçimlerin başarısı

Milli Hareket'in ilkelerine bağlılığa son veren siyasi partiler kanununun yeni hükümleri uyarınca, aralarında İSİP'nin de (İspanyol Sosyalist İşçi Partisi) bulunduğu kuruluşlar yasallaştı; ama Komünist Partisi yasa dışı kaldı ve genel sekreteri Santiago Carrillo* Solares'e (*Ek 2*) İspanya' da oturma izni verilmedi. Fakat 1 nisan 1977'de Milli Hareket'in sekreteryası dağıtılıp 9 nisanda da Yüksek Mahkeme siyasi partiler konusunda yetkisizlik kararı verince hükümet İspanya Komünist Partisi'ne (İKP) serbestlik tanıdı. Artık liberalleşme süreci hızlanabilirdi. Milli güvenlik mahkemesi kaldırıldı, sendikal kuruluşlar yasallaştırıldı. Başbakan Suarez, Birleşmiş Milletler'de İnsan Hakları Bildirgesi'ni imzaladı. İspanya, SSCB ve Meksika ile yeniden ilişki kurdu. 15 haziran 1977'de halk ülkede yaklaşık yarım yüzyıldır ilk kez yapılan serbest seçimlere katıldı. «Halk birliği» adı verilen listelerde yeniden bir araya gelen frankocular, oyların sadece yüzde 8,39'unu alarak tam bir bozguna uğradılar. Komünistlerde oyların yüzde 9,21' ini elde ettiler. Oylamada gerçek başarıyı, Adolfo Suarez'in Demokratik Merkez Birliği (yüzde 34) ile genç avukat Felipe Gonzalez*'in (*Ek 2*) Sosyalist Parti'si (yüzde 29,24) kazandı.

demokratikleşmenin aşamaları

● *Bölgeler sorunu.* Adolfo Suarez yeniden başbakanlığa atanır atanmaz, bölgeler sorunuyla karşılaştı. Katalonyalı milletvekilleri başlıca iki istekte direndiler: Katalonya'ya, 1939'da Franko'nun kaldırdığı özerklik statüsünün yeniden verilmesi ve özerk katalon hükümeti *Generaliadad*' ın sürgündeki başkanı Josep Tarradellas'ın geri dönmesine izin verilmesi. 1977 eylülünde, Katalonya'da ulusal bayramın kutlandığı gün hükümet geçici özerklik kararnamesini yayımladı. 24 ekimde Adolfo Suarez, Barcelona'ya giderek Generalidad'ın başkanı Tarradellas'ı törenle eski görevine iade etti. Tarradellas da, o sırada çok yüksek olan siyasal duyarlılığı gözönünde tutarak ılımlı bir hükümet kurma bilgeliğini gösterdi.

Bask sorunu daha çetin bir sorundu. En büyük güçlük, bağımsızlıktan başka bir şeye razı olmayan ayrılıkçı Bask örgütü ETA' nın katı ve uzlaşmaz tutumuydu. Öte yandan, öbür üç bölgenin (Guipuzcoa, Vizcaya, Alava) toplamından daha büyük olan Navarra ise, ETA'ya katılmak için pek istekli görünmedi.

1978 şubatında bir uzlaşmaya varıldı; Vizcaya, Guipuzcoa ve Alava bölgelerinin temsilcilerinden oluşan özerk bir Bask konseyi kuruldu; Navarra ise, belediye seçimlerinden ve yerel kurumlarının yenilenmesinden sonra, bu konseye katılıp katılamamaya karar verecekti. Bu sırada ö-

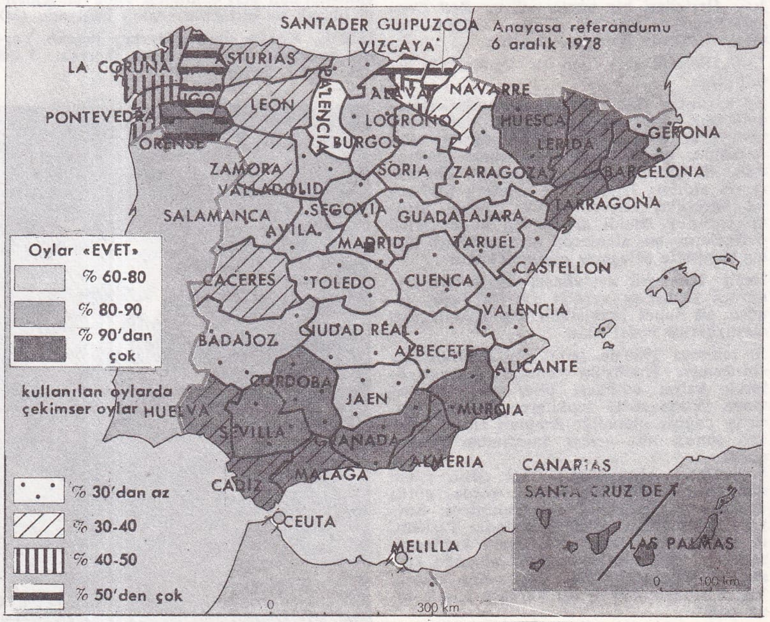

Foto. Sipa/Press; Vioujard/Gamma (LAROUSSE)

zerkçi hareketler, İspanya'daki tüm bölgelere yayılarak kanlı olaylara yol açtı. 1978 martında Kanarya Adaları ile Aragon'a ve Valencia bölgesine ön-özerklik statüsü verildi. Haziranda Kastilya, Leon, Estremadura ve Balear adaları da karar kapsamına alındı.

● *Büyük ekonomik pakt.* Gittikçe şiddetlenen özerklik isteği gösterileri ekonomik bunalım ve işsizliğin etkisiyle daha da sertleşti. Tüm demokratikleşme dönemi süresince hükümet ekonomik sorunları biraz ihmal etti. Fiyat artışları 1977'de yüzde 26,4'e yükseldi. Bu, o güne kadar ki en yüksek enflasyon oranıydı. Dış ticaret açığı 7,5 milyar doları buldu. Gerileme, beklenenden daha büyük oldu: Gayrı safi milli hasıla, yüzde 1,5'ten fazla artış göstermedi. 1977 temmuzunda hükümet, pesetanın değerini yüzde 20 oranında düşürdü. Ekimde, ülkenin başlıca siyasal liderlerine çağrıda bulunarak, İspanya'nın içinde bulunduğu «zor durum»dan çıkması için ortak çaba harcamalarını, «demokrasiyi sağlamlaştırma sürecinin sürmesini sağlayacak bir dizi temel sorunun çözümlenmesi için ortak bir plan hazırlamak» üzere bir araya gelmelerini istedi. Partiler, bu öneriyi kabul ettiler. Komünistler, öneriyi hevesle kabullendiler. Manuel Fraga İribarne'ye bağlı sağcılar da aynı biçimde davrandı. Duraksayan tek lider, Sosyalist Partinin lideri Felipe Gonzalez oldu. Ama tek başına kaldığını görünce o da öneriye katıldı. Böylece, 1977 ekiminde 28 siyasi lider, «Milli Selamet Paktı»nı hazırlamak üzere başbakanın çevresinde Moncloa sarayında bir araya geldiler. 9 ekim 1977'de imzalanan «Büyük Pakt» ya da Moncloa Paktı, işsizliğe karşı mücadelede yardımın arttırılmasını, fiyatlarla ücretlerin dondurulmasını, küçük ve orta işletmelere önemli ölçüde para yardımı yapılmasını öngörüyordu. Buna karşılık, sol partiler de yasalarda reform yapılmasını, spekülasyona karşı savaşılmasını istediler.

● *Terörizmin yeniden şiddetlenmesi.* Ancak bu uyumlu demokratikleşme, oybirliği sağlayamadı ve her türden aşırıcıları çileden çıkardı. Özellikle ETA. yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini zayıflatmaya başlayan rejim değişikliğine karşı şiddet eylemlerini iyice yoğunlaştırdı. GRAPO (Gropo de resistencia antifascista Primero de Octubre [Bir Ekim Antifaşist Direniş Grubu]) gibi örgütler de suikastlerini sürdürdüler. 1978'de 60, 1 kasım 1979'a kadar da 100'den fazla insan öldürüldü. Bunların çoğu polis, asker ve politikacıydı. 1978 ocağından 1979 mayısına kadar sırayla Barcelona eski belediye başkanı, Madrid cezaevi müdürü, bir general ve yaveri, başkent askeri valisi, bir başka general, üç yüksek rütbeli subay öldürüldü. 1979 mayısında Madrid'de bir kafeteryada patlayan bomba 8 kişinin ölümüne, 50 kadar kişinin de yaralanmasına yol açtı.

1979 haziran sonunda ETA resmen «tatil savaşı»na girdiğini ilan etti. Temmuzda Madrid'deki iki garda ve uluslararası Barajas havaalanında üç bomba aynı anda patladı; 5 ölü, 100 kadar yaralı. Ayrıca, dört polis öldürüldü. 1979 eylülünde Guipuzcoa askeri valisi vuruldu.

ETA'nın şiddet eylemleri giderek Pirene sınırını aştı. ETA'yla mücadele komandoları bazı ETA sorumlularını Fransa'da öldürdüler. Fransa bu yüzden ispanyol yurttaşlarına siyasi sığınma hakkı tanımaktan vazgeçince ETA, Fransa'ya karşı da «savaş» açtı. Bu gelişmeyi suikastlar izledi.

Şiddet eylemleri ülkenin «parçalanması»na karşı çıkan sağa, hükümeti güçsüzlükle suçlaması için yeni kozlar verdi. Çoğu kez cinayetlerin kurbanı olan askerler. kıpırdanmaya başladılar. Daha 1978 kasımında, kralın kaçırılmasını öngören «aşırı bir komplo» ortaya çıkarıldı. 1979 eylülünde general Milans del Bosch, «yurdun egemenliğini ve bağımsızlığını güvence altına almak» için ordunun muhtemel müdahalesinden söz etti.

Aşırı sağ ile aşırı solun sarstığı ve tedirgin ettiği hükümet, yine de demokratikleşme hedefine doğru yürümeyi sürdürdü ve bu işte, kurumların güçsüzlüğünün bilincinde olan siyasal sorumluların büyük desteğinden yararlandı.

● *Referandumlar ve seçimler.* Bir dizi oylama, halk anlaşmasını güçlendirdi. Önce-

Madrit'te suikast: Teröristlerce öldürülen General Ramos-Izquierdo ve yarbay Rodriguez (21.7.1978)

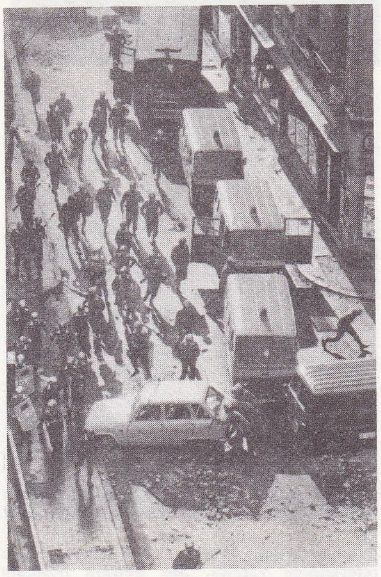

Bask ülkesinde ayaklanma ve çatışma (5 ölü; 15.5.1977)

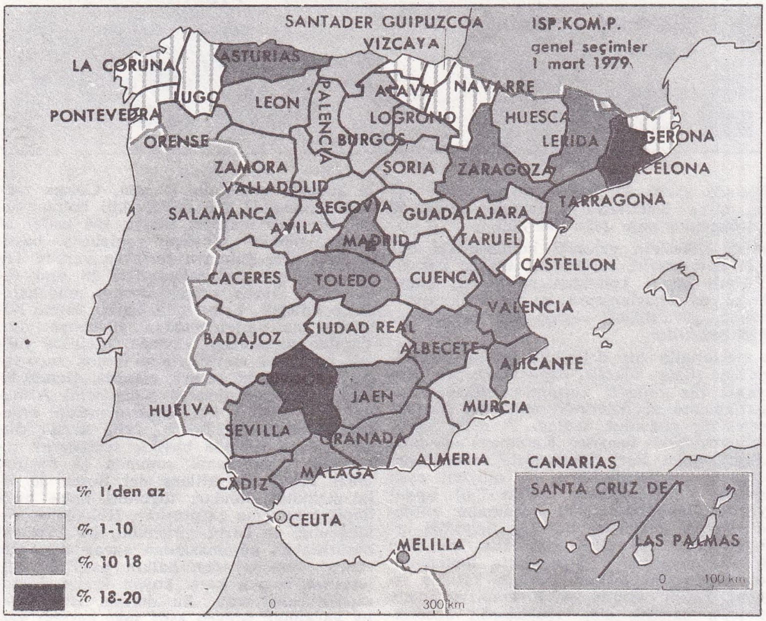

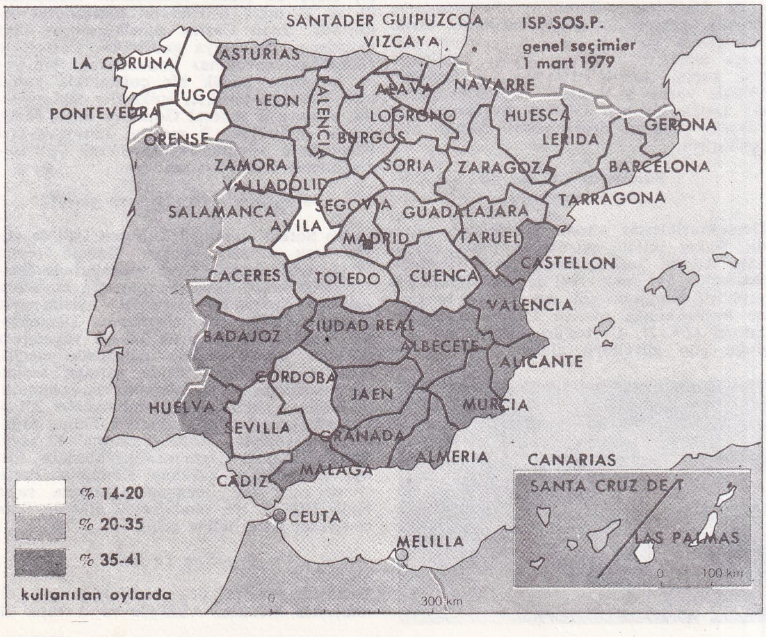

Foto. AP; Iturriez/Sygma (LAROUSSE)

İspanya Komünist Partisi'nın iki önderi: Santiago Carillo ve Dolores İbaruri

Madrit'te sağcı teröristlerce öldürülen 5 avukatın cenaze töreninde solcu göstericiler (27.1.1977)

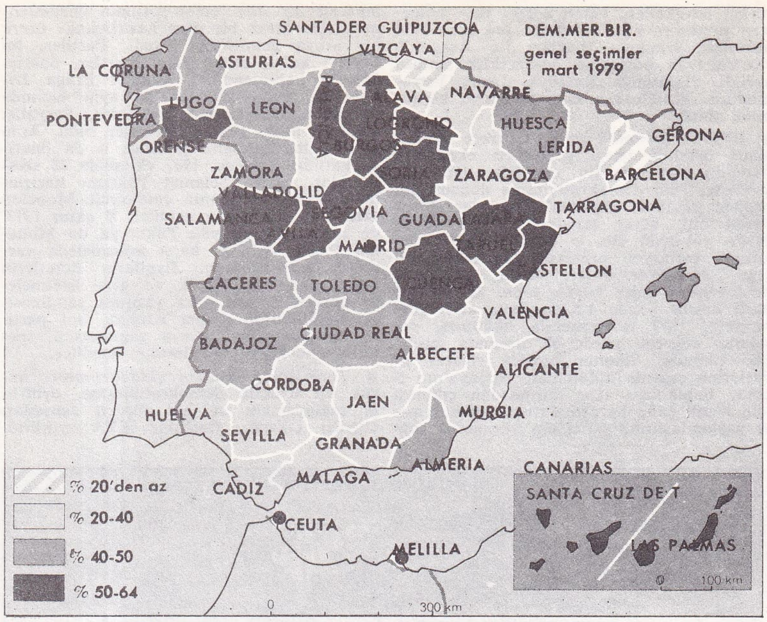

likle 6 aralık 1978'de yeni anayasa için referandum yapıldı. Söz konusu belgenin 169. maddesinin yazımı pek kolay olmadı, ama sonunda sağdan sola herkes, şöyle ya da böyle, frankocu dönemden son kopuşu vurgulayan bu temel yasada anlaştı. Bu yasada özellikle, ölüm cezalarının kaldırılması (askeri yargı kapsamındaki suçlar dışında) siyaset, sendika ve basın özgürlüğü, eyaletlerin özerkliği, din ve devletin ayrılması, boşanmanın yasallaştırılması, seçmen yaşının 21'den 18'e indirilmesi öngörülüyordu.

İspanyol seçmenler, anayasayı, yüzde 7,91 «hayır»a karşı yüzde 87,79 «evet»le onayladılar. Ama seçimlere katılmama oranının (yüzde 32,33), özellikle, Bask illerinde çok yüksek olması Madrid'deki politik merkezlerin sevincini azalttı. Suarez, 1 mart 1979'da yeni genel seçimlere gidilmesini sağlamak üzere krala Cortes'i feshettirdi. İktidar partisi olan Demokratik Merkez Birliği (DMB) biraz daha güçlendi; sağ kesim ise çöktü. Sosyalist Parti 20 ayda 800 000 oy yitirdi; komünistler ise seçimlerden kazançlı çıktı. Buna karşılık sol muhalefetde, «demokratik geçiş»in son eylemi olan 3 nisan yerel seçimlerinde üstünlük sağladı. Bu seçimlerde tam bir toplumsal sarsıntı oldu: Katılmama oranının yüksek olmasına (yüzde 40) karşın, ya da o nedenle, tüm büyük kentlerde (Madrid dahil) komünistlerle sosyalistler büyük başarı kazandı. Madrid belediye başkanlığına, sosyalist Enrique Tierno Galvan seçildi.

25 ekim 1979'da Bask ülkesi ile Katalonya'nın özerkliği üstüne referandum yapıldı. Sonuçlar belirsiz, hatta umut kırıcıydı. Oylamaya katılmama oranı Bask Ülkesinde yüzde 39, Katalonya'da yüzde 41' di. Oysa Katalonya'ya tanınan statü 50 yıl öncekine göre daha liberaldi.

Bask Ülkesinin geleceği konusundaki büyük karamsarlık sürüyordu. Birkaç kez ETA'nın askeri kolundan militanlar, onaylansa da onaylanmasa da özerklik statüsünün, yürüttükleri savaşa son vermeyeceğini belirttiler.

Amaçlarında bir değişiklik yoktu: Euzkadi'nin (Bask ülkesi) bağımsızlığı ve sosyalist bir rejimin kurulması. Bask yerel parlamento seçimlerinde milliyetçi partiler ezici bir çoğunluk sağladı (9 mart 1980); milliyetçilerin başarısı Katalonya'da daha düşük oldu. Bask ülkesindeki terör, geleceğe ilişkin belirsizlikler, bir milyonu aşan işsizlik (aktif nüfusun yüzde 7'si) ispanyol toplumunun ruhsal durumunu etkiledi. Bu da seçimlere duyulan ilgisizliği artırdı. Yine de ülke, çok kısa bir süre içinde, demokratik kurumlarla donanabildi. İspanya'nın Ortak Pazar'a katılma istemi kasım ayında AET komisyonundan olumlu karşılık aldı. Hükümetin beceriksizliği, (işçi sınıfının karşı çıkması nedeniyle Moncloa paktının yenilenmemesine karşın) herkesin bu isteğe katılması, tarım ürünlerinin çok iyi olması, yabancı sermaye akışı ve ETA'nın şiddet hareketlerine karşın turizm patlaması, iç üretimin 1978'de yüzde 3 oranında artmasını sağladı; ayrıca İspanya 1979'da Avrupa'nın en yüksek büyüme oranlarından birini gerçekleştirdi.

Suarez'in istifası ve darbe girişimi

Demokratikleşme süreci aksamadan yürüdü. Fakat iktidar partisi ve onun başbakanı Adolfo Suarez yavaş yavaş yıprandı. Suarez'in 29 ocak 1981'de istifası ülkede yeni bir bunalıma yol açtı. Suarez'in yerine başbakanlığa atanan Leopoldo Calvo* Sotelo (*Ek 2*), Cortes'de programını okuduğu gün güvenoyu alamadı. İkinci tur 23 şubat'a ertelendi. O gün, Cortes toplantı salonunda 350 milletvekili bulunuyordu. Bir sivil muhafız albayı, 150 kadar adamla, elinde tabanca toplantıyı bastı. Herkesi yere yatmaya zorlayan yarbay Tejero, böylece, parlamenterleri 18 saat rehin aldı. Darbe girişimi kralın müdahalesi ile önlendi. Ertesi gün Calvo Sotelo hükümeti de parlamentodan güvenoyu aldı. Yapılan soruşturma, orduda, özellikle yüksek kumanda mevkilerinde birçok suçortağı bulunduğunu ortaya çıkardı. Genelkurmay başkan yardımcısı tümgeneral Armada ile Valencia bölgesi kumandanı orgeneral Milans del Bosch, daha küçük rütbeli birçok subayla birlikte suçlanarak tutuklandı. (Yargılama sonunda [3 haziran 1982] Tejero ile Milans del Bosch 30 yıla mahkûm oldular; diğerleri daha hafif hapis cezalarına çarptırıldı). Hükümetin çekingenliği ve darbe girişimini, bu girişimin başarısızlığa uğramasından ancak dört gün sonra protesto eden halkın pasifliği, asilere tek başına karşı koyan kralın davranışıyla çelişiyordu. Bu durum, istikrarsızlık yaratmak isteyen aşırı sağa cesaret verdi. ETA da şiddet eylemlerini sıklaştırdı. 21 ve 23 mart 1981'de iki tümgeneral öldürüldü. Juan Carlos genelkurmayın ileri gelenlerini bir araya getirirken, Cortes de «anayasayı savunma» konusundaki bir yasa tasarısını büyük bir çoğunlukla kabul etti. Bununla birlikte, suikastler sıklaşıyordu. 4 mayısta general Gonzales Suso, Madrid'de öldürüldü. 9 martta, kralın askeri barınağının yöneticisi tümgeneral Valenzuela ölümden kıl payı kurtuldu.

sosyalistlerin iktidara gelişi

Calvo Sotelo hükümeti 25 şubat 1981'de güven oyu almıştı. Ancak Galicia (ekim 1981) ve Andalucia yerel seçimlerinde (mayıs 1982) yenik düşen ve partinin kurucusu Adolfo Suarez'in partiden ayrılmasıyla (temmuz 1982) çok zayıflayan Demokratik Merkez Birliği artık ülkeyi yönetemez duruma düştü. Sotelo ağustosta meclisi feshetti. 28 ekim 1982'de yapılan seçimler sonucunda sosyalistler mutlak çoğunlukla iktidara geldiler (305 sandalyeden 201'i). Sosyalist parti genel sekreteri Felipe Gonzalez başbakan oldu. Yalnızca 12 sandalye kazanan Demokratik Merkez Birliği, 5 sandalye kazanan Komünist Partisi ve aşırı sağ bozguna uğrarken, sağcı Halk İttifakı 106 sandalyeyle ülkenin ikinci siyasal gücü haline geldi.

İspanya ve Nato

İspanya, 1982'ye dek NATO'ya üye olmamakla birlikte, ABD'yle ve Avrupa ül-

Madrit'te Franco lehinde yapılan gösteriler (1 milyon gösterici; 1.10.1975)

keleriyle olan ortak savunma anlaşmaları çerçevesinde zaten Batı dünyası savunma sistemi içinde yer almaktaydı. Bununla birlikte NATO'ya tam ortak olmak, yani paktın hem askeri, hem siyasal örgütlerine aynı haklarla katılmak istiyordu. Muhalefete rağmen NATO'ya katılma tasarısı Cortes'te 29 ekim 1981'de onaylandı. Ve İspanya 30 mayıs 1982'de NATO'ya kabul edildi.

KURUMLAR

Anayasa tasarısı 31 ekim 1976'da Cortes'de (Millet Meclisi ve Senato), kabul edildikten sonra 6 aralık 1978'de halkoyuna sunularak onaylandı. Bu anayasayla ispanya parlamenter monarşi rejimini benimsedi. Yeni anayasaya göre kral, başbakanı atamak veya görevden almak, Cortes'i toplamak veya dağıtmak gibi önemli yetkilere sahiptir. Fakat Contrseing (kararname sistemi) gerçek yürütme yetkisini hükümet başkanına vermektedir. Başbakan millet meclisine karşı sorumludur (senatoya karşı değil); kendi programı ya da politikası hakında güvenoyuna başvurabilir. Millet meclisinde üye tam sayısının salt çoğunluğuyla onaylanacak bir gensoru önergesi sonunda, başbakanın sorumluluğu tartışma konusu yapılabilir. Böyle bir durumda millet meclisi, yeni bir hükümet başkanı önermek zorundadır. Sistem, istikrarsızlığını sınırlamak amacıyla, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde kullanılan (23 mayıs 1949 tarihli anayasa'nın 67. maddesi) «yapıcı güvensizlik oylaması» sisteminden alınıp benimsenmiştir. Gensoru önergesi onaylanırsa, millet meclisince gösterilen aday yeni hükümet başkanı olur. Parlamenter sistemin kurulmasını sağlayan bu anayasa, içerdiği siyasal ve toplumsal hakların genişliği bakımından da İspanya'nın batı demokrasileri bünyesine katılmasını sağlayacak düzeydedir.

Bu anayasayla can güvenliği, özellikle mesken dokunulmazlığı, haberleşme ve yazışma gizliliği, toplantı ve örgütlenme hakkı, düşünce ve inanç özgürlüğü (katoliklik. artık devlet dini statüsüne sahip değildi) yoluyla güvence altına alındı. Sendikal özgürlük ve grev hakkı tanındı. Anayasada daha yeni hükümler de vardı: Ölüm cezasının kaldırılması, insan sağlığının korunması ve toplumsal korunma, kültür hakkı, çevre korunması, vb. Kurulan bir Anayasa Mahkemesi ile bir Halkı Savunma Kurumu (İsveç'teki Ombudsman'a ya da Fransa'daki hakemlik kurumuna benzer), temel özgürlüklerin işleyişini güvence altına almakla görevlendirildi.

İspanya Anayasası, ayrı dil konuşulan bölgelerde bir yerel hükümet ve genel oyla seçilen bir yasama meclisi kurulmasını sağlayarak milliyetlerin özgürlüklerine ve özelliklerine de yer verdi. Bununla birlikte yetkilerin devlet ve bölgeler arasındaki dağılımı aynı değildir. Ayrıca bazı bölgeler (Katalonya, Galicia ve Bask Ülkesi) güçlendirilmiş bir özerk rejimden yararlanmaktadır.

SİLAHLI KUVVETLER

İspanyol silahlı kuvvetlerinin personel sayısı, 1980'de, 321 000 kişiydi. Bunun 191 000'i 15 aylık hizmete tabi muvazzaf askerdi. Savunma bütçesiyse 235,7 milyar pesetaydı (1979).

kara ordusu

Kara ordusu 240 000 kişidir (150 000'i muvazzaf). Ayrıca 700 000 kişilik yedek gücü vardır.

Kara ordusu, duruma göre hareket edebilen iki bölümden oluşur. Acil Müdahale Kuvvetleri (AMK) ve 9 bölge ile 2 ada (Balear ve Kanarya adaları) komutanlığından oluşan Savunma Kuvvetleri (SK). Askeri gücün yüzde 70'ini temsil eden AMK şu birliklerden oluşur: Bir zırhlı tümen, bir mekanize piyade tümeni, bir motorize piyade tümeni, bir süvari tugayı, bir hava bindirme tugayı, bir paraşüt tugayı, üç lejyon alayı ve üç regulares, bir SAM taburu (yerden havaya roketler) ,hava hareket kuvvetleri (FAMET, ya da Fuerzas Aeromoviles del Ejército de Tierra) ve özel komandolar. SK ise dokuz bağımsız

Sivil muhafızların Cortes baskınında meclis başkanı tartaklanırken; **solda** merdivenlerde başbakan A. Suarez (23.2.1981)

Asi subaylar: Yarbay Tejero; general Milans Del Bosch ve General Armada

piyade tugayı, bir yedek piyade tugayı, iki dağ tümeni, bir yüksek dağ tugayı, iki topçu tugayı, on uçaksavar topçu ve kıyı koruma alayı; Ceuta ve Melilla (18 000 kişi), Balear (6 000 kişi) ve Kanarya adaları (16 000 kişi) garnizonları.

Bu ordu, ulusal silah sanayiinin gelişimiyle yakından ilgilenir (örneğin 7,62 mm çaplı CETME tüfeği [Centro de Estudios Tecnicos y Materiales Especiales], alman «G3»ün bir benzeri olarak NATO'ca onay görmüştür). Silah gücü şunlardan oluşmaktadır: 860 tank (680 orta, 180 hafif tank; bunların 200'ü «AMX 30», 60'ı «M 60»); 188 mekanize araç («AML»), 375 zırhlı araç «M 113» 2 000'den fazla topçu silahı: 200 özitimli top, 5 000 uçaksavar topu ve 200 kıyı savunma silahı: Havan topları, geri tepmesiz toplar, çeşitli füze atıcılar, ne kadar olduğu bilinmeyen «Milan» ve «Cobra» («Dragon» ve «TOW») tanksavar roketleri, «Hawk» ve «Nike - Hercules» uçaksavar roketleri. FAMET'de de yaklaşık 170 birim vardır: 130 helikopter ve 40 hafif uçak. Ayrıca 38 hava savunma sistemi «Skyguards» da siparişteydi. Bu arada, organik biçimde kara ordusu bağlı Guardia Civil (Sivil Muhafızlar) adlı 65 000 kişilik gücü de anmak gerekir.

deniz kuvvetleri

Deniz kuvvetleri, 40 000 kişidir (32 000'i muvazzaf). Ayrıca 200 000 kişilik yedek asker gücü vardır. Donanma, hizmetteki gemilerin yaklaşık üçte ikisinin yapıldığı ulusal tersaneleri modernleştirmektedir. Yabancı kaynaklı gemiler en eski teknelerdir (1942 - 1945). İspanya'nın NATO'ya katılması, NATO'nun İBERLANT (Iberic and Atlantic) sektörü içinde önemli bir konumda olması nedeniyle bu süreci hızlandıracaktır. İBERLANT'ın önemi, petrol tankerlerinin buradan geçmesi dolayısıyla daha da artmaktadır. İspanyol filosunun mevcudu 7 avcı uçağı ve 20 kadar helikopter taşıyabilen bir helikopter gemisi (1943); 12 destroyer; 20 firkateyn (5'i SAM'larla donatılmış); 12 denizaltı (4'ü «Daphne», 2'si «Agosta» ve siparişteki 4'ü de yine «Agosta» tipinde); 40 hafif gemi; 22 çıkarma gemisi ve 22 mayın gemisi. Deniz kuvvetlerine bağlı hava gücü de 5 «Harrier» (ayrıca 5 tane de sipariste), 4 keşif uçağı ve 50 kadar helikopter (ayrıca 10 kadarı siparişte). Ayrıca 40 tane karadan - karaya «Harpon» roketi sipariştedir. İspanyol deniz kuvvetlerinin 4 de hafif piyade alayı vardır.

hava kuvvetleri

Hava kuvvetlerinin insan gücü 41 000'dir (9 000'i muvazzaf). Ayrıca 100 000 kişilik yedek gücü vardır. Tartışma götürmez gelişmesine rağmen, hava kuvvetleri, henüz İspanya'nın ihtiyacını karşılar durumda değildir. Cebelitarık boğazı, Kanarya adaları, Asorlar ve Afrika arasında kalan (İBERLANT sektörü) bölgenin daha önce de vurgulanan önemi nedeniyle, İspanya'nın NATO'ya katılma durumu soruna özel bir nitelik kazandırmaktadır. Bu hava filosu 214 savaş uçağından oluşmaktadır:. «Mirage III-E» (27), «III-D»(6), «F-IC» (14),

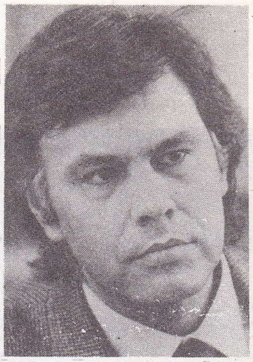

Sosyalist başbakan Felipe Gonzales

Foto AFP ; AP (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

«Fantom F-45» (34), «Northrop F-SA» (20) ve «Super Saeta HA-220» (20); ayrıca 80 nakliye uçağı ile yaklaşık 300 eğitim uçağı ve 100 kadar özel uçak (araştırma, kurtarma, keşif, yangınla savaş, vb.) hava ordusunun hizmetindedir. Ulusal bağımsızlık politikası, çeşitli kaynaklardan satın almayı gerektirmektedir. Halen 72 adet amerikan «F-16»nın ertelenmesine karşın, çeşitli tipte 112 uçak (58'i «Mirage F-1») teslim edilecektir; ama amerikan «Super Sidewinder» roketleri sipariş edilmiştir. Düşük rakımda uçuşları saptayamayan arama tarama sisteminin yetersizliği, hava ordusunun zayıf noktasıdır. Sivil ve askeri havacılığın kısa bir süre önce birbirinden ayrılması, hava ordusunun eski bölge sistemini terkederek görevsel yapı sistemine geçmesiyle başlatılan reform hareketini hızlandırmıştır.

EDEBİYAT

Uzun süredir, içine kapanan İspanya edebiyatı ile ispanyol dilindeki Latin Amerika edebiyatı arasındaki mesafe iyice açıldı. Latin Amerika edebiyatı uluslararası üne kavuştu ve İspanya'da bile, edebiyat ödülleri kazandı. Franko sonrasında İspanya tam bir değişme içine girdi. Avrupa'ya açılma isteği belirginleşti, güçlü bir liberalizm rüzgârı toplumu bunaltan yasakları ve önyargıları silip süpürdü. Yeni bir kollektif duyarlık ortaya çıktı.

roman

General Franko'nun ölümünü, rejime karşı olan sürgündeki yazarların geri dönüşü izledi. Şair ve özellikle iç savaşın romancısı Max Aub (1903 - 1972), 1939'da ülkesini terketmek zorunda kaldıktan sonra önce Fransa'daki mülteci kamplarında yaşamış, 1942'de de Meksika'ya gitmişti. Onun, yurda dönme olanağına kavuşamadan ölmesine karşın, Ramon José Sender*, İspanya' da hakkettiği en ileri yeri aldı. Önemli bölümü Meksika'da ve öğretmenlik yaptığı ABD'de yayımlanan kırktan fazla eserin yazarı olan Sender'in otobiyografik nitelikli ya da iç savaşın her zaman kanayan yarasından esinlenen romanlarında, gerçekçilik ile kara mizah ve şiirin kaynaşmasından oluşan bir anlatım görülür. Tarihi romanlar, felsefi yazılar, denemeler, röportajlar, insan ile yazgısını ilgilendiren her şeyi merak eden güçlü bir yazarın yeteneğinin çeşitliliğini gözler önüne serer. Üç başka yazar daha çağdaş ispanyol romanına damgasını vurmuştur. Camilo José Cela, *Gizli Sözlük*'ünde (1968 - 1971) Kastilya dilinin en kaba sözcüklerini kullandıktan sonra, son iki romanında geleneksel yazım biçimleriyle ilişkisini koparır. İç savaşın başlarındaki Madrid'i anlattığı *San Camilo, 1936* (1939) ve günümüz dünyasının zehir zemberek bir taşlaması olan *Karanlıklar Ayini, 5* (1973), yazarın deyimiyle artık yeni bir anlatım dili arayan o eski romancının «ölüm kararı» demektir. Miguel Delibes* kırsal ve taşra ortamlarını dile getirir. Doğa, çocukluk, basit insanların yaşamı, hatta ölüm ondaki başlıca konulardır. Ana Maria Matute*, konusu ortaçağda geçen, büyü, şiddet ve şiirin iç içe geçtiği *Gözetleme Kulesi*'nde (1971) kendini yeniler. Simgelerle dolu bu romanda güçlü bir hayal gücü, lirizm ve büyük romancıya özgü uslüp zarifliği görülür. Onun kuşağından İgnacio Aldecoa (1925 - 1969) ya da *Jarama'nın Suları*'nın (1954) yazarı Rafael Ferlosio (doğ. 1926) gibi savaş sonrası romanın tarihinde önemli yer yapmış yazarlarsa iyi birer gözlemcidirler. Duis Martin Santos (1924 - 1964), büyük bir yankı uyandıran *Sessizlik Zamanı* (1962) adlı romanıyla başka bir yola yöneldi. Aynı yolu izleyen ve aynı zamanda film yönetmeni olan Jesus Fernandez* Santos ve özellikle Juan Goytisolo* gerçekçi tasvire ve toplumsal eleştiriye sırt çevirdiler; yeni anlatım biçimleri aradılar. Roman dilinin yenileşmesine Juan Benet de (doğ. 1927) katkıda bulundu.

Bask ülkesinin ve Madrid'in romancısı Antonio de Zunzunegni (doğ. 1901), güncel sorunlara duyarlı Angel Maria de Lera (doğ. 1912), güleryüzlü bir alaycılıkla yazan ve polisiye entrikalara dalan Francisco Garcia Paron (doğ. 1919), zarif ve duyarlı Carmen Martin Gaite (doğ. 1925) geleneksel anlatma biçimlerine bağlı kaldılar. Juan Marsé (doğ. 1933), iç savaştan çıkmış bir toplumu güçlü bir dille işledi. Ünlü gazeteci Francisco Umbral (doğ. 1935) otobiyografik anlatılarında yaşadığı çağdan güçlü portreler verdi. Jorge Semb-run'a (doğ. 1923) apayrı bir yer ayırmak gerekir: Paris'te yaşayan madridli yazar, kendi siyasal macerasını *Federico Sanchez' in Otobiyografisi* (1977) adlı eserinde dile getirir.

şiir

İspanya'nın, esin kaynağı zengin, güçlü ve nitelikli bir şiir geleneği vardır. Nitekim 1977 Nobel debiyat ödülü'nün, yaşayan büyük şairlerden Vicente Aleixandre*'ye verilmesi ispanyol şiirine duyulan saygının bir ifadesidir. F. Garcia* Lorca ve Rafael Alberti* gibi endülüslü olan Vicente Aleixandre, şairliğe geç başladı ve önce gerçeküstücülüğün etkisinde kaldı. Ruhunun derinliklerinden fışkıran lirizmi oldukça kapalıydı. Ama o, bir azınlığın şairi olmadığını vurguladı: «Bana göre şiir, insanlar arası bir iletişimdir». Luis Cernuda* gibi bazı şairler sürgünde öldüler, ama Aleixandre'nin kuşağından büyük şairlerin çoğu hâlâ eser vermektedirler. Jorge Guillén, Gerardo Diego (doğ. 1896), José Bergamin*, ilk olarak resim sanatına eğilen ve 1977'de İspanya'ya geri dönen Rafael Alberti bunlar arasındadır. Yalın ve coşkulu dizelerin mimarı Blas de Otero (1916 - 1979), José Hierro* ve Eugenio de Nora (doğ. 1923), adalet ve kardeşlik ateşiyle tutuşan daha sonraki kuşağın üç önemli şairidir.

Şiiri bir mücadele aracı yapan bu şairler, Victoriano Cremer (doğ. 1910) ile birlikte Gabriel Celaya'nın şu görüşünü paylaşırlar: «Şiir, dünyayı değiştirmeye yarayan bir araçtır». Şiir, Castillan Roman de Garciasol (doğ. 1913) ile birlikte daha da ağırbaşlı ve içe dönük bir nitelik, Carlos Bousono'da ise (doğ. 1923) neredeyse felsefi bir düşünce boyutu kazanır. Daha genç şairler, çağdaş dünyaya karamsar ve kuşkulu bir gözle baktılar ve duydukları sıkıntıyı anlatmak için yeni bir dil aradılar. Carlos Barral* (*Ek 2*), José Agustin Goytisdo (doğ. 1928), Jaime Gil de Biedma (doğ. 1929), José Angel Valente (doğ. 1929). Jesus Lopez Pachecol (doğ. 1930), Manuel Vazquez Montalban (doğ. 1939), Pedro Gimferrer (doğ. 1945), acılarını, umutlarını dile getiren ya da kendilerini sözcüklerin sarhoşluğuna bırakan şairler arasındadır.

TİYATRO

Frankocu rejimden sonra göreneklerin liberalleşmesi ve sansürün hafiflemesi, tiyatro oyunlarının çoğalıp gelişmesini sağladı; bu oyunlarda, o ana kadar yasaklanmış konular işlendi.

Hayal gücü ve coşkuyla dolu komedilerin yazarı Miguel Mihura* ile çok üretken bir oyun yazarı olan Alfonso Poso'dan (1926-1978) yoksun kalan çağdaş ispanyol tiyatrosu, ruhsal durumları gözlemlemesini bilen Antonio Buero Vallejo (doğ. 1916) ile toplumsal tiyatroyu benimseyen Alfonso Sastre'nin (doğ. 1926) büyük etkisinde kaldı.

1969'da, Cela, ülkesini «eski bir umut» olarak tanımlamıştı. On yıl sonra, İspanya, artık, her şeyin harekete geçtiği, edebiyat alanında özellikle şiirin canlı olduğu genç bir demokrasidir. İspanyol edebiyatı tüm yönleriyle yeniden doğmaktadır.

PLASTİK SANATLAR

70'li yılların ortalarına kadar frankoculuğun egemen olduğu İspanya'da diktatörlüğün reddi ve suçlanması çok çeşitli eğilimlere esin kaynağı oldu: Soyut ekspresyonizm (Manolo Millares*, Antonio Saura*, vb) bu durumu, hep trajik ve hatta umutsuz bir anlatımla vurguladı; figüratif anlatım biçimi ise, gerçeklikten çıkarak ya hergünkü şiddetin görüntülerini yansıttı (Juan Genovés, Rafael Canogar, vb.) ya da siyasal ve kültürel baskı mekanizmalarını gün ışığına çıkardı (Equipo Cronica, Eduardo Arroyo*, vb.). İspanyol sanatının, estetik saplantıdan kurtulmuş güçlü ve özgün bir içeriği vardır. Daha az bağımlı eserlerde (Eduardo Chillide*, Luis Feito, Fablo Palazuelo*, vb.) iyice belirginleşen bu nitelik, kinetizme yakın bir sanatın savunucularında (Eusebio Sempere, Angel Duarte, José Maria Yturralde, Francisco Sobrino) görülmez. Frankoculuğun sona ermesi toplumsal ve siyasal koşullarda belli bir yumuşama sağladı; bu yeni ortam, araştırma alanlarının genişlemesine (Equipo Cronica*) ve daha kişisel yönelişlere imkân verdi (örneğin Canogar yeni soyutlamacılığa yöneldi). Aynı anda, siyasal konulardan uzak «güncel» ya da «büyüleyici» bir gerçekçiliğe dayalı şiirsel bir tasvir yeni bir akım olarak belirdi; Antonio Lopez Garcia, İsabel Quintanilla, Carmen Laffon, Amalia Avia, Maria Moreno ya da Francisco Lopez gibi sanatçılar bu akımın önde gelen yandaşlarıdır. Andre Alforo'nun yalın biçimli ya da Gustavo Torner'in küçültülmüş heykelleri, Angel Orcajo'nun, José Maria Iglesias'ın, Juan José Martinez ve José Gomez Perales'in yeni soyutlamacılığı, bazı öncü «müdahaleler» ya da araştırmalar, İspanya'ya uluslararası sanat akımları içinde yer kazandırdı.

MÜZİK

Uzun süre yabancı etkilerin (başta italyan) baskısından kalan ispanyol müziği, ulusal kimliğinin bilincine, geçen yüzyılın sonlarında ve XX. yy'ın başlarında vardı ve kendini avrupa kamuoyuna kabul ettirdi. İspanyol müziği, çeşitli uluslararası akımlardakine paralel bir gelişme içindeydi; ancak bu ekol, müzik dünyasını sarsan estetik fırtınalardan etkilenmede geç kaldı. Ayrıca, bir «diaspora» yaşadı; bir başka deyişle ispanyol müziğinin pek çok temsilcisi, iç savaştan sonra Fransa'ya ya da Latin Amerika'ya göç etmişti.

Sanatın uluslararası olma eğilimine karşın, İberik yarımadasının müzik alanındaki ulusalcılığı hâlâ çeşitli görünümler alır (örneğin, bölgeci eğilimli neoklasik akımın kalıntıları); bu akımın gözde temsilcisi ve Paul Dukas'ın öğrencisi Valencien Joaquin Rodrigo* kör olmasına karşın, alabildiğine aydınlık eserler yazdı ve büyük başarı sağladı. Ayrıca Manuel Palau* ve özellikle Oscar Espla* (*Ek 2*) gibi öbür neo-klasiklik yandaşları da haklı bir saygınlık kazandılar. Bask Ülkesi, dört bölümlük *Bask Prelüdleri*'nin yazarı Padre Donostia'nın (1886 - 1956) dinî ve biraz folklorik eserleri ile orkestraya özenle uyarlanmış *On Bask Melodisi*'nin yazarı Jésus Guridi (1886 - 1961) için ilham kaynağı oldu. Endülüs bölgeciliği ise bazen, *La resurreccion de Lazaro* (Lazaro'nun dirilişi) adlı oratoryonun yazarı José Munos Molleda'nın (doğ. 1905) eserlerine yansır. Ernesto Halffter'in (doğ. 1905) sahnelenmeye uygun ve enstrümantal eserlerinin belirgin özelliği, ayrıntıya inme eğilimidir; Ernesto Halffter, ustası Manuel de Falla*'nın *La Atlandida* adlı eserini başarıyla tamamladı.

Bazı bağımsız yaratıcılar, Jesus Garcia Leoz'un (1904 - 1953). içinde yer aldığı res-

Carlos Saura: Cria Cueros (Kuzgun Dölü) [1976]

Foto. Films Molière (LAROUSSE)

mi akademizmin dışında kendi yollarını bulmaya çalıştılar. *Jésusristo en la Cruz* (İsa La Cruz'da) adlı eserinde dramatik yoğunluğu anlatım özgürlüğüyle birleştiren Fernando Remacha*, ritmik bir içtenliğin yanı sıra Bartok ve Stravinski'ye duyduğu hayranlığı yansıtır. Francisco Llacer Pla'nın (doğ. 1918) koro için eserleri daha çok -Viyana ekolünden bazı etkilenmelerle- alman kontrapuntosundan esinlenmiştir. Sevil kilisesinden çıkan Manuel Castillo'nun (doğ. 1930) endülüsçülüğü ise bölgeciliği aşarak daha bireşimsel ve özgün bir anlatım biçimine ulaşmıştır. Katalan ekolü her zaman yetenekli müzik adamlarının yetişmesini sağlamıştır: Örneğin, «İspanyol Debussy'si» diye anılan Federico Mompou*, bu ekolün mirasçısıdır. Az bulunan ötümlülük (sonorité) örnekleri seçen ve lirik anlatımı tercih eden Mompou, *Combat del Somni* (Uyku Savaşı) ya da *Musica Callada'da* (Sessiz Müzik) [1967] esrarlı bir hava yaratmasını bildi. *Güzellikler* ve *Sihirli Şarkılar*'da insanı büyüleyici, gizemli *İmproperios* adlı oratoryosunda (1960) ise dramatik yönü ağır basan bir anlatım biçimi kullandı. Xavier Montsalvatge* daha çağdaş ifade biçimlerini benimsedi ve çok tonluluğa yöneldi. Çok çeşitli enstrümantal eser üretiminden başka, operalar da yazdı: Örneğin, sahneye uyarlanabilen en başarılı ispanyol operalarından *Una voz en off* (Bet Bir Ses) [1962] bunlardan biriydi. Robert Gerhard* diziselliği (Sérialisme) Katalonya'ya tanıtan ilk sanatçı oldu ve bu akımı oldukça çekingen biçimde kullandı. Felipe Pedrell'in öğrencisi olan R. Gerhard, Viyana'da isviçreli Arnold Schönberg'in yanında eğitim gördü; avusturya - alman sanatını daha iyi algılamasında bu isviçreli arkadaşına çok şey borçludur. Buna karşılık ispanyolluğu ikinci planda kaldı. Onun hayal gücünün genişliği oda müziği eserlerinde, üç senfonisi ile ünlü *Don Kişot İçin Danslar*'ında kendini gösterir. Seçkin bir müzikolog olan Manuel Valls Gorina, müzikal gelişmeye ilişkin yaklaşımlarında sentezci yeteneğini gösterir; *Tema con variaciones a la memoria de Béla Bartok*, (Bela Bartok'un Anısına Tema ve Çeşitlemeler), *Cançons de la roda del temps* (Zamanın Pruvasına Şarkılar) ve on iki *Canciones sefarditas*'ı en ünlü eserleri arasındadır.

Tonlama karşıtları ile yandaşları arasındaki gruplaşma 50'li yıllarda başladı. Bu ayrılık, genç ispanyol bestecilerinin Darmstadt, Donaueschingen ya da Roma'da öğrenim görmeleri ve İspanya'ya döndüklerinde de kamuoyuna yeni ifade teknikleri sunan akımlar yaratmalarıyla ortaya çıktı. Örneğin, Nueva Musica (Yeni Müzik) grubunun kurucusu Ramon Barce'nin (doğ. 1928) on iki sese dayanan atonal müziği «düzeyler arası uyum» tekniğinin kişisel bir yorumlamasıdır. Goffredo Petrassi'den Olivier Messiaen'e kadar uzanan seçkin besteciler okulunda yetişen Carmelo Bernaola (doğ. 1929), kendi kuşağının müzikçilerini birleştiren büyük akımların etkisine açıktı; 1930 doğumlu Luis de Pablo* ve Cristobal Halffter, bu kuşaktan koptular. İspanyol Müzik Gençliği başkanı ve Tiempo y Musica akımı ile Alea grubunun kurucusu Luis de Pablo, çağdaş müziğin kendi ülkesinde yaygın biçimde tanınmasına büyük ölçüde katkıda bulundu. Bu üretken besteci, eserlerini hem vokal hem de enstrümantal ve elektronik müzik alanlarında yarattı; Luis de Pablo, Halffter gibi Avrupa'da çok tanınan saygın bir müzikçiydi. C. Halffter, daha içedönük ve kapalı olan sanat anlayışını, insanlığa karşı yükümlülüğünü yansıtan eserlerle dile getirdi: *Llanto por las victimas de laviolencia* (Şiddet Kurbanlarına Ağıt), *Bir Haykırışın Yankılanışı Üzerine Çeşitlemeler* (1977), *Officium defunctorum* (Ölüm Ayini) [1979].

Bruno Maderna ile György Ligeti'nin öğrencisi olan Tomas Marco* ile Franco Donatoni'nin öğrencisi ve 1973'ten beri Koan de Madrid grubunun yöneticisi olan José Ramon Encinar (doğ. 1954). genç ispanyol ekolünün öbür temsilcileri arasındadır; Tomas Marco, radyoda çağının müziğini tanıtıcı programlar hazırlamaktadır.

İspanya kökenli çok sayıda müzikçi Fransa'ya yerleşti: Salvador Bacarisse*, katalonyalı José Valls (doğ. 1904) ve Narcis Bonet (doğ. 1933). Piyanist, müzik bilimcisi ve radyo prodüktörü Antonio Ruiz Pipo'nun (doğ. 1933) yaratış gücündeki şaşırtıcı incelik özellikle gitar ve orkestra için *Tablas* ile *Tres en Raya* (Üç Taş Oyunu) [Paris, 1979] adlı beşlisinde açığa çıkar. Ayrıca, en büyük çağdaş besteciler arasında yer alan fransız tâbiyetindeki Maurice Ohana*'nın da *(Erdemli Saygıdeğer Çiçeğin Üç Masalı)* [1978] ispanyol kökenli olduğunu ve Akdeniz kökenlerinin arayışı içinde olan bir ispanyol ekolünün en önemli eğitimlerini yansıttığını da unutmamak gerekir.

SİNEMA

Yeteneği ve hayal gücü sansür nedeniyle uzun süre kısıtlanan ispanyol sinemacıları, özgün bir eser yaratmakta güçlük çektiler.

Yalnız, uluslararası düzeyde ilgi çeken Carlos Saura, 1968'den sonra, açık seçik anıştırmalar ve transpozisyonlarla, Franco'cu topluma yönelik eleştirilerini ifade etmeyi başardı. Düşünceleri son filmlerinde daha da berraklaştı: *Kuzin Anjelik* (1973), *Cria Cuervos* (Kuzgun Dölü) [1976] *Elisa, vida mia* (Sevgilim Elisa) [1977], *Bağlı Gözler* (1978), *Annem Yüz Yaşında* (1979).

Başka bazı yapımcılar da, kapalı bir biçimde ve değişik türlerle (kovboy filmi, şiddet filmi) özgün olmayı başardılar. Barselona'da Profilmes Şirketi, korku filmlerinde uzmanlaştı; anlamsız dizilerin yanında, başarılı bazı eserler de ortaya çıktı: Böylece Elop De la Iglesia, *Una gota de sangre para morir amando* (Sevdalı Ölmek İçin Bir Damla Kan) [1973] adlı filminde Franco'culuğa duyduğu nefreti üstü örtülü bir biçimde dile getirdi. 1970'li yılların önemli yapımcıları arasında, aşağıdaki adları da anmak gerekir: Jaime Camino: *Las Largas vacaciones del 36* (36'nın Uzun Tatilleri) [1976], *La Vieja memoria* (Eski Anı) [1978]; Basilio Martin Patino: *Queridisimos Verdugos* (Sevgili Cellatlar) [1976], *Caudillo* (Başbuğ) [1977]; Ricardo Franco: *Pascal Duarte* (1976); Victor Erice: *El espiritu de la colmena* (Arı Kovanı Ruhu) [1973]; José Luis Borau: *Furtivos* (Kaçaklar) [1975]; Enrique Braso: *In memoriam* (1977); Manuel Gutiérrez Arago: *Somnàmbulos* (Uyurgezerler) [1978]; Jaime Chavami: *El Desencanto* (Düş Kırıklığı) [1976]; *A un dios desconocido* (Meçhul Tanrıya) [1977]; Emilio Martinez Lazaro: *Las Palabras de Max* (Max'ın Sözleri) [1978]; Luis Garcia Sanchez: *Las Truchas* (Alabalıklar) [1978]; Jaime de Arminan: *Al Servicio de la mujer espanola* (İspanyol Kadınının Hizmetinde) [1978]; Eugeni Anglada: *La Rabia* (Öfke) [1979]; Antonio Giménez Rico: *Retrato de familia* (Aile Tablosu) [1976].

Savaş sonrası ispanyol sinemasının iki önderi, Juan Antonio Bardem ve Luis Garcia Berlanga, özgün eserler yaratmaya devam ettiler. Bardem, *El Puente'den* (Köprü) [1977] sonra *Los siete dias de enero*'yu (Ocakta Yedi Gün) [1979] ve Berlanga, *Yapmacıksız Büyüklük*'ten (1974) sonra *La Escopeta nacional*'ı (Ulusal Silah) [1978] gerçekleştirdi. (L)

***İSPANYOL SAHRASI.** Bk. SAHRA.

***İSPİR,** Erzurum ilinde ilçe. — 54 084 nüf., 128 köy. İlçe merkezi 7 257 nüf. (1980). [M]

***İSRAİL,** Yakındoğu'da, Akdeniz kıyısında devlet. — 3 690 000 nüf.

TARİH

Aralık 1973 yasama meclisi seçimleri İşçi Partisi'nin gerileme sürecini hızlandırdı. İşçi Partisi ile Mapam'dan oluşan merkez sol koalisyon Maarak, 51 üyelik kazandı. General Şaron'un önayak olmasıyla kurulan ve Menahem Begin'in partisi Herut'u («Özgürlük»), S. Tamir'in önderliğindeki «Özgür Merkez»i ve «Devletçi Liste»yi biraraya getiren milliyetçi sağ cephe Likud («Birlik») ise 39 sandalye elde etti. Bunları 15 üyelikle dinci partiler (Dinci Ulusal Parti [DUP] 10, Torah Cephesi 5) izledi. Golda Meir* yeniden başbakanlığa getirildi. 11 mart 1974'te kurulan hükümette Abba Eban* dışişleri, Moşe Dayan* savunma, Şimon Peres* (*Ek 2*) enformasyon bakanı oldu. Golda Meir'in DUP tarafından desteklenen hükümeti ulusal meclis Knesset'te ancak iki oy farkla çoğunluğu sağladı.

Golda Meir'in istifası

Ekim savaşı sırasında İsrail ordusuna zarar vermiş olan ciddi ihmalleri ortaya koyan Agranat komisyonu raporunun yayımlanmasından sonra Golda Meir istifa etti (10 nisan 1974). Yeni hükümeti kurmakla İzak Rabin* (*Ek 2*) görevlendirildi. Bu hükümette Eban ve Dayan'a yer verilmedi. Ygal Allon* dışişleri bakanı oldu; Peres, savunma bakanlığına geçti. Rabin, İsrail ile Mısır arasında 18 ocak 1974 tarihinde yapılan silahlı çatışmadan kaçınma anlaşmasıyla başlatılan barış sürecini sürdürdü; Suriye (31 mayıs 1974) ve Mısır (1 eylül 1975) ile de benzer iki anlaşma yaptı. Ama FKÖ'nün Cezayir (1973) ve Rabat (1974) «doruk» toplantılarında ve Birleşmiş Milletler genel kurulunda (kasım 1974) uluslararası düzeyde kabul görmesinden sonra Filistin sorununun, çatışmanın nihai çözümünün temel taşı niteliğinde olduğu gitgide daha açık biçimde ortaya çıktı.

Aralık 1976'da ulusal meclis Knesset'de Dinci Ulusal Parti milletvekillerinin güven oylamasına katılmaması üzerine siyasal bir bunalım patlak verdi. Rabin, DUP'yi hükümette temsil eden iki bakanı görevden aldı; böylece Rabin'in bu partinin desteğinden yoksun kalmasıyla yeni genel seçimlerin yapılması kaçınılmaz oldu. Seçimlerden iki ay sonra, başbakanın eşi

Cumhurbaşkanı İzak Navon

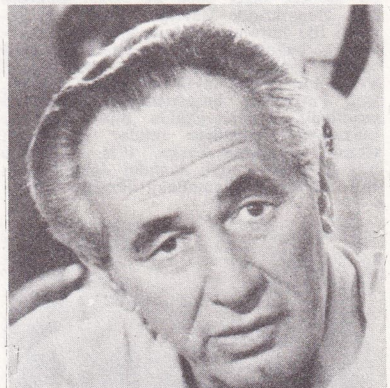

İşçi Partisi lideri Şimon Peres

büyük kentler

Kudüs	424 000
Telaviv-Yafa	1 210 000
Hayfa	360 400
Bat-Yam	126 900
Holon	124 500
Ramat Gau	120 900
Petah Tikva	120 000

Foto. AFP; AP (LAROUSSE)

Golda Meir-Sedat görüşmesi (kasım 1977)

Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat İsrail Parlamentosunda (kneset) konuşurken (20.XI.1977)

Lea Rabin, yabancı ülkede yasal olmayan bir biçimde döviz bulundurmakla suçlandı. Bu skandal, kocasının İşçi Partisi yönetiminden istifa etmesine yol açtı. Yerine Şimon Peres geçti ve Maarak'ın seçim kampanyasını o yönetti (10 nisan 1977).

İşçi Partisi döneminin sonu

17 mayıs 1977 seçimleri, İşçi Partisi'nin ta 1930'dan beri süregelen ve hem siyonist harekete, hem israil siyasal yaşamına yansıyan üstünlüğüne son verdi. Maarak'ın sandalye sayısı 32'ye düştü. Artık İsrail'in en büyük partisi çıkardığı 43 milletvekiliyle Likud idi; 1976 kasımında ortaya çıkan bir merkez sağcı parti de (Daş: Değişim İçin Demokratik Hareket) 15 üyelik kazandı (bu kuruluşun lideri, ünlü bir arkeolog ve bağımsızlık savaşı sırasında israil ordusu genelkurmay başkanı olan Yigael Yadin idi). DUP da 12 milletvekili çıkardı. İşçi Partisi'nin başarısızlığının nedenleri çeşitliydi: Partiyi gitgide bürokratik bir makinaya dönüştüren iktidar yıpranması (Rabin olayından başka, 1976 - 1977'de birkaç siyasi - mali skandal daha olmuştu); savunma alanındaki ihmaller (bunlar, seçimlerden üç hafta önce «devlet denetçisi» İzak Nebenzal tarafından hazırlanan yıllık raporda açıklandı); Ben Gurion* ve Golda Meir'in çekilmesinden sonra, partinin başında ülke çapında ünlü lider bulunmaması; parti içinde hizipler arası rekabet; ekonomik alanda etkisizlik; dış politikadaki kararsızlık, vb.

Savunma bakanı Mose Dayan

Haziran 1977'de, Irgun'un eski lideri Menahem Begin* (*Ek 2*) başbakan oldu. Kurduğu hükümet, tüm dinci partilerin (17 milletvekili) ve ekim 1977'de Daş'ın da desteğini sağlayarak Knesset'de rahat bir çoğunluk (78 milletvekili) elde etti. Herut'un lideri Begin'in kurduğu bu hükümette Ariel Şaron* (*Ek 2*) [tarım], Ezer Weizmann (israil hava kuvvetlerinin kurucusu ve İsrail devletinin ilk cumhurbaşkanının yeğeni) ve İşçi Partisi'nden ayrılan Moşe Dayan* (dışişleri) yer aldılar. (*Ek 2*). Yigael Yadin başbakan oldu. Ama Daş, birliğini uzun süre koruyamadı; ağustos - eylül 1978'deki bir bölünmeden sonra milletvekili sayısı 7'ye düştü. 1979 sonunda yeni bazı kopmalarla hükümetin meclisteki çoğunluğu 65 sandalyeye indi.

israil-arap anlaşmazlığının çözümü: Filistin engeli

Menahem Begin, Sedat'ın «girişimi»ni olumlu karşılayarak ve Mısır'la önce Camp David anlaşmalarını (eylül 1978), sonra Washington barış antlaşmasını (26 mart 1979) imzalayarak, kendisinden öncekilerden daha büyük bir cesaret gösterdi. Bu antlaşma israil ordusunun üç yıl içinde tüm Sina'dan çekilmesini ve Kahire ile Tel - Aviv arasındaki diplomatik, ekonomik ve kültürel ilişkilerin tümüyle normalleşmesini, iki ülke arasında «kişilerin ve malların serbest dolaşımını önleyen ayrımcı engellere ve boykotlara son verilmesi»ni öngörüyordu. Mısır, israil gemilerinin Süveyş kanalı ile uluslararası su yollarından (Tiran boğazı, Akabe körfezi) serbest geçiş hakkını tanıdı. Antlaşma ayrıca, Mısır ile eski ingiliz mandası Filistin arasındaki uluslararası sınırın iki devlet arasındaki «sürekli» sınır olduğunu açıklıyordu. İsrailli yöneticiler, Mısır'ın istemleri konusunda esnek bir tavır takındıkları halde Filistin, Batı Şeria ve Gazze'nin geleceği konusunda, İşçi Partisi'ne göre çok daha katı bir tutum benimsediler. Buralarda 1967 haziranından beri süregelen israil işgali, ekonomik ve toplumsal yapıda önemli değişikliklere yol açtı. Bu bölgeler, ABD' den sonra en çok İsrail ile alışveriş yapmaktadır. İsrail devleti, buraların dışalımının yüzde 90'ını karşıladığı gibi dışsatımının da üçte ikisini almaktadır. İşgal altındaki Filistin topraklarında tarımsal alanda bazı ürünlerde görülen azalma veya artmalarsa, İsrail'in kendi ürünlerine rakip malların girişini zorlaştırıcı sınırlar koymasına ya da bu topraklardaki çiftçileri, İsrail pazarının talep ettiği ürünleri yetiştirmeye teşvik etmesine bağlıdır. İsrail izlediği bu politikayla, Filistin'deki geleneksel ticari ilişkileri altüst etti. Aynı eğilim, işgal edilen topraklardaki sanayiin gelişiminde de görüldü; sınırlı bir altyapısı olan bu sanayi, genellikle israilli tüccar ve sanayiciler için çalışan ikinci el durumuna geldi. Ayrıca, bu topraklarda yaşayanlar İsrail için inşaat gibi belirli bazı kesimlerde kullanılan, düşük nitelikli, ucuz el emeği kaynağı oldu. 1968 - 1977 arasında İsrail'deki filistinli işçi sayısı 5 000' den 63 000'e çıktı (35 500'ü Batı Şeria, 27 500'ü Gazze kökenli). Resmi istatistiklere göre işgal altındaki topraklardaki üç işçiden biri İsrail'de çalıştırılmaktaydı; ancak bu rakam, kayıtlı işgücünün yüzde 80'i kadar olan filistinli «kaçak» işçileri kapsamıyordu.

Böylece işgal altındaki toprakları israil piyasasına tedricen katma işlemi yoğun bir sömürgeleştirme süreciyle birlikte gelişti. İsrail, 13 yılda, bu topraklarda yüzden çok yahudi «yerleşim noktası» kurdu. Bunların yarısı Batı Şeria'daydı. Bu bölgede, sömürgeleştirme üç büyük eksen boyunca gelişti: Ürdün ırmağının çevresi, Samaria' nın batı yakası ve Kudüs çevresi. Kutsal kentte (doğu kesimi) 13 yerleşme merkezi kuruldu; bu durum oralarda oturan binlerce filistinlinin mülksüzleşmesine yol açtı. İşgal altındaki topraklarda oturan 60 000 kadar yahudinin dörtte üçü Kudüs'ün (İsrail tarafından 1967 haziranında ilhak edilen) doğu kesimine yerleşti.

Menahem Begin, kazandığı zaferin hemen ardından, «İman Cephesi» (Guş Emunim) tarafından kurulan «Çöl» çiftliği Kaddum'a gitti. Orada, «İsrail'in kurtarılmış toprakları» olan Yuda-Samaria illerini (Batı Şeria) muhafaza etmek azminde olduğunu bildirdi. Aralık 1977'de İsrail parlamentosu Knesset'e bir «barış planı» sundu. Bu planda, İsrail'in Sina yarımadası ve Golan'da işgal ettiği topraklar konusunda önemli ödünler vermeye hazır olduğunu duyurdu. Ancak, (Knesset'te 1980 temmuzunda ülkenin «sonsuza kadar başkenti» olarak ilan edilen) Kudüs'ün doğu kesiminin ilhakını yeniden görüşme konusu yapmayacağını belirtti ve Batı Şeria ile Gazze'de oturanlara sadece «sınırlı bir idari özerklik» verebileceğini açıkladı; bu görüş esasen Camp David anlaşmaları ile Washington barış antlaşmasında yer almıştı. Böylece, İsrail yönetiminin filistinlilere ilişkin tutumu üçlü bir red biçiminde özetlenebilir: Filistin halkının kendi geleceğini belirleme hakkına hayır; işgal altındaki topraklarda bir Filistin devletinin kurulmasına hayır; Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) ile görüşmeler yapılmasına hayır. Bu hareket tarzı, İsrail hükümetinin aralık 1977'deki «Begin Planı»nı daha ayrıntılı ve ufak tefek değişikliklerle ikinci kez onayladığı 21 mayıs 1979 tarihinde benimsendi. İsrail'in haziran 1967 «sınırları»na dönmesini (bu sınır 1948 - 1949 birinci İsrail - Arap Savaşı ateşkes hattıdır) ve Batı Şeria ile Gazze'de FKÖ'nün denetiminde bir Filistin devleti kurulmasını isteyen israillilerse çok azdı. Sadece Rakah (özellikle araplar arasında etkin olan komünist partisi) çoğunluğuna dayanan ve Knesset'de 5 milletvekiliyle temsil edilen koalisyon (Şelli), bir de israil aşırı solunun bazı unsurları bu görüşü tümüyle savunuyordu. İsrailliler Sina'nın boşaltılması planına uydular (bk. YAKINDOĞU, *Ek 2*). Menahem Begin, iktidara gelir gelmez İsrail'in Filistin hareketine karşı saldırılarını yoğunlaştırdı; Mart 1978'de Güney Lübnan'ın istilası ve albay Haddad'a sağlanan destek bunun kanıtıdır.

«yeni ekonomik politika»nın güçlükleri

İsrail ekonomisinde son yıllarda görülen ve giderek büyüyen güçlükler, bu ülkenin yöneticilerini, Ortadoğu çatışmasının çözümlenmesi konusunda önemli ödünler vermeye itti. Çünkü askeri harcamalar bütçenin üçte birini (kişi başına 1 000 dolar) yutmaktadır. Askeri harcamalara bağlı olarak ülkenin ABD'ye mali bağımlılığı kritik bir aşamaya ulaştı. 1948 - 1967 arasında İsrail'e yapılan amerikan yardımı toplam 1,5 milyar dolardı; bu rakam, ekim savaşından beri yılda yaklaşık 2 milyar dolara yükseldi. İsrail'in aldığı kamusal ve özel dayanışma yardımı (özellikle dünya yahudi topluluğunun katkıları) yılda kişi başına 1 000 doları (İsrail'de kişi başına ulusal gelir 2 100 dolardır) buldu. Ödemeler dengesi açığı 1978'de 3,25 milyar dolardı (İsrail gayrı safi milli hasılasının dörtte biri); dış borç (14,5 milyar dolar) ödemeleri ise bütçenin yüzde 30'unu yutuyordu. Ekim 1977'de maliye bakanı Simha Ehrlich'in başlattığı ve halefi Yigal Horowitz'in kasım 1977'de katı bir kemer sıkma planı hazırlayarak sürdürdüğü «yeni ekonomik politika» da pek etkili olamadı. Hükümet devletin ekonomiye müdahalesine son vermek ve piyasa ekonomisi mekanizmasının tam olarak işlemesini sağlamak istiyordu. Bu amaçla çeşitli önlemler alındı: Kambiyo denetiminin kaldırılması, İsrail lirasının değerinin «dalgalanma»ya bırakılması ,dışalımdan vergilerin, dışsatımdan sübvansiyonların kaldırılması, kredi kullanımının sık denetlenmesi, devlet harcamalarının sınırlandırılması (özellikle kamu kesimi personelinde azaltma, en gerekli maddeler için sağlanan desteklerin tedrici olarak kaldırılması ve sosyal yardım programlarından kısmen vazgeçilmesi), yabancı yatırımları teşvik, vb. Bu ekonomik strateji, umulduğu kadar olumlu

Foto. AP (2); Korel/Sygma (LAROUSSE)

sonuçlar vermedi: 1978'de yüzde 42,5 olan enflasyon oranı 1979'da yüzde 100'ü aştı. ayrıca, toplumsal gerilimlere yol açan işsizlik de arttı.
Hoşnutsuzluk özellikle, İsrail toplumunun en yoksul unsurları (doğulu yahudiler) arasında gelişti.
Şubat 1980'de Menahem Begin hükümeti, İsrail lirasının yerini alan yeni bir para birimi kabul etti: *Şekel* (o tarihte 1 şekel 10 israil lirası değerindeydi). Bu işlem aslında israil parasının devalüasyonu anlamını taşıyordu.

yeni Begin hükümeti

Haziran 1981 seçimlerinden sonra da iktidarda kalan sağ koalisyon hükümeti, İşçi Partisi oy oranını önemli ölçüde yükseltmiş olmasına rağmen, politikasını içerde olduğu gibi dışarda da sertleştirerek, işi, haziran 1982'de -özellikle FKÖ'yü ortadan kaldırmak amacıyla- Lübnan'a geniş bir kara, hava ve deniz saldırısına girişmeye kadar vardırdı.
Şimon Peres'in hükümet kuracak bir çoğunluk sağlama umudu kalmayınca cumhurbaşkanı İzak Navon yine Menahem Begin'e başvurdu. Dinci partiler ve yeni parti Temi (3 milletvekili) ile çetin pazarlıklar sonucunda kurulan ve birincisinden pek farklı olmayan ikinci Begin hükümeti 5 ağustos 1981 günü İsrail ulusal meclisi Knesset'te 3 oy farkla güven oyu sağladı.
Savunma bakanlığına getirilmiş olan general Ariel Şaron filistinlilere karşı son derecede sert tutumuyla tanınmış bir kimseydi. Dolayısıyla, hükümetin tutumunun sertleşme yönünde olacağı anlaşılıyordu. Bu hükümette «şahinler» daha çok ve önceki hükümettekinden daha önemli yerlerdeydi. Hükümette yer almış olan birkaç liberal ise gerçek bir etki gösteremeyecek kadar yalnızdılar.
Öte yandan İşçi Partisi de, kısmen Şimon Peres ile İzak Rabin arasındaki karşıtlığın sonucu olarak, iç çekişmeleri nedeniyle iyice bölünmüş durumdaydı. 18 ekim 1981 günü Moşe Dayan'ın ölümü İsrail'i, savaşçı bir Yahudi devletini simgeleyen, ama gerektiğinde anlayışlı olmayı da bilen bir yöneticiden yoksun bırakmış oldu. Öte yandan Menahem Begin, pek iyi olmayan sağlık durumuna rağmen, her zamanki kararlılığını sürdürüyordu. Bununla birlikte daha önemli sorunlar vardı ve bunlar özellikle ekonomiyle ilgiliydi. Ekonominin süreğen kararsızlığı bir dizi açıkla - ticari açık (gayrısafi milli hasılanın yüzde 20'si) ve bütçe açığı (gayrısafi milli hasılanın yüzde 11'i) - kendini gösteriyor ve bu açıklar, büyüklükleri oranında, kamu harcamalarının üçte ikisini savunmaya ve devlet borçlarının ödenmesine ayıran hükümetin davranış özgürlüğünü kısıtlıyordu.

İsrail - ABD ilişkileri

Kamuoyunu daha da çok etkileyen bir başka sorun Washington'la ilişkilerin bir dereceye kadar bozulmuş olmasıydı. Çünkü Reagan yönetimi başlangıçta İsrail'in uzlaşmaz tutumunu eleştirici bir tutum takınmıştı. Tamuz'a (Irak) yapılan hava saldırısı, Lübnan bunalımı, 14 aralık 1981'de Golan'ın ilhakı, özerklik konusunda aksayan görüşmeler, işgal altındaki topraklarda yerleşim merkezleri kurulması ABD'de tepkiler uyandırdı. Hatta bazı amerikalı yetkililer yahudi devletine yapılması kabul edilmiş olan yardım konusunu yeniden ele almak tehdidinde bile bulundular (F-15 ve F-16'lar konusunda geçici ambargo). Öte yandan, Sina'ya yerleştirilmiş olan yahudilerin buradan ayrılmamak için gösterdikleri direnç İsrail hükümetini yeni güçlüklerle karşı karşıya bıraktı. Ama endişeler en çok, işgal altındaki topraklardaki durum üzerine yoğunlaşıyordu. Golan'daki dürzilerin yeni statüye karşı çıkmalarının yanı sıra, İsrail'in El-Bireh belediye başkanını görevden alması ve 18 mart 1982'de belediye meclisini dağıtması Batı Şeria'da kuvvet gösterisine yol açtı. Başlıca şehirlerde gösteriler yapıldı.
İki taraftan da ölenler oldu ve bu durum genel grevle sonuçlandı. 1982 başında, hükümet Batı Şeria'nın statüsünü yavaş yavaş değiştirmeye başladı. Zaten daha önce Batı Şeria'nın adı değiştirilmiş, buraya Kutsal Kitap'da geçen Yuda-Samaria adı verilmişti. Hükümet ayrıca yahudi köy birliklerini silahlandırarak FKÖ'ye yakın sayılan filistinli belediye başkanlarının etkisini sınırlandırmaya yöneldi. Bu topraklardaki halk direnişi İsrail'de de bile yankı uyandırdı. İsrail'deki araplar (İsrail nüfusunun yüzde 20'si) 30 mart 1982 günü genel greve giderek dayanışma içinde olduğunu belirttiği gibi, *Şimdi Barış* adlı yahudi hareketi ve işçi partili 26 milletvekili de hükümetin politikasını kesin bir ifadeyle kınadılar. Zaten Knesset'te işçi partililerin bir gensoru önergesi oyların yarısını (58) elde edince, Menahem Begin güç durumda kalmıştı.
Sina'nın öngörülen tarihte Mısır'a geri verilmesinden sonra, işgal altında bulunan bütün bölgelerde gerginlik yeniden arttı. İsrail'in gösterileri bastırmak için giriştiği hareketin sertliği, 28 nisan günü Birleşmiş Milletler genel kurulunun olayı kınamasına ve 11 mayıs günü Knesset'te görüşmelere yol açtı; hatta ordu içinde belirli bir hoşnutsuzluğa bile neden oldu.

Lübnan'a askerî müdahale ve Beyrut'un işgali

İsrail 1978 martında Lübnan'ın güney kesimini işgal edip bu yörede özerk bir yönetim kurduğunu ilan eden lübnanlı binbaşı Haddad'a açık destek sağlamışken, bu tarihten sonra BM'nin aldığı kararlar doğrultusunda bir kısım askerini geri çekmekle birlikte bazı stratejik noktaları elinde tuttu. Bu süre içinde israil ordusu ve Haddad'a bağlı kuvvetler, o yöredeki filistin direnişini önemli ölçüde zayıflattılar. İsrail ordusu, filistinlilere karşı en kanlı saldırılarını 1979 ağustosuyla 1980'in nisan - mayıs aylarında yöneltti. Bu saldırılarda yüzlerce sivil de can verdi. Bölge nüfusunun önemli bölümü kuzeye göç etmeye başladı.
Öte yandan İsrail, 1976'dan beri Lübnan' da asker bulunduran Suriye'yle de anlaşmazlığa düşmüştü. 1976 haziranında Suriye'nin Lübnan'ı işgal edip filistinlilere ve Lübnan soluna karşı eylemlere girişmesi, ABD ve Ürdün gibi İsrail'ce de desteklenmişti. Ancak Lübnan'daki iç çatışmaların yoğunlaşması ve Suriye askerlerinin güneye doğru inmesi karşısında İsrail Suriye'ye bir uyarıda bulunmak zorunda kalmış, ardından da Güney Lübnan'ı işgal etmişti. 1980'de Lübnan, bir yandan Suriye, bir yandan İsrail işgali altındaydı. İsril, iç karışıklıklarda Beşir Cemayel'in hıristiyan - falanjist militanlarına destek oldu. Beşir Cemayel yanlılarının Lübnan çapında güçlenmeleri, Suriye'nin tepkisini çekti. 1980 sonları ve 1981 nisanında Doğu Beyrut ve Zahle'nin Suriye birliklerince yağmalanması ve Cemayel yanlılarının geriletilmesi üzerine Lübnan'daki sol güçler ve filistinliler Suriye'nin arkasında yer aldılar. 19 aralık 1980'de israil birlikleri, Lübnan uzlaşmazlığının başından beri ilk kez suriyeli askerlere saldırdılar. İsrail uçakları 1981'in ocak ve şubat aylarında da Suriye Mig'lerini düşürdüler. 28 nisan 1981' de İsrail Phantom'ları, Lübnan Dağı'nın Sanin tepesindeki falanjist mevzilerini bombalayan iki Suriye helikopterini havada imha ettiler. Böylece İsrail, Lübnan'da Suriye ile açık bir çatışma içine girmiş oldu. Gerginliğin artması ABD başkanı Reagan'ın ve Suudi Arabistan'ın araya girmesiyle önlendi.
1981 temmuzunda İsrail, Güney Lübnan'daki filistin mevzilerini yeniden bombaladı. Filistinliler bu saldırıya karşılık verdiler. İsrail bunun üzerine 17 temmuz 1981'de Beyrut'u bombaladı ve yarısı lübnanlı 700'ü aşkın kişinin ölümüne neden oldu. İsrail hava akınları sonraki günlerde de sürdü. ABD ve Lübnan yöneticilerinin araya girişi sonucu İsrail başbakanı Menahem Begin ateşkesi kabul etti (24 temmuz 1981). İsrail'in 26 nisan 1982'de Mısır'la yapılan anlaşma gereği Sina'dan birliklerini geri çekmesi, Beyrut'ta, bu birliklerin Lübnan'a yöneltileceği korkusunu yarattı. Gerçekten de Sina'nın boşaltılmasından dört gün sonra Begin hükümeti, Filistin mevzilerini yeniden bombalayarak FKÖ ile 9 ay önce imzaladığı ateşkes anlaşmasını bozdu. 5 haziranda Beyrut'taki filistin kampına bir hava saldırısı yapıldı. Filistinliler buna roket atışlarıyla karşılık verdiler. 6 haziran 1982 sabahı israil birlikleri Güney Lübnan'a girip üç koldan Leytani ırmağını geçtiler; sırayla Sayda, Cezine ve Şuf kentlerini ele geçirdiler. İşgalin dördüncü gününde israil birlikleri ülkenin dörtte birini işgal etmiş ve Beyrut-Şam karayoluna 5 km yaklaşmışlardı. Bekaa vadisinde İsrail ve Suriye birlikleri arasında çarpışmalar oldu. Hava savaşlarında da Suriye birçok Mig kaybetti. Menahem Begin'in önerdiği ateşkes, Suriye tarafından kabul edildi (11 haziran).
15 gün süren zorlu çarpışmalardan sonra israil birlikleri filistinlileri Beyrut'ta kuşattı. ABD başkanı Reagan'ın Ortadoğu özel temsilcisi Philip Habib'in girişimleri sonucu israil ile filistinliler arasında geçici bir ateşkes sağlandıysa da (18 haziran 1982), israil topçuları Beyrut'un güneydoğu banliyösündeki filistin kamplarına saldırılarına aralıklı olarak devam ettiler. İsrail'in haziran müdahalesi, Lübnan'da binlerce filistinli ve lübnanlının ölümüyle sonuçlandı. Öte yandan FKÖ yönetimi ve militanları Beyrut'u ve Lübnan'ı deniz yoluyla terkederek yeni üs arayışına girdiler. ABD, Lübnan'dan yabancı birliklerin çekilmesi konusunda temaslarda bulunmaya devam etti. 1982'nin son ve 1983'ün ilk ayları bunun pazarlıklarıyla geçti. 17 mayıs 1983'te Lübnan ile İsrail arasında bir anlaşma imzalandı. Ancak Begin yönetimi, bu anlaşmada israil birliklerinin Lübnan'dan çekilmesi için ,diğer tüm yabancı birliklerin (Suriye ve FKÖ) çekilme koşulunu bir ek madde olarak koydurtmayı başardı. Suriye ise askerlerini geri çekmek için önce İsrail'in Lübnan'ı terketmesinde diretti. Böylece İsrail - Lübnan anlaşması fiiliyatta bir işlerlik kazanamadı. Suriye, bu anlaşmayı kabullenen Lübnan hükümetinin yasallığını yitirdiğini öne sürdü; anlaşmanın uygulanmasını engellemek için her yo-

Carter Kudüs'ü ziyaretinde şehrin «Altın defteri»ni imzalarken

Filistin komandolarının Baskınından sonra Misgav-Am kibutzundaki kreşin bir köşesi (nisan 1980)

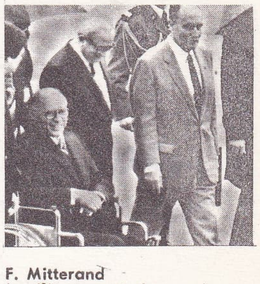

F. Mitterand İsrail'i ziyaretinde M. Begin ile (4 mart 1932)

Foto. Simon/Gamma; AP (2) [LAROUSSE]

la başvuracaklarını açıkladı. Lübnan'la olan sınırını kapattı; bu ülkeyle tüm telefon ve teleks bağlantılarını kopardı. Öte yandan anlaşmaya göre Güney Lübnan'da İsrail sınırından başlayarak 45 km'lik bir kuşak güvenlik altına alınacak, bu bölgenin güvenliğinden Lübnan ve İsrail tarafından oluşturulacak ve ABD'den de temsilcilerin katılacağı bir «ortak komite» sorumlu olacaktı.

İzak Şamir başbakan

1983 eylülünün ilk günlerinde başbakan Menahem Begin görevinden istifa etti. Olay, 1982'de eşini yitiren Begin'in fizik ve moral yönden çökmesi kadar, ABD'nin Suriye'yi yumuşatma çabalarıyla da açıklandı. Oysa Begin'in yerine Herut Partisi başkanlığına ve başbakanlığa getirilen önceki dışişleri bakanı, 68 yaşındaki İzak Şamir, Begin ölçüsünde, hatta daha da katı ve uzlaşmaz bir kişiydi. Yakın dostlarının söylediklerine göre Tevrat'ta söz verilen İsrail'i kurma ülküsüne de sıkı sıkıya bağlıydı. Şamir, 120 üyeli parlamentoda, Şimon Peres'in İşçi Partisi'nin en çok sandalyeye (50) sahip bulunmasına karşın, Herut Partisi'nin de içinde olduğu 46 sandalyeli Likud blokuna dayanarak 4 partili eski koalisyon hükümetini sürdürdü. Öte yandan Şamir, işgalleri altındaki Batı Şeria'da yedi yeni yerleşim merkezi daha kurulacağını, bu bölgedeki yahudi nüfusunun 30 binden, 1986'da 120 bine çıkarılmasının planlandığını açıkladı. Şamir hükümeti, 10 kasım 1983'te, 60 oyla parlamentodan güvenoyu aldı. Begin'in dış politikasına bağlı kalacağını belirten İsrail'in 7. başbakanı, Lübnan'da suriye ordusu ve filistinlilerle yeniden çatışmalara girişmekten de kaçınmadı. 1983 kasım ayı ortalarında İsrail jetleri Beyrut'un doğusunda, Suriye denetiminde bölgede bulunan filistin kamplarını yeniden bombalamaya başladılar. Suriye uçaksavarlarının karşı ateşleri sonucu bir israil uçağı düşürüldü. Olayların gelişimi Begin tarafından 17 mayıs 1983'de Lübnan'la imzalanan anlaşmanın kağıt üzerinde kaldığını ortaya koydu.

EDEBİYAT

1948 bağımsızlık savaşı, Yehudah Burla (1886-1969) ile Mordecai (ya da Mordehay) [1910-1979] dışında Doğu Avrupa'dan gelme yazarların etkisindeki İbrani edebiyatı ile sabraların (İsrail'de doğanlar) yaşattığı İbrani edebiyatı arasında çok belirgin bir kopmaya yol açtı. Ele alınan konular da birbirinden farklıdır. Düz yazı edebiyatında kibbutz yaşamı Palmah'daki (Haganahın vurucu birlikleri) yaşamın destanı, Haganah ya da İrgun'a bağlı «yiğit savaşçılar»ın kahramanlıkları ve mültecilerin toplaşması dile getirildi. Değerlerin çok hızla ve kökten değiştiği, Yahudi halkının üçte birini yok eden soykırımın hâlâ korkunç etkisini yaşayan bir toplum, genç yazarları kendilerinden öncekilerden kopmaya, yaşlı yazarları da, görece bir suskunluk

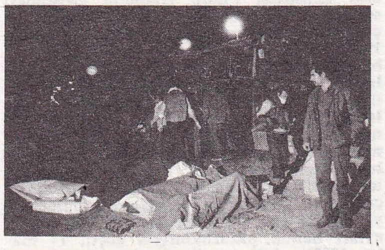

Telaviv'de FKÖ'nün tertiplediği bir suikastte ölenler

İsrail Birlikleri güney Lübnan'da

döneminden sonra, kendi kendilerini baştan aşağı yenilemeye zorladı. Ancak, «Palmah» kuşağı denilen edebiyat kuşağı (bağımsızlıktan sonraki ilk on yıl: 1948-1958) yazarlarını ele almadan önce, şunu belirtmek gerekir: Çağdaş İbrani edebiyatı düz yazıda Samuel Joseph Agnon* ve Hayyim Hazaz*, şiirde de Nathan Alterman* ve Abraham Şlansky* olmadan düşünülemez.

roman ve öykü

● *Manda dönemi kuşağı.* 1966 Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Samuel Joseph Agnon, 1953'te eserlerini yedi cilt halinde yayımladı; başlığını Tekvin'in XXII. bölümünden alan *Ateş ve Ormanlar* adlı sekizinci cilt, *Holocauste*'un (Yahudi kıyımı) konusunu anımsatır. (*Holocauste** [*Ek 2*], 1978-1979'da Batı Avrupa'da da gösterilen bir Amerikan televizyon filmine konu oldu). Agnon'un üretkenliği ölümüne kadar sürdü, ama yapıtlarının çok az bir bölümü sağlığında yayımlandı. Buna karşılık kızı, 1970'ten sonra babasının yapıtlarını, en önemli romanlarından biri olan *Shirah*'la birlikte beş ciltte derledi.

Agnon gerçekten kendine özgü bir anlatım biçimi yarattı; daha sonraki yazar kuşakları -en önemli yazarların da kabul ettiği gibi- bu anlatım biçiminden büyük ölçüde etkilendiler. Geleneksel kaynaklardan, özellikle de «mişna» dilinden esinlenen bu anlatım «dili» bilinçle destandan ya da lirizmden uzaklaştığı öykülerine çok uygun düşüyordu. Agnon'un İbrani dilinin yeniden doğuşu üzerindeki katkısı önemlidir; günümüzde Agnon'un üslûbu ve yazma biçiminin kimi zaman yapmacık olarak değerlendirilmesi bu gerçeği değiştirmez. İnsan ruhunun derinliklerine inmesini bilen bir yazar olan Hayyim Hazaz'ın etkisi de Agnon'unkinden aşağı kalmaz; H. Hazaz, yahudilere özgü en önemli konuları işledi: Sürgün ve kurtuluş, sürgündekilerin Siyon'a geri dönüşü, çeşitliliği ve manevi yorgunluğu içinde ,yahudi değerleri ve evrensel değerler. Onun incelenen dönemde yazdığı ve gerek sağlığında 1948' den sonra çıkardığı, gerek ölümünden sonra karısının yayımladığı olgunluk çağ eserleri ilginçtir. Sağlığında yayımlanan son öykülerinden *O. Emretti*'de «Yahudiliğe geri dönüş»ü çok etkileyici biçimde betimledi (bu öykü ölümünden sonra yayımlanan *Pa'amon Verimon* adlı derlemeye alındı). Güzel üslubu, kendisi gibi Mişna ve Talmud'dan esinlenen Agnon'unkinden farklıdır. İbrani dilini arıtmak için büyük çaba sarfeden Hayyim Hazaz, eserlerinin değişik baskılarını yayımladı, hepsini yeniden ele alarak durmadan daha da güzelleştirmeye çalıştı. 1970'de, bir kez daha, tüm yapıtlarının «nitelikli» bir yayımını yaptı.

Bu edebiyat kuşağının yazarları arasında şunlar da sayılabilir. Doğum yeri Beyaz Rusya'ya bağlılığı ile dikati çeken Deborah Baron (1887-1956), kısa ve uzun öyküleriyle İsrail edebiyatına küçümsenmeyecek katkıda bulunan Gershon Shoffman (1880-1972).

● *Palmah kuşağı.* Yazarlar, bağımsızlık savaşı süresince çoğu kez vurucu gruplarda (Palmah) kahramanca savaşan sabralar olarak, bağlanmış, ideolojik içerikli bir edebiyat anlayışı yarattılar. Bu edebiyat, kollektif bir «biz» kavramını, kişisel yaşamını sürdürmeye zamanı olmayan, durmaksızın bir savaştan, bir zorluktan ya da bir coşkudan başkasına yönelen bir kuşağı ele aldı ve işledi.

Savaş, 1948-1958 dönemi düzyazı edebiyatının egemen konusu oldu. Ancak, çoğu kez yinelemeler ya da tekdüzeliğe düşüldü: Savaşlar, sürekli ak ve kara olarak betimlendi; sabranın iç dünyası hiç işlenmedi; kibbutz en yetkin toplum biçimi olarak gösterildi (Moşe Şamir*'in *Tarlalara Gidiyordu* adlı kitabı).

Böylece, zaman ve süre kavramının, bu dönemdeki İsrail düzyazı edebiyatında çok önemli bir rol oynadığı görülür. Öykülerde genellikle yaşanan an («Burada ve Şimdi») ele alındı. Moşe Şamir, *Kuşağımın İnsanları* (1946) adlı bildirgesinde konuya şöyle yaklaşmaktadır: «Dünya estetikçiler, bilginler, seçkinler için değil, halk yığınları için yaratılmıştır. Halka yönelmek gerekir; dar sokaklardan, hamalların oturduğu mahallelerden geçerek, yıkılan, sallanan kapılara varacağız...» Çok farklı ve güçlü bir sanatçı olan Smilansky Yizhar*, *Siglag Günleri*'nde (1958) ya da örneğin *Hirbat Hiz*'e gibi öykülerinde, kahramanlarına, kendi kuşağının yazarlarında çok az görülen bir boyut ve derinlik kazandırdı. Ayrıca, İsrail'den «yeni görünümler»i, ülkenin çelişkilerini ve yabanıl güzelliğini yansıtan betimlemeleri, çağdaş edebiyata yapılan en özgün katkılar arasında yer almaktadır. Bütün bunlara karşın, bağımsızlık savaşı, yine de değişmeyen bir konu olarak kaldı: *Kendi Temiz Elleriyle* (Moşe Şamir); *Biz Her Zaman Öndeyiz* (Nathan Shaham).

Tarihsel roman, incelenen bu dönemde büyük ilgi uyandırdı: Moşe Şamir'in *Etten Kemikten Bir Kral* ve *Yoksulun Maryası*, Yosef Arikhan'ın (doğ. 1906) *Sanaşherib Yahuddiyye*'de Yigal Muzinson'un (doğ. 1917) *Yahuda İskaryot*, Nesim Aloni'nin (doğ. 1926) *Kral, Herkesten Daha Acımasızdır* adlı eserleri.

● *Devlet kuşağı.* İlk on yılın (1948-1958) sonunda, yeni bir döneme girildi. «Kolektif biz» anlayışının egemen olduğu eğilimin yerini, «ben» anlayışına veren bir edebiyat eğilimi aldı. Ayrıca yazarlar, tutulan yol üzerindeki çıkmazları açık açık dile getirmeye çalıştılar.

Kibbutz artık, ideal bir toplumun yerleştiği ayrıcalıklı bir yer değil, sadece eksikleri, yetersizlikleri, can sıkıcı eşitlikçiliği ile ufak bir toplumdu. Amos Öz (doğ. 1939), şöyle diyor: «Kibbutz'un gizi ya da çekiciliği, bizim burada kendi geleceğimizi, içtenlikten yoksun ve acımasız biçimde gece gündüz yargılamamızdan kaynaklanıyor. Burada herkes yargıçtır ve herkes yargılanır, hiçbir gevşeklik uzun süre adaletin uyanık gözünden kaçamaz.»

Çocukluk anıları, genç kuşak yazarları («Devlet kuşağı» ya da Gerşom Şaked'in «Yeni İbranice'de yeni bir dalga» diye nitelediği «yeni dalga») için başka bir esin kaynağıdır. Yetenekli yazar, kudüslü lirik ozan David Şahar (doğ. 1926) [*Güvercin ve Ay*], eski Tel-Aviv'i dile getiren Benjamin Tammuz [doğ. 1919] (*Holot Hazahav, Requiem Na'aman*) ve *Herkesin Altı Kanadı Vardı*'nın yaratıcısı Hanoş Bartov (doğ. 1926) bu yazarlar arasındadır. Yine bu genç kuşaktan Aaron Appelfed (doğ. 1932) ve bir ölçüde Şamay Golan (doğ. 1933) ile İtamar Yaoz Quest'e (doğ. 1934), Yahudi halkın kıyımı ve trajedisi bir saplantı halinde egemendir. Yehuda Amihai' nin (doğ. 1924) *Ne Şamdiden, Ne Buradan* adlı roman kişisi Yoel geçmişini diriltmek, sonunda, bu geçmişi yenmek ve aşmak amacıyla umutsuz bir savaş vermektedir.

Edebiyat sahnesine çıkan yeni yazarlar arasında özellikle şunlar dikkati çekmektedir: *Ölü Diriyi Yakaladı* ile *Kısa Yaşam*'ın yazarı Aharon Megged (doğ. 1920), *Bu Şiirleri Naamah Sasson Yazdı* ve *Ayalon Vadisi Üzerindeki Ay*'ın yazarı Amaliah Cananah-Carmon (doğ. 1930), *Derece-li-Sokak*'ın yazarı Judith Hendel (doğ. 1926), *Saül* ve *Johanna*'nın yazarı Naomie Frenkel (doğ. 1929), *Yaban Otu*'nun yazarı İshak Orpaz (doğ. 1923), *Simge Olarak Yaşam*'ın yazarı Pinhas Sadeh (doğ. 1929) ve Yorah Kanink. Daha genç yazarlar arasında da şunlar sayılabilir: *Benim Mikail*'im (yayımlanması bir edebiyat olayı olarak değerlendirildi) ile *Belki Başka Bir Yerde* ve *Ölüme Kadar*'ın yazarı Amos Oz, 1936 doğumlu Abraham B. Yehuşa (*Üç Gün ve Bir Çocuk, 1970 Yaz Başı, Sevgili*), 1934 doğumlu Y. Şabtay (*Anılar*), *Kırda Tan Vakti*'nin yazarı İshak Ben Ner (doğ. 1936).

«Doğulu» yazarlar arasında ise: *Tarlalardaki Ot Gibi* adlı yapıtı ile Hayyim Hazaz'ın «Yemenliler» adlı roman dizisini anımsatan Mordehay Tabib; Amnon Şamoş (doğ. 1929), Şimon Ballas (doğ. 1930) ve daha birçok genç yazar, genç İsrail edebiyatını, kendi ülkelerinde doğan, dilleri -yeniden diriltilen- İbranice ve hepsi de Eskenazi topluluğundan olan yazarların i-

Foto. Sygma; Karel/Sygma (LAROUSSE)

çinde yer aldıkları bir edebiyatı zenginleştirdi.

Bütün bunlar, 1970'li yılların sonunda İbrani düzyazı edebiyatına duyulan ilgiyi göstermektedir.

şiir

1948-1970 dönemin düzyazı edebiyatı nasıl Agnon ve Hazaz olmaksızın düşünülemezse, 1948'den sonraki İbrani şiiri de İngiliz mandacılığının son dönemine damgasını vuran şairler ele alınmadan incelenemez. Hayim Nahman Bialik*'e karşı Abraham Şlonski, akılcılık ile «ulusal niteliğin» ağır basmadığı kişisel modern bir şiir görüşünü savundu. Abraham Şlonski kuşağının tedirginlik ve umutsuzluğu o dönemin şiiri üzerinde kalıcı izler bıraktı. Onun, «modern» terimleri kullanarak İbrani dilinin gelişmesine yaptığı etki, Samuel Jozef Agnon'un ya da Hayyim Hazaz'ın etkisiyle kıyaslanabilir.

Nathan Alterman «siyasal ve edebi bağımlılığıyla», Lea Goldberg* de lirizmi ve son derece kişisel şiiriyle genç İsrail şiirinin derinden ve kalıcı biçimde etkilediler. Uri Zevi Greenberg'in (doğ. 1894), İsrail edebiyatı ve kültüründe bugün hâlâ ağırlıklı bir yeri vardır. Tutulan sosyalist eğilimli ve hümanist ideolojilere sırt çevirerek, yahudiliğin mistik -aşırı ölçüde özerklikçi- bir görüşü benimseyen Uri Z. Greenberg'e göre Tanrının sevgili kavmi olan Yahudi ulusu tarihin dışındadır; acılı yazgısı da, kararsızlıklarından, hatta böyle bir kavim olma yükümünü kabullenmeyi reddetmesinden kaynaklanır.

Kenanlı şairler ve öncüleri Jonathan Ratoche (doğ. 1909) ile Aharon Amir (doğ. 1923) ise, bu görüşe karşı çıktılar, hatta Yahudilikle her tür ilişkiyi koparmaya kadar gittiler. Nitekim edebiyat tarihini irdeleyen Ratoche, kendi esin kaynağını kutsal kitap öncesi (özellikle ugaritik) edebiyatta arar. Şiirlerinde Baal ve Astarte'yi dile getirir. Yahudi halkından ayrı gördüğü İbrani halkı, ona göre, kökeni Kenan ülkesinden gelen *Diaspora*'yla (Filistin dışındaki yahudi toplulukları) ilişkilerini koparıp Ortadoğu kültürüyle tam bir bütünleşme içine giren yeni bir halktır. Ayrıca, çok yetenekli bir şair ve çevirmen (Yidişçe'den) olan Simson Malzer'i de (doğ. 1909) burada anmak gerekir.

Sürekli devinim içindeki genç İsrail şiirinin gelişmesini birkaç satırla ele alıp işlemek oldukça zordur.

Eserlerini bağımsızlık savaşı döneminde yayımlayan şairlerin, hem içerik hem biçim bakımından belirgin bir gelişme içinde oldukları görülmektedir. Haim Gouri (doğ. 1922), Amir Gilboa*, A. Kovner (doğ. 1918) ve Zerobabel Gil'ad (doğ. 1912), bu Palmah şiir kuşağının önde gelen temsilcileridir. Her ne kadar bu şairlerin yapıtlarına, Gouri'nin deyimiyle «birinci çoğul şahıs» egemen olduysa da, şairin kişisel lirizmi çok önemli tarihsel ve ulusal olaylar karşısındaki iç tepkisi de oldukça belirleyicidir.

Likrat edebiyat dergisinin yayımlanmasıyla birlikte (1953) yeni bir şair kuşağı doğdu: Kuşağının tipik örnek şairi Yehuda Amiha ile Nathan Zach (doğ. 1930), düşünce yanı ağır basan şiirinde karşıt ve değişik anlamlı sözcük oyunlarına yer vermekten hoşlanan N. Zach, Komünizmde aradığını bulamayan David Avidan (doğ. 1934) ise, bireyin bencilliğine sığınmaktadır.

1948'den önce -özgün İbrani kaynaklarının etkisiyle birlikte- İbrani şiirine damgasını vuran Rus şiirinin etkisi, yavaş yavaş yerini anglo-amerikan ve (daha az ölçüde) fransız şiirinin etkisine bıraktı. 1955-1965 arasında birkaç önemli şairin ilk yapıtları yayımlandı: Daliah Ravikovits (doğ. 1936), Dan Pagis (doğ. 1930), Ben-Zion Tomer (doğ. 1928), birbirinden değişik çok sayıda yeteneğin yetiştiği bu dönemin parlak temsilcileri arasındadır. Ayrıca 6 Gün Savaşı'ndan sonra, «Yahudiliğe dönüş» isteğinin belirlediği bir şiir akımı doğdu. Mabua çevresinde toplanan şairler bu akımın savunucularıydılar. Kadın şair Zelda'ya (doğ. 1914) özel bir yer ayırmak gerekir. Onun 1967'de yayımlanan şiirleri büyük ilgi gördü. Bu ilginin başlıca nedeni, kolayca «dinsel» ya da «metafizik» diye nitelenebilecek bir şiire esin kaynağı oluşturan yahudi motifleri kullanmasıydı.

yeni yollara doğru

Konuyu noktalamadan önce, israilli eleştirmenlerin «yeni-yahudilik» diye niteledikleri -daha önce de belirtilen- öze dönüş eğilimi üzerinde durmak gerekir. Siyonizmin kurucuları ve yandaşları, yeni İbrani diline dayalı ve 2000 yıllık tarihin kurcalanmasını öngören bir İbrani kültürü önermişlerdi (bu tutum Yidişçe'yi ve Yahudi - İspanyolca lehçelerini şiddetle reddetmek demekti). Çağdaş İbrani edebiyatı kendine yeni bir yol arayışı içindedir. Ufukta belirir gibi olan barış umutları, her halde bu yolu etkileyecektir.

Arapça, daha şimdiden, bir gölge olmaktan ya da basmakalıp kalmaktan kurtulmakta (Amos Oz'un *Mikocilim*'i, Abraham B. Yehuşa'nın *Ormanların Karşısında*'sı), Y. Hurgin'in (doğ. 1898) 1974'te yayımlanan *Mirah* adlı öyküsü ve A. B. Yehuşa'nın *Sevgili* (1978) adlı yapıtının kahramanı ile de gerçekten varlığını kanıtlamaktadır.

Derinleşme ve özgün Yahudi değerlerine dönüş, komşu ülkelere, onların kültürlerine ve yaşam biçimlerine doğru açılma biçiminde ortaya çıkan bu iki akımın kesişmesi (1974 eylülünden başlayarak, çağdaş Arap yazarlarının incelenmesi, İsrail Ulusal Eğitim Bakanlığı'nın araştırma programlarıyla zorunlu kılındı) İsrail edebiyatına özü şimdiden tam olarak kestirilemeyecek bir yön verecek ve ona çok zengin ve ilgi çekici bir gelecek hazırlayacaktır. (LM)

***İSTANBUL** (34), Türkiye cumhuriyetinin en büyük kenti, başta gelen ticaret, sanayi, kültür ve sanat merkezi. —

● *Nüfus.* Her zaman Türkiye'nin en kalabalık nüfuslu kenti olan İstanbul'da 1975 - 1980 arasında nüfus artış hızı, Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok üstünde gerçekleşti (binde 38,9). Doğurganlık hızı Türkiye geneline göre düşük olan İstanbul'un nüfusunun artışı, göç olgusundan kaynaklanmaktadır. 1980 nüfus sayımında 4 747 890 olarak belirlenen nüfusu ile İstanbul, toplam Türkiye nüfusunun yüzde 10.6'sını barındırıyordu. Türkiye'de km² başına ortalama 58 kişi düşerken, bu sayı, İstanbul'da km² başına 830 kişi ile ülke ortalamasının 14 katına ulaşıyordu. Aynı sayıma göre ilçelerin nüfusu: Adalar 18 232, Bakırköy 882 505 (merkez 234 226), Beşiktaş 188 117, Beykoz 114 812 (merkez 94 101), Beyoğlu 223 360, Eminönü 93 324, Eyüp 331 507 (merkez 110 871), Fatih 474 578, Gaziosmanpaşa 219 026 (merkez 101 810), Kadıköy 468 217 (merkez 455 465), Sarıyer 117 659 (merkez 110 469), Şişli 467 685 (merkez 282 471), Üsküdar 366 186 (merkez 261 141), Zeytinburnu 124 543, Çatalca 89 057 (merkez 7 988) Kartal 413 839 (merkez 68 291), Silivri 53 032 (merkez 13 763), Şile 20 424 (merkez 4 882), Yalova 75 787 (merkez 41 823).

● *Tarım.* İstanbul'da tarımın yeri çok küçüktür. Tarım dışı kesimlerin gelişmişliği ve düzensiz kentleşme, tarımsal etkinlik alanını daraltmaktadır. 1980 istatistiklerine göre ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 168 000 t, arpa 6 000 t, yulaf 33 000 t, mısır 15 000 t, bakla 3 000 t, şeker pancarı 22 000 t, ayçiçeği 18 000 t, soğan 26 000 t, armut 12 000 t, elma 36 000 t, zeytin 6 000 t. Aynı istatistiklere göre, ilde beslenen hayvan sayısı: At 10 000, eşek 3 000, sığır 91 000, manda 14 500, koyun 152 000, keçi 43 000.

●*Sanayi.* İstanbul'da *imalat sanayii*, en yaygın sanayi dalıdır. 1978'de Türiye imalat sanayiinin 1/3'ünü İstanbul imalat sanayii oluşturuyordu. 1978 - 1979 arasında 989 teşvik belgesinin 384'ü (yüzde 38,8) Marmara bölgesine, 167'si İstanbul'a verilmişti. 1979'da ilde 10 ve daha fazla işçi çalıştıran 3 556 işyeri vardı. 1978'de İstanbul'da büyük imalat sanayiinde çalışan işçi sayısı 261 000 idi, ama bu sayı 1979'da, 248 000'e düştü. Bunun başlıca nedeni, son yıllarda İstanbul'daki büyük işyeri sayısında artış hızının düşmesidir.

Son yıllarda il imalat sanayiinde besin, dukoma, giyim gibi dayanıksız tüketim malları üretiminin payı azaldı; buna karşılık kimya sanayii metal eşya, makine imalatı gibi dayanıklı tüketim malları üretiminin payı arttı. 1972'de metal eşya ve makine imalat sanayii işyerlerinin, ildeki toplam iş yerleri içindeki payı, yüzde 27 iken bu oran 1979'da yüzde 33 oldu. 1979'da ildeki toplam iş yerlerinin binde 9'unu kamu işyerleri oluşturuyordu. İlin en önemli sanayi dalı olan metal eşya ve makine imalat sanayii, ildeki bütün işyerlerinin 1/3'ünü kapsıyordu. Bu daldaki toplam 268 işletmenin yalnızca 2'si devlet işletmesiydi. Tekellerin egemen olduğu bu dalda toplam 22 580 kişi çalışıyordu. 1979'da elektrik motoru üreten tesislerin yüzde 80'i güç ve dağıtım trafoları üretimi yapan 5 firmadan 3'ü, ampul ve floresan üretiminin tümü, televizyon ve telefon santrali üreten firmaların tümü İstanbul'da idi. Taşıt sanayii dalında, toplam 195 işyerinde (6'sı kamu kesiminin, 189'u özel kesimin), 21 121 işçi çalışmaktaydı. Madeni eşya sanayiinde ise toplam 503 işyerinde (1'i kamu kesiminin, 502'si özel kesimin), 24 050 kişi çalışıyordu. İstanbul madeni eşya sanayiinin önde gelen kuruluşlarından biri olan Türk Demir Döküm Fabrikası, 1981'de 60 000 ton döküm ve 2 milyon m² radyatör üretebilecek kapasitedeydi. Bu dalın öbür önemli kuruluşları şunlardı: Sungurlar Isı Sanayii, Simtel, Üniversal Tesisat ve Makine Sanayii, Alamsaş - Alarko Ağır Makine Sanayii; Auer, Presiz Metal, Profilo. Makine sanayiinde tümü özel kesime bağlı 213 işyeri bulunuyordu. Bu dalın kapsamına giren traktör üretiminde Uzel Fabrikası 1979'da 15 000 traktör üretebilecek kapasitedeydi. Bu alandaki bir başka önemli kuruluş, Pancar Motor Sanayii AŞ'dir. Makine sanayiinde buzdolabı ve çamaşır makinesi üretimi de önemli bir yer tutmaktadır.

Kimya sanayii ilin bir başka önemli sanayi

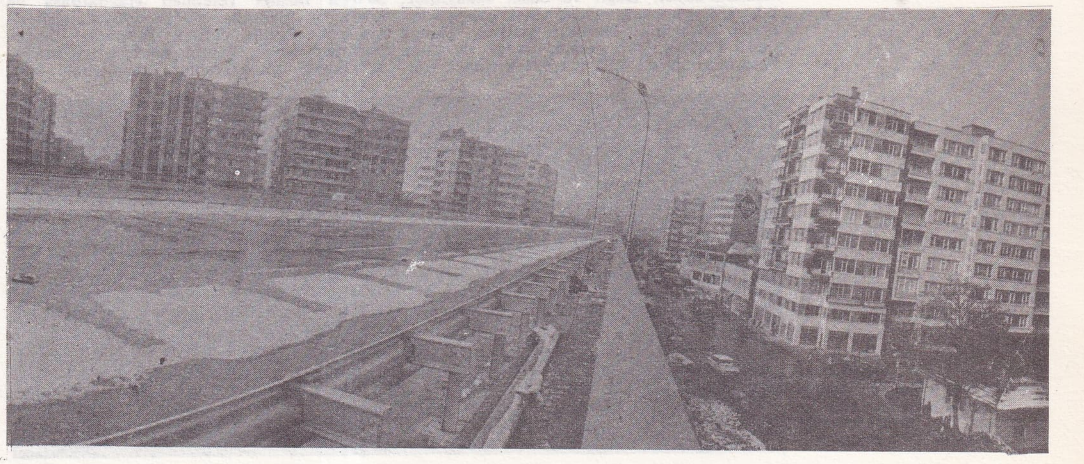

İstanbul'da Boğaziçi Köprüsü'ne yakın çevre yolu üzerinde Mecidiyeköy viyadükü (açılışı 24 aralık 1975)

Foto. Günaydın Arşivi (MEYDAN)

dalıdır. Bu dalda 1979'da 3'ü devletin 611'i özel kesimin olmak üzere 614 işyeri bulunmakta ve 30 105 işçi çalışmaktaydı. Boya, temizlik maddeleri, tıbbi ve tarımsal ilaçlar kozmetik, kibrit gibi ürünlerin üretildiği bu sanayii kolunda en önemli yeri ilaç üretimi tutuyordu. Yabancı sermayeli olan ya da yabancı lisansla üretim yapan ilaç şirketlerinin tümüne yakını İstanbul'dadır. ÇBS ve Merbolin boya tesislerinin 1980'de Türkiye toplam kapasitesi içindeki payları yüzde 33'tü. Kozmetik üretimi yapan firmaların çoğu, Türkiye'deki 4 kibrit fabrikasının 3'ü İstanbul'dadır. Yak Kibrit Fabrikası 1970'lerin sonlarında işletmeye açıldı.

Önemli sanayi dallarından biri olan *dokuma - giyim sanayii*'nde 1979'da İstanbul'daki işyerlerinin yüzde 22.2'si bu dala giriyordu. 1970'li yılların sonunda, daha önceki döneme göre üretimdeki payı azalan dokuma-giyim sanayiinde, 1979'da 461 işletme (ikisi Sümerbank'ın, 459'u özel kesimin) vardı ve toplam 53 014 kişi çalışıyordu. Ayrıca dokuma - giyim sanayiinde büyük entegre tesislerin yanı sıra, küçük çapta çok sayıda işletme bulunuyordu. 1979'da oldukça yeni bir üretim alanı olan konfeksiyon dalında Türkiye'deki 221 işletmeden 187'si bu ildeydi. Aynı yıl, kürk ve deri sanayiindeki 129 işyerinden 97'si ve bu alanda çalışanların yüzde 42.5'i İstanbul'dadır. Türkiye ayakkabı üretiminde İstanbul en büyük yeri tutar. Ülkedeki 57 ayakkabı fabrikasından 45'i ve çalışanların yüzde 88'i İstanbul'da bulunuyor. İldeki besin sanayiinda içki ve tütün üretimi önde gelmekteydi. Ancak 1970'li yılların ikinci yarısında, üretimdeki büyük düşüşlerin etkisiyle, ildeki besin sanayinin toplam üretimdeki payı yüzde 22,2'ye indi. İl besin sanayiinde kamu kesiminin payı yüzde 42'dir. Bu alandaki kamu kuruluşları, Tekel'in içki ve tütün fabrikaları, Et ve Balık Kombinası, İstanbul Süt ve Tereyağı Fabrikası, Halk Ekmek Fabrikası'dır,

Taşa ve toprağa dayalı sanayi dalında 127 işletme (1'i devletin, 126'sı özel kesimin) çalışmaktaydı. Bu sektör de çimento, seramik ve cam sanayii dalları ağır basmaktadır. Çimento sanayiindeki fabrikalar şunlardır: Kartal Çimento Fabrikası, Akçimento, Zeytinburnu Çimento Fabrikası. Türkiye'nin en büyük çimento fabrikası olan Akçimento'nun kapasitesi yılda 1,4 milyon ton çimentodur. İldeki seramik fabrikalarının en önemlileri şunlardır: Eczacıbaşı, Sümerbank, Gorbon Işıl, İstanbul Porselen, Alemdar, Haznedar. 1980'de Eczacıbaşı firması yılda 29 000 ton sağlık gereçleri, Sümerbank Yıldız 3 300 ton yemek takımı, Gorbon Işıl 2 060 ton karofayans, İstanbul Porselen 5 000 ton yemek takımı üretmekteydi. 1980'de Türkiye cam sanayiindeki 55 işletmeden 33'ü İstanbul'daydı. Bu alanda Paşabahçe Teknik Cam, Topkapı Şişe Cam fabrikaları önde gelen kuruluşlardır.

*Orman ürünleri sanayii*nde İstanbul'da 82 işletmede 4 000 işçi çalışıyordu. Bu dalda mobilya üretimi ağır basıyordu. Türkiye'deki mobilya üreten tesislerin yüzde 27'si İstanbul'daydı. Kâğıt ve basın sanayiinde, ilde 185 işletmede 10 000 kişi çalışıyordu. Basın sanayiinin özellikle gelişmiş olduğu ilde, Türkiye'deki gazete, dergi ve kitap basımının yüzde 75'i gerçekleştirilmektedir.

*Metal sanayii*nde 247 işletme ile İstanbul, 1979'da bu daldaki toplam işletmelerin yüzde 50'sinden fazlasını barındırıyordu. Bu işletmelerin büyük çoğunluğu orta büyüklükteki firmalardı. İstanbul'da, geniş bir küçük sanayi kesimi vardır. 1980 genel imalat sanayi işyerleri sayımına göre ildeki 43 295 imalat sanayii işyerinin yüzde 86'sı 10'dan az işçi çalıştıran küçük işletmelerdi. İldeki küçük işletmelerin yüzde 32,7'si dokuma - giyim sanayiinde, yüzde 31,6'sı metal eşya - makine imalat sanayiinde, yüzde 35,7'si de öbür dallarda yoğunlaşıyordu. 1980'de ilde giyim sanayiinde 5 695 atölye vardı. Bu atölyeler Beyoğlu, Şişli ve Eminönü çevresinde yoğunlaşmışlardı. İlde ayakkabıcılık dalında da pek çok küçük işletme vardır. 1980'de 3 150 dolayında ayakkabı atölyesi bulunuyordu. İstanbul metal eşya - makine imalat sanayii, metal eşya ve taşıt dallarında yoğunlaşmıştı. Bu alanda 11 500 işyeri bulunuyordu.

● *Enerji.* Türkiye'nin en büyük sanayi ve ticaret merkezi olan ve ülke nüfusunun yüzde 11'ini barındıran İstanbul'un elektrik enerjisi 1980'de ulusal sistemden sağlanmakta, üretilen elektrik enerjisinin yüzde 15'ini İstanbul tüketmekteydi. İstanbul'daki Silahtarağa Termik Elektrik Santralı, 1980'de 204 milyon kWs elektrik üretme kapasitesine sahipti. Kurulu güç açısından Türkiye'nin ikinci büyük santralı olan Ambarlı* Termik Elektrik Santralı'nda 1980'de 3 848 milyon kWs elektrik üretildi.

● *Ulaşım.* İstanbul'un 1970'lerden sonra uluslararası karayolu taşımacılığında önem kazanmasından sonra, ile yapılan kamu yatırımlarında ulaştırma kesimi giderek ağırlık kazandı. Türkiye'nin en önemli ithalat limanı olan İstanbul limanının dışalım içindeki payı 1980'de yüzde 18,7 idi. 1980'de İstanbul il sınırları içinde kalan devlet yollarının uzunluğu 622 km'ydi. Aynı tarihte il'e günde ortalama 1 100'ü aşkın şehirlerarası otobüs giriyordu. Bu otobüsler Harem Topkapı - Anadolu ve Topkapı Trakya otogarına giriş yapmaktadırlar. Ancak, özellikle Topkapı otogarlarının kent içinde oluşu ve trafik sıkışıklığına yol açması yüzünden, yeni otogarlar yapımı öngörülmektedir. Şehirlerarası ve milletlerarası otogar olarak kullanılması düşünülen Ataköy otogarının yerleşim planı belediyece 1983'te onaylandı. Ara terminal olarak da kentin doğu yakasında (Söğütlüçeşme) ve batısında (Mecidiyeköy, Topkapı) tesisler yapılması planlandı. Son yıllarda Boğaziçi Köprüsü'nün aşırı yüklü duruma gelmesinden sonra yapımı düşünülen 2. Boğaziçi Köprüsü'nün ön çalışmaları tamamlandı. Yapımına 1984'te başlanacak olan 2. Boğaziçi Köprüsü yapımının beş yılda tamamlanması öngörülmektedir. Ayrıca, 70 yıl önce yapılan ve çürüdüğü için güçlükle kullanılan Galata Köprüsü'nün Haliç'e doğru 100 metre uzağında yeni bir köprünün yapımı planlandı.

Dışsatımda İzmir limanından sonra ikinci sırada yer alan İstanbul'dan, 1979'da 87 066,2 ton yük karşılığı 104 milyon liralık navlun geliri sağlandı. Kapasitesinin yüzde 30'uyla hizmet verebilen Haydarpaşa ve kentin iş alanında olduğu için kapasitesinin çok altında çalışan Salıpazarı limanlarından başka, kentin Avrupa yakasındaki liman gereksinimini karşılamak için, Milli Savunma Bakanlığı'nın Marmara Ereğlisi'nde yapmayı planladığı askeri limandan yararlanılması düşünülmektedir. Bir transit ulaşım yolu olan İstanbul Boğazı'nda transit geçiş düzeni 1982 mayısında değişti. Yeni düzenlemeye göre, Karadeniz ve Marmara'dan gelen gemiler sağ seyir hattını izleyerek boğazdan geçmek zorundalar.

İstanbul'daki Yeşilköy* Havalimanı, Türkiye'nin en yoğun hava trafiği olan limandır. 1981'de alana 41 610 iniş-kalkış yapıldı, iç ve dış hatlarda toplam 2 420 009 yolcu gelip gitti. Yeşilköy Havalimanı Master Planı 1971'de uygulamaya konuldu. Planın en önemli birimi olan terminal binasının yapımı, 7 ekim 1983'te tamamlanarak ulaşıma açıldı. Yeni birimin hizmete girmesiyle aynı anda 11 uçağın alana iniş - kalkış yapabileceği terminal, yılda 5,5 milyon yolcuya hizmet verebilecek kapasitede düşünüldü.

● *Eğitim.* 1980'de üniversite öğrencilerinin üçte birini barındıran İstanbul,da yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca var olan üniversitelerin bünyelerinde bazı değişiklikler yapıldı ve Marmara*, (*Ek 2*) Mimar Sinan*, (*Ek 2*) Yıldız* (*Ek 2*) adı altında üç yeni üniversite kuruldu. Böylece İstanbul'daki üniversite sayısı 6'ya yükseldi. Yapılan düzenleme sonunda İstanbul* Üniversite'sinde 13 fakülte, 11 enstitü, 5 yüksekokul; İstanbul Teknik* Üniversite'sinde 11 fakülte, 3 enstitü, 2 yüksekokul, 1 konservatuvar; Boğaziçi* Üniversite'sinde 5 fakülte, 6 enstitü, 2 yüksekokul; Marmara Üniversite'sinde 10 fakülte, 3 enstitü, 2 yüksekokul; Yıldız Üniversite'sinde 4 fakülte, 2 enstitü, 1 yüksekokul; Mimar Sinan Üniversite'sinde 3 fakülte, 2 enstitü, 1 konservatuvar yer aldı. 1980'de İstanbul'da 115 lise (84 993 öğrenci, 5 416 öğretmen), 249 ortaokul (170 677) öğrenci, 3 281 öğretmen), 939 ilkokul (551 285 öğrenci, 15 802 öğretmen), 105 mesleki ve teknik okul (41 274 öğrenci, 2 494 öğretmen) bulunuyordu. Türkiye'deki toplam ortaokul öğrencilerinin 1/7'sini, lise öğrencilerinin 1/6'sını barındıran ilde ayrıca çok sayıda yaygın eğitim kurumu (pratik kız sanat okulları, biçki-dikiş kursları, meslek eğitimi kursları, okuma-yazma kursları, Kuran kursları) vardır. 1982'de ildeki 10 yetiştirme yurdunun 2'si Çatalca'da, 2'si Kadıköy'de, öbürleri Beşiktaş, Eyüp, Kartal, Sarıyer, Üsküdar ve Zeytinburnu'ndaydı.

● *Sağlık.* Türkiye'nin ekonomik ve sosyal açıdan en gelişmiş kenti olan İstanbul'daki tedavi edici sağlık hizmetlerinin düzeyi yüksektir. İstanbul sağlık hizmetleri konusunda bütün ülkeye hizmet sunmaktadır. Gelişmiş bir sanayisi olan ilde iş kazaları ile meslek hastalıklarının yanı sıra, sanayiinin yol açtığı çevre kirliliği, özellikle, sanayi kuruluşlarının çevrelerinde oluşan gecekondu mahallelerinde sağlık sorunlarını ağırlaştırmaktadır. Uzun süre yapılan etkili mücadele sonucunda gerileyen tüberküloz, son yıllarda ekonomik bunalım ve verem savaşı çalışmalarının yavaşlaması nedeniyle, daha sık görülmeye başladı. İstanbul'un gecekondu semtlerinde zaman zaman tifo, paratifo, bulaşıcı sarılık gibi sulara bulaşan hastalıklar görülmektedir. 1970 - 1980 arasında, yılda 2 000 - 3 000 dolayında sarılık vakası bildirilmiştir. Hızlı sanayileşme ve kentleşme, gerekli konut, kanalizasyon, içme ve kullanma suyu ihtiyacının yeterince karşılanamaması nedeniyle, çevre sağlığını bozucu etkiler yaratmaktadır. Çeşitli sanayi kuruluşlarından ve konutlardan gelen pis suların zaman zaman İstanbul'un kent sularına karıştığı belirlenmiştir. İstanbul kent sularını sağlayan kaynakların çok dağınık olması, bu suların damıtma işleminin yeterince denetlenememesine neden olmaktadır. Ömerli baraj gölü suyunun Anadolu yakasının tümüne, Rumeli yakasının da bir bölümüne verilmesini sağlamak için bir proje uygulamaya kondu. Bunun için Salacak ile Sarayburnu arasında bir denizaltı su boru hattının yapımı 1977'de tamamlandı. Su kirliliğinden başka, kentte hava kirliliği, toprak kirliliği ve gürültü ciddi sağlık sorunları oluşturacak düzeydedir. İstanbul'da hava kirliliğinin ana nedeni hızlı ve dü-

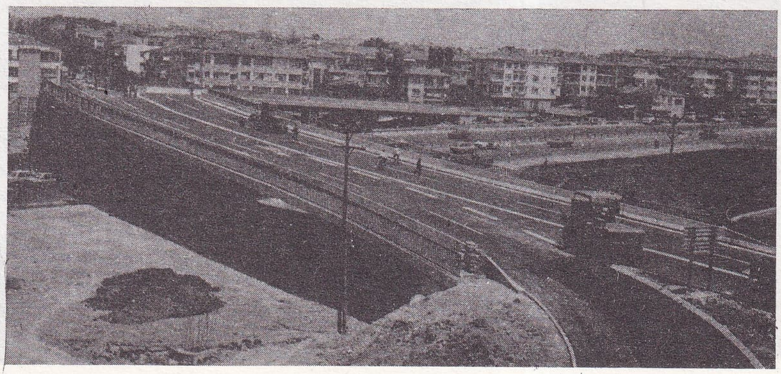

İstanbul'da Topkapı-Yeşilköy ekspres yolu üzerinde yapılan İncirli Kavşağı (açılışı 29 mayıs 1981)

Foto. Günaydın Arşivi (MEYDAN)

zensiz kentleşme ve sanayileşmedir. Isınma sistemleri, yakma tekniğinin hatalı oluşu, kullanılan yakıtların niteliksizliği, motorlu taşıtlardan çıkan egzos gazları kirliliği oluşturan başlıca etmenlerdir. 1977' de İstanbul Teknik Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi'nde yapılan ölçümlerde, havadaki tanecik oranının ağustos ayı ortalaması 110,4 mikrogram/m^3, aralık ayı ortalaması 191,3 mikrogram/m^3 olduğu saptandı. Uluslararası ölçülere göre havada normal sayılan tanecik oranı 75 mikrogram/m^3'tür. Bu sayılar İstanbul' da hava kirliliğinin ciddi boyutlara ulaştığını göstermektedir.

Tedavi edici sağlık hizmetlerinin en gelişkin olduğu İstanbul'da 1980'de 54'ü kamusal, 35'i özel olmak üzere 89 hastane bulunuyordu. Türkiye'deki toplam doktorların yüzde 32'si (5 669 uzman doktor, 2 203 pratisyen doktor, 2 370 diş hekimi), yataklı tedavi kuruluşlarının yüzde 10'u ve yatakların yüzde 20'si İstanbul'daydı. İldeki yataklı tedavi hizmetlerini 9 ayrı kurum (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, üniversite hastaneleri, belediyeye bağlı hastaneler, kamu iktisadi teşebbüslerine bağlı sağlık kuruluşları, bazı bakanlıkların özel sağlık kuruluşları, yabancı hastaneler, azınlık hastaneleri, özel hastaneler) yürütmekteydi. Bunların arasında sağlık hizmetlerinin en önemli bölümünü üstlenen kurum, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakalığı'dır. Bu kurumun hastanelerinde, 1980'de ildeki yatakların yüzde 36, 5'i bulunuyordu. Askeri personele hizmet sunan sağlık kuruluşları (İstanbul Deniz Hastanesi, Haydarpaşa Askeri Hastanesi, Gümüşsuyu Askeri Hastanesi) dışında, İstanbul'da 1980'de 10 000 kişiye 51 yatak ve 17 hekim düşüyordu. Yatak sayısındaki oran Türkiye ortalamasının (binde 21,8) ve Dünya Sağlık Örgütünün ölçütlerine göre saptanan 10 000 kişiye 30 yatak hedefinin çok üzerindedir. Ancak il, ülke çapında sağlık hizmeti veren bir merkez olduğundan, ulaşılabilirlik ve sağlık hizmetlerinden doğrudan yararlanabilme etmenleri göz önüne alındığında, verilen sağlık hizmeti açısından oldukça yetersizdir. İlde 1980'de toplam 4 065 hemşire, 1928 sağlık teknisyeni, 919 ebe bulunuyordu. (M)

***İstanbul Bankası. —** 1981'de sermayesi 1 milyar liraya çıkarıldı. Aynı yıl toplam 13 milyar 204 milyon lira kredi dağıtan bankanın mevduat toplamı 35 milyar 759 milyon liraydı. Bankanın 1981'de 97 olan şube sayısı, bir yıl sonra 112'ye, çalıştırdığı personel sayısı da 1 866'ya yükseldi.

1981 sonunda Türkiye'nin büyüklük sırasında 12. bankası olan İstanbul Bankası'nın başlıca iştirakleri: Güneş Sigorta TAŞ, İgtaş, Bolu Çimento Sanayii AŞ, MEDA Meşrubat Dağıtım ve Ticaret AŞ, ORALSAN Orta Anadolu Lastik Sanayii AŞ, Elazığ SUNOVA ve Gıda Sanayi AŞ, Fruko - Tamek AŞ. Uyguladığı kredi - faiz politikası yüzünden güç duruma düşmesi üzerine, halkın bankalara olan güveninin sarsılmaması için Bankalar Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince hükümet önce banka yönetimie el koydu ,sonra «mali bünyesinin güçlendirilmesine imkân kalmadığı için» 24 kasım 1983'de 7242 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, tüm aktif ve pasifleri ve şubeleriyle birlikte T.C. Ziraat Bankası'na devredildi. (M)

***İstanbul Boğazı. —** Denizc. Dünyanın sayılı deniz geçitlerinden biri olan İstanbul Boğazı'nda 1982'ye kadar transit geçişler sol seyir düzeni içinde gerçekleşiyordu. Boğazda sık sık deniz kazasına yol açan ve uluslararası deniz seyir düzenine aykırı olan bu uygulama, 1982'de kaldırıldı. Bu tarihten başlayarak, transit geçişler sağ seyir hattından yapılmaya başladı.

— Huk. *Boğaziçi Kanunu.* İstanbul Boğaziçi alanının kültürel ve tarihsel değerlerini ve doğal güzelliklerini kamu yararı gözetilerek korumak, geliştirmek ve bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılanmayı sınırlayıcı imar mevzuatını belirlemek amacıyla 18.11.1983 tarihinde 2960 sayılı kanun çıkarıldı.

Kanuna göre, Boğaziçi alanındaki kültür ve tabiat varlıklarının onarımına öncelik verilir. Nüfus ve yapı yoğunluğunu artırıcı nitelikte plan değişikliği yapılamaz. Boğaziçi kıyı şeridinde ve öngörünüm bölgesinde konut yapılamaz, tevhit ve ifraz işlemleri yapılmasına izin verilemez. Kıyılar ancak kamu yararına kullanılabilir. Kıyı şeridinde ancak toplumun yararlanabileceği dinlenme, gezinti ve turizm tesisleri imar planlarına uygun olmak şartıyla yapılabilir. Boğaziçi alanında kömür ve akaryakıt depoları, tersaneler ve sanayi tesisleri kurulamaz.

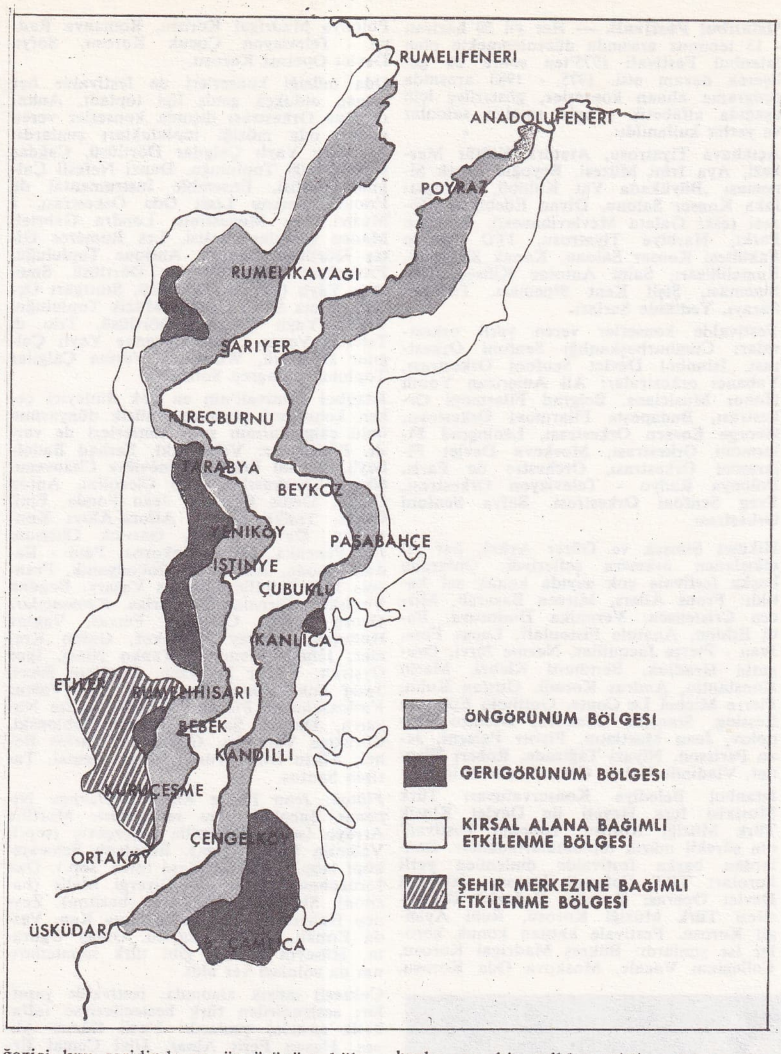

İstanbul Boğazı'nda Boğaziçi Kanunu gereğince hazırlanan Boğaziçi nazım planına göre imar bölgeleri (22.7.1983)

Su yolunda hurda gemi ve benzeri araçlar bırakılamaz. Boğaziçi alanı sınırları içinde devlet ormanı statüsüne alınacak yerler, Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu'nca kamulaştırılır; kamu kurum ve kuruluşlarına ait olanlar bedelsiz olarak hazineye devredilir. Bu yerler, doğal yapıya uygun olarak düzenlenir, ağaçlandırılır, parklar, mesire yerleri yapılır. Boğaziçi alanı içindeki ormanlarda intifa ve irtifak hakkı tesis edilemez. Orman sayılmayan koru, koruya katılacak alan, çayır, mesire yeri, bostan ve benzeri alanlar yeşil alan sayılır ve bitki varlıkları geliştirilerek muhafaza edilir. Boğaziçi alanında yerleşme ve yapılaşmanın planlanması, koordinasyonu, imar uygulamalarının yapılması ve denetlenmesi işleri, kurulacak olan Boğaziçi İmar Yüksek Koordinasyon Kurulu Boğaziçi İmar İdare Heyeti ve Boğaziçi İmar Müdürlüğü eliyle yürütülür. (M)

***İstanbul Devlet Opera ve Balesi.** Bk. BALE. OPERA.

İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı, klasik türk müziği ve türk halk müziği dallarında öğretim ve eğitim yapan okul. 1976'da açıldı. Lise mezunlarının kabul edildiği Temel Bilimler bölümünden başka on bir yıllık çeşitli çalgı ve şan bölümleri vardır. Bu bölümlerde mesleki programın yanı sıra ilk ve ortaöğretim programı da uygulanmaktadır.

Temel Bilimler bölümü dört yıllıktır. Okul açıldıktan iki yıl sonra bu bölümden diploma alanlara yedeksubaylık hakkı tanındı. Fakat sonra bu uygulama kaldırıldı. Okulun en kalabalık bölümü Temel Bilimler'dir. Burada öğrenciler klasik türk müziği ve halk müziği alanında ayrıntılı bilgi alırlar; divan ve halk edebiyatlarını tanırlar; çalgı yapımı konusunda temel bilgileri ve türk çalgılarından birinin ileri düzeyde çalmayı öğrenirler; batı müziği konusunda aydınlanırlar.

Okulun en ilginç bölümü Enstrüman Yapım Bölümü'dür. On bir yıllık ve dört yıllık iki ayrı programı bulunan bu bölümde ud, kanun tambur kemençe gibi yaygın ve unutulmakta olan türk çalgılarının yanı sıra keman, viyola, çello, gitar gibi batı çalgılarının yapımı da öğretilir. Türkiye'de bu alanda öğretim ve eğitim yapan iki okul vardı. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Enstrüman Yapım Bölümü kapanınca İstanbul'daki okul alanında tek kaldı.

Kültür Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan okul daha sonra Milli Eğitim Bakanlığı' na devredildi. 1982'de de İTÜ'ye bağlanarak İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı adını aldı; İTÜ'nün Maçka'daki binalarından birinde Konservatuvar için geniş yer ayrıldı. Okulun bir başka etkinliği de, çeşitli salonlarda, çeşitli vesilelerle öğrencilerden oluşan toplulukların verdiği konserlerdir. Konservatuvarda, lisans üstü eğitim ve öğretim de yapılmaktadır. (M)

*İstanbul Festivali. — Her yıl 20 haziran - 15 temmuz arasında düzenlenmekte olan İstanbul Festivali 1975'ten sonra da gelişerek devam etti. 1975 - 1983 arasında programa alınan konserler, gösteriler için aşağıda alfabetik sırayla sayılan salonlar ve yerler kullanıldı:

Açıkhava Tiyatrosu, Atatürk Kültür Merkezi, Aya İrini Müzesi, Beyoğlu Emek Sineması ,Büyükada Yat Kulübü, Darüşşafaka Konser Salonu, Divan Edebiyatı Müzesi (eski Galata Mevlevihanesi), Gülhane Parkı, Harbiye Tiyatrosu, İTÜ Maden Fakültesi Konser Salonu, Konak Sineması, Rumelihisarı, Saint Antoine Kilisesi, Şan Sineması, Şişli Kent Sineması, Topkapı Sarayı, Yedikule Surları.

Festivalde konserler veren yerli orkestralar: Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası. Yabancı orkestralar: All American Youth Honor Musicians, Belgrad Filarmoni Orkestrası, Budapeşte Filarmoni Orkestrası, George Enescu Orkestrası, Leningrad Filarmoni Orkestrası, Moskova Devlet Filarmoni Orkestrası, Orchestre de Paris, Polonya Radyo - Televizyon Orkestrası, Prag Senfoni Orkestrası, Sofya Senfoni Orkestrası.

Hikmet Şimşek ve Gürer Aykal, her yıl alkışlanan orkestra şefleriydi. Onlardan başka festivale çok sayıda konuk şef katıldı: Frans Allers, Mircea Basarab, Mircea Cristenscu, Veronika Dudorova, Paul Ethion, Anatole Fistoulari, Lucas Foss, Jean - Pierre Jacquillat, Neeme Jervi, Dragutin Hradjok, Bernhard Klebel, Marin Konstantin, Andras Korodi, Gustan Kuhn, Pierre Michel Le Conte, Gotthold Ephraim Lessing, Stanislav Makura, Dimitro Manolov, Jean Martinon, Piyotr Paleçni, Jean Perisson, Niyazi Tağizade, Robert Wagner, Vladimir Valek, Gika Zıdravkoviç.

İstanbul Belediye Konservatuvarı Türk Musikisi İcra Heyeti ile Devlet Klasik Türk Müziği Korosu, İstanbul Festivali' nin sürekli müzik topluluklarındandır. Bunlardan başka festivalde dinlenilen yerli korolar: TRT Çoksesli Korosu, İstanbul Devlet Operası Korosu, Boğaziçi Üniversitesi Türk Müziği Korosu, Ruhi Ayangil Korosu. Festivale katılan konuk korolar ise şunlardı: Bükreş Madrigal Korosu, Collegium Vocale, Moskova Oda Korosu, Polonya Madrigal Korosu, Romanya Radyo - Televizyon Çocuk Korosu, Sofya Devlet Operası Korosu.

Oda müziği konserleri de festivalde her zaman oldukça geniş ilgi topladı. Ankara Oda Orkestrası dışında konserler veren konuk oda müziği toplulukları şunlardı: Avramov Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, Çağdaş Oda Müziği Topluluğu, Danzi Nefesli Çalgılar Beşlisi, Ensemble Instrumental de France, Ferenç Liszt Oda Oskestrası, I Musici, Les Menestrels, Londra Gabrieli Maden Çalgılar Beşlisi, Les Romeros Gitar Dörtlüsü, Musica Antique Topluluğu, Prokofiyef Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, Smetana Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, Stuttgart Üçlüsü, Sveta Sofia Çağdaş Müzik Topluluğu, Tatrai Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, Trio di Trieste, Voces Contemporanae Yaylı Çalgılar Dörtlüsü, Würzburg Vurma Çalgılar Topluluğu, Zagrep Solistleri.

İstanbul Festivali'nin en çok dinleyici çeken konserleri arasında, müzik dünyasının ünlü çalgıcılarının solo konserleri de vardı. *Piyanistler:* Valid Akl, Ferhad Badalbeyli, Michal Beroff, Géneviève Chauveau, Shura Cherkassky, Ado Ciccolini, Anton Dikov, Denis Evesque, Jean Fonda, Emil Gilels, Tesike Hiroşi, Alfons-Aloys Kontarsky, David Lively, Garrick Ohlsson, Jan Penenka, Mirka Pokorna, Paul - Badura Skoda, Aleksandr Slobodyanik, François Joel Thiollier, Tamas Vasary, Bogdan Vodişko, Christian Zacharias. *Kemancılar:* Georg Badev, Christian Ferras, Vaklav Hudaçek, Andrey Korsakof, Gidon Kremer, Jehudi Menuhin, Tanko Niniş, İgor Oyştrah, Viktor Pikayzen, Zuggiere Ricci, Josef Suk, Viktor Tretyakov, İon Voicu. *Violonselciler:* Pierre Fournier, Andre Navarra, Danyel Şafran, Roman Jablonski, Christine Valevska. *Gitarcılar:* Carlos Bonel, Alirio Diaz, Turan Mirza Kemal, Turibio Santos.

Flütçü: Jean Pierre Rampal. *Harpçı:* Niconar Zabaleta. *Ses sanatçıları:* Martina Arrayo (sop.), Radmilla Bakoçeviç (sop.), Valentin Levko (sop.), Elisabeth Schwarzkopf (sop.), Katalin Kasa (mez. sop.), Dan Iordachescu (bariton), Giyergi Melis (bariton), Slobodan Stankoviç (bariton), Zeynep Hanlarova. Festivalde Suna Kan, Verda Erman, Ayşegül Sarıca, Gülay Uğurata, Hüseyin Sermet gibi türk sanatçıların sololarI yer aldı.

Çoksesli müzik alanında, festivalde yapıtları seslendirilen türk bestecileriyse (alfabetik sırayla) şunlardı: Necil Kâzım Akses, Hasan Ferit Alnar, Ulvi Cemal Erkin, Nevit Kodallı, Cemal Reşit Rey, Adnan Saygun, Bülent Tarcan, Yalçın Tura, Ferit Tüzün, İlhan Usmanbaş.

Festivalde caz konserleri de yer aldı. Woody Herman Caz Topluluğu ve Humphrey Lyttelton Topluluğu'nun konserleri İstanbullu cazseverlerin büyük ilgisini derledi.

Çeşitli ülkelerin bale ve dans toplulukları, konuk olarak katıldıkları İstanbul Festivalinde her zaman büyük ilgi topladı. Katılan konuk bale ve dans toplulukları şunlardı: Alvin Ailey Amerikan Bale Topluluğu, Bolşoy Topluluğu, Brasil Tropical, Fiesta de Espana, Leningrad Maly Akadami Balesi, Londra Festival Balesi, Münih Devlet Opera ve Balesi, New York Harkness Balesi, Nicolais Dans Topluluğu, Paul Taylor Dans Topluluğu, Piren Bulgar Halk Dansları ve Şarkıları Topluluğu, Senegal Ulusal Balesi, Sofya Arabesk Balesi, Sovyet Devlet Balesi, Tranzform Klön. İstanbul Festiva'linde çeşitli tiyatro toplulukları, 1975'ten sonra da çağdaş ya da klasik yapıtlar sahneledi. Konuk tiyatro toplulukları şunlardı: Biothéâtre Opéra Topluluğu (Fransa), Marionetteatern - Drameten Topluluğu (İsveç), Prag Siyah Tiyatro Topluluğu (Çekoslovakya), The Prospect Theatre Company (İngiltere). Yerli topluluklar da türk ve yabancı yazarların yapıtlarını sahnelediler: Devlet Tiyatroları, Devekuşu Kabare Tiyatrosu, Kent Oyuncuları. Ayrıca Erol Günaydın Kavuklu Hamdi'den modernize ettiği bir ortaoyununu sundu. İstanbul Festivali'nde yabancı topluluklarca yapıtları sahnelenen yabancı yazarlar: John Arden, Claudel, Molière, Emmanuel Robles, Shakespeare, Sophocles, Turgenyev. Türk yazarları ise şunlardı: Orhan Asena, A. Turan Oflazoğlu, Sadık Şendil, Haldun Taner, Ahmet Kutsi Tecer.

İstanbul Festivali programlarına 1981'de film gösterileri de girdi. Ancak ilk yılın filmleri *Picasso, Barışnıkov Broadway*'de gibi belgesel filmlerdi. 1982'de konulu filmler de gösterilmeye başlandı. Konak sinemasındaki seanslar, yoğun bir seyirci ilgisiyle karşılandı. 1982'de en çok beğenilen film Fransız kadın yönetmeni Ariane Mnouchkine'in *Molière* adlı dört saatlik yapıtıydı. 1983'te, festival yöneticileri, sinemaya daha da ağırlık verdiler. «Sinema Günleri 83» adı altında toplanan film gösterileri, Beyoğlu Emek ve Şişli Kent sinemalarıyla AKM sinema salonunda yapıldı. 1983'te Türkiye dahil 14 ülkeden 35 uzun film sunuldu. Bunların 5'i, sinema yazarlarının 1982 - 1983 mevsiminde seçtikleri «en iyi Türk filmleri»ydi. Gösterilerde -bir film dışında- «anında çeviri» yöntemi uygulandı. Her yıl, Türkiye'de pek tanınmayan bir sinemacıdan «Toplu gösteri» girişimı başlatıldı. 1983'te bu bağlamda Mısırlı yönetmen Yusuf Şahin'den dört film gösterildi. Türkiye'ye davet edilen Yusuf Şahin ve Polonyalı Krzysztof Kieslowski, seyircilerle söyleşiler yaparak filmlerini tanıttılar. Bunlardan başka şu yönetmenlerin filmleri gösterildi. Federico Fellini, Andrzej Wejda, Rainer W. Fassbinder, Konrad Wolf. 1984'te «sinema günleri»nin yaz sıcağı nedeniyle nisan ayına kaydırılacağı açıklandı. İstanbul Festivali beşinci yılı olan 1977'de, beş yılını doldurmuş festivallerin üye olduğu Avrupa Müzik Festivalleri Birliği üyeliğine kabul edildi.

1980'de İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı adıyla kurulan vakıf, o yıldan beri festival içi etkinlikleri yürütmektedir. (M)

*İstanbulspor Kulübü. — 1974 - 1975 futbol sezonunda 3. Türkiye Ligi'ne, 1978 - 1979 sezonundaysa mahalli lige düştü. Üçüncü lige yükselmek için yaptığı maçlarda da başarılı olamadı. (M)

İstanbul Su Altı Boru Hattı, Ömerli Baraj Gölü'nden Rumeli yakasına su aktarmak amacıyla İstanbul Boğazı'nda deniz dibine döşenen boru hattı. 1974'te Devlet Su İşleri 14. Bölge Müdürlüğü ve İstanbul Sular İdaresi'nce hazırlanan projenin uygulanmasına 5 şubat 1977'de bir Japon firmasınca başlandı. 13 ekim 1977'de boru döşeme işlemi tamamlandı. Boğaz girişinde Salacak ile Sarayburnu (Ahırkapı) ara sında döşenen boruların çapı bir metredir. Boru hattının Anadolu yakasındaki Cevizli - Çamlıca ve Rumeli yakasındaki Ahırkapı - Bahçelievler boru bağlantılarının uzunluğu 48 km'dir. (M)

***İstanbul Teknik Üniversitesi.** — Yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca 1982 - 1983'te yeniden düzenlendi. Bu düzenlemeyle, daha önceden var olan İşletme, Gemi İnşaatı ve Deniz Bilimleri, Maden Fakülteleri aynen alıkondu. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'yle Maçka İnşaat Fakültesi birleştirilerek İnşaat Fakültesi; Elektrik Fakültesi'yle, Maçka Elektrik Fakültesi birleştirilerek Elektrik - Eletronik Fakültesi; Makine Fakültesi ile Maçka Makine Fakültesi birleştirilerek Makine Fakültesi, Kimya Fakültesi ile Metalurji Fakültesi birleştirilerek Kimya - Metalurji Fakültesi Mimarlık Fakültesi'yle Maçka Mimarlık Fakültesi birleştirilerek Mimarlık Fakültesi, ayrıca bir de Uçak ve Uzay Bilimleri Fakültesi kuruldu. Temel Bilimler Fakültesi'nin adı Fen - Edebiyat Fakültesi olarak değiştirildi. Sakarya Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürüldü, Sakarya Mühendislik Fakültesi adıyla bu üniversiteye bağlandı. Rektörlüğe bağlı olarak iki enstitü kuruldu: Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri. Nükleer Enerji Enstitüsü rektörlüğe bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Sakarya Meslek Yüksekokulu, Sakarya Mühendislik Fakültesi'ne bağlandı. Düzce Meslek Yüksekokulu da aynı Fakülteye bağlı hale getirildi. Kültür ve Turizm Bakanlığı'na bağlı İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuarı rektörlüğe bağlandı. Böylece üniversitede toplam 11 fakülte, 3 enstitü, 2 yüksekokul ve 1 konservatuvar

İstanbul Festivali'ne katılan Bolşoy - Kirov balesinden iki sanatçı

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

yer aldı. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim döneminde 183'ü profesör, 119'u doçent, 168'i doçent yardımcısı, 745'i uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 1 215 öğretim elemanı, 10 017'si erkek, 2 740'ı kız olmak üzere toplam 12 757 öğrenci bulunuyordu. (M)

***İstanbul Üniversitesi.** — Yüksek öğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca 1982 - 1983'te yeniden düzenlendi. Daha önce var olan Edebiyat, Fen, Siyasal Bilimler, İktisat, İşletme, Hukuk, İstanbul Tıp, Cerrahpaşa Tıp, Diş Hekimliği, Eczacılık, Orman, Veteriner fakülteleri aynen alıkondu. Kimya Fakültesi ile Yer Bilimleri Fakültesi birleştirilerek Mühendislik Fakültesi kuruldu. Rektörlüğe bağlı olarak 11 enstitü oluşturuldu: Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri, Çocuk Sağlığı, Adli Tıp, Onkoloji, Kardiyoloji, Deniz Bilimleri ve Coğrafya, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, İşletme İktisadı, Muhasebe. Daha önce İstanbul Tıp Fakültesi'ne bağlı olan Florance Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu rektörlüğe başlandı. İktisat Fakültesi' ne bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekokulu'nun adı Basın - Yayın Yüksekokulu olarak değiştirildi ve bu okul da rektörlüğe bağlandı. Su Ürünleri Yüksekokulu adında bir yüksekokul yeni kuruldu. Gümrük ve Tekel Bakanlığı'na bağlı Tütün Eksperleri Yüksekokulu İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi'ne bağlandı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne bağlı Adalet Yüksekokulu varlığını korudu. Yabancı Diller Yüksekokulu ve Temel Bilimler Yüksekokulu kaldırıldı. Böylece **Üniversitede 13 fakülte, 11 enstitü, 5 yüksekokul yer aldı. İstanbul Üniversitesi'nde** 1982 - 1983 öğretim döneminde 498'i profesör, 386'sı doçent, 262'si yardımcı doçent, 1 330'u uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 2 376 öğretim elemanı, 20 040'ı erkek 10 822'si kız olmak üzere toplam 30 862 öğrenci bulunuyordu. (M)

***İstatistik Enstitüsü** (DEVLET) **[DİE].** — Daha önce 6 tane olan bölge müdürlüklerinin sayısı, Ordu ve Bursa'da açılan müdürlüklerle 8'e yükseldi. 1980'de kurumun 11 muhabirlik bürosu vardı (Edirne, İçel, İskenderun, Kocaeli, Trabzon, Giresun, Diyarbakır, Erzurum, Erzincan, Denizli, Gaziantep). Aynı yıl enstitüde 1 150 kadrolu, 200 - 300 kadar da geçici personel çalışıyordu. (M)

İstenç i. (istemek'ten). Yeni k. Bir isteği gerçekleştirmeye karar verme ve bunu yerine getirme gücü. (*Eşanl.* IRADE). ‖ Psikol. İçtepilerden bir bölümünü tutup, ötekileri eyleme dönüştürme gücü. ‖ *İstenç yitimi*, sinirlerin aşırı yorulmasından ileri gelen ve karar verememe, dikkatini bir noktada toplayamama, istemli zihin ya da beden hareketlerinin kimilerini yapamama gibi belirtileri olan ruhsal bozukluk. (*Eşanl.* ABULİ). [M]

***İSTİHDAM** i. — İkt. Bir kimseyi bir işte, hizmette kullanma.

— ANSİKL. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ve özellikle 1960'lardan beri ,istihdam konusundaki incelemeler, bazı saptamaların etkisiyle çeşitli doğrultulara yöneldi: Yerine getirilememiş iş arz ve taleplerinin birlikte bulunması, istihdam piyasasının açık seçik olmaması, enflasyonun -yüksek ücretlerle- ve işsizliğin artması ile birlikte var olması, bazı grupların iş bakımından uğradıkları eşitsizlikler vb.

yeni incelemeler

Arz ve talebin karşılanamamasının sürüp gitmesi «eksik haber alma kuramı» ile açıklanır: En iyi haber alan işçiler bundan yararlanarak, kendileri için elverişli durum sağlayabilirler. Ücret farklılıkları, yetişme yetersizliğinden ileri gelebilir; bunu da «insan yatırımı kuramı» açıklar ki, buna göre, yetişme prodüktiviteyi yükseltir ve bu yükselen prodüktivitenin karşılığı olan paranın ödenmesi gerekir. Bazı başkaları, istihdam piyasasındaki durum farklılıklarını topluca ve özellikle de itibari yevmiyelerin saptanması için yapılan ve o zaman da esneklikleri artık artış yönünde olmayan topluca hareketin (sendikalar, işveren örgütleri) etkisi ile açıklarlar.

En yeni ve en aydınlatıcı inceleme ise, «istihdamın ikili piyasası» kavramını ortaya koymuş olandır. Bu inceleme kendini klasik kuramın bir eleştirisi olarak ortaya koyar ve iş piyasasının coğrafi, mesleki, işletmenin içinde ya da dışında bölünme vb. gibi birçok parçaya bölünmesini gün ışığına çıkarmış olan daha önceki incelemeleri tamamlar. Aslında, istihdamın başlıca iki piyasası olması gerekir. Birincisi - «birincil» ya da «merkezi» piyasa -en çekici, en istikrarlı işleri kapsar; bu piyasa yasalar ve sözleşmelerle en iyi korunmuş işçilerden oluşur. Bu piyasanın çevresinde «ikinci» ya da «çevresel» piyasa gelişir; bu piyasada, mesleki eğitim azlığı, sınırlı bedeni beceriler, bağlantı eksikliği gibi çeşitli nedenlerle iş bulma olanakları zayıf emekçi kategorileri beklemiş durur. Çekiciliği az, istikrarsız, düşük ücretli işleri kapsayan bu piyasa kadınlardan, gençlerden, göçmenlerden, azınlıklardan, geçici işçilerden, toplum dışına itilmiş kişilerden, toplumsal bakımdan iyi korunmayan ve sömürülmesi kolay olan topluluklardan oluşur.

İkicilik yalnız yapılan işten değil, yapılan işin güvenlikli olma derecesinden de doğar. Bu nedenle, bazı işler, çekiciliği az ve ücretleri düşük de olsa, o işlerde çalışanlar korunduğu ölçüde (örneğin, hiyerarşinin alt ucundaki memurlar) birinci ya da merkezi piyasada yer alıyor sayılır. İkicilik çağdaş ekonomilerin istikrarsız durumuna ve işyerlerinin, istihdamın zararına olarak, yatırılmış sermayeye (fabrikalar, donatım) ayrıcalık tanıma eğilimlerine bağlıdır. Bugün artık, kendini ekonomik çalkantılara uydurması gereken sermaye değil, (insan sayısı ya da çalışma süresi olarak) istihdamdır. Bundan başka, çok uluslu ortaklıkların işleyişinin güçlendirdiği uluslararası işbölümü de ikiciliği belirginleştirmektedir. Çokuluslu ortaklıklar, işyerlerini ve dolayısıyla işleri, iş yönetmeliklerinin zayıf, ücret isteklerinin sınırlı, vergilerin düşük olduğu, anlaşmazlıklar veya sendika örgütleri bulunmaması nedeniyle emeğin en verimli olduğu ülkelere doğru kaydırmaya yönelirler.

istihdam piyasasının gelişmesi

Son yirmi yıl boyunca, bütün batı ülkelerinin istihdam piyasasının gelişimine birçok karakteristik özellik damgasını vurmuştur.

● *Üçüncü sektörün büyümesi ve üstünlüğü.* Bu büyüme ve üstünlük bazı birleşik etkenlerin sonucudur. Makineleşme, tarımda birçok istihdam olanağını ortadan kaldırmayı sürdürürken, otomasyon da sanayi sektörünü etkilemektedir. Aynı zamanda, üçüncü sektör (sağlık, eğlence sektörü, sigortalar, bankalar vb.) ile ilgili mal ve hizmet istemi artmaktadır. Bu durum, ailelerin hayat düzeyinin yükselmesinin ve harcama tarzlarındaki değişikliklerin sonucudur. İstihdam yapılarındaki bu değişikliklerin nedeni budur. Bu yapı değişiklikleri günümüzde, çalışanların yüzde 50' sinin ya da daha fazlasının üçüncü sektörde bulunmasıyla ve büyük sosyo - profesyonel kategorilerin her birinin payındaki değişmeyle kendini gösterir. Bu konuda, özellikle üst ya da orta düzeydeki kadrolarla hizmetli sayısındaki hızlı artış oranı, çiftçi ve ticaret erbabı sayısındaki azalma, işçi sayısındaki değişmezlik ve el işlerini reddetme eğiliminde olan kişilerin sayısının gün geçtikçe artması dikkati çeker. Ama, bilişimdeki (enformatik) başdöndürücü gelişmenin, üçüncü sektörün istihdam ihtiyacını azaltmasa da en azından durgunlaştıracağı tahmin edilebilir .

● *Kadın istihdamının hızlı ve sürekli artışı.* Son yılların en çok göze çarpan olgularından biri budur. Fransa'da, 25 ile 50 yaş arasındaki çalışan kadınların oranı 1968 ile 1978 arasında yüzde 47'den yüzde 60'a yükseldi. 1978'de, 15 yaştan büyük kadınlarda çalışanların oranı yüzde 42'ydi ve bu oran çalışan halkın yüzde 39'unu oluşturuyordu. Bu durum çeşitli etkenlerle açıklanmaktadır: Öğrenim süresinin uzatılmış olması, bağımsızlaşma isteği, ikinci bir gelire duyulan ihtiyaç, ailelerin boyutunun küçülmesi. Toplumsal ya da aileye değgin statünün eskisinden daha az etkin olduğu ve aynı sayıdaki çocuk ele alındığında, bunlardan çalışanların oranının 1968 ile 1978 arasıda çok yükseldiği görülür. Kadın istihdamı konusundaki istatistiklerin belirsizliğine rağmen (aile yardımlarının statüsü, çalışma durumundan çalışmazlık durumuna sık sık geçişler), son zamanlarda el emeği kaynaklarındaki artışın, büyük ölçüde, çalışan kadın sayısındaki artıştan kaynaklandığı söylenebilir.

Bununla birlikte, kadın istihdamının yapısının erkek istihdamınınkinden kesinlikle farklı olduğunu belirtmek yerinde olur. Kadınlar, hizmetliler ve hizmet personeli dünyasında çoğunlukta olmalarına karşılık, öbür ücretli kategorilerinde azınlıktadırlar ve bu kategorilerde çok zaman hiyerarşinin alt katında yer alırlar. Bu da onların gelirlerine ve toplumsal yükselme olanaklarına yansır. Bununla birlikte, bir süredir birçok mesleğin (mühendislik, teknisyenlik, memurluk) kadınlar tarafından da yürütüldüğü görülmektedir.

● *Göçmen işçilerden yararlanma.* 1960'lardaki ekonomik ilerleme boyunca, gelişmiş tüm batı ekonomileri göçmen el emeğine başvurdular. İtalya'nın iç göçten (Sicilya, Güney İtalya) yararlanması göz önüne alınmasa bile Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 10'unu göçmen işçilerin oluşturduğu bir gerçektir. Bazen aileleriyle birlikte gelen ya da ailelerini daha sonra yanlarına getirten bu yabancılar birçok sorun yaratmıştır (konut, eğitim, toplumsal yerleştirme). Göçmen işçiler, kol gücü gerektiren işlerde çalışmak ve geldikleri ülkenin yurttaşlarının yapmak istemediği güç ya da usandırıcı, tiksindirici işleri görmek üzere geldiler; genellikle hiyerarşinin alt katlarında istihdam edilerek güç çalışma ve yaşama koşullarını, ayrıca çoğu zaman ortalamanın pek altındaki ücretleri kabul ettiler. 1970'lerdeki ekonomik bunalım hükümetleri politikalarını değiştirmek ve ülkeye girişleri sınırlayarak, «kesin dönüş» yapacaklara bazı yardımlar önererek, göçmen işçilerin oturma ya da çalışma izinlerini uzatmayarak onları ülkelerine dönmeye teşvik etmek durumunda bıraktı.

● *Çalışma hayatının kısalması.* Bu kısalma iki yönlü bir gelişmenin sonucudur: Öğrenim süresinin uzaması ve emeklilik yaşının öne alınması. Erken emeklilik sistemlerinin genelleştirilmesi, çalışanların bir kısmının kendi istekleriyle işten ayrılmalarını kolaylaştırdı; ayrıca hükümetler yeni yetişenlere iş açmak üzere kadroları boşaltmak için hizmet süresini zaman zaman kısaltmakta ve topluca emekliliğe imkân vermektedirler. Çalışma hayatı haftalık çalışma süresinin azaltılması sayesinde giderek kısalmaktadır.

● *İşsizliğin artması.* 1973'ten beri işsizlik tüm batı ülkelerinde arttı ve bütün bölgelerde, giderek ekonominin hemen hemen her dalında kendini gösterdi. Nedenleri çeşitli olmakla birlikte (halkın yapısı, sanayi sektörünün ve üçüncü sektörün sağladığı kâr, uluslararası işbölümü, vb). işsizlik özellikle bazı çalışan nüfus kategorilerini, kadınları, gençleri, okumuşları ve işçileri etkiledi. İşsizlik son yılların en önemli olayıdır ve tüm batı hükümetleri bu konuda seferber olmuş durumdadır.

● *Yeni çalışma biçimlerinin gelişmesi.* Ekonomik bunalım yüzünden özellikle batılı ülkelerde sürekli çalışma dışında değişik çalışma biçimleri çoğaldı: geçici çalışma, kısmi çalışma, sınırlı çalışma. Gerek sanayi sektöründe (işçi ve teknisyen), gerek üçüncü sektörde (sekreter, muhasebeci, bilişimci, bakımcı) işleri geçici olarak ya da vekâleten yürütecek personel sağlayan firmalar gelişti. Bu istihdam tarzı, bu yoldan yararlanan firmalara, kendilerini istihdam mevzuatının bazı hükümlerinden kurtarmak, uğraştırıcı ve masraflı hukuki işlemlere yol açan işten çıkarmalardan kaçınmak olanağını sağladı. İstihdamın esnekliğini artıran ve konjonktürel dalgalanmalara uymayı kolaylaştıran bu istihdam tarzı, çalışma zamanlarını ayarlayabilen bazı işsizlerin işe alınmasına imkân sağla-

makla birlikte emekçileri bölmek gibi bir sakınca da taşımaktadır. Çünkü kadrolu personeli, işyerinin geleceğiyle pek ilgili olmayan geçici personelle yan yana, hatta karşı karşıya getirmektedir.

istihdam politikaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra istihdam iki politikanın etkisi altında gelişti. İş arzını belirleyen ekonomik politika, uygun bir mevzuat ve toplu sözleşmelerle iş koşullarına ve işçilerin korunmasına etki yapan sosyal politika.

1960 yılları boyunca, ilkin İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri'nde çok daha özgül bir istihdam politikası ortaya çıktı. İsveç'te iş arz ve talebinin birbirine uydurulmasını iyileştirmek için çeşitli müdahalelerin zorunluluğu (eğitim ve yetiştirme, olası alıcıların sayısını artırma çabası ve istihdam yaratıcı yatırımlar) üzerinde dururlurken, Amerika Birleşik Devletleri'nde elverişsiz durumdaki topluluklar kavramına ve eşitsizlikleri azaltmayı amaçlayan en uygun çabalara ağırlık verilmekteydi.

Gitgide tüm batı ülkeleri, kamu kesiminin koruyuculuğu altında ve çok zaman üçlü olarak finanse edilen (devlet, işyerleri, ücretliler) uzmanlaşmış kuruluşlara dayanan gerçek bir istihdam politikası hazırlamaya giriştiler.

Şematik olarak, istihdam politikası iki davranış çeşidine bölünür: Bir yandan, istihdam koşullarını iyileştirmek amacını güden davranışlar, öte yandan da arz ile talep arasındaki uygunluğu kolaylaştırmayı, dolayısıyla işsizliği azaltmayı ya da sınırlamayı amaçlayan davranışlar. Her iki durumda da alınan önlemler, sorunların daha iyi anlaşılması amacıyla önceden yapılan incelemelere dayanır.

● *İstihdam piyasasının tanınması.* Piyasayı daha iyi tanıyabilmek için iki dizi eyleme girişildi. Birinci dizi gittikçe kesinleşen istatistiklerin hazırlanması, diğerleri ise tahmin modelleri hazırlanmasıyla ilgiliydi ve ikinciler birincilere dayanıyordu. Bazı kavramların (işsizlik, çalışma süresi, iş güçlüğü vb.) olabildiğince kesinlikle tanımlanmasıyla, bilgi kaynaklarını (istatistik enstitüleri, bakanlıklar, meslek kuruluşları, kamu ya da özel araştırma kuruluşları) artırmakla, nitelden nicele geçmekle, değerlendirme yöntemlerini (sayımlar, sondaj yoluyla soruşturmalar, mülakatlar) geliştirmekle uğraşıldı. Böylece artık, iş adamları ve üniversite mensupları gitgide zenginleşen bir malzemeye sahip oldular. Ama yine de bazı eksikler vardır (işsizler, göçmenler ya da bazı çalışma biçimleri [«kaçak», vekâleten yürütülen iş. vb.]) ve olayların karmaşıklığı bazı kesin tahmin modelleri oluşturmaya hâlâ engel olmaktadır.

● *Çalışma koşullarının ıslahı.* Alınan önlemler bazı emekçi gruplarını olduğu gibi, bütün emekçileri de kapsayan kimi iş koşullarıyla ilgilidir. Bunlar arasında, sırf aynı hareketlerin tekrarına dayanan işlerin azaltılması, iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesi ile ilgili daha zorlayıcı mevzuat, iş süresinin azaltılması konuları, işletmelerin, sendikaların ve kamu yetkililerinin girişimlerinin başlıca yönleridir. Bazı gruplara ilişkin alınan önlemler şöylece sıralanabilir:

1 — Gençler için çıraklığa başlamanın kolaylaştırılması; uyum sağlayamamış ya da yetersiz gençlerin ilk eğitimlerinin islah edilmesi. Bunun amacı, «iyi yetişmemiş» gençleri, işçilikte ya da büro hizmetlerinde en alt basamakta bulunsalar bile ,yıldırıcı ve zahmetli işlere mahkûm durumda bırakmamaktır.

2 — Kadınlar için istihdam konusunda pek çok eşitsizlik vardır. Bu bakımdan kadınların ücret, işe alınma ya da işten çıkarılma koşullarında erkeklerle aynı muameleyi görmelerine (hamile kadınların işe alınmamalarının yasaklanması) ve izin imkânlarının artırılmasının (yarım gün çalışma) çalışılmaktadır.

3 — Göçmen (yabancı) işçilerin toplumla bütünleşmelerini kolaylaştırmak amacıyla birçok önlem alınmaktadır. Konut yardımı («uyku tacirleri»nin cezalandırılması), mesleki yetişme hakkı, aileye yaygınlaştırılan sosyal yardım, idari mevzuatın basitleştirilmesi bunlar arasındadır.

4 — Özürlüler (sakatlar) için mesleki yönlendirme, durumlarına uygun işe yerleştirme imkânları ve yasal zorunluklar getirilmektedir.

5 — Zor şartlar altında çalışan el işçileri için sıcağa, gürültüye, sıkıcı çalışma saatlerine vb. karşılık fazladan izin hakkı tanınmaktadır.

arz ile talebin birbirine uydurulması

Bu bakımdan alınan önlemler çok yönlüdür ve başlıca iki grupta toplanabilir: Mevcut istihdamı korumak veya daha iyi duruma getirmek, işsizliği sınırlandırmak veya azaltmak.

● *İstihdamın korunması ve daha iyi duruma getirilmesi.* İşten çıkarma, özellikle topluca işten çıkarma konusunda kısıtlayıcı yasal önlemlere başvurulmaktadır.

Bazı durumlarda, mevcut istihdam düzeyini sürdüren işletmelere (İngiltere'de olduğu gibi) prim verilerek para yardımı sağlanır. Bunalım içindeki kesimlere (demir-çelik sanayii, tekstil) devletçe yapılan yardım da aynı amaca yöneliktir. Arz ile talebin birbirine uydurulmasını kolaylaştırmak amacıyla, iş bulma servislerinden (Türkiye'de İş ve İşçi Bulma Kurumu) yararlanılmaktadır.

● *İşsizlik etkilerinin sınırlandırılması ya da azaltılması.* Bunalımın gelişmesine ve genişliğine karşı, tüm devletlerce işsizlikle savaşılmaktadır. Bu amaçla alınan çeşitli önlemler şu genel başlıklar altında toplanabilir:

— İşsizlik aylığını artırmaya ya da bu aylıktan yararlanma alanlarının genişletilmesine yönelik önlemler (gençlerin ya da hiç çalışmamış kadınların yararlanma kapsamına alınması).

İstihdam yaratmayı gerek doğrudan yardımlarla (istihdam yaratmaya ve yerinden yönetmeye para yardımı), gerek mali ve sosyal indirimlerle (sosyal ödentilerin kısmen veya tamamen kaldırılması) finanse etmeye yönelik önlemler.

— Elde mevcut işin işsizlerin yararına yeniden dağılımına yönelik önlemler: Ülke yurttaşı kişileri emekliye ayrılmaya, göçmen işçileri ülkelerine dönmeye özendirmek, kaçak çalışmayla savaşmak, fazla çalışmayı titizlikle denetlemek, çalışma süresini azaltmak vb. (L)

*İSVEÇ, Kuzey Avrupa'da devlet. — 8 280 000 nüf.

TARİH

sosyal demokratların yenilgisi

Sosyal demokratlar 44 yıl iktidarda kaldıktan sonra, 1976'da yerlerini muhafazakâr ve liberallere bırakmak zorunda kaldılar. Oysa onların yönetimi altında sosyal adaleti en iyi sağlamış devlet örneği sayılan İsveç, bunalım içindeki bir Avrupa'da, yüzde 8 - 10 oranındaki enflasyona rağmen, oldukça istikrarlı bir ekonomik yapıya sahipti. İşsizlik, çalışabilir nüfusun sadece yüzde 1,7'si oranındaydı ve sanayinin genel durumu tatmin ediciydi. Ne var ki başbakan Olof Palme*, saygınlığından hiçbir şey kaybetmemiş olmakla birlikte, Sosyal Demokrat Parti bir yıpranma içindeydi. Muhalefet partileri, eylül 1976 seçimlerinde, seçmenleri kayıtsız bırakmayacak bazı görüşler öne sürdüler: Muhafazakârlar, vergileri ve sosyal hizmetleri sınırlandıracaklarını öne sürdüler; liberaller, yerinden yönetimden, cinsiyetler arasında ve istihdamda eşitlikten ve infaz sisteminin liberalleştirilmesinden yana ileri bir toplumsal politika izleyeceklerini belirttiler; merkezcilerse nükleer programın yürürlüğe girmesine karşı kararlı bir mücadele südürdüler.

İşverenler topluluğunun bir bölümü Olof Palme'nin Sosyal Demokrat Parti'sinin tasarılarından tedirgin oldu; bu partiye sadece işçiler ve sendikacılar bağlı kaldı.

Seçimlerde, sosyal demokratlarla komünistler oyların yüzde 47'5'ini alırken, oyların yüzde 50,7'sini alan burjuva koalisyonu üstünlük sağladı. Merkezcilerin lideri Thorbjörn Falldin* (*Ek 2*) 8 merkezci, 5 liberal ve 6 muhafazakâr bakandan oluşan bir hükümet kurdu.

ekonomik güçlükler

Dışsatımın durgunlaşması, enflasyonun ve işsizliğin artması sonucu, ekonomik durum belli bir gerileme içine girdi. Nisan 1977' de isveç kuronu yüzde 5,7 oranında devalüe edildi ve hükümet bir kemerleri sıkma planı uygulamaya başladı.

Aslında, isveç modelinde belirgin bir değişiklik ya da sarsıntı olmadı: Sosyal yardımlar, sosyal demokrat iktidar dönemindeki gibi kaldı; böylece ağır vergi yükünde bir değişiklik olmadığı gibi nükleer program da değişmedi. Yeni iktidarın siyasi görüşü farklı olmasına rağmen, devlet gayri safi hasılanın yüzde 0,7'sini az gelişmiş ülkelere yardım olarak ayırmaya devam etti. Ekim 1977'de İsveç, Birleşmiş Milletler'de en yoksul ülkelerin (Bangladeş, Hindistan, Pakistan, Kenya, Sudan, Tanzanya, Türkiye) kendisine olan toplam 200 milyon dolar tutarındaki borçlarını sildiğini ilan etti.

Ekonomik bunalım yoğunlaşmaktaydı. 29 ağustos 1977'de isveç kuronu yüzde 10 oranında değer yitirdi. Birçok sanayi sektörü (ağaç, demir - çelik, maden, gemi yapımı, tekstil) güçlüklerle karşılaştı. Çok yüksek olan maliyetler dışalımları engelledi.

10 ocak 1978'de hükümet yüzde 20 açık veren bir bütçe hazırladı. İşsizlik, çalışabilir nüfusun yüzde 2,6'sını buldu. Ama yine de sendikalar hükümet politikasına karşı çıkmadılar; örneğin, ücret artışlarının sınırlandırılmasını kabul ettiler.

koalisyonda bölünmeler

Nükleer sorun, iktidardaki burjuva koalisyonunu böldü. Merkezciler ve onların lideri başbakan Thorbjörn Falldin nükleer enerjinin kararlı muhalifleriydi, ancak onun yerini tutacak bir program önermediler. Aslında bazı ödünler vermeye hazır olan muhafazakârlarla liberaller, 12 reaktörün hizmete girmesinden yanaydılar. 1985'de bu reaktörlerin, dünyada ABD'den sonra kişi başına en büyük petrol tüketicisi olan İsveç'in elektrik ihtiyacının yüzde 40'ını karşılaması öngörülüyordu. Ringhals III ile Forsmark I'e (elektronükleer programın yedinci ve sekizinci reaktörleri) yakıt doldurulması sorunu merkezcileri hükümetten çekilmeye yöneltti.

349 üyeli parlamentoda sadece 39 sandal-

Kral Carl XVI. Gustav v[e] alman asıllı es[i]

Başbakan Olof Palme

Foto. Sygma ; Bossu/Sygma (LAROUSSE)

yesi olan libaral partinin lideri Ola Ullsten (doğ. 1931), 13 ekim 1978'de bir azınlık hükümeti kurarak, burjuva partileri koalisyonunun yerini doldurdu. Ola Ullsten özellikle, vergiler, enerji politikası, cinsiyetlerarası eşitlik ,mahalle hekimliği düzenine geri dönülmesi gibi konulardaki bazı ciddi başarısızlıklara rağmen sınırlı ölçüde de olsa halkın tasvibini almayı başardı. Başarısı dört noktada son derece belirgindi: Yaşam düzeyi yükseldi, dış ticaret gene büyük ölçüde lehe döndü. Enflasyon yüzde 13'ten yüzde 7'ye düştü ve büyüme hızı yüzde 5'e yaklaştı.

16 eylül 1979 seçim kampanyasının ana konuları, sol partiler için ekonomik durum, istihdam sorunları ve aileye yönelik sosyal yardım politikası çevresinde dönüyordu. Oysa muhafazakârlar halkın vergi sisteminden duyduğu hoşnutsuzluğa ağırlık veriyorlardı. Ama büyük sorunlar, özellikle 1980 martında halkoyuna sunulacak olan nükleer sorun, ele alınmadı.

Üç burjuva partisinin parlamentoda çoğunluğu (349 milletvekilinden 175'i) koruyabilmeleri için muhafazakârlara 8 432 fazla oy verilmesi (oyların yüzde 0,14'ü) yeterli oldu. Böylece muhafazakârlar oyların yüzde 20,4'ünü alarak çıkardıkları 73 milletvekiliyle büyük bir ilerleme kaydettiler. Ama bu sonuç, onlarla aynı cephedeki diğer partilerin zararı pahasına alınmıştı; merkezci parti kendi seçmen yığınının yüzde 6'sını ve 22 üyeliği yitirirken, liberaller 1976'ya göre yüzde 0,5'lik bir gerilemeyle oyların sadece yüzde 10,6'sını elde edebilmişlerdi. Sosyal demokratlar, 154 sandalye ve oyların yüzde 43,5'iyle, yüzde 0,8 oranında ilerleyerek 1973'teki durumlarına ulaştılar. Komünistlerse oyların yüzde 5,5'i ve 20 milletvekilliğiyle, otuz yıldan beri aldıkları en iyi sonucu elde ettiler. Bu duruma göre ülke birbirine hemen hemen eşit iki bloka bölünmüştü: Burjuva partileri (yüzde 49,2) ve sol kanat partileri (yüzde 49). Bununla birlikte 1 ekim 1979'da, parlamento başkanlığına, sosyal demokratlarla komünistlerin ortak adayı İngemund Bengston seçildi.

yeni Falldin hükümeti

11 ekim 1979'da, Thorbjörn Falldin parlamentodan güvenoyu alarak, 8 muhafazakâr, 7 merkezci ve 5 liberal bakandan oluşan yeni bir hükümet kurdu. Hedefi, enflasyonla (yaklaşık yüzde 8) mücadeleyi sürdürmek, bütçe ve ödemeler dengesi açıklarını azaltmaktı.

23 mart 1980'de nükleer enerjiden yararlanma programı halkoyuna sunuldu. Oylamaya katılmayanlar yüzde 26,7 dolayındaydı. Amerikan Three Mile Island nükleer santralındaki kazadan sonra daha yoğun eleştirilerle karşılaşan nükleer enerji programı, Muhafazakâr, Sosyal Demokrat ve Liberal partilerin desteği sonucu oyların yüzde 58'iyle kabul edildi. Nükleer enerjiye karşı oylar (aralarında hükümet ortağı merkezciler de vardı) yüzde 38,6'da kaldı. Nükleer santrallara karşı olan başbakan Falldin. referandum sonuçlarına boyun eğdi ve 12 nükleer santral kurulmasını öngören (6'sı zaten faaliyete geçmişti) 1975 yasasına uygun olarak yeni atom reaktörlerini faaliyete geçirme kararı aldı.

Üç burjuva partisi arasındaki görüş ayrılıkları ekonomik alanda da kendini gösterdi. 1979'da 50 milyar kuronu ya da gayrısafi milli hasılanın yüzde 11'ini bulan bütçe açığı ve 17 milyar dolayındaki ödemeler dengesi açığı karşısında, tüm üretim dallarında iktisat yapma gerekliliği kendini gösterdi. Muhafazakârlar emekli maaşlarının yaşam pahalılığına uydurulması sisteminde değişiklikler yapılmasını, bir çocuklu aileler için aile yardımının kaldırılmasını, tıbbi bakım ücretlerinin artırılmasını istediler; ama edinilmiş tüm sosyal hakların korunmasına öem veren koalisyon ortaklarının muhalefetiyle karşılaştılar.

1980 ilkbahar grevleri ve sonrası

İsveç, 1980'in nisan-mayıs aylarında tarihinin ciddi toplumsal huzursuzluklarından birini yaşadı. Özel kesim kadar kamu kesimini de etkileyen ve 1 milyon kişinin katıldığı grevler, sanayinin yüzde 90'ını felce uğrattı. İşverenlerin lokavta başvurup toplam 700 000 işçiyi işten çıkarmaları üzerine bir dizi yeni grev başlatıldı. 15 000 kamu ve yerel topluluk görevlisi ülkedeki tüm havaalanlarında işi durdurdular; Stockholm metrosu ve bir bölüm deniz ulaşım araçları çalışmadı. Ekmek fabrikalarındaki grevler, süpermarketlerde ekmek bulunamamasına yol açtı. İskandinav ülkelerinde yaygın olan «sosyal uzlaşma» geleneği bu kez işlemedi.

Patronlar, daha 1980 ücret saptama görüşmelerinin başında, ücret artışlarının enflasyonist bir etki yapacağını, sanayi için dışsatım pazarlarında ek güçlükler ve dış ödemelerde açıklar yaratacağını ve ailelerin satın alma güçlerini düşüreceğini ileri sürmüşlerdi. Güçlü sendika Genel İş Konfederasyonu'nun istediği ücret artışı, kötü ekonomik gidiş karşısında yüzde 11,3' tü. Mart ayı sonunda hükümet uzlaşmazlığa aracılık ederek bir düzenleme önerisi getirmiş, ancak bu işçi - işveren görüşmelerini daha da çıkmaza sokmuş, işçiler «serbest görüşme hakkı»nda diretmişlerdi. Grev ve lokavtlarla süren uzlaşmazlık 11 mayısta çözümlendi. Kamu kesiminde yüzde 7,3, özel kesimde de yüzde 6.8'lik ücret artışları sağlandı. 1909'dan beri yaşanan bu en büyük grev ve lokavtlar İsveç'e en az 2 milyar kuronluk bir zarara maloldu. Ancak, ne işçi ne de memur yığınları sağlanan zamlardan menun oldular.

Ekonomik sorunlar 1981 ve 1982 yıllarında da azalmadı. Bütçe açıkları dış borçlarla kapatılmaya çalışıldı. Doların hızla değer kazanması, İsveç'in dış ödemeler dengesini bozdu. Sendikalar yeni hak istemlerinde bulunmaya başladılar. 1981 ilkbaharında önce hekimler, sonra da büro işçileri greve gittiler. Sonuçta sendikalar 1981 ve 1982 için yüzde 9'luk bir ücret artışına razı oldular; oysa 1980'deki enflasyon oranı yüzde 12'nin üstündeydi. 1981 yaz başında Volvo sanayi grubu, Beijer yatırım şirketiyle birleşti. Otomobil fabrikaları, geleceği belirsiz binek otomobili üretimini sınırlandırdılar; enerji ve uluslararası ticaret alanına yöneldiler. Volvo - Beijer grubu yılda 40 milyarlık iş hacmi ve 75 000 çalışanıyla kuzey ülkelerinin en büyük şirketi oldu.

Thorbjörn Falldin hükümetinin önlemleri, enflasyon oranını 1981'de yüzde 9,5'e, 1982'de de yüzde 8'e düşürdü. Kuronun yüzde 10 devalüe edilmesi sonucu da dış ticaret açığı giderilip kâra geçildi. İşsizliğin yıllık artış oranı yüzde 2,9 ile sınırlandı. Ancak işsiz sayısının her şeye karşın artışı ve ekonomik güçlüklerin sürmesi, 1982 eylül genel seçimleri arifesinde sosyal demokratların şansını artırdı. Liderleri Olof Palme, burjuva koalisyon hükümetinin izlediği kemer sıkma politikasının toplumsal eşitsizlikleri artırıp ülkeyi yıkıma sürüklediğini belirtmeye başladı. Öte yandan 1981 ilkbaharında 8 muhafazakâr bakanın yeni vergi önlemlerine karşı çıkarak hükümetten ayrılmaları da, iktidar koalisyonu içinde çatlakları büyütücü bir etki yaptı.

1982 seçimleri: Sosyal demokratların iktidara dönüşü

1982 seçimlerinde oyların yüzde 45,6'sını alan (seçime katılma oranı yüzde 91,4) Sosyal Demokrat Parti, parlamentodaki 349 sandalyenin 166'sını kazandı. Olof Palme bir azınlık hükümeti kurarak başbakan oldu. Muhafazakârlar oyların 23,6'sını kazanarak 86, merkezciler yüzde 15,5'le 56, liberaller yüzde 5,9'la 21 ve komünistler yüzde 3,8'le 20 milletvekili çıkardılar.

Böylece altı yıllık bir aradan sonra tekrar iktidara gelen Sosyal Demokrat Parti ilk iş olarak İsveç'i içinde bulunduğu ekonomik krizden çıkarmak amacıyla alınması gereken önlemleri kapsayan bir programı uygulamaya koydu. Buna göre yatırımlar ve istihdam artırılacak, enflasyon aşağı çekilecek, talep İsveç sanayiine göre yönlendirilecek ve dış ticaret açığını azaltmak için öncelikle petrol tüketimi sınırlandırılarak değişik enerji kaynaklarına yönelinecekti.

Ayrıca bir de seçim kampanyası sırasında sosyalist olmayan partiler grubunun (merkez, muhafazakâr, liberal) ve işverenlerin muhalefetiyle karşılaşan «ücret fonu» uygulaması gündeme geldi. Bu fon, şirket bordrolarından kesinti yoluyla ve kârların bir kısmına el koyarak sermaye biriktirmek ve bunu imalât sanayiine yatırmak amacıyla kurulacak ve yönetimi de işçi sendikaları temsilcilerinden olacaktır.

Başbakan
Thorbjörn Falldin

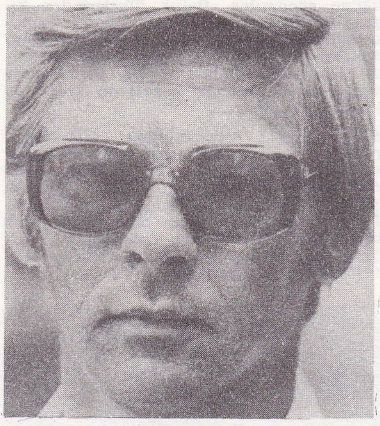

Başbakan
Ola Ullsten

MÜZİK

İsveç müziğinde üç müzisyen kuşağı ayırdedilebilir. İlkin, İkinci Dünya Savaşı sonunda 20-25 yaşlarında olan ve dizisel teknikten güçlü bir biçimde etkilenmiş olan kuşak: Örneğin, inancını dile getirdiği çok sayıda vokal eser, özellikle çok sesli kilise moteleri yazmış olan Sven Erik Back (doğ. 1919), on iki ses yöntemini terkederek daha kişisel bir biçeme yöneldi ve *Turnanın Tüyleri*'ni yazdı; gürültülü bir müzik yapısı ortaya koyan Sven Eric Johansson (doğ. 1919), özellikle *Başkalaşım Gecesinin Şarkıları* adlı korolar için senfonisiyle tanındı.

İkinci kuşaktakiler arasındaysa, Weber sonrası anlayışla elektronik müzik yandaşları yer aldı: Orkestra için bir *transfiguration* yazan Bengt Hambraeus; gürültülü, canlı müziği benimseyen Bo Nilsson.

Son olarak, genç kuşak içinde, elektroakustik müzikte uzmanlaşmış Ralph Lundsten (doğ. 1936) ile çok edimsel bir dille bütünleşmiş armonik bir anlayışı benimsemiş olan Jan Wilhelm Morthenson (doğ. 1940) koro ya da telli çalgılar için yazdığı *Anticanti* ile anılmaya değer. İsveç müzi Avrupa müziğiyle aynı doğrultuda çok belirli bir gelişme içindedir.

EDEBİYAT

1960'lı yılların sonu, kültürel tartışmaların siyasallaşmasıyla dikkati çeker: İsveç'e özgü konular, edebiyatı beslemeye artık yetmiyordu ve edebiyat, konularını uluslararası politikadan almaya başlamıştı. Bu

Foto. Simon/Sygma; Diana/Gamma (LAROUSSE)

siyasal yönelişin başlıca etkeni Vietnam savasıydı. Sara Lidman'ın (doğ. 1923) *Hanoi'de Söyleşi*'si (1966) bağlanmış edebiyat türünün bir örneği oldu. Bu arada Brecht çizgisindeki siyasal tiyatroda büyük bir başarı sağladı. Yazarlar bir araya gelerek oyunlarının yazılışında birlikte çalışmaya başladılar.

Ayrıca geleneksel türlerin tartışma konusu yapıldığı görüldü. Gezi yazıları yeniden ilgi görmeye başladı. Bunlar daha çok, Üçüncü Dünya'ya ilişkin bilgiler yönünden zengin kitaplardı. Jan Myrdal (doğ. 1927) büyük ilgi duyduğu Çin üzerine birkaç kitap yazdı: *Çin: Devam Eden Devrim* (1970). Ayrıca, Sven Lindqvist'in Çin'le ilgili kitabı *Vu Tao-tzu Efsanesi*'ni de anmadan geçmemek gerekir. Öte yandan, çok sayıda yazar da seslerini duyurmak için «karma türleri» yeğledi. Per Olov Enquist (doğ. 1934), belgeseli kurguyla bütünleştirdi: Örneğin *Lejyonerler* (1968) adlı romanı, II. Dünya Savaşı sonunda İsveç'e sığınan ama yargılanmak için Sovyetler Birliği'ne gönderilen, Baltık ülkelerinden bir grup insanın sorununu ele alarak kamuoyunda etki yaptı. Romancı Per Olof, Sundman'da (doğ. 1922) tarihe ağırlık verdi. *Sam'ın Tarihi*'nde (1977), Bir İzlanda sagası olan Hrafnkel Sagası'nın konusunu yeniden ele aldı.

Per Gunnar Evander'in (doğ. 1933) birçok romanı, olayların, araştırma ve anlatıların yeniden ele alınmasına dayanır (*Valle Hedman'ın Yaşamının Son Günü* [1971]). Şiirde de bazı büyük isimler göze çarpar. *Patikalar*'ın (1973) yazarı olan ve pek çok istiare kullanan Tomas Tranströmer (doğ. 1931) ile şizofreni geçiren Lars Noren (doğ. 1944) bunlardan birkaçıdır.

Sven Delblane (doğ. 1931) ise çok çeşitli türlerde yazdı. Örneğin, 1780'li yılların Prusya'sında geçen *Rahip* (1963) adlı eseri pikaresk bir romandır. ABD'de geçen bir yılı anlattığı *Eşek Köprüsü* (1969) adlı günce romansa karma türde kaleme alınmıştır. Küçük bir kentin (Hedeby) yaşamını betimlediği bir roman dizisinde de toplumsal gerçekçilik ağır bastı: *Bir Irmağın Anısı* (1970), *Taştan Kuş* (1973), *Kış Sığınağı* (1974) ve *Kentin Kapısı* (1976). Per Christian Jersild (doğ. 1935) usta bir taşlamacı olarak dikkati çekti; *Çocukiar Adası* (1976) vb. romanlarında birey, toplum, sorumluluk ve yanılsama konularında düşündürücü sorular ortaya attı.

1974 Nobel Edebiyat Ödülü, iki eski kuşak isveç yazarına verildi: Harry Martinson* ve Eyvind Johnson*. Roman türü ise bunalıma girdi ve çok sayıda anı ve otobiyografi yayımlanmaya başladı. Bu arada feminizm akımı da kendini gösterdi. Ama kadın yazarların hepsi militan feminist değildi. *Hastalık* (1972) ve *Anlatılar* (1977) yazarı Birgitta Trotzig (doğ. 1929), insan zayıflığının ancak inançla kurtarılabileceğini savunan mistik bir romancıdır. Önceleri polisiye romanlar yazan Kerstin Ekman (doğ. 1933) ise daha sonra toplumsal gerçekçiliğe yöneldi: *Cadı Dansları* (1974), *Kaynak* (1976) ya da *Melekler Evi* (1979) gibi eserlerinde gerçeği kadınların gözüyle aktarmaya çalıştı.

SİNEMA

İsveç sinemasına İngmar Bergman'ın güçlü kişiliği egemendir. Bir zamanlar vergi sorunları yüzünden hükümetle anlaşmazlığa düşmesine ve bazı filmlerini yurt dışında çevirmesine rağmen Bergman, yurtsever bir isveçli ve kendine özgü bir yönetmendir. Kendisine uluslararası düzeyde büyük bir başarı kazandıran *Çığlıklar ve Fısıltılar* (1972) ve televizyon dizisi *Evlilik Yaşamından Sahneler*'den (1973) sonra, Mozart'ın *Sihirli Flüt* operasını çok özgün bir dille beyaz perdeye uyarladı (1975). *Yüz yüze* (1975) adlı filminde evli çiftler konusunu işledi. Federal Almanya'da, 1920'li yılların dışavurumculuğunu çağrıştıran *Yılan Yumurtası* (1977) ve *Kuklaların Yaşamından* (1980) adlı filmleri çevirdi. *Güz Sonatı*'nda (1978) iki unutulmaz kadın portresi çizdi. *Benim Ada'm Fero* (1979) adlı filminde kendi öyküsünü dile getirdi. Uluslararası sinemanın en büyük adlarından biri olan Bergman, halkın ve eleştirmenlerin dikkatini öylesine üzerinde topladı ki, öteki isveçli yönetmenlerin adları anılmaz oldu. Oysa, özellikle Bo Widerberg, Jan Troell ve Vilgot Sjöman, 1970'li yıllarda gerçekleştirdikleri filmlerle yeteneklerini ortaya koydular. Ne var ki, *Damda Bir Adam* (1976) ve *Victoria* (1979) ile Widerberg, *Bang!* (1976) ile Jan Troell, *Tabu* (1976) ve *Linus* (1979) ile Vilgot Sjöman, eski filmlerindeki başarılarını tekrarlayamadılar. Ancak, bazı tekil başarıları gözardı etmemek ve ilk filmi *Yaz Cenneti*'nde adını duyuran, Bergman ekolünden kadın oyuncu Gunnel Lindblöm'ü ve yine aynı ekolden bir üçlünün (gösterimci Sven Nydvist ve Erland Josephson ve İngrid Thulin adlı oyuncular) *Bir ve Bir* (1977) adlı değişik denemelerini anmak gerekir. Öteki ilginç filmler arasında Kjell Grede'nin *Kolay Bir Ezgi* (1974) İvo Dvorak'ın *Başkalaşım* (1976), Stellan Olsson'un *Sven Klang'ın Beşlemesi* (1976), Roy Anderson'un *Giliap* (1975), İsveç Sinema Enstitüsü yöneticisi de olan Jorn Dönner'in *İnsanlara Tecavüz Edilemez* (1977) ve Marianne Ahrne'nin anket-filmleri sayılabilir (L)

Ingmar Bergman. Sihirli Flüt'ten (Mozart'ın Operası) bir sahne (1974)

Foto. Ugo (LAROUSSE)

***İSVİÇRE**, Avrupa'da devlet. — 6 340 000 nüf.

TARİH

İsviçre 70'li yılların başından beri bazı yeni sorunlarla karşılaştı: Enerji bunalımı, enflasyon, ülkede işsizlik görülmeye başlaması, federal devletin ekonomik müdahaleciliği, çocuk aldırma, göçmen işçiler, çevre koruma, nükleer enerji, vb. Bu konular üstüne başlatılan ilgi çekici tartışmalar, İsviçre toplumunun iki önemli dayanağı olan refah ve istikrarı hiçbir zaman ciddi bir biçimde sarsmadı. Bu sorunlar, son on yılın geri kalan bölümünde kamuoyunu ve İsviçre yöneticilerini etkiledi: bu dönem boyunca, ayrıca, hepsi de hemen hemen aynı biçimde sonuçlanan üç yasama meclisi seçimi yapıldı ve yeni bir kanton kuruldu: *Jura*.

ekonomik durum

Ekonomik alanda İsviçre, 1973'den itibaren tüm sanayileşmiş ülkeleri etkileyen bunalıma, komşularına oranla en iyi direnen ülke oldu. 1975'te işsiz sayısı 7 000, enflasyon oranı yüzde 3,4'tü ve bu oran yüksek değildi. Ama yine de isviçrelilerin bu yeni tehditler karşısında duydukları tedirginlik belirli bir biçimde arttı. Ayrıca bu kaygıyı İsviçre için pek olağan olmayan toplumsal karışıklıklar ve gitgide güçlenen paranın -çelişkili de görünse- dışsatım üzerinde yarattığı tehlikeler daha da yoğunlaştırdı.

Yöneticileri kaygılandıran başlıca sorun özel sektöre dayalı ekonominin sağlığından çok, rezervleri tükenmiş ve hareket olanakları çok sınırlı duruma girmiş olan federal devletin borçlanmış olmasıydı. Bu nedenle, yıllar boyunca kamu görevlilerinin, seçmenlere, ekonomik alandaki yetkilerinin artırılmasını kabul ettirmek için bir dizi girişimde bulundukları görüldü. Böylece devlet, 25 şubat 1978'de, kendi hareket özgürlüğünü genişleten «konjonktürel» bir anayasa maddesinin onaylanmasını sağladı; halk bu maddeyi ilk kez sunulduğu 5 mart 1975'te reddetmişti. Buna karşılık, katma değer vergisinin İsviçre'de de uygulanması, halk tarafından, ilkin 2 haziran 1977'de, daha sonra 20 mayıs 1979'da iki kez geri çevrildi.

yarı doğrudan demokrasinin soluksuz kalışı

Georges - André Chevallaz'ın «mali tasarıların mezarlığı» olarak nitelediği yarı doğrudan demokrasiyi tartışma konusu yapan sadece bu ekonomik değişiklik değildi: Anayasaya ilişkin girişimlerin ve referandumların çoğalması, her defasında beş ya da altı soruyu yanıtlamak için yılda dört ya da beş pazar günü sandık başına gitmek zorunda kalan seçmenlerde belli bir bıkkınlık yarattı; bu sorular, çocuk aldırmaya ilişkin yasa reformundan zorunlu analık sigortasına, göçmen işçilerin sınırdışı edilmesinden, otomobilini ayda bir pazar kullanmaya dek uzanıyordu.

25 eylül ve 4 aralık 1977'de, referandum hakkını sınırlayan birçok teknik önlem alındıysa da bu sınırlamalar, her yılki oylama sayısında önemli bir azalma sağlamadı. 18 şubat ve 20 mayıs 1979'da «nükleer» enerji konusunda iki halkoylaması yapıldı: Birincisiyle, ilgili bölge topluluklarının her yeni nükleer santral projesi üzerindeki veto hakkı (az bir farkla) geri çevrildi; ikincisiyle de, yürütmenin bu konudaki yetkileri azaltıldı ve santralların kurulmasına ilişkin koşullar çoğaltıldı. Bu iki sonuç, İsviçre'nin çevre sorunları konusundaki yeni yönelişlerini göstermesi bakımından çok anlamlıydı. İsviçre tarzı demokrasinin soluksuz kalışı, oylamalara katılmama oranının her seçimde biraz daha yükselmesi biçiminde kendini gösterdi: 26 ekim 1976 genel seçimlerinde yüzde 52,4 olan seçime katılma oranı 21 ekim 1979 seçimlerinde yüzde 44'e düştü.

siyasal istikrar

Bu genel seçimlerin en belirgin özelliği, siyasal istikrarın korunması ve isviçrelilerin kendine özgü «hükümet formülü»ne derin bağlılıklarıydı. Bu «formül», yirmi yıl önce, sosyalistlerin bakanlar kuruluna girdiği sırada bulunmuştu: 2 + 2 + 2 + 1; yedi başlıca bakanlığın hıristiyan demokratlar (2), radikaller (2), sosyalistler (2) ve merkezciler (1) arasında dağılımı bu formül uyarınca yapılıyordu. Böylece, belli bir dayanışma içinde görünen bu dört kuruluş Federal Meclis üyeliklerinin beşte dördünü temsil etmekte ve bakanlar kurulunda belli istikrar sağlamaktadır; bu istikrar öylesine büyüktür ki, örneğin aralık 1977'de iki bakanın (Pierre Graber ve Ernst Brugger) görevlerinden kişisel nedenlerle istifa etmeleri siyasal bir bomba etkisi yaptı.

1971 seçimlerinde Sosyalist Parti'nin durumunun zayıfladığı ve aşırı sağın canlandığı görülmüştü. 1975'te sosyalistler başlarını doğrulturken 4 kez de aşırı sağ zayıfladı. 1979'da ise radikaller sosyalistleri yakalayarak ülkenin en büyük partisi oldular, aşırı sağ ise (Ulusal Eylem ve Cumhuriyetçi Hareket) gerilemesini sürdürdü.

Ekim 1979 seçimlerinden sonra Federal Meclis'deki güçlerin oranı şöyleydi: Radikaller 51 üyelik, sosyalistler 51, hıristiyan demokratlar 44, Demokratik Merkez Birliği'nin merkezcileri 23, liberaller 8, bağımsızlar 8, İncilci Parti 3, komünistler 3, aşırı sol 3, çeşitli sollar 2, aşırı sağ 3 ve ilk kez çevreciler 1. Aralık 1979'da radikal Georges - André Chevallaz 1980 yılı için Hans Huerlimann'ın yerine konfederasyon başkanlığına seçildi.

Jura'nın kurulması

Bu dönemde yapılan oylamalar, anlamlı olmakla birlikte, en önemlisi konfederasyon'un 23. kantonunun kurulmasını sağlayan referandumdu. Gerçekten, 24 eylül 1978'de yapılan referandumla isviçreli seçmenler Jura'daki üç bölgenin (Delémont, Porrentruy ve Franches - Montagnes), özerkliğine «evet» («evet» oranı yüzde 82,3) dediler; bu bölgelerin nüfusu 68 000, yüzölçümü 837 km²'dir.

Bu yeni devletin kurulması, alman asıllı ve protestan ağırlıklı Bern kantonundan ayrılmaktan yana olan fransız asıllı ve katolik juralıların yıllar süren savaşımlarının, ardından da siyasal ve hukuksal çalışmalarının mutlu sonucu oldu. Kurulması 23 haziran 1974'de kararlaştırılan birinci Jura Kurucu Meclisi, ilk olarak, 21 mart 1976 seçimlerinden hemen sonra, 12 nisan 1976'da toplandı.

Ardından, 1978 referandumundan önce, 20 mart 1977'de (bu üç bölge seçmenlerinin yüzde 80,5'inin oylarıyla) jura anayasası kabul edildi.

Ama yine de, bu çözüm tüm sorunların üstesinden gelmeye yetmedi: Jura'nın özerkliğinin en ateşli yandaşları, bu sefer de Bern kantonuna bağlı kalmaktan yana oy vermiş olan, kendileriyle sınırdaş üç bölgeyi (Moutier, Courtelary ve La Neuveville) kantonlarına katmayı istiyorlardı.

başlıca üretim

sığır	2 M baş
süt	3,5 M ton
domuz	2,1 M baş
elektrik	44 milyar kWs

SAVUNMA

İsviçre 1977'de gayrısafi milli hasılasının yüzde 1,9'unu savunma bütçesine ayırdı. Böylece savunma bütçesini 1974'ten beri (1974'te yüzde 1,8) daha önceki yıllardakinden (1968'de yüzde 2,2) daha düşük bir düzeyde tuttu. Ama bu azalma, askere alma tarzı özgün bir milis sistemine dayanan bu asker - yurttaş ordusunun gücünü hiçbir biçimde azaltmadı.

MÜZİK

İsviçre müziği genel olarak, komşu ülkelerinkine paralel bir gelişme gösterir ve buralardaki akımları yansıtır. Son yıllarda, öncü müzikte bir gerileme ve daha sade ve kendiliğinden bir anlatıma yönelme görüldü. Bu eğilim, her ikisi de çok sayıda eser vermiş olan Bernard Schulé (doğ. 1909) ile Jean Derbés'in (doğ. 1937) eserlerinde kendini gösterdi. Öte yandan, Valais'li Daetwyler (doğ. 1907) halkın öz duygusuyla beslenen ,coşkulu ve aydınlık bir ülkeden hiçbir zaman vazgeçmedi. Müzik pedagojisi alanında, Emile Jaques - Dalcroze*'un 1905'te bulduğu «ritmik jimnastik»in önemli katkısının ardından, aktif yöntemi uluslararası bir yaygınlık kazanan Edgar Willems'in (1890 - 1978) katkısını da saymak gerekir.

Avrupa ile sıkı ilişki içinde olan bu ülke çağdaş araştırmalara açık bir çok bestecive sahiptir. Klaus Huber*, Bern'de müzik çalışmaları (notalama, viyolon) yaptı, ayrıca felsefe ve psikolojiyle ilgilendi. Ama ana esin kaynağı, kuşkusuz, dinsel duyarlılığıydı; bu nedenle, dinsel müzik alanında birçok eser verdi: Aziz Augustinus'a ait metinlere dayanarak yarattığı *Soliloquia* (Kendi Kendine Konuşma [1964]. solistler, iki koro ve orkestra için oratoryo), *Ausgespannt* (Genişletilmiş [1972]; bariton, magnetik bant ve çalgılar için) ve iki dramatik eser: *Jot oder Die Reise in Ungewisse* (J ya da Belirsizlikte Seyahat) [1973] ve *Im Paradies oder Alve vom Berge* (Cennette ya da Alve vom Berge'de) [1975]. Böylece Klaus Huber, Heinrich Schütz*'den gelen geleneğin içinde yer aldı. Besteci ve orgcu Giuseppe Giorgio Englert bir süre GERM'de (Müzik İnce-

Cumhurbaşkanı
Hans Hürlimann
(1974)

Cumhurbaşkanı
Georges André-Chevallaz
(1980)

KANTONLAR ve YARI KANTONLAR	*NÜFUS*	*MERKEZLER*	*NÜFUS*
Aargau	441 000	Aargau	15 900
Basel-Land (1)	219 200	Liestal	11 900
Basel-Stadt (1)	210 700	Basel	364 813
Bern	917 400	Bern	286 093
Cenevre	335 800	Cenevre	335 401
Freiburg	181 600	Freiburg	50 575
Glarus	35 600	Glarus	6 100
Graubünden	162 400	Chur	32 800
Jura	68 000	Delémont	11 300
Luzern	291 100	Luzern	63 278
Neuchâtel	162 900	Neuchâtel	35 800
Nidwalden (2)	26 300	Stans	5 700
Obwalden (2)	24 900	Sarnen	7 100
Ausserhoden (3)	46 600	Herisau	13 900
Innerhoden	13 400	Appenzell	5 200
Sankt Gallen	383 200	Sankt Gallen	88 361
Schauffhausen	69 500	Schauffhausen	53 562
Schwyz	92 200	Schwyz	12 100
Solothurn	222 200	Solothurn	15 900
Thurgau	182 800	Frauenfeld	18 200
Ticino	261 000	Bellinzona	17 400
Uri	33 400	Altdorf	8 600
Valais	210 900	Sion	23 100
Vaud	520 800	Lozan	226 145
Zug	73 000	Zug	22 300
Zürich	1 111 700	Zürich	706 220

(1) Basel-Land ve Basel Stadt yarı - kantonları Basel kantonunu teşkil eder.
(2) Nidwalden ve Obwalden yarı - kantonları Unterwalden kantonunu teşkil eder.
(3) Ausserhodden ve İnnerhodden yarı - kantonları Appenzell kantonunu teşkil eder.

Foto. Eduard Rieben (2) [LAROUSSE]

leme ve Araştırma Topluluğu) çalıştı. 1970'den sonra Paris - VIII (Vincennes) üniversitesinde, ardından da Zürih konservatuvarında kolektif müzikal anlatım dersi verdi. Enstrümantal müziğin bestelemeye yönelik düşüncelerinin biçimlendirilmesinden hareketle, bunların elektronik müzik biçiminde bilgisayar üzerinde gerçekleşmesine yönelik bir yol izledi; 9 çalgı için, *Miss Filena Pal at her Keyboard* (Bayan Filena Pal Orgunun Başında) [1975], magnetik band için *Soft Games* (Yumuşak Oyunlar) [1976], *Quatour «S»* (1979).

1965'ten beri SIMC'nin (Société internationale de musique contemporaine [Uluslararası Çağdaş Müzik Derneği]) başkanlığını yapmakta olan Jacques Guyonnet* 1959'da çağdaş müzik yayımlamak amacıyla bir konser derneği kurarak Cenevre'de müzik alanında önemli bir rol oynadı. Bestelerinde özellikle elektroakustik müziğe ve çalgılara yöneldi; bazen, *Stele In memoriam J.F. Kennedy*'de (J.F. Kennedy'nin Anısına Dikilitaş) [1964] ya da *Entremonde* (1967) adlı balesinde olduğu gibi bunların ikisini birleştirdi. *l'Amérique brûle* (Amerika Yanıyor) [1969] ile müzikli tiyatro alanında da eser verdi.

Heinz Holliger* besteciden çok virtüöz çalgıcı (obua) olarak tanınmakla birlikte, pek çok sayıda beste de yaptı. Bir yandan çalgı müziğine, özellikle obua ve flüt için bestelere, bir yandan da, *Kleine Kantate: Erde und Himmel*'de (Küçük Şarkı: Dünya ve Gök) [1961], ya da yine dinsel müziğe yönelik olan, on iki ses için *a cappella Dona nobis pacem* de olduğu gibi çoğu zaman koro biçiminde olmak üzere ses müziğine eğilim gösterdi.

Michel Tabachnik*, Pierre Boulez*, Henri Pousseur* ve Karlheinz Stockhausen* ile çalıştıktan sonra etkinliğini orkestra şefi olarak sürdürmektedir. Ayrıca, orkestra müziği ve elektroakustik müzik besteleri de vardır (*Eclipses* [1974], *les Imaginaires* (Düşsel Varlıklar) [1974].

Özetle, İsviçreli besteciler, kimi zaman, geçimlerini sağlamak amacıyla, doğdukları ülkenin dağlarının ötesine yolculuklar yapmak zorunda kalmakla birlikte, Avrupa müziği içindeki yerlerini muhafaza etmeyi bildiler.

SİNEMA

1960'lara değin durgunluk içinde olan İsviçre sineması, bu yıllarda, bazı kültürel ve ekonomik faktörlerin etkisiyle atılım yaparak dış ülkelerde de tanınmaya başladı. Dil birliği bulunmaması nedeniyle İsviçre'de filmlerin yayımı güçtür. Ayrıca mali engeller ve yapısal değişkenlik yüzünden sanatçılar yeterince eser verememektedir. Bununla birlikte kendini kısa sürede kabul ettiren yönetmenler vardır: Avusturya asıllı tiyatro yönetmeni Léopold Lindtberg (*Lettres d'amour mal employées* [Kadri Bilinmemiş Aşk Mektupları], 1940; *La Derniére Chance* [Son Şans], 1945; *le Régne de Matto* [Matto'nun Saltanatı], 1946; *Quatre dans une jeep* [Bir Jipte Dört Kişi], 1956), Valerian Schmidely ve Hans Trommer (*Roméo et Juliette au village* [Romeo ve Jüliyet Köyde], 1951), belgesel filmler çeviren Henry Brandt (1953'den sonra kısa metrajlılar: *le Dernier Printemps* [Son İlkbahar], 1977).

Yves Yersin: Küçük Kaçamaklar'dan (1979) bir sahne

Fransız dilindeki İsviçre sineması, bir öğretiden ve usta - çırak ilişkisine dayalı öğretim imkânından yoksun olduğu için, televizyondan doğdu denebilir. Cenevre'de Beşler Grubu'nun (Alain Tanner, Claude Goretta, Michel Soutter, Jean-Louis Roy ve Jean-Jacques Lagrange) gelişmesini sağlayan da televizyon oldu. Bu küçük akım, İsviçre sinemasını gerçek anlamda tanıttı. Başlıca yönetmenlerden Alain Tanner, *Jonas qui aura 25 ans en l'an 2 000* (Jonas 2 000 Yılında 25 Yasında Olacak) [1976] ve *Messidor* (1978); Michel Soutter, *Repérages* (Saptamalar) [1977]; Claude Goretta, *la Dentelliére* (Dantelacı Kadın) [1976]; Jean-Louis Roy, *Blackout* [Karartma] [1970], adlı filmleriyle ilgi uyandırdılar. Bunların arasına başka yönetmenler de katıldı: Yves Yersin. (*Quatre d'entre elles* [Aralarından Dördü], bir bölüm, 1968; *Les Derniers Passementiers* [Son Şeritçiler], 1972; *les Petites Fugues* [Küçük Kaçamaklar] 1979), Francis Reusser (*Quatre d'entre elles*, bir bölüm, 1968; *Vive la mort* [Yaşaşın Ölüm], 1968; *le Grand Soir* [Büyük Akşam], 1975; *Seuls* [Yalnızlar], 1980), Patricia Moraz (*Les Indiens sont encore loin* [Kızılderililer Henüz Uzakta], 1976; *le Chemin Perdu* [Yitik Yol], 1979), Simon Edelstein (*les Vilaines Maniéres* [Bayağı Tavırlar], 1973), Bertrand Van Effenterre (*Erica Minor*, 1973; *Mais oû est donc Ornicar?*, 1978).

1970'den sonra çok hareketli bir dönemde yaşayan alman dilindeki İsviçre sinemasını temsil eden başlıca yönetmenler şunlardır: Daniel Schmid (*Ya Bu Gece, Ya Hiç*, 1972; *la Paloma*, 1974; *Meleklerin Gölgesi*, 1975), Thomas Koerfer (*Bitler Sirki Müdürünün Ölümü*, 1973; *Herşeyi Yapabilecek Adam*, 1977), Peter von Gunten (*Suçluların Geri Gönderilmesi*, 1974), Fredi M. Murer (*Gri Bölge*, 1980), Peter Ammann (*Kırmızı Tren*, 1972), Kurt Gloor (*En İyi Yıllar*, 1973: *Konrad Steiner'in Apansız Yalnızlığı*, 1976), A. Radanowica (*Alfred R*, 1972), Rolf Lyssy (*Yüzleştirme*, 1974) Xavier Koller (*Annibal*, 1972, *Das gefronene Herz* [Donuk Kalp], 1980). Richard Dindo (*Ernst S. Yurdunda Hainin Öldürülmesi*, 1976), Markus Imhoof (*Kaçma Tehlikesi*, 1975).

Ticino sinemasına gelince. Alvaro Bizzarri ve Villi Herman gibi nitelikli belgesel film yönetmenleri ile gösterimci Renato Berto bu sinemanın en önemli adlarıdır. (L)

***İŞ** i. — ANSİKL. Huk. ● *İş kazaları.* 1475 sayılı İş Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ve bu kanuna iki geçici madde eklenmesine ilişkin 29.7.1983 tarih ve 2869 sayılı kanun, sakat işçi çalıştırmak zorunda bulunan işyerlerinde, işyerinin işçisi iken sakatlanmış olanlara öncelik hakkı tanınacağı hükmünü getirdi. Kanuna göre, bir işyerinden malûlen ayrılmak zorunda kalıp da, sonradan malûliyeti ortadan kalkan sakat işçiler eski işyerlerine alınmalarını isterlerse, işverenler bunları boş yer varsa hemen, yoksa boşalacak ilk işe o andaki şartlarla, başka isteklilere tercih ederek almak zorundadırlar. Her işveren, işyerinde işçilerin sağlığını ve işgüvenliğini sağlamak için gerekeni yapmak, ilgili araçları bulundurmakla yükümlüdür. İşveren, makinelerin kullanılmasından doğacak tehlikelerden ve bu konuda alınabilecek önlemlerden işçileri uygun bir biçimde haberdar eder; işyerinde meydana gelen kazaları, en geç, kazadan sonraki iki gün içinde ilgili bölge çalışma müdürlüğüne bildirir.

Herhangi bir işyerinin tesislerinde, çalışma yöntem ve biçimlerinde, makine ve aygıtlarında işçilerin hayatı için tehlikeli bir taraf saptanırsa, bu tehlike giderilinceye kadar, bölge çalışma müdürünün başkanlığında, iki müfettiş, bir işçi ve bir işveren temsilcisinden oluşan beş kişilik bir komisyonun kararıyla, tehlikenin niteliğine göre iş tamamen ya da kısmen durdurulur. Kurma izni ve işletme belgesi alınmadan açılmış bulunan işyerlerinde işçilerin hayatı için tehlikeli bir husus saptandığında, aynı komisyonun kararı üzerine o yerin en büyük mülki âmirinin emriyle zabıtaca işyeri kapatılır.

● *İş mevzuatı.* 28 temmuz 1967 tarih ve 931 sayılı İş Kanunu, 1936 tarihli ve 3008 sayılı kanunu yürürlükten kaldırdı; ancak Anayasa Mahkemesi 12 mayıs 1970 tarihli ve Resmi Gazete'de yayımlanmayan bir kararıyla 931 sayılı kanunu usul yönünden iptal etti. Ortaya çıkan boşluk bugün de yürürlükte bulunan 25 ağustos 1971 tarih ve 1475 sayılı İş Kanunu'nun çıkarılmasıyla dolduruldu. 1475 sayılı kanunda da 1979-1983 yılları arasında çıkarılmış çeşitli kanunlarla değişiklikler yapıldı. 22 şubat 1979 tarih ve 2184 sayılı; 17 ekim 1980 tarih ve 2320 sayılı; 5 mayıs 1981 tarih ve 2457 sayılı; 10 aralık 1982 tarih ve 2767 sayılı; nihayet, büyük ölçüde, 30 temmuz 1983 tarih ve 2869 sayılı kanunlar). Özellikle kıdem tazminatı, toplu işten çıkarma, sakat ve hükümlü çalıştırma, ücretin saklı kısmı, tatil ücreti, yüzdelerin ödenmesi, iş süresi, gece süresi, çocukları çalıştırma yasağı, sağlık ve güvenlik koşulları, işin durdurulması ve işyerinin kapatılması, hizmet akdine, ücrete, iş ve işçi bulmaya ilişkin cezalar konusunda yeni hükümler getirildi. 2320 sayılı kanunla kıdem tazminatına tavan getirilerek, bunun, günlük asgari ücretin 30 günlük tutarının 7,5 katından fazla olmayacağı belirlendi; 2727 sayılı kanun ise tavanı başka bir ölçüye bağladı. «Toplu sözleşmelerle ve hizmet akitleriyle belirlenen kıdem tazminatlarının yıllık miktarı, Devlet Memurları Kanunu'na tâbi en yüksek devlet memuruna 5434 sayılı T.C. Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre bir hizmet yılı için ödenecek azami emeklilik ikramiyesini geçemez».

Buna karşın, 2869 sayılı kanunla kıdem tazminatı hakkında güvence getirildi: «Kıdem tazminatının zamanında ödenmemesi sebebiyle açılacak davanın sonunda, yargıç, gecikme süresi için, ödenmeyen süreye göre mevduata uygulanan en yüksek faizin ödenmesine hükmeder». Aynı kanunla, kadın işçinin evlenmesi halinde, hizmet sözleşmesini evlenme tarihinden itibaren bir yıl içinde kendi isteğiyle sona erdirirse ,kıdem tazminatı ödeneceği hükmü getirildi.

2869 sayılı kanunla getirilen değişikliğe göre iş verenler 50 ya da daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde yüzde 2 oranında sakat kimseyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte çalıştırmakla yükümlüdürler. İşyerinin işçisi iken sakatlanmış olanlara öncelik hakkı tanınır. İşverenler, 50 ya da daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde yüzde 2 oranında eski hükümlü çalıştırmakla da yükümlüdürler. 2869 sayılı kanunla haftalık iş süresi 48 saatten 45 saate indirildi. Aynı kanun, işçilerin gece çalışmalarını da 8 saatten 7,5 saate indirdi. 15 yaşından aşağı çocukların çalıştırılmalarını yasakladı. Kadın işçiye, isteği halinde, doğumdan sonraki 6 haftadan sonra 6 aya kadar ücretsiz izin verileceği hükmünü getirdi. Hizmet akdine ve ücrete ilişkin cezaları artırdı. 2184 sayılı kanunla kapıcıların hizmetleriyle ilgili yeni hükümler getirildi. 2457 sayılı kanun, kanunla kurulmuş kurum ve kuruluşların 1475, 854, 5953 ve 5434 sayılı kanunlara bağlı olmayan personeli ile kamu kuruluşlarında sözleşmeli olarak çalıştırılanlara kıdem tazminatı niteliğinde yapılan ödemelerin de kıdem tazminatı sayılacağı hükmünü getirdi.

— Sosyol. *İş Sosyolojisi.* 1975'te yapılan çözümlemeden beri iş sosyolojisi uygulamalarını özellikle iki ekol çok etkiledi: Güdülenme (motivasyon) kuramı ve sosyoteknik çözümleme. Üçüncü bir ekol olan Michel Crozier*'nin stratejik çözümlemesi de, özellikle örgütlenme sosyolojisi konusunda yaygın bir kuramsal etkinlik kazandı.

güdülenme kuramı

Bu kuram, amerikalı psikososyolog A. H. Maslow'un basite indirgeyerek yaygınlaştırdığı ihtiyaç kuramına dayanır. İhtiyaç-

Foto. Les films 2001 (LAROUSSE)

lar bireye özgüdür, kendilerini kişiye zorlayıcı tarzda kabul ettirirler; hem içgüdüsel hem toplumsal yanı bulunan bu zorlayıcılık bir hiyerarşi gösterir: Büyük ya da üst ihtiyaç, ancak önceki küçük ihtiyaçlar karşılandığı ölçüde gerçekten tatmin edilmiş olur. İhtiyaçlar kişiyi harekete geçiren sebepleri doğurur. Söz konusu kuram, bir ihtiyaçlar piramidiyle gösterilir. (Bk. şema).

Bu sınıflandırmanın ilgi çekici olmadığı söylenemez. Ama hiyerarşinin ilkesi ve ihtiyaçların toplumsal terimlerle ifadesi üzerinde durmak gerekir. Gerçekten, insanoğlu bir bütündür ve bazı deneyimler, derecelenme konusunda kuşkular uyandırmıştır: Maslow kuramında söz konusu edilen tüm ihtiyaçları aynı zamanda karşılanmayan çocuklar gelişemezler ya da kötü gelişirler, geri zekâlı olurlar; yetişkinlerde ise, olmak istediği gibi olamamak deliliğe yol açabilir. Öte yandan, toplumsal olanla psikolojik olanı tam tamına birbirine uygun duruma getirmek, temelsiz bir kuramsal zorlamadır. Bireysel bir ihtiyaca ille de belli bir tipte bir toplumsal davranışın uygun düştüğü iddia edilemez. Örneğin para, duruma göre, organik bir ihtiyaca ya da bireyin yaşadığı çevre para sahibi olmaya önem veriyorsa bir saygınlık ihtiyacını karşılamaya yarayabilir.

Maslow'un kuramları, bazı örgütlenme sosyolojisi kuramcılarını da kapsayan bir düşünce akımının güçlenmesine katkıda bulundu. Bu kuramcıların en ünlüsü amerikalı psikososyolog Frederick Herzberg'dir. Herzberg, çözümlemesini insanın emekle değerlendirilmesi zımni postulatına dayandırarak, belli bir insancıl perspektif içinde yer alır ve bu görüşünü, insanın doğasındaki çift yönlülük kuramıyla açıklar. Ona göre çifte doğanın bir yönü Adem'de, öbür yönü İbrahim peygamberde açıkça görülür. Adem'in doğasındaki ilk özlem ya da istek, yeni düştüğü yabancı ortamda (daha önce yeryüzü cennetindeydi) karşılaştığı kötülüklerden kurtulmaya çalışmak, İbrahim' in doğasındaki ilk özlem ya da istek, kendindeki potansiyel olanakları geliştirmektedir. Çalışma dünyasında bu potansiyel olanaklar yaratıcı insanda toplanmıştır: Herzberg'e göre yaratıcı insan, çalışma sırasında serpilip gelişir ya da yine aynı süreç içinde her zaman serpilip gelişebilir ki, bu da insan doğasının İbrahim'ci yönüne uygundur. Bu ihtiyaca yer vermek, olumlu ve sürekli tutum değişikliklerine yol açmak demektir. Potansiyel olanakların gelişimine uygun düşen ve uzun süreli değişikliklere yol açan değerlendirme etmenleri ile çalışma ortamında karşılaşılan kötülüklerden sakınma çabalarına uygun düşen çevre (ya da sağlık koruma) etmenleri şunlardır:

Çevre etmenleri

— Amir (iyi nitelikler ve kusurlar)
— İşyerinin politikası ve idaresi
— Çalışma koşulları
— Meslektaşlarla, ast ve üstlerle ilişkiler
— Saygınlık
— İş güvenliği
— Ücret
— Kişisel yaşam

Değerlendirme etmenleri

— İş bitirici olma
— Bitirilen işlerin takdiri
— İşin kendisi
— Sorumluluk
— Yükselme ya da ilerleme
— Gelişme olanağı

Güdülenme kuramının gözde temsilcileri olan Maslow ile Herzberg, görev türlerinin zenginleştirilmesi yoluyla iş örgütlenmesinin değiştirilmesine katkıda bulundular.

sosyoteknik çözümleme

Tavistock Institute'nin ingiliz araştırmacıları, oldukça farklı kuramsal bir perspektifle, iş örgütlenmesi alanına yeni bir yaklaşım getirdiler. İşyerini, açık bir sosyoteknik sistem olarak tanımladılar ve bundan iki sonuç çıkardılar: Çevrenin etkisi ve sistemin kendi kendini düzenlemesi.

● *Sosyoteknik bir sistem,* sosyal ile teknolojik olanın sürekli etkileşim içinde bulundukları bir sistemdir. Yani, birini, diğerini ele almadan ya da diğerinden soyutlayarak tanımlamak imkânsızdır; bir başka deyişle, her ikisi arasında basit ve doğrudan bir bağlantı yoktur. Teknolojik sistem anahtar rolü oynar, ama sosyal sistemin belirleyici, sınırlayıcı koşullarından biri olarak işler. Sosyal sistem, ancak teknolojik sistem tarafından ve ancak olumsuz yönde belirlenir. Bir başka deyişle, herhangi bir örgütlenme belli bir teknolojik sisteme uyarlanamadığı gibi, teknolojik sistem de otomatik olarak bir toplumsal sistemi, yani daha geniş anlamda, bir örgütlenmeyi koşullandıramaz. Belli bir teknik sistem çerçevesinde, o sistem çok zorlayıcı bile olsa, çeşitli örgütlenmeler yapılabilir.

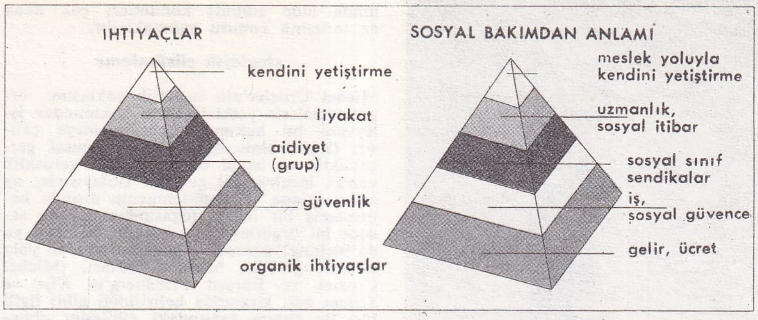

Bu kuramın yaratıcıları, örgütlenmeye ilişkin bu buluşlarını İngiltere'de bir kömür madeninde uyguladılar. Aynı kömür ocağında ve aynı teknolojiyle, birbirinden çok farklı iki örgütlenme yapıldı. Birincisinde, her işçi işin sadece basit bir bölümüyle ilgiliydi ve yalnızca kendi küçük çalışma grubu (3 madenci) içindeki değişmeyen ve çok sınırlı toplumsal ilişkilerin parçasıydı. İkinci örgütlenmede ise, her işçi oradaki işlerin tümüyle ilgiliydi; bu nedenle, geniş grubun (41 madenci) üyeleriyle işbirliği içinde, çok çeşitli görevleri yerine getirme durumundaydı ve iş sırasında bu grubun herhangi bir üyesinin yardımını veya desteğini isteyebilirdi. İkinci örgütlenmenin, verimlilik, işe ilgi ve gruba bağlılık bakımından daha üstün olduğu çarpıcı biçimde ortaya çıktı. Kuramın sözcülerine göre bu üstünlük, söz konusu örgütlenmenin, kömür üretiminin güçlüklerine daha iyi uymasının bir sonucudur ve kömür çıkarma süreci boyunca kendini gösteren kömür çıkarma koşullarının çok değişken olması, madencilerin bu değişime sürekli uyum sağlamalarını gerektirir. Böylece esnek örgütlenme, teknolojik zorlamanın bu yönüne en iyi uyum sağlayan örgütlenme biçimi oldu. Ayrıca esnek örgütlenme, katı örgütlenmede yorucu ve yoğun bedeni çaba gerektiren koşullarda arkadaşlarının tümünün desteğinden yoksun kalan madencilerin özlemlerini de karşılar. Dolayısıyla, büyük gibi görünen teknolojik zorlama, özel bir örgütlenme gerektirmiyordu: Bu zorlamanın yakından incelenmesi, çeşitli öğelere bölünmesi, örgütleyicilerin bu öğelerin her birini tek başına ele almak yerine sosyal sisteme bağlamaları gerekir.

● *Sosyoteknik bir sistem,* çevresiyle sürekli etkileşim içindedir. Dolayısıyla, yalnız teknik ve beşeri çevreyi değiştiren güçleri incelemekle yetinmemek, sistemi bu sürekli değişikliklerin şokuna da hazırlamak gerekir. Bu nedenle kömür madeninde ağırlığı, kazma koşullarının değişkenliğine vermek ve insan grubunu, bu değişmeye fazla çaba göstermeden ayak uydurabilecek biçimde örgütlemek gerekiyordu.

● *Bir sistemin kendi kendini düzenleme yeteneği,* iş sürecinde üstlenilen rollerin örgütlenmesinden doğar; işçiler bu örgütlenme içinde birbirlerine, işi tamamlama ve görevlerin karşılıklı bağımlılığı koşullarıyla bağlıdır. Kendilerine sorumluluk ve bu sorumluluğun gerektirdiği bağımsızlık verilirse, işçiler sistemin üretim sürecine ve çevreye ilişkin beklenmedik durumlarını göğüsleyebilmelerini sağlayan inisiyatif ve kararları kendileri alacaklardır. Bu durumda gözetimin rolü artık, işi yerine getirenlere emirler vermek değil, sadece eşgüdüm ve denetimdir.

deneyimler

Yukarıda sözü edilen iki adım, kendilerinden önceki akımlar olan Taylor'culuk* akımı ile insan ilişkileri akımına karşı çıkarlar. İnsanı makinanın yardımcısı olarak gören Taylor'culuğun katılığını ve teknolojik gerekirciliğini kabul etmezler. İnsan ilişkileri akımına karşı çıkışlarının nedeni ise, iş sürecindeki insanın psikolojik ve toplumsal durumunun, çalışmanın kendisinden, teknolojiden, mekanik ve fizik gereklerden bağımsız olduğu düşüncesini reddetmeleridir. Kendileri çok farklı önvarsayımlardan hareket ederler. Güdülenmeler ekolü yandaşlarına göre önemli olan, daha ilginç işleri, işi icra edenlere bireysel düzeyde teslim etmektir. Sosyoteknik ekolden yana olanlara göreyse, sisteme kendi kendini düzenleme olanağı verilmeli ve bu amaçla, gerekirse kolektif biçimde özerklik ve sorumluluklar sağlanmalıdır.

Deneyimler, iş örgütlenmesindeki değişiklikler, çalışma koşullarına ilişkin girişimler bu çeşitli perspektiflerin izlerini taşır. İşin içeriğini değiştirmeyen girişimler, yani bir yandan görevlerin rotasyonu (nitelikleri aynı olan kişilere çeşitli postalar halinde görev yaptırmak) ile öte yandan görevlerin genişlemesi (uygulayıcıların kümeler ve alt kümeler gerçekleştirebilmeleri) bir yana bırakılırsa, işyerlerinde iş örgütlenmesine ilişkin başlıca yeni değişiklikler, görevlerin zenginleştirilmesi ve grupların oluşturulması oldu.

● *Görevlerin zenginleştirilmesi* (Job enrichment). Pek çekici olmayan işlere, daha ilginç ve çekici görevlerin eklenmesi anlamına gelir. Bu işlemin amacı, eğer mümkünse işi yapana bir iş bütünlüğü sağlamaktır (bir işin başından sonuna aynı kişi tarafından tamamlanması). Örneğin bir makinanın ayarlanması, bakımı, üretilen malın kontrolü ya da siparişi veren müşteriyle karşılıklı görüşmeden sonra bir plan yapılması, ilgili parçanın üretimi, çeşitlendirilmiş bir talebin ayrıntılı bir projeyle yanıtlanması işin bütünlüğü anlamına gelir. Reform, atölyelerde uygulanan yöntemleri yöneten merkezi servislerin ilişkilerini de tartışma konusu yapabilir ve böylece görevlerin hiyerarşisini değişikliğe uğratabilir.

Ama bu durum özellikle, özerk (bağımsız) çalışma grupları için geçerlidir. Burada söz konusu olan, görevlerin zenginleştirilmesinin kolektif bir biçiminden daha karmaşık bir biçimdir, çünkü hiyerarşik ilişkilerin dengesi artık değişmiştir: Gruplar kendi işlerini düzenlemekten, hatta gerekli parçaların sağlanması dahil, bütün bir imalat programından, alet servisinin yönetilmesinden, grup çalışmasının örgütlenmesinden ,görevlerin grup üyeleri arasında bölüştürülmesi), molaların saptanmasından, grup üyelerinin yaptığı işlerin niceliği ile niteliğinden vb. sorumludurlar. Kimi zaman (Olivetti firmasında olduğu gibi) bütün bir üretim birimi, benimseyeceği örgütlenme modelini kendisi kararlaştırır. Bu konuda en tanınmış deneyimler otomobil sanayiinde (Volvo, Fiat, Renault) olduğu gibi, diğer sanayi dallarında (örneğin Rhône-Poulenc Textile) ve genellikle yoğun seri üretim yapan makina ya da tekstil sektörlerinde yapılmıştır. Ne var ki, bu tür deneyimlerin çok fazla yaygınlaştığı

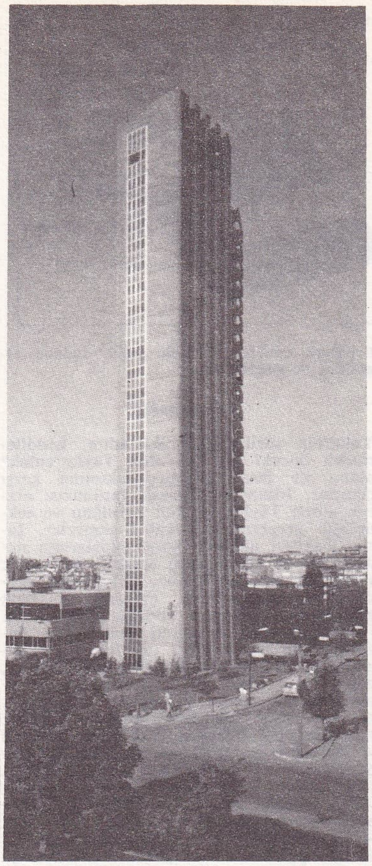

İş Bankası'nın Ankara'daki yeni genel müdürlük binası

söylenemez. Toplumsal gerilimler, işe gelmeme, personel rotasyonu, kalitenin düşmesi ya da (görülen ya da hissedilen) diğer huzursuzluklar şeklinde ortaya çıktığında, işyeri yönetimleri bu deneyimlere başvururlar: Demek ki, çalışmanın örgütlenmesinin bu yeni biçimlerine çok zaman bir sosyal zorunluluk yol açar. Bunların sonucu ise, çoğu zaman verimliliğin nitel ve nicel olarak artması, işe gelmeme oranının düşmesi, toplumsal ilişkilerde değişiklik ve iş yapanların anlayışının profesyonel ya da vasıflı işçi anlayışı yönünde gelişmesidir.

Ama bu deneyimlerin yavaş ve zayıf yaygınlaşması işçi ve işveren taraflarının geleneksel örgütlenme biçimleri olan Taylor' cu model ya da insan ilişkileri modeli içinde kendilerini hâlâ daha rahat hissettiklerini göstermektedir. Geleneksel örgütlenme biçimleri, stratejileri ve yetki ala-

ADN	Yem. Dem. Halk Cum.	RC	Tayvan
AFG	Afganistan	RİM	Moritanya
BA	Birmanya	RN	Nijer
BDS	Barbados	RNR	Zambiya
BH	Belize	ROK	Kore (Güney)
BP	Botswana	RP	Filipinler
BRN	Bahreyn	RU	Burundi
BRU	Brunei	SD	Swaziland
BS	Bahama	SGP	Singapur
DDR	Dem. Alman Cum.	SME	Surinam
EİR	İrlanda	SP	Somali
ES	El Salvador	SY	Seyşeller
FJI	Fiji	TC	Kamerun
G	Gabon	TG	Togo
GUY	Guyana	TT	Trinidad ve Tobago
HK	Hong Kong	V	Vatikan
HKJ	Ürdün	WAL	Sierra Leone
LAR	Libya	WD	Dominik Cum.
LB	Liberya	WG	Grenada
LS	Lesotho	WL	Saint Lucia
M	Malta	WS	Batı Samoa
MAL	Malaysia	WY	Saint Vincent
MS	Mauritius	YMN	Yem. Arap Cum.
MW	Malawi	Z	Zambiya
PNG	Papua-Yeni Gine	ZR	Zaire

nında elde edilmiş konumları çok daha az tartışma konusu yapmaktadır.

stratejik çözümleme

Michel Crozier'nin stratejik yaklaşımı, örgütlenmelerin yetki ilişkileri bakımından işleyişini bu bakımdan çözümlemeye çalışır. Örgütlenme, özgül bir toplumsal gerçekliktir ve özgül bir toplumsal gerçeklik olarak incelenmesi gerekir. Dolayısıyla, ne kendi içinde ve örgütlenmenin dışında belirlenmiş bir insan doğasından, ne de sadece bu örgütlenmenin zorlamalarından ya da biçimsel düzeyde tanımlanmasından yola çıkmak gerekir; hareket noktası, (Michel Crozier ve Ehrard Friedberg'in *Kişi ve Sistem* adlı kitabında belirtildiği gibi) ilgili kişi ile sistem arasındaki etkileşim olmalıdır.

● *Kişi bakımından.* Bir örgütlenme içinde her kişi kendine özgü bir strateji izler, çünkü hedefleri hiçbir zaman başkalarınınkilerle birbirine karışmaz. Bu kişi tümüyle pasif değildir, örgütlenmenin zorlamalarından yararlanarak ulaşmaya çalıştığı kendi öz amaçları vardır. Kullandığı strateji akılcıdır (her zaman en iyi çözümü arayan mutlak anlamda bir akılcılık değil); bu sınırlı ve yetingen akılcılık, rastladığı anda tatmin edici çözüm şeklinde durur.

Bu çözümlemeye göre, bireyin davranışları örgütlenme tarafından hiçbir zaman ne tümüyle belirlenmiştir ne de tümüyle öngörülmüştür. Hatta örgütlenme kişinin davranışını açıkça belirlese bile kişi kendini, fazla ileri gitmeksizin ve fazla rizikoya girmeksizin, rolünün hedeflerine daha uygun düşen bir tanımı yapacak biçimde ayarlayabilir ve bunu her zaman yapmaktadır. Kişinin en avantajlı olduğu durum uzmanlık durumudur. Uzman, örgütlenme için anlamlı ve uygunsa, bir belirsizlik alanı üzerinde tek başına kesin söz sahibi olmasını ve kendi hedeflerini dayatmasını sağlayan bir yetkiye sahiptir. Bilgi ve görgüsü, örgütlenmeye yararlı olduğu ölçüde, onu büyük bir yetkiyle donatır. Tersine, yetki de, örgütlenme için önemli olan belirsizlik alanlarına egemen olma yeteneği olarak tanımlanabilir.

● *Örgütlenme bakımından.* Yetki kavramı, stratejik çözümlemenin belkemiğidir. Örgüt, organigram, görevlerin dağılımı, işlevlerin tanımlanması vb. yoluyla, üyelerinin tavırlarını tahmin etmeye çalışır. Bunda hiçbir zaman tam bir sonuca ulaşılamaz; kaldı ki çevre, her tür rastlantılar ve her düzeyde karar alma zorunluluğu, belli bir tepki yeteneğini varsayar. Belirsizlik alanları her zaman mevcuttur. Bireyler, bunları hedeflerine varmak için kullanır. Örgüt bunu bilir; her bireyden, oyunu kurallara göre oynamasını ister ve onun iyiniyetine seslenir. Bunun üzerine, birey ve katılma konusunu görüşür ve bu görüşme ona yetki kazandırır. Böylece giderek, hedeflerine varmak isteyen bireyler arasında az ya da çok istikrarlı olan bir dengeye varılır; bireyler, bu süreç boyunca, bütünün yaşaması bakımından dayanışma içinde olurlar (bir yandan da bütünü kendi yönlerine çekmek isterler). Birbirleriyle ilişkide olan bu bireyler, özgürlük kazanmak için yetkilerini başkalarına kabul ettirmeye çalışırlar. Örgütlenme, bireyler arasında ve gruplar arasında, yetki paylaşımına dayalı olarak işleyen bir ilişkiler sistemidir. Yetki, bir kimsenin bir başkasına herhangi bir şey yaptırma yeterliği (geleneksel tanım) olmaktan çok, başkasıyla olan iki yönlü ilişkilerinin kendisinden yana gelişmesini sağlama yeteneğidir.

Çünkü hiyerarşik (dereceli) ilişki, bir görüşme, bir pazarlıktır; ve her şef, kendi görevinde başarılı olmak için astlarının yardımına başvurma durumundadır. Bürokrisinin incelenmesi, Michel Crozier'nin, bürokratik sistemin, sadece diğer örgütlenme biçimlerine göre üstünlüğü değil, bozuk işleyişlerini de gün ışığına çıkarmasını sağlamıştır. Bu bakımdan stratejik yaklaşım, örgütlenmelerin işleyişinin ve çevreyle uyum sağlama yeteneklerinin güçlü bir aracıdır. (LM)

***İŞARET** i. — Devl. huk. 1970'ten beri taşıtların bağlı bulunduğu devleti gösteren işaretlerde bazı değişiklikler yapıldı. Yeni kurulan devletlere verilen yeni işaretlerin yanısıra değişen işaretler de Uluslararası Otomobil Federasyonu tarafından belirlendi. (L)

***İş Bankası** (TÜRKİYE). — 1975-1982 döneminde de İş Bankası hızlı gelişimini sürdürdü. 1975 yılında 40 milyon lira olan sermayesini, 1982'de 30 milyar liraya çıkardı. Öz kaynakları aynı yıl 33 milyar 354,5 milyon liraya yükseldi. 1975 yılında 36 milyar 515 milyon lira olan toplam mevduatı 1982'de 567 milyar 480 milyon liraya yükseldi. Toplam mevduatının 349 milyar 037 milyonu tasarruf mevduatı, 124 milyar 118 milyonu ticari mevduatlar, 40 milyar 206 milyonu resmi mevduatlar, 53 milyar 289 milyonu bankalar mevduatı, 830 milyonu diğer mevduatlardan oluşuyordu. Aynı dönemde dağıttığı kredi toplamı 34 milyar 964 milyon liradan 582 milyar 650 milyon liraya; iştirak yatırımları ise 1 milyar 359,8 milyon liradan 17 milyar 940 milyon liraya ulaştı. Dağıttığı kredilerin 251 milyar 567 milyon lirasını kısa vadeli, 142 milyar 859 milyon lirasını uzun vadeli ticari krediler, 86 milyon lirasını tarımsal krediler, 1 milyar lirasını gayrimenkul kredileri, 115 milyon lirasını mesleki krediler, 8 milyar 837 milyon lirasını denizcilikle ilgili krediler, 2 milyar 238 milyon lirasını kalkınma ve yatırım bankalarına verilen krediler oluşturuyordu. 1982 yılı sonunda İş Bankası'nın iştiraki bulunan şirketlerin sayısı 138 idi. Bankanın iştirak patırımları içinde en büyük pay sanayi kesimindedir (yüzde 86,6). İş Bankası'nın 1982'de Frankfurt'ta bir şubesi, Kıbrıs'ta üç şubesi, dış ülkelerde çeşitli temsilcilikleri ve büroları vardı. 1983'te Londra şubesi açıldı. Berlin'de de bir şube açılmak üzereydi. Bankanın 1975'te 718 olan şube sayısı, 1982'de açılan 15 yeni şube ile birlikte 900'e ulaştı. Bu şubelerde toplam 21 605 personel çalışıyordu.

İş Bankası öteden beri sürdürdüğü kültür, sanat ve bilim alanındaki etkinliklerini 1975'ten sonra daha da genişletti. Kültür yayınlarının sayısı 1982'de 240'ı aştı. 1980 yılında eserleri, yapıcı ve yaratıcı eylemleriyle üstün kültür hizmeti veren kişileri ödüllendirmek ve her yıl üç dalda verilmek üzere «Türkiye İş Bankası Büyük Ödülü»nü başlattı. Yurt içindeki resim galerilerinin sayısını 5'e çıkardı. (M)

***İşçi Kredi Bankası.** — Sermayesi 100 milyon liraya yükseldi. 1982'de 222 milyon lirası ticari, 50 milyon lirası bankalararası, 1 milyar 498 milyon lirası tasarruf, 2 milyon lirası diğer mevduatlar olmak üzere toplam 6 milyar 968 milyon lira mevduat topladı. Aynı yıl 1 milyar 098 milyon lirası kısa vadeli, 113 milyon lirası orta ve uzun vadeli, 8 milyon lirası tarımsal olmak üzere toplam 1 milyar 219 milyon lira kredi dağıttı. Bankanın 10 şubesinde toplam 148 personel çalışıyordu. (M)

***İşçi Partisi** (ing. *Labour Party*), ingiliz sosyalist partisi. — 1976'da hem parti başkanı hem de başbakan olan James Callaghan,* birkaç düzenleme dışında (Michael Foot başbakan yardımcısı oldu) ekibini ve politikasını değiştirmedi; toplumsal sözleşmenin yeniden uygulanmasını sağladı. Ekonominin içinde bulunduğu bunalım, bu sözleşmelerin sağladığı disiplin ve katı gelir vergisi yasaları sayesinde frenlenen enflasyonla hafifletildi, ancak bu iyileşme partinin saygınlığını yitirmesi pahasına oldu. Callaghan, muhafazakârların saldırılarına karşı liberallerle ittifak yapmak zorunda kaldı. 1978 sonbaharında işçilerin (Ford fabrikaları işçileri, devlet ve belediye memurları, kamyon şoförleri, sağlık memurları) greve gitmesiyle toplum sözleşmesi iflas etti.

İşçi Partisi'nin önerdiği, iskoç ve galli özerklik yanlılarının isteklerini karşılamak için hazırlanan, devletin bazı yetkilerini yerel meclislere devretmesi yasası, İskoçya ve Galler'de reddedildi.

1979 martında Muhafazakâr Parti'nin verdiği gensoru önergesi ile hükümet düştü ve seçimlere gidildi. Mayıs 1979'da yapılan seçimlerde yenik düşen Callaghan başbakanlığı, muhafazakârların 1975'ten beri lideri olan Margaret Thatcher'e bıraktı. Bu yenilgiyle sarsılan İşçi Partisi içinde sol kanatla ılımlı sağ kanat arasında ikilik baş-

Foto. X (MEYDAN)

gösterdi. 1980 kasımında Callaghan'ın yerine parti başkanı olan Michael Foot* (*Ek 2*) partinin bölünmesini önleyemedi. Ilımlılar ayrılarak Sosyal-Demokrat Parti'yi kurdular (mart 1981). 1983 haziran seçimlerinde, 1918'den beri görülmedik bir bozguna uğrayan İşçi Partisi, ancak 230 sandalye çıkarabildi. Foot, 1983 ekiminde parti genel başkanlığından ayrıldı ve yerine ılımlı sol görüşlü Neil Kinnock seçildi. (L)

***İşçi Partisi** (TÜRKİYE) **[TİP]**. — Parti dört yıl kapalı kaldıktan sonra eski yöneticileri tarafından yeniden kuruldu ve genel başkanlığa Behice Boran seçildi (1975). Boran öteki sosyalist partilerin TİP'te birleşmeleri için çaba harcadıysa da başarılı olamadı. Bu dönemde partinin etkinliği birkaç dergi yayımlamaktan öteye geçmedi. Silahlı Kuvvetlerin 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra öteki siyasal partilerle birlikte TİP de kapatıldı. (M)

İŞGÜZAR (Hilmi), türk siyaset adamı, (Yozgat 1929). Orman Fakültesi'ni bitirdi; orman mühendisi olarak çalıştı. Bir yandan da Ankara Hukuk Fakültesi'ne devam etti, bitirince avukatlığa başladı. 1965'te AP'den Sinop milletvekili seçilerek parlamentoya girdi.

1969 seçimlerinde milletvekilliğini korudu. 1973-1977 arasında parlamento dışında kalan İşgüzar 1977'de yeniden AP Sinop milletvekili seçildi. Aynı yılın sonunda, Demirel başkanlığındaki sağ koalisyon hükümetinin icraatını onaylamayan ve partiden istifa eden AP'li milletvekillerine katıldı. 1978 başında bu milletvekillerinin desteğiyle kurulan Ecevit hükümetinde bağımsız olarak Sosyal Güvenlik bakanlığına getirildi. Bakanlığı sırasında adı rüşvet skandallarına karıştığı için muhalefet tarafından verilen gensoru önergesi meclis gündemine girmeden istifa etti. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra aynı gerekçeyle tutuklandı. Yargılanma sonunda Yüce Divan tarafından, «görevini kötüye kullandığı ve rüşvet aldığı» belirlenerek 9 yıl 8 ay hapis ve 5 251 000 lira para cezasına çarptırıldı (1983). [M]

İŞİHARA, Japonya'da (Honşu), Tokyo körfezi kıyısında kent. 156 000 nüf. (L)

***İŞİKAVA**, Japonya'da (Honşu) kent. — 261 000 nüf. (L)

***İŞİNOMAKİ**, Bk. İSHİNOMAKİ.

İŞİNOMİYA, Japonya'da (Honşu) kent. Nagoya'nın kuzeyinde. 219 000 nüf. (L)

***İŞKODRA**, Arnavutluk'ta kent. — 59 000 nüf. (L)

İşletmeler Bakanlığı, 1978'de kamu iktisadi kuruluşlarını yönetmek için kurulan üst düzeyde devlet örgütü. Öteden beri çeşitli bakanlıklara bağlı özerk kuruluşlar olarak çalışan Kamu İktisadî Teşebbüsleri (KİT) arasında işbirliği ve eşgüdüm sağlanmak ve bu kuruluşları kaynak oluşturacak biçimde düzenlemek amacıyla ikinci Bülent Ecevit hükümetinin kuruluşu sırasında 5 ocak 1978'de kuruldu. Bakanlığa Prof. Kenan Bulutoğlu (*Ek 2*) atandı. 12 kasım 1979'da kurulan Süleyman Demirel hükümetinde bu bakanlığın görevi Sanayi ve Teknoloji bakanlığına verildi. 20 eylül 1980'de yönetime geçen Bülend Ulusu hükümetinde ise KİT'ler yeniden ilgili bakanlıklara bağlandı ve Sanayi ve Teknoloji bakanlığı da eski adını aldı. (M)

***İş ve İşçi Bulma Kurumu.** — Kurumun 12 bölge müdürlüğüne bağlı şube sayısı 70'e, büro sayısı 30'a yükseldi. Kuruma başvuranlar 1982 yılında bir önceki yıla göre yüzde 3,4 oranında artarak 639 142'ye ulaştı. Aynı yıl açık işlerin sayısı ise 188 946 idi.

1970'li yılların sonuna doğru yurt dışına gönderilen işçi sayısı oldukça azaldı. Avrupa ülkelerinin sağladığı iş imkânları azaldığından daha çok arap ülkelerine (Libya, Suudi Arabistan, Irak) işçi gönderilebildi (1980'de 28 503; 1981'de 58 753; 1982'de 49 388). Arap ülkeleri içinde en çok işçi gönderilen ülke Libya oldu (1980'de 15 090; 1981'de 30 667; 1982'de 26 686). Ne var ki yurt dışına gönderilen işçi sayısı hiç bir zaman ülkedeki işsizliğin baskısını azaltacak ölçüye ulaşmadı. (M)

İtaipu, Brezilya'da Parana ırmağı üzerinde

İş ve İşçi Bulma Kurumu'na başvurular

yıllar	*yıl süresince müracaat edenler* *erkek*	*kadın*	*yıl süresince istenen iş gücü (alınan açık işler)* *erkek*	*kadın*	*işe yerleştirmeler* *erkek*	*kadın*	*yıl sonlarında iş bekleyenler* *erkek*	*kadın*
1975	433 452	178 658	209 239	147 572	192 776	144 772	145 184	29 046
1976	625 053	223 604	241 927	169 541	219 753	165 652	187 468	39 837
1977	599 959	226 885	237 170	168 067	213 120	163 714	169 188	38 064
1978	619 651	212 614	175 518	142 612	157 936	138 989	201 654	48 042
1979	474 101	179 480	121 272	113 797	100 444	111 087	244 386	67 342
1980	348 218	156 562	93 262	96 106	70 674	92 752	328 706	96 225
1981	446 594	171 543	108 451	92 915	71 334	89 714	428 073	124 331

baraj ve hidroelektrik santralı. Santral Foz de İguaçu'dan 14 km ötede, bir ırmak adası üzerindedir. Baraj ve santralın Paraguay'la ortak işletilmek üzere yapımına 1973 yılında başlandı. Barajın su hacmi 29 milyar m³, göl alanı 1 400 km²; santralın kurulu gücü 12,6 milyon kW (18 türbin ve jeneratör) olarak hesaplandı. Barajın ve jeneratörlerin ilk ünitelerinin 1983'te devreye girmesi, tamamının 1988'de bitirilmesi öngörüldü. (M)

***İTALYA**, Batı Avrupa'da devlet. — 57 200 000 nüf.

TARİH

1970'li yıllarda italyan tonlumunun yaşadığı derin bunalım özellikle iki konuda yoğunlaştı: Hükümet istikrarsızlığı ve terör eylemlerinin yaygınlığı. Kararlı bir ekonomi politikası uygulayamayan Mariano Rumor, 1974 haziranında istifa etmek zorunda kaldı. Fakat cumhurbaşkanı Giovanni Leone istifayı kabul etmedi. Merkez sol koalisyondaki dört büyük partinin (Hıristiyan - Demokrat Parti, Sosyalist Parti, Sosyal Demokrat Parti, Cumhuriyetçi Parti) sekreterleri, mali durumu düzeltmek için alınması gereken önlemleri görüşmek üzere bir araya geldiler. Yasa gücünde bir dizi kararname tasarısı parlamentoya sunuldu; fakat sendikalar öngörülen önlemleri protesto etmek için ulusal eylem günü düzenlediler.

Bunalım, merkez solun iyice yıprandığını gösterdi. Komünist Parti (İKP) ile Hıristiyan - Demokrat Parti, bu koalisyonun yerini alacak bir çözüm aradılar. Sosyal demokratların torpillediği Rumor hükümeti 4 ekimde düştü. Bunalım 51 gün sürdü. Bu süre içinde boşanma sorunu ön plana çıktı: 12 mayıs 1974'te boşanma yasasının iptali, oyların yüzde 59'uyla reddedildi. Siyasal partilerin finansmanına ilişkin bir yasa onaylandı.

Suikastlar ve adam kaçırma eylemleri birbirini izledi. Genel istihbarat servisi yeniden örgütlendi. OGS şefi (ordu gizli servisi) değiştirildi; yargıçlara bu kurumun arşivlerine girme hakkı tanındı. Kızıl Tugaylar'ın (KT) birkaç yöneticisi yakalandı; ancak yeni bir terörist örgüt (SPÇ, Silahlı Proleter Çekirdekler) ortaya çıktı. Sol hıristiyan - demokratların ünlü siması Aldo Moro*, kasım ayında, 19 hıristiyan - demokrat ve 5 cumhuriyetçiden oluşan bir hükümet kurmayı başardı.

1975'de biraç önemli reform gerçekleştirildi. Bunlar sosyal güvenliğe, öğretime, radyo - televizyona ilişkindi. Yeni bir aile yasası kabul edildi. Hükümet birkaç huzursuzluğu göğüslemek zorunda kaldı: Bunlardan biri, sözcülüğünü Radikal Parti'nin yaptığı çocuk aldırma kliniklerinden, diğeri ise Sicilya ve Pulia şaraplarının Orta Fransa'daki bağcılarca boykot edilmesinden kaynaklanıyordu. Vergi toplamasında güçlük çekildi. Kızıl Tugaylar'ın lideri Renato Curcio, 17 şubatta, arkadaşlarının oluşturduğu bir komando grubu tarafından tutuklu olduğu cezaevinden kaçırıldı. Adi ve siyasal suçlular çoğaldı. Fidye amaçlı adam kaçırmalar günlük olaylar arasında yer aldı.

tarihsel uzlaşma

Hıristiyan Demokrat Parti'yle tarihsel uzlaşma, İtalyan Komünist Partisi'nin 18-23 martta Roma'da toplanan kongresinin ana konusu oldu; fakat Amintore Fanfani*, kongreyi izleyecek olan parti delegasyonunu geri çekti.

15-16 haziran 1975 seçimlerinde 31 milyon seçmen, basit statülü 15 bölge meclisi ile 85 belediye encümeni ve belediye meclisinin yenilenmesinde oy kullanmaya çağrıldı. Böylece siyasal yaşam yeni bir görünüm kazandı: Hıristiyan Demokrat Parti, oy oranı yüzde 37,9'dan yüzde 35,4'e düşerek bu seçimlerden yenik çıktı. Tersine İKP açık bir zafer kazandı: İKP'ye güvenen seçmenlerin oranı yüzde 27,9'dan yüzde 33,4'e yükseldi; sosyalistler de yüzde 10'dan yüzde 12'ye çıkarak oy oranlarını artırdılar; Cumhuriyetçi Parti'de önemli bir değişiklik olmadı (yüzde 2,9'dan yüzde 3,2'ye): Sosyal - Demokrat Parti yüzde 5,6'ya geriledi; Liberaller iyice çöktü (yüzde 4,4'den yüzde 2,7'ye); neo-faşistlerin oy oranında hafif bir artış gözlendi (yüzde 5,9'dan yüzde 6,4'e). Komünistler bazı büyük belediyelerde (Milano, Venedik, Napoli, Roma) ilk sıraya yerleştiler. Merkez sağ böylece artık hükümet seçeneği olmaktan çıktı. Tek ihtimal olarak geriye sosyalistlerin hakem durumunda oldukları merkez sol kalıyordu. Aldo Moro, İSP'ye

hükümete katılmasını önerdi fakat bu önerisi reddedildi. Sosyalistler, bölgelerde, mümkün olan her yerde İKP ile koalisyon oluşturmayı kararlaştırdılar; oysa diğer yörelerde, hıristiyan demokratlarla merkez sol koalisyonlar içinde kalmayı sürdürdüler.

İKP, sosyalistlerle ittifak kurmak istedi. Ulusal düzeyde, tüm büyük halk güçleriy-

BÜYÜK KENTLER

Kent	*nüfus*
Roma	2 991 671
Milano	1 677 109
Napoli	1 223 288
Torino	1 160 686
Cenova	782 476
Palermo	693 949
Bologna	471 554
Floransa	462 690
Catania	398 426
Bari	387 266
Venedik	355 865
Messina	271 660
Trieste	260 291
Taranto	247 681
Padova	242 216

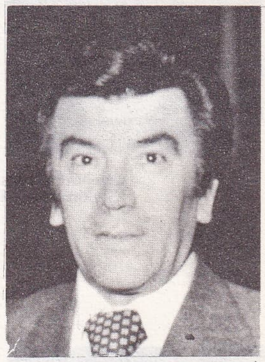

Hilmi İŞGÜZAR

Cumhurbaşkanı Giovanni Leone

Foto. X (MEYDAN); Uzan/Gamma (LAROUSSE)

Cumhurbaşkanı
Sandro Pertini

Kızıl Tugaylar'ın şefi
Renato Curcio
Torino hapishanesinde

le *tarihsel uzlaşma* stratejisini her zamankinden daha güçlü biçimde vurguladı. İlk anda, Aldo Moro'nun çoğunluk ile muhalefet arasında ilişkiyi sürdürme önerisini kabul etti. Uluslararası düzeyde geniş bir diplomatik harekâta girişti. Enrico Berlinguer* (*Ek 2*) ile İspanyol Komünist Partisi lideri Santiago Carrillo* Solares (*Ek 2*) arasındaki Roma görüşmesi, 1975 temmuzunda ortak bir açıklamayla sonuçlandı: Bu, eurokomünizmin doğuşunu ilan eden gerçek bir belgeydi. Tarihsel uzlaşma açık biçimde, sadece Batı Avrupa Komünist Partileri konferansına değil, aynı zamanda tüm «sosyalist, sosyal - demokrat, hıristiyan - demokrat, katolik, demokrat ve ilerici» güçlerin görüşüne sunuldu.

ABD bu görüşü sert bir muhalefetle karşılamakta gecikmedi. Hıristiyan - demokratların kongresinde (18 - 23 mart) Aldo Moro'nun çizgisi bir kez daha benimsendi: İSP ile ittifak kurma ve muhalefette bırakılan İKP ile ilişkiyi sürdürme.

Sosyalistlerin, ya komünistleri hükümete kabul etmek, ya da parlamentonun feshi biçimindeki tercihinden sonra yeni bir bunalım başladı. Hükümet 30 nisanda istifa etti ve meclisler de 1 mayısta feshedildi. Seçim kampanyası çeşitli kanlı olaylarla başladıysa da seçimler normal tarihinde (20 - 21 haziran 1976) yapıldı. Seçmenlerin, hıristiyan - demokratlar ile İKP'de kutuplaştığı gözlendi; sosyalistler geriledi; radikallerle aşırı solun temsilcileri parlamentoya girdiler. Hıristiyan - demokratlar mecliste 3 üyelik yitirirken, İKP olağanüstü bir sıçrama kaydetti: Mecliste 47, senatoda 25 sandalye daha kazandı; İSP, mecliste ve senatoda dörder üyelik yitirdi: Sosyal - Demokrat Parti 29 sandalyeden 14'ünü yitirerek çöktü. Liberal Parti de 20 üyeliğinden 15'ini kaptırarak aynı sonuca uğradı. Neo - faşistler 56 sandalyeden 21'ini yitirdiler. Aşırı solda ise Proleter Demokrasi Koalisyonu 6 üyelik kazandı.

Andreotti hükümeti

İKP'nin liderlerinden Pietro İngrao 1976 temmuzunda meclis başkanlığına seçildi; Amintore Fanfani, 1968 ve 1973'te arka arkaya seçildiği senato başkanlığını korudu. Giulio Andreotti*, hükümeti kurmakla görevlendirildi. Andreotti hıristiyan - demokrat bir kabine kurdu. Komünistlerin oylamaya katılmaması, Andreotti hükümetinin kurulmasına olanak sağladı. Gayrısafi ulusal hasılanın yüzde 5,6 oranında artması ve yüzde 17'lik bir enflasyon (tahminlerin altında), 1976 yılı ekonomik bilançosunun bazı göstergeleriydi. İşgücünün maliyetler içindeki payının azaltılması konusunda önemli tartışmalar yapıldı. Bu, 530 milyon dolar tutarında bir krediyi çekebilmek için Uluslararası Para Fonu'nun istediği bir koşuldu.

Kemerleri sıkma önlemlerinin ilanıyla birlikte acımasız grevler patlak verdi. Birkaç üniversitede, özellikle Roma ve Milano'da, öğrencilerle güvenlik güçleri arasında kanlı çatışmalar oldu. Kızıl Tugaylar ve Silahlı Proleter Çekirdekleri, terörist eylemlerini yoğunlaştırdılar.

Bu şiddet ortamında, İKP, bir mücadele ve hükümet partisi gibi davranmaya önem verdi. İKP ve hıristiyan - demokrat temsilciler arasında başlayan görüşmeler, sınırlı bir hükümet programının hazırlanması kararıyla sonuçlandı.

Başbakan
Aldo Moro

Aldo Moro'nun kaçırılışı

16 mart 1978'de Hıristiyan - Demokratlarla İKP arasındaki yakınlaşmanın mimarlarından biri olan Aldo Moro, evinden çıkarken, Kızıl Tugaylar'ın bir komando grubunca kaçırıldı. Terörist örgüt, Hıristiyan - Demokrat Parti liderinin «halk cezaevi» adını verdikleri bir yerde tutulduğunu ve yargılanacağını açıkladı. Aldo Moro'nun tutukluluğu 54 gün sürdü; bu süre içinde 9 bildiri yayımlandı.

Andreotti hükümeti ödün vermedi: Kızıl Tugaylar'la -fiilen siyasal açıdan tanınmaları anlamına geleceği nedeniyle- hiçbir görüşmeye yanaşmadı. Sonunda Kızıl Tugaylar en ünlü 13 italyan teröristinin serbest bırakılmasını istedi. Bu isteklerinin reddedilmesi üzerine tehditlerini gerçekleştirdi. Aldo Moro öldürüldü. Ölüsü, İKP merkezinin yüz ve Hıristiyan - Demokrat Parti merkezinin de yüz elli metre ötesinde bir arabanın bagajında bulunduğunda, İtalya'yı büyük bir heyecan dalgası sardı. Kızıl Tugaylar büyük bir yenilgiye uğrarken, Hıristiyan - Demokratlar bu olaydan, ara seçimlerin de gösterdiği gibi, güçlenerek çıktı.

Üç işçi konfederasyonu (İtalya Genel Emek Konfederasyonu, İtalya İşçi Sendikaları Konfederasyonu, İtalya Emek Birliği) ortak bir program hazırladı. Programın amacı, istihdam konusunda hareketliliği geliştirmek ve üç yıl için ücret artışlarını ılımlı düzeyde tutmaktı.

11 ve 12 haziran 1978'deki bir referandum sırasında, seçmenlerin yüzde 76'9'u kamu düzenine ilişkin yasaların değiştirilmesine karşı çıktı; bunların da sadece yüzde 56,4'ü partilerin kamu bütçesinden finanse edilmesini kaldıran tasarıyı reddetti (bu tavır, geleneksel siyasal güçlere yönelik bir uyarı olarak yorumlandı).

yeni cumhurbaşkanı: Sandro Pertini

Daha önce Lockheed skandalına adı karışan, mali yolsuzluk ve emlak spekülasyonuyla suçlanan cumhurbaşkanı Giovanni Leone 15 haziran 1978'de istifa etti. Milletvekilleri ile senatörler, Sandro Pertini*'yi (*Ek 2*) bu göreve oylamaların ancak 19. turunda seçebildiler.

Yeni bir terörizm dalgası -bir yargıcın öldürüldüğü- Milano'yu, Palermo ve Torino'yu sarstı.

1979 ocağında, İKP'nin desteğini çekmesi üzerine hükümet düştü. Giulio Andreotti ve Ugo La Malfa hükümet kurma önerisini geri çevirdiler. Bakanlar kurulunu oluşturmayı yine Giulio Andreotti tek başına denedi, fakat oluşturduğu kabine senatodan güven oyu alamadı. Bunun üzerine parlamento feshedildi.

3-4 Haziran 1979 genel seçimlerinde tarihsel uzlaşma bir kez daha gündeme geldi: Komünistler ya muhalefette kalacaklardı ya da hükümete katılacaklardı. Seçimlere katılma oranı (yüzde 89,6) 1976'ya göre (yüzde 93) düşüktü. İKP, 1 500 000 oy ve 27 üyelik (228 yerine 201) yitirdi. Hıristiyan - demokratlar ise belli bir istikrar kazandı: Oyların yüzde 38,3'ünü topladı (200

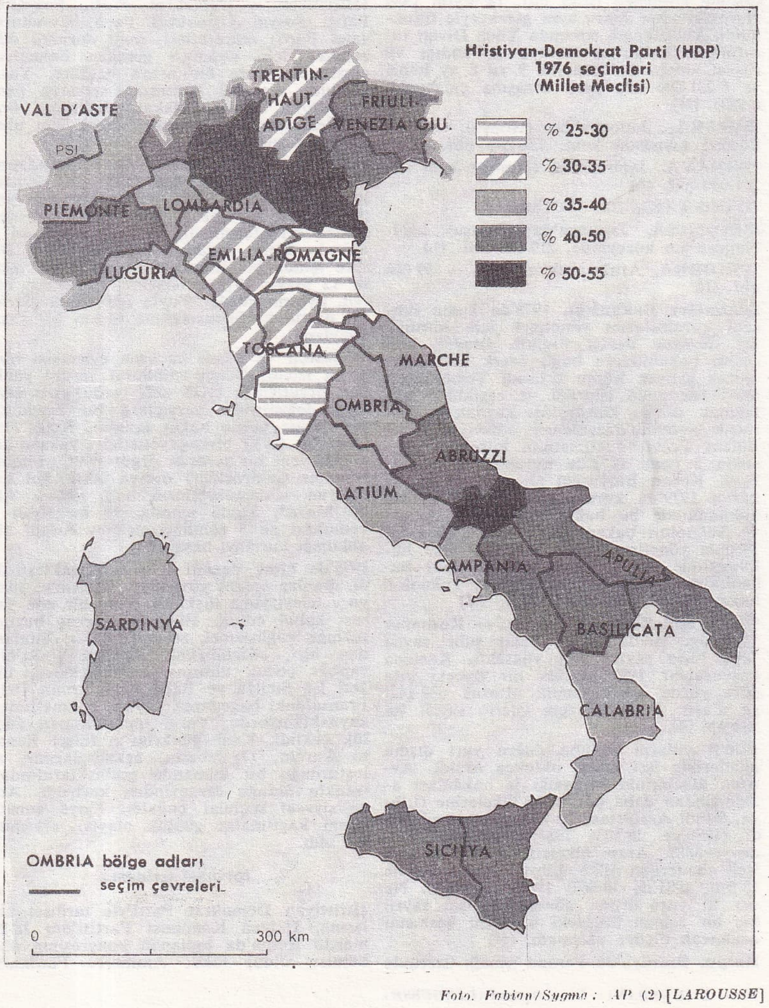

Foto. Fabian/Sygma; AP (2) [LAROUSSE]

000 oyluk bir kayıp) ve 262 üyelik elde etti (263 yerine). Sosyalistlerin sandalye sayısı 62'ye çıktı (57 yerine), fakat yüzde 10'luk oy barajını aşamadılar. Tüm küçük merkez partilerin belli bir ilerleme sağladıkları liberaller, sosyal - demokratlar (15 yerine 20), cumhuriyetçiler ve (özgürlükçü) Radikal Parti'nin önemli bir sıçrama (oyları 1 200 000'e, sandalye sayısı da 4'ten 18'e çıktı) kaydettiği görüldü. Aşırı sağ. 35 yerine (MSI-DN) 30 üyelik (MSI) kazandı.

Avrupa parlamentosu için yapılan ulusal seçimler bu eğilimleri pekiştirdi. 22 haziranda Andreotti hükümeti istifa etti. Hükümeti yeniden kurmakla görevlendirilen Giulio Andreotti, sosyalistlerin yardımını sağlayamadığı için bu görevden vazgeçti. ISP genel sekreteri Bettino Craxi de, Hıristiyan - Demokratların desteğini elde edemediği için hükümeti kurma görevini geri çevirdi. Hıristiyan - demokrat Filippo Maria Pandolfi de düğümü çözemedi. Sonunda hıristiyan - demokrat Francesco Cossiga, bir uzlaşma (çatışmaya son verme) hükümeti kurdu. Ekimde istifa eden Cossiga'nın yerini Hıristiyan - Demokrat Parti başkanı Arnaldo Forlani* (*Ek 2*) aldı.

1980 ağustosundaki teröristlerin Bologna garında patlattıkları bomba 80 kişinin ölümüne ve 200 kişinin de yaralanmasına neden oldu ve tüm siyasal partilerin nefretini uyandırdı. Bu kanlı eylemi geniş bir protesto gösterisi izledi (genel grev, çeşitli gösteriler). Olaydan sonra «katliamı planlama ve düzenleme» gerekçesiyle 47 kişi yakalandı. Fakat yargıçlar olaydan kimin sorumlu olduğu konusunda bir karara varamadılar.

Kızıl Tugayların çöküşü

4 nisan 1981'de Milano'da, Mario Moretti'nin tutuklanmasıyla, Kızıl Tugaylar son liderlerini de yitirmiş oldular. Dokuz yıldan beri aranmakta olan Moretti, ele geçmez terörist efsanesini temsil etmekteydi; birçok kez adaletten ve polisten yakayı sıyırmayı başarmıştı.

Eski suç ortakları, bütün itiraflarında KT içindeki siyasal kararların sorumlularından biri olarak onu gösterdiler. Ayrıca dış ülkelerle temasları da o yönetiyordu. Pişmanlık getiren birçok tugaylı, mart 1978'de Aldo Moro'nun öldürülüşünü, aralık 1980'de Yargıç Giovanni d'Urso'nun kaçırılışını planlayanlardan birinin de o olduğunu açıkladılar. Mario Moretti'yle birlikte, silahlı çete kurduğu gerekçesiyle ocak 1981'den beri aranmakta olan Cenova Üniversitesi profesörlerinden Enrico Fenzi de yakalandı.

Forlani hükümeti

27 eylül 1980'de, Cossiga hükümeti düşürüldü. Üç hafta sonra, 18 ekimde, Arnaldo Forlani, hıristiyan demokrat, sosyalist cumhuriyetçi ve sosyal demokratların desteğinde bir hükümet kurmayı başardı. Hukuk doktoru ve gazeteci olan ve 1969' dan beri birçok hükümette, özellikle dışişleri bakanı olarak Giulio Andreotti kabinesinde görev almış bulunan 56 yaşındaki Arnaldo Forlani'nin programı iki hedefe yönelik olarak hazırlandı: Enflasyonun aşağı çekilmesi ve mali idarenin sağlıklı bir düzene kavuşturulması. Bu politikanın başarısızlığa uğraması hükümeti sıkı bir program yapmak zorunda bıraktı. Liret, Avrupa para sistemi içinde yüzde 6 devalüe edildi; iskonto oranı yüzde 19'a

Roma'da öğrenci ayaklanması (12 mayıs 1977) [bu yüzden başkent üç gün sıkıyönetim altında yaşadı]

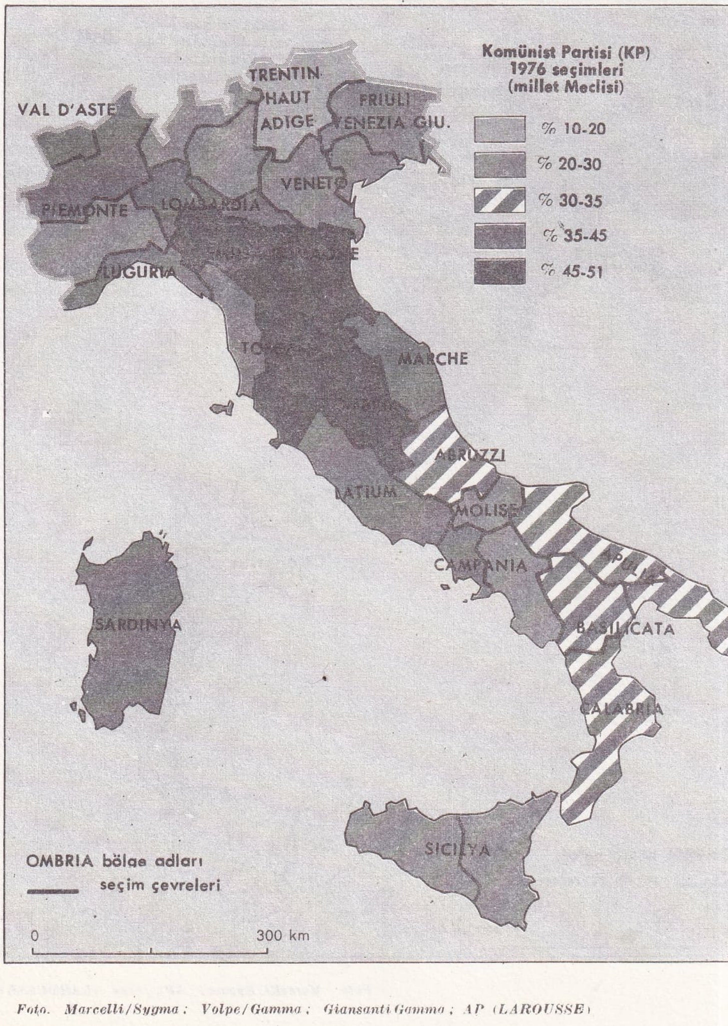

Dört teröristin kaçışından sonra Ravigo cezaevinin hali

Kızıl Tugaylar örgütünün kaçırıp öldürdüğü başbakan Aldo Moro'nun cesedi

Teröristlerle mücadele için kurulan polis birliği: Kösele Başlılar.

Foto. Marcelli/Sygma; Volpe/Gamma; Giansanti/Gamma; AP (LAROUSSE)

Bologna'da solcu gösteriler (26 eylül 1977)

yükseldi; operasyon sonucu gayrı safi milli hasılada yüzde 3 artış görüldü.

P2 locası

P2 (Propaganda Due adlı mason locası) skandalı, 26 mayıs 1981'de savaştan sonra kurulan bu 40. hükümetin hakkından geldi. Sosyalist Parti, kendisini daha fazla desteklemek istemeyince, Arnaldo Forlani, cumhurbaşkanı Pertini'ye istifa mektubunu vermek zorunda kaldı.

Başbakan Francesco Cossiga

İlgililerin hükümet başkanına haftalar öncesinden beri sundukları belgeler, bu locanın devlet içinde devlet kurma isteğinin hangi noktaya geldiğini gösteriyordu. Güney Amerika'ya kaçmış bulunan Lucio Gelli locanın çevresine İtalya'da nüfuzlu kişiler toplanmıştı. Bunlar, Komünist Partisi dışında, her çevreden gelmiş kimselerdi. Loca üyesi 962 kişilik listede, üç bakan, 42 general, 51 albay ,en üst derecceden memurlar, iş adamları ve gazeteciler vardı. Lucio Gelli, İtalya'da, zayıf olduğuna karar verilmiş bir devletin yerine otoriter bir karşı iktidar kurmaya kalkışmakla suçlandı. Ancak, adları listede olan kişilerin çoğu, locanın etkinliklerine katıldığını kabul etmedi; bu gizli derneğe girmiş olduğunu pek az kişi itiraf etti.

laik başbakan

Cumhurbaşkanı, Arnaldo Forlani'den sonra hükümeti kurma görevini bu kez hıristiyan demokratlar dışında bir politikacıya, küçük Cumhuriyetçi Parti'nin lideri Giovanni Spadolini*'ye (*Ek 2*) verdi. Spadolini, aynı çoğunlukla (Liberal Parti'yle genişlemiş) sosyal demokratları kazanmasını bildi. Sosyal demokratlar, erkene alınacak bir seçimden çekinerek uzlaşmayı kabul etti.

21 haziran 1981'de yapılan yerel seçimler, gerçekten, solun Sosyal Demokratlar aleyhine ilerlediğini gösterdi. Dokuz milyon seçmen sandık başına gitti. Büyük zafer kazanan Sosyalist Parti ortalama oy oranını yüzde 10'dan yüzde 14'e çıkardı. En başarılı sonuçları Sicilya'da ve Aldo Moro'nun kenti olan Bari'de aldı.

Cumhurbaşkanı Giovanni Spadolini

Giovani Spadolini hükümeti 30 haziran 1981'de parlamentodan güvenoyu aldı. Laik başbakan üç cephede savaş yürütecekti: Ekonomi, terörizm ve ahlak cepheleri.

yer sarsıntısı

23 kasım 1981 pazar günü, saat 19.34'te, İtalya'da XX. yy'ın en büyük felâketlerinden biri başladı. Roma'da hafif bir yersarsıntısı oldu; aynı saniyede, Trieste'den Palermo'ya uzanan 1 500 km'lik bir mesafede, az çok hissedilir biçimde, aynı olay yaşandı. Yer sarsıntısından en çok etkilenen yerin, Napoli'nin doğusundaki Irpine bölgesi olduğu anlaşıldı. Birkaç saat sonra, sarsıntıdan doğrudan zarar gören bölgenin sınırları genişledi: Napoli, Solerne, Potenza ve Benevento'da, 18 000 km²'lik bir alan. Korkunç felâketin kasım sonundaki bilançosu şöyleydi: 2 688 ölü, 8 807 yaralı. Toprak altından sadece diri 113 kişi çıkarılmıştı.

terörizmin sonu

28 ocak 1982'de, italyan polisinin Güvenlik Merkezi Operasyon Çekirdeği mensupları (GMOÇ), Padova'da bir apartmanı bastılar, birkaç dakika içinde, 42 gündenberi Kızıl Tugaylar'ca kaçırılmış bulunan NATO Müttefik Kuvvetler Genelkurmay Başkan Yardımcısı amerikalı general Dozier kurtarıldı; onun gözetimiyle görevli 5 terörist yakalandı. Tam bir başarıydı bu; bir damla kan akmamış ve polis ilk kez, Kızıl Tugaylar'ın geçmişte, Aldo Moro ve Yargıç d'Urso gibi kişileri kapattıkları hapishanelerden birini ortaya çıkarmıştı. Moro olayını izleyen dört yıl içinde italyan güvenlik kuvvetleri, gerçekten yeniden örgütlenmiş, mesleki bilgilerini tazelemişti. Ayrıca, polisle işbirliği yaparlarsa, cezalarında indirim yapılacağı vadedilmiş pişman teröristler olgusu vardı. Nitekim General Dozier'i kaçıranların şefi olan Antonio Savasta'nın itirafları soruşturmacılar için bir bilgi madeni olmuştu. 1982'nin ilk üç ayında 340 kızıl, 45 kara terörist yakalandı; 35 lojistik üs, 10 silah deposu ortaya çıkarıldı. Nisan sonunda, italyan cezaevlerinde terör sanığı olarak tutuklanmış 3 500 kişi vardı.

Bunların 320'si kesinlikle pişmanlık getirdi; yüz kadarı *silahlı mücadele*'yi kınadı.

haziran 1983 seçimleri

Aralık 1982'de Amintore Fanfani başkanlı-

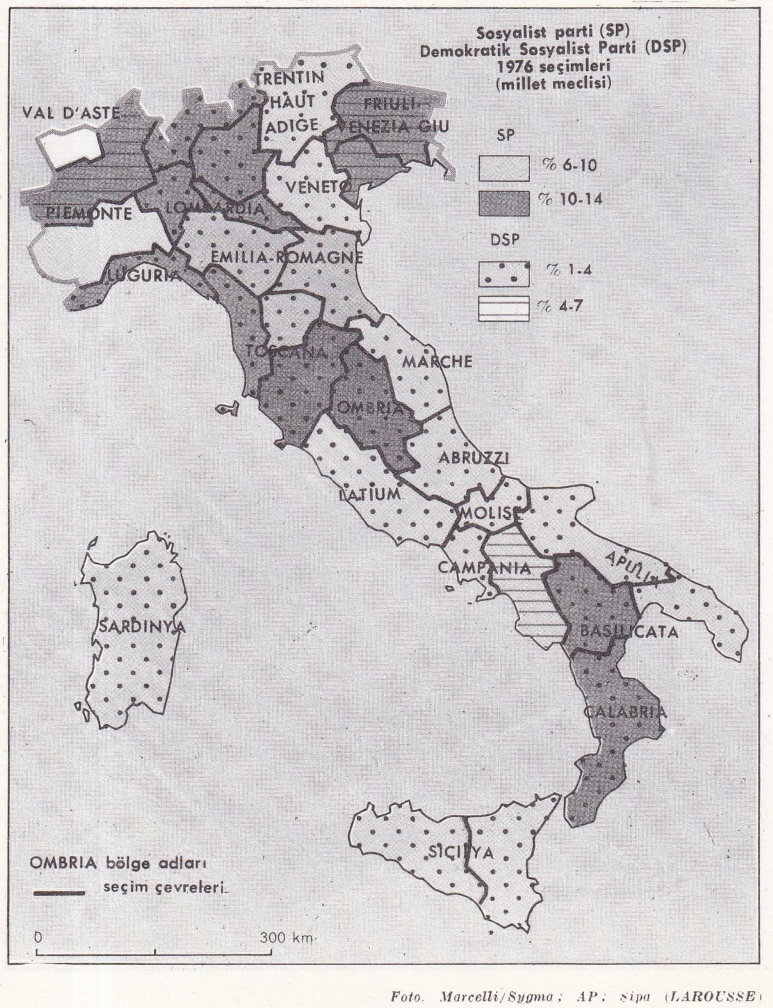

Foto. Marcelli/Sygma; AP; Sipa (LAROUSSE)

ğında kurulan ve hıristiyan demokrat, sosyalist, sosyal-demokrat ve liberallerden oluşan koalisyon hükümeti ancak 150 gün yaşadı. Koalisyon ortağı Sosyalist Parti' nin lideri Bettino Craxi, 1984'de yapılması gereken genel seçimlerin bir yıl önceye alınarak 1983'ün haziran ayında yapılmasını istiyordu. Craxi, bu konuda, muhalefetteki Komünist Parti'nin de desteğini sağladı. Hükümetteki bu çatlağı onaramayan Fanfani nisan 1983 sonunda istifasını cumhurbaşkanı Pertini'ye verdi. Yeni bir hükümet kurmakla görevlendirilen senato başkanı Tomasso Morlino'nun çabalarının başarıya ulaşamaması üzerine devlet başkanı Pertini parlamentoyu feshetti.

24 haziran 1983'te yapılan erken seçim, Craxi'nin umutlarını boşa çıkardı; Sosyalist Parti geçen seçime göre oylarını yüzde 10,4'ten yüzde 11,2'ye çıkarabildi. Komünist Parti, oylarını yüzde 31,5'ten yüzde 33,3'e çıkararak İtalya'nın ikinci büyük partisi olma niteliğini korudu. Hatta, güçlü hıristiyan demokratlarla arasındaki oy farkını yüzde 2'ye indirerek siyasal gözlemcilere göre bir «mucize» gerçekleştirdi. Ancak seçimden en kârlı çıkanlar küçük partiler oldu (Cumhuriyetçi Parti, İtalyan Sosyal Hareketi [neo-faşist], vb.)

Sosyalist Parti lideri Bettino Craxi 2 ağustos 1983'te İtalya'nın 44. hükümetini kurdu. Koalisyona, sosyalistlerin yanında, hıristiyan demokratlar, sosyal - demokratlar, cumhuriyetçi ve liberal partiler katıldı. Eski başbakanlardan hıristiyan demokrat Giulio Andreotti dışişleri bakanı, cumhuriyetçi Giovanni Spadolini savunma bakanı oldu.

EKONOMİ

İtalya, 1980'den sonra da ekonomisini dış koşullara uyarlama konusunda ilerleme kaydetti. Bunu iç talepte, 1981 yılında gerçekleşen bir daralmayı kabullenmek yoluyla ve canlı bir ihracatın yardımıyla başardı. Bu olumlu göstergeler, diğer şeylerin yanı sıra, daha sık bir para politikasının sonuçlarıdır. Fakat enflasyon oranı (1982' de yüzde 17,5) AET ortalaması (1982'de yüzde 10) ve sanayileşmiş diğer büyük ülkelerin enflasyon oranıyla aynı düzeyde olmaktan hâlâ uzaktır. Ödemeler dengesi, ekonomik durgunluğa karşın açık verdi. Bugüne dek kaydedilen gelişme, iç talepte ve özellikle tüketimde kısa vadede sınırlı bir artıştan başka bir iyileşme belirtisi göstermeye yeterli değildir. Orta vadeli potansiyelle orantılı bir büyüme eğiliminin yeniden canlandırılması, yalnızca uluslararası ortamın iyileşmesine değil, aynı zamanda bütçe açığının azaltılması, maliyetlerin denetlenmesi ve üretken yapıların uyarlanması gibi alanlarda sağlanacak başarılara da bağlıdır. Para politikası ancak, enflasyon oranı ve dış dengesizliğin azaltılabilmesi açısından sağlanan başarılarla orantılı olarak gevşetilebilir. Bu koşullar altında, 1982 yılında büyüme hızının yüzde 1'e ulaşamayacağını, 1983 yılındaysa bu oranı çok büyük güçlükle aşacağını; öte yandan, cari hesaplarla ödemeler dengesi daralmaya devam ederek disenflasyonun yavaş fakat sürekli bir gelişme göstereceğini göz önünde bulunduran hükümet, 1982 yılı temmuz ayı sonunda, bir dizi önemli mali karar aldı. Hükümetin sunduğu tüm önlemlerin parlamento tarafından ivedi olarak kabulü dengeli büyümeye giden yolda önemli bir adım oldu. En önemli önlemler arasında, kamu gelirlerindeki büyük artış sayılabilir. Bu gelirler, kamu hizmeti vergileri, katma değer vergisi, şirket vergileri ve bazı sosyal güvenlik katkılarının artırılması yoluyla sağlandı. Zorunlu vergilerin getirdiği ek yük, hükümetin önerdiği ücret anlaşmaları çerçevesindeki kişisel gelir vergisi indirimleri konusunda gerçekleştirilecek yeni önlemlerle azaltılma yoluna gidildi. Bu önlemlerin, ileride alınacak olan önlemlerle birlikte yaratacağı daha olumlu koşulların, hazinenin net borçlanma ihtiyacını, 1983 yılında gayrısafi ulusal gelirin yüzde 12'sine düşüreceği tahmin edilmektedir (1982 yılı için bu oran yüzde 15'tir).

başlıca üretim

şarap	60-80	Mhl
turunçgiller	3	Mt
elektrik	170	milyar kWs
doğal gaz	13	milyar m^3
çelik	24	Mt
otomobil (binek)	1,5	milyon

SAVUNMA

1974 - 1978 arasında İtalya'nın gayrısafi milli hasıladan savunmaya ayırdığı pay yüzde 2,9'dan yüzde 2,4'e düştü (NATO' nun en zayıf askeri bütçelerinden biri). Silahlı kuvvetlerin personel sayısı da 1973' ten 1980'e kadar 427 000'den 365 000'e indi. 1976'da askerlik süresi 12 aya indirildi (deniz kuvvetlerinde 18 ay). Aynı yıl içinde kara kuvvetleri, 3 ordu ve 6 askeri bölge komutanlığı olarak yeniden düzenlendi.

EDEBİYAT

1975 Nobel edebiyat ödülünün şair Eugenio Montale*'ye (*Ek 2*) verilmesi, yazar ve sinemacı Pier Paolo Pasolini'*'nın aynı yılın kasımında öldürülmesi, Leonardo Sciascia*'nın sinemaya uyarlandıktan sonra geniş kitlenin ilgisini derleyen hikâyelerinin güncelliğini koruması, Stefano D'Arrigo' nun dev romanı *Horcynus Orca*'nın (1975) James Joyce'u çağrıştıran atmosferi, Elsa Morante'nin *La Storia*'sının (Hikâye) [1974] halktan birdenbire gördüğü büyük ilgi üzerine eleştirmenlerin başlattıkları elektrikli tartışmalar, 1970'li yıllarda İtalya'da ve öteki ülkelerde edebiyat çevrelerini en çok ilgilendiren olaylardı. Ama tüm bu olaylar, aynı dönem italyan şiirine damgasını vuran Montale'nin başarısını gölgeleyemedi. Montale, *Satura*'dan (1971) sonra, Diario del '71 e del '72 (1971 ve 1972 Günlüğü) [1973] ve *Quaderno di quattro anni* (Dört Yılın Defteri) [1977] adını taşıyan şiir kitaplarını yayımladı. Bu son dönemde, Montale'nin etkilerini taşıyan ve bu yüzden «hermetik» (anlaşılması güç) diye nitelenen şairlerin üretken ve aynı ölçüde özgün oldukları vurgulandı. Bu bağlamda, *Antimateria* (Karşı Madde) [1972] ve *Moses* (Musa) [1979] adlı kitaplarında Piero Bigongiari'nin metafiziğe düşkün hayalgücüyle, gerçeği barok şatafata bürüdüğü; *Su fondamenta invisibili* (Görünmez Temeller Üstünde) [1971], *Ipazia* (1973) ve *Al fuoco delle controversia* (Tartışmanın En Ateşli Yerinde) [1978] adlı kitaplarında Mario Luzi'nin ahlâksal düşüncelere ve öğüt verici öyküye yöneldiği üzerinde duruldu. Virgilius ile Saint François arasında tam ortada yer alan ve uzun süredir klasikler arasında sayılan Attilio Bertolecci *Viaggio d'inverno* (Kış Yolculuğu) [1971], *La capanna indiana* (Hint Kulübesi) [1973] adlı eserleriyle ve Carlo Betocchi *Prime e ultimissime* (İlkler ve Sonlar) [1974] adlı kitabıyla düzenli çalışmalarının son ürünlerini vermiş oldular.

Pasolini tarafından, kendi kuşağının en yetenekli şairi olarak nitelenen Dario Bellezza (doğ. 1944), *Invettive e licenze* (Küfür ve Sefahat) [1971] ve *Morte Segreta* (Gizli Ölüm) [1976] adlarını taşıyan son kitaplarında da başarısını kolaylaştıran «lanetlenmiş» konulara eğilimini yenememiş olsa da, Pasolini'nin, değerlendirmesinde haklı olduğu kanıtlandı.

70'li yılları unutulmaz kılan olayların başında hiç kuşkusuz, Ungaretti ve Montale'den sonra (ilk olarak onların vurguladıkları gibi) İtalya'nın en büyük şairi Andrea Zanzotto'nun (doğ. 1921) *Pasque* (Paskalya) [1973], *Filo* (İp) [1976] ve *Il Galateo in bosco* (Galateo Ormanda) [1978] adlı yapıtlarının yayımlanması gelir. Gianfranco Contini'nin son derece yerinde benzetmesine göre, toprakla bütünleşmiş bir şair olan Zanzotto'da söz, ilkel manzaraların anlık çarpıcılığını - güzelliğini dil ve psişenin (ruh durumu) en derinlerdeki oluşumlarının karmaşıklığıyla birleştirir. Çağdaş antolojilerin başlattığı polemiklerin canlılığı, günümüz italyan edebiyatında şiirin diriliğinin tek belirtisi değildir; bu antolojiler sırasıyla 1969'da Edoardo Sanguinetti, 1977'de Franco Fortini (doğ. 1917) ve 1979'da Pier Vincenzo Mengaldo tarafından yayımlandı.

Pasolini, son şiir derlemesi *Trasumanar e organizzar*'da (1971), belli bir mizah anlayışı içinde, o ana kadar esinlendiği siyasal ve varoluşçu konuların birçoğuyla arasına mesafe koyar. İlk kez 1965'te görülen manzum altı trajedinin (*Calderon, Affabulazione* [Nezaket], *Porcile* [Domuz Ağılı], *Pilade, Bestie da stile* [Biçimli Hayvanlar], *Orgia* [Cümbüş]) 1972'de yayımlanması da *Poesia in forma di rosa*'dan (Gül Biçiminde Şiir) [1964] ve sinema etkinliğinin ilk anlarından itibaren Pasolini'yi, edebiyattan ya da en azından otobiyografik yönelişten yavaş yavaş uzaklaştıran ideolojik ve biçimsel bunalımı açıkça yansıtıyordu; otobiyografi yazarlığı, Pasolini'nin edebiyat alanındaki deneyiminin en özgün ve en başarılı yönüydü. Ölümünden sonra yayımlanan *Scritti corsari* (Korsanlık Yazıları) [1975] ile *Lettere Luterane* (Luter Mektupları) [1977] polemikçi Pasolini'nin karşı konmaz şiddetini yansıtırken, *Descrizioni di descrizioni* (Betimlemeler Betimlemesi) [1979] eleştirmen Pasolini' nin zekâsını ve geniş kültürünü gözler önüne serer.

Bugün, onu yorumlayanlar, özellikle Pasolini'nin insan yönü ile italyan toplumunun içinde bulunduğu gelişme çizgisinden kopuşu ve bunun içerdiği mesaj üzerinde duruyorlar. *Pasolini: cronaca giudiziaria, persecuzione, morte* (Pasolini: Hukuk, İşkence ve Ölüm Üzerine Yazılar) adlı kolektif yapıtın yazarları ile mevcut en iyi Pasolini biyografisinin (*Vita di Pasolini* [Pasolini'nin Yaşamı], 1979) yazarı olan Enzo Siciliano, önde gelen Pasolini yorumcularıdır. Dario Bellezza'nın şiirlerinden başka, Giovanni Testori'nin dı-

Aşırı sağcı teröristlerin düzenlediği suikast sonucunda Bologna garının durumu (84 ölü, 203 yaralı) [2 ağustos 1980]

Foto. Sygma (LAROUSSE)

şavurumcu tiyatrosu (*L'Ambleto, Macbetto, Oedipus*) ile iki genç romancının yapıtları da Pasolini'den etkiler taşırlar; başlangıçta Pasolini'nin desteklediği bu romancılar şunlardır: Ferdinando Camon (*Il quinto stato* [Beşinci Durum], 1970; *La vita sterna* [Dış Dünya], 1972; *Occidente* [Batı]) 1975; *Un Altare per la madre* [Meryem'e Sunak], 1978) ve Vincenzo Cerami (*Un Borghese piccolo, piccolo*, [Miminminnacık Bir Burjuva], 1976; *Amorosa presenza* [Aşkla Yüzyüze], 1978). Sinemaya uyarlanarak yaygınlık kazanan polisiye nitelikli fakat hiçbiri Francesco Rosi'nin *Eşsiz Kadavralar* (1975) filmi kadar kaliteli olmayan L. Sciascia'nın öyküleri ile son on beş yılın İtalyan politikasındaki en karışık olaylar arasında şaşırtıcı ve tedirgin edici benzerlikler göze çarpar: *Il Contesto* (Bağdam) [1971], *Todo modo* (Her Biçimde) [1974], *Candido, ovvero un sogno fatto in Sicilia* (Candido ya da Sicilya'daki Düş) [1977]. Sciascia ayrıca, bir dizi çağdaş ya da tarihsel anket yayımladı: Bu anketlerin örgüsü, kendi kurgularına (düşsel yaratı) egemen olan örüyle şaşırtıcı bir benzerlik içindedir: *Atti relativi aila morte di Raymond Roussel* (Raymond Roussel'in Ölümüne İlişkin Belgeler) [1971], *La Scomparsa di Majorana* (Majorana'nın Kayboluşu) [1975], *I Pugnalatori* (Acı Çektirenler) [1976], *Moro Olayı* (1978).

Solda: Italo Calvino
Sağda: Leonardo Sciascia

40'lı yıllara ait *Horcynus Orca* ile *La Storia*'daki dev betimlemelere damgasını vuran epik soluk, Elsa Morante'nin romanına da egemendir; ancak E. Morante, savaşın kötülüklerini ve adsız kurbanlarının acılarını hayranlık uyandıracak kadar yalın bir dille betimlerken, Stefano D'Arrigo'nun (kurgu ve dil deneyimindeki cüretkârlığın yansıdığı sembolist mitolojisi) *Gadda* ve *Céline*'i, Joyce'un Ulysees'ini (Odisseus) ve Melville'in *Moby Dick*'ini, hatta G. Contini'nin de belirttiği gibi, en eski özentili ya da barok kuşakları anımsatır.

Le Citta invisibill'de (Görünmeyen Kentler) [1972], *Il castello dei Destini incrociati*'de (Çakışan Yazgılar Şatosu) [1973] ve *Se una notte d'inverno un viaggiatore*' de (Eğer Bir Kış Geceesi, Bir Yolcu...) [1979] Italo Calvino*, matematiğin fantastik gücü ile düşü birleştirir ve düşsel bir söyleşinin anlatıldığı *Desideria*'da (İstekler) [1978], Alberto Moravia*, solcu bir gerillanın erotik düşlerini ele alır.

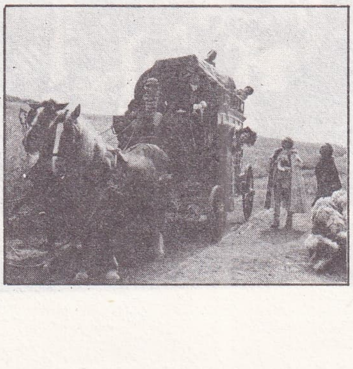

Ettore Scala:
«Varennes Gecesi» (1981)

İtalyan romanı son yıllarda, yazarlarının ölümünden sonra yayımlanan bazı başyapıtlarla da zenginleşti. Bunlar arasında özellikle dikkati çekenler arasında Triestе'li şair Umberto Saba'nın 70 yaşındayken birkaç hafta içinde yazdığı (1953) ve eşcinsel bir ilişkiyi konu alan kısa öyküsü *Ernesto* (1975), geçtiğimiz yıllarda ölen Sardinya'lı romancı Salvatore Satta'nın tek yapıtı *Il Giorno del giudizio* (Kıyamet Günü) [1978] sayılabilir. Eleştirmenler bu romanı, Tomasi di Lampedusa'nın *Guépard*'ıyla (Çita) karşılaştırılabilecek düzeyde bir olay olarak nitelediler. *Un dramma borghese*'den (Bir Burjuva Dramı) [1978] önce beş başka eser, Guido Morselli'nin tekdüze ve sıkıcı romancı dünyasının, yazarın ölümünden sonra ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmuştu: *Contro - passato prossimo, Dissipatio H.G.* [Dağılma], *Divertimento 1889, Il communista* (Komünist), *Roma senza papa* (Papa'sız Roma).
Lidia Ravera ve Marco Lombardo-Radice' nin, yarattığı skandalla başarıya ulaşan romanı *Porci con leali* (Kanatlı Domuzlar) [1976] bir yana bırakılırsa, 1968'den beri italyan toplumunda meydana gelen çalkantıları, başyazı - yorum gelenekleri çok tutucu olan edebiyat dünyasını pek etkilemedi. Yeni sol, Maria Antonietta Macciocchi'nin *Gramschi İçin* (1974) ve semiyolog Umberto Eco'nun *La Struttura assente* (Olmayan Yapı) [1968], *Il Costume de casa* (Ev Kılığı) [1973], *Il Superuomo di massa* (Kitlenin Üstün Adamı) [1976] denemeleriyle geniş bir ilgi topladı; feminizmin yeniden doğuşuyla, *Donna in guerra* (Savaşta Kadın) [1975] adlı romanın yazarı Dacia Maraini'nin (doğ. 1936) tanınmasını sağladı.

MÜZİK

Bir genç yetenekler topluluğu (*Pleyad*), tanımlanması zor olan italyan ekolünün dirliğini kanıtladı. Genç besteciler çalışmalarında, sesten hareketle bir müzik dili ile tüm niteliklerinin yeni baştan düzenlenmesi arayışına dayandılar. Bu arada somut ve elektronik müzik, örneğin A. Gentilucci [doğ. 1939] (*Che voi pensiate, «azione electroacustica»* [Düşünün, «Elektroakustik Eylem»], 1974 ya da *Molteplice per trio e nastro magnetico* [Manyetik Bant ve Üçlü İçin «Çoğaltmalar»], 1976) için yeenilenen bir ilgi alanıydı. Bruno Maderna ile Luciano Berio*'dan sonra Luigi Nono*, insan sesinin olanaklarına karşı daha da duyarlıydı: *Al Gran Solecarico d'Amore*'de (Aşk Dolu Büyük Günese) [iki zamanlı sahne oyunu, 1972 - 1975] sadece solistlerle sınırlı olmayan arayış koroya da yöneldi ve ulaştı. Bugünkü besteciler arasında dikkati çeken bazıları şunlardır: Aldo Clementi* Franco Donatoni* Girolamo Arrigo* Sylvano Bussotti*; daha da genç olanlardan, orkestra için bir ninninin (1967), tek perdelik bir opera olan *Amore e Psichee*'nin (Eros ve Psike ve piyano, viyolon ve viyolonsel için bir üçlünün (1974) yaratıcısı Salvatore Sinopoli'nin (doğ. 1946) eserleri Maderna ve Nono'nun izlerini taşır; bu izlere özellikle 2 soprano, kont-tenor ve orkestra için *Antlar*'da rastlanır (1974).

Atılgan ya da klasik de olsalar, çağdaş besteciler, aynı bilimsel ve müzikal araştırma ülküsünü paylaşırlar; Bussotti'nin *Sade'a göre ihtiras, «mistero da camara»*'sı (Odanın Esrarı) [1965], ve tek perdelik operası *Notte tempo* (Gece Vakti) [1976] ile Giorgio Ferrari*'nin *Divertimento concertante per bandoneon e archi*'si (1964) ya da Schonberg'in çevirmeni ve Masse' nin yaratıcısı Giacomo Manzoni'nin (doğ. 1932) eserleri bu gerçeği yansıtır.
Bu ülkü İtalya'ya «operanın yurdu» olma özelliğini aşarak uluslararası müzik dünyası içinde yer alma isteği verdi. Nitekim, en yeni besteciler (1950'den bu yana), her ne kadar çoğu kez bir Akdeniz uygarlığının izlerini taşısalar da, italyan ekolüne Avrupalı olmanın önemini ve geçen yüzyıllardaki görkemliliğini yeniden kazandırdı.

SANAT

Uluslararası akımlar, en elverişli özgün gelişme ortamını daha çok İtalya'da bulurlar: Bu durum, toplumsal ve siyasal sonuçların öncü araştırmalarla, sanatçıya ve kişiliğine verilen belirleyici rolle çarpıcı biçimde iç içe geçmesinden kaynaklanır. Pop sanati ile 60'lı yılların yeni etkilerinin kaynaştığı geniş alanda çok çeşitli yapıtlar gelişti, ortaya çıktı; bu alanı, gerçeğin görüntüsü ile görüntünün gerçeği arasındaki belirsizliğin tartışılması açmıştır. Bu akım (Valerio Adami* Gianni Bertini*, Mimmo Rotella*, Michelangelo Pistoletto*) içinde yer alan üç boyutlu araştırmalar (Mario Ceroli, Pino Pascali*, Lucio del Pezzo) ve biçemsel özenticilik (Domenico Gnoli*, Emilio Tadini [doğ. 1927]), yeni simgeler arayışı (Leonardo Cremonini*, Giuseppe Guerreschi [doğ. 1929], Giuseppe Romagnoni, Umberto Mariani) ve doğrudan siyasal etkilenmelerle (Antonio Recalcati*, Mario Schifano [doğ. 1934], Giangiacomo Spadari [doğ. 1939], Fernando de Filippi [doğ. 1940], Paolo Baratella [doğ. 1935] yan yana gelişir.
Ne varki, sanatçının ele aldığı konu, tartışma ve giderek araştırma gündeminde yer alır; kavramsal sanata yakın olmak isteyen bu araştırmalar da çoğu kez belli bir lirizmin izlerini taşır; nitekim, *arte povera* (yoksul sanat*)'da Pistoletto, Mario Merz, Jannis Kounellis (doğ. 1936), Luciano Fabro (doğ. 1936), Guilio Paolini* ve Maurizio Mochetti (doğ. 1940)'yle birlikte önemli gelişmelere tanık olundu. *Arte povera* ile kavramsal sanatın ve «nesneci» sanatın sınırlarında da Giovanni Anselmo (doğ. 1934), Pier Paolo Calzolari (doğ. 1943), Gilberto Zorio (doğ. 1944), Emilio Prini (doğ. 1943), Elice Mattiacci (doğ. 1944), Alighiero Boetti, Gino de Dominicis, Vittor Pisani, Giuseppe Penone (doğ. 1947), Vincenzo Agnetti (doğ. 1926) ve Emilio İsgro gibi sanatçılar çalışmalarını sürdürdüler.
Sanatsal konuyu daha radikal biçimde reddeden davranış-tavır sanatı, sanatçıyı fiziksel olarak, doğrudan doğruya günlük ve toplumsal yaşamdan kaynaklanan durumlarla karşı karşıya getirir; böylece yapıt geçici, günlük bir nitelik kazanır ve izleyicinin parçası olur. Nicola Carrino'nun minimal sanattan da esinlenen «Eylemler»'i, Giuseppe Chiari*'nin müziğin başrol oynadığı «performansları» ve «müdahaleler»i arte povera ve *gövdesel sanat** la birçok ortak yana sahiptir. Ne var ki, yoksul ve gövdesel sanattan farklı olarak manyetik banda, fotoğrafa ve videoya başvurma, yapıtın ayrılmaz bir parçası olarak kendini kabul ettirir.
Piero Dorazio* (*Ek 2*) gibi sanatçıların hiçbir zaman bırakmadığı, resmin dili ve araçları (zemin, renk, biçim, destek...) üzerine düşünme, çok sayıda araştırmanın doğuşuna yol açan yeni bir canlılık ve güç kazanır; bu yeni soyutlamanın başta gelen temsilcileri şunlardır: Carlo Battaglia (doğ. 1933), Marco Gastini (doğ. 1938), Giorgio Griffa, Carmen Gloria Morales (doğ. 1942), Valentino Vago, Cloudio Verna (doğ. 1937), Paolo Cotani, Antonio Calderara (doğ. 1903), Mario Ballocco, Aldo Schmidt, Gottardo Ortelli (doğ. 1938) ve Mimmo Paladino (doğ. 1948). Her tür açıklamanın dışında ortaya çıkan ve kuramsal bir hazırlık ve belirlenmiş bir yöntemle bütünleşen edebi bir yaklaşım bu soyutlamaya belirgin niteliğini kazandırır. Dil üzerine düşünme de (dilbilim, semiyoloji, psikanaliz ve matematikle bağlantılı olarak), görsel deney ile sözlü deneyi bir araya getiren bir «görsel» şiirin kökenini oluşturur. Sanatsal yaratma süreci nin, kullanılmakta olan terimlerle yeniden ele alınması işte tüm bu yönelişler içinde gerçekleşir.

SİNEMA

Birçok uluslararası festivalde ödüller kazanan üretken italyan sineması (Rosi, Petri, Taviani Kardeşler, Olmi), avrupa sinemasını sarsan krizden pek etkilenmedi. Bunda, ünlü yönetmenlerle (Rossellini, Fellini, Taviani'ler) ortak yapımlara yönelen RAI'nin (İtalyan Radyo Televizyonu) önemli rolü oldu.
Bununla birlikte, 1975'ten sonra, seyirci ve film sayısında bir azalmanın yanı sıra, başta komedi türü olmak üzere özgünlüğüyle ünlü italyan sinemasında bir yok-

Foto. Seuil; Lauros; Capital Films (LAROUSSE)

sullaşma görüldüğü de bir gerçekti. Bu dönemde italyan sineması ünlü üç yönetmenini yitirdi: Pier Paolo Pasolini* (1975), Luchino Visconti* (1976) ve Roberto Rossellini* (1977). Saygınlığını sürdüren Fellini* 1973'te *Amarcord*'da kullandığı otobiyografik öğeleri ve batı dünyasının geleceği hakkındaki görüşlerini *Casanova* (1976), *Orkestra Provası* (Prova d'Orchestra) [1978] ve *Kadınlar Kenti* (La Citta della Donne) [1979] gibi fimlerinde de işledi.

Michelangelo Antonioni* *The Passenger*' den (Yolcu) [1974] sonra, dört yıllık bir suskunluk dönemini kapatarak 1979'da favori oyuncusu Monica Vitti'nin başrolü oynadığı *I misteri di Oberwald*'ı (Oberwald'ın Esrarı) çekti. Film, Jean Cocteau'nun *L'Aigle à deux têtes*'inin (İki Başlı Kartal) bir uyarlamasıydı.

Marco Ferreri*, çağdaş dünyada törelerin evrimini ve özellikle ataerkil toplumu derinden sarsan değişimleri çoğu kez fabl biçimde görüntüledi: *Son Kadın* (1975). *Ciao maschio* (Elveda Erkek) [1978], *Chiedo Asilo* (Sığınak Arıyorum) [1979].

Paolo ve Vittorio Taviani kardeşler 1975' ten sonra üne kavuştular. *Allonsanfan* (1975), *Babam ve Ustam* (Padra Padrone) [1977]. Venedik festivaline sundukları *İl Prato* (Çayır) [1979] ise çok farklı değerlendirmelere ve tartışmalara konu oldu. Francesco Rosi* siyasal ve toplumsal temaları büyük bir yetkinlikle işlemeye devam etti: *Cadaveri eccellenti* (Şahane Cesetler) [1975], *Cristo si è fermato a Eboli* (İsa Eboli'de durdu) [1979].

Çeşitli ve bol ürün veren Dino Risi sarsılan bir toplumun alaycı gözlemcisi olarak tanındı: *Profumo di donna* (Kadın Kokusu) [1974], *Telefoni Bianchi* (Beyaz Telefon) [1975], *Anima Persa* (Kayıp Ruhlar) [1976], *Primo Amore* (İlk Aşk) [1977], *Caro Papa* (Sevgili Babam) [1979]. Mario Monicelli* 1975'te *Amici miei* (Dostlarım), 1977'de *Un Borghese Piccola, piccola* (Miniminnacık Bir Burjuva), 1978' de de *Viaggio con Anita*'yı (Anita'yla Yolculuk) çevirdi. Aynı dönemde Mauro Bolognini*, *Per le antiche Scale* (Eski Merdivenlerde) [1975], *L'Eredita Ferramonti*'yi (Ferramonti'nin Mirası) [1976] gerçekleştirdi. Alberto Lattuada* 1976'da *O Serafina* ve 1978'de *Cosi comme sei*'i (Olduğun Gibi) çevirdi.

1970'li yıllar aynı zamanda, belki biraz da yeni yetenek kıtlığının sonucu olarak, eskilerin yeniden keşfi dönemi oldu. Ermanno Olmi*, XIX. yy. Lombardiya köylülerinin yaşamına son derece etkileyici estetik bir boyut ve inançla yaklaşan *Albero degli Zoccoli* (Nalın Ağacı) [1978] ile haklı bir övgü kazandı.

Luigi Comencini günlük yaşamı, bazen acımasız bir alaycılıkla da olsa daima gerçekçi bir dille ele aldı: *Lo Scopone Scientifico* (Bilimsel Amaç) [1972], *İl Gatto* (Kedi) [1976], *L'Ingorgo* (Tıkanıklık) [1979]. Uzun süre senarist olarak çalışan Ettore Scola yönetmenliğe yöneldi: *C'eravanno tanto amati* (Birbirimizi Çok Sevmiştik) [1974], *Brutti, Sales, Cattivi* (Berbat Pis ve Hain) [1976], *Una giornata particolare* (Özel Bir Gün) [1977],*La Terrazza* (Teras) [1980].

Yine 1960'lı yılların ünlülerinden Bernardo Bertolucci* yüzyılımızın başlangıcının dört saatlik etkileyici bir freskini çizdi: *Novecento* (Bindokuzyüz) [1977]. 1979'da da *La Luna*'yı (Ay) çevirdi. Mario Bellocchio*, *Marcia Trionfale* (Zafer Marşı) [1976] ve *İl Salto nel vuolto*'yu (Boşluğa Atlayış) [1980]; Liliana Cavani. *Milarepe* (1974) ve *Beyond Good and Evil*'i (İyi ve Kötünün Ötesinde) [1977]) gerçekleştirdi.

İtalyan sinemasına canlılığını veren bu bir düzine yönetmeninin yanı sıra, Gianfranco Mingozzi, Franco Giraldi, Mario Leto, Carmelo Bene, Lina Wertmuller'i de anmak gerekir. Bu arada ilk filmleriyle mesleğe giren yeni isimler de unutulmamalıdır: Mario Brenta, Gianni Amelio, Peter del Monte, Lino Del Fra, Nanni Moretti, Paolo Pietrangeli, Maurizio Nichetti, Giovanna Gagliardo. (L)

***İTAMİ**, Japonya'da (Hygo ili) kent. — 154 000 nüf. (L)

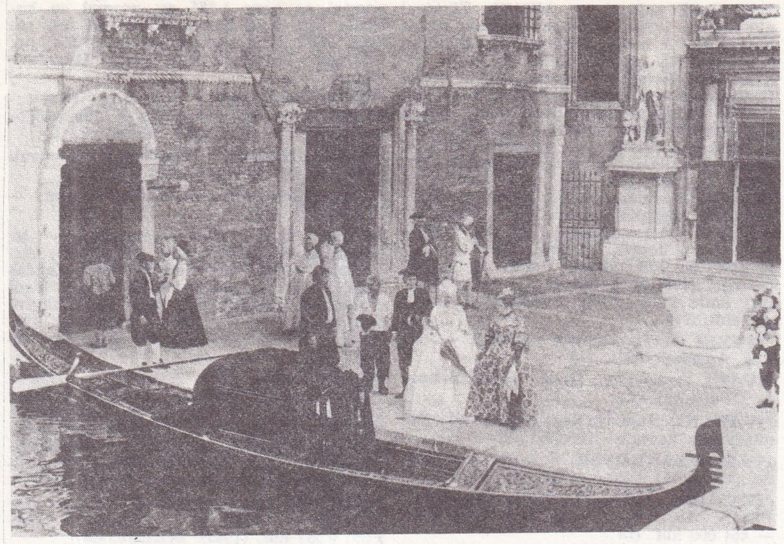

Luigi Comencini: «Casanova'nın Gençlik Yılları» (1976)

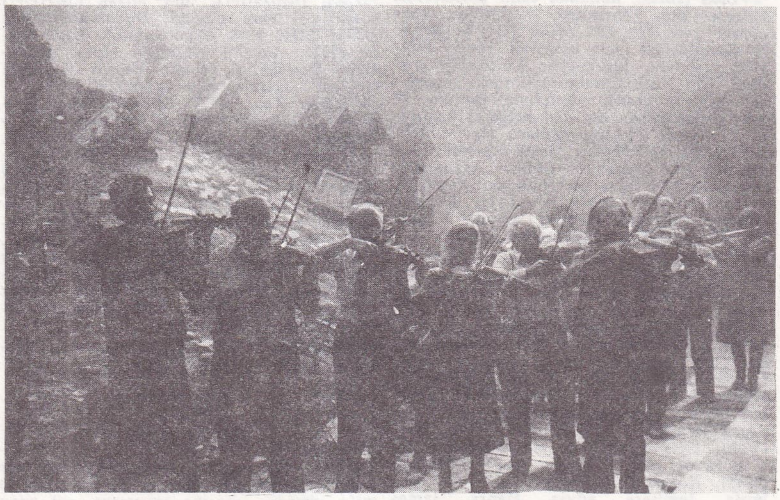

Federico Fellini: «Orkestra Provası» (1981)

Francesco Rosi'nin «Isa Eboli'de Durdu» (1979) filminde Gian Maria Volonte

Foto. Planfilm, Gaumont (2) [LAROUSSE]

***İTHALAT** çoğl. i. — ANSİKL. Türkiye' nin ithalatı 1974-1979 yılları arasında sınırlı bir artışla 3 milyar 720 milyon dolardan 4 milyar 946 milyon dolara yükseldi. İthalat değerlerinin artışında, dünya petrol fiyatlarının artması en büyük rolü oynadı. 1980'de 7 milyar 815 milyon dolar olarak gerçekleşen ithalat miktarı, sonraki yıllarda istikrarlı bir gelişme gösterdi (1982 ithalatı 7 milyar 284 milyon dolar). Bununla birlikte 1973 yılı esas alındığında 1973-1981 arasında, ithalat kalemlerinde önemli bir değişme olmadı. Her zaman olduğu gibi yakıt maddeleri (1981'de 3 milyar 292 milyon dolar), işlenmiş petrol ürünleri (1981'de 620 milyon dolar) ve sanayi ürünleri (1981'de 4 milyar 479 milyon dolar) önde gelen ithal maddeleri arasında yer aldı. (M)

***İTURBİ** (José), ispanyol piyanisti. — (öl. Los Angeles 1980). [L]

***İVAKİ,** Japonya'da, Honşu adasında kent. — 327 000 nüf. (L)

***İVAKUNİ,** Japonya'da, Honşu adasının güneyinde kent. — 106 000 nüf. (L)

İVANO-FRANKOVSK, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 142 000 nüf. (L)

***İVANOVO,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Moskova'nın kuzeydoğusunda kent. — 461 000 nüf. (L)

***İVENS** (Joris), hollanda asıllı uluslararası belgesel film yönetmeni. — 1969'da *Rencontre avec Ho Chi Minh* (Ho Şi Minh' le Karşılaşma) adlı belgeseli yaptı. 1971-1975 arasında, Marguerite Loridan'la birlikte, Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki toplumsal yaşamı çeşitli yönleriyle tanıtan 12 saat uzunluğunda bir dizi belgesel hazırladı *Comment Yukong déplaça les montagnes?* (Yukong Dağları Nasıl Devirdi?) genel başlığını taşıyan bu filmler, Avrupa sinemalarında 5 ayrı film halinde gösterildi. Ivens, 1973-1977 arasında da *les Kazaks, minorié nationale* (Ulusal Azınlık Kazak' lar) adlı belgeseli gerçekleştirdi (LM).

İVORY (James), amerikan asıllı hintli yönetmen Berkeley 1928). Hindistan'a özel bir ilgi duyan ve bu ülkeye yerleşen sanatçı, filmlerinde, iki farklı kültür arasındaki ilişkilere dayalı mizahıyla ilgi uyandırdı. 1964'te yaptığı *Shakespeare-Wallah* uluslararası bir başarı kazandı. Diğer filmleri arasında *The House Holder* (Ev Sahibesi) [1962], *The Guru* (1969), *Bombay Talkie* (Bombay Söyleşisi) [1970], *Savages* (Vahşiler) [1972], *The Wild Party* (Vahşi Eğlence) [1974], *Autobiography of a Princess* (Bir Prensesin Yaşam öyküsü) [1975], *Roseland* (1977) yer aldı. Son yıllarda İngiltere adına Henry James uyarlaması *The Europeens* (Avrupalılar) [1980] *ve Quartet* (Dörtlü) [1981] ile yeniden dikkati çekti. (M)

***İVRİNDİ,** Balıkesir ilinde ilçe. — 35 760 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 4 274 nüf. (1980). [M]

İvriz Barajı, Konya ilinin Ereğli ilçesinde İvriz suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 158,4 m; barajın temelden yüksekliği 45 m; talvegden yüksekliği 43,6 m; normal su kotu 1 155 m; normal su kotunda depolama hacmi 80 milyon m³; göl alanı 4,85 km²; sulama alanı 37 032 ha; taşkından korunma alanı Ereğli Ovası'dır. (M)

Başbakan
Olafur Johannesson

***İVRY-SUR-SEİNE,** Fransa'da (Val-de-Marne idare bölgesi), Paris'in güneydoğusunda kent. — 63 131 nüf. Metalürji. (L)

***İWASZKİEWİCZ** (Yaroslaw), polonyalı yazar. — (öl. Varşova 1980). [L]

***İWO,** Nijerya'nın güneybatısında kent. — 192 000 nüf. (L)

***İYEM** (Nasip), türk seramikçisi. — İstanbul'da iki kişisel sergi açtı (1975); Arkeoloji Müzesi'nde düzenlenen Çağdaş Türk Sanatı sergisine katıldı (1983). Yeni eserlerinde Anadolu'nun sanat birikimlerinden ve halk sanatlarından esinlenerek süsleyici, heykelsi ve anlatımcı biçemler denedi. (M)

***İYEM** (Nuri), türk ressamı. — 1976 - 1982 yıllarında İstanbul ve Ankara sanat galerilerinde sergiler açtı. Son yıllarda özellikle Anadolu kadın portrelerinde belirginleşen kişiliğini, gecekondular, gurbetçiler konulu figür düzenlemeleri, yurt görünümleri ve Şile peyzajlarıyla çeşitledi. (M)

***İYİDERE,** Rize ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 014 nüf., 7 köy. Bucak merkezi. 6 557 nüf. (1980). Belediye. (M)

***İZGÜ** (Muzaffer), türk mizah hikâyeleri yazarı. — Yeni eserleri: *Donumdaki Para* (1977; TDK 1978 öykü ödülü), *Hıdır Baba* (1977; Akşehir Nasrettin Hoca ve Turizm Derneği'nin açtığı Ulusal Gülmece Öyküsü Yarışması'nda üçüncülük), *Anayasa Hangi Yasa* (1977; Milliyet Sanat Dergisi'nin Gülmece Öyküsü Yarışması'nda ikincilik), *Deliye Her Gün Bayram* (1980), *Sen Kim Hovardalık Kim?* (1980), *Her Eve Bir Karakol* (1980), *Dayak Birincisi* (1980), *Devlet Babanın Tonton Çocuğu* (1981), *Lüplüp Makinası* (1982), Çocuk kitapları: *Ekmek Parası* (1979), *Bülbül Düdük* (1980; Bulgaristan Altın Kirpi Ödülü), *Çizmeli Osman* (1980), *Pazar Kuşları* (1980), *Uçtu Uçtu Ali Uçtu* (1980), *Yumurtadan Çıkan Öğretmen* (1981), *Çanak Çömlek Patladı* (1982). *Halo Dayı* adlı eseri TV filmi yapıldı. (M)

***İZLANDA,** Kuzey Atlantik'de ada üzerinde devlet. — 230 000 nüf.

TARİH

morina savaşı

İzlanda, 1972 sonbaharında tek yanlı bir kararla balıkçılık alanını 12 milden 50 mile çıkardı; «morina savaşı»na yol açan bu karar, 13 kasım 1973'te İzlanda ile İngiltere arasında ingiliz balıkçı teknelerinin avlanmasını iki yılla sınırlayan bir anlaşmanın imzalanmasıyla sona erdi. Ancak, 12 ekim 1975'te izlandalı yetkililer bu kez de karasularını 50 milden 200 mile çıkardılar. Bu, İngiltere'yle yeni bir «morina savaşı»nı başlattı, ama «savaş» 1976'da İzlanda'nın zaferiyle sonuçlandı.

siyasal bunalım

6 mayıs 1974'te bir hükümet bunalımı patlak verdi. Bunalıma, Olafur Johannesson* hükümetini oluşturan üç partiden biri olan Liberal Parti'nin, başbakanın enflasyonla mücadele politikasını desteklemekten vazgeçmesi neden oldu. Parlamento dağıtıldı ve yeni seçimler 30 haziranda yapıldı. Oyların sağa kaydığını gösteren sonuçlar, Geir Hallgrimsson'un (doğ. 1925) muhafazakâr Bağımsızlık Partisi'nin işine yaradı; G. Hallgrimsson hükümeti, ABD ile, Keflavik'teki NATO'ya bağlı amerikan üssünün devamını sağlayan bir anlaşma imzaladı.

Ama 1970'den bu yana enflasyon, izlandalıların en önemli sorunu olarak kaldı. 1975'te İzlanda, Batı dünyasında enflasyon oranı en yüksek ülke durumundaydı (ocak ayında yüzde 43-45 arası). Bu sorun, 25 haziran 1978 genel seçimlerinin temel konusu oldu. Seçimlerde sağ koalisyon parlamentodaki çoğunluğunu çok zor koruyabildi.

Seçim sonuçlarıyla başlayan siyasal bunalım, 1 eylül 1978'de Olafur Johannesson'un üç partili bir koalisyon hükümeti kurmasıyla sonuçlandı. Toprak yasasından yana İlerleme Partisi, Sosyal Demokrat Parti ve Halk İttifakı'ndan (milliyetçi komünistler ve sosyalistler) oluşan yeni hükümet, yıllık enflasyon oranını yüzde 50'den öngörülen düzeye (yüzde 30) indirmeyi başaramadı.

sağ, merkez ve sol partilerin koalisyonu

Bir yıl sonra, ekim 1979'da, Sosyal Demokrat Parti'nin ,sendikaların öfkesini çeken sonuçsuz kemer sıkma politikasına karşı çıkarak koalisyondan çekilmesi, hükümetin de istifasına yol açtı. 2-3 aralık 1979'da yapılan erken genel seçimlerde, 60 üyeli Althing'de (İzlanda parlamentosu) 14'er üyeye sahip iki partiden Sosyal - Demokrat Parti 10, Halk İttifakı 11 üyelik kazanabildi. Bağımsızlık Partisi 20 üyesini 21'e çıkarırken, en büyük başarıyı 12 üyesini 17'ye çıkaran İlerleme Partisi elde etti. Ancak seçim sonuçları yeni bir hükümet bunalımı doğurdu. Çeşitli koalisyon hükümeti kurma girişimleri başarısız kaldı. En sonunda muhafazakârların parti başkan yardımcısı Gunnar Thoroddsen, partisiyle bağlarını koparıp merkezci İlerleme Partisi ve Halk İttifakı ile merkez sol nitelikte bir koalisyon oluşturdu. Sol, sağ ve merkezciler arasında böyle bir koalisyon hükümeti, İzlanda tarihinde hiç alışılmamış bir uygulama olarak dikkati çekti.

Thoroddsen hükümeti, 5 milyar kuronluk fazlalık gösteren bir bütçe hazırladı. Katma değer vergisi oranını yüzde 23,5'a yükseltti; 31 mart 1930'de para değerini dolara göre yüzde 8 düşürerek, dışsatımı ve özellikle dışsatım gelirlerinin yüzde 80'ini sağlayan balıkçılığı teşvik etmeye çalıştı. Ana amacını yine, yüzde 60'lara yükselmiş enflasyon oranını indirmek olarak saptadı. Fiyat yükselmelerine yol açmamak için, ücretleri artırmak yerine, çalışanlara çeşitli sosyal yararlar sağlama yolunu tuttu. 29 haziran 1980'de solun adayı bayan Vigdis Finnbogadottir, Kristijan Eldjarn'ın yerine cumhurbaşkanı seçildi. Muhafazakâr, merkez ve sol nitelikli üç partinin ilginç koalisyonu, 1983 nisanına kadar devam etti. Bu tarihte yapılan yeni genel seçimlerde 150 000 seçmenin yüzde 88'i oy kullandı. Son koalisyon hükümeti partileri arasında yalnızca muhafazakârların oylarında bir artış oldu. Bu parti parlamentodaki koltuk sayısını 23'e çıkardı. Öte yandan yeni kurulan feminist eğilimli Kadınlar Partisi oyların yüzde 5,5'ini, sosyal demokratlardan ayrılan bir grubun kurduğu Sosyal Demokratik İttifak da yüzde 7,3'ünü alarak parlamentoya giren yeni siyasal güçler oldular. Ancak hükümeti oluşturma çabaları yine bir ayı buldu. Merkezci İlerleme Partisi'nden Steingrimur Hermannsson' un başbakanlığında İlerleme Partisi ile muhafazakâr Bağımsızlık Partisi'nin koalisyonu en güçlü hükümet formülü olarak ortaya çıktı.

EDEBİYAT

Halldor Kiljan Laxuess (doğ. 1902), hayal gücünü ortaya koyan fantezi dolu *Buzul Yakınındaki Hıristiyanlık* (1968) adlı romanından sonra bir dizi yeni deneme - romanda karar kıldı ve 1978'de konusunu kendi ergenlik çağından alan üç bölümlük bir özyaşam öyküsü yayımladı.

Gerçekçi roman geleneğini yeniden benimseyen izlandalı yazarlar, uzun süre ilkelliğini koruyan İzlanda toplumundaki çağdaş değişimin bilincine vardılar. Çözümlemeleri çoğu kez siyasal bir nitelik taşıdı. Öte yandan aradan geçen otuz yıllık süre, savaşta müttefik işgali sırasında görenekleri değişmesi nedeniyle oluşan ruhsal sıkıntıların izlerini ortadan kaldırmış göründü. İndridi Thorsteinsson (doğ. 1926), bu gelişmeyi, ana bölümü *Savaşın Kuzeyinde* (1971), adını taşıyan üç bölümlük eserinde dile getirdi. Bayan Sava Jakobsdottir (doğ. 1930) *Kiracı* (1969) adlı romanında, uzun süreli yabancı «himayeciliğinin» ulus üzerindeki etkisini işledi. Gudbergur Bergsson (doğ. 1932), çalışma ve para kölesi olan bir toplumun geleceğinden duy-

Foto. AFP (LAROUSSE)

duğu kaygıyı dile getirdi. Yerel ağırlıklı eserler günümüz İzlanda edebiyatının en yenilikçi ve en şaşırtıcı bölümünü oluşturdu. Öbür yazarlar ve özellikle denemeci Thor Vilhjalmsson (doğ. 1925) ise gözlerini dış dünyaya çevirmeleriyle dikkati çektiler.

Şiir, İzlanda'da her zaman çok tutulan bir edebiyat dalı oldu. Kimi şairler, uyakları ve ses vurgulamalarıyla geleneksel biçimciliği - kuralcılığı terkettiler; kimileriyse, anlatımda modernizmi ön plana çıkarmadan bu gelenekle uyum sağlamaya çalıştılar. Örneğin bunlardan Olafur Johann Sigurdsson (doğ. 1918), esinini halktan alan yalın dilli iki derlemesiyle 1976'da kuzey ülkeleri edebiyat ödülünü kazandı. (L)

İZLENCE i. Yeni k. (izlemek'ten). Yapılacak işlerin sırasını, süresini ve zamanını gösterir, önceden hazırlanmış plan: *Umarım hafta sonu için hazırladığımız izlence aksamaz.* || Radyo ve televizyonda, belli bir biçim ve süre içinde sunulan müzik, konuşma, yarışma, oyun gibi şeylerden her biri. || Radyo ve televizyonda hangi gün, hangi yapımların yayınlanacağını gösterir liste. || Okullarda, hangi derslerin, hangi gün ve günün hangi saatinde okutulacağını gösterir önceden hazırlanmış çizelge. || Bir konser, temsil, tören, gezi gibi şeylerin bölümlerinin sırasını gösteren ve kısa bilgiler, açıklamalar içeren basılı kâğıt. (*Eşanl.* PROGRAM). [M]

***İZMİR** (35), Türkiye'nin üçüncü büyük kenti ve il merkezi. —

● *Nüfus.* Nüfus varlığıyla her zaman ülkenin önde gelen illerinden olan İzmir'in 1975 - 1980 döneminde nüfus artış hızı (binde 33,6), Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok üstünde gerçekleşti (Türkiye binde 20,7). 1980 nüfus sayımında 1 976 763 kişi olarak belirlenen nüfusu (km^2 başına 165 kişi) ile İzmir, nüfus açısından, İstanbul ve Ankara'dan sonra 3. büyük ildir; nüfus yoğunluğuysa, Türkiye ortalamasının 2,5 katından fazladır. 1980 sayımında toplam kent nüfusu 1 059 183, toplam köy nüfusu 917 580, köy sayısı 697 olarak belirlendi. Nüfus artış hızında son dönemde binde 3'e yaklaşan bir artış oldu. İzmir'de nüfusun hızla artmasının başlıca nedeni il dışından kaynaklanan göçlerdir. 2585 sayılı yasayla 1982'de yeni bir idari düzenleme yapıldı. Menemen ilçesine bağlı Aliağa bucağı 9 köyü ile, Foça ilçesinden alınan 2 köy, Bergama ilçesinden alınan 6 köyle (toplam 20 köy) ilçe haline getirildi. 1980 sayımına ve bu yeni düzenlemeye göre ilçelerin nüfusu şöyle oldu: Karşıyaka 272 623 (merkez 227 750), Aliağa 25 813 (merkez 11 129), Bayındır 44 452 (merkez (12 440), Bergama 92 806 (merkez 34 716), Bornova 160 113 (merkez 60 397), Çeşme 13 888 (merkez 6 451), Dikili 19 255 (merkez 7 637), Foça 15 387 (merkez 6 576), Karaburun 7 420 (merkez 1 456), Kemalpaşa 43 489 (merkez 10 184), Kınık 29 788 (merkez 12 034), Kiraz 36 265 (merkez 5 561), Menemen 58 968 (merkez 21 832), Ödemiş 128 671 (merkez 40 736), Seferihisar 12 009 (merkez 6 405), Selçuk 19 694 (merkez 17 775), Tire 70 270 (merkez 32 291), Torbalı 56 261 (merkez 15 422), Urla 26 066 (merkez 14 416).

● *Tarım.* Son yıllarda İzmir'de sanayi sektörünün hızlı bir gelişme göstermesi, tarımın il gayrı safi hasılası içindeki payının giderek azalmasına neden oldu. Bununla birlikte, il nüfusunun büyükçe bir bölümü geçimini hâlâ tarımdan sağlamaktadır. İlin tarıma çok elverişli doğal yapısı ve iklim özellikleri, İzmir çevresinde yetişen bazı ürünlerin dünya çapında önem kazanmasını sağlamıştır. Tarımda makineleşme ve donanım kullanımı çok yüksek düzeydedir. Son yıllarda başlatılan sulama projelerinin uygulamaya girmesiyle üretim ve verim daha da artacaktır. Tarımsal üretim tümüyle pazara yöneliktir. Üretimde miktar, alan ve değer olarak ilk sıraları sanayi bitkileri, meyve ve sebze alır. Tahıl ve baklagiller üretimiyse önemsizdir. İzmir, 1970'lerin sonunda, Türkiye tütün üretiminin yüzde 15'ini, pamuk üretiminin yüzde 10'unu, mandalina üretiminin yüzde 24'ünü, kestane üretiminin yüzde 21'ini, incir üretiminin yüzde 18'ini, zeytin üretiminin yüzde 16'sını şeftali üretiminin yüzde 10'unu, enginar üretiminin yarısını sağlıyordu. 1980 istatistiklerine göre, ildeki belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 128 000 t, arpa 68 000 t, pirinç 10 000 t, tütün 33 000 t, pamuk 53 000 t, çiğit 84 000 t, patates 233 000 t, elma 12 000 t, armut 9 000 t, şeftali 24 000 t, zeytin 217 000 t, mandalina 40 000 t, kestane 12 000 t, incir 37 000 t, üzüm 198 000 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı At 22 000, katır 2 000, eşek 27 800, domuz 4 000, sığır 222 000, manda 1 200, koyun 646 000, keçi 236 000.

● *Sanayi.* İstanbul ve Kocaeli'den sonra imalat sanayiinin en geliştiği il İzmir'dir. Bölgenin tarım ürünleri ile madenlerinin dışsatım limanı olan İzmir, aynı zamanda bu ürünlerin dışsatıma hazırlandığı ve yarı işlendiği sanayi kollarının kurulduğu yerdir. 1979'da Türkiye imalat sanayiindeki 10 ve daha fazla kişi çalıştıran işletmelerin yüzde 9'u İzmir'deydi. İmalat sanayiinde en ağırlıklı sektör kimya sektörüdür. Kimya sektörünü ,besin - içki - tütün, dokuma - giyim, metal eşya - makine imalat sektörleri izler. Kimya sanayii, 1979'da bu dalda yaratılan katma değerin yüzde 17'sini gerçekleştirdi.

İzmir Aliağa* Rafinerisi'nin bu kesimdeki payı 3/4'e ulaşıyordu. Kimya sanayiinin önemli kuruluşlarından olan Ege Gübre Sanayii'nin kompoze gübre üreten birimi, 1978'de çalışmaya başladı. Tesisin sülfirik asit, fosforik asit ve triple süper fosfat birimlerinin yapımı sürüyordu. Türkiye toplam kompoze gübre üretiminin yüzde 30' unu üretecek olan Ege gübre sanayiinin yıllık üretim kapasitesi 300 000 ton kompoze gübredir. Kimya sanayiinde temizlik maddeleri üreten Turyağ ve **TARİŞ** gibi büyük kuruluşların yanında çok sayıda küçük ve orta ölçekli işletme de üretimde bulunmaktedir. Kimya sanayiindeki öbür önemli kuruluşlar DYO, Bayraklı ve Dewilux'tür. İzmir'de imalat sanayiinde, kimya dalından sonra en önemli dal besin -içki- tütün'dür. 1979'da bu dalda çalışanlar, İzmir imalat sanayiinde çalışanların yüzde 46'sını oluşturuyordu. Bu alandaki en önemli dal, tütün sanayiidir. Bu dalda Tekel'in İzmir Sigara Fabrikası ve Yaprak Tütün İşleme Atölyesi ağırlıklı kuruluşlardır. İçki sanayii, gıda sanayiinin ikinci önemli dalıdır. 1979'da bu dalda 2 830 kişi çalışıyordu. Bu dalda yaratılan katma değerin yaklaşık olarak yarısı kamu, yarısı özel kesimce gerçekleştirilmektedir. İzmir'de besin sanayiindeki öbür dallar, un ve unlu maddeler, yem, süt, bitkisel yağ üreten dallardır. 1977'de un sanayiinde etkinlik göstereen 8 fabrikanın toplam günlük buğday kırma kapasitesi 1 205 tondu. 1982'de Türkiye'nin toplam margarin üretim kapasitesinin yüzde 17'si İzmir'deydi.

1982'de Turyağ yılda 25 000 ton, **TARİŞ** 60 000 ton, margarin üretebilecek kapasitedeydi. Süt ve süt ürünleri dalında, Yaşar Holding'in Pınar Süt Mamulleri Sanayii, Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'nun İzmir Süt Fabrikası bu dalın en önemli kuruluşlarıdır.

1979'da İzmir'de metal eşya - makine sanayiinde, 2'si kamu, 228'i özel olmak üzere 230 işletme vardı. Bu işletmelerde 11 000'den fazla işçi çalışmaktaydı. İzmir'de taşıt üreten en büyük kuruluşlar BMC O-

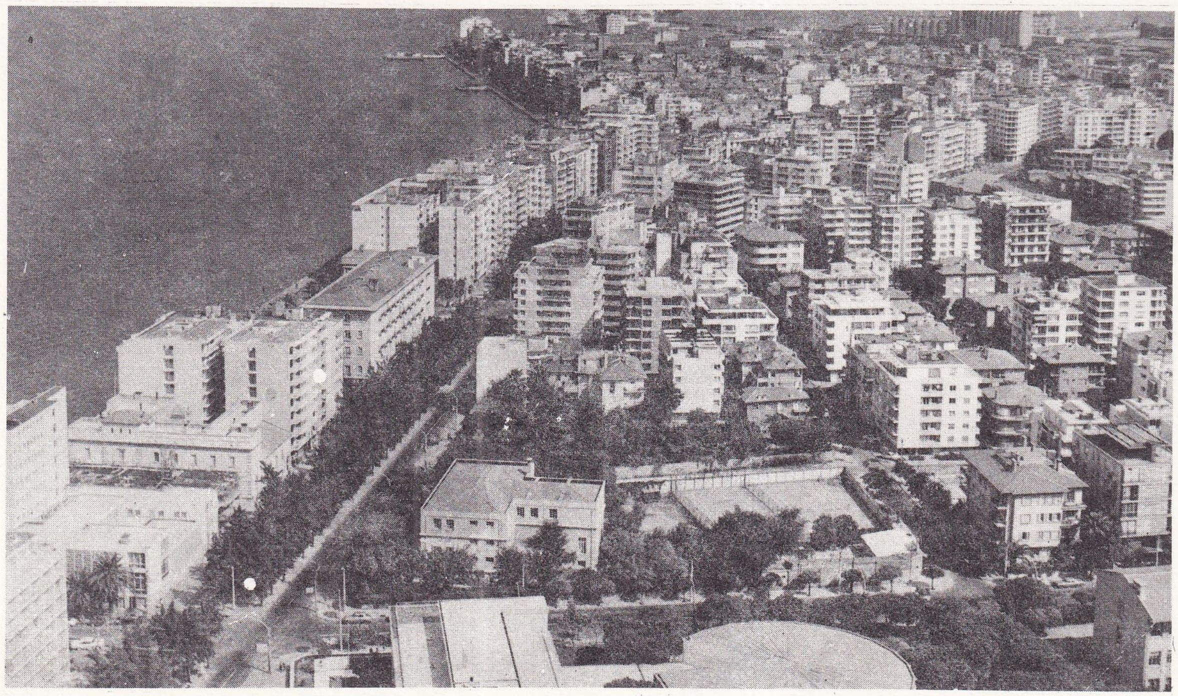

İzmir'den bir görünüş

Foto. Günaydın Arşivi (MEYDAN)

tomobil ve Motor Sanayii ile Bisan Bisiklet Sanayii firmalarıdır. BMC, 1979'da, bir yıl içinde 9 000 kamyon, 60 000 kamyonet, 1 000 minibüs ve 5 000 traktör üretecek kapasitedeydi. Bu alanda etkinlik gösteren bir başka kuruluş Alaybey Tersanesi'dir. Bu tersane 1981'de yılda 200 gemi onaracak, 40 gemi kızaklayacak ve 700 ton çelik işleyerek 1 500 DWT'luk gemi üretecek kapasitedeydi.

1979'da İzmir metal eşya sanayiindeki 64 özel kuruluşta 2 500 kadar işçi çalışıyordu. Aynı yıl ildeki elektrikli makine sanayiinde 1 268 işçinin çalıştığı 27 işletme vardı. İzmir imalat sanayiinde çok sayıda büyük işletmenin yanı sıra çok sayıda küçük işletme de vardır. 1980 genel sanayi ve işyerleri sayımına göre, ilde 10'dan az işçi çalıştıran 12 482 imalat sanayii işyeri vardı. Küçük işyerlerinin yüzdee 31,5'i dokuma ve giyim, yüzde 32,4'ü metal eşya - makine imalatı dalında, yüzde 36,1'i de öbür dallarda yoğunlaşmıştı. Dokuma ve giyim dalında yer alan 4 000 işletmenin büyük bölümü giyim ve ayakkabı dalındadır. İzmir'deki 2 707 ayakkabı üreticisi 1975'te Türkiye ayakkabı üretiminin yüzde 30'unu gerçekleştirmişti. Küçük işletmelerin yoğun olduğu metal eşya - makina imalat sanayiindeki 4 046 işyeri, yedek parça, tarım - iş araçları, inşaat araç ve gereçleri, gemi ve kalorifer kazanı, madeni mobilya, boru, bağlantı elemanları gibi ürünler üretir. 1980'de İzmir'de orman ürünleri sanayiinde 2 000, besin içki - tütün, kâğıt - basın, kimya ve taş - toprak dallarında 2 300 küçük işyeri vardı.

● *Ticaret.* Türkiye'nin en önemli iç ve dış ticaret merkezlerinden biri olan İzmir'de 1978'de ticaret kesiminin il gayrı safi hasılası içindeki payı yüzde 15'ti. Aynı yıl Türkiye ticaret kesiminde yaratılan gayrı safi hasılada da İzmir yüzde 6,8'lik payla, üçüncü büyük ticaret kentiydi. 1980' de İstanbul'dan sonra en çok dışalım-dışsatım İzmir'de gerçekleştirildi. Yapılan dışsatımın yüzde 85'i tarım, yüzde 14'ü sanayi, yüzde 1'i maden ürünleriydi. Aynı yıl İzmir'de, Türkiye'deki toplam ticaret işletmelerinin yüzde 6,4'ünü oluşturan 19 958 işyeri vardı.

● *Enerji.* İzmir'de tüketilen elektrik enerjisinin büyük bir bölümü, ulusal elektrik şebekesinden sağlanmaktadır. İlde, ayrıca kendisine gerekli enerjiyi bağımsız olarak üreten bazı büyük sanayi kuruluşlarına bağlı termik elektrik santralları (Aliağa, TPAO, SEKA İzmir tesisleri) vardı. Bağımsız enerji üretecek iki santralın yapımı 1983'te sürmekteydi. Bunlardan Çevrim termik santralının kurulu gücü 60 MW ve yıllık üretim kapasitesi 180 milyon kWs, Aliağa santralının kurulu gücü 120 MW, yıllık üretim kapasitesi 360 milyon kWs' tır.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla, İzmir'deki Ege* Üniversitesi'nde bazı değişiklikler yapıldı, Dokuz* Eylül Üniversitesi (*Ek 2*) adında yeni bir üniversite kuruldu. Son düzenlemeyle Ege Üniversitesi'nde 7 fakülte, 5 enstitü, 3 yüksekokul ve 1 konservatuvar; Dokuz Eylül Üniversitesi'nde 9 fakülte, 5 enstitü, 9 yüksekokul ve 1 konservatuvar yer aldı. 1979 - 1980 arasında Türkiye'deki yükseköğretim öğrencilerinin yüzde 8'den çoğu, öğretim elemanlarının yüzde 11'i İzmir'deydi. Aynı yıl ilde 53 lise (31 768 öğrenci, 3 302 öğretmen), 249 ortaokul (170 677 öğrenci, 3 281 öğretmen), 211'i kentlerde, 768'i köylerde olmak üzere toplam 979 ilkokul (208 115 öğrenci, 7 518 öğretmen), 69 mesleki ve teknik okul (21 118 öğrenci, 1 838 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* İldeki sağlık kuruluşları ve sağlık personeli sayısının Türkiye ortalamasının çok üstünde olması nedeniyle, İzmir'de sağlık düzeyi, Türkiye genelinden oldukça yüksektir. 1980'de Türkiye'de bir hekime düşen kişi sayısı 1 642, İzmir'de 720 idi. Ancak, sağlık personelinin büyük oranda il merkezine yığılması, hastaların il merkezine doluşmasına neden olmaktadır. 1980'de ilde 30 kamusal hastane (6 547 yatak), 4 özel hastane (196 yatak) olmak üzere toplam 34 hastane (6 743 yatak), 1 494 uzman hekim, 1 252 pratisyen hekim, 520 diş hekimi, 2 091 hemşire, 1 253 sağlık teknisyeni, 770 ebe bulunuyordu. (M)

***İzmir Enternosyonel Fuarı.** — 1975'ten sonra da İEF uluslararası karakterini korudu ve her yıl belirli tarihte açıldı. 1976' dan itibaren fuar alanında ulusal çapta «ihtisas fuarları»da düzenlemeye başladı. 1980'de bu amaçla bir tarım ve gıda fuarı, bir giyim fuarı ve bir de turizm fuarı açıldı. 1981'de tarım ve gıda fuarı ile giyim fuarının yanı sıra bir mobilya ve ev dekorasyonu fuarı düzenlendi. Ticaret Bakanlığı'nca saptanan «fuar kotası»nın (yurt dışından getirilmesine izin verilen mal miktarı) sınırlandırılması sonucu, 1981'de fuara katılan ülke sayısı 25'e düştü. 1980' li yıllarda, daha önceki yıllardan farklı olarak, geleneksel katılımcı büyük devletlerden çok, Ortadoğu ve Afrika ülkeleri fuara katıldılar. Katılımcı ülkelerin isteğine uyularak, 1981'den itibaren fuar süresi bir aydan 20 güne indirildi. 20 günü izleyen 10 günde fuarda sadece yerli kuruluşların sergileri kalmaktadır. (M)

***İzmirspor Kulübü.** — 1980 - 1981 futbol sezonunda 3. Türkiye Ligi'nden, yeniden 2. Türkiye Ligi'ne yükseldi. (M)

İzmir Termik Santralı, İzmir ilinde linyit kömürüyle çalışan termik elektrik santralı. Birçok üniteden oluşan ve toplam kurulu gücü 40 MW'ı bulan termik santral, yılda 130 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***İZMİT,** Kocaeli ilinin merkezi olan kent. — 1975'te 164 674 olan nüfusu 1980'de 190 423'e yükseldi. (5 yıl içinde 25 749 kişilik artış). Sanayileşme sürecine bağlı olarak kent gittikçe genişleyip yaygınlaştı. Bu nedenle İzmit belediyesi, 1973 - 1977 döneminde kentteki gecekondu bölgelerine yol götürmek, bu bölgelerin kanalizasyon şebekesini kurmak amacıyla hazırlanan bir projeyi uygulamaya koydu. İzmit belediye sınırları içinde bulunan önemli sanayi kuruluşları: Petkim, İpraş, Süperfosfat, Çeliksan, Çelikdöküm, Çelikhalat, İpragaz, Aygaz, Milangaz, Petrol Ofis, Shell, Good Year, Philips, Tekfen, Seka, Rabak tesisleri. (M)

***İZNİK,** Bursa ilinde ilçe. — 37 479 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 13 231 nüf. (1980). [M]

J

***JABLONSKİ** (Henryk), polonyalı siyaset adamı ve tarihçi. — 1980'de yeniden devlet konseyi başkanlığına seçildi. Ulusal Birlik Cephesi'nin önderliğini üstlendi. 1981'de yapılan parti genel kurulunda, merkez komite üyeliğinden ayrıldı. (M)

***JACKSON,** ABD'de (Orta Mississippi) kent ve eyalet merkezi. — 202 895 nüf. (L)

JACKSON (Glenda), ingiliz kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Birkenhead 1936). Londra'da tiyatro eğitimi gördü; çeşitli topluluklarda oynadıktan sonra. Peter Brook'un öncü tiyatrosunda ve Royal Shakespeare Company'de görev aldı. 1966'da P. Brook'un kendi oyunundan uyarladığı *Marat - Sade* filmiyle sinemaya geçti ve güçlü oyunculuğuyla ilgi uyandırdı. 1968' de K. Russell'in *Women in Love* (Aşık Kadınlar), 1972'de de M. Frank'ın *Yastık Kavgası* (A Touch of Calss) filmiyle iki kez Oscar aldı. Diğer başlıca filmleri: *Negatives* (Negatifler) [P. Medak, 1968], *Yalnız Kalpler* (Music Lovers) [K. Russell, 1969], *Sunday Bloody Sunday* (Kanlı Bir Pazar Günü) [J. Schlesinger, 1971], *Triple Echo* (Üçlü Oyun) [M. Apted, 1972] *The Romantic Englishwoman* (Romantik Bir İngiliz Kadını) [J. Losey, 1975], *The Incredible Sarah* (İnanılmaz Sarah) [R. Fleischer, 1977], *Return of a Soldier* (Askerin Dönüşü) [M. Apted, 1983]. (M)

***JACKSONVİLLE,** ABD'de (Florida) kent. — 529 000 nüf. Demir - çelik ve kâğıt sanayii. (L)

***JADOTVİLLE.** Bk. LIKASI.

***JAEN,** İspanya'da (Andalucia) kent ve il yönetim merkezi. — 85 000 nüf. (L)

***JAESCHKE** (Gotthard), alman tarihçisi ve doğu dilleri bilgini. (öl. Essen, 1984). [M]

***JAFFNA,** Sri Lanka'nın kuzeyinde liman kenti. — 118 000 nüf. (L)

***JAKOBSON** (Roman), rus asıllı amerikan dil bilgini. — Makalelerinin bir bölümünü *Genel Dilbilim Denemeleri* (1963 - 1973, 2 cilt) adlı kitapta bir araya getirdi. (L)

***JAKUBİSKO** (Juraj), çekoslovak film yönetmeni. — Uzun süre film çevirmedi. 1979'da *Ev Yap ve Ağaç Dik* adlı filmi yaptı. (M)

***JALAPA** veya **JALAPA ENRİQUEZ,** Meksika'da kent ve Veracruz eyaletinin merkezi. — 122 000 nüf. XVIII. yüzyıldan kalma katedral. Zengin arkeoloji müzesi. (L)

***JALGAON,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 107 000 nüf. (L)

***JAMAİKA,** Antil adalarında devlet. — 2 220 000 nüf.

1962 ağustosunda tam bağımsızlığını kazanan Jamaika'da 1972 yılında genel seçimlere gidildi. Norman Washington Manley'*in kurduğu ve oğlu Michael Manley' in (doğ. 1923) yönettiği Ulusal Halkçı Parti (People's National Party, [PNP]), bağımsızlıktan beri iktidarda bulunan İşçi Partisi'ne (Jamaica Lahour Party, [JLP]) 17'ye karşılık 36 sandalyeyle üstünlük kurdu. «Demokratik sosyalizm»ci olduğunu ileri süren ve mart 1972'den bu yana başbakan olan Michael Manley, ağır sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Bu sorunların başında yüzde 25'e varan işsizlik geliyordu. Jamaika, dünyanın üçüncü büyük boksit üreticisi olduğundan, kaynakları artırma kaygısı içindeki hükümet, bu madenin işletme vergisini üç katına çıkardı ve başlıca yabancı şirketlerin hisse senetlerinin yüzde 51'ini satın aldı. Böylece, halkın en geri kalmış kesimlerine geçici işler bulma, asgari bir ücret sağlama ve bir tarım reformunu uygulayabilme imkânı elde etti. Bu arada Küba ile de ilişkilerini geliştirdi. Ocak 1976'da CİA'dan destek gördüğü söylenen İşçi Partisi'nin kışkırtmalarıyla önemli karışıklıklar patlak verdi ve 19 haziranda olağanüstü durum ilan edildi.

Aralık 1976 seçimlerinde olağanüstü durum hâlâ yürürlükteydi. Bu seçimde, PNP, JLP'nin 12 sandalyesine karşılık 48 sandalye elde etti. (1972'de 53 olan milletvekili sayısı 60'a çıktı). Bu başarı, bir yandan JLP'nin muhalefeti, bir yandan kendi partisinin en soldaki üyelerinin radikal tutumları yüzünden Michael Manley'e pek yarar sağlamadı. Ekim 1980'de oldukça olaylı geçen ve çok sayıda ölüme yol açan seçimler sonunda İşçi Partisi seçimleri kazandı. Partinin lideri ve Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) eski başkanı Edward Seaga (doğ. 1930) başbakan oldu.

Yeni dönemde, İMF ve çeşitli bankalar Jamaika ekonomisini diriltmek için 1 milyar dolarlık yardım yaptılar. Ayrıca ABD, Jamaika'nın boksit üretiminin 1,6 milyon tonunu satın almayı kabul etti. Jamaika'yı «sosyalist olmadan kalkınma»nın örneği haline getirmeyi amaçlayan Reagan, nisan 1982'de bu ülkeyi ziyaret eden ilk ABD başkanı oldu. (L)

JAMMU-KEŞMİR Eyaleti, Hindistan'ın kuzeydoğusunda eyalet, 222 236 km², 5 981 600 nüf. Merkez: *Jammu* veya *Cammu** (*Srinagar* ile birlikte). [L]

***JANCSO** (Miklos) macar film yönetmeni. — 1970'lerde de uzun planlar ve şarkılı, danslı sahnelerle dolu özgün anlatımını korudu; Macar tarihine yönelimini sürdürdü. İtalya'da çevirdiği *Özel Günahlar, Genel Erdemler*'den (1976) sonra, tarihsel bir üçlemenin ilk iki filmi olarak *Macar Rapsodisi* (1978) ve *Allegro Barbaro*'yu (1978) gerçekleştirdi. (M)

***JAPONYA,** Asya'nın doğusunda adalar üzerinde devlet. — 117 650 000 nüf.

TARİH

Gayrımenkul spekülasyonlarına ve rüşvet söylentilerine adı karışan Tanaka'nın istifası üzerine, 1974 aralığında Takeo Miki* başbakan oldu. 1972 seçimlerinde zayıflamış ve skandallarla yara almış olan Liberal Demokrat Parti'ye (LDP) eski saygınlığını kazandırmak amacında olan Miki, önce bir reform programı hazırladı. Sermaye çevrelerinin siyasal yaşam üzerindeki baskısını azaltma, partilere mali destek sistemini ve seçim yasasını değiştirme hazırlıklarına girişti. Ama kısa sürede, güçsüzlüğünü ve bölünmüş bir LDP içindeki yalnızlığını anladı.

Şubat 1976'da ilk Tanaka olayını da aşan yeni bir skandal patladı. Eski başbakan, bu kez başka siyaset adamlarıyla birlikte amerikan Lockheed uçak şirketinden rüşvet almakla suçlanıyordu. Tanaka, temmuz 1976'da tutuklandı. Takeo Miki arasındaki çoğunluğun desteğini kaybetmekle birlikte, LDP'deki bölümlerden ve kendisini değiştirebilecek bir çoğunluğun bulunmamasından yararlanarak iktidarını sürdürdü. Art arda gelen bu bunalımlara rağmen liberal demokratlar 1976 seçimlerini kazandılar. Gerçi artık temsilciler meclisinde salt çoğunluğa sahip değildiler. Ama yeni başbakan Takeo Fukuda bağımsızların desteğiyle hükümeti kurdu ve liberal demokratlar altı ay sonra Danışmanlar Meclisi seçimlerinde yeniden çoğunluğu kazandılar.

Takeo Fukuda'nın elde ettiği başarılar (ekonomik büyümeyi tehlikeye sokmadan enflasyona karşı mücadele; Çin Halk Cumhuriyeti ile barış antlaşması imzalanması), hizip çatışmalarının içindeki LDP'yi denetim altına almak için yeterli olmadı. 27 kasım 1978'de yapılan yeni genel başkan seçimini, adliyeyle başı dertte olduğu halde siyasal etkisini sürdüren parti sekreteri ve eski başbakan Kakuei Tanaka'nın desteklediği Masoyoşi Ohira (1910 - 1980) kazandı.

7 aralık 1978 günü parlamentodan güvenoyu alan Masayoşi Ohira, «hem yeni, hem tecrübeli» bir kabine kurmak istedi. Kabinesine genellikle eski ve tecrübeli politikacılar aldı. Böylece LDP bir kez daha iktidarda kalmayı başardı.

terörizm ve sonuçları

Liberal Demokrat Parti'nin sürekli iktidarda kalması 1970'lerde başlayan siyasal terörizmi önlemeye yetmedi. 60'lı yılların güçlü öğrenci hareketini, ülke sınırlarını da aşan ve aşırı uçtaki gizli küçük grupçuklar tarafından girişilen şiddet eylemleri izledi. İsrail'in Lod havalimanına yapılan saldırıyla (30 mayıs 1972) başlayıp La Haye'deki fransız elçilik mensuplarının rehin alınması (13 eylül 1974) olayından geçerek, eylemini Paris - Tokyo seferini yapan DC-8 JAL (Japon Airlines) uçağının kaçırılmasına (eylül 1977) kadar vardıran Japon Kızıl Ordusu dünyada kendisinden çok söz ettirdi.

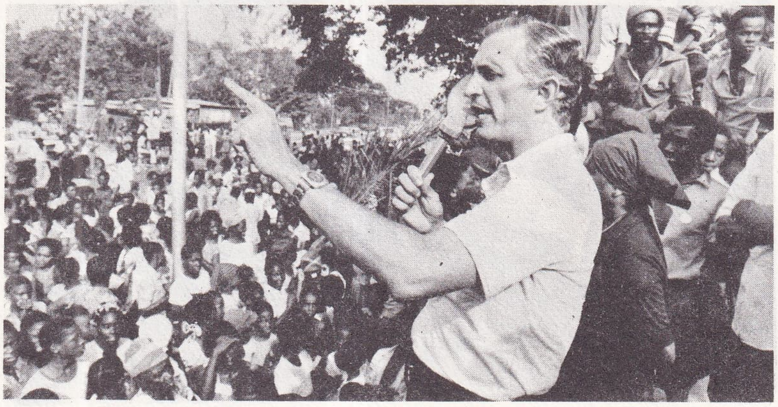

Jamaika başbakanı Edward Seaga bir mitingde

Foto. Gamma (LAROUSSE)

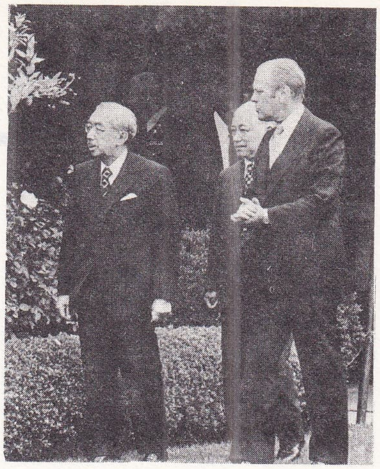

Japon imparatoru Hiro Hito, ABD ziyaretinde Beyaz Saray'ın bahçesinde Başkan Ford'la (1975)

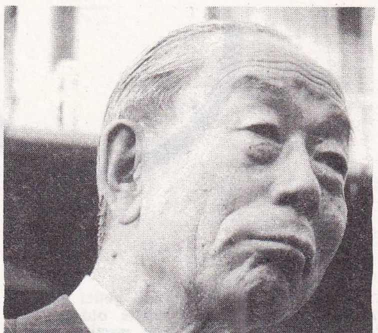

Başbakan Takeo Fukuda

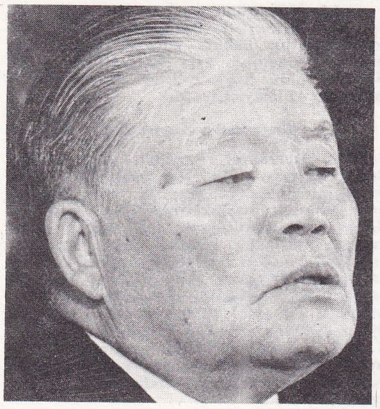

Başbakan Masayoşi Ohira

Başbakan Takeo Fukuda Japonya'yı ziyaret eden çinli lider Deng Hsiaoping'le (1978)

1970'te bir kez liderleri yok edilen bu hareket, siyasal sonuçları bakımından alman Baader Meinhof ya da italyan Kızıl Tugaylar örgütleri gibi terör eylemleri düzenliyordu.

Yerel şiddet odaklarından fışkıran kanlı terörizm, japon yaşamı gözlemcilerine göre, bir yandan hızla gelişirken öte yandan siyasal ve ekonomik eşitsizliklere yol açan ve bir bakıma istikrarın güvencesi niteliğindeki eski dönemin sosyal yapılarını tartışma gündemine getiremeyen bir toplumdaki dengesizliklerin su yüzüne çıkışıydı.

Bu yüzden halkta da, tam bir milli dram haline gelen çevre kirlenmesine, sanayinin aşırı gelişmesine ve hep aynı partinin iktidara gelişine karşı şiddet tepkileri görülüyordu: Minamata'daki civa zehirlenmesi trajedisi; Yokkaişi'deki petrokimya astımlıları olayı; Tokyo havalimanı Narita'nın köylülerin, çevrecilerin, sendikacıların ve aşırı solcuların şiddetli muhalefeti yüzünden yedi yıl gecikmeyle açılması vb.

1960'lı yıllarda bir «ekonomik mucize» dönemini yaşayan Japonya 1970'li yıllarda kendini tehlikeye düşürebilecek ölçüde güçlüklerle karşılaşmadı, ama ekonomik bunalıma düşmekten de kurtulamadı. Dünyanın bu üçüncü ekonomik gücü ve üçüncü dışsatımcı ülkesi, Avrupa ülkelerinin tersine, hammadde ihtiyacının 4/5'ini dışardan aldığı ve aldığı petrolün yüzde 80'ini de sanayide kullandığı için, genel bir tasarruf politikasına kolayca girişemedi. Japon yöneticilerinin politikasında artık üç kaygı ağır basmaya başladı: Yabancı ülkelerde hammadde kaynakları araştırmak; yeni pazarlar bulmak; bunalımdan alabildiğine etkilenen ekonomik müttefiklerine gittikçe daha bağımlı hale gelen rekabet imkânlarını sürdürmek.

ekonomik bunalım

1973'ten itibaren, enerji yetersizliği yüzünden zayıflayan japon ekonomisindeki himayecilik anlayışı, uluslararası konjonktürdeki dalgalanmalara bağlı kaldı. Dolara bağımlı olmakla birlikte dünyanın en güçlü paralarından biri haline gelen yen, dolardaki düşüşü önlemek amacıyla ABD'ye yardım olsun diye, 1973, 1977 ve 1978'de revalüe edildi. Bu durum, japon dışsatımının rekabet imkânlarını azalttığı gibi, enerji dışalımında da güçlükler yarattı.

Buna paralel olarak, ülke rekor düzeyde bir enflasyonla karşılaştı. Hükümet aralık 1973'de bir kararnameyle ekonomide gerçek bir olağanüstü durum ilan etmek zorunda kaldı. Ağustos 1973'de, dış ticaret dengesi, uzun süreden beri ilk kez açık verdi. Takeo Miki, 1975 ocağında, parlamentoyu açış konuşmasında, yurttaşlarına «sade yaşayın» öğüdünde bulundu. «Sade yaşayın ama, bol üretime devam edin» demesi belki daha doğru olurdu. Çünkü Japonya'nın satmak için üretmesi, üretmek için de satması gerekiyordu. Durgunluk ve enflasyon tehlikeleri karşısındaki japon hükümeti ve işverenleri 1973'ten itibaren, el ele, sürekli bir mücadele vermeye başladı.

büyük kentler

kent	*nüfus*
Tokyo	8 349 000
(kenar semtleriyle)	11 620 000
Osaka	2 648 000
(kenar semtleriyle)	7 750 000
Yokohama	2 774 000
Nagoya	2 088 000
Kyoto	1 473 000
Kobe	1 363 992
Sapporo	1 402 000
Kita-Kyuşu	1 065 000
Kawasaki	1 041 000
Fukuoka	1 089 000

dört büyük adanın nüfusu

ada	*nüfus*
Hokkaido	5 279 000
Honşu	87 623 000
Şikoku	3 972 000
Kyuşu	12 160 000

Enflasyona, petrol fiyatının dört katına çıkmasından daha önce, aşırı bir talep artışının yol açtığı dengesizlik neden olmuştu. Aralık 1973'te, toptan eşya fiyatlarındaki artış, bir önceki aya oranla yüzde 7,1 arttı. Ocak 1974'te, bu oran yüzde 5, şubatta yüzde 3,9 oldu. Hükümet başlangıçta, fiyatları denetim altında tutmaya çalıştı; sonra devlete ait işyerlerindeki bir dizi toplu sözleşmeyi erteleyerek talebi frenlemeye çabaladı.

Bu frenleyici önlemlerin sonucu olarak Japonya'da ekonomi daraldı (yüzde 1,3). Sanayi üretimi yüzde 4 oranında azaldı. 1974'te yüzde 23'ü bulan enflasyon oranına karşın, hükümet ülkeyi ekonomik durgunluktan çıkarma çabası içindeydi. Ancak bu iş için gecikilmişti. Haziran 1975'te, en azından bir milyon işsiz (sendikalara göre 2 milyon) vardı; ayrıca önemli toplumsal olaylar patlak vermekteydi. Gemi yapım ve dokuma sanayileri bunalıma girmişti.

Eylül 1975'te, başlıca tekstil firmalarından olan Kohjin'in iflası, eşi görülmemiş bir panik yarattı. Bir milyon küçük işletme bundan etkilendi. 1976'da, kamu sektöründe grevler başladı: 9 milyon insan greve gitti.

Hükümet, 1975'in ilk altı ayı içinde uyguladığı üç atılım planına karşın, durumu gerçek anlamda düzeltmeyi başaramadı. 1975 sonundaki yeni bir girişim, üretim ve mübadelede hafif bir kıpırdanma başlattıysa da, yılın bütününde üretim yüzde 11 oranında düştü. Dışsatımsa önceki yıl düzeyinde kaldı.

1976'da bir büyüme bütçesi kabul edildiği halde, başlamış olan atılımın hızı çabucak kesildi. Sanayi üretimi canlanmadı; enflasyon oranı yüzde 1'in altında kaldıysa da, işsizlik büyüdü. Hükümet ertesi yıl, kamu kredileri yoluyla talebi kamçılamaya çalıştı, ancak iç tüketim durgunluktan kurtulmadı. 1978'de bayındırlık işlerine ayrılan kredilerin yoğunluğuna, hayat pahalılığının denetim altına alınmış olmasına (1978'de yüzde 2,8) rağmen ülke sürekli bir durgunluğun tehdidi altında kaldı. Zaten yeni bir petrol bunalımı, yıl sonundan itibaren, her alanda yeni düzenlemeleri gündeme getirdi.

1979 başında, toptan eşya fiyatları yeniden yılda yüzde 25 oranında bir artış gösterdi. Hükümet uzun vadeli çözüm yolları araştırarak, ülkenin sosyal ve ekonomik gelişmesi için dev yatırımlar yapılmasını, işsizliğin azaltılmasını ve öteki sanayileşmiş ülkelere göre daha yüksek bir büyümeyi öngören yedi yıllık bir kalkınma planı hazırladı. Ancak bu girişim, parasının değeri artmakta olan, üstelik ABD ile Avrupa ülkelerinin ortak baskısı altında bulunan bir ekonomi için gerçekleştirilmesi güç bir girişimdi.

Böylece, enerji bunalımıyla, uluslararası ticaret düzeyinde artan rekabet, Japonya'yı da altüst olan dünya ekonomisinin yükümlülük ve tehlikelerini üstlenmeye yöneltti ve birbirini izleyen japon hükümet-

Foto. Tiziou/Sygma; Jungkwanchi/Gamma; Kurita/Gamma (2) [LAROUSSE]

lerini, savaştan bu yana sürdürdükleri siyasal tarafsızlıktan ayrılmaya zorladı.

Eisaku Sato'nun görevden ayrılmasından sonra, japon yöneticiler, ülkelerini bağımlılıktan kurtarmaya ve yeni diyaloglar aramaya giriştiler. Yeni pazarlar ele geçirmenin ve uygun fiyatlarla enerji ve hammadde elde etmenin en iyi yolu buydu. Sonuç olarak uluslararası alanda daha uzlaşmacı ve anlayışlı bir tutum izlemeye başlayan japon dış politikası gelişme gösterdi.

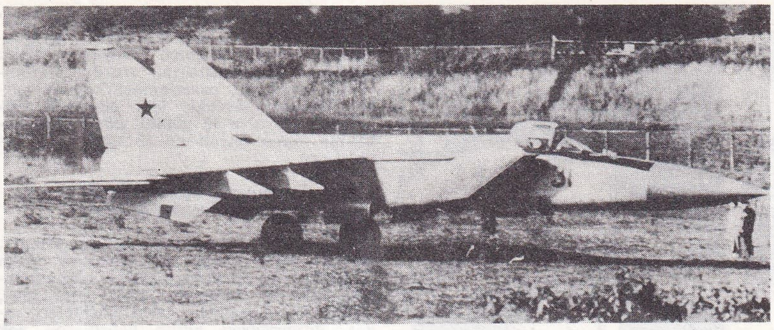

Hürriyeti seçen sovyet pilotunun **Japonya**'ya götürdüğü Mig 25

dış politika

Japonya'nın yeni dış politikası, ülkenin özellikle ABD karşısındaki durumuna ve Çin sorununa göre belirlendi. Japonya son savaştan bu yana ayrıcalıklı müttefiki ABD'ye karşı üç defa mesafeli bir tutum denedi. Richard Nixon'un 1972'de Pekin'e yaptığı gezi ve Çin'le ABD arasında diplomatik ilişki kurulması Japonya'yı hazırlıksız yakalamıştı. Vietnam Savaşı'nın 1975'te sona ermesi üzerine Japonya, Asya'da işlerin değiştiğini ve ABD'nin «çok yanlı» bir diplomasiyi hedef aldığını kavradı. Bu çok yanlı diplomasi, Japonya'yı, ABD'yle işbirliği içindeki herhangi bir ülke durumuna düşme tehlikesiyle yüz yüze getirdi. Enerji bunalımı, 1973'ten itibaren japon yöneticilerini amerikan vesayetinden kurtulmaya özendirdi. Richard Nixon'ın Pekin gezisinin ardından, başbakan Eisoku Sato, Pekin'e bir heyet göndermişti. Sato'dan sonraki başbakanlar işi daha da hızlandırdılar.

25 eylül 1972'de, Kakuei Tanaka, bir japon hükümet heyetinin başında Pekin'e gitti, Çu En-lay'la görüştü ve «geçmişin talihsiz olayları» nedeniyle duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Diplomatik ilişkiye geçen iki ülke arasında kırk yılı aşan savaş ve anlaşmazlık dönemi geride kaldı. Bu gelişme yeni bir Asya'nın doğuşu olarak değerlendirildi.

Yine de, Japonya ile Çin'in 12 ağustos 1978 tarihinde bir barış ve dostluk antlaşması imzalayabilmeleri için, daha altı yıl ilişkilerin sürmesi ve dört yıla yakın bir süre görüşmeler yapılması gerekti. Özellikle hegemonyacılığa karşı bir hüküm içeren bu antlaşmaya bakılırsa, daha çok ödün veren yan Tokyo oldu. İki ülke, Doğu Pasifik'te egemenlik kurmaya kalkışmayacaklarını ve böyle bir egemenliği kabule zorlayacak biçimde, herhangi bir ulus ya da uluslar topluluğundan gelecek çabalara karşı çıkacaklarını açıkladılar. Bu, ABD'den çok SSCB'ye yönelmiş bir tutumdu. Söz konusu hüküm, ayrıca Vietnam Savaşı'ndan kurtulmuş, ama güvenlik konusundaki kaygıları bitmemiş Güneydoğu Asya'da Japonya'nın etkisini artırma niyetlerini de ortaya koymaktaydı. Bölgedeki iki büyük güç olan Çin ve Japonya'nın yakınlaşması ve birlikte hareket etmeleri bu ülkeler için de belli bir güvence oluşturdu.

Çin-Japon antlaşmasının ceremesini Sovyetler Birliği çekti. Gerginlikten yumuşamaya doğru gitmekte olan SSCB-Japonya ilişkileri 1970'lerin başında belirsiz durumdaydı. Kakuei Tanaka'nın düşüncesine göre, 1973 yılı japon-sovyet yakınlaşma yılı olmalıydı. Gerçekten de, sovyet dışişleri bakanı Andrey Gromiko'nun 1972'de Tokyo'ya gidişi, SSCB ve Japonya'ya, bir barış antlaşması için görüşmeleri başlatma niyetlerini açıklama imkânını vermişti. Ayrıca Tanaka, 1945'de SSCB'nin işgal ettiği Kuril takımadaları sorununu görüşmeler için önkoşul olarak ileri sürmekten vazgeçmek suretiyle Japonya'nın tutumunu daha da yumuşattı.

Tanaka'dan sonra gelen başbakanlar SSCB -Japonya yakınlaşmasının, ortak ekonomik yatırım tasarıları (Sibirya'nın değerlendirilmesi, Sahalin açıklarındaki petrol yataklarının işletilmesi, vb.) nedeniyle de gerekli olduğu görüşünü savundular. Ancak çin-japon dostluk antlaşması ve anlaşmaya karşı sovyetlerin sert tavır takınması bütün umutları yok etti. Japonya ile Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana otuz yıl geçtiği halde hâlâ bir barış anlaşması imzalamış değillerdi.

İkinci Dünya Savaşı sonunda yenilgiye uğrayarak kabullenmek zorunda kaldığı siyasal köstekten artık kurtulmuş olan Japonya, Asya'da gittikçe daha önemli bir rol oynamaya başladı. Bu konuda Çin'in yüreklendirici tutumu da önemli rol oynadı. Ama Japonya, bir zamanlar istila ettiği Asya ülkelerine karşı tedbirli ve ölçülü hareket etmek zorundaydı. Vietnam Savaşı'nın bitiminden bu yana Malaysia, Tayland, Filipinler, İndonezya, Singapur, Güney Kore ve Birmanya gibi ülkeler, kendilerine arka çıkacak yeni ekonomik ortaklar ve siyasal müttefikler aramaya başlamışlardı.

Tarihi Çin-Japon görüşmesi: İmparator Hiro Hito, Çin başbakanı Hua Guofeng'le kadeh tokuştururken (mayıs 1980)

ekonomik dinamizm

Petrol bunalımını atlatan Japon ekonomisi 1980'lerde yeniden parlak bir döneme girdi: Yüzde 4,8'lik bir büyüme oranı (sanayide yüzde 8,3), yüzde 6'nın altında bir enflasyon, sağlam bir para ve tam istihdam. Japon tersaneleri dünya gemi siparişlerinin yüzde 50'ye yakınını aldı ve 11 milyonu aşan otomobil üretimiyle, ABD'yi bile bir hayli geride bıraktı.

Bu başarıya, yabancı pazarların ucuz japon mallarıyla (fotoğraf makineleri, saat, radyo, televizyon, otomobil, deniz araçları, vb.) doldurulması sayesinde ulaşıldı. Bir yıl içinde AET'ye yapılan takımtezgâhları dışsatımı yüzde 80 arttı.

Masayoşi Ohira-Hua Guofeng görüşmesi

Bu kıran kırana ekonomik rekabet batılı ortaklarıyla Japonya arasında gerginliğe yol açtı. 17 şubat 1981'de, AET dışişleri bakanları japon sanayi mallarının piyasayı istilasına ilişkin kaygılarını dile getirdiler. Başbakan Zenko Suzuki, 9 mayıs 1981' de Ottawa'da, bir ay sonra da Avrupa turnesinde, Kanada'ya ve AET ülkelerine yapılan araba dışsatımının hissedilir ölçüde azaltılması önerisini reddetti. Bununla birlikte, 10 haziran 1981'de, Federal Almanya'ya yapılan otomobil satışı artışına yüzde 10'luk bir sınır koymayı kabul etti; Benelux (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) devletlerine yapılacak satışlar da 1980 düzeyini aşmayacaktı.

Japonya-ABD ekonomik ilişkilerine gelince, Jimmy Carter'dan çok daha katı olan Reagan yönetiminin misilleme önlemlerinden çekinen Japonya, 1 mayıs 1981'de, ABD'ye yapılan otomobil dışsatımını, tek yanlı olarak yüzde 7,7 oranında azaltmaya karar verdi. Öte yandan, gergin uluslararası ortamda (Afganistan, Polanya) müttefiklerinden daha yoğun bir askeri çaba içinde olmalarını isteyen ABD, Japonya'dan umduğu şekilde karşılık gördü. 1981'de, japon savunma giderleri yüzde 12 artırıldı. Başkan Reagan'la Washington'da bir araya gelen japon başbakanı Suzuki, 9 mayıs 1981'de bir japon-amerikan ittifakından söz etti ve yayınlanan ortak bildiride Japonya'nın kendi hava ve deniz sahasının ötesinde de askeri sorumluluk üstlenebileceği belirtildi. Bildirideki bu sözler, Japonya'da ağır bir siyasal bunalıma yol açmakta gecikmedi.

Muhalefet, başbakanı, anayasayı ihlal etmekle (anayasanın 9. maddesinde «Japonya savaşı asla kabul etmez» cümlesi yazı-

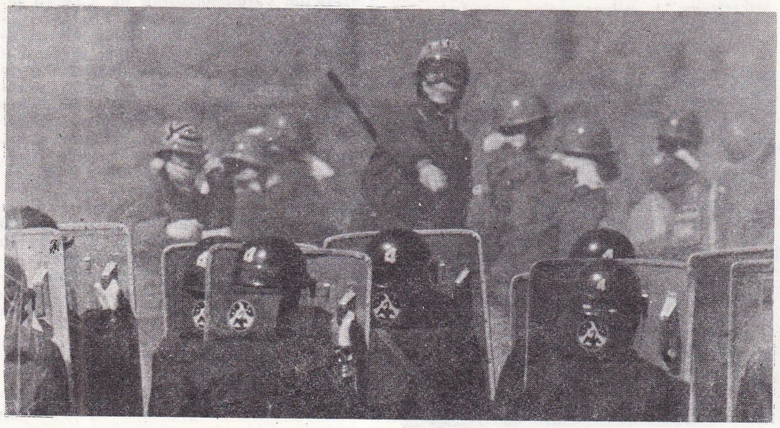

Tokyo yakınında Narita havalimanının açılışı sırasında çevrecilerle polis çatışması (20 mayıs 1978)

Foto. Sygma; AP; Kurita/Gamma; AP (LAROUSSE)

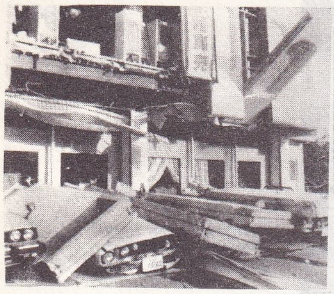

Depremden sonra bir sokağın hali (12 haziran 1978; 20 ölü, milyonlarca dolar maddi zarar)

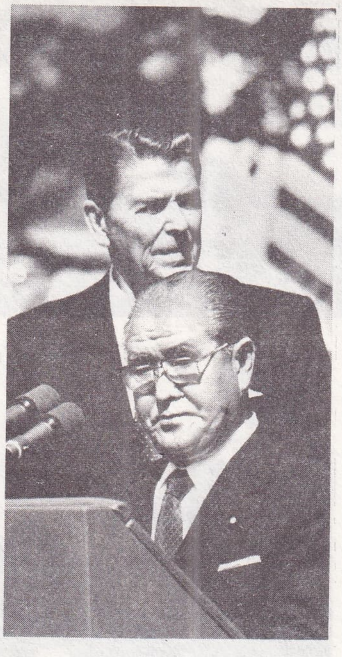

Başbakan Zenko Suzuki, mayıs 1981'de Washington ziyareti sırasında başkan Reagan'la

lıdır) ve askeri giderleri sorumsuzca artırarak bütçe açığını büyütmekle suçladı. Basının ve kamuoyunun tepkisi karşısında başbakan Suzuki dışişleri bakanı M. İto'yu feda edip yerine S. Sonoda'yı getirdi. Japon - amerikan deniz manevraları kısa kesildi; ABD dışişleri bakanı A. Haig'in haziran için planlanan Tokyo ziyareti ertelendi.

1981 nisanında, bir japon balıkçı teknesinin bir amerikan nükleer denizaltısı tarafından kaza eseri batırılması, ABD ile ilişkilerde bir kırgınlığa yol açtı. Başkan Reagan üzüntüsünü dile getirdi; ama öte yandan ABD'nin eski Japonya büyükelçisi Reischauer, nükleer aygıtlarla donatılmış ABD yedinci filo gemilerinin japon limanlarına girmelerine izin veren 1960 tarihli gizli bir anlaşmanın varlığını açıkladı.

Afganistan'ın işgalinden sonra Japonya'nın SSCB ile ilişkileri daha da bozuldu. Japonya, 7 şubat 1981'de, ilk kez, Kuzey Toprakları Günü'nü törenlerle kutladı. Bu kutlama kuzey takımadalarının SSCB tarafından işgalini de hatırlatıyordu. Bu yüzden Sovyetler, Japonya'yı takımadalara yeniden silah yığmaya başlamakla suçladı.

Çin'le 1978 anlaşmasının öngördüğü yılda 20-30 milyar dolar düzeyindeki ekonomik işbirliği, bu oranda sağlanamadı. 1980 aralığında toplanan ilk ortak bakanlar konferansında hiçbir somut sonuç elde edilemedi. 1981 şubatında Çin'in birçok ortak yatırım tasarısını (özellikle dev çelik tesisleri yapımını) ertelemesi, japon şirketlerine 1 milyar dolar değerinde bir kayba mal oldu. Avrupa ülkeleriyle güvensizlik, ABD ile kırgınlık, SSCB ile düşmanlık havası içindeki Japonya, Çin'le ilişkilerinde de düş kırıklığına uğrayınca, yavaş yavaş Üçüncü Dünya'nın küçük ülkelerine yakınlaşmasını artırdı; üretimini bu ülkelerde pazarlamaya ağırlık verdi. Başbakan Suzuki, 1981 ocağında Güneydoğu Asya'ya 13 günlük bir geziye çıktı; bir japon heyeti de 13 nisanda Cezayir'e gitti.

Akira Kurosava: Kagemusha (1979)

ekonomik açılmanın tüm cephelerde sürdürülmesi

Eylül 1981'de yayımlanan beyaz kitapta, giderek daha derin bir bunalıma giren dünyada, Japonya'nın sağlıklı bir ekonomiye ulaştığı belirtildi. Buna göre ülke, ikinci petrol şokuyla gelen güçlükleri aşmış, durgunluğun bütün belirtilerini yok etmişti.

30 kasım 1981'de bir kısım üyeleri, Tanaka grubu lehine değiştirilen Liberal Demokrat Parti hükümeti, 1982 için yüzde 8,4'lük bir büyümeyi hedef aldı. Bu hedefe, yen'in değeri düşürülerek özendirilen dışsatımdaki artışla ulaşılacaktı. Dış ticaret dengesi 1981 - 1982 döneminde 9,2 milyar dolar fazlalık verdi. Bunun ceremesini Japonya'nın amerikalı (14 milyar dolardan çok) ve avrupalı (10 milyar dolardan çok) dostları çekti. Buna karşılık Japonya'nın aldığı işlenmiş ürün tutarı İsviçre düzeyine düştü.

Japonlar, 1981'de ABD'de otomobil pazarının yüzde 20'sini, Avrupa pazarının da yüzde 10'unu denetimlerine aldılar. Bu gerçek istila, büyük tepkiler uyandırmakla gecikmedi: ABD, böyle giderse korumacı önlemler alacağını bildirdi.

Toyota ve Nissan firmaları dışsatımlarını azaltmayı kabul ettiler, ama 1981'de, yüzde 100'ü aşkın bir artışla japon elektronik sanayii (manyetoskoplar, çeşitli oyuncaklar, bilişim araçları, robotlar) otomobilin yerini doldurdu.

Başbakan Suzuki, Ottawa'da (temmuz 1981) ve Versailles'de (haziran 1982) toplanan sanayileşmiş ülkeler (Yediler) doruğunun zayıf sonuçlarından memnun göründü. Burada Japonya, hiç değilse sanık iskemlesine oturtulmamıştı.

İran - Irak savaşı, petrolün önemli bölümünü İran'dan sağlayan japon ekonomisi üzerinde olumsuz sonuçlar doğuracağı için, Japonya bu savaşta arabuluculuk görevini yüklendi. Dışişleri bakanı Şintaro Abe, Irak'ı ve İran'ı ziyaret etti; ayrıca Türkiye'ye geldi (8 ağustos 1983).

Öte yandan Japonya Çin'le dostluk ilişkilerini giderek geliştirdi. Çin dış ticaretinin dörtte birini ele geçirdi; iki ülke arasındaki mübadele hacmi, 1981'de 10 milyar doların üstüne yükseldi. Japonya şubat 1982'de, Çin'e 1.6 milyar dolar kredi verdi; Çin başbakanı Zhao Ziyang mayıs 1982'de Japonya'nın başkentini ziyaret etti.

erken seçim

Zenko Suzuki 12 ekim 1982'de istifa etti. Yeni hükümeti, partide Tanaka'nın adamı olarak bilinen Yasuhiro Nakosone kurdu. Bu arada LDP başkanı Kakuei Tanaka'nın yargılanmasının ilk aşaması tamamlandı. Tanaka amerikan Lockheed uçak şirketinden 2,1 milyon dolar rüşvet aldığı suçlamasıyla 4 yıla hüküm giydi. Tanaka buna rağmen milletvekilliğinden istifa etmedi. Onun mahkûmiyeti ve bu aykırı tutumu LDP'nin durumunu sarstı. Başbakan Yasuhiro Nakosone parlamentoyu feshederek erken seçimlere gitmek zorunda kaldı. 18 aralık 1983'te yapılan seçimlerde LDP, 35 sandalye kaybetti. 511 kişilik mecliste milletvekili sayısı 285'ten 250'ye düştü. Buna karşılık sosyalist partiler (101'den 112'ye), özellikle Komeito Partisi (34'ten 58'e) ve bağımsızlar (4'ten 11'e) kazançlı çıktılar. LDP mecliste yıllardan beri sahip olduğu çoğunluğu böylece yitirmiş oldu. Ama hükümeti bağımsızların desteğiyle gene eski başbakan Yasuhiro Nakosone kurdu (aralık 1983).

SAVUNMA

Yıllarca gayrı safi milli hasıladan çok düşük (yüzde 0,9) bir pay alan japon savunma bütçesi, 1971 - 1972 döneminde 1 milyar 864 milyon dolara, 1979 - 1980'de de 10 milyar 83 milyon dolara yükseldi. Salt gönüllülerden oluşan japon «özsavunma kuvvetleri» 1980'de 241 000 kişiye ulaştı. Amerikan malzemesi, yerini giderek japon sanayiinin kendi yarattığı ya da lisans üzerine imal ettiği modellere bıraktı. 1979'da ABD ile Japonya arasında askeri işbirliğinin güçlendirilmesi, amerikalılarla olan ayrıcalıklı ilişkilere güvenme isteğinin bir ifadesiydi. Oysa ABD, japon savunma bütçesini, ülkenin ekonomik gücüne göre yetersiz buluyordu. Aslında savaşa başvurmayı yasaklayan 1946 anayasasına sıkı sıkıya bağlı olan japonlar, izin verilen rakamlara ulaşılsa bile mevcut kuvvetlerin kalitesini yükseltmekten başka bir şey yapacak durumda değillerdi. Nitekim Savunma Dairesi bu amaçla yeni bir beş yıllık plan (1980 - 1984) hazırladı. Buna göre savunma bütçesi kademeli olarak gayrı safi milli hasılanın yüzde 0,9'undan yüzde 1'ine çıkarılacaktı.

başlıca üretim

pirinç	17 Mt
çay	0,1 Mt
balık	11 Mt
taşkömürü	19 Mt
elektrik	500 milyar kWs
çelik	102 Mt
otomobil (binek)	7 M
yük taşıtları	4 M
gemi yapımı	5 M groston
alüminyum	1,1 Mt
sentetik dokuma	1,4 Mt
plastik madde	5 Mt

SİNEMA

Japon sineması 1970'ten itibaren günün koşullarına uymaya çalıştı. Bir yandan televizyonun ezici rekabeti, öte yandan seyircinin artan ilgisizliği sinema sanayiini, polisiye dizileri sinemaya uyarlamaya, şiddet ve cinsellik öğelerini ön plana alan piyasa filmleri yapmaya yöneltti.

Finansman sorunları ve yapımcıların riske girmek istemeyişi yüzünden eli kolu bağlanan genç kuşağı teşvik etmek yerine, japon klasikleri (Mizoguchi, Kurosava, Ozu) uluslararası film piyasasına sunuldu.

Ünlü yönetmen Akira Kurosava* Sibirya taygasından insan ve doğa manzaraları sunan (ve bir sovyet-japon ortak yapımı olan) *Dersu Uzala* ile tüm dünyada hayranlık uyandırdı (1975). 1979 - 1980'de de *Kagemusha*'yı yönetti.

Nagisa Oşima* da finansman için yabancı ülkelere yöneldi. 1974'de çevirdiği *L'Empire de sens* (Duygu Diyarı) ile *L'Empire de la Passion*'u (Tutkular Diyarı) [1977] fransızlarla ortak yaptı. Her iki film de, delicesine sevme teması üzerine kurulu ve ticari amaç taşımayan bir erotizmle yüklüdür.

1971'de çevirdiği *Emperor Tomato Ketchup* (İmparator Ketchup) adlı filmle ün kazanan Terayama Şuji, 1974'te Bunuel ve Fellini'yi çağrıştıran sürrealist bir film yaptı: *Kırda Saklambaç*. 1977'de de *Boksör*'ü yönetti. Masaki Kobayoşi* (*Kaseki*, 1974) ve Kaneto Şindo* da eski eserleri kadar parlak olmasa da film çekmeye devam ettiler: *Kör Şarkıcı* (1977). Bu dönemde çekilen kayda değer diğer filmler şunlardır: *Çifte İntihar* (Masumuro Yasuzo, 1977), *Jun* (Yokoyama Hiroto, 1978), *Uzaktaki Yol* (Hidari Saçiko, 1977 ve *İntikam Benimdir* (İmamura Şohei, 1979).

Japonya'da büyük film dağıtım şirketleri şebekesinin dışında bir de militan filmler piyasası gelişti. Bu filmlerde toplumsal haksızlıkları, nükleer silahlanmayı protesto eden, kriz içindeki çağdaş toplumun sorunları işlenir: *İnsan Denen Hayvanın Türküsü* (1975). [L]

***JAROSZEWICZ** (Piotr), polonyalı devlet adamı. — Başbakan olarak, bir yandan yurttaşları yönetime yakınlaştırmaya çalışırken bir yandan da sosyalist bilinci artırmak amacıyla sosyopolitik eğitim kadroları oluşturmak ve geliştirmek için yapısal reformlar başlattı. Önce voyvodala-

Foto. AP; Sygma (LAROUSSE); X (MEYDAN)

rın (vali) görev ve yetkileri yeniden düzenlendi (1975 reformu). Hükümetçe tüketim mallarına, özellikle yiyecek maddelerine yapılması kararlaştırılan zamları ileri bir tarihe ertelemek zorunda kaldı (25 haziran 1976). Ayrıca kasım 1976'da Sovyetler Birliği'ne giderek özellikle tüketim malları konusunda yardım artışı sağladı. Az üretilen besin maddeleri için halktan sabır ve anlayış istedi. 1978'de benimsenen plan gereğince, ulusal gelirin yüzde 76'sı tüketim mallarına ayrıldıysa da umulan ferahlık sağlanamadı. Polonya Komünist Partisi'nin şubat 1980'de yapılan VIII. kongresinde başbakanlıktan ve politbüro üyeliğinden uzaklaştırıldı. (L)

***JARRE** (Maurice), fransız bestecisi, oyun ve film müzikçisi. — D. Lean'ın *Lawrence of Arabia* (Arabistan'lı Lawrence) [1962] ve *Doktor Jivago* (Doctor Zhivago) [1965] filmlerine yaptığı müziklerle iki kez Oscar aldı. Müziklediği diğer başlıca filmler: *Tren* (The Train) [J. Frankenheimer, 1964], *Korkunç Koleksiyoncu* (The Collector) [W. Wyler, 1965], *Paris Yanıyor* (Paris brûle, t-il?) [R. Clément, 1966], *Profesyoneller* (The Professionals) [R. Brooks, 1966], *İsadora* (K. Reisz, 1968), *Götterdammerung* (Lanetliler) [L. Visconti, 1969], *Topaz* (A. Hitchoock, 1969), *İrlandalı Kız* (Ryan's Daughter) [D. Lean, 1970], *Zorlu Yargıç* (The Life and Times of Judge Roy Bean) [J. Huston, 1972], *The Man Who Would Be King* (Kral Olmak İsteyen Adam) [J. Huston, 1975], *Teneke Trampet* (Die Blechtrommel) [V. Schlöndorff, 1979], *Shogun* (J. Clavell 1980), *Die Falschung* (Kalpazan) [V. Schlöndorff, 1981, *The Year of Living Dangerously* (Tehlike Dolu Bir Yıl) [P. Weir, 1982]. (M)

***JARRİNG** (Gunnar), isveçli türkolog ve diplomat. — Lund Üniversitesi'nde Gustav Raquette'in Doğu Türkçesi konusundaki derslerini izledi. 1929'da Kaşgar'a gitti; daha sonra yapacağı türkoloji araştırmaları için zengin malzeme topladı. 1933'te Lund Üniversitesi'nde türk filolojisi rektörlü oldu. İsveç dışişleri bakanlığında göreve başlayınca türkoloji araştırmalarını genişletme fırsatı buldu. İstanbul'daki İsveç Araştırma Enstitüsü başkanı olan Jarring'in türkoloji alanındaki başlıca eserleri şunlardır: *Studien zu einer Osttürkischen Lautlehre* (Doğu Türkçe Fonetiği Üzerine İncelemeler) [1933], *The Contest of the fruits. An Eastern Turki allegory* (Meyva Yarışması. Bir Doğu Türkçe Alegorisi) [1937], *The Uzbek Dialect of Qilich (Russian Turkistan) with texts and glossary* (Metinli ve Sözlüklü Özbek - Kılıç Lehçesi [Rus Türkistan'ı]) [1937], *Det Nya Turkiet* (Yeni Türkiye) [1937], *Uzbek texts from Afghan Turkistan* (Afgan Türkistan'ından Özbek Metinleri) [1938], *On the distribution of the Turkisth tribes in Afghanistan* (Afganistan'daki Türk Kabilelerinin Dağılımı Üzerine) [1939], *Materials to the knowledge of Eastern Turki* (Doğu Türkçesi Üzerine Malzeme) [4 cilt, 1946 - 1951], *An Eastern Turki-English dialect distionary* (Doğu lehçesine göre Türkçe - İngilizce Sözlük) [1964], *Äter till Kasghar* (Kaşgar'a Dönüş) [1979]. (M)

JARUZELSKİ (Wojciech), polonyalı general ve devlet adamı (doğumu 1923). İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru (1944) kurulan Polonya ordusunda subay olarak görev aldı. 1947'de Polonya Komünist Partisi'ne girdi. 1968'de savunma bakanı oldu. 1971'de politbüro üyeliğine seçildi. 4 ocak 1981'de Ulusal Birlik Cephesi'nin başkan yardımcılığına getirildi. Ülkede işçi hareketlerinin rejimi sarsması üzerine 11 şubat 1981'de Pinkowski'nin yerine başbakanlığa atandı. Bir süre sonra, 18 ekim 1981'de, Kania'nın yerine parti birinci sekreterliğini de üstlendi.

Ekonomik durumun giderek kötüye gitmesi ve yönetime karşı girişilen gösterilerin yoğunlaşması üzerine, 12-13 aralık 1981 gecesi ülkede savaş durumu ilan etti. Dayanışma Sendikası'nın liderlerini tutuklattı. Tüm ülkede teleks ve telefon bağlantıları kesildi, sınırlar kapatıldı ve hava ulaşımı durduruldu. Jaruzelski, 13 aralık 1981 sabahı radyo ve televizyonda alınan önlemleri açıkladı. Savaş durumu ilanını doğrulayarak, kendi yönetimi altında, 15 general ve 5 albaydan oluşan Ulusal Kurtuluş Askeri Konseyi'nin kurulduğunu duyurdu. «Ülke, psikolojik bakımdan katlanabileceğinin sınırına gelmiştir. Maceracılar ülkeyi iç savaşa sürüklemeden, ellerini bağlamalıyız» dedi. Ayrıca, ordunun müdahalesinin geçici ve olağanüstü bir durum olduğunu ekledi. (M)

***JAWARA** (Dauda Kairaba), gambiyalı siyaset adamı. — 30 temmuz 1981'de bir dış gezideyken, Devrimci Sosyalist Parti başkanı Kukli Samba Sanyang önderliğinde gerçekleştirilen darbe ile görevinden uzaklaştırıldı. Ancak, Senegal ordusunun müdahalesi sonucu gerçekleştirilen başarılı bir karşı - darbe sonrasında, siyasal konumuna yeniden kavuştu. 1 şubat 1982'de Senegal ile birleşme sonrasında, Senegambiya Konfederasyonu'nun başkan yardımcılığına getirildi. Mayıs 1982'de yeniden devlet başkanlığına seçildi. (M)

JAWORZNO, Polonya'da kent. Yukarı Silezya'da. 66 000 nüf. (L)

***JDANOV**, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) liman kenti. — 474 000 nüf. (L)

JEAN PAUL II. Bk. JOHANNES PAULUS II.

***JELENİA GORA**, Polonya'da (Wroclaw voyvodalığı) kent. — 57 000 nüf. (L)

***JENA**, Doğu Almanya'da (Gera yönetim bölümü) kent. — 103 263 nüf. (L)

JENKİNS (Roy), ingiliz siyaset adamı (doğ. 1920). Mart 1974'te içişleri bakanı oldu. 1976'da kurulan Callaghan kabinesinde de bu görevini sürdürdü. 1977'de Avrupa Topluluğu Komisyonuna başkan seçildi ve 1981'de görevini Gaston Thorn'a devretti. 1981 yılında İngiliz İşçi Partisi'nde başgösteren iç bunalımın ardından partiden ayrılarak Sosyal Demokrat Parti'yi kurdu. Temmuz 1982'de de partinin liderliğine seçildi. (M)

JEOSENKRON sıf. (fr. *géosynchrone*). Dünya çevresinde dolanma süresi Dünya'nın dönme süresine eşit olan yapma uydular için kullanılır. (L)

JEOSTASYONER sıf. (fr. *géostationnaire*). Ekvatoral bir yörüngede dolanan ve bu nedenle de Dünya'daki bir gözlemciye hareketsiz görünen jeosenkron yapma uydular için kullanılır. Jeostasyoner uyduların yörüngesi tektir ve yüksekliği 35 800 km dolayındadır. (L)

Jeotermal Elektrik Santalı, Denizli ilinin Sarayköy ilçesi yakınında (Kızıldere) elektrik santralı. 1983 yılında işletmeye açılan santral, yeraltından çıkan doğal buharla çalışmaktadır. Kurulu gücü 15 MW olan santral, yılda 90 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***JEOTERMİK** sıf. — Türkiye'de jeotermik enerji araştırmaları 1962 yılında Maden Teknik Arama (MTA) enstitüsü tarafından başlatıldı; yapılan ön jeoloji çalışmaları ile sıcaklıkları 20-100° C arasında değişen 600'den fazla sıcaksu kaynağı, deprem kuşakları ve buralardaki bölgesel kırık hatlar, genç volkanların bulunduğu yerler araştırıldı. Bu araştırmalar Türkiye'nin genç tektonik bir kuşak üzerinde olduğunu ve bu kuşak üzerinde verimli jeotermal alanların bulunabileceğini gösterdi. Bu amaçla 13 340 km² prospeksiyon yapıldı; 26 090 km²'lik 1/25 000 ölçekli, 200 km²'lik 1/10 000 ölçekli jeolojik harita yapımı tamamlandı. Jeolojik prospeksiyonla belirlenmiş alanlardaki sıcak su, soğuk su ve madensuyu kaynaklarının kimyasal analizleri ve doğal buharların gaz analizleri (toplam 1 215 analiz) yapıldı. 1981'e kadar yapılan 219 gradyan sondajından olumlu sonuçlar alındı, ayrıca 1982 yazına kadar 13 870 m (26 tane) derin sondaj gerçekleştirildi. Jeotermik enerjiden yararlanmak amacıyla MTA enstitüsü atölyelerinde yapılan 500 kW'lik deneme santralı 1974'de Denizli Sarayköy'de (Kızıldere) kuruldu, başarılı sonuçlar alındı. Bunun üzerine 5 MW'lık pilot santralla işe başlanarak 1983 yılında 15 MW gücündeki Jeotermal Elektrik Santralı tamamlanıp hizmete açıldı. (M)

***JEREZ DE LA FRONTERA**, İspanya'da (Andalucia, Cadiz ili) kent. — 180 098 nüf. (L)

***JERSEY**, Anglo - normand adalarının en büyüğü ve en güneyde olanı. — 73 000 nüf. (L)

***JERSEY CİTY**, ABD'de (New Jersey) kent. — 261 000 nüf. (L)

***JESSELTON**, Bk. KOTA KINABALU.

JET (İng *Joint European Torus* [Avrupa Ortak Torus'u] kelimelerinin kısaltması). Avrupa nükleer füzyon programı gereğince yapılan tokamak. Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) tarafından İngiltere' de Oxfordshire'a bağlı Culham'da 1975'de yapımına başlandı, 25 haziran 1983'te tamamlandı. ABD, SSCB ve Japonya'da yapılmakta olan benzerleri gibi JET'in de amacı nükleer füzyonun uzun süre enerji kaynağı olarak kullanılması imkânlarını araştırmaktır. Magnetik simidinin dış yarıçapı 29,6 metre, iç yarıçapı 12,5X21 m, kullanacağı en yüksek akım şiddti 2-4,3 megaamper, kullanacağı yakıt trityum, plazma elde etmek için ulaşabileceği en yüksek sıcaklık 100 milyon derece (°C) dolayındadır. (Bk. TERMO-NÜKLEER). [M]

***JETTE**, Belçika'da (Brabant) komün. — 42 100 nüf. (L)

JEWISON (Norman), Kanada kökenli amerikalı film yönetmeni (doğ. 1926). Önceleri TV'de çalıştı. 1960'larda başladığı sinemada birkaç sıradan filmden sonra *Kumarbazlar Kralı* (The Cincinnati Kid) [1965] ile dikkati çekti. Belli bir düzeyin altına düşmeyen, iyi anlatımlı filmlerle kimi zaman toplumsal sorunlara da yöneldi. *Gecenin Sıcağında* (In the Heat of the Night) adlı filmi 1967'nin «en iyi film» Oscar'ını aldı. Diğer başlıca eserleri: *Ruslar Geliyor* (The Russians are Coming) [1966], *Kibar Soyguncu* (The Thomas Crown Affair) [1968], *Damdaki Kemancı* (Fiddler on the Roof) [1971], *Jesus Christ Super-star* (Süper Oyuncu İsa) [1973], *Ölüm Pateni* (Rollerball) [1975], *P.I.S.T.* (1978), *And Justice for All* (Ve Herkese Adalet) [1979], *Best Friends* (En İyi Dostlar) [1982]. (M)

JHANG MAGHİANA, Pakistan'da kent. Multan'ın güneybatısında. 136 000 nüf. (L)

***JHANSİ** veya **CANSİ**, Hindistan'da (Uttar Prades) kent. — 173 000 nüf. (L)

JİAMUSİ veya **KİA-MU-SI***, Kuzeydoğu Çin'de (Heilongjiang) kent. — 146 000 nüf.

JİANG QİNG (Kiang Çing*), çinli kadın siyasetçi, Mao Çetung'un eşi. — 9 eylül 1976'da Mao'nun ölümünden sonra, ekim 1976'da, birlikte komplo hazırladıkları öne sürülen 3 kişiyle tutuklandı. Bu olay, büyük kentlerde gösterilerin yapılmasına yol açtı. «Dörtlü çete» adıyla anılan tutuklular, kültür devriminin başladığı 1966' dan tutuklandıkları güne kadar geçen 10 yıl içinde kanlı ayaklanmalar düzenlemek, otoriteyi kötüye kullanmak, iktidarı zorbalıkla ele geçirmek, yanlış ihbarlarda bulunmak, birçok tutuklamalar ve pek çok kişinin ölümüne yol açan maddi ve manevi işenceler yapmakla suçlandılar. Sessiz durmayı tercih eden 3 arkadaşının tersine, Jiang Qing, duruşmalar sırasında mahkemeye hakaret ederek çeşitli sloganlar söyledi. 20 kasım 1980'den 25 ocak 1981'e kadar süren yargılama sonunda Jiang Qing'e ölüm cezası verildi. Daha sonra bu ceza ömür boyu hapse çevrildi ve sanığın tüm yaşamı boyunca siyasal haklarından yoksun bırakılmasına karar verildi. (L)

JİANG SU veya **KİANGSU***, Orta Çin'de eyalet. — 102 600 km², 58 930 000 nüf. (L)

JİANGXİ veya **KİANGSİ***, Güney Çin' de eyalet. — 164 800 km², 32 290 000 nüf. (L)

JİAYİ veya **KİAYİ***, Tayvan'ın merkezinde kent. — 217 000 nüf. (L)

JİLİN veya **Kİ-LİN***, Kuzeydoğu Çin'de eyalet. — 187 000 km², 21 846 000 nüf. Merkez: Changchun (1 200 000 nüf.). Kömür, demir, kimya ve besin sanayii. (L)

JİLONG veya **KİLUNG***, Tayvan'da (Formoza) liman kenti. — 329 000 nüf. (L)

***JİMNASTİK** i. — ANSIKL. Yarışmaların televizyonda tüm ülkelere yayın imkânı doğduktan sonra jimnastik şampiyonaları

Wojciech JARUZELSKI

Foto. Gamma (LAROUSSE)

dünya jimnastik şampiyonaları (1980 şampiyonası Olimpiyat sonuçları)

erkekler	*genel sıralama*	*paralel bar*	*atlama beygiri*	*kulplu beygir*	*halka*	*barfiks*	*yer*
1978	Andrianov (SSCB)	Kenmotsu (Jap.)	Shimizu (Jap.)	Magyar (Mac.)	Andrianov (SSCB)	Kasamatsu (Jap.)	Thomas (ABD)
1979	Ditiatin (SSCB)	Conner (ABD)	Ditiatin (SSCB)	Magyar (Mac.)	Ditiatin (SSCB)	Thomas (ABD)	Thomas (ABD) ve Bruckner (D. Alm.)
1980	Ditiatin (SSCB)	Tkaçev (SSCB)	Andrianov (SSCB)	Magyar (Mac.)	Ditiatin (SSCB)	Delveç (Bulg.)	Brucker (D. Alm.)
1981	Korolev (SSCB)	Gushiken (Jap.) ve Ditiatin (SSCB)	Hemman (D. Alm.)	Nikolai (D. Alm.)	Ditiatin (SSCB)	Tkaçev (SSCB)	Korolev (SSCB) ve Yueiju (Çin)

bayanlar	*genel sıralama*	*denge*	*asimetrik paralel*	*atlama beygiri*	*yer*
1978	Mukina (SSCB)	Comaneci (Rom.)	Frederik (ABD)	Kim (SSCB)	Kim ve Mukina (SSCB)
1979	Kim (SSCB)	Cerna (Çek.)	Yanhongma (Çin) ve Gnauck (D. Alm.)	Turner (Rom.)	Eberle (Rom.)
1980	Davidova (SSCB)	Comaneci (Rom.)	Gnauck (D. Alm.)	Şapcşnikova (SSCB)	Comaneci (Rom.)
1981	Biçerova (SSCB)	Gnauck (D. Alm.)	Gnauck (D. Alm.)	Gnauck (D. Alm.)	Liyenko (SSCB)

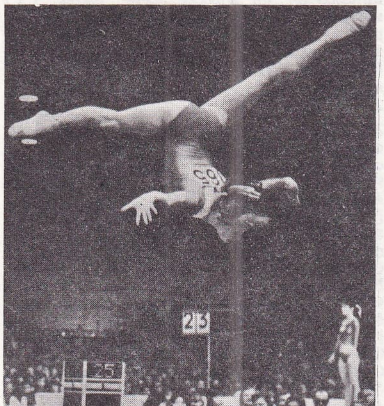

Dünya jimnastik şampiyonlarından Elena Mukina (SSCB)

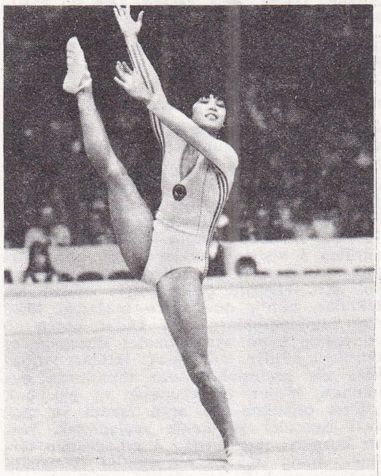

Neli Kim (SSCB)

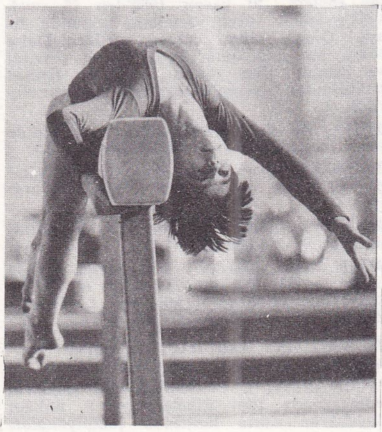

12 yaşındaki genç sovyet jimnastikçisi Anjela Boytsova (1983)

büyük ilgi topladı. Hareketlerin zorluğu yanında estetik güzelliği, bale müzik ve sporu bir araya getirişi bu ilgiyi daha da artırdı. 1976 Montreal olimpiyatları'nda bu sporun tarihinde ilk kez 10 tam puan alarak mükemmelliğe erişen romen jimnastikçisi Nadia Comaneci bütün dünyada hayranlık uyandırdı. O tarihten sonra birçok jimnastikçi 10 puana ulaştı.

Türkiye'de de son yıllarda büyük ilgi gören jimnastik sparunda uluslararası yarışmalarda ilk sıraları paylaşmak mümkün olmasa da sporcularımızın orta sıralarda yer alması başarı olarak değerlendirildi. Dünya jimnastik şampiyonasında bayanlarda Çiğdem Topçuoğlu genel klasmanda 31., Özlem İham 42., erkeklerde Ufuk Alpkaya genel klasmanda 39., Hakkı Çoknaz 44. oldu. Türkiye' de 1982 yılında 141'i erkek, 42'si kız olmak üzere toplam 183 lisanslı jimnastikçi vardı. (M)

JİNAN (Çinan*), Çin'de, Shandong eyaletinde kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 100 000 nüf. Metalurji ve dokuma sanayii. (L)

***JİNEKOLOJİ.** — Jinekolojide son yıllarda evlilikte kısırlık, gebeliğin önlenmesi ve menopoz konularında aşamalar kaydedildi.

evlilikte kısırlık

Yeni araştırma yöntemleri arasında eskiden yapıldığı gibi idrarda türev tayini değil de kanda, plazmada cinsiyet hormonlarını ölçme olanağı sağlayan radyoimmünolojik yöntemler geliştirildi. Ön hipofiz hormanlarından biri olan *prolaktin* de yine radyoimmünolojik olarak tayin edildi; bu hormonun fazlalığına bağlı olarak yumurtanın rahime gelmemesi, yumurtlamama vakaları saptanabildi. Erkekte klasik spermogramı tamamlayan *spermositogram* geliştirilerek spermatozoitlerin anormal tipleri (*tapering forms* [incelen biçimler]) ortaya kondu. Bunlar hayalarında damar varisi (varikosel) olan kişilerde ortaya çıkar ve bugün termografi ile hem tanı konması, hem de cerrahi olarak ameliyatla tedavisi kolay bir hastalıktır.

Tedavi açısından çölioskopinin gelişmesi, karın içi boşluğuna sokulabilen çok iyi optik aletlerin bulunuşu, tanı ve tedavinin aynı tedavi seansında yapılabilmesini sağlar. Dölyollarının tıkanıklığına bağlı kısırlık hallerinde mikrocerrahi yöntemler ve emici aletlerle tıkanıklığı açma yolları tedaviyi kolaylaştırır. Tuba nakli halen deneysel aşamadadır.

Yumurtlamayı uyaran ilaçların keşfi kendiliğinden yumurtayı atamayan kadınlarda bunu sağladı. Bu vakalarda klomifen sitrat veya siklofenil gibi diensefali etkileyen maddeler veya insan kökenli gonadotropinler gibi doğrudan yumurtalıklara etkili ilaçlar kullanıldı. Prolaktin fazlalığına bağlı yumurta oluşmama durumlarında prolaktine karşı etkideki alfa bromokriptinin keşfi bu tip kısırlığın tedavisini mümkün kıldı.

Kocanın spermini daha sağlıklı hale sokan çalışmalar yapay döllenmeleri de artırdı. Spermleri dondurma ve daha sonra pulcuklar şeklinde verme yapay döllenmeye de yenilikler getirdi.

gebeliğin önlenmesi

Bu alanda hormon kullanma olanakları arttıysa da, bu daha çok kullanım şekillerinin ve dozlarının ayarlanması şeklinde oldu; yeni bulunan hormonlar ise azdı. Östrojen - progesteronun birlikte kullanılmasında hap başına östrojen dozu 50-30 mikrogram azaltıldı (minihap). Çok az dozda progestatifler sürekli olarak ve tek başına kullanılmaya başlandı (mikropilül-mikrohap). Bu mikrohapta östrojenlere bağlanan kötü etkilere rastlanmaz; dolayısıyla 40 yaşından büyük kadınlara veya damar hastalığı ya da metabolik hastalığı olanlara da verilebilir. Diğer ülkelerde ayrıca üç ayda bir kas içine progestatif retard da kullanılmaktadır; bunun yan etkisi ara kanamalar veya amenoredir (adet kesilmesi). Rahim içi araçların veya gebeliği önleyici araçların yapımı da aşamalar gösterdi, şekilleri değişti (kapalı araçların ucu serbest olmadığından delinme tehlikesi de yoktur), boyutları daha küçültüldü, üstleri bakırla kaplandı; bu da saf polietilenden yapılanlardan daha etkili sonuçlar verdi. Sperm öldürücü maddelerin (benzalkonyum klorür gibi) ilaç piyasasına sürülmesi gebeliği önleyici güvenilir ovüllerın (fitillerin) yapımına imkân sağladı, ancak her ilişkide kullanımlarını gerekli kıldı (adet hangi dönemde olursa olsun). Tuba yolu ile kısırlaştırma da ilerledi ve bazı durumlarda doğurganlığa geri dönüş mümkün oldu. Bu işlem artık çölioskopi ile döl yolunun boru ağzına klips veya halk yerleştirme şeklinde yapıldığından eskisi gibi karından ameliyat gerekmemektedir.

menopoz

Kelime anlamı olarak menopoz adet kanamalarının durması anlamına gelir, fakat fizyopatolojik olarak vücutta östrojen eksikliğinin tüm belirtilerini, (kemiklerde erime, kalb ve damar bozuklukları, vb.) ifade eder. Hekimlerin bir kısmı menapozu bir eksiklik hastalığı saydığından tedavi de buna uyarlandı ve eksiği yerine koyan hormonal tedavi yaygınlaştı. En iyi fizyolojik östrojen olan östradiol 7-beta'nın bu amaçla kullanılması tedavi sorununu çözümledi. Bu hormon yalnız deri yoluyla emildiğinden ağızdan alınan klasik östrojenler gibi karaciğerden geçmez. Doz istenildiği gibi ayarlanabilir, çünkü radyoimmünolojik yöntemlerle kanda ölçülmesi mümkündür. (L)

***JİNJA,** Uganda'da kent. — 55 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

JİNZHOU veya **KİN-COU***, Kuzeydoğu Çin'de (Liaoning) kent. — 350 000 nüf. (L)

***JİREŞ** (Jaromil), çekoslovak film yönetmeni. — Son dönemdeki filmleri, ülkesi dışında pek ticari dağıtım olanağı bulamadı: *Delikanlı ve Beyaz Balina* (1977), *Tavşan Gibi* (1979). [M]

***JİTOMİR,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 236 000 nüf. Kauçuk sanayii. (L)

***JİVKOV** (Todor), bulgar devlet adamı. — Devlet başkanlığı görevi, 1976'da yeniden onaylanarak uzatıldı. Avrupa komünizmini antisovyetizm olarak yorumlayan Jivkov, nisan 1981'de yeniden parti başkanlığına seçildi. (L)

Foto. AP; Presse Sports (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

***JOAO PESSOA,** Brezilya'da kent ve Paraiba eyaletinin merkezi. — 221 000 nüf. (L)

***JODHPUR,** Hindistan'da (Racasthan) kent. — 318 000 nüf. XV. yüzyılda kurulan kent, XVI. yüzyıldan kalma surlarla çevrilidir. Pek çok sarayı barındıran büyük bir kale kente egemendir. (L)

***JOERGENSEN** (Anker), danimarkalı devlet adamı. — 1977'den beri başbakanlık yapmaktadır. (L)

***JOGJAKARTA,** İndonezya'da kent ve il merkezi. — 363 253 nüf. (L)

***JOHANNESBURG,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Transvaal) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 432 643 nüf. Elektrik sanayii. (L)

JOHANNES PAULUS II, Jean-Paul II adıyla bilinen papa (Wadowice, Polonya 1920). 1978'den beri papadır.

Bir astsubayın oğlu olan Karol Wojtyla, yüksek edebiyat öğrenimini İkinci Dünya Savaşı dolayısıyla yarıda bırakmak zorunda kaldı. İşçi olarak Krakovi yakınlarındaki madenlerde, sonra da kimya tesislerinde çalıştı (1940 - 1945). Aynı zamanda, 1941'de kurmuş olduğu yeraltı «rapsodik tiyatro»yu yönetti. Nazilerin izlediği polonyalı yahudilerin kurtarılmasında etkili bir rol oynadı, bu yüzden Krakovi başpiskoposu kardinal Adam Sapieha'nın evinin mahzenlerinde saklanmak zorunda kaldı. 1 kasım 1946'da papazlığa alındı. Öğrenimini tamamlamak üzere Roma'ya gönderilen Karol Wojtyla, Angelicum papalık üniversitesinde okudu ve 1948'de doktora verdi. Polonya'ya dönüşünde piskopos yardımcılığına getirildi. 1958'de Ombi piskoposu, 1964'te Krakovi başpiskoposu ve 1967'de kardinal oldu. Kardinal Wojtyla Vatikan'ın ikinci din bilginleri toplantısında birçok dili bilmesi nedeniyle önemli rol oynadı. Piskoposluk anayasasının (Gaudium et Spes) bir bölümünü hazırlamakla görevlendirildi. Polonya piskoposlar toplantısında, başkan yardımcısı olarak, Hıristiyan öğretisinin başlıca ilkelerini savundu. (Bu öğretiden esinlenerek yazdığı kitaplar arasında özellikle *«Aşk ve Sorumluluk»* [Lublin, 1960] ile Aristoteles'in düşüncelerinden yola çıkan ve antropolojik felsefeye bir yaklaşım olan *«Kişi ve Davranış»* [Krakovi, 1971] sayılabilir). Johannes-Paulus I'in ani ölümünden sonra 16 ekim 1978'de papa seçildi. 1522'den beri İtalyan olmayan ilk papadır. Geleneksel katolik öğretisine bağlı kalacağını söyleyen Johannes-Paulus II, sevimliliği, zindeliği ile herkesi kendine bağladı. Sık sık halk arasına karışarak ve mesajını dünyaya yaymak için gezilere çıkarak kitlelere kendini sevdirdi. 25-31 ocak 1979'da Meksika'ya giderek Puebla'da Latin - Amerika piskoposlarının üçüncü genel toplantısına başkanlık etti. 1979'da Polonya, İrlanda, ABD ve Türkiye'yi, 1980'de Afrika, Fransa ve Brezilya'yı ziyaret etti.

1981 mayısında bir toplantı için gittiği Roma'nın Sen Peter meydanında türk teröristi Mehmet Ali Ağca tarafından ağır yaralandı. 1982'de Afrika'ya (ikinci), Portekiz'e, İngiltere'ye, Arjantin'e ve İsviçre'ye ziyaretler yaptı. 1983 baharında ülkesi Polonya'yı bir kez daha ziyaret etti. (LM)

***JOHANNESSON** (Olafur), izlandalı siyaset adamı. — 25 haziran 1978'de yapılan yasama meclisi seçimlerinden sonra 1 eylülde ilericilerden, sosyal - demokratlardan ve halkçılardan oluşan karma bir hükümet kurdu. Bu hükümet hızla artan enflasyonu dizginlemeyi başaramadı. Ekim 1979'da Sosyal - Demokrat Parti koalisyondan çekilince hükümet düştü, Johannesson da başbakanlıktan ayrıldı. (L)

***JOHNSON** (Eyvind), isveçli yazar. — (öl. Stockholm 1976). [L]

***JOHNSON** (Nunnally), amerikalı film yönetmeni, senaryo yazarı. — (öl. 1977). [M]

***JOHORE,** Malaysia Federasyonu'na bağlı devlet. — 1 274 000 nüf. (L)

***JOLİET,** ABD'de (İllinois) kent. — 80 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***JOLİVET** (André), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1974). [L]

***JONATHAN** (Joseph Leabua), lesotholu siyaset adamı. — 1971'den sonra ırk ayrımına karşı savaşın öncüsü durumuna geldi. 1972'den itibaren güney afrikalı beyaz muhaliflere ve ilerici zenci devletlere yakınlaştı ve böylece uluslararası yandaşlarının sayısını arttırdı. Hatta, mayıs 1978'de Maseru'da kübalı bir heyeti kabul etti. (L)

***JONES** (James), amerikalı yazar. — (öl. Southampton 1977). [L]

JONES (Jennifer), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Oklahoma 1919). Tiyatro öğrenimi gördü. Yapımcı David O'Selznick'le evlendi. 1943'te başladığı sinemada ünlü filmlerin oyuncusu olarak ad yaptı. H. King'in yönetiminde çevirdiği ilk filmi *The Song of Bernadette* (Bernadette'in Şarkısı) ile Oscar ödülü aldı. Diğer başlıca eserleri: *Sen Gideli* (Since You Went Away) [J. Cromwell, 1945], *Kanlı Aşk* (Duel in the Sun) [K. Vidor, 1946], *Aşka Dönüş* (Cluny Brown) [E. Lubitsch, 1946], *Hayal Kadını* (Portrait of Jennie) [W. Dieterle, 1947], *Yabancılar* (W Were Strangers) [J. Huston, 1949], *Madame Bovary* (V. Minnelli, 1949), *Dişi Tilki* (Gone to Earth) [M. Powell, 1950], *Sefahat Kurbanı* (Carrie) [W. Wyler, 1952], *Kaza Kurşunu* (Ruby Gentry) [K. Vidor, 1953], *Sarışın Şeytan* (Beat the Devil) [J. Huston, 1954] *Silahlara Veda* (A Farewell to Arms) [C. Vidor, 1957], *Aşk Uğruna* (Tender is the Night) [H. King, 1961], *Yangın Kulesi* (The Towering Inferno) [J. Guillermin, 1974]. (M)

JONES (Jim). Bk. *Halkın Tapınağı.*

***JONQUİÈRE,** Kanada'da (Québec) kent. — 60 691 nüf. (L)

***JOOSS** (Kurt), alman dansçısı ve koreografı. — (öl. Heilbronn 1979). [L]

***JOS,** Nijerya'da (Kuzey bölgesi) kent. — 90 000 nüf. (L)

***JOUHANDEAU** (Marcel), fransız yazarı. — (öl. Rueil-Malmaison 1979). [L]

***JÖNKÖPİNG,** İsveç'te kent ve il (Län) yönetim merkezi. — 107 561 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***JUAN CARLOS,** İspanya kralı. — Franko'nun ölümü üzerine devlet başkanı olan Juan Carlos, ülkesinde demokratik yaşamın gelişmesi yolunda önemli adımlar attı. Siyasal tutukluların bir bölümünü bağışladı ve bölgesel dillerin ulusal dil sayılmasını kabul etti. Kurduğu yeni hükümetin başına Arias Navarro'yu getirdi. Fakat bir süre sonra Navarro'nun kararsız tutumu yüzünden temmuz 1976'da onu görevden alarak yerine, genç bir teknokrat olan Adolfo Suarez'i getirdi. Franco yönetiminin eski bir üyesi olan Suarez'in başbakanlığa atanması, her ne kadar kuşkuyla karşılandıysa da, düzenin demokratikleşmesi onun döneminde büyük hız kazandı. Yeni başbakan, sonbaharda bir anayasa oylaması ve 30 haziran 1977'den önce genel seçimler yapma kararını açıkladı. Cortes tarafından hazırlanıp 31 ekim 1976'da onaylanan anayasa taslağı, 6 aralık 1978'de yapılan halk oylaması sonucunda resmen kabul edildi ve parlamenter krallık rejimi kurulmuş oldu. Kral Juan Carlos'a, hükümet başkanını atamak, görevine son vermek, Cortes'i toplantıya çağırmak ya da feshetmek gibi önemli yetkiler tanındı. Uzun yıllardan sonra, İspanya'da demokrasinin yeşermesi yolunda çaba gösteren Carlos'a 20 mayıs 1982'de Aachen kentince «Uluslararası Karl Ödülü» verildi. (L)

***JUDO** i. — 1956'dan beri 2 yılda bir yapılan judo dünya şampiyonalarında ve olimpiyatlarda 1977'ye dek 5 kategoride yarışan sporcular, bu tarihten itibaren 7 kategoride karşılaşmaya başladılar: 60 kg'dan hafif, 60 - 65 kg, 65 - 71 kg, 71 - 78 kg, 78 - 86 kg, 86 - 95 kg, 95 + kg. Bir de her kiloda yarışmacının katılabileceği «tüm kategoriler» yarışması vardır.

Judo'da 1975'ten itibaren dünya şampiyonası ve olimpiyatlarda alınan sonuçlar şöyledir. (1977'de dünya şampiyonası yapılmadı).

Papa **JOHANNES PAULUS II,** Roma Belediyesi'ni ziyaretinde komünist başkanla kucaklaşıyor

erkekler

tüm kategoriler

1975	Uemura (Japonya)
1979	Endo (Japonya)
1981	Yamashita (Japonya)

60 kg'dan hafif

1979	Rey (Fransa)
1981	Morivaki (Japonya)

60 - 65 kg

1979	Soloduşin (SSCB)
1981	Kashiwasaki (Japonya)

65 - 71 kg

1975	Minami (Japonya)
1979	Katzuki (Japonya)
1981	Park (Güney Kore)

71 - 78 kg

1975	Nevzorov (SSCB)
1979	Fujii (Japonya)
1981	Adams (İngiltere)

78 - 86 kg

1975	Fujii (Japonya)
1979	Ultsch (Doğu Almanya)
1981	Tchoullouyan (Fransa)

86 - 95 kg

1975	Rougé (Fransa)
1979	Kubuluri (SSCB)
1981	Kubuluri (SSCB)

95 + kg

1975	Endo (Japonya)
1979	Yamashita (Japonya)
1981	Yamashita (Japonya)

bayanlar (1980'de başladı)

48 kg

1980	Gridge (İngiltere)
1982	Briggs (İngiltere)

52 kg

1980	Hrovat (Avusturya)
1982	Hrovat (Avusturya)

56 kg

1980	Winkelauer (Avusturya)
1982	Rodriguez (Fransa)

Orta siklet dünya judo şampiyonlarından fransız Bernard Tchoullouyan (sağda) japon Nose'ye karşı (1981)

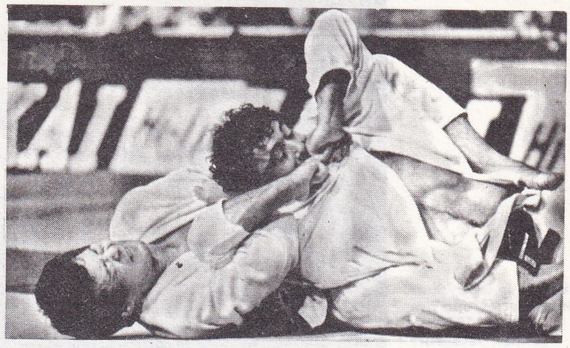

Foto. AP (2) [LAROUSSE].

61 kg

1980	Staps (Hollanda)
1982	Reiter (Avusturya)

66 kg

1980	Simon (Avusturya)
1982	Simon (Avusturya)

72 kg

1980	Triadou (Fransa)
1982	Triadou (Fransa)

72 + kg

1980	de Cal (İtalya)
1982	Van Unen (Hollanda)

tüm kategoriler

1980	Bergans (Belçika)
1982	Simon (Avusturya)

olimpiyatlar

1976 - Montreal (erkekler)

65 - 71 kg	Rodriguez (Küba)
71 - 78 kg	Nevzorov (SSCB)
78 - 86 kg	Sonoda (Japonya)
86 - 95 kg	Ninomiya (Japonya)
95 + kg	Novikov (SSCB)
tüm kategoriler	Uemura (Japonya)

1980 Moskova (erkekler)

60 kg'dan hafif	Rey (Fransa)
60 - 65 kg	Solodușin (SSCB)
65 - 71 kg	Gamba (İtalya)
71 - 78 kg	Kuburuli (SSCB)
78 - 86 kg	Roethlisberger (İsviçre)
86 - 95 kg	Van de Walle (Belçika)
95 + kg	Parisi (Fransa)
tüm kategoriler	Lorenz (Almanya)

● *Türk* sporcularının uluslararası yarışmalarda elde ettiği bazı dereceler de şöyledir:

Balkan Büyük - Genç Judo Şampiyonası (mart 1982)

60 kg	Halil Karbeyaz (3'ncü)
65 kg	Hasan İmamoğlu (3'ncü)
86 kg	Selim Başbuğ (3'ncü)
95 kg	Veli Yılmaz (3'ncü)
95 + kg	Süreyya Girgin (3'ncü)

Türkiye'de 1980'de 3 081 erkek, 145 bayan, toplam 3 226 lisanslı judocu vardı. (M)

***JUİZ DE FORA,** Brezilya'da (Minas Gerais eyaleti) kent. — 239 000 nüf. (L)

***JUJUY,** Arjantin'de kent. — 83 000 nüf. (L)

***JULİA** (Gaston), fransız matematikçisi. — (öl. Paris 1978). [L]

***JUNİN,** Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent. — 58 000 nüf. (L)

JURA, İsviçre'de kanton. 1978'de kuruldu. 837 km², 67 200 nüf. Merkez: Delémont. (L)

JURGENS (Curd), alman sinema ve tiyatro oyuncusu (Münih 1912 - Viyana 1982). Önceleri gazetecilik yaptı. Daha sonra Viyana ve Paris'te sahneye çıktı. 1935'te başladığı sinemada 1950'lerde uluslararası bir yıldız oldu. Başlıca filmleri: *Şeytanın Generali* (Dee Teufels General) [H. Kautner, 1955], *Yorgun Kahramanlar* (les Héros sont fatigués) [Y. Ciampi, 1955], *Mişel Strogof* (Michel Strogoff) [C. Gallone, 1956], *Ve Allah Kadını Yarattı* (Et Dieu créa la femme) [R. Vadim, 1956], *Acı Zafer* (Bitter Victory) [N. Ray, 1957], *Albay ve Ben* (Me and the Colonel) [P. Glenville, 1958], *Mavi Melek* (The Blue Angel) [E. Dmytryk, 1959], *En Uzun Gün* (The Longest Day) [K. Annakin, 1962], *Lord Jim* (R. Brooks, 1964), *Die Artisten in der Zirkuskuppel* (Sirk Oyuncuları) [A. Kluge, 1968], *Neretva Savaşı* (Bitka na Neretvi) [V. Bulajiç, 1969], *Nicholas and Alexandra* (F. Schaffner, 1971), *Povero Cristo* (Zavallı İsa) [P. Carpi, 1974], *Beni Seven Casus* (The Spy Who Loved Me) [L. Gilbert, 1977], *Tahran 1943* (A. Alov - V. Naumov, 1980). [M]

***JÜLİCH,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 32 000 nüf. (L)

***JÜNGER** (Ernst), alman yazarı. — Son eseri Eumeswil (1977). [L]

***JÜPİTER** i. — ANSIKL. Güneş sisteminde, Güneş'e uzaklık açısından beşinci sırada yer alan ve gezegenlerin en büyüğü olan Jüpiter, uzaklığından ötürü son yıllara kadar son derece esrarengiz bir âlem görünümündeydi. Bugün, 4 amerikan sondaj uydusu tarafından yapılan ölçümlemeler ve yakından çekilen fotoğraflar sayesinde onun daha ayrıntılı bir görünümünü elde etmek mümkün oldu. (Söz konusu sondaj uyduları: 1973'te «Pioneer 10», 1974'de «Pioneer 11», 1979'da «Voyager 1» ve «Voyager 2»).

Güneş sisteminin bu dev gezegeni, ana bileşeni hidrojen olan akışkan bir dünyadır. Jüpiter, yeterli kütlesi olmadığı için yanamayan, yıldız olmayı başaramamış bir gezegen olarak tanımlanabilir. Kütlesi, Güneş'inkinin yaklaşık binde biri dolayındadır. Oysa bir gök cisminde termonükleer füzyon tepkimelerinin oluşmasını sağlayan kritik kütle, Güneş'in kütlesinin yüzde 6'sı kadardır. Buna göre Jüpiter'in yıldız olabilmesi için kütlesinin 60 kat daha büyük olması gerekir. Yıldızlardaki gibi gezegenin iç enerji kaynağı hiç de az değildir; kızılötesi ışınlarla yapılan ölçümlemelere göre Jüpiter, Güneş'ten aldığı enerjinin 2,5 kat daha fazlasını yaymaktadır. Bu olguyu açıklayabilmek için genellikle kabul edilen varsayım Jüpiter'in yerçekimsel kasılımının günümüzde de devam ettiği ve gezegenin yılda 1 mm'lik bir hızla büzüldüğü varsayımıdır.

atmosfer

Teleskopla yapılan gözlemler, Jüpiter kursunun çizgilerle kaplı olduğunu gösterir. Ekvator çizgisinin iki yanında almaşık olarak paralel sıralanmış *koyu şeritler* (kuşak da denir) ve *aydınlık bölgeler* yer alır. Yanyana gelen iki bölge arasında madde alışverişine yol açan ve son derece çalkantılı bir ortamın belirtisi olan oluşumlar görülür.

Jüpiter'in görülen kısmı, bileşenlerinin çoğunluğu molekül hidrojen, helyum metan ve amonyaktan oluşan ve hızlı dönen bir atmosferin üst bölümüdür. Uzun süredir varsayılan helyumun gerçekten varolduğu ancak 1973'de «Pioneer 10» tarafından doğrulandı. Bu değişik bileşenlerin birbirine oranları, Jüpiter atmosferinin, Güneş' in başlangıçta bulutsu haldeyken sahip olduğu varsayılan atmosfere çok benzer olduğunu göstermektedir.

atmosfer dolaşımı

Bulutsu kütlelerde görülen hareketin daha iyi anlaşılması uzaya gönderilen uyduların en önemli katkılarından biridir. Yer atmosferinin hareketi Güneş'ten gelen ışınımca dışarıdan yönlendirilir. Oysa Jüpiter'in atmosferi, gezegenden çıkan ışınım tarafından içeriden yönetilir. Atmosfere yükselen bu ışınım atmosferde konveksiyon akımları oluşturur.

Aydınlık bölgeler, alttan ısınan madenin içinde yükseldiği alanlar olarak düşünülebilir.

Yükseltisi 20 km'nin altındaki koyu şeritlerse, tersine, maddenin soğuduktan sonra yeniden içine düştüğü çukurlardır. Koyu şeritler ve aydınlık bölgeler bir ölçüde yer atmosferindeki basınç düşmelerini ve antisiklonları andırır; ancak biçimleri çok farklıdır. Çünkü gezegenin çok hızlı dönüşü son derece yoğun bir Coriolis kuvvetine yol açar. Coriolis kuvveti atmosferdeki bulutsu parçacıkları uzunlamasına öyle gerer ki, bunlar bir çeşit burgaç sistemi oluşturur ve gezegeni kuşak gibi sararak Jüpiter'e çizgili görünümünü verir.

Bu dikey dolaşımla çakışan yatay bir dolaşım da vardır. Yükselen madde, bir bölgenin en yüksek noktasına ulaştığında her yöne yayılır, fakat kuzeye ve güneye doğru hareketleri, Coriolis kuvvetinin etkisiyle batı - doğu doğrultusunu alır. Böylece her bölge ters yönlü akıntılar tarafından kesilir; bu akıntıların farklı hızları 600 km/saat hızındaki rüzgârlara ve devasa kasırgalara yol açar.

Jüpiter'in güney yarımküresinde görülen ve 1664'de İngiliz Robert Hooke tarafından keşfedilmesinden beri astronomları uğraştıran ünlü Kırmızı Leke, yakınındaki yaklaşık 8 km kalınlığındaki bulutsu tabakaya egemen olan dev bir kasırgadır. Bu tabakada bulutlar, 6 günlük devirlerle ve saat yelkovanının ters yönünde dönerler. 1975'de amerikalı Prinn ve Lewis'in ileri sürdüğü bir varsayıma göre, bu garip oluşumun rengi, fosfin'in fotolizi sayesinde elde edilen kırmızı fosforun varlığına bağlı olabilir. Fosfin Jüpiter'in çok ayrıntılı kızılötesi tayfları üzerinde açığa çıkarılan bir bileşendir.

manyetosfer ve ışınım kuşakları

Gezegendeki radyoelektrik sarsıntıların incelenmesi, Jüpiter'in uzay sonda uyduları tarafından yapısı ortaya çıkarılan geniş bir manyetik bölgenin merkezinde bulunduğunu gösterdi.

İki kutuplu manyetik alan, Jüpiter'in kendi çevresinde dönüş eksenine 11° eğik bir eksen boyunca uzanır ve coğrafi kutuplara göre ters bir kutupsallık gösterir.

Bu alanın bulutsu örtü düzeyindeki yoğunluğu, ekvatorda 4,2 gauss'a (Yer'in manyetik alan yoğunluğunun yaklaşık 10 katı), güney kutbunda 11,8 gauss'a ve kuzey kutbunda 14,8 gauss'a ulaşır. Bu farklar, manyetik bölge merkezinin gezegenin geometrik merkezine göre kaymış olmasından ileri gelir.

Manyetik alan, Jüpiter'in çevresinde geniş bir manyetosfer yaratır. Yer manyetosferini andıran bu tabaka bakışımsızdır. Güneş rüzgârıyla etkileşimine bağlı olarak Güneş yönünde sıkışmış, ters yönde ise uzunluğu 800 milyon kilometreyi aşan manye-

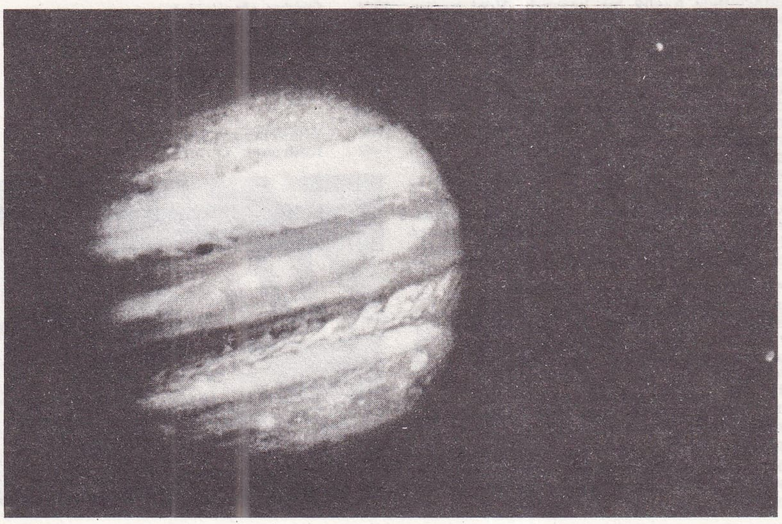

Jüpiter ve iki uydusu Ganimed ile Avrupa'nın 17 ocak 1979'da çekilen fotoğrafı

Foto. Publicité-Presse (LAROUSSE)

tik bir kuyruk şeklinde yayılmıştır. Manyetik alana yakalanmış yüklü tanecikler burada, yer çevresinde gözlenen Van Allen kuşaklarına benzemekle birlikte çok daha fazla enerji yüklü ve biçimleri daha değişik iki bölge halinde birikir.

Jüpiter'in ayrıca, bulutların 3 000 km üstüne kadar yükselen ve elektrikli katmanlardan oluşan bir de iyonosferi vardır. «Voyager» sondaj uyduları, Jüpiter iyonosferinin kutup bölgelerinde kutup ışıkları da saptadılar. Bunlar, yer atmosferinin üst kısmında olduğu gibi, yüklü ve manyetik alandaki kuvvet çizgileri tarafından yönlendirilen taneciklerin kütleler halinde gelişiyle oluşmaktadır.

«Voyager» sondaj uyduları, Jüpiter'in çevresinde ince bir madde halkasının bulunduğunu ileri süren görüşlere haklılık kazandırdı. Bu halkanın dış kenarı, bulutların tepe noktasının yaklaşık 57 000 km üzerinde yer alır ve 6 000 km'lik bir genişlik boyunca uzanır. 800 km genişliğinde çok parlak bir taçla dışa doğru devam eder, ama kalınlığı burada 30 km'nin altına düşer. Söz konusu halka büyük bir olasılıkla buzla karışık tozlardan oluşmuştur.

Jüpiter'in uyduları

«Voyager» uydularının görevlendirilme nedenlerinden biri de, Jüpiter'i çevreleyen uydulardan bir kısmının incelenmesiydi.

«Voyager I» tarafından alınan fotoğraflar, dev gezegenin en yüksek bulutlarından en az 110 000 km yüksekte yer alan küçük uydu Amaltheia'nın 140 km x 265 km boyutunda ve uzun ekseni her zaman Jüpiter'e dönük bir göktaşı olduğunu gösterdi. Yer'den yapılan ve Amaltheia'yı çok karanlık ve kızılımsı bir cisim olarak betimleyen fotometrik ölçümler de bunu doğruladı. Ancak onun, sanıldığının tersine, Jüpiter'in en yakın uydusu olmadığı anlaşıldı. «Voyager 2»nin 8 temmuz 1979'da çektiği fotoğrafların iyice incelenmesi sonunda, geçici olarak «1979 J» adıyla adlandırılan yeni bir uydu (14'üncü) saptandı. Bu uydunun, Jüpiter bulutlarının tepe noktasından sadece 58 000 km yukarıda (gezegeni çevreleyen halkanın dış kenarı üzerinde) bulunduğu ve Jüpiter'in çevresini 7 saat 8 dakikada dolandığı belirlendi. Çapı 30-40 km arasında tahmin edilen bu küçük uydu, güneş sistemindeki bilinen tüm doğal uydular içinde, yörünge hızı en fazla (saniyede 30 km) ve kendi çevresinde dönüş süresi en kısa olan uydudur.

Jüpiter sistemi

«Voyager» sondaj uyduları, Jüpiter'in en önemli 4 uydusunun (İo, Avrupa, Ganimed, Kallisto) yüzey görünümlerini ortaya çıkardılar. Bu uydular, 1610'da Galile tarafından keşfedildikleri için çoğu kez «Galile uyduları» adıyla anılırlar. Büyük bir olasılıkla *aynı öz*'den doğmuş olan bu uydular, gezegenin kendisiyle birlikte Güneş sisteminin minyatür bir benzerini oluştururlar. Her biri bir gezegen büyüklüğünde olan (Ganimed, Merkür'den daha iridir) bu uyduların hepsi tıpkı Güneş'in çevresinde dolanan gezegenler gibi Jüpiter'in çevresinde hemen hemen dairesel yörüngelerde birbirlerine çok yakın ve aynı yönde dolanır. Dahası, uyduların Jüpiter'e olan uzaklığı Titius - Bode kuralını (1970'lere doğru bulunmuş ve gezegenlerin Güneş'e uzaklıklarını yaklaşık olarak veren pratik bir kural) bu defa Jüpiter ve uyduları için doğrulamaktadır. Bir uydudan diğerine uzaklık, her aralık için bir öncekinin 1,66 katıdır. Güneş'in gezegenlerinde olduğu gibi Jüpiter'in uydularında da, uydunun yoğunluğu Jüpiter'den uzaklığı oranında azalır. Çünkü, her iki durumda da merkezdeki gök cismine (Güneş ve Jüpiter) yakın olanların en hafif kimyasal elementleri bu gök cisminden yayılan sıcaklığın etkisiyle uzayda buharlaşır.

İo: Yoğun bir volkanık etkinlk

Jüpiter'e en yakın galile uydusu olan İo'nun son derece çarpıcı fotoğrafları, bu uyduya 18 170 km kadar yaklaşabilen «Voyager I» tarafından elde edildi. 3 640 km çapındaki bu gök cisminin yüzeyine, aralarında sarplıklarla birbirinden ayrılan geniş ovaların da bulunduğu volkanik oluşumlar egemendir. Bunlar arasında çapı 20 km'den fazla 200 kadar volkanik baca saptandı; bacaların bazıları ışınsal lav akıntılarıyla çevrilidir. En çarpıcı keşifse, püskürme halindeki volkanlardır. Bu volkanlardan, geniş gaz bulutları (sülfürlü bileşenler, özellikle sürfürlü anhidrid SO_2) 70 ila 280 km arasında değişen yükseklikler kadar fışkırmaktadır. Volkanik etkinlik sonunda yüzey sürekli bir biçim değişikliğine uğramaktadır. Fotoğrafların verebildiği en çok 1 km'lik ayrıntılara bakılırsa, yüzeyde çarpma sonucu oluşan tek bir krater yoktur. Bu da uydunun son derece genç (en çok 1 milyon yaşında) olduğunu gösterir. İo, volkanik kökenli toz yığınları ve kükürtle kaplı olduğu izlenimi verir ve kırmızı, sarı, kahverenginin egemen olduğu renk karmaşasının nedeni de bu olsa gerekir.

«Voyager I», uydu yörüngesinin hemen yakınında, volkanik püskürmelerden çıkan iyonlaşmış hidrojen ve kükürtçe zengin bir plazma birikimi keşfetti. Yer'den yapılan gözlemlere dayanılarak, İo'nun bir başka özelliği için yapılan tahminler «Voyager I» tarafından doğrulandı. Jüpiter'in merkezinden 420 000 km uzaklıkta dolanan uydu, Jüpiter'in radyasyon kuşakları içinde döner; yüzeyi, kapalı bir elektrik devresiyle gezegenin iyonosferine bağlıdır. Bu akı tübü içinde yoğunluğu 5.10^6 ampere kadar oluşan bir akım dolanır. Böylece İo, dev bir elektrik jeneratörü durumundadır. Ama bu enerji kaynağını üreten esas mekanizma henüz açığa çıkarılamamıştır. 1973'te uydunun yörüngesine yakın bir yerde gözlenen nötr sodyum halkasının ise yeri sürekli olarak bombardıman eden yüklü taneciklerin yerden kopardığı atomlardan oluştuğu görüşüne varıldı.

Ortalama yoğunluğu 3,5 olan (Ay'ınkinden biraz fazla) İo, silikatların egemen olduğu kayalık bir dünya olarak düşünülür. Ne var ki, volkanik etkinliği, derinlerde ergime halindeki maddelerin varlığına işaret etmektedir.

Bu kadar küçük bir gök cisminin ısınmasının bugüne kadar radyoaktif elementlerin parçalanmasıyla sağlandığı düşüncesi artık bütünüyle çürütülmüştür.

Amerikalı Stanton Peale'ye göre bu iş ısınma, Avrupa, Ganimed ve Jüpiter'in ortak çekim kuvvetlerinin yol açtığı büyük genlikli kabarma olaylarına bağlıdır.

bilardo topu görünümünde bir uydu: Avrupa

Galile uydularının ikincisi olan Avrupa'nın görünüşü bütünüyle değişiktir. Yüzeyi, yüksek yansıtıcı gücünün (yüzde 64) ve kızılötesi tayfının düşündürdüğü gibi ince bir buz tabakasıyla kaplıdır ve yükseltisi tahmini olarak 50 m'yi aşmayan az sayıda tepe ve küçük çıkıntılar dışında engebesizdir. Fakat burada, karmakarışık ve ekvatorun her iki yanında 40°'lik enlem üzerinde uzanan alanda bir koyu şerit ağı saptandı. Bu oluşumların, yapay buz tabakasındaki kırılmalardan kaynaklandığı sanılmakla birlikte bunların derin çatlaklar mı yoksa basit yarıklar mı olduğu henüz belirlenemedi. Uydunun bir iç etkinlik gösterdiği görüşü de yabana atılamaz. Bu etkinlik, İo'da olduğu gibi, ama daha düşük düzeyde kabarma olaylarıyla sağlanır. Çarpmaların oluşturduğu kraterlerin yokluğu ise, dinamik bir buz oluşum süreciyle açıklanabilir; yüzeye yükselen buzlar gök taşlarının açtığı çukurları yavaş yavaş doldurup örter.

Ayınkiyle neredeyse aynı olan ortalama yoğunluğu (3,0) göz önüne alındığında, 3 100 km çapındaki uydunun genellikle kayalık bir yapıya sahip olduğu akla gelir. Bu yapıyı, kalınlığı 100 km'yi geçmeyen buzdan bir kabukla birlikte düşünmek gerekir. «Voyager 2» tarafından kızılötesinde yapılan ölçümlemelere göre araçizgi yakınlarında yüzey sıcaklığı yaklaşık 90 K'dır (-183°C). Dış değer bulma yöntemine göre bundan maksimum sıcaklığın 125 K (-148°C) olduğu hesaplanabilir.

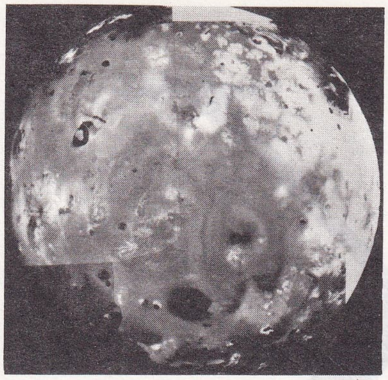

Jüpiter'in uydularından Io

Ganimed: Zıtlıklar dünyası

5 270 km'lik çapıyla Jüpiter uydularının en büyüğü olan Ganimed, bir zıtlıklar ülkesi gibidir. Nitekim uydunun yüzeyinde yaşları birbirinden çok farklı yer şekilleri birarada bulunur; bu durum karmaşık jeolojik bir tarihi yansıtır.

Tahminen 4 milyar yılı aşkın bir süre önce güneş sistemindeki gezegenler doğmakta iken çok büyük gök taşlarının bombardımanı sırasında oluşmuş kraterlerin delik deşik ettiği alanlar görünüşte çok daha genç (çünkü krater sayısı azdır) ve kırıkları andıran paralel izlerin uzayıp gittiği bölgelerle yan yanadır. Belirgin özelliği yüzeyinde önemli bir engebenin bulunmayışıdır: Ganimed'de ne yüksek dağlar (hiç bir doruk 1 km'yi aşmaz), ne de derin çanaklar vardır. Belki de bu durum, vaktiyle yapay buz kabuğunun oluşumunu etkilemiş olan hareketlerin bir sonucudur.

Uydunun en fazla 75 km kalınlığında buzdan bir kabukla kaplı olduğu, bu kabuğun altında sıvı veya donmuş bir su tabakası ve silikatça zengin bir çekirdek bulunduğu tahmin edilmektedir. Ortalama yoğunluğu (1,9) dikkate alındığında uydunun, kitle olarak, yüzde 50'sinin sudan oluştuğu söylenebilir. İo gibi Ganimed de, hafif bir atmosferle çevrilidir; «Voyager I»'in yaptığı ölçümlemelere göre bu atmosferin tahmin edilenden daha ince olduğu anlaşılmaktadır. Madde yoğunluğu, bir santimetre küpte 1 milyar molekülden az olabilir; bu oran, yer atmosferinin yere yakın yoğunluğunun yüz milyarda biri demektir.

Kallisto: Yüzeyi kraterlerle delik deşik buzdan bir dünya

Galile uydularının en dışta bulunanı Kallisto, 4 840 km'lik çapıyla Ganimed'den biraz küçüktür; her iki gök cisminin benzer bir yapıya sahip olduğu, ancak daha az yoğunluktaki (1,8) Kallisto'da su oranının daha yüksek bulunduğu söylenebilir.

Kallisto'nun yüzeyi, Ganimed'inkinden çok farklı değildir. Kirli buz ve kayalardan oluştuğu sanılan yüzeyi çok daha karanlık (yansıtma gücü sadece yüzde 17dir) ve baştan başa göktaşlarının çarpmasıyla açılmış kraterlerle delik deşik durumdadır. Görünümü herhalde, uğradığı yoğun göktaşı bombardımanından sonra herhangi bir değişikliğe uğramamıştır; 4 milyar yılı aşkın süre önce güneş sistemindeki diğer gezegenlerin yüzeyleri de aynı durumdaydı. «Voyager» sondaj uydularının fotoğraflarla saptadığı en çarpıcı oluşum, özekdeş kırışıklıklarla çevrili geniş değirmi bir yapıdır; hiçbir merkezi çöküntünün bulunmadığı bu yapı, Ay ya da Merkür yüzeyinde görünen ve çarpma sonucunda oluştuğu sanılan bazı büyük çanakları anımsatır. Herhalde bu alana çok büyük bir göktaşı çarpmış, buzdan kabuğu eritmiş ve bunun sonucunda oluşan gölde hasıl olan dalgalar suyun hızla buza dönüşmesiyle donarak art arda kırışıklıklar halinde kalmıştır.

***JYVASKYLA,** Orta Finlandiyada (Vaasa ili) kent. — 62 000 nüf. A. Aaltonun yaptığı kamu yapıları. (L)

Foto. NASA (LAROUSSE)

K

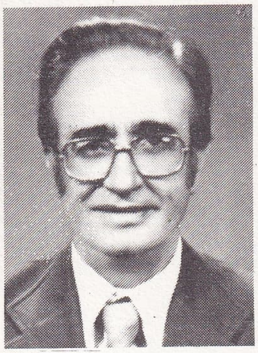

Ahmet KABAKLI

***KABADÜZ,** Ordu ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 16 383 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 1 295 nüf. (1980). [M]

***KABAHAYDAR,** Urfa ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 466 nüf., 20 köy. Bucak merkezi Kalecik 455 nüf. (1980). [M]

***KABAKLI** (Ahmet), türk yazarı. — 1975'te Yüksek Öğretmen Okulu'nda öğretmenken emekliye ayrıldı. İTÜ Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda edebiyat öğretmenliğine atandı. Tercüman gazetesinde köşe yazarlığını sürdürdü. 1972 - 1975 arasında 38 sayı yayımlanan Türk Edebiyatı adlı aylık derginin, Edebiyat Cemiyeti başkanı sıfatıyla sahipliğini yaptı. Aynı dergi 1977'de yeniden çıkmaya başladı. *Bürokrasi ve Biz* (1977) adlı kitabıyla 1978 Türkiye Milli Kültür Vakfı fikir dalı armağanını kazandı. Öteki yeni eserleri: *Bizim Alkibiyades* (1977), *Ejderha Taşı* (hikâyeleştirilmiş anılar, 1978), *Ecurufya* (mizah romanı, 1980). [M]

KABALA, Mardin ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 391 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KABALI,** Sinop ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 469 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 901 nüf. (1980). [M]

KABATAŞ, Ordu ilinde, Aybastı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 828 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KABİL,** Afganistan'ın başkenti ve en büyük kenti. — Kenar semtleriyle birlikte 892 000 nüf. (L)

KABO VERDE veya **CABO VERDE,** Afrika'nın batısında, Atlas Okyanusu'nda devlet; eski ***Yeşil Burun*** adaları; 360 000 nüf.; başkenti *Praia (Sao Tiago* adasında).

Kabo Verde'de bağımsızlık şenlikleri (5.7.1975)

TARİH

bağımsızlık

1456'dan beri Portekiz'in elinde bulunan Kabo Verde adaları, 5 temmuz 1975'te resmen bağımsız devlet oldu. Bu tarihten bir yıl önce, Lizbon hükümeti, Duarte Fonseka'yı vali atadı. Beş yüzyıllık sömürgede, böyle bir mevkiye ilk kez kabo verdeli biri getiriliyordu.

Bağımsızlık, aslında çok özel koşullar altında Portekiz Gine'sinde (şimdiki Gine-Bissau) direnme hareketini yönetenlerce, 24 eylül 1973'te Madino do Boe'de ilan edilmişti. Direnmeyi yürüten Portekiz Ginesi de Kabo Verde Adalarının Bağımsızlığı Partisi'nin (PGKVABP) yöneticileri, Afrika'daki bu iki Portekiz eyaletinin kaderini sıkısıkıya birbirine bağlamıştı. 20 kasım 1973'te Kabo Verde adaları, Afrika Birliği Örgütü'nün (ABÖ) kırk ikinci üye devleti oldu. Aralarında ortak diplomatik ilişki olmadığı gibi organik bağ da bulunmayan iki devletin ortak partisi olan PGKVABP, Gine Bissau'da 14 kasım 1980'de gerçekleştirilen darbeden sonra bu ülkede kapatılınca, Kabo Verde'nin Bağımsızlığı Partisi (KVBP) kuruldu ve genel sekreterliğine Aristides Pereira getirildi. Ülkenin bağımsızlığına kavuşmasından sonra aralık 1980'de yapılan ilk milletvekili seçimlerinde, tek parti olan KVBP oyların yüzde 93'ünü aldı ve Pereira 12 şubat 1981'de milletvekillerinin oybirliğiyle yeniden devlet başkanlığına seçildi. Komutan Pedro Pires de başbakan oldu.

korkunç bir kuraklık

Kabo Verde hükümeti ,hemen hemen kuruluşunun bu yana, kuraklığın yol açtığı zorluklarla karşı karşıya bulunmaktadır. Yüzyıllar boyunca dönem dönem görülen kuraklık, 1968'den bu yana ortalığı kasıp kavurmaktadır. Özellikle 1977 yılı, son yirmi yılın en korkunç yıkım yılı oldu. Yağmurların seyrekliği, sürekli olarak yiyecek açığına sebep olmakta, bu açık da ancak unluslararası yardımlarla kapatılabilmektedir. (1977'de, üçte ikisi mısır olmak üzere 60 000 ton tahıl açığı vardı).

FAO (Birleşmiş Milletler Tarım ve Gıda Teşkilatı) gibi uluslararası büyük örgütlerin katkısıyla, Kabo Verde yöneticileri «çıkış yolu» olarak adlandırdıkları bir program geliştirdiler. Bu program, bentler yapımı, ormanların sistemli olarak yeniden ağaçlandırılması, toprakların korunması ve ıslahı için çeşitli çalışmaları öngörmektedir. İklim koşullarının sertliği yüzünden Kabo Verde adaları, kuraklıktan en ciddi biçimde etkilenen kıyı devleti durumundadır. Bununla birlikte, kıtlığa karşın, yıkım 1947 - 1948 yıllarındaki kadar korkunç olmamaktadır. O yıllarda otuz bin adalı ölmüş, sağ kalanlardan binlercesi de Portekiz, Amerika Birleşik Devletleri ve Senegal'e göçmüştü. Yine de, tuzla işletmeleri dışında, gerçek ve biricik ekonomik kaynağın tarım olduğu düşünülürse, ülkenin ne kötü durumda olduğu anlaşılır. Bu yüzden Kabo Verde yöneticileri, ilerici politik tutumlarına rağmen uluslararası Sal Havalimanı'nı (İlha do Sal), oldukça yüksek bir ücret karşılığında, kara Afrika'nın hemen her yerinde iniş - kalkış izni verilmeyen Güney Afrika hava yollarına bağlı uçaklara açmak zorunda kaldılar. (L)

KABWE (esk. ***Broken* Hill***), Zambia'nın madencilik (kurşun, çinko) merkezi. — Lusaka'nın kuzeyinde. 95 000 nüf. (L)

***KACAR** (Burhan), türk tarımcısı. — Yeni eserleri: *Bitki Besleme* (1977), *Bitkiler de Fosforun Metabolizması ve İşlevleri* (1979), *Genel Bitki Fizyolojisi* (1979), *Fosforlu Gübreler* (1979). [M]

KACARLI, Ankara ilinde, Şereflikoçhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 324 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAÇAKÇILIK** i. — ANSİKL. Türkiye'de çok partili döneme geçildikten sonra çabuk kalkınma ve sanayileşme çabalarına paralel olarak ekonomide gelişen hızlı tüketim ve enflasyon, bir yandan mal darlığına, öte yandan iç ve dış fiyatlar arasında aşırı farklılaşmaya yol açarak kaçakçılığa elverişli bir ortam hazırladı. Türkiye'nin Suriye ve İran sınırlarında yoğun bir kaçakçılık trafiği başladı. Türkiye'den dışarıya canlı hayvan, dışardan da altın ve tüketim malları kaçırılıyordu. Bu yıllarda Kilis ve Gaziantep gibi bazı sınır kentlerinde sadece kaçak mal satan satış mağazaları kuruldu, buralardan büyük kentlere yoğun bir kaçak eşya akışı başladı. Kaçakçılık, güney illerindeki topraksız pek çok ailenin geçim kaynağı haline geldi. Hükümet, kaçakçılığı kısmen de olsa önleyebilmek amacıyla güney sınırının büyük bölümünü mayın tarlası haline getirdi. Bu önlem canlı hayvan kaçakçılığını bir ölçüde sınırladı, ancak mal girişini önleyemedi. 1960'lı yıllarda, türk işçilerinin Avrupa ülkelerinde çalışmaya başlamasıyla döviz girdilerinin artması, kredili ithalatın mal darlığını gidermesi ve yurt içinde tüketim malları üretimine dönük sanayiin hızla gelişmesi, kaçakçılığın biçim değiştirmesine neden oldu. Yurt içinde et fiyatlarının yükselmesi, hayvan kaçakçılığını hemen hemen ortadan kaldırdı. Bunun yerine Avrupa'daki işçilerin getirdiği mallarla, Türkiye'deki amerikalı personel için ABD hükümetinin açtığı PX mağazalarından çeşitli yollarla piyasaya aktarılan malların alınıp satıldığı *amerikan pazarları* türedi. 1974'te ithalat güçlüklerinin başlaması, kaçakçılığın büyük boyutlara ulaşmasına neden odlu. 1978'de hükümet amerikan pazarlarını yasakladı ve kapattı. 1970'li yıllarda yabancı sigara, silah, uyuşturucu madde, döviz kaçakçılığı hızla gelişti.

sigara kaçakçılığı

En başta sigara kaçakçılığı yaygınlaştı. Çeşitli Amerikan sigaraları sokak başlarında alınır satılır oldu. 1974'te yaklasık 200 000 karton, 1975'te 300 000, 1976'da 590 000, 1977'de 600 000 ve 1978'de 255 000 karton kaçak yabancı sigara yakalandı. Yakalanan miktar piyasaya sürülen miktarın çok küçük bir kısmıydı. 1978'de alınan sıkı önlemlerle sigara kaçakçılığı bir ölçüde azaldı ve ancak 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra tamamen ortadan kalktı.

silah kaçakçılığı

Irak'taki Kürt ayaklanması sırasında silah kaçakçılığında büyük artış oldu. Doğu ve Batı ülkelerinden sağlanan silahlar kamyon ve otomobillerle Irak sınırına ulaştırıyordu. 1974'te Irak'ın Kürdistan bölgesi için özerk statü tanıması ve 1975'te İran'la anlaşarak Kürt ayaklanmasını bastırmasından sonra silah kaçakçıları Türkiye'de yükselen anarşi ve tedhiş olayları nedeniyle yurt içi pazara yöneldiler. İspanyol, rus, belçika ve çek yapısı olan silahlar, güneyde Kıbrıs ve Suriye yoluyla Samandağı kapısından, kuzeybatıda motorlarla Bulgaristan'dan ve TIR'larla doğrudan doğruya Belçika'dan yurda sokuluyordu. 1978'de kurulan CHP ağırlıklı Ecevit hükümeti, silah kaçakçılığı da dahil her türlü yolsuzluk ve kaçakçılık olaylarını kovuşturmak üzere yüksek düzeyde koordinasyon sağlama için başbakan yardımcısı Faruk Sükan'ı görevlendirdi. Fakat olumlu bir sonuç alınamadı.

Silah kaçakçılığı da ancak 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra sona erdi.

uyuşturucu madde kaçakçılığı

Karayollarında TIR ulaşımının yoğunlaşmasıyla birlikte gelişen bir kaçakçılık türü de uyuşturucu madde kaçakçılığı oldu. Uyuşturucu maddeler (esrar, afyon, eroin, baz morfin, vb.) kara taşıtlarının, özellikle TIR denen ağır yük kamyonlarının döşemesine ya da elverişli başka yerlerine gizlenerek taşınıyordu. 1974 - 1978 arasında, yalnız jandarmanın denetiminde bulunan yerlerde 30,5 ton esrar, 13 kg eroin, 51 kg baz morfin, 528 kg afyon ele geçirildi. Polis denetiminde olan yerlerde ve sınırların ötesinde TIR ya da özel otolarda yakalanan uyuşturucu madde miktarları da açıklanan miktara yakındı. Yakalan-

Foto. X (MEYDAN); Gamma (LAROUSSE)

madan yerine ulaşan miktarsa çok daha fazlaydı. Türkiye'de afyon çıkarılan haşhaş ile esrar üretilen hintkenevirinin ekimi ve işlenmesinin çok sıkı devlet denetimi altında olması nedeniyle, uyuşturucu maddelerin kaçak yoldan üretim ve tüketimi yok denecek kadar azdır. Bu yüzden Türkiye'de ya da Türkiye dışında türk araçlarında yakalanan uyuşturucu maddelerin kaynağı Türkiye değildir. İran, Suriye, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Tayland ve Birmanya gibi ülkelerden getirilen uyuşturucu maddeler, Türkiye'yi ara istasyon gibi kullanarak Avrupa ülkelerine kaçırılıyordu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra alınan önlemler sayesinde uyuşturucu madde kaçakçılığı önemli ölçüde azaldıysa da büsbütün ortadan kalkmadı. Hemen her yıl üç beş şebeke suçüstü yakalandı.

döviz kaçakçılığı

Yurt dışındaki işçi sayısının milyona yaklaştığı, resmi dövizle ithalat sıkıntısının başladığı ve türk parasının değerinin sık sık düşürüldüğü 1970'li yıllarda döviz kaçakçılığı da çok kârlı bir hale geldi. Özellikle döviz sıkıntısının doruk noktaya ulaştığı 1977 - 1979 yıllarında yıllık kaçak döviz ticareti büyük boyutlara ulaştı ve Tahtakale Merkez Bankası olarak adlandırılan kaçak döviz piyasası çok gelişti. Tedhiş olayları, döviz darboğazı gibi nedenlerle bazı işadamları yurt dışına para kaçırmaya başladılar. Resmi açıklamalara göre Apikoğlu kardeşlerin yurt dışına 1 milyar liralık, Şellefyan ve ortaklarının da milyonlarca liralık döviz kaçırdıkları saptandı. Apikoğlu kardeşler tutuklanarak yargılandılar ve ağır hapis cezasına çarptırıldılar; Şellefyan ve ortakları ise Avrupa'ya kaçtılar.

24 ocak 1980 kararlarıyla Türk parası dalgalanmaya bırakılınca döviz kaçakçılığı kârlı bir iş olmaktan çıktı.

— Huk. Kaçakçılığa karşı kolluk hizmetlerini güçlendirmek için 1983 yılında yeni yasal düzenleme yapıldı. 26 temmuz 1983 tarih ve 2867 sayılı kanunla, 7 ocak 1932 tarih ve 1918 sayılı Kaçakçılığın Men ve Takibine Dair Kanun'un bazı maddeleri değiştirildi, bu kanuna bazı maddeler eklendi ve 12 haziran 1933 tarih ve 2313 sayılı Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun'un 28. maddesi yürürlükten kaldırıldı.

2867 sayılı kanuna göre ,devlet tekeli altında bulunan maddeleri mezun ve selahiyetli olmaksızın, Türkiye'ye ithal ya da ithale teşebbüs etmek, yurt içinde bir yerden bir yere nakletmek, saklamak, satılığa çıkarmak ya da satmak, bilerek kabul etmek, satın almak, kullanmak, tüketmek; Türkiye içinde imal etmek ya da imal için hariçten araç gereç ithal ya da ithale teşebbüs etmek; belli şartlarla geçici kabul ya da geçici muaflık yoluyla ithal olunan eşyayı izin almaksızın amaç dışı kullanmak, devretmek ya da süresi içinde ihraç etmemek kaçakçılığa girer.

Her yerdeki en büyük mülkiye memuru, sözleşmeliler dahil olmak üzere bütün gümrük ve gümrük muhafaza amir ve memurları, doğrudan devletçe idare edilen bütün tekellerin memurları, emniyet, sınıfına dahil personel, jandarma subay, astsubay, uzman çavuş ve eratı kaçakçılığı men, takip ve tahkikle yükümlüdürler. Kaçak eşya, her türlü silah, mühimmat, patlayıcı ve uyuşturucu maddelerin bulunduğu şüphe edilen her denk ya da sandıkta ya da nakle yarayan başka araçlarda arama yapılır. «Dur» ihtarına uymayan kişiler hakkında önce havaya ates etmek suretiyle bu ihtar tekrar edilir. Buna da riayet edilmezse memurlar silah kullanmaya yetkilidir.

Silahla mukabeleye yeltenilmesi ya da meşru müdafaa durumuna düşülmesi ya da bakanlar kurulunca ihdas edilen emniyet bölgelerinde dur ihtarına uyulmaması hallerinde selahiyetli memurlar doğruca hedefe ateş edebilirler.

Kaçakçılık amacıyla teşekkül kuranlarla idare edenler beş yıldan yedi yıla kadar hapis ve yüz bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. Kaçakçılık bunlar tarafından yapılmışsa, on yıldan on beş yıla kadar ağır hapis cezasına hükmolunur. Bu durum dışında, iki ya daha fazla kimsenin toplu kaçakçılık yapması halinde 8-12 yıl ağır hapis cezası verilir. Son iki durumda, ağır hapis cezasıyla birlikte tekel maddeleri için CIF değeriyle özel kanunlarındaki para cezaları ya da resim tutarının, eşya kaçakçılığı için de gümrüklenmiş değerinin beş katından, yasak eşya ve maddeler için de bunların değerinin on katından aşağı olmamak üzere ağır para cezasına hükmolunur. Kaçak eşya ve maddeler müsadere edilir. Kaçakçılık suçunun devletin siyasi, mali, iktisadi, askeri, idari güvenliğini bozacak nitelikte olması halinde fail yirmi yıldan aşağı olmamak üzere ağır hapis ve yukarda belirtilen oranlarda para cezaları ile cezalandırılır. Kaçak eşya ya da maddelerin yakalanması gibi herhangi bir tehlikeye karşı sigorta yapanlarla yaptıranlara 2-5 yıl hapis, yüz bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası verilir; sigorta yapan müesseseden yüz bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası tahsil edilir ve Türkiye içinde sigortacılık yapmaları men olunur. İki yıl ya da daha yukarı hürriyeti bağlayıcı bir ceza ile mahkûmiyet halinde, bir yıldan üç yıla kadar olmak ve kaçakçılığa elverişli bölgeler dışında infaz edilmek üzere genel güvenlik gözetimi altında bulundurulmak cezası da verilir. Tekerrür halinde hürriyeti bağlayıcı cezanın süresine bakılmaksızın aynı hüküm uygulanır.

Kaçakçılığı meslek, sanat ve görevlerinin verdiği kolaylıktan yararlanarak yapanlar (posta sürücüleri, kaptanlar, gemi adamları, hava nakliyatında çalışanlar, otel, gazino, kahvehane gibi yerlerin sahipleri..) hürriyeti bağlayıcı cezaya, yüksek haddi geçmemek üzere yarısı eklenerek cezalandırılırlar. Yasak ya da kaçak şüphesiyle mal veya eşya yakalanması halinde, müsadir ve muhbirlere kanunda belirlenen esaslar içinde ikramiye verilir.

Bakanlar kurulunca miktarıyla birlikte tespit ve ilan olunacak madde ve eşyaları İçişleri ve Gümrük ve Tekel bakanlıklarınca belirlenecek mercilerden izin almaksızın emniyet bölgelerine sokanlara ya da sokmaya teşebbüs edenlere 1 yıldan 2 yıla kadar hapis cezası verilir. Emniyet bölgelerinde üretim, imal vb, suretlerle tedarik edilmiş ya da gerekli izin verilmiş mallar, elden çıkarılmış da olsa, bunların tüketim, kullanma ve satış gibi suretlerle harcama yerlerini belli süre içinde açıklamayan ve ispat edemeyenlere 1-5 yıl hapis ve kaçağa harcanmış sayılan şeylerin rayiç değeri miktarınca ağır para cezası hükmolunur. İthal ya da ihracı lisans ya da izne bağlı eşya ve maddeler hakkında konulan kayıt ve şartlara aykırı olarak ya da lisans alınmadığı halde alınmış gibi gösterilerek herhangi bir madde ve eşyayı yurda ithal edenler, yurttan çıkaranlar ya da bu fiillere teşebbüs edenlere 1-5 yıl hapis, yirmi bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası verilir. Eşya ya da madde müsadere edilir. Gümrük vergilerinden muaf tutulan ya da vergili olarak ithal olunan zat eşyasını, hediyelik eşya ve ev eşyasını ticari amaçla toplayanlar ve depolayanlarla bu eşyayı satışa arz edenlerle satanlar 7 aydan 5 yıla kadar hapis ve on bin liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılırlar. Ayrıca eşyanın müsaderesine hükmolunur.

Kanun kapsamına giren suçların son soruşturmasının yapılacağı yerdeki mahkemelerin birden çok dairelere ayrılmış olması halinde, bu davalara, o mahkemenin bir numaralı olanında bakılır. (M)

***KADAR** (Janos), macar siyaset adamı. — 1980 martında Macar Komünist Partisi birinci sekreterliği görevini sürdürmesi kararlaştırıldı. Dış siyasette sovyet çizgisini savundu. 1981 şubatında Polonya bunalımına ilişkin olarak Moskova'ya bağlılığını bildirdi. (L)

***KADARE** (İsmail), arnavut yazarı. — Son eserleri: *Zaman* (şiirler, 1976), *Büyük Kış* (roman, 1978). [L]

***KADDAFİ** (Muammer el-), libyalı asker ve devlet adamı. — 1975'te bürokratik yapıyı kurmak için iki önlemin yürürlüğe konulmasına ön ayak oldu. Buna göre *muhafazât* (eski yönetim bölümü düzeni) kaldırıldı (9 şubat 1975) ve 11 haziran 1971'de kurulmuş olan tek parti Arap Sosyalist Birliği'nin tüzüğü değiştirilerek parti üyelerinin doğrudan doğruya halk tarafından belirlenmesi karara bağlandı. Ayrıca Devrim Komuta Konseyi kaldırılarak yerine Genel Halk Kurultayı adıyla yeni bir kurum oluşturuldu; kurumun ilk toplantılarında Kaddafi, Kurultay'ın halk devrimini sürdürmesi gerektiğini vurguladı. 1969 geçici anayasasının yürürlükten kaldırılmasına ve «halk iktidarı» yasasının, «halkçı ve sosyalist» olarak nitelenen kurumlarla birlikte *Cemahiriye*'yi (kitlelerin devleti) oluşturmasına ön ayak oldu. Kaddafi; Genel Halk Kurultayı'nın genel sekretaryasına başkan seçildi. Libya sosyalizmini yeni ufuklara yöneltmek amacıyla, birinci cildini 1976'da yayınladığı *Yeşil Kitap*'ın, *Ekonomik Sorunun Çözümü* başlıklı ikinci cildini 1978'de yayımladı. Mayıs 1978'de yaptığı bir konuşmada, libyalıları işyerlerini işgal etmeye çağırdı. Ücretlilerin sömürülmesine karşı ortaklık sisteminin kurulmasını önerdi. Böylece, özel şirketlerle kamu kesimi kuruluşlarının yönetiminin, aşamalı olarak işçilerden oluşan halk komitelerine aktarılması için ilk adımı attı. «Kendini devrimci eyleme adayabilmek» için 1979 martında Genel Halk Kurultayı genel sekretaryası başkanlığından çekildi. Diplomasi kurallarına uymayan eylem yöntemleriyle tanınan Kaddafi, ağustos 1982'de Afrika Birliği Örgütü'nün yıllık başkanlığına seçildi.

1983 yılının ortalarında Kaddafi, Ortadoğu ve Basra körfezi ülkelerinde sürpriz diplomatik girişimlerde bulundu. FKÖ lideri Arafat'la aynı tarihlerde Kuzey Yemen'e bir ziyaret yaptı. Çok geçmeden Kaddafi'nin, ABD yanlısı Suudi Arabistan'ı yaşamında ilk kez ziyaret etmesi, tüm dünyayı şaşırttı. Ziyaretler dizisinin son durakları Ürdün ve Suriye oldu. Kaddafi'nin bu iki ülkeye gitmesi arabuluculuk yapacağı yolundaki tahminleri güçlendirdi. (M)

KADIEVKA, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. Donbass havzasında. 141 000 nüf. (L)

***KADIKÖY,** İstanbul ilinde ilçe. — 468 217 nüf., 1 köy. İlçe merkezi 455 465 nüf. (1980). [M]

***KADIKÖY,** Çanakkale ilinde, Gelibolu ilçesine bağlı bucak. — 6 813 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 265 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Kadıncık Hidroelektrik Santralı,** İçel ilinde Tarsus çayını meydana getiren Kadıncık deresi üzerinde hidroelektrik santralı. — Kadıncık I, 1971 yılında işletmeye açıldı. Santral, 70 MW gücündedir ve yılda 315 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. Kadıncık II, 1974 yılında üretime geçti. Bu santral da 56 MW gücündedir ve yılda 307 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***KADINHANI,** Konya ilinde ilçe. — 39 483 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 13 381 nüf. (1980). [M]

KADIŞEHRİ, Yozgat ilinde, Çekerek ilçesine bağlı bucak. 18 194 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 1 267 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KADİRLİ,** Adana ilinde ilçe. — 99 517 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 40 643 nüf. (1980). [M]

***KADİZ.** Bk. CADIZ.

***KADUNA,** Kuzey Nijerya'da kent.—202 000 nüf. Dokuma ve makina sanayii. (L)

***KAESONG,** Kuzey Kore'de kent. — 240 000 nüf. (L)

***KAFALI** (Kemal), türk makine mühendisi. — 1977'de ayrıldığı İTÜ rektörlüğüne 1980'de yeniden seçildi. 1981'de çıkan Yükseköğretim Kanunu yürürlüğe girdikten sonra beş yıl için yeniden aynı göreve atandı. Yeni eserleri: *Balıkçı Gemisi Formlarının İncelenmesi* (1980). *Yüksek Süratli Tekneler* (1981). [M]

KAFAOĞLU (Adnan Başer), maliyeci, devlet adamı (Yozgat 1926). 1942'de Yozgat lisesini, 1946'da Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (SBF) bitirdi. Maliye Ba-

Kemal KAFALI

Adnan Başer KAFAOĞLU

Arslan Başer KAFAOĞLU

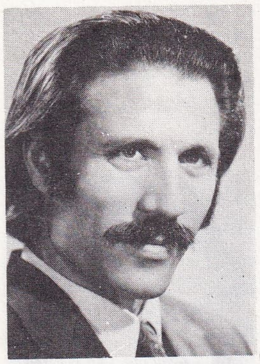

Ümit KAFTANCIOĞLU

kanlığı teftiş kurulunda görev aldı. 1953'te ABD'ne giderek vergi yönetimi konusunda staj yaptı. 1960 - 1961 yıllarında Milli Birlik Komitesi İktisat Komisyonu Sekreterliği, başkanlığı ve Kurucu Meclis Üyeliği yaptı. 1963'te bir yıl Harvard Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde uluslararası vergicilik kursuna katılmak için tekrar ABD'ye gitti. 1966'da maliye başmüfettişi iken, Gelirler Genel Müdürlüğü görevine atandı. 1972'de Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi Daimi Temsilci Yardımcısı oldu. 1978'de kontenjan senatörü seçildi. 1980'de Devlet Başkanlığı Danışmanlığı'na getirildi. 14 temmuz 1982'de Maliye Bakanı oldu. 13 aralık 1983'te Turgut Özal hükümetinin kurulmasıyla bakanlığı sona erdi. (M)

KAFAOĞLU (Arslan Başer). Ekonomist, maliyeci, yazar (Yozgat 1928). Yozgat Lisesini (1945), Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (1949) bitirdi. Maliye Bakanlığı hesap uzman yardımcısı (1951), hesap uzmanı (1954) oldu. 1961'de Bütçe ve Mali Kontrol genel müdür yardımcılığına getirildi. 1963'te memuriyetten ayrılarak Türkiye İşçi Partisi'ne girdi. Bir süre OYAK ve TPAO'da çalıştıktan sonra, serbest mali müşavirlik yapmaya başladı. Çeşitli gazete ve dergilerde yayımladığı yazılarda, güncel ekonomik ve mali sorunlara eleştirel ve çözümleyici yaklaşımlarıyla tanındı. Çeviriler yaptı. Eserleri: *Gelişmiş ve Azgelişmiş Ülkelerde Enflasyon* (1979), *24 Ocak Uygulamaları ve Bazı Düşünceler* (1981), *Bankerler Olayı* (1982), *Silah, Rüşvet ve Sömürü* (1982). [M]

***KAFESOĞLU** (İbrahim), türk tarihçisi. — (öl. İstanbul 1984). Aydınlar Ocağı'ndan türk kültürüne yaptığı hizmetlerden dolayı «Üstün Hizmet Ödülü» aldı. İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Umumi Türk Tarihi profesörü iken 1982'de emekliye ayrıldı. Son eserleri: *Selçuklular Tarihi* (1964), *Ali Şiir Nevai Devri Tarihine Bir Bakış* (1967), *Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri* (1970), *Kutadgu Bilik* (1970), *Türk Fütuhat Felsefesi ve Malazgirt Savaşı* (1971), *Eski Türk Dini* (1972), *Türk Millî Kültürü* (1977). [M]

***KAFR-EL-ŞEYH,** Mısır'da kent. — 52 000 nüf. (L)

KAFTANCIOĞLU (Ümit), türk hikâyecisi ve romancısı (Hanak, Kars 1935) - İstanbul 1980). Cılavuz Köy Enstitüsü'nden sonra Gazi Eğitim Enstitüsü Edebiyat bölümü'nü bitirdi (1964). İlk ve ortaokul öğretmenliği yaptı. Sonra TRT'de yapımcı olarak görev aldı. Evinin önünde tedhişçiler tarafından öldürüldü. Kaftancıoğlu, hikâye ve romanlarında, Doğu Anadolu' daki yaşamı, gözlemlerine dayanarak; yerel anlatım olanaklarından yararlanarak ve çarpıcı olayları ele alarak yansıttı. Başlıca Eserleri: *Dönemeç* (1972: kitaba adını veren hikâyesi 1970 TRT Büyük Ödülü'nü kazandı), *Hakkullah* (röportaj; 1972 A. Naci Karacan Armağanı'nı kazandı, Milliyet gazetesinde yayımlandı), *Yelatan* (roman, 1972), *Tek Atlı Tekin Olmaz* (masallar, 1973), *Köroğlu Kolları* (halk destanları, 1974), *Tüfekçiler* (roman, 1974), *Çarpana* (hikâyeler, 1975), *Altın Ekin* (inceleme, 1980), *Çocuk ve Kent* (çocuk hikâyeleri, 1980), *İstanbul Allak Bullak* (1983). [M]

***KAGOŞİMA,** Japonya'da liman kenti. — 478 000 nüf. (L)

***KÂĞIT** i. — ANSİKL. Dünya toplam kâğıt üretimi, tüketime paralel olarak, yıldan yıla hızla artmaktadır. 1979'da dünya üretimi 150 milyon tonu buldu. Bunun yaklaşık üçte birini ABD üretir (55 milyon ton). Onu Japonya (18 milyon ton), Kanada (13,5 milyon ton) ve SSCB (8 milyon ton) izler.

Avrupa ülkeleri arasında en çok kâğıt üreten ülke Federal Almanya'dır (7,4 milyon ton). Almanya'yı İsveç (6,3 milyon ton), Finlandiya (5,5 milyon ton), Fransa (5,3 milyon ton) ve İtalya (5,1 milyon ton) izler.

Dünya toplam kâğıt üretiminin yaklaşık altıda biri gazete kâğıdıdır (1979'da 24,7 milyon ton). Gazete kâğıdı üretiminde Kanada başta gelir (8,8 milyon ton). Onu ABD (3,7 milyon ton) ve Japonya (2,5 milyon ton) izler. Kâğıt tüketiminde, ülkeler arasında ABD başı çekmektedir (kişi başına 289 kg). Ondan sonra sırayla şu ülkeler gelir: Kanada (215 kg), İsveç (213 kg), Federal Almanya (205 kg), Danimarka (173 kg), Finlandiya (165 kg). Türkiye'nin kişi başına yıllık kâğıt tüketimi 1982'de 12,8 kg'dı.

Kâğıt üretimi, ülkelerin orman yoğunluğuna bağlıdır. Çok kâğıt üreten ülkeler arasında yer alan Japonya bu kuralın dışında kalır.

● *Türkiye*'de 1970'li yılların sonunda özel sektörün kâğıt üretimi, toplam kâğıt üretiminin dörtte birini oluşturacak düzeye ulaştı. Özel sektörün kâğıt üretimi büyük ölçüde ambalaj malzemesi olarak tüketilen karton ve oluklu mukavva türündedir. 1982'de üretim yapan özel imalathane ya da fabrika sayısı 29'du.

Türkiye'nin kâğıt sanayiinde tek başına kamu sektörünü temsil eden SEKA (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmesi), 6 faal tesisiyle, toplam üretimin yüzde 70'e yakın bölümünü gerçekleştirmektedir. SEKA'nın 1979'da üretime başlayan Afyon ve 1981'de üretime başlayan Balıkesir tesislerinden sonra 1984'te Silifke ve Kastamonu'da iki yeni tesisi daha hizmete girecektir. SEKA Akdeniz Müessesesi adıyla Silifke'de yapımı süren tesis, çimento torbası yapımında kullanılan kraft kâğıdı, SEKA Kastamonu Müessesesi ise sigara kâğıdı üretecektir.

Türkiye, bazı kâğıt türlerinde dışalım, bazı kâğıt türlerinde de dışsatım yapmaktadır. 1982'den sonra dışalımın büyük ölçüde düşeceği, 1980'lerin ortasında kâğıt dışalımının sona ereceği tahmin edilmektedir. Türkiye'nin sattığı başlıca kâğıt türleri çeşitli ambalaj kartonları ve oluklu mukavvadır. Türkiye, dışardan en çok gazete kâğıdı ve kraft torba kâğıdı almaktadır. (M)

Türkiye'nin kâğıt - karton üretimi ve tüketimi (1982)
(ton olarak)

kâğıt türü	*tüketim*	*üreretim*	*dışalım*	*dışsatım*
yazı-basım kâğıdı	97 447	85 643	13 073	421
gazete kâğıdı	177 696	143 636	32 031	—
ambalaj kâğıtları	59 080	54 171	3 403	467
kraft torba kâğıdı	72 225	50 675	21 545	1 181
oluklu mukavva	102 516	112 668	—	11 093
kartonlar	78 601	87 993	1 482	11 076
sigara kâğıdı, başka ince özel kâğıtlar	4 011	2 424	1 586	—

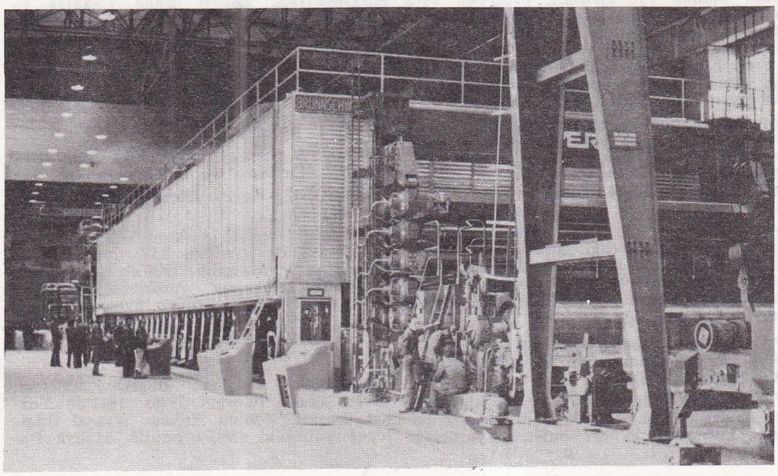

SEKA Balıkesir gazete kâğıdı tesislerinde kâğıt makinesi

***KAĞITHANE,** İstanbul ilinde, Şişli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 175 540 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAĞIZMAN,** Kars ilinde ilçe. — 46 612 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 13 236 nüf. (1980). [M]

***KAHİRE,** Mısır'ın başkenti. — 5 084 463 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 6 824 000 nüf). [L]

***KAHRAMANMARAŞ** (46), Akdeniz bölgesinde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Kahramanmaraş'ta nüfus artış hızı binde 28'le, Türkiye nüfus artış hızının çok üstünde gerçekleşti (Türkiye nüf. artış hızı binde 20, 7). 1980 nüfus sayımında 738 032 olarak belirlenen nüfusu ile (km^2'ye 52 kişi) Kahramanmaraş, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 19. sıradaydı. Aynı sayımda il merkezi Kahramanmaraş kentinin nüfusu 178 557, toplam kentler nüfusu 281 382, toplam köyler nüfusu 456 650, köy sayısı 506 olarak belirlendi. İlin nüfus artış hızının yüksekliği, yüksek doğurganlık olgusundan kaynaklanıyordu. Yine aynı sayıma göre ilçelerin nüfus durumu şöyleydi: Merkez ilçe 293 716, Afşin 84 199 (merkez 20 084), Andırın 43 254 (merkez 5 932), Elbistan 124 842 (merkez 35 437), Göksun 54 059 (merkez 12 864), Pazarcık 89 757 (merkez 20 015), Türkoğlu 48 205 (merkez 8 493).

● *Tarım.* İl ekonomisi tarıma dayanmaktadır. Kahramanmaraş'ın Akdeniz iklim bölgesine giren, az engebeli güney kesimlerinde bitkisel üretim çeşitlilik gösterir. İlin yüksek ve dağlık kuzey kesimlerinde ise daha çok hayvancılık yapılır. Kahramanmaraş'ın Adana, İskenderun, Gaziantep gibi önemli merkezlere yakınlığı, teknoloji ve bilgi akımını ve pazarlamayı kolaylaştırmaktadır. 1970'li yıllarda yapılan sulama yatırımları da üretimin artmasını sağladı. 1980'de, ilde üretilen başlıca tarımsal ürünler ve miktarları şöyleydi: Buğday 234 000 t, arpa 81 000 t, nohut 63 000 t, fasulye 14 000 t, mercimek 2 000 t, şeker pancarı 122 000 t, pamuk 21 000 t, çiğit 34 000 t, elma 16 000 t, kayısı 4 000 t, zeytin 2 000 t, üzüm 90 000 t. 1980'de ilde beslenen hayvan sayısı da şöyleydi: At 16 000, katır 7 000, eşek 20 000, sığır 200 000, manda 9 000, koyun 566 000, keçi 381 000.

● *Enerji.* Yapımına 1973'te başlanan ve yöredeki düşük nitelikli linyit yataklarını değerlendirecek olan Afşin* - Elbistan (*Ek 2*) Termik Elektrik Santralı ikişer bölümlü iki üniteden oluşacak. Toplam kurulu gücü 1 660 MW olan ve A ünitesinin ilk bölümünün 1984 başında üretime geçmesi öngörülen santral tamamlandığında yılda 9,75 milyar kWs elektrik üretecek. Santralın yapımına 1983'e kadar 900 milyon dolar döviz ve ayrıca 73 milyar lira harcandı. Bundan başka ilde yapılmakta olan 120 MW gücündeki 334 milyon kWs enerji kapasiteli Menzelet* Barajı ve Hidroelektrik Santralı'nın (*Ek 2*) 1987'de bitirilmesi planlandı.

● *Sanayi.* Kahramanmaraş'ta sanayi fazla gelişmemiştir. İşletmelerin çoğu, ilde yetiştirilen tarım ürünlerini işleyen küçük çapta kuruluşlardır. 1980 genel sanayi ve işyerleri sayımına göre, işyeri sayısı açısından, besin dalından sonra ikinci sırayı metal eşya dalı almaktadır. Dokuma ve giyim sanayiinde en büyük işletme, Sümerbank Maraş Pamuklu Dokuma fabrikasıdır. 1980'de 1 253 kişinin çalıştığı bu fabrikada, 1 950 ton iplik ve 737 000 m ham dokuma üretildi. İkinci büyük işletme olan Bossa İplik Fabrikası 1977'de kuruldu. 1982'de 395 kişi ile çalışan fabrikanın yıl-

Foto. X (2); Günaydın arşivi (MEYDAN)

lık üretim kapasitesi 3 000 tondu. 1978'de üretime geçen ve 384 işçi çalıştıran Marteks Tekstil Fabrikası 1982'de 2 700 ton pamuk ipliği üretecek kapasitededir. Çukobirlik Çırçır ve Prese Fabrikası'ysa 140 ton pamuğu ayırıp presleyebilecek kapasitededir.

Besin sanayii dalındaki kuruluşların büyük bölümü un fabrikalarıdır. 1975'te üretime başlayan Altınbaşak Un Fabrikası'nın üretim kapasitesi günde 70 tondur. Ondan sonra Dokumacılar Un Fabrikası (günde 40 t), Örnek Un Fabrikası (günde 25 t) geliyordu. İlde bitkisel yağ üretimi de önemlidir. Bu alandaki başlıca kuruluşlar: Maraş Yağ (günde 9 ton kapasiteli), Yeni Yağ (günde 8 t), Çiğtaş Yağ (günde 6 t). Yem sanayiinde Göksun Yem Fabrikası (yıllık kapasite 16 000 t) ile Kahramanmaraş Yem Fabrikası (yılda 34 000 ton çeşitli yem) önemli kuruluşlardır.

Kahramanmaraş'taki küçük sanayi işletmelerinin çoğu da büyük işletmeler gibi, tarıma dayalı sanayi dalında faaliyet göstermektedir.

● *Eğitim.* İldeki Kahramanmaraş Meslek Yüksek Okulu, 1982/1983 öğretim yılında yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa gereği yapılan düzenlemeyle Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne (ODTÜ) bağlandı. 1980'de ilde 7 lise (5 226 öğrenci ve 252 öğretmen), 57 ortaokul (13 670 öğrenci ve 486 öğretmen), 51'i kentte, 796'sı köyde olmak üzere toplam 847 ilkokul (101 244 öğrenci ve 3 145 öğretmen), 19 mesleki ve teknik okul (5 957 öğrenci ve 274 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 360 yataklı 4 kamusal hastane, 14 yataklı 1 özel hastane, 1 sağlık merkezi, 22 uzman hekim, 70 pratisyen hekim, 32 diş hekimi, 240 hemşire, 95 sağlık teknisyeni, 317 ebe. (M)

Kahramanmaraş Olayları, 19 aralık 1978' de başlayıp, günlerce süren, büyük bir katliamla sonuçlanan olaylar. Hızlı bir kentleşme süreci içinde olan Kahramanmaraş'ın toplum yapısı, kentleşmeye paralel olarak değişti. İldeki alevi topluluğunda da artış oldu. Gerici kışkırtmalara ve bölücü akımların gelişmesine uygun bir ortam oluşturan bu durumdan yararlanmayı uman bazı siyasal güçler ildeki şiddet eylemlerini arttırdılar. Sıkıyönetim savcılığınca düzenlenen iddianamede belirtildiğine göre, K. Maraş Ülkücü Gençler Derneği başkanı Mehmet Leblebici ve ikinci başkanı Mustafa Kanlıdere, halkı sol çevreler aleyhine kışkırtmak için sovyet alehtarı bir filmin oynatılması dolayısıyla sağcı seyircilerin bulunduğu bir sinemaya, solcular attı süsü verilerek dinamit konulmasına karar verdiler. Ve bu işi yapmak için ülkücü Ökkeş Kenger'i görevlendirip, kendileri ilden ayrıldılar. 19 aralık günü saat dokuzda Ökkeş Kenger, planlandığı üzere, dinamit lokumunu sinemada patlattı. O sırada sinemada arka taraflarda bulunan ülkücü Mustafa Özdemir, daha önce aldığı direktife uygun olarak, Türkoğlu ilçesinden o gece getirttiği 20-25 kişilik bir guruba ve sinemadaki halka «Müslüman Türkiye», «Kanımız aksa da Zafer İslamındır» gibi sloganlar söyleterek gerilimi iyice arttırdı. Sinemadan çıkan 200-300 kişilik gurup, yakındaki CHP il merkezine saldırdı, PTT merkezini taşladı. Gerginlik kentte sürerken, 21 aralıkta Endüstri Meslek Lisesi öğretmenlerinden Hacı Çolak ve Mustafa Yüzbaşıoğlu sokakta öldürüldü. Solcular, misilleme olarak sağcı militan Mehmet Güngör Gencay'ın evine dinamit attılar. 22 aralık günü iki öğretmenin cenazelerinin kaldırılması sırasında, cenazeye katılan alevi ve sol görüşlü bilinen kimselerle, cenaze törenini önlemek isteyen ve cenazeyi camiye sokturmayan sünni ve sağ görüşlü tanınan gurup arasında çatışma başladı. Törene katılanlar saldırı karşısında paniğe kapılıp dağıldılar. Önceden hazırlıklı olduklar anlaşılan silahlı sopalı, baltalı saldırganlar, cenaze törenini dağıtmakla yetinmeyerek, 23 aralık cumartesi ve 24 aralık pazar günleri ayrı guruplar halinde solcu ve alevi bildikleri kişilerin evlerine, dükkânlarına saldırdılar polis arabalarını yaktılar evleri ve dükkânları yaktılar, kadın ve çocuk gözetmeden öldürdüler. Alevilerin yoğun olduğu Yörükselim, Serintepe. Mağaralı ve Yenimahalle'deki evleri uzun menzilli silâhlar da kullanarak kurşunladılar, patlayıcı maddeler attılar ve yaktılar. Bununla da kalmayarak Hastahane çevresini sarıp yaralı getiren cankurtaranlara ateş ettiler, bir şoför öldü.

Olaylarda 176 kişi yaralandı, 105 kişi öldü, 210 ev 70 işyeri yakıldı. Kayseri ve Gaziantep'ten gelen askeri birlikler ancak 24 Aralık'ta duruma egemen olabildi. Yüzlerce kişi gözaltına alındı, çoğu tutuklandı.

Yargılama sonucu Ökkeş Kenger, Mehmet Leblebici, Mustafa Özdemir ve Mustafa Kanlıdere beraat Ettiler. Olay yurtta öfke ve üzüntü yarattı. (M)

***KAHTA,** Adıyaman ilinde ilçe. — 75 079 nüf., 82 köy. İlçe merkezi 16 397 nüf. (1980). [M]

***KAHVE** i. — ANSİKL. 1970'li yılların sonlarında dünya kahve üretimi 5 milyon ton dolayındaydı. Kahve üretiminde Brezilya önde gelir. Onu Kolombiya izler. Fildişi Kıyısı, İndonezya, Meksika, Etyopya ve Salvador da önemli ölçüde kahve üreten ülkelerdir. Kahve dışsatımında Brezilya ve Kolombiya; dışalımındaysa ABD öndedir. Kahve dışsatımı yapan öteki belli başlı ülkeler İndonezya ve Fildişi Kıyısı'dır. Dışalımda ABD'yi Japonya, Belçika - Lüksemburg, Kanada ve Cezayir izler.

● *Türkiye* ötedenberi kahve dışalımı yapan bir ülkedir. Ancak, döviz darlığı nedeniyle 1978 - 1982 arasında kahve dışalımı yapılmadı. (M)

kahve üreticisi ve satıcısı başlıca ülkeler
(1977 - 1981 ortalaması)

ülke	*üretim (bin ton)*	*dışsatım (bin ton)*
Brezilya	1 304,2	784,5
Kolombiya	716,4	687
Fildişi Kıyısı	271,4	200,3
İndonezya	235,8	238,9
Meksika	213,8	130
Etyopya	191	87
Salvador	160	146,8
Guatemala	156,8	127,6
Uganda	130	123
Hindistan	123,6	70
Filipinler	117,4	—
Kosta Rika	102,2	71,7
Kamerun	102	92,9

KAİFENG (eski Kayfıng*), Çin'de (Honan) kent. — 450 000 nüf. (L)

***KAİSERSLAUTERN,** Batı Almanya'da (Rheinland Pfalz) kent. — 104 804 nüf. Otomobil yapımı. (L)

***KAKAO** i. — ANSİKL. Dünya kakao üretimi 1980'lerde 1,5 milyon tonu aştı. Fildişi Kıyısı, 1977 - 1981 ortalaması olan 364,6 bin tonluk üretimiyle yine baştaydı. Onu Brezilya (292,8 bin ton), Gana (273,2 bin ton), Nijerya (178,4 bin ton), Kamerun (116,2 bin ton) (Ekvador (81,6 bin ton) izledi.

Meksika (36,6 bin ton), Dominik Cumhuriyeti (34 bin ton), Kolombiya (32,8 bin ton), Papua - Yeni Gine (29,4 bin ton), Malezya (27,4 bin ton), Venezuela (16,2 bin ton) ve Togo da (15,4 bin ton) önemli kakao üreticisi ülkelerdir. Çiğ kakao tüketimindeyse kişi başına 3,9 kg ile İsviçre başta gelir. Onu Avusturya (3,3 kg), Federal Almanya ve Belçika (2,9 kg), Hollanda (2,7 kg), Fransa ve İsveç (2 kg), Danimarka (1,9 kg), İngiltere (1,5 kg), ABD (1,4 kg), Kanada ve Avustralya (1,3 kg), İtalya (0,7 kg) ve Japonya (0,5 kg) izler.

Kakao piyasasındaki kararsızlığa son vermek amacıyla, üretici ve ithalci ülkeler arasında 1975'te bir anlaşma yapıldı; birkaç ülke bu konudaki görüşmeleri daha sonraki yıllarda da sürdürdü. Piyasayı düzenlemek amacıyla bir de dünya stoku ihdas edildi.

● *Türkiye,* 1978'de toplam 5 017 791 dolar tutarında 1 278 390 kg çiğ kakao, 178 710 kg kakao yağı; 1979'da 2 267 754 dolar tutarında 469 940 kg çiğ kakao, 92 827 kg kakao yağı; 1980'de 3 027 338 dolar tutarında 851 824 kg çiğ kakao, 44 250 kg kakao yağı; 1981'de 6 847 154 dolar tutarında 2 525 065 kg çiğ kakao, 124 532 kg kakao yağı ve 130 000 kg toz kakao dışalımı yaptı. (M)

***KAKINÇ** (Tarık Dursun) [**Tarık Dursun K.** denir], türk hikâyecisi ve romancısı. — 1975'te Koza Yayınları'nın kurucuları arasında yer aldı. 1980'de bir süre *Günümüzde Kitaplar* adlı bir aylık dergi yayımladı. Yeni eserleri: *Bahriyeli Çocuk* (hikâyeler, 1976), *Hoşçakal Küçük* (çocuk romanı, 1979), *Kayabaşı Uygarlığının Yükselişi ve Birdenbire Çöküşü* (roman, 1980), *Alçaktan Uçan Kuş* (roman, 1980; TV dizisi oldu), *İmbatla Dol Kalbim* (hikâyeler, 1982), *Kurşun Ata Ata Biter* (roman, 1983). [M]

***KAKİNADA,** Hindistan'da (Andhra Prades) kent. — 164 000 nüf. (L)

KAKLIK, Denizli ilinde, Merkez ilçenin Honaz bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 022 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAKOGAVA,** Japonya'da kent. — 127 000 nüf. (L)

***KAKOYANNİS** (Mihail), yunanlı film ve oyun yönetmeni. — 1974'te Kıbrıs olayları sırasında, adada Makarios'u deviren Sampson darbesini faşist olarak suçlayan ve Türkiye'nin müdahalesine bu darbenin yol açtığını vurgulayan *Attila 74* adlı uzun belgeseli gerçekleştirdi. 1977'de, *Elektra* ve *Truvalı Kadınlar* ile başladığı üçlemenin son filmi olarak (1968'de sahneye koyduğu) Euripides'in *İphigeneia* klasiğini sinemalaştırdı. (M)

KALABA, Nevşehir ilinde, Avanos ilçesinin Topraklı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 371 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KALAMATA,** Yunanistan'da liman kenti. — 39 000 nüf. (L)

***KALAY** i. — ANSİKL. Dünya kalay üretiminin yarıdan çoğu güneybatı Asya ülkelerine (başta Malezya olmak üzere İndonezya, Tayland) aittir. Öteki önemli kalay üreticisi ülkeler ise Bolivya, SSCB, Çin ve Avustralya'dır. Malezya, İndonezya, Tayland ve Brezilya ürettikleri kalay mineralinin tamamını kendi tesislerinde metale çevirmekte ve önemli ölçüde kalay dışsatımı yapmaktadır. Bolivya ve Avustralya ise mineral üretiminin önemli bölümünü kendi tesislerinde işlemekte, bir bölümünü de işlenmemiş olarak satmaktadır. Zaire, Nijerya ve Güney Afrika, mineral üretiminin tamamını, işlenmemiş olarak satmaktadır. ABD kalay ihtiyacının ancak yüzde 10 kadarını, dışardan aldığı minerali kendi tesislerinde işleyerek, geri kalanınıysa işlenmiş kalay dışalımı yaparak karşılamaktadır. Tüketimde ABD'yi izleyen Japonya, Federal Almanya, Fransa ve İtalya ise ihtiyaçlarının tamamını dışalımla karşılamaktadırlar.

● *Türkiye,* 1979'da 5,2 milyon dolar tutarında toplam 321 ton; 1980'de 11,3 milyon

kalay üretici ve tüketici başlıca ülkeler

	üretim (1981) (bin ton)			*tüketim (1981) (bin ton)*
ülke	*mineral*	*metal*	*ülke*	*metal*
Malezya	59,5	69,8	ABD	38,5
İndonezya	35,3	32,2	Japonya	30,3
Tayland	32,2	31,8	F. Almanya	13,7
Bolivya	27,3	18,5	Fransa	8,8
Avustralya	11,3	4,3	İngiltere	8.2
Brezilya	7,1	7,7	İtalya	6
İngiltere	3,9	7,2	Brezilya	4,8
Zaire	3,2	—	Kanada	4,7
Nijerya	2,4	—	Hollanda	4,4
Afrika	2,3	—	İspanya	4,4
Singapur	—	4	Avustralya	3,4
ABD	—	3,6	Romanya	3,2
İspanya	—	3,5	Çekoslovakya	3,2

(Bu toplam'a SSCB ve Çin'in üretim ve tüketimi dahil değildir. 1980'de SSCB'nin 17 000 ton mineral, 17 000 ton metal ürettiği ve 24 500 t metal tükettiği; Çin'in 16 000 ton mineral, 15 000 ton metal ürettiği ve 12 500 t metal tükettiği tahmin edilmektedir.)

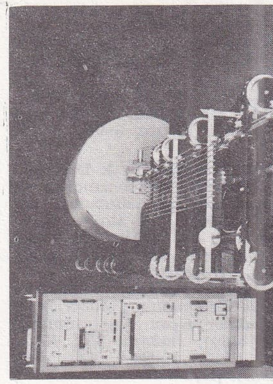

Nükleer reaktörlerdeki yakıt çubuklarını denetlemek için kaliforniyum kullanan bir aygıt

dolar tutarında toplam 366,4 ton; 1981'de 9,5 milyon dolar tutarında toplam 714,6 ton ham ve mamul kalay dışalımı yaptı. (M)

***KALE,** Denizli ilinde ilçe. — 23 293 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 5 258 nüf. (1980). [M]

***KALE,** Antalya ilinde, Kaş ilçesine bağlı bucak. — 12 220 nüf., 9 köy. Bucak merkezi Zümrütkaya. 6 656 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KALE,** Gümüşhane ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 320 nüf., 34 köy. Bucak merkezi 623 nüf. (1980). [M]

***KALE,** Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 955 nüf., 20 köy. Bucak merkezi Bağlıca 573 nüf. (1980). [M]

***KALECİK,** Ankara ilinde ilçe. — 28 446 nüf., 57 köy. İlçe merkezi 5 035 nüf. (1980). [M]

Kalecik Barajı, Adana ilinin Ceyhan ilçesinde Kalecik suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi, kaya dolgu tipinde; kret kotu 537 m; barajın temelden yüksekliği 80 m; talvegden yüksekliği 77 m; normal su kotu 535 m; normal su kotunda depolama hacmi 37,3 milyon m³; göl alanı 1,54 km²; sulama alanı 7 130 ha'dır. (M)

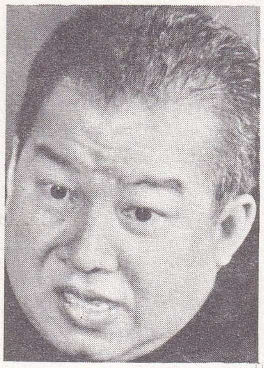

Norodom Sihanuk

***KALECKI** (Michal), polonyalı iktisatçı. — (öl. Varşova 1970). [L]

KALFAT, Çankırı ilinde, Orta ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 155 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KALGAN,** çince **Zhangjiakou,** Çin'de (Hubei) kent. — 229 000 nüf. (L)

***KALİFORNİYA,** ABD'nin batısında eyalet. — 23 668 562 nüf. Balıkçılık ve sığır yetiştiriciliği. Konserve sanayii. Yoğun kentleşme (toplam nüfusun yüzde 90'ı), eyalette önemli çevre sorunları yaratmaktadır. (L)

***KALİFORNİYUM** i. — ANSİKL. 1976'ya kadar, uranyumdan ağır yapay elementler arasında yalnız plütonyum bazı alanlarda kullanılabiliyordu. 1976'da bu elementlerden kaliforniyum da bazı alanlarda kullanılmaya başladı.

Kaliforniyum ya da daha açık söylenişiyle kaliforniyum 252 (98 proton, 154 nötron) iki değişik biçimde kendiliğinden parçalanır. Bir yandan 2,7 yıl boyunca alfa parçacıkları yayar. Öte yandan 85 yıl boyunca çekirdekleriyle nötron yayar. Buna göre kaliforniyumun iki yönlü yarı yaşamı vardır.

Günümüzde sanayi, araştırma ve tıp alanında ,düzenli bir nötron akımının pek çok kullanım yeri vardır. Kendiliğinden olan parçalanma sayesinde kaliforniyum 252, hareketli, yoğun ve sürekli bir nötron akımı yaratmaya imkân verir. Nükleer reaktörlerin yakıt çubuklarının, parçalanabilir uranyum izotopu yönünden türdeşliğini denetlemek için bu çubuklar iki kaliforniyum kaynağı önünden geçirilir. Bu sırada nötronların çarpışmasıyla bazı U 235 çekirdekleri gamma ışınları yayarak parçalanırlar. Bu gamma ışını yayımındaki herhangi bir düzensizlik parçalanmakta olan uranyum izotopunun anormal bir tenörde olduğunu ortaya koyar. Bu yöntem, çubuğa özgü pasif radyoaktivite denetimine göre daha hızlıdır.

Nükleer bir reaktörde, patlamayı önlemek üzere yeterince nötron emmesi gereken denetim çubuklarını ayarlayıp dengelemek için kaliforniyum en iyi ölçektir. Mart 1977'de hizmete açılan Fessenheim nükleer santralında bu amaçla kaliforniyum kullanıldı. Kaliforniyum aynı zamanda, artıkların radyoaktivitesini ölçebilir; nükleer bir kirlenmeyi ortaya çıkarabilir; her türlü maddenin aktivasyon yoluyla analizinde kullanılabilir; bir sondaj sırasında, bir kayanın su ya da hidrokarbür yönünden tenorünü saptayabilir. Ayrıca kanserli urların bir nötron kaynağıyla tedavisinde şimdiye dek kullanılan radyoaktif izotoplara göre daha iyi sonuç verir.

Kaliforniyum tüm madenler içinde kuşkusuz en pahalı olanıdır: 1976 sonunda gramı 10 milyon dolardı ve tüm dünyada yaklaşık 2 gram kaliforniyum bulunmaktaydı. Bir miligramı saniyede 2,5 milyar nötron yayan bu izotopun başlıca üreticileri ABD ve Sovyetler Birliği'dir. (L)

KALİKÜT,** Hindistan'da **Kozhikode (*Ek 2*) kentinin eski adı. (L)

***KALİNİN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 401 000 nüf. (L)

***KALİNİNGRAD,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 355 000 nüf. (L)

KALİNİNGRAD, Sovyetler Birliği'nde kent. Moskova'nın kuzeydoğusunda. 121 000 nüf. (L)

***KALİSZ,** Polonya'da kent. — 84 000 nüf. (L)

***KALKAN,** Antalya ilinde, Kaş ilçesine bağlı bucak. — 16 963 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 622 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KALKANDERE,** Rize ilinde ilçe. — 25 276 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 8 591 nüf. (1980). (M)

***KALKIM,** Çanakkale ilinde, Yenice ilçesine bağlı bucak. — 8 984 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 383 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği** (*Regional Coorperation for Development,* RCD). — İran, Pakistan ve Türkiye devlet başkanları, 1976 nisanında İzmir'de yaptıkları doruk toplantısında, üçlü işbirliğinin güçlendirilmesi için derhal bir antlaşma metni hazırlanarak ve bölgesel nitelikteki tasarılara ön ayak olunarak RCD'ye işlerlik kazandırılması üzerinde görüş birliğine vardılar. 1977'de üç ülkenin dışişleri bakanları toplanarak İzmir Antlaşması'nı hazırlayıp imzaladılar. Antlaşmayı, Türk ve Pakistan hükümetleri de onayladılar. Antlaşma, RCD çerçevesinde bir «serbest ticaret bölgesi» kurulmasını, bölgesel turizmin gelişmesi için mali mevzuatın yeniden düzenlenmesini, döviz işlemlerinin kolaylaştırılmasını ve bir ortak kalkınma bankası kurulmasını öngörüyordu. Bu kararlar çerçevesinde hazırlanan RCD Ticaret Protokolu'nda, başlangıçta 15'er malda ülkelerin birbirine yüzde 10 gümrük indirimi tanıması öngörüldü. İzmir Antlaşması'na göre Ticaret Protokolu'nun uygulanmasıyla on yıl içinde, sözü geçen «serbest ticaret bölgesi» kurulacaktı. 1977'den sonra, RCD ülkeleriyle ortaklaşa gerçekleştirilecek sanayi projeleri alanında kayda değer bir ilerleme olmadı. Demiryolu, ulaşım, haberleşme, turizm teknik ve kültürel işbirliği konularındaki gelişmeler sınırlı kaldı. Türkiye'nin ekonomik sıkıntısı, Pakistan'da meydana gelen hükümet darbesi ve onun sonucu olan rejim değişikliği, 1978'de İran'da ortaya çıkan iç karışıklıklar ve bunun şah yönetiminin çöküşüyle sonuçlanması, RCD'yi âdeta unutturdu. RCD de, varlık nedeni kalmadığından ortadan kalkan CENTO gibi, sonunu bekler duruma geldi. (M)

Khieu Samphan

***KALKÜTA,** Hindistan'da kent ve Batı Bengal eyaletinin merkezi. — 9 165 650 nüf. (L)

***KALMAR,** İsveç'te liman kenti. — 53 000 nüf. (L)

***KALMUKLAR özerk Cumhuriyeti,** Aşağı Volga'nın batısında Sovyetler Birliği'ne bağlı özerk cumhuriyet. — 269 000 nüf. (L)

***KALUGA,** Sovyetler Birliği'nde kent. — 262 000 nüf. (L)

***KALYONCU** (Güngör Dilmen), türk oyun yazarı. — Yeni oyunları: *Midas'ın Kördüğümü* (1975, TDK 1977 Oyun Ödülü), *Ak Tanrılar* (1975), *Deli Dumrul* (1979). [M]

***KAM** (Ruşen Ferit), türk kemençe virtüozu ve koro şefi. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

***KAMACI** (Cemal), türk boksörü. — 1976'da yaptığı üç unvan maçını da kazanarak kilosunda Avrupa profesyonel boks şampiyonluğunu korudu. Aynı yılın sonunda (11 kasım) İstanbul'da yaptığı bir jübile maçından sonra boksu bıraktı. (M)

***KAMAKURA,** Japonya'da (Honşu adası, Kanagava ili) kent. — 139 000 nüf. (L)

***KAMAN,** Kırşehir ilinde ilçe. — 77 370 nüf., 76 köy. İlçe merkezi 19 996 nüf. (1980). [M]

KAMARHATİ, Hindistan'da kent. Kalküta'nın kuzey banliyösünde. 169 000 nüf. (L)

***KAMBİYO** i. — ANSİKL. 1976'dan sonraki dönemde de türk lirasının yabancı paralara göre değeri sık sık değişti. 1977'de 1 amerikan doları 17,85 TL, 1978'de 25,50 TL, 1979'da 47,80 TL oldu. 24 Ocak 1980 Kararları'ndan sonra türk lirasının değeri dalgalanmaya bırakıldı. 25 ocak 1980'de 1 amerikan doları 71,40 TL, 10 aralık 1980'de 91,04 TL oldu. Dolar karşısında türk lirasının değer kaybı sonraki yıllarda da sürdü. 10 ocak 1984'de bazı yabancı paralar karşısında türk lirasının değeri şöyleydi: 1 amerikan doları = 291,80 TL; 1 Batı Alman Markı = 103,05 TL; 1 Fransız Frangı = 33,77 TL; 1 İsviçre Frangı; = 129,68 TL; 1 Sterlin = 408,23 TL; 1 Suudi Arabistan Riyali = 78,97 TL. (M)

***KAMBOÇYA,** Güneydoğu Asya'da devlet. — 6 830 000 nüf.

TARİH

Kızıl Khmer devrimi

1970'de krallığın yıkılması, Kamboçya'da köklü bir değişime yol açmadı. Esas devrim, 1975 ilkbaharında başladı. Bu tarihte Kızıl Khmerler iktidara gelir gelmez, iki milyon sivile başkent Phnom Penh'i boşaltmalarını, kırsal kesime yerleşip tarıma uğraşmalarını emrettiler; aynı önlemi, başka kent ve kasabalara da uyguladılar: Yabancı diplomatlar Kamboçya'dan ayrılmak zorunda kaldılar. Çünkü, yeni hükümet, eski rejim zamanında görev yapmış diplomatları tanımak istemedi. Ülkedeki vietnamlılar da sınır dışı edildiler. O tarihten sonra Kamboçya tam bir yalnızlık içine düştü. Çok geçmeden kitlesel idam ve savunmasız halkın öldürülmesi haberleri yayılmaya başladı. İki sorun henüz askıdaydı: Yeni yönetici ekibin yapısı ve özellikle Saygon'un düşüşünden (30 nisan 1975) sonraki Khmer - Vietnam ilişkilerinin niteliği.

1970'de kuruluşu sırasında Kamboçya Kraliyet Ulusal Birlik Hükümeti (KKUBH), prens Sihanuk yanlılarıyla muhalif Kızıl Khmerleri aynı ölçüde içeriyordu. 1973'de bu denge bozuldu ve radikal kanat lehi-

Foto. CEA; Evans-Uzan/Gamma; Francolon/ Gamma (LAROUSSE)

ne hükümet değişikliğine gidildi. Mareşal Lon Nol rejimine karşı verilen mücadele sırasında, Kızıl Khmerler, «içeriden». Khieu Samphan, «dışardan» prens Shanuk ve Penn Nouth tarafından yönetildi. Bu iki yönetim, çok önceden birbirinden kesin biçimde ayrılmış durumdaydı.

1975 baharında Kuzey Kore'de bulunan prens Sihanuk, eylül ayında Phnom Penh'e geldi ve parlak bir törenle karşılandı. 5 ocak 1976'da Kamboçya, «Demokratik Kamboçya Devleti» adını aldı. 20 mart 1976'da seçimler yapıldı; 2 nisanda, prens Sihanuk istifasını verdi. 14 nisanda yeni bir hükümet işbaşına geldi; Khieu Samphan devlet başkanı, Pol Pot başbakan ve Yeng Sary de dışişleri bakanı oldu. Böylece prens Sihanuk'un eski başbakanı Penn Nouth kabine dışında bırakıldı. Prens Sihanuk da hükümet işlerinden uzak tutuldu.

Kızıl Khmerler'in yıkılışı

Kızıl Khmer - Vietnam ilişkileri çok çabuk bozulmaya başladı. 1975 mayısında şiddetli sınır olayları patlak verdi. Vietnamlılar, 1967 anlaşmasına geri döndüler ve iki ülke arasındaki sınır çizgisini değiştirmek istediler. Anlaşmazlık, aslında Tayland Körfezi'nde, zengin petrol yatakları yakınındaki birtakım adalar üstünde hak iddialarından kaynaklanıyordu. 1975 haziranında, Pol Pot Hanoi'de, ağustos ayında da Vietnam Komünist Partisi lideri Le Duan, Phnom Penh'de görüşmeleri başlatmayı denediler; ama hiçbir ilerleme kaydedilemedi. Sonunda mayıs 1976' da görüşmeler başarısızlıkla sonuçlandı.

İki ülkenin, bu tarihten başlayarak birbirlerine savaş ilan ettikleri söylenebilir. 1977' de Ratanakiri, Mondolkiri ve Prey Veng eyaletlerinde sınır olayları patlak verdi; eylül ve aralık aylarındaysa, «Bec-du-canard» (Ördek gagası) bölgesinde gerçek çatışmalar çıktı. Aralıkta, Khieu Samphan, ülkesine yönelik Vietnam saldırısını resmen açıkladı ve Vietnam ile diplomatik ilişkilerini kesti. Buna karşılık, suçlamaları reddeden Vietnam kendi ülkesinin savunma durumunda olduğunu ileri sürdü.

1978 şubatında, Hanoi üç maddelik bir barış planı (savaşın durdurulması, askeri birliklerin sınırdan 5 km içeri çekilmesi ve görüşmelerin uluslararası güvence altında başlatılması) önerdiyse de, bu plan Phnom Penh'ce kabul edilmedi.

Çin'in Kamboçya'ya, Sovyetler Birliği' nin de Vietnam'a sağladığı destek, iki ülke arasında bir uzlaşmayı hemen hemen imkânsız kılıyordu. Taktik ve diplomatik planda, her şey büyük çapta bir harekâtın hazırlandığını gösteriyordu. 1978 nisanında Vietnam, Khmer askerlerini yeni Kamboçya rejimine karşı başkaldırmaya çağırdı. Mayıs ayında Doğu Kamboçya'da bir ayaklanma hareketi olduysa da başarısızlıkla sonuçlandı; ayaklananlar Vietnam'a sığındılar. Eylül 1978'de Vietnam topraklarında bir Khmer direniş hareketi başlatıldı. 3 aralık 1978'de Kamboçya Birleşik Ulusal Kurtuluş Cephesi (KBUKC) kuruldu. Bu yeni direniş cephesi, Vietnam'ın da yardımıyla bir ay içinde, Kızıl Khmer rejimini devirerek başkent Phnom Penh'i ele geçirdi (7 ocak 1979).

Vietnam müdahalesi

Vietnam, Kızıl Khmer rejiminin yıkılışında, askeri planda olduğu kadar, siyasal planda da önemli rol oynadı. Kızıl Khmerler, 1951'de kurulmuş olan Çinhindi Komünist Partisi'nden ayrı bir Khmer Komünist Partisi bulunduğunu ve bu partinin 1960'ta kurulduğunu iddia ediyorlardı. Böylece 1954'ten sonra Hanoi'ye sığınmış olan Çinhindi Komünist Partisi'nin eski üyelerinden, yani «Vietminh Khmerlerin» den farklı olduklarını belirtmek istiyorlardı. Oysa bu üyeler, Vietnam'a sığınmış olan Khmerleri, özellikle mayıs 1978 ayaklanmasından sonra bu ülkeye gelmiş olanları, Hanoi'nin yardımıyla örgütleme işine giriştiler. KBUKC eski bir Kızıl Khmer olan Heng Samrin'in (*Ek 2*) başkanlığında, bu toparlanmadan doğdu.

Böylece Vietnam, KBUKC'nin doğuşuna önderlik etti ve ona maddi destek sağladı. Vietnam birliklerinin yardımıyla Phnom Penh'in ele geçirilmesinden sonra Çin, Vietnam'ı Kamboçya'ya saldırmakla suçladı. Yeni Kamboçya, Heng Samrin'in başkanlığındaki Devrim Konseyi tarafından yönetilmeye başladı. Ülkenin resmi adı *Kamboçya Halk Cumhuriyeti* olarak değiştirildi.

KBUKC aralık 1978'de kuruluşu sırasında bağımsızlık, barış, dostluk ve bağlantısızlık ilkelerini içeren dört maddelik bir dış politika bildirisi yayımlamış, bildiride Kamboçya ve Vietnam halkları arasındaki yüzyıllık dayanışma ve dostluk geleneğinin yeniden kurulacağını duyurmuştu. Ancak bu tutum, Çinhindi Federasyonu'nu kurmak için Vietnam'ın çok eskiden beri beslediği niyetleri bilenler açısından şaşırtıcıydı.

Heng Samrin iktidarı

Vietnam birliklerinin Phnom Penh'e girmesinden az önce Kızıl Khmerler'ce gözetim altından çıkarılan eski devlet başkanı prens Sihanuk, Kızıl Khmerler'in davasını savunmakla görevlendirildi. Önce Pekin'e giden Sihanuk, sonra New York'a gidip BM'de Vietnam işgalini kınadı. Sihanuk bu arada, Heng Samrin yönetimini eleştirirken eski Pol Pot yönetiminin işlediği suçları da belirtmekten geri durmadı; yeniden gerilla savaşına başlayan Pol Pot yanlısı Kızıl Khmerler'le arasında belli bir mesafe bırakmaya özen gösterdi. BM Güvenlik Konseyi'nde bağlantısız ülkelerin «yabancı güçlerin Kamboçya'yı terketmeleri» yolunda hazırladıkları karar tasarısı SSCB'nin vetosuyla karşılaştı. Batı ülkeleriyle birlikte Çin de tasarıya olumlu oy kullandı.

Bu arada Vietnam'la ilişkileri gerginleşen Çin'in bu ülke topraklarına başlattığı saldırı (17 ocak 1979), Vietnam'ı Kamboçya' daki 100 000 askerinin bir bölümünü geri çekmek zorunda bıraktı. 1979 şubat ve mart aylarında Phnom Penh'deki Heng Samrin yönetimi, Vietnam ve Laos'la, bu iki ülkenin birbiriyle imzaladığı anlaşmaya benzer iki dostluk ve işbirliği anlaşması imzaladı. Böylece Vietnam, Ho Şi Minh' in Çinhindi Federasyonu hayalini gerçekleştirme yolunda yeni bir adım atmış oldu. Vietnam'ın desteğine rağmen yeni rejim ülkeye tam egemen olamadı.

1979'un ikinci yarısında, Samrin yönetimine ve Kamboçya'daki Vietnam birliklerine karşı silahlı mücadeleye girişmiş dört ayrı güç vardı 1 — *Kızıl Khmerler* (küçük komando grupları halinde ülkenin kuzeydoğu ve güneybatı yörelerinde gerilla savaşı veren 25 000 kişilik en büyük güç); 2 — *Serei Khmerleri* (eski Lon Nol askerlerinden oluşan milliyetçiler); 3 — *Khmer Milliyetçi Halk Kurtuluş Cephesi* (eski başbakanlardan Son Sann'ın birkaç bin kişilik silahlı kuvveti); 4 — *Sihanukçular*. 1979 eylülünde Pol Pot, Vietnam'a karşı büyük bir ulusal birlik cephesinin kurulduğunu ilan etti ve Kamboçya'nın tüm siyasal güçlerini bu cephede birleşmeye çağırdı. Kızıl Khmerler, sosyalist ilkeleri bir yana bıraktıklarını ve tüm özgürlüklere saygılı olacaklarını açıkladılar. 15 aralıkta dağda toplanan Kamboçya Ulusal Birleşik Cephesi kongresinde Khieu Samphan devlet başkanı ve başbakan olarak görevlendirildi. Pol Pot ise partinin ve ordunun lideri olarak kaldı. Kongre, Kamboçya'da BM denetiminde serbest seçimlere gidilmesi için mücadele verilmesini kararlaştırdı. Ancak bu çabalar pek yankı yapmadı. Çin ve Tayland'ın baskılarına karşın, sürgünde yaşayan kamboçyalılar Kızıl Khmerlerle ittifak yapmaya yanaşmadılar.

Bir çalışma kampında bir mahkûm grubu ve başında bekleyen kızıl khemer askeri

Kızıl Khmer lideri Pol Pot

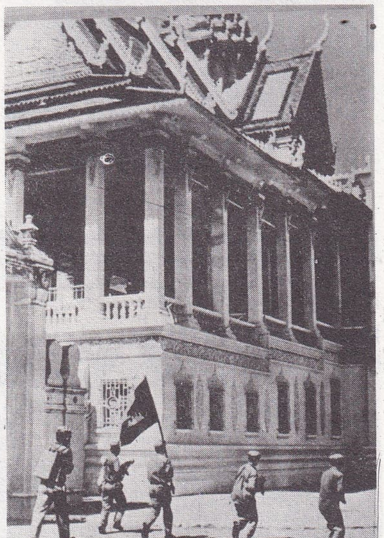

Demoratik Kamboçya ve Vietnam birlikleri Pnom Penh'e girerken (7 ocak 1979)

Foto. *Sygma ; Gamma - Pekin ; MTI/Sygma* (LAROUSSE)

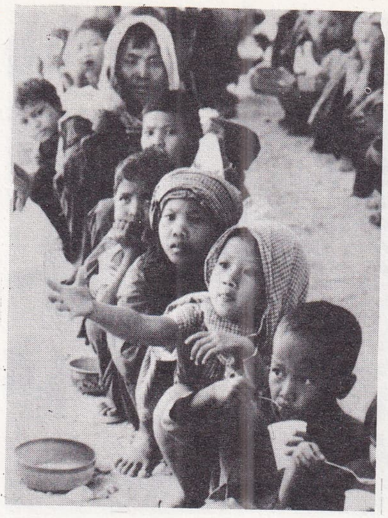

Kamboçya'dan kaçarak Tayland'a sığınan bir göçmen grubu

toplumsal yıkım, açlık tehlikesi ve uluslararası yardımlar

Öte yandan Heng Samrin yönetimi altındaki Kamboçya, 1979'da tam bir yıkıntı görünümündeydi. Pirinç ekimi durmuş, yollar, barajlar, demiryolu hatları tahrip edilmiş, kullanılmaz hale gelmişti. Sağlık hizmetleri, 50 kadar Khmer doktoruyla birkaç yüz Vietnamlı doktor ve hemşire tarafından görülüyordu. Çatışmalardan ve açlık tehlikesinden kaçan yüz binlerce kişi, yerleşebileceği bir ev ya da köy bulabilmek için oradan oraya göçüyordu. 1979'da 2,4 milyon hektarlık pirinç ekim alanının yalnızca 700 000 hektarı ekilebilmişti. Pirinç sıkıntısı açlık tehlikesi yaratıyordu. Üstelik Vietnam, Ortak Pazar'ın kendisine yapmakta olduğu yiyecek yardımını askıya alması ve yetersiz üretimi nedeniyle Kamboçya'ya yaptığı yardımı kısmak zorunda kaldı. Buna karşılık Kamboçya 28 eylül 1979'da, Kızılhaç ve UNICEF'den (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu) hava yoluyla yiyecek yardımı aldı. Ancak kadro, kol gücü ve iletim aracı yetersizliği bunların halka dağıtımında güçlükler çıkardı. Yeni Kamboçya yönetimi batılı doktorların ülkeye girmesini kabul etmedi.

Kamerun devlet başkanı Ahmedu Ahico

BM'in 5 kasım 1979'da New York'da düzenlediği Kamboçya'ya Yardım Konferansı ülkeye yiyecek, ilaç ve tohum yardımı gönderilmesi için 210 milyon dolar toplanmasını sağladı.

1980 başlarında çeşitli ülkelerden 250 000 tonluk yiyecek yardımı (120 000 tonu SSCB'den, 80 000 tonu diğer sosyalist ülkelerden, 50 000 tonu uluslararası yardım kurumlarından) geldi.

Heng Samrin yönetimi Kızıl Khmerlerin ortadan kaldırdığı para kullanımını 25 mart 1980'de yeniden benimsedi. Kamboçya konusunda 26-27 mayıs 1980'de Cenevre'de toplanan yeni yardım konferansına Kamboçya katılmazken, SSCB ve Vietnam gözlemci gönderdiler. Konferansta Kamboçya'ya 116 milyon dolarlık yeni bir yardımda bulunulması kararlaştırıldı. Sonuçta Kamboçya, II. Dünya Savaşı sonundan beri en çok uluslararası yardım (1979 - 1980'de 600 milyon dolar) alan ülke haline geldi. Yardım programının ilk evresi, 31 aralık 1980'de yiyecek yardımının durdurulmasıyla son buldu. Onun yerini ülkenin onarım ve yeniden inşasına yönelik yardımlar aldı.

yönetime karşı birleşik cephe kurma çabaları

1980 ekiminde yeni Kamboçya hükümeti ve Vietnam BM'de yeniden başarısızlığa uğradılar. BM genel kurulu Kamboçya'daki yeni rejimi tanımadı.

Bunalımı çözmek için uluslararası bir konferans çağrısı kararı aldı. Vietnam hükümeti de Kamboçya'dan çekilme konusunda Çin'in ve ASEAN ülkelerinin artan baskılarıyla karşılaştı. Çin, büyük devletlere Kamboçya'da tarafsızlığı sağlayacak uluslararası bir çözüm önerdi. Kızıl Khmerleri de geçmişteki Pol Pot yönetimini savunmaktan vazgeçmeye çağırdı. Kızıl Khmerlerin başbakanı Khieu Samphan, 8 şubat 1981'de, vietnamlıların ülkeden ayrılmaları halinde sosyalizmden vazgeçip batı ile işbirliğine girişebileceklerini ilan etti. Vietnam'a karşı bir direniş cephesi kurmaya çalışan Samphan, Khmer Milliyetçi Halk Kurtuluş Cephesi lideri Son Sann ile görüştüğü gibi Kuzey Kore'nin başkenti Pyong Yang'da prens Sihanuk'la da buluştu. Sihanuk, ABD ve Çin'den askerî yardım alınması koşuluyla Son Sann ve Kızıl Khmerlerle ortak bir direniş cephesinde yer alabileceğini belirtti.

yeni düzen yerleşiyor

Öte yandan Phnom Penh rejimi, kendi kurumlarını oluşturmaya başladı. 1 mayıs 1981'de yapılan genel seçimlerde seçilen 117 milletvekiliyle 5 yıl için yeni millet meclisi kuruldu. Yeni anayasada Kamboçya Halk Cumhuriyeti ile iki Çinhindi ülkesi (Vietnam ve Laos) arasında hukuki bağlara yer verdi. Zaten daha önce her Kamboç ili birer Vietnam ve Laos iliyle kardeş ilan edilmişti. 27 haziran 1981'de Pen Sovan başbakan oldu. Fakat ertesi yıl sağlık nedenleriyle çekildi. 10 şubat 1982'de savunma bakanı Chan Si başkanlığı üstlendi.

Dışarda Çin, ASEAN ülkeleri ve BM'le karşı karşıya kalan yeni Kamboçya hükümeti içte de Kızıl Khmerler, Sihanuk ve Son Sann güçleriyle mücadelesini sürdürdü. Bu dış ve iç güçlerin arasındaki çelişkilerden yararlanmaya çalıştı. ASEAN ülkeleri, 1981 temmuzunda New York'ta Kamboçya konusunda bir konferans toplanmasını sağladılar. Vietnam ve SSCB'nin katılmadığı konferansta, Kamboçya konusunda olumlu kararlar alındı: Ateşkes; yabancı güçlerin ülkeyi terketmesi; bir barış gücünün gözetimi altında serbest seçimlere gidilmesi; ülkenin tarafsızlaştırılması. Ama bunların hiç biri uygulanamadı. İçerde Kızıl Khmerler ,Çin yanlısı komünist partisini feshettiler. Buna rağmen milliyetçilerle ulusal bir birleşik cephe kurulmadı.

Kamerun'a sığınan Çat'lı göçmenler

direniş hükümeti

1981 eylülünde Singapur'da yapılan Sihanuk - Khieu Samphan - Son Sann doruk görüşmesinde bir direniş hükümeti kurma kararı alındı; ancak görev dağıtımında anlaşma sağlanamadı. Sihanuk ve Khieu Samphan, Çin'in ve ASEAN ülkelerinin zorlaması sonucu, 1982 şubatında Pekin'de yeniden bir araya geldiler. Son Sann bu toplantıya katılmayı reddetti. İki yıldır süren birleşik cephe tartışmaları bir süre sonra sonuçlandı. Ortak bir koalisyon hükümeti kurulması anlaşması, 22 haziran 1982'de, Malaysia'nın başkenti Kuala Lumpur'da imzalandı. Sihanuk devlet başkanlığına, Samphan başkan yardımcılığına, Son Sann da hükümet başkanlığına getirildi. Yurt dışında bir Kamboçya hükümetinin kurulması ASEAN ülkeleri için bir başarı oldu. Ama bu hükümet dış desteklere rağmen yeni rejimi devirecek güce kavuşamadı (LM)

***KAMÇATKA,** Sovyetler Birliği'nin doğu ucunda büyük yarımada. — Yaklş. 300 000 nüf. (L)

***KAMENSK-URALSKİY,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 187 000 nüf. (L)

***KAMERUN,** Afrika'da devlet. — 8 650 000 nüf.

TARİH

Kamerun devlet başkanı Ahmadu Ahico*, 18 şubat 1978'de iktidarının yirminci yılını kutladı. 1979'da, başbakan Paul Biya'nın devlet başkanı bulunmadığı zaman onun yerini alabilmesi için bir anayasa değişikliği yapıldı. Nisan 1980 seçimlerinde yine tek aday olan Ahico, kullanılan oyların yüzde 100'e yakınını alarak beşinci kez 5 yıl için cumhurbaşkanı seçildi ve ülkeyi tam otoriteyle yönetmeye devam etti. Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti'ndeki ve özellikle Çat'taki siyasal gelişmelerle yakından ilgilendi. Hissene Habre ve Goukouni Oueddei kuvvetleri arasında yeniden alevlenen iç savaşta N'Djamena'dan kaçan on binlerce mülteci Kamerun'daki Kusseri kentine sığındı ve bu kent, savaş kurbanlarının tedavi edildiği ana üs durumuna geldi. Çat'ın başkentinde bulunan fransız askerlerini dış dünyaya bağlayan hava köprüsünün ilk durağı da gene Kamerun'da Duala kenti oldu.

Kamerun devlet başkanı, çatlı liderlerle diplomatik düzeyde birçok görüşmeler yaptı. Gerçekten de ülkenin kuzey bölgeleri Çat'la doğrudan ilişki içindeydi ve bunun da Kamerun için acı sonuçları olabilirdi. Nitekim, daha ekim 1979'da Kamerun'un kuzey kentlerinden Makari'de kanlı olaylar yüzlerce kişinin ölümüne yol açmış ve burada ordu ve jandarma güçleri bir ayaklanmayı bastırırken 14 jandarma ölmüştü.

Kamerun-Nijerya çatışması

Haziran - temmuz 1981'de Nijerya ile ilişkiler giderek gerginleşti. Nijeryalılar, Kamerun topraklarının hemen hemen tümüyle nijeryalıların oturduğu bir bölümüne göz koydu. Sınırda meydana gelen küçük olaylar, sonunda, iki ülkenin askerleri arasında kanlı çatışmalara yol açtı. Nijerya hükümeti, Kamerun'u işgal etmekle tehdit etti. Ahico, Fransa - Kamerun ortak savunma anlaşmalarına dayanarak, Paris'e Nijerya saldırısı söz konusu olursa, Fransa'nın askerî yardımına güvenip güvenemeyeceğini sordu:. Fransa derhal olumlu

Foto. AP (2); Laine/Gamma (LAROUSSE)

yanıt verdi ve Kamerun bir saldırıya hedef olursa, ülkenin toprak bütünlüğünü korumak için müdahale edeceğini bildirdi. Bu tavır, hem Kamerun başkanını, hem de resmî dili fransızca olan Afrika ülkelerinin yöneticilerini rahatlattı.

EKONOMİ

Ormancılık ve tarım ürünleri ülkenin başlıca gelir kaynağı olmakta devam etti. Kereste üretimi yılda 1,3 milyon tona ulaştı. İhraç ürünlerine yönelik tarım sektörü oldukça gelişti (yılda 110 000 t kakao, 90 000 t kahve, 60 000 t yerfıstığı, 60 000 t pamuk).

1978'de bulunan petrol yatakları 1979'da 3 milyon ton üretimiyle ülkenin ihtiyacını karşılar duruma geldi. Üretimi daha da artırmak için 1980'den itibaren yabancı petrol şirketleriyle anlaşmalar imzalandı. Tarım ürünlerini (kahve, kakao, tütün, kauçuk, şekerkamışı) işleme sanayiinin yanı sıra orman, bira, çimento, alüminyum (yılda 50 000 t), iplik ve dokuma, giyim, ufak çapta metalurji ve otomobil montaj sanayileri gelişti. Demiryolu ağı, 1974'te tamamlanan N'Gaoundere bölümüyle birlikte 1 200 km'yi buldu. Doula limanının yük trafiği 2,8 milyon tona yükseldi. (L)

***KAMIŞLI**, Adana ilinde, Pozantı ilçesine bağlı bucak. — 7 781 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Yukarıyirikler* 1 842 nüf. (1980). [M]

***KÂMİL**, Çorum ilinde, Osmancık ilçesine bağlı bucak. — 9 702 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 532 nüf. (1980). [M]

***KAMLOOPS**, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kent. — 58 311 nüf. (L)

***KAMPALA**, Uganda'nın başkenti. — Victoria gölünün kuzeyinde. Kenar semtleriyle birlikte 400 000 nüf. (L)

Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT). 1970'lerin sonuna doğru sayıları yüz elliye ulaşan ve statülerinde farklılıklar bulunan KİT'leri benzer statüye kavuşturmak, verimli çalıştırmak ve aralarında koordinasyon sağlamak amacıyla 1983 yılında yeni yasal düzenlemeler yapıldı. Bu kuruluşların kuruluş ve çalışma esaslarını düzenleyen 440 sayılı kanun ve ekleri, 11.4.1983 tarih ve 60 sayılı, 21.7.1983 tarih ve 73 sayılı kanun hükmünde kararnamelerle yürürlükten kaldırıldı. Anılan kararnamelerin değiştirilerek kabulü hakkındaki 19.10.1983 tarih ve 2929 sayılı kanunla da iktisadi devlet teşekküllerinin, kamu iktisadi kuruluşlarının ve bunların bağlı ortaklıkları ile iştiraklerinin durumu kesin olarak belirlendi.

teşekküller

İktisadi devlet teşekkülleri sermayesinin tamamı devlete ait, iktisadi alanda ticari esaslara göre faaliyet göstermek üzere kanunla kurulan kamu iktisadi teşekkülleridir. Bunların her biriyle ilgili bakanlık teşekkül kanununda belirtilir. Bankacılık alanında, sermayelerinin en az yüzde 51'inin devlete ait olması şartıyla, anonim şirket şeklinde de teşekkül kurulabilir. Yeni bir teşekkülün kurulmasında koordinasyon kurulunun görüşü alınır.

Teşekküller tüzelkişiliğe sahiptirler. Kanunda saklı hususlar dışında özel hukuk hükümlerine tabidirler. Genel muhasebe, devlet alım-satım ve ihaleleriyle devlet inşaatının bağlı olduğu mevzuat hükümlerine ve Sayıştay'ın denetimine tabi değildirler. Sorumlulukları sermayeleri ile sınırlıdır. Sermaye, ilgili bakanlığın istemi, Maliye Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nca saptanır.

Teşekküllerin organları, yönetim kurulu ve genel müdürlüktür. Yönetim kurulu bir başkan ve dört üyeden oluşur. Üyelerin üçü ilgili bakanca, biri maliye bakanınca önerilir. Yönetim kurulunun başkanı genel müdürdür. Yönetim kurulu üyeleri, başka bir teşekkülde yönetim kurulu üyesi olamazlar; serbest meslek icra edemezler; tacir ya da esnaf sayılmalarını gerektirecek faaliyette bulunamazlar; görev süreleri üç yıldır.

müesseseler

Müessese, sermayesinin tamamı bir iktisadi devlet teşekkülü'ne ya da kamu iktisadi kuruluşuna ait olup, ona bağlı işletme ya da işletmeler topluluğudur.

Müesseseler teşekkül genel müdürünün önerisi ve yönetim kurulunun kararı ile kurulur. Statülerinin ticaret sicillerine kayıt ve ilanıyla tüzelkişilik kazanırlar. Kanunda saklı hususlar dışında özel hukuk hükümlerine tabidirler. Genel muhasebe, devlet alım-satım ve ihaleleriyle devlet inşaatının bağlı bulunduğu mevzuat hükümlerine ve Sayıştay'ın denetimine tabi değildirler. Sorumlulukları sermaye ile sınırlıdır. Organları yönetim komitesi ve müessese müdürüdür.

bağlı ortaklıklar

Bağlı ortaklık, sermayesinin yüzde 50'sinden fazlası iktisadi devlet teşekkülüne ya da kamu iktisadi kuruluşuna ait olan işletme ya da işletmeler topluluğundan oluşan anonim şirketlerdir.

Bağlı ortaklıklar, bir müessesenin bağlı ortaklık haline getirilmesi; teşekkülün iştiraklerdeki hissesinin yüzde 50'nin üstüne çıkması teşekkülün, sermayesinde yüzde 50'den fazla hisseye sahip olduğu yeni bir şirket kurulması şeklinde oluşur. Kanunda saklı tutulan hususlar dışında özel hukuk hükümlerine tabidir. Yönetim kurulu, genel müdür dahil beş kişiden oluşur. Yönetim kurulu başkanı genel müdürdür. Genel müdür ,ilgili bakanın önerisi üzerine maliye bakanının da imzası bulunan müşterek kararnameyle atanır. Yönetim kurulunun en çok iki üyesi, özel kesimi oluşturan ortaklıkların hisselerinin her yüzde 20'si için yönetim kurulunda bir temsilci bulundurma hakkına sahip oldukları dikkate alınarak genel kurulca seçilir. Genel müdür dışındaki iki üyenin biri ilgili bakan, diğeri maliye bakanınca atanır.

iştirakler

İştirak, iktisadi devlet teşekküllerinin, kamu iktisadi kuruluşlarının ya da bunların bağlı ortaklıklarının, sermayelerinin en az yüzde 26'sına, en çok yüzde 50'sine sahip bulundukları anonim şirketlerdeki hisseleridir. Teşekkül ya da bağlı ortaklığın bir anonim şirkete iştiraki, ilgili teşekkülün önerisi üzerine koordinasyon kurulu kararı ile yapılır. Bir anonim şirkete istirak için teşekkülün ya da bağlı ortaklığın şirket sermayesine katılma payı sermaye artırılsa da yüzde 26'dan aşağı düşürülemez. Aynı ortaklığa birden fazla teşekkül ya da bağlı ortaklık iştirak edemez. Teşekkül ve bağlı ortaklıklara ait iştiraklerin yönetim kurullarında teşekkül ve bağlı ortaklığı temsilen her yüzde 15 hisse için en az bir üye bulundurulur. Bu temsilciler, yönetim kurulu üyesi oldukları anonim şirketin faaliyetleri ve mali durumu hakkında teşekkül ya da bağlı ortaklığa bilgi vermekle yükümlüdürler. Teşekkül ya da bağlı ortaklık, Türk Ticaret Kanunu gereğince ortakların haiz oldukları bütün haklara sahiptir. Bu haklar temsilcinin varlığı ileri sürülerek kayıtlanamaz.

plan, bütçe, tasfiye ve denetim

Teşekküller, yatırım ve işletme faaliyetlerini plan, program ve bütçelere dayalı olarak yürütürler. Yatırım ve finansman programlarının hazırlanma şekli, Maliye Bakanlığı'nca, Devlet Planlama Teşkilâtı'nın ve Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun görüşleri alınarak saptanır ve koordinasyon kurulunun onayına sunulur. Devlet Yatırım Bankası proje yatırımlarının hazırlanmasında teşekküllere yardım eder. İlgili bakanlık, projeler üzerinde gerekli incelemeleri yaparak bunları yıllık genel yatırım ve finansman programına dahil edilmek üzere haziran ayı sonuna kadar Devlet Planlama Teşkilâtı'na ve Maliye Bakanlığı'na gönderir. Projesi olmayan yatırıma başlanamaz.

Teşekkül, müessese ve bağlı ortaklıklar, işletmelerinde üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarını tespitte serbesttirler. Fiyatlar gerektiğinde Bakanlar Kurulu'nca saptanabilir. Bu durumda, fiyatlar maliyetlerin altına düşmüşse, zararla birlikte yoksun kalınan kâr genel bütçeye konulan ödenekle karşılanır. Bilançolar ve netice hesapları, İktisadi Devlet Teşekkülleri tekdüzen muhasebe sistemine göre belirlenen tiplere uygun olarak, ait oldukları yılı izleyen üçüncü ayın sonuna kadar hazırlanır ve faaliyet raporlarıyla birlikte Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'na gönderilir.

Teşekküller yıllık kârlarının yüzde 20'sini nominal sermayelerinin tamamına ulaşıncaya kadar birinci tertip yedek akçe olarak ayırırlar. Bankalar Kanunu'na tabi iktisadi devlet teşekkülleri, Bankalar Kanunu'nda öngörülen yedek akçeleri de ayrıca ayırırlar. Nominal sermayenin tamamına ulaştıktan sonra yüzde 10 yedek akçe ayrılmasına devam olunur. Yedek akçeler, vergiler ve kanuni yükümlülükler indirildikten sonra kalan kâr, müesseselerde teşekküle, teşekküllerde hazineye devredilir.

Bağlı ortaklıklarda olağan yedek akçeler, vergiler ve kanuni yükümlülükler indirildikten sonra kalan kârın en az yüzde 90'ı sermaye payları oranında ortaklara dağıtılır.

Kuruluş amaçları ortadan kalkmış olan teşekküller ve müesseseler kuruluşlarındaki usule göre tasfiye olunur. Bağlı ortaklıkların tasfiyesi özel hukuk hükümlerine tabidir. Bağlı ortaklıklarda olağan yedek akçeler, vergiler ve kanuni yükümlülükler indirildikten sonra kalan kârın en az yüzde 90'ı sermaye payları oranında ortaklara dağıtılır. Teşekküller, müeseseler ve bağlı ortaklıklar, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu'nun mali, idari ve teknik yönden sürekli denetimine tabidir.

kamu iktisadi kuruluşları

Kamu iktisadi kuruluşları, sermayesinin tamamı devlete ait olan ve tekel niteliğindeki mallarla temel mal ve hizmet üretmek ve pazarlamak üzere kanunla kurulan ,kamu hizmeti niteliği ağır basan kamu iktisadi teşebbüsleridir (Türkiye Elektrik Kurumu gibi). Kuruluşlar tüzelkişiliğe sahiptirler. Kanunda saklı tutulan hususlar dışında özel hukuk sistemi içindedirler. Genel muhasebe, devlet alımsatım ve ihaleleriyle, devlet inşaatının tabi bulunduğu mevzuat hükümlerine ve Sayıştay'ın denetimine tabi değildirler. Sorumlulukları sermaye ile sınırlıdır. Sermaye, ilgili bakanlığın istemi ve Maliye Bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar Kurulu'nca saptanır. Kuruluşların organları ve bunların oluşumu, genel müdürün nitelik ve şartları, görev yetkileri, atanmaları, iktisadi devlet teşekkülleri hakkındaki hükümlere tabidir.

Kamu iktisadi kuruluşlarına ait fiyat ve tarifelere sosyal faydayı artırmak amacıyla koordinasyon kurulunca müdahale edilebilir. Devlet tekelinde olan malların fiyatlarının tespiti kendi kanunlarındaki hükümlere tabidir. Kuruluşlar kârlarında yüzde 10 yedek akçe ayırırlar. Bağlı ortaklıklardaki kâr dağıtımı, iktisadi devlet teşekküllerine ait bağlı ortaklıklardaki hükümlere tabidir. Yatırım ve işletme finansman açıkları hazinece karşılanır. İktisadi devlet teşekküllerine ilişkin tasviye ve denetim hükümleri kamu iktisadi kuruluşlarına da uygulanır.

koordinasyon

İktisadi devlet teşekkülleri ve kamu iktisadi kuruluşlarının gerek kendi aralarında, gerek birbirleriyle olan ilişkilerinde genel koordinasyonun sağlanmasında ve bunların ortak sorunları hakkında karar alma görevi Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulun'ca yerine getirilir. Kurul, başbakanın başkanlığında, devlet bakanı ve başbakan yardımcısı, bir devlet bakanı, maliye, ve gümrük, ulaştırma, tarım ve orman, sanayi ve ticaret, enerji ve tabii kaynaklar, kültür ve turizm bakanlarından oluşur. Kurula, görevini yerine getirirken teşekkül ve kuruluşlarla ilgili diğer bakanlar da üye olarak katılırlar.

Koordinasyon kurulu, uzun vadeli kalkınma planı ve yıllık programlar çerçevesinde, teşekküllerin parasal ve fiziksel hedeflerinin belirlenmesiyle ilgili inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirir, gere-

ken kararları alarak ilgili mercilere bildirir; teşekkül ve kuruluşların ortak personel ve işçi sorunlarıyla ilgili kararlar alır; taşıt kullanımlarında düzenlemeler yapar; ibra edilmeyen yöneticiler hakkında yürütülecek idari, mali ve cezai kovuşturmaları izler. Atatürk Orman Çiftliği, TC Merkez Bankası AŞ, Ereğli Demir ve Çelik Fabrikaları TAŞ ile T. İş Banası AŞ, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası AŞ, İller Bankası Genel Müdürlüğü ile il özel idareleri ve belediyelerin sermayelerinin yarısından fazlasına tek başına ya da birlikte sahip oldukları iktisadi teşebbüsler 2928 sayılı kanun hükümlerine tabi değildirler.

KİTLERİN İKTİSADİ DURUMU

1970'li yıllarda, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin sanayi kesimi, katma değerin yaklaşık yüzde 30'unu yarattı. Büyük bir kısmı KİT olan kamu işletmelerinin sayısı 1983 yılında 150'ye yaklaştı. Sermayesinde kamu payı yüzde 50'den az olan iktisadi kuruluşların sayısıysa 100'ü aştı. Genellikle sanayiin temel girdileri olan hammadde ve enerjinin büyük kısmını, bazı temel ve ara yatırım mallarının tümünü veya önemli bir bölümünü üreten KİT'ler, öteden beri olduğu gibi sanayileşmeye, milli gelire ve istihdama katkılarını yıldan yıla artan oranda sürdürdüler. Büyük imalat sanayiinde kamu sektörünün payı 1975 ve 1979'da şöyle oldu: Gıda sanayii yüzde 35,4 ve 37,4; içki sanayii yüzde 61,7 ve 67,2; tütün sanayii yüzde 84 ve 91; dokuma sanayii yüzde 15,3 ve 13,8; giyim sanayii yüzde 2 ve 1; ayakkabı sanayii yüzde 42 ve 44; orman sanayii yüzde 31,5 ve 31,3; ağaç, mobilya ve mefruşat sanayii yüzde 45,8 ve 11,6; kâğıt sanayii yüzde 70,8 ve 60,3; basım sanayii yüzde 10,8 ve 9,5; ana kimya sanayii yüzde 41,1 ve 40,7; kimyasal ürünler sanayii yüzde 4,3 ve 3; petrol sanayii yüzde 100; petrol ve kömür türevleri sanayii yüzde 21,7 ve 26,6; plastik ürünleri sanayii yüzde 0,9 ve yüzde 1,9; seramik sanayii yüzde 20,2 ve 12,8; taşa ve toprağa dayalı diğer sanayi yüzde 28,8 ve 24; demir çelik sanayii yüzde 50,3 ve 48; demir dışı metal sanayii yüzde 44,4 ve 40,3; metal eşya sanayii yüzde 2,7 ve 10,5; makine sanayi yüzde 25,5 ve 21; elektrik makineleri sanayii yüzde 1,6 ve 1,9; taşıt sanayii yüzde 13,7 ve 14,1; diğer imalat sanayi yüzde 12,2. Taşkömürü, kok, bilster bakır, petrokimya ve şeker üretiminin tamamı, elektrik enerjisinin yüzde 81,7'si, kâğıt üretiminin yüzde 70,8'i bu kuruluşlarca sağlandı.

1980'lerin başında kamu iktisadi teşebbüslerinde bir milyona yakın memur ve işçi hizmet görüyordu. 1970'li yıllarda iktidara gelen partilerin kendi yandaşlarını kayırmaları yüzünden kadroları gereğinden fazla doldurulan kamu iktisadi teşebbüslerinin bu durumu verimliliği azaltıyordu. Bu kuruluşların zarar etmesine yol açan bir başka neden de, ürettikleri temel mal ve hizmetlerin maliyet ve piyasa fiyatlarının hükümetlerce, toplumsal yarar gözetilerek, gerçek maliyet ve fiyatların altında tutulmasıydı. Bu sakıncaları gidermek için 1980'den sonra yeni eleman alımı kısıtlandığı gibi KİT'lerin mali konjonktüre uygun olarak fiyat artırmaları da serbest bırakıldı. Böylece kamu iktisadi kuruluşlarının otofinansman imkânları artırıldı. 1980'den sonra zarar eden KİT hemen hemen kalmadı. (M)

Kraliçe Elizabeth II. ve başbakan Trudeau **Kanada**'nın tam bağımsızlık belgesini imzalarken (17 nisan 1982)

***KAN.** — Huk. *Kan ve kan ürünleri.* Son yıllarda kan naklinin yaygınlaşması ve kan sağlanmasında karşılaşılan fiili, hukuki ve tıbbi güçlükler nedeniyle kan ve kan ürünleri konusunda yasal önlemler alınması zorunluluğu ortaya çıktı. 1983 yılında çıkarılan 23 haziran 1983 tarih ve 2857 sayılı kanunla kan ve kan ürünlerine ilişkin esaslar düzenlendi. Kan ve kan ürünleri hizmetlerini yürüten kamu kurum ve kuruluşları ile bu alanda faaliyette bulunan gerçek kişilerin ve özel hukuk tüzelkişilerinin durumları yasal esaslara bağlandı. Buna göre kan sağlanmasında bağış yolu esas olmakla birlikte gerektiğinde ücretle de kan alınabilir. Kan alınmasında, kan ve kan ürünleri verilmesinde verici ve alıcının sağlığının tehlikeye düşürülmemesi ve korunması esastır. Bu işlemler hekimin gözetimi altında yapılır. Kan ve kan ürünleriyle ilgili kurum ve kuruluşların bu işle görevli birimleri, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca hazırlanan plana göre kurulur ve aynı bakanlıkça belirlenen esaslara uygun olarak çalışırlar. Tıp fakülteleri ve eğitim hastanelerinde kan merkezi, bakanlıkça saptanacak diğer hastanelerde kan merkezi ya da kan istasyonu açılması zorunludur. Gerçek kişilerle özel hukuk tüzelkişileri bakanlıktan izin almak ve belirlenen esaslara uymak kaydıyla sadece test serumu, plazma ve plazma ürünleri üretim faaliyetinde bulunabilirler. Kan ve kan ürünleri ile ilgili olan hizmetlerini geliştirmek amacıyla Türkiye Kızılay Derneği'ne, imkânlar ölçüsünde devletçe mali destek ve personel sağlanır.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, kan ve kan ürünleriyle ilgili kuruluşların ülke çapında planlama ve organizasyonunu yapar, bu kuruluşları açar, açtırır ya da açılmalarına izin verir; kan merkezlerinin ya da istasyonlarının her çeşit labaratuvarlarını ve üretim yerlerinin niteliklerini, hizmet alan ve ilişkilerini, ücret tarifelerini, personel, araç - gereç ve hizmet standartlarını, çalışma esaslarını belirler; olağanüstü hallerde gerekli olacak kan ve kan ürünleri ve bunlar için gerekli malzemenin ülke çapında stoklanmasını organize eder; bunun için depolama tesisleri kurar ve kurdurur. Bu alanda faaliyette bulunan kurum ve kuruluşlar yılda en az iki kez bakanlıkça denetlenir. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle özel kan merkezlerinin tümü tasfiye edildi. (M)

***KAN** (Suna), türk kadın kemancısı. — 1976'da kurulan Ankara Oda Orkestrası'nın başkemancısı ve solisti oldu. Topluluğun yurt içindeki ve dışındaki turnelerinde övgü topladı. Ayrıca Türk ve yabancı senfoni orkestraları eşliğinde konserlerini sürdürdü. (M)

***KANAD** (Halil Fikret), türk eğitimcisi. — 1974'te Ankara'da öldü. (M)

KANANGA (esk. **Luluabourg***), Zaire'de kent. — 704 211 nüf. (L)

***KANADA,** Kuzey Amerika'da devlet. — 24 210 000 nüf.

TARİH

1975'de başbakan Trudeau*, Kanada ile işbirliği anlaşması yapmalarını sağlamak amacıyla Ortak Pazar ülkelerine gitti. Görüşmeler sonucunda ekim 1975'te AET, Ottawa'da bir büro açtı; ama Dokuzlar, Amerika Birleşik Devletleri'nin gücendirebilecek bazı üstünlükleri Kanada'ya vermekte nazlandılar. Bu yüzden Kanada hükümetinin oldukça sınırlı çerçeve içinde bir anlaşma imzalayabilmek için, 6 temmuz 1976'yı beklemesi gerekti.

Aynı yıl Trudeau, 1975'ten beri her yıl zirve toplantıları yapan Batı'nın sanayileşmiş büyük ülkelerinin devlet ya da hükümet başkanlarının çok özel kulübüne kabul edildi.

Öte yandan Kanada hükümeti, Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı da daha bağımsız davranma politikası sürdürdü. 1975 sonlarında, Ottawa'nın ABD elçisi, Kanada'nın ülkeye amerikan mallarının, sermaye ve gazetelerinin girmesini frenlediğini diplomatça olmayan bir dille bildirdiği zaman, P.E. Trudeau: «Biz, Amerika Birleşik Devletleri'nin sömürgesi değiliz» diye karşılık verdi.

Trudeau ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Latin Amerika'ya uyguladığı baskıcı tutuma karşı bağımsız bir diplomasinin temellerini atmaktan çekinmedi. Trudeau, Fidel Castro*'yu ziyaret eden ilk batılı devlet adamıdır (ocak 1976).

İlk genel grev

İç alanda, liberal hükümetin stratejisi pek başarı kazanamadı. Önce enflasyonu durdurucu bir anlaşmaya varmaya çalışan Trudeau birden yön değiştirdi ve 1975 sonbaharında, fiatlarla yevmiyelerin seçmeli olarak dondurulmasını kabul ettirdi. Maliye bakanı John Turner istifa ederek Trudeau'yu değerli desteğinden yoksun bıraktı. Bu ters dönüşe kamuoyu sert tepki gösterdi. Bununla birlikte, 1976 sonlarında, Trudeau, enflasyonu, yüzde 10'u aşan bir işsizlik pahasına yüzde 10'dan yüzde 7'ye düşürmeyi başardı.

Böylece, hoşnutsuzluk gittikçe yayıldı ve Kanada, 14 ekim 1976'da ilk genel greve tanık oldu. Beri yandan, muhalefet yeniden güçlendi. Hiçbir zaman hükümet kurmayı başaramamış olan Robert Stanfield, muhafazakâr parti başkanlığından ayrıldı. Alberta eyaletinin genç bir politikacısı, Joseph ya da Joe Clark (doğ. 1939) şubat 1976'da onun yerine geçti. Bundan birkaç ay önce, Yeni Demokratik Parti'nin (YDP) artık ihtiyarlamış olan lideri David Lewis de, yerini dinamik John Edward Broadbent'e (doğ. 1936) bıraktı.

Bununla birlikte, Trudeau en büyük darbeyi bir kez daha Québec'ten yedi. Oysa Kanada'nın özgüllüğünü bu eyaletten başlatmaya and içmişti.

Victoria konferansının başarısızlığa uğramasından beş yıl sonra, Trudeau isteklerini yeniledi ve eyalet hükümetleri kabul etsin etmesin, Kanada'ya British North America Act'da (BNAA) tanımlanan anayasal güçleri getireceğini ilan etti; İngiliz parlamentosunun 1867'de kabul etmiş olduğu bu yasa, 1976'dan beri Kanada'da anayasa olarak kullanılmaktaydı. Ama Québec hükümeti, tam bağımsızlıktan önce, gelecekteki durumu üstüne güvence istedi. Çünkü, Kanada anayasası artık İngiliz parlamentosunda değil de Kanada parlamentosuna bağlı olacağı gün. azınlığa düşmekten korkuyordu. Robert Bourassa*. öbür eyaletlerdeki meslekdaşlarını topladı ve Trudeau'yu bu konuda tek başına karar almaktan vazgeçirme yolunda onları ikna etmekte zorluk çekmedi. Federal başbakan, 8 martta, eyaletlere danışmadan hiçbir girişimde bulunamıyacağını kabul etmek zorunda kaldı.

Bu durumda, René Lévesque'e bağlı bağımsızların zaferi, Québec partisinin başarısını müjdeleyen sondajlara karşın, 15 kasım 1976'daki eyalet seçimlerinde bir hayli şaşırtıcı oldu. Bu aynı zamanda Bourassa yönetiminin iflasını onaylama, René Lévesque'in Québec partisinin (QP) ustaca gelişimini ödüllendirme olmuştu.

Bourassanın Québec'i

1969'dan beri iktidarda olan ve 1973'te 108 sandalyeden 102 sandalye (yüzde 94,5) gibi büyük bir çoğunlukla iktidarını sürdüren R. Bourassa'nın liberal hükümeti, Québec'e, gerek ekonomik, gerekse uluslararası planda önemli ilerlemeler sağladı ama gelişigüzel liberalizmi onu, skandallara ve toplumsal anlaşmazlıklara sürükledi.

Amerikan eğitimi görmüş olan Bourassa, çok uluslu iş çevrelerinin desteği ile doğal zenginlikleri ve göçmenlerle yenilenen büyük bir işçi gücü olan bir eyaleti cesaretle geliştirdi. İçerideki hammadde üretimi, 1970'li yıllar boyunca yüzde 13'ten daha yüksek bir tempo ile arttı. Maden ürünleri de (amyant, demir, bakır. vb.) yılda yüzde 10 oranında artış gösterdi. Her yıl, 30 000 - 40 000 maden araştırıcısı eyaletin dört yanını tarayıp, yeni keşiflerde bulunuyorlardı. James körfezinin çok büyük hidro-elektrik kaynaklarının işletmeye konulması, gelecek için büyük umutlar vermekte idi.

Ancak bu gelişme, hükümet, iş, hatta kimi sendika çevrelerinin mafia ile işbirliği yapıp uzlaştıkları bir ahlak bozukluğu ve

Foto. Malglaive/imapress (LAROUSSE)

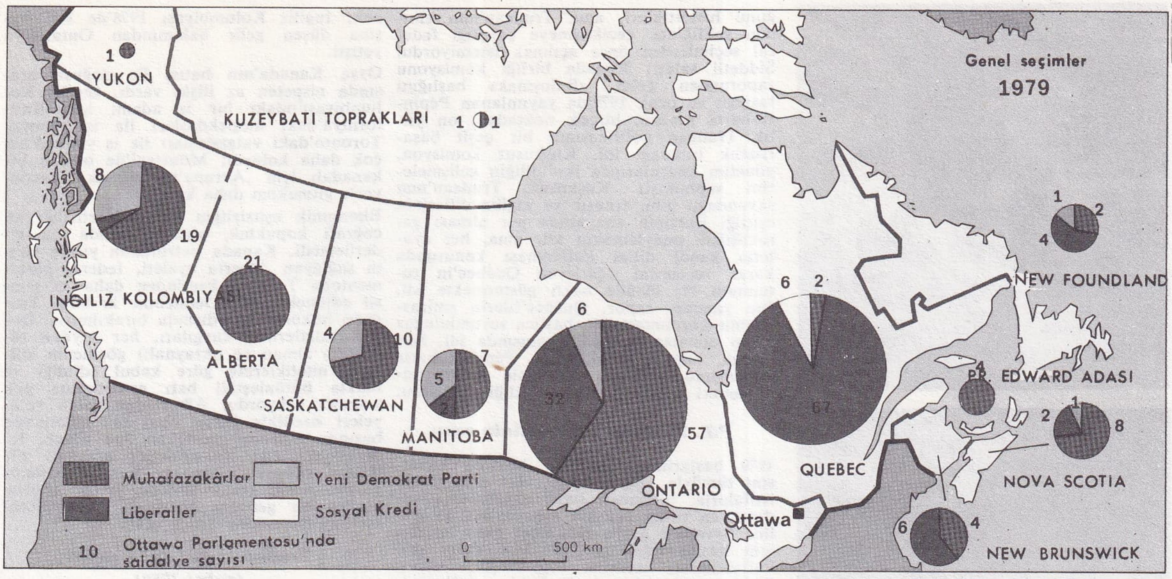

skandallar ortamında gerçekleştirilmekteydi. Aynı zamanda, geleneksel sanayi kesimlerinde (dokuma, ayakkabı) durumun bozulması, Montreal bölgesinde yüksek bir işsizlik oranına ve şiddetli bir hoşnutsuzluğa yol açtı. 1976 Olimpiyat oyunlarının düzenlenmesinin Montreal'e yüklediği büyük yüke Québec'lilerin öfkesi eklendi. Çünkü federal hükümet, Montreal ve Québec yönetimlerinin kuşku götürmez hatalarının giderlerini üstlenmek istemedi.

Politika alanında, Bourassa birçok girişimi eşsiz bir başarıya ulaştırdı. 30 temmuz 1974'te kabul edilen «bill 22» yasa tasarısı bağımsız muhalefetin onayını alamadı ve iş çevreleri bu tasarıya şiddetle karşı koydular. Bundan başka, eyalet hükümetinin dil politikası, hava ulaşım personelini etkileyen büyük anlaşmazlık yüzünden çıkmaza girdi. Bu personelin ingilizce konuşan üyeleri, Québec bölgesinde, güvenlik bahanesiyle iki dil konuşmayı reddettiler. P.E. Trudeau'nun uzlaşmazlığı - ki zaten Fransızca konuşan bakanlarca eleştirilmekte idi - Bourassa'nın bu sınamadan başarılı çıkmasına fırsat vermedi ve Québec partisi bu işi liberallere karşı rahat rahat kullandı.

René Lévesque de Québec Partisi'nin seçim propaganda söylevlerinin temeli olan «iyi bir hükümet» isteğini bol bol kullanma fırsatı bulmuştu. Onun mesajı, Québec'in bağımsızlığı konusunda, Québec Partisi daha güven verici olduğu oranda, başarı kazanacaktı. Québec'lilerin büyük çoğunluğu Federasyon içinde özel bir yer ve daha haklı bir davranış istedilerse, de yapılan tüm sondajlar federal bağın kopmasından doğacak sonuçlardan korktuklarını gösterdi. Bu gerçeğin bilincinde olan becerikli bir sosyal demokrat ve doğustan eğitimci olan René Lévesque, Québec Partisi'ni hemen elde edilecek bir bağımsızlık yerine aşama aşama kazanılması gereken bağımsızlık yönünde çalışma yoluna sokmaya çalıştı. Québec Partisinin 1975'te kabul ettiği program bir uzlaşma amacı öngörüyordu: Politikada bağımsızlık, ekonomide birlik. Bundan başka, iktidara geldikten sonra, QP, bu ilkelerin yerleşmesi konusunda federal hükümet ve öbür eyaletlerle yapılacak görüşmeler sonunda, Québec'lilerin oyuna sunulacaktı.

Québec Partisi iktidarda

Québec Partisi, 15 kasım 1976 akşamı, bu ilkelerle başa geçti. René Lévesque'in arkadaşları 110 sandalyeden 70'ini, liberaller 27'sini kazandılar. Bourassa yenilgiye uğradığından öbür sandalyeler sağ partiler arasında dağıldı. Québec'te, sokakta taşkınlıklar, iş çevrelerinde de sinirlilik başgösterdi.
QP hükümeti, ateşli bir ortam içinde işe başladı. Öbür Kanada eyaletlerinde ise şaşkınlık kızgınlığa dönüştü. Federal alanda zorluklar içinde bulunan P.E. Trudeau, QP'nin başarısına bir can simidi gibi sarıldı. Ülkeyi ulusal birlik etrafında seferber etmek umuduyla, eyaletleri karşı karşıya getirme yolunu seçti. Trudeau'nun silah olarak kullanmaya çalıştığı bu durum, gerçekte onun siyasal düşlerinin çöküşü demekti.

O zamandan beri ,Trudeau ile Lévesque arasında bir hız yarışı başladı ve pist üzerinde olduğu gibi, her ikisi hasmını kaçınılmaz yanlışa düşürmek umuduyla kâh ilerlediler, kâh oldukları yerde kaldılar. Lévesque amerikalı yatırımcılara güvence vermek için gittiği New York'tan dönünce, (ocak 1977), Trudeau hemen uçakla Washington'a hareket etti. Birleşik Devletler Parlamentosu önünde Lévesque'in tasarılarını «insanlığa karşı cinayet» olarak nitelendirdi.

Ne var ki, federal başbakanın saldırısı büyük bir yankı yapmadı. Kasım 1977'de, René Lévesque, Paris'te sıcak bir karşılama gördü. Bourassa, 1974'te, fransız bakanlar kuruluna katılmıştı. Lévesque ise ulusal meclise kabul edildi ve kendisine Légion d'horreur nişanı verildi. Üstelik, her yıl başbakanlar düzeyinde Fransız - Québec zirve toplantıları yapılma vaadını aldı. Bu ise Fransız hükümeti ile Kanada hükümeti arasında uzun aylar süren tartışmalara yol açtı. Fransız başbakanı Raymond Barre'un önce Ottawa'ya, sonra Québec'e yaptığı nazik bir ziyaret sonunda (şubat 1979), bu anlaşmazlık son buldu.

Kanada'nın içinde bile, eyaletler Trudeau' nun sözlü saldırısına aldırmadılar. Darbe etkisi geçtikten sonra, eyalet başbakanları bir bekleme tutumu benimseyerek Québec'i, her sorumluluk kendisinin olmak üzere, geleceğini bildiği gibi saptamakta serbest bırakmayı kararlaştırdılar. Her hal ve kârda, başbakanlar, karşılaşıp pazarlık yapmayı yeğlediler. Bundan başka, eyaletlerin çoğu, Trudeau'nun bu durumdan yararlanarak federal etkiyi daha da güçlendirmesinden korktular.

Lévesque ise, ölçülü bir tutum içinde, halk oylaması üstüne düşündüklerini açığa vurmadan, piyonlarını birer birer ileri sürmekte idi. Önce, Québec'i etkinliği zaten sınırlı olan enflasyona karşı federal mücadele örgütünden çekti. Dışardan gelen en büyük bölümü Québec'ten transit geçen göç üstünde görüşmeler yaparak daha büyük bir denetim yetkisi elde etti (şubat 1978, Bud Cullen-Couture antlaşmaları). Federal ikidillilik politikasının yarı başarısızlığını ileri sürerek, ağustos 1977'de Québec'te Fransızca'yı tek dil olarak kabul eden yeni bir yasa çıkarttı. Ama, bu yasa, anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle aralık 1979'da Yüce Di-

NÜFUS

eyaletler

eyaletler	*nüfus*	*merkez*	*nüfus*
Alberta	1 838 000	Edmonton	461 400
İngiliz Kolombiyası	2 466 600	Victoria	62 600
Kuzeybatı toprakları	42 600	Yellowknife	8 300
Manitoba	1 021 500	Winnipeg	560 900
New-Brunswick	677 200	Fredericton	45 200
Newfoundland	557 700	Saint John's	86 600
Nova Scotia	828 600	Halifax	117 900
Ontario	8 264 500	Toronto	633 300
Frens Edvard adası	118 200	Charlottetown	17 000
Québec	6 234 400	Québec	117 000
Saskatchewan	921 300	Regina	149 600
Yukon idare bölümü	21 800	Whitehorse	13 300

büyük kentler (kenar semtleriyle birlikte)

	nüfus
Edmonton	554 200
Hamilton	529 400
Montreal	2 802 500
Ottawa	693 300
Québec	542 200
Toronto	2 803 100
Vancouver	1 116 300
Winnipeg	578 200

diğer büyük kentler

	nüfus
Brantford	66 900
Burlington	104 300
Calgary	469 900
Cambridge	72 400
Dartmouth	65 300
Hamilton	312 000
Hull	61 000
Kingston	56 000
Kitchener	131 900
Laval	246 200
London	240 400
Mississauga	250 000
Montréal	1 080 600
Niagara Falls	69 400
Oshawa	107 000
Petersborough	59 700
Saint Catharines	123 400
Saint Laurent	64 400
Sarnia	55 600
Saskatoon	133 700
Sault-Sainte-Marie	81 000
Sherbrooke	76 800
Sudbury	97 600
Trois-Rivières	52 500
Vancouver	410 200
Verdun	68 000
Windsor	196 500

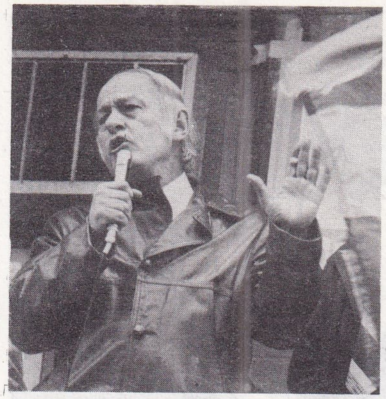

Québec eyalet başbakanı René Lévesque

Başbakan Joe Clark

van'ca yürürlükten kaldırıldı. Lévesque, öte yandan, ekonomik alanda sosyal ortaklar arasında karşılıklı bir anlaşma politikası oluşturmaya çalıştı. Federal hükümetin de körüklediği, iş çevrelerini saran korkuları gidermek amacıyla girişilecek ulusallaştırma tasarılarını sadece amyant sanayii kesimine uyguladı.

Trudeau, bunun üzerine, stratejisini gözden geçirmek zorunda kaldı. 1977 sonbaharında Kanada birliği üzerinde durum saptaması yapmak amaciyle bir federal komisyon oluşturdu. Kabinede yapılan bir değişiklikten (eylül 1977) yararlanarak, eyaletler arası ilişkileri düzenlemekle görevli federal bir bakanlık kurdu.

Bununla birlikte, komisyon henüz işe girişmişken, kuşkuya düşen Trudeau, «yenilenen bir federalizm» için bir dizi önlemler ilân etti: Ülkeyi bağımsız anayasaya kavuşturma; azınlıkların dil haklarının güvence altına alınması; eyaletlerin kendilerine özgü bir biçimde temsil edilmelerine güç kazandırmak amacıyla senatonun yeni bir düzene sokulması vb. Trudeau, haziran 1978'de *Le temps d'agir jalons du renouvellement de la Fédération canadienne* (Hareket zamanı, Kanada Federasyonunu yenilemenin ana çizgileri) başlığı altında bir beyaz kitap yayınladı; kendi amaçları ve anayasa değişikliği üzerindeki yasa tasarısını açıkça ortaya koydu. Ona göre, bu değişiklik iki aşamada kabul edilmeliydi: Birinci aşama, 1979 yazından önce (federal milletvekilliğin bitimi), ikincisi 1981'den önce. Bu tasarılar eyalet başbakanlarının toplantısında incelenmeliydi.

Bununla birlikte, tasarıların tümü tutucu muhalefetin düşmanlığı ve eyaletlerin kuşkuculuğu ile karşılaştı. Ve, 1979 başlarında, eyalet başbakanları konferansının birçok oturumunda, bir anlaşmaya varılamadı: Başbakanların hiçbiri, yakın olduğunu hissettikleri, ama Trudeau'nun elinden geldiğince geciktirmeye çalıştığı federal seçimlerden önce açılmak istemiyordu. Şiddetli saldırı Kanada birliği komisyonu raporundan geldi. «Buluşmak» başlığını taşıyan ve ocak 1979'da yayımlanan Pépin-Robarts raporu, birçok noktadan, on yıllık Trudeau politikasının bir çeşit başarısızlık tutanağı idi. Kuşkusuz komisyon, yönetim kadrolarında ikidilliliğin gelişmelerini saptamıştı. Kuşkusuz, Trudeau'nun savunduğu gibi, fransız ve ingiliz dillerinin eşitliği ilkesinin anayasada yer alması gerekliliğini onaylamakta idi; ama, her eyaletin kendi dilini kullanması konusunda karar vermesini öğütleyen Québec'in tutumunu bir ölçüde haklı göstermekte idi. Öte yandan, rapor, Québec'lilerin «miraslarının korunması için başlıca sorumluluğa» sahip olmaları gerektiği kanısında idi. Son olarak, anayasal bakımdan, Pépin-Robarts komisyonu, federal hükümetle eyalet hükümetleri arasında statü eşitliği istiyordu.

P.E. Trudeau hükümetinin sonu

1979 başlarında Trudeau, böylece kendisini tümüyle yalnız buldu. Art arda gelen istifalarla, hükümeti hayli zayıflayan Trudeau, en yakın çalışma arkadaşları ile gizlice harekete geçti. Hükümet etme uslubu için hasımlarının gün geçtikçe daha çok kullandıkları «kendini beğenmişlik» sitemi hiçbir zaman bu denli haklı görülmeyecekti. Görülmemiş bir olay: Federal seçimlerin arifesinde, on eyalet hükümetinden artık hiçbiri federal başbakanın partisinin elinde değildi. Seçim tarihini 22 mayıs 1979 olarak saptadığında, Trudeau tek bir şansı olduğunu biliyordu: Muhafazakâr muhalefet lideri Joe Clark'ın zayıf kişiliği.

İşte bu yüzden Trudeau'nun seçim kampanyasında, liderlik sorunu ve Kanada'nın geleceği konusu ön plana çıktı. Ama seçmenler artık bununla ilgilenmediler ve Joe Clark, zayıf kişiliğinin otorite eksikliğini gidermek için, eyaletlerin kızgınlığından ve orta sınıfların tedirginliğinden yeterince yararlanmasını bildi.

Öte yandan John Edward Broadbent, parlak ve kavgacı bir kampanya ile liberallere hayli oy kazandırdı. 22 mayıs seçimlerinde, muhafazakârlar 284 sandalyeden 136'sını, liberaller 114'ünü, YDP 26'sını Sosyal Kredi de 6'sını aldılar. Birkaç oy yüzünden salt çoğunluğu kaçırmakla birlikte Joe Clark, P.E. Trudeau'nun on bir yıllık «saltanatına» son verdi. Bu seçimler, Kanada toplumunun tüm gerginliğini ve ülkenin birliğini tehlikeye koyan bütün tehditleri gün ışığına çıkardı.

Bu seçimler, fransızca konuşan liberal bir Québec ile çoğunluğu ingilizce konuşan eyaletler arasında önce 1972'de görülen ve 1974'te hafifleyen kopukluğu yeniden ortaya çıkardı. Liberaller, yalnız Québec'de toplam sandalyelerinin üçte ikisini kazandılar. Muhafazakârlar, Québec'te güç duruma düşmüşlerdi (2 sandalye). Öyle ki, Joe Clark, fransızca konuşan Québec'i kendi hükümeti içinde temsil etmekte bile büyük zorluklar çekti. Federal bakanlardan çoğu, özellikle Ontario'da, yenilgiye uğradılar. Liberaller, Manitoba dışında, batı ve kuzeybatı eyaletlerde tümden elendiler.

batının öcü

Tümden muhafazakâr olan Alberta'da doruk noktasına varan batının bu «uzlaşmazlığı»nın, belki de Kanada toplumunun gelişmesinde önemli yeri olacaktır. Sanki ingilizce konuşan Kanada ile fransızca konuşan Kanada arasındaki kopukluğa, doğunun yaşlı Kanadası (Ontario ve Québec) ile batının genç Kanadası (İngiliz Kolumbiyası, Alberta, Saskatchewan, Manitoba) arasındaki yıpratıcı kopukluk da eklenmiş gibiydi ve kıyı eyaletleri bir yana bırakılmıştı.

Gerçekten, on yıldan beri, Batıdaki eyaletler, petrole, yeraltı kaynaklarına ve tarım zenginliklerine, kısaca, hammaddelerin pazarlanmasına dayalı baş döndürücü bir gelişme kaydettiler. Bu süre içinde, sanayileşmiş Doğu Kanada, gelişmiş tüm batı ülkelerinin zorluklarını yaşıyordu. Bir örnek: İngiliz Kolumbiyası 1978'de kişi başına düşen gelir bakımından Ontario'ya yetişti.

Oysa Kanada'nın batısı ile doğusu arasında nispeten az ilişki vardı. İngiliz Kolumbiyası'ndaki bir iş adamı için Kaliforniya'daki meslekdaşları ile iş yapmak Toronto'daki vatandaşları ile iş yapmaktan çok daha kolaydı; Montreal'de oturan bir kanadalı için ,Avrupa'ya gitmek Vancouver'e gitmekten daha kolaydı.

Ekonomik eşitsizliğin giderek artırdığı gu coğrafi kopukluk, siyasal alanda da giderilemedi. Kanada petrolünün yüzde 90'ını sağlayan Alberta eyaleti, federal parlamentoda Toronto kentinden daha az temsil edilmekte idi. Denilebilir ki batı, Trudeau hükümetinin dışında bırakılmıştı. Doğu eyaletlerinin kaygıları, her soydan (özellikle alman ve ukraynalı) göçmenin kültürel niteliklerine göre kabul edildiği ve halkla bütünleştiği batı eyaletlerine pek yabancı geliyordu. Albertadan gelen ve üyeleri özellikle batılı olan bir hükümetin başında bulunan başbakan Joe Clark, federal hükümet ile eyaletler arasında bir iktidar dengesi kurmakta kararlı görünüyordu. Ama, aralık 1979'da, bütçe üzerine verilen bir gensoru önergesi, Clark hükümetinin düşmesine neden oldu.

Trudeau'nun büyük zaferi (şubat 1980)

18 şubat 1980'de yapılan genel seçimler liberal partiye salt çoğunluğu sağladı. Joe Clark'ın muhafazakâr partisinin geçerli oyların yüzde 32,3'üyle elde ettiği 103 sandalyeye karşılık, liberaller oyların yüzde 44,6'sı ile 146 sandalye kazandılar. Oyların yüzde 1,6'sını alan Sosyal Kredi Partisi artık parlamentoda temsil edilmezken, YDP oyların yüzde 19,7'si ile 32 sandalye kazanarak açıkça ilerledi. Mayıs 1979' daki son seçimlerin tersine, Ontario, liberal parti lehine oy kullanarak muhafazakârların düşmesine neden oldu. Bir kez daha Québec, tuhaf biçimde Pierre Elliott Trudeau'nun partisini destekledi, oysa muhafazakâr batı ve liberal doğu arasındaki politik muhalefet devam ediyordu (Ontario'nun batısındaki eyaletlerde sadece 2 liberal milletvekili seçildi).

Bu başarı, Trudeau'ya, yeniden başbakan olma ve çoğunluk hükümeti kurma yolunu açtı. Daha sonra Québec'in egemenliği ile ilgili bir halkoylaması yapıldı. Québec' liler, bu egemenliği, mayıs 1980'de, seçimlere büyük oranda (yüzde 80 dolayında) katılarak, oyların yüzde 59,5'i ile reddettiler.

tam bağımsızlık

17 nisan 1982'de Kraliçe Eizabeth II Ottawa'yı ziyaret ederek, Kanada'nın İngiltere'ye bağlılığının son simgesi olan *British North America Act*'ta belirtilen yetkilerin Kanada'ya devrine ilişkin (daha önce 25 mart 1982'de *Canada Bil*, Lordlar Kamarası'nca kabul edilmiş, Kanada'nın taçtan ayrılması tanınmıştı) belgeyi imzaladı.

Federal hükümetle eyaletler arasında elli yıldan beri zaman zaman görüşmelere konu olan ve üzerinde oybirliğiyle bir anlaşmaya varılamayan İngiltere tacından ayrılma konusu böylece tatlı sonuca bağlandı. Olay başkentte ve Québec'ten başka tüm eyaletlerde resmi törenlerle bir bayram havası içinde kutlandı.

başlıca üretim

buğday	20	Mt
süt	7,5	Mt
et	2,3	Mt
balık	1,2	Mt
taşkömürü	25	Mt
elektrik	340	milyar kWs
petrol	70	Mt
doğal gaz	74	milyar m³
bakır (metal)	0,5	Mt
demir	30	Mt
çelik	15	Mt
nikel	0,2	Mt
alüminyum	1	Mt
altın	50 000	kg
otomobil (binek)	1,2	milyon
kâğıt	11,5	Mt

Foto. Ledru/Sygma; AFP (LAROUSSE)

SAVUNMA

Her şeyden önce, silahlı kuvvetlerini kendi topraklarının savunmasında kullanan Kanada, 1978'de savunma bütçesine brüt milli gelirinin sadece yüzde 1,8'ini ayırdı. Bu bütçe, NATO'nun en düşük bütçelerindendir. 1968'den beri, tek bir orduda birleşip bütünleşmiş olan silahlı kuvvetlerin asker sayısı, 1971'den 1980'e kadar 98 000' den 80 000'e düştü. Savunma bakanlığının tüm sivil ve askeri birimleri Ottawa'da bir «savunma genel karargâhı»nda yeniden bir araya getirilerek buna dört kumandanlık bağlandı (kara, hava, deniz ve ulaştırma kumandanlıkları). Çeşitli görevleri olan Kanada silahlı kuvvetleri, özellikle Büyük Kuzey'de sivil kesimin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. Karasularının 200 mil'e yükseltildiği 1 ocak 1977'den beri, Balıkçılık ve Çevre Bakanlığı'na yardım etmek amacıyla silahlı kuvvetlerin deniz ve hava denetimi artırıldı. 1977'den beri, askeri araç ve gereçlerin sistemli bir biçimde yenileştirilmesi dört yıllık bir plan çerçevesi içinde yapılmaktadır.

İNGİLİZ DİLİNDEKİ EDEBİYAT

Hızla gelişen Québec edebiyatının aksine ingiliz dilindeki Kanada edebiyatı, uzun süre, sömürge kompleksi değilse bile, «eyalet kompleksi»nin etkisinde kaldı. Birçok bakımdan, Hugh McLennan'ın *Barometer Rising* (Barometre Yükseliyor) [1941] adlı romanındaki bir kişinin şu acı gözlemi bir sonraki kuşak için de güncel kaldı: «Yaşamımı bu delikte harcadım. Burada herşey ikinci sınıftır. Bir sömürgedeyiz hâlâ». Eleştirmen John Moss'un *Sex and Violence in the Canadian Novel. The Ancestral Present.* (Kanada Romanında Cinsellik ve Şiddet. Atalar Armağanı) [Toronto, 1977] altbaşlığıyla yayınladığı kitabın da gösterdiği gibi bugün herşey değişti. Québec'te fransızcanın başardığını, ingilizce Kanada edebiyatı da diğer Kanada topraklarına kök salarak başardı: Bu, tam anlamıyla ulusal ve Fransız Kanada' sının edebiyatı kadar özgün bir edebiyattır. Margaret Atwood, bu edebiyatın gelişimini, Kanada edebi milliyetçiliğinin gerçek bildirisi olan «İngilizce Kanada Edebiyatının Tematik Kılavuzu»nda (*Survival*, 1972) ateşli bir uslupla dile getirdi. Atwood'a göre kanadalılar, öz bakımından «kurban»dır. Büyük toprakların, sömürgeciliğin, yarattıkları toplumun kurbanlarıdır. Doğayı egemenliği altına alarak güçlülüğünü ıspatlayan ABD'li amerikalıların tersine, kanadalılar doğadan korkarlar. Dolayısıyla, ingilizce Kanada edebiyatında kahraman yoktur; kişinin karşısında tek bir olanak kalmaktadır: Sağ kalmak. Atwood' un romanları bu temaları gayet güzel işler. *The Edible Woman* (Yenebilir Kadın) [1969] adlı romanın kadın kahramanı içinde yaşadığı tüketim toplumuna tahammül edemez ve bunalıma düşer. Ve ancak kadın biçiminde bir pasta yapıp nişanlısıyla birlikte bu pastayı yediğinde dengesine kavuşabilecektir. *Surfacing*'de (Yüzeye Çıkış) [1972], babasının kaybolduğu kuzey Québec'te bir adada kendi gerçekliğini arayan bir genç kızı anlatan Atwood, *Edible Woman*'daki grotesk anlatımın yerine genç kızın şizofrenisini koyar. *Lady Orade*'da (Kâhin Kadın) [1976] «gotik roman» türünü deneyen Atwood, *Life Before Man* (İnsandan Önceki Yaşam) [1979] ile Toronto küçük burjuvazisini anlatmaya yöneldi: Romanın kahramanları olan müze memureleri bir «cinsellik dörtlüsü» oluştururlar. Daha da ilginç bir roman Marian Engel'in (doğ. 1933) *The Bear* (Ayı) [1976] adlı eseridir. Romanda, evde kalmış bir kütüphaneci kızın, düztaban bir erkekle yaşadığı tuhaf aşk anlatılır. Kimliğini kazanma çabasındaki ingilizce Kanada edebiyatı, bütün tabuları kırıyorsa da, hâlâ içine işlemiş ve kendine özgü şiddeti de aşılamış olan «püriten» ahlâkı ve dünya görüşünden sıyrılamamıştır. Bu eğilimi Margaret Laurence'ın (doğ. 1926) eserlerinde gözlemek mümkündür: *The Stone Angel* (Taş Melek) [1964], *This Side Jordan* (Ürdün'ün Bu Tarafı) [1960] ve konusu Afrika'da geçen *The Tomorrow - Tamer* (Geleceği Ehlileştiren) [1963]. Yazarın, *A Jest of God* (Tanrının Bir Şakası) [1966], *The Fire - Dwellers* (Ateşle Yaşayanlar) [1969], *The Diviners* (Falcılar) [1974] adlı romanları Faulkner'i andıran bir söyleyiş zenginliği taşır. Ontario'nun kırsal kesiminden gelen Alice Munro da (doğ. 1932), *Lives of Girles and Women* (Kızlarla Kadınların Yaşamı) [1971] adlı romanında ince bir duyarlıkla geçmişini dile getirdi. Ama Laurence'ın yanında adı anılması gereken kişi Mavis Gallant'dır. (doğ. 1922). 1950'den beri Paris'te yaşayan bu yazar, «The New Yorker» gazetesinde yayınlanan ve sonra *The Other Paris* (Öteki Paris) [1956] *My Heart is Broken* (Kalbim Kırıldı) [1964] ve *From the Fifteenth District* (On Beşinci Mahalleden) [1979] başlıkları altında derlenen öykülerivle ünlendi. Kahramanları çoğu kez, kendisi gibi ülkelerinden kopmuş kişilerdir. Bu nedenle, Kanada'da, ülkenin en iyi çağdaş yazarlarından biri olduğunu anlamada bir hayli geç kalındı.

Son yıllarda en göze çarpan olgu, edebiyatta kadınların ağır basışıdır. Bununla birlikte erkek yazarların da bir ölçüde yeri vardır: Montreal'deki yahudi topluluğunu *The Apprenticeship of Duddy Kravitz* (Duddy Kravitz'in Çıraklığı) [1959] adlı kitabında güzel bir dille anlatan Mordecai Richler* 1971'de de *St. Urbain's Horseman*'ı (Aziz Urbain'in Atlısı) kaleme aldı. Richler'in yanı sıra geniş bir hayal gücüne sahip olan Leonard Cohen* (*Ek 2*) de, (doğ. 1934) *The Favourite Game* (En Beğenilen Oyun) [1963] ve *Beautiful Losers* (Kaybeden Güzeller) [1966] ile tanındı. Robertson Davies'in (doğ. 1913) taşlama ve espri dozu yüksek romanlarının başında *Fifth Business* (Beşinci İş) [1970] gelir. Daha batıda, Alberta'da toplum dışına itilmiş serüvenlerle dolu bir yaşamı dile getiren Robert Kroetsch (*The Studhorse Man* [Aygır Adam], 1969), ve kızılderili geçmişinin hüzünlü coskusuyla yazan Rudy Wiebe [doğ. 1934] (*The Temptations of Big Bear* [Büyük Ayının Ayartılışı], 1973) önemli yazarlardır. Romanda olduğu gibi şiirde de sürekli bir gelişme göze çarpmaktadır. Bir önceki kuşağın «öfkeli gençleri» ürün vermeyi sürdürdüler. 1960 ile 1973 arasında, Irving Layton onbir cilt şiir yayınladı; bunların en önemlisi «*Collected Poems*»'dir (Toplu şiirler) [1967]. 1972 yılı Dorothy Livesay, Al Purdy, Miriam Waddington için «Collected Poems» yılı oldu. Onların seslerine Leonard Cohen' in (*Selected Poems* [Seçme Şiirler], 1966; The *Energy of Slaves* [Kölelerin Gücü] 1972) ve Margaret Atwood'un (*The Journalsof Susanna Moodie* [Susanna Moodie' nin Günceleri] 1970) sesleri karıştı. Gerçekten, küçük yayınevlerinin yeni yeni şiir kitapları yayınlaması ile şiir ,değişik sesler kazandı. Louis Dudeck'e bakılırsa, «karşı kültür» olayına bağlı «yeni bir tip halkçılık» doğmuştur. En umut verici ozanlar arasında Bill Bissett (doğ. 1939), Op Nichol (doğ. 1944), Victor Coleman'ı (doğ. 1944) saymak gerekir. Şiir üretimi düzeyinde, edebiyatın «bölgeselleşmesi» akımı da ortaya çıktı. Bu edebiyat, İngiliz vasiliğini üstünden attıktan sonra Toronto' nun diktası altına girmek istemiyor. Özellikle Vancouver, yeni kutup olarak ortaya çıktı. George Woodcock. 1959'da «*Canadian Literature*» (Kanada Edebiyatı) adlı dergisini yayınladı. Bill Bissett'in «*Blue Ointment Press*»'inin (Mavi Merhem Basımı) yanında David Robinson, *Talon Books*'u (Talon kitapları) kurdu ve edebiyata yapılan hizmetler yanında, Kanada, ya özgü bir tiyatroyu gerçekleştirmeye çalıştı. Şimdi, bu alandaki kayda değer tek başarı George Ryga'nın, Vancouver'de oynayan «*Ecstasy of Rita Joe*» (Rita Joe'nun Esrimesi) adlı oyunudur. «*Barometer Rising*»'in (Barometre Yükseliyor) sömürge Halifax'ından, 1970 yıllarının saldırganca özerk Vancouver'ine gelinceye kadar ingiliz dilindeki Kanada edebiyatı dikkate değer hayli yol aldı.

SANAT

Savaştan hemen sonra uluslararası sahnede yer aldı alalı Kanada sanatı, canlılığından hiçbir şey yitirmedi.

Özellikle soyut araştırmaların zenginliği, bu sanatın, en özenli incelemelerle yan yana bulunan (Guido Molinari, Yves Gaucher, Serge Tousignant, Jack Bush, Kenneth Lochhead, Ronald Bloore, Roy Kiyooka, Reg Holmes) en lirik önerilerini (Charles Gagnon, William Ronald), bazen tek bir eserin gelişimi içinde bile (Fernand Leduc, Gordon Rayner) ortaya koymaktadır. Bu kılı kırk yarma, çoğu kez minimal sanatın sıkıntılarına yakın olması bakımından, çağdaş yontu sanatının ana ilkesidir (Robert Murray, Ronald Bladen, Serge Tousignant, Henri Saxe, Peter Kolisnyk, Karl Beveridge, Walter Redinger, Royden Rabinowitch).

Amerika Birleşik Devletleri, Les Levine gibi sanatçıların çalışmak için seçtikleri su götürmez çekicilikte uluslararası bir merkezdir. Ama aynı zamanda çözümlenecek ve eleştirilecek bir sanayi toplumu simgesi (General İdea grubu) ya da Kanada gerçekliğine yerleşmiş araştırmaları ortaya koyan bir etkiler merkezidir. (İan Baxter'in kavramsal nitelikte çalışmaları ve N. E. Thing Company'si, İan Carr-Harris ya da Jean-Marie Delavalle'in çalışmaları; Robert Walker, Michael Haslam ve Rod Sanderson'un «Insurrection Art» [Başkaldırı Sanatı] grubunun daha sosyolojik esinli çalışmaları; William Vazan'ın «land art» ve «process art»ı, Serge Lemoyne'un eserindeki roller ve olaylar, vb.).

Ama mizah ve eleştiriyi pop sanatından alıntılara karıştıran bir düşünüş, Joyce Wieland ya da Greg Curnoe'nin «bölgesellik» ini beslemekte, doğanın ya da bir Kanada kentinin en titiz betimlenmesi (örneğin, Alex Colville, John Chambers'in yaptıkları gibi) bazı yönlerden amerikalıların aşırı gerçekçiliğine benzemekte ve Michael Snow'nun araştırmaları «kanadacılıktan» tümüyle koparak uluslararası öncü sanat akımına katılmaktadır.

MÜZİK

Deneysel müzik, Toronto üniversitesinde, Québec'teki Laval üniversitesinin elektronik müzik stüdyolarında ve London'daki Western Ontario üniversitesinde canlılığını ve ağırlığını korumaktadır. İlgi çekici birçok yapıt, iki kuşağın deneysel müzikçilerince çoktan gerçekleştirilmiş bulunuyor: Arnold Walter (1902 - 1973), Otto Joachim (doğ. 1910), Hugh Le Caine (1914 - 1977), Theo Goldberg (doğ. 1921), Gustav Ciamaga (doğ. 1930), Rudolph Komorous (doğ. 1931), Derek Healey (doğ. 1936), Micheline Coulombe Saint - Marcoux (doğ. 1938), Marcelle Deschênes - Harvey (doğ. 1939), Lloyd Burritt (doğ. 1940), John Fodi (doğ. 1944).

Bununla birlikte, günümüz Kanada'sının müzik ürünleri yalnız elektroakustiğe bağımlı olmaktan uzaktır. Koro müziğinin büyük gelenekleri, özellikle, tek kaygıları repertuarlarını yeni-klasik ya da yeni-romantik bir estetik içinde yenilemek olan bestecilerle sürüp gidiyor: Jean Coulthard (doğ. 1908), George Graham (doğ. 1912), Maurice Blackburn (doğ. 1914), Lorne Beets (doğ. 1918), Robert Fleming (doğ. 1921). Enstrümantal topluluklar, oda müziği ve orkestra, çeşitliğini ve niteliğini John Weinzweig (doğ. 1913) ve İstvan Anhalt (doğ. 1919) gibi iki ünlü ustanın etki ve katkılarına borçludur. Örneğin, Robert Murray Schafer (doğ. 1933) Weinzweig'in eğitimden yola çıkarak diziselliği aşmış ve belirsizlik öğelerine, stereofoni ve karma medialar gibi başka yöntemlere başvurmuştur. (*Son of Heldenleben, Arcana, Threnody*). Kendisi, Environnement sonore (Ses Dünyası) adlı kuruluşun evrensel projesinin yaratıcısı ve yürütücüsüdür. [Vancouver, 1976]. Bir başka öğrencisi, Harry Somers da (doğ. 1925), dizisellikten başlayarak (nefesli çalgılar, nefesli bakır çalgılar ve vurma çalgılar için Senfoni) ayrı uslupları yan yana kullanmaya (piyano için iki konçerto), tematik olmayan dokuları, uzaysal ve görsel görünümleri keşfetmeye (Orkestra için egzersiz), son zamanlarda da, Asya müziğinin etkisine (*Music for Violin Solo*) kadar uzanan çeşitli dönemlerden geçti.

Bu ustaların, genç kuşaklar üstünde de sürüp giden etkileri Stravinski'nin ya da Bartok'un etkileriyle çatışmaktadır: R. Matton'un (doğ. 1929) *Horoscope* ve *Te*

Gilles Carle: Fantastica (1979) filminden bir sahne

Deum'u; Pierre Mercure'ün (1927 - 1967): *Psaume pour abri*'si (Sığınak için mezamir). Messiaen'in etkileri de Gilles Tremblay'in (doğ. 1930). *Cantique de durées, Solstices, Fleuves, Compostelle I*'inde, Jacques Hétu'nun (doğ. 1938) *l'Apocalypse, 3 senfoni, les Djinns* adlı eserlerinde görülebilir. Boulez'nin bu bestecilerdeki etkisini Serge Garant'da (doğ. 1929) *[Ouranos]* John Cage'in etkisini de Udo Kasemets'de (doğ. 1919) [*Contactics, Cadcando, Trigon*] görmek mümkündür. Bestecilerin en gençleri de deneysel müzikçidir: Victor Davies (doğ. 1939), Brian Cherney (doğ. 1942), William Douglas (doğ. 1944), Walter Boudreau (doğ. 1947), Michel - Georges Brégent (doğ. 1948), Michel Gonneville (doğ. 1950).

SİNEMA

Kanada sinema pazarının amerikan şirketlerinin elinde olması (kanada filmleri yüzde 4 oranındadır), kanada hükümetini Ulusal Film Bürosu'nun bütçesini artırmaya zorladı. 1973'e kadar daha çok fransızca filmler ön planda yer alıyordu (Montréal yapımı filmler toplam üretimin yüzde 80'ini oluşturuyordu). İngilizce sinemaysa daha çok kendi imkânlarıyla film yapan yönetmenlerin eseriydi ve bu yüzden cılızdı. 1973'te bu yönetmenlerden Don Shebib, *Between Friends*'i (Dostlar Arasında) ve Allan King, *Come on Children*'ı (Haydi Çocuklar) çevirdi. Ted Kotcheff'in 1974'te çevirdiği fransızca *l'Apprentissage du Duddy Kravitz* (Duddy Kravitz'in Çıraklığı), kanada sinemasının en çok iş yapan filmlerinden biri oldu.

1975 - 1978 yıllarında bir dizi korku filmi piyasayı kapladı: *Born for Hell* (Cehennemlik) ve *The Uncanny* (Tekinsiz) [1977].

Michel Brault ve Pierre Perrault'nun önemli belge filmi *Acadie, Acadie*'den sonra, Québec sineması parlak bir dönem yaşadı: Jean Pierre Lefebvre (*Les Dernières Fiançailles* [Son Nişan Törenleri], 1973; *L'Amour blessé* [Yaralı Aşk] 1975), Jacques Leduc (*On est loin du soleil* [Güneşten Uzakta], 1972), Michel Braut (*Les Ordres* [Emirler], 1974), Denys Arcand (*Réjéanne Padovani* [1973]), Gilles Carle (*La Vrai Nature de Bernadette* [Bernadette'in Gerçek Doğası], 1972) ve Jean Beaudin (*J.A. Martin Photographe* [J.A. Martin Fotoğrafçı], 1976) bu dönemde ün kazandılar. Gilles Carle ve Denys Arcand, daha geniş bir pazara hitap edebilmek amacıyla, filmlerini ingilizce çektiler; bu da özgünlüklerini yitirmelerine yol açtı. Ulusal Film Bürosu araştırmacı ve dökümanter sinemacılara mali yardım yaptı ve iki dizinin çekimini gerçekleştirdi: *En Tant que Femme* (Kadın olarak) dizisinde 1971' den 1975'e Mireille Donsereau, Anne - Claire Poirier ve Aimée Davis'in filmleri yer aldı. *Les Exclus* (Dışlananlar) dizisinde ise Kanada'da yaşayan azınlıklar ve genel toplumsal sorunlar ele alındı. 1973 - 1977 döneminde Arthur Lamothe, kuzey kutbunda yaşayan yerlilerin yaşamını görüntüledi. *Carcajou ou le Péril blanc*'da (Karkaju ya da Beyaz Tehlike) yöre halkının uygarlığını, özgüllüğünü ve bu insanlara hem Kanadalılar hem de amerikalılar tarafından kendi kültürlerinin benimsetilmesi olgusunu işledi. (L)

***KANARYA Adaları,** Atlas okyanusunda İspanyol takımadaları. — 7 273 km², 1 519 000 nüf. Bağcılık. Tersaneler. Petrol arıtımı. (L)

***KANAZAVA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 361 000 nüf. (L)

KANÇİPURAM, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. Madras'ın güneybatısında, 111 000 nüf. IX. yüzyıla kadar Pallavaların başkenti olan eski Kançi'de büyük Brahman tapınakları (Kailasanatha, VIII. yy) vardır. (L)

***KANDEHAR,** Afganistan'da kent. — 243 000 nüf. (L)

***KANDIRA,** Kocaeli ilinde ilçe. — 48 250 nüf., 70 köy. İlçe merkezi 8 161 nüf. (1980) [M]

***KANDİLLİ,** Erzurum ilinde, Aşkale ilçesine bağlı bucak. — 10 128 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 3 296 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KANDY,** Sri Lanka'da kent. — 103 000 nüf. (L)

***KANGAL,** Sivas ilinde ilçe. — 54 498 nüf., 129 köy. İlçe merkezi 6 577 nüf. (1980). [M]

Kangal Termik Elektrik Santralı, Sivas ilinde Ötegeçe ve Hamal köyleri yakınında termik elektrik santralı. Kangal ilçesi - Kalburçayırı dolaylarında bulunan ve rezervi 168 milyon ton olarak hesaplanan, (Alt ısıl değeri 1 300 - 1 500 kcal/kg) linyit kömürünün yakılmasıyla çalıştırılacak olan santral 150 şer MW gücünde iki üniteden meydana gelecektir. 1986 yılında işletmeye açılması öngörülen santral yılda 1,8 milyar kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***KANG-GYE,** Kuzey Kore'de kent. — 130 000 nüf. (L)

KANİA (Stanislaw), polonyalı devlet adamı (doğ. 1924). Eylül 1980'de Eduard Gierek'in yerine Polonya Komünist Partisi birinci sekreteri, ocak 1981'de de «Ulusal Birlik Cephesi»nin presidyum üyeliğine seçildi. Merkez komitesinde liberal kanadı temsil eden Kania, Dayanışma Sendikası'yla görüşme yanlısıydı. Sovyetler Birliği'nin «aşırı karşı - devrimci» olarak tanımladığı Bağımsız Polonya İşçi Konfederasyonu'nun liderlerinin serbest bırakılmasını emretmesi (haziran 1981), Sovyetler Birliği'nce tepkiyle karşılandı. Ekim 1981'de birinci sekreterlikten istifa ederek, görevi general Jaruzelski'ye devretti. Merkez komitesi üyeliğini ve 1982' den beri devlet konseyi üyeliğini sürdürmektedir. (M)

KANLIAVŞAR, Urfa ilinde, Bozova ilçesine bağlı bucak. 4 796 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 656 nüf. (1980). [M]

KANLICA, Nevşehir ilinde, Kozaklı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 185 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KANO,** Nijerya'nın kuzeyinde kent. — Kenar semtleriyle birlikte 800 000 nüf. Hava limanı. (L)

***KANPUR,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 1 685 308 nüf. Makina ve gübre sanayii. (L)

***KANSAS,** ABD'nin orta kesiminde eyalet. — 2 363 208 nüf. Hint darısı tarımı. (L)

***KANSAS CİTY,** ABD'de (Missouri ve Kansas) iki kentin adı. — Kenar semtleriyle birlikte 1 322 156 nüf. (Kansas'taki Kansas City 170 000 nüf.). Havalimanı. Tarım pazarı. (L)

KANSEROLOJİ blş. i. (fr. *cancérologie*). Tıp. Habis urları inceleyen bilim.

— ANSIKL. Batı dünyasında kanser, kalp hastalıklarından sonra ölüm nedenleri arasında ikinci sırayı alır. Son yıllarda kanser nedenlerinin ve tedavi imkânlarının araştırılması öylesine yaygınlaştı ki, tıpta bunun için ayrı bir branş doğdu: *Kanseroloji*. Ancak bu branş gene de ya genel olarak tüm hekimlerce ya da tıbbın başka bir branşıyla birlikte icra edilebilir bir dal olarak kabul edilmektedir.

Aslında kanseroloji her hekimin, her cerrahın, çeşitli dallardan her uzmanın (KBB, kadın - doğum vb.) işidir. Çünkü hasta, ilk belirtiler başladığında kendi doktoruna görünür ve kesin bir tanı için ilgili cerraha ya da uzmana başvurur. Bundan sonra kararlaştırılacak tedaviyi uzman cerrah, radyoterapi veya kemoterapi uzmanı üstlenir. Bunların kendi aralarında fikir danışmaları ve düşüncelerini hastanın doktoruna bildirmeleri ile hasta en yüksek tedavi şansını elde eder.

günümüzde kanseroloji kavramı

Kanser hastalığı, bir veya birkaç hücre çeşidinin normal düzenleyici mekanizmaların kontrolünden çıkarak birdenbire çoğalmaya başlaması durumudur. Kanser hastalığı kemikte, salgı bezinde, bir iç organda veya kanda, yani hangi dokuda başlarsa başlasın, hücrelerde habis bir değişim (tümör [ur]), kan veya lenf yoluyla uzaklara taşınma ve kendi kaynak dokusu dışındaki dokulara yayılma (metastaz) şeklinde gelişir.

Uzun süre kanserin tek tedavi yolu cerrahi müdahale, ameliyatla çıkarma oldu. Bu da elbet ancak ele gelebilen katı urlara uygulanıyordu. Billroth, ilk kez 1881' de, kanser nedeniyle mideyi çıkardı; daha sonra Halsted, kanserli memeyi aldı. Bu ikisi kanser cerrahisinin öncüleridir. 1895' de Röntgen'in X ışınlarını keşfi, bir yıl sonra Antoine Becquerel'in radyoaktiviteyi bulması ve 1896'da Pierre ve Marie Curie'nin radyomu keşfetmeleri, Antoine Beclere'in kansere karşı ilk radyoterapiyi uygulamasına imkân sağladı.

Bilimsel kanserolojinin kaynağını, özellikle, hayvanlar üzerinde yapılan deneylerde ve buna paralel olarak, hücresel ve moleküler biyolojinin ve immünolojinin gelişmesinde aramak gerekir.

Hayvanlara aşılanan ilk deneysel kanserler, sıçanlarda görülen ascites uru (Ehrlich), Rous kuş sarkomu, Gross ve Rauscher'in tanımladığı fare lösemileridir. Bunlarda kanser etkeninin bir virüs olduğu kanısına varıldı.

Urun oluşumunda vücut örtüsüne katran gibi ham maddelerin ya da çoğu karbürlerden türemiş çeşitli yapıda kimyasal maddelerin sürülmesi ya da şırınga edilmesi de rol oynar. Deri kanseri yapmada Beta ışınlarının da etkili olduğu anlaşılmıştır. Radyoaktif kalsiyum veya stronsiyum şırıngası ile kemik tümörleri, genel ışınlama sonucu (X ışınları ile) lösemiler (radyolog hastalığı) görülebilir. Farelerin içine (radyoaktif kobalt yerleştirildiğinde insanınkine benzer histolojik tipte akciğer kanseri ortaya çıkar.

Hayvanlar üzerindeki deneylerle elde edilen sonuçlar insan kanserlerine aynen uygulanamaz. Benzerlik sınırları her zaman kesin bir biçimde belirlenmelidir. Yine de bunlar, insan kanserleri konusunda daha iyi bilgiler sağlama yönünde iyi örnekler ve kavramlar oluştururlar.

● *Kanserli hücre.* Hücrede görülen tek bir bozukluğun kesin olarak kansere özgü olduğu söylenemez; ancak birçok bozukluğun bir araya gelmesiyle tanı konabilir.

1 — Kanser hücrelerinin sitoplazma organcıkları genellikle aşırı büyümüştür: Mitokondriler, endoplazmik retikulum, golgiaygıtı, lizozomlar ve desmozomlar anormaldir. Kromozom miktarı artmıştır, hücre bölünmeleri (mitozlar) çok sayıda ve anormaldir. Ayrıca kanser hücresinin zarı, hastalığın ilerlemesine kolaylık sağlayacak şekilde değişikliğe uğramıştır.

Kanser hücrelerindeki hareketler hayvan hücreleri üzerinde yapılan deneysel kanserlerde incelenmiştir. Böylece habis hücrelerin yaşam süresinin normal hücrelerden çok daha uzun olduğu gözlenmiştir; hücre bölünmesinin çok anarşik ve sınırsız olduğu, dokunun hücre çoğalmasını sınırlayıcı etkisinin kalmadığı anlaşılmıştır. Normalde bir hücre, bulunduğu dokunun yapısını bozmaksızın belirli bir düzen içinde çoğalır; ışınlanmış bir farede kanserli

Foto. Mizrahi - Gaumont (LAROUSSE)

hücreler gelişebilirken normal hücreler gelişemez; çünkü kanserli hücrelerde normalde bulunmayan antijenler mevcuttur.

2 — Biyokimyasal açıdan kanserli hücreler tümörden tümöre farklılık ve değişiklik gösterir. Kanserli hücrelerde genellikle protein sentezi bozukluklarına rastlanır: Bunlarda normalde bulunan bazı enzimler bulunmaz ya da dölüt halinde iken bulunan enzimler bulunur.

Bu yüzden kanserli hücreler normal işlevlerini kaybederek başka işlevler üstlenirler (anormal salgılar) ya da normal ürünleri fazla miktarda üretirler. Normalde erişkinde bulunmayan fakat embriyonda bulunan *alfafötoprotein* veya *karsinoembriyojenik antijen* gibi moleküller sentezlenir. Bu tip salgıların dozajının ölçümü hastalığın seyrini izlemeye yarar.

● *Kanserli doku.* Yukarıda sözü edilen özelliklerden hiçbiri kanser için tam ayırıcı özellik değilse de, iki kesin belirleyici durumdan söz edilebilir: Kanserli hücrelerin çoğalması ve bulundukları yerden uzağa yayılmaları.

Habis tümörler selim tümörlerden (fibrom, kist, vb.) yapılarının çok anarşik oluşu ve ait oldukları dokuya pek benzemeyişleriyle ayrılırlar. Bu tümörlerin çıkardığı anormal salgılar «paraneoplazik sendrom» denilen özel klinik belirtilere yol açar. Kanserli doku çevreyi istila eder; çevre yapıların içine kadar girer; yakın organlara «yengeç ayağı» adı verilen uzantılar gönderir ki hastalığa «kanser» (yengeç) adı bu nedenle verilmiştir.

Metastazlar vücudun çok uzak bölgelerinde bile ilk tümörle aynı dokusal yapılar oluşturabilir.

● *Kanser oluşumunun mekanizmaları ve etmenleri.* Bir kanserin oluşması için kanser yapıcı bir ya da birçok faktörün, alıcı durumda bulunan bir ya da çok sayıda hedef hücreyi etkilemesi gerekir. Bu etkiler hücrenin kanserleşmesine yol açar. «İlk dönem» adı verilen bu evre tersinmez karakterdedir ve bir hücre bir kere kanserleşti mi bir daha asla eski haline dönemez. Ama bu dönemde organizma kendi savunma mekanizmaları ile hasta hücreyi yok edebilir; yani başlangıç dönemi tek başına hastalığı başlatmaya yeterli değildir.

Gerçekten de kanser hücresi organizmaya yabancı olduğundan, çoğalma olanağı bulunmaz ancak vücut onu kendinden zannettiğinde ve çoğalması için gerekli koşullar oluştuğunda üreyebilir. Çoğalma koşulları, bir yandan bireyin bağışıklık ve hormon durumuna, diğer yandan değişen hücrenin zar bozukluklarına bağlıdır.

Gerekli koşullar oluşmuşsa kanser hücresi çoğalır ve kanser hastalığı yerleşir: bu döneme «ilerleme dönemi» adı verilir.

kanser yapıcı etmenler

● *Kimyasal etkiyle kanser.* İngiltere'de, 1775'te, sir Percival Pott ,baca temizleyicilerinde skrotum kanserinin sık görüldüğü ve bunun is yığınları içinde bulunan katran türevleri ile ilgili olduğunu farketti; temizlik kurallarına da pek uymayan bu kişilerde, katran kalıntılarının deri kıvrımları arasına yerleştiğini ortaya koydu. Kimyasal etkiyle kanser oluşumunun ilk örneği budur.

Bundan sonra çalışmalar çoğaldı ve kanser yapıcı maddelerin listesi kabardı. Listenin giderek daha da kabaracağı muhakkak; çünkü iş hayatından normal hayata, beslenmeye kadar her alanda her şeyin içine giren bu kimyasal maddeler soluduğumuz havada bile mevcuttur. Kanser yapıcı kimyasal maddeler iki ana gruba ayrılır: Bir kısmı «ön kanserojenler»dir; bunlar doğrudan kanser yapıcı değildirler; yalnız son yıkım ürünleriyle organizma içinde kanser yapıcı etki gösterirler; ikinci gruptakilerse doğrudan kanser yapıcıdırlar.

Eninde sonunda «kanserojen» olan bütün bu maddeler hücre çekirdeğinin DNA'sı ile bağlantı kurar, bu da hücrenin metabolizmasını ve DNA'nın eşlenme (replikasyon) mekanizmasını bozar; bunun sonucunda hücrede büyüme kontrolu kaybolur (ilk dönem). O hücreden doğan tüm yavru hücreler de aynı özelliği taşıyınca, değişmiş bir hücre ortaya çıkar.

Önkanserojen maddeler belirli bir türde etkili olup, bir diğerinde kanserojen (kanser yapıcı) etki göstermeyebilir. Bunun nedeni ikincisinde söz konusu maddenin metabolizmasının kanser yapıcı son evreye ulaşamamasıdır. Ama ne var ki insanlarda bunu deneylerle belirlemek en önemli güçlüklerden biridir.

Sanayide çalışanlarda antrasen türevi aromatik hidrokarbürler kanser yapar; ama bu maddelerle çevre kirlenmesi halinde halkta da görülebilir. Arsenik anhidritler, nikel tuzları, solunum yolu kanserleri; amyant tuzları ise akciğer zarı (plevra) ve bronş kanserleri yapar. Sigara içme bu riski artırır. Kadmiyum, prostat kanseri yapabilir. Karbon tetraklorü, kloroform, vinil klorür de (plastik sanayii) kanser yapıcı maddelerdir.

Besin sanayiinde kullanılan bazı maddelerin de (boya maddeleri ve koruyucu maddeler) doğrudan kanser yapıcı etkileri olabilir.

Mantarlar (*Aspergillus flavus, Penicillum islandicum*), ve kimyasal maddelerin kaza ile bulaşması, böcek ilaçları (tiyure, selenyum, arsenik, üretan türevleri, DDT) kanser yapıcı nitelikte maddelerdir.

Besin yetersizlikleri, özellikle vitamin eksiklikleri, vücudu kimyasal yoldan kanser yapıcılara daha duyarlı kılar. Özellikle A vitamini eksiklikleri, B2, B6 ve C vitamini eksiklikleri buna örnektir. Demir eksikliklerinin de benzer etkisi vardır.

Fareler üzerinde yapılan deneyler, yağ ve kalorice zengin beslenme rejimlerinin göğüs kanserlerini kolaylaştırdığı anlaşılmıştır. Menopoz devresindeki kadında da durum aynıdır. Kalınbağırsak ve gödenbağırsağı tümörleri tereyağı, hayvansal yağlar, et ve şeker gibi besinleri çok yiyenlerde daha çok görülür. Bu besinler belki de bağırsak bakterileri tarafından kanserojen hidrokarbürlere dönüştürülmektedir. Buna karşılık, meyve ve sebze yemek, bağırsaktan geçiş hızını artırdığından tersine bir etki yapabilir.

● *Fiziksel etkiyle kanser.* Özellikle iyonizan ışınların yani alfa, beta, X ve gamma ışınlarının etkisi bu tiptedir. Ultraviyole (morötesi) gibi iyonizan olmayan radyasyonlar da bazı deri kanserleri yapabilir, bu nedenle güneş altında uzun süre kalmak zararlıdır.

Sürekli sürtünmeler, yaralanmalar, belirli duyarlı bölgelerde sürekli tahrişler (bir benin ya da yaranın giysi ile sürekli tahrişi) deri kanserlerine yol açabilir.

● *Virüs ve kanser.* Virüs bir nükleik asit parçasından (DNA yar da RNA) ibarettir. Virüs, yaşamak için bir hücrede barınmak zorundadır. Bunun için nükleik asidini konak hücrenin çekirdeğine yerleştirir. Bunu yaparken kendi genetik şifresini ona aktarır, normal çalışmasını bozar; bazen de sonunda onu öldürür.

Kanserojen virüslerin, girdikleri hücrenin kromozomunun bir yerlerine «tümör yapıcı» bir geni naklettikleri ve böylece kansere neden oldukları düşünülebilir. Bazı virüslerin kanserojen etkisi ancak hayvanlar üstündeki deneylerde kanıtlanmıştır. İnsan için henüz tahmin söz konusudur.

İnsanda, kanser yapabilecek 4 tip virüs izole edilmiştir: *Herpes* grubundan iki virüs, B ve C tipinde iki *oncornavirus.*

kansere elverişlilik

Bu elverişlilik genetikle, hormonal dengeyle, bağışıklık savunma sistemlerinin durumuyla belirlenir.

● *Genetik ve kanser.* İnsanda kalıtsal (soydan geçme) kanserlerin bulunduğu kesin olarak söylenemez; ama farelerde deneyle kanıtlanmıştır. İnsanda klinik gözlemler üç durum gösterir.

1. Kalıtsal hastalıklar. Hemen her zaman habisliğe doğru bir gelişim gösterir. Bunlara «kanseröncesi durumlar» denebilir. Hastalıkta görünür biçimde hiçbir kromozom bozukluğu belirtisi yoktur.

Kansere dönüşebilen kalıtsal hastalıklar çok çeşitlidir: Bessel-Hagen kemik çıkıntısı hastalığı (kemik çoğalması); fakomatozlar (Recklinghausen hastalığında ya da Bourneville tüberöz sklerozunda göz uru); retinoblastom ya da göz ağ tabakası gliomu; ailevi kalın barsak polipozisi; *xeroderma pigmentosum* (deride lekeler ve atrofi); çok sayıda salgı bezini ilgilendiren adenomatoz ve Zolinger - Ellison sendromu (pankreas adenomu ve sindirim yolu ülserleri).

2. Kanserli aileler. Kuşaktan kuşağa ailenin bütün bireylerinde kanser görülmesi, ancak hepsinde aynı tip kanser görülmez. Bu da hücrelerin habis değişime genetik bir eğilim taşıdığı anlamına gelir. Ya da ailenin gen yapısına bir virüs tarafından tümör geni sokulmuştur ve bu gen kuşaktan kuşağa geçmektedir: Belki de dış kanserojen etkilere ileri derecede duyarlık söz konusudur.

3. Kanserlerle kromozom bozuklukları arasındaki ilişkiler. Mongolizm, 21. kromozom çiftini ilgilendiren bir kromozom bozukluğudur. Mongollerde lösemi riski normal kişilere oranla 20 kat daha fazladır. Cinsiyet kromozomlarındaki bozukluklardan Klinefelter sendromu bulunanlarda, lösemi ve sarkom oluşumu çok sıktır. Kronik myeloid lösemili hastaların çoğunda, 22. kromozom çiftini ilgilendiren «Philadelphia kromozomu», yani bozuk bir kromozomu vardır.

● *Hormonlar ve kanser.* Birçok kanser hormonlara bağlıdır; örneğin kadında meme kanserleri, rahim kanserleri, erkekte prostat kanserleri böyledir.

Hormon ilacı (anabolizan ilaçlar, gebelik önleyici haplar) kullananların hormonal dengelerini dikkatle korumalarının önemi burada belirmektedir.

● *Bağışıklık ve kanser.* Bağışıklık insan kanserlerinde önemli faktörlerden biridir. Bağışıklık sistemi, organizmayı kendine yabancı her türlü şeyden korur. Kanser hücresi de öylesine değişikliklere uğramıştır ki vücut onu kendinden saymaz; bunun nedeni kanserli hücre düzeyinde oluşan tümör antijenleridir. Hepimizde sürekli olarak tümör hücreleri oluşur. Ancak savunma mekanizmalarımız bunları sürekli olarak yok eder. Buna vücudun bağışıklık denetimi adı verilir. Bu savunma mekanizmalarının biraz bozulması yüzünden kanser hücresi öldürülemezse, kanser vücuda yerleşir. Doğuştan bağışıklık yetersizliği gösteren hastalarda bağışıklık sistemini zayıflatan ilaç kullanan kişilerde ya da yaşlılarda bağışıklık sistemi zamanla zayıfladığından kanserler çok daha sık görülür. Kanserin virüsten ileri geldiği varsayımında virüsün de bağışıklık sistemini bozan bir etken olduğu unutulmamalıdır.

kanserin gelişimi

● *İlk tümörün lokal yayımı.* Derideki urlar dışında bir tümör, 1 sm çapına gelmeden önce farkedilemez. Bu büyüklüğe ulaştığında 10^9 (bir milyar) hücre taşıyor demektir. Yani klinik bir belirti vermeden ve muayenede keşfedilir hale gelmeden önce kanser uzun bir dönem «gizli» kalır. Bir meme kanserinde bu klinik öncesi dönem 10-20 yılı bulabilir; hasta bu devrede tamamen sağlıklı görünür. Bu dönem de kanseri bulacak bir yöntem henüz yoktur. Tümör, belirli bir hacmi bulunca yakın çevresinde değişiklikler arasında tümörün destek dokusu bir stroma olusturur; bu doku tümörün kan almasını sağladığı gibi bir dereceye kadar etrafa doğru hızla bümesini de önler. Kanser henüz genellikle ağrısızdır. Tümörün kendisi duyarsızdır. Büyümesi sırasında çevre organları sıkıştırıp onlara yayılabilir ya da sinir yollarına baskı yapabilir, işte o zaman dolaylı olarak ağrı yaratır, bazen de mikrop kapabilir; o takdirde de iltihap belirtileri verir. İşte bu yan etkiler sonucu çıkan klinik belirtiler hastayı bir hekime görünmeye sevk eder.

● *Kanser hastalığının genel yayılması.* Kanser bu dönemde anlaşılıp tedavi edilmezse ilk tümörden kanserli hücreler kopar, dolaşıma katılır, kan ya da lenfa yolu ile çevreye yayılır. Lenfa yoluyla yayılma iki tür sonuç verir: Uzak lenfatik metastaz ve lenf bezine yayılma.

İlk tümörün uzak lenfatik metastaz yapması, kanserli hücrelerin lokal ve genel bağışıklık yetersizliği yüzünden bir lenf bezine taşınması demektir.

Bir habis urun en yakın lenf bezine yayılması ise, örneğin bir meme kanserinde koltuk altı lenf bezlerine yayılmada olduğu gibi, tümör antijenlerine karşı vücudun bir savunma tepkimesi gösterdiğine işarettir.

Kan yoluyla yayılma ilk tümörden kanserli hücrelerin uzaktaki hücrelere taşınmasıdır. Bu metastazların gelişimi üç evrede olur:

1. Yayılma evresi: Tümör hücreleri kan damarlarını istila eder.

2. Tümöre bağlı tıkanıklık evresi: Dolaşımda kanser hücreleri yumağı oluşur.

3. Tümör tıkanıklığının yerleşme evresi: Küçük damarcıkların çapı nedeniyle ilerleyemeyen tümör hücre yumakçığı orada yerleşerek yayılmasını yapmaya başlar. Kanserli dokunun yayılması dolaşım yollarının anotomisine bağlıdır; bu nedenle bazı organlarda yayılma daha fazla görülür. Bunlar sıklık sırasıyla lenf bezleri, karaciğer, akciğerler, kemikler, böbrekler, böbreküstü bezleri ve beyindir.

Kanserin yayılma hızı ve ağırlığı her hastanın özel duyarlık durumuna göre değişir.

Zemin denince cinsiyet, yaş, hayat koşulları, ev, iklim, coğrafi bölge anlaşılır; bunlar istatistiki yönden incelenerek saptanmıştır.

«Anaplazik» denen tümörler az farklılaşmış ya da embriyon evresinde kalmış hücrelerden oluşur; bunlar genelllikle açık seçik urlardan daha hızlı ilerler; örneğin akut lösemiler kronik lösemilerden çok daha hızlı seyreder.

Kanserin klinik öncesi dönemi, tanıdan önce ne kadar kısaysa iyileşme olasılığı da o kadar fazladır. Tümörün klinik durumu da önemlidir. «Sıcak» ise, yani iltihap, tahriş varsa bu hastalığın ağırlığına işarettir.

Hamilelik genelllikle kanserleri ağırlaştırır. Vurma, çarpmalar, iltihaplar, bulaşıcı hastalıklar, psikolojik şoklar, araya giren başka hastalıklar kanserin seyrini değiştirebilir.

● *Birkaç kanserin birlikte oluşu.* Nadir de olsa, aynı bireyde birden fazla ilk kanserin başlaması olasıdır. Bunları bir kanser yayılması ile karıştırmamalıdır. Aynı organ, aynı doku, ya da eş organ söz konusu olabilir (memeler, böbrekler, hayalar).

Leonid KANTOROVIÇ

Turhan KAPANLI

Piyotr KAPITZA

kansere ilişkin gözlemler

Fransa'da her yıl yeni 200 000 kanser olayı görülür: Kansere bağlı ölüm sayısıysa 100 000'den fazladır. Erkekler kadınlardan daha fazla kansere tutulur; ölüm oranları da daha yüksektir.

Kanser sıklığı yaş ile artar; ama çocuk kanserleri (kan ve kemik kanserleri) ağır seyrettiğinden sonuçlar yaşlılardakinden daha kötüdür.

Bazı ülkelerde bazı kanser tipleri daha sık görülür: Japonya'da mide kanseri, Çin'de yutak kanseri, İngiltere'de ağız kanseri gibi.

Kansere tutulmuş insan gruplarının araştırılması ve kansere zemin hazırlayan faktörlerin incelenmesi, risk grubu topluluklarını belirlenmesini sağlar; Çok sigara içen kişiler, çok alkol alanlar ve belirli tip maddelerle direkt olarak çalışan işçiler (örneğin amyant işçileri).

Bu grupların belirlenmesi muhtemel kişilerin önceden taranmasına olanak sağlar. Kadınlarda her yıl jinekolojik muayene ve dölyatağından alınan hücrelerin mikroskopta incelenmesi gerekir; memelerin elle muayenesini kadın kendisi de yapabilir. Büyük tümörlerin hepsinde radyo-fotoğrafı yanında akciğer filmi de çekilmelidir.

Kanserlerin sık olduğu bilinen bazı ülkelerde tarama yönlendirilebilir, bu da ölüm oranını azaltır. Örneğin Japonya'da sistematik olarak sindirim sisteminin aletle muayene edilmesi mide kanserinden ölenlerin sayısını önemli oranda azalttı.

Ülke ve topluluk gruplarında bu şekilde kanser olaylarının araştırılması sağlıklı besinsel ve sanayie ait önlemler alınmasını sağlayabilir; elbet bunlar için halkın bilinçlendirilmesi gerekir.

kanser hastalığında tanı ve tedavi

Genellikle ilk tümörün lokal yayılmasına bağlı belirtiler hastanın dikkatini çeker. Çoğunlukla müzmin, yavaş ilerleyen belirtiler söz konusudur: Ses kısılması, geçmeyen öksürük, devamlı ağrılar, bir kitlenin belirişi (kabarcık, yumru).

Ancak belirtiler çok ani de başlayabilir: Kanama, barsak tıkanması gibi. Bazen de yayılmalara bağlı belirtiler kansere ilk tanıyı koydurur.

Tümöre ilişkin klinik belirtiler bazen genel belirtilerle aynıdır: Tekrarlayan bulaşıcı hastalıklar, belirli bir odak bulunmadığı halde düşmeyen ateş, genel durumun belirgin şekilde bozulması ve zayıflama, iştah kaybı, yorgunluk ve bütün bunların o zamana kadar görünürde sağlıklı bir kişide ortaya çıkması.

Klinik muayene, o sırada ele gelebiliyorsa, bir tümörü ya da çevre lenf bezlerini ortaya çıkarır. Ancak bazen muayenede de hiçbir şey bulunmaz; o zaman yardımcı muayene yöntemlerinden yararlanılır: Film, tarayıcı* (*Ek 2*) [scanner], ekografi, sintigrafi, endoskopi tümörün yerinin belirlenmesine yardımcı olur. Kanın biyolojik incelemesi de genel hastalık belirtilerini verir; ender olarak da alfa-fötoprotein, karsinoembriyojenik antijen gibi o tümöre özgü biyolojik belirleyicilerin ölçümünü sağlar.

En önemli muayene kanserli dokudan alınan parçanın histolojik incelenmesidir (biyopsi). Bu inceleme ve hastalığın yaygınlık derecesi tedavi planının çizilmesinde yardımcı olur; hastalığın seyrini de az çok belirler.

● *T.N.M. sınıflaması ve hastalığın gidişi.* Kanserin tanısı konduktan sonra vücutaki yayılma derecesi araştırılır. Çevre lenf bezleri tutulmuş mu? Uzak yayılmalar var mı? Bu iki soruya verilen yanıtlar kanserin T.N.M. sınıflamasına göre yerini belirler (T: *tümör*, N: *lenf bezi* [nodül, nod], M: *metastaz* [yayılma]).

Bu sınıflama durumuna göre hastalığın gidişi hakkında karar verilebilir. Hastalığın geleceği 7 etmene bağlıdır: 1. Tümörün yeri; 2. Kanserin histolojik tipi; 3. Tümörün hücresel düzeyde farklılaşma durumu; iyi farklılaşmış tümörlerin seyri daha iyi, anaplazik olanlarınki ise kötüdür; 4. Tümörün derinliğine yayılma durumu; 5. Lenf bezi tutulması (N + veya N —); 6. Metastazın varlığı veya yokluğu (M +, M —); 7. Hastanın bağışıklık savunma mekanizmalarının işlerlik durumu. Tüm bunları bildikten sonra tedaviye başlanabilir.

● *Kanser hastalığının tedavisinde ilkeler.* Kanserli hücrelerin uzaklara giderek yayılması, hastanın bağışıklık durumunun kanserin başlamasında ve yerleşmesinde rol oynaması, kanser hastalığının tüm vücudu ilgilendiren bir hastalık olduğunu gösterir; bu nedenle de tedavi tüm vücuda yönelik olmalıdır.

Uzun süre hekimler ancak lokal etkili tedavilerden yararlandılar: *Cerrahi* ve *radyoterapi* (ışın tedavisi). Bu tedaviler ilk tümörü tedavi eder, ama yayılmış hücreler üzerinde etkisizdir; bu nedenle de tedavilerin büyük kısmı başarısız kalır.

Günümüzde *kemoterapi* (ilaç tedavisi) ve *immünoterapi* (bağışıklık sistemlerini uyarıcı tedavi) kanser hekiminin tedavi yöntemleri arasına katıldı; bunların ikisi de sistemik, yani tüm organizmayı etkileyicidir.

Bir kanseri iyileştirmek belirli sayıda kanser hücresini ortadan kaldırmak anlamına gelir; kanserli hücreler ister meme veya yemek borusu kanseri gibi katı ur halinde olsun, ister lösemi gibi dolaşımda serbest hücreler halinde bulunsun, amaç aynıdır. Ancak elimizdeki tedavi yöntemlerinden hiçbiri tek başına kanseri iyileştirme niteliği taşımaz. Cerrahi ve radyoterapi tek bir bölgedeki lokal urları iyileştirebilir. Kemoterapi tümör hücrelerinin büyük bir kısmını yok ederse de, tümünü ortadan kaldıramaz. İmmünoterapi habis elemanların tümünü ortadan kaldırabilir ama ancak bunların sayısı çok az olduğunda başarılıdır.

Bu dört tip tedavinin başarılı şekilde birlikte kullanılışı ile her kansere uygun tedavi bulunmaya çalışılır.

Kanser tedavisine başlama zamanı çok önemlidir. Kanserlerin iyileştirilmesinde erken tanı ve tarama incelemelerinin önemi son derece büyüktür. Elbet, kansere karşı savaşta ve tarama testlerine katılmada, en ufak bir kanser belirtisinde doktora başvurulması için halkın psikolojik yönden hazırlanması ve bilinçli olması gerekir. Çünkü bunları kabul eden kişi kansere yakalanabileceğini de kabul ediyor demektir. Ayrıca kanser korkusunun da yenilmesi gerekir; çünkü, aslında kanserden ölenlerin çoğunda hastalığın geç bir evrede anlaşıldığı unutulmamalıdır. (L)

***KANSU.** Bk. GANSU.

***KANSU** (Ceyhun Atuf), türk şairi. — (öl. Ankara 1978). Ölümünden sonra tüm şiirleri Vecihi Timuroğlu tarafından iki cilt halinde *Tüm Şiirleri* adıyla yayımlandı (1978). (M)

***KANSU** (Şevket Aziz), türk antropoloji uzmanı ve üniversite öğretim üyesi. — 1983'te Ankara'da öldü. (M)

***KANTHO.** Bk. CANTHO.

***KANTON.** Bk. GUANGZHOU.

KANTOROVİÇ (Leonid), sovyet matematikçisi ve iktisatçısı (Saint Petersburg 1912). Önce, fonksiyonel çözümleme üzerine yaptığı çalışmalarla tanındı. Geniş sovyet toprakları üzerinde ağır yüklerin ulaştırılmasında en uygun düzenlemenin nasıl olacağını araştırdı. Araştırmaları sonucunda eksiksiz lineer bir program formülleştirdi ve bir hesaplama yöntemi geliştirdi. 1949'da Stalin Ödülü'nü kazandı. Araştırmalarını genişleten Kantoroviç, iktisatta matematiğin kullanılmasını istemeyen Stalin'in iktidarının son yıllarında daha ihtiyatlı davranmak zorunda kaldı. Bugün, Sovyetler Birliği'nde üretim sistemi üzerine yapılan tartışmalara etkin olarak katılan ve bazen eleştirici tavırlar da alan Kantoroviç, genç bir matematikçi - iktisatçılar ekolünün öncüsüdür. İktisat bilimine yaptığı katkılardan dolayı, 1975 Nobel İktisat Ödülü'nü amerikalı Tjalling Koopmans (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

KAOSİUNG veya **KAO-HİONG***, Tayvan'ın güneybatı kıyısında liman kenti. — 1 227 185 nüf. Demir - çelik sanayii. Tersaneler. Petrol arıtımı. (L)

***KAOLACK**, Senegal'de kent. — 115 679 nüf. Yağ fabrikaları. (L)

KAPANLI (Turhan), türk siyaset ve devlet adamı (İstanbul 1916 — ay. y. 1980). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra Kayseri ve Bursa'da Savcılık; Burdur ve Adana'da valilik yaptı. 1961'de Sakarya'dan 1966 ve 1975'te ise Ankara'dan AP senatörü seçildi. 1965'te Tarım, 1969 - 1970 arasında Köy İşleri, 1975'te Orman. 1977'de önce Sosyal Güvenlik sonra Milli Savunma bakanlıklarında bulundu. 1977 sonunda hükümetin düşmesiyle bakanlığı, 12 Eylül 1980 Herakâtı'yla da parlamentodaki görevi sona erdi (M)

KAPİTZA (Piyotr), sovyet fizikçisi (Kronstadt 1894). Leningrad Politeknik Enstitüsü'nde öğrenim gördü. 1919'da aynı okulda profesör oldu. 1921'de İngiltere'ye gönderildi ve Cavendist Laboratuvarı'nda lord Rutherford ile birlikte çalıştı. 1929'da Royal Society'ye seçildi ve kendisi için Mond Laboratory yaptırıldı. 1934' de yeniden Sovyetler Birliği'ne döndü ve kendisine çıkış vizesi verilmedi. Sovyet hükümeti Kapitza'yı fizik enstitüsünün yöneticiliğine atadı ve Mond Laboratory'yi satın alarak tümüyle Moskova'ya taşıdı. Bu laboratuvar bugün «Kapitza Laboratuvarı» adını taşımaktadır. Kapitza 1924'ten itibaren, birkaç milisaniyede 320 000 gauss'luk, daha sonra 500 000 gauss'luk manyetik alanlar yaratmayı başardı. Helyumu sıvılaştırma yöntemlerini yetkinleştirerek 2,19 K'nin altında sıvı helyumun viskozitesinin sıfır olduğunu gösterdi. Aşırı akışkan ve aykırı özellikler taşıyan helyumun bulunması önemli kuramsal gelişmeler sağladı

Foto. AP; Keystone (LAROUSSE); X (MEYDAN)

ve kuanta mekaniği yasalarını doğruladı. Sovyet termonükleer bombasının başlıca yaratıcısı olan ve yapay uyduların düzenlenmesine büyük katkıda bulunan Kapitza, 1978 Nobel Fizik Ödülü'nü meslektaşları Arno Penzias* (*Ek 2*) ve Robert Wilson* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***KAPLAN** (Mehmed), türk edebiyat tarihçisi ve eleştirmeni. — 1983'te cumhurbaşkanınca Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurulu üyeliğine seçildi. Yeni eserleri: *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I* (1976), *Edebiyatımızın İçinden* (1978), *Hikâye Tahlilleri* (1979), *Oğuz Kağan Destanı* (1979), *Kültür ve Dil* (1982), *Atatürk Devri Fikir Hayatı* (2 cilt, 1982), *Atatürk Devri Türk Edebiyatı* (2 cilt, 1982), Kaplan, çalışma arkadaşlarıyla (İ. Enginün, B. Emil, N. Birici ve A. Uçman) birlikte hazırladığı *Devrin Yazarlarının Kalemiyle Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal* adlı eserle Milli Kültür Vakfı Kültür Armağanı'nı kazandı (1981). [M]

***KAPOSVAR,** Macaristan'da Somogy yönetim bölgesinin merkezi. — 73 000 nüf. (L)

***KAPTAN** (Arif), türk ressamı (öl. İstanbul 1982). 1977'de İstanbul'a yerleşti. Ankara'da (1976) ve İstanbul sanat galerilerinde yeni sergiler açtı (1978, 1980, 1982). Son yıllarda sergilediği resimlerinde renkçi bir anlayışla doğa görünümlerini konu aldı. (M)

***KAPTAN** (Atıf), türk sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Ürdün 1977). Son yıllarında çevirdiği bazı filmler: *Umut Dünyası* (1973), *Sensiz Yaşanmaz* (1974), *Küçük Bey* (1975), *Yalan* (1976). 1930'dan 1977'ye kadar 300 kadar filmde rol alan Kaptan, anılarını *48 Yıldan Çizgiler* adlı kitabında topladı. (M)

***KAPTANPAŞA,** Rize ilinde, Çayeli ilçesine bağlı bucak. — 6 925 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 271 nüf. (1980). [M]

Kapulukaya Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Ankara ilinde Kızılırmak üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1986 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral elektrik enerjisi üretmek amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 726 m; barajın temelden yüksekliği 63 m; talvegden yüksekliği 45 m; normal su kotu 724 m; normal su kotunda depolama hacmi 280 milyon m³; göl alanı 20,5 km²'dir. 51 MW gücünde olan hidroelektrik santralı, yılda 190 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

KARAADİLLİ, Afyonkarahisar ilinde, Şuhut ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 772 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARAAĞA Konya ilinde, Doğanhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 919 nüf. (1980). Belediye (M)

***KARAAĞIL,** Muş ilinde, Bulanık ilçesine bağlı bucak. — 13 106 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 1 632 nüf. (1980). [M]

***KARAALİ,** Ankara ilinde, Balâ ilçesine bağlı bucak. — 6 461 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 1 014 nüf. (1980). [M]

KARAALİOĞLU (Seyit Kemal), türk yazarı, araştırmacısı (Bafra 1925). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi (1950). Uzun bir süre gazetecilik yaptıktan sonra 1961'de öğretmenliğe başladı. Edebiyata şiirle girdi. Sonra çeşitli kılavuz kitaplar hazırladı. 1981'de, İstanbul Erkek Lisesi edebiyat öğretmeniyken emekliye ayrıldı. Başlıca eserleri: *Tutuşan Mısralar* (şiirler, 1945; Seyit Güleç imzasıyla), *Türkçe ve Edebiyat Sözlüğü* (1962), *Kompozisyon Sanatı* (1963), *Edebiyat Sanatı* (1964), *Edebiyat Akımları* (1965), *Türk Şiir Sanatı* (1966), *Edebiyatımızda Şairler ve Yazarlar* (1968), *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü* (1970), *Türk Edebiyatı Tarihi* (1. cilt 1973; 1982'de 4. cildi çıktı), *Resimli Türk Edebiyatçıları Sözlüğü* (1974), *Edebiyat Terimleri Kılavuzu* (1975), *Cebrail Buzağsı* (roman; 1975), *Değirmen Döndükçe* (hikâyeler; 1976), *Resimli Dünya Edebiyatçılar Sözlüğü* (1979), *Resimlerle Atatürk - Hayatı, İlkeleri, Devrimleri* (1981), *Türk Romanları* (1983), *Çağdaş Türk Şiir Antolojisi* (1983). [M]

KARABAĞ, Konya ilinde, Cihanbeyli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 841 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARABİGA,** Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 7 375 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 3 209 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARABULDUK,** Giresun ilinde, Keşap ilçesine bağlı bucak. — 16 918 nüf., 33 köy. Bucak merkezi 3 006 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARABURUN,** İzmir ilinde ilçe. — 7 420 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 1 456 nüf. (1980). [M]

***KARABÜK,** Zonguldak ilinde ilçe. — 131 349 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 84 137 nüf. (1980). [M]

***KARACA** (Muammer), türk tiyatro yöneticisi, tiyatro ve sinema oyuncusu. — (öl. İstanbul 1978). [M]

KARACAAHMET, Afyonkarahisar ilinde, İhsaniye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 754 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARACABEY,** Bursa ilinde ilçe. — 65 915 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 24 057 nüf. (1980). [M]

***KARACADAĞ,** Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. — 14 010 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 140 nüf. (1980). [M]

KARACAİLYAS, İçel ilinde, merkez ilçenin Kazanlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 893 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARACAKILAVUZ, Tekirdağ ilinde, Merkez ilçenin Banarlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 876 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARACAKÖY,** İstanbul ilinde, Çatalca ilçesine bağlı bucak. — 8 216 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 048 nüf. (1980). [M]

***KARACAN** (Ercüment), türk gazetecisi. — Milliyet gazetesinin genel yayın yönetmeni ve başyazarı Abdi İpekçi'nin öldürülmesinden bir süre sonra gazetesini Aydın Doğan'a sattı. Daha sonra Milliyet Yayınları'nın çıkardığı kitapların sahipliği, Ercüment Karacan'ın 1980'de kurduğu Karacan Yayınları'na geçti. (M)

***Karacan Armağanı,** Milliyet gazetesinin kurucusu Ali Naci Karacan adına konulan armağan. — 1974'ten sonra birincilik kazananlar: 1975'te *«televizyonun türk toplumuna etkileri»* konusunda Önder Şenyapılı, 1976'da *«kentlileşen köylüler»* konusunda gene Önder Şenyapılı, 1977'de *«harf devriminin 50. yılı ve türk kültürüne etkisi»* konusunda Eyüp Eriş - Sami Seçkin, 1978'de *«fotoğraflarla çocuklar»* konusunda Ahmet Duman 1979 da *«Türkiye bunalımını nasıl atlatabilir»* konusunda E. Oya İnan, 1980'de *«100. Doğum yılında Atatürk»* konusunda L. Ruhi Tek 1980'den sonra yarışma düzenlenmedi. (M)

***KARACAOĞLAN,** Kırklareli ilinde, Babaeski ilçesine bağlı bucak. — 9 078 nüf., 12 köy. Bucak merkezi *Taşoğul*, 846 nüf. (1980). [M]

KARACAÖREN, Kırşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 1 480 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARACAÖREN,** Sivas ilinde, İmranlı ilçesine bağlı bucak. — 4 229 nüf., 27 köy. Bucak merkezi 313 nüf. (1980). [M]

Karacaören Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Antalya ilinde Aksu ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 275 m; barajın temelden yüksekliği 95 m; talvegden yüksekliği 85 m; normal su kotu 270 m; normal su kotunda depolama hacmi 1234 milyon m³; göl alanı 45,5 km²; sulama alanı 15 500 ha'dır. 31,45 MW gücünde olan santral, yılda 142 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***KARACASU,** Aydın ilinde ilçe. — 20 490 nüf., 31 köy. İlçe merkezi 4 835 nüf. (1980). [M]

KARACAŞAR, Nevşehir ilinde, Gülşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 691 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAÇALI,** Dalaman* (*Ek 2*) kasabasının eski adı. (M)

KARAÇAM, Trabzon ilinde, Çaykara ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 392 nüf. (1980). Belediye. [M]

***KARAÇAY,** Hatay ilinde, Samandağı ilçesine bağlı bucak. — 18 600 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 259 nüf. (1980). [M]

***KARAÇAYIR,** Sivas ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 389 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 314 nüf. (1980). [M]

***KARAÇİ,** Pakistan'da liman kenti. — 5 000 000'un üstünde nüf. Limanın yıllık yük trafiği 10 Mt. Dokuma ve demir - çelik sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

KARAÇULHA, Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 477 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARADAĞ,** Yugoslavya'da federe cumhuriyet. — 583 000 nüf. (karadağlılar yüzde 67,2, müslümanlar yüzde 13,3, sırplar yüzde 7,5, arnavutlar yüzde 6,7, hırvatlar 1,7). 1978'de Yugoslavya'nın milli gelirinin yüzde 1,9'unu ve dışsatımının yüzde 1,8'ini bu cumhuriyet sağladı. (L)

***Karadeniz Bakır İşletmeleri.** — İşletmenin en önemli cevher kaynağı, Murgul'daki Damar ve Çakmakkaya açık maden ocaklarıdır. Bu ocakların tuvönan üretimi, Murgul işletmesi konsantratörü ile Çakmakkaya konsantratörüne verilir. Çakmakkaya konsantratörüne stok sahasından gelen cevher 125 ton/saat kapasiteli üç otojen değirmende öğütülür. Değirmenlerin her biri 2 456 kW'lık elektrik motoruyla çalışmaktadır. Öğütme ve flotasyon işleminden sonra elde edilen bakır ve pirit konsantreleri Hopa işletmesine, 65 km uzunluğunda ve 10,16 cm çapında iki borudan oluşan hatla gönderilir. Hopa İşletmesinde durultma tanklarında dinlendirilen, filtrasyon ve kurutma işlemlerinden geçirilen konsantre, üstü kapalı depolarda stoklanır.

Karadeniz Bakır İşletmeleri'nin ikinci cevher kaynağı, Küre'deki Bakırbaba Yeraltı işletmesidir. Burada «ara katlı göçertme» yöntemiyle elde edilen yüzde 6 bakır tenörlü cevher, kırma ve eleme işlemlerinden geçirildikten sonra, İnebolu limanında stoklanır. Hopa'dan gelen konsantre ve Küre'den gelen bakırlı cevher, deniz yoluyla Samsun'a getirilerek stok sahasında stoklanır.

Samsun'da öğütülen Bakırbaba cevheri, Çakmakkaya'dan gelen zengin konsantreyle karıştırılır. Yüzde 6-8 oranında nemli olan konsantrelerin nem oranı binde 2'ye indirilinceye değin, kesker (silis kumu) karıştırılarak döner kurutucuya verilir. Kurutucudan çıkan hammadde izabe fırınına gönderilir. Bu yeni bir yöntemdir ve izabe için gerekli ısının büyük bölümünün konsantredeki kükürtün yansımasıyla elde edilmesi esasına dayanır (Samsun'daki bu izabe fırını dünyanın on altıncı tesisidir). Fırından alınan ve yüzde 40-55 bakır içeren mat, konverterlerde yüzde 99,2 bakır tenörlü blister bakıra dönüştürülür. Konverterlerden potalara alınan blister bakır, döküm makinesiyle elli kiloluk bloklar haline getirilir. İzabe fırınından çıkan ve ortalama yüzde 2 bakır içeren cüruf ile konverterlerden çıkan ve yüzde 5 bakır içeren cüruf, konsantratörde yeniden zenginleştirme işleminden geçirilir.

İzabe fırınından, konverterlerden çıkan ve SO_2 içeren gazların çevreyi kirletmesini önlemek, hem de gübre üretimi için gerekli sürfürik asit elde etmek amacıyla, kontakt yöntemiyle çalışan, birbirine paralel iki hattan oluşan bir asit fabrikası kurulmuştur. Burada yüzde 93'lük sülfürik asit üretilir.

Karadeniz Bakır İşletmeleri, iki bin beş yüze yakın eleman çalıştırmaktadır. (M)

***KARADENİZ** (Raif), türk siyaset ve let adamı. — 1976'da Ankara'da öldü. (M)

***Karadeniz Teknik Üniversitesi,** Bk. *Karadeniz Üniversitesi.*

Karadeniz Üniversitesi, yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenlemek amacıyla çıkarılan 2809 sayılı kanun uyarınca 1982 - 1983'te Karadeniz* Teknik Üniversitesi'nin yerini aldı. Yapılan düzenlemeler sonucunda Orman Fakültesi aynen alıkondu; Temel Bilimler Fakültesi'nin adının değiştirilmesiyle Fen - Edebiyat Fakültesi; Ka-

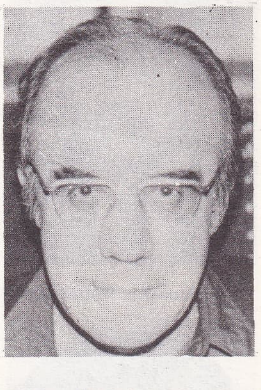

Mehmed KAPLAN

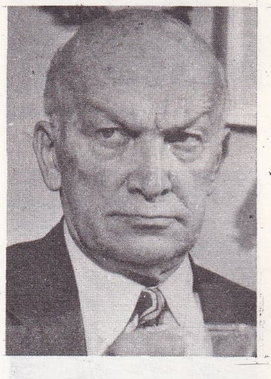

Atıf KAPTAN

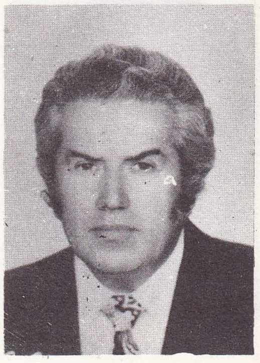

Seyit Kemal KARAALİOĞLU

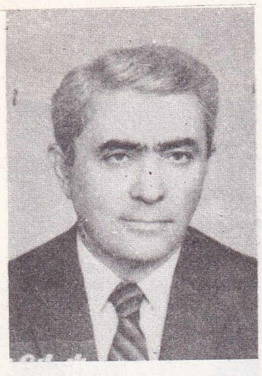

Necmettin KARADUMAN

Bedri KARAFAKİOĞLU

Cahit KARAKAŞ

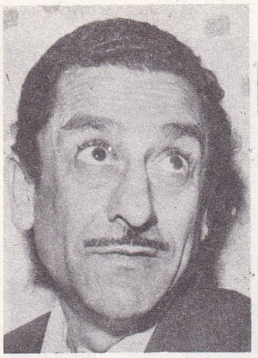

Feridun KARAKAYA

radeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı Tıp ve Sağlık Bilimleri Fakültesi ile Hacettepe Üniversitesi'ne bağlı Trabzon Tıp Fakültesi'nin birleştirilmesiyle Tıp Fakültesi; Karadeniz Teknik Üniversitesi İnşaat - Mimarlık, Makine - Elektrik, Yer Bilimleri Fakültelerinin birleştirilmesiyle Mühendislik - Mimarlık Fakültesi; Trabzon İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin fakülteye dönüştürülmesiyle İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi; Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Fatih Yüksek Öğretmen Okulu'nun fakülteye dönüştürülmesiyle Fatih Eğitim Fakültesi oluşturuldu. Rektörlüğe bağlı olarak 3 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri) yeni kuruldu.

Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı iken rektörlüğe bağlanan Rize Meslek Yüksekokulu, Gümüşhane Meslek Yüksekokulu, Ordu Meslek Yüksekokulu, Giresun Meslek Yüksekokulu, Sürmene'de yeni kurulan Sürmene Deniz Bilimleri ve Teknolojisi Yüksekokulu, Fatih Eğitim Fakültesi'ne bağlı olarak yeni kurulan Eğitim Yüksekokulu, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Giresun Eğitim Enstitüsü'nün adının değiştirilmesiyle oluşturulan ve Fatih Eğitim Fakültesi'ne bağlanan Giresun Eğitim Yüksekokulu, Karadeniz Üniversitesi'ne bağlı yüksekokulları oluşturdu. Karadeniz Teknik Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu kaldırıldı. Böylece üniversitede 6 fakülte 3 enstitü, 7 yüksekokul yer aldı.

Karadeniz Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim döneminde 22'si profesör. 83'ü doçent, 61'i yardımcı doçent, 306'sı uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 472 öğretim elemanı. 4 504'ü erkek, 1 114'ü kız olmak üzere toplam 5 618 öğrenci bulunuyordu. (M)

***KARADERE,** Sakarya ilinde, Hendek ilçesine bağlı bucak. — 6 045 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 395 nüf. (1980). [M]

***KARADİREK,** Afyonkarahisar ilinde, Sandıklı ilçesine bağlı bucak. — 10 942 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 428 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARADUMAN (Necmettin), türk yöneticisi ve siyaset adamı (Trabzon 1927). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1948). Bir süre maiyet memurluğu yaptıktan sonra Fındıklı (Rize) kaymakamlığına atandı. Fatsa ve Sultanhisar (Aydın) kaymakamlıklarından sonra 1966'da Kahramanmaraş valiliğine atandı. 1970'te Erzurum, 1975'te İçel valisi olan Karaduman 1977' de kendi isteğiyle emekli oldu. 1983 mayısında siyasal partilerin kurulmasına izin verilince Anavatan Partisi saflarında siyasete atıldı. 6 kasım 1983 seçimlerinde Trabzon milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Aralık ayı başında Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı seçildi. (M)

KARAFAKİOĞLU (Bedri), türk mühendisi (Çorum 1915 - İstanbul 1978). Yüksek Mühendis Mektebi'ni (İTÜ) bitirdi (1937). Fransa'da Ecole Nationale Supérieure'de telekomünikasyon öğrenimi gördü. Yurda dönünce İTÜ'de öğretim görevi aldı; 1939'da doçent, 1948'de profesör oldu. Fen müfettişi ve telsiz mühendisi olarak PTT'de de çalıştı. Ordinaryüs profesörlüğe yükseldiği yıl (1960) Kurucu Meclis üyeliğine seçilen Karafakioğlu 1965-1969 arasında İTÜ rektörlüğü, sonra Elektrik Fakültesi dekanlığı yaptı. Kurduğu ve yayınları için yoğun çaba gösterdiği İTÜ televizyon vericisi, TRT İstanbul TV'sinin çekirdeğini oluşturdu.

Karafakioğlu, oturduğu Bakırköy'de evinden çıkıp görevine giderken kimliği bilinmeyen tehdişçilerin açtığı ateşle öldürüldü. Ölümünden sonra 1979 yılında, «uzmanlık alanındaki yayınları, bilim adamı yetiştirilmesi ve laboratuvar kurulması alanındaki hizmetleri nedeniyle» Karafakioğlu'na TÜBİTAK Hizmet Ödülü verildi (1979). [M]

***KARAGANDA,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 576 000 nüf. Çimento sanayii. (L)

KARAGEDİK, Ankara ilinde, Çankaya ilçesinin Gölbaşı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 148 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARAHALİL, Kırklareli ilinde, Babaeski ilçesinin Karacaoğlan bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 187 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAHALLI,** Uşak ilinde ilçe. — 18 059 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 5 801 nüf. (1980). [M]

***KARAHAN** (Abdülkadir), türk edebiyat tarihçisi. — Yeni eserleri: *Dr. Muhammed İkbal ve Eserlerinden Seçmeler* (1975), *Eski Türk Edebiyatı İncelemeleri* (1980). [M]

***KARAHASAN,** Muş ilinde, Malazgirt ilçesine bağlı bucak. — 7 493 nüf., 14 köy. Bucak merkezi *Adaksu*, 1 031 nüf. (1980). [M]

***KARAHASANLI,** Nevşehir ilinde, Kozaklı ilçesine bağlı bucak. — 5 426 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 2 590 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARAHAYDAR, Urfa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 7 466 nüf., 20 köy. Bucak merkezi *Kalecik*, 455 nüf. (1980). [M]

***KARAHİSAR,** Denizli ilinde, Tavas ilçesinin Kızılca bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 3 998 nüf. (1980). Belediye. (M)

Karaidemir Barajı, Tekirdağ ilinde Karaidemir Suyu üzerinde baraj. 1980 yılında işletmeye açılan baraj, Sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi, toprak dolgu tipinde; kret kotu 109,8 m; barajın temelden yüksekliği 38 m; talvegden yüksekliği 25 m; normal su kotu 104,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 120,3 milyon m³; göl alanı 14,97 km²; sulama alanı 11 840 ha; taşkından koruma alanı 4 050 ha'dır. (M)

***KARAİSALI,** Adana ilinde ilçe. — 54 694 nüf., 98 köy. İlçe merkezi 2 711 nüf. (1980). [M]

***KARAKASIM,** Edirne ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 448 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 748 nüf. (1980). [M]

KARAKAŞ (Cahit), türk mühendisi ve siyaset adamı (Bartın 1928). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdi (1952). Almanya'ya giderek Berlin Teknik Üniversitesi'nde doktora yaptı (1956 - 1961). Yurda dönünce Bayındırlık bakanlığında görev aldı. Devlet Planlama Teşkilâtı Uzmanlık Komisyonlarında ve TÜBİTAK danışma kurulunda çalıştı. 1965'te Zonguldak'tan AP milletvekili seçildi. 1971'de bayındırlık ve ulaştırma bakanlıklarında bulundu. Aynı yıl CHP'ye geçti. 1973 ve 1977'de gene Zonguldak'tan CHP milletvekili seçildi. 1977'de Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanı oldu. Parlamentodaki görevi, 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla birlikte sona erdi.

6 kasım 1983 seçimlerinde, Halkçı Parti'den Zonguldak milletvekili seçilerek yeniden parlamentoya girdi. Başlıca eserleri: *Deniz Limanlarının Planlama Esaslarının Kritiği* (doktora tezi, 1960), *Kıyı Yapılarında Hesap Esasları* (1966). [M]

***KARAKAŞ** (Fethi), türk ressamı. — 1977'de İstanbul'da öldü. (M)

***Karakaya Barajı ve Hidroelektrik Santralı.** — 1975 yılında Diyarbakır ilinin Çüngüş ilçesinde, Malatya ili sınırında Fırat üzerinde yapımına başlanan barajın 1981 yılında bitirilmesi öngörüldüyse de bütçe imkânlarının elvermemesi ve döviz sıkıntısı nedeniyle yapımı işi gecikti. Yeniden yapılan planlamaya göre 6 üniteden oluşacak barajın 2X300 = 600 MW gücündeki I. ve II. ünitelerinin 1986 yılında hizmete girmesi ve yılda 4 200 milyon kWs elektrik enerjisi üretmesi, 2X300 — 600 MW'lık III. ve IV. ünitelerinin 1987 yılında işletmeye açılması ve yılda 2 900 milyon kWs elektrik enerjisi üretmesi, 2X300 = 600 MW'lık V. ve VI. ünitelerin 1988 yılında işletmeye girmesi ve yılda 254 milyon kWs elektrik enerjisi üretmesi öngörüldü. Baraj ve santral tamamlandığında toplam kurulu güç 1 800 MW, yıllık ortalama üretim 7,5 milyar kWs olacaktır. (M)

***KARAKAYA** (Feridun), türk tiyatro ve sinema oyuncusu. — Tiyatro çalışmalarını İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda sürdürdü; 1970'lerde uzun süre oynanan M. Celal'in *Balaban Ağa*, Ş. Şendil'in *Kanlı Nigar* gibi oyunlarında başarı kazandı. 1982'de Molière'in *Scapin*'in *Dolapları*'nı sahneye uyarladı. 1983'te G. Feydeau'nun *Şimdi Sırası mı?* adlı güldürüsünde oyunculuğun yanı sıra sahneye koyuculuk yaptı. (M)

***KARAKEÇİ,** Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. — 6 713 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 228 nüf. (1980). [M]

***KARAKEÇİLİ,** Ankara ilinde, Balâ ilçesine bağlı bucak. — 14 636 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 4 137 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAKOÇ** (Sezai), türk şairi ve yazarı. — *Leyla ile Mecnun* (1981) adlı yeni bir şiir kitabı, *Meydan Ortaya Çıktığında* (1979) ve *Portreler* (1982) adlı iki hikâye kitabı yayımladı. Deneme ve incelemelerini topladığı son kitabı *Edebiyat Yazıları I* (1982) adını taşıyor. (M)

***KARAKOÇAN,** Elazığ ilinde ilçe. — 39 373 nüf., 88 köy. İlçe merkezi 6 491 nüf. (1980). [M]

KARAKOYUNLU, Kars ilinde, Iğdır ilçesinin Taşburun bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 231 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAKÖPRÜ,** Erzurum ilinde, Hınıs ilçesine bağlı bucak. — 21 821 nüf., 25 köy. Bucak merezi 1 182 nüf. (1980). [M]

***KARAKÖY,** Muş ilinde, Varto ilçesine bağlı bucak. — 8 536 nüf., 18 köy. Bucak merkezi *Omcalı*. 572 nüf. (1980). [M]

***KARAKURT** (Esat Mahmut), türk romancısı. — 1977'de İstanbul'da öldü. (M)

KARAKURT, Kars ilinde, Sarıkamış ilçesine bağlı bucak. 21 560 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 1 316 nüf. (1980). [M]

Kara Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (TÜRK). Türk Kara Kuvvetleri'nin savaş gücünün artırılmasına katkıda bulunmak amacıyla kurulmuş hayır kurumu (kuruluşu: 26 ağustos 1974). Kıbrıs Barış Harekâtı'nı izleyen günlerde, Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı ve Donanma Vakfı yurttaşların gönüllü bağışlarını kabul ettiği halde, Kara Kuvvetleri'nin böyle bir vakfı olmaması yüzünden halk bağışlarını doğrudan doğruya Kara Kuvvetleri komutanlığına yapıyordu. Bu bağışların işletilmeksizin bankalarda bekletilmesini önlemek amacıyla, dönemin genelkurmay başkanı Semih Sancar'ın emriyle Ankara'da Türk Kara Kuvvetleri'ni Güçlendirme Vakfı kuruldu. Her türlü bağışı kabul eden vakıf halkın büyük ilgisini gördü. Vakfın ilk yatırımı elektronik savaş araç ve gereçlerinin bakım, onarım ve üretimini gerçekleştiren ASELSAN'dır (Askeri Elektronik Sanayi ve Ticaret AŞ). Nisan 1980' de üretime geçen ASELSAN'ın ürettiği çok sayıda sırt ve araç telsizi Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ve emniyet örgütüne dağıtıldı. Vakfın gelecekte gerçekleştirmeye hazırlandığı öteki projeler şunlardır: Tarım ve sanayi makineleri, kentlerin temizlik işlerinde kullanılan sıkıştırmalı çöp kamyon karoserileri ile Silahlı Kuvvetler için çeşitli teçhizat ve malzeme üretecek olan ve Kütahya - Muğla - Köyceğiz'de yapımı süren KÖYTAŞ (Köy Tarım ve Sanayi Makineleri Fabrikası); her türlü pil üretecek olan ve Kayseri'de yapımı süren ASPİLSAN (Askeri Pil Sanayi AŞ). Vakıf ayrıca, yurtdışında çalışan 540 türk işçisinin Balıkesir'de kurduğu İŞ-BİR ELEKTRİK SAN. AŞ. adlı jeneratör fabrikasında da pay sahibidir. (M)

KARAKUYU bls. i. Astron. Hiçbir sinyalin gelmediği uzay bölgesi.

— ANSİKL. Karakuyular hiç kuşkusuz, çağdaş astrofizik biliminin en çekici konuları arasındadır. 1970'li yılların başından beri karakuyuların keşfi birkaç kez açıklandı, daha sonra yalanlandı ve böylece bu konuda yoğun kuramsal araştırmalara girişildi. Daha 1796'da fransız matematikçisi ve astronomu Pierre-Simon Laplace*, ışığın, genel-çekim yasalarına uyan küçük cisimciklerden oluştuğu tahmininden hareketle, *Dünya Sisteminin Açıklanışı* adlı kitabında karanlık -yani görünmeyen- yıldızların var olduğunu düşündü; bu yıldızlar, kendi ışımalarını hapsedecek kadar yoğun genelçekim alanına sahip oldukları için karanlıktı. Birkaç yıl önce, yani 1783' de ingiliz astronomu John Mitchell de, Laplace'dan habersiz aynı varsayımı ileri sürmüştü. Bu varsayım çok kısa süre içinde unutuldu, çünkü XIX. yy boyunca geliştirilen, ışığın dalga kuramına ters düşüyordu. Karakuyu ancak XX. yy'ın başın-

Foto. X (3); Günaydın arşivi (MEYDAN)

da Einstein'ın çalışmaları sayesinde yeniden fizik alanındaki soyut düşünce tartışmaları arasına girdi.

genel bağıllığın bir sonucu

Genel bağıllık kuramına göre uzay - zaman bir gök cismi civarında eğri çizerken, gök cisminin kütlesi ne kadar büyükse o kadar geniş bir eğri çizer. Bu olgunun sonuçlarını inceleyen alman Karl Schwarzschild* 1916'da, maddesi belirli bir kritik ışının (*Schwarzschild ışını*) berisinde yoğunlaşan her küresel cismin görünmez olduğunu ileri sürdü. Bu kritik ışının formülü $r_0 = \frac{2\,GM}{c^2}$ 'dir. (*G* genel çekim sabiti, *M* cismin kütlesi, *c* de ışık hızını gösterir).

Kurama göre görünmez hale gelen cismi çevreleyen uzay da eğilerek kendi üzerine kapanır. Kısacası, yüzeyden kurtulmak için ışık hızından fazla hız gerektiğinden hiçbir sinyal, o gökcisminin çekiminden kurtulamaz. Böylece bir karakuyu oluşur (şek. 1 ve 2). Kurtulma hızı Schwarzschild ışınının sınırladığı kürenin yüzeyi boyunca ışık hızına eşittir: Bu sınıra *karakuyu ufku* denir. Dıştan gelen ve bu ufku aşıp geçen her madde, her ışıma mutlaka karakuyuya «düşer».

Schwarzschild'in matematik çözümlemesi sadece tam küresel cisimlere uygulanır; fakat Yeni Zelandalı Roy P. Kerr 1963'de bu uygulamayı eksenel bir simetri gösteren cisimlere dolanım halinde ve kutup noktalarında yassılaşmış gök cisimleri) genelleştirdi. Bu buluşa göre karakuyu ufkunun dışında, *ergosfer* adında ekvatoral bir kabarıklık oluşturan bir ara bölgenin bulunması gerekiyordu. Bu bölgeye (dış sınırının adı *statik sınır*) düşen bir cismin ille de soğurulması gerekmez, bazı elverişli koşullarda cisim, düştüğü bölgeden kurtulabilir. Karakuyunun dönüş yönünde devindiği takdirde, cisim karakuyu tarafından sapana yerleştirilmiş bir taş gibi çevrile çevrile döndürülür ve düştüğünde sahip olduğu enerjiden daha fazla bir enerjiye statik sınırın ötesine kadar fırlayabilir; bu ek enerji, karakuyunun dönüşünden yararlanılarak elde edilmiş bir enerjidir.

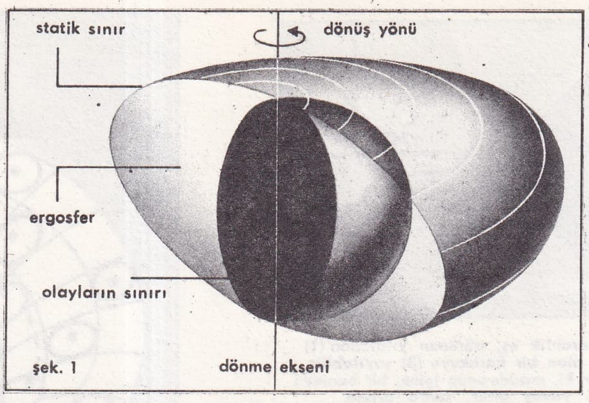

Dönen bir karakuyunun şematik biçimi

yıldızların genelçekimsel çöküşü

Sadece matematiksel incelemelere dayanarak karakuyuların varlığını iddia etmek mümkündür. Ayrıca yıldızların evrimi kuramına göre evrende bu tür cisimlerin oluşabileceği sonucuna varmamıza olanak veren bir fizik olayı, çekimsel çöküş olayı da vardır. Bir yıldız, yaşamının büyük bölümü süresince enerjisini termonükleer tepkimelerden sağlar. Bu tepkimeler, gaz basıncı ile radyasyon basıncının ortaya çıkardığı ve genelçekime karşı koyabilecek çapta, maddeyi yıldızın merkezinde toplamaya çalışan bir güç yaratır. Nükleer yakıt tükendiğinde denge bozulur; yıldız kendi üstüne çöker. Yıldız büzüldükçe maddesi daha güçlü biçimde sıkışır ve korkunç bir yoğunluk kazanır. İlk evrede atomlar parçalanır ve onların yerini çekirdek ve elektrondan oluşan bir gaz alır. Fakat elektronlar, çok büyük ölçüde bir yaklaşmaya karşı direnirler. Yıldızın kütlesi, hintli astronom Subrhmanyan Chandrasekhar'ın (doğ. 1910) gösterdiği gibi, Güneş'in kütlesinin 1,4 katına eşit sınır değeri aşmazsa direngenlikleri, büzülmeyi kesin olarak durdurmayı sağlar. Bu takdirde sonuç istikrarlı bir *beyaz cüce yıldız*'dır. Çoğu kez olduğu gibi, yıldızın kütlesi Chandrasekhar sınırından büyükse (kütlesi, Güneş'inkinin 75 katına ulaşan yıldızlar vardır), amerikalı fizikçi J. Robert Oppenheimer*'in görüşüne göre yıldızın büzülmesi daha ileri bir evreye kadar sürer. Bununla birlikte yapılan hesaplara göre iki durum söz konusudur: Ya yıldızın kütlesi bir kez daha, Güneş'in kütlesinin yaklaşık 3-4 katı gibi bir sınır değeri aşmayacak (sayı, yıldızın son derece yoğun maddesini tanımlamak için kullanılan denkleme göre değişir) ve elektronlar çekirdeklerdeki protonlar içinde eriyerek bir nötron gazı verdiği zaman büzüşme duracak; böylece çapı en fazla 15-20 kilometreyi, bulan, fakat madde ağırlığı bir santimetreküpte 100 milyon tona varan bir nötron yıldızı doğacaktır; ya da yıldızın kütlesi sınır değeri aşacak ve hiçbir olay büzüşmeyi durduramayacaktır (büzüşme sürecek, Schwarzschild ışını aşıldığı anda bir karakuyu doğacaktır).

1939'dan beri geliştirilen, ağır kütleli yıldızlara ilişkin bu evrim kuramı, daha somut ve geliştirilmiş veriler olmadığı için yıllarca tartışıldı. Söz konusu kuram 1967' de pulsarların keşfiyle birlikte güçlendi; keşfi gerçekleştiren ingiliz astronomu A. Hewish ve yardımcısı J. Bell böylece nötron yıldızlarının varlığını doğruladılar. Bundan sonra da astronomlar gerçek bir karakuyu avına giriştiler.

karakuyuların aranması

Bu garip gök cisimleri doğrudan doğruya gözlenemezse de, yarattıkları etkilerden, özellikle evrensel çekim etkisinden yararlanılarak dolaylı yoldan aranıp taranabilir. Bir çifte yıldızın (evrende bunun örnekleri çoktur) bileşenlerinden birini oluşturan bir karakuyu, diğer bileşenin maddesini tam anlamıyla içine çekip yutacak ve çevresinde gazdan ve tozdan bir yoğuşma kursu oluşacaktır. Bir milyar dereceye varan sıcaklıktaki karakuyuya boşalan madde, şiddetli ve çabuk değişen X ışınımı yayacaktır (şek. 3). 1970'li yıllarda uzay gemileri sayesinde evrende saptanan birçok X ışını kaynağı bu varsayıma güç kazandırdı: Kuğu takımyıldızında *Kuğu X 1;* Pergel takımyıldızında *Circinus X 1;* Perse takımyıldızında *Persei X,* vb. Genel bağıllık kuramına göre bir karakuyunun varlığı, ona yakın doğrultularda bulunan diğer gök cisimlerinden çıkan parıltılı ışınların bir eğri çizmesiyle de belirlenebilir. Özellikle, uzak bir gökadayla yer arasındaki bir karakuyu, gökadanın ışığı karşısında yakınsak bir mercek gibi iş görür (evrensel çekimin mercek etkisi).

Bağıllık kuramı ayrıca, hızlandırılmış kütlelerin ağırlıktaki değişmeleri andıran dalgalar yayacağını da öngörür; bu dalgalar, aynen elektrik yüklerinin deviniminin elektromanyetik dalga yayınımına neden olması gibi ışık hızıyla yayılırlar. Fakat yayıldığı varsayılan enerji miktarı o kadar zayıftır ki, *evrensel çekim** (*Ek 2*) dalgalarını tespit çalışmalarından bugüne kadar olumlu bir sonuç alınamamıştır. Buna karşılık bir karakuyu oluşumu, evrensel çekim dalgalarını tespit için yeterli bir enerji kaynağı diye düşünülebilir.

cüce karakuyular ve dev karakuyular

Dev yıldızların çekimsel çöküşü, belki de karakuyu oluşumunun tek yolu değildir. Kuramsal olarak, ne kadar küçük olursa olsun her kütle bir karakuyu durumuna indirgenebilir. Hesaplar, örneğin 0,87 sm çapındaki bir miskey büyüklüğüne indirgendiğinde Yer'in de bir karakuyu olabileceğini gösterir. Kütle ne kadar zayıfsa, karakuyu o kadar küçük olur. Bununla birlikte, 10^{-5} g'dan aşağı kütlelerin karakuyular oluşturmayacağı varsayılır; çünkü böylesi bir durumda madde, çapı 10^{-33} sm'den küçük tanecikler içinde sıkışacaktır ki bunların varlığını tasarlamak bazı kuramsal sorunlar yaratmaktadır.

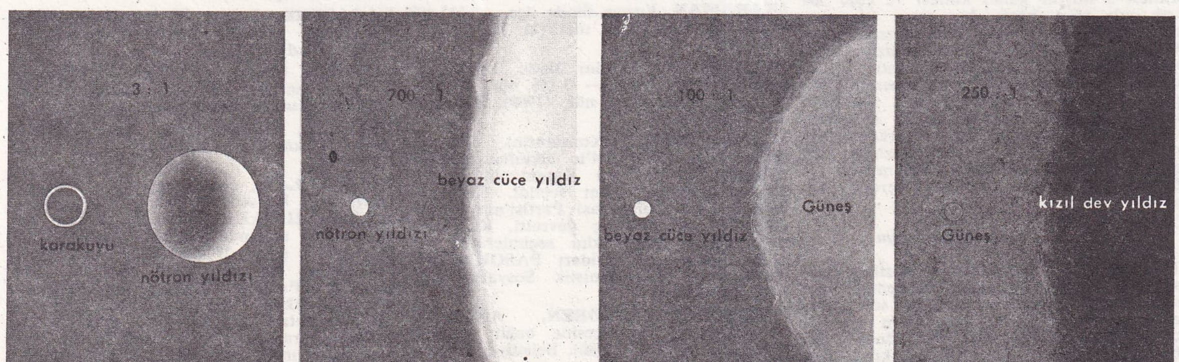

Karakuyunun, nötron yıldızının, beyaz cüce yıldızın Güneş'in ve dev yıldızın karşılaştırmalı boyutları. Güneş'in çapı bir beyaz cüce yıldızın çapının 100 katı kadardır. Bir nötron yıldızının kütlesi Güneş'in kütlesiyle aynı düzeydedir.

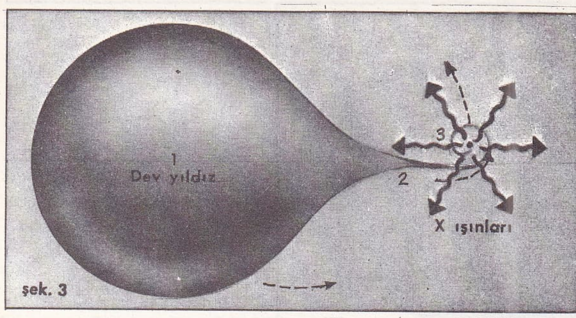

Bazı ikili sistemlerde, karanlık eş, görünen yıldızdan (1) madde huzmesi (2) çekip alan bir **karakuyu** (3) sayılabilir. **Karakuyu** o kadar küçüktür ki, madde onun içine, bir huniden akar gibi, çok yavaş girer, sonra orada sıkışır X ışınları yayacak HDE 226868'in görüleyen eşi, 100 km çapında bir bir sıcaklığa ulaşır. Kuğu takı yıldızındaki süper dev yıldız karakuyu olabilir.

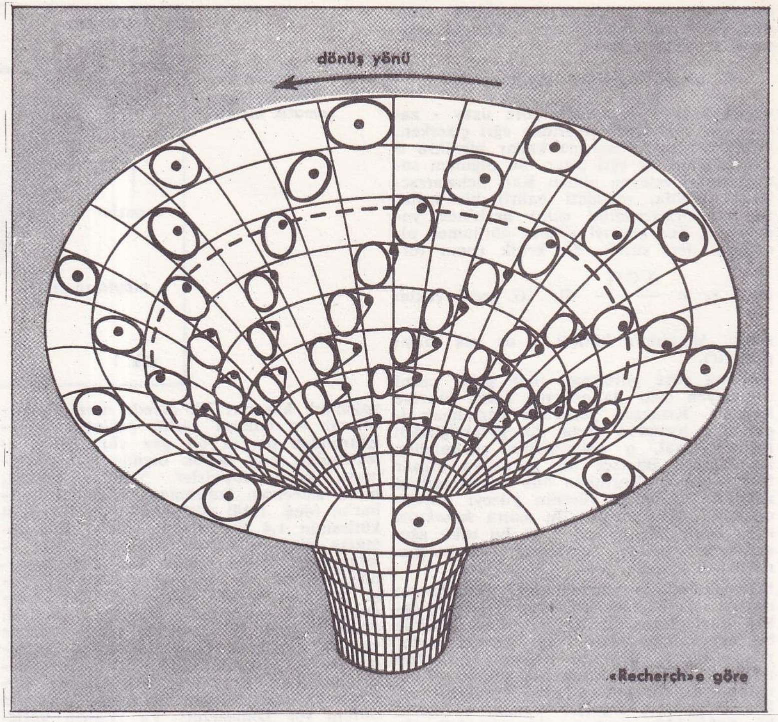

Bir **karakuyu**'nun teorik şeması

Zayıf kütlelerin küçük karakuyulara dönüşebileceği görüşü *a priori* olarak reddedilemezse de evrensel çekim maddenin büzüşmesi için yeterli olamayacağından bir karakuyu ancak evrensel çekim dışında başka bir gücün devreye girmesi sonucunda olağanüstü bir basınçla sıkışıp oluşabilir. İngiliz astronomu Stephen Hawking'e göre Evren'in çok büyük bir patlamayla (*Big bang*) oluştuğu kabul edildiği takdirde, ilk anlarında cüce karakuyuların oluşumuna elverişli koşullara sahipti. Kuramcıların çoğu gene de bu varsayıma karşı çekimserdir.

Son derece ağır kütleli dev karakuyuların varlığına karşı da hiçbir kuramsal itiraz yoktur. Bazı yıldız kümeleri (on binlerce, yüz binlerce yıldızın küresel yoğunlaşmaları), X ışıma kaynaklarıyla çakışmaktadır; bu kaynakların belirgin nitelikleri, bir «kurban» yıldızın, daha önce yüzlerce yıldızı yutarak oluşmuş bir karakuyuya çarpmasıyla açıklanabilir.

Kuazarların ya da faal gökadaların tam ortasında olağanüstü büyük karakuyuların bulunduğu varsayımı, bir de, bu gök cisimlerinin yaydığı müthiş enerjinin nasıl doğduğunu anlamaya yarar. Yer'den 50 milyon ışık yılı uzaktaki Başak takımyıldızındaki Virgo kümesi içinde bulunan ve bilinen en büyük ve en parlak gökadalardan biri olan M 87 gökadası, ortasında kütlesi 5 milyar güneş kütlesi ve çapı 360 ışık yılı olan böyle bir cismi barındırmaktadır. Maddenin bu akıl almaz yoğunlaşması, kendisini kuşatan yıldızlar üzerindeki çekimsel etkileri sayesinde farkedilerek birbirinden bağımsız amerikalı iki ekip tarafından 1978'de ortaya çıkarıldı. Bizim gökadamızın (*Samanyolu*) ortasında da çokyoğun ve enerji dolu bir radyo kaynağının belirlendiği ve merkezinde 100 milyon güneş kütlesinde ve 700 milyon kilometreçapında bir karakuyu içerdiği varsayılır.

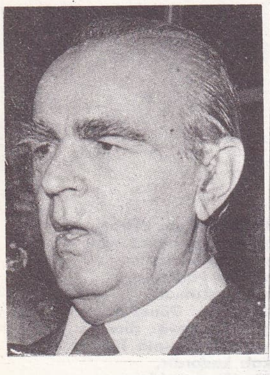

Konstantin KARAMANLİS

karakuyudan akkuyuya

Karakuyuların özelliklerinin çözümlenmesi, çok sayıda kuramsal incelemeye yol açtı. Fizik açısından karakuyu son derece basit bir cisimdir; bu cismin ufku içinde çöken madde artık dışa yönelik hiçbir etkide bulunamaz. Bir karakuyu çevresindeki uzay-zaman geometrisini belirleyen Einstein denklemlerinin çözümüne varmak için sadece üç parametrenin yeterli olduğu kanıtlanmıştır: Karakuyunun kütlesi, açısal momenti (dönüş hızına bağlı) ve elektromanyetik yükü.

Bir karakuyuda hapsolarak sonsuz bir büzüşme sürecine girmiş olan maddeye gelince, kuramcılara göre, bu madde Evren'in başka bir noktasında ya da paralel bir evrende birden ortaya çıkar ve böylece bir *akkuyu* oluşturur. Bu olgu, genellikle çifter görünen ve «Markarian» gökadaları denen özgül bazı gökadaların nasıl oluştuğunu açıklamaya imkân verir.

Bununla birlikte 1980'li yılların başında henüz hiçbir gözlem, karakuyuların varlığını kesin olarak belirleyebilmiş değildir ve hiç kimse, evrendeki bu uçurumların birer efsane mi yoksa gerçek mi olduğunu söylemez. (L)

***KARAL** (Enver Ziya), türk tarihçisi (öl. Ankara 1982). — Son eserleri: *Osmanlı İmparatorluğunda Ermeni Meselesi* (1971), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi 1918 - 1965* (1974), *Question Armenian 1878 - 1923* (Ermeni Sorunu; çev. Ş. Engineri) [1977], *Osmanlı Tarihi* 7. cilt (öteki ciltler İ.H. Uzunçarşılı'nın; 1977), *Atatürk ve Devrim* (konferanslar ve makeleler, 1980). [M]

***KARAMAĞARA,** Yozgat ilinde, Akdağmadeni ilçesine bağlı bucak. — 19 674 nüf., 32 köy. Bucak merkezi *Saraykent,* 2 783 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAMAN,** Konya ilinde ilçe. — 113 408 nüf., 102 köy. İlçe merkezi 51 208 nüf. (1980). [M]

***KARAMANLI,** Burdur ilinde, Tefenni ilçesine bağlı bucak. — 7 116 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 5 118 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAMANLİS** (Konstantin), yunanlı devlet adamı. — 1974'te ülkesine dönerek başbakanlığı üstlenen Karamanlis, mayıs 1980'de cumhurbaşkanı seçildi. Kurucusu olduğu Yeni Demokrasi Partisi'nin liderliğini Georgios Rallis'e devretti. Karamanlis'in partisi 1981 ekim seçimlerinde yenilgiye uğrayarak iktidarı PASOK'a (Papandreu'nun Panhelenistik Sosyalist Partisi) bıraktı. (M)

KARAMIKKARACAÖREN, Afyonkarahisar ilinde, Çay ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 240 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAMÜRSEL,** Kocaeli ilinde ilçe. — 41 635 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 15 174 nüf. (1980). [M]

***KARAOĞLAN,** Tunceli ilinde, Ovacık ilçesine bağlı bucak. — 1 410 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 161 nüf. (1980). [M]

***KARAOĞLANLI,** Manisa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 695 nüf., 5 köy. Bucak merkezi. 2 635 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAOVA,** Muğla ilinde, Bodrum ilçesine bağlı bucak. — 7 970 nüf., 10 köy. Bucak merkezi *Mumcular.* 1 472 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAÖREN,** Çorum ilinde, İskilip ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 023 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAPINAR,** Konya ilinde ilçe. — 55 428 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 23 825 nüf. (1980). [M]

KARAPINAR, Afyonkarahisar ilinde, Sultandağı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 614 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAPÜRÇEK,** Sakarya ilinde, Akyazı ilçesine bağlı bucak. — 11 168 nüf., 17 köy. Bucak merkezi *Akpürçek* 2 378 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARAPÜRÇEK, Balıkesir ilinde, Susurluk ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 338 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARASENİR, Nevşehir ilinde, Kozaklı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 913 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARASİNİR, Konya ilinde, Çumra ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 416 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARASU** (Bilge), türk kadın hikâyecisi. — Yeni eserleri: *Göçmüş Kediler Bahçesi* (1980), *Kısmet Büfesi* (1982). [M]

***KARASU,** Sakarya ilinde ilçe. — 66 852 nüf., 54 köy. İlçe merkezi 10 157 nüf. (1980). [M]

***KARASULARI,** çoğl. blş. i. — ANSİKL. Devl. huk. Karasuları sorunu 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı öncesinde Türkiye ile Yunanistan arasında başlayan sürtüşmelere yol açtı. 7 şubat 1974'te Yunanistan Türk hükümetine bir nota verdi. Notada, Türkiye'nin TPAO'ya (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı) 1973'ten itibaren Ege Denizi'nde petrol arama izni verdiği hatırlatılıyor, aramaların yapılacağı yerin Yunan adalarının batısındaki deniz yataklarının olduğu, burada Yunanistan'ın hükümranlık hakları bulunduğu ileri sürülüyordu. Türkiye, Yunanistan'ın notasını 27 şu-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

bat 1974'te cevaplandırdı. Türk notasında, sözü geçen bölgenin Türkiye'nin kıta sahanlığına girdiği, bu nedenle burada Türkiye'nin petrol arayabileceği, adaların kıta sahanlığı olamayacağına göre de Yunanistan'ın iddiasının geçersiz olduğu bildirildi. Türkiye Ege Denizi'ndeki haklarını savunmada kararlıydı. 29 mayıs 1974'te Çandarlı gemisi Ege Denizi'nde, Türkiye' nin kıta sahanlığı kesiminde sismik araştırmalar yapmak üzere gönderildi. Yunanistan, Türkiye'nin gemiyi geri çekmesini istedi. Türkiye gemiyi çekmediği gibi kıyıları ve kıta sahanlığını koruma görevini Genelkurmay Başkanlığı'na veren bir kararname çıkardı. Olayın bir çatışmaya dönüşmesinden korkan batılı ülkeler her iki hükümeti yatıştırma çabasına giriştiler. Yunanistan, tutumunu yumuşatmak zorunda kaldı. Ege Denizi'ni bir «Yunan Gölü» olarak kabul ettirmek isteyen Yunanistan, bu konuda 1958 Cenevre Andlaşması'na dayanma çabasındaydı. Andlaşma adaların da kıta sahanlığı olabileceğini kabul ediyordu. Ne varki bu andlaşmayı başka birçok devlet gibi Türkiye'de onaylamamıştı. Türkiye'ye göre kıta sahanlığı her şeyden önce jeolojik bir kavramdır; Ege Denizi'nin kıta sahanlığı Anadolu yarımadasının doğal bir uzantısıdır. Bazı Yunan adaları bu kıta sahanlığının üzerindeyse de, Türkiye'nin kıta sahanlığındaki hükümranlığını yok edemez. Bu arada Yunanistan 10 haziran 1974'te karasularını 12 mile çıkardığını NATO'ya bildirdi. Türkiye dışişleri bakanı ile Yunanistan dışişleri bakanı arasında, 19 haziranda, karasuları ve Ege kıta sahanlığı konusunda Ottawa'da yapılan görüşmelerden bir sonuç çıkmadı. Türkiye ve Yunanistan başbakanları arasında 28 haziran 1978'de Brüksel'de yapılan görüşmeler de olumlu sonuç vermedi.

1976'da yeniden başlayan ikili görüşmelerde Türkiye Ege Denizi'ni iki ülke arasında adilane paylaştıran bir harita sundu ve 12 mil uygulamasıyla dengenin tek yanlı bozulması halinde bir çatışmanın kaçınılmaz olduğunu bildirdi. Görüşmelerden bir sonuç çıkmayınca Türk hükümeti 15 temuz 1976'da, MTA Sismik 1 (Hora) adlı araştırma gemisinin Ege'ye açılarak kıta sahanlığının Türk kesiminde araştırma yapmasına karar verdi; gemi 23 temmuzda göreve başladı. Yunanistan geminin kendi kıta sahanlığını ihlal ettiği gerekçesiyle, 7 ağustos 1976'da, Türkiye'ye bir nota verdi. Türkiye bunu sert bir notayla karşıladı. Yunanistan 9 ağustosta ikinci bir nota verdi ve Türkiye'yi BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etti. Konseyde konuşan Türkiye dışişleri bakanı «Ege'deki haklarımızı titizlikle savunacağız» dedi. Sovyetler Birliği de Yunanistan'ın «Ege'de serbest geçişi tehlikeye düşürücü davranışlardan vazgeçmesini» istedi. 2 kasım 1976' da Bern'de yapılan ikili görüşmeler de sonuçsuz kaldı. Konu bu kez, 31 ocak 1977' de, Londra'daki ikili görüşmelerde ele alındı; olumlu bir sonuca varılamadı. Yunanistan 1976'da kıta sahanlığı konusunda La Haye Adalet Divanına başvurmuş, Divan, 19 ağustos 1976'da, başvuruyu incelemeyi kabul etmişti. Türkiye bu konuda Divan'ın yetkili olmadığını ileri sürdü. Divan ,13 aralık 1978'de verdiği kararla 2'ye karşı 12 oyla kıta sahanlığı sorunu konusunda kendisini yetkisiz sayarak Yunanistan'ın başvurusunu reddetti. Böylece sorunun gene ikili görüşmelerle çözümünden başka yol kalmadı.

● *Karasuları mevzuatı.* 1982 yılında karasuları konusunda yeni yasal düzenleme yapıldı; 20 mayıs 1982 tarih ve 2674 sayılı Karasuları Kanunu'yla 15 mayıs 1964 tarih ve 476 sayılı kanun ve diğer kanunların yeni kanuna aykırı hükümleri yürürlükten kaldırıldı. Karasuları Kanunu'na göre türk karasuları Türkiye ülkesine dahildir. Türk karasularının genişliği altı deniz milidir. Bakanlar kurulu, belirli denizler için, o denizlerle ilgili bütün özellikleri ve durumları gözönünde bulundurmak ve hakkaniyet ilkesine uygun olmak şartıyla, altı deniz milinin üstünde karasuları tespit etmeye yetkilidir. Türkiye ile kıyıları bitişik ya da karşılıklı olan devletler arasında karasuları anlaşma ile sınırlandırılır. Bu anlaşma bölgenin bütün ilgili özellikleri ve durumları gözönünde bulundurularak hakkaniyet ilkesine göre yapılır. Karasularının genişliği bakanlar kurulunca saptanacak esas hatlardan itibaren ölçülür. Esas hatların kara tarafında kalan sular ve körfez suları, türk iç sularıdır. Sürekli liman tesisleri kıyının bir parçası sayılır ve bu tesislerden en açıkta olanlarının kara tarafında kalan sular ve dışlimanlar iç sulara dahildir. İç suların dış sınırını belirleyen hatlar, bu amaçla hazırlanan büyük ölçekli deniz haritalarında gösterilir. (M)

***KARAŞAR,** Ankara ilinde, Beypazarı ilçesine bağlı bucak. — 2 077 nüf. 6 köy. Bucak merkezi 1 246 nüf. Belediye. (M)

***KARATAŞ,** Adana ilinde ilçe. — 66 640 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 5 695 nüf. (1980). [M]

KARATAŞ, Manisa ilinde, Salihli ilçesine bağlı bucak. 32 879 nüf., 43 köy. Bucak merkezi 2 941 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARATAŞ (Şaban), türk zootekni uzmanı (Ereğli, Konya 1928). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ni bitirdi, aynı okulda asistan oldu. 1958'de doktorasını tamamladıktan sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne geçti. 1959'da Birleşik Amerika'ya giderek Cornell Üniversitesi'nde mesleki çalışmalar yaptı. Yurda dönünce doçent, sonra profesör oldu. 1975'te ilkin TRT yönetim kurulu üyeliğine, ardından TRT genel müdürlüğüne atandı. Tartışmalara yol açan bu görevi 1978'e değin sürdü. TRT'den ayrıldıktan sonra üniversiteye dönemedi. 1979 senato seçimlerinde Konya'dan AP senatörü seçilerek parlamentoya girdi. Bu görevi, 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

***KARATOPRAK,** Muğla ilinin Bodrum ilçesine bağlı Turgutreis* bucağının eski adı. (M)

***KARAURGAN,** Kars ilinde, Sarıkamış ilçesine bağlı bucak. — 11 681 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 986 nüf. (1980). [M]

***KARAYAKA,** Tokat ilinde, Erbaa ilçesine bağlı bucak. — 18 561 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 4 035 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARAYAKUP, Yozgat ilinde, Sarıkaya ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 306 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARAYAZI,** Erzurum ilinde ilçe. — 41 498 nüf., 77 köy. İlçe merkezi 3 887 nüf. (1980). [M]

***KARAYÜN,** Sivas ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 3 956 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 756 nüf. (1980). [M]

***KARBON** i. — ANSİKL. Ekoloji. *Karbondioksit.* Son yıllarda Atmosferdeki karbondioksit oranında görülen artış endişe verici boyutlara ulaştı. 1957'de yaklaşık 311 mb (milyonda bir) olan oran 80'li yıllard 330 mb'ye yükseldi. Önlem alınmazsa 2 000 yılında bu oranın iki katına çıkması beklenmektedir.

● *Sanayi.* Yakın zamana kadar karbondioksit oranındaki artış sadece fosil kökenli yanıcı maddelerin tüketimine atfediliyordu. Kömürden ve hidrokarbürlerden çıkan karbon atmosfere karbondioksit (CO_2) olarak yayılmaktadır. Sanayi kuruluşlarından atmosfere yayılan CO_2 miktarının yılda 5 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Atmosferde toplanan CO_2'nin çeşitli temizlenme mekanizmaları vardır. Bunların en önemlisi kara ve deniz bitkilerinin, organik madde sentezi için atmosferdeki karbondioksidin yarısını kullanarak yaptıkları fotosentezdir. Bu bakımdan doğada bitki örtüsünün korunması büyük önem taşır. Nitekim yapılan araştırmalar canlı organizmaların ve özellikle tropikal ormanların yok edilmesiyle atmosferdeki karbondioksit oranının artışı arasında bağıntı bulunduğunu gösterdi.

● *Sınırlar.* CO_2 zehirli değildir. Atmosferde karbondioksit oranının artışı (en azından öngörülen sınırlar içinde) insan organizmasını etkilemez. Buna karşılık iklim üzerindeki etkileri felakete yol açabilir. Karbondioksit kızılötesi ışınıma karşı saydamsızdır. Oysa Dünya, Güneş'ten aldığı ısının bir kısmını bu ışınımlar aracılığıyla uzaya yansıtır. CO_2 artışının bu yansıtmayı engelleyerek 2 020 veya 2 050 yıllarında Dünya ikliminde 2-3° C'lık bir sıcaklık

Özellikle tropikal ormanların yok edilmesi atmosferde **karbondioksit** oranının artmasına yol açar (Amazonya'da tahribe uğramış bir orman görüntüsü)

artışına yol açacağı tahmin edilmektedir. Bunun da kutuplarda buzların erimesine yol açarak okyanusların yükselmesine neden olabileceği düşünülebilir. Karbondioksit denize suyunda çözülebilen bir maddedir. Atmosferdeki CO_2 oranı belli bir düzeye ulaştığında deniz suyunda asitlik derecesinin artması ve bunun suda yaşayan hayvanlar için tehlike yaratması ihtimali de söz konusudur. (L)

***KARDELJ** (Edvard), sloven asıllı yugoslav siyaset adamı. — (öl. Ljubljana 1979). [M]

***KARDİYOLOJİ** i. — ANSİKL. Tıp. Birkaç yıldan beri kardiyoloji pratiğinin son derece geliştiği dikkati çekmektedir. Bunun nedenleri çeşitlidir. Araştırma yöntemleri çok hassaslaştı ve giderek kan akıtıcı araştırma tekniklerinin yerini yara açmayan dıştan yöntemler almaya başladı. Elektrokardiyografi, radyoloji ve ekokardiyografi gibi yöntemler kalp içi muayeneleri (kalp içi boşlukların sondayla incelenmesini) gereksiz kılabilir. Ancak çok gerekli durumlarda yine de bu tür incelemelere başvurulur.

Kalp damarı hastalıkları arasında kapak hastalıkları giderek azalmaktadır. Buna karşılık, koroner (kalb damarı) ve miyokard (kalp kası) hastalıkları artış göstermektedir.

İlaçla ya da cerrahi olarak tedavi yöntemleri daha gelişmiş ve etkinleşmiştir.

araştırma yöntemleri

Kalp doktorunun temel araçları stetoskop (dinleme aracı), elektrokardiyograf ve radyolojik muayene ise de yeni yöntemler kalp hastalıklarına daha iyi bir yaklaşım ve hastaya daha iyi koşullar sağlamaktadır. *Parıltı amplifikatörü* birçok radyoskopi aracına eklenmeye başlandı. Bu araçla çok düşük dozlarda X ışını kullanarak bir televizyon ekranı üzerinde hareketli bir resim verilebilmekte, resmin parlaklığı ve kontrastı ayarlanabilmektedir. Bu da hastanın az ışın almasını sağlamaktadır. Tarayıcı* (*Ek 2*) denen aygıt ise kalp boşluklarının kesit halinde resimlerini verir.

Elektrokardiyogram da mükemmelleşti. *Epikardik kartografi,* standart bir elektrokardiyogram gibi çok uçlu (3 ya da 6) bir araçla çekilir, ama göğüs kafesi üzerinde elektrik potansiyelinin çok noktadan izlenebilmesi, her gün tekrarlanarak bir miyokard infarktüsünün ya da oksijensizliğe ve damar daralmasına bağlı bir bozukluğun yüzey ve hacim olarak gösterdiği değişiklikleri ortaya çıkarabilir.

Vektokardiyografi ise kalp atım süresince değişen genel bir elektrik görüntü verir. Kalp ritmi bozukluklarının gözlenmesi ve incelenmesi uzman tıp merkezlerinde «sürekli» olarak yapılabilir; bilgiler bir bilgisayara aktarılarak anında değerlendirilir ve gerektiğinde yine bilgisayardan son yirmi dört saatin özeti istenebilir. Bunun için hasta bir kliniğe yatırılıp elektrotlar doğrudan bilgisayara bağlanabileceği gibi

Foto. Monchête/Gamma (LAROUSSE).

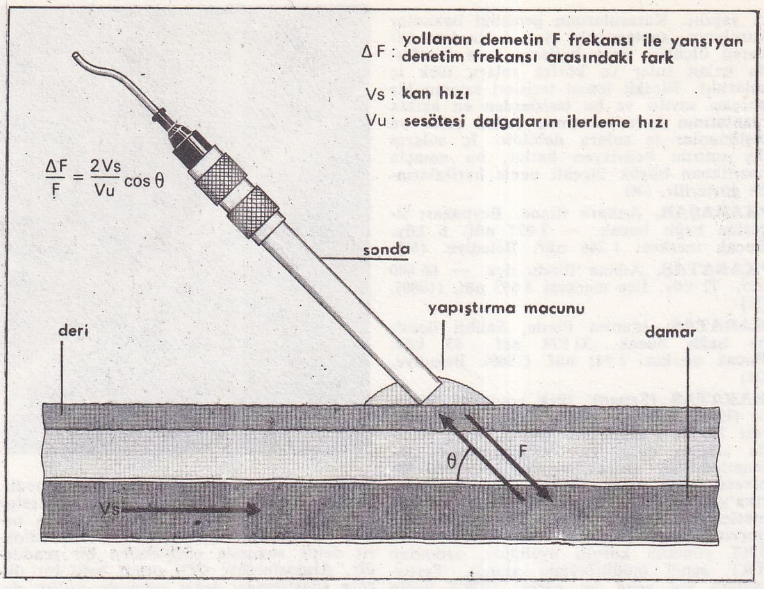

ayakta da bilgisayar taşıyabilir. Hastanın üzerinde taşıyacağı ufacık *kaydedici aygıt* ona büyük bir hareket serbestliği sağlar. Daha sonra bandın okunması ile hastanın ne zaman ve ne biçimde bir rahatsızlık geçirdiği anlaşılır. Bu yönteme, hastanın durumu yatağa bağlanmasını gerektirmediği zamanlarda başvurulur. Günümüzde koroner atardamarların bazılarına sonda takılabilmektedir. *Koronografi* denen bu yöntemde, görüntü hemen bir televizyon ekranı üzerine aktarılır. Hekim durumu buradan gözler. Hemen okumak için görüntü bir manyetoskopa alınır ve uzun süre saklama için de sinema filmine çekilir (35 mm'lik).

Tek ya da çok elektrotlu sondaların takılmasıyla da kalpteki elektrik potansiyelleri kaydedilebilmektedir. Bu da, kalpte sinir akızının iletimindeki ritm bozukluklarının biçimini ve yerini belirlemede işe yaradığı gibi, elektronik bir kutu (*uyarıcı* ya da *pace-maker*) kullanılarak kalbin uyarılması imkânını da verir.

Son zamanlarda kalp boşluklarını, kapakçıkların işleyişini, kanın akışını incelemek için de kan akıtmayan yöntemler geliştirildi. Bunlardan *ekokardiyografi*; katı nesneler üzerine düşen ultrasonların yansıması ilkesine dayanır ve bir osiloskop üzerinde kalp boşluklarının kesit biçiminde resmini ve hareketlerini verir. Doppler etkisi ise, hareket halindeki bir hedefe, örneğin kan akımına, bir ultrason dalgası göndererek bunun frekansını değiştirme ilkesine dayanır, damarlarda kan akımının hızını ölçme olanağı sağlar (*velosimetri Doppler*).

kapak ve şekil bozuklukları

Klinik kardiyolojinin, öncelikle ele aldığı alan kapak hastalıklarıdır. Kalbe sonda salma imkânı doğunca bu alanda birçok bilgi sağlandı. Günümüzde gelişmiş ülkelerde sonradan olan kapak hastalıkları ortadan kalkmak üzeredir, çünkü bunlara neden olan streptokok enfeksiyonları düzenli tedavi ile önlenmektedir. Buna karşılık kalpte daha az rastlanan şekil bozuklukları daha çok ilgi çekmekte ve giderek daha yeni yöntemlerle cerrahi girişimlere yol açmaktadır.

miyokard (kalp kası) bozuklukları

Metabolik hastalık ya da zararlı bir madde ile temas sonucu kalp kası lifinde bir bozukluk ya da koroner damarlarda bir hastalık olunca, hasta kardiyoloji servisine gelir. Anjina pektoris ve miyokard infarktüsü bunlara en iyi örneklerdir. Bunlar yaşam koşulları, sigara içme ve aşırı beslenme yüzünden giderek artmakta olan hastalıklardır. Bu tür hastalıkların erken tanı ve tedavisi için çok çalışma yapılmaktadır. Aynı tür hastalıklardan tansiyon yüksekliği de, sonuçlarının ve yan etkilerinin tehlikeleri nedeniyle, yine kalp damar cerrahisini ilgilendirmektedir.

ritm ve iletim bozuklukları

Elektrofizyolojik araştırma yöntemleri sayesinde ritmoloji, yani kalp ritim bilimi doğdu. Kalp içi sinir iletisi ve ritim bozukluklarının mekanizması ile ilgilenen ritmoloji, hastaların daha uygun bir tedavi görmesini sağlar. Bu bakımdan, kardiyolojinin uzmanlaşmış bir dalı sayılır.

tedavi yolları

İlaç ayrıntılarına girmeden denebilir, ki, kalp hastalıklarında ilaç tedavisi, durumlara göre değişir: Kalbin kasılması artırılır, ritmi düzeltilir ya da kalp sinirleri etkilenerek kalp karıncıklarının işi azaltılır. Bunda da, ya kanın hacmi, ya akıma karşı direnci azaltılarak kalbin performansı artırılır.

Kalp doktorunun elinde kalbin kasılma gücünü artırıcı ilaçlar vardır, bunların en önemlisi dijitaldir. Bu ilaç, kasılma gücünü artırır. Ritim bozukluklarını düzelten ilaçlar, etki yerlerine göre seçilir; kalbin sempatik ya da parasempatik sinirlerini uyaran ya da tersine baskılayan ilaçlar arasında beta-blokerler sayılabilir. Yalnız kalbe etki yapan beta-bloker ilaçlar bulunduğundan beri bu alanda da büyük gelişmeler oldu. Otonom sinir sisteminin Beta reseptörleri üzerinde etkili olduklarından bu adla anılan ilaçların yan etkisi oluyor, bu da son zamanlara kadar tüm organların, özellikle bronşların beta reseptörleri üzerinde kendini gösteriyordu. Bu bakımdan astımlı hastalarda kullanılamıyordu.

Şimdi, yalnız kalp üzerine etkili moleküllerin bulunmuş olması, bu ilaçların kullanımını büyük ölçüde artırdı. Bu temel ilaçların yanında, diüretik (idrar söktürücü) ilaçlar da kullanılır. Bunlar, dolaşım hacmini azaltır. Damar açıcı ilaçlar, çevreye etki yaparak direnci azaltmaya yarar; ayrıca kalp kasında damarların çalışmasını artırmak için koronerlere doğrudan etkili ilaçlar (trinitrin ve türevleri) verilir.

Cerrahi de, bazı hastalıkların seyrinde değişiklik yapmıştır. 1950'lerde, yapay kalp kapakçıklarının ortaya çıkışı (Starr kapakçıkları) bozuk bir kapakçığı değiştirmeyi sağladı. Bir kafes içinde yer alan bu bilyalı kapakçıklar, prensip olarak aynı kaldı ise de sentetik tekstil ve plastik madde sanayiindeki gelişmeler, kafesin ve bilya halkasının bu maddelerle kaplanmasını sağladı. Bu örtü de, daha sonra endotelyal hücrelerle örtülür; bu da lokal tıkanıklıkları (tromboz) önler ve alyuvarların parçalanmasına engel olur.

Plastik bilya yapma denemeleri, önceleri başarısız oldu. Çünkü bu plastik bilyaların üzerini yağ kaplıyor, bu yüzden bilyalar çabuk kırılıyordu. Bu «bilya hastalığı» sorunu şimdi çözümlendi ve eski «çelik bilyaların» yerine daha sessiz bilyalar yapıldı. Ancak hâlâ çelik bilyaların kullanıldığı durumlar vardır.

Cerrahi malzemenin düzelmesi sayesinde kalp içindeki anormal bir delik onarılabilmekte, yamalarda özellikle teflon kullanılmaktadır. Bazen de bir damarın önemli ve dallanmış bir bölümünü değiştirmede damar protezi olarak sentetik maddeler kullanılmaktadır (aort külotu).

Son yıllarda ağır anjina pektorislerde tıkanmış koroner damarlar yerine, köprü damarlar koyma ameliyatlarına başlandı. Bunun için aynı hastadan alınan toplardamar parçaları, aort kökü ile darlığın veya tıkanıklığın bulunduğu koroner damar arasına nakledilir. Bu tip ameliyatların gerektiği durumlar kesinlikle belirlenebilir ve sonuçlar oldukça başarılıdır.

Kalp nakilleri alanında da gelişmeler oldu. Sürekli başarısızlıklar, kalp nakillerinin sayısını biraz kısıtladıysa da büsbütün ortadan kaldırmadı. Özellikle ameliyat tekniği çok gelişti; şimdi vericiden alınan kalp eklendikten sonra alıcının kalbi de yerinde bırakılmaktadır. Böylece kalp dokusunun reddi durumunda, zayıf da olsa hasta kalp bir süre idare etmekte ve ikinci bir nakil yapılabilmektedir. Yapay kalp yapımı için araştırmalar sürdürülmektedir. Henüz hayvanlar üzerinde yapılan bu çalışmaların insana uygulanabilmesi için uzun yıllar gerekmektedir. (L)

***KARELYA Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde özerk cumhuriyet. — 713 000 nüf. Mika üretimi. (L)

***KARGI,** Çorum ilinde ilçe. — 31 247 nüf., 59 köy. İlçe merkezi 5 229 nüf. (1980). [M]

KARGINYENİCE, Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 616 nüf. (1980). Belediye. (M)

KARKIN, Konya ilinde, Cumra ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 685 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARL - MARX - STADT,** Doğu Almanya'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 316 937 nüf. Karl-Marx-Stadt yönetim bölümü, 1 930 087 nüf. (L)

***KARLIOVA,** Bingöl ilinde ilçe. — 30 789 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 5 727 nüf. (1980). [M]

***KARLOVAC,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) kent. — 48 000 nüf. (L)

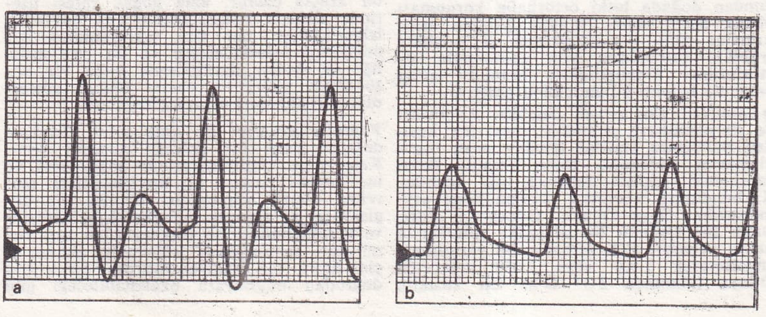

***KARLOVY VARY,** Çekoslovakya'da (Batı Bohemya bölgesi) kent. — 61 002 nüf. (L)

***KARLSRUHE,** Batı Almanya'da (Baden - Württemberg) kent. — 270 947 nüf. Petrol arıtımı. Otomobil lastiği sanayii. (L)

***KARLSTADT,** İsveç'te kent. — 72 000 nüf. (L)

KARMAL (Babrak), afgan devlet adamı (doğ. 1929). Demokratik Halk Partisi'nde Taraki ile birlikte iken, daha sonra ayrılarak *Perçem* hareketinin başına geçti. 1977 devrimiyle iktidara gelen Taraki hükümetince bir kenara itildi, fakat eylül 1979'da Hafızullah Amin'in yaptığı darbeden sonra devrim konseyi başkan yardımcılığını üstlendi. Bir ara Çekoslovakya elçisi olarak görev yapan Karmal, mart 1979'da Amin'in devrilmesinden sonra, sovyet müdahalesiyle birlikte iktidara geldi (27 aralık). O tarihten beri Devrim Konseyi başkanlığını, başbakanlığı ve Merkez Komitesi genel sekreterliğini birlikte yürütmektedir. (M)

***KARNATAKA** (esk. **Maisur**), Hindistan'ın güneyinde eyalet. — 191 773 km², 37 043 451 nüf. Başkent Bangalore (2 913 537 nüf.). Pirinç tarımı. Demir, krom, manganez, altın yatakları. (L)

***KAROLİNA** (GÜNEY). ing. South Carolina, ABD'nin doğusunda eyalet. — 3 119 208 nüf. (L)

***KAROLİNA** (KUZEY). ing. North Carolina, ABD'nin doğusunda eyalet. — 5 874 429 nüf. (L)

***KARPUZ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975'ten sonraki dönemde de karpuz üretimi iklim koşullarına bağlı olarak yıldan yıla düşüşler yükselişler gösterdi: 1976'da 2 900 000 t, 1977'de 2 410 000 t, 1978'de 2 550 000 t, 1979'da 3 470 000 t ve 1980'de 3 000 000 t karpuz üretildi. (M)

***KARPUZLU,** Aydın ilinde, Çine ilçesine bağlı bucak. — 14 761 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 1 990 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARS** (36), Doğu Anadolu'nun kuzeydoğu kesiminde il ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Kars'ta yıllık nüfus artış hızında binde 2,03 oranında gerileme oldu. İldeki doğurganlık düzeyinin yüksekliğine karşın, il nüfusunun azalmasındaki en önemli neden toprakların hızla artan nüfusa yetmemesi, makineleşme gibi etmenlerle tarımda iş imkânlarının daralması yüzünden yapılan göçlerdir. 1980 nüfus sayımında 700 238 olarak belirlenen nüfusu ile Kars, iller arasında büyüklük açısından 22. sıradaydı. km² başına 38 kişi olan nüfus yoğunluğu, Türkiye ortalamasından (km² başına 58 kişi) azdı. Aynı sayıma göre, Kars'ta toplam kent nüfusu 172 119, toplam köy nüfusu 528 119, köy sayısı 787 olarak belirlendi. İleçlerin nüfus durumu da şöyleydi: Merkez ilçe 102 286 (Kars 58 799), Aralık 16 282 (merkez 3 762), Ardahan 62 600 (merkez 14 912), Arpaçay 58 982 (merkez 3 151), Çıldır 34 987 (merkez 2 391), Digor 27 104 (merkez 2 242), Göle 58 168 (merkez 8 041), Hanak 35 566 (merkez 2 290), Iğdır 77 887 (merkez 24 352), Kağızman 46 612 (merkez 13 236), Posof 23 389 (merkez 2 127), Sarıkamış 66 480 (merkez 22 799), Selim 33 511 (merkez 3 969), Susuz 23 087 (merkez 3 137), Tuzluca 33 297 (merkez 6 911).

● *Tarım.* İlin ekonomik yaşamında, tarım gene başta gelir. Tarım kesiminde yaratılan gayri safi hasılanın Türkiye genelindeki payı yüzde 2 dolayındadır. 1980 istatistiklerine göre, bellibaşlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 81 000 t, arpa 43 000 t, şekerpancarı 139 000 t, patates 20 000 t, armut 16 000 t, elma 30 000 t, erik 47 000 t, kayısı 37 000 t, vişne 8 000 t, dut 7 500 t. Bitkisel üretimden daha önemli olan hayvancılık, fazla gelişmemiş yöntemlerle yapıldığı için bu alanda üretim düzeyi düşüktür. 1980 istatistiklerine göre, hayvan sayısı: At 66 000, eşek 23 000, sığır 946 000, manda 35 000, koyun 2 180 000, keçi 162 000.

● *Sanayi.* Kars'ta sanayi oldukça geri düzeydedir. 1975'te bu kesimde il nüfusunun ancak yüzde 1,6'sı çalışıyordu. 1979'da 3'ü kamu, 6'sı özel kesim işletmesi olmak üzere 9 büyük işletme vardı. Kars Süt fabrikası 1980'de yılda 21 000 ton çiğ süt işleyebilecek kapasitedeydi. 1972'de üretime geçen Kars Çimento fabrikasının 1980'de yıllık üretim kapasitesi, 250 000 tondu. 1974'te üretime geçen Kars Et Kombinası'nın 1980'deki kesim kapasitesi 30 000 büyükbaş, 180 000 küçükbaş hayvandı. Yurt dışında çalışan işçilerin yatırımlarıyla kurulan Kars Yem Fabrikası, 1980'de yılda 15 000 ton yem üretebilecek kapasitedeydi. 1981'de yapımı süren fabrikalar şunlardır: Sümerbank'ın Ayakkabı Fabrikası, Tuğla - Kiremit Fabrikası, Karataş Deri İşleme Fabrikası, KARSET işletmesi. İlde küçük işyerleri yaygındır (1980'de 880 küçük işyeri). Küçük sanayi en çok metal eşya, orman ürünleri, dokuma ve besin dallarında yoğunlaşmıştır. 1980'de üretime geçen Çıldır* Hidroelektrik Santralı (*Ek 2*) yılda 30 milyon kWs elektrik üretmektedir.

● *Eğitim.* Yüksek öğretim kurumlaını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa Atatürk Üniversitesi'ni yeniden düzenlerken, Kars Veteriner Fakültesi varlığını ve bağlantısını korudu. 1980'de ilde 16 lise (9 537 öğrenci, 390 öğretmen), 62 ortaokul (17 741 öğrenci, 456 öğretmen), 51'i kentte 767'si köylerde olmak üzere toplam 818 ilkokul (113 898 öğrenci, 3 745 öğretmen), 24 mesleki ve teknik okul (4 389 öğrenci, 201 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ilde kamuya ait 550 yataklı 10 hastane, 10 sağlık merkezi, 32 uzman hekim, 66 pratisyen hekim, 26 diş hekimi, 297 hemşire, 96 sağlık teknisyeni, 373 ebe bulunuyordu. (M)

***KARSANTI,** Adana ilinde, Karahisarlı ilçesine bağlı bucak. — 18 656 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 4 295 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KARSAVİNA** (Tamara), rus asıllı ingiliz kadın dansçı. — (öl. Beaconsfield, Londra yakınları 1978). [M]

***KARŞI** i. — ANSİKL. Fiz. *Karşı madde.* Parçacık ve karşı parçacıkların birbirini yok etmeleri olayı, karşı maddenin madde bünyesinde sürekli kalmasına imkân bırakmaz. Yalın ya da karmaşık karşı madde parçacıkları üretmek için karmaşık tekniklere (çok hızlı gözlem, aşırı yalıtma, vb.) gerek vardır. Böylece karşı çekirdekler, yani karşı proton ve karşı nötrondan oluşan karşı madde çekirdekleri yaratılabilir veya açığa çıkarılabilir, karşı döteryon ve karşı helyum gözlenebilir. Daha karmaşık mikroskopik (karşı atomlar, karşı moleküller) veya makroskopik (katı ya da gaz halinde karşı maddeler) karşı maddeler ancak karşı maddeye elverişli bir ortamda sürekli bulunabilir. Evrenin bazı uzak köşelerinin karşı maddelerle dolu olabileceği bir varsayımdır. Büyük ölçüde madde ve karşı madde kütlelerinin çarpışarak yok olmasının şiddetli astrofizik olaylar sonucu yüksek enerji yaratıp yaydığı; evrenin madde ve karşı madde bakımından dengeli olmayıp karşı maddeden çok madde içerdiği sanılmaktadır. (L)

***KARŞIYAKA,** İzmir ilinde ilçe. — 272 623 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 227 790 nüf. (1980). [M]

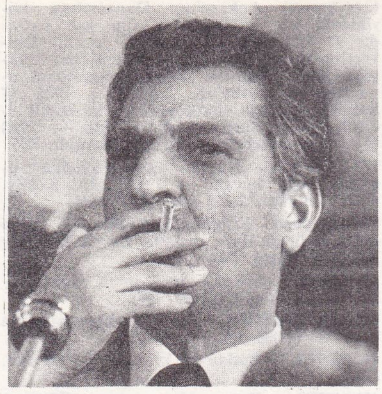

Babrak KARMAL

***Karşıyaka Spor Kulübü.** — 1978 - 1979 futbol sezonu sonunda ikinci türkiye ligine yükseldi. Basketbol takımı birinci ligde oynamayı sürdürmektedir. (M)

***KARTAL,** İstanbul ilinde ilçe. — 413 839 nüf., 23 köy. İlçe merkezi 68 291 nüf. (1980). [M]

KARTAY (Cezmi), türk yöneticisi ve siyaset adamı (İzmit 1920). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi, maiyet memuru olarak göreve başladı. Çeşitli ilçelerde kaymakamlık ,mülkiye müfettişliği yaptıktan sonra 1960 - 1966 arasında Malatya valiliğinde bulundu. Bu görevinin yanı sıra üç buçuk yıl Malatya belediye başkanlığını da üstlendi. Bir süre merkez valiliğinde tutulan Kartay 1971'de Tekirdağ valiliğine atandı. Sonra ikinci kez merkeze alındı. 1977'de Gaziantep valiliğine atandı. 1980'de kendi isteğiyle emekliye ayrıldı, Ankara Ticaret Borsası genel sekreteri oldu. 1983'te bu görevinden çekilerek, Erdal İnönü önderliğinde sürdürülen sosyal demokrat bir parti kurma çalışmalarına katıldı. Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) kurucuları arasında yer aldı. İnönü'nün kurucu üyeliği veto edilince SODEP genel başkanlığına getirildi. 1983 sonunda, Erdal İnönü'nün yeniden SODEP genel başkanı olabilmesi için, bu görevinden çekildi. (M)

***KARVİNA,** Çekoslovakya'da (Kuzey Moravya bölgesi) kent. — 81 711 nüf. (L)

KASENTİNA, Cezayir'deki Konstantin kentine 1981'de verilen arapça resmi ad. (M)

***KASIM** i. — ANSİKL. **1974** (20 kasım) Silopi'de (Mardin) sel baskınında 36 kişi boğuldu. (24 kasım) Van'ın Muradiye ve Çaldıran ilçelerinde şiddetli deprem oldu, 3 840 kişi öldü, 9 322 bina hasar gördü. — **1979** (15 kasım) İstanbul Boğazı girişinde bir Yunan gemisiyle çarpışan İndependenta adlı Rumen tankeri, Haydarpaşa açıklarında infilak ettikten sonra yandı. 51 denizci kayboldu, 3 tayfa kurtuldu. Pek çok evde camlar kırıldı. Topkapı sarayında hasar oldu, tarihi camlar ve bazı eşyalar parçalandı. Tankerdeki 95 bin ton ham petrolün büyük bölümü Marmara'ya yayıldı, bir bölümü de yandı. (25 kasım) Gazeteci Abdi İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca askeri cezaevinden kaçtı. — **1980**

KARS'ta yeni hükümet konağı

Foto. Bureau/Sygma (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

(24 kasım) Ankara'nın Danacıobası köyündeki bir düğünevinde tüp gaz patladı. 97 kişi öldü. — **1981** (5 kasım) Üniversite öğretimini yeniden düzenleyen Yükseköğretim Kanunu MGK tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi. — **1982** (7 kasım) Anayasa, halkoylamasıyla kabul edildi, Evren Cumhurbaşkanı oldu. — **1983** (6 kasım) milletvekili seçimleri yapıldı. (M)

***KASIMLAR,** Isparta ilinde, Sütçüler ilçesine bağlı bucak. — 7 308 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 603 nüf. (1980). [M]

***Kasımpaşa Gençlik Kulübü.** — 1978'e değin üçüncü ligde oynadı. Bu tarihte mahalli lige düştü. (M)

***KASKAN** (Selçuk), türk oyun yazarı. — 1978'de İstanbul'da öldü. (M)

***KASRELKEBİR,** Fas'ın kuzeybatısında kent. — 48 000 nüf. (L)

***KASSALA,** Sudan'da kent. — 49 000 nüf. (L)

***KASSEL,** Batı Almanya'da (Hessen) kent. — 195 315 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***KASTAMONU** (37), Batı Karadeniz bölgesinde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* Kastamonu'da nüfus artış hızı, 1975 - 1980 arasında binde 5,9'la, Türkiye ortalamasının çok gerisinde kaldı. (Türkiye nüfus artış hızı binde 20,7). İl nüfusunun çok yavaş artması, zaman zaman da önceki yıllara göre azalması, ildeki doğurganlık düzeyinin düşüklüğü ve il dışına yapılan göçler nedeniyledir. 1980 nüfus sayımında 450 946 olarak belirlenen nüfusuyla Kastamonu, nüfus açısından iller arasında 39. sıradaydı. İlde nüfus yoğunluğu (km^2'ye 34 kişi) oldukça düşüktü. Aynı sayımda kent nüfusu 99 680, köy nüfusu 351 266, köy sayısı 1 079 olarak belirlendi. 1980'de Kastamonu ilçelerinin nüfusu söyleydi: Merkez ilçe 88 321 (Kastamonu 35 464), Abana 3 821 (merkez 2 013), Araç 38 626 (merkez 4 244), Azdavay 32 320 (merkez 2 428), Bozkurt 14 686 (merkez 3 025), Cide 46 628 (merkez 4 593), Çatalzeytin 16 238 (merkez 2 167), Daday 17 396 (merkez 2 663), Devrekâni 23 346 (merkez 4 868), İnebolu 41 959 (merkez 7 163), Küre 21 552 (merkez 3 377), Taşköprü 56 898 (merkez 8 559), Tosya 49 160 (merkez 19 116).

● *Tarım.* Tarım ve ormancılık ilin ekonomik yaşamında ağır basan sektörlerdir. İlde, tarım kolunda çalışan nüfus 1975'de toplam nüfusun 86'sını oluşturuyordu. Tarımsal üretimde, bitkisel, üretimin payı 1950'de yüzde 75 iken, 1970'lerde yüzde 60'a, 1975 sonrasında da yüzde 55'e düşerken, hayvancılığın payı yüzde 25'ten yüzde 40-45'e yükseldi. Ülkenin en zengin ve verimlilik açısından en iyi ormanlarına sahip olan Kastamonu'da, 1970'lerin sonlarında ormancılık kesiminde elde edilen gayrı safi hasıla, ilde elde edilenin yüzde 3,5'ini oluşturuyordu.

1980 istatistiklerine göre ilde üretilen belli başlı tarımsal ürünlerin miktarları: Buğday 142 000 t, arpa 57 000 t, kaplıca 15 000 t, mısır 16 000 t, pirinç 3 000 i, mahlut 16 000 t, fiğ 3 000 t, şekerpancarı 238 000 t, kenevir 7 000 t, patates 31 000 t, armut 10 000 t, elma 206 000 t, erik 12 000 t, ceviz 8 000 t, kestane 9 000 t. Aynı yıl ilde beslenen hayvan sayısı da söyleydi: At 17 000, katır 10 000, eşek 21 000, sığır 409 000, manda 45 000, koyun 276 000, kılkeçisi 22 000, tiftikkeçisi 211 000.

● *Sanayi.* İldeki sanayi hemen hemen tümüyle tarıma dayalıdır. Özellikle ,orman ürünleri sanayiinde büyük ölçekli kuruluşlar vardır. 1970'li yılların başlarında, kalkınmada öncelikli iller kapsamına giren Kastamonu'ya yapılan kamu ve özel kesim yatırımları arttı. 1974-1979 arasında yapılan yatırımların yüzde 63'ü özel kesimle gerçekleştirildi. 1980'li yıllarda il imalat sanayiindeki büyük ölçekli firmaların çoğunluğu besin dalında yoğunlaşmıştı. 1980'de Kastamonu Şeker Fabrikası'nın yıllık kapasitesi 55 700 ton şeker ve 7 000 ton melaslı kuru küspe üretebilecek düzeydeydi. 1974'te üretime başlayan Kastamonu Peynir ve Tereyağı Fabrikası, 1980'de yılda 6 000 ton süt işleyebilecek kapasitedeydi. Ilgaz Süt Peynir ve Tereyağ Fabrikası 1982' de üretime başladı. 1983'te günde 2-3 ton süt işleyebiliyordu. İldeki yem fabrikaları; Yemsaş, Tosaş, Devrekâni Yem Fabrikası'dır. 1983'te üretime geçen Devrekâni Yem Fabrikası'nın üretim kapasitesi, saatte 12 tondur. Besin Sanayiinde etkin işletmeler arasında meyva suyu fabrikası, et kombinası, un fabrikaları ve çeltik atölyeleri de sayılabilir. Orman ürünleri sanayiinde Cide Kereste ve Parke Fabrikası, 1980'de 100 000 m^3 tomruk ve 50 000 m^2 parke üretebilecek kapasitedeydi. Bu alandaki öbür işletmeler şunlardır: Kastamonu Orman Ürünleri Entegre Tesisi, Cide Orman Ürünleri Sanayi ve Tic AŞ, Yongapan, Akkuş Sandalye Fabrikası. 1978'de kurulan ve 1983'te üretime başlayan Abana Elektromekanik Sanayii ve Ticaret şirketinin elektrik motoru fabrikası tarıma dayalı olmayan en büyük sanayi kuruluşudur (yıllık kapasite 50 000 elektrik motoru). 1975'te yapımına başlanan Taşköprü SEKA kâğıt Fabrikası 1983'te üretime geçti. 1980 sanayi sayımına göre, Kastamonu'daki 1 540 küçük işyerinin 732'si metal eşya ve makine yapım dalında, 431 işyeri dokumacılık 202 işyeri orman ürünleri dalında, 175'i öbür dallarda üretimde bulunuyordu.

● *Eğitim.* 1980'de Kastamonu'da 13 lise (2 356 öğrenci, 219 öğretmen), 39 ortaokul (5 096 öğrenci, 158 öğretmen), 51'i kentte, 279'u köylerde olmak üzere toplam 330 ilkokul (49 052 öğrenci, 2 252 öğretmen), 30 mesleki ve teknik okul (5 178 öğrenci, 287 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980'de sağlık kurum ve personelinin durumu da şöyleydi: 1 130 yataklı 16 kamusal hastane, 8 sağlık merkezi. 32 uzman hekim, 51 pratisyen hekim, 39 diş hekimi, 360 hemşire, 99 sağlık teknisyeni, 123 ebe. (M)

KASTELLİ. Bk. ÖZDEN (*Abidin Cevher*).

***KASUGAYİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 162 000 nüf. (L)

***KASUR,** Pakistan'da (Lahor ili) kent. — 102 531 nüf. (L)

***KAŞ,** Antalya ilinde ilçe. — 50 640 nüf., 60 köy. İlçe merkezi 3 158 nüf. (1980). [M]

***KAŞAN,** İran'da kent. — Tahran'ın güneydoğusunda. 58 000 nüf. XV. yüzyıldan kalma cami. (L)

***KAŞGAR,** Çin'de (Xinjiang) kent. — 91 000 nüf. Tarım malzemeleri sanayii. (L)

KAŞİVA, Japonya'da (Honşu) kent. Tokyo'nun kuzeydoğusunda. 151 000 nüf. (L)

***Kat.** i. — ANSİKL. Huk. *Kat mülkiyeti.* 1966 yılında uygulanmaya başlanan 634 sayılı kat mülkiyeti kanununun bazı maddelerinin uygulamada çeşitli sorunlara yol açtığı, çözümsüz durumlar yarattığı görüldü. Bu nedenle 13 nisan 1983 tarih ve 2814 sayılı kanunla Kat Mülkiyeti Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilip bu kanuna bazı maddeler eklenerek yeni esaslar getirildi.

Kat mülkiyeti, bu mülkiyete konu olan anayapının bağımsız bölümlerinden her birine kat irtifakının kurulduğu tarihteki, doğrudan doğruya kat mülkiyetine geçilme halinde ise, bu tarihteki değeriyle oranlı olarak tahsis edilen arsa payının ortak mülkiyet esaslarına göre açıkça gösterilmesi suretiyle kurulur. Arsa paylarının bağımsız bölümlerin değerleriyle oranlı olarak tahsis edilmediği hallerde, her kat maliki ya da kat irtifakı sahibi, arsa paylarının yeniden düzenlenmesi için mahkemeye başvurabilir. Bağımsız bölümlerden her birine tahsis edilecek arsa payının, o bölümlerin değerinde sonradan meydana gelen çoğalma ya da azalma nedeniyle değiştirilemeyeceği asıldır. Kat mülkiyeti kurulmuş bir gayrımenkulun bağımsız bölümlerinden birinin ya da kat irtifakı bağlanmış arsa payının satılması halinde diğer kat maliklerinin ya da irtifak hakkı sahiplerinin öncelikle satın alma hakkı yoktur. Kat mülkiyetinin kurulması için, anagayrimenkulün kat mülkiyetine çevrilmesi konusunda, malik ya da bütün paydaşlarca imzalanan bir dilekçenin kanunda belirtilen belgelere birlikte tapu idaresine verilmesi gerekir. Tapu idaresi kat mülkiyeti ya da kat irtifakı kurulmasına dair resmi sözleşmeyi düzenler. Sözleşme aynı zamanda tescil istemi sayılır. Henüz yapı yapılmamış ya da yapısı tamamlanmamış bir arsa üzerinde kat irtifakının kurulması ve tapuda tescil edilmesinde de aynı usul uygulanır. Kat irtifakı sahipleri yapının tamamlanması için kendi aralarından ya da dışarıdan bir ya da birkaç kişiyi yönetici olarak tayin edebilirler. Kat mülkiyeti yöneticisinin görev yetki ve sorumluluklarına ilişkin hükümler bu yönetici için de uygulanır.

Kat maliklerinden biri, bütün kat maliklerinin rızası olmadıkça, anagayrimenkulün ortak yerlerinde inşaat, onarım ve tesisler, değişik renkte dış badana ya da boya yaptıramaz. Kendi bağımsız bölümünde anayapıya zarar verecek nitelikte onarım, tesis ve değişiklik yapamaz. Tavan, taban ya da duvarla birbirine bağlantılı bağımsız bölümlerin bağlantılı yerlerinde anayapıya zarar vermeyecek onarım, tesis ve değişikliklerin yapılması bu bölüm maliklerinin ortak rızasının alınmasını gerektirir. Kat maliklerinin her biri, aralarında başka türlü anlaşma olmadıkça, kapıcı, kaloriferci, bahçıvan, bekçi giderlerine ve bunlar için toplanacak avansa eşit olarak; anagayrimenkulün sigorta primlerine ve bütün ortak yerlerin bakım, koruma ve onarım giderleri ile yönetici aylığı gibi diğer giderlere, ortak tesislerin işletme giderlerine, giderler için toplanacak avansa kendi arsa payı oranında katılmakla yükümlüdür. Kat malikleri ortak yer ve tesisler üzerindeki kullanma hakkından vazgeçmek ya da kendi bağımsız bölümünün durumu dolayısıyla bunlardan lüzum ve ihtiyaç bulunmadığını ileri sürerek bu gider ve avans payını ödemekten kaçınamaz. Gider ve avans payını ödemeyen kat maliki hakkında, diğer kat maliklerinden her biri ya da yönetici tarafından, yönetim planına, Kat Mülkiyeti Kanunu'na ve genel hükümlere göre dava açılabilir. O malik, ödemede geciktiği günler için aylık yüzde 10 hesabıyla gecikme tazminatı ödemekle yükümlüdür. Kat malikinin payına düşen gider, avans borcu ve gecikme tazminatından, bağımsız bölümlerin birinde kira akdine, oturma (sükna) hakkına ya da başka bir sebebe dayanarak sürekli bir şekilde yararlananlar da müştereken ve müteselsilen sorumludurlar. Ancak, kiracının sorumluluğu ödemekle yükümlü olduğu kira miktarıyla sınırlı olup yaptığı ödeme kira borcundan düşülür. Kat maliklerinin, gider borcunu ödemeyen kat maliki ya da diğer sorumlulardan olan alacakları öncelikli̇dir.

Yönetim planının değiştirilebilmesi için bütün kat maliklerinin beşte dördünün oyu şarttır. Kat malikleri kurulu, malikler arasında atanmış yöneticinin normal yönetim giderlerine katılıp katılmayacağı, katılacaksa ne oranda katılacağını kararlaştırır. Bu yolda bir karar alınmamışsa, yönetici yönetim süresince kendisine düşen normal yönetim giderlerinin yarısına katılmaz. Kat malikleri kurulunca ya da bu kurulca yetki verilen yönetici tarafından, sözleşmeleri herhangi bir nedenle feshedilen ya da sona eren kapıcı, kaloriferci, bahçıvan ve bekçilerle dışardan atanan yöneticiler kendilerine bu görevleri dolayısıyla bir yer tahsis edilmişse, bu yeri on beş gün içinde boşaltmak zorundadırlar. Bu süre içinde boşaltılmayan yerler yöneticinin ya da kat maliklerinden herhangi birinin başvurusu üzerine başkaca tebligata gerek kalmadan mahalli mülki amirlerin kararlarıyla bir hafta içinde zabıtaca boşaltılır, İdare ve yargı organlarına yapılacak başvuru bu kararların yerine getirilmesini durdurmaz. Kat Mülkiyeti Kanunu'nun uygulanmasından doğacak her türlü anlaşmazlık sulh mahkemelerinde çözülür.

Bir arsa üzerinde birden çok yapının varlığı halinde, vaziyet planına göre yapılacak tüm bağımsız bölümlerden yüzde 40' ının ya da blok inşaatlarda her biri en az sekiz bağımsız bölümü kapsayan blok ya da bloklar tamamlanmışsa, tamamlanmış bağımsız bölümler için kat mülkiyetine geçilebilir. Yapılardan her birine ilişkin ortak giderler, o yapıdaki kat malikleri, bütün yapılar için müşterek tesis ve yerlere ilişkin ortak giderler bütün kat malikleri tarafından karşılanır. Blok yapılarda, bunlardan yalnız birine ilişkin sorunların çözümlenmesinde, kat malikleri kurulu, o blokta bulunan bağımsız bölüm maliklerinden oluşur. (M)

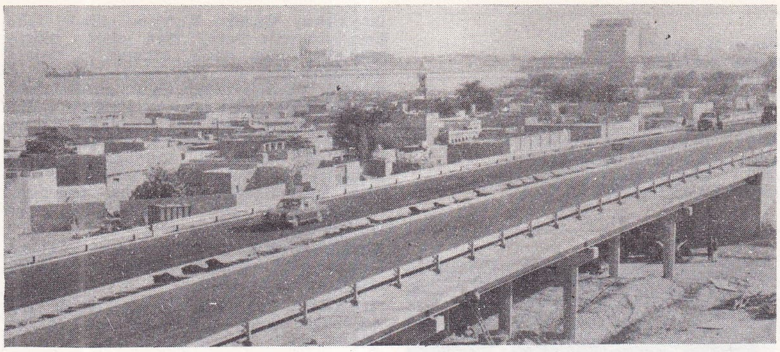

KATAR'ın başkenti Doha'dan bir görünüş

KATAR kralı Halife bin Ahmed el-Tani

***KATANGA.** Bk. SHABA.

***KATAR,** İran Körfezi'nin Arabistan kıyısında devlet. — 280 000 nüf. (Nüfusun yarısı yabancıdır. Bengalli, pakistanlı, iranlı ve filistinliler işçi; ürdünlü, sudanlı ve ingilizler askeri danışman: mısırlılar yönetici ve eğiticidir).

1972'de kendini kral ilan eden emir Halife bin Ahmet el-Tani, geniş bir toplumsal adalet sağlamaya yönelik önlemler aldı.

«Dört çeyrek» kuralı kaldırıldı. Bu kurala göre, devlet gelirleri dört eşit paya bölünüyor, bunun biri emire ,biri el-Tani ailesine, biri işbaşındaki hanedanın yönetimindeki bir «biriktirme fonu»na biri de ekonomik kalkınmaya ayrılıyordu.

Devlet başkanlığı ve başbakanlığı üstlenen emir Halife ayrıca sınırlı bir «parlamenter» düzen deneyine girişti; bir Danışma Konseyi kurdu.

1977'de Katar topraklarındaki tüm petrol işletmeleri millileştirildi. Kral, büyük oğlu Ahmed bin Halife el Tani'yi veliaht ilan ederek (mayıs 1977), savunma bakanlığına getirdi.

Mısır'ın Camp* David anlaşmalarını (*Ek 2*) imzalaması üzerine bu ülkeyle tüm diplomatik ilişkilerini kesen Katar, İsrail'e karşı mücadelede arap dünyasına mali destek sağlamayı sürdürdü.

Katar'da ekonomi tamamen petrole dayalıdır. Ülke gelirlerinin yüzde 98'i petrolden sağlanır. Tek kaynağa bağımlılığı biraz olsun kırmak amacıyla son yıllarda hükümet sanayii çeşitlendirmeye yöneldi: Petrokimya, gübre, çimento, demir-çelik. (L)

***KATMANDU,** Nepal'in başkenti. — 390 000 nüf. Önemli müze. (L)

***KATOWİCE,** Polonya'da kent ve voyvodalık merkezi. — 350 000 nüf. (L)

***KATSİNA,** Nijerya'da (Kuzey bölgesi) kent. — 109 000 nüf. (L)

***KATZİR** (Efraim KATŞALSKI, **Efraim** - denir), israilli devlet adamı. — 1973 - 1978 yılları arasında İsrail devlet başkanlığı yaptı. (L)

***KAUÇUK** i. — ANSIKL. 1970'li yıllarda dünya doğal kauçuk üretiminde büyük bir artış görüldü (1965'de 2 352 000 t, 1980'de 3 775 000 t). Sentetik kauçuk üretimi de 1980'de 8 milyon tonu aştı. Sentetik kauçuk üretiminin dörtte birini ABD (2 150 000 t), dörtte birini Sovyetler Birliği (2 040 000 t) sağlar. Sonra sırasıyla şu ülkeler gelir: Japonya 1 094 000 t, Fransa 511 000 t. Almanya 390 000 t, İtalya 251 000 t, Brezilya 249 000 t, Hollanda 215 000 t, İngiltere 212 000 t, Doğu Almanya 170 000 t. Romanya 155 000 t, Belçika 125 000 t, Polonya 118 000 t, Meksika 98 000 t, Çin 90 000 t, İspanya 80 000 t, Güney Kore 75 000 t. Dünya doğal kauçuk üretiminin başlıca kaynağıysa her zaman olduğu gibi güneydoğu Asya'dır: Malaysia 1 549 000 t (2 milyon ha kauçuk ağacı), İndonezya 955 000 t, Tayland 510 000 t. Hindistan 155 000 t, Sri Lanka 133 000 t ve Liberya 70 000 t.

Türkiye öteden beri olduğu gibi dış ülkelerden doğal ve sentetik kauçuk alımını sürdürdü (1979'da 23 105 834 dolar karşılığında 19 472 t ham' kauçuk, 13 173 240 dolar karşılığında 9 757 t sentetik kauçuk; 1981'de 33 754 255 dolar karşılığında 25 784 t ham kauçuk, 17 163 188 dolar karşılığında 10 123 t sentetik kauçuk). [LM]

***KAUNAS,** Sovyetler Birliği'nde (Litvanya) kent. — 359 000 nüf. (L)

***KAUNDA** (Kenneta David), zambiyalı devlet adamı. — Aralık 1978'de dördüncü kez devlet başkanlığına seçildi. 1979'da Zimbabwe sorununa ilişkin Londra konferansı ile Doğu Berlin toplantılarında (1980) ülkesini temsil etti. Humboldt Üniversitesi tarafından kendisine fahri doktorluk unvanı verildi. (M)

***KAUTNER** (Helmut), alman film yönetmeni. — (öl. 1980). [M]

***KAVABATA** (Yasunari), japon romancısı. — (öl. Zushi, Yokosuka yakınında 1972). [L]

***KAVACIK,** Balıkesir ilinde. Dursunbey ilçesine bağlı bucak. — 6 447 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 840 nüf. (1980). [M]

***KAVAGOYE,** Japonya'da (Honşu) kent. — 171 000 nüf. (L)

***KAVAGUÇİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 306 000 nüf. (L)

***KAVAK,** Samsun ilinde ilçe. — 48 265 nüf., 93 köy. İlçe merkezi 4 592 nüf. (1980). [M]

***KAVAK,** Sivas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. — 6 521 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 591 nüf. (1980). [M]

KAVAK, Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 182 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAVAKBAŞI,** Bitlis ilinde, Mutki ilçesine bağlı bucak. — 14 557 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 334 nüf. (1980). [M]

***KAVAKLI,** Kırklareli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 3 414 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAVAKLIDERE,** Muğla ilinde, Yatağan ilçesine bağlı bucak. — 10 208 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 2 379 nüf. (1980). Belediye. (M)

KAVAKLIDERE, Manisa ilinde, Alaşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 596 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAVALA,** Yunanistan'da (Makedonya) liman kenti. — 47 000 nüf. Gübre sanayii. (L)

***KAVASAKİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 1 041 000 nüf. (L)

***KAVUN** .i — ANSIKL. Türkiye'de 1974'ten sonraki dönemde de, kavun üretimi belli bir düzeyde sürdü: 1976'da 1 600 000 t, 1977'de 1 400 000 t, 1978'de 1 595 000 t, 1979'da 1 750 000 t, 1980'de 1 450 000 t kavun üretildi. (M)

***KAWALEROWICZ** (Jerzy), polonyalı film yönetmeni. — Uzun bir sessizlikten sonra 1978'de *Başkanın Ölümü*'nü çekti. (M)

***KAYA** (Kemal), türk yazar ve eğitimcisi. — 1966'da İstanbul'da öldü. (M)

***KAYAALP** (Fethi), türk ressamı. — D. Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyeliğinden emekliye ayrıldı (1981). [M]

KAYABAĞLAR, Siirt ilinde, Kurtalan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 722 nüf. (1980). Belediye. (M)

KAYABAŞI, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Üzümlü bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 155 nüf. (1980). Belediye. (M)

Kayaboğazı Barajı ve Hibroelektrik Santralı, Kütahya ilinde Kocaçay suyu üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretimi ve sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak + kaya dolgu tipinde; kret kotu 925 m; barajın temelden yüksekliği 45 m; talvegden yüksekliği 38 m; normal su kotu 917,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 24 milyon m^3; göl alanı 4,2 km^2: sulama alanı 7 080 ha'dır. Santral yılda 98 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***KAYACAN** (Kemal), türk amirali ve siyaset adamı. — 1977 seçimlerinde CHP' den Ankara milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla bu görevi sona erdi. (M)

***KAYACIK,** Diyarbakır ilinde, Lice ilçesine bağlı bucak. — 11 343 nüf., 16 köy. Bucak merkezi *Savat*, 664 nüf. (1980). [M]

KAYACIK, Manisa ilinde, Gördes ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 054 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYADİBİ,** Sivas ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 585 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 730 nüf. (1980). [M]

KAYADÜZÜ, Amasya ilinde, Merzifon ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 785 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYAK i.** — 1976'dan itibaren dünya şampiyonalarında alınan sonuçlar aşağıdadır (1980'de olimpiyat nedeniyle yarışma yapılmadı). [M]

alp disiplini

erkekler		bayanlar
iniş		
Walcher (Avusturya)	*1978*	Moser-Proell
Weirather (Avusturya)	*1982*	Sorensen (Kanada)
slalom		
Stenmark (İsveç)	*1978*	Soelkner (Avurturya)
Stenmark (İsveç)	*1982*	Hess (İsviçre)
büyük slalom		
Hemmi (İsviçre)	*1976*	Kreiner (Kanada)
Stenmark (İsveç)	*1978*	Epple (Fed. Almanya)
Mahre (ABD)	*1982*	Hess (İsviçre)
kombine alp		
Thoeni (İtalya)	*1976*	Mittermaier (Fed. Almanya)
Wenzel (Lienchtenstein)	*1978*	Proell-Moser (Avusturya)
Vion (Fransa)	*1982*	Hess (İsviçre)

kuzey disiplini

erkekler		bayanlar
15-18 km	*5 km*	
Luszczek (Polonya)	*1978*	Takalo (Finlandiya)
Bnaa (Norveç)	*1982*	Aunli (Norveç)
30 km	*10 km*	
Saveliev (SSCB)	*1978*	Amosova (SSCB)
Ericksson (İsveç)	*1982*	Aunli (Norveç)
50 km	*20 km*	
Lundbaeck (İsveç)	*1978*	Amosova (SSCB)
Wassberg (İsveç)	*1982*	Smetanina (SSCB)
takım (4X10 km)	*takım (4X5 km)*	
İsveç	*1978*	Finlandiya
SSCB	*1982*	Norveç

kayakla atlama (erkekler)

90 m pist	
1978	Rolisaenen (Finlandiya)
1982	Nykaenen (Finlandiya)
70 m pist	
1978	Buse (Demokratik Almanya)
1982	Kogler (Avusturya)
kombine kuzey disiplini	
1978	Winkler (Demokratik Almanya)
1982	Sandberg (Norveç)

Foto. Günaydın arşivi (2) [*MEYDAN*]

Dünya Kupası
bireysel klasman

erkekler		bayanlar
Stenmark (İsveç)	*1978*	Wenzel (Liechtenstein)
Luescher (İsviçre)	*1979*	Moser-Proell (Avusturya)
Wenzel (Liechtenstein)	*1980*	Wenzel (Liechtenstein)
Mahre (ABD)	*1981*	Nadig (İsviçre)
Mahre (ABD)	*1982*	Hess (İsviçre)

Liechtenstein'lı kayakçı H. Wenzel

İsviçre'li kayakçı Erika Hess

Kayalıköy Barajı, Kırklareli ilinde Teke Suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama ve taşkından korunma ve içme suyu sağlama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak + kaya dolgu tipinde; kret kotu 249, 35 m; barajın temelden yüksekliği 73 m; talvegden yüksekliği 68,7 m; normal su kotu 241,86; normal su kotunda depolama hacmi 149,86 milyon m^3; göl alanı 10,2 km^2; sulama alanı 14 720 ha; taşkından koruma alanı 1 200 ha; sağlayacağı içme suyu 180 milyon m^3'tür. (M)

KAYALIOĞLU, Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 462 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYAPA,** Balıkesir ilinde, İvrindi ilçesine bağlı bucak. — 4 326 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 444 nüf. (1980). [M]

KAYAPA, Bursa ilinde, merkez ilçenin Çalı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 604 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYAPINAR,** Mardin ilinde, Gercüş ilçesine bağlı bucak. — 9 610 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 107 nüf. (1980). [M]

KAYASU, (esk. **MAY***), Konya ilinde Çumra ilçesinin Akören bucağına bağlı yerleşim yeri. — 873 nüf. (1980). [M]

***KAYFINO.** Bk. KAIFENG.

***KAYISI** i. — ANSİKL. Dünya kayısı üretimi 1980'lerin başında yaklaşık olarak 1 120 000 t oldu. Türkiye, en çok kayısı üreten üç ülke arasında yer aldı (öteki iki ülke ABD ve İspanya).

● *Türkiye*'de 1975'ten sonra kayısı ağacı sayısında düzenli bir artış görüldü: 1976'da 5 000 000, 1977'de 5 100 000, 1978'de 5 378 000, 1979'da 5 480 000, 1980'de 5 760 000. Ama üretimde buna paralel bir artış olmadı (1976'da 96 000 t, 1977'de 94 000 t, 1978'de 96 000 t, 1979'da 110 000 t, 1980' de 100 000 t).

Kayısı, Türkiye'nin ençok dışsatım yaptığı beş meyveden biridir. 1979'da 6 375 ton, 1980'de 8 446 ton kayısı dışsatımı gerçekleştirildi. (M)

***KAYİBANDA** (Grégoire), ruandalı gazeteci ve siyaset adamı. — (öl. Tare, Musambira 1976). [L]

***KAYMAKÇI** ,İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak. — 11 573 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 4 239 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYMAKLI,** Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 4 122 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYMAZ,** Kocaeli ilinde, Kandıra ilçesine bağlı bucak. — 5 395 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 756 nüf. (1980). [M]

***KAYMAZ,** Eskişehir ilinde, Sivrihisar ilçesine bağlı bucak. — 5 515 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 089 nüf. (1980). Belediye. (M)

Kaymaz Barajı, Eskişehir ilinde Çayırlık Suyu üzerinde baraj. 1977 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 057,96 m; barajın temelden yüksekliği 26 m; talvegden yüksekliği 22 m; normal su kotu 1 054,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 1,10 milyon m^3; göl alanı 0,16 km^2; sulama alanı 470 ha'dır. (M)

***KAYNAR,** Kayseri ilinde, Pınarbaşı ilçesine bağlı bucak. — 5 736 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 1 001 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYNAR** (Reşat), türk hukukçusu ve tarihçisi. — Üniversitedeki görevinden haziran 1980'de yaş haddinden emekliye ayrıldı. Ekim 1983'de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurul üyeliğine atandı. (M)

***KAYNARCA,** Sakarya ilinde ilçe. — 22 247 nüf., 25 köy. İlçe merkezi 2 288 nüf. (1980). [M]

***KAYNARCA,** Kırklareli ilinde, Pınarhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 453 nüf. (1980). Belediye (M)

***KAYNAŞLI,** Bolu ilinde, Düzce ilçesine bağlı bucak. — 16 661 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 4 225 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAYPAK,** Adana ilinde, Osmaniye ilçesine bağlı bucak. — 5 347 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 436 nüf. (1980). [M]

***KAYRA** (Cahit), türk maliyecisi. — 1974 kasımında enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı, 1977 haziranında da milletvekilliği sona erdi. Sonra Cumhuriyet Halk Partisi Genel Yönetim Kurulu Üyeliği (1977 - 1980) yaptı. 1983'te *Bodrum Üzerine Çesitlemeler* adıyla bir hikâye kitabı yayımladı. (M)

***KAYREVAN** ,Tunus'ta kent ve il yönetim merkezi. — 54 546 nüf. Ticaret ve kültür merkezi. (L)

***KAYSERİ** (38), Iç Anadolu'nun yukarı Kızılırmak bölümünde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Kayseri'de yıllık nüfus artış hızı ortalaması binde 27, 4'le, aynı dönemdeki Türkiye nüfus artış hızının (binde 20,7) çok üstünde gerçekleşti. 1980 nüfus sayımında 778 383 kişi olarak belirlenen nüfusuyla (km^2 başına 46 kişi) Kayseri, iller arasında büyüklük açısından 15. sırayı aldı. Aynı sayımda kent nüfusu 380 352, köy nüfusu 398 031, köy sayısı 490 olarak belirlendi. İl merkezi Kayseri'nin nüfusu da 300 000'e yaklaştı (281 320). 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 421 123, Bünyan 49 685 (merkez 12 930), Develi 66 048 (merkez 22 491), Felahiye 20 959 (merkez 4 948), İncesu 21 125 (merkez 6 932), Pınarbaşı 50 696 (merkez 10 503), Sarıoğlan 24 632 (merkez 3 504), Sarız 22 484 (merkez 3 704), Tomarza 40 964 (merkez 7 745), Yahyalı 37 578 (merkez 15 763), Yeşilhisar 23 089 (merkez 10 512).

● *Tarım.* 1970'lere kadar il ekonomisinin temelini oluşturan tarım, o yıllarda sanayi hızla gelişmeye başladığından eski önemini bir ölçüde kaybetmekle birlikte 1975'te faal nüfusun yüzde 63,6'sı hâlâ tarım alanında çalışıyordu. Tarımın gelişmesi için de 1970'li yıllarda büyük çaba harcandı. Özellikle sulu tarım alanının genişletilmesi için biri 1967'de, öbürü 1971' de olmak üzere iki küçük baraj yapıldı: *Akköy Barajı* (sulama alanı 425 ha) ve *Damsa Barajı* (sulama alanı 475 ha). 1984'te yapımı tamamlanan *Ağcaşar* Barajı* (*Ek 2*) [sulama alanı 15 730 ha] ve 1985'te tamamlanması öngörülen *Kovalı Barajı* (*Ek 2*) [sulama alanı 3 180 ha] ildeki sulu tarım alanını daha da genişletecektir. İlde en çok üretilen tarım ürünleri tahıllardır. 1980 istatistiklerine göre, bellibaşlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 282 000 t, arpa 107 000 t, çavdar 130 000 t, mahlut 30 000 t, şekerpancarı 259 000 t, patates 107 000 t, elma 22 500 t, zerdali 7 000 t, üzüm 50 000 t. 1980 istatistiklerine göre, hayvan sayısı da şöyleydi: At 9 000, katır 1 500, eşek 50 000, sığır 312 000, manda 14 000, koyun 1 405 000, keçi 181 000.

● *Sanayi.* Orta ve Doğu Anadolu'nun ticaret merkezi olan Kayseri'de sanayi oldukça gelişmiştir. 1975'te Türkiye imalat

KAYSERİ'den modern bir görünüş

Foto. Presse Sports; AP (LAROUSSE); Günaydın arşivi (MEYDAN)

sanayiinde yaratılan değerin yüzde 1,5'i Kayseri'de gerçekleşti. Bu oranla Kayseri Türkiye imalat sanayiinde 9. il durumundaydı. İl imalat sanayiinde ilk sırayı alan metal eşya - makine imalat dalında büyük ölçekli kuruluşların yanında orta ve küçük ölçekli kuruluşlar da bulunuyordu. Başlıca büyük ölçekli kuruluşlar Hema Holding'in Hema Traktör Fabrikası, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Aspilsan Pil Fabrikası, Çinkur ve Taksan Takım Tezgâhları Fabrikası'dır. Bunlardan Hema Traktör fabrikası, 12 000 adet/yıl kapasiteyle 1980'de üretime geçti. Taksan Takım Tezgâhları Sanayii ve Ticaret AŞ'nin tesisleri 1975'te kurulmaya başlandı. Entegre tesisin 1983'te tamamlanması öngörüldü. Aspilsan AŞ, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin pil ihtiyacını karşılamak amacıyla 1980'de kuruldu, 1982'de üretime başladı. 1968'de kurulan Çinko Kurşun Metal Sanayii Anonim Şirketi (Çinkur), çelik dışı madencilik ve metalurji alanında Türkiye'nin en büyük kuruluşlarından biridir. 1982'nin sonlarına kadar fabrikada 100 000 ton külçe çinko ve 130 ton kadmiyum metal üretildi. Üretilen çinko, başta otomotiv sanayii olmak üzere, makina yapımı, inşaat, oto lastiği ve boya sanayii gibi alanlarda kullanılmaktadır. 1974'te Erciyes Boru Sanayii ve Tic. AŞ (Erbosan), yılda 50 000 ton galvanizli ve siyah boru-profil üretecek, Bünyan'da 1974'te kurulan Bünsa Döküm Makine Alet Sanayii tesisleri, yılda 10 000 ton makine gövdesi ve ağır parça dökümü yapabilecek kapasitededir.

İlin ikinci önemli imalat sektörü olan besin sanayiinde un ve unlu yiyecekler, hayvansal ürünler, şekerli yiyecekler, yem, meyve suyu, şarap üreten irili-ufaklı pek çok kuruluş vardır. Bunların başlıcaları Tarsan, Et ve Balık Kurumu, Kemsan, Meysu'dur. Tarsan Süt ve Süt Ürünleri Fabrikası'nda günlük üretim kapasitesi 55 tondur. Kemsan Kayseri Et Ürünleri ve Margarin sanayii, kemik, hayvansal ve bitkisel yağ işleyerek, yılda 3 300 ton kemik unu, 1 700 ton protein unu, 1 100 ton jaletin ve 19 000 ton margarin üretecek kapasitededir.

Keykubat yöresinde meyva konsantresi ve esansı, marmelat, reçel ve meyve suyu üretmek amacıyla 1970'te Meysu Fabrikası kuruldu. Fabrika yılda 4 000 ton reçel ve marmelat, 25 milyon şişe meyve suyu üretebilmektedir.

1920'lerden beri varolan dokuma sanayiinde, 1970'lerde çeşitlenmeler oldu, mobilya üretiminin gerçekleşmesiyle, döşemelik kumaş üretimine yönelindi. Ambar köyü yakınındaki Lüks kadife fabrikası, 336 000 m/yıl elbiselik, 1 milyon m/yıl döşemelik kadife üretecek kapasitededir. 1973'te üretime geçen Karsu Tekstil fabrikası yılda 2 170 ton pamuk ipliği üretmektedir. Öteden beri el halılarıyla ünlü olan Kayseri, 1970'lerde makine halısı üretiminde de bellibaşlı merkezlerden biri durumuna geldi. Saray Halı fabrikası 1972'de kuruldu. Entegre bir tesis olan bu fabrikada, yapağı açma, kamgarn yün ipliği üretme, boyama, halı dokuma ve terbiye tesisleri gibi birimler vardır. Tesis, yılda ortalama 2 000 ton yağapı işleyecek ve 500 000 m² halı üretecek kapasitededir. Aynı yıl kurulan Sermest Halı fabrikası da entegre bir tesistir, iplik üretiminden halı dokumacılığına kadar pek çok ürün üretilmektedir. Deri sanayiinde, Türktaş, Deri-San Orman ürünleri işleme dalında mobilya, kereste, kâğıt üretimi yapan Dev-Sunta (Develi Sunta ve Orman ürünleri AŞ.), Yakındoğu Kâğıtçılık ve Çimento Sanavii; kimya dalında plastik ,kauçuk, oksijen gazı gibi hammadde üreten Panter Plastik Sanayii AŞ, Egaş Endüstri Gazları Ticaret ve Sanayii AŞ, Akın Plastik Boru Sanayii AŞ, ildeki öbür önemli sanayi kuruluşlarıdır.

● *Ticaret.* 1980'li yıllarda Kayserili tüccarlar dışsatıma yönelerek Kıbrıs, SSCB, ABD, Arap Yarımadası ve Avrupa'ya pamuk ipliğinden kadifeye, makine halısından düdüklü tencereye, bakır hediyelik eşyadan zeytinyağı ve şekerlemeye kadar pek çok çeşitte ürünü pazarladılar ve bu ürünlerden yaklaşık 3,5 milyar lira gelir elde ettiler. Her yıl 10 temmuz - 10 ağustos arasında sanayi ve tarım ürünlerini tanıtmak amacıyla açılan Anadolu Fuarı da ildeki ticareti canlandırıcı niteliktedir.

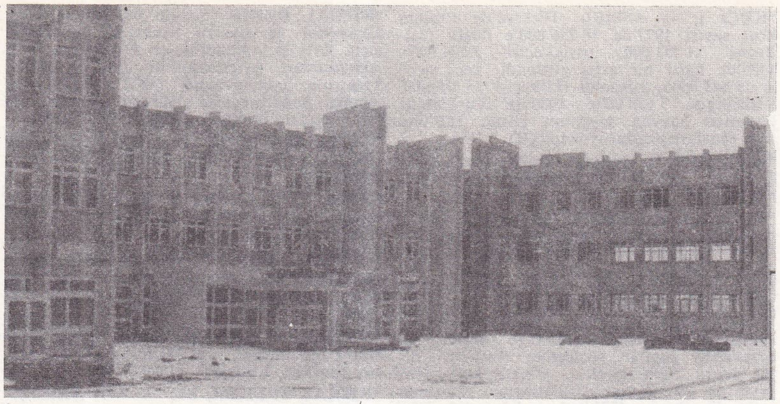

KAYSERİ'de Erciyes Üniversitesi Tıp Fakültesi binaları

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla 1983'te Kayseri'deki Kayseri Üniversitesi yeniden düzenlendi. Ve adı *Erciyes Üniversitesi (Ek 2)* olarak değiştirildi. 1980'de Kayseri'de 21 lise (8 403 öğrenci, 583 öğretmen), 90 ortaokul (22 102 öğrenci, 490 öğretmen), 97'si kentte, 541'i köylerde olmak üzere toplam 638 ilkokul (117 175 öğrenci, 3 839 öğretmen), 33 mesleki ve teknik okul (12 096 öğrenci, 559 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980'de ilde sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 320 yataklı 13 kamusal hastane, 110 yataklı 4 özel hastane, 7 sağlık merkezi, 134 uzman hekim, 169 pratisyen hekim, 56 diş hekimi, 304 hemşire, 128 sağlık teknisyeni, 202 ebe. (M)

***KAZABLANKA.** Bk. DAR-EL-BEYDA.

***KAZAKİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ,** Sovyetler Birliği'ne bağlı cumhuriyet. — 2 715 100 km², 14 685 000 nüf. (ruslar yüzde 40,8, türkler [kazak] yüzde 36, ukraynalılar yüzde 6,1). Kimya ve demir - çelik sanayii. Bağcılık ve meyvecilik. (L)

***KAZAN,** Ankara ilinde, Yenimahalle ilçesine bağlı bucak. — 12 295 nüf., 31 köy. Bucak merkezi 3 022 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAZAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) Volga Tatarları Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti. — 993 000 nüf. Petrol rafinerisi. Kimya sanayii. (L)

***KAZAN** (Elia KAZANJOGLOUS [KAZANCIOĞLU], **Elia** - denir), rum kökenli amerikalı film ve oyun yönetmeni, roman yazarı. — 1976'da F. Scott Fitzgerald'ın romanından *The Last Tycoon* (Son Büyük Patron) adlı filmi yaptı. Daha sonra sinemadan uzaklaştı. Bir ara doğum yeri olan Türkiye'yi ziyaret etti. (M)

***KAZANCI,** Konya ilinde, Ermenek ilçesine bağlı bucak. — 8 421 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 2 355 nüf. (1980). Belediye. (M)

KAZANKAYA, Yozgat ilinde, Çekerek ilçesinin Aydıncık bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 182 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAZANLI,** İçel ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 129 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 5 612 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAZGAN** (Gülten), türk iktisatçısı ve öğretim üyesi. — İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ndeki öğretim görevini sürdürdü. Son yıllarda iktisat tarihi üzerine araştırmalarını yoğunlaştırdı. *Tarım Ekonomisi ve İktisadi Gelişme* (1966) adlı eserini gözden geçirerek *Tarım ve Gelişme* adı altında yeniden yayımladı (1983). Yeni eserleri: *Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Türkiye İlişkileri* (1974), *İktisadi Düşünce Tarihi* (1981). [M]

***KAZIMEYN,** Irak'da kent ve ziyaretgâh. — Kenar semtleriyle birlikte 183 404 nüf. (L)

***KAZIMKARABEKİR,** Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı bucak. — 8 490 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 3 569 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KAZIMPAŞA,** Sakarya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 831 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 090 nüf. (1980). [M]

KAZVİN, İran'da kent. Tahran'ın kuzeybatısında. 139 000 nüf. III. yüzyılda Sasaniler tarafından kurulan kent, XVI. yüzyılda Sefevilerin başkenti oldu. XII. yüzyıldan kalma güzel bir cami. (L)

KEACH (Stacy), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Savannah, Georgia 1941). Okuduğu Yale Dram Okulu'nda daha sonra öğretmen oldu. Çeşitli topluluklarla sahneye çıktı. 1964'de New York sahnelerine geçti. 1968'de R.E. Miller'in *Kalp Yalnız Bir Avcıdır*'ıyla (The Heart is a Lonely Hunter) başladığı sinemada öfkeli, sorunlu genç adam kompozisyonlarıyla başarı kazandı: *Brewster McCloud* (R. Altman, 1979), *Çirkin Kahraman* (Doc) [F. Perry, 1971], *Boksörün Dünyası* (Fat City) [J. Huston, 1972], *42. Hücre* (The New Centurions) [R. Fleischer, 1972], *Zorlu Yargıç* (The Life and Time of Judge Roy Bean) [J. Huston, 1972], *The Killer Inside Me* (İçimdeki Katil) [B. Kennedy, 1975, *Jesus of Nazareth* (Nasıra'lı İsa) [F. Zeffirelli 1977] *Uzun Sürücüler* (The long Riders [W. Hill, 1979], *Cehennem Yolu* (Road Games) [R. Franklin, 1981]. (M)

Gülten KAZGAN

KEATON (Diane HALL. **Diane** - denir), amerikalı kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Los Angeles 1946). Üniversite öğrenimi sırasında *Oklahoma, Öp Beni Kate, Bye Bye Birdie* gibi müzikal güldürülerde oynayarak yeteneğini ortaya koydu. Sonra New York'ta tiyatro kurslarına devam etti. 1968'de Broadway'de *Hair* müzikalinde rol aldı. Birçok TV dizisine çıktı. Sinemaya 1970'de başladı. Evlendiği Woody Allen'ın *Play it Again, Sam* (Bir Daha Çal, Sam) [1971], *200 Yıl Sonra* (Sleeper) [1973], *Love and Death* (Aşk ve Ölüm) [1975], *Annie Hall* (1977), *Interiors* (İç Mekanlar) [1978], *Manhattan* (1979) gibi ilginç filmlerinde başarılı kompozisyonlar çizdi; *Annie Hall* ile Oscar ödülü aldı. Diğer başlıca filmleri: *Baba* (The Godfather) [F.F. Coppola, 1972], *Baba II* (F.F. Coppola, 1974), *Looking for Mister Goodbar* (Bay Goodbar'ın Peşinde) [R. Brooks, 1977], *Reds* (Kızıllar) [1981]. (M)

***KEBAN,** Elazığ ilinde ilçe. — 12 558 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 6 282 nüf. (1980). [M]

***Keban Barajı ve Hidroelektrik Santralı.** — 8 ünitesi de tamamlanmış bulunan hidroelektrik santralı, tam kapasite ile çalıştığı zaman 1 345,5 MW kurulu gücüyle yılda 6 milyar 398 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***Keban Simli Kurşun İşletmesi.** — 1974'ten sonraki dönemde, üretimi gitgide düştü. 4 000 ton/yıl kurşun konsantresi ve 3 500 ton/yıl çinko konsantresi kapasiteyle kurulan işletme, kapasitesinin yarısından az üretim yapabilmektedir. (1975 - 1982 ortalaması yılda 1 400 t kurşun konsantresi, 1 600 t çinko konsantresi). 1983'te üretim büsbütün düştü. Bu yüzden işletmenin kapatılması ihtimali belirdi. (M)

***KECSKEMET,** Macaristan'da kent. — 92 700 nüf. (L)

Foto. Günaydın arşivi; X (MEYDAN)

KEMAL BEKİR

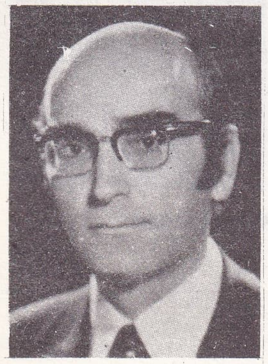

Ruşen Y. KELEŞ

*KEÇİ i. — ANSİKL. Türkiye'de toplam keçi sayısı 1977'de 18 276 000'e düştü (kılkeçisi 14 752 000, tiftikkeçisi 3 524 000). 1980'de hafif bir artış gözlendi, keçi sayısı 19 043 000'e yükseldi (kılkeçisi 15 385 000, tiftikkeçisi 3 658 000). 1980'de Türkiye'de beslenen hayvan sayısının yüzde 21,9'unu keçi cinsleri oluşturuyordu. (M)

*KEÇİBORLU, Isparta ilinde ilçe. — 21 522 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 7 705 nüf. (1980). [M]

*Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi. — 1923' te bölgedeki kükürt yataklarını işletme imtiyazı, biri fransız ,diğeri italyan iki firmadan oluşan bir ortaklığa verildi. Ortaklıkta ağırlığı olan italyan firması, Türkiye'deki yatakları işletmekten çok İtalya'da çıkarılan kükürde Türkiye'de pazar bulmaya çalıştığından 1933'te devlet, bu ortaklıkla yapılan sözleşmeyi feshetti. Bir yıl sonra Sümerbank'ın yönetiminde Türkiye İş ve Ziraat bankalarının katılmasıyla Keçiborlu Kükürtleri İşletmesi TAŞ kuruldu, 1935'te fabrika açıldı. Etibank kurulunca Sümerbank'ın hissesi bu bankaya devredildi (1936). 1943'te Etibank tüm hisseleri satın aldı. 1950'de yurt dışından getirilen modern makinelerle işletme büyütüldü, yıllık kapasite 9 000 tondan 18 000 tona çıkarıldı.

Keçiborlu'da bugün çalışan işletme üç üniteden oluşmaktadır: 1 — Maden işletmesi: 1983'te cevher üretim kapasitesi 72 000 ton/yıldı. 2 — Flotasyon tesisi: 1981' de kapasitesi 20 000 ton/yıldan 40 000 ton/yıla çıkarıldı. 3 — Direkt izabe tesisi: 1983'te kapasitesi 5 000 ton/yıldı. İşletme, ürettiği saf kükürdü toz ya da parça olarak iç piyasaya sürmektedir. Toz kükürt 50 kg'lık torbalarda, parça kükürt ise dökme olarak satışa sunulur. (M)

*KEÇİÖREN, Ankara ilinde ilçe. — 31 600 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 23 907 nüf. (1980). 1983'te Altındağ ilçesinden ayrılan köylerle yeni kuruldu. (M)

*KEDİRİ, İndonezya'da (Cava) kent. — 179 000 nüf. (L)

*KEFLAVİK, İzlanda'da kent. — 6 622 nüf. (L)

*KEHL, Batı Almanya'da (Baden Württemberg) kent. — 25 000 nüf. (L)

*KEİGHLEY, Büyük Britanya'da (Yorkshire, West Riding) kent. — 55 000 nüf. (L)

*KEİTA (Modibo), malili devlet adamı. — (öl. Bamako 1977). [L]

*KEKKONEN (Urho Kaleva), finlandiyalı devlet adamı. — 1978'de beşinci kez devlet başkanlığı görevini üstlendi. Ekim 1981'de sağlık nedenleriyle 81 yaşında görevden ayrıldı. Yerine Mauno Koivisto devlet başkanı seçildi. Kekkonen, *Tammimiemi, Bir Devlet Başkanının Görüşü* adlı kitabında (1974) Finlandiya dış politikasına ilişkin görüşlerini ve deneyimlerini anlattı. (LM)

*KELEKÇİ, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı bucak. — 15 921 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 037 nüf. (1980). Belediye. (M)

*KELES, Bursa ilinde ilçe. — 22 453 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 2 113 nüf. (1980). [M]

*KELEŞ (Ruşen Yalçın), türk şehircilik uzmanı. — Şehircilik bölge planlaması, metropoliten planlama, konut sorunları, gecekondu sorunları üstüne çalışmalarını sürdürdü. Kentleşme konusuna ağırlık verdi. Siyasal şiddetle kent yaşamı arasında paralellik aradı. Yeni eserleri: *Kentbilim İlkeleri* (1976), *Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem* (1976), *100 Soruda Türkiye'de Kentleşme, Konut ve Gecekondu* (2. bs. 1978), *Kentbilim Terimleri Sözlüğü* (1980), *Kentsel ve Siyasal Şiddet* (A. Ünsal ile birlikte, 1982). [M]

*KELKİT, Gümüşhane ilinde ilçe. — 59 651 nüf., 100 köy. İlçe merkezi 7 081 nüf. (1980). [M]

*KELLY (Grace), Monaco prensesi ve amerikan asıllı sinema oyuncusu. — (öl. Monaco 1982). [M]

*KEMAH, Erzincan ilinde ilçe. — 18 578 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 2 622 nüf. (1980). [M]

*KEMAL BEKİR (Soyadı ÖZMANAV), türk hikâyecisi ve tiyatro sanatçısı. — Nahit Sırrı Örik'in «Abdülhamit Düşerken» adlı romanından oyunlaştırdığı *Düşüş* Devlet Tiyatroları'nda oynandı (1975 - 1976). Bu oyunla Sanatsevenler Derneği'nin «en iyi oyun yazarı» ödülünü kazandı (1977). [M]

*KEMALİYE, Erzincan ilinde ilçe. — 12 149 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 2 614 nüf. (1980). [M]

KEMALİYE, Manisa ilinde, Alaşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 907 nüf. (1980). Belediye. (M)

*KEMAL ÖZER. Bk. ÖZER (Kemal).

*KEMALPAŞA, İzmir ilinde ilçe. — 43 489 nüf., 33 köy. İlçe merkezi 10 184 nüf. (1980). [M]

*KEMALPAŞA, Artvin ilinde, Hopa ilçesine bağlı bucak. — 8 400 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 819 nüf. (1980). [M]

*KEMAL SÜLKER, Bk. SÜLKER (Kemal).

*KEMER, Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 155 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 641 nüf. (1980). [M]

*KEMER, Burdur ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 083 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 061 nüf. (1980). Belediye. (M)

*KEMER, Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı bucak. — 25 094 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 1 505 nüf. (1980). [M]

*KEMERBURGAZ, İstanbul ilinde, Eyüp ilçesine bağlı bucak. — 9 381 nüf., Bucak merkezi 4 415 nüf. (1980). Belediye. (M)

*KEMERHİSAR, Niğde ilinde, Bor ilçesine bağlı bucak. — 17 842 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 6 257 nüf. (1980). Belediye. (M)

KEMERKAYA, Afyonkarahisar ilinde, Bolvadin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 072 nüf. (1980). Belediye. (M)

*KEMEROVO, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 454 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

*KEMPE (Rudolf), alman orkestra yöneticisi. — (öl. Zürich 1976). [L]

*KEMPTEN, Batı Almanya'da (Bavyera) kent. 58 000 nüf. (L)

*KENDER (Rayegân), türk hukukçusu. — Yeni eserleri: *Sigorta Hukuku* (1975), *Deniz Ticaret Hukuku Dersleri* (E. Çetingil ile birlikte, 1981). [M]

KENDİRLİ, Rize ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 045 nüf. (1980). Belediye. (M)

*KENEVİR i. — ANSİKL. 1979'da en çok kenevir lifi üreten ülkeler şunlardı: Hindistan (59 000 t), SSCB (55 000 t), Romanya (29 000 t), Çin (24 000 t), Macaristan (17 000 t), Polonya (15 000 t), Türkiye (11 000 t), Yugoslavya (9 000 t), Pakistan (7 000 t), Bulgaristan (5 000 t), Şili (4 000 t), Bangladeş (3 000 t).

● *Türkiye*'de, 1974'ten sonraki dönemde, kenevir üretimi için ayrılan tarım alanları, bazı yıllarda daraldı, bazı yıllarda genişledi. İklim koşullarının belirlediği verim de, yıldan yıla dalgalanma gösterdi. Üretim de bu etmenlere bağlı olarak artışlar, azalmalar kaydetti. 1975'te 7 000 hektarlık alanda yapılan kenevir tarımından 7 000 ton lif, 2 800 ton tohum; 1976'da 8 000 hektardan 12 000 ton lif, 2 000 ton tohum; 1977'de 7 200 hektardan 9 100 ton lif, 1 500 ton tohum; 1978'de 8 000 hektardan 8 500 ton lif, 2 000 ton tohum; 1979' da 8 000 hektardan 11 000 ton lif, 5 000 ton tohum; 198'de 9 400 hektardan 14 000 ton lif ve 4 600 ton tohum elde edildi. (M)

*KENİTRA, Fas'ta (Rabat ili) liman kenti. — Kenar semtleriyle birlikte 341 600 nüf. (L)

*KENNEDY (Edward Moore), amerikalı siyaset adamı. — 1980 başkanlık seçimlerinde aday gösterildi. Ancak, Demokrat Parti kongresinde Carter'a yenildi. Adaylığı sırasında nükleer silahlar konusunda bir moratoryum önerdi. (M)

*KENTER (Müşfik), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni. — Kent Oyuncuları topluluğuyla 1960'larda *Çöl Faresi, Kapıcı, Antigone, Yarın Cumartesi, Aptal Kız, Büyük Sebastiyanlar, Nalınlar, Sandalyeler, Martı, Derya Gölü, Mikadonun Çöpleri, Hamlet, Batak Göl*, 1970'lerde *Üç Kızkardeş, İçerdekiler, Ayaktakımı Arasında, İnsan Denen Garip Hayvan, Bedel, Seneye Bugün, Vanya Dayı, Bir Garip Orhan Veli, Cyrano de Bergerac, Babalar ve Oğullar, Arzu Tramvayı, Savunma İçin* adlı oyunlarda oyuncu olarak ve bunların sahneye koyduğu bir kısmında da yönetmen olarak başarı gösterdi. *Bir Garip Orhan Veli*'deki oyunculuğuyla 1981'de Ulvi Uraz tiyatro ödülünü kazandı. 1983'te *Kanun Adamı* adlı TV dizisinde başrol oynadı. (M)

*KENTER (Yıldız), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni. — 1960'larda *Çöl Faresi, Öfke, Aptal Kız, Nalınlar, Martı, Derya Gülü, Kim Korkar Hain Kurttan, Pembe Kadın* (3. kez İlhan İskender ödülü), *Mikadonun Çöpleri, Hamlet, Batak Göl*, 1970'lerde *Üç Kızkardeş, İçerdekiler, Bedel, Küçük Mutluluklar, Günden Geceye, Katır Tırnağı, Vanya Dayı, Seneye Bugün, Yürüyen Geceyi Dinle Bodrumdaki Pencere, Ay Herkese Gülümser*, 1980'lerde *Harold ve Maude, Babalar ve Oğullar, Arzu Tramvayı* gibi oyunlarda önemli rollere çıktı. Kent Oyuncuları Topluluğu'nun birçok oyununu sahneye koydu. Eşi Şükran Güngör'le TV skeçlerine çıktı. 1981'de devlet sanatçısı seçildi. 1983'te İstanbul Belediye Konservatuvarı tiyatro bölümündeki öğretmenliğinden ayrıldı. (M)

KENTLEŞME i. Kentleşmek eylemi. Sosyol. Özellikle sanayiin gelişmesi sonucu nüfusun kentlerde toplanması ve kent alanlarının genişlemesi süreci. (*Eşanl.* ŞEHİRLEŞME). [M]

KENTLEŞMEK f. Kent durumuna gelmek. (*Eşanl.* ŞEHİRLEŞMEK). [M]

KENTMEN (Hulusi), türk sinema ve tiyatro oyuncusu (Tırnova, Bulgaristan 1912). Deniz Astsubay Okulu'nu bitirdi. 1930'ların sonlarında tiyatroya, 1941'de *Sürtük* ile sinemaya başladı. 1967'de iki ayrı tiyatro topluluğu kurarak turnelere çıktı. Filmlerde halk adamı rolleri ve prensip sahibi, otoriter baba ve dede kompozisyonlarıyla üne ulaştı. Son yıllarda TV reklamlarında gözüktü. *Parkta Bir Sonbahar Günüydü* (1982) adlı TV dizisinde oynadı. 400'ü aşkın film içeren sinema yaşamından bazı örnekler: *Senede Bir Gün* (1946), *Efelerin Efesi* (1952), *Gelinin Muradı* (1957), *Düşman Yolları Kesti* (1959), *Ayşecik* (1960), *Ağaçlar Ayakta Ölür* (1964), *Karanlıkta Uyananlar* (1965), *Ateşli Çingene* (1969), *Oh Olsun* (1973), *Sivri Akıllılar* (1977), *Minik Serçe* (1979). [M]

*KENTON (Stanley NEWCOMBE. Stan - denir), amerikan orkestra yöneticisi, bestecisi ve caz piyanisti. — (öl. Los Angeles 1979). [L]

*KENTUCKY, ABD'nin orta - doğusunda eyalet. — 3 661 433 nüf. Kömür çıkarılması en önemli sanayi faaliyetidir (100 Mt'un üstünde). [M]

*KENYA, Doğu Afrika'da devlet. — 17 150 000 nüf.

TARİH

20 eylül 1974'de üçüncü kez cumhurbaşkanlığına seçilen Kenyatta*, başkanlığının son yıllarında parlamento ile sürekli anlaşmazlık içine düştü. Artan öğrenci eylemleri onu, birkaç kez üniversiteyi kapamak zorunda bıraktı. «Entebbe olayı» denen olay da bu dönemde meydana geldi. Bir Air France (Fransız Hava Yolları) uçağının 1976 haziranında Kampala üzerinde filistinlilerce kaçırılmasından sonra Nairobi, rehineleri kurtaran israil komandoları için bir operasyon merkezi olarak kullanıldı. Operasyon, Kenya, İsrail ve ABD arasındaki sıkı işbirliğini sonucunda gerçekleşti.

Kenyatta'nın efsanevi kişiliği, 80 yaşında ölümüne kadar (ağustos 1978) Kenya tarihine egemen oldu. Yerine eski cumhurbaşkanı yardımcısı Daniel Arap Moi*'nin (*Ek 2*) geçmesi (10 ekim 1978) tahminlerin tersine olaysız gerçekleşti. Hatta, Kenyatta'nın ölümünü izleyen ilk yıllarda onun siyasetinde hiçbir değişiklige yol açmadı. Kenya, doğu Afrika'da anglosakson

Foto. X (MEYDAN)

kapitalizminin «vitrini» olarak kaldı. Siyasal denge ve ekonomik refah ülke gelişiminin en çarpıcı özelliği oldu.

Ağustos 1981'de Kenya ile Somali arasında sınır anlaşmazlığı başgösterdi. Somali, kuzey ve kuzeydoğu eyaletleri üzerinde Kenya'nın hak iddiasını reddetti. Kenya'nın Tanzanya ile ilişkileri de gerginleşti. Aralık 1981'de *Nandis*'lerle (hayvan yetiştircileri) *Luhya* (çiftçiler) arasında başlayan kabile savaşında 200'den fazla kişi öldü.

Mayıs 1982'de Oginga Odinga, birlik partisi KANU'nun siyasetini eleştirdiği için partiden atıldı. Haziran başlarında Kenya, tek partili devlet statüsüne girdi. Daniel Arap Moi'nin parlamentoyu feshetmesi üzerine Kenya halkı belirlenenden 1 yıl önce sandık başına gitti. Ülkenin tek siyasal partisi olan KANU'nun (Kenya Afrika Ulusal Birliği), yayın organı Kenya Times halktan, oy verecekleri kişileri iyi seçmelerini istedi. (LM)

***KENYATTA** (Kamau JOHNSTONE, **Jomo** - denir), Kenya'lı siyaset adamı. — (öl. Mombasa 1978). [L]

***KEPSUT,** Balıkesir ilinde ilçe. — 33 109 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 5 139 nüf. (1980). [M]

***KERALA,** Güney Hindistan'da eyalet. — 25 403 207 nüf. Hindistan'ın en kalabalık nüfuslu eyaletidir (km²'ye 50 kişi). [L]

***KERAMİ** (Raşid), lübnanlı siyaset adamı. — 1976'ya kadar süren 9. başbakanlığı sırasında Lübnan'da yaşayan filistinlilerin, eylem özgürlüğü sorunuyla karşılaştı ve filistinliler yüzünden çıkan iç savaşta uzlaştırıcı bir rol oynamaya çalıştı. Nisan 1984'de 10. kez başbakan oldu. (LM)

***KERBELA,** Irak'da kent ve il yönetim merkezi. — 83 301 nüf. (L)

***KERÇ,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) liman kenti. — 154 000 nüf. (L)

***KEREKU** (Ahmed, esk. **Mathieu**), beninli devlet adamı. — 1979'da tekrar devlet başkanı seçildi. Yeni kurulan siyasi büronun başkanlığını da üstlenerek «sosyalist bir toplum» yaratma kampanyasını başlattı. 1980'de müslümanlığı benimseyerek Ahmed adını aldı. (M)

***KERİME NADİR,** türk kadın romancısı. — (öl. İstanbul 1984). Son eseri: *Romancının Dünyası* (anılar, 1981). [M]

***KERKÜK,** Irak'da kent ve il yönetim merkezi. — 183 081 nüf. (L)

KERR (Deborah), ingiliz sinema oyuncusu (Helensburgh, İskoçya 1921). Bale okuluna devam etti. 1938'de tiyatroya, 1940'da sinemaya geçti. 1953'te Broadway'de sahneye çıktı. Sinemada prensip sahibi, ciddi ve zarif kadın kahramanları canlandırmasıyla ün yaptı. Başlıca filmleri: *Günahkâr Baba* (Edward, My Son) [G. Cukor, 1948], *Ko Vadis?* (Qua Vadis?) [M. Le Roy, 1951], *Jül Sezar* (Julius Caesar) [J.L. Mankiewicz, 1953], *İnsanlar Yaşadıkça* (From Here to Eternity) [F. Zinnemann, 1953], *Kral ve Ben* (The King and I) [W. Lang, 1956], *Çay ve Sempati* (Tea and Sympathy) [V. Minnelli 1957], *Beyaz Rahibe* (Heaven Knows Mr. Allison) [J. Huston, 1957], *Ayrı Masalar* (Separate Tables) [D. Mann, 1958], *Günaydın Hüzün* (Bonjour Tristesse) [O. Preminger, 1958], *Gün Batışı* (The Sundowners) [F. Zinnemann, 1960], *Ateşli Geceler* (Night of the Iguana) [J. Huston, 1964], *Cesur Paraşütçüler* (The Gypsy Moths) [J. Frankenheimer, 1969], *Kader Değişmez* (The Arrangement) [E. Kazan, 1969]. (M)

KESİMEVİ bİş. i. Kasaplık hayvanların kesilip derilerinin yüzüldüğü yer. (*Eşanl.* KANARA, SALHANE, MEZBAHA). [M]

***KESKİN,** Ankara ilinde ilçe. — 45 111 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 14 633 nüf. (1980). [M]

***KESKİN** (Erol), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni. — 1974'de «deneyimci tiyatro» ve «çevresel tiyatro» anlayışına yöneldi. 1975'te İstanbul Şehir Tiyatrosu'na geçti. Burada oyunculuk ve yönetmenlik yaptı. *Marat-Sade* (1978), *Deli İbrahim* (1979), *III. Selim* (1983) gibi tarihsel oyunlarda rol aldı. 1979'da C. Aytmatov'dan *Fuji-Yama* uyarlamasını sahneledi. 1980'de sahneye koyduğu Emanuel Robles'in *Montserrat*'ı, 8. İstanbul Festivali'nde oynadı. 1982'de belgesel TV dizisi *İttihat ve Terakki*'de sunucu rolünü canlandırdı. Aynı yıl *Karagöz* ve *Minyatür* adlı iki kısa belgesel filmin yönetmenliğini yaptı. (M)

KESKİNOK (Kayıhan), türk ressamı (İzmir 1923). Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü resim - iş bölümünü bitirdi (1945). Görele, Kars, Trabzon liselerinde (1948 - 1955), Gazi Eğitim Enstitüsü'nde resim öğretmenliği yaptı (1963 - 1968); TRT Ankara televizyonunda çalıştı (1970 - 1981). Eserlerinde çok figürlü düzenlemelere önem vererek geleneksel pentür değerlerini yerel bir anlatımcılıkla birleştirdi: Karadeniz düğün alayları, lunapark, dansözler, akrobatlar, gecekondular vb. 50. yıl yarışmasında başarı ödülü (1973), «Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Devrimleri» yarışmasında ödül kazandı (1981); Cumhuriyet Senatosu Vakfı'nın «Atatürk» konulu yarışmasında birincilik ödülünü A. Ayan'la paylaştı (1981). [M]

KESMEKÖY, Isparta ilinde, Sütçüler ilçesinin Kasımlar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 026 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KESSEL** (Joseph), fransız yazarı ve gazetecisi. — (öl. Avernes 1979). [L]

***KESTEL,** Bursa ilinde, merkez ilçenin Gürsü bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 8 619 nüf. (1980). Belediye. (M)

Kestel Barajı, İzmir ilinde Kestel suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi Kaya dolgu tipinde; kret kotu 129 m; barajın temelden yüksekliği 65 m; talvegden yüksekliği 62,5 m; normal su kotu 125 m; normal su kotunda depolama hacmi 37,4 milyon m³; göl alanı 2,2 km²; sulama alanı 4 250 ha'dır. (M)

***KEŞAN,** Edirne ilinde ilçe. — 65 243 nüf., 49 köy. İlçe merkezi 28 884 nüf. (1980). [M]

***KEŞAP,** Giresun ilinde ilçe. — 30 658 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 5 836 nüf. (1980). [M]

***KEŞMİR,** Asya'da, Hindistan ile Pakistan arasında bölünmüş bölge. — Pakistan'a ait kısma Azâd Keşmir (80 000 km², yaklş. 2 000 000 nüf.), Hindistan'a ait kısma Jammu ve Keşmir eyaleti (143 000 km² 5 981 600 nüf.) denir.

● *Tarih.* Hindistan hükümetince yeniden tutuklanan ve oturma izni kaldırılan «Keşmir aslanı» Şeyh Abdullah'ın haziran 1972' de ülkesine dönmesine izin verildi. Şubat 1975'de Şeyh Abdullah yeniden eyalet başbakanı oldu. (L)

KETENLİ, Konya ilinde, Seydişehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 588 nüf. (1980). Belediye. (M)

KETİN (İhsan), türk jeoloji uzmanı (Kayseri 1914). Milli Eğitim Bakanlığı hesabına Almanya'da biyoloji ve jeoloji öğrenimi gördü (1933 - 1938). Yurda dönünce İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi jeoloji bölümünde asistan olarak göreve başladı. 1945'te doçentliğe, 1953'te profesörlüğe yükseldi. Aynı yıl İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi jeoloji kürsüsüne atandı. 1967 - 1968 ve 1971 - 1973 arasında Maden Fakültesi dekanlığında bulundu. 1943 - 1960 arasında, Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü için Türkiye'nin birçok bölgesinin jeoloji haritalarının yapımını gerçekleştirdi. 1960 - 1964 arasında Türk Petrolleri AO için Sinop - Ayancık bölgesinde ve Güneydoğu Anadolu'da ayrıntılı jeoloji araştırmaları yaptı. 1964 - 1971 arasında Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu'nda Temel Bilimler Araştırma Grubu üyeliği yapan Ketin, 1981'de, «Türkiye tektoniğinin sentezini yapıp, Kuzey Anadolu fayını tanıtıp, özelliklerini ortaya koyarak ,yerbilimleri dalında Türkiye üzerinde yaptığı çalışmalarla bilime uluslararası düzeydeki katkıları ve Türkiye'de uygulamalı alanlarda yurt ölçüsünde yararlar sağlayan önemli bazı görüş sentezleri üretmesi» nedeniyle TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü kazandı. Başlıca eserleri: *Alemdağı Batısındaki Granit Masifi Hakkında* (1941), *Umumi Jeoloji, I. Kısım* (1957, 1977'de *Genel jeoloji,* cilt 2; *Yerbilimlerine Giriş* adıyla yeniden basıldı), *Türkiye'nin Orojenik Gelişmesi* (1959), *Anadolu'nun Tektonik Birlikleri* (1966), *Türkiye'nin Genel Tektonik Durumu ile Başlıca Deprem Bölgeleri Arasındaki İlişkiler* (1968), *Yapısal Jeoloji* (N. Canıtez ile birlikte, 1972), *Türkiye'nin Başlıca Orojenik Olayları ve Paleocoğrafik Evrimi* (1978). [M]

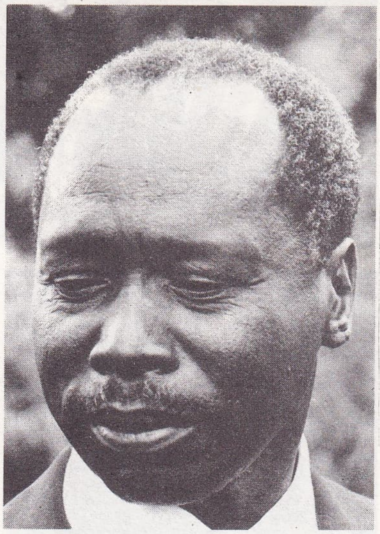

KENYA devlet başkanı
Daniel Arap Moi

***KETTA,** Pakistan'da kent, Bülucistan'da il yönetim merkezi. — 156 000 nüf. (L)

***KGB,** KÖMİTET GOSUDARSTVENIY BEZOPASNOSTI'nin (*Devlet Güvenlik Komitesi*) kısaltması. — 700 000 ajanı olan KGB' nin yıllık bütçesi 5 milyar dolar dolayındadır. 26 mayıs 1982'ye kadar KGB başkanı olan Yuri Andropov, Yüksek Sovyet Prezidyumu'nun kararıyla bu görevden alınıp Merkez Komitesi sekreterliğine atanınca, yerine Vitali Fedorçuk KGB başkanı oldu. Aynı yılın aralık ayında Fedorçuk'un yerini Viktor Çebrikov aldı. Çebrikov 1983 sonunda ayrıca Politbüro yedek üyeliğine seçildi. (LM)

***KHALKİS,** Yunanistan'da (Eğriboz) kent. — 36 000 nüf. (L)

***KHAMA** (Seretse), botsvanalı siyaset adamı. — (öl. Gaborone 1980). [L]

KHARAGPUR. Bk. HARAGPUR.

KHİEU (Samphan), kamboçyalı devlet adamı (Romduol 1931). Heng Samrin'e karşı yürütülen muhalefette Pol Pot'un halefi olarak aralık 1979'da «Kamboçya'nın Kurtuluşu İçin Birleşik Cephe»nin askeri liderliğini ve yönetim şefliğini üstlendi. 22 haziran 1982'den beri, Kamboçya'nın Vietnam tarafından işgaline karşı çıkan grupların oluşturduğu koalisyon hükümetinde dışişleri bakanıdır. (M)

KHULNA, Bangladeş'te kent. Dakka'nın güneybatısında 500 000 nüf. Jüt tarımı ve işletilmesi. (L)

***KIBRIS,** Doğu Akdeniz'de ada. — 640 000 nüf. Üzerinde iki devlet vardır: **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti** (3 355 km² 150 000 nüf.) ve **Kıbrıs (Rum) Cumhuriyeti** (5 896 km², 490 000 nüf.). [M]

***KIBRIS Cumhuriyeti. —** Eylül 1976'da yapılan seçimlerden sonra, Başpiskopos Makarios'un yandaşları parlamentoda çoğunluğu yine ellerinde tutmayı başardılar. Hemen ardından Spiros Kipriyanu, Kıbrıs rum ulusal meclisi başkanlığına seçildi. 1977 başında, 14 yıl aradan sonra ilk kez türk ve rum toplumları liderleri (Makarios ve Denktaş) bir araya gelip çeşitli sorunları görüştüler. Böylece rum hükümeti KTFD'yi resmen tanımış oldu. Birleşmiş Milletler genel sekreteri Waldheim'in çabalarıyla, onun gözetiminde iki toplum lideri, Lefkoşe havalimanında yeniden buluştular ve sorunun çözümünü kolaylaştıracak bazı kararlar aldılar (15 şu-

Erol KESKİN

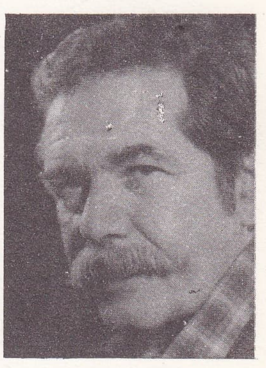

Kayıhan KESKİNOK

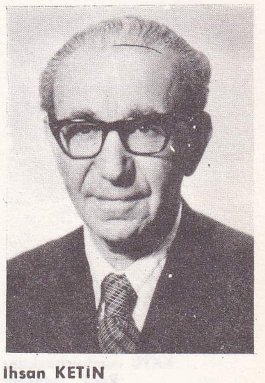

İhsan KETİN

Foto. Campbell/Sygma (LAROUSSE); X (3) [MEYDAN]

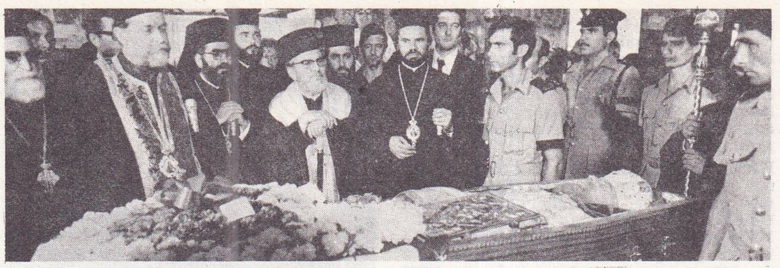

Makarios'un cenaze töreni (ağustos 1977)

Yeni başpiskopos Hırisostomos

bat 1977). [Bk. KKTC, *Ek 2*]. Ağustos 1977'de Makarios ölünce onun yerine cumhurbaşkanı seçilen Kipriyanu, uzlaşmaz ve ödün vermez tutumuyla, Kıbrıs sorununun uzun süre askıda kalmasına yol açtı. Makarios'un ölümüyle boşalan ikinci makama da (Kıbrıs Ortodoks Kilisesi başkanlığı) başpiskopos Hırisostomos getirildi .

Türklerin, TC ordusu sayesinde adanın kuzeyini işgal etmiş bir azınlık olduğunu ileri süren Kipriyanu, gerçi uluslararası platformlarda rum yanlısı kararlar alınmasını ve Türklere ekonomik ambargo uygulanmasını sağladı ama, türk yönetimi, sosyoekonomik ve kültürel örgütlenmeyi giderek artan bir hızla sürdürdü. Denktaş'ın durmadan yinelediği ikili görüşme önerileri sonunda mayıs 1979'da bir görüşme yapıldı. Ama, her iki taraf da daha önceki görüşlerinde direndiğinden, görüşmelerden beklenen yarar sağlanamadı.

Birleşmiş Milletler barış gücünün görevi sürdü; ingilizler ,adadaki sorunu çözmeye uğraşmak yerine, güneydeki üslerini pekiştirdiler.

Kıbrıs rum kesimindeki dört siyasal parti, parlamenter rejimin en önemli öğelerindendir: Demokratik Cephe (Kipriyanu'nun partisi), komünist Akel Partisi (Ezekiil Papayannu'nun), sosyalist Edek Partisi (Vassos Lissaridis'in), Demokratik Birlik (Klerides'in).

Ağustos 1982'deki seçimleri gene Kipriyanu'nun partisi kazandı. Eylül 1983'te dışişleri bakanı Nikos Polandis'in istifası ve partiden ihracıyla başlayan iç bunalım artarak sürdü. (M)

KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ (KUZEY) **[KKTC]** (Kıbrıs'ın kuzeyinde bağımsız türk devleti (kuruluşu 15 kasım 1983).

TARİH

13 şubat 1975'te Kıbrıs* Türk Federe Devleti ilan edildikten sonra oluşturulan 50 üyeli Kurucu Meclis, ilk birleşimini 24 şubatta yaptı. Kurucu Meclis'in hazırladığı KTFD Anayasası, 8 haziran 1975'te yapılan halkoylamasında büyük çoğunluğun oyuyla kabul edildi.

Aynı yıl 31 temmuz - 2 ağustos tarihleri arasında türk ve rum temsilcilerinin Viyana'da yaptığı görüşmeler sonunda rum ve türk kesimleri arasında bir nüfus mübadelesi yapılması anlaşmaya bağlandı. Bu anlaşmanın uygulanması sonunda, güneyde kalan türkler kuzeye, kuzeyde kalan rumlar da kendi istekleriyle güneye geçtiler. Böylece, türklerin öteden beri istedikleri iki kesimli federatif devletin kurulmasına zemin hazırlanmış oluyordu. 17 şubat 1976'da Viyana'da Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kurt Waldheim'ın gözetiminde başlayan görüşmelere rumlar, toprak iadesi ve Türkiye Cumhuriyeti'ne ait askeri birliklerin adadan çekilmesi doğrultusundaki ısrarlı istekleriyle geldiler. Rauf Denktaş'ın bu isteğe kesin bir tavırla itiraz etmesi karşısında rumlar Omorfo, Magosa ve Karpaslar'ın kendilerine geri verilmesini öngören kantonal sistem haritasını geri çektiler. Böylece görüşmeler de hiçbir olumlu sonuç alınamadan sona erdi. Üstelik bundan sonra taraflar tutumlarını daha da sertleştirdiler. Kıbrıs Rum Muhafız Ordusu ve polis birlikleri alarma geçirildi. EOKA'cı darbeci Nikos Sampson tutuklandı. Denktaş 1976 martı içinde verdiği demeçlerde «yerleştiğimiz topraklar bizimdir, Karpas'ta rum kantonu kurulamaz» dedi. Mart sonunda, her iki toplum da öne sürdüğü isteklerini açıkladılar.

Rumların istekleri şunlardı: 1. Devlet federasyon olmalı, 2. TC askeri birlikleri adayı derhal terk etmeli, 3. Federal hükümette, mecliste ve kuruluşlarda türklere verilecek temsil hakkı yüzde 25 olmalı, 4. Türkler tüm adanın yüzde 20'lik bölümünde yerleşmeli, 5. Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü uluslararası güvenceyle sağlanmalı, 6. Karpas'ta özerk bir bölge kurulmalı, burada yaşayan Rumlar Rum yasalarına bağlı olmalı, 7. Maraş'a 30 000 rum yerleştirilmeli, Kıbrıs'lı herkese dilediği yerde oturma ve yolculuk etme özgürlüğü verilmeli.

Aynı konulardaki türk istekleriyse şöyledi: 1. Devlet iki bölgeli federasyon olmalı, 2. TC askeri birlikleri, barış anlaşması imzalandıktan ve kıbrıslı türkler yaşam güvencesine kavuştuktan sonra çekilmeli, 3. Federal hükümette, mecliste ve kuruluşlarda türklerin ve rumların temsil hakları eşit oranda olmalı, 4. Türklerin sahip olacakları arazi, tapulu mülklerinden az olmamalı, 5. Kıbrıs'ın bağımsızlığı ve toprak bütünlüğü Yunanistan ve Türkiye tarafından garanti edilmeli, 6. Karpas bir türk bölgesidir. Burada yaşayan rumlar türk yasalarına bağlı olmalı, 7. Göçmenler sorunu, halkı yeniden göçmen durumuna getirmeyecek bir yaklaşımla çözümlenmeli.

KTFD'de ilk genel seçimler

20 haziran 1976'da yapılmasına karar verilen başkanlık ve milletvekili seçimleri için hazırlıklar mart ayında başlatıldı. 18 yaşını doldurmuş her Kıbrıslı türke oy kullanma hakkının verildiği bu seçimlerde seçilme yaşı 25'ti. Seçimlere üç parti katıldı: Rauf Denktaş'ın Ulusal Birlik Partisi (UBP), Cumhuriyetçi Türk Partisi (CTP), Halkçı Parti (HP). Olaysız geçen seçimlerde, Rauf Denktaş devlet başkanı seçildi. Ulusal Birlik Partisi 40 milletvekilliğinin 29'unu kazandı. Seçimlerle oluşan ilk federe meclis, ilk birleşimini 3 temmuzda yaptı. Başbakanlığa getirilen Nejat Konuk, hükümeti 5 temmuzda açıkladı. Bir hafta sonra da hükümet gragramı açıklandı.

sonraki gelişmeler

Rumlarca yargılanan darbeci Nikos Sampson 31 ağustos 1976'da 20 yıl hapis ceza-

KKTC cumhurbaşkanı Rauf Denktaş

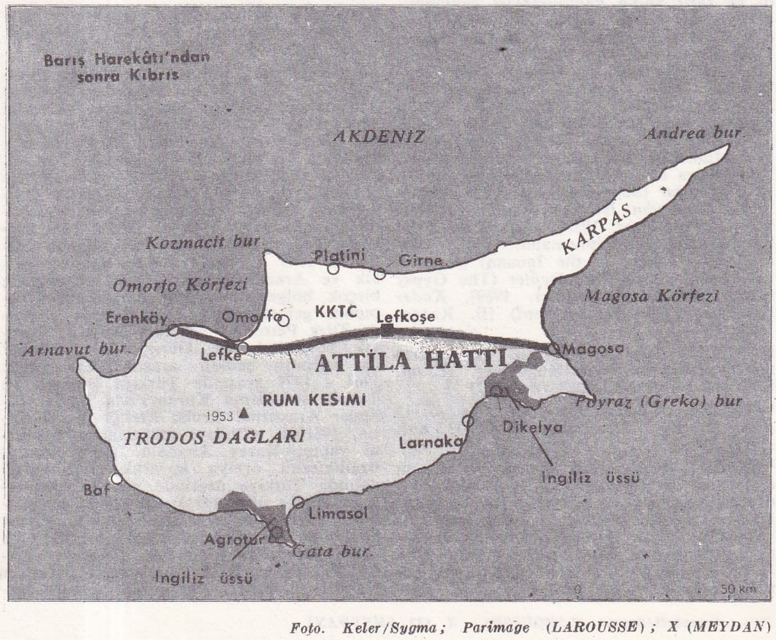

Foto. Keler/Sygma; Parimage (*LAROUSSE*) ; *X* (*MEYDAN*)

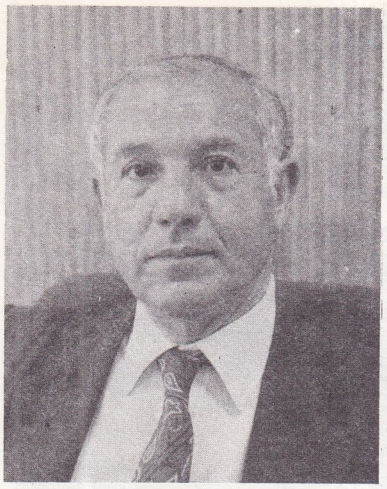
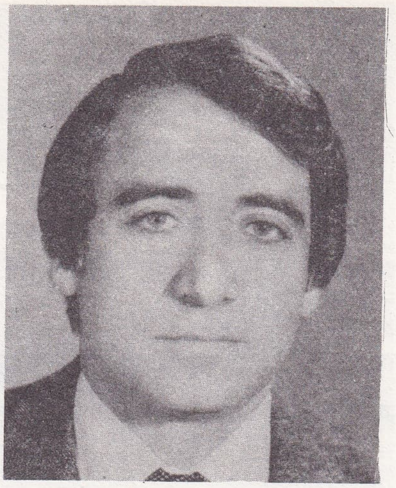

Soldan sağa: Mustafa Çağatay, Nejat Konuk, Kenan Atakol

sına çarptırıldı. Kıbrıs sorunu Birleşmiş Milletler'de görüşülmeye başlandıysa da KTFD temsilcilerine söz hakkı verilmedi. 12 kasımda, 1'e karşı 94 oyla türkler aleyhine alınan karar üzerine söz isteyen dışişleri bakanı İ. Sabri Çağlayangil, Kıbrıs'ta türklere can ve mal güvenliği sağlanmadıkça Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adadan çekilmeyeceğini bildirdi. 27 ocak 1977' de 14 yıllık aradan sonra, Kıbrıs rumlarının lideri Makarios ile Rauf Denktaş bir araya geldiler. Bu, rum hükümetinin KTFD'ni resmen tanıdığı anlamına geliyordu. 15 şubat'ta iki lider, Kurt Waldheim'ın gözetiminde Lefkoşe hava alanında yeniden buluştular. Makarios ve Denktaş, toprak genişliği, federal devletin yapısı, merkezi, hükümetin kurgusu ve yetkileri, göçmenlerin yerleştirilmesi, seyahat ve mal edinme özgürlükleri konularındaki uzlaşmaz görüşlerine karşın, bu sorunları toplumlararası görüşmelerde teknik düzeyde ele alarak çözümlemeye çalışmayı kararlaştırdılar.

Türk ve rum liderlerinin bu umut verici kararları, Viyana görüşmelerinin 31 mart'ta yeniden başlatılmasını sağladı. Rumlar toprak isteklerinde ısrar ettiler. Rum temsilcisi, «türkler toprak konusunda ödün vermedikleri sürece toplantıları erteleyeceklerini» bildirdi. Bir gün ara verildikten sonra yeniden başlatılan görüşmeler, hiçbir uzlaşmaya varılmadan 7 nisanda sona erdi.

Makarios 2 ağustos 1977'de ölünce, Kıbrıs rum yönetimi başkanlığına Spiros Kipriyanu* getirildi (*Ek 2*).

1977 sonlarına değin çeşitli uluslararası toplantı ve görüşmelerde ele alınan Kıbrıs sorunu, tarafların katı tutumlarından vazgeçmemeleri yüzünden sürüncemede kalmakta devam etti. Ama aralık ayı yoğun bir görüşme trafiğine sahne oldu.

TC dışişleri bakanı Çağlayangil 8 aralık'ta ABD dışişleri bakanı Cyrus Vance'le görüştü. ABD'nin Kıbrıs büyükelçisi Crawford ile SSCB büyükelçisi Astavin ayrı ayrı Rauf Denktaş'la görüştüler. ABD. Kıbrıs sorununa nihai bir çözüm getirmek amacıyla şu planı önerdi: 1. Kıbrıslı türkler, yüzde 6-8 oranında toprak iadesi yapacaklar, 2. Rumlar, türklerin önerdiği federasyon biçimini kabul edecekler, 3. Ayrı rum ve türk devletleri kurulacak, 4. Geri verilecek türk topraklarında karma türk yönetimi uygulanacak.

Ne var ki, 1977'deki tüm bu girişimler sonuçsuz kaldı.

1978 başında Bülent Ecevit ikinci kez başbakan olunca, Kıbrıs sorununun çeşitli çevrelerde çözümleneceği yolunda umut belirdi. Birleşmiş Milletler genel sekreteri Kurt Waldheim, Kıbrıs konusunda Ecevit'le bir görüşme yapmak üzere 7 ocakta Ankara'ya geldiyse de olumlu sonuç alamadan döndü. Ecevit Kıbrıs ve ekonomik ambargo sorunlarını görüşmek üzere ABD dışişleri bakanı Cyrus Vance'i Ankara'ya davet etti. 21 ocakta Ankara'da Ecevit ve Vance arasında yapılan görüşmelerden de bir sonuç çıkmadı.

TC hükümeti, dünya kamuoyuna ilgili devletlere ve Birleşmiş Milletler'e sunulacak Kıbrıs'la ilgili türk önerilerine son biçimini vermek için KTFD yetkilileriyle görüşmek üzere Prof. Dr. Mümtaz Soysal'ı görevlendirdi. Soysal Kıbrıs türk yönetimi yetkilileriyle ortaklaşa hazırladıkları önerileri 13 nisan 1978'de Viyana'da BM genel sekreteri Waldheim'a sundu. Bu arada 24 mart 1978'de görevinden çekilen KTFD başbakanı Nejat Konuk'un yerine başbakanlığa savunma bakanı Osman Örek getirildi.

Maraş sorunu

1978 turizm mevsimine girilirken, Türklerin elinde bulunan ve Kıbrıs'ın en önemli turistik yerlerinden biri olan Maraş, Kıbrıs' la ilgili çekişmelerin odağı durumuna geldi. BM görüşmeleri için New York'ta bulunan Denktaş, verdiği demeçte: «Maraş'la ilgili hiçbir kayda bağlı kalmaksızın rumlarla çeşitli seçenekleri tartışabilirim» dedi. Kıbrıs rum yönetimi başkanı Spiros Kipriyanu buna karşılık verdi: «Denktaş' ın ne söyleyeceğini biliyorum. Bu nedenle görüşmekte yarar görmüyorum. Eğer görüşmek gerekirse Ecevit'le görüşürüm.» Temmuz 1978'de, Kıbrıs Barış Harekâtı' nın dördüncü yıldönümünde Denktaş, Lefkoşe'de rum yönetimine yeni önerilerde bulundu. Buna göre, Maraş BM yönetiminde geçici bir yönetime devredilecek, toplumlararası görüşmeler başlayınca bu yönetim 35 bin rumu Maraş bölgesine yeniden yerleştirecekti. Denktaş'ın bu önerisi de kabul görmedi.

4 kasım 1978'de bu kez Kurt Waldheim, Maraş için yeni bir plan önerdi: 1. Türk Silahlı Kuvvetleri Maraş'tan çekilsin, 2. Burada BM gözetiminde görev yapacak geçici bir yönetim kurulsun, 3. Görüşmelerin sonunda belirlenecek yerlere rumların yeniden yerleşmesi sağlansın. Denktaş'ınkinden pek farkı olmayan bu plan da rumlarca reddedildi. Bunun üzerine Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 10 kasım 1978'de Kıbrıs konusunu yeniden ele aldı. 4'e karşı 110 oyla yine Türkler aleyhine karar alındı. Karar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin adayı derhal terketmesi, güneye kaçan rumların kuzeyde kalan mülklerine dönmeleri, insan haklarının korunması ve toplumlararası görüşmelerin hemen başlatılması yolundaydı. TC dışişleri bakanı Gündüz Ökçün, BM'in aldığı bu karar üzerine verdiği demeçte, kararın tek yanlı olduğunu, toplumlararası gelişmeleri umursamadığını belirtti. Yunanistan ise, kararı hoşnutlukla karşıladı. BM Güvenlik Konseyi, Kıbrıs rum yönetiminin isteğine uyarak, altı ay içinde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin geri çekilmesini ve mültecilerin geri dönmesini istedi. Türkiye ve KTFD, bunun uygulanamaz olduğunu bildirdiler.

iç bunalım

Kasım 1978 boyunca ,BM'de türkler aleyhine peş peşe kararlar alınırken ve batılı başkentlerde KTFD'nin geleceğiyle ilgili gizli pazarlıklar yapılırken, KTFD'de iç bunalım baş gösterdi. Bayındırlık ve içişleri bakanları, başbakan Osman Örek'in devlet ve hükümet işlerini hafife aldığını ileri sürerek 25 kasımda istifa ettiler. 27 kasımdaki toplu istifadan sonra kabinede

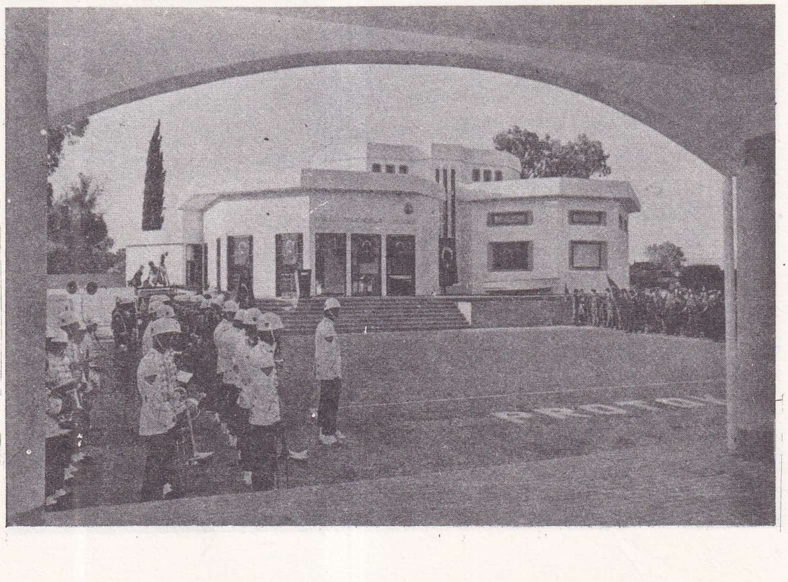

Milli Mücadele Müzesi'nin açılışı

Foto. KKTC Enf. D. (2) [MEYDAN]

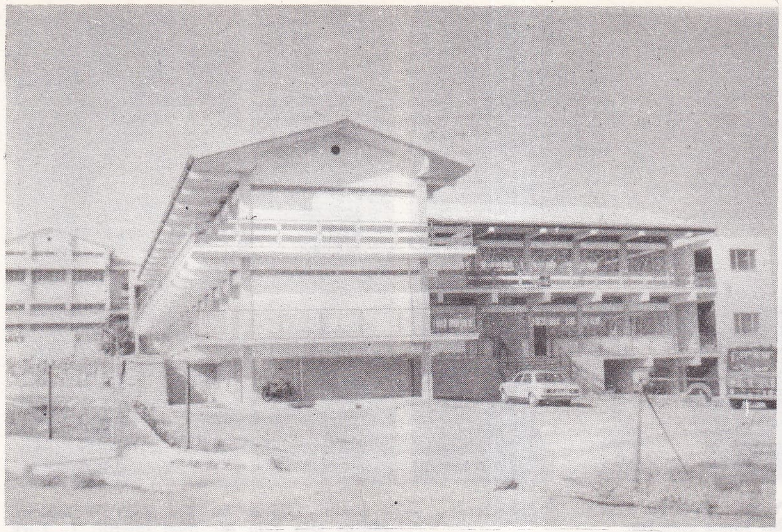

Magosa'da Yüksek Teknoloji Enstitüsü

Örek'ten başka iki bakan kaldı. 1 aralıkta Örek de istifa edince Mustafa Çağatay başbakan oldu. 3 aralık 1978'de ABD, İngiltere ve Kanada yeni bir Kıbrıs planı önerdiler. Bu planda yer alan başlıca maddeler şunlardı:

1. Kıbrıs iki bölgeli federasyon olmalı,
2. Yeni bir anayasayla iki toplumun da hakları korunmalı,
3. Serbest dolaşım ve mülkiyet hakları sınırlandırılabilmeli,
4. Merkezî hükümetin yetkileri geniş olmalı,
5. İki meclisli parlamenter sistem kurulmalı, Cumhurbaşkanı bir toplumdan, yardımcısı öteki toplumdan seçilmeli,
6. Bölgelerde yerel hükümetler kurulmalı,
7. Bölgelerin işbirliğini sağlayacak serviste iki toplum eşit sayıda üye ile temsil edilmeli,
8. Topraklar yeterlik, verimlilik, mülkiyet ve güvenlik esasına göre paylaşılmalı,
9. İsteyen evine dönebilmeli, dönmeyene tazminat verilmeli,
10. Yabancı silahlı kuvvetler Kıbrıs'tan çekilmeli,
11. Ortak kalkınma fonu kurulmalı,
12. Görüşmeler başlayınca Maraş açılmalı.

Kıbrıs rum yönetimi ve Yunanistan bu planı kabul ettiklerini, KTFD, Türkiye ve SSCB kabul etmediklerini açıkladılar.

Denktaş - Kipriyanu anlaşması

Türkiye ve Yunanistan'ın iç ve dış politikalarında yıllardır en önemli konular arasında yer alan ve BM'in uzun zamandır çözümlenmesine çalıştığı Kıbrıs sorunu, 1979'a girilirken hâlâ askıdaydı.

18 mayıs 1979'da Kurt Waldheim'ın çabalarıyla ve onun gözetiminde, Lefkoşe havalimanındaki BM karargâhında yapılan ve iki gün süren zirvede Kipriyanu ile Denktaş bir araya geldiler. Görüşmelerin sonunda «olgunlaştırılmış siyasal belge» adı verilen 10 maddelik bir anlaşma imzalandı. Waldheim'ın açıkladığı belgedeki başlıca maddeler şunlardı: 1. Kıbrıs sorununa barışçı ve kalıcı bir çözüm bulmak için toplumlararası görüşmeler 15 haziran 1979'da Lefkoşe'de başlatılacaktır; 2. Toplumlararası görüşmelerde 12 şubat 1977'de Denktaş'la Makarios arasında imzalanan «dört ilke» anlaşması ve BM kararları temel alınacaktır; 3. Kurulacak federal cumhuriyette, kıbrıslı her yurttaşın hakları güvence altına alınacaktır; 4. Toprak konusundaki müzakerelerde Maraş konusuna öncelik verilecek; ama Maraş konusu öteki sorunlarla zamandaş olarak görüşülecek; Maraş konusunda bir anlaşma sağlanırsa, öteki sorunların çözümü beklenmeden uygulamaya geçilecektir; 5. Rumların türk toplumuna uyguladıkları ekonomik ambargo kaldırılacak, uluslararası kuruluşlarda sürdürülen propaganda savaşına son verilecek; 6. Kıbrıs'ın bağımsızlığı, egemenliği, toprak bütünlüğü, bağlantısızlığı, herhangi bir ülkeyle kısmen ya da tümüyle birleşmesi, bölünmemesi ya da federe devletlerin birbirinden kopmaması için gerekli önlemler alınacaktır. Zirvede kararlaştırılan 15 haziran görüşmeleri, Waldheim'ın siyasal işler yardımcısı Pérez de Cuéllar ile Kıbrıs özel temsilcisi Galindo Pohl'un gözetiminde Ledra Palas'ta yapıldı. İkili görüşmelerde türk tarafını Lefkoşe milletvekili Ümit Süleyman Onan, rum tarafını devlet bakanı Yuannidis temsil ettiler. Bu görüşmelerde de yeni bir gelişme olmadı. Türkler iki bölgeli, iki toplumlu federal bir devlet isteğinde ısrar ettiler; iki toplumun güvenlik altına alınması gerektiğini belirttiler. Rumlar, «iki böge» kavramına karşı çıktılar, bunun Kıbrıs'ı kesin çizgilerle bölmek anlamını taşıdığını ileri sürdüler. 1979'da türkler arka arkaya, Maraş bölgesindeki, rumlara ait turistik işletmeleri, uluslararası turizme açma girişiminde bulundular. Ne var ki, bu girişimler, rumların tepkileri ve uluslararası plandaki engellemeleri sonunda gerçekleşemedi. 1979'da Denktaş, birkaç kez kamuoyunun zorlamasına uyarak, bağımsızlık ilan etmek istediklerini Ankara'ya bildirdi. Ama TC hükümeti, her defasında, bunun henüz erken olduğu; soruna toplumlararası görüşmelerle çözüm aramanın sürdürülmesi gerektiği cevabını verdi.

1980 ve 1981'de de rumlar ve Yunanistan eski görüş ve isteklerinde ısrar ettiler, yoğun diplomatik etkinliklerle dünya kamuoyunu kendi lehlerinde tutmayı sürdürdüler.

Denktaş da tutumunu değiştirmedi, birçok kez zirve önerisinde bulundu. Ama Kipriyanu, «konuşulabilecek yeni bir şey olmadığını» ileri sürerek Denktaş'la görüşmeyi reddetti.

15-26 mart 1980 arasında Rabat'ta 40 ülkeden temsilcilerin katıldığı İslam Konferansı'nda Kıbrıs konusu görüşülürken rumların insan haklarını çiğnediği belirtilerek Yunanistan kınandı.

koalisyon hükümeti

15 mart 1982'de Ulusal Birlik Partisi (UBP), Demokratik Halk Partisi (DHP) ve Türk Birliği Partisi (TBP) arasında imzalanan bir protokolla KTFD'de Mustafa Çağatay başkanlığında bir koalisyon hükümeti kuruldu. Sonraki dönemde, bağımsızlık ilanı konusunda kamuoyu, yönetimi daha çok sıkıştırmaya başladı. Çünkü KTFD'nin hâlâ bayrağı yoktu ve yurttaşlarına pasaport yerine «seyahat belgesi» verebiliyordu. 1983 haziranında KTFD Bakanlar Kurulu'nca hazırlanan «self-determinasyon» (kendi kaderini belirleme) hakkının kullanılmasını öngören bir karar, Federe Meclis'ten oy çokluğuyla geçti. Kararın gerekçe bölümünde şöyle deniyordu: «Kıbrıs Türk halkı, 1960'ta kurulmuş olan iki toplumlu Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurucu ortaklarından biridir. Kıbrıs'ta sömürge yönetimi sona ererken, egemenlik adadaki iki toplumdan birine değil, ortaklaşa olarak her ikisine devredilmiştir. Bağımsızlıkla ilgili bütün belgelerde imzası bulunan Kıbrıs türk halkı, bu bağımsızlıkta ve egemenlikte de eşit hak sahibidir.» Kararın bir başka yerinde ise «Kıbrıs Türk halkının kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu ve bu hakkın hiçbir şekilde ortadan kaldırılamıyacağı» belirtiliyordu. Self determinasyon kararı, Kıbrıs rum kesiminde «türk toplumunun, kendisine yeni bir siyasal ve uluslararası statü saptama yolunda attığı bir adım» olarak nitelendi.

bağımsızlığa doğru

Kıbrıs türk kesiminde halk, bağımsızlık ilanı için beklemenin anlamsızlığını savunuyor, basında, Türkiye'nin dünya kamuoyunun tepkisini abarttığını ileri süren yazılar yayımlanıyordu.

Çeşitli uluslararası platformlarda alınan rum yanlısı kararlara 1983 mayısında, Birleşmiş Milletler genel kurulunun «adadaki sorunun çözümlenmesi için ilk koşulun adadaki birliklerin geri çekilmesi olduğu» yolundaki kararı da eklendi.

Serükli olarak toplumlararası görüşmelerle barışçı bir çözümden yana olduğunu belirtmiş olan Denktaş, bu karar üzerine, görüşmelerin bir yarar getireceğinden umudu kestiğini açıkladı.

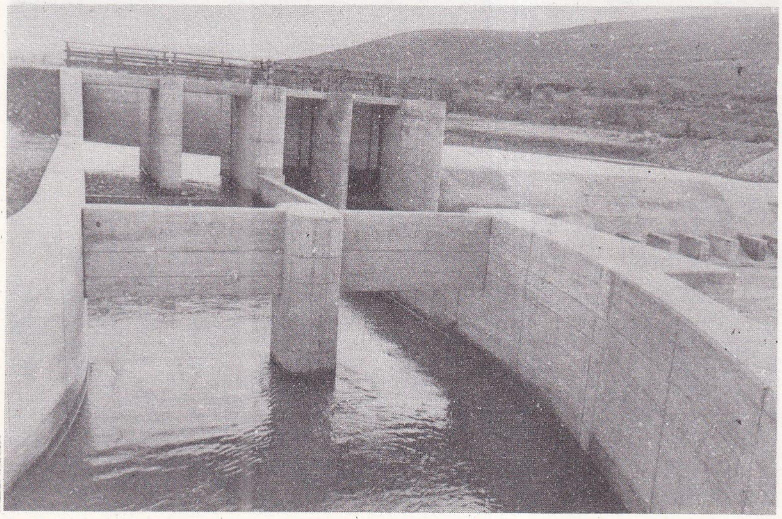

Güzelyurt'ta sulama tesislerinde derivasyon kanalı

Foto. KKTC Enf. D. (2) [MEYDAN]

1983 ekim ayında Denktaş'ın Birleşmiş Milletler genel sekreteri Pérez de Cuéllar'la yaptığı görüşmede, Cuélar, a) türklerin tam eşitlik isteminden vazgeçmesini, b) kurulacak merkezî hükümette eşit yetkiye sahip olmak istiyorlarsa türklerin önemli toprak ödünleri vermesini, c) türkler sınırlı yetkiyi kabul ederse, rumların sınırlı toprak kazancıyla yetinmesini önerdi. Cuéllar'ın önerilerini benimseyen, ABD türklere ikinci derecede eşitliğe razı olmayı salık verdi. Cuéllar'la görüştükten sonra Kipriyanu'ya yeni bir zirve önerisinde bulunan Denktaş, önerisi kabul edilmezse bağımsızlık ilan edeceklerini bildirdi. ABD ve Paris'teki temaslarını tamamladıktan sonra Ada'ya dönen Denktaş, Lefkoşe'de toplanan kalabalığı «Kuzey Kıbrıs Cumhuriyeti'nin müstakbel gençleri» diye selamladı. Denktaş yaptığı konuşmada, bağımsızlık ilanını engelleyen hiçbir şey kalmadığını, yapılacak işin, meclisin ya da halkın devlete ad koyması olduğunu söyledi.

Buna karşılık TC Dışişleri Bakanı İlter Türkmen toplumlararası görüşmelerin yeniden başlatılması konusunda Denktaş'la anlaşmaya vardıkları halde Denktaş'ın bu çıkışının beklenmediğini; ama Kipriyanu'nun, zirve önerisini tarihî bir fırsat olarak değerlendirmesi gerektiğini söyledi.

bağımsızlık ilanı

Bağımsızlık ilanının henüz erken olduğunu yalnız TC hükümeti değil, Kıbrıs türk kesimindeki muhalefet partileri de savunuyordu. Ne var ki, iktidarın görüşü, rumların türkleri bir azınlık gibi görmekten vazgeçmeleri için tek çarenin bağımsızlık ilanı olduğu doğrultusundaydı. Öte yandan bağımsızlığın bir an önce ilan edilmesini isteyen halkın baskısı da iyice artmıştı. 14/15 kasım gecesi KTFD'nin dış dünyayla teleks ve telefon bağlantıları kesildi: Federe Meclis, bağımsızlık ilanı konusunu görüşmek üzere sabah saat 8.30'da toplantısına başladı. Bayrak Radyosu, olağan yayını keserek oturumu naklen verdi. Ayrıca meclis binasının dışına yerleştirilen hoparlörler de, dışardaki büyük kalabalığın oturumu izlemesini sağladı. Meclis, bakanlar kurulunun hazırladığı *bağımsızlık bildirgesini* oybirliğiyle onaylayınca Denktaş, devlet başkanı sıfatıyla meclis binasının önünde toplanan kalabalığa verdiği söylevde: «Kıbrıs türk halkının meşru ve önüne geçilmesi imkânsız istek ve iradesine tercüman olarak, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulduğunu dünya ve tarih önünde ilan ediyoruz» dedi. Halk coşkun bir sevinç içindeydi.

Türkiye Cumhuriyeti, yeni türk devletini, derhal tanıdı.

Rum kesiminde ve Yunanistan'da olay şok etkisi yaptı.

İngiltere, bağımsızlık ilanını şiddetle kınar ve Kıbrıs'ta Kipriyanu hükümetinden başka hükümet tanımadığını açıklarken, ivedi görüşmeler yapmak üzere türk ve yunan temsilcilerini Londra'ya çağırdı. TC Dışişleri Bakanı İ. Türkmen, Londra'da ingiliz dışişleri bakanı ve başbakanıyla yaptığı görüşmede tanıma kararından dönülmeyeceğini bildirdi. Yunanistan ise Papandreu'nun özel danışmanının yanı sıra Kipriyanu'yu da gönderdi.

İlk tepki olarak, Türkiye'den, yeni devleti tanıma kararını geri almasını isteyen ABD, dışişleri bakanının ağzından, tüm ülkelere KKTC'ni tanımama çağrısında bulundu. ABD Kongresi, «KKTC'nin ilanını kınayan, TC'nin tanıma kararından caymasını ve ABD'nin bu gelişme karşısında gerekli önlemleri almasını» isteyen bir önergeyi 1'e karşı 423 oyla kabul etti.

Reagan'ın Ortadoğu özel temsilcisi Donald Rumsfeld 18 kasımda Ankara'ya geldi, TC cumhurbaşkanından «karardan dönülmeyeceği» karşılığını aldı.

KKTC'yi ikinci tanıyan ülke Bangladeş oldu (17 kasım). Yunanistan, Bangladeş'le diplomatik ilişkilerini kesti. Hindistan Yunanistandan yana olduğunu açıkladı.

SSCB, Kıbrıs sorununa uluslararası bir konferansta çözüm bulunmasını önerdi.

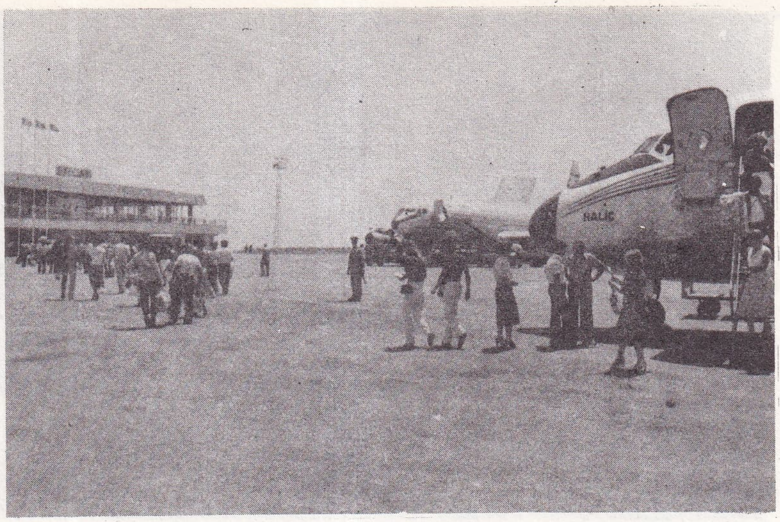

Ercan havalimanı terminali

1983 sonuna değin AET dönem başkanlığı görevini sürdüren Yunanistan, Avrupa Parlamentosu'ndan, bağımsızlık ilanını kınayan bir karar çıkmasını sağladı.

Kipriyanu, Birleşmiş Milletler'in, Rodezya'daki ırkçı beyaz azınlık yönetimine uygulanan «tanımama ve ağır ekonomik ambargo konması» kararının KKTC'ye de uygulanmasını istedi. BM Güvenlik Konseyi 1'e karşı 13 oyla bağımsızlık ilanını tanımayan bir karar aldı. KKTC yönetimi, bu kararı tanımadığını açıkladı.

geçici hükümet ve sonraki gelişmeler

Kasım ayının sonunda Denktaş, siyasal parti liderleriyle Kurucu Meclis'in çalışma biçimi konusunda görüşmelere başladı. Kurucu Meclis çalışmalarını tamamlayıncaya değin iş başında kalacak olan geçici hükümetin kurulabilmesi için, Mustafa Çağatay hükümeti 28 kasım 1983'te istifa etti. Aralık başında, Federe Meclis'e 30 yeni üye eklenerek KKTC Kurucu Meclisi oluşturuldu. Meclis, ilk birleşimini 6 aralıkta yaptı. 7 aralıkta geçici hükümeti kurmakla görevlendirilen Nejat Konuk, kabineyi 13 aralıkta açıkladı. Yeni hükümette Ulusal Birlik Partisi'ne ağırlık verildiği dikkati çekti.

Aralık başında Dakka'da yapılan İslam ülkeleri dışişleri bakanları toplantısında, Kıbrıs türk toplumuna eşitlik statüsü tanınması ve adada iki kesimli bir federal devlet kurulması gerektiği savunuldu.

20 aralıkta hükümet programı Kurucu Meclis'te okundu.

BM genel sekreteri Pérez de Cuéllar, 1984 ocak ayında Kazablanka'da (Fas) toplanan İslam Zirve Konferansı'na katılan ve başkan yardımcısı seçilen Türkiye cumhurbaşkanı Kenan Evren'le görüştü; Cuéllar, Kipriyanu ile Denktaş'ı bir araya getirecek bir zirvede Kıbrıs sorununa çözüm aranması gerektiğini belirtti.

EKONOMİ

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan önce, adadaki toplam nüfusun aşağı yukarı yüzde 20'sini oluşturan Türkler, yaratılan gayri safi hasılanın yüzde 5'ine sahip, işsizlik oranı yüksek, dışa göç eden bir tarım toplumuydu.

Barış Harekâtı, Türk toplumunu siyasal ve ekonomik özgürlüğüne kavuşturdu. Federe Devlet'in kurulmasından sonra hazırlanan Anayasa, tüm ekonomik kaynaklar tam değerlendirilerek ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı gerçekleştirecek planlamayı kurumlaştırdı. 1968'de faaliyete geçen Planlama Teşkilâtı, 1976'da kurulan Devlet Planlama Örgütü'nün çekirdeğini oluşturdu. 1975 - 1977 arasındaki deneylere dayanılarak hazırlanan ilk uzun vadeli plan, 1978 - 1982 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Plân oldu. Kısa ve orta vadeli siyasal önlemlerle ulaşılabilecek hedefleri ortaya koyan plan, kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise yol gösterici nitelikteydi.

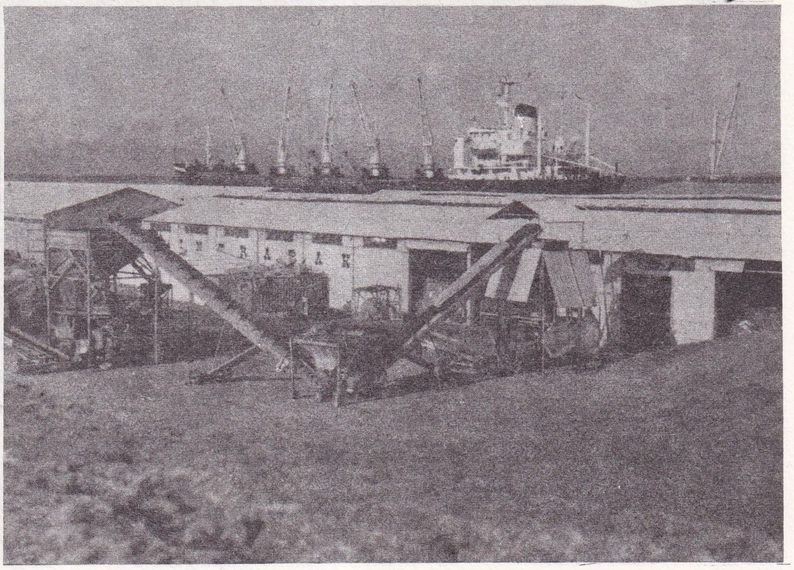

Gazi Magosa limanında dolum tesisleri

Foto. X (2) [MEYDAN]

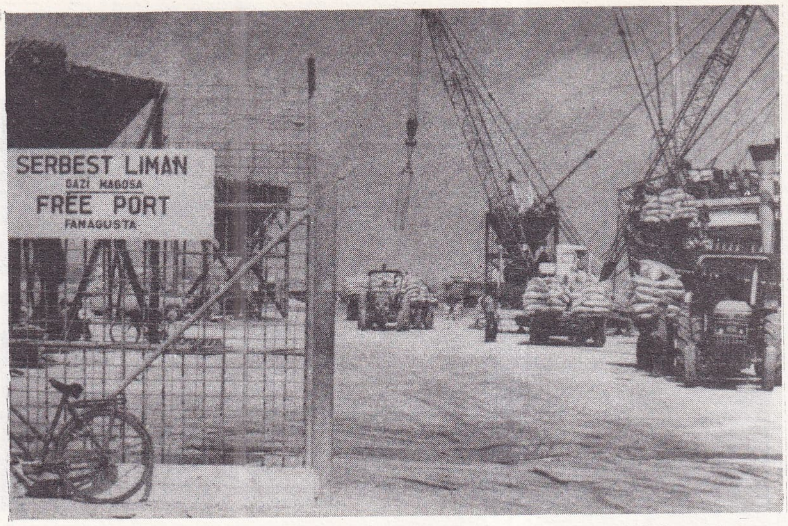

Gazi Magosa'nın serbest liman bölgesinden bir görünüş

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hedeflediği büyüme oranına ulaşmak, gelir dağılımında denge sağlamak, ödemeler dengesini iyileştirmek için gereken ekonomik politika uygulandığı halde, içinde bulunulan politik, ekonomik ve sosyal koşulların elverişsizliği nedeniyle plan hedeflerinin gerisinde kalındı. Planda yüzde 7 olarak öngörülen yıllık büyüme oranı ortalama yüzde 2,5 olarak gerçekleşti. Bir yandan bütün plan döneminde hüküm süren enflasyon, bir yandan savaş sonrasının bütçeye bindirdiği mali yük nedeniyle yeterli yatırım kaynaklarının bulunamaması, kalkınma hızının planlananın gerisinde kalması sonucunu doğurdu.

Planlı dönemin ilk yılı olan 1978'de büyüme oranı yüzde 5,7; 1979'da yüzde 4,3; 1980'de yüzde 0,4 idi. Kesin olmayan rakamlara göre bu oran 1981'de yüzde 1,2; 1982'de yüzde 0,9 idi.

Tarım alanı katma değerinde 1977'ye göre, 1978'de yüzde 22, 1979'da yüzde 21 ve 1980'de yüzde 25 oranında artış kaydedildi. 1981 ve 1982'de iklim koşullarının elverişsizliği nedeniyle katma değer artışı, önceki yıllara göre çok azdı.

KKTC ekonomisi, büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Özellikle 1980'den sonra yağışların az oluşu, 1978 - 1982 döneminde sulama projelerine öncelik verilmesini gerektirdi. Bu dönemde 11 sulama projesi uygulamaya kondu. Tarımda büyük paya sahip turunçgillerin sulanması ve Güzelyurt bölgesindeki tuzlanmanın önlenmesi amacıyla birinci aşaması gerçekleştirilen derivasyon projesi tamamlandığında tarımsal verim önemli artış gösterecektir.

Tarımda 1978'de 569 985 dönümlük arazi kullanılırken, 1982'de bu rakam 628 482 dönüme yükseldi. Tarımsal üretimde en önemli artış üzümde ve turunçgillerde oldu. Tarımsal dışsatımın yüzde 85'ini oluşturan turunçgiller üretiminde 1977'ye göre 1981 - 1982 sezonunda yüzde 35,8'lik artış sağlandı (toplam üretim 116 549 tondan 158 314 tona çıktı). 1977'ye oranla 1982'de turunçgiller dışsatımı yüzde 44,9'luk bir artış gösterdi.

Planlı dönemde hayvancılık da, hedeflenenin üzerinde gelişme kaydetti. Toplam büyük ve küçük baş hayvan sayısı 1977'de 228 600 iken, 1981'de yüzde 63,2'lik artışla 361 504'e ulaştı. Aynı yıllar arasında et üretiminde de yüzde 67'lik artış oldu. Kişi başına düşen et miktarı böylece 29,8 kg'dan 45,9 kg'a yükseldi.

1979'da faaliyete geçen Süt Endüstrisi Kurumu, süt ve süt mamulleri üretiminde önemli bir gelişmedir.

Plan döneminde, imalat sanayii katma değerinde, özellikle hammadde sağlamada karşılaşılan güçlükler ve pazarlama sorunları nedeniyle kayda değer bir gelişme olmadı.

Sanayi kuruluşlarına, sanayii teşvik ve geliştirme amacıyla beş yıllık vergi muafiyeti tanındı. Turizm sektörü katma değerinde, 1977'ye oranla 1978 ve 1979'da, özellikle Türkiye'den giden turistler birmiktar artış sağladıysa da, 1980'de başlayarak, enflasyonun doğurduğu fiyat artışları yüzünden, Türkiye'den giden turist sayısında düşme oldu; üçüncü ülkelere yönelik turizm etkinlikleriyse ulaşım sorunu ve politik engellemeler nedeniyle istenilen düzeye ulaşamadı. Tüm bunların sonunda 1980' den sonra turizm sektörü katma değerinde düşüş oldu.

Tarım, sanayi, inşaat ve turizm sektörlerinden oluşan «üretken faaliyetler»in gayrı safi yurt içi hasıladaki toplam payı planda yüzde 55,4 olarak öngörülürken, bu oran yüzde 33,6 olarak gerçekleşti. Buna karşılık çeşitli hizmetlerin gayrı safi yurt içi hasıladaki payı, planda hedeflenenin çok üstünde gerçekleşti.

Birinci beş yıllık kalkınma planının başlangıç yılında (o yılın fiyatlarıyla) 6,4 milyar lira olan KKTC toplam kaynakları 1982'de 40 milyar liraya ulaştı. Toplam kaynaklar 1978'de gayrı safi yurt içi hasılanın yüzde 81,7'sini oluştururken 1982' de bu oran yüzde 82,9 oldu. Buna karşılık yabancı kaynakların 1978'deki payı yüzde 18,3 iken, 1982'de yüzde 17,1'e düştü. 1977'de (o yılın fiyatlarıyla) 3 milyar 775,5 milyon lira olan GSYİH, 1982'de 33 milyar 12,6 milyon liraya yükseldi. 1978'de toplam kaynakların yüzde 14,2'si yatırımlara ayrılmışken, 1982'de bu oran yüzde 15,3'e yükseldi.

dış ticaret

Planlı dönemde, kişi başına ortalama dışalım miktarı 572 dolardan 760 dolara, dışsatım miktarı ise 210 dolardan 249 dolara yükseldi. Aynı dönemde KKTC dışsatımının yüzde 80-90'ını, başta turinçgiller olmak üzere çeşitli tarım ürünleri oluşturdu. Sermaye yetersizliği ve hammadde sağlamada karşılaşılan güçlükler nedeniyle sınai ürünlerin toplam dışsatım içindeki payında, planlanan artış gerçekleşmedi.

hizmet sektörü

Birinci beş yıllık kalkınma planı döneminde elektrik enerjisi tüketimi yüzde 20 artarak, 111,9 milyon kWs'den 135,1 milyon kWs'e yükseldi. Trafo ve hat yenileme çalışmalarının yanı sıra, var olan hatlara 218,5 km'lik hat eklendi.

Plan döneminde, var olan asfalt yollara yüzde 13'lük bir ekleme yapılarak 1 145 km'den 1 263 km'ye çıkarıldı. Deniz yoluyla KKTC'ye giriş ve çıkışların rahat ve düzenli olarak yapılabilmesi için feribotların kalkmasına ve yanaşmasına imkân sağlayacak Girne limanının yapımı başlatıldı.

1978'de ulusal telefon haberleşmesinin tam otomatik hale getirilmesinden sonra 1979' da da uluslararası telefon haberleşmesi tam otomatik hale getirildi.

Plan döneminde, yapımı tamamlanarak Akıl Sağlığı Merkezi hizmete açıldı. Oksijen üreten bir proje de gerçekleştirildi.

Anayasanın benimsediği karma ekonomi sistemi içinde planlı kalkınmaya paralel olarak, devletin ekonomide etkinliğini artırmak amacıyla, çeşitli alanlarda (turizm, ulaşım, tekel, vakıflar, petrol, vb). etkinlik gösterecek dokuz kamu iktisadi kuruluşu (KİT) kuruldu.

Birinci beş yıllık kalkınma planı 1982'de süresini tamamladı. Bir «geçiş yılı» olarak nitelenen 1983'te, ekonomik durumun öncelik kazandırdığı ivedi önlemler alındıktan sonra, ikinci beş yıllık kalkınma planının 1984'te uygulamaya konulması kararlaştırıldı.

KIBRIS TÜRK GÜVENLİK KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan önce örgütlenerek Rum baskısına karşı koyan Türk Mukavemet Teşkilâtı'nın yeniden düzenlenerek güçlü bir ordu durumuna getirilmesi çalışmaları, Federe Devlet kurulduktan sonra başlatıldı. 30 kasım 1976'da kabul edilen bir kanunla yasallığa kavuşan komu-

KKTC'nin önemli dışsatım ürünü portakalın paketlendiği tesislerden biri

Foto. X (2) [MEYDAN]

tanlık, daha sonra zorunlu askerlik yasasının kabul edilmesiyle daha da güçlendi.

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra çağdaş araç ve gereçlerle donatılan Emniyet Teşkilâtı ve BRT (Bayrak Radyo Televizyon Kurumu) Güvenlik Kuvvetleri'ne bağlandı.

BRT (BAYRAK RADYO TELEVİZYON KURUMU)

Barış Harekâtı'ndan sonra TRT'den gönderilen teknik ekibin yardımıyla, Sinandağı verici istasyonu onarılarak 4 ekim 1974'te hizmete açıldı. Türkiye'den gönderilen EKF almacı sayesinde, TRT'nin Çukurova'ya yaptığı paket yayınlar Kıbrıs'a ulaştırıldı. Gene bu almaç sayesinde Türkiye'nin Akdeniz kıyısındaki kimi yörelerde izlenemeyen TRT paket yayınları buralarda izlenebilir oldu.

31 aralık 1975'te, Ankara - Adana, Adana - Kıbrıs arasındaki link tamamlanarak Ankara merkez yayınları Kıbrıs'a da izlenmeye başlandı. TC'nin yardımıyla 19 Temmuz 1976'da BRT TV stüdyosu hizmete girdi. BRT radyosu, orta dalgadan günde 16,5; haftada 115,5 saatlik Türkçe; kısa dalgadan haftada 42 saatlik Rumca ve İngilizce yayın yapmaktadır.

EĞİTİM ve KÜLTÜR
İlköğretim

KKTC'de, hemen hemen Türkiye'dekine paralel bir eğitim anlayışı egemendir. Türkiye'de ilkokulların beş yıl olmasına karşılık, Kıbrıs'ta altı yıl olması, başlıca farkı oluşturmakta, fakat ileriki yıllarda ilkokulun beş yıla indirilmesi tasarlanmaktadır. KKTC'de eğitimin 15 yaşına değin zorunlu ve parasız oluşu anayasal hükümler arasındadır.

Kıbrıs Türk kesiminde, ilkokul çağındakilerin yüzde 94'ü, ortaokul çağındakilerin yüzde 66'sı öğrenim görmektedir. İkinci beş yıllık kalkınma planında bu oranların yüzde 100'e çıkarılması öngörüldü. Okul öncesi yaştakilerin yüzde 17'si anaokullarında ya da benzeri kurumlarda eğitim ve öğrenim görmektedir. İkinci beş yıllık planla bu oranın da yüzde 53'e yükseltilmesi hedef alındı. Kıbrıs türk kesiminde 1980-1981 öğretim yılında 160 ilkokul bulunuyordu.

ortaöğretim

Kıbrıs türk kesiminde 1975'ten önce 8 lise, bu liselere bağlı 8 ortaokul, ayrıca lisesi olmayan 13 ortaokul vardı. 1975'ten sonra lisesiz ortaokullardan üçüne lise eklendi. Böylece lise sayısı 11'e yükseldi. 1975'ten sonra öğrenci sayısında yüzde 20' lik artış görüldü. Buna paralel bir artış da öğretmen sayısında oldu. Okulların genişletilmesi ve en yüksek verimle kullanılmasının yanı sıra, liselerde üniversite giriş sınavları için ek çalışmalar başlatıldı. Yabancı dilde öğretim yapan okul ihtiyacı kendini hissettirince, Türkiye'deki anadolu liseleriyle eşdeğerde olan Türk Maarif Koleji'ne ek olarak Namık Kemal Lisesi (Magosa) ve Kurtuluş Lisesi'nde (Güzelyurt) yabancı dilde öğretim yapan sınıflar açıldı (1981 - 1982).

Bunların dışında Kıbrıs Türk kesiminde 3 endüstri meslek lisesi, 1 endüstri meslek ortaokulu, 2 kız meslek lisesi, 3 ticaret lisesi, 6 pratik kız sanat okulu, 44 köy kadın kursu merkezi, 2 dil - ticaret gece enstitüsü eğitim ve öğretime katkıda bulunmaktadır.

yükseköğretim

Kıbrıs Türk kesiminde henüz üniversite bulunmadığı için Kıbrıslı türk gençleri, yüksek öğrenimlerini başta Türkiye olmak üzere dış ülkelerde yapmaktadır. 1982 - 1983 öğretim yılında toplam 1 605 üniversiteliden 1 160'ı Türkiye'de, 445'i ise üçüncü ülkelerde öğrenimini sürdürmekteydi.

İlkokul öğretmeni yetiştiren üç yıllık Türk Öğretmen Koleji'ni, teknisyen yetiştiren ve İngilizce öğretim yapan üç yıllık Yüksek Teknoloji Enstitüsü'nü birleştirip yeni fakülteler ekleyerek bir üniversite kurma çalışmaları başlatıldı. (M)

KKTC'ne gelen turistler

yıllar	TC uyruklu	yabancı uyruklu	toplam
1975	61 129	6 685	67 814
1976	85 298	7 772	93 070
1977	108 016	5 130	113 146
1978	104 738	8 172	112 910
1979	95 115	13 286	108 401
1980	69 808	14 803	84 611

yatak kapasitesi

1975	2 621
1980	3 487

***KIBRISCIK**, Bolu ilinde ilçe. — 9 267 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 1 648 nüf. (1980). [M]

***KIĞI**, Bingöl ilinde ilçe. — 54 035 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 6 267 nüf. (1980). [M]

***KILBASAN**, Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı bucak. — 10 811 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 1 930 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KILIÇ**, İstanbul ilinde, Yalova ilçesine bağlı bucak. — 5 574 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 980 nüf. (1980). [M]

KILIÇ, Isparta ilinde, Keçiborlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 331 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KILIÇ** (Gündüz), türk spor adamı. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

KILIÇ (Selahattin), türk mühendisi ve siyaset adamı (Osmaniye, Adana 1921). İTÜ İnşaat Fakültesi'ni bitirdi. DSİ Etüd ve Planlama Dairesi başkanlığı yaptı. CHP' ye girerek siyasete atıldı. 1965'te Adana' dan CHP milletvekili seçildi; sonra AP'ye geçti. 1968 - 1969 arasında köy işleri bakanı olarak görev yaptı. 1969'da 1973'te ve 1977'de Adana'dan AP milletvekili seçildi. 1969 - 1971 arasında sanayi ve teknoloji bakanlığı, 1975 - 1977 arasında enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı yaptı. Parlamentodaki görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

***KILIÇBAY** (Ahmet), türk iktisatçısı. — Yeni eserleri: *Ekonometrik Metotlar ve Araştırma* (1975), *İktisadın Prensipleri* (1976), *Ekonomiye Giriş* (1977). [M]

***KILIÇKAYA**, Artvin ilinde, Yusufeli ilçesine bağlı bucak. — 8 696 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 025 nüf. (1980). Belediye. (M)

Kılıçkaya Baraj ve Hidroelektrik Santralı, Sivas ilinde Kelkit Suyu üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi Kaya dolgu tipinde; kret kotu 855 m; barajın temelden yüksekliği 140 m; talvegden yüksekliği 105 m; normal su kotu 850 m; normal su kotunda depolama hacmi 1,4 milyar m³; göl alanı 64,42 km²'dir. 120 MW gücünde olan santral, yılda 332 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***KILIÇLIOĞLU** (Safa), türk gazetecisi. — 1976'da Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin ilk EK cildini, 1976-1977 Larousse Gençlik Ansiklopedisi'ni (10 cilt) yayımladı. Meydan dergisinin yayımını 1983'te durdurdu. 1984'te Meydan Larousse'un ikinci Ek cildini yayımladı. (M)

***KILIÇTURGAY** (Kaya), türk hekimi (İzmir 1929). Ankara niversitesi Tıp Fakültesi'nde Silahlı Kuvvetler hesabına okudu. 1954'te Gülhane Askeri Tıp Akademisi'nde (GATA) stajını tamamladıktan sonra Kırıkkale ve Aşkale garnizonlarında dört yıl kıta hizmeti yaptı. 1958'de GATA Bakteriyoloji ve İntan Hastalıkları Kliniği'nde asistanlığa atandı; 1961'de başasistanlığa getirildi. 1963'te müşavir uzman olan Kılıçturgay, 1966'da doçentliğe yükseldi ve yeni kurulan Elektron Mikroskopi Merkezi'nde görevlendirildi. 1974'te profesörlüğe yükselen ve kürsü direktörlüğüne getirilen Kılıçturgay, 1978'de Prof. Tbp. albay iken GATA'dan ayrılarak Bursa Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları Kürsüsü öğretim üyeliğine, daha sonra da kürsü başkanlığına getirildi. Aralık 1981'de, istifa eden Necmettin Ayanoğlu'nun yerine, Bülend Ulusu hükümetinde Sağlık ve Sosyal Yardım bakanlığına atandı. Bu görevi 6 kasım 1983 seçimlerine değin sürdü. (M)

***KINIK**, İzmir ilinde ilçe. — 29 788 nüf., 29 köy. İlçe merkezi 12 034 nüf. (1980). [M]

KIRALAN, Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 231 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIRANARDI, Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 444 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIRBAŞI**, Ankara ilinde, Beypazarı ilçesine bağlı bucak. — 5 697 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 748 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIRCA (Levent), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Samsun 1948). Ankara Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümünde okudu. 1964'den başlayarak çeşitli topluluklarda oynadı. TV'de *Oyun Treni, Karagöz - Hacivat, Nasreddin Hoca* gibi çocuk oyunlarında ve *Siz Olsaydınız Ne Yapardınız?* (1972 - 1973), *Bu Oyun Nasıl Oynanmalı?* (1973), *Sağlık Olsun* (1976 - 1977) gibi bazı dizi oyunlarda ilgi topladı. Reklam filmlerine çıktı. 1978'de girdiği sinemada *Altın Şehir* (1978), *N'Olacak Şimdi* (1979) gibi filmlerde başrol oynadı. 1980'de İstanbul'da Hodri Meydan Kültür Merkezi' ni kurdu. 1981'de burada oynamaya başladı (*Anahtar Sahipleri* [1981], *Nemo Bankası* [1982], *Aşağı Yukarı* [1982], *Generalin Aşkı* [1983], *Kadıncıklar* [1983]). [M]

***KIRCASALİH**, Edirne ilinde, Uzunköprü ilçesine bağlı bucak. — 8 594 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 4 010 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIRELİ, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Hüyük bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 259 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIRGIZİSTAN SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ**, Sovyetler Birliği'nde federal cumhuriyet. —3 529 000 nüf. (L)

***KIRIK**, Erzurum ilinde, İspir ilçesine bağlı bucak. — 7 951 nüf., 25 köy. Bucak merkezi *Güneyköy*, 509 nüf. (1980). [M]

***KIRIKHAN**, Hatay ilinde ilçe. — 84 417 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 49 891 nüf. (1980). [M]

***KIRIKKALE**, Ankara ilinde ilçe. — 222 893 nüf., 52 köy. İlçe merkezi 178 401 nüf. (1980). [M]

***KIRKA**, Eskişehir ilinde, Seyitgazi ilçesine bağlı bucak. — 10 052 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 2 964 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIRKAĞAÇ**, Manisa ilinde ilçe. — 40 512 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 18 406 nüf. (1980). [M]

***KIRKGEÇİT**, Van ilinde, Gürpınar ilçesine bağlı bucak. — 10 115 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 644 nüf. (1980). [M]

***KIRKLARELİ** (39), Marmara bölgesinde (Trakya bölümü) il merkezi ve kent. —

● *Nüfus*. 1975 - 1980 döneminde Kırklareli'nin nüfus artış hızı binde 10,9'la Türkiye nüfus artış hızının çok altında gerçekleşti. 1980 sayımında 283 408 kişilik nüfus varlığıyla (km² başına 43 kişi) Kırklareli, iller arasında büyüklük açısından 53. sıradaydı. Nüfus artış hızının düşüklüğü, il dışına göçlerden ve doğum oranının düşüklüğünden kaynaklanmaktadır. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 71 129 (il merkezi kırklareli 36 296), Babaeski 51 600 (merkez 18 145), Demirköy 11 857 (merkez 4 345), Kofçaz 6 055 (merkez 1 082), Lüleburgaz 74 129 (merkez 35 689), Pehlivanköy 7 688 (merkez 2 883), Pınarhisar 25 752 (merkez 10 679), Vize 35 198 (merkez 9 730). Toplam köy sayısı 195.

● *Tarım*. İl ekonomisinde tarım kesimi ağırlığını koruduğu gibi, sanayi kuruluşları da tarıma dayalı bir yapıdadır. Topraklarım yüzde 99'u tarıma elverişli olmakla birlikte, iklim koşullarındaki düzensizlik ürünlerin çeşitlenmesini önlemektedir. 1980 istatistiklerine göre, ilde belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyledir: Buğday 187 000 t, arpa 9 000 t, çavdar 8

Selahattin KILIÇ

Kaya KILIÇTURGAY

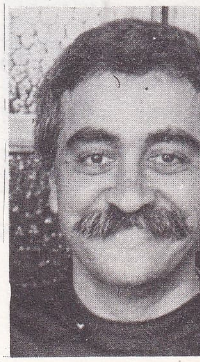
Levent KIRCA

Foto. X (3) [MEYDAN]

000 t, yulaf 11 000 t, mısır 19 000 t, fasulye 2 000 t, şeker pancarı 81 000 t, ayçiçeği 106 000 t, patates 34 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 4 500, katır 900, eşek 4 000, sığır 101 000, manda 7 000, koyun 338 000, keçi 82 000.

● *Sanayi.* Kırklareli'nin 1977'de kalkınmada 2. derecede öncelikli iller kapsamına alınmasıyla imalat sanayii gelişmeye başladı. İlde en gelişkin sanayi dalı, eskiden olduğu gibi, besin sanayiidir. Bu dalda, şeker fabrikası, bitkisel yağ, yem, un ve süt fabrikalarıyla mandıralar yer alır. 1973'te kurulan Vize gıda sanayii fabrikasında domates salçası, sos, çeşitli türde peynir ve marmelat üretilir. İlin önemli sanayi kuruluşlarından biri olan Pınarhisar Çimento Fabrikası yılda ortalama 400 000 ton çimento üretmektedir. İlde ayrıca iki kanalet fabrikası vardır. 170 000 m kanalet üretecek kapasitede olan bu fabrikalarda 420 kişi çalışmaktadır. Pınarhisar kireç fabrikasıyla Lüleburgaz Aktaş Toprak Sanayii de bu alanda çalışan işletmelerdir. Metal eşya ve makine imalat sanayiinde, 1977'den sonra önemli gelişmeler oldu. Bu daldaki başlıca işyerleri Lüleburgaz'dadır: Trakya Döküm Sanayi (8 000 ton döküm kapasiteli), Tetsan AŞ (ayda 150 000 otomatik sigorta üretecek kapasitede), Tetsan AŞ (günde 2,5 ton tel çivi üretebilecek kapasitede), yapımı 1983'te tamamlanan ölçü araçları üreten Ölçüsan AŞ vb.

Ahmet Taner KIŞLALI

1980 sanayi ve işyerleri sayımı geçici sonuçlarına göre, ilde 10 kişiden az işçi çalıştıran 1 301 işyeri vardır. Bunların yarıya yakını metal eşya ve makine üretiyor, geri kalanı da dokumacılık, orman ürünleri, besin, taşa-toprağa dayalı sanayi dalında çalışmaktadır.

● *Eğitim.* Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kırklareli Meslek Yüksekokulu, yükseköğrenim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, Trakya* Üniversitesi (*EK 2*) rektörlüğüne bağlandı. 1980 öğretim yılında, ilde 12 lise (3 295 öğrenci, 286 öğretmen), 65 ortaokul (9 178 öğrenci, 395 öğretmen), 36'sı kentte, 202'si köylerde olmak üzere 238 ilkokul (28 863 öğrenci, 1 660 öğretmen), 14 meslekî ve teknik okul (3 123 öğrenci, 207 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 409 yataklı 6 kamusal hastane, 2 sağlık merkezi, 36 uzman hekim, 36 pratisyen hekim, 29 diş hekimi, 127 hemşire, 48 sağlık teknisyeni, 143 ebe. (M)

KIRKPINAR, Sakarya ilinde, Sapanca ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 939 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Kırkpınar Güreşleri.** — ANSIKL 1976, 1977 ve 1978'de Aydın Demir (Karamürsel), 1979'da Sabri Acar (Bandırma), 1980'de Mehmet Güçlü (Manisa), 1981'de Mustafa Yıldız (Akhisar), 1982 ve 1983'te Hüseyin Çokal başpehlivan oldu. (M)

Halit KIVANÇ

KIRMITLI, Adana ilinde, Osmaniye ilçesinin Tecirli bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 154 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIRMIZIKÖPRÜ,** Tunceli ilinde, Pülümür ilçesine bağlı bucak. — 4 669 nüf., 25 köy. Bucak merkezi *Mezraa,* 323 nüf. (1980). [M]

***KIRŞEHİR** (40), Orta Anadolu'da (Orta Kızılırmak yöresinde) il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Kırşehir'de nüfus artış hızı binde 6,5 gibi bir oranla, Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok gerisinde kaldı (Türkiye ortalama nüfus artış hızı binde 20,7. 1980 nüfus sayımında 240 497 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km² başına 37 kişi) Kırşehir, iller arasında büyüklük açısından 61. sıradaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 83 965, toplam köy nüfusu 156 532, köy sayısı 263, il merkezi Kırşehir'in nüfusu 49 913 olarak belirlendi. Nüfus artış hızındaki büyük düşme (doğurganlık oranının Türkiye ortalamasına göre çok yüksek olmasına karşın) il ve yurt dışına yapılan göçlerden kaynaklanmaktadır. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu şöyledir: Merkez ilçe 96 937, Çiçekdağ 41 673 (merkez 4 851), Kaman 77 370 (merkez 19 996), Mucur 24 517 (merkez 9 205).

● *Tarım.* İl ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Hayvancılığın önemsiz olduğu Kırşehir'de bitkisel üretim ağırlıktadır. 1980 istatistiklerine göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 335 000 t, arpa 70 000 t, çavdar 17 000 t, mahlut 15 000 t, fasulye 2 000 t, şeker pancarı 50 000 t, soğan 10 000 t, patates 24 000 t, elma 8 000 t, üzüm 35 000 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 1 400, eşek 10 000, sığır 109 000, manda 3 000, koyun 497 000, kılkeçisi 9 000, tiftikkeçisi 111 000.

● *Sanayi.* Kırşehir, sanayiin en az gelişmiş olduğu illerdendir. Bu nedenle 1973'te «kalkınmada öncelikli iller» kapsamına alındı ve 1981'e kadar bu kapsamda kaldı. Bu arada yapılan başlıca sanayi kuruluşları, 1973'te açılan İşçi Emeği Yem ve Bulgur Fabrikası (yıllık kapasitesi 10 000 ton), 1980'de işletmeye açılan ve toz kireç, kireç ve kumtaşı üreten Meytaş Kireç ve Tuğla Fabrikası'dır (kapasitesi 38 700 ton toz kireç, 45 000 ton kırma taş). İldeki öbür büyük işletmeler, 6 un, 1 makarna fabrikası, peynir ve tereyağı fabrikası, şarap, fabrikası ve yem fabrikasıdır. 1980 sanayi sayımı sonuçlarına göre, ildeki 590 işyerinin 571'i küçük işletmedir. Bunların çoğu metal eşya, makine imalat sanayiinde, öbürleri sırayla, orman ürünleri, dokuma dallarında iş görür.

● *Eğitim.* Kırşehir Eğitim Enstitüsü yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, 1982'de Kırşehir Eğitim Yüksekokulu adıyla Gazi* Üniversitesi'nin (*Ek 2*) Eğitim Fakültesine bağlandı. 1980 öğretim döneminde Kırşehir'de 4 lise (2 994 öğrenci ve 100 öğretmen), 37 ortaokul (8 500 öğrenci ve 336 öğretmen), 31'i kentte, 293'ü köylerde olmak üzere toplam 324 ilkokul (39 417 öğrenci ve 1 420 öğretmen), 20 mesleki ve teknik okul (3 377 öğrenci ve 195 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 165 yataklı kamusal hastane, 15 yataklı bir özel hastane, 1 sağlık merkezi, 12 uzman hekim, 28 pratisyen hekim, 14 diş hekimi, 88 hemşire, 37 sağlık teknisyeni, 66 ebe. (M)

***KISAKÜREK** (Necip Fazıl), türk şairi ve yazarı (öl. İstanbul 1983). — 1976'da *Büyük Doğu* dergisini yeniden yayımladı (5 sayı). Sonra *Rapor* adı altında kitapçıklarda güncel konuları işledi. 1980'de Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü'nü aldı. Yayımlanan son eserleri: *Hitabe* (konferanslar ve konuşmalar, 1975), *Babıâli* (anılar, 1975), *İhtilal* (1976), *Sahte Kahramanlar* (konferanslar, 1977), *Yolumuz Halimiz Çaremiz* (konferanslar, 1978), *Doğru Yolun Sapık Kolları* (1979), *Aynadaki Yalan* (roman, 1980), *İman ve İslam Atlası* (1981), *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* (1982). [M]

***KIŞLAK,** Hatay ilinde, Yayladağı ilçesine bağlı bucak. — 4 757 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 162 nüf. (1980). [M]

***KIŞLAKÖY,** Erzurum ilinde, Narman ilçesine bağlı bucak. — 3 928 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 661 nüf. (1980). [M]

KIŞLALI (Ahmet Taner), türk siyaset adamı (Zile 1931). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Aynı okulda asistan ve doçent oldu. Yankı dergisinde yayımladığı siyasal konulu yazılarla dikkati çekti. *Öğrenci Ayaklanmaları* (1974) adlı bir araştırma kitabı yayımladı. 1977'de İzmir'den CHP milletvekili seçildi. İkinci Ecevit hükümetinde Kültür bakanı oldu (1978). Parlamentodaki görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

KIVANÇ (Halit), türk spikeri, sunucusu, gazetecisi ve yazarı (İstanbul, 1926). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1950). Siirt'in Kozluk ilçesinde bir süre yargıçlık yaptı. Yazarlığa üniversite öğrencisi iken başlayan Kıvanç, uzun yıllar çeşitli gazetelerde çalıştı. 1955'te spiker olarak radyoya girdi. 1963 yılında İngiltere'de BBC radyosunda spiker olarak çalıştı. Yurda dönünce televizyon spikerliğine başladı (1964). Televizyonda yarışma ve şov programları sunucusu ve maç spikeri olarak ün kazandı. Spor yayınlarında ve televizyon sunuculuğunda öncülük etti. 1983'te spor spikerliğini bir jübile ile bıraktı. Yazar ve sunucu olarak 80'i aşkın ödül kazandı. Çeşitli gazete ve dergilerde, magazin, mizah ve spor yazıları yayımlanan, Asteriks adlı çizgi romanın bazı ciltlerini başarı ile türkçeye uyarlayan Kıvanç'ın mizah türünde kitapları da vardır: *Ve Allah Gazeteciyi Yarattı* (1959), *Kazulet Hanımın Minisi* (1968), *Mikrofonunu Kordonuna Göre Uzat* (1977), *Futbol Okulu* (1977), *Gülmece Güldürmece* (1978), *Ve Karşınızda* (1979), *333 Fıkra* (1981), *Gelin Yarışalım* (1982), *Gool Diye Diye* (1983). [M]

***KIYIKÖY,** Kırklareli ilinde, Vize ilçesine bağlı bucak. — 3 576 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 2 480 nüf. (1980). [M]

KIZDERBENT, Kocaeli ilinde, Karamürsel ilçesinin Yolokdere bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 974 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIZILAĞAÇ,** Muş ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 698 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 505 nüf. (1980). [M]

***Kızılay Derneği** (TÜRKİYE). — Kızılay-Kızılhaçlar Birliği'nin yönetim kademelerinde etkin görevler alan türk Kızılay'ı, yurt içinde ve yurt dışında afet ve felakete uğrayanlara yardımlarını sürdürdü, yeni kan merkezleri açtı ve kan bağış kampanyaları düzenledi. Bütün Türkiye'de 700 dolayında şubeyle etkinlik gösteren Kızılay'ın, savaş sırasında kullanılmak üzere yurdun çeşitli bölgelerinde depo edilmiş 8'i gezici, 12'si yerleşik olmak üzere 20 hastanesi, 50'şer yataklı üç gezici ilkyardım hastanesi, olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere 200'er yataklı beş ilkyardım hastanesi hizmete hazırdır. Her hac mevsiminde 50 yataklı bir ilkyardım hastanesini Suudi Arabistan'a gönderen Kızılay, her yıl ortalama 30 000 hacı adayına tıbbi yardım yapmaktadır. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yaptığı tatbikatlara katılarak bunları sağlık hizmeti yönünden destekleyen ve tatbikat bölgelerindeki halka sağlık hizmeti götüren Kızılay, Türkiye'deki trafik kazalarının önemli bir bölümüne sahne olan E 5 karayolunun İstanbul - Edirne kesiminde ambulanslı beş ilkyardım istasyonu kurdu (Edirne, Babaeski, Çorlu, Silivri, Küçükçekmece). 1970 - 1978 arasında Kızılay genel başkanlığını yapan Recai Ergüder'den sonra bu görevi 1978 - 1979 arasında Ali Rıza Zorluoğlu yürüttü. 1979'da derneğin genel başkanlığına Kemal Demir getirildi. (M)

KIZILCA, Denizli ilinde, Tavas ilçesine bağlı bucak. 14 259 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Kızılcabölük,* 5 162 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIZILCA, Niğde ilinde, Bor ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 115 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIZILCADAĞ,** Antalya ilinde, Korkuteli ilçesine bağlı bucak. — 5 463 nüf. 12 köy. Bucak merkezi 518 nüf. (1980). [M]

***KIZILCAHAMAM,** Ankara ilinde ilçe. — 35 513 nüf., 109 köy. İlçe merkezi 8 620 nüf. (1980). [M]

KIZILCAÖREN, Tokat ilinde, Reşadiye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 088 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIZILCASÖĞÜT, Uşak ilinde, Banaz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 070 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIZILCIN, Tokat ilinde, Zile ilçesinin Boztepe bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 203 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIZILHİSAR,** Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı bucak. — 11 799 nüf., 2 köy. Bucak merkezi 10 307 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIZILIRMAK,** Çankırı ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 14 320 nüf. 23 köy. Bucak merkezi 2 246 nüf. (1980). [M]

***KIZILİN,** Adıyaman ilinde, Besni ilçesine bağlı bucak. — 6 024 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Beşyol;* 514 nüf. (1980). [M]

***KIZILKAYA,** Burdur ilinde, Bucak ilçesine bağlı bucak. — 7 574 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 774 nüf. (1980). Belediye. (M)

KIZILKÖY, Balıkesir ilinde, Manyas ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 234 nüf. (1984). Belediye. (M)

Foto. X (2) [MEYDAN]

***KIZIL ORDA,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 148 000 nüf. (L)

KIZILÖREN, Afyonkarahisar ilinde, Sandıklı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 962 (nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIZILÖREN,** Kayseri ilinde, İncesu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 406 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KIZILÖREN,** Konya ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 294 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 938 nüf. (1980). Belediye (M)

****KIZILSU,** Siirt ilinde, Şirnak ilçesine bağlı bucak. — 9 471 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 599 nüf. (1980). [M]

***KIZILTEPE,** Mardin ilinde ilçe. — 73 972 nut., 104 köy. İlçe merkezi 30 445 nüf. (1980). [M]

Kızıl Tugaylar (Brigate Rosse), İtalya'da kurulan ve çeşitli terör eylemleri düzenleyen silahlı grup. İlk olarak 1970'de, Milano gazetelerine gönderdikleri el ilanlarıyla adlarını duyuran Kızıl Tugaylar, İtalya'nın kuzeyinde örgütlendiler. 1983'e kadar 1 000'i aşkın eyleme girişen silahlı gizli örgütün beşiği Trento Sosyoloji Fakültesi; şefi de neofaşist, marksist ve sosyalist çevrelerde bulunduktan sonra kendisine yeni bir yol arayan katolik kökenli öğrenci Renato Curcio idi. Curcio, 1969'da Milano'ya giderek kendi deyişiyle «silahlı proleter öncü» bir kuruluş olarak Kızıl Tugaylar'ı kurdu. Alberto Franceschini'nin başını çektiği ikinci bir hareket de Curcio'ya katıldı. Bu hareketi, işçi dünyasında daha çok saygınlık kazanmış, ancak geleneksel partilerce tutulmamış bir grubu temsil ediyordu. Kızıl Tugaylar, kurulmalarını izleyen birkaç yıl içinde, özellikle fabrikalara bombalı saldırılar düzenlediler. 1972'de ilk adam kaçırmalarla eylemlerini daha ileri götüren Kızı Tugaylar, özellikle mühendisleri ve ustabaşıları hedef aldılar. 1974'de cenovalı yargıç Mario Sossi'nin kaçırılmasıyla, bu eylemler daha siyasal bir nitelik kazandı. Kızıl Tugaylar Sossi'yi 35 gün boyunca hapsedip yargıladıktan sonra serbest bıraktılar. Çok geçmeden italyan polisi örgütün içine adamlar sokarak bölmeyi başardı.

1974 sonunda Curcio ve Franceschini, Milano'da tutuklandılar. Ancak 1975 başlarında Curcio'nun karısı Mara cezaevine bir baskın düzenleyerek kocasını kurtardı. Renato Curcio ancak bir yıl sonra, ocak 1976'da yeniden yakalanabildi ve 14 işbirlikçisi ile birlikte 9 mart 1978'den sonra Torino'da yargılandı. Duruşma, jüri oluşturulamadığından, daha başlayamadan iki kez ertelendi. Misilleme yapılmasından korkan 113 kişi jüride görev almak istemedi. Jüri üyelerinin özel korunmaya alınmasıyla dava başladı ve tüm engellere karşın, 23 haziran 1978'de mahkeme kararını verdi: 29 tutuklama (Renato Curcio'ya 15 yıl hapis) ve 16 beraat.

Kızıl Tugaylar'ın İtalya'da ve tüm dünyada geniş yankılar uyandıran en büyük eylemleri 16 mart 1978'de Hıristiyan - demokrat lider Aldo Moro'yu kaçırmaları ve 5 koruma görevlisini öldürmeleridir. 54 gün boyunca tutsak edilen Aldo Moro, Kızıl Tugaylar'ın italyan teröristlerden en ünlü 13'ünün ve bu arada Torino'da yargılanan Renato Curcio'nun serbest bırakılması yolundaki istekleri olumsuz karşılık alınca, 9 mayısta öldürüldü.

Uluslararası kapitalizmin zayıf bir halkası olarak tanımladırları İtaya'nın tüm düzeylerini hedef alarak devleti tam kalbinden vurmak istediklerini duyuran Kızıl Tugaylar, çeşitli cinayetlerle eylemlerini sürdürdüler. Aldo Moro'nun öldürülmesinin üstünden bir yıl geçtiği halde, italyan polisi, Hıristiyan demokrat başkanın kaçırılmasını örgütleyen ve öldürülmesini kararlaştıran şebekeyi dağıtmayı başaramadı. 7 nisan 1979'da Padova Üniversitesi'ne karşı girişilen geniş bir operasyonla, aralarında siyasal bilimler profesörü Toni Negri'nin de bulunduğu aşırı sol 22 militan tutuklandı. Negri, Moro olayına doğrudan katılmakla suçlanıyordu. Yargılanması sırasında Negri suçsuz olduğunu ve işçi özerkliği kuramına inanan bir kişi olarak Kızıl Tugaylar'ın savunduğu başkaldırıya karşı olduğunu söyledi. Negri'nin suçlu olup olmadığı konusu duruşmalar sırasında aydınlığa kavuşmadı.

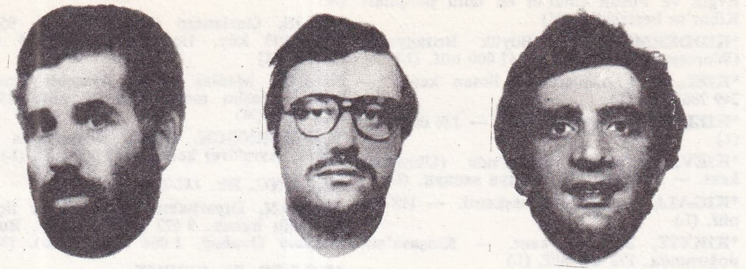

Kızıl Tugaylar'ın şeflerinden üçü: Gallinari, Curcio, Piperno

18 Ağustos 1979'da fransız polisi, Kızıl Tugaylar'ın önemli adamlarından fizik profesörü Francesco Piperno'yu bir Paris kahvesinde tutukladı. Aldo Moro'nun kaçırılmasına ve öldürülmesine katılmakla suçlanan Piperno ve aşırı sol militan Lanfranco Pace, kasımda İtalya'ya iade edildiler. Yargıçlara yöneltilen bir dizi eylemden sonra, 12 şubat 1980'de Roma Üniversitesi'nin içinde, yargıçlar kurulu başkan yardımcısı profesör Vittorio Bachelet öldürüldü. 28 martta polis, tüm kuzey İtalya'yı kapsayan geniş bir operasyon başlattı. 4 terörist ölü olarak ele geçirilirken, 12'si de tutuklandı ve Kızıl Tugaylar'a bağlı 5 örgüt yuvası açığa çıkarıldı. Çeşitli eylem hazırlıklarını gösteren birçok bölge ele geçirildi. Kızıl Tugaylar yayınladıkları bildiride öldürülen teröristlerden ikisinin örgütün stratejik yönetim sorumlularından olduğunu doğruladılar.

Aldo Moro'nun kaçırılışı

29 martta, fransız polisi, sınırın öteki tarafında, Var'da bir villada, Moro davasının 23 suçlusu arasında yer alan teröristlerden üçünü, Franco Pinna, Enrico Bianco ve Oriana Marchioni'yi tutukladı. 1 mayıs 1980'de İtalya İçişleri Bakanı, cezaevlerinde 314'ü Kızıl Tugaylar üyesi olan 680 aşırı sol terörist bulunduğunu açıkladı.

Pişmanlık duyan teröristlerin açıklamaları, polisin başarısında önemli rol oynadı. Hıristiyan demokrat liderlerden Carlo Donat Cattin'in oğlu bir tanığın ifadesiyle olaya bulaşınca, Cattin 30 mayısta istifa etmek zorunda kaldı.

12 aralık 1980'de Kızıl Tugaylar, romalı yargıç Giovanni d'Urso'yu kaçırdılar. Ertesi gün, ceza sisteminin sorumlularından biri olarak ellerinde bulundurdukları d'Urso'nun bir halk hapisanesinde yargılanmakta olduğunu bildirdiler. Devlete ve basına meydan okumayı sürdüren teröristler, 31 aralık 1980'de Roma'da, antiterörist mücadelenin lideri general Della Chiesa'nın sağ kolu general Calvaligi'yi öldürdüler. Ocak 1981 başında yargıç d'Urso'nun ölüm cezasına çarptırıldığı açıklandı, Trani ve Palmi cezaevlerindeki tutuklu komitelerinin düşünceleri soruldu. Tutuklular d'Urno'nun beraat ettirilmesinden yana olduklarını söyleyince, 15 ocak 1981'de yargıç, Roma'da serbest bırakıldı.

Kızıl Tugaylar son tarihsel şeflerini 4 nisan 1981'de Milano'da Mario Moretti'nin tutuklanmasıyla kaybettiler. 9 yıldan beri aranan Moretti, yakalanamaz terörist efsanesini yaratmıştı. Eski suç ortakları, tüm itiraflarında Moretti'nin siyasal kararların sorumlularından olduğunu ve dış ülkelerle ilişkileri sağladığını söylediler. Moretti'nin yanı sıra, silahlı çete kurmak suçundan 4 aydan beri aranmakta olan Cenova Üniversitesi profesörlerinden Enrico Fenzi de tutuklandı.

9 ocak 1982'de Kızıl Tugaylar'ın iki büyük bölümünden biri olan eylemci kanadının (öbür bölüm askeri kanattır) şefi, sosyo-kriminolog G. Senzani ve 9 suç ortağı Roma'da tutuklandı. 28 ocak 1982'de Merkezi Harekât Güvenlik Çekirdeği'nin vurucu timi Padova'da bir apartman dairesine baskın düzenleyerek 42 günden beri Kızıl Tugaylar'ca hapsedilen güney Avrupa bağlaşık kara kuvvetleri kurmay başkanı yardımcısı amerikalı general Dozier'ı kurtardılar. Aynı zamanda generali gözetim altında tutan 5 teröristi de yakaladılar. Kan dökülmeksizin gerçekleştirilen bu operasyon, italyan güvenlik güçlerinin yeniden toparlanıp güçlendiğini ortaya koydu.

Polisle işbirliği yapan ve örgütle ilgili açıklamalarda bulunan teröristlere verilecek cezaların erteleneceği yolunda verilen güvence sorguyu yürütenlere büyük yarar sağladı. 1982'nin ilk üç ayında 45 sağ teröristin yanı sıra 340 sol terörist yakalandı. 35 lojistik üs ve 10 silah deposu ortaya çıkarıldı. Nisan sonunda italyan cezaevlerindeki terörist sayısı 3 500'ü buldu. Bunlardan 320'si kesinlikle pişmanlık duyduklarını açıklarken, 100 kadarı da silahlı mücadeleye karşı çıktılar. Bu gelişmeler, Kızıl Tugaylar'ın saldırı ve etkinliğinin giderek azalmasını sağladıysa da, zaman zaman terörist eylemler yine de yaşandı. 12 nisan 1982'de Aldo Moro'nun katillerinin duruşmasına 36 saat kala Roma'da 3 jandarma silahlı saldırıda yaralandı. Bundan 15 gün sonra da Napoli'de hıristiyan demokrat Raffaele Del Cogliano öldürüldü. Bununla birlikte Kızıl Tugaylar, 1983'ten itibaren eylem gücünü önemli ölçüde yitirmiş küçük bir terör örgütü haline geldi. (L)

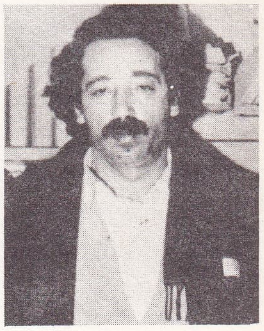

Kızıl Tugaylar'ın lideri Mario Moretti

KIZILTUNÇ (Seden), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (Ağrı 1942). Ankara Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümünde okurken profesyonel olarak sahneye çıktı (Oda Tiyatrosu, 1958). Gong, Bulvar, Küçük Sahne ve Ankara Sanat tiyatrolarında çalıştı. 1959'da *Karacaoğlan'ın Kara Sevdası* filmiyle başladığı sinemada *Denize İnen Sokak* (1960), *Gelin* (1972), *Pisi Pisi* (1975) gibi filmlerde oynadı. *Bir Türke Gönül Verdim* (1969) ile Adana, *Zavallılar* (1975) ile Antalya ulusal film şenliklerinde «en iyi yardımcı kadın oyuncu» ödülleri aldı. Asıl ününü TV'de yaptı. 1974'den başlayarak *Çemberler, Huzur Çıkmazı, Dolmuş Şov,* vb. gibi yapımlarda başrole çıktı. Yazıp oynadığı *Zaman Mekân Makinesi* (1980) ve *Sarmaşık* (1982) gibi bazı eğlence programlarındaki parodileriyle ilgi çekti. (M)

Seden KIZILTUNÇ

***KIZILYAKA,** Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı bucak. — 6 687 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 717 nüf. (1980). [M]

***KİA-MU-Sİ.** Bk. JİAMUSİ.

***KİANG ÇİNG.** Bk. JİANG QİNG.

***KİANGSİ.** Bk. JİANGXİ.

***KİANGSU.** Bk. JİANG SU.

***KİA-Yİ.** Bk. JİAYİ.

KİBAR (Melih), türk hafif müzik bestecisi (İstanbul 1951). İstanbul Teknik Üniversitesi Kimya Fakültesi'ni bitirdi. Üniversite öğrencisiyken profesyonel müzik yaşamına atıldı. 1975'te Eurovision Şarkı Yarışması için Türkiye elemelerinin fon müziği olarak bestelediği *Çoban Yıldızı* adlı parçasıyla dikkat çekti. Daha sonra söz yaza-

Foto. AP, Lochon; Gamma; AP (2); Sygma (LAROUSSE); X (MEYDAN)

rı Çiğdem Talu ile işbirliğine girdi. Erol Evgin ve Füsun Önal'ın en ünlü parçaları Kibar'ın bestesidir. (M)

***KİDDERMİNSTER,** Büyük Britanya'da (Worcesterchire) kent. — 47 000 nüf. (L)

***KİEL,** Batı Almanya'da liman kenti. — 249 786 nüf. (L)

***KİELCE,** Polonya'da kent. — 136 000 nüf. (L)

***KİEV,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 2 144 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***KİGALİ,** Ruanda'nın başkenti. — 118 000 nüf. (L)

***KİKVİT,** Zaire'de kent. — Kinşasa'nın doğusunda. 172 450 nüf. (L)

***Kİ-LİN.** Bk. JİLİN.

***KİLİMLİ,** Zonguldak ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 54 456 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 34 353 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KİLİS,** Gaziantep ilinde ilçe. — 95 419 nüf., 108 köy. İlçe merkezi 58 335 nüf. (1980). [M]

KİLLİK, Manisa ilinde, Alaşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 590 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KİLMARNOCK,** Büyük Britanya'da (İskoçya, Ayrshire) kent. — 49 000 nüf. (L)

***KİLUNG.** Bk. JİLONG.

KİLVAN, Diyarbakır ilinde, Çınar ilçesine bağlı bucak. 9 673 nüf., 11 köy. Bucak merkezi *Ovabağ*, 1 064 nüf. (1980). [M]

***KİLYOS.** Bk. KUMKÖY.

***KİMBERLEY,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Kap ili) kent. — 103 789 nüf. (L)

KİM CHONG İL, kuzey koreli devlet adamı (Haborovsk, Sovyetler Birliği 1941). Devlet adamı Kim İl Sung'un oğludur. 1960-1963 yılları arasında Pyöngyang Üniversitesi'nde ekonomi öğrenimi gördü. Bir süre Kore İşçi Partisi kültür bölümü başkanlığı yaptı. 1973'te merkez komitesi sekreterliğine getirildi. 1976-1979 arasında siyasal sahnede görünmeyen Chong İl, ekim 1980'den sonra siyasi büro daimi komitesi üyeliği, askeri danışma komisyonu üyeliği ve parti sekreterliği görevlerini üstlendi. Ancak, 5 nisan 1982'de toplanan ulusal meclis, Chong İl'in devlet başkanı yardımcılığına seçilmesini reddetti. (M)

***KİM İL-SUNG,** kuzey koreli devlet adamı. — 1980'de komünist partisi merkez komitesi başkanlığını üstlendi. 1982'de tekrar devlet başkanı seçildi. Kore Cumhuriyeti'ne birçok kez birleşmeyi ve bir «Demokratik

TÜRK KİMYA SANAYİİNDE DURUM

	ÜRETİM (ton)		TÜKETİM (ton)		DIŞALIM (ton)		DIŞSATIM (ton)	
mallar	*1977*	*1981*	*1977*	*1981*	*1977*	*1981*	*1977*	*1981*
soda	107 789	111 556	86 251	108 866	522	3 429	22 090	6 119
sodyum bikarbonat	11 474	6 466	8 784	5 724	348	91	3 038	833
sudkostik (300)	50 024	57 963	106 684	110 563	56 000	52 600		
klor (m^3)	44 072	47 030	44 072	46 398				632
sınai gazlar (1 000 Nm^3)	50 400	1 410,6 MTL	50 400	1 410 MTL				
tuz	709 000	1 525 400	150 000	1 523 515		59		1 944
alüminyum sülfat	7 800	19 165	13 650	19 686	5 850	521		
sodyum sülfat	35 700	44 653	35 700	44 653				
sodyum bikromat	3 300	10,1	4 520	3 171,1	1 220	3 161		
teknik amonyum nitrat	20 856	18 675	20 856	18 675				
patlayıcı maddeler (milyon TL)		5 214,3		5 416,1	34,2	201,8		
karpit	12 530	18 424	12 530	14 500				23 850
kibrit (milyon kutu)	1 640	1 458	1 640	1,379,4				78,6
boyar maddeler	1 980	1 425	6 340	8 106	4 450	6 681		
boyalar	52 710							
vernikler	9 780	13 500	11 055	14 120	1 275	720		100
tiner	6 650	6947	6 650	7 089		142		
matbaa mürekkepleri	4 500	3 970	4 525	4 094	25	124		
sabunlar	135 000	104 000	135 000	99 318		492		5 174
deterjanlar	138 500	118 000	138 500	118 410		3 474		3 064
gliserin	890	965	1 343	1 340	453	375		
donyağı	21 000	27 850	28 681	47 733	7 681	19 883		
prina yağı	22 400	17 000	22 400	17 000				
valeks	6 425	3 950	5 198	2 969			1 227	981
gülyağı (milyar TL)	73,9	1,5		0,54			73,9	0,48
meyan balı	747	1 420		15			747	1 128
boraks dekahidrat	28 480	29 663		14 135			16 616	15 528
boraks pentahidrat	1 836	2 699		450			1 836	1 324
sodyum perborat	1 836	10 240		4 500			4 459	1 395
susuz boraks borik asit	20 949	22 645		4 791			18 485	13 854
nitrat asiti	4 843	4 275		4 275				
klorür asiti	17 812	21 842		21 518		51	2 655	375
asetik asit	1 400	1 012		1 012				
sitrik asit	2 450	2 415		1 385		89	790	1 119
etil alkol (milyon lt)	33,5	34,7		34,7				
karbon sülfür	930	593		670		77		
reyon			8 500	3 418		3 418		
çinko oksit	2 100				3 003			
viskon	3 935	3 161		5 672	2 360	2 511		
selofan	15 094			2 152	2 900	2 152		
tıp ve veteriner ilaçları aktif maddeleri (milyon TL)		8 700	2 401,6	20 530,1	1 375,5	12 051,8	21,6	221,7
tarım ilaçları aktif maddeleri	4 500	10 245	467 MTL	16 745	395,6	8 971	1 012	2 471
kozmetikler (milyon TL)		4 975	1 733,3	4 655,2				319,8
tarım ilaçları	48 000	29 274	1 858,1 MTL	38 462	776,8 MTL	10 472	1 000	1 284
okzalik asit			175		175			
boş film ve kâğıtlar (milyon TL)			342,8	2 418,7	342,8	2 418,7		
titan dioksit			2 975	7 858	2 975	7 858		
mangan dioksit (eloktrolitik)			690	380	690	380		
yağlı boyalar		6 862	15 710	6 782				80
selülozik boyalar		4 950	5 415	4 981		31		
sentetik boyalar		19 575	10 470	19 617		88		46
emülsiyon boyalar			17 830	21 690				325
diğer boyalar		4 450	2 173	3 718	343	297		1 029
sınai yağ asitleri		5 900	30 653	4 719	20 953	1 723		2 904
tıbbı ilaçlar (milyon TL)		52 590		51 277,1	55,1	562,4	31,3	875,3
veteriner ilaçları (milyon TL.)		4 250		4 250				

Kore Federal Cumhuriyeti» kurmayı önerdi. (L)

***KİMYA** i. — ANSİKL. *Kimya sanayii.* Türkiye'de 1975'ten sonraki dönemde sanayiin gelişmesine paralel olarak, kimya sanayii de belli bir tempoyla gelişmesini sürdürdü. Yurt içi üretimi, talebin yaklaşık yüzde 80'ini karşılayacak duruma geldi; bazı kimya sanayii ürünlerinde dışsatım bu son dönemde artarak sürdü. Dışalımı yapılan başlıca kimyasal ürünler: Sudkostik, boş film ve fotoğraf kâğıtları, boyar maddeler, don yağı, ilaç aktif maddeleri ve tarım ilaçları. Buna karşılık eskiden olduğu gibi bir kısım maddelerin de dışsatımı sürdürüldü. Boraks dekahidrat, karpit, borik asit, sabunlar, bazı tıbbi ilaçlar, bazı tarım ilaçları, gülyağı ve meyan balı. 1981 yılında -1982 haziran fiyatlarıyla- yaklaşık 16 000 milyar liralık kimyasal madde dışsatımı yapılmasına karşılık, yaklaşık 100 000 milyar liralık dışalım yapıldı. (M)

Kimya Sanayi Kurumu (TÜRKİYE) [**KİMYAKUR**], tüzelkişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü.

11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan KİMYAKUR'un hukuki bünyesi, amaçları, faaliyet konuları, organları, teşkilat yapısı, müessese ve bağlı ortaklıkları vb. 10 ekim 1983 tarih ve 102 sayılı kanun hükmünde kararnameyle düzenlendi.

Merkezi Ankara'da olan kurumun sermayesi 150 milyar liradır ve tamamı devlete aittir. Petrokimya, gübre, lastik, mensucat boyaları başta olmak üzere kimya sanayii dalında kuruculuk ve işletmecilik yapmak amacıyla kurulan KİMYAKUR'un bir müessesesi (Mensucat Boyaları Sanayii Mües.) ve dört bağlı ortaklığı vardır: Azot Sanayii TAŞ, Petkim Petrokimya AŞ, İstanbul Gübre Sanayii AŞ (İGSAŞ) ve Petlas-Lastik Sanayii ve Ticaret AŞ. (M)

***KİN-COU.** Bk. JİNZHOU.

***KİNDİA,** Gine'de kent. — Konakri'nin kuzeydoğusunda. 80 000 nüf. (L)

KİNEŞMA, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Volga nehri kıyısında. 101 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***KİNGSTON,** Jamaika'nın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 614 000 nüf. Çimento ve kimya sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

***KİNGSTON,** Kanada'da (Ontario) kent. — 56 032 nüf. (L)

***KİNGSTON - UPON - HULL,** Büyük Britanya'da (Yorkshire) kent. — 276 600 nüf. (L)

***KİNGSTON - UPON - THAMES,** Londra'nın güneybatı banliyösünde (Surrey yönetim merkezi) kent. — 140 000 nüf. Uçak sanayii. (L)

***KİNROSS** (John Patrick Douglas BALFOUR. **Lord** - denir), ingiliz inceleme yazarı. — (öl. 1976). [M]

KİNSKİ (Nastasia), alman kadın sinema oyuncusu (doğ. 1961). Oyuncu Klaus Kinski'nin kızı. Birkaç filmden sonra 1979'da Roman Polanski'nin *Tess* adlı filmiyle birden parladı; uluslararası üne kavuştu. Diğer bazı filmleri: *Aşkımız Bir Günahtı* (Cosi Come Sei) [A. Lattuada, 1978], *Kedi Kız* (Cat People) [P. Schrader, 1981]. (M)

KİNŞASA (esk. **Leopoldville***), Zaire'nin başkenti. Kongo ırmağının genişleyen bölümünde Malebo Pool'un güney kıyısında. — 2 700 000 nüf. Besin ve dokuma sanayii. (L)

***KİNUGASA** (Teynosuke), japon film yönetmeni. — (öl. Kyoto 1982). 1966'da çevirdiği *Küçük Kaçak* son filmi oldu; yeni tasarılarını gerçekleştirme olanağı bulamadı. (M)

KİPRİYANU (Spiros), kıbrıslı devlet adamı (Lefkoşe, 1932). 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1972'ye kadar dışişleri bakanlığı yaptı. 1976 seçimlerinde Demokratik Cephe lideri olarak meclis başkanı seçildi. Makarios'un ölümünden sonra, ekim 1977'de cumhurbaşkanı odu. (M)

***KİRAZ,** İzmir ilinde ilçe. — 36 265 nüf., 47 köy. İlçe merkezi 5 561 nüf. (1980). [M]

***KİRAZ** i. — ANSİKL. Türkiye'de kiraz üretimi giderek arttı: 1973'te 66 000, 1974'te 67 000, 1975'te 73 000, 1976'da 85 000, 1977'de 91 000, 1978'de 91 000, 1979'da 92 000, 1980'de 96 000 ton. Üretimdeki artış, ağaç sayısındaki sürekli artıştan kaynaklandı. 1973'te 3 milyon 656 bin kiraz ağacı varken, bu sayı 1980'de 4 milyon 123 bine yükseldi. (M)

***KİRAZLI,** Çanakkale ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 2 269 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 340 nüf. (1980). [M]

***KİREÇ,** Balıkesir ilinde, Dursunbey ilçesine bağlı bucak. — 4 064 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 354 nüf. (1980). [M]

***KİREÇÇİ** (Ahmet) **Mersinli,** türk güreşçisi. — 1979'da Mersin'de öldü. (M)

KİRİBATİ, Güney Pasifik'te devlet. 719 km²; 56 000 nüf. Başkenti *Tarawa* (17 000 nüf.).

Gilbert adaları, 87 yıl süren İngiliz egemenliğinden sonra 12 temmuz 1979'da *Kiribati* adıyla bağımsız bir cumhuriyet oldu. Çoğunluğu mikronezyalı olan Kiribati halkı 4 takımada (Gilbert, Phoenix*, «Line* Islands» [kuzey ve güney] ve Ocean* adası) üzerinde yaşar.

Bağımsızlığın ilan edildiği 12 temmuz 1979' da Ieremia Tabai, 36 üyelik meclisin (*Maneaba ni Maungatabu*) belirlediği adaylar arasından cumhurbaşkanlığına (*Beretitenbi*) seçildi.

İngiltere'nin Kiribati'ye yapmayı üstlendiği yardıma karşın (1979 - 1982 arasında 15,5 milyon sterlin), devlet başkanı ciddi ekonomik güçlükleri çözümlemek zorunda kaldı. Ocean adasında bulunan ve ülkenin en önemli zenginliği olan fosfat yatakları tükenmek üzeredir. Bu gelir kaynağının yerini alacak yeni bir kaynak yaratmak amacıyla 4 yıllık bir kalkınma planı uygulamaya kondu. Programın ana amacı küçük sanayinin gelişmesini kolaylaştırmak, hindistancevizi üretimini artırmak ve balıkçılığı yaygınlaştırmaktı. (L)

***KİRKBY,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 60 000 nüf. (L)

***KİRKCALDY,** Büyük Britanya'da (İskoçya, Fife) liman kenti. — 50 000 nüf. (L)

***KİRLENME.** Bk. ÇEVRE.

***KİRMAN,** İran'ın doğusunda kent. — 85 000 nüf. Müzeler. (L)

***KİRMANŞAH,** İran'da kent. — 290 861 nüf. (L)

***KİROV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 381 000 nüf. (L)

KİROVABAD (Gence*), Sovyetler Birliği'nde (Azerbaycan) kent. — 216 000 nüf. (L)

KİROVAKAN, Sovyetler Birliği'nde (Ermenistan) kent. Erivan'ın kuzeyinde. 133 000 nüf. (L)

***KİROVOGRAD,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — Kiev'in güneydoğusunda. 228 000 nüf. (L)

***KİROVSK,** Sovyetler Birliğin'de (Rusya FSSC) kent. — 64 000 nüf. (L)

***KİRUNA,** İsveç'in kuzeyinde, Laponya'da kent. — 31 000 nüf. (L)

***KİRYU,** Japonya'da (Honşu) kent. — Tokyo'nun kuzeybatısında. 133 000 nüf. (L)

KİSANGANİ, Zaire'nin kuzeyinde kent. Kongo ırmağı kıyısında. 230 000 nüf. (L)

***KİSARAZU,** Japonya'da (Honşu) kent. — 38 000 nüf. (L)

KİSSELEVSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Sibirya'da, Kuzbass havzasında. 124 000 nüf. (L)

***KİSSİNGER** (Henry), amerikalı siyaset adamı. — 1974 - 1976 arasında, Gerald Ford'un başkanlığı sırasında dışişleri bakanlığı görevini sürdürdü. Bu sırada pek çok eleştirilere hedef oldu. Jimmy Carter'ın başkan seçilmesinden sonra siyasetten uzak kaldı ve anılarını kaleme aldı (I. cilt 1979'da II. cilt 1980'de yayımlandı). Özel sektöre ait kuruluşlarda çeşitli görevler aldı: Chase Manhattan Bank'da ve NBC televizyon kanalında danışmanlık yaptı. Bu arada Georgetown Üniversitesi'nde ve Aspen Enstitüsü'nde dersler verdi. (L)

***KİŞİNEV,** Sovyetler Birli'ğinde kent; Moldavya cumhuriyetinin merkezi. — 503 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***KİŞİVADA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 162 000 nüf. (L)

***K.İ.T.** Bk. *Kamu İktisadi Teşebbüsleri.*

***KİTAKYUŞU,** Japonya'da (Kyuşu) kent. — 1 065 000 nüf. Ağır sanayi (demir - çelik, çimento, maden kimyası) merkezi. (L)

***KİTAPÇILIK** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975 - 1982 arasında bir yılda basılan kitap ve broşür sayısı ortalamâ 4 600 ile 6 200 arasında dalgalandı. Örneğin 1975'te 5 626; 1980'de 4 592; 1982'de 6 190 kitap ve broşür yayımlandı. 1982'de basılan 911 çeviri, 5 279 telif eser'in konulara göre dağılımı şöyleydi: Genel konular 1 025, felsefe 97, din 359, sosyal bilimler 1 360, kuramsal bilimler 217, uygulamalı bilimler 1 154, güzel sanatlar ve eğlence 163, edebiyat 1 122, tarih - coğrafya - biyoğrafya 516, dil bilimi 177. (M)

***KİTCHENER,** Kanada'da (Ontario) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 272 158 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***KİTRELİ,** Niğde ilinde, merkez ilçenin Çiftlik bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 3 856 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KİTVE,** Zambia'da kent. — Lusaka'nın kuzeyinde. (Yakınındaki Kaluluşi ile birlikte) 401 000 nüf. Bakır işletmeleri. (L)

***KLADNO,** Çekoslovakya'da (Orta Bohemya bölgesi) kent. — 62 950 nüf. (L)

***KLAGENFORT,** Avusturya'da kent, Kärnten'in merkezi. — 86 303 nüf. (L)

***KLAİPEDA,** Sovyetler Birliği'nde (Litvanya) liman kenti. — 173 000 nüf. Balıkçılık. Tersaneler. (L)

KLANG, Malezya'da kent. Kuala Lumpur'un batısında. 113 611 nüf. (L)

KLEİN (Lawrence Robert), amerikalı iktisatçı (Omaha, Nebraska 1920). Massachussets Institute of Technology'de öğrenim gördü. İlk yazısı, 1960'da yöneticisi olduğu Ekonometri Toplumu adlı dergide, 1943 yılında yayınlandı. 1950 - 1954 arasında Michigan Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1954 - 1958 arasında Oxford Üniversitesi'nde araştırmalar yaptı ve dersler verdi. 1958'den beri Pennsylvania Üniversitesi'nde profesördür. 1977'de American Economic Association'un yöneticisi olan Klein, seçim kampanyasında Jimmy Carter'ın ekonomi danışmanlığını yaptı ve danışman olarak girdiği Beyaz Saray'dan hükümetin antienflasyonist politikasını benimsemediği ve fiyat denetimini savunduğu için çok geçmeden istifa etti. 1979'da kendisine Nanterre Üniversitesi'nce fahri doktorluk ünvanı verildi. Klein, ekonometrik modellerin başlıca yaratıcısı ve savunucusudur. Gerçekliğin basitleştirilmiş bir tasarımı olan böyle bir model, ekonomik etkenlerin ve kurumsal mekanizmaların davranışlarını ifade eden bir denklemeler bütününden oluşur. Bu modeller, ulusal bir ekonomi içindeki karmaşık bağlantıları hesaba katmak için en etkili araçlardır. Kuramsal bir bütün olan ve istatistik yöntemlerini kullanan ekonometri, öne sürülen bağıntıların geçerliliğini denetlemeye ve katsayılarını sayısal olarak değerlendirmeye olanak verir. Basitleştirici niteliklerine karşın, ekonometrik modeller, ancak bilişimin gelişmesiyle matematiksel bir işlem durumuna gelebilirler. Klein'ın kurduğu ilk modeller özellikle Keynes kuramını doğrulamayı amaçlıyordu. 1967'de M.K. Evans' la birlikte oluşturduğu model, yalnız geçmişe ait çözümlemelerde değil, tahminler yürütmek amacıyla da kullanıldı. Çok geçmeden Klein, ulusal ekonometrik modelleri birbirine bağlayarak uluslararası bir model kurmayı amaçlayan Link (Bağ) projesini oluşturdu. Dünya Bankası, OECD ve Avrupa Ekonomik Topluluğu Link'ten türetilmiş modeller kullanmaktadır. Ekonomi bilimine yaptığı katkılardan dolayı 1980 Nobel Ekonomi Ödülü'nü alan Klein'in başlıca eserleri şunlardır: *Ekonomik Tah-*

Spiros KİPRİYANU

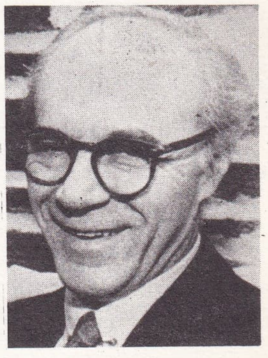

Robert Lawrence KLEIN

Foto. Keler/Sygma; AFP (LAROUSSE)

min Kuramı Üzerine Deneme; Keynesçi Devrim. (L)

***KLERİDES** (Glafkos), kıbrıslı rum siyaset adamı (Lefkoşe 1919). Hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra bir süre avukatlık yaptı. Makarios'un yakın çevresine girdi. 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edildiği sırada kurulan hükümette adalet bakanı, sonra meclis başkanı oldu. Toplumlararası görüşmelerde Rum toplumunu temsil etti. 1969'da, Makarios'tan farklı bir siyasete yöneldi ve Birleşik Demokratik Parti'yi kurdu. Yunanistan'da, askeri cuntanın darbesinden sonra Makarios adadan kaçınca, meclis başkanlığının yanı sıra cumhurbaşkanlığını da üstlendi (1974). Beş ay sonra Makarios dönünce, görevini iade etti. Yeniden birkaç toplumlararası görüşmeye Rum temsilcisi olarak katıldı. Bir süre sonra Makarios'un anlaşma yanlısı olmadığını, tersine uzlaşma girişimlerini köstekledigini ileri sürerek temsilcilikten çekildi. Toplumlararası görüşmelerde türk tezine yakın, gerçekçi ve ılımlı bir tutum izleyen ve iki toplumlu bağımsız bir Kıbrıs devleti kurulmasından yana olan Klerides, Türklerle gizli anlaşma yapmakla suçlandı. Daha sonraki dönemde de tutumunu değiştirmedi. (M)

KLUGE (Alexandre), alman film yönetmeni (Halberstadt 1932). Hukuk doktorası yaptı. «Grup 47» adlı edebî topluluğun üyesi oldu. Roman ve öyküler yazdı. Ulm'daki Yüksek Dekor Okulu'nda sinema dersleri verdi. Birçok kısa belgesel film yaptı. Genç alman sinemacılarının 1962 Oberhausen bildirisini hazırladı. Bu kuşağın öncüleri arasına girdi. İlk uzun filmi *Abschied von Gestern* (Düne Veda) [1966], o yılın Venedik Şenliği'nde «gümüş aslan» ödülü aldı; ayrıca birçok ulusal ve uluslararası ödülle değerlendirildi. *DieArtisten in der Zirkuskuppel: ratlos* (Sirk Oyuncuları) [1968] bu kez Venedik Şenliği büyük ödülü «altın aslan»a değer görüldü. Sonraki filmleri: *Der Grosse Verhau* (Büyük Engel) [1971], *Gelegenheitsarbeit einer Sklavin* (Bir Kölenin Yapabileceği İşler) [1973], *Der Starke Ferdinand* (Köktenci Ferdinand) [1976], *Deutchland im Herbest* (Sonbaharda Almanya) [1978], *Yurtsever* (1979), *Duygunun Gücü* (1983). [LM].

***KNOXVİLLE,** ABD'de (Tennessee) kent. — 175 000 nüf. Üniversite. (L)

***KOALİSYON** i. — *Türkiye*'de 31 mart 1975'te Süleyman Demirel başkanlığında kurulan AP, MSP, CGP, MHP koalisyonu (Birinci Milliyetçi Cephe) 1977'de yapılan erken seçimlere kadar sürdü. İki yılı aşkın iktidarda kalan bu hükümet döneminde şiddet olayları gittikçe yoğunlaştı; pahalılık ve enflasyon hızlandı; dış ticaret açığı büyüdü. Bu arada Dövize Çevrilebilir Mevduat (DÇM) adıyla yeni bir borçlanma şekli icat edilerek dış borçlanmaya hız verildi. 1976 yılının ilk aylarında CHP ve DP'nin hükümeti düşürme, başbakan ve ilgili bakanlar hakkında meclis soruşturması açtırma girişimleri bir sonuç vermediyse de koalisyon hükümeti içindeki çelişkiler belirginleşti. Devlet Güvenlik Mahkemeleri için çıkarılmak istenen yeni yasa CHP'nin engellemesiyle çıkarılamadı. İçte ve dışta en üst düzeye varan güçlükler yüzünden hükümetin iş göremez durumda kalması 1977 yılına girerken erken seçim zorunluluğuna yol açtı. MSP ve DP'nin engellemelerine karşın, AP ve CHP'nin oylarıyla erken seçime gidildi. 5 haziran 1977'de yapılan erken seçimde salt çoğunluk sağlanamadı. CHP 213, AP 189, MSP 24, MHP 16, CGP 3, DP 1, bağımsızlar 4 milletvekili aldı. Seçim sonrası Bülent Ecevit başkanlığında kurulan CHP azınlık hükümeti, TBMM'de yapılan oylamada 217 olumlu oya karşı 229 oyla güvenoyu alamadı (3 temmuz 1977). CHP'nin çok kısa süren hükümetinden sonra Süleyman Demiral tarafından İkinci MC hükümeti kuruldu (21 temmuz 1977). Çetin pazarlıklar sonucu AP'ye 16, MSP'ye 8, MHP'ye 5 bakanlığın verildiği bu koalisyon hükümeti Meclis'ten 219'a karşı 229 oyla güvenoyu aldı (1 ağustos 1977). İki'nci MC döneminde kısa sürede beliren iç uyuşmazlığın yanı sıra tedhiş olayları ve ekonomik güçlükler de yoğunlaştı. Millet Meclisi başkanlığına CHP Zonguldak milletvekili Cahit Karakaş, ancak 17 kasımda seçilebildi. 11 aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerde CHP'nin 42 il belediye başkanlığını kazanması ve seçim günü AP'den üç milletvekilinin istifası ve ardından birkaç milletvekilinin daha ayrılmasıyla koalisyonun meclisteki desteği 220'ye düştü. AP'den 10 milletvekilinin ayrılmasıyla (18 aralık 1977) AP'nin sandalye sayısı 178'e, hükümetin oy desteği 218'e düştü. 31 aralık 1977'de yapılan güvenoylamasında güvenoyu alamayan İkinci MC hükümeti çekildi. 5 ocak 1978'de Ecevit'in başkanlığında kurulan, CHP ağırlıklı koalisyon hükümetinde CGP genel başkanı Turhan Feyzioğlu ile DP'nin meclisteki tek üyesi Faruk Sükan başbakan yardımcısı olarak görev aldı. Bu arada Cumhuriyet tarihinde ilk kez bakanlık sayısı 34'e çıkarılarak AP'den ayrılan 9 milletvekili ile bir bağımsız milletvekiline de hükümette yer verildi. Ecevit'in başkanlığında kurulan bu koalisyon hükümeti 218'e karşı 229 oyla meclisten güvenoyu aldı (17 ocak 1978). Ecevit hükümetinin kuruluşundan sonra yoğunlaşan şiddet ve cinayet eylemleri Kahramanmaraş olaylarında, bir iç savaş durumuna dönüştü (19 - 24 aralık 1978). Milliyet gazetesi başyazarı Abdi İpekçi (1 şubat 1979), Tarsus savcısı, Adana emniyet müdürü ve yüzlerce yurttaş öldürüldü (28 eylül 1979). Apocular Doğu Anadolu'yu kasıp kavurmağa başladı. Azgınlaşan terör ve anarşiye karşı hükümet etkin bir önlem alamadı. Öte yandan şubat başlarında başlayan zamlar, akaryakıt ve tekel maddesi sıkıntısı ,karaborsa olayları ve Ekonomik Güçlendirme Paketi adıyla açıklanan (mart 1979) yeni zamlar koalisyon hükümeti üzerinde eleştirileri yoğunlaştırdı.

2 ocak 1979'da hükümetten ayrılan İçişleri bakanı İrfan Özaydınlı'yı, milli savunma bakanı Hasat Esat Işık (14 ocak 1979), bağımsız devlet bakanı Enver Akova (30 mayıs 1979) ve devlet bakanı Ali Rıza Septioğlu izledi (18 haziran 1979). Sosyal güvenlik bakanı Hilmi İzgüzar'la gümrük ve tekel bakanı Tuncay Mataracı yolsuzlukla suçlandılar. İçişleri bakanı Hasan Fehmi Güneş bir kadınla ilişkisinin açıklanması üzerine istifa etti (5 ekim 1979). Bütün bu etkenlerin altında yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerini AP büyük farkla kazandı. AP'nin 33, CHP'nin 12, MSP'nin 4, MHP'nin 1 senatörlük kazandığı bu seçim CHP'de çözülmelere yol açtı. Birkaç bağımsız ve CHP'li milletvekilinin de ayrılması üzerine Bülent Ecevit ,cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e istifasını verdi (16 ekim 1979). 1974 - 1979 arasında koalisyon hükümeti kurulmasında karşılaşılan güçlükler ve kurulan koalisyon hükümetlerinin başarısızlığı ülkede koalisyona karşı olumsuz görüşlerin yaygınlaşmasına yol açtı. Bu görüşler 1982 Anayasası'nda ve ona uygun yapılan seçim yasasında koalisyona mümkün mertebe yer bırakmayacak bir baraj sisteminin benimsenmesinde etkili oldu. Nitekim 6 kasım 1983 seçimlerinde Anavatan Partisi bu sayede oyların yüzde 45'ini aldığı halde milletvekillerinin yüzde 53'ünü çıkararak tek başına iktidar olabildi. (M)

***KOBALT** i. — ANSİKL. Dünya mineral üretimi 1980'de 26 000 tona ulaştı. Aynı yıl 14 482 tonluk üretimiyle Zaire, en çok kobalt üreten ülke olma özelliğini korudu. Onu Zambiya (3 310 ton), Japonya (2 857 ton) izlediler. Öteki Kobalt üretici ülkelerin: Kanada (1 603 ton), Finlandiya (1 152 ton), Fransa (676 ton), Federal Almanya (300 ton). Metalurjik üretimde ise başlıca ülkeler: ABD, Kanada, Finlandiya, Rodezya. (M)

***KOBE,** Japonya'da (Honşu) kent. — 1 363 992 nüf. Demir - çelik sanayii. Tersaneler. (L)

***KOCAALİ,** Sakarya ilinde, Karasu ilçesine bağlı bucak. — 19 416 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 6 994 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOCAALİLER,** Burdur ilinin Bucak ilçesine bağlı bucak. — 6 389 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 947 nüf. (1980). [M]

***KOCAELİ,** (41) Türkiye'nin Marmara bölgesinde (Çatalca - Kocaeli bölümü) il. — Merkezi *İzmit*.

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Kocaeli'nin nüfus artış hızı binde 44,5 oranında gerçekleşerek, aynı dönem Türkiye ortalama nüfus artış hızı oranının (binde 20,7) iki katını geçti. 1980 nüfus sayımında 596 899 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km^2 başına 165 kişi) Kocaeli, iller arasında büyüklük açısından 29. sırayı aldı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 318 026, toplam köy nüfusu 278 873, köy sayısı 266 olarak belirlendi. Doğurganlık düzeyinin düşüklüğüne rağmen nüfus artış hızının yüksek oluşu il dışından gelen göçlerden kaynaklanmaktadır. Çünkü Kocaeli gelişen bir sanayi bölgesidir. 1980 nüfus sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 318 576 (il merkezi *İzmit* 190 423), Gebze 115 450 (merkez 58 318), Gölcük 72 988 (merkez 45 950), Kandıra 48 250 (merkez 8 161), Karamürsel 41 635 (merkez 15 174).

● *Tarım.* Sanayileşmenin sonucu olarak Kocaeli'de tarımın ekonomideki ağırlığı azaldı. Tarla tarımının giderek azalmasına karşın, körfez çevresinde meyva ve sebzecilik yoğunlaşarak gelişti. Bunun yanı sıra, yerleşim ve sanayi alanlarının yaygınlaşması ile üretim arttı. Son yıllarda, bitkisel üretimin yanında, İzmit - Sapanca ve Karamürsel - Yalova arasındaki alanlarda çiçekçilik gelişmeye başladı. Bitkisel üretimdeki bu gelişmelere paralel olarak hayvancılık da değişti. Mera hayvancılığının yerini süt ve besi sığırcılığı ve kümes hayvancılığı almaya başladı. 1980 istatistiklerine göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 111 000 t, arpa 29 000 t, yulaf 28 000 t, mısır 28 000 t, ayçiçeği 11 000 t, armut 9 000 t, elma 26 000 t, kiraz 10 000 t, şeftali 7 000 t, zeytin 5 000 t.

1980 istatistiklerine göre hayvan sayısı: At 4 000, eşek 3 000, sığır 90 000, manda 14 226, koyun 161 000, keçi 29 000.

● *Sanayi.* Kocaeli'nin Türkiye imalat sanayiindeki yeri oldukça önemlidir (1978'de garyı safi hasıladaki payı yüzde 10). 1980'de bu dalda çalışan faal nüfus, il nüfusunun yüzde 26,2'siydi. İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla imalat sanayii çok gelişmiş olan Kocaeli, bu dalda İstanbul'dan sonra en gelişmiş il durumundadır. Ancak, il dışından (özellikle İstanbul'dan) yapılan yatırımlarla yaratılan değer, yine il dışına çıkarıldığı için imalat sanayi dışındaki sektörler fazla gelişmemiştir. 1978'de imalat sanayiinin il gayr safi hasılası içindeki payı yüzde 64'ün üzerindeyken, ticaret kesiminin payı yüzde 5,7, ulaşım ve haberleşmenin payı yüzde 3,8, devlet hizmetlerinin payı da yüzde 3,7 kadardı. 4. plan döneminde kamu yatırımlarının yüzde 15,7'sini, 1979'da verilen teşvik belgelerinin yüzde 2'sini alan Kocaeli'de, 1979'da büyük işletme sayısı, 13'ü kamunun, 184'ü özel kesimin olmak üzere 197'ye çıktı. 1980'de imalat sanayiinde çalışanların sayısı 57 020 idi. 1970'li yıllara kadar en önemli dal kâğıt sanayii iken, [illegible]0'le[illegible] kimya sanayii onun yerini aldı. 1979'da tüm büyük işyerlerinin yüzde 22,3'ü kimya dalında faaliyet gösteriyordu ve bu dal imalat sanayii katma değerinin yüzde 60'a yakınını oluşturuyordu. İpraş'ın ham petrol işleme kapasitesi 1978'de 8 milyon tona; 1982'de 13 milyon tona çıkarıldı. 1981'de ulaştığı 250 milyar lira ciro ve 100 milyon doları aşan dışsatımıyla, Kocaeli sanayiinin en büyük kuruluşu olduğunu ıspatlayan İpraş, Avrupa'nın en büyük rafinerisi arasındadır. İpraş'tan sağlanan petrol üretiminden yararlanarak, yapay gübre üreten İstanbul Gübre Sanayii AŞ, Kocaeli kimya sanayiinin önemli kuruluşlarındandır.

Lastik sanayiinde kullanılan kord bezini üreten Kordsa fabrikasının üretim kapasitesi yılda 14 000 tondur. Türkiye'nin tek kord bezi üreten tesisi olan fabrika, kendi alanında donatım bakımından Avrupa'nın en modern ve en büyük üç kuruluşundan biridir. Üretiminin yüzde 70'iyle yurt içi ihtiyacını karşılayan kuruluş, geri kalan ürününü bazı Ortadoğu, Afrika ve Avrupa ülkelerine satmaktadır. Hepsi de Kocaeli'de bulunan 4 lastik fabrikasının (Uniroyal, Pirelli, Good-Year, Lassa) en büyüğü olan Lassa Fabrikası 1977'de üretime geçti.

Daha çok tarım ilaçları ve ilaç hammaddeleri üretilen ilaç sanayiinde, Koruma

Tarım İlaçları AŞ, Bayer Tarım İlaçları Sanayii, Forsan Fermantasyon Ürünleri Sanayii, Antibiyotik İlaç Hammaddeleri Sanayii AŞ, Transtürk Kimya en önemli kuruluşlardır. İlin ikinci önemli imalat dalı metal sanayidir. (30 fabrika), Nasaş, Rabak, Sarkuysan, Çolakoğlu, Feniş, Sardemir bunların başlıcalarıdır. Nasaş yılda 12 000 ton levha, 7 500 ton da folyo (alüminyum) üretebilmektedir. Alüminyum sanayiinde bir başka önemli tesis de Rabak İzmit Fabrikası'dır. Fabrika yılda 20 000 ton çeşitli alüminyum ürünleri sağlayacak kapasitededir. Türkiye'de elektrolitik bakır üreten iki büyük tesisten biri olan Sarkuysan Elektrolitik Bakır Sanayii, Karadeniz Bakır işletmeleri'nden aldığı blister bakırı kullanmaktadır. Metal eşya - makine imalat sanayii'nde Kocaeli'de 1979'da 2'si kamu kesiminin olmak üzere 49 işletme vardı. Bu kesimde en önde gelen dal, taşıt sanayiidir. Taşıt yapımındaki 14 kuruluştan 1'i kamunun, 13'ü özel kesimindir. Bunlardan Gölcük tersanesi, gemi yapım sanayiinde önde gelen kuruluşlardandır.

Kocaeli'deki öbür sanayiler: Cam ve çimento üretimi yapan taşa ve toprağa dayalı sanayi, kâğıt sanayi, besin, dokuma, orman ürünleri sanayiidir. 1980 Genel sanayi ve işyerleri sayımına göre Kocaeli' de 10'dan az işçi çalıştıran 1 451 küçük işletme vardı. Bu işletmelerin yüzde 30'una yakını, makine imalat - metal eşya dalındadır. Küçük işletmelerin yoğunlaştığı ikinci önemli dal, orman ürünleri sanayiidir.

● *Eğitim.* Yüksek öğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, 1983'te Kocaeli Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürülerek yeni kurulan Yıldız* Üniversitesi'ne (*Ek 2*), ildeki ikinci yüksek öğretim kurumu olan Kocaeli Meslek Yüksekokulu da bu fakülteye bağlandı. 1980 öğretim yılında Kocaeli'de 11 lise (3 516 öğrenci, 415 öğretmen), 41 ortaokul (17 786 öğrenci, 371 öğretmen), 57'si kentte, 396'sı köylerde olmak üzere toplam 453 ilkokul (72 591 öğrenci, 2 579 öğretmen), 23 meslek ve teknik okulu (9 829 öğrenci, 494 öğretmen) bulunuyordu.

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 764 yataklı 6 kamusal, 20 yataklı bir özel hastane, 2 sağlık merkezi, 128 uzman hekim, 58 pratisyen hekim, 52 diş hekimi, 289 hemşire, 114 sağlık teknisyeni, 215 ebe. (M)

***Kocaeli Bankası TAŞ.** — Sermayesi 1978' de 10 milyon liraya, 1980'de 30 milyon liraya yükseltildi. 1978'de 141 milyon lira olan mevduat toplamı, 1980'de 281 milyon liraya ulaştı. Aynı yıllarda dağıttığı kredi tutarı önce 72, sonra 155 milyon lirayı buldu. 1980'de şube sayısını 6'ya, personel sayısını 86'ya çıkartan banka, 1982'de sermayesini 4 milyar liraya yükseltti ve merkezini İstanbul'a naklederek ulusal banka niteliğini kazandı. Aynı yıl adını Türk* Ekonomi Bankası (*Ek 2*) olarak değiştirdi. (M)

***KOCAGÖZ** (Samim), türk hikâyecisi ve romancısı. — *Tartışma* (1976) adında bir romanı, *Alandaki Delikanlı* (1978; 1979 Lions Hikâye Ödülü) adında bir hikâye kitabı, *Roman ve Yazarlık Onuru* (1983) adında bir denemesi yayımlandı. (M)

KOCAHASANLI, İçel ilinde, Erdemli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 342 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOCAKOÇ,** Tunceli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 678 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 913 nüf. (1980). [M]

KOCAKÖY, Diyarbakır ilinde, merkez ilçenin Mermer bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 998 nüf. (1980). Belediye. (M)

KOCAÖZÜ, Malatya ilinde, Hekimhan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 942 nüf. (1980). Belediye. (M)

KOCAPINAR, Isparta ilinde, Eğridir ilçesine bağlı bucak. 2 480 nüf., 2 köy. Bucak merkezi 1 794 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOCAPINAR,** Van ilinde, Erciş ilçesine bağlı bucak. — 14 925 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 2 021 nüf. (1980). [M]

***KOCASİNAN,** İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesinin Mahmutbey bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 96 312 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOCATEPE,** Mardin ilinde, Derik ilçesine bağlı bucak. — 14 322 nüf., 32 köy. Bucak merkezi 335 nüf. (1980). [M]

KOCATOPÇU (Şahap), türk seramik mühendisi, siyaset ve devlet adamı (İstanbul 1916). Galatasaray Lisesi'nden sonra Belçika'da seramik öğrenimi gördü. Birleşik Amerika'ya giderek Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nü bitirdi (1954), metalurji ve seramik konularında doktora yaptı. 27 mayıs 1960'tan sonra kurulan birinci ve ikinci Cemal Gürsel hükümetlerinde sanayi ve teknoloji bakanı olarak görev yaptı. İstanbul Sanayi Odası, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu ve Türkiye Sevk ve İdare Derneği başkanlıklarında da bulunan Kocatopçu, daha sonra Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları genel müdürlüğüne atandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan B. Ulusu hükümetinde Sanayi Bakanı olarak görev yaptı. (M)

KOÇAK, Tokat ilinde, Erbaa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 705 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOÇALI,** Adıyaman ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 520 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 094 nüf. (1980). [M]

***KOÇARLI,** Aydın ilinde ilçe. — 33 197 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 5 811 nüf. (1980). [M]

***KOÇAŞ** (M. Sadi), türk askeri ve siyaset adamı. — İki kitabı yayımlandı: *Atatürk'ten 12 Mart'a* (5 cilt; 1977 - 1978), *12 Mart Anıları* (1978). [M]

***Koç Holding.** — 1980'de kuruluşlarının sayısı 90'ı çalışanlarının sayısı 30 000'i aştı. 1980'de cirosunun (164 milyar lira) yüzde 52'sini sanayi kuruluşları, yüzde 48'ini başta ticaret olmak üzere öbür kesimlerdeki ortaklıklar gerçekleştirdi. Holdingin imalat sanayiindeki etkinliğinin çoğu metal eşya - makine imalat dalında yoğunlaşmıştı. 1982'de otomotiv sanayiinde holdinge bağlı üretici kuruluşların sayısı 12 idi. Çekici, kamyon, otobüs, kamyonet ve traktör üreten bu kuruluşlar, Türkiye otomotiv pazarının yüzde 46'sına egemendir. Aygıt ve makine üreten tesislere parça sağlayan 7 yan sanayii kuruluşu da holdinge bağlıdır. Üniroyal ve Pirelli lastik fabrikalarında da payı olan topluluğun otomotiv gurubunun ürünlerini pazarlayan 20 ticaret kuruluşu vardır. Holdingin metal eşya - makine imalat dalındaki öbür kuruluşları madeni eşya, makine ve elektrikli gereçler üretir. İmalat sanayiinde üretim yapan diğer kuruluşlarsa kimya, tekstil ve besin alanlarında faaliyet göstermektedir. Kimya dalında yer alan Kav ve Türkay kibrit fabrikaları, Türkiye kibrit pazarının üçte ikisine egemendir. 1982'de İstanbul' da kurulan Kimkat, linyit ve kok tozlarını sıkıştırarak kömür üretmektedir. Madencilik alanında Demir Export, Tarko, Petrorama; inşaat dalında Garanti İnşaat, Tosko, Tek-İz, Koza İnşaat holdingin başlıca kuruluşlarıdır. Holdingin ayrıca, sıvılaştırılmış petrol gazının dağıtımı ve depolamasında, büyük ağırlığı olan kuruluşları vardır. Aygaz ve Mobilgaz, sıvılaştırılmış petrol gazı pazarının yüzde 40'na yakın bölümünü elde tutmaktadır. Ayrıca bu maddenin doldurulduğu tüplerin üretimi, «tüpgaz» kullanan ocak ve fırınların yapımı ve pazarlaması da holdinge bağlı 7 kuruluşça gerçekleştirilmektedir. Holdinge bağlı 30' dan fazla ortaklık, holdinge bağlı olan ve olmayan kuruluşlarca üretilen malların pazarlamasını yapmaktadır.

Holding'e bağlı vakfın İstanbul'da yaptırdığı Atatürk Halk Kitaplığı 1980 yılında hizmete açıldı. Yine aynı yıl Koç Holding Vakfı tarafından Boğaziçi'nde yaptırılan ilk tüzel kişiliğe sahip etnografik müze olan Sadberk Hanım Müzesi açıldı. (M)

Koçköprü Barajı ve Hidroelektik Santralı, Van ilinde Zilân suyu üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 777,7 m; barajın temelden yüksekliği 60 m; talvegden yüksekliği 46,7 m; normal su kotu 1 778,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 94,5 milyon m^3; göl alanı 6,15 km^2; sulama alanı 10 335 ha'dır. (M)

***KOÇIN,** Hindistan'da (Kerala) kent. — 439 000 nüf. XVI. ve XVII. yüzyıllardan kalma Portekiz ve Hollanda yapıları. Kimya ve demir - çelik sanayii. (L)

Hülya KOÇYİĞİT

***KOÇYİĞİT** (Hülya), türk kadın sinema oyuncusu, ve ses sanatçısı. — Türk sinemasında 1960 ve 1970'lerin dört «as» kadın oyuncusundan biri olarak 150'ye yakın, kurdelede oynadı. 1975'te L. Akad'ın *Diyet,* 1983'te Ş. Gören'in *Derman*'ıyla Antalya «altın portakal» film yarışmalarında iki kez daha ödüllendirildi. 1980'de Sinema Yazarları Derneği tarafından M. Erksan'ın *Sensiz Yaşayamam* ve Ş. Gören'in

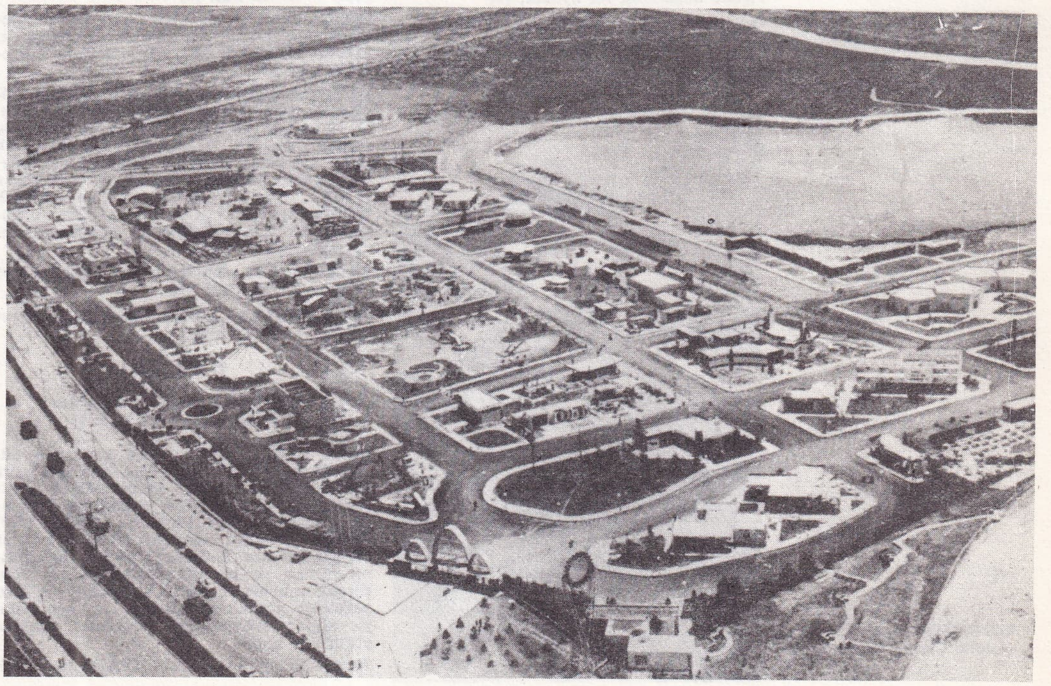

Kocaeli
Milli Sanayi Fuarı 1977)

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

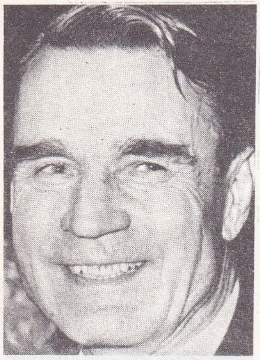

Mauno KOIVISTO

Eşref KOLÇAK

Almanya Acı Vatan filmleriyle «en iyi kadın oyuncu» seçildi. 1976'dan sonra şarkıcı olarak sahneye çıktı. 1973'ten başlayarak çevirdiği diğer başlıca filmler: *Düğün* (L. Akad, 1973), *Sokaklardan Bir Kız* (N. Saydam, 1974), *İşte Hayat (A. Yılmaz,* 1975), *İstasyon* (Ş. Gören, 1977), *Herhangi Bir Kadın* (Ş. Gören, 1981). [M]

***KODALLI** (Nevit), türk bestecisi. — Ankara Devlet Konservatuvarı'ndaki kompozisyon öğretmenliğini ve Ankara Devlet Opera ve Balesi orkestrası şefliğini sürdürmektedir. 1981'de «devlet sanatçısı» unvanını aldı. Film ve oyun müzikleri besteledi. Öteki yeni eserleri: *Cumhuriyet Kantatı* (1973, solo - koro ve orkestra için), *Ebrû* (1976, piyano - yaylı ve vurmalı çalgılar için), *Hurrem Sultan* (1976, iki perdelik bale), *100. yıl marşı* (1982), *Cumhuriyete 60. Yıl Marşı* (1983), *Viyolonsel Konçertosu* (1983). [M]

***KOESTLER** (Arthur), macar asıllı ingiliz yazarı. — (öl. Londra 1983). Eşiyle birlikte intihar eden Koestler, yaşamının son dönemini parapsikoloji konusunda araştırmalar yaparak geçirdi ve mirasını da bir ingiliz üniversitesine parapsikolojisi kürsüsü kurulması için bağışladı. (L)

***KOFÇAZ,** Kırklareli ilinde ilçe. — 6 055 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 1 082 nüf. (1980). [M]

***KOFORİDUA,** Gana'da kent. — 69 804 nüf. (L)

***KOFU,** Japonya'da (Honşu) kent. — 183 000 nüf. (L)

***KOHL** (Helmut), alman siyaset adamı. — Başbakan Helmut Schmidt, kabinesindeki 4 liberal bakanın çekilmesi üzerine 1 ekim 1982'de istifa edince onun yerine başbakan oldu. Meclisten güvenoyu alamayınca 17 aralık 1982'de cumhurbaşkanından parlamentoyu feshetmesini ve mart başında erken seçime gidilmesini istedi. 7 ocak 1983' te parlamento feshedildi. Seçim kampanyalarında, ABD ile SSCB nükleer silahlar konusunda anlaşamazlarsa Pershing ve Cruise füzelerinin alman topraklarına yerleştirilmesi gerektiğini savundu. İşsizliği azaltmak için yabancı işçilerin ülkelerine geri gönderilmesinden ve özel sektör yatırımlarının artırılmasından yana çıktı. Mart 1983'te yapılan seçimlerde CDU-CSU hıristiyan-demokrat koalisyonu oyların yüzde 49,3'ünü alarak büyük zafer kazandı ve Kohl yeniden başbakan oldu. Helmut Kohl' un bu başarısında, hiç kuşkusuz, 5 aylık hükümeti sırasında sıkı bir para-kredi politikası izlemesi ve enflasyon oranını belli ölçüde düşürmesi rol oynadı. (L)

***KOHUT** (Pavel), çek yazarı. — «Bazı yabancı çevrelerin sempatisini kazanmak için yıkıcı eylemlerde bulunmak ve sosyalizm düşmanlığı yapmak» suçlamasıyla, ekim

KOLOMBİYA cumhurbaşkanı Julio Cesar Turbay Ayala (1978)

1979'da vatandaşlıktan çıkarıldı. (L)

***KOİMBATUR,** Hindistan'da (Madras) kent. — Tamil Nadu'nun batısında. 356 000 nüf. (L)

KOİVİSTO (Mauno), finlandiyalı devlet adamı (doğ. 1923). Dok işçisiyken, 1947'de Sosyal Demokrat Parti'ye girdi. Üniversiteyi dışardan bitirerek 1956'da sosyoloji doktoru oldu. 1966'da Paasio hükümetinde maliye bakanlığı 1968 - 1970 ve 1979 - 1981 yılları arasında başbakanlık yaptı. Devlet başkanı Kekkonen'in hastalığı sırasında devlet başkanına vekâlet etti. Kekkonen sağlık nedenleriyle istifa edince 26 ocak 1982'de devlet başkanı seçildi. (L)

***KOK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1974'ten sonra kok üretimi önemli ölçüde arttı. 1975'te 1 401 485 t, 1976'da 1 821 110 t, 1977'de 1 751 178 t, 1978'de 1 865 496 t, 1979'da 2 096 118 t, 1980'de 1 928 332 t, 1981'de 1 875 000 t kok üretildi. (M)

KOKOSCHKA (Oskar), avusturyalı ressam ve yazar. — (öl. Villeneuve, İsviçre 1980). [L]

***KOLAR GOLD FİELDS,** Hindistan'da (Karnataka) kent. — 76 000 nüf. (L)

***KOLAY,** Samsun ilinde, Bafra ilçesine bağlı bucak. — 7 757 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 897 nüf. (1980). Belediye. (M)

KOLÇAK (Eşref), türk sinema oyuncusu (Erzurum 1927). 1941'de İstanbul'a geldi. Sultanahmet Sanat Enstitüsü'nden ayrıldı; çeşitli işlere girip çıktı. 1944'de revüde, 1945'de Ses Tiyatrosu'nda dansör olarak dikkati çekti. 1951'de başladığı sinemada sert ve dürüst erkek rolleriyle 1960'ların ortalarına dek önde gelen oyuncular arasında yer aldı. 1961 Türk Filmleri Yarışması'nda O. Seden'in Namus Uğruna'daki rolüyle «en iyi erkek oyuncu» seçildi. 300'e yakın filmde oynayan Kolçak'ın rol aldığı diğer başlıca filmler: *Fedakar Ana* (1947, Cahide Sonku ile), *Affet Beni Allahım (1951), Kanlarıyla Ödediler* (1955), *Zeynep'in İntikamı* (1956), *Kumpanya* (1958), *Bir Şoförün Gizli Defteri* (1958), *Düşman Yolları Kesti* (1959), *Ayşecik Şeytan Çekici* (1960), *Beş Kardeştiler* (1962), *Yarın Bizimdir* (1963), *Erkek Ali* (1964), *Mekânsız Kurtlar* (1968), *Bela Çiçekleri* (1970), *Eski Kurtlar* (1974), *Örgüt* (1976), *Fırat* (1979), *Öğretmen Kemal* (1981), *Unutulmayanlar* (1982). [M]

***KOLDERE,** Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 5 307 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOLDİNG,** Danimarka'da (Vejle amt'ı) kent. — 55 769 nüf. (L)

***KOLERA** i. — ANSİKL. Avrupa'da kolera salgını, 1971'de İspanya'da Zaragoza'da, 1973'de Napoli'de ve 1974 - 1975'de Portekiz'de görüldü.

Türkiye'de 1970'te kolera belirtilerinin görülmesi üzerine sıkı önlemlere başvuruldu. O yıl içinde 14 milyon kişiye kolera aşısı yapıldı; yiyecek ve içecekler denetlenerek sular klorlandı. Sonraki yıllarda da koleraya karşı önlemler sürdürüldü. 1973'te 4 145 000 ,1974'te 829 000, 1975'te 467 000, 1976'da 210 000 kişiye kolera aşısı uygulandı. Bir daha Türkiye'de kolera vakasına rastlanmadı. (M)

***KOLHAPUR,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 259 000 nüf. (L)

***KOLOMBİYA,** Güney Amerika'da devlet. — 27 730 000 nüf.

TARİH

Misael Pastrana Borrero'nun başkanlığı (1970 - 1974)

Nisan 1970'de, Milli Cephe koalisyon hükümeti adayının zaferinden kısa bir süre sonra sıkıyönetim ilan edildi: Misael Pastrana Borrero, en yakın rakibi eski diktatör Gustavo Rojas Pinilla'yı (1900 - 1975) yenilgiye uğrattı. Ama oy farkının çok az olması (sadece 70 000 oy) seçim sonuçlarına itiraza ve bir dizi gösteriye yol açtı. Birçok muhalefet lideri hapsedildi ve bazı gazeteler yasaklandı. Birkaç ay için askıya alınan sıkıyönetim temmuzda yeniden yürürlüğe kondu.

Rojas Pinilla'nın partisi ANAPO'nun (Alianza nacional y popular) sistematik engellemesine karşın, Pastrana Borrero hükümeti programını üç ana konuya dayandırdı: Ulusal eğitimin geliştirilmesi, tarım devrimi, işsizlikle mücadele. Kolombiya' nın ana ekonomik sorunu, kentlerle kırsal bölgeler arasındaki eşitsizliktir; nüfusun yüzde 50'si kentlerde oturduğu halde, gelirlerin yüzde 90'ı kentlerde toplanmıştır. Köylülerin yaşam koşulları son derece kötüdür; Mülk sahiplerinin yüzde 4'ü toprakların yüzde 66'sına sahiptir. Kırsal alanda olduğu gibi kentlerde de okuma yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksektir. İşçi ücretleri çok düşüktür, işsizlik çok fazladır. Buna karşılık, gayrı safi ulusal hasılası yılda yüzde 6 oranında artan Kolombiya, ekonomisi hızla büyüyen ülkeler arasında yer alır.

Alfonso Lopez Michelsen'in başkanlık dönemi (1974 - 1978)

Nisan 1974'te yapılan seçimler, liberal parti lideri, üniversite öğretim üyesi ve yazar Alfonso Lopez Michelsen'i (doğ. 1917) cumhurbaşkanlığına getirdi. Michelsen'in seçilmesi, 1958'de münavebe ve taraflar arası eşitlik ilkeleri üzerinde kurulan Ulusal Cephe'nin sonu oldu; ama yine de bu iki ilke ülkenin siyasal yaşamına kök salmış durumdaydı. Lopez Michelsen hükümetinde altı liberal ile altı muhafazakâr vardı. Hükümet, kısa sürede, verdiği sözlerin gerisinde kaldı ve ekonomik durumun hızla bozulmasıyla karşılaştı.

Ekim 1974'de Lopez Michelsen ekonomide olağanüstü durum ilan etti. Yeni bir gelir dağılımı politikasının temelini oluşturmasını düşündüğü köklü bir mali reform tasarladı. Bu üç yıllık hükümet programı 3 milyar dolar yatırım öngörüyordu. 1975'de, çelişkili görülse de, bu iddialı tasarıyı beklenmedik bir gelir fazlalığı tehlikeye düşürdü. Ülkenin başta gelen dışsatım ürünü olan kahvenin dünya piyasasında büyük değer kazanması ulusal para piyasasına olağanüstü miktarlarda nakit para akmasına yol açtı. Ne var ki, Michelsen, zorunlu görünen büyük bir inşa programına girişmek yerine, ekonomik büyümeyi frenlemek yolunu seçti. Elde yeterli ölçüde tüketim maddesi bulunmamasından kaynaklanan talep enflasyonu, fiyat artışlarına ve satın alma gücünün gerilemesine yol açtı. Toplumsal durumun kötüleşmesi, gerilla eylemlerinin ve terörizmin yeniden başlaması üzerine ekim 1976' da yeniden sıkıyönetim ilan edildi. Birkaç kez değişikliğe uğrayan Michelsen hükümeti, artan toplumsal gerilimi önlemekte güçlük çekti. Bogota üniversitesi, öğrenci gösterilerinden ve üniversitenin güvenlik kuvvetlerince işgalinden sonra kapatıldı. 14 eylülde genel grev ilan edildi. Güvenlik kuvvetleri, grevi bastırmak için olağanüstü bir şiddetle davrandı ve en az on üç kişi öldü. Sendikal ve siyasal çevreler bu baskıyı sert bir dille eleştirerek hükümetin istifasını istediler. Siyasal, ekonomik ve toplumsal bunalıma derin bir ahlak bunalımı eklendi. Ahlak bozukluğu ve rüşvet yaygınlaştı; gayrı resmi dışsatımlar, yani uyuşturucu madde ve zümrüt kaçakçılığı arttı. Siyasal hava bozuldu.

Julio Cesar Turbay Ayala'nın seçilmesi

4 haziran 1978'de, liberal Julio Cesar Turbay Ayala, muhafazakâr Belisario Betancour karşısında seçimleri kazandı; ama seçmenlerin üçte ikisi oylamaya katılmamıştı. Ayala, seçim sırasında, toplumsal, halkçı ve milliyetçi bir hükümet kuracağını açıkladı. Ama kötü ve güç bir durum devraldı. 1979 yılının ilk dört ayında 44 000 suç işlendiği saptandı.

Eylül 1978'de bir «güvenlik statüsü» ilanı her yönden gelen şiddetli protestolara yol açtı.

27 şubat 1980'de, Dominik Cumhuriyeti'nin Kolombiya'nın başkenti Bogota'daki büyükelçiliğinde verilen bir resepsiyonda, kısa adı M-19 olan 19 Nisan Hareketi adındaki gizli bir örgüt, yaptığı baskında, aralarında ABD büyükelçisi ile Papalık büyükelçisi de bulunan 14 büyükelçi ile birlikte toplam 40 kişiyi rehin aldı. Baskını

Foto. Shura/Gamma ; Comiti/Gamma (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

yapanlar, Kolombiya'daki 311 siyasi tutuklunun serbest bırakılmasını ve 50 milyon dolar fidye istiyorlardı. Hükümetteki görüş ayrılıklarına rağmen, başkan Turbay, iki ay süren pazarlık görüşmeleri sonunda, tedhişçilerin, isteklerinin tümü gerçekleşmeden, yanlarında 7'si büyükelçi olmak üzere toplam 12 rehine ve istedikleri fidyenin insansever kuruluşlarca ödenmiş olan 2,5 milyon doları ile birlikte uçakla Küba'ya gitmelerini ve bu rehinelerin de Küba'da serbest bırakılmalarını sağladı. Bu arada, rehinelerle pazarlık sürerken, 9 mart 1980'de yerel seçimler yapıldı ve seçmenlerin yüzde 80'inin oylamaya katılmadığı görüldü. Haziran 1980 başında ise Bogota üniversitesinde olaylar çıktı ve karışıklık ülkenin çeşitli illerine yayılarak bazı kimselerin yaralanmasına yol açtı. 1980 yazı boyunca ülkede gerillalara karşı olağanüstü genişlikte birçok harekât sürdürüldüğü ve Uluslararası Af Örgütü hükümetin keyfi tutuklamalarını ve işkence olaylarını kınadığı bir sırada, parlamentoya, silahlarını bırakmayı kabul eden gerillaların suçlarının bağışlanmasını öngören bir yasa tasarısı sunuldu. Ama, 5 mart 1981'de kabul edilen bu yasa, adam kaçırma, fidye isteme gibi suçları kapsamadığı için, gerillalar genel af istediler. Buna karşılık, başkan Julio Cesar Turbay gerillaların yabancı bir ülkeden yardım gördüklerini ve orada eğitildiklerini öne sürerek 23 mart 1981'de Kolombiya'nın Küba ile ilişkilerini kesti ve ABD'den askeri yardım istemeyi düşündüğünü açıkladı.

Betoncourt iktidarda

5 kasım 1981'de -genel seçimlerden 5 ay önce- ordu, başkomutanı, aracılığıyla, demokrasiyi güvence altına alabilmek için kendisine başvurulabileceğini açıkladı. Bu müdahale tehdidi karşısında, gerilla örgütleri, başkanlık seçimlerinin yapılacağı 1 haziran 1982 gününe kadar eylemlerini durdurmayı kararlaştırdılar. Yapılan seçimleri, muhafazakâr aday Belisario Betancourt kazandı. Bu gerçekten, beklenilmeyen bir sonuçtu; çünkü 14 martta yapılan milletvekili seçimlerinde liberaller salt çoğunluğu kazanmışlardı.

Yıllardır süren gerilla hareketine ve teröre rağmen Kolombiya, Güney Amerika'nın nadir demokrasilerinden biridir ve rejimin askerleşmemesi için mücadele etmektedir. (L)

***KOLOMNA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 145 000 nüf. (L)

KOLUKISA, Konya ilinde, Kadınhanı ilçesinin Kurthasanlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 237 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOLVEZİ,** Zaire'de kent. — 82 000 nüf. (L)

***KOMAN** (İlhan), türk heykelcisi. — Çalışmalarını İsveç'te sürdürdü. Zincirlikuyu'da «Akdeniz» adlı anıtı gerçekleştirdi (1980). Sedat Simavi Vakfı görsel sanatlar ödülünü Yüksel Arslan'la paylaştı (1981). [M]

***KOMİ özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde cumhuriyet. — 965 000 nüf. (L)

***KOMMUNARSK,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 129 000 nüf. Demir sanayii. (L)

KOMORLAR (Komor* takımadaları), Mozambik kanalı'nın kuzey kesiminde ada devleti. — Nüfusu 344 000.

TARİH

Komorlar başbakanı Said Muhammed Şeyh' in 1970'de ölmesinden sonra, takımadaların tarihinde yeni bir dönem başladı. Kararsız bir ortam oluştu; ülke birliğinin zararına (Mayotte adası Fransa'nın yönetiminde kaldı) bağımsızlık isteyen liderler birbirleriyle, temelsiz vaat yarışına girdiler.

1972'de, prens Said İbrahim'in başkanı olduğu hükümet iki kez el değiştirdi: Önce prens Said Muhammed Jaffar (haziranda), ardından da Ahmed Abdullah (aralıkta) başbakanlığa seçildiler. Takımadanın Fransa Cumhuriyeti bünyesinde kalmasından yana olan Ahmed Abdullah 1973 haziranında Paris'te «Komarlar'ın, Fransa'yla dostluk ve işbirliği içinde» bağımsızlığa geçilmesini öngören bir bildiri imzaladı. Komor Meclisi ise, 22 aralıkta, 3 çekimsere karşılık 29 oyla, «1976'dan önce» bağımsızlık kararı aldı.

Oy verenlerin yüzde 91,56'sının bağımsızlık istediği 20 aralık 1974 halk oylamasından dersler çıkaran Ahmed Abdullah, rakiplerini geride bırakmak için, 6 temmuz 1975'te tek yanlı olarak ülkesinin bağımsızlığını ilan etti. Ertesi gün de devlet başkanlığına seçildi. Ama 3 ağustosta, Ali Soilih tarafından iktidardan uzaklaştırıldı. Böylece halk iktidarını örgütleme deneyimi başladı. 82 üyelik bir Ulusal Halk Meclisi, 23 Nisan 1977'de onaylanan anayasayı uygulama kararı aldı. Moissi'lerin de (milisler) yardımıyla Mapinduzi'ler (devrimciler), eski fransız yönetiminin her türlü kalıntısını ortadan kaldırdılar. Geniş kapsamlı yerinden yönetim isteğine uygun olarak Mudirialar (köy toplulukları) oluşturdular. Feodaliteye, dolaylı olarak da feodaliteyle özdeşleşen müslümanlığa karşı ödünsüz bir savaşıma girildi.

12-13 mayıs 1978 gecesinde, eskiden Katanga ve Biafra'da savaşmış olan ve Bob Denard diye tanınan Gilbert Bourgeaud'nun yönettiği avrupalı paralı asker grubunun desteğiyle Ahmed Abdullah yeniden iktidarı eline geçirdi. 29 mayısta Ali Soilih «bir firar girişimi sırasında» öldürüldü. Dinsel özgürlükler yeniden kabul edildi. Yeni bir anayasa halk oylamasına sunuldu. Oyların yüzde 99'unu alan bu yasa müslümanlığı devlet dini, Fransızca ile Arapça'yı da resmi dil olarak ilan etti. Cumhurbaşkanlığına tek aday olan Ahmed Abdullah, 22 ekimde oyların yüzde 99,95'ini elde etti.

Ne var ki, uluslararası kiralık askerlerin yardımı ile kurulan rejimi Afrika Birliği Örgütü kabul etmediği gibi rejimi pek çok ilerici devlet de boykot etti. Yine de Ali Soilih'in yenilgisi çarpıcıydı: Yanılgılar ve aşırılıklar halkın, belli bir devrimci geleneğe dayanan liderden kopmasına yol açtı: Mayotte'un Fransa'ya bağlı kalması, sorunu çözümledi. Seçmenlerin yüzde 62'si 1974'de adanın bağımsızlığına karşı oy kullanmıştı (bu oran 8 şubat 1976 halk oylamasında yüzde 99,4'dü); Komorlar'ın karşılaştığı ekonomik güçlükler 1976 aralığında yüzlerce kişinin ölümüne neden olan Majunga kıyımından sonra, 1977 nisanında Madagaskar'daki 15 000 komorlunun geri dönüşüyle daha da ağırlaştı.

Komorlar Federal İslâm Cumhuriyeti Anayasası 1 ekim 1978'de onaylandı. Anayasa federal bir çerçeve içinde 1958 Fransız Anayasa'sını örnek aldı. 1981'de Mayotte adasının Komorlar Federal İslâm Cumhuriyeti'ne bağlanması için yeniden harekete geçildi. Daha çok katoliklerden oluşan adanın 47 000 kişilik nüfusunun büyük bölümü Komorlar'ın yönetimi altına girmeyi reddetti.

Paris'te «Komorlar Demokratik Cumhuriyeti» hareketini başlatan eski dışişleri bakanı Muzayer Abdullah, Paris dönüşü, 7 kasım 1981'de Morani de tutuklandı. 1982'de Ali Mruca başbakanlığa getirildi. (L),

***KOMOTİNİ.** Bk. GÜMÜLCİNE.

KOMPTROLÖR i. ve sıf. (ing. *comptroller*, hesap kontrol memuru, denetleyici' den). Mal. Bir daire, müessese veya askeri birlikte giderleri planlamak, buna ilişkin ilkeleri saptamak ve yapılan harcamaları kontrol etmekle görevli personel, memur veya subay. (M)

KOMPTROLÖRLÜK i. Bakanlıklarda, büyük kuruluşlarda ve yüksek düzeyde askeri birlik ve dairelerde bütçe, personel, kadro ve donatım imkânlarını araştırma ve planlama işi.

— ANSİKL. Komptrolörlük hizmeti İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ordunun reorganizasyonu sırasında amerikadan Türkiye'ye geçti. Yıllarca askeri alanda uygulandıktan sonra 1980'lerde bakanlıklarda ve sivil kurumlarda da komptrolörlük daireleri kuruldu. (M)

***KOMSOMOLSK-NA-AMURE,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 252 000 nüf. (L)

***Komünist Partisi** (FRANSIZ) [PCF]. — 1976'da yapılan XXII. kongresinde, proletarya diktatörlüğü tezi reddedildi. 1976 yerel ve 1978 milletvekili seçimlerinde oy oranında düşüş oldu. Sovyetler Birliği'ne karşı takındığı tavrı sertleştirmesi ve Sosyalist Partiy'le sıkı işbirliği yapması, üyelerinden ve seçmenlerinden bir bölümünün kararsızlık göstermesine neden oldu. Bununla birlikte, üyelerinin sayısı arttı (1978' de 630 000) ve 1977 yerel seçimlerinde önemli kazançlar sağladı. Ancak, Sosyalist Parti ile daha 1974'de bozulmaya başlayan ilişkiler, eylül 1977'de ortak programın güncelleştirilmesi tartışmaları sırasında çıkan görüş ayrılıkları üzerine kopma noktasına geldi. PCF, Sosyalist Parti' yi sağa kaymakla suçladı. 1978 seçimlerinde, solun en büyük ve etkin partisi olma sıfatını kaybetti. İki partinin ekonomik bunalıma farklı yorumlar getirmesi; sosyalist ülkeler, uluslararası siyaset ve Afganistan'daki sovyet müdahalesi konusundaki değerlendirmelerin farklı olması, görüş ayrılıklarını daha da belirginleştirdi. PCF, anti-emperyalist ve devrimci bir işçi partisi olduğunu vurguladı. Bazı tavırları, üyelerinin bir bölümünü ve özellikle aydın seçmenlerini uzaklaştırdı. 1979' da yapılan XXIII kongre sırasında PCF, «özyönetimli sosyalizm» kavramı etrafında birleştiyse de, sosyalist devletlerin ekonomik ve toplumsal uygulamaları ve dış siyasetlerinin geçerliliği de değerlendirildi. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 26 nisan 1981'de yapılan ilk turunda, PCF adayı

Gerillaların Bogoto'da Dominik Cumhuriyeti baskınından iki görnüm: Yukarıda: Rehineler için görüşmelerden dönen Meksika elçisi R. Galan ve bir gerilla; aşağıda: elçiliği saran güvenlik kuvvetleri

KOMORLAR'ın darbeyle iktidara gelen ikinci devlet başkanı Ali Soilih

Georges Marchais*, oyların yüzde 15,34' ünü aldı. İkinci turda parti, Sosyalist Parti adayı François Mitterrand'ı destekledi ve seçimi Mitterand kazandı. Bunun ardından yapılan parlamento seçimlerinde PCF' nin oyları ilk turda 1978 seçimlerine göre geriledi ve bu turda 86 sandalyenin ancak 44'ü seçilebildi. Bununla birlikte, Sosyalist Parti ile yapılan bir anlaşma sonunda, 4 komünist bakan, 23 haziran 1981' de kurulan ikinci Mauroy hükümetinde görev aldı. (L)

***Komünist Partisi** (İTALYAN).—1973'den 1979'a kadar genel sekreter Enrico Berlinguer'in (*Ek 2*) ilk olarak 1973 sonbaharında ifade ettiği «tarihsel uzlaşma» deyimiyle hemen hemen tümüyle özdeşleşti. 1973 sonbaharında, Şili devlet başkanı Salvador Allende'nin ölümü, Halk Birliği'nin bozguna uğramasına yol açmış ve bunu ülkede askeri bir diktatörlük kurulması izlemişti. Şili deneyimi, italyan komünistlerini düşündürdü ve onları halk cephesi ve solun birliği gibi geleneksel stratejilerden vazgeçmeye yöneltti.

İtalyan Komünist Partisi (İKP) için, ülkeyi basit bir oy çoğunluğuyla yönetmeyi ummak, özellikle ülkenin yarısı muhalifken sosyalizmi kurmak mümkün değildi. İtalya'da, ülkenin öbür yarısı, geleneksel bir politika izleyen ve İkinci Dünya Savaşı'ndan beri iktidarda olan hıristiyan demokratlar tarafından temsil edilmekteydi. Bu nedenle parti hıristiyan demokratlarla ortak noktalar bulmaya ve ittifaklar sağlamaya yönelmek zorundaydı.

21 haziran 1976'da yapılan seçimler İKP' nin başarılı bir siyaset izlediğini kanıtladı. Bu seçimde oylarını yüzde 7 oranında artıran parti, tek başına 12,5 milyon oy toplamıştı (yüzde 34,5). İtalya'nın böyle İKP ile Hıristiyan Demokrat Parti arasında ikiye bölünmesi, daha önce denenmiş hükümet formüllerine başvurmayı imkânsız kılıyordu.

Eurokomünizmin üç önderi: Enrico Berlinguer, Santiago Carillo Solares ve Georges Marchais

11 ağustos 1976'da, yeni Andreotti hükümeti komünistlerin çekimser kalmasıyla kurulabildi.

Bundan sonraki yıllarda artık hiçbir önemli yasa, hiçbir hükümet kararı, komünistlerin rızası ya da önceden onayı olmaksızın yürürlüğe giremeyecekti. Andreotti hükümetinin kemerleri sıkma planı İKP iktisatçılarının katkılarıyla hazırlandı. Komünistlerin en kısa vadedeki amacı «İtalya'yı yaşadığı krizden çıkarmaya» imkân veren sert önlemleri kabul etmek ve buna karşılık «yapısal değişiklikler» elde etmekti. Kemerleri sıkma politikası, italyan sendikal hareketinin önemli bir kesiminin hoşnutsuzluğuna yol açtı. 2 aralık 1977'de 100 000'i aşkın maden işçisinin Roma yürüyüşü Andreotti hükümetinin ölüm fermanını imzaladı ve İtalyan Komünist Partisi hükümetten desteğini geçici olarak çekti. İtalyan komünistleri için sorun, gelecekte daha çok yetki elde etmekti. İki aydan çok süren bir hükümet bunalımından sonra İtalyan Komünist Partisi, hıristiyan demokratların şartlarını kabul etmek zorunda kaldı: Artık hükümeti açıkça destekleyecek, ama yine de hükümette yer almayacaktı. *Tarihsel uzlaşma* ilerlemiş, ama ancak küçücük bir adım atmıştı! Hıristiyan demokrat lider Aldo Moro'nun kaçırılması ve öldürülmesi, terörizm tehdidi karşısında geçici olarak hıristiyan demokratlar ile komünistlerin ittifakını biraz daha pekiştirdi. Ama bu uzun sürmedi.

Haziran 1979 genel seçimleri, bir Batı Avrupa komünist partisinin ilk kez katıldığı bir yönetim deneyinin başarısızlığını simgeledi. İtalyan komünistleri yüzde 5 oy kaybettiler. Ondan sonra hükümet kurma çalışmalarında İKP hep kenarda kaldı.

İtalyan komünist partisinin kendine özgü stratejisini daha da belirginleştiren bazı olaylar ise şunlardır: Ocak 1980'de İKP sovyetlerin Afganistan'ı işgalini kınadı. Nisan 1980 başında, Enrico Berlinguer Fransız Komünist Partisi tarafından Paris'te düzenlenen komünist partiler konferansına katılmayı reddetti; nisan 1980 sonunda Berlinguer'in Çin'e yaptığı uzun gezi sırasında çin komünistleriyle italyan komünistleri, aralarında (özellikle Vietnam'a Çin müdahalesiyle ilgili olarak) bazı görüş ayrılıkları bulunduğunu belirtmekle birlikte, iki lider, partileri arasında yeniden ilişki kurulmasının olumlu bir sonuç olduğunu belirttiler. Öte yandan, SSCB Komünist partisi ile İKP arasındaki ilişkilerde bazı dalgalanmalar görüldü. İKP merkez komitesinin 12 ve 13 ocak 1982 günleri yaptığı toplantıda genel sekreter Berlinguer'in partiye çizdiği yolun onaylanması üzerine, 24 ocak 1982 günü Pravda gazetesinde yayınlanan çok sert bir yazıda, İKP «sapkınlık»la suçlandı. Bu bir aforoz değilse bile, sert bir azarlamaydı. Nitekim, Enrico Berlinguer, 2 nisan 1982'de yaptığı bir açıklamada «bir kopma olmadı ve biz böyle bir şey aramıyoruz. Sadece aramızda çok sert bir tartışma geçti» dedi. (L)

***KOMÜNİZM** i. — Tar. *Eurokomünizm*, bazı Batı Avrupa komünist partileri içindeki düşünce akımı. *Avrupa komünizmi* de denir.

— ANSİKL. *Eurokomünizm* sadece komünizmin yeni bir türü değil, aynı zamanda uluslararası işçi hareketi içinde bir eğilimdir. Anılan eğilimin başlıca yandaşları olan bazı Batı Avrupa komünist partileri (Fransız, İtalyan ve İspanyol), ilk anda kullanmakta tereddüt ettikleri bu terim üzerinde anlaşmakta gecikmediler. «Eurokomünizm» terimi ilk kez, 1975 yılı sonunda uluslararası basında yer aldı. 1976 haziranındaki Avrupa komünist partileri konferansı sırasında, İtalyan Komünist Partisi genel sekreteri Enrico Berlinguer* (*Ek 2*) bu terimin belli bir gerçeğe uygun düştüğünü ileri sürdü. İspanyol Komünist Partisi genel sekreteri Santiago Carrillo Solares* (*Ek 2*) 1976 aralığında bu zımni onaylamaya katıldı; onu, bu sözcüğün kullanımı konusunda en kapalı olan Fransız Komünist Partisi izledi. Hiç kuşkusuz sözcük düzeyinde de olsa, böylesine ihtiyatlı bir yaklaşım, olayın uluslararası güçler oranıyla bağlantılı olduğunu gösterir. Eurokomünizm, komünizmin sadece Avrupa'ya özgü bir türü değildir. Her şeyden önce egemen komünizme, yani Sovyetler Birliği'nce uygulanan komünizme göre *farklı, başka* bir tavır almadır. Eurokomünizm, 1917 rus devriminden çıkan sovyet modelinden farklı bir devrimin, farklı bir toplumsal ve ekonomik dönüşümün taşıyıcısı olduğunu iddia eder. İşte bu nedenle eurokomünizmin -henüz kısa da olsa tarihi- her şeyden önce, SSCB ve sovyet bloku ülkelerinin komünist partileriyle bir mücadele (Antonio Gramsci'nin deyişine göre) bir «mevzi» savaşı tarihidir.

İtalyan KP ile İspanyol KP'nin ilk ortak açıklaması 1975 temmuzunda yapıldı; bunu aynı yılın kasımında Roma'da yayımlanan İtalyan KP - Fransız KP açıklaması izledi. Daha sonra yavaş yavaş Sovyet çizgisinden temelli ayrılan bazı tavırlar gözlendi: Üç batılı parti, SSCB'de siyasal tutukluların bulunduğu çalışma kamplarını eleştirdi: Fransız Komünist Partisi, 1976 ocağında yapılan XXII. kongresinde «proletarya diktatörlüğü» kavramından vazgeçti; Santiago Carillo «proletarya enternasyonalizmi» kavramının artık eskidiğini ileri sürdü; oysa SSCB), bütün komünist partiler üzerindeki otoritesini bu kavrama dayandırıyordu. Georges Marchais ile Santiago Carillo, SBKP'nin XXV. kongresine katılmadılar. Kongre sırasında, SSCB Komünist Partisi birinci sekreteri Leonid Brejnev ile SBKP' ye yakın partilerin Moskova'daki sekreterleri (özellikle Vasil Bilak [Çekoslovakya]), kongrede Enrico Berlinguer tarafından savunulan eurokomünist düşünceleri çok sert biçimde eleştirdiler.

Aynı anda Sovyetler Birliği'nde yayımlanan bir broşürde, o sırada İtalyan Komünist Partisi'nin kültür politikası sorumlusu olan Luciano Gruppi, ideolojik ve siyasal sapma içinde olmakla suçlandı.

Bununla birlikte sovyetlerde ve Doğu Avrupa ülkelerinde görülen adaletsizliklere, siyasî mahkûmiyetlere, özgürlük yokluğuna karşı protestolar çoğaldı: FKP merkez komite üyesi Pierre Juquin'in (doğ. 1930) SSCB ve Nikaragua'daki siyasal tutukluların serbest bırakılması için Mutualité'de düzenlenen bir mitinge katılması; Doğu Alman şarkıcı Wolf Bierman'ın (doğ. 1936) yurttaşlık hakkından yoksun bırakılmasına karşı tepkiler; o zamanlar FKP politik büro üyesi olan Jean Kanapa'nın (1921 - 1978) ,örneğin Arthur London'un *İtiraf* adlı kitabı lehinde tavır alması. Sovyetler de bu gelişmelere, SSCB'de ve başka ülkelerdeki gazete ve dergilerde çıkan makaleler ve açıklamalarla, çeşitli dillerde yayımlanan broşürlerle karşılık verdiler.

1977 martında Madrid'de ilk eurokomünist «doruk» toplantısı (Marchais, Carillo, Berlinguer) açılırken, doğu ülkeleri komünist partileri Sofya'da toplandılar, eurokomünistlere karşı ideolojik saldırılarını yoğunlaştırdılar. İlişkiler nerdeyse kopma noktasına geldi; fakat bu gelişme, Batı Avrupa komünist partilerinin (ya da siyasal bakımdan onlara yakın olanların; örneğin Japon Komünist Partisi) kendi politikalarını SSCB karşısında bağımsız biçimde oluşturma noktasına varmadı. Belli bir dengecilik hâlâ geçerliydi. FKP, Sosyalist Parti (SP) ile ittifaka en yakın olduğu zaman bile doğu Avrupa ülkelerini kararlı biçimde savundu. Buna karşılık SP ile ne zaman polemiğe girse, SSCB ile arasına mesafe koydu.

Bugünkü durumu, «bunalımı», başarısızlığı ne olursa olsun, eurokomünizm uluslararası işçi hareketi içinde bir eğilimdir. SSCB ile Çin arasındakine benzer derin bir kopma, sert ve olağanüstü boyutlar kazanmamış da olsa, fiilen vardır. Eurokomünizm, komünist hareket içindeki ikinci büyük bölünmedir.

eurokomünizm: demokrasi ve sosyalizm

Sovyet modelinden bu büyük ayrılış öncelikle, demokrasi ve sosyalizm arasındaki ilişkiler konusunda derin bir görüş farklılığından kaynaklanır. 1917 rus devrimi, demokrasi sorununu ihmal etmişti (1919'da Lenin ve bolşevik grup Kurucu Meclis'i kaldırdı; bu olay Rosa Luxembourg ile bazı kişilerin tepkisine neden oldu). Günümüz gelişmiş kapitalist ülkelerinde bir «devrim» ya da herhangi bir yapısal değişiklik, ancak şu anlayışa dayandırılabilir: «Sosyalizmin aracı ve amacı olarak demokrasi.»

Daha önceleri bu yönde eurokomünizme benzer bazı gelişmeler olmuştur: 1968 Prag baharı, geleneksel komünist organlardan gelmekle birlikte Çekoslovakya'da gerçek bir sosyalist devrimi ya da başka bir deyişle demokrasiyi, yani sosyalizm devrimini gerçekleştirme özleminde olan bir yönetici grubunu iktidara getirdi. Bu yönde bir diğer örnek de, Komintern genel sekreteri bulgar Georgi Dimitrov'*un (1882 - 1949), «halk demokratikleri»nin (ağırlık «sovyet» sözcüğüne değil, fakat «demokrasi»ye verilmiştir), 1917 sovyet modeline yol açan süreçten farklı bir kuruluş süreci izlediği şeklindeki görüşleridir.

Fakat bu farklı yolun bir ara bizzat sovyetler tarafından önerildiğinin de altını çizmek gerekir: Örneğin 1956'da SBKP' nin XX. kongresinde Kruşçev'in önerisi bu yöndedir; ancak bu öneri, Maurice Thorez ve Palmiro Togliatti'nin (FKP ve İtalyan KP genel sekreterleri), The Times ile Nuovi Argumenti dergilerine verdikleri iki önemli demeçte yer alan görüşlerine göre belirgin farklılıklar içerir. Togliatti, söz konusu röportajda, sosyalizme geçiş süreci olarak «aşamalı demokrasi» görüşünü işledi. Ve 1956'da Sovyetler'in önerdiği «sosyalizme barışçıl geçiş yolları» bir amaç olmaktan çok, bir araçtı.

Eurokomünistler, önerdikleri yolu özgün olduğunu iddia ederek kendilerini şöyle savundular:

Foto. Viojard/Gamma (LAROUSSE)

«Eurokomünizm, kesinlikle komünizmden kopma değildir, sosyal - demokrasi ile stalinci «komünizm» arasında etkin ve gerçekçi üçüncü bir yol arayışıdır; bundan amaç Marx'ın Batı Avrupa için sözünü ettiği sosyalist devrimi gerçekleştirmektir» (Manuel Azcarate). Ne var ki bu «üçüncü yol» düşüncesi de tartışma konusu oldu ve tepki doğurdu. Pietro Ingrao (İtalyan KP sol kanat lideri) ve Santiago Carrillo bu düşünceye karşı çıktılar. «Dünya devrim sürecinin içinde bulunduğu farklı yolları saymaya kalkarsak hiç kuşkusuz üçten çok daha fazla yol bulabilirz» diyordu Santiago Carrillo *«Eurokomünizm» ve Devlet* (1977) adlı kitabında.
Özet olarak eurokümünizmin belirgin özellikleri şöylece sıralanabilir:

— SSCB'ye ve Doğu Avrupa ülkelerine karşı (somut baskı olaylarına ve toplumsal sistemin özüne ilişkin) eleştirel bir tavır takınmak;
— Doğu rejimlerine karşı mücadele veren rejim karşıtlarıyla (en çekimseri FKP olmak üzere, derecesi partiler arasında değişen) fiili dayanışma;

— Uluslararası komünist hareket içinde açık veya örtülü bir direktif merkezinin reddi (eskiden Enternasyonal açık direktif merkeziydi) ve bu hareket içinde mevcut eğilimlerin ve hatta yeni eğilim yaratma hakkının tanınması;

— 1917 Rus devriminden çıkan sovyet modelinin reddi;

— Çoğulculuğun ve «demokrasi»nin sosyalizm düşüncesinin ayrılmaz parçası olarak görülmesi;

— Büyük güçler politikasının reddi ve Avrupa'nın (çelişkili de olsa) üçüncü dünya ülkelerine (Pietro Ingrao'nun ya da İtalyan KP dışişleri sorumlusu ve sağ kanat lideri Giorgio'nun Kuzey - Güney eksenine ilişkin görüşleri) destek politikası çerçevesinde bağımsız bir siyasal güç olarak ortaya çıkması.
Eurokomünizmin bu çizgileri devrim konusunda bir sorunlar demetini gündeme getirip marksizmde bir bunalıma (devlet, sınıflar ve bunların temsiline ilişkin sorunlar; partiler, sendikalar ,yığın ve düşünce hareketleri [feminizm, özyönetim, vb.] arasındaki ilişkiler) yol açarken, birçok sorunu da ortaya çıkarmaktadır. (L)

***KOMÜTASYON** i. — ANSİKL. Telekom. *Elektronik komütasyon* konusunda ilk laboratuvar çalışmaları 1950'lerde, bir telefon şebekesinde gerçek büyüklüklerle, ilk deneyimlerse 1960'lı yılların sonlarına doğru başladı. Eletronik komütasyonun mevcut şebekelere tam yerleşmesi de ancak şu son yıllarda gerçekleşti.
Büyük bir bölümü elektromekanik olan mevcut şebekenin içinde yer aldığından, elektronik komütasyon, kullanıcı için bir devrim niteliğinde değildir. Elektronik komütasyonda gerçekleştirilmesi gereken işlevler, önceki kuruluşların dönel ya da *crossbar* sistemlerindekinin eşidir: Abone hatları ile devreler arasında geçici bağlantılar kurmak. Elektronik komütasyon ,bu temel üzerine, kısaltılmış numaralandırma, çağrıların başka bir numaraya akarılması gibi hizmetler eklenmesi imkânı da verir.

kumanda birimi

Elektronik aygıtların ve bilgisayarların kullanılması elektronik komütasyon alanında büyük gelişme sağladı. Bilgisayarlara kaydedilen program, şimdiye kadar otomatik röleler veya otomatik sinyallerle yapılagelen işlevleri, otomatik değiştirgeçli tüm telefon organlarına *kumanda* ederek gerçekleştirmektedir. Bir haberleşmenin sağlanması sırasında ortaya çıkan süreçler, merkezi kumandalı büyük bir sistemde onbinlerce işlemin yerine getirilmesi anlamına gelir. *Kumanda birimi*'nin belleği bağlantı şebekesinde aboneler, devreler, ücret yazımı, güzergâhlar ve konuşma trafiğiyle ilgili tüm bilgilere sahiptir. Bir merkezdeki işletme işlemlerinin çoğu ,abonelerin ve devrelerin karakteristiklerini değiştirmeye dayanır ve elektromekanik sistemlerde olduğu gibi donanıma dışardan müdahaleye gerek kalmadan bir bilişim terminalinden yönetilebilir. Aynı şekilde, bakım işlemleri de çok farklıdır. Zira sistemler çok sayıda arıza tipi için otomatik test ve arıza yeri belirleme programlarıyla donatılmıştır. Elektronik komütasyonda kullanılan bilgisayarlar yapı ve teknoloji yönünden geleneksel bilişim sistemlerine çok yakındır ve bu durum gerek yazılım (programlama yöntemleri ve dilleri), gerek donanım (entegre devreler ve bellekler) yönünden bilişim alanında gerçekleştirilen tüm ilerlemelerden yararlanma imkânı vermektedir. Komütasyon ile bilişim arasındaki başlıca fark, telefon hizmeti için çok gerekli çalışma güvenliği sorunudur; telefonda yeterli işleme güvenliğinin tek yolu da kumanda biriminin ikileştirilmesidir. Bir komütasyon sistemi kumanda birimi dışında, esas olarak iki kısma ayrılmış bir bağlantı şebekesi (toplama ve buluşturma) içerir; bunun biri dış şebeke ile *bağlantı organları*'ndan (hatlar ve devreler), öbürüyse kumanda biriminin *telefon bağlantı devreleri*'nden oluşur. Bunlar, çoğu zaman kullanıcının tepki süresine bağlı olarak işlemleri yavaş yapan telefon santralındaki donanım ile, işlemleri saniyenin milyonda biri içinde yapabilen bilgisayar arasında uyum sağlar. Bu telefon bağlantı devrelerinin işlevleri, keşif, yani çevrenin durumunun tespiti (örneğin ahizenin açık veya kapalı olması) ve dağılım, yani bu çevre üzerindeki etki (örneğin bir zil rölesine kumanda) gibi işlevlerdir. *Dış şebeke ile bağlantı organları* (abone ve devre bağlayıcıları) sınırlı bir role sahiptirler. İşlevleri esas olarak pasiftir: Elektromekanik çevre ile kumanda biriminin elektronik telefon devreleri arasındaki ara bağlantıyı gerçekleştirirler.

bağlantı şebekesi

Bağlantı şebekesi sürekli veya aralıklı tipte olabilir. Sürekli sistemlerde, yapı ve işlevler elektromekanik sistemlerde olduğu gibidir: İki abone hattını (eğer otomatik değiştirgeçle haberleşme «yerel» ise) birbirine bağlamak veya bir dizi anahtarı kapatarak bir abone hattını bir devreye ya da «bağlantı noktalarına» bağlamak.
Bağlantı şebekesinde, meşguliyet oranları düşük olan abone hatlarının trafiğini yüksek verimli bağlantılar üzerinde yoğunlaştıran «hat seçme elemanları»ndan veya «abone bağlantı birimleri»nden meydana gelen bir toplama kısmı bulunur. *Buluşturma şebekesi* bu bağlantılarla diğer otomatik değiştirgeçlerin çıkış veya giriş devreleri arasındaki irtibatı sağlar. İrtibat noktalarının gerek yer ihtiyacı, gerek çalışma hızı ve güvenirliği konusunda son on beş yılda gerçekleştirilen önemli sayılabilecek gelişmeler sayesinde, ilk deneyler sırasında kullanılan «crossbar» seçicilerin yerini, onlardan on kat az yer kaplayan ve on kat çabuk iş gören minyatür seçiciler ya da yüz kez daha hızlı ve açma-kapama sayısı on milyonlarla ifade edilen cam balonlu yumuşak lamlı röleler aldı. Yakın geçmişte, özel komütasyon için özellikle küçük sistemlerde entegre devrelerin elektronik bağlantı noktaları kullanılmaya başlandı.
Aralıklı bağlantı şebekeleri, sayısal iletim sistemleri üzerinde yapılmakta olan araştırmalardan çıkan tamamen farklı bir ilkeye dayanır: Ses frekansındaki bir işareti tekrar etmek için, bu işaretin değerini sürekli olarak iletmek gerekli değildir; işaretin peryoduna yeteri kadar yakın zamanlarda örnekleme yapmak yeterlidir. Frekans bandı 3 400 Hz ile sınırlı konuşma işaretlerini yeniden elde etmek için her 125 s'de bir yani 8 000 Hz frekansla örnekleme yapılır. «Tram» adı verilen 125 µs'lik bu çevrim sırasında diğer telefon kanallarından çıkan örnekler, belirli bir sırayla, aynı fiziksel dayanak üzerinden gönderilebilir. (L)

KONAK Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 264 nüf. (1980). Belediye. (M)

KONAKLI, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesinin Ovakent bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 774 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KONAKPINAR,** Balıkesir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 900 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 510 nüf. (1980). [M]

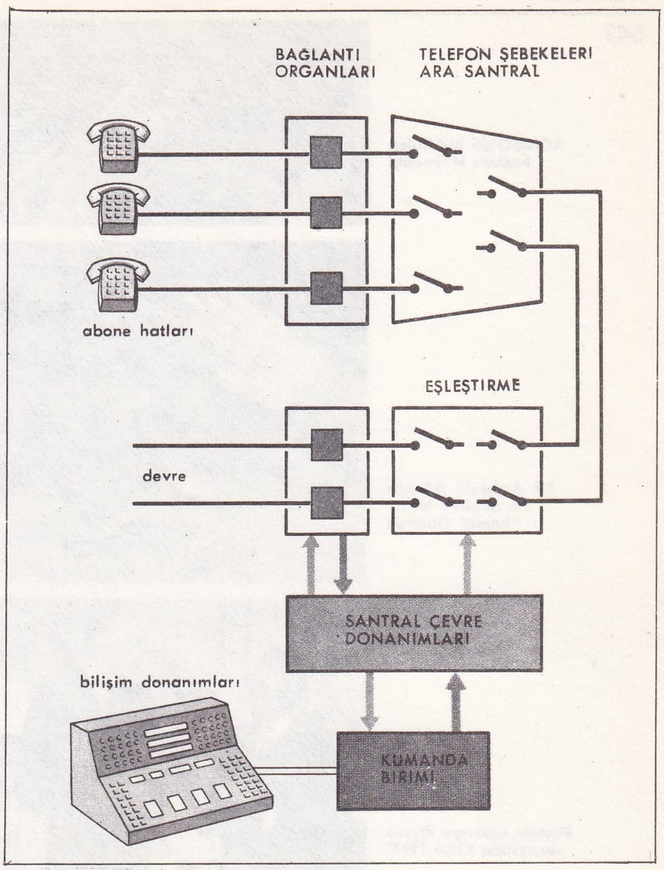

***KONAKPINAR,** Sivas ilinde, Gürün ilçesine bağlı bucak. — 6 917 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 417 nüf. (1980). [M]

***KONAKRİ,** Gine'nin başkenti. — 525 621 nüf. Yakın çevresiyle birlikte 600 000 nüf. Üniversite. Yerel tarım hammaddelerini değerlendiren hafif sanayi dalları (besin, makina vb.). [L]

***KONDRAŞİN** (Kiril), sovyet orkestra yönetmeni. — (öl. Amsterdam 1981). [L]

KONGAR (Emre), türk toplumbilimcisi (İstanbul 1941). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni (1963) ve Birleşik Amerika'da Michigan Üniversitesi'nin Toplumsal Çalışma Yüksek Okulu'nu bitirdi (1966). Yurda dönünce Hacettepe Üniversitesine girdi. Burada Sosyal Çalışma Yüksek Okulu'nu kurdu ve müdürlüğünü üstlendi (1968). Aynı üniversitenin Sosyal ve İdarî Bilimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi, doçent (1976) ve profesör (1981) oldu. 1983 başında üniversitedeki görevinden ayrıldı. Hürriyet gazetesinde danışman olarak görev aldı (1983). Türkiye'nin toplumsal yapısı ve geçirdiği toplumsal değişmeler üzerinde araştırma ve incelemeler yayımladı. Bu değişmeleri «ideolojik değişme dönemleri» dediği kısa vadeli bir değişme kuramı çerçevesinde kavramlaştırmaya çalıştı. Çalışmalarıyla 1977'de TDK Bilim Ödülü'nü ve 1979'da Sedat Simavi Vakfı Sosyal Bilim Ödülü'nü aldı. Başlıca eserleri: *İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* (1976), *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği* (1979), *Atatürk ve Devrim Kuramları* (1981), *Cavit Orhan Tütengil* (monografi; 1982), *Kültür Üzerine* (1982), *Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk* (1983). [M]

Emre KONGAR

***KONGO (Halk Cumhuriyeti),** orta Afrika'da devlet. — 1 580 000 nüf.

TARİH

İktidarın ordu tarafından ele geçirilişinin beşinci ve devrimin onuncu yıldönümü o-

Foto. X (MEYDAN)

KONGO'da öldürülen başkan N'Gouabi

Bir darbeyle iktidarı ele geçiren albay Yhombi Opango

Başkan Opango Elysée sarayında (22.6.1977)

Nejat KONUK

lan 1973'de başkan Marien Ngouabi*, (*Ek 2*) şubat ayında, «yeni düzenleme» adını verdiği bir kararı uyguladı: Polis örgütünü dağıttı, eski başbakan Pascal Lissouba ve aralarında bazı fransız öğretmenler ile eski enformasyon bakanı Sylvain Bemba'nın da bulunduğu yaklaşık 30 kişi tutuklandı. Açılan dava sonunda 4 kişi ölüm cezasına çarptırıldı.

1973 şubatında ayrıca, liderliğini (22 şubat 1972'de bir darbe girişiminde bulunmuş olan) teğmen Ange Diawara'nın yaptığı sol gerilla gurubu parçalandı. 24 nisanda Ange Diawara'nın cesedi Brazzaville'deki Devrim stadyumunda teşhir edildi ve iki ay sonra da (24 haziran) yeni bir anayasa onaylandı (ülkede bağımsızlığın ilan edilmesinden beri dördüncü); referanduma sunulan bu anayasa, bölgelere göre, oy kullananaların yüzde 80-99'unun oylarıyla kabul edildi.

Bu arada kongolu yöneticiler sol muhalifleriyle hesaplaşmalarını sürdürdüler. 1974'te Brazzaville üniversitesindeki karışıklıkları, Öğrenci Genel Birliği'nin dağıtılması ve 40 kadar öğrenci liderinin zorla askere alınması izledi. Ülkenin tek partisi olan Kongo Emek Partisi'nin 1976'da toplanan üçüncü kongresinde «oportünistler» ve «tutarsızlar» yola getirildi; «devrimci özel bir kurmay», orduyu yeniden örgütlemekle görevlendirildi.

18 mart 1977'de başkan Marien Ngouabi öldürüldü. Partinin, komutan Sassou Nguesso'nun başkanlığında, 11 üyeden oluşan bir askeri komite iktidarı ele aldı. Eski başkan Alphônse Massemba-Debat, Ngouabi'nin katli olayına karışmakla suçlandı; tutuklandı, yargılandı, ölüme mahkûm edildi ve 24 mart 1977'de kurşuna dizildi. Bunu başka ölüm cezalarıyla eski başbakan Pascal Lissouba'nın ömür boyu küreğe mahkûm edilmesi izledi. Bu arada, Brazzaville başpiskoposu kardinal Biayenda kaçırıldı ve işkenceyle öldürüldü. Bu korkunç hesaplaşmalarda, kabileler ve bölgeler arası etmenler, kişisel ya da siyasal ve ulusal sorunlardan ağır basıyordu.

İdeolojik ve devrimci nitelikli açıklamalara karşın, Kongo kabileler arası çatışmaların ve kişisel ihtirasların doğurduğu tehlikelerle karşı karşıyaydı. Nisan 1977'de, Ngouabi'nin yeğeni albay Joachim Yhombi-Opango, komutan Sylvain Goma'nın (doğ. 1941) başkanlığında bir hükümet kurdu ve bir Temel Yasa ilan ederek anayasayı yürürlükten kaldırdı. Bu arada, Fransa'ya özel bir ziyaret de yaptı ve fransız yatırımcılara çağrıda bulundu.

1978'de, Nguabi'nin katillerini cezalandırmak gerekçesiyle açılan siyasal davalar 10 ölüm cezasıyla sonuçlandı ve kararlar hemen infaz edildi. Ama, ideolojik rekabetlerin daha da ağırlaştırdığı gerilimler ve siyasal huzursuzluk, şubat 1979'da, Yhombi-Opangu'yu, elindeki tüm yetkileri tek parti olan Kongo Emek Partisi'nin merkez komitesine teslim etmek zorunda bıraktı.

Kongo Emek Partisi'nden çıkarılan Yhombi-Opango'nun yerine birkaç gün sonra albay Denis Sassou Nguesso getirildi. Nguesso, mart 1979'da, hükümet içinde önemli bir değişikliğe girişti. Bu uygulama rejimin daha da radikalleştiğini gösteriyordu. Sylvain Goma başbakan olarak kaldı. Temmuzda referandumla yeni bir sosyalist anayasa kabul edildi.

Dış politika alanında Brazzaville yöneticileri hem Fransa'yla sıkı bir işbirliği hem Küba (Kongo, Küba'nın Afrika'daki etki alanlarından biridir) ve Sovyetler Birliği'yle ayrıcalıklı ilişkileri birlikte sürdürmeye özen göstermekteydiler.

Mayıs 1981'den itibaren, devlet başkanı Sassou Nguesso tutumunu değiştirerek Moskova'yla daha mesafeli bir politika izlemeye başladı. SSCB'nin baskılarına rağmen, bu ülkeye yapacağı ziyareti birkaç kez ertelemiş olan Nguesso, Sovyetlere Pointe - Noire'da deniz, Brazzaville'de kara üssü vermeyi reddetti. Öte yandan, Moskova'ya beklenen ziyaretini mayıs 1981'de nihayet yaptığı sırada iki ülke arasında imzalanan işbirliği anlaşmasında askeri konularla ilgili hiçbir madde bulunmaması da bu yeni durumun bir göstergesidi.

Kongo Halk Cumhuriyeti bu dönemde ilişkilerini özellikle Fransa ile artırdı. Temmuz 1981'de başkan Sassou Nguesso Fransa'ya giderek Fransa devlet başkanı tarafından kabul edildi. Kasım 1981'de Kongo Halk Cumhuriyeti'nin temsilcileri, ilk olarak ve tam üye statüsüyle, Paris'teki Fransa - Afrika konferansına katıldılar. Fransızca Konuşan Ülkeler Teknik ve Kültürel İşbirliği Ajansı'nın Libreville'de yapılan sekizinci konferansında (aralık 1981), Kongo Halk Cumhuriyeti, bu kuruluşa katıldığını açıkladı. İç politikada, ülkenin tek partisi olan Kongo Emek Partisi yine kişiler ve kabileler arası bazı iç çekişmelere sahne olmakla birlikte ideolojik çekişmeler ikinci plana itilmiş durumdaydı. Dolayısıyla, gitgide daha açıkça *Brazzaville Baharı*'ndan söz ediliyor ve bu durum da Kongo Emek Partisi'nin Moskova'ya sıkıca bağlı olan uzlaşmaz unsurlarını büyük bir düş kırıklığına uğratıyordu.

EKONOMİ

Ekonomik bakımdan Kongo, yıllardır süregelen durgunluktan 1981'de kurtulabildi. Petrol üretiminin artması (4 Mt'un üstünde), ülkenin bütçe açığını kapatmasına ve ve bağımsızlığına kavuşmasından sonra ilk önemli yatırımları başlatmasına imkân verdi. Pointe - Noire bölgesinde dev bir selüloz ve kâğıt fabrikasının kurulması bu yatırımların başta gelenidir. (L)

***Kongre Partisi** (HİNT MİLLİ) [*Indian National Congress party*]. — Haziran 1975 - mart 1977 arasında Hindistan'da olağanüstü durum ilân edilmesi üzerine sovyet yanlısı komünistler dışında kalan tüm siyasal liderler tutuklandı ve muhalefet susturuldu. Ocak 1977'de yeniden demokrasiye dönüldü ve mart 1977 seçimlerinde İ. Gandhi ve partisi bozguna uğrarken, Morarji Desai'nin *Janata* partisi büyük başarı kazandı. Ocak 1978'den sonra, Kongre Partisi'nin Yeni Delhi'de toplanan kurultayında İndira Gandhi, muhalefetin başını çekecek bir *Kongre-İ*'nin (İndira'nın İ'si) kurulmasıyla yeni bir bölünmeye yol açtı. Bu yeni parti başarı kazanarak, Morarji Desai'nin istifasından sonra ocak 1980'de yapılan erken seçimlerde İndira Gandhi'ye yeniden iktidar yolunu açtı. O tarihten beri iktidarda olan ve eyalet meclislerinde giderek çoğunluğu kazanan yeni *Kongre-İ* partisine, *Kongre-U* diye adlandırılan (Karnataka eyaleti eski başkanı D. Urs'un adından) bir siyasal grup muhalefet etmektedir. (L)

***KONSERVE.** — ANSİKL. Türkiye'de tarıma dayalı besin sanayiinin bir dalı olan konservecilikte, yakın dönemde kurulan modern fabrikalarla, kalkınmış ülkelerdeki standarda ulaşıldı. Geniş bir dışsatım potansiyelinin bulunduğu bu alanda etkili bir üretim planlaması, modern teknoloji uygulaması ve tesislerin tam kapasiteyle çalışması yurt ekonomisi bakımından önem taşımaktadır. Bununla birlikte on yıla yakın süre içinde, üretimde domates salçası dışında önemli bir değişiklik olmadı. Türkiye'de 1974'te konserve'de 45 000 t, meyve suyunda 42 000 t, salçada 45 000 t olan üretim 1982'de konservede 42 000 t, meyve sularında 34 000 t, domates salçasında 70 500 t olarak gerçekleşti. (M)

***KONSTANTİN,** (arapça yeni adı **KASENTİNA)** Cezayir'de kent ve yönetim merkezi. — 500 000 nüf. Askeri, ticari ve idari merkez. Makina ve dokuma sanayii. (L)

***KONSTANTİNOVKA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 111 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

KONUK (Nejat), kıbrıslı hukukçu ve devlet adamı (Lefkoşe 1928). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1951). Bursa'da avukatlık yaptı. 1960'ta Kıbrıs'a dönerek Türk Cemaat Meclisi genel sekreteri oldu (1960). 1970'te Lefkoşe milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Barış Harekâtı'ndan sonra kurulan Kurucu Meclis'e üye seçildi (1975). Aynı yıl Ulusal Birlik Partisi genel sekreteri oldu. 1976'da gene Lefkoşe milletvekili seçildi, yeni kurulan KTFD hükümetinde başbakanlığa getirildi. 1978'de bu görevinden çekildi. Demokratik Halk Partisi'ni kurdu. Bir süre sonra DHP'den ayrıldı, bağımsız milletvekili olarak parlamentoda yer aldı. 1983 kasımında Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ilan edildikten sonra Denktaş tarafından geçici hükümeti kurmakla görevlendirildi. (M)

***KONURALP,** Bolu ilinde, Düzce ilçesine bağlı bucak. — 17 195 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 3 475 nüf. (1980). Belediye. (M)

KONUT i. Oturulan yer, ev. (*Eşanl.* MESKEN*). — ANSİKL. Türkiye 1950'lerden sonra hızlı nüfus artışına, tarımda makineleşmeye, tarım dışı faaliyetlerin ve ulaşım sistemlerinin gelişmesine bağımlı olarak hızlı bir kentleşme sürecine girdi. Kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranı 1950'de yüzde 18,4 iken, 1980'de yüzde 45'e ulaştı. (1980'de kentsel nüfus 20 330 065). Hızlanan kentleşme olgusu konut sorununun giderek önem kazanmasına yol açtı. Kalkınma planlarında yer alan konut üretimi, amaçlanan düzeyde gerçekleştirilemediği için konut açığı günden güne artarak büyüdü: 1963 - 1977 planlı kalkınma döneminde, toplam konut ihtiyacı 2 539 000 olarak saptandığı halde, ancak 2 040 000 konut yapılabildi; 489 000 birim konut açığı ortaya çıktı. Kentlerdeki konut ihtiyacı 1979'da 277 641, 1980'de 319 460, 1981'de 343 143, 1982'de 367 544 oldu.

1983 yılı için kentlerde toplam konut ihtiyacı 397 277 olarak hesaplandı. Planlı dönemde kanut yatırımlarının gayrı safi milli hasıla içindeki payı da şöyle gerçekleşti: 1. plan döneminde yüzde 3,46; 2. plan döneminde yüzde 3,53; 3. plan döneminde yüzde 3,55; 4. plan döneminde yüzde 3,24. Sürekli büyüyen konut açığı kent çevrelerinin sağlıksız ve denetimsiz gecekondu bölgeleriyle sarılmasına yol açtı. Ankara, İstanbul ve İzmir kentlerinde 1973 - 1976 yılları arasında yapılan konutların ancak yüzde 35'i ruhsatlıydı. 1980 yılında 4 066 130 kentsel konutun 1 000 000'u, yani yüz-

Foto. Berges/Sygma ; Pugin/Gamma ; Melloul/Sygma (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

de 24,6'sı gecekondulardan oluşuyordu.

1970'li yıllarda konutların ortalama ve m^2 maliyetinde de belirgin artışlar gözlendi; 1973'te kaloriferli konutlarda m^2 maliyeti 850 lira iken, 1974'te 1 350 lira, 1978'de 3 500 lira oldu. 1983'te 20 000 liraya yaklaştı.

Türkiye'de 1975'te ortalama barınma yoğunluğu oda başına 2,1 kişi idi. Kırsal kesimde bu yoğunluk artmakta, kentsel kesimde azalmaktaydı. Üç büyük kentte 3 ve 4 odaya sahiplik yüzde 80 oranında idi. Türkiye'deki konutların yüzde 96'sı soba ile ısıtılırken, 3 büyük kentteki konutların yüzde 10'u kaloriferle ısıtılıyordu. Planlı dönemde konut ihtiyacının karşılanması amacıyla konut kooperatifçiliğinin geliştirilmesi öngörüldü. Ancak uygulamada karşılaşılan darboğazlar nedeniyle kooperatif modeli yaygınlaştırılamadı. 1975'te üretilen 181 685 birim konutun 14 005 birimi yapı kooperatiflerince, 797 birimi kamu kuruluşlarınca üretildi. Böylece toplam üretimin ancak yüzde 7'si kooperatifler aracılığıyla sağlanabildi. 1979-1983 yıllarını kapsayan 4. beş yıllık plan döneminde konut alanında yapılması öngörülen yatırım miktarı şöyleydi: 215 milyar lira özel, 15 milyar lira kamu yatırımı olmak üzere toplam 230 milyar lira. Ne var ki bu tasarı gerçekleşmedi. Ruhsatlı konut yapımı, yıldan yıla daha da azaldı. 1979'da 251 846; 1980'de 203 989; 1981'de 144 394; 1982'de 160 078 birim konut üretilebildi. 4. plan döneminde konut sorununun çözümü için öngörülen ilke ve politikalar (kentsel gelişme alanlarında uzun dönemde konut ihtiyacını sağlamak üzere kentlerde arsa sağlanmasına öncelik verilmesi, konut üretiminde öncelikle dar gelirli grupların ihtiyaçlarının karşılanması, yerel yönetimlerin toplu konut halinde kooperatifleşmesine öncülük yapmasının özendirilmesi, sosyal güvenlik kurumlarının ve kamu yardımlaşma kuruluşlarının konuta ayırdıkları fonların arttırılmas, yerel yönetim ve ilgili kamu kuruluşlarının desteğiyle, gecekondu yörelerinde kentsel ve sosyal altyapı tesislerinin geliştirilmesi ve gecekondu yapılarının standartlarının yükseltilmesi) uygulanamadı.

toplu konut yasası

1981 yılında kabul edilen 2487 sayılı toplu konut yasasıyla konut ihtiyacının toplu konut inşaası suretiyle karşılanması, konut ihtiyacı olanlarla inşaat yapanların tabi olacağı usul ve esaslar, devletin yapacağı destekler için Kamu Konut Fonu'nun oluşturulması ve kullanılması bir düzene bağlandı. Yasanın 3. maddesinde, İmar ve İskân Bakanlığı'nın, yerel yönetimlerle işbirliği yaparak, toplu konut yerleşim alanlarını tespit edeceği belirtildi. Bu tespitte, tarım arazisinin korunması ve kentlerin gelişme yön ve hızları değerlendirilerek buraların gelecekteki ihtiyaçlarının göz önüne alınması öngörüldü. Ayrıca, kurulmakta olan organize sanayi bölgesi, baraj, santral ağır sanayi, liman ve benzeri tesislerin hızla geliştireceği yerleşme alanlarında ve sağlıksız şehirleşme ve gecekondulaşmanın önemli boyutlara ulaştığı yerlerde uygulamaya öncelik verilmesi kararlaştırıldı. 5. maddede toplu konut yerleşim yeri olarak belirlenen yerlerde kamulaştırma hakkı doğacağı; kamulaştırma bedellerinin tespitinde toplu konut yerleşme alanlarının ilanında önce yapılmış son vergi beyanındaki taşınmaz mal değerinin esas alınacağı; 6. maddede toplu konut yerleşme alanı olarak tespit edilen sahalarda nazım planların İmar ve İskân Bakanlığı'nca öncelikle hazırlanacağı hükme bağlandı. 8. maddede, toplu konut yerleşme alanlarının tahsis edileceği kurum ve kuruluşlar belirtildi. Onuncu maddede, yasada öngörülen hizmetlerin gerçekleştirilmesi için Türkiye Emlak Kredi Banka'sında «Kamu Konut Fonu» adıyla bir fon kurulması öngörüldü. Daha sonraki maddelerde Kamu Konut Fonu'nda birikecek meblağların tahsisinin nasıl yapılacağı, bu yasaya göre inşa edilecek konut ve işyerlerinin yapı maliyetlerinin nasıl belirleneceği, yapı tasarruf hesabının nasıl açılacağı, konut kredileri, süreleri ve faizleri, yurt dışında çalışan türk vatandaşlarına konut ve işyeri satışı koşulları, bankaların yükümlülükleri ve denetlenmesi, Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın görevleri, «Toplu Konut Yüksek Kurulu»nun nasıl teşkil edileceği ayrıntılarıyla belirtildi. Yasanın yürürlüğe girdiği tarihten eylül 1982'ye kadar 798 kooperatifin 41 898 üyesi için yaklaşık 38 milyar liralık kredi açıldı; belediyelere, kamulaştırma ve düzenleme işlerinde kullanılmak üzere toplam 680 milyon lira ödenek gönderildi; yasaya göre toplu konut yerleşme yerleri öncelikli olarak tespit edildi ve Toplu Konut Yüksek Kurulu'na sunuldu.

1983 yılı sonunda seçimle iktidara gelen Anavatan Partisi hükümeti toplu konut fonuna yeni gelir kaynakları sağlayan yeni bir kanun çıkararak (2 mart 1984 tarih ve 2985 sayılı kanun) 2487 sayılı kanunu yürürlükten kaldırdı. (M)

***KONYA** (42), İç Anadolu'da il merkezi ve kent. —

● *Nüfus*. 1975 - 1980 arasında Konya'nın ortalama nüfus artış hızı, binde 18,7 ile Türkiye ortalamasının altında gerçekleşti. 1980 nüfus sayımında 1 562 139 kişi olarak belirlenen nüfusu (km^2'ye 33 kişi) ile Konya iller arasında 4. sırayı aldı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 672 695, köy nüfusu 889 444, köy sayısı 970 olarak belirlendi. Nüfus artış hızı, bir önceki döneme göre binde 2,4 oranında düştü. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 430 149 (il merkezi Konya 329 139), Akşehir 91 160 (merkez 40 312), Beyşehir 108 584 (merkez 15 845), Bozkır 59 241 (merkez 4 753), Cihanbeyli 70 758 (merkez 10 669), Çumra 74 243 (merkez 20 919), Doğanhisar 29 663 (merkez 7 722), Ereğli 118 919 (merkez 56 931), Ermenek 57 654 (merkez 12 202), Hadım 56 767 (merkez 11 079), Ilgın 59 239 (merkez 16 762), Kadınhanı 39 483 (merkez 13 381), Karaman 113 408 (merkez 51 208), Karapınar 55 428 (merkez 23 825), Kulu 48 097 (merkez 12 093), Sarayönü 29 177 (merkez 8 627), Seydişehir 69 919 (merkez 30 065), Yunak 50 250 (merkez 7 163).

● *Tarım*. 1978'de il gayrı safi hasılası içinde tarımın payı yüzde 42,1 idi. İlin Türkiye toplam tarımsal hasılası içindeki payı ise aynı yıl yüzde 5,2 gibi önemli bir miktarı buluyordu. Tahıl tarımı en önemli tarım koludur. Ancak akarsuların azlığı yüzünden, her yıl 1 milyon hektar alan hâlâ nadasa bırakılmaktadır. Bu da bitkisel üretim açısından önemli kayıplara yol açmaktadır. Buna karşılık daha önce yapılmış olan Ayrancı, Sille, May, Apa ve Altınapa barajlarına ek olarak 1976'da yapımına başlanan ve 26 651 ha alanı sulayacak olan İvriz barajının 1983'te tamamlanması ve 1978'de yapımına başlanan ve 11 445 ha alanı sulayacak olan Gödet barajının 1984'te işletmeye açılmasıyla sulu tarım alanları önemli ölçüde artış gösterdi.

1980 istatistiklerine göre, Konya'da, belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 1 874 500 t, arpa 1 324 500 t, çavdar 71 000 t, yulaf 69 500 t, nohut 22 000 t, fasulye 7 000 t, mercimek 4 000 t, fiğ 7 500 t, şekerpancarı 937 000 t, afyon (kapsül) 2 000 t, ayçiçeği 12 000 t, soğan 49 000 t, patates 102 000 t, armut 20 000 t, elma 99 000 t, ceviz 6 000 t, üzüm 225 000 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 35 000, katır 15 000, eşek 74 000, sığır 361 000, manda 9 000, koyun 3 042 000, kılkeçisi 507 000, tiftikkeçisi 374 000.

● *Sanayi*. Sanayii oldukça gelişkin olan Konya'nın Türkiye imalat sanayiinde yaratılan değerdeki payı 1970'lerin sonunda, yüzde 1,25'i buldu. Aynı yıllarda Konya'da yapılan özel kesim yatırımlarının büyük bölümü, yurt dışında çalışan işçilerin katılmasıyla kurulan çok ortaklı şirketlerce gerçekleştirildi. 1960'larda kamu kesimi öncülüğünde yapılan küçük ölçekli yatırımlar, il sanayiinin çekirdeğini oluşturdu. 1975'lerde üretime geçen Seydişehir* Alüminyum Tesisleri (*Ek 2*) ilin sanayileşmesine önemli katkıda bulundu. Konya'daki imalat sanayiinin en gelişmiş olduğu dal metal sanayiidir. 1979'da imalat sanayiinde çalışan toplam 17 373 kişinin yüzde 46,9'u metal sanayiinde toplanmıştı. 1970'li yıllarda kademeli olarak üretime geçen Seydişehir Alüminyum Tesisleri, bu dalda Türkiye'nin en büyük kuruluşudur. Tesis, Türkiye'de, onun yarı işlenmiş ürünlerini kullanacak bir alüminyum sanayiinin kurulmasını sağladı.

Önemli tarım merkezlerinden biri olan Konya'da besin sanayii de oldukça gelişkindir. 1979'da bu dalda 54 büyük işletme vardı. İmalat sanayiinde çalışanların yüzde 20'sinden fazlası besin sanayiindeydi. Bu dalda en büyük işyerleri şeker fabrikalarıdır. 1954'te açılan Konya Şeker Fabrikası yılda 950 000 ton pancar işleyebilecek kapasitededir. 1982'de üretime geçen Ilgın Şeker Fabrikası'nın yıllık pancar işleme kapasitesi 800 000 ton'dur. İlde, 1980'de biri kamusal olmak üzere çok sayıda yem fabrikası vardı. Bunlardan biri olan Konya Yem Fabrikası'nın yıllık kapasitesi 42 000 ton, 1975'te üretime geçen Karaman Yem Fabrikası'nın kapasitesi 25 000 tondur. Besin sanayiinin en gelişkin alt dallarından olan tahıl işleme sanayiinde un, irmik, makarna, bulgur üreten pek çok tesis vardır. Konya imalat sanayiinin üçüncü önemli sanayi dalı dokuma sanayiidir. Bu daldaki beş işyerinden ikisi Sümerbank'a, üçü özel kesime aittir. Bunlardan DEKKOSAN, yılda 600 000 deri işleyecek ve 60 000 deri konfeksiyon yapabilecek düzeydedir. Konya'da taşa - toprağa dayalı sanayi dalında birçok kuruluş vardır. Bunların en büyüğü Sümerbank Konya Krom Magnezit Tuğla Sanayi Müessesesi'dir. 1980'de 830 kişinin çalıştığı tesiste toplam 43 000 ton refrakter tuğla ve harç üretildi. Kapasitesi 150 000 ton/yıl olan Konya Çimento Fabrikası, bu

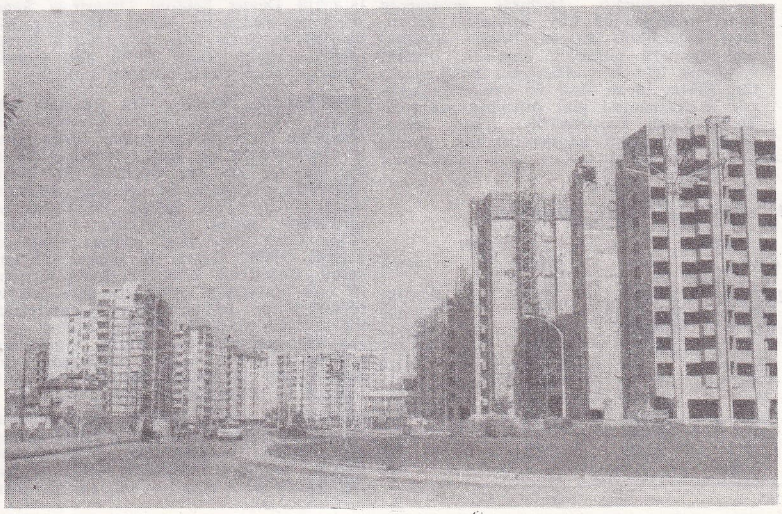

KONYA kentinin modern semtlerinden birinde yeni yapılar

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Tjalling KOOPMANS

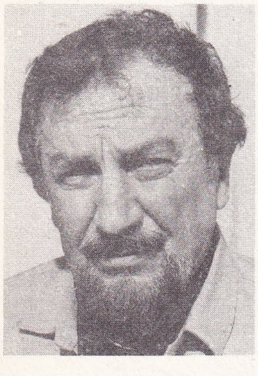

Bedri KORAMAN

daldaki büyük kuruluşların ikincisidir. İldeki metal eşya - makine imalat sanayiindeki küçük işletmelerin çoğu, tarım araç ve gereçleri üretmetedir. Konya'da 1977'de dört ünitesinden ikisinin, 1979'da ise üçüncünün yapımını başlatan TÜMOSAN 1986' da traktör, dizel motoru ve aktarma organları üretimine başlayacaktır. 1980 genel sanayi sayımı geçici sonuçlarına göre, ilde 10'dan az işçi çalıştıran 7 174 işyeri vardı. Bu işyerlerinin yüzde 34'üne yakını metal eşya - makine imalat, yüzde 30'a yakını dokuma, yüzde 21'i orman ürünleri, yüzde 8'den fazlası besin, geri kalanı da öbür dallarda etkinlik gösteriyorlardı.

• *Eğitim.* Konya'daki Selçuk* Üniversitesi (*Ek 2*), 1982 - 1983 ders yılında yüksek öğrenim kurumlarını yeniden düzenleeyen 2809 sayılı yasayla genişletilerek yeniden düzenlendi. 1980'de ilde 33 lise (12 446 öğrenci, 813 öğretmen), 156 ortaokul (31 661 öğrenci, 1 254 öğretmen), 146'sı kentte 1 119'u köylerde olmak üzere toplam 1 265 ilkokul (211 928 öğrenci, 6 868 öğretmen), 73 mesleki ve teknik okul (23 893 öğrenci, 1 145 öğretmen) bulunuyordu.

• *Sağlık.* 1978'de sağlık hizmetlerini genişletmek amacıyla Konya, sosyalizasyon kapsamına alındı. 1980 istatistiklerine göre, ilde 2 108 yataklı 24 devlet hastanesi, 38 yataklı 2 özel hastane, 12 sağlık merkezi, 108 uzman hekim, 102 pratisyen hekim, 42 diş hekimi, 728 hemşire, 209 sağlık teknisyeni, 449 ebe vardır. (M)

*__Konya Civa İşletmesi.__ — 100 ton/yıl kapasiteyle yüzde 99,99 saflıkta civa üretimini sürdürmekte ve elde edilen civa, net 34,5 kg'lık (76 librelik) çelik şişeler içinde piyasaya sürülmektedir. (M)

*__Konya İdmanyurdu Kulübü.__ — 1981' de Konyaspor'la birleşti. Konyaspor adını taşıyan yeni kulüp, Konya İdmanyurdu'nun yeşil-beyaz renklerini aldı. (M)

*__KONYAK__ i. — ANSİKL. Türkiye'de konyak üretimi 1973'ten sonraki dönemde dalgalanmalar gösterdi. 1974'te 1 719 000, 1975' te 1 825 000 litreye yükselen üretim 1976' da 1 758 000, 1977'de 1 479 000 litreye düştü. 1978'de 2 051 000 litreye fırlayan konyak üretimi, sonraki yıllarda gene önemli ölçüde düştü: 1979'da 1 317 000, 1980' de 1 248 000 litre. (M)

*__Konyaspor Kulübü.__ — 1979 - 1980 futbol sezonunda üçüncü Türkiye Ligi'ne düştü. 1981'de Konya İdmanyurdu ile birleşti. Yeni takım Konyaspor adını korudu, İdmanyurdu'nun yeşilbeyaz renklerini aldı. (M)

*__KOOPERATİFÇİLİK__ i. — *Türkiye*'de Köyişleri Bakanlığı'nın Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı'na çevrilmesiyle (1974) öteden beri değişik kamu kuruluşlarına yüklenmiş olan kooperatifçiliğe ilişkin politika ve yöntem saptama, mali ve teknik yardım sağlama işleri bir merkezde toplandı. 1979 - 1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda kooperatifleşmenin, tarımsal gelişmenin temel araçlarından biri durumuna getirilmesi öngörüldü. Ayrıca, üretici kazancının aracılara gitmesini önlemek, üretimi arttırmak için kooperatifçinin kredi, traktör, gübre, tarım ilacı ve tohum sağlanarak desteklenmesi gibi önlemler saptandı. Tarım kredi kooperatifleri ,tarım sektöründe en yaygın kooperatiflerdir. Bunların sayıları 1981'de 2 243'ü, ortak sayısı 1 386 557'yi buldu. Tarım satış kooperatiflerinin sayısı da aynı yılda 963'e, ortak sayısı 528 000'e ulaştı. 1976'da 8 320 olan köy kalkınma kooperatifinin 967 000 ortağı vardı. 1981'de aynı kooperatiflerin sayısı 8 506, ortak sayısı ise 626 314 oldu. Bunların dışında tarım sektörüyle ilgili pancar ekicileri, orman köylerini kalkındırma ve toprak-su kooperatifleri de vardır. Sayısı 20 olan pancar ekicileri üretim kooperatifinin ortak sayısı 783 621'dir. Orman köylerini kalkındırma kooperatiflerinin sayısı 1981'de 1 787'ye ortak sayısı 123 627'ye çıktı. Türkiye'de 1981'de tarımsal amaçlı kooperatiflerin toplam sayısı 15 886'ya, ortak sayısı 3 666 330'a ulaştı. 1980 nüfus sayımına göre genel nüfusun yüzde 56'sını oluşturan 25 091 950 kişi köylerde yaşamaktadır. Bu durumda genel nüfusun yüzde 11,03'ü, toplam köy nüfusunun yüzde 14, 61'i kooperatiflerin ortağıdır. Türkiye'de tarım kesimi dışında, kooperatiflerin yoğun olduğu bir kesim daha vardır: Konut yapımı. Son yıllarda kamu kuruluşları kooperatifler aracılığıyla kredi vererek yurttaşları konut sahibi yapmaya çalışmaktadır. Yapı kooperatiflerinin yaptığı konut sayısı 1973'te 8 153 iken bu sayı 1977'de 10 917, 1980'de 12 056'ya çıktı. (M)

__KOOPMANS__ (Tjalling), Hollanda asıllı amerikalı iktisatçı (S—Graveland, Kuzey Hollanda 1910). Meslek yaşamına fizikçi olarak başladı. 1930 yıllarının bunalımı, kendisini ekonomik konulara yöneltti. ABD'ye giderek amerikan uyrukluğuna girdi. II. Dünya Savaşında, amerikan ulaştırma filosunun seferlerini en uygun biçimde düzenlemekle görevlendirildi. Lineer programlar üzerinde kuramsal çalışmalar yaptı. Ancak, batı dünyasının yaşadığı ekonomik bunalım karşısında kesin tavırlar takınmaktan kaçındı. Somut ve özel durumlara uygulanabilecek kurallar getiren ve kuramsal öneriler geliştiren Koopmans, bu çalışmalarıyla 1976 Nobel Ekonomi Ödülü'nü Leonid Kantorovitch* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

__KOPA__ (Raymond KOPASZEWSKI, __Raymond__ - denir), fransız futbolcusu (Noeux-Les-Mines 1931). Usta tekniği ve başarılı çalımlarıyla ünlü bir futbolcudur. Önceleri birkaç kez Fransa şampiyonu olan Reims takımında, sonra İspanya'da Real Madrit'te oynadı. Takımının üç kez Avrupa Şampiyon Klüpler Kupası'nı kazanmasını sağladı. Genellikle santrfor olarak oynayan Kopa 45 kez milli oldu. (L)

__KOPAL,__ Erzurum ilinde, Karayazı ilçesinin Göksu bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 196 nüf. (1980). Belediye. (M)

*__KOPENHAG,__ Danimarka'nın başkenti ve amt yönetim merkezi. — 654 437 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 1 387 735 nüf.) Turizm. Kimya, demir - çelik ve bira sanayii. Yayımcılık. (L)

*__KOPEYSK,__ Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 157 000 nüf. (L)

*__KOPTAGEL__ (Yüksel), türk bestecisi. — İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası Sanat ve genel yönetmen yardımcılığına getirildi. 1982'de *Suite Pour orchestre à cordes* (Yaylı Çalgılar Süiti) [1976] adlı eseriyle Paris'te Sacem teşvik ödülünü aldı. (M)

__KORAMAN__ (Bedri), türk karikatürcüsü (Bafra 1928). İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'ne bir süre devam etti (1945). Dergi ressamlığına ve karikatürcülüğe başladı; Hafta, Tef, Taş, Dolmuş, 41 Buçuk dergilerinde, Vatan ve Milliyet gazetelerinde (1954 - 1981) çalıştı. 1982'de Güneş gazetesine geçti. Milliyet'te yayınlanan «Cici Can» adlı çizgi romanı filme de çekildi (1963). Siyasal ve güncel olayları, insan ilişkilerini eleştiren karikatürlerinde çizgi anlatımını geniş kütlelere götüren illüstratif bir üslup kullandı. Gazetelerde ilk sayfada manşetle birlikte yorum getiren editoryal tarz karikatürün uygulanmasını başlattı. Yurt içinde ve dışında katıldığı birçok yarışmada birincilik, ikincilik ödülleri ve mansiyon aldı. (M)

__KORAY__ (Yaman), türk romancısı (İstanbul 1934). Romancı Mebrure Sami Koray' ın oğludur. İstanbul'daki Saint Joseph Fransız Lisesi'ni bitirdikten sonra annesinin Erdek'te işlettiği otelin başına geçti. Cumhuriyet ve Akşam gazetelerinde yayımlanan hikâyeleriyle edebiyata giren Koray, daha sonra, Kapıdağ köyleri, Marmara köy ve adalarındaki yaşayışı konu edinen romanlar yazdı. Romanları: *Deniz Ağacı* (1962), *Gelin Taşı* (1963), *Sığırcıklar* (1967), *Mola* (1970), *Büyük Orfoz* (1979). [M]

*__KORCAN__ (Kerim), türk hikâyecisi ve romancısı. — Son eserleri: *Dimitrof Geçiyor* (roman; 1980), *Patrona* (1983). [M]

__KORÇE__ veya __GÖRÜCE,__ Arnavutluk'un güneyinde kent. 53 000 nüf. (L)

*__KORE Cumhuriyeti__ veya __GÜNEY KORE,__ Doğu Asya'da Kore yarımadasının güney kesiminde devlet. — 38 720 000 nüf.

TARİH

1972 yılı Güney Kore için önemli bir dönüm noktası oldu. 4 temmuz 1972 anlaşmasına göre 38. paralel artık iki Kore arasında bir sınır olamayabilecekti. Aynı tarihte, yeni anayasanın ilanıyla Güney Kore, IV. Cumhuriyet dönemine girdi. 17 ekim 1972'de cumhurbaşkanı Pak Çung-si, anayasada öngörülen reformların gerekliliğini açıkladı. Yeni anayasanın ulusal birlik için temel, ulusal birliğin de Kuzey'le birleşmek için kaçınılmaz olduğunu belirtti. Ayrıca başkana görevini 6 yıl daha sürdürme yetkisi verildi.

Yeni anayasa ifade, basın ve toplantı özgürlüğü bakımından eski anayasalara göre sıkı kurallar getirdi. Buna göre her türlü faaliyet «yasayla öngörülen» deyimine dayanılarak cezalandırılabilecekti. Nitekim kısa bir süre sonra huzursuzluklar başgösterdi. 1973 yazı boyunca, Güney Kore muhalefet liderinin kaçırılması Seul'de birçok gösteriye neden oldu. Aralık 1973'te tanınmış 30 politikacı, 1972' de yürürlükten kaldırılan anayasanın yeniden geçerli kılınması için bir kampanya başlattı. Siyasal bunalımı göğüsleyebilmek için ocak ve nisan 1973'te çıkarılan olağanüstü durum kararnameleriyle (bunlarda muhalefete karşı ölüm cezası öngörülüyordu) her çeşit muhalefet yasaklandı. Ağustos 1974'te cumhurbaşkanının eşi, başkana yöneltilen bir suikastte öldü. Başkan ortalığı yatıştırmak için çıkarılan kararnameleri askıya aldı; ama umulan yatışma sağlanamadı ve ekim 1974'de gösteriler yeniden başladı. Ayrıca, katolik hareketin de katılmasıyla muhalefet genişledi. Kasımda muhalefet örgütlendi ve hükümete karşı bir cephe (Demokrasi İçin Ulusal Konsey) kuruldu. Böylece cumhurbaşkanı, gitgide kötüleşen siyasal bir durumla karşı karşıya kaldı.

Diplomatik alanda, Japonya'da bazı muhalefet gruplarının bulunması, 1974 yaz ayları boyunca, eylül 1974 anlaşmasına kadar iki ülke arasında gerginlik konusu oldu. Bu arada, 38. paralelde gerginlik arttı. Olaylar çoğaldı. Haziran 1975 ve ağustos 1976'da alarm durumuna geçildi. Bu nedenle, Amerikan hükümetinin, mart 1977'de, Güney Kore'deki askerlerini geri çekme kararı biraz zamansız verilmiş bir karar olarak değerlendirildi.

Ülkenin bağımlılığı sadece askeri alanla sınırlı değildi. Ekonomik büyümesini dışsatıma dayandıran (1971 - 1976 beş yıllık planı) Güney Kore, ürünlerini elden çıkarmak için de dışa bağımlıdır. Ülkenin sanayileşmedeki başarısı küçümsenemese de, tarımsal üretimdeki durgunluktan kaynaklanan ticaret açığı, Seul hükümetini, Güneydoğu Asya piyasasını ele geçirdikten sonra, başta Ortadoğu ve Afrika olmak üzere gitgide daha çok pazar aramak zorunda bıraktı. Ekim 1979'da, başkan Pak Çung-si, en yakın çalışma arkadaşlarından biri olan Güney Kore istihbarat şefi tarafından, oldukça esrarlı şartlar altında öldürüldü. Kuşkusuz, ordunun bir bölümünün onun sistematik baskı politikasına karşı artan muhalefetinin sonucu olan ölümünün ardından başbakan Coi Kyu-ha (doğ. 1919) vekâleten cumhurbaşkanlığına getirildi. Sonra da cumhurbaşkanlığının tek adayı olarak aralık 1979'da bu göreve seçildi. Coi'nin demokratikleşme denemeleri, mayıs 1980'den başlayarak, ordunun şiddetli tepkisiyle karşılaştı: Ordu, sıkıyönetimi genişleterek ülkenin deneti-

tarımsal amaçlı kooperatiflerdeki gelişmeler

kooperatifler	*1976* koop.	*1976* ortak	*1981* koop.	*1981* ortak
tarım kredi k.	2 055	1 316 027	2 243	1 386 557
tarım satış k.	658	330 416	963	528 000
köy kalkınma k.	8 320	967 000	8 506	626 314
pancar ekicileri k.	20	442 500	20	783 621
toprak-su k.	—	—	1 629	120 720
çay kooperatifi	78	39 750	114	64 021
hayvancılık k.	353	37 400	264	12 384
balıkçılık k.	245	20 150	344	20 640
orman köy. kal. k.	595	33 000	1 787	123 627
tarım ve top. reform k.	4	1 027	13	119
elektrik ür. ve satış k.	—	—	3	327

Foto. AP (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

mini ele geçirdi. Bu önlemler, ülkenin güneyinde kanlı bir ayaklanmaya yol açtı. Ağustos 1980'de, general Chon Tu-hwan, Coi'nin yerine devletin başına geçti.

Şubat 1981'de Başkan Chon Tu-hwan ABD'yi ziyaret etti ve Reagan yönetimi kendisine Güney Kore'deki Amerikan birliklerinin bu ülkeden alınmayacağı ve Güney Kore'ye F-16 uçakları satılacağı konusunda güvence verdi. 29 eylül 1980'de yeni bir anayasa ilan edildi. Bu anayasa referanduma sunularak 22 ekim 1980 günü yüzde 92 çoğunlukla kabul edildi.

Başkan Chon Tu-hwan, yeni başkanlık ve parlamento seçimlerine gitmeden önce, 12 ocak 1981 günü, 25 ocaktan geçerli olmak üzere sıkıyönetimin kaldırıldığını ilan etti ve kendisi de 25 şubat 1981 günü yeniden başkan seçildi. Bir ay sonra 25 mart 1981 günü de milletvekili seçimleri yapıldı; 21 milyon seçmenin yüzde 78'inin katıldığı seçimlerde Başkan Chon Tu-hwan'ın partisi olan Adalet ve Demokrasi Partisi 276 milletvekilliğinden 151'ini kazandı. Başkan Chon Tu-hwan, ülkede 33 yıldan beri sürdürülmekte olan gece sokağa çıkma yasağını, sınır bölgeleri dışında, 5 ocak 1982 gününden geçerli olmak üzere kaldırdıktan sonra, 22 ocak 1982'de, iki Kore'nin birleştirilmesi amacıyla bir danışma konferansı toplanmasını önerdi. Ama bu önerisi, daha önce, ocak 1981 ve haziran 1981'de, Chon Tu-hwan'la görüşme fikrine karşı olduğunu açıklamış olan Kuzey Kore devlet başkanı Kim İl Sung tarafından reddedildi. Ekim 1983'te Chon Tu-hwan'ın kalabalık bir heyetle Birmanya'nın başkenti Rangoon'a resmi ziyareti sırasında yapılan bir suikast sonucu güney koreli dört bakan öldü, genelkurmay başkanı Lee Ki Back yaralandı. Cumhurbaşkanı Chon Tu-hwan, 19 kişinin ölümüne yol açan suikasttan yara almadan kurtuldu. (L)

büyük kentler

kent	*nüfus*
Seul	8 366 756
Pusan	2 454 051
Taegu	1 311 078
İnçon	799 982
Gwangçu	607 058
Tayçön	506 703
Masan	371 937
Çongçu	311 432
Şöngnam	272 470
Ulsan	252 639
Suvon	223 718
Mogpo	192 888

***KORE Demokratik Halk Cumhuriyeti** veya **KUZEY KORE**, Doğu Asya'da Kore yarımadasının kuzey kesiminde devlet. — 18 320 000 nüf.

TARİH

Panmuncom ateşkesinden yirmi yıl kadar sonra Kuzey ve Güney Kore'yi birbirinden ayıran hat konusunda bir ilerleme kaydedildi. İki Kore arasında aralık 1971'de başlayan diyalog 4 temmuz 1972 anlaşmasıyla sonuçlandı. Savaş durumuna son veren bu belge, barışçı yollarla ve hiçbir dış müdahale olmaksızın birleşmeyi öngörüyordu. Ama bazı görüş ayrılıkları baş gösterdi. Bunların başlıcaları şunlardı: Güney, sadece ailelerin karşılıklı ziyaretini öngören, hedefleri sınırlı bir program öneriyor; oysa Kuzey, diyalogu daha geniş açıdan ele alıyor ve iki ülke arasında tam bir yer değiştirme özgürlüğünden yana olduğunu belirtiyordu. 25 haziran 1973'te, Güney Kore, her iki rejimin de Birleşmiş Milletler Örgütü'nde temsil edilebileceğini kabul etti. Kuzey Kore bunu reddetti ve X - XIV. yüzyıllar arasındaki birleşik Kore'nin simgesi olan Ko-ryo krallığına atıfta bulunarak, bir konfederasyon projesi öne sürdü. Öte yandan, aralık 1972'de devlet başkanlığına seçilen Kim İl Sung, 1973 yazı boyunca, görüşmelerde Seul delegesi olan Güney Kore gizli polis şefi Li Hu-rak'ın değiştirilmesini istedi: Li Hu rak, Tokyo'da Güney Kore muhalefet liderinin kaçırılması olayına karışmıştı. Tüm bu olaylar, görüşmelerin 1973 sonunda çıkmaza girmesine yol açtı.

1973'de Kuzey Kore diplomatik alanda iki başarı kazandı. 30 haziranda Birleşmiş Milletler Örgütü'nde sürekli gözlemci statüsüne sahip oldu ve 8 eylülde UNCURK' un (Kore'nin birleştirilmesi ve yeniden inşası için Birleşmiş Milletler Komisyonu) feshedilmesini sağladı; Kuzey Kore, bu komisyonun dağıtılmasını uzun süredir istiyordu.

1970'li ilk yıllar ekonomi alanında umut verici görünüyordu. Yürürlükteki beş yıllık planın (1971 - 1976) belirlediği hedeflere genellikle ulaşıldı. Japonya'ya ve batılı ülkelere açılma, daha hızlı bir modernleşme için elverişli koşullar oluşturdu. Ne var ki, 1975'de, ileri teknoloji dışalımından kaynaklanan dış borçlanma sorunuyla karşılaşıldı. Kuzey Kore yeterli dövizden yoksundu ve bunun birçok nedeni vardı. 1974'de SSCB'den ithal ettiği petrol için daha fazla ödeme yapmak zorunda kaldı; oysa ülkenin temel döviz kaynağı olan soy metallerin dünya piyasasındaki fiyatları düşmeye devam etti. 1973 - 1975 arasında dış ticaret açığı dört kat arttı. Ama ülke, karşılaştığı güçlüklere karşın Üçüncü Dünya ülkelerine yaptığı askeri yardımı azaltmadı (1975'de Afrika ülkelerine 44 milyon dolar); bu arada Kuzey Kore'nin askeri harcamaları da arttı. 1976'da bütçenin yüzde 16.4'ü savunmaya ayrıldı (1975'e göre yüzde 8 fazla); Kuzey-Güney arasında yeniden başlayan görüşmelerin mart 1979'da başarısızlığa uğraması bu harcamaların azaltılmasına olanak vermedi.

Kuzey Kore Komünist Partisi'nin 6. kongresinin sona erdiği 14 ekim 1980'de, başkan Kim İl Sung'un görevden ayrılması halinde yerini oğlu Kim Jong'un alacağına kesin gözüyle bakılıyordu. (L)

***KORFU**, İon denizinde yunan adası. — 93 000 nüf. Turizm. (L)

***KORFU**, Yunanistan'da Korfu adasının merkezi. — 29 000 nüf. (L)

***KORGAN**, Ordu ilinde ilçe. — 31 139 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 11 076 nüf. (1980). [M]

***KORGUN**, Çankırı ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 517 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 5 061 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KORİYAMA**, Japonya'da (Honşu adası, Fukuşima ili) kent. — 242 000 nüf. (L)

***KORKMAZGİL** (Hasan Hüseyin), türk şairi.— (öl. Ankara 1984). 1981'de Filizkıran Fırtınası adlı kitabıyla Toprak Şiir Ödülü'nü ve Nevzat Üstün Şiir Ödülü'nü kazandı. Sesimiz dergisinde sanat sorunları üstüne kendi deneyinden çıkış yapan yazılar yayımladı.

23 şubat 1983'te geçirdiği beyin kanamasından sonra uzun süre komada kaldı. Ekim 1983'te sağlığını kazanmasına yardımcı olmak için bir yardım kampanyası açıldı. 1975'ten sonra dört şiir kitabı yayımladı: *Koçero Vatan Şairi* (1976), *Haziranda Ölmek Zor* (1977), *Filizkıran Fırtınası* (1981), *Acılara Tutunmak* (1981). Korkmazgil bu arada çocuk kitapları da yazdı: *Eşeğin Gözyaşları* (1981); *Aşıcı Baba* (1981); *Ormanın Öcü* (1981). [M]

***KORKUT**, Muş ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 24 354 nüf., 38 köy. Bucak merkezi 1 682 nüf. (1980). [M]

***KORKUTELİ**, Antalya ilinde ilçe. — 45 275 nüf., 51 köy. İlçe merkezi 10 615 nüf. (1980). [M]

Korkuteli Barajı, Antalya ilinde Korkuteli suyu üzerinde baraj. 1975 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak + kaya dolgu tipinde; kret kotu 1 072,2 m; barajın temelden yüksekliği 50,2 m; talvegden yüksekliği 47,2 m; normal su kotu 1 067,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 47,5 milyon m^3; göl alanı 2,2 km^2; sulama alanı 4 300 ha'dır. (M)

***KORSİKA**, Akdeniz'de fransız adası. — 8 680 km^2, 289 842 nüf. 1975'den beri iki ile ayrılmıştır: Güney Korsika (128 634 nüf.) ve Yukarı Korsika (161 208 nüf.). Turunçgiller üretimi. (L)

KORUALAN, Konya ilinde, Hadım ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 036 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KORUCU**, Balıkesir ilinde, İvrindi ilçesine bağlı bucak. — 10 967 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 1 149 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KORUTÜRK** (Fahri), Türkiye Cumhuriyeti'nin altıncı cumhurbaşkanı. — 1961 Anayasası'nın cumhurbaşkanına tanıdığı yetkilerin sınırlı oluşundan doğan sıkıntı, en çok Fahri Korutürk'ün cumhurbaşkanlığı sırasında hissedildi. Bu sıkıntıların başlıcaları, 1973 seçimlerinden sonra 1977 seçimlerinde de hiçbir partinin tek başına iktidar olmaya yetecek oy alamaması üzerine hükümet başkanlarının bulunması konusunda ve hükümet değiştikçe TRT genel müdürlüğüne yapılan atamalar konusunda ortaya çıktı. 1976'dan sonra, parlamentoda daha da belirginleşen sağ sol ayrılığı, cumhurbaşkanının tarafsız kalmasını güçleştiriyordu. 1977 seçimlerinden sonra kurulan Ecevit hükümetinin cumhurbaşkanınca onaylanması, MC partilerinin tepkilerine yol açtı. Korutürk'ü kınar bir tutum benimseyen muhalefet partileri, yeni hükümeti «Çankaya hükümeti» diye nitelediler. Daha da ileri giderek, TBMM başkanlığına gönderdikleri tezkerede, cumhurbaşkanının yetkilerinin TBMM'ce gözden geçirilmesini, gerekirse Anayasa'da buna göre değişiklikler yapılmasını ve meclisler gerekli bulursa, görevinden çekilmesini sağlayan maddeler konmasını istediler.

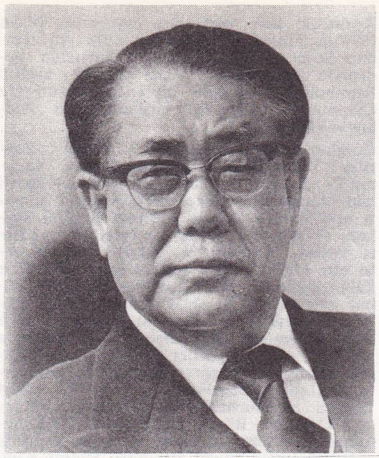

KORE (Güney) cumhurbaşkanı Choi Kyu Ha

Seul'de görterilere ordunun müdahalesi (mayıs 1980)

Kwvangçu'da tutuklanan öğrenciler

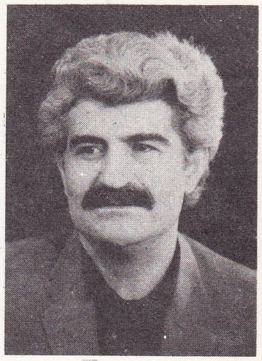

Hasan Hüseyin **KORKMAZGIL**

Foto. Mingam/Gamma; AP; Lochon/Gamma (LAROUSSE); X (MEYDAN)

Korutürk son yurt dışı ziyaretini nisan 1977'de Finlandiya'ya yaptı. 1978 yılı temmuz-ekim ayları arasında rahatsızlığı nedeniyle görevinden geçici olarak ayrılıp İstanbul'da bir süre dinlenen Korutürk'e Cumhuriyet Senatosu başkanı Sırrı Atalay vekâlet etti.

Cumhurbaşkanı Korutürk Siyasi Partiler Yasası'nda değişiklik yapan yasanın - Erbakan'ı kurtarma yasası- iptali için Anayasa Mahkemesi'nde iptal davası açtı ve söz konusu yasanın iptalini sağladı (1978); bir yasayı - belediye gelirleri yasası- Anayasa'ya aykırı bularak veto etti (1979); Uğur Alacakaptan'ın Ecevit kabinesinde İçişleri bakanı olmasını kabul etmedi (ekim 1979). Son Ecevit hükümeti sırasında, ana muhalefet partisi lideri Demirel, hükümete ve başbakana sık sık sert eleştiriler yöneltirken, cumhurbaşkanını da görevini tam yapmamakla suçladı. Sözgelimi Demirel 22 şubat 1979'da cumhurbaşkanına yazdığı mektupta: «Ordunun itibarı korunmalıdır. Bu hükümetin elinde, bu hali ile sıkıyönetimin sağladığı nisbi fayda yanında, Silahlı Kuvvetler'imizin caydırıcılığını azaltmaya hizmetten başka bir yararı olacağına kani değiliz» dedi. Eski AP'li Hasan Korkut' un Ecevit hükümetinde devlet bakanlığına atanması üzerine 3 haziranda verdiği demeçteyse «Cumhurbaşkanı tarafsızlığını yitirmiştir» dedi. Bununla yetinmeyen ve ertesi gün Korutürk'ün Körşk'e davetini reddederek Çankaya'ya gitmeyen Demirel: «Hükümetin başı, Cumhurbaşkanı'nı kendi emeline alet etti» dedi. Korutürk bunlar üzerine, 6 haziranda görevden çekilmeye hazır olduğunu açıkladı. 14 ekim 1979'da yapılan, cumhuriyet senatosu üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinden sonra 16 ekimde Ecevit hükümetin istifasını cumhurbaşkanına sundu. Gerekçe olarak AP'nin daha çok oy aldığını, halkın kendilerini görevde istemediğini gösterdi. 19 ekimde Ecevit ve Demirel'le ayrı ayrı görüşen Korutürk, 24 ekimde yeni hükümeti kurma görevini Demirel'e verdi. Kabine, cumhurbaşkanınca 12 kasımda onaylandı. 2 ocakta başbakan Demirel'le birlikte Ecevit'i kabul eden Korutürk, ülke bütünlüğünün korunmasını isteyen Silahlı Kuvvetler'in mektubunu kendilerine verdi. 4 ocakta Demirel, mektubun hükümeti muhatap almadığı konusunda cumhurbaşkanının teminat verdiğini açıkladı. Görevi 7 nisanda sona erecek olan Korutürk, 17 martta göreve veda ziyaretlerine başladı. Mart boyunca TBMM birkaç kez yeni cumhurbaşkanının seçimi için toplandı. Yapılan tek turluk seçimlerde bir adayın aldığı en yüksek oy sayısı 81'di.

4 nisanda Korutürk Bakanlar Kurulu'na, Genelkurmay Başkanı'na ve kuvvet komutanlarına veda etti. 6 nisandaysa millete veda mesajı yayımlayarak görev süresini doldurdu. 6-7 nisan gece yarısında İhsan Sabri Çağlayangil, görevi vekâleten devraldı. (M)

***KOSİGİN** (Aleksey Nikolayeviç), sovyet devlet adamı. — (öl. Moskova 1980). 1964' den ölümüne kadar başbakanlık yaptı. (L)

***KOSİNSKİ** (Jerzy), Polonya asıllı amerikan yazarı. — Son eserleri: *Cockpit* (Horoz Dövüşü Meydanı) [1975] ve *Meçhul Partöner* (1977). [L]

***Kosmos** i. Sovyet otomatik yapma uydularından bir dizi uydunun genel adı. — 31 aralık 1980'de Kosmos dizisinden 1 235 numaralı uydu uzaya fırlatıldı. Resmi ağızlara göre, hemen hemen tüm Kosmos uyduları «yer çevresinde bilimsel inceleme yapmaya» ya da (daha ender olarak) «ulusal ekonominin ihtiyaçları için yeryüzü kaynaklarının incelenmesine» hizmet eder. Oysa gerçekte bu uydular çoğunlukla askeri nitelikte birçok uzak çalışmasını gizlice sürdürmek amacıyla kullanılmaktadır: Askeri keşifler (her yıl, salt fotoğraf çekmek için, kültlesi yaklaşık 5 tona varan ve yeniden kullanılabilen onlarca uydu fırlatılmaktadır); elektronik casusluk (birkaç yüz kg. ağırlığındaki uydular aracılığıyla, yabancı ülkelerin radyo ve radar yayınlarının kaydedilmesi); okyanusların gözetlenmesi (nükleer bir pilin çalıştırdığı radarlarla donatılmış uydular; bunlardan biri, Kosmos 1954, 1978'de Kanada üstüne düştü); füze atışlarının gözetlenmesi; askeri-haberleşmede aracılık (sekizli gruplar halinde yaklaşık 1 500 m yüksekliğe fırlatılan küçük uydular) deniz ulaşımına yardım; bir uydunun başka bir uyduyu tanıyıp yakalaması ve tahrip etmesi; uygulama uydularının denenmesi (telekomünikasyon, metoroloji, vb.); kumanda edilebilir uzay araçlarının denenmesi, aya ya da gezegenlere gönderilirken dünya çevresindeki duraklama yörüngelerinden ayrılmayı başaramayan uyduların başarısızlığının kamufle edilmesi; uzayda biyolojik inceleme (bilinen görev); yeryüzü kaynaklarının gözlemlenmesi (bilinen görev); çeşitli teknolojilerin denenmesi. (L)

***KOSOVA,** Yugoslavya'da Sırbistan federe devletine bağlı özerk bölge. — 10 887 km², 1 468 000 nüf.

● *Tarih.* Halkının yüzde 70'ini arnavutların oluşturduğu Kosova'da, 11 mart 1981'de Priştina Üniversitesi öğrencilerinin kantin yemeklerini protesto etmek için başlattığı eylem giderek sertleşti ve siyasal bir nitelik kazandı. İşçi ve köylülerin de öğrencilere katılmasıyla milliyetçi sloganların atıldığı sokak gösterileri tüm bölgeyi kapladı. Polis ve ordu güçleri ile göstericiler arasındaki çatışmalarda 9 kişi öldü, 133'ü polis olmak üzere 257 kişi yaralandı. Pek çok kişi tutuklandı ve bölgede olağanüstü durum ilan edildi. Kosova Komünistler Birliği başkanı 5 mayıs 1981' de istifa etti ve bunu 100'e yakın üyenin atılması izledi. 1980 kasımında komünist partinin başkanı olan Lazar Mojsov, parti örgütünü dikkatsiz davranmakla suçladı. Kötü ekonomik durumun milliyetçi düşüncelerin gelişmesine uygun bir ortam hazırladığını ve karşı - devrimci eylemlerin Arnavutluk Marksist - Leninist Komünist Partisi tarafından yönetildiğini öne sürdü. Böylece, temmuz 1980'de düzelmiş olan Arnavutluk - Yugoslavya ilişkileri yine bozuldu. Lazar Mojsov, tüm komünistleri milliyetçiliğe, gerici, dogmatik ya da liberalizmden esinlenmiş düşünce ve eylemlere karşı mücadeleye çağırarak yöneticilerin muhalefetle diyalog kurma girişimlerini önlemeye çalıştı. Altı federe cumhuriyetin ve iki özerk bölgenin temsilcileri 21 nisan 1981'de toplanarak «ülke düşmanları»nın şiddetle cezalandırılmasını istediler. (L)

***KOSSWIG** (Curt), alman zooloji bilgini. — (öl. Hamburg 1982). [L]

***KOSTA RİKA,** Orta Amerika'da devlet. — 2 270 000 nüf.

TARİH

Ulusal Kurtuluş Partisi (UKP) üyesi Daniel Oduber Quiros'un 3 şubat 1974'te cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra ülkenin siyasal görünümü değişti. United Fruit'in sağladığı gelirlerle normal bir yaşam düzeyine ulaşan, fakat enerji olanaklarından yoksun bulunan bu barışçı ve demokratik ülke, 1973'ten itibaren petrol bunalımından ciddi biçimde etkilendi (dış ticaret açığı 1972 - 1974 arasında üç kat arttı). Büyük oranda nüfus artışı (1974'te doğum oranı yüzde 3,6) gelir artışını durdurdu. Yirmi yıllık koruyucu - devlet politikasından kaynaklanan kalabalık bir bürokrasi ordusu bütçeye ağır bir yük olmaya başladı; bu arada Figueres'in izlediği sosyalist ülkelerle yakınlaşma politikası ve komünist partinin Figueres'in halefi tarafından yasallaştırılması (1975) muhafazakâr çevreleri tedirginliğe itti.

Bu arada muhafazakâr aday Rodrigo Carazo Odio (doğ. 1926) 1978'de cumhurbaşkanlığına seçildi. Eski başkanlardan Figueres, devlet başkanlığına yeniden seçilmesini sağlayacak bir anayasa reformunu onaylatamadığı için partisinden ayrıldı (1976); UKP de meclis çoğunluğunu yitirdi. Şiddetli bir antikomünist olan Rodrigo Carazo Odio ,ordunun görev almadığı her yerde polis güçlerini modernize etmek istedi; bankaların 1948'den beri millileştirildiği bir ülkede hür teşebbüsten yana oldu. «Yenileşme» politikası sayesinde, ülkenin görüntüsünü değiştirmeye yöneldi; komşusu Nikaragua'daki devrimci durumun Kosta Rika'ya da bulaşmasından korkarak bu politikasına daha bir kararlılık kazandırdı. Ama ekonomik durumu düzeltmek yolunda başarılı adımlar atamadı. Kosta Rika'nın başlıca dışsatım ürünü kahvenin dünya piyasasında fiyatı düşerken, dışalım mallarının (özellikle yağ) fiyatı yükseliyordu. 1982'ye gelindiğinde enflasyon oranı yüzde 65'i ,işsizlik oranı ise yüzde 15'i buldu. Kosta Rika'nın ulusal parası kolonun değeri düştü ve hükümet 29 milyar doları bulan dış borçlarını ödeyemeyecek duruma geldi. Başkan Carazo, Uluslararası Para Fonu ile bir stabilizasyon programı konusunda anlaşma sağlayamadı. Bu arada, ülkenin siyasal dengesi de ciddi bir biçimde bozuldu. Sandinista gerillalarının Kosta Rika üslerini kullanarak Nikaragua'da sol bir rejim kurma girişimlerine izin verdiği için Carazo'ya şiddetli eleştiriler yöneltildi. Ülkede 1980 yılından beri artan terörist eylemlerden, bir yandan salvadorlu solcular, bir yandan da Orta Amerika'daki devrimci kosta rikalı radikaller sorumlu tutuldu. Sayıları ve güçleri pek sınırlı olan sivil muhafızlar, şiddet olaylarıyla mücadele edebilecek durumda değildi. Bu ortam ve koşullarda Luis Alberto Monge Alvarez, 1982'de cumhurbaşkanlığına seçildi. Üyesi olduğu Ulusal Kurtuluş Partisi yasama meclisinde ezici bir çoğunluk sağladı. Monge, ülkesindeki ekonomik bunalıma güçlü ve ivedi bir çözüm getirmek ve Orta Amerika ülkeleri arasındaki mücadelelerde tarafsız kalmak zorunluluğunu vurguladı. Kosta Rika demokrasisinin ekonomik refaha bağlı olduğunu belirterek, tarımsal üretimi ve dışsatım ürünlerini artırma gereğini öne sürdü ve bu nedenle bir toprağa dönüş siyaseti önerdi. (LM)

***KOSTROMA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 250 000 nüf. (L)

***KOSZALİN,** Polonya'da kent. — 69 000 nüf. (L)

KOŞAR (Pekcan), tiyatro ve sinema oyuncusu oyun yönetmeni, seslendirme sanatçısı (İstanbul 1936). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitirdi. Tiyatroya halk-

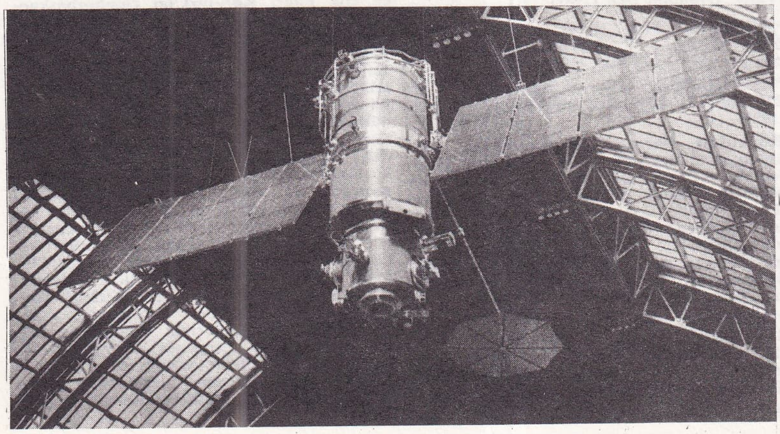

Kosmos dizisinden bir sovyet meteoroloji uydusu

Foto. Apn (LAROUSSE)

evi sahnelerinde başladı. 1955'te Küçük Sahne'de *Çayhane* ile profesyonel oldu. 1958'de Oda Tiyatrosu'na geçerek *Gökteki Kaldırımlar, Öteki, Tersine Dönen Şemsiye* gibi oyunlarda rol aldı. 1960 - 1961' de Oraloğlu'nda (*Bir Parmak Bal, Misafir*), 1961'de kendi kurduğu Gong Tiyatrosu'nda (*Herşey Yeniden, İkiz Kardeşim David*), 1962 - 1963'de G. Sururi - E. Cezzar topluluğunda (*Tütün Yolu*) çalıştı. 1963'te Arena'da (*Boeing - Boeing*) ve yine kendi kurduğu Kadıköy Özel Tiyatrosu'nda (1968) oynadı, oyunlar sahneye koydu. 1965'te geçtiği Kent Oyuncuları'nda *Fadik Kız, Deli İbrahim, Bedel* gibi pek çok ilginç oyunda rol aldı. *Ver Elini Yeni Dünya* (1965) oyunundaki rolüyle İlhan İskender «en iyi erkek oyuncu» ödülü'nü aldı. 1975'te sinemada kimi seks güldürülerinde göründü; yakın yıllarda TV skeçlerine çıktı. 1980'lerde film seslendirme çalışmalarına ağırlık verdi. (M)

***KOŞAY** (Hamit Zübeyr), türk arkeoloğu ve etnoloğu. — Yeni eserleri: *Keban Projesi Pulur Kazısı* 1968 - 1970 (1976), *Pulur: Etnografya ve Folklor Araştırmaları* (1977). [M]

KOŞİ (**Koçi***), Japonya'da kent ve il yönetim merkezi. — 240 000 nüf. 5 km güneydoğusunda 724'de kurulmuş olan Şikurin il tapınağı (sanat eserleri, XIV. yüzyılda yapılmış bahçe). [L]

***KOŞİCE,** Çekoslovakya'da kent ve Doğu Slovakya'nın merkezi. — 199 053 nüf. Müzeler. (L)

KOŞİGAYA, Japonya'da (Honşu) kent. Tokyo'nun kuzeyinde. 139 000 nüf. (L)

***KOTA BHARU,** Malezya'da kent. — 55 000 nüf. (L)

KOTA KİNABALU, (esk. **Jesselton***), Malezya'da kent. — Sabah'ın başkenti. Borneo'nun kuzeyinde. 40 939 nüf. (L)

***KOTAH,** Hindistan'da (Racastan) kent. — 213 000 nüf. (L)

KOTAK (İsmet), Kıbrıslı devlet ve siyaset adamı (Gazi Magosa 1939). Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1962). Uzun süre Kıbrıs Türk kesiminde kooperatifçilik alanında çalıştı. Kıbrıs' ta ilk «sosyal konut» projesinin uygulayıcısı oldu. Türk Mukavemet Teşkilatı'nda çeşitli hizmetler verdi. 1969'da Çalışma, Kooperatif, Sosyal İşler ve İskân bakanı oldu. Kooperatifçiliğin adada gelişip güçlenmesi yolunda çaba harcadı, beş büyük fabrikanın açılmasına ön ayak oldu. 1970 ve 1976 seçimlerinde Gazi Magosa milletvekili seçildi. Aynı zamanda gazetecilik de yapan Kotak, 1954'te başlayarak çeşitli gazete ve dergilerde röportajlar ve makaleler yayımladı. Olay dergisinin genel yönetmenliğini yaptı. Demokratik Halk Partisi'nin kurucularından olan Kotak, daha sonra bu partinin genel başkanlığına getirildi ve mart 1982'de kurulan koalisyon hükümetinde Sanayi ve Kooperatifler bakanı olarak görev aldı. (M)

***KOTT** (Jan), polonyalı yazar. — *Tanrıları yemek* (1975) adlı son kitabında antik trajedi anlayışını, çağdaş dünyada görülen şiddet eylemleri ve siyasal yapılar açısından ele alarak yorumladı. (L)

***Kovada Hidroelektrik Santralı,** Isparta ilinde Kovada gölünden beslenen hidroelektrik santralı. — Kovada I, 1960 yılında işletmeye açıldı. Santral, 8,4 MW gücündedir ve yılda 35 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. Kovada II, 1971 yılında uretime geçti. Bu santralsa 53 MW gücündedir ve yılda 222 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

Kovalı Barajı, Kayseri ilinde Dündar suyu üzerinde baraj. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 192 m; barajın temelden yüksekliği 48,5 m; talvegden yüksekliği 42 m; normal su kotu 1 190,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 25,1 milyon m³; göl alanı 1,67 km²; sulama alanı 3 180 ha' dır. (M)

***KOVANLIK,** Giresun ilinde, Bulancak ilçesine bağlı bucak. — 13 227 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 464 nüf. (1980). [M]

***KOVNO.** Bk. KAUNAS.

KOVROV (**Kovrav***), Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 140 000 nüf. (L)

***KOWALSKİ** (Piotr), Polonya asıllı fransız sanatçısı. — Son Çalışmalarından bazıları şunlardır: *Elektronik Küp* (1967), *Kimlik +* (1973) ve *Bir Küpün Üç Simetri Sistemi* (1975). [L]

***KOWARSKİ** (Lew), rus asıllı fransız fizikçisi. — (öl. Cenevre 1979). [L]

***KOYULHİSAR,** Sivas ilinde ilçe. — 26 670 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 3 486 nüf. (1980). [M]

***KOYUNCULUK** i. — ANSİKL. Türkiye' de beslenen koyun sayısı 1977-1980 arasında düzenli bir artış gösterdi: 1977'de 42,7 milyon, 1978'de 43,9 milyon, 1979'da 46 milyon, 1980'de 48,6 milyon. Aynı yıllarda kesilen koyun sayısı ve koyun eti üretiminde azalma, buna karşılık koyun dışsatımında artış görüldü. 1979'da 347 000 baş, 1980'de 830 000 baş, 1981'de 1 609 000 baş koyun ihraç edildi (hemen hemen tamamı arap ülkelerine). Dışsatıma bağlı olarak içte koyun kesimi ve dolayısıyla koyun eti üretimi bir miktar azaldı (1976'da 3,6 milyon koyundan 60 000 t et; 1980'de 2,5 milyon koyundan 41 860 t et). [M]

KOYUNLU, Niğde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 305 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOYUNOĞLU** (Arif Hikmet), türk mimarı. — 1982'de İstanbul'da öldü. Sanatçıya eserlerinden biri olan eski Türk Ocağı'nın Ankara Resim ve Heykel Müzesi'ne çevrilmesi vesilesiyle Kültür Bakanlığı ödülü (1980) ve Atatürk'ün doğumunun 100. yılında da devlet başkanı Kenan Evren tarafından Atatürk sanat armağanı verildi (1981). [M]

***KOZACILIK** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1974'ten sonra gerileyen yaş koza üretimi 1980'den başlayarak artmaya başladı. 1981' de 80 000 kutu açıldı, 2 032 ton yaş koza elde edildi. Koza yetiştirilen il sayısı 1981'de 32'ye yükseldi. Ancak yine de Türkiye'de kullanılan ipeğin tümü bu üretimle karşılanamadığından bir miktar koza ithal edildi (1981'de 6 000 kg). [M]

KOZAĞAÇ, Burdur ilinde, Gölhisar ilçesinin Çavdır bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 564 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOZAK,** İzmir ilinde, Bergama ilçesine bağlı bucak. — 8 231 nüf., 15 köy. Bucak merkezi *Yukarıbey*. 1 265 nüf. (1980). [M]

***KOZAKLI,** Nevşehir ilinde ilçe. — 26 607 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 6 826 nüf. (1980). [M]

***KOZAN,** Adana ilinde ilçe. — 130 800 nüf., 101 köy. İlçe merkezi 42 462 nüf. (1980). [M]

***KOZCAĞIZ,** Zonguldak ilinde, Bartın ilçesine bağlı bucak. — 31 963 nüf., 35 köy. Bucak merkezi 3 081 nüf. (1980). Belediye. (M)

KOZÇEŞME, Çanakkale ilinde, Biga ilçesinin Balıklıçeşme bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 677 nüf. (1980). Belediye. (M)

KOZHİKODE, esk. Kaliküt, Hindistan'da (Kerala) liman kenti. 334 000 nüf. (L)

***KOZLU,** Tokat ilinde, Erbaa ilçesine bağlı bucak. — 5 646 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 706 nüf. (1980).

***KOZLU,** Zonguldak ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 45 192 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 32 121 nüf. (1980). Belediye. (M)

Kozlu (*Uluatan*) **Barajı,** Zonguldak ilinde Uluatan Suyu üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, taşkından korunma ve içme suyu sağlama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 182,5 m; barajın temelden yüksekliği 61,65 m; talvegden yüksekliği 60,15 m; normal su kotu 178,85 m; normal su kotunda depolama hacmi 25 milyon m³; göl alanı 1,07 km²; sağlayacağı içme suyu 63 milyon m³'tür. (M)

KOZLUCA, Burdur ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 055 nüf. (1980). Belediye. (M)

KOZLUÇAY, Isparta ilinde, Yalvaç ilçesinin Bağkonak bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 926 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KOZLUK,** Siirt ilinde ilçe. — 41 731 nüf., 55 köy. İlçe berkezi 10 157 nüf. (1980). [M]

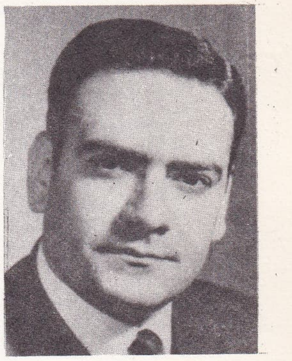

İsmet KOTAK

***KOZMİK** sıf. — ANSİKL. Astron ve Fiz. Kozmik ışınlar çok büyük bir enerjiye sahip yıldızlararası ya da gökadalararası uzayda yayılan parçacıklı ya da elektromagnetik ışımalardır. Parçacıkların, yani proton ve atom çekirdeklerinin, elektronların, gamma ışınlarının enerjisi 10^6 elektronvolttan 10^{20} elektronvolta kadar uzanır. Yüklü kozmik ışımanın saptanması iyonlaştırma gücüne, magnetik alanın etkisine veya Çerenkov olayına dayanır; yüksek enerjili gamma ışımasının saptanmasıyla bir elektron-pozitron çifti yaratılmasına veya bir elektron ile olan etkileşime (Compton* olayı) dayanır. Yüksek enerjili kozmik elektronlarla yayılan polarmış sürekli radyo dalgalarının bulunmasından sonra kozmik ışıma astrofizikte büyük bir önem kazandı. Gökadamızda bu yayın sarmal kollarla ilintilidir; aynı ilinti diğer sarmal gökadalarda da görülür. Kimi durumlarda ayrıca bir radyo ayla gözlenmektedir.

Gökadalardaki magnetik alanların dağılımı hakkında bilgimiz yetersiz olduğundan senkrotron yayınımın açıklanması kolay değildir.

nükleer kozmik ışıma

Nükleer kozmik ışımanın tayfı, protonlar, helyum ve bazı ağır çekirdekler için geçerli olmak üzere birçok 10 üssü kuvvette kinetik enerjilere dayalı olarak kurulmuş bir güç kanunuyla ifade edilen birkaç GeV/ nükleon'luk bir enerjiden yukarı değerlerle gösterilir. Protonlarınkinden 100 kat az o-

Karacabey Harası'nda türk merinosu sürüsü

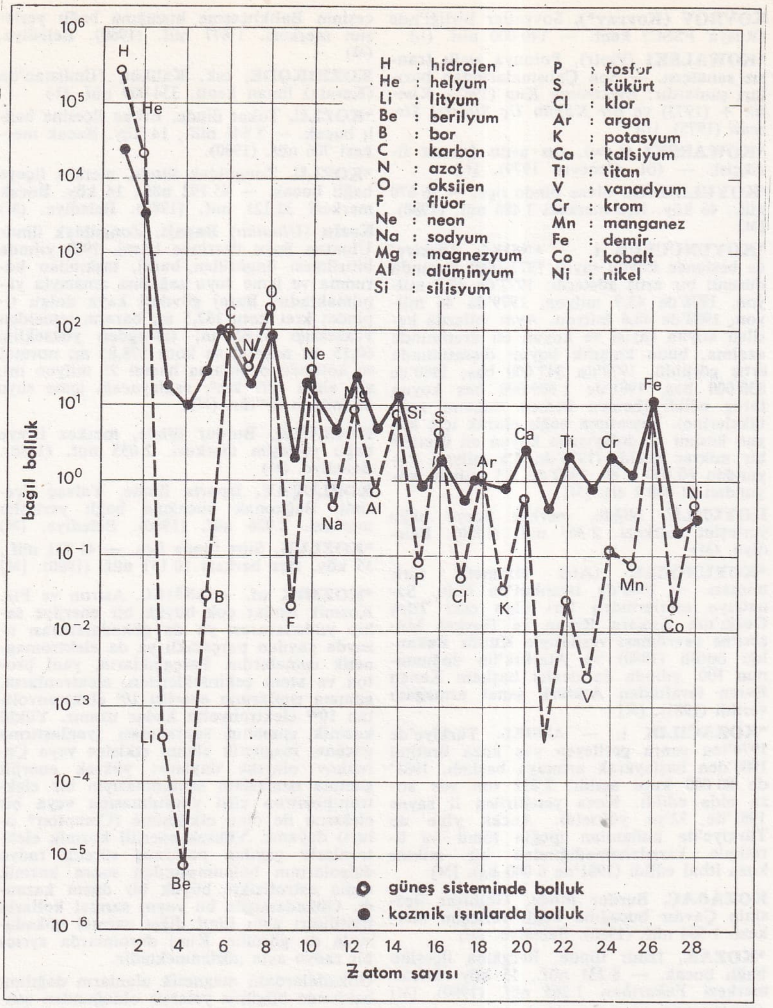

Şek. I. Güneş sisteminde ve kozmik ışınımda bulunan elementlerin karşılaştırmalı oranı

lan elektron tayfını ölçmek daha güçtür. Ayrıca bu tayf, 800 MeV'un altında, güneş rüzgârı ile taneciklerin etkileşmesi sonucu büyük ölçüde bozulur (*güneş modülasyonu*). Proton tayfında, $5x10^{15}$ ile $5x10^{16}$ eV arasında, muhtemelen gökada dışı kökenli bir ışımanın gittikçe artan baskın etkisinden kaynaklanan bir geçiş bölgesi gözlenmektedir. Kozmik ışınların kimyasal bileşimi, hidrojenden nikele kadar, karbon miktarı ortalama alınıp güneş sistemindeki clementlerle karşılaştırmalı olarak şekil 1'de verilmiştir. Güneş sisteminde, en azından 10 000 defa daha fazla bulunan üç element (lityum, berilyum ve bor) bakımından çarpıcı bir farklılık görülmektedir. Bu elementler, karbon ve oksijen çekirdeklerini parçalayan yüksek enerjili nükleer tepkimelerden (parçalanma) kaynaklanmaktadır. Tıpkı bunun gibi, atom numarası 17 ile 25 arasında olan çekirdekler de özellikle birincil demir çekirdeklerinin parçalanmasından doğmaktadır. Kozmik ışımada bugüne kadar teşhis edilen en ağır elementler uranyuma yakındır.

Yüksek enerjili nükleer parçalanma sonucu ortaya çıkan miktarının incelenmesiyle, 1 GeV/nükleon'luk enerji düzeyi için, hızlanma ile gökada dışına kaçış arasında, kozmik ışınlar tarafından katedilen ortalama gaz miktarının 6 g. cm^{-2} olduğu hesaplanmıştır. Daha yüksek enerjili tanecikler (100 GeV/nükleon) gökada dışına daha kolay kaçtıklarından ortalama olarak daha az gaz katederler. Bu sonuçlar büyük çoğunluktaki toplam helyum miktarının yaklaşık onda birini temsil eden nükleer parçalanma ürünü döteryum ve He 3 bolluğu ile doğrulanmıştır.

Co 57'nin az miktarda olması, yıldızlarda nükleer tepkimeler sonucu kimyasal öğeler oluşması ile bunların hızlanmaları arasındaki en kısa süreyi hesaplamaya yarar. Bu sürenin bilinmesi kozmik ışınların kökenini bilmek bakımından önemlidir. Nitekim ^{44}Ti ve ^{59}Ni gibi ^{57}Co da, ancak K kapması ile, yani elektronlarla çevriliyse parçalanabilir. Atom çekirdeği yüksek enerjiyle hızlandığında bu elektronlar kopar ve parçalanma mümkün olmaz. ^{57}Co'nun miktarı, hızlanmanın çekirdek sentezinden en az bir yıl sonra olduğunu düşündürür niteliktedir.

Gökada içinde kozmik ışınların yayılma modellerinin uygulanması, gözlemlenen element bileşiminden hareketle kozmik ışınların kaynağının ilk bileşimine ulaşmayı sağlar. Evrendeki miktarlarına bakılacak olursa ağır elementlerin fazla olduğu görülür; bu durum ya kozmik ışınların hızlanmasına bağlı olarak çekirdek birleşmelerinden (üstnova), ya da basit atomik özelliklere (iyonlaşma potansiyeli) ve bir güneş bileşimi ortamında iyonların yük/kütle oranına bağlı özgül bir hızlanmadan ileri gelir. ^{57}Co'nun gözlemi ikinci varsayımın lehindedir. Bu durumda, izotop oranları atomik seçim olaylarından etkilenmediğinden, kozmik ışınların bileşiminin saptanması birinci derecede önem taşır. C,N,O, Fe ve Si izotoplarının incelenmesi kozmik ışıma ile güneş sistemi elementleri arasında önemli bir fark olmadığını ortaya koymaktadır.

Buna karşılık ^{22}Ne ve belki ^{25}Mg ile ^{26}Mg miktarının, kozmik ışınların kaynaklarında daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kozmik ışınların bir kısmı normal bileşimli bir ortamda, söz gelimi yıldızlararası rüzgârların etkisi altında doğan hızlanmaya eklenecek olan özgül bir çekirdek sentezine bağlanabilir.

^{10}Be, ^{26}Al ve ^{36}Cl gibi bazı izotoplar, kozmik ışınların gökada içinde kalma süresini ölçmek için radyoaktif saat rolü oynar. 150 MeV/nükleon'un altındaki enerjilerde ^{10}Be'nin yokluğu 10^7 yıldan fazla bir kalma süresini ve katedilen ortamın santimetre küp başına ortalama 0,2 hidrojen atomu yoğunluğunda olduğunu düşündürmektedir. Nitekim kozmik ışınlar, çoğunlukla düşük yoğunluklu ortamlardan (yüksek bir sıcaklığın ve zayıf bir yoğunluğun hüküm sürdüğü radyo aylalar ya da gökadalararası geniş uzaylar) geçer.

Kozmik ışımanın kimyasal ve izotopsal bileşiminin ölçülmesinde büyük ilerlemeler elde edilmekle birlikte bu ışınların kaynağını tamamen ortaya koyacak bulgular henüz elde edilememiştir.

yüksek enerjili gamma ışıması

Kozmik ışınların nükleonsal bileşiminin doğrudan gözlenmesi ancak Güneş'in yakınında mümkündür. Onun ötesinde, gamma ışınlarının incelenmesi kozmik ışınların nükleonsal bileşimi (protonlar) hakkında fikir verebilir. Nitekim, 700 MeV'dan büyük nükleonlar, yıldızlararası madde ile tepkimeye girerek π^0 mezonları verir. Bu mezonlar anında yüksek enerjili iki gamma enerjisine bölünerek parçalanır. Böylece ortaya çıkan ışımanın tayfı, 70 MeV dolayında bir maksimum verir. İki ayrı süreç de gözlemlenen gamma ışımasına katkıda bulunabilir: Bunlar, birkaç yüz MeV'lik elektronların frenleme ışıması ile yıldızlardan ve yıldızlararası toz taneciklerinden yayılan ışığın ve 3 K denen evrensel ışımanın üzerindeki GeV'den yukarı enerjili elektronların Compton yayınımıdır. Compton yayınımı, muhtemel bir gökada aylası içinde ihmal edilemeyecek bir rol oynayabilir.

Yüksek enerjili gamma ışınları önce balonların, daha sonra «SAS 2» ve «COS-B» (Avrupa Uzay Ajansı) gibi uyduların üzerine yerleştirilen aygıtlarla ölçüldü. 1972'den beri ,göğün derinlikleri sistemli bir incelemeye tabi tutuldu. Gözlemleri basit bir şekilde çözümleyebilmek için, gözlemlenen ışımanın gökadadışı yaygın bir bileşen ile, hem kozmik ışımadan hem noktasal kaynakların birikiminden kaynaklanan gökada için bir bileşenin ürünü olduğu kabul varsayıldı.

Gözlemler (bk. şek. 2) güneş sisteminin Gökada merkezinden yaklaşık 10 kpc (1 kpc = 3 300 ışık yılı) uzaklıkta ve gökada kursunun kenarında yer aldığı gözönünde tutularak yorumlanmalıdır. Gökada'dan gelen ışınım gökada düzleminde çok yoğundur ve bu yoğunluk kursun içine doğru daha da artar. Genel olarak, gözlemlenen dağılımda, gökadamızın büyük yapısal özellikleri bulunmaktadır; bunlar arasında nötr ya da iyonlaşmış hidrojen (sarmal kollar), O ve B yıldızları (Gould kuşağı) ve moleküler hidrojen sayılabilir (gökada merkezinden 5 kpc uzaklıktaki kol, halka, gökada düzlemine göre yayılan ışınımın sapması ve kayması).

300 MeV'den yukarı ışımanın gözlenen enlemdeki dağılımına bakılırsa, dedektörün zayıf açısal ayırma gücüne rağmen, gelen yayımda iki bileşeni ayırdetmek mümkündür: Maddenin bölgesel dağılımıyla ilintili olarak, yakın bölgelerden (1 kpc) gelen geniş bir bileşen ve gökadanın daha uzak (merkezden 4 ile 6 kpc uzak) yerlerinden gelen bir yayımdan kaynaklanan dar bir bileşen.

Ama güneş sisteminden uzaktaki kozmik ışık dağılımı, kendisine hedef olan gaz dağılımı bilinmiyorsa ve nötron yıldızları gibi (pulsar) yoğun kaynaklardan gelen özgün bir yayım mevcut değilse, açıklanamaz. Atom hidrojenin (HI) dağılımı, radyoastronomide 21 sm'lik çizginin gözlenmesi sayesinde nispeten daha iyi bilinmektedir. HI biçimindeki hidrojen 4-11 kpc arasında düzgün bir şekilde dağılmış gözükmektedir. Yoğun ve soğuk bulutlarda, CO gibi başka moleküllerle bir arada bulunan molekül hidrojene (H_2) gelince, bu molekülden yayımlanan 2,64 mm'lik çizgi, onun gökada içinde HI'den çok farklı bir dağılıma sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Yoğun bulutlar, bir taraftan Gökada'nın merkezinde, diğer taraftan 4-6 kpc arasında bu-

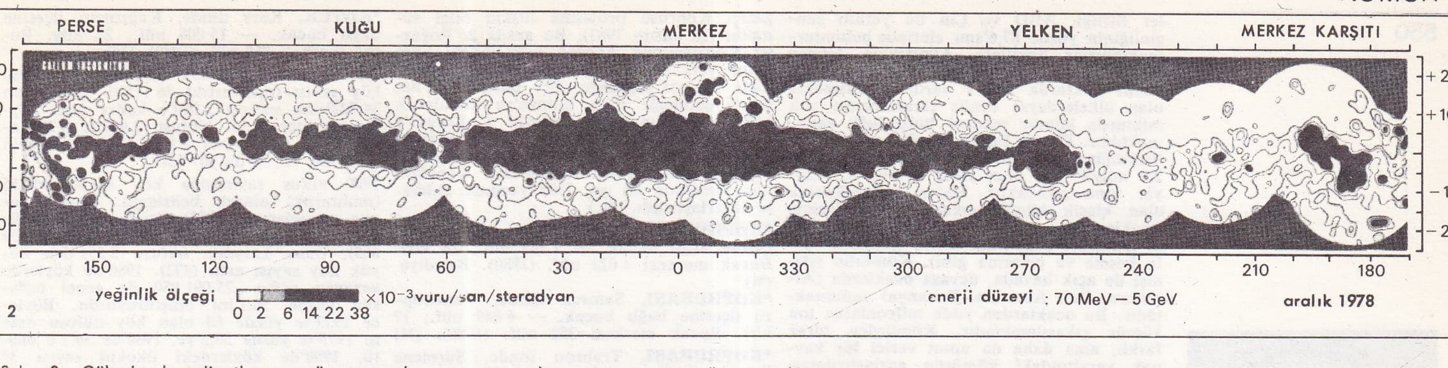

Şek. 2. Gökada koordinatlarına göre uzayda gamma ışınları yayınımının gösterimi (Avrupa Uzay Ajansı'nın «COS-B» adlı bilimsel uydusundaki aletlerle yapılan ölçüme göre şekillendirilmiştir). Yatay eksen, derece cinsinden gökada boylamını; düşey eksen, derece cinsinden gökada enlemini göstermektedir. (H.A. Mayer Hasselwander ve drk., New York Bilimler Akademisi Yıllığı, 1979.)

lunan bir halkanın içinde yoğunlaşmıştır. Bu bölgelerin dışında, molekül halinde daha az hidrojen vardır. Gökada kaynaklı tüm gamma ışınlarının kozmik ışımadan doğduğu varsayımı kabul edilecek olursa, kozmik ışınların Gökada içindeki dağılımı çok zayıf bir kesinlikle saptanabilir. Sonuçlar, kozmik ışınların, yıldızlararası maddenin ve magnetik alanın birbiriyle bağdaşır enerji yoğunluklarına sahip oldukları varsayımına daha uygun düşmektedir. Geniş bir ölçekte, gözlemlenen gamma ışıması, Gökada'mızın en yoğun ve en faal bölgeleri ile ilintili gözükmektedir; bu bölgelerde en genç yıldızlar ve kütlesel yıldız patlamalarının (üstnova) kalıntıları bulunmaktadır.

Gamma gözlemleri gökadadışı gamma yayımının özelliklerini de vermektedir. Bu yayım izotroptur ve enerji tayfı Gökada'mız için bulunmuş olandan daha eğimlidir. Bu ışımanın kökeni hâlâ belirsizdir; ya Gökada'yı çevreleyen bir ayladan, ya da Seyfert gökadaları (kazar'lar) gibi etkin gökadaların birleşik yayımından ileri gelebilir. Bugüne kadar kesinlikle saptanmış olan gökadadışı tek kaynak kazar 3C273'dür; bu gökadanın 10^{45} erg. sn^{-1}'lik bir parlaklığa sahip ışımasının önemli bir kısmı gamma ışınları şeklindedir.

Gamma astronomisinin büyük ve yeni bir buluşu, belli noktalardan gelen yüksek enerjili gamma ışınları yayımıdır. Detektörlerin zayıf açısal ayırma gücü nedeniyle yerleri ancak yaklaşık olarak saptanabilen 100 MeV'nin üzerindeki bu kaynaklardan 30 kadarı gözlenmiştir. Ama bu kaynakların ne olduğunu belirlemek çok güçtür. Yalnız iki kaynağın Gökada içinde bulunduğu kesin olarak saptanmıştır. Bunlar Yengeç ve Yelken bulutsularında bulunan ve radyo yayımı ile aynı frekansta yayım yapan, 33 ms ve 89 ms'lik peryotlu iki genç pulsardır (bk. şek. 2, Vela). Bir Güneş kütlesinin 30 km yarıçapında bir küreye sıkıştırılmış halini andıran bu son derece tıkız nötron yıldızları, 10^{12} gauss dolayında çok yüksek bir magnetik alanla çevrilidir.

Gamma ışınları muhtemelen, pulsarların yüzeyinde çok yüksek enerjilere kadar hızlanan ve magnetik alanın kuvvet çizgilerini izleyen elektronların eğri ışımasından gelmektedir. Gamma kaynaklarından biri de, kozmik ışınların orada daha yoğun olduğunu kabul etmek kaydıyla, *p* Ophiucus molekül bulutları yığınında olabilir. Bu bölgede üstnova kalıntısı bulunmadığından, kozmik ışınların yıldız rüzgârlarından doğduğu da düşünülebilir. Kaynakların tümünün Gökada'daki dağılımının incelenmesi, bunların yaklaşık 10^{35} erg. sn^{-1}'lik parlaklıkla, Gökada'nın en genç yıldız topluluklarına bağlı olduğunu göstermektedir. Gökada'nın iç kısmında yer alan kaynaklardan bazıları, yoğun yıldızlararası ortamla (molekül bulutları) karşılıklı etkileşme bölgelerine (yıldızlar buralarda doğar) bağlı olabilirler. Bu bölgelerde kozmik ışıma çok yoğun olabilir, bu da gamma ışınlarının neden bazı noktalardan geldiğini açıklar. Ama bu ışınlar genç pulsarlardan veya hâlâ gizlerle dolu başka gök cisimlerinden de kaynaklanabilir. Kozmik ışımanın kökenini anlayabilmek için, henüz çok genç bir bilim dalı olan gamma astronomisinin, tanımlanamamış kaynakların fiziksel yapısını aydınlatması gerekmektedir. (L)

KOZYÖRÜK, Tekirdeğ ilinde, Malkara ilçesinin Şahin bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 854 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÖKLÜ** (Aziz), türk iktisatçısı. — 1978'de Ankara'da öldü. (M)

Köklüce Hidroelektrik Santralı, Tokat ilinde akarsu hidroelektrik santralı. 1984 yılında işletmeye açılması öngörülen santral, 90 MW gücündedir ve yılda 588 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***KÖKNEL** (Özcan), türk psikiyatri uzmanı. — Yeni eserleri: *Yaşambilimsel Çözümlemede Davranış* (O. Yazıcı ile birlikte, 1976), *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları* (1979; Yunus Nadi Ödülü), *Tıpta Ruhbilim* (K. Özuğurlu ile birlikte, 1980), *Toplumda ve Ailede Ruh Sağlığı* (1981), *Klinik Psikofarmakoloji* (1982), *Kaygıdan Mutluluğa Kişilik* (1982), *Alkolden-Eroine Kişilikten Kaçış* (1983). [M]

KÖKSAL (Neriman), türk kadın sinema oyuncusu (İstanbul 1928). Asıl adı Fatma Neriman Kökçü'dür. İlkokuldan sonra okumadı. Bir süre fabrika işçiliği yaptı. 1949'da rastlantı sonucu Çete filminde oynadı ve sinemaya girdi. 1950'lerin gözde kadın oyuncuları ve «vamp»ları arasında yer aldı. *Fosforlu Cevriye* tipini yarattı. 1960 ve 1970'lerde karakter rollerine çıktı. 1967'den başlayarak bir süre şarkıcılık da yaptı. 300'ü aşkın filmde oynayan Köksal'ın rol aldığı başlıca filmler: *Hürriyet Şarkısı* (1951), *Katil* (1953), *Cingöz Recai* (1954), *Hayatımı Mahveden Kadın* (1955), *Battal Gazi Geliyor* (1955), *Kanlarıyla Ödediler* (1956), *Dişi Canavar* (1957), *Fosforlu Cevriye* (1959), *Devlerin Öfkesi* (1960), *İkimize Bir Dünya* (1963), *Artık Düşman Değiliz* (1965), *Güllü Geliyor Güllü* (1973), *Aşk-ı Memnu* (1975/TV dizisi), *N'Olacak Şimdi* (1979), *Kırık Bir Aşk Hikâyesi* (1982), *Seni Kalbime Gömdüm* (1982). [M]

Özcan KÖKNEL

***KÖLN,** Batı Almanya'da (Rheinland-Westfalen) kent. — 1 015 483 nüf. (L)

***KÖMÜR** i. — ANSİKL. Teknol. Petrolün giderek pahalılanması ve rezervlerin (260-300 milyar ton) yüzyılın sonunda tükeneceğinin tahmin edilmesi kömürü bir kez daha sanayiin temel maddelerinden biri haline getirdi. 1977 eylülünde İstanbul'da toplanan X. Dünya Enerji Konferansı'nda yapılan hesaplara göre dünyada 640 milyor ton kömür rezervi ve 10 000 milyar tondan fazla toplam enerji kaynağı vardır. Sovyet-

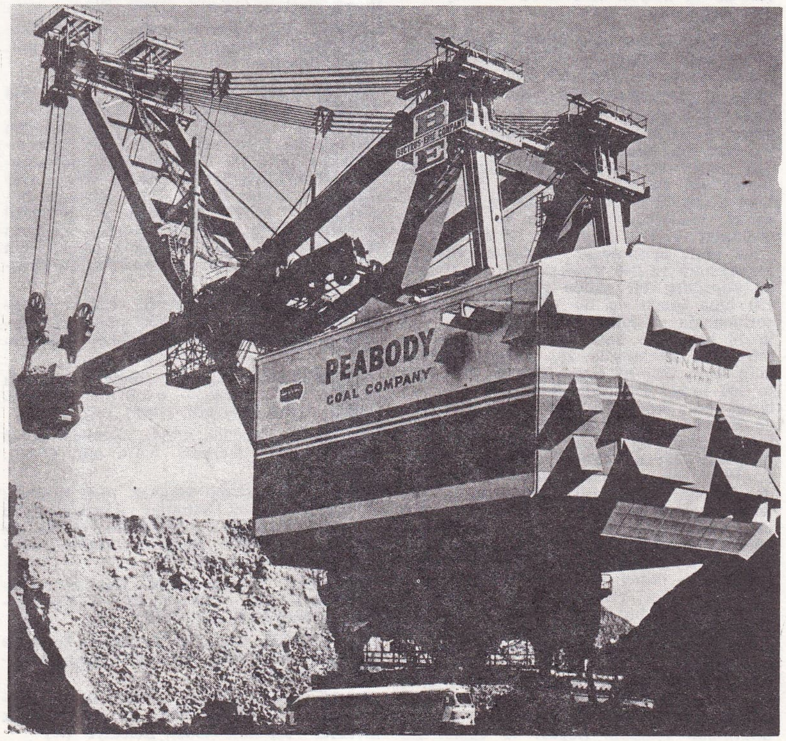

ABD'de Kentucky açık kömür ocağında 170 tonluk dev kazıcı

Foto. X (MEYDAN); Kennecott Copper Corporation (LAROUSSE)

ler Birliği, ABD ve Çin bu yeraltı zenginliğinin yüzde 87,6'sını elerinde bulundurmaktadırlar. İngiltere, Avustralya, Güney Afrika, Batı Almanya ve Kanada'da da önemli miktarda rezerv vardır. Gelişmekte olan ülkelerdeyse henüz çıkarılmamış çok miktarda kömür madeni bulunduğu sanılmaktadır. Dünya Enerji Konferansı'nda belirtildiğine göre 2020 yılına kadar bugün 2,6 milyar ton olan yıllık üretim 8,7 milyar tona çıkacaktır. Halen kullanılmakta olan klasik kömür çıkarma tekniklerinin (makineleşme, otomatikleşme) yanı sıra yeni teknikler geliştirilmektedir (kömürü suyla kesme ve çıkarma gibi). Kömürün işlenişi de açık havada, devasa ocaklarda (Almanya, Batı Amerika, Britanya) yapılmaktadır. Bu ocaklardan yılda milyonlarca ton kömür çıkarılmaktadır. Kömürden biraz farklı, ama daha da umut verici bir kaynak yeraltındaki kömürün gazlaştırılması olabilir. Ya orta derinliklerde (Sovyetler Birliği'nde 50 yıldır bu yöntemle düşük kalorili gaz elde edilmektedir) ya da çok derinden ve yüksek basınçla gaz çıkarılabilir (Belçika).

Teoman KÖPRÜLÜLER

Yeni üretim teknikleri birtakım yeni sorunları da getirdi. Kömürlerin büyük bir kısmının (asfalt ya da linyit) performansı düşüktür ve kömür ocaklarını genellikle tüketim merkezlerinden binlerce kilometre uzaktadır. Bu durumda iki seçenek vardır: 1 — Ocaktan çıkartılan kömürün niteliğini çıkartıldığı yerde yükseltmek, sonra uzak bölgelere nakletmek. 2 — Yine yerinde ya elektriğe çevirmek (elektrik, 500 000 volta varan yüksek gerilimli hatlarla nakledilir) ya da sentetik doğal gaza dönüştürmek (gaz boru hattıyla taşınır). Kömür, sıvılaştırılarak sentetik petrole de çevrilebilir, ancak bu çok pahalı bir işlemdir.

Kömürün ortaya çıkardığı bir sorun da atmosferde karbon dioksit yoğunluğunun artmasıdır (1978'de havada on binde 3,3 olan CO_2 oranının 2000 yılında iki katına çıkması beklenmektedir.

● *Türkiye*'de kömür üretimi 1973-1981 yılları arasında taşkömür ve linyit bakımından farklı şekilde gerçekleşti. Taşkömür üretimi giderek azaldı: 1974'te 8,5 milyon t, 1977'de 7,6 milyon t, 1980'de 6,6 milyon t. 1981'de üretimde bir miktar artış oldu: 7,2 milyon t. Linyit üretimindeyse sürekli bir artış gözlendi: 1973'te 10,7 milyon t, 1975' te 11,9 milyon t, 1977'de 14,9 milyon t, 1978'de 18 milyon t, 1980'de 17 milyon t, 1981'de 19 milyon t. (LM)

***KÖMÜRLÜ,** Erzurum ilinde, Şenkaya ilçesine bağlı bucak. — 12 716 nüf., 18 köy. Bucak merkezi *Göllet*, 526 nüf. (1980). [M]

***Köprü** (İSTANBUL BOĞAZİÇİ - 'sü). — Boğaziçi Köprüsü bağlantısını tamamlayan çevre yollarının büyük bölümü 1975'te, Göztepe ve bazı şehir girişleri ise 1976' dan sonra tamamlandı. Boğaziçi Köprüsü'nün ilk üç yılında buradan 50 milyon taşıt geçti. 50 milyonuncu taşıtın sürücüsüne bir madalyon, bir belge ve çeşitli armağanlar verildi (31 ekim 1976). Bu üç yılda geçiş ücretinden 780 milyon lira gelir sağlandı ve 246 trafik kazası oldu. 1980' de köprüden bir günde geçen araç sayısı 100 bine ulaştı ve bu yıldan sonra geçiş zorlanmağa başladı. Başlangıçta tek yönlü 10 lira olan binek atamobili geçiş ücreti 1977 ortalarında 20, 7 nisan 1980'de gidiş geliş 60, 10 ocak 1981'de 100, 1983' te 200 liraya çıkarıldı. Son dönem sayımlarına göre köprüden geçen araçların yüzde 8'i kamyonlar, yüzde 80'i ise özel otolardır. Şehir içi trafikte kamyonların payı yüzde 23 iken köprü trafiğinde yüzde 8 oluşu yük taşımacılığında büyük oranda arabalı vapurların kullanıldığını gösterir. Avrupa ile Asya'yı birbirine bağlayan uluslararası bir transit geçidi niteliğindeki Boğaziçi Köprüsü'nde gittikçe artan trafik yoğunluğu nedeniyle İstanbul Boğazı'nda ikinci bir köprü yapılması önerildi. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979 - 1983) bu konuya yer verilmediyse de, İkinci Boğaziçi Köprüsü'nün yapılması 12 Eylül'den sonraki dönemde basında ve kamuoyunda sık sık sözkonusu oldu. Bu konuda ilgililerce bir proje hazırlandı. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in İstanbul'a gelişinde, Bayındırlık Bakanlığı yetkilileri tarafından İstanbul Boğazı ve İkinci Boğaziçi Köprüsü projesine ilişkin bilgi sunuldu (12 kasım 1983). Bu arada 2. Boğaziçi Köprüsü'nün Avrupa yakasındaki ayağının yeri konusunda iki seçenek ortaya çıktı. Birinci seçeneğe göre Baltalimanı'na, ikinci seçeneğe göre İstinye'ye konulacak köprü ayağının çevre yoluyla 4. Levent'e kadar ulaşması öngörüldü. Cumhurbaşkanına bu konuda verilen brifingten sonra proje ihalesi yapılan 2. Boğaziçi Köprüsü' nün temelinin en geç 1985 yazında atılması kararlaştırıldı. (M)

***KÖPRÜBAŞI,** Manisa ilinde, Gördes ilçesine bağlı bucak. — 7 343 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 4 022 nüf. (1980). Belediye (M)

***KÖPRÜBAŞI,** Samsun ilinde, Vezirköprü ilçesine bağlı bucak. — 6 849 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 352 nüf. (1980). [M]

***KÖPRÜBAŞI,** Trabzon ilinde, Sürmene ilçesine bağlı bucak. — 14 903 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 3 976 nüf. (1980). Belediye. (M)

KÖPRÜKÖY, Ankara ilinde, Keskin ilçesinin Çelebi bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 208 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÖPRÜLÜ,** Antalya ilinde, Gündoğmuş ilçesine bağlı bucak. — 6 316 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 905 nüf. (1980). [M]

***KÖPRÜLÜ** (Bülent), türk hukukçusu. — Yeni eserleri: *Miras Hukuku Dersleri I* (1976), *Medeni Hukuk* (1979). [M]

KÖPRÜLÜ, Kars ilinde, Göle ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 660 nüf. (1980). Belediye. (M)

KÖPRÜLÜLER (Teoman), türk maliyecisi ve siyaset adamı (Eskişehir 1934). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1955), Maliye Bakanlığı bünyesinde çeşitli görevlerde bulundu. Hazine Genel müdür yardımcısı (1964), Washington büyükelçiliği maliye müşaviri (1968), Hazine genel müdür başyardımcısı (1972), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı müsteşar yardımcısı (1974) ve müsteşarı oldu (1975). Aynı yıl görevinden ayrılıp CHP'ye girerek siyasete atıldı, bir süre CHP Ankara il başkanlığı yaptı. 1977' de Ankara'dan CHP milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. İkinci Ecevit hükümetinde (1978 - 1979) ticaret bakanı olarak görev yaptı. Parlamentodaki görevi, 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

***KÖPRÜÖREN,** Kütahya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 8 584 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 614 nüf. (1980). [M]

KÖRKÜLER, Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 095 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Körler Okulu.** — Türkiye'de 1975 - 1976 öğretim yılında Ankara, Gaziantep, İstanbul ve İzmir'deki 4 körler okulunda 582 öğrenci vardı. 1981 - 1982 öğretim yılında ise ülkedeki 7 körler okulunda toplam 578 öğrenci eğitim gördü. 1982 - 1983 yılında 1 körler okulu daha açılması öngörüldü. 1 körler okulunda da ortaokul ve orta sanat bölümleri açıldı. Körlerin eğitiminde kullanılan kartların basımı için döner sermayeli bir matbaanın kurulmasına başlandı. (M)

***KÖSE,** Gümüşhane ilinde, Kelkit ilçesine bağlı bucak. — 14 830 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 3 577 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÖSEFAKILI,** Kırşehir ilinde, Çiçekdağı ilçesine bağlı bucak. — 6 620 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 221 nüf. (1980). [M]

KÖSEKÖY, Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 5 476 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÖSEOĞLU** (Edip Hakkı), türk ressamı. — Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde retrospektif sergisi düzenlendi (1976) ve İstanbul'da Galeri Baraz'da kişisel sergileri açıldı (1977, 1979). [M]

***KÖSRELİ,** Adana ilinde, Ceyhan ilçesine bağlı bucak. — 24 610 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 851 nüf. (1980). [M]

***KÖSTENCE,** Romanya'da liman kenti ve Dobruca bölgesinin yönetim merkezi. — 279 308 nüf. (L)

***KÖŞK,** Aydın ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 20 767 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 4 685 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÖTEK,** Kars ilinde, Kağızman ilçesine bağlı bucak. — 15 008 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 869 nüf. (1980). [M]

***KÖY** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975'te köy sayısı (muhtarlık) 36 115'ti. Bunlardan 34 702'sini, nüfusu 2 000'e kadar olan köyler oluşturuyordu. Nüfusu 2 000'le 3 250 arasındaki köy sayısı 1 006, 3 251'den fazla olan köy sayısı da 407 idi.

1980 nüfus sayımında köy sayısı 36 155 (muhtarlık) olarak belirlendi. Önceki sayım sonuçlarına (1975) oranla, 1980'de nüfusu 2 000'den az köy sayısı azaldı (34 665). Buna karşılık, nüfusu 3 251'den büyük köy sayısı arttı (472). 1980'de köylerde yaşayan nüfus ,25 091 950 ile genel nüfusun yüzde 56,1'ini oluşturuyordu. Böylece 1973'te yüzde 60 olan köy nüfusu oranı 1975'te yüzde 58,2'ye, 1980'de 56,1'e düştü. 1980'de köylerdeki ilkokul sayısı 39 946'ya yükseldi (1975'te 38 059'du). Bu okulların yüzde 61'i normal, yüzde 36'sı ikili eğitim yapıyordu. 1982'de, köylerin yüzde 60,9'u (22 032 köy) elektriğe kavuşmuştu. (M)

***KÖYCEĞİZ,** Muğla ilinde ilçe. — 48 131 nüf., 33 köy. İlçe merkezi 5 346 nüf. (1980). Daha önce bu ilçeye bağlı olan 15 köy, 30 kasım 1983'te yeni kurulan Dalaman ilçesine bağlandı. (M)

Köye Ulaşım Projesi (KUP), Köyişleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nca Doğu ve Güneydoğu köylerini hızla yola kavuşturmak için düzenlenen plan. Kırsal kesimde uygulanacak gelişme projelerinin ilk aşaması olarak 1978'de planlanan KUP uygulamalarına ilk kez Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun geri kalmış yörelerinde başlandı. 15 temmuz 1978'den 30 kasım 1978'e kadar süren 4,5 ay içinde pilot bölge olarak seçilen Van ve Hakkâri'nin başta geldiği 15 doğu ilinde 2 400 km'lik yol yapıldı. 200 kazaratar (dozer), 100 kazariter (greyder), 600 iş makinesi ve 2 000 işçiden oluşan çalışma ekibi, kışın kıyı bölgelerine kaydırılarak 20 ilde aynı uygulama sürdürüldü. 31 mayıs 1979'a kadar bu illerde de 1 600 km yol yapıldı. Böylece bir yıl içinde 4 000 km yol gerçekleştirildi. Bu yöntemle kazaratar (dozer) başına yılda 25 km yol yapıldı ki, bu daha önceki yıllarda yapılanların iki katından çoktu. 1979'da KUP sistemiyle 27 ilde 2 700 km daha yol yapılması planlandı. Fakat Ecevit hükümetinin 1979'da iktidardan ayrılmasıyla proje uygulamadan kaldırıldı. (M)

***Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı.** — Köyişleri bakanlığı'nın adı Bülent Ecevit başkanlığındaki CHP - MSP koalisyon hükümetinde Köy İşleri ve Kooperatifler bakanlığı'na dönüştürüldü (1974). Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1973 - 1978) 3 791'i geliştirme ve yenileme yatırımı olmak üzere 16 904 yerleşim birimine su götürüldü. 1977 yılı sonunda tüm köylerin yüzde 32'si (11 159 köy) elektriğe kavuşmuştu. KİP uygulamasına 1978'de Doğu Anadolu'da girişilen Köylüye İş Projesi'yle (KİP) hem köylüye bir süre için iş sağlanması, hem de tarım arazisi taştan temizlenerek yol yapılması öngörüldü. Öte yandan gene 1978'de başlayan Köye Ulaşım Projesi'yle (KUP) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yol yapımı hızlandırıldı. 1979 - 1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda köylüyü kalkındırmak, köylünün katkısıyla tarım toplumundan sanayi toplumuna geçme, köylünün üretim gücü ve gelirini artırarak yaşama düzeyini yükseltmek amacıyla toprak reformu yapılması; kooperatifleşme ve köykentler aracılığıyla köylerde yeni bir üretim düzeni kurulması öngörüldü. Bu amaçla «Tarımsal Köy Kooperatifleri ve Üst Kuruluşlarına Devlet Yardımı Yönetmeliği» Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe girdi (1982). Köy yolları çalışmalarında 1981 - 1982 yılında 7 105 km tesviye, 6 997 km stabilize kaplama, 1 504 km asfalt kaplama, 96 390 km bakım, 3 961 km yol onarımı, 35 adet tesis yapımı; köprü yapımında 3 241 m uzunluğunda 120 köprü, 6 köprü onarımı, 330 köprü tamamlanması gerçekleştirildi. Elektrifikasyon işlerinde ise hidroelektrik santrallarında 104 adet proje, 2 adet yapım; içmesuyu tessilerinin elektrik iletim hattında 156 proje, 238 yapım bitirildi. 1982 sonunda

Foto. X (MEYDAN)

toplam köy sayısının yüzde 57'si olan 20 529 köy elektriğe kavuştu. Aynı yılda devlet ve il yolundan yararlanan köy sayısı 4 070, kaplamalı yolu olan köy 24 104, tesviyeli yolu olan köy 6 714, yolu olmayan köy 1 267'ydi. 1981 - 1982 döneminde 101 556 hektar alana Topraksu hizmeti götürüldü. Yeraltı ve yerüstü kaynaklarından yararlanılarak 48 750 hektar alanda sulama tesisleri, 750 yerüstü, 129 yeraltı, 130 adet sulama ve hayvan içme suyu göleti yapıldı.

Bakanlar Kurulu'nun «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları»na ilişkin 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı kararnamesine göre Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nın merkez örgütü şöyle düzenlendi:
1 müsteşar, 3 müsteşar yardımcısı, 4 esas birim (YSE, Topraksu, Toprak - İskân, Kooperatifler genel müdürlükleri), 6 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu; Tetkik Kurulu; Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlığı; Hukuk müşavirliği; Bakanlık müşavirleri; Savunma sekreterliği), 6 yardımcı birim (Genel sekreterlik; Özel Kalem Md.; Komptrolörlük; Destek Hizmetleri; Personel; İşveren ve İşçi İlişkileri D. başkanlıkları).
13 aralık 1983'te Turgut Özel hükümeti kuruldulktan sonra çıkarılan ve bakanlıkların kuruluş ve görevlerini yeni esaslara bağlayan kanun hükmünde kararname ile başka bakanlıkla birleştirilmesine karar verilen altı bakanlık arasında Köy İşleri ve Kooperatifler bakanlığı da yer aldı. Bu bakanlığa bağlı kuruluşların tümü Tarım ve Orman bakanlığına bağlandı. Yeni bakanlığın adı Tarım Orman ve Köyişleri bakanlığı oldu. Köy İşleri ve Kooperatifler bakanı ise devlet bakanı adı altında hükümetteki yerini korudu. (M)

KÖY İŞLERİ VE KOOPERATİFLER BAKANLARI

Mustafa Ok (7 şubat 1974), İsmail Hakkı Aydınoğlu (12 ekim 1974), Vefa Poyraz (31 mart 1975), Ali Topuz (21 haziran 1977), Turgut Yücel (21 temmuz 1977), Ali Topuz (5 ocak 1978), Ahmet Karayiğit (12 kasım 1979), Münir Raif Güney (20 eylül 1980), İsmail Özdağlar (13 aralık 1983).

***KRAGUJEVAC,** Yugoslavya'da (Sırbistan) kent. — Belgrad'ın güneydoğusunda. 71 000 nüf. (L)

***KRAKOW,** Polonya'da kent ve voyvodalık merkezi. — 713 000 nüf. Turizm. (L)

***KRAMATORSK,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 171 000 nüf. (L)

***KRASNIY LUÇ,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 105 000 nüf. (L)

***KRASNODAR,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — Krasnodar bölgesinin merkezi. 552 000 nüf. Doğal gaz üretimi. (L)

***KRASNOKAMSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 58 000 nüf. (L)

***KRASNOYARSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 769 000 nüf. Büyük hidroelektrik santralı. (L)

***KREBS** (Hans Adolf), alman biyokimyacısı. — (öl. Oxford 1981). [L]

***KREFELD,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 232 591 nüf. (L)

***KREİSKY** (Bruno), avusturyalı devlet adamı. — 1970'den beri sürdürdüğü başbakanlık görevini, 1983 nisan seçimlerinde partisinin çoğunluğu sağlayamaması üzerine bıraktı. Yerine yine sosyalist partiden Fred Sinowatz geçti. (L)

***KREMENÇUG,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 206 000 nüf. Hidroelektrik santralı. Otomotiv sanayii. Petrol rafinerisi. Petrokimya. (L)

***KİSTİANSAND,** Norveç'in güneyinde (Vest - Agder yönetim bölgesi) kent. — 60 754 nüf. (L)

***KRİVOY-ROG,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 641 000 nüf. (L)

***KRİZ.** — ANSİKL. İkt. *Ekonomik kriz.* 1974'te petrol fiyatının Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) tarafından dört kat artırılması üzerine dünyada özellikle sanayileşmiş ve sanayileşmekte olan ülkelerde patlak verdi; OPEC'in bu kararı dördüncü arap-israil savaşına (ekim 1973) ve doların sürekli devalüe edilmesine bir tepki niteliğindeydi. 25 yıllık refahtan sonra başgösteren bu bunalım rus iktisatçısı Nikolay Dimitriyeviç Kondratyev'in (1892 - 1930) uzun süreli devreler kuramına uygundu; genellikle batılı ülkelere özgü bu durumdan, zamanla daha açık biçimde görülen dünya çapındaki karşılıklı ekonomik bağımlılık nedeniyle, sosyalist ülkelerle birlikte, zengin ya da yoksul, tüm üçüncü dünya ülkeleri de etkilendi.

yaşanan kriz

Büyük kapitalist ülkelerin global etkinlikleri, gayri safi iç üretimleri itibariyle, 1974 - 1975'de ani bir gerileme içine girdi (yalnız Fransa, gerçek bir gerileme yerine toplam üretimde bir durgunluk yaşadı): Bu yavaşlama, işadamlarının, stoklara ve yatırımlara ilişkin tavrından kaynaklanıyordu. Nitekim, 1974'e kadar enflasyonist gelişmeleri tahrik edici bir tutum içine giren pek çok imalatçı, büyük miktarlarda hammadde ve mal stoklamıştı. Bunalım, onları,daha iyi bir gelecek beklentisi içinde daha saldırgan bir politikaya ve yatırım yapma yerine stokları eritmeye yöneltti. Üretime yönelik yatırımlar 1974 - 1975'de hızla geriledi: ABD'de yüzde 13, Federal Almanya ve Japonya'da yüzde 10 oranında düştü; 1976'da ise Almanya'da durdu, Japonya'da da yüzde 4 daha düştü. Ekonomik yavaşlama Fransa'da o kadar ani olmadı: 1974'de yüzde 0,5'lik bir artış, 1975'de ise yüzde 3'lük bir gerileme gözlendi.

1976'dan itibaren ülke ekonomilerinde yeniden üretim artışlarının, ardından da yatırımların başladığı görüldü (ABD'de 1976' da yüzde 5, 1977'de yüzde 11 ve 1978'de yüzde 9 oranlarında yatırım artışı kaydedildi). Yine de canlanma, ABD dışındaki çoğu ülkelerin bunalım öncesindeki büyüme düzeyine ulaşmalarını sağlayamadı. Soruna sadece üretimdeki gelişmeler düzeyinde bakıldığında, güçlüklerle dolu iki yılın sonunda ülke ekonomilerinin, krizin etkilerini karşıladığı görülür. Ancak, gözlemin kapsamını genişletmek gerekir: Üretimin artmasına karşın, işsizlik ve enflasyonun birlikteliği (*stagflasyon*) beş yıldır süren yeni ve ciddi bir durumu açığa çıkardı: 1974 - 1975 yılları bu açıdan çok kötü geçti. Aynı yıllarda tüm OECD ülkelerinde enflasyon oranı yüzde 13 ile yüzde 11,5 arasında değişti (İngiltere ve Japonya'da yüzde 20'yi aştı); işsizlik oranları ise (çalışan faal nüfusun işsiz kalan kesimi) yüzde 3,3 ile (1974) yüzde 5,1 (1975) arasında oynadı. 1974'de yüzde 5,6 ve 1975'de yüzde 8,5'la işsizlikten en fazla etkilenen ülke ABD oldu; en az etkilenen ülke ise Japonya'ydı (yüzde 1,4 ve 1,9).
Yavaş üretim artışı, enflasyon, işsizlik: Ekonomik krizin bu en yeni göstergelerine bir de ödemeler dengesi sorunu eklendi. Petrol şoku, OECD ülkelerinde yürürlükteki operasyonlara ilişkin ödemeler dengesi açığıyla sonuçlandı (1974'de 28 milyar dolar). Bu açık, 1975'de uluslararası ticaret hacmindeki azalmayla ilintiliydi. Petrodolarların ,tüketim malları ile malzeme (araç-gereç) alımı ve mali yatırımlar yoluyla geri dönerek gelişmiş kapitalist ülkelerin ödemeler dengesini yeniden sağlamasını bekleyenler az değildi. Fakat bu beklenti kısmen gerçekleşti: Eurodöviz pazarı, petrol gelirlerini büyük miktarlarda çekerken, bunları ellerinde bulunduranlar da kısa vadeli kazanç sağlama yoluna saptılar.

Büyük batılı ülkelerin ödemeler dengesinin incelenmesi, herhangi bir genel eğilimin belirlenmesi için yeterli olmadı: Bu inceleme daha çok, ulusal durumların çeşitliliğini ve hükümetlerce benimsenen politik oyunların açığa çıkmasını sağladı. İki ülkenin diğerlerine oranla daha güçlü oldukları görüldü: Bunlar Federal Almanya ve Japonya'ydı; 1976'dan beri bu ülkelerde ödemeler dengesi fazlalık gösterirken, işsizlik ve enflasyon oranları da diğer ülkelere göre daha düşüktü. Söz konusu ülkelere, doların oynadığı rol sayesinde yapay da olsa ayrıcalıklı bir yeri olan ABD de eklenebilir; ABD'nin ulusal parası olan dolar aynı zamanda uluslararası bir ayarlama parası işlevine de sahiptir.

yapısal kriz

İlk anda kriz, sadece petrol fiyatının dört kat artmasından kaynaklanmış gibi göründü. Nitekim üretim, bu artışı izleyen iki yıl içinde düştü: Hammadde ve enerji kaynakları açısından dışa sıkıca bağımlı olan batılı ülkeler dışalımlarını ve dolayısıyla, ödemeler dengesi açığının daha fazla büyümesini önlemek için sınai etkinliklerini azaltmak zorunda kaldılar. Ancak, petrol fiyatlarındaki gelişmelerden altı yıl sonra krizin tüm sorumluluğunu bu olaya yüklemek basit bir yaklaşım olur.

Her şeyden önce, bazı ekonomiler (örneğin Federal Almanya ve Japonya) enerji, vb. ihtiyaçları bakımından dışa bağımlı olmalarına rağmen az çok bir denge sağladılar; oysa diğer sanayileşmiş ülkeler ağır sorunlarla karşılaştılar. Öte yandan, uluslararası para istikrarsızlığı, işsizliğin artması, enflasyonun sürüp gitmesi gibi gelişmeler sadece -birden ortaya çıksa da, sonuçta sınırlı olan- bir fiyat değişikliğine bağlanamaz.

Petrol fiyatındaki artış belki bir «tetik» rolü oynamış olabilir, fakat aslında kapitalist ekonomilerin karşılaştığı yapısal sorunların gerçek kaynağı petrol fiyatındaki artış olamaz: Çünkü dünya çapındaki ekonomik bunalım, bir ya da iki yılla sınırlanan konjonktürel bir bunalım değil, tersine yapısal bir bunalım görünümündedir. Birkaç yönden incelendiğinde bunun ağırlığı ve genişliği daha açıkça görülür.

● *Yatırımların yavaşlaması.* Bunalımdan önceki dönemde (1972 - 1974), işletmelerin büyük ölçüde borçlanmasını sağlayan enflasyonun kolaylaştırdığı geniş bir sermaye birikimi gözlendi. Daha sonra bu işletmeler, mevcut kapasitelerini maksimum (en üst) düzeyde kullanmayı ve kârlarını, yeni yatırımlara girişmek yerine kendi mali durumlarını düzeltmek için değerlendirdiler. Ayrıca, belirsiz bir gelecek, kâr yapan işletmeleri, yatırımlar zararına spekülatif alanlara yönelmeye itti.

● *Rekabetin dünya çapında kızışması.* Bu durum işletmeleri, üretim kapasitelerini tam olarak kullanmamaya yöneltti. Birikim ve yeniden yapısallaşma hareketi, yeni yatırımları özendirmediği gibi üstelik bir de tutunmamış tasfiye halindeki işletmelerin satın alınmasına yol açtı; çünkü bunların alınması yeni makine - malzeme yapımından daha az masraflıydı.

Yeni sanayileşmiş ülkelerin (Güney Kore, Brezilya, Meksika, vb.) ucuz işgücü kullanan temel üretim alanlarında görünmeye başlaması, metropollere göre bu ülkelerde daha verimli hale gelen yatırımların «yer değiştirmesi»ne yol açtı; böylece metropollerde bir yatırım yavaşlaması gözlendi.

● *Bunalımdan etkilenmeyen sektörler.* Bazı sanayi kolları (elektrikli araç - gereç, elektronik, enformatik, aeronotik) krizin dışında kalmış gibiydi. Birikim süreci bu alanlarda hiçbir güçlükle karşılaşmadan yeniden başladı. Pazarı denetleyen yüksek teknolojili çok uluslu şirketlerin egemenlik alanındaki bu ileri sektörler, ne yeni sanayileşmiş ülkelerin rekabetinden, ne de üretim maliyetlerinin artışından çekiniyorlardı; çünkü ürünlerinin değeri esasen, imal edilmeleri için gerekli olan ham maddelerden değil, kullandıkları teknikten ve bilgiden kaynaklanıyordu.

Bir diğer sanayi kolu (bu kez geleneksel) olan otomotiv sanayii de krizden sıyrılmasını bildi. Büyük şirketler, durumdan yararlanmak suretiyle sermaye birikimi hareketini hızlandırdılar (örneğin Chrysler'in Avrupa'daki kollarının Peugeot - Citroen tarafından alınması); üretim -dünya ölçeğinde- 1975'e göre 1976'da yüzde 16 oranında arttı (ABD'de yüzde 30, Fransa ve Federal Almanya'da yüzde 20). Böylece bunalım öncesi üretim düzeyine rahatça ulaşıldı.

Tersine, demir - çelik, tekstil ve gemi yapımı, başlangıcı 1974 öncesine uzanan ağır güçlüklerle karşılaştı. Bu temel sanayi

kuruluşlarının genellikle ,eskimiş, az verimli, kötü yönetilmiş, artık rekabet gücünden yoksun oldukları görüldü. Uluslararası ve özellikle «dokuzlar» arası rekabetin sertleşmesi, bir üretim fazlası yarattı ve kullanılmayan (atıl) üretim kapasitelerinin artırılmasına yol açtı.

Bu sanayi kollarının göğüslemek zorunda oldukları yeniden yapısallaşma girişimleri büyük miktarda iş alanının ve yatırımın iptalini doğurdu; bu konularda devlet yardımı zorunlu olarak devreye girdi; oysa aynı anda, devlet politikaları -uzmanlaşma ve «canlanma»-, toplumsal huzursuzluklardan sakınmak gerekçesiyle, geçici olarak ayakta tutulan bu sektörlerden bazılarının, yüksek teknolojili ileri sektörler yararına terkedilmesini öngörüyordu.

● *İşsizlik ve enflasyonun birlikteliği.* Bu birliktelik, klasik iktisat kuramlarını tartışma gündemine getirdi. Gelenesel düzeyde kriz, daha önceleri, fiyatların düşmesi ve yarı - işsizlikle ifade ediliyordu. Oysa, 1960'lardan itibaren meydana gelen durgunluk ve gerilemeler artık fiyatların düşmesine yol açmıyordu; tersine, bu durgunluklar süresince enflasyon kalıcılık kazanıyordu! Klasik iktisat kuramları da, hafif bir enflasyonun tam istihdamı sağlayacağını ileri sürüyordu! Olaylar bir kez daha bu görüşü yalanladı: Tam bir enflasyon içinde olan tüm ekonomilerde önemli işsizlik oranları ortaya çıktı. Böylece iktisat otoriteleri çelişkili bir durumla karşılaştılar: İşsizliğe karşı savaşım enflasyonu canlandırırken, her tür enflasyonist politika da işsizliğe yol açıyordu. Bu nedenle, ağır konjonktürel krizden çıkmak için, pek etkili olmasa da daha önce denenmemiş yollara başvuruldu.

Batı ekonomileri, bu stagflasyonu 70'li yıllardan beri ağır biçimde yaşamaktadır. Aynı dönemde uluslararası rekabet ile teknik ilerlemedeki gelişmeler, işletmeleri büyük miktarda yatırım yapmaya özendirdi. Yoğun sermaye birikimi, işçi sayısını azaltan, fakat üretim kapasitelerinde gerçek bir büyüme yaratmayan bir verimlilik artışı yarattı. Böylece işletmeler, ek değerler üzerindeki kâr oranlarını (giderek a-

Türkiye'nin krom üretimi
(ton)

yıllar		*tuvönan*	*konsantre*	*işletme sayısı*
1975	toplam	952 006	304 321	152
	kamu	278 333	62 945	12
	özel	673 673	241 376	140
1976	toplam	946 535	281 693	171
	kamu	284 190	52 803	10
	özel	662 345	228 890	161
1977	toplam	952 422	267 637	185
	kamu	280 083	71 955	11
	özel	672 339	195 682	174
1978	toplam	669 420	212 201	103
	kamu	253 890	55 783	15
	özel	415 530	156 418	88
1979	toplam	586 057	175 575	88
	kamu	243 116	42 632	12
	özel	342 941	132 943	76
1980	toplam	550 719	239 139	83
	kamu	206 206	78 832	11
	özel	344 513	160 307	72

ülkelere göre dünya krom üretimi (1977)
(bin ton)

ülke	
G. Afrika	1 460
SSCB	910
Arnavutluk	370
Rodezya	300
Türkiye	268
Finlandiya	217
Hindistan	169
dünya toplamı	4 200

zalan bir düzeyde) artırdılar. İşletmelerin, işgücü talebindeki gerileme işsizliğin artmasına neden oldu.

Bu gelişmeye paralel olarak enflasyon, başka etmenlerin de etkisiyle hızlandı: Sermayeye olan talebin artması bu sektör üzerinde enflasyonist baskıda bulundu; işletmeler, sermaye maliyetini (mali giderler) fiyatlara yansıttılar ve böylece fiyat artışlarına neden oldular; kısa vadeli yatırımların mali aracılar kanaliyla finansmanı piyasaya nakit para emisyonunu hızlandırdı; durgunluktan rahatsız olan ücretlilerin elde ettikleri ücret artışları ise, işletmeler tarafından anında fiyatlara yansıtıldı; yetkili kamu organları, yeniden yapısallaşma bahanesiyle, sermayenin emeğe ikamesini kolaylaştırdılar (stagflasyonun koşullarından biri) ve sürekli bir bütçe açığıyla enflasyonu hızlandırdılar. Bu durumun yol açtığı ücret - kâr paylaşımı işletmelere, yatırım yapabilmeleri için yeterli miktarda ek kazanç sağladı; ücretlerin düşmesi, talebin ulusal düzeyde gerilemesine neden oldu; söz konusu gelişme, işletmelerde bir iyimserlik yaratmadığı gibi, bunları yeni yatırımlara da yöneltmediği ve kimi zaman çok sert toplumsal anlaşmazlıklara yol açtı.

Yine de, milli sanayilerin durumu ve izlenen ekonomik politikaların etkisizliği dünya çapındaki ekonomik krizi açıklamaya yeterli değildir. Bunalım nasıl genelleşti? İşte bu notada parasal (mali) etmen belirleyici gibi gözükmektedir.

genel kriz: doların rolü

Bazı uzmanlar uluslararası para sisteminin 1971 yazında bozulmasına, hatta çökmesine işaret ettiler. Sabit paritelerin terkedilmesi ve doların altına çevrilmemesi (konvertibl olmaması) üzerine ülkeler, enflasyonist gelişmeler nedeniyle gittikçe artan para talebini karşılayabilmek için, hiçbir kurala ve sınırlamaya uymamaya başladılar. Büyük bölümüyle konvertibl olmayan bir paradan (dolar) oluşan ve sürekli artış gösteren dolaşımdaki para miktarı, elden ele, hem resmi, hem eurodöviz piyasasındaki mali kurumlardan çokuluslu kuruluşlara geçti ve böylece müthiş bir enflasyonist süreci genelleştirdi. Bunu tüm ekonomik sektörleri etkileyen kısıtlayıcı milli politikalar ,sektörler düzeyindeki sarsıntılar ve iş alanlarının daraltılması izledi; tüm bu yönelişler, büyüme halindeki sektörleri saran enflasyonist gidişi yatıştıramadı.

Ne var ki bu açıklama da, sorunun sadece bir yönüyle ilgilidir. Esasen, ABD'de bunalım 60'lı yılların başında ortaya çıktı: O dönemde, avrupa ve japon sanayileri, müşterisinin bir bölümünü elinden kaçıran amerikan sanayiinin üstünlüğünü sarsmaya başladı. Böylece ABD, geleneksel sanayi kollarına pazar sağlamak ve bu ülkelerdeki ucuz işgücünden yararlanmak amacıyla gelişmekte olan ülkelerde yatırım yapmaya girişti. En gelişmiş, en ileri sanayi sektörleri düzeyinde bir yenileşme yarışı başladı ve kapitalist ülkeler arasındaki rekabet de uzmanlaşmayı teşvik etti. Teknolojideki nefes darlığı ile Vietnam Savaşı'nın maliyeti ve yenilgisi Amerika'nın içinde bulunduğu bunalımı açığa çıkardı: Yüksek bir enflasyon oranı, aşırı derecede değer kazanmış bir para, yüksek bir işsizlik oranı ve fazlalık veren üretim kapasiteleri.

Sarsıntının genelleşmesini, doların uluslararası para sistemindeki rolü ve dünyanın her yanına yayılmış amerikan şirketlerinin oyunları nedeniyle, amerikan «kriz ihracı» izledi.

Zretton Woods anlaşmalarının etkilerinin ortadan kalkması, durumda hiçbir değişiklik yaratmadı: Dolar yine belirleyici değişim parası olarak kaldı; ABD dünya ekonomisi üzerindeki denetimini sürdürdü (Jamaika anlaşmaları bu güç dengesini zaten ortadan kaldırmıştı); hatta bazıları, ABD'nin, bir kez daha Avrupa ve Japonya'yı denetim altına almak amacıyla, petrol fiyatının artırılmasına izin verdiğini bile ileri sürdüler.

Bütün dünya ülkelerinde az ya da çok görülen ekonomik krizden nasıl çıkılacağı belli değildir. Birçok ülkede keynesci ve friedmancı modeller denenmekte, stagflasyona karşı mücadele yöntemleri denenmektedir. Bu yoldaki girişimler, kapitalist ülkeler arasındaki ekonomik çatışmaları olduğu kadar doğu - batı, kuzey - güney (zengin - yoksul ülkeler) ilişkilerini, hatta tahmin edilen ve edilmeyen uluslararası tepkileri göz önünde bulundurmak zorundadır. 1980 yılı başında yeni ve yüksek bir artıştan sonra petrol fiyatları giderek istikrar kazandı. Bunda tüketici ülkelerin birkaç yıl içinde ekonomilerini yeni duruma uyarlamaları ve petrol tüketimini bir ölçüde kısmaları rol oynadığı gibi petrol üretici ülkelerin ekonomik krizden etkilenmeleri de büyük rol oynadı. OPEC üyelerinden bazıları, gelirlerini artırmak için varil başına fiyatı 35 dolardan 29 dolara kadar indirdiler, sonunda OPEC de bunda karar kıldı. Böylece petrol fiyatlarının ekonomik kriz üzerindeki rolü hafifledi. (L)

***KROM** i. — ANSİKL. 1970'li yıllarda dünya krom üretimi 4 milyon tonu aştı. En çok krom üreten iki ülke, Güney Afrika Cumhuriyeti ile SSCB'dir. Onları oldukça uzaktan Arnavutluk, Türkiye, Rodezya, Finlandiya ve Hindistan izlemektedir. Metal üretimindeyse belli başlı ülkeler şunlardır: Güney Afrika Cumhuriyeti, Rodezya, Filipinler, Türkiye.

● *Türkiye*'de, işletme sayısı en çok olan maden, linyitten sonra kromdur. 1975'te toplam 152 (12 kamusal, 140 özel); 1976'da 171 (10 kamusal, 161 özel); 1977'de 185 (11 kamusal, 174 özel); 1978'de 103 (15 kamusal, 88 özel); 1979'da 88 (12 kamusal, 76 özel); 1980'de 83 (11 kamusal, 72 özel) işletme vardı. İşletme sayısındaki azalma üretime de yansıdı. (M)

***KROMOZOM** i. — ANSİKL. İnsan kromozlarının incelenmesi, yani insan sitogenetiği 1972'den beri büyük ilerleme gösterdi. Uygulanmaya başlanan «çeşitli işaretleme» teknikleri (*banding techniques*) bu alanda adeta devrim yarattı. Bu teknikler karyotipteki her kromozomun belirlenmesinin sağladıkları gibi çok kısa kromozom parçalarının bile nereye ait olduklarını belli ederler. Çeşitli yöntemler (ısı, pH değişiklikleri, DNA bazlarının benzer maddelerin veya kinakrinin içine konması, ultraviyole ışığında muayene vb.) kullanılan bu teknikler, kromozomların kollarında koyu ve açık bantların belirmesini sağlar; bantların dizilişi her kromozom için belirli olduğundan bundan sonra tanı kolaydır. Bu topografik incelemeler sırasında uluslararası bir sınıflamaya gidilerek kromozomun uzun kolu *q*, kısa kolu *p* ile simgelendi. Her kol santromerden itibaren bölgelere ayrılıp numaralandı, her bölge de ayrıca alt bölgelere ayrıldı, bunlara da birer numara verildi (yine santromerden itibaren). Örneğin 8. kromozomun ortasında yer alan bir nokta 8*q*22 olarak adlandırılır.

5*p*12 ve 13*q*31 noktalarında kırılmalardan sonra parça değişimi ile olan bir karşılıklı translokasyon şöyle belirtilir: t(5; 13) (*p*12; *q*31).

İşaretleme teknikleri ile elde edilen yeni bilgileri şöyle sıralayabiliriz:

yeni hastalıkların tanımlanması

Şimdi otozom bozukluğuna bağlı 60 kadar kromozom hastalığı veya sendromu bilinmektedir (otozom, cinsiyet kromozomları dışındaki tüm kromozomlara verilen adı). Bunlardan en önemlileri *trizomi 21* (veya diğer adı ile *mongolizm*), *trizomi 13, trizomi 18* ve kromozom yitimi hastalıklarıdır (örn. 18*p*-, 18*q*- ve 5p- [veya kedi çığlığı hastalığı]).

Diğer otozom hastalıkları ise karyotipin tüm kromozomlarında görülebilen değişik büyüklükte parça kaybına veya fazlalığına (trizomi) bağlı hastalıklardır. Bütün bu hastalıklarda az veya çok bir ansefalopati (beyin harabiyeti), her hastalığa özgü bir yüz görünümü, kol, bacak ve iç organlarda şekil bozuklukları mevcuttur. Şimdi hastalığın nedenlerinin bilinmesi, çocuk hastanelerinde bu tip hastaların tedavisini sağladı, oysa 15-20 yıl önce bu vakalar tanımlanamamaktaydı.

Cinsiyet kromozomlarına bağlı hastalıkla-

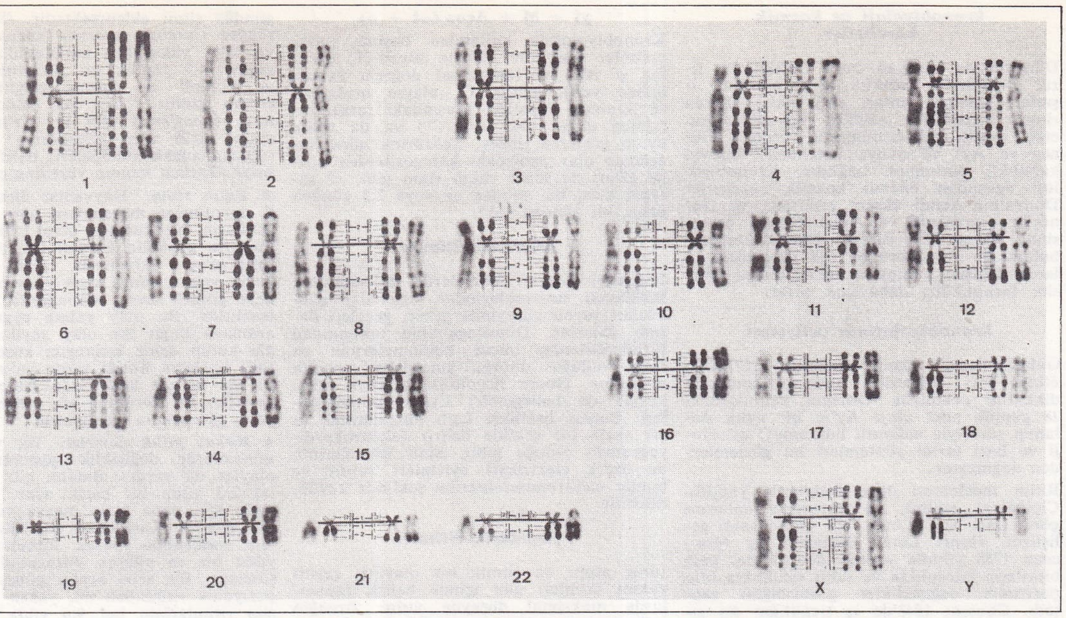

İnsan kromozomlarını sınıflandırmak için kabul edilen yeni uluslararası sistem (1978)

rın klinik tanımı. işaretleme yöntemleri nedeniyle az ilerleme gösterdi. Ama yine de X ve Y kromozomlarının fizyolojisi daha iyi biliniyor. Y kromozomunun büyük kısmının fizyolojik açıdan eylemsiz (inaktif) olduğu ve sadece kısa kol ile uzun kolun uç kısmının iş gördüğü anlaşılmıştır: zaten bu işi de bir veya birkaç gen yapar ki, bunlardan bir tanesi H-Y antijeninin yapımından sorumludur. Bu antijen ilkel eşey bezlerinin (gonad) erbezi halinde dönüşümünü sağlar.

kromozom sapmaları

Kromozom sapmaları değişik dönemlere göre ele alınmalıdır. Doğuşta sapınç oranı yüzde 0,6'dır. Yani yaklaşık olarak 1 000 yeni doğandan 1'inde dengeli veya dengesiz kromozom bozukluğu (trizomi, monozomi) görülmektedir. Bunların yaklaşık yarısı otozomal kromozomları yarısı da cinsiyet kromozomlarını ilgilendirir.

● *Kromozom sapmaları ve doğal düşükler.* Döllenmiş yumurtanın (zigot) kromozom yapısı anormal ise oldukça erken bir düşük meydana geleceği yaygın kanıdır. Kromozomlara bağlı düşükler çok erken olabilir, daha yumurta dölyatağına yuvalanırken meydana gelip adet kanaması sanılabilir veya gecikmiş bir adet sanılabilir.

Daha geç düşükler ise vakaların yüzde 60'ında bir kromozom bozukluğuna bağlıdır. Bu gibi bozukluklar çoğu zaman bir X monozomisi (45, X), otozom trizomisi (bütün kromozomları ilgilendirebilir), triploidi veya tetraploidi olabilir.

Düşükler, anormal gebelik ürünlerini yok etmeye yarayan bir kalbura benzetilebilir. Kromozom anomalileri çoğu zaman normal kromozomlu çiftlerde ortaya çıkar. Ancak sürekli düşük yapan çiftler de vardır. Böyle sürekli düşük yapan çiftler incelendiğinde, normal bireylere göre on kat fazla oranda, çoğunlukla translokasyona veya çevresel tersinmeye uğramış dengeli kromozom yapıları görülür. Bu kromozom düzeni, ona sahip kişilerde etkili değildir, ama bölünme (meyoz) sırasında dengesiz gamet (döl) hücresi oluşumuna neden olur ve bunun sonucu olarak düşüklere yol açar.

● *Kromozomlar ve kısırlık.* Çoğunlukla erkekte görülen bazı kısırlıklar da aynı tip kromozom değişikliklerine bağlı olabilir; kromozomlardaki değişikliklerin meyoz bölünme sürecini bozdukları sanılmaktadır.

● *Genetik danışma.* Bu tehlikelerin bilinmesi vakaların çoğunda ailelere genetik bilgi verme olanağı sağlar. Örneğin trizomi 21'de yüzde 96 oranında serbest bir trizomi söz konusudur.

Trizomide anne babanın karyotipleri normaldir ve tekrarlama riski aynı yaştaki bir başka çifte göre de yüksek sayılmaz. Vakaların yüzde 4'ünde bir translokasyon trizomisi söz konusudur (çoğu zaman 14-2); ama bu vakaların ancak yarısında (bütün trizomi 21'lerin yüzde 2'si) translokasyon anne babadan birinde dengeli şekilde mevcuttur. Translokasyonu taşıyan anne ise, genetik risk yüzde 18, baba ise yüzde 5-6'dır. Ayrıca daha başka birçok kromozom düzeni bakımından da bozukluğun ortaya çıkması söz konusu olabilir ve bunun için ailelere çok değerli bilgiler verilebilir.

● *Doğum öncesi tanı.* Doğum öncesi kromozom incelemelerinde son yıllarda çok ilerleme sağlandı. Bilindiği gibi dölüt amniyos sıvısı içinde yüzer ve bu sıvının içinde amniyos kesesinden gelen hücreler bulunur. Bu hücreler ve sıvı dölüte özgüdür, anneden gelmez. Gebeliğin 4. ayına doğru, kasık çatı çıkıntısının biraz üstünden girilerek birkaç santimetreküp sıvı alınır, içindeki hücrelerin kültürü yapılıp kromozom yapıları, yani dölütün kromozom yapısı incelenir. Bu yöntem riskli gebeliklerde kullanılır ve bir kromozom sapması olup olmadığı anlaşılır. Ayrıca bu yöntem gen mütasyonlarına bağlı hastalıkların tanısında da kullanılır.

insanda kromozom haritası

Kromozom haritasının yapımında, yani kromozomlar üzerinde genlerin yerlerinin belirlenmesinde, son yıllarda geliştirilen işaretleme yöntemlerine hücre melezlemelerinin eklenmesi ve enzim ölçümleri sayesinde büyük ilerleme sağlandı.

Hücre melezlemesi, insan hücreleri (fibroblast) ile hayvan (fare, hamster) hücreleri arasında kaynaşma sağlama esasına dayanır. Bu kaynaşmalar sonucunda iki türden gelen kromozomların toplamını içeren melez hücreler ortaya çıkar. Ama bir türün kromozomları (daha çok insanınki) hücre bölünmeleri sırasında çabucak yok olur. Bu sırada gen işaretleyicisinin (örneğin bir enzim) kromozomla aynı zamanda kaybolup kaybolmadığı araştırılır. Sonuç olumluysa yani enzim yoksa, söz konusu enzimden sorumlu genin yeri incelenen kromozom üzerinde belirlenmiş olur. Öte yandan, kromozom parçası yitimi olan kişilerde enzim etkinliğinin incelenmesinde, enzim etkinliği yarı yarıya azalmışsa o enzimin sentezinden sorumlu genin kısmen yitime uğradığı düşünülerek, genin yeri belirlenebilir. Bu ve daha başka teknikler sayesinde insan kromozomları üzerinde 200 kadar genin yeri belirlenmiştir. Örneğin Rh kan grubu 1., ABO kan grubu 9., HLA grubu (organ naklinde red eyleminde rol alır) 6. kromozom üzerinde yer alır.

kromozom ve evrim

Darwin'in kuramına göre yeni türlerin doğuşu, evrim sırasında yeni *gen mutasyonları* taşıyan bireylerin ortaya çıkışıyla olur. İşaretleme tekniklerinin bulunması primatlarda kromozom filojenisinin belirlenmesini sağladı ve evrimin aynı insan hastalıklarında gözlendiği gibi, uygun olmayan kromozom düzenlemeleri sonucunda gerçekleştiğini gösterdi. Grouchy ve Turleau, ilk kez 1972'de, insan karyotipi ile büyük maymunların (şempanze, goril, orangutan) karyotipinin karşılaştırılabileceğini ve çok az sayıda (beş-on) değişik düzenleme, özellikle çevresel tersinme (perisentrik enversiyon) ve akrosentrik kaynaşmalar şeklinde basit değişiklikler sonucunda bir tip karyotipten diğerine geçebileceğini gösterdiler. Bu kromozom düzenlemeleri, ancak kendi aralarında çiftleşerek üreyebilen yeni bireylerin kısa sürede ortaya çıkmasını ve böylece yeni türlerin doğmasını sağlar .Daha sonraki gen mütasyonları bu yeni türlere kendi özgün kişiliklerini ikincil olarak kazandırırlar. Bu gözlemler primatların tümü için geçerlidir. Bu duruma göre Darwin'in evrim kuramının baştan aşağı gözden geçirilmesi gerekmektedir.

kromozom ve kanser

Kromozom işaretleme yöntemi ,kronik miyeloid lösemide gözlenen Filadelfiya kromozomunun incelenmesine olanak verdi. Bu kromozom 22. kromozomun alt yarısının başka bir kromozoma, genellikle 9. kromozom üzerine geçip bağlanması sonucu oluşur. Diğer lösemi tiplerinde de özel kromozom değişiklikleri belirlenmiştir.

Öte yandan, lösemi hastalığının, ortaya çıktıktan sonra, art arda ve sistemli bir biçimde kromozom düzenlemeleri şeklinde geliştiği bilinmektedir; bu gelişmeye «klonal evrim» adı verilir. Buna göre kanserin canlı bir organizmada görülen gerçek bir «mini-evrim» olduğu söylenebilir. (I.)

KRONOBİYOLOJİ bls. i. (yun. *Khronos,* zaman, *biol,* hayat ve *logos,* söz'den fr. *chronobiologie*). Biyolojik süreçlerde zamana bağlı değişiklikleri nicelik yönünden inceleyen bilim dalı.

— ANSİKL. Kronobiyoloji, hayvan ve bitki türlerinde görülen fizyolojik, etolojik, hücresel ve biyokimyasal olayları zaman açısından ele alır.

Foto. L.L. (LAROUSSE)

kronobiyoloji ve kozmik hareketler

Dünyamızda yaşayan canlı varlıklarda, fizik etmenlerin (sıcaklık, ışık, morötesi ışınlar, gamma ışınları vb.) etkisi altında ritmik değişmeler görülür. Bu etmenlerin etkisi çeşitli gök cisimlerinin (örneğin Güneş ve Ay) ve dünya üzerindeki bireyin karşılıklı durumuna bağlıdır. Kronobiyoloji açısından önemli kozmik hareketler Dünya'nın kendi ekseni etrafında ve Güneş'in çevresinde ve Ay'ın Dünya çevresinde dönmesidir. Bireyin Dünya üzerinde bulunduğu yere göre bu faktörler nicel olarak değişir; kutuplara yaklaşıldıkça mevsim farklılıkları daha çok artar.

kronobiyolojinin gelişmesi

Gökcisimlerinin canlı varlıklar üzerindeki etkisi eski çağlardan beri gözlemcilerin dikkatini çekmiştir. Örneğin kadınlardaki 28 günlük adet olayı Ay'ın bir aylık dolanım süresiyle bağıntılı bulunmuş; astroloji ve bazı tarım yöntemleri bu gözlemlerden doğmuştur.

Ritim incelemesi önce bitkilerde yapıldı. Çiçeklerin açılma ve kapanma anlarına göre Carl von Linne bir çiçek saati geliştirdi. Henri Louis Duhamel du Monceau 1758 yılında yaptığı deneylerde, bazı bitkilerin karanlıkta ve sabit sıcaklıkta bile periyodik değişiklikler gösterdiğini saptadı. Chossat 1843'de iç sıcaklığın dış sıcaklıktan bağımsız olarak düzenli günlük oynamalar gösterdiğini buldu. Fizyolojik ölçülerin ortalama değerlerine önem veren Claude Bernard'ın etkisiyle XIX. yüzyılın sonlarında iç ortamdaki ritmik değişikliklere ilişkin araştırmalar durakladı. XX. yüzyılın ortalarında bu etki azalınca ritmik hareketlerin incelenmesi hızla gelişti. E. Bunning ve C. S. Pittendright düzenli, ritmik biyolojik hareketlerin (bitkilerde) sonradan edinilmiş bireysel özellikler değil, kalıtsal olarak aktarılan olaylar olduğunu gösterdiler. J. Aschoff biyolojik ritimlerin nicel tetkikini geliştirdi, mantıklı çözümler getirdi. A. Reinberg ve F. Halberg insan hastalıklarında biyoritimi ve bunların getirdiği tedavi sonuçlarını (kronotoksikoloji, kronofarmakoloji) incelediler.

biyolojik ritimlerin ölçümü

Biyolojik ritmik olayları betimlemek, incelemek ve yorumlamak için tipik ölçüler belirlendi. Olayın düzgün aralıklarla tekrarlanması onun bir sinüsoidal fonksiyona benzetilmesine neden oldu. F. Halberg, bu fonksiyonu geliştirdiği bir yaklaşık formülle (Cosinor yöntemi) şöyle belirledi:

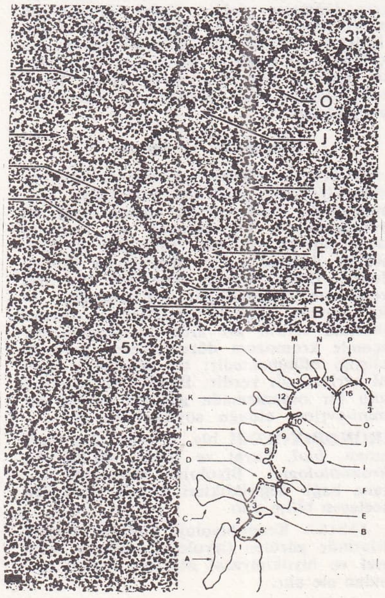

Strasbourg'da prof. Chambon'un laboratuvarında çekilen ve tavuk albüminindeki (konalbümin) bir geni gösteren fotoğraf

$$y_t = M + A\cos(\omega t + \psi)$$

Kronobiyolojide kullanılan başlıca parametreler şunlardır: Olayın süresi T, akrofaz ψ veya O (maksimal değerin zaman içinde yeri), genlik C (olayın maksimal ve minimal değerleri arasındaki fark), ortalama düzey (M veya C°) ya da ritme uyum gösteren düzey. Tekrarına göre, incelenen olay aşağıdaki kategorilerden birine girer: 24 saate yakın (tam gün, 12 saatten kısa, bir günden az veya 2,5 günden uzun, bir günden çok).

hücresel ritimler

Periyodik olaylar hücrelerde de saptandı. Birhücreli suyosunlarından öglenalar gündüzleri suyun yüzeyinde gezer, geceleri derine dalarlar. Dinoflagellatae takımından birhücrelilerde, hücre bölünmelerinin en fazla olduğu dönem karanlığın sonuna doğrudur. Hücre fizyolojisi elektrik olaylarıyla da belirgindir: Eylem potansiyelleri .Bunlar özellikle kalb hücrelerinde açık seçik bir şekilde belirir (elektrokardiyogramda olduğu gibi). Sinir hücrelerinin de özerk elektriksel eylemleri vardır ve bunlar elektroansefalogram şeklinde kaydedilebilir.

fizyolojik ritimler

İdrar atımı da ritmik bir olaydır, çeşitli yakım ürünleri gün içinde belirli zamanlarda maksimal düzeyde atılır: Örneğin sodyum ve potasyum günün başında en çok atıldığı halde, fosfatlar gün sonunda, magnezyum iyonları ise gece başlarken çok atılır (Halberg ve ark. 1969). Yumurtanın yumurtalıkta meydana gelişi de her türde belirli periyod gösterir: Kadında 28 gün, kobayda 15 gün, sıçanda 3 gün.

davranış ritimleri

Etolojik incelemelerdeki gelişme, çeşitli davranışlarda da bir periyotluluk bulunduğunu ortaya koydu. Bunlara eylem ritimleri denir. Bu ritimleri incelemek için iki büyük aktograf grubu geliştirildi: Birinci grupta hayvan, araştırma için gerekli enerjiyi varlığı ve eylemi ile sağlar; ikinci gruptaysa enerji dıştan sağlanır. En eski aktograf, yani denge aktografı birinci tiptedir; bundan hayvan, yer değiştirme sırasında kafesinin dengesini de değiştirir. Aktograf sistemine dıştan enerji sağlanması, enerji kaynağını (mıknatıs, radyoaktif madde) hayvanın üstüne yerleştirmek şeklinde olabileceği gibi uzak bir kaynak (ışık, ultrason, radyoaktivite) şeklinde de olabilir; bu ikincisinde hayvan yer değiştirirken uzak kaynağın etkisiyle yolunu değiştirir.

Ara ara fotoğraf çeken ayarlı bir makina da davranış olaylarının nitelik ve nicelik yönünden tam incelenmesini sağlar. Kapalı akım televizyonları ile hayvanların hareketleri hem ışıkta, hem de nispeten karanlıkta (10^{-5} lüks) günlerce onları hiç rahatsız etmeden sürekli kaydedilebilir.

Aktogramlar sıklıklarına dayanarak çeşitli eylem tiplerinin belirlenmesini sağlamıştır.

● *Gece-gündüz ritmi.* Gündüz ve gecenin birbirini takip etmesi sonucu doğan ritimdir. Bu ritimde hayvanın faaliyeti aydınlığa göre ayarlanır. Buna göre hayvanlar gündüz türleri, gece türleri ve alaca karanlık türleri gibi gruplara ayrılır. Üçüncü grup iki evreli, öbür iki grupsa tek evreli faaliyet ritmi gösterir. Eylemin başlangıç ve sona eriş anları türlerin çoğunda bütün yıl boyunca görülür. Chouca cinsi kuşların uçuşu her gün güneşin doğmasından biraz önce başlar ve güneş battıktan az sonra sona erer (J. Aschoff ve E. von Holst).

● *Gelgit ritmi.* Gelgitten etkilenen bölgelerde yaşayan bitki ve hayvanlar, günde iki kez ortalama 12,4 saatlik bir süre suyla kaplanır ve sudan kurtulur. Bu fiziksel olay onların hareket düzenlerini etkiler: Yumuşakçalardan patellaların hareketi ve midyelerin beslenmesi ancak su varken mümkündür. Deniz kıyısında yaşayan türlerin faaliyeti gelgit durumlarında daha da karmaşıktır, çünkü buna bir de gece gündüz ritmi eklenmektedir. Örneğin yeşil yengeç *Carcinus maenas* ancak gündüzleri ve sular yüksekken hareketlidir. Ayın evreleri 14,7 günlük bir periyotla (yarı ay) ve düzenli bir ritimle gelgitin genliğini artırıp azaltır. Yassı yer solucanı *Convoluta roscoffensis* gibi az evrimli organizmalar üçlü ritm bileşkesine tabidir. Bu solucan ancak gündüzleri, hafif gelgitte ve sular akarken kumun yüzeyine çıkar.

● *Yıllık ritim.* Hayvanlar âleminde çeşitli davranışlar mevsimlere göre düzenlenir. Bunların en çarpıcı olanı, hiç kuşkusuz kuşların göçüdür. Birçok kuş türü örneğin Türkiye'ye ilkbaharda gelir, yuvalanıp yavru yapar, sonra kışın yerleşecekleri bölgeye gitmek üzere sonbaharda Türkiye'den ayrılırlar. Bu olay yalnız uygun sıcaklığı aramaya bağlı bir olay sayılamaz: Örneğin kutup deniz kırlangıcı kuzey yarımkürede buzların bittiği yerde yuva yapar, kışın da benzer koşullarda güney kutbunda yerleşir. Bu durumda göç nedeni belki de uzun gün arama dürtüsüdür.

● *Birkaç yıllık devirler.* Bir yıldan uzun dönemlerde değişiklik gösteren biyolojik olaylar da vardır. Bambu gibi bazı bitkiler 2-3 yılda bir çiçek açar, bazıları iki yılda bir, daha fazla meyva verirler (hurma ağacı). Kanada'da yüzyıllık bir gözlem sonucunda, vaşak topluluklarının on yılda bir en yüksek düzeye ulaştığı anlaşılmıştır. Bu artış acaba güneş lekelerinin periyodik ritminden mi, yoksa ay ve mevsim ritimlerinin her 9,6 yılda bir üstüste çakışmasından mı ileri gelmektedir?

faaliyet ritminin deneysel olarak değiştirilmesi

Serbest yaşamda gözlem (*free-running; libre-cours*) bir hayvanı, faaliyetini düzenlemesine yarayan her türlü işaret ve etkiden yoksun haldeyken incelemeyi öngörür: Gece-gündüz ritminin nelere dayandığını anlamak için hayvanı sürekli karanlıkta veya sürekli ışıkta yaşatmak. Her iki durumda da hayvan ritmik faaliyet göstermeye devam eder, ama periyotlar eskisiyle tıpatıp aynı değildir: Gece gündüz ritminin 24 saat yerine 23 veya 25 saat olması. Böylece belli periyotlu, ama eskisine yakın yeni bir ritim elde edilir. Aynı olgu gece-gündüz ritminde olduğu gibi gelgit ritmiyle yıllık ritimlerde de görülür. Dış etkenlerden etkilenmeyen bu tip ritimlere «endojen» (iç kökenli) ritim denir. Endojen ritimler özgül genetik bir yapıya dayanan karmaşık bir iç mekanizma ile düzenlenir.

Hamam böceklerinin tam bir karanlık içinde büyütülmeleri değişik bir faaliyet ritmi kazanmalarına neden olur: Faaliyete başlama anı, her gün birkaç dakika ilerler. Bu olay genel olduğundan hayvan ya hareketin başlama saatini erkene alır veya tam tersine bitişi biraz geciktirir. Ritmin devamı doğal koşullarda günde bir iki defa eşzamanlama yapmaya ve iç mekanizmaların etkisine bağlıdır: Birçok türde aydınlık ve karanlığın birbirini izlemesi eşzamanlama ögesidir. Bazı türler için aynı görevi başka etmenler üstlenir. Bu etmenler sıcaklık (termoperyod) ve su (higroperyod) olabileceği gibi ikisi birlikte de olabilir. Normalden sapma olayı, tekrarın 24 saatten farklı olduğu olaylarda da gözlenir: Biteviye karanlıkta ve sürekli düşük sıcaklıkta (+ 3°C) amerika yer sincapları 4 yıl boyunca, düzenli olarak her yıl 10 ay süren kış uykusuna yatmışlardır. İnsan türünde buna benzer gözlemler bazı mutlak yalnızlık hallerinde gözlenmiştir. Haftalarca yer altında derin bir çukurda kalan insan bazı maddeleri idrarla belli bir ritimde atmaya devam eder ve makat sıcaklığındaki değişiklik ritmi düzenli olarak gecikme gösterir (A. Reinberg ve M. Siffre'nin deneyleri). Deney kesildiğinde gündüz-gece ritmine dönüş birkaç günde yerine gelir.

ritimlerin oluşumu

Omurgasızlarda, embriyon sonrası gelişme evresinde ritim değişiklikleri ortaya çıkar: Bazı genç örümcekler yumurtadan çıktıktan sonra gündüzcü oldukları halde 2. deri değişiminden sonra gececi olurlar. O-

Foto. Nature 282 (1979) [LAROUSSE]

murgalılarda embriyon evresinde ritmik faaliyet yoktur; ancak yumurtadan çıktıktan veya doğumdan sonra görülebilir. İnsanda faaliyet ritimleri tedricen ve birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkar. Doğumdan 14. haftaya kadar uyku-uyanıklık periyotları, gece-gündüzün tümünde birkaç saatlik dönemler halinde yer alır. Bu tarihten itibaren uyku dönemleri karanlık bölümde, uyanıklık dönemleri aydınlık bölümde toplanmaya başlar ve 26. haftadan itibaren çocukta belirgin bir uyku-uyanıklık ritmi görülür. Çeşitli fizyolojik işlevlerin ritmi de küçük çocuklarda incelenmiştir: Sıcaklık periyodu 10. haftaya doğru düzenleştiği halde vücutta sıcaklığın en düşük olduğu an, saat 22'den (10. hafta) gittikçe uzaklaşarak erişkin insanda sabah saat 7'de değişmez hale gelir. Bütün bu olaylar genetik elverişlilik ve çevre koşulları altında gelişir. Nitekim bazıları için uyku süresi 6 aylıktan itibaren günün yüzde 57'si iken bazıları için 1. yaşın sonunda bile hâlâ yüzde 71'idir.

soyoluş

Nautilus ikinci zamanda ortaya çıkmış kafadan bacaklı bir hayvan türüdür. Bu hayvanlar, sürekli salgıladıkları bir kavkı içinde yaşarlar. Her gün kavkının bölme çeperine bir kireç tabakacığı yapan hayvan her ayın başlangıcından sonuna kadar (29-30 gün) yeni bir kavkı yapar. Paleontologlar ikinci zaman Nautilus kavkılarının bugünkü kavkılara oranla daha az kireç tabakası taşıdığını ortaya çıkardılar ve bunun ayın dünya çevresindeki dönüş hızında zaman içinde meydana gelen değişikliklen ileri gelebileceğini öne sürdüler.

biyoperiyodik olgular

Eşzamanlayıcıların yokluğunda biyoperyodik olayların sürüp gitmesi, bu «biyolojik saati düzenleyen fizyolojik veya biyokimyasal mekanizmaların araştırılmasına yol açtı.

Bazı türlerin, zamanı algılaması çok hassastır: Karıncalar Güneş'in yer değiştirme hızını ve yerini iyi anımsadıklarından Güneş olmadığı zaman da (bulutlu hava) yönlerini bulurlar. Biyolojik saat kavramı burada astronomik bir noktanın hareketini anımsamaya dayanır.

Biyoperyodik olayları açıklama girişimleri önce onun anatomik yerinin araştırılması şeklinde başladı. Araştırmalardan bir sonuç alınamayınca bu yol terkedildi. Ama bu araştırmalar hiç değilse fotoreseptör (ışık alıcı) duyu organlarının ortaya çıkarılmasına yaradı. Menaker'in evcil serçede deneyip gösterdiği gibi, bu fotoreseptörlerin çalışması oldukça karmaşıktır: Tam körlük kuşun genel faaliyet ritmini bozmaz, yeter ki ışık beyne deri yoluyla ulaşsın (tüylü kafa). Tüylerle (veya çini mürekkebiyle) yapılan karartma, bilinen serbest yaşam (libre-cours) olgusunu başlatır.

Bazı türlerde epifiz (kozalaksı bez) organizmanın ritmik faaliyetinde ve onun sürüp gitmesinde önemli rol oynar (sürüngenler).

Epifizin rolü 1958'den beri bilinmektedir: A. Lerner, üreme bezlerinin (gonad) mevsimlik gelişmesini (günlerin uzunluğunun ölçümü) ve omurgalılarda günlük ritmin sürüp gitmesini sağlayan hormonun (malatonin) bu bezde bulunduğunu gösterdi. Daha yenilerde, S. Binkley merkezi sinir sisteminin bu kısmının biyoperyodik işlevinin, bir enzimin (Nasetiltransferaz) etkisine bağlı olduğunu, bu enzimin hem fizyolojik mekanizmaları, hem davranışları etkilediğini ortaya çıkardı.

Bu enzimin değişiklikleri hipotalamus tarafından kontrol edilir. Görüldüğü gibi, omurgalıların günlük ritimlerinin kökeninde tek bir anatomik yapı değil, çalışması değişik biçimlerde düzenlenebilen bir yapılar hiyerarşisi bulunmaktadır.

kronobiyolojinin uygulama alanları

Son yıllarda kronobiyolojinin pratik uygulama alanları ortaya çıktı. Kronofarmakoloji ve kronotoksikoloji bunlardan ikisidir. Bir maddenin (ilaç, ecza vb.) alınma zamanı ile soğurulma zamanı arasında ilginç bir bağıntı vardır. İlaç soğurulmaya en elverişli zamanda verilirse, etkili doz daha düşük olabilir.

Kronobiyoloji, hızlı uçaklarla meridyenaşırı uçan yolcu ve mürettebatta bu uçuşlar sırasında görülen davranış bozukluklarını anlamaya yarar.

Bu bozuklukların olmaması için yerel eşzamanlayıcılara bir alışma süresi gereklidir ki, bu da kişiye, incelenen fizyolojik işleve, uçuşun süresine ve yönüne göre (batıya doğru uçuşlarda süre doğuya doğru olanlara göre daha kısadır) değişir. Gün üçe bölünerek üç posta halinde birer hafta sıra ile değişik vakitlerde çalışma da insanlarda davranış bozukluklarına (uyku, yorgunluk) yol açar, çünkü organizma bu kadar kısa sürede fizyolojik görevlerini yeniden düzenlemede ve eşzamanlamada güçlük çeker. (L)

***KRUGERSDORP**, Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) kent. — 91 202 nüf. (34 844'ü beyaz). [L]

***KUALA LUMPUR**, Malaysia'nın ve Selangor eyaletinin başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 937 875 nüf. Havalimanı. Otomotiv sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

***KUALA TRENGGANU**, Malezya'da (Malaysia) kent. — 53 000 nüf. (L)

***KUBALI** (Hüseyin Nail), türk hukukçusu. — (öl. İstanbul 1981). 1977'de Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu üyesi oldu. Bu görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

***KUBAN** (Doğan), türk mimarlık tarihçisi. — 1977 - 1979 arasında Dumbarton Oaks Bizans Araştırmaları Enstitüsü'nde «Harvard Fellow» olarak görev yaptı. 1980 - 1981'de Massachusetts Institute of Technology'de islam mimarlığı üzerinde dersler verdi. 1978'den beri Ağa Han Uluslararası Mimari Ödülü yürütme komitesi üyesidir. 1969 - 1983 arasında Anıtlar Yüksek Kurulu üyeliği, 1980 - 1983 arasında başkan yardımcılığı yaptı. Son kitapları: *Türk ve İslam Sanatı Üzerine Denemeler* (1982), *Mac Millan Encyclopedia of Architects'de «Sinan» maddesi* (1982), *Muslim Religious Architecture, Part II* (1983). [M]

Doğan KUBAN

***KUBITSCHEK DE OLİVEİRA** (Juscelino), brezilyalı siyaset adamı. — (öl. Sao Paulo 1976). [M]

***KUBRICK** (Stanley), amerikalı film yönetmeni. — Son çalışması «korku filmi» türünde değişik bir ürün oldu: *Shining* (Parıltı) [1979]. (M)

***KUCHİNG**, Malaysia'da kent. — 63 491 nüf. (L)

***KUDRET** (Cevdet), türk şairi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Sokak* (hikâyeler, 1974), *Karıncayı Tanırsınız* (roman ,1976), *Bir Bakıma* (denemeler, 1977), *Abdülhamit Devrinde Sansür* (inceleme, 1977), *Örnekleriyle Edebiyat Bilgileri* (iki cilt, 1980), *Benim Oğlum Bina Okur* (eğitim üzerine denemeler, 1983). [M]

***KUDUZ.** i. — ANSİKL. Türkiye'de gerek kırsal kesimde, gerek kentlerde başıboş köpeklerin varlığı önlenemediğinden kuduz olayları sık görülmekte, aşısı mevcut olduğu halde (500'den fazla aşı istasyonu) her yıl 40-50 kişi bu hastalıktan ölmektedir (1974'te 52, 1975'te 44, 1976'da 41, 1977' de 34, 1978'de 43, 1979'da 34 ölüm). [M]

***KUDÜS**, İsrail'de kent. — 400 000'in üstünde nüf. (295 000 yahudi, 117 000 müslüman, 12 000 hıristiyan). İsrail, araplara ait bölümüyle birlikte kentin tümünü 1980' de başkent ilan etti. İsrail'in bu tutumu İslam dünyasında ve bu arada Türkiye'de büyük tepkiyle karşılandı. (M)

***KUHN** (Richard) ,alman biyokimyacısı. — (öl. Heidelberg 1967). [L]

***KUİ NON** ya da **QUİNHON**, Vietnam' ın güneyinde kent. — 213 757 nüf. (L)

***KULA**, Manisa ilinde ilçe. — 41 546 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 12 780 nüf. (1980). [M]

***KULAK** i. — ANSİKL. Ted. *Kulak-burun -boğaz hekimliği*. Son zamanlara kadar kulak-burun-boğaz hekimliği, acil vakalara (örneğin difteri larenjitlerine bağlı boğulmalar), kanamalara ya da enfeksiyona yönelik bir uzmanlık dalı olarak iş görürdü. Kulağa yapılan cerrahi müdahaleler ancak iyileşmeyen ve başka ağır hastalıklara yol açan süreğen orta kulak iltihaplarını kurutmak amacıyla yapılırdı; soluk borusuna yapılanlar ise tüm soluk borusunun çıkarılması (larenjektomi total) şeklinde idi; tabii bu arada ses yeteneği de ortadan kalkardı.

Son 20-30 yılda bu alanda büyük ilerlemeler kaydedildi. Yeni çalışma şartlarının ortaya çıkışı ve ameliyat sırasında mikroskoptan yararlanmak gibi ilginç bir tekniğin bulunması bunlar arasındadır. Ameliyatlarda mikroskop ilk kez sağırlık cerrahları (kofoşirürjiyen) tarafından kullanıldı. Mikroskop kullanımı günümüzde daha birçok cerrahi dalda (beyin-sinir cerrahisi, damar cerrahisi, göz hekimliği) uygulanmaktadır. Damar ameliyatında mikrocerrahinin gelişmesi ve yarattığı imkânlar bunun ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Kulak-burun-boğaz hekimliğinde bütün çabalar, çok karmaşık araçlar kullanarak da olsa, daha erken ve daha iyi tanı koyma ve kusurları daha iyi onarma imkânlarını geliştirme yolundadır.

YENİ MUAYENE TEKNİKLERİ

Öncelikle işitme bozukluklarının incelenmesi konusunda yeni muayene teknikleri geliştirildi. Son yıllara kadar sağırlığın değerlendirilmesi ancak öznel bir araştırma ve incelemeye dayanırdı, yani bireyin, şiddeti ölçülebilen bir ses uyartısına karşı tepkisiyle ölçülürdü (tonal ve vokal odiyogram).

Günümüzde de sık kullanılan bu teknikler bireyin de deneye katılmasını ve sınırlı da olsa bir olgunluğa varmış bulunmasını gerektirir. Bu teknikler yenidoğana uygulanamaz, ama çeşitli yöntemler kullanılarak çok küçük çocukların hatta süt çocuklarının çevreden gelen sese karşı gösterdikleri davranış hakkında çok kısa sürede bir fikir edinilebilir. Bununla birlikte işitme organındaki bozukluğun nerede olduğunu anlamada ,daha karmaşık yöntemler (işitme eşiğinin üzerinde odiyometri gibi) kullanılsa bile bu teknikler de yetersiz kalır.

Bütün bu nedenlerden ötürü, sinir eylem potansiyellerinin kaydedilmesi ya da reflekslerin incelenmesi gibi yöntemlere baş vurulması en güç vakalarda bile objektif bir değerlendirmeye imkân verir. Bu yöntemler ve özellikle eylem potansiyellerinin kaydedilmesi, elde edilen cevapların çok zayıf oluşu yüzünden uzun süre yetersiz kaldı ve ancak arka arkaya yapılan uyarılara karşı doğan tepkileri toplayıp veren elektronik aygıtların geliştirilmesinden sonra çok başarılı oldu. Elektrokokleografi, uyandırılan potansiyellerin incelenmesi ve impedansmetri bu yöntemlerden birkaçıdır.

elektrokokleografi

Elektrokokleografi, kısa bir ses uyarımına cevap olarak salyangoz düzeyinde elde edilen eylem potansiyellerinin doğrudan kaydedilmesidir. Potansiyeller kulak davulunun salyangoz tarafındaki iç çeperine, zardan geçirilerek konmuş çok ince bir elektrod tarafından kaydedilir. Sesli uyarım çok kısa ve sık tekrarlanan «çıt»lardan oluşur. Elektrokokleografi doğumdan itibaren kullanılabilir. Elektrodun yerleştirilmesi lokal ya da genel anestezi altında yapılır; bu durum bireyin yaşına göre ayarlanır. Böylece çevresel işitme organının (orta kulak, iç kulak ve işitme siniri) çalışması kontrol edilmiş olur, ama merkezi sinir sistemindeki işitme merkezler hakkında fikir vermez.

uyandırılan işitme potansiyellerinin incelenmesi

Bir işitme uyarımına cevap olarak beyin kabuğunda ya da beyin sapında potansiyel değişikliklerinin kaydedilmesidir. Bu potansiyel farkları çok küçüktür, önemli ölçüde amplifikasyon yapılmadıkça kaydedilemez. Böylece birtakım eğriler elde edilir, bunların incelenmesi bozukluğun dere-

Foto. X (MEYDAN)

cesini belirler. Bu yöntem henüz bir araştırma alanıdır, ama pratik sonuçları son derece önemlidir. Bununla birlikte, teknik araçların çok masraf gerektirmesi, bu tekniğin ancak belirli merkezlerce kullanılabilmesine imkân vermektedir.

impendansmetri

Çok yaygın olarak kullanılan bu yöntem kulak davulunda (kulak zarı boşluğu) basıncı belirlemeye (timpanometri) imkân verdiği gibi bu boşlukta sıvı bulunup bulunmadığını ve östaki borusunun çalışma durumunu da ortaya koyar. Üzengi kemiğine bağlı küçük bir kasın büyük bir ses uyarımına bağlı olarak refleks kasılmasını da kaydeder. Bu refleks kasılma işitme organının ve yüz sinirinin iyi işlediğine işarettir. Ayrıca üzengi hareketli olup, yer değiştirebilmelidir. Bu muayene yöntemi sağırlıkların, yüz felçlerinin ve üzengi kireçlenmesinin (otospongioz) incelenmesinde çok yararlıdır.

diğer yeni tanı yöntemleri

İşitme fizyolojisinin ve bozukluklarının araştırılması kulak-burun boğaz hekimliğinin görevi ise de bazı inceleme yöntemleri bu hekimlerin uzmanlığı dışında kalır. Scanner ya da tomodansitometri bunlardan biridir.

Yemek ya da yutak kanserlerinde ya da trakeaya ilişkin hastalıklarda *kserografi* (iyonize metalik plak üzerinde çekilen film) aynı görevi görür. Bu yöntem normal filmlerde görülmeyen yumuşak dokuların (kas ya da derialtı dokuları gibi) durumunu da ortaya koyar.

Soğuk ışığın hekimlikte kullanılışı ve *fibroskop*lara (cam lifli endoskopi aygıtları) uygulanışı soluk ve sindirim yollarının incelenmesinde büyük kolaylık sağlar. Ayrıca fibroskoplar, aydınlatma imkânlarını artırarak ve kulaklıkla dinlemede kanama ya da sümüklü salgıdan ileri gelen sakıncaları az çok gidererek sert tüplerin kullanımında da (larengoskop, bronkoskop, özofagoskop) değişiklik yapmıştır.

YENİ CERRAHİ YÖNTEMLER

kulak

● *Orta kulak.* Otospongioz ameliyatı sağırlık cerrahisinin (kofoşirürji) zaferi sayılabilir, çünkü usta ellerde yüzde 98 başarı ile sonuçlanır, ancak işitme için rehabilitasyonun tüm imkânlarını taşıdığı söylenemez.

Klasik kulak zarı nakli ve kulak kemikçikleri iletim sisteminin yeniden kurulması gibi tekniklere birkaç yıldan beri insandan insana kulak zarı ve kemikçik nakilleri de eklenmiştir. Bu yeniliklerin öncüleri Kaliforniya'dan R. Perkins ve Anvers'den J. Marquet olup şimdi birçok başka ülkede de aynı teknikler uygulanmaktadır. Ameliyatın ilkesi, kronik otiti olup kulak zar-kemikçik sistemi iyi çalışmayan kişilere, ölülerden alınan kulak zarı ile kulak kemikçiklerinin takılmasıdır. Burada kelimenin tam anlamıyla bir doku nakli söz konusu değildir, çünkü atar ve toplar damarları ile bir dolaşım sistemi verilmemekte, bunun yerine cansız bir parça konmakta ve sonradan bir onarım süreci içinde orada damarlanmaktadır. Başarısızlık her zaman mümkündür ve bu, mekanizmanın iyi işlemesinden ileri gelir; bu nedenle de gerçek bir doku reddi sayılamaz.

Bu yöntemin yararı apaçık ortadadır. Hem anatomi, hem işlev bakımından son derece iyi sonuç verir ve kronik otitin yol açtığı bozukluklara uygulanabileceği gibi orta kulak aplazilerine de uygulanabilir.

● *İç Kulak.* Bugüne kadar iç kulak hastalıklarında ancak aygıtlar (kulak protezleri) biraz yardımcı oluyordu. Son yıllarda yeni yöntemlerin kullanılışı ve aygıtların minyatür hale getirilip küçültülmesiyle daha iyi sonuçlar alındı. Bununla birlikte, tam sağırlık (kofoz), niteliği ne olursa olsun sesin yükseltilmesiyle (amplifikasyon) giderilemez.

Salyangoz nakilleri ya da işitme sinirine değecek şekilde doğrudan elektrod yerleştirilmesi gibi yöntemler sağırlığın giderilmesi için yeni bir aşama sayılabilir. Bununla birlikte bu yöntem, Fransa'da Cl. H. Chouard ve MacLeod tarafından denenmiş ve başarı sağlamış olmasına rağmen henüz bir istisna durumundadır. Gerçekten, ses duyumu normal konuşmanın algılanmasından çok farklıdır. Bu yüzden bireyin, algıladığı işaretleri tanıyarak yorumunu yapabilmesi için uzun bir eğitimden geçmesi gerekir. Dolayısıyle bu yönteme ancak sağırlık tam ve iki taraflı olduğunda ve başka hiçbir tedavi imkânı bulunmadığında başvurulabilir. Bu zorluklar nedeniyle, birey ne kadar akıllı ve uyum yeteneği ne kadar fazla olursa ve doğuştan beri sağırsa sonuç o kadar iyi olur; çünkü sonradan sağır olmuş bir kişi daima eskiden duyduğu sesleri anımsamaya çalışacak ve sonuca ulaşma daha uzun sürecektir.

● *İşitme siniri.* Bütün sinirler gibi işitme sinirinde de (VIII. kafa çifti) selim tümör (*nörinom*) gelişebilir. Tümörün özelliği bulunduğu yere bağlıdır. Gerçekten, tümör şakakta kaya kemiği oyuğundaki iç kulak yolunda ortaya çıkıp gelişir ve hemen kafatasına doğru (Varol köprüsü - beyincik arası) genişler. Kafatası genişleyemeyeceğine göre selim de olsa böyle bir kitlenin kafa içinde büyümesinin sonuçları kolayca tahmin edilebilir.

Bu genişleme her şeyden önce damar ve sinirlere baskı yapar. İşitme sinirine, bu yol üzerinde eşlik eden yüz sinirinin uç kısmı etkilenirse olay daha da ağır sonuçlar doğurur.

Uzun süre, bu tümörlerin tedavisi, kafatası açılarak tümöre ulaşma ve sinir cerrahisi yöntemleri ile onu çıkarma şeklinde idi. Günümüzde bu yöntem ancak çok büyük tümörlere uygulanmaktadır ve böylelerinde genellikle beyinciğin bir kısmının da çıkarılması gerekmektedir. Şimdi en erken tanı koyma yoluna gidilmekte ve odiyometri ve dolambaç incelemeleri sayesinde bu mümkün olmaktadır. Bu sayede kaya kemiğinin üzerinden ya da içinden geçilerek tümörü çıkarmak ve böylece yüz sinirini de korumak imkânı doğmaktadır. Bu ameliyata hasta da daha iyi tahammül eder ve bu ameliyat şekli ameliyat mikroskopları sayesinde çok gelişmiştir.

gırtlak ve soluk borusu

Total larenjektomi, yani gırtlağın tümüyle çıkarılması ister istemez sesin de kaybına yol açar. Bu ağır sakatlık yemek borusundan gelen bir sesle biraz olsun karşılanır. Yani soluk verme akımı yerine midedeki havanın kullanılması ağız-burun-yutak kısmında ses titreşimleri uyandırır.

Gırtlak hekimleri bu kötü sakıncayı en aza indirmeye çalıştılar. Kanser tüm gırtlağın kesilip alınmasını gerektirmedikçe kısmi larenjektomiyi tercih ettiler. Böylece solunum aygıtının önemli bir bölümü korunmuş oluyordu. Ancak bu arada hasta normal yoldan yemek yiyebilmeli, kendine yanlış yemek yolları seçerek besinleri nefes borusuna kaçırmamalı, enfeksiyonlara neden olmamalıdır. Nitekim bu yüzden gırtlağın belirli bölümlerinin çıkarılması kurallara bağlanmıştır. Örneğin bir ses teliyle gırtlağın yarısının çıkarılması (*hemilarenjektomi*) yada gırtlağın üst bölümünün çıkarılması gibi.

Onarımcı larenjektomi adı verilen bazı yeni yöntemler sesi koruma sınırını bir hayli genişletme imkânı sağlamıştır. Bu yöntemde gırtlağın tamamının yeniden yapılması söz konusu değildir, ancak elverişli bazı kısımların alakonması ve birbirine yaklaştırılıp bir hava yolu oluşturulması mümkündür. Ne var ki bu da her olayda uygulanamaz, ama elden geldiğince yapılabildiği oranda bir parça konuşma yeteneği bırakmak şansı vardır. Laserden yararlanılarak bazı polipler, özellikle çocuklarda görülen tehlikeli bir hastalık (gırtlak papollomatozu) tedavi edilebilir. Bu tekniğin şimdiye kadar kullanılan tekniklerden daha üstün olduğu konusunda karar vermek için biraz beklemek gerekir. Ancak ilk denemeler oldukça başarılı görünmekte ve başka alanlara da uygulanabileceği düşünülmektedir.

Soluk borusunda ise bir bölütün çıkarılması ve borunun hemen ağızlaştırılması ile, eskiden reanismasyon sırasında konan uzun süreli tüplere bağlı daralmaları önlemektedir. Çok hassas olan bu teknik kısa sürede iyi sonuçlar vermektedir.

Kulak-burun-boğaz hekimliğindeki yeni gelişmeler öncelikle orta ve iç kulak hastalıklarının mümkün olduğu kadar erken tanınması, endoskopik yöntemlerin gelişmesi ve tedavi edici düzeltici cerrahi yöntemlerin geliştirilmesi şeklinde özetlenebilir. Ayrıca doğuştan ya da edinsel yüz şekil bozukluklarında plastik cerrahinin düzeltici etkileri inkâr edilemez.

Damar cerrahisinde mikroskop altında küçük çaplı damarların ağızlaştırılmasını öngören mikrocerrahinin aşamaları da kayda değer. Uygulamalar henüz sınırlı olsa da geleck yıllarda bu tekniğin daha da gelişeceği kuşkusuzdur.

Bahsettiğimiz yeni yöntemler arasında bazıları henüz başlangıç halindedir ve kullanımları ile açılan araştırma alanları daha başka gelişme ve kullanım alanları doğuracaktır.

YAPAY KULAK

1977 martında Buenos Aires'te toplanan XI. uluslararası Kulak-Burun-Boğaz Konferansı'nda üç fransız doktoru (Pialoux, Chouard ve MacLeod), dünyada ilk yapay elektronik kulak takılan 3 sağırlık vakasını sundular. Hastalardan ikisi doğuştan sağır-dilsiz, biri kaza sonucu sağırdı. 5 yıllık bir araştırma sonunda işler hale getirilen yapay kulak, sadece doğuştan sağır-dilsizlerde ve Corti organı bir hastalık (menenjit, orta kulak iltihabı), travma (kulağa taş çarpması) veya ilaç tedavisi kazası (streptomisin'in böyle etkileri olabilir) gibi nedenlerle çalışmayan sağırlarda kullanılabilmektedir. Yapay kulak Corti organının yerini alır. Corti organı iç kulaktadır; orta kulaktan gelen mekanik ses titreşimlerini elektrofizyolojik sinyallere dönüştürür ve işitme sinirlerinin uçlarına gönderir. İşitme siniri bu sinyalleri beyne aktarır; beyin sinyali okur ve insan «işitir».

Her ne kadar yapay kulak Corti organının yerini alıyorsa da sağır kişilerin hepsi bu aletten yararlanamaz, çünkü işitme sinirlerinin hepsi harap olmuşsa araç işe yaramaz. Hastanın işitme sinirlerinin sağlam olup olmadığı basit bir testle (sinir liflerinin varlığı belirlenerek) ortaya konur. Frofesör Pialoux'ya göre doğuştan sağır-dilsizlerin yüzde 80'i, Chouard'a göre de sonradan sağır olmuşların hepsi yapay kulaktan yararlanabilir.

Yapay kulak iki kısımdan oluşur: Dış kulak ile alıcı ve elektrodlar.

kutu-dış kulak

Hastanın deri bir çantayla sırtında taşıdığı 2 kiloluk metal bir kutuda bulunan dış kulak, iki elektronik parçadan oluşur:

1 — Dış dünyadan gelen sesleri yakalayan ve telefonda olduğu gibi, birbirine yakın frekansta 8 banda ayıran mikrofon.

2 — Akustik sinyalleri kodlanmış elektronik mesajlara dönüştüren minyatür bir bilgisayar. Bu dönüşüm insan sesinin temel frekansları ile sınırlıdır.

Yapay kulaktan çıkan bir tel, elektromanyetik mesajı yuvarlak bir yayın antenine götürür. Anten hastanın taktığı gözlüğün sapına tutturulmuştur.

alıcı

Antene ulaşan mesaj, hastanın derisi aracılığıyla alıcıya gelir. Alıcı, mikroskop altında yapılan bir ameliyatla kulaktaki salyangozun yakınına yerleştirilir. Bu alıcı minyatür bir bilgisayardır ve mesajı, herbiri salyangozun üzerinde seçilmiş bölgelere yerleştirilmiş 8 elektroda iletir. Elektrodlar da elektromanyetik mesajı işitme sinirine yansıtır. Mesaj beyne ulaşır ve okunur. Böylece içte elektrodlar ve alıcı sistemi, dışta yapay kulak, iletim teli ve anten sistemi sayesinde işitme çevrimi tamamlanır.

eğitim

Mart 1977'de ameliyat edilen 3 hasta doktor gözetiminde dil eğitimine tabi tutuldular (haftada 45 dakikalık 3 seans). Uzmanlar doğuştan sağır-dilsizler için hem konuşma, hem duymaya yönelik 3 yıllık bir eğitim gerektiğini, hastanın bu süre sonunda *normale yakın* konuşabileceğini ve duyabileceğini ifade etmektedirler.
Yapay kulağın fiyatı 1977'de 5-6 bin dolar dolayındaydı. Buna ameliyat, hastane ve yılda 156 ders için ödenecek fiyat da eklenirse, yapay kulağın henüz her ihtiyacı olana uygulanamayacağı söylenebilir. (L)

***KULÇA,** Çin'de (Sin-kiang) kent ve vaha. — 108 000 nüf. (L)

KULEÖNÜ, Isparta ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 087 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KULİKOV** (Viktor), sovyet generali. — 1977'de Varşova Paktı silahlı kuvvetleri başkomutanlığına atandı. (L)

KULLAR, Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 797 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KULP,** Diyarbakır ilinde ilçe. — 42 047 nüf., 48 köy. İlçe merkezi 5 619 nüf. (1980). [M]

***KULU,** Konya ilinde ilçe. — 48 097 nüf., 34 köy. İlçe merkezi 12 093 nüf. (1980). [M]

KULUBEY, Denizli ilinde, Çal ilçesinin Bekilli bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 557 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KULUNCAK,** Malatya ilinde, Darende ilçesine bağlı bucak. — 14 518 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 3 071 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUMAGAYA,** Japonya'da (Honşu adası. Saitama ili) kent. — 121 000 nüf. (L)

***KUMAMOTO,** Japonya'da (Kyuşu) kent. — 440 000 nüf. (L)

***KUMANDA** i. — Bilişim. *Sayısal kumanda*, kendisine sayısal olarak verilen emirlere uygun hareketleri otomatik olarak bir makinaya yaptıran düzenek.

— ANSİKL. Bu konuda çoğunlukla NC (*numerical control*) ya da CN (*commande numérique*) kısaltması kullanılmaktadır. Bu gibi sistemlerle kumanda edilen makinalar, başta takımtezgâhlarıdır; ama başka uygulamalara da rastlanmakta (örneğin. çiziciler, tartı aletleri) ve uygulama alanı giderek genişlemektedir. Aslında, sadece sayıların kullanılması yeterli olmamakta, bu sayıların ne ile ilgili olduğunun belirtilmesi de gerekmektetir. Bu iş için daha çok, harfler ve + —, / O gibi işaretler kullanılmaktadır.

Örnek : X + 12 700 verisi makinanın X doğrultusunda ve pozitif yönde 127,00 mm öteleme yapması gerektiğini göstermektedir.

sayısal kumandalı bir makinanın yapısı

Şekil 1, sayısal kumandalı bir frezenin çalışma ilkesini göstermektedir. Şekil 2'de ise çalışma halindeki bir makinanın fotoğrafı görülmektedir. Sayısal kumandanın başlıca işlevi, sayısal giriş değerlerine göre, hareketli takım arabaları veya aksların, belirli hızla, belirli durumlara ötelenmesini sağlamaktır. Bu ise güç elemanları (motorlar), hız ve durumu ölçme göstergeleri gerektirir. Genellikle «yardımcı işlevler» olarak adlandırılan „diğer işlevler, bazı elemanların işletilmesini ya da durdurulmasını sağlar (broşu döndüren motor, soğutma suyu düzenekleri gibi). Her aksın bir durum servomekanizması vardır. Motorlar çok zaman elektriklidir. hidrolik olanlar da vardır. Kumanda, açık ya da kapalı döngü şeklinde olabilir. *Açık döngü*'de, bilgi, istenen hareketi yapan motora gönderilir. Komutun istenilen şekilde yerine getirilip getirilmediği kontrol edilmez. Açık döngülü sayısal kumanda dolaplarında genellikle yavaş motorlar kullanılır. *Kapalı döngü*'de, bilgi yine bir motora gönderilmekte ama hareket bir ölçü aleti yardımıyla kontrol edilmektedir. Aynı zamanda sayısal kumanda tarafından

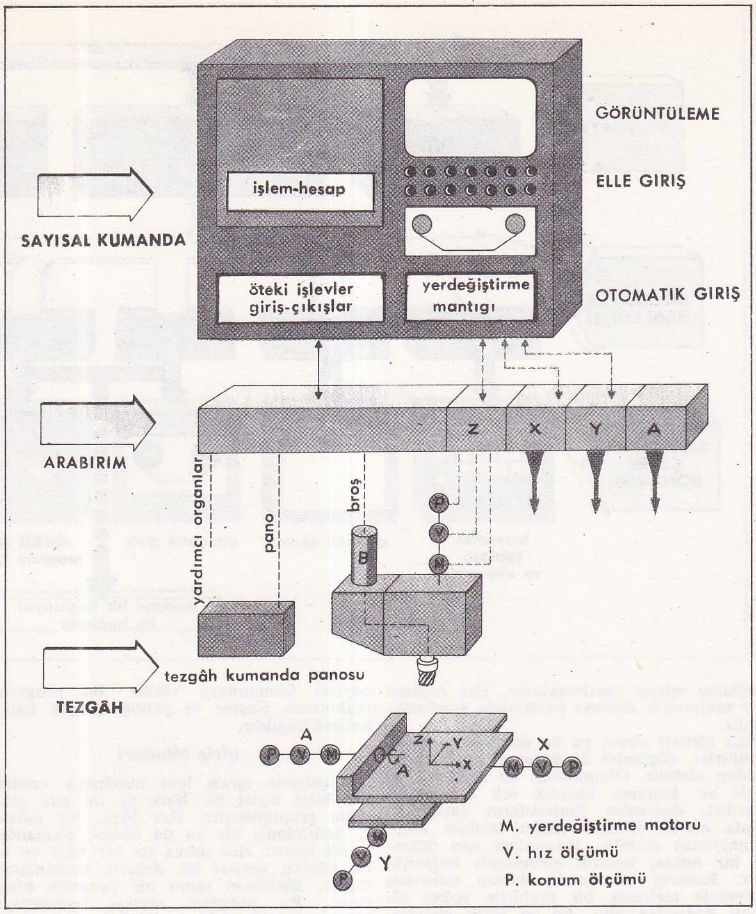

Şek. 1. Bir takımtezgâhına bağlanmış kumanda. Veriler elle (klavye) veya otomatik olarak (delikli bantlar, magnetik bantlar) verilir ve sayısal kumanda dolabında işlenir. Buradan çıkan komutlar uygulama dolabına ya da arabirime gönderilir. Bu aşamada komutlar, makina tarafından kullanılabilir şekle dönüştürülür. Elemanların yerleştirilmesi bu şemadakinden farklı olabilir.

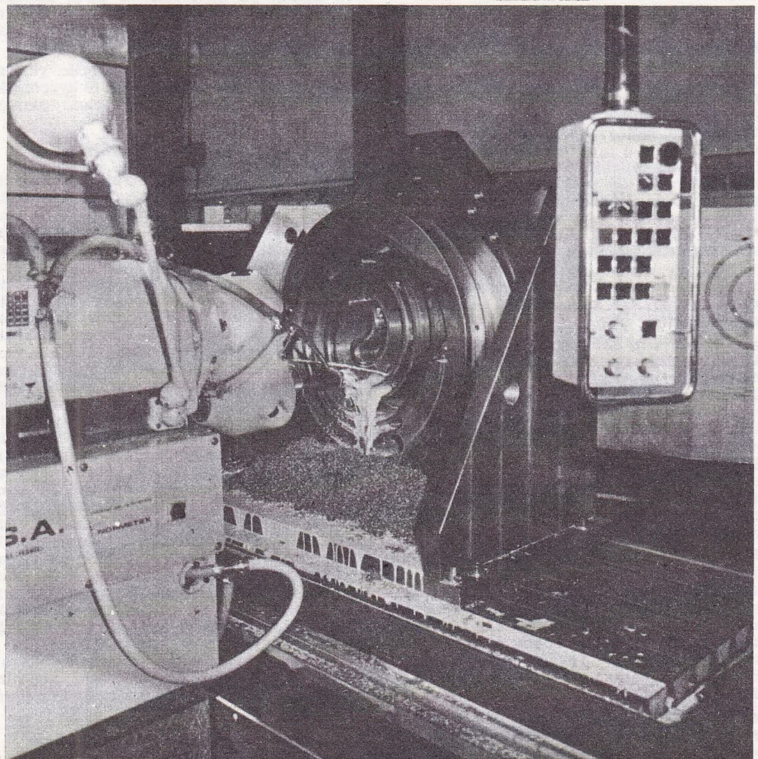

Şek. 2. PX tipi Huron frezesi. Bu tezgâh sayısal kumanda yardımıyla, değişik formda spirallerden oluşmuş delikleri otomatik işler. Bu işi el kumandasıyla yapmak çok güçtür.

Foto. Huré SA (LAROUSSE)

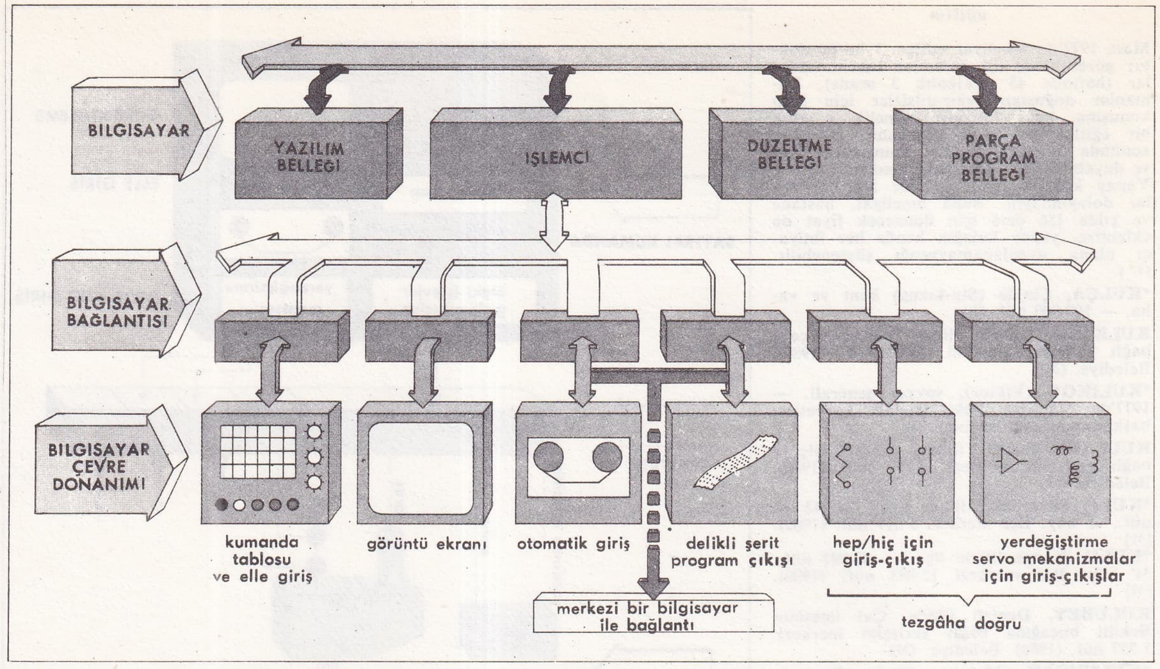

Şek. 3. Bilgisayarlı bir sayısal kumandanın düzenlenişi. Sayısal kumanda programının çalışma şartları uygulayıcı tarafından kullanılan belleğe yüklü yazılıma (lojisyel) bağlıdır. Değişik yazılımların kullanılması düzeneğin çok çeşitli makina ya da kullanımlara uyarlanabilmesini sağlar. Düzeneği bir makina ile kullanmak için operatör gerek elle, gerek otomatik olarak program parçasını yüklek. Daha sonra programda gerekli düzeltmeler yapılır ve başka kullanımlar için istenirse banda (delikli, magnetik) kaydedilir. Ekran, bellekte saklanan değişik bilgilerin (program parçası, düzeltici programlar, çalışma ve hata mesajlrı) görülmesini sağlar. Kumanda tablası yardımıyla, değişik yazılımlar için haberleşme kipleri kullanılır.

sağlama işlemi yapılmaktadır. Hız ölçümü bir takimetrik dinamo yardımıyla yapılmaktadır.

Ölçü aletleri dönel ya da doğrusal tipte olabilirler. Ölçümler de örneksel ya da doğrudan olabilir. Okunmaları ise *mutlak* (belirli bir konuma karşılık tek bir ölçüm vardır), *doğrudan* (impulsların sayılması) yada mutlak-dönüşlü (diğer ikisinin kombinasyonu) olabilir. Hassasiyet için önemli bir nokta, kontrol elemanıyla bağlantıdır. Kontrol elemanıyla durum tanıyıcısı arasında mekanik bir arabirim yoksa ölçüm *doğrudan* olur, bu en sarih yöntemdir. Aksi halde ölçüm *dolaylı*'dır.

sayısal kumanda dolapları

● *Genel düzenleme.* Çeşitli işlevleri sabit bir devre ile yapılan ve her işlev değişimi devrenin değiştirilmesini gerektiren sayısal kumandalara *devreli* denir. Bir sayısal kumanda bir mini ya da mikro hesap makinasına bağlıysa ve değişik işlevler hesap makinasının programı değiştirilerek kolayca elde edilebiliyorsa ,bu tür sayısal kumandaya hesap makinalı sayısal kumanda denir. Öte yandan belleğe makinanın durumunu görmek için, bazı bozulma belirtilerini gösteren ya da birtakım yanlışlıkları düzelten program parçaları yüklemek olanağı da vardır. Programlama işlemi alt programlar kullanılarak kolaylaştırılır. Şekil 3 bir sayısal kumandanın düzenlenmesine örnektir.

● *Ordinatların (aksların) kumandası.* Makinalarda iki veya çok aks (X, Y, Z, vb.) bulunabilir ve bunlar ayrı ayrı ya da bağımlı çalışabilirler. Bir aksın kumandası *nokta nokta* ise bir noktadan diğerine talaş kaldırmadan geçilebilir (örneğin bir matkapın tablası). *Paraksiyal* ise talaş kaldırma her seferinde tek bir aks için olasıdır. *Dönüşlü* ise, iki ya da daha çok aks aynı zamanda, belirli bir yol izleyecek biçimde hareket eder: Bu durumda, interpolasyon vardır.

Doğrusal interpolasyon, ya taban düzlemlerin herhangi birinde (örneğin XY) ya da uzayın herhangi bir doğrultusunda bir doğru çizer. *Dairesel interpolasyon*'da, dairesel bir yörünge izlenir. Bazen helikoidal, daha az olarak da parabolik interpolasyonlar kullanılabilir. Ancak, yörünge genellikle doğru parçaları ve birbirlerine teğet dairelerden oluşmuştur.

● *Takımların düzeltilmesi.* Bir program yazılırken sadece yapılacak çalışmanın boyutlarıyla ilgilenir. Daha sonra uzunluk ve çap düzeltmelerini yapacak program sayısal kumandaya verilir. Bu program makinanın cinsine ve yaptığı gerçek hareketlere bağlıdır.

giriş bilgileri

Bir çalışma sırası için makinaya verilen her bilgi dizisi bir blok ya da sıra şeklinde gruplanmıştır. Her blok, bir *adres*' le belirlenmiş bir ya da birçok elemanter işaret içerir. Her adres ise bir harf ve onu izleyen sayısal bir değerle kodlandırılmıştır. Blokların tümü bir program oluşturur. Bu program sayısal kumandaya klâvye yoluyla elle verilebilir; ama daha çok, delikli ya da magnetik band kullanılarak büroda hazırlanmış biçimde verilir. Hatta, bir hesaplayıcı kullanılarak basitleştirilmesi gerçekleşirilebilir .

Band, sayısal kumandaya, saniyede yüzlerce karakteri iletebilen hızlı okuyucularla (delikli band veya magnetik band okuyucuları) girer .

bir programın yürütülmesi

Program ya yürütülmesi sırasında okunur, ya da eğer bilgisayarlı bir sayısal kumanda söz konusuysa, belleğe yüklenir. 1 numaralı blokta bulunan komutlar, onları otomatik olarak işleyen makineye geçer. Sayısal kumanda, 1. blokta bulunan tüm komutların yerine getirilip getirilmediğine bakar, sonra 2. bloku devreye sokar. Bu işlem programın tüm blokları tamamlanıncaya kadar sürer. Gerekirse, makina, programda belirtilen yerlerde durarak, takım değiştirilmesi gibi, elle yapılması gereken bir işlemin yerine getirilmesini sağlar. Çok zaman, programın uygulanması sırasında program dışı bazı işlemler de gerekebilir. Bilgisayarlı sayısal kumanda tipi kumandalar büyük esneklik sağlarlar. Bilgisayarlı sayısal kumandanın belleğine yüklenmiş olan program, operatörün isteğine göre değiştirilebilir: Blokların bağlanması, değiştirilmesi ya da silinmesi. Bir görüntü ekranı bellekteki bilgilerin görülmesini sağlar. Yanlış bir işlemde ya da anormal bir işleyiş durumunda, hata mesajları görülür: Anormal ya da tamamlanmamış programlama, çelişik komutlar, makinanın sınırlarını aşma, elektriksel bağlantılarda hata vb.

Kullanılmış programlar otomatik olarak delikli ya da magnetik bantlara geçirilerek başka bir zaman kullanılmak üzere arşivlenebilir.

sayısal kumandanın avantajları

Makinaların hemen hemen tüm işlemleri otomatikleştirilebilir. En gelişmiş takımtezgâhlarında yalnız aksların hareketleri, hızlar ve ilerlemeler değil, takım ve parçaların değişimi bile sayısal kumanda tarafından yapılabilmektedir. Ölü zamanlar asgariye indirilmiş ve ilerlemeler son derece hızlı ve hassas yapılmaya başlanmıştır Dışarıda hazırlanan bir programın defalarca, hatasız olarak ve çok hızlı bir şekilde sayısal kumandaya verilebilmesi, bu yöntemin küçük parti imalatı ya da tek parçalarda çok etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamıştır. Üretkenlikleri çok yüksek olan bu makinalar, yüksek uyum yetenekleri nedeniyle, büyük üretim makinalarıyla rekabet edebilmektedirler. Ayrıca birçok sayısal kumanda tezgâhı seri olarak bağlandıktan sonra bunların tümü bir genel bilgisayara bağlanabilir. Bu genel bilgisayar tüm sistemin eşgüdümünü sağlar. Tersine, sayısal kumanda tek olarak da çalışma alanı bulabilmekte ve biçimleri nedeniyle el kumandasıyla çok güç ya da olanaksız olan parçaların yapılmasında da kullanılmaktadır. Bazı sanayi kolları sayısal kumandanın sağladığı yeniliklerden yararlanarak gelişmelerini çok hızlandırmışlardır. Buna örnek olarak uzay ve havacılık endüstrileri gösterilebilir. (L)

KUMANOVO, Yugoslavya'da (Makedonya) kent. Üsküp'ün kuzeydoğusunda. 46 000 nüf. (L)

***KUMASİ,** Gana'da kent. — 342 900 nüf. Tarım malzemeleri (L)

***KUMBAKONAM,** Hindistan'da (Madras) kent — 113 000 nüf (L)

***KUMDANLI,** Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı bucak. — 8 868 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 2 428 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUMKALE,** Çanakkale ilinde merkez ilçenin İntepe bucağına bağlı yerleşim yeri. — 1 638 nüf. (1980). [M]

KUMKÖY (Kilyos*), İsanbul ilinde Sarıyer ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. 1 025 nüf. (1980). [M]

***KUMLU,** Hatay ilinde, Reyhanlı ilçesine bağlı bucak. — 18 772 nüf., 12 köy Bucak merkezi 3 367 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUMLUCA,** Antalya ilinde ilçe. — 29 146 nüf., 25 köy. İlçe merkezi 7 977 nüf. (1980). [M]

***KUMLUCA,** Zonguldak ilinde, Ulus ilçesine bağlı bucak. — 15 588 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 471 nüf. (1980). [M]

***KUMRU,** Ordu ilinde ilçe. — 35 435 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 6 911 nüf. (1980). [M]

***KUNÇE** (Seyni), nijerli subay ve siyaset adamı. — Ağustos 1975'de, en yakın işbirlikçisi Yüksek Askeri Konsey başkan yardımcısı komutan Sano Suna Sido'yu tutuklattı. Mart 1976'da komutan Bayer Musa'nın darbe girişimini boşa çıkardı ve bunun sonucunda 9 kişi ölüm cezasına çarptırıldı ve nisan 1976'da 7'si kurşuna dizildi. Kunçe, temmuz 1979'da albaylığa yükseldi. (L)

***KUNDERA** (Milan), çek yazarı. — Son kitapları: *Elvedalı Vals* (1976) ve *Gülme ve Unutma Kitabı.* (L)

Kunduzlar Barajı, Eskişehir ilinde Yönek deresi üzerinde baraj. 1982 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 028 m; barajın temelden yüksekliği 42,50 m; talvegden yüksekliği 28 m; normal su kotu 1 018 m; normal su kotunda depolama hacmi 18,87 milyon m^3; göl alanı 2,64 km^2; sulama alanı 3 788 ha'dır. (M)

***KUNMİNG,** Çin'de kent. — 1 100 000 nüf. (L)

***KUNSAN,** Güney Kore'de liman kenti. — 112 000 nüf. (L)

***KUOPİO,** Finlandiya'da kent ve il merkez. — 74 552 nüf. (L)

KURANCILI, Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 543 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KURAŞİKİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 340 000 nüf. (L)

***KURDAKUL** (Şükran), türk şairi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Çağdaş Türk Edebiyatı - Meşrutiyet Dönemi* (1976), *Acılar Dönemi (şiirler* ,1977), *Namık Kemal* (inceleme, 1977), *Bir Yürekten Bir Yaşamdan* (1983; Nevzat Üstün 1982 Şiir Ödülü). [M]

***KURE,** Japonya'da (Honşu adası, Hiroşima yönetim bölümü) kent. — 235 000 nüf. (L)

***KURGAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 304 000 nüf. (L)

***KURGUBİLİM.** Bk. BILIMKURGU.

***KURNOOL,** Hindistan'da kent, Andhra Prades'in batısında. — 137 000 nüf. 20 km uzağında VII. ve VIII. yüzyıl tapınaklarının yer aldığı Alampur. (L)

***KUROSAVA** (Akira), Japon film yönetmeni. — *Dodeskaden*'den 5 yıl sonra sovyet - japon ortakyapımı olarak çevirdiği *Dersu Uzala* (1975) o yılın Moskova Film Şenliği'nde üç «büyük ödül»den birini aldı. Yine 5 yıl aradan sonra yaptığı *Kagemusha* (Savaşçının Gölgesi) 1980 Cannes Şenliği «büyük ödülü»nü paylaştı. Kurosava, bu başarıyla japon sinemasının eski kuşağının yaşayan en önemli temsilcisi olmayı sürdürdü. (M)

***KURSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 373 000 nüf. (L)

***KURŞUN** i. — ANSIKL. Dünya kurşun üretiminde olduğu gibi kurşun tüketimin de de ABD ve SSCB ilk sırayı alır. Mineral üretiminde onları Kanada, Peru, Çin, Kuzey Kore ve Yugoslavya izler. Bu ülkelerden yalnız Kuzey Kore, metalurjik üretim yapmaz. Ötekiler mineral üretimlerinin ya tamamını, ya da önemli bölümünü kendileri işlerler. Metalurjik üretimde Kanada'dan bile önce gelen Federal Almanya ve Japonya, işlemek üzere dışarıdan yüzde 90 oranında mineral alırlar. Fransa da önemli bir metal kurşun üreticisi olduğu halde, mineral ihtiyacının tamamını dışalımla karşılar. Belçika ve İtalya da hiç mineral üretimleri olmamasına karşın, önemli metal üreticisi ülkelerdendir. Kurşun tüketiminde ABD ve SSCB'yi izleyen Federal Almanya ve Japonya, ihtiyaçlarını kendi üretimleriyle karşılayan ülkelerdir. Onlardan sonra gelen İngiltere'yse, ihtiyacının tamamını dışalımla karşılar. İtalya'nın ihtiyacı, üretimden fazladır. Kurşun tüketiminde önde gelen öteki ülkelerden olan Fransa, Çin, Bulgaristan, Yugoslavya ve İspanya da dışalım yapmazlar, hatta bazı yıllar, az miktarda metal satarlar. (M)

ülkelere göre dünya kurşun üretimi (1981) (bin ton)

ülke	mineral	metal
SSCB	580	780
ABD	450	973
Kanada	322,5	238
Peru	186,7	83
Çin	160	175
K. Kore	125	—
Yugoslavya	119	103
Fas	112	—
Meksika	112	180
Bulgaristan	110	118
Güney Afrika	99	—
İsveç	84	—
İspanya	82	118
Polonya	47	—
Japonya	46	315
Romanya	30	—
İrlanda	30	—
F. Almanya	29	359
Yunanisan	24	—
Fransa	—	228
İtalya	—	149
Belçika	—	105
toplam	2 748,2	3 924

kurşun tüketimi (1981) (bin ton)

ülke	
ABD	968
SSCB	800
F. Almanya	349
Japonya	346
İngiltere	266
İtalya	247
Fransa	210
Çin	210
Bulgaristan	108
Yugoslavya	100
İspanya	95
toplam	3 696

***KURŞUNLU,** Çankırı ilinde ilçe. — 32 442 nüf., 69 köy. İlçe merkezi 6 739 nüf. (1980). [M]

***KURŞUNLU,** Malatya ilinde, Hekimhan ilçesine bağlı bucak. — 10 918 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 968 nüf. (1980). [M]

KURŞUNLU, Bursa ilinde, İnegöl ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 056 nüf. (1980). Belediye. (M)

KURŞUNLU (Mehmed Kemal). Bk. MEHMED KEMAL.

***KURŞUNLU** (Nazım), türk oyun yazarı. — 1980'de Ankara'da öldü. (M)

***KURTALAN,** Siirt ilinde ilçe. — 44 193 nüf., 71 köy. İlçe merkezi 10 442 nüf. (1980). [M]

***KURTHASANLI,** Konya ilinde, Kadınhanı ilçesine bağlı bucak. — 16 946 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 401 nüf. (1980). [M]

KURTİZ (Tuncel) ,türk tiyatro ve sinema oyuncusu, film yönetmeni (Bilecik 1936). Bir süre İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde öğrenim gördü. Sanat hayatına Gençlik Tiyatrosu'ndaki çalışmalarıyla başladı. Küçük Sahne, Kent Oyuncuları, Bulvar, Gen-Ar, Gülriz Sururi - Engin Cezzar tiyatrolarında sahneye çıktı. Sonraki yıllarda çalışmalarını yurt dışında sürdüren sanatçı, İsveç'te sinemaya ağırlık verdi, 1979'da Gül Hasan filminin yönetmenliğini yaptı. Bu filmin senaryosundaki başarısıyla 1981'de Antalya Altın Portakal Film Şenliği'nde «en iyi senaryo yazarı» ödülü aldı. Bir ara Almanya'da Berlin Türk Tiyarosu'nda görev aldı. 1982' den başlayarak İsveç'te «Halk Oyuncuları» topluluğunu kurarak yönetti. Topluluğun oynadığı Kurban, Ferhat ile Şirin, Sakarca, Samanyolu oyunlarını sahneye koydu. Oynadığı filmlerden bazıları: *Ben Öldükçe Yaşarım* (1965), *Hudutların Kanunu* (1966), *Güzel Bir Gün İçin* (1966), *Umut* (1970), *Otobüs* (1974), *Kanal* (1978), *Sürü* (1978), *Bereketli Toprak Üzerinde* (1980). [M].

***KURTKALE,** Kars ilinde, Çıldır ilçesine bağlı bucak. — 7 656 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 031 nüf. (1980). [M]

***KURTKÖY,** İstanbul ilinin Kartal ilçesinde merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 3 246 nüf. (1980). [M]

***KURU** (Baki), türk hukukçusu. — Yeni eserleri: *Medeni Usul Hukuku Ders Kitabı* (1975), *İçtihatların Birleştirilmesi Yolu İle İlgili Bazı Sorunlar* (1977). [M]

KURUCAOVA, Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 491 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KURUCAŞİLE,** Zonguldak ilinde ilçe. — 10 912 nüf., 27 köy. lçe merkezi 1 653 nüf. (1980). [M]

***KURUÇ** (Bozkurt), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. — 1979 - 1983 arasında Devlet Tiyatroları'nda genel müdür sanat yardımcılığı ve edebi heyet üyeliği yaptı. Oyuncu ve yönetmen olarak çalışmayı sürdürdü. 1976'da Hacettepe Üniversitesi Müzik ve Güzel Sanatlar Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yaptı. 1982 - 1983 öğretim yılında HÜ'ye bağlanan Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümünde öğretim üyeliğine getirildi. 1975'ten sonraki dönemde Y. Keskin'in *Aklı Başında Bir Adam* (1975), A. Kutsi Tecer'in *Koçyiğit Köroğlu* (1976), A. Miller'in *Köprüden Görünüş* (1976), C. Higgins'in *Harold ve Maude* (1977), O. Atay'ın *Oyunlarla Yaşayanlar* (1979), T. Oflazoğlu'nun *Genç Osman* (1980), H. İbsen'in *Yaban Ördeği* (1981), O. Asena'nın *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe* (1982) adlı eserlerini sahneye koydu. Son dönemde rol aldığı oyunlardan *Strindberg Oyunu* ve *Tartuffe*'teki başarısıyla dikkati çekti. (M)

Bozkurt KURUÇ

***KURUÇAY,** Erzincan ilinde, İliç ilçesine bağlı bucak. — 4 684 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 471 nüf. (1980). [M]

***KURUME,** Japonya'da (Kyuşu adası, Fukuoka ili) kent. — 194 000 nüf. (L)

KURUMLAŞMAK, f. Kurum niteliği kazanmak. (*Eşanl.* MÜESSESELEŞMEK). [M]

KURUMLAŞTIRMAK, ettrg. f. Kurum niteliği kazandırmak. (*Eşanl.* MÜESSESELEŞTIRMEK). [M]

KUSKAN, İçel ilinde, Gülnar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 354 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUSTANAY,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 154 000 nüf. (L)

***KUŞADASI,** Aydın ilinde ilçe. — 21 346 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 14 734 nüf. (1980). [M]

KUŞÇU, Kayseri ilinde, merkez ilçenin Erkilet bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 032 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUŞİRO,** Japonya'da (Hokkaido) kent ve il yönetim merkezi. — 192 000 nüf. (L)

KUŞKAYASI, Sivas ilinde, Kangal ilçesine bağlı bucak. 8 307 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 860 nüf. (1980). [M]

***KUŞSARAY,** Elazığ ilinde, Baskil ilçesine bağlı bucak. — 9 230 nüf., 22 köy. Bucak merkezi *Kuşsarayı,* 247 nüf. (1980). [M]

KUŞU, Kütahya ilinde, Simav ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 387 nüf. (1980). [M]

***KUTAİSİ,** Sovyetler Birliği'nde (Gürcistan) kent. — 182 000 nüf. Ulaştırma malzemeleri sanayii. (L)

KUTAY (Cemal), türk tarihçisi (Konya 1911). Konya'da *Yeni Anadolu* adlı yerel gazeteyi çıkardı. Selçukluların son dönemlerini ve Osmanlıların ilk dönemlerini ele aldığı ilk kitaplarından sonra, çalışmalarını yakın türk tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. 1941 - 1942 yıllarında İstanbul'da *Halk* adlı bir gazete yayımladı. 1946 - 1950 arasında ise *Millet* adlı siyasal dergiyi çıkardı. 150'ye yakın kitabının çoğu, Osmanlı Devleti'nin son dönemi ve T. Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarıyla ilgilidir. Başlıca eserleri: *Selçukludan Osmanlıya* (1932), *Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi* (20 cilt, 1956 - 1960), *Tarih Konuşuyor* (12 cilt, 1962 - 1964), *Tarih Sohbetleri* (8 cilt, 1966 - 1968), *Geçmişten Günümüze Türk Kitaplığı* (6 cilt,

Cemal Kutay

Foto. X (2) [MEYDAN]

1969 - 1970), *Kurtuluş ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları* (1973), *Bilinmeyen Tarihimiz* (4 cilt, 1974 - 1975), *Çerkez Ethem Dosyası* (1975), *Örtülü Tarihimiz* (2 cilt, 1975 - 1976), *Türk Milli Mücadelesinde Amerika* (1976), *Sisli Tarihimiz* (2 cilt, 1976 - 1977), *Etniki Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı* (1979), *Üç Devirde Bir Adam* (1980), *Günümüzde Bir Asr-ı Saadet Müslümanı* (1980), *Atatürk'ün Son Günleri* (1981), *Üç Devirden Hakikatlar* (1982), *143 Yılın Perde Arkası: Anayasa Kavgası* (1982), *Şehit Sadrazam Talat Paşa'nın Gurbet Hatıraları* (3 cilt, 1983). [M]

KUTBAY (Akagündüz), türk ney sanatçısı (İstanbul 1934 - ay. y. 1979). Eyüp Ortaokulu'ndaki öğrenimini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Kunduracılık öğrenerek hayata atıldı. On yedi yaşında Gavsi Baykara'dan ney dersleri almaya başladı. Bir yandan da Üsküdar Musiki Cemiyeti'ndeki çalışmalara katılarak müzik bilgi ve görgüsünü artırdı.

1960'taki bir sınavı kazanarak İstanbul Radyosu'na ney sanatçısı olarak girdi. Konya'da her yıl düzenlenen «Mevlana İhtifalleri»ne neyzen olarak katılmaya da aynı yıl başladı. Ulvi Erguner ölünce mutrıp'ta (mevlevi orkestrası) «neyzenbaşı» oldu. Radyo'daki görevinden 1978'de emekliye ayrıldı. Klasik ve tasavvufi türk müziği dışında batı müziği ve caz alanında da çalışmalar yaptı. Gitarcı Mutlu Torun ve baterist Okay Temiz'le verdiği konserler, yurt içinde ve dışında geniş yankılar uyandırdı. Ney'i ve mevlevi müziğini tanıtmak amacıyla İngiltere'de ve ABD'de verdiği konserler uluslararası ün kazanmasını sağladı. 1976'da başlayarak ölümüne değin İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda ney öğretmenliği yaptı. (M)

KUTLUBEY, Denizli ilinde. Çal ilçesinin Bekili bucağına bağlı yerleşim yeri. 1 557 nüf. (1980). Belediye. (M)

KUTLUDÜĞÜN, Ankara ilinde, Çankaya ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 786 nüf. (1980). Belediye. (M)

KUTÖREN, Konya ilinde, Ereğli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 107 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUTUP** i. — Magnetik. *Kutup ışığı*, kuzey ve güney yarıkürede yüksek enlemlerde, elektrikli taneciklerin yukarı atmosfere yağması ile geceleri görülen ışıklı atmosfer olayı.

— ANSİKL. Kutup ışıkları sürekli olarak değişir ve bazen çok kısa zamanda dağılıp söner. Bir kutup ışığında değişik yapılar yer alır:

Dağınık lekeler, magnetik meridyenden geçerek doğudan batıya uzanan yalın *yaylar* ya da birkaç bin kilometre uzunluğunda kurdela biçiminde *şeritler;* kutup ışıkları yer mıknatıs alanının hatları doğrultusunda dikey çizgili olabilir, o zaman çok kıvrımlı bir *kumaş* görünümü alır ya da ışınları magnetik zenite yönelik bir *taç* biçiminde görünürler. Kutup ışığının aydınlığı çoğunlukla Samanyolu'nunkinden zayıftır, ender olarak dolunay aydınlığını geçer. Renk belirtme eşiğine varıldığında yeşilimsi, nadiren de firfiri kırmızı, mor ya da mavimsi görünürler. Genellikle soluk ve dağınık olan *seğirmeli kutup ışıklarında* parlaklık 0,05 ile 15 Hz'lik bir frekans aralığında değişir.

çağdaş gözlem yöntemleri

Kutup ışıklarının gözle yapılan gözlemeri, XX. yüzyılın ikinci yarısında yerini yavaş yavaş aletli gözemlere bıraktı. Bunlar, fotometrik, fotografik (uzay fotografisi, geniş açılı kamera, resim yoğunlaştırıcı televizyon) ya da spektrometrik (Michelson interferometresi) yöntemlerdir. Kutup ışığı mekanizmasının incelenmesi radyo ya da laser sondajları ve geomagnetik alan ya da magnetosferik tanecik enerjisi ölçümleri ile yürütülmektedir. Böylece, Fransız - Sovyet *Arcad* (1971, 1973 ve 1980'de fırlatılmış uydularla enerji yüklü taneciklerin çökmesinin gözlenmesi) ile *Araks* (1975'ten sonra fırlatılan füzelerle yapay kutup ışığı oluşturmak için elektron püskürtülmesi) denemeleri sayesinde bu mekanizmaların anlaşılmasına katkıda bulunuldu; Avrupa Eiscat radarı ile buna bağlı optik denemeler 1980'den beri kutup ışıklarının ince analizini sağladı.

mekân-zaman saptaması

Kutup ışıkları yukarı atmosferde oluşmaktadır; tabanı 80-300 km yükseklikte yer almakta ve yatay genişliği 20-500 km arasında değişmektedir. Çok yoğun magnetosferik fırtınalar sırasında bazen orta enlemlerde de kutup ışıkları görülürse de, bunlar geomagnetik kutupların 22°'nin altındaki yerlerinde görülür. Kutup ışığının en muhtemel görülme bölgesi gün tarafında kutbun 12°'si ile gece tarafından 22°'si arasındadır. İstatistik incelemeler Güneş'in etkinliği ile kutup ışığı arasında tam bir bağlantı olduğu ortaya koymuştur. Gün-tüm eşitliğinde en üst düzeye çıkan 11 yıllık çevrimler ve 27 günlük devreler bunun en iyi delilidir. Uzay uydularından yapılan gözlemler Güneş tarafından yayılan plazmanın (güneş rüzgârı) magnetosferik karışıklıklar yarattığını ve gezegenlerarası ortama enerji yüklü tanecik yumaklarının girmesinden birkaç gün sonra kutup ışıklarının ortaya çıktığını saptamıştır.

oluşma mekanizması

Spektroskopik incelemeler kutup ışığında nötr ya da iyonize olmuş atmosfer bileşenlerine özgü atom çizgileri ile molekül

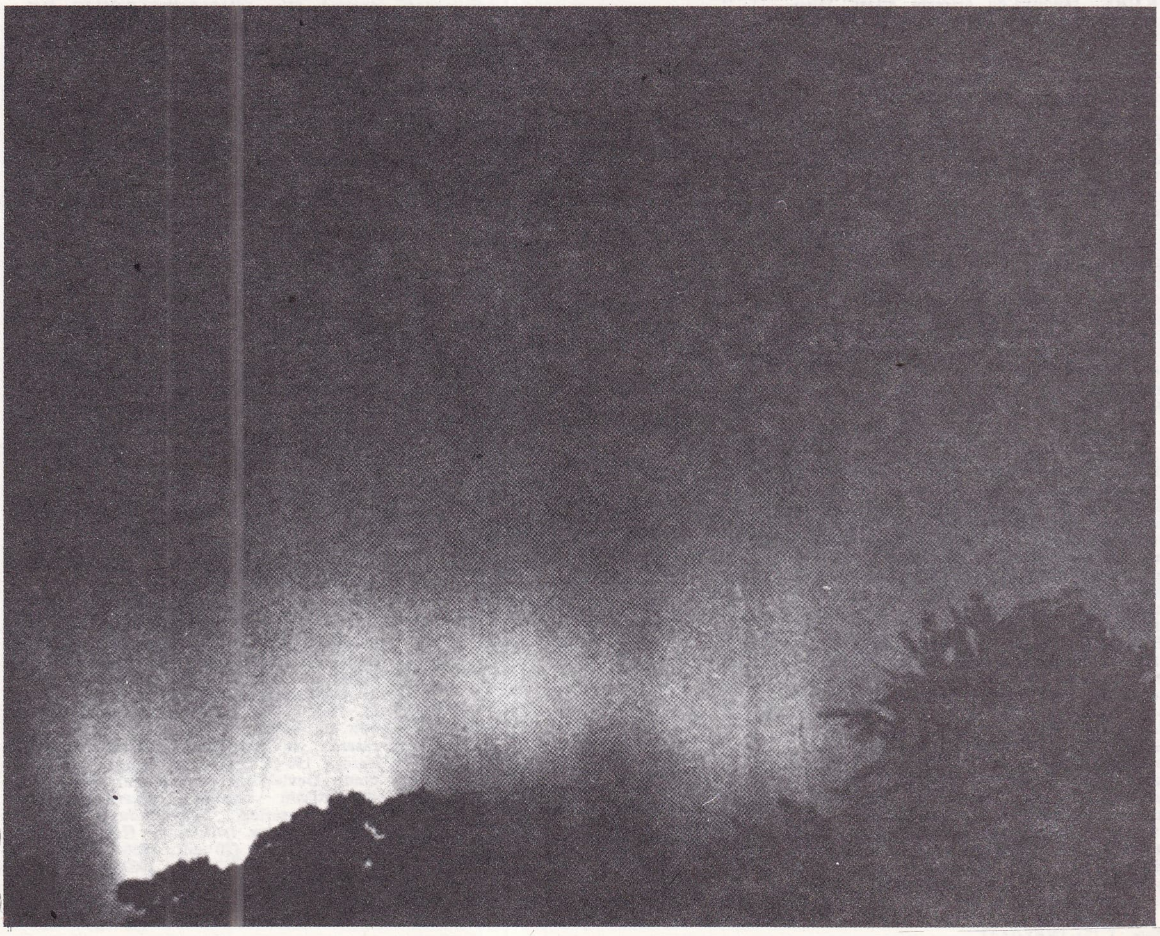

Kutup ışığı

Foto. CNRS (LAROUSSE)

bantlarının varlığını göstermiştir. Görünür tayfın en yoğun çizgileri 557,7 nm'de (1 nm $= 10^{-9}$ m) yeşilin 630-636,4 nm'de çift kırmızının çizgileridir; bunlar da oksijen atomunun iç dönüşüm çizgilerine denk gelmektedir. Uyarma, sık sık, birkaç keV' lik enerjili elektronlarla çarpışma ($X + e \rightarrow X + e$ ya da $X + e \rightarrow X^*$) ile ışımalı veya yayılmalı birleşmelerden ($XY + e \rightarrow X^* + Y^*$ veya $XY + e \rightarrow XY^{**} + 2e$) oluşmaktadır. Yukarıdaki formülde, X ve Y kararlı durumdaki, X^* ve Y^* ise uyarılmış durumdaki elementleri göstermektedir. *Protonlu kutup ışıkları*'nda atomik hidrojenin Doppler olayı ile genişlemiş ve yer değiştirmiş çizgileri (özellikle 656,3 nm'lik H_α) enerji yüklü protonlar tarafından elektron yakalanması ve yük değişim tepkimeleri sırasında ortaya çıkar. Kutup ışığı doğuran hızlı taneciklerin atmosfere girmesi de yükseklerde görülen X ışını yayımına, atmosferin asıl değişimine ve bölgesel iyonlaşmaya (*radyokutup ışığı*) yol açar. Güneş'ten gelen elektrikli tanecikler, güneş rüzgârlarının dalgalanması sırasında görülen dengesiz durumda magnetopoz'a girer; karmaşık mekanizmalar sonucu hızlanarak kutup ışığı bölgelerine doğru geomagnetik alan hatları boyunca çöker. Uzay gözlemleri, magnetosferik süreçlerin tanınmasında (kutup ışıkları bu süreçlerin ancak özel bir durumu sayılabilir) büyük ilerlemeler sağlamıştır. (L)

***KUVEYT,** Yakındoğu'da İran Körfezi'nin Arabistan kıyısında devlet. — 1 460 000 nüf.

T A R İ H

rejimin sertleşmesi

Suudi Arabistan ve İran Körfezindeki diğer emirliklerle karşılaştırıldığında, Kuveyt, 1976 ağustosuna kadar, su götürmez bir liberal özelliğe sahipti. Bağımsızlıktan sonra Kuveyt, parlamenter bir demokrasi deneyimine girişti. Bu özgürlük ortamı özellikle, etkisi tüm arap dünyasına yayılan bağımsız bir basının varlığıyla somutlaştı.

Bünyesinde aktif reformcu ve milliyetçi unsurlar bulunan parlamento, ülkenin siyasetinde önemli rol oynadı ve hükümeti harekete geçmeye teşvik etti. Böylece hükümet Kuwait Oil Company'yi millileştirmek zorunda kaldı (aralık 1975).

29 ağustos 1976'da emir Sabah el-Salim el-Sabah, aşırı bulduğu meclise ve basına karşı zecri önlemlere başvurdu. Millet meclisi feshedildi; 11 kasım 1962 anayasasının dört maddesi askıya alındı; basın-yayın yasası değiştirildi: Bundan böyle «ulusal çıkar»lara aykırı bir politika izleyen her yayın organı faaliyetten alıkonabilecekti. Emir Sabah el-Salim 31 aralık 1977'de öldü. İktidardaki hanedanın iki kolundan (Salim kolu ile Cabir kolu) birinin münavebeyle devletin başına geçmesini öngören geleneğe uygun olarak şeyh Cabir Ahmed el-Cabir el-Sabah (doğ. 1929) tahta oturdu. 1978 şubatında da veliaht prens Sa'd el-Abdullah el-Salim el-Sabah yeni hükümeti kurdu.

filistinli göçü

Kuveyt, topraklarında en fazla yabancı barındıran İran Körfezi devletlerinden biridir (toplam nüfusun yarıdan fazlası). Bu göçün büyük bölümü, başta filistinliler olmak üzere arap kökenlidir: 1977'de filistinliler Kuveyt nüfusunun yüzde 25'ini oluşturuyordu.

Bu çoğalma, filistinlilerle emir kabilesi arasında bir «iyi davranma kuralı»nın kabulünü gerektiriyordu. Ufak tefek bazı «sürtüşmeler»e karşın, iki topluluk arasındaki ilişkiler iyiydi. El-Sabah'lar, Filistin davasını ve kendisine geniş bir hareket alanı sağlanan FKÖ'yü her zaman diplomatik ve mali açıdan desteklediler; örneğin FKÖ'ye, kamu sektöründe çalışan filistinli emekçilerin ücretleri üzerinden bir «kurtuluş vergisi» alma yetkisi tanındı. Buna karşılık filistinliler de, başta ağustos 1976 bunalımı olmak üzere, Kuveyt'in iç işlerine karışmamaya özen gösterdiler ve bu politikanın karşılığını aldılar: Rejimin sertleşmesi filistinlilerin statüsünü etkilemedi.

dış politika

Suudi Arabistan'ınkine çok yakın olan Kuveyt dış politikasına pragmatizm egemendir. Bazı «ilerici» rejimlerle (özellikle Suriye) çok iyi ilişkiler içinde olan Kuveyt' in ABD ile de ilişkileri sıkıdır; buna rağmen, bölgede ender görülen bir tavırla, Sovyetler Birliği (1967) ve Çin Halk Cumhuriyeti (1971) ile diplomatik ilişki kurmaktan çekinmemiştir.

Kuveyt diplomasisinin en önemli sorunu bu ülke ile Irak arasında on beş yıldır bir gerginlik konusu olan sınır uyuşmazlığıdır. Bu uyuşmazlık, Dicle ve Fırat'ın döküldüğü yerde bulunan ve Arap-İran Körfezi'ne doğru petrol ihracat yolunun geçtiği Şattülarap bölgesinden kaynaklanmaktadır. Denize açılan bu «pencere»nin denetimi, 1973 martında, ciddi bir sınır olayına yol açtı. İki ülke arasında başlayan görüşmelerde Irak, Kuveyt'e ait Varba ve Bubiyan adaları üzerinde hak iddia etti. 1975 temmuzunda ise Kuveyt Millet Meclisi, ülke sınırlarının değişmezliğini ilan etti.

seçimler

23 şubat 1981'de yapılan seçimler, 29 nisan 1976'da şeyh Sabah-el Salim el-Sabah' ın kararıyla askıya alınmış olan parlamenter yaşama dönüşü sağladı. Bununla birlikte yeni meclis eskisinden çok farklıydı. Eski meclise Dr. Ahmet el-Kâtip'in yönetiminde hanedanın mutlakiyetçi iktidarına karşı bir çeşit karşı ağırlık oluşturan ilerici ve milliyetçi muhalefet tam bir yenilgiye uğradı; adaylarının hiçbiri seçilemedi. Bu bozgun, seçim bölgelerinin, şimdi meclisteki sandalyelerin yarıya yakınını elde etmiş bulunan bedevi milletvekillerinin zaferini kolaylaştıracak biçimde yeniden saptanması olayına bağlanabilir. Seçim bölgelerinin bu biçimde yeniden bölünmesi, 1976'da mecliste 10 sandalyesi olan, şimdi ise 2 sandalyeye sahip bulunan şii topluluğunun da (nüfusun yüzde 30'u) aleyhine oldu. Parlamentoda şii temsilcileri azalırken, 5 sandalye elde eden ve başka birçok üyeyi de kendine bağlayabilen güçlü bir sünni grubunun oluşması anlamlıydı.

Dış planda, Irak-İran çatışması karşısında tarafsız kalmaya çalışan Kuveyt yöneticileri, sonunda Irak'tan yana tutum almak zorunda kaldılar ve nisan 1981'de, savaşta zayıf düşmüş Irak ekonomisine soluk aldırmak için 2 milyar dolar mali yardımda bulundular. (LM)

***KUYBIŞEV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 1 216 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***KUYUCAK,** Aydın ilinde ilçe. — 38 160 nüf., 33 köy. İlçe merkezi 6 532 nüf. (1980). [M]

***KUYUCAK,** Adıyaman ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 580 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 643 nüf. (1980). [M]

KUZAYCA, Yozgat ilinde, Şefaatli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 920 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUZBASS,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) sanayi bölgesi. — 3 000 000'u aşkın nüf. Kömür rezervleri 1 000 milyar tona ulaşır. (L)

***KUZU** ; — ANSIKL. Türkiye'de, 1974 - 1979 döneminde kuzu kesimi yıldan yıla düşme gösterdi. 1980'de ise yeniden yükseldi. Ama, sütkuzusu kesimi bir ölçüde azaldı. 1976'da 3 786 405 (30 280 t), 1977' de 3 600 820 (28 795 t), 1978'de 3 254 130 (26 005 t), 1979'da 2 415 340 (19 375 t), 1980' de 3 137 620 (25 105 t) kuzu kesildi. (M)

***KUZUCUBELEN,** İçel ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 743 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 614 nüf. (1980). [M]

***KUZUCULU,** Hatay ilinde, Dörtyol ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 7 115 nüf. Belediye. (M)

***KUZULUK,** Sakarya ilinde, Akyazı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 2 557 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KUZYAKA,** Kastamonu ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 838 nüf., 60 köy. Bucak merkezi 294 nüf. (1980). [M]

***KÜBA,** Antil adalarında devlet. — 9 730 000 nüf.

E K O N O M İ

Tüm güçleri seferber etmek üzere girişilen çabalara karşın 1970 yılı için öngörülen 10 milyon tonluk şeker üretim rekoruna ulaşmak üzere açılan kampanya başarısızlığa uğradı. Küba ekonomisi 8,5 milyon ton şeker üretimiyle yetinmek zorunda kaldı. Yöneticiler ülkenin tüm devrimci güçlerinin katıldığı fazlaca iddialı bu üretim planında o kadar ısrar etmişlerdi ki ortaya çıkan böyle bir sonucu yalnızca teknik güçlüklere yüklemek kendileri için hayli güç oldu. 1970 temmuzunda yaptığı bir müdahale sırasında Fidel Castro üretim sisteminin tümüne ve halk kitlelerinin yönetime doğrudan katılmasını yavaşlatan siyasi engellere bir eleştiri getirmenin gereğini vurguladı ve böylece Küba devriminin birtakım yönlerinin kökten ele alınması gereğine işaret etti. Ona göre, sosyalist demokrasideki işleyiş daha iyiye götürülmeli, üretim ve dağıtım üzerinde olduğu gibi devlet ve parti organlarının işleyişi üzerindeki halk kontrolu da güçlü hale getirilmeliydi.

Bu siyasi yönlendirmeler, işçilerin güçlü bir biçimde temsil edildiği işletmelerde yönetim organlarının kurulması ve 1970 kasımında delegelerin yüzde 80'inin yenilenmesiyle sonuçlanan sendika seçimlerinin düzenlenmesi suretiyle kendini ortaya koydu. Bu tür önlemler, gerçekten de çalışanların o zamana kadar içinde yer almadıkları karar merkezlerine girmelerine imkân verdi.

KUVEYT Emiri
Sabah-el-Salim-el-Sabah

Amacı özellikle çalışma verimini yükseltmek olan bu tür demokratikleştirme çalışmaları, ekonomik bunalımın ve onun ardından gelen kısıtlamalar dizisinin ortaya çıkarttığı işsizliğin etkilerini dengelemekte yeterli olamadı. Bu durum ayrıca, 1971' de, kötü bir ürün (7 milyon ton şeker) alınmasıyla daha da ağırlaştı.

Küba toplumunun karşı karşıya olduğu anlaşılan asıl güçlük düşük verimlerdir. Bu ise, kaynağında işletmelerin kötü çalışmasının ve bürokratlaşmanın ya da işdüzenindeki tutarsızlıkların yattığı iş kaçışlarındaki artışlardan doğuyordu. Bu kaçışlara karşı savaşmak üzere, işçi meclisleri halinde toplanan işçilere de danışıldıktan sonra «liyakatliler, liyakatsizler» hakkında bir yasa kabul edildi; bu yasa, en liyakatli işçilere elektrikli ev aletlerini edinme hakkı tanırken, tembelliğe iki yıl çalışma kampına kadar varan cezalar veriyordu.

Öte yandan, siyasi yönden rejime karşı olanlara yapılan baskılarda da artış görüldü: Küba ulusal şiir ödülü sahibi yazar Heberto Padilla, sosyalizmin kuruluşunda Stalinci yöntemlere başvurulduğunu ileri sürdüğü için tutuklandı. Kısa sürede serbest bırakılmakla birlikte, önce Yazarlar Birliği üyeleri önünde özeleştirisini yapmak ve «karşı devrimci eğilimlerinden» vazgeçtiğini ifade etmek durumunda kaldı.

KÜBA lideri
Castro Afrika ülkeleri
gezisinde Tanzanya
cumhurbaşkanı
J. Nyerere ile birlikte

Foto. X MEYDAN; AP (LAROUSSE)

Sürgünü seçerek bir amerikan gemisiyle KÜBA'dan Florida'ya gidenlerden bir grup

1980 nisanından başlayarak dışarı göç etme üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması Amerika Birleşik Devletleri'ne doğru o zamana kadar görülmemiş bir göç olayına yol açtı.

TARİH

ABD ile ilişkiler

Kübalı yöneticiler, bir yandan, içerdeki kaygı verici duruma hakim olmaya çalışırken, bir yandan da Amerika Birleşik Devletleri ve Amerikan Devletleri Örgütü (ADÖ) tarafından kendilerine uygulanan yalnızlaştırma eylemini kırmak için gerekli girişimlerde bulunmayı ihmal etmediler.

1971 kasımında Şili'ye yaptığı uzun bir resmi ziyaretin ardından, Castro, 1972 yılında Doğu Avrupa ve Afrika'nın çeşitli sosyalist ülkelerinde bir geziye çıktı. Sırasıyla Polonya, Çekoslovakya, Demokratik Almanya, Macaristan, Cezayir, Gine ve 1964'den sonra ilk kez Sovyetler Birliği'ne gtti. Bununla birlikte aradaki sürekli gerginliğe ve Carstro'nun Nixon'u açıkça küçümsemesine rağmen, Küba'nın diplomatik çabalarının asıl yöneldiği ülke özellikle Amerika Birleik Devletleri oldu. Daha 1969'da Küba ile ABD arasında başlatıldığı anlaşılan siyasi yumuşama 1972 yazının başında yeni bir döneme girdi. Amerikalı bilim adamlarının, Havana'da UNESCO'nun düzenlediği bir kongreye katılmalarına izin verildi; öte yandan, Amerikan hükümeti de Castro düşmanı grupların eylemlerini az çok sınırlandırmaya çaba gösterdi. Ne varki tüm bu iyi niyet önlemleri, ADÖ'nün bir toplantısında amerikan dışişleri bakanı William Rogers' in Küba'yla siyasi ilişkilerin normale döndürülmesini kesinlikle reddetmesi üzerine sonuçsuz kaldı. Zaten Kübalı yöneticiler de ABD'nin Latin Amerika'daki jandarmalık rolünü kınamaya devam etmekte, Peru ile ve Karaibler'deki çeşitli devlerlerle diplomatik ilişkiler kurmak ve böylece ADÖ içinde Küba lehinde bir akım yaratmak suretiyle Amerika'nın konumunu sarsmaya çalışmaktaydılar. Bununla birlikte Havana ile Washington arasında barışın kurulmasına engel olan başlıca neden Küba'ya uygulanan ticari ablukanın devam etmesiydi.

Küba ve SSCB

Leonid Brejnev'in 1974'ün başında Küba'ya yaptığı resmi ziyaret; iki devlet arasındaki askeri ve iktisadi dayanışmanın güçlenmesini sağladı. Küba'nın kendisine sadakati Sovyetler Birliği için tartışılmaz siyasi avantajlar sağlamaktaydı; ama bunun getirdiği iktisadi yük de ağırdı. Küba'nın bağımlılığının hafiflemesi için ABD' nin Küba'ya uyguladığı ablukanın kalkması ve bu ülkenin uluslararası ticaret ilişkileriyle yeniden bütünleşmesi gerekmekteydi. Oysa, Amerikan Devletleri Örgütü'nün rızası olmadan ABD bu yola girmek istemiyordu. Buna karşılık, 1974 kasımındaki Quito konferansında ABD'nin çekimser kalması üzerine, az bir çoğunlukla ablukanın sürdürülmesi yönünde oy verildi. Fakat bu karar Küba ve Amerikan hükümetleri arasındaki bir yumuşamayı engellemediği gibi, başta Federal Almanya ve Fransa olmak üzere, Batı Avrupa'yla olan iktisadi ilişkilerdeki gelişmeyi de engellemdi. Bu arada Küba, şeker piyasasında 1974'de meydana gelen olağanüstü fiyat artışından da yararlandı. Bu iktisadi atılım, «kitleler tarafından seçilebilme ve görevden alınabilme imkânı taşıyan bir halk iktidarının kurulmasına» ve, önce yalnız bir eyalette deneme mahiyetinde olmak üzere, genel oylamayla yapılacak belediye seçimlerinin örgütlenmesine karar verecek olan Küba Komünist Partisi birinci kongresinin hazırlıklarıyla aynı zamana rastladı. 1975 aralık ayı boyunca, 3 000 delege tarafından incelenen anayasa tasarısı bu kademeli demokratlaşma isteğini dile getirdi. Kongre tarafından 1976 şubatında kübalıların oyuna sunulan anayasa büyük bir çoğunlukla onaylandı. Bu anayasa, sosyalist iktisat çerçevesinde olmak üzere, emek karşılığında edinilmiş mülkiyet hakkını güvenceye almakta ve tarım ile ulaşım alanındaki bazı sektörlerde özel mülkiyete yer vermekteydi. Siyasi planda da, Küba Komünist Partisini «toplumun ve devletin üstün gücü» düzeyine yükseltiyordu.

Küba ve üçüncü dünya

Küba Komünist Partisi kongresinde, gerektiğinde kurtuluş hareketlerinin askeri yardımla desteklenmesi yolunda bir karar alınarak «proletarya enternasyonalizmi» stratejisi açıkça benimsendi. Böylece, ABD'nin ve diğer batılı ülkelerin dolaylı müdahalesine karşı, Angola'da Agostinho Neto* (*Ek 2*) yönetimindeki Angola Halk Kurtuluş Hareketi'yle birlikte savaşmak üzere binlerce «danışman» gönderdi. Aynı şekilde Porto Riko'nun bağımsızlık hareketini desteklemekten de çekinmedi.

Küba ve ABD arasındaki ilişkiler bu girişimlerden az çok zarar gördüyse de, 1977 mayısında iki devlet arasında sürekli temsilciliklerin kurulması yolunda bir anlaşma imzalanmasına da engel olmadı.

ABD'yle ilişkilerdeki düzelmeden, diplomasi alanında yararlanmak isteyen Castro, 1977 martında Tanzanya'ya, Angola'ya, Etyopya'ya ve Mozambik'e bir dizi geziye çıktı. Bu ülkeler, Küba'nın giderek daha aktif olduğu Afrika cephesinde ileri karakol anlamını taşımaktaydı.

Bu müdahale ve yardımların, şeker piyasasındaki düşüş ve petrol ürünlerindeki yükseliş nedeniyle her zamankinden daha az gelişme gösteren Küba ekonomisi için yararsız olduğu söylenemez. Ekonomik bunalıma böylece siyasi planda çözümler aranmış oluyordu.

iç gelişmeler

Küba'nın dışa açılması sürerken içte de halka yönelik danışmaların sayısı arttı. Genel ve yerel seçimler yapılacak 169 belediye meclisi ile 14 eyalet meclisinin üyeleri ve millet meclisinin 450 üyesi seçildi. Meclis 2 aralık 1976'da (Castro ile birliklerinin Küba'ya çıkışının 20. yıldönümü) hükümet üyelerini seçmek üzere toplandı. Bu genel ve yerel meclisler sadece devlet çarkının işlemesini sağlarlar; zaten kendisi de mecliste güçlü biçimde temsil edilen komünist partisinin işlerine karışmazlar.

Partinin birinci sekreteri olan Castro 1976 aralığında yen meclis tarafından Devlet Konseyi başkanlığına seçilerek Osvaldo Dorticos* Torrado'dan boşalan yeri de doldurdu. Zaten başbakan ve silahlı kuvvetler komutanı idi. Ayrıca 1980 yılında yapılan geniş çapta düzenlemeler sonunda, Castro'nun kişisel olarak polisi, sağlık ve kültür işlerini denetlemesine imkân verecek biçimde yetkileri daha da artırıldı.

Küba devriminde komünistlerin büyüyen etkilerini protesto ettiği için 1959'da yirmi yıl hapse mahkûm edilmiş olan, Castro'nun eski arkadaşı Huber Matos 21 ekim 1979'da serbest bırakıldı. Aynı şekilde, aralık 1978'de Kübalı sürgünlerin bir örgütü olan 75'ler Komitesi'yle yapılmış anlaşmalar uyarınca, aydan aya, başka siyasi mahkûmlar da salıverildi.

Havana konferansı

Küba'nın „Afrika'yı batıya bağlı siyasi güçlerle kurtuluş hareketleri arasındaki çatışmada ayrıcalığı olan bir bölge sayarak orada sağlam mevziler işgal etmeye girişmesi üçüncü dünyanın birçok ülkesinde Küba'ya tartışma götürmez bir devrimci saygınlık kazandırdı. Nitekim bağlantısız ülkelerin 6. doruk toplantısı 1979 eylülünde Havana'da 52 ülkenin katılmasıyla yapıldı ve Castro üç yıl için bağlantısızlar hareketinin başkanlığına seçildi. Üstelik bu seçim Castro'nun Moskova'yla olan sıkı bağlarına, Tito'nun ve sosyalist ülkeler karşısında tam bir bağımsızlıktan yana olan «ılımlıların» çekingen tutumlarına ve amerikan baskılarına rağmen yapıldı.

Böylece, ekonomisinin kronik zayflığına rağmen Küba, siyaset ve diplomasi alanında önemli bir başarı kazanmış oldu.

KÜBA son yıllarda uluslararası spor karşılaşmalarına geniş çapta katılmaktadır. 1977 Düny Kupası karşılaşmalarında 800 m şampiyonu olan Kübalı atlet Juantorena yarışmada

Foto. AP; Prsse-Sports (LAROUSSE)

sürgünü seçen 30 000 kübalı

6 nisan 1980 günü, Havana'daki Peru büyükelçiliğinin önüne, çıkış vizesi isteyen 10 000 kişi yığıldı. Sonraki günlerde sürgün adaylarının sayısı daha da arttı. Uçak ve gemiyle Kosta Rika'ya ve Florida' ya sığınan kübalıların sayısı 25 000'i geçti. Bu olayların altında Fidel Castro'nun, isteyen kübalıların ülkeyi terkedebilecekleri yolundaki izni yatıyordu. Küba güç bir döneme girmişti. Siklonlar tarımı büyük ölçüde zarara uğratmış; şeker ürünü, tahmin edilen 10 milyon tonun altına düşmüştü. Esrarengiz bir küf hastalığı tütün tarlalarını kasıp kavurmuştu. Ekonomik durumu daha da ağırlaştırmak için, köhne bürokrasi dahil, sanki her şey birleşmiş gibiydi. Bunun sonucu olarak SSCB' ye bağımlılık arttı.

Rejimin iki numaralı adamı Raul Castro, 4 kasım 1979'da sert bir söylev vererek, Küba sosyalizminin zayıf yanlarını, siyasal organların hareketsizliğini, sendikaların disiplinsizliğini ve gevşekliğini eleştirdi.

11 ocak 1980'de 10 bakan kabine dışı bırakıldı. Aralıkta, 1961 - 1968 arasında acımasız bir tasfiyeci olarak tanınan Ramiro Valdez içişleri bakanlığına getirildi.

ABD ile ilişkilerde gerilim

Orta Amerika'da büyüyen istikrarsızlık ve Küba'ya sovyet silahlarının sokulması (yalnız ağustos 1981 ayı içinde 6 000 ton) yüzünden ABD'de Castro rejimi yeniden gündeme getirildi. General Haig, 29 ekim 1981'de, Küba'nın müdahaleciliğine son vermeye yönelik önlemlerden söz etti. Fidel Castro, «yanki»lere karşı halkı ve askerleri seferber ederek tepki gösterdi.

ABD'yi, suçlamalarını kanıtlamaya davet ederek geniş çapta diplomatik bir saldırı hareketi başlattı. Bu da umulan sonucu doğurmakta gecikmedi. SSCB, kasım 1981' de, Küba'nın egemenliğine dokunulmasını kabul etmeyeceğini bildirdi. ABD, aralık 1981'de, Küba'nın Latin Amerika'daki devrimci örgütlere yaptığı yardımı yeniden kınadıysa da, kasımda General Haig'le Mexico'da karşılaştığı tahmin edilen Küba başbakan yardımcısı C.R. Rodriguez, Küba'nın Latin Amerika ile dayanışmasının pazarlık konusu edilemeyeceğini açıkladı.

ABD Küba'yı, saldırı silahları almayı yasaklayan 1962 anlaşmalarını bozmakla suçlayınca, Fidel Castro bunu sadece yalanlamakla yetinmedi; 10 şubat 1982'de, ülkesinin savunma için zorunlu gördüğü silahları alma hakkının sınırlanmasını hiçbir şekilde kabul etmeyeceğini açıkladı.

Küba'ya göre Orta Amerika krizinin kökeninde Nikaragua ve El Salvador olayları yatmaktadır. ABD dışişleri bakanı George Shultz, ABD'nin Nikaragua'daki Sandinista hükümetini devirmeye çalışmadığını, ancak Sandinista karşıtı örgütlerin amaçlarının da gözardı edilemeyeceğini ileri sürdü. Castro buna cevap olarak ağustos 1983'te, El Salvador ve Nikaragua'daki bunalım nedenlerinin birbirinden tamemen farklı olduğunu; Nikaragua ile Honduras arasındaki sorunun CIA tarafından tez gâhlandığını, el Salvador sorununun ise içten kaynaklandığını; Nikaragua üzerindeki yabancı baskıların kalkması koşuluyla El Salvador'daki gerillaları desteklemekten vazgeçebileceklerini söyledi.

Böylece Küba, mevcut konumu, Afrika ve Latin Amerika'daki devrimci hareketleri destekleyici tutumu ile ABD için sürekli bir çıban başı ve doğu-batı çatışmasının önemli odak noktalarından biri olmakta devam etmektedir. (L)

***KÜÇÜK** (Fazıl), kıbrıslı türk siyaset adamı. — (öl. Londra 1984). [M]

***KÜÇÜKBAHÇE,** İzmir ilinde, Karaburun ilçesine bağlı bucak. — 832 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 371 nüf. (1980). [M]

***KÜÇÜKÇEKMECE,** İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 81 305 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÜÇÜKDERE,** Trabzon ilinde, Sürmene ilçesine bağlı bucak. — 9 673 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 296 nüf. (1980). [M]

KÜÇÜKKÖY, Antalya ilinde Korkuteli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 801 nüf. (1980). Belediye. (M)

KÜÇÜKKÖY, Balıkesir ilinde, Ayvalık ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 217 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÜÇÜKKÖY,** İstanbul ilinde, Gaziosmanpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 100 406 nüf. (1980). Beledıye. (M)

KÜÇÜKKUMLA, Bursa ilinde, Gemlik ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 532 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÜÇÜKKUYU,** Çanakkale ilinde, Ayvacık ilçesine bağlı bucak. — 4 845 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 2 159 nüf. (1980). [M]

***KÜÇÜKSU,** Bitlis ilinde, Tatvan ilçesine bağlı bucak. — 5 288 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 625 nüf. (1980). [M]

***KÜÇÜKYALI,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 46 640 nüf. (1980). Belediye. (M)

KÜÇÜMEN (Zihni), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yönetmeni (İstanbul 1929). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Paris'te Théatre des Nations'da tiyatro öğrenimi gördü.

1963 - 1969 yıllarında Paris'te ve Lion' da ünlü tiyatro adamlarının yanında çalıştı. İlk defa İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahneye çıktı. *Harput'ta Bir Amerikalı* (1955), *Deli* (1957), *Tahtaravalli* (1959), *Hamlet* (1959), *Hırçın Kız* (1960), *Avluya Bakan Pencere* (1963), *Hülleci* (1965), *Bozuk Düzen* (1977) gibi pek çok oyunda rol aldı; Ç. Altan'ın *Islıkçı* (1976), H. Taner'in *Ay Işığında Şamata* (1977), P. Guintin - G. Bellac'ın *Amerikan Futbolu* (1978), A. Giz'in *Babanın Gorilleri* (1979), E. Labiche'in *Açgözlüler* (1980) gibi oyunlarını sahneye koydu ve bunlarda rol aldı. Şehir Tiyatrosu dışında Ulvi Uraz, Dostlar, Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan Tiyatrosu gibi topluluklarda oynadı. Birçok oyun çevirisi bulunan ve 1950-1960 yılları arasında Yeni İstanbul ve Dünya gazetelerinde sekreter olarak da çalışan Küçümen, radyofonik skeçler de yazdı, ayrıca gazete ve dergilerde tiyatro ve sanat konularında çok sayıda yazıları yayımlandı. Milliyet Sanat Dergisi'nin açtığı deneme yarışmasında 1.'lik ödülü aldı. (1975). Radyo oyunlarında ve bazı filmlerde roller aldı. 1980'de emekliye ayrıldı. (M)

***KÜKÜRT** i. — ANSİKL. 1980'de dünya toplam kükürt üretimi 35 milyon tona ulaştı. Kükürt üreten ülkelerin başında ABD gelmekte, onu Kanada, Polonya, SSCB, Meksika ve Fransa izlemektedir. Son yıllarda üretimini en çok artıran ülkeler ABD ve SSCB oldu (1977-1980 arasında iki katına yakın).

Türkiye'nin kükürt üretimi 1975 - 1980 arasında önemli bir gelişme göstermedi. Ama 1981'de üretimde ciddi bir artış görüldü. Kükürt dışsatımında, buna paralel düşmeler, yükselmeler saptandı. (M)

Türkiye'nin kükürt üretimi ve dışsatımı
(ton)

yıllar	*üretim tuvönan*	*saf kükürt*	*dışsatım*
1975	64 402	19 057	29 476
1976	79 559	21 000	27 460
1977	89 591	20 040	19 901
1978	86 303	20 028	17 039
1979	80 091	21 004	18 602
1980	88 871	23 051	34 155
1981	118 000	29 000	27 000

dünya kükürt üretimi (1980)
(bin ton)

ABD	10 368
Kanada	6 200
Polonya	4 985
SSCB	4 000
Meksika	2 140
Fransa	2 060
öteki ülkeler	5 141
	34 894

***KÜLEBİ** (Cahit), türk şairi. — Bir siyasi parti kurucu üyeliğine seçildiği için Türk Dil Kurumu Genel yazmanlığından ayrıldı (1983). Yeni kitapları: *Sıkıntı ve Umut* (1977), *Yangın* (1980; 1981 Yeditepe Şiir Ödülü). Şiirlerinin tümü, *Bütün Şiirleri* (1982) adı altında yayımlandı. (M)

Kültepe Barajı, Kırşehir ilinde Köşkerliözü Suyu üzerinde baraj. 1982 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 992,2 m; barajın temelden yüksekliği 42,7; talvegden yüksekliği 33,7 m; normal su kotu 988 m; normal su kotunda depolama hacmi 25,73 milyon m³; göl alanı 2,4 km²; sulama alanı 2 741 ha'dır. (M)

***KÜLTÜR** i. — ANSİKL. Huk. *Kültür ve doğa varlıklarını koruma.* Devletçe korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve doğa varlıkları ile ilgili işlem ve çalışmaları düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini belirlemek amacıyla çıkarılan 21 temmuz 1983 tarih ve 2863 sayılı kanun, daha önce çeşitli kanunlarda (28 şubat 1960 tarih, 7463 sayılı «Hususi Şahıslara Ait Eski Eserlerle Tarihi Abidelerin İstimlaki Hakkında Kanun; 25 nisan 1973 tarih, 1710 sayılı «Eski Eserler Kanunu»; 2 temmuz 1951 tarih, 5805 sayılı kanun; 18 haziran 1973 tarih, 1741 sayılı kanun; 2 temmuz 1951 tarih, 5805 sayılı kanun) bulunan dağınık hükümleri bir araya getirerek yeni esaslara bağladı.

Yeni yasaya göre, kültür varlıkları, tarih öncesi ve tarihsel dönemlere ilişkin bilim, kültür ve güzel sanatlarla ilgili yer üstünde, yer altında, ya da su altındaki bütün taşınır ve taşınmaz varlıklar; doğa varlıkları jeolojik devirlerle tarih öncesi ve tarihsel devirlere ilişkin olup ender bulunmaları, özellikleri ve güzellikleri bakımından korunması gerekli yer üstünde, yer altında ve su altında bulunan değerler. Sit, tarih öncesinden günümüze uzanan çeşitli uygarlıkların ürünü olup onların sosyal, ekonomik, mimari ve benzer özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları, önemli tarih olaylarının geçtiği yerlerdir. Kültür ve doğa varlıklarını bulanlar, sahip oldukları ya da kullandıkları arazinin çiinde bulunduğunu bilenler, en geç üç gün içinde, bunu, ilgili mercilere bildirmek zorundadırlar.

taşınmaz varlıklar

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğa varlıkları Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca saptanır. Bunların malikleri, sözü edilen bakanlığın bakım ve onarım konusundaki emirlerini yerine getirdikleri sürece, kanunun maliklere tanıdığı hak ve bağışıklıklardan yararlanırlar. Bakım ve onarım sorumluluklarını yerine getirmezlerse, mülkleri kamulaştırılır. Özel hukuka tabi gerçek ve tüzelkişilerin mülkiyetinde bulunan varlıkların bakım ve onarımı için bakanlıkça aynı, nakdi ve teknik yardım yapılır; kredi verilir. Bu amaçla, «Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlıklarının Onorımına Katkı Fonu» kurulur. Fon'un ita amiri kültür ve turizm bakanıdır. Korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğa varlıkları bakanlığın izni olmadan satılamaz, hibe edilemez. Taşınmaz varlıkların ve parçalarının, bulundukları yerlerde korunmaları esastır. Nakil zorunluluğu varsa, ya da özelliklerinden ötürü nakil gerekiyorsa, istenen yere bakanlıkça nakledilebilir.

taşınır varlıklar

Korunması gerekli taşınır kültür ve doğa varlıklarına, korunma ve değerlendirme bakımından aşağıdaki esaslar uygulanır: Bunlardan devlet malı niteliğini taşıyanların korunup değerlendirilmeleri devlete aittir; mazbut ve mülhak vakıflara ait olanlar Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gözetim ve denetimi altındadır; özel müze ve koleksiyoncuların ellerinde bulunan varlıklarla gerçek kişilerin ellerinde ve kullanımında bulunan ata yadigârı varlıklar, bakanlığın tescil ve kontroluna bağlı olmak şartıyla maliklerinin mülkiyetinde ve tasarrufundadır; Milli Mücadele, Türkiye

Zihni KÜÇÜMEN

Foto. X (MEYDAN)

Cumhuriyeti tarihi ve Atatürk'e ait varlıklar (zati eşya, evrak, kitap, yazı, vb.) Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca ya da Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nca satın alınabilir; satın alınmayanlar sahiplerinin mülkiyet ve tasarrufunda kalmakla beraber, bakanlığın tescil ve kontroluna bağlı tutulurlar.

Kanun kapsamına giren varlıklara ilişkin müzelerin kurulması ve geliştirilmesi Kültür ve Turizm Bakanlığının görevlerindendir. Kamu kurum ve kuruluşları, gerçek ve tüzelkişiliklerle vakıflar, bakanlıktan izin almak şartıyla ,kendi hizmet konularıyla ilgili her çeşit koleksiyon oluşturabilir, müze kurabilirler. Gerçek ve tüzelkişilerce kurulacak müzeler, bakanlığın izin belgesindeki koşullarla, taşınır kültür merkezi bulundurabilir ve teşhir edebilirler. Tasnif ve tescil dışı bırakılmış ve devlet müzelerine alınması gerekli görülmemiş taşınır kültür varlıklarının ticareti bakanlığın izniyle yapılır.

Korunması gerekli taşınır varlıklar yurt dışına çıkarılamaz. Bunların gerekli durumlarda yurt dışına çıkarılmasına, bilim kurulunun kararı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nca karar verilir. Yurt dışından Kültür varlığı getirmek serbesttir.

araştırma

Taşınır ve taşınmaz kültür ve doğa varlıklarını meydana çıkarmak üzere ,araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı sadece Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir. Bilimsel ve mali yeterliği kabul olunan Türk ve yabancı heyet ve kurumlara araştırma izni bakanlıkça; sondaj ve kazı izni bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu'nca verilir. Aynı kazı heyetine ya da kişiye, aynı süre içinde birden fazla yerde kazı ve sondaj izni verilemez. Kazı ve sondaj ruhsatnameleri, bakanlığın izni olmadan devredilemez; bu iş için bir başkası tevkil olunamaz. Haklı bir neden gösterilmeksizin, ruhsatname tarihinden itibaren, en çok altı ay içinde başlanılmayan araştırma, sondaj ve kazılara ilişkin izin ve ruhsatnameler hükümsüz sayılır. Kazılarda meydana çıkan bütün taşınır varlıklar, kazıyı yapan tarafından kazı yapılan her yıl sonunda bakanlığın göstereceği devlet müzesine nakledilir. İnsan ve hayvan iskeletleriyle bütün fosiller, bakanlıkça uygun görülürse, doğa tarihi müzeleri ile üniversitelere ya da ilgili başka türk bilim kurullarına verilebilir. Kazı ve sondaj çalışmaları arazide yapılıyorsa, izin sahipleri, arazi sahiplerinin zararlarını tazminle yükümlüdürler.

Kazı, sondaj ve araştırmalarda meydana çıkacak varlıkların yayım hakkı, izin sahibi heyet ve kurumlar adına, çalışmaları fiilen yönetenlere aittir. Yabancı heyet ve kurumlarca yapılan çalışmalarda Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü uzmanlarından bir ya da birkaç temsilci bulunur. Türk heyet ve kurumlarının çalışmalarına bir uzman katılır.

Define aramak isteyenlere, korunması gerekli varlıklar olarak belirtilen yerler ve mezarlıklar dışında bakanlıkça define arama ruhsatnamesi verilebilir. Aynı süre içinde birden fazla yerde arama izni verilemez. Bu izin başkalarına devredilemez.

yetkili kurullar

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve doğa varlıkları ile ilgili hizmetlerin yürütülmesini sağlamak için, Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı, merkezi Ankara'da «Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu» (TKTVYK) ile belirlenecek bölgelerde «Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Bölge Kurulları» kurulur. TKTVYK yedisi tabii, sekizi temsilci olmak üzere on beş üyeden oluşur. Tabii üyelerin dördü Kültür ve Turizm Bakanlığı'ndan (müsteşarı, müsteşar yardımcısı, eski eserler ve müzeler gen. md. turizm gen. md.), biri İmar ve İskân Bakanlığı'ndan (planlama ve imar gn. md), biri Tarım ve Orman Bakanlığı'ndan (orman gn. md.) gelir; biri de vakıflar genel müdürüdür. Temsilci üyelerin üçünü Cumhurbaşkanı, beşini yükseköğretim kurulu, öğretim üyeleri arasından seçer. Yüksek Kurul en az ayda bir defa toplanır.

Bölge kurulları dört tabii, beş yedek üyeden oluşur. Tabii üyeler kültür, turizm, imar ve vakıflarla ilgili bölge yöneticileridir. Temsilci üyeler YÖK'ce bölgedeki yükseköğretim kurumları öğretim üyeleri arasından seçilir. Bölge Kurulları; Yüksek Kurul'un verdiği ilke kararlarına uymak şartıyla uygulamaya yönelik kararlar alır.

Türkiye sınırları içinde, yer üstünde, yer altında ve su altında bulunan taşınır kültür varlıklarını belli süreler içinde ilgili mercilere haber verenlere, belli şartlarla, ikramiye verilir. Kanuna aykırı hareket edenler için de yasada çeşitli cezalar öngörülmüştür. (M)

***Kültür ve Turizm Bakanlığı.** — 1975' ten önceki yıllarda Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bir müsteşarlıkla yönetilen kültür işleri Sadi Irmak hükümetinde yeniden kurulan Kültür Bakanlığı kapsamına alındı (1975).

1977 seçimlerinden sonra Bülent Ecevit başkanlığında kurulan bir aylık azınlık hükümeti dışında sonraki bütün hükümetlerde Kültür Bakanlığı'na yer verildi. Kültür Bakanlığı 3 şubat 1982'de Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'yla birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı adını aldı. Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi, Güzel Sanatlar, Devlet Konservatuarı, Müzeler, Devlet Kütüphaneleri bu bakanlığa bağlandı.

12 Eylül 1980'den sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca gerçekleştirilen başlıca işler: Atatürk yılının açılışında Devlet Başkanı Kenan Evren tarafından 10 sanatçıya Atatürk sanat armağı (5 ocak 1981), çeşitli sanat dallarında 10 sanatçıya Devlet Sanatçısı unvanı verildi (15 ekim 1981). Prof. Dr. Ekrem Akurgal'a Kültür Bakanlığı büyük ödülü verildi (18 eylül 1981). Atatürk yılında Kars, Bolu, Çankırı, Söğüt, Samsun, Elazığ'da yeni müze binaları; Erzurum Milli Mücadele Pavyonu, Bolu Kültür Merkezi bina yapımlarıyla Gebze'de Anibal'ın anıtı tamamlandı. Selanik'te Atatürk, evi, Sivas - Şarkışla'da Âşık Veysel evi; Tokat, Amasra, Adıyaman, Alacahöyük, Kastamonu, Niğde müzeleri; Ankara'da Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet, Aksalur Atatürk, Diyarbakır Ziya Gökalp, Konya Atatürk müzeleri; Adana, Ankara, Afyon, Kayseri Etnoğrafya müzeleriyle İstanbul'da Arkeoloji Müzesi'nin ek bölümü ve İbrahim Paşa Sarayı; Muğla - Fethiye, Muş, Malazgirt Kültür merkezleri onarılıp restore edilerek hizmete açıldı. Ülkemizde eski yerleşim bölgelerinden 57 yerde arkeolojik kazı, 25 yerde kurtarma kazısı, Karakaya ve Atatürk baraj gölleri alanında kalacak tarihi eserlerin kurtarılması için yüzey araştırmaları yapıldı.

Avrupa Konseyi sanat etkinliklerinin 18.si olarak 1983 yılında İstanbul'un çeşitli müzelerinde «Anadolu Medeniyetleri» konulu bir sergi düzenlendi. Bk. (*Ek 2*).

TC Turizm Bankası AŞ genel müdürlüğünce Kemer (Antalya) içme-kullanma suyu hattı ,elektrifikasyon ve çöp imha tesisleri inşaatı, Marmaris tatil köyü 3. kısım genişletme işleri tamamlandı (1982). Çeşitli turistik işletmelerde yatak kapasitesi genişletildi. 21 temmuz 1983 tarih ve 2863 sayılı Kültür* ve Tabiat Varlıklarını Koruma (*Ek 2*) kanunu ile tespit, koruma, bakım, onarım, restorasyon, fonkiyon değiştirme, sergileme ve bilimsel yöntemlerle tanıtılması görevi Kültür ve Turizm Bakanlığı'na verildi.

Bakanlar Kurulu'nun «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları»na ilişkin 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı kararnamesine göre Kültür ve Turizm Bakanlığı merkez örgütü şöyle düzenlendi:

1 müsteşar, 4 müsteşar yardımcısı, 11 esas birim (Güzel Sanatlar; Eski Eserler ve Müzeler; Kütüphaneler ve Yayımlar; Turizm; Tanıtma ve Pazarlama genel müdürlükleri; Planlama ve Yatırımlar; Yurtiçi Kuruluşlar; Uluslararası İlişkiler; Sinema; Milli Folklor Araştırma daire başkanlıkları; Milli Kütüphane Müdürlüğü), 6 danışma ve Denetim birimi (Teftiş Kurulu; Tetkik Kurulu; Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlıkları; Hukuk müşavirliği; Bakanlık müşavirleri; Savunma sekreterliği), 6 yardımcı birim (Genel sekreterlik; Özel Kalem Md.; Komtrolörlük Dairesi; Destek Hizmetler; Personel; Eğitim Daire başkanlıkları). [M]

KÜLTÜR (VE TURİZM) BAKANLARI:

Rıfkı Danışman (31 mart 1975), Avni Akyol (21 temmuz 1977), Ahmet Taner Kışlalı (5 ocak 1978), Tevfik Koraltan (12 kasım 1979), Cihad Baban (20 eylül 1980), İlhan Evliyaoğlu (3 şubat 1982), Mükerrem Taşçıoğlu (13 aralık 1983).

***KÜNTAY** (İsmet), türk oyun yazarı. — Adına konan tiyatro ödülünü kazananlar: 1974'te *Şili'de Av* adlı oyunla Orhan Asena, 1975'te *Ferhat ile Şirin* adlı oyunla Ümit Denizer, 1976'da *Aladağlı Miho* adlı oyunla Ömer Polat, 1977'de *Zengin Mutfağı* adlı oyunla Vasıf Öngören, 1980'de *Ölü Kentin Nabzı* adlı oyunla ikinci kez Orhan Asena, 1981'de *Hikâye-i Mahmud Bedreddin* adlı oyunla Mehmet Akan. (M)

***KÜPLÜ**, Bilecik ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 120 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 108 nüf. (1980). [M]

***KÜPLÜ**, Edirne ilinde, Meriç ilçesine bağlı bucak. — 9 612 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 3 580 nüf. (1980). Belediye. (M)

***KÜRE**, Kastamonu ilinde ilçe. — 21 552 nüf., 52 köy. İlçe merkezi 3 377 nüf. (1980). [M]

***Küre Bakırlı Pirit İşletmesi.** — Cevher üretimi, işletmenin kuruluşundan bu yana satışlara bağlı kaldı. Çünkü tuvönan cevherin stoklanması, kaliteyi düşürmektedir. İşletmenin ürettiği, zengin bakır tenörlü cevher doğrudan doğruya izabeye verilebilen en az yüzde 6 bakırlı cevher türüdür. Bu cevher ya Ergani Bakır İşletmesi'ne ya da Murgul Bakır İşletmesine; zengin kükürtlü cevher (yüzde 46-48 kükürt ve yüzde 1'den az bakır) İzmit Seka Kâğıt fabrikasına gönderilir. Düşük kükürt tenörlü (yüzde 42-45) cevher ise gübre sanayiinde kullanılmaktadır. Küre Bakırlı Pirit İşletmesi'nin cevher üretme kapasitesi 200 000 ton/yıldır. İşletmede elliyi aşkın teknik ve idari eleman, iki yüzü aşkın işçi çalışmaktadır. (M)

***KÜRECİK**, Malatya ilinde, Akçadağ ilçesine bağlı bucak. — 13 494 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 1 772 nüf. (1980). [M]

KÜRTÜN, Gümüşhane ilinde, Torul ilçesine bağlı bucak. 16 083 nüf., 32 köy. Bucak merkezi *Çayra*. 657 nüf. (1980). [M]

***KÜTAHYA** (43), İçbatı Anadolu bölümünde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus*. 1975-1980 arasında Kütahya ilinde nüfus artış hızı binde 11 oldu. Bu oranın Türkiye ortalama nüfus artış hızına (binde 20,7) göre çok düşük olması, doğurganlık düzeyinin düşük olmasından ve il dışına yapılan göçlerden kaynaklanmaktadır. 1980 nüfus sayımında 497 089 kişi olarak belirlenen nüfusu ile (km² başına 42 kişi) Kütahya iller arasında 36. sırayı aldı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 162 031, köy nüfusu 335 058, köy sayısı 610 olarak belirlendi. Nüfus artış hızı, bir önceki döneme göre binde 2 oranında düştü. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu: Merkez ilçe 162 434 (il merkezi Kütahya 99 436), Altıntaş 29 611 (merkez 3 306), Domaniç 20 278 (merkez 2 847), Emet 56 652 (merkez 8 218), Gediz 68 243 (merkez 13 654), Simav 80 101 (merkez 10 723), Tavşanlı 79 770 (merkez 23 847).

● *Tarım*. Kütahya'da tarım, il ekonomisinde ağırlığını sürdürmektedir. Genel olarak her yerde nadaslı kuru tarım, sulanabilen alüvyonlu ovalarda sanayi bitkileri üretimi ve bahçecilik yapılır. Tarihi çok eskiye uzanan meyveciliğin yanı sıra, bir konserve fabrikasının açılmasından sonra, sebzecilik de önem kazandı. 1980 istatistiklerine göre belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları: Buğday 227 000 t, arpa 101 000 t, mısır 3 000 t, fasulye 3 000 t, şeker pancarı 161 000 t, kenevir 3 000 t, soğan 12 000 t, patates 26 000 t, armut 7 000 t, elma 21 000 t, vişne 5 000 t.

ceviz 5 000 t, kestane 8 000 t, dut 21 000 t. 1980 istatistiklerine göre hayvan sayısı: At 13 000, katır 2 000, eşek 30 000, sığır 182 000, manda 8 000, koyun 459 000, kılkeçisi 266 000, tiftikkeçisi 223 000.

● *Sanayi.* Kütahya, sanayii hızla gelişen bir ildir. Taşa - toprağa dayalı sanayiin yanı sıra, orman ürünleri sanayii de gittikçe gelişmektedir. 1970'lerde metal eşya üretim dalındaki orta ve büyük ölçekli kuruluşların sayısı arttığı gibi tarıma dayalı sanayiyle, besin, dokuma ve orman ürünleri sanayii dallarında da orta ve büyük ölçekli işletmeler çoğaldı. İlde yün iplik, halı ipliği ve halı üreten orta çapta 3 şirket vardı. Orman ürünleri sanayii dalında Setaş (yılda 46 000 m^3 yonga levha. 16 000 m^3 delikli levha ve 1,5 milyon m^2 kaplama) ve Gör-Gel (yılda 62 000 m^3 yonga levha ve 1,5 milyon m^2 kaplama) başlıca kuruluşlardır. İldeki şap rezervlerini değerlendiren ve yılda ortalama 7 500 t alüminyum sülfat üreten Dostel Alüminyum Sülfat Sanayi AŞ, bu alanda Türkiye'nin ilk ve tek kuruluşudur. 1980 genel sanayi ve işyerleri sayımına göre, ildeki toplam 1 870 işletmeden 1 793'ü küçük sanayi işyeridir. Bu işletmelerin yoğunlaştığı dallar, terzilik, doğramacılık ve marangozluk, besin maddeleri, oto onarımcılığı, demircilik vb'dir. Kütahya elektik enerjisi üretiminde başta gelen illerden biridir. Tunçbilek ve Seyitömer termik elektrik santrallarında yılda 5 milyar 330 milyon kWs elektrik üretilmektedir. 1986'da tamamlanması öngörülen Seyitömer B (kurulu gücü 150 MW) hizmete girdiğinde toplam üretim yılda 6 milyar kWs'ı aşacaktır (Türkiye elektrik üretiminin yaklaşık yüzde 20'si).

● *Madencilik.* Çok çeşitli ve zengin maden yatakları bulunan Kütahya'da, madenciliğin il ekonomisindeki yeri önemlidir. İlin en önemli yeraltı kaynakları linyit, bor mineralleri ve manyezittir. Ayrıca krom, şap (alünit), mermer, kurşun, antimon, demir, baryum ve manganez yatakları da vardır. 1980'de Türkiye'de tüvönan linyit üretiminin yüzde 62'si Garp Linyitleri İşletmesi Müessesesi'nce Kütahya'nın Tunçbilek, Seyitömer ve Değirmisaz yörelerinden elde edildi. Türkiye'nin en geniş ve kalın linyit yataklarının bulunduğu ilde 500 milyon tona yakın linyit rezervi saptandı. Garp Linyitleri İşletmesi Müessesesi'nce çıkarılan Seyitömer, Tavşanlı, Tunçbilek havzası kömürleri, ildeki termik santrallarda ve sanayi kuruluşlarında öbür illerdeki sanayi kuruluşlarında ve evlerde yakacak olarak kullanılmaktadır. Değirmisaz kömür yataklarının rezervi, 60 milyon ton olarak hesaplanmaktadır. Emet'in Hisarcık köyü yakınlarında Etibank'ın Emet Kolemanit İşletmeleri Müessesesi'nce kolemanit, Alabarda-Kargılı Krom Madeni Limited Şirketi'nce de Alabarda-Kargılı yöresinden krom çıkarılmaktadır. Kütahya Manyezit İşletmeleri AŞ, manyezit madenini işleyerek tuğla ve refrakter harç yapımında kullanılan sinter manyezit üretmektedir.

Altıntaş, Çavdarhisar ve Örencik yörelerinden ekonomik değeri yüksek mermer çıkarılmaktadır.

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa uyarınca, Kütahya Meslek Yüksek Okulu ile adı Kütahya Yönetim Bilimleri Fakültesi iken Kütahya İdari Bilimler Yüksekokulu'na çevrilen okul, Anadolu Üniversitesi'ne (*Ek 2*) bağlandı. 1980'de ilde 12 lise (2 572 öğrenci, 341 öğretmen), 65 ortaokul (10 117 öğrenci, 224 öğretmen), 50'si kentte, 561'i köylerde olmak üzere toplam 611 ilkokul (54 666 öğrenci, 1 842 öğretmen), 25 meslek ve teknik okulu (7 429 öğrenci, 365 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980 istatistiklerine göre ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 010 yataklı 12 devlet hastanesi, 2 sağlık merkezi, 78 uzman hekim, 47 pratisyen hekim, 32 diş hekimi, 206 hemşire, 113 sağlık teknisyeni, 151 ebe. (M)

***KVANGCU,** Güney Kore'de kent. — 607 058 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***KYOTO,** Japonya'da (Honşu) kent ve il yönetim merkezi. — 1 473 000 nüf. (L)

***KYUŞU,** Büyük Japon adalarının en güney de olanı. — 12 160 000 nüf. (L)

Son yıllarda modern yapılarla donanan **KÜTAHYA**'dan bir görünüş

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

L

***LABİSSE** (Félix), fransız ressamı. — (öl. Paris 1982). [L]

***LACAN** (Jacques), fransız hekimi ve psikanalizcisi. — (öl. Paris 1981). Son kitapları: *Encore* (Hâlâ) [1975] ve *les Ecrits Techniques de Freud* (Freud'un Teknik Yazıları) [1975]. (L)

***LACERDA** (Carlos), brezilyalı gazeteci ve siyaset adamı. — (öl. Rio de Janeiro 1977). [L]

***LACHİNE,** Kanada'da (Québec ili) kent. — 41 503 nüf. (L)

***LAÇİN,** Çorum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 988 nüf., 16 köy. Bucak merkezi *Büyüklaçin*, 920 nüf. (1980). [M]

***LADİK,** Samsun ilinde ilçe. — 29 605 nüf., 54 köy. İlçe merkezi 7 143 nüf. (1980). [M]

***LAGOS,** Nijerya'nın başkenti ve bir federal bölgenin yönetim merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 4 100 000 nüf. (L)

***LAGUNİLLAS,** Venezuela'da (Zulia eyaleti) kent. — 88 000 nüf. (L)

***LA HAYE,** Hollanda'da kent ve Güney Hollanda ilinin yönetim merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 677 962 nüf. (L)

***LAHOR,** Batı Pakistan'da kent ve Pencap'ın yönetim merkezi. — 2 165 372 nüf. (L)

***LAHTİ,** Finlandiya'da (Hame ili) kent. — 94 646 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

LAI (Francis), fransız bestecisi ve film müzikçisi (doğ. 1933). 1966'da Claude Lelouch'un *Bir Kadın ve Bir Erkek* (Un homme et une femme) filmine yaptığı müzikle Oscar aldı ve üne kavuştu. Daha sonra hem Hollywood, hem de fransız filmleri (ve özellikle Lelouch) için müzik yapmayı sürdürdü: *Yaşamak İçin* (Vivre pour vivre) [C. Lelouch, 1967], *Mayerling Faciası* (Mayerling) [T. Young, 1968], *Aşk Hikâyesi* (Love Story) [A. Hiller, 1970], *Yağmurla Gelen Adam* (le Passager de la pluie) [R. Clément, 1970], *Sahtekâr* (le Voyou) [C. Lelouch, 1970], *Si c'était à refaire* (Yeniden Başlasak) [C. Lelouch, 1976], *les Uns et les autres* (Birileri ve Başkaları) [C. Lelouch, 1980]. (M)

LAKDAR-HAMINA (Muhammed), cezayirli film yönetmeni (Msila, 1934). Prag'da sinema öğrenimi gördü. 1958 - 1960 yıllarında ülkesinin bağımsızlık mücadelesi içinde militan filmler yaptı. Bağımsızlıktan sonra uzun, öykülü filme geçti. İlk uzun eseri *Aurès Rüzgârı* (1965) savaş karşıtı, insancıl bir filmdi. 1967'de *Hasan Terro* adlı bir güldürü imzaladı. 1972'de *Aralık Ayı* ile yeniden savaş temasını ele aldı. 1975'te *Ateş Yıllarının Öyküsü* ile Cannes Şenliği «büyük ödül»ünü alarak arap sinemasına en büyük uluslararası başarısını kazandırdı. Son olarak *Kum Rüzgâri*'nı çekti (1982). [M]

LAKŞADVİP, Hindistan'da Lakdiv, Minikoy ve Amindiv adalarında yönetim bölgesi. 32 km², 40 237 nüf. Başkent Karavati. (L)

***LALAPAŞA,** Edirne ilinde ilçe. — 11 752 nüf., 27 köy. İlçe merkezi 1 373 nüf. (1980). [M]

***LALLEMAND** (André), fransız gökbilimcisi. — (öl. Paris 1978). [L]

***LA MALFA** (Ugo), italyan siyaset adamı. — (öl. Roma 1979). [L]

***LAMİA,** Yunanistan'da kent ve Phthiotis nomos'nun yönetim merkezi. — 38 000 nüf. (L)

***LAMİZANA** (Sangoulé), yukarı voltalı subay ve siyaset adamı. — 25 kasım 1980' de gerçekleştirilen askeri darbeyle devrilerek yerine albay Saye Zerbo devlet ve hükümet başkanı oldu. (L)

LANAKEN, Belçika'da (Limbourg) komün. Maastricht'in kuzeybatısında. 20 000 nüf. Kâğıt sanayii. (L)

***LANCASTER,** İngiltere'de (Lancashire) kent — 50 000 nüf. (L)

***LANCASTER** (Burt), amerikalı sinema oyuncusu. — Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Kassandra Geçidi* (The Cassandra Crossing) [G. Pan Cosmatos, 1975], *Novecento* (Bindokuzyüz) [B. Bertolucci, 1976], *Buffalo Bill and the İndians* (Buffalo Bill ve Kızılderililer) [R. Altman, 1976], *Doktor Moro'nun Adası* (The Island of Dr. Moreau) [D. Taylor, 1976], *Başkanın Adamları* (Twilight's Last Gleaming) [R. Aldrich, 1977], *Atlantic City* (L. Malle, 1980), *La Pelle (Deri)* (L. Cavani, 1981]. (M)

***LANDAU,** Batı Almanya'da (Rheinland Pfalz) kent. — 38 000 nüf. (L)

***LANDSHUT,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent. — 56 000 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***LANG** (Fritz), avusturya asıllı amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1976). [L]

***LANGLOIS** (Henri), fransız gazetecisi ve film arşivcisi. — (öl. Paris 1977). [M]

***LANGREO,** İspanya'da (Asturias, Oviedo ili) kent. — 59 000 nüf. (L)

***LANSİNG,** ABD'de kent ve Michigan eyaletinin merkezi. — 130 414 nüf. Üniversite. (L)

***LANSKOY** (André), rus asıllı fransız ressamı. — (öl. Paris 1976). [L]

***LANZA DEL VASTO** (Joseph Jean LANZA DI TRABIA-BRANCIFORTE - denir), italyan asıllı fransız yazarı. — (öl. Murcia, İspanya 1981). [L]

***LANZAROTE,** İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarında ada. — 40 000 nüf. (L)

LANZHOU (Lancou*), Çin'de kent ve Gansu'nun merkezi. — 1 450 000 nüf. Dokuma sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

LAOS, Güneydoğu Asya'da devlet; 3 810 000 nüf.

TARİH

barışın kurulması

Souvanna* Phouma'ya bağlı kuvvetlerle ülkenin büyük bölümünü denetleyen Souphanouvong'un Pathet Lao'su (komünist eğilimli) arasında 21 şubat 1973'de imzalanan barış anlaşması, 1962'den beri ülkeyi ikiye bölen savaşa görünürde son verdi. Tüm ülkeyi kapsayan bir ateşkese karar verildi. Fakat ateşkesi izleyen aylarda karışıklıklar ve olaylar yeniden çoğaldı. Nisan 1973'te amerikan uçakları Laos'u gene bombaladılar. 14 eylül 1973'de imzalanan anlaşma protokolu her iki başkentin (Vientiane ve Luang Prabang) tarafsızlaştırılmasını, bu kentlerin ortak asker ve polis kuvvetlerinin denetimine girmesini, geçici bir milli birlik hükümetinin ortak bir milli siyasal danışma konseyinin kurulmasını öngörüyordu. Prens Souvanna Phouma'nın başkanlığındaki bu hükümet 1974 nisanında kuruldu; Souphanouvong da Siyasal Konsey başkanı oldu. Daha önceki üçyanlı şemanın (sağ, sol, tarafsızlar) yerini ikiyanlılık aldı: Bir yanda ılımlı sağ ile tarafsızları bir araya getiren «Vientiane tarafı», öte yanda Pathet Lao. Her iki grup, devlet kurumlarının yönetiminde eşit şekilde temsil edildi.
Yasal hükümeti destekleyen ABD'nin arka çıkmaktan vazgeçtiği aşırı sağ fiilen iktidardan uzaklaştırıldı.

iktidarın Pathet Lao'ya geçmesi

Pathet Lao'nun siyasal yaşam üzerindeki egemenliği giderek pekişti. 1974 ağustosundan itibaren, bunalıma ve enslasyona karşı başlayan grevler ve gösteriler Vientiane'de yaygınlaştı; bu durum halkın sola kaymasını hızlandırdı; sağın ekonomik sorunları çözümleyemediği görüldü. 1975 nisanında kral, Pathet Lao'nun temsil edilmediği ulusal meclisi feshetti. 1975 mayısında, birçok sağ eğilimli yönetici (bakanlar, generaller, yüksek bürokratlar) ülkeyi terkederken, Pathet Lao'ya bağlı birlikler, krallığa bağlı askeri güçlerin denetiminde bulunan Güney Laos'taki başlıca kentleri ele geçirdi.

1975 ağustosunda Pathet Lao, Vientiane' de devrimci bir komite kurdu. Olaylar hızla birbirini izledi. Aralık 1975'te milli birlik hükümeti dağıtıldı, krallık yıkıldı ve 4 aralık 1975'de, Laos'un demokratik bir halk cumhuriyeti olduğu ilan edildi; başkanlığa Souphanouvong getirildi.

Prens Souvanna Phouma, sadece onursal bir makam olan siyasal danışmanlıkla görevlendirildi. Yeni cumhuriyet kurulur kurulmaz ciddi ekonomik sorunlarla karşı

Sürgünde kurulan hür LAOS hükümeti Fransa'da Perpignan'a yerleşti

Foto. Cance/l'Indépendant (LAROUSSE)

karşıya kaldı: Karaborsayla mücadele ve tarımsal üretimin düzenlenmesi. Sınır olayları yüzünden 1975 kasımında Tayland'ın ambargo koyması durumu daha da ağırlaştırdı. Bununla birlikte sosyalist ülkeler Laos'a önemli ölçüde yardımda bulundular. 1976'da SSCB (nisan) ve Vietnam'la (eylül) çok sayıda ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknik anlaşma imzalandı. Laos, sosyalist dünyaya bağlanmasına karşın, batıyla iyi ilişkilerini de sürdürdü; ABD ve Fransa dışındaki batılı ülkelerden büyük yardımlar aldı.

Laoslu yöneticiler özellikle siyasal alanda ciddi güçlüklerle karşılaştılar. 1976'dan itibaren yüksek yaylalardaki etnik azınlıkların bir bölümünce kurulan antikomünist direniş grupları ve çeteler gelişmeye başladı; bu gruplar, geleneksel olarak, merkezi Vientiane iktidarına karşıydılar. Rejim de buna karşılık tutumunu sertleştirdi.
1977 temmuzunda Vietnam'la bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalayan Laos, bu ülkenin izlediği politikanın giderek daha çok etkisine girdi.

Çin karşıtı tutumunu Hanoi'nin çizgisiyle birleştiren Laos, 1979 başında ortaya çıkan Çin-Vietnam çatışmasından sonra, yol yapımında görevli çinli danışman ve teknisyenleri sınır dışı etme kararı aldı. Ülke, vietnamlı 50 000 askerin de desteğiyle, Çin ve Vietnam sınırlarında yaygınlaşan silahlı ayaklanmayı göğüslemek zorunda kaldı. Böylece Laos, kendini yeni Çinhindi bunalımının içinde buldu. 1979 başından itibaren üç kuzey ilinde «olağanüstü durum» ilan edildi.

Sosyalist iktidarın kuruluşundan 6 yıl sonra, 1981'de Laos'un politikası iki ana çizgide yoğunlaştı: Devrimin yerleşmesi ve dışa açılma isteği. Devrimi koruma endişesi en başta gelen kaygıydı. Çünkü Laos hükümeti, Laos Halkının Birleşik Ulusal Kurtuluş Cephesi adlı karşı devrimcilerin 3 000 gerillasına karşı mücadele içindeydi. 1980'de kurulmuş olan bu örgüt, 1975'te tahtını bırakmak zorun kalan ve o günden beri evinde gözetim altında tutulan kral Savang Vatthana'nın görevine dönmesini istiyor, bu uğurda savaşıyordu. Öte yandan Laos'un güvenliği, Kamboçya, Tayland ve Çin'e açık olan sınırları nedeniyle Kamboçya sorununun çözümüne bağlıydı. Ayrıca Tayland'da bulunan 85 000 laoslu mültecinin yol açtığı anlaşmazlıklar vardı. Laos Tayland'la diyaloğu sürdürerek sonunda bu sınırdaki üç geçiş noktasının yeniden açılmasını sağladı. Bölgenin güçlü devleti Vietnam'la da sıkı siyasal ve askeri bağlantılar kurarak durumunu güçlendirmeyi başardı. (L)

***LAPAURİ** (Aleksandr), sovyet dansçısı. — (öl. Moskova 1975). [L]

***LA PAZ,** Bolivya'da kent ve hükümet merkezi. — 729 000 nüf. Ulusal müze. (L)

***LAPSEKİ,** Çanakkale ilinde ilçe. — 23 663 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 4 407 nüf. (1980). [M]

***LARİSSA,** Yunanistan'da kent ve Nomos (il) merkezi. — 72 762 nüf. (L)

***LASALLE,** Kanada'da (Québec) kent. — 76 713 nüf. (L)

***LASER** i. — Fiz. ANSIKL. Theodor H. Maiman'ın yakıtlı ilk laserinden beri, fizikçilerin bu yeni aracı, gerek laboratuvar aygıtı olarak, gerek sanayide, tıpta ve askerlikteki uygulamaları ile, yankılar uyandıran ilerlemeler kaydetmiştir.

nükleer füzyon

Kontrollu nükleer füzyon üzerindeki araştırmalar pek çok laboratuvarda etkin bir şekilde sürdürülmektedir (bk. TERMONÜKLEER *enerji, Ek 2*). Bu soruna bir çözüm getirebilecek özellikte görülen çalışmalardan biri hızlı füzyondur. Bunun için gerekli incelik, çok yüksek güçte ve çok kısa süreli (nanosaniye [saniyenin milyarda biri] ölçüsünde ya da daha düşük) laser darbeleriyle sağlanır; buradaki laser ışınları bir dizi yükselticiden geçirilmekte ve füzyonu yapılmak istenen hafif elementlerden (çoğunlukla döteryum - trityum) oluşan küreciğe yöneltilmektedir.

Bu araştırmalarda kullanılan ilk laser tipi, kızılötesi dalga boyuna yakın 1 060 nm (nanometre) boyunda yayım yapan neodim (lantan ailesinden bir element) ile çalışan *camlı laser*'dir.

1962'de bu laser ile başlayan çalışmalar gittikçe daha büyük güçlerle ve daha hassas ışın demetleriyle sürdürülmekte ve gelişmektedir; nitekim Lawrence Livermore Laboratory'deki (ABD) SHIVA düzeneğinde 1 ns (nanosaniye) içinde 20 yükseltici zinciri kullanılarak 30 TW (terawatt [10^{12} watt]) güce erişildi.

Bununla birlikte, ortamın doğasından ileri gelen sınırlamalar, özellikle özodaklanma etkisi, yaratılan bu büyük güçlere, katılara göre daha az duyarlı olan gazlı ortamlarda çalışmayı daha elverişli kıldı. *Karbon dioksitli laser* 10 600 nm dalga boyunda çok verimli çalışmaktadır. Ama biriken enerjiyi çok kısa bir sürede elde etme güçlükleri yüzünden bu laser camlı laserlerin üstünlüğüne erişememektedir. Bununla birlikte, gene de, 0,5 ns'de 20 TW' lik güçler elde edilebilmektedir.

Işık-madde etkileşmesinde umut verici gelişmeler vaad eden bir yenilik de *iyotlu laser*'dir. Bu laserin 1 315 nm dalga boyunda olan yayımı camlı laserlerinkine çok yakındır; bunun enerji verimi camlı laserlerinkinden üstündür ve gazlı ortamın sağladığı kolaylıklardan yararlanır. Bu tip bir laser, Münih yakınlarındaki Garching' da Max Planck Enstitüsü'nde 0,3 ns'de 1 TW'lik bir güç vermiştir.

Yine bu alanda, kimyasal bir tepkimeden doğan enerjinin ışık enerjisine dönüştürüldüğü kimyasal laserlerden de söz etmek gerekir. Özellikle 3, µm (mikrometre) dalga boyunda yayım yapan «flüor hidrojen» tepkimesi buna örnektir.

askerlik alanındaki uygulamalar

Son 20 yıl içinde laserlerin askerlik alanındaki uygulamaları büyük gelişme gösterdi. Bu konuda en başta telemetri gelir. Uzaklık ölçümü, çok kısa süreli (10 ns kadar) bir laser darbesinin yayım noktasından hedefe gidip gelme süresinin ölçülmesiyle hesaplanmaktadır. Kullanılan malzeme, neodimle uyarılmış cam ve YAG' dır. (Ytrium-Aluminium-Garnet, yani itriyum ve alüminyumlu grena); bunların ikisi de kızılötesi ışınlarına yakın, 1 060 nm dalga boyunda yayım yapar. Camlı telemetreyle dakikada 10-15 atış yapılabilir; buna karşılık, çok daha az enerji yüklenmesine ihtiyaç gösteren YAG'lı laser ile daha yüksek atış hızları, hatta sürekli atış sağlanabilir.

Bu telemetrelerin pratik uygulamadaki menzilleri 20 km'dir ve mutlak değer olarak ancak artı-eksi 5m'lik bir sapma olabilir. Bunlar ayar dürbünlerine takılı olarak ya da tek başlarına, tanklarda, uçaklarda, helikopterlerde, gemilerde yaygın olarak kullanılmaktadırlar. Kara birliklerinde ,söz gelimi topçu birliklerinde kullanıldıklarında, uzaklıktan başka, hedefin yerini ve büyüklüğünü de belirlerler. Çeşitli elektronik aygıtlar yardımıyla çeşitli yankılar alınır, ayıklanır, ayarlanabilen bir uzaklığa kadar parazit yankılar yok edilir, «uzaklık» verisi bir atış bilgisayarına aktarılarak sonuç alınır.

Laser, hedef tanımı için de kullanılmaktadır. Söz gelimi, arazinin belirli bir noktası, değişen aralıklarla (saniyede on onbeş atış) bir YAG laserinin kızılötesi demeti ile aydınlatılır. Gözünde özel dürbünü olan gözlemci, laserle gösterilen yeri görür. Daha karmaşık bir uygulamada, güdüm sistemi kızılötesi ışınla çalışan bir yönlendiriciyle donatılmış olan bir silah (bomba ya da füze), otomatik olarak aydınlatılmış noktaya yönelir. Daha yeni sistemlerde telemetri ve aydınlatma fonksiyonları aynı aygıt içinde yer almaktadır. Aynı türden bir uygulamada ,çok düşük sapması olan bir laser demeti füzelerin güdümünde kullanılabilir, füzedeki sapma giderici bir aygıtı, onun demet ekseni içinde kalmasını sağlayabilir.

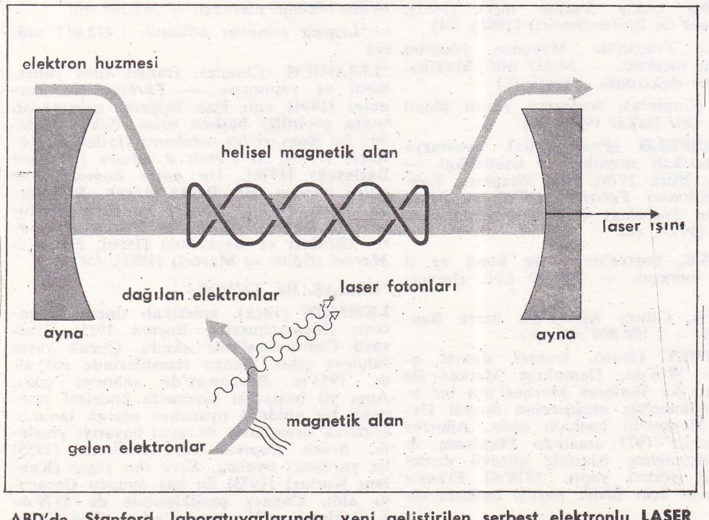

ABD'de Stanford laboratuvarlarında yeni geliştirilen serbest elektronlu LASER aygıtının şeması. Çok yüksek enerjiyle (43 MeV) gelen elektronlar tıpkı elektromagnetik bir dalga gibi etkileşirler: Bir yandan frenlenir, öte yandan çok kısa dalga boyunda bir ışık yayarlar.

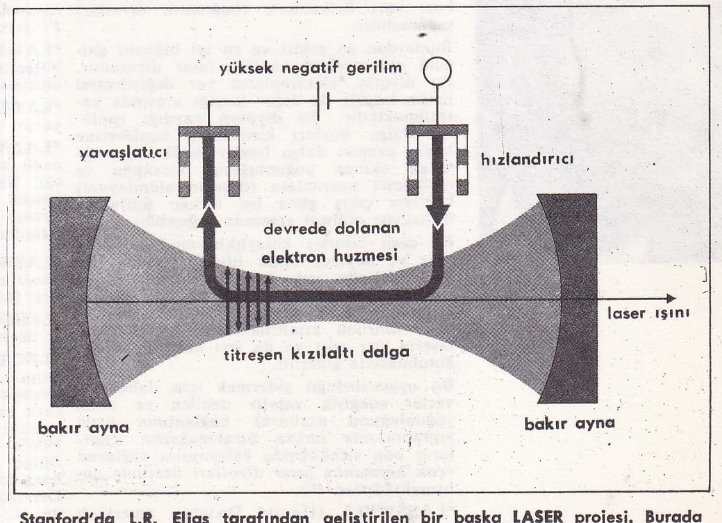

Stanford'da L.R. Elias tarafından geliştirilen bir başka LASER projesi. Burada statik magnetik yapının yerini iki ayna arasında titreşen elektromagnetik bir dalga almıştır. Böyle bir aygıt hem görünür, hem morötesi ışınla çalışır.

Atmosferde bulunan zehirli gazların tanınmasını ve ölçülmesini sağlayacak laser sistemlerinin bulunması yolunda araştırmalar sürmektedir. Bu yöntemin ilkesi, söz konusu zehirli maddelerin ışın soğurma tayfının incelenmesine ve her maddeden tayfın farklı olmasına dayanır. Askerlik alanında uygulanması düşünülen bir başka sistem, uzak mesafelere yüksek enerjili bir laser demeti yollayarak, bunu bir füzenin nükleer başlığına odaklayarak onu tahrip etmeyi ya da en azından güdüm sistemini bozmayı öngörmektedir.

Termik ya da kimyasal *karbon dioksitli laser*'ler genellikle bir ya da birkaç saniye içinde önemli miktarda enerji salabilirler. Bu sistemlerde bunun için başlıca iki güçlüğün üstesinden gelinmesi gerekmektedir: Hedefin üzerinde tam noktayı bulma ve atmosfer şartları ne olursa olsun orada en yüksek enerjiyi yoğunlaştırma. Birçok ülkede sürdürülen bu tip araştırmalar pek tabii ki gizli tutulmaktadır. Ama yine de, bugün hâlâ bilimkurgu konusu olan «ölüm ışını»na varmanın söz konusu olmadığını belirtmek gerekir.

izotop ayırımı

Birleşme özelliklerinden dolayı laserler yayımladıkları enerjiyi optik tayfın çok dar bir kuşağında yoğunlaştırma özelliğine sahiptirler. Bu nedenle, madde üzerine seçmeli olarak etki yapabilir ve özellikle de bir elementin farklı izotoplarından belirli bir tanesini etkileyebilirler. Kimyasal ya da elektronik bir süreç uygulanarak, daha önce uyarılmış olan atomların ya da moleküllerin uyarılmamış olanlardan ayrılması içinse ikinci bir işlem gereklidir.

Bu araştırmalarda çok kullanılan laserler, moleküllerin titreşim enerjisini harekete geçirmek söz konusu olduğunda kızılötesi ışınlar yayan ya da atom veya molekülleri elektronik yoldan uyarılmaları söz konusu olduğundan yoğun bir ışıkla dövülünce önemli ölçüde flüorışıl nitelik gösteren boyalı organik bileşikleri işe koşan laserlerdir.

Bu bileşikler görünür veya morötesi ışınlar alanında geniş bir tayf üzerinden ışın yayımlayabilirler; o zaman bu tayftan yararlanılarak çok ince bir yayın çizgisi seçilebilir.

Böylece pek çok laboratuvarda sürdürülen çalışmaların, neden bugün bilinen süreçlere göre (gaz yayınımı ya da ultrasantrifüjleme) daha ekonomik bir yolla uranyumun izotoplarını (^{235}U ve ^{238}U) ayırmak hedefini güttüğü böylece daha kolayca anlaşılmış olmaktadır.

telekomünikasyon

Laser etkisi, diyotlar halinde bağlanmış bazı yarı iletkenlerle (bağlantılı diyotlar) sağlanabilir.

Bunlardan en eskisi ve en iyi bilineni galyum arseeniyürlü (AsGa) laser diyotudur. Bu diyotla, elektronların yer değiştirmesi iletim kuşağı ile değer kuşağı arasında yaratılmaktadır. Bu diyotun yaydığı ışınların dalga boyları kırmızıdan kızılötesine kadar uzanır; dalga boyları bağlantıyı sağlayan akımın yoğunluğuna, sıcaklığa ve muhtemel uyarıcılara (örneğin alüminyum) bağlıdır çıkış gücü ise birkaç miliwatla birkaçyüz miliwat arasından değişebilir.

Bu çeşit laserler kolaylıkla modüle edilebilir ve böylece optik liflerle yapılan haberleşmelerde ışık kaynağı olarak önem kazanır. Bununla birlikte, bağlantı noktalarındaki büyük akım yoğunlukları bu laserin ömrünü kısaltmaktadır; bu sakınca, laserin sıvı azot ya da sıvı helyum ile soğutulmasıyla giderilir.

Bu uygunsuzluğu gidermek için, laboratuvarlar «değişik yapılı» denilen ve akım yoğunluğunu azaltarak bağlantının hızla yıpranmasına imkân bırakmaksızın aygıtların oda sıcaklığında çalışmasını sağlayan *«çok katmanlı» laser diyotları* üzerinde çalışmaktadırlar. (L)

Jean LECANUET

***LASSWELL** (Harold Dwight), amerikalı sosyolog. — (öl. New York 1978). [L]

***LASTİK** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1973'ten sonra oto lastiği ihtiyacı hızla arttı. Bu artış, otomobil lastiğinde iki, kamyon ve otobüs lastiğinde yedi ,traktör ve greyder lastiğinde iki katına ulaştı.

1974-1978 yıllarını kapsayan 3. Beş Yıllık Plan döneminde, üretimin yılda ortalama yüzde 10,3 oranında artması öngörülüyordu. Ama bu oran yüzde 8,7'nin üstüne çıkamadı. 1977'de 3 120 000 tane çeşitli türde oto lastiği üretildi ve binek otomobili lastiğinin çoğu (1,5 milyon dolayında) dışalımla sağlandı.

Lastik ihtiyacının artışı yeni lastik fabrikalarının kurulmasını zorunlu kıldı. Lastik sanayinin toplandığı Kocaeli - Sakarya yöresinde 1975'te temeli atılan Lassa Lastik Fabrikası, 1977'de üretime başladı. Türkiye'nin bu en büyük lastik fabrikası yılda 2 milyon dış lastik, 1,4 milyon iç lastik üretecek kapasitededir.

1978'de Türkiye'de 4,7 milyon lastik üretildi. Bunun 1 milyon 668 bini binek otomobil lastiği, 903 bini kamon, otobüs, 276 bini traktör ve greyder lastiği, 1 milyon 846 bini de iç lastikti. Sonraki yıllarda da üretim aynı tempo ile sürdü (1981'de 4,8 milyon). Üretim arttıkça dışalımlar azalmaya başladı. 1980'lerin başında Türkiye'deki lastik fabrikalarının üretim kapasitesi 5 milyon lastiği aşıyordu: Pirelli 950 000, Goodyear 550 000, Uniroyal 1 250 000, Lassa 2 000 000. (M)

***LAS VEGAS,** ABD'de (Nevada) kent. — 126 000 nüf. (L)

***LATİNA,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 91 000 nüf. (L)

***LATTUADA** (Alberto), italyan film yönetmeni. — Son filmleri: *La Bambina* (Küçük Kız) [1975], *O Serafina!* (1976), *Aşkımız Bir Günahtı* (Cosi Come Sei) [1978], *La Cigala* (Ağustos Böceği) [1979]. (L)

***LAUGERUD GARCİA** (Kjell Eugenio), guatemalalı asker ve siyaset adamı. — 1978'de Kongre, cumhurbaşkanlığı görevine son vererek yerine merkez sağ bir koalisyonun adayı olan general Romeo Lucas Garcia'yı atadı. (L)

***LAUNCESTON,** Avustralya'da liman kenti. — 62 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***LAURENS** (Camille), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1979). [L]

***LAUTNER** (Georges), fransız film yönetmeni. — Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Buzdan Göğüsler* (les Seins de glace) [1974], *Tatlı Yolculuk* (Pas de problème) [1975], *On aura tout vu* (Herşey Görülmüş Olacak) [1976], *Aranan Hedef* (Mort d'un Pourri) [1976], *Ils sont fous ces soraers* (Deli Bu Büyücüler) [1978], *Çapkın Polis* (Flic ou voyou) [1978], *Deli Fişek* (le Guignolo) [1980], *Est-ce bien raisonnable* (Akla Yatkın mı?) [1981], *Profesyonel* (le Professionnel) [1981]. (M)

***LAVAL,** Fransa'da Mayenne yönetim bölgesinin merkezi. — 54 537 nüf. Makina, elektrik ve elektronik sanayii. (L)

***LAYE** (Camara), fransızca yazan gineli yazar. — (öl. Dakar 1980). [L]

***LAZARSFELD** (Paul Felix), avusturya asıllı amerikalı sosyolog ve istatistikçi. — (öl. New York 1976). Son kitapları, *Toplumsal Bilimler Felsefesi* (1970) ve *Main Trends in Sociology* (Sosyolojide Ana Eğilimler) [1973]. (L)

***LAZKİYE,** Suriye'de liman kenti ve il yönetim merkezi. — 204 000 nüf. Üniversite. (L)

***LEBOVA,** Güney Afrika'da, özerk Bantu devleti. — 1 100 000 nüf. (L)

***LECANUET** (Jean), fransız siyaset adamı. — 1976'da, Demokrat Merkez ile Demokrasi ve İlerleme Merkezi'nin bir araya getirilmesiyle oluşturulan Sosyal Demokrat Merkez'in başkanı oldu. Ağustos 1976 - mart 1977 arasında Planlama ve Bölge Düzenleme işleriyle görevli devlet başkanlığı görevi yaptı. 1978'de Fransız Demokrasisi İçin Birlik partisi başkanı oldu. (L)

***LECCE,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 88 000 nüf. Roma kalıntıları. Bezemeleriyle dikkati geçen barok dinsel yapılar (1650 - 1730). İl müzesi. Makina sanayii. (L)

***LECCO,** İtalya'da (Lombardia) kent. — 54 000 nüf. (L)

***LE CLÉZİO** (Jean-Marie), fransız yazarı. — Son kitapları: *Voyages de l'autre côté* (*Öbür Dünyada Yolculuk*) [1975], *Mondo et autres histoires* (Mondo ve Diğer Öyküler) [1978], *l'Inconnu sur la Terre* (Dünyadaki Yabancı). [L]

***LE DUAN,** vietnamlı siyast adamı. — 1976'da Kuzey Vietnam Komünist Partisi (Lao Long) genel sekreterliğine getirildi. 1982'de görevi uzatıldı. (L)

***LEEUWARDEN,** Hollanda'da kent ve Friz ilinin yönetim merkezi. — 86 000 nüf. Müzeler. (L)

***LEFEBVRE** (Henri), fransız felsefecisi ve sosyoloğu. — Son kitapları: *Le Droit à la ville* (1973), *Hegel, Marx, Nietzsche ou le royaume des ombres* (Hegel, Marx, Nietzsche ya da Gölgeler Krallığı) [1975]. (L)

***LEFKOŞE,** Kıbrıs'ın başkenti. — 121 500 nüf. (44 000'i türk). [L]

***LEGNANO,** İtalya'da (Lombardia, Milano ili) kent. — 48 000 nüf. (L)

***LEGNİCA,** Polonya'da (Aşağı Silezya) kent. — 82 000 nüf. (L)

LEGRAND (Michel), fransız bestecisi ve film müzikçisi (doğ. 1931). Piyanist olarak sivrildi; şarkılar besteledi. 1960'larda Yeni - Dalga akımı filmlerine yaptığı lirik bestelerle ün kazandı. Özellikle Jacques Démy'nin *Lola* (1961, *la Baie des anges* (Melekler Rıhtımı) [1963], *Şerburg Şemsiyeleri* (les Parapluies de Cherbourg) [1964] ve *Tatlı Günler* (les Demoiselles de Rochefort) [1966] müzikalleri için hazırladığı bestelerle dikkati çekti. Bu arada J. Losey için *Aldatan Kadın* (Eva) [1962] ve J. L. Godard için *Bande à part* (Bambaşka Bir Çete) [1964], *Une femme mariée* (Evli Bir Kadın) [1964] gibi filmlere müzik yaptı. 20 yılda 70 dolayında film müzikledi. Hollywood için de çalıştı ve iki kez Oscar aldı: *Kutup Harekâtı* (Ice Station Zebra) [1968], *Kibar Soyguncu* (The Thomas Crown Affair) [1968 Şarkı Oscar'ı), *Yaz Günüydü* (Summer of '42) [1971 Müzik Oscar'ı], *Üç Silahşörler* (The Three Musketeers [1973], *Atlantic City* (1980). [M]

***LEİCESTER,** İngiltere'de kent ve yönetim bölümü merkezi. — 289 400 nüf. Elektrik ve dokuma sanayii. (L)

***LEİDEN,** Hollanda'da (Güney Hollanda) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 174 501 nüf. (L)

***LEİNSTER,** İrlanda cumhuriyetinde il. — 1 497 000 nüf. (L)

***LEİPZİG,** Doğu Almanya'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 563 388 nüf.

— *Leipzig yönetim bölümü,* 1 412 037 nüf. (L)

***LELOUCH** (Claude), fransız film yönetmeni ve yapımcısı. — *Türkiye* (la Turquie) [1974] adlı kısa belgesel çalışmadan sonra çevirdiği başlıca uzun, öyküllü filmler: *les Bons et les méchants* (İyiler ve Kötüler) [1975], *Si c'était à refaire* (Yeniden Başlasak) [1976], *Un autre homme, une autre chance* (Bir Başka Erkek, Bir Başka Şans) [1978], *Robert et Robert* (Robert ve Robert) [1979], *les Uns et les autres* (Birileri ve Başkaları) [1980], *Edith et Marcel* (Edith ve Marcel) [1981]. (M)

***LEMAS.** Bk. LİMONLU.

LEMMON (Jack), amerikalı sinema oyuncusu (Massachusetts, Boston 1925). Harvard Üniversitesi'nde okudu. Çocuk yaşta sahneye çıktı. Radyo temsillerinde rol aldı. 1953'te Broadway'de sahneye çıktı. Aynı yıl başladığı sinemada önceleri yetenekli bir güldürü oyuncusu olarak tanındı. Giderek dramlarda da aynı başarıyı yineledi. *Belalı Kaptan* (Mr. Roberts) [1955] ile yardımcı oyuncu, *Save the Tiger* (Kaplanı Kurtar) [1973] ile baş oyuncu Oscar'ını aldı. Cannes şenliklerinde de 1979'da J. Bridges'in *Dünyanın Kaderi* (The China Syndrome), 1982'de Costa - Gavras'ın *Kayıp* (Missing) filmleriyle olmak üzere iki kez «en iyi erkek oyuncu» ödülü kazandı.

Foto. Gaumy/Gamma (LARAUSSE)

Diğer başlıca filmleri: *Kızkardeşim Helen* (My Sister Eileen) [R. Quine, 1955], *Çıplak Ayaklı Dansöz* (Fire Down Below) [R. Parrish, 1957], *Bazıları Sıcak Sever* (Some Like it Hot) [B. Wilder, 1959], *Garsonyer* (The Apartment) [B. Wilder, 1960], *Şarap ve Gül* (Days of Wine and Roses) [B. Edwards, 1962] *Sokak Kızı İrma* (Irma, la Douce) [B. Wilder, 1963], *Büyük Yarış* (The Great Race) [B. Edwards, 1965] *Bana Sevdiğini Söyle* (April Fools) [S. Rosenberg, 1969], *İki Taşralı* (Out of Towners) [A. Hiller, 1970], *Dokunma Gıdıklanırım* (Avanti) [B. Wilder, 1972], *Front Page* (Baş Sayfa) [B. Wilder, 1976]. (M)

***LENICA** (Jan), polonyalı grafik ve çizgi film sanatçısı. — Son filmi: *Ubu et la Grande Gidouille* (1979). [M]

***LENİNABAD,** Sovyetler Birliği'nde (Tacikistan) kent. — 123 000 nüf. (L)

LENİNAKAN (Gümrü*), Sovyetler Birliği'nde (Ermenistan) kent. — Türkiye sınırı yakınında. 192 000 nüf. (L)

***LENİNGRAD,** Sovyetler Birliği'nin ikinci büyük kenti. — 4 588 000 nüf. Tersaneler. Odun ve demir-çelik sanayii. Turizm. (L)

***LENİNSKY - KUZNETSKİY,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 131 000 nüf. (L)

***LENS,** Fransa'da Pas-de-Calais yönetim çevresinin merkezi. — 329 102 nüf. Kimya sanayii. (L)

***LEON,** İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 123 000 nüf. (L)

***LEON,** Meksika'da (Guanajuato eyaleti) kent. — 589 950 nüf. Demir çelik sanayii. (L)

***LEON,** Nikaragua'da kent. — 81 647 nüf. (L)

***LEONE** (Giovanni), italyan devlet adamı. — Lockheed skandalına adı karışıp vergi kaçakçılığı ve gayrimenkul spekülasyonu yapmakla suçlanınca 15 haziran 1978'de cumhurbaşkanlığından istifa etti. Yerine, Sandro Pertini seçildi. (L)

***LEOPOLD III,** Belçika eski kralı. — (öl. Brüksel 1983). [L]

***LEOPOLDVİLLE,** Zaire'nin başkenti Kinşasa'nın eski adı. (Bk. KINŞASA). [M]

LEPRA (CÜZAM*) i. — ANSİKL. Lepraya karşı mücadelede yeni yöntemlerin araştırılması, İngiltere'de bir aşının geliştirilmesiyle sonuca ulaştı. Bu aşı, Orta Amerika'da yaşayan ve vücut ısısı insana göre biraz daha düşük olan küçük bir memeli hayvanın (*tatu*) hücrelerinde geliştirilen ve ışınlama yoluyla öldürülen basiller yardımıyla gerçekleştirildi. Resmi sayılara göre, halen dünyada 4 milyona yakın lepralı yaşamaktadır. Ancak, bu sayının gerçekte 12 milyona ulaştığı sanılmaktadır. Basilin hangi yollarla bulaştığı henüz tam olarak bilinmemekle birlikte, hastalığın temas yoluyla geçmediği kesindir. En kuvvetli olasılık, mikrobun organizmaya burun mukozası yoluyla girdiğidir.

Aşının hazırlanması, Hansen basilinin özellikleri nedeniyle bazı özel sorunlar ortaya koymaktadır. Bir hücreiçi paraziti olan bu basil, canlı dışında, jeloz üzerinde gelişemez. Doğal olarak hangi hayvanda bulunduğu bilinmediğinden, dokular üzerinde kültür yapılması kolay değildir. Basil, insan vücudunun yalnız dış bölümlerinde, 37°C'nin altında gelişmektedir.

1965'lerde Hansen basili, deneysel olarak farenin arka ayağının tabanında çoğaltılabildi. Dokularında Hansen basili yetiştirebilen tek hayvan olan tatuda bile, hücrelerde yapılan kültürde, lepra basili 20 haftadan çok yaşayamaz. Halen, Dünya Sağlık Örgütü'nün 9 yetiştirme merkezinde 300 tatu bulunmakta, ancak bunların üreme yoluyla çoğaltılması sağlanamamaktadır. Lepra aşısının hazırlanmasında bir başka güçlük, Hansen basilinde özel bir antijenin bulunmamasıdır.

1980 - 1990 için Dünya Sağlık Örgütü, yaklaşık 10 000 kişiyi kapsayan deneysel bir aşılama programı öngörmektedir. Lepra çok ağır ilerleyen ve ilk belirtileri bulaşmadan yıllarca sonra ortaya çıkan bir hastalık olduğu için, aşılama programının sonuçları ancak 2000 yılına doğru alınabilecektir. Aşının hazırlıkları sürerken, lepralılar çeşitli ilaçlarla tedaviye tabi tutulmaktadır. 1950'lerden beri ana tedavi, kükürtlü bir ürün olan ve ucuz, tehlikesiz haplar biçiminde hazırlanan *dapsonla* sağlanmaktadır. Ancak, dapsona dirençli basillerin bulunması, tedavide üç ilacın bir arada kullanılmasını gerektirmektedir. Dapsona karşı direncin kandaki iri yutargözelerden kaynaklandığının anlaşılması üzerine araştırmalar, tatu iri yutargözeleri üzerinde lepra basili kültürü yapılması yönünde yoğunlaştırıldı.

● *Türkiye*'deki lepralı hasta sayısı, 1980 yılı sonunda 3 844 olarak saptandı. Aynı yıl, lepraya karşı mücadelede 16'sı dispanser olmak üzere toplam 60 kuruluş hizmet verdi. (LM)

***LEPTON** i. — ANSİKL. Zayıf etkileşimlerde dört tür lepton rol oynar: Elektron, müon ve iki nötrino. Müonlar, elektrondan 200 kez daha ağırdır ama 10 GeV'yi (milyar elektron volt) aşan enerjilerde (tanecik fiziği şimdi bu enerjiler üzerinde çalışmaktadır) bu kütle farkı hiç bir rol oynamaz. Müonun diğer özellikleri elektrona çok benzer. Her ikisi de negatif elektrik yüklüdür ve birer nötrinoya bağlıdır. Nötrino, adından da anlaşılacağı gibi elektrik bakımından nötrdür ve kütlesi sıfırdır. Bu dört lepton çifter çifter ikiye ayrılır. Her çiftte bir tane kütleli ve yüklü tanecik, bir de nötr ve kütlesiz tanecik bulunur.

Her taneciğin bir de antitaneciği olması gerektiğine göre, dört tane de anti-lepton vardır. Bu anti-leptonlar da çifter çifter bulunur. Ünlü fizikçilerden Weinberg* (*Ek 2*) ve Abdüsselam* (*Ek 2*), zayıf etkileşimleri, lepton ve anti-leptonların özgül etkileşimi olarak tanımladılar. Bu kurama göre zayıf etkileşimler, atomların yapısından sorumlu olan elektromanyetik etkileşimlere bağlıdır. (L)

***LE RİCOLAİS** (Robert), fransız mimarı. — (öl. Paris 1977). [L]

***LERİDA,** İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 106 000 nüf. Müzeler. Besin sanayii. (L)

***LESAGE** (Jean), kanadalı siyaset adamı. — (öl. Sillery 1980). [L]

***LESOTHO,** Güney Afrika'da devlet. — 1 370 000 nüf.

TARİH

Ocak 1970'de yapılan milletvekili seçimlerinde yenilgiye uğrayınca olağanüstü durum ilân ederek anayasayı askıya alan ve siyasi partileri kapatan başbakan Leabua Jonathan*, şiddetli baskı uygulamalarını sürdürdü. Bir daha ne anayasayı yürürlüğe koydu, ne de seçimden söz etti. 1979'da hükümetle muhalefet arasındaki sorunlar giderek arttı ve şiddetli çatışmalara dönüştü. Kasım 1979'da güvenlik kuvvetleri, gizlice toplanan Kongre Partisi militanlarına ateş açarak en az 15 kişinin ölümüne neden oldu. Fakat başbakan Jonathan olayı yalanlayarak, ülkeden kaçan Sotho etnik grubundan bazı muhaliflere siyasal sığınma hakkı tanıyan Güney Afrika Cumhuriyeti'ni, muhalifleri zorla kaçırmakla suçladı. Hatta ,güney afrikalı yöneticileri sotholu muhaliflerle işbirliği yaparak onu güç duruma sokmakla suçlayıp tehditler savurdu. Gerçekte, Jonathan'ın amacı bu açıklamalarla zihinleri bulandırmaktı. Amacı, her türlü ırk ayrımına şiddetle karşı olduğu, bazı militanlarının Tanzanya' da askeri eğitim gördüğü, hatta 1974'de giriştikleri ayaklanmanın Güney Afrika Cumhuriyeti'nin askeri yardımıyla bastırıldığı herkesçe bilinen Kongre Partisi'ni ırkçı Güney Afrika ile işbirliği içinde gösterip gözden düşürmekti.

Gerçekten, bağımsızlığa kavuştuktan sonra Lesotho'da Güney Afrika'nın nüfuzu o kadar arttı ki, ingiliz sömürgeciliğinden kurtulan ülke, âdeta Güney Afrika'nın sömürgesi durumuna geldi. Hatta, bu ülkenin gözünde basit bir bantustandan farkı yoktu. Lesotholu yöneticiler, İngiltere ile sıkı ilişki kurarak ve Güney Afrika ile siyasal ilişkilerde giderek düşmanca bir tavır takınarak bağımlılıktan kurtulmaya çalıştılar. Hatta başbakan Jonathan, eski tavrını değiştirerek, ırk ayrımına karşı mücadelede başı çekmeye ve bir yandan güney afrikalı beyaz muhaliflere, bir yandan da ilerici zenci devletlere yakınlaşarak uluslararası düzeyde müttefiklerini artırmaya çalıştı. Bu arada mayıs 1978'de bir Küba heyetini ülkesine kabul etti.

Lesotho'nun dışalım ve dışsatımında ilk sırayı Güney Afrika alır. Her yıl yaklaşık 100 000 güney afrikalı turist, paralarını eğlence yerlerinde ve gece kulüplerinde harcamak üzere Lesotho'ya gider. Sotho etnik grubundan 200 000'i aşkın işçi, Güney Afrika maden ocaklarında çalışır. Oxbow barajının sağladığı hidroelektrik enerji, gerçekte, yalnız Güney Afrika sanayiini besler. Ve Lesotho'nun denize doğrudan bağlantısı olmadığı için, tüm ulaşım şebekesi sıkı sıkıya G. Afrika'ya bağlıdır.

1980'e gelindiğinde şiddet olaylarında büyük bir artış görüldü. Muhalefet militanları, polis merkezlerine, resmi yapılara ve elektrik şebekelerine saldırılar düzenlerken, polis de, misilleme olarak militanların toplandıkları yerleri ateşe verdi ve bir bölümünün ölümüne neden oldu. 1980 yılının ilk aylarında onlarca muhalifin öldürüldüğü, yüzlercesinin de Güney Afrika'da Özerk Orange eyaletine sığındığı söylendi. 4 haziran 1980'de başkent Maseru'da rejim karşıtı 8 kişinin sakatlanmış vücutları halka sergilendi. Şiddet olayları 1981'de de sürünce başbakan Jonathan, bir kez daha genel seçimlere gitme sözü verdi. Ne var ki aradan 3 yıl geçip 1984'e gelindiğinde Jonathan ,sözünü henüz yerine getirmiş değildi. (L)

***LESSİNG** (Doris), ingiliz kadın romancısı. — Son kitapları: *The Memoirs of a Survivor* (Sağ Kalanın Anıları) [1975] ve *Golden Notebook* (Altın Defter) [1976 Médicis ödülü]. (L)

Doris LESSING

***LETHBRİDGE,** Kanada'da (Alberta) kent. — 46 752 nüf. (L)

***LETONYA,** Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği'nde federal cumhuriyet. — 2 521 000 nüf. (L)

***LEVALLOİS-PERRET,** Fransa'da Seine yönetim bölgesinde kanton merkezi. — 52 731 nüf. (L)

***LEVEND** (Agâh Sırrı), türk yazarı ve edebiyat tarihçisi. — 1978'de Ankara'da öldü. (M)

LEVENT, Malatya ilinde, Akçadağ ilçesine bağlı bucak. 7 693 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 336 nüf. (1980). [M]

***LEVERKUSEN,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 165 101 nüf. (L)

LÉVESQUE (René), kanadalı siyaset adamı (New Carlisle, Gaspésie 1922). Hukuk öğrenimi yaparken, Avrupa'da savaş muhabiri olarak amerikan servislerine girdi ve gazetecilik mesleğini seçti. Kanada radyosunda savaş muhabirliği, televizyonda uluslararası siyaset yorumcusu olarak görev yaptı. 1960'da, liberal partiden milletvekili

Foto. Parimage (LAROUSSE)

seçilerek siyasete atıldı. Önce kamu işleri ve hidrolik kaynaklar, sonra aile ve toplumsal refah bakanı oldu. Haziran 1966'da, liberaller iktidarı kaybedince partiden ayrılarak egemenlik-birlik hareketini kurdu (1967) ve Québec'in bağımsızlığı ilkesini savundu. Ayrılıkçı grupların da katılmasıyla bu hareket, 1968'de Lévesque'in başkanlığında Québec Partisinin kurulması ile sonuçlandı. Sosyal demokrat ve bağımsızlık yanlısı olan Québec Partisi parlamentarizmi savunarak şiddeti reddetti ve bağımsızlığın aşama aşama kazanılması gerektiğini öne sürdü. Radikal hedeflerine rağmen ılımlı ve gerçekçi olan bu siyaset sayesinde, parti, kasım 1976 eyalet meclisi seçimlerinde, kullanılan oyların yüzde 41'ini aldı. Lévesque, Québec başkanı oldu ve eyaletin bağımsızlığı üzerine bir halk oylamasının düzenleneceğini ilân etti. 1978'de, *Québec, la passion de l'indépendance* (Québec, Bağımsızlık Tutkusu) adlı kitabında bu konudaki düşüncelerini açıkladı. Mayıs 1980'de yapılan halk oylamasında Léves que'in «egemenlik-birlik» tasarısı, oy kullananların büyük çoğunluğu tarafından reddedildi. (L)

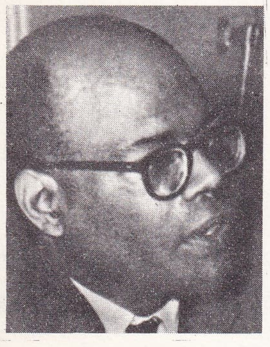

Sir Arthur LEWİS

***LÉVİ-STRAUSS** (Claude), fransız etnoloğu. — 1973'de Académie Française üyesi oldu. Son kitabı: *La Voie des masques* (Maskelerin Yolu) [2 cilt, 1975]. (L)

***LÉVİS-MİREPOİX** (Antoine Pierre Marie, DE-dükü), fransız tarihçisi. — (öl. Lavelanet [Ariège] 1981). [L]

***LEWİS** (Clarence Irving), amerikalı mantıkçı. — (öl. Cambridge, Massachusetts, 1964). [L]

***LEWİS** (Jerry), amerikalı sinema oyuncusu ve film yönetmeni. — Uzun bir aradan sonra 1979'da *Zor İş* (Hardey Working) adlı filmi Cannes Film Festivali'nde gösterildi. 1982'de M. Scorsese'nin *Kahkahalar Kralı* (The King of Comedy) filminde oynadı. (M)

LEWİS (Sir William Arthur), Antil adaları asıllı ingiliz iktisatçısı (Castries, Saint Lucia 1915). Öğrenimini İngiltere'de yaptıktan sonra 1945'te Manchester Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak görev aldı. Antillere dönerek bir süre Karaib Gelişme Bankası'nı yönetti, sonra ABD'ye geçerek Princeton Üniversitesi'nde profesör oldu. Üçüncü dünya ülkelerinin sorunlarına ilişkin çalışmalarında tarımsal büyümeyle sınai büyümenin eklemlenmesi gereğini vurguladı. Tarım sektöründeki fazla nüfusun, üretkenliği azalttığına ve fazlanın başka sektörlere naklinin gerekliliğine işaret etti. 1979'da Nobel İktisat Ödülü'nü kazanan Lewis'in eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Ekonomik Büyüme Kuramı; Ekonomik Gelişme ve Planlama, Afrika'da Devlet, Uluslararası Ekonomik Düzenin Evrimi.* (L)

***LEYTE,** Filipinler'de ada. — 1 111 000 nüf. (L)

***LHASSA,** Çin'de kent ve Tibet'in merkezi. — 92 700 nüf. Makina sanayii. (L)

***L'HERBIER** (Marcel), fransız film yönetmeni. — (öl. Paris 1979). [M]

LİBERYA'da başkan Tolbert'i devirerek yerine geçen çavuş Samuel K. Doe

***LİAONİNG,** Kuzeydoğu Çin'de eyalet. — 151 000 km², 34 426 000 nüf. (L)

***LİAO-YANG,** Kuzeydoğu Çin'de (Liaoning) kent. — 102 000 nüf. (L)

***LİBBY** (Williard Frank), amerikalı kimyacı. — (öl. Los Angeles 1980). [L]

***LİBERYA,** Batı Afrika'da devlet. — 2 040 000 nüf.

TARİH

Afrika'nın en eski cumhuriyeti niteliğini taşıyan (bağımsızlık 1847'de elde edildi) ve 1871'den 1980'e dek hiçbir hükümet darbesi yaşamamış olan Liberya'da, 1971'de William Tubman'ın ölümüyle protestan papazı William Richard Tolbert cumhurbaşkanı olmuş, ülkedeki en büyük siyasal partinin ve ordunun desteğiyle otoriter bir yönetim kurmuştu.

19. cumhurbaşkanı Tolbert de, selefi gibi, nüfusun ancak yüzde 3'ünü oluşturan ve True Whig partisinin desteğiyle siyasal ve ekonomik yaşama egemen olan amerikadan gelme zencilerdendi; öte yandan Tolbert-kararlı antikomünist kişiliği ve liberal ekonomiden yana ılımlı çizgisiyle başkan yardımcısı olduğu 1951'den beri ülkenin gerçek yöneticisiydi. William Tolbert, 1975' de yapılan halkoylamasında oyların yüzde 80'ini alarak 8 yıl için cumhurbaşkanı seçildi. Ardından yolsuzluklara ve ülkede süregiden cinayetlere karşı kararlı bir mücadele başlattı ve kamuoyunun moralini yükseltmeye çalıştı. Başkan yardımcısı James E. Greene'in ölümü üzerine, yerine, metodist papaz Bennie Dequiney Warner'ı seçtirtti (ekim 1977); yeni başkan yardımcısı bu göreve getirilen ilk yerli oldu.

Dış ilişkilerde Tolbert, Tubman'ın başlattığı, yavaş yavaş ABD etkisinden çıkma ve yeni ilişkiler kurmaya yönelik «açık kapı» siyasetini sürdürdü. Tubman kadar ılımlı kişiliğiyle Fildişi Kıyısı ile ilişkilerini alabildiğine güçlendirdi; 1975 şubatında Güney Afrika başbakanı Vorster'i Monrovia'da kabul etti. Tüm batı afrikalı komşularıyla ve bu arada özellikle Sierre Leone ile işbirliğini (Mano ırmağını değerlendirmeyi öngören ortak tasarı) artırdı. Tubman gibi amerikan azınlığından gelmesine ve genelde onunla görüş birliği içinde bulunmasına karşın, kilise adamı olma yönüyle (Tolbert, Evrensel Vaftiz Birliği başkan yardımcısıdır) yönetimine kişisel bir renk katmayı bildi. Liberya'nın ilk kalkınma planını (1976-1980) hazırlayarak ekonomiyi yönlendirmeye çalıştı.

yerli çoğunluğun askeri darbesi

11-12 nisan 1980 gecesi, zenci üstçavuş Samuel K. Doe'nun yönetimindeki ulusal muhafız birliği Progressive People's Party'nin (İlerici Halk Partisi) de desteğini alarak bir hükümet darbesi düzenledi. William Richard Tolbert darbe sırasında öldürüldü. Liberya'da 110 yıldır görülen bu ilk askeri darbe, ülkenin 1,5 yüzyıla yaklaşan bağımsızlık döneminde, yerli çoğunluğun amerikan asıllı azınlık üzerinde ilk kez egemen duruma geçişini sağlarken, o güne dek devlet işlerinden uzak tutulan askerlerin de sivillerden öç alışını belirliyordu. Yine yeni yönetim ,başkent Monrovia'nın en yoksul işçi kesimiyle «artbölge»nin küçük kırsal nüfusunun amerikalı azınlık düzeni karşısında güçlenmesini de sonuçlandırdı. Ülke üstçavuş Doe'nun başkanlık ettiği bir ulusal askeri konsey tarafından yönetilmeye başlandı. Eski rejime karşı birçok sivil beyaza da görevler verilmesi ihmal edilmedi (örneğin Gabriel Bacchus Matthews dışişleri bakanlığına getirildi). Öte yandan önceki dönemin birçok bakan ve generali kurşuna dizildi .Darbe sırasında eski başkan Tolbert'i vuran onbaşı Harrison Pennue de önce albaylığa, sonra silahlı kuvvetler başkomutan yardımcılığına getirildi.

«Ekonomik ve toplumsal eşitliğin kurulacağını» belirten 28 yaşındaki yeni devlet başkanı Samuel K. Doe, eski dönemin yolsuzluk suçlamalarından temize çıkmış bakanların yeni yönetimle işbirliği yapabileceklerini vurguladı.

Doe yönetimi 1981'in haziran ve ağustos aylarında iki darbe girişimiyle yüz yüze kaldıysa da bunları önlemeyi başardı. (L)

***LİBREVİLLE,** Gabon'un başkenti. — 340 000 nüf. Üniversite. Dokuma sanayii. (L)

***LİBYA,** Kuzey Afrika'da Akdeniz kıyısında devlet. — 3 100 000 nüf.

TARİH

1 eylül 1969 darbesinin mimarları olan Albay Kaddafi* ile «Birlikçi Özgür Subaylar» hareketinin üyeleri iki amaç saptamışlardı: Biri içeride çağdaş, sosyalist ve demokratik bir ideoloji ile müslüman geleneklere saygıyı bağdaştırmak; öbürü, dışırıda arap ve islam birliği yolunda çaba harcamak ve siyonizme karşı mücadeleyi (Libya yöneticileri İsrail devletinin kuruluşunu yasal saymamaktadır) gerçekleştirmek.

Libya devrimindeki bu «derinleşme» boyutu, ülkenin Sovyetler Birliği ile olan ilişkilerinin 1971 yılı başından itibaren «normalleşmesi»ne, 1974 yılı başından itibaren de çok yüksek bir düzeye çıkmasına olanak sağladı. Başbakan Abdüsselam Callud'un 1974 mayısında Sovyetler Birliği'ni ziyareti, onu izleyen 20 temmuz tarihinde iki ülke arasında çokyönlü işbirliğini kurumlaştıran bir «çerçeve - anlaşması»nın imzalanmasını sağladı. Bir yıl sonra (12 mayıs 1975) başbakan Kosigin'in Trablus'u ziyaretiyse askeri alandaki işbirliğini daha da güçlendirdi (Libya, SSCB'ye liman kolaylıkları sağlamayı bu tarihte kabul etmişti). 1977 Mısır - Libya savaşından ve başkan Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinden (Kasım 1977) sonra, Sovyetler Birliği Libya'ya askeri malzeme teslim işini yoğunlaştırdı. Ayrıca, Moskova, Mısır'ın girişimine karşı ortak bir tepkinin koşullarını belirleyebilmek amacıyla, Cezayir, Libya, FKÖ, Suriye ve Güney Yemen tarafından 1977 aralık ayında Trablus'ta oluşturulan Red Cephesi'ne de destek sağladı.

1974'ten itibaren Libya'nın Mısırla' olan yakınlığı temelli bozuldu. Libya arap - israil anlaşmazlığını çözmek amacıyla Enver Sedat tarafından yapılan girişimleri kınadı. Mısır ise, Libya rejimini sovyet yanlısı bir konuma yönelmekle, çeşitli Afrika ülkelerinde, özellikle Çat ve Sudan' da faaliyette bulunmakla (Sudan'da yapılan ve boşa çıkartılan hükümet darbesinden Libya sorumlu tutuluyordu) ve terör örgütlerine destek sağlamakla suçladı. 1977 temmuzunun ortalarında, bunalım silahlı çatışmaya dönüştü. Çatışma, Libya topraklarında (özellikle Tobruk bölgesinde) 10-12 gün sürdü. Enver Sedat'ın ateşkes emri (25 temmuz) vermesinden sonra, birçok arap ileri geleninin (Y. Arafat ve Huari Bumedyen) arabuluculuk girişiminde bulunmasıyla, Sollum'da Mısır-Libya görüşmelerinin başlaması (28 ağustos 1977) mümkün olabildi. İki yan arasında imzalanan anlaşma, sınır uyuşmazlığının gözden geçirilmesini öngörüyordu.

Libya tarafından Tunus'a yapılan birleşme önerisiyle ilgili görüşmelerin yazgısı da pek parlak olmadı. Kadafi-Burgiba buluşmasının (12 ocak 1974) ardından, bir «İslam Arap Cumhuriyeti»nin kurulduğu ilan edildi. Yeni devletin varlığının, 18 ocakta yapılması gereken bir referandumla onaylanması gerekiyordu. Bununla birlikte, Tunus devlet başkanı Burgiba verdiği sözden döndü ve Cerbe anlaşmasının başlıca sorumlusu olarak kabul edilen dışişleri bakanı Muhammed Masmudi'yi görevinden aldı. Libya ile Tunus arasındaki ilişkiler, böylece hızla bozuldu. Tunus, birçok kez komşusunu yıkıcı ve bozguncu hareketler düzenlemekle suçladı. 1976 martında, Libya binlerce tunuslu işçiyi ülkesinden çıkardı. Bu bunalımın üstüne, bir de (sınırları içinde önemli petrol damarlarının yer aldığı) Gabes körfezine ilişkin egemenlik hakkı anlaşmazlığı gelip eklendi. 1977 yılının ikinci yarısında gerilim hafifledi.

Gabes Körfezi sorununun Uluslararası Adalet Divanı'na götürülmesi amacıyla iki ülke arasında bir hakeme başvurma sözleşmesi imzalandı (10 haziran 1977). Bu tarihi izleyen aylarda işbirliği yeniden baş-

Foto. AFP; AP (LAROUSSE)

ladı ve çeşitli alanları da (siyaset, tarım, maliye, sanayi, vb.) içine alarak genişledi. Bununla birlikte, özellikle 1978 ocağında Tunus'ta Gafsa'da asilerin saldırıları sırasında meydana gelen şiddet gösterilerinden sonra Tunus ve Libya arasındaki güvensizlik yeniden başlayıp arttı.

Libya kültür devrimi

Bir süreden beri Libya'nın içine düştüğü siyasal çalkantı, kaynağını albay Kaddafi'nin Zuara'da yapmış olduğu konuşmadan alıyordu (16 nisan 1973). Libya devlet başkanı o konuşmasında «kültür devrimi»nin bellibaşlı amaçlarını şöyle tanımlamıştı: Kur'an yasasının (şer'i hukuk) tam olarak uygulanması, ideeolojik mücadelenin güçlendirilmesi, devletin idari ve siyasal yapısının «bürokratlaşması»na karşı kampanya, halkın silahlandırılması, vb. Bu «iktidarın halkın eline dönüşü» önce yönetimin ve ekonominin tüm sektörlesinde, sonra da ülkenin tüm köy ve kentlerinde «halk komiteleri» kurulmasıyla kendini gösterdi. Bununla birlikte halkın bu şekilde seferber edilişi, ayrıntılara varıncaya dek Devrim Komuta Konseyi'nce (DKK) yönlendirilerek sürdü. 6 nisan 1974'de Kaddafi, gene devletin başında kalmakla birlikte tüm resmi, siyasal ve idari yetkilerini binbaşı Callud'a devretti. Kendini tümüyle doktrin çalışmalarına ve «kitlelerin örgütlenmesi» işine verebilmek amacıyla (1976'da yayımlanan *Yeşil Kitap*'ı hazırlıyordu) geri çekilmiş göründü. 1975'de, bürokratik yapıyı kırabilmek için iki önlem yürürlüğe kondu: *Muhafazât* (eyaletleri ve vilayetleri belirleyen idari bölümleme) kaldırıldı (9 şubat); 11 haziran 1971'de kurulmuş olan tek parti Arap Sosyalist Birliği'nin (ASB) tüzüğü değiştirildi. O tarihten sonra, ASB'nin üyeleri doğrudan halk tarafından belirlenecekti. Yeni bir kurum olan Genel Halk Kurultayı ortaya çıktı; bu kurum, DKK üyeleri, ASB içinde belirlenen delegeler, halk komiteleri ve meslek örgütleri delegelerinden oluşuyordu.

halk cemahiriyesi

Genel Halk Kurultayı'nın ilk iki toplantısı (ocak ve kasım 1976) sırasında Kaddafi, Genel Halk Kurultayı'nın Sebha olağanüstü oturumunda (28 şubat - 2 mart 1977) üstlenmiş olduğu görevi, yani halk devrimini sürdürme niyetini açığa vurdu. 11 aralık 1969 geçici anayasası yürürlükten kaldırıldı. Onun yerini alan «halk iktidarı» yasası, «halkçı ve sosyalist» olarak nitelenmiş kurumlarla birlikte cemahiriyeyi (kitlelerin devleti) oluşturdu. Ülke, yeni siyasal kurumlarla donatıldı; Devrim Komuta Konseyi ve Bakanlar Kurulu, yerini Genel Halk Kurultayı Genel Sekretaryası'na (yürütmeyi denetleyen bu organda Kaddafi başkan, A. Callud, Ebubekir Yunus Cabir, Mustafa el Harubi ve Hamidi de yardımcılarıydı) ve Genel Halk Komitesi'ne (El Ubeydi yönetiminde) bıraktı. Bu organların bileşimi, Genel Halk Kurultayı'nın Trablus'ta 1 ve 2 mart 1979 tarihli oturumları sonunda değiştirildi. Kurultayın istemi doğrultusunda sekretaryanın tüm üyeleri (Kaddafi dahil) «kendilerini eyleme adayabilmek» için görevlerini terkettiler. Sekreteryanın başkanı El Ubeydi oldu. Genel Halk Komitesi yönetimine de İcadullah Aziz Talhî getirildi.

1978 başlangıcında *Yeşil Kitap*'ın *Ekonomik Sorunun Çözümü* başlıklı ikinci cildinin yayımlanması, Libya sosyalizmini yeni ufuklara yöneltti. Mayıs 1978'de yaptığı bir konuşmada albay Kaddafi, libyalıları, işyerlerini işgal etmeye çağırdı. «Ücretlilerin sömürülmesi»nin yerini «ortaklık sistemi»nin almasını önerdi. Özel şirketlerle kamu kesimi kuruluşlarının (petrol, bankacılık, sigortacılık dışında) yönetimi, böylece aşamalı bir şekilde, işçilere oluşturulmuş halk komitelerine dönüşecekti.

Özel mülkiyete ilişkin hukuk rejimine gelince, mülkiyet hakkını tek konutla sınırlayan ve taşınmaz malların kiraya verilmesini yasaklayan 6 mayıs 1978 tarihli yasayla bu hukuk da altüst oldu.

Kaddafi Moskova'da Leonid Brejnev'le (27 nisan 1981)

albay Kaddafi'nin yeni diplomasi anlayışı

Yeni Libya rejimi, kültür devriminin yoğunlaşmasından sonra ilk ağır iç güçlüklerle karşılaştı. Halk komiteleri, eylül 1979'da çalışmalarını Libya sınırlarının dışına uzatarak ve albay Kaddafi'nin çağrısına uyarak Libya'nın yabancı ülkelerdeki büyükelçiliklerini halk bürosuna dönüştürüp denetimini ele almaya başladılar. Devrimci açıdan gevşekliğinden kuşkulanılan ve memur zihniyeti taşımakla suçlanan tecrübeli diplomatlar görevlerinden alındı; yerlerine daha faal ve yeni çalışma biçimine yatkın kişiler getirildi. Dilpomasi alanında doğrudan demokrasi ilkelerinin uygulanması, öteden beri «kitlelerin devrimci eylemi» üstüne kurulmuş Libya dış politikasının tutarsızlıklarını büyük ölçüde ortaya koydu. Örneğin kasım 1979 ortalarına doğru İran'la dayanışmasını ısrarla belirten Libya, amerikalı rehineler sorununda, «diplomatik misyonlara ve personeline yönelen her türlü eylemi» mahkûm etti. Ama öte yandan 1 aralık 1979'da ABD'nin Trablus'taki büyükelçiliğine karşı halk komitelerine gösteri yapma izni verildi; güvenlik kuvvetlerinin müdahale etmediği gösteriler elçiliğin yağma edilmesine yol açtı. Washington Libya'yla ilişkilerini dondururken, albay Kaddafi yön değiştirerek öfkesini FKÖ'den aldı. Libya'da oturan filistinlilerin oluşturduğu halk komiteleri, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Libya başkentindeki temsilciliğini kuşattılar. Albay Kaddafi tarafından «filistinlileri ucuza sattığı» ileri sürülen FKÖ temsilcisi, Libya'dan sınır dışı edildi; bunun sonucu Libya - FKÖ ilişkileri kesildi. Bu arada Kaddafi, ABD'ye petrol dışsatımını azaltacağı yolundaki tehdidini bir yana bırakarak, Washington'la diyalogu geliştirmeye hazır olduğunu açıkladı.

Libya diplomasisi, 1980 şubatından sonra, «Afrika'da emperyalist bir politika» gütmekle suçladığı Fransa'ya karşı saldırılarını yoğunlaştırdı. 4 şubat 1980'de, halk komiteleri Fransa'nın Trablus'taki büyükelçiliğini ve Bingazi'deki konsolosluğunu yağmaladılar; Fransa, Libya büyükelçisini geri çekti; Libya'daki diplomatik personelinin sayısını azalttı; Paris'teki Libya halk bürolarında çalışan aynı sayıda diplomatı da sınır dışı etti. Libya devriminin lideri, bunlarla da yetinmedi. 27 nisan 1980'de, yabancı ülkelerde bulunan tüm libyalı muhaliflere bir ültimatom gönderdi: Hepsi, hemen Libya'ya geri dönmeliydiler; aksi takdirde «canlarından olacaklardı». Daha önce, mart ve nisanda, Roma ve Londrada birçok libyali muhalif öldürülmüştü. Mayısta da Bonn, Atina ve Beyrut'ta yeni bazı muhalifler ortadan kaldırıldı. Mart ve nisan aylarında Libya kültür devriminin kurbanları arasına devlet görevlileri de girdi. Yolsuzluk gerekçesiyle tutuklanan 2 000 kişinin arasında yüksek rütbeli askerler de yer aldı.

Çat'a askeri müdahale ve etkileri

Libya ile Fransa arasındaki gergin ilişkiler, Libya'nın Çat'a askeri müdahalesi üzerine daha da kötüleşti. 14-15 aralık 1980'de Libya zırhlı kuvvetleri Çat ın başkenti N'Djamena'ya girip Hissene Habre'ya karşı Goukouni Oueddei'nin safında çarpışmalara katıldılar. Oueddei yanlılarının zaferiyle biten bu çatışmaların sonunda Kaddafi, Libya ile Çat'ın birleşmesi önerisini ortaya attı. Ancak gerek Batı'da, gerekse Afrika'da, ilhakçı niteliğiyle büyük tepki gören öneri gerçekleşme imkânı bulamadı. Fransa, Libya'nın Çat'a askeri müdahalesi karşısında, Libya'nın kendisine 1977'de ısmarlamış olduğu füze atabilen 10 karakol gemisinin teslimini belirsiz bir tarihe erteledi. Ayrıca, Libya'nın Afrika oyuşmazlığının çözümü için önerdiği ikili doruk toplantısı önerisini cevapsız bıraktı. Libya, arap dünyasında tecrit olmaya başladı.

Libya'nın Suriye'ye yöneltiği «tam birleşme» önerisi de pratikte hiçbir sonuç vermedi. Libya'nın Afrika'daki müdahaleci tutumu, Libya-Cezayir ilişkilerinde belli bir soğukluk yarattı; Suudi Arabistan'la diplomatik ilişkiler de kesildi. Bu olumsuz gelişmelere karşılık albay Kaddafi, Gafsa olayları yüzünden tehlikeye düşen Tunus'la ilişkilerini 1981'in ocak ayından itibaren normalleştirmeyi başardı. Libya 28 mart 1981'de «Mısır'la çatışma durumu»nun sona erdiğini tek yanlı olarak açıkladı. Bunun başlıca nedeni, ABD'de iktidara gelen Reagan yönetiminin Mısır gibi tutucu arap devletlerini kullanarak Kaddafi'yi devirme girişiminde bulunma ihtimalini önleme kaygısıydı. Bununla birlikte ABD, 1981 nisanında «Libya tehlikesi»nden, «albay Kaddafi'nin askeri plandaki serüvenciliği»nden, «uluslararası terörizme destek olması»ndan söz etmeye başladı. ABD dışişleri bakanlığı, 6 mayıs 1981'de Washington'daki tüm libyalı diplomatları sınır dışı etti; ancak Libya ile

LİBYA devriminin önderlerinden Abdüsselam Callud Pekin'de başkan Hua Guofeng'le (ağustos 1978)

Foto AP; Keystone (LAROUSSE)

Kaddafi Viyana'da Avusturya başbakanı Kreisky ile (10 mart 1982)

diplomatik ilişkilerini resmen kesmedi. Albay Kaddafi ABD'nin bu önlemini fazla önemser görünmedi; misillemeye girişme eğilimlerine karşı çıktı.

Libya-ABD ilişkilerinde sertleşme

Kaddafi sonunda ABD'nin tehditlerini ciddiye almaya başladı. 19 ağustos 1981'de Sirte körfezinde iki libya avcı uçağının ABD 6. filosu tarafından düşürülmesi, Kaddafi'nin artık hafife alamayacağı bir uyarı oldu. Libyalıların kendi karasuları saydıkları bir alanda meydana gelen bu hava düellosunun olduğu gün Aden'de, Libya, Güney Yemen ve Etyopya arasında bir ortak savunma anlaşması imzaladı.

Albay Kaddafi'nin ABD'ye karşı ilk tepkisi, Moskova'yla kesin bir ittifaka yönelmek oldu. 1 eylül 1981'de, SSCB ile bu yolda görüşmelere başlamaya hazır olduğunu sezdirdi; ama sovyet yöneticileri fazla istekli görünmediler.

Bu arada Libya, Fas'la yeniden diplomatik ilişki kurarak ve Irak'la ilişkilerini yeniden canlandırarak biraz rahatladı. İlişkilerini düzeltmek istediği Fransa ise, «Libya, Afrika'daki bazı dostlar, özellikle de Çat için bir tehdit olarak kaldığı sürece» böyle bir olasılığın düşünülemiyeceğini bildirdi. Albay Kaddafi 3 kasım 1981'de, Paris'in isteğini göz önüne alarak, Çat'ta bulunan Libya birliklerinin geri çekilmesini emretti. Böylece Çat'ta girişilen harekât başarısızlıkla sonuçlandı. Aslında Libya böyle bir harekâtı sürdürmek için gerekli gereç ve insan birikiminden de yoksundu. ABD'nin açtığı ekonomik savaşın kötü etkilerinin başladığı bir sırada alınan bu karar Libya'yı Çat'taki giderlerden de kurtarmış oluyordu. Gerçekten amerikan şirketleri, hükümetin çağrısı üzerine. Libya'dan ham petrol alımlarını önemli ölçüde azaltmışlar, bu da cemahiriyenin günde 1,6 milyon varili aşan üretimini. 600 000 varile düşürmüştü.

1981 için tahmin edilen gelirlerin 33 milyar dolardan 7 milyara düşüşü yeni beş yıllık planı (1981 - 1985) tehlikeye soktu. Libya 1981 sonunda, bazı tüketim mallarının dışalımını büyük ölçüde kısma zorunda kaldı. ABD başkanı Reagan. kendisini öldürtmek ve bazı Afrika ülkelerinde karışıklıklar çıkarmak istediğini öne sürerek albay Kaddafi'ye karşı yıldırma kampanyasını sürdürdüyse de Avrupa hükümetleri ABD'nin bu tutumuna katılmadılar.

yeni ilişkiler

Cemahiriye yavaş yavaş tecrit durumundan çıktı: Suudi Arabistan ve Gana 1982'de, Libya'ya yeniden yaklaştılar. Başkan Sedat'ın ölümünden sonra onun yerine geçen Hüsnü Mübarek, Mısır'ın Libya ile savaşmayacağını bildirdi. Mısır devlet başkanı. Kaddafi'yi karanlık emeller beslemekle suçlayan Sudan devlet başkanı Numeyri'ye de ölçülü olmasını tavsiye etti.

Albay Kaddafi, önce Cezayir'i, sonra Tunus'u ziyaret etti (23-27 şubat 1982). Bu ziyaret, La Haye Uluslararası Adalet Divanı'nın hakemiği sayesinde, Gabes Körfezi konusundaki uzlaşmazlıklarını gidermiş bulunan iki ülke arasında işbirliğini yeniden başlattı. Mahkeme, Libya'nın görüşüne uygun statükonun sürdürülmesi yolunda karar vermişti. Nihayet 1 mart 1982'de, Libya ile Nijer arasında 1981'de kesilmiş bulunan diplomatik ilişkiler yeniden başlatıldı.

Bu arada albay Kaddafi, petrol politikasını «petrol üreticisi diğer ülkeler için büyük bir tehlike kaynağı» olarak gördüğü Suudi Arabistan'a karşı sert bir çıkışta bulundu. Onu ABD'nin cemahiriyeye karşı açtığı ekonomik savaşa etkin biçimde katılmakla suçladı.

Kaddafi 10 mart 1982'de Avusturya'ya resmi bir ziyaret yaparak Avrupa'ya açılmaya başladı; orada «siyonist basının ve ABD başkanı Reagan'ın dünyaya yaydığı Libya imajını» düzeltmeye çalıştı. Reagan bu vesileden yararlanarak Libya'yla ekonomik ilişkilerini tümüyle kesti. Libya'dan tüm petrol alımını durdurdu; cemahiriyeye yapılan enerjiyle ilgili ve teknik tüm maddelerin dışsatımına ambargo koydu.

Fransa ise diplomatik planda albay Kaddafi'yle geçici bir uzlaşma yolunu seçti. Bu ülke tarafından ısmarlanmış bulunan füzeatar on hızlı tekneden birini teslim etti. Libya da, «amerikan emperyalizmi ve siyonizm hesabına casusluk yaptıkları için» müebbet hapse mahkûm edilmiş bulunan Dupont ailesinin üç üyesinin salıverilmesini sağlayarak bu jeste karşılık verdi.

1982 ağustosunda albay Kaddafi Afrika Birliği Örgütü'nün yıllık başkanlığına seçilerek arap ülkeleri arasında saygınlığını artırdı. 1983 ortalarında Ortadoğu ve İran Körfezi ülkeleriyle ilişkilerini geliştirdi. Kuzey Yemen, Suudi Arabistan, Ürdün ve Suriye'ye ziyaretlerde bulundu. (LM)

***LİCE,** Diyarbakır ilinde ilçe. — 41 402 nüf., 56 köy. İlçe merkezi 8 298 nüf. (1980). [M]

***LİECHTENSTEİN,** Orta Avrupa'da devlet. — 25 220 nüf.

İktidardaki koalisyon hükümeti 3 şubat 1974 Krallık Meclisi (Diyet) seçimlerini kazandıysa da 1970 seçimlerine kıyasla çoğunluğun bileşimi değişti. İlericilerin (Karalar) partisi, Anavatan Partisi'nin (Kızıllar) 7 milletvekiline karşı 8 koltuk kazandı. 2 şubat 1978'de yapılan seçimlerde bileşim tekrar değişti. Bu defa da Anavatan'cılar Karalar'ın 7 koltuğuna karşı 8 koltukla kazandılar.

Anavatan Partisi lideri yeni başbakan Hans Brunhart (doğ. 1945) Liechtenstein'ın 1938'den beri gördüğü ilk hükümet bunalımıyla karşı karşıya kaldı. Başbakan iki parti arasında anlaşmazlık konusu olan dışişleri bakanlığını kaldırarak bunalımı çözdü.

1978 nisanında, Liechtenstein prensi Franz-Josef (doğ. 1906) Diyet meclisinden gelirlerin vergilendirilmesini ve yabancı şirketlere ilişkin yasanın yeniden düzenlenmesini istedi.

Bu istek o güne kadar dünyanın mali cennetlerinden biri olan bu küçük prensliğe sığınan «hayali şirket»leri daha iyi denetlemek amacıyla ileri sürülmüştü.

Liechtenstein 23 kasım 1978'de Avrupa Konseyi'ne katılınca kadınların oy hakkı sorunu yine gündeme geldi ve diğer üyeler kadınlara seçme hakkı tanınmamasını protesto ettiler.

1982 seçimlerinde oyların yüzde 53'ünü kazanan Anavatan Partisi başkanı Brunhart, başbakanlık görevini sürdürdü. (L)

***LİEGE,** Belçika'da kent, Liège ili ve yönetim çevresinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 440 000 nüf. Irmak limanının yıllık yük trafiği 15-20 Mt'a yaklaşır. (L)

*** LİF** i. — Opt. *Optik lif*, ışık işaretlerini düz olmayan bir yolda ileten esnek iletken.

— ANSİKL. Işık her zaman insanların ilgisini çekmiştir. Ama ancak birkaç yıldır, örneksel (analog) ya da sayısal bilgileri kilometrelerce uzaklığa ve çoğunlukla yüksek akıda iletmek amacıyla ışığa egemen olmak başarılabilmektedir. Bu iletim hatları geleneksel metal hatların veremeyeceği üstünlükler ve imkânlar sağlamak-

Atlayan indisli lif

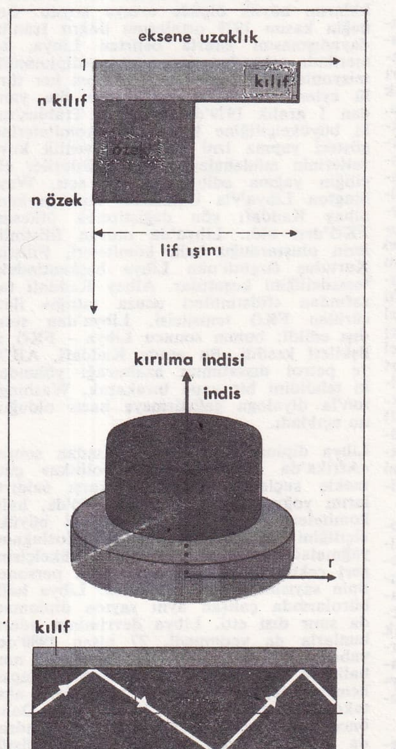

şek. 1

Azalan (gradyan) indisli lif

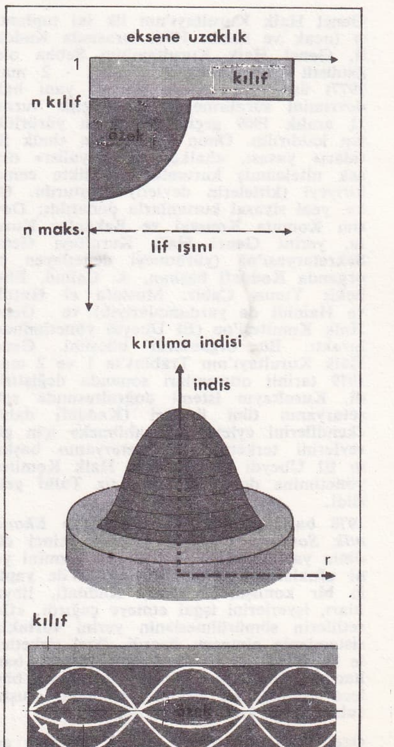

şek. 2

Foto AP (LAROUSSE)

tadır. Yeni optik - elektronik sistemler kuşağı, yarı iletkenli laser (kaynak), düşük kayıplı optik lifler (hat) ve iyi nitelikli detektörlerin ortaya çıkışı nedeniyle çok ilgi çekmekte ve birçok araştırmaya konu olmaktadır. Günümüzde, onlarca kilometre uzunluğundaki aynı optik hat üzerinden binlerce telefon kanalı geçirmek mümkündür. Bu konuda, dünyada birçok araştırma yapılmaktadır. Şehirlere optik liflerle kablolar döşenmesi ile ilgili projelerin gerçekleşmesi, abonelerin evlerine bir optik lif hattı çekilmesini sağlayacak, böylece aynı hatla telefon televizyon, veri aktarılması gibi birçok hizmet birden gerçekleştirilebilecektir.

optik yolla iletim

Bilgi aktarmasında her zaman, taşıyıcı dalganın modülasyonundan yararlanılır: Taşıyıcının frekansı ne kadar büyükse bilgi akısı da o kadar çok olur.

İşte bunun içindir ki laserler tarafından yayılan optik frekansın 3.10^{14} Hz ölçüsünde olması telefonda (3 500 Hz) ya da televizyonda (3.10^{9} Hz) kullanılan modülasyon bantları ile karşılaştırıldığında, çok yüksek bilgi akıları sağlayabilir.

Bu durumda, modüle edilmiş ışık işaretini havadan doğrudan göndermek için bu laserlerin kullanılması çekici gözükmektedir. Ama ne yazık ki toz, sis, yağmur ve kar ışık yoğunluğunda hızlı ve önemli düşüşlere yol açmaktadır. Bu durumda ışığı, işaretin zayıflamasını en düşük düzeye indirecek biçimde iletmek gerekmektedir; ışığı en iyi ileten, teknik ve ekonomik bakımlardan en uygun malzeme ise camdan yapılmış optik liflerdir.

optik lifler

Optik lif bir ışık iletkenidir. Işık, optik lifin «özek» denilen merkez bölgesinde yayılır; «kılıf» denilen çevre bölgesinin kırılma indisinin merkez bölgesininkine göre daha düşük olması ışığın sürekli olarak merkez bölgeye gelmesini sağlar. Özek ile kılıf arasında kırılma indisi ani farklılık gösteriyorsa atlayan indisli lifler söz konusudur (şek. 1); tersine, indis özeğin ortasından kılıfa doğru sürekli bir biçimde azalıyorsa, azalan (gradyan) indisli lifler söz konusudur (şek. 2). Lif ancak, tepe açısı özek ile kılıf indisleri farkına bağlı bir koni içindeki ışık ışınlarını alabilir; böylece lifin sayısal açıklığı tanımlanmış olur. Bir optik lif içine bir ışık empülsiyonu yayımlandığında, bunun yayılma sırasında △ t süresi kadar ilerlediğini göz önüne alalım. Lifin öteki ucunda empülsiyonları birbirinden ayırt edebilmek için, yayım hızının 1/△ t'den az olması gerekir. Böylece, atlayan indisli bir lif içinde, mümkün maksimum verdi (debi) on megabit/saniye (Mbit/sn) olduğu zaman, 1 km için △ t değeri 50 nanosaniye (1 nanosaniye [nsn] = 10^{-9} saniye) dolayındadır. Buna karşılık, yayılma kuramları ışık işaretinin genişlemesini önemli ölçüde azaltmanın mümkün olduğunu göstermektedir; böylece tamamen parabolik azalan indisli liflerin kullanılmasıyla saniyede gigabit (Gbit/sn) ölçüsünde verdiler sağlanabilir (en uygun indis profili, yayımın dalga boyuna bağlıdır). Aynı sonuca özek çapları 50 mikron olan «klasik» lifler yerine, çapları ancak birkaç mikron olan «tekmodlu» (monomod) lifler kullanılarak da varılabilir.

optik liflerin yapımı

Optik lif yapımında karşılaşılan sorunlar şunlardır. Yaklaşık 100 mikron dış çapında, birkaç veya on beş yirmi mikron özek çapında, kablo olarak kullanılabilecek mekanik dayanıklıkta, yarı iletken laserlerin 0,8 - 1,3 mikronluk yayım tayfında en düşük kayıpla çalışabilecek nitelikte ve kilometrelerce uzunlukta bir iletken nasıl ve ne ile gerçekleştirebilir? Her doğrultuda aynı özellik gösteren (izotrop) bir malzeme seçmekte yarar vardır; bu bakımdan camlar öncelikle uygun gözükmektedir.

Bütün saydam malzemeler gibi cam da, içinden geçen ışığın, dalga boyuna göre, az ya da çok bir kısmını yutar. Çok iyi bir optik cam, 100 m kalınlıktan sonra giren ışık şiddetinin ancak binde birini çıkarabilir! Son yıllarda geliştirilen malzemelerle, 1 km ilerledikten sonra, giriş ışık şiddetinin yarısını verebilen optik camlar yapılabilmiştir.

Işık enerjisinin kaybolması olayı başlıca üç nedenden kaynaklanır.

1 — *Yutulma ve dağılma.* Bu, malzemenin türüne, saflık derecesine ve elde edilme yöntemine bağlıdır. Geçiş elementleri denen demir, nikel, krom, kobalt, bakır, manganez, vanadyum, titan çok düşük tenörlerde bile (1 g'da 10^{-7} g'dan az) çok aşırı oranda yutulmaya yol açarlar... Bundan dolayı, yarı iletken yapımında kullanılan teknolojilerde temizliğe büyük önem verilmesi gerekir. Bu arada, ortam nemliliğinden ileri gelen artık su miktarının gram başına 10^{-6} g'ı geçmemesine de dikkat edilmelidir. Dağılmanın ise iki kaynağı vardır: Kırılma indisi ile birlikte artan, ama dalga boyu arttıkça büyük bir hızla düşen Rayleigh dağılması olayı (malzemeye bağlı bir özellik olup, ortadan kaldırılması mümkün değildir) ve uygun yöntemlerle yokedilebilen, camın yapım kusurlarına bağlı (kabarcıklar gibi) dağılma.

2 — *Işık enerjisi kayıpları* iletkenin iç yapısından ileri gelir ve önemli olabilir. Nitekim, özeğin dışında elektrik alanı her zaman sıfır değildir, dolayısıyla oldukça kalın bir kılıf ve iyi optik niteliğe ihtiyaç vardır (özellikle monomod liflerde.

3 — *İletkenin kusurlarına ve dalgalanmalarına bağlı kayıplar* (çap değişmeleri, küçük eğrilikler, zorlanmış noktalar vb.). Bu kusurlar iletkende yayılan farklı modülasyonlarda enerji alışverişlerine neden olurlar, ya da iletilmedikleri durumda bile fazladan kayıplara yol açarlar.

optik lif yapım yöntemleri

● *Cam teknikleri.* Camdan teller elde etmek için klasik cam tekniklerinde giriş hammaddeleri (esas olarak silis ve bor anhidrit) kireç ya da sodyum karbonat gibi «uyarlayıcılar» ile birlikte ergitilir. Ergimiş halde karışma bittikten sonra ürün havada soğutularak katı halde sıvı haldeki düzensiz molekül yapısının korunması sağlanır. Böylece «cam» elde edilir.

Bu ilkeden hareketle ,optik lif elde etmek için «çift pota» denien teknik uygulanır (şek. 3). Özek camı iç potada, kılıf camı dış potadadır. Her iki potanın tel çekme uçlarında her iki cam karışımından belli bir miktar karıştırılırsa özek ve kılıf camları karşılıklı olarak birbirinin içinde dağılır, böylece kılıfta sürekli bir kırılma indisi değişimi sağlanır (azalan indisli lif). Sodyum ile talyum arasında sağlanan bu değişim *Selfoc* adıyla bilinen liflerin üretimini vermektedir.

Ergimiş halden hareket etmek yerine, optik lifin geometrisine yakın bir homotetide ön biçimlenmiş ve «liflendirilmeye» hazır bir kaba liften hareket etmek daha çok tercih edilmektedir. Bu işlem özellikle «fazla ayırımı ve yıkama» denilen teknikte uygulanmaktadır (şek. 4) ve 20 yıldır optik liflerin üretiminde kullanılmaktadır: Bir borosilikat banyo içinden yaklaşık 10 mm çapında, 1 m uzunluğunda, silindir biçiminde bir çubuk çekilir. Bu çubuğun bileşimi belirli bir sıcaklıkta işlendiğinde iki faz verecek şekildedir. Bu fazlardan biri silisce, diğeri alkalice zengindir. Alkali faz asitle yıkamayla ortadan kaldırılır. Bu koşullar altında silisce zengin ve içine bir çözelti emdirilebilecek gözenekleri olan bir çubuk elde edilir; bu çubuk bileşim gradyanla, dolayısıyla indis gradyanına sahip bir kaba lif olabilecek şekilde de işlenebilir. Fazların ayırımı sırasında yabancı maddeler alkali fazına doğru göç ettiklerinden, daha sonra ortamdan alınmaları bakımından bu yöntem büyük ilgi çekmektedir; dolayısıyla bu bir saflaştırma ve yapım yöntemidir.

Flüorlu camlar gibi diğer camlar da «teknik» nitelikte hammadde kullanımı sağlamaktadır.

● *Silis esaslı lifler.* Özellikle kayıpları son derece az olan lifler silis esası (uyarlayıcı kullanılmayan) liflerdir: 830 nm (1 nm = 10^{-9} m) dalga boyu için kilometre başına sadece 2 desibellik kayıp (dB/km). Kullanılabilir «önbiçimler» elde etmek için iki yöntem vardır.

1 — *Alevde hidrolizlenme.* ABD'de Corning Glass Works firması tarafından uygulamaya konulan bu yöntem, silisyum ve bor halojenürlerini bir oksijen - hidrojen bekinde hidrolizlemeye dayanır. Bu şekilde elde edilen oksit tozları, çok gözenekli ve içinde önemlice miktarda su bulunan, is biçiminde, konik bir mil üzerine püskürtülür. Önce özeğin sonra kılıfın bileşenleri konur. Böylece elde edilen taslak, suyu giderildikten sonra camlaştırılır. Konik mil alındıktan sonra, liflendirilmeye hazır «önbiçim»den oluşan çubuk durumuna getirmek için ,elde edilen tüp daraltılır. Bu «önbiçim»den düşük zayıflama gösteren (830 nm'de 3 dB/km'den daha az) ve KHz/km kadar yayım bandı olan kilometrelerce lif çekilebilir.

2 — *Gaz fazında kimyasal kaplama (CVD).* Gitgide yaygınlaşan bu teknikte, silis bir boru içinde tepkimeden sonra ışığın yayılmasına elverişli oksitler verecek halojenürlern yüksek sıcaklık ve gaz fazında oksitlenmesi yapılır. Önce optik zarftan başlanarak özek ile bitirilen, birkaç mikron kalınlığındaki camlaştırılmış oksit tabakaları arka arkaya konur.

Bundan sonra, boru, birkaç kilometre optik lif verebilecek bir «önbiçim» yapımına elverişli çubuk durumuna gelinceye kadar daraltılır (830 nm'de 2 dB/km'den az ve yüksek frekans bandı).

● *Lif çekme.* Bir lif çekme makinesinde (şek. 5), içinde «kaba lif»in konduğu 2 100° C'da çalışabilen bir fırın vardır. Ön-

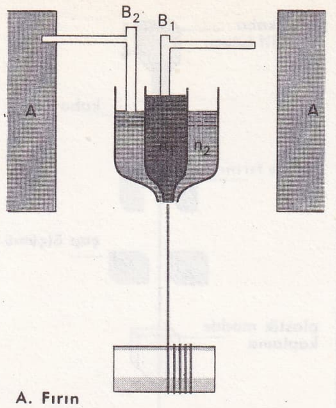

A. Fırın
B1.n1 indisli cam çubuk (özek)
B2.n2 indisli cam çubuk (kılıf)
şek. 3

Sürekli besleme sağlayan «çift pota» yöntemi

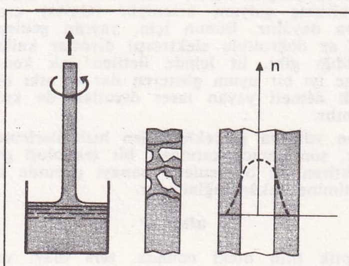

a) 10 mm çapında çubuk çekici
b) asit banyosunda açılan gözenekli silis çubuk
c) molekül emdirilip haddelendikten sonra oluşan indis profili
şek. 4

«Faz ayrımı ve yıkama» yöntemi

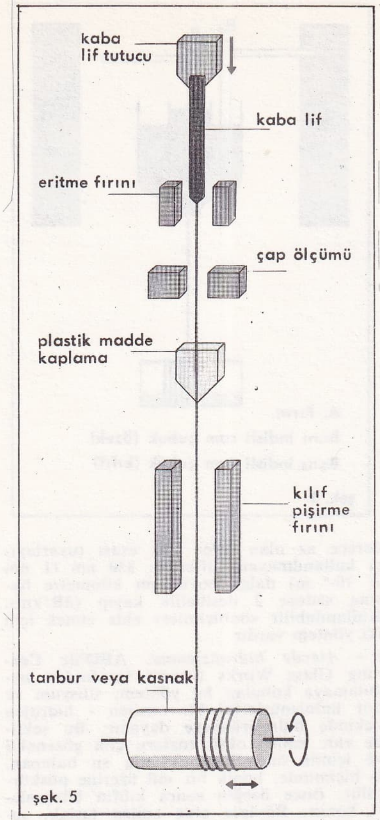

Bir lif çekme makinesinin ilke şeması

şek. 5

biçim yumuşakken ,bundan, bir silindir üzerine sarılan teli çekmek mümkün olur. Dolayısıyla, makinaya ne kadar lif sarılmak isteniyorsa, ona yetecek kadar madde koymak gerekir. Lifleme hızı 40 m/dak'dır; lifin çapını daima sabit tutmaya dikkat edilir; söz gelimi 120 +1 mikron gibi. Lif, muhafaza edilmek ve kablo olarak kullanılmak için olduğu kadar, mekanik bir direnç sağlamak için de, plastik malzemeyle kaplanır.

kaynaklar

Optik lif aracılığı ile iletilmek istenen ışık sinyalleri, içlerinden geçen elektrik akımını fotonlara (ışık) dönüştürmekle görevli optoelektronik bileşenler tarafından sağlanır; yayımın dalga boyu kullanılan malzemeye bağlıdır ve çoğunlukla 800 ile 1 400 mm arasında değişir; bileşenin çıkışında kullanılabilir optik güç ise sürekli rejimde ve ortam sıcaklığında 0,3 ile 10 mW (miliwatt) değerlerinde olur. Günümüzde yaygın olarak kullanılan kaynaklar, uyarılmış galyum arseniyür (GaAs) esasına dayanır. Bunun için, yayımı genişçe ve az doğrultulu elektroışıl diyotlar kullanıldığı gibi, lif içinde iletilen ışık konisine iyi bir uyum gösteren dar ve sıkı bir ışık demeti yayan laser diyotları da kullanılır.

Son yıllarda gerçekleştirilen hızlı ilerlemeler, son derece karmaşık bir teknoloji gerektiren bu bileşenlerin sanayi çapında üretimine imkân sağlamıştır.

alıcılar

Optik lifin öteki ucunda, ters olayı yaratmak yani, liften çıkan foton akılarını elektrik akımına çevirmek gerekir. Bu, PIN denen fotodiyotların görevidir. «Çığ etkisi» denilen olay kullanılarak bu bileşenlerin duyarlılığı artırılmıştır. Bir foton bir elektron açığa çıkardığında bu elektronu fotodiyotun uçlarına uygulanan yüksek bir gerilimin yarattığı elektrik alan hızlandırır. Onun kısa sürede eriştiği yüksek hız başka elektronların kopmasına yol açar ve onlar da gitgide çoğalırlar. Böylece gerçekleştirilen iç kazanç birkaç yüze varabilir.

optik kablolar

Bağlantıyı sağlamak için, optik liften yapılmış ve yer altına ya da yer üstüne döşenmiş kablolar gerekir. Optik kabloların klasik metal kablolara oranla sağladığı hafiflik ve yer kazancı çok önemlidir. Bu yeni teknolojinin dikkat ve özen isteyen yönü, bağlantıların yapılmasının mikromekanik ve mikrooptik alanlarında uzmanlık gerektirmesidir. Bugün çeşitli kablolar denenmektedir; «klasik» denilenlerin yapısı metal kabloların anlayışına yakındır, yeni araç-gereç gerektirmezler, ama kablo yapımı sırasında lif üzerinde yapılan ek zorlamalar çoğunlukla lif verimini düşürür. Bunların dışındaki tür ise, liflerin zorlanmayacak bir şekilde yerleştirildiği, sağlam sarmal yapıda ya da üst üste konmuş şeritlerden oluşmaktadır; bu iki tip kablo özellikle toplu bağlantı işlerinin yapılmasını mümkün kılmaktadır.

Kablolarda birkaç taneden birkaç yüze kadar optik lif vardır. Terminal cihazlarına gelindiğinde ise, «istasyon kabloları» denen tek lifli kablolar yapmak ve bunları ana kabloya bağlamak gerekir.

Kaynak, lif ve alıcı arasında optik sürekliliği sağlamak için elektronik devreler ilk elektrik işaretini iletim kanalına uydurmak zorundadır: Bu, modülatör ile kodlayıcının görevidir. Alıcıda, zayıflamış optik işaretlerin elektrik işaretlerine getirilmesi de gerekmektedir.

optik liflerin uyandırdığı ilginin nedeni

Optik liflerin uyandırdığı ilgi, bu yeni malzemenin kullanımına bağlı avantajlarla (ağırlıktan kazanç, daha az yer tutması, elektromagnetik parazitlerden etkilenmeme, çok yüksek debilerde ve değişik bilgilerin [analog ya da sayısal] geçirilme imkânı) açıklanabilir. Öte yandan, teknolojik düzelmeler (verim düşüklüğünün önlenmesi, geniş iletim bandı, geliştirilen mekanik dayanıklılık, masrafların azaltılması) ve aynı zamanda iletim incelemelerinin kuramcılar ve teknologlar tarafından sürdürülmesi büyük bir etkinlik güvencesidir. Dolayısıyla, bugün bir tek tip optik lif yoktur, gelecekteki sistemlerin değişik ihtiyaçlarına uyarlanabilecek optik lifler vardır; optik lifi bakır tellerin yerini alacak basit bir yenilik olarak görmek de mümkün değildir. Bugün dünya üzerinde 8 ile 280 Mbit/sn'lik verdiyle çalışan, kilometrelerce uzunlukta (5 ila 7 km) birçok deneme hatları vardır; telefon kanalları sayısı ise 1 000 ile 15 000 arasındadır. Laser diyotlarının ömrü yeterince uzatıldığında 1,3 mikronluk yayınlar ile gelecek kuşakta 30-50 km uzunluğunda (ara istasyon olmadan) ve hatta monomod lifler kullanan okyanusaşırı bağlantılar (ara istasyonlu) kullanılması düşünülmektedir. İster, bir araç üzerine monte edilmiş (uçak, gemi, uydu vb.) ister toprak üstü, hava ve toprak altı hatları, ölçü aletleri, optik - elektronik alıcılar olsun, her türlü iletim aracının incelenmesi, varolan teknik - ekonomik avantajlar ile bakıra göre yeni imkânlar bakımından ayrı ayrı ele alınmalıdır. (L)

***LİG** i. — ANSİKL. Türkiye liglerinde 1976'dan sonra birinci olan takımlar şunlardır:

futbol ligleri

● *1. lig:* 1977'de Trabzonspor, 1978'de Fenerbahçe, 1979, 1980 ve 1981'de Trabzonspor, 1982'de Beşiktaş ve 1983'te Fenerbahçe.

● *2. lig:* 1977'de Ankaragücü ve Diyarbakırspor, 1978'de Kırıkkale ve Göztepe, 1979'da Rizespor ve Gaziantep, 1980'de Kocaelispor ve Mersin İdman Yurdu, 1981' de Ankaragücü ve Göztepe, 1982'de Sarıyer, Antalyaspor, Samsunspor ve Mersin İ. Yurdu, 1983'te Karagümrük, Orduspor, Denizlispor ve Gençler Birliği.

● *3. lig:* 1977'de Düzcespor, Tekirdağspor, Urfaspor, 1978'de Edirnespor ve Sebat Gençlik, 1979'da Lüleburgaz, Altınordu, Erzurumspor ve Giresunspor, 1980'de Tarsus İ. Yurdu, Karagümrük ve Hatayspor. Bu lig 1980'de kaldırıldı.

basketbol ligleri

● *1. lig:* 1977'de Eczacıbaşı, 1978'de Eczacıbaşı, 1979'da Efes Pilsen, 1980 ve 1981' de Eczacıbaşı, 1982 ve 1983'te Efes Pilsen.

● *2. lig:* 1977'de Muhafızgücü, 1978'de Efes Pilsen, 1979'da İTÜ, 1980'de Muhafızgücü, 1981'de Antalya - Antbirlik, 1982'de Kolej, 1983'te DSİ.

1981'de başlayan bayanlar basketbol liginde 1981, 1982 ve 1983 yıllarında ODTÜ şampiyon oldu.

voleybol ligi

1977'de erkeklerde Büyükdere Boronkay ve bayanlarda Eczacıbaşı, 1978'den itibaren de hem erkeklerde, hem de bayanlarda Eczacıbaşı şampiyon oldu. (M)

***Lİ HSİEN-NİEN,** çinli siyaset adamı. — 12 - 15 ağustos 1977 tarihleri arasında toplanan Çin Komünist Partisi XI. kongresinde siyasi büronun sürekli komitesi üyeliğine getirildi. (L)

LİKASİ (esk. **Jadotville***), Zaire'nin güneyinde kent. — 146 394 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

LİLİENTHAL (Peter), alman film yönetmeni (doğ. 1927). Günümüze dek yarım düzine filmle büyük ilgi uyandırdı. Tarihçi - sinemacı olarak tanındı; siyasal konulara eğilmesiyle dikkati çekti. 1950'lerde çektiği kısa deneysel filmlerden sonra *Malatesta* (1969) ile anarşi sorununu, *Ülkede Düzen Sağlandı* (1975) ile 1973 Şili olaylarını, *Öğretmen Hoefer* (1974) ile eğitimde tutuculuk sorununu, *David* (1979) ile nazilerin yahudi kıyımlarını işledi. Bu son filmle 1980 Berlin Şenliği «büyük ödül»ünü aldı. (M)

***LİLLE,** Fransa'da Nord yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 943 915 nüf. Makina, elektrik ,besin, kimya sanayii. (L)

***LİLLEHAMMER,** Norveç'te (Oppland) kent. — 21 000 nüf. Kış sporları merkezi. (L)

***LİMA,** Peru'nun başkenti ve yönetim bölümü merkezi. — 4 600 000 nüf. (L)

***LİMASOL,** Kıbrıs adasının güneyinde liman kenti. — 102 400 nüf. (L)

***LİMBURG,** Belçika'nın kuzeydoğusunda il. — 692 000 nüf. Ağır metalurji. (L)

***LİMERİCK,** İrlanda cumhuriyetinde (Munster ili) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 60 769 nüf. (L)

***LİMOGES,** Fransa'da Haute - Vienne yönetim bölgesinin merkezi. — 147 406 nüf. Üniversite. (L)

***LİMON** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1974'te meyve veren limon ağacı sayısı 1 720 000 idi. Sonraki yıllarda bu sayıda düzenli bir artış görüldü: 1975'te 2 300 000, 1976'da 2 500 000, 1977'de 2 800 000, 1978'de 3 000 000, 1979'da 3 185 000, 1980'de 3 230 000, 1981'de 3 360 000. Ağaç sayısındaki düzenli artışa rağmen üretimde artış olmadı: 1975'te 290 000 t, 1976'da 277 500 t, 1977'de 325 000 t, 1978'de 243 000 t, 1979'da 280 000 t, 1980'de 283 000 t, 1981'de 290 000 t. Turunçgiller arasında limon dışarıya en çok satılan meyvedir: 1976'da 98 761 t, 1977'de 76 990 t, 1978'de 86 680 t, 1979'da 79 260 t, 1980'de 119 028 t, 1981'de 119 667 t. Gelecek yıllarda ambalaj, depolama ve taşıma gibi işlemlerdeki aksaklıklar en az düzeye indirildiğinde, limon dışsatımının daha da artması beklenmektedir.

Limon üretiminde başta gelen iller ve üretimleri (1980): İçel 242 851 t, Antalya 21 638 t, Adana 7 456 t, Hatay 7 257 t. (M)

LİMONLU (esk. **LEMAS**), İçel ilinin Erdemli ilçesinde merkez bucağına bağlı yer lişim yeri. 3 059 nüf. (1980). Belediye. (M)

***LİNARES,** İspanya'da (Andalucia) kent. — 51 000 nüf. (L)

***LİNCOLN,** ABD'de kent ve Nebraska' nın merkezi. — 171 932 nüf. Üniversite. (L)

***LİNCOLN,** İngiltere'de kent ve Lincolnshire yönetim bölümünün merkezi. — 74 000 nüf. Müze. (L)

***LİNDNER** (Richard), amerikalı grafikçi ve ressam. — (öl. 1973). [L]

***LİNEA** (LA), İspanya'da (Andalucia) kent. — 56 000 nüf. Konfeksiyon sanayii. (L)

***LİNKÖPİNG,** İsveç'te kent, Östergötland ilinin (lan) merkezi. — 112 600 nüf. (L)

***LİNYİT** i. — ANSİKL. Türkiye'de linyit üretimi 1972'den sonra, toplam işletme sayısı azaldığı halde (özel işletmelerin önemlilerinin kamulaştırılması sonucu), önemli ölçüde arttı: 1973'te 10,7 Mt, 1974' te 11,2 Mt, 1975'te 11,8 Mt, 1976'da 13,7 Mt, 1977'de 14,9 Mt, 1978'de 18 Mt, 1979' da 15,6 Mt, 1980'de 17 Mt, 1981'de 19 Mt. 1973'te 10 olan kamusal işletme sayısı 1980'de 32'ye yükseldi; 1973'te 220 olan özel işletme sayısı (toplam üretimleri 10 kamu işletmelerininkinin yarısından az), 1980'de 141'e düştü. Bunların kimisi yeterince verimli olmadığından kendiliğinden kapandı, kimisi de 1979'da devletleştirildi. Türkiyenin en zengin linyit yatakları Kahramanmaraş'ın Afşin ve Elbistan ilçeleri arasındaki 100 km²'lik bir alana yayılmıştır. Düşük tenörlü olduğu için sanayide ve ısıtmada kullanılmaya elverişli olmayan bu yataklar, yapılan sondaj ve hesaplara göre, 1,7 milyar tonu işletilebilir olmak üzere 3,2 milyar tonluk bir rezerve sahiptir. Bu büyük linyit rezervine dayalı olarak 1973'te yapımına başlanan Afşin-Elbistan Termik Elektrik Santralı*'nın (*Ek 2*) 1978' de üretime geçmesi öngörülmüşse de her biri 340 MW gücünde olacak dört üniteden ilkinin 1984'te, kalan ünitelerin sırasıyla 1986'da üretime açılacağı tahmin edilmektedir. (M)

***LİNZ,** Avusturya'da kent ve Yukarı Avusturya'nın merkezi. — 197 962 nüf. Cam sanayii. (L)

***LİPETSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 375 000 nüf. (L)

***LİPİT** i. — ANSİKL. Patol. *Lipit yüksekliği.* Uzun zaman önemi azımsanmış olan lipit yüksekliği (*hiperlipidemi*), daha doğrusu kanda dolaşan lipoproteinlerin fazlalığı bugün tıpta oldukça önem kazanmıştır. *İdyopatik* (nedeni bilinmeyen) *hiperlipidemi* 20 yaşından itibaren şeker hastalığından iki kat daha sık görülür. Bu sıklık, yaş ilerleyip yağ dokusu arttıkça kalori yükünün artmasıyla daha da artar; ayrıca zengin beslenme, sürekli iyi beslenme, refah durumu ve hareketsiz yaşam bu artışı hızlandırır.

Damar-dışı kolesterol, iskemik bir kalp hastalığı, şişmanlık, tansiyon yüksekliği, şeker hastalığı, damla hastalığı varsa ve ağız yoluyla bir kontraseptif (gebeliği önleyici hap) alınacaksa plazma lipitleri önceden kontrol edilmelidir.

Lipoproteinler, besinlerle alınan yağlar kana geçtikten veya karaciğerde depo edilip oradan harekete geçtikten sonra yağ dokusunda depo edilirken lipitleri eriyik halinde taşıyan proteinlerdir. Lipoproteinler artık plazmadan ayrılabilmektedir. Bunun için sık kullanılan yöntem, ultrasantrifüjle ayırmadır: Lipitlerin yoğunluğu (0, 80 - 1,00) peptitlerin yoğunluğundan (1,30-1,35) düşük olduğu için, plazma lipoproteinleri aynı yoğunluktaki tuz solüsyonlarında yüzerken, plazma proteinleri (yoğunluk 1,25) çöker. Lipit oranı yükseldikçe, yüzen kısım da artar ve lipoprotein yığını büyür. Bu yöntem, tüpün dibinden tepesine doğru gittikçe azalan yoğunlukta birtakım bölümlerin ayrılmasını sağlar. Bu ayrılma sonucunda sırayla şunlar bulunur:

1 — En yoğun ve en küçük bileşikler, yani HDL (*high density lipoproteins* [yüksek yoğunluklu lipoproteinler]), lipit oranı en düşük olanlardır. Yaklaşık yüzde 50 oranında lipit içeren bu lipoproteinler plazmanın değişmez kısımlarından olup yağların soğurulmasıyla pek az etkilenirler.

2 — Hafif proteinler grubu, yani DLD (*low density lipoproteins* [düşük yoğunluklu lipoproteinler]), besinlerle gelen lipitlere göre değişik olur; bu lipoproteinlerin içinde az trigliserit, ama çok kolesterol vardır.

3 — Çok hafif proteinler grubu, yani VLDL (*very low density lipoproteins* [çok düşük yoğunluklu lipoproteinler]) ile şilomikronların oranı yağlar emildikten sonra çok daha fazla artar. Şilomikronlarda yüzde 98'e yakın oranda lipit, trigliseridlerin de tümü bulunur.

Lipoproteinler elektroforez özelliklerine göre de ayrılabilirler ve immünelektroforez onları daha ayrıntılı bir şekilde tanıma olanağı sağlar. Fredrickson'a göre lipoproteinler (LP), hepsi de klinik tanı için önemli olan dört gruba ayrılır:

1 — Çok yoğun LP (HDL) veya alfa-LP;

2 — Az yoğun LP (LDL) veya beta-LP;

3 — Ço az yoğun LP (VLDL) veya prebetaalfa-2 LP;

4 — Şilomikronlar.

Şilomikronların tümünün bağırsak mukozasında, HDL ve LDL'lerin ise karaciğerde oluştuğu kabul edilir. Bu son iki tip lipoproteinin biyosentezinin karaciğer lipitlerini etkileyen metabolik değişikliklere çok duyarlı olduğu bir gerçektir. Fredrickson, çeşitli lipoproteinlerin elektroforezdeki hareketliliğine bakarak, son zamana kadar karanlık olan patolojik bir konuyu açıklama olanağı sağlayan yeni bir sınıflandırma önerdi.

Elektroforeze dayanan bu yeni sınıflandırma, hiperlipidemi sorununa gerçek boyutunu kazandırdı. Ancak yine de iki olumsuz yönü vardır:

— Birincisi, bir bireyin elektroforez profili saatten saate değişiklik gösterir; hele endojen bir hipergliseridemi söz konusuysa bu durum daha da belirgindir (IIb veya III tipinde karma hiperlipidemi ve IV. tip endojen majör hipergliseridemi),

— İkincisi, bazı idyopatik hiperlipidemilerin elektroforezde belirmeyişidir (litrede 1,20 gr ile 2 g arasındaki küçük hipergliseridemiler).

Elektroforez, bozukluğun cinsini belirtir ama bir miktar tayini yapmaz. Bu boşluğu doldurma amacıyla De Gennes, plazmadaki toplam kolesterol ve trigliserit oranlarına dayanan bir sınıflandırma önerdi.

Bugün genellikle bu hiperlipidemilerin büyük çoğunluğunun (yüzde 90) damar sertliğinin (ateromatoz) başlamasına ve gelişmesine sebep olduğu kabul edilir. Bu nedenle insanlar genç yaştan itibaren, özellikle gebeliği önleyici hapları yaygın halde kullanılmaya başlandığından beri gençerde laboratuvar muayenelerinde hiperipidemiye rastlanılması dolayısıyla, bu konuda uyarılmalıdır. Daha hiçbir belirti yokken bozukluğun laboratuvarda ortaya çıkarılması en iyi yoldur. Ne tipte olursa olsun bu hastalıklarda perhiz en önemli tedavidir, ilaç tedavisi her zaman gerekmez. (L)

	lipit formülü kriterle: = De Gennes sınıflaması temel hiperkolesterolemi
	Kriterler $\frac{\text{kolestrol}}{\text{trigliserit}}$, $> 2{,}5$
elektroforez kriterleri = Fredrickson sınıflaması açken serum duru	1. Ailevi hiperkolesterolemik ksantomatozun deri ve kirişleri tutan korkunç tipi
tip II	2. Büyük tip: Kirişte ailevi hiperkolesterolemik ksantamoz 3. Küçük tip: Yalnız laboratuvar tahlilinde bozukluk, nadiren de kalp-damar bozukluğu
açken serum süt gibi	Büyük hipergliseridemiler kriterler $\frac{\text{trigliseridler}}{\text{total kolesterol}} > 2{,}5$
tip I (veya V)	1. Yağlara bağlı dış kaynaklı hipergliseridemiler
tip IV (veya V)	2. Yağlardan bağımsız iç kökenli hipergliseridemiler karma hiperlipidemiler Kriterler $\frac{\text{total kolesterol}}{\text{trigliseridler}} > 2{,}5$ $\frac{\text{trigliseridler}}{\text{total kolesterol}} > 2{,}5$
tip III (veya II + IV)	1. Saf tüberöz ksantomatozlu veya onsuz büyük tip 2. Küçük tip: Yalnız laboratuvar testlerinde bozukluk, nadiren kalp-damar bozukluğu

LİPOZOM i. (fr. *liposome*). Ted. Birkaç nanometre çapında bir sabun kabarcığını andıran, içi sıvı maddeyle dolu, lipit çeperli miniyuvar.

— ANSİKL. Lipozomun çeperi, yapı bakımından doğal hücre zarına benzer ve onunkine benzer biçimde davranır. Hücre zarlarını kolayca geçebilen lipozomlar istenilen ilaçları veya biyolojik etkin maddeleri hücrelere taşıyabilirler. Örneğin, doğuştan bağışıklık yeterlizliği hallerinde lipozomlar, hücrelerin içine enzim ya da lenfokin sokmaya ve bu yoldan bağışıklığı artırmaya yararlar. Bazı antijenler bir lipozom içinde vücuda verildiğinde etkileri on kat artar.

Günümüzde lipozomların en önemli uygulama alanı, tropikal ülkelerde görülen layşmanyoz (kala-azar) hastalığıdır. Tatarcık denen sineğin sokmasıyla insana geçen layşmanya adlı bir hücreli asalak, genellikle karaciğere yerleşerek iç kanamalara neden olur. Bu hastalığı tedavi edebilecek tek ilaç, çok zehirli antimon tuzlarıdır. Lipozomlar sayesinde, damardan verilen antimon tuzları, doğrudan karaciğere gider. Böylece, klasik tekniklere oranla 700 kere az doz kullanılabilir. Halihazırda lipozomların uygulanmasındaki tek güçlük, bunların damar çeperlerinden geçmemesi, dolayısıyla yalnız damariçi yoluyla kullanılabilmesidir. (L)

LİPSCOMB (William), amerikalı kimyacı (Cleveland, Ohio 1919). Kentucky Üniversitesi'nde öğrenim yaptı ve 1946'da California Anstitute of Technology'de doktorasını tamamladı. 1959'a kadar Minnesota ve Harvard Üniversitelerinde kimya dersleri verdi. Son zamanlarda çalışmalarını biyokimya ve özellikle de bazı enzimlerin yapısı üzerinde yoğunlaştırdı. Kimyasal bağ kuramı üzerinde çalışmalar yaptı. 5 numaralı element olan bor atomu tıpkı karbon gibi hidrojenle birleşerek çok çeşitli bileşikler meydana getirmektedir (boranlar). Fakat bor atomunda karbon atomuna göre bir elektron noksandır. Klasik teoriye göre iki atom bir bileşik halinde birleşirken iki elektronu ortaklaşa kullanır. Borda bir elektron noksan olduğu için boranların molekül yapısı bu klasik teoriye uygun bir kimyasal bağlantıyla açıklanamıyordu. Lipscomb, iki valans elektronunun, iki atom arasında değil üç atom arasında ortaklaşa kullanıldığı bir bağlanma tarzının bulunduğunu ortaya koydu. Böylece, kimyasal bağın, *molekül yörünge örtüşmesi* diye adlandırılan en yeni biçimini açıkladı. Bu çalışmalarından dolayı Lipscomb'a 1976 Nobel Kimya Ödülü verildi. (L)

LİPSET (Seymour Martin), amerikalı siyaset bilimcisi (New York 1922). Harvard Üniversitesi'nde profesör oldu. Eserlerinde «siyasal seçkinler»in çokluğu tezini savundu ve bir «demokrasi teorisi» kurmaya çalıştı. Demokrasi, siyasal sistemler ve toplumsal değişkenlik konularındaki çözümlemeleriyle siyasal sosyoloji alanında uzman durumuna geldi. Başlıca eserleri: *Class, Status, Power. A Reader'in Social Stratification* (Sınıflar, Statü, İktidar. Toplumsal Tabakalaşma Üstüne Bir Deneme) [R. Bendix ile birlikte, 1953], *Man and Politics* (İnsan ve Siyaset) [1960], *The First New Nation: the United States in Historial and Comparative Perspective* (İlk Yeni Ulus: Tarihsel ve Karşılaştırmalı Buluş Açısından Amerika Birleşik Devletleri) [1963], *Party Systems and Votes Alignement* (Parti Sistemleri ve Oy Guplaşmaları) [S. Robkan ile birlikte, 1967], *Politics and the Social Sciences* (Siyaset ve Sosyal Bilimler) [1969]. (LM)

William LİPSCOMB

***LİSE** i. — ANSİKL. 1973 - 1974 öğretim yılı sonunda resmi ve özel liselerden diploma alan öğrenci sayısı 71 200 (47 954'ü erkek, 23 246'sı kız) iken, bu rakam 1978 - 1979 öğretim yılında 124 846'ya çıktı (79 407 erkek, 45 439 kız). 1973 - 1974'te 718

Foto. AP (LAROUSSE)

lisede 13 438 öğretmen ve 304 371 öğrenci (207 966 erkek, 96 405 kız) vardı. 5 yıl sonra 1978 - 1979 öğretim yılında lise sayısı 1 044'e, öğretmen sayısı 33 301'e, öğrenci sayısı 482 232'ye (312 967 erkek, 169 265 kız) yükseldi. (M)

***LİSENKO** (Trofim Denisoviç), sovyet biyoloji bilgini. — (öl. Moskova 1976). [L]

***LİSİÇANSK**, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 123 000 nüf. (L)

***LİTTLE ROCK**, ABD'de kent ve Arkansas'ın merkezi. — 158 461 nüf. (L)

***LİTVANYA Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde federe cumhuriyet. — 3 399 000 nüf. (L)

***LİU ŞAO Çİ** ya da **LİU SHAOQİ**, çinli siyaset adamı. — (öl. 1969). «Dönek, hain, alçak ,revizyonist» nitelemeleriyle 1968' de görevinden alınıp partiden çıkarılan ve ertesi yıl hapiste ölen Liu Şao Çi'ye, 29 şubat 1980'de itibarı iade edildi. (L)

LİU SHAOQİ. Bk. **LİU* ŞAO Çİ.**

LİUZHOU, Çin'de (Guangxi) kent. 159 000 nüf. (L)

***LİVERPOOL**, Büyük Britanya'da (Lancashire) liman kenti. — 510 306 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***LİVİNGSTONE.** Bk. MARAMBA.

LİVONİA, ABD'de (Michigan) kent. Detroit'in batı banliyösü. 110 000 nüf. (L)

***LİVORNO**, İtalya'da liman kenti ve il yönetim merkezi. — 178 000 nüf. (L)

Li Xiannian, Çin Halk Cumhuriyeti devlet başkanı (Hongang, Hubei 1909). On bir yaşında maraongoz çırağı oldu. 1927'de Çin Komünist Partisi'ne (ÇKP) girdi. 1928 - 1937 yılları arasında partinin yerel örgütlerinde komite sekreterliği ve Kızıl Ordu' da alay, tümen ve kolordu siyasi komiserliği yaptı. 1937 - 1945 yıllarında Japonya' ya karşı direnme savaşında tümen komutanı ve siyasi komiser olarak görev yaptı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Çin askeri bölge komutanı, ÇKP Hubei eyalet komite sekreteri, Hubei Halk Hükümeti başkanı oldu (1949). 1954'ten sonra başbakan yardımcılığı, maliye bakanlığı, ÇKP merkez komite sekreteryası üyeliği gibi görevlerde bulundu. Haziran 1983'te devlet başkanı oldu. 1984 martında Türkiye'yi ziyaret etti. (M)

***LİYEPAYA** ya da **LYEPAYA**, Sovyetler Birliği'nde (Letonya) liman kenti. — 104 000 nüf. (L)

***LİYUBERTSİ**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 156 000 nüf. (L)

***LİZBON**, Portekiz'in başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 1 611 887 nüf. Demir-çelik ve dokuma sanayii. (L)

***LİZZANİ** (Carlo) italyan film yönetmeni. — *Vahşi Dörtler*'den (Banditi a Milano) [1968] sonra çevirdiği başlıca filmler: *Roma Bene* (1971), *Mussolini'nin Son Günleri* (Gli Ultimi Giorni di Mussolini) [1972], *Fontamara* (İ. Silone'nin romanından; 1980). Lizzani son yıllarda Uluslararası Venedik Film Şenliği yönetiminde görev aldı. (M)

***LOBİTO**, Angola'da liman kenti. — 59 528 nüf. (L)

***LODİ**, İtalya'da (Lombardia, Milano ili) kent. — 38 000 nüf. (L)

***LODS** (Marcel), fransız mimarı. — (öl. Paris 1978). [L]

***LODZ**, Polonya'da kent ve iki voyvodalığın yönetim merkezi. — 818 000 nüf. Müzeler ve modern sanat galerisi. (L)

***LOGRONO**, İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 84 000 nüf. (L)

***LOKEREN**, Belçika'da (Doğu Flandre, Sint Niklaas yönetim çevresi) kent. — 32 900 nüf. (L)

LO-LO (ing. *lift-on, lift-off*, [kaldır koy, indir koy]'dan), karada ya da gemide, kaldırma araçlarıyla yükleme yöntemi. (L)

***LOMAS DE ZAMORA**, Buenos Aires'in güney varoşu. — 411 000 nüf. (L)

***LOMBARDİA**, İtalya yarımadasında bölge. — 8 866 000 nüf. (L)

***LOME**, Togo'nun başkenti. — 247 000 nüf. Havalimanı. (L)

Lome Konvansiyonu, 1975'te Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Afrika, Karaib ve Pasifik ülkeleri arasında imzalanan ve 1979'da yenilenen ticaret anlaşması. Arusha anlaşması da denir. Bu anlaşmayla AET ülkeleri, daha önce Afrika ve Karaibler'deki sömürge ülkeleriyle imzaladıkları ticaret anlaşmalarını iptal ettiler. Konvansiyon bu ülkelerin tüm sanayi ürünleri ile tarım ürünlerinin büyük bir kısmının AET ülkelerine gümrüksüz ihracını öngörmektedir. Aynı anlaşmalar çerçevesinde AET, Avrupa Gelişme Fonu aracılığıyla bu ülkelere teknik ve mali yardım yapılmasını kabul etti. (M)

***LONDON**, Kanada'da (Ontario) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 240 400 nüf. Mali merkez. (L)

***LONDRA**, Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 6 696 000 nüf. (L)

***LONDRİNA**, Brezilya'da (Parana eyaleti) kent. — 228 000 nüf. Bankacılık merkezi. (L)

***LONG BEACH**, ABD'de (California) kent. — 359 000 nüf. (L)

***LONGO** (Luigi), italyan siyaset adamı. — (öl. Roma 1980). [L]

***LONGUET** (Karl Jean), fransız heykeltıraşı. — (öl. Auray [Morbihan] 1981). [L]

***LONGUEUİL**, Kanada'da (Québec) kent. — 122 429 nüf. (L)

***LOPBURİ**, Tayland'da kent ve il yönetim merkezi. — 30 000 nüf. (L)

***LOPEZ ARELLANO** (Osvaldo), honduraslı devlet adamı. — Nisan 1975'de kendi isteğiyle cumhurbaşkanlığından ayrıldı. (L)

LOPEZ MİCHELSEN (Alfonso), kolombiyalı devlet adamı (Bogota 1917). Uzun yıllar üniversite öğretim üyesi ve yazar olarak çalıştı. Liberal Parti başkanı olarak katıldığı nisan 1974 seçimlerinde devlet başkanlığına seçildi. Yarı yarıya liberal ve muhafazakâr bakanların görev aldığı bir hükümet kurdu. Vaadlerini yerine getiremeyerek ekonomik durumun hızla bozulmasıyla karşılaştı. Bu yüzden ekim 1974'de ekonomide olağanüstü durum ilan etti. Gelir dağılımında eşitliği öngören köklü bir mali reform programı hazırladı. Fakat programını gerçekleştiremedi. Fiyatlar artarken, satın alma gücü hızla geriledi. Gerilla eylemlerinin ve teröriz-min yeniden başlaması üzerine ekim 1976 da sıkıyönetim ilan edildi. Michelsen toplumsal gerilimi önleyemedi. 4 haziran 1978 genel seçimlerinden sonra yerini aynı partiden Julio César Turbay'a bıraktı. (L)

LOPEZ PORTİLLO (José), meksikalı devlet adamı (Mexico 1920). Kurumsal Devrimci Parti'nin (KDP) adayı olarak temmuz 1976 seçimlerine, oyların yüzde 94,4' ünü alarak cumhurbaşkanlığına seçildi. Göreve başladığında Meksika burjuvazisi, 500 000 ha toprağın millileştirilmesi ve pezonun yüzde 30 oranında değer yitirmesi dolayısıyla endişe içindeydi. Şubat 1977' de Lopez Portillo'nun ABD başkanı Jimmy Carter'la görüşmesi, sağ kesimi rahatlattıysa da, solun ve işçilerin hoşnutsuzluğunu doğurdu. Halkın desteğini yeniden kazanmak amacıyla Portillo, bir anayasa reformu hazırladı. 1919'dan beri gizli faaliyette bulunan Komünist Partisi, Sosyalist İşçi Partisi ve Muhafazakâr Meksika Demokrat Partisi 1978'de serbest bırakıldı. Temmuz 1979 genel seçimlerinde, solun oyları artış gösterdiyse de Portillo ve partisi KDP gene iktidarda kalmayı başardı. (L)

***LORCA**, İspanya'da (Murcia ili) kent. — 61 000 nüf. Çimento sanayii. (L)

***LOREN** (Sofia SCICOCONE, **Sophia** - denir), italyan kadın sinema oyuncusu. — Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Brief Encounter* (Kısa Buluşma) [A. Bridges, 1974], *Kassandra Geçidi* (The Cassandra Crossing) [G. Pan Cosmatos, 1975], *Özel Bir Gün* (Una Giornata Particolare) [E. Scola, 1977]. *Kan Davası* (Fatto di Sangue Fra Due Uomini per Causa di una Vedova) [L. Wertmuller, 1978]. (M)

***LORİENT**, Fransa'da Morbihan yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. —71 923 nüf. Balıkçılık limanı. Konserve ve makina sanayii. 7 km uzağında Lann - Bihoué hava üssü. (L)

***LORRAİNE**, Fransa'nın kuzeydoğusunda bölge. — 2 330 822 nüf. (L)

***LOS ANGELES**, ABD'de (California) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 7 445 721 nüf. (L)

***LOSEY** (Joseph), amerikalı film yönetmeni. — Son dönemde çalışmalarını yine Avrupa'da sürdürdü: *Kaderini Arayan Adam* (Mr. Klein) [1976], *les Routes du Sud* (Güney Yolları [1978], *Don Giovanni* (Mozart'tan opera-film uyarlaması) [1979], *la Truite* (Alabalık) [1982]. (M)

LOS TEQUES, Venezuela'da kent. Miranda ilinin merkezi. 63 000 nüf. (L)

***LOUİS** (JOSEPH LOUIS BARROW. - **Joe** - denir), amerikalı zenci boksör, ağır siklet dünya boks şampiyonu. — (öl. Las Vegas 1981). [L]

***LOURENÇO MARQUES.** Bk. MAPUTO.

***LOUİSİANA**, ABD'nin güneyinde eyalet. — Kenar semtleriyle birlikte 4 203 972 nüf. (L)

***LOUİSVİLLE**, (ABD'de (Kentucky) kent. — 312 000 nüf. (L)

***LOUVAİN**, Belçika'da kent ve yönetim çevresi merkezi. — 85 632 nüf. (L)

***LOUVİÈRE** (LA), Belçika'da (Hainaut, Soignies yönetim çevresi) komün. — 77 600 nüf. (L)

***LOWELL**, ABD'de (Massachusetts) kent. — 94 000 nüf. (L)

***LOWELL** (Robert), amerikalı şair. — (öl. New York 1977). [L]

***LOY** (Nanni), italyan film yönetmeni. — Son dönemdeki başlıca filmleri: *Papazın Nişanlısı* (Quelle Strane Occasioni) [bir bölüm; 1973], *Caffé Espresso* (1977). [M]

***LOZAN**, İsviçre'de kent ve kanton merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 226 145 nüf. Makina sanayii. Uluslararası müzik festivali. (L)

***LUANDA**, Angola'nın başkenti. —600 000 nüf. (L)

***LUANG PRABANG**, Laos'ta kent ve il yönetim merkezi. — 45 000 nüf. (L)

LUANSHYA, Zambia'da kent. Zaire yakınında. 184 000 nüf. Bakır işletmeleri. (L)

***LUBBOCK**, ABD'de (Texas) kent. — 149 000 nüf. (L)

***LUBİN** (Germaine), fransız kadın şarkıcı. — (öl. Paris 1979). [L]

***LUBLİN**, Polonya'da kent ve voyvodalık merkezi. — 292 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

LUBUMBASHİ, esk. **Elisabethville,** Zaire'de kent ve Shaba ili yönetim merkezi. — 451 332 nüf. (L)

LUCAS (George), amerikalı film yönetmeni ve yapımcısı (doğ. 1945). Güney California Üniversitesi'nde okudu. Sinemaya kısa filmlerle başladı. *The Electronic Labyrinth* (Elektronik Labirent) adlı kısa filmini sonradan *THX 1138* adıyla ilk uzun yapıtı olarak yeniden çekti (1970). Film, bilgisayarların yönetimindeki bir toplumdan kaçışın öyküsüydü. Kendi adına çektiği ikinci yapıtı *American Graffiti* (1973), hem seyircinin hem de eleştirmenlerin büyük ilgisini topladı. *Yıldız Savaşları* (Star Wars) [1977] ise ABD ve Kanada'da tüm zamanların en çok iş yapan filmi oldu. Daha sonra yapımcılıkla yetinen Lucas, *Kagemusha* (1979), *İmparator* (Empire Strikes Back) [1980], *Kutsal Hazine Avcıları* (Raiders of the Lost Ark) [1981] gibi dev tasarılara para yatırdı. 1983'te yönetmenliğe dönerek *Yıldız Savaşları ve İmparator*'un öyküsünü sürdüren *The Return of the Jedi*'yi (Jedi'nin Dönüşü) çekti. Steven Spielberg*'le (*Ek 2*) birlikte genç kuşak amerikan sinemasının «altın çocuğu» olarak adlandırıldı. (M)

***LUCCA**, İtalya'da (Toscana) kent ve il yönetim merkezi. — 91 000 nüf. Müzeler. (L)

***LUCCİONİ** (José), fransız tenoru. — (öl. Marsilya 1978). [L]

***LUCKNOW,** Hindistan'da kent ve Uttar Pradeş'in merkezi. — 1 006 843 nüf. (L)

***LUDHIANA,** Hindistan'da (Pencap) kent. — 398 000 nüf. (L)

***LUDWIGSBURG,** Batı Almanya'da (Baden - Württemburg) kent. — 76 000 nüf. (L)

***LUDWIGSHAFEN AM RHEIN,** Batı Almanya'da (Rheinland Pfalz) kent. — 166 199 nüf. (L)

***LUGO,** İspanya'da kent ve Galicia'da il yönetim merkezi. — 64 000 nüf. (L)

***LUGUET** (André ALIOUT-LUGUET, **André** - denir), fransız aktörü. — (öl. Cannes 1979). [L]

***LULEA,** İsveç'te liman kenti ve Norbottan ilinin (lan) yönetim merkezi. — 60 000 nüf. (L)

***LULUABOURG,** Zaire'de **Kananga** ilinin eski adı. (L)

***LUMET** (Sidney), amerikalı film yönetmeni. — Son dönemde yine ilginç filmlerle kendinden söz ettirdi: *Serpico* (1973), *Köpeklerin Günü* (Dog Day Afternoon) [1975], *Network* (Şebeke) [1976], *Equus* (Küheylan) [1977], *The Wiz* (1978), *Just Tell What You Want* (Bana Yalnız Ne İstediğini Söyle) [1980], *Prince of the City* (Kentin Prensi) [1981], *The Verdict* (Yargı) [1982], *Deathrap* (Ölüm Tuzağı) [1982] (M)

***LUMUMBAŞİ.** Bk. LUBUMBASHI.

***LUND,** İsveç'te (Malmöhus) kent. — 78 487 nüf. (L)

***LUNS** (Joseph), hollandalı siyaset adamı. — Aralık 1983'de yapılan NATO dışişleri bakanları toplantısında NATO genel sekreterliğinden ayrılması onaylandı. Yerine İngiltere eski dışişleri bakanı Carrington'un atanması kararlaştırıldı. (M)

***LUSAKA,** Zambia'nın başkenti. — 641 000 nüf. (L)

LUSHUN, (esk. **Port*-Arthur**), Kuzeydoğu Çin'de (Liaoning) kent. — 126 000 nüf. (L)

***LUTON,** İngiltere'de (Bedfordshire) kent. — 161 000 nüf. (L)

***LUTYENS** (Elizabeth), ingiliz kadın besteci. — (öl. 1983). [L]

***LUXEMBOURG,** Belçika'nın güneydoğusunda il. — 220 300 nüf. Belçika'nın en geniş ve en az yoğun (km^2'ye 50 kişi) ilidir. Eğlence merkezi. (L)

LUZHOU, Çin'de (Sichuan) kent. 289 000 nüf. Gübre sanayii. (L)

***LUZON,** Filipin adalarının başlıcası. — 108 172 km^2, 18 001 000 nüf. (L)

***LÜBECK,** Batı Almanya'da (Schleswig - Holstein) liman kenti. — 217 722 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***LÜBNAN,** Batı Asya'da, Akdeniz kıyısında devlet. — 3 160 000 nüf.

TARİH

Lübnan, 1973 nisanında uzun sürecek bir siyasal ve sosyal gerilim dönemine girdi. Giderek bozulan siyasal ve sosyal ortam içinde, Amin el-Hafız (nisan - haziran 1973), Takiyeddin el-Sulh (haziran 73 - ekim 74) ve Raşid el-Sulh'un (ekim 1974' den itibaren) hükümet başkanlıkları birbirini izledi. 1975 ocak ayı içinde, israil ordusu, birçok kez Lübnan'ın güneyini bombaladı; bu durum da, falanjistlerin lideri Pierre Cemayel'in devlet başkanı Süleyman Franjiye'ye bir memorandum vermesine yol açtı. Memorandumda Cemayel, «Filistin oldubittisinin yol açtığı egemenliğin paylaşılması olgusunu» çok sert bir dille eleştiriyordu.

Lübnan savaşının patlak vermesi

1975 nisanında, Beyrut banliyösündeki Tel Zaatar filistin kampına filistinlileri taşıyan bir otobüs, Kataib denilen falanjist militanlarca başkentin hıristiyan mahallelerinden biri olan Ayn El-Ramana'da düzenlenmiş bir tuzağa düşürüldü. 30 kişinin ölümüne yol açan suikast, kısa sürede tüm ülkeye yayılacak bir iç savaşın başlangıcı oldu. Daha nisan ayı sonuna varmadan, lübnan solunun desteğini alan filistinlilerle çeşitli hıristiyan örgütler, özellikle Kamil Şamun'un Ulusal Liberal Partisi ve Süleyman Franjiye'nin Zaghorta Kurtuluş Ordusu tarafından desteklenen falanjistler arasındaki çatışmaların bilançosu, 300 ölü ve 1 000 kadar yaralıyla kapandı. 1975' in mayıs ayında, tüm gücünü yitiren Sulh kabinesi istifa ederken çarpışmalar da sürüyordu. 28 mayıs günü, trablusşamlı sünni lider Raşid Kerami yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. O sırada Suriye de, Lübnan bunalımına olan ilgisini açığa vurdu ve Suriye dışişleri bakanı Lübnan'a ilk «arabuluculuk» ziyaretini yaptı. Sonraki aylarda çatışmalar yoğunluk kazandı ve çoğu kez dinler/mezhepler arası bir seyir izler duruma geldi (1975 eylülülndeki şiddetli çatışmalar, Trablusşam sünnileriyle Zaghorta marunilerini karşı karşıya getirmişti). İsrail ordusu ülkenin güneyini bombalamayı sürdürüyordu. Başbakan Kerami' nin, düzeni yeniden kurma, hükümetin gücünü artırma çabaları boşuna oldu. Temmuz 1975'de «Halkın Selameti» hükümeti kuruldu. Yeni hükümet maruni Kamil Şamun ile şii Useyran, dürzi Arslan, rum katoliği Takla ve rum ortadoksu Tuveyni'yi bir araya getiriyordu. Ne var ki, bu da varolan güçlerin «kutuplaşma»sı ve sertleşmesi sonucunu doğurdu. En önemlisi Kemal Canbulat'ın İlerici Sosyalist Partisi olan bir düzine kadar sol örgütü bir cephe halinde birleştiren Lübnan Ulusal Hareketi, 1975 ağustosunda «Lübnan sistemi için bir ulusal demokratik reform programı» yayımladı. Program, hükümet görevlerini değişik dini topuluklar arasında paylaştıran 1943 tarihli Ulusal Pakt'ın yürürlükten kaldırılmasını ve mezhepler sisteminin tam olarak terkedilmesini öngörüyordu. Bu platform aynı zamanda, millet meclisinin yetkilerini daha genişleterek kurumların yeni baştan dengelenmesini; buna bağlı olarak da devlet başkanının ayrıcalıklarının sınırlandırılmasını, devletin idari açıdan yeniden örgütlenmesini ve ordunun yeni baştan elden geçirilmesini öneriyordu. Hıristiyan sağ güçler ayrıca marunilerin (Özgürlük ve İnsan Cephesi, ocak 1976) ağır bastığı bir koalisyon oluşturmuşlardı. Söz konusu koalisyonda Pierre Cemayel'in Lübnan Flanjistleri Partisi, K. Şamun'un Ulusal Liberal Partisi, Franjiye'nin Zaghorta Kurtuluş Ordusu ve askeri planda etkili çok sayıda grupçuk vardı. 1975 yılı sonunda mezhepler/dinler arası adam kaçırma ve cinayetler çoğalmaya başladı. Beyrut'un «kara cumartesi» günü (6 aralık) Kataib örgütü •150 müslümanı kimlik kartlarından dinlerini kontrol ederek katletti (Lübnan'da kimlik kartlarında dinler de belirtilir). Ocak 1976'da Kataib, Dibay Filistin kampını ve Beyrut'taki Karantina gecekondu bölgesini ele geçirdi ve bütünüyle yok etti. Falanjlar ayrıca, Tel Zaatar ve Cizrel - Paşa kamplarını kuşattılar. Filistin Direniş Örgütü ve Lübnan solu buna karşılık vererek bir hıristiyan yerleşme merkezi olan Damur'a saldırdı. Saldırı sırasında Lübnan uçakları da, filistinlilere ve solcu lübnanlılara havadan destek sağlıyordu. Olay, o güne kadar ordunun koruduğu «yansızlık» ın sona erdiğini göstermekteydi. Ardından Teğmen Ahmed Hatip başkaldırdı; sol güçlerin yanında yer alacak olan Lübnan Arap Ordusu'nu kurdu. Aynı zamanda, arap (özellikle Suriye) ve batılı arabulucular, bilançosu 1976 şubatında yaklaşık 12 000 ölü ve 20 000 yaralıya yükselmiş bir savaşı durdurmak üzere çabalarını artırdılar.

Suriye müdahalesinden Riyad ve Kahire doruk toplantılarına

1976 şubatında cumhurbaşkanı Franjiye, içeriği bakımından Suriye'nin isteklerine uygun düşen bir reform planı açıkladı. Suriye, tarafların, 1943 ulusal paktının basit bir şekilde «yeniden düzenlenmesi» esasına dayalı bir uzlaşma zemini bulunmasını istiyordu. Aslında devlet başkanı, millet meclisindeki sandalyelerin müslümanlar ile hıristiyanlar arasında eşit paylaştırılmasını ve kamu yönetiminde uygulanan mezhepler sisteminin ortadan kaldırılmasını öngören bir siyasal reform planı açıklamıştı. Bununla birlikte dinler ve mezhepler arası paylaşım, üç ayrı başkanlık halinde yine doğrulanmış oluyordu: Devlet başkanlığı (maruni), hükümet başkanlığı (sünni) ve meclis başkanlığı (şii). Bu arada Kerami, bir ulusal birlik hükümeti kurulması yolunda çağrıda bulundu. Lübnan Ulusal Hareketi bu öneriyi reddetti, 1976 mart ayı sonunda hıristiyan sağ güçlerin mevzilerine karşı bir saldırıya girişti. Hıristiyan sağ ,ancak Suriye'nin müdahalesiyle tamamen yokolmaktan kurtulabildi; nisan başında Lübnan'daki Suriye yanlısı birliklerin (başlıcası, Filistin Örgütü Saika) gücü, insan, silah ve teçhizat bakımından artırıldı. Suriye yanlısı bu güçler, kanlı çarpışmalar pahasına filistinlilerle Lübnan solunun yükselişini bastırmaya çalıştı. Aynı anda, devlet başkanının rolü de açıkça tartışılır oldu. Lübnan Ulusal Hareketi başbakan Kerami ve ılımlı müslüman örgütler cumhurbaşkanının istifasını istediler. 1976 martında, millet meclisinin 99 milletvekilinden 68'i cumhurbaşkanı Franjiye'nin ayrılmasını isteyen bir tasarıya oy verdi. Cumhurbaşkanlığı görev süresinin bitişinden altı ay önce parlamentoya, bu göreve gelecek yeni kişiyi seçebilme olanağı vermek için anayasada değişiklik yapıldı (nisan 1976). Sonuçta 8 mayısta Elias Sarkis cumhurbaşkanı seçildi (görevine eylül 1976'da başladı).

31 mayısı 1 hazirana bağlayan gece (1976), zırhlı birliklerce desteklenmiş çok sayıda suriye askeri Lübnan'a girdi. Lübnan soluna ve filistinlilere karşı girişilen suriye müdahalesi, ABD, Ürdün ve İsrail tarafından onaylandı, ama Sovyetler Birliği, Mısır ve Irak hareketi kınadılar. 10 haziranda, FKÖ'nün isteği üzerine Kahire'de toplanan Arap Birliği dışişleri bakanları, ateşkes emri verilmesi ve bir arap «barış» gücünün Lübnan'a gönderilmesi kararını aldılar. Hıristiyan sağ, böyle bir girişime karşı olduğunu açıkladı; hasımlarına karşı askeri bir saldırı hareketi başlatmakla birlikte, Şam'ı da desteklediğini açıkladı. 22 haziran günü, Ulusal Liberal Parti'nin hıristiyan milisleri, Tel-Zaatar ve Cizrel-Paşa kamplarına saldırdılar. Temmuzda, Şam'da bir Suriye-Filistin anlaşması imzalandı. Anlaşma çatışmaların durdurulmasını, 1969 Kahire anlaşmasının uygulanmasını, şubat 1976 tarihli Franjiye belgesi esas alınarak bir «ulusal diyalog» başlatılmasını, ülkenin toprak bütünlüğünün savunulmasını öngörüyordu. Ancak bu uzlaşmanın ömrü çok kısa sürdü. Lübnan sol güçleri ve filistinliler, yeniden çift yanlı saldırılar karşısında kaldılar. Bir yanda hıristiyan milisler (ağustos ayında Tel Zaatar'ı ele geçirmişlerdi), öbür yanda Suriye güçleri. Ekim ayında Şatura'da, Suriye, FKÖ, cumhubaşkanı Sarkis ve Arap Birliği temsilcileri arasında bir konferans düzenlendi. Lübnan delegasyonu düşmanlığa son verilmesini, bir «arap barış gücü» kurulmasını ve Kahire anlaşmalarının uygulanmasını önerdi. Tüm tarafların bu planı kabul etmesine karşın, Suriye savaşı sürdürmekteydi. Filistin direnişinin kesin bir şekilde yokedilmesi tehlikesi karşısında, ılımlı arap devletleri (özellikle Suudi Arabistan ve Mısır) Suriye devlet başkanına, Suriye'yi çarpışmaları kesmeye ve anlaşmazlığın çözümünü «araplaştırma»ya çağıran bir ultimatom verdiler. Ekim 1976' da Riyad'da bir altılı doruk toplantısı (Suudi Arabistan, Mısır, Kuveyt, Lübnan, FKÖ ve Suriye) düzenlendi. Arap yöneticileri, Kahire'de toplanan genişletilmiş Arap Konferansı'nda kararlaştırılıp onaylanan barış planını hazırladılar. Planda, Lübnan topraklarının tümü üzerinde geçerli olacak ivedi bir ateşkesin yürürlüğe konulmasını yanı sıra, şu konulara da yer verildi: Düzeni yeniden kurmakla yükümlü bir Arap Caydırma Gücü'nü oluşturulması; 1969 tarihli Lübnan - Filistin anlaşmasının geçerliliğinin yeniden belirtilmesi; Lübnan'ın egemenliğinin ve birliği yeniden vurgulanması; son olarak da FKÖ' nün filistin halkının biricik yasal temsilcisi olduğu gerçeğinin bir kez daha tanınması ve ilanı.

Süleyman Franjiye

Pierre Cemayel

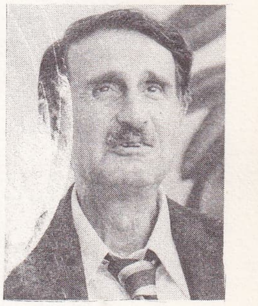

Kemal Canbulat

Elias Sarkis

Foto. Ginfray/Gamma; Borrel/Sipa-Press (2); Leroy/Gamma (LAROUSSE)

Başbakan Raşid Kerami

Tel Zaatar kampının boşaltılışı (12.8.1976)

Güney Lübnan savaşı

18 ekimden sonra, hıristiyan milislerin filistin direnişine karşı şiddetle savaştıkları ve İsrail'den yardım aldıkları güney bölgesinin dışında, ülkeye görece bir durgunluk egemen olmuştu. Daha çok suriyelilerden oluşan Arap Caydırma Gücü, başkentin bazı mahallelerinde, sonra da Trablusşam ve Sayda'da mevzilenince çatışmalar yeniden başladı. «Lübnan Cephesi» adını alan Özgürlük ve İnsan Cephesi, denetimi altında bulunan ve özerk bir biçimde yönettiği (idari bir altyapı ve kamu hizmetleri oluşturulmuştu) yerlere, Arap Caydırma Gücü'nün girmesine karşı çıktı. Ayrıca Tel Aviv, Leytanî ırmağının güneyinde her çeşit baskın hareketine karşı Suriye'yi uyardı.

1976 aralığında, Selim el-Hos yönetiminde «siyaset dışı» ve «teknik» düzeyde bir hükümet kuruldu. 12 aralıkta Şam'da, FKÖ Merkez Konseyi toplandı. Yaser Arafat ile Saika örgütü lideri Zubeyr Muhsin arasında bir uzlaşma sağlandı. Bu Lübnan savaşında yeni bir dönemecin göstergesi oldu. Riyad ve Kahire anlaşmalarının ertesinde Lübnan Cephesi'nce ileri sürülen isteklere (filistinlilerin kesin bir konuma kavuşturulması, bazı düzeltmelerle 1943 ulusal paktının geçerliliğinin korunması, değişik siyasal görüşleri paylaşan subayların kumanda edeceği yeni bir Lübnan ordusunun kurulması vb.) ülkenin «paylaşılması» tehdidini içeren çeşitli demeçler ekleniyordu. (İsrail ile bağların sıklaştırılması, Hos hükümetiyle işbirliğinde kaçınma ve bir hıristiyan «minidevlet»in kurulması, vb.). Bu sertleşme, Ulusal Hareket, FKÖ ve Suriye arasında, Kemal Canbulat'ın öldürülmeden (16 mart 1977) önce ilk adımını attığı bir yakınlaşmaya da yol açtı. Ulusal Hareket'in yeni programı (28 haziran 1977), Lübnan solu için «ılımlı» amaçlar belirlemişti.

Ülkenin birliğinin korunması, Lübnan sisteminde Franjiye belgesini çok andıran siyasal, askeri ve idari bir reformun uygulamaya konulması, Lübnan'ın kesin ve açık bir şekilde arap dünyasında doğru yönlendirilmesi. Temmuz 1977'de FKÖ, filistin ordusunun Lübnan'da bulundurulmasına ilişkin sınırlı bir yorum getiren Şatura anlaşmasına uymayı kabul etti.

Şubat 1978'de Arap Caydırma Gücü'nün suriyeli birlikleri ile bir ölçüden Lübnan ordusunun desteğine sahip hıristiyan milisler arasında çok ciddi çarpışmalar başgösterdi. Arap Caydırma Gücü'nün artık ülkeden ayrılmasını isteyen Lübnan Cephesi ile Suriye arasındaki bunalım, israil ordusunun ülkenin güneyini işgal etmesiyle (mart 1978) daha da ağırlaştı. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Leytanî ırmağına kadar ilerlemiş bulunan israil ordusunun geri çekilmesini ve Lübnan için bir BM Gücü'nün kurulmasını kararlaştırdı. Güvenlik Konseyi'nin 425 numaralı kararı, ayrıca «Lübnan'ın toprak bütünlüğünü, egemenlik hakkını ve siyasal bağımsızlığı» nı bir kez daha dile getirdi. İsrail, nisan ile haziran arasında gerçekleştirdiği işgalde eline geçen Lübnan topraklarını boşaltmayı kabul etti. Bununla birlikte, bazı stratejik noktaları elinde tutmaya devam etti; özellikle, nisan 1979'da «özgür Lübnan toprağı» ilan edilecek olan, sınır boyunca (10 km genişlikte) uzanan bir toprak şeridinin denetimini Saad Haddad* (*Ek 2*) komutasında hıristiyan milislere bırakmıştı.

İsrail işgali iki sonuç doğurdu. İlki Lübnan Cephesi bünyesinde yarattığı bunalımdı. Süleyman Franjiye 1978 mart ayında görevinden çekildi; bu durum, Zagharta klanı ile Kataib arasında bir dizi çatışmaya yol açtı. Kataib, eski cumhurbaşkanının oğlu Tony Franjiye ve pek çok yandaşını Ehden'de öldürdü (haziran 1978). İkincisi Suriye, Ulusal Liberal Parti ile falanjların denetimi altındaki bölgelere karşı çok şiddetli bir askeri saldırıya girişti. Öyle ki, bu hareket ülkenin kuzeyinde bir tutunma harekâtına, temmuz ve ekim aylarında (1978) Doğu Beyrut ve bir ölçüde de Cebel'de yoğun bombardımanlar biçimine dönüştü. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi oybirliğiyle, ivedi bir ateşkes ve çeşitli Lübnanlı örgütler arasında görüşmelere başlanması kararı aldı. Suriye bu karara uydu. Beyteldin Konferansı (15-17 ekim 1978) cumhurbaşkanı Sarkis ve Selim el-Hos'un çevresinde, Arap Caydırma Gücü'ne askeri ya da mali yönden katılan ülkelerin (S. Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Sudan ve Suriye) dışişleri bakanlarını bir araya getirdi. Lübnan'ın bütünlüğünü korumanın bir zorunluluk olduğu ilan edildi; konferansa katılanlar Lübnan Cephesi'nin bazı elemanları tarafından savunulan «ayrılıkçı» emelleri ve hıristiyan sağın İsrail ile olan ilişkilerini dolaylı yoldan kınadılar. Arap devletleri Suriye'ye duydukları güveni yinelediler. Lübnan yetkililerine gelince, onlar da kendilerine çifte görev verildiğini gördüler: Bir yandan ulusal bir anlaşmaya varmak için çaba harcamak; öte yandan «ulusal ve dengeli temeller üzerinde» Arap Caydırma Gücü'nden nöbeti devralacak bir Lübnan ordusunu bir an önce kurmak .

Ne var ki, bu amaçlar gerçekleştirilemedi; hiçbir ulusal anlaşma formülü ortaya konulamadı. Bu durum, başbakanlık makamında Selim el-Hos gibi «siyaset dışı» bir kişinin tutulmasına (temmuz 1979'da bir kez daha göreve çağrıldı) yol açtı. Bununla birlikte Hos, 1980 temmuzunda yeniden istifa etti. Takiyeddin Sulh'un hükümet kurma çabaları boşa gidince (ağustos 1980) ekim ayında, Şefik Vazzan başbakanlığa getirildi.

beş parçalı Lübnan

Beş yıllık iç savaşın sonunda, 1980'de, Lübnan Ortadoğu'nun en çalkantılı ülkesi durumuna geldi. Bölgedeki tüm uzlaşmazlık ve çatışmaların (İsrail - Filistin savaşı, Suriye - Irak rekabeti, İran - Irak uyuşmazlığı) ucu Lübnan'a uzanıyordu. Ülke aynı zamanda sayısız kişisel, siyasal ve ideolojik çekişmeler sonucu zayıflamıştı. 20'den çok siyasal-askeri örgüt üstünlük mücadelesi vermekteydi. Güney Lübnan dışında pek ağır silahlar kullanılmamakla birlikte, adam kaçırma, suikast, cinayet ve kanlı çatışmaya rastlanmayan gün geçmiyordu. 1980'de Lübnan beş parçalı bir görünüm kazandı: Hıristiyan Lübnan, Suriye işgalindeki Lübnan, filistinlilerin Lübnan'ı, İsrail işgalindeki Lübnan ve yasal Lübnan.

Hıristiyan muhafazakâr kesimin kalesi, Lübnan'ın merkezindeki 1 500 km²'yi aşkın küçük bir dikdörtgendi. Doğu Beyrut'u ve Cuniye kentini içine alan bu bölgede Beşir Cemayel'in Flanjist Parti'siyle Kamil Şamun'un Ulusal Liberal Partisi etkindi. Bu iki örgütün militanlarını ermenilerin partisi Taşnak üyeleriyle karşı karşıya getiren çatışmalar 31 ölü, 50'yi aşkın yaralıyla sonuçlandı.

Suriye ordusu ,hıristiyan kesimin, 1980 martında boşaltılan Doğu Beyrut'un ve Leytanî ırmağının güneyinde kalan bölgelerin dışındaki tüm Lübnan'da denetim kurmuştu. Ancak suriyeliler, FKÖ'ye bağlı pek çok filistin örgütüyle ve lübnanlı ilerici müslüman gruplarla uyum içinde hareket etmek zorundaydılar. Bu geniş yelpaze içinde sık sık iç uzlaşmazlıklar ve çatışmalar çıkması, işbirliğini zayıflatıyordu. Örneğin koyu Suriye yanlılarıyla ilerici müslüman Murabitun örgütü militanları arasında 13 eylül 1979 günü meydana gelen çatışmalarda 7 kişi öldü. 24 şubat 1980' de Suriye karşıtlığıyla ünlü gazeteci Selim el Lauzi kaçırıldı ve öldürüldü. 1980'in mart - mayıs ayları arasında şii milis örgütü el-Amal ile Irak yanlıları ve çeşitli fedayin grupları arasında meydan savaşları oldu (50 kadar ölü, 100 kadar yaralı). Lübnanlı şii milisler, Irak yandaşlarını, şiileri ezmekle, FKÖ'yü de Lübnan'da şii halkın yaşadığı yörelere kesin yerleşmeğe kalkışmakla suçluyordu. Leytanî ırmağının ötesinde gerçek bir kızıl hat yer alıyor, kimi zaman Fathland (El Fetih ülkesi) diye adlandırılan 1 000 km²'yi aşkın bu yörede, 10 000'den fazla filistinli fedayin ve onların yandaşı lübnanlı militanlar kesin bir egemenlik kurmuş bulunuyorlardı. Filistinliler bu yörede bulunan Sur limanından deniz yoluyla ve çeşitli suikastler düzenlemek amacıyla İsrail'e geçebilmek için de yararlanıyorlardı.

Lübnan'ın en güneyinde İsrail sınırıyla sonuçlanan yörede 800 km²'lik ince bir hat, tampon bölge işlevi görüyordu. Burada 1977'de Özgür Lübnan Devleti'ni kurmuş olan hıristiyan görüşlü İsrail yanlısı binbaşı Saad Haddad'ın egemenliği söz konu-

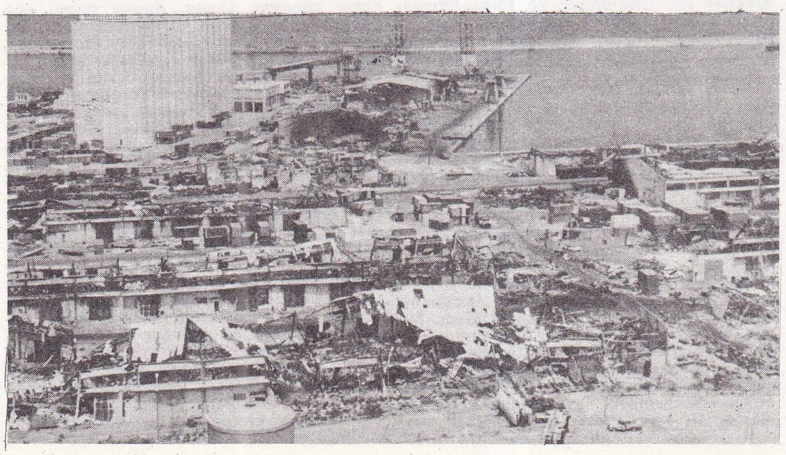

Tel Zaatar Kampının tahribi

Foto. Saadeh/Gamma; Leroy/Gamma; Demopoulos/Sipa-Press (LAROUSSE)

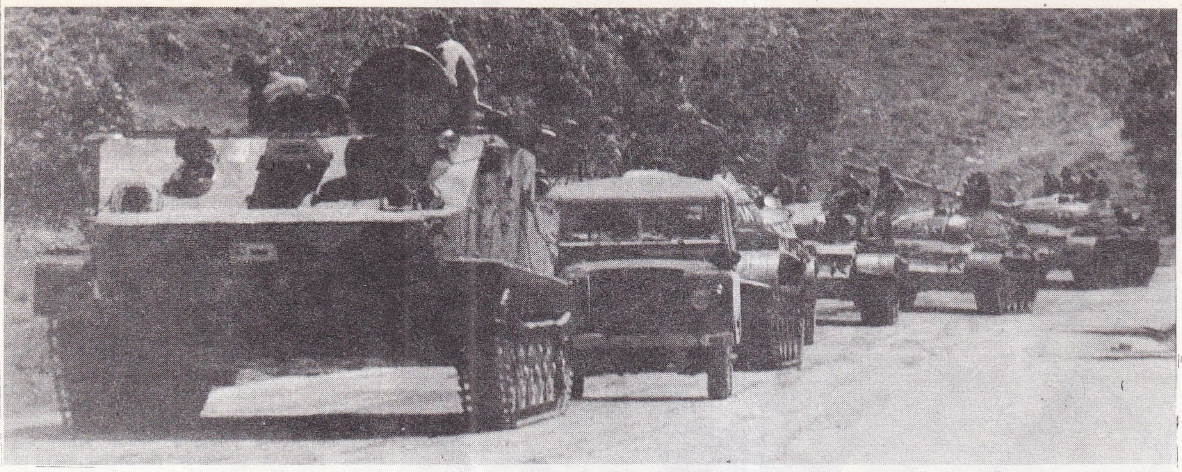

LÜBNAN'a giren Suriye askerleri (1.6.1976)

suydu. Yörede israil ordusu, filistinlilere karşı doğrudan pek çok saldırıda bulundu ve bir yıl içinde yüzlerce sivilin de ölümüne yol açtı. Bunun sonucu bölge nüfusunun önemli bölümü kuzeye göç etti. İsrail ordusunun bu bölgedeki en kanlı saldırıları 1979 ağustosuyla 1980 nisan - mayıs aylarında oldu. Elias Sarkis'in cumhurbaşkanı, Selim Hos'un başbakan olduğu (7 haziran 1980'de istifa etti) yasal Lübnan iktidarı ve parlamento hiç bir yerde tam egemen değildi. 1977'de yeniden düzenlenen Lübnan ordusu ,ulusal topraklar üzerinde birkaç askeri karakolla dağınık birkaç kışlayı elinde tutuyordu. BM' nin Güney Lübnan'a gönderdiği 6 000 mavi bereli asker de, yasal Lübnan yönetimini ayakta tutmak ve olabilirse güçlendirmekle görevliydiler. Ancak Lübnan ordusu gibi mavi bereliler de uzlaşmazlık içindeki silahlı gruplar arasında ne yapacaklarını şaşırdılar; Lübnan'a geldikleri 1978 martından 1980 nisanına dek 43 ölü verdiler, ama somut bir başarı kazanamadılar.

Bu arada ülkedeki günlük yaşam da ağır ama etkili biçimde bozulmaya devam etti. Yabancı ülkelere göçen lübnanlıların gönderdikleri dövizler, banka gelirlerinin düşmesini önlediği gibi 1978'in ilk 9 ayı için yüzde 13,3'lük bir artış göstermesini de sağladı. Gayrı safi milli hasıla da fazla düşmedi (1974'deki 9 milyar lübnan lirası, 1977'de 8,5 milyar lübnan lirası. Lokanta, plaj, gece kulübü ve sinemalar bir an bile boş kalmadı. Ancak lübnanlıların istikrarlılığıyla övündükleri lira, 1974'den 1979' a kadar üçte bir oranında değer kaybetti. Otellerin yarısının yıkılmış olması turizm gelirlerini kuruttu. Eski kapalıçarşılar yanıp kül haline geldi. Sanayi, savaş öncesi düzeyinin yüzde 40'ı oranında etkinlik gösterebildi. 1975 - 1980 arasında ölü sayısı 50 000'i aştı; yaralılar 100 000'i buldu. Yüz binlerce kişi başka ülkelere göç etti.

Suriye - İsrail rekabeti ve yeni çatışmalar

1980'in ikinci yarısında, Beşir Cemayel'in hıristiyan falanjist milisleri (Kataib) gücünü artırdı. 7 temmuz 1980'de, Cemayel'e bağlı kuvvetler, Beyrut'ta bir dizi eyleme girişerek rakip siyasal örgüt Ulusal Liberal Parti'nin kışla ve karakollarına baskınlar düzenledi; ULP'nin iki tankını ele geçirdi; onların elindeki iki limanı kendi denetimi altına aldı. 5 saat süren çatışmalarda 200 kişi öldü. Yüzlercesi yaralandı. Daha az kan dökülen (7 ölü) ve daha yerel (Beyrut'un Ayn el Remmaneh mahallesinde) bir çatışma 28 ekim 1980 günü yaşandı. Bunun sonucu falanjistler, hıristiyan kesimin yönetici partisi haline geldiler; halktan alınacak vergi ve harçları da saptamaya başladılar. Beşir Cemayel yandaşı şahinler, 40 000 kişilik bir ulusal muhafız gücü kurmayı tasarlayan Kataib' in siyasal bürosu içinde de mutlak çoğunluğu ele geçirdiler.
Bu arada varlığı her zamankinden daha çok hiçe sayılan cumhurbaşkanı Sarkis, 7 haziran 1980'de Selim Hos'un istifasıyla boşalan başbakanlık görevine aday bulabilmekte çok büyük güçlüklerle karşılaştı. Sonuçta yeni hükümet ancak 26 ekim 1980'de Şefik Vazzan tarafından kurulabildi. Hıristiyan kesimde 30 temmuz, 7 ağustos ve 10 kasımda Beyrut'ta, 24 ağustosta da Reyfun'da tuzak kurulan otomobiller havaya uçtu; 25 kişi öldü; 200'ü aşkın kişi yaralandı. Bu patlamaların yarattığı heyecana karşın, Beşir Cemayel, hıristiyan bölgesinden başlayıp Suriye ordusu ve filistin kuvvetleri aleyhine tüm Lübnan'da egemenlik kurabilmek için İsrailden yardım alacaklarını belirterek militanlarına güven vermeye çalıştı. Tüm Lübnan'a giden yollar Suriye işgali altındaki Zahle'den geçiyordu. Zengin Bekaa ovasının merkezi olan bu tarihsel kent, aynı zamanda hıristiyan bölgesi ile fedayinin denetimindeki Güney Lübnan hıristiyan köyleri ve İsrail yanlısı hıristiyan binbaşı Haddad'ın yönetimindeki kesim arasında bir zorunlu konaklama yeriydi. Hafız Esad'ın karşı karşıya kaldığı iç karışıklıklar yüzünden Suriye operasyonlarının duraklamasından yararlanan falanjistler 1978'den sonra Zahle'ye, suriye ordusunun burnu dibine yerleşmişlerdi. Kataib militanları 1980 aralığında hıristiyan bölgesiyle Zahle arasında stratejik bir hat oluşturarak a-

Harabeye dönen Beyrut'tan bir görünüm

Güney LÜBNAN'dan kaçmaya çalışan bir grup

Foto. Leroy/Gamma; Bienkowsky/Gamma; AP (LAROUSSE)

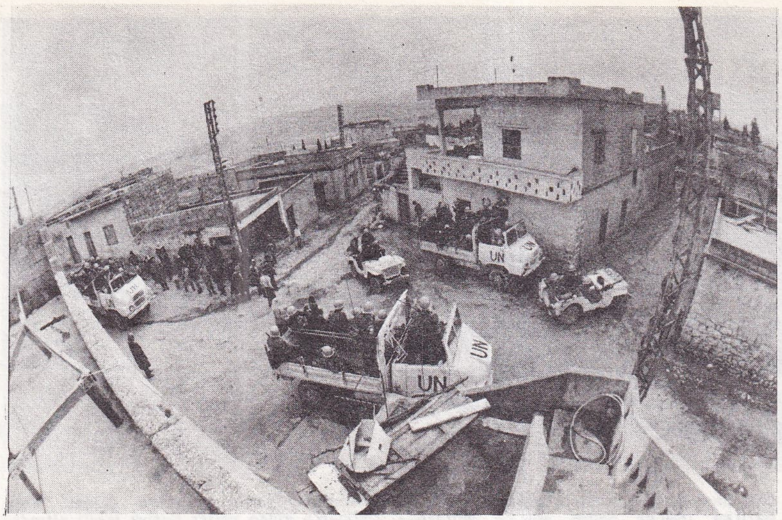

Güney **LÜBNAN**'da mevzilenen Mavi Bereliler

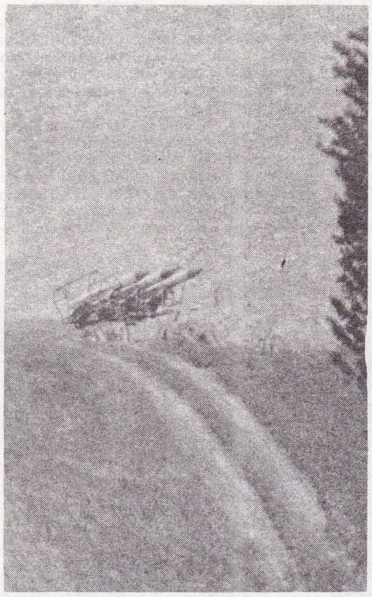

LÜBNAN'da Bekaa vadisinde SAM-6 füzeleri

maçlarına doğru bir adım daha attılar. Lübnan ordusunun kimi birliklerinin artan sempatisinden yararlanan Beşir Cemayel girişimlerine Suriye'nin sert tepki göstermesinin İsrail tarafından gerekirse askeri yolla önleneceğini umdu; ayrıca ABD'de iktidara gelen Reagan hükümetinin desteğine bel bağladı. Ancak suriye birliklerinin tepkisi sert oldu ve Suriye karşı saldırıya geçmekte gecikmedi. 1980 aralığıyla, 1981'in tüm nisan ayı boyunca suriye kuvvetleri Doğu Beyrut'ta ve tam bir kuşatma altına aldıkları Zahle'de yağmaya giriştiler. 11 nisanda Zahle tepelerini işgal ettiler. 26 nisanda helikopterle taşınan birlikleriyle Lübnan dağındaki Sanin tepesini ele geçirdiler. Suriye bombardımanları ve çatışmalar sonucunda yüzlerce ölü ve yaralı saptandı; hıristiyan kesimin hastane ve okulları büyük hasar gördü.

28 nisan 1981'de İsrail Phantom'larının Sanin tepesindeki falanjist mevzilerini bombalayan iki suriye helikopterini imha etmesi gerginliği artırdı. İsrail uçakları daha önce de birçok kez (ve özellikle 24 ağustos 1980, 31 ocak ve 13 şubat 1981 tarihlerinde) suriye Mig'lerini düşürmüşlerdi. Ancak İsrail 28 nisanda ilk kez Suriye birliklerine karşı Kataib'e açık destek sağlıyordu. Gelişmeler, genel bir Suriye - İsrail çatışmasına doğru gidildiğini gösterdi. Suriye Bekaa vadisine Sam 6 füzeleri yerleştirildiğini açıkladı. İsrail bunları hemen imha edebileceklerini bildirdi. Suriyeliler 14,22 ve 25 mayıs 1981'de pilotsuz üç israil uçağını düşürdüler. Suudi Arabistan'ın ve özellikle de bölgeye, Lübnan asıllı özel temsilcisi Philip Habib'i gönderen ABD başkanı Reagan'ın baskıları olayların daha kötüye gitmesini engelledi. Genel seçimler öncesinde parlak bir başarıya ihtiyaç duyan israil başbakanı Menahem Begin, Filistinlilere saldırmakla yetinmek durumunda kaldı. Filistinliler ve geliştirilmiş Sam 9 füzeleriyle donanmış küçük bir Libya birliği 28 mayıs 1981'de israil bombalarına hedef oldu. Suriyeliler, 100 kadar falanjist milisin geri çekilmesi ve yerlerine lübnanlı jandarmaların geçirilmesi üzerine Zahle kentindeki ablukayı kaldırdılar (30 haziran).

çatışmaların şiddetlenmesi

Temmuz 1981'de Lübnan, tam bir ateş kuyusuna dönüştü. İsrail'in Güney Lübnan'a yöneltti̇ği bir saldırının ardından, filistinliler, Kiryat Shmonch'i top ateşine tuttular. İsrail'in karşılığı çok daha şiddetli oldu: 17 temmuz 1981'de Beyrut bombalandı yarısı lübnanlı 700'ü aşkın kişi öldü. Sonraki günlerde de israil hava akınları sürdü; güneyde, sınırın üst yanında israilliler ve filistinliler arasında karşılıklı top ateşi devam etti. ABD'nin baskısı ve lübnanlı yöneticilerin araya girişi sayesinde, yapılan ateşkes önerisi 24 temmuz 1981'de İsrail tarafındln kabul edildi. İsrail, ABD'nin isteğini, FKÖ ile hiçbir anlaşma imzalamaksızın kabul ettiyse de ateşkes Yaser Arafat'ın diplomatik konumunu güçlendirdi. Öte yandan Lübnan hükümeti alabildiğine kaypak bir anlaşmanın hükümlerini korumak gibi ağır bir yük altına girmişti; anlaşmaya göre İsrail, en küçük bir filistin eylemini bahane ederek silah gücüne başvurabilecekti.

1981'de Lübnan'ı yasa boğan dizi suikastların kaynağında çeşitli siyasal gruplar arasındaki uzlaşmaz tutumlar ve yabancı gizli servislerin eylemleri yatıyordu. Örneğin 4 eylül 1981'de, Fransa büyükelçisi Louis Delamare'ın bir komando tarafından kurşunlanarak öldürülmesi, bazı kaynaklara göre Şam'da planlanmıştı. Fransız büyükelçiliğinde görevli bir evli çift de, 18 nisan 1982'de, Beyrut'ta öldürüldü. Böylece öyle bir kargaşa ortamı doğdu ki, ard arda oluşan ve halkta büyük gerginlik yaratan şiddet eylemlerini düzenleyenleri kesin ve güvenilir biçimde belirlemek imkânsız hale geldi.

Önce Suriye ve İran yanlısı şii örgütü Amal ile bazı filistin grupları arasında çatışmalar vardı. Özellikle Batı Beyrut'ta, filistin temsilcilerinin bulunduğu yerlere içlerine patlayıcı madde konmuş otomobillerle saldırılar yapıldı: 1 ekim 1981 saldırısında 80'i aşkın kişi öldü.

Yabancı diplomatları ve özellikle arapları hedef alan suikastlere de sık sık rastlandı: 15 aralıkta Irak büyükelçiliğinde 50 ölü. Bu arada, şubat 1982'de, ülkenin kuzeyindeki Trablusşam kentinde Suriye yandaşı lübnanlılarla filistinliler ve lübnanlı solcu gruplar arasında çıkan çatışmaları da anmak gerekir. Eylemlerden, kendilerine halkın düşmanca tutumu gitgide artan Arap Caydırma Gücü'ne bağlı suriye birlikleri de nasibini aldı.

Giderek hiçbir şey yapamaz duruma düşen Lübnan ordusu (23 000 kişi) yasal otoritenin saygınlığını da azalttı. Solcu nitelikli Ulusal Hareket, subayların hıristiyan falanjlarla bazı ilişkiler içinde bulunmasından kuşkulanarak, ordunun güçlenmesine karşı çıktı.

Kısacası, yalnız hıristiyanlarla müslümanlar arasında değil, sünnilerle suriyeliler, filistinlilerle şiiler arasında da anlaşmazlıklar arttı. Beşir Cemayel'in falanjlar cephesinde ise, Suriye'nin ve filistinlilerin çifte işgalinin son bulması istendi. Sina'nın boşaltılma tarihi olan 26 nisan 1982'nin yaklaşması, lübnanlılarda korku yarattı; çünkü böylece 1978'deki gibi Güney Lübnan, israil ordusunca işgal edilebilirdi. İsrail, burada 1981'den beri önemli ölçüde güçlendirilmiş olan FKÖ'nün askeri altyapı tesislerini kesin biçimde yıkmaya girişebilirdi.

Habib'in görevinin devam etmesi, bu o-

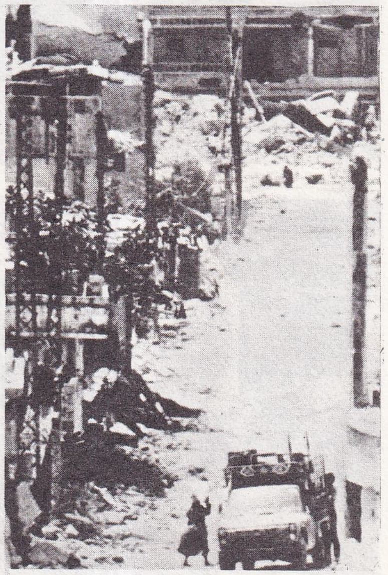

Solda: Yıkıntılar arasında dolaşan bir çocuk ve köpeği. Sağda: İsrail bombalarıyla harabeye dönen bir Lübnan kenti

Foto. Mingam/Gamma; Gamma; AP (2) [LAROUSSE]

perasyonu bir süre askıya alacaktı. BM Güvenlik Konseyi'nce 600 fransız paraşütçüsünden oluşan bir taburun katılımıyla Güney Lübnan'daki BM askeri gücünün (7 000 kişi) artırılması kararı (25 şubat 1982) doğrudan bir çatışma tehlikesini azaltacak gibiydi. Ne var ki umutlar çok çabuk kırıldı.

yeni İsrail istilası

İsrail'in Sina'dan tam çekilişinden (26 nisan 1982) dört gün sonra, Menahem Begin, filistinlilerin mevzilerini yeniden bombalamaya karar vererek FKÖ'yle 9 ay önce imzaladıkları geçici ateşkes anlaşmasını bozdu .FKÖ kuşkusuz, iki ateş arasında kalmanak kaygısıyla buna hemen karşılık vermedi; çünkü kuzeyde, Trablusşam'da Suriye - Filistin çatışmaları daha da kanlı geçmeye başlamıştı (6 - 11 mayıs arasında yaklaşık 60 ölü).

İsrail hükümetinde, Güney Lübnan'da Ariel Şaron ile general Eytan'ın aylardır hazırladıkları geniş çaplı bir askeri operasyonun girişmenin uygun olup olmayacağı konusunda görüş ayrılığı meydana gelmişti. Bu operasyon için bir vesile gerekiyordu. Londra'da israil büyükelçisine karşı girişilen saldırı (3 haziran) bu vesileyi oluşturuyordu.

Beyrut'taki filistin kampına misilleme olarak yapılan hava saldırısından (5 haziran) sonra -ki bu saldırıya yukarı Galile'ye karşı roket atışlarıyla cevap verilmişti- İsrail birlikleri 6 haziran 1982 sabahı Güney Lübnan'a girdiler. Üç yoldan vakit geçirmeden Leytani ırmağına ulaştılar. BM askeri gücü bu saldırıya engel olamadı. Güvenlik Konseyi hemen toplanarak İsrail'in «derhal ve kayıtsız şartsız» geri çekilmesini istedi. İstek yerine getirilmedi. İsrail birlikleri Sayda'yı aldılar. Cezine'den sonra Şuf'u da ele geçirdiler. Dördüncü günde ülkenin dörtte birini işgal etmiş, Beyrut-Şam yoluna 5 km yaklaşmışlardı. Suriye ordusuyla ilk kara savaşları Bekaa vadisinde oldu; Suriye, hava savaşlarında onlarca Mig kaybetti ve Menahem Begin'in önerdiği ateşkesi kabul etti (11 haziran).

15 gün süren zorlu savaşlardan sonra, filistin direnişi, Beyrut'ta kuşatılmış duruma geldi. Philip Habib, filistinlilerle İsrail arasında bir ateşkes sağlayabilmek için temaslarını artırdı. Geçici bir ateşkes sağlandıysa da (18 haziran) israil topçu birlikleri, başkentin güneydoğu banliyösündeki filistin kamplarına karşı yerel saldırılarını, kesikli ama sistemli akınlarını sürdürdüler.

Haziran sonunda işgalin bilançosu korkunçtu. Binlerce suçsuz filistinli ve lübnanlı FKÖ'nün siyasal askeri altyapısının yok edilmesinin bedelini canlarıyla ödedi. BM bir kez daha etkisiz kalmış, Lübnan'daki barış gücü saygınlığını yitirmişti.

anlaşma girişimleri

23 ağustos 1982'de Beşir Cemayel, Elias Sarkis'in yerine cumhurbaşkanlığına getirildi. Ancak 14 eylülde bombalı bir saldırı sonucu öldürüldü. Yerine kardeşi Emin Cemayel cumhurbaşkanı oldu.

1982 sonlarında ABD'nin girişimleri sonucu, Lübnan'daki yabancı birliklerin geri çekilmesi konusunda israil ve Lübnan heyetleri arasında bir dizi görüşme yapıldı. Görüşmeler çok ağır bir tempoda ilerledi ve ancak ABD dışişleri bakanı George Shultz'un mayıs 1983 içinde bölgeyi ziyareti sonunda taraflar arasında görüş birliği sağlandı. Anlaşmaya göre, Lübnan'da bulunan 30 bin dolayındaki israil askeri geri çekilecek ,buna karşılık Lübnan'ın güvenliğini sağlayacak ortak bir devriye birliği ve israil sınırından Avari ırmağına kadar uzanan toprak parçası üstünde ortak bir güvenlik bölgesi oluşturulacaktı. Ayrıca İsrail, suriye birlikleri Lübnan'dan çekilmedikçe, kendi birliklerinin de geri çekilmeyeceği koşulunu getiren bir ek maddeyi anlaşmaya sokmaya başardı.

Ancak, görüşmeler sırasında, israil birlikleri Lübnan'dan tümüyle geri çekilirse, suriye birliklerinin de bölgeden çekileceği konusunda güvence vermiş bulunan suriye yönetimi, bu tutumunu değiştirdi. Suriye devlet, başkanı Hafız Esad, Shultz'a, ortak devriye birliğinin, İsrail'in Lübnan'daki varlığının sürmesi anlamına geldiğini, «lübnan'da tek bir israil askeri kaldığı sürece, Suriye'nin geri çekilmeyeceği»ni bildirdi. Böylece anlaşma daha baştan uygulanabilme niteliğini yitirmiş göründü.

Suriye yöneticilerine göre, bu anlaşmanın tanınabilmesi için, ABD'nin İsrail'in Suriye'ye saldırmayacağı konusunda somut güvence vermesi gerekirdi. Ayrıca, İsrail 1967 savaşında ele geçirdiği Golan tepelerini geri vermeliydi. Filistin sorununun çözümü ve Ortadoğu'da gerçek anlamda barışın sağlanması amacıyla Sovyetler Birliği'nin ve ABD'nin aynı ağırlıkta katılacağı bir uluslararası barış konferansı düzenlenmeliydi. Anlaşmaya destek bulmak için lübnan yönetiminin girişimleri genellikle sonuçsuz kaldı. Cezayir, Suriye ile ilişkilerini zedeleyecek bir açıklama yapmaktan kaçındı. ABD yönetimine yakınlığı bilinen Ürdün bile, hangi tarafı desteklediğini açıkça ortaya koymadı. Buna karşılık Mısır anlaşmayı olumlu bir gelişme olarak niteledi. İsrail'in Lübnan'ı işgalinden sonra ülkenin güney ve batısındaki bütün üslerini bırakarak Lübnan'ı terketmek zorunda kalan filistinli gerillalar da anlaşmaya şiddetle karşı çıktılar.

tırmanan iç savaş

Ağustos 1983'te müslüman dürziler ve hıristiyan falanjistler arasındaki çatışmalar Beyrut'a sıçradı; dürzilerin top ateşine tuttukları Beyrut uluslararası havaalanı bir süre trafiğe kapandı. Amal şii örgütü yandaşlarıyla hıristiyan milisler arasında çıkan bir sokak kavgası BM'in çokuluslu Barış Gücü'ne bağlı amerikalı askerlerin müdahalesiyle bir iç savaş görünümü aldı. ABD başkanı Reagan, Beyrut'ta bulunan Barış Gücü içindeki amerikan deniz piyadelerinin sayısını ve yetkilerini artırdı. Reagan, Velid Canbulat'ın lideri olduğu dürzi müslümanların Beyrut'taki amerikan askerlerine karşı saldırılarını sürdürmeleri halinde, Lübnan açıklarında seyreden ABD uçak gemisinden havalanacak uçaklarla dürzi mevzilerinin bombalanabileceği tehdidinde bulundu (Daha sonra bunu yer yer gerçekleştirdi). SSCB, ABD'nin bu tutumunu protesto etti. Lübnan cumhurbaşkanı Emin Cemayel görevinin en zor günlerini yaşamaya başladı. Yine ağustos ayı içinde, Suriye'nin denetim altında tuttuğu Bekaa vadisindeki Baalbek kasabasında, pazar yerinde patlayan bomba, 35 kişinin ölümüne, 133 kişinin yaralanmasına yol açtı. Bu arada ABD ile Suriye arasında yabancı güçlerin Lübnan'ı terketmesi konusunda belli bir ilerleme sağlandı. ABD, İsrail'in de Bekaa dolaylarından güneyde denetimi altındaki bölgeye çekilmesi yolunda itici rol oynadı. Buna karşılık İsrail ordusundan boşalan yörelerin denetimi konusunda dürzi müslümanlarla falanjist iktidar arasında sürtüşmeler çıktı

LÜBNAN'a giren İsrail birlikleri

Başkent Beyrut, eylül ayında da yoğun çatışmalara sahne oldu. Yaşamını yitiren 54 kişiden 26'sı lübnanlı asker ve milisler, 4'ü fransız 2'si amerikalı, 22'si de sivil lübnanlılardı. Batı Beyrut'un denetimi için şii ve dürzi milislerle hıristiyan falanjist iktidar güçleri arasında çarpışmaların artması üzerine, Cemayel iktidarını destekleyen ABD, Beyrut açıklarına 2 000 kişilik yeni bir çıkarma birliği gönderdi. Yapılan açıklamada bu birliğin ABD'nin BM Barış Gücü içindeki askerlerinin güvenliğini sağlamak amacıyla gönderildiği belirtildi. Fransa da aynı gerekçeyle lübnan sularına bir uçak gemisi yolladı. Beyrut'taki çatışmalar, gözlemcilerce II. Dünya Savaşı'ndan bu yana ortaya çıkan en şiddetli sokak çarpışmaları olarak nitelendi. Cumhurbaşkanı Emin Cemayel, iç birliği sağlamakta yetersiz kaldı. 26 eylül 1983'de başbakan Şefik Vazzan ve kabinesi istifa etti. Sünni bir müslüman olan Vazzan'ın bir «ulusal uzlaşma hükümeti» kurulmasına imkân sağlamak amacıyla istifa ettiği anlaşıldı. Aynı gün ABD ve Suudi Arabistan'ın arabuluculuk çabaları sonucu yeni bir ateşkes ilan edildi; böylece üç haftalık çarpışmalar sona ermiş oldu. Yeni durumda, dürzi müslümanların lideri Velid Canbulat, cumhurbaşkanı Cemayel'in önayak olacağı «ulusal diyalog» başarısızlıkla sonuçlanırsa çatışmaları yeniden başlatabileceklerini belirtti.

Öteyandan ateşkesi ihlal anlamına gelen ufak tefek çatışmalar da devam etti. 2 ekim 1983'te Canbulat, Beyrut'un güneyindeki Şuf bölgesinde yerel bir dürzi yönetimi kurduklarını açıkladı. Ardından Lübnan hükümetinde dürzilere daha çok yer verilmesini istedi. Dürziler, buna karşılık ateşkesten sonra oluşturulan ve lübnan ordusu, hıristiyan milisler ve şii müslüman milislerin de temsil edildiği 4 üyeli Güvenlik Komitesi'nde yer aldılar. Lübnan'da birbiriyle çatışan pek çok iç ve dış gücün yer alması 26 eylül 1983'te ilan edilen ateşkesin ne kadar sürebileceği sorusunu ortada bıraktı.

LÜBNAN'da bir Suriye mevzii

Foto. AP; M. Artault/Gamma (LAROUSSE)

Başkent Lüksemburg'dan bir görünüş

Başbakan Pierre Werner

Nitekim 23 ekim pazar sabahı Beyrut'ta çokuluslu Barış Gücü içindeki amerikan ve fransız askerlerinin bulunduğu karargâhlarda patlayan bombalar 300'e yakın amerikalı ve 100'e yakın fransız askerinin ölümüne yolaçtı ve ülkedeki siyasal gerginliği aniden artırdı.
Olaylardan sonra aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülke «Lübnan'daki tüm yabancı güçlerin geri çekilmesi» isteklerini yinelediler. «Tuzak kamyonlar»ın havaya uçurulması yoluyla gerçekleştirilen son suikastlerin sorumluları kesin biçimde ortaya çıkmadı. Ancak, olaylar yalnızca ABD, İsrail ya da Fransa için değil, onların Lübnan'daki yandaşları cumhurbaşkanı Emin Cemayel'in de yenilgisi olarak değerlendirildi.

Lübnan - İsrail anlaşmasının bozulması

Lübnan'la İsrail arasında 17 mayıs 1983'te, yabancı birliklerin Lübnan'dan çekilmesi konusunda yapılan anlaşma, başta Suriye olmak üzere tüm arap ülkelerinde tepki yaratmış, anlaşmayı imzalayan Lübnan hükümeti ve cumhurbaşkanı Emin Cemayel şiddetle kınamıştı. Lübnan'da iç savaşın 1984'te yeniden kızışması, dürzi ve şii milislerin saldırıları sonucunda amerikan ve fransız kuvvetlerinin Lübnan'dan ayrılması, hıristiyan milislerin ve Lübnan ordusunun müslümanlar karşısında gerilemesi, son olarak E. Cemayel'in Suriye'ye giderek devlet başkanı Esad'la görüşmesi Lübnan hükümetinin bu anlaşmadan vazgeçmesi zorunluğunu doğurdu. Şefik Vazzan hükümeti E. Cemayel'in başkanlığında 5 mart 1984'te toplanarak İsrail - Lübnan anlaşmasının iptalini kararlaştırdı. Anlaşmanın bu şekilde tek yanlı olarak iptal edilmesi ABD ve İsrail tarafından tepkiyle karşılandı. Öte yandan bu anlaşmanın iptali Suriye için «büyük zafer» sayıldı. İsrail bu durumda, ülkesi için bir sınır güvenliği sağlanmadıkça güney Lübnan'ı terketmeyeceğini açıkladı. (L)

***LÜDENSCHEİD,** Batı Almanya'da (Rheinland Westfalen) kent. — 59 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***LÜKSEMBURG,** Batı Avrupa'da devlet. — 365 000 nüf.

TARİH

Sosyal-Hıristiyan Parti lideri Pierre Werner'in 10 yıllık başbakanlığından sonra, 1974 haziranında işbaşına geçen liberal Gaston Thorn'un merkez - sol nitelikli hükümeti, her şeyden önce, Avrupa'yı sarsan ekonomik bunalımın Lüksemburg üzerindeki etkileriyle mücadele etmek zorunda kaldı. Uluslararası durumun yanı sıra, demir - çelik sanayiinin içine düştüğü güç durum da ülke ekonomisinde olumsuz etkiler yarattı. Sanayide çeşitliliğe yönelme eğilimlerine karşın, temel sanayi dalı yine demir - çelik oldu. Ancak 1970'de 5,5 milyon tonu bulmuş olan çelik üretimi, 1977'de 4,3 milyon tona düştü. Hükümet de bu sırada yeni sanayi dallarında yatırımlara başladı. Demir - çelik sanayiindeki bunalımın yanı sıra işsizlik de önemli bir sorun olarak kendini gösterdi. Daha önceki yıllarda böyle bir sorunu bulunmayan Lüksemburg'da, işgücü içindeki işsiz oranı 1977'de yüzde 0,8; 1978'de yüzde 1,4 oldu. Ayrıca 1966'lardan başlayarak ölüm oranının doğum oranını aşmasıyla ülkedeki nüfus dengesi de bozuldu.
10 haziran 1979'da yapılan genel seçimler, Gaston Thorn'un liberal - sosyalist koalisyon hükümetine son verdi. Liberaller eski durumlarını korudularsa da (14 yerine 15 sandalye), sosyalistlerin sandalye sayısı 17'den 14'e indi. Komünistlerin gerilemesi devam etti (5 yerine 2 sandalye). 6 yeni üyelikle sandalye sayısını 18'den 24'e çıkaran Sosyal - Hıristiyan Parti yeniden ülkenin en güçlü siyasal örgütü durumuna yükseldi. 1979 temmuzunda bu partinin lideri, eski başbakan Pierre Werner, liberallerle bir koalisyon hükümeti oluşturdu. Bu hükümette Gaston Thorn üç bakanlığı (dışişleri, ekonomi ve adalet) birden üstlendi.
Yeni Werner hükümeti ekonomik güçlüklerle mücadeleye devam etti. 1982 şubatında Lüksemburg frangının devalüe edilmesi dışsatımları beklendiği ölçüde artırmadı. Buna karşılık fiyat artışları süreklilik kazanmaya başladı. (LM)

***LÜKSEMBURG,** Lüksemburg büyükdüklüğünün başkenti. — 79 600 nüf. Avrupa Yatırım Bankası ve Ortak Pazar ülkeleri Adalet Divanı buradadır. (L)

***LÜLEBURGAZ,** Kırklareli ilinde ilçe. — 74 129 nüf., 35 köy. İlçe merkezi 35 689 nüf. (1980). [M]

***LÜNEBURG,** Batı Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 61 000 nüf. (L)

***LÜNEN,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 72 000 nüf. (L)

***LVOV,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 642 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***LYALLPUR,** Pakistan'da (Multan ili) kent. — 822 263 nüf. Termik santral. Gübre sanayii. (L)

***LYNCH** (John, **Jack** - denir), irlandalı siyaset adamı. — 16 haziran 1977 erken seçimlerinde partisi Fianna Fail'in başında çok hareketli bir seçim kampanyası yürüttü. Ülkenin ekonomik bunalımdan kurtarılması ve işsizliğin önlenmesi için bol vaadlerde bulundu. Seçimlerde Fianna Fail, 84 sandalye elde ederek büyük başarı kazandı ve Lynch başbakan oldu. Ancak, enerji bunalımı ve toplumsal çalkantılarla karşılaşınca, aralık 1979'da istifa etmek zorunda kaldı. Yerine sağlık bakanı Charles Haughey başbakan oldu. (L)

***LYNN,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 90 000 nüf. (L)

***LYON,** Fransa'da kent ve Rhône yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 1 185 919 nüf. Hizmet araçları sanayii. Elektrik santralleri. (L)

LYUBİÇİÇ (Nikola), yugoslav devlet adamı ve askeri (doğ. 1916). 1965'te Komünist Parti merkez komitesi üyesi oldu. 1974'de parti prezidyumuna getirildi. 1967'de savunma bakanı, 1982'de Sırbistan federe cumhuriyeti başkanı oldu. 1982 temmuzunda parti prezidyumundaki görevine son verildi. (M)

***LYUBLYANA,** Yugoslavya'da kent ve Slovenya cumhuriyetinin başkenti. — 257 800 nüf. Üniversite. Demir - çelik sanayii. (M)

Foto. X (MEYDAN); Sygma (LAROUSSE)

*MAASTRİCHT ya da MAESTRİCHT, Hollanda'da kent ve Limbourg ilinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 155 312 nüf. (M)

*MACAPA, Brezilya'da kent ve Amapa bölgesinin merkezi. — 86 000 nüf. (L)

*MACARİSTAN, Doğu Avrupa'da devlet. — 10 710 000 nüf.

TARİH

1969 - 1979 arasındaki on yıl içinde Macaristan'da görülen liberalleşme, Avrupa'daki diğer komünist ülkeler göz önüne alınırsa, oldukça anlamlıdır. Olayın görünürdeki şaşırtıcı yönü, bu sürecin, 1956 kasımında rus tanklarının iktidara getirdiği Macaristan Sosyalist İşçi Partisi (MSİP) birinci sekreteri Janos Kadar*'ın yönetiminde gelişmesidir. Kadar 1956'dan beri bu makama sürekli olarak seçildikten başka 1956'dan 1958'e ve 1961'den 1965'e kadar başbakanlık da yaptı. Yönetici olarak Moskova'yla gerekli uyumu sürdürürken (Macaristan'da 80 000 sovyet askeri vardır) en az o kadar gerekli olan demokratikleşme sürecini geliştirmeyi de bildi. Demokratikleşmenin ilk adımı olarak 1968'de ekonomik reform hareketine girişildi. Bu reform, planlamanın, rekabet ve kâr mekanizmalarıyla birlikte pazar ekonomisine bağımlı kılınması ilkesine dayanıyordu. Ayrıca yöneticiler, yurttaşlarında canlı bir siyasal ilgi ve aktif yurttaş olma isteği yaratma dileğindeydiler. 1969'da, rejimin kurulduğu tarihten sonra ilk kez Ulusal Meclis ülke yönetimine aktif bir şekilde katılmaya başladı. Milletvekilleri, hükümetin önerilerini ciddi biçimde tartışmaya çağrıldı.

1970'de partiye üye olma yaşı 21'den 18'e indirildi. Kamuoyunu bilgilendirme isteği de 1970'de, MSİP'ın X. Kongre ön raporu özetinin *Nepszabadsag* gazetesinde yayımlanmasıyla ilk kez açıkça ortaya çıktı. Brejnev (SSCB), Husak (Çekoslovakya), Jivkov (Bulgaristan) ve Gomulka'nın (Polonya) katıldığı kongre Kadar'cı politikanın bir başka yönünü de belirginleştirdi: Yönetim özerkliği bulunan bazı işletmeleri ve yönetim birimlerini daha iyi denetlemek amacıyla parti ve merkezi hükümet örgütünün güçlendirilmesi.

Önemli bir başka nokta da parti merkez komitesinde herkesin aynı görüşte olmasıydı. Stalinci ve antistalinci ayrımına artık son verilmişti. Nitekim 1956'daki rolüne karşın Janos Kadar halk arasında gerçek bir saygınlığa sahipti; eski stalinci ve 1956'da devlet konseyi başkanı olan, başına buyruk sosyologların önderi Andras Hegedüs 1968'de Sovyetler Birliği'nin Prag'a müdahalesine karşı çıkabilmişti. Partideki görüş birliğini güçlendirmek ve korumak amacıyla 1970'de yapılan XII. kongrede siyasi büronun (politbüro) üye sayısı 13'e indirildi.

Zamanla liberalleşme süreci devam etti. 1971 genel seçimlerinde iktidar, o ana kadar görülmedik bir adım atarak, çok sayıda adayın ortaya çıkmasını teşvik etti. Şair Sandor Petöfi'nin yüzüncü doğum yıldönümü nedeniyle yöneticiler, komünist olmayanlarla da el sıkışma politikasını resmileştirdiler. 1972'de MSİP'in 750 000 üyesi vardı ve artık üye sayısının artmasından çok yeni üyelerdeki niteliğe önem veriliyordu. Parti örgütünden devlet örgütüne, devlet örgütünden de parti örgütüne atama ve nakil politikası, her türlü temizlik manevrasından arınmıştı.

ekonomik sorunlar

Bu arada, ekonomik reformun uygulanmasında karşılaşılan güçlükler nedeniyle liberalleşme sürecinde belli bir yavaşlama görüldü. Kâr etmenin devreye girmesi bazı meslek sahiplerinin yaşam düzeyini yükseltti. Diğerleriyse, meydana gelen farkı hoşnutlukla karşılamadılar. Bu kesimleri, özellikle işçileri tatmin etmek amacıyla, 1975'de toplanan XI. Kongre'de, kendilerini ihmale uğramış gibi görenlerin partinin tüm kademelerinde topluca yükseltilmesi üzerinde duruldu.

Fakat bu, macar toplumunun tüm sorunlarını çözümlemeye yetmiyordu: Coğrafi düzeyde emekçilerin kötü dağılımı, iş disiplinsizliği, sendikalara daha fazla değer verilmesine karşın haklarını savunabilecekleri konusunda duyulan kuşku, erkek ve kadın emekçiler arasında eşitsizlik, ekonomik suçlarda (dolandırıcılık, rüşvet...) süreklilik ve yöneticilerin deyimiyle genel olarak «tüm olumsuz olgular». 1976'da batıdaki ekonomik bunalımın ters tepkisi de bunlara eklendi. Hayat pahalılığındaki zincirleme artış, sovyet petrolünün pahalılaşması, turist sayısındaki düşme, yaşam düzeyinde belli bir duraklamaya yol açtı. Yine de bu durum, diğer halk demokrasilerinden farklı olarak hiçbir derin gerilime yol açtı.

Hiç kuşkusuz, Macaristan'da da rejime karşı olanlar vardır. Ama bunlar, anayasanın güvence altına aldığı bireysel özgürlüklerin uygulanmasını isterlerken sosyalist rejimi bütünüyle reddetmezler. Kültürel planda beğeni ve görüşlerdeki çeşitlilik hoşgörülür; ancak yöneticiler «batının kötü etkilerini» teşhir etmekten de geri kalmazlar. Bununla birlikte Budapeşte'de kültürel gösterilerde büyük bir çeşitlilik görülür, çağdaş tarihe ilişkin pek çok kitap, hatta marksist olmayan yabancı eserler yayımlanır.

din-devlet ilişkileri

Kardinal Mindszenty'nin Budapeşte'deki amerikan elçiliğine sığınmaktan Vatikan'ın baskısıyla vazgeçtiği 1971 yılından beri, Macar hükümetiyle katolik kilisesi arasındaki ilişkiler yavaş yavaş iyileşti. Macar kilise örgütü hemen hemen bütünüyle durmaktadır. Gençlere dinsel eğitim verilmesi sorunu da çözümlenmiş gibidir. Laiklere Budapeşte Teknoloji Akademisi'nin verdiği eğitimi izleme hakkı tanındı; bu durumun, başka hiçbir doğu Avrupa ülkesinde örneği yoktur.

dış politika

On yıl boyunca Macaristan dış politikası, örneği az görülen bir süreklilik gösterdi. Janos Kadar bu gerçeği 1978'de şu sözlerle özetledi: «Macaristan, SSCB'nin müttefikidir; Varşova ve Comecon anlaşmalarının üyesidir (...), sömürgecilik boyunduruğundan kurtulmuş halkların dostudur (...). Barış içinde yan yana yaşama ilkesine göre, gelişmiş kapitalist ülkelerin dürüst muhatabıdır.»

Macaristan'ın dış politikasında belirleyici unsur elbetteki Sovyetler Birliği'ne kayıtsız şartsız bağlılıktır. Fakat batıya açılma da dış politikanın bir başka güçlü yönüdür. Amerika Birleşik Devletleri (1978'de Aziz İstvan'ın tacını iade etti) Federal Almanya, İtalya, Fransa, Avusturya ve Japonya ile ilişkiler durmadan gelişti. Dış politikadaki tek karanlık nokta Romanya'yla olan ilişkilerdir. Romanya'nın Transilvanya bölgesinde yoğun bir macar azınlığı (1,7 milyon kişi) vardır ve macar hükümeti Romanya'yı bu azınlığa kötü davranmakla suçlamaktadır.

başlıca üretim

buğday	5 Mt
mısır	6 Mt
taşkömürü	3 Mt
linyit	23 Mt
elektrik	25 milyar kWs
boksit	3 Mt
doğal gaz	5 milyar m³

SAVUNMA

1983'te 106 000 (58 500'i silah altında) kişiden oluşan macar ordusunda askerlik süresi 18 aydır. 6 tümenden (biri zırhlı) oluşan kara ordusunda T - 54/55 tankları kullanılmaktadır. 140 uçaklık hava gücünde, özellikle sovyet yapısı MİG 21'ler çoğunluktadır.

ANAYASA

1949 anayasası, 19 nisan 1972'de değiştirildi. Macarsitan'ın bir halk demokrasisi olduğu belirtilen anayasaya göre, dört yılda bir yenilenen Millet Meclisi devletin en yüksek organıdır. Meclis, Devlet Başkanlığı Konseyi'ni seçer. Konsey hem kolektif devlet başkanlığı görevini hem meclis tatildeyken geçici parlamento görevini yürütür ve Meclis'e karşı sorumludur. Bakanlar Kurulu da Konse'yin önerisi ile Meclis tarafından seçilir.

EDEBİYAT

Macar edebiyatında, üstün yetenekli denemecilerin ve edebiyat eleştirmenlerinin önemli yeri vardır. Bunardan Laszlo Nemeth, macar nazmı, öğretim reformu, Proust, Freud veya aşırı gerilim gibi çok çeşitli konuları ele alan çarpıcı incelemeleriyle dikkatleri çekti; önemli yazılarını *Nitelikte Devrim* (1941) *Deneyen İnsan* (1963) *Sajkod Geceleri* (1961) *Kızlarım* (1962) adlı kitaplarında topladı. Albert Camus'nünkine yakın bir esinle yazan (*Bir Atletin Ölümü; Saül ya da Mümin-*

ekonomik ve idari bölümler

bölge	*il*	*nüfus*	*merkez*	*nüfus*
Merkez Sanayi Bölgesi	Budapeşte	2 081 700	Budapeşte	2 081 700
Kisaföld	Györ-Sopron	303 900	Györ	122 000
	Vas	281 500	Szombathely	79 400
	Komarom	317 000	Tatabanya	72 700
	Fejer	415 000	Szekesfehervar	98 700
Orta Tuna	Veszprem	418 000	Veszprem	51 300
	Zala	263 700	Zalaegerszeg	51 500
	Baranya	268 300	Pecs	165 300
İç ya da Güney Tuna	Tolua	258 200	Szekszard	31 800
	Somogy	361 200	Kaposuar	71 000
	Borsod-Abauj-Zempleu	591 600	Mikolc	203 000
Kuzey Sanayi Bölgesi	Heves	345 500	Eger	58 400
	Nograd	235 600	Salgotarjan	44 600
	Hajdu-Bihar	353 400	Debrecen	192 000
Yukarı Tisza Bölgesi	Szabolcs-Szatmar	572 700	Nyiregyhaza	95 200
Tisza Körös Bölgesi	Szolnok	444 100	Szolnok	73 700
	Bekes	433 200	Bekescsaba	64 000
Tuna-Tisza Bölgesi	Csongrad	285 900	Szeged	173 300
	Bacs-Kiskun	570 300	Kecskemet	92 700

Janos Kadar ile Fransa Cumhurbaşkanı V.G. d'Estaing fransız-macar işbirliği anlaşmasını imzalarken

ler Kapısı) romancı Miklos Meszöly de edebi denemeler ve derin felsefi yazılar yazdı. Bu yazılarının bir kısmını *Enginlikler Okulu* adlı kitabında topladı. Katolik şair, çevirmen (Ronsard, Apollinaire, Aragon) ve romancı (Gyürgy Ronay (1913 - 1978) metin açıklamalarında çok başarı gösterdi.

70'li yılların macar şiirinde gerçeküstücülüğe yeniden bir dönüş göze çarpar: Bu akım, ya İstvan Kormos'da (1923 - 1977) olduğu gibi folklorla zenginleştirilmiş ya da Kassak'ta ve kısmen Gyula İllyes*'te hatta Otto Orban'da (doğ. 1936) görüldüğü gibi 1920'lerdeki parlak dönemden esinlenmiştir. Gerçeküstücü düzyazıysa özellikle Miklos Szentkuthy (doğ. 1908) tarafından temsil edildi.

Yüz yıla yakın bir süreden beri macar yazar ve şairleri «kentçi» ve «halkçı», ya da «kentli» ve «köylü» olarak ikiye bölünmüş görünmektedirler. Siyasal ve toplumsal durumdaki iniş - çıkışlara bağlı olarak az veya çok yoğunluk kazanan bu ayrılık, sanayideki yeni gelişmelere rağmen yumuşamadı; özellikle gerçekçi macar edebiyatı kentlerde ve kırsal alanda yaşayanların yaşam koşulları ile düşünce yapıları arasındaki farklılığı vurguladı.

Macar edebiyatının Macaristan sınırları dışında da gelişmesi bir bakıma yeni bir olaydır. Bu duruma Romanya'da (Andras Sütö), Yugoslavya'da (*Hid* ve *Uj Symposium* adlı dergiler çevresinde toplanan genç yazarlar) ve özellikle batılı ülkelerde rastlanır: ABD, Fransa, İngitere, Federal Almanya, İsveç. Lajos Zilahy* veya Sandor Marai* gibi sürgündeki bazı edebiyat adamları Macaristan'ı terketmeden önce ün kazanmışlardı; şair Jozsef Bakucz (doğ. 1929) ve özellikle Victor Hatar (doğ. 1914) gibi sürgündeki diğer yazarlar, ülke dışına çıktıktan sonra kendilerini gösterdiler. 1956'dan beri Londra'ya yerleşen ve fransızca üç romanı yayımlanan (*Pepito ve Pepita; Anibel; Archie Dumbarton*) Hatar, aynı zamanda şiirler, oyunlar ve denemeler de yazdı. Gerçeküstücü olan Hatar, göz kamaştırıcı bir zenginliğe sahip dili ve çarpıcı üslubu ile hiç kuşkusuz çağımızın en büyük yazarlarından biridir.

MÜZİK

1973'ten itibaren Macaristan'da üç estetik hareket göze çarpar: Kodaly'nin izleyicileri olan halkçılar, Bartok'un veya Viyana'nın mirasçıları modernler ve batılı öncülere ulaşmak isteyen öncüler.

En çarpıcı isimler modernler arasındadır. Kurtag, eski eseri *Mikrokosmos*'un bir çeşit devamı olan *Oyunlar*'ı (1978) yaratırken, Sandor Balassa (doğ. 1935) *Requiem* (1969), *İris* (1971 ve bir operayla (1978) kendini kabul ettirdi. Zsolt Durko (doğ. 1934) mikro - yapılar tekniğini (*Koloitler*) [1969] kullandı, fakat bu arada Kodaly' nin ölçübilimini de unutmadı: *Mezarbaşı Konuşmaları* (1972). Bartok'un yoğun etkisinde kalan Andras Szollosy (doğ. 1921), kolorist (renkçi) yapıtlar yazdı, birçok film müziği yaptı. Szollosy, *Transfigurazioni* (1972) ve *Sonorita*'yla (1974) ülkesinde Ligeti'nin saygın bir temsilcisidir. Öncü müzik uzun bir süre, ülke dışında stokastik, elektronik ve somut müzik yazan Zoltan Pongracz'ın (doğ. 1912) etkisinde kaldı. Pongracz, 1975'de Budapeşte Franz Liszt Akademisi'nde elektronik müzik kürsüsünü kurdu.

Pongracz'ın genç izleyicileri arasında Budapeşte'de kendi eserleriyle Schönberg'den Cage'a kadar istedikleri tüm «klasikler»in çalındığı yeni bir müzik stüdyosu kuran Laszlo Sary (doğ. 1940), Zoltan Jeney (doğ. 1943), Laszlo Dubrovay (doğ. 1943) ve Laszlo Vidovsky (doğ. 1944) göze çarpar. Bu kuşağın bir başka görevi de eserlerinde macar ruhunu yansıtan bir şeyin bulunmasını sağlamaktır; genç macarlar arasında yankı uyandıran bu görüş daha şimdiden az da olsa benimsenmiş gibi görünmektedir.

Macar müzikçiler günümüzde dünyaya tam bir stil ve bireysel yaratıcılık yelpazesi sunmakta ve kendi ulusal gerçekliklerinin ifadesine katkıda bulunmaktadırlar. Bu nedenle sanatları Bartok'un mirasına sahip çıkabilir.

SİNEMA

Yılda ortalama yirmi uzun metrajlı film çevrilen Macaristan, 1963'ten sonra dünya sinemasında önemli bir yere geldi. Çağdaş toplumda insan ilişkilerini de ele alan kaliteli filmler yapıldı. İnce alaylı eleştirilere yer verilen gerçekçi yapımlar arasında, Peter Bocso'nun, Ferenc Kardos' un birçok filmi, İstvan Darday'ın *İngiltere'de Yolculuk* (1974), Ferenc Andras'ın *Şeytan Karısını Döver, Kızını Everir* (1976), Andras Lanyi'nin *Bir Efsanenin Yaratıcıları* (1974) adlı filmleri sayılabilir. Miklos Jancso'nun alegorik ve şiirsel anlatımı bir başka yönelimi simgeler. Her iki yaklaşım da, topluluk içinde bireyin yerini, sosyalist bilinçle bireysel özlemler arasındaki girişimi, hatta çatışmayı ele alır. 1960'ların büyük yönetmenleri mesleklerini parlak bir canlılıkla sürdürdüler. Miklos Jancso tören ve ayinlerin önemli bir yer tuttuğu çok kişisel bir evrene kapanmakla birlikte koreografik üslubuna sadık kaldı ve öykülerine beklenmedik ve içgüdıklayıcı işaretler serpiştirmekten de geri kalmadı. *Kırmızı Mezmur* (1971) ve *Elektra İçin*'den (1974) sonra İtalya'ya giderek *Özel Günahlar, Genel Erdemler* (1976) filmini çevirdi. Sonra ülkesine dönerek tarihi bir üçlemenin ilk ikisini gerçekleştirdi: *Macar Rapsodisi* ve *Allegro Barbaro* (1978).

Eserleri ülke dışında en çok bilinen yönetmenler, yeni eserler vermeye devam ettiler: Andras Kovacs (*Labirent*, 1976; *Hara*, 1978; *Ekim Ayında Bir Pazar*, 1979), Zoltan Fabri (*Beşinci Mühür*, 1976; *Macarlar*, 1977; *Balint Fabian'ın Tanrıyla Karşılaşması*, 1980), Karoly Makk (*Kedi Oyunu*, 1974; *Çok Ahlakî Bir Gece*, 1977), Marta Meszaros (*Evlat Edinme*, 1975; *Dokuz Ay*, 1976; *İki Kadın* ,1977; *Evdeki Gibi*, 1978; *Yol Boyunca*, 1979; *Mirasçılar*, 1980), İstvan Zsabo (*Kazmacı Sokağı 25 Numara*, 1973; *Budapeşte Masalları*, 1976; *İtimat*, 1979), İstvaan Gaal (*Legato*, 1977), Laszlo Ranody (*Küçük Yardımcı*, 1975), Ferenc Kosa (*Zamanın Dışında*, 1973; *Kar Yağışı*, 1974; *Bir Şampiyonun Portresi*, 1976), İmre Gyöngyössy (*Bekleyiş*, 1975; *Sıradan Bir Yaşam* [Berna Kabay'la birlikte], 1977).

1970'li yıllar, 1963 - 1969 döneminde sinemacılığa başlayan kuşağın olgunluk eserlerini verdiği yıllar oldu: Zsolt Kezdi - Kovacs (*Josef Dönünce*, 1975; *Sevgili Komşu*, 1979), Pal Gabor (*Vera'nın Eğitimi*, 1978), Pal Sandor (*Garip Bir Rol*, 1976; *Bizi Kötülükten Kurtarın*, 1978), Judit Elek (*Bir Macar Köyü*, 1974; *Belki Yarın*, 1979).

Tarihî epik freskler yerine sosyografik çözümlemeyi yeğleyen genç bir kuşak da yetişti: İstvan Darday ve György Szalai (*Film - Roman*, 1977), Rezsö Szöreny (*İyi Yıllar*, 1977), Bela Tarr (*Aile Yuvası*, 1979), Ferenc Grunwalsky (*Bir Devrimciye Ağıt*, 1975), Laszlo Lugossy (*Kimlik Tespiti* 1975). [L]

Miklos Jancso: Elektra İçin (1974)

***MACEİO,** Brezilya'da kent ve Alagoas eyaletinin merkezi. — 264 000 nüf. (L)

***MACERATA,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 44 000 nüf. Müze. (L)

***MACİAS NGUEMA** (Francisco), gineli siyaset adamı. — ([illegible]bo 1979). Kurduğu acımasız diktatörlük rejimi, halkın bir bölümünün ülkeyi terketmesine neden oldu. Ülkesinin yıkıma sürüklenmesinden sorumlu tutulan Macias Nguema, 1979'da ordu tarafından devrildi ve çok geçmeden kurşuna dizildi. (L)

MACK (Heinz), alman ressamı (Lollar, Giessen yakını 1931). Zero grubundaki (1957 - 1967) sanatçı arkadaşları Otto Piene ve Günther Uecker gibi sanatını, temel öğelere (ışık ve hareket) ve teknolojiye dönüş üzerine kurdu. Kinetizmin ve uluslararası «Yeni Eğilimler» akımının en ilginç örneklerinden olan eserleri, az sayıda biçim, malzeme (alüminyum, cam, pleksiglas, ayna, vb.) ve yapım ilkeleriyle (doğal ya da yapay hareket, doğal ya da yapay ışık) sınırlanmıştır. Ancak, birleşim ve etki imkânları oldukça zengindir (lümino - kinetik etkiler, yansıma, harelenme, örgü ve titreşim oyunları). Bu zenginlik, sanatçının 1956 - 1958 yıllarında yaptığı, siyah ya da beyaz tek renkli tablolardan (*Dinamik Yapılar*) *Işık Röliyefleri, Döneçler, Küpler, Işıklı Dikme Taşlar, Işık Nesneleri, Işık Araçları* gibi eserlere, eylemlere ve çevre düzenlemelerine ya da mimarlığa özgü uygulamalara geçmesini sağladı. (L)

***MacLAINE** (Shirley), amerikalı sinema

Foto. AP; Hungarofilm (LAROUSSE)

oyuncusu. — 1960'ların sonlarında seyrek film çevirmeye başladı: *Kadınlara Dayanamam* (Woman Times Seven) [V. De Sica, 1967], *Sweet Charity* (Tatlı Charity) [B. Fosse, 1968], *El Torida* (Two Mules for Sister Sara) [D. Siegel, 1969], *Sapık Ruhlar* (The Possession of joel Delaney) [W. Hussein, 1972], *The Turning Point* (Dönüm Noktası) [H. Ross, 1977], *Merhaba Dünya (Being There)* [H. Ashby, 1980]. (M)

***MacMILLAN** (Kenneth), ingiliz koreografı ve dansçısı. — Son olarak *The Four Seasons* (Dört Mevsim) [1975] adlı bale düzenlemesini hazırladı. (L)

***MACON,** ABD'de (Georgia) kent. — 122 000 nüf. (L)

***MAÇİDA,** Japonya'da (Honşu) kent. Tokyo'nun güneybatısında. — 203 000 nüf. (L)

MAÇİLİPATNAM (esk. **BANDAR***), Hindistan'da (Andhra Pradeş) liman kenti. — 113 000 nüf. (L)

***MAÇKA,** Trabzon ilinde ilçe. — 41 208 nüf., 69 köy. İlçe merkezi 3 989 nüf. (1980). [M]

***MADAGASKAR,** Hint Okyanusu'nda devlet. — 8 960 000 nüf.

TARİH

On dört yıl boyunca kesin bir «egemenlik» kuran başkan Philibert Tsiranana*'nın siyasal yaşamdan uzaklaştırıldığı mayıs 1972' den sonra Madagaskar cumhuriyeti bir siyasal istikrarsızlık ve ekonomik durgunluk dönemine girdi .

1973 şubatında Paris'te başlayan görüşmeler sonunda Madagaskar ile Fransa arasında 4 haziranda yeni iş birliği anlaşmaları imzalandı. O sırada dışişleri bakanı olan deniz subayı Didier Ratsiraka* *(Ek 2)* Paris görüşmelerine katılan Madagaskar heyetini başarıyla yönetti ve «ikinci Madagaskar bağımsızlığının babası» olarak dikkatleri çekti. Ancak Madagaskarlı yöneticiler, aşırı solun hoşnutsuzluğu (liderlerinden biri olan sosyolog Rakotonirina Manandafy tutuklandı) ve eski rejim yanlılarıyla (1973 şubatındaki Diégo-Suarez ayaklanmaları) uğraşmak zorunda kaldılar. Temmuz ayında, İçişleri Bakanı albay Richard Ratsimandrava «fansa kaynaklı bir komplo»yu açığa çıkardı ve Paris'le ilişkiler yavaş yavaş bozulmaya başladı.

General Ramanantsoa*, 1974'de, André Resampa'nın Madagaskar Sosyalist Partisi'nde toplanmış eski başkan Tsiranana yanlılarına, MUBH'ın (Madagaskar Ulusal Bağımsızlık Hareketi) lideri ve 1971'de adanın güneyini kasıp kavuran köylü ayaklanmasının önderi Monja Jaona yandaşlarına ve Albay Bréchard Rajaonarison'la birlikte başkaldıran ordu birliklerine karşı savaşım vermek zorunda kaldı. 5 şubat 1975'de general Ramanantsoa istifa etti; yerini alan albay Ratsimandrava aynı ayın 11'inde esrarengiz biçimde öldürüldü; yönetim de general Gilles Andriamahazo'nun başkanlığındaki askeri bir konseyin eline geçti. Andriamahazo, 14 haziranda Didier Ratsiraka'yı devlet başkanı ilan eden bir Yüksek Devrim Konseyi (TDK) oluşturdu; bu karar, 21 aralıkta Didier Ratsiraka'ya geçerli oyların yüzde 90'ını sağlayan bir referandumla onaylandı.

1976'da, «küçük kızıl kitap» denilen sosyalist devrim yasası ilan edildi; kamulaştırmalar yavaş yavaş yaygınlaşırken yeni kurumlar oluşturuldu (özellike, Askeri Kakımma Konseyi) ve 30 haziran 1977 genel seçimlerinde oyların yüzde 92'sini toplayan Devrimi Savunma Ulusal Cephesi kuruldu. Başkan Ratsiraka, hem sağı hem de aşırı solu dize getirdi; «iktidar proleterlere» anlamına gelen bir cümlenin kısaltılmışı olan MFM partisini kapattı.

Bir komplo saplantısı içinde yaşayan başkan Ratsiraka, ağır iç zorluklara karşı karşıya olduğu izlenimini yaratma çabasındaydı. Dış politikada ise, tersine, Madagaskar'ın egemenliğini daha kararlı biçimde pekiştirdi; Hint Okyanusu'nun askerden arındırılmasını talep etti; Seyşel ler, Mauritius Adası ve Réunion hükümetleri ve ilerici partileriyle sıkı ilişkiler kurdu; Fransa'nın sembolik bir askeri güç bulundurarak işgalini sürdürdüğü Mozambik kanalındaki stratejik adacıkları geri vermesini istedi (Europa, Bassas da India, Juan de Nova, Glorieuse takımadaları).

Başkan Ratsiraka, Mayotte'un takımadaya katılarak birleşmesinden yana olduğu Komorlar'la ilişkilerinde zorluklarla karşılaştı; bu durum özellikle 1976 aralığında Majunga komor topluluğunun yüzlerce ölü vermesine yol açan ırkçı nitelikli ayaklanmalardan sonra daha da ciddileşti. Devlet Başkanı Didier Ratsiraka görevinin yedi yıl daha uzamasının sağladığı ocak 1982'de, aynı yıl içinde yapılması öngörülmüş yasama meclisi seçimlerinin bir yıl ertelendiğini açıkladı. Ayrıca yakında bir hükümet değişikliğine gidileceğini belirterek «Madagaskar'ın bugünkü ağır krizden kurtulması gerektiğin»i kamuoyu önünde kabul etti. Hükümet değişikliği sırasında birkaç liberal kabine dışında bırakıldı. Bunlardan Ekonomi ve Ticaret Bakanı Rarivoson ile Maliye ve Plan Bakanı Rakotovao - Razakaboana'nın yerleri madagaskar sosyalizminin tartışmasız temsilcileri olan kişilerce dolduruldu.

Rejimdeki bu gelişme dışarda büyük kaygılara yol açtı. Aralarında İnsan Hakları Derneği ve Uluslararası Af Örgütü de bulunan kuruluşlar siyasal tutuklulardan yana birçok sonuçsuz girişimde bulundular. Hükümet, dış müdahale bahanesiyle, yabancı avukatları sınır dışına çıkardı.

1975'teki parlak deniz subayı imgesi o parıltısını yitirmişti; bu itibar yıpranması, iyice sağlıksız bir siyasal ve sosyal ortam doğmasına yol açtı. Otoriteler, ocak 1982'de, D. Ratsiraka'nın iktidara gelişinden beri dördüncü kez bir komplonun ortaya çıkarıldığı açıkladı. Adayı gerçek bir korku psikozu sardı. Ülkenin çeşitli köşelerinde anayol haydutları devlet kuvvetlerine kafa tutuyor, köylülerle yolcuları haraca kesiyorlardı; temmuz 1981'de, batıda, üç subay öldürüldü. Kasım 1981'de ve mart 1982'de Antananarivo'da, daha sonra da ülkenin kuzeyinde şiddetli çatışma lar oldu. Kasımda, üç gün yağmacıların ve asilerin eline geçen başkentin merkezin de düzenin yeniden sağlanması için ordunun harekete geçirilmesi gerekti. Mart 1982'de, Antsiranana'da (eski Diego - Suarez) ve Nassi - Be adasında çıkan karışıklıklarda dükkânlar, mağazalar talan edildi. Hükümetçe sansür konulduğundan, kargaşanın gerçek çapı ve ölenlerin sayısı anlaşılamadı.

Şiddet mayısta güneye de bulaştı. Toliara (eski Tulear) bölgesinde, bir dizi öküz hırsızlığı sonunda, 100'ü aşkın köylü jandarmalar tarafından katledildi.

Antananarivo ile Paris'i dağınık adalar konusunda karşı karşıya getiren toprak anlaşmazlığına karşın, iki başkent arasındaki ilişkiler göreli olarak iyi kaldı. D. Ratsiraka, Fransız egemenliği altındaki adaları diplomatik yoldan istemeyi sürdürdü. Eylül 1981'de Paris'e gitti; danışmanı Guy Penne de Afrika sorunlarını görüşmek üzere Elysée'ye kabul edildi. Ama Madagaskar rejiminin en sıkı işbirliği ilişkilerini doğu ülkeleriyle ,özellikle de önemli bir askeri yardım ve başkanın kişisel güvenliğini sağlayan Sovyetler Birliği ve Kuzey Kore ile kurduğu görüldü. Resmi yalanlamalara karşın, SSCB'nin, biri Diego-Suarez'deki eski Fransız deniz tesisleri içinde olmak üzere, birçok üs kurmayı gerçekleştirdiği söylenebilir. Ocak 1982'de pirinç tarlalarını harap eden bir dizi selli yağmur ekonomik güçlükleri daha da ağırlaştırdı. Başkentte 65 kişi felaketin hışmına uğradı. Pirinç ürününün yarısı yok oldu.

Ratsiraka, mayıs 1982'de, Madagaskar frangını yüzde 17 oranında devalüe etmek zorunda kaldı.

Kara Afrika ve Madagaskar edebiyatı

Zencilik*, uzun süre bir Afrika kıtası, hatta Antiller ve Hint Okyanusu edebiyatları arasında bir köprü niteliğindeydi. Eski sömürgelerin bağımsızlığa kavuşmalarından sonra ciddi tartışma konusu olan ve artık çağdışı bir anlayış olarak değerlendirilen bu akım, günümüzde, üzerinde çeşitli eğilimlerin yansıdığı bulanık bir perde durumuna geldi. Sözlü gelenekleri toplayıp yazıya çevirenlerin sayısı bugün de azımsanmayacak kadar çoktur. Örneğin Amadou Hampate Ba (1899 - 1979), tarih ve etnografi çalışmalarından sonra *Wangrin'in Esrarengiz Yazgısı* romanıyla bir şaheser yarattı (1973).

Bazı dram yazarları (Seydou Badian, Dijibil Tamsir Niane) oyunlarında kahraman tipi olarak Güney Afrikalı zenci Chaka' yı seçtiler. Henre Lopés (doğ. 1937), Jean - Baptiste Tati - Loutard (doğ. 1938) ve Penandrova Reo gibi yazarlar eserlerinde folklordan büyük ölçüde yararlandılar.

Çoğu kez romancılar, geleneksel düşünceyle Avrupa kökenli yenilikler arasındaki çatışmayı dile getirirler. Artık sömürge egemenliği hatta daha önce ele alınan bir konu olarak Fransa'daki afrikalı öğrencilerin deneyimleri bile eski etkisini yitirmiş ya da en azından geri plana düşmüştür; Hıristiyanlık ise, ülke içinde kilise adamları çıkmış olsa bile kimi zaman reddedilmesi gereken bir dışalım olarak görülür (Etienne Yanou'nun *Bisso'daki İnsan Tanrı*'sı, [1974]); Valentin Y. Mudimbe (doğ. 1941), dinsel inancı ile bir yurtseverlik görevi olarak gösterilen marksist devrim arasında sıkışan bir papazın dokunaklı bunalımını ele alır: *Sular Arasında,* (1973).

Kimi zaman yerel zorbalıkların eleştirilmesi yerini yabancı sömürücülerin yerilmesine bırakır: Hıristiyan olan Jean - Pierre Makouta - Mboukou (doğ. 1929) öyküsünü din değiştirme ve bağışlama temasıyla sona erdirir (*El Değmemiş Ormandaki Sürgünler,* [1974]); oysa Emmanuel Dongala'da (*Elde Bir Silah, Cepte Bir Şiir,* [1973]), Seydau Badian'ın *Kanlı Maskeler*'inde (1976), Guy Menga'nın *Kotawali*'sinde (1977) bir despota karşı başkaldırı, zalimi devirdikten sonra başkaldıranı aynı hataları işlemeye götüren mukadder zulüm konusu işlenir.

Afrika edebiyatı bağlanmış (*engagé*) olma niteliğini korur; ama, on beş yıl kadar önce umutla iç içe bulunan eleştirilerde bugün karamsar renkler ağır basar. (L)

***MADALYA** i. — ANSİKL. Nümism. Türkiye'de 60 yıllık cumhuriyet dönemi boyunca, İstiklal Madalyası'ndan sonra askerler için ihdas edilen dört çeşit madalyadan başka hiçbir devlet madalya ve nişanı ihdas edilmemişti. İlk kez 1983 yılında bu amaçla bir kanun çıkarıldı (23 e-

Cumhurbaşkanı
Philibert Tsiranana

Cumhurbaşkanı
Didier Ratsiraka
Pekin'i ziyaret ederken
(haziran 1976)

Foto. AFP; Gamma (LAROUSSE)

kim 1983 tarih ve 2933 sayılı Madalya ve Nişanlar Kanunu); bu kanunla üç madalya ve üç nişan ihdas edildi.

madalyalar

Devlet şeref madalyası, bakanlar kurulunun teklifi, cumhurbaşkanının tevcihi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bekası, ülkenin ve milletin bölünmez bütünlüğü, toplumun huzuru, birlik ve beraberliği için yurt içinde ve yurt dışında üstün feragat, fedakârlık, başarı ve yararlılık gösteren türk ve yabancı uyruklu kişilere verilir. Devlet övünç madalyası, ilgili bakanın teklifi bakanlar kurulunun onayı ve cumhurbaşkanının tevcihi ile yurt içinde ya da yurt dışında gösterdiği sorumluluk ve görev anlayışı, feragat, fedakârlık ,başarı ve yararlılık dolu çalışmalarıyla Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Milleti adına haklı gurur kaynağı teşkil ederek malul olanlara ve şehit kişilerin kanunda belirtilen mirasçılarına verilir. *Devlet üstün hizmet madalyası*, ilgili bakanın teklifi, bakanlar kurulunun onayı ve cumhurbaşkanının tevcihi ile yurt içinde ya da dışında herhangi bir alanda feragat, fedakârlık ve gayreti ile yaptığı çalışmalarda ülke ve dünya çapında emsallerine göre üstün başarı göstererek devletin yücelmesine ve milli çıkarlara önemli katkısı olan türk vatandaşlarına verilir.

nişanlar

Devlet nişanı, bakanlar kurulu kararı, cumhurbaşkanının tevcihi ile Türkiye Cumhuriyeti ile mensup olduğu devlet arasında dostça ilişkilerin geliştirilmesini, milletlerin birbirine yakınlaşmalarını sağlayan ülkelerin devlet başkanlarına verilir.

Cumhuriyet nişanı, bakanlar kurulu kararı ve cumhurbaşkanının tevcihi ve Türkiye Cumhuriyeti ile mensup olduğu devlet arasında dostça ilişkilerin geliştirilmesini, milletlerin birbirine yakınlaşmalarını sağlayan ülkelerin başbakanlarına, bakanlarına ve dış temsilcilik mensuplarına verilir.

Liyakat nişanı, Dışişleri Bakanlığı ile Atatürk, Dil ve Tarih Yüksek Kurulu'nun görüşleri ilgili bakanın teklifi, başbakanın onayı ve cumhurbaşkanının tevcihi ile bilim ve sanatta Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası alanda tanıtılması ve yüceltilmesini sağlayan yabancı kişilere verilir.

verilme, intikal, tescil ve terkin

Madalya ve nişanlar, törenle, cumhurbaşkanı ya da onun görevlendireceği bir kişi tarafından beratı ve rozetiyle birlikte hak kazanana, hayatta değilse en büyüklerden başlamak üzere erkek çocuklarına, yoksa annesine, annesi de yoksa eşine verilir. Hak kazanan ölmüşse, madalya ve nişanlar yukardaki sıraya göre intikal eder. Eşin de yokluğu halinde kanuni mirasçılara geçer. Verilen ya da geri alınan madalya ve nişanların Başbakanlık Personel Genel Müdürlüğü'nce kayıtları tutulur. Tescil ve terkin işlemleri bu genel müdürlükçe yapılır. Devletin şahsiyetine karşı işlenen cürümlerden dolayı hüküm giyenlerin mahkeme kararı ile madalya ve nişanlarının geri alınmasına hükmolunur. Madalya ve nişanlar ile ilgili her türlü giderler Başbakanlık bütçesinden karşılanır. Madalya ve nişanlar hak edenlerce satılamaz, devredilemez, bağışlanamaz; şekli değiştirilemez. (M)

***MADANOĞLU** (Cemal), türk generali ve iş adamı. — Anıları Cumhuriyet gazetesinde tefrika edilmeye başladı (4 şubat 1982), fakat tamamlanamadan yayına son verildi. Gazetede çıkan ilk bölüm, *Anılar I* (1983) adıyla kitap olarak da yayımlandı. (M)

***Madaralı Roman Ödülü.** — Ödül'ün yaşatılması ve geliştirilmesi amacıyla Yalova'da «Madaralı Vakfı» kuruldu (1983). 1976'dan sonra bu ödülü alanlar:

1977'de Ömer Polat (*Dilan*), 1978'de Aziz Nesin (*Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz*), 1979'da Aysel Özakın (*Alnında Mavi Kuşlar*), 1980'de Adalet Ağaoğlu (*Bir Düğün Gecesi*), 1981'de Oktay Rıfat (*Danaburnu*), 1982'de Rıfat Ilgaz (*Yıldız Karayel*). [M]

***MADARİAGA** (Salvador DE), ispanyol diplomatı ve yazarı. — (öl. Locarno 1978). [L]

***MADEİRA,** Atlas okyanusunun doğusunda Portekiz adası. — 350 000 nüf. Turizm. (L)

***MADEN,** Elazığ ilinde ilçe. — 38 937 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 12 341 nüf. (1980). [M]

MADEN, Gümüşhane ilinde, Bayburt ilçesine bağlı bucak. 11 749 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 433 nüf. (1980). [M]

***MADEN** i. — ANSİKL. Dünya maden talebi yılda ortalama yüzde 8'lik bir artış göstermektedir. Sanayileşmiş ülkelerin çoğu, maden ihtiyacını büyük ölçüde, gelişmekte olan ülkelerden dışalım yoluyla karşılamaktadır. Dünya maden piyasasında etkin tekel ve oligopol düzeni varlığını sürdürmekte; özellikle krom, fosfat, barit ve bor tuzlarında görüldüğü gibi, bu durum gelişmekte olan ülkelerin zararına işlemektedir. Öte yandan, hammadde üreticisi ,olmaktan artık kurtulmaya kararlı görünen gelişme yolundaki ülkelerse, doğal kaynaklarına sahip olmak için bilinçli bir çaba göstermekte, bu da dünya maden ticaretinde, zenginleştirilmiş ya da metalurjik üretime dönüştürülmüş madenlerin payını artırmaktadır.

Dünya enerji ihtiyacının çok büyük bölümü hâlâ fosil yakıtlarla karşılanmaktadır. Son yıllarda ,nükleer santrallarla ilgili çeşitli sorunlar ve petrol rezervlerinin geleceğine ilişkin karamsarlık, kömürün yeniden büyük önem kazanmasına yol açtı. Bu nedenle dünyada çok yaygın olan linyit ve değerlendirilmemiş taşkömürü yataklarında büyük yatırımlar yapıldı.

● *Türkiye*'de 1974'ten sonraki dönemde, madencilik konusunda, ilki ekim 1978'de, öbürü haziran 1983'te olmak üzere iki yasal düzenleme yapıldı. 4 ekim 1978'de kabul edilen 2172 sayılı «Devletçe İşletilecek Madenler Hakkında Kanun» bor tuzları ve linyit madenlerinin kamulaştırma işlemlerini hükme bağladı. Ancak, bor tuzlarındaki sınırlı uygulama dışında bu gerçekleşemedi. 10 haziran 1983'te kabul edilen 2840 sayılı kanun ise, bor tuzları, trona ve asfaltit madenleri ile nükleer enerji hammaddelerinin devletçe işletilmesini, linyit ve demir sahalarının önemlilerinin ilgili kamu kuruluşlarına devredilmesi işlemlerini düzenledi.

1974'ten sonra da madencilik sektöründe, üçüncü ve dördüncü beş yıllık kalkınma planlarında öngörülen hedeflerin çok gerisinde kalındı. Krom üretimi gitgide düştü, ferro-krom tesisleri de tam kapasiteyle üretim yapamadığından, krom büyük ölçüde işlenmemiş olarak dışarıya satıldı. Buna karşılık bu son dönemde, ilk alümina ve zenginleştirilmiş volfram üretimi gerçekleştirildi. Oksitli ve kurşunlu çinko üretiminde (1978'den sonra düşse de) önemli artışlar sağlandı.

Üretimin, öngörülen hedeflere ulaşamaması, dışsatım için öngörülen hedeflerin de gerisinde kalınmasına yol açtı. Dışalım ise, özellikle petrol alımı yüzünden büyük ölçüde arttı. 1981'de -1982 fiyatlarıyla- toplam 25,9 milyar liralık maden dışsatımı yapıldı. Bunun 4,5 milyar lirası metal madenlerden (2,3 milyar liralık cevher, 2,25 milyar liralık zenginleştirilmiş cevher dışsatımı) sağlandı. Cevher dışsatımının 2 milyar lirası 141 bin ton yüzde 48 Cr_2O_3 içeren krom cevheri satışından; zenginleştirilmiş cevher dışsatımının 1,7 milyar lirası 63,8 bin ton alümina satışından elde edildi. Bu bağlamda en yüksek geliri, sanayi hammaddeleri dışsatımı getirdi: 20,2 milyar lira. Bunun 16,3 milyar lirası 605 bin ton konsantre bor tuzlarından sağlandı.

Türkiye'nin aynı yılki toplam dışalımı 498,2 milyar lira tutarındaydı.

Bunun 474,6 milyar lirası hampetrol gideriydi. Öteki dışalım maddeleri: Sanayi hammaddeleri (14,3 milyar lira), fosfat kayası (yüzde 30 P_2O_5; 9,95 milyar lira), metal madenler (7,3 milyar lira; bunun 3,95 milyar lirasıyla 671 bin ton yüzde 52 Fe içeren demir çevheri, 3 milyar lirasıyla 45,5 bin ton yüzde 18 Cu içeren bakır konsantresi), saf kükürt (2, 99 milyar lira). [M]

MADEN (Sait), türk şairi, çevirmeni, grafikçisi (Çorum 1932). Güzel Sanatlar Akademisi'nin Resim Bölümünü bitirdi (1954). Bir süre çeşitli gazetelerde ressam olarak çalıştı. 1960'tan sonra türk kitap kapağı düzenlemeciliğine yenilikler getirdi. İstanbul, Varlık, Yeditepe, Türkçe, Yansıma gibi dergilerde ve özellikle Soyut dergisinde yayımlanan şiirleriyle ve şiir çevirileriyle tanındı. En çok şiirlerini çevirdiği çağdaş batı şairleri: Paul Eluard, Pablo Neruda, Garcia Lorca, Louis Aragon. Şiir çevirilerinin en ünlüsü *Lorca-Bütün Şiirleri* (1974) adını taşır. Louis Aragon'dan yaptığı *Elsa'ya Şiirler* (1975) adlı çevirisiyle 1976 TDK Çeviri Ödülü'nü kazandı. (M)

***MADENÎ** sıf. — ANSİKL. Sanay. *Madenî eşya sanayii.* Çelik ve alüminyum konstrüksiyon ,kazanlar, basınçlı basınçsız kaplar, kesici takımlar, el aletleri, mutfak eşyası, tel mamulleri, bağlama elemanları, yaylar, zincirler, metal mobilya, elektriksiz fırın ve ocaklar, sobalar ve ısıtıcılar gibi çok çeşitli malları içine alan bu sektör, Türkiye'de 1975'ten sonraki dönemde önemli bir gelişme gösterdiyse de, üretim araç ve girdileri bakımından dışalıma bağımlılıktan kurtulamadı. Yapılan üretim ise daha çok iç talebi karşılamaya yönelik oldu. Buhar üreten sanayi tipi kazanların yurt içinde üretimine başlanabildiyse de, sanayi ve enerji sektörünün talebi olan çeşitli tür ve kapasitede kazanlar yine dışarıdan alındı. Projeciliğin ve kaynak tekniğinin gelişmesinin de etkisiyle çelik konstrüksiyon üretiminde önemli atılımlar oldu. Ama gene de, sektör dışalımının yarıdan çoğunu, çelik konstrüksiyon ve kazanlar oluşturdu.

Bu dönemde, yeterli üretim kapasitesi bulunmasına rağmen, kaliteli civata, somun ve yüksek dirençli saplama ihtiyacının önemli bir bölümü dışalımla karşılandı.

Ara mallar grubunda yer alan bağlama elemanları ile kesici takımların üretimi, kalite ve miktar yönlerinden geliştiyse de, girdiler bakımından dışalıma bağlılık sürdü. Tüketim malları grubuna giren fırın, ocak ve piknik tipi ocaklı bütan gazı tüpü üretiminde büyük artış görüldü.

1985 yılında tam kapasiteyle çalıştığında 5 000 ton/yıl çelik konstrüksiyon, 10 000 ton/yıl teknolojik teçhizat, 20 000 ton/yıl galvanize çelik konstrüksiyon üretecek olan GERKONSAN (Gerede Çelik Konstrüksiyon ve Teknolojik Teçhizat Fabrikası) ,1979'da üretime başladı. Karabük Çelik Konstrüksiyon Atölyesi'nin genişletilmesi bittiğinde de yurt içi konstrüksiyon talebinin önemli bir bölümü yerli üretimle karşılanır olacaktır. (M)

Türkiye'nin madeni eşya üretimi

mallar	1977 (1978 fiyatları) milyon lira	1981 (1982 fiyatları) milyon lira
tüketim malları	8 520	49 800
ara malları	10 180	46 330
yatırım malları	4 971	42 180
toplam	23 671	138 310

Türkiye'nin madeni eşya tüketimi

mallar	1977 (1978 fiyatları) milyon lira	1981 (1982 fiyatları) milyon lira
tüketim malları	8 470	46 000,2
ara malları	11 567,8	53 750,1
yatırım malları	6 810,9	65 725,7
toplam	26 848,7	165 476

Türkiye'nin madeni eşya dışalımı

mallar	1977 (1978 fiyatları) milyon lira	1981 (1982 fiyatları) milyon lira
tüketim malları	90	463,2
ara malları	1 448	10 663,1
yatırım malları	1 911	25 634,7
toplam	3 449	36 761

Türkiye'nin madeni eşya dışsatımı

mallar	(1978 fiyatları) milyon lira	(1982 fiyatları) milyon lira
tüketim malları	140	4 263
ara malları	60	3 243
yatırım malları	71,1	2 089
toplam	271,3	9 595

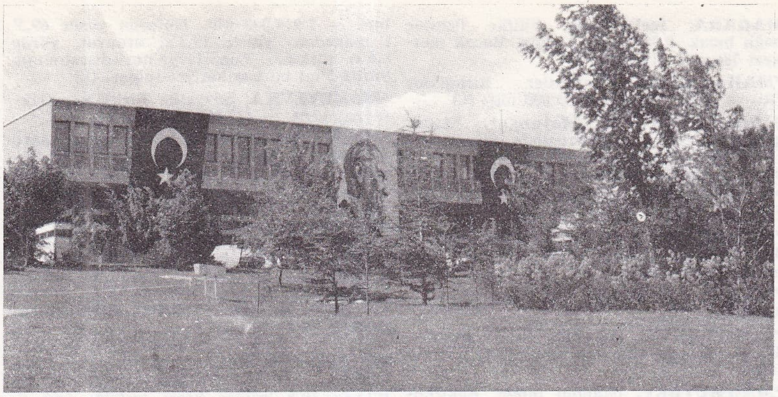

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü genel müdürlük binası

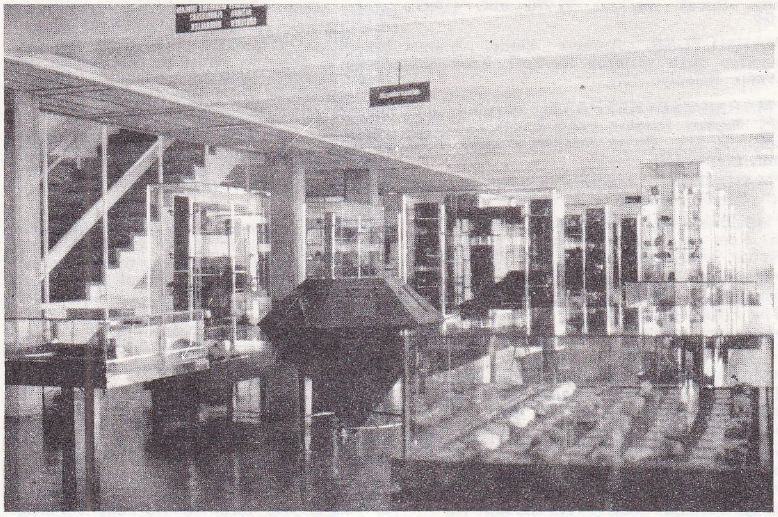

Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Tabiat Tarihi Müzesi'nden bir görüntü

***Maden - İş Sendikası** (TÜRKİYE). — 12 eylül öncesinde İstanbul'da MESS'e bağlı 45 iş yerinde uzun süreli grevlere girişen Maden İş, DİSK içindeki nüfusunu 1976 ve 1977'de de sürdürdü. Disk genel sekreteri İbrahim Güzelce'nin ölmesiyle boşalan DİSK genel sekreterliğine Maden-İş'ten Mehmet Karaca seçildi. Gene Maden - İş'ten Fehmi Işıklar yürütme kurulu üyeliğine getirildi. Böylece DİSK yürütme kurulunun 7 üyesinden 3'ü Maden - İş'ten oldu. Bu üyelerin ve kurul emrindeki uzmanların prokomünist görüşleri ve eylemleri DİSK içinde tedirginliğe neden oldu. Yürütme kurulunun bu uzmanlardan 7'sinin görevine son vermesi, DİSK'in ikiye bölünmesine yol açtı ve yapılan Genel Kurul toplantısında Maden-İş başkanı Kemal Türkler DİSK başkanlığı seçimini kaybetti.

1978 sonlarına doğru DİSK yönetimi, anlaşmazlığa düştüğü 4 sendika arasında Maden - İş'i de onur kuruluna verdi. Konfederasyondan 1 yıl ihraç kararıyla uzaklaştırılan Maden - İş 1980'de 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra kapatıldı ve yöneticileri hakkında kovuşturma açıldı. Yöneticilerin İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'ndeki yargılanması 1983 sonlarında daha devam ediyordu. (M)

MADENLİ, Rize ilinde, Çayeli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 637 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü** (MTA). — Türkiye'deki her türlü maden, endüstriyel hammadde ve enerji kaynaklarını bulmak; bunların rezerv ve kalitesini saptamak; nerede ve nasıl kullanılacağını teknolojik deneyler ve fizibilite çalışmalarıyla belirlemek; ülkenin jeolojik ve jeofizik yapısını araştırmak ve haritalamakla görevli olan MTA'da genişleyen iş hacmine ve bilimsel gelişmeye uygun olarak yeni düzenlemeler yapıldı. 31 haziran 1976 gün ve 7/11 801 sayılı kararnameyle MTA Enstitüsü Genel Direktörlüğü'ne bağlı bilimsel ve teknik şubeler daire durumuna getirildi (Maden Etüd, Plan ve Koordinasyon, Jeoloji, Fizibilite Etütleri, Jeofizik, Labaratuvarlar, Sondaj, İkmal, Radyoaktif Mineraller ve Kömür, Teknoloji, Endüstriyel Hammaddeler, Temel Araştırma, Petrol ve Jeotermik Enerji daire başkanlıkları). Ayni kararnameyle Fizibilite Etütleri ünitesi, Plan Koordinasyon dairesi bünyesinden ayrılarak müstakil bir daire oldu. Maden analizleri ve teknolojik faaliyetlerin yürütülmesi için MTA'da analitik kimya, yakıt teknolojisi, mineraloji ve petrografi, Spektro - Kimya, jeokimyasal analizler, teknoloji labaratuvarları, metalurji, radyoaktif ve nadir metaller teknolojisi, güneş ve rüzgâr enerjileri bölümleri kuruldu. Tükenen doğal kaynakların araştırılmasında, son yıllarda Landsat uydularında bulunan uzaktan algılama yönteminden yararlanıldı. Marmaris'te bir güneş Araştırma Merkezi açıldı.

MTA ve Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü'nce yapılan hesaplara göre Türkiye'nin güneş enerjisi potansiyelinin yılda 1,2X10^{11} ton taşkömürüne eşdeğer olduğu saptandı. Bunun 36X10^{6} tonluk bölümünden yararlanılması mümkün görüldü. MTA'nın bugüne kadar nükleer santraller için gerekli uranyum ve toryum cevheri konusunda yaptığı çalışmalar sonucu, büyük bir bölümü Salihli'de (Köprübaşı) bulunan 4 289 tonluk bir uranyum rezervi saptandı. 12 eylül 1981 - 12 eylül 1982 arasında MTA Enstitüsü Genel Direktörlüğün'ce 4 adet enerji hammadde projesi, 8 adet metalik maden projesi tamamlandı. Ayrıca 13 hammadde, 25 metalik maden, 8 endüstriyel hammadde, 2 jeolojik harita, 3 jeofizik rejyonel harita projesi ve 15 adet öbür büyük proje çalışması sürdürüldü.

MTA Enstitüsü'ndeki teknik çalışmaların yürütülmesi için 1981 yılında 200 - 4 500 m derinlik kapasiteli çeşitli türde 139 sondaj makinesi, 118 iş makinesi (24 dozer, 74 unimog, 10 su tankeri, 10 damperli kamyon), çeşitli türde 74 jeofizik donanımı, 2 203 teknik personel, 1 114 idari personel, 2 990 kadrolu işçi bulunuyordu. (M)

***MADHYA PRADEŞ**, Hindistan'da eyalet. — 52 131 717 nüf. (L)

MADIMAK i. Karabuğdaygiller familyasından çokyıllık otsu bitki. Bk. ANSIKL. ‖ Sivas yöresinde oynanan ve figürleri kırda madımak toplama hareketlerini andıran toplu kız oyunu.

— ANSIKL. Madımak (*Polygonum cognatum*) uzunca oval yapraklı, küçük pembe çiçekli bir bitkidir. Orta ve Güneydoğu Anadolu bölgeerinde 720 - 3 000 m yükseltilerde, yol kenarlarında ,yamaçlarda, kayalıklarda, ekinler arasında yabani olarak, yetişir. Orta Anadolu'da (Sivas, Kayseri, vb) kırsal bölgelerde yaprakları sebze olarak kullanılır. (M)

***MADİSON**, ABD'de Wisconsin eyaletinin merkezi. — 170 616 nüf. Üniversite. (L)

***MADIUN**, İndonezya'da kent. — 136 000 nüf. (L)

Madran (Topçam) **Barajı**, Aydın ilinde Çine suyu üzerinde baraj. 1984 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 117,65 m; barajın temelden yüksekliği 62,25 m; talvegden yüksekliği 56,15 m; normal su kotu 110,7 m; normal su kotunda depolama hacmi 80,5 milyon m^3; göl alanı 4,1 km^2; sulama alanı 4 610 ha'dır. (M)

***MADRAS**, Hindistan'da kent ve Tamil Nadu eyaletinin merkezi. — 4 276 635 nüf. (L)

***MADRİD**, İspanya'nın başkenti ve yönetim bölgesi merkezi. — 3 355 720 nüf. (L)

***MADURA**. Bk. **MADURAİ**.

MADURAİ (esk. **Madura***), Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 549 000 nüf. Üniversite. (L)

***MAEBAŞİ**, Japonya'da (Honşu) kent. — 234 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***MAGADAN**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 116 000 nüf. (L)

***MAGANGUÉ**, Kolombiya'nın kuzeyinde kent. 65 000 nüf. (L)

***MAGDEBURG**, Doğu Almanya'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 288 725 nüf. müzeler.

— **Magdeburg yönetim bölümü**, 1 268 360 nüf. (L)

***MAGELANG**, İndonezya'da kent. — 110 000 nüf. (L)

***MAGNİTOGORSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 398 000 nüf. (L)

***MAGOSA**, Kıbrıs adasının doğu kıyısında liman kenti. — 50 000 nüf. (L)

Foto. MTA (2) [MEYDAN]

MAĞARA, İçel ilinde, Silifke ilçesine bağlı bıcak. 9 984 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 786 nüf. (1980). [M]

***MAHAÇKALE,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 239 000 nüf. (L)

MAHAJANGA (esk. **Majunga***), Madagaskar adasının kuzeybatısında liman kenti, il ve yönetim bölümü merkezi. — 90 000 nüf. Balıkçılık. Dokuma sanayii. (L)

***MAHALLETÜL KÜBRA,** Mısır'da (Garbiye ili) kent. — 292 853 nüf. (L)

***MAHARAŞTRA,** Hindistan'da eyalet. — 307 762 km². 62 693 898 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***MAHE,** Hindistan'da (Kerala) kent. — 18 000 nüf. (L)

***MAHMUDİYE,** Eskişehir ilinde ilçe. — 12 045 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 5 298 nüf. (1980). [M]

***MAHMUTBEY,** İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesine bağlı bucak. — 432 018 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 17 090 nüf. (1980). [M]

MAHMUTLAR, Antalya ilinde, Alanya ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 869 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MAHMUTŞEVKETPAŞA,** İstanbul ilinde, Beykoz ilçesine bağlı bucak. — 5 956 nüf., 11 köy. Bucak merkezi *Ömerli,* 1 472 nüf. (1980). [M]

***MAİDSTONE,** İngiltere'de kent ve kent' in yönetim merkezi. — 71 000 nüf. (L)

***MAİDUGURİ,** Nijerya'da (Kuzey bölgesi) kent ve Burnu eyaletinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 500 000 nüf. (L)

***MAİLER** (Norman Kingsley), amerikalı romancı. — Son eserleri: *Marilyn* (1974), *The Flight* (Kaçış) [1975]. (L)

***MAİNE,** ABD'de (New England) eyalet. — 1 124 660 nüf. (L)

***MAİNE-ET-LOİRE Yönetim Bölgesi,** Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde yönetim bölgesi. — 629 849 nüf. (L)

***MAİNZ,** Batı Almanya'da kent ve Rheinland Pfalz'ın yönetim merkezi. — 187 276. nüf. (L)

***MAİQUETİA,** Venezuela'da (Federal yönetim bölümü) kent. — 110 000 nüf. (L)

***MAİSUR,** Hindistan'da kent. — 356 000 nüf. Üniversite. (L)

***MAİZURU,** Japonya'da (Honşu) liman kenti. — 91 000 nüf. (L)

***MAJUNGA.** Bk. **MAHAJANGA.**

***MAKAL** (Mahmut), türk yazarı. — Yeni eserleri, *Bizim Köy 1975* (1976; 1977 TDK Gezi Türü Ödülü), *Karanlığı Zorlayanlar* (1976), *Köy Enstitüleri ve Ötesi* (1979), *Bir İşçinin Günlüğünden* (1980). [M]

MAKAL (Tahir Kutsi), türk yazarı (Acıpayam 1937). İstanbul Gazetecilik Okulu' nu bitirdi (1956). Öğrenciliğinde Tan ve Yeni Gazete'de çalıştı, bir ara Yelken dergisini yönetti (1958). Son Havadis ve Ortadoğu gazetelerinde yazdı, *Tarla* adlı köycü eğitim-sanat dergisini çıkardı (1965 - 1974). Edebiyata şiirle giren Makal, sonra gazete ve dergilerde yayımlanan köy ve toplum sorunlarını ele aldığı röportajlar, gezi ve inceleme yazılarıyla dikkat çekti. Bu tür yazılarıyla 1960 İstanbul Gazeteciler Cemiyeti, 1961 Türkiye Gazeteciler Sendikası ve 1963 BP Basın armağanlarını kazandı; 1964'te yılın gazetecisi seçildi. Son yıllarda romana yöneldi. Eserleri: *Fakir İşi* (şiirler, 1957), *İç Göç* (1964), *Acı Yol* (1964), *Köylü Gözüyle Avrupa* (1965), *Sahte Ozanlar* (1969), *Âşık Veysel* (1969), *Anadolu'da Türk Mührü* (1971), *Meydan Dayağı* (roman, 1976; Peyami Safa Roman Yarışması I. mansiyon), *Kamyon* (roman, 1977; Peyami Safa Roman Yarışması Birinciliği). [M]

***MAKAO,** Çin kıyılarında küçük Portekiz sömürgesi. — 320 000 nüf. Pirinç ve sebze tarımı. Balıkçılık. (L)

***MAKARİOS** (Mihail Khristodulos), kıbrıslı rum din ve devlet adamı. — (öl. Lefkoşe 1977). [L]

***MAKEDONYA Federe Cumhuriyeti,** Yugoslavya'nın altı federe cumhuriyetinden biri. — 1 914 000 nüf. Nüfusun yüzde 69,5' i makedon, yüzde 17,2'si arnavut, yüzde 6,6'sı türktür. Yugoslavya'nın dışsatımının yüzde 5'ini bu cumhuriyet sağlar. (L)

***MAKEYEVKA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 437 000 nüf. (L)

***Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu** (MKEK). — Kurumun önceki yıllarda kurulmuş fabrika ve destek ünitelerine 1974' te Çelik Çekme ve boru fabrikası ile Antalya pil fabrikası, 1978'de Roket Fabrikası eklendi. MKEK'nun 1975 - 1979 yıllarında 1,75 milyar lira olan sermayesi 1980'de 7 milyar liraya çıkarıldı. Kurumun ürettiği mal satışları 1975'te 2,22 milyar, 1976'da 2,81 milyar, 1977'de 3,41 milyar, 1978'de, 4,53 milyar, 1979'da 7,38 milyar, 1980'de 16,44 milyar liraya ulaştı. 12 eylül 1981 - 12 eylül 1982 arasında stok maliyeti itibariyle 32,5 milyar lira tutarında üretimin gerçekleştirilmesi öngörüldü. Bu tutarın 10,5 milyar lirası teşkilât için üretime, 22 milyar lirası piyasa üretimine aittir. Aynı dönemde satılmış ve satılacak üretimlerin satış hasılatının 30,26 milyar liraya ulaşacağı umuluyordu. Bu dönemdeki dışsatım tutarı ise 7,9 milyon dolardır. 1980'de MKEK'nun bütün fabrika ve tesislerinde 1 071 teknik personel, 3 688 memur ve 14 218 işçi çalışıyordu. (M)

***MAKK** (Karoly), macar film yönetmeni. — Son dönemde *Çok Dürüst Bir Gece* (1977) ve *Bir Başka Bakış* (1980) gibi filmlerle uluslararası düzeyde ilgi uyandırdı. (M)

Maksutlu Barajı ,Sivas ilinde Maksutlu suyu üzerinde baraj. 1977 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 305 m; barajın temelden yüksekliği 27,5 m; talvegden yüksekliği 19 m; normal su kotu 1 301,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 2,95 milyon m³; göl alanı 0,42 km²; sulama alanı 383 ha'dır. (M)

***MAL** i. — ANSIKL. Huk. *Mal bildirimi.* 9 ağustos 1983 tarih ve 2871 sayılı Kamu Görevlileri ile ilgili Mal Bildirimi Kanunu'yla, 10 haziran 1949 tarih ve 5440 sayılı Memur ve Hizmetlilerden Mal Beyannamesi Alınması Hakkında Kanun ve 29 mayıs 1942 tarih ve 4237 sayılı Fevkalade Hallerde Haksız Olarak Mal İktisap Edenler Hakkında Kanun yürürlükten kaldırıldı; kamu görevlilerinin mal bildiriminde bulunmaları, mal edinmelerinin denetimi, bu konudaki inceleme ve soruşturma işlemleri yeni ve toplu esaslara bağlandı.

Kanunun kapsamına TBMM üyeleri; bakanlar kurulu üyeleri; noterler; Türk Hava Kurumu'nun genel yönetim ve merkez denetleme kurulu üyeleri ile genel merkez teşkilatında ve Türk Kuşu Genel Müdürlüğü'nde, Türkiye Kızılay Derneği'nin merkez kurullarında ve genel Müdürlük teşkilatında görev alanlar; genel ve katma bütçeli daireler, il özel idareleri, belediyeler ve bunlara bağlı kuruluşlarda; kamu iktisadi teşebbüsleri ve kamu iktisadi kuruluşlarında; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları hariç, özel kanunlarla ya da özel kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan ve kamu hizmeti gören kurumlarda aylık, ücret ve ödenek almak suretiyle kamu hizmeti gören memurlar, işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ile yönetim ve denetim kurulu üyeleri girer.

Kanuna ya da genel ahlaka uygun olarak sağlandığı ispat edilemeyen mallar ya da ilgilinin sosyal yaşantısı bakımından geliriyle uygun olduğu kabul edilemeyecek harcamalar şeklinde ortaya çıkan artışlar haksız mal edinme sayılır.

Mal bildirimlerinin, göreve atamada, göreve giriş için gerekli belgelerle birlikte; seçimle gelinen görevlerde seçimin kesinleştiği tarihi izleyen bir ay içinde; mal varlığında önemli bir değişiklik olduğunda, bir ay içinde; görevin sona ermesi halinde, ayrılma tarihini izleyen bir ay içinde verilmesi zorunludur. Bildirimler sonu (O) ve (5) ile biten yılların en geç şubat ayı bitimine kadar yenilenir. Bildirimler gizlidir.

Haksız mal edinildiği, haksız edinilen malın kaçırıldığı ya da gizlendiği konusundaki ihbar ya da şikâyet ya da inceleme ve denetim sırasında soruşturmaya değer bir durum ortaya çıktığında, yetkili merciin kararıyla ilgiliden mal bildirimi istenir. İlgili görevden ayrılmış da olsa, görevi sırasındaki eylem ve işlemleri için aynı hüküm uygulanır. Yapılacak inceleme ve soruşturma, görevlinin sıfatı bakımından tabi olduğu hükümlere göre yapılır. Aksine hüküm yoksa inceleme ve soruşturmanın müfettiş sıfat ve yetkisine sahip kişilerce yapılması asıldır. Soruşturma sonunda hazırlanan rapor, soruşturma emrini veren mercie verilir. İlgili merci, mal bildiriminin verilmediği, gerçeğe aykırı bildirimde bulunulduğu, haksız mal edinildiği, haksız edinilen malın kaçırıldığı ya da gizlendiği sonucuna varırsa, disiplin yönünden gerekli her türlü işlemi uygulamakla beraber, soruşturma evrakını adli mercie tevdi eder. Bu konudaki davalar acele işlerden sayılır.

İstenilen mal bildirimini, zorunlu nedenler dışında, süresinde vermeyenler üç aydan bir yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar. Gerçeğe aykırı bildirimde bulunanlara, haksız mal edinenlere, haksız edinilen malı kaçıranlara ya da gizleyenlere, kanunun daha ağır bir cezayı gerektirmediği takdirde, 1-5 yıl hapis cezası verilir. Haksız edinilmiş olan malların zoralımına hükmolunur. (M)

***MALABO,** Ekvator Ginesi'nin başkenti. — 27 000 nüf. (L)

***MALAGA,** İspanya'da (Andalucia) kent ve il yönetim merkezi. — 454 882 nüf. Güzel sanatlar müzesi. Hava limanı. (L)

***MALAKKA,** Malezya'da kent ve Malakka eyaletinin merkezi. — 86 357 nüf. (L)

***MALANG,** İndonezya'da liman kenti. — 422 000 nüf. (L)

***MALATYA** (44), Doğu Anadolu'nun Yukarı Fırat bölümünde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Malatya' nın nüfus artış hızı binde 11'le Türkiye ortalama nüfus artış hızının çok altında gerçekleşti. (Türkiye binde 20,7). 1980 nüfus sayımında, 606 996 kişi olarak belirlenen nüfusu (km²'ye 49 kişi) ile Malatya, nüfus büyüklüğü açısından 25. sıradaydı. İlde nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının gerisinde kalması, il dışına yönelik göçlerin olumsuz etkisinden kaynaklanıyordu. 1980 nüfus sayımında toplam kent nüfusu 241 560, toplam köy nüfusu 365 436, köy sayısı da 520 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerinin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 286 895 (merkez 179 074), Akçadağ 57 463 (merkez 9 548), Arapkir 22 634 (merkez 8 630), Arguvan 19 282 (merkez 2 144), Darende 50 578 (merkez 8 941), Doğanşehir 48 556 (merkez 10 172), Hekimhan 48 824 (merkez 11 355), Pötürge 49 756 (merkez 4 550), Yeşilyurt 23 008 (merkez 7 146).

● *Tarım.* İlde tarım ana ekonomik uğraştır. Bol su kaynakları olmasına karşın, sulama tesislerinin bulunmaması, ilde kuru tarım yapılmasını gerektirmektedir. Kuru tarım alanlarında en çok buğday ve arpa, sulanabilen yerlerde şeker pancarı, tütün, patates, nohut ve fasulye üretilmektedir. Ayrıca, başta kayısı olmak üzere, çeşitli meyvalar yetiştirilmektedir. 1980 istatistiklerine göre, ildeki belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 192 000 t, arpa 26 000 t, nohut 6 500 t, fasulye 10 000 t, tütün 4 000 t, şeker pancarı 76 000 t, patates 15 000 t, armut 7 000 t, elma 8 000 t, kayısı 30 000 t, zerdali 3 000 t, ceviz 5 000 t, üzüm 30 000 t. 1980 istatistiklerine göre, ilde beslenen hayvan sayısı şöyleydi: At 5 500, katır 9 000, eşek 14 000, sığır 188 000, koyun 582 000, keçi 182 000.

● *Sanayi.* Malatya sanayii, ülke çapında bir ağırlık taşımamakla birlikte, il ekonomisinde önemli bir yer tutmaktadır. 1970' lerden sonra kamu kesiminin genişletme yatırımları ile yurt dışındaki işçilerin yatırımları, il sanayiini canlandırdı. İlde açılan işletmelerin çoğu besin sanayiinde yoğunlaştı. İldeki Şeker Fabrikası'nın üretim kapasitesi 1980'de 65 000 tona, çalıştırdığı işçi sayısı 831'e çıktı. Yine bir ka-

mu kuruluşu olan İspirto fabrikası 1980' de 1 500 ton ham, 4 500 ton saf ispirto üretecek kapasitedeydi. 1954'te üretime geçen Oral Un Fabrikası, 1982'de 21 kişi çalıştırıyor ve 54 ton un üretiyordu. 1974'te üretime geçen Yeni Un Fabrikası 1982'de günde 100 ton un üretebilecek kapasitedeydi. 1975'te üretime geçen Malatya Un Fabrikası'nın günlük üretim kapasitesi, 1982'de 70 ton'du. 1977'de üretime geçen Magsaş Bereket Un Fabrikası'nın aynı yıl günlük üretim kapasitesi 100 tondu. 1980'de üretime geçen Fırat Un Fabrikası, 1982'de günde 54 ton un üretiyordu. Kayısı Kurutma fabrikalarının en büyüğü, Kaytur Kayısı Kurutma ve Pulp Sanayi AŞ., 1977' de üretime geçti. Yılda 3 000 ton kuru kayısı, konsantresi ve 300 ton çekirdek içi (badem) işleyecek kapasitede olan fabrika, borçlarını ödeyemediği ve sermayesi yetersiz olduğu için üretimini durdurdu. 1979' da üretime geçen ve dışsatıma yönelik üretim yapan İ. Baki Özkan Kayısı İşletmesi 1982'de 54 kişi çalıştırarak 1 000 ton üretim sağladı. Aynı alanda üretim yapan Abdullah Elmas Kayısı İşletmesi, 1982'de 2 100 ton kayısı işledi. Besin sanayiindeki öbür işyerleri, süt ve yem fabrikaları ile bir meşrubat atölyesidir.

Malatya sanayiinde ikinci önemli dal dokuma sanayiidir. Bu alanda 1939'lardan bu yana üretim yapan Sümerbank tesislerinden başka, 1972'de kurulan Yifaş'ın tesislerinin yapımı 1982'de sürüyordu. Yılda 120 000 takım elbise ve 80 000 pantolon üretebilecek kapasitede olan tesiste, 277 kişi çalıştırılacak. 1976'da işletmeye açılan İpaş, yılda 4 000 ton iplik üretecek kapasitededir. 1982'de 383 kişi çalıştıran işletmede 1 600 ton iplik üretildi.

Taşa ve toprağa dayalı sanayi dalında, Solmaz Tuğla ve Kiremit fabrikası, Uçak Tuğla ve Kiremit fabrikası, Teksan Kireç Sanayii önemli kuruluşlardır.

1970'lerde gelişmeye başlayan metal eşyamakine imalat sanayiinde Maksan Makine Sanayi AŞ., büyük ölçekli bir işletmedir. 1981'de işletmeye açılan fabrika, yılda 600 MVA gücünde ve çeşitli büyüklüklerde 2 400 transformatör üretebilecek kapasitedeydi. İlde, Türk Motor Sanayii Genel Müdürlüğü'nce bir vagon onarım fabrikası kuruluyordu. Fabrikanın 1984 sonunda işletmeye açılması öngörülmektedir. Diğer başlıca kuruluşlar şunlardır: Doğu Akü Mutlular Sanayi ve Ticaret AŞ., Mormaş Malatya Orman Ürünleri ve Mobilya Sanayii AŞ., Kağıtsan Kağıt Karton Sanayi AŞ., Boyataş AŞ.

● *Eğitim.* Yükseköğretim Kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa uyarınca, 1983'te Malatya'daki İnönü* Üniversitesi'nde *(Ek 2)* bazı değişiklikler yapıldı. 1980'de ilde 20 lise (9 719 öğrenci, 438 öğretmen), 89 ortaokul (21 896 öğrenci, 512 öğretmen), 71'i kentte, 764'ü köylerde olmak üzere toplam 835 ilkokul (86 380 öğrenci, 2 892 öğretmen), 16 mesleki ve teknik okul (6 717 öğrenci, 311 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980'de ildeki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 881 yataklı 7 kamusal, 70 yataklı 2 özel hastane, 3 sağlık merkezi, 30 uzman hekim, 64 pratisyen hekim, 37 diş hekimi, 339 hemşire, 113 sağlık teknisyeni, 228 ebe. (M)

Malatya Olayları. 17 nisan 1978'de Malatya belediye başkanı Hamit Fendoğlu' ya (Hamido) Ankara'dan postayla gönderilen bombalı bir paketin patlaması sonucu Hamit Fendoğlu, gelini ve iki torunu öldüler. 18 nisan günü Malatya'da olaylar çıktı, sokağa çıkma yasağı konmasına karşın birçok işyeri yakıldı, askeri birlikler müdahale etti. Protesto biçiminde başlayan gösteriler genişledi, 60 kişi yaralandı, CHP'lilere ait yüzlerce dükkân, Töb - Der, Tüm - Der lokalleri yakıldı, iki öğrenci öldürüldü. Şehrin dışında vurularak öldürülmüş üç lise öğrencisinin cesedi bulundu. 19 nisan'da Malatya'da içme sularına zehir atıldığı söylentisi yayıldı. Yapılan tahlil sonucu söylentinin doğru olmadığı anlaşıldı. Şehrin dışında ölü bulunan üç liseli gencin cenaze töreninden sonra gene çatışma çıktı, 8 kişi yaralandı.

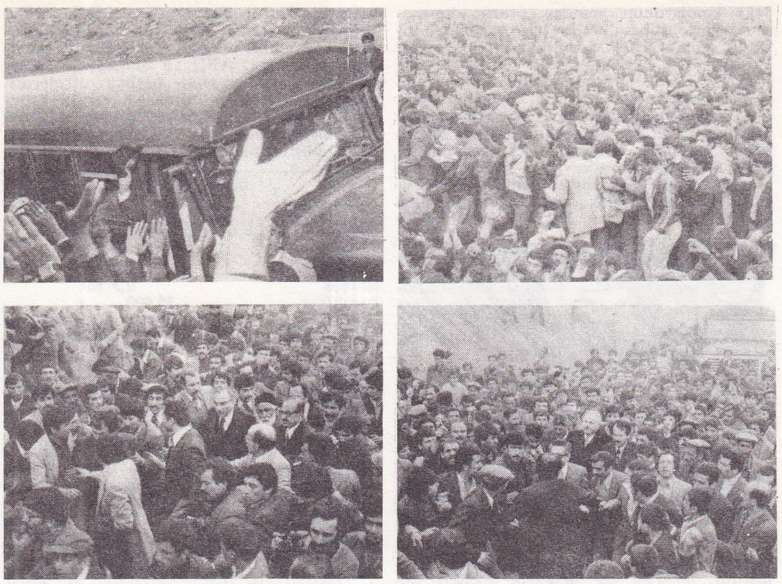

Malatya belediye başkanının cenaze törenine katılan parti liderlerinin karşılanışından görüntüler

Fendoğlu'nun cenazesine sağcı partilerin liderlerinden (S. Demirel, A. Türkeş, N. Erbakan) başka eski cumhurbaşkanlarından Celal Bayar da katıldı. Muhalefet partilerinin bu davranışı iktidar - muhalefet ilişkilerini daha da gerginleştirdi.

Başbakan B. Ecevit, suikastte kullanılan bombanın Ankara'da ülkücülerin terör üssü olarak kullandıkları Atom Enerjisi Merkezi'nde yapıldığını öne sürdüyse de iddia kanıtlanamadı. (M)

***Malatyaspor Kulübü.** — 1977'de yeniden 3. Türkiye Ligi'ne indi. 1981'de 2. Türkiye Ligi'ne alındı. (M)

***MALAVİ**, Doğu Afrika'da devlet. — 6 120 000 nüf.

TARİH

Ülkenin tüm siyasal yaşamına, iktidarı bütünüyle elinde bulunduran Hastings Kamuzu Banda*'nın olağanüstü kişiliği egemendir. İskoç presbiteryen kilisesinin sadık yandaşı, kendi kendini yetiştirmiş bu müthiş çalışkan adam, on üç yaşından itibaren Güney Afrika'daki madenlerde işçilik yaptıktan sonra tıp öğrenimi gördü ve mesleğini otuz yedi yıl boyunca ABD ve İngiltere' de icra etti. 1958'de ülkesine döndükten sonra gerçek bir mesih gibi selamlandı; halkın topyekûn desteğiyle Nyassaland Afrika Partisi'nin (NAP) [Nyassaland Africain Congress] denetimini ele geçirdi; bağımsızlığına kavuşan devletin cumhurbaşkanlığına seçildi, ayrıca başbakanlık, dışişleri, adalet, tarım, çalışma, kamu işleri ve genel kurmay başkanlığı görevlerini de üstlendi. NAP, daha sonra Malavi Kongre partisi (MKP) [Malawi Congress Party] adını aldı.

Pretoria ile yakınlaşma

Beyazların iktidarda olduğu güney Afrika devletleriyle diyalogu savunan Banda, nisan 1974 devrimine kadar Portekiz'le ve Ian Smith'in Rodezyasıyla iyi ilişkiler içinde oldu. Bugün ilişkiler Mozambikle zayıfsa da, Zimbabwe'yle oldukça iyidir. Güney Afrika'yla mükemmel bir işbirliği düzeni kuruldu: Güney Afrika Cumhuriyeti, ülkenin ortasındaki yeni başkent Lilongwe'nin kuruluşunu finanse etti; 1 ocak 1975'te açılan yeni başkent, ülkenin güneyindeki Zomba'nın yerini aldı; ayrıca, çeşitli alanlarda önemli ölçüde kredi açtı; bunların bir kısmı başkentteki uluslararası havaalanını finanse etmeye yönelikti. 400 000 göçmen, Güney Afrika'da madenci ya da işçi olarak çalışır. 1967 martında Güney Afrika ile bir ticaret anlaşması imzalandı; Banda, Malavi'nin 1971'de Pretoria'da elçilik açtığı bu ülkeyi resmen ziyaret etti.

yetmişlik bir otokrat

1971 temmuzundan itibaren kendisini ömür boyu başkan ilan eden Banda, yetmişine merdiven dayamış olmasına karşın henüz halefini saptamamıştır. Tersine, olası «halef» gibi görünen herkesi kamu yönetiminden uzaklaştırıldı; örneğin adaşı maliye Bakanı Aleke Banda 1973'de görevinden alındı. Merkez üssü Tanzanya'da bulunan silahlı muhalefet sert biçimde bastırıldı (şef Silombela'nın 1 şubat 1966'da herkesin önünde asılması, 1968 martında komplo düzenleme gerekçesiyle sekiz idam) ve son yıllarda neredeyse bütünüyle kırıldı.

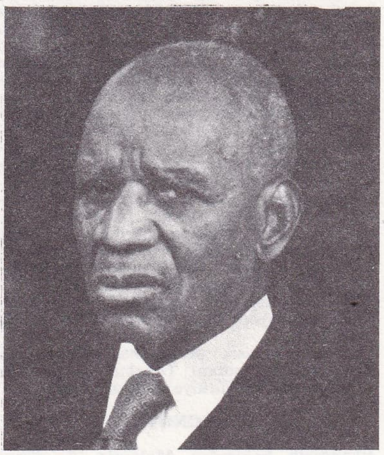

MALAVİ Cumhurbaşkanı Hastings Kamuzu Banda

1976'dan itibaren «itaatsizlik» gerekçesiyle keyfi olarak tutuklanan veya sürgüne zorlanan Yahova Şahitleri ile aynı yıl sürülen asyalı azınlığın büyük bölümü de yasaların demir pençesinden kurtulamadı. Hatta başkanın bir komploya kurban gitme kuşkusu yüzünden MKP içinde temizlik harekâtı genişledi. Diğer yandan, eski ingiliz himayeciliğinden bağımsızlığa geçilmesinden ancak on dört yıl sonra ilk seçimler yapıldı (haziran 1978). Parlamentodaki 87 sandalyenin hepsini MKP kazandı. 1981'de anayasada yapılan bir değişiklikle Banda, parlamentonun istediği kadar üyesini seçme hakkını da kazandı. (L)

***MALAYSİA**, güneydoğu Asya'da devlet. — 12 402 000 nüf.

TARİH

parlamenter rejime dönüş

Malaysia Ulusal Birlik Örgütü'nün (1974' te Milliyetçi Cephe adını aldı) yönetimin-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); Frilet/Sipa (LAROUSSE)

deki koalisyonun yeniden otorite kurması üzerine, şubat 1971'de parlamento toplandı. Ocak 1973'de başka birçok siyasi kuruluş gibi Pan-Malaysia İslam Partisi (PMİP) de koalisyona katıldı ve 5 yıl süreyle hükümette yer aldı. Bu partilerarası uzlaşma, başbakan Abdürrezzak*'ın daha açık bir dışsiyaset izlemesine imkân verdi. Bununla birlikte, 1975'de komünist asiler 40 güvenlik görevlisini öldürdüler ve Kuala Lumpur'da Ulusal Anıt'ı havaya uçurdular. Bu olaylar baskı siyasetini güçlendirdi. Abdürrezzak 1975'de, Sabah'ın ö-

MALAYSIA'ya sığınan vietnamlı bir göçmen grubu

zerkliğini isteyen Sabah eyaleti hükümet başkanı M. Mustafa'yı iş başından uzaklaştırdı. 1976'da da Selangor eyaleti hükümet başkanı Harun İdris'i aynı nedenle tutuklattı. Abdürrezzak ocak 1976'da Londra'da ölünce yerine yardımcısı Hüseyin bin Onn başbakan oldu. Aynı yıl içinde 3. beş yıllık plan ilan edildi. 1977 sonunda Kelantan eyaletinde siyasal bir bunalım patlak verdi. İslamcı partinin koalisyondan ayrılmasıyla bunalım daha da şiddetlendi. Temmuz 1978'de yapılan seçimlerde islâmcı parti Kelantan'daki etkinliğini kaybetti ve federal meclisteki üye sayısı 5'e düştü. Bu seçimlerde Demokratik Eylem Partisi (DEP) 16, Milliyetçi Cephe 131 sandalye kazandı. Eğitim Bakanı Musa Hitam, Merdeko («Bağımsızlık») adı verilen bir Çin üniversitesinin açılmasını kabul etmeyince, ülkedeki çinli toplulukla anlaşmazlıklar ve çatışmalar baş gösterdi. 1979'da Kamboçya'nın Vietnam tarafından işgali ve onbinlerce vietnamlı mültecinin gelmesi, iç gerilimi artırdı (50 000'den fazla mülteci). Yurttaşlarını Malaysia'dan zorla kaçırmakla suçlanan Vietnam'la da ilişkiler gerginleşti. 1980'de Kuantan'da Endonezya başkanı Suharto ile yapılan görüşmelerden sonra, sovyetlerle çinlilerin Çinhindi'nin iç işlerine karışmamalarını öngören «Kuantan ilkeleri» ilan edildi. Temmuz 1981'de Hüseyin bin Onn sağlık nedeniyle başbakanlıktan ayrıldı. 22 nisan 1982'de yapılan seçimlerde büyük başarı kazanan milliyetçi liderlerden Dr. Muhammed Mahathir başbakan oldu. Bu seçimlerde de Milliyetçi Cephe (11 partiden oluşan koalisyon) eski gücünü korudu (132 sandalye).
1979'da Malaysia devlet başkanlığına seçilen Pahang sultanı Tuanku Admad Şah 29 mart 1984'te Türkiye'yi ziyaret etti.

EKONOMİ

Ekonomik bakımdan Malaysia, 3. dünya ülkeleri arasında ön sıralarda yer alır. Bununla birlikte bölgelerarası dengesizliğin ve modern- geleneksel iş kesimleri arasındaki aykırılığın ekonomide yarattığı sorunlar, dentlenmeyen hızlı nüfus artışı (yılda yüzde 2,6) nedeniyle ağırlaşmaktadır. Ayrıca malay olmayanların toprak sahibi olmasının yasaklanması, malaylarla çinliler arasında toplumsal sürtüşmelere yol açmaktadır.

Malaysia, bağımsızlığa kavuştuktan sonra, önce müreffeh sömürge ekonomisini sürdürerek kalkınmaya çalıştı. İngiliz kapitalizmi önemini korumakla birlikte ülke, yavaş yavaş batı modelinden uzaklaşarak Singapur, Japonya ve Güney Kore' nin uyguladığı ekonomik modeli izlemeye koyuldu. Çalışabilir nüfusun yarıya yakını hâlâ tarım kesiminde çalışmaktadır. Gayrı safi yurtiçi üretimin üçte birine yakını ve başta kauçuk olmak üzere odun, palmiye yağı, karabiber ve ananas satışları sayesinde dışsatımın önemli bir bölümü tarımdan sağlanır. Petrol dışsatımda kalaydan daha önemli yer tutar. Dış ticaret dengelidir, hatta genellikle ticaret fazlası söz konusudur. Japonya, ABD ve Singapur, Malaysia'nın ticaret yaptığı başlıca ülkelerdir. Sanayileşme henüz toprak ve yeraltı ürünlerinin değerlendirilmesiyle sınırlı olduğundan, dışalımdaki en büyük payı mamul ürünler oluşturmaktadır. (L)

başlıca üretim
(1980)

pirinç	1,2	Mt
kauçuk	1,5	Mt
palmiye yağı	2,6	Mt
ananas	0,3	Mt
karabiber	35 000	t
elektrik	8	milyar kWs
petrol	13	Mt
kalay	60 000	t

***MALAZGİRT**, Muş ilinde ilçe. — 49 711 nüf., 70 köy. İlçe merkezi 14 068 nüf. (1980). [M]

***MALDEN** (Mladen SEKULOVICH, **Karl** - denir), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1960'lardan başlayarak çevirdiği başlıca filmler: *Aşk ve İntikam* (One Eyed Jacks) [M. Brando, 1961], *Sarsılan Temel* (All Fall Down) [J. Frankenheimer, 1962], *Alkatraz Kuşçusu* (Birdman of Alcatraz) [J. Frankenheimer, 1962], *Baharda Hücum* (Cheyenne Autumn) [J. Ford, 1964], *Kumarbazlar Kralı* (The Cincinnati Kid) [N. Jewison, 1965], *Nevada Katilleri* (Nevada Smith) [H. Hathaway, 1966], *General Patton* (Patton) [F. Schaffner, 1969], *Vahşi Sürücüler* (Wild Rovers) [B. Edwards, 1971], *Meteor* (R. Neame, 1978). Malden, TV'de de 1972'den başlayarak yıllarca *San Fransisko Sokakları* (The San San Francisco Streets) adlı dizi filmde başrol oynadı. (M)

***MALDİVLER**, Hint okyanusunda ada devleti. — 140 000 nüf. Balıkçılıkla yaşayan halkı (Mal'ler) müslümandır. Adadaki tek sanayi kolu balık konserveciliğidir. Turizm gelirleri de önemlidir (1978'de 60 000 turist). Maldiv adalarında bir merkez bankası bulunmamasına rağmen, ülke İMF ve Dünya Bankası'na üyedir.

Cumhurbaşkanı Amin İbrahim Nasır 1975' te başbakanı görevden alarak, bu görevi de kendisi üstlendi. Ancak 1978'de de meclis Nasır'ı görevden aldı ve yerine Muhammed Gayum'u getirdi. Maldiv adaları Hint okyanusunda büyük stratejik öneme sahiptir. İngilizlerin 1976'da ülkeyi terketmesinden beri Gan adasındaki hava üssü boş durmaktadır (ancak ingilizler üs üzerindeki kullanma haklarını sabit tutuyorlar). Birleşmiş Milletler üyeleri arasında en az nüfuslu ülke olan Maldiv adaları, ekonomik yardım için petrol üreten arap devletlerine başburmakta, ayrıca balık sanayii konusunda Hindistan ve Japonya'dan yardım görmektedir. Dış ilişkilerini geliştirmeye önem veren Maldiv hükümeti, Sovyetler Birliği ile kültür anlaşması imzaladı (1980). Suudi Arabistan'la da diplomatik ilişkiler kurdu. (L)

***MALEGAON**, Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 192 000 nüf. (L)

***MALİ**, batı Afrika'da devlet. — 7 160 000 nüf.

TARİH

19 kasım 1968'de devlet başkanı Modibo Keita'yı devirerek iktidarı ele geçiren cuntanın lideri albay Musa Traore*, iktidarı sivillere devretmeye kararlı olduklarını defalarca ifade etti. Ne var ki, anayasa referandumu ancak haziran 1974'te yapılabildi. 22 eylül 1976'da yeni bir tek parti (Mali Halkının Demokratik Birliği) [MHDB] kurulduysa da, ancak mart 1979'da faaliyete geçti. Cunta, bu arada, hapsedilmiş olan eski rejim ileri gelenlerinin çoğunu serbest bıraktı ama seçime katılmalarını yasakladı. Mayıs 1977'de, 9 yıldır hapiste bulunan eski devlet başkanı Keita* hâlâ aydınlığa kavuşturulamayan koşullarda öldü. Bu arada cunta içinde de iç çatışmalar sürüp gitmekteydi.

İlk geçici hükümetin başkanı olan yüzbaşı Yoro Diakite 1969'da yerini Traore'ye bırakmak zorunda kaldı. Traore böylece hem devlet, hem de hükümet başkanı oldu. Diakite kısa bir süre siyaset sahnesinde birinci planda rol aldıysa da daha sonra gözden düştü (kasım 1970) ve tutuklandı (mart 1971). Yaşam boyu zorunlu çalışmaya mahkûm edildi (ağustos 1972) ve Taoudeni tuz madenlerinde çalışırken öldü (1973). Traore birçok kez, kendisine karşı «komplo» planladığını öne sürdü ve şubat 1978'de Yarbay Kissima Doukara (savunma, içişleri ve güvenlik bakanı), yarbay Kerim Dembel'e (ulaşım ve kamu işleri bakanı) ve polis şefi Tiecoro Bagayoko'dan oluşan «üçlü çete»yi tutuklattı. Aynı yıl ekim ayında, özel devlet güvenlik mahkemesi, Doukara ve Bagayoko'yu ölüme, Dembele'yi de 20 yıl zorunlu çalışmaya mahkum etti.

1972'den 1975'e dek ülkeyi kasıp kavuran kuraklık ekonomiyi perişan etmişti: Tahıl açığı yüzde 40'ı aşmış, yer fıstığı açığı büyümüş ve bölgelere göre yüzde 40'la yüzde 100 arasında değişen hayvan kaybı ortaya çıkmıştı. Bu arada birçok subay, gelen uluslararası yardımı kişisel çıkarları için kullanmıştı. Hükümet de açlığı, Toureg'lerin milliyetçi ve toprak bütünlüğü isteyen hareketlerini ezmek için siyasal bir silah olarak kullanıyordu.

1974'te, 50 000'den az nüfusu olan Agacher bölgesinde, Mali ile Yukarı Volta arasında sınır anlaşmazlığı başgösterdi. İki ülke arasındaki çatışmanın ateşkesle durdurulması için komşu devletlerin arabuluculuğu gerekti. Bağımsızlık hareketine sadakatlerini ilan eden malili yöneticiler, Sovyetler Birliği ile ve Keita'nın devrilmeden önce iyi ilişkiler kurduğu Fransa ile ilişkileri geliştirdiler. Angola'ya silah göndermede Sovyetler Birliği'ne basamak olmayı kabul ettiler; buna karşılık Sovyetler Birliği de mali ordusunu silahlandırmayı üstlendi.

1979'da tek cumhurbaşkanı adayı olan Traore ikinci kez cumhurbaşkanı seçildi ve hükümetteki sivillerin sayısı ilk kez askerlerin sayısını aştı. Hem ekonomik sorunlar hem de öğrenci ayaklanmaları ve grevlerle karşıkarşıya kalan yönetim 1980' de bir darbe girişiminde bulundukları iddiasıyla üç kişiyi ölüme mahkum etti. (L)

***MALİK** (Adam), indonezyalı devlet adamı. — 1977'de Ulusal meclis başkanı olmak üzere dışişleri bakanlığından ayrıldı. 1978'de başkan Suharto tarafından 1978 - 1983 dönemi için başkan yardımcılığına getirildi. (L)

***MALİK** (Yakov Aleksandroviç), sovyet siyaset adamı. — (öl. Moskova 1980). [L]

***Maliye Bakanlığı. —** Bakanlık devlet giderlerinin ve borçlarının arttığı, dış borçların, döviz sıkışıklığının ve ekonomik darboğazın en üst düzeye ulaştığı 1974 - 1980 döneminde daha çok önem kazandı. 1976' dan sonra maliye bakanlığı dış borçlardan süresi gelenleri zamanında ödeyemediği gibi, dışa bağımlı sanayii ayakta tutacak dışalımlar için gerekli dövizi de bulamaz oldu. O dönemden bu yana Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) ve onun tutumuna bakan öbür uluslararası kredi kaynaklarından yararlanmak için bakanlık yoğun çabalara girişti. İMF'nin isteklerine uyarak son yıllarda sürekli devalüasyona ya da günlük para ayarlamasına başvurmak zorunda kaldı. 1978'de 500 milyon dolardan çok borç ödenip 1,3 milyar dolar borç ertelenerek döviz gelirlerini artırıcı bir dizi önlem alındığı halde, döviz darboğazı aşılamadığı gibi, içerde de mali denge sağlanamadı. Türkiye'nin dış borçları 1982' nin ilk yarısında, önceki yılın eş dönemine göre 797,7 milyon dolar artmıştır. Bu artışa, devlet bütçesi ve bütçe dışı kamu sektörünce ödenecek borçlardaki artışlar neden oldu. Buna karşılık, özel sektörce ödenecek borçlar, 12,6 milyon dolar azalarak 522,7 milyon dolara inmiştir.

Maliye Bakanlığının çeşitli birimlerince yapılan hesaplamalara göre, konsolide bütçe yıl sonu ödeneklerinde son beş yıl içinde en düşük artış oranı 1982'de oldu. 1978'de yüzde 36,4; 1979'da yüzde 64,1; 1980'de yüzde 79,8; 1981'de yüzde 21,4 oranında artan konsolide bütçe ödenekleri, 1982'de yüzde 15,8 oranında artmıştır. Kon-

Foto Dejean/Sygma (LAROUSSE)

solide bütçe gelirlerinin 1982 yılı tahsilat tahminlerine göre, bütçe gelirleri içerisinde en büyük artış yüzde 200'le iç istikrazda ortaya çıkmış; bunu yüzde 191,3'lę özel gelirler ve fonlar, yüzde 141,4'le vergi dışı normal gelirler, yüzde 53,8'le de vergi gelirleri izlemiştir. Vergi gelirlerindeki gelişmeler sonucunda, Türkiye'de toplam vergi gelirleri 1981'de Gayrısafi Milli Hasıla'nın yüzde 20,1'ine, 1982'de ise yüzde 16,6'sına ulaştı. 1981'de daha yüksek olan vergi yükü, 1982'de azalma göstermişse de öbür ülkelerdeki vergi yüküne göre gene de yüksek bir orandadır.

Türkiye 12 Eylül 1980'den sonraki dönemde de IMF, Dünya Bankası, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı vb. uluslararası finansman kuruluşlarının toplantılarına katıldı; bu kuruluşlardan gelen heyetlerle görüşmeler sürdürülerek anlaşmalar imzaladı. Bu dönemde maliye bakanlığınca yapılan başlıca düzenlemeler: Bankerlerle ilgili Kanun Hükmünde Kararnameler çıkarılarak uygulamayı düzenleyen bildirileri yayınladı. 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin 2574 sayılı kanun; 1598 sayılı Mali Denge Vergisi Kanununda değişiklik yapan 2572 sayılı kanun ve 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin 2573 sayılı kanun çıkarıldı. 7338 sayılı Veraset ve İntikal Vergisi Kanununda değişiklik yapan 2353 sayılı kanunda (1 ocak 1982) 2591 sayılı kanun yürürlüğe girdi (27 ocak 1982). 198 sayılı Emlâk Alım Vergisi Kanununun uygulamadaki aksaklıkların giderilmesi amacıyla 2352 sayılı kanunla 657 sayılı Devlet Memurları Kanununda değişiklik yapılmasını öngören 12 mayıs 1982 gün ve 2670 sayılı kanun da bu arada çıkarıldı.

Bakanlar Kurulu'nun «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları» na ilişkin 27 şubat 1982 gün ve 8/4334 sayılı kararnamesine göre Maliye Bakanlığı merkez örgütü şöyle düzenlendi: 1 müsteşar, 5 müsteşar yardımcısı, (4 müsteşar yrd. ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı Gn. sekreterliği), 8 temel birim (Başhukuk Müşavirliği ve Muhakemat; Bütçe ve Mali Kontrol; Muhasebat; Gelirler; Milli Emlâk; üç Hazine genel müdürlüğü), 6 Denetim ve danışma birimi (Tetkik Kurulu; Teftiş Kurulu, Hesap Uzmanları kurulu; Bakanlar Yeminli Murakıpları başkanlığı; Bakanlık müşavirleri; savunma sekreterliği), 5 yardımcı birim (Personel Gn. Md.; Genel Sekreterlik; Özel Kalem Md.; Komptrolörlük; Kıymetli Evrak ve Basılı Kâğıt daire başkanlığı). [M]

MALİYE BAKANLARI

Yılmaz Ergenekon (31 mart 1975), Besim Üstünel (21 haziran 1977), Cihat Bilgehan (21 temmuz 1977), Ziya Müezzinoğlu (5 ocak 1978), İsmet Sezgin (12 kasım 1979), Kaya Erdem (20 eylül 1980), Adnan Başer Kafaoğlu (14 temmuz 1982).

***MALKARA,** Tekirdağ ilinde ilçe. — 58 829 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 15 425 nüf. (1980). [M]

***MALLE** (Louis), fransız film yönetmeni. — Son dönemde yaptığı başlıca filmler: *The Pretty One* (Küçük Kız) [1978], *Atlantic City* (1980) [Venedik Film Şenliği «büyük ödülü»nü paylaştı], *My Dinner With André* (André ile Yemeğim) [1983]. (M)

***MALLORCA,** İspaya'ya bağlı Balear takımadalarının en büyük adası. — 400 000 nüf. (L)

***MALMÖ,** Güney İsveç'te liman kenti ve Malmâhus ilinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 470 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***MALRAUX** (André), fransız yazarı ve siyaset adamı. — (öl. Créteil 1976). Son kitapları: *La Corde et les souris* (İp ve Fareler) [1976,] *l'Homme précaire et la littérature* (Kararsız Adam ve Edebiyat) [1977]. (L)

***MALTA,** Akdeniz'de ada devleti. — 370 000 nüf.

TARİH

Malta'da son yılların önemli iki olayı, 180 yıldır adada bulunan ingilizlerin ülkeyi terketmesi ve 1976 seçimlerinde işçi partisinin iktidara gelmesidir. Gerçekten de Malta 1974'de bağımsız bir cumhuriyet olunca İngiltere'yi temsil eden genel valinin yerine, parlamentonun 5 yıl için seçtiği ilk cumhurbaşkanı Sir Anthony Joseph Mamo devlet başkanı oldu. Fakat 1976 genel seçimlerinden sonra Mamo'nun yerini Anton Buttigieg aldı. Ağustos 1976'da parlamento feshedildi, yeni seçimler yapıldı. Seçimi 106 000 oy ve 34 sandalye ile İşçi Partisi kazandı (Milliyetçi Parti 99 000 oy, 31 sandalye). Böylece ada halkı batı dünyasını benimsediğini ve avrupalı olduğunu ortaya koydu.

Başbakanlık görevini koruyan Dominique (Dom) Mintoff dış politikada iki temel ilkeyi sürdürdü: Bağlantısızlık ve arap ülkeleriyle yakınlaşma. Böylece genç Malta cumhuriyeti, Avrupa ile müslüman Afrika arasında bir köprü olmak; Avrupa'da Fransa ve İtalya'nın Afrika'da Libya ve Cezayir'in adanın tarafsızlığını garanti etmelerini sağlamak istiyordu. 31 mart 1979' da ingiliz askeri üssü boşaltıldı ve son ingiliz birlikleri de adadan ayrıldı. Ancak Malta'nın İngiltere'den ve NATO'dan almış olduğu borcu ödeyebilmek için 26 milyon malta lirasına ihtiyacı vardı. Bunun üzerine Dom Mintoff Fransa ve Çin'e resmi ziyaretler yaptı ve ülke giderek Çin'den daha fazla yardım almaya başladı (tersane ve halıcılık için).

1980 ağustosunda ülkedeki 50 libyalı danışmanın sınırdışı edilmesinden sonra Malta, eylül ayında İtalya'yla bir savunma anlaşması imzaladı. Anlaşmaya göre İtalya, Malta'nın tarafsızlığını gerekirse asker göndererek garanti altına almayı, 5 yıl süreyle 16 milyon dolar yardım yapmayı ve ayrıca 15 milyon dolar borç vermeyi kabul etti. 1981 şubatında da Sovyetler Birliği ile bir anlaşma imzalayan Mintoff, Sovyetler'e eski NATO sarnıçlarını kullanma hakkını verdi.

1981 aralığında yapılan seçimlerde İşçi Partisi oy kaybetmesine ve Milliyetçi Parti'den daha az oy almasına rağmen, seçim sistemi sayesinde parlamentoda daha fazla sandalye elde etmeyi başardı (34 sandalye). Mintoff gene başbakan olarak kaldı.

Kilometrekareye 1 000 kişi düşen Malta' nın nüfus sorunu hâlâ çözümlenmiş olmaktan uzaktır ve Kanada, Avustralya gibi ülkelere göçler devam etmektedir. (L)

***MALTEPE,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 90 439 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MAMAK,** Ankara ilinde ilçe. — 305 000 nüf., 7 köy. İlçe merkezi 298 057 nüf. (1980). 2963 sayılı yasayla, Çankaya ilçesinden ayrılan köylerle 1983'te yeni kuruldu. (M)

MAN Adası, İrlanda denizinin kuzeyinde ingiliz adası. 570 km², 56 000 nüf. Başlıca kent: Douglas. Turizm. Balıkçılık. Tarım. (L)

***MAN** ya da **MANN** (Mendel), ibranice yazan (yiddiş) polonyalı yazar. — (öl. Paris 1975). [L]

***MANADO,** İndonezya'da kent. — 170 000 nüf. (L)

***MANAGUA** ,Nikaragua'nın başkenti ve yönetim bölümü merkezi. — 552 900 nüf. (L)

***MANAMA,** Bahreyn'in başkenti. — 150 000 nüf. (L)

***MANASTIR.** Bk. **BİTOLJ.**

***MANAUS,** Brezilya'da kent ve Amazonas eyaletinin merkezi. — 462 800 nüf. Elektronik ve demir - çelik sanayii. (L)

***MANAV** (Kemal Bekir) Bk. KEMAL BEKİR.

***MANAVGAT,** Antalya ilinde ilçe. — 73 511 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 14 255 nüf. (1980). [M]

Manavgat Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Antalya ilinde Manavgat ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1984 yılı başlarında yapım çalışmalarına başlanan baraj ve santral, elektrik enerjisi üretmek amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 35 m; barajın temelden yüksekliği 31 m; talvegden yüksekliği 31 m; normal su kotu 32,3 m; normal su kotunda depolama hacmi 106,6 milyon m³; göl alanı 7,5 km²; dir. 40 MW kurulu gücündeki santral, yılda 195 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***MANCHESTER,** ABD'de (New Hampshire) kent. — 449 170 nüf. (L)

***MANCHESTER,** İngiltere'de (Lancashire)kent. — 449 170 nüf. (L)

***MANDA** i. — ANSİKL. Dünyadaki toplam manda sayısı 1981'de 133 milyonu aştı (133 244 000). Manda besleyen ülkeler arasında Hindistan baştaki yerini korudu: 62 milyon. Onu Çin izledi: 30,2 milyon. Pakistan (11, 8 milyon), Tayland (6,3 milyon), Nepal (4,26 milyon), Filipinler (2,77 milyon), Mısır (2,38 milyon), İndonezya (2,3 milyon), Vietnam (2,2 milyon), Birmanya (1,8 milyon), Bangladeş (1,6 milyon), Türkiye (1 milyon), Laos (879 bin), Sri Lanka (850 bin), Brezilya (550 bin), Malezya (430 bin), Kamboçya (400 bin), SSCB (340 bin), Romanya (227 bin), Irak (220 bin), İran (220 bin) manda varlığı fazla olan ülkeler arasındaki yerlerini korudular.

● *Türkiye*'deki manda sayısında 1974'ten sonraki dönemde hemen hemen hiçbir değişme olmadı: 1975'te 1 051 000, 1976'da 1 056 000, 1977'de 1 012 000, 1978'de 1 023 000, 1979'da 1 040 000, 1980'de 1 031 000. (M)

***MANDALAY,** Birmanya'da kent ve Yukarı Birmanya'nın merkezi. — 458 000 nüf. (L)

***MANDALİNA** i. — ANSİKL. Dünya mandalina üretimi 1980'de 7,5 milyon tonu aştı (7,605 milyon ton). 3 milyon tona yakın üretimiyle Japonya, en çok mandalina üreten ülke durumunu korudu. İspanya (968 bin ton) ve ABD (756 bin ton) onu izlediler. Brezilya (469 bin ton), İtalya (355 bin ton), Fas (267 bin ton), Çin (256 bin ton), Arjantin (222 bin ton), Pakistan (200 bin ton), Meksika (180 bin ton), Türkiye (167 bin ton) ve Cezayir (149 bin ton) çok mandalina üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular.

Türkiye'de mandalina ağacı sayısı ve meyve üretimi

	ağaç sayısı			
yıllar	*toplam*	*meyve veren yaşta*	*meyve vermeyen yaşta*	*üretim (ton)*
1976	4 250 000	3 850 000	400 000	126 000
1977	4 350 000	3 850 000	500 000	135 000
1978	4 500 000	3 900 000	600 000	150 000
1979	4 700 000	4 050 000	650 000	155 000
1980	4 545 000	3 720 000	825 000	167 000

● *Türkiye*'de 1975'ten sonraki dönemde, meyve veren mandalina ağacı sayısında önemli bir artış olmadıysa da üretimde yıldan yıla düzenli bir artış görüldü. Fidan sayısında ise önemli artış kaydedildi. Mandalina, en çok dışsatımı yapılan meyvelerden olma özelliğini korudu. 1979'da 31 791 ton mandalina (13 216 871 dolar), 1980'de 27 132 ton mandalina (12 705 715 dolar) ve 1981'de 88 818 ton mandalina (33 954 757 dolar) dışsatımı gerçekleştirildi. (M)

MANDALİNCİ (Zeyyat), türk siyaset adamı (Bodrum 1915). Yüksek öğrenimini Paris Siyasal Bilgiler Okulun'da yaptı. Uzun süre ticaretle uğraştı. 1950'de DP'den Muğla milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 27 Mayıs'a değin parlamenterliği süren Mandalinci 1956'da bir süre Ticaret bakanlığı yaptı. Yassıada yargılamalarından sonra hapis cezasına çarptırıldı. Aftan yararlanıp siyasal haklarına kavuşunca AP saflarında yeniden siyasete atıldı. 1977'de Muğla milletvekili seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

***MANDIRA,** Kırklareli ilinde, Babaeski ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 090 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MANGALOR,** Hindistan'da (Karnataka) liman kenti. — 193 000 nüf. (L)

***MANGANEZ** i. — ANSİKL. Dünya üretimi 1980'de 26,7 milyon tona ulaştı. 10,25 milyon tonluk üretimiyle SSCB, en çok manganez üreten ülke olma özelliğini korudu. Onu Güney Afrika Cumhuriyeti izledi: 5,7 milyon ton. Brezilya (2,18 milyon t), Gabon (2,15 milyon t), Avustralya (1,96 milyon t), Hindistan (1,65 milyon t) ve Çin (1,6 milyon t) manganez üreticisi başlıca ülkeler arasındaki yerlerini korudular.

● *Türkiye*'de manganez tuvönan üretimi 1974'ten sonra büyük ölçüde arttı: 1974'te 3 704 t, 1975'te 35 023 t, 1976'da 33 783 t, 1977'de 38 443 t, 1978'de 68 184 t, 1979'da 41 584 t, 1980'de 41 634 t. 1981'de, işletme sayısında bir değişme olmadığı halde üretim 15 000 tona düştü. 1979'a değin önemli bölümü işlenmeden satılan manganezin, 1979'da ve 1980'de konsantre edilerek satılan miktarında önemli artış oldu. (M)

***MANGANO** (Silvana), italyan kadın sinema oyuncusu. — Son dönemde *Dekameron'un Aşk Hikâyeleri* (Il Decameron) [P.P. Pasolini, 1971], *Lo Scopone Scientifico (Bir Kâğıt Oyunu:* «Lo Scopone Scientifico») [L. Comencini, 1972], *Gruppo di Famiglia in un Interno* (Aile Topluluğu) [L. Visconti, 1974] gibi filmlerde dikkati çekti. (L)

***MANİLA,** Filipinler'in başkenti ve en büyük kenti. — Kenar semtleriyle birlikte 5 900 000 nüf. (L)

Mesut MANIOĞLU

Mesut MANIOĞLU'nun bir afişi

***MANİOĞLU** (Mesut), türk grafik ve afiş sanatçısı. — Listowel (İrlanda) 3. Uluslararası poster bienaline katıldı (1976). İngiltere'de yayımlanan Modern Publicity adlı kitapta eserlerinden örnekler yer aldı (1979). İstanbul'da Grafikerler Meslek Kuruluşu'nun I. ürünler sergisinde afiş dalında I.'lik, broşürde II.'lik ödüllerini aldı (1981). Bağımsız grafiker olarak çalışan Mânioğlu, 1973'ten bu yana Mimar Sinan Üniversitesi'nde grafik bölümünde öğretim görevlisidir. (M)

***MANİPUR,** Hindistan'da eyalet. — 1 433 691 nüf. Merkez: *İmfal*, 100 605 nüf. (L)

***MANİSA** (45), Türkiye'de Ege bölgesinde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Manisa'da nüfus artış hızı binde 15,3'le Türkiye ortalama nüfus artış hızının gerisinde kaldı (Türkiye binde 20,7). 1980 nüfus sayımına göre, 941 941 kişi barındıran ilde km² başına 68 kişi düşüyordu. Nüfus büyüklüğü açısından 9. sırada yer alan Manisa'nın nüfus artış hızının görece yavaşlığı, doğurganlık düzeyinin düşük olmasından kaynaklanıyordu. 1980 istatistiklerine göre, toplam kent nüfusu 396 297, toplam köy nüfusu 545 644, toplam köy sayısı 812 idi. İlçelerin nüfus durumu şöyleydi: Merkez ilçe 158 982 (merkez 94 167), Akhisar 146 444 (merkez 61 491), Alaşehir 74 943 (merkez 25 611), Demirci 53 187 (merkez 14 538), Gördes 45 526 (merkez 8 402), Kırkağaç 40 512 (merkez 18 406), Kula 41 546 (merkez 12 780), Salihli 111 288 (merkez 51 826), Sarıgöl 30 530 (merkez 7 939), Saruhanlı 64 427 (merkez 10 356), Selendi 24 019 (merkez 4 965), Soma 53 739 (merkez 30 420), Turgutlu 96 798 (merkez 55 396).

● *Tarım.* Manisa, ülkenin en önemli tarımsal üretim merkezlerinden biridir. 1970'lerde imalat kesimindeki gelişme sonucu tarım kesiminin il gayrı safi hasılası içindeki payının düşmesine karşın tarım hâlâ, il ekonomisi içinde ağırlıklı durumdadır. 1978'de ülkede tarım alanında yaratılan gayrı safi hasılanın yüzde 3,5'i Manisa'da gerçekleştirilmişti. Tarıma çok uygun doğal yapısı nedeniyle ilde çok çeşitli tarımsal ürün elde edilmektedir. Bu ürünlerin bir bölümü doğrudan dış pazar için üretilir (tütün, kuru üzüm, pamuk). Tütün ve kuru üzüm üretiminde Manisa dünya çapında önem taşımaktadır. (Dünya çekirdeksiz kuru üzüm dışsatımının yüzde 15'i Manisa'dan sağlanmaktadır). Manisa'da yetiştirilen tütün en iyi «şark tütünü» olarak nitelendirilmektedir. Ağırlıklı olarak pazar için üretim yapılan il tarımında, 1970'lerde makine kullanımı yaygınlaştı ve tarımsal ürünler daha da çeşitlendi. Manisa 1982'de uygulanmaya başlayan «2. Ürün Projesi» kapsamına alındı. 1980 istatistiklerine göre, ilde elde edilen belli başlı tarım ürünlerinin miktarları şöyleydi: Buğday 307 000 t, arpa 158 000 t, yulaf 6 000 t, mısır 14 000 t, pirinç 9 000 t, nohut 5 000 t, fasulye 2 000 t, mercimek 2 000 t, burçak 3 000 t, tütün 61 000 t, pamuk 32 000 t, çiğit 52 000 t, soğan 11 000 t, patates 19 000 t, armut 11 000 t, elma 6 000 t, kiraz 4 000 t, şeftali 9 000 t, zeytin 64 000 t, üzüm 392 000 t. 1980 istatistiklerine göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 28 800, katır 3 000, eşek 40 000, sığır 177 000, manda 2 000, koyun 616 000, keçi 353 000.

● *Enerji.* Manisa, enerji üretimine elverişli doğal kaynakları değerlendirilerek enerji üretimi açısından Türkiye'nin geniş olanaklı illeri arasında yer aldı. İlin ilk büyük santralı olan Soma A termik santralı 1957'de enerji üretmeye başladı. Kurulu gücü 44 MW, yıllık enerji üretim kapasitesi 300 milyon kWs'tır. Soma B I-II termik santralı 1981'de deneme çalışmalarına girişti. Yapımına 1981'de başlanan Soma B III-IV termik santralının 1984'de işletmeye açılması öngörüldü. Santralın kurulu gücü 330 MW, yıllık enerji üretim kapasitesi 1 980 milyon kWs olarak planlandı.

İldeki öbür santrallar: Kula Belediye Termik Santralı, Demirköprü Hidroelektrik Santralı, Zeytinli Termik Santralı'dır.

● *Sanayi.* 1970'te işletmeye açılan Organize Sanayi Bölgesi'nin sağladığı olanaklar ve 1960'ların sonunda İzmir - Manisa yolunun kısaltılması, il için yapılan yatırımların artmasına neden oldu. Besin Sanayiindeki başlıca yeni kuruluşlar şunlardır: 1975'te üretime başlayan un, irmik ve makarna üreten Untaş (yıllık üretim kapasitesi 16 200 ton), 1975'te açılan Bal Bisküvi Fabrikası (1977'den sonra adı Nur Büsküvi oldu), 1981'de üretime geçen Ege Yağ Sanayii ve Ticaret AŞ. (günlük üretim kapasitesi 8 475 ton rafine yağ) 1971'de üretime geçen Donbaylı Köyü Sınırlı Sorumlu Üretim Pazarlama ve Tüketim Kooperatifi (yıllık üretim kapasitesi 500 ton salça), 1976'da üretime başlayan Coco Cola Export (1983'te 720 kişi çalışıyordu). Dokuma dalındaki kuruluşların en önemlileri şunlardır: 1972'de kurulan yılda 5 milyon 518 bin iç çamaşırı üreten Pulcuoğlu Pamuklu Sanayii ve Ticaret AŞ. (Safir), 1979'da kurulan, Pierre Cardin lisansı ile yılda 200 000 takım elbise üreten Batılılar Giyim AŞ (Libya, Avrupa, Ortadoğu ülkelerine dışsatım yapılmaktadır), 1976'da üretime geçen, yıllık üretim kapasitesi 1 811 ton karde ipliği, 431 ton penye pamuk ipliği ve 7 500 000 metre çeşitli dokuma olan Saruhanlı Tekstil AŞ., 1974'te işletmeye açılan Salihli Palamut ve Valeks Fabrikası (yıllık üretim kapasitesi 9 000 ton valeks, 500 ton palamut unu). Manisa'da metal eşya - makine imalat dalındaki en önemli kuruluşlar: 1974'te kurulan, ahşap ve saç römork, harman, gübre serpme, patates ekme ve çapa makineleri, kültivatör, pulluk diskaro, tesviye küreği, bağ pulluğu, su türbini, hava pompası gibi tarım araçları üreten Tek Tarım AŞ, kaldırıcı (forklift) üreten Anadolu Lift Şirketi, Valf Sanayii AŞ., Elba Basınçlı Döküm Sanayii, Gülman Elektrik Sanayii, Olgun Çelik, Mert Akümülatör Sanayii'dir.

İldeki Kimya sanayiinin en önemli kuruluşları şunlardır: Çukurova Kimya Sanayii AŞ., İpstaş, Gençtürk, Kurtoğlu (polipropilen film üretiyor), Sestaş ve Saruhan plast (sentetik iplik üretiyorlar). Ağaç işleme dalında takım mobilya üreten Montaş Mobilya Fabrikası, Can Mobilya, Yonsan Ege Yonga Levha Sanayii ve Ticaret AŞ., bu alandaki en önemli kuruluşlardır: 1980'de yapılan Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre Manisa'da 1 928 işletmeyle metal eşya - makine imalat sanayii, en önde gelen sanayi dalıydı. Bunu, dokuma, orman ürünleri, gıda dalları izliyordu.

İlde küçük sanayi oldukça gelişkindir. 1980 Sanayi ve İşyerleri Sayımına göre Manisa'da 4 926 küçük işletme vardı. 1979'da yapımına başlanan Manisa Küçük Sanayi Sitesi'nin büyük bölümü 1983'te tamamlanmıştı. Küçük sanayi işletmelerinin çoğu tarım araç ve gereçleri üreten metal eşya işkolunda toplanmıştı. Römork, pülverizatör, tulumba üreten atölyeler, Merkez ilçe, Turgutlu, Salihli, Akhisar ve Kırkağaç'ta yoğunlaşıyordu. Küçük sanayi işletmelerinin geri kalanları, dokuma (1 460 işletme), orman ürünleri (779 işletme), besin (467 işletme) dallarında çalışıyorlardı.

● *Eğitim.* İldeki yükseköğretim kurumları, Yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı yasa uyarınca yeniden düzenlendi. Manisa Gençlik ve Spor Akademisi, Dokuz* Eylül Üniversitesi (*Ek 2*) bünyesindeki Buca Eğitim Fakültesi'ne, Manisa Maliye Muhasebe Yüksekokulu aynı üniversitenin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlandı. Buca Eğitim Fakültesi'ne bağlı Demirci Eğitim Enstitüsü'nün adı Demirci Eğitim Yüksek Okulu olarak değiştirildi. 1980'de ilde 18 lise (7 701 öğrenci, 563 öğretmen), 90 ortaokul (17 432 öğrenci, 666 öğretmen), 90'ı kentte, 813'ü köylerde olmak üzere toplam 903 ilkokul (103 362 öğrenci, 3 711 öğretmen), 51 meslek ve teknik okul (11 761 öğrenci, 681 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980'de Manisa'daki sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 1 725 yataklı 18 kamusal hastane, 4 sağlık merkezi, 113 uzman hekim, 76 pratisyen hekim, 68 diş hekimi, 445 hemşire, 180 sağlık teknisyeni, 399 ebe. (M)

***Manisaspor Gençlik Kulübü.** — 1979'da 3. Türkiye Ligi'ne düştü, 1981'de yeniden 2. lig takımları arasında yer aldı. (M)

***MANİTOBA,** Kanada'da eyalet. — 1 021 500 nüf. Makina ve kimya sanayii. Nikel işletmeleri. (L)

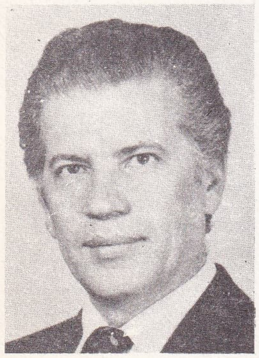

Attila MANİZADE

***MANİZADE** (Attila), türk opera sanatçısı, bas (Baf, Kıbrıs 1934). İstanbul Devlet Konservatuvarı'nın birinci bölümünü ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. Almanya'da bir yandan mimarlık yaparken, bir yan dan da A. Mayer'den şan dersleri aldı, alman operalarını inceledi, konserler verdi. 1960'ta yurda dönünce, İstanbul Operası'nın açılışında temsil edilen oyunda rol aldı. Bu oyundan sonra, İstanbul Devlet Operası'nın önde gelen bas solistlerinden biri olan ve bir süre sonra İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda sahne öğretmenliğine getirilen Manizade 1973'ten sonra İstanbul başarılarına, otuza yakın Avrupa ve Sovyet kentindeki başarılarını da ekledi; özellikle Figaro, Osmin, Kral Philip, Don Pasquale, Don Basilio ve Mephisto rollerinde üstün başarı gösterdi. Konserlerinde türk bestecilerini tanıtmaya da önem verdi. (M)

***MANNHEİM,** Batı Almanya'da (Baden Württemberg) kent. — 309 018 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***MAN RAY,** amerikalı ressam ve fotoğrafçı. — (öl. Paris 1976). [L]

***MANRESA,** İspanya'da (Barcelona ili) kent. — 58 000 nüf. (L)

***MANSFİELD,** Büyük Britanya'da (Nottinghamshire) kent. — 58 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***MANSURE,** Aşağı Mısır'da Dakahliye ilinin merkezi. — 257 866 nüf. (L)

***MANSURLU,** Adana ilinde, Feke ilçesine bağlı bucak. — 6 510 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 118 nüf. (1980). [M]

***MANTES-LA-JOLİE,** Fransa'da Yvelines yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 42 564 nüf. Makina ve kimya sanayii. (L)

***MANTEUFFEL** (Hasso VON, - baronu), alman generali. — (öl. Reith, Avusturya, 1978). [L]

***MANTOVA,** İtalya'da (Lombardia) kent ve il yönetim merkezi. — 67 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***MANYAS,** Balıkesir ilinde ilçe. — 30 067 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 4 692 nüf. (1980). [M]

***MANZANİLLO,** Küba'da (Oriente ili) kent. — 91 000 nüf. (L)

***MAO ÇE TUNG** ya da **MAO DZI-DUNG,** çinli devlet adamı. — (öl. Pekin 1976). Uzun süredir rahatsız olan ve 9 eylül 1976 akşamı ölen Mao'nun kaybı Çin'i derin bir mateme boğdu. 9 gün Kongre Sarayı'nda kalafalkta tutulan na'şını, yüzbinlerce

Foto. X (3) [*MEYDAN*]

kişi ziyaret etti. 18 eylül günü ünlü Tien An-men meydanında, parti başkan yardımcısı Wang Hong-wen başkanlığında görkemli bir cenaze töreni yapıldı. Ölümünden üç hafta sonra parti başkanlığına Hua Guofeng* (*Ek 2*) getirildi. (L)

***MAO DUN** (TŞIN YEN-BING, - denir), çinli yazar ve siyaset adamı. — (öl. Pekin 1981). [L]

MAPUTO (esk. **Lourenço*** Marques), Mozambik'in başkenti ve yönetim bölümü merkezi. — 760 000 nüf. (L)

MARA (Pol), belçikalı ressam (Anvers 1920). İlk dönemlerinde, gerçeküstü sanattan esinlenen eserler verdi. Daha sonra, geçici izlenimlerin büyük bir desen ve renk özgürlüğüne imkân verdiği lirik soyutlamalara yöneldi. Ancak, 1963'den sonra, eserlerinde plastik öğelere ve belirli bir figürasyona yer verdi. Pop art'ı keşfedince, soyut ve figüratif öğelerin üst üste gelmesiyle kolaj tekniğini çağrıştıran ve konularını çağdaş ve gündelik çevreden seçen bir figürasyona ilgi duydu. Anatomik özelliklerini kendine özgü ve ayrıntılı biçimde sergilediği kadın resimlerinde, büyüleyici bir erotizm dikkati çeker. Resimlerindeki hazcılık ve büyük ustalık, desen ve renklerin özenle işlenmesi ve yeni malzemelerin kullanılmasıyla, daha da özgün bir nitelik kazanır. (L)

***MARACAİBO,** Venezuela'da kent ve Zulia eyaletinin merkezi. — 818 000 nüf. (L)

***MARACAY,** Venezuela' da kent ve Aragua eyaletinin merkezi. — 345 000 nüf. (L)

***MARAKEŞ,** Fas'ta (Güney Fas) kent ve il yönetim merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 436 000 nüf. Büyük turizm merkezi. Besin ve dokuma sanayii. (L)

MARAMBA (esk. **Livingstone***), Zambia'da kent. — 58 000 nüf. (L)

***MARANHAO,** Kuzeydoğu Brezilya'da eyalet. — 4 002 599 nüf. (L)

MARATON. i. ◆ *Ümit maratonu.* 1981 yazı sonunda, tek bacaklı genç Terry Fox' un cesareti, tüm Kanada'da günün konusu oldu. Akciğer kanserine yakalanan bu genç, ülkeyi baştan başa koşarak, yollarda, kansere karşı mücadelede kullanılacak para topladı ve halkta, kanserin tedavisi için tıbbi bir çözüm bulunması konusunda duyarlık uyandırmaya çalıştı. Newfoundland'dan yola çıkan Fox, hastalığının ilerlemesi nedeniyle koşusuna Ontario'da Thunder Bay'de son vermek zorunda kaldı. 28 haziran sabahı İngiliz Kolombiyası'nda New Westminster'de bir klinikte öldü. Ulusal bir boyut kazanan bu ölüm, tüm kanadalıları yasa boğdu. Eylül'de «Ümit maratonu» adıyla düzenlenen maratona, büyük kentlerden Fox'u destekleyen binlerce kişi katıldı. Ayrıca, birçok yere Terry Fox adının verilmesi, bu mücadeleci genci ölümsüzleştirdi. (L)

***MARBURG,** Batı Almanya'da (Hessen) kent. — 48 000 nüf. (L)

***MARCH** (Frederick Mc İNTYRE BICKEL, **Fredric** - denir), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. 1975). [M]

***MARCHAİS** (Georges), fransız siyaset adamı. — Eylül 1977'de solun birliğinin bozulmasından ve mart 1978 milletvekili seçimlerinde solun yenilgiye uğramasından sonra, sosyalist yöneticilerin siyasal projeleri hakkında kuşkular taşıdığını bildirdi. Ancak, 29 nisan 1981'de yapılan başkanlık seçimlerinin birinci turunda oyların ancak yüzde 15,34'ünü alınca, komünistleri 10 mayısta yapılan ikinci turda François Mitterrand'ı desteklemeye çağırdı. Kurulan Sosyalist Parti ağırlıklı hükümette 4 komünist bakan görev aldı. (L)

***MARCİANO** (Rocky, ROCCO MARCHEGIANO - denir), italyan asıllı amerikalı boksör. — (öl. Des Moines yakını 1969). [L]

***MARCOS** (Ferdinand), filipinli devlet adamı. — 16 haziran 1981'de yapılan seçimlerde oyların yüzde 88'ini aldı. Böylece devlet başkanlığı görevi 6 yıl için uzatılmış oldu. (L)

***MARCUSE** (Herbert), alman asıllı amerikalı filozof. — (öl. Starnberg, Münih yakını 1979). [L]

***MARDAN,** Pakistan'da (Peşaver ili) kent. — 115 218 nüf. (L)

***MAR DEL PLATA,** Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent. — 350 000 nüf. (L)

***MARDİN** (47), Güneydoğu Anadolu'da il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Mardin'de ortalama nüfus artış hızı binde 16,7 oldu (Türkiye nüfus artış hızı binde 20,7). 1980 nüfus sayımında 564 967 olarak belirlenen nüfusuyla Mardin, iller arasında nüfus büyüklüğü açısından 31. sıradaydı ve km²'ye 44 kişi düşüyordu. İlin nüfus artış hızının düşüklüğü, yüksek doğurganlığa karşın, il dışına yapılan göçlerden kaynaklanıyordu. Aynı yılın nüfus sonuçlarına göre, toplam kent nüfusu 192 004, köylerin toplam nüfusu 372 963, köy sayısı da 720 idi. Aynı sayımda ilçelerinin nüfusu da şöyleydi: Merkez ilçe 78 020 (merkez 39 137), Cizre 32 633 (merkez 20 003), Derik 42 887 (merkez 15 228), Gercüş 42 080 (merkez 4 649), İdil 36 274 (merkez 6 202), Kızıltepe 73 972 (merkez 30 445), Mazıdağı 26 900 (merkez 7 938), Midyat 84 625 (merkez 19 951), Nusaybin 63 561 (merkez 30 981), Ömerli 19 004 (merkez 4 499), Savur 36 372 (merkez 6 100), Silopi 28 639 (merkez 6 811).

● *Tarım.* Mardin'de ekonominin temelini tarım oluşturur. İlde yetiştirilen başlıca bitkisel ürünler, buğday, arpa, kavun, karpuz, üzüm ve özellikle mercimektir. 1970' lerin sonunda Türkiye mercimek üretiminin 1/5'ini Mardin sağlıyordu. Doğal yapısı mercimek üretimine çok elverişli olan ilde 1980'lerde artan dışsatım nedeniyle mercimek üretimi daha da arttı. Karpuz ve kavun da üretimi Türkiye çapında önem taşıyan ürünlerdendir. Hayvancılık, göçebe aşiretlerin başlıca geçim kaynağıdır. Ayrıca köylerde de (ek gelir kaynağı olarak) yaygın biçimde hayvancılık yapılıyordu.

1980 istatistiklerine göre, ilde yetiştirilen tarımsal ürünler ve miktarları şöyleydi: Buğday 492 000 t, arpa 95 000 t, mercimek 38 000 t, nohut 5 000 t, pamuk 4 000 t, çiğit 6 000 t, soğan 4 000 t, patates 3 000 t, ceviz 2 000 t, üzüm 135 000 t, kavun 68 000 t, karpuz 120 000 t, domates 53 000 t, patlıcan 17 000 t, biber 7 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı da şöyleydi: At 9 000, katır 13 000, eşek 53 000, sığır 150 000, koyun 1 108 500, kılkeçisi 425 00, tiftikkeçisi 322 000.

● *Sanayi.* Mardin, sanayii en az gelişmiş illerimizdendir. 1968'de, «kalkınmada birinci derecede öncelikli iller» kapsamına alınmasına karşın, 1970'li yıllarda il ekonomisinin durumu değişmedi. 1980'de metal eşya, dokuma, besin, kağıt, kimya ve taşa-toprağa dayalı sanayi dallarındaki kuruluşların yalnızca 11'i büyük ölçekli kuruluşlardı. 1968'den sonra kamu kesimince yapılan yatırımlar Mardin Yem Fabrikası, Güneydoğu Anadolu Fosfatları Mazıdağı İşletmeleridir. Mardin Çimento Fabrikası kamu ve özel kesim ortaklığıdır. Yem Fabrikası yılda 15 480 ton yapay hayvan yemi üretebilecek kapasitedeydi. Çimento Fabrikası yılda 525 000 ton portland çimentosu ve 550 000 ton çimento üretebiliyordu. 400 kişinin çalıştığı kuruluş, Ortadoğu ülkelerine satış yapmaktadır. Mardin'de, ayrıca, dokuma dalında Kızıltepe İplik Fabrikası (Kidaş), Çırçır ve Prese Fabrikası ve Halıcılık Fabrikası vardı. 1974' te Kızıltepe'de Kidaş kuruldu. Yılda 533 ton strayhgarn yün ipliği, 847 ton kamgarn yün ipliği, 235 000 battaniye üretecek ve 25 000 m² Hereke tipi halı dokuyacak kapasitededir. Çırçır ve Prese Fabrikası yılda 2 000 ton pamuğu çekirdeğinden ayırıp presleyecek kapasitededir. Kızıltepe ilçesindeki Marsan, Mardin Kireç, Tuğla, Nebati Yağ, İnşaat Malzemesi, Halıcılık ve Ticaret AŞ., 120 çalışanıyla yılda 72 000 ton torbalanmış toz kireç ve 144 000 ton mıcır üretiyordu. Besin dalında, merkez ilçede kurulan Et Kombinası (günde 200 büyükbaş, 2 000 küçükbaş hayvan kesimi gerçekleştirecek kapasitede) ve Türkiye Süt Endüstrisi Kurumunun yılda 17 500 ton süt işleyecek kapasitedeki peynir ve tereyağı fabrikası bulunuyordu.

Dokuma dalındaki kuruluş, Nükseтаş - Nusaybin Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayii Ticaret AŞ.'dir. İl Özel İdaresi'nin öncülüğünde 1975'te kurulan tesiste 1983'te 90 kişi çalışıyordu. Bu dalda yatırımı süren bir başka girişim de Maktaş Halı Atölyesi'dir. 37 ortağın Yeşilli'de kurduğu atölyede yılda 6 700 m² Hereke tipi halı dokunması planlanıyordu.

Mardin Asbest Boru Sanayii ve Ticaret AŞ., yılda 25 000 ton asbest çimento boru üretiyordu. Fabrikada 120 kişi çalışıyordu. Bu işyerlerinin dışında Mardin'de çok sayıda küçük işyeri vardır.

● *Enerji.* İlde 1937'de 40 kW'lık bir termoelektrik santral kuruldu. 1968'de Çağçağ Hidroelektrik Santralı işletmeye açıldı. 14 400 MW gücünde olan kanal tipi santral, yıda 48,8 milyon kWs enerji üretecek kapasitededir.

● *Eğitim.* 1980'de Yüksek Öğretim Kurumu bulunmayan ilde 13 lise (4 759 öğrenci, 226 öğretmen), 36 ortaokul (8 303 öğrenci, 187 öğretmen), 45'i kentte, 569'u köylerde olmak üzere toplam 614 ilkokul (63 273 öğrenci, 2 075 öğretmen), 10 mesleki ve teknik okul (1 674 öğrenci, 131 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980'de Mardin'de sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 270 yataklı 5 devlet hastanesi, 2 sağlık merkezi, 8 uzman hekim, 60 pratisyen hekim, 11 diş hekimi, 159 hemşire, 54 sağlık teknisyeni, 128 ebe. (M)

***MARGARİTA,** Venezuela kıyılarında (Nueva Esparta eyaleti) ada. — 122 000 nüf. (L)

MARGULİS (Grigoriy), sovyet matematikçisi (doğ. 1946). Ünlü matematikçi Gelfand' ın yanında öğretim gördü. Piatetski - Şapiro'nun bir varsayımını kanıtlayarak uluslararası alanda ün kazandığı halde, ülkesinde haberleşme sorunlarıyla ilgili bir laboratuvarda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır. Matematik bilimine yaptığı katkılardan dolayı, 1978'de Fields* madalyası alan Margulis'e madalyasını almak üzere Helsinki'ye gitmek için izin verilmemesi, batı dünyasında tepkiyle karşılandı. (L)

MARIY (esk. **MERV***), Sovyetler Birliği'nde (Türkmenistan) kent. — 72 000 nüf. (L)

***MARİAN** ya da **MARİANNES** adaları, Mikronezya'da takımadalar. — 404 km², 14 000 nüf. (L)

***MARİANSKE LAZNE,** Çekoslovakya'da (Batı Bohemya bölgesi) kent. — 20 000 nüf. (L)

***MARİBOR,** Yugoslavya'da (Slovenya) kent. — 171 745 nüf. (L)

***MARİNO,** İtalya'da (Latium) kent. — 55 000 nüf. (L)

***MARKEVİÇ** (Igor), rus asıllı besteci ve orkestra yöneticisi. — (öl. Antibes 1983). [L]

MARKHAM, Kanada'da (Ontario) kent. Toronto'nun kuzeyinde. 56 206 nüf. (L)

***MARKOS** (Markos **VAPHİADİS** - de-

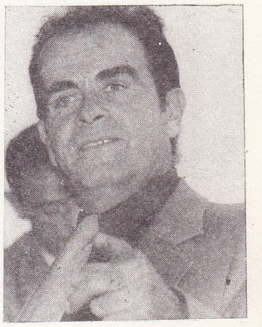

Georges MARCHAIS

MARDİN'de yeni yapılan sosyal konutlardan biri

Foto. *Karel/Gamma* (*LAROUSSE*) ; *Günaydın arşivi* (*MEYDAN*)

nir), yunanlı komünist önder. — (öl. 1983). [M]

MARL, Batı Almanya'da kent. Ruhr'un kuzeyinde. 75 000 nüf. (L)

***MARMARA,** Balıkesir ilinde, Erdek ilçesine bağlı bucak. — 6 993 nüf., 8 köy. Bucak merkezi. 2 211 nüf. (1980). Belediye. (M)

Marmara Üniversitesi, İstanbul'da 1982 yılında kurulan üniversite. Yükseköğretim kurumlarını düzenlemek amacıyla çıkarılan 2809 sayılı kanuna göre kurulup 1982 - 1983 öğretim yılında öğretime başladı. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı fakültelerle bakanlıklara bağlı yüksek okulların bir kısmı bu üniversiteye bağlanarak yeniden düzenlendi: Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İstanbul Atatürk Yüksek Öğretmen Okulu fakülteye dönüştürüldü; İstanbul Yabancı Diller Yüksekokulu bu fakültenin ilgili bölümlerine katıldı. Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Anadoluhisarı Gençlik ve Spor Akademisi bu fakültenin Beden Eğitimi Bölümüne katılarak Atatürk Eğitim Fakültesi, Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Yüksek Teknik Öğretmen Okulu Fakülteye dönüştürülerek Teknik Eğitim Fakültesi kuruldu. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Ekonomi, İşletme, Siyasal Bilimler ve Ticari Bilimler fakülteleri birleştirilerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi oluşturuldu. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Diş Hekimliği Fakültesi ile Eczacılık Fakültesi bu üniversiteye bağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İstanbul Yüksek İslam Enstitüsü fakülteye dönüştürülerek İlahiyat Fakültesi, gene Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu fakülteye dönüştürülerek Güzel Sanatlar Fakültesi meydana getirildi. Ayrıca yeni bir Fen- Edebiyat Fakültesi, bir Hukuk Fakültesi ve bir Tıp Fakültesi, 3 enstitü (Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri) kuruldu. İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksekoğulunun adı Basın - Yayın Yüksekokulu olarak değiştirildi, ayrıca bir Eğitim Yüksekokulu kuruldu. Böylece Marmara Üniversitesi'nde toplam 10 fakülte, 3 enstitü, 2 yüksekokul yeraldı.

Marmara Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim döneminde 34'ü profesör, 41'i doçent, 30'u yardımcı doçent, 336'sı uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 741 öğretim elemanı, 8 373'ü erkek, 4 138'i kız olmak üzere toplam 12 511 öğrenci bulunuyordu. (M)

***MARMARİS,** Muğla ilinde ilçe. — 19 249 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 7 725 nüf. (1980). [M]

***MARNE Yönetim Bölgesi,** Fransa'da Champagne - Ardenne bölgesinde yönetim bölgesi. — 350 399 nüf. (L)

***MARQUET** (Micheline Marie Marguerite, Mary - denir), fransız kadın oyuncusu. — (öl. Paris 1979). [L]

***MARROU** (Henri Irénée), fransız tarihçisi. — (öl. Châtenay - Malabry, Hauts-de Seine 1977). [L]

***MARS,** Güneş sisteminde güneşe yakınlık sırasında dördüncü gezegen. — 70'li yıllarda uzay araçları sayesinde Mars'ın fiziksel incelenmesinde şaşırtıcı ilerlemeler kaydedildi.

Amerikan sondaj araçları «Mariner 9» (Mars çevresinde uydulaşan ilk araç) 1971 ve 1972'de, «Viking Orbiter I» ve «Viking Orbiter 2» 1976'dan itibaren, Mars yüzeyinin neredeyse tamamının fotoğrafını çekerek gezegenin çok çeşitli engebeli bir yapıya sahip olduğunu ortaya çıkardılar. Dev yanardağlardan başka (en büyüğü olan Olympus Mons'un çapı 600 km ve yükseltisi de 25 km'dir) kraterler, göktaşlarının düşmesiyle oluşmuş alanlar, çok sayıda kırık (en çarpıcısı olan Valles Marineris, yaklaşık 5 000 km boyunca uzanır ve Mars çemberinin neredeyse üçte birini kaplar; genişligi bazı yerlerde 120 km'yi ve derinliği de 6 km'yi bulur), kıvrıntılı vadiler, kumul tarlaları, vb. belirlendi. Gezegenin kuzey ve güney yarım küreleri birbirine hiç benzemez; uzmanların bu bakışımsızlığın kökeni üzerine yaptıkları çalışmalar hâlâ sürmektedir. Kuzey yarımküre genellikle volkanik düzlüklerle kaplıyken, güney yarımküreye, göktaşlarının düşmesiyle oluşmuş kraterlerin delik deşik ettiği bir görünüm egemendir.

«Viking» sondajları

Mars'a yönelik uzay çalışmaları son yıllarda, özellikle iki amerikan sondaj aracının gezegene inmesi üzerine en yüksek noktasına ulaştı. 20 temmuz 1976'da «Viking Lander I» Chryse Planitia bölgesinde (yaklaşık 20° kuzey enlemi) ve 3 eylül 1976'da da «Viking Lander 2» Utopia Planitia bölgesinde (yakaşık 48° kuzey enlemi) gezegenin tam karşı yanında incelemeler yaptı.

«Viking»lerin her birinde ikişer modül vardı: Bir «Orbiter» (yörünge bölmesi) ve bir «Lander» (inme bölmesi). Önce araç bir bütün olarak Mars'ın çevresinde uydulaştırıldı, daha sonra «Lander» ayrıldı ve gezegenin yüzeyine yumuşak iniş yapmak için indirildi. Bu arada, adından da belli olduğu gibi, «Orbiter» yörüngedeydi. Modüller, birbirinden bağımsız bilimsel araştırmalar yapmak üzere gerekli araç - gereçle donatılmıştı. «Orbiter»lerin her birinde iki televizyon kamerası (yerin fotoğrafını almak için), bir kızılötesi spektrometre (atmosferdeki su buharını bulup ortaya çıkarmak için) ve kızılötesi bir radyometre (üzerilen geçilen bölgelerdeki ısıyı ölçmek için) vardı. Önce «Lander»lerin inişine en uygun alanları seçen «Orbiter»ler, daha sonra bu alanlar ile Yer arasında uziletişimi (telekomünikasyon) sağlamak için bir aracı rolü oynadı. Aynı zamanda 300 km gibi düşük yükseltilerden Mars atmosferini inceleme ve Mars toprağının fotoğrafını çekme görevini sürdürdü.

Mars toprağı

Her iki «Lander», birbirinden uzak, fakat aynı yapıya sahip çakıllı iki çöle indiler. Yer'den yapılan gözlemlerin daha önce gösterdiği gibi Mars toprağı kendine özgü kızılımsı bir renge sahipti; bu renge, toprakta bol miktarda bulunan demir oksidinin yol açtığı sonucuna varıldı. Araçlardaki mekanik kazmalar sayesinde alınan toprak örnekleri X ışınlı bir spektrometreyle çözümlendi ve örneklerin yaklaşık yüzde 50 oranında oksijen, yüzde 20 silisyum, yüzde 14 demir, yüzde 2-7 alüminyum ve daha düşük oranlarda da diğer elementlerden oluştuğu ortaya çıktı. Yer taşlarının ortalama bileşimine göre en önemli fark demir oranının üç kat daha fazla olmasıydı (Yer'de oksijen ve silisyumdan sonra gelen üçüncü önemli element alüminyumdur) .

Atmosfer

Mars toprağına inmeden önce her iki araç gezegen atmosferinden geçtiler. Atmosferin bileşimi şöyleydi: Yüzde 95,3 karbondioksit yüzde, 2,7 azot, yüzde 1,6 argon ve oksijen, karbon monoksit izleri ve diğer gazlar. Ortalama yüzde 0,035 olan su buharı oranı bölgelere ve mevsimlere göre değişmekteydi. Eğer atmosferdeki su yere düşseydi, burada kalınlığı sadece 0,001 mm. ile 0,1 mm. arasında değişen bir tabaka oluşturacaktı, (Yer'de ortalama 25 mm).

meteoroloji

Düzlüklerde, yer yüzeyi seviyesindeki atmosfer basıncı 5 ile 7 milibar arasında değişir. Sıfır yükseltiyi göstermek üzere standard basınç olarak 6,1 milibar değeri kabul edildi (Yer'deki standard basınç 1 013 milibar değerindedir).

Sıcaklıklar düşüktür ve gündüz-gece arasındaki ısı farkları önemlidir. Ekvatorda saptanan uç sıcaklıklar gündüz + 22°C ve gece —73°C idi. «Viking Lander»lerin indiği alanlarda —33°C ile —83°C arasında değişen sıcaklıklar kaydedildi. En düşük sıcaklık (—143°C) «Viking Orbiter 2» tarafından güney kutbunda kışın saptandı. Isı farkları atmosfer dolaşımını etkileyen en önemli etmendi. Bir günden diğerine aynı saatlerde rüzgarların her zaman aynı yönde estiği ve aynı dönemlerde aynı yoğunluğa sahip oldukları görüldü. Kuru bir toprağı yalayan rüzgarlar tozları kaldırmakta, bunlar da güneş ışığının yayılmasına ve soğurulmasına neden olarak atmosferi pembe bir renge büründürmekteydi.

Genellikle hafif bir meltem biçiminde ve saatte 3 ile 35 km arasında esen rüzgarın ortalama hızı saatta 9 km'dir. Fakat bazı dönemlerde aniden şiddetli fırtınalar patlak verir ve yavaş yavaş dinmeden önce geniş bölgelesi etkiler.

garip bir kimyasal etkinlik

«Viking Lander»lerin en önemli görevi Mars'da olası yaşam biçimlerini arayıp taramaktı. Nitekim Mars, güneş sistemine bağlı gezegenler arasında Yer'den sonra, yaşamın oluşumu için en elverişli koşullara sahip olanıdır. Suyun gezegen üzerinde sıvı biçiminde bulunması olanaksız görünmekteyse de, kutup bölgelerinin ve muhtemelen yeraltının önemli miktarlarda su içerdiği bilinmektedir. Yüzeyinde gözlenen kıvrıntılı vadiler hiç kuşkusuz kurumuş nehir yataklarıdır ve atmosferde argonun varlığı, atmosferin önceleri daha yoğun olduğunun belirtisidir. Bu durum eski zamanlarda gezegen üzerinde su aktığı varsayımını güçlendirdi.

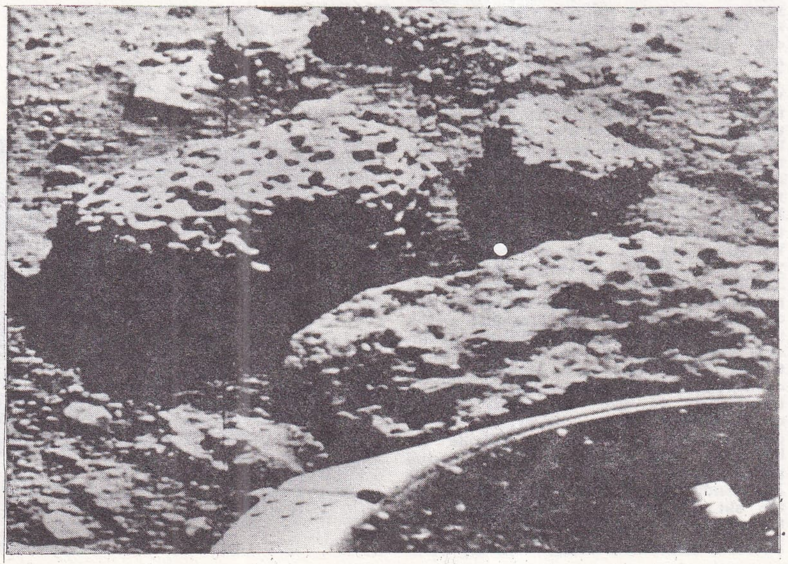

Viking 2'nin çektiği bir fotoğrafta MARS yüzeyinin görünüşü

Foto. AP (LAROUSSE)

Yaşam, başka gezegenlerde bildiğimizden farklı biçimler alabilir ama «Viking» programı sorumluları şu ilkeden hareket ettiler: Marslı olası organizmalar, yeryüzündeki yaşama özgü niteliklerden en az biri aracılığıyla kendilerini gösterebilirlerdi: Yanma tepkimeleri için oksijen harcayan ve karbon gazı çıkaran hayvanların solunması ve bitkilerin karbon gazı soğurmasına ve oksijen çıkarmasına dayalı fotosentez.

Her «Viking Lander», bu yaşam belirtilerini arayıp taramak amacıyla üç düzenle donatılmıştı. Bunlardan birincisinin (*Pyrolitic Realease*) görevi, küçük bir kaba yerleştirilmiş toprak örnekleri aracılığıyla olası karbon gazı emilimini ortaya çıkarmaktı. Söz konusu örnekler, Mars ortamının koşullarını yani morötesi bakımından zengin güneş ışığı ve karbon gazı ile karbon oksitli atmosferi (bu gazlar da radyoaktifli karbon içeriyordu) yeniden oluşturacaklardı.

Birkaç gün süren kuluçka döneminden sonra 600°C'lik bir sıcaklıkta ayrışan örneklerin buhar çıkardıkları görüldü. Toplanan ve çözümlenen buharla, radyoaktivite izleri aracılığıyla canlı biçimlerin varlığını ortaya çıkarması beklendi (Yer'dekilerle aynı metabolizmaya sahip olası organizmalar sadece radyoaktif atomlar soğurmuştu).

İkinci aygıt (*Labeled Release*), öncekinin bir değişkesi olan bir deneyle yükümlüydü. Örnekler, radyoaktif karbon içeren besleyici bir sıvıyla nemlendirilmişti. Mikro - organizmaların bulunduğu bir ortamda uçucu maddelerin ya da radyoaktif gazların serbest kalması, açığa çıkması gerekiyordu.

Üçüncü aygıtın (*Gas Exchange*) amacı, olası canlı organizmalar ile bunları kuşatan atmosfer arasında gaz halindeki oluşumların gidip geldiğini ortaya çıkarmaktı. Örnekler, besleyici bir sıvıyla nemlendirilmişti. Belli bir kuluçka süresinden sonra çevreleyen atmosfer çözümlendi. Karbon gazı ve metan gibi elementlerle atmosferi kirletmesi gereken canlı organizmaların bulunması beklenmekteydi.

Her durumda bu örnekler, mekanik bir kazma yardımıyla topraktan alınmış ve deney odalarına, bunların üst bölümlerine takılı hunilerle yerleştirilmişti.

Gazlı kromatografi tekniği ile kütle spektrometresi tekniğini birleştiren dördüncü aygıtın amacı, toprağın kimyasal bileşimini çözümlemek ve özellikle de olası organik moleküllerin varlığını ortaya çıkarmaktı.

Gerçekleştirilen farklı deneyler, uzmanları tereddüt içinde bırakan sonuçlar verdi. Nitekim, «yaşam arayıcı - tarayıcıları» açık biçimde olumlu yanıtlara vardılar; fakat, son derece duyarlı olmasına karşın kimyasal çözümleyici (on milyonlarca inorganik madde birimi içinde bir birime eşit oranda organik maddeyi arayıp bulacak kadar duyarlıydı) en küçük bir organik molekül izine bile rastlamadı.

Esasen «yaşam arayıcı-tarayıcıların» yanıtları biyolojik olaylara değil, fakat henüz tatmin edici biçimde yorumlanamayan çok özel kimyasal bir etkinliğe uygundu. Bazı uzmanlara göre bu etkinliğe, Mars yüzeyinde süperoksidlerin varlığı yol açmaktaydı ama başka kimsayal süreçler de öneridi.

Phobos ve Deimos: Yakalanan iki küçük gezegen

Mars'tan başka, Mars'ın iki uydusu Phobos ile Deimos'un da, 1971 sonunda «Mariner 9» ve 1976 ve 1977'de «Viking Orbiter»ler tarafından çok sayıda fotoğrafı çekildi.

Bu iki uydu düzgün olmayan iki kaya bloğuydu ve ilk bakışta yaklaşık olarak, üç eksenli elipsoid şeklinde görünüyordu (boyutları Phobos için 27 x 21 x 19 km, Deimos için 15x12x11 km). Yer çevresindeki Ay gibi bunlar da Mars çevresinde eşzamanlı bir dolanım halindedirler. Gezegene hep aynı yüzlerini döner; büyük eksenleri sürekli biçimde gezegene yönelik ve dolanım süreleri dönme süreleri-ne eşittir. Yüzeyleri, en gençleri en yaşlıların üstüne binmiş olan kraterlerle doluydu. Phobos'daki en büyük krater olan Stickney'in (1877'de Mars'ın uydularını keşfeden amerikalı astronom Asaph Hall'ın eşinin kızlık soyadı) çapı 8 km'den az değildi. Önem sırasına göre ikincisi olan Hall kraterinin çapı (Phobos'un güney kutbu yakınında) 6 km'ydi. Deimos'daki iki ana krater Voltaire ve Swift'dir (keşiflerinden bir yüzyılı aşkın bir süre önce Mars'ın bu iki uydusunu hayal eden iki yazarın anısına) ve bunların çapı sırasıyla 2 km ve 1 km'dir.

En ayrıntılı fotoğraflarda (1977'de «Viking Orbiter 2» tarafından 100 km'den daha düşük bir yükseltide çekilen bu fotoğraflarda 10 m'lik ayrıntılar bile görülmektedir) Phobos'un yüzeyi birbirine paralel büyük olukların meydana getirdiği çizikli bir yapı görünümündeydi. Bu oluklar, belki de yeraltındaki mekanik gerilemelerin yol açtığı kırıklardı. Kırıklar ise Mars gezegenine özgü kabarmalardan kaynaklanan güçlerin etkisiyle oluşmuş olabilirdi; nitekim Phobos «Kaya sınırı»nın çok yakınında devinir ki bu sınırın berisinde gezegenin parçalanması kaçınılmaz hale gelir. Ayrıca, ekvatora paralel küçük krater silsileleri de gözlendi: Bu oluşumlar, büyük bir çarpma sırasında önce uzaya atılan, ardından da Mars çevresinde uydununkine yakın bir yörünge izledikten sonra yeniden yüzeye düşen döküntülerin bir sonucu olarak değerlendirildi. Phobos ile Deimos'un kökenlerine ilişkin yoğun tartışmalar sürmektedir. Her iki uydunun da ortak bir kökene sahip olduğu sanılmaktadır; bunun nedeni, Mars çevresindeki yörüngelerinin aynı doğrultuda olması ve benzer fotometrik özellikleri içermeleridir. Fakat bu uydular, oluşumu sırasında Mars'ın attığı maddelerin tutulmasıyla meydana gelmiş de olabilirler. Ya da bunların, Mars çekim alanı tarafından yakalanmış küçük gezegenler olması da mümkündür.

Her iki uydunun, kütle ve hacimdan çıkartılan ortalama yoğunluk değeri, daha çok ikinci varsayıma güç kazandırmaktadır. Bu kütle ve hacim, uydular üzerinden geçen uzay araçlarının verdiği verilere göre belirlenmiştir. Nitekim, bu yoğunluk, karbonlu kondritlerin yoğunluğuna (2,3) çok yakındır; karbonlu kondridler Mars'la Jüpiter arasında dolanan küçük gezegenlere benzer bir göktaşı türüdür. Hatta Phobos ve Deimos'un aynı küçük gezegenin parçaları olması da mümkündür. (L)

***MARSALA,** İtalya'da (Sicilya, Trapani ili) liman kenti. — 80 000 nüf. (L)

***MARSHALL,** Mikronezyada takımadalar. — 29 000 nüf. (L)

***MARSİLYA,** Güney Fransada liman kenti ve Bouches-du-Rhône yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 1 076 897 nüf. Limanın yıllık yük trafiği 100 Mt'nu aşar. Marsilya kasım 1977'de 6 km'lik ilk bölümü işletmeye açılan metrosuyla Fransa'nın Paris'ten sonra metrolu ikinci kenti oldu. (L)

***MART** i. — ANSİKL. 1975 (30 mart) Onikiada'da Yunan yığınının artması üzerine Türk hükümeti Paris anlaşmasına imza koyan devletleri sert bir biçimde uyardı. — 1976 (12 mart) Biri denizaltı, 7'si hücumbot, 5'i mayın arama tarama gemisi, 1'i lojistik destek gemisi, 2'si çıkarma gemisi olmak üzere 16 yeni savaş gemisi donanmaya katıldı.

— 1977 (4 mart) İstanbul ve Marmara bölgesinde deprem oldu. Merkez üssü Romanya olan deprem, 5,6 şiddetindeydi. Bazı yapılarda çatlaklar oldu. (5 mart) Gürün ilçesi yakınında bir otobüs uçuruma yuvarlandı, 22 kişi öldü. (12 mart) Lüleburgaz yakınında kükürt yüklü bir kamyonla bir otobüs çarpıştı, 23 yolcu yanarak öldü. (19 mart) Ankara İstanbul seferini yapan THY'na ait Boeing 727 «Diyarbakır» yolcu uçağı 17 yaşında iki hava korsanınca 173 yolcusuyla birlikte Beyrut'a kaçırıldı. Korsanların Filistin Kurtuluş Ordusu kampına katılmak amacıyla uçağı kaçırdıkları anlaşıldı. Yolcular Türkiye'ye döndü. Korsanlar, Lübnan polisine teslim oldular. — 1978 (16 mart) İstanbul Üniversitesi merkez binasında polis gözetimin-

Yeni yapılan **MARSILYA** metrosu

de toplu halde çıkmakta olan öğrencilerin üstüne ateş açıldı ve bomba atıldı. Olayda 7 kişi öldü, pek çok öğrenci yaralandı. Bombayı atan yakalanamadı. İstanbul Üniversitesi süresiz kapatıldı.
(24 mart) Tedhiş olaylarını soruşturmakla görevli Ankara Savcı yardımcısı Doğan Öz, evinin önünde otomobiline binerken kurşunlanarak öldürüldü. Katil kaçtı. — 1979 (2 mart) İstanbul'da Cerrahpaşa Tıp Fakültesi personel maaşlarını taşıyan ambulans tarandı, 15 milyon çalındı. 1 kişi öldü, 4'ü polis, 7 kişi yaralandı. Olayı Marksist - Leninist Propaganda Birliği üstlendi. — 1981 (14 mart) 12 Eylül'den sonraki 6 ayda 6 223 kişinin gözaltında, 16 888 kişinin tutuklu, 866 kişinin hükümlü olduğu açıklandı. (17 mart) tatiller azaltıldı. 1 ve 27 mayısın resmi tatil olma niteliği kaldırıldı. — 1982 (3 mart) Atina, Ege'de Bern Antlaşmasını ihlal etti, ihtilaflı sularda petrol aramaya başladı. (11 mart) Bülent Ecevit'in askeri savcılıkça ifadesi alındı. (22 mart) Devlet Başkanı Kenan Evren Kuveyt'te «İsrail, Ortadoğu'da en büyük gerginlik kaynağı» dedi. (M)

***MARTİGUES,** Fransa'da Bouches - du-Rhône yönetim bölgesinde (Aix-en-Provence yönetim çevresi) kanton merkezi. — 38 373 nüf. (L)

***MARTİN** (Frank), isviçreli besteci. — (öl. Naarden, Hollanda 1974). [L]

***MARTİNİK,** Antiller'de ada. — 308 200 nüf. (Merkezi Fort-de-France 100 576 nüf.). [L]

***MARTİNSON** (Harry), isveçli yazar. — (öl. Stockholm 1978). [L]

***MARVİN** (Lee) ,amerikalı sinema oyuncusu. — Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Devler Çarpışıyor* (The Klansman) [T. Young, 1974], *Cehennemde Randevu* (Shout at the Devil) [P. Hunt, 1976], *Çığ Ekspresi* (Avalance Express) [M. Robson, 1978], *Ölüme Koşanlar* (The Big Red One) [S. Fuller, 1980]. (M)

***MARX Kardeşler,** amerikalı sinema oyuncuları. — Dört kişilik ünlü güldürü grubunun hayatta kalan son iki üyesi de şu yıllarda öldüler: Groucho Marx (Los Angeles, California 1977), Zeppo Marx (Palm Springs, ABD 1979). [M]

***MARYLAND,** ABD'de eyalet. — 4 216 446 nüf. (L)

***MASAN,** Kore'de (Güney Kore) kent. — 371 937 nüf. (L)

MASA TENİSİ (PİNG* - PONG). — Dünya şampiyonalarında 1977'den sonra elde edilen sonuçlar şöyledir:

	1977	*1979*	*1981*
tek erkekler	Kohno (J)	Ono (J)	Guo Yuehua (Çin)
çift erkekler	Li Zhen Shi (Çin)	Surbeck Stipancic (Yug)	Li Zhen Shi (Çin)
tek bayanlar	Pak Yung Sun (K. Kore)	Ge Xinai (Çin)	Tong Ling (Çin)
çift bayanlar	—	Zhang Li Zhang Deying (Çin)	Zhang Deying Cao Yanhua (Çin)
takım erkekler	Çin	Macaristan	Çin
takım bayanlar	Çin	Çin	Çin

● *Türkiye.* 1983'e değin takımlararası ve bireysel şampiyonalar şeklinde düzenlenen masa tenisi karşılaşmaları için 1983'te lig kuruldu. 1983'te Eczacıbaşı (İstanbul) erkeklerde, Eskişehir - Bentspor bayanlarda şampiyon oldu. Aynı yıl takımlar yarışmasında, erkeklerde Fenerbahçe (İstanbul), bayanlarda Etbalıkspor (Konya), bireysel yarışmalarda Gürkan Yıldız (İstanbul) ve Selda Doğan (Konya) birinci oldular. (M)

Foto. Maous/Gamma (LAROUSSE)

***MASBATE,** Filipinler'de ada. — 439 000 nüf. (L)

***MASERU,** Güney Afrika'da Lesotho'nun başkenti. — 45 000 nüf. (L)

***MASKAR** (Üveis), türk histoloji ve embriyoloji uzmanı. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

***MASKARA,** Cezayir'de (Mustaganem yönetim bölgesi) yönetim çevresi merkezi. — 37 000 nüf. (L)

***MASKAT,** Arap yarımadasında liman kenti ve Umman sultanlığının başkenti. — 20 000 nüf., (Çevre yerleşim yerleri Matrah, Ruvi, Medinat el Kabus ve Sib ile birlikte 80 000 nüf.) [L]

MASON (James), ingiliz asıllı amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (Huddersfield, Yorkshire 1909). Cambridge Üniversitesi'nde mimarlık okudu. 1931'de bir melodramda sahneye çıktı.

Noel Coward'ın topluluğuyla çalıştı. Londra'da oynadı. Sinemaya 1936'da başladı. 1948'den sonra daha çok Hollywood filmlerinde rol aldı. Soğuk ama ifadeli fiziğiyle olgun adam rollerinde başarı sağladı. 100'ü aşkın filmi arasında başlıcaları: *Yaralı Kuş* (Fanny by Gaslight) [A. Asquith, 1943], *Ölümden Kuvvetli* (Odd Man Out) [C. Reed, 1946], *Madame Bovary* (V. Minelli, 1949), *Pandora* (Pandora and the Flying Dutchman) [A. Lewin, 1951], *Ankara Casusu* (Five Fingers) [J. L. Mankiewicz, 1952], *Jül Sezar* (Julius Caesar) [J. L. Mankiewicz, 1953], *Bir Yıldız Doğuyor* (A Star is Born) [G. Cukor, 1954], *Tehlikeli Arzular* (Bigger Than Life) [N. Ray, 1956], *Gizli Teşkilat* (North by Northwest) [A. Hitchcock, 1959], *Lolita* (S. Kubrick, 1962) *Lord Jim* (R. Brooks 1964), *Öldüren Kim?* (The Deadly Affair) [S. Lumet, 1967], *The Sea Gull* (Martı) [S. Lumet, 1969], *The Mackinstosh Man* (Yağmurluklu Adam) [J. Huston, 1973], *Lanetliler Gemisi* (The Voyage of the Damned) [S. Rosenberg, 1976], *Şeref Madalyası* (Cross of İron) [S. Penkinpah, 1977], *Heaven Can Wait* (Cennet Bekleyebilir) [W. Beatty, 1979]. (M)

***MASSA,** İtalya'da (Toscana) kent ve il yönetim merkezi. — 64 000 nüf. (L)

***MASSACHUSETTS,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 21 386 km², 5 737 037 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***MASSİNE** (Léonide), rus asıllı amerikalı dansçı ve koreograf. — (öl. Borken, Kuzey Rheinland Westfalen 1979). [L]

***MASSY,** Fransa'da Esson yönetim bölgesinde kanton merkezi. — 41 560 nüf. Elektrik ve kimya sanayii. (L)

***MASTROIANNI** (Marcello), italyan sinema oyuncusu. — Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Roma* (F. Fellini, 1971), *Allonsaenfan* (Hadi Çocuklar) [P. ve V. Taviani, 1974], *C'Eravamo Tanto Amati* (Birbirimizi Ne Çok Sevmiştik) [E. Scola, 1975], *Todo Modo* (E. Petri, 1976), *Signore e Signori Buonanotte* (Bayanlar, Baylar, İyi Geceler) [E. Scola, 1976], *Özel Bir Gün* (Una Giornata Particolare) [E. Scola, 1977], *Aşkımız Bir Günahtı* (Cosi Come Sei) [A. Lattuada, 1978], *Ciao Maschio* (Maymun Düşü) [M. Ferreri, 1978], *Kan Davası* (Fatto di Sangue Fra Due Uomini per Causa di una Vedova) [L. Wertmuller, 1978], *Kadınlar Kenti* (La Citta delle Donne) [F. Fellini, 1980], *La Terrazza* (Teras) [E. Scola, 1980], *La Fantasma d'Amore* (Aşk Hayaleti) [D. Risi, 1981], *La Pelle* (Deri) [L. Cavani, 1981], *La Notte di San Lorenzo* (San Lorenzo Gecesi) [P. ve V. Taviani, 1982]. (M)

MAURITIUS başbakanı
Sir Seewoosagur Ramgoolam

***MATADİ,** Zaire'de liman kenti ve Aşağı - Zaire'nin merkezi. — 162 396 nüf. Bakır dışsatımı. (L)

***MATAGALPA,** Orta Nikaragua'da kent. — 26 986 nüf. (L)

***MATAMOROS,** Kuzey Meksika'da (Tamaulipas eyaleti) kent. — 128 000 nüf. Elektronik sanayii. (L)

MATANZA, Arjantinde, Buenos Aires'in güneybatı banliyösünde yerleşim yeri. 658 000 nüf. (L)

***MATANZAS,** Küba'da liman kenti ve il yönetim merkezi. — 85 000 nüf. (L)

MATARACI (Tuncay), türk siyaset adamı (Rize 1935). İnşaat Tekniker Okulu'nu bitirdi. Beden Terbiyesi örgütünde çalıştı. Rize AP il başkanlığı yaptı. 1977'de AP'den Rize milletvekili seçildi. 1977 yerel seçimlerinden sonra partisinden ayrılarak bağımsız oldu. İkinci Ecevit hükümetinde gümrük ve tekel bakanı olarak görev yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra, bakanlığı sırasında rüşvet aldığı ve görevini kötüye kullandığı gerekçesiyle tutuklandı. Yüce Divan, uzun süren bir yargılamadan sonra 1983'te Mataracı'yı, yedi kez rüşvet almaktan ve dört kez görevini kötüye kullanmaktan toplam 36 yıl hapis, 787 milyon 386 bin lira ağır para cezasına çarptırdı. (M)

***MATARO,** İspanya'da (Katalonya) liman kenti. — 73 000 nüf. (L)

***MATERA,** İtalya'da kent, Basilicate'de il yönetim merkezi. — 46 000 nüf. (L)

***MATHURA,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 140 000 nüf. Müze. (L)

***MATO GROSSO,** Orta ve doğu Brezilya'da bölge. — 1 597 000 nüf. İki eyalete ayrılır: Mato Grosso (merkez: Cuiaba) ve Mato Grosso do Sul (merkez: Campo Grande). [L]

MATSUBARA, Japonya'da (Honşu) kent. Osaka yakınında. 112 000 nüf. (L)

MATSUDO, Japonya'da kent. Tokyo'nun kuzeydoğu banliyösünde. 254 000 nüf. (L)

***MATSUE,** Japonya'da (Honşu) kent ve Şimane ilinin merkezi. — 118 000 nüf. (L)

***MATSUMOTO,** Japonya'da (Honşu) kent. — 163 000 nüf. (L)

***MATSUYAMA,** Japonya'da (Şikoku) kent ve Ehime ilinin yönetim merkezi. — 323 000 nüf. Petrol rafinerisi. Kimya sanayii. (L)

***MATSUZAKA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 102 000 nüf. (L)

MATTHAU (Walter MATUSCHANSKAYASKY. **Walter** - denir), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu (New York 1920). 14 yaşında sahneye çıktı. New York'ta tiyatro öğrenimi gördü. 1948'de Broadway sahnelerinde oynamaya başladı. 1960'larda güldürülerin aranan oyuncusu oldu. 1955'te geçtiği sinemada da usta bir karakter oyuncusu olarak ad yaptı; daha çok güldürülerde oynadı. 1966'da Billy Wilder'in *The Fortune Cookie* filmiyle Oscar aldı. Diğer başlıca filmleri: *Tehlikeli Arzular* (Bigger Than Life) [N. Ray, 1956], *A Face in the Crowd* (Kalabalıkta Bir Yüz) [E. Kazan, 1957], *Yalnız ve Cesur* (Lonely Are the Brave) [D. Miller, 1962], *Öldüren Şüphe* (Charade) [S. Donen, 1964], *Öldüren Kim* (Mirage) [E. Dmytryk, 1965], *Garip Bir Çift* (The Odd Couple) [G. Saks, 1968], *Cici Kız* (Hello Dolly) [G. Kelly, 1969], *Kaktüs Çiçeği* (Cactus Flower) [G. Saks, 1969], *Kotch* (J. Lemmon, 1971), *The Laughing Policeman* (Gülen Polis) [S. Rosenberg, 1973], *Front Page* (Baş Sayfa) [B. Wilder, 1974], *The Bad News Bears* (Kötü Haber Çabuk Yayılır) [M. Ritchie, 1976], *California Suite* (California Davası) [H. Ross, 1978]. (M)

***MATURİN,** Venezuela'da kent ve Monagas eyaletinin merkezi. — 159 000 nüf. (L)

***MAUBEUGE,** Fransa'da, Nord yönetim bölgesinde (Avesnes - sur - Helpe yönetim çevresi) kanton merkezi. — 35 474 nüf. Müze. Makina, elektrik ve cam sanayii. (L)

***MAURİTİUS,** Hint Okyanusunda devlet. — 940 000 nüf.

TARİH

Kırk yılı aşkın bir parlamento deneyimi olan seksenlik Sir Seewoosagur Ramgoolam, çalkantılı siyasal yaşamıyla dünya ölçüsünde ünlü «turizm cenneti» görüntüsü çelişen Mauritius'u 1982'ye kadar otoriter bir düzenle yönetti. Bununla birlikte aynı anda birkaç cephede birden mücadele etmek zorunda kaldı: Kendi partisi içinde kişisel nüfuzunu korumak; Charles Gaetan Duval'in (doğ. 1930) Sosyal Demokrat Parti'siyle (SDP) uyum sağlamak; Paul Bérenger'nin Mauritius Militan Hareketi'ni (MMH) giderek daha çok hesaba katmak. 1971'de kendini tanıtmaya başlayan bu ileri parti, aralık 1976'da yapılan milletvekili seçimlerinde parlak bir başarı elde etti. Mecliste 70 sandalyenin 34'ünü kazandı, ancak Mauritius İşçi Partisi (MİP) ile SDP'nin taktik işbirliği onun bu başarısını boşa çıkardı.

Mauritius, Hint Okyanusu'nda anglosakson tipi demokrasinin son adacığı olmakla birlikte son yıllarda olağanüstü durum altında yaşamakta ve gizli polisin (State Secutry Service) aşırılıklarına ve siyasal cinayetlere sahne olmaktadır. Çok partililik ve çok yönlü sendikacılık varlığını korumaktadır (aralık 1976 seçimlerine, birbiriyle yarışan 31 siyasal parti katıldı). Aslına bakılırsa, sendikaların canlılığı sayısız sosyal anlaşmazlığın da kaynağıdır. Sir Seewoosagur da, olağanüstü durumu sürdürebilmek için bu sosyal anlaşmazlıkları gerekçe olarak ileri sürüyordu.

11 haziran 1982 seçimlerinde sol partiler, adanın tarihinde görülmemiş bir başarı kazandılar. MMH ve Mauritius Sosyalist Partisi (MSP) mecliste 60 sandalye elde edince 82 yaşındaki Ramgoolam başbakanlıktan ayrılarak yerini MMH'in liderlerinden Aneerood Jugnauth'a bıraktı. MSP başkanı Harish Boodhoo başbakan yardımcısı ve Paul Bérenger de (MMH'in kurucusu ve gerçek lideri) maliye bakanı oldu.

dış politika

Mauritius, büyük devletlerle ilişkilerini dengeli olarak sürdürmeye çalışmaktadır. Çin, en önemli dış kredi kaynaklarından biridir. İngiltere ve Fransa'yla da etkili bir işbirliği yapılmaktadır. Bu eski fransız adasında, çok sayıda (toplam nüfusunun üçte ikisini oluşturan yerli çoğunluğun içinde gittikçe artan sayıda) Fransızca konuşan insan yaşamaktadır. Bu nedenle ülke, OCAMM'a (Afrika ve Mauritius Ortak Örgütü) ve ACOT'a (Kültürel ve Teknik İşbirliği Ajansı) üyedir.

Hindistan'la sıkı ilişkiler içinde olan Mauritius, Sovyetler'in diplomatik saldırılarına boyun eğmemeyi de başardı. Buna karşılık, ABD ve AET ile ilişkilerini uyum içinde yürüterek, çayla birlikte ülkenin önemli ekonomik kaynağı olan şeker üretiminin bir kısmını onlara satmak girişiminde bulundu. Mauritius'un 1965'te İngiltere'ye bıraktığı, onun da üs kurulması için 1973'te 50 yıllığına amerikalılara kiraladığı Diego Garcia adası sorunu, ülkenin Londra ve Washington'la ilişkilerini bir ölçüde zedelemektedir.

Commonwealth üyesi olmakla birlikte İngiltere'ye karşı giderek daha mesafeli bir politika benimseyen Mauritius, Hint Okyanusu ülkeleri arasında «tarafsız kamp» içinde yer almakta ve Hint Okyanusu'nun silahlardan arındırılmasını savunmaktadır.

EDEBİYAT

Günümüzde Mauritius şiiri karaderili kültüründen Asya etkisine ve fransız kültürüne dek, adanın etnik çeşitliliğinin tümünü yansıtmayı sürdürüyor. Jean Erenne'in (takma adı René - Jean Noyeau, 1911 doğumlu) benimseyip yaydığı ve Robert Edvard Hart ya da Molcolm de Chazal'ın esinlerini anımsatan gerçeküstücülük, şair ve

Foto. Karel/Gamma (LAROUSSE)

pipisikiatr Jean Fanchette'in (doğ. 1932) romanı *Alpha du Centaur*'da da görülür. Marcel Cabon (1912 - 1972) *Namasté*'siyle (1965) köylü romanına dönüş yaptı. Irkçı önyargıları işleme eğilimi Marie - Thérése Humbert'in yeteneğini ortaya koyan *A l'autre bout de moi* (Benim Öbür Ucumda) [1979] adlı eserde yeni bir renk kazandı. (L)

MAUROY (Pierre), fransız devlet adamı (Cartignies, Nord 1928). Bir öğretmenin oğlu olarak dünyaya geldi. Yüksek öğrenimini tamamladıktan sonra teknik öğretim okullarında öğretmenliğe başladı (1952). Uzun süre Sosyalist Gençlik örgütünün genel sekreterliğini yaptı (1950 - 1958). Sosyalist Parti'nin Nord ili genel sekreteri (1963), sonra SP genel sekreter yardımcısı oldu (1966). Cateau'da yerel yönetim meclisi üyeliği yaptı (1967 - 1973). 1973'te Lille belediye başkanı ve aynı yıl Nord ilinden milletvekili seçildi. 1981'de Sosyalist Parti iktidara gelince cumhurbaşkanı Mitterrand tarafından başbakanlığa getirildi. Mauroy'un *Héritiers de l'avenir* (Geleceğin Mirasçıları) [1977] adlı bir kitabı vardır. (L)

MAVİKENT, Antalya ilinde, Kumluca ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 778 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MAY.** Bk. KAYASU.

May Barajı, Konya ilinde May suyu üzerinde baraj. 1960 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 018,6 m; barajın temelden yüksekliği 19,6 m; talvegden yüksekliği 19,1 m; normal su kotu 1 015 m; normal su kotunda depolama hacmi 40,1 milyon m³; göl alanı 7,75 km²; sulama alanı 4 000 ha; taşkından korunma alanı 4 000 ha'dır. (M)

***MAYAGÜEZ,** Porto Riko'nun batı kıyısında liman kenti. — 90 000 nüf. (L)

MAYENNE Yönetim Bölgesi, Fransa'da Pays de la Loire bölgesinde yönetim bölgesi. — 261 789 nüf. (L)

***MAYIS** i. — ANSİKL. 1975 (9 mayıs) Anayasa Mahkemesi Devlet Güvenlik Mahkemelerine ilişkin yasayı iptal etti. Meclisler bir yıl içinde yeni bir yasa yapmazlarsa, bu mahkemelerin varlığı sona erecek. (18 mayıs) Malatya Elazığ demiryolunda akaryakıt yüklü bir yük treni fren boşalması sonucu raydan çıkarak devrildi, 5 kişi yanarak öldü. (31 mayıs) Ertelenen 19 mayıs Gençlik ve Spor Bayramı gösterileri Ankara'da yapıldı, tören olaylı geçti. — 1976 (1 mayıs) İstanbul'da Taksim Meydanı'nda DİSK'in düzenlediği «1 mayıs» «İşçi Bayramı» çevre illerden gelen işçilerin de katılmasıyla kutlandı. (6 mayıs) Ankara yakınındaki Gordion müzesinden Midas'ın eşek kulaklı heykeli ile 52 parça tarihi eşya çalındı. (11 mayıs) kadın işçilerin 20 yılda emekli olmaları yasalaştı.
(24 mayıs) Antalya'da görülmemiş bir hortum can ve mal kaybına yol açtı, 1 kişi öldü, 9 kişi yaralandı, 19 ev yıkıldı, sayısız ağaç söküldü. — 1977 (1 mayıs) İstanbul'da Taksim'de DİSK'in düzenlediği 1 mayıs mitingi biterken, çevre binalardan açılan ateş sonucunda çoğu ezilerek 34 kişi öldü; yüzlerce kişi yaralandı. 350 kişi gözaltına alındı. (28 mayıs) İstanbul'un Balat semtindeki yangında 3 fabrika, 5 ev, 1 depo kül oldu, 20 kişi yaralandı. — 1978 (10 mayıs) Beyoğlu'ndaki ünlü «Çiçek Pasajı» sabaha karşı çöktü. Enkaz altından 5 ceset ve 6 yaralı çıkarıldı. (12 mayıs) Ankara'nın ünlü Yiba çarşısında yangın çıktı ve büyük bir yıkıma yol açtı. 34 kişi öldü, yüz milyonlarca liralık maddi hasar oldu. (24 mayıs) Ege Ekspresi Savaştepe ilçesi yakınında bir yolcu otobüsüyle çarpıştı, 13 kişi yanarak öldü. — 1979 (2 mayıs) Bolu'da bir otobüs devrildi, yolculardan 9'u öldü, 18'i ağır yaralandı. (7 mayıs) İzmir'de Kemer semtinde bir süngerci dükkanındaki patlamayla başlayan yangın çevreye sıçradı, 400 dükkân yandı. Yangın sırasında bazı dükkânlar yağma edildi. Zarar 1 milyar lirayı buldu. (19 mayıs) 19 mayısın 60'ıncı yılı coşkun törenlerle kutlandı. (30 mayıs) İzmir'de TARİŞ İplik Fabrikası yandı. Zarar 25 milyon lira. — 1980 (2 mayıs) İzmit'te iki tren çarpıştı, 16 kişi öldü, 13'ü ağır, 19 kişi yaralandı. (12 mayıs) Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinde bir kamyon kanala uçtu, 11 tarım işçisi boğuldu. (14 mayıs) Hasan Uğurlu Barajı taştı, Çarşamba ovası ve köyler su altında kaldı. — 1981 (13 mayıs Abdi İpekçi'nin katili Mehmet Ali Ağca Roma'da Papa'yı vurdu. (19 mayıs) Atatürk'ün doğumunun 100. yılı törenlerle kutlandı. — 1982 (5 mayıs) Boston Fahri Konsolosumuz Okan Gündüz Ermeni teröristlerce öldürüldü. (27 mayıs) Eski Cumhurbaşkanlarından Cevdet Sunay öldü. (M)

***MAYISLAR,** Eskişehir ilinde Sarıcakaya ilçesi merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 648 nüf. (1980). [M]

***MAYKOP,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent ve Adigeler Özerk Bölgesi'nin merkezi. — 128 000 nüf. (L)

***MAYOTTE,** Komor adalarında ada grubu. — 50 400 nüf. (Merkezi Dzaoudzi 8 000 nüf.). Komorlar temmuz 1975'de bağımsızlığa kavuştuğu halde Mayotte halkı şubat 1976'da yapılan halk oylamasıyla Fransa'ya bağlı kalma kararı verdi. Bu kararı Komorlar hükümeti tepkiyle karşıladı. (L)

***MAZATLAN,** Meksika'da (Sinaloa eyaleti) liman kenti. — 120 000 nüf. (L)

***MAZGİRT,** Tunceli ilinde ilçe. — 26 521 nüf., 81 köy. İlçe merkezi 2 284 nüf. (1980). [M]

***MAZIDAĞI,** Mardin ilinde ilçe. — 26 900 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 7 938 nüf. (1980). [M]

MBABANE, Swziland'ın başkenti. 25 000 nüf. (L)

***MBANDAKA,** Zaire'nin batısında kent ve Ekvator ilinin yönetim merkezi. — 149 118 nüf. (L)

MBİNİ (esk. **Rio* Muni),** Ekvator Ginesi'nin karadaki bölümü. — 183 000 nüf. (L)

MBUJİ-MAYİ (esk. **Bakuanga*),** Zaire' de kent ve doğu Kasai bölgesinin merkezi. — 382 632 nüf. (L)

***McLUHAN** (Herbert Marshall), ingilizce yazan kanadalı sosyolog ve kitle haberleşme araçları uzmanı. — (öl. Toronto 1980). [L]

***McNAMARA** (Robert Strange), amerikalı siyaset adamı. — 1981'de Dünya Bankası başkanlığından ayrıldı. (M)

***Mc QUEEN** (Steve), amerikalı sinema oyuncusu. — (öl. Ciudad - Juarez, Meksika 1980). Son döneminde seyrek film çevirdi: *Yangın Kulesi* (The Towering Inferno) [J. Guillermin, 1974] *Halk Düşmanı* (An Enemy of the People) [G. Shaeffer, 1976], *The Hunter* (Avcı) [B. Kulik, 1980]. (M)

***MEAD** (Margeret), amerikalı kadın etnolog. — (öl. New York 1978). [L]

MEADE (James Edward), ingiliz iktisatçısı (Swanage Dorset, Büyük Britanya 1907). Oxford ve Cambridge'de öğrenim gördü. London School of Economics'de uluslararası ticaret, Cambridge'de iktisat dersleri verdi. İngiliz toplumsal ve ekonomik araştırmalar ulusal enstitüsü yöneticiliği yaptı. Başlıca eseri *Uluslararası Ekonomik Siyaset Kuramı*, ekonomik siyasetin dış ticaret üzerindeki etkilerini ele alır. Kaynakların kullanımı, konjonktür ve gelir dağılımı sorunlarının uluslararası niteliğini aydınlatan Meade, iktisat bilimine yaptığı katkılardan dolayı, 1977 Nobel Ekonomik Bilimler Ödülü'nü isveçli meslekdaşı Bertil G. Ohlin* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***MEANY** (George), amerikalı sendikacı. — (öl. Washington 1980). [L]

***MECHELEN,** Belçika'da kent, Anvers ilinin ve yönetim çevresinin merkezi. — 77 667 nüf. Makina ve kimya sanayii. (L)

***MECİDİYE,** Edirne ilinde, Keşan ilçesine bağlı bucak. — 7 412 nüf., 15 köy. Bucak merkezi *Suluca.* 793 nüf. (1980). [M]

MECİDİYE, Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 720 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MECİTÖZÜ,** Çorum ilinde ilçe. — 34 911

Pierre MAUROY

nüf., 55 köy. İlçe merkezi 5 959 nüf. (1980). [M]

***MECLİS** i. — ANSİKL. Huk. Kurucu meclis. Türkiye'de birincisinden yirmi yıl sonra ikinci kez bir kurucu meclis kurmak zorunluğu ortaya çıktı. Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla yönetime el koyduktan bir süre sonra ,yönetimin başı olan Milli Güvenlik Konseyi (*Ek 2*) başta anayasa olmak üzere hem temel kanunları, hem yeni TBMM toplanıncaya kadar diğer kanunları yapmak üzere bir kurucu meclis kurulmasını kararlaştırdı. Bu amaçla MGK'çe 29 haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanuna göre Kurucu Meclis'in iki kanadı vardı: Milli Güvenlik Konseyi ve Danışma Meclisi (*Ek 2*). Danışma Meclisi 23 ekim 1981' de açıldı. Kanun tasarı ve teklifleri önce DM'nin komisyonlarında ve genel kurulunda görüşülüp kabul edildikten sonra MGK de ele alındı. Konseyin aynen veya değiştirerek kabul ettiği metinler Resmi Gazete'de yayımlanarak kanunlaştı. Anayasa ayrıca halkoyuna da sunuldu. Kurucu Meclis'in her iki kanadının da varlığı 6 kasım 1983 seçimleri sonucunda toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin çalışmaya başlamasıyla sona erdi. (M)

***MEDAN,** İndonezya'da kent. — 629 203 nüf. (L)

***MEDEA,** Cezayir'de kent, Medea yönetim bölgesi ve çevresinin merkezi. — 37 000 nüf. (L)

***MEDELLİN,** Kolombiya'da kent ve Antioquia yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 1 518 827 nüf. (L)

***MEDİAŞ,** Romanya'da kent. — 59 000 nüf. (L)

***MEDİCİNE HAT,** Kanada'da (Alberta) kent. — 32 811 nüf. Petrokimya sanayii. (L)

***Medicis ödülü.** — 1970'den başlayarak her yıl, bir fransız yazarın yanı sıra bir yabancı yazara da verilmeye başlayan Medicis ödülünü, 1975'den bu yana kazanan yazarlar şunlardır: 1975'de Jacques Almira (*Voyage à Naucratis* [Naucratis'e Yolculuk]) ve Steven Millhauser (*Edwin Mulhouse'ın Pek Kısa Yaşamı*); 1976'da Marc Cholodenko (*Les Etats du désert* [Çöl Devletleri]) ve Doris Lessing (*Altın Defter*); 1977'de Michel Butel (*L'autre amour* [Öbür Aşk]) ve Hector Bianciotti (*Mevsimler Kitabı*); 1978'de Georges Perec (*La vie, mode d'emploi* [Yaşam, Kullanma Rehberi]) ve Alexandre Zinoviev (*Pırıl Pırıl Gelecek*); 1979'da Claude Durand (*La nuit zoologique* [Hayvanların Gecesi]) ve Alejo Carpentier (*Harp ve Gölge*); 1980' de Jean-Luc Benoziglio (*Cabinet portrait*) ile Jean Lahougue (*Comptine des Height* [Height'lerin Çocuk Şarkısı], yazar, ödülü kabul etmedi.) ve André Brink (*Beyaz ve Kurak Bir Mevsim*); 1981'de François - Olivier Rousseau (*L'enfant d'Edouard* [Edouard'ın Çocuğu]) ve David Sharar (*Kontesin Günü*); 1982'de Jean-François Jossel'in (*L'Enfer et Cie* [Cehennem ve Şurekâsı]) ve Umberto Eco (*Gülün Adı*). [LM]

James Edward MEADE

***MEDİNE,** Suudi Arabistan'da (Hicaz) kutsal kent. — 198 186 nüf. (L)

***MEDİNET EL-FAYYUM,** Mısır'da kent ve Fayyum ilinin yönetim merkezi. — 134 000 nüf. (L)

Foto. Pansu/France Soir; X (LAROUSSE)

MEHMED KEMAL

***MEERUT,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 271 000 nüf. Eski anıtlar. (L)

***MEGALOPOLİS,** Kent kümeleşmesinden daha büyük olarak sınırları hemen hemen iç içe girecek biçimde yaklaşık yüzlerce kilometrelik bir alanda yer alan kentler toplamı. — Tipik örneği Atlantik'in batı kıyısında, ABD'de Boston'dan Washington'a kadar New York, Philadephia ve Baltimore'u da içine alarak 500 km boyunca uzanan megalopolistir. Megalopolise bir çeşit kentler karmaşası da denebilir. (M)

***MEGHALAYA,** Hindistan'da eyalet. — 22 489 km², 1 327 874 nüf. Merkez: Shillong (88 000 nüf.). [L]

MEHMED KEMAL (Soyadı KURŞUNLU), türk şairi ve yazarı (Ankara 1920). Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde bir süre okuduktan sonra 1941'de başlayarak gazetelerde türlü görevlerde çalıştı. Yeni İstanbul, Vatan, Barış gazetelerinde başladığı fıkra yazarlığını 1977'den bu yana Cumhuriyet gazetesinde sürdürmektedir. 1940'lı yıllarda şiirle edebiyat dünyasına adım atan M. Kemal daha sonra romanlar da yazdı. Başlıca eserleri: *Birinci Kilometre* (şiirler, 1945), *Dünya Güzel Olmalı* (şiirler, 1954), *Acılı Kuşak* (anılar, fıkralar, 1968), *Politika ve Ötesi* (anılar, fıkralar, 1970), *Sürgün Alayı* (roman, 1974), *Sol Kavgası* (fıkralar, anılar, 1975), *Pulsuz Tavla* (roman, 1976), *Söz Gibi* (şiirler, 1977), *Ara Rejim Kara Rejim* (1979), *Şairler Dövüşür* (1982), *Türkiye'nin Kalbi Ankara* (1983). [M]

***MEİSSEN,** Doğu Almanya'da (Dresden yönetim bölümü) kent. — 44 000 nüf. (L)

***MEİR** (Golda) israilli kadın siyasetçi. — (öl. Kudüs 1978). [L]

***MEKECE,** Sakarya ilinde Geyve ilçesinin Pamukova bucağına bağlı yerleşim yeri. — 982 nüf. (1980). [M]

***MEKKE,** Suudi Arabistan'da kent ve Hicaz ilinin merkezi. — 366 801 nüf. (L)

***MEKNES,** Fas'ta kent ve il yönetim merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 403 000 nüf. Süsleme sanatları müzesi. (L)

***MEKSİKA,** Amerika'da devlet. — 71 910 000 nüf.

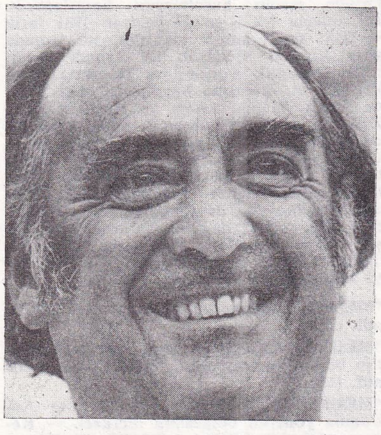

Cumhurbaşkanı Jose Lopez Portillo

Başkan Portillo Mexico'da Castro'yu karşılarken

Papa Jean-Paul II MEKSİKA'da

TARİH

1970'de seçilen başkan Luis Echeverria* hükümeti, liberal ve demokratik bir yönelişin, tutucular ve Meksika'nın en büyük partisi Devrimci Kurumsal Parti'nin (DKP) en sağ kanadı arasında yarattığı hoşnutsuzluğun farkındaydı; hükümet, demokratikleşme önlemleriyle gençliğin desteğini sağlamaya önem verdi; ayrıca, Meksika'nın uluslararası ticari - ekonomik ilişkilerine çok yönlü bir nitelik kazandırma ve ABD'nin yoğun etkisini sınırlama amacıyla ekonomi politikasını genişletmeye çalıştı.

Parlamento, bu hedef doğrultusunda, 1972 şubatında, yerli sermaye yararına yabancı yatırımları denetlemeye yönelik bir yasayı onayladı. Bu ekonomik tercihlere meksika diplomasisinin yeni doğrultusu arasında tam bir paralellik vardı; söz konusu yöneliş, özellikle şilili başkan Salvador Allende'ye gösterilen sıcak konuksever-lik ve Echeverria'nın başta Kanada, İngiltere, Fransa, SSCB ve Çin olmak üzere bir dizi resmi ziyaretiyle somutlandı. Güney - Amerika'nın atom bombasından arındırılmasına ilişkin Tlatelolco anlaşmasının onaylanması, Meksika toplumunda belli bir hoşnutluk yaratan bu politikanın başarı hanesine kaydedilebilir; çünkü 1973 genel seçimleri DKP'ye -1929'dan beri iktidarda- ezici bir çoğunluk sağladı (oyların yüzde 69'u); oysa UHP (Ulusal Hareket Partisi, tutucu) oyların yüzde 14'ünü, sol kuruluşlar da yüzde 5'ini elde edebildiler. Ancak başkan Echeverria'nın izlediği politikadaki çelişkiler ve liberalliğinin sınırları 1974 yılı boyunca daha açık biçimde ortaya çıktı. Meksika hükümeti, ABD karşısında bağımsız kalma isteğini yineledi; bu amaçla ABD'yi dışlayan ve sadece Latin Amerika'yı kapsayan bir ekonomik danışma ve işbirliği sisteminin kurulmasını önerdi. Meksikalı başkanın görüşleri, Peru, Arjantin, Venezuela ve Brezilya başkanları tarafından dikkatle ele alındı; çünkü Meksika'nın güneyinde önemli petrol yataklarının bulunması, bir enerji bunalımı sırasında gereksinim duyulacak olan bu ülkeyi ekonomik güç haline getirmişti. Yine de, ABD'yle ilişkilerinde dikkatli olan Meksika OPEC'e (Petrol İhracatçısı Ülkeler Örgütü) katılmakta tereddüt etti. Yüzde 7'lik bir ekonomik büyümenin yanı sıra yüzde 20'ye varan bir enflasyon ekonomik durumun pek sağlam olmadığını gösteriyordu.

İçte de durumun çok sakin olduğu söylenemezdi. Cumhurbaşkanının kayınpederinin bir gerilla örgütü olan Devrimci Halk Silahlı Güçleri tarafından kaçırılması ve serbest bırakılmasından (ağustos - eylül 1974) hemen sonra ordunun görülmedik biçimde harekete geçirilmesi şiddetli çatışmalara yol açtı; aralarında yoksullar partisinin köylü kolu lideri Lucio Cabanas'ın da bulunduğu birçok kişi bu çatışmalarda öldü. Baskının şiddeti, sol çevrelerin, özellikle öğrencilerin hükümete karşı duyduğu endişe ve tedirginliği pekiştirdi; kaldı ki başbakanın ekim 1968 katliamında doğrudan sorumluluğu vardı ve toplumsal demokratikleşme çabaları da son derece yetersizdi.

belli bir liberalleşmeye doğru

Temmuz 1976 seçimleri de Meksika politikasına belirgin bir değişiklik getirmedi. Oyların yüzde 94,4'ünü alarak rahatça seçilen yeni başkan José Lopez* Portillo (*Ek 2*) DKP üyesi ve selefi Echevarria'nın dostuydu; J.L. Portillo, arkadaşının yolundan gitmekte kararlı görünüyordu. Ancak bu arada bir bunalım ortamına girildi: 1976 aralığında görevinin sona ermesinden önce Echeverria'nın 500 000 hektar toprağı millileştirme ve pesoyu yüzde 30 devalüe etme kararları burjuvaziyi ürküttü; burjuvazi, Washington'la birlikte, aşırı köktenci ve «üçüncü dünyacı» olarak değerlendirdikleri bu politika üzerinde ağırlığını duyurmaya başladı. Petrolden sağlanan kârlar (1977'de 9 milyon ton petrol ihraç edildi) ve Lopez Portillo'nun ABD başkanı Jimmy Carter'la görüşmesi (şubat 1977'de) sağı yatıştırırken sol ve emekçiler üzerinde hoşnutsuzluk yarattı. Emekçilerin, satın alma güçlerinde yüzde 48'lik bir düşmeye neden olan bir politikayı pek benimsememeleri için birçok neden vardı. Dayatılan bu kemerleri sıkma politikası, enflasyonu, dış ticaret açığını ve ülkenin borçlanmasını geriletti. Uluslararası bankalar Meksika'ya 1 milyar dolarlık bir kredi açtılar.

Uygulanan ekonomik önlemler yüzünden yitirmekte olduğu halk desteğini yeniden kazanmak isteyen başkan Portillo bir anayasa reformuna gidilmesini kararlaştırdı; bu değişiklikle, kurulduğu 1919'dan beri illegal olan Komünist Partisi, Sosyalist Emekçi Partisi ve Meksika Demokrat Partisi (tutucu eğilimli) 1978'de yasallık kazandılar. Liberalleşme önlemleri bu partilere etkilerini genişletme olanağı verdi; ancak hiçbiri DKP'nin geleneksel egemenliğini tehlikeye düşürecek boyuta ulaşamadı. DKP, en sol kanadı temsil eden iki bakanın görevden uzaklaştırılmasıyla sonuçlanan bir bunalım yaşadı. Demokraside gerçek ilerlemeler kaydedildi; ancak, 1977 aralığında Uluslararası Af Örgütü'nün siyasal tutukluların sayısı ve durumuna ilişkin açıklamalarına bakılırsa bu gelişmeler henüz çok sınırlıydı.

Yine de siyasal bunalım derinleşmedi. DKP, solun elde ettiği iyi sonuca karşın (özellikle, oyların yüzde 12'sini alan Komünist Partisi), temmuz 1979 genel seçimlerini kazandı. Bu göreli istikrar, ülkenin göz kamaştırıcı petrol zenginliğinin (40 ile 200 milyar varil arasında) sağladığı ekonomik durumu geliştirme perspektifi ve sanayiin gelişmesi için bir ulusal plan sayesinde en çetin sorunları, özellikle aktif nüfusun yüzde 40'ını kapsayan işsizlik ve gizli işsizlik sorununu çözme olanaklarıyla açıklanıyordu.

Enerji bunalımının dünyayı tehdit ettiği sırada Meksika petrolü, sanayileşmiş ülkelerin iştahını kabarttı; bu arada yeni keşifler kanıtlanmış rezervlerin hacmini önemli ölçüde artırdı: 1976 sonunda bir milyar tondan az, 1979 ortalarında 6 milyardan çok (doğal gaz rezervleri de 1978' de 2 000 milyar metreküp olarak tahmin edilmişti). Petrol üretimi 1975 - 1979 arasındaki dört yılda iki kat arttı. Ülke ziyaretçi akınına uğradı. Bu arada Latin Amerika'daki katolik sayısı, aralarında sefaletin artışı ve bunların Roma kilisesine bağlılığı Papa II. Jean Paul'ün girişimini yeterince haklılaştırıyordu. 1979 ocağında Meksika'ya yaptığı ziyaret sırasında, Papa, dünyadaki zenginliklerin eşit dağılımının gerekliliği üzerinde ısrarla durdu; bu açıklama, birkaç gün arayla, şubat 1979'da, Meksika'yı ziyaret eden Başkan Carter ve Giscard d'Estaing tarafından da onaylandı. Her iki başkan da Meksika'da, kendilerinde pek umut uyandırmayan mesafeli bir içtenlikle karşılandı. Fidel Castro'nun beklenmedik ziyareti nedeniyle Meksika ile Küba arasında kurulan diyalog ve o tarihte Somoza'nın egemenliğindeki Nikaragua'yla diplomatik ilişkilerin kesilmesi, Meksika'nın özellikle dış politika alanında girişimlerde bulunmayı düşündüğü izlenimini yarattı.

Birleşik Devletler'e karşı Latin Amerika dayanışması

Başkan José Lopez Portillo'nun, temmuz

Foto. X (MEYDAN) ; Pelletan/Sipa-Press ; AP ; Goldberg/Sygma (LAROUSSE)

1980'de Küba'ya yaptığı resmi ziyaret uluslararası planda büyük yankılar uyandırdı. Meksika'nın, Amerika kıtasında Havana'yla diplomatik ilişkilerini hiçbir zaman kesmemiş tek ülke olduğunu unutmayan Fidel Castro'nun hararetle karşıladığı Meksika devlet başkanı iki ülke arasındaki dostluğun bozulmaz nitelikte olduğunu açıkladı.

Meksika ve Küba, farklı siyasal sistemlerine karşın, iki noktada birleşiyordu: Aynı dil ve kültür topluluğunun üyesiydiler ve bağımsızlıklarından bu yana, güçlü komşuları Birleşik Devletler'e karşı aynı güvensizlik duygusunu taşıyorlardı. Başkan Portillo, Küba'da dört gün geçirdikten sonra, «Birleşik Devletler, Küba ile Meksika'yı birbirine bağlayan sıkı dostluğu anlayamamaktadır» diyen Amerika Büyükelçisi Julian Nava'nın hedefi oldu. Buna karşılık Meksika'nın tepkisi gecikmedi. İktidardaki Kurumsal Devrimci Parti, Birleşik Devletler'i akla gelmez baskılar uygulamakla suçladı. Parlamentoda temsil edilen sol partiler yayınladıkları ortak bir bildiride «amerikan müdahalelerini» protesto ettiler.

● *Petrol.* Meksika, Birleşik Devletler'le alışverişi, hâlâ dış ticaret hacminin yaklaşık yüzde 65'ini oluşturmasına karşın, özellikle Orta Amerika'da dinamik bir dış politika izlemek kararındaydı. Yaklaşık 50 milyar varil petrol rezervi geleceğe iyimserlikle bakmasına imkân veriyordu. Başkan Lopez Portillo, 11 eylül 1980'de, Kongre'ye verdiği dördüncü mesajında yirmi yıldan beri gerçekleştirilmiş ekonomik ve sosyal ilerlemeleri vurguladı. 1960'da 4,5 milyon meksikalının yararlandığı sosyal güvenlik haklarına bugün 42,6 milyon yurttaş kavuşmuştur. Bununla birlikte, Karaipler'de ve Yucatan yarımadası açıklarında işletmeye açılan petrol kuyuları umulan meyveleri vermiş değildi. Meksika henüz gelişme yolunda bir ülke düzeyindeydi. Böyle olduğu halde Başkan Lopez, Nikaragua'nın Sandinista hükümetini kesinlikle destekleyerek Orta Amerika'ya ve Karaipler'e dikkate değer bir çıkış yaptı. Öte yandan, «Salvador'da insan haklarının açık biçimde, sürekli ve büyük ölçüde çiğnenişi»nden iktidardaki cuntayı sorumlu tutarak, bütün muhalif güçleri bir araya getiren Devrimci Demokratik Cephe'ye destek sağladı. Dahası, Meksika ve Venezuela, dokuz Orta Amerika ve Karaip devletine, güçlüklerini aşmalarında yardımcı olmak için, tercihli fiyatlarla günde 160 000 varil petrol sağlamayı üstlendiler.

ekonomik büyüme, uluslararası planda büyüyen rol

Ülkesinin petrol kaynakları sayesinde, uluslararası planda giderek daha aktif bir rol oynayabileceğine inan getirmiş olan Lopez Portillo, Orta Amerika'da ve Karaip bölgesinde bir çeşit hakem durumu kazanmak istiyordu. Meksika, dikkate değer bir siyasal istikrar ortamına girmişse de, büyümenin sorunlarıyla da karşı karşıyadır. Sözgelimi, başkent, gelecek yıllarda dünyanın en büyük kentsel yığılma merkezi olma tehlikesi içindedir. Hükümet, ulaşım sistemine (6 000 otobüs) düzen vermek ve halk yararını daha iyi karşılayabilmek için, bu sistemi belediyelere bağladı.

Yıllık yüzde 30'un üstünde seyreden bir enflasyon yüzünden, Meksika'da, sermaye ülke dışına kaçmaktadır. Şubat 1982'de pezo yaklaşık yüzde 40 oranında devalüe edildi. Ama, bütün bu güçlüklere karşın, ulusal ekonomideki yıllık büyüme oranı Birleşik Devletler'dekinden dört kat daha hızlı göründü. (M)

***MELBOURNE,** Avustralya'da kent ve Victoria eyaletinin merkezi. — 2 739 700 nüf. Melbourne limanının yıllık yük trafiği 15 Mt'u geçer. Yönetim, ticaret, bankacılık merkezi. Üniversite. Victoria ulusal sanat galerisi. (L)

***MELEK** (Abdurrahman), türk siyaset ve devlet adamı. — (öl. 1978). [M]

***MELEN** (Ferit), türk siyaset adamı. — Haziran 1977'deki erken seçimlerden sonra ikinci Ecevit hükümeti kuruluncaya değin iş başında kalan ilk MC hükümetinde milli savunma bakanlığı yaptı (mart 1975 - haziran 1977). Cumhuriyet Senatosu üyeliği 1979'da sona erdi. Ekim 1979 ara seçimlerinden sonra parlamento dışında kaldı. Temmuz 1980'de kontenjan senatörlüğüne getirildi. Bu görevi de 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. Daha sonra İş Bankası Genel Yönetim Kurulu üyeliği yapan Melen, 6 kasım 1983 seçimlerinde, Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden Van milletvekili seçilerek yeniden parlamentoya girdi. (M)

***MELİLLA,** Fas toprakları içinde, Akdeniz kıyısında kent ve ispanyol sömürgesi. — 12,3 km², 55 291 nüf. (L)

MELİTOPOL, Sovyetler Birliği'nde kent. Ukrayna'nın güneyinde. 157 000 nüf. (L)

***MELLAART** (James), ingiliz arkeoloğu. — Son kitabı: *The Neolithic of the Near Est* (Yakın Doğu'da Cilalıtaş Devri) [1975]. (L)

***MELUN,** Fransa'da Seine-et-Marne yönetim bölgesinin merkezi. — 38 996 nüf. (L)

***MEMET FUAT** (soyadı BENGÜ), türk edebiyat eleştirmeni. — Yardımcı edebiyat ders kitabı niteliğinde, ünlü türk şair ve yazarlarının monografilerini hazırladı: *Yunus Emre, Pir Sultan, Karacaoğlan, Şinasi, Ahmet Haşim* (1976 - 1980). [M]

***MEMPHİS,** ABD'de (Tennessee) kent. — 770 000 nüf. Tahta sanayii. (L)

***MEMUR** i. — ANSİKL. Türkiye'de, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 2670 sayılı kanunla değişik 72'inci maddesine göre, Devlet memurlarının yer değiştirme suretiyle atanmalarına ilişkin yeni yönetmelik, Bakanlar Kurulu'nun 83/6525 sayılı kararıyla yürürlüğe konuldu (Resmi Gazete, 25 haziran 1983). Bu yönetmeliğe göre Türkiye beş hizmet bölgesine ayrıldı. Birinci bölgede yedi, ikincide altı, üçüncüde beş, dördüncüde dört, beşincide üç yıl zorunlu hizmet öngörüldü. Aynı zamanda memurların nüfusa kayıtlı oldukları il ve ilçeler, 15 yıl süreli oturduğu il ve ilçeye, öğrenimlerini kesintisiz bitirdiği merkezlere yer değiştirme suretiyle atanamayacakları; ancak sağlık ve eş durumları nedeniyle hizmet bölgelerinde zorunlu çalışma sürelerini tamamlamadan yer değiştirebilecekleri öngörüldü. Eş durumunda alt görevde olan üst görevde bulunan eşe, tâbi olur. Memur maaşlarında her yılın enflasyon oranı ve bütçe olanaklarına göre uygulanan ve kademeli olarak yükseltilen katsayı 1978'de 16, 1980 ve 1981'de 25, 1982'de 30, 1983'te 34 oldu. MGK'nce onaylanan 1984 mali yılı bütçe yasasında memur maaş katsayısı 40 olarak belirlendi ve yakacak yardımı 6 000 TL'dan 7 500 TL'ya çıkarıldı. 1982 ve 1983'te memur ve emekli maaşlarıyla ilgili yeni maaş ve ek gösterge tabloları düzenledi (Bk. GÖSTERGE). [M]

***MENDES - FRANCE** (Pierre), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1982). [L]

***MENDOZA,** Arjantin'de kent ve il yönetim merkezi. — 677 000 nüf. (L)

***MENEMEN,** İzmir ilinde ilçe. — 58 968 nüf., 36 köy. İlçe merkezi 21 832 nüf. (1980). Bu ilçeye bağlı Aliağa bucağı 2585 sayılı yasayla 1982'de ilçe haline getirildi. Menemen merkez bucağına bağlı 3 köy de Aliağa ilçesine bağlandı. (M)

***MENEN,** Belçika'da (Batı Flandre, Courtrai yönetim çevresi) kent. — 34 300 nüf. (L)

***MENGEN,** Bolu ilinde ilçe. — 18 886 nüf., 56 köy. İlçe merkezi 2 557 nüf. (1980). [M]

MENGİSTU (Haile Mariam), etyopyalı subay ve devlet adamı (doğ. 1939). 1977'de Geçici Askeri Yönetim Konseyi (DERG) birinci başkan yardımcılığına ve başbakanlığa atandı. Çok geçmeden, bu görevlere DERG'in üç organının başkanlığı ve ordu başkomutanlığı da eklenince Mengistu, Haile Selasiye'nin devrilmesinden beri elinde en çok yetkiyi bulunduran kişi oldu. Bu durum, ülkede, askeri yönetime karşı muhalefeti ve şiddet olaylarını alevlendirdi. Gösteriler ve tutuklamalar birbirini izledi. Dış siyaset alanında Mengistu, iktidara gelir gelmez, Sovyetler Birliği, Doğu bloku ülkeleri ve Küba'yla ilişki kurdu ve onlarla işbirliğini artırdı. Eritre ve Ogaden'deki ayaklanmalara karşı bütün silahlı kuvvetleri seferber ederek yoğun bir bastırma harekâtına girişti. 1979'da tarımın kolektifleştirilmesi için Askeri Konsey'in aldığı kararları uygulamaya koydu. 1980'de Moskova'yı ziyaret eden Mengistu daha fazla sovyet desteği sağladı. 1982'de dinî müesseselere karşı mücadeleyi başlattı (bu arada din kuruluşlarının malları devletleştirildi). [M]

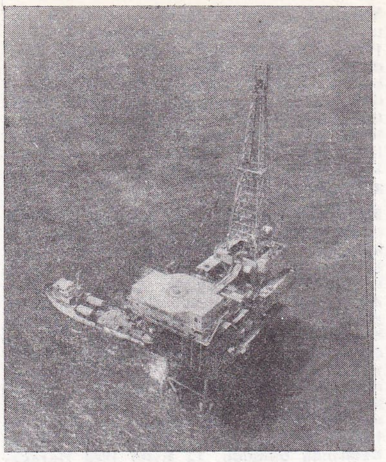

Meksika Körfezi'nde denizde bir petrol platformu

Haile Mariam MENGISTU

MENGÜŞOĞLU (Takiyettin), türk felsefecisi (Malatya 1908 - İstanbul 1984). Sıvas'ta ortaöğrenimini tamamladıktan sonra ,devlet bursuyla Berlin Üniversitesi'nde fizik, kimya ve felsefe öğrenimi gördü. Yeni Ontoloji'nin kurucusu Nicolai Hartmann'ın yanında felsefe doktorası yaptı. 1938'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümünde asistan oldu; doçentliğe, profesörlüğe yükseldi. Sistematik Felsefe ve Mantık kürsüsü başkanlığına seçildi. 1978'de emekliye ayrıldı. Felsefe çalışmalarında insanı temel alan Mengüşoğlu, felsefî antropoloji konusunda Türkiye'de ilk özgün eseri yayımladı: *Felsefi Antropoloji* (1971). *Felsefeye Giriş* (1958) adlı çalışmasında felsefe problemlerini ontolojik bir görüş ve fenomenolojik bir yöntemle ele aldı. Öteki eserleri: *Kant ve Scheler'de İnsan Problemi* (1949), *Değişmez Değerler Değişen Davranışlar* (1965), *Fenomoneloji ve Nicoloi Hartmann* (1976), *İnsan ve Hayvan, Dünya ve Çevre* (1979). (M)

MENGZİ, Çin'de (Yunnan) kent. 193 000 nüf. (L)

MENTEŞ, Muğla ilinde, Yatağan ilçesinin kavaklıdere bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 552 nüf. (1980). Belediye. (M)

MENTEŞ (Cevdet), türk hukukçusu ve devlet adamı (Bitlis 1915). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1937). Çeşitli il ve ilçelerde savcılık yaptı. İzmir üçüncü asliye ceza mahkemesi yargıcıyken 1958'de

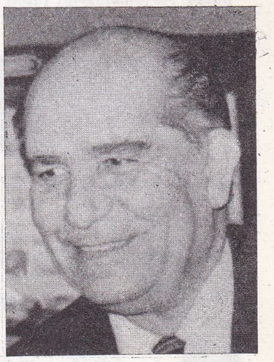

Cevdet MENTEŞ

Foto. Simon/Gamma; Campbell/Sygma(LAROUSSE) ;Günaydın arşivi (MEYDAN)

Nahit MENTESE

Abdülkadir MERIÇBOYU

Amerikan uzay sondası «Mariner 10» tarafından 29 mart 1974'te 210 000 km uzaktan çekilen **MERKÜR**'ün kuzey yarımküresinin resmi (18 fotoğrafın birleştirilmesiyle yapılmıştır

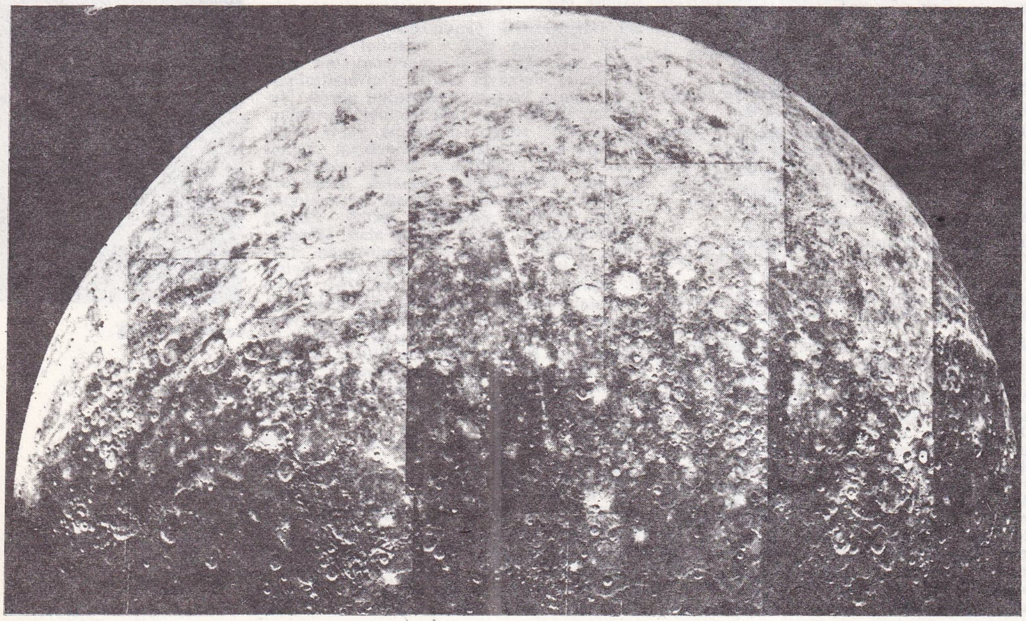

Yargıtay üyeliğine atandı. 1966'da Yargıtay 7. Ceza Dairesi başkanlığına getirildi. 1969'da Yargıtay başkanlığına seçildi. 1980'de bu görevden emekliye ayrıldı. Cumhurbaşkanı vekili İ. Sabri Çağlayangil tarafından kontenjan senatörlüğüne atanan Menteş'in bu görevi de 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. Harekât'tan sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinde Adalet bakanı olarak görev yaptı. Şubat 1983'te bu görevden ayrıldı. (M)

MENTEŞE (Nahit), türk siyaset ve devlet adamı (Milas 1932). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra bir süre avukatlık yaptı. Siyasal yaşamına AP Aydın il örgütü başkanlığıyla başladı, 1975'te Aydın milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1968 - 1969 arasında Gümrük ve Tekel bakanlığı yaptı. 1969, 1973 ve 1977 seçimlerinde de Aydın milletvekilliğini koruyan Menteşe, 1969 - 1970 arasında Ulaştırma, 1970 - 1971 arasında Enerji ve Tabii kaynaklar, 1975 - 1977 arasında Ulaştırma, 1977'de bir süre Turizm ve Tanıtma. 1977 - 1978 arasında Milli Eğitim bakanlıklarında bulundu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

***MENZEL** (Jiri), çekoslovak film yönetmeni. — Son filmleri, *Ormanın Bitiminde* (1975) ve 1982 Uluslararası İstanbul Festivali'nde gösterilen *Şu Çılgın Sinemacılar*'dır (1978). [M]

Menzelet Barajı ve Hidroelektrik Santralı, Kahramanmaraş İlinde Ceyhan ırmağı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1986 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve hidroelektrik santralı, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi, kaya dolgu tipinde; kret kotu 614,5 m; barajın temelden yüksekliği 150,5 m; talvegden yüksekliği 130,5 m; normal su kotu 609,4 m; normal su kotunda depolama hacmi 1,95 milyar m^3; göl alanı 42 km^2; sulama alanı 46 430 ha'dır. 120 MW gücünde olan hidroelektrik santralı yılda 334,4 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***MERAY** (Seha L.), türk hukukçusu. — 1977'de Ankara'da öldü. (M)

MERCAN, Erzincan ilinde, Tercan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 121 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MERCİMEK** i. — ANSİKL. Dünya mercimek üretimi (1978 - 1980 ortalaması olarak) 1 milyon tonu aştı (1 123 300 ton). Hindistan 428 000 tonluk üretimiyle, en çok mercimek üreten ülke olma özelliğini korudu. Onu Türkiye (199 300 t), Suriye (71 600 t), ABD (59 000 t), İspanya (54 300 t) ve Bangladeş (50 600) izledi. Pakistan (36 000 t). Arjantin (29 000 t). Etiyopya (29 000 t), İran (27 000 t) ve Şili de (26 000 t) çok mercimek üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular.

● *Türkiye*'de, 1975'ten sonraki dönemde mercimek üretimi, ekilen alanın yıldan yıla genişleyip daralmasına paralel dalgalanmalar gösterdi. Verimde kayda değer bir değişme olmadı. 1976'da 210 000 t, 1977'de 260 000 t, 1978'de 180 000 t, 1979'da 183 000 t, 1980'de 195 000 t mercimek üretildi.

1979'da 97 403 ton (38 636 769 dolar) 1980'de 102 747 ton (53 290 219 dolar), 1981'de 228 385 ton (123 385 614 dolar) mercimek dışsatımı yapıldı. (M)

***MERCİMEKKALE,** Muş ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 18 723 nüf., 31 köy. Bucak merkezi 924 nüf. (1980). [M]

***MERCOURİ** (Maria - Amelia MERCOURIS. **Melina** - denir), yunanlı kadın sinema ve tiyatro oyuncusu, siyasetçi. — 1974 sonrası dönemde *Once is not Enough* (Bir Aşk Yetmez), *Nasty Habits* (Kötü Adetler) gibi filmlerde rol aldı. 1981 seçimlerinden sonra sosyalist Papandreu hükümetinde kültür bakanı oldu. (M)

***MERİÇ,** Edirne ilinde ilçe. — 25 871 nüf., 23 köy. İlçe merkezi 4 287 nüf. (1980). [M]

***MERİÇ** (Cemil), türk yazarı. — Yeni eserleri: *Hind ve Batı* (1976), *Bir Dünyanın Eşiğinde* (1976), *Mağaradakiler* (1978), *Kırk Ambar* (1980; Türkiye Milli Kültür Vakfı Armağanı), *Bir Facianın Hikayesi* (1981). [M]

***MERİÇ** (Nezihe). Bk. NEZİHE MERİÇ.

***MERİÇBOYU** (Abdülkadir, **A. Kadir** denir), türk şairi. — 1975'ten sonraki dönemde dünya şairlerinden çeviri çalışmalarını yoğunlaştırdı. Sovyetler Birliği'ndeki gezisini anlattığı *Sovyet Rusya'da Onbeş Gün* (1978) adlı kitabından sonra birçok şiir çevirisi yayımladı: *Makinelerin Türküsü* (Brecht'ten Şiirler, Güler Fındıklı ile birlikte, 1978), *Dünya Halk ve Demokrasi Şiirleri III* (antoloji, 1980), *Karanlık Zamanlar* (Brecht'ten şiirler, G. Fındıklı ile birlikte, 1980), *Utanmayın Gözyaşlarından* (Rozewicz'ten şiirler, G. Fındıklı ile birlikte, 1981), *Savaş Hazırlığı* (Vrettakos'tan şiirler, P. Abacı ile birlikte, 1983), *Bu Rüzgârı Toplayın* (çeşitli şiir çevirileri, 1983). Tüm çeviri çalışmaları için 1980'de Hasan Âli Ediz Çeviri Ödülü'nü, 1983'te Azra Erhat Üstün Çeviri Ödülü'nü kazandı. «*Şarkılarla A. Kadir*» adlı uzunçalarda, A. Kadir'in Deniz İzgi tarafında bestelenmiş şiirleri yer aldı. (1983). [M]

***MERİDA,** Meksika'da kent ve Yucatan eyaletinin merkezi. — 263 186 nüf. (L)

***MERİDA,** Venezuela'da kent ve Merida eyaletinin merkezi. — 74 000 nüf. (L)

***MERİGNAC,** Fransa'da Gironde'da (Bordeaux yönetim çevresi) komün. — 52 234 nüf. (L)

***MERİH.** Bk. MARS.

***MERİNOS** i. — ANSİKL. Merinos yetiştirme çalışmaları 1975'ten sonra da sürdürüldü. Merinoslaştırma ve köylüye elverişli damızlık sağlama amacıyla başta Bandırma Merinos Yetiştirme ve Deneme Çiftliği olmak üzere Ereğli (Konya), Yerköy ve Lalahan zooteknik araştırma kurumlarında mevcut damızlık merinos sayısı 1981 yılında 7 000 dolayındaydı. Halkın elinde de 1,5 milyon kadar merinos koyunu vardı. Bu mevcutla elde edilen merinos yünü ihtiyacı karşılamadığından, her yıl 5-10 bin ton dolayında kirli ve yıkanmış merinos yünü ithal edilmektedir (örneğin 1978'de 5 421 t, 1981'de 9 140 t). [M]

***Merkez Bankası** (TÜRKİYE CUMHURİYETİ). — 1975 - 1982 arasında iki ilde iki yeni şube daha açtı, şube sayısı 22'ye yükseldi. 1982'de merkez ve taşrada toplam 6 679 kişi (bunun 293'ü Banknot Matbaası şubesinde işçi) çalışıyordu. 1982 sonunda Merkez Bankası'nın altın mevcudu 28 milyar 584 milyon TL, tedavüldeki banknot hacmi 542 milyar 723 milyon TL. toplam mevduatı 866 milyar 445 milyon TL, krediler toplamı 910 milyar 513 milyon TL oldu. Banka aynı yıl 6 milyar 245 milyon TL kâr elde etti. (M)

***MERKEZİ AFRİKA Cumhuriyeti.** Bk. ORTA AFRİKA *Cumhuriyeti*.

***MERKSEM,** Belçika'da (Anvers ili ve yönetim çevresi) komün. — 41 500 nüf. (L)

***MERKÜR** i. — ANSİKL. Astron. Güneş'e en yakın gezegen olan Merkür, 1974 - 1975'de ilk kez bir uzay aracı tarafından incelendi. Amerikan «Mariner 10» sondaj uydusu Merkür'ün üzerinden üç kez geçti: 29 mart 1974'de Merkür'e 700 km yükseltiden; 21 eylül 1974'de 48 000 km mesafeden; 16 mart 1975'de sadece 300 km yükseltiden. Çekilen 4 000 kadar resim (en iyileri 50 m'ye kadar ayrıntıları veren bu resimlerdeki görüntüler, Yer'den en elverişli koşullarda yapılan gözlemlerden yaklaşık 5 000 kez daha hassastı) ve bu görev sırasında yapılan ölçümler, Merkür'e ilişkin bilgileri şaşırtıcı biçimde geliştirdi.

yüzey

Merkür'ün yüzeyiyle Ay'ınki arasında çarpıcı bir benzerlik vardır. Gezegenin yüzeyinde dağlık alanlar ve göktaşlarının çarpmasıyla delik deşik olmuş krater biçiminde büyük çanaklar görülür. Dağlık alanlarda 20-50 km çapındaki kraterlerin, Ay yüzeyindekilere göre sayıca az olması, bunların arasında daha az engebeli geniş platoların (kraterler arası düzlükler) varlığına olanak verir. Büyük çanaklar daha da azdır, nitekim çapı 500 km'den büyük sadece bir tek çanak vardır. Oysa toplam yüzölçümü Merkür'ünkinden iki kat az olan Ay'da bu tür çanak sayısı beştir.

Ay'daki gibi Merkür'de de, bazen çok uzun düz çizgi halinde uzanan kırıklar görülür. Bu kırıklar, doğrultularından sapmadan diğer topografik oluşumların çoğunu keser. En büyüğün uzunluğu 550 km'dir, genişliği de bazı yerlerde 6 km'ye ulaşır.

Ay'da görülen morfolojik krater tiplerine Merkür'de de rastlanır: «Çizgili» kraterler, merkezi tepeli kraterler, taraça biçiminde sıralanmış ay kraterleri, merkezi bir krater çevresinde tespih gibi sıralanmış ikincil kraterler, vb. Ancak genellikle eşit çaplı olan bu kraterler Ay'dakiler kadar derin değildir. Ayrıca, ikinci kraterler, ana kraterin daha yakınında kümelenir; bazı genç kraterleri karakteristik biçimde çevreleyen «çizgiler» (uzun kalıntı çizgileri), ortalama olarak Ay'dakilerden altı kat daha dardır. Bu farklar, büyük bir olasılıkla, Merkür yüzeyindeki çekimin daha yoğun olmasından kaynaklanır.

Ayrıca kraterler arası düzlüklerde, Ay'da benzeri olmayan bazı sarp dağlar göze çarpar: Bunlar, yükseltisi kimi zaman 3 000 m'ye ve uzunluğu yüzlerce kilometreye varan gerçek yalıyarlardır (falez). Bu oluşumlara, şiddetli tektonik hareketlerin yol açtığı sanılmaktadır.

Foto. X (2) [MEYDAN]; NASA (LAROUSSE)

• *«Mare Caloris»* çöküntüsü. Merkür'deki en çarpıcı yapı hiç kuşkusuz, Ay'ın «görülmeyen» yüzündeki Doğu Denizi'ni anımsatan ve astronomların *Mare Caloris* (Sıcaklık Denizi) adını verdikleri büyük çukurdur. Merkür'ün gün berisinden her iki geçişinden birinde bu «deniz» güneşe döner ve bu nedenle de çok yüksek bir ısıya ulaşır. 1 300 km çapındaki bu çanak, yükseltisi 2 000 m olan üçlü bir dağlık halkayla çevrilidir. Yüzeyi, çokyüzlü şekillerden bir ağ oluşturan, çok sayıda kırığın belirlediği çizikli bir görünüm içindedir. Bu çanak, çapı yaklaşık 100 km tahmin edilen küçük bir göktaşının çarpmasıyla oluşmuştur. Söz konusu çarpma, Merkür'ün tarihindeki önemli olaylardan biridir çünkü gezegenin bir yarısının yüzünü bütünüyle değiştirmiştir. Çukurdan çok uzaklardaki geniş bir alan da, herhalde çarpmanın yol açtığı deprem dalgalarının odaklaşması sonucunda bu olaydan etkilenmiştir. Bu alan, günümüzde, az çok bir dizi oluşturan küçük tepeler, parçalanmış kraterler ve dağınık büyük bloklarıyla karmakarışık bir görünümdedir. Ay'ın Nem Denizi kenarında, Doğu Denizi' nin karşısında da buna benzer bir arazi yapısı görülür.

iç yapı

Merkür'ün çekim alanının «Mariner 10»un yolu üzerindeki etkisinin incelenmesi, gezegenin kütlesinin kesinlikle belirlenmesini sağladı (Yer'inkinin 0,055 katı, yani yaklaşık 33.10^{19} t). Bu arada araçtan yayılan radyoelektrik sinyallerin örtülmesi sayesinde de Merkür'ün çapı tahmini olarak hesaplanabildi (4 878 km). Bu değerlendirme, daha önce Yer'den yapılan belirlemelerle tam bir uyum içindeydi. Böylece, Merkür' ün kesin olarak bilinmeyen ortalama yoğunluğu da ortaya çıkarılabildi. Bu yoğunluğun (5,44), Ay'ınkine oranla (3,34) Yer'inkine (5,52) daha yakın olduğu görüldü. Ay'ınkini andıran bir kabuğa karşın Merkür'ün iç yapısının çok farklı olması gerekir. Gezegenin, kalın bir silikat örtünün altında hacimli bir metalik çekirdek (demir ağırlıklı) kapsadığı sanılmaktadır. Bu çekirdeğin Merkür'ün hacminin yüzde 50'sini ve kütlesinin yaklaşık yüzde 80'ini oluşturduğu düşünülmektedir. (Yer'de bu rakamlar sırasıyla yüzde 30 ve yüzde 15'tir). Yaklaşık 600 km kalınlığında tek bir kütle oluşturan bu kabuk ve silikat örtünün birbirinden ayrışma noktasını belirlemek zordur.

atmosfer

«Mariner 10» ayrıca, Merkür'ün, yoğunluğu son derece düşük bir atmosfere sahip olduğunu doğruladı. Araç tarafından yapılan ölçümlemeler, yüzeydeki atmosfer basıncının 2.10^{-9} mbar'dan (milibar) az olduğunu ortaya çıkardı. Yoğunluğu son derece azalmış bu atmosfer sadece, güneş rüzgârının getirdiği hafif gazlarla (hidrojen, helyum) belki de radyoaktif minerallerin etkisiyle yerden ayrılmış asal gazları (argon, neon, ksenon) içerir.

Doğal olarak, bu kadar ince bir atmosfer, gezegenin yüzeyinde gündüz ve gece arasında çok büyük ısı farklarına yol açar. «Mariner 10»un kızılötesi radyometresi, en yüksek sıcaklığı 300°C olarak ölçtü ama yerel saatle öğle zamanı ekvator ve günberisinde sıcaklığın + 400°C'a çıktığı sanılmaktadır. Buna karşın, geceleyin günötesinde sıcaklık yaklaşık -200°c'a düşer; yani 600°C'lık bir gece-gündüz sıcaklık farkı vardır (Ay'dakinin yaklaşık iki katı).

manyetik alan

Merkür'e ilişkin en büyük uzay keşiflerinden biri de, gezegene özgü iki kutuplu bir manyetik alanın açığa çıkarılması oldu: Yüzeydeki yoğunluğu yaklaşık 350 γ olan bu alan, Merkür'ün dönme eksenine 12° eğiktir (Yer alanı yoğunluğunun yüzde 6'sı).

Merkür kendi çevresinde çok yavaş döndüğünden, jeomanyetik alan gibi bu alanın oluşumuna da bir dinamo etkisinin yol açmış olması, zayıf bir olasılıktır. Manyetik alan büyük bir olasılıkla, Merkür' ün, Güneş'in manyetik alanındaki kuvvet çizgileri arasında hızla yer değiştirmesinden meydana gelmiştir (Merkür'ün iç yapısı metal ağırlıklı olup elektrik iletkendir). Merkür'de manyetik alan, Yer'in çevresinde olduğu gibi, Merkür'ün çevresinde de, güneş rüzgârındaki enerji yüklü tanecikleri saptıran bir manyetosfer yaratır. Ama bunun yoğunluğu, yüklü tanecikleri yakalayıp gezegenin çevresinde toplamaya ve bunlarla ışıma kuşağı yaratmaya yetmez. (L)

***MERMER,** Diyarbakır ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 21 798 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 657 nüf. (1980). [M]

***MERSEBURG,** Doğu Almanya'da (Hallen yönetim bölümü) kent. — 55 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***MERSİN,** İçel ilinin merkezi ve liman kenti. — 216 308 nüf. (1980). Mersin limanından 1981'de 880 000 ton ihracat, 478 000 ton ithalat yapıldı. (M)

***Mersin İdmanyurdu.** — 1975 - 1976 futbol sezonu sonunda yeniden I. Lig'e yükseldi. 1977 - 1978 sezonu sonunda yine 2. Lig'e düştü. 1979 - 1980 sezonunu grup şampiyonu olarak sona erdiren takım kuruluşundan bu yana üçüncü kez I. Lig'e yükseldi. Ertesi yıl gene 2. Lig'e indi. (M)

Mersin Termik Elektrik Santralı, Mersin ilinde fuel-oil'le çalışan termik elektrik santralı.

1966 yılında işletmeye açılan santral'ın kurulu gücü 106 MW ve yılda ürettiği elektrik enerjisi 700 milyon kWs'tır. (M)

***MERTHYR TYDFİL,** Büyük Britanya'da (Glamorganshire) kent. — 55 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***MERV.** Bk. MARIY.

MERZ (Mario), italyan ressamı (Milano 1925). 1960'lı yıllardan başlayarak italyan kavramsal sanatına, özellikle arte povera (yoksul sanat) doğrultusunda özgün eğilimler önerdi. Sıradan nesneleri, sonra da sanatçıların pek rağbet etmediği malzemeleri (toprak, balmumu, cam, vb.) neonlu yazılarla zenginleştirerek kullandı. 1970'li yıllarda, aynı malzemelerle dünyanın ve düşüncenin simgesel yapısı olan «igloo» temasını geliştirdi. Daha sonraları, Fibonacci dizisinden yararlanarak, kendini sürekli yeniden yaratan bir dünya kavramını geliştirdi (*Igloo Fibonacci*, 1970). Eseri, hiçbir uygulamayı dışta bırakmadan, gündelik yaşantıdan ve doğal öğelerden yararlanmak için bir «anti - ikonografi» olarak nitelenebilir. (L)

***MERZİFON,** Amasya ilinde ilçe. — 62 133 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 32 130 nüf. (1980). [M]

***MESCİDİ SÜLEYMAN,** İran'da (Kuzistan) kent. — 64 000 nüf. (L)

***MESKEN.** Bk. KONUT.

MESLEKİ sıf. — ANSIKL. *Mesleki ve teknik öğretim.* Türkiye'de ortaokul ve lise düzeyinde öğretim yapan mesleki ve teknik okulların sayısı ve öğrenci miktarı 1974 - 1980 arasında önemli bir artış gösterdi. 1974'te 974 olan okul sayısı 1980' de 1 719'a, 285 439 olan öğrenci sayısı da 514 923'e yükseldi. Bu dönemde okul ve öğrenci sayısında meydana gelen büyük artışta, özellikle imam - hatip okulu sayısının ve öğrencisinin artırılması önemli rol oynadı (1974 - 1978 arasında imam hatip okulu sayısı 129'dan 588'e, öğrenci sayısı 34 482'den 178 013'e yükseldi). [M]

***MESSERSCHMİTT** (Willy), alman uçak mühendisi. — (öl. Münih 1978). [L]

***MESSİNA,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 271 660 nüf. Müze. (L)

***MESUDİYE,** Ordu ilinde ilçe. — 34 264 nüf., 60 köy. İlçe merkezi 4 940 nüf. (1980). [M]

***MEŞHED,** İran'da kent ve Horasan eyaletinin merkezi. — 670 180 nüf. (L)

***METAL** i. — ANSIKL. Son yıllarda en önemli yenilikler metallerin işlenmesinde yapıldı.

işlemenin gelişmesi

Metallerin ve alaşımların işlenmesindeki gelişmelerde şu amaçlar güdülmüştür:

— Dönüştürme ve ısıl işlem yöntemlerinde olduğu gibi doğrudan (ısıtma usullerinin değiştirilmesi), ya da son üründe yapılan değişikliklerle dolaylı olarak (otomobil, uçak gibi ulaşım araçlarının hafifletilmesi) madde ve enerjiden tasarruf sağlamak;

— Değişik taleplere ya da ortamlara göre daha iyi mekanik ve fiziksel özellikle elde etmek (aşınma, yıpranma, korozyon);

— Üretim ve prodüktivite araçları ile çalışma şartlarını daha iyi duruma getirmek.

Böylece mekanik biçimlendirme, işleme, ergitme, toz metalürjisi, ısıl ve ısıl - kimyasal işlemler, metallerin birleştirilmesi, yüzey işlenmesi alanlarında ilerlemeler yapılmıştır.

mekanik biçimlendirme

Mekanik biçimlendirme işlemlerinde, genel olarak aletlerde daha iyi bir dizayn ve malzemenin daha iyi bir seçimi ile, elde edilen parçaların iyi niteliklerinde (su verme, iyi dövme) olduğu kadar üretim hızında da dikkate değer ilerlemeler gerçekleştirilmiştir. Nitekim, *yüksek hız çelikleri* olarak adlandırılan krom-tungsten-molibdenvanadyum çelikleri, uygun tokluğa sahip olacak şekilde ısıl işlemden geçirilerek darbe kalemlerinin yapılmasında başarıyla kullanılmıştır. Aletlerin ısınmasını sınırlandırmak ve işlenecek metal ile temaslarını kolaylaştırmak amacıyla soğutma sistemleri kullanılmış ve yeni yağlayıcılar araştırılmıştır. Bugün kullanılan, yağ-grafit ya da kurşun esaslı yağlayıcıların malzemenin yüzeyinde mükemmel nitelikleri olmasına karşılık, makinelerin bakımında zorluk çıkaran ve çalışanlar için hoş olmayan bir çevre yaratan artık bırakma sakıncası vardır. Yeni sulu yağlayıcılar kimi durumlarda bu uygunsuzlukları ortadan kaldırmaktadır.

işleme

Metal malzemelerin mekanik işlemesi için kesme kalemleri malzemesinde daha iyi nitelikler sağlamak yolunda gelişmeler vardır. Bunlar arasında kalemlerin daha az aşınması, daha yüksek kesme hızında ve daha fazla talaş kaldırmada kullanılma imkânları ve çok az pürüzü olan yüzeylerin gerçekleştirilmesi sayılabilir. Sanayide 50 yılı aşkın bir süredir kullanılmalarına rağmen, en yaygın malzemeler hâlâ yüksek hız çelikleri ile metal karbürleridir; ancak, bunlarda bileşim farklılıkları yapılmış, elde ediliş ve işlem yöntemlerinde önemli gelişmeler sağlanmıştır.

Yüksek hız çeliklerinin bileşimlerinde yapılan değişiklikler, kısmen tungsten yerine molibden konması (tasarruf), vanadyum ve kobalt eklenmesi (sıcakta sertlik) ve kükürt katılması (işleme kolaylığı) şeklinde gelişme göstermektedir. Sert karbürlerin daha iyi dağıldığı daha homojen iç yapılar, metal tomruklarının elektrik iletken tasfiye tabakası altında veya özel döğme

başlıca mesleki ve teknik öğretim okulları

okulun adı	1973 - 1974 Öğ. yılı okul	1973 - 1974 Öğ. yılı öğrenci	1979 - 1980 Öğ. yılı okul	1979 - 1980 Öğ. yılı öğrenci
endüstri meslek lisesi	140	68 660	218	114 503
teknik lise	37	4 358	57	7 187
kız meslek lisesi	162	19 307	227	35 127
kız sanat ortaokulu	180	23 231	191	26 008
kız teknik lisesi	—	—	2	208
öğretmen lisesi (6 sınıflı)	28	27 198	24	15 829
öğretmen lisesi (3 sınıflı)	61	36 411	10	1 980
sağlık meslek lisesi	39	7 636	91	18 002
özel hemşire meslek lisesi	4	543	3	395
köy ebe okulu	28	4 966	14	1 776
otelcilik ve turizm meslek lisesi	2	448	8	1 118
ticaret lisesi	104	51 261	214	107 336
tarım meslek lisesi	37	2 966	22	2 648
hayvan sağlığı meslek lisesi	3	286	2	429
teknik tarım okulu	16	520	30	1 205
imam hatip okulu (orta)	58	10 522	339	130 072
imam hatip okulu (lise)	71	23 960	249	47 941
maliye okulu	1	209	3	571
tapu ve kadastro meslek lisesi	1	309	1	247
polis koleji	1	254	1	374
konservatuvarlar	4	1 207	5	915

işlemleri ile vakumda tekrar ergitilmesi, ya da izostatik sıkıştırmalı toz metalürjisi ile, yarı ürünlerin işlenmesi ile elde edilmektedir. Sinterlenmiş sert metaller veya tungsten karbür, titan ve kobalt karbür esaslı metalik karbürlerin özellikleri (sertlik, tokluk) ince tane boyutunda bileşenler (mikro tanecik) kullanılarak daha iyi duruma getirilmiştir. Kesme performansları yüksek olmasına karşılık yüksek fiyatları ve nispeten zayıf kopma dirençleri olan sinterlenmiş alümin esaslı seramik malzemelere rakip olarak daha özgün kullanım alanları olan bor nitrür, nitrürlü niobiyum alaşımları gibi başka bileşimler ortaya çıkmıştır.

En dikkate değer ilerlemeler, sinterlenmiş karbür esaslı yapısı olan ve üzeri titan karbür, titan nitrür ya da alüminden oluşan tabakalarla kaplı (genellikle 1-3 tabaka) kompozit (sermet) malzemeden plaketlerin yapılmasında görülmüştür. Bu tabakalı kaplamaların yapılmasında ortaya konan özgün işlemler (gaz fazında kaplama, vakumda buharlaştırma, katodik püskürtme) bu kompozitlere, yüksek kesme hızlarında daha az aşınma gibi özellikler kazandırmıştır.

ergitme

Ergitmede, klasik işlemlerin teknolojisinde yenilikler sağlanmıştır. Alaşımların indüksiyonlu elektrik fırınlarında (orta ya da düşük frekanslı)' ya da dökme demirlerin elektrikli tasfiye fırınında ergitilmesi, daha iyi çalışma ortamının yanı sıra, işleme esneklik ve kolaylık sağlamaktadır. Döküm ve kalıplama işlemleri, otomatik döküm, sürekli döküm gibi daha iyi bir süreklilik sağlayan araştırmalara yönelmiştir. Metal banyolarının işlenmesi durumunda, söz gelimi bazı dökme demir cinslerinin elde edilmesinde, malzeme katımı döküm haznesinde olduğu kadar metalin dökülmesi sırasında ya da kalıp içinde yapılmaktadır. Yüksek ya da düşük basınçlarda alaşımların dökümü, alüminyum, çinko veya bakır esaslı büyük boyutlu alaşım parçalarının dökümünde uygulanmaktadır (otomobil motoru blokları) ve dökme demirler uygulanmaya başlamıştır.

Bozulan kalıp kullanılan döküm işlerinde toprak kalıba döküm teknikleri basitleştirme ile daha büyük bir üretim hızına erişecek şekilde otomatikleştirilmiştir (saatte 700 kalıba kadar). Islak kum ile kalıp yapma ,ortam sıcaklığında ya da kısa süreli ısıtmada kalıp kütlesinin sertleşmesini kolaylaştıran kum ve furan ya da fenol reçinelerinin ve sertleştirici katkı maddelerinin karıştırılması yönünde gelişmektedir. Aynı şey gaz ile (CO_2 veya SO_2) sertleştirilen sodyum silikatlı kumlar için de geçerlidir. Eski «balmumu» işleminden türeyen hassas döküm işinde, yüksek boyut stabilitesine sahip enjekte reçineden (plastikleştirilmiş üre) modeller kullanılmakta ve özel alaşımlı parçalara ulgulanmaktadır (refrakter alaşımlar ve uçak sanayii için süper alaşımlar).

toz metalürjisi

Mikro-dalga transistörleri için altın kaplamalı bakır-tungsten çekirdekler, gümüş esaslı kontakların daha ekonomik bakır-grafit kontaklarla değiştirilmesi, klasik döküm ile elde edilmesi zor ve pahalı olan «kobalt - azrak toprak metali» ya da «krom, kobalt, demir, nikel, molibden alaşımı» tipli daha güçlü sabit mıknatısların yapımında olduğu gibi elektronik ve elektromagnetik malzemelerin yeni uygulamaları için toz metalürjisinin orjinal işlemlerinden parça yapımında yararlanılmaktadır. Ayrıca toz metalürjisi, büyük serilerin parça yapımında, mekanik şanayiinde, üretim maliyetinin düşürülmesine katkıda bulunmaktadır. Söz gelimi, küçük parçaların yapımı için sinterleme-dövme tekniği ya da metal artıklarının kazanılması için kırpıkların ya da tozların sıkıştırılması.

ısıl işlemler

Isıl işlemlerde olan yenilikler, parçalar üzerinde daha iyi bölgeleşmiş ve en uygun mekanik özelliklerin elde edilmesinden çok, işlem şartlarında enerji tasarrufu sağlama araştırması ve parçaların özel kullanım alanlarına en iyi cevap verecek işlemlerin seçimi yönünde gelişmektedir. Parçaların bölgesel ve daha çok yüzeysel işlem teknikleri de, işlem davranış parametrelerinin daha iyi tanınması ve kullanmada daha büyük kolaylık sağlayacak şekilde indüksiyon ile ısıtma yönünde gelişmektedir (alternatörlü dönen jeneratörler yerine giderek tristorlu statik konvertisörlerin yerleştirilmesi). Laser ışınları ya da elektronik bombardıman ile ısıtma noktasal işlemlere imkân sağlamaktadır.

Uçak ve uzay sanayilerindeki bazı alaşımlar ile karmaşık aletler için ,su verme, çift ısıtma, gaz giderme, sinterleme vb. klasik işlemler koruyucu atmosfer ya da vakum altında yapılmaktadır. Nitekim, su verme işlemi, parçaların 10^{-4} milibar'lık bir vakum altında ısıtılmasını ve zorlamalı akışlı ya da yüksek basınçlı (en fazla 5 bar) eylemsiz bir gazın (azot ya da argon) ani soğutmasını sağlayacak özel bir fırında yapılmaktadır. Çevre kirlenmesi ve artık suların işlenmesi (söz gelimi alkali siyanürlerin giderilmesi) sorunlarının azaltılmaya çalışıldığı ergimiş tuz banyolarındaki işlemler için endüstriyel ölçüde çözümler uygulanmaktadır. Bunlar arasında daha az zararlı yeni banyo bileşimleri (baryum tuzları) ya da akışkan taneciklerin eylemsizlik ortamı gibi yansız banyolar kullanılması vardır.

termokimyasal yöntemler

Yüzeylerin sertleştirilmesi ya da sürtünmeye karşı daha iyi özelliklerin kazandırılması için uygulanan yüzeysel termokimyasal yöntemler, işlem şartlarının daha iyi denetlenmesi yoluyla gelişmektedir (sıcaklık, işlem çevrimleri, semantasyon ya da karbonlu nitrürleme atmosferlerinin bileşimi). Özellikle alet parçaları ya da daha duyarlı mekanik uygulamalar (robotlar) için endüstriyel çapta yeni süreçler geliştirilmektedir: İyonik nitrürleme, tuz banyosunda borürleme ya da katı semantasyon ile sertleştirme.

metallerin birleştirilmesi

Metallerin kaynakla birleştirilmesi teknikleri özellikle, daha kısa zamanda daha yüksek sıcaklıklara erişmek, karmaşık yapıya sahip malzemelerin birleşmesini gerçekleştirmek amaçlarına dönük olarak, malzeme ve otomatik makine tasarımı (eylemsiz gaz altında elektrik kaynağı) ile noktasal ısı kaynağı elde edilmesi (laser ışını, plazma ve elektron bombardımanı) yönünde gelişmektedir. Kaynak tekniğinden türeyen uygulamalar, tabanca ile bölgesel elektrik boşaltmalı teknikler, büyük kütleli ve pahalı parçaların onarılmasında kullanılmaktadır: Değişik alaşımların ve sert metallerin (Stellit) birikimini sağlamak için telli ya da tozlu tabancalar uygulamaya sokulmuştur.

yüzey işlenmesi

Yarı ürünlerin ya da metal parçaların korunmaları, kullanım özelliklerinin düzeltilmesi (aşınma ve sürtünmeye direnç) ya da süsleme amaçları ile yüzeylerine uygulanan işlemleri, geleneksel yöntemleri (elektroliz ,galvanizleme ya da ergimiş çinkoya daldırma, reaktif çözeltilere batırma) bütünleyen yeni fiziksel-kimyasal yöntemler devreye sokmaktadır. Gaz fazında kaplama, sıcaklık yükselmesi olmaksızın, dola-

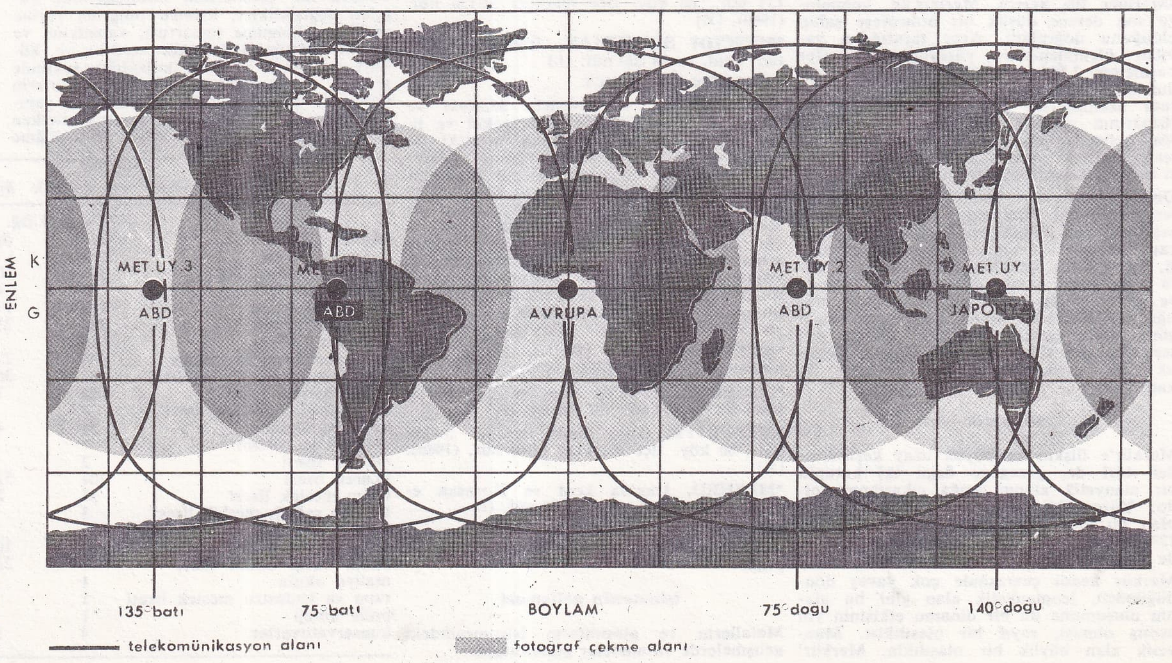

GARP dünya meteoroloji programına katılan jeostasyoner beş uydunun yeri ve bu uyduların fotoğraf çekmek ve bilgi iletmek için yer yüzünde tarayabildikleri bölgeler

Reading Avrupa Meteoroloji Merkezi'nde (Büyük Britanya) bilgi işlem salonu

yısıyla malzemede biçim bozulması görülmeden çok farklı malzemelere, hatta metal olmayan malzemelere bile uygulanmaktadır. Pek çok parçaya ve elektronik bileşene vakumda buharlaştırma ve yoğuşturma ile kaplama yapılmıştır (altın, titan kaplama). Geleneksel elektrolitik yüzey kaplama yöntemlerinde, işlemlerin otomatikleştirilmesi (programlı makineler) ve elektroliz parametrelerinin daha iyi denetlenmesi ile dikkate değer ilerlemeler yapılmıştır. Ayrıca, banyo bileşimlerindeki gelişme, büyük seride kaplamalar için daha kolay ve daha güzel özel tabakalar sağlamaktadır (parlak kaplamalar vb.). [L]

***METEOROLOJİ** i. — ANSİKL. Meteorolojinin karşısındaki en önemli engellerden biri ,yeryüzeyinde kurulu gözlemevleri şebekesinin yetersizliğidir. Gerçekten, bu şebekeyi oluşturan 10 000'nin üzerindeki istasyon Dünya yüzeyinde çok eşitsiz bir biçimde dağılmıştır. Yeryüzünün yüzde 71' ini oluşturan okyanuslarda hemen hemen hiç gözlem istasyonu yoktur; ekvator bölgeleri ile güney yarımküresindeki topraklarda çok az gözlem istasyonu vardır. Bundan dolayı, günlük 40 000 dolayındaki ölçüme rağmen atmosfer hâlâ çok az tanınmaktadır.

Birkaç yıl içinde, Dünya Meteoroloji Örgütü (WMO) ve Uluslararası Bilimsel Birlikler Konseyi (ICSU)'nin yönetiminde gerçekleştirilen uluslararası geniş araştırma programı GARP (Global Atmospheric Research Program [Dünya Atmosferi araştırma programı]) sonuçları sayesinde dünya çevresindeki hava kütlelerinin dolaşım mekanizmaları daha iyi anlaşılacak ve böylece daha iyi hava tahmini yapılabilecektir. Bu programın ilk deneyi 1 aralık 1978 ile 30 kasım 1979 arasında, 1979 ocak-şubat ve mayıs-haziran aylarında iki yoğun gözlem dönemi içinde yapılmıştır. Bu amaçla, yetmiş ülkenin parası, teknik ve insan gücü biraraya getirilerek büyük imkanlar kullanılmıştır: Beş tanesi dünya ile birlikte dönen, eşit aralıklarla, ekvatorun yaklaşık 36 000 km üzerinde bulunan ve görme alanı Kuzey - Güney 50. enlemlere kadar uzanan 10 uydu, 50 kadar gemi, 100 kadar uçak, yüzlerce balon ve diğer araçlar bunlar arasındadır.

Dünyanın dört bölgesi (Hint Okyanusu - Güneydoğu Asya; Gine Körfezi - Batı Afrika; Kuzey ve Güney Kutupları) atmosfer dolaşımı nedeniyle özel bir gözlem konusu olmuştur; çünkü, bilindiği gibi tropiklerarası bölge ile kutup bölgeleri, atmosferin oluşturduğu termik makinenin sıcak ve soğuk kaynaklarını meydana getirmektedirler.

Reading Avrupa Meteoroloji Merkezi

Meteorolojide ilerlemeler dünya üzerindeki gözlemevleri şebekesinin gelişmesine bağlı olmasının yanı sıra, toplanan bilgilerin işlenmesi için kullanılan araçların artmasını da gerektirmektedir. Bu konuda, 15 haziran 1979'da Londra'nın banliyösü Reading'te açılan Avrupa orta vadeli meteorolojik tahmin merkezi önemli bir olaydır. On yedi ülke tarafından finanse edilen ve 150 kişinin çalıştığı bu kuruluşun amacı, on gün geçerli güvenilir hava tahminleri yapmaktır (oysa o güne kadar 4-5 günün ötesinde tahmin çok şüpheli olmaktaydı . Merkezin kendisi bilgi toplamamakta, dünya şebekesi ve Bracknell'deki İngiliz Meteoroloji Bürosu'ndan gelen bilgileri almaktadır. Aynı şekilde, üye devletlere alışılagelmiş biçimde hava tahminleri vermemekte, atmosferin, ulusal merkezlerin yorumlayacakları ve kendi ihtiyaçlarına göre tahmin yapacakları, öngörülen durumunu bildirmekle yetinmektedir.

Bu Merkez'de 3 bilgisayar çalışmaktadır. Bunların başlıcası, «Cray I» adındaki hesaplayıcıdır. «Cray I»in, 64 bit'lik ve 1 milyon kelimelik bir belleği vardır ve saniyede 50 milyon işlem yapabilir; bu son derece güçlü makine ile, gelecek 24 saatlik meteorolojik durumu bilmek için gerekli 120 milyar işlem 40 dakikada tamamlanmakta, 10 günlük tahmin için gerekli 540 milyar işlem ise ancak 3 saat sürmektedir.

Bu bilgisayara yardımcı olan «Control Data Cyber 170/175» bilgisayarı ise kullanılacak tahmin modeline girecek verileri hazırlar, model sayesinde hesaplanmış verileri biçime koyar ve bütün veri bankalarını yönetir. Nihayet, küçük bir «Regnen centralen» bilgisayar Bracknell Merkezi tarafından iletilen verileri alır ve 17 üye ülkenin meteorolojik servisleri ile olan bağlantıyı sağlar.

İki tahmin yöntemi

Meteorolojik tahmin fiziğin ve termodinamiğin yardımıyla, bilinen bir durumdan hareket ederek atmosferin değişimini tahmine dayanır. Bu amaçla, ya grafik yöntemi, ya da tayf yöntemi kullanılır. Birinci yöntem, dünya meteoroloji şebekesi tarafından her gün yapılan ölçümlerden -bu ölçümler oldukça düzensizdir- (sıcaklık, basınç, nem, rüzgarın hızı ve yönü) hareketle düzenli bir ideal şebeke için gerekli parametre değerlerini hesaplamaya dayanır. İdeal şebeke için, her kutusunun kenarları (enlem ve boylamlar) 1,8° olan, yani ekvatorda ve boylamlarda yaklaşık 200 km uzunlukta olan bir grafik çizilir; ayrıca yer ve yükseklik arasında, basıncı 25 milibar, yani ortalama mesafeleri 23 km olan 15 seviye noktası verilir. Sonuç olarak, bu üç boyutlu ideal şebekede toplam 276 480 nokta vardır.

Tayf yöntemi ise, bütün sıcaklık, basınç, nem, rüzgarın hızı ve yönü değişimlerinin bir dizi elementer değişimlere bölünmesine dayanır. Burada da yine üç boyutlu bir başka ideal şebeke elde, edilir.

Başlangıç durumu kurulduktan sonra, bilgisayar her 15 dakikada bir atmosferin gelişmesini sağlayan bir program uygular: Böylece, 10 günlük bir tahmin, her biri art arda 15 dakikalık 960 gözlem gerektirir.

Elde edilen ilk sonuçlar çok cesaret vericiydi ve gelecek 10 yıl içinde 7-10 günlük güvenilir tahminler yapılabileceği umudunu veriyordu.

Hava şartlarının değiştirilmesi

Gitgide daha uzun süreler için geçerli güvenilir hava tahminlerinin çıkarılması amacıyla gösterilen çabaların yanı sıra, son yıllarda, bölgesel hava şartlarının değiştirilmesi imkânları üzerinde de araştırmalar geliştirilmiştir. Bu araştırmaların bir bölümü, dolu ya da sisten doğan zararların asgariye indirilmesini hedef almaktadır. 1977'de doluyu incelemek amacıyla 4 yıllık bir fransız - italyan - isviçre programı yürürlüğe konmuştur. Bundan amaç, ilkin, dolunun neden ve nasıl oluştuğunu öğrenmektir; ayrıca, Sovyetlerin bu âfet ile mücadelede ortaya koydukları bir yöntemin etkinliğinin doğrulanması amacı da güdülmektedir (dolu yapan bulutları tohumlama ile dolu tanelerinin boyutlarının azaltılması yöntemi).

Araştırmaların diğer bölümü suni yağmur yağdırmaktır. 1950 yıllarından beri, dünyanın bir çok yerinde, yağışları artırmak

Foto. L. Cherruault/Camera Press/Parimage (LAROUSSE)

için bulutların gümüş iyodür kristalleri ile tohumlanması denemeleri yapılmıştır. Bununla birlikte suni yağmur sorununun bilimsel bakımdan tartışma götürmeyen sistemli bir incelemesi bugüne kadar ortaya konamamıştır. Bu boşluğu doldurmak amacıyla, mart 1979'da Valladolid bölgesinde (İspanya) Dünya Meteoroloji Örgütü' nün himayesinde bir «Yağış Artırma Projesi» (PAP) uygulamaya konmuştur.

1979 ve 1980 ilkbaharında iki buçuk ay boyunca, İspanya, ABD, Fransa ve İsviçre'nin (SSCB daha sonraki bir tarihte katılacağını bildirmişti) işbirliği ile yürütülen çalışmalar bulut sistemlerinin fiziğini incelemeyi sağlamış ve seçilen bölgedeki meteorolojik şartların programın uygulanmasına elverişli olduğunu ortaya koymuştur. Bu program, 1981'de, verilerin ayırımın yapılmasından sonra, 1982'de tohumlama işlemlerine başlanmasını ve bunun en az 1986 yılına kadar her ilkbahar tekrarlanmasını öngörmektedir. Ayrıca, elde edilen sonuçların analizi için iki yıl daha gerekli olacaktır; böylece, insanın yağmur yağdırıp yağdıramayacağı ancak 1990'a doğru anlaşılmış olacaktır.

iklim değişiklikleri

1976 ilkbaharı ve yazı boyunca Avrupa'da, özellikle Fransa'da karşılaşılan kuraklık yeryüzü ikliminin değişiklikleri üzerindeki araştırmalara yeni bir ilgi yaratmıştır.

Zamanımızdan yaklaşık 8 000 yıl önce son buzul çağının bitişinden beri dünya ikliminin ancak oldukça dar sınırlar içinde değiştiği sanılmaktadır. Tarih çağı içinde sözü edilen çok şiddeti kışlar ya da çok kurak yazlar muhtemelen belirli bölgelera ait gözlemlerdir. Bununla birlikte, XVI. yy'ın ilk yarısı ile XIX. yy'ın ilk yarısı arasında, bugünkü ortalama sıcaklığa göre 1°-2° düşüş gösteren bir «küçük buzul çağı» görülmüştür. 1850'den beri ise, özellikle Kuzey Atlantik'te bir ısınma eğilimi gözlenmekteydi. Ama son 20 yıldır bu eğilim tersine dönmüştür: Kutup buzlarının hacmi yeniden artmaktadır.

Yeni bir buzul çağına mı gidiyoruz; yoksa tersine, dünya giderek ısınıyor mu? Bu soruya uzmanlar cevap veremiyorlar; ancak her ne olursa olsun, dünya çapında doğal nedenlere bağlı iklim değişikliklerinin (eğer böyle bir şey olursa) çok yavaş yavaş olacağını ve kısa vadeli geçici oynamalar dolayısıyla farkedilemeyeceğini belirtmektedirler. Aslında bugün, iklim konusunda, bazı insan etkinliklerinin yaratabileceği sonuçlar bakımından endişeler vardır. Örneğin, havada karbon dioksit gazı oranının artması (konutlar ve sanayi bacaları), ser* etkisiyle, gelecek iki yüzyılda dünya ikliminde genel bir ısınma yapabilecektir. Bu değişiklik faktörüne, fosil ya da nükleer yakıtların yanmasından çıkan ısı, toz birikimi, yukarı atmosferde aerosollerde kullanılan kloroflüorometan' ın toplanması vb. de eklenmektedir.

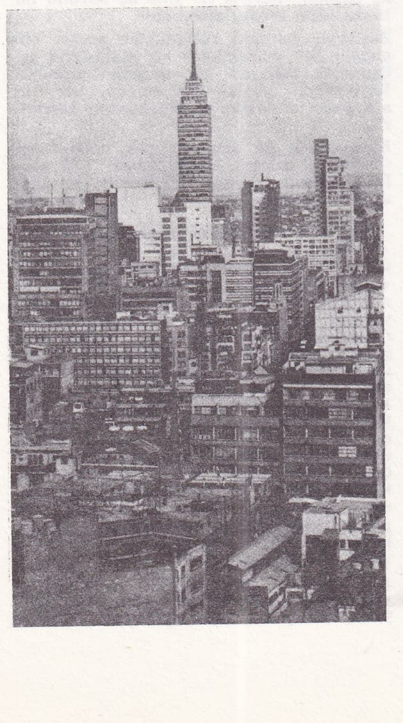

MEXİCO'da gökdelenler

Bugünkü bilgilerin ışığında ,doğal olaylar ya da insan etkinlikleri sonucu oluşacak kısa vadeli iklim değişikliklerinin kapsamını tahmin etmek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla, Dünya Meteoroloji Örgütü, iklimde ortaya çıkabilecek herhangi bir önemli değişiklik rizikosunu yeterince önceden değerlendirebilmek için ,bu çeşit olayları izleyebilecek programlar yapılmasını tavsiye etmektedir. Şimdiden, dünya çevre denetimi için bir sistem çalışmasına başlanmıştır; özellikle atmosferdeki karbondioksit oranı, stratosferde volkanik kaynaklı tozların davranışı, eser miktarda mevcut gazların durumu (azot oksitleleri), kar ya da buz kaplı bölgelerin genişliği, yeryüzü ışık halkasının değişimi vb. önem kazanmaktadır.

Stratosferde ozon ve aerosol yoğunluğu ve dağılımı ile ilgili sistemli bir incelemeye 24 ekim 1978'de fırlatılan amerikan uydusu «Nimbus 7» ile kutup bölgeleri üzerinde girişilmiş ve bu inceleme 18 şubat 1979' da yörüngeye oturtulan «SAGE» (Stratospheric Aeorosol and Gas Experiment) adındaki amerikan uydusu ile daha aşağı enlemlerde sürdürülmüştür. İlk sonuçlara göre, insan etkinliklerinin atmosferde ozon üzerindeki zararlı etkilerinin korkulduğundan daha az olduğu anlaşılmaktaydı. (L)

***METZ,** Fransa'da kent, Lorraine bölgesinin ve Moselle yönetim bölgesinin merkezi. — 117 199 nüf. Üniversite. Otomotiv sanayii. Petrol rafinerisi. Termik santral. (L)

***MEUDON,** Fransa'da Hauts - de - Seine yönetim bögesinde Kanton merkezi. — 53 413 nüf. (L)

***MEURISSE** (Paul), fransız tiyatro ve sinema oyuncusu. — (öl. Paris 1979). 1970' lerde rol aldığı başlıca filmler: *Doucement les basses* (Baslar Hafif Lütfen) [J. Déray, 1970], *les Voraces* (Açgözlüler) [S. Gobbi, 1972], *les Suspects* (Şüpheliler) [M. Wyn, 1974], *Çingene* (le Gitan) [1975]. (M)

***MEURTHE-ET MOSELLE yönetim bölgesi,** Fransa'da Lorraine bölgesinde yönetim bölgesi. — 722 587 nüf. (L)

***MEUSE yönetim bölgesi,** Gransa'da Lorraine bölgesinde yönetim bölgesi. — 203 904 nüf. (L)

***MEXİCALİ,** Meksika'da kent ve Aşağı Kaliforniya'nın merkezi. — 338 423 nüf. (L)

***MEXİCO,** Meksika'nın başkenti ve federal bir yönetim bölümünün merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 14 400 000 nüf. Müzeler. (L)

***MEYAK** (Devlet Memumrları Yardımlaşma Kurumu). — 30 Temmuz 1971'de kabul edilerek yürürlüğe girmesi gereken MEYAK yasası Meclis'ten çıkmadı. Buna rağmen sürekli kesinti yapılması 1975'ten sonra memurlar arasında yaygın tepkilere yol açarak Danıştay'da dava konusu oldu. Bazı kurumlar ödenti kesimini kendiliklerinden durdurdular. İktisadî devlet kuruluşları dışındaki devlet kuruluşlarında çalışan memurların maaşlarından kesilerek bir fonda toplanan yüzde 5'ler 1982' sonunda 33 milyar lirayı geçti. Memurlara ek yardımlar sağlayacak yatırımlara dönüştürülemeyen ve bu yüzden gerçekleştirilemeyen MEYAK'ın bir fonda toplanan birikiminin 13 milyar 250 milyon lirası Devlet Yatırım Bankası, 4 milyar 865 milyonu Emlak Kredi Bankası, 9 milyar 855 milyon lirası da Hazinece kullanıldı. «Görülen lüzum üzerine» Maliye Bakanlığı fonda kalan paranın 1 milyar 260 milyon lirasını da ölen ya da emekli olan memurlara geri ödeyince elde ancak 1 milyar 924 milyon lira kaldı. 2 271 sayılı yasa ile Meyak Kesenekklerinin Bakanlar Kurulu'nun saptayacağı esaslar çerçevesinde memurlara geri ödenmesi öngörüldü (1983). Kesintilerin anaparası mart 1984'te, faizleri haziran 1984'te hak sahiplerine ödendi. (M)

***MEYDAN,** Bitlis ilinde, Mutki ilçesine bağlı bucak. — 5 942 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 609 nüf. (1980). [M]

***Meydan,** Meydan Gazetecilik ve Neşriyat Limited Şirketi tarafından İstanbul'da yayımlanan aylık fikir ve sanat dergisi. — Ocak 1983'te çıkan 613. sayısıyla yayımına son verdi. (M)

***Meydan - Larousse** (BÜYÜK LÜGAT VE ANSİKLOPEDİ). — 1976'da yayımlanan ilk ek ciltten sonra, 1984'te ikinci ek cildi yayımladı. (M)

***MEYDANCIK,** Artvin ilinde, Şavşat ilçesine bağlı bucak. — 9 256 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 1 110 nüf. (1980). [M]

***MEYVECİLİK** i. — ANSİKL. Türkiye'de meyvecilik sektörü, 1974'ten sonraki dönemde de belli bir tempoyla gelişimini sürdürdü. Türk meyve yetiştiricilerinin, meyve ağaçlarının bir yıl iyi ürün verip bir yıl vermemesini önleyen yöntemleri uygulamaya başlamasının bunda rolü büyüktür. Ayrıca meyve üretiminin dış ve iç pazarlarda değerini bulması da meyve üreticilerini özendirdi. Buna bağlı olarak türk meyve sanayii önemli atılımlar gösterdi. Meyvecilik, yaş ve kuru meyve dışsatımında standardizasyon, ambalaj, depolama ve nakliye gibi sorunları çözümlenince daha da gelişecektir.

1980'de meyve dışsatımından 52,6 milyar lira gelir sağlandı. Bunun 49,67 milyar lirası (yüzde 94) fındık (100,9 bin ton, 28,9 milyar lira), üzüm (80 bin ton, 9,75 milyar lira), turunçgiller (toplam 176 bin ton, 6, 64 milyar lira), kuru incir (32,6 bin ton, 3,2 milyar lira) ve elma (30,3 bin ton, 1, 15 milyar lira) dışsatımından elde edildi. (M)

***MEZARIŞERİF,** Afganistan'da kent ve il yönetim merkezi. — 41 000 nüf. XV. yüzyıldan kalma cami. Termik santral. (L)

***MEZHEP** i. — ANSİKL. İlahiy. *Hıristiyan mezhepler.* Tektanrıcı dinlerin hepsinde, özellikle Hıristiyanlık'ta öteden beri çeşitli mezhepler ve bu mezhepler içinde çeşitli tarikatlar vardır. Bunların sayısı bütün dünya da binleri bulur. Ne var ki, bu mezhep ve tarikatların çoğu önemsiz grupcuklardan ibarettir. Hıristiyan mezheplerin tümünü sayıp dökmek mümkün değilse de eski ve yeni belli başlı hıristiyan mezheplerini şöylece sıralamak mümkündür: Protestanlık'tan kaynaklanan mezhepler (Kuakerler, Pentakotistler, Selamet Ordusu, Billy Graham'ın protestanları); milenarist (bin yıl yaşamak üzere İsa'nın yeniden yeryüzüne döneceğine inananlar) ve ütopist mezhepler (Adventistler, yani İsa'nın ikinci kez dünyaya geleceğine inanan ve onu bekleyen protestanlar, Yehova Şahitleri, Mormonlar, Tanrı'nın Çocukları), şifacı ve bilimsel mezhepler (Hıristiyan Bilimi, Montfavet İsa'sı, Üç Kutsal Yürek, Siyantoloji Kilisesi) ve son olarak doğulu anlayıştan esinlenen mezhepler (Moon, Kutsal Işık Misyonu, Krişna inancı, Transandantal Meditasyon).

Bu hareketlerin çoğu, hatta kaynağı Uzakdoğu'da bulunanlar bile, ABD yoluyla dünyaya yayıldı. Çünkü Kuzey Amerika kıtası özellikle Kaliforniya, her çeşit dinsel akım için elverişli bir topraktı:

Uzun saçları, acayip giysileriyle Los Angeles'de, Hollywood Bulvarı'nda bir aşağı bir yukarı dolaşarak insanları durdurup «kardeş, İsa sizi seviyor!» diye gelip geçenlere güvence veren *Jesus Freaks*'den (İsa'nın Kaçıkları) en sapkın mezheplere, örneğin «Jim» Jones'in Halkın Tapınağı'na (*People's Temple Full Gospel*) kadar pek çok mezhep Kaliforniya'da ortaya çıkmıştır. (Bu Jim Jones yandaşlarıyla birlikte Guyana'da bir ormana yerleşmiş ve orada gene onlarla birlikte toplu «intihar» yoluyla ölümü seçmişti [kasım 1978]). Bir süreden beri Avrupa ülkelerinde ortaya çıkan bazı yeni mezhepler (Moon, Tanrı'nın Çocukları, Krişna), gerek üye edinme yöntemleri (halka açık yerlerde üye devşirme, örgütün gerçek amacı üstüne yalan söyleme vb.), gerek inanç aşılama sistemleri sayesinde kötü etkilere açık gençler için bir tehlike yarattı. Halkın Tapınağı mezhebinin paranoyak önderinin kendisini ve yandaşlarını imha edişinden sonra bu tehlike daha da önem kazandı. Özellikle batı

Foto. X (MEYDAN)

dünyasında yaygınlaşan bu dinsel örgütlerin bellibaşlı nitelikleri şöyle sıralanabilir:

● *Megaloman ve karizmatik bir önder:* Önderlerin gücü çoğu kez mutlaktır ve müritlerin üstündeki etkisi Guyana dramına benzer dramlara yol açabilecek kadar korkunçtur.

● *Belirsiz, anlaşılmaz siyasal -dinsel amaçlar.* Mezhep ve tarikatların çoğu din maskesi altında politika yapar. Jim Jones marksist, Sung Muyung Moon ise aşırı komünizm düşmanıydı. Milenarist ve ütopist mezheplerse (Yehova Şahitleri, İnsanın Dostları, Mormonlar, Tanrı'nın Çocukları), müritlerine yeryüzünde cennet vaadetmektedir.

● *Demir disiplin.* «Sapınç ve Abartma» denilen sosyolojik yasaya göre, bir hareket ne kadar düşmanlık ve baskıyla karşılaşırsa, kendi iç düzeninde o kadar katı ve «dış düşman»a karşı o kadar saldırgan olur.

● *İnanç aşılama yöntemleri.* Bedensel ve zihinsel aşırı yorgunluk, uykusuzluk ve az beslenme, her çeşit ilişkiden soyutlanma ve kopma, belirsizlik duygusu ve korku, beyin yıkama, uygulanan bellibaşlı yöntemlerdir.

Bu mezhep ya da tarikatların başarısı nereden kaynaklanıyor? Önce batı uygarlığının yaşadığı bunalım, yani herşeyin, aile, okul, ordu, kilise gibi kurumların tartışma konusu olması, onlara elverişli bir ortam hazırlıyor. Ayrıca sonuç olarak, bu mezhep ya da tarikatlar, belli belirsiz duyulan birtakım ihtiyaçlara da karşılık veriyorlar.

● *Bir yere bağlanma ihtiyacı.* Mezhepler, her çeşit kesinliğin sallantıda oluşu bir dönemde, doğrudan sorulan sorulara açık ve yalın karşılıklar veriyorlar.

● *Deneysel kanıt ihtiyacı.* Mezhepler, çoğunlukla, sorulara bilimsel iddialı cevaplarla ve niceliği belirlenebilen yararlı sonuçlarla karşılık veriyorlar.

● *Güvenlik ihtiyacı.* Dünyanın sonunu getirecek bir nükleer savaşın korkunç tehdidi karşısında bu mezhepler, özellikle milenarist mezhepler, kurtulma, yıkımdan sağ çıkacak seçkinler arasında yer alma konusunda kesin vaatlerde bulunuyorlar.

● *Batınilik ve gariplik ihtiyacı.* Mezhepler ve özellikle Uzakdoğu kaynaklı olanlar kasvetli, teknokratik ve insanlık dışı bir dünyaya karşı ulaşılmaz bir gizem ve başka bir iklim sunarlar.

● *Mutlaklık, karşılık beklememe ve özveri ihtiyacı.* Her şeyin görece olduğu ve büyük dinlerin bile soluğunun kesildiği izlenimini veren bir çağda, bu inançlar insanı topyekûn bir bağlantıya çağırıyorlar.

● *İnsancıl sıcaklık ve dostluk ihtiyacı.* Yalnızlığın bencil ,kişiliksiz ve soğuk dünyasında, bu inançlar insanlara, herkesin hoş karşılandığı ,birbirine kardeşçe bağlandığı küçük gruplar öneriyorlar.

Belki bu sonuncu ihtiyacı, bugünkü gençler daha derinden duymaktadır. Buna karşılık mezheplerin çare olarak öne sürdüğü insan sıcaklığı, dostluk, yüksek insanlık ideali hiç de küçümsenecek şeyler değildir. Bundan şu sonuca varılabilir: Mezhepler ve tarikatlar, her şeyden önce, «tüketim toplumları»nın aldatıcı parlaklığından daha başka şeylere susamış olan gençliğin tedirginlik göstergesi, bunalım işareti, habercisidir.

başlıca yeni hıristiyan mezhepleri

● *Krişna İnancı Derneği.* Hindli A.C. Bhaktivedanta Svami'nin (doğ. 1896) kurduğu bu dernek, Krişna'yı biricik tanrı, her şeyin yaratıcısı, «üstün varlık, en son barınak, salt gerçeklik, kutsal ve ebedi kişilik» olarak kabul eder. Oysa, geleneksel hinduizm, onda ancak vişnuların somut örneğini görmektedir.

«Bhaktiyoga» (bağlılık yogası), Krişna müritlerine onu tanımayı ve sevmeyi sağlayan bir yoldur. Dernek *Back to Godhead* (Tanrıya Dönüş) adlı bir dergi çıkarmakadır (ingiliz dilinde bir milyon nüsha). Derneğin 30 kadar ülkede 80 şubesi (*Aşram*) ve her şubede 500'den fazla müridi bulunmaktadır. Temel kitabı: *Bhagavad-Gita.*

● *Dünya Hıristiyanlarını Birleştirme Derneği.* Koreli Sung Myung Moon'un (doğ. 1920) kurduğu dernek, aynı zamanda «Birleşme Kilisesi» ya da «Yeni Çağ Öncüleri» adıyla anılmaktadır. Çok sayıda şubesi vardır.

Yeni «İsa», (Dirilişin İkinci Peygamberi) olan Moon, Adem ile Havva'nın işlemiş olduğu bedensel günahın bedelini ödeyerek ve tam yetkinlikte bir aile oluşturarak İsa'nın görevini tamamlamaya ve komünizmi ezmeye geldiğini iddia etmektedir.

Fransızca *Le Nouvel Espoir* (Yeni Umut), ingilizce *The Way of the World* (Dünyanın Gidişi) ve *The Tide is rising* (Deniz Yükseliyor) adıyla birkaç dergi yayımlayan derneğin 100 kadar ülkede iki milyona yakın üyesi vardır; bunun 650 000'i Kore'de, 50 000'i Japonya'da, 5 000'i ABD' de bulunmaktadır.

Temel kitabı: *Kutsal İlkeler.*

● *Son Gün Azizlerinin İsa Kilisesi.* New York'ta, 1830'da, Amerikalı Joseph Smith' in kurduğu mezhep ya da din. Üyelerine mormon denir. Mormonlara göre İncil'in yanlışları vardır; bu nedenle İncil'in, J. Smith'e inen vahiy ile tamamlanması gerekir. J. Smith'in öğretisine göre, Tanrı eti kemiği ile yeniden dünyaya gelecek ve on kabilenin dağınık bulunduğu Amerika kıtasında yapılacak olan Kutsal Sion'u İsa'nın kendisi yönetecektir. Bu dinin tüm dünyada 3 milyon üyesi vardır.

Temel kitapları: *Mormon Kitabı* (1830), *Doktrin ve İttifaklar Kitabı, Büyük Ödül İncisi.*

● *Siyantoloji Kilisesi.* 1954'te, Kaliforniya' da, amerikalı Lafayette Ronald Hubbard tarafından kuruldu. Kapalı sözcükler altında hinduizmden, budizmden, gizemli dinlerden çıkarılmış bir kavramlar karmaşasına dayanan bu mezhep ruhun ölümsüz olduğunu, insandan insana ya da hayvana geçtiğini ileri sürmekte, müridlerine iletişim yoluyla yeteneklerini iyileştirmeyi, acılarını dindirmeyi, insanları ve çevreyi istenilen amaca yöneltmeyi ve daha iyi bir dünya kurmayı vaadederek «uygulamalı bir din felsefesi»nin temelini kurmayı amaçlamaktadır.

Adalet ve Özgürlük adı günlük bir gazete yayınlamakta olan mezhebin dünyada iki milyona yakın üyesi vardır. Bunun 60 bini ABD'de, 16 bini İngiltere'dedir.

Temel kitabı: *Dianetik: Akıl Sağlığı Bilimi.*

● *Tanrının Çocukları.* Moise David takma adıyla tanınan Amerikalı papaz David Brandt Berg (doğ. 1918) tarafından kurulan mezhebin öğretisi milenarist türdedir. Buna göre Tanrı'nın yarattığı dünya cennetinin esenliğini uyumunu şeytan yok etmiştir. Daima zenginlerce daha çok ezilen yoksullar çoğu kez başarısız ayaklanmalarda bulunmaktadır. Ne var ki yakında bir atom savaşında zenginler birbirlerini öldürecekler ve yoksullar (Tanrının Çocukları) kulübeciklerinde azla yetinip sade bir yaşamla yeni bir toplum kuracaklardır. Tarikat *Yeni Ulustan Haberler* adlı bir gazete yayınlamaktadır. 50 ülkede 4 000 - 5 000 üyesi vardır.

Temel kitabı: *Moise David'den Tanrının Çocuklarına Mektuplar.*

● *Transandantal Meditasyon* (Deneyüstü Düşünceye Dalma). Hindli Maharishi Mahesh Yogi'nin kurduğu bu mezhep hiçbir özel dine bağlı olmayan bir çeşit düşünce (murakabe) uygulaması yapıyor. Buna göre, içe dönüş bilinci genişletir, zekâyı geliştirir, dinamik bir eylemin temellerini oluşturan derin bir erinç ve insanda doğal yoldan tepyekûn bir gelişim sağlar. Bunun tekniği, insanın bütün dikkatını ve varlığını her sabah her akşam yirmi dakika sihirli bir formül (*mantra*) üstünde toplamaktır. Amaç, o ana kadar bilinç dışı kalmış bulunan bölgelere doğru düşünceleri iletmektir. Mezhebin yarım milyonu ABD'de olmak üzere yaklaşık bir milyon müridi vardır.

● *Yehova Şahitleri.* Amerikalı Charles Taze Russell (1852 - 1916) tarafından kuruldu. İncil'i harfi harfine yorumlayan Yehova Şahitleri, kıyametin yaklaşmakta olduğuna, Harmagedon savaşından (Kıtamet) sonra yalnız kendilerinin sağ kalacaklarına inanırlar. Kutsal Kitap'ın Levililer bölümünde «kan içme» yasaklandığı için tarikat üyeleri domuz sucuğu yemez ve kan naklini reddederler.

Yehova Şahitleri'nin *Gözetleme Kulesi* ve *Uyanın* adlı iki yayın organı vardır. Üye sayısı bütün dünyada 2 milyonu bulur. (L)

MEZİTLİ, İçel ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 377 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MEZREA,** Samsun ilinde, Vezirköprü ilçesine bağlı bucak. — 13 233 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 586 nüf. (1980). [M]

***MISIR** i. — ANSİKL. Dünya mısır üretimi (1977 - 1981 ortalaması olarak) 400 milyon tona yaklaştı (393 milyon ton). ABD en çok mısır üreten ülke olma özelliğini korudu (184 milyon ton). Çin (48 milyon ton), ve Brezilya (18,2 milyon ton) onu izlediler. Romanya (10,9 milyon ton), Güney Afrika Cumhuriyeti (10,5 milyon ton), Meksika (10,5 milyon ton), Arjantin (9,3 milyon ton) ,Fransa (9,2 milyon ton), Yugoslavya (9,2 milyon ton), SSCB (9,15 milyon ton), Macaristan (6,75 milyon ton), İtalya (6,6 milyon ton), Hindistan (6 milyon ton), Kanada (4,95 milyon ton), İndonezya (3,8 milyon ton), Filipinler (3 milyon ton), Tayland (2,9 milton ton), Mısır (2,9 milyon ton), Bulgaristan (2,67 milyon ton), İspanya (2,1 milyon ton), Kuzey Kore (2 milyon ton) ise çok mısır üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular.

● *Türkiye*'de 1975'ten sonraki dönemde, mısır üretimi belli bir düzeyde sürdü. 1976' da 1 310 000 t, 1977'de 1 265 000 t, 1978'de 1 300 000 t, 1979'da 1 350 000 t, 1980'de 1 240 000 t mısır üretimi gerçekleşti. (M)

***MISIR,** Kuzeydoğu Afrika'da devlet. — 43 470 000 nüf.

T A R İ H

Ekim 1973 tarihli Arap - İsrail savaşından bu yana, Mısır politikasında derin bir değişiklik oldu. Bu değişiklik, dışarıda SSCB'den kopma, Mısır'ın «ılımlı» arap ülkelerinin çizgisini benimseyişi ve Arap-İsrail anlaşmazlığına kesin bir çözüm yolu aranması; içeride, politika alanı kesin ve çok etkili bir biçimde kapatılırken ,ekonomide ve dış politikada Batı'ya «açılış» olarak kendini gösterdi.

İsrail-Arap anlaşmazlığının çözümü

Suriye için olduğu kadar Mısır için de, 1973 ekim savaşı, gerçekte İsrail - Arap görüşmelerindeki tıkanıklığı giderici bir «teknik» anlamını içeriyordu. Amacı, ABD' yi görüşmelerde daha etkin bir rol oynamaya zorlamak, özellikle, Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararını (İsrail'in Altı Gün Savaşı'yla işgal etmiş olduğu toprakların tümünden çekilmesini öngören bu karar metni, BM'de 22 kasım 1967'de ka-

Başkan Enver Sedat

Foto. Foley/AP (LAROUSSE)

Enver Sedat Camp David görüşmelerinden sonra Beyaz Saray'da Carter ile

Kudüs'ten Kahire'ye dönen Enver Sedat'ın coşkuyla karşılanışı

Ilk Israil delegasyonu Kahire'de

bul edilmişti) uygulatmak için İsrail'e baskı yapmasını sağlamaktı.
Başkan Richard Nixon'ın Mısır'ı ziyareti ile (haziran 1974) gerçekleşen Amerika - Mısır yakınlaşması, ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger'ın başlattığı ve 18 ocak 1974 ve 1 eylül 1975 tarihli yükümsüzlük anlaşmalarının somutlaştırdığı (bu anlaşmalarla İsrail, Sina bölgesinin bir bölümünü boşaltmayı kabul etmişti) «küçük adımlar» politikasına Mısır'ın katılmasıyla kendini gösterdi. Süveyş Kanalı 5 haziran 1975'de yeniden deniz ulaşımına açıldı. 1976 ve 1977'de yoğun bir diplomatik etkinlik görüldü, ama Mısır'la İsrail arasındaki görüşmeler sürüncemede kaldı.

9 kasım 1977'de başkan Enver Sedat, Halk Meclisi önünde, Menahem Begin hükümetiyle doğrudan görüşmelere başlayabilmek için İsrail'e gitmeye hazır olduğunu söyleyerek hiç beklenmedik bir olay yarattı. Sedat'ın Kudüs'e gidişini (19 - 21 kasım), Kahire'de Ortadoğu üstüne düzenlenen bir konferans izledi. Bu konferans, aralık ayında Mısır, ABD, İsrail ve Birleşmiş Milletler'i (BM), gözlemci olarak da Vatikan'ı bir araya getiriyordu. 25 ve 26 aralık 1977'de, İsmailiye'de Sedat ile Begin'in karşılaşması, görüşmelere yeniden hız kazandırmak için ABD'nin çeşitli nedenlerle müdahalede bulunduğu uzun bir diplomatik süreci de başlatmış oldu. 5 eylül 1978'de, Camp David'de bir Amerika - Mısır doruk toplantısı düzenlendi. On iki gün sonra Carter, Sedat ve Begin, Washington'da, Ortadoğu barışı için iki «çerçeve - anlaşma» imzaladılar. Bu anlaşmalarla Mısır ve İsrail, üç ay içinde bir barış antlaşması imzalamakla yükümlü duruma düşüyorlardı. Gerçekte, görüşmeler yeniden yerinde saymaya başlamıştı ve bu konuda sonuncu engellerin ortadan kaldırılmasını sağlamak için başkan Carter'ın kesin müdahalesi gerekli oldu. Enver Sedat ve Menahem Begin 26 mart 1979 tarihinde Washington'da, Mısır - İsrail antlaşmasını imzaladılar. ABD cumhurbaşkanı da bu belgeye «tanık» kimliğiyle imzasını attı. Anlaşma, israil birliklerinin belirli zaman aralıklarıyla ve üç yıllık bir süre içinde Sina'nın bütününden çekilmesini, her iki ülke arasındaki ilişkilerin tamamıyla normalleşmesini ve Kahire ile Tel -Aviv arasında Batı Şeria ve Gazze'de bir «Özerk rejim» kurulması konusunda görüşmelerin başlatılmasını öngörüyordu (Bk. Camp* David Anlaşmaları, *Ek 2*).

Sovyetler Birliği'nden kopuş

1978 yılı Nobel Barış Ödülü'nün Menahem Begin ve Enver Sedat'a verilmesiyle taçlandırılan Mısır'ın barış çabaları, çifte sonuç verdi: Biri, Sovyetler Birliği'nden kopuş, öbürü, Arap dünyası içinde Mısır'ın giderek artan yalnızlığı.
SSCB, «müttefiki»ne askeri ve mali yardım yapmakla birlikte, H. Kissinger'in «küçük adımlar» politikasıyla uyuşamayacağını anlayınca, SSCB - Mısır ilişkileri yeniden bir kez daha gerginleşti. Gerçekten, ABD dışişleri bakanı, yalnız ABD'nin önderliği altında Arap - İsrail anlaşmazlığının bir çözüme ulaşmasını amaçlıyordu. Sedat nisan 1974'te, Sovyetler Birliği ile özellikle askeri malzeme tesliminde karşılaşılan güçlükleri gündeme getirdi. Ocak 1975'te, Leonid Brejnev, Kahire'ye yapacağı ziyareti erteledi. 1975 yılı içinde, Moskova'da Mısır'ın borçlarının ertelenmesine ilişkin sonuç vermeyen görüşmelere girişildi. Mısırlı yetkililer, bu borcun ödenmesine başlanmasından önce, on yıllık bir süre (moratoryum) istediler.

Öte yandan, ABD ile Mısır arasında 1 eylül 1975 ara antlaşmasının sonuçlanmasından sonra, Sovyetler Birliği'nin Mısır'a yönelttiği eleştiriler (SSCB, Sina'da amerikan teknisyenlerinin bulundurulmasını kınıyordu) Kahire'de çok kötü karşılandı. Mart 1976'da Mısır, kendisine Washington'un toplam bir milyar dolara varan bir yardım programı uygulayacağını açıkladı. Aynı ay başkan Sedat, Halk Meclisi önünde sovyetlerin tutumuna karşı saldırıya geçti. Meclisten, mayıs 1971'de Kahire'de imzalanmış olan Sovyetler Birliği - Mısır Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın yürürlükten kaldırmasını istedi. Teklif ertesi gün oybirliğiyle onaylandı; milletvekillerinin hemen hemen tümünün katıldığı bir oturumda, yalnız iki olumsuz oy çıktı. Birkaç hafta sonra Enver Sedat, ülkesinin sovyet donanmasına 1968 yılından bu yana tanımış olduğu kolaylıklara son verdiğini bildirdi.

SSCB - Mısır bunalımı, iki ülke arasında 640 milyon dolarlık bir ticaret anlaşmasının imzalanmasıyla geçici bir duraklama dönemine girdiyse de 2 temmuz 1976'da Sudan'da meydana gelen darbe girişimi sırasında yeniden şiddetlendi. Mısır ve Sudan, başarısız kalan darbeden Sovyetler Birliği ile Libya'yı sorumlu tuttular. Benzer suçlamalar ,Mısır'da 1977 ocak ayı ortalarında meydana gelen gösterilerden sonra da yinelendi. Birkaç ay sonra da Mısır - Libya bunalımı iki ülke arasında çatışmaya dönüştü.

1977 nisan - mayıs aylarında Mısır, Shaba ayaklanmasıyla tehlikeye düşen Zaire yönetimine askeri yardımda bulundu. Jimmy Carter ile yapmış olduğu görüşmeler sırasında (nisan 1977) başkan Sedat, Sovyetler Birliği'nin Afrika kıtasına sızmasına karşı daha kesin bir tavır takınılmasını önerdi. Sovyetler Birliği'nin Angola, Libya, Etyopya yoluyla etkinlik gösterdiğini belirtti (Mısır, Ogaden anlaşmazlığında Somali'nin tarafını tutuyordu). Buna paralel olarak arap dünyasında, Ortadoğu'daki sovyet etkisine karşı koyabilmek amacıyla ılımlı bir Kahire - Riyad ekseni oluşturuldu; temmuz 1976'da Sedat, Suudi Arabistan devlet başkanı Halid, Sudan devlet başkanı general Numeyri ile, Cidde'de üç ülkenin askeri ve sivil politikaları arasında eşgüdüm sağlamak için bir araya geldiler. Ağustosta, Sovyetler Birliği'ne (ve Çekoslovakya'ya) mısır pamuğunun dışsatımı askıya alındı. Sonunda, 26 ekim 1977'de, Mısır tek yanlı olarak, on yıllık bir dönem için SSCB'ye olan askeri borçlarını ödemeye ara verdiğini ilan etti. Savunma ihtiyacı için de, kendisine zaten askeri yardımda bulunan ABD'ye döndü.

Mısır'ın arap âlemindeki yalnızlığı

Enver Sedat'ın İsrail devletiyle başlattığı görüşmeler, arap âlemini iyiden iyiye böldü. 1 eylül 1976 tarihli ara antlaşması, özellikle Mısır'ın «ihanet»ini kınamaktan çekinmeyen Irak, Libya, FKÖ, Cezayir ve Suriye tarafından eleştirildi. Ekim 1975'te Mısır, Suriye'de üslenmiş bulunan hava kuvvetini geri çekti; sonra suriye ordusu Lübnan'a girince de Şam ile diplomatik ilişkilerini kesti. Bu arada Suudi Arabistan, Lübnan anlaşmazlığına bir çözüm bulmak amacıyla düzenlenmiş olan Riyad doruk toplantısında (ekim 1976) Mısır, Suriye ve FKÖ'yü birbiriyle barıştırdı. Aralık 1976'da ise, Suriye ve Mısır, «Suriye - Mısır Birleşik Siyasal Komutanlığı»nı kurmayı kararlaştırdılar.

Sonra daha geniş bir birlik tasarısı düşünüldü: Bu tasarı, anayasa ve yasama alanlarını içine aldığı kadar savunma, ulusal güvenlik, diplomasi, ekonomi ve haberalma

Ismailiye'de Sedat-Begin buluşması

Foto. Franken/Sygma; Salhani/Sygma; Karel/Sygma; Parimage (LAROUSSE)

alanlarını kapsıyordu. Böyle bir şaşırtıcı yakınlaşma ,Mısır - İsrail görüşmelerinin içinde bulunduğu çıkmazla açıklanabilirdi. Kasım 1977'de çözüm için yeni görüşlerin ortaya çıkmasıyla, koşulların yarattığı bu «cephe» hemen çöktü.

Sedat'ın Kudüs'e yaptığı ziyarete karşı arap ülkelerinin tepkileri değişik oldu. Suudi Arabistan, Ürdün, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas, Somali ve Sudan, başkan Sedat'ın ziyaretini üstü kapalı şekilde onayladılarsa da Cezayir, Irak, Libya, Suriye, FKÖ ve Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti «Red Cephesi»nin daha ilk toplantısında (Trablusgarp, aralık 1977) girişimi kınadılar. Bu konferansta Mısır'a karşı yaptırım kararları alındı (diplomatik ilişkilerin dondurulması, ekonomik ve mali yardımın kesilmesi, vb.). Mısır ise, Trablusgarp konferansına katılan tüm devletlerle olan diplomatik ilişkilerini kopardı. Camp David anlaşması yüzünden Mısır'a karşı düşmanca tepkilerin sayısı daha da arttı. Bağdat'da yapılan IX. Arap Doruk Toplantısı'nda (kasım 1978), ılımlı devletler (başta Suudi Arabistan olmak üzere) Red Cephesi'nin tutumunu benimsediler. Camp David Antlaşması, 1973'te Cezayir' de ve 1974'te Rabat'da Arap Birliğince kabul edilmiş kararlara (bu kararlar, Filistin halkının kendi kendisini yönetme ve FKÖ tarafından temsil edilme hakkına ilişkindi) aykırı görülerek oybirliğiyle reddedildi. 26 mart 1979 tarihli Mısır - İsrail anlaşmasının ertesinde, Bağdat'da toplanan Arap Birliği, Mısır'a karşı misilleme kararları aldı: Diplomatik ilişkilerin kesilmesi, mali yardımın kaldırılması, ekonomik boykot ve Arap Birliği merkezinin Tunus'a nakledilmesi. Mısır arap âleminde tam anlamıyla tek başına kaldı (yalnız Sudan ve Umman, Bağdad Konferansı'na katılmaktan kaçınmıştı) .

Mısır, arap yardımının kesilmesi olasılığına karşı Batı'da başka kredi kaynakları bulmaya çalışarak bir ölçüde önlemler aldı. Askeri olmayan borçlarının yarısı (11,5 milyar dolar) batılı devletler ve uluslararası mali kuruluşlarca ertelendi. Oysa, arap devletlerinin Mısır'a yaptıkları yardım, 1978'de yaklaşık 800 milyon doları buluyordu; Dünya Bankası ve Amerikan Sınai Kalkınma Ajansı (USAID) ise, Mısır kalkınma programının yılda 1,3 milyar dolar dolayında bir bölümünü karşılıyordu. Ekonomik boykota gelince, arap ülkelerinin Mısır ticaretindeki payı çok düşük (yüzde 7) olduğundan etkisi sınırlı kaldı.

Bununla birlikte Mısır, daha o sıralarda, arap âleminin onu içinde tuttuğu ekonomik soyutlanmanın etkilerini duymaya başlamıştı. Mart 1979'da Sedat, ABD ve öbür sanayileşmiş ülkelerden beş yıllık bir dönem için 10-15 milyar dolarlık borç istemek niyetinde olduğunu açığa vurdu.

başlıca üretim

pirinç	2,2 Mt
turunçgiller	1,1 Mt
elektrik	12 milyar kWs
petrol	27,5 Mt
pamuk (iplik)	0,2 Mt

ekonomik ve siyasal açılma

Mısır'ın Batı dünyasına kesin dönüşü, ozamandan beri açıkça liberal bir tutuma yönelmiş olan ekonomisi üstünde doğrudan etkiler yaptı. 15 mayıs 1974 halkoylamasıyla «ekim belgesi»nde yer alan metni ve amaçları onaylanmış ekonomik «açılma» denen politika, bir yandan yabancı yatırımları ülkeye çekmeyi, öbür yandan da bürokratik engellerden kurtulmuş bir ekonomiyi harekete geçirmeyi amaçlıyordu.

Aynı zamanda Sedat, çokpartili bir siyasal yaşama dönüşün ilk adımlarını da attı. Mart 1972'de tek parti olan Arap Sosyalist Birliği'nde (ASB) yapısal reformu incelemekle görevli bir eylem komitesi kuruldu. Ağustos 1974'te kamuoyuna açıklanan, parti bünyesi içinde kurulmuş «gelişme platformu», partide görülen üç eğilimin varlığının yasal bir statüye bağlanmasını önerdi. Bu eğilimler, partinin sol, merkez ve sağ kanatlarını temsil ediyordu. Ocak 1975'te Arap Sosyalist Birliği içindeki «sürekli» eğilimler yasallaştırıldı. Partinin III. Kongresi (ağustos 1975) yeni statüleri kabul etti. Birkaç ay sonra Halk Meclisi üç grup kurma kararı aldı. Mısır Sosyalist Arap grubu merkezi temsil ediyor ve Enver Sedat'ı destekliyordu; Sosyalist Liberaller grubu partinin sağ kanadının siyasal tutumunu savunuyor, Birlikçi İlerici Ulusal Topluluk da sol muhalefeti oluşturuyordu.

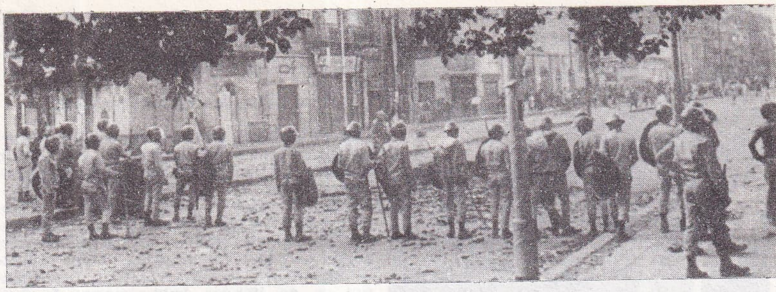

Kahire'de ayaklanma (19.1.1977) [79 ölü, 800 yaralı, 2 000 tutuklu]

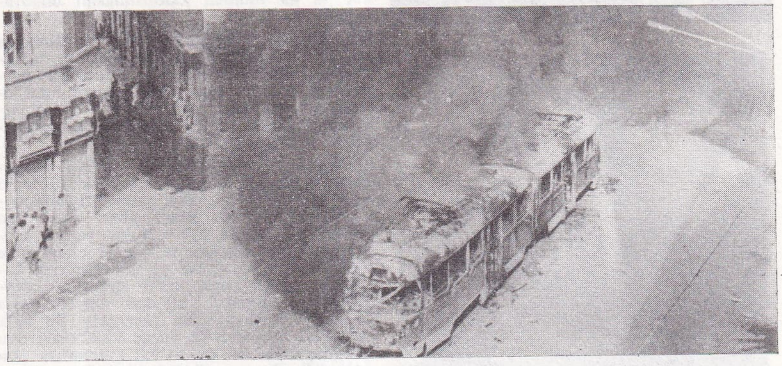

Kahire'de ayaklanma

El Ariş'in Israil'den geri alınışı töreninde Israil bayrağı indirilirken

Enver Sedat'ın 16 eylül 1976'da cumhurbaşkanlığına yeniden seçilişinden sonra, Halk Meclisi'nin, 28 ekim ve 4 kasım 1976 seçimleri sırasında yenilenmesi söz konusu oldu. Seçim kampanyası, ülkenin 1952'den beri hiç tanımadığı ölçüde demokratik koşullar altında geçti. Kampanya üç grubun temsilcileri ile çok sayıdaki «bağımsız» aday arasında sürdürüldü. Seçimler, Halk Meclisi'ndeki 342 sandalyeden 280'ini elde eden hükümetçi görüşün başarısıyla sonuçlandı. Sosyalist Arap Birliği'nin sağ ve sol kanadı sırasıyla, sadece 12 ve 2 milletvekili çıkarabildi. Bağımsız milletvekillerinin sayısı ise 48'di. Kasım 1976'da Memduh Salim'in (doğ. 1915) kurduğu hükümetin tüm üyeleri Sosyalist Arap grubuna bağlı kişilerdi. Aynı ay içinde iktidar, Sosyalist Arap Birliği'nin üç grubuna da partileşme izni vererek, liberalleşme yönünde yeni bir aşama kaydetti.

Bu da, Memduh Salih yönetiminde Mısır Sosyalist Arap Partisi'nin (merkez), Liberal Sosyalistler Partisi'nin (sağ) ve Halid Muhiddin'in Birlikçi İlerici Ulusal Topluluğu'nun (sol) kurulmasına yol açtı. Çokpartili yaşama dönüş, 29 haziran 1979 tarihinde yürürlüğe giren bir yasayla düzene bağlandı. Bu metin, yasal politika sahnesinde, (1952 devrimi sırasında kapatılmış olan partilerin yeniden kurulmasını yasaklayan kısıtlayıcı önlemlere karşın) SAB' den doğmamış bir dördüncü kuruluşun,

Foto Salhani/Sygma (2) ;Chauvel/Sygma (LAROUSSE)

Başkan Enver Sedat, Washington ziyaretinde başkan Carter ile

Başkan Enver Sedat eski Iran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi ile

Enver Sedat'a suikast

Yeni Vafd'ın ortaya çıkmasına (şubat 1978) yol açtı. Bu parti, parlamentoda başlıca muhalefet gücünü oluşturarak, 24 milletvekilinin desteğini sağladı.

siyasal «açılma»nın sınırları

İçte tehlikelerin artması ve yönetime karşı yasal muhalefetin giriştiği eleştirilerin sertliği yöneticileri yeniden baskı politikasına yöneltti. 18 ve 19 ocak 1977'de, başkentte ve Mısır'ın pek çok ilinde gösteriler patlak verdi. Gösterilere, 17 ocak tarihinde kararlaştırılmış olan fiyat artışları neden olmuştu. Bu kararlar, temel ürünlere hükümetçe yapılan yardımın azaltılmasını ya da tümden kaldırılmasını öngörüyordu.

1952 Kahire yangınından beri görülmemiş olan bu yoğun şiddet gösterilerinin bilançosu çok ağır oldu. Yetkili makamlar, gösterilerin patlak vermesinde sorumluluğu olanları cezalandırmakla birlikte, fiyat artışlarına ilişkin kararı yürürlükten kaldırmayı da uygun buldular.

10 şubat 1977'de, mali ve inzibati karakterde birtakım kararlar alınarak (örneğin sosyal gruplar için vergi indirimi) halk oylamasına sunuldu: Buna göre, yasa dışı siyasal bir örgüte üye olanlar ya da «kamu huzurunu bozucu ve ulusal ekonomiye zarar verici» bir greve ya da gösteriye katılanlar ömür boyu hapis cezasına çarptırılacaktı. Ayrıca, bundan böyle basın da sıkı bir denetimden geçecekti. Bu halk oylaması, seçmenlerin yüzde 99,42'sinin oyu ile onaylandı ise de sosyal çalkantıya son veremedi. Bu kez gösteri yapmak sırası, aşırı dinci hareketlere gelmişti. Temmuz 1977'de, vakıflar eski bakanı, 1971'de kurulmuş ve 1975 - 1976 arasında pek çok silahlı saldırı eylemini gerçekleştirmiş olan gizli din örgütü *Tafkir ve Hicra* (Cezalandır ve Kaç) tarafından kaçırılarak öldürüldü. Yönetimin karşılığı çok sert oldu. Örgütün 400 üyesi tutuklandı, elli kadarı ağustos 1977'de yargılandı. Sanıklardan beşi (aralarında örgütün kurucusu da vardı) idama mahkûm edilerek asıldı (mart 1978). Başka müslüman grupçuklar da, temmuz ile ağustos 1977 arasında ortaya çıkarılarak dağıtıldı. İktidar, aşırı din derneklerini ortadan kaldırınca, özellikle «Müslüman Kardeşler» örgütünce temsil edilen gelenekçi islama ödün vermek zorunda kaldı. Böylece temmuz 1977'de çok sayıda başkanlık kararnamesi yayınlandı. Bunlara göre, islam dininden dönüş, ölüm cezasını gerektiren bir suç sayılıyordu; ayrıca, zina ve içki kullanılması da sert bir şekilde cezalandırılıyordu. Başkan Sedat aynı zamanda, Mısır hukuk sisteminin aşamalı olarak şeriata uydurulacağını da bildirdi. Bu girişimler, liberal eğilimli müslümanlar ve Kıpti topluluğu tarafından çok kötü karşılandı. Bunun üzerine, yöneticiler sözkonusu yasa tasarılarını Halk Meclisi'ne sunmaktan vazgeçtiler.

Mısır - Libya savaşı ve Başkan Sedat'ın Kudüs'ü ziyareti de (kasım 1977) sol çevrelerde sert eleştirilere yol açmıştı. Yılın sonlarına doğru, Sedat en nazik siyasal manevrasına girişti; muhalefetin şiddetlenmesine yol açan sürekli ekonomik ve sosyal bunalım ve daha başka sebepler Sedat'ı, Birlikçi İlerici Ulusal Topluluk ile Yeni Vafd Partisi'ni, Halk Meclisi'nin 14 mayıs 1978 tarihli oturumunda, sert bir dille suçlamaya zorladı. Bir hafta sonra, mısırlılar, halkoylaması yoluyla «iç cephenin korunması amacını taşıyan» altı maddelik bir dizi ilkeyi hep birlikte onayladı. Bu da «iç cephenin ve sosyal barışın korunmasına ilişkin yasa»yı Halk Meclisi'nin 1 haziranda onaylayıp kabul etmesine yol açtı. Bundan böyle, «kutsal dinlere aykırı ilkeleri yayan ya da yayılmasına yardım edenler; sosyal barışa ve ulusal birliğe zarar verenler ,1952 devriminden sonra yasaklanmış siyasal partilerde yer alanlar ve mayıs 1971'de iktidardan uzaklaştırılmış olanlar (mayıs 1971'de, Ali Sabri ve arkadaşları iktidardan uzaklaştırılmıştı) siyasal yaşamdan ve kamusal görevden uzaklaştırılma tehdidi altıda alındılar».

Ayrıca, bu gibi kimselere basın - yayın organlarında çalışmak da yasaklandı. Bu yasa, muhalefeti siyasal yaşamdan büsbütün silme imkânı veriyordu. Sonra mayıs 1978' de, 150 kişi seyahat yasağına çarptırıldı ve bunlar hakkında resmi soruşturma açıldı. Haziranda Yeni Vafd Partisi kapandı. Birlikçi İlerici Ulusal Topluluk da, faaliyetini azaltmak zorunda kaldı. Ağustos 1978'de, Sedat, Ulusal Demokratik Parti (UDP) adıyla yeni bir parti kurdu. Bu parti, büyük çoğunluğu Memduh Şalim'in yönettiği Mısır Sosyalist Arap Partisi'nden ayrılmış merkezci milletvekillerinden oluşuyordu. Onlara, sağın on iki milletvekilinden onu da katılmıştı. Ekim 1978'de, gözden düşmüş bulunan Memduh Salim'in yerine Mustafa Halil'in (doğ. 1920) başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu. Haziran 1979 milletvekili seçimlerinde birçok yolsuzluk yapıldı. Özellikle, Mısır - İsrail Barış Anlaşması gibi pek çok konu seçim kampanyasının dışında tutuldu. Seçim sonuçları Sedat'a bulunmaz bir fırsat sağladı: Ulusal Demokratik Parti, Halk Meclisi'nde sandalyelerin yaklaşık yüzde 90'ını elde etti (382 üzerinden 343 sandalye). Yüzde on sandalye de, iktidara yakın öbür iki siyasal kuruluşa düştü. Yasal muhalefet, pratik olarak parlamento dışında kaldı. Mayıs 1980'de Sedat kendi başkanlığında yeni bir hükümet kurdu.

Ülkede soldan sağa tüm muhalefet, Sedat'ın mayıs 1980'de çıkardığı bir yasayla üçüncü kez devlet başkanı olma hakkını elde etmesini kınadı. Aynı yasayla Sedat başbakanlık yetkilerini de elinde topladı. Muhalefet, ekim 1973 Arap - İsrail savaşı sırasında genelkurmay başkanı olan Saadettin Şazli liderliğinde bir Ulusal Mısır Cephesi kurdu (nisan 1980). Amaçları «demokratik yollarla ya da şiddet kullanarak Sedat rejimini devirmek»ti. Aşırı dinci gruplar da eylemlerini sıklaştırdılar.

1980, muhalefete rağmen Sedat rejiminin güçlendiği bir yıl oldu. Eylül 1980 seçimlerinde ezici bir çoğunluk sağlayan Sedat, bir dizi liberalleşme önlemleri aldı: Oldukça özgürlükçü bir basın yasasının kabulü (temmuz 1980), kadınlara sosyo-politik haklar verilmesi, vb.

Ekonomik durum, turizm, Süveyş Kanalı (1980'de 800 milyon dolar), petrol dışsatımı (1980'de 2,9 milyar dolarlık dışsatım yapıldı) ve yabancı ülkelerde (özellikle körfezdeki zengin arap ülkelerinde) çalışan 1 600 000 mısırlı işçinin transfer ettiği döviz gelirleri (1980'de 3 milyar dolar) sayesinde düzelmişti. Milli gelir artış hızı yılda yüzde 9'a ulaştı. Ödemeler bilançosu 1 milyar dolar fazla verdi. Ne var ki bu duruma rağmen muhalefet bir türlü hafiflemedi. Saadettin Şazli yurt dışından muhalefeti sürdürürken dinci gruplar içerde yeraltı faaliyetine hız verdi.

Sedat'ın ölümü ve Hüsnü Mübarek'in iktidara gelmesi

Başkan Sedat 6 ekim 1981'de 1973 savaşı anısına yapılan bir geçit töreni sırasında, sahte üniformalı bir grup tarafından açı-

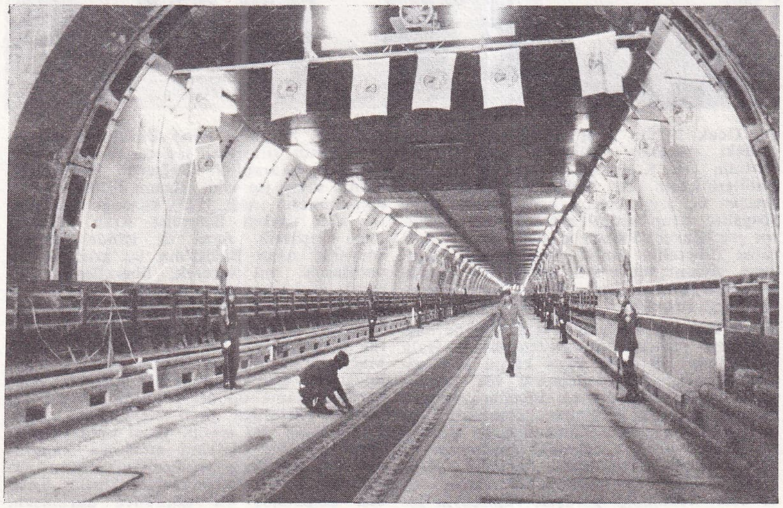

Süveyş Kanalı'nın altından geçen ve Sina'yı (Asya) Mısır'a (Afrika) bağlayan Süveyş Tüneli

Foto AP; Salhani/Gamma; Nakram Gadel karim-Al Akhbar/Gamma; Camera Press (LAROUSSE)

lan yaylım ateşiyle öldürüldü. Yapılan tutuklamalar (650 aşırı dinci militan) ve mahkeme sonunda dört saldırganla, grubun ideolojik lideri Abdülselam Farrag idam edildi (15 nisan 1982).

Sedat'ın ölümünün hemen ardından 13 ekimde yapılan tek adaylı devlet başkanlığı seçiminde, 1975'ten beri başkan yardımcılığı yapan Hüsnü Mübarek ,yüzde 98,46 «evet» oyuyla başkan seçildi. Göreve başlayınca hem israillilere («normalleşme»nin devam edeceği yolunda güvence vererek), hem ABD'ye (Camp David'le başlayan sürecin devam edeceğini garanti ederek), hem de Suudi Arabistan'a (Suudi Arabistan'la Mısır arasında hiçbir temel ayrılık olmadığını vurgulayarak) güven vermeye çalıştı. Ilımlı bir siyaset benimseyen Mübarek bır yandan Müslüman Kardeşler'e karşı tavır alırken, bir yandan da laik muhaliflerle ilişkileri düzeltmeye çalıştı (Sedat döneminde hapsedilen 30 kadar nasırcı muhalif serbest bırakıldı). Daha sonra yumuşama politikasını geliştiren Mübarek, dinci liderlerden Telemsani ve «El Dava» gazetesini çıkaran Aşmavi'yi de serbest bıraktı.

Ocak 1982'de Fuat Muhiddin başkanlığında bir hükümet kuruldu. Aynı yıl nisan ayında Sina yarımadasının tümü anlaşma gereğince Mısır'a geri verildi.

SİNEMA

Mısır'da, yılda ortalama 40 film üretilir. Büyük ölçüde komedilerden oluşan bu filmler, Fas'tan İndonezya'ya değin uzanan geniş bir alana, islam ülkelerine gönderilir. Hoş vakit geçirtmeyi amaçlayan bu filmlerin niteliğinde, yıllar geçtikçe bir düzelme görülür.

Mısır sineması, arap âlemi dışında pek az tanınan birkaç büyük yönetmene de sahiptir. Bunlardan 30'u aşkın film gerçekleştiren Salah Abu Sayf'ın tüm eserleri aynı düzeyde değildir. Kent ortamını beyazperye yansıtmada büyük başarı gösteren Abu Sayf'ın Mısır dışında gösterilmiş başlıca filmleri şunlardır: *Babayiğit* (1957), *Kahire 30* (1966), *Duruşma 68* (1968), *Yalancı* (1975). Yusuf Şahin'in eserleri, arap sinemasının en ustalıklı ve en zengin ürünleri arasında yer alır. *Merkez Garı* (1958), çarpıcı bir güldürü öğesi de katarak, melodram türüne yenilik getirir. *Toprak* (1969), Mısır'a özgü lirik bir türküdür. *Serçe* (1973), kaderciliğe ve ahlâk bozukluğuna kapılan toplumu yerer. Hüseyin Kamal'ın *Postacı* (1968) ve Tevfik Salah'ın *Enayiler* (1972) adlı filmleri de anılmaya değer. (LM)

***MİAMİ,** ABD'de (Florida) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 625 979 nüf. (L)

***MİAS,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 146 000 nüf. (L)

***MİCHAUX** (Henri), fransız şairi. — Son kitabı, *İdéogrammes en Chine* (Çin'de Düşünce Yazıları) [1975]. (L)

***MİCHİGAN,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 150 779 km², 9 258 344 nüf. Merkez: *Lansing* (130 414 nüf.). [L]

***MİCHOACAN,** Meksika'da eyalet. — 2 324 000 nüf. (L)

***MİCOMBERO** (Michel), burundili subay ve devlet adamı. — 1 kasım 1976'da, isyancı bir grup subayın desteklediği yarbay Jean - Baptiste Bagaza tarafından devrildi. Kan dökülmeden gerçekleştirilen bu darbe, 10 yıldan beri iktidarda bulunan, ancak ülkesinin ivedi çözüm bekleyen sorunlarının hiçbirini göğüsleyemeyen Micombero' nun siyasal yaşamını noktaladı. (L)

***MİÇURİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 102 000 nüf. (L)

***MİDDELBURG,** Hollanda'da kent ve Zeeland ilinin yönetim merkezi. — 36 000 nüf. (L)

***MİDDLESBROUGH,** Büyük Britanya'da (Yorkshire North Riding) kent. — 155 000 nüf. (L)

***MİDDLETON,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 57 000 nüf. (L)

***MİDYAT,** Mardin ilinde ilçe. — 84 625 nüf., 81 köy. İlçe merkezi 19 951 nüf. (1980). [M]

Foto Foley/AP (LAROUSSE)

Başkan Sedat'ın katilleri parmaklıklar ardında

***MİERES,** İspanya'da (Asturia, Oviedo ili) kent. — 65 000 nüf. (L)

***MİGOT** (Georges), fransız bestecisi. — (öl. Paris 1976). [L]

***MİHALGAZİ,** Eskişehir ilinde, Sarıcakaya ilçesine bağlı bucak. — 6 777 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 2 338 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MİHALIÇÇIK,** Eskişehir ilinde ilçe. — 37 191 nüf., 70 köy. İlçe merkezi 4 102 nüf. (1980). [M]

***MİKİ** (Takeo), japon siyaset adamı. — Başbakan olduktan sonra (aralık 1974), Liberal Demokrat Parti'yi güçlendirmeye ve ona skandallarla zedelenen saygınlığını yeniden kazandırmaya çalıştı. Bu amaçla bir reform programı hazırladı. Ne var ki, çok geçmeden, parti içinde yalnız ve etkisiz olduğunun bilincine vardı. 1976'da eski başbakan Tanaka'nın başka siyasilerle birlikte bu kez de Lockheed skandalına karışması yüzünden tutuklanması, Miki'nin iktidarda kalmasını sağladı. Fakat, aralık 1976'da büyük rakibi Takeo Fukuda ve partisi seçimleri kazanınca, başbakanlık görevini ona devretti. (L)

***MİKOYAN** (Anastas İvanoviç), sovyet siyaset ve devlet adamı. — (öl. Moskova 1978). [L]

MİKROİŞLEMCİ bls. i. Bilişim. Entegre elektronik mikrodevrelerden oluşan, bilgi işleme donanımı. *Mikroişleyici* de denir. (M)

***MİKRONEZYA,** Büyük Okyanus'ta adalar topluluğu. — 720,6 km², 115 000 nüf. (L)

***MİLANO,** İtalya'da kent ve Lombardia' nın merkezi. 1 677 109 nüf. (L)

***MİLAS,** Muğla ilinde ilçe. — 81 643 nüf., 109 köy. İlçe merkezi 20 487 nüf. (1980). [M]

***MİLESTONE** (Lewis), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1980). [L]

***MİLLER** (Henry), amerikalı yazar. — (öl. Los Angeles 1980). [L]

***Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası).** — Sermayesi yaklaşık 3 milyar dolar olan Dünya Bankası 15-20 yıl vadeli ve yıllık yüzde 11,6 faizle kredi verir. Krediden yararlanabilmek için 1980 fiyatlarıyla kişi başına GSMH'ı 2 650 doları aşmamak gerekmektedir. Banka bu miktarın üzerinde GSMH'ya sahip ülkelere yaptığı yardımı da 5 yıl içinde kesme kararı aldı (30 mart 1982).

Dünya Bankası bünyesinde bulunan ve en yoksul ülkelere yardım amacıyla kurulmuş bulunan Milletlerarası Kalkınma Topluluğu (MKT)'nın sermayesi de fon darlığı nedeniyle 4,1 milyar dolardan 2,7 milyar dolara düşürüldü (1982). Ancak Sahra'nın güneyindeki Afrika ülkeleri için bir hızlandırılmış kalkınma programı (*accelerated development*) hazırlayan Banka, sermayenin tekrar 3,5 milyara yükseltilmesine karar verdi.

Türkiye'de de çeşitli alanlarda kredi açan Dünya bankası, krediyi projeye göre ve gerekirse teknik yardımla birlikte verir. Tarım alanında Seyhan sulama projesi, Süt projesi, 2. ve 3. hayvancılık projesi, Çorum, Çankırı kırsal kalkınma projesi ile taze meyve ve sebze ihracat projesi için alınan krediler bunlar arasındadır.

1982 yılında Saint Vincent ve Grenada'nın da katılmasıyla üye sayısı 144'e çıkan Dünya Bankası'nın 1979 - 1982 döneminde kredi verdiği ülkeler şunlardır:

ülkeler	*1980'de kişi başına GSMH (amerikan doları)*
Umman	4,380
Trinidad ve Tobago	4,370
Kıbrıs	3,560
Bahama	3,300
Barbados	3,040
Uruguay	2,820
Yugoslavya	2,620
Arjantin	2,390
Portekiz	2,350
Romanya	2,340
Şili	2,160
Meksika	2,160
Brezilya	2,050
Cezayir	1,920
Fiji	1,850
Kosta Rika	1,730
Panama	1 730
Malaysia	1,670
Kore	1,520

(Kaynak, Maliye Bk. 1982 Yıllık Ekonomik Rapor)

***Millet Meclisi.** — 1977 seçimlerinden sonra Millet Meclisi, başkan seçilememesi yüzünden aylarca çalışamadı. Bu durum kamuoyunda tedirginliğe yol açtı ve milletvekillerine karşı basında ve çeşitli kuruluşlarda tepkiler uyandırdı. Öteden beri «partilerarası centilmen anlaşması» diye anılan geleneğe göre, meclis başkanı en çok milletvekili bulunan partiden seçiliyordu. 1977 kasımının ortalarına doğru, 38. turda MHP'nin desteğiyle CHP milletvekili Cahit Karakaş meclis başkanlığına seçildi. Meclis iç tüzüğünün kötüye kullanılması yüzünden 1978'de mecliste yasa çıkarmak bir sorun durumuna geldi. CHP ağırlıklı hükümetin önerisiyle, iç tüzükte değişiklik yapılarak Danışma Kurulu'nun toplanmasına gerek kalmadan meclisin istediği öneriyi gündeme alıp görüşebilmesi sağlandı. 1979 şubatının ilk haftasında Meclis'in gündeminde bekleyen yasa tasarılarının görüşülmesi için geceli gündüzlü çalışma kararı alınarak Belediye gelirleri yasası çıkarıldı (12 şubat 1979), 1979 Bütçesi de Millet Meclisinde 213 ret oyuna karşı 228 oyla kabul edildi (27 şubat 1979). V. Dönemde millet meclisi başkanlığı görevinde CHP milletvekili Cahit Karakaş.

Milli Güvenlik Konseyi üyeleri bir törende

Cumhuriyet senatosu başkanlığında ise CHP'li Sırrı Atalay ve AP'li İhsan Sabri Çağlayangil bulundu (1977 - 1980). 12 eylül 1980'de Ordu'nun yönetime el koymasıyla parlamento feshedildi; parlamenterlerin dokunulmazlıkları kaldırıldı. Millet meclisinin görev ve yetkisini Millî Güvenlik Konseyi (MGK) üstlendi. MGK'nin hazırladığı 29 haziran 1981 tarih ve 2485 sayılı yasaya göre, Kurucu Meclis, Milli Güvenlik Konseyi ile Danışma Meclisinden oluşuyordu. MGK'nin 15 ekim 1981 gün ve 59 sayılı kararına göre yapılan seçimle 120 üyeli Danışma Meclisi kuruldu (23 ekim 1981, Bk. Danışma Meclisi). 6 Kasım 1983'te 1982 Anayasası'na göre yapılan genel seçimlerle Danışma Meclisi'nin görevi sona erdi. 400 milletvekilinden oluşan yeni Millet Meclisi (Türkiye* Büyük Millet Meclisi, *Ek 2*) beş yıl süreli görevine 24 kasım 1983'te and içerek başladı. Yeni meclis Anavatan Partisi'nden 211, Halkçı Partiden 117, Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden 68 ve 3 bağımsız milletvekilinden oluşmaktadır. (M)

***Millet Partisi (MP).** — 1973 seçimlerinde yurt ölçüsünde toplayabildiği yüzde 0,6 oranında toplam 62 377 oyla milletvekili çıkaramadı. Seçimden sonra Cemal Tural'ın çekilmesi üzerine genel başkanlığa Celal Kargılı seçildi. MP de sembolik bir kadro düzeyinde kaldı. 1977 seçimlerinden az önce kendini feshetti. (M)

MİLLETT (Kate), amerikalı kadın yazar (Saint Paul, Minnesota 1934). Minnesota Üniversitesi'nde ingiliz edebiyatı okudu. Bir ara New York'ta heykeltraşlık yaptı (1961). Sonra kadınların özgürlüğü hareketinin başlıca kuramcılarından biri oldu. İlk eseri *Cinsel Politika*'da (Sexual Politics) [1970] erkeği merkez olarak gören anlayışı, edebiyat ve psikanaliz açısından kıyasıya eleştirdi. Diğer eserleri: *Sokak Kadınları* (The Prostitution Papers) [1973], *Uçuşta* (1974), *Sita* (1978). [LM]

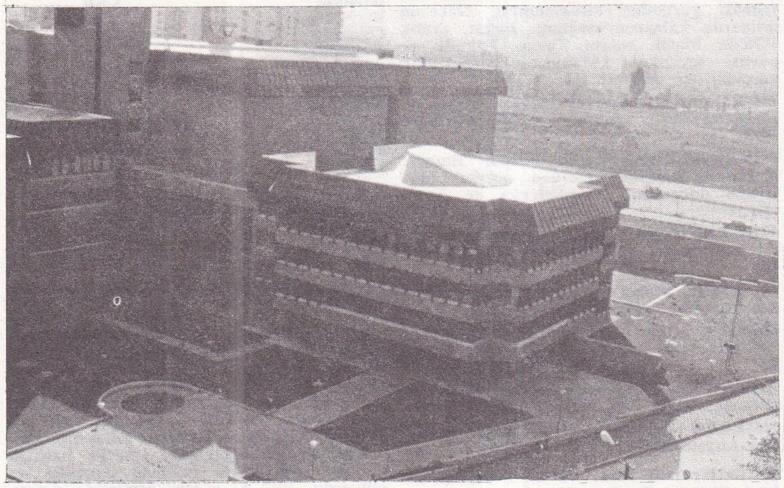

Milli Kütüphane'nin yeni binası

***Milli Aydın Bankası.** — 1982'de yapılan Olağanüstü Genel Kurulda banka 100 milyon liralık sermayesini 5 milyar liraya çıkarma, ünvanına Tariş - Bank kelimesini ekleme ve merkezini İzmir'e taşıma kararı aldı. 1982 sonunda 2 milyonu resmi, 466 milyonu ticari, 4 milyonu bankalararası, 380 milyonu tasarruf olmak üzere toplam 852 milyon lira mevduatı bulunan banka 331 milyonu kısa vadeli, 85 milyonu orta ve uzun vadeli, 230 milyonu tarımsal kredi olmak üzere toplam 646 milyon lira tutarında kredi dağıttı. Sermayesinin yüzde 51'i İzmir Pamuk, İncir, Üzüm ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri birliklerinden oluşan Tariş'e, yüzde 36'sı Tariş ortağı tarım üreticisine, yüzde 13'ü diğer gerçek ve tüzel kişilere aitti. Şube sayısı 21'e yükselen bankanın 276 personeli vardı. (M)

Milli Eğitim Bakanlığı. Bk. **Eğitim Bakanlığı** (MİLLİ).

Milli Eğitim Şurası. Bk. **Eğitim Şurası** (MİLLİ).

Milli Güvenlik Konseyi, 12 Eylül 1980' de Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yönetime el koyması üzerine kurulan beş kişilik yüksek devlet organı. 12 aralık 1980 tarih ve 2356 sayılı kanunla kuruldu; 1982 anayasası gereğince kurulan BMM'nin çalışmaya başlamasıyla varlığı sona erdi. (5 aralık 1983).

Milli Güvenlik Konseyi Hakkındaki Kanun beş kişilik Konsey'in Devlet ve Milli Güvenlik Konseyi Başkanı Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren ile üyeler Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettn Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun'dan oluştuğunu saptadı. Kanunda Kurucu Meclis tarafından hazırlanarak halkoyuna sunulacak yeni anayasada yer alacak hükümlere göre teşekkül edecek olan TBMM fiilen göreve başlayıncaya kadar Milli Güvenlik Konseyi Başkanı ve üyelerinin görevlerinin, yetki ve sorumluluklarının, rütbe sürelerı ile hizmet sürelerine ve yaş hadlerine bakılmaksızın devam edeceği belirtildi. Başkanlık ve üyeliğin herhangi bir neden le boşalması halinde, başkanlık en kıdemli üyenin Milli Güvenlik Konseyi'nce genelkurbay başkanlığına atanmasıyla, üyelik ise aynı şekilde kuvvet komutanlığına ya da Jandarma Genel Komutanlığına atanan komutanın Milli Güvenlik Konseyi'ne katılmasıyla tamamlanacaktı. Kanun 12 eylül tarihinden geçerli olarak yürürlüğe girdi.

6 kasım 1983 seçimlerinden sonra TBMM' nin fiilen göreve başladığı 5 aralık 1983 günü Milli Güvenlik Konseyi'nin görevi sona erdi. Konsey başkanı Orgeneral Kenan Evren daha önce zaten Cumhurbaşkanı seçilmişti. Konsey üyeleri de anayasanın geçici 2. maddesi gereğince altı yıllık bir süre için Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi sıfatını aldılar. (M)

Milli İstihbarat Teşkilatı. Bk. MİT.

***Milli Kütüphane.** — Ankara'da 1973'ten beri yapımı süren yeni binası 1983 başında bitti ve mart ayında koleksiyonların taşınmasına başlandı. Haziran başında depoların yerleştirilme işlemi tamamlandı ve Milli Kütüphane çağdaş bir çalışma ortamı sağlayan yeni binasında 5 ağustos 1983 günü, hizmete açıldı. Geniş bir bahçe içinde yer alan ve 39 000 m²'lik oturumu olan anıtsal binadaki 24 depo, 3 milyon cilt kitap alacak kapasitededir. Milli Kütüphane'nin yeni binasında 395 kişilik bir genel okuma salonu, 255 kişilik danışma eserleri salonu, 88 kişilik süreli yayınlar okuma salonu, 32 kişilik yazmalar - nadir eserler salonu, toplu çalışma odaları, kareller (tek kişilik bölmeler), fonetik ve plastik sanatlarla ilgili çalışma yerleri; okuyucu bloklarının altında geniş bir sergi salonu, biri 75 diğeri 300 kişilik çok amaçlı iki toplantı ve konser salonu bulunmaktadır (büyük toplantı salonu, üç dilden anında çeviri yapılabilecek biçimde donanmıştır). Kütüphanede, tam donanımlı bir cilthane, bir kitap hastanesi, ofset tekniğiyle çalışan bir basımevi, gelişmiş bir mikrofilm ve fotokopi laboratuvarı da hizmete girdi.

Yeni binada, ayrıca 300 kişilik tam donanımlı bir mutfak, geniş bir okuyucu kafeteryası ve personel yemek salonu da bulunmaktadır. Yakın gelecekte, görmeyen okuyucular için, Braille harfli kitaplarıyla da konuşan kitaplık, bölümü hizmet verecek, ayrıca bir bilgisayar bölümü açılacaktır. (M)

***Milli Piyango İdaresi.** — 1974'ten sonraki dönemde bilet satışlarında yıldan yıla önemli artışlar oldu. Buna paralel ola-

Milli Piyango satışlarının yıllara göre durumu

	tam bilet (TL)	*bilet satışı (TL)*	*dağıtılan ikramiye (TL)*
1975	40	267 203 325	200 480 265
1975	40	497 276 185	302 521 705
1976	60	854 096 935	488 539 300
1977	60	1 146 477 275	661 061 535
1978	80	1 772 025 015	1 139 092 200
1979	80	3 377 963 020	2 235 675 800
1980	200	6 165 329 100	3 795 075 375
1981	200	13 719 068 400	8 968 831 700
1982	400 (özel çekiliş 800)	18 947 899 750	13 720 345 850
1983	600 (özel çekilişler 800, yılbaşı 1000)	26 837 039 600	18 805 935 600

Foto.Günaydın arşivi ; X (MEYDAN)

rak dağıtılan ikramiye tutarı da arttı. 25 ildeki 29 şube müdürlüğü ile şube bulunmayan il ve ilçelerde çeşitli banka ve ajanslar aracılığıyla biletleri piyasaya süren idare, 1982'de toplam 561 personel çalıştırıyordu. (M)

***Millî Reasürans Türk Anonim Şirketi.** — Türkiye'deki reasürans tekelinin uygulama süresi 16 aralık 1981 tarih ve 8/4008 sayılı kararnameyle on yıl daha uzatıldı. Bu son kararname ile *kotpar* sistemi (her sigorta işinden belli bir oranı reasüransa devretme) yerine *eksedan* sistemi (her işten sigorta şirketinin muhafaza ettiği kısımdan geri kalan miktar üzerinden reasüransa devir) getirildi. Şirketin sermayesi 1983'te 500 milyon liraya yükseltildi. (M)

***Millî Selâmet Partisi (MSP).** — 31 mart 1975'te Süleyman Demirel başkanlığında kurulan koalisyon hükümetinde (I. Milliyetçi Cephe), MSP, AP'den sonra başlıca parti olarak önemini korudu. 5 haziran 1977 seçiminde hiçbir parti mecliste çoğunluk sağlayamadı. Önceki genel seçimlerde (1973) oyların yüzde 11,8'ini alarak 48 milletvekili çıkaran MSP, 5 haziran 1977'de yapılan seçimlerde oyların yüzde 8,56'sını (1 milyon 269 bin 918) alarak 24 miletvekili çıkardı. Bülent Ecevit başkanlığında kurulan (21 haziran 1977) CHP azınlık hükûmeti güvenoyu alamayınca yeni bir koalisyon formülü aranırken MSP yeniden önem kazandı. Süleyman Demirel başkanlığında kurulan İkinci Milliyetçi Cephe hükûmetinde başbakan yardımcısı olan Necmettin Erbakan'la birlikte MSP'ye 8 bakanlık verildi. İkinci MC döneminde MSP'nin yatırımlar için istediği para Maliye Bakanlığı'nca karşılanmayınca MC içindeki çelişkiler ve sürtüşmeler belirginleşti. 14 ekim 1979 senato üçte bir yenileme ve ara seçimlerinde 459 040 oy alan MSP ancak 4 senatörlük kazandı. Bu seçimlerden sonra Süleyman Demirel'in kurduğu (25 kasım 1979) azınlık hükümetini MSP, dışardan destekledi. MSP bu dönemde de iktidar ve muhalefetle iki yanlı pazarlıkçı ve belirsiz tutumunu sürdürdü. Bir yandan Demirel'le görüşerek hükûmeti destekleyeceğini açıklayan (19 haziran 1980) Erbakan'ın öte yandan Ecevit'le yeni hükümet ilkesinde anlaştığı bildirildi (28 haziran 1980). MSP, CHP ile yeni hükümet pazarlığını sürdürmesine rağmen, erken seçimle ilgili önergesini de Millet Meclisi başkanlığına verdi (15 ağustos 1980). MSP lideri Erbakan'ın Genelkurmay başkanlığında düzenlenen 30 Ağustos Zafer bayramı törenlerine katılmaması dikkati çekti. 5 eylül 1980 günü Millet Meclisinde MSP, CHP'nin verdiği gensoruyu destekleyerek AP'li dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen'in düşürülmesini sağladı. Ertesi gün de CHP ile «partiler üstü hükümet» formülünde anlaştı. 6 eylül 1980'de MSP'nin Konya'da düzenlediği Kudüs'ü kurtarma mitinginde şeriat bayrağı taşınması ve İstiklâl marşı okunurken bir grubun aleyhte gösteri yapması kamuoyunda tepki uyandırdı. Başsavcılık MSP hakkında soruşturma açtı (8 eylül 1980). 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koyması üzerine MSP genel başkanı Necmettin Erbakan da, öteki parti genel başkanlarıyla birlikte göz altına alındı ve İzmir'e Uzunada askeri tesislerine gönderildi (14 eylül 1980). Ayrıca MSP'den 5 parlamenterin gözetim altına alındığı açıklandı (18 eylül 1980). MGK'nin çıkardığı 2533 sayılı yasa ile, öteki partilerle birlikte MSP de feshedildi (16 ekim 1981). MSP genel başkanı Necmettin Erbakan ve 33 yöneticisi hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı savcılığında 20 şubat 1981'de açılan ve 24 nisan 1981'de I No'lu Askerî Mahkeme'de başlayan dava, şubat 1983'te sonuçlandı. Sanıklara mahkemece «laikliğe aykırı olarak devletin içtimaî veya iktisadî veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa, dini esas ve inançlara uydurmak amacıyla, partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri» gerekçesiyle, Türk Ceza Kanunu'nun 163/1 maddesi uyarınca şu cezalar verildi:

Necmettin Erbakan'a 4 yıl hapis, 1 yıl 2 ay Eskişehir'de güvenlik gözetimi, Şevket Kazan'a 3 yıl 6 ay hapis, 1 yıl 2 ay Eskişehir'de güvenlik gözetimi. Tahir Büyükkörükçü ve Mustafa Güner Yazgan'a 3'er yıl hapis, Büyükkörükçü'ye Ankara'da, Yazgan'a Eskişehir'de birer yıl güvenlik gözetimi. Süleyman Arif Emre, İsmail Fehmi Cumalıoğlu, Mehmet Recai Kutan, Oğuzhan Asiltürk, Abdurrahman Bezci, Gülgen Mazhar Bayatlı, Ali Güneri, Lütfü Doğan, Korkut Özal, Fehim Adak, Temel Karamollaoğlu, Ali Oğuz, Yasin Hatipoğlu ,Ahmet Remzi Hatip, Abdullah Tomba, Ali Rıza Öztürk, Mehmet Okul, Şener Battal ve Ahmet Oğuz 2'şer yıl hapis cezasıyla cezalandırıldı. Ayrıca Abdurrahman Bezci İstanbul'da, Ali Rıza Öztürk Amasya'da, Ali Güneri Ankara'da, G. Mazhar Bayatlı, Abdullah Tomba, Mehmet Okul İzmit'te ve öteki sanıklar da Eskişehir'de 8'er ay süreyle güvenlik gözetiminde tutulacaklar. Yargıtay yolu açık olmak üzere oybirliğiyle verilen karara göre sanıklardan 12 kişi de beraat etti. (M)

Millî Selamet Partisi başkanı N. Erbakan bir toplantıda konuşurken

***Milliyet,** İstanbul'da çıkan günlük siyasal gazete. — Genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi'nin öldürülmesinden (1 şubat 1979) bir süre sonra gazete, sahibi Ercüment Karacan tarafından işadamı Aydın Doğan'a satıldı. İpekçi'nin yardımcılarından Turhan Aytul'un yayın yönetmenliğinden ayrılmasından (1982) sonra Milliyet'i bir süre beş kişilik bir yayın kurulu yönetti. Gazete'nin yayın yönetimi Tarhan Erdem, Doğan Heper, Altan Öymen üçlüsüne verildi. İpekçi'den sonra başyazıları kısa bir süre Ali Gevgilili, 1981'den sonra da Mehmet Barlas yazmağa başladı. Burhan Felek'in ölümünden (1982) sonra onun köşesinde «7 Gün 7 Yazar» başlığı altında haftada bir aşağıdaki yazarlara dönüşümlü olarak yer verildi: Altan Öymen, Talat Halman, Attila İlhan, Erdoğan Alkin, Orhan Duru, Nail Güreli, Öztin Akgüç. Karikatürcü Turhan Selçuk'un Milliyet'e yeniden girmesinden (1980) sonra Teoman Erel, Metin Toker ,Cüneyt Arcayürek gibi yazarlar da gazeteye katıldı.

1983'te Renk adlı günlük bir magazin eki vermeye başlayan Milliyet'in tirajı aynı yıl 300 000 dolayındaydı.

Gazetenin okuyucularına dayanıklı tüketim malları pazarlayan Milpa (Milliyet Pazarlama AŞ.) şirketi 1980'de kuruldu. Milliyet Kitapçılık Limited şirketi 1980'de, Karacan Yayınları adıyla gazetenin eski sahibi Ercüment Karacan'a bırakıldı. Onun yerine 1982'de Milliyet Yayın AŞ. kuruldu. Bu şirket kitap yayınlarının yanı sıra, daha önce gazetenin bürosunda hazırlanan Milliyet Çocuk, Hey ve Telemagazin dergileriyle bunlara eklenen Milliyet Kardeş dergisini yayınlamaya başladı. Milliyet Sanat Dergisi'nin yayını ise Milliyet gazetesi yapısında sürdürüldü. (M)

Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), siyasi parti. Kuruluşu: 16 mayıs 1983. Mayıs 1983'te Milli Güvenlik Konseyi'nce siyasi faaliyete izin verildikten sonra emekli orgeneral Turgut Sunalp'ın başkanlığında 8'i Danışma Meclisi üyesi olmak üzere değişik mesleklerden (hukukçu, iktisatçı, emekli general, bankacı, doktor ve

Milliyetçi Demokrasi Partisi başkanı T. Sunalp bir toplantıda konuşurken

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

eski TRT'ci) 41 kurucu üyenin katılmasıyla kuruldu. Genel başkan Sunalp, hareket noktalarının Atatürk milliyetçiliği ve demokrasi, dayanaklarının anayasa, uygulama sistemlerinin 12 Eylül felsefesi ve hedeflerinin bu çerçeve içinde muasır medeniyet çizgisine ulaşmak olduğunu ve partinin bir sınıf ve ideoloji partisi olmadığını açıkladı. MDP'nin programındaki başlıca ilkeler şunlardır: I — Devletin, sadece özel teşebbüsün girmediği alanlarda ekonomik faaliyet göstermesi. 2 — Ekonominin serbest rekabete dayalı, piyasa koşulları içinde işlemesi. 3 — Adil bir vergi sistemi ve herkesten gücüne göre vergi alınması. 4 — Sanayi kesimine, özellikle ihracata dönük sanayie ağırlık verilmesi. 5 — Sanayi kuruluşlarının tam kapasite ile çalıştırılması, işsizlere iş sağlanması ve işsizlik sigortası kurulması. 6 — Bürokratik işlemlerin basitleştirilmesi. 7 — Yabancı sermayenin teşvik edilmesi.

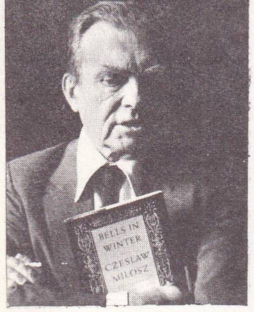

Zeslaw MİLOZ

67 il ve 500 ilçede örgütlenmesini tamamlayan ve veto edilen üyesinin yerine yenilerini seçerek kurucu listesini 24 ağustosa kadar onaylatan MDP, 6 kasım 1983 seçimlerine katılma hakkını elde eden üç partiden biri oldu. 6 kasım 1983'te yapılan seçimlerde oyların yüzde 23,2'sini alarak 71 milletvekili çıkardı.

Parti başkanı Turgut Sunalp* (*Ek 2*) İzmir'den milletvekili seçilerek ilk defa parlamentoya girdi. (M)

***Milliyetçi Hareket Partisi (MHP).** — 31 mart 1975'te dört partinin oluşturduğu Milliyetçi Cephe hükümeti kurulunca, parlamentoda üç üyesi olduğu halde MHP'ye iki bakanlık verildi. MHP genel başkanı Alparslan Türkeş başbakan yardımcısı, parti genel sekreteri Mustafa Kemal Erkovan devlet bakanı oldu. Öğretmen yetiştiren kurumların pek çoğuna MHP yanlısı yöneticiler atandı. Yüksek öğrenim öğrenci yurtlarının bir bölümü, bu parti yanlısı «ülkücü» gençlerin denetimine girdi. MHP'li Devlet bakanına bağlı Devlet İstatistik Enstitüsü partili ve yandaş memurlarla doldurularak birçok ilde şubeler açıldı. 8 mart 1975'te Almanya'ya giden Türkeş, ertesi gün Ludwigshafen kentinde partisinin 4. Avrupa kurultayına katıldı. MHP'nin Almanya'da yasadışı örgütlenmeye girişmesi üzerine, Almanya'da ve Türkiye'de soruşturma açıldı (20 haziran 1976). Toplanan belgeleri inceleyen Anayasa Mahkemesi, Almanya'daki örgütlerini kapatması için MHP'ye ihtarda bulundu. 1976 sonlarında cephe partileri arasındaki uyumsuzluk doruk düzeye çıkarak koalisyon çözülme sürecine girdi. 1977 seçimi öncesinde partilerarası transferler sıklaştı. MSP'den ayrılan bir grup MHP'ye geçerken, Devlet bakanı Mustafa Kemal Erkovan da MHP'den ayrılıp AP'ye girdi (21 nisan 1977). Seçimlerde MHP'nin militan gücünden yararlanmak isteyen AP lideri Demirel, Türkeş'le yaptığı görüşmede işbirliği konusunu ele aldı. MHP lideri Türkeş ise seçim öncesi verdiği bir demeçte hiçbir partiyle işbirliği yapmayacağını açıkladı. 5 haziran 1977'de yapılan seçimlerde oy oranı yüzde 3,4'ten yüzde 6,42'ye çıkartan (941 544 oy) MHP, 16 milletvekili elde ederek meclis'te dördüncü parti durumuna geldi. 21 haziran 1977'de kurulan CHP azınlık hükümeti güvenoyu alamayınca eski MC ortaklarından üçü (AP, MSP, MHP) bir araya gelerek İkinci MC hükümetini kurdular (21 temmuz 1977). Süleyman Demirel başkanlığındaki bu hükümette AP'nin 16, MSP'nin 8 bakanlığına karşılık MHP 5 bakanlık aldı. Türkeş'in başbakan yardımcısı olduğu bu hükümette bir devlet bakanlığıyla Ticaret, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel bakanlıkları MHP'ye verildi. Bu dönemde bazı atamalar yüzünden çıkan AP - MHP çekişmesi belirginlik kazandı. AP temsilciler meclisinde, AP tabanının MHP'ye kaydığından yakınıldı (10 ekim 1977). AP ile işbirliği yapmayacağını açıkladığı yerel seçimlerde MHP kendisinden önde olan MSP'yi geçerek 5 il, 17 ilçe 34 bucak ve kasabada toplam 56 belediye başkanlığı kazandı. İkinci MC hükümetinin düşürülmesinden (31 aralık 1977) sonra kurulan CHP ağırlıklı hükümet döneminde MHP ve yandaşı kuruluşların durumu güçleşti.

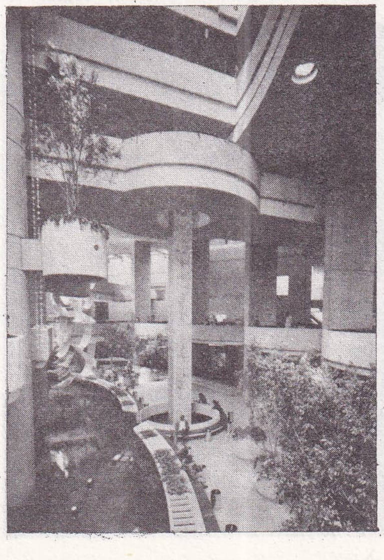
Detroit'de (ABD) Plaza otelinin sekizinci katındaki havuz

MHP ve terör

Ülkücü gençlerin yuvalandığı yurtlar kapatılarak, Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki ve eğitim enstitülerindeki MHP eğilimli yöneticiler değiştirildi. MHP genel başkanı Türkeş, ülkücü gençlere emniyette işkence yapıldığını ileri sürdü (11 mayıs 1978). Terör olaylarının şiddetlenmesi üzerine MHP'de hükümeti düşürme eylemlerine ağırlık verdi. Bu arada MHP genel idare kurulu bir açıklama yaparak meclislerin hemen toplanarak ülke yönetiminin orduya devredilmesini istedi (2 ekim 1978). MHP Kocamustafapaşa lokalinde bir ülkücünün arkadaşını tabancayla öldürmesi (4 kasım 1978) üzerine, MHP'nin kamplarda silahlı eylemci yetiştirdiğine dair, iki yıl önce emniyet yetkililerince hükümete verilen bir rapor açıklandı. 1978 yılı sonlarında MHP üzerinde suçlamalar daha da yoğunlaştı ve partinin kapatılma istekleri yinelendi. Bu arada MHP genel başkanı Türkeş yaptığı bir açıklamada, o güne kadar terör olaylarında 200'e yakın MHP'li yöneticinin öldürüldüğünü ileri sürdü (11 mart 1979). 30 haziran 1979'da Ankara'da MHP genel merkezi bombalandı ve iki kişi öldü. AP, MSP ve MHP olarak bir bildiri yayınlayarak hükümeti güvenoylamasına çağırdı. 14 ekim 1979'da yapılacak Cumhuriyet senatosu üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimleri gezisinde Türkeş'in Konvoyu Balıkesir'de taşlandı (21 eylül 1979) ve İskenderun'a girişini engellemeye çalışan sol gruplar polisle çatıştı (26 eylül 1979). 14 ekim seçimlerinde MHP bir senatörlük kazandı. Seçim sonrasında Süleyman Demirel başkanlığında kurulan (25 kasım 1979) AP azınlık hükümetini MHP dışardan destekledi. Bu dönemde de terör olayları gittikçe yoğunlaşarak sürdü. 4 temmuz 1980'de Çorum ateşe verildi, ölü sayısı 26'ya yükseldi. Adana, Yozgat, Gaziantep, Mardin, Ordu vb. illerde önlenemeyen terör olayları bir iç savaş düzeyine tırmandı. 12 eylül 1980'de Silahlı Kuvvetlerin yönetime el koyması üzerine MGK kararıyla siyasal partilerin eylemi durdurduldu (28 ekim 1980). İki gün saklanan MHP lideri Türkeş, teslim olduktan sonra bir askeri uçakla İzmir'de Uzunada'da gözetim altına alındı (14 eylül 1980). 9 ekim 1980'de Ankara'ya getirilen Türkeş Sıkıyönetim Savcılığı'nca tutuklandı. Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi ayrıca 36 MHP'li eski parlamenter ve yönetici için gıyabi tutuklama kararı verdi (11 ekim 1980). Askeri Savcı MHP'nin kapatılması ve 76 ülkücü dernek için suç duyurusu yaptı (30 nisan, 1 mayıs 1981). Avrupa'da MHP'nin yan kuruuşu niteliğinde 129 dernek bulunduğu açıklandı (7 mayıs 1981). Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı Askeri Savcılığı'nın 24 nisan 1981 günü iddianamesiyle açılan ve 19 ağustos 1981'de başlayan MHP davasında, Alparslan Türkeş ve 63 kişi için TCK'nun 146/1; 156 kişi için de TCK'nun 149/2 maddeleri uyarınca idam, 21 sanık hakkında da TCK'nun 146/3 maddesi uyarınca 5-15 yıl arasında değişen hapis cezası istendi. Bir süre sonra tutuklulardan 17'si serbest bırakıldı (15 eylül 1981); aynı davada MHP yandaşı 285 teröristin ayrı yargılanması kararlaştırıldı (14 ekim 1981).

MGK'nun çıkardığı 2533 sayılı yasa ile öteki siyasal partilerle birlikte MHP'de kapatıldı (16 ekim 1981). Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No.lu Askeri Mahkemesinde süren MHP ve yan kuruluşları davasında, 12 eylül öncesi Ankara'da meydana gelen olaylarla ilgili belgelerin okunması başladı (23 ağustos 1983). 127'si tuklu, toplam 359 sanıklı MHP davasında, 1983 yılı sona ererken savunmaların yapılması sürüyordu. (M)

Milliyet Yayınları Roman Yarışması, 1974 - 1979 arasında yapılan ödüllü edebiyat yarışması. Amatör ve profesyonel türk yazarlarının daha önce basılmamış romanlarıyla katıldığı yarışmanın birincisine on bin, ikincisine altı bin ve üçüncüsüne dört bin lira verildi.

1974'te açılan ilk yarışmanın sonuçları 1975 şubatında açıklandı. *Bir Gün Tek Başına* adlı romanıyla Vedat Türkali birinci, *Pansiyon Huzur* adlı romanıyla İrfan Yalçın ikinci ve *Korugan* adlı romanıyla Sulhi Dölek üçüncü oldular.

1975 yarışması, 1976 nisanında sonuçlandı. İlk üç dereceye layık eser bulunamadı. Levent Ağralı (*Göçük*) birinci mansiyonu, Mehmet Zeki Niksarlı (*Türkoğlu Cıbır Salih ile Acemoğlu Gaffar*) ikinci mansiyonu, Güney Dal (*Memeleri Büyüyen İşçi*) üçüncü mansiyonu kazandılar. 1977'de *Kopo* adlı romanıyla Mustafa Yeşilova üçüncülüğü, kazandı. Birinciliğe ve ikinciliğe değer eser bulunamadı. 1978 yarışması 1979 nisanında sonuçlandı. Birincilik ödülünü *İşsizliğin Ortası* adlı romanıyla Mehmet Eroğlu ile .*Karanlık ve Işık* adlı romanıyla Orhan Pamuk paylaştı. Selçuk Baran'ın *Bozkır Çiçekleri* adlı romanı övgüye değer bulundu. (M)

***MİLOZ** (Zeslaw), polonyalı yazar. — 1980 Nobel Edebiyat Ödülü'nü kazandı. (L)

***MİLWAUKEE,** ABD'de (Wisconsin) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 392 872 nüf. (L)

***Mimarlar Odası.** Bk. ODA.

***MİMARLIK** i. — ANSİKL.

mimarlık ve şehircilik

Batı dünyasının kültürel görünümü 1968'den sonra büyük değişikliğe uğradı. Batı Avrupa'da yaşanan «mayıs olayları» ideolojik bir bunalıma yol açarken, sanayi ekonomilerinin gelişimi de buna kurumsal ve toplumsal boyutlar kazandırdı. 1973'deki «petrol bunalımı», bu değişimin, öncelikle inşaat kesimini etkileyen ikinci aşaması oldu. Mimarlığa ilişkin veriler öylesine değişti ki, herhangi bir mimarlık eserini incelemeden önce ister istemez bu verileri saptamak ve yerli yerine koymak gerekmektedir.

Kalkınma hızının kesilmesi, Avrupa'da, hatta tüm dünyada sosyal konut programlarının ortadan kalkmasını da beraberinde getirdi. Çünkü sosyal konutların gelişmesi, savaştan sonraki genişleme dönemine özgü kentsel değişimlerin ürünüdür. Son yıllarda ekonomide görülen istikrar, konut yapımında bir duraklamaya ve dolayısıyla sanayileşmiş ülkelerin hemen hepsinde işsizliğe yol açtı.

Buna paralel olarak ,kentlerde yeni yerleşim bölgelerine, savaş sonrası ikinci kuşağın (1960'lı yıllarda doğmuş çocuklar) yerleşmesiyle, konutta daha fazla konfor ve güzellik aranır oldu. Konut bunalımı döneminde en düşük norm olan sosyal konut normları, daha iyi bir «yaşam düzeyi» arayan müşteriye artık uygun gelmemektedir.

Bireysel konut piyasası (Federal Almanya, Büyük Britanya ve Fransa'da aynı zamanda ortaya çıktı), hiç kuşkusuz mimarlık mesleğinin zorunlu olarak yeniden bi-

Foto. Gamma; Renaissance Center (LAROUSSE)

çimlenmesine fırsat verdi. Petrol bunalımının başgöstermesi kent dışında bağımsız ev yapımı ters yönde etkiledi; çünkü işten eve otomobille her gün gidip gelmek pahalıya mal olmaktadır. Bu yüzden kent içinde ev edinme eğilimi yeniden canlandı. Bu amaçla, yıkmadan yeniden düzenleme hedefine yönelik birbirinden ilginç birçok yola başvuruldu. Oysa 1970'li yıllara değin, kent içinde hemen hemen yalnız «yenileme» yapılıyordu, yani eski yapılar tümüyle ortadan kaldırılıyor, yerine yeni anlayışa göre yenisi kuruluveriyordu. Böylece kentlerin çehresi de az çok değişiyordu. Bir süreden beri geleneksel kent görünümünün korunmasına daha faza özen gösterilmektedir. Kent görünümünün korunmasından yapıların korunması görünüşüne geçiş uzun zaman almadı. Bu değişimin sonucunda ilginç eserler ortaya çıktı: ABD'de New York'ta Cooper Union' da *Foundation Building* (John Hejduk, 1974), Boston'da *Chikering and Sons Piano Factory* (Robert Gelardin, Simon Bruner, Roland Cott, 1970); Hollanda'da neogotik bir kilise inanılmaz bir biçimde sosyal konuta dönüştürüldü (Haarlem'de *Spaarne Kerk*, Niko Andriessen tarafından [proje 1977]); Fransa'da da birçok fabrika binası konuta dönüştürüldü: Lille'de, Moulins - Lille mahallesinde Philippe Robert ve Bernard Reichen tarafından *Filatures Le Blan* (1976); Roubaix'de Pierre Colboc, Renaud Bardon ve Jean - Pierre Philippon tarafından bir fabrika (1978). Böylece konut piyasası, kendiliğinden, mevcut merkezlerin değerlendirilmesine doğru yöneldi. Kentsel mekânın bir bütün olarak bozulmadan yeniden biçimlendirilmesinin ender örneklerinden birini İtalya'da Bologna kenti ortaya koydu: Bu kentin yöneticileri, kentin tarihini ,yapıların tarihini, mülkiyetini ve ıslahını ele aldılar; yeni yapıları da göz önünde bulundurarak mevcut tüm yapı gruplarını bozmadan kullanılabilir kılmaya giriştiler. Kuşkusuz her yerde, mimarlar ve şehircilik uzmanları bu sorunların bilincindedir, ancak bu bilincin geniş çaplı uygulamalarda bu şekilde kendini gösterdiği pek enderdir.

Ekonomik koşulların değişmesi - bu değişim, mimarlık mesleğinin, programların ve mimarlığın önem taşıdığı sitlerin değişimine de yol açmaktadır - üsluba değgin bir başka dönüşümle de ilintilidir: Modernizm ideolojisinin reddedilmesi. Çağdaş sanatın son büyük ustalarını ,gerçekten de son yıllarda yitirdik: Özellikle Louis İsadore Kahn* (1901 - 1974), Alvar Aalto* (1898 - 1976), Ludwig Mies* van der Rohe (1886 - 1969), Walter Gropius* (1883 - 1969), Hans Scharoun* (1883 - 1972), Le Corbusier* (1887 - 1965). Bununla birlikte, modernizm ideolojisinin suçlanmasının başka ve daha derinlere uzanan nedenleri vardır: Belçikalı mimarlık kuramcısı Maurice Culot'ya (doğ. 1937) göre, günümüzde, sanayileşmeye karşı gerçek bir direnme görülmektedir. Bu direnişle, hem ekonomik müdahalenin merkeziyetçi yöntemleri, hem üretim aracı olarak endüstriyel yapım teknikleri, hem de sanayi üretimine uyarlanmış biçimsel bir sistem olarak «*graphic design*» (grafik tasarım) yöntemleri reddedilmektedir.

Bugün geçmişe duyulan özlem, bir simge değeri taşır. El sanatlarına ve tek ev şeklindeki konuta duyulan ilgi bu anlamdadır. 1968'den beri, mimarların düşüncelerinde önemli bir değişiklik oldu: Teknoloji, prefabrikasyon ya da kentsel yapı (ağır sanayiden «çevreyi kirletici» tesislere kadar) sorunlarına dalmış olan mimarlar, Le Corbusier'nin yarattığı kuramsal «insan»ı (sıradan insandan pek farklı, makineleşmiş ve şematik insan) hiç de tanımadıklarını birden farkedince sosyolojiye yöneldiler. Sonra sembolik olanla tarihi olanın iç içe bulunduğu alanlara yönelindi. Genellikle ilkel Bachelardcı' ve Lacan'cı bir psikanaliz bilgisinden hareket eden bazı mimarlar, biçimde gizli bir anlam keşfederek yaratıcı uygulamalara kalkıştılar: İtalya'da Carlo Scarpa (doğ. 1906) ve Fransa'da Antoine Grumbach (doğ. 1942) ve benzerleri. Bugün neo-klasik mimarlara (özellikle Jean - Jacques ya da Jean-Nicolas-Louis Durand) duyulan büyük ilgi, son derece simgesel bir uygulama (devrimci döneme özgü «Konuşan Mimari» örneği) ile akılcı kaygılar taşıyan görüş (Jean - Nicolas - Louis Durand'ın, bir modüle göre geliştirdiği düzenleme) arasındaki bu kesişmeden kaynaklanır.

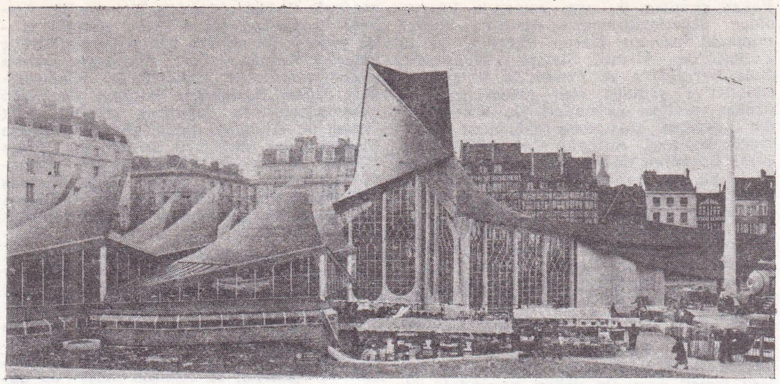

Rouen'de (Fransa) modern bir kilise

Sonunda tarih, mimarların baş kaygılarından biri durumuna geldi. Tarihi, bir yandan tükenmez bir biçim kaynağı (kültürleri giderek eklektik olduğundan), bir yandan da özellikle epistemolojik bir düşünce alanı (geçmişi yöneten ekonomik, siyasal ya da toplumsal güçlerle sanat arasındaki ilişkilere dayalı bir alan) olarak görmeye başladılar. Modern hareketi etkileyen ve geçmişi bilmemekten kaynaklanan bu kararsızlık, «gelişme ideolojisi»nin nasıl bocaladığını ve mimarlık mesleğinin, kendi işlevi ve ürünlerinin anlamı hakkında kendini nasıl sorguladığını göstermektedir.

Modernizmin yarım yüzyılını reddeden bu beğeni değişikliğinin en belirgin ifadesi, üslubun en sıradan biçimlerinde görülür: Ticari mimarlık ve türevleri (mobilya, ambalaj kâğıdı, afiş, vb.). Neo - 1930 için moda evrenseldir. Büyük italyan ya da amerikalı tasarımcıların yarattığı bu formül, reklamcılıkta ve tüm batı ülkelerinin mağaza dekorlarında büyük bir hızla -ve dayanılmaz ölçüde- yayıldı. Uzmanlaşmış dergiler aracılığıyla iletilen «mimar modaları» da ortaya çıktı: Robert Venturi* nin Las Vegas üzerine yaptığı etüdlerden beri, kimilerinin beğendiği, kimilerininse pek çirkin bulduğu «küçük ev»e duyulan ilgi (Avrupa'da Las Vegas benzeri bir yerleşme bulunmadığından, banliyödeki küçük evler onun yerni aldı); Le Corbusier'nin 1920'li yıllarda gerçekleştirdiği arıtmacı (pürist) eserler üzerine bilgiç bir tavırla düşünceler geliştirmek (İngiltere'de James Stirling* ve Leon Krier, ABD'de Peter Eisenman ya da Michael Graves) bunlar arasında sayılabilir.

«Bilinen» tarih dışındaki başvuru kaynaklarında görülen bu değişimin en belirgin öğesi, çizim yöntemlerinin bir süreden beri uğradığı değişikliktir: Neo-klasiklere gösterilen itibar, guaşla (ya da renkli kalemlerle) yapılan çizimlere tümüyle yeni bir yer verdi. Mimar çizimi, bir yandan ölçeği küçülüp teknik hassaslığını ve grafik lüksünü kaybederken, formüllerinde de tümüyle değişti: Sistemli üç boyutlu çizimler (aksonometri), yumuşak renklendirmeler, kıvrak çizgiler, açıkça gösterilen geometrik yapı, ön taslak ve perspektif görünüşlerin beğenilmesi.

Hatta, plastik sanatlar alanında yeni bir çizim türü ortaya çıktı: Mimar çizimi. Bu projede olduğu gibi, kullanımda da ütopik ve hayali olan, fakat biçimin anlamı üstüne çağdaş sorgulamayı açığa vuran bir çizimdir. Massimo Scolari (doğ. 1943), Carlo Scarpa, Oswald Mathias Ungers (doğ. 1926). Giorgio Grassi (doğ. 1935), Rob Krier (doğ. 1938) ve Leon Krier (doğ. 1948) bu formülü başarıyla uyguladılar. Mies van der Rohe'yi ya da Le Corbusier'nin 1925'lerdeki ilk kuramsal projelerini anımsatan bu formül, aynı didaktik anlamı taşır. Bu uygulamalarla birlikte yeni bir mimarlık ideolojisi geliştirmektedir.

Endüstriyel mimarlığın son «büyük çalımları»nın kayıtsız ya da eleştirel bir biçimde karşılanması anlamlıdır: Marcel Breuer'in seri üretimi (New Haven'da [Connecticut] *Armstrong Rubber Co.*; New Haven'da Yale Üniversitesi için *Applied Science Building;* Washington'ton'da *HUD Headquarter*) artık mimarlık dergilerini bile ilgilendirmemektedir. John Portman'ın yankılar yaratan yapılarına gelince (Atlanta'da *Regency Hyatt Hotel* (1967); Atlanta'da *Peachtree Plaza Oteli* (1969 - 1973); Detroit'te *Renaissance Center* (1977); Los Angeles'da *Bonaventure Hotel* [1977]), bunlar, ABD dışında, amerikan devine ve onun saydam asansörlerinin ya da büyük kapalı avluların boşluğuna asılı yaya köprülerinin çocuksu eğlencelerine ancak etnografik denebilecek bir ilgi kaynağı olabilir.

Amerikan gökdelen uzmanları Emery Roth ya da A.J. Lumsden, japon Kurokawa Kisho (Osaka'da *Sony Kulesi; Japon Kızıl Haçı Genel Merkezi*) ya da Kikutake Kiyonori (Mitsubishi için *Aquapolis* platformu, 1975), bir kısım eserlerinin az çok istisnai nitelikleri dolayısiyle tamamen silinmekten kurtuldular. Nihayet ABD modası kapalı avlular (Kevin Roche ve John Dinkeloo'nun 1966 - 1967'de New York'da Ford Foundation için gerçekleştirdikleri ünlü örnekten beri) ilgi çekici bazı çeşitlemelere fırsat verdi: Atlanta'da John Portman'ın esprisine yakın *Omni International* kongre merkezi (Thompson, Ventulett ve Steinback, 1975); Alberta Üniversitesi'nde üstü örtülü bir sokak biçimindeki öğrenci yurtları (Dyamond ve Myers, 1973); IDS Center'ın *Crystal Court*'u (Philip Johnson ve John Burges, 1974); son olarak da, Niagara şelalesi yakınında yapılan dev sera *Rainbow Center Mail & Winter Garden* (Gruen Ass. ajansı ortağı Cesar Pelli, 1978).

Bu alanda, Fransa'da, özellikle sanayileşmiş toplu konut -bu arada Şehircilik* ve Mimarlık Atölyesi'nce (ŞMA) gerçekleştirilen yeni Grenoble kenti tasarımı- çok canlı eleştirilere konu oldu. İngiltere'de James Stirling gibi bir mimar günümüzde biraz aşılmış gibi görünmektedir (Runcorn' da [Cheshire] konut topluluğu, 1975). Ve yeni ustalar bulabilmek için «Team Ten» mimarlarına (Smithson'lar, Aldo Van Eyck, Herman Hertzberger, Georges Candlis...) bakılacak olursa insan hayal kırıklığına uğrar: Ne Hertzberger'in son eserleri (Utrecht'de belediye binası, 1977), ne Candlis'in Berlin Serbest Üniversitesi, ne de Smithson'un Kuveyt için yaptığı projeler (hatta danimarkalı Jorn Utzon'un projeleri), sıradan eserler olmaktan öteye gidemediler; yalnız Van Eyck, Amsterdam'da Jordaan ve Nieuwarkt mahallelerinin yenileme projesinde tatmin edici olabildi. Eyck, sanayi ürünü yapı elemanlarının (prefabrike panolar) kullanılmasıyla ortaya çıkan sistemli tramı geleneksel kent yapı sistemiyle açıkça birleştirebilen tek mimar oldu. Yeni tasarılara geçişi üstü kapalı bir biçimde gerçekleşti. Bu geçiş öncelikle, geçmişe yönelik bir bakışın sonucudur: 1975'den beri, mimarlık dergilerinde tarihi makalelerin sayısı arttı. Mimarlar en başta XIX. yüzyıl sonu, neo-klasik ya da 1930 üslubuyla ilgilendiler. Bu amaçla yayımlanan birçok belgesel rölöve, biçimlerin uğradığı değişikliği yansıtmaktadır.

Foto. La Panneterie (LAROUSSE)

Fakat girişilen iş, aynı zamanda bir yeniden değerlendirmedir: Mısır'da toprak mimarisi uzmanı Hasan Fethi'ye ya da Portekiz'de Alvaro Siza'ya, Meksika'da Luis Barragan'a ve Pransa'da Roland Simounet'ye yeniden ilgi gösterilmesi, bu özgün yaratma girişimleri ile yeni kuşağın kaygıları arasındaki bağlantıyı belirtmektedir. José Antonio Coderch'in (doğ. 1913) Barselona'daki toplu konutları (1969-1974) ya da Paris'te Martin Schulz Van Treeck'in (doğ. 1928) *«Flandre Orgları»,* sistematik olmayan bir biçim anlayışını güçlendirdi. Bu anlayış Barselona'da Taller de Arquitectura'nın Coderch okulunda Ricardo Bofill ve Manolo Nunez Yanowski tarafından gerçekleştirilen birçok projede doruk noktasına ulaştı. Yeni Evry kenti için açılan yarışmadan beri, (bu yarışmada Bofill, bir yandan ŞMA üyesi Paul Chémétov'la, bir yandan da Martin Van Treeck ile işbirliği yaptı) ŞMA'yı ve Taller'i temsil eden iki eğilim arasındaki ayrılık iyice belirginleşti. Siyasal nedenlerle, Taller'in İspanya'daki etkinliğinin (Stiges' de [Barselona ilinde] *Las Tres Coronas, Xanadu* ve *La Muralla Roja;* Barselona kentinde *«Walden 7»*) Fransa'da da bir uzantısı (Paris'te *Halles* projesi, Saint-Cyr-l'Ecole'ün merkezinde *Abraxas evi* projesi, Cergy'de *«Küçük Katedral»* projesi ya da Andorra'da *Meritxell köprüsü* projesi; A9-B9 otoyolu üzerinde *«Perthus Piramidi»*) olması gerekiyordu. Bu arada, Van Treeck de Montargis'de *Sirene*'i yenileme çalışmasını tamamlayarak (1978) Laval'de Saint - Nicolas ticaret merkezine başlıyordu (1979). Bu tasarımların (özellikle de sanat dergilerinin beğenisini toplayarak uluslararası bir ün kazanan Taller de Arquitectura'nın tasarımları) ne denli büyük bir etki bıraktığını belirtmek gerekir. Bu etki, son on yılın büyük Avrupa yapısının, Beauborg'un bıraktığı etkiden çok daha fazla oldu. Richard Rogers ve Renzo Piano tarafından gerçekleştirilen (1977) ve ingiliz «Archigram» grubunun 1960'lı yıllardaki projelerinin az çok türevi olan özentili mimarisi ile Beaubourg, fütürist bir teknolojiyi gözler önüne seren tercihiyle biraz modası geçmiş gibi görünmektedir.

Bu yeni etki altında, fakat karışık bir biçimde, *«tendenza* mimarlığı» denen mimarlık modelleri ortaya çıkmaktadır: *Modena mezarlığı projesi* (1972) ile büyük başarı kazanan Aldo Rossi (öteki eserleri: Milano yakınlarında ,Brari'de okul; Borgo Ticino'da konutlar, 1973; Milano Gallaterese'de konut, 1975»; Chieti'de (Abruzzes) bir üniversite yerleşmesi için yarışma, 1971; Giorgio Grassi (Trieste hükümet konağı için yarışma, 1974; Chieti yakınında, Tollo'da temel eğitim okulu, 1975) ve ütopik projelerine dergilerde geniş yer verilen Massimo Scolari.

Yalnız İtalya'da değil, İsviçre'de de etkili olan (Rossi, Zürih'te ders vermektedir) bu gruba, Lüksemburg asıllı Krier kardeşler de katıldı: Avusturya'ya yerleşen Rob Krier (Viyana'da bir yönetim yapısı için yarışma, yine Viyana'da Perchtoldsdorf lisesinin genişletilmesi) ve özellikle, Stirling' in eski atölye şefi olan ve sonra Londra'da AA School yöneticiliğine getirilen Leon Krier. Bu mimar, tümü de dağınık yerleşmelerin «yeniden kentleşmesi» temasına dayanan birçok projenin yaratıcısıdır: *Echternach lisesi* (Lüksemburg Grandukalığı), 1970; Berlin'de Lewishamstrasse üzerinde iki kule, Hannover'de *Sprengel Museum,* 1972; Londra'da *Royal Mint Square* ve *Tower Bridge,* 1974; *Amiens katedrali* iç avlusu ve Paris'te *La Villette*'in sahanlığı, 1977; *Bremen Teerhöf*'unun yeniden inşası (1978) ve Lüksemburg'da Avrupa sitesi (1979).

Son olarak, Almanya'da Oswald Mathias Ungers'i (*Warburg* tarihi merkezinin yenilenmesi ,1977) ve Fransa'da, Georgia Banamo ile birlikte çalışan Christian de Portzemparc'ı *(Marne-La-Vallée* sarnıcı, 1976; Paris XIII'de *Hautes-Formes* sokağı yerleşmesi ,1979) ya da Area grubunu (Bernard Hamburger, *Evry* merkez garı, 1978; Alain Sarfati, Champs-sur-Marne'da *Deuxparcs* okulu, 1979) anmak gerekir.

Bu *tendenza* akımının bazı amerikalı mimarlarla ilişkisi olduğu açıktır: Emilio Ambasz tarafından çölde, yere gömülü çiftlik projesi (Pembroke için, Georgia, 1978); Peter Eisenman («Five Architects» grubu üyesi) tarafından Lakeville'de [Connecticut] *Miller Residence.* Michael Graves'in çalışmalarına da değinmek gerekir: Fort Wayne'de (İndiana) gözle görülür biçimde Eisenman'dan esinlenen *Snyderman House* (1978); Newark'da (New Jersey) *Chem-Fleur Factory* ve Princeton'da Graves *Warehouse*'ların rehabilitasyonu (ailelere ait antrepoların bağımsız evlere dönüştürülmesi) [1979].

Bir de alaycı kişiliği ile genç nesil için uyarıcı bir değer taşıyan ve New Orleans' da Piazza d'Italia üzerindeki olağanüstü *Saint-Joseph* çeşmesini (1978) yaratan Charles Moore'yi anmak gerekir. Söz konusu çeşme, paslanmaz çelikten neo-klasik silmelerle, mimarın kemerler arasında bulunan ve ağzından su fışkıran maskı da dahil dolu, kırmızımsı toprak renginde bir çeşit antik nemfeyi (bir su kaynağının, bir çeşmenin üstünde ya da çevresinde yükselen yapı [bazen yapay bir mağara]) andırır. Saygıdan yoksun Palladio'vari bu uygulama, amerikan cam ve çelik mimarisine karşı bir tür romantik tepkidir ve böylece onu gülünçleştirerek yüceltmektedir.

ABD'nin son yıllarda kaydettiği gelişmeler Japonya'da yankılar yaptıysa da, bu ülkede doğrudan bağıntılı bir hareket oluşmadı. Yalnız, bazı eserlerle Avrupa ve Amerika'da yapılanlar arasında benzerlik kurulabilir: Waki-Cho belediye sarayı, Kua-Gun hükümet konağı (Kurokawa Kisho, 1977) [hacimler Rob Krier'in bazı projelerini anımsatır]; Kitakyuşu belediye müzesi ve bölge kitaplığı (Isozaki Arata, 1975); *Rou evi,* Tokyo'da *Suganami* grubu (Takeyama Minoru, 1975 - 1976; nihayet, kırmızıya boyanmış beton prefabrike sütunlardan oluşan yapısı ve üzerinde sarmaşık yetiştirilen bir kafesle örtülü hafif eğimli çatısıyla acayip Nakijin belediye binası (Atölye 20, 1978).

Tüm bu mimarlık eserlerinin ilettiği mesaj aynıdır ve italyanların gün ışığına çıkardığı *tendenza* esprisiyle benzer niteliktedir. Bu espri, saf geometrisi sanki «kazara» bozulmuş mükemmel bir biçim üzerinde düşünmeye dayanır: Eisenman'ın *Miller Residence*'ında, betondan boş bir küpün içine yanlamasına yerleştirilmiş dolu küp, Leon Krier'in *Royal Mint*'indeki görkemli diyagonal vb. Her ne kadar, 1960'lı yılların nesne - mimarlığı, kullanılan anlatım biçimlerinde varlığını sürdürmekteyse de, mükemmel nesnenin bağrında yaratılan aldatıcı kopukluk ayrı bir anlam kazanmakta ve onu çevresine bağlamaktadır. Hiç kuşkusuz, çarpıtıldığı, geliştirildiği ve aldatıcı olduğu ölçüde bilgeleşen bu mimari anlatım bir tür çağdaş duyarlığa tekabül etmekteydi; bu yüzden Avrupa'nın büyük mimarlık okullarında, Londra'da, Milano'da Barselona'da, Zürih'de, Paris'te, Brüksel'de hemen kabul gördü. Ayrıca, güncel şehircilik uygulamasına bağlı yeni bir mimarlık deneyimine yol açtı: Mimarların tarihi kültür içinde köklerini bulma çabasına girmeleri, her zaman pek akademik olmamakla birlikte tarihi kaynaklara başvurmaları ve tanımadıkları kent modelleri, kamuoyunda geniş yankılar uyandırdı. (L)

MİMAROĞLU (İlhan), türk bestecisi ve müzik eleştirmeni (İstanbul 1926). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1945). Ajanslarda, Basın Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü'nde çalıştı; çeşitli dergi ve gazetelerde müzik eleştirileri yazdı. Rockefeller Vakfı'ndan aldığı bursla, 1955 - 1956 arasında Columbia Üniversitesi'nde müzik öğrenimi gördü. New York'taki The Record Hunter plak firmasında seçici olarak çalıştı. Daha çok elektronik müzik dalındaki besteleriyle tanındı. Eserleri en çok plağa alınmış türk bestecisi durumuna geldi. Başlıca eserleri: *Pièces Sentimentales* (Duygusal Parçalar; piyano için), *Josper Johno Üzerinde Çalışma* (elektronik müzik), *Conjectus I. Wings of the delirious demon, Jean Dubuffet's Coucou Bazaar, Sing me a song of songmy, Agony, Le Tombeau d'Edgar Poe* (Edgar Allan Poe'nun Mezarı), *Bowery Bum, Intermezzo, Preludes for magnetic tape, Session.* (M)

***MİMARSİNAN,** Kayseri ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 3 887 nüf. (1980). Belediye. (M)

Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul'da 1982 yılında kurulan üniversite. Yükseköğretim kurumlarını düzenlemek amacıyla çıkarılan 2809 sayılı kanuna göre kurulup 1982 - 1983 öğretim yılında öğrenime başladı. Üniversite'deki fakülteler: Yeni kurulan Fen - Edebiyat Fakültesi; İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Mimarlık Fakültesi ile Yapı Üretimi ve Çevre Düzenleme Fakültesinin birleştirilmesiyle oluşturulan ve rektörlüğe bağlanan Mimarlık Fakültesi; İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nin Mimarlık Fakültesi ile Yapı Üretimi ve Çevre Düzenleme Fakültesi dışında kalan bölümleriyle İstanbul, Ankara ve Bursa'daki tüm güzel sanatlar fakülte ve birimlerinin birleştirilmesiyle oluşturulan ve rektörlüğe bağlanan Güzel Sanatlar Fakültesi. Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri adında iki enstitü yeni kuruldu. Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlıyken Güzel Sanatlar Fakültesi'ne bağlanan İstanbul Devlet Konservatuvarı da üniversite bünyesine alındı. Böylece üniversitede 3 fakülte, 2 enstitü, ve 1 konservatuvar yer aldı.

Mimar Sinan Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim döneminde 38'i profesör, 16'sı doçent, 27'si yardımcı doçent, 207'si uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 288 öğretim elemanı, 1 363'ü erkek, 1 034'ü kız olmak üzere toplam 2 397 öğrenci bulunuyordu. (M)

***MİNAS GERAİS,** Doğu Brezilya'da eyalet. — 11 498 000 nüf. (L)

***MİNATİTLAN,** Meksika'da (Veracruz eyaleti) liman kenti. — 68 000 nüf. Petrokimya sanayii. (L)

***MİNDANAO,** Filipinler'de ada. — 7 538 000 nüf. (L)

***MİNDEN,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 50 000 nüf. (L)

***MİNDORO,** Filipinler'de ada. — 472 000 nüf. (L)

***MNDSZENTY** (Jozsef), macar keşişi. — (öl. Viyana 1975). [L]

***MİNGUS** (Charles, **Charlie** - denir), amerikalı zenci caz kontrbasçısı. — (öl. Cuernavaca, Morelos 1979). [L]

***MİNİEH,** Mısır'da kent. Nil kıyısında. 113 000 nüf. (L)

***MİNNEAPOLİS,** ABD'de (Minnesota) kent. — 370 951 nüf. Kimya ve elektronik sanayii. (L)

MİNNELLİ (Liza), amerikalı kadın sinema ve müzikhol oyuncusu, şarkıcısı (Los Angeles 1946). Yönetmen Vincente Minnelli ile oyuncu Judy Garland'ın kızı. 1962' de ikinci derece rollerle New York'ta sahneye çıktı. Müzik[...]rde [...]siyle dikkati çekti. Müzikhollerd[...] şarkı söyledi. 1965' de müzikhol oscar'ı sayılan Tony ödülünü aldı. 1972'de B. Fosse'un *Kabare* (Cabaret) filmindeki rolüyle «en iyi kadın oyuncu» oscar'ını kazandı. Diğer başlıca filmleri: *Charlie Bubbles* (A. Finney, 1967), *Bahar Rüzgârı* (The Sterile Cuckoo) [A. Pakula, 1969], *Tell Me That You Love Me, Junie Moon* (Beni Sevdiğini Söyle, Junie Moon) [O. Preminger, 1969], *Belalı Sevgili* (Lucky Lady) [S. Donen, 1975], *Deli Dolu* (Silent Movie) [M. Brooks, 1976], *New York, New York* (M. Scorsese, 1977), *Arthur* (A. Gordon, 1980). [M]

***MİNNELLİ** (Vicente), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleri *Tatlım* (On a Clear Day You Can See Forever) [1970] ve *A Matter of Time* (Bir Zaman Sorunu) [1976] oldu. (M)

***MİNNESOTA,** ABD'nin merkezi kuzeyinde eyalet. — 4 077 148 nüf. Yulaf ve şeker pancarı tarımı. Makina, elektrik, besin, kağıt sanayii. (L)

***MİNORCA,** İspanya'ya bağlı Balear takımadalarında ada. — 48 000 nüf. Turizm. (L)

***MİNSK,** Sovyetler Birliği'nde kent, Beyaz Rusya federal cumhuriyetinin başkenti. — 1 276 000 nüf. (L)

***MİNTOFF** (Dominic), maltalı siyaset adamı. — Bloksuz ülkelerle işbirliği ve arap ülkeleriyle yakınlaşma, izlediği siyasetin iki ana yönüdür. Başbakan olarak Fransa ve Çin'e yaptığı resmi ziyaretler, özellikle Çin'in yardımlarını artırmasını sağladı. (L)

MİRNİY, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. 26 000 nüf. Elmas sanayii merkezi. (L)

***MİRO** (Joan), ispanyol ressamı. — (öl. Mallorca 1983). 1978'de, 40 yıl sonra ilk kez Madrit'e gitti ve Çağdaş Sanat Müzesi'nde ilk sergisini açtı. Kral Juan Carlos kendisine, İspanya'nın en büyük sivil nişanı sayılan Kraliçe İsabel Haçı'nı verdi. (M)

***MİRZAPUR,** Hindistan'da (Uttar Prades) kent. — 106 000 nüf. (L)

***MİSKOLC,** Macaristan'da kent ve Borsod - Abauj - Zemplen yönetim bölgesinin merkezi. — 203 000 nüf. Demir sanayii. (L)

MİSSİSSAUGA, Kanada'da (Ontario) kent. Toronto'nun güneybatı banliyösünde. 250 000 nüf. (L)

***MİSSİSSİPPİ,** ABD'nin güneyinde eyalet. — 2 520 638 nüf. (L)

***MİSSOURİ,** ABD'nin orta kesiminde eyalet. — 4 917 444 nüf. Petrol rafinerisi. Kimya sanayii. (M)

***MİT** (milli istihbarat teşkilatının kısaltılmış adı). — 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra yapılan bir dizi hukuki düzenleme arasında, devlet istihbaratının elde edilmesi ve kullanılması ile milli istihbarat teşkilatının kuruluş, görev ve faaliyetleri de yeni esaslara bağlandı. Bu amaçla 11 kasım 1983 tarih ve 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilâtı Kanunu çıkarıldı ve 644 sayılı Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu ile ek ve değişikliklerini yürürlükten kaldırdı.

2937 sayılı kanuna göre Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı Başbakana bağlıdır. Müsteşarlık bir müsteşar, müsteşar yardımcıları, başkanlıklar, daireler, şubeler ile diğer teşkilat birimlerinden oluşur. MİT, Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi ve milleti ile bütünlüğüne, varlığına, bağımsızlığına, güvenliğine, anayasal düzenine ve milli gücünü meydana getiren bütün unsurlarına karşı içten ve dıştan yöneltilen mevcut ve muhtemel faaliyetler hakkında milli güvenlik istihbaratını devlet çapında oluşturur ve bu istihbaratı Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Milli Güvenlik Kurulu genel sekreteri ile gerekli kuruluşlara ulaştırır; devletin milli güvenlik siyasetiyle ilgili planların hazırlanması ve yürütülmesinde, istihbarat istek ve ihtiyaçlarını karşılar; kamu kurum ve kuruluşlarının istihbarat faaliyetlerinin yönlendirilmesi için Milli Güvenlik Kurulu'na ve başbakana önerilerde bulunur; istihbarata karşı koyar. MİT'e kanunda sayılan görevler dışında görev verilemez. Bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşları, kendi konularında, görevlerinin gerektirdiği istihbaratı oluşturmak; MİT tarafından istenecek haber ve istihbaratı elde etmek; istihbarata karşı koymak ve elde ettikleri milli güvenliğe ilişkin haber ve istihbaratı anında MİT'e ulaştırmakla yükümlüdürler. Bu görev ve yükümlülüklerin koordinasyonunun sağlanması ve istihbarat çalışmalarının yöneltilmesinde temel görüşleri oluşturmak üzere, MİT müsteşarının başkanlığında, Milli İstihbarat Koordinasyon Kurulu (MİKK) kurulur. Kurul, üç* ayda bir, Milli Güvenlik Kurulu genel sekreteri ya da yardımcısı, Genelkurmay istihbarat başkanı ya da yardımcısı, bakanlıkların müsteşarları, kurum ve kuruluşların yetkili emirleri, MİT'in ilgili başkanları ile çağrılacak diğer kamu görevlilerinin katılmasıyla toplanır. MİT, bakanlıklar ve diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileri ile istihbaratın tevcihi, elde edilmesi ve istihbarata karşı koyma konularında doğrudan ilişki kurmaya, uygun koordinasyon yöntemlerini uygulamaya; bu kurum ve kuruluşların arşivlerinden ve elektronik bilgi işlem merkezlerinden kendi görev alanına giren konularda yararlanmaya ve bunlarla irtibat kurmaya yetkilidir. MİT müsteşarı, kanunla belirlenen görevlerin yerine getirilmesinden yalnız başbakana karşı sorumludur. MİT'in giderlerini karşılamak amacıyla her yıl başbakanlık bütçesinde özel bir tertibe yeteri kadar ödenek konulur. (M)

MİTAKA, Japonya'da kent. Tokyo'nun batı banliyösünde. 156 000 nüf. (L)

MİTCHELL (Peter), ingiliz kimyacısı (doğ. 1920). Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1943 - 1955 arasında aynı üniversitenin biyokimya bölümünde çalıştı. 1955 1963 arasında Edinburg Üniversitesi zooloji bölümüne bağlı biyolojik kimya birimi yöneticiliği yaptı. 1964'den beri, kendi kurduğu Glynn laboratuvarında, küçük bir grupla birlikte araştırmalarını sürdürmektedir. Geçişim (osmoz) kimyası kuramını ilk olarak 1961'de öne sürdü ve 1966'da kesin biçimine kavuşturdu. Bu kurama göre, solunum sırasında hidrojen elektron ve iyonlarının (ya da protonlarının) mitokondri zarının iç ve dış yüzü arasında gidiş gelişi bir potansiyel farkı yaratır. Özel bir enzim, ATP'yi (adenozin trifosfat) sentezlemek için protonların zardan geçmesi sayesinde bu potansiyel farkını kullanır. Ancak dolaylı olarak doğrulanabilen bu kuram, hemen herkesçe kabul edilmekte ve fotosentez gibi daha birçok olayı da açıklamaktadır. Kimya bilimine yaptığı bu katkılardan dolayı Mitchell, 1978 Nobel Kimya ödülü'nü kazandı. (L)

***MİTCHUM** (Robert), amerikalı sinema oyuncusu. — 1973'ten sonra çevirdiği filmler arasında *Yakuza*, 1975'te *Elveda Güzelim* (Farewell My Lovely) ve *Midway* (Orta Yol); 1976'da *Son Büyük Adam* (The Last Tytcoon) ve *The Agency* (Ajan) sayılabilir. Televizyon dizisi *Savaş Rüzgârları*'nda çizdiği Albay Henry portresiyle büyük başarı kazandı. (M)

***MİTİŞÇİ,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 136 000 nüf. (L)

***MİTO,** Japonya'da (Honşu) kent. — 174 000 nüf. (L)

***Mitsubişi** ya da **Mitsubishi,** büyük japon tröstlerinden biri. — 1980'de aralarında Mitsubishi Bank'ın da bulunduğu 28 büyük şirketi içeriyordu. Aynı yıl dünya bankaları arasında 15. sırada yer alan Mitsubishi Bank'ın yıllık bilançosu 36 milyar doları aşıyordu. Tröste bağlı Mitsubishi otomobil şirketinin 1981'de ürettiği otomobil sayısı 1 milyonun üstündeydi. (M)

***Mitsui,** büyük japon tröstlerinden biri.— 1980'de aralarında Mitsui Bank'ın da (sermayesi 48 miyar dolar) bulunduğu 23 büyük şirketi içeriyordu. (M)

***MİTTERRAND** (François), fransız siyaset adamı. — 1978 milletvekili seçimlerinden sonra, yönetimdeki sosyalist parti hızla güç kazandı. Eylül 1977'de solun birliğinin bozulmasına ve başkanlık seçiminin nisan 1981'de yapılan ilk turunda komünist bir adayın da bulunmasına rağmen, 10 mayıs 1981'de yapılan ikinci turda tüm sol seçmenlerin desteğini sağlayarak ve oyların yüzde 51,75'ini alarak cumhurbaşkanı seçildi. Milletvekili seçimlerinde de partisi zafer kazandıktan sonra Pierre Mauroy'u başkanlığa atayarak yeni hükümeti kurdu. Mitterrand göreve başlar başlamaz temel reformlara girişti (yerinden yönetim, ölüm cezasının kaldırılması, yeni vergi yasaları, millileştirme, vb). Son eserleri şunlardır: *L'abeille et l'architecte* (Arı ve Mimar) [1968], *La paille et le grain* (Saman ve Tohum) [1975] ve *Ici et maintenant* (Burada ve Şimdi) [1980]. (L)

François MITTERRAND

***MİYAKONOCO,** Japonya'da (Kyuşu) kent.— 115 000 nüf. (L)

***MİYAZAKİ,** Japonya'da (Kyuşu) kent ve il yönetim merkezi. — 203 000 nüf. (L)

***MİZAH** i. — ANSİKL. 1975'ten sonra, televizyondaki dizi filmlerin, özellikle reklamların, mizah dergilerinde (Çarşaf, Fırt, Gırgır) ve günlük gazetelerin mizah sayfalarında yayımlanan karikatürler ve yazılar üstünde, konu yönünden, büyük etkisi görüldü. Bunların parodileri yeni bir tür argoyla birleşti. Bazı yazarlar (Suavi Sualp vb.) gerçeği silerek, salt dilin ve sözcüklerin fizik yapısından (ses benzerliklerinden) çıkış yaparak, hatta bazan onunla yetinerek, soyut bir mizaha yönelmeye çalıştılar. Kara mizah öne çıktı. Buna karşılık kitap halindeki ürünlerde Aziz Nesin'le gelen ve küçük adamın teknik nitelikler karşısında uyarsızlığını ve şaşkınlığını işleyen fakat aynı zamanda toplum konusunu da göz ardı etmeyen alışılmış çizgi gelişimini sürdürdü. Öykücüler arasında Nazlı Eray (*Ah Bayım Ah*, 1976) naif ve masalsı planda ince bir ironiye, Sulhi Dölek (*Vidalar*, 1983) aletlerin insan hayatındaki gerekliliğini abartan acı bir mizaha, Ahmet Say (*Kocakurt*, 1976) siyasal eleştiriye yöneldi. Mehmet Semih ise ortaoyununu absürd düzeylere vardıran bir yazar olarak belirdi. Gabrova'da (Bulgaristan) düzenlenen mizah ve yergi şenliğinde (1977) uluslararası mizah kitapları büyük ödülünü (Hitar Petar) kazanan Aziz Nesin, *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* adlı mizahi eseriyle de Madaralı roman ödülü'nü aldı (1980). [M]

***MİZORAM,** Hindistan'ın kuzeydoğusunda idare bölgesi. — 21 087 km², 487 774 nüf. Başkent Ayvazul. (L)

***MO** ya da **MO-İ-RANA,** Norveç'te (Nordland) kent. — 26 000 nüf. (L)

***MOBİLE,** ABD'de (Alabama) kent. — 258 000 nüf. (L)

***Mobil Oil.** — Şirket 1981'de toplam 90 milyon ton ham petrol üretti. Bunun yüzde 66'sı Ortadoğu'dan, yüzde 17'si Birleşik Amerika'dan, kalanı çeşitli ülkelerden çıkarıldı. Günlük ham petrol üretim kapasitesi 1,8 milyon varil, günlük doğal gaz kapasitesi 98,5 bin m³ olan Mobil, üretimini, 51'i kendisine ait 84 petrol gemisiyle taşıyor, 15'i tümüyle kendisine ait 31 rafineride işliyordu.

● *Mobil Oil TAŞ.* — 1974 başlarında petrol dışalımını durduran şirket, hükümetçe, Ataş rafinerisindeki payına (yüzde 51) el konacağının açıklanması üzerine, aynı yılın haziran ayı ortalarında yeniden ham petrol ithaline başlayarak Ataş'ta işlemeye koyuldu. Sonraki yıllarda, Mobil'in Türkiye'deki ağırlığı giderek azaldı. 1982'ye değin yapılan 44 verimli petrol sahasının 2'si Mobil'e aitti ve bunların petrol rezervi 6 083 000 varil dolayındaydı. (M)

***MOBUTU** (Joseph Désiré ya da Sese Seko), Zaire devlet başkanı. — Haziran 1975'de kendisini devirmeyi amaçlayan bir komplonun açığa çıkarılması üzerine, birçok generali tutuklattı ve bir bakanı görevden uzaklaştırdı. Eskiden Katanga'da ayrılıkçı rejime hizmet etmişken sonradan ülkeyi terketmek zorunda kalıp Angola'da üstlenen ücretli askerlerin (2 000 kişilik bir ordu) mart 1977'de Shaba ilini (eski Katanga) istila etmeleri üzerine yardım için ABD, Fransa ve Fas hükümetlerine başvurdu. 1 500 kişilik Fas askerleriyle fransız paraşütçülerinin yardımından yararlanarak istilacıları geri püskürttü. Bu saldırıdan sonra ülkede siyasi düzene yeni bir yapı kazandırmak için köklü değişikliklere girişti. 3 aralık 1977'de yapılan başkanlık seçimlerinde tek aday olan Mobutu, oyların yüzde 98,16'sını alarak 7 yıl için yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Mart 1979'da bakanlar arasında önemli değişiklikler yaptı ve siyasi tutuklular için af çıkardı. Aralık 1981'de çağrılı olarak gittiği Washington'da Zaire dışında faaliyet gösteren bir muhalefetin bulunduğunu ve İsrail'le 1967'de kesilen diplomatik ilişki-

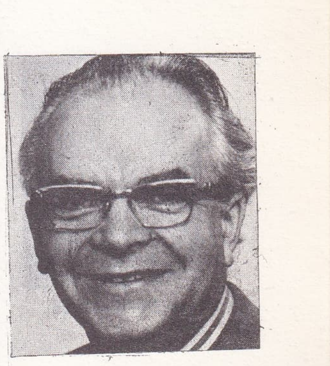

Peter MITCHELL

Foto. Nobelstiftelsen, Francolon-Mingam/Gamma (LAROUSSE)

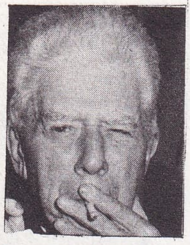

Eugenio MONTALE

lerin yakın bir gelecekte yeniden kurulacağını açıkladı. Avrupa'da, özellikle Belçika'da yaşayan rejim aleyhtarlarının açtığı demokratikleşme kampanyasına rağmen, kendisi sağ olduğu sürece Zaire'de ikinci bir partinin kurulmasına asla izin vermeyeceğini açıkladı. (L)

***MODENA,** İtalya'da (Emilia) kent ve il yönetim merkezi. — 179 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***MOERS,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 102 672 nüf. (L)

***MOGADİŞU,** Somali'nin başkenti. — 400 000 nüf. (L)

***MOGİLYEV** ya da **MOGİLEV,** Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 275 000 nüf. (L)

***MOĞOLİSTAN,** Asya'da devlet. — 1 720 000 nüf. 1954'ten beri devlet başkanı olan Zhamsarangin Sambu (doğ. 1895) mayıs 1972'de öldü. Yerine, haziran 1974'te, Prezidium başkanı ve Mongol Devrimci Halk Partisi (MDHP) merkez komitesi birinci sekreteri Iumdjagine Tsedenbal (doğ. 1916) geçti. Sert bir siyasal disiplinden yana olan Tsedenbal, Moğolistan'ı SSCB ile birleştiren bağları güçlendirip Çin'den tümüyle uzaklaştı. Böylece, 1978'de, Moğolistan'ın ticari alışverişinin yüzde 80'i Sovyetler Birliği ile gerçekleştirildi.

Haziran 1977'de Büyük Khural (Halk Meclisi) için yapılan genel seçimlerde yüzde 99,99'luk bir katılma oranı ile MDHP tarafından çıkarılan tek listenin yüzde 92,7 oranında oy aldığı kaydedildi. 1978 yılının başında, yeni yasalarla, ülke içinde yer değiştirme çok sıkı kurallara bağlandı. Ağustos 1979'da, o güne kadar orgeneral olan Tsedenbal, kendisine mareşal rütbesini verdirtti ve Savunma Konseyi'nin başkanlığını aldı. Yaz başında böyle bir organın kurulması kuşkusuz, Çin - Vietnam uyuşmazlığı sırasında Çin'le SSCB arasındaki gerginliğin şiddetlenmesiyle bağlantılıydı. (L)

MOĞOLİSTAN (İÇ). Bk. **NEİMENGGU.**

MOHAÇ, Macaristan'ın güneyinde kent. Tuna nehri kıyısında. 18 000 nüf. (L)

MOİ (Daniel Arap), kenyalı devlet adamı (Sacho 1924). Eğitimci ve Tugen kabilesi üyesi olan Moi, 1957'de meclise girdi. 1960' da Kenya Afrika Demokratik Birliği (KADU) başkanı oldu. 1966'da ülkenin tek partisi olan Kenya Afrika Ulusal Birliği (KANU) başkanlığına getirildi. 1961'den sonra birçok kez bakanlık yaptı. 1967'de cumhurbaşkanı yardımcısı oldu. 10 ekim 1978' de başkan Kenyatta'nın ölümü üzerine cumhurbaşkanlığına getirildi. 1979'da yapılan seçimlerle bu görevi resmen onaylandı. Muhalefeti susturmak için kullandığı radikal yöntemleriyle dikkati çekti. (L)

***MOKPO,** Güney Kore'de liman kenti. — 192 888 nüf. (L)

***MOLDAVYA SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETİ,** Sovyetler Birliği'nde federal cumhuriyet. — 3 948 000 nüf. Deri işleme sanayii. (L)

***MOLENBEEK - SAİNT - JEAN,** Belçika'da (Brabant, Brüksel yönetim çevresi) komün. — 72 000 nüf. (L)

***MOLFETTA,** İtalya'da (Apulia) liman kenti. — 64 000 nüf. XII. - XIII. yüzyıldan kalma eski katdral. XVII. yüzyıl katedrali. (L)

MOLİNARİ (Guido), kanadalı ressam (Montréal 1933). 1950'li yılların başında «otomatistler»in etkisiyle ekspresyonist ve lirik soyutlama çeşnisi taşıyan eserler verdi. Çok geçmeden bu eserlerini eleştirerek, önce siyah - beyaz (1956 - 1957), sonra renkli (1958'den sonra) soyut geometrik çalışmalara yöneldi. Haşin bir hava taşıyan eserlerinde rengin ve yapının ve bu ikisi arasındaki ilişkilerin tüm imkânlarını denemek üzerine kurdu. Onun iki ya da üç boyutlu olan bu eserlerinde, üst üste binmiş yalın renkler halinde dikey ya da eğik şeritlerden oluşan bir «renk cümbüşü bölgesi» ortaya çıkar. (L)

***MOLİNARO** (Edouard), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *Le téléphone rose* (Pembe Telefon) [1975], *Yaşamak Hırsı* (L'homme pressé), *Çılgınlar Kulübü I* (La Cage aux folles) [1978] ve *Çılgınlar Kulübü II* (1980), *Les Séducteurs* (Zamparalar). [LM]

***MOLİNE,** ABD'de (İllinois) kent. — 46 000 nüf. Tarım aletleri sanayii. (L)

***MOLLAFENERİ,** Kocaeli ilinde, Gebze ilçesine bağlı bucak. — 6 987 nüf., 14 köy. Bucak merkezi *Akören*. 558 nüf. (1980). [M]

***MOLLAKENDİ,** Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 778 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 911 nüf. (1980). [M]

***MOLLET** (Guy), fransız siyaset adamı. — (öl. Paris 1975). [L]

***MOLÜK Adaları,** İndonezya'da takımadalar. — 74 505 km², 1 589 000 nüf. (L)

***MOMBASA,** Kenya'da liman kenti. — 391 000 nüf. Ülkenin başlıca limanı. (L)

***MONAKO,** Fransa'nın güneyinde prenslik.— 30 000 nüf.

1968 Ulusal Konsey seçimlerini, parlamentodaki 18 sandalyenin hepsini alan Demokratik ve Ulusal Birlik (DUB) partisi kazandı. Ancak 1973 şubat seçimlerinde 2 üyeliğini yitirdi. Bu üyelikleri, Fransız Komünist Partisi üyesi ve aynı zamanda Monako Sendikalar Birliği başkanı Charles Focal ve liberal eğilimli Ajibertu hareketinin lideri Jean - Baptiste Maran kazandı. Ajibertu, Monako'da İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kurulan ilk siyasal partidir. DUB'nin oy kaybı, bazı seçmenlerin hükümetin inşaat programını benimsememesinden kaynaklanmaktaydı. Otelleri modernleştiren ve iş turizmini geliştirmeye çalışan plajlar işletmesi'nin teşviki sayesinde, her zaman zarar eden otel sektörü ilk defa (1975) kâra geçti. Gelirlerinin yüzde 75'ini ticaret ve sanayiden sağlayan Monako, 1974'ten itibaren ekonomik büyüme hızını artırdı. 1974'ten 1977'ye ticaret hacmi yüzde 37,5 arttı. 1978 ocak seçimlerinde de DUB tekrar tüm sandalyeleri ele geçirdi. Monako prensesi Grace (Kelly*), eylül 1982'de bir araba kazası sonucu öldü. (L)

***MONASTIR** ya da **MANASTIR,** Tunus' ta (Suse ili) kent. — 20 000 nüf. (L)

***MONCTON,** Kanada'da (New Brunswick) kent. — 55 934 nüf. (L)

***Monde** (LE), Fransa'da yayımlanan gündelik akşam gazetesi. — 1982 yılındaki zararı 18 milyon frankı bulan gazete, 1983 yılı başlarında 50 elemanının işine son verdi. 1981'de 600 000 civarında olan tirajı, 1983 yılı içinde 400 000'e kadar düşünce, genel yayın yönetmeni André Laurens, kâr etmek amacıyla 100 elemanın daha işten çıkarılacağını açıkladı. 1983'ün sonlarında gazetede 1 230 kişi çalışıyordu. (M)

***MONDOVİ,** İtalya'da (Piemonte, Cuneo ili) kent. — 21 000 nüf. (L)

***MONGHYR,** Hindistan'da (Bihar) kent. — 102 000 nüf. (L)

***MONİCELLİ** (Mario), italyan film yönetmeni. — 1977'de Risi ve Scola'yla birlikte *Yeni Canavarlar*'ı yaptı. Aynı yıl *Una Borghese piccola, piccola* (Miniminnacık Bir Burjuva), *Temporale Rosy* (Öfkeli Rosy), 1978'de *Viaggio con Anita*'yı (Anita'yla Yolculuk) çekti. 1980'li yıllarda *Otel Odası* ve *Garip Çiftler* filminin bir bölümünü gerçekleştirdi. (M)

***MONK** (Thelonious Sphere), amerikalı zenci caz piyanocusu ve bestecisi. — (öl. Englewood, New Jersey 1982). [L]

MONOAMİN, i. (fr. *monoamine*). Kim. Yapısında bir tek-NH_2 kökü bulunan amin. (Katekolaminler, serotonin monoaminlerdir). [L]

MONOAMİNOKSİDAZ i. (fr. *monoamineoxydase*). Kim. Organizmadaki fazla monoaminleri oksitleme yoluyla ortadan kaldıran enzim. (Monoaminoksidaz yavaşlatıcıları, ruhsal bunalımlara karşı ilaç olarak kullanılır ve monoaminlerin kan yüzdesini artırarak etki eder). [L]

***MONNET** (Jean), fransız iktisatçısı ve maliyecisi. — (öl. Bazoshes-sur-Guyonne 1979). [L]

***MONOD** (Jacques), fransız hekimi ve biyoloji uzmanı. — (öl. Cannes 1976). [L]

***MONORY** (Jacques), fransız ressamı. — 1974'den sonra *Opéras glacés* (Buz Gibi Operalar) [1974 - 1975], *Technicolor* (1977) ve *Ciels* (Gökyüzü Resimleri) [1979] gibi adlar verdiği resimler yaptı. Mavi kâğıt üzerine çizdiği Deux (İki [Franck Venaillein' metni üzerine, 1973] adlı romanında, dünyadan çeşitli şiddet görüntüleri arasında kadınlar arası aşk sahneleri çizdi. Öteki kitapları: *Hommage à Caspar David Friedrich* (Caspar David Friedrich'e Saygı) [Monory'nin 5 tuvali üzerine Jean - Christophe Bailly'nin metinleri, 1977], *Récits tremblants* (Titrek Anlatılar) [Jean - François Lyotard ile birlikte, 1977] ve *Diamondback* (roman, 1979). [L]

***MONROVİA,** Liberya'nın başkenti. — 275 000 nüf. (L)

***MONS,** Belçika'da kent ve Hainaut'nun yönetim merkezi. — 96 784 nüf. Demir - çelik ve cam sanayii. (L)

***MONTALE** (Eugenio), italyan şairi. — (öl. Milano 1981). [L]

***MONTANA,** ABD'nin kuzeybatısında eyalet. — 786 690 nüf. (L)

***MONTAND** (Yves), fransız şarkıcısı ve sinema oyuncusu. — 1975'ten sonra şu filmlerde rol aldı: *Vahşi Dilber* (Le Sauvage) [1975], *Le Grand Escogriffe* (Koca Sarsak) [1976], *Polis Piton 357* [1975], *Le Menace* (Tehdit) [1977], *Güney Yolları* (Les Routes du Sud) [1977], *Clair de Femme*

Monako'dan bir görünüş

Foto. Anfuso Giacomino; C. Lenars (LAROUSSE)

(Kadın Işığı) [1977], *I, Comme Icare* (Ikarus Harekâtı) [1979], *Le Choix des Armes* (Silahlar Seçti) [1981]. 1981'de yeniden şarkıcılığa döndü. (M)

***MONTAUBAN,** Fransa'da Tarn-et-Garonne yönetim bölgesinin merkezi. — 50 395 nüf. Elektrik, mobilya, deri ve süt ürünleri sanayii. (L)

***MONTBELİARD,** Fransa'da Doubs yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 31 591 nüf. (L)

***MONTEGO BAY,** Jamaika'da liman kenti. — 50 000 nüf. Büyük sayfiye merkezi. (L)

***MONTERİA,** Kolombiya'da kent ve Cordoba yönetim bölgesinin merkezi. — 126 000 nüf. (L)

***MONTERREY,** Meksika'da kent ve Nuevo Leon eyaletinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 1 923 402 nüf. Kültür tür merkezi. (L)

***MONTEVİDEO,** Uruguay'ın başkenti ve Montevideo ilinin merkezi. — 1 300 000 nüf. (L)

***MONTGOMERY,** ABD'de kent ve Alabama eyaletinin merkezi. — 178 157 nüf. (L)

***MONTPELLİER,** Fransa'da Hérault yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 204 593 nüf. (L)

***MONTRÉAL,** Kanada'da (Québec) kent. — 1 080 600 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 2 802 485 nüf.). [L]

***MONTREUİL** veya **MONTREUİL-SOUS - BOİS,** Fransa'da Seine yönetim bölgesinde kanton merkezi. — 96 684 nüf. (L)

***MONTREUX,** İsviçre'de (Vaud kantonu) kent. — 20 421 nüf. Turizm merkezi. (L)

***MONZA,** İtalya'da (Lombardia) kent. — 122 000 nüf. (L)

***MOPTİ,** Mali'de kent, bölge ve seçim çevresi merkezi. — 54 000 nüf. Nehir limanı. (L)

MORADABAD, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. Delhi'nin doğusunda. 259 000 nüf. (L)

***MORAND** (Paul), fransız yazarı. — (öl. Paris 1976). [L]

MORATUVA, Sri Lanka'da kent. Colombo'nun güneyinde. 104 000 nüf. (L)

***MORAVİA** (Alberto PINCHERLE, **Alberto** - denir), italyan yazarı. — Son kitabı *Desideria*'da (Arzu) [1978], solcu bir gerillanın erotik düşlerini sergiledi. (L)

***MORAVYA,** Çekoslovakya'nın orta kısmını meydana getiren bölge. — 3 905 000 nüf. (L)

***MORBİHAN Yönetim Bölgesi,** Fransa' da Bretagne bölgesinde yönetim bölgesi. — 563 588 nüf. Yaz turizmi. Konserve sanayii ve metalurji. (L)

***MORDOĞAN,** İzmir ilinde, Karaburun ilçesine bağlı bucak. — 3 813 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 576 nüf. (1980). [M]

***MORDOVLAR Özerk Cumhuriyeti** ya da **MORDVİYA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) özerk cumhuriyet. — 1 030 000 nüf. (L)

***MORDVİYA.** Bk. MORDOVLAR ÖZERK CUMHURİYETİ.

***MOREAU** (Jeanne) ,fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu, film yönetmeni. — Son dönemde oyuncu olarak *les «Valseuses* (Vals Yapan Bayanlar) [B. Blier, 1973], *Gölgedeki Aşk* (la Race des seigneurs) [P. Granier - Deferre, 1973], *Souvenirs d'en France* (Fransa Anıları) [A. Téchiné, 1974], *Kaderini Arayan Adam* (Monsieur Klein) [J. Losey, 1976], *The Last Tycoon* (Son Büyük Patron) [E. Kazan, 1976], *Plein Sud* (Tam Güney) [L. Béraud, 1981] gibi filmlerde rol aldı. İki filmde yönetmen - oyuncu olarak dikkati çekti: *Lumière* (Işık) [1975], *l'Adolescente* (Genç Kız) [1978]. (M)

***MORELİA,** Meksika'da kent ve Michoacan eyaletinin merkezi. — 209 000 nüf. Arkeoloji ve tarih müzesi. (L)

***MORGENSTERN** (Oskar), avusturyalı iktisatçı. — (öl. New Jersey 1977). [L]

Moritanyalı liderler: Soldan sağa: Daddah, Salek, Bouceif

MORİGUŞİ, Japonya'da (Honşu) kent. Osaka'nın doğu banliyösü. 184 000 nüf. (L)

***MORİN** (Edgar), fransız sosyoloğu. — *Méthode* (Yöntem) adını taşıyan dizinin ilk kitabını 1977'de yayımladı. (L)

***MORİOKA,** Japonya'da (Honşu) kent ve İvate ilinin yönetim merkezi. — 196 000 nüf. (L)

***MORİTANYA,** batı Afrika'da devlet. — 1 680 000 nüf.

TARİH

1970'lerin başında Moritanya, eski sömürgecisi Fransa'dan tamamıyla kopma eğilimi gösterdi. Paris'te 1973 yılında yapılan görüşmelerde daha önce iki ülke arasında varılan askeri yardım anlaşmaları yenilenmedi. Moritanya demir madenlerini işleten ve ülke gelirinin yaklaşık üçte birini sağlayan Miferma şirketi millileştirildi (kasım 1974). Devlet başkanı Ould Daddah ülkenin kapılarını arap devletlerine açtı ve Moritanya Arap Birliği'ne katıldı (ekim 1973). 14 kasım 1975 tarihli Madrid anlaşması uyarınca Fas'la birlikte Batı Sahra'yı paylaşan Moritanya, Tiris el Garbiya'ya (eski Rio de Oro) sahiplendi. Dolayısıyla o andan itibaren Polisario Cephesi'nin saldırılarına baş hedef oldu. Cezayir'le de diplomatik ilişkilerini kesen (mayıs 1976) Moritanya, Sahra gerillalarının Moritanya topraklarına yaptığı saldırılarla başedemez hale geldi. Madencilik merkezlerine ve Zuerat - Nuadibu demiryoluyla maden cevheri taşıyan tren katarlarına yapılan saldırılar ekonomiyi felce uğratınca hükümet Fransa ve Fas'ı yardıma çağırdı. Paris'te 1976 eylülünde Fransa'yla bir askeri yardım anlaşması imzalandı. Mayıs 1977'de Polisario'nun Zuerat'a saldırısı sırasında iki fransızın ölmesi üzerine fransız hava kuvvetleri, 1977 sonu- 1978 ilkbaharı arasında gerillalara karşı hava hücumları düzenledi. Daddah'ın Fas kralı Hasan II ile görüşmesi (temmuz 1976) ve mayıs 1977'de imzalanan karşılıklı yardım anlaşması uyarınca Fas, Moritanya'ya 12 000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Ocak 1978'de Moritanya Halk Partisi'nin (MHP) olağanüstü kongresinde Daddah uyguladığı siyasetin haklılığını savundu. Bunun üzerine Fas yanlısı yeni bir hükümet kuruldu, fakat 9-10 temmuz 1978 gecesi Daddah askeri bir darbeyle devrildi. Genelkurmay başkanı yarbay Mustafa Ould Muhammed Salek'in başkanlığında bir Milli Kalkınma Askeri Komitesi (MKAK) kuruldu. Yeni yöneticiler Batı Sahra sorununu kısa sürede çözmek istediklerini ifade ettiler. Palisario' nun 17 temmuzda Moritanya topraklarında ateşkes ilan etmesi görüşmelere geçilmesine zemin hazırladı. Albay Salek tüm iktidarı elinde toplamışken, 6 nisan 1979'da yarbay Ahmed Ould Bouceif ve taraftarlarınca iktidardan uzaklaştırıldı; Bouceif başbakan oldu.

Yeni bir anayasa metni hazırlanarak 11 nisanda yayımlandı; MKAK'nın yerine de bir Milli Selamet Askeri Komitesi (MSAK) kuruldu. Bouceif'in bir kazada ölmesi (27 mayıs 1979) üzerine yarbay Khouna Ould Heydalla* *(Ek 2)* başbakanlığa atandı.

Başkan Heydalla

Polisario saldırısından sonra Zuerat

Heydalla yönetimi

1979 temmuzunda Polisario, ateşkesi bozduğunu ilan etti. Moritanya, ya Sahra'daki topraklarını korumak için müttefiki Fas' ın yanında savaşa girmek ya da Sahra'dan vazgeçip Polisario'yla barış yapmak zorundaydı. Ordunun yorgun ve halkın yeni şokları kaldıramayacak durumda oluşu bir yandan, barış yaparsa Fas ve Senegal'i kızdırma korkusu öte yandan Moritanya hükümetini zor durumda bıraktı.

5 ağustos 1979'da Polisario ile bir barış anlaşması imzalayan Moritanya, Cezayir' le diplomatik ilişkilerini yeniden kurdu. Tiris el Garbiya'dan çekilmesi üzerine de bu bölge fas kuvvetlerince işgal edildi. Bunun üzerine «tehdit» altında olduklarını öne süren Heydalla Paris'e giderek Fransa'dan yardım istedi. Fransa da 200 kişilik bir kuvvet göndermeyi kabul etti.

Ocak 1980'de devlet başkanı Ould Louly'yi görevden alan Heydalla, devlet başkanı olarak tüm yetkileri kendinde topladı. Bu sırada birtakım ekonomik sorunlar da birikmişti: Sahel'deki kuraklık, demir ihracatındaki düşüş, ağır dış borçlar. Tarıma ve balıkçılığa dayanan bir kalkınma programı benimseyen hükümet aynı zamanda

Foto. Vioujard/Gamma Dejean/Sygma; Uzan/Gamma; Lefevre/Sygma; Melloul/Sygma (LAROUSSE)

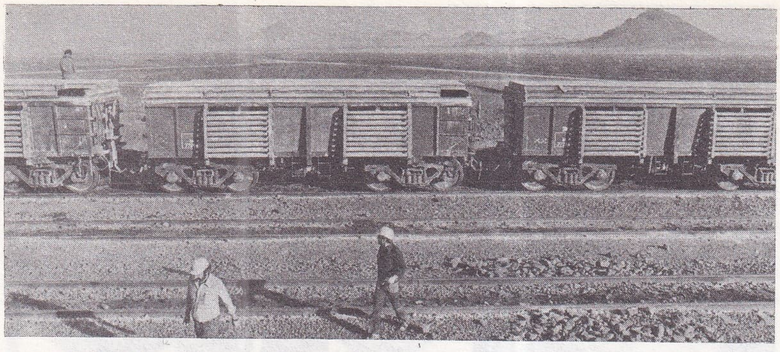

Zuerat'tan maden cevheri taşıyan ve sık sık Polisario saldırısına uğrayan trenlerden biri

Başkan Heydalla fransız cumhurbaşkanı François Mitterrand ile

Sir Nevil MOTT

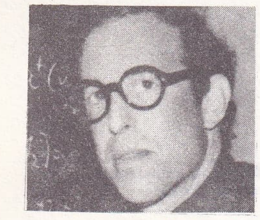

Benjamin MOTTELSON

Mozambik devlet başkanı Samora Machel

siyasal yaşamda «demokratikleşmeye» yöneldi. Rüşvet ve suistimale karşı mücadelenin yanı sıra, siyahların talepleri doğrultusunda bir dil reformu yapıldı ve kölelik resmen kaldırıldı (temmuz 1980). Aralık 1980'de S. Ahmed Ould Bneijara başkanlığında sivil bir hükümet kuruldu.

Milli Selamet Komitesi yeni bir anayasayı halkoyuna sunacağını açıkladı. Bu anayasaya göre Moritanya parlamenter, demokratik, sosyal bir islam cumhuriyeti olacak, Cumhurbaşkanı genel oyla seçilecek, Arapça tek resmi dil olacak, siyasal partiler serbest bırakılacaktı. Ancak anayasanın halkoyuna ne zaman sunulacağına dair bir tarih belirtilmedi.

yeni bir darbe girişimi

16 mart 1981'de yarbay Abdülkadir ve yarbay Ould Sidi bir darbe girişiminde bulundular. Başarısızlığa uğrayan darbe girişiminin arkasında Fas'ın bulunduğunu öne süren Moritanya, Fas'la diplomatik ilişkilerini kesti; BM Güvenlik Konseyi'ne, Arap Birliği'ne ve Afrika Birliği Örgütü' ne başvurdu.

Sidi ve Abdülkadir ile yandaşlarından ikisi asıldı (mart 1981). Nouakchott'da bir hafta süreyle sıkıyönetim ilan edildi. Darbecilerin üssü olduğu öne sürülen Senegal'le de ilişkiler bozuldu. Bu arada Moritanya'nın Libya ile olan ilişkileri de zararlı faaliyette bulundukları iddiasıyla üç libyalı diplomatın sınırdışı edilmesi ve Nouakchott'daki Libya enformasyon bürosunun kapatılması sonucu gerginleşti.

Bu gergin ve elverişsiz dış politika ortamını yumuşatmak isteyen Moritanya hükümeti önce başbakanın, sonra Heydalla'nın bir dizi resmi ziyaretiyle (nisan 1981'de başbakanın Libya'yı, Heydalla'nın Cezayir'i ve Senegal devlet başkanı Abdou Diouf'un Moritanya'yı ziyaretleri) ilişkileri düzeltmeye çalıştı.

SİNEMA

Moritanya sinemasını dünyaya tanıtan, Fransa'da yaşayan iki yönetmen Med Hondo Abib ve Sidney Sokhona'dır. Sahra çatışmasını ve göçmenlerin zor yaşamını işleyen Abib 1969'da *Soleil O*'yu (Güneş O), 1973'te *Les Bicots - Nègres nos voisins*'i (Komşumuz Arap Zenciler) 1977'de *Nous aurons toute la mort pour dormir*'i (Ölünce Uyuyacak Çok Vaktimiz Olacak) çevirdi. Sokhona 1973'te *Nationalité, emigré*'yi (Milliyeti, Göçmen), 1977'de *Safrana*'yı gerçekleştirdi. (LM)

***MORLANWELZ,** Belçika'da (Hainaut) komün. — 18 500 nüf. (L)

***MORO** (Aldo), italyan siyaset adamı. — (öl. Roma 1978). Hıristiyan Demokrat Parti başkanı iken, 1978'de Kızıl Tugaylar tarafından kaçırıldı. İtalyan hükümeti terörістlerin isteklerini kabul etmeyince öldürüldü. Bu olay, tüm dünyada büyük yankılar yaptı. (L)

***MORON,** Arjantin'de, Buenos Aires'in batı banliyösünde sanayi merkezi. — 486 000 nüf. (L)

***MOSKOVA,** Sovyetler Birliği'nin başkenti. — 8 011 000 nüf. (L)

***MOSLEY** (sir Oswald Ernald), ingiliz siyaset adamı. — (öl. Orsay, Essonne 1980). [L]

***MOST,** Çekoslovakya'da (Kuzey Bohemya bölgesi) kent. — 60 935 nüf. (L)

***MOSTAGANEM,** Cezayir'de kent ve Mostaganem yönetim bölgesi ve çevresinin merkezi. — 101 780 nüf. (L)

***MOTALA,** İsveç'te (Östergötland) kent. — 49 000 nüf. (L)

MOTT (Sir Nevil) ,ingiliz fizikçisi (Leeds 1905). Cambridge Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Manchester, Cambridge ve Bristol üniversitelerinde ders verdi. Kuvanta mekaniği ve bu mekaniğin katılara, özellikle metallere uygulanması alanında başlıca kuramcılardan biri oldu. Atomların istiflenmesi ve kristal ağlarının yer değiştirmesi konularıyla ilgilendiği gibi elektronların hareketleriyle de ilgilendi. Yarı - iletken, amorf maddelerdeki elektronların davranışını inceledi. Camda ve daha bazı alaşımlarda kristal ağı düzenli değil, düzensiz ve rastgeledir. Mott, çalışma arkadaşı Anderson'la birlikte yaptığı araştırmalarla, elektronların bazı durumlarda sınırlı bir bölgede toplanacağını ve böyle bir malzemenin kristal yapılı yarı iletkenlerinkine benzer nitelikler taşıyacağını ortaya koydu. 20 yıl öncesine değin ancak kuramsal bir değer taşıyan bu buluş, günümüzde önemli uygulama alanları bulmaktadır. Şimdi bu çeşit malzemeden, güneş enerjisini doğrudan doğruya elektriğe dönüştürebilen ve bunu sanayide kullanma imkânı veren bugünkü silisyum kristallerine göre 250 kat daha ucuza güneş pili yapılabileceği umulmaktadır. Atom yığınlarının yapısı ve bunları kateden elektronların hareketleri üzerine yürütülen kuramsal incelemeler sayesinde bugün çeşitli özel alaşımlar yapılabildiği gibi başka maddeler de üretilmektedir. Fizik bilimine yaptığı katkılardan dolayı Mott, meslekdaşları Philip Anderson* (*Ek 2*) ve John Hasbrouck* Van Vleck (*Ek 2*) ile birlikte 1977 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. (L)

MOTTELSON (Benjamin), amerikan asıllı danimarkalı fizikçi (ABD 1926). Harvard ve Purdue üniversitelerinde öğrenim gördü. 1951'de, staj için her ülkeden giden birçok fizikçi gibi o da Kopenhag'a gitti. Oradaki yaşama ve çalışma koşullarından çok hoşnut kalınca, Danimarka vatandaşlığına geçti. Niels - Bohr Enstitüsü ile ortak araştırmalar yapan Kuramsal Atom Fiziği Enstitüsü'nde çalışmaktadır. Meslekdaşı ve yakın çalışma arkadaşı Aage Bohr ile birlikte yaptığı araştırmalarla, Kopenhag'ın Niels Bohr'dan beri süregelen temel fiziğin merkezlerinden biri olma şöhretini sürdürdü. Atomda bir yörünge tabakası tümüyle dolu olmadığı zaman çekirdekte biçimsel bir bozulma olduğunu ilk olarak gösteren James Rainwater'ın bu alandaki çalışmalarına katkıda bulundu ve Aage Bohr* (*Ek 2*) ve James Rainwater* (*Ek 2*) ile birlikte 1975 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. (L)

***MOULMEİN,** Birmanya'da liman kenti ve Tenasserim'in merkezi. — 188 000 nüf. (L)

***MOUNTBATTEN OF BURMA** (Louis MOUNTBATTEN, birinci - kontu), ingiliz amirali. — (öl. Mullaghmore açıklarında, İrlanda 1979). İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA) militanlarının yerleştirdiği bombanın patlaması sonucunda, torunu ve bir dostuyla birlikte kendi yatında öldürüldü. (L)

***MOUREU** (Henri Bertrand Vincent), fransız kimyacısı. — (öl. Pau 1978). [L]

***MOUSCRON,** Belçika'da (Hainaut) yönetim çevresi merkezi. — 54 700 nüf. (L)

***MOZAMBİK,** doğu Afrika'da devlet. — 12 130 000 nüf.

25 haziran 1975'te bağımsızlığına kavuşan Mozambik, dış dünyayla ilişkilerini kesmiş ve bu eski Portekiz sömürgesinde olup bitenler hakkında bilgi edinmek giderek zorlaşmıştı. Ancak iki şey kesindi: Ülkedeki iktidar mücadelesi canlılığını koruyor ve Mozambik, güney Afrika'da süren çatışmalarda taraf olarak yer alıyordu.

Joachim Chissano'nun geçici hükümetinin mirasçısı Samora Machel, FRELİMO'yu (Mozambik Kurtuluş Cephesi) sarsan iç çatışmalarla mücadele etmek zorunda kaldı. Diğer tüm siyasal örgütleri tasfiye ederek iktidara tek başına el koyan Machel, bir krizle de karşı karşıya kaldı. Krizin kaynağı, sömürge döneminde yaşanan ve şubat 1969'da milliyetçi şef Eduardo Mondlane'nin esrarlı ölümü ile doruğuna varan çalkantılardı. Başta eski parti başkan yardımcısı Uriah Simango olmak üzere FRELİMO sorumluları, yeniden eğitim kamplarında ya da hapiste, Machel'in marksist - leninist çizgisinden kopmayı nasıl başaracaklarını düşünmekteydiler. Yeraltı örgütü Demokratik Birlikçi Cephe (DBC) rejime karşı mücadele ve saldırılarını sürdürdü. Machel, aralık 1975'te başkentte ciddi bir ayaklanmayı bastırdı. Zaten bozuk olan ekonomi daha da kötüleşti. Mozambik, Portekiz sömürgesi olduğu yıllarda olduğu gibi, yine Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlıydı. 30 000'den fazla göçmen mozambikli işçi Güney Afrika'da istihdam edilmekteydi. Ayrıca Cabora Bassa barajında üretilen elektriğin ve Lourengo Marques (daha sonra bunlara sırasıyla Can Phumo ve Maputo adı verildi) limanını kullanan da yine güney afrikalılardı.

Rejimin başlattığı köy komünleri deneyi (1978'de 1 500 tane) köylülerce benimsenmedi. Sömürge savaşı sırasında olumlu rol oynayan Kilise ile ilişkiler de bozuldu ve gerilim daha da arttı. Nihayet, rodezya ordusunun Mozambik topraklarına yaptığı baskınlar (saldırılar şimdiki Zimbabwe'de

Foto. *Pavlauvsky/Sygma; Langevin/AP; X (2); Moura/Gamma (LAROUSSE)*

siyah çoğunluğun iktidara gelişinden [1980] önce gerçekleşmişti), Mozambik'in egemenlik hakkına saldırı olarak nitelendi. Bu dönemde Mozambik, çoğu rodezyalı 150 000' den fazla mülteci barındırmakta ve Tanzanya ve Zambiya'yla yakınlaşma siyasetini sürdürmekteydi.

Batı ülkeleriyle ilişkilerini de geliştirmeye yönelen Machel özel girişimi teşvik edici bir plan uygulamaya koydu. Escudo'nun yerini yeni para birimi *metical* aldı. 1975' te ülkeyi terkederek nitelikli işgücünden yoksun bırakan 220 000 kadar beyazın dönüşü de teşvik edildi. Mozambik 1981'de Comecon'a katıldı. (L)

***MÖLNDAL**, İsveç'te (Göterborg och Bohus) kent. — 47 000 nüf. (L)

***M.T.T.B.** (MİLLÎ TÜRK TALEBE BİRLİĞİ). — 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla tüm öteki derneklerle birlikte kapatıldı. Binası, İstanbul Halk Eğitim Merkezi'ne verildi. (M)

***MUCUR**, Kırşehir ilinde ilçe. — 24 517 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 9 205 nüf. (1980). [M]

MUDANJİANG (Mu*-Dan-Kiang), Kuzeydoğu Çin'de (Heilongjiang) kent. — 151 000 nüf. (L)

***MU-DAN-KİANG.** Bk. MUDANJİANG.

***MUDANYA**, Bursa ilinde ilçe. — 31 029 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 10 606 nüf. (1980). [M]

***MUDURNU**, Bolu ilinde ilçe. — 27 460 nüf., 74 köy. İlçe merkezi 4 986 nüf. (1980). [M]

MUFULİRA, Zambiya'da kent. 187 000 nüf. Bakır işletmeleri. (L)

MUGABE (Robert Gabriel), zimbabweli devlet adamı (Kutama misyonu 1924). Sürgünde olduğu Mozambik'te Zimbabwe Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu kurdu. Zimbabwe Afrika Ulusal Birliği'nin (ZANU [Zimbabwe African Nationa Union]) uzlaşmaz kanadının lideri oldu. Ekim 1976'da, Zimbabwe Afrika Halkları Birliği'nin (ZAPU) lideri Josuah Nkomo ile birlikte Yurtsever Cephe'yi kurdu. Şubat 1980'de yapılan seçimlerde adı ZANU-PF (ZANU - Yurtsever Cephe) olarak değiştirilen partisi, oyların yüzde 62,9'unu alarak büyük zafer kazandı. Mugabe başbakan ve savunma bakanı oldu. Afrika'ya özgü, tipik bir tek parti sistemi kurdu. Seçimlere birlikte katıldığı Nkomo'yu içişleri bakanlığına atadı. Ne var ki, 17 şubat 1982'de Nkomo'yu hükümetten uzaklaştırdı. (LM)

***MUĞLA** (48), Ege bölgesinde il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Muğla'da ortalama nüfus artış hızı binde 17,8 oldu (Türkiye ortalaması binde 20,7). 1980 nüfus sayımında 438 145 olarak belirlenen nüfusu ile Muğla, iller arasında nüfus büyüklüğü açısından 48. sırayı aldı. 1980 nüfus sayımında toplam kent nüfusu 100 314, köy nüfusu 337 831, köy sayısı 461 olarak belirlendi. 2963 sayılı yasayla 1983' te yeni bir idari düzenleme yapıldı. Köyceğiz ilçesinden alınan 15 köyle Dalaman ilçesi kuruldu. 1980 sayımına ve bu yeni düzenlemeye göre ilçelerin nüfusu şöyle oldu: Merkez ilçe 60 469, (il merkezi Muğla 27 392), Bodrum 32 517 (merkez 9 799), Dalaman 23 063 (merkez 12 341), Datça 7 532 (merkez 2 465), Fethiye 101 879 (merkez 14 294), Köyceğiz 48 131 (merkez 5 346), Marmaris 19 249 (merkez 7 725), Milas 81 643 (merkez 20 487), Ula 17 550 (merkez 5 144) Yatağan 46 113 (merkez 7 662).

● *Tarım.* Muğla ilinde ekime elverişli toprakların az olmasına karşın tarımda verimlilik yüksek, makine, gübre, ilaç kullanımı ve sulama çok yaygındır. 1970'lerde hızla gelişen turizmle birlikte, turunçgiller, sebze ve meyve üretiminde önemli artışlar oldu. 1980 istatistiklerine göre ilde yetiştirilen belli başlı tarımsal ürünlerin üretim miktarları: Buğday 77 000 t, arpa 25 000 t, mısır 26 000 t, tütün 18 000 t, pamuk 19 000 t, çiğit 30 000 t, susam 4 000 t, zeytin 89 000 t, limon 4 000 t, mandalina 37 000 t, portakal 26 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı: At 8 000, katır 7 000, eşek 23 000, sığır 143 000, koyun 125 000, keçi 242 000.

● *Sanayi.* İlde imalat sanayii, ulaşım güçlüğü nedeniyle gelişmemiştir. 1970'lerde Muğla'da imalat sanayiinin en gelişmiş dalı kâğıt sanayii idi. Bu daldaki tek işyeri 1971'de işletmeye açılan SEKA Dalaman Kâğıt Fabrikası'dır.

Kâğıt sanayiinden sonra ilin en önemli sanayi dalı dokumacılıktır. TARİŞ'in Köyceğiz'deki prese atölyesi 1982'de 16 000 ton, Milas'taki atölyesi ise 8 000 ton pamuk işledi.

Kimya dalındaki işyerlerinin başlıcaları sabunculuk ve deterjan üretimiyle ilgilidir.

Metal eşya ve makine imalat dalında en büyük kuruluş, 1976'da kurulan Köytaş Tarım ve Sanayi Makineleri AŞ'dir. Şirketin, Ortanca'daki tesisleri 1982'de üretime geçti. Fabrikada sıkıştırmalı çöp kamyonları, çeşitli tarım makineleri, tank taşıyıcıları, su tankerleri üretilmektedir.

1980'de ilde küçük sanayi alanında 1 413 işyeri vardı. Bunların yüzde 41'i metal eşya, yüzde 25'i dokuma, yüzde 14'ü orman ürünleri, yüzde 12'si besin, yüzde 3'ü taşa - toprağa dayalı sanayi, yüzde 5'i de başka dallarda toplanmıştı.

● *Enerji.* İlde 1983'te işletmeye açılan Yatağan* (*Ek 2*) termik elektrik santralı 1985 yılında bitirilmesi planlanan III. ünitesi de tamamlandığında yılda toplam 3 milyar 780 milyon kWs enerji üretecek kapasite de olacaktır. Yeniköy* (*Ek 2*) I-II termik elektrik santralının yapımına 1981'de başlandı. 1986'da üretime geçecek olan santral, yılda 2 milyar 520 milyon kWs enerji üretecektir.

● *Turizm.* 1970'lerde Muğla'da turizm hareketleri gelişti. Karayolu ulaşım ağının gelişmesi, ilin 1969'da Bakanlar Kurulu'nca belirlenen «öncelikli turizm gelişme alanları» arasına alınması, Bodrum'da sualtı arkeolojisinin gelişmesi, gelir kaynağı düşük yöre halkının turizm gelişmesine büyük ilgi göstermesi, Muğla'nın ülkenin en önemli turizm merkezlerinden biri olmasını sağladı. 1970'lerde Turizm Komitesi'nin, Bodrum, Fethiye ve Marmaris'i birinci derecede, Datça'yı ikinci derecede ve Köyceğiz'i üçüncü derecede öncelikli turistik bölge olarak saptaması, il turizmini daha da canlandırdı. 1970'lerin sonunda yat turizminin gelişmesi, 1982'de Dalaman Havaalanı'nın hizmete girmesi, Muğla'da dış turizmin de gelişmesini sağladı. 1980'de Muğla'dan toplam 17 900'ün üzerinde yabancı turist Türkiye'ye girdi. 1983' te ilde turistler için 34 000 yatak vardı.

● *Eğitim* 1983'te Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla, daha önce Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı olan Muğla İşletmecilik Yüksekokulu, yeni kurulan Dokuz* Eylül Üniversitesi'nin (*Ek 2*) İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'ne bağlandı. 1980'de Muğla'da 12 lise (4 100 öğrenci, 440 öğretmen), 62 ortaokul (9 905 öğrenci, 414 öğretmen), 30'u kentte, 545'i köylerde olmak üzere toplam 575 ilkokul (51 166 öğrenci, 2 246 öğretmen), 24 mesleki ve teknik okul (4 418 öğrenci, 374 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980'de Muğla'da sağlık kurum ve personelinin durumu şöyleydi: 480 yataklı 10 hastane, 4 sağlık merkezi, 58 uzman hekim, 72 pratisyen hekim, 38 diş hekimi, 247 hemşire, 127 sağlık teknisyeni, 297 ebe. (M)

Robert MUGABE

***Muhafazakâr Parti**, İngiltere'nin büyük partilerinden biri. — 1975'te partinin liderliğine M. Thatcher* geçti. Mart 1979'da gensoru önergesi vererek İşçi Partisi hükümetini düşüren muhafazakârlar, mayıs 1979 seçimlerinde meclisteki 650 sandalyeden 339'unu kazandılar. Thatcher başbakan olur olmaz partinin savunduğu politikaları kararlılıkla uygulamaya başladı: Dolaysız vergileri hafifletmek; millileştirilmiş sanayi alanını sınırlamak; sendikaların gücünü azaltmak. Dış politika alanında da İngiltere'nin AET bütçesine katılma yükümlülüğünü azaltmayı (haziran 1980) başardı. İrlandalı ayrılıkçılara karşı katı ve uzlaşmaz bir tutum içine giren ve aynı taviz vermez tutumu Arjantin'le Falklands/Malvinas adaları anlaşmazlığında da sürdüren Muhafazakâr Parti, 9 haziran 1983 seçimlerinde 1945'ten bu yana en büyük zaferini kazandı. Ülke çapında yüzde 1 oranında oy kaybetmesine karşın, muhalefetin bölünmüşlüğü sayesinde 396 sandalye elde etti. (L)

***MUHAMMED ALİ**, (esk. **CASSİUS CLAY**), amerikalı boksör. — 1974'de yeniden elde ettiği dünya ağır siklet boks şampiyonu ünvanını 1980'de yaptığı şampiyonluk maçında kaybetti. Sporcu nitelikleri, kıvrak zekâsı, sarsılmaz inançları ve yaptığı açıklamaların yarattığı yankılarla bütün dünyada çarpıcı bir ilgi uyandırmayı başardı. (L)

***MUHAMMEDİYE**, Fas'ta (Casablanca ili) liman kenti. — 70 000 nüf. (L)

***MUKALLA**, Güney Yemen'de liman kenti. — 50 000 nüf. (L)

***MUKHA** ya da **MOKA**, Yemen Arap Cumhuriyeti'nde liman kenti. — 6 000 nüf. (L)

***MULHOUSE**, Fransa'da Haut-Rhin yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 218 524 nüf. Üniversite. (L)

***MULLİGAN** (Robert), amerikalı sinema yönetmeni. — Son filmi *Blood - brothers* (Kan Kardeşler) [1978]. (L)

***MULTAN**, Pakistan'da kent ve il yönetim merkezi. — 542 195 nüf. (L)

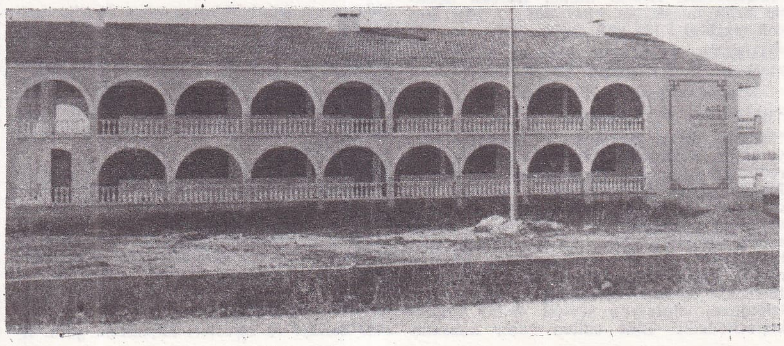

MUĞLA'nın Marmaris ilçesinde modern bir okul

Foto. Holleindre/Sygma; Günaydın arşivi (MEYDAN)

Muradiye'de depremden sonra yıkıntılar ve felaketzedelerden birkaçı

Uğur MUMCU

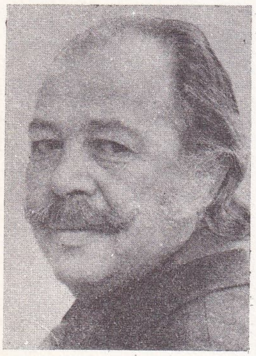

Rauf MUTLUAY

MUMCU (Uğur), türk gazetecisi ve yazarı (Kırşehir 1942). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1966). Bir süre avukatlık yaptıktan sonra aynı fakültede asistan oldu. 12 mart döneminde kovuşturmaya uğradı. Üniversiteden ayrılarak Yeni Ortam gazetesinde fıkra yazarlığına başladı (1974). 1975'te Cumhuriyet gazetesine geçti. Toplumsal - siyasal sorunları irdelediği fıkralarıyla geniş ilgi topladı. Yazılarının bir kısmını kitaplaştırdı: *Suçlular ve Güçlüler* (1975), *Mobilya Dosyası* (Altan Öymen'le birlikte, 1975), *Sakıncalı, Piyade* (1977, oyun haline getirilerek oynandı), *Bir Pulsuz Dilekçe* (1977) ,*Büyüklerimiz* (1977), *Çıkmaz Sokak* (1978), *Tüfek İcad Oldu* (1980), *Türkiye'de Silah Kaçakçılığı ve Terör* (1981), *Söz Meclisten İçeri* (1982), *Terörsüz Özgürlük* (1983), *Ağca Dosyası* (1983), *Çokuluslu Kaçakçılık ve Ağca* (1984), *Sakıncasız* (Oyun, 1984). [M]

***MURADİYE,** Van ilinde ilçe. — 61 253 nüf., 102 köy. İlçe merkezi 10 321 nüf. (1980). 24 kasım 1976'da Muradiye şiddetli bir deprem geçirerek büyük hasar gördü, can ve mal kaybına uğradı (komşu ilçelerle birlikte 3 840 ölü ve 4 322 bina hasarı, binlerce hayvan zayiatı). [M]

***MURADİYE,** Manisa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 355 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 5 695 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MURAT,** Ağrı ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 11 916 nüf. 24 köy. Bucak merkezi 551 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Murat,** TOFAŞ firmasının ürettiği binek otomobili. — 1971'de üretimine başlanan *Murat 124* 1976 yılına dek 134 857 adet üretildi. 1976'da *Murat 131*'in (silindir hacmi 1 297 sm³) yapımına geçen **TOFAŞ** bu modelden 1981'e dek 86 268 adet üretti. 1981 yılında da üç değişik tip Murat piyasaya sürüldü. *Murat 1 300 Şahin* (silindir hacmi 1 297 sm³), *Murat 1 600 STW Kartal* (silindir hacmi 1 585 sm³) ve *Murat 1 600 Doğan* (silindir hacmi 1 585 sm³). 1982 yılı sonunda 15 634 adet Şahin, 4 821 adet Kartal ve 7 040 adet Doğan üretilmişti. (M)

***MURATLI,** Tekirdağ ilinde ilçe. — 19 245 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 8 819 nüf. (1980). [M]

***MURATLI,** Artvin ilinde, Borçka ilçesine bağlı bucak. — 9 849 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 1 181 nüf. (1980). [M]

***MURCİA,** İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 26 175 km², 283 552 nüf.
— *Murcia bölgesi*, 1 220 000 nüf. (L)

***MURGUL.** Bk. GÖKTAŞ.

***Murgul Bakır İşetmesi.** — 1972'de cevher yatakları Karadeniz Bakır İşletmesi'ne devredildikten sonra cevher üretimi yapmayan Murgul Bakır İşletmesi'nde o tarihten beri yalnız flotasyon (yüzdürme) ve izabe servisleri çalışmaktadır. Flotasyon servisinde, ortalama yüzde 1,4 Cu tenörlü cevher, kırma, öğütme ve yüzdürme işlemlerinden geçirildikten sonra ortalama yüzde 16-18 Cu tenörlü konsantreye dönüştürülür. İşletmenin flotasyon servisi 49 755 ton/yıl kapasitededir. Elde edilen bakır konsantresi, izabe servisindeki kavurucuda kavrulduktan ~~sonra reverber~~ fırınında ergitilir. Reverber fırınından alınan ve ortalama yüzde 19,5 Cu içeren mat, konverterlere verilerek ortalama yüzde 99 Cu tenörlü blister bakır üretilir. Murgul Bakır İşletmesi'nin izabe servisi ,12 000 ton/yıl kapasitelidir. Üretilen blister bakır, 50 kg'lık külçeler halinde piyasaya sürülür. (M)

***MURMANSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) liman kenti. — 374 000 nüf. (L)

***MURORAN,** Japonya'da (Hokkaido) liman kenti. — 162 000 nüf. (L)

***MURPHY** (Robert Daniel), amerikalı diplomat. — (öl. New York 1978). [L]

***MURSAL,** Sivas ilinde, Divriği ilçesine bağlı bucak. — 2 860 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 659 nüf. (1980). [M]

***MUSABEYLİ,** Gaziantep ilinde, Kilis ilçesine bağlı bucak. — 18 015 nüf., 57 köy. Bucak merkezi 585 nüf. (1980). [M]

***MUSABEYLİ,** Yozgat ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 17 416 nüf., 31 köy. Bucak merkezi 1 050 nüf. (1980). [M]

***MUSAŞİNO,** Japonya'da kent. — 137 000 nüf. (L)

MUSHİN, Nijerya'da kent. Lagos'un banliyösü. 197 000 nüf. (L)

***MUSKİE** (Edmund Sixtus MARCISZEWSKI, **Edmund Sixtus - denir**), amerikalı siyaset adamı. — ABD'nin Tahran büyükelçiliğinde islamcı bir grup öğrenci tarafından rehin alınan amerikalı görevlilerin serbest bırakılması için yapılan girişimler olumlu sonuç vermeyince ve başkan Carter' in emriyle girişilen komando operasyonu da (nisan 1980) fiyaskoyla sonuçlanınca istifa eden dışişleri bakanı Cyrus Vance'ın yerine dışişleri bakanı oldu. Başkan Carter seçimi kaybedip yerini R. Reagan'a bırakınca Muskie de dışişleri bakanlığından ayrılarak yerini Alexander Haig'e bıraktı (ocak 1981). [LM]

MUSTAFABEYLİ, Adana ilinde, Ceyhan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 989 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MUSTAFAKEMALPAŞA,** Bursa ilinde ilçe. — 92 586 nüf., 110 köy. İlçe merkezi 30 141 nüf. (1980). [M]

MUSTAFAPAŞA, Nevşehir ilinde, Ürgüp ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 054 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MUSUL,** Irak'ta kent ve il yönetim merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 857 000 nüf. (L)

***MUŞ** (49), Doğu Anadolu'da (Yukarı Murat - Van bölümü) il merkezi, kent. —
1975 - 1980 arasında Muş'un nüfus artış hızı, Türkiye ortalama nüfus artış hızının üstündeydi; 24,8. 1980 nüfus sayımında 302 406 olarak belirlenen nüfusu ile Muş (km²' ye 37 kişi), iller arasında 52. sıradaydı. Aynı sayımda toplam kent nüfusu 71 077, köylerin toplam nüfusu 231 329, köy sayısı 372 olarak belirlendi. İl dışına göçenlerin sayısı oldukça fazla olmakla birlikte, doğurganlık oranının yüksek olması yüzünden Muş'ta nüfus hızla artmaktadır. 1980 nüfus sayımına göre ilçelerin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 146 527 (merkez 40 977), Bulanık 63 420 (merkez 9 140), Malazgirt 49 711 (merkez 14 068), Varto 42 748 (merkez 6 892).

1980 tarım istatistiklerine göre Muş'ta belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 97 000 t, arpa 4 000 t, nohut 4 000 t, şeker pancarı 21 000 t, patates 13 000 t, elma 1 000 t. Aynı istatistiklere göre ilde beslenen hayvan sayısı da şöyleydi: At 11 600, eşek 4 000, sığır 464 000, manda 52 000, koyun 1 132 000, keçi 339 000.

1970'li yıllarda devlet eliyle Muş'ta yapılan yatırımlar, yörede sanayiin gelişmemişliğini, önemli ölçüde değiştirecek ölçek ve nitelikte değillerdi. Muş imalat sanayiinin, il gayrı safi hasılası içindeki payı 1978'de yüzde 1,3 GSYİH içindeki payı ise on binde 2 idi. İmalat sanayiinde çalışanlar (1 787 kişi), 1980'de il faal nüfusunun yüzde 1,4'ünü oluşturuyordu.

1980 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre, ilde, 10 kişiden çok işçi çalıştıran yalnızca ~~üç kuruluş vardı.~~ Bunların ikisi besin sanayii dalındadır. İşyeri sayısı bakımından metal eşya ve makine imalat sanayii ilk, dokuma sanayii ikinci sıradadır.

Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu'na bağlı Muş Süt Fabrikası, 1974'de işletmeye açılarak peynir ve tereyağı üretimine başladı. 1 500 kişilik istihdam hacmiyle ilin en büyük sanayi kuruluşu olan Muş Şeker Fabrikası da il merkezinde 1983'te üretime geçti.

İldeki bir başka kamu kuruluşu da, Tekel Genel müdürlüğüne bağlı Aktuzla'dır. Yılda 7 800 ton kullanılabilir tuz elde edilen tuzlaya bağlı Yaprak Tütün ve Bakımevi'nde yılda 2 600 ton yaprak tütün işlenebilmektedir.

Kooperatifler Birliği'ne bağlı olarak kurulan un fabrikası, 1983'te 24 ton/gün kapasitedeydi. 1983'te yapımı henüz tamamlanmamış sanayi kuruluşları şunlardı: Muş Yem Fabrikası (16 000 ton çeşitli yem üretecek kapasitede), Meyanköki Ekstrasyonu Fabrikasyonu (2 000 ton meyan balı, 3 000 ton selüloz lifi üretecek kapasitede).

İldeki barit yataklarından çıkarılan cevheri değerlendirmek üzere kurulmuş Emaş Endüstri Mineralleri AŞ, günde 60 ton barit cevheri işleyebilecek kapasitededir.

1980'de Muş'ta 4 lise (1 579 öğrenci, 125 öğretmen); 22 ortaokul (3 902 öğrenci, 118 öğretmen); 21'i kentlerde 322'si köylerde olmak üzere toplam 343 ilkokul (33 461 öğrenci ,1 467 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 10 orta dereceli okul (1 685 öğrenci, 99 öğretmen) vardı.

Muş'ta 1980'de, hastane ve sağlık ocaklarında toplam 220 yatak bulunuyordu (1 375 kişiye bir yatak). Aynı yıl ilde uzman ve pratisyen toplam 29 hekim çalışıyordu (10 429 kişiye bir doktor). (M)

***MUT,** İçel ilinde ilçe. — 50 114 nüf., 84 köy. İlçe merkezi 14 025 nüf. (1980). [M]

***MUTKİ,** Bitlis ilinde ilçe. — 31 233 nüf., 45 köy. İlçe merkezi 2 790 nüf. (1980). [M]

***MUTLUAY** (Rauf), türk yazarı ve edebiyat eleştirmeni. — 1974'te öğretmenlikten emekliye ayrıldıktan sonra 1980'e değin İÜ İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nde ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda türk dili öğretmenliği yaptı. Çeşitli sanat - edebiyat dergilerinde çıkan yazılarının yanı sıra, denemelerini topladığı ikinci kitabını yayımladı: *Bende Yaşayanlar* (1977). [M]

***MUZ** i. — ANSİKL. Dünya muz üretimi (1977 - 1980 ortalaması) 37 milyon tonu aştı (37 645 750 ton). 6,4 milyon tonluk üretimiyle Brezilya en çok muz üreten ülke olma özelliğini korudu. Onu Hindistan (4,4 milyon ton), Filipinler (3,2 milyon ton) ve Ekvador (2,2 milyon ton) izledi. Diğer başlıca muz üreticisi ülkeler: Tayland (1,9 milyon ton), İndonezya (1,5 milyon ton), Meksika (1,4 milyon ton), Honduras (1,3 milyon ton), Kosta Rika (1,13 milyon ton), Kolombiya (1,12 milyon ton), Panama (1 milyon ton), Burundi (953 bin ton), Venezuela (930 bin ton), Papua - Yeni Gine (892 bin ton), Tanzanya (752 bin ton), Bangladeş (597,7 bin ton), Guatemala (556 bin ton), Vietnam (525 bin ton), Çin (451 bin ton), Malezya (448,7 bin ton), İspanya (416,7 bin ton), Uganda (373,5 bin ton), Zaire (313,5 bin ton), Dominik Cumhuriyeti (307 bin ton), Angola (305 bin ton), Paraguay (275,5 bin ton), Madagaskar (255 bin ton), Martinik (213,5 bin ton), Bolivya (205 bin ton), Fildişi Kıyısı (175 bin ton), Arjantin (173 bin ton), Jamaika (163 bin ton), Nikaragua (155 bin ton), Guadelup (142 bin ton).

● *Türkiye*'de 1975'ten sonraki dönemde muz üretimi, dikim alanında önemli bir azalma olduğu halde, sürekli olarak arttı. 1976'da 1 900 hektarlık alandan 20 000 ton, 1977'de 1 300 hektardan 22 000 ton, 1978' de 1 400 hektardan 23 000 ton, 1979'da 1500 hektardan 23 300 ton, 1980'de 1 600 hektardan 30 000 ton muz üretildi. (M)

MUZAFFARPUR, Hindistan'da kent. Bihar'ın kuzeyinde. 127 000 nüf. Üniversite. (L)

Foto. Günaydın arşivi ; X (2) [*MEYDAN*]

MÜBAREK (Hüsnü), Mısır devlet başkanı (doğ. 1928). Askeri pilot eğitimi gördü. 1957, 1961 ve 1967'de Sovyetler Birliği Frunze Akademisi'nde kurslara devam etti. 1967'de Mısır Hava Harp Akademisi komutanı, 1969'da hava kuvvetleri kurmay başkanı oldu. 1973 Mısır - İsrail savaşındaki başarılı hizmetlerinden sonra korgeneralliğe yükseldi. 1975'ten 1981'e kadar devlet başkanı yardımcılığı yaptı. Ekim 1981' de başkan Sedat'ın öldürülmesi üzerine genelkurmay başkanlığını, başbakanlığı ve devlet başkanlığını üstlendi. Ocak 1982'de başbakanlığı Muhittin'e devretti. Ocak 1982' de ayrıca Demokratik Ulusal Parti'nin başkanlığına seçildi. Bir yandan İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesini savunurken bir yandan da Mısır'ın arap dünyasına dönüşünü sağlamaya çalıştı. FKÖ'nün Kahire'de, (yalnız siyasal faaliyet göstermek kaydıyla) bir sürgün hükümeti kurmasını önerdi. Temmuz 1981'de Lübnan'da yapılan arap konferansında filistinlere özerklik verilmesini savundu. (L)

***MÜDAHALE** i. Psikol. ve Sosyol. *Psikososyolojik müdahale,* gruplara, kuruluş ya da kurumlara yönelik ve onların isteği üzerine yapılan ruhbilimsel müdahale.

— ANSİKL. Klinik psikolojide, Janine Favez - Boutonier ve M. Monod'dan kaynaklanan müdahale kavramı, 1953'ten başlayarak kullanılmaya başlandı. Bu kavram, çoğu kez birlikte düzenlenmekle birlikte psikolojik testlerle, genel olarak da testlerle karıştırılmamalıdır. Başlıca psikanalitik ve özellikle aktarmacı varsayımlara başvuran müdahale kavramı ,ruhbilimcinin kendisiyle denek arasında insani ilişkiler ya da iletişim oluşturma anlamına gelmektedir. Bu iletişim, kurulduğu andan başlayarak davranışlar üzerinde iyileştirici bir dinamiğe yol açabilir. Psikososyolojik müdahale kavramı ise, 1950'li yıllardan başlayarak gruplara, kuruluş ve kurumlara yönelik, pratik uygulama biçiminde oluştu. Amerikan sosyal psikolojisinin çeşitli geleneksel akımları (Kurt Lewin, Jacob Levy Morene, Carl Rogers) bu kavramın belirginleşmesine büyük ölçüde yardımcı oldular: Sosyal psikoloji, araştırma - eylem'in belirgin yöntemlerinden biridir. Ancak, yetişkinlerin iş sırasında mesleki eğitimine ilişkin aktif yöntemler ve «insani ilişkiler» biçiminde ortaya çıkan endüstriyel psikoloji ve bilimsel iş örgütlenmesinin mirası, küçük gruplara uygulanan psikanalitik ekolün getirdikleriyle birleşmektedir (İngiltere'de Elliot Jaque ve aTvstock'un araştırmaları; Fransa'da Didier Anzieu, CEFFRAPE, ARIP ve ANDSHA).

Psikososyologlarca teknik anlam açısından müdahale, belli ölçüde sistematik, klinik bir yönteme bağlı kalan mesleki bir girişim gibi görülür; müdahale, bir «müşteri topluluğu»nun (grup, kuruluş ya da kurum) isteği üzerine bir veya çok sayıda pratisyen tarafından bedel karşılığı ya da gönüllü (ya da her ikisi birden) olarak gerçekleştirilir. Amaç, ele alınan duruma ilişkin verileri saptamak, aydınlatmaktır; giderek kuruluş bünyesindeki potansiyel ya da henüz açığa çıkmamış güçleri serbest bırakmak ya da özlenen bir değişimi gerçekleştirmek için gerekli olan, ama o ana kadar yok sayılan güçleri oluşturmak da bu müdahalenin bir başka amacıdır. Kimi zaman, oluşum halindeki grupların incelenmesinde eğitmenlerin müdahaleleri devreye girer.

Burada amaç, onların konuşmalarını, yorumlarını, değerlendirmelerini, vb. ,açığa çıkarmaktır. Bunun çok özel bir anlamı vardır. Eğitim ve müdahale arasında, tarihsel ve pratik açıdan sıkı bağlar vardır. Ancak müdahale, diğerine oranla ilişkilerden çok, yapılara ve kurumsal değer sistemlerine bağlıdır.

müdahalelerin niteliği

Müdahale, mesleki kuruluşlar için de söz konusu olabilir: Bir bütün olarak ya da kendi bütünsellikleri içinde belli bir alanla sınırlanmış işyerleri, bürolar, orta ya da yüksek öğrenim kuruluşları, sendikalar, dernekler. Çerçevesi önceden belirlenmiş bir eğitim kurumu için bile değişebilir eğitim modelleri ve görece genel programlar (iletişim otorite, iş yönetimi, toplantıların yönetimi) düşünülebilirse de, her müdahale, ele alınan organizmaya özgü niteliğini korur.

Jean Maissonneuve kısa müdahalelerden söz ederse de (ki, bu görüş daha, sonra kurumsal tahlil akımınca benimsendi), psikososyolojik müdahale, en alışılmış biçimleriyle birkaç ay ya da yıl sürebilen uzun bir müdahaledir. Biçimleri çok çeşitli olabilir: Kimi zaman bir işyerinde geliştirilmesi düşünülen tekniklere ve yöntemlere, hatta ordino gramın yapısına yönelik olabilir: Kimi zaman da, müdahale, «toplumsal değişime ilişkin genelleştirilmiş bir yöntem kalıbı»nı amaçlayabilir (Max Pagés).

müdahale uygulaması

ABD, Japonya, İngiltere, Fransa ve daha birçok ülkedeki 25 yıllık uygulamadan sonra müdahale uygulaması iyice gelişti. İsteklilerde de buna koşut bir değişme görüldü. Müşteriler arasında sanayici sayısının azalması ise ekonomik durgunluk ve bazı düş kırıklıklarından ileri gelmektedir. Buna karşılık, toplumsal sektörler, eğitim çevreleri ve bazı büro-hizmet kesimlerinin taleplerinde herhangi bir gerileme saptanmadı. Danışman - organizatörlerin, organizasyon sosyologlarının (Michel Crozier), düzenleyici gelişimden yana olanların eşinlendiği düzenleyici müdahale tipinden ya da kuruluş düzeyinde tedaviye yönelik müdahaleden (Elliot Jacque), daha kurumsal müdahalelere (kurumsal tahlil) kadar uzanan müdahale biçimleri arasında kökten bir kavrama, algılama farkı vardır. Amaç, mevcut müşteri, oluşum halindeki grup ya da müdahale deneği ile «potansiyel» müşterinin bir bölümü (bu grubun doğal ilişkide olduğu diğer taraflar) arasında iletişim mi düzenlemektir, yoksa daha köktenci değişimeri saf dışı bırakarak, daha iyi bir uyum, toplumsal işleyişte daha geniş bir esneklik mi sağlanmak istenmektedir? Ya da söz konusu olan, kurulu düzeni ve mekanizmanın «sürekliliği»ni sağlamak için «durmadan yinelenen» yeniden üretim çevrimini «bozmak» mıdır? Ön plandaki farklı kişilerin o ana kadar şu ya da bu ölçüde bilinçsizce içinde yer aldıkları duruma ilişkin algılamalarındaki gerçek değişim nedir? Bu algılama ya da davranış değişiminin toplumsal değişimle bir bağlantısı olduğu pek söylenemez; kaldı ki, çoğu kez her ikisi birbiriyle karıştırılır. Gerçek toplumsal değişim, herhalde çok sonra, müdahaleden çok daha sonra ortaya çıkabilecektir; ama müdahalenin mikro - sosyal çevresinde olduğu gibi, bu değişimin klinik mekanizma (kurallar, yöntem kalıpları) ile de kolayca belirleneme-yeceğini görmek gerekir. Olsa olsa, araştırma - eylem'in değişkesi olan ve eleştirel aklı harekete geçirmeye ve geliştirmeye yönelik doğrudan ve açık müdahale, «yerinden pedagoji» (dışarıdan değil) niteliğiyle ortaya çıkacaktır; eleştirel akıl da, yaratıcı bir toplumsal - tarihsel eylemin daha geniş düzeyde evrimine katkıda bulunabilecektir (Cornelius Castoriadis).

Demek ki, müdahale pratiği ve kavranması, ilgilendiği alandaki gerçeğin diyalektik algılanmasını gerektirir; bu gereklilik, müdahalenin artık kendisini bir takım eksiklikeri, boşlukları karşılamakla sınırlamadığı ve giderek söz konusu eksiklikleri tartışma konusu yapmak üzere devreye girdiği andan itibaren söz konusudur.

Taraf olmayan müdahalenin ya da müdahale ekibinin niteliği pozitif (yansızlık, aracılık, uzmanlaşmış katkı ve destek) ve negatif (karışma, el atma, karıştırma) düşsel yönleriyle birlikte çok önemlidir. Bu arabuluculuk ya da görüşüp anlaşmayı kolaylaştırma, kuruluş - kurum bünyesinde zorunlu olarak çatışan güçler arasında oluşur. Ancak müdahale mercii de, belli bir sıfatla taraf durumundadır (profesyonel, ideolojik, militan); bu durum üstlenilen rolü daha da anlaşılmaz kılar ve iki yönlü ele alınması gereken bir ilişki olarak ortaya çıkar (D. Hameline). Müdahale, gerçekleştikçe şaşırtır. Müdahalenin rolü daha çok, o ana kadar değişik ilgili ve karşıt kişilerin eleştirel bilincinden kaçan şeyi ortaya çıkarmaktır. Bir müdahaleyi gerekli kılmak için çelişerek çakışan isteklerin karmaşık devinimi şu iki uç arasında gidip gelir: Bir yanda destekleyici, onarıcı ya da kurtarıcı, kimi zaman baskıcı, kimi zaman reformcu, öte yanda da körelmiş güçleri yeniden canlandırmayı ya da o ana kadar kullanılmamış potansiyel kaynakları harekete geçirmeyi amaçlayan yeniden kurucu eleştirel bir sorgulama tavrı. Birinci uç düzene yönelir ve insani sorunların doğalcı tasarımını zorunlu kılar; ortopedik, kimi zaman baskıcı bir kavrayışla, tartışma ya da uyum sağlama arayışına dayalı bir tedaviyle bütünleşir. İkinci uç, kurulu düzeni tartışma konusu yaptıktan sonra, belli bir düzensizliğin çağdaşı olan kurucu niteliği kayırır.

Hüsnü MÜBAREK

bir müdahale şeması

Uygulamada müdahale, az ya da çok farklı olan şu anları içerir:

● *Bir talebin müşteri tarafından dile getirilmesi* (kimi zaman müşteri, eğer bir topluluk söz konusuyla, bazı topluluk üyeleri - *staff client* - tarafından temsil edilir). Bu talep henüz, müşterinin kendi gereksinimlerini dile getirdiği ham tasarımdır. Demek ki talep henüz tam belirgin olmayıp, bu aşamada hem belirsiz hem karışık, iki anlamlı ve çelişkilidir. Değişim isteğine, sıkıntıya karşı direnmeye yol açar; bu durumda talep sadece bir hareket, bir başlangıç noktasıdır. Bu aşamada talebi, talebin karar ve ödeme mercileri düzeyinde daha iyi dile getirilmiş bir ifadesi ya da tasarımı olan siparişten ayırmak gerekir.

● *Bir talebin varlığı.* Talep, gizil olarak ya da o anki durumda, pratisyen danışman için (ya da gerekirse müdahalede bulunan pratisyenler grubu için) bir önceki talebin tamamlayıcısıdır. Bu noktada ,müşterilerinin talebini kabul etmek ve bir sonuca ulaşabilmek amacıyla önce talep, ardından da güdülenmeler ve yetenekler olmalıdır. Müdahalenin açık konusu sadece kuruluş ya da kuruluşun içinde bulunduğu atmosfer olsa bile ,kurumsal durumdaki ters-geçişimlerin yarattığı sorunsala dikkat etmek gerekir:

İletişim, otorite biçimi, verimlilik, vb.

● *Müşteri talebinin işlenmesi:* Müdahalenin ne zaman tam olarak başladığının belirlenmesi ancak iş olup bittikten sonra mümkündür. O ana kadar ancak, müdahalenin geçerliliğini saptamak, olasılıklarını ya da geçiciliğini kestirmek söz konusudur. Müşterinin müdahale edenden beklediği, talebin başarı şansının gerçekçi biçimde söylenmesi olabilir mi? Ya da müşterinin isteği, hâlâ daha zevk duygusunun etkilerine göre mi dile getirilmektedir? Bu durumda danışmanın, talebi kabul etmesi olanaksızdır. Talebin düşsel bazı yönlerini aydınlatmaya yönelik ilk görüşme bu aşamada gerçekleşir; talebin söz konusu yönleri, müdahalenin hemen ya da sonra, gerçek düzeyine konmasını engelleyebilecektir: Örneğin; son derece yaygın aldatıcı, gerçek dışı büyüleyici beklentiler; ilgili kuruluş ya da kurum üyeleri için yeni bir duygusal yük oluşturmadan, belli bir sorundan kurtulmak ve sorunun çözümünü uzmana havale etmek isteği ya da ortadan kaldırılması istenen bazı belirtiler düzeyinde (iletişimde zorluklar) sınırlanan kısmi istek. Bu ara belirtiler çok daha genel ve bütünsel bir nitelik göstermektedir (düzenleyici sistem içindeki güç yapıları).

Aslında, süresi ne olursa olsun, her müdahale ve müşteri talebinin danışmanca işlenmesi aynı zamana rastlayacaktır; yine her müdahale, danışmanın buna uygun düşen talebinin müşterice değerlendirilmesiyle birleşecektir. Talebin bu ilk çözümlenmesi çok önemlidir. Çözümleme, kimi zaman bir başlangıç «tanı»sı biçimini alır. Bu tanı, tıbbın uzun süredir yaptığı gibi nesnelleştirilmeden (yani tanıyı, insanlararası bir ilişki, bir algılama biçimi olarak değilde bir nesne, hastadan ve tanıyı koyandan kopmuş, kendi başına var olan bir şey olarak görmek) konmalıdır. Zaten burada söz konusu olan tanı, daha el atılır atılmaz dinamik bir şekilde aşılan sorunun o anki halidir. Bu şekilde toplanan bilgile-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Ziya MÜEZZİNOĞLU

Şevket MÜFTÜGİL

Ziya Gökalp MULAYIM

Zeki MÜREN

rin derlenmesi ve müşteri kuruluşun her kademesine dağıtılması özellikle önemlidir.

● *Müdahale edenin önerdiği bir kuralın ya da kurallar sisteminin müşterice benimsenmesi ve kabul edilmesi.* Pratisyen, elinde araç- gereçleri olmadan çalışamaz. Onun araç - gereçleri de, müşteriye önerdiği tekniğinin ve yönteminin kurallarıdır. Müşteri işin başında bunların doğruluğunu kabul etmek zorundadır. Yoksa müdahale gerçekleşemez. Zamanla bu kurallar tartışma konusu olacak ve böylece müdahale girişimine olumsuz ve olumlu tepkileri dile getirecektir.

Olumsuz tepkiler: Daha önce belirtilen karşıtlıklar yüzünden, çözümlemenin yol açtığı bilinçlenmelerin doğurduğu sonuçlar karşısında kaçamak ve red tepkileri oluşacaktır. Şunu unutmamak gerekir ki müdahale eden, hizmet sunan yansız bir arabulucu gibi görülür, ama daha önce gördüğümüz gibi işe burnunu sokan, karışan, karıştıran biri olarak da algılanabilir. Kendi zararına da olsa (böylesi bir girişim müdahaleyi sonuçsuz bırakma olasılığı taşısa da) müşteri, danışman ve müdahale eden durumundaki kişiyi kullanmaya, yönetmeye çalışacaktır.

Olumlu tepkiler: Müdahalenin temel amacı, müşterinin bağımsızlığını geliştirmektir; buna bağlı olarak hiçbir yöntemsel talep, sonsuza kadar bu kuralların bağımlılığında kalmayı zorunlu kılamaz. Bağımsızlığın elde edilmesi her zaman, hiçe sayma ya da karşı gelme eğiliminin açığa çıkmasından geçer. Psikanalizden farklı olarak kuruluş ya da kurum ortamındaki farklı müdahale biçimleri, eyleme geçişi hiçbir zaman saf dışı bırakamaz. Bu geçişler, müdahale çerçevesinde hem haklı hem de yararlıdır. Diğer yandan çözümleme özellikle «kuramsal» bir niteliğe. sahipken, kendi kendisini tartışma konusu yapmaktan kaçınamaz. Georges Lapassade'ın haklı olarak vurguladığı gibi mücadelede öncelikle çözümlenecek olan ,çözümleyici mekanizma ve çözümleme fonksiyonunun oluşturduğu henüz tam oturmamış kurumdur. Müşteri durumundaki kurumun çözümlenmesi, dolaylı olarak bir önceki aşama arasında yapılacaktır.

● *Ödemenin, ya da katılan kişi ya da kişilerin giderlerinin veya alacaklarının belirlenmesi.* Bu parasal konu müdahalenin biçimine bağlı olarak çeşitli anlamlar kazanır ve klasik psikososyolojik müdahalede çözümleme konusu dışında kalır; ekonomik ya da varlıkbilim dışı bir incelemenin kapsamına girer. Eğer müdahale, psikanalitik uygulamadan esinlenen kurallara göre yapılıyorsa, ödeme, ilgililerin bu ödeme konusundaki düşünceleri açısından değerlendirilir. Sosyoanalitik bir müdahalede paraya ilişkin sorun, bütün bir çevresel üretim yapısını yansıtır; dile getirdiği anlam da, özellikle, ekonomik - politik olaylara bağlıdır. Bir başka deyişle, «sürekli olarak çözümleme alanı içinde olan (önünde, yanında ya da sonrasında değil) müşteri durumundaki kurum, aynı anda uygulanması ve çözümlenmesi gereken bu sorunu görüşür» (Georges Lapassade).

● *Bir önceki verilerden hareketle, müdahalenin bundan böyle bağlı olacağı taraflar arasında bir sözleşmenin hazırlanması.* Sözleşme, şu ya da bu biçimde, müşterinin başlangıçtaki talebini (bunu siparişe dönüştürerek) ve müdahale politikasını (sadece hedefleri değil son amaçları da) dile getirir.

Daha sonra stratejinin, yöntem kalıbının plan ve programların ana çizgileri belirlenir. Müdahalenin gerçek süresi bu aşamada gerektiği gibi belirlenemeyeceği için, geçici bir kronoloji hazırlanır. Ayrıca, ödeme koşulları da yeniden anımsatılır. Aslında sözleşme kavramının, geleneksel hukukun bu kavrama yüklemiş olduğu nesneleştirici nitelikten (aynı zamanda tözcü nitelik) kurtarılması gerekir. Geleneksel hukuk öngörülen süre içinde tarafların iradesini değişmez ya da en azından kararlı görme eğilimindedir. Burada, hazırlanan sözleşmenin geçerlilik süresi, müdahale dinamiğine bağlıdır. Bu nedenle sözleşmenin, müdahaledeki ilerlemeye ve önceden bilinmeyen olayların gelişimine bağlı olarak belirli sürelerle gündeme getirilmesini ve değişikiğe uğratılmasını beklemek gerekir. Hatta sosyoanalitik müdahalede temel kural giderek, çözümlemenin yönetiminde özyönetime yol açabilir. Bu özyönetim, geleneksel analitik yol ve yöntemlerin (psikanalitik, psikososyolojik, düzenleyici ve hatta sosyopsikanalitik) kurulu düzenini bozmek amacıyla ileri sürülür. Böylece, özyönetimin kendisi çözümleyici bir düzenek haline gelir. «Müdahalenin yönetimi, şu ana kadar bu çalışmanın dışında kalan çözümlemenin çerçevesini sürekli biçimde yeniden oluşturma, yaratma demektir» (Lapassade).

● *Müdahale perspektifleri.* Müdahale edenler ile müşteriler arasındaki değişiklikler, açığa çıkan kuruluş içi çatışmalar, zevk ve gerçek arasındaki diyalektik, toplumsal düşselliğin ve düşlerin ağırlığı, geçişimler ve ters geçişimlerin etkisi, çözümlemedeki acemilik, müdahaleyi uygulayan kişilerin pratik ve taktik düzeydeki konusun oluştururlar; ama zorunlu olarak, müdahalenin stratejisini ya da politikasını tartışma konusu yaparlar. Burada, zamansal nitelik, tarihsel boyut egemen durumdadır.

● *Müdahalenin sona ermesi.* Değişim süreçleri, arabulucu ya da kışkırtıcı karşılaşmadan kaynaklandığı zaman (ki, müdahalenin bir karşılaşma olduğu ileri sürülür), sözcüğün çifte anlamında, müdahale sona ermiş olur. Freud, tam olarak gerçekleşmesi olanaksız görevleri ayırdetmişti: Eğitim, tedavi ve yönetim. Müdahale de, bunlar arasında yer almaktadır. Nitekim, bütünüyle doyurucu ya da başarılı bir müdahaleden söz etmek olanaksızdır. Doğası gereği müdahale, tamamlanmayan bir uygulama durumundadır. (L)

MÜEZZİNOĞLU (Ziya), türk maliyecisi, diplomatı ve devlet adamı (Kayseri 1919). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdikten (1942) sonra Maliye Bakanlığı bünyesinde çalışmaya başladı. Çeşitli kademelerden geçerek hazine genel müdürlüğüne kadar yükseldi. 1961'de Kurucu Meclis üyesi oldu. 1962'de Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarlığına getirildi. 1964'te Bonn büyükelçiliğine, 1967'de Avrupa Kömür ve Çelik Birliği ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu nezdinde Türkiye temsilciliğine atandı. 1972'de Ferit Melen hükümetinde maliye bakanı olarak görev yaptı. 1975'te Kayseri'den CHP senatörü seçildi. 1977 seçimlerinden sonra kurulan ilk Ecevit hükümetinde ticaret, 1978'de kurulan ikinci Ecevit hükümetinde maliye bakanlığı yaptı. Parlamentodaki görevi 12 Eylül 1980 Harekâtıyla sona erdi. (M)

MÜFTÜGİL (Şevket), türk hukukçusu (Malatya 1917). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1940). Zürich Üniversitesi Hukuk ve siyasal Bilimler Fakültesi'nde doktora yaptı. Yurda dönünce 1943'te hakim yardımcısı olarak yargı görevine başladı. Adalet Bakanlığı merkez hizmetlerinde bir süre çalıştıktan sonra 1960'ta yargıtay üyeliğine atandı. 1970'te Yargıtay tarafından Anayasa Mahkemesi üyeliğine seçildi. 1978'de aynı mahkemenin başkanlığına getirildi. 1982'de emekliye ayrıldı. (M)

Mühendis ve Mimar Odaları Birliği. TÜRK. Bk. ODA.

***MULAYİM** (Ziya Gökalp), türk tarım iktisatçısı. — 1973'te CHP'den Samsun senatörü seçilerek parlamentoya girdi. 1977 - 1979 arasında Cumhuriyet Senatosu dışişleri ve turizm komisyonu başkanlığı yaptı. 1979'da senatörlüğü sona erince Ankara Ziraat Fakültesi'ndeki öğretim görevine döndü. Son dönemdeki eserleri: *Toprak Reformu ve Kooperatifleşme* (1976), *Demokratik Halk Kooperatifçiliği* (1979), *Bağımsız Dış Politika* (1979). [M]

***MÜLHEİM AN DUR RUHR,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 178 295 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***MÜNİF FEHİM** (soyadı ÖZARMAN), türk ressamı (öl. İstanbul 1983). — İstanbul'da açtığı iki sergide, gerçekçi portrelerin yanı sıra, son dönem Osmanlı giyim kuşam özelliklerini yansıtan illüstrasyonlarını sergiledi. (M)

***MÜNİH,** Batı Almanya'da kent ve Bavyera'nın başkenti. — 1 290 774 nüf. (L)

***MÜNSTER,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 271 810 nüf. Üniversite. (L)

***MÜREFTE,** Tekirdağ ilinde, Şarköy ilçesine bağlı bucak. — 10 026 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 202 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MÜREN** (Zeki), türk ses sanatçısı ve bestecisi. — 1970'li ve 1980'li yıllarda da, gazino, TV, radyo programlarıyla ve plaklarıyla parlak ününü korumayı başardı.

1970'lerde *Aşktan da Üstün, Hindistan Cevizi, Rüya Gibi, Kâtibim, İnleyen Nağmeler, İstanbul Kaldırımları, Kalbimin Sahibi* adlı filmleri çevirdi. 1980'de geçirdiği bir rahatsızlık sonucu bir süre konser ve programlarına ara vermek zorunda kaldı. Daha sonra TV özel programlarında göründü; 1983'te Bodrum'da verdiği konserin TV'de yayınlanması büyük yankı uyandırdı. Doldurduğu plakların sayısı 1984'te 500'ü aştı. Sanatçının çeşitli kuruluş ve kurumlardan aldığı ödüllerin sayısı da 50'ye yaklaştı. (M)

***MÜRİDOĞLU** (Zühtü), türk heykeltıraşı. — 1976'da İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisin'de düzenlenen retrospektif sergisinde yarım yüzyıllık sanat uğraşından örnekler sergilendi. Ankara'da Vakko (1980), İstanbul'da Cumalı galerisinde açtığı (1982) kişisel sergilerde, uzunca bir soyut dönemden (1953 - 1975) sonra gene eski üslubuna döndüğü görüldü. (M)

***MÜRŞİTPINAR,** Urfa ilinde, Suruç ilçesine bağlı bucak. — 8 508 nüf. ,18 köy. Bucak merkezi *Küçükkendirci.* 822 nüf. (1980). [M]

***Müslüman Kardeşler.** — Mısır'da Enver Sedat'ın iktidara geçmesi ve antisovyetik tutumun yerleşmesiyle, bu örgütün de hükümetle arası düzeldi. (Sedat hapisteki örgüt üyelerini serbest bıraktı). Örgüt, yeni lider Ömer Telemsani başkanlığında faaliyetlerini, özellikle üniversitelerde, solculara karşı yoğunlaştırdı.

Bir ara «Kahire Akademisi Komplosu»nun ortaya çıkarılması ve çeşitli irticai grupların terörist faaliyetleri, hükümeti baskı önlemleri almaya yöneltti ise de (1974 ve 1978), geniş bir kitle tabanına (örgütün 1 000 000 dolayında tarafları ve yayın organı «Dava»nın 200 000 tirajı vardır) sahip ve arap dünyasında (Ürdün, Suudi Arabistan, Irak, Suriye) yaygın biçimde örgütlenmiş olan Müslüman Kardeşler bu önlemlerden etkilenmedi.

Suriye'deki Müslüman Kardeşler örgütü, federal Almanya'dan örgütü yöneten İssam el-Attar'ın önderliğinde Esad yönetimine karşı kanlı bir mücadele sürdürmektedir. 1979 haziranında Halep Askeri Akademisi öğrencilerinin bulunduğu toplantı salonunu basan örgüt militanları, 50 kişiyi tarayarak öldürdüler. Bunun üzerine hükümet de misilleme yaparak 20 örgüt elemanını idama mahkûm etti. İssam el - Attar'ın karısı mart 1981'de Almanya'da Aachen'de öldürüldü.

Yahudilere, komünizme ve batı dünyasına karşı olmasının yanı sıra çeşitli azınlıklarla da mücadele eden Müslüman Kardeşler'in 1981'de Kahire'deki Kıptî yerleşim merkezlerine saldırısı sırasında 14 kişi öldü, 60 kişi de yaralandı. (L)

MÜTEVELLİ, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 441 nüf. (1980). Belediye. (M)

***MÜZECİLİK.** — 1978'de kurulmasına başlanan Ankara Resim ve Heykel Müzesi, eski Türkocağı binasında açıldı (2 nisan 1980). 1976 - 1980 yıllarında yangın tehlikesi yüzünden kapalı bulunan İstanbul Resim ve Heykel Müzesi, Uluslararası 8. İstanbul Festivali'nde geçici olarak (1980), sonradan bütünüyle açıldı (mart 1981). Vehbi Koç'un eşi Sadberk Koç'un vasiyeti üzerine düzenlenen Sadberk Hanım Müzesi Sarıyer'de hizmete girdi (1980). Bu özel müzede 16. yüzyıl türk kumaşları, antika mobilyalar, 17-19. yüzyıldan kalma eşyalar, doğum, sünnet, düğün gibi sahnelerle Osmanlı görenek ve gelenekleri tanıtılmaktadır. Kültür ve Turizm bakanlığının katkısıyla Anadolu müzelerinde de gelişmeler görüldü. Tokat, Amasra, Kastamonu, Fethiye (Muğla), Niğde, Alacahö-

Foto. X (4) [MEYDAN]

yük, Adıyaman, Ankara Kurtuluş ve Cumhuriyet, Akselur Atatürk, Diyarbakır Ziya Gökalp müzelerinin yapımı, Kayseri, Adana, Afyon, Ankara etnografya müzelerinin onarım ve restorasyonu tamamlanarak hizmete açıldı (1981 - 1982). Uzun süredir onarılmakta olan İstanbul'daki İbrahim Paşa Sarayı, Türk ve İslâm Eserleri Müzesi' ne dönüştürüldü (1983). İstanbul Arkeoloji Müzesi yeni ek yapısı da Anadolu Medeniyetleri Sergisi'yle birlikte sergileme işlevine başladı (1983). [M]

***MÜZİK** i. — ANSİKL. *Elektro - akustik müzik*, elektro - akustik müzik stüdyosu, geleneksel müzik çalgılarıyla elde edilmesi olanaksız sesleri yaratma ve işletme merkezidir. Fakat icra çalgılarının yokluğu, her tür çalgının olmadığı anlamına gelmez.

elektrik ve elektronik

Varyete müziği ile caz müziği, hem ses hacminin artırılması hem de seslerin değiştirilmesi, taklit edilmesi ve yaratılması yönünde elektroniğin geleneksel çalgılarda kullanılmasından geniş ölçüde yararlanan ilk müzik türleri oldu.

Elektrikli çalgılar (gitar, keman, elektromekanik piyano) bu işlevlerin sadece birincisinden yararlandılar. Salonların büyüklüğünden, izleyicilerin benimsediği hava ve müzik stilinden doğan ses hacmini artırma gereksinimlerini karşılamak için resonans kutusundan yoksun olan bu çalgılar, elektrik teliyle bağlı oldukları bir ya da birkaç amplifikatör aracılığıyla çalınırlar. Amaç, yalnızca, tellerin titreşimiyle oluşan seslerin gücünü (istendiği anda ayarlanabilen güç) artırmaktır. Elektrikli piyanoda çekicin tel üzerindeki hareketinin yerini bir elektrik bağlantısı alır. Caz ve rock gruplarının beğenisine seslenen özel bir ses verir.

Elektronik çalgılar, bir yandan güçlü ses yoğunluğu isteğini karşılarken ,diğer yandan sesleri taklit edici ya da ses jeneratörü (üreteci) olma nitelikleri sayesinde daha pek çok kullanım olanakları sunarlar. Fakat elektrikli çalgılarda olduğu gibi, bunların da, seslerin kulak tarafından algılanmasını sağlayacak bir aygıta (hoparlör) gereksinimleri vardır. Hoparlör titreşim kaynağıdır, yani frekansı, tayf ve dinamikleri tarafından belirlenen düzenli ses titreşimlerinin havada yayıldıkları yerdir. Kulağın değerlendirdiği bu titreşimler işitme duyusunu oluşturur. Bir elektrik sinyali, böylece algılanabilen bir mekanik sinyale dönüşür. Elektrik sinyali çeşitli biçimlerle yaratılabilir: Elektromekanik, elektronik ya da nümerik (sayısal).

Martenot dalgası

Maurice Martenot (1898 - 1980) tarafından keşfedilen aygıtın, vibrato oluşumunu sağlayan devingen klavyesi ile metalik ya da uzaysal titreşimli yayıcılarından başka, tuşların önünde devinen bir tel sayesinde sürekli ve bütünsel bir glisandro elde etme özelliği de vardır.

Paris Konservatuvarı ile sayıları gittikçe artan ulusal ve bölgesel müzik okullarında öğretilen Martenot dalgası, özgün niteliğiyle elektronik bir aygıt sayılmıştır.

Arthur Honegger*, André Jolivet*, Marcel Landowski*, Olivier Messiaen*, Edgard Varèse* gibi besteciler Martenot dalgasını senfoni orkestrasında kullandılar. Böylece, çoğu Olivier Messiaen ile Tony 'Aubin' in öğrencisi olan genç bestecilerin yapıtlarından oluşan oda müziği repertuarı gelişti.

elektlikli orglar ve elekronik orglar

Sadece elektronik aracılığıyla, bir orgun sesine eşdeğer bir ses üretme düşüncesi, Amerikalı Thaddeus Cahill*'in telarmonyumu (1906), Jean - Adolphe Dereux'nün orgu (1911), Armand Givelet*'nin elektronik orgu (1925) ve Laurens Hammond'un ötümlülüğü hâlâ örnek gösterilen tonik dişli orguyla (1939) bu yüzyılın başlarında yaşama geçirilmeye çalışılmıştır. Günümüzde önerilen gam, borulu orgu taklit eden litürjik orgları kapsar; bunlar, muhtemelen çok külfetli, çok yer kaplayıcı ya da taşınması çok zor görüldüğünde borulu orgun yerini alacaktır. Konutlar için yapılan orglar, bir çalgı topluluğunun yerini alabilecek bir enstrümanı tek başına çalma isteğini karşılar (bu orglar, orkestrayı taklit etmeyi hedefler ve geleneksel orgdan büyük ölçüde ayrılır); «ritm kutuları»yla donatılan bu orglar basit bir kumandayla, önceden programlanan harmonik ve ritmik parçaları çalar. Sahne orgları ise, yarattığı olabildiğince sınırsız etkileri bakımından profesyonel kuruluşlar tarafından kullanılır.

Bu çeşitli modellere bakış açısını kullanma hedefleri belirler. Hammond'un tamamladığı elektromekanik sistem fonik (ses veren) çarklı elektrik üreteçleri kullanır; bu çarkların içinde büyük bir hızla dönen çark dişlileri geleneksel titreşim üreteçlerinin yerini alır ve bir elektromıknatısa değişken bir akım indükler. Yükseltilmiş akım hoparlörü besler, Jean - Adolphe Dereux ise, elektrostatik bir sistem düşünmüştü. Bu sistem, belli sayıda org borusunun bir gamın on iki yarım - tonuna tekabül eden on iki üreteç üzerine özekdeş osilogramlar biçiminde kaydedilmesine dayanıyordu. Her üreteçde, bir ağır osilogram ve bir ayıraç karşılıklı biçimde yer alır. Çözümlenen ve yeniden bir araya getirilen kayıtlar, hoparlör odalarında ses titreşimlerine dönüşür ve orijinal orgunkine neredeyse aynen benzeyen bir ses üretir.

Elektronik sinyal yaratma ilkesi iki yöntemden oluşur. Birincisinde, armoni bakımından zengin dalgalar üreteçler yardımıyla üretilir; bu dalgalar, ayıklandıktan ve süzgeçten geçirildikten sonra çözümleyici devrelere girer ve orgun ses üretme zenginliği (çalma) kadar amplifikatörlere ve yayıcılara (difüsör) ulaşır. Bu tip aygıtların çok yapay olan sesi litürjik orglara uygun değildir. Buna karşılık varyete çalgılarının çoğu bu sisteme göre çalışır.

İkinci elektronik yöntem («ek sentez»), Fourier'nin her düzenli hareketin bir sinüzoidal hareketler toplamına ayrışmasına ilişkin kuramından yola çıkar. Bu yasaya dayanan elektronik ya da sentezci orglar söz konusu yasayı ters yönde kullanırlar. Bazı basit sinüzoidal sesleri bir araya getirerek bilinen (taklit) ya da bilinmeyen (yaratış) bir tını oluştururlar. Bu sistem, beste stüdyolarının programlanabilir bireşim aygıtlarına uygulanır.

elektro-akustik müzik besteleme stüdyosu

Böyle bir stüdyoda mutlaka şu üç aygıt bulunmalıdır: Makineler, konsol, bireşim aygıtı (*synthesizer*). Makineler terimi, her tür sesi taşıyan manyetik bandları okumaya yarayan ve çok ses yolu olan üç ya da dört teybi kapsar; bu sesler bazen dışarıda, bazen de daha gelişmiş biçimde, örneğin bir fonojenle (bandın geçiş hızı isteğe göre ayarlanabilen teyp) stüdyoda kaydedilir.

Konsol, birleştirme ekseni, sesleri kontrol ve işleme aracıdır. Tüm makineler ondan geçer. Başlıca işlevleri, çeşitli teypleri kendi aralarında bağlantılandırma yoluyla sesleri bileştirme (miksaj), süzgeçten geçirme (filtraj) ya da bir sesin armonilerinin seçimi, seslerin yankılanması ve panoramik sınıflandırılmasıdır.

Bireşim aygıtı, ses kaynağı ya da işleme birimi olarak kullanılır. Bu aygıt, dışardan gelen bir elektrik akımındaki gerilim değişmelerini yorumlayabilen bir «üreteç» tir. Emirleri, ya armoni bakımından zengin dalgalar üreten bir üreteçten, besteci veya yorumcu tarafından doğrudan çalıştırılan bir klavyeden ,veya değerler ve zaman açısından önceden ayarlanmış kumanda gerilimlerine devamlılık kazandıran bir programcı (*sequencer*), ya da bilgisayardan alır. Besteci de, kaydettikten ve makineyi kaydedilen doğal seslere ayarladıktan sonra, elektronik sesleri istediği gibi düzenleyebilir. Her iki durumda da yaptığı iş oldukça zor bir dizi karar vermesini gerektirir; o kadar ki, makinelerin sağladığı güç ona hem en iyisini, hem de en kötüsünü yaptırabilir.

çalgı - bilgisayar

En iyi donatılmış bazı stüdyolar, sahip oldukları bilgisayarı, partisyonlar bestelemek ya da alışılmamış sesler üretmek için kullanırlar. Nitekim bilgisayar, kendisine verilen besteleme kuralları ne kadar az olursa olsun, şifresi çözüldükten sonra çalınmak üzere, kodlanmış bir partisyon besteleyebilir. Ne var ki, bilgisayarın kapasitesi bellidir, sınırlıdır (özellikle özgün olmaması nedeniyle); bu nedenle partisyon ya da elle tamamlanacak ya da daha işin başında bilgisayara bestelemeye ilişkin yeni parametreler verilecektir. Buna karşılık, müzik aracı olarak kullanıldığında bilgisayarın sınırsız olanakları vardır. Belli kullanım koşullarında herhangi bir çalgının yerini alabilir ve herhangi bir sesi yaratabilir. Bilgisayar, bir ses dalgasının yerini alabilecek benzer bir elektrik gerilimini doğrudan üretebilir; bu özelliği nedeniyle bir dalganın yaklaşık suretini, genişliğinin sayısal değerlerinden (zaman sürecinde bir fonksiyonun örneklikleri) hareketle hesaplaması ve yeniden oluşturması istenir. Kulak, düzlenmiş ve hoparlörden yayılan bir imaj ile buna uygun düşen benzer ses dalgası arasında herhangi bir fark algılamaz. Bilgisayar sesler yaratır. Özgül bir dilden ve bestecinin seçtiği akustik parametrelerden hareketle, bir ses dalgasının yeniden oluşturulmasını, dolayısıyla bireşmesini sağlayacak sayıları hesaplar. Örneksemeli bir değiştirgeç (konvertisör), sayıları elektrik gerilimine dönüştürür. Besteci bir program kullanır; bu programa göre bilgisayarı istenen seslere ayarlar ve aygıta bireştirilecek yapının tüm özelliklerini verir. Halen başvuru kaynağı olarak kullanılan program, ABD'de M. W. Matthews tarafından Bell Telephone laboratuvarlarında hazırlanmıştır.

elektro-akustik ve müzik tarihi

Ses veren bir cismin uyarılmasına bağlı bir enerjinin serbest bırakılmasını gerektiren doğal sesüretimi ve elektronik sesler üretilmesi arasında hiçbir ortak nokta yoktur. Fakat bireştirme aygıtları ve bilgisayarlar yine de müzik araçları arasında yer alırlar; çünkü bunlar bir yaratma ortamında (stüdyo) enstrümantal icra koşullarını yaratabilirler. Stüdyo eskiden, adetlerin dışına çıkarak, sesler üzerinde sınırlı sayıda işlem yapılmasına olanak veriyordu. Diğer tüm enstrümanlar gibi bunların da kullanımdan kaynaklanan bir sorunu vardır. Müzik tarihinin önemli bir döneminin oluşturulmasına katılabilmeleri, kullanıcılarının bunları (bireştirme aygıtları ve bilgisayarlar) gerçek bir müzikal düşünce ve eyleme katmaları koşuluna bağlıdır.

Bu konudaki denemeler arasında dikkati çeken bazı eserler: Pierre Schaeffer ve Pierre Henry*'nin *Symphonie pour un homme seul* (Yalnız Bir Adam İçin Senfoni) [1950], Gottfried Michael Koenig'in *Klangfiguren*'i (Ses Biçimleri) [1956], Takemitsu Toru'nun *Gök, At, Ölüm*'ü (1958), Luciano Berio*nun *Momenti*'si (Dakikalar) [1960], Bruno Maderna'*nın *Serenata III*'ü (Serenat III) [1961], Herbert Eimert*'in *Sechs Studien*'i (Altı Çalışma Parçası) [1962], John Cage*'in *Variations IV*'ü (Çeşitlemeler IV) [1964], İvo Malec*'in *Cantate pour elle*'i (Onun İçin Şarkı) [1966], Bernard Parmegiani*'nin *Capture Ephemère*'i (Geçici Yakalanma) [1967], Karlheinz Stockhausen*'in *Hymnen*'i (İlahiler) [1968], Louis de Meester'in *Spielerei*'ı (Oyun) [1971], Henri Pousseur*'ün *Parabol Mix III* (Parabola Karışımı III) [1972], François Bayle'ın *Vibrations Composées*'si (Bestelenmiş Titreşimler) [1973], François Bernard Mache*'ın *Maraé*'si (1974) ve Guy Reibel'in *Granulations Sillages*'ı (1976). [L]

***MY THO,** Vietnam'ın güneyinde kent. — 110 000 nüf. (L)

N

***NABOKOV** (Nikolay), rus asıllı amerikalı besteci. — (öl. New York 1978). [L]

***NABOKOV** (Vladimir), ingilizce ve rusça yazan rus asıllı amerikalı yazar. — (öl. Montreux, İsviçre 1977). [L]

***NADİ** (Nadir), türk yazarı ve gazetecisi. — 1983'te, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti tarafından Burhan Felek'in birinci ölüm yıldönümünde, kendisine Burhan Felek Basın Hizmet Ödülü verildi. Yeni eserleri: *Olur Şey Değil* (deneme - anılar, 1981), *Ben Atatürkçü Değilim* (denemeler, 1982). [M]

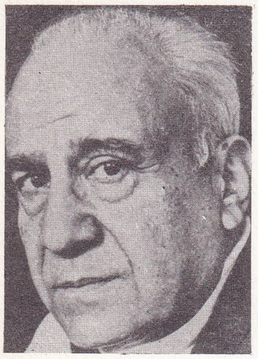

Nadir NADİ

NADİAD, Hindistan'da kent. Gujerat'ın doğusunda. 108 000 nüf. (L)

***NADOR,** Fas'ta kent ve il yönetim merkezi. — 32 000 nüf. (L)

***NAGALAND,** Hindistan'ın kuzeydoğusunda eyalet. — 16 527 km², 773 281 nüf. (L)

***NAGANO,** Japonya'da kent ve Honşu adasında il merkezi. — 285 000 nüf. Turizm. (L)

***NAGAOKA,** Japonya'da (Honşu, Niigata ili) kent. — 162 000 nüf. (L)

***NAGASAKİ,** Japonya'da (Kyuşu) liman kenti ve il yönetim merkezi. — 445 000 nüf. (L)

NAGERCOİL, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. 141 000 nüf. (L)

***NAGOYA,** Japonya'da (Honşu) liman kenti ve Aiçi ilinin yönetim merkezi. — 2 088 000 nüf. Limanın yıllık yük trafiği 80 Mt'u aşar. Demir - çelik sanayii. (L)

***NAGPUR,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 297 977 nüf. (L)

***NAGY** (Ferenc), macar siyaset adamı. — (öl. Fairfax, ABD 1979). [L]

***NAHA,** Ryukyu takımadalarının merkezi. — 276 000 nüf. (L).

***NAHÇİVAN** ya da **NAHÇEVAN,** Sovyetler Birliği'nde Azerbaycan'a bağlı özerk cumhuriyet. — 5 500 km², 202 000 nüf. (L)

***NAHODKA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) liman kenti. — 129 000 nüf. (L)

***NAHON PATHOM,** Tayland'da kent ve il merkezi. — 35 000 nüf. (L)

***NAHON Sİ TAMMARAT,** Tayland'da kent ve il merkezi. — 61 049 nüf. (L)

***NAKURU,** Kenya'da kent. — 66 000 nüf. (L)

***NALÇİK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) Kabardinler ve Balkarlar özerk cumhuriyetinin merkezi. — 199 000 nüf. (L)

***NALLIHAN,** Ankara ilinde ilçe. — 34 389 nüf., 77 köy. İlçe merkezi 9 751 nüf. (1980). [M]

***NAMANGAN,** Sovyetler Birliği'nde (Özbekistan) kent. — 224 000 nüf. (L)

***NAM DİNH,** Vietnam'da kent ve il yönetim merkzi. — 86 000 nüf. (L)

***NAMGYAL** (Kumar Palden Thondup), sıkkım kralı. — (öl. New York 1982). [L]

NAMİBYA (esk. **GÜNEYBATI* AFRİKA),** güneybatı Afrika'da, Atlas okyanusu kıyısında ülke. — 1 190 000 nüf.

TARİH

Güney Afrika Cumhuriyeti başkanı Balthazar Johannes Vorster, Turnhalle de Windhoek'te bir anayasa konferansı düzenleyerek ırk ayrımına dayalı bir anayasa tasarısı hazırlattı. Böyle bir tasarı başta SWAPO (*South West Africa People's Organization* [Güneybatı Afrika Halk Örgütü]) olmak üzere milliyetçi partilerin çoğu tarafından reddedildi. BM Güvenlik Konseyi'nin ısrarı üzerine Vorster, konferansa sunulan ve Namibya'nın Güney Afrika'nın himayesinde kalmasını öngören tasarıdan vazgeçti (mayıs 1977). Temmuz ayında Namibya'yla Güney Afrika'nın idari bakımdan birbirinden ayrıldığını ve Martinus Steyn'ın tam yetkiyle Namibya genel valiliğine atandığını ilan etti. Steyn göreve başlayınca, ilk iş olarak yürürlükteki ırkçı yasaları kaldırmaya girişti (ekim 1977) ve Namibya'da ırk ayrımı temmuz 1979'da tamamen kaldırıldı. Steyn ayrıca, ülkenin kuzeyinde SWAPO gerillalarının şiddet eylemlerini sürdürdükleri, hatta SWAPO adına açıkça mitingler düzenledikleri Ovaboland'da süren olağanüstü durumu kaldırdı. BM Genel Kurulu da Güney Afrika karşısında SWAPO'yu tek muhatap kabul ettiğini açıkladı.

Aralık 1978'de Güney Afrika, Namibya'da kurucu meclis seçmek üzere bir seçim düzenledi. BM, SWAPO, Demokratik SWAPO ve Namibya Ulusal Cephesi seçimi boykot etti. Buna rağmen seçimler yapıldı. Dirk Mudge ve Peter Kalangula liderliğindeki Demokratik Turnhalle Birliği 50 sandalyeli mecliste 41 sandalye elde etti. Yasama meclisi haline dönüşen meclis 1 ağustos 1979'da Windhoek'te toplandı. Genel vali Steyn'in yerini David Hough aldı .1979 kasımında, BM'in, Namibya - Angola - Zaire sınırında askerden arındırılmış bir bölge oluşturulması yolundaki önerisi Güney Afrika tarafından kabul edildi.

Dirk Mudge meclis tarafından haziran 1980' de yeni kurulan, 11 üyeli bakanlar kurulunun başkanlığına seçildi.

1981 ocağında yapılan Cenevre konferansında SWAPO ile Güney Afrika arasında uzlaşma sağlanamadı. Güney Afrika 1981 sonbaharında ve mart 1982'de Angola'da üslenen SWAPO gerillalarına karşı saldırılar düzenledi.

EKONOMİ

Namibya'da çalışabilen nüfusun yüzde 50' si tarımla uğraşır. Hayvancılık ve özellikle karakul koyunu üretimi yaygındır (1979 yılında 7 milyon karakul kuzusu postu elde edildi). Önemli elmas (dünyada altıncı) ve uranyum (dünyada dördüncü) yataklarına sahip olan Namibya'da ayrıca kurşun, kalay, manganez, bakır, çinko, vanadyum, tungsten, wolfram ve petrol de üretilmektedir. Elmas, balık ve canlı hayvan ihraç eden Namibya'nın ticaret yaptığı başlıca ülke İngiltere'dir. Ülkede kişi başına GSMH 1980'de 800 dolardı. (LM)

***NAMPO (Chinnampo*),** Kuzey Kore'de liman kenti. — 82 000 nüf. (L)

***NAMPULA,** Mozambik'te kent, Nyassa ilinin ve Nampula yönetim bölümünün merkezi. — 126 126 nüf. (L)

***NAMUR,** Belçika'da kent ve Namur ilinin merkezi. — 100 712 nüf. Yönetim, din, üniversite ve turizm merkezi. Besin ve makina sanayii özellikle kent çevresinde gelişti. XVII. yüzyıldan kalma kale. Barok Kilise. XVIII. yüzyıl ortasında klasik uslupta yeniden yapılan katedral. Zengin arkeoloji müzesi. (L)

NANCHANG (Nan*-Ç'ang), Çin'de kent ve Jiangxi eyaletinin merkezi. — 508 000 nüf. (L)

NANCHONG (Nan*-Çung), Çin'de (Sichuan) kent. — 165 000 nüf. (L)

***NANCY,** Fransa'da kent ve Meurthe-et-Moselle yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 288 915 nüf. Besin, deri, cam sanayii. Kilise ve müzeler. (L)

***NAN-Ç'ANG.** Bk. NANCHANG.

***NAN-ÇUNG.** Bk. NANCHONG.

NANJİNG (Nankin*), Çin'de kent ve Jiangsu ilinin merkezi. — 3 000 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***NANKİN.** Bk. NANJİNG.

***NANNİNG,** Çin'de kent ve Guanxi eyaletinin merkezi. — 264 000 nüf. (L)

***NANTERRE,** Fransa'da Hauts-de-Seine yönetim bölgesinde komün. — 96 004 nüf. (L)

***NANTES,** Fransa'da Loire - Atlantique yönetim bölümünün merkezi. — 440 305 nüf. Nantes limanı yıllık yük trafiği 3 Mt kadardır. Elektrik ve makina sanayii. Yönetim, ticaret ve üniversite merkezi. (L)

NANTONG (Nan*-Tung). Çin'de (Jiangsu) kent. — 260 000 nü. (L)

***NAN-TUNG** Bk. NANTONG.

***NAPOLİ,** İtalya'da kent ve Campania'nın merkezi. — 1 223 288 nüf. (L)

***NAR** i. — ANSIKL. *Türkiye*'de 1980'de meyve veren ağaç sayısı 1 375 000; (toplam ağaç sayısı 1 695 000), elde edilen ürün 36 000 ton oldu. (M)

***NARA,** Japonya'da (Honşu) kent ve il yönetim merkezi. — 208 000 nüf. (L)

***NARAYANGANJ,** Bangladeş'te kent. — Kenar semtleriyle birlikte 186 769 nüf. (L)

***NARBONNE,** Fransa'da Aude yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 40 543 nüf. Uranyum işletmesi. Eski kiliseler. Müzeler. (L)

***NARENCİYE.** Bk. TURUNÇGİLLER.

***NARİNCE,** Adıyaman ilinde, Kahta ilçesine bağlı bucak. — 11 620 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 1 038 nüf. (1980). [M]

***NARKÖY,** Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 3 003 nüf. (1980). Belediye. (M)

***NARLI,** Kahramanmaraş ilinde, pazarcık ilçesine bağlı bucak. — 29 050 nüf., 34 köy. Bucak merkezi 3 799 nüf. (1980). [M]

***NARLI,** Van ilinde, Çatak ilçesine bağlı bucak. — 8 790 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 012 nüf. (1980). [M]

***NARLIDERE,** Bitlis ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 2 430 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 879 nüf. (1980). [M]

***NARLIDERE,** İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 23 180 nüf. (1980). Belediye. (M)

***NARMAN,** Erzurum ilinde ilçe. — 25 172 nüf .,43 köy. İlçe merkezi 4 596 nüf. (1980). [M]

***NARVA,** Sovyetler Birliği'nde (Estonya) kent. — 72 000 nüf. Termik santrallar. (L)

***NASHVİLLE,** ABD'de kent ve Tennessee' nin merkezi. — 455 651 nüf. Müzik yayını merkezi. (L)

***NASIRA (Nazareth),** İsrail'in kuzeydoğusunda kent. — 38 600 nüf. (L)

***NASİK,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 176 000 nüf. (L)

***Nasrettin Hoca Karikatür Yarışması.** — 1975'ten sonra yapılan yarışmalarda şu sonuçlar alındı: 1976'da Altın Hoca plaketini (büyük ödül) macar Brenner Gyorgy, başarı ödüllerini sovyet Kadirbayco, yugoslav Slavoljub İgnjatovic, sovyet Oleg Tesler, türk Orhan Çalışkan, yugoslav Borojeviç Vladimir kazandılar. Borojeviç Vladimir 1977'de büyük ödülü aldı. Aynı yıl

Foto. X (MEYDAN)

başarı ödülleri polonyalı Janusz Kapusta, sovyet Leonid Tişkov, sovyet Valentin Rozancev, bulgar Lubomir Mihailov, romanyalı Ciosu Constantin'e verildi. 1978'de büyük ödülü -yarışma uluslararası nitelik aldıktan sonra- ilk kez bir türk kazandı: Beysun Gökcin. Başarı ödüllerini ise polonyalı Janusz Kapusta (ikinci kez), bulgar G. Çavuşev, romanyalı Anton Dragos ve iki türk (Haslet Soyöz, Mustafa Doğruer) aldılar. 1979'da da büyük ödülü bir türk karikatürcüsü aldı: Mehmet Altuğ. Aynı yıl başarı ödülleri Japon Yukiyoshi Tokoro, fransız Laville, bulgar Lubomir Mihailov (ikinci kez), yugoslav Mojmir Mihatov, türk Tonguç Yaşar'a verildi. 1980' de büyük ödülü iranlı Mustafa Ramezan kazandı. Başarı ödüllerini ise italyan Lido Contemori, polonyalı Andrzey Czyeyko, türk Abdullah Üçyıldız, belçikalı Josette Jannsens ve macar Peter Puszta aldılar. 1980'den sonra yarışma yapılamadı. (M)

***NASSAU,** Bahama'nın başkenti. — 135 000 nüf. (L)

NAŞA, Kütahya ilinde, Simav ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 019 nüf. (1980). Belediye. (M)

NAŞİT (Adile), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1930). Tulûat ustası Nâşit'in kızı. Ortaöğrenimi sırasında İstanbul Şehir Tiyatroları'nda *Her Şeyden Biraz* adlı çocuk oyununda ilk kez sahneye çıktı (1944). Uzun süre çeşitli tiyatrolarda çalıştıktan sonra eşi Ziya Keskiner ve ağabeyi Selim Naşit'le birlikte *Naşit Tiyatrosu*'nu kurdu (1961). Bir yıl sonra girdiği Gönül Ülkü - Gazanfer Özcan Tiyatrosu'nda 1974'e değin çalıştı. 1971'de ilk filmini çevirdi: *Beyoğlu Güzeli.* 1973'ten sonra rol aldığı güldürü filmlerindeki dedikoducu, sevecen, şen mahalle kadını tiplemesiyle büyük ün kazandı. *İşte Hayat* (1975) adlı filmdeki kompozisyonuyla En İyi Kadın Oyuncu Altın Portakalı'nı aldı. Daha sonra *Canım Kardeşim, Hababam Sınıfı, Bizim Aile, Aile Şerefi, Gırgıriye* gibi filmlerde oynadı; *7 Kocalı Hürmüz, Hisseli Harikalar Kumpanyası, Neşe-i Muhabbet, Şen Sazın Bülbülleri* adlı müzikallerde rol aldı. TV'de çeşitli programlarda göründü, ayrıca 1981, 1982 yıllarında «Uykudan Önce»de anlattığı masallarla çocukların sevgilisi durumuna geldi. Bu program dolayısıyla kendisine Günaydın gazetesi ödülü verildi. Hürriyet gazetesinin Kelebek ekinde köşe yazıları yazdı. (M)

***NATAL,** Güney Afrika cumhuriyetinde eyalet. — 87 000 km², 4 246 000 nüf. (L)

***NATANYA,** İsrail'de liman kenti. — 89 100 nüf. (L)

NATHANS (Daniel), amerikalı tıp doktoru (Wilmington, Delaware 1928). Washington Üniversitesi'nde öğrenim gördü. 1955 - 1957 arasında Amerikan Ulusal Kanser Enstitüsü'nde araştırmacı olarak görev yaptı. 1959'da Baltimore'da John Hopkins Üniversitesi'ne mikrobiyoloji profesörü olarak atandı. 1972'den beri bu bölümün başkanıdır. Kanserojen SV 40 virüsünü inceleyen Nathans bu virüsün DNA yapısını 11 parçaya bölmek ve genlerin yerini belirtmek için Hamilton Smith'in saflaştırdığı bir sınırlama enzimi kullandı ve türlere göre değişen ve kalıtımın temelini oluşturan nükleotid sıralarını aydınlattı. Böylece, üstün yapılı bir organizmadan (böcek, memeli) alınan bir genin, bir virüs ya da bir plasmid (bakterilerin, bir DNA parçasından oluşan ve kromozomdan bağımsız olan genetik öğesi) içine sokulmasıyla melez moleküller elde etme imkânı doğdu. Bu yolla üstün yapılı bir organizmaya özgü bir proteini bakterilere sentezletme imkânları araştırıldı. Biyolojik ve tıbbi araştırmalara yeni ufuklar açan bu çalışmalarıyla Nathans, 1978 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü Hamilton Smith* (*Ek 2*) ve Werner Arber* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***NATO, Bk. Atlantik Paktı** (KUZEY).

***NATTA** (Giulio), italyan kimyacısı. — (öl. Bergamo, İtalya 1979). [L]

***NAUMBURG,** Doğu Almanya'da (Hallen yönetim bölgesi) kenti. — 37 000 nüf. Müze. (L)

***NAURU,** Polinezya'da devlet. — 8 000 nüf. 21 km².

1947'de Avustralya, Yeni Zelanda ve Büyük Britanya'nın yönetimine giren Nauru, 31 ocak 1968'de bağımsızlığını kazandıysa da, dışişleri ve savunma bakanlıkları Avustralya'nın denetiminde kaldı. Aynı yılın mayısında Hammer De Robürt (doğ. 1923) cumhurbaşkanı seçildi. 1971 ve 1973'te iki kez daha seçilen De Roburt 1976 aralığında parlamentoda patlak veren siyasal bunalım sırasında güvenoyu alamadı. Yerine Nauru Partisi'nin kurucusu Bernard Dowiyogo (doğ. 1946) seçildi ancak fosfat madenlerinin vergilendirilmesi için önerdiği yasa meclisten geçmeyince 1978 mayısında istifa etti. Bunun üzerine Cumhurbaşkanlığına Lagumot Harris getirildi, fakat o da üç hafta sonra görevden ayrıldı. Nauru'nun geleceğinin giderek önem kazanan bir sorun haline geldiği bu dönemde Hammer De Roburt beş yıl aradan sonra tekrar başkan oldu (1980). Gerçekten de Nauru ekonomisinin dayandığı fosfat ve altın rezervlerinin yüzyılımızın sonunda tükeneceği tahmin edilmektedir. (L)

***NAYARİT,** Meksika'da eyalet. — 699 000 nüf. Adını, klasik dönemin bir seramik uslubundan alır. Bu uslupta canlandırılan insan figürleri karikatür havası taşır ve insanları gündelik eylemleri içinde gösterir. (L)

***NAYIR** (Yaşar Nabi), türk şairi, yazarı ve yayıncısı. — (öl. İstanbul 1981). 1979'da 46 yıl türk yayın yaşamına yaptığı hizmet ler dolayısıyla Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü'nü aldı. Ölümünden sonra dostları tarafından yaşam öyküsünün, sanatı ve kişiliği üzerine çeşitli inceleme yazılarının ve onunla ilgili anıların yer aldığı bir kitap yayımlandı: *Yaşar Nabi'ye Saygı* (1982). Aynı yıl anısına Yaşar Nabi Nayır Edebiyat Ödülü kondu. Bu ödül her yıl yerli roman, şiir, öykü, deneme, eleştiri dallarından birinde bir esere verilir. 1982'de ödüle değer eser bulunamadı. 1983 ödülünü Hüseyin Ferhad (*Ve Yürüdük Gecenin Ateşleri İçinden*), Behçet Aysan (*Ateşi Çalmak İçin*) ve Bedrettin Aykın (*Gecede Söylenen Türküler*) adlı üç genç şair paylaştı.

NAZARETH. Bk. NASIRA.

***NAZİLLİ,** Aydın ilinde ilçe. — 94 790 nüf., 57 köy. İlçe merkezi 60 003 nüf. (1980). [M]

***NAZİMİYE,** Tunceli ilinde ilçe. — 10 947 nüf., 32 köy. İlçe merkezi 1 717 nüf. (1980). [M]

N'DJAMENA (Fort* Lamy), Çat'ın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 390 000 nüf. Üniversite. (L)

***NDOLA,** Zambia'da kent. — 222 000 nüf. (L)

***NEBRASKA,** ABD'de eyalet. — 1 570 006 nüf. (L)

***NECATİGİL** (Behçet), türk şairi ve yazarı. — (öl. İstanbul 1979). Son eserleri: *Beyler* (şiirler, 1978), *Bile/Yazdı* (düzyazılar, 1979), *Söyleriz* (şiirler, 1980), *Sevgilerde* (1976) adlı şiir kitabı 1973'e değin yazdığı şiirlerden seçmeleri içerir. İlk cildi 1981'de yayımlanan *Behçet Necatigil - Bütün Eserleri* dizisinin 1983'te altıncı cildi yayımlandı. Ölümünden sonra ailesi tarafından konulan Necatigil Şiir Ödülü'nü 1980'de İlhan Berk (*İstanbul Kitabı*), 1981' de Ahmet Erhan (*Alacakaranlıktaki Ülke*), 1982'de Turgut Uyar (*Kayayı Delen İncir*), 1983'te Refik Durbaş (*Nereye Uçar Gökyüzü*) kazandılar. (M)

***NECEF,** Irak'da (Kerbela ili) kent. — 135 622 nüf. (L)

NECO (asıl adı Nejat ÖZYILMAZ), türk hafif müzik şarkıcısı (İstanbul 1948). Gitar çalmayı öğrendi, 1967'de Siluetler adlı orkestrada gitarcı olarak yer aldı. Sonra İlhan Feyman, Şerif Yüzbaşıoğlu ve İstanbul Gelişim Orkestralarının solistliğini yaptı. 1971'de Hair (Saç) adlı müzikalde oynadı. Daha sonra kendine özgü düzenlemeleriyle müzik yaşamını sürdürdü. 1976' da Polonya'da Sopot Müzik Festivali'nde ikincilik kazandı. Birkaç filmde rol alan Neco, 45'likler ve uzunçalarlar doldurdu. Sahne çalışmalarının yanı sıra TV'de de göründü. (M)

***NEFTDAĞ,** Sovyetler Birliği'nde (Türkmenistan) petrol bölgesi. — Başlıca kent: Nebit - Dağ (67 000 nüf.). [L]

NEİMENGGU (İç Moğolistan*), Çin'in kuzeyinde özerk bölge. — 18 510 000 nüf. Merkezi Huhehaote (314 000 nüf.). [L]

***NEİVA,** Kolombiya'da kent ve Huila yönetim bölgesinin merkezi. — 170 000 nüf. (L)

***Nejat Uygur Tiyatrosu.** — Topluluk 1976'dan sonra da değişik sahnelerde temsillerini sürdürdü. Eskiden olduğu gibi güncel konularla bağlantılı hafif güldürüler sahneledi: *Muzdarip* (1977), *Zampara* (1977 - 1978), *Alo Orası Tımarhane mi?* (müzikli güldürü, 1980), *Avanak Avni* (1980), 1945' *te Cibali* (1982), *Avare* (1982), *Maradona* (1983), *Haydi Eyvallah Çarli Efendi* (1984), vb. (M)

NELLENS (Roger), belçikalı ressam (Liège 1937). Resim yapmaya 1960'larda başladı. Soğuk ve haşin bir teknikle yaptığı resimlerini, önce garlara ve demiryolu ışıklarına, 1969 - 1970'den sonra da hayali makinalara uyguladı. Teknik albümlerden esinlenen Nellens, usta, gerçek dışı ve gitgide açılan renklerden ve yumuşak armonilerden oluşan şiirsel resimleriyle hiperrealizmi aşar. Düşmanca bir dünyanın simgeleri olarak ortaya çıkan ve hiçbir mekanik işlerliğe elverişli olmayan bu «düş makinaları» sanatçı tarafından yüceltilerek izleyicilerde çeşitli düşünceler ve çağrışımlar uyandırmayı amaçlar. (L)

***NELLORE,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. — 134 000 nüf. (L)

***NEMETH** (Gyula), macar türkoloğu. — (öl. 1976). [L]

***NENNİ** (Pietro) ,italyan siyaset adamı. — (öl. Roma 1980). [L]

***NEPAL,** Asya'da (Himalayalar'da) devlet. — 13 420 000 nüf.

1972'de ölen Gral Mahendra* ve yerine geçen oğlu Birendra Bir Bikram Şah, içerde muhalefeti susturmaya, dışta da Hindistan'a bağımlılıktan kurtulmaya yönelik bir siyaset izlediler.

Nepal hemen hemen sürekli bir karşaga ortamında yaşamaktadır. Öğrenciler, topraksız köylüler ve siyaset adamları, ülkede hüküm süren iltimas, yozlaşma, otokrasi (krallık yönetim hakkını tanrıdan aldığını iddia etmektedir) ve feodal rejimi eleştirerek, siyasal özgürlük ve parlamentonun (Pancayat) yetkilerinin artırılmasını istediler. 1969'a kadar başbakanlık yaptıktan sonra Hindistan'a sürgün giden Bisvesvar Prasad Koirala* önderliğinde Hindistan yanlısı bir muhalefet partisi kuruldu: Nepal Kongre Partisi.

1975'te resmi bir parti kurulması ve devlet memurlarına köylerde sırayla görev yapma zorunluluğu getirilmesiyle az da olsa bir liberalleşme eğilimi görüldü. 1977'de Koirala'ya Nepal'e dönme izni verildi, fakat eski başbakan ülkesine gelir gelmez tutuklandı. Yargılandıktan sonra 1978'de serbest bırakıldı. 1979 mayısında öğrencilerin başını çektiği ayaklanmalar şiddetle bastırıldıysa da 1 haziranda liberal bir kişi olarak tanınan Surya Bahadur Thapa (doğ. 1928) başbakan atandı.

Ağustos 1970'de, son hint askerleri de Nepal'den çekildiler. Nepal kralı hintlilerin işbirliği önerilerini kabule yanaşmadı. Nepal, Hindistan'ın Çin sınırındaki savunma sisteminin kilit noktası olduğundan ABD, Büyük Britanya ve Çin ülkeye yardım programlarını yoğunlaştırdılar. Ancak ticaretinin yüzde 95'ini Hindistan'la yürüten Nepal'in, ticarette deniz yollarından yararlanabilmek için Kalküta ve Dakka limanlarına ihtiyacı vardır.

1980'de kralın başlattığı demokratikleşme hareketi üzerine, nisan ayında tüm siyasal mahkûmlar için af çıkarıldı. Mayıs ayında düzenlenen referandumla ülke halkına parlamentoda temsil edilme şeklini belirleme hakkı verildi. Ya o zamana kadar geçerli olan sistem (kral tarafından atanan ya da köy kurullarının sınırlı ve dolaylı oylarıyla seçilen ileri gelenler meclisi) aynen devam edecek (veya yenileştirilecek) ya da doğrudan ve genel seçimlere dayalı çok partili yaşama geçilecekti. Seçmenlerin

Adile NAŞIT

Daniel NATHANS

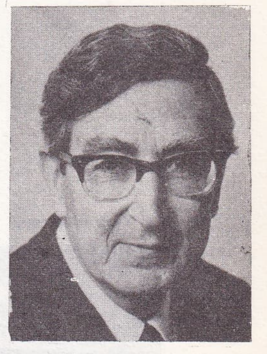

Yaşar Nabi NAYIR

Foto. X (2) [MEYDAN]; Keystone (LAROUSSE)

yüzde 55'i Pancayat'ın olduğu gibi kalmasını kabul ederek parlamenter demokrasiyi reddetti. Kral gene de sistemde reform yaparak başbakanın meclis tarafından atanmasını, hükümetin meclise karşı sorumlu olmasını öngören bir sistem kurdu. Aynı yıl mayıs ayında, toplanma, basın ve ifade özgürlüğü garanti eden bir kararname yayımladı.

1980'de ülke ayrıca, binlerce kişinin ölümüne neden olan bir depremle sarsıldı. (L)

***NERVİ** (Pier Luigi), italyan mühendisi ve mimarı. — (öl. Roma 1979). [L].

***NESİN** (Aziz), türk yazarı. — Yeni hikâye kitapları: *Duyduk Duymadık Demeyin* (1976), *Büyük Grev* (1978), *Hayvan Deyip Geçme* (1980), Yeni romanları: *Surname* (1976), *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* (1977), *Tek Yol* (1978). Anı: *Yokuşun Başı* (1982), Gezi: *Dünya Kazan Ben Kepçe* (1977). Deneme: *Suçlanan ve Aklanan Yazılar* (1981). Oyun; *Beş Kısa Oyun* (1979). Aziz Nesin, ödülleri arasına, Filipinler'in Manila kentinde aldığı 1975 LOTÜS (Asya - Afrika Yazarlar Birliği) ödülü'nü, Bulgaristan'ın Gabrova kentinde iki yılda bir düzenlenen Gülmece ve Yergi Şenliği'nde, Uluslararası Gülmece Kitapları Yarışması'nda aldığı Hitar Petar Ödülü'nü (1977) ve *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* adlı romanıyla 1978 Madaralı Ödülü'nü de kattı. (M)

***Nesin Vakfı,** yazar Aziz Nesin'in İstanbul'da Çatalca'da kurduğu vakıf. — Bir kısım yapıları tamamlanan vakıf 1983'te, okul çağında 6 çocuk alarak eğitim ve bakım işlevine başladı. (M)

***Nestlé,** besin ürünleri yapan ve pazarlayan isviçre şirketi. — 1980'de Avrupa firmaları arasında 20. sırayı alan Nestlé'nin, aynı yıl, cirosu 77 139 447 375 dolara, öz sermayesi 2 728 982 500 dolara, çalıştırdığı personel sayısı 152 653'e ulaştı. (L)

Nezihe MERİÇ

NETAŞ (Northern Electric Telekomünikasyon AŞ.), PTT ve özel kuruluşlar için, çeşitli kapasitede telefon santralları ve telefon cihazları üreten kuruluş. İstanbul'un Anadolu yakasında 1967'de yapımı başlatılan fabrika ve entegre tesisleri, 1969'da tamamlanarak üretime geçildi. Kuruluşta en büyük paylar, bir Kanada firması olan Northern Telecom Ltd ve Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na aittir. Netaş 1982'ye değin PTT'ye 1,5 milyon dolayında hat verdi (toplam hat sayısının yüzde 80'i); 40 000'e yakın santral çatısı, 1,5 milyonu aşkın telefon cihazı ve 3 000'e yakın şehirlerarası masa üretti. Yüzde 16 oranında yerli girdiyle üretime başlayan Netaş 1982 sonunda bu oranı yüzde 77'ye yükseltti.

2 000'e yakın personeliyle, krosbar tipi çeşitli kapasitelerde santrallar üreten kuruluş, 1983'te Northern Telecom Ltd. ile, DMS tipi *(Digital Multiplex Switching Systems)* sayısal santral yapımı konusunda bir lisans anlaşması yaptı. 1985'te bu santralların üretimine başlanması öngörüldü. Bu tarihten sonra eski krosbar teknolojisinin uygulandığı teçhizat üretimi kademeli olarak azaltılacak ve 1987'de tümüyle durdurulacaktır. (M)

NETO (Agostinho), angolalı devlet adamı (Icolo Ebengo 1922 - Moskova 1979). 11 kasım 1975'de bağımsızlığın kazanılmasından sonra, Angola Halk Kurtuluş Hareketi'nin (MPLA) lideri olarak başkent Luanda'da Angola Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Diğer iki kurtuluş örgütünün bunu kabul etmemesi üzerine çıkan dış müdahalelerle daha da şiddetlenen iç savaş sırasında, Moskova ile sürdürdüğü yakın ilişkiler sayesinde silah yardımı sağladı. Devlet başkanı olarak MPLA'nın tek başına iktidarını pekiştirdi. Batı ile yakınlaşma taraftarı olan başbakan Lopo de Nascimento'yu aralık 1978'de görevden uzaklaştırdı. Eylül 1979'da, tutulduğu hastalıktan kurtulamayarak Moskova'da ölünce, yerine José Edouardo Dos Santos, MPLA'nın ve devletin başına geçti. (L)

New York maratonu

NETZAHUALCOYOTL, Meksika'da kent. Mexico'nun doğu banliyösü. 580 000 nüf. (L)

***NEUCHATEL,** İsviçre'de kent ve Neuchatel kantonunun merkezi. — 38 784 nüf. (L)

***NEUİLLY-SUR-MARNE,** Fransa'da Seine-et-Oise yönetim bölgesinde (Raincy yönetim çevresi) komün. — 30 209 nüf. (L)

***NEUMÜNSTER,** Almanya'da (Schleswig - Holstein) kent. — 86 000 nüf. Ticaret merkezi. (L)

***NEUNKİRCHEN,** Batı Almanya'da (Saar) kent. — 46 000 nüf. (L)

***NEUSS,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 148 677 nüf. Roman ve gotik kilise. Müze. (L)

***NEVADA,** ABD'nin batısında eyalet. — 799 184 nüf. (L)

***NEVERS,** Orta Fransa'da kent ve Nièvre yönetim bölgesinin merkezi. — 47 730 nüf. Ticaret ve yönetim merkezi. (L)

***NEVŞEHİR** (50), İç Anadolu bölgesinde il ve kent. — Son yıllarda il dışına göçler nedeniyle, zaten Türkiye ortalamasının altında olan nüfus artış hızı daha da düştü. İl nüfusu beş yıl içinde ancak 7 625 artarak, 1980'de 256 933 oldu. Buna karşılık il merkezi Nevşehir'in nüfusu beş yıl içinde önemli ölçüde (yüzde 23) arttı, 1975'te 30 958 olan nüfus 1980'de 37 161'e yükseldi. Aynı yıl ilçelerin ve merkezlerinin nüfusu da şöyleydi: Merkez ilçe 90 345, Avanos 34 614 (merkez 8 927), Derinkuyu 18 002 (merkez 6 591), Gülşehir 31 593 (merkez 5 172), Hacıbektaş 21 922 (merkez 5 729), Kozaklı 26 607 (merkez 6 826), Ürgüp 33 850 (merkez 6 998). İlin kent nüfusu toplamı 77 404, köy nüfusu 179 529, köy sayısı 176.

Nevşehir ilinde sanayiin ülke ekonomisindeki payı çok düşüktür. İldeki başlıca sanayi kuruluşları, Sümerbank'ın Nevşehir Pamuklu Dokuma (yılda 3 000 t iplik üretim kapasitesi), Nevşehir Şarap (2,5 milyon litre [1983]), Ürgüp Şarap (yılda 1 milyon 125 bin litre [1983]) fabrikaları ile Örgü Örme ve Giyim Sanayii AŞ'dir (yılda 1 237 ton pamuk ipliği ve 5,1 milyon iç çamaşırı üretecek kapasitede [1982]). İldeki Kapa tuzlası da Türkiye kaya tuzu üretiminin (63 000 t) yaklaşık üçte birini karşılar. 1980 sanayi işyerleri sayımına göre Nevşehir ilinde 1-9 kişinin çalıştığı 1 022 küçük sanayi işyeri vardı. Bunların yüzde 54,6'sı metal eşya ve makine, 15,8'i ağaç işleri, yüzde 11,2'si dokuma, yüzde 9,2'si besin, yüzde 6,7'si taşa toprağa dayalı sanayi kolunda faaliyet gösteriyordu.

1980'de Nevşehir ilinde başlıca tarım ürünlerinin üretimi de şöyleydi: Buğday 331 379 t, arpa 61 728 t, çavdar 22 330 t, şekerpancarı 52 000 t, patates 211 465 t, baklagiller 1 990 t. Hayvan sayısı: At 4 940, eşek 11 480, sığır 83 254, koyun 263 750, kılkeçisi 12 480, tiftikkeçisi 14 100. Meyvecilik ilin en önemli tarımsal faaliyet alanıdır. 1980'de ilde 11 034 t armut, 43 405 t elma, 5 484 t kayısı, 11 182 t zerdali (Türkiye üretimi içindeki payı yüzde 19) ve 195 275 t üzüm (30 000 t'u kuru) üretildi.

1980'de Nevşehir'de 3 kamusal hastane (280 yatak), 4 sağlık merkezi (40 yatak), 24 sağlık ocağı, 81 sağlık evi, 7 uzman hekim, 45 pratisyen hekim, 6 diş hekimi, 108 hemşire, 51 sağlık teknisyeni 83 ebe çalışıyordu. 1982'de rotasyon uygulamasıyla ildeki uzman hekim sayısı 26'ya, pratisyen sayısı 53'e çıktı. Diş hekimi 13, hemşire 171, sağlık teknisyeni 44, ebe 66 oldu. 1980 yılında ilde, 29'u kentte, 179'u kırsal kesimde olmak üzere 208 ilkokul (38 533 öğrenci, 1 216 öğretmen); 43 ortaokul (6 844 öğrenci, 182 öğretmen); 8 lise (2 272 öğrenci, 177 öğretmen); 17 mesleki ve teknik okul (3 456 öğrenci, 187 öğretmen) bulunuyordu.

Dünya çapında ilgi gören turistik bir yöre olmasına karşın Nevşehir'de konaklama tesis sayısı henüz düşüktür. 1980'de 11 turistik (1 250 yataklı) ve 18 belediye belgeli otel (690 yataklı) vardı.

1982'de 50 000 yerli ve 84 000 yabancı turistin ziyaret ettiği Nevşehir'de bir de Club Méditerranée otel zincirine bağlı 144 yataklı lüks otel bulunmaktadır. (M)

***Nevşehirspor Kulübü.** — 1976 - 1977 futbol sezonunda 3. Türkiye Ligi'nden mahalli lige düştü. (M)

***NEWARK,** ABD'de (New Jersey) liman kenti. — 382 000 nüf. (L)

***NEW BEDFORD,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 102 000 nüf. (L)

***NEW BRİTAİN,** ABD'de (Connecticut) kent. — 83 000 nüf. (L)

***NEWCASTLE,** Avustralya'da (Güney Yeni Galler) kent. — 379 800 nüf. (L)

***NEWCASTLE - UPON - TYNE** ya da **NEWCASTLE ON TYNE** ya da **NEWCASTLE,** İngiltere'de kent ve Northumberland'ın merkezi. — 295 800 nüf. (L)

***NEW HAMPSHİRE,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 920 610 nüf. Tavukçuluk. Elektrik sanayii. (L)

***NEW HAVEN,** ABD'de (Connecticut) liman kenti. — 138 000 nüf. Sanat müzesi. (L)

***NE WİN** (Maung Shu Maung, **Bo** - denir), birmanyalı general ve devlet adamı. — Mart 1978'de senato başkanı oldu. Ekim 1981'de devlet konseyi başkanlığından istifa etti. Yerini San Yu aldı. Tek parti olan Birmanya Sosyalist Partisi'nin ve parti siyasi bürosunun başkanlığına gelerek ülke yönetimindeki etkinliğini sürdürdü. (M)

***NEW İRELAND,** Melanezya'da Bismarck takımadalarında ada. — 7 252 km², 51 000 nüf. 1975'de Papua - Yeni Gine'ye bağlandı. (L)

***NEW JERSEY,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 20 295 km², 7 364 158 nüf. Elektrik ve besin sanayii. Artan çevre kirliliği balıkçılığı geriletti. Turizm. (L)

NEWMAN** (Paul), amerikalı sinema oyuncusu. — 1975'ten sonra çevirdiği başlıca filmler: ***Buffalo Bill and the Indians (Buffalo Bill ve Kızılderililer) [R. Altman'ın, 1976], ***Slap Shot*** (G. Roy Hill'in, 1977), ***Quintet*** (Beşli) [R. Altman'ın, 1978], ***Son Adam*** (Fort Apache, the Bronx) [D. Petrie'nin, 1980], ***Absence of Malice*** (Kötülük Yok) [S. Pollack'ın, 1981], ***The Verdict*** (Yargı) [S. Lumet'in, 1982]. (M)

***NEW MEXİCO,** ABD'nin güneybatısında eyalet. — 1 299 968 nüf. Pamuk tarımı. (L)

***NEW ORLEANS,** ABD'de (Louisiana) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 183 606 nüf. Limanı, 100 Mt'u aşan yıllık yük trafiğiyle, New York'dan sonra ABD'nin ikinci büyük limanıdır. (L)

***NEWPORT,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 112 000 nüf. (L)

***NEWPORT NEWS,** ABD'de (Virginia) kent. — 137 000 nüf. (L)

NEW SOUTH WALES. Bk. YENİ GÜNEY GALLER.

***NEW WESTMİNSTER,** Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kent. — 38 393 nüf. (L)

***NEW YORK,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 17 557 288 nüf. (L)

***NEW YORK,** ABD'de (New York eyaleti) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 9 080 777 nüf. Limanın yıllık yük trafiği 100 Mt'u aşar. (L)

NEYAGAVA, Japonya'da (Honşu) kent. Osaka'nın kuzeydoğu banliyösü. 210 000 nüf. (L)

NEZİHE MERİÇ (soyadı ŞENGİL), türk kadın yazarı. — Ataerkil bir toplum düzeni içinde ezilen, gelenek ve göreneklerin dar kalıplarında sıkışan kadınların sorunlarını şiirli bir dille yansıttığı hikâyelerine 1975'

Foto. X (MEYDAN) ; Gubb/Gamma (LAROUSSE)

ten sonra yeni hikâyeler (*Dumanaltı*, 1979) ve bir çocuk romanı (*Alagün Çocukları*, 1976) ekledi. (M)

***NGAN - DUNG,** Bk. ANDONG.

***NGAN - HUY** ya da **AN-HUY,** Bk. AN-HUİ.

***NGAN-KİNG** ya da **ANKİNG,** Çin'de (Anhui) kent. — 105 000 nüf. (L)

***NGAN-ŞAN** ya da **ANŞAN,** Kuzeydoğu Çin'de (Liaoning) kent. — 1 050 000 nüf. (L)

***NGAN YANG** ya da **AN-YANG,** Çin'de (Hunan) kent. — 125 000 nüf. (L)

NGOUABİ (Marien), kongolu devlet adamı (Ombele 1938 - Brazzaville 1977). Ağustos 1968'de gerçekleştirilen askeri darbeyle iktidarı ele geçirdi. 1969'da cumhurbaşkanı oldu. 1973'de «yeni düzenleme» adını verdiği bir karar uygulayarak, polis örgütünü dağıttı, 30'a yakın kişiyi tutuklattı ve aşırı sol gerilla grubunu sindirdi. Hazırlattığı yeni anayasa 24 haziran 1973' de yapılan halkoylaması sonucunda kabul edildi. Ülkedeki aşırı sol muhaliflere karşı mücadeleye girişen Ngouabi 18 mart 1977'de silahlı bir saldırı sonucunda öldürüldü. Yerini önce ülkenin tek partisi olan Kongo Emek Partisi'nin 11 üyeli askeri komitesi, 31 mart 1979'da da bu komitenin başkanı albay Denis Sassou Nguesso aldı. (L)

***NGUYEN DUY TRİNH,** vietnamlı siyaset adamı ve iktisatçı. — Kamboçya ile çarpışmaların yoğunlaşması üzerine, dışişleri bakanı olarak ocak 1978'de ASEAN (Association of South - East Asian Nations [Güneydoğu Asya Ulusları Birliği]) ülkelerini ziyaret etti. Çin aleyhtarı olan bu ülkelerden Çin'e karşı ülkesine destek sağlamaya çalıştı. (L)

***NGUYEN HUU THO,** vietnamlı siyaset adamı. — 1976'da başkan vekili oldu. 1980' de Ton Duc Thang'ın ölümünden sonra devlet başkanlığına getirildi. (M)

***NHA TRANG,** Vietnam'da (Khanh ili) liman kent. — 216 227 nüf. (L)

***NİAGARA FALLS,** ABD'de (New York) kent. — 86 000 nüf. (L)

***NİAGARA FALLS,** Kanada'da (Ontario) kent. — 69 400 nüf. (L)

***NİAMEY,** Nijer'in başkenti. — Kenar semteriyle birlikte 225 000 nüf. (L)

***NİCAMENA,** Bk. N'DJAMENA.

***NİCE,** Fransa'da Alpes-Maritimes yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 440 305 nüf. (L)

***NİCHOLSON** (Ben), ingiliz ressamı. — (öl. Londra 1982). [L]

***NİELSEN** (Sven), danimarkalı yayımcı. — (öl. Paris 1976). [L]

***NİĞDE** (51), Anadolu'nun orta Kızılırmak bölümünde il merkezi ve kent. —

1975 - 1980 arasında ilin nüfusu, Türkiye genel nüfusu artış hızına paralel bir hızla arttı: Binde 20 (Türkiye geneli: Binde 20,65). Bu oran kentlerde 50,48 olduğu halde köylerde binde 9,72 idi.

1980 sayımında nüfusu 512 071 olarak belirlenen il (km² başına 36 kişi), nüfus büyüklüğü açısından 34. sırayı aldı. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 39 835, kentlerin toplam nüfusu 140 415, köylerin toplam nüfusu 371 656, köy sayısı 313 olarak belirlendi.

1980 nüfus sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 148 839, Aksaray 203 229 (merkez 62 927), Bor 69 050 (merkez 18 281), Ortaköy 37 707 (merkez 8 920), Ulukışla 32 561 (merkez 6 975), Çamardı 20 685 (merkez 3 477).

İl ekonomisi tarıma dayalıdır. 1980'de faal nüfusun yüzde 73,9'u tarımla uğraşıyordu. 1975 - 1978 arasında il gayrı safi hasılasında tarımın payı yüzde 60 idi. Daha önce ilkel yöntemlerle yapılan tarım, 1970'lerde fenni gübre kullanımının yaygınlaşması, yeraltı sularından yararlanmaya başlanması ve kullanılan modern araç-gereç sayısının artması sonucu, önemli ölçüde gelişti. 1980 istatistiklerine göre, ilde üretilen belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 247 981 t, arpa

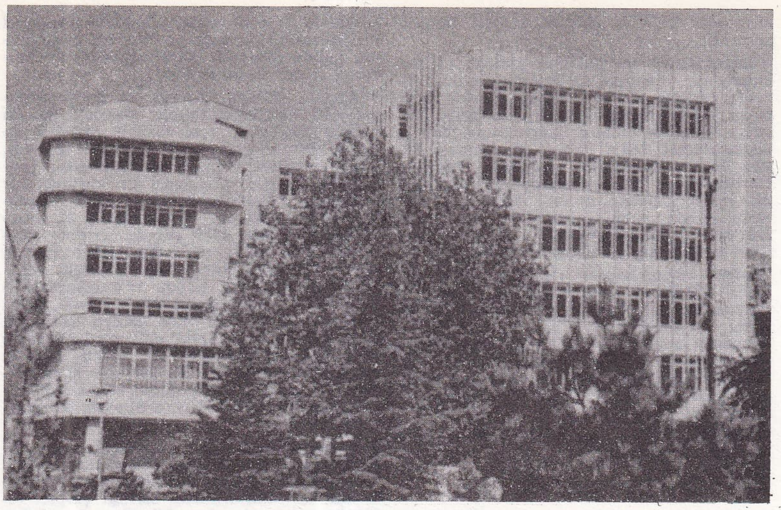

Niğde'nin Aksaray ilçesindeki yeni belediye sarayı

100 277 t, çavdar 65 759 t, patates 503 370 t, elma 191 200 t, üzüm 55 037 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: At 6 080, eşek 20 390, sığır 147 101, manda 8,856, koyun 1 291 340, kılkeçisi 76 510, tiftikkeçisi 159 630.

İlde imalat sanayii gelişme yolundadır. 1978'de imalat sanayiinin, il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 4,8 idi. Bu oran, 1980'lerde üretime geçen kuruluşların katkısıyla daha da yükseldi. 1980'de faal nüfusun yüzde 6,7'si (14 475 kişi) imalat sanayiindeydi. Niğde imalat sanayii, tarımsal ürünlerin işlenmesine dayalıdır. Besin sanayiinin yeri önemlidir. 1970'lerde ilde, madeni eşya ve makine, dokuma kollarında açılan yeni işyerleri, imalat sanayiinin yapısını önemli ölçüde değiştirdi.

1980'de 10'dan çok işçi çalıştıran işyeri sayısı 34 idi. Bunun 12'si besin sanayii kolundaydı. Bunların yoğunlaştığı konular un, yem, peynir, tereyağı, ekmek, nişasta ve meyve suyu idi. Niğde'de taşa-toprağa dayalı sanayi de hızla gelişmektedir. 1980' de 10'dan çok işçi çalıştıran işletmelerin 7'si bu alandaydı. Bunların en büyüğü olan Niğde Çimento Fabrikası, 1975 - 1976 yıllarında genişletildi ve kapasitesi 470 000 ton/yıl'a ulaştı. Aynı alanda, 1970'lerde üretime geçen öteki büyük fabrikalar: Beton direk üreten Niğbaş; briket, tuğla, büz, borda taşı üreten Birtuğsan; tuğla üreten Aktuğsan (Aksaray'da); blok tuğla üreten Bortuğsan (Bor'da) 1980'de 10'un üstünde işçi çalıştıran işyerlerinin 6'sı da madeni eşya-makine imalatı kolundaydı. Bunların başlıcaları: 1983'te yılda 300 000 rot başı, rotil ve rot çubuğu üretecek kapasitede çalışan Doğan İmalat Teknik AŞ (Ditaş; ekmek makinesi üretecek olan ve 1983'te deneme üretimine geçen Bemsan Makine Sanayii AŞ; çeşitli askeri araç-gereçlerin üretildiği ve onarıldığı Bor Askeri Levazım Ana Tamir ve Bakım Fabrikası; 1980' de üretime geçen ve yılda 300 değirmen makinesi üreten Değirmen Makineleri Sanayii AŞ (Desa).

1980'de 10'un üstünde işçi çalıştıran 5 işyeri de dokumacılık alanındaydı. Bunların en büyüğü, 1 000'den çok işçi çalıştıran ve yılda 3 000 ton iplik, 540 000 m² halı üretecek kapasitede olan Birleşik Koyunlular Mensucat Ticaret ve Sanayii AŞ (Birko); yılda 1 000 ton pamuk ipliği üretecek kapasitede olan Niğde İplik Fabrikası'dır.

1970'lerde ilde, rafine tuz üreten, büyüklü küçüklü birçok imalathane kuruldu. Bunların en önemlisi 33 000 ton/yıl kapasiteli Aktentaş'tır. Niğde'de küçük sanayi pek gelişmemiştir (1980'de 1 196 işyerinin 467' sinde tek, 729'unda 2-9 kişi çalışıyordu). Bunların yüzde 38,5'i madeni eşya, yüzde 21'i dokuma, yüzde 18'i orman ürünleri, yüzde 12,5'i besin ve yüzde 7,4'ü taşa toprağa dayalı sanayi alanında üretim yapıyordu.

1982-1983 öğretim yılında yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla, Niğde Eğitim Enstitüsü, Niğde Eğitim Yüksek Okulu adıyla Konya'daki Selçuk Üniversitesi'nin Eğitim Fakültesi'ne; Niğde Meslek Yüksek Okulu da aynı üniversitenin rektörlüğüne bağlandı.

1980'de Niğde'de, 8 lise (2 896 öğrenci, 215 öğretmen); 69 ortaokul (10 683 öğrenci, 436 öğretmen); 42'si kentlerde, 394'ü köylerde olmak üzere 436 ilkokul (42 402 öğrenci, 1 420 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 20 orta dereceli okul (5 611 öğrenci, 283 öğretmen) vardı.

1982'de Niğde ilinde 3 hastane ve bu hastanelerde toplam 350 yatak bulunuyor, 1 460 kişiye bir yatak düşüyordu (askeri hastaneler hariç). Aynı yıl, ilde 33 uzman ve 67 pratisyen hekim, 20 diş hekimi, 203 hemşire, 70 sağlık teknisyeni, 132 ebe görev yapıyordu. (M)

***NİİGATA,** Japonya'da (Honşu) kent ve il yönetim merkezi. — 427 000 nüf. Alüminyum sanayii. (L)

***NİİHAMA,** Japonya'da (Şikoku) liman kenti. — 126 000 nüf. (L)

***NİJER,** batı Afrika'da devlet. — 4 990 000 nüf.

TARİH

Hamani Diori*, ondört yıllık bir başkanlık döneminden sonra nisan 1974'de genelkurmay başkanı yarbay Seyni Kountche'nin (doğ. 1931) başını çektiği bir darbeyle devrildi. Bir Yüksek Askeri Konsey (YAK) kurularak, Kountche devlet başkanlığına getirildi.

Saygın ve sözü dinlenir bir kişi olan Diori, bazılarına göre demokrasinin yokluğu ve rejimin yozlaşmış olması nedeniyle düştü; bazılarına göreyse ülkenin uluslararası ilişkilerini artırarak çeşitlendirmek istediği ve Fransa'yı Nijerya'yla uranyum üretimi konusunda imzalamış olduğu anlaşmaları gözden geçirmeye zorladığı için tasfiye edildi. Gerçekte, Etyopya'da olduğu gibi, ülkeyi kasıp kavuran korkunç kuraklık onun düşüşünde de önemli rol oynadı. Zinder'de zorunlu ikamete memur edilen eski başkan 1980'de serbest bırakıldı. En yakın yardımcıları da onunla birlikte tutuklan-

Nijer cumhurbaşkanı Seyni Kountche fransız cumhurbaşkanı F. Mitterrand'ı karşılarken

Foto. *Günaydın arşivi (MEYDAN) ; Langevin (LAROUSSE)*

mış, ama 1977 ve 1978'de serbest bırakılmışlardı.

Hamani Diori'nin yönetimi gibi Seyni Kountche'nin yönetimi de istikrarlı oldu. Bununla birlikte devlet başkanı ağustos 1975'te en yakın çalışma arkadaşı ve YAK başkan yardımcısı binbaşı Sano Souna Sido'yu hapse attırdı. Mart 1976'da da binbaşı Bayire Moussa'nın darbe girişimini bastırdı. Darbecilerden dokuzu ölüme mahkûm edildi, yedisi kurşuna dizildi. Kountche 1975 temmuzunda albay rütbesine yükseltildi. 1981'de savunma bakanlığına ek olarak içişleri bakanlığını da üstlendi.

Maden kaynaklarının rasyonel işletilmesi Nijer'i 1978'den beri dünyanın beşinci uranyum üreticisi durumuna getirdi. Bu da kamu giderlerinin sağlıklı biçimde karşılanmasını sağladı. Nijer'in en önemli teknik ve mali destekçisi olan Fransa, Sahel'deki kuraklığın sebep olduğu zorlukların üstesinden gelmesi için Nijer'e yardım etmektedir. (L)

*NİJERYA, Batı Afrika'da federal devlet. — 79 680 000 nüf.

TARİH

Kansız temmuz 1975 darbesiyle, yurt dışındayken 9 yıllık iktidarı sona eren general Yakubu Gowon*, bir süre Togo'da kaldıktan sonra, İngiltere'ye geçti; orada, Warwick Üniversitesi'nde siyasal bilgiler öğrenimi görmeye başladı.

M. Ramat Muhammed'in 6,5 aylık iktidarı

Darbenin lideri general Murtala Ramat Muhammed, bir Yüksek Askeri Konsey kurulduğunu ilan etti. Kendisi de konseyin ve federal devletin başkanı oldu. Darbeye gerekçe olarak, ülkede yoğunlaşan öğrenci ve işçi eylemleri ile 1970'de, 1976 yılı için sivil yönetime dönüş sözü veren devlet başkanı Gowon'un 1974'de bu kararından cayması gösterildi. Darbede bunların dışında çeşitli kabile ve bölgelerde görülen klasik muhalefet, petrol şokuyla şiddetlenen genel bir yolsuzluk dalgası ve Gowon yönetiminin kabile reislerine karşı takındığı küçümseyici tutum da etkili oldu.

6 ağustos 1975'te kurulan ve darbe liderlerinden Joseph Garba'nın dışişleri bakanı olduğu hükümet, yeni rejimin siyasal yönelimi üstüne çok kesin ipuçları vermedi. Ordu ve yönetim kademelerinde geniş çaplı bir tasfiyeye girişilmesi de alışılmış bir uygulama olarak kaldı. Yeni devlet başkanı Murtala Ramat Muhammed, 21 ekim 1975'te iktidarın 1979 yılında sivillere devredileceğini ilan etti. Açıkladığı reform planı, Nijerya Federasyonu içindeki federe devlet sayısının 12'den 19'a çıkarılmasını; böylece ülke dışsatımının yüzde 90'ını oluşturan petrolden elde edilen gelirlerin bölgeler arasında daha adil paylaşılmasını öngörüyordu. Ne var ki, 1970'li yıllarda yılda 100 milyon tonun üstünde ham petrol çıkaran Nijerya 1975'ten sonra üretimini artıramamış, hatta azaltmak zorunda kalmıştı.

Yeni askeri rejim çok geçmeden baskı önlemlerine yöneldi. Noel gecesinde yaşanan kıyım olayı, federal ordunun kimi unsurlarının davranışlarındaki sertliği çarpıcı biçimde ortaya koydu: Ülkenin güneydoğusundaki Ugep'te çiftçilerle tartışamaya girişen askerler, düzenledikleri baskınla birkaç saatte 13 kişinin ölümüne, 100 kadar kişinin yaralanmasına ve 7 000 kişinin evsiz kalmasına yol açtılar.

12-13 şubat 1976 gecesi sol eğilimli subaylarca yapılan bir darbe girişimi başarıya ulaşamadı, ama devlet başkanı Murtala Ramat Muhammed'in ölümüyle sonuçlandı. Böylece Muhammed'in iktidarı 6,5 ay gibi çok kısa bir süre içinde son buldu. Yerine Olusegun Obasanjo devlet başkanlığına getirildi. Yeni yönetim yarbay Dimka'nın önderliğindeki darbe girişimini aslında İngiltere'deki eski başkan Gowon'un tezgâhladığını ileri sürdü. Kurulan olağanüstü mahkeme, 37 kişiyi komploya katıldıkları gerekçesiyle ölüme mahkûm etti. Bunlardan 30'u hemen, yarbay Dimka ve 6 suç ortağıysa 15 mayısta kurşuna dizildiler.

general Obasanjo dönemi (1976-1979)

31 ağustos 1977'de nijeryalılar 203 üyeli bir meclis için oy kullandılar. Bu meclis, 1979 ekimden önce yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirildi. Yeni devlet başkanı general Obasanjo, ilke olarak önceki yönetimin politikasına bağlı kalınacağını açıkladı. Tüm Kara Afrika nüfusunun dörtte birini barındıran Nijerya, kıtanın bu kesimine önderlik etme eğilimini saklamadı. Afrika ülkeleri arasındaki uzlaşmazlıklarda (örneğin Çat, Rodezya ve Afrika Boynuzu sorunlarında) öteden beri arabuluculuk görevi üstlenen ve Gowon döneminde Batı Afrika Ekonomik Topluluğu (CEAO) yerine, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu'nun (CEDEAO) kuruluşuna (mayıs 1975) önderlik eden Nijerya, yeni dönemde de, özellikle ABD karşısında tüm Kara Afrika'nın sözcülüğünü üstlendi.

General Obasanjo, 1977 ekiminde Washington'a resmi bir ziyarette bulundu; 1978 nisanında da Jimmy Carter'ı Lagos'ta kabul etti. Namibya ve Güney Afrika konularında iki devlet başkanı aynı görüşleri paylaştılar. Ancak, ABD ile yakınlaşma, Nijerya'nın bağlantısızlık siyasetini değiştirmedi; 1977 kasımında federal yönetimin dışişleri bakanı resmi bir Moskova ziyaretine çıktı. Nijerya - Fransa ilişkileri de gelişme gösterdi. Yeniden düzenlenen Nijerya ordusu, gereksinimlerinin bir bölümünü Fransa'dan sağladı.

Irkçı Güney Afrika rejimine karşı sürdürülen mücadeleyi yakından izleyen Nijerya 1977 ağustosunda, BM'nin desteğiyle düzenlenen ırk ayrımına karşı bir uluslararası konferansa ev sahipliği yaptı. 1978 nisanında Ogaden Savaşı nedeniyle Etyopya ile Rodezya, Çat uyuşmazlığı nedeniyle de Çat ile Libya arasında arabuluculuk yaptı. Aynı girişimler sonraki aylarda da sürdü. 22 eylül 1978'de, Kuzey Nijerya'daki Kano eyaletinde Rodezya'nın beyaz başbakanı Callaghan ile Zambiya devlet başkanı Kaunda, Zimbabve'nin sömürgelikten kurtulmasını tartışmak için bir araya geldiler. İki Nijerya heyeti, 1978 kasımında Tanzanya ve Uganda'ya giderek Nyerere ve İdi Amin Dada'yı barıştırmaya çalıştı. Batı Sahra konusunda, 3 ve 4 mayıs 1979'da, general Obasanjo, Mali devlet başkanı Traore ve Polisario Cephesi yöneticileri arasında Cezayir'de yapılan görüşmelerde, uzlaşmazlığın çözümü için Afrika Birliği Örgütü'nün olağanüstü bir doruk toplantısı düzenlemesi dileğinde bulundu.

Çat sorunu üstüne 1979'un mart, nisan ve mayıs aylarında Nijerya'da düzenlenen üç konferans, Çat'taki farklı siyasal eğilimlerin sözcülerini bir araya getirerek ulusal bir uzlaşma olanağı yarattı. Çat'ta, Goukouni Oueddei ve Hissène Habré'nin ortak yönetimine dayanan bir hükümetin kurulması ve N'Djamena'da sürekli bir müdahale gücü bulundurulması görüşlerinden yana olan Nijerya, bu ülkedeki iç savaşın sona erdirilmesi için Fransa'dan sonraki başlıca arabulucu durumuna geldi.

sivil iktidara dönüş

1979 temmuzunda Nijerya'da 13 yıllık askeri yönetime son veren genel seçimlerle 19 eyaletin meclis ve vali seçimleri yapıldı. Nijerya Ulusal Partisi, öbür dört partiyi geride bırakarak hem 7 temmuzdaki senato seçiminde (95 üzerinden 36 üyelik), hem de 15 temmuzdaki temsilciler meclisi seçiminde (449 üzerinden 168 üyelik) başarılı oldu. Partinin lideri, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) eski yöneticisi ve fransız Peugeot şirketinin Nijerya'daki tesislerinin eski genel müdürü, kuzeyli iş adamı Alhaji Shehu Shagari, seçimlerde üçüncü sırayı alan Nijerya Halkçı Partisi ile kurduğu koalisyon hükümetinin başkanı oldu. Eski Gowon yönetiminde de maliye bakanlığı yapmış olan Shagari, 11 ağustos 1979'da yapılan devlet başkanlığı seçimini de oyların yüzde 33,77'sini alarak kazandı. Gerek federal parlamento, gerek devlet başkanlığı seçimlerinde Nijerya Ulusal Partisi'nin ardından en çok oyu Nijerya Birlik Partisi aldı (senatoda 28, mecliste 111 üyelik, devlet başkanlığında oyların yüzde 29,19'u). Hazırlanan yeni anayasa da 1979'da yürürlüğe girdi.

Rejimin sivilleşmesi ülke içindeki gerilimi yatıştırmadı. Nijerya'nın büyük bölümünde güvenlik önemli bir sorun olmaya devam etti.

Birçok kez, silahlı saldırganlar halkın önünde idam edildi. 1980 nisanında, üniversitede süregiden karışıklıkların sonucunda İbadan'da sokağa çıkma yasağı uygulaması başlatıldı.

Dış siyasette Nijerya'nın yeni sivil hükümeti tutumunu sertleştirdi. 1-7 ağustos 1979'da Lusaka'da (Rodezya) yapılan Commonwealth konferansından az önce, BP'nin (British Petroleum) ülkedeki malvarlıkları millileştirildi ve bu şirket çalışanlarının 31 ağustostan önce ülkeyi terketmeleri istendi. Bu girişim, BP'nin Güney Afrika'ya petrol ambargosu uygulamamakta diretmesinin sonucu oldu. Federal devlet başkanlığını sivil başbakan Shagari'ye fiilen 1 ekimde teslim edecek olan general Obasanjo, BP'nin millileştirilmesinden az önce de, yeni petrol alanlarının işletilmesine devletin katılımını artırıcı önlemler almış; üretimi sınırlayıp devletin petrol şirketlerinin sermayesine katılımını yüzde 60 oranına çıkararak şirketlerin yeni petrol kaynaklarına yönelimini azaltmaya çalışmıştı.

Suudi Arabistan'dan sonra ABD'ye petrol satan ikinci önemli ülke (ABD petrol dışalımının yüzde 17'si) olan ve petrolünün yarısını bu ülkeye satan Nijerya, yeni dönemde Fransa'nın petrol gereksiniminin yüzde 8,6'sını karşılamayı da üstlendi; bu durum Nijerya'nın, Cezayir'le arası bozulan Fransa'ya doğal gaz dışsatımını da giderek artırmasını sağladı. Millileştirmelerden sonra hükümet, ham petrol ticareti üzerinde söz sahibi oldu. Böylece ulusal petrol gelirlerini artırma olanağı buldu; OPEC için de ham petrolünün satış fiyatını bir yılda yüzde 130 oranında yükseltti. Nijerya, 1979 eylülünde Güney Afrika, Namibya ve İsrail gemileriyle, bu ülke uyruklularını

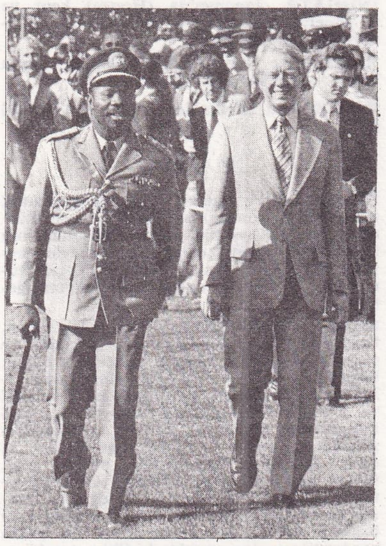

Nijerya devlet başkanlarından Olusegun Obasanjo, Lagos'ta ABD başkanı J. Carter'i karşılarken

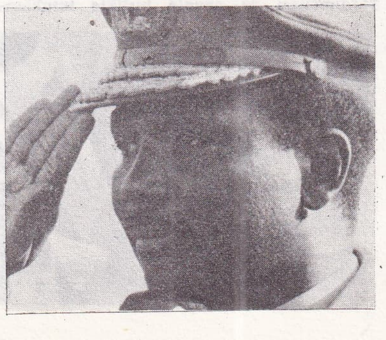

Nijerya devlet başkanlarından Yakubu Gowon

Foto. Parimage; Francolon/Gamma (LAROUSSE)

büyük kentler

kent	*nüfus*
Lagos	1 060 848
(kenar semtleriyle)	4 100 000
İbadan	847 000
Ogbomoşo	432 000
Kano	399 000
(kenar semtleriyle)	800 000
Oshogbo	282 000
İlorin	282 000
Abeokuta	253 000
Port Harcourt	242 000
Zaria	224 000
İlesha	224 000
Onitşa	220 000
İwo	214 000
Ado-Ekiti	213 000
Kaduna	202 000
Mushin	197 000
Maiduguri	189 000
(kenar semtleriyle)	500 000

Papa Jean-Paul II Nijerya'da

taşıyan gemilerin karasularına girişini yasakladı. Aynı günlerde Nijerya'daki sovyet danışmanlarının sayısını 38'den 5'e indirme kararı aldı. SSCB'den sesten hızlı uçan MIG-21 savaş uçakları almakta olan Nijerya, bu kararının gerekçesi olarak uçakların kullanımıyla ilgili yardımcılık görevi yapan sovyet danışmanlarının, nijeryalı subaylara karşı aşırı küçümseyici tutum içinde olmalarını gösterdi.

Çat'taki iç çatışmalar üzerine bu ülkeden gelen binlerce mülteciyi kabul eden, öte yandan hava sahası, Libya uçakları tarafından birçok kez ihlal edilen Nijerya, Afrika siyasetini Batı ülkeleriyle aynı çizgiye oturtmaya çalıştı; bu arada Güney Afrika'yla sıkı ilişkileri olan Batı ülkelerini eleştirmekten de geri durmadı. Devlet başkanı Shagari, 1980 ekiminde, 20 000'den çok nijeryalı gencin okumakta olduğu ABD'ye resmi bir ziyaret yaptı. Aralık ayında Libya birliklerinin Çat başkenti N'Djamena'ya girmelerinden sonra da, Nijerya dışişleri bakanı Ishaya Audu, Paris'e giderek (26 ocak 1981) Giscard d'Estaing'le görüştü; Audu, d'Estaing'le Çat konusunda görüş birliğine vardı. Fransa ile ticari ilişkiler de 1981 boyunca gelişme gösterdi. Nijerya 5 ocak 1981'de libyalı diplomatların ülkeyi terketmesini istedi. Federal hükümet, Afrika'da Çat'la Libya'nın birleşmeleri tasarısını sertçe eleştiren tek yönetim oldu. Ocak içinde Togo'nun başkenti Lomé'de toplanan uluslararası konferansta Nijerya heyetinin tutumu, tüm ülkelerin Libya'yı resmen mahkûm etmelerini sağladı. 1981'in ikinci yarısında 1 000 kişilik Nijerya askeri birliği Çat'ta Zaire ve Senegal birlikleriyle birlikte barış gücü olarak görev yaptı.

1980 aralığının ikinci yarısında, Kano eyaletinde görülen dinsel karışıklıklar 2 000'den çok kişinin ölümüne yol açtı. 1978'de Guyana'da Jim Jones'in önderliğindeki «Halkın Tapınağı» mezhebi üyelerinin toplu intiharını andıran olaylar, tümüyle dinsel bir fanatizmin ürünüydü. 18-19 aralık gecesi Kamerun asıllı bir derviş olan Muhammed Marwa, müritlerini kutsal savaşa çağırmış, olaylar bunun üzerine çıkmıştı. İnsan kurban etmek ve bu amaçla çocuk kaçırmak eylemleriyle suçlanan derviş Marwa çarpışma sırasında öldürüldü. Tarikatının esaslarıysa pek anlaşılamadı. Ama Nijerya - Biafra iç savaşından beri hiçbir karışıklıkta bu kadar çok insan ölmediği de bir gerçekti. (Aynı tarikatın müritleri bir kez de mart 1984'te ayaklandılar, çarpışmalarda bir hafta içinde gene yüzlerce kişi öldü.)

12 - 17 şubat 1982'de papa Jean - Paul II' nin Nijerya'nın bellibaşlı kentlerini ziyareti, dış politikada son yılların önemli olaylarından biri oldu. Yine de ancak 5 milyonu aşkın katoliğin yaşadığı, 28 piskoposluğa sahip ülkede papanın yarattığı ilgi sınırlı kaldı. Örneğin Kaduna kentinde, kuzeyin büyük müslüman liderleri papayı boykot ettiler.

1982 içinde hükümet koalisyonu parçalandı. Devlet başkanının Nijerya Ulusal Partisi iktidarını sürdürmeyi başardı. Şubat ayında bir iş adamıyla bazı subayların adlarının karıştırıldığı bir darbe girişimi boşa çıkarıldı.

Öte yandan 1967 - 1970 arasında federasyonun güney eyaletlerini şiddetle sarsan Biafra dramında rol oynamış sürgündeki eski siyasal liderlere ülkeye dönüş izni verildi. İç savaş döneminin devlet başkanı Yakubu Gowon 1981 ekiminde, kısa süren ayrılıkçı Biafra devletinin eski başkanı Ojukwu da 1982 mayısında affedildiler. Ojukwu haziran ayında ülkesine geri döndü.

ekonomik bunalım

Başkan Shagari, 1982 nisanında, ekonomik durumun gitgide bozulması karşısında tüm yetkileri eline aldı. Petrol fiyatlarının sürekli düşüşü Nijerya ekonomisinde kötü sonuçlara yol açmıştı. Çünkü ulusal ekonomi neredeyse tümüyle petrol gelirlerine dayanıyordu. Federasyonun aylık dış ticaret açığı, 1982'de 1 milyar doları buluyordu. Bu durumda devlet başkanı bir kemer sıkma uygulamasına yöneldi. Dışalımları sıkı kotalara bağladı; ülkesiyle özellikle Kamerun ve Nijer arasında etkin olan kaçakçılığa karşı sert bir mücadele başlattı. Doğal gaz üretim ve sıvılaştırma tasarılarının gerçekleştirilmesi ileri tarihlere bırakıldı. Uluslararası Para Fonu (İMF), 1982 haziranında Lagos hükümetinin yedek parasından 471 milyon dolarını, özel çekim hakkı bulunan tutardan da 256 milyon dolarını çektiğini bildiriyordu.

Hükümet, kötü ekonomik gidişin sorumluları arasında yabancı işçileri de gösterdi ve çoğunluğunu ganalıların oluşturduğu 2 milyondan çok yabancı işçiyi sınır dışı etti. Ülkeden çıkışlar sırasında güvenlik güçleriyle olan çatışmalarda yüzlerce işçi can verdi.

Shagari'nin sonu

1983 ağustosunda yapılan yeni devlet başkanlığı seçimlerinde, Alhaji Shehu Shagari, oyların yüzde 47'sini alarak, en yakın rakibi olan Nijerya Birlik Partisi adayı Awolowo'dan 4 milyon fazla oy topladı (toplam 12 milyonu aşkın oy) ve 4 yıl için yeniden başkan seçildi. Kanlı olaylara sahne olan seçimlerde Oya ve Onda gibi kuzey eyaletlerinde toplam 73 kişi can verdi. Shagari'nin Nijerya Ulusal Partisi'nden bazı milletvekilleri halkın önünde diri diri yakıldı. Olayların eyalet valiliği seçimlerin de Nijerya Ulusal Partisi'nin Nijerya Birlik Partisi karşısında üstünlük sağlaması üzerine patlak verdiği anlaşıldı. Nijerya federal hükümeti seçimler öncesinde Birlik Partisi liderlerinin yaptıkları radyo-TV konuşmalarında halkı tahrik edici yönler bulduğu için bu yayınları kesebileceğini de belirtmişti.

Shagari, ABD ve Batı ülkeleriyle ilişkilerini geliştireceklerini açıkladı. Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ırk ayrımı politikasını eleştirmeye devam ederken Libya aleyhindeki etkin tutumunu da sürdürdü. Ne varki Shagari'nin bu seferki başkanlığı ancak 4 ay sürdü. 31 aralık 1983'te yapılan yeni bir askeri darbe sivil yönetime son verdi.

Devlet başkanlığına, sivil yönetime geçilmeden önceki askeri yönetim döneminde petrol bakanlığı yapmış olan genelkurmay başkanı general Muhammed Buhari getirildi.

Buhari 1 ocak 1984'te verdiği demeçte Nijerya'nın Afrika Birliği Örgütü, OPEC ve Commonwelth üyeliğinden ayrılmayacağını ilan etti. Ülke yönetiminde bir Askeri Yüksek Konsey'in yanı sıra Federe Devletler Ulusal Konseyi'nin, federal hükümetin ve federe devletler hükümetlerinin söz sahibi olacaklarını bildirdi. (LM)

Başkan Alhaji Shehu Shagari

***NİJNİY TAGİL**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 399 000 nüf. (L)

***NİKARAGUA**, Orta Amerika'da devlet. — 2 820 000 nüf.

TARİH

Somoza iktidarının sonu

Eski cumhurbaşkanı Anastasio Somoza* (1925-1980), yeniden başkan seçildikten (1974) sonra ABD'nin de desteğiyle ülkeyi yeniden demir kıskaç içine aldı. Bunun üzerine Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (1967'de örgütlenen bu gerilla hareketinin adı, 1930'lu yıllarda amerikan işgal birliklerine karşı mücadelede ün kazanan ulusal kahraman Augusto Cesar Sandino' dan gelir) silahlı eylemlere girişti. Aralık 1974'te Sandinista Cephesi'nin pek çok kişiyi rehin almasından sonra Cephe içersinde birçok eğilim ortaya çıktı. Silahlı mücadeleyi bırakıp bir işçi partisi kurmaktan yana olanlar («Proletaryacılar»), halk savaşının uzamasını isteyenler ve burjuva çevreleriyle birleşmekten yana olanlar («Üçüncüler»). Giderek büyüyen siyasal kaynaşma ortamı içinde, ocak 1978'de, günlük *La Prensa* gazetesinin müdürü ve ılımlı muhalefetin önde gelen lideri Pedro Joaquin Chamorro Cardenal'ın öldürülmesi, haklı olarak hükümetten kuşkulananların tepkisini artırdı. Böylece kanlı çatış-

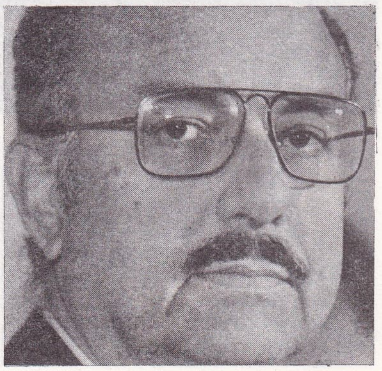

Anastasio Somoza

Foto. AP; Parimage; Naythons/Liaison (LAROUSSE)

Bir yol kavşağında mevzilenmiş sandinistler

malar giderek yoğunlaştı ve ağustos 1978'de, Üçüncüler, kongrede 60'ı milletvekili olmak üzere birkaç yüz kişiyi rehin alarak, terörizm yıllarında bile görülmemiş bir başarı elde ettiler. Somoza, adam kaçıranların isteklerine boyun eğmek zorunda kalarak siyasal tutukluları serbest bıraktı ve istenilen fidyeyi ödedi. Diktatörün bu ödünü vermesi olayları hızlandırdı. Girişilen genel grev ülkeyi felce uğrattı ve eylül 1978'de ayaklanma patladı. Somoza, oğlu tarafından yönetilen ulusal muhafızların yardımı ile ayaklanmayı bastırdı. ABD'nin Sandinistlerin iktidara gelmesini istemediğinden emin olan Somoza, muhalefet cephesinde beliren ayrılıklardan yararlandı. Fakat, Nikaragua'da uluslararası denetim altında bir referandum yapılmasını sağlamak için eylül 1978'den beri çalışan uzlaştırma komisyonunun başarısızlığa uğraması ABD'yi tedirgin etti. ABD 1979 başında askeri yardımı ve ekonomik yardımın bir bölümünü kesti. Bu karar sandinistlerin eylemlerini kolaylaştırdı. Son saldırı mayıs 1979'da yapıldı. Yıllardır süren ve ülkeyi harabeye çeviren iç savaş Somoza rejiminin yıkılmasıyla sonuçlandı (bu savaşta nüfusu 3 milyonu bile bulmayan ülkede 40 000 kişi ölmüş, 150 000 kişi yaralanmış ve sakatlanmıştı).

Sandinistlerin zaferini çoşkuyla karşılayan halk kitleleri

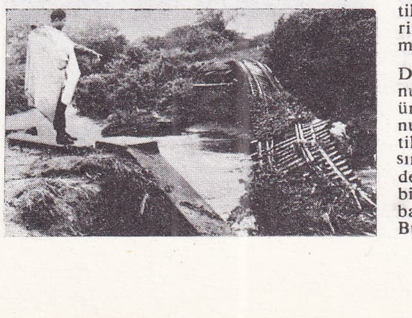

Sürekli yağışlardan sonra çöken Managuo-Leon demiryolu

sandinistler iktidarda

Haziran 1979'da sandinistlerin egemen olduğu, fakat ılımlı kişilerin de yer aldığı 5 üyeli geçici bir cunta kuruldu. Cunta kısa sürede kendini ülkenin meşru hükümeti olarak kabul ettirdi. Amerika Birleşik Devletleri, önce somozacı unsurların da yer alacağı bir koalisyon hükümeti kurulmasını istediyse de sonunda Amerika Ülkeleri Örgütü'nün kabul ettiği çözüm şekline katılmak zorunda kaldı. Bu örgütün kararında Somoza'nın derhal ve kesinlikle iktidardan uzaklaştırılması isteniyordu. Somoza, temmuz 1979'da ülkeyi terketti (eylül 1980'de de Paraguay'da öldürüldü). Cunta, önce Somoza ailesinin mallarını millileştirdi. Somoza ailesi, özellikle dışsatıma elverişli tarım ürünlerine (pamuk, kahve, şekerkamışı) özgü geniş alanlara ve pek çok mala mülke sahipti. Bankalar ve dış ticaretin önemli bir bölümü de millileştirildi. Bu önlemler ülke ekonomisine kesinlikle güdümcü bir yön verdi. Yeni ekip, uluslararası düzeyde, hemen Küba'nın desteğini sağladı; bağlantısız ülkeler arasında yerini aldı. Bununla birlikte yönetim büyük bir politik ihtiyatla hareket etti; eski rejimle uzlaşmış kişilere karşı bağışlayıcı olmaya çalıştı (hiç idam kararı verilmedi). Ağustos 1979'da açıklanan temel yasalar tüm özgürlükleri geri getirdi. Her şeyden önce iş çevrelerine ve kaynakları ellerinde bulunduran yabancı sermayeye güvence verildi. Çünkü ülkenin yeni baştan kuruluşunu gerçekleştirmek için hükümetin yabancı sermayeye büyük ihtiyacı vardı.

güçlükler ve komplo

5 aylık okuma yazma kampanyası ağustos 1980'de sona erdi; yaklaşık 400 000 kişi okuma yazma öğrendi; okuryazar oranı yüzde 50'den yüzde 87'ye yükseldi. Seçimler ertelendiyse de, sandinistler, temel haklara saygılı olma isteklerini vurguladılar. Hükümette üç rahibe yer verilmesi ve 23 temmuz 1980'de, çeşitli partileri biraraya getiren bir Yurtsever Devrimci Cephe'nin kurulması, çoğulcu demokrasiye saygı şeklinde yorumlandı.

Devrimin birinci yıldönümü, Fidel Castro'nun katılımıyla kutlandıysa da toprakta ve üretim araçlarında özel mülkiyete dokunulmaması ekonomi politikasında pragmatik bir tutum takınıldığını gösterdi. Bu sırada Özel Teşebbüs Yüksek Konsevi'nden (ÖTYK) bazı üyelerin de katıldığı bir komplo düzenlemekle suçlanan eski bir bakanının tutuklanması ortalığı karıştırdı. Bu komplo, özel teşebbüscüleri ekonomik gelişmeyi engellemekle suçlayan hükümet ile, hükümeti yatırımları ürkütmekle kınayan ÖTYK arasında büyük bir gerilim yarattı.

Aralarında Nikaragua Demokratik Hareketi'nin de (NDH) bulunduğu burjuva muhalefete yakın partiler ve örgütler, 12 kasım 1980'de, yasama organındaki (Devlet Konseyi) üyeliklerinden çekildiler. 17 kasım 1980'de, ÖTYK'nin başkan yardımcısı Jorge Salazar, polis tarafından öldürüldü; onun çevresinden iki kişi de devletin güvenliğini tehlikeye sokmaya kalkışmakla suçlandı.

Cuntada 4 martta yapılan değişiklik ve bir hükümet konseyinin kurulması, sandinistlerin durumunu güçlendirdi. On gün sonra, merkez binası ateşe verilen NDH'nin bir mitingi nedeniyle büyük olaylar çıktı. Hükümette ve idarede yüksek görevleri olan dört rahip -özellikle Peder Miguel d'Escoto- piskoposluğun emrine rağmen istifa etmeyi reddetti.

Bu radikalleşmeye paralel olarak ABD, Reagan'ın iktidara gelişinden sonra tutumunu sertleştirdi. ABD, Nikaragua'yı salvadorlu gerillalara yardım etmekle suçlayarak 1981 başında ekonomik yardımı kesti. Bu kararın etkisi ağır oldu. İşsizliğin ortadan kalkmasıyla talepte meydana gelen yükselme ve buna karşılık kötü ürün alınması, ülkeyi güç duruma düşürdü ve yiyecek maddeleri dışalımına zorladı. Nisan 1981'de Libya (100 milyon dolar) ve Küba ile (64 milyon dolar) borç anlaşması yapıldı; SSCB 20 000 t buğday gönderdi.

sandinist iktidarının sertleşmesi

Siyasal güçler arasındaki ekonomik anlaşmanın bozulması siyasal tepkiler doğurdu. ÖTYK'nin yöneticilerinden üçü, hükümeti totaliterlikle suçladıkları için yargılanıp hapis cezasına çarptırıldılar. Nikaragua Komünist Partisi'nin genel sekreteri ve bir kısım üyeleri de cuntayı sol sapmacılıkla suçladıkları için hapse atıldılar.

İktidar giderek daha radikal bir tutum benimsedi. Cephe'nin otoritesine boyun eğmeyen tek gazete olan Prensa'nın yayımı iki yıl içinde altı kez durduruldu. Katolik kilisesinde bölünmeler oldu. Sandinista savunma komiteleri, semtleri ve köyleri küçük güvenlik bölgelerine ayırarak oralara silahlı temsilciler gönderdiler. Nikaragua, Küba gibi, giderek askerleşti.

1982, karşı devrimci saldırılara karşı birlik yılı oldu. Somozacıların, Honduras'tan başlayarak yürüttükleri yıpratma operasyonları, 1982 başında Kosta Rika, Honduras ve Salvador arasında kurulan üçlü ittifak, hükümette gerçek bir istila korkusu yarattı; 15 mart 1982'de olağanüstü hal ilan edildi; büyük ölçüde silahlanma çabası gösterildi. Milislerle birlikte en az 50 000 kişiden oluşan ve her an harekete geçebilen Nikaragua ordusu Orta Amerika'nın en önemli silahlı kuvveti haline geldi. Küba ve sovyet silahlarıyla donatılan orduda 2 000 küba ve sovyet danışmanı görevlendirildi.

Reagan yönetimi, 9 nisan 1982'de, açık önerilerde bulundu: Nikaragua, salvadorlu gerillalara yaptığı yardımı keserse, ağır silah donanımını sınırlarsa ve bölgeye müdahale etmekten kaçınırsa, ABD de, somozacılara yardım etmeyecek, ayrıca, nisan 1981'den beri kesilmiş bulunan ekonomik ve mali yardımlarını yeniden başlatacaktı.

Sandinistler, diyaloğa kapalı olmadıklarını bildirdiler; tamamlayıcı önerilerde bulundular. Ama 5 mayıs 1982'de, cunta üyesi S. Ramirez, Avrupa'ya yardım çağrısında bulundu. Ayrıca o sırada Moskova'da bulunan cunta başkanı Daniel Ortega, Sovyetler Birliği ile bir ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmasının imzalandığını açıkladı. Sovyetler bu anlaşmayla Nikaragua'ya 169 milyon dolar yardımda bulundu. ABD ile mesafeli bir ilişki sürdürmekte kararlı olduğu anlaşılan Nikaragua hükümeti ABD'ye yardım için başvurmaktan kaçındı. Buna karşılık ABD'nin «sandinistler af çıkarırsa muhalefet azalır» şeklindeki uyarısı-

Foto. Meiselas/Magnum; Giannini/Sygma; AP (LAROUSSE)

na önem veren hükümet, aralık 1983'te karşı devrimciler için af çıkardı. Devlet başkanı Daniel Ortega, ABD tarafından desteklenen asilerin, ülkeye dönerek, 1985'te yapılması tasarlanan seçimlere katılabileceklerini bildirdi. (LM)

***NİKEL** i. — ANSİKL. Dünya metal nikel üretimi 1981'de 757,7 bin tona ulaştı. Mineral üretiminde ilk iki sırayı alan SSCB (144 bin ton) ve Kanada (144 bin ton,) metal üretiminde de bu durumlarını korudular: 168 bin ve 100,7 bin ton. Metal üretiminde üçüncü sırayı alan Japonya (93,6 bin ton), dördüncü sırayı alan ABD (40,8 bin ton), altıncı sırayı alan Norveç (37 bin ton), yedinci sırayı alan İngiltere (21,6 bin ton), mineral ihtiyaçlarının hemen hemen tamamını dışalımla karşıladılar. Yeni Kaledonya (74,5 bin ton mineral, 28 bin ton metal), metal üretiminde dünya beşincisi olan Avustralya (72 bin ton mineral, 40,5 bin ton metal), Filip'nler (39,5 bin ton mineral, 21,2 bin ton metal) ve Küba (38,2 bin ton mineral, 20,1 bin ton metal) mineral üretimlerinin tamamını ya da önemli bölümünü kendi tesislerinde işleyen ülkeler idi. İndonezya ise 1981'de 40,7 bin ton olan mineral üretiminin tamamını işlemeden satan tek ülke olma özelliğini korudu.

Mineral ihtiyacını dışalımla karşılayan ve önemli miktarda metal nikel üreten öteki ülkeler şunlardı: Dominik Cumhuriyeti (14,4 bin ton), Çin (11 bin ton), Zimbabwe (9,6 bin ton).

● *Türkiye*, yurt içi talebi karşılamak için her yıl belli bir miktarın altına inmeksizin nikel dışalımını sürdürdü. 1978'de 375 ton (2,1 milyon dolar), 1979'da 333,5 ton (1,7 milyon dolar), 1980'de 444 ton (3 milyon dolar), 1981'de 726 ton (4,8 milyon dolar) ham nikel ve nikelden mamul eşya dışalımı yaptı. (M)

***NİKKO,** Japonya'da (Honşu) kent. — 40 000 nüf. Turizm merkezi. Ulusal park. (L)

***NİKOLAYEV,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) liman kenti. — 447 000 nüf. (L)

***NİKOPOL,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 146 000 nüf. (L)

***NİKSAR,** Tokat ilinde ilçe. — 82 224 nüf., 102 köy. İlçe merkezi 23 655 nüf. (1980). [M]

***NİMÈGUE,** Hollanda'da (Gelderen) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 227 830 nüf. (L)

***NİMES,** Fransa'da Gard yönetim bölgesinin merkezi. — 133 942 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. (L)

***NİN** (Anais), amerikalı kadın edebiyatçı. — (öl. Los Angeles 1977). [L]

***NİNG-HSİA özerk bölgesi.** Bk. NİNGXİA *özerk bölgesi.*

***NİNGPO,** Çin'de (Zhejiang) kent. — 240 000 nüf. (L)

NİNGXİA özerk bölgesi (Ning*-Hsia özerk bölgesi), kuzeybatı Çin'de özerk bölge. — 170 000 km², 2 000 000 nüf. (L)

***NİNOVE,** Belçika'da (Doğu Flandre, Aalst yönetim çevresi) kent. — 33 200 nüf. (L)

***NİORT,** Fransa'da Deux-Sèvres yönetim bölgesinin merkezi. — 63 965 nüf. (L)

***NİSAN** i. — ANSİKL. 1976 (5 nisan) şiddetli yağışlar Diyarbakır ve Mardin'de büyük zararlara yol açtı. 2 000 ev, 500 dükkân su altında kaldı. — 1977 (5 nisan) Millet Meclisi erken seçim kararı aldı; seçimler 5 haziran 1977'de yapıldı. — 1978 (18 nisan) Malatya'da karışıklık çıktı, sokağa çıkma yasağı kondu, birçok işyeri yakıldı, 60 kişi yaralandı, 5 öğrenci öldürüldü. — 1980 (17 nisan) Bir yıl önce ermeni tedhişçilerin öldürdüğü Vatikan büyükelçisi Taha Carım'ın yerine atanan Vecdi Türel de ermenilerin saldırısına uğradı ve ağır yaralandı. — 1982 (16 nisan) eski başbakanlardan Bülent Ecevit Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı askeri mahkemesince tutuklandı. (M)

***Nisa Serezli - Talgo Aşkıner Tiyatrosu.** — 1976-1977 sezonunda John Patrick'in *Başbakan Oluyorum,* William Douglas Home'un *Pazartesi Şenlik Var;* 1977-1978' de Robert Thomas ve Michael Frayn'ın *Ah Kadınlar, Vaah Erkekler,* N. Cumalı'nın *Nalınlar Türküsü,* J. Patrick'in *Delifişek;* 1978-1979'da N. Serezli'nin *Çifte Kumrular* (Aldo Nikolai'dan esinli), Louis Flynn'ın *Tanrı Misafirleri* adlı oyunlarını sahneleyen topluluk, 15. kuruluş yıldönümünde (1981-1982) *Curcuna 1981* adlı gösteriyi sundu. 1982 sonunda Arthur Lovgrove'un *Hayırdır İnşallah* adlı oyunuyla yeniden tiyatro etkinliğini baslatan ek'p, daha sonra *Adem ile Havva, Türkülü Nalınlar* ve *Çifte Kumrular* adlı oyunları sahneledi. (M)

***NİŞ,** Yugoslavya'da, Sırbistan Cumhuriyeti içinde kent. — 193 509 nüf. Arkeoloji müzesi. (L)

***NİŞİNOMİYA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 377 000 nüf. (L)

***NİTEROİ,** Brezilya'da kent ve Rio de Janeiro eyaletinin merkezi. — 324 000 nüf. (L)

***NİTRA,** Çekoslovakya'da (Batı Slovakya bölgesi) kent. — 68 099 nüf. (L)

***NİVEN** (David), ingiliz sinema oyuncusu. — (öl. İsviçre 1983). Yaşamını, özellikle Errol Flynn'la olan dostluğunu renkli ve fantazilerle dolu bir kitapta anlattı: *The moon's a balloon* (Ay Bir Balondur) [1971]. Ömrünün sonuna kadar sinema oyunculuğunu sürdürdü. Son filmlerinden birkaçı: *Escape to Athena* (Athena'ya Kaçış 1978), *Sea Wolves* (Deniz Kurtları, 1980), vb. (LM)

NİZAMABAD, Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. Dekkan'ın merkezinde. 115 000 nüf. (L)

***NİZİP,** Gaziantep ilinde ilçe. — 96 367 nüf., 118 köy. İlçe merkezi 38 967 nüf. (1980). [M]

***Nobel ödülleri.** — 1976'dan beri 6 dalda verilen ödülleri kazananlar şunlardır:

KİMYA

1976 William N. Lipscomb (ABD)
1977 İlya Prigogine (Belçika)
1978 Peter Mitchell (İngiltere)
1979 Herbert C. Brown (ABD) ve
Georg Wittig (Fed. Almanya)
1980 Paul Berg (ABD),
Walter Gilbert (ABD) ve
Frederick Sanger (İngiltere)
1981 Kenishi Fukui (Japonya) ve
Roald Hoffmann (ABD)
1982 Aaron Klug (İngiltere)
1983 Henry Taube (ABD)

FİZYOLOJİ ve TIP

1976 Baruch S. Blumberg (ABD) ve
B. Carleton Gajdusek (ABD)
1977 Rosalyn Yalow (ABD),
Roger Guillemin (ABD) ve
Andrew Schally (ABD)
1978 Werner Arber (İsviçre)
Daniel Nathans (ABD) ve
Hamilton Smith (ABD)
1979 Allan Cormack (ABD)
Godfrey Hounsfield (İngiltere)
1980 Baruj Benacerraf (ABD)
Jean Dausset (Fransa) ve
George D. Snell (ABD)
1981 Roger W. Sprerry (ABD)
David H. Hubel (ABD) ve
Torsten N. Wiesel (ABD)
1982 Sune Karl Bergstrom (İsveç),
Bengt İngemar Samuelsson (İsveç) ve
John R. Vance (İngiltere)
1983 Barbara McClintock (ABD)

FİZİK

1976 Burton Richter (ABD) ve
Samuel C.C. Ting (ABD)
1977 John Van Vleck (ABD) ve
sir Neville F. Mott (İngiltere)
1978 Pyotr Kapitsa (SSCB),
Arno A. Penzias (ABD) ve
Robert W. Wilson (ABD)
1979 Steven Weinberg (ABD),
Sheldon L. Glashow (ABD) ve
Abdüsselam (Pakistan)
1980 James W. Cronin (ABD) ve
Val L. Fitch (ABD)
1981 Nicolaas Bloembergen (ABD),
Arthur Schawlow (ABD) ve
Kai M. Siegbahn (İsveç)
1982 Kenneth G. Wilson (ABD)
1983 Subrahmen Tchandrashekar (ABD) ve
William Fawler (ABD)

İKTİSAT

1976 Milton Friedman (ABD)
1977 Bertil Ohlin (İsveç)
James Meade (İngiltere)
1978 Herbert Simon (ABD)
1979 Sir Arthur Lewis (İngiltere) ve
Theodore W. Schultz (ABD)
1980 Lawrence R. Klein (ABD)
1981 James Tobin (ABD)
1982 George J. Stigler (ABD)

EDEBİYAT

1976 Saul Bellow (ABD)
1977 Vicente Aleixandre (İspanya)
1978 İsaac Bashevis Singer (ABD)
1979 Odysseus Elytis (Yunan.)
1980 Czeslaw Milosz (ABD)
1981 Elias Canetti (İngiltere)
1982 Gabriel Garcia Marquez (Kolombiya)
1983 William Golding (İngiltere)

BARIŞ

1976 Mairead Corrigan (Kuzey İrlanda) ve
Betty Williams (Kuzey İrlanda)
1977 Uluslararası Af Örgütü
1978 Menahem Begin (İsrail)
Enver Sedat (Mısır)
1979 Rahibe Teresa (Hindistan)
1980 Adolfo Perez Esquivel (Arjantin)
1981 BM Mülteciler Yük. Kom.
1982 Alfonso Garcia Robles (Meksika) ve
Alva Myrdal (İsveç)
1983 Lech Walesa (Polonya)

Nobel Barış Ödülünü alan rahibe Teresa

***NOBEOKA,** Japonya'da (Kyuşu) kent. — 128 000 nüf. (L)

***NOBİLE** (Umberto), italyan havacısı, kâşifi ve generali. — (öl. Roma 1978). [L]

***NOGİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Moskova'nın doğusunda. 112 000 nüf. (L)

***NOHUT** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1975'te toplam 140 bin hektar araziye nohut ekildi ve 172 bin ton ürün alındı. 1978'de toplam ekim alanı 168 bin hektara, verim 205 bin tona, 1980'de toplam ekim alanı 240 bin hektara, verim 275 bin tona çıktı. (M)

***NOİSY-LE-GRAND,** Fransa'da Seine-Saint-Denis yönetim bölgesinde komün. — 26 765 nüf. (L)

Nokta, İstanbul'da mart 1983'ten bu yana çıkan haftalık haber dergisi. Gelişim Basım ve Yayım AŞ ve Süreli Yayınlar AŞ tarafından yayınlanan dergi, kamuoyu oluşturacak biçimde sunduğu haberler ve çok yönlülüğüyle kısa sürede, çok okunan dergiler arasına girdi. (M)

***NORD yönetim bölgesi,** Fransa'da Nord bölgesinde yönetim bölgesi. — 2 511 478 nüf. Besin ve kimya sanayii. (L)

NORDRHEİN WESTFALEN (esk. **Rheinland*Westfalen),** Batı Almanya'da eyalet. — 17 043 600 nüf. Almanya kömür üretiminin yüzde 90'ını, çelik üretiminin üçte ikisini, cam üretiminin yarısını bu eyalet sağlar. Dokuma, makina ve kimya sanayiinde ise bu oran üçte biri aşar. (L)

***NORFOLK,** ABD'de (Virgina) liman kenti. — 268 000 nüf. (L)

***NORİLSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 173 000 nüf. (L)

***NORMANDİE (Basse-),** Fransa'da bölgesel program çevresi. — 1 306 152 nüf. (L)

***NORMANDİE (Haute-),** Fransa'da bölgesel program çevresi. — 1 595 695 nüf. (L)

***NORODOM SİHANUK,** kamboçyalı devlet adamı. — Nisan 1976'da devlet başkanlığından istifa etti. Yerini alan Pol Pot ve daha sonra Heng Samrin rejimleri dönemini sürgünde (Paris, Pekin, Pyongyang) geçiren Sihanuk, 1982 haziranında sürgünde bir hükümet kurdu. (M)

***NORRİSH** (Ronald George Wevford), ingiliz kimyacısı. — (öl. Cambridge 1978). [L]

Foto. Laffont/Sygma (LAROUSSE)

***NORRKÖPİNG,** İsveç'de (Ostergötland) liman kenti. — 119 238 nüf. Otomobil lastiği sanayii. (L)

***NORTH BAY,** Kanada'da (Ontorio) kent. — 51 639 nüf. (L)

***NORTHAMPTON,** İngiltere'de (Northamptonshire) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 127 000 nüf. (L)

***NORVEÇ,** Kuzey Avrupa'da devlet. — 4 100 000 nüf.

TARİH

9 ve 10 eylül 1973 seçimlerine katılmayanların yüksek oranı (yüzde 20) halkın, özellikle mali yükümlülükler karşısındaki memnuniyetsizliğini ifade etmesi açısından önemliydi. Vergilerin toplamı gayrısafi milli hasılanın yüzde 45'ini buluyordu. Ülkenin başta gelen siyasi kuruluşu olmakla birlikte İşçi Partisi 1973 seçimlerinde oyların ancak yüzde 35'ini topladı; parlamentoda 12 sandalye kaybetti. Solda sosyalistlerle komünistlerin seçim ittifakı, 1961'den bu yana mecliste temsil edilemeyen komünistlere parlamentoya dönme imkânını sağladı. 1977 seçimleri, İşçi Partisi'nin gerilediğini gören burjuva partilerine, 1935 yılından beri aralıksız iktidarda bulunan İşçi Partisi'ni yenme ümidini verdi.

Başbakan Odvar Nordli

Başbakan bayan Gro Harlem Brundtland

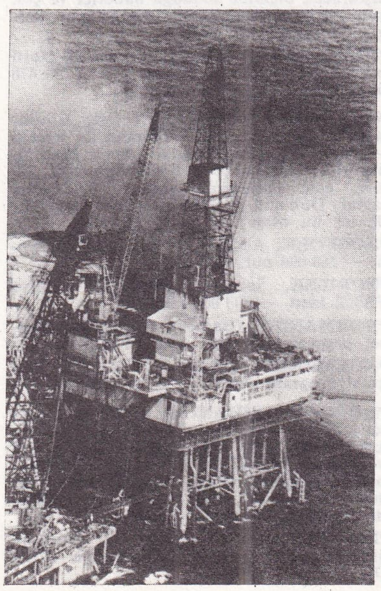

Kuzey Denizi'ndeki Ekofisk petrol platformunda patlama (22.4.1977; 4 000 ton petrol denize aktı)

1977 seçimleri

Seçim kampanyası özellikle bazı büyük iktisadi sorunlar etrafında cereyan etti: Ödemeler dengesindeki açık (20 milyar kron), gemi yapımında ve kâğıt sanayiinde bunalım. Bu iki sektör, ülkenin petrolden sonraki başlıca iki gelir kaynağıydı. Petrol ise beklenen sürekli geliri sağlamıyordu. Gene de, işçi partililer oyların yüzde 42,3'ünü elde ettiler; Odvar Nordli (doğ. 1927) yönetimindeki azınlık hükümeti ile iktidarda kaldılar. Ancak, seçimden asıl kârlı çıkanlar muhafazakârlar oldu; evvelki seçime oranla 12 sandalyelik ve yüzde 7,4 oranında bir artış elde ettiler.

Daha 1975'te, muhafazakârlar belediye seçimlerinde başarı kaydetmişlerdi: İşçi Partisi Oslo, Bergen, Trondheim, Tromso gibi birçok büyük şehirde belediyeleri kaybetmişti. Bu eğilim, muhafazakârların, oyların yüzde 29,5'ini alarak savaştan bu yana en iyi sonucu elde ettikleri 1979 mahalli seçimlerinde belirginleşti. Oyların ancak yüzde 36,1'ini alabilen İşçi Partisi için hiç de parlak olmayan bu durum, Odvar Nordli'nin azınlık hükümetini, 5 ekimde önemli bir yönetim değişikliği yapmak zorunda bıraktı.

iktisadi güçlükler

1977'den itibaren, Odvar Nordli'nin yeni hükümeti, mali durumu düzeltmeye yönelik birçok önleme başvurdu: Faiz oranlarının serbest bırakılması, kamu harcamalarında 90 milyar kron indirim yapılması, vb.

1977 ağustosunda yüzde 5 devalüe edilmiş olan norveç kronu, yüzde 8'lik yeni bir devalüasyona uğradı. Kuzey Denizi petrolünden sağlanan gelirlere rağmen ciddi iktisadi sorunlar sürüyordu. Durgunluk ,enflasyon ve işletmelerdeki maliyetlerin artışı, sanayiin dışsatımda giderek artan güçlüklerle karşılaşmasına yol açarken, iç pazarda da dışalım yoluyla gelen malların rekabeti sertleşti. 1978 sonbaharında kabul edilen istikrar planı, 1979 aralığına kadar ücret ve fiyatların dondurulmasını öngörmekteydi. Özel sektör tüketimi yüzde 2 azaldı, dışsatım az da olsa gelişti, ödemeler dengesindeki açık biraz kapandı. Ne var ki alınan bu önlemler işsizliği artırdı ve işsizlik yüzde 2'ye ulaştı. 1978 aralığında Norveç, Avrupa para sistemine katılamayacağını açıkladı.

1981 seçimlerine doğru

Bütün sondajlar eylül 1981 yasama meclisi seçimlerinin İşçi Partisi için hiç de parlak sonuçlar doğurmayacağını gösteriyordu. Kötü yankılar uyandıracak bir bozgundan kaçınma kaygısıyla, ekim 1980'de hükümette değişikliğe gidildi; üç ay sonra da Başbaşan Odvar Nordli görevinden ayrıldı. Onun yerine 6 şubat 1981'de azınlık hükümetinin başına, solda olduğu gibi sağda da büyük ölçüde saygınlığı bulunan Bayan Gro Harlem Brundtland geçti. 42 yaşında (doğ. 1939), dört çocuk anası ve Oslo'da bir belediye meclisi üyesiyle (muhafazakâr) evli olan Gro, başbakanlık koltuğuna oturan dünyada beşinci, kuzey ülkelerinde ilk kadın oldu. Onun sevimliliği ve becerisiyle, işçi hareketini yıpratan bir kısım çekişmeler (Atlantik Paktı'yla ilişkiler ve enerji politikası sorunları) sona erdi.

20 ocak 1981'de, barış zamanında Oslo'da ağır askeri malzeme stoklanması konusunda Norveç ve ABD hükümetleri arasındaki prensip anlaşmasını milletvekilleri 13'e karşı 95 oyla onayladılar. Bu stoklama, uluslararası bir çatışma halinde, 10 000 kişilik bir amerikan tugayının müdahalesini kolaylaştırma amacına yönelikti.

İşçi Partisi yönetimi, Birleşik Devletler'le yapılan anlaşmaya karşı çıkan sol kanadını rahatlatmak için hükümet programında, Kuzey Avrupa'da nükleer silahlardan arınmış bir bölge kurulmasından yana çıktı. Bu da, Norveç'in NATO içindeki müttefiklerinde şaşkınlık ve kaygı uyandırmakta gecikmedi. Başbakan ülkenin en kuzey noktasında, Alta ırmağı üzerinde kurulacak bir barajın yapım çalışmalarını yeniden birkaç ay daha ertelemeye karar verek, ekolojistlerin ve çok sayıda Lapon örgütünün, seçimlere bir yıldan az bir zaman kala başını çekecekleri büyük protesto dalgasını önlemiş oldu. Nordli'nin yerini bayan Gro Harlem Brundtland'ın alması siyasal açıdan olumlu sonuç verdi.

Yapılan sondajlar halktaki tercih ibresinin hafifçe İşçi Partisi'ne doğru döndüğünü gösteriyordu. Ama ekonomik durumdaki bozulmanın seçim kampanyasında büyük rol oynayacağı belliydi. Kuşkusuz, Kuzey Denizi petrol gelirleri sayesinde ödemeler dengesinde fazlalık vardı; ama enflasyon yıllık yüzde 15'lik bir raya oturmuş, ihracat da zorlaşmıştı.

muhafazakârlar iktidarda

13-14 eylül 1981'de yapılan yasama meclisi seçimleri sürprizli olmadı: Muhafazakârlar (oyların yüzde 31,6'sı) çarpıcı bir sıçrama yaptı, buna karşılık, İşçi Partisi yüzde 5 oy ve 11 sandalye kaybetti. Gro Harlem Bruntland çekildi. Yerine 1928'den beri ilk norveç muhafazakâr hükümetini kuran Kaare Willoch başbakan oldu (14 ekim 1981). Bir yandan, kürtaj yasasını kaldırmak isteyen Halkçı Hıristiyanlar'la, öte yandan Kuzey Denizi petrol ve doğal gaz yataklarının işletilmesi konusunda merkezcilerle olan uyumsuzluklar, Willoch'un bir çoğunluk koalisyonu kurmasını imkânsızlaştırdı. Bununla birlikte Willoch, şu önemli noktaların uygulanmasında bu iki burjuva partisinin desteğine güvenebilirdi: Vergi oranlarının düşürülmesi, dışsatımcı girişimlerin güçlendirilmesi, 1981'de yüzde 13'ün üstüne yükselen enflasyonla mücadele.

Muhafazakârlar da çok geçmeden eski hükümetler gibi bir dizi ekonomik güçlükle karşılaştılar: Sanayide bir durgunluk dönemine girildi; fiyatlardaki yükselme sürdü, 1982 - 1985 arasında petrol gelirleri için yapılmış öngörülerin daha düşük düzeyde yeniden gözden geçirilmesi gerekti. Söz konusu gelirlerin düşünüldüğü gibi 170 milyar kuron değil, sadece 61 milyar kuron olduğu görüldü. Bunun nedeni petrol fiyatının uluslararası pazarlarda düşüş kaydetmesi ve Kuzey Denizi'nde üretim maliyetinin hızla yükselmesiydi.

büyük kentler

kent	nüfus
Oslo	454 823
(kenar semtleriyle)	698 283
Bergen	208 955
Trondheim	134 722
Stavanger	89 969
Kristiansand	60 754
Drammen	49 669
Skien	47 528
Tromsö	45 850

başlıca üretim

sığır	920 000	baş
koyun	1 800 000	baş
domuz	700 000	baş
balık	3,5	Mt
petrol	18	Mt
doğal gaz	20	milyar m³
elektrik	80	milyar kWs
demir	2,4	Mt
çelik	0,8	Mt
alüminyum	0,7	Mt
kâğıt	1,4	Mt

Foto. Parimage; Sygma; Dejean/Sygma (LAROUSSE)

K. Willoch, seçim vaadlerinden dönmek zorunda kalarak, ekonomik durumun, gelir vergisi oranının hemen düşürülmesine imkân vermediğini açıkladı.

Aynı günlerde, basında da, muhafazakâr liderin, milletvekilliği yılları boyunca, Sanayi Federasyonu'ndan para aldığı yolunda yayınlar yapıldı. İktidar partisini sıkıntıya sokan bu olay skandal boyutu kazanmadı, çünkü bu gelirler yasal biçimde maliyeye beyan edilmişti. Toplu sözleşmelerin yenilenmesi görüşmeleri, işçi partililerin yapageldikleri gibi eşit yanlı tartışmalara katılmak istemeyen azınlık hükümetine ek sorunlar getirdi.

İlkbaharda birçok anlaşmazlık çıktı; nisan 1982'de özel taşımacılık sektöründe çalışan 14 000 işçinin greve gitmesiyle norveçliler yakıtsız kaldılar.

EDEBİYAT

Johan Borgen (doğ. 1902), *Kolum, Bağırsakiarım* (1972) ve *Örnekler* (1974) ile çözümleyici ve psikolojik roman geleneğini sürdürdü. Olav H. Hauge (doğ. 1908) yeni norveççe yazdığı şiirlerini topladığı *Rüzgâra Sorun'da* (1971) yalın ve açık bir üslûpla, insanlık durumunu ele aldı. Kare Holt (doğ. 1917) büyük tarihsel romanlar yazmaya devam etti. *Yarış'ta* (1974), Amundsen'in kutup keşif gezisini belgelerle dile getirdi. Sigbjörn Holmebakk'ın (doğ. 1922) *Genç Kızların Atılımı* (1970) ve *Oğul* (1978) adlı romanları «radikal metafizikçi» olarak nitelenmesine yol açtı. Tüm eğilimlerin dışında yer alan şair ve romancı Stein Mehren *Belirsizler* (1972) ve *Devler* (1974) adlı romanlarıyla yeteneğini kanıtladı.

Norveç edebiyatına damgasını vuran akım, bir üniversite öğrenci dergisi olan *Profil'in* adını taşır. 1966'da edebiyatın yerleşik biçimlerine karşı çıkan ve 1970'ten sonra giderek radikalizme ve toplumsal gerçekliğe yönelen bu akımın önderleri Tor Obrestad (doğ. 1938) ve Dag Solstad'dır (doğ. 1941). Obrestad yeni norveççe yazdığı *Sauda! Grev!* (1972) ve *Haydi'de* (1976) işçilerin sorunlarını ve mücadelelerini ele aldı. Solstad'ın *İhanet, Savaş Öncesi Yılları* (1971) ve *Savaş 1940* (1978) adlı romanları işçi sınıfının oluşumuna yeni bir yorum getiren kollektivist, toplumsal gerçekçi bir dizi romanın ilk örnekleri oldu. Yine de Solstad'ın en önemli eseri kuşkusuz *25 Eylül Alanı'dır* (1974). Espen Haavardsholm (doğ. 1945) polisin gençlere karşı şiddet kullanmasını *Kalle ve Reinert'in Kitabı'nda* ele aldı (1978).

Profil dergisinin öğrenci çevresinden olmayan Kjartan Flögstad (doğ. 1944), 1977'de, romanı *Dalen Portland* ile kuzey edebiyat ödülünü kazandı. Edvard Hoem (doğ. 1949) gerçekçiliğe bağlı kaldı ve *Aşkın Geçtiği Yerler* adlı romanında (1975) günümüz toplumunu eleştirdi. Yeni norveççe yazan Hoem, tiyatroyla da ilgilendi: *Gleng'ten Geçen Müzik* adlı oyunu sanayileşmenin başladığı yılları dile getiren tarihsel bir fresktir.

Feminist akımı temsil eden yazarlar arasında *Kadınlar Akvaryumu* (1972), *Özgürlük Öyküleri (1975)* gibi derlemeleri yayımlanan Björg Vik (doğ. 1935) ile *Björg ve Unni İçin Kim Karar Verir?* (1972) ve *Eli'nin Hikâyesi* (1975) gibi nitelikli romanların yazarı Liv Költzow (doğ. 1945) sayılabilir. Son yıllarda Norveç'te güncel olan başlıca temaları işleyen özgün yazarlardan biri de Knut Faldbakken'dir (doğ. 1941). Onun *Kötü Yıl/Akşam Ülkesi* (1974) ve *Kötü Yıl/Sweetwater* (1976) adlı romanları, kendi mahvına doğru koşan çözülme halindeki bir toplumun kötümser ve simgesel tanıtımını yapar. *Ademin Günlüğü* (1978) ise feminizm sorunlarını ele alır.

MÜZİK

Norveç müziğinin yenilenmesi de savaştan sonra 1947'de oldu. O yıl Uluslararası Çağdaş Müzik Derneği'nin düzenlediği festivalde, Fartein Valen'in (1887 - 1952) *Sonetto di Michelangelo* adlı orkestra parçası dinlendi. Fartein Valen bir süre, norveç bestecileri arasında dizisel tekniği benimseyen tek kişi olarak kaldı. Başka ülkelerde olduğu gibi, Norveç'te de, daha sonraki kuşak gözlerini Viyana Okulu'na çevirdi. Çağdaş müzisyenler arasında Klaus Egge (1906 - 1979), Geirr Tveitt (doğ. 1908), Finn Mortensen (doğ. 1922), Edvard Fliflet Braein (1924 - 1976), Egil Hovland (doğ. 1924) ve Arne Nordheim'in (doğ. 1931) adları sayılabilir. (L)

***NORWİCH,** Büyük Britanya'da kent ve Norfolk yönetim bölümünün merkezi. — 122 000 nüf. (L)

***NOSSACK** (Hans - Erich), alman yazarı. — (öl. Hamburg 1977). [L]

***NOTER** i. — ANSİKL. Huk. 20 ocak 1983 tarih ve 55 sayılı kanun hükmünde kararname ile 1512 sayılı Noterlik Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirildi, bu kanuna bazı maddeler eklendi. Türkiye Noterler Birliği'nin merkez organlarıyla noter odalarının yönetim kurulu ve başkanlarının seçimlerine ilişkin işlemler yeniden düzenlendi. Kanun'a göre bu işlemler yargı gözetimi altında gerçekleştirilir. Seçimler gizli oy ve açık tasnif esasına göre yapılır. Adalet Bakanlığı, Türkiye Noterler Birliği ile birliğin mahalli organları olan odalar üzerinde gözetim ve denetim hakkına sahiptir.

Birlik ve odaların her türlü faaliyetleri ile hesap ve işlemleri adalet müfettişleri ya da cumhuriyet savcılarınca denetlenir. Birlik ve odalar kuruluş amaçları dışında hiçbir faaliyet gösteremezler; siyasetle uğraşamazlar; görevlerinin yerine getirilmesiyle ilgili olmayan toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler; siyasi partilerle ilişki ve işbirliği içinde bulunamazlar. Noterlik Kanunu'nun 163. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen yasaklara uymayan organların görevlerine son verilmesine ve yerlerine yenilerinin seçilmesine Adalet Bakanlığı'nın isteği üzerine savcının açacağı dava üzerine asliye hukuk mahkemesince karar verilir. Türk devletinin varlık ve bağımsızlığının, milletin bütünlüğünün korunması bakımından gecikmesinde sakınca bulunan hallerde mahalin en büyük mülkiye amiri, birliğin seçimle gelen merkezdeki organları ile odaların başkan ve yönetim kurullarını geçici olarak görevden uzaklaştırabilir. (M)

NOUAKCHOTT. Bk. NUAKHŞOT.

NOUVELLE - CALEDONİE. Bk. YENİ KALEDONYA.

***NOVA İGUAÇU,** Brezilya'da (Rio de Janeiro eyaleti) kent. — 1 130 300 nüf. (L)

***NOVARA,** İtalya'da kent ve Piemonte ilinin merkezi. — 102 000 nüf. Neoklasik dönemden kalma yapılar. Müzeler. (L)

***NOVA SCOTİA,** Kanada'da eyalet. — 828 600 nüf. (L)

***NOVGOROD,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 179 000 nüf. (L)

***NOVİ SAD,** Yugoslavya'da kent ve Voyvodina özerk eyaletinin merkezi. — 213 861 nüf. (L)

***NOVOÇERKASSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 184 000 nüf. (L)

NOVOKUYBİŞEV, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Kuybişev'in güneybatısında. 114 000 nüf. (L)

***NOVOKUZNETSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 537 000 nüf. (L)

***NOVOMOSKOVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 147 000 nüf. (L)

***NOVOROSSİYSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) liman kent. — 153 000 nüf. (L)

***NOVOSİBİRSK,** Sovyetler Birliği'nde (Batı Sibirya) kent. — 1 312 000 nüf. Önemli entellektüel merkez (Akademgorodok «bilginler sitesi»). [L]

***NOVOŞAHTİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 101 000 nüf. (L)

***NOYAN** (Abdülkadir), türk hekimi. — 1977'de Ankara'da öldü. (M)

***NUAKHŞOT,** Moritanya'nın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 134 986 nüf. (L)

***NUEVO LAREDO,** Meksika'da (Tamaulipas eyaleti) kent. —143 000 nüf. (L)

NUHKÖY, Afyonkarahisar ilinde, Sinanpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 112 nüf. (1980). Belediye. (M)

NUJOMA (Sam), namibyalı siyaset adamı (doğ. 1930). Ovambo kabilesindendir. SWAPO'nun Lusaka'da üslenen ve Zambiya ile Angola'da eylemlerini yürüten sürgündeki kanadının kurucusu ve başkanıdır. Namibya'da federal bir hükümet kurulmasına karşı çıktı. Birleşmiş Milletler'in Namibya halkının meşru lideri olarak tanıdığı Nujoma, SWAPO'nun uluslararası bir kurulun denetiminde yapılacak seçimlere katılmaya hazır olduğunu açıkladı. (M)

***NUMAZU,** Japonya'da (Honşu) kent. — 189 000 nüf. (L)

***NUMEYRİ** (Cafer el -), sudanlı general ve devlet adamı. — 1977'de altı yıllık bir süre için tekrar devlet başkanlığına seçildi. Ayrıca başbakanlık görevini de üstlendi. 1979'da mareşal oldu. Kasım 1981'de tarım ve sulama bakanlıklarını, 1982'de de genelkurmay başkanlığı ile savunma bakanlığını üstlendi. (M)

NURDAĞI, Gaziantep ilinde, İslahiye ilçesinin Fevzipaşa bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 171 nüf. (1980). Belediye. (M)

NUREMBERG, Bk. NÜRNBERG.

***NURETTİN,** Muş ilinde, Malazgirt ilçesine bağlı bucak. — 8 845 nüf., 14 köy. Bucak merkezi *Konakkuran.* 1 937 nüf. (1980). [L]

***NUREYEV** (Rudolf), sovyet asıllı ingiliz dansçısı. — 1975'de Petipa'nın *Uyuyan Güzel* balesinde rol aldı. 1977'de Ken Russel'in *Valentino'sunda*, 1979 - 1980 sezonunda Paris'te çeşitli gösterilerde dans etti. Eylül 1980'de New York City Ballet ile birlikte *Manfred* balesini sahnelemek için gittiği Paris'te ayağını kırınca, rolünü J. Guizerix üstlendi. İyileşince, Balanchine'in Molière'den uyarladığı *Kibarlık Budalası* balesini başarıyla yorumladı ve komedyen olarak yeteneğini ortaya koydu 1981'de bale düzenlemesini R. Petit'nin yaptığı *le Fantôme de l'Opéra'da* (Operadaki Hayalet) ve *Don Kişot* balesinin M. Petipa tarafından hazırlanan uyarlamasında rol aldı. Aralık 1981'de Nancy topluluğunun çağrılısı olarak gittiği Fransa'da, *Le Spectre de la rose* (Gülün Görüntüsü), *Petruşka* ve *L'après-midi d'un faune* (Bir Faunun Öğleden Sonrası) adlı baleleri sahneledi. 1981'de İstanbul Festivali programı içinde İstanbul'da temsiller verdi; büyük ilgi ve beğeni topladı. (L)

***NURHAK,** Kahramanmaraş ilinde, Elbistan ilçesine bağlı bucak. — 12 365 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 5 901 nüf. (1980). Belediye. (M)

NURİYE, Manisa ilinde, Saruhanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 166 nüf. (1980). Belediye. (M)

***NUSAYBİN,** Mardin ilinde ilçe. — 63 561 nüf., 68 köy. İlçe merkezi 30 981 nüf. (1980). [M]

***NUTKU** (Özdemir), türk tiyatro eleştirmeni ve yazarı. — Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde profesör olan Nutku (1967), daha sonra İzmir'deki Ege Üniversitesi'ne bağlı Güzel Sanatlar Fakültesi'nde görev aldı. Bu fakülte 1983' te İzmir'de yeni kurulan Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlandı ve Nutku bu fakültenin Sahne ve Görüntü Sanatları Bölümü başkanlığına getirildi. Nutku 1974' ten sonra da dram sanatına ilişkin birçok kitap yayımladı: *Söylev* (belgesel oyun, 1973), *Tiyatro Yönetmeninin Çalışması* (1974), *Yaşayan Tiyatro* (1976), *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* (1977), *Türkiye'de Brecht* (1979), *Sahne Bilgisi* (1980), *Dram Sanatı* (1983), *Gösterim Terimleri Sözlüğü* (1983). [M]

***NÜFUS** i. — ANSİKL. Demog. 1975'te 4 033 000 000 olan dünya nüfusu 1979'a değin yılda ortalama yüzde 1,76 oranında artarak 4 335 000 000'a 1980'de yüzde 1,81' lik artışla 4 415 000 000'a ulaştı. Bu gidişle yüzyılın sonunda dünya nüfusunun altı milyarı aşacağı tahmin edilmektedir.

1975'ten sonraki dönemde, nüfus artış hızı en düşük kıta Avrupa'ydı. Avrupa'nın 1970 - 1975 arasında yüzde 0,7 olan nüfus artış hızı, 1975 - 1978 arasında daha

kıtaların ve büyük ülkelerin nüfusu

	1970	*1975*	*1980*
dünya toplam	3 677 000 000	4 033 000 000	4 415 000 000
Afrika	354 000 000	406 000 000	469 000 000
Amerika	509 000 000	559 000 000	615 000 000
(Kuzey Amerika)*	226 000 000	236 000 000	252 000 000
(Güney Amerika)**	283 000 000	323 000 000	363 000 000
Asya (SSCB hariç)	2 091 000 000	2 318 000 000	2 558 000 000
Avrupa (SSCB dahil)	703 000 000	729 000 000	751 000 000
Okyanusya	19 000 000	21 000 000	23 000 000
Çin	825 812 000	895 339 000	956 848 000
Hindistan	539 075 000	600 763 000	663 596 000
SSCB	242 757 000	254 393 000	265 542 000
ABD	204 878 000	213 559 000	227 640 000
İndonezya	119 467 000	135 230 000	151 894 000
Japonya	104 345 000	111 573 000	116 782 000
Brezilya	92 520 000	106 228 000	123 032 000
Bangladeş	68 117 000	78 961 000	88 656 000
Pakistan	60 607 000	70 260 000	82 441 000
Nijerya	56 346 000	65 663 000	77 082 000
Meksika	50 695 000	60 145 000	71 911 000
Federal Almanya	60 714 000	61 832 000	61 561 000
İngiltere	55 416 000	55 890 000	55 945 000
İtalya	53 661 000	55 830 000	57 042 000
Fransa	50 768 000	52 705 000	53 713 000
Türkiye	35 321 000	40 078 000	44 438 000

(*) Hawaii dahil, Orta Amerika ülkeleri hariç.
(**) Orta Amerika dahil.
Kaynak: UNESCO, 1982 İstatistik Yıllığı.

da düşüş gösterdi (yüzde 0,49). 1979'da yükselmeye başlayan bu oran 1980'de 0,93'e ulaştı.

Kıtalar arasında nüfusu en istikrarlı artan kıta Asya oldu (1970 - 1978 arasında yılda ortalama yüzde 1,95. 1979'da 1,91 ve 1980'de 1,87).

Afrika'nın nüfusu da dünya ortalama artış hızının epeyce üstünde ve istikrarlı sayılabilecek bir hızla arttı (1970 - 1975 arasında yılda ortalama yüzde 2,56; 1975-1978 arasında 2,78; 1979'da 2,85 ve 1980'de 2,77).

1970 - 1979 arasında yıllık ortalama nüfus artış hızı yüzde 2,5 olan Güney Amerika'nın 1980'de nüfus artışında önemli bir düşme oldu (yüzde 1,1). Kuzey Amerika'da (ABD ve Kanada) ise durum tersineydi:

1970 - 1975 arasında yılda ortalama yüzde 0,88'lik, 1975 - 1978 arasında 0,96'lık bir nüfus artışı görüldü. 1979'da bu oran 1,13'e düştüğü halde 1980'de 3,17'ye yükseldi. Kuzey Amerika kıtasında 1980'de ortaya çıkan hızlı nüfus artışı, hemen hemen tümüyle ABD'yle ilgilidir. 1970 - 1978 arasında nüfusu yılda ortalama yüzde 0,75'lik bir hızla artan ABD'de, 1979'da bu oran 1,14'e ve 1980'de 3,09'a yükseldi. Kanada'daysa, 1975 - 1979 arasında yüzde 0,79 olan yıllık ortalama nüfus artış hızı 1980'de kıta geneline ya da ABD'dekine paralel bir artış göstermedi (yüzde 1,04). 1975'ten sonra özellikle batı Avrupa ülkelerinde, nüfus artış hızında önemli düşmeler oldu. Hatta, İsviçre, Avusturya, İngiltere ve Federal Almanya'da nüfus azalması görüldü. Dünya nüfusunun, tek başına yaklaşık beşte birini barındıran Çin'de nüfus artış hızı, dünya ortalamasının altındadır (1970 - 1975 arasında yılda ortalama yüzde 1,55; 1975 - 1978 arasında 1,34; 1979'da 1,27 ve 1980'de 1,23). Çin'den sonra en kalabalık ülke olan Hindistan'da nüfus, dünya ortalamasının üstünde bir hızla artmaktadır. Bu ülkede 1975'ten sonra uygulanan nüfus planlaması politikası sonucu, hız düzenli olarak azaldıysa da 1980'de dünya ortalamasının yine de üstünde kaldı: Yüzde 1,9.

Dünyanın üçüncü kalabalık ülkesi olan SSCB'de ise nüfus, dünya ortalamasının oldukça altında bir hızla artmaktadır (1970 -1978 arasında yılda ortalama yüzde 0,91; 1979'da 0,96 ve 1980'de 0,54).

1975'te dünyanın beşinci kalabalık ülkesi olan ve sonraki dönemde nüfus artış hızı sürekli ve düzenli olarak düşen Japonya 1978'de altıncı sıradaydı. Onun yerine beşinci sırayı alan Brezilya'nın nüfusu gittikçe yükselen bir hızla (1970 - 1975 arasında yılda ortalama yüzde 2,58; 1975 - 1978 arasında 2,65; 1979'da 2,74 ve 1980'de 3,56) arttı.

Türkiye'de nüfus 1980'de, 1975'e göre 4 389 000 artarak 44 737 000 oldu (yıllık ortalama artış hızı binde 20,7). Nüfus yoğunluğu da km²'ye 50 kişiden (1975), km²'ye 56 kişiye yükseldi. Kent nüfusunun artış hızı binde 30,36; köy nüfusunun artış hızı binde 13,37 oldu. Böylece 1980'de toplam kent nüfusu 19 645 007'ye, toplam köy nüfusu 25 091 950'ye ulaştı. Erkek nüfus 23 066 759, kadın nüfus 21 670 198 olarak beirlendi. 1980'de nüfusun yaş guruplarına göre dağılımı şöyleydi: 0-14 yaş grubunda 17 243 049, 15 - 29 yaş gurubunda 12 391 877, 30 - 64 yaş grubunda 12 935 609, 65'ten yukarı yaş grubunda 2 072 316 kişi. 6 ve daha yukarı yaşlardaki nüfusun (37 601 019 kişi) 12 292 590'ı okuma yazma bilmiyordu (3 896 318 erkek, 8 396 272 kadın)

● *Türkiye'de nüfus planlaması.* Türkiye'deki yüksek nüfus artışı oranının son yıllarda daha da hissedilir bir sorun haline gelmesi nüfus planlamasına ilişkin mevzuatın yeni esaslara bağlanması zorunluluğunu doğurdu. Nüfus planlama ilkelerini, gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyon işlemlerini, acil müdahale halleri ile gebeliği önleyici ilaç ve araçların sağlanma, yapım ve saptanmasına ilişkin hususları düzenleyen yeni bir kanun çıkarıldı (24 mayıs 1983 tarih ve 2827 sayılı) ve bu kanunla, 1 nisan 1965 tarih ve 557 sayılı eski Nüfus Planlaması Kanunu ve 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 472. maddesinin 2. fıkrası yürürlükten kaldırıldı; Türk Ceza Kanunu'nun bazı maddeleri de değiştirildi.

Bir nükleer santralda güvenlik donanımı

nüfus planlaması

Nüfus panlaması, fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları demektir. Devlet nüfus planlamasının öğretimi ile uygulamasını sağlamak için gerekli önlemleri alır. Bu planlama gebeliği önleyici önlemlerle sağlanır. Gebeliğin sona erdirilmesi ve sterilizasyon devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Nüfus planlamasının zorunluluğunun halka duyurulması ve bununla ilgili eğitim, öğretim ve uygulama hizmetleri ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın koordinatörlüğünde, Milli Savunma, Milli Eğitim ve Sosyal Güvenlik bakanlıklarınca bakanlar kurulu kararı ile yürürlüğe konulacak yönetmelik esaslarına göre yerine getirilir. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bu amaçla özel teşkilat kurmaya, gebeliği önleyici ilaç ve araçları sağlamaya, imal etmeye ya da ettirmeye, bunları muhtaç olanlara parasız ya da maliyetinden ucuz fiyatla vermeye, verdirmeye yetkilidir. İlaç ve araçların niteliği, aralarında tıp fakülteleri öğretim üyelerinin de bulunduğu bir komisyonun yazılı görüşü alınarak, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nca saptanır.

kısırlaştırma ve gebeliğin sona erdirilmesi

Kısırlaştırma (sterilizasyon) bir erkek ya da kadının çocuk yapma kabiliyetinin cinsel ihtiyaçlarını tatmine engel olmadan yok edilmesi için yapılan müdahaledir. Kısırlaştırma ameliyatı, tıbbi sakınca yoksa, reşit kişinin isteği üzerine yapılır. Ameliyatın seyri sırasında tıbbi zorunluluk nedeniyle bir hastalığın tedavisi için hadım etmeyi gerektiren hallerde, kişinin rızasına bakılmaksızın hadım etme işlemi yapılabilir.

Gebeliğin onuncu haftası doluncaya kadar annenin sağlığı açısından tıbbi sakınca yoksa, istek üzerine rahim tahliye edilir. Gebelik süresi on haftadan fazlaysa, rahim ancak gebelik annenin hayatını tehdit ettiği ya da edeceği ya da doğacak çocukla onu takip edecek nesiller için ağır sakatlığa neden olacağı hallerde, doğum ve kadın hastalıkları uzmanı ve ilgili daldan bir uzmanın objektif bulgulara dayanan gerekçeli raporları ile tahliye edilir. Hayatı ya da hayati organlardan birini tehdit eden acil durumlardaki müdahale gebe kadının iznine, küçükerde küçüğün rızası ile velinin iznine, vesayet altında bulunup da reşit ya da mümeyyiz olmayan kişilerde reşit olmayan kişinin ve vasinin rızası ile birlikte sulh hakiminin izin vermesine bağlıdır. Rızaları alınacak kişiler evli iseler, kısırlaştırma ya da rahim tahliyesi için eşin de rızası gerekir.

cezalar

Sağlık ve Sosyal Bakanlığı'nca gebeliği önleyici nitelikte olduğu kabul edilmemiş ilaç ve araçları yurt içinde imal edenler, dağıtanlar ya da ticaret amacıyla yurda sokanlar, bu amaçla bulunduranlar yedi aydan iki yıla kadar hapis ve 30-150 bin lira ağır para cezasına çarptırılırlar. Bir kadının rızası olmaksızın çocuğunu düşürten kimseye 7 - 12 yıl ağır hapis cezası verilir. Fiil kadının ölümüne neden olmuşsa faile 15 - 20 yıl, bedeni bir zarara yol açmışsa, 8 - 12 yıl ağır hapis cezası verilir. Gebelik süresi on haftadan fazla olan bir kadının rızasıyla tıbbi nedenler mevcut olmadan çocuğunu düşürten kimse 2-5 yıl hapis cezasına çarptırılır. Rıza gösteren kadına da aynı ceza verilir. Fiil kadının ölümüne neden olmuşsa, fail 5 - 12 yıl, bedeni bir zarara yol açmışsa, 3-8 yıl ağır hapis cezasına çarptırılır. Gebelik süresi on haftadan fazla olan çocuğunu isteyerek düşüren kadına 1-4 yıl hapis cezası verilir. (M)

***NÜKLEER** sıf. — ANSİKL. Nükl. Fiz. *Nükleer enerji.* Nükleer santral yapma programları batı dünyasında olduğu gibi, Japonya'da ve sosyalist ülkelerde de önemli ölçüde gelişti.

Ekonomik olarak işletilebilir uranyum rezervlerinin (SSCB hariç aşağı yukarı 1 650 000 t cevher) yaklaşık dörtte üçü dört devletin elindedir: ABD (500 000 tondan fazla) Güney Afrika (300 000 tondan faz-

Foto. Uzan/Gamma (LAROUSSE)

la), Avustralya (290 000 t), Kanada (167 000 t).
Dünya uranyum üretimi kapasitesi 1980'li yılların ortalarında birkaç katına ulaşacaktır. Çünkü pek çok ülke nükleer santral yapmak istemekte, özellikle daha bağımsız davranmak isteyen bazı petrolcü ülkeler her çareye başvurarak uranyum elde etmenin yollarını aramaktadırlar.
Uranyum zenginleştirme tesisleri çok büyük yatırımları gerektirmektedir. Öyle ki, Fransa'da Pierrelatte'de bulunan ve gaz difüzyonu yöntemiyle çalışan EURODİF zenginleştirme tesisi (Tricastin fabrikası) projesinin başarıya ulaşabilmesi için birçok ülke (Fransa, İtalya, Belçika, İspanya, İran) işbirliği yapmak zorunda kaldı. 1982'den 1985'e kadar yılda yaklaşık 11 milyon izotop ayırma - işleme birimi (yaklaşık olarak yılda 2 670 ton zenginleştirilmiş [yüzde 3,15 oranında] uranyum) üretim yapacak olan bu fabrikanın sipariş listesi daha başlangıçta tamamen dolmuştur. ABD'deki üç tesis 1974'den beri tam kapasiteyle çalışmaktadır.
SSCB'de, iki tesis işler durumdadır. Ayrıca sovyetlerin 1975'den beri Fransa ile bir zenginleştirilmiş uranyum sözleşmesi vardır. Zenginleştirme tesisleri, uzun yapım süresi (7 yıl), uzun vadeli bütçe ve teknik planlama gerektirdiğinden birçok ülke bu işe girişmekte tereddüt etmektedir.
Başta Fransa ve Büyük Britanya olmak üzere Avrupa devletlerinin yoğun çabasına rağmen ABD teknolojik üstünlük bakımından çok öndedir. 1980'lerin başında bile dünyadaki nükleer reaktörlerin yüzde 70'i ve nükleer santralların yüzde 80'i amerikan tekniğinin ürünüydü (hafif sulu zenginleştirilmiş uranyum). 1982'nin başında bütün dünyada toplam gücü 168 856 MW'a erişen 281 nükleer santral vardı. Bu santralların ülkelere göre dağılımı yandaki listede gösterilmiştir. Listeden anlaşılacağı gibi en çok nükleer enerji üreten ülkeler en zengin ülkelerdir: ABD, Japonya, Federal Almanya (kömürü çok olduğu halde), İngiltere, Fransa. Başka enerji kaynağı bulunmadığı ya da enerji kaynağı çok az olduğu için bir kısım küçük ülkeler de (Tayvan, Finlandiya, Belçika, Bulgaristan, Güney Kore) nükleer santral yarışına katıldılar. Hatta linyit bakımından çok zengin olduğu halde, Doğu Almanya elindeki 5 nükleer santrala 12 tane daha eklemek için çalışmaktadır. Hindistan ise, 1982'de çalışır durumda olan 4 santrala 6 santral daha eklemek üzeredir. Türkiye'de 1983 yılında verdiği 3 nükleer santral siparişiyle bu ülkeler arasına katıldı.
Bununla birlikte, 1975'den beri bütün dünyada görülen ekonomik gerileme nükleer santralların artışını yavaşlattı. Ayrıca, birçok ülkede kamuoyunun karşı çıkması da bunda etkili oldu. Bu ülkelerde kamuoyunun başlıca kaygısı çevrenin korunması ve nükleer kirlenmeye karşı güvenlik normlarının güçlendirilmesidir. Gerçekte, nükleer santraller en başta yer seçimi sorununu ortaya çıkarmaktadırlar. Şimdiye kadar birçok ülke, nükleer santralları ıssız yerlerde, bol sulu nehir ve deniz kenarlarında, örneğin burunlarda kurmuşlardır. Çünkü, bu tesisler büyük soğutma suyu tüketmektedirler. Oysa nükleer santralların bugünkü soğutma biçimi, su ortamı için bir tehlike doğurmaktadır. Çünkü, ortama atılan suların sıcaklığı 30° C' den yüksektir. Eğer, santralların buharını soğutmak için, yalnız hava kullanan kuru soğutucular yapılmazsa, yakın gelecekte, suların sıcaklığı yutma kapasitesi, hafif sulu zenginleştirilmiş uranyumlu santralların kurulmasını sınırlandırabilir. O zaman bu teknikle, ancak az nüfuslu bölgelerde nükleer santral yapılabilecektir.
Büyük Britanya, Dungeness burnu gibi deniz kıyılarında nükleer santral kurmaktadır. Bununla birlikte, buralarda oturanların karşı çıkması, yeni santralların yapımını aksatmaktadır. İsveç, bu nedenle santral yapımını azaltmak zorunda kalmıştır.
Ekolojik hareketlerden kaynaklanan bu karşı koymalar, ABD, Japonya ve Batı Avrupa'da nükleer programları açıkça yavaşlatmıştır. Yalnız Fransa, bu konudaki programını hızla gerçekleştirmektedir.

NÜKLEER SANTRALLAR
(1.1.1982)
(Kurulu güç MW olarak verilmiştir. Parantez içindeki rakamlar tesis sayısıdır.)

Ülkeler	*kurulu güç*		*yapım halinde*		*sipariş halinde*		*hizmetten çıkan*		*iptal edilen*	
ABD	61 105	(78)	85 459	(74)	18 376	(15)	765	(28)	104 846	(94)
FRANSA	22 797	(30)	29 846	(26)	2 249	(2)	125	(3)	2 006	(2)
JAPONYA	17 342	(25)	8 434	(9)	6 859	(8)	38	(2)	0	(0)
SSSC	16 000	(37)	25 380	(25)	34 900	(32)	0	(0)	0	(0)
FED. ALMANYA	10 358	(15)	11 305	(10)	6 525	(5)	670	(5)	1 325	(2)
İNGİLTERE	9 655	(33)	5 918	(9)	1 300	(1)	56	(2)	3 960	(6)
İSVEÇ	6 738	(9)	3 160	(3)	0	(0)	12	(1)	200	(1)
KANADA	5 823	(11)	7 684	(11)	3 394	(4)	0	(0)	0	(0)
FİNLANDİYA	2 287	(4)	0	(0)	1 000	(1)	0	(0)	0	(0)
TAYVAN	2 885	(3)	0	(0)	1 320	(3)	0	(0)	0	(0)
İSPANYA	9 595	(10)	6 223	(6)	0	(0)	0	(0)	969	(1)
İSVİÇRE	3 174	(3)	0	(0)	6 223	(6)	10	(1)	0	(0)
DEM. ALMANYA	3 960	(9)	1 320	(3)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
BELÇİKA	1 755	(4)	3 996	(4)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
İTALYA	1 502	(4)	2 058	(3)	1 964	(2)	0	(0)	0	(0)
BULGARİSTAN	1 320	(3)	1 440	(2)	5 000	(5)	0	(0)	0	(0)
HİNDİSTAN	860	(4)	940	(4)	470	(2)	0	(0)	0	(0)
ÇEKOSLOVAKYA	826	(2)	3 026	(7)	7 320	(9)	143	(1)	0	(0)
YUGOSLAVYA	664	(1)	0	(0)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
GÜNEY KORE	595	(1)	7 003	(8)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
HOLLANDA	531	(2)	0	(0)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
ARJANTİN	367	(1)	1 394	(2)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
PAKİSTAN	140	(1)	0	(0)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
BREZİLYA	0	(0)	3 307	(3)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
GÜNEY AFRİKA	0	(0)	1 914	(2)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
MACARİSTAN	0	(0)	1 760	(4)	2 000	(2)	0	(0)	0	(0)
MEKSİKA	0	(0)	1 348	(2)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
ROMANYA	0	(0)	1 125	(2)	685	(1)	0	(0)	0	(0)
FİLİPİNLER	0	(0)	650	(1)	0	(0)	0	(0)	0	(0)
KÜBA	0	(0)	440	(1)	440	(1)	0	(0)	0	(0)
POLONYA	0	(0)	440	(1)	1 440	(2)	0	(0)	0	(0)
TÜRKİYE	0	(0)	0	(0)	3 000	(3)	0	(0)	0	(0)
LİBYA	0	(0)	0	(0)	320	(1)	0	(0)	0	(0)
İRAN	0	(0)	0	(0)	0	(0)	0	(0)	9 712	(8)
LÜKSEMBURG	0	(0)	0	(0)	0	(0)	0	(0)	1 300	(1)
AVUSTURYA	0	(0)	0	(0)	0	(0)	0	(0)	724	(1)
DÜNYA	168 856	(281)	227 641	(238)	102 225	(103)	1 819	(43)	125 042	(116)

Batı ülkelerinde nükleer santrallara karşı yapılan gösterilerden bir sahne

Birçok ülke, zenginleştirilmiş uranyum ihtiyacının artışını önemli ölçüde hafifletmek amacıyla tükettiğinden daha çok nükleer madde üreten reaktörler geliştirmiştir (Fransa'da süper - Phénix programı). Bu yöntem, bütün uranyum atomlarından faydalanmayı, böylelikle doğal uranyum cevherlerinin enerji değerini 50 kat artırmayı, böylece gelecekte zenginleştirilmiş uranyum sağlama zorluklarından ve özellikle hızlı fiyat artışlarından korunmayı sağlamaktadır. Fakat aşırı radyoaktiviteden ve plütonyumun işlenmesi sırasında meydana gelebilecek patlamadan dolayı, bu tür santrallar çevre için büyük tehlike yaratmaktadır. (LM)

Nükleer Elektrik Santralları Kurumu (NELSAK), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 4 kasım 1983 tarih ve 166 sayılı kanun hükmünde kararnameyle -17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasaya dayanılarak- kuruldu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı olan Kurumun merkezi, Ankara'dadır. Sermayesi 400 milyar lira (tamamı devlete ait) olan Nelsak, devletin elektrik enerjisi üretim politika ve planlamalarına uygun olarak nükleer santraller kurmak ve bu santrallardan elektrik üretmekle görevlidir. (M)

NÜKLEOTİT i. (fr. *nucléotide*). Biyokim. Bir nükleozitin fosforik asitle birleşmesinden meydana gelen ve nükleik asitlerin bileşimine giren protit. (L)

***NÜRNBERG,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent ve Orta Franken yönetim bölümünün merkezi. — 482 552 nüf. (L)

***NYERERE** (Julius Kambarage), tanzanyalı devlet adamı. — Devlet başkanı ve başbakan olarak önemli ekonomik sorunlarla karşı karşıya kaldı. Obote'nin Uganda'da iktidara dönmesine yardım etti. Namibya konusunda Güneybatı Afrika Halk Örgütü SWAPO'nun lideri Nujoma'yı destekledi. Ekim 1980 başkanlık seçimlerinde yeniden devlet başkanlığına seçildi. (M)

***NYİREGYHAZA,** Macaristan'da kent. — 107 000 nüf. (L)

***NYKÖPİNG,** İsveç'te kent. — 62 000 nüf. (L)

Foto. Melloul/Sygma (LAROUSSE)

*OAHU, Polenezya'da ABD'ye bağlı Hawaii takımadalarında ada. — 631 000 nüf. (L)

*OAKLAND, ABD'de (California) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 3 226 867 nüf. (San Francisco dahil). [L]

OAKVİLLE, Kanada'da (Ontario) kent. Toronto'nun güneybatısında. 68 950 nüf. Makina sanayii. (L)

OATES (Joyce Carol), amerikalı kadın yazar (Lockport 1938). Öykülerinde (*Beden* [1969], *Kabul Edilen Arzular* [1976]) ve romanlarında (*Onlar* [1969], *Neylersen Eyle Beni* [1973]), Çağdaş Amerika'nın şiddet ve adaletsizliklerini çarpıcı bir biçimde sergiledi. (L)

***OAXACA** ya da **OAXCACA DE JUAREZ,** Güney Meksika'da kent ve Oaxaca eyaletinin başkenti. — 99 000 nüf. Müze. (L)

OBEİD (El-), Sudan'da kent. Hartum'un güneybatısında Kordofan ilinin yönetim merkezi. 90 073 nüf. (L)

***OBERHAUSEN,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 231 141 nüf. (L)

***OBERON** (Estelle Merle O BRİEN THOMPSON **Merle** - denir), ingiliz kadın sinema oyuncusu. — (öl. Los Angeles 1979). [L]

***OBİHİRO,** Japonya'da (Hokkaido) kent. — 132 000 nüf. (L)

***OBOTE** (Apollo Milton), ugandalı devlet adamı. — Ekim 1978'de Tanzanya ordusundan bir grup asker Uganda'ya girdi ve şubat 1979'da Masaka'yı ele geçirdi. Bu askerlere, Obote'yi destekleyen ugandalılar da yardım etti. İdi Amin'in kaçmasından sonra, önce Yusuf Lule, ardından Godfrey Binaisa başkan oldu. Mayıs 1980'de, Binaisa askeri bir darbeyle devrildi. Obote sürgünden döndü. Aralık 1980'de yapılan seçimlerde Obote'nin partisi *Uganda People's Congress* (Uganda Halk Partisi) seçimi kazandı. Obete yeniden cumhurbaşkanı oldu. (L)

***OBRUK,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 981 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 708 nüf. (1980). [M]

***OCAK** i. — ANSİKL. **1975** (30 ocak) İzmir'den Yeşilköy'e gelen THY'nin F-28 tipi yolcu uçağı (Bursa) Yeşilköy açıklarında denize düştü, 41 kişi öldü. — **1977** (3 ocak) Irak - Türkiye petrol boru hattı işletmeye açıldı. — **1980** (1 ocak) Ordu uyarı mektubu verdi. — **1981** (5 ocak) Atatürk yılı başladı. (M)

OCAKLI, Hatay ilinde, Dörtyol ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 6 000 nüf. (1980). Belediye. (M)

***OCAMPO** (Victoria), arjantinli kadın yazar. — (öl. Buenos Aires 1979). [L]

***ODA** i. Huk. Serbest meslek adamlarını içinde toplayan resmi birlik: *Ticaret odası. Tabip odası.* (Bk. ANSİKL.)

— Nükl. Bk. ANSİKL.

— ANSİKL. Huk. Genellikle «oda» adıyla anılan meslek kuruluşları kanunla kurulurlar ve kamu kuruluşu niteliğindedirler. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra yapılan hukuki düzenlemelerin bütünü içinde uyum sağlayacak biçimde, bu kuruluşlarla ilgili kanunlarda değişiklikler yapan kanun hükmünde kararnameler çıkarıldı. 2 mayıs 1983 tarih ve 63 sayılı kanun hükmünde kararname ile, 8 mart 1950 tarih ve 5590 sayılı Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Ticaret Borsaları ve Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirildi ve bu kanuna bazı maddeler eklendi. Kanun hükmünde kararname ile Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği, odalar ve borsalar arasındaki birlik ve dayanışmayı sağlamak, mesleği genel çıkarlara uygun biçimde geliştirmek, oda ve borsa mensuplarının mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, meslek disiplinini ve ahlakını korumak amacıyla kısa adı «Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği» (TOBB) olan mesleki bir üst kuruluş kuruldu. Odalar, borsalar ve TOBB, kuruluş amaçları dışında hiçbir faaliyet gösteremezler, gösteri yürüyüşü düzenleyemezler; siyasetle uğraşamazlar; siyasi partiler, sendikalar ve derneklerle ortak hareket edemezler; genel ve yerel seçimlerde belli adayları destekleyemezler. İlgili bakanlığın odalar, borsalar ve TOBB'nin karar ve işlemleri hakkındaki tasarruflarına, bunların görevli organları tarafından uyulması zorunludur. Yasaklamalara uymayan odalar, borsalar ve TOBB'nin zorunlu organlarının görevine son verilmesine ve yerlerine yenilerinin seçilmesine Adalet Bakanlığı'nın; Ticaret Bakanlığı'nın teklifi üzerine ya da doğrudan doğruya isteği uyarınca, bu kuruluşların bulundukları yer cumhuriyet savcılığının açacağı dava üzerine, o yerdeki asliye hukuk mahkemesince karar verilir. Yargılama basit usule göre yapılır ve en geç üç ay içinde sonuçlandırılır. 25 mayıs 1983 tarih ve 65 sayılı kanun hükmünde kararname ile, 23 ocak 1953 tarih ve 6023 sayılı Türk Tabipler Birliği Kanunu'nun; 19 nisan 1983 tarih ve 66 sayılı KHK ile, 27 ocak 1954 tarih ve 6235 sayılı Türk Mühendis ve Mimar Odaları Kanunu'nun; 18 mayıs 1983 tarih ve 67 sayılı KHK ile, 6 mayıs 1957 tarih ve 6964 sayılı Ziraat Odaları ve Ziraat Odaları Birliği Kanunu'nun; haziran 1983 tarih ve 68 sayılı KHK ile, 9 mart 1954 tarih ve 6343 sayılı Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun'un; 16 mayıs 1983 tarih ve 69 sayısı KHK ile, 25 ocak 1956 tarih ve 6643 sayılı Türk Eczacıları Birliği Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirilip bu kanunlara yeni maddeler eklenerek tüm kamu kurumu niteliğindeki mesleki kuruluşların yapılarına hukuki paralellik getirildi.

— Nükl. *Odalar ve sayaçlar.* Nükleer fizik ve temel tanecikler fiziğinde çok yaygın bir kullanım alanı olan, belli bir ortamdan geçen yüklü taneciklerin önce kaydedilmesini, sonra gözlemlenmesini sağlayan, deneysel düzeneklerden oluşmuş görmeli detektörler üzerinde yapılan sistemli inceleme, bu düzeneklere yeni uygulama alanları açılmasını sağladı. Nötronlar ve gamma ışınları gibi nötr taneciklerin durumlarını saptama imkânı verecek şekilde uyarlanmış olmaları, özellikle telli odaları tıp ve biyolojinin bazı dallarında değerli bir araç durumuna getirdi. Bu düzenekler sayesinde, ilk detektör olarak fotoğraf filmi kullanan klasik tekniklerde gerekli olandan daha düşük dozlarda X ışını radyografisi yapılabilmektedir.

Yüksek enerjiler fiziğinin sorunlarını, ideal detektörün özelliklerini sayarak açıklamak mümkündür:

— Yüklü ve nötr tanecikleri tanıma gücü;

— Taneciklerin zaman ve mekân içindeki yollarının kaydedilmesi;

— Son derece küçük ölü zaman.

Gerçek detektörlerin değişik kategorileri, yüksek bir duyarlılıkta, şu özelliklere sahiptir:

— Çerenkov sayaçları iyi bir tanım sağlarlar; ilkeleri ,bir yüklü taneciğin, kırılma indisi *n* olan bir ortamdan geçerken yaydığı ışığı tanımlamasına dayanır; bunun için, *v* taneciğin bu ortam içindeki hızı ve *c* ışığın boşluktaki hızı olmak ü-

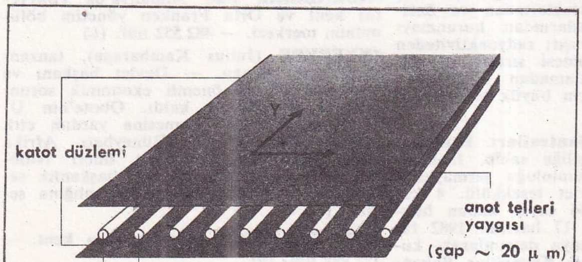

Çokteli orantılı oda. Gazlı ortamı iyonlaştıran yüklü taneciğin X koordinatı, en yakın anot teliyle ölçülür.

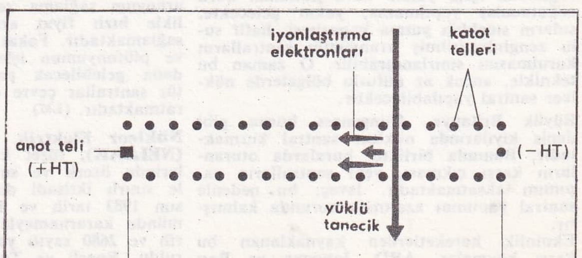

Türevli bir oda biriminin çalışma ilkesi. Anottan başlayarak gittikçe azalan potansiyellere geçen katot telleri bir elektrik alanı yaratır; bu alan, iyonlaştırıcı bir tanecikle serbest hale getirilen elektronlara türev yerinde sabit bir hızla göç etme imkânı sağlar, sonra da dedektör ödevi gören anot telinin yakınında bir çığ gibi akış olgusu yaratır.

zere, $v>c/n$ olması gerekir;

— Kabarcıklı odaların çok iyi bir mekân rezolüsyonu vardır; (yaklaşık η m).

— Sintilasyon sayaçları da mükemmel bir zaman rezolüsyonuna sahiptir (yaklaşık 10^{-9} sn). Aynı detektör içinde bilgilerin duyarlılığı ve kullanımlarındaki hızı bağdaştırmak Cern'de, Georges Charpak'ın çoktelli orantılı odaları (ÇOO) bulmasından sonra gerçekleştirilmiştir. ÇOO içinde, tel örgülerinden oluşan iki katot plakası arasına yerleştirilmiş paralel ve eşit mesafeli anot telleri bulunur (şek. 1). ÇOO'daki katot plakaları, bağımsız detektörler olarak çalışan anot tellerine (ya da duyarlı teller) 1 sm kadar mesafededirler. Odanın içine argon gibi bir soy gaz ve metan ya da izobütan gibi bir organik gaz doldurulmuştur. Her tel bağımsız bir orantılı sayaç oluşturur ve sürekli çalışır. Türevli (ya da güçlü) odalar orantılı odaların değişik bir türüdür. Türevli odalarda, yüklü taneciklerin gaz ortamından geçerken yarattıkları iyonlaşma elektronları, bir anot teli tarafından algılanmadan önce elektrik alanı içinde sabit bir hızla göçederler; türev zamanın ölçülmesi tele mesafe bilgisini aktarır (şek. 2).

Türevli odaların ÇOO'lara göre iki büyük avantajı vardır:

a) Rezolüsyonun artırılması ·(250 η m'ye karşılık 50 η m);

b) Birkaç yüz metrekarelik alanlar kaplayacak detektörlere göre daha küçük boyutlu büyük detektör imal edilmesi.

Katotlar bazen, anot tellerine dik, yaklaşık 1 sm enindeki iletken bantların bir araya getirilmesinden oluşmuştur. Bu bantlar üzerinde yaratılan işaretlerin tanımı ve kaydı, «ağırlık merkezi» denilen bir yöntem kullanılarak büyük bir duyarlılıkla (yaklaşık 100 η m) Y koordinatının ölçülmesini sağlar. Nihayet, taneciklerin tanımı (uzunluk biriminde enerji kaybı ölçülmesine dayanır) ile yol detektörlüğü fonksiyonlarını birleştiren ve hareket miktarlarını ölçen zaman projeksiyonlu odalar (*Time Projection Chamber*) telli odaları hemen hemen eksiksiz bir detektör durumuna getirebilecek bir katkı sayılabilir. Bugün telli odaların gelişme aşaması, yüklü taneciklerin yollarını kaydetme amacıyla yapılmış detektörlerin bütünleyici kısmı olma yönündedir. Bunlar, kıvılcımlı odaların yerini tamamen almışlar, aynı zamanda büyük kabarcıklı odaların çevresinde kullanılmaya başlamışlardır ve tanecikler fiziğinin temel aracı olarak, iyi araştırılmamış alanlarda gitgide artan bir önem kazanmaktadırlar. (L)

***ODAVARA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 157 000 nüf. (L)

***ODENSE,** Danimarka'da liman kenti ve Odense yönetim bölgesinin merkezi. — 168 528 nüf. Besin sanayii. (L)

***Odeon Tiyatrosu,** Paris'te 1797'de kurulan tiyatro. — 1971'de Théâtre national de l'Odéon (Odéon Ulusal Tiyatrosu) adını aldı. 1978'de yeniden Comédie - Française'e bağlandı. (L)

***ODESA** ya da **ODESSA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) liman kenti. — 1 046 000 nüf. (L)

***ODESSA,** ABD'de (Texas) kent. — 81 000 nüf. (L)

***ODUBER QUİROS** (Daniel), kosta rikalı avukat ve devlet adamı. — Cumhurbaşkanlığı görevi 1978'de sona erdi. Yerine muhafazakâr Rodrigo Carazo Odio cumhurbaşkanı oldu. (L)

***OF,** Trabzon ilinde ilçe. — 81 038 nüf., 78 köy. İlçe merkezi 4 037 nüf. (1980). [M]

***OFFENBACH,** Batı Almanya'da (Hessen) kent. — 113 139 nüf. Besin sanayii. (L)

***OFLAZOĞLU** (A. Turan), türk tiyatro yazarı. — 1975'ten sonraki dönemde de, bir yandan Osmanlı tarihinin çeşitli dönemlerini konu edinen oyunlar yazdı, bir yandan da Batı şair ve yazarları üzerine incelemeler yayımladı, yeni şiir çevirileri yaptı. Yeni eserleri: *Rilke'den Seçme Şiirler* (şiir çevirileri ,1976), *Shakespeare* (monografi, 1977), *Molière* (monografi, 1978), *Elif Ana* (oyun, bas. 1979), *Kösem Sultan* (oyun, bas. 1980; 1982 Avni Dilligil Tiyatro Ödülü), *Ney ve Kılıç, III Selim* (oyun, bas. 1983). [M]

***OFLUOĞLU** (Mücap), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni. — 1979'a değin İstanbul Şehir Tiyatroları'nda *Ömür Satan Hüsamettin Çelebi* (1974), *Pazartesi - Perşembe* (1975) adlı oyunlarda başrol oynadı. 1975'te Molière'in *Cimri*'sini, 1976'da *Tartuffe*'ünü ve 1979'da daha önce hep *Merakî* adıyla adaptasyonu oynanmış olan *Hypocondriaque*'ını *Hastalık Hastası* adıyla Türkiye'de ilk kez sahneye koydu ve bu üç oyunda başrolü oynadı. 1979'da bir süre Yönetim Kurulu üyeliği yaptıktan sonra İstanbul Şehir Tiyatroları'ndan ayrıldı. 1981'de Küçük sahne'nin 30. Kuruluş yıldönümünde Ortaoyuncular'dan aldığı çağrı üzerine *Eski Moda Komedya* adlı oyunu sahneye koydu ve oynadı. 1983 martında, Hisar Eğitim Vakfı adına 40. sanat yılını bir jübileyle kutlayan Ofluoğlu, toplanan gelirle, İstanbul Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümü öğrencilerine burs vermeye başladı.

Fotoğraftaki Çocuk (1982) adlı kitabında, 1945'ten beri çeşitli dergilerde yayımlanmış şiirlerinin bir bölümünü topladı. (M)

***OFTALMOLOJİ** i. — ANSİKL. *Göz anatomisi* alanında yapılan son araştırmalar görme sinirini besleyen bir merkez atardamarın bulunmadığını gösterdi. Bu sinirin beyin - omurilik zarlarındaki atardamarcıklarla beslendiği anlaşıldı. Elektron mikroskobuyla, özellikle tarayıcı *(scanning)* elektron mikroskobuyla yapılan incelemeler ağtabaka (retina) hücre yapısının ve buradaki pigmentli epitelyumun hücrelerarası bağlantılarının daha iyi tanınmasını sağladı. *Göz fizyolojisi*, görme sinirinde plazma dışı bir iletimin varlığını ortaya koydu. Yani bu sinir boyunca birtakım maddeler taşınmaktadır. Bu akım ancak anoksi ve genel anestezi altında duraklar.

Öte yandan, göz billuru dışındaki tüm göz dokularında immünoglobülinler (bağışıklık maddeleri) bulundu; bunlar saydam tabaka, damar tabaka ve konjonktivada çok yüksek yoğunlukta (serumdakinin 1,5 katı) olduğu halde kirpiksi cisim ,iris ve ağtabakada en düşük düzeydedir.

Oftalmolojide *fonksiyonların araştırılması* da önemli gelişmeler gösterdi. Flüoresanslı göz anjiografisi renkten ve birtakım yapıları göstermeme yöntemlerinden yararlanarak göz dibindeki çeşitli yapıları daha iyi tanımlamayı sağlar. Yöntemlerin otomatikleşmesi damar ve ağ tabakalardaki damarlanışın ayrımlarını filme alma ve televizyon teknikleri sayesinde aynı görüntüyü tekrar ekrana getirip asistanlara inceletme imkânı verir. Görme sinirinin başlangıcının anjiografisi üçlü bir damar sisteminin varlığını ortaya koyar.

İnfraruj ile ağ tabaka filminin çekilmesi damar tabaka melanomalarını ortaya çıkarmaya yarar.

Goldmnn'ın *kinetik perimetri* ölçümü tamamen otomatikleştirilebilir kişinin sabit bakması sesli bir sistemle denetlenirse daha güvenli sonuçlar alınır.

A tipi okülo -orbiter (çok yönlü) veya B tipi (yaygın) *ultrasonografi* (veya ekografi) lezyonları daha iyi tanımlamaya yarar, *Tomodensitometre* veya tarayıcı, göz, göz çukuru, görme siniri ve kiyazma (görme sinirleri çaprazı) tümörlerini araştırmakta kullanılır.

Göreçli (speküler) biyomikroskop canlıda saydam tabaka endotelyum hücrelerinin gözlemlenmesini kolaylaştırır: Hücre yoğunluğu hastanın yaşı ile ters orantılıdır. *Keratopakimetri* saydam tabakanın kalınlığını belirlemeye yarar. Bu muayenelerden saydam tabaka ve göz billuru nakillerinde ameliyat öncesi hazırlıkta yararlanılır.

Basınçlı hava ile tonometri göze dokunmadan göz basıncının ölçülmesini sağladığından mikrop kapmayı da önler.

Saydam tabakanın duyarlığı en iyi *elektroesteziometre* ile değerlendirilir. TNO testi (stereoskopik görme testi) ve stereogram, stereoskopik görmenin incelenmesini kolaylaştırır. Belirli çapta alanı gösteren gözlükler sayesinde süt çocuğunda ambliopi (bulanık görme) kanıtlanabilir.

Optik aletlerde de çok büyük ilerleme sağlanmıştır.

Artık gözlükler daha yüksek eksenli camlarla, yapılabilmekte, bu da eşit güçte, daha ince ve daha hafif cam taşınmasına imkân vermektedir.

Işığa duyarlı camlar (güneşte koyulaşan camlar) yaygınlaştı; ayrıca kademeli mültifokal (çok odaklı) camlar da, kullanılmaya başladı. Bunlarda yan kısımlarda şekilleri bozuk gösteren kusurlar da oldukça azaldı. *Hema*'dan (hidrosietilmetakrilat) yapılan yumuşak mercekler (lens) büyük başarı kazandı. Günümüzde en çok verilen ve taşınan mercekler bunlardır. Kimyasal yolla mikroplardan arındırılmaları da bunların kullanılma süresini uzatmıştır. Nem dereceleri değişik olabilir: Yüzde 70 veya 80 oranında su tutan hidrofil lensler gündüz ve gece *sürekli* olarak taşınabilir. Çok ince mercekler de uzun süre taşınabilir ve taşınmaları daha rahattır. Lentiküler mercekler ise katarakt ameliyatı olanlarda, ağır miyop ve hipermetroplarda kullanılır. Burma mercekler ise astigmatlarda kullanılır, bunlar eğik düzlemlidir ve eğim yönleri, astigmatizm gösteren silindir eksenini sabit tutmaya yarar.

Mercekler tıbbi alanda da uygulanabilir: Bazı yaralanmalarda yüzde 70'lik düz merceklerden saydam tabakayı korumak için ağrı dindirici pansuman olarak veya bir ilacın etkisini artırmak için (örneğin pilokarpin) depo olarak yararlanılabilir.

Oftalmolojide ilaçla tedavide de gelişmeler oldu. Glokom tedavisi için yeni tip gözdamlaları ortaya çıktı. Betaoloker etkili maddeler ön oda sıvısı salgısını azaltır ve göz tansiyonunda bir düşüşe yol açar ve bu arada istenmeyen etkiler de gözlenmez. *Ocusert* küçük saydam bir pastil olup incedir, pilokarpin gibi aktif bir madde içerir. Konjonktiva köşesine yerleştirilerek ilacı sürekli vermesi sağlanır. Pastil yedi günde bir değiştirilir ve her gün yapılacak damla tedavisine gerek kalmaz.

Göz cerrahisi, mikrocerrahinin bu alanda yaygınlaşmasıyla tam bir devrime uğradı. Ameliyatlarda mikroskobun sürekli kullanılması ve aygıtların minyatürleşmesi (Vannas makası) ameliyat tekniklerini geliştirerek riskleri azalttı.

Sehpalı mikroskoplar veya tavana asılan mikroskoplar sterilize edilebilir. Bunlar elektrikli bir pedal sistemi ile kumanda edilerek cerraha rahat çalışma olanağı sağlar. Asistanlara veya ameliyatı izlemek isteyen kişilere kolaylık sağlamak için bunlara stereoskopik görünüme imkân veren okülerler de takılabilir.

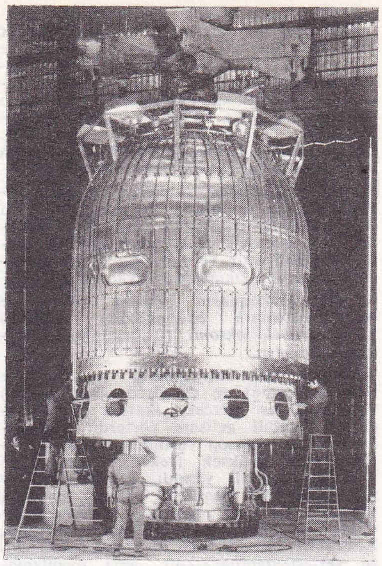

Bir kabarcıklı oda ve kubbesi

Turan OFLAZOĞLU

Mücap OFLUOĞLU

Foto. Cern (LAROUSSE) ; X (2) [MEYDAN]

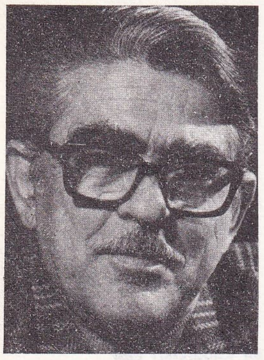

Ümit Yaşar OĞUZCAN

Bertil G. OHLIN

Nurettin OK

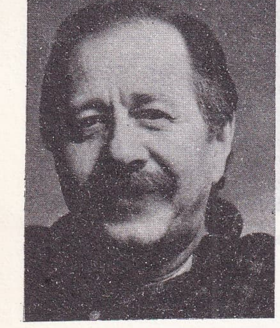

Ahmet OKTAY

Vitreofaj veya *brutör* adlı aygıt bir mikrokanülden ibarettir; göz içine sokularak ameliyat sırasında emmeye, kesmeye ve gerekli ilaçları şırınga etmeye yarar. Çocukta doğuştan katarakt varsa ya da kanama veya iltihap yüzünden camsı cisim saydamsızsa veya tehlikeli bağlantılar oluşmuşsa mercek bu aletle çıkarılabilir. Camsı cismin yerine de cansız ve saydam bir madde olan silikon yerleştirilir.

Saydam tabakadan geçilerek yapılan iridektomi, açı daraltma yoluyla glokomda önleyici veya iyileştirici bir tedavi şeklidir. Bu ameliyat dikiş gerektirmeyen hızlı bir ameliyattır ve hastanın kısa zamanda hastaneden çıkmasına imkân verir.

Kronik glokomların cerrahi tedavisinde *trabekülotominin* (trabekülün kesilmesi) yerini *trabekülektomi* (trabekülün çıkarılması) almıştır.

Katarakt tedavisi, kesme tekniklerinde (tersine kesme) ve dikişlerde (tek iplikle) olduğu kadar mercek çıkarma işlemlerinde de önemli gelişme gösterdi. *Fakofajlar* dışında ultrason yardımıyla *fakoemülsifikasyonlar* (yüksek frekanslı titreşimlerle kenar kesimi) yapıldı. Bunlar yeni ve ileri düzeydeki kapsülsüz mercek çıkarma teknikleridir. *Göz merceği nakilleri* de oldukça ilerledi: Şimdi göz içi protezler, kataraktlı mercek çıkartıldıktan sonra göze yerleştirilebilmektedir, ama uygulamalar henüz sınırlıdır.

Şaşılık cerrahisi Cüppers «ip ameliyatı» nın genelleşmesiyle değişikliğe uğradı. Takılan ip göz devindiren kasın göz küresine bağlı temas yayını artırır.

Bunlardan başka yakutlu laserin (kırmızı ışık) yerini alan *argonlu laser*'in (yeşil ışık) oftalmolojide kullanımından da söz etmek gerekir. Yeşil ışık damar tabakadaki damarlar tarafından iyi emilir, ağtabaka (yırtıklar) ve damar lezyonlarının tedavisinde çok işe yarar. Işıkla dondurma tedavisinden sonra elde edilen nedbe, ağtabakanın derin tabakalara yapışmasını artırır ve göz ameliyatı yapılan şeker hastalarında korkulan yan etkilerin ortaya çıkmasını önler. Bunlar iris ve konjonktiva lezyonlarının tedavisinde de kullanılır; kronik glokom tedavisinde de denenebilir (laserle *trabekül ponksiyonu*). [L]

***OGAKİ**, Japonya'da (Honşu) kent. — 135 000 nüf. (L)

***OGBOMOŞO**, Nijerya'da (Batı bölgesi) kent. — 432 000 nüf. (L)

***OGDEN**, ABD'de (Utah) kent. — 169 000 nüf. (L)

***OĞUZ**, Erzincan ilinde, Kemah ilçesine bağlı bucak. — 2 143 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 227 nüf. (1980). [M]

***OĞUZ**, Siirt ilinde, Beşiri ilçesine bağlı bucak. — 3 422 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 626 nüf. (1980). [M]

***OĞUZ** (Orhan), türk iktisatçısı ve siyaset adamı. — Milletvekilliği 1977'de sona erdi. Aynı yıl İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi başkanı oldu. 1982' de aynı akademinin üniversiteye dönüştürülmesiyle kurulan Marmara Üniversitesi'nin rektörlüğüne atandı. (M)

***OĞUZCAN** (Ümit Yaşar), türk şairi. — 1976'dan sonra, kendi şiirlerinden seçmeleri bir araya getirdiği iki kitap yayımladı: *Acılar Denizi* (1977) ve *Şiirde 40 Yıl* (1982). *En Eski Yalnızlığımdır Aşk Benim*'de (1978) 1977 - 1978 arasında yazdığı şiirlerini, *Dikiz Aynası*'ndaysa 1983'te yazdığı şiirleri topladı. *Bütün Şiirleri*'nde ise (3 cilt, 1983) *Dikiz Aynası*'ndakilerin dışında kalan tüm şiirleri yer aldı. (M)

***OĞUZELİ**, Gaziantep ilinde ilçe. — 37 903 nüf., 90 köy. İlçe merkezi 7 847 nüf. (1980). [M]

***OHİO**, ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 10 797 419 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***OHİRA** (Masayoşi), japon siyaset adamı. — (öl. Tokyo 1980). [L]

***OHLİN** (BERTİL G.), isveçli iktisatçı. — (öl. Stockholm 1979). Stockholm Yüksek Ticaret Okulu'nu bitirdikten sonra doktora yaptı. Çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra, Stockholm ve Kopenhag üniversitelerinde ders verdi. 1944 - 1967 arasında Liberal Parti'nin başkanı olan Ohlin, 1938 - 1944 arasında milletvekili, 1944 -1945'de ticaret bakanı, 1945 - 1970 arasında senatör oldu. 1948 - 1960 ve 1969 -1970 yıllarında Avrupa Konseyi, 1955 - 1970 arasında Kuzey Konseyi üyeliklerinde bulundu. Yoksul ülkeler için bile yararlı olduğunu düşündüğü serbest mübadeleyi savundu. İktisat bilimine yaptığı en önemli katkı, kaynakların kullanımı, konjonktür ve gelir dağılımı sorunlarını uluslararası niteliğini aydınlatmak oldu. Bu çalışmalarıyla Ohlin, 1977 Nobel İktisat Bilimleri Ödülü'nü, ingiliz meslekdaşı James Edward Meade* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L).

***OİSE Yönetim Bölgesi**, Fransa'da, Paris havzasında yönetim bölgesi. — 606 320 nüf. Merkezi: *Beauvais*. (L)

***OİSSEL**, Fransa'da Seine - Maritime yönetim bölgesinde komün. — 11 860 nüf. Kimya sanayii. (L)

***OİTA**, Japonya'da (Kyuşu) liman kenti ve il yönetim merkezi. — 261 000 nüf. Demirçelik ve petrokimya sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

OK (Nurettin), türk siyaset adamı (Çankırı 1928). İstanbul Hukuk Fakültesi'nden sonra İ. İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi. Çankırı'da bir süre gazetecilik yaptı. 27 Mayıs öncesinde Çankırı belediye başkanlığına seçildi. 1961'de AP'den Çankırı milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1965 seçimlerinde meclisteki yerini koruyan Ok, meclis başkanvekili oldu. 1973'te Naim Talu hükümetinde bayındırlık bakanlığına getirilinceye değin bu görevini sürdürdü. 1973 ve 1977 seçimlerinde yine AP'den Çankırı milletvekili seçildi. 1975'te kurulan ilk Milliyetçi Cephe hükümetinde imar ve iskân bakanı olarak görev yaptı. Parlamentodaki görevi 12 Eylül Harekâtı'yla sona erdi. (M)

***OKAY** (Haşim Nezihi), türk şairi ve yazarı. — *Ömrümden Yapraklar* (1978) adlı kitabında 1935'ten sonraki şiirlerini topladı. (M)

***OKAYAMA**, Japonya'da (Honşu) kent. — 524 000 nüf. (L)

***OKAZAKİ**, Japonya'da (Honşu) kent. — 211 000 nüf. (L)

***OKLAHOMA**, ABD'nin merkezi güneyinde eyalet. — 3 025 266 nüf. (L)

***OKLAHOMA CİTY**, ABD'de kent ve Oklahoma eyaletinin merkezi. — 403 213 nüf. (L)

OKTAY (Ahmet), türk şairi (Ankara 1933). Lise öğrenimini yarıda bıraktı (1951). Bir süre İstatistik Genel Müdürlüğü'nde çalıştı. Sonra İstanbul'da gazeteciliğe başladı. Daha sonra TRT Haber Merkezi'nde görev aldı. 1976'da bu görevinden ayrılan Oktay Akajans ve Dünya gazetesinde haber müdürlüğünde bulundu. 1980'de yeniden TRT'ye dönen ve 1982'de bu görevinden emekliye ayrılan Oktay, Milliyet gazetesinde çalışmaya başladı. İlk şiiri 1948'de Gerçek dergisinde yayımlandı. Daha sonra, dönemin başlıca sanat - edebiyat dergilerinde görünen şiir ve yazılarıyla tanındı. 1950 - 1960 arasında destansı bir şiir kurma yönelimi gösteren Oktay, 1960'tan sonra sözcük oyunlarına kapılmayan, deformasyonlara yer vermeyen, bilinçle arayan bir deneyci kimliği gösterdi. Şiir sanatı ve türk şiiri üzerine inceleme yazılarıyla da dikkat çekti. Şiir kitapları: *Gölgeleri Kullanmak* (1963), *Her Yüz Bir Öykü Yazar* (1964, 1965 Yeditepe Şiir Armağanı), *Dr. Kaligari'nin Dönüşü* (1966), *Sürgün* (1979), *Sürdürülen Bir Şarkının Tarihi* (1981), *Kara Bir Zamana Alınlık* (1983). Öteki eserleri: *Dişi Kurt* (basılmadı, 1974'te Devlet Tiyatrosu'nca Ankara'da sahnelendi), *Bir Arayışın Yazıları* (denemeler 1981), *Yazın, İletişim, İdeoloji* (inceleme 1982), *Yazılanla Okunan* (inceleme 1983). [M]

***OKTAY RİFAT** Bk. RIFAT *(Oktay)*.

***OKUL** i. — ● *Okul öncesi*. Türkiye'de okul öncesi eğitiminde yeterli gelişme sağlanamadı. İlkokulların bünyesinde açılan ana sınıfları (1974'te 245, 1981'de 2 118) hesaba katılmazsa, bağımsız anaokullarının sayısı 1974'te 8 iken, 1981'de ancak 14'e çıktı. Dokuz ilde bulunan 14 bağımsız anaokulunda 1981 - 1982 öğretim yılında toplam 1 525 öğrenci, 77 öğretmen vardı. (Kız meslek liselerine bağlı 204 uygulama anaokulunda ise 1982 - 1983 öğretim yılında 5 721 öğrenci, 510 öğretmen, bulunuyordu. Aynı öğretim yılında, anasınıflarının bulunduğu 1 673 ilkokulun 2 118 sınıfında toplam 44 819 öğrenci eğitim gördü. 1976 - 1977 öğretim yılında sayısı 111 olan özel anaokullarının sayısı 1979 - 1980'de değişmedi (Bunların 85'i Türk, 24'ü azınlık, 2'si yabancı anaokuludur). Özel anaokullarında 1979 - 1980 öğretim yılında toplam 3 764 öğrenci eğitim gördü.

● *Temel eğitim okulu*. 12 eylül 1980'den sonraki iki yılda Türkiye'de 1 581 ilkokul ve 8 temel eğitim yatılı bölge okulu açıldı. 1982 - 1983 öğretim yılında ise ayrıca 700 ilkokul'la 9 temeleğitim yatılı bölge okulunun hizmete girmesi öngörüldü. X. Milli Eğitim Şûrası'nda (1981) alınan kararlar gereğince 6 ilde 10 okulda temeleğitim uygulamasına başlandı (1981 - 1982). Bu okulların sekizi temeleğitim I. Kademe (ilkokul) ile II. Kademe, ikisi ise temeleğitim yatılı bölge okuludur. Temel eğitim II. kademe, üç yıllık ortaokulları kapsamaktadır. Temel eğitim II. kademede, 1981 - 1982'de yüzde 41,26 olarak gerçekleşen okullaşma oranı 1982-1983 öğretim yılında yüzde 55,5 olarak saptandı.

● *İlkokul*. Türkiye'de 1974 - 1975 öğretim yılında 41 191 ilkokulda 5 377 000 olan öğrenci sayısı (öğretmen 160 271), 1979 - 1980 öğretim yılında 44 274 ilkokulda 5 618 697'ye yükseldi (öğretmen 198 857). 1981 - 1982 öğretim yılında öğretim biçimlerine göre tüm ilkokulların yüzde 56,64'ünde normal öğretim, yüzde 40,57'sinde ikili öğretim uygulandı.

● *Ortaokul*. Genel olarak ortaokul uygulaması eski sistemde sürdürülmektedir. 1981 - 1982 öğretim yılında 4 855 (bağımlı ve bağımsız) ortaokulda 1 241 906 öğrenci öğrenim gördü. Bu okulların yüzde 22' sinde çift öğretim uygulandı. Plansız biçimde okul açma eğiliminin hızlanması sonucu 12 eylül öncesinde okul sayısında yüzde 51,1 oranında artış olurken ,toplam öğrenci sayısı ancak yüzde 18,3'lük bir artış gösterdi. Plansızlığın olumsuz sonuçlarını gidermek, kaynak kullanımını rasyonel hale getirmek üzere 1981 - 1982 öğretim yılında öğrenci sayısının azlığı nedeniyle 109, öğretime açıldığı halde fiilen öğretime başlamadıkları için 47 olmak üzere toplam 156 temeleğitim II. kademe okulu kapatıldı.

● *Özel okullar*. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra yapılan yasal düzenlemelerin uyumlu bir bütün oluşturabilmesi için, 16 haziran 1983 tarih ve 2843 sayılı yasayla, 8 haziran 1965 tarih ve 625 sayılı «Özel Öğretim Kurumları Kanunu»nun bazı maddeleri değiştirildi ve bir madde eklendi. Yasada, TC uyruklu gerçek kişiler, özel hukuk tüzel kişileri ya da özel hukuk hükümlerine tâbi tüzel kişiler tarafından açılan okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim kurumları ile bu düzeyde haberleşmeyle öğretim yapan kuruluşlar, çeşitli kurslar, biçki-dikiş yurtları vb.'nin ve yabancılar tarafından açılmış özel öğretim kurumlarının eğitim, öğretim, yönetim, denetim ve gözetimi ile ilgili hükümler yer aldı.

Özel öğretim kurumu açmak için gereken izin, Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan alınır. Kalkınmada öncelikli yörelerde özel meslek teknik okullarına öncelik tanınır. Resmi benzeri bulunmayan, resmi benzeri deneme aşamasında olan okullar, askeri ve dinsel eğitim, öğretim yapan ve emniyet teşkilâtına bağlı okulların benzeri olan özel öğretim kurumları açılamaz. Öğrencileri yetiştirmek ya da her dereceden okulların giriş sınavlarına adayları hazırlamak amacıyla dersane vb. özel öğretim kurumları açılıp işletilemez. Özel öğretim kurumu açmak isteyenler, kurumun en az bir yıllık her türlü giderini karşılayacak miktarda teminat göstermek zorundadırlar.

Yeni yasaya göre yabancı uyruklu gerçek

Foto X (3) [MEYDAN]; L.R. Jansson (LAROUSSE)

ve tüzel kişiler Türkiye'de kendi adlarına ya da TC uyruklu gerçek ve tüzel kişiler adına yeni özel öğretim kurumu açamazlar. Yabancılar daha önce açtıkları özel okulları kapatmak isterlerse bu okulların taşınmaz malları, kurucularının ya da yetkililerinin önerisiyle yalnız Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'na devredebilir.

Özel öğrenim kurumlarında grev yapılamaz, öğretmenler sendika kuramazlar, sendikalara üye olamazlar. (M)

Okumuş Holding, dokumacılık, konfeksiyon, inşaat, denizcilik, ticaret ve yem üretimi konularında faaliyet gösteren ve 21 şirketten oluşan topluluk. 1983'te cirosu 32 milyar TL, dışsatımı 99,8 milyon dolara ulaştı. Çeşitli tesislerinde toplam 5 000 kişinin çalıştığı holding, 1983'ü 500 milyon TL. kârla kapadı. (M)

***OKURYAZAR** bls. sıf. — ANSIKL. Pedag. 1970'de dünya yetişkin nüfusunun yüzde 32,4'ü okuma yazma bilmezken, 1980'de bu oran 28,9'a düştü (kadınlar için yüzde 60). Ancak, aynı dönemde, dünya nüfusundaki artış nedeniyle okuryazar olmayanların sayısı mutlak değer olarak arttı ve 742 milyondan 814 milyona ulaştı. Yoksul ülkelerde okuryazar olmayan nüfusun fazlalığı yanında (dünyanın en yoksul 25 ülkesinde, nüfusun yüzde 80'i okuma yazma bilmemektedir), sanayileşmiş ülkelerde bile, okuma yazma ve basit hesap bilgisinden yoksun, ya da bunları toplum içinde kullanamayan birçok kişi bulunduğu görülmektedir.

● *Türkiye*'de, 1980'de 6 ve daha yukarı yaştaki nüfusun yüzde 32,69'u okuryazar değildi. Bu oran erkek nüfus için yüzde 20,08, kadın nüfus için yüzde 46,13'tü. 23 mart 1981'de başlatılan okuma yazma seferberliği çerçevesinde açılan okuma yazma kursları sayesinde bu oran az da olsa bir miktar düşürüldü. (LM)

OKYAR (Osman), türk iktisatçısı (İstanbul 1917). Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Cambridge Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1946'da İstanbul İktisat Fakültesi'nde asistan, 1951'de doçent, 1957'de profesör oldu. 1961'de Orta Doğu Teknik Üniversitesi İktisat profesörlüğüne atandı. 1964-1967 arasında Erzurum Atatürk Üniversitesi rektörlüğü yaptı. 1967' de Hacettepe Üniversitesi'nde iktisat profesörü, 1969 - 1982 arasında aynı üniversitede Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi ekonomi bölümü başkanı oldu; bir ara aynı fakültenin dekanlığında bulundu. Başlıca kitapları: *Neo-Klasik Teoriden Keynes Teorisine* (1949), *Milli Gelir* (doçentlik tezi, 1952), *Ekonomik Analizler - Fiyat Teorisi* (1957). [M]

***OLAĞANÜSTÜ** i. — ANSIKL. Huk. *Olağanüstü hal.* Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar ya da ağır ekonomik bunalım hallerinde; anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması ya da şiddet olaylarından ötürü kamu düzeninin ağır şekilde bozulması durumlarında, olağanüstü hal ilan edilmesi ve olağanüstü hallerde uygulanacak hükümleri belirlemek amacıyla 25 ekim 1983 tarih ve 2935 sayılı Olağanüstü Hal Kanunu çıkarıldı. Kanun, olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülüklerini, bu hallerde temel hak ve hürriyeterin nasıl sınırlanacağı ya da nasıl durdurulacağı, gereken önlemlerin nasıl ve ne suretle alınacağına, kamu hizmeti görevlilerine ne gibi yetkiler verileceğine, olağanüstü yönetim usullerine ilişkin hükümleri kapsar.

Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, yukarıda sözü edilen durumlarda, Milli Güvenlik Kurulu'nun görüşünü de aldıktan sonra, yurdun bir ya da daha fazla bölgesinde ya da bütününde altı ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilan edebilir. Olağanüstü hal kararı Resmi Gazete'de yayımlanır ve hemen TBMM' nin onayına sunulur. Meclis tatildeyse, derhal toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal süresini değiştirebilir. Bakanlar kurulunun istemi üzerine, her defasında dört ayı geçmemek üzere, süreyi uzatabilir ya da olağanüstü hali kaldırabilir. Olağanüstü hal kararının hangi nedenlerle alındığı, bölgesi ve süresi, Türkiye radyo ve televizyonuyla ve gerekli görünen hallerde başka araçlarla ilan edilir. Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, olağanüstü hal süresince, gerekli görülen konularda, Anayasa'daki kısıtlamalara ve usule bağlı olmaksızın kanun hükmünde kararnameler çıkarabilir.

tabii afet ve salgın hastalıklar

Bu durumlar nedeniyle olağanüstü hal ilan edildiğinde, gerekli harcamalar öncelikle kamu kaynakları ile yardımlardan sağlanır. Acil ve hayati ihtiyaç maddeleri için yeterli para kamu kaynaklarından zamanında sağlanamazsa, bölgedeki kredi kuruluşlarının olanaklarından yararlanılır. Bölge içindeki kamu kuruluşlarıyla tüzel ve gerçek kişiler, kendilerinden istenecek ya da yükümlülük konulacak arazi, arsa, bina, tesis, araç, gereç, yiyecek, ilaç, giyecek ve diğer maddeleri vermek zorundadırlar. Yiyecek, giyecek, araç, gereç, ilaç gibi zorunlu maddeler bölge içinde sağlanamamışsa, en yakın bölgelerden yükümlülük yoluyla elde edilir. Olağanüstü hal ilan edilen bölgelerdeki 18-60 yaşları arasındaki bütün vatandaşlar, olağanüstü hal nedeniyle kendilerine verilecek işleri yapmakla yükümlüdürler.

Tabii afet ve tehlikeli hastalıklar nedeniyle olağanüstü hal ilanını gerektiren hususlar gözönünde bulundurularak, bölgenin belirli yerlerinde yerleşim yasaklanabilir, buralardan giriş çıkış sınırlanabilir, belli yerler boşaltılabilir; öğrenime ara verilebilir; gazino, lokanta, lokal, sinema ve benzeri eğlence yerleri, oteller, kampingler kapatılabilir ya da olağanüstü halin icaplarına göre kullanılabilir, haberleşme araçlarından yararlanılabilir, bunlara elkonabilir; tehlikeli binalar yıkılabilir, sağlığa zararlı besin maddeleri imha edilebilir; zorunlu ihtiyaç maddelerinin dağıtımı düzenlenebilir.

ağır ekonomik bunalım

Ekonominin düzenlenmesi amacıyla mal, sermaye ve hizmet piyasalarını yönlendirici; vergi, para, kira, ücret ve fiyat politikalarını belirleyici her türlü önlem, yükümlülüklerin saptanması, düzenlenmesi ve izlenmesi konularında bakanlar kurulunca kanun hükmünde kararname çıkarılabilir. Bakanlar kurulu, kanun hükmünde kararnameler doğrultusunda alınacak kararların yürütülmesini Ekonomik İşler Olağanüstü Hal Koordinasyon Kurulu'na bırakabilir. Bu kurul, başbakanın başkanlığında, ekonomik işlerden sorumlu devlet bakanı ile maliye, ticaret, tarım ve orman, sanayi ve teknoloji, enerji ve tabii kaynaklar ,gümrük ve tekel bakanlarından oluşur.

şiddet hareketleri

Şiddet olaylarının yaygınlaşmasını önlemek amacıyla, sokağa çıkma sınırlanabilir, yasaklanabilir; belli yerlerde, belli saatlerde dolaşma ve toplanma, araçların seyri yasaklanabilir; kişilerin üstleri, araçları, eşyası aranabilir ve bulunacak suç eşyasına elkonabilir; kimlik belirleyici belge taşıma mecburiyeti getirilebilir; gazete, dergi, kitap, el ilanı ve benzerlerinin basılması, çoğaltılması, dağıtılması, bölgeye sokulması yasaklanabilir ya da izne bağlanabilir; kapalı ve açık yerlerde yapılacak toplantı gösteri yürüyüşleri yasaklanabilir, ertelenebilir, izne bağlanabilir; kanun düzeni ve güvenini bozabilecek kişi ve topluluklarm bölgeye girişleri yasaklanabilir, bunlar bölge dışına çıkartılabilir; ruhsatlı da olsa her çeşit silah ve mermilerin taşınması ya da nakli yasaklanabilir.

organlar ve uygulama

Olağanüstü hal ilanında koordinasyon Başbakanlık'ça sağlanır. Bölge valiliği teşkilat ve birimlerinin görevleri saklı kalmak üzere, bölgede, olağanüstü hal ilanını gerektiren olayları ve önlemlerin uygulanmasını izlemek, değerlendirmek, önerilerde bulunmak üzere bölge valisinin başkanlığında, görevlendireceği il valileri ile diğer kamu kuruluşları yöneticilerinin, garnizon komutanı ya da görevlendireceği bir temsilcinin üye olarak katılacağı Bölge Olağanüstü Hal Kurulu kurulur. Gereğinde, ya da olağanüstü halin bir ilde ilanı halinde il merkezlerinde ve ilçelerde de birer olağanüstü hal bürosu oluşturulur.

Olağanüstü halin uygulanmasında görev ve yetki, olağanüstü hal bir ili kapsıyorsa, il valisine; bir bölge valiliğine bağlı birden çok ilde ilan edilmişse, bölge valisine; birden fazla bölge valisinin görev alanına giren illerde ya da bütün yurtta ilan edilmesi halinde, koordinasyon ve işbirliği Başbakanlık'ça sağlanmak üzere bölge valilerine aittir.

Genel kapsamlı yükümlükler için duyuru yapılır. Yükümlüler, yükümlülük konusu para, taşınır ve taşınmaz mallarını verilen süre içinde teslim etmek; çalışma söz konusuysa, belirlenen gün ve saatte işbaşında hazır bulunmak zorundadırlar. Geçici süre için alınan taşıtlar ve diğer mallar yükümlülük sona erdiğinde ilgililere geri verilir. Tabii afetler ve salgın hastalıklar nedeniyle olağanüstü hal ilan edilen bölge valileri, kendi mülki idare bölümlerindeki «Acil Kurtarma ve Yardım Örgütleri»nin ihtiyacı karşılayamayacağının anlaşılması üzerine, çevredeki bölge valiliklerine başvururlar. Bu istekler derhal yerine getirilir. Olağanüstü hal ilan edilen bölge valileri, çıkabilecek toplumsal olayları emrindeki kuvvetlerle önlemeye ya da bastırmaya çalışırlar. Ancak bunu mümkün görmedikleri takdirde çevredeki bölge valiliklerine başvurarak yardım isterler. Durum, ayrıca İçişleri Bakanlığı'na bildirilir. İstekler derhal yerine getirilir. Zorunlu durumlarda bölge valisi bölgedeki en büyük askeri komutanlıktan yardım isteyebilir. Güvenlik kuvvetleri ile yardıma gelen askeri kuvvet arasındaki işbirliği ve koordinasyon, emir ve komutaya ilişkin esaslar, bölge valisi ile bölgedeki en üst askeri komutanca saptanır. Olağanüstü hal ilanından sonra kolluk kuvvetleri ile kendilerine görev verilen özel kolluk kuvvetleri ve silahlı kuvvetler mensupları, görevlerini yerine getirirken, kanunlarda silah kullanmayı gerektiren şartlar oluşmuşsa, silah kullanma yetkisine sahiptirler.

yargı, usul ve ceza

Olağanüstü hal ilan edilen yerlerde, devlet güvenlik mahkemeleri ile askeri mahkemelerin görevlerine giren suçlar dışındaki davalara adli yargıda bakılır. Bütün kovuşturmalar, yer ve zaman kaydına bakılmaksızın, 3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulu Kanunu'na göre yapılır. Türk Ceza Kanunu'nda açıklanan gözaltında bulundurma süreleri, Cumhuriyet savcısının, tehirinde zarar umulan hallerde sulh ya da sorgu hakiminin emriyle bir katına kadar uzatılabilir.

● *Olağanüstü Hal Kanunu*, ilk kez mart 1984'te uygulandı. Sıkıyönetim 54 ilde uzatılırken 13 ilde kaldırıldı (Bilecik, Bitlis, Burdur, Çanakkale, Çankırı, Gümüşhane, Isparta, Kastamonu, Kırklareli, Kırşehir, Kütahya, Muş, Sinop) ve bu illerden 8'inde (Bitlis, Çanakkale, Çankırı, Gümüşhane, Isparta, Kastamonu Kırşehir, Sinop) sıkıyönetim yerine olağanüstü hal uygulamasına geçildi. (M)

***OLCAY** (Osman), türk diplomatı. — 1975 - 1978 arasında merkezde, yüksek müşavir olarak görev yaptı. 1978'de Türkiye daimi temsilcisi sıfatıyla Brüksel'deki NATO merkezinde görevlendirildi. (M)

***OLDENBURG,** Batı Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 137 900 nüf. (L)

***OLDENBURG** (Claes), isveç asıllı amerikalı sanatçı. — 1976'da Philadephia'da yaptığı 14 m boyundaki çamaşır mandalı ve 1976'da Chicago'da yaptığı 3,50 m yüksekliğindeki beyzbol raketi biçimindeki heykel, son yıllardaki en ilgi çekici çalışmalarıdır. (L)

***OLDHAM,** İngiltere'de (Lancashire) kent. — 106 000 nüf. (L)

***OLERON,** Atlas Okyanusu'nun Fransa kıyılarında (Charente - Maritime) ada. —

16 360 nüf. İstiridye yetiştiriciliği. Yaz turizmi. (L)

***OLİGOELEMENT** i. — ANSİKL.

toprakta ve bitkilerde oligoelementler

Günümüze kadar, üstün yapılı bitkilere gerekli 7 oligoelement saptanmıştır: 5 metal (demir, manganez, çinko, bakır, molibden); 2 metalsi (bor, klor). Bunların gerekliliği, yapay ortamlarda bitki üreterek ve ilgili elementin varlığını gerektiren metabolizma tepkimelerine bakılarak belirlenmektedir. Tarım bitkilerinin bu elementlere yıllık ihtiyaçları hektar başına 10-100 gram arasında değişmektedir.

Oligoelementlere, mikroelementler, oligodinamik elementler ve (yıllık gerekli miktarı hektar başına 10-100 kg arasında olan «makroelementler» ya da «büyük elementler» karşılığı olarak) küçük elementler de denir.

Zorunlu olmamakla birlikte yalnız bazı tür bitkilere ve bazen çok düşük miktarda yararlı olan başka elementler de vardır: Kobalt (baklagillerde bakterilerin azot biriktirmesi, iyot, silisyum, vb.). Geriye kalan tüm elementler yararsızdır, hatta küçük dozda da olsa, onları alan bitkiler ve bu bitkileri yiyen hayvanlar için zehirli olabilirler. Bu nedenle içinde kurşun, krom, kadmiyum, civa gibi ağır metaller bulunan bazı şehir ve sanayi artıkları, önlem alınmadan tarımda kullanılamaz. Oligoelement terimi, daha geniş anlamda, bu değişik elementlere de uygulanmaktadır.

Üstün yapılı bitkilere gerekli olan oligoelementler, bor dışında ,hayvanlara da gereklidir; oysa hayvanlara gerekli olan kobalt, iyot, selenyumflüor bitkilere gerekli değildir.

Litosferdeki oranları yüzde 0,1'den az olan elementlere *eser elementler* denir. Oranları yüksek olan 12 element arasında ise 2 oligoelement (demir ve manganez) yer alır.

Hastalık derecesine varan bir oligoelement eksikliğinin ortaya çıkması, bir yandan bu elementlerin topraktaki oranına (fakir toprakta gerçek eksiklik), öte yandan bu elementlerin güç özümsenebilecek durumda olup olmamasına, yani ortam şartlarına bağlıdır (zorunlu eksiklik). Nitekim, dar anlamda, oligoelementler (molibden hariç) nötr ya da alkali ortamda asit ortamdakinden daha az özümsenebilirler; bir başka elementin gereğinden fazla oluşu da oligoelement eksikliğine yol açabilir.

Bitkilerin ihtiyaçları ile topraktaki element rezervleri karşılaştırıldığında ortalama olarak oligoelement rezervlerinin makroelement rezervlerinden daha yüksek olduğu görülür. Bu olgu, belirli bir ölçü içinde, toprağın dışarıdan takviye almaksızın, uzun süre verimli kalabileceğini açıklamaktadır. Ayrıca uygulamada toprağa kendiliğinden oligoelement eklenmesini de (toprağın işlenmesi, gübre, tarım ilaçları, yağmur suları ya da yapay sulama) hesaba katmak gerekir. Bununla birlikte, toprak ve bitki analizlerinin ya da eksiklik belirtilerinin gösterdiği gibi ince ve yoğun tarım da yer yer oligoelement eksikliğine yol açmaktadır. Oligoelementlerden ileri gelen zehirlenmeler doğal ya da tesadüfi olabilir. Ama çoğu zaman topraktan kaynaklanır (toprak asitliliği) ya da insanların faaliyetinden ileri gelir.

hayvancılıkta oligoelementler

● *Hayvancılıkta oligoelementlerin yeri ve rolü.* Memelilerin vücudunda ortalama yüzde 3,5 oranında mineral element vardır. Geleneksel olarak bu mineral elementler iki büyük gruba ayrılır:

1 — Makroelementler: Bazı dokularda önemli sayılabilecek miktarda bulunan bu elementler, azalan oran sırasına göre şunlardır: Kalsiyum, fosfor, potasyum, kükürt, sodyum, klor ve magnezyum.

2 — Oligoelementler: Memeli bir hayvanın ağırlığının ancak ortalama on binde 4'ünü oluşturan bu elementlerin sayısı pek çoktur. Organik olmayan bütün diğer kimyasal elementler bu gruba girer. Aslında bugünkü durumda hayvan yetiştiriciliğinde patolojik sorunlar yaratabilecek başlıca 8 oligoelement vardır: Kobalt, bakır, demir, iyot, manganez, molibden, selenyum ve çinko.

Oligoelementler hayvanın yaşamını belirleyen enzim tepkimelerinde koenzim rolü oynar. Oligoelementlerin hayvan beslenmesindeki rolü uzun süre anlaşılamamıştır. Çünkü bu maddeler vücutta eser miktarda bulundukları gibi, karıştıkları hayati mekanizmalar da son derece karmaşıktır. Bu yüzden oligoelementler, her türlü bilimsel temelden yoksun inanışlara, türlü spekülasyonlara konu olmuştur ve bazen hâlâ da olmaktadır.

● *Oligoelement eksikliği.* Herhangi bir oligoelementin bir hayvan organizmasında yetersiz miktarda bulunması onun faaliyetinde aşırı azalma, hatta içinde o oligoelementin yer aldığı hayati süreçlerin durması biçiminde kendini gösterir. Dolayısıyla, böyle bir eksiklik söz konusu olduğunda, organizmanın hayati fonksiyonlarında bazı düşüşler görülecek, bu da besin maddelerinin hayvansal ürünlere dönüşmesinde teknik ve ekonomik gerilemeye ve büyük bir olasılıkla da yetiştirici tarafından pazarlanan ürünlerin kalitesinde bozulmaya yol açacaktır. Yapılan araştırmalar, bellibaşlı oligoelementler için eksiklik eşiğini, yani hayvanın normal hayati süreçlerinin zarar göreceği en düşük oligoelement oranını saptamıştır.

Eksiklik eşiğine göre belirlenecek bir ihtiyat payı, ihtiyacı da belirler; bir başka deyişle hayvan yetiştiriciliğ şartlarında ortalama en düşük olgoelement miktarı bellidir. Bu ihtiyat payı ,her hayvanın bu alandaki duyarlılığını göz önüne aldığı gibi, herhangi bir oligoelementin iyi kullanılmasına engel olabilecek yem özelliklerini de dikkate alır; söz gelimi samanın ya da kuru otun sindirilebilirliği, fiziksel durumu, yerden geçebilecek kötü maddelerin varlığı ya da yemde aşırı miktarda bu-

toprakta ve bitkilerde oligoelementler					*e k s i k l i k*			
element	*1 kg kuru madde başına mg olarak ortalama yoğunluk toprakta*	*bitkilerde*	*hasatla eksilen yıllık ortalama miktar (ha başına g)*	*başlıca görevleri*	*belirtiler*	*hassas tarım bitkileri*	*ortaya çıkma şartları*	*eksikliği giderme*
demir (Fe)	20 000	100	750	klorofil sentezi için gerekli oksitleme enzimleri bileşeni	körpe yapraklarda kloroz	meyve ağaçları, asma çiçek ve süs bitkileri	kalkerli topraklar	toprağa ya da bitkiye kelat halinde demir verilmesi
manganez (Mn)	1 000	50	350	enzim bileşeni ve çalıştırıcısı	damarlar arasında kloroz; nekroz lekeleri	tahıllar, baklagiller	asitli olmayan eski humuslu zengin topraklar	yapraklarda manganezli tuzları ya da oksitleri püskürtme
çinko (Zn)	100	30	200	enzim bileşeni ve çalıştırıcısı; büyümeyi kolaylaştırır	kloroz, yaprak küçüklüğü; düğüm arası kısalığı	mısır, keten, meyve ağaçları, asma	yıkanmış asitli topraklar, fosfor ve organik maddece zengin asitli olmayan topraklar	çinkolu tuzları ya da oksitleri toprağa katma, bitkinin açıktaki kısımlarına püskürtme
bakır (Cu)	20	10	75	oksitleme enzimleri bileşeni	genç yapraklarda kloroz, biçim bozulması	tahıl, buğdaysı yem bitkileri, baklagiller	turbalı topraklar, yıkanmış topraklar, ana kayaları bakırca fakir topraklar	bakırlı tuzları ya da oksitleri toprağa katma, bitkinin açıktaki kısımlarına püskürtme
bor (B)	20	20	150	şekerlerin taşınması ve kullanılması; su emilmesi ve büyümenin düzenlenmesi; hücre zarlarının oluşumu	körpe yapraklarda kloroz ve nekroz, tepe tomurcuklarının ölümü, köklerde özerk çürümesi, meyvelerin mantarlaşması	pancar, şalgam, lahana, baklagiller, meyve ağaçları, asma, orman ağaçları	kalkerli veya aşırı kireçli topraklar, kuraklık	boratları toprağa katma, ya da bitkilere püskürtme
molibden (Mo)	3	2	15	enzim bileşeni (nitrat indirgeyici, fosfataz)	yaprak klorozu ve incelmesi, yaprakayasının körelmesi	karnabahar, kavun, kabayonca, turunçgiller	asitli topraklar ya da yıkanmış kalkerler	molibdatları kireç suyu ile püskürtme
klor (Cl)	100	200	1 500 (gerçek ihtiyaca göre çok fazla)	iyonik dengeler, enzimler üzerine etki, su tasarrufu	kloroz		ılımlı iklimlerde bilinmez (yağmurlarla klor katılması)	

bazı, oligoelementlerin eksiklik eşiği, önerilen katkı miktarları, zehirlilik sınırları

(değerler, yemin kuru madde miktarının kg'ı başına mg olarak verilmiştir)

elementler	*eksiklik eşiği*	*önerilen katkı (klasik tayin)*	*zehirlilik sınırı*
bakır	7	10	15 (koyunda) 20 (sığırda)
kobalt	0,07	0,1	100
manganez	45	50	1 000
çinko	45	50	500
selenyum	0,1	0,1	0,5

lunan diğer mineral elementler (kükürt, molibden, kalsiyum) bu bakımdan önem taşır. Bir örnek vermek gerekirse, geviş getiren hayvanlarda kükürt eksikliğini ortadan kaldırmak ve yemdeki bazı azotlu bileşiklerin daha iyi kullanılmasını sağlamak için kükürt değeri artırılmış mısır verildiğinde kükürdün yaratacağı ters etkileri gidermek için yemin bakır, manganez ve çinko değerleri yükseltilir. Oligoelement eksikliği yalnız sürünün verimini düşürmekle kalmaz, patolojik rahatsızlıklara da yol açar. Bununla birlikte, oligoelement bakımından bir eksikliğin kesinlikle teşhis edilebilmesi, gözlenen belirtilerin çoğunun özgün olmaması ve sürünün genel beslenmesinin iyi izlenememesinden doğan başka birçok eksikliklere sık sık rastlanmasından dolayı, çoğunlukla güçtür. Yemlerin besin değerinin artırılması, yemlerin basitleştirilmesi, randıman seviyesinin düzeltilmesi, evcil hayvanları oligoelement eksikliği ile daha sık karşı karşıya bırakmaktadır. Bu durum Fransa'da bellibaşlı yemlerin oligoelement bileşimi ve veterinerler tarafından teşhis edilen eksiklik belirtileri bakımından geniş çapta bir araştırma konu olmuş, bu araştırmanın sonuçlarına göre yemlerde çoğunlukla bakır ve çinko, bazen de manganez, kobalt ve selenyum eksikliği bulunduğu anlaşılmıştır. Ayrıca bu araştırma, eksikliği hayvanda rahatsızlık yaratacak olan ve bitkiye, tarım yöntemlerine ve doğal ortama (toprak, iklim) bağlı bulunan etkenlerin neler olduğunu ve bunların aşama sırasını belirleme imkânı da sağlamıştır.

● *Oligoelement fazlalığı.* Fazlalıktan ileri gelen bozukluklar eksiklikten ileri gelenlere oranla çok daha enderdir. Örneğin, koyun için kuru yemde kilo başına en az 7 miligram olması gereken bakır oranı 15 miligramı geçerse, zehirlenme belirtilerine ve önemli ölçüde hayvan kaybına yol açar. Bu olay koyunlara verilecek bakır miktarının hassas bir şekilde ayarlanmasının önemini göstermektedir. Bellibaşlı oligoelementlerin aşırılık eşikleri bilinmektedir. Hayvanların beslenme ile ilgili hastalıklarının önemli sayılabilecek bir kısmının nedeni oligoelement eksikliğine ve bazen de fazlalığına bağlanabilir. Modern yetiştirme teknikleri evcil hayvanları bu hastalıklarla gitgide daha çok karşı karşıya bırakmaktadır. Bununla birlikte araştırmayla elde edilen bilgilerdeki ilerleme yetiştiriciye bu eksiklikleri giderecek besin miktarının hesaplanmasında somut değerler sağlamaktadır. Öte yandan bu ilerlemeler eksiklik teşhisinin kesinliğini ve tedavinin etkinliğini de artırmaktadır. (L)

*OLİMPİYAT i. — ANSİKL. *Yaz Olimpiyatları.* Afrika ülkelerinin hemen hemen tümünün Güney Afrika Cumhuriyeti ile sportif ilişkilerini sürdüren Yeni Zelanda'nın yarışma dışı bırakılmayışını protesto amacıyla katılmadığı 1976 Montreal olimpiyatlarında Sovyetler Birliği 47 altın madalyayla birinci (43 gümüş ve 35 bronz madalyayla toplam 125 madalya), Doğu Almanya 40 altın madalyayla ikinci (24 gümüş ve 25 bronz madalyayla toplam 89 madalya), ABD 34 altın madalyayla üçüncü (35 gümüş, 25 bronz madalyayla toplam 94 madalya) oldu.

1980 yılında Moskova'da yapılan yaz olimpiyatları, SSCB'nin Afganistan'ı işgalini protesto amacıyla ABD ile birlikte birçok ülke (Kanada, Japonya, Çin, Federal Almanya başta olmak üzere 50 kadar ülke) tarafından boykot edildiğinden sönük geçti. Yarışmalar sonunda SSCB 80 altın madalyayla birinci (69 gümüş ve 46 bronz madalyayla toplam 195 madalya), Doğu Almanya 47 altın madalyayla ikinci (37 gümüş ve 43 bronz madalyayla toplam 127 madalya), Bulgaristan 8 altın madalyayla üçüncü (16 gümüş ve 17 bronz madalyayla toplam 41 madalya) oldu.

1984 yaz olimpiyatları ABD'de Los Angeles kentinde yapıldı. ABD'nin 1980 Moskova olimpiyatlarını boykot edişine misilleme olarak SSCB ve yandaşları (Romanya'dan başka sosyalist Doğu Avrupa ülkeleri, Küba, Etyopya, Vietnam, vb.) bu olimpiyatlara katılmadılar. Yarışmalar sonunda ABD 83 altın madalyayla birinci (61 gümüş ve 30 bronz madalyayla toplam 174 madalya), Romanya 20 altın madalyayla ikinci (16 gümüş ve 17 bronz madalyayla toplam 53 madalya), Federal Almanya 17 altın madalyayla üçüncü (19 gümüş ve 23 bronz madalyayla toplam 59 madalya) oldu.

— *Kış olimpiyatları.* 1980 kış olimpiyatları Amerika Birleşik Devletleri'nde Lake Placid'de, 1984 kış olimpiyatları Yugoslavya'da Saraybosna'da yapıldı. 1980'de SSCB birinci, Doğu Almanya ikinci, ABD üçüncü oldu. 1984'de birinciliği Doğu Almanya, ikinciliği SSCB, üçüncülüğü ABD aldı. (LM)

YAZ OLİMPİYATLARI

ATICILIK

	trap	*puan*
1976	Haldeman (ABD3	190
1980	Giovannetti (İtalya)	198
1984	Giovannetti (İtalya)	192
	tabanca (hızlı atış)	
1976	Klaar (D. Almanya)	597
1980	Ion (Romanya)	596
1984	Kamachi (Japonya)	595
	tabanca (serbest atış)	
1976	Rotteck (D. Almanya)	573
1980	Melentev (SSCB)	581
1984	Haifeng Xu (Çin)	566
	tüfek (üç atış)	
1976	Bassham (ABD)	1 162
1980	Vlasov (SSCB)	1 173
1984	Cooper (İngiltere)	1 173
	tüfek (ferdi)	
1976	Smieszek (Fed. Almanya)	599
1980	Varga (Macaristan)	599
1984	Etzel (ABD)	599
	skeet	
1976	Panacek (Çekoslovakya)	198

1976 olimpiyatlarının yapıldığı Montreal'de olimpiyat sitesi

Foto. Spreno/Sipa-Press (LAROUSSE)

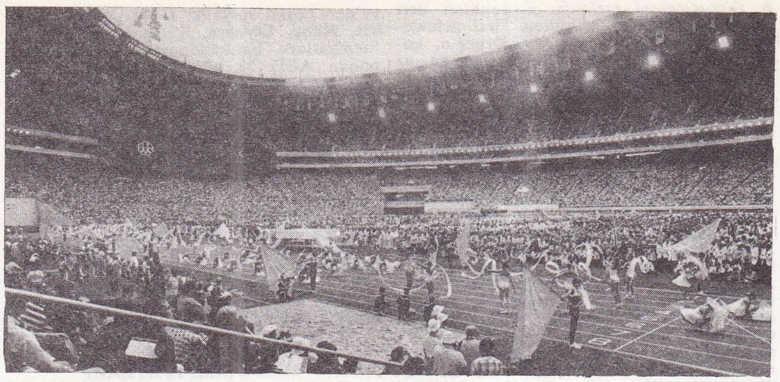

1976 Montreal olimpiyatlarının açılışı

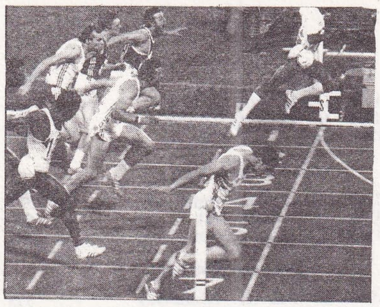

1980 Moskova olimpiyatlarında 100 m finalinde finiş; önde ingiliz atleti Wells

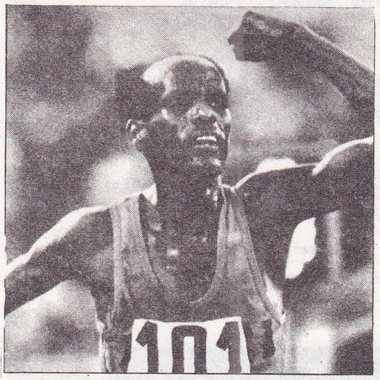

1980 olimpiyatlarında 5 000 m ve 10 000 m şampiyonu Yifter (Etyopya)

1980	Rasmussen (Danimarka)	196
1984	Dryke (ABD)	198

yürüyen hedef

1976	Gazov (SSCB)	579
1980	Sokolov (SSCB)	589
1984	Li Yuwei (Çin)	587

ATLETİZM

Erkekler

100 m — *süre*

1976	Crawford (Tri. ve Tobago)	10''06
1980	Wells (İngiltere)	10''25
1984	Lewis (ABD)	9''99

200 m

1976	Quarrie (Jamaika)	20''23
1980	Mennea (İtalya)	20''19
1984	Lewis (ABD)	19''80

400 m

1976	Juantorena (Küba)	1'43''50
1980	Markin (SSCB)	44''60
1984	Babers (ABD)	44''27

800 m

1976	Juantorena (Küba)	1'43''50
1980	Ovett (İngiltere)	1'45''50
1984	Cruz (Brezilya)	1'43''00

1 500 m

1976	Walker (Yeni Zel.)	3'39''17
1980	Coe (İngiltere)	3'38''40
1984	Coe (İngiltere)	3'32''53

5 000 m

1976	Viren (Finlandiya)	13'24''76
1980	Yifter (Etyopya)	13'21''00
1984	Said (Fas)	13'05''50

10 000 m

1976	Viren (Finlandiya)	27'40''38
1980	Yifter (Etyopya)	27'42''70
1984	Cova (İtalya)	27'47''54

maraton

1976	Cierpinski (D. Alm.)	2 saat 09'55''00
1980	Cierpinski (D. Alm.)	2 saat 11'03''00
1984	Lopez (Portekiz)	2 saat 09'21''00

110 m engelli

1976	Drut (Fransa)	13''30
1980	Munkelt (D. Almanya)	13''39
1984	Kingdom (ABD)	13''20

400 m engelli

1976	Moses (ABD)	47''64
1980	Beck (D. Almanya)	48''70
1984	Moses (ABD)	47''75

3 000 m engelli

1976	Gaerderud (İsveç)	8'08''20
1980	Malinowski (Polonya)	8'09''70
1984	Korir (Kenya)	8'11''80

4X100 m bayrak

1984	ABD	37''83
1980	SSCB	38''26
1984	ABD	37''83

4X400 m bayrak

1976	ABD	2'58''65
1980	SSCB	3'01''10
1984	ABD	2'57''91

20 000 m yürüyüş

1976	Bautista (Meksika)	1 saat 24'40''60
1980	Damilano (İtalya)	1 saat 23'35''50
1984	Canto (Meksika)	1 saat 23'12''36

50 000 m yürüyüş

1976	—	
1980	Gauder (D. Alm.)	3 saat 49'23''40
1984	Gonzalez (Meksika)	3 saat 47'25''33

sırıkla yükse atlama — *mesafe*

1976	Slusarksi (Polonya)	5,50 m
1980	Kozakiewicz (Polonya)	5,78 m
1984	Guinon (Fransa)	5,75 m

yüksek atlama

1976	Wszola (Polonya)	2,25 m
1980	Wessig (D. Almanya)	2,36 m
1984	Mogenberg (Fed. Almanya)	2,35 m

uzun atlama

1976	Robinson (ABD)	8,35 m
1980	Dombrowski (D. Almanya)	8,54 m
1984	Lew (ABD)	8,54 m

üç adım

1976	Saneyev (SSCB)	17,29 m
1980	Uudmae (SSCB)	17,35 m
1984	Joyner (ABD)	17,26 m

gülle atma

1976	Beyer (D. Almanya)	21,05 m
1980	Kiselyev (SSCB)	21,35 m
1984	Andrei (Romanya)	21,26 m

disk atma

1976	McWilkins (ABD)	67,50 m
1980	Raşçupkin (SSCB)	66,64 m
1984	Danneberg (Fed. Almanya)	66,60 m

çekiç atma

1976	Sedik (SSCB)	77,52 m
1980	Sedik (SSCB)	81,80 m
1984	Tiainen (Finlandiya)	78,08 m

cirit atma

1976	Nemeth (Macaristan)	94,58 m
1980	Kula (SSCB)	91,20 m
1984	Haerkoenen (Finlandiya)	86,76 m

dekatlon — *puan*

1976	Jenner (ABD)	8 618
1980	Thompson (İngiltere)	8 495
1984	Thompson (İngiltere)	8 797

Bayanlar

100 m — *süre*

1976	Richter (Fed. Alm.)	11''08
1980	Kondratieva (SSCB)	11''06
1984	Ashford (ABD)	10''97

200 m

1976	Wockel (D. Almanya)	22''03
1980	Wockel (D. Almanya)	22''03
1984	Brisco-Hooks (ABD)	21''81

400 m

1976	Szewinska (Polonya)	49''29
1980	Koch (D. Almanya)	48''88
1984	Brisco-Hooks (ABD)	48''83

800 m

1976	Kazankina (SSCB)	1'54''94
1980	Olizarenko (SSCB)	1'53''50
1984	Melinte (Romanya)	1'57''60

1 500 m

1976	Kazankina (SSCB)	4'05''48
1980	Kazankina (SSCB)	3'56''60
1984	Dorio (İtalya)	4'03''25

3 000 m

1984	Puica (Romanya)	8'35''96

maraton

1984	Benoit (ABD)	2 saat 24'51''40

100 m engelli

1976	Schaller (D. Almanya)	12''77
1980	Komisova (SSCB)	12''56
1984	Fitzgerald-Brown (ABD)	12''84

400 m engelli

1984	El Moutawakel	54''61

4X100 m bayrak

1976	Doğu Almanya	42''55
1980	Doğu Almanya	41''60
1984	ABD	41''65

4X400 m bayrak

1976	Doğu Almanya	3'19''23
1980	SSCB	3'20''20
1984	ABD	3'18''29

yüksek atlama — *mesafe*

1976	Ackermann (D. Almanya)	1,93 m
1980	Simeoni (İtalya)	1,97 m
1984	Meyfarth (Fed. Alm.)	2,02 m

disk atma

1976	Schlaak (D. Almanya)	69,00 m
1980	Jahl (D. Almanya)	69,96 m
1984	Stalman (Hollanda)	65,36 m

cirit atma

1976	Fuchs (D. Almanya)	65,94 m
1980	Colon (Küba)	68,40 m
1984	Sanderson (İngiltere)	69,56 m

Foto. Djean/Sygma ; Presse Sports ; AP (LAROUSSE)

gülle atma

1976	Hristova (Bulgaristan)	21,16 m
1980	Slupianek (D. Almanya)	22,41 m
1984	Loch (Fed. Almanya)	20,48 m

uzn atlama

1976	Voigt (D. Almanya)	6,72 m
1980	Kolpakova (SSCB)	7,06 m
1984	Stanciu (Romanya)	6,96 m

	pentatlon	*puan*
1976	Siegl (D. Almanya)	4 745
1980	Tkaçenko (SSCB)	5 083
1984	Nunn (Avustralya)	6 390

BASKETBOL

Erkekler

1976	ABD
1980	Yugoslavya
1984	ABD

Bayanlar

1976	SSCB
1980	SSCB
1984	ABD

BİNİCİLİK

	takım (üç ayak)	*puan*
1976	ABD	441,00
1980	SSCB	457,00
1984	ABD	186,00

takım dresaj

1976	Federal Almanya	5,155
1980	SSCB	4,383
1984	Federal Almanya	4,955

takım atlama

1976	Fransa	40
1980	SSCB	20,25
1984	ABD	12

ferdi (üç ayak)

1976	Coffin (ABD)	114,99
1980	Roman (İtalya)	108,60
1984	Todd (Y. Zelanda)	51,60

ferdi dresaj

1976	Stueckelberger (İsviçre)	1 486
1980	Theure (Avusturya)	1,370
1984	Klimke (Fed. Almanya)	?

ferdi atlama

1976	Schockmoehle (Fed. Alm.)	0
1980	Kowalczyk (Polonya)	8
1984	Fargis (ABD)	4

BİSİKLET

Erkekler

	ferdi yol	*süre*
1976	Johansson (İsveç)	4 saat 46'52"
1980	Suhoruçenkov (SSCB)	4 saat 48'28"
1984	Grewal (ABD)	4 saat 59'57"

takım yol

1976	SSCB	2 saat 08,53"
1980	SSCB	2 saat 01'21"74
1984	İtalya	1 saat 58'28"

1 000 m sürat

1976	Tkaç (Çekoslovakya)
1980	Hesslich (D. Almanya)
1984	Gorski (ABD)

1 000 m saate karşı

1976	Grunke (D. Almanya)	1'05"92
1980	Thoms (D. Almanya)	1'02"95
1984	Schmidke (Fed. Almanya)	1'06"10

4 000 m ferdi takip

1976	Braun (Fed. Almanya)	4'47"61
1980	Dill-Bundi (İsviçre)	4'35"66
1984	Hegg (ABD)	4'39"35

4 000 m takım takip

1976	Federal Almanya	
1980	SSCB	4'15"68
1984	Avustralya	4'25"99

Bayanlar

ferdi yol

1984	Carpenter (ABD)	2'11"14

BOKS

48 kg

1976	Hernandez (Küba)
1980	Sabirov (SSCB)
1984	Gonzalez (ABD)

51 kg

1976	Randolph (ABD)
1980	Lessov (Bulgaristan)
1984	Steven Mc Crery (ABD)

54 kg

1976	Jo Gu (Kore Halk Cum.)
1980	Hernandez (Küba)
1984	Maurizio Stecca (İtalya)

57 kg

1976	Herrera (Küba)
1980	Fink (D. Almanya)
1984	Taylor (ABD)

60 kg

1976	Davis (ABD)
1980	Herrera (Küba)
1984	Whitaker (ABD)

63,5 kg

1976	Leonard (ABD)
1980	Oliva (İtalya)
1984	Page (ABD)

67 kg

1976	Bachfeld (D. Almanya)
1980	Aldama (Küba)
1984	Breland (ABD)

71 kg

1976	Rybicki (Polonya)
1980	Martinez (Küba)
1984	Tate (ABD)

75 kg

1976	M. Spinks (ABD)
1980	Gomez (Küba)
1984	Sup Shin (Güney Kore)

81 kg

1976	L. Spinks (ABD)
1980	Kacar (Yugoslavya)
1984	Josipoviç (Yugoslavya)

ağır

1976	Stevenson (Küba)
1980	Stevenson (Küba)
1984	Tyrell Biggs (ABD)

ÇİM HOKEYİ

Erkekler

1976	Yeni Zelanda
1980	Hindistan
1984	Pakistan

Bayanlar

1976	—
1980	Zimbabve
1984	Hollanda

ESKRİM

Erkekler

ferdi flöre

1976	Dal Zotto (İtalya)
1980	Smirnov (SSCB)
1984	Numa (İtalya)

takım flöre

1976	Federal Almanya
1980	Fransa
1984	Federal Almanya

ferdi epe

1976	Pusch (Fed. Almanya)
1980	Harmenberg (İsveç)
1984	Boise (Fransa)

takım epe

1976	İsveç
1980	Fransa
1984	Federal Almanya

ferdi kılıç

1976	Krovopuskov (SSCB)
1980	Krovopuskov (SSCB)
1984	Lamour (Fransa)

takım kılıç

1976	SSCB
1980	SSCB
1984	İtalya

Bayanlar

ferdi flöre

1976	Schwarzenberger (Macaristan)
1980	Trinquet (Fransa)
1984	Luan Lujie (Çin)

takım flöre

1976	SSCB
1980	Fransa
1984	Federal Almanya

FUTBOL

1976	Doğu Almanya
1980	Çekoslovakya
1984	Fransa

GÜREŞ

grekoromen

48 kg

1976	Sumakov (SSCB)
1980	Uskempirov (SSCB)
1984	Maenza (İtalya)

52 kg

1976	Konstantinov (SSCB)
1980	Blagidze (SSCB)
1984	Mijahara (Japonya)

57 kg

1976	Ukkola (Finlandiya)
1980	Serikov (SSCB)
1984	Passarelli (Fed. Almanya)

62 kg

1976	Lipien (Polonya)
1980	Migiakis (Yunanistan)
1984	Ke-Kim (Güney Kore)

1980 olimpiyatlarında 1 500 m şampiyonu ingiliz atleti Coe

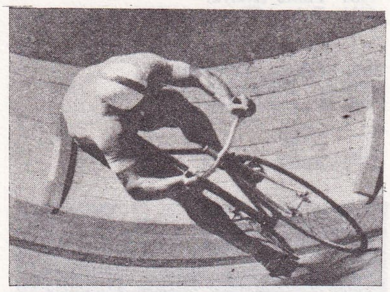

1980 olimpiyatlarında 1 000 m saate karşı yarışta doğu almanyalı Thoms

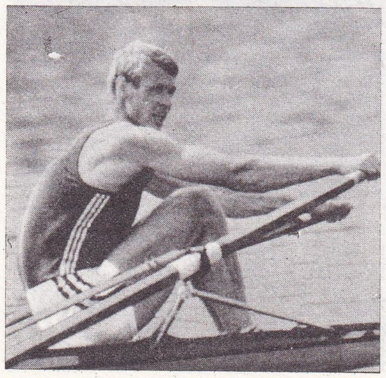

1976 ve 1980 olimpiyatlarında kürek şampiyonu finlandiyalı Karppinen

Foto. SAM (2); Presse Sports (LAROUSSE)

1980 olimpiyatlarında bayanlarda yüksek atlama şampiyonu italyan Simeoni

1976 ve 1980'de ağır siklet boks şampiyonu kübalı Stevenson

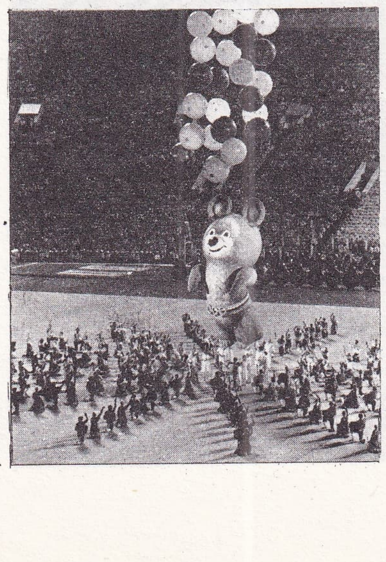

1980 Moskova olimpiyatlarının kapanış töreni

68 kg
1976 Nalbadyan (SSCB)
1980 Rusu (Romanya)
1984 Lisjak (Yugoslavya)

74 kg
1976 Bikov (SSCB)
1980 Kocsis (Macaristan)
1984 Solomaki (Finlandiya)

82 kg
1976 Petkoviç (Yugoslavya)
1980 Korban (SSCB)
1984 Draica (Romanya)

90 kg
1976 Rezantsev (SSCB)
1980 Nottny (Macaristan)
1984 Fraser (ABD)

100 kg
1976 Balboşin (SSCB)
1980 Raykov (Bulgaristan)
1984 Andrei (Romanya)

100 + kg
1976 Kolçinski (SSCB)
1980 Kolçinski (SSCB)
1984 Vladnick (ABD)

serbest

48 kg
1976 İsayev (Bulg.)
1980 Pollio (İtalya)
1984 Robert Weaver (ABD)

52 kg
1976 Takada (Japonda)
1980 A. Beloglazov (SSCB)
1984 Prestene (Yug.)

57 kg
1976 Yumin (SSCB)
1980 S. Beloglazov (SSCB)
1984 Tomiyama (Japonya)

62 kg
1976 Yang (Güney Kore)
1980 Abuşev (SSCB)
1984 Lewis (ABD)

68 kg
1976 Tinigin (SSCB)
1980 Apsaydov (SSCB)
1984 You İn Tak (Güney Kore)

74 kg
1976 Date (Japonya)
1980 Rayçev (Bulg.)
1984 D. Schultz (ABD)

82 kg
1976 Peterson (ABD)
1980 Abilov (Bulg.)
1984 M. Schultz (ABD)

90 kg
1976 Tediaşvili (SSCB)
1980 Oganesyan (SSCB)
1984 E. Banach (ABD)

100 kg
1976 Yargagin (SSCB)
1980 Mate (SSCB)
1984 L. Banach (ABD)

100 + kg
1976 Andiyev (SSCB)
1980 Andiyev (SSCB)
1984 Baumgartner (ABD)

HALTER

		kilo
52 kg		
1976	Voronin (SSCB)	242,5
1980	Osmanoliyev (SSCB)	245,0
1984	Guoquing (Çin)	235,0
56 kg		
1976	Nurikyan (Bulgaristan)	262,5
1980	Nunez (Küba)	275,0
1984	Xu Shade (Çin)	267,5
60 kg		
1976	Koleşnikov (SSCB)	285,0
1980	Mazin (SSCB)	290,0
1984	Weiquang (Çin)	282,5
67,5 kg		
1976	Kaczmarek (Polonya)	307,5
1980	Russev (Bulgaristan)	342,5
1984	Yao Jingyuan (Çin)	320,0
75 kg		
1976	Mitkov (Bulgaristan)	335,0
1980	Zlatev (Bulgaristan)	360,0
1984	Radschinsky (Fed. Almanya)	340,0
82,5 kg		
1976	Sari (SSCB)	365,0
1980	Vardanyan (SSCB)	400,0
1984	Becheru (Romanya)	355,0
90 kg		
1976	—	
1980	Baczako (Macaristan)	377,5
1984	Vlad (Romanya)	392,5
100 kg		
1976	Rigert (SSCB)	382,5
1980	Zaremba (Çek.)	395,0
1984	Milser (Fed. Almanya)	385,0
110 kg		
1976	Hristov (Bulgaristan)	400,0
1980	Taranenko (SSCB)	422,5
1984	Oberburger (İtalya)	390,0
110 + kg		
1976	Alekseyev (SSCB)	440,0
1980	Rahmanov (SSCB)	440,0
1984	Lukin (Avustralya)	412,5

HENTBOL

erkekler

1976 SSCB
1980 Doğu Almanya
1984 Yugoslavya

bayanlar

1976 SSCB
1980 SSCB
1984 Yugoslavya

JİMNASTİK

erkekler

		puan
atlama beygiri		
1976	Andriyanov (SSCB)	19,450
1980	Andriyanov (SSCB)	19,825
1984	Lou Yun (Çin)	20,000
paralel bar		
1976	Kato (Japonya)	19,675
1980	Tkaçev (SSCB)	19,775
1984	Conner (ABD)	19,900
kulplu beygir		
1976	Magyar (Macaristan)	19,700
1980	Magyar (Macaristan)	19,925
1984	Li Ning (Çin) ve Vidmar (ABD)	19,900
yer		
1976	Andriyanov (SSCB)	19,450
1980	Bruckner (D. Almanya)	19,750
1984	Li Ning (Çin)	19,850
halka		
1976	Andriyanov (SSCB)	19,650
1980	Ditiatin (SSCB)	19,875
1984	Gaylord (ABD)	19,850
barfiks		
1976	Tsukahara (Japonya)	19,675
1980	Delçev (Bulgaristan)	19,825
1984	Morisue (Japonya)	20,000
genel sıralama		
1976	Andriyanov (SSCB)	116,650
1980	Ditiatin (SSCB)	118,500
1984	Gushiken (Japonya)	118,700
takım		
1976	Japonya	576,85
1980	SSCB	589,60
1984	ABD	591,40

bayanlar

denge		
1976	Comaneci (Romanya)	19,950
1980	Comaneci (Romanya)	19,800
1984	Pauca (Romanya) ve Szabo (Romanya)	19,800
asimetrik paralel		
1976	Comaneci (Romanya)	20,000
1980	Gnauck (D. Almanya)	19,875
1984	Yanhonjg (Çin) ve Mc Namara (ABD)	19,950
atlama beygiri		
1976	Kim (SSCB)	19,800
1980	Şapoşnikova (SSCB)	19,725
1984	Szabo (Romanya)	19,875
yer		
1976	Kim (SSCB)	19,850
1980	Comaneci (Romanya) ve Kim (SSCB)	19,875
1984	Szabo (Romanya)	19,975
genel sıralama		
1976	Comaneci (Romanya)	79,275
1980	Davidova (SSCB)	79,150
1984	Retton (ABD)	79,175
takım		
1976	SSCB	390,350
1980	SSCB	394,900
1984	Romanya	392,200
ritmik jmnastik		
1984	Lori Fung (Kanada)	

JUDO

tüm kotegariler
1976 Uemura (Japonya)

Foto. SAM (2); Simon-Francolan/Gamma (LAROUSSE)

1980	Lorenz (D. Almanya)
1984	Yamashita (Japonya)

60 kg'dan hafif

1976	—
1980	Rey (Fransa)
1984	—

60-65 kg

1976	—
1980	Soloduhin (SSCB)
1984	Keuh-Ahn (Güney Kore)

65-71 kg

1976	Rodriguez (Küba)
1980	Gamba (İtalya)
1984	Matsuoka (Japonya)

71-78 kg

1976	Nevzorov (SSCB)
1980	Kabareli (SSCB)
1984	Wieneke (Fed. Almanya)

78-86 kg

1976	Sonoda (Japonya)
1980	Roethlisberger (İsviçre)
1984	Seisenbacher (Avustralya)

86-95 kg

1976	Nimomiya (Japonya)
1980	Van de Welle (Belçika)
1984	Hyung Zoo-Ha (Güney Kore)

95 + kg

1976	Novikov (SSCB)
1980	Parisi (Fransa)
1984	Saito (Japonya)

KANO

erkekler

	1 000 m tek kayak	*süre*
1976	Helm (D. Almanya)	3'48''20
1980	Helm (D. Almanya)	3'48''77
1984		

1 000 m çiftli kayak

1976	SSCB	3'29''01
1980	SSCB	3'26''72
1984	Kanada	

dörtül kayak

1976	SSCB	3'08''69
1980	Doğu Almanya	3'13''76
1984	Yeni Zelanda	

1 000 m kanadiyen teklisi

1976	Ljubek (Yug.)	4'08''51
1980	Lubenov (Bulg.)	4'12''38
1984	Thompson (Y. Zelanda)	

1 000 m kanadiyen çiftlisi

1976	SSCB	3'52''76
1980	Romanya	3'47''65
1984	Romanya	

500 m tek ano

1976	Rogov (SSCB)	1'59''23
1980	Postrehin (SSCB)	1'53''37
1984	Cain (Kanada)	

500 m çiftli kano

1976	SSCB	1'45''81
1980	Macaristan	1'43''39
1984	Yugoslavya	

500 m tek kayak

1976	Diba (Romanya)	1'46''41
1980	Parfenoviç (SSCB)	1'43''43
1984		

500 m çiftli kayak

1976	Doğu Almanya	1'35''87
1980	SSCB	1'32''38
1984	Yeni Zelanda	

bayanlar

	500 m tek kayak	*süre*
1976	Zirzow (D. Almanya)	2'01''50
1980	Fischer (D. Almanya)	1'57''96
1984	Anderson (İsveç)	

500 m çiftli kayak

1976	SSCB	1'45''15
1980	Doğu Almanya	1'43''88
1984		

KÜREK

tek

1976	Karppinen (Finlandiya)	7'29''03
1980	Karppinen (Finlandiya)	7'09''61
1984	Karppinen (Finlandiya)	7'00''24

iki tek

1976	F. Hansen-A. Hansen (Norveç)	7'13''20
1980	Dreifke-Kroeppelien (D. Almanya)	6'24''33
1984	Lewis-Enquist (ABD)	6'36''87

sekiz tek

1976	Doğu Almanya	5'58''29
1980	Doğu Almanya	5'49''05
1984	Kanada	5'41''32

dümencisiz dörtlü

1976	Doğu Almanya	6'37''42
1980	Doğu Almanya	6'08''17
1984	Yeni Zelanda	6'03''48

dümencili dörtlü

1976	SSCB	6'40''22
1980	Doğu Almanya	6'14''51
1984	İngiltere	6'18''64

dümencisiz çifte

1976	J. Landvoigt-B. Landvoigt (D. Almanya)	7'23''31
1980	J. Landvoigt-B. Landvoigt (D. Almanya)	6'48''01
1984	Iosub-Toma (Romanya)	6'45''39

dümencili çifte

1976	Jaehrling-Ulrich (D. Alm.)	7'58''99
1980	Jaehrling-Ulrich (D. Alm.)	7'02''54
1984	Abbagnale-Di Capua (İtalya)	7'05''99

bayanlar

skiff

1976	Scheiblich (D. Alm.)	4'05''56
1980	Toma (Romanya)	3'40''69
1984	Racila (Romanya)	3'40''68

ik tek

1976	Jordona-Otzetova (Bulg.)	3'44''36
1980	Popova-Kloptseva (SSCB)	3'16''27
1984	Popescu-Oleniuc (Rom.)	3'26''75

sekiz tek

1976	Doğu Almanya	3'33''32
1980	Doğu Almanya	3'03''32
1984	ABD	2'59''80

dümencisiz dörtlü

1976	Doğu Almanya	3'29''99
1980	Doğu Almanya	3'15''32
1984	Romanya	3'14''11

dümencili dörtlü

1976	Doğu Almanya	3'45''08
1980	Doğu Almanya	3'19''27
1984	Romanya	3'19''30

dümencisiz çifte

1976	Bulgaristan	4'01''22
1980	Doğu Almanya	3'30''49
1984	Romanya	3'32''60

MODERN PENTATLON

	kişisel	*puan*
1976	Piciak-Paciak (Polonya)	5 520
1980	Starostin (SSCB)	5 568
1984	Masala (İtalya)	5 469

takım

1976	İngiltere	15 559
1980	SSCB	16 126
1984	İtalya	16 060

OKÇULUK

erkekler		*puan*
1976	Pace (ABD)	2 571
1980	Poikolainen (Finlandiya)	2 455
1984	Pace (ABD)	1 930

bayanlar

1976	Ryon (ABD)	2 499
1980	Losaberidze (SSCB)	2 491
1984	Soor Seo (Güney Kore)	1 903

SUTOPU

1976	Macaristan
1980	SSCB
1984	Yugoslavya

VOLEYBOL

erkekler

1976	Polonya
1980	SSCB
1984	ABD

bayanlar

1976	Japonya
1980	SSCB
1984	Çin

YELKEN

	finn sınıfı	*puan*
1976	Schumann (D. Almanya)	35,4
1980	Rechardt (Finlandiya)	36,7
1984	Coutts (Yeni Zelanda)	34,7

470 sınıfı

1976	Huebner-Bode (Fed. Alm.)	42,4
1980	Sorez-Penido (Brezilya)	36,4
1984	Doreste-Molina (İspanya)	19,0

flying dutchman

1976	J. Dietsch-E. Dietsch (Fed. Alm.)	34,7
1980	Abascal-Noguer (İspanya)	19,0
1984	Mc Kee-Buchan (ABD)	19,7

star sınıfı

1976	—	
1980	Mankin-Musişenko (SSCB)	24,7
1984	Buchan-Evickson (ABD)	29,7

soling sınıfı

1976	Jensen, Hansen, Bandolowski Danimarka)	46,7
1980	Jensen, Hansen, Bandolowski (Danimarka)	23,0
1984	Haines, Trevelyan, Davis (ABD)	33,7

tornado sınıfı

1976	White-Osborn (İngiltere)	18,0
1980	Welter-Bjorgstrom (Brezilya)	21,4
1984	Sellers-Timms (Y. Zelanda)	14,7

YÜZME

erkekler

	100 m serbest	*süre*
1976	Montgomery (ABD)	49''99
1980	Woithe (D. Almanya)	50''40
1984	Gaines (ABD)	49''80

200 m serbest

1976	Furniss (ABD)	1'50''29
1980	Kopliakov (SSCB)	1'49''81
1984	Gross (Fed. Almanya)	1'47''44

400 m serbest

1976	Goodell (ABD)	3'51''93
1980	Salnikov (SSCB)	3'51''31
1984	Dicarlo (ABD)	3'51''23

1 500 m serbest

1976	Goodell (ABD)	15'02''40
1980	Salnikov (SSCB)	14'58''27
1984	O'Brien (ABD)	15'05''20

100 m sırtüstü

1976	Naber (ABD)	55''49

Üstte: 1980 kış olimpiyatları slalom şampiyonu isveçli Stenmark
Altta: 1976 kış olimpiyatlarında iniş ve slalom şampiyonu batı almanyalı Mittermaier
sağda: 1976 kış olimpiyatlarında 70 m atlama şampiyonu doğu almanyalı Aschenbach

1980 Baron (İsveç) 56"33
1984 Carey (ABD) 55"74

200 m sırtüstü

1976 Naber (ABD) 1'59"19
1980 Vladar (Macaristan) 2'01"93
1984 Carey (ABD) 2'00"23

100 m kurbağalama

1976 Hencken (ABD) 1'03"11
1980 Goodhew (İngiltere) 1'03"34
1984 Lungquist (ABD) 1'01"65

200 m kurbağalama

1976 Wilkie (İngiltere) 2'15"11
1980 Julpa (SSCB) 2'15"85
1984 Davis (Kanada) 2'13"34

100 m kelebek

1976 Vogel (ABD) 54"35
1980 Arvidsson (İsveç) 54"92
1984 Gross (Fed. Alm) 53"08

200 m kelebek

1976 Brüner (ABD) 1'59"23
1980 Pesenko (SSCB) 1'59"76
1984 Sieben (Avustralya) 1'57"04

400 m karışık

1976 Strachan (ABD) 4'23"68
1980 Siderenko (SSCB) 4'22"89
1984 Baumann (Kanada) 4'17"41

4X100 m karışık bayrak — *süre*

1976 ABD 3'42"22
1980 Avustralya 3'45"70
1984 ABD 3'39"30

4X200 m bayrak

1976 ABD 7'23"22
1980 SSCB 7'23"50
1984 ABD 7'15"69

tramplen atlama — *puan*

1976 Boggs (ABD) 619,050
1980 Portnov (SSCB) 905,025
1984 Louganis (ABD) 754,410

kule atlama

1976 Dibiasi (İtalya) 600,510
1980 Hoffmann (D. Almanya) 835,650
1984

bayanlar

100 m serbest — *süre*

1976 Ender (D. Almanya) 55"65
1980 Krause (D. Almanya) 54"79
1984 Steinseifer ve Hogshead (ABD) 55"92

200 m serbest

1976 Ender (D. Alm.) 1'59"26
1980 Krause (D. Alm.) 1'58"33
1984 Wayte (ABD) 1'59"23

400 m serbest

1976 Thuemer (D. Almanya) 4'09"89
1980 Diers (D. Almanya) 4'08"78
1984 Cohen (ABD) 4'07"10

800 m serbest — *süre*

1976 Thumer (D. Alm.) 8'37"14
1980 Ford (Avustralya) 8'28"90
1984 Cohen (ABD) 8'24"95

100 m sırtüstü

1976 Richter (D. Almanya) 1'01"83
1980 Reinisch (D. Almanya) 1'00"86
1984 Andrews (ABD) 1'02"55

200 m sırtüstü

1976 Richter (D. Alm.) 2'13"43
1980 Reinisch (D. Alm.) 2'11"77
1984 De Rover (Hollanda) 2'12"38

100 m kurbağalama

1976 Anke (D. Alm.) 1'11"16
1980 Geweniger (D. Alm.) 1'10"22
1984 von Staveren (Hollanda) 1'09"88

200 m kurbağalama

1976 Koşevaya (SSCB) 2'33"35
1980 Kaçuşit (SSCB) 2'29"54
1984 Ottenbrite (Kanada) 2'30"38

100 m kelebek

1976 Ender (D. Alm.) 1'00"13
1980 Metschuck (D. Alm.) 1'00"42
1984 Meagher (ABD) 59"26

200 m kelebek

1976 Pollack (D. Alm.) 2'11"41
1980 Geissler (D. Alm.) 2'10"44
1984 Meagher (ABD) 2'06"90

400 m karışık

1976 Tauber (D. Alm.) 4'42"77
1980 Schneider (D. Alm.) 4'36"29
1984 Caulkins (ABD) 4'39"24

4X100 m bayrak

1976 ABD 3'44"82
1980 Doğu Almanya 3'42"71
1984 ABD 3'43"43

4X100 m karışık bayrak

1976 Doğu Almanya 4'07"95
1980 Doğu Almanya 4'06"67
1984 ABD 4'09"23

tramplen atlama — *puan*

1976 Chandler (ABD) 506,190
1980 Kalinina (SSCB) 725,910
1984 Bernier (Kanada)

kule atlama

1976 Vayçekovskaya (SSCB) 406,490
1980 Jaschke (D. Almanya) 596,250
1984 Zhou Jihong (Çin) 462,870

KIŞ OLİMPİYATLARI

1980'de madalya dağılımı

ülke	altın	gümüş	bronz	toplam
SSCB	10	6	6	22
D. Almanya	9	7	7	23
ABD	6	4	2	12
Avusturya	3	2	2	7
İsveç	3	0	1	4
Liechtenstein	2	2	0	4
Finlandiya	1	5	3	9
Norveç	1	3	6	10
Hollanda	1	2	1	4
İsviçre	1	1	3	5
İngiltere	1	0	0	1
Fed. Almanya	0	2	3	5
İtalya	0	2	0	2
Kanada	0	1	1	2
Macaristan	0	1	0	1
Japonya	0	1	0	1
Bulgaristan	0	0	1	1
Çekoslovakya	0	0	1	1
Fransa	0	0	1	1

1984'de madalya dağılımı

ülke	altın	gümüş	bronz	toplam
D. Almanya	9	9	6	24
SSCB	6	10	9	25
ABD	4	4	0	8
Finlandiya	4	3	6	13
İsveç	4	2	2	8
Norveç	3	2	4	9
İsviçre	2	2	1	5
Kanada	2	1	1	4
Fed. Almanya	2	1	1	4
İtalya	2	0	0	2
İngiltere	1	0	0	1
Çekoslovakya	0	2	4	6
Fransa	0	1	2	3
Japonya	0	1	0	1
Yugoslavya	0	1	0	1
Avusturya	0	0	1	1
Liechtenstein	0	0	2	2

***OLİNDA,** Brezilya'da (Pernambuko eyaleti) kent. — 196 000 nüf. (L)

***Olivetti,** büro makineleri ve bilişim sistemleri yapımcısı italyan şirketi. — 1982 başında iş hacmi 1 296 000 000 dolara ulaştı. (L)

***OLİVİER** (Sir Laurence Kerr, **Laurence** denir), ingiliz oyuncusu ve sahneye koyucusu. — 1970'den sonra rol aldığı başlıca filmler: J.L. Mankiewicz'in *Sleuth* (1972), J. Schlesinger'in *Vahşi Koşu* (The Marathon Man) [1975], F. Schaffner'in *Vahşetin Çocukları* (Boys from Brazil) [1978], G.R. Hill'in *Küçük Bir Sevda* (A Little Romance) [1979]. (M)

***OLMİ** (Ermanno), italyan film yönetmeni. — 1978 Cannes büyük ödülünü kazanan ve XIX. yüzyıl Lombardiya köylülerinin yaşamını ele alan *Albero degli zoccoli*'den (Nalın Ağacı) [1978] sonra, *Cammina, Cammina* adlı filmi çevirdi. (L)

***OLOMOUC,** Çekoslovakya'da (Kuzey Mo-

Foto. Press Sports (2); AP (LAROUSSE)

ravya bölgesi) kent. — 102 197 nüf. XII. — XVIII. yüzyıldan kalma eski anıtlar. (L)

***OLSZTYN,** Polonya'da kent ve voyvodalık merkezi. — 99 000 nüf. Kauçuk sanayii. (L)

OLTAN, Ankara ilinde, Ayaş ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 572 nüf. (1980). Belediye. (M)

***OLTU,** Erzurum ilinde ilçe. — 40 980 nüf., 64 köy. İlçe merkezi 12 351 nüf. (1980). [M]

***OLUR,** Erzurum ilinde ilçe. — 19 937 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 2 333 nüf. (1980). [M]

***OMAHA,** ABD'de (Nebraska) kent. — 346 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

OMDURMAN, Sudan'da kent. Nil nehri kıyısında, Hartum'un karşısında. 299 399 nüf. Ünlü Mehdi ayaklanmasının merkezi oldu (1885). Kitchener'in emrindeki ingilizmısır ordusu, burada Halife Abdullah İbni Muhammed'e bağlı Mehdi kuvetlerini bozguna uğrattı. (L)

***OMİYA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 269 000 nüf. (L)

***OMSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 1 014 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***OMUTA,** Japonya'da (Kyuşu) liman kenti. — 175 000 nüf. Alüminyum sanayii. (L)

***ONAT** (Ferhan), türk kadın opera sanatçısı. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

***ONAT** (Hikmet), türk ressamı (öl. İstanbul 1977). — İlk kişisel sergisini, ölümünden az önce 95 yaşında Osmanbey Akbank galerisinde açtı (şubat 1977). [M]

***ONAT** (Teoman), türk hekimi. — Çocuklarda romatoid artrit konusunda bir eser yayımladı: *Jüvenil romatoid Artrit* (1982). Genetik potansiyel, sekonder seksüel gelişme, kemik olgunluğu ve yaşa dayanarak erişkin boyunu öngören denklemler geliştirdi. Bu konudaki incelemesi bir alman tıp dergisinde yayımlandı (1983). [M]

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1873 sayılı yasayla 1975'te Samsun'da kuruldu. 1973'ten beri Hacettepe Üniversitesi'nde öğretimini sürdüren Samsun Tıp Fakültesi yeni kurulan üniversiteye bağlandı, ayrıca bir Fen ve Mühendislik Bilimleri Fakültesi ile bir Ziraat Fakültesi kuruldu. 1982-1983'te Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun gereğince üniversite bünyesinde bazı değişiklikler yapıldı. Tıp ve Ziraat fakülteleri aynen alıkondu. Fen ve Mühendislik Fakültesi'nin adı Fen - Edebiyat fakültesi olarak değiştirildi. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Samsun Yüksek Öğretmen Okulu fakülteye dönüştürülerek Eğitim Fakültesi adını aldı. Samsun, Tokat, Amasya yabancı diller yüksekokulları bu fakülteye katıldı. Samsun Yüksek İslam Enstitüsü İlahiyat Fakültesi adını aldı. Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri enstitüleri ve Sinop Su Ürünleri, Eğitim Yüksekokulları yeni kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Amasya Eğitim Enstitüsü'nün adı Amasya Eğitim Yüksekokulu oldu.

Çorum ve Amasya Meslek yüksekokulları rektörlüğe bağlandı. Böylece üniversitede 5 fakülte, 3 enstitü, 5 yüksekokul yeraldı. Ondokuz Mayıs Üniversitesi'nde 1982-1983 öğretim döneminde 9'u profesör, 37'si doçent, 35'i yardımcı doçent, 114'ü uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 195 öğretim elemanı, 2 498'i erkek, 1 223'ü kız olmak üzere toplam 3 721 öğrenci bulunuyordu. (M)

***ONGAN** (Emin), türk bestecisi ve koro yöneticisi. — Keman sanatçısı ve koro yöneticisi olarak çalıştığı İstanbul Radyosu'ndan 1976'da emekliye ayrıldı. Üsküdar Musiki Cemiyeti başkanlığını yürütmektedir. (M)

***ONGUN** (Cemil Sena), türk yazarı ve felsefecisi. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

***ONİTŞA,** Nijerya'da (Doğu bölgesi) kent. — 220 000 nüf. (L)

***ONOMİÇİ,** Japonya'da (Honşu) liman kenti. — 101 000 nüf. (L)

***ONSAGER** (Lars), norveç asıllı amerikalı kimyacı. — (öl. Miami 1976). [L]

***ONTARİO,** Kanada'da eyalet. — 8 264 500 nüf. (L)

***OOSTKAMP,** Belçika'da (Batı Flandre, Brugge yönetim çevresi) komün. — 18 700 nüf. (L)

***OPAVA,** Çekoslovakya'da (Kuzey Moravya bölgesi) kent. — 57 279 nüf. (L)

***OPEC,** PETROL İHRAÇ EDEN ÜLKELER ÖRGÜTÜ'nün kısa adı. — Üye ülkelerin delegeleri (genellikle petrol bakanları) yılda 2 kez toplanarak örgütün siyasetini ve yetkilerini saptar. 2 yıl için atanan guvernörler konseyi ve bir sekretarya da görev yapar. 1976'da OPEC'in petrol gelirleri

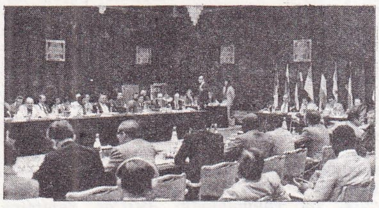

Cenevre'de OPEC toplantısı (28.6.1979)

115 milyar dolara, 1977'de üretilen brüt petrol miktarı 1 530 Mt'a ulaştı. 1980'de gelişmekte olan ülkelere yapılan toplam para yardımı 6 977 milyon dolardır (üye ülkelerin toplam GSMH'larının yüzde 1, 35'i). [L]

***OPERA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1973'ten sonraki dönemde, Devlet Opera ve Balesi, yurt içinde ve dışında önemli başarılar elde etti. Türk opera sanatçıları, konuk olarak, yabancı topluluklarda yer alırken, yabancı sanatçılar da Türkiye'deki temsillere katıldılar. Ayrıca Devlet Opera ve Balesi topluluğu, sözü edilen dönemde, Hong Kong, Bulgaristan, Yugoslavya ve Kıbrıs'ta temsiller verdi.

Topluluk, türk opera literatürünü genişletmek amacıyla yerli eserlere ağırlık verirken, dünya opera repertuvarının seçkin eserlerini de sahneledi.

1973'ten sonra sahnelenen yabancı eserler: 1972 - 1973 sezonunda, *Figaro*'nun *Düğünü* (Mozart), *Il Tabarro* (Puccini), *Amelia Baloya Gidiyor* (Menotti), *La Serva Padrona* (Pergolesi), *Rita* (Donizetti), *Gianni Schieci* (Puccini), *Allamistakeo* (Viozzi), *Çardaş Prensesi* (Kalman), *Aida* (Verdi) 1973 - 1974 sezonunda *Tosca* (Puccini), *Rigoletto* (Verdi), *Madam Butterfly* (Puccini), *Yoksul Öğrenci* (Millocker), *Othello* (Verdi), *Don Pasquale* (Donizetti), *Mavra* (Stravinsky), *Le Rossignol, Covallaria Rusticana* (Mascagni), *Palyaço* (Leoncavallo), *La Traviata* (Verdi); 1974 - 1975 sezonunda, *Satılmış Nişanlı* (Smetana) *La Sonnambulo* (Bellini), *André Chénier* (Giordano), *Saraydan Kız Kaçırma* (Mozart), *Adriana Lecouvreur* (Cilea), *La Bohème* (Puccini), *Köprüden Bir Bakış* (Rosselini); 1975 - 1976 sezonunda, *Romeo Juliette* (Gounod), *Sevgili Augustin* (L. Fall), *Don Kişot* (Minkua), *Medyum* (Menotti), *Il Campanello* (Donizetti), *La Cambiale di matrimonio* (Rossini); 1976 - 1977 sezonunda *Bir Maskeli Balo* (Verdi), *Çingene Baron* (J. Strauss), *Palyaço* (Leoncavallo), *Madam Butterfly* (Puccini); 1977 - 1978 sezonunda *Sevil Berberi* (Rossini), *Yarasa* (J. Strauss), *Halka* (Moiuszko), 1978 - 1979 sezonunda *Bir Opera Yapalım* (B. Britten); 1979 - 1980 sezonunda *Bahçesaray Çeşmesi* (Asafiev), *Don Giovanni* (Mozart), *Norma* (Bellini); 1981 - 1982 sezonunda *Mikado* (A. Sullivan), *Aşk İksiri* (Donizetti) adlı operaları sahneledi. Bunlara her sezon, önceki sezonlarda repertuvara alınmış operaların bir bölümü de eklendi.

Aynı dönemde sahnelenen yerli operalarsa şunlardır: 1973 - 1974 *Yunus Emre Oratoryosu* (Ahmet Adnan Saygun), 1974 - 1975 *Van Gogh* (müzik: Nevit Kodallı, metin: Orhan Asena), 1977 - 1978 *Midas'ın Kulakları* (müzik: Ferit Tüzün, metin: Güngör Dilmen, 1982 - 1983 sezonunda yinelendi), 1978 - 1979 *Gılgameş* (müzik: Nevit Kodallı, metin: Orhan Asena), 1979-1980 *Nasrettin Hoca* (müzik: Sabahattin Kalender, metin: Gülümser Kalender; 1980-1981 sezonunda yinelendi), 1980-1981 *Atatürk Oratoryosu* (müzik: Nevit Kodallı, metin: Cahit Külebi), 1981 - 1982 *Özsoy* (müzik: A. Adnan Saygun, metin: Münir Hayri Egeli), 1982 - 1983 *Ateş ve İnanç Oratoryosu* (müzik: Sabahattin Kalender, metin: Osman Güngör Feyzoğlu), 1983 - 1984 *IV. Murat* (müzik: Okan Demiriş, metin: A. Turan Oflazoğlu). [M]

***OPOLE,** Polonya'da kent ve voyvodalık merkezi. — 90 000 nüf. (L)

***OPPENHEİM** (Dennis), amerikalı sanatçı. — 1972'den sonra, resim galerilerinde, örneğin elektronik bir sistemle çalışan kuklalar sergilemeye ağırlık verdi. *Early Morning Blues* (Sabah Şarkıları) adlı çalışmasında, nesneleri ses ve ışıkla birleştirerek, mekânın, insanların ve maddenin işlenmesine yöneldi. Bazen, *Attempt to raise Hell*'de (Cehennemi Çığırdan Çıkarma Girişimi) [1974] olduğu gibi videoyu, bazen de müziği devreye soktu. En son eserleri, *Factories* (Fabrikalar) adını verdiği ve çeşitli hurda parçalardan oluşan dev yapılardır (*Beyond the Tunnel of Hate* [Nefret Tünelinin Ötesinde], 1979). [L]

***OPWİJK,** Belçika'da (Brabant, Brüksel yönetim çevresi) komün. — 11 000 nüf. (L)

***ORADEA,** Romanya'da kent ve Crişana bölgesinin merkezi. — 178 407 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***ORAL** (Osman Zeki), türk ressamı. — Kültür bakanlığınca düzenlenen 50. yıl resim yarışmasında ve 34. Devlet Resim ve Heykel Sergisinde başarı ödüllerini kazandı (1973). Ankara Devlet Güzel Sanatlar Galerisi müdürü oldu. (M)

ORAL (Tan), türk karikatürcüsü (Merzifon 1937). Güzel Sanatlar Akademisi mimarlık bölümünü bitirdi (1963). Yüksek mimar olarak aynı okulun yapı kürsüsünde asistanlık yaptı (1963 - 1966). Karikatür, film, çizgi-film, resim, afiş çalışmaları yanında Sanatçılar Birliği (1971) ve Karikatürcüler Derneği yönetiminde görev aldı (1973 - 1979). Dolmuş dergisinde çıkan (1958) ilk karikatüründen sonra Taş-Karikatür (1959), Ege Ekspres (1961), Yenigün (1971), Yansıma, Özgür İnsan (1971), Politika (1976), Milliyet Çocuk (1977) dergi ve gazetelerinde karikatürleri yayımlandı. 1977'den beri Cumhuriyet gazetesinde çalışmaktadır. Oral 1967'den 1983'e kadar katıldığı birçok karikatür ve çizgifilm yarışmasında çeşitli ödüller aldı. Sanatçının *Büyük Türkiye* adlı bir karikatür albümü (1979), *İki Minik Kentli ve Sansür* adlı iki çocuk kitabı yayımlandı (1979). [M]

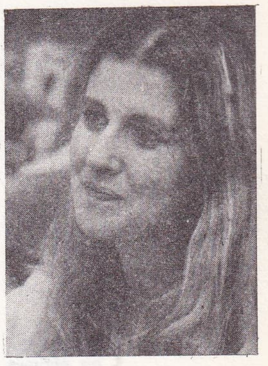

Zeynep ORAL

ORAL (Zeynep), türk kadın gazetecisi ve yazarı (İstanbul 1946). İzmir Amerikan Kız Lisesini bitirdi (1964). Paris Üniversitesi tiyatro enstitüsünde okudu (1964 - 1968). Yüksek gazetecilik okulunu bitirdi. Önceleri Yeni Gazete'de (1968 - 1969), 1970'den sonra Milliyet'te ve Milliyet Sanat Dergisi'nde çalıştı. *Adsız Oyun* adlı oyunu İstanbul Şehir Tiyatrosu Deneme sahnesinde oynandı (1976). Yazılarından seçmeler, *Esintiler* ve *Konuşa Konuşa* adlı iki kitapta yayımlandı (1983). [M]

***ORAN,** Cezayir'de liman kenti ve Oran yönetim bölgesi ve çevresinin merkezi. — 600 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***ORANGE,** Fransa'da Vaucluse kantonunun yönetim merkezi. — 26 468 nüf. Askeri hava üssü. Cam sanayii. (L)

***ORANGE,** Güney Afrika cumhuriyetinde eyalet. — 1 716 000 nüf. Uranyum yatakları. (L)

***ORANSAY** (Gültekin), türk müzikbilimcisi ve yazarı. — Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi öğretim üyeliğine atandı. Fakülte'nin basılı ve yazılı belgelerden, bandlardan ve plaklardan oluşan arşivini zenginleştirdi. *Küğsel Yapraklar* adlı aylık bir bülten yayımlamaya başladı. (M)

ORBEY (Ergin), türk tiyatro oyuncusu ve rejisörü (İstanbul 1937). Kabataş Lisesi'nden sonra Ankara Devlet Konservatuvarı'nın yüksek tiyatro bölümünü bitirdi (1961). Dört yıl süreyle oyuncu ve rejisör olarak Devlet Tiyatroları'nda çalıştı. 1967 - 1971

Foto. Goldberg/Sygma (LAROUSSE) ; X (MEYDAN)

Ergin ORBEY

arasında Ankara Sanat Tiyatrosu'nda sanat yönetmenliği, rejisörlük ve oyunculuk yaptı. 1971 - 1974 arasında çeşitli sinema filmlerinde oynadı, kimi filmlerin senaryolarını yazdı ve *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz, Meraklı Köfteci, Gel Barışalım, Bizim Aile, Tatlı Kaçık* gibi filmler yönetti. 1974-1975 yıllarında Ankara Devlet Konservatuvarı tiyatro bölümü başkanlığı ve sahne, mimik, rol öğretmenliği yaptı. Daha sonra İstanbul Şehir Tiyatroları'nda yönetmen olarak görev aldı. 1977, 1978 yıllarında Şehir Tiyatroları yönetim kurulu üyeliği, Üsküdar Tiyatrosu ekip sanat yönetmenliği yaptı, kimi oyunlarda rol aldı. 1978' de Devlet Tiyatroları genel müdürlüğüne ve başrejisörlüğüne atandı. Bu görevlerinin yanı sıra Ankara Devlet Konservatuvarı'nda dersler verdi. 1980'de Kültür Bakanlığı danışmanlığına getirildi. Altı ay sonra Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi' nin Tiyatro bölümü öğretmenliğine atandı. Orbey Ankara ve İstanbul Radyolarında çok sayıda radyo oyununun da rejisörlüğünü yaptı. Batı tiyatrosu klasiklerinden, çağdaş yerli ve yabancı eserlerden birçoğunu sahneye koyan Orbey rejisör olarak beş kez Sanat Kurumu, bir kez de Ulvi Uraz ödülünü aldı. Sahneye koyduğu başlıca oyunlar: *Fizikçiler, Yerma, Müfettiş, Aslan Asker Schweik Hitler'e Karşı, Yorgun Savaşçı, Yılanların Öcü, Antigone, Bir Yaz Gecesi Dönümü Rüyası, Tartışmalı Bir Tragedya.* (M)

ORBİTER. Bk. UZAY* MEKİĞİ.

ORCADES. Bk. ORKNEY *adaları.*

ORCHA, Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. Dnieper nehri kıyısında. 116 000 nüf. (L)

***ORCONİKİDZE,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent ve Kuzey Osetya özerk cumhuriyetinin merkezi. — 281 000 nüf. (L)

***ORDU** (52), Orta Karadeniz bölgesinde il merkezi ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genel nüfus artış hızının oldukça altındaydı: Binde 14,3 (Türkiye geneli: 20,65). Bu oran kentlerde binde 26,16 olduğu halde köylerde binde 10,74 olarak gerçekleşti. 1980 sayımında nüfusu 713 535 olan il (km² başına 119 kişi) ,nüfus büyüklüğü açısından 21. sırayı aldı. Aynı sayımda, il merkezinin nüfusu 52 785, kentlerin toplam nüfusu 169 820, köylerin toplam nüfusu 534 715, köy sayısı 521 olarak belirlendi. 1980 nüfus sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 132 950 (il merkezi Ordu 52 785), Ünye 126 440 (merkez 28 227), Fatsa 112 499 (merkez 22 405), Gölköy 58 519 (merkez 12 158), Akkuş 49 157 (merkez 4 139), Perşembe 48 311 (merkez 7 263), Aybastı 44 999 (merkez 13 517), Ulubey 39 822 (merkez 6 399), Kumru 35 435 (merkez 6 911), Mesudiye 34 264 (merkez 4 940), Korgan 31 139 (merkez 11 076).

Ordu'da tarımın il ekonomisindeki yeri önemlidir. Örneğin 1978'de il gayrı safi hasılasının yüzde 48'i tarım kesiminden; bunun yüzde 37,6'sı da fındık üretiminden sağlanmıştı. Faal nüfusun yüzde 88'i tarım kesiminde (1975) yer aldığı halde, tarımsal ürünler fazla çeşitlilik göstermez. Son yıllarda tarımın doğal koşullara bağımlılığı azalmakla birlikte sürmektedir. 1980 istatistiklerine göre, ilde üretilen belli başlı tarımsal ürünlerin üretim miktarları: Buğday 12 154 t, arpa 7 796 t, mısır 93 809 t, patates 112 000 t, elma 22 858 t, fındık 67 190 t. Aynı yılda ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: At 15 790, katır 4 480, eşek 10 840, sığır 282 155, manda 32 712, koyun 301 420, keçi 24 170.

1970'lerde, «kalkınmada öncelikli iller» arasına alınan Ordu'da imalat sanayiinde yeni yatırımlar ve ürünlerde çeşitlenme gerçekleşti. 1970'lerde üretime geçen sanayi kuruluşlarının başlıcaları besin sanayii kolundadır. 30 000 ton/yıl kapasiteyle un ve ayrıca bisküvi üreten Orsan fabrikasında karma hayvan yemi ve kepek gibi yan ürünler de elde edilmektedir.

Besin sanayii kolunda 1974'te iki fabrika açıldı: Ordu Un Fabrikası ve Demas (Fatsa'da). Demas, yılda 1 500 ton balık unu, 300 ton balık yağı ve 80 ton balık özü üretebilecek kapasitededir. Kuruluş, modern gereçlerle donatılmış gemilerle balık avcılığı da yapmaktadır. 1971'de yapımına başlanan ve 1982'de faaliyete geçen Fatsa Balıkçılık Kombinası (Et ve Balık Kurumu'na bağlı), günde ortalama 335 ton balık işleyerek 10 ton balık konservesi, 15 ton donmuş balık ve 50 ton balık yağı üretmektedir.

İlde, taşa-toprağa dayalı sanayi kolunda üretim yapan belli başlı kuruluş 1974'te üretime geçen, yıllık kapasitesi 590 000 ton olan Ünye Çimento Fabrikası'dır. 1980'de yapımına başlanan ve 1984'te 15 milyon adet/yıl kapasiteyle tuğla ve kiremit üretecek olan Ulutaş Toprak Sanayi ve Ticaret AŞ, fabrikası bu alandaki ikinci önemli kuruluştur. Henüz üretime geçmemiş bir başka fabrika da, 1978'de kurulan ve 1980'lerin ortasında yılda 15 ton/yıl dikenli tel, 1 ton bağ teli, 500 kg çivi üretecek kapasiteyle işletmeye açılacak olan Gölsan'dır. 1978'de yapımına başlanan ve 1984'te faaliyete geçecek olan Camsan fabrikası yılda orta yoğunlukta 65 000 m² lif levha üretecektir.

1980 Sanayi Sayımı sonuçlarına göre, ildeki 1 852 işletmenin 1 747'si küçük sanayi işletmesiydi. Bunların yoğunlaştıkları başlıca alan madeni eşya sanayiidir (624 işyeri). Dokumacılık, öteden beri çok sayıda küçük işletme bulunan bir alandır (1980'de 459 işyeri). Besin sanayiinde ise 1980'de 294 küçük işletme bulunuyordu.

1980'de Ordu'da 17 lise (7 265 öğrenci, 384 öğretmen); 110 ortaokul (17 433 öğrenci, 572 öğretmen); 76'sı kentlerde, 756'sı köylerde 832 ilkokul (83 363 öğrenci, 2 765 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 32 orta dereceli okul (9 478 öğrenci, 416 öğretmen) vardı.

İlde 1980'de, hastane ve sağlık ocaklarında toplam 945 yatak bulunuyor, 755 kişiye bir yatak düşüyor (askeri hastaneler hariç); aynı yıl uzman ve pratisyen 64 hekim görev yapıyor, 11 149 kişiye bir hekim düşüyordu. (M)

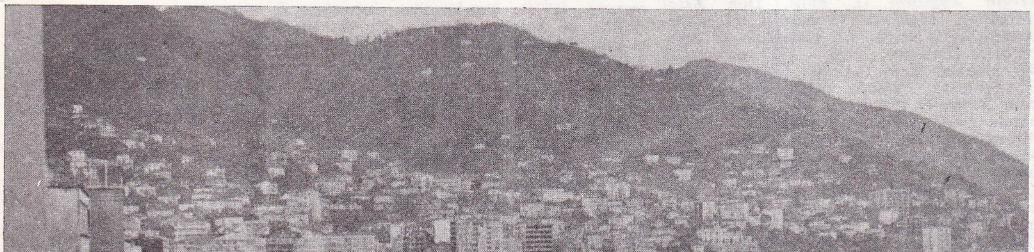

ORDU'dan bir görünüş

***Orduspor Kulübü.** — 1980 - 1981 futbol sezonunda ikinci lige düştü. 1982 - 1983 sezonunda yeniden birinci lige yükseldi. (M)

***Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK).** Bk. OYAK (*Ordu Yardımlaşma Kurumu*).

***OREGON,** ABD'nin kuzeybatısında eyalet. — 2 091 000 nüf. (L)

***OREHOVO - ZUYEVO,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 130 000 nüf. (L)

OREL, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Oka nehri kıyısında, Moskova'nın güneyinde. 289 000 nüf. Çelik sanayii. (L)

***ORENBURG,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 446 000 nüf. Petrol ve doğal gaz üreten bir bölgenin merkezi. (L)

***ORENSE,** İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 81 000 nüf. (L)

***ORFF** (Carl), alman bestecisi. — (öl. Münih 1982). [L]

***Orhan Kemal Roman Armağanı.** — 1976'dan sonra ödül alan yazarlar ve eserleri: 1977'de H. İzzettin Dinamo (*Kutsal Barış*); 1978'de Fakir Baykurt (*Kara Ahmet Destanı*); 1979'da Mehmet Başaran (*Mehmetçik Mehmet*); 1980'de Adalet Ağaoğlu (*Bir Düğün Gecesi*); 1981'de ödül verilmedi; 1982'de Rıfat Ilgaz (*Yıldız Karayel*), 1983'te Orhan Pamuk (*Cevdet Bey ve Oğulları*). [M]

***ORHANELİ,** Bursa ilinde ilçe. — 55 905 nüf., 123 köy. İlçe merkezi 3 831 nüf. (1980). [M]

***ORHANGAZİ,** Bursa ilinde ilçe. — 41 465 nüf., 24 köy. İlçe merkezi 18 733 nüf. (1980). [M]

***ORHON** (Cüneyd), türk kemençe sanatçısı. — 1976'da kurulan İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nın yönetim kurulu üyesi ve kemençe öğretmeni oldu. Kemençeyi modernize etmeyi denedi. M. Torun ve N. Giray'la oluşturduğu üçlü, çeşitli salonlarda, bu arada 11. İstanbul Festivali'nde çoksesli türk müziği konserleri verdi. (M)

***ORİLLİA,** Kanada'da (Ontario) kent. — 24 412 nüf. (L)

***ORİSSA,** Hindistanda eyalet. — 26 272 054 nüf. (L)

***ORİZABA,** Meksika'da (Veracruz eyaleti) kent. — 56 000 nüf. (L)

***ORKESTRA** i. — ANSİKL. 1950'den beri senfoni orkestralarının bir gerileme devrine girdiği söylenebilir. Oda orkestrasının (Roy de Lully'nin Yirmi Dört Kemanı), Haydn'ın «iki kişilik» orkestrasının öncüsü ve nedeni olması gibi, Ravel ya da Richard Strauss'un gözkamaştırıcı ve görkemli müziğinin de kendisine tepki olarak ters yönde gelişen bir müziğin öncüsü olması doğaldı. XX. yy'ın başından itibaren kendini gösteren bu eğilim, bazı bestecilerde sonoritenin yumuşatılması (Webern, Stravinski), bazılarında da alışılmamış tonlar kullanarak kendi çalgılandırmasını yaratma (Milhaud, Varèse) isteği şeklinde ortaya çıktı. Bu arada Stravinski (*Askerin Öyküsü*) ve Manuel de Falla'yı (*Pedro Usta'nın Kukla Oyunu*) yedi veya yirmi çalgıdan, büyük bir orkestra sesi çıkarmaya iten zorunlulukları da unutmamak gerekir.

Göze çarpan bir diğer eğilim de ,eski ikili koro tekniğini yeniden kullanan «uzaysallaştırma»dır (spatialisation). Bu teknikte, büyük bir orkestra, her biri bir şefin yönetimindeki birden fazla gruba bölünür (Stackhausen'in *Gruplar* [1958] ve *Kare*'si [1960]). İzleyici topluluğunun, şefin ortada yer aldığı bir müzisyenler «ormanı»nın arasına dağıldığı üç denemelerden de sözetmek gerekir: Xenakis'in *Terretektorh* (1966). Bu tip müziğin icrası sırasında dinleyicinin müziği algılama ya da işitme biçimi bulunduğu yere göre değişir ki bestecinin istediği de budur.

Herşeye rağmen senfoni orkestrası müzik dünyasında sahip olduğu saygınlığı korudu ve hangi akıma dahil olursa olsun, en

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

gözde yaratıcılar, özgün bir uslûpla zenginlertirdikleri senfoni orkestrasına sadık kaldılar.
Örneğin çalgılandırmasını çoğu kez metal vurmalı ve klavyeli çalgılara dayandıran Messiaen ve İkinci Senfoni'si ile (*le Double* [İkili] 1959) konçerto grosso'yu yeniden canlandıran Dutilleux bu gruptandır. Doksan müzisyenden oluşan bir orkestrayı bir o kadar soliste dönüştüren nota sehpalarının birbirinden uzak ve dağınık yerleştirimi, orkestra partisyonunun icrasını son derece karmaşık hale getirir (Xenakis, Penderecki, Ligeti).
XX. yy ayrıca çalgı aileleri kavramının yeniden gündeme geldiği bir dönem oldu. Armoni orkestraları veya telli çalgılar orkestraları hem besteci hem de izleyiciler katında büyük ilgi gördü. Vurmalı çalgılar kullanılan tınlamalı aletlerin görülmedik çeşitliliği sayesinde zengin ve sınırsız bir dünya yarattı. Varèse'in başlattığı vurmalı çalgılar orkestrası kavramı (ionisation [İyonlaşma], 1931), günümüzde büyük gelişme içindedir. Öte yandan klavsen, mandolin gibi eski müzik aletleri ya da Avrupa kökenli olmayan veya yeni çalgılar (Martenot dalgaları, elektro - gitar) sık sık günümüzdeki adıyla «çalgı toplulukları»na dahil edilmektedir. Şarkı, konuşma sesleri, doğal veya kaydedilmiş gürültüler de orkestraya katılır. Yaratıcıların hemen her eser için farklı teknik terimler yaratma eğilimi, yeni yapıtların izleyiciye ulaşmasında uzmanlaşmış topluluklar gerektirir.
Domaine Musical'den (1953) beri Paris'te çeşitli gruplar oluştu: *Musique Vivante, Ars Nova, l'Itinéraire; Musique Plus, le Collectif 2 E 2 M, l'Ensemble İntercontemporain.* Bu topluluklar tamamlayıcısı oldukları senfoni orkestralarıyla birarada varlıklarını sürdürmektedir.
Aslında orkestra da elektroakustik araçlarda somutlaşan teknolojik devrimden payını aldı. Bu araçlar, klasik orkestra «uyarlama» kavram ve yöntemlerini tartışılır hale getirdi. Artık yüz müzisyenin yerini sesi yeterince güçlü tek bir müzisyen alabilmektedir. Ayrıca çalgıdan çıkan sesin doğrudan dönüştürülmesi tekniği de çok kullanılır oldu (Stockhausen'in *Mixtur*'u [Karışım], 1964). Karma yapıtlar (orkestra + daha önce kaydedilmiş manyetik band), icra edenler için senkronizasyon (eşzamanlaştırma) sorunları yarattı. Şef artık metronomun yanı sıra kronometre de kullanmak zorundadır.
Tüm bu öğeler bazen izleyiciyi şaşırtan eserlerde biraraya gelir. Şaşırtır çünkü yaşayan «ötümlü kaynak»lar oluşturan az sayıda müzisyenin finaldeki işitsel karmaşıklığı yaratması gerçekten dikkate değer.
Böylece çağımızda iki eğilim ortaya çıktı:
— Üç yüz yıllık bir repertuara dayanan ve iletişim araçlarının desteğine sahip geleneksel senfoni orkestralarının sürekliliği (iletişim araçları solist ve şeflerin parlama sürecini hızlandırır).
— «Çalgı toplulukları», müzisyen ve şarkıcıların elektroakustik araçların da desteğiyle artan çeşitliliği. Bu topluluklar, çoğu kez izleyicinin ve müzisyenlerin yeterince bilmediği ve ilgilenmediğ araştırma çalışmalarını inatla sürdürmektedirler.
«Popüler» müziğe gelince, amplifikatör, synthesizer, elektrogitar ve elektroorg kullanımıyla ötümlülük gücünün artmasına dayalı bir gelişme gösterdi. Klasik ya da modern caz müziğinin izleyicisi olan «pop» orkestralarında denge, tamamiyle kullanılan araç - gerece ve bunların «çalınma biçimleri»ne bağlı ötümlülük dengesi kurallarıyla kurulur ve ses teknisyeni orkestra şefinin yerini alır.
Synthesizer'ler (ve yakında bilgisayarlar) acaba birgün orkestranın pabucunu dama atacak mı? Hiç kuşkusuz bu yakın bir gelecek için sözkonusu değil, ama, XXI. yy bir «yanyana yaşama» dönemi olacağa benzer.
● *Türkiye*'nin üç büyük orkestrasına (Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası ve 1975'te kurulan İzmir Devlet Senfoni Orkestrası) 1976' da *Ankara Oda Orkestrası* eklendi. On dört üyeden oluşan topluluk, Gürer Aykal yönetiminde yurt içinde ve dışında başarılı konserler verdi. Orkestranın başkemancısı Suna Kan'dır. (M)

***ORKNEY Adaları,** İngiltere'de takımadalar. — 18 000 nüf. (L)

***ORLEANS,** Fransa'da Loiret yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 204 536 nüf. Yönetim merkezi. (L)

***ORLEANSVİLLE.** Bk. ŞELİF (EŞ).

***ORMAN** i. — ANSİKL. Dünya toplam orman varlığı yaklaşık 3,4 milyar hektardır. Bunun, ortalama olarak her yıl yüzde 1,5 - 2'si tüketilmektedir. Yapılan tahminlere göre, XXI. yüzyıl başında, orman ürünleri üretimi, ihtiyaca yetmeyecektir. Öte yandan, Petrol kaynaklarının yakın bir gelecekte azalması, hatta tükenmesi olasılığına karşı, gelişmiş ülkeler -kısmen de olsa- enerji üretiminde odunun kullanılması doğrultusunda teknik ve ekonomik araştırmalar sürdürmektedirler. İlk denemeler, odundan enerji üretiminin ekonomik olduğunu gösterince, bazı ülkeler kütle üretimine yönelik enerji planlamasına başladılar. İsveç'te yapılan bir araştırmayla, bir hektarlık ormandan elde edilen odunla 8 ton petrol karşılığı enerji sağlamanın mümkün olduğu saptandı. Bunun üzerine İsveç 1990'lı yıllarda enerji üretiminin yüzde 15'ini odundan sağlamayı planladı. Türkiye'de de 1982 yılında böyle bir planlama başlatıldı.
● *Türkiye*'de, 1974'ten sonraki dönemde de, orman varlığının gelişigüzel kullanılması sürdü. Ormanlardaki yıllık odun artışı 28 milyon m³ ve yılda elde edilebilecek en yüksek odun miktarı 25 milyon m³ olduğu halde, her yıl 30 milyon m³'ün üstünde odun elde edilecek ölçüde kesim yapılmaktadır.
1974 - 1983 döneminde, kesilen ya da çeşitli nedenlerle yok olan ağaçlıkların yeniden ağaçlandırılması sürdürüldü. Her yıl ortalama 25 - 30 bin hektarlık alan ağaçlandırıldı.
Erozyon kontrol çalışmaları yılda ortalama 2 000 - 3 000 hektarlık alanı kapsayacak tempoyla; orman yolu yapımı da yılda ortalama 4 000 - 5 000 km'lik yol kapasitesiyle sürdürüldü.
Türkiye, kaplamalık kereste ve bazı kontrplak türleri dışında orman sanayii ürünü ihtiyacını yerli üretimle karşılamakta, başta mobilya, yonga levha ve kereste olmak üzere bazı orman sanayii ürünlerini dışarıya satmakta ve dışalımın yaklaşık üç katı gelir sağlamaktadır.
— Huk. *Orman köylülerinin iskânı.* Nakline karar verilen orman içi köyler halkının yerleştirilmesi, orman sınırları dışına çıkartılmış ve çıkartılacak yerlerin değerlendirilmesi suretiyle orman köylülerinin kalkınmalarının desteklenmesi amacıyla 17 ekim 1983 tarih ve 2924 sayılı kanun çıkarıldı. 6831 sayılı Orman Kanunu'nun 2. maddesi uyarınca orman kadastro komisyonlarınca orman sınırları dışına çıkarılan, orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyip, tersine tarım alanlarına dönüştürülmesinde kesin yarar görülen yerler; otlak, kışlak, yaylak gibi yerler; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antepfıstığı) gibi tarım alanları; şehir, kasaba, köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları kanunun kapsamına girer.

orman içi köyler halkının nakli

Orman içi köyler halkının yerleştirilmesi amacıyla orman sınırları dışına çıkarılarak hazine adına tescil edilip Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı emrine geçen yerler, tarım arazisine dönüştürülmek ve yerleşim yeri halinde düzenlenmek üzere ilgili bakanlık tarafından ıslah, imar ve ihya edilir. Buralar için, yönetmelikte belirlenen esaslara göre, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca ifraz işlemleri gerçekleştirilir. Orman içi köyler halkının nakil ve yerleştirme işlemleri 6831 sayılı Orman Kanunu ve 2510 sayılı İskân Kanunu hükümlerine göre yürütülür.
Naklen yerleştirilecek orman içi köyler halkının yazılı başvuruları üzerine, devlet ormanları içinde kalan her türlü tapulu taşınmaz mallarının karşılığı olarak, yerleştirilecekleri yerlerden, tespit olunan rayiç değerlere eş değerde taşınmaz mal verilir. Tarafların anlaşması halinde karşılıklı olarak tapuda devir ve tescil işlemleri yapılır. Değiştirmeyi kabul etmeyenlerin taşınmaz malları genel hükümlere göre kamulaştırılır. Sözü edilen köyler halkına, taşınmaz malları karşılığından fazla verilen taşınmaz malların rayiç bedeli, peşin ya da yirmi yıl içinde ve eşit taksitlerle, faizsiz olarak tahsil olunur. Mülkiyeti devredilen taşınmaz mallar belirlenen dağıtım amaçları dışında kullanılamaz; miras hükümleri dışında bölünemez; devir ve temlik edilemez. Kanunda belirlenen yükümlülükleri, yazılı uyarıda bulunulduğu halde yerine getirmeyenler için, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca, kendi taşınmaz malları karşılığından fazla verilen taşınmaz malların geri alınmasına karar verilir.

değerlendirme işlemleri

Kanunun kapsamına giren otlak, kışlak ve yaylaklar, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca, bulundukları orman köy ya da kasabasına bir bütün olarak, gerektiğinde birden fazla orman köyü ve kasabasına hayvancılıkta kullanılmak üzere bedelsiz olarak verilebilir. Kanunun kapsamına giren tarla, bağ, bahçe, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık gibi tarım alanları ve buralardaki yapı ve tesislerin yerleri, orman sınırı dışına çıkarıldıkları tarihteki fiili durumlarına göre ifraz edilerek, bu yerleri kullanan kişilere, rayiç bedelleri peşin ya da beş yıllık süre içinde eşit taksitler ile alınmak üzere bakanlıkça satılır. (M)

Türkiye'de orman sanayii üretimi

mallar	*1977*	*1981*
kereste (bin m³)	3 850	3 446
doğrama (bin m²)	3 830	3 725
parke (bin m²)	1 720	1 513
ambalaj sandığı (milyon)	83	110
kontrplak (bin m³)	50	51
lif levha (bin m³)	60	45
yonga levha (bin m³)	220	435
mobilya (bin tane)	1 079	1 200
kaplama (bin m²)	8 800	7 460
lamine levha (bin m²)	6 000	5 780

***Orman Bakanlığı.** — Türkiye yüzölçümünün yüzde 26'sını kaplayan 20,2 milyon hektar ormanın yüzde 60'ı verimsiz ve yetersiz orman niteliğindedir. Ormanlarımızda yıllardan beri süregelen yıkım sonucu bozulan doğal dengeyi yeniden kurmak, orman sanayiinin gereksinimi olan odunu karşılamak ve ormanları geliştirmek amacıyla 1973 - 1980 döneminde ağaçlandırılması gereken 12 milyon hektarlık alanın ancak 35'te birinde (342 654 hektar) ağaçlandırma yapıldı. Erozyonu ve barajların mille dolmasını önlemek ve kimi alanları taşkınlardan korumak amacıyla aynı dönemde 41 354 hektar alanda ağaçlandırma yapıldı. 1973 - 1980 yıllarında toplam 22 019 hektar alanda orman içi mera ıslahı gerçekleştirildi. 1977 sonunda 20,2 milyon hektar orman alanının 4,25 milyon hektarında kadastro işlemi tamamlandı. Böylece 1 428 000 hektar orman kadastrosu bu dönemde yapıldı. Orman yollarının yapım çalışmaları da sürdürüldü. 1973-1978 yıllarında yaklaşık 20 000 km yeni toprak yol ,5 000 km yeni stabilize orman yolu yapıldı. Böylece ormanlar için gerekli 144 bin km'lik yolun yarısı (72 bin km) 1977 sonunda tamamlandı. 1973-1980 döneminde 9 470 orman yangını meydana geldi. 155 bin hektara yakın orman yok oldu. Orman yangınlarıyla mücadele için yapılan çalışmalar ve önlemler yetersiz kaldı. Aynı dönemde ormancılık üretiminde yüzde 6 dolayında gelişme sağlandı. Elde edilen odunun yaklaşık yüzde 65'i yakacak, yüzde 35'i orman ürünleri sanayiinde gereç olarak kullanıldı. Bakanlığa bağlı Orman Ürünleri Sanayii (ORÜS) genel müdürlüğünün girişimiyle daha önce açılan 16 kereste fabrikasına Vezirköprü Orman ürünleri entegre tesisi, Arhavi Çimentolu Yonga levha fabrikası ile öteki fabrikaları geliştirme işlemleri eklendi (1982). Orman ürünleri sanayiinde 1973 - 1978 döneminde yılda ortalama yüzde 7,5

oranında bir gelişme görüldü. Levha yonga ve mobilya üretiminde daha hızlı artışlar oldu. Levha yonga üretimi beş yılda 4,5 kat artarken, mobilya üretimi yüzde kırk oranında arttı. Programlanan tesislerin çoğu işletmeye açılamadığından dışsatımda öngörülen hedefe varılamadı. 1977 yılında ihraç edilen 49 milyon liralık sanayii ürününün 30 milyon lirası mobilya dışsatımından elde edildi. Orman Bakanlığı 20 eylül 1980'de kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Tarım Bakanlığı'yla birleştirilerek «Tarım ve Orman Bakanlığı» adını aldı.

Orman Bakanlığı bütçesi

1974	126 436 000 TL
1975	140 795 000 »
1976	208 461 000 »
1977	929 914 000 »
1978	1 157 322 000 »
1979	1 229 484 000 »
1980	2 439 102 000 »

ORMAN BAKANLARI

Turhan Kapanlı (12 nisan 1975), Vecdi İlhan (21 haziran 1977), Sabahattin Savcı (21 temmuz 1977), Vecdi İlhan (5 ocak 1978), Hasan Ekinci (12 kasım 1979), Sabahattin Özbek (20 eylül 1980, Tarım ve Orman bakanı). [M]

Orman Ürünleri Sanayi Kurumu (ORÜS), tüzel kişiliğe sahip ,faaliyetlerinde özerk, sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 4 kasım 1983 tarih ve 164 sayılı kararnameyle - 17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanılarak - kuruldu. Merkezi Ankara'da olan kurumun sermayesi 25 milyar liradır (tamamı devlete ait). Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan ORÜS'ün amacı, Türkiye' de orman sanayiinin gelişmesini sağlamak, gelişen teknolojiyi kendi tesislerinde uygulamak, ürün standartlarının uygulanmasına önderlik etmek ve kaynak yaratmaktır. Kurumun başlıca faaliyet konuları ise şunlardır: a) Orman ürünlerini hammadde olarak işleyip her türlü ara ve son tüketime sunmak, b) Orman ürünleri sanayii ürünlerini iç ve dış pazarlarda tanıtarak pazarlamak, c) Faaliyet konularıyla ilgili olarak bağlı ortaklıklar kurmak ve şirketlere iştirak etmek. Yukarıda sözü edilen kanun hükmünde kararnamenin yürürlüğe girmesiyle Orman Ürünleri Sanayii Genel Müdürlüğü tarafından işletilen varolan ve yapılmakta olan tüm fabrikalar ile tüm idari ve sosyal tesisler tüm hak ve menfaatleriyle ORÜS'e devredildi. Ayrıca Sümerbank Bolu Lamine ve Lif Levha Sanayii Müessesesi'ne ait taşınır ve taşınmaz mallar, tüm hak ve menfaatler ve borçlar ORÜS'e aktarıldı. (M)

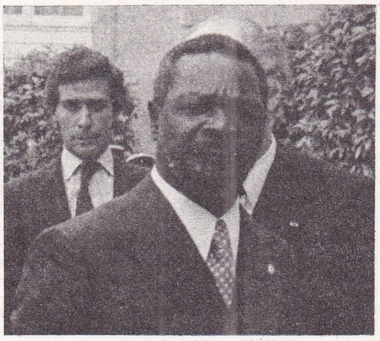

Başkan Bokassa

Bokassa imparatorluk tahtında

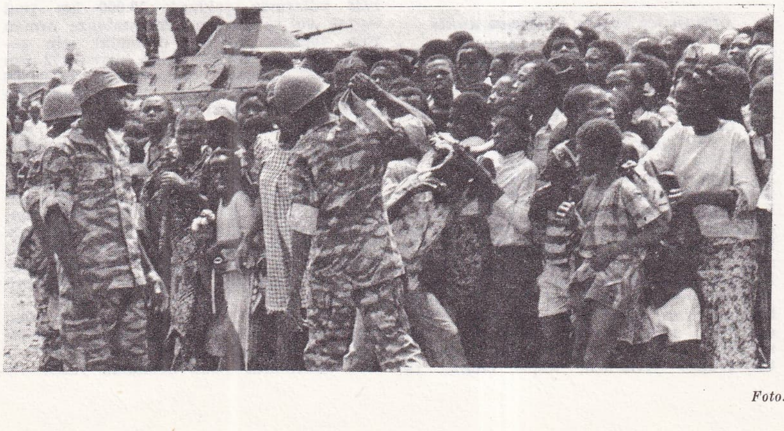

Bokassa'nın polislerine hedef olan çocuklar

***ORMANLI,** Zonguldak ilinde, Ereğli ilçesine bağlı bucak. — 15 856 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 903 nüf. (1980). [M]

***ORMESSON** (Jean LEFEVRE. - kontu), fransız yazarı. — 1975'den sonra yayımlanan kitaplarından bazıları: *le Vagabond qui passe sous une ombrelle trouée* (Delik Şemşiye Altında Yürüyen Serseri) [1978], *Dieu, sa vie, son oeuvre* (Tanrı, Yaşamı, Eserleri) [1981], *Mon dernier rêve sera pour vous* (Son Düşüm Sizin İçin Olacak) [1982]. (M)

***ORNE Yönetim Bölgesi,** Fransa'da, Basse - Normandie bölgesinde yönetim bölgesi. — 293 523 nüf. (L)

ORNSKÖLDSVİK, İsveç'te liman kenti. Botni körfezi kıyısında. 60 000 nüf. (L)

***OROYA** (LA). Orta Peru'da (Junin yönetim bölgesi) kent. — 25 000 nüf. (L)

***ORSAY,** Fransa'da Val-de-Marne yönetim bölgesinde kanton merkezi. — 13 581 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***ORSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 244 000 nüf. (L)

***ORŞA,** Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya) kent. — 116 000 nüf. (L)

***ORTA,** Çankırı ilinde ilçe. — 21 508 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 3 184 nüf. (1980). [M]

ORTA, Sivas ilinde, Şarkışla ilçesine bağlı bucak. 3 519 nüf., 12 köy. Bucak merkezi *Ortaköy*, 736 nüf. (1980). [M]

***ORTA AFRİKA CUMHURİYETİ,** orta Afrika'da devlet. — 2 350 000 nüf.

TARİH

Orta Afrika Cumhuriyeti, Bokassa'nın yönetiminde kıtanın en acımasız diktatörlüklerinden biri olarak ün saldı.

1966'da darbeyle işbaşına gelen Bokassa, aralık 1976'da kendisini imparator ilan etti (devletin adı da Orta Afrika İmparatorluğu adını aldı) ve ertesi yıl taç giydi. Törene, Mauritius başbakanı Ramgoolam hariç, davet edilen hiçbir devlet başkanı gitmedi. Fransa'da giderlerine katıldığı (150 milyon franktan fazla) taç giyme törenine kooperatifçilik bakanı Galley'i gönderdi.

liseliler katliamı

1979 yılı rejim için bir dönüm noktası oldu. 19 - 22 şubat günleri Bangi halkı, başkentten 80 kilometre uzakta bulunan Berengo'daki ikametgâhından çıkamayan imparatora karşı şiddetli gösterilere girişti. Düzenin sağlanması için girişilen ordu müdahalesi yüzden fazla ölüme yol açtı. Uluslararası Af Örgütü'nün 14 mayıs tarihinde yayımlanan bir raporuna göre I. Bokassa otoritesine meydan okudukları gerekçesiyle, yüz kadar liselinin katledilmesine bizzat katıldı (18 nisan). İmparatorca zorla satın aldırılan üniformaları giymeyi reddettikleri için, bu çocuklardan bazıları muhafız kıtası askerleri tarafından dövülerek öldürüldü. Senegalli bir yargıcın başkanlığındaki bir soruşturma komisyonu, bu olayda imparatorun sorumluluğunun bulunduğunu doğruladı. Bunun üzerine Senegal Bangi'deki elçisini çekti; Fransa ise, Orta Afrika hükümetine yaptığı yardımı askıya aldı.

Fransız hükümetinin daha sert davranmayışına neden olarak, Bokassa'ya yöneltilen suçlamaların mutlaka ispatlanması gerektiği öne sürüldü. Ancak bu tutumda, iç savaşın alevlendiği Çat'la komşu olan Orta Afrika devletinin stratejik durumu ve madenler (uranyum ve elmas) konusundaki fransız çıkarlarının etkisi de azımsanmamalıdır.

Bokassa kendini güvenliğe almak için sık sık hem bakanlar arasında ve orduda, hem de diğer yönetim kademelerinde temizlik harekâtına girişti. 1975'te başkanlığa getirilen Afrika'nın ilk kadın başbakanı Elizabeth Domitien'den sonra bu göreve 1976' da Ange Patasse ve 1978'de Henri Maidou getirildi.

Şubat 1976'da Bokassa'ya karşı girişilen suikast başarısızlığa uğradı ve elebaşı (Bokassa'nın damadı) Fidèle Odrou idam edildi. Muhalifler ülke dışında Benin, Kongo ve çeşitli Avrupa ülkelerinde üslendiler (Bunlar arasında eski Ubangi-Şari hükümet konseyi başkan yardımcısı ve Dünya Sağlık Örgütü'nün Cotonou temsilcisi Abel Goumba, eski başbakan Patasse, eski Paris büyükelçisi general Bangui sayılabilir. Bangui 1979 eylülünde «Ubangi Cumhuriyeti»ni kurduğunu ilan etmişti).

cumhuriyetin yeniden kuruluşu

Eylül 1979'da Bokassa bir darbeyle devrildi. Fransız hükümeti kendisine sığınma hakkı tanımayınca önce Libya'ya, sonra Fildişi Kıyısı'na sığındı. David Dacko, fransız paraşütçü birliklerinin yardımıyla iktidarı ele geçirdi. Orta Afrika halkı özgürlük hareketinin lideri ve Paris'te sürgünde bulunan Ange Patasse yurduna döndü ve öncelikle fransız birliklerinin ülkeyi terketmelerini istedi. Daha sonra Dacko yönetimi tarafından gözetim altında ikamete mecbur edildi.

1 şubat 1981'de yapılan referandumda büyük bir çoğunlukla (katılan oyların yüzde 97,43'ü) yeni bir anayasa kabul edildi; David Dacko 15 martta yapılan başkanlık seçiminde adaylığını koydu. Dört rakibi vardı: Ange Patesse, Henri Maidau, François Peehova ve Abel Goumba. Seçimi Dacko kazandı.

Sonuçlarına muhalefetin itiraz ettiği oylama sırasında kanlı karışıklıklar çıktı; Bangi'de dört kişi ölü bulundu; birçok eyalet kanlı kargaşa içine girdiği için, ülke çapında sıkıyönetim ilan edildi.

Başkentte ve Bovar'da bulunan fransız birlikleri düzeni yeniden kurmak için müdahalede bulunmadılar; bu çabayı içişleri bakanı general Sana üstlendi; seçilmesini kabul etmeyenlere karşı girişilen güç gösterisinde D. Dacko'nun başarı kazanmasına katkıda bulundu.

David Dacko katılan oyların yüzde 50,23' üyle başkan seçilmişti; bu da ona çok küçük bir hareket marjı bırakıyordu. Dacko' nun 4 nisan 1981'de kurduğu ve başına Simon Narcisse Bozanga'yı (Bokassa'nın eski çalışma arkadaşı) getirdiği hükümette hiçbir muhalefet temsilcisi yoktu. Oysa, giderek muhaliflerin lideri haline gelen Ange Patasse katılan oyların yüzde 38,11' ini almıştı; bu da, yalnız Bangi'de değil, Sara'da da kendisine yaygın bir sevgi beslediğini gösteriyordu.

Foto. Melloul/Sygma; Ledru/Sygma (2) [*LAROUSSE*]

Bokassa'nın elmasları

Fransa'da, haftalık mizah dergisi *le Canard enchaîné*'de 10 ekim 1979'da yayımlanan bir yazıda, Fransa devlet başkanı Giscard d'Estaing'in ve ailesinden birçok kişinin, birkaç kez, Bokassa'dan hediye elmaslar aldığı ileri sürülmüş, ancak kanıtlanamamıştı. Hemen başlayan ve uzun süren polemik içinde, Giscard d'Estaing'e hediye olarak verilen elmasların bedeli kadar meblağın (40 000 franklık bir çekle) Orta Afrika kızılhaçına armağan edildiği ileri sürüldü. Ancak kızılhaç yetkilileri ve Bangi başpiskoposu, başkan d'Estaing'den hiçbir surette para alınmadığını belirttiler. Birkaç hafta sonra da Washington Post'ta kendisiyle yapılan bir konuşmada, eski imparator Bokassa, Giscard d'Estaing'e 10-20 kıratlık elmaslar verdiğini doğruladı.

askerler yeniden iktidarda

David Dacko, 1 eylül 1981'de yapılan bir darbeyle yerini ordunun temsilcisi general Andre Kolingba'ya terketti. Onun iktidardan ayrılışı herkesi memnun etmiş gibiydi. Bütün eski muhalifler sevinçlerini saklamıyorlar, general Kolingba'yı orduyu toparlama yolunda kandıracaklarını umuyorlardı. Eski başbakanlardan Henri Maidou, subaylara, hizmete hazır olduğunu, işbirliği yapabileceğini bildirdi. Ange Patasse'de, UKAK (Ulusal Kalkınma Askeri Komitesi) yönetiminde söz hakkı elde etti.

David Dacko'nun iktidardan gidişinde ABD'nin rol oynadığı söylendiyse de, bütün batı dışişleri çevreleri bu değişiklikten memnun oldular. Gerçekte, general Kolingba'nın başa geçişi, Ange Patasse'ye yardım ettiğinden kuşkulanılan Libya'nın ve ayrıca Moskova'nın başarısızlığa uğratılması olarak yorumlandı. Bu arada bazı fransızların da darbedeki rolü tartışma konusu oldu.

5 mart - 13 nisan 1982 arasında Bangi'deki fransız büyükelçiliğine sığınan muhalefet lideri Ange Patasse, bir fransız askeri uçağıyla Togo'ya geçti. Kolingba ve Togo devlet başkanı Eyadama'nın anlaşmaları üzerine ve her türlü siyasi faaliyetten vazgeçmek şartıyla Togo tarafından Patasse' ye sığınma hakkı tanındı. (LM)

***ORTABAĞ,** Hakkari ilinde, Uludere ilçesine bağlı bucak. — 6 832 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 355 nüf. (1980). [M]

***ORTACA,** Muğla ilinde, Köyceğiz ilçesine bağlı bucak. — 24 565 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 9 030 nüf. (1980). Belediye. Daha önce bu bucağa bağlı olan 8 köy, 1983'te yeni kurulan Dalaman ilçesine bağlandı. (M)

***ORTACALAR,** Artvin ilinde, Arhavi ilçesine bağlı bucak. — 2 362 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 287 nüf. (1980). [M]

***Ortadoğu İktisat Bankası TAŞ.,** (ODİBANK) eski Elazığ* İktisat Bankası'nın yeni adı. 1979'a kadar tek şubeyle ve yöresel bir banka olarak çalışan Elazığ İktisat Bankası aynı yıl adını Ortadoğu İktisat Bankası olarak değiştirdi. Banka merkezi İstanbul'a taşındı, şube sayısı artırıldı. 1982'de 200 milyon sermayesi olan ve 3 098 milyon lira mevduat toplayan ODİBANK, aynı yıl 326 milyon lira kredi dağıttı. Aynı yıl bankanın 11 şubesinde 163 personel çalışıyordu. 1983'te banka sermayesi 1,5 milyar liraya yükseltildi.

Uyguladığı kredi - faiz politikası yüzünden güç duruma düşmesi üzerine, halkın bankalara olan güveninin sarsılmaması için Bankalar Kanunu'nun ilgili maddeleri gereğince hükümet önce banka yönetimine el koydu, sonra «mali bünyesinin güçlendirilmesine imkân kalmadığı için» 24 kasım 1983'te 7242 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla, tüm aktif ve pasifleri ve şubeleriyle birlikte T.C. Ziraat Bankası'na devredildi. (M)

***Orta Doğu Teknik Üniversitesi** (ODTÜ). — Yükseköğretim Kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanun uyarınca, Orta Doğu Teknik Üniversite'sinde de bazı değişiklikler yapıldı. Mühendislik, Mimarlık, Gaziantep Mühendislik fakülteleri varlığını korudu. Fen ve Edebiyat Fakültesi'nin adı Fen - Edebiyat Fakültesi, İdari Bilimler Fakültesi'nin adı İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi oldu. Rektörlüğe bağlı olarak Eğitim Fakültesi adında yeni bir fakülte kuruldu. Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri enstitüleri yeni oluşturuldu. İçel-Erdemli Deniz Bilimleri Bölümü enstitüye dönüştürüldü ve İçel Erdemli Deniz Bilimleri enstitüsü adını aldı. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Gaziantep Meslek Yüksekokulu, Gaziantep Mühendislik Fakültesi'ne bağlandı. Kahramanmaraş Meslek Yüksekokulu ve Yabancı Diller Yüksekokulu aynen alıkondu. Lisansüstü Eğitim Fakültesi kaldırıldı. Böylece ODTÜ'de 6 fakülte, 3 enstitü, 3 yüksekokul yer aldı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim döneminde 60'ı profesör 126'sı doçent, 326'sı yardımcı doçent, 889'u uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 1 401 öğretim elemanı, 7 810'u erkek, 3 373'ü kız olmak üzere toplam 11 183 öğrenci bulunuyordu. (M)

ORTAHİSAR, Nevşehir ilinde, Ürgüp ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 249 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ORTAKARAÖREN** ,Konya ilinde, Seydişehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 932 nüf. (1980). Belediye. (M)

ORTAKENT, Kars ilinde, Hanak ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 849 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ORTAKENT,** Muğla ilinde, Bodrum ilçesine bağlı bucak. — 6 227 nüf., 10 köy. Bucak merkezi *Yalıkavak* 1 110 nüf. (1980). [M]

***ORTAKENT,** Sivas ilinde, Koyulhisar ilçesine bağlı bucak. — 6 643 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 743 nüf. (1980). [M]

***ORTAKLAR,** Aydın ilinde, Germencik ilçesine bağlı bucak. — 13 449 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 7 643 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ORTAKÖY,** Çorum ilinde ilçe. — 12 420 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 2 712 nüf. (1980). [M]

***ORTAKÖY,** Niğde ilinde ilçe. — 37 707 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 8 920 nüf. (1980). [M]

***ORTAKÖY,** Artvin ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 3 367 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 981 nüf. (1980). [M]

***ORTAKÖY,** Rize ilinde, Pazar ilçesine bağlı bucak. — 6 431 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 624 nüf. (1980). Belediye. (M)

ORTAKÖY, Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 834 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ORTAKÖY,** Sakarya ilinde, Karasu ilçesine bağlı bucak. — 7 257 nüf., 9 köy. Bucak merkezi *Lahana,* 2 019 nüf. (1980). Belediye. (M)

ORTAK PAZAR Bk. AVRUPA EKONOMİK TOPLULUĞU.

ORTAKYAPIM bls. i. Sin. Değişik ülkelerden iki ya da daha çok yapımcının işbirliğiyle gerçekleştirilen film. (M)

***ORTAÖĞRETİM** bls. i. — ANSİKL. Türkiye'de önceki yıllarda olduğu gibi dengesiz ve düzensiz ortaokul açma politikası yüzünden, bazı yörelerde ikili öğretim çoğaldığı gibi kırsal bölgelerde bir ya da iki öğretmenle ortaokul açıldığı görüldü. Bu dönemde genel liselerin önemli bir bölümünde kapasitelerinin üstünde öğrenciyle öğretim yapılması, öğretimin niteliğini olumsuz yönde etkiledi. Birkaç öğretmenli ortaokullarda lise açma uygulaması, liselerde aşırı öğrenci birikimi buna karşılık bina ,araç - gereç yetersizliği, öğretmen sayısı ve niteliğindeki düşüklük nedeniyle bölgeler arasındaki fırsat eşitsizliği arttı. X. Milli Eğitim Şûrası'nda (1981) alınan yeni bir kararla eğitim örgütü, öğretmen, yönetici ve uzmanların yetiştirilmesiyle ilgili yeni esaslar geliştirilip uygulama planına bağlanarak çalışmalara girişildi. Öncelikle öğrencilere bir iş ya da meslek yanında yüksek öğretime hazırlama olanakları sağlayacak çok amaçlı tek tip liselerin açılması hazırlıklarına başlandı. XI. Milli Eğitim Şûrası'nda (1982) alınan kararlar çerçevesinde ortaöğretimde tarih, coğrafya, beden eğitimi derslerinin yeniden düzenlenmesi ve inkılâp tarihi dersinin etkinliğinin artırılması ele alındı. 1982 - 1983 öğretim yılında okutulmaya başlanan din ve ahlak bilgisi derslerinin programı da yeniden düzenlendi. İmam - Hatip liselerinin ders programları, Atatürk ilkeleri doğrultusunda yeniden ele alınarak «mesleğe yönelik seçmeli dersler»le pekiştirildi. Bu amaçla 1982 - 1983 öğretim yılından başlanarak 10 pilot imam-hatip lisesinin ilk sınıflarında elektrikçilik, metal ve ağaç işleri, el sanatları, tarım, giyim, ev ekonomisi, muhasebe vb. mesleğe yönelik zorunlu seçmeli dersler kondu. 1973 - 1974 öğretim yılında Türkiye'de 2 299 ortaokul ve bu okullarda 926 887 öğrenci, 26 849 öğretmen vardı. Altı yıl içinde sağlanan artışlarla 1979 - 1980 öğretim yılında ortaokul sayısı 4 049, öğrenci sayısı 1 178 856, öğretmen sayısı 30 917 oldu. 1973 - 1974'te 718 lise ve bu liselerde 304 371 öğrenci, 13 438 öğretmen bulunuyordu. Altı yıl içinde sağlanan artışlarla 1979 - 1980 öğretim yılında liseler 1 104'e, lise öğrencisi sayısı 531 754'e, lise öğretmeni sayısı 36 266'ya yükseldi. (M)

***ORTODOKS** sıf. — ANSİKL. Din. 29 - 30 kasım 1979'da Papa II. Jean Paul, İstanbul patriği I. Dimitrios'u Fener Patrikhanesi'nde ziyaret etti. Yayınlanan ortak bildirinin ardından, 1 aralık 1979'dan sonra iki kilise, kiliselerin birliğini sağlamaya yönelik uzun bir dinsel diyalog başlatacak olan din adamları listesini (Roma kilisesi için 30, ortodokslar için 14 patrikliğe bağlı 28 din adamı) ilan ettiler. İlk büyük ortak toplantı, 29 mayıs 1980'de Patmos adasında yapıldı; bunu Rodos'taki toplantı izledi. İlk tartışma konusu olarak hıristiyanlıkta dinsel eylemler (vaftiz, katoliklerde ekmek ve şarap ayini, vaftizi pekiştirme duası) alanında ortak bir anlayışa varılması ele alındı. (L)

***ORURO,** Bolivya'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 125 000 nüf. (L)

***OSAKA,** Japonya'da kent ve il yönetim merkezi. — 2 648 000 nüf. (L)

OSASCO, Brezilya'da kent. Sao Paulo' nun batı banliyösü. 467 400 nüf. (L)

***OSBORNE** (John) ,ingiliz yazarı. — 1975' de *Watch it Come Down* (İnişini Seyret) adlı bir kitap yayımladı. (L)

***OSCAR** i. Sine. 1927'de Hollywood'da kurulan Sinema Bilim ve Sanatları Akademisi'nin verdiği ödül. — Kuruluşundan bu yana ödül alan filmler, oyuncular ve yönetmenler aşağıdaki tabloda verilmiştir. Filmlerin orijinal adlarının yanı sıra, Türkiye'de hangi adla gösterildiği de parantez içinde belirtilmiştir. (M)

General Bangui

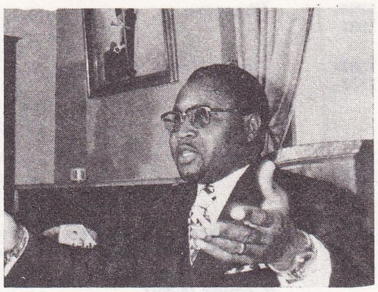

Cumhurbaşkanı David Dacko

General Andre Kolingba

Ortodoks patriği Dimitrios I

Foto. AP; Ledru/Sygma; Campion/Gamma; Ciric (LAROUSSE)

OSCAR ÖDÜLLERİ

YILLAR	EN İYİ FİLM	EN İYİ ERKEK OYUNCU	EN İYİ KADIN OYUNCU	EN İYİ YÖNETMEN
1927- 1928	Wings	Emil Jannings *«The Last Command»* (Son Kumanda) *«The Way of All Flesh»* (Tendeki Şeytan)	Janet Gaynor *«Seventh Heaven»* (Yedinci Cennet) *«Street Angel»* (Sokak Meleği) *«Sunrise»* (Şafak)	Frank Borzage *«Seventh Heaven»* Lewis Milestone *«Two Arabian Knights»* (İki Arap Şövalyesi)
1928- 1929	Broadway Melody	Warner Baxter *«In Old Arizona»* (Eski Arizona'da)	Mary Pickford *«Coquette»* (Koket)	Frank Lloyd *«The Divine Lady»* (İlahi Kadın)
1929- 1930	All Quiet on the Western Front (Batı Cephesinde Yeni Birşey Yok)	George Arliss *«Disraeli»*	Norma Shearer *«The Divorcee»* (Dul)	Lewis Milestone *«All Quiet on the Western Front»*
1930- 1931	Cimarron	Lionel Barrymore *«A Free Soul»* (Özgür Ruh)	Marie Dressler *«Min and Bill»* (Min ve Bill)	Norman Taurog *«Skippy»*
1931- 1932	Grand Hotel	Wallace Beery *«The Champ»* (Şampiyon) *«Dr. Jekyll and Mr. Hyde»* (Dr. Jekyll ve Bay Hyde)	Helen Hayes *«The Sin of Madelon Claudet»* (Madelon Claudet'nin Günahı)	Frank Borzage *«Bad Girl»* (Kötü Kız)
1932- 1933	Cavalcade	Charles Laughton *«The Private Life of Henry VIII»* (Kadınlar Celladı)	Katharine Hepburn *«Morning Glory»* (Sabah Zaferi)	Frank Lloyd *«Cavalcade»*
1934	It Happened One Night (Bir Gecede Oldu)	Clark Gable *«It Happened One Night»*	Claudette Colbert *«It Happened One Night»*	Frank Capra *«It Happened One Night»*
1935	Mutiny on the Bounty (Gemide İsyan)	Victor McLaglen *«The Informer»* (Muhbir)	Bette Davis *«Dangerous»* (Tehlikeli Kadın)	John Ford *«The Informer»*
1936	The Great Ziegfeld (Büyük Ziegfeld)	Paul Muni *«The Story of Louis Pasteur»* (Pasteur'ün Öyküsü)	Luise Rainer *«The Great Ziegfeld»*	Frank Capra *«Mr. Deeds Goes to Town»* (Bay Deeds Şehre Gidiyor)
1937	The Life on Emile Zola (Emile Zola'nın Hayatı)	Spencer Tracy *«Captains Courageous»* (Kahraman Kaptanlar)	Luise Rainer *«The Good Earth»* (Toprak Ana)	Leo McCarey *«The Awful Truth»* (Korkunç Gerçek)
1938	You Can't Take It with You (Para Beraber Gitmez)	Spencer Tracy *«Boys' Town»* (Yarının Gençliği)	Bette Davis *«Jezebel»*	Frank Capra *«You Can't Take It with You»*
1939	Gone with the Wind (Rüzgâr Gibi Geçti)	Robert Donat *«Goodbye Mr. Chips»* (Elveda Öğretmenim)	Vivien Leigh *«Gone with the Wind»*	Victor Fleming *«Gone with the Wind»*
1940	Rebecca	James Stewart *«The Philadelphia Story»* (Philadelphia Hikâyesi)	Ginger Rogers *«Kitty Foyle»*	John Ford *«The Grapes of Wrath»* (Gazap Üzümleri)
1941	How Green Was My Valley (Vadim O Kadar Yeşildi ki)	Gary Cooper *«Sergeant York»* (Aslan Yürekli Çavuş)	Joan Fontaine *«Suspicion»* (Şüphe)	John Ford *«How Green Was My Valley»*
1942	Mrs. Miniver (Bayan Miniver)	James Cagney *«Yankee Doodle Dandy»*	Greer Garson *«Mrs. Miniver»*	William Wyler *«Mrs. Miniver»*
1943	Casablanca	Paul Lukas *«Watch on the Rhine»* (Ren Bekçileri)	Jennifer Jones *«The Song of Bernadette»* (Bernadette'nin Şarkısı)	Michael Curtiz *«Casablanca»*
1944	Going My Way (Yolumda Giderken)	Bing Crosby *«Going My Way»*	Ingrid Bergman *«Gaslight»* (Işıklar Sönerken)	Leo McCarey *«Going My Way»*
1945	The Lost Week-end (Yaratılan Adam)	Ray Milland *«The Lost Week-end»*	Joan Crawford *«Mildred Pierce»* (Ömre Bedel Kadın)	Billy Wilder *«The Lost Week-end»*
1946	The Best Years of Our Lives (Hayatımızın En Güzel Yılları)	Fredric March *«The Best Years of Our Lives»*	Olivia de Havilland *«To Each His Own»*	William Wyler *«The Best Years of Our Lives»*
1947	Gentleman's Agreement (Centilmenler Anlaşması)	Ronald Colman *«A Double Life»* (Çifte Hayat)	Loretta Young *«The Farmer's Daughter»* (Çiftçinin Kızı)	Elia Kazan *«Gentleman's Agreement»*
1948	Hamlet	Laurence Olivier *«Hamlet»*	Jane Wyman *«Johnny Belinda»*	John Huston *«The Treasure if the Sierra Madre»* (Altın Hazineleri)
1949	All the King's Men (Kralın Bütün Adamları)	Broderick Crawford *«All the King's Men»*	Olivia de Havilland *«The Heiress»*	Joseph L. Mankiewicz *«A Letter to Three Wives»* (Üç Kadına Bir Mektup)
1950	All About Eve (Perde Açılıyor)	Jose Ferrer *«Cyrano de Bergerac»*	Judy Holliday *«Born Yesterday»* (Dünkü Çocuk)	Joseph L. Mankiewicz *«All About Eve»*
1951	An American in Paris (Paris'te Bir Amerikalı)	Humphrey Bogart *«The African Queen»* (Afrika Kraliçesi)	Vivien Leigh *«A Streetcar Named Desire»* (İhtiras Tramvayı)	George Stevens *«A Place in the Sun»* (İnsanlık Suçu)
1952	The Greatest Show on Earth	Gary Cooper *«High Noon»* (Kahraman Şerif)	Shirley Booth *«Come Back, Little Sheba»* (Dön Bana)	John Ford *«The Quiet Man»* (Kadın Satılmaz)
1953	From Here to Eternity (İnsanlar Yaşadıkça)	William Holden *«Stalag 17»* (Casuslar Kampı)	Audrey Hepburn *«Roman Holiday»* (Roma Tatili)	Fred Zinnemann *«From Here to Eternity»*

YILLAR	EN İYİ FİLM	EN İYİ ERKEK OYUNCU	EN İYİ KADIN OYUNCU	EN İYİ YÖNETMEN
1954	On the Waterfront (Rıhtımlar Üzerinde)	Marlon Brando «*On the Waterfront*»	Grace Kelly «*The Country Girl*» (Taşra Kızı)	Elia Kazan «*On the Waterfront*»
1955	Marty	Ernest Borgnine «*Marty*»	Anna Magnani «*The Rose Tattoo*» (Kırmızı Gül)	Delbert Mann «*Marty*»
1956	Around the Word in 80 Days (80 Günde Devr-i Alem)	Yul Brynner «*The King and I*» (Kral ve Ben)	İngrid Bergman «*Anastasia*»	George Stevens «*Giant*» (Devlerin Aşkı)
1957	The Bridge on the River Kwai (Kwai Köprüsü)	Alec Guiness «*The Bridge on the River Kwai*»	Joanne Woodward «*The Three Faces of Eve*» (Üç Ruhlu Kadın)	David Lean «*The Bridge on the River Kwai*»
1958	Gigi	David Niven «*Separate Tables*» (Ayrı Masalar)	Susan Hayward «*I Wand to Live*» (Yaşamak İstiyorum)	Vincente Minnelli «*Gigi*»
1959	Ben-Hur	Charlton Heston «*Ben-Hur*»	Simone Signoret «*Room at the Top*» (Tepedeki Oda)	William Wyler «*Ben-Hur*»
1960	The Apartment (Garsonyer)	Burt Lancaster «*Elmer Gantry*»	Elizabeth Taylor «*Butterfield 8*»	Billy Wilder «*The Apartment*»
1961	West Side Story (Batı Yakasının Hikâyesi)	Maximilian Schell «*Judgment at Nuremberg*» (Nuremberg Duruşması)	Sophia Loren «*Two Women*» (İki Kadın)	Jerome Robbins Robert Wise «*West Side Story*»
1962	Lawrence of Arabia (Arabistan'lı Lawrence)	Gregory Peck «*To Kill a Mockingbird*» (Uğursuz Kuş)	Anne Bancroft «*The Miracle Worker*» (Karanlığın İçinden)	David Lean «*Lawrence of Arabia*»
1963	Tom Jones	Sidney Poitier «*Lilies of the Field*» (Çayırdaki Zambaklar)	Patricia Neal «*Hud*»	Tony Richardson «*Tom Jones*»
1964	My Fair Lady	Rex Harrison «*My Fair Lady*»	Julie Andrews «*Mary Poppins*»	George Çukor «*My Fair Lady*»
1965	The Sound of Music (Neşeli Günler)	Lee Marvin «*Cat Ballou*» (Kanunsuz Silahşör)	Julie Christie «*Darling*»	Robert Wise «*The Sound of Music*»
1966	A Man for All Seasons (Her Devrin Adamı)	Paul Scofield «*A Man for All Seasons*»	Elizabeth Taylor «*Who's Afraid of Virginia Woolf?*» (Kim Korkar Hain Kurttan?)	Fred Zinnemann «*A Man for All Seasons*»
1967	In the Heat of the Night (Gecenin Sıcağında)	Rod Steiger «*In the Heat of the Night*»	Katharine Hepburn «*Guess Who's Coming to Dinner?*» (Beklenmeyen Misafir)	Mike Nichols «*The Graduate*». (Aşk Mevsimi)
1968	Oliver!	Cliff Robertson «*Charly*»	Katharine Hepburn «*The Lion in Winter*» (Kış Aslanı) Barbra Streisand «*Funny Girl*» (Komik Kız)	Sir Carol Reed «*Oliver!*»
1969	Midnight Cowboy (Geceyarısı Kovboyu)	John Wayne «*True Grit*» (İz Peşinde)	Maggie Smith «*The Prime of Miss Jean Brodie*» (Genç Kızlar)	John Schlesinger «*Midnight Cowboy*»
1970	Patton (General Patton)	George C. Scott «*Patton*»	Glenda Jackson «*Women in Love*» (Âşık Kadınlar)	Franklin Schaffner «*Patton*»
1971	The French Connection (Kanunun Kuvveti)	Gene Hackman «*The French Connection*»	Jane Fonda «*Klute*» (Fahişe)	William Friedkin «*The French Connection*»
1972	The Godfather (Baba)	Marlon Brando «*The Godfather*»	Liza Minnelli «*Cabaret*» (Kabare)	Bob Fosse «*Cabaret*»
1973	The Sting	Jack Lemmon «*Save the Tiger*»	Glenda Jackson «*A Touch of Class*» (Yastık Kavgası)	George Roy Hill «*The Sting*»
1974	The Godfather, Part II (Baba II)	Art Carney «*Harry and Tonto*» (Harry ve Tonto)	Ellyn Burstyn «*Alice Doesn't Live Here Anymore*» (Alis Artık Burada Oturmuyor)	Francis Ford Coppola «*The Godfather, Part II*»
1975	One Flew Over the Cuckoo's Nest (Guguk Kuşu)	Jack Nicholson «*One Flew Over the Cuckoo's Nest*»	Louise Fletcher «*One Flew Over the Cuckoo's Nest*»	Milos Forman «*One Flew Over the Cuckoo's Nest*»
1976	Rocky	Peter Finch «*Network*» (Şebeke)	Faye Dunaway «*Network*»	John G. Avildsen «*Rocky*»
1977	Annie Hall	Richard Dreyfuss «*The Goodby Girl*»	Diane Keaton «*Annie Hall*»	Woody Allen «*Annie Hall*»
1978	The Deer Hunter (Avcı)	John Voight «*Coming Home*» (Eve Dönüş)	Jane Fonda «*Coming Home*»	Michael Cimino «*The Deer Hunter*»
1979	Kramer vs. Kramer (Kramer Kramer'e Karşı)	Dustin Hoffman «*Kramer vs. Kramer*»	Sally Field «*Norma Rae*»	Robert Benton «*Kramer vs. Kramer*»
1980	Ordinary People (Sıradan İnsanlar)	Robert De Niro «*Raging Bull*» (Kızgın Boğa)	Sissy Spacek «*Coal Miner's Daughter*» (Madencinin Kızı)	Robert Redford «*Ordinary People*»
1981	Chariots of Fire (Ateş Arabaları)	Henry Fonda «*On Golden Pond*»	Katharine Hepburn «*On Golden Pond*»	Warren Beatty «*Reds*» (Kızıllar)
1982	Gandhi	Ben Kingsley «*Gandhi*»	Meryl Streep «*Sophie's Choice*»	Richard Attenborough «*Gandhi*»
1983	Terms of Endearment	Robert Duvall «*Tender Mercies*»	Shirley Mac Laine «*Terms of Endearment*»	James L. Brooks «*Terms of Endearment*»

***OSETİYA** ya da **OSETYA,** Sovyetler Birliği'nde Oset'lerin yaşadığı bölge. — 2 cumhuriyete bölünmüştür: 1. Kuzey Osetiya Özerk Cumhuriyeti (Rusya FSSC'ye bağlı), 553 000 nüf.; 2. Güney Osetiya Özerk Cumhuriyeti (Gürcistan'a bağlı, 99 000 nüf. (L)

***OSHAWA,** Kanada'da (Ontario) liman kenti. — 107 000 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 135 196 nüf.) Kauçuk sanayii. (L)

***OSHOGBO,** Nijerya'da (Batı bölgesi) kent. — 282 000 nüf. (L)

***OSİJEK** ya da **OSİYEK,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) kent. — 94 000 nüf. (L)

***OSLO,** Norveç'in başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 698 283 nüf. Oslo limanının yıllık yük trafiği 5 Mt'u aşar. (L)

***OSMANCALI,** Manisa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 263 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 760 nüf. (1980). [M]

***OSMANCIK,** Çorum ilinde ilçe. — 63 018 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 15 477 nüf. (1980). [M]

***OSMANELİ,** Bilecik ilinde ilçe. — 14 754 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 6 246 nüf. (1980). [M]

***OSMANİYE,** Adana ilinde ilçe. — 127 958 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 84 212 nüf. (1980). [M]

***Osmanlı Bankası.** — 1982'de itibari sermayesi 8 milyon liraydı. Aynı yıl 24 milyar 011 milyonu tasarruf, 8 milyar 183 milyonu ticari, 1 milyar 701 milyonu bankalar, 36 milyonu resmi, 115 milyonu öbür mevduat olmak üzere toplam 34 milyar 046 milyon lira mevduat topladı; 259 milyonu iştirakler ve kuruluşlara, 20 milyar 813 milyonu öbür müşterilere olmak üzere toplam 21 milyar 072 milyon lira kredi dağıttı. Kuruluşundan bu yana dışa dönük etkinliklere ağırlık tanıyan Osmanlı Bankası, daha çok kısa vadeli krediler vererek, hazır ürünlerin dışsatımını finanse etmekte, bu yolla Türkiye'nin dış ticaretine 800 - 900 milyon dolara ulaşan bir döviz girdisi sağlamaktadır. 1982'de 113 şubesi ve 1 850 personeli bulunan bankanın önemli iştirakleri şunlardır: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Rabak Elektrolitik Bakır ve Mamulleri AŞ, İstanbul Turizm ve Otelcilik AŞ, Sititur Sigorta Acentalığı Ticaret ve Turizm AŞ, İmtaş İttihadi Milli Sigorta Şirketi, Umumi Mağazalar TAŞ. (M)

***OSMANOĞLU** (Fatma) **Gevherî.** — 1980' de İstanbul'da öldü. (M)

***OSMANPAŞA,** Yozgat ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 334 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 1 936 nüf. (1980). Belediye. (M)

***OSNABRÜCK,** Batı Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 153 945 nüf. Müze. (L)

***OSORNO,** Şili'de kent ve il yönetim merkezi. — 69 000 nüf. (L)

***OSTENDE,** Belçika'da liman kenti ve Batı Flandre yönetim çevresinin merkezi. — 70 125 nüf. Güzel sanatlar müzesi. Ensor Evi (müze). [L]

***OSTRAVA,** Çekovlovakya'da kent ve Kuzey Moravya'nın merkezi. — 324 814 nüf. (L)

***OŞ,** Sovyetler Birliği'nde (Kırgızistan) kent. — 161 000 nüf. Pamuk üretim merkezi. (L)

***OŞİMA** (Nagisa), japon film yapımcısı ve yönetmeni. — Son filmleri *Duyular İmparatorluğu* (1974) ve *Tutku İmparatorluğu* (1977); zengin bir erotizm havası taşır ve karasevda temasını işler. (L)

***OTARU,** Japonya'da (Hokkaido) liman kenti. — 192 000 nüf. (L)

OTLUKBELİ, Erzincan ilinde, Çayırlı ilçesine bağlı bucak. 7 002 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 440 nüf. (1980). Belediye. (M)

Otomarsan, otobüs üreten türk firması. Batı Alman Daimler-Benz A.G.'nin yüzde 36, Mengerler Ticaret AŞ'nin yüzde 32 ve Has Otomotiv Ticaret ve Sanayi AŞ'nin yüzde 32 oranında katılmasıyla 1967'de kurulan ortaklık, İstanbul Topkapı'da 18 000 m²'lik bir alanda 1968'de üretime başladı. İlk kuruluş yılında 293 elemanla 73 otobüs üreten firma sonraki yıllarda yapım alanını genişleterek (36 000 m²) kadrosunu 1 500 kişiye, kapasitesini 1 500 otobüse yükseltti. 1980'den beri üretiminin yüzde 50'sini yabancı ülkelere (Irak, Mısır, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan, Lübnan, Pakistan, Tunus) satan Otomarsan'ın Türkiye'nin toplam sanayi ürünleri dışsatımındaki payı yüzde 10'dur. Firmanın Daimler-Benz standartlarına göre ürettiği 0 302 tipi otobüsler, Türkiye'de şehirlerarası yolcu taşımacılığı sektörünün otobüs ihtiyacını tek başına karşılamakta, ayrıca şehiriçi yolcu taşımacılığı için de özel üretim yapmaktadır. Firma son zamanlarda 0 309 D tipi minibüs üretimine de başladı. (M)

***OTOMAT** i. — ANSİKL. Bilişim. *Programlanabilir sanayi otomatı* (PSO). Programlanabilir sanayi otomatı bir bilişim makinasıdır. Dolayısıyla genel yapısıyla bir bilgisayara, daha doğrusu bir minibilgisayara benzer. Minibilgisayardan farkı, özel tipte bir işlemin otomatik olarak sağlanması için karmakarışık ve sürekli bozulup düzelen bir ortamda çalışabilmesidir. Özgünlüğü, bu karmaşık makinanın sanayide, en klasik teknolojilerde bile, kalifiye teknisyenlerce kullanılacak derecede basit olmasıdır.

mantıksal otomatizmin özellikleri ve PSO'nun ortaya çıkışı

Bir otomatizmin yapısı şekil 1'de gösterilmiştir. Burada, otomatizasyonun konusu olan işlem, işlem için yararlı parametrelerin ölçümünü yapan algılayıcılar her an işlem üzerinde yapılan ölçümleri, operatör tarafından belirlenen verileri ve otomatizm için istenen kumanda kuralları göz önünde tutarak işleme iletilecek emirleri hazırlayan *kumanda organı* ve son olarak bu emirlerin işleme uygulanmasını sağlayan *eylemleyiciler* ayrı ayrı görülmektedir. Uygun bir kumanda sağlamak için ölçümün gerekli olmadığı (otomatik çamaşır makinası örneğinde olduğu gibi) «açık çevrim»li bir yapıya karşıt olarak böyle bir sisteme «kapalı çevrim»li denir.

Otomatizasyon sorunu, işlemin sağlayacağı veriler, otomatizmin işlevleri ve hedefleri şeklinde özetlenebilir. Bu da birtakım teknolojik ve ekonomik itirazlar şeklinde ortaya çıkar.

Bir otomatik mekanizma ya da sistem, işlem de dahil, çevrimin her noktasında ikili bilgi esasına bağlı olarak çalışıyorsa *mantıksal* olarak adlandırılır. Ayrıca çalışması art arda bitip de başlayan kademelerden oluşuyorsa ve bir kademeden sonrakine geçiş mevcut kademeyle ve uygulanan kumandalarla ilintiliyse sisteme *ardışık* denir.

Böyle işlemlere sanayide ve laboratuvarlarda çok sık rastlanır: Yükleme boşaltma, takımtezgâhları, presler, asansörler, trafik ışıkları; kalkış, duruş ve güvenlik düzenekleri. Bu işlemler, sanayi sektörlerinin pek çoğunu ilgilendirir: Metalurji, mekanik ve otomobil, kimya, elektrik vb. Mantıksal yöntemlerin kumandaları, geleneksel olarak kablolu teknolojiler, yani, kumanda organını oluşturan statik veya röleli bileşenler ve temel bileşenler arasında, bağlantı malzemesi (kablo) kullanılmasını gerektiren teknolojiler yardımıyla sağlanır.

Bu çözüm, sanayide denenmiş olması ve tutulması nedeniyle hâlâ revaçtadır. Ama, programlanabilir çözümlerin sağlamlığı ve giderek artan verimliliği onun, çok basit (en fazla 20-50 röle) ya da çok tekrarlı otomatik mekanizmalar dışında, kablolu teknolojilere tercih edilmesine yol açmaktadır.

İhtiyaçları karşılamaya elverişli programlanabilir mekanizma tiplerinin sayısı üçtür: Mikroişlemci, minibilgisayar ve programlanabilir sanayi otomatı. Hepsi de aynı ilkelere dayanarak geliştirilmiş odluğu halde PSO, ardışık mantık işlemlerinin otomatik hale getirilmesini sağlayabilecek şekilde tasarlanmıştır. PSO hem işlevsel ihtiyaçlara, hem sanayide kullanılma koşullarına cevap verecek niteliktedir.

programlanabilir sanayi otomatının yapısı

Programlanabilir sanayi otomatının şu dört temel işlevi yerine getirmesi gerekir: Dış ortamla bilgi alışverişi; makinanın farklı bileşenleri arasında bilgi alışverişi; verilerin ve programların bellekte tutulması; bu verilerin işlenmesi. Böylece, programlanabilir makinaların özgünlüğünü oluşturan bellek ve işlemci kavramlarından başlayarak ayrıntılarıyla anlatılması gereken, şekil 2'deki şematik yapı elde edilir.

Bellek, bilgilerin okunmasını, yazılmasını ve silinmesini sağlayan teknolojik bir düzendir. Bir bellek çeşitli yöntemlerle oluşturulabilir (manyetik halka ya da çekirdek bellek, yarı iletken bellek). Bellekler iki çeşittir: Akımın kesilmesi ile içeriklerini kaybeden *uçucu bellekler* ve *sürekli bellekler*.

Kaydedilmiş bir bilginin ancak makine dışındaki bir parça yardımıyla okunmasına elverişli olan çeşitli *ölü bellek* tiplerine (basit, programlanabilir, yeniden programlanabilir) karşılık, *canlı bellekler*, otomatı kullanana yazma ve yazılanları silme imkânı verir.

Bir otomatın belleğinin birinci işlevi işlemin sağladığı bilgileri kaydetmektir. Sistemin mantığı icabı bu *veriler belleği* bit' ler, bazen 8 bit'lik kelimeler, hatta sayısal bilgilerin işlenmesi gerekiyorsa, 16 bit'lik gruplar halinde düzenlenmek gerekir. Bellek, mantıksal doğalarına göre verilere uygun bölgelere ayrılır: Giriş değişkenleri, çıkış değişkenleri, ara değişkenler. Bu veriler doğal olarak okuma/yazma işlemlerine tabi tutulduklarından, bellek ister istemez canlıdır.

Bir otomatın belleği, aynı zamanda, uygulama programlarını, yani *komutlar* dizisini kaydedebilmelidir; art arda gelen bu komutlar işlemci tarafından tanınacak ve istenilen işlemlerin (dışarıyla bilgi alışverişi ,hesap, vb.) yapılmasını sağlayacaktır.

Bir komutun yapısında iki kısım vardır: «İşleme şifresi» (İŞ) ve «işlenen adresi» (İA). Birçok bit üzerine şifrelenmiş olan bu kısımlar, bir komutun bir kelime halinde bellenebilmesi için genellikle 16 bitten oluşur. İşleme şifresi, işlemciye yaptırılmak istenen işleri belirler. *İşlenen adresi*, işleme tabi tutulacak ilşenecek verilerin sıralandığı bellek yerini belirler. Bir otomatın *program belleği*, makineyi yapanın tercihine göre canlı ya da ölü olabilir; çünkü programlar otomatik sistemin kumanda yasasına göre işlediğinden genel-

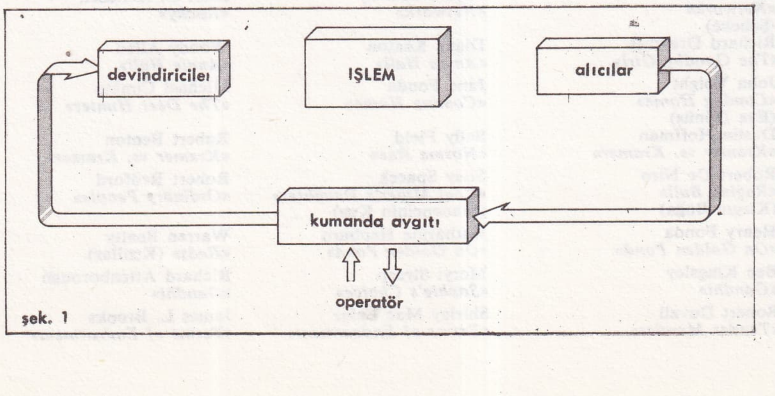

Bir otomatik mekanizmanın tipik yapısı. Bu şema, bir otomatik sistemin başlıca bileşenlerini ve bilgi alışverişini göstermektedir. Işlemin içindeki madde alışverişleri gösterilmemiştir.

like ancak uzak zaman aralıklarıyla değişikliğe uğrarlar.

Program belleğinin sınırlı bir bölümü işletme sistemine bırakılmıştır; bu sistem makineyi yapanın tasarladığı ve makineyi kullanan için bazı işlevleri yerine getirmeye yarayan bir programlar bütünüdür.

İşlemci, işlemleri yapmak ve yönetmekle görevlidir. Bu kısım birtakım temel işlevleri, yani komutları tanıyarak yerine getirebilen mantıksal bir makinadır. Dolayısıyla, programlanabilir bir otomatın işlemcisi, belirli bir evrensellik derecesine sahiptir, ama bu derece, bir bilgisayarınkinden, hatta bir minibilgisayarınkinden azdır; çünkü yeteneği ihtiyaca göredir. Programlanabilir bir mantığı özü, onunla paralel çalışan ve kablolu bir sistemin işlemcisi tarafından yerine getirilen bir komutlar takımıyla (program) benzeşmektir. İşlemci, bir iç saat ile senkronize edilmiştir ve görevini, makinanın temel işlevlerini yerine getirmeye yönelik belli sayıdaki kayıtlar (uygun uzunluktaki hızlı elektronik bellekler) ile yapar. Demek ki, *sırasal sayaç* ya da *liste işaretleyicisi*, yerine getirilmekte olan bir komutun işleneceği yeri sürekli olarak taşıyan bir kayıttır; bu da makinaya yerine getirilecek komutların sırasını bulma imkânı sağlar. *Komut kayıt kütüğü*, yerine getirilmekte olan komutun program belleğinden aktarılmış ikili şifresini içerir.

Makinasına göre, kayıtların sayısı, düzeni ve oynayabileceği rol çok değişik olabilir. Ama yine de hepsinde komutların işlem gördüğü bir *kayıt biriktirme kütüğü* vardır. Bunun bir başka şekli ise pil kullanmayı gerektirmektedir. Komutların yalnız bir adrese verildiği otomatlarda, iki işlenen üzerindeki işlemler, kütüğün önceki işlenenlerden biri tarafından doldurulmasını zorunlu kılar (böylece işlenenlerden birinin adresi bilinmiş olur). İşlemden sonra sonuç yine bu kayıtta yer alır. Teknolojik olarak işlemci, kablolu elektronikle (entegre devreler) ya da bir mikroişlemci yardımıyla gerçekleştirilebilir.

Bilgi, makinanın içinde, otomatın tüm işlevsel altkümelerinin bağlı olduğu bir veri yolu (taşıt) ile iletilir (şek. 2). Taşıt da, işlemci, bellek ve aşağıda anlatacağımız bağlayıcılar gibi, basit bir *basılı devre* kartından ibarettir. Dış ortamla alışverişler, giriş çıkış *bağlayıcıları* ile yapılır. Bunlar makinanın taşıtına ve bağlantı fişine iki uçtan bağlanmış elektronik kartlardır. Bu *endüstriyel giriş-çıkış*ların rolü bilginin geçici olarak bellekte yer almasını ve önişlemleri görmesini sağlamaktır (girişte). Bunlar aynı zamanda alışverişlerin iki açıdan güvenliğini de sağlamak zorundadırlar: Biri, bilgilerin geçerliliği (mantıksal düzey), diğeri ise otomat ile endüstriyel sinyaller arasında elektrik yalıtımdır (fiziksel düzey). Bir otomatın endüstriyel giriş çıkışlarının niteliği, onun seçiminde temel ölçüttür. Piyasadaki makinelerin çoğu, istenilen yardımcı araçlarla donatılmıştır.

Bu araçlar arasında en dikkate değer olanı, akımın kesilmesinde bile durumunu koruyabilen «asılma rölesi»dir.

PSO'ların çalışması: Çevrim kavramı

Ardışık işlemlerin kumandasında, bilimsel ya da yönetsel işlemlerde görülen çeşitlilik ve karmaşıklık yoktur. Programlar, bir dizi endüstriyel ürünün yapım sürelerini belleklerinde tutarlar (üstelik bunlar nadiren değiştirilir). Böylece, PSO için çevrimsel işleyiş seçilerek, bilgisayar kullanılmasına bağlı güçlüklerden de kurtulunabilir. Dolayısıyla, demek ki makine bir defa çalıştırılmaya başlayınca, bellekteki program ya da programlar sürüp gidecek biçimde tasarlanmıştır. Bu özellik, makinenin çalışmasını çok kolaylaştırır. Çünkü makinenin kullanıcı tarafından daha kolay çalıştırılmasını sağlar. Çevrimler, tasarlanış tarzına göre, giriş, işleme, çıkış fazları, bunların kapasiteleri (global, bölümler halinde) ve kullanıcıya onu kendi ihtiyaçlarına uygun düzenleme imkânı verilip verilmemesi bakımından farklı olabilir. Makinelerin performans ölçütlerinden biri, çevrimlerinin periyodudur, yani 1 000 manitıksal komutun yerine getirilme süresidir. Bu parametre, saniyenin 1 000'de 1'inden birkaçına kadar değişebilir.

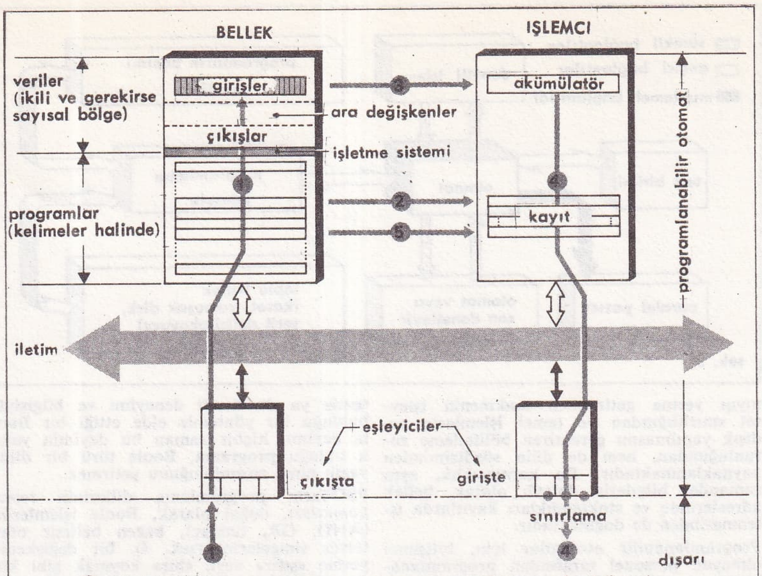

❶ Bilginin (bit veya kelime) alınması ve bellege yerleştirilmesi.
❷ Yerine getirilecek (bir sonraki) komutun işlemci tarafından gözönüne alınması.
❸ Biriktirme kütüğünün hazır olduğu, yani birinci işlenen tarafından doldurulmuş olduğu kabul edilerek ve 1'de alınan veriye dayanılarak komutun yerine getirilmesi.
❹ Ede edilen sonucun hesaplanması, biriktirme kütüğünden dış ortama iletilmesi.
❺ Bir sonraki emrin ele alınması.

şek. 2

Bir programlanabilir sanayi otomatının yapısı. Tekrarlanması karmaşık işlevlerin yapılmasına imkân veren ve bir makinanın temel işlemlerinin art arda harekete geçmesini gösteren, programlanabilir mantıkla işlemenin basitleştirilmiş örneği.

PSO'ların çevreleri: Yardımcı çevresel donanımlar

Bir otomat iş görürken, endüstriyel giriş çıkışlarla yönlendirilen bir tek işleme bağlanır. Bu demektir ki o, bu görevini yapabilmesi için önceden programlanmış ve çalışması için gerekli parametreler kendisine verilmiştir. Bir otomatın *çevresel donanımı*, ona bağlanmış olan diğer donanımlardır. Bunlardan biri olan *programlama konsolu* çok önemli bir rol oynar, çünkü otomatın kullanılmasını ve özellikle programlanmasını sağlar. Konsol da, kendine özgü yardımcı donanımla donatılabilir (şek. 3).

Bir programlama konsolu, içinde fonksiyon tuşlarından, bazen de alfasayısal tuşlardan (yazı makinesi gibi) oluşan bir klavyesi, modeline göre elektroışıklandırılmalı bir diyottan ,katodik ya da plasmalı bir ekrandan bir görüntüleme tertibatı bulunan bir kutudur.

Basitleştirilmiş konsollar otomata özel bir bağlantı ile bağlanmadıkça çalışamazlar. Konsolun işlevlerini belirleyen servis programları otomatın belleğindedir. Aynı bellek konsolun klavyesinde üretilen komutları saklamak için de kullanılır. Bu komutların kullanıcının dilinden otomata uygun makina diline çevrilmesi, otomatın işlemcisi tarafından sağlanır. Buna karşılık, daha gelişmiş konsolların kendi bellek ve işlemcileri vardır. Bağımsız çalışacak şekilde tasarlanmış olan bu konsollar, yalnızca makinenin belleğine program aktarılacağı zaman otomata bağlanır. Ama zaten bu işlem de bellek kartları alışverişiyle sağlanabilir. Geliştirilmiş konsolların yapısı da otomatınkine benzer.

PSO'lara bağlanan konsolların diğer işlevleri: Programların ve parametrelerin kontrolu ve değiştirilmesi, programların denenmesi ve benzeştirilmesi, komutların adım adım ya da sıralı olarak yerine getirilmesi.

Programlama konsolları önemli ,ama aralıklı bir rol oynarlar. Bunların fiyatı ve kullananların deneyleri, bazı üreticileri, özellikle otomatik mekanizmanın bazı gelişme veya işletilme evrelerinde konsolun işlevlerini yapacak bazı özel ve tamamlayıcı donanımları geliştirmeye ve kullanıcılara sunmaya yöneltti. Örneğin *benzetim kutusu*, girişleri göstermek (bağlı kalan gerçek girişleri ardışık olarak yok sayarak) ve otomatın işlenmiş çıktılarını analiz etmek yeteneğine sahiptir. *Doğrusal iletişim birimi*'nin amacı ise, bir yandan bellekte bulunan bazı statik ya da dinamik bilgileri almak, öte yandan, kullanıcının istediği gibi kullanabileceği bazı parametreleri değiştirmektir. Bu çözüm güvenlik açısından bazı avantajlar sağlar, çünkü konsol, işlevleriyle, kullanıcısına bozulmuş olabilecek bütün programlara erişebilme ve böylece üretimde ya da yöntemlerde meydana gelebilecek bazı zararları düzeltme imkânı verir.

Henüz nadir olmakla birlikte bir diğer imkân, otomata teleyazıcı ya da baskı makinesi bağlayarak, sistemde bir yazılı metin yaratılmasıdır.

Bir sistem, bazen birçok otomatın ya da minibilgisayarın birbirine bağlanmasıyla daha karmaşık bir yapıya kavuşabilir. Şayet özgül bir bağlama elemanı yoksa, endüstriyel giriş çıkışlar ya da otomat - konsol bağlama donanımı kullanılabilir. Otomatın yardımcıları, bilgi üretimini, biriktirilmesini ve programların arşivlenmesini kolaylaştıran donanımlardır. Dolayısıyla, bunlar, her şeyden önce belleklerdir. Teleyazıcı gibi kâğıt bellekler, değişiklikleri yazılı olarak saklamak ve programları belge haline sokmak için kullanılabilir; bu da programlanabilir mantıkların uygulanabilirliğini saptamada hayati rol oynar. Manyetik bellekler, özellikle kasetler, aynı bilgileri, bellekte etkin bir alışveriş de kurarak saklamak bakımından ayrıca işe yarar.

PSO'ların dilleri

İki makina arasında iletişim kurmak, bir insanla bir makina arasında iletişim kurmaktan basittir. Gerçekten, her iki durum da bir dil gerektirmekle birlikte, ikincisi bir alıcı ve farklı türden bir verici gerektirdiğinden zorunlu olarak daha karmaşıktır.

Bu karmaşıklık bir yandan, hem yalnız bir kaç komutu (en çok 10-50 komut) ta-

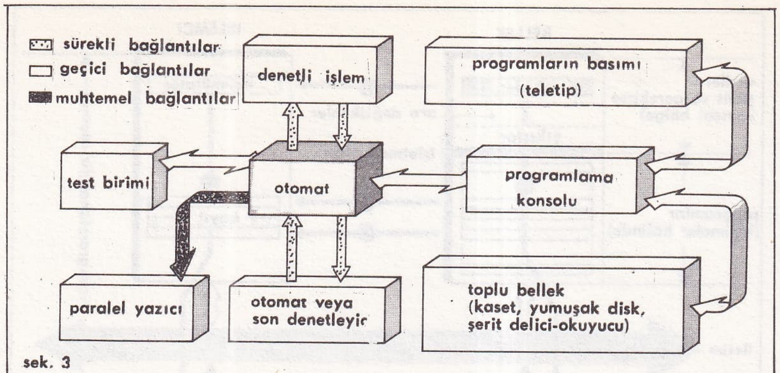

şek. 3

Bir otomatın çevre donanımı

nıyıp yerine getirebilen makinenin işlevsel sınırlılığından ve temel işlemlerin ardışık yapılmasını gerektiren bölümleme zorunluğundan, hem de dilin sözdiziminden kaynaklanmaktadır. Bu karmaşıklık, aynı zamanda, bilgilerin dolaylı olarak, bellek adreslerinde ve stoklandıkları kayıtlarda işlenmesinden de doğmaktadır.

Programlanabilir otomatlar için, bilişimci olmayan personel tarafından programlanabilen ve çalıştırılabilen birçok dil tasarlanmıştır: «Röleli» denilen diller, «Boole cebiri»ne dayanan diller ve «belleksel» diller.

Röleli diller, programlama için kullanılan röleli kablo teknolojisinden yola çıkarak, onları simgeleştirmeye dayanmaktadır. Burada komut kavramı yoktur, ama daha geliştirilmiş olan ve komut kombinezonlarından oluşan program «satır»ı kavramı vardır. Bu satırların sıralanması gerçekleştirilecek algoritmayı temsil eden dereceli bir şemayı ortaya çıkarır.

Bu dillerin avantajı, klasik teknolojilere alışmış personele bile öğrenme kolaylığı sağlamasıdır.

Boole cebiri dilleri de program satırı kavramını kullanırlar, ama ayrıca matematik notasyonu kullandıklarından simgecilikleri daha ileridir. Aslında bunlar, geçerli yazılım eşdeğeri olan Boole denkleminden, eşit işaretinin gerçekte bir işleme tahsis edilmesi ile küçük bir farklılık gösterirler.

Simgesel notasyonun kesinliği, tasarımcının güçlü ama vazgeçilmez olmayan bir aracıdır.

Belleksel diller nispeten daha az sayıdadır. Bunlar (mini) bilgisayarlarda kullanılan bir yapıya (işleme şifresi, işlenen adresi) dayanan «birleştirme dilleri» şeklini almışlardır. Burada, komut, makine dilinin temel işlemidir ve program ardışık komutlardan oluşmaktadır (şek. 4). Bu farklı dillerden birini diğerinden üstün tutanlar vardır ve burada onların birbirine üstün yanlarını tartışmaya gerek yoktur. Aslına bakılırsa burada dil bir makine ile iletişim kurma aracıdır ve programlanabilir otomatın mantığını oluşturmak için seçilen simge ile aynı şey değildir. Başka bir deyişle, bir tasarımcının genel bir yöntemle ya da kendi deneyimi ve bilgisiyle bulduğu bir yöntemle elde ettiği bir Boole deyimi, hiçbir zaman bu deyimin yazılı olduğu programa, Boole türü bir dilde yazılı olma zorunluluğunu getirmez.

PSO'ların programlama dillerinin *temel komutları,* doğal olarak, Boole işlemlerini (AND, OR, tümleç), bazen belirsiz olan tahsis simgelerini (şek. 4), bir değişkenin yerine «sıfır» veya «bir» koymak gibi kuramsal olarak güç ve karmaşık şifrelerin yazılmasını kolaylaştıran komutları ve özellikle YA DA terimini içerir. Ayrıca, en basit PSO'lar bile, olayları ya da zamanı saymak bakımından çok önemli olan sayma ve zamanlama komutları ile donatılmışlardır. Bunların en güçlü olanları, kelimelerle ilgili mantıksal komutları, hesap, karşılaştırma ve tablo işleme komutlarını anlama yeteneğine sahiptirler.

Programların *yönetim komutları,* amaçları programların düzenlenmesini kolaylaştırmak olan ayrı bir kategori oluşturur. Bunların birincisi, sırasal sayacın değerini şartlı veya zorunlu olarak değiştirmeyi amaçlayan atlama komutudur. Bu komut, örneğin bir çevrimi tamamlamak için, yerine getirilmiş olan bir komutun başlangıcına dönülmesini sağlar. O an için gereksiz olan bir adımın yapılmadan geçilmesi de bu komutla sağlanır. Bazı makineler değişik atlama şekilleri sunar: Bunlar, sırasal sayacın değerini değiştirmeyen, ama yerine getirilmiş olsa bile bazı komutların sonuçlarını askıya alan komutlardır.

İşlemin bazı evreleri programda birçok defa tekrarlanmış olabilir. Örneğin, bir deponun besleme vanasının kapanma işlemi, bu deponun dolma düzeyi en yükseğe eriştiği zaman, başka bir üretim yapmak için deponun içindekinin değiştirilmesi istendiği zaman ya da süreç tamamlandığı zaman istenebilir. Gerekli olduğu her seferinde bu özdeş işlemleri yeniden programlamak eziyet demektir. İşte bu neden le, her gerekli olduğunda işlemci tarafından bilinen bir bellek alanına yalnız bir defa yazma düşüncesi doğmuştur: Altprogram denilen de budur.

Yukarıdakinin aksine *öncelikli kesme* kavramı PSO'larda istisnaidir. Çünkü bu sürecin işlevi bazı olayları (sinyalleri) tanımaktır. Bu olayların önemi, işlemekte olan bir adımı öncelikli bir işlem için kesmeye kadar varır. Bu öncelikli kesme kavramı çevrim kavramına karşıttır; bu kavram, olayları eşdeğerde önemli kabul eder ve makineyi, işlem için gerekli zaman ölçeği bakımından, her işlem için «enstantene» yapabilmeye yeterli hızda varsayar. Ama kullanım önlemleri alınırsa, bazı özel durumlarda yine de işe yarayabilir. Otomatın içindeki (programlayıcının kullanamadığı) öncelikli kesme daha sık rastlanan bir durumdur: Amacı, makinenin temel arızalarını saptamak (örneğin elektrik akımının kesilmesi), temel verileri, yöntemi koruyacak ve sistemi yeniden çalıştırmayı kolaylaştıracak şekilde, makine tamamen durmadan önce kurtarmaktır.

olasılıklar ve eğilimler

Programlanabilir otomatlar, birçok endüstri koluna kolaylıkla ve başarılı bir biçimde girdi. Başlangıçtaki kablolu makinelerin yerini alan otomatlar bugün gerek teknik düzeyde (bilişim tipi aletler), gerek örgütlenme alanında (klasik yapılardan yeni ihtiyaçlara yumuşak bir geçiş sağlar) ve ekonomik konularda (benzeri performanslar için genellikle en ucuz çözümdür) sağladıkları artık değer nedeniyle beğenilmektedir. Bu durum, kullanıcıların bu ileri teknoloji ürününü kullanış kolaylığına bakarak tercih ettiklerini göstermektedir. Bu başarı, ortaya çıkan ihtiyaçların pek çoğunu karşılayabilecek nitelikte bir dizi makinenin geliştirilmesi ve yapımcılar arasında çetin bir rekabet şeklinde apaçık görülür haldedir. Birinci düşünce, haklı olarak, bu araçların gelecekteki teknik gelişmeleriyle ilgilidir. Genelllike karmaşık sorunları çözümlemek için kolay kullanılır bir makineyi piyasaya sürmeye dayanan ticari yaklaşımın başarısı, daha mükemmel teknik çözümler araştırılmasını mali bir yük haline getirmez. Yapımcılar otomatların iyileştirilmesini daha karmaşık arayışlarla sürdürmekte, ama bu makinelerin başarısını sağlamış olan temel nitelikleri muhafaza etmektedirler: Kullanma kolaylığı, esneklik, basit bakım, güvenilirlik, endüstriyel sağlamlık. Gelişme, bilişimde elde edilen bazı ilerlemelerin otomatların çalışma sistemine sokulması (programların düzenlenmesi ve yönetimi) ve mikro-elektroniğin malzeme yapımında kullanılması (mikroişlemcilerin kullanımı) yönündedir. Kullanma karmaşıklığı devam etmekle birlikte yakın bir gelecekte performans/fiyat oranı çok daha iyi olan sistemlere sahip olunacağı söylenebilir.

Kullanma metodolojisi üzerinde de durmaya değer. Basit bir makine olarak yapılıp satılan programlanabilir sanayi otomatı, eğer kullanan biraz maharet kazanmışsa, birtakım ince ve karmaşık işleri de pekâlâ yapabilir. Burada da ümit vaadeden gelişmeler vardır ve uygun yöntemlerle bilişimin başlangıç güçlüklerinin yenilenebileceği düşünülmektedir. Bu zaten yapılmıştır (GRAFCET metodolojisi), ama bir yandan üreticilerin ve kullanıcıların bu konuya ilgi duymalarını sağlamak, öte yandan, özellikle, programlanabilir bir çözüm tipi seçilmek gibi nazik sorular bakımından, konunun uzantılarının düşünülmesi yerinde olacaktır. (L)

***OTOMOBİL** i. — ANSİKL.

otomobilde elektronik

Elektronik otomobile geç girdi. İlk uygulama otomobillere radyo takılması biçiminde oldu (1930'a doğru) ve sonra hızla gelişti. 1960'a doğru elektronik konjonktörler ortaya çıktı. 1970'te dokunmasız ateşleme, kumanda, otomatik vites kutuları ve elektronik enjeksiyon sistemleriyle birlikte gerçek elektronik dönemi başladı. Bütün bu sistemlerde analog hesaplayıcılar kullanılıyordu.

1977'den itibaren bu uygulamalar, mikroişlemcisi olan veya olmayan sayısal bilgisayarlar sayesinde çok gelişti ve yeni uygulama alanları ortaya çıktı: Tümüyle elektronik ateşleme, elektronik hız sınırlayıcıları, ön tablo bilgisayarları, sayısal göstergeli ön tablolar, yanma düzenleyicileri, egzoz gazının dolaşımını düzenleyici elektronik sistemler. 1985'e kadar, sürekli gelişen elektronik sistemlerin, otomobil maliyet fiyatının yüzde 10'una ulaşacağı sanılmaktadır. Bu büyük gelişme bir yandan kullanılabilir elektronik teknolojilerin varlığının, diğer yandan müşterilere yeni hizmetler sunma olanaklarının ortaya çıkmasının sonucudur.

elektronik sayesinde sunulan yeni hizmetler

● *Güvenirliğin artması.* Elektronik sistemlerin hataları genellikle daha başlangıçta ortaya çıkar. Ya yapımdan (kötü kaynak) ya da normlara uymayan parça montajından ileri gelen bu hatalar sanayide iyi bir kalite kontrol sistemiyle ortaya çıkarılabilir. Ondan sonra bu elektronik sistemler, mekanik parçaların tersine, araç ömrünü tamamlayana kadar ne aşınır ,ne de ayarları bozulur: Elektronik bir ateşleme sistemi ömrü boyunca aynı ayarı korur (me-

Belleksel dilde bir program örneği: $Y = A . B + \bar{D}$

KOMUT		AÇIKLAMA
işlem şifresi	*işlenen şifresi*	
IF	A	A değişkeninin ele alınması
IF	B	B değişkeninin ele alınması
AND	C	C şeklinde sıralanmış ve ele alınmış A ve B değişkenleri arasındaki AND mantıksal işlemi
IF	C	C'nin ele alınması
IF/	D	D'nin tümleci olan $\bar{D}$'nin ele alınması
OR	Y	C (daha önce hesaplanmış olan) ve $\bar{D}$ (D'nin mantıksal tümleci) değişkenleri arasında OR mantıksal işleminin yapılması

Sonuç Y'de yerleştirilmiştir.

kanik ateşlemelerde durum böyle değildir).

● *Arızaların ve kötü çalışmaların teşhisi.* Çalışan bir motora birkaç alıcı yardımıyla test uygulanabilir; bu, ya bakım servisindeki bir aygıtla yapılır ya da istenirse aracın içine küçük bir bilgisayar yerleştirilir ve sonuç ön tabloda görülür.

● *Yakıt kullanımının ve hava kirlenmesinin azaltılması.* Söz konusu azaltmalar, motor aktarma organları grubunun çalışma parametrelerinin birbirine daha iyi ayarlanmasıyla sağlanır.

Bu parametreler şunlardır: Kelebeğin açılma açısı, hava boğazındaki vakum, saniyede veya devir başına emilen hava ve benzin miktarı, motorun dönme hızı, ateşleme avansı, egzoz gazlarının yeniden dolaşım oranı, vites kutusunun aktarma oranı, aracın hızı, hava basıncı, hava sıcaklığı ve motorun soğutma suyu sıcaklığı ve nihayet, gaz pedalının durumu. Bunlar, alıcıların yardımıyla saptanır ve bu değerlerle orantılı elektriksel verilere çevrilir. Söz konusu değerlerden bazıları öteki parametrelerin kumanda ettiği teknik öğelerle ayarlanabilir. Elektronik, kabul edilebilir fiyatlarla bu parametrelerden bazılarının ayarlanmasını sağlamaktadır (kelebek açıklığı, benzin miktarı, avans, yeniden dolaşım oranı ve gerekiyorsa motor sıcaklığı); böylece her an, sürücünün gaz pedalıyla sağladığı her hızda araba mümkün olduğu kadar yakıt yakar ya da havayı olabildiğince az kirletir.

Günümüzde, otomobilin ancak bir kısmını etkileyen basitleştirilmiş ,bağımsız sistemlerle amaca ancak kısmen ulaşılabilmektedir: Ateşleme, püskürtme ya da egzoz gazlarının yeniden dolaşımı gibi. Birkaç yıl sonra amaca tamamen ulaşması beklenebilir. Böylece, aynı donanıma, aynı motor gücüne sahip iki araç arasında, elektronikten yararlanan, yararlanmayana göre yüzde 20 dolayında tasarruf sağlayacaktır. Bugünkü kısmi sistemler ancak sınırlı bir tasarruf getirebilmektedir. Gerçekten ,hava karışım ayarı klasik bir karbüratörle yapılabilecek olandan daha iyi yapılmamışsa, ateşleme ne kadar iyi ayarlanırsa ayarlansın, yararı az olur.

Tıpkı bunun gibi, aktarma oranının seçimini sürücüye bırakmak da akılcı bir tutum değildir: Sürücü kolaylık olsun diye motoru yüksek devirde ve kısmi yükle çalıştıracaktır, oysa motor düşük devir ve tam yükte daha verimlidir. Dolayısıyla bu düzenlemeyi, hem işi en iyi biçimde yürütecek, hem de sürücüye yeni kolaylıklar sağlayacak elektronik bir otomatik sisteme bırakmak gerekir.

sürücüye yardım ve rahatlık

Ön tablo, kumanda aygıtları, otomobili sürmeye yardımcı olan sistemler (ön tablo bilgisayarı) sürüş şeklinin yakıt tüketimine olan etkisini daha iyi anlamayı, yola zaman ve durum olarak daha iyi uymayı sağlar. Uzun otoyollarda, seçilmiş belli bir değerde hız düzenleyici ve sınırlandırıcı sistemlerin kullanılması önemli olabilir.

Bugün moda olan bu uygulamalar, sayısal entegre devre teknolojisinin yardımıyla yıldan yıla daha değişecek ve gelişecektir:

● *Yol ile araç arasında diyalog.* Bu diyalog çeşitli uygulamalara yönelik olabilir. Otomobil kullanana önceden yoldaki kötü durumları haber verebilir: Yağmur, kar, çakıl, tıkanma, servis yolu. Bugün Federal Almanya otoyollarında, otoradyolar ve yerel yayın istasyonlarının yardımıyla ,böyle bir sistem uygulanmaktadır.

Trafiği işletmek için, daha gelişmiş sistemler deneme aşamasındadır. Yararlanıcı gideceği yeri bildirir, sistem ona yol boyunca, oklarla, gideceği yönü ve kalan yolun uzunluğunu iletir. Tokyo'da bu konuda şehir içi bir deneme yapılmaktadır.

● *Yolcuların güvenliğinin artırılması.* Günümüzde elektroniğin en az ilerlemiş olan uygulamaları bu alandadır. ABD'de, emniyet kemerinin kullanılmadığı durumda harekete geçen alarm sistemlerinde darbe algılayıcılarının kumanda ettiği şişer yastıklar deneme aşamasındadır. ABD'de kamyonlarda tekerleklerin kilitlenmesini önleyen sistemlerin kullanımından vazgeçilmiştir. Çarpışmayı önleyici radar çalışmaları ise yıllardır sürmektedir, ama henüz uygulama aşamasına gelmiş değildir.

elektronik sistemler

Yeni hizmetler sunan elektronik sistemlerde temel olarak, bulunan parametrelerin değerini temsil eden elektriksel büyüklükleri sağlayan alıcılar, bellekli bir bilgisayar, bilgisayarla yaptırıcı arasında bir güç arabirimi ve nihayet yapıştırıcılar vardır.

● *Alıcılar.* Kontaktörler sürücü tarafından yaptırıcıların harekete geçirilmesiyle veya başka yollarla (termokontaktlar, fren devresi üzerinde monokontaktlar) devreye sokulur.

Potansiyometreler ya da bir direnç, gerilim, çizgisel ya da açısal harekete göre değişen bir sistem kullanan sistemler, bazı açıları, yer değiştirmeleri, dolayısıyla da düzeylerin manometrik alıcıları içindeki basınçları ölçebilirler.

Motora giren benzin ve havayı ölçen debiölçer alıcılar karmaşık, pahalı ve naziktir.

Sıcaklık alıcıları değişken dirençlidir ya da bir yarı iletkenden geçen akımı kullanırlar.

Egzoz gazı bileşimi alıcıları, oksijenin var veya yok oluşuna göre (sonda) katı elektrolitli bir pilin potansiyel değişimini ya da aynı koşullardaki bir direncin değişimini kullanır.

● *Bilgisayarlar.* Son yıllarda bilgisayarlar, alıcılardan gelen ve soruna özel biçimde uyarlanmış büyüklüklerin örneksel değerlendirilmesine dayanıyordu; bunlar doğrudan çıkış organlarına diğer adıyla yaptırıcılara kumanda ediyordu.

Bugünkü eğilim ise değişiktir. Göz önünde tutulan parametre sayısı arttığından ve uyulacak koşullar gitgide daha karmaşık olduğundan, bugün merkezi işlem bölümü sayısal olan bilgisayarlar kullanılmaktadır. Bu bilgisayarların belli sayıda belleği vardır; belleklere alıcılardan, biçimleme bütünleriyle (çokdüzeyleme ve örneksel - sayısal dönüştürücüler) girilir, bir güçlendirme devresi ya da gerekiyorsa güç azaltma devresiyle çıkılır. Hesaplayıcılar, özel olarak, isteğe göre ayarlanmış bir devre biçiminde yapılabilir; ya da, sadece programlanabilir bellekleri sorunlara uyarlanan standart mikroişleyiciler kullanabilirler. Giriş, çıkış ve beslenme devreleri, tam bir bütünleşme sağlamayan standart devrelerin birleşmesinden ya da özgül bir örneksel entegre devreden oluşur.

Mikroişleyiciler konusundaki güçlü bütünleştirmeler göz önünde tutularak denebilir ki geleceğin eğilimi, birçok parametreyi birden hesaba katan ve gerektiğinde birçok değişik sisteme kumanda edebilen güçlü bilgisayarların kullanımı yönündedir: Örneğin, bu bilgisayarlar, ateşleme, yakıt karışımı, egzoz gazının yeniden kullanılması ve hatta vites kutusuna kumanda edilmesi gibi işlerin tümünü yapabilecektir.

● *Çıkışlar ya da yaptırıcılar.* Kullanım alanına göre çok değişiktirler:

— Ateşleme için, bir bobin veya kondansatörün boşalmasına kumanda eden bir transistor.

— Püskürtme için, bilgisayarın sağladığı bir akım aralığı süresiyle orantılı olarak benzin akışına kumanda eden hassas elektrovanalar.

— Vites kutusuna kumanda için, elektrikli motorların değişik genişlikte ve genellikle sabit frekanslı akım aralıklarıyla şu veya bu yönde beslenmesinin sağlanması. Ayrıca, açılış süresi püskürtmedeki gibi ayarlanan elektrovanalar da kullanılır.

— Göstergeler için, hesaplayıcının akım aralıkları biçiminde verdiği bilgilerin belli bir adres koduna ve verilerine göre bir veya birçok tel üzerine yönlendirilmesi. Bu teller sırayla bir kod çözme ve belleğe alma devrelerinden geçerek gösterge sistemine ulaşır; bellek devresi bilgileri hazır duruma getirir ve gösterge tablosuna aktarır.

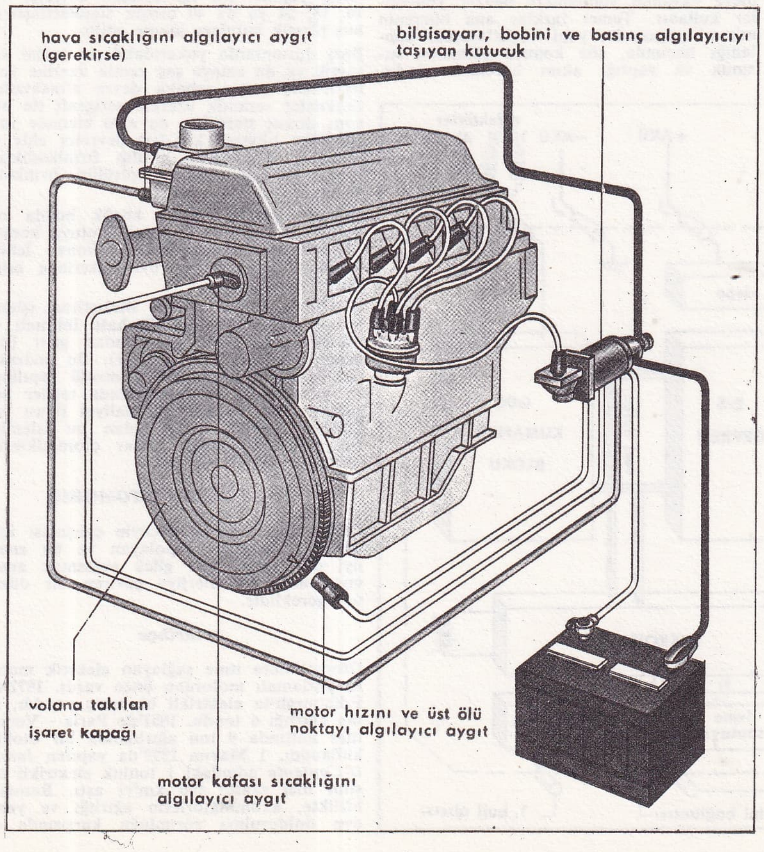

Elektronik ateşleme şeması

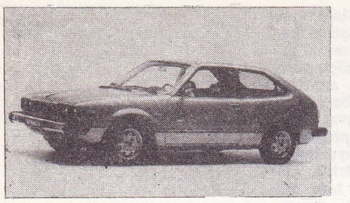

Honda Accord

Renault 30 GTL

Audi 100 GLS

Ford Escort

BMW 520

Volkswagen Golf LD

Austin Morris Metro

Talbot Samba

bilgisayarların yapım teknolojileri

İki bölüme ayrılır: Devrelerin yapımı ve bu devrelerin birleştirilmesi teknolojileri.

1. *Otomobilde kullanılan devreler.* Örneksel devrelerde, az veya çok gelişmiş ve oldukça klasik çift kutuplu teknikler kullanılır. Mantıksal devrelerde ise teknolojik çözümler yelpazesi kullanılmaktadır. Uygulamadaki temel gereksinime göre, basit, ucuz devrelerde *p* kanallı M.O.S. (Metal - Oksit - Silisyum), *n* kanallı M.O.S ya da kısa adıyla M.O.S. n; az sarfiyatlı ve parazitlere dayanıklı devrelerde silisyum veya safir üstüne (S.O.S., *Saphir On Silicium* [silisyum üzerine safir]) tamamlayıcı M.O.S.; sıcaklığa dayanıklı devrelerde T.T.L., *Transistor, Transistor, Logic* devresinden türetilen) 12L (Integrated Injection Logic) kullanılır.

2. *Teknolojilerin ilkeleri.* Çeşitli teknolojiler, entegre devrelerin iletken ve yarı iletken tabakalarını yontmaya veya eklemeye dayanan yöntemlere benzer yöntemler kullanır. Temel farklar ana hücrenin mimari yapısında, yani boyutlarında, kapladığı hacimde, söz konusu elemanın hızında ve yaptığı akım harcamasındadır.

Mikroişlemcili sayısal hesaplayıcı ile kumanda edilen elektronik enjeksiyon

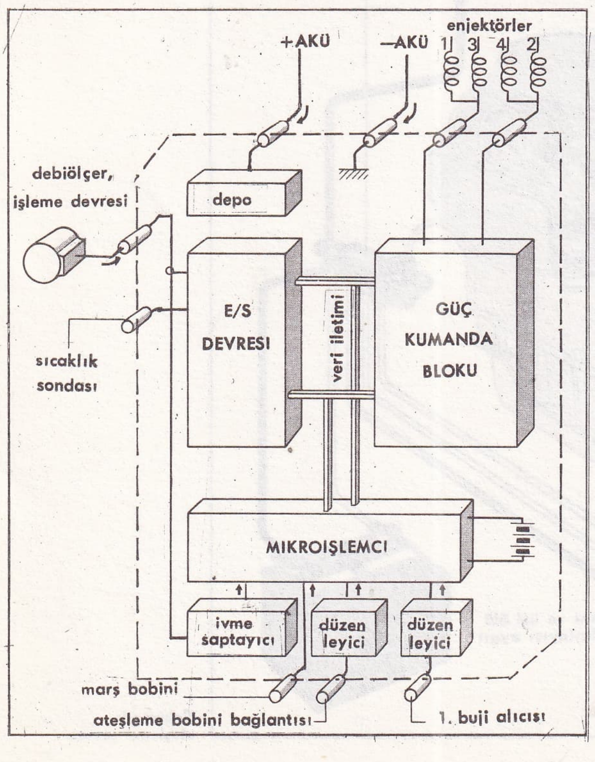

Uygulaması güç olan bu teknolojiler yapımcı açısından büyük seri sınai üretim sürecinin çok iyi bilinmesini gerektirir, ki bu da çok büyük deneyim ve yatırım demektir. Ancak entegre devrelerde uzmanlaşmış çok büyük şirketler bunu başarabilir.

● *Birleştirme.* Elektronik bir bilgisayar dış görünüşü bakımından bir kutuya (geçirgen ya da değil) benzer; bu kutuya akümülatörden gelen besleme telleriyle algılıcılardan gelen ve yaptırıcılara giden teller bağlıdır.

Kutu güç devrelerinde açığa çıkan ısıyı dağıtabilmelidir. Kullanılan entegre devreler bir destek üzerine oturtulmuş, birbirlerine ve diğer parçalara (diyotlar, dirençler, kondansatörler) desteğin üzerine konmuş iletkenlerle bağlanmıştır. En çok kullanılan devre tipi elektrikle taşıma yoluyla hazırlanmış baskılı (bir veya iki yüzü olan) devredir. Lehimler, bir defada, baskılı devre erimiş kalay banyosuna batırılarak yapılır. Bu tip entegre devreler 12, 16, 18, 24 ya da 40 broşta standartlaştırılmış plastik kutulara monte edilir.

Bazı durumlarda yukarıdakilerin yerini seramik ya da emaye saç zemin üzerine yerleştirilmiş kalın tabaka devre almaktadır. İletkenler seramik üzerine serigrafi ile basılır, direnç parçaları da aynı biçimde yerleştirilir; böylece kat kat devreler elde edilebilir. Bir devre basılıp fırınlandıktan sonra üzerine yalıtkan sürülüp fırınlanır ve devre yeniden basılır.

Entegre devreler daha küçük boyda bir destek üzerine ya da klasik kutuya konur. Elektrik bağlantısı, baskıyla konan lehim macununun sıcak bir bant üzerinde ergitilmesiyle sağlanır.

● *Güvenirlik ve testler.* Birleştirme işlemlerin en büyük güçlüğü hata ihtimali oranının çok düşük olmasından gelir (genelde hata oranı 1/1 000'dir). Bu nedenle, her parçanın yüzde yüz kontrolü yapılmalı ve üretimin her aşamasında testler uygulanmalıdır. Zaman ve maliyet fiyatı bakımından yüzde 50'yi bulan bu işlemlerin mümkün olduğu kadar otomatikleştirilmesine çalışılmaktadır.

ELEKTRİKLİ OTOMOBİL

Otomobilin elektrik gücüyle çalışması için elektrik enerjisini depolayan ve bu enerjiyi otomobile itme gücü sağlamak amacıyla mekanik enerjiye çeviren bir düzenek gereklidir.

tarihçe

Otomobillere itme sağlayan elektrik motoru patlamalı motordan önce vardı. 1872'de Edinburgh'ta elektrikli bir araç yapıldı, ama ağırlığı 6 tondu. 1881'de Paris - Versailles hattında 9 ton ağırlığında bir otobüs kullanıldı. 1 Mayım 1899'da yapılan *Jamais-Contente* adındaki 1 tonluk elektrikli taşıtın hızı saatte 100 km'yi aştı. Bununla birlikte, akümülatörlerin ağırlığı ve yeniden doldurulma zorunluğu karşısında elektrikli taşıt Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kendini kesinlikle kabul ettiren patlamalı motor karşısında silindi. 1940'ta benzin sıkıntısıyla birlikte elektrikli taşıtın yeniden ortaya çıktığı görüldü. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra benzinin yeniden bollaşmasıyla elektrikli taşıt fabrika içi ulaşım, çöp toplama gibi özel kullanım alanları dışında yeniden ortadan yok oldu. Son yıllarda ise elektrikli taşıt, enerji bunalımı ve şehirlerdeki hava kirlenmesi nedeniyle yeniden ilgi topladı.

elektrikli taşıtların üstünlükleri

Elektrikli taşıtlar, elektrik gücü sayesinde, petrol yerine kömür ya da nükleer enerji gibi başka birincil enerji kaynaklarından yararlanılmasını sağlarlar. Elektrikli taşıtlar çok sessizdir; ses düzeyleri patlamalı motora göre yaklaşık 10 dB düşüktür. Ayrıca kirletici hiçbir gaz çıkarmazlar ki bu da kentsel çevrede özellikle önemlidir. Nihayet, sağlamdırlar ve az bakım gerektirirler; ev çöplerinin toplanmasında kullanılan bazı taşıtlar bugün kırk hizmet yılını çoktan doldurmuş durumdadırlar.

enerji kaynakları

En klasik ve en bilinen enerji kaynağı, ilk elektrikli taşıtlarda kullanılmış olan kurşunlu akümülatördür. Günümüzde kullanılan akümülatörlerin pek çoğu da kurşunludur. Kurşunlu akümülatörlerin verimi ve gücü icat edildikleri günden beri sürekli gelişme kaydetti; öyleki, bugün 5 saatlik bir boşalma süresi içinde kilogram başına 40 Wat/saat enerji veren ve 750 defa yeniden doldurulabilen kurşunlu akümülatörler yapmak mümkündür. Kadmiyum - nikel tipindeki alkalin akümülatörlerin kütlesel gücü çok daha yüksek, ama kütlesel enerjisi kurşunlu akümülatörün aynıdır; fiyatları da beş kat yüksektir. Bu aküler bazı kullanma koşulları altında (düşük akım şiddetinde boşalma) çok dayanır ve 20 000 kez yeniden doldurulabilirler. Bugün üzerinde çalışılan ve 1980'li yıllar içinde piyasaya sunulacak olan akümülatörler demir - nikel ya da çinko - nikel tipindedir. Bunların 60 Wat saat/kg kitlesel enerji vermeleri öngörülmüştür. Başka tip üreteçler (sodyum - kükürt, klor - alüminyum akümülatörler, yakıtlı piller) üzerinde de çalışılmaktadır; bunların kütlesel enerjileri çok daha yüksek olmakla birlikte (100-200 Wat saat/kg) bu konudaki bazı teknolojik sorunlar henüz çözümlenebilmiş değildir.

çekiş sağlayan kısımlar

Çekişi motor ve kumanda kısmı sağlar. Motorlar genellikle seri tahrikli doğru akım tipinde, düşük devirli ve oldukça geniş bir alanda yüksek verimlidirler, kütlelerine oranla büyük bir ileri - geri çekiş kuvveti sağlarlar. Ayrıca ayrı tahrikli doğru akım motorları da kullanılabilir; bu motorlar elektrikli fren görevi yapabilir ve

Renault 9 TL

Mercedes 500 SEC

Opel Ascona

Volvo 760 GLE

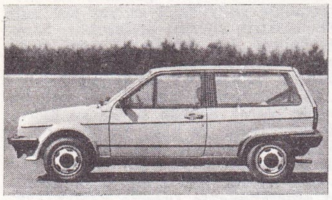
Volkswagen Polo

Audi Quatro

Mazda 323 FF

Volkswagen Passat GLS

bu sırada ürettikleri akımla akümülatörü doldurarak harcanan enerjinin bir kısmını geri alabilirler. Doğru akım motorları elektromekanik ya da elektronik bir kumandaya bağlanabilirler. Elektromekanik kumandalarda kontaktörler kullanılır; bunlar genellikle ucuz olmalarına karşılık ağırdırlar ve çok yer kaplarlar. Elektronik kumandalar çok daha pahalı, ama daha küçük hacimli ve daha esnek işlevlidirler. Bu kumandalarda bugüne kadar tristor teknolojileri kullanılmıştır; ama artık transistor teknolojileri, özellikle 15 kilowattan düşük güçler söz konusu olduğunda, bunlarla rekabet edebilirler. Dalgalı akımlı motor üzerinde de çalışmalar yapılmıştır; ama bu motor ancak düz akım, bir aygıtla dalgalı duruma getirildikten sonra beslenebilir; bunun ise hem maliyeti yüksektir hem de verim düz regülâtörlerinkine göre daha düşük olur.

elektrikli taşıtların kullanılışı

Enerji kaynağı tekniklerinin bugünkü durumunda, elektrikli taşıtların hızı 60 km/saat, ikmalsiz alabilecekleri yol ise 60 km' dir; ama gün içinde akü hızla doldurulabilir ya da değiştirilirse katedebilecekleri mesafe 100 km'ye çıkabilir. Bu koşullarda, elektrikli taşıt bir şehir içi aracıdır. İlk kullanma alanı, yararlı yükü 300 kg-1 ton olan vagonet ya da kamyonetlerle eşya taşıma, çeşitli kamu hizmetlerinin (elektrik idaresi, PTT vb.) görülmesi ve kent içi otobüs taşımacılığıdır. Kütle enerji verimi 60 Wat saat/kg olan alkalin demir - nikel akü bataryaları geliştirilince, ikinci veya üçüncü ev arabasının yerini elektrikli taşıtlar alabilecektir, çünkü bunların ikmalsiz alabilecekleri yol 10 - 120 km'ye çıkacaktır. Daha sonra ise ikmalsiz olarak 150-200 km yol yapabilecek sodyum kükürtlü akümülatörlerin veya yakıtlı pillerin kullanılmasıyla, elektrikli taşıtlar, özel otomobil, 1-3 tonluk kamyonet ya da komyon ve otobüs olarak değerlendirileceklerdir.

Bugün elektrikli taşıtın km-yol maliyeti patlamalı motorlu taşıtlarınkine oranla yüzde 30-40 fazladır. Ama elektrikli taşıt piyasası 1990'lı yılların sonuna kadar hızlı bir gelişme gösterirse, bir yandan petrol fiyatının artması, öte yandan seri üretimin maliyeti düşürmesi nedeniyle aradaki fark çabuk kapanacaktır.

OTOMOBİL YARIŞLARI

1975'ten sonraki dünya şampiyonluklarını şu yarışçılar kazandılar: 1976'da James Hunt (İngiltere) *Mc Laren*'le; 1977'de Niki Lauda (Avusturya) *Ferrari*'yle; 1978'de Mario Andretti (ABD) *Lotus*'le; 1979'da Jody Scheckter (Güney Afrika) *Ferrari*'yle; 1980'de Alan Jones (Avustralya) *Williams*'la; 1981'de Nelson Piquet (Brezilya) *Brabham*'la. (LM)

***OTOMOTİV** i. — ANSİKL. Sanay. Türkiye'de 1974'ten sonraki dönemde de, otomotiv sanayii, girdiler bakımından dışalıma bağımlı bir sanayi dalı olmaktan kurtulamadı. 1964'te parçaların hemen hemen tümünü dışardan alıp ,bunları montaj hatlarında birleştirmekle işe başlayan türk otomotiv sanayii, 1983 yılında yüzde 70-90 oranında yerlileşme düzeyine ulaştı. 1983'te dışalımı yapılan motorlu taşıt parçaları, başta motor olmak üzere, fren donanımı, debriyaj donanımı, aktarma organları ve direksiyon sistemiydi. Gerçi, bu sayılanlar yurt içinde de üretiliyordu. Ama, bu parçaların yerlileri hem nitelik, hem de nicelik yönünden dışalımı sona erdirecek yeterlikte değildi. Otomotiv yan sanayilerinden olan akümülatör ve lastik sanayileri de, söz konusu dönemde önemli bir gelişme gösterdi. Akümülatör konusunda, yerli üretim, karayolu yapımında yararlanılan büyük araçların akümülatörleri dışında, yurt içi talebi karşılayacak düzeye ulaştı. Oto lastiği alanında yerli üretim büyük ölçüde arttıysa da, dışalım hâlâ küçümsenemez çaptadır.

1973 - 1977 arasında motorlu taşıt üretimi, kalkınma planında öngörülen hedeflerin üstünde olduğu halde, 1977'den sonra, önemli düşme gösterdi. Genellikle 20 000 adet/yıl kapasiteyle kurulan otomobil firmaları, 1973 - 1977 döneminde kapasitelerini 30-40 bin adet/yıl'a yükselttilerse de, dışa bağımlı oluşları, döviz yokluğu yüzünden dışalım yapamayışları ve hükümetin satış fiyatlarını serbest bırakmaması nedeniyle, zaman zaman üretimlerini kısmak ya da tümüyle durdurmak zorunda kaldılar.

Otomotiv sanayiinin temeli olan motor ve aktarma organları üretimini dışa bağımlılıktan kurtarmak ve üretilen parçalarda yapı birliği ve özdeşlik sağlamak amacıyla TÜMOSAN (Türk Motor Sanayi ve Ticaret AŞ) adlı ve dört üniteli bir tesisin kuruluşu 1986'da tamamlanacaktır. Ünitelerden üçü Konya'da, biri Niğde Aksaray'dadır. 1978'de Aksaray'da uygulaması başlatılan ve hafif hizmet dizel motorları üretecek olan ünitenin 1986'da üretime geçmesi öngörüldü. Uygulaması Konya'da 1978'de başlatılan dizel traktör motorları fabrikası, 1982'de üç ve dört silindirli olmak üzere, Fiat lisanslı iki tip motor üretimine başladı. Bu ünitenin de kuruluşu 1986'da tamamlanacaktır. 1977'de Konya'da yapımı başlatılan traktör fabrikasının ve 1979'da yapımı başlatılan aktarma organları fabrikasının da 1986'da üretime geçmesi planlandı. TÜMOSAN tüm üniteleriyle, yurt içi ihtiyacı karşılayacak ölçüde üretime geçtiğinde, türk otomotiv sanayii, dışa bağımlı bir sanayi olmaktan kurtulacaktır.

Öte yandan İzmir'de, Özakat Holding'e bağlı BMC kamyon, kamyonet, traktör ve minibüs fabrikası, 20 000 adet/yıl kapasiteyle başlattığı dizel motor üretimini 1978'de iki katına çıkardı; ayrıca kendi ihtiyacı olan benzin motorlarını yerli ve yabancı yan sanayilerden sağladığı bazı ara malların katkısıyla kendi tesislerinde üretmeye başladı. (M)

***O'TOOLE** (Peter Seamus), ingiliz tiyatro ve sinema oyuncusu. — 1973'den sonra rol aldığı başlıca filmler: Rosebud (Gül Goncası), [O. Preminger'in, 1974], Man Friday, Fox Trot (Fokstrot), Ecelle Yarış (The Stuntman). [M]

***OTOSAN** (Otomobil Sanayii Anonim Şir-

Monzo büyük oto yarışında kaza: Dünya şampiyonu Ronnie Petterson öldü (10.9.1978)

1980 şampiyonu Alan Jones

TÜRKİYE'DE OTOMOTİV SANAYİİ ÜRETİMİ

mallar	*1974*	*1975*	*1976*	*1977*	*1978*	*1979*	*1980*	*1981*	*1982*
kamyon	10 521	13 590	19 209	19 487	11 413	12 031	7 584	10 095	12 240
kamyonet	11 461	16 863	20 190	12 972	7 151	9 019	7 819	5 568	3 592
otomobil	59 889	67 278	63 204	58 252	53 983	43 745	29 114	25 302	30 651
otobüs	1 114	1 511	2 147	1 081		935	1 475	1 345	1 813
minibüs	4 732	5 861	5 497	6 515	3 863	4 994	2 365	2 900	7 527
motosiklet ve mobilet	21 641	28 654	35 992	29 732	26 350	20 354	17 962	32 292	18 189
bisiklet	84 990	97 191	84 143	69 374	76 394	51 511	41 125	38 138	59 189
traktör	23 624	27 497	39 357	31 658	8 184	12 860	12 426	22 337	34 136

Foto. AP (2) [LAROUSSE]

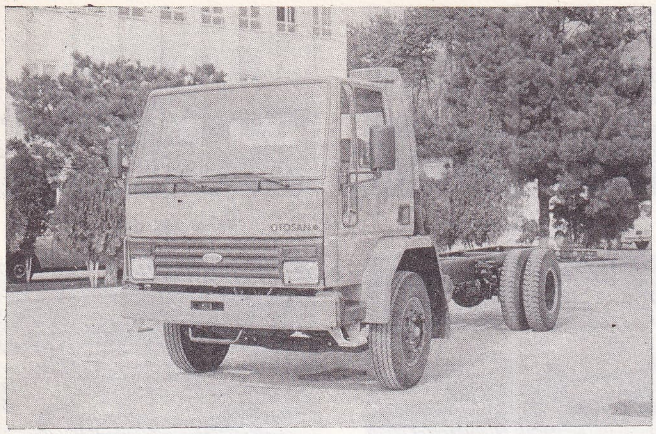

OTOSAN Ford Cargo

keti'nin kısaltılmış adı). — 1981'de kuruluşun sermayesi 3 920 000 000 liraya çıkarıldı. Ford Motor Company yüzde 30 oranında sermayeye katıldı. Kuruluşun özvarlığı 1983 sonu itibarıyle 5 milyar lirayı buldu.

Otosan'ın gerek kendi tesislerinde, gerek yurt içindeki başka kuruluşların tesislerinde üretilen parçalarla yaptığı otomobillerde yerlileşme oranı yüzde 85'i, öteki ürünlerde yüzde 80'i aştı. 1970'lerin sonuna doğru, türk ekonomisinin içine girdiği ağır bunalıma rağmen Otosan, İnönü'de (Eskişehir) bir ikinci fabrikanın kuruluş hazırlıklarını başlattı (1978). 1984 ortalarında tamamlanan fabrikada, 1981'de dizel ve benzinli motörlerin blok, kafa, biyel ve kranklarının işlenmesine başlandı. İstanbul'daki ilk fabrikada 1980'lerin ikinci yarısında yalnızca otomobil üretimi yapılması, öteki ürünlerin yapımında kullanılan makinelerin İnönü'ye aktarılması öngörüldü. Ayrıca ileriki yıllarda fiberglastan vazgeçilerek saç gövdeli otomobil yapılması kararlaştırıldı. (M)

***Otoyol AŞ.** — 1984'te ödenmiş sermayesi bir milyar liraya çıkarıldı. Kuruluşta en büyük pay Koç Holding'e aittir. Sabancı Holding de ortaklar arasındadır. İtalyan IVECO - FIAT lisansıyla üretim yapan Otoyol'un 1984'te ürün türlerine göre yıllık kapasitesi: 1 000 çekici, 10 000 kamyon ve 2 000 otobüs. Üretiminin bir bölümünü yabancı ülkelere satan Otoyol, 1983'te yaklaşık beş milyon dolar dışsatım geliri sağladı. (M)

***OTSU,** Japonya'da (Honşu) kent ve Şiga ilinin merkezi. — 172 000 nüf. (L)

***OTTAWA,** Kanada'nın (Ontario) başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 683 300 nüf. (L)

***OTYAM** (Fikret), türk gazetecisi, yazarı ve ressamı. — Yeni kitapları: *Mayınlı Topraklar Üzerinde* (röportajlar, 1977), *Ceylanlar Suya İndi* (çocuk romanı, 1980), *Adı Yemendir* (röportajlar, 1981). Uzun bir aradan sonra resimlerini İstanbul'da Cumalı (1976), Tiglat (1978), Kile (1984) ve Ankara'da Takı galerisinde sergiledi (1982). Resimlerinde halk sanatının anlatımcı ve nakışsı öğeleriyle, Güney Anadolu insanlarının portrelerini ve günlük yaşamını yerel renk ve özellikleriyle yansıttı (M)

***OTYAM** (Nedim V.), türk bestecisi ve halkbilimcisi. — 1974-1980 arasında İİTİA Gazetecilik Yüksek Okulu'nda türk halk edebiyatı ve folklor dersleri verdi. 1974'ten bu yana İstanbul Belediye Konservatuvarı müdürlüğünün yanı sıra okulun çoksesli korosu yöneticiliğini yapmaktadır. *Anadolu'dan Yapraklar* adlı balesi 1983'te sahnelenen Otyam, 25. sanat yılına rastlayan 1979'da Kültür Bakanlığı Şeref Ödülü'nü aldı. 1981'de, Antalya Sanat Şenliği'nde özgün film müziği dalında Altın Portakal ödülünü kazandı. (M)

***OUDENAARDE** ya da **AUDENARDE,** Belçika'da kent ve Doğu Flandre yönetim çevresinin merkezi. — 27 300 nüf. (L)

***OUGRÉE,** Belçika'da (Liège ili ve yönetim çevresi) komün. — 1977'de Seraing'e bağlandı. (L)

***OULU,** Finlandiya'da liman kenti. — 93 822 nüf. (L)

***OURY** (Houry Max GERARD, **Gérard** - denir), fransız film yönetmeni ve oyuncusu. — 1975'den sonra yönettiği başlıca filmler: *Kaçış* (La Carapate), [1978] *Çılgın Yarış* (Le Coup du Parapluie), *Asların Ası* (L'Asdes As) [1982]. (M)

***OUTREMONT,** Kanada'da (Québec) kent. — 27 089 nüf. (L)

OVAAZATLI, Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 065 nüf. (1980). Belediye. (M)

***OVACIK,** Çankırı ilinde ilçe. — 9 108 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 853 nüf. (1980). [M]

***OVACIK,** Tunceli ilinde ilçe. — 19 871 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 2 793 nüf. (1980). [M]

***OVACIK,** Erzurum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 12 957 nüf., 34 köy. Bucak merkezi *Üçköse* 488 nüf. (1980). [M]

***OVACIK,** İçel ilinde, Gülnar ilçesine bağlı bucak. — 2 256 nüf., 3 köy. Bucak merkezi *Büyükeçeli,* 1 252 nüf. (1980). [M]

***OVACIK,** Urfa ilinde, Hilvan ilçesine bağlı bucak. — 5 959 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 582 nüf. (1980). [M]

***OVACUMA,** Zonguldak ilinde, Saframbolu ilçesine bağlı bucak. — 6 816 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 571 nüf. (1980). [M]

OVAKENT, İzmir ilinde, Ödemiş ilçesine bağlı bucak 13 716 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 4 753 nüf. (1980). Belediye. (M)

OVAKENT, Yozgat ilinde, Boğazlıyan ilçesine bağlı yerleşim merkezi 3 035 nüf. (1980). Belediye. (M)

***OVAKIŞLA,** Bitlis ilinde, Ahlat ilçesine bağlı bucak. 13 716 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 4 753 nüf. (1980). Belediye. (M)

OVAKÖY, Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 854 nüf. (1980). Belediye. (M)

***OVERİJSE,** Belçika'da (Brabant, Brüksel yönetim çevresi) komün. — 19 800 nüf. (L)

***OVERİJSEL,** Hollanda'nın doğusunda il. — 3 806 km², 993 000 nüf. Metalurji sanayii. (L)

***OVERPELT,** Belçika'da (Limbourg, Maaseik yönetim çevresi) komün. — 10 800 nüf. (L)

***OVİEDO,** İspanya'da Asturia'da kent ve il yönetim merkezi. — 179 866 nüf. (L)

***OWENS** (James CLEVELAND, **Jesse** - denir), amerikalı atletizm şampiyonu. — (öl. Tucson, Arizona 1980). [L]

***OWEN SOUND,** Kanada'da (Ontario) liman kenti. — 19 525 nüf. (L)

***OXFORD,** İngiltere'de (Oxfordshire) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 109 000 nüf. Müzeler. (L)

OYACA, Ankara ilinde, Haymana ilçesinin İkizce bucağına bağlı yerleşim merkezi 1 946 nüf. (1980) .Belediye. (M)

***OYAK** (Ordu Yardımlaşma Kurumu). — Üyelerine sağladığı yardım ve hizmetleri sürdürebilmek ve arttırabilmek amacıyla besin, çimento, elektronik, petrokimya, otomotiv, tarım ilaçları sanayi kollarında ve çeşitli hizmet sektörlerinde yatırım yapmayı sürdürdü, 1980'lerde Türkiye'nin başlıca yatırımcı kuruluşları arasına girdi. OYAK'ın yüzde 50'nin üstünde pay sahibi olduğu kuruluşlar: Türk Otomotiv Endüstrileri AŞ (yüzde 55), Motorlu Araçlar Ticaret AŞ (yüzde 94,3), MAİS Motorlu Araçlar İmal ve Satış AŞ (yüzde 99,99), Ağır Döküm San ve Tic. AŞ (yüzde 53,33), OYAK İnşaat AŞ (yüzde 99,9), Turgutlu Konservecilik AŞ (yüzde 74), Hektaş Ticaret TAŞ (yüzde 52,8), OYAK Yatırım ve Holding AŞ (yüzde 55,83), OYAK Sigorta AŞ (yüzde 66). [M]

***OYAK Sigorta AŞ.** — Bk. OYAK (*Ordu Yardımlaşma Kurumu*).

***OYAK Yatırım ve Holding AŞ.** — Bk. OYAK (*Ordu Yardımlaşma Kurumu*).

OYALI, Mardin ilinde, İdil ilçesine bağlı bucak. 7 633 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 824 nüf. (1980). [M]

***Oymapınar Barajı ve Hidroelektrik Santralı,** Antalya ilinde Manavgat çayı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. — Antalya iline 76 km uzaklıkta Antalya - Alanya arasında 1977 yılında yapımına başlanan ve 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve santral, elektrik enerjisi üretmek amacıyla inşa edilmektedir. Baraj gövdesi beton kemer tipinde kret kotu 185 m; barajın temelden yüksekliği 185 m; talvegden yüksekliği 157 m; normal su kotu 184 m; normal su kotunda depolama hacmi 300 milyon m³; göl alanı 4,7 km²' dir. 4 X 135 = 540 MW gücünde bir yeraltı santralıdır ve yılda 1 milyar 620 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. Santralın 1. ünitesi 1984 yılında hizmete girdi. Oymapınar Santralı, enerji üretimi yönünden Atatürk, Karakaya, ve Keban hidroelektrik santrallarından sonra 4. büyüklükte, kurulu güç olarak Seyhan barajı ve hidroelektrik santralının 10 katı, Hirfanlı barajının 5 katı, Gökçekaya barajının iki katı büyüklükte olacaktır. Üretilen enerji, Seydişehir alüminyum tesislerini beslemek amacıyla enterkonnekte sisteme bağlanacaktır. (M)

***OYO,** Nijerya'da (Batı bölgesi) kent — 136 000 nüf. (L)

***OYUK (Kara).** Bk. KARAKUYU.

***OYUN** i. — Elektron. *Elektronik oyun,* hiç değilse kısmen elektronik parçalardan oluşan bir aletle oynanan oyun.

— ANSİKL. Yarıiletkenlerin kullanılmasına dayalı elektronik tekniklerin uygulama alanı giderek genişlemektedir. Tüketim malları, özellikle oyunlar ve oyuncaklar bu genel eğilimin içindedir. Elektroniğin araç gereçler içindeki artan payı üç olgudan kaynaklanır:

1 — Elektronik, klasik aletleri geliştirirken aynı zamanda üretim maliyetlerini düşürür ve böylece bunları yenileştirir; burada söz konusu olan basit elektronikleşmedir (örneğin ,bazı oyunların göze hitabeden kısımlarının elektronikleşmesi).

2 — Elektroniğin gelişmesi, kullanılması az çok basit bazı malların (örneğin, artık çocuk oyuncağı olan hesap makinesi) gittikçe genişleyen bir kitle tarafından (makul fiyatlarla) alınabilmesini sağlamaktadır.

3 — Elektronik sayesinde, bütünüyle yeni pek çok ürün yaratılabilmektedir («video oyunları» bu ürünlerin en önemlisidir).

Oyun ,oyuncaktan şu yönüyle ayrılır: Oyun, ölçülebilir bir sonucun, değerleri belli bir ölçeğe göre doğrulanmasını sağlayan bir kurallar sistemidir (sonuç «başarılı» ya da «başarısız» olabilir). Oyun kavramının bu sınırlayıcı algılanışının önemi elektronikten kaynaklanır: Bu anlamda elektronik, enformasyonun mantıksal düzeyde işlenmesine olanak veren tüm modern düzenlerin dayanak ve çıkış noktası olan teknolojidir. Eğitsel oyunlarla video oyunları da «elektronik oyun»un bu tanımına uyar.

eğitsel oyunlar

Elektroniğin eğitsel oyunlara girişi oldukça yenidir; bu nedenle eğitim açısından sağlıklı genel eğilimleri belirlemenin objektif koşulları henüz oluşmamıştır. Sadece şu söylenebilir: Bu oyunlar geliştirilmiş ya da normal bir entegre devre içinde düzenlenir; elektronikleşmeye elverişli oyunların karmaşıklığını sınırlayan da elektronik belleklerin kapasitesidir. Bu sınırlama yazımın öğrenilmesine yönelik yeni bazı oyunlarda açıkça ortaya çıkar (aygıt bir sözcük bildirir ve bu sözcük oyuncunun kullandığı bir klavye aracılığıyla hecelenir); sözcük dağarcığının hacmi, doğrudan doğruya belleğin hacmine bağlıdır.

video oyunları

Bunlar, bir televizyon ekranını kullanan elektronik oyunlardır.

Video oyunları birkaç yıldır önemli ilerlemeler kaydetti: Bunların en eskisi ve en tanınanı «tenis oyunu»dur; tenis oyununda top, televizyon ekranı üzerinde bir ışık spotuyla, raketler de aygıta dışarıdan kumanda eden oyuncular tarafından dikey yönde hareket ettirilen dikdörtgenlerle gösterilir.

Foto. X (MEYDAN)

Bu oyun, ABD'de 60'lı yılların sonunda çok kaba biçimde ortaya çıktı; yaygınlaşması ise, geliştirilmiş entegre devrelerin mükemmelleştirilmesi sayesinde 1976'dan itibaren gerçekleşti. Elektronik parça imalatçılarının tasarladığı diğer geliştirilmiş devreler de, çeşitli top oyunları (squash, futbol, vb), araba yarışları, tank savaşları gibi yeni video oyunlarının piyasaya çıkmasını sağladı; geliştirilmiş entegre devrelerin kullanılmasına dayanan tüm bu video oyunları, ilk kuşak denen video oyunlarını oluşturur.
Mikroişlemcilerin ortaya çıkmasıyla birlikte artık nitelikleri programla belirlenen video oyunları tasarlamak mümkün oldu; Aynı aygıt için, çok sayıda değişik program (istenen programa ayarlanabilen bellekli kasetler) ve oyun. Programlanabilir ve video oyunları ise ikinci kuşak video oyunlarını oluşturur.
Eğitsel oyunlarda olduğu gibi, belleklerin hacmi bugünkü sistemlerle sınırlıdır: oysa yaygın eğilim, fiyatları yeterince düşük olduğunda daha gelişmiş belleklerin kullanılması yönündedir.
Fakat video oyunlarında daha başka sınırlamalar da söz konusudur. Sadece az sayıda işaretin ekranda görülmesini sağlayan televizyon alıcılı enformasyon değiş tokuş devreleri bunlar arasındadır; kullanılmaya hazır mikroişlemciler genellikle bu tür uygulamalar için düşünülmemiştir. Video oyunlarının önemi, pasif amaçlarla kullanılan aile tipi televizyon alıcısından yine aile tipi enformatik sistemlere kadar uzanan zincirin bir halkası olmasından kaynaklanır; nitekim, video oyunu, geniş bir kitleye, aile tipi alıcıyı aktif biçimde kullanma alışkanlığı kazandırır, yani kontrol ettiği sistemi, görselleştirme düzeni olarak kullanır. Kullanma biçimleri giderek biraz daha «didaktik» (öğretici) bir nitelik taşıyan ikinci kuşak oyunları, yani programlanabilir oyunlar daha şimdiden evlerde enformatik sistemlerle bütünleşme eğilimindedir (özel bilgisayar)

bazı elektronik oyunlar

Başlıca elektronik oyun ve oyuncak gruplarından bazıları şunlardır:

— elektro - akustuk oyun ve oyuncaklar (önemleri nedeniyle «otomatik portatif elektrofonlar» ve «elektronik org» gibi bazı müzik aletleri bunların dışındadır);

— iletişim aygıtları (özellikle telsizler ve minyatür telefon aletleri);

— radyokumandalı düzenler (radyokumandalar ve radyokumandalı taşıtlar);

— aile tipi televizyon alıcısına bağlı video oyunları;

— eğitsel oyunlar. (L)

Ö

ÖCAL (İsmail Hakkı), türk heykeltraşı (Bolvadin 1928) Güzel Sanatlar Akademisi Rudolf Belling ve Ali Hadi Bara atölyesini bitirdi (1953). İlk sergisini Beyoğlu şehir galersinde açan (1955) Öcal, devlet resim ve heykel sergilerine katıldı, 1960 - 1970 yıllarında kişisel sergiler düzenledi. 31. devlet sergisinde *Dragon* adlı heykeliyle ikincilik ödülü aldı (1969) İstanbul'da Marmara Etap Oteli önünde soyut düzenlemesi (1974) ve Ünye ilçesine Atatürk anıtı dikildi (1981). Daha çok soyut anlatımı benimseyen sanatçı, eserlerinde kompozisyonun dinamizmine önem verdi. (M)

İsmail Hakkı ÖCAL

ÖDEMİŞ, İzmir ilinde ilçe. — 128 671 nüf., 99 köy. İlçe merkezi 40 736 nüf. (1980). [M]

***ödemişspor Kulübü.** — 1980 - 1981 futbol sezonunda İkinci Türkiye Ligi'ne yükseldi. (M)

***ÖĞDEM,** Artvin ilinde, Yusufeli ilçesine bağlı bucak. — 3 341 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 514 nüf. (1980). [M]

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM). Türkiye'de yükseköğretime öğrenci seçme ve yerleştirme işlemlerini merkezî olarak yürüten kuruluş. 22 kasım 1974' de Üniversitelerarası Kurul tarafından 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 52. maddesi uyarınca Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM) adıyla kuruldu. Merkez, 1981'de yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu' yla Yükseköğretim Kurulu'na bağlandı ve Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) adını aldı. Bu kanunun 10. maddesine göre, «Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi, Yükseköğretim Kurulunun tespit ettiği esaslar çerçevesinde yükseköğretim kurumlarına girecek öğrencilerin sınav esaslarını belirler, sınavları hazırlar, yapar; öğrenci istekleri de göz önünde tutarak Yükseköğretim Kurulu'nun verdiği esaslara ve sınav sonuçlarına göre değerlendirir, öğrenci adaylarının üniversitelere ve diğer yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmesini sağlar ve bu faaliyetlerle ilgili araştırmalar yapar.»

Musa ÖĞÜN

ÖSYM başkanı, Yükseköğretim Kurulu başkanı tarafından atanır. Başkan, Merkez' in yönetim sorumluluğunu üstlenir. Yürütme Kurulu ile Danışma Kurulu'na başkanlık eder. Yürütme Kurulu, ÖSYM başkanının önereceği altı kişi arasından Yükseköğretim Kurulu başkanı tarafından üç yıl için seçilen üç üyeden oluşur. Danışma Kurulu ise her üniversite rektörünün önereceği ikişer aday arasından Yükseköğretim Kurulu tarafından seçilecek birer üye ile değişik öğretim ve eğitim alanlarından Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca görevlendirilmesi istenecek dört üyeden kuruludur. ÖSYM, Başkanlık, Genel Sekreterlik, Bilgiişlem Müdürlüğü, Araştırma Geliştirme Değerlendirme Müdürlüğü, Sınav Hizmetleri Müdürlüğü, Kütüphane ve Dokümantasyon Müdürlüğü, Hukuk Müşavirliği, Planlama ve Mali İşler Müdürlüğü, Fon Saymanlığı ve Destek Hizmetler Müdürlüğü birimlerinden oluşur.

ÖSYM, yükseköğretim kurumlarına öğrenci seçme ve yerleştirme işlemlerini, iki aşamalı bir sınav sistemiyle, merkezi olarak yürütmektedir.

Bu sınav sisteminin temel amacı, yükseköğretimde başarılı olma ihtimali daha yüksek olan öğrencilerin, en yüksek tercihlerine göre yükseköğretim kurumlarına seçilmesini ve yerleştirilmesini sağlamaktır. Seçme ve yerleştirme işlemlerinde, öğrencilerin iki aşamalı sınav sonunda aldıkları puanlar, ortaöğretim başarı ortalamaları, yükseköğretim programlarını tercihleri ve bu programların giriş koşulları ve kontenjanları göz önünde tutulur.

ÖSYM, ayrıca, yabancı uyruklu öğrencilerin yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmelerini, uyguladığı ayrı bir sınavla gerçekleştirmekte, isteyen bazı kuruluşlar için personel seçimi sınavlarına testler hazırlamakta ve Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Merkezi Açıköğretim programları öğrencilerinin sınavları ile öğrenci hizmetlerini yürütmektedir. (M)

***öğretmenler Bankası.** — 1982'de itibari sermayesi 330 milyon lira olan banka, 47 milyar 231 milyon lira tutarında mevduat topladı; 11 milyar 853 milyon liralık kredi dağıttı, 681 milyon lira kâr sağladı. Aynı yıl bankanın iştiraklerinin tutarı 2 milyar 938 milyon lirayı buldu. Şube sayısı 121'e, personel sayısı 2 205'e yükseldi. (M)

ÖĞÜN (Musa), türk generali (Sarıkamış 1920). Kara Harp Okulu'nu, Harp Akademisi'ni ve Ordu Dil Okulu'nu bitirdi. Kurmay albay olarak Moskova'da kara ataşeliğine atandı. 1966'da tuğgeneral oldu. 1977'de yine Moskova'da Silahlı Kuvvetler ataşesi olarak görevlendirildi. 12 Mart muhtırasından sonra TRT genel müdürlüğü yaptı (1971 - 1973). 1975'te Lockheed skandalıyla ilgili tahkikat komisyonu başkanlığı yaptı. 1976'da 9. Kolordu komutanı oldu. 1977'de kadrosuzluk nedeniyle korgenerallikten emekliye ayrıldı. Haziran 1983'te kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi kurucuları arasında yer aldı. 6 kasım seçimlerinde MDP'den Kars milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. (M)

ÖKÇÜN (Gündüz), türk bilim ve siyaset adamı (Eskişehir 1911). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Ankara Hukuk Fakültesi'nde doktora yaptı. SBF'de asistan, doçent (1964) ve profesör oldu (1974). Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra Cenevre'de yapılan görüşmelerde türk delegasyonunda yer aldı. 1976'da SBF dekanı oldu. 1977' de CHP'den Eskişehir milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. İlk ve ikinci Ecevit hükümetlerinde dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Parlamentodaki görevi 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

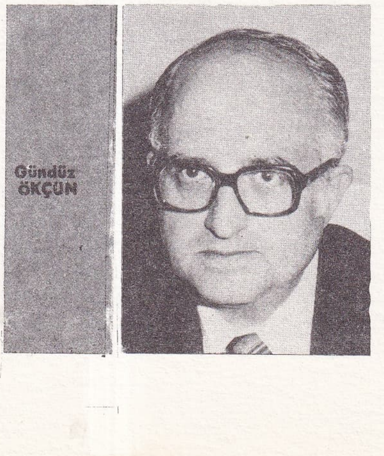

Gündüz ÖKÇÜN

***ÖKTE** (Burhanettin), türk ney sanatçısı. — 1973'te İzmir'de öldü. (M)

***ÖKTEM** (İbrahim), türk hekimi ve siyaset adamı. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

ÖKTEM (Tankut) ,türk heykelcisi (İstanbul 1941). D. Tatbiki Güzel Sanatlar Y. Okulu'nu bitirdi (1965). Aynı okulda öğretim görevlisi oldu ve müdürlük görevinde bulundu (1979 - 1982). Seramik ve dekoratif duvar resimleri yanı sıra 1970'den sonra anıtsal heykel çalışmalarına girişti. Uluslararası genç sanatçılar (1966). ODTÜ heykel yarışmasında (1968) birincilik, Yapı Kredi Bankası Ankara merkez binası heykel yarışması (1969) ikincilik, Arkeoloji müzesi açık hava sergisinde (1976) seramik dalında birincilik ödüllerini aldı. Başlıca eserleri: Eskişehir Yediler parkında havuz (1966), Porsuk üzerinde kadın heykeli (1969), İstanbul Vakko fabrikası (1971), Kocaeli sanayi fuarında panter heykeli (1972), Edirne'de Kırkpınar (1972), Mersin' de Atatürk (1973), Amasya'da Atatürk (1974), İstanbul Bayrampaşa'da Fatih (1978), Orhangazi ve Atatürk (1978), Magosa'da Özgürlük ve Atatürk (1979), Hava Harp Okulu'nda Atatürk ve Havacılık (1980) anıtları. (M)

***ÖLÇÜ** i. — Sanay. *Endüstriyel ölçü,* ölçülmek istenen büyüklüğü bir başka fiziksel büyüklükle karşılaştırmaya dayanan işlem. — ANSİKL. Karşılaştırmada temel alınan fiziksel büyüklük, ölçü zincirinin en sondaki elemanıyla doğrudan doğruya bağdaşabilecek tarzda seçilir.

bazı genel ilkeler

Tüm ölçü işlemlerinin amacı, *ölçülen* adı verilen ölçülecek büyüklüğün şiddetini (ya da düzeyini) belirlemeye yarayacak bir sayı üretmektir. Bir fiziksel büyüklüğün genliğini ifade edecek sayı, o büyüklüğün doğasına bağlıdır. Fiziksel büyüklüklerin çoğu doğrudan ölçülebilir, yani her büyüklük için birim olarak alınan bir U genliği tanımlanabilir.

Herhangi bir X genliğinin ölçümü, $X = m$ U olacak şekilde bir m sayısının bulunmasını gerektirir. Uzunluklar, yer değiştirmeler ,ağırlıklar, kütleler, enerjiler, güçler, kuvvetler, basınçlar, debiler, elektrik potansiyel farkları, elektrik akımı şiddetleri, manyetik endüksiyonlar, süre anlamındaki zaman vb. için böyle bir durum sözkonusudur. Bazı büyüklüklerse dolaylı ölçülebilir niteliktedir; çünkü bu büyüklükler için fiziksel gerçek şeklinde bir birim tanımlanamaz; ama ölçümleri, doğrudan ölçülebilir büyüklüklerin yer aldığı bir fizik kanunu ile elde edilebilir. Bunlar soyut bir sayı ile (nispi uzama, verim, gerilme yığılması katsayısı) tanımlanan büyüklükler olabileceği gibi bir fiziksel boyut gösteren (ısıl genleşme katsayısı, bir yükseltecin duyarlılığı ya da kazancı, dayanım) büyüklükler de olabilir. Son olarak da, yalnızca saymaca ölçeklere başvurularak tanımlanan *ölçeklendirilebilen büyüklükler* (sıcaklık, tarih olarak zaman bu türdendir) sayılabilir.

Ölçülenin, ölçü zinciri tarafından çıkış organına (otomat, hesap makinesi, deneyci) uygun bir büyüklük olarak değiştirilmesi, incelenen sistemden zorunlu olarak bir enerji istenmesini gerektirir. Bu bakımdan, fiziksel büyüklükler *pasif büyüklük* ve *aktif büyüklük* olarak ikiye ayrılabilir. Aktif büyüklük, ölçümü için gerekli enerjiyi kendisi sağlayabilen büyüklüktür: Elektrik potansiyel farkı, elektrik akımı şiddeti, kuvvet, sıcaklık, basınç, hacim veya kütlece verdi (debi), vb. Pasif büyüklük, ölçümü için gerekli enerjiyi kendi sağlayamayan büyüklüktür (yani *hareketlendirme* büyüklüğü adı verilen, ölçü için gerekli enerjiyi sağlayacak bir yardımcı büyüklüğe ihtiyaç vardır): Kütle, elektrik direnci, öz indükleme ya da karşılıklı indükleme pasif büyüklüklerdir.

ölçü zinciri

● *Amaçlar.* Bir ölçü zincirinin iç yapısını ele almadan önce, yürütülecek olan ölçme işleminin amacını belirlemek gerekir. Bu konuda üç varsayım göz önünde tutulabilir.

Foto. X (3) [*MEYDAN*]

Şek. 1. Bir ölçü zincirinin genel şeması

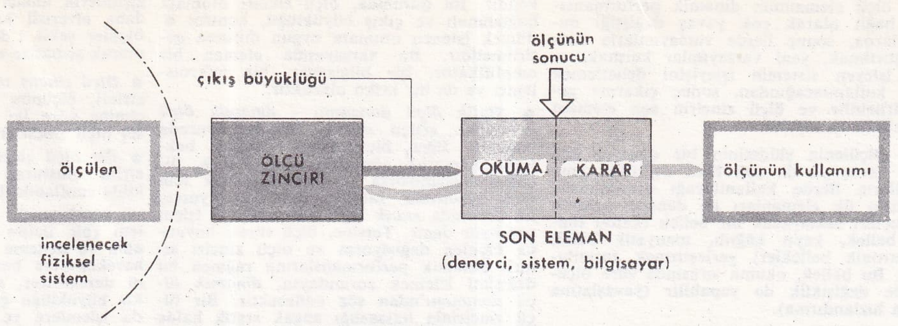

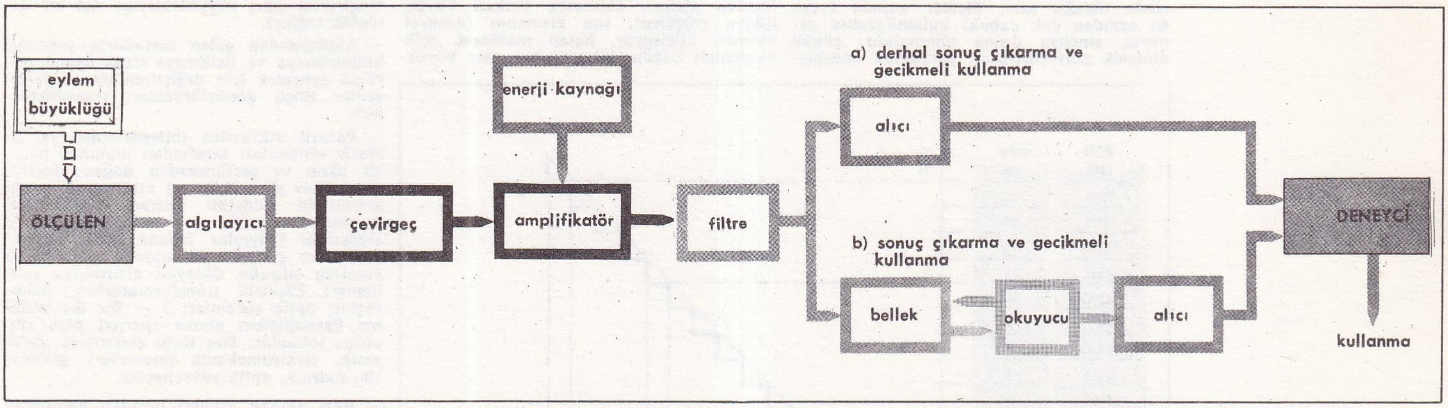

Şek. 2. Düz ölçü zinciri

Şek. 3. Referans büyüklüğü kullanmaksızın (üstteki bölüm) ve kullanarak (alttaki bölüm) çalışan kıvrımlı ölçü zinciri.

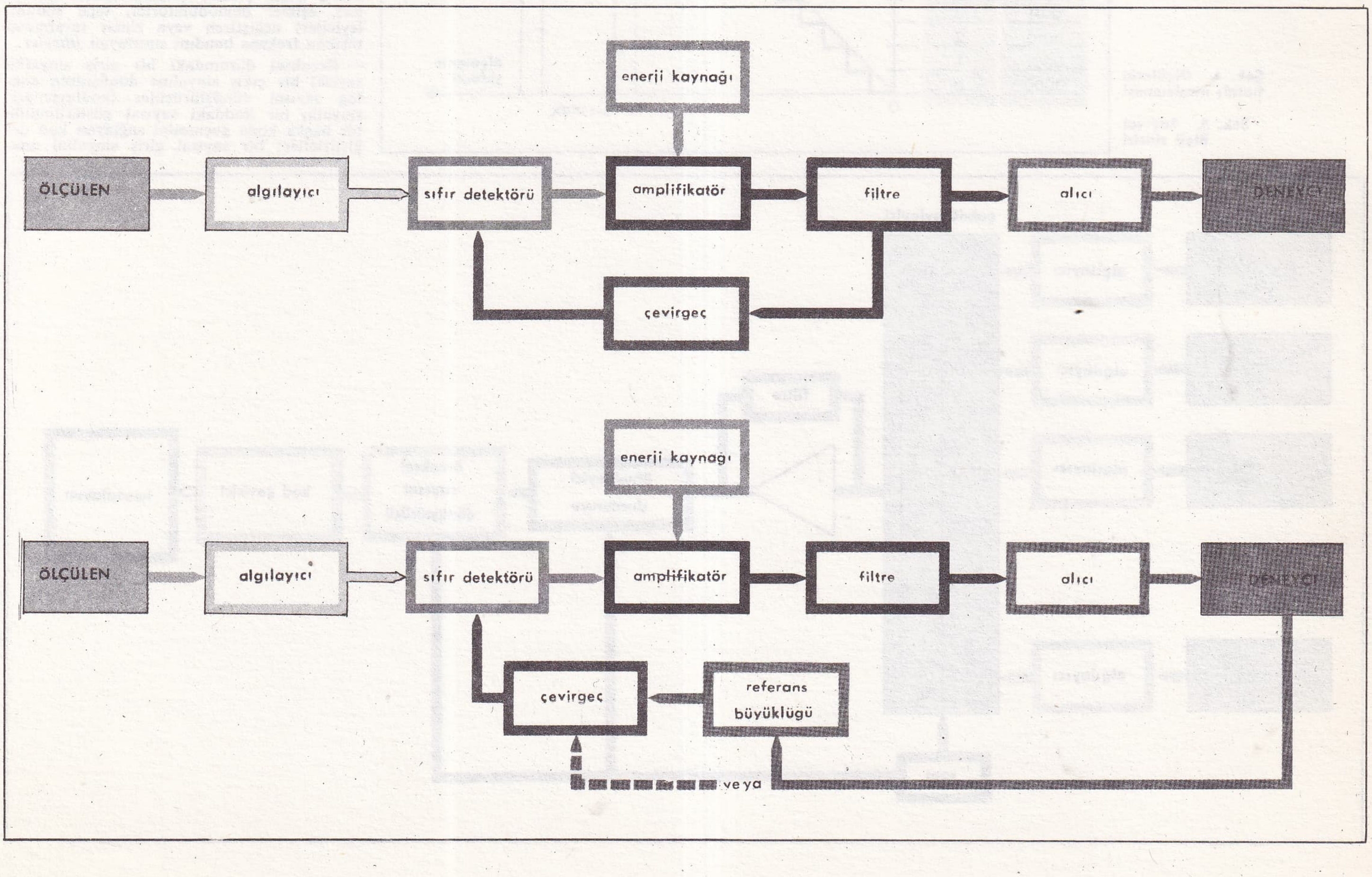

1 — Ölçülenin şiddetinin, ölçü zincirinin ve son ölçü elemanının dinamik performansına bağlı olarak çok yavaş değiştiği durumlarda, sonuç ilerde varsayımlarla karşılaştırılmak, yeni varsayımlar kurmak, ağır işleyen sistemin işleyişini denetlemek için kullanılacağından, sonuç çıkarma geciktirilebilir ve ölçü zincirin son elemanı genellikle deneycidir.

2 — Ölçülenin şiddetinin bir deneyci için çok yavaş ya da çok hızlı değiştiği, ama ölçülerin ilerde kullanılacağı durumlarda, zincirin ilk elemanları ile deneyci arasına sonuçları saklayacak bir bellek (katod tüplü bellek, kayıt kâğıdı, manyetik band, elektronik bellekler) yerleştirmek zorunludur. Bu bellek, okuma sırasında süre ölçeğinde değişiklik de yapabilir (yavaşlatma veya hızlandırma).

3 — Otomatlarda kullanılan ölçü zincirlerinde olduğu gibi, ölçüler anında (veya en azından çok çabuk) kullanılacaksa deneyci, zincirin dışına alınmalıdır, çünkü dinamik performansları yorgunluk nedeniyle yetersizdir ve zaman içinde çok değişkendir. Bu durumda, ölçü zinciri otomata bağlanmalı ve çıkış büyüklüğü, kontrol edilmek istenen otomata uygun duruma getirilmelidir. Bu varsayımda eleman bir amplifikatör, bir bilgisayar, bir mikroişlemci ya da bir kriko olacaktır.

● *Statik ölçü donanımı - dinamik ölçü donanımı.* «Ölçü süresi» kavramı burada temeldir. Eğer, ölçü süresi boyunca, beklenen hassaslık göz önünde tutularak, ölçülen değişmiyorsa ve sonucu almak için ölçü zincirinin sabitleşmesi bekleniyorsa, bu durumda *statik ölçü donanımı* ile işlem yapılıyor denir. Tersine, ölçü süresi boyunca ölçülen değişiyorsa ve ölçü zinciri sınırlı dinamik performanslarına rağmen bu değişimi izlemek zorundaysa, *dinamik ölçü donanımı*'ndan söz edilecektir. Bir ölçü zincirinin hassaslığı ancak statik halde belirlenebilir. İncelenecek bir fiziksel sistemden alınmış ölçülecek fiziksel büyüklükten (ölçülen), son elemanın (deneyci, otomat, bilgisayar, hesap makinesi, mikroişlemci) bağdaşabileceği bir çıkış büyüklüğüne kadar, enerji değişime uğrar; değişimlerin amacı o büyüklüğü algılanmaya daha elverişli kılmaktır. Demek ki bütün ölçüler şekil 1'deki blok diyagrama uygun olarak şematize edilebilir.

● *Ölçü zinciri tipleri.* Endüstriyel ölçü zincirleri, ölçünün kendini ortaya koyma biçimine göre iki kategoriye ayrılır: Örneksel ölçü zincirleri ve sayısal ölçü zincirleri.

● *Bir ölçü zincirinin yapısı.* Bir ölçü zincirini oluşturan elemanlar aşağıdaki şekilde sınıflandırılabilir:

— İncelenecek olan sistemde aktif ölçülenİ (bir iletim kanalı aracılığıyla) ayırıp alan ve deneme gövdesi yalnızca ölçülenin hareketlerine hassas olan *algılayıcılar,* yani detektörler, sondalar (algılayıcıların çıkış büyüklüğü çeşitli olabilir, ama art arda işlemlere ve çoğu zaman uzağa iletilmeye de iyi uyarlanmış olmalıdır; bu da elektriksel çıkış büyüklüklerine net bir üstünlük sağlar).

— Algılayıcıdan gelen sinyallerin yapısını, kullanılmaya ve iletilmeye daha uygun duruma getirmek için değiştiren uygun *çevirgeçler* (ölçü dönüştürücüler, transdüktörler).

— Parazit etkilerden (bileşenlerden ya da zincir elemanları tarafından toplanan parazit akım ve gerilimlerden doğan elektrik gürültüleri gibi) daha az etkilenmeleri için sinyallerin şiddetini artıran *büyütücüler.* Bunlar iki çeşittir: 1 — Güç veya enerji şiddetinin (kayıplar hesaba katılmaksızın) girişte ve çıkışta aynı olduğu durumlarda yalnızca sinyalin düzeyini artırmakla yetinenler: Elektrik transformatörleri, kaldıraçlar, optik sistemler; 2 — Bir dış besleme kaynağından alınan enerjiyi ölçü zincirine sokanlar: Her türlü elektronik, manyetik, elektromekanik (motorlar), pnömatik, hidroik, optik yükselteçler.

— Bazı parazit etkileri ortadan kaldırmak için (her zincir elemanı isteyerek veya istemeyerek filtre rolü oynar) sinyalin zamana bağlı şeklini (biçimlendirme devreleri, eşikler demodülatörler, tepe sönümleyiciler) değiştiren veya zincir tarafından taşınan frekans bandını sınırlayan *filtreler.*

— Örneksel durumdaki bir giriş sinyalini sayısal bir çıkış sinyaline dönüştüren analog sayısal dönüştürücüler (kodlayıcılar); sinyalin bir koddaki sayısal gösteriliminin bir başka koda geçmesini sağlayan kod değiştiriciler; bir sayısal giriş sinyalini ana-

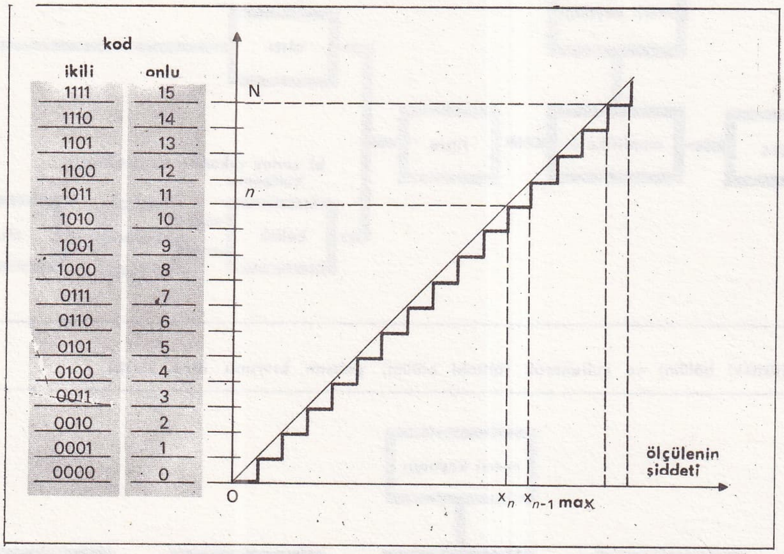

Şek. 4. Ölçülerin hatalı nicelenmesi

Şek. 5. Sayısal ölçü zinciri

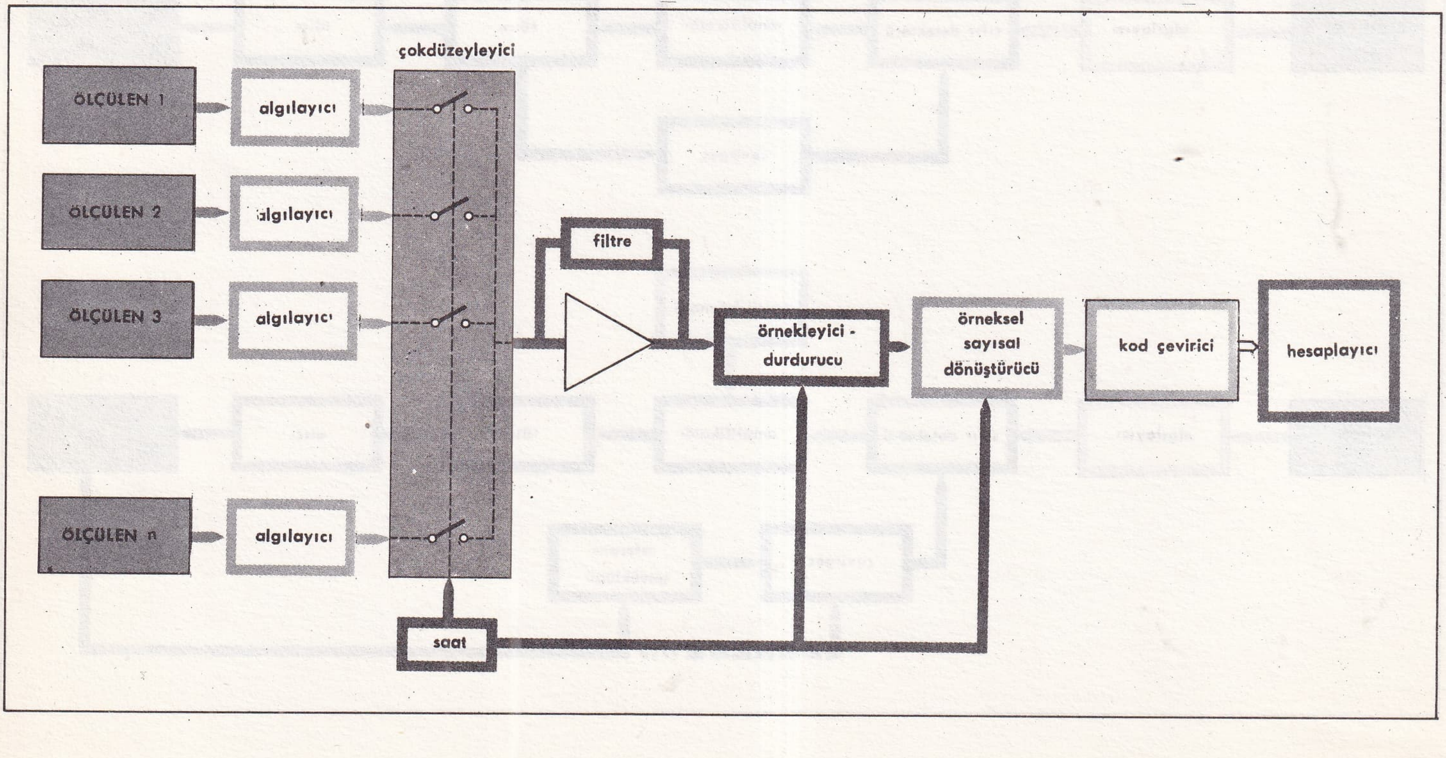

lojik durumdaki çıkış sinyaline dönüştüren *sayısal analog dönüştürücüler* (kod çözücüler).

— Çıkış organı onları işleyinceye kadar, ölçülerin izlerini saklayan *bellekler* ya da *kayıt aygıtları*.

— Çıkış organının işleyebilmesi için bellek ya da kayıtlardaki farklı yazılımlı içerikleri okuyan *okuyucular*.

— Deneyciye ölçünün sonuçlarını gösteren *alıcılar:* Gösterilim ya da kadran (çıkış büyüklüğü, mutlaka deneycinin algılayabileceği şekillerde olmalıdır; bu, dereceli bir lehva ya da önünde bir ibrenin hareket ettiği derecelendirilmiş bir ıskala ya da ölçü sonuçlarını ilan tablosu olabilir).

— Bir tek zincir üzerinde birçok ölçü yapılmasını sağlayan *çokölçerler*.

— Saat tarafından belirlenen bir anda ve çok kısa bir sürede, sayısal dönüşümün yapılabilmesi için, bir sinyalin analog değerinin alınmasını sağlayan *örnekleyiciler;* dönüşümün daha kolay yapılabilmesini sağlamak için, bir sinyalin değerini çok kısa bir anda alıp onu belirli bir süre bellekte saklayan *örnek-dondurucular*.

— Ölçüyü (ya da birçok ölçüleri) işleyen ve toplama, çıkarma, çarpma, harmonik analiz, genlik analizi, karekök bulma, gerekli dönüşümleri yapma (Fourier veya korelasyon dönüşümleri) gibi işlemleri yerine getiren *bilgisayarlar*. Bunlar sayısal özgül bilgisayarlar (bilgisayar, hesap makinesi, mikroişlemci) ya da istenen matematik işlemlerini yerine getiren elektronik devreleri kullanan özel analog bilgisayarlar olabilir (örneğin, işlemsel yükseltici temeline dayananlar).

Ölçü sistemi deyimi, birçok ölçüyü ardışık olarak iletmeye yarayan iletim, modülasyon ve bellekler yardımıyla birleştiren, paralel bağlı birçok ölçü zinciri için kullanılır; *ölçü ve işleme sistemi* deyimi ise, sonuçların ölçü, iletim, kayıt, hesap ve yayımını kapsayan bütünü anlatmak için kullanılır. Bu sistemleri ifade etmek için «ölçü santralı» deyimi de kullanılır.

analog ölçü zinciri

Burada, ölçü zincirinde dolaşan ve bilgiyi taşıyan sinyal, ölçülenin düzeyine sürekli bir yasa ile bağlıdır. Alıcı, ölçülenin değişimlerini izleyen bir çıkış büyüklüğü değişimi yaratır ve son eleman (örneğin deneyci) tarafından yapılan okuma işlemi, bu uyarıya bir sayı verilmesini sağlar. Bu özel belirleyici ölçü sayısı yalnızca sistemin dışında ortaya çıkar. Analog ölçülerin kodlaması birçok tarzda yapılabilir. Bunun için genellikle, bir genlik modülasyonu kullanılır: Çıkış büyüklüğünün genliği, ölçülenin genliğinin değişimlerini izler. Zincirin içinde, genellikle sürekli bir yasa vardır. Ama bilgiyi taşıyan fiziksel büyüklük, başlangıçta sinüsoidal olan peryodik bir büyüklük olabilir. Bu büyüklüğün ölçüleni, anlık genliğini (taşıyıcı akımlarla ölçü), anlık frekansını veya fazını, ölçülenin genliği tarafından etkilenemeyen bir sinüsoidal büyüklüğe bağlı olarak değiştirebilir. Bilgi taşıyıcı olarak sürekli bir yasa ile ölçülene bağlı başka bir itkiyle iltintili genlik, dönüş frekansı, süre, konum gibi gerilim itkileri (impuls) kullanılabilir. Burada ölçü kesiklidir, fakat analog niteliğini korur.

Ölçü zinciri, bellekli ya da belleksiz, doğrudan (şekil 2) ya da çevrimsel (şekil 3) olabilir.

sayısal ölçü zinciri

Burada, ölçüyü belirleyen m sayısı ölçü zincirinin içinde ortaya çıkar. Eğer ölçülen önceden sayısal olarak verilmişse (para, damla, elektrik titreşimi, tanecik, paket sayısı), ölçü zinciri en basite indirgenmiş olur. Zincirde dolaşan sinyal sadece sayılacak bir şey olup olmadığını bildirir ve bir sayaç bu durumu belleğe alır. Şayet tersine, çoğu zaman olduğu gibi, ölçülen örneksel olarak veriliyorsa, ölçülenin genliğini belirleyecek bir kod gereklidir. Bu ise süreksizlik kavramını içerir. Gerçekten, desimal veya biner (onluk veya ikilik) sıralamaya dayalı işaret rakamı sayısına göre ölçü alanı (çap) n sayıda dereceye bölünmelidir. Böylece ölçülenin genliğinin tam değerinin yerine, komşu iki düzeyden birinin ya da diğerinin belirlediği yaklaşık bir değer geçer. Buna ölçülenin *miktarını belirleme* ya da *niceleme* denir. Şekil 4 hatalı bir miktar belirleme örneğini göstermektedir.

Sayısal bir ölçü zincirinde sayma işlemlerini kolaylaştıran doğal ikili kod ile, bir deneycinin okuma işlemlerini kolaylaştıran onlu kodun yerini çoğu zaman başka kodlar alır: Ölçünün değeri bir bilgisayara anlatılmak, ya da nicelemenin iki noktası arasındaki sınırda belirsizlik sorunu ortadan kaldırılmak istendiğine göre, ikili kodlanmış onlu kod (IKOK) ya da dönüşlü ikili kod (Gray kodu) kullanılır. Klasik bir sayısal ölçü zincirinin şeması şekil 5' de gösterilmiştir. Bu zincirde şu kısımlar yer alır: Genellikle analog olan çıkış algılayıcıları; belli normlarda çıkış düzeylerine uyum sağlamayı kolaylaştıran donanım yükselteçleri (+ 5 volt ya da O'dan 10 volta kadar); birçok ölçücü; Butterworth veya Bessel filtreleri gibi çalışan ve sinyallerin özgün frekanslarını sınırlayarak tayf taramasına gerek kalmadan örneklemeyi sağlayan bir aktif filtre; bir örnek dondurucu; analog - sayısal bir dönüştürücü ve eğer gerekliyse, bilgisayara ya da mikroişlemciye erişmeyi sağlayacak bir kod iletici.

Ölçü sonuçları çıkarıldıktan sonra, bilgisayarı, otomatik bir sistemde işlem elde edecek şekilde yeniden analog sinyaller ortaya çıkarmak için, ters bir zincir (sayısal analog dönüştürücü, ölçü azaltıcı, filtreleme, yükseltici) izleyebilir. (L)

ÖMERHACILI, Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 943 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖMERKÖY**, Balıkesir ilinde, Susurluk ilçesine bağlı bucak. — 5 420 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 848 nüf. (1980). [M]

***ÖMERLİ**, Mardin ilinde ilçe. — 19 004 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 4 499 nüf. (1980). [M]

***Ömerli Barajı.** — 1984 yılı başlarında yapımına başlanan arıtma tesislerinin, 1985 yılında tamamlanıp işletmeye açıldığında İstanbul'a günde 600 000 m^3 arıtılmış su verilebileceği hesaplandı. (M)

***ÖNAL** (Yıldırım), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (öl. İzmir 1982). 1973'te Antalya Film Şenliği'nde «en başarılı yardımcı erkek oyuncu» ödülünü kazandı. 1977' den sonra *Karanlığı Gören Gözler, Foto Finiş, Güneşli Bataklık, Fotoğraftakiler* adlı TV filmlerinde başrol oynadı. (M)

ÖNALP (Hasan Tahsin), türk mühendisi ve devlet adamı (Pınarbaşı 1919). Hannover Teknik Üniversitesi Makine Fakültesi' ni bitirdi (1943). İsviçre'de doktora yaptı (1948). Yurda dönünce Bayındırlık Bakanlığı'nda çeşitli görevlerde çalışan Önalp 1959'da Karayolları genel müdür yardımcılığına getirildi. 1961 - 1965 arasında Karayolları genel müdürlüğü yaptı. Bir süre de Yüksek Fen Heyeti üyeliğinde bulunan Önalp daha sonra özel sektörde çalışmaya başladı (1965 - 1979). 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Bayındırlık bakanı olarak görev yaptı. Bu görevi 6 kasım 1983 seçimlerinden sonra 13 aralık 1983'te Turgut Özal hükümetinin kurulmasıyla sona erdi. (M)

***ÖNDER** (Mehmet), türk yazarı ve müzecisi. — Son eserleri: *Aldı Sözü Anadolu* (1976), *Kırşehir Güldestesi* (1976). [M]

ÖNEL i. (ön'den). Yeni k. Huk. Başlangıçta belirlenen tarihte bitirilemeyen bir işin tamamlanması için tanınan ek süre ‖ İş sözleşmesine göre, işten çıkarılacak bir işçinin durumdan haberdar edildiği tarih ile işi fiilen bırakacağı tarih arasında bırakılması gereken süre: *Öyle ki, bugün bile, teknik elemanların çalıştırılmasına Borçlar Kanunu'nun 340. maddesindeki önellere uyularak son verilmektedir* (Seyfullah Edis). [*Eşanl.* MEHİL]. (M)

***ÖNGÖREN** (Ferit), türk yazarı ve karikatürcüsü. — Günaydın gazetesinde köşe yazarlığını sürdürdü. Karikatürcüler Derneği'nin yıllık albüm ve sergilerinde karikatürleri yer aldı. S. Balcıoğlu ile birlikte hazırladığı *50 Yılın Türk Mizah ve Karikatürü* (1973) adlı eseri genişleterek *Türk Mizahı ve Hicvi* adıyla 1983'te yeniden yayımladı. (M)

ÖNGÖREN (Mahmut Tali), türk sinema, TV yazarı ve senaristi (İstanbul 1931). İstanbul'daki Robert Kolej'in edebiyat bölümünü (1951), Columbia Üniversitesi'nin (ABD) radyo - TV yöneticiliği ve yapımcılığı bölümünü bitirdi (1955). New York'ta Birleşmiş Milletler Radyosu'nda çalıştı (1955 - 1959). Yurda dönünce Ankara Radyosu'na program müdürü olarak girdi. 1962' de Radyo müdürlüğüne, 1968'de TRT Televizyon Program Dairesi başkanlığına getirildi. TRT televizyon yayınları onun başkanlık döneminde başlatıldı. 1952'den bu yana çeşitli dergi ve gazetelerde sinema ve TV üzerine yazılar yayımlayan Öngören, Radyo ve TV'de çeşitli programlar hazırladı, kısa filmler yaptı; *Maden, Bereketli Topraklar, Demiryol, Adem* gibi filmlerin senaryolarının tümünü ya da bir bölümünü yazdı. Ankara Sinematek Derneği'ni kuran ve yöneten, İstanbul Sinematek Derneği ve Çağdaş Gazeteciler Derneği genel başkanlığında bulunan Öngören, Cumhuriyet gazetesinde ve Milliyet Sanat Dergisi'nde 1971'den beri köşe yazarlığı yapmaktadır Başlıca eserleri: *Televizyona Açılan Pencere* (1972), *Televizyon Kılavuzu* (1972), *Televizyon Piyes Yazarlığı* (1973), *Senaryo Yazma Tekniği* (1976), *Televizyon - Film Yapım Yöntemleri* (1976), *Senaryo ve Yapım* (1982), *Sinemada Kadın ve Cinsellik* (1982), *Ayıptır Söylemesi «TRT»nin İçinden* (1983), *Bir Televizyoncunun Not Defteri* (1984) [M]

***ÖNGÖREN** (Vasıf) ,türk oyun yazırı ve yönetmeni — 1977'de yazıp sahneye koyduğu *Zengin Mutfağı* adlı oyunuyla 1977 İsmet Küntay Ödülü'nü ve 1977 - 1978 Sanatsevenler Derneği Ödülü'nü kazandı «Aydınlıktan Karanlığa» ve «Karanlıktan Aydınlığa» başlıklı iki ciltten ve on masaldan oluşan *Masalın Aslı*, 1978'de Almanya'da Almanca, ertesi yıl Türkiye'de Türkçe olarak basıldı Öngören bu eseriyle 1979 Dünya Kitap Ödülü'nü aldı 1979 - 1982 arasında Almanya'da yaşadı Almanya'da *Asiye Nasıl Kurtulur, Zengin Mutfağı, Oyun Nasıl Oynanmalı* adlı oyunlarını sahneledi. 1982'de Hollanda'ya yerleşti. Almanya' dan sonra Hollanda'da da işçi çocukları için bir çocuk tiyatrosu kurdu (M)

ÖNLEM i. (önlemek'ten). Yeni k. Kötü, yanlış bir şeyi ortadan kaldırmak ya da ortaya çıkma olasılığını yok etmek amacıyla başvurulan çare, yapılan hazırlık: *Bu ilkeler, Osmanlı İmparatorluğu'nu kurtarmak için önceden düşünülmüş önlemlerdir* (E. Özdemir). [*Eşanl.* TEDBİR]. (M)

***ÖREBRO**, Orta İsveç'te kent ve Örebro ili'nin (län) merkezi. — 116 969 nüf. (L)

ÖREK (Osman), kıbrıslı avukat ve devlet adamı (Lefkoşe 1925). Lefkoşe Erkek Lisesi'nden sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 1952 - 1959 arasında avukatlık yaptı. Bu arada Kıbrıs türk toplumunun sorunlarıyla ilgilenen çeşitli kuruluşlarda görev aldı. 1959'da Londra Konferansı'nda Fazıl Küçük ve Rauf Denktaş'la birlikte kıbrıslı türkleri temsil etti. 1960'taki genel seçimlerde Lefkoşe milletvekili seçildi. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra kurulan bağımsız Kıbrıs hükümetinde savunma bakanı, KTFD kurulunca başkan yardımcısı oldu. 1976'da Meclis başkanlığına seçildi. 1978'de Nejat Konuk'un yerine başbakanlığa atandı. Aynı yılın sonunda bu görevinden çekildi. (M)

***ÖREN**, Balıkesir ilinde Burhaniye ilçesine bağlı yerleşim ve dinlenme yeri. — Burhaniye'ye 4 km uzaklıkta, deniz kıyısındadır. 9-10 km uzunlukta ve 30-60 m enindeki kumsallarıyla Edremit Körfezi'nin en büyük ve en modern tatil beldesi olan Ören, modern deniz evleri, otel, motel ve kamping sahaları, plaj tesisleri, ince kumu ve temiz deniziyle her yaz on binlerce kişinin tatil yapmasına, denizden ve kumdan yararlanmasına imkân vermektedir. (M)

ÖREN, Giresun ilinde ,merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 739 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÖREN, İzmir ilinde, Kemalpaşa ilçesine

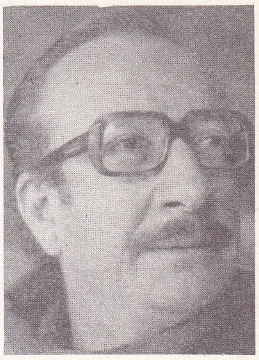

Mahmut Tali ÖNGÖREN

Vasıf ÖNGÖREN

H. Tahsin ÖNALP

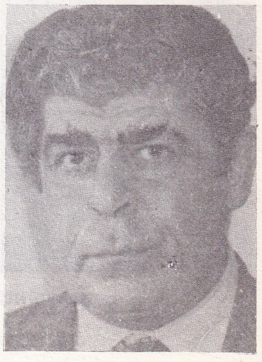

Ferit ÖNGÖREN

bağlı yerleşim merkezi. 3 066 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÖREN, Malatya ilinde, Akçadağ ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 167 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖREN,** Muğla ilinde, Milas ilçesine bağlı bucak. — 7 279 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 013 nüf. (1980). [M]

***ÖRENCİK,** Kütahya ilinde, Emet içesine bağlı bucak. — 18 914 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 3 395 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÖRENKAYA, Afyonkarahisar ilinde, Sandıklı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 952 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖRENŞEHİR,** Kayseri ilinde, Pınarbaşı ilçesine bağlı bucak. — 5 725 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 348 nüf. (1980). [M]

***ÖRNEK** (Sedat Veyis), türk etnoloğu (öl. Ankara 1980). — Son eserleri: *Türk Halk Bilimi* (1977), *Geleneksel Kültürümüzde Çocuk* (1979). [M]

ÖRNEKLEME i. İstat. Bir ana guruba örnek olmak üzere belli sayıda birey ya da olgu seçme yöntemi: *Örnekleme metodu ile yapılan bu araştırmanın ne ölçüde gerçekleri yansıttığı belli değildir* (Z. Kayla). [M]

***ÖRNSKÖLDSVİK,** İsveç'de (Vasternorrland) liman kenti. — 60 000 nüf. (L)

***ÖSTERSUND,** İsveç'te kent ve Jämtland ilinin (län) yönetim merkezi. — 53 000 nüf. (L)

***ÖVERLAND** (Arnulf), norveçli yazar. — (öl. Oslo 1968). [L]

***ÖZ** (Erdal), türk yazarı. — Can yayınları'nı kurdu. Yerli ve yabancı sanatçıların eserlerini kaliteli düzeyde yayımlamayı amaçladı. Yeni eserleri: *Allı Turnam* (1977), *Dedem Korkut Öyküleri* (1979), *Beyaz Yele* (çocuk kitabı, 1981). [M]

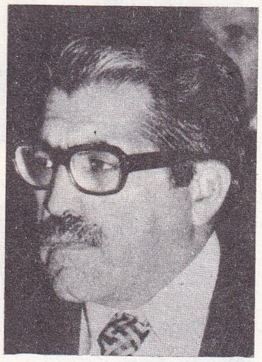
Korkut ÖZAL

ÖZAKIN (Aysel), türk kadın hikâyecisi ve romancısı (Urfa, 1942). Gazi Eğitim Enstitüsü'nün Fransızca bölümünü bitirdi (1963). 1977'ye kadar Gazi Eğitim Enstitüsü'nde, daha sonra Devlet Lisan Okulu'nda, Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde, İstanbul Devlet Konservatuarı'nda öğretmenlik yaptı. 1980'de Almanya'ya gitti. Yeni Adımlar dergisinin açtığı öykü yarışmasında «en iyi öykücü» seçildi (1974). Roman ve hikâyelerinde bireyi çevresiyle ilişkileri içinde ele alıp toplumun gelişim sürecindeki yöneliş ve arayışlarıyla yansıttı. Günümüzdeki tiplerde, geleceğin profilini aradı. Akıcı, kendine özgü üslubuyla dikkati çekti. Hikâyelerini *Sessiz Bir Dayanışma* (1976) ve *Kanal Boyu* (1982) adlı kitaplarında topladı. Romanları: *Gurbet Yavrum* (1975), *Alnımda Mavi Kuşlar* (1978; 1979 Madaralı Roman Ödülü), *Genç Kız ve Ölüm* (1981). [M]

***ÖZAKMAN** (Turgut), türk oyun yazarı. — *Fehim Paşa Konağı* adlı oyunuyla Türkiye İş Bankası 1979 Oyun Yarışması'nda birincilik ödülünü kazandı. 1983'te Devlet Tiyatroları genel müdürü oldu. Aynı yılın sonunda, *Resimli Osmanlı Tarihi* adlı oyunuyla İsmet Küntay Tiyatro Ödülü'nü aldı. (M)

İrfan ÖZAYDINLI

ÖZAL (Korkut), türk siyaset adamı (Malatya 1929). Turgut Özal'ın kardeşidir. İTÜ İnşaat Fakültesi'ni bitirdi (1951). Bir süre Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1973'te Milli Selamet Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Aynı yıl Erzurum milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. CHP-MSP Koalisyon hükümetinde (1974) ve birinci MC hükümetinde (1975) gıda-tarım ve hayvancılık bakanı oldu. 1977 seçimlerinde milletvekilliğini korudu, ikinci MC hükümetinde (1977) içişleri bakanlığı yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. 12 Eylülden sonra MSP yöneticileri hakkında açılan dava dolayısıyla 1983'e kadar süren yargılamalar sırasında bir süre tutuklu kaldı. Yargılama sonunda bir kısım parti yöneticileriyle birlikte «partiyi illegal bir cemiyet haline dönüştürdükleri ve laikliğe aykırı davrandıkları gerekçesiyle» iki yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. (M)

ÖZAL (Turgut), türk mühendisi, devlet ve siyaset adamı (Malatya 1927). İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi'ni bitirdi (1950). İlkin Devlet Su İşleri'nde, sonra Enerji ve Tabiî Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı Elektrik Etüd İdaresi'nde görev aldı. Bu görevinin yanı sıra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yaptı. 1966'da Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarlığına getirildi. Bu sıfatla 1970 Ekonomik Kararları'nı hazırlayan üç kişiden biri oldu (ötekiler Merkez Bankası başkanı Naim Talu ve Hazine genel müdürü Kemal Cantürk). 1971 - 1973 arasında Birleşik Amerika'da Dünya Bankası'nda çalıştı. Yurda dönünce büyük bir holdingin koordinatörlüğüne getirildi. 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisi'nden İzmir adayı olarak seçimlere girdi, ama seçilemedi. Sonra MESS (Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası) genel başkanı oldu. Süleyman Demirel'in azınlık hükümeti sırasında (1979 - 1980) başbakanlık müsteşarlığı ve DPT müsteşar vekilliği görevlerini birlikte üstlendi. Hükümetin mali politikasını belirlemekte önemli rol oynadı. Bu nedenle 1980 başlarında uygulamaya konulan ve basında «24 Ocak Kararları» diye adlandırılan sıkı para politikasının mimarı olarak nitelendi. Bu politika, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetince de benimsendiğinden Özal bu hükümette mali işlerden sorumlu devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görevlendirildi.

Özal'ın ekonomik programı IMF'den, OECD'den, yabancı bankacılık çevrelerinden destek gördü, ama içerde sert eleştirilerle karşılandı. Dışa açılamayan birçok kuruluş, hızla yükselen faizlerin etkisiyle darboğaza girdi. Bu sıralarda çok sayıda bankerin ödeme güçlüğüne düşmesi olaylarına Banker Kastelli diye tanınan Cevher Özden'in yurt dışına kaçması da eklenince Özal, ekonomik programının sonuçlarını beklemeden temmuz 1982'de görevinden çekildi. Mayıs 1983'te siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verilince Anavatan* Partisi'ni (ANA. P.) [*Ek 2*] kurdu (20 mayıs 1983) ve partinin genel başkanlığına getirildi. «Muhafazakâr», «sosyal adalet» ve «liberal ekonomi» yanlısı parti, 6 kasım 1983 seçimlerinde, oyların yüzde 45, 15'ini alarak iktidar partisi oldu. 7 aralıkta, yeni siyasal dönemin ilk hükümetini kurmakla görevlendirilen Özal'ın bakanlar kurulu listesi 13 aralıkta Cumhurbaşkanınca onaylandı. Türkiye Cumhuriyeti'nin 45. hükümeti olan Özal hükümeti 24 aralıkta meclisten güvenoyu aldı.

3 aylık bir aradan sonra 25 mart 1984'de yapılan yerel seçimlerde de Özal'ın partisi büyük bir başarı kazandı. 54 ilde belediye başkanlıklarını aldı. (M)

***ÖZALP,** Van ilinde ilçe. — 84 571 nüf., 77 köy. İlçe merkezi 3 660 nüf. (1980). [M]

ÖZAYDINLI (İrfan), türk generali, devlet ve siyaset adamı (Aydın 1924). Hava Harp Okulu'nu bitirdi (1943). İngiltere'de uçuş eğitimi gördü (1943 - 1945). Hava Harp Akademisi'ni 1955'te bitirdi. Napoli ve İzmir'deki NATO karargâhlarında görev aldı. Merzifon jet üssü komutanıyken 1964' te Kıbrıs'a havadan yapılan müdahaleyi, İskenderun'daki Müşterek Harekât Merkezi hava harekât başkanı olarak yönetti. Aynı yıl tuğgeneralliğe, 1966'da tümgeneralliğe yükseldi. 1967'deki Kıbrıs olaylarında da yine harekât başkanıydı. 1969'da korgeneralliğe yükselen Özaydınlı, ilkin genelkurmay lojistik başkanı, daha sonra Eskişehir I. Taktik Hava Kuvveti komutanı oldu (1970). 12 Mart muhtırasından sonra aynı yerde sıkıyönetim komutanlığı yaptı. 1973'te orgeneral oldu ve Yüksek Askeri Şûra üyeliğine getirildi. 1976'da beklentinin tersine, Özaydınlı yerine korgeneral Cemal Engin Hava Kuvvetleri komutanlığına getirilince kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. 1977'de CHP saflarında siyasete atıldı, aynı yıl yapılan seçimlerde Balıkesir milletvekili olarak parlamentoya girdi. 1978 başında kurulan ikinci Ecevit hükümetinde İçişleri bakanı olarak görev aldı. Demokratik hukuk devleti anlayışına bağlı kalarak tedhiş eylemlerini önlemeye çalıştı. Başarı sağlayamayınca hükümetten çekildi. Milletvekilliği, 12 Eylül 1980 Harekât'ıyla sona erdi. (M)

ÖZAYTEN (Filiz Başaran), türk ressamı (Edremit 1951). Küçük yaşta resim çalışmalarına başladı. Doğan Kardeş dergisinin açtığı resim yarışmalarında birincilik kazandı (1961). İstanbul Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nda öğrenim gördü (1969 - 1973). 1982'de Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi adını alan aynı okulda asistan olarak görev aldı (1977).

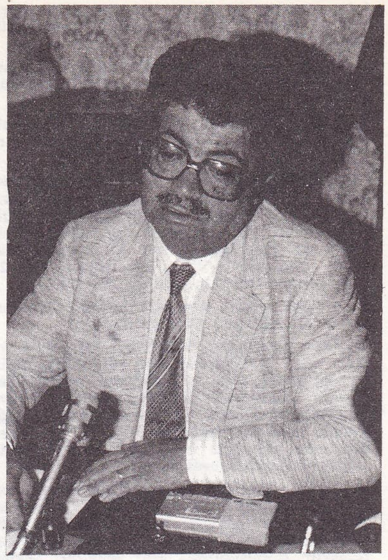
Turgut ÖZAL

Resimlerinde günlük yaşamdan seçilmiş figür düzenlemelerine, ayrıntının işçiliğe dönük çizimine ve naif öğelere ağırlık vererek yaşam ve insan gerçeğini sanat gerçeğine dönüştürmeye çalıştı. 1974 İskenderiye (Mısır) bienalinde başarı ve DYO resim yarışmasında birincilik ödülleri kazandı (1973, 1975). Ankara ve İstanbul'da kişisel sergiler açtı ve birçok karma sergiye katıldı. (M)

ÖZAYTEN (Kadri), türk ressamı (Antalya 1947). İstanbul'da Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu'nu bitirdi (1973). Sonradan Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi'ne çevrilen bu okulun resim bölümünde asistan oldu (1975). *Çevrede Resmin Sağlıksız Değişimi - Yozlaşma* konulu tezini vererek aynı fakültede öğretim görevlisi oldu (1982). Resimlerinde, özellikle baskı resminde yerel kaynaklara bağlı bir içerik ve biçim dengesi kurmayı öngören araştırıcı, özgün bir üsluba yöneldi. Cumhuriyetin 50. yılı resim sergisinde (1973), DYO'nun yarışmalı sergilerinde (1974, 1975), 39. devlet resim ve heykel sergisinde (1978), Viking özgün baskı resim yarışmasında (1983) ödüller aldı. Ankara ve İstanbul'da kişisel sergiler açtı. Ayrıca yurt içinde ve dışında birçok karma sergiye katıldı. (M)

ÖZBAĞ, Kırşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 046 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖZBAŞI,** Aydın ilinde Söke ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 3 410 nüf. (1980). [M]

ÖZBEK (Sabahattin), türk tarım uzmanı ve devlet adamı (Erzincan 1915). Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi'ni bitirdi (1937). Aynı okulda asistan (1939), doktor (1941), doçent (1946) ve profesör oldu (1953). 1955-1957 arasında Ziraat Fakültesi dekanlığı yaptı. 1959'da Erzurum Atatürk Üniversitesi kurucu rektörlüğüne getirildi. 1960'ta, Milli Birlik Komitesi'nce Atom Enerjisi Komisyonu'nda görevlendirildi. I. Beş Yıllık Plan'ın hazırlanmasında Ziraat Hazırlık Komisyonu başkanlığı yaptı. 1965-1968 arasında ikinci kez Ziraat Fakültesi dekanlığında bulundu. 1972'de Ferit Melen hükümetinde milli eğitim bakanı, 1973'te Naim Talû, 1974 sonunda kurulan Sadi Irmak hükümetlerinde de ulaştırma bakanı olarak görev yaptı. 1977 seçimleri sırasında Demirel hükümetinde bağımsız İçiş-

Foto. X (4) [*MEYDAN*]

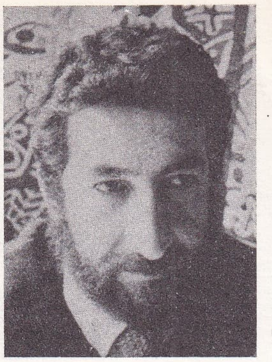
Kadri ÖZAYTEN

Sabahattin ÖZBEK

Nimet ÖZDAŞ

Cevher ÖZDEN

leri bakanlığı yapan Özbek, 1978'de emekliye ayrıldı. 1979'da tarım alanındaki hizmetlerinden dolayı TÜBİTAK Hizmet ödülü verilen Özbek, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde tarım ve orman bakanı olarak görev yaptı. (M)

***ÖZBEKİSTAN Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde federe cumhuriyet. — 15 391 000 nüf. 2 Mt'u aşan üretimiyle dünyada başta gelen pamuk üretim bölgelerinden biridir. Ayrıca petrol ve doğal gaz üretimi. (L)

***ÖZBEL** (Kenan), türk ressamı ve folklorcusu. — İstanbul Devlet Güzel Sanatlar galerisinde İstanbul Yazmaları (1979), Türk Köylü Çorapları (1981), Türk Halk Kıyafetlerinden Örnekler (1983) konulu koleksiyon sergileri düzenledi. Özbel kendi desen ve resimlerini Parmakkapı İş-Sanat galerisinde sergiledi (1982). Finlandiya'nın Helsinki, Turku, Yveskule kentlerinde sergilediği Türk halk giysilerinden örnekler büyük ilgi uyandırdı (1982). [M]

ÖZBURUN, Afyonkarahisar ilinde, Bolvadin ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 337 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÖZCAN (Gazanfer), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (İstanbul 1931). Taksim Erkek Lisesi'ndeki öğrenimi sırasında bu okulun amatör topluluğunun sahnelediği *Hisei Şayia* (1947) adlı oyunla tiyatro yaşamı başladı. Aynı yıl İstanbul Şehir Tiyatroları'na girdi. Burada birçok oyunda rol aldı. Bir yıl Orhan Erçin tiyatrosunda çalıştıktan sonra Şehir Tiyatroları'na döndü. 1962'de eşi Gönül Ülkü ile birlikte kurduğu özel tiyatro, kısa sürede en popüler özel topluluklardan biri oldu. Bu topluluğun oynadığı *Nereden Nereye, Karım Gene Doğurdu, Maymun Gözünü Açtı, Aşk Çorbası, Kızlara Göz Kulk Ol, Yalancının Mumu, Yağmurdan Kaçarken, Karımla Evleniyorum* gibi güldürülerde çizdiği kompozisyonlarla en büyük güldürü sanatçıları arasına giren Özcan, özellikle şaşkın, uysal koca tiplemesiyle tanındı. Aynı tipi, çeşitli sinema filmlerinde de canlandırdı. Çeşitli kuruluşlarca, birçok kez «yılın en başarılı erkek oyuncusu» seçildi (1977-1978 Avni Dilligil ödülü vb.). [M]

ÖZDAMAR (Ekrem), türk atleti (Balıkesir 1955). Edirne İlköğretmen Okulu öğrencisiyken atletizme başladı. Yüksek atlamada 1972'de ilk derecesi 1,45'ti. Aynı yıl içinde 1,75'e yükseldi. 1973'te 1,95, 1974'te 2,06, 1975'te 2,08, 1976'da 2,12, 1977'de 2,13 metreyi aştı. 1978'de üç Türkiye rekoru kırdı: 2,14 m, 2,17 m, 2,20 m. Aynı yıl Balkan yüksek atlama şampiyonu oldu. Özdamar uzun atlama dalında da başarılar gösterdi. (M)

ÖZDAŞ (Mehmet Nimet), türk mühendisi ve devlet adamı (İstanbul 1921). İstanbul Teknik Üniversitesi Makina Fakültesi'ni bitirdi (1946). İki yıl aynı fakültede asistan olarak çalıştıktan sonra 1948-1951 arasında Londra Üniversitesi'nde doktora yaptı. 1952'de İTÜ'de doçent, 1961'de profesör oldu. 1964-1966 arasında TÜBİTAK genel sekreteri, 1968-1972 Bilim Kurulu üyesi olarak görev yaptı. Bu arada TÜBİTAK Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü yönetmenliğini yürüttü (1969-1973). Daha sonra NATO Genel Sekreterinin bilim ve çevre işleri yardımcılığını yaptı (1973-1979). 1979'da İTÜ Makina Fakültesi Otomatik Kontrol Kürsüsü başkanı oldu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Devlet bakanı olarak görev yaptı. Başlıca eserleri: *Bilezikli ve Gözenekli Yataklarda Isı Yayılması* (1956), *Sürtünme ve Aşınma Teorileri* (1958), *Bandlı Konveyörler* (1961), *Otomatik Kontrol Ders Notları* (1971), *Teknik Resim* (1979). [M]

***ÖZDEMİR ASAF** (soyadı ARUN), türk şairi (öl. İstanbul 1981). — Ölmeden yayımlanan son şiir kitabı: *Yalnızlık Paylaşılmaz* (1978). 1983'te yayımlanan *Benden Sonra Mutluluk* adlı kitap, Doğan Hızlan'ın şairden kalan defter ve dosyalardan seçtiği, büyük çoğunluğu hiç yayımlanmamış şiirlerden oluştu. (M)

***ÖZDEMİR** (Emin), türk dilcisi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Terim Hazırlama Kılavuzu* (1973), *Dil ve Yazar* (1974), *Düşüncenin Toprağı* (denemeler 1980), *Yazı ve Yazınsal Türler* (inceleme 1981), *Türk ve Dünya Edebiyatı* (1981). [M]

ÖZDEMİR (Nurettin), türk şairi (Kelkit 1927). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Avukat olarak çalıştı. 1961 - 1969 arasında CHP Gümüşhane milletvekili olarak parlamentoda görev yaptı. Varlık, Şadırvan, İstanbul, Hisar ve Çağrı gibi dergilerde şiirleri yayımlandı. Üç şiir kitabı vardır: *Hayat Şiiri* (1949), *Yağmur Sonrası* (1955), *Yitik Sevgi* (1959). [M]

ÖZDEMİRCİ, Denizli ilinde, Çivril ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 683 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÖZDEN (Abidin Cevher), türk bankeri (Sürmene'nin Kastel köyü 1933). *Banker Kastelli* diye tanınır. Ticaret Lisesi'nin ilk sınıfından ayrıldı. İstanbul'da muhasebe yardımcılığı ve 1960 yıllarında tasarruf bonosu alım-satımıyla iş hayatına girdi. 24 ocak 1980 kararlarından sonra tahvil ve mevduat sertifikası pazarlamak amacıyla Banker Kastelli AŞ'ni kurdu ve şirketin yönetim kurulu başkanı oldu (1980). 1982'de iş hacmini 120 milyar liraya çıkararak Türkiye'nin en büyük bankeri sayıldı. Karşılıksız çek verdiği iddiasıyla tutuklanacağını sanarak eşiyle birlikte İsviçre'ye gitti (22 haziran 1982). 6 eylülde Tunus'ta yakalandı. Eylül sonunda geri geldi ve tutuklandı. A. C. Özden'e ait Banker Kastelli, Mentaş ve Bimtaş adlı menkul değerler ve yatırım şirketlerine devletçe elkondu. Özden, yargılanma sonunda, 15 ay hapis ve 15 bin lira para cezasına çarptırıldı (3 aralık 1982). Tutuklu iken Yargıtay 6. ceza dairesi kararı bozdu. Yeniden yargılanarak tahliye edilen (24 mayıs 1983) Özden, 17 ocak 1984'te beraat etti. (M)

ÖZDENAK (Yasin), türk futbolcusu (İstanbul 1947). Futbola 16 yaşında İstanbulspor kulübünde başladı. Bir süre sonra Galatasaray'a geçti, bu takımda uzun süre kaleci ve kaptan olarak yer aldı. 22 kez milli formayı giydi. Türkiye'nin en iyi kalecilerinden biri olarak tanındı. Galatasaray'dan sonra ABD'nin ünlü profesyoneller topluluğu Cosmos'da oynadı. (M)

***ÖZDENOĞLU** (Şinasi), türk şairi. — *Memleketi Sevmek Suçu* (1978) adıyla yeni bir şiir kitabı yayımladı. Denemelerini *Önce İnsan Olmak* (1982) adı altında kitaplaştırdı. (M)

ÖZDERE, İzmir ilinde, merkez ilçenin Değirmendere bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 898 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖZDEŞ** (Gündüz), türk mimarı ve şehircilik uzmanı. — 1973'ten beri Gebze'de yapımı süren ve ana bölümleri hizmete giren TÜBİTAK Marmara Araştırma Enstitüsü yapıları, inşa edilmiş eserlerinin en önemlisidir .1982'de İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlaması bölümü başkanı olan Özdeş'in son kitabı: *Şehirciliğin Evrimi* (1977). [M]

***ÖZEGE** (Seyfettin), türk bibliyografyacısı (öl. İstanbul 1981). — İlk fasikülü 1971' de yayımlanan *Eski Harflerle Basılmış Türkçe Eserler Kataloğu* (5 cilt) adlı eserini ölmeden tamamladı. (M)

ÖZEK (Çetin), türk hukukçusu (Çorum 1934). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1956). Aynı okulun Ceza Hukuku kürsüsünde asistan olarak çalışmaya başladı. Roma Hukuk Fakültesi'nde iki yıl araştırma ve incelemede bulundu. 1965'te doçentliğe, 1976'da profesörlüğe yükseldi. 1982 sonunda kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Üniversitedeki görevinin yanı sıra 1972'den beri, Hürriyet gazetesinin hukuk danışmanlığını ve hukuk servisi şefliğini de yapan Özek'in başlıca eserleri: *Devlete Karşı Suçlar* (1976), *Türk Basın Hukuku* (1978), *Devlet ve Din* (İnceleme, 1984). [M]

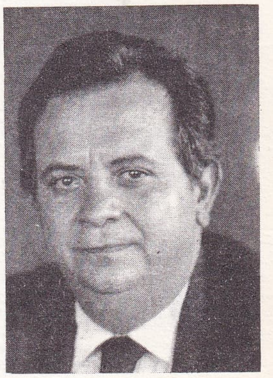
Çetin ÖZEK

ÖZEL sıf. — Eğit. ve Huk. *Özel eğitime muhtaç çocuklar.* Özel eğitime muhtaç çocukların, türk milli eğitim sistemini düzenleyen genel ilkeler doğrultusunda eğitilmeleri, iş ve meslek sahibi yapılmaları, çevre ve topluma uyum sağlamaları amacıyla 12 ekim 1983 tarih ve 2916 sayılı kanun çıkarıldı. Bu kanuna göre özel eğitime muhtaç çocuklar, beden, zihin, ruh, duygu, sosyal ve sağlık özellikleri ve durumlarındaki olağan dışı ayrılıkları nedeniyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan 4-18 yaş grubu içindeki çocuklardır. Özel eğitim, ilke olarak, genel eğitimin bir parçasıdır; özel eğitime muhtaç her çocuk, özür türü ve derecesine bakılmaksızın özel eğitim kurum ve hizmetlerinden yararlandırılır. Eğitimin kesintisiz sürdürülmesi esastır.

Özel eğitime muhtaç çocukların ailesi ve yakınları, muhtarlar, belediye zabıta memurları, nüfus dairelerindeki ilgili memurlar, eğitim-öğretim kurumlarındaki görevliler, din görevlileri, sayım memurları, gördükleri, bildikleri, duydukları özel eğitime muhtaç çocukları en yakın il ya da ilçedeki mülki amirliğe bildirmekle yükümlüdürler. Çocukların durumları ildeki rehberlik ve araştırma merkezince incelenir. İnceleme sonucu il eğitim kuruluna gönderilir. Kurulun kararına göre, çocuklar, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nca durumlarına uygun bir özel eğitim kurumuna yerleştirilir.

Resmi özel eğitim kurumları için bütün harcamalar genel bütçeden karşılanır. Yatılı okullardaki çocukların velilerinden bakım giderlerine katılma payı alınır. Fakir

Foto. X (7) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

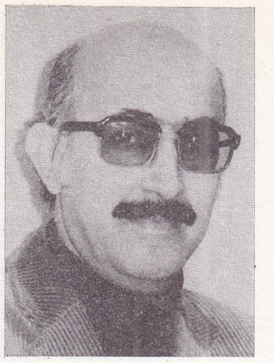
Kemal ÖZER

Tahsin ÖZGÜÇ

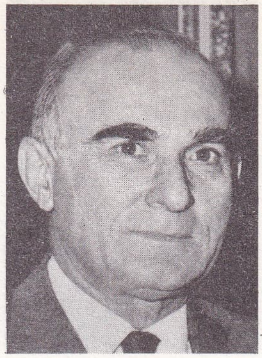
Vecdi ÖZGÜL

Mehmet ÖZGÜNEŞ

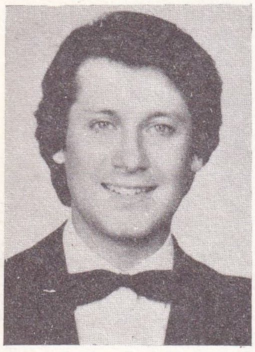
Ahmet ÖZHAN

Şekip Ayhan ÖZIŞIK

ve muhtaç olduklarını belgelendirenlerden katılma payı alınmaz. Bunların çocuklarına aylık harçlık da verilir.

Kanunda öngörülen görevleri yerine getirecek kurum ve kuruluşların hizmetlerini sürdürebilmesi için gerekli yerlerde döner sermaye işletmeleri kurmak amacıyla bir milyar nakit sermaye ayrılır. (M)

ÖZEL (İsmet), türk şairi (Kayseri 1944). Bir süre Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okudu. Sonra Hacettepe Üniversitesi'nin Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. 1979'da İstanbul'da Yeryüzü Yayınevi'ni kurdu. 1980'de İstanbul Devlet Konservatuvarı Fransızca öğretmenliğine atandı.

Şiirleri ilkin Devinim 60, Yelken, Papirüs, Türk Dili, Soyut gibi dergilerde yayımlandı. Halkın Dostları dergisinde, İkinci Yeni şiirine karşıt, toplum planında kavgacı bir şiir anlayışını savundu. 1960-1970 arasında çok okunan gerçekçi şairler arasında yer aldı. 12 Mart döneminden sonra şiirlerinde belirgin bir içe kapanıklık görüldü. Diriliş dergisinde yayımlanan şiirlerinde dinsel-mistik öğeler ağır bastı. Daha sonra yayımlanan şiirlerinde, mistik ve gizemli bir şair kimliğiyle belirdi. Şiir kitapları: *Geceleyin Bir Koşu* (1966), *Evet İsyan* (1969), *Cinayetler Kitabı* (1975), *Şiirler* (1980; 1962-1974 arasındaki tüm şiirlerini kapsar). Deneme-eleştiri kitapları: *Üç Mesele* (1978), *Şiir Okuma Kılavuzu* (1980); *Zor Zamanda Konuşmak* (1984). [M]

***ÖZER** (Kemal), türk şairi. — 1976'da *Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya* (1975) adlı kitabıyla TDK Şiir Ödülü'nü aldı. 1960'tan beri çalıştığı Cumhuriyet gazetesinden 1981'de ayrıldı. Bir süre Karacan Yayınları'nda çalıştıktan sonra Varlık dergisinin yöneticiliğine getirildi. Son dönemde üç yeni şiir kitabı yayımladı: *Geceye Karşı Söylenmiştir* (1978), *Kimlikleriniz Lütfen* (1981; 1982 Toprak Şiir Ödülü), *Araya Giren Görüntüler* (1983). *Sanatçılarla Konuşmalar* (1979) adlı kitabında, şair ve yazarlarla yaptığı röportajları topladı. *Güldeki Şafak* (1979) adlı kitabında Bulgaristan gezisi izlenimleri yer aldı. *Trenler Ne Güzeldir* (1983) adlı bir çocuk romanı yazdı. (M)

***ÖZERDİM** (Sami N.), türk yazarı. — Yeni eserleri: *Elli Yılda Kitap* (1975), *Bilinmeyen Atatürk* (1976), *Yazı Devriminin Öyküsü* (1978). [M]

ÖZGEÇMİŞ blş. i. Bir kimsenin kendisinin anlattığı yaşamöyküsü: *İnönü'nün özgeçmişine kısaca göz atılsa, yukarıda değindiğim bu buluşmanın nedenselliği açık seçik olarak ortaya çıkar* (M. Cevdet Anday). [*Eşanl.* TERCÜMEİHAL.] (M)

ÖZGÜ (Halis), türk yazarı (Pazar 1909 - İstanbul 1982). Sorbonne Üniversitesi'nin (Paris) pedagoji bölümünü bitirdi. Aynı okulda doktora yaptı. Yurda dönünce ilkin Bursa, sonra İstanbul Atatürk Eğitim enstitülerinde öğretmenlik yaptı. 1964'te görevinden ayrılarak Özgü Yayınevi'ni kurdu. Yazarlığa 1937'de Haber gazetesinde başlayan Özgü, Yeni Adam dergisinde ve Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan, ruhbilim ve pedagoji verilerine dayalı, çevresiyle ilişkileri içinde bireyi ele alan denemeleriyle tanındı. Çeşitli yazılarını şu adlar altında kitaplaştırdı: *Aşağılık Duygusu ve Karakter* (1960), *Aşkın Psikolojisi* (1960), *İnsanın İçyüzü* (1960), *Alınyazısı* (1961), *Kendimize Nasıl Güvenebiliriz* (1962), *Şahsiyet* (1962), *İnsanın Dramı* (1963), *Genç Kız Psikolojisi* (1963), *Çocuk Psikolojisi* (1968), *Nasıl Mutlu Olabiliriz* (1968), *Kompleksler ve İnsanlar (1969)*. [M]

***ÖZGÜÇ** (Tahsin), türk arkeoloğu. — Ankara Üniversitesi rektörlüğü 1980'e değin sürdü. 1981'de YÖK başkanvekili oldu. 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu üyeliğine getirildi. Yeni eserleri: *Maşathöyük Kazıları ve Çevresinde Yapılan Araştırmalar* (1978), *Maşathöyük II, Boğazköy'ün Kuzeydoğusunda Bir Hitit Merkezi* (1981). [M]

ÖZGÜL (Vecdi), türk generali ve devlet adamı (İstanbul 1925). Hava Harp Okulu'nu bitirdi (1945). Eskişehir Hava Ulaştırma Okulu'ndaki eğitim ve öğretiminden sonra pilot olarak Etimesgut 12. Ulaştırma Üssü'ne atandı (1947). 1950'de başladığı uçuş öğretmenliği görevini, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli birliklerinde ve 1954 - 1955 arasında Almanya'da Fürstenfeldbruck üssünde ABD'ye ait MAP uçuş okulunda sürdürdü. 1959'da Harp Akademisi'ni bitirdi. 1962'de albay oldu. Napoli'deki Güney Avrupa Müttefik Hava Kuvvetleri (AIRSOUTH) Karargâhı'nda Hava Savunma Yer Sistemleri Daire başkanı oldu. Yurda dönünce Merzifon'daki 5. Hava Üssü Harekât komutanlığına atandı. 1978'de tuğgeneral olunca, aynı üssün komutanlığına getirildi. Sonra, yine Napoli'de AIRSOUTH Karargâhı'nda harekât başkanlığı yaptı. Yurda dönünce Hava kuvvetleri'nin çeşitli birliklerinde komutan yardımcılığı ve kurmay başkanlığı gibi görevlerde bulundu. 1976'da korgeneral olunca Diyarbakır'daki 2. Taktik Hava Kuvveti komutanlığına, 1978'de İzmir'deki NATO 6. Müttefik Taktik Hava Kuvveti'ne ilk türk komutan olarak atandı. 1980'de kadrosuzluktan emekli oldu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Gençlik ve Spor bakanı olarak görev yaptı. (M)

ÖZGÜNEŞ (Mehmet), türk askeri ve devlet adamı (Kayseri 1921). Kara Harp Okulu'nu (1943), Topçu Okulu'nu (1945) ve Harp Akademisi'ni bitirdi (1958). Topçu Okulu'nda beş yıl askeri psikoloji, modern eğitim metodları ve tabiye (strateji) öğretmenliğinde bulundu. Çeşitli birliklerde komutanlık yaptı. 1960'ta İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı harekât başkan yardımcısıydı. Milli Birlik Komitesi ve Kurucu Meclis üyeliğinden sonra 12 Eylül 1980 Harekâtı'na değin Cumhuriyet Senatosu üyesi olarak parlamento'da bulundu.

1971'de İlk Erim, 1974'te S. Irmak hükümetlerinde ve 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde devlet bakanı olarak görev yaptı. (M)

ÖZGÜNLEŞMEK f. Özgün duruma gelmek, özgünlük kazanmak: *Üslup yerine kullanılan o eski tasarruf-ı has, gittikçe özgünleşiyor şiirlerinde* (R. Mutluay). [M]

ÖZGÜNLÜK i. Özgün olma durumu: *Bugün gereken hepimizin bir başkalık, bir özgünlük göstermesi değildir* (N. Ataç). [*Eşanl.* ORİJİNALİTE]. (M)

ÖZHAN (Ahmet), türk ses sanatçısı (Urfa 1950). İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın türk müziği bölümünde öğrenim gördü. Ayrıca Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde Emin Ongan'dan üslup ve repertuvar dersleri aldı. Yumuşak, pürüzsüz sesiyle ilgi çekti, plaklar doldurmaya ve konserler vermeye başladı. 1970'lerin başında, ünü birdenbire yayıldı. 1973'te başlayarak on kadar filmde başrol oynadı (başlıcaları: *Çocuğumu İstiyorum, Bak Yeşil Yeşil, Küçük Bey*). Önceleri, arada bir solo programlar yaptığı İstanbul Radyosu'nda, 1981'den sonra kadrolu sanatçı olarak çalıştı. *Hacı Arif Bey* adlı TV dizisinde, ünlü besteciyi canlandırdıktan sonra ünü daha da arttı. 1984'te *Güldeste* adlı konserlerinde, tasavvuf müziğine geniş yer verdi. Ses dergisinden, Günaydın ve Kelebek gazetelerinden, Gazeteciler Cemiyeti'nden birçok ödül aldı. (M)

ÖZIŞIK (Şekip Ayhan), türk şarkı ve fantezi bestecisi (Ankara 1931 - İstanbul 1981). Haydarpaşa Lisesi'ni bitirdi (1948). Çocukken ud öğrenmeye başlayan, daha sonra Üsküdar Musiki Cemiyeti'nde repertuvarını genişleten ve kuramsal bilgilerini arttıran Özışık, ilkin bir süre Ankara Radyosu'nda, daha sonra ölümüne değin İstanbul Radyosu'nda ud sanatçısı olarak çalıştı. Ününü, günün anlayışına uygun olarak bestelediği popüler şarkılarla kazandı. Başlıca eserleri: *Ne zaman geleceksin, Bahar gelmiş neyleyim, Rüzgâr söylüyor şimdi o yerlerde bizim eski şarkımızı, Yine hazan mevsimi geldi, Ufacık tefeciktin, Belki bir sabah geleceksin lâkin vakit geçmiş olacak, Bir Garip Orhan Veli.* (M)

***ÖZİŞ** (Sadi), türk heykeltraşı. — 31. Devlet Resim ve Heykel sergisinde heykelde birincilik ödülünü aldı (1970). Mimar Sinan Üniversitesi Sahne ve Görüntü sanatları bölüm başkanı oldu (1983). [M]

ÖZKAN (Hakkı), türk hikâyecisi ve romancısı (Bursa 1926). İstanbul'da Eyüp Ortaokulu'ndaki öğrenimini yarıda bıraktı. Basım teknisyenliği yaptı. Bir yayınevinde redaktör olarak çalıştı. 1977 - 1980 arasında İstanbul Belediyesi Basın Yayın Müdürlüğü'nde raportörlük yaptı, bu görevden emekli oldu. İlk hikâyesi, bir arkadaşıyla yayımladığı *Buluş* adlı dergide çıktı (1950). Daha sonra çeşitli dergilerde yayımlanan hikâyeleriyle tanındı. Yalın bir anlatım ve gerçekçi bir tutumla yazdığı roman ve hikâyelerinde, büyük kentte yaşayan yoksul insanları ele aldı. Hikâye kitapları: *Kuşlar Gibi* (1957), *Kıvılcım* (1959), *Bakışların* (1968), *Unutulmayan* (1969), *Kırmızı Kırlangıç* (1970), *Kız* (1971), *Babamın Türkileri* (1980). Romanları: *Dönüş* (1968), *Taş* (çocuklar için, 1972), *Sürtük* (1973), *Pilli Bebek* (1973), *Bütün Çocuklar Gülmeli* (1974), *Şans* (1975), *Grevden Sonra* (1976), *Sihirli Toz* (1978), *Keloğlan'ın Sihirli Kavalı* (masallar, 1979). *Güneşli* (şiirler, 1983). [M]

***ÖZKER** (Tarık), türk elektrik bilgini (öl. İstanbul 1977). — Ölümünden sonra 1980'de TÜBİTAK tarafından «Türkiye'de devreler teorisi ve sistemleri bilim dalının yerleşmesi ve geliştirilmesi yönündeki çabaları, bu alandaki araştırma ve yayınları, üstün nitelikte ve çok sayıda bilim adamı yetişmesine katkıları, araştırma ve eğitim-

Foto. X (6) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

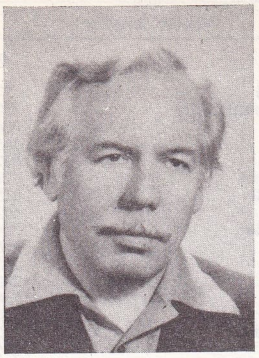
Hakkı ÖZKAN

Atilla ÖZKIRIMLI

İlhan ÖZTRAK

Yılmaz ÖZTUNA

de modern kavramların yerleşmesindeki çabaları nedeniyle» mühendislik dalında hizmet ödülü ile onurlandırıldı. (M)

ÖZKIRIMLI (Atilla), türk edebiyat eleştirmeni ve edebiyat tarihçisi (Konya 1942). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi' nin Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1968). Çeşitli gazete ve yayınevlerinde düzeltmen, danışman olarak çalıştı. Hacettepe Üniversitesi Temel Bilimler Yüksek Okulu'nda Türkçe, İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde ve İstanbul Devlet Konservatuvarı'nda edebiyat öğretmenliği yaptı. Bu son görevinden 1983'te ayrıldı. 1953 ve 1964'te Su ve -yönetimine katıldığı- Düzlem dergilerinde yayımlanan şiir ve hikâyeleriyle edebiyata girdi. Suskun birkaç yıldan sonra eleştiri ve inceleme yazılarıyla yeniden dergilerde görünmeye başladı (1967). Eleştirilerinde nesnel ölçülere bağlı kalma kaygısı güttü. Cumhuriyet öncesi edebiyatta Osmanlı toplum yapısıyla özdeşleşen nitelikler aradı. Kitap eleştirilerinde eserlere yapıcı bir tutumla yaklaştı. Eserleri: *Kabusname* (Mercimek Ahmet'ten, önsöz ve notlarla sadeleştirilmiş metin, 1973), *Nedim* (1974), *Ahmet Haşim* (1974), *Tevfik Fikret* (1978), *Sabahattin Ali* (Filiz Ali Laslo ile birlikte, derleme, 1979), *Türk Edebiyatı Ansiklopedisi* (4 cilt, 1982). *Edebiyat İncelemeleri I* (1983). Ayrıca Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun ve Sabahattin Ali'nin tüm eserlerini notlarla baskıya hazırladı. (M)

***ÖZKONAK,** Nevşehir ilinde, Avanos ilçesine bağlı bucak. — 13 608 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 4 530 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖZKUL** (Münir), türk sinema ve tiyatro oyuncusu, oyun yönetmeni. — 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında da çok sayıda filmde rol aldı, çeşitli TV programlarına katıldı, Tarık Buğra'nın romanından TV'ye uyarlanan *İbiş'in Rüyası* adlı dizide oynadı, 1983 - 1984 tiyatro sezonu başlarında *Generalin Aşkı* adlı oyunda sahneye çıktı. Son dönemde çevirdiği başlıca filmler: *Hababam Sınıfı Yanıyor* (1976), *Neşeli Günler* (1978), *Erkek Güzeli Sefil Bilo* (1979), *Banker Bilo* (1980), *Gırgiriye* (1981), *Bir Damla Mutluluk* (1982), *Gazap Rüzgârı* (1983). [M]

ÖZLÜ (Demir), türk hikâyecisi ve romancısı (İstanbul 1935). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1959). Aynı okulda bir süre hukuk felsefesi asistanı olarak çalıştı. 1953 - 1955 arasında Türk Dili dergisinde yayımlanan şiirleriyle edebiyata giren Özlü, sonradan hikâye ve romana yöneldi. İlk dönem hikâyelerinde, varoluşçu bir anlayışla bireyin bunalım ve tedirginliklerini işledi. Eleştiri yazılarındaysa kendi kuşağından önceki gerçekçileri yargıladı. 1970'li yılların başında, varoluşçuluğun etkisinden sıyrılarak, kendisine özgü bir anlatı sanatı oluşturmaya çalıştı. Son yıllarda yerleşmiş bulunduğu İsveç'ten dergilere yolladığı kapsamlı, nesnel yazılarla ilgi topadı. Hikâye kitapları: *Bunaltı* (1958), *Soluma* (1963, TDK 1964 Öykü Ödülü), *Boğuntulu Sokaklar* (1966), *Öteki Günler Gibi Bir Gün* (1974), *Aşk ve Poster* (1980). Romanları: *Bir Uzun Sonbahar* (1976), *Bir Küçük Burjuvanın Gençlik Yılları* (1979). [M]

ÖZLÜCE, Kayseri ilinde, Tomarza ilçesinin Toklar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 988 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÖZMANAV (Kemal Bekir). Bk. KEMAL BEKİR.

***ÖZÖN** (Mustafa Nihat), türk edebiyat tarihçisi ve sözlükçüsü (öl. Ankara 1980). — 1976'da Milliyet Sanat Dergisi'nde anıların bir bölümünü yayımladı. 1976'da Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nden seçtiği bölümleri, açıklayıcı notlar ekleyerek *Gördüklerim* (2 cilt) adı altında yayımladı. (M)

***ÖZPINAR,** Siirt ilinde, Şirvan ilçesine bağlı bucak. — 7 517 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 771 nüf. (1980). [M]

***ÖZTELLİ** (Cahit), türk yazarı ,araştırmacısı. — (öl. Ankara 1978). Son eserleri: *Üç Kahraman Şair: Köroğlu, Dadaloğlu, Kuloğlu* (inceleme, 1974), *Uyan Padişahım* (tarihsel ve toplumsal şiirler, 1976), *Belgelerle Yunus Emre* (inceleme 1977). Nail Tan ve İrfan Ünver Nasrattınoğlu tarafından Ölümünün I. Yıldönümünde *«Cahit Öztelli Kaynakçası»* adlı bir çalışma yayımlandı (1979). [M]

ÖZTRAK (İlhan), türk hukukçusu ve devlet adamı (Ankara 1925). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1947). Bir süre avukatlık yaptıktan sonra İsviçre'de doktora yaptı (1952 - 1957). Yurda dönünce Siyasal Bilgiler Fakültesi Medeni Hukuk Kürsüsü'nde asistan oldu. 1961'de doçentliğe 1971'de profesörlüğe yükseldi. Aynı yıl Basın - Yayın Yüksek Okulu müdürlüğüne getirildi. 12 Mart muhtırasından sonra kurulan ikinci Erim, Melen ve Talu hükümetlerinde toprak reformuyla görevli devlet bakanlığı yaptı. 1978'de Cumhurbaşkanlığı başkanlık müşavirliğine, 1980'de Cumhurbaşkanlığı genel sekreter vekilliğine atandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde devlet bakanı ve hükümet sözcüsü olarak görev yaptı. (M)

***ÖZTRAK** (Orhan), türk devlet ve siyaset adamı. — Cumhuriyetçi Güven Partisi genel başkan yardımcısı sıfatıyla parlamento dışından Gümrük ve Tekel bakanlığı sırasında, 1975 Senato üçte bir yenileme seçimlerinde CGP Tekirdağ senatörü seçilerek yeniden parlamentoya girdi. Bakanlığı 1977 seçimlerine değin sürdü. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

ÖZTUNA (Yılmaz), türk tarihçisi ve müzik-bilimcisi (İstanbul 1930). Paris Üniversitesi'nda öğrenim gördü (1950 - 1957). Hayat Mecmuası yazıişleri müdürlüğü (1961 1965), Hayat Tarih Mecmuası genel yayın müdürlüğü (1965 1974) yaptı. 1969 - 1973 arasında bir dönem AP İstanbul milletvekili olarak parlamentoda bulundu. TRT denetleme, repertuvar ,eğitim kurulları üyesi, Kültür Bakanlığı başmüşaviri (1974 - 1977), Türk Ansiklopedisi genel yayın müdürü (1974 - 1980) olarak görev yapan Öztuna, İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı ve Devlet Klasik Türk Müziği Korosu'nun kurucuları arasında yer aldı. Çalışmalarını Türk ve Osmanlı tarihi üzerinde yoğunlaştırdı. Müzikbilim alanında H. Saadettin Arel'in izleyicisi oldu. Tercüman, Dünya ve Son Havadis gazetelerinde tarih ve türk müziği konularında yazıları yayımlandı. Başlıca eserleri: *Türk Musikisi Lûgati* (1955), *Türkiye Tarihi* (12 cilt, 1964 - 1967), *Türk Musikisi Ansiklopedisi* (3 cilt, 1969 - 1976), *Osmanlı Padişahları* (1969), *Büyük Türk Sözlüğü* (1970), *Osmanlı İmparatorluğu* (1977), *Türk Musikisi Tarihi* (1977), *Büyük Türkiye Tarihi* (14 cilt, 1977 - 1979), *Bir Darbenin Anatomisi* (1984). [M]

Seyfi ÖZTÜRK

ÖZTÜRK (Seyfi), türk siyaset ve devlet adamı (Eskişehir 1927). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Bir süre avukatlık yaptı. 27 Mayıs'tan sonra CKMP temsilcisi olarak Kurucu Meclis'te yer aldı. 1961'den sonra 12 Eylül 1980 Harekâtı'na değin Eskişehir milletvekili olarak TBMM'de kaldı. 1965'te AP'ye girdi. İlk bakanlığı, Suat Hayri Ürgüplü başkanlığındaki dördüncü koalisyon hükümetindedir (Köyişleri bakanı, 1965). 1965 - 1967 arasında Ulaştırma, 1967 - 1969 arasında Devlet, 1969 - 1970 ve 1970 - 1971 arasında Çalışma 1975-1977 ve 1977 - 1978 arasında gene Devlet bakanlıklarında bulundu. 12 Eylül 1980 Harekâtıyla milletvekilliği sona erdi. (M)

ÖZÜKAVAK, Yozgat ilinde, Çekerek ilçesinin Kadışehri bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 879 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÖZYALÇINER** (Adnan), türk hikâyecisi. — Son hikâyelerini *Gözleri Bağlı Adam* (1977) adlı kitabında topladı. Bu kitabıyla, 1978 Sait Faik Ödülü'nü Selçuk Baran'la paylaştı. Ayrıca çocuk edebiyatı dalında da eserler verdi: *Kırmızı Çini Kâse* (1976), *Garip Nasıl Okuyacak* (1977), *Sabırtaşı Çatladı* (1980), *Ölümsüzleşen Bahçe* (1980), *Anıtların Öyküleri* (1981). [M]

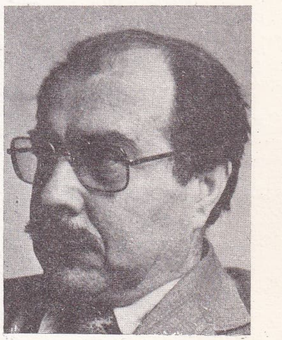
Adnan ÖZYALÇINER

Foto. X (6) [MEYDAN]

*PABİANİCE, Polonya'da (Lodz voyvodalığı kent. — 64 000 nüf. (L)

*PACHUCA DE SOTO, Meksika'da kent ve Hidalgo eyaletinin merkezi. — 84 000 nüf. (L)

*PADANG, İndonezya'da liman kenti. — 196 000 nüf. (L)

*PADERBORN, Batı Almanya'da (Rheinland Westfalen) kent. — 116 816 nüf. Makina sanayii. (L)

*PADOVA, İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 242 216 nüf. (L)

*PADUCAH, ABD'de kent (Kentucky). — 32 000 nüf. Uranyum tesisleri. (L)

*PAGLİERO (Marcello), italyan film yönetmeni, aktörü ve senaristi. — (öl. Paris 1980). [L]

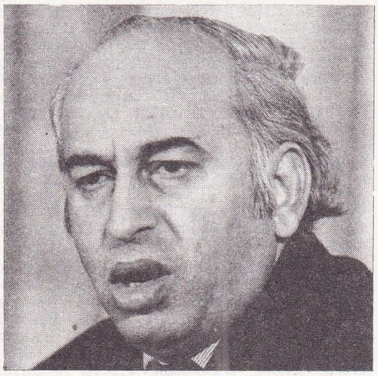

Zülfikar Ali Butto

Karaçi'de Butto aleyhtarı gösteriler (18.3.1977)

*PAHANG, Malezya'da eyalet. — 503 000 nüf. (L)

*PAİSLEY, Büyük Britanya'da (İskoçya) kent ve Renfrewshire'ın yönetim merkezi. — 95 000 nüf. (L)

*PAK ÇUNG-Sİ, güney koreli devlet adamı. — (öl. Seul 1979). Cumhurbaşkanlığı görevini sürdürürken, ekim 1979'da yakın çalışma arkadaşlarından biri tarafından öldürüldü. Yerine başbakan C'oi Kyuha cumhurbaşkanı oldu. (L)

*PAKİSTAN, Asya'da devlet. — 84 580 000 nüf.

TARİH

Hindistan'la ilişkilerin düzeltilmesi

1973 temmuzunda meclis, devlet başkanına Bangladeş'i tanıma yetkisi verdi. Hindistan'da tutulan 90 000 kadar pakistanlı tutsağın salıverilmesi için buna gerek vardı. Çünkü Hindistan'ın tutsakları salıvermesi Bangladeş'in bağımsızlığının tanınması şartına bağlıydı.

29 ağustos 1974'te bu konuda bir anlaşmaya varıldı. 1975'te Pakistan'la Hindistan arasında ticari ilişkiler yeniden başladı. Bir yıl sonra da, kara, hava ve demiryolu ulaşımının başlaması için gerekli diplomatik ilişkiler kuruldu.

Başbakan olmadan önce uzun süre dışişleri bakanlığında bulunmuş olan Zülfikâr Ali Butto* usta bir diplomattı Her şeyden önce ülkesinin bağımsızlığını istiyordu. Onun için önce Commonwealth'ten (1972 başında), sonra da kasım 1972'de Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü'nden ayrıldı. Lahor'da yapılan İslam Konferansı sırasında Bangladeş'i tanıdı (şubat 1974). Böylece, Bangladeş'te ağustos 1975'te gerçekleştirilen hükümet darbesinden sonra bu ülkeyi ilk tanıyan o oldu. Butto'nun Çin'le kurduğu dostluk ilişkileri, SSCB ile de iyi ilişkiler kurmasını engellemedi. Butto, arap ve müslüman ülkelerle dayanışmayı da aralıksız sürdürdü. Bu ülkelerden, borç olarak önemli ölçüde yardım gördü. Ayrıca İran Körfezi ülkeleri çok sayıda pakistanlı göçmen işçi kabul etti. Bu işçiler yalnız 1977 - 1978'de, ülkeye 1,1 milyar dolar döviz gönderdiler. Bu da ödemeler dengesi bakımından önemli bir gelir kaynağı oldu.

ABD ile ilişkiler geleneksel üstünlüğünü korudu. Ama Pakistan, nükleer politikasını geliştirmek için Avrupa ülkelerine, özellikle de Fransa'ya yönelince, ABD'yle ilişkiler gerginleşti. Gerçekten Fransa Pakistan'la 1976 başında, nükleer yakıt hazırlayacak bir fabrika kurmayı öngören bir sözleşme imzaladı. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı bu anlaşmayı onayladıysa da ABD ve Kanada, Pakistan'ın atom bombası yapabileceği endişesiyle buna karşı çıktılar. Butto baskılara direndi. Fakat anlaşmanın ortaya çıkardığı sorunlar, general Ziya Ül Hak rejiminde de bir çözüme bağlanamadı.

Butto öylesine diplomatik başarılar elde etmişti ki, ölüme mahkûm olduğu zaman, dünyanın hemen hemen tüm ülkeleri onun bağışlanmasını istediler.

demokrasinin yeniden kurulması ve ekonomik gelişme

Savaştan sonra Butto olağandışı bir rejim devralmıştı. Siyasal mahkûmların serbest bırakılmasından ve grev hakkının tanınmasından sonra, nisan 1972'de, millet meclisi geçici bir anayasa kabul etmiş, bu anayasa ile mart 1969 tarihli sıkıyönetim yasası ortadan kalkmış, Butto cumhurbaşkanı olmuştu. Ekim 1972'de yeni anayasanın ana hatları belli oldu. Anayasa Federal Almanya anayasasını örnek alıyordu. Anayasada iki meclis öngörülüyordu: Genel oyla seçilecek 200 üyeli bir millet meclisi ve eyalet meclisleri tarafından seçilecek 60 üyeli bir senato. Yürütmenin başı olan başbakan, millet meclisine karşı sorumlu olacaktı. Hükümeti düşürmek için üçte iki çoğunluğun oyu gerekliydi. Başbakan da meclisi feshedebilecekti. Eyaletler bir ölçüde özerklikten yararlanacaklardı. Yeni Anayasa 14 ağustos 1973'te yürürlüğe girdi ve Butto başbakan oldu.

büyük kentler

kent	*nüfus*
İslamabad	77 318
(kenar semtleriyle)	250 000
Karaçi	5 000 000
Lahor	2 165 372
Lyallpur	822 263
Haydarabad	628 310
Ravalpindi	615 392
Multan	542 195
Gucranvala	364 419
Peşaver	268 366
Sialkot	203 779
Sargodha	201 407
Sukkur	158 876
Quetta	156 000
Bahavalpur	133 956
İhang	135 722
Rahimyar-Han	129 000

Sodri Fazıl Elahi de millet meclisi ve senato tarafından cumhurbaşkanlığına seçildi.

● *Devletin yapısı ve azınlıklar:* Ne yazık ki, başbakanın otoriter tutumu (Butto iktidara gelir gelmez kilit mevkilere Pakistan Halk Partisi'nin [PHP] sorumlularını yerleştirdi), azınlık sorunlarında ve bölgesel isteklerde odaklaşan bir muhalefetle karşılaştı. Sind ve Pencap'a ilişkin sorunları da içerdiğinden tüm ülkeyi ilgilendiren bu sorunlar, iki batı eyaletinde, kuzeyde Peştu'ların (ya da Pathan'ların) yaşadıkları Kuzey - Batı Sınırı eyaletinde, güneyde Pakistan'ın aşağı yukarı yarısına eşit bir alanı kapsayan ve çoğu henüz işletilmeyen önemli maden yatakları bulunan, 2,5 milyon Belü'cinin yaşadığı Belücistan'da daha keskin bir biçimde ortaya çıktı. Bu azınlıklar Afganistan'da (Peştu) ve İran'da da (Belüci) bulunmaktadır. 1955'ten 1970'e kadar, siyasal yaşamın büyük bir bölümü, ülkenin birlikçi merkeziyetçi siyasi - idarî yapısını ortadan kaldırmak için yapılan mücadeleyle geçti. Öyle ki, 1969 kasımında general Yahya Han eski eyaletleri yeniden kurmak zorunda kaldı. 1970 seçimlerinde muhalefet, iki eyalete (Kuzey - Batı Sınırı ve Belücistan) geniş özerklik verilmesi isteğini programına aldığı için başarı kazandı. Şubat 1973' te Zülfikar Ali Butto, halkın eğilimine kulak asmadan, Belücistan'da yerel hükümet başkanını ve valiyi, «ayrılıkçılık» güttükleri bahanesiyle görevden aldı. Bunun üzerine Mangala ve Marri kabileleri ayaklandılar. Bu kargaşa sonraki yıllarda da sürdü. Bu kargaşa başbakan Butto'nun dostu ve Kuzey - Batı Sınırı eyaleti içişleri bakanı olan zatın 1975'te Peşaver'de öldürülmesi üzerine doruk noktasına vardı ve siyasal havayı büsbütün zehirledi. Baskı da giderek şiddetlendi ve bunun faturasını Ulusal Avami Partisi ödemek zorunda kaldı. Sonunda, Pakistan Ulusal Birliği adı altında, daha çok gerici akımların egemen olduğu yeni bir koalisyonda bir araya gelen muhalefet, mart 1977 genel seçimlerine itiraz etti. Kışkırtmalar sonucu karışıklıklar giderek tehlikeli bir durum aldı. Rejimden hoşnut olmayanlar, özellikle Butto'nun «toplumcu» reformlarından tedirgin olan varlıklı sınıflar bir araya gelerek bir kuvvet denemesine giriştiler. Martta ortaya çıkan ve «yeni seçim» ilkesini bile reddeden direnme hareketi, sonuçta ordunun temmuz 1977'de bir kez daha yönetimi ele almasına ve Butto hükümetine son vermesine yol açtı.

● *Ekonomik ve sosyal politika.* Butto'nun otoriter ekonomik politikası, sonunda burjuvaziyi gerçekten ürküttü. Örneğin Butto, savaştan sonra, ekonomiyi elinde tutan tanınmış «yirmi iki aile»nin pasaportlarını iptal etmek gibi önlemlere işe başladı. Bununla, ülke dışına çıkarılmış paraları geri getirtme (başarısız bir önlem) amacını güdüyordu. Bu önlemi, bazı sanayilerin (millileştirmeksizin) devlet denetimine alınması izledi. Daha sonra, ocak 1974'te, özel bankalar, uluslararası taşımacılık yapan denizcilik şirketleri ve petrol dağıtım şirketleri millileştirildi. Öte yandan ,toprak mülkiyetini sınırlamak ve yoksul köylüleri korumak amacıyla,

Foto. Bureau/Sygma ; Laffont/Sygma (LAROUSSE)

başlıca üretim

buğday	9	Mt
pirinç	4,5	Mt
pamuk	0,5	Mt
koyun	20	M baş
sığır	15	M baş
doğal gaz	5	milyar m³
elektrik	11	milyar kWs
pamuk ipliği	0,3	Mt

1972'den başlayarak toprak reformuna girişildi. İşçilerin işletmelerin yönetimine ve kârına katılmaları (yüzde 20 oranında) için önlemler alınması kararlaştırıldı.

Bunlara paralel olarak, eğitim alanında da büyük reform çalışması yapıldı. 13 yaşına kadar parasız eğitim zorunluğu getirildi. İngiliz sisteminin sürüp gitmesine son vermek için özel öğretim devletleştirildi.

Tüm bu önlemler, uygulamada pek çok zorlukla, özellikle özel sektör yatırımlarının azalması gibi engellerle karşılaştı. Bu yüzden dış kaynakların payını o ölçüde arttırma zorunluğu doğdu (örneğin 1975'te yatırımların yüzde 75'i ve kalkınma bütçesinin yüzde 85'i dış kaynaklıydı; bu da dış borçların ağırlaşmasına yol açıyordu).

Toprak reformu ise (Eyüp Han rejimindeki toprak reformu gibi), büyük toprak sahiplerinin direnciyle karşılaşıyordu. Bunlar, toprak yasasından kurtulmak için, mülklerinin bir kısmını hukukî hilelere başvurarak sakladılar. Üstelik, ağustos 1973'te, ülke benzeri görülmemiş korkunç su baskınlarına uğradı; ertesi yıl da korkunç bir kuraklık oldu.

Kısacası, Butto'nun politikası, ilke bakımından sosyalist bir karakter taşıyordu. Ne var ki, otoriter olan bu politika hiç kuşkusuz, her alanda (etnik yapı, değişik diller, özellikle toplumsal yapı) ayrılıklarla dolu bir ülkenin gelenekleriyle çelişiyordu. En büyük engel olarak da, ülkedeki işlenebilir toprakların yüzde 46'sı mülk sahiplerinin yüzde 10'unun elinde bulunuyordu.

yeni bir askeri rejim

General Ziya Ül Hak, temmuz 1977'de sıkıyönetim kumandanı oldu. Butto, 1974'te bir siyasal rakibinin öldürülmesi için emir verdiği iddiasıyla tutuklandı. Lahor Yüksek Mahkemesi tarafından mart 1978'de ölüm cezasına çarptırıldı. Bu karar şubat 1979'da onaylandı. Konu tüm dünyada büyük heyecan uyandırdı. Carter'den Giscard d'Estaing'e, Tito'dan Suudi Arabistan kralı Halid'e kadar pek çok devlet adamı Butto'nun bağışlanmasını istediler. Türkiye, Butto'nun cezasının infaz edilmemesi için Pakistan hükümetine, daha sonra da Ziya Ül Hak'ın kendisine başvurdu ve istenirse Butto'nun sürgün olarak Türkiye'ye gönderilmesini istedi. Fakat bu girişimlerin hiç biri istenilen sonucu sağlayamadı ve Butto 4 nisan 1979'da asılarak idam edildi.

Yeni rejimde temel haklar kaldırıldı, parti çalışmaları askıya alındı, tam bir islamlaştırma politikası uygulamaya başladı. Yasalar, Kur'an (şeriat) esasına uygun hale getirildi. Nisan 1979'da bedeni cezaların sistemli biçimde uygulanmasından zekât zorunluğuna kadar bir dizi önlem alındı. Zekât, malın yüzde 2,5'i öşür ise toprak ürünlerinin yüzde 10'u olarak saptandı.

Ayrıca faizin kaldırılması da öngörüldü. İslamlaştırma eğitim alanına da yaygınlaştırıldı. Siyasal alanda, hükümete katılan tek kuruluş olan Pakistan Ulusal Birliği çözülerek eski siyasal kuruluşlarına ayrıldı. İran Körfezi ülkelerinin ve özellikle Suudi Arabistan'ın mali desteğine rağmen ekonomik durum alabildiğine bozuldu. Aralık 1979'dan itibaren Pakistan, sovyet askeri birliklerinin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine ülkelerinden kaçan afganlı mültecileri kabul etmek zorunda kaldı.

1980'in ilk aylarında, tutuklanmış ve ev hapsine mahkûm edilmiş olan bütün siyasi muhalifler (Butto'nun dul eşi dahil), her türlü siyasi hakları ellerinden alınmış olarak serbest bırakıldılar. General Ziya, 18 martta, «düzene karşı çıkan» birkaç kişiden söz ederken, kısa bir süre önce bir hükümet darbesine kalkışıldığını ima etti. Emekli general Tajammal Hüseyin Malik tutuklandı. İki general (çalışma ve üretim bakanları) hükümet dışı bırakıldı. Butto'nun ölümünün birinci yıldönümü nedeniyle düzenlenen gösterilerde birçok kişi öldürüldü. Askeri rejim, yıkıma uğramış ekonomiyi düzeltmeğe çalışırken petrol fiyatlarındaki yükselme ödemeler dengesindeki açığı daha da arttırdı.

1979 - 1980 bütçe yılında giderlerin yaklaşık yüzde 45'i dış yardımla finanse edildi.

muhalefetin uyanışı ve rejimin sertleşmesi

Bu arada Ziya Ül Hak rejimine karşı muhalefet yoğunlaştı. Muhalefetçe açılan başkaldırma kampanyasından birkaç gün sonra, Zülfikar Ali Butto'nun anısı için hareket ettiklerini söyleyen bir komando grubu, 2 mart 1981'de, Pakistan Havayolları'na ait bir Boeing uçağını kaçırdı; uçağı önce Kabil'e, sonra Şam'a götüren hava korsanları, yolcuları havaya uçuracakları tehdidiyle, 14 mart 1981'de yaklaşık elli tutuklunun serbest bırakılmasını sağladılar.

General Ziya, bu darbeyi atlattıktan sonra, bir yatıştırma politikası izlemekten vazgeçti. 24 mart 1981'de, sıkıyönetim bulunduğu sürece yürürlükte kalacak geçici bir anayasa hazırlattı. Bu anayasa ile devlet başkanına «islam ideolojisine, ülkenin egemenliğine ve güvenliğine» zararlı faaliyette bulunan siyasal partileri kapatabilme yetkisi tanındı. Zülfikar Ali Butto'yu ölüme mahkûm eden Yüksek Mahkeme'nin başkanı, devlet başkanının şahsi iktidarını pekiştiren bu yeni yetkileri kabul etmedi; on kadar başka yargıç da onu destekledi.

Afganistan'la ilişkiler

Uçak kaçırma olayı Pakistan'la, onu antikomünist direnişçilere yardım etmekle suçlayan Afganistan'ın ilişkilerini daha da bozdu. General Ziya Ül Hak, afgan makamlarının hava korsanlarına «resmi konuk» muamelesi yapmasını ve bu olayı diplomatik bir çıkar elde etmek için kullanmasını kınadı. Bununla, birlikte, ABD başkanı Reagan, afgan direnişçilerine amerikan yardımının mümkün olduğunu sezdirdiği zaman Ziya Ül Hak ihtiyatlı davrandı. Pakistan'ın, direnişçilere silah sağlama işine «bulaşması»nı istemedi. Bununla birlikte, dışişleri bakanı Ağa Şahi'nin, nisan 1981'de Washington'u ziyareti ABD'yle ilişkilerde kesin bir düzelme sağladı; ABD, 15 haziran 1981'de Pakistan'a toprak bütünlüğünü savunmada kullanılmak üzere altı yıl içinde 3 milyar dolarlık bir yardım yapmayı kabul etti. ABD petrol üreticisi müslüman ülkelerin mali desteğiyle Pakistan'ın atom silahı yapmasından kuşkulandığı için, 1979'da yardımı askıya almıştı. Reagan yönetimi yeniden yardıma başlamakla, batı stratejisinin kalelerinden saydığı bu ülkeye karşı daha esnek bir tutum takındığını gösterdi. Ancak, Pakistan'ın nükleer silahlar konusundaki niyetlerinden vazgeçtiğini gösteren hiçbir belirti de yoktu.

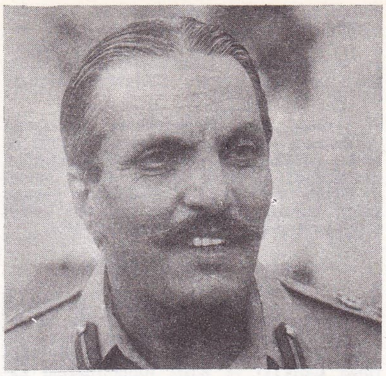

General Ziya Ül Hak

terörizm ve sindirme yöntemleri

General Ziya Ül Hak'ın Fransa'yı ziyareti ve 25 ocak 1982'de F. Mitterrand tarafından kabulü vesilesiyle Uluslararası Af Örgütü, Pakistan'da insan haklarına karşı işlenen cinayetleri kınadı. Bununla birlikte, birkaç gün sonra, bir komplonun ortaya çıkarılışı üzerine binlerce siyasal tutuklama olayı görüldü.

Hükümete, her kuşkulu kişiyi yargılamadan hapsetme, polis baskını yaptırma yetkisi veren sıkıyönetim yasasına dayanılarak Sind ve Pencap eyaletlerinde Butto yandaşlarına karşı geniş ölçüde sindirme harekâtına girişildi. El Zülfikar adlı terör örgütünün faaliyetleri, hükümetin daha da sertleşmesine yol açtı. Eski cumhurbaşkanı Şodri Fazıl Elahi'nin ekim 1981'de Lahor'da öldürülmesinin sorumluluğunu El Zülfikar üstlendi. Butto'nun iki oğlu tarafından yönetilen bu örgüt genel karargâhını Kabil'de kurmuştu. Pakistan'ı, mücahitlere yardım etmekle suçlayan Afganistan, pakistanlı teröristleri sadece ülkesine kabul etmekle kalmayıp onları aynı zamanda silahla da donatarak öcünü almış oluyordu.

Kendi otoriter politikasını haklı göstermek isteyen general Ziya da Afganistan'a karşı tutumunu sertleştirdi. Birleşmiş Milletler'in yardımına rağmen, afgan mültecilerinin çok oluşunun (iki milyondan fazla) Pakistan ekonomisini tehdit ettiğini açıkladı. General Ziya, Pakistan - Afganistan sınırındaki belücı kabilelerindeki dalgalan-

Demokrasiye Dönüş Hareketi'nce düzenlenen sokak gösterilerinden bir sahne (14.8.1983)

Foto. Lochon/Gamma; Chauvel/Sygma (LAROUSSE)

malardan dan kuşkulanmaktaydı. Sovyetler Birliği, Afganistan'a yerleştikten sonra, bazı ayrılıkçı kabilelerin özlemi olan bağımsız bir Belücistan kurulmasını özendirerek, sıcak denizlere doğru ilerlemeyi düşünebilirdi.

Sovyetlerin Hint Okyanusu'na sarkmasını durdurmak için «birinci hat»ta bir ülke olarak görülen Pakistan, ABD tarafından desteklendi. 15 eylül 1981'de ABD, önemli ölçüde bir askeri - ekonomik yardım yaptı; bu da, söz konusu yardımın koşulları konusundaki tartışmalara son verdi.

Pakisan - Türkiye ilişkileri

Pakistan - Türkiye arasındaki geleneksel iyi ilişkiler son on yıl içinde daha da gelişerek devam etti. Türk dostu olarak tanınan Zülfikar Ali Butto 1974, 1975 yıllarında CENTO ve KİBİ toplantılarına katılmak üzere Türkiye'ye geldi; iki ülke arasında çeşitli anlaşmaların imzalanmasına zemin hazırladı.

2 kasım 1977'de general Ziya Ül Hak Türkiye'ye geldi; devlet başkanı Fahri Korutürk ve başbakan Süleyman Demirel'le görüştü, özellikle silah endüstrisi konusunda ortak girişimlerde bulunulmasını istedi.

12 Eylül'den sonra Ankara'ya gelen ilk resmi konuk Ziya Ül Hak oldu (11 ocak 1981). Devlet başkanı orgeneral Kenan Evren, «Pakistan ve Türkiye'nin, bölgelerinde denge unsuru» olduklarını söyledi. Evren de ilk dış gezisini Pakistan'a yaptı; 27 kasım 1981'de, Karaçi'de, «Ziya Ül Hak'la her konuda görüş birliği» içinde olduğunu belirtti. Daha sonra devlet başkanı Evren, Uzakdoğu gezisi sırasında aralık 1982'de Pakistan'ı; general Ziya Ül Hak da 29 ağustos 1983'te, Türkiye'yi bir kez daha ziyaret ettiler.

EDEBİYAT
Urdu edebiyatı

Pakistan'ın resmi dili olan Urduca'nın grameri, Hintçe'ninkine benzer. Günlük dilde Urduca ile Hintçe arasında çok az ayrım vardır. Ama edebiyat ve gazete dilinde iki dil arasında oldukça önemli ayrılık vardır. Pakistan şiiri, özellikle nazım biçimleri bakımından Fars şiirinden esinlenmiştir. En çok bilinen şiir türleri, gazel (okunan ya da şarkı halinde söylenen kısa şiir), kaside (kahramanlık şiiri) ve mesnevidir (manzum öykü). Pakistan'daki tüm yazılı dillerde olduğu gibi, Urduca'da da arap harfleri kullanılır. Hintçe'nin, çağdaş sözlüğündeki yeni sözcüklerin oluşum sistemini Sanskritçe'den alması gibi, Urduca da bu sistemi Farsça'dan ve Arapça'dan almıştır. 1947'de Hindistan'ın bölünmesine kadar, Urduca islam edebiyatı gerçekten hint edebiyatlarından biriydi; bu nedenle de Hindistan'ın malı sayılıyordu. Burada, Hindistan'dan Pakistan'a göçmüş olup Urduca yazan ve pakistanlı olup Urduca yazan yazarlardan söz edilecektir.

Urduca yazılı eserlerde ele alınan konular aşağı yukarı hint edebiyatının benzeridir. Ama tarihi ve siyasi konularda, doğal olarak çoğu zaman karşıt eğilimler görülür. Urdu edebiyatının en ünlü şairi, hiç kuşkusuz Hafız Cullunduri'dir (1900'de Pencab'ın Cullundur kentinde doğdu). Hafız Cullunduri Pakistan milli marşının ve önemli bir lirik eser olan *Şehnamei İslam*'ın şairidir. Gazel, halkın her zaman çok beğendiği bir tür olmuştur. Jigar Maradâbâdî'nin (*Dağ'ı Jigar, Şü'lah-ı Tür*), Firah Gorahpuri'nin (*Remz-i Kinayet, Şebnemistan*) ve Muhtar Sıddıki'nin gazelleri çok ünlüdür. Ama edebiyata yeni şiir biçimlerini sokmak için gösterilen başarılı çabalar da ilgi çekicidir. Bunlardan bazıları bölgesel anlatım uyarlamalarıdır. Refik Khavar, Cafer Tahir, Abdülaziz Halid gibi şairlerin hepsi bu alana yenilik katanlar arasındadır. Şair N. M. Reşad ise «serbest vezin»i kullanmada (*İran Men Ecnebi, La-İnsan, Zencir*) bir ekol yaratmıştır. Öbür geleneksel şiir biçimleri de büyük bir başarıyla sürdürülmektedir. Özellikle güzellik şarkılarının çoğunda kullanılan bir ölçü olan «ser» sinema aracılığıyla geniş biçimde yayılmıştır. Dilaver Figar bu türün çok sevilen şairidir.

İlerici, aynı zamanda devrimci ve romantik eğilim de şiirde geniş ölçüde temsil edilir. Bu alanda şu şairler sayılabilir: Feiz Ahmed Feyiz (*Dest-i Saba, Nakş-i Feryadi, Zindannamah*); Ahmet Nedim Kasımi (*Rimjim, Şatlah-ı Gül*); İhsan Daniş (*Hadis-i zindagi, Derd-i zindagi*). Devrimci şair olarak anılan Jos Malihabadi'nin eserleri de önem taşımaktadır (*Fan-i Hikmet, Ruh-e Adab*). Eski gelenekten yararlanan şiirse her zaman zengindir.

Düzyazı alanında, roman ve öykü daha yavaş gelişti. Bu alanda başlıca iki akım dikkati çeker: İslamı övmeye yönelen romantik akım (bu akımı özellikle Nazım Hicazi ile Reis Ahmed Jafri temsil eder) ve toplumsal konuları işleyen daha gerçekçi bir akım. Bu akımın temsilcileri şöyle sıralanabilir: Şevket Sıddıki (*Khu-dekibasti*), Abdullah Hüseyin (*Udas naslen*), Hatica Mastûr (*Angan*), Bano Gudsia (*Şehr-i Bemisal*). Şair ve romancı Fazil Ahmed Kerim Fazli'nin romanı olan *Hun-Jigar hone tek* Doğu Pakistan döneminde Bangladeş sorununu ele alan ilk romandır. Kadın yazarlar da oldukça çoktur. Bunların eserlerinde çoğu zaman dikkate değer bir olgunluk ve nesnellik göze çarpar. İhsan Faruki, Tamila Haşmi, Razia Fazıla Ahmed, Altaf Fatima'nın adları bu arada sayılabilir. Dramatik temsil islam geleneğinde bulunmamakla birlikte, radyo, sinema ve televizyon bir ölçüde bu alandaki yeniliği kolaylaştırdı. K. Muinüddin, oynanmış çok sayıda oyunu ile, ötedenberi bu akımın en tanınmış yazarıdır (*Lâl Kilâ se Lalukhet, Nayâ Nişan, Talim-i-beligham, Mirza Galib Bunder Road par*). Oyunlarında 1965 Hint-Pakistan anlaşmazlığını konu alan Ali Ahmed ondan sonra gelir.

Deneme ve gezi yazıları alanında da gelişme görülür. Bu tür eserlerde yeni sözcükler türetilip kullanılır; böylece dilin yenileşmesine değerli katkı sağlanır. Müştak Ahmed Yusufi'lerin, Muhammed Halid Ahtar'ların Zamin Jafri'lerin, Amjad Hüseyin'lerin kalemleriyle zaman zaman gülmeceye dönüşen deneme, Davud Rehber'de, Gulam Rasul Mehar'da ve Halife Abdül Hakim'de fikir eseri, hatta felsefe halini alır.

Edebiyat eleştirisi, romanın tarihçesini yazan Vikar Azim (*Destan se Afsane tak*) ve Lucknow'un Urdu şiiri ekolünün uzmanı Abul Lais Sıddıki ile çağdaş bir görüşü benimser. Edebiyat sosyolojisini Vezir Ağa temsil eder.

Belüci edebiyatı

Kahramanlık ve savaş geleneği olan bu edebiyat Ortaçağ baladlarında ve Hanat dönemi (kabile başkanları konfederasyonu) şiirlerinde ifadesini bulur. XVIII. ve XIX. yüzyılda, Britanya dönemi süresince bu alanda yeni bir atılım görülür. O dönemde prens sarayları şairlerin buluşma yerleriydi. Han Abdullah Han (1713) arı Belücce yazmıştır. Muhammed Han Gaşkori ve Mullah Fazıl Rind bu akımın en ünlüleridir. Leech, Lonwoorth Dames ve özellikle Mayer, Pierce and Lord Bruce (yalnızca en tanınmışları saydık) gibi pek çok ünlü İngiliz gezgini ve bilim adamı, Fars kökenli, Hint - Ari ailesinden bir dil olan Belücce ile ilgilenmişlerdir.

Çağdaş şiir, klasik konulardan ayrılarak yaşama sevgisini ve insanın yüceliğini dile getirir. En iyi ozanlar arasında özellikle Zahur Şah Sayad ile Gülhan Nasır Margal'ı sayabiliriz. 1949'da, Gulam Muhammed Şahvani, Abdullah Jan Jamaldini, Kamil-ul Kadri, Zamurrad Hüseyin ve daha birkaç yazar Belücistan Yazarlar Birliği'ni kurdular. Birkaç yıl sonra da, bir edebiyat birliği olan Belüci Sarşmay, Karaçi'de kuruldu. Khair Muhammed Nadvi ve Azad Kemalini gibi tanınmış yazarlar birçok dergi çıkardılar. Ayrıca Belüci Edebiyat Akademisi de, halk türkülerinin derlenip yayımlanmasına, klasik eserlerin basılmasına kolaylıklar sağladı.

Peştu edebiyatı

Peşaver yöresindeki Patan kabilelerinin konuştukları Peştu dilinde, genel edebi gelişmeye paralel bir gelişme görülür. İlk edebi eserler sözlü söylenmesi gelenek halinde olan, «tappa» ve «landai» dedikleri şarkılardı. Ne var ki, VII. yüzyıldan ve islamlaşma döneminden başlayarak, dinsel konular şiirde olduğu kadar düzyazıda da giderek önem kazandı. XVI. yüzyılda Beyazıd Ensari, ilkeleri Peştu diliyle belirtilen bir eserde (*Hayr-Ül-Beyan*) bir çeşit islam tasavvufu geliştirdi. Ensari, o yöredeki kabilelerce konuşulan lehçelere uyarlanan bir de alfabe buldu. Öğrencileri arasında pek çok şair vardır. Bu arada Ahkun Darvâzâ, düzyazı ile kaleme alınmış birçok dinsel eser yazdı. Küşal Han Hattak, Peştu şiirine yeni biçimler sokarak onu yenileştirdi. Dinle ilgisi bulunmayan edebiyat alanında ise romantik ve savaşçı öyküler çok yaygındır. Gerçekte de bu yöre, kabileler arası savaşlarla sürekli bir kargaşa içindedir. Halk şairleri tarafından söylenen bir türkü çeşidi (*Şerbeta*), böyle bir şiirdir ve bunun örnekleri *«Har-ı Bahar»* adı altında bir araya toplanmıştır. Klasik Peştu şiirinden örnekler, Kandahar'lı Muhammed Hotak'ın *«Pata Khazana»* adlı antolojisinde derlenmiştir.

Pir Muazam Şah'ın, Mutabhat Han'ın ve Allahyar Han Rohilla'nın düzyazılı eserleri bu alandaki tipik örneklerdir. XIX. yüzyılda savaşlar ve islamdaki yenilenme şairlere yine esin kaynağı oldu. Milliyetçilik akımı doğdu ve XX. yüzyılın ilk yarısı boyunca edebiyata özellikle Rasa Şaida, Abdül Kerim Jalya, Ecmel Hattak, Mehdi Vahmi gibi yazarların kalemleriyle girdi.

Dilin ve yazının gelişip yenileşmesinde basın da önemli rol oynadı. Çağdaş şairler ve yazarlar günümüzde Batı'nın etkisi ile klasik gelenek arasında yeni yollar aramaktadırlar.

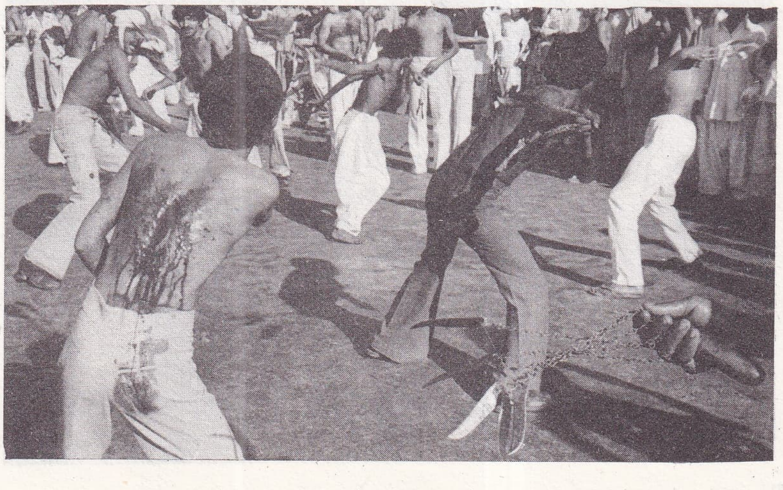

Pakistan'da muharrem ayında kamçı ile dövünen şiiler

Foto. Chauvel/Sygma (LAROUSSE)

Sindî edebiyatı

IX. yüzyılda arap etkisine giren ilk yörelerden biri olan Sind'de edebi gelişim, Urduca'nın gelişmesini çok yakından izler. Şah Abdül Latif Bitai (1689 - 1752), ilk büyük Sind şairidir. Fars üslubundaki eski saray şiiri uzun süre yaşadı. İngiliz işgali altında ve Sindi alfabesine uygun bir reformdan sonra, düzyazı yavaş yavaş gelişti. Şems-ül Ulema Mirza Kiliş Bey çağdaş Sind düzyazısının babasıdır.

Öğretimle giren batı düşüncelerinin etkisiyle düzyazı yenileşti. Roman, öykü, basın, yazarların çağımızdaki siyasal ve toplumsal konulardaki görüşlerini açıklama araçları olarak kullanılmaya başladı.

Pencabi edebiyatı

Pencab edebiyatının Pakistan edebiyatında ayrı bir yeri vardır. Gerçekten, Pencab halkı Hindistan yarımadalarındaki en faal, en girişken halklardan biridir. Pencablılar göç etmeye ve başka yere yerleşip herhangi bir ticaret ya da herhangi bir sanayi kurmaya her zaman hazırlıklı, başkalarının üstü kapalı olarak söyledikleri ya da kısaca gizlemeye çalıştıkları şeyleri her zaman açık söylemeye hazırlıklıdırlar.

Hindu ve Urdu dilleri, Pencab dilinin, Delhi eyaletindeki yöresel lehçelere etkisinden doğmuştur. Hindu ve Urdu dillerindeki Hint edebiyatına Pencab kökenli yazarların katkısı da pek çoktur. 1947'de Pencab ikiye ayrıldı; doğusu Hindistan'a, batısı Pakistan'a bağlandı.

Eski dönemde Pencab'ın edebiyata en büyük katkısı, yerel efsanelere dayanan lirik ve öykülü şiir biçimindeki folklorik edebiyat alanında oldu. Anlatıcılar, ana konu olan Tanrı sevgisini dile getirmek için köylü yaşamının gözleminden ve deneyiminden yararlandılar. *«Hir ile Ranja»* ya da *«Mirza Sâhibân»* gibi aşk efsaneleri Hindistan ve Pakistan'ın ortak malıdır. Çünkü bu efsaneler her iki ülkede de aynı ölçüde yaygındır. XIX. yüzyılda, müslüman ruhlu Pencab edebiyatı bu dönemde çok tutulan farslaşmış Urdu şiirinden ayırdedilemez.

Bağımsızlıktan bu yana, yenileşme yönünde biçimlerin ve içeriğin değiştirilmesi için kesin bir çaba gözlenmektedir. Bu edebiyat temelde kentseldir ve dolayısiyle, Pencab halkının sınırlı bir kesimini kapsamaktadır. Kuşkusuz, pencablı yazarlar (Pakistan'da olduğu gibi Hindistan'da da) en özgün katkılarını tiyatro ve sinema alanında sunmaktadırlar. (LM)

PAKULA (Alan J.), amerikalı film yönetmeni ve yapımcısı (doğ. 1928). Robert Mulligan'ın hemen tüm filmlerinin yapımcılığını üstlendi. 1960'lı yıllarda *Buhranlı Yıllar, Kaderin Oyunu* ve *Kolejdeki Günlerim* adlı TV filmlerini ve *Uğursuz Kuş, Papatya Yoncası, Görünmeyen Düşman* gibi filmleri yaptı. 1969'dan sonra yapımcı / yönetmen olarak çalıştı: Bahar Rüzgârı (*The Sterile Cockoo*), Fahişe (*Klute*), *The Parallax View* (1974), *All the Presindent's Men* (Başkanın Tüm Adamları) [1976], Eve Gelen Atlı (*Comes a Horseman*) [1978], *Starting Over* (1979), *Roll Over* (Bir İş Kadını) [1981], *Sophie's Choice* (Sophie'nin Seçimi) [1982] en ünlü filmleridir. (LM)

PALAMUT, Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı bucak. 15 357 nüf., 16 köy. Bucak merkezi *Zeytinliova*, 3 658 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PALAU**, Mikronezya'da takımada. — 13 519 nüf. Başkent: *Koror* (7 685 nüf.). [L]

***PALAUAN**, Filipinler'de ada. — 14 896 km², 237 000 nüf. (L)

***PALEMBANG**, İndonezya'da liman kenti. — 616 332 nüf. Gübre sanayii. (L)

***PALENCİA**, İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 64 000 nüf. Müze. (L)

PALEOBİYOLOJİ i. (fr. *palèobiologie)*. Soyu tükenmiş yaratıkların biyolojisini yeniden kurma amacı güden bilim.

— ANSİKL. İlk büyük paleontologlar, özellikle Georges Cuvier, her şeyden önce, iskelet tasvircileri idiler; ama bilginler, paleoanatomi yaklaşımının yetersiz olduğunu ve hiç değilse bazı hallerde, bugün fosilleşmiş olan organizmaların yaşam koşullarını yeniden ortaya koyma çabasına girişebileceğini gecikmeden görmüşlerdir. Bu yolda büyük öncü, *Felsefi Paleontoloji Denemesi* (1896) adlı eserinde ,hayvanlar âlemindeki işlevlerin fizyolojik tarihini oluşturma denemesine girişen Albert Gaudry'dir. Louis Dallo'nun *Paléontologie étnologique* (Karakter Paleontolojisi) [1909] adlı eseriyle, Othenio Abel'in *Methoden der paleobiologischen Forschung* (Paleobiyolojik Araştırmanın Yöntemleri) [1921] adlı eserinde de buna yakın görüşler geliştirilmiştir. Ama paleobiyoloji ,çoğu kez varsayımlara dayanır; fosilleşmiş bir hayvanın anatomisinden fizyolojisinin ne olduğu çıkarılabilir, ne var ki bu sonuçlar genellikle kesinlikten uzaktır: Örneğin, bazı Pterozor'ların (kanatlı kertenkeleler), Wiman'ın kabul ettiği gibi, sıcak kanlı oldukları söylenebilir mi?

Paleobiyoloji, fosilleri, özellikle çevreye uyma açısından inceler; demek ki, bu koşulların jeolojik zamanlar boyunca değişmediğini varsayar, başka deyimle, eşbiçimlilik ilkesine dayanır. Bu ilke, bilindiği üzere, jeolojik olaylara başarıyla uygulanmıştır, ama bunun yaşama uygulanışı her zaman güvenilir sonuçlar vermez; çünkü yaşam evrim halindedir ve hiç değilse bazı durumlarda, yaşam koşulları zamanla değişmiş olabilir. Nitekim, günümüzde mercan kayalarının en uygun tuzluluk oranı binde 35, en uygun sıcaklık derecesi 25 - 29°C olan (ama bir süre 17--18°C'ye kadar düşebilen) tropikal tuzlu sularda yaşadıklarını biliyoruz; Jura devri mercan kayalarının da buna benzer koşullarda (Arkell) yaşamış olmaları gerekir; ama paleozoik mercanların aynı yaşam tarzını sürdürmüş olmaları imkânsız değilse bile, kuşkuludur; çünkü bu mercanlar, yok olmuş gruplardandır ve biyolojileri bilinmemektedir. Öyleyse fosilleşmiş organizmaların yaşam koşullarını belirlemek için bugünkü organizmaların uyumlanma etkenlerini bilmek gereklidir: Bu araştırma, Kuzey denizindeki organizmaları inceleyen Richter'in geliştirdiği, *aktuopaleontoloji* adlı özel bir bilim dalının konusunu oluşturur. Buna göre, paleobiyoloji, sadece paleoekoloji'nin bir koludur. Paleoekoloji, *paleo-oto-ekoloji* ile *paleosinekoloji* bilimlerini kapsar. Bunlardan birincisi, bireylerin ekolojisiyle ilgilenir ve paleobiyoloji ile eşanlamlıdır; ikincisi ise, fosil organizma toplulukları ile ilgilidir. Demek ki, paleobiyoloji terimi, daha bilgiçce bir terim olan ve kullanılışı daha yakın bir geçmişe uzanan paleo-oto-ekoloji teriminden daha uygun görünmektedir. Biçim benzerliği ilkesi ihtiyatlıca kullanılmalıdır; nitekim çeşitli foraminiferlerin jeolojik zamanlar boyunca yaşam koşullarını değiştirdiklerini biliyoruz; örneğin *Astrorhizidae* grubu *Paleozoik* çağda hayli yüksek sıcaklıklarda ve su yüzünde yaşıyordu; bu hayvanlar jeolojik zamanlar boyunca derinlere doğru göçettiler; bugün onları artık, yüzeye yakın düzeylerde ancak kutup bölgeleri sularında buluyoruz; bugünkü yassısolungaçlı *Astarte* de soğuk sularda yaşamaktadır, ama Eosen devrinde onu *Nipa* meyvalarıyla bir arada buluruz; bu da, tropikal bir ortamın varlığını gerektirir.

Fosilleşmiş bir memeli hayvanın beslenme tarzının ne olduğunu, dişlerinden çıkarabiliriz. Dişlerin aşınma yüzeylerinin durumu otçullarla etçillerde aynı değildir.

Otçullarda dişin tüm üst yüzü aşınır, aşınma yüzeyinde birtakım mine kabartıları kalır; etçillerde ise dişlerin üzerinde yer yer aşınma yüzeyleri vardır. Otçul memelilerin dişleri çoğu kez yüksektir ve sürekli büyüme halindedir (hipsodont dişler). Bu konuda en belirgin görünüm azıdişlerindedir. Azılar altçenesi ancak dikey harekete elverişli olan etçillerde keskindir; otçul memelilerde altçene ayrıca yatay harekete de elverişlidir. Bunlarda diş tacı yassı olup, azıdişlerinin üst yüzünde iç desen tipi ayırdedilebilir. 1 — Bir doğrultudaki altçene hareketleri baskın değilse, boylamasına ve enlemesine uzanan eşit derinlikte birtakım oluklar, kabartıları birbirinden ayırır; bu tip, hepçil beslenmeye, yani hem etçil, hem otçul nitelikte bir rejime bağlanmış «bunodont» tipidir; 2 — Hareketler özellikle yanlamasına ise (geviş-getirenler), azıdişlerinin üst yüzünde birtakım kabartılar gelişir ve ön-arka doğrultusunda yönlenir; bu «belodont» tipidir («selenodont» da denir); 3 — Hareketler özellikle ön-arka doğrultusunda ise, kabartılar dişe göre enlemesinedir (filler, kemirgenler); bu dişlere de «tökodont» (ya da bazı hallerde «lofodont») adı verilir.

Öte yandan iskeletin ve özellikle kol ve bacakların bağlantısı ve durumu ele alınarak memelilerde çeşitli hareket tarzları belirlenebilir. Parmaklarına basarak yürüyen hayvanlarda, omuz kemeriyle omurganın bağlantısı ,kalçayla omurganın bağlantısı kadar güçlü değildir; zaten, parmaklarına basarak yürüyen memelilerde köprücük kemiği yoktur. Bu hayvanlarda iki tip görülür: *Mezaksoni* ve *paraksoni*. Mezaksonililerde gövdenin ağırlık doğrultusu üçüncü parmaktan (orta parmaktan) geçer (perisodaktil [tekparmaklı] toynaklılar); paraksonililerdeyse gövdenin ağırlık doğrultusu dördüncü parmakla üçüncü parmak arasından geçer (artiodaktil [çiftparmaklı] toynaklılar). Paraksonililerle mezaksonililerde ayakbileği kemiklerinden birinin -aşık kemiğinin- biçimi farklıdır: Çiftparmaklılarda aşık kemiği tekparmaklılardakinden daha tıkız, daha kısadır. Parmaklara basarak yürümeyle birlikte ayrıca, kamış ve kaval kemiklerinin -hiç değilse toynaklılarda- küçüldüğü ve kısalan uç parmak kemiğinin yassılaştığı görülür. Geniş bir kalçası ve güçlü art bacakları olan türlerin, iki bacak üstünde yürüdükleri, hiç değilse yapraklarını yedikleri ağaçlara ön üyeleriyle dayanabilmek için (*Megateryum* gibi), iki ayak üzerinde durabildikleri kabul edilebilir. Başparmağın öbür parmaklara karşı konumda bulunuşu ve kol oluşumu (brakiyasyon) gibi bazı morfolojik özelliklere bakılarak bir yaratığın ağaç üstünde yaşadığı ortaya konabilir. Bu özelliklerden birincisi, atalarının ağaçlar üstünde yaşadığı sanılan, iri yapılı, keselilerden *Dipratodon*'da karşımıza çıkar.

Öte yandan, omurgalılarda vücut sıcaklığı ayarlamasının (termoregülasyon) ne zaman ortaya çıktığı sorunu vardır. Bu paleobiyolojik sorun, birtakım dokubilimsel kanıtlarla (De Ricqlès) çözüme kavuşmuş görünmektedir. Gerçekten de «sıcakkanlı» omurgalıların (memeliler ve kuşlar) kemikleriyle «soğuk kanlı» omurgalıların (sürüngenler, amfibyumlar [kurbağalar], balıklar) kemikleri arasında dokusal bakımdan önemli ayrılıklar vardır: Sıcakkanlıların kemiklerinde büyüme halkaları yoktur; pulsu birincil kemik dokusu (telsel kemik zarı tabakalarıyla almaşık olarak damarlı bir pulsu doku içeren kemik dokusu) yalnız sıcakkanlılarda vardır; gene bunlarda Havers kanalları çok gelişmiştir. Bu ölçütler uygulanınca vücut sıcaklığı ayarlamasının, en azından bazı dinozorlarla bazı memeli sürüngenlerde daha o zamandan ortaya çıkmış olduğu anlaşılır.

Fosilleşmiş bir hayvanda ültrasonla yer saptama (ekolokasyon) yeteneği gibi çok özel birtakım niteliklerin bulunması, art kafa bölgesinde dördüz yumrucukların bulunmasına bağlıdır. Bu tür yumrucuklar, yarasalarda Eosen devrinden beri vardır. Bundan da, Üçüncü Zaman'ın başlangıcından bu yana yarasaların ekolokasyon yetisine sahip oldukları sonucu çıkarılabilir.

Canlıların geçmişteki yaşam tarzlarını belirlemek için izlerden de yararlanabiliriz. İzlerle ilgili bu bilime *ihnoloji* (izbilim) denir. İzlerin yorumlanması zordur. Dip çamurunun yüzeyinde görülen ve üzerlerinde simetrik birtakım çıkıntı izleri bulunan, trilobit iz kalıplarına *bilobit* denir. *Helmintoid* (solucanımsı) denen izlerse, Alplerdeki Flysch oluşumuna ilişkin ve Üçüncü Zaman'dan kalma, düzgün kıvrımlı hayvan izleridir. Bunlar ya karındanbacaklıların ya da solucanların ayak izleri olabilir; aynı biçimde, örneğin bir kunduza ait olduğu sanılan, Nebraska'daki Miyosen devrinden kalma ünlü *Daimonelix* gibi yeraltı yuvaları ve galerileri de bilinmektedir. Omurgalıların izleri, belli birkaç tip halinde sınıflanır: *Stegosefaloid* izde, ayağın izi geniş olup, birbirinden çok ayrık biçimde beş parmaktan oluşur ve aşağı yu-

karı el izine benzer. Bu izler (*Hylopus'* unki gibi) Karbonifer - Triyas devirleri arasında görülür; *lasertoid* (kertenkelemsi) izde parmaklar ince uzun olup, dördüncü parmak üstün durumdadır; bu lasertoid izler Triyas devrinden sonra kaybolur. *Krokodiloid* (timsahımsı) izin özelliği, uzamış bir üçüncü parmak oluşturur (*Cheirotherium*'unki gibi); bu terim, bir timsahınkine benzeyen, ama gerçek nitelikleri üstüne yine de bir ön bilgi vermeyen birtakım izleri belirler; *dinozoroid* (dinozorumsu) iz, üç parmaklı olup ,el ve ayakta eşit büyüklükte değildir. *Teromorfoid* grupta izler, geniş olup, kısa ve az ayrık parmaklıdır. Bu çeşitli iz tiplerinin bacakların çeşitli yöneliş durumlarını karşıladıkları sanılmaktadır. Buna göre, stegosefaloid izleri, bacakları yana uzanan hayvanlar; lasertoid izleri, sürüngen bacaklı hayvanlar; dinozoroid ve teromorfoid izleri ise dik bacaklı hayvanlar bırakmış olmalıdır. Ama bu ayırımlar büyük ölçüde yapaydır ve izler, beş tipe sığdırılamayacak denli çeşitlidir. En tanınmış izler arasında, Lull'un 1915'de incelediği, Connecticut'daki Triyas devrinden kalanlarla Lodève Stormberg ve Lesotho'daki Permiyen devrinden kalanlar sayılabilir.

Fosil yumurtalar, kabuklarının dokusu bakımından ilgi çekicidir. Kabuklar büyümedeki duraklamaları gösterebilir (Aix-en-Provence'deki dinozorlar).

Bu olgunun bir iklim soğumasından mı, yoksa daha zayıf bir olasılıkla annedeki birtakım metabolizma bozukluklarından mı ileri geldiği bilinmemektedir.

Paleobiyoloji, çeşitli paleontolojik sorunlara ilginç çözümler getirmektedir, ama uydurmacalara paleoanatomiden daha çok elverişlidir. (L)

***PALERMO,** İtalya'da (Sicilya) kent. — 694 000 nüf. Besin ve kimya sanayii. (L)

***PALMA,** Mallorca adasında liman kenti, İspanyol takımadalarının ve Balear ilinin merkezi. — 283 113 nüf. Hava limanı. Büyük turizm merkezi. (L)

***PALMAS** (LAS), İspanya'ya bağlı Büyük Kanarya adasının merkezi. — 345 925 nüf. XV-XIX. yüzyıllardan kalma katedral ve başka eski anıtlar. Casa de Colon (XV. yüzyıl) ve Kanarya Adaları müzeleri. (L)

***PALME** (Olof), isveçli devlet adamı. — Eylül 1976'da yapılan seçimlerde sosyal demokrat partinin bozguna uğraması üzerine istifa etti. Aralık 1976'da Sosyalist Enternasyonal'in başkan vekilliğine seçildi. 1979 - 1980'de Kuzey - Güney Komisyonu üyeliğine getirildi. 1980'de İran - Irak savaşında BM adına arabuluculuk çabalarında bulundu. Nötron silahlarına karşı tavır aldı. Kuzeyde atom silahlarından arındırılmış bir bölgenin oluşturulmasını istedi. Ekim 1981'de İsveç Sosyal Demokrat İşçi Partisi'nin başkanı oldu. Polonya'daki «askeri komünizm»i sert dille eleştirdi. Ortadoğu sorununun FKÖ dışlanarak çözülmesinin mümkün olmadığını ve İsrail'in Lübnan'ı işgaline karşı olduğunu belirtti. (ML)

***PALMİRA,** Kolombiya'da (Valle del Cauca yönetim bölgesi) kent. — 227 000 nüf. (L)

***PALU,** Elazığ ilinde ilçe. — 78 901 nüf., 140 köy. İlçe merkezi 7 112 nüf. (1980). [M]

***PALUDAN** (Jacob), danimarkalı yazar. — (öl. Birkeroed 1975). [L]

***PAMPLONA,** İspanya'da kent ve Navarra ilinin yönetim merkezi. — 167 000 nüf. (L)

***PAMUK** i. — ANSİKL. Dünya pamuk üretimi (1981-1982 ortalaması) 15 milyon tonu aştı. ABD 3,4 milyon tonluk üretimiyle ilk sırada yer aldı. Onu SSCB (3,08 milyon ton) ve Çin (2,88 milyon ton) izlediler. Hindistan (1,4 milyon), Pakistan (781 bin ton), Brezilya (564 bin ton), Türkiye (488 bin ton), Meksika (305 bin ton) çok pamuk üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular.

1980'de en çok pamuk dışsatımı yapan ülke ABD'ydi (1,8 milyon ton). Onu SSCB (843 bin ton), Pakistan (330 bin ton), Türkiye (206 bin ton), Meksika (172 bin ton), Mısır (164 bin ton), Guatemala (129 bin ton) ve Sudan (101 bin ton) izlediler. Aynı yıl, pamuk dışalımında Çin ilk sırayı aldı (867 bin ton). Onu Japonya yakından izledi (719 bin ton). Çok pamuk dışalımı yapan öteki ülkeler şunlardı: Kuzey Kore (334 bin ton), Çekoslovakya (322 bin ton), İtalya (252 bin ton), Hong Kong (227 bin ton), Fransa (196 bin ton), Federal Almanya (193 bin ton), Polonya (135 bin ton).

● *Türkiye*'de 1974'ten sonraki dönemde de pamuk ekim alanı ve üretim, bir önceki yılın fiyatlarına ve iklim koşullarına bağlı olarak dalgalanmalar gösterdi. 1975 ve 1976'da, ekim alanının daralması sonucu 500 bin tonun altına düşen üretim (480 bin ton ve 474 bin ton), 1977'de 574,8 bin tona yükseldi. Sonra yeniden 500 bin tonun altına düştü: 1978'de 475 bin ton, 1979'da 476,2 bin ton. 1980'de 500 bin tona yükselen üretim 1981'de 488 bin olarak gerçekleşti. Belli başlı pamuk dışsatımcısı ülkeler arasında yer alan Türkiye 1978'de 397,7 bin ton (352,9 milyon dolar), 1979'da 174,2 bin ton (231,9 milyon dolar), 1980'de 205,8 bin ton (329,9 milyon dolar), 1981'de 246,6 bin ton (360,9 milyon dolar) pamuk dışsatımı gerçekleştirdi. (M)

PAMUK (Önder), türk kimyacısı (Aksaray, Nide 1940). Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nin kimya bölümünü bitirdi (1963). Yale Üniversitesi'nde (ABD) doktora yaptıktan (1968) sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliği görevine atandı.

1969'da yardımcı profesör oldu. 1973 yılında moleküllerdeki elektron kaçınımı konusundaki araştırmasıyla TÜBİTAK 50. Yıl Ödülü'nü aldı. 1973 - 1975 arasında ODTÜ Teorik Kimya bölümü başkanlığı, 1977'de ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi dekan vekilliği yapan Pamuk, 1979'da profesör oldu. 1982'de kısa sürelerle ODTÜ Kimya bölümü başkan vekilliği ve ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi dekan yardımcılığı yaptıktan sonra ODTÜ rektör yardımcılığına atandı. Yurt içinde ve dışında çeşitli bilimsel dergilerde kırk kadar inceleme ve araştırma yazısı yayımlandı. *Kuantum Kimyasına Giriş* (1979) adlı bir kitabı vardır. (M)

***Pamukbank T.A.Ş.** — 1982'de sermayesi 1 milyar 200 milyon liraya yükseldi. Aynı yıl 110 milyar 315 milyon lira mevduat toplayan banka, 66 milyar 772 milyon lira kredi dağıttı, 322 milyon kazanç elde etti. 1981'de Türkiye'nin 5. büyük bankası durumuna geldi ve toplam kaynaklarının yaklaşık yüzde 50'sini dışsatım kredilerine ayırarak 1982 yılında 802 milyon dolar döviz girdisi elde etti. 1982'de şube sayısı 182'ye, personel sayısı 2 750'ye yükselen ve 400'den fazla yabancı banka ile muhabirlik ilişkisi kuran Pamukbank'ın birçok büyük sanayi kuruluşunda iştiraki vardır. (M)

PAMUKÇU, Balıkesir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 1 850 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PAMUKLU** sıf. ve i. — ANSİKL. *Pamuklu dokuma.* 1974'ten sonraki dönemde Türkiye'nin toplam pamuklu dokuma miktarı yıldan yıla düzenli olarak arttı. Bu artış, varolan kuruluşların kapasite arttırımından çok, yeni fabrikaların kurulmuş olmasından ileri geldi. Türkiye, pamuklu dokuma ihtiyacının tümünü yerli üretimle karşılayabilmekte, ayrıca bir miktar dışsatım da yapabilmektedir. (M)

pamuklu dokuma sanayii
(milyon metre)

	1977	*1981*
üretim	1 300	1 477
talep	1 296	1 450
dışsatım	3,5	28
dışalım		1

***PAMUKOVA,** Sakarya ilinde, Geyve ilçesine bağlı bucak. — 16 848 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 6 423 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PAMUKÖREN,** Aydın ilinde, Kuyucak ilçesine bağlı bucak. — 5 298 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 3 879 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PANAMA,** Orta Amerika'da devlet. — 1 840 000 nüf.

TARİH

Panama hükümetinin Panama Kanalı üzerindeki egemenlik hakkı tartışması 1974'te çözüme ulaştı. Amerika Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Panama'da, kanalın Panama hükümetine devrini öngören bir anlaşma imzaladı. Ancak Panama'nın kanal üzerinde tam egemenlik hakkının (bu hak 31 aralık 1999'da yürürlüğe girecek) tanıyan yeni anlaşmaların imzalanması 7 aralık 1977'de gerçekleştirildi. General Omar Torrijos ve Jimmy Carter tarafından Washington'da parafe edilen bu anlaşmalar Panama halkı tarafından 23 ekim 1977 referandumuyla kabul edildi. Amerikan Senatosu da anlaşmaları 17 mart-18 nisan 1978' de onayladı. Bu arada, bir değişiklik yapılarak, kanalı korumak amacıyla ABD'ye gerekirse askeri müdahale yetkisi tanındı. Panamalıları rahatsız eden bu maddeye rağmen, anlaşma 1 ekim 1979'da yürürlüğe girerek 76 yıllık amerikan egemenliğine son verdi.

Kanal ülke yaşamının temel taşlarından biri olmakla birlikte, Panama'nın içinde bulunduğu ekonomik zorluklar da gözardı edilemez. 1978'de işsizler çalışan nüfusun yüzde 13'ü kadardı. GSMH'nın büyüme oranı da yüzde 1,50 dolayındadır.

1978 eylülünde rejimin güçlü adamı general Torrijos iktidarı devretmeye karar verdi. Ulusal mecliste sahip olduğu çoğunluğu kullanarak 6 ağustos 1978'de eğitim bakanı Aristides Royo'yu cumhurbaşkanı seçtirdi. Kendisi ulusal muhafızların komutanı olmaya devam etti. Royo, cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık görevlerini birlikte üstlendi. Her ne kadar eski rejim devam ediyor görünümünü koruduysa da bir ölçüde liberalleşmeye izin verdi. Basına ve siyasal partilere daha geniş ifade özgürlüğü tanındı. Royo, ülkesine yeni pazarlar bulmak amacıyla bir Avrupa turnesine çıktı (mayıs 1979). General Torrijos' un 1981 temmuzunda bir uçak kazasında ölmesi üzerine Royo ile askeri liderler arasında sürtüşme başladı. Royo sağlık ne-

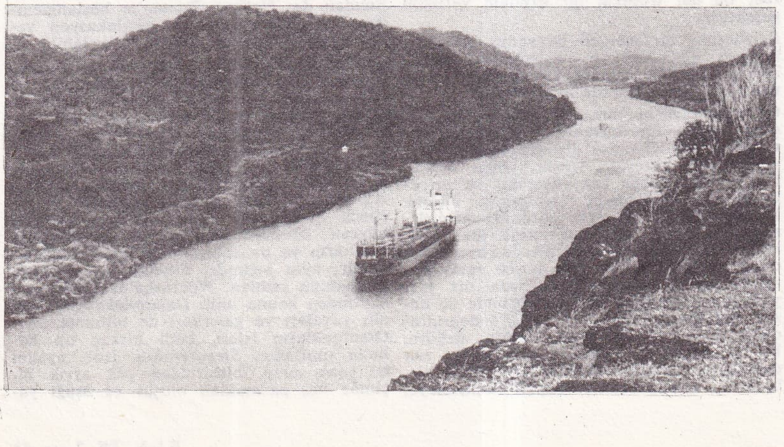

1903'ten beri ABD'nin egemenliğinde iken 1978'te Panama devletine geçen Panama Kanalı

Foto. Parimage (LAROUSSE)

denlerini öne sürerek görevden ayrıldı, yerine Ricardo de la Espriella geçti. O da şubat 1984'te, istifa etti, yerini başkan yardımcısı Jorge Illueca aldı. Mayıs 1984'te yapılan seçimlerde Nicolas Ardito Barletta devlet başkanlığına seçildi. (L)

***PANAMA,** Panama cumhuriyetinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 550 000 nüf. (L)

***PANAMA Kanalı Bölgesi,** Orta Amerika'da toprak. — 41 800 nüf. 1975'te ABD ile Panama arasında imzalanan bir ön antlaşma, ABD'nin Panama Kanalı'ndaki ve kanal bölgesindeki nüfuzuna son verdi. 16 haziran 1978'de Panama City'de bir araya gelen ABD başkanı Carter ve Panama devlet başkanı Omar Torrijos, 13 yıldır süregelen görüşmeleri sonuca bağlayan iki yeni antlaşmayı imzaladılar. Antlaşmalara göre Panama, 2 000 yılında kanalın tam denetimine sahip olacak, ABD ise Panama'ya her yıl geçiş vergisi karşılığı olarak 10 milyon dolar ödeyecekti. Ayrıca antlaşmalar, 2 000 yılından sonra kanalın işlemesini tehlikeye sokacak bir girişim söz konusu olduğunda, ABD'ye tek yanlı müdahale hakkı tanıyordu. (M)

***Pan American World Airways (Pan Am),** amerikan hava ulaşım şirketi. — Ocak 1981'de 141 uçağa sahip olan şirket, kuruluşundan bu tarihe değin toplam 11 173 000 yolcu taşıdı. (L)

***PANAY,** Filipinler'de ada. — 10 478 km², 1 851 000 nüf. (L)

PANCAR, İzmir ilinde, Torbalı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 556 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PANCAR** i. — ANSİKL. 1980'li yıllarda dünya toplam şeker pancarı üretimi 270 milyon tonu aştı (1978-1981 ortalaması 271 562 600 t). SSCB 83 milyon tonluk üretimiyle, dünyanın en çok şeker pancarı üreten ülkesi olma durumunu korudu. Onu Fransa (25,6 milyon ton), ABD (21,5 milyon ton), Federal Almanya (18,7 milyon ton) izledi. Polonya (13,4 milyon ton) ve İtalya (12,8 milyon ton) çok pancar üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular. Çok pancar üreten öteki ülkeler ve üretimleri şöyleydi: Türkiye (8,88 milyon ton), İngiltere (7,5 milyon ton), Çekoslovakya (7,4 milyon ton), Doğu Almanya (7,15 milyon ton), İspanya (6,8 milyon ton), Belçika-Lüksemburg (6,26 milyon ton), Hollanda (6 milyon ton), Romanya (5,8 milyon ton), Yugoslavya (5,5 milyon ton), Macaristan (4 milyon ton), Çin (4 milyon ton), İran (3,6 milyon ton), Japonya (3,2 milyon ton), Danimarka (3 milyon ton).

● *Türkiye*'de 1974'ten sonraki dönemde şeker pancarı üretimi yıldan yıla dalgalanma gösterdi. 1974'te 5,7 milyon ton iken 1975'te 6,95 milyon tona ve 1976'da 9,4 milyon tona yükseldi. 1977, 1978 ve 1979' da istikrar kazandı (8,99 milyon ton, 8,83 milyon ton ve 8,76 milyon ton). 1980'de 6,766 milyon tona düşen üretim 1981'de rekor düzeye ulaştı: 11,165 milyon ton. Üretilen şeker pancarının tamamı, yurt içindeki şeker fabrikalarında işlendi. 1981'de Türkiye şeker fabrikaları toplam 1 117 000 t şeker üretti. (M)

***PANÇOVA,** Yugoslavya'da (Voyvodina) kent. — 54 000 nüf. (L)

***PANKREAS** i. — Tıp. *Yapay pankreas,* hastahanelerde şeker hastalarının vücuduna dıştan takılabilen ve pankreas ödevi gören aygıt.

— ANSİKL. Yıllarca süren deneysel araştırmalardan sonra ilk yapay pankreaslar hizmete girdi. Ensüline bağımlı şeker hastaları (şeker hastalarının yüzde 20'si), bu olağanüstü aygıttan yararlanmaya başladılar. Şimdilik, yapay böbreği andıran ve hastanın çevre damarlarına iki sondanın bağlanmasıyla görev yapan büyücek bir makine söz konusudur. Birinci sonda sürekli olarak kandaki glikoz düzeyini kaydeden bir detektöre, ikincisi ise glikoz düzeyinin değişmesine bağlı olarak, istendiğinde ensülin veren bir depoya bağlıdır. İkisi arasında bulunan bir mikro bilgisayar, sürekli olarak elde edilen bilgileri değerlendirir ve ensülin verilmesi ya da verilmemesi gerektiğini bildirir.

Bir bilgisayara bağlı olarak otomatik çalışan yapay pankreas, kandaki şeker oranını, en çok 24-36 saatlik sürelerde düzenler. Çok etkin bir tedavi sağlayan bu alet, reanimasyon servislerinde şeker hastalarının ameliyatında ya da doğum müdahalelerinden sonra ve metabolik acil durumlarda kullanılır. Bu aygıt sayesinde şeker komasından ölüm oranı yüzde 15'den yüzde 1'in altına düşmüştür.

mini yapay pankreas

Şimdilik büyükçe olan bu aygıt, *pacemaker* (kalp uyarıcı) gibi tümüyle vücuda bağlanıp insan üstünde taşınabilir küçük bir yapay pankreasın hazırlanması için ilk aşamayı oluşturmaktadır. Mini yapay pankreas gerçekleştiğinde vücuda çok küçük miktarlarda (mikrolitre mertebesinde) ensülin verilebilecektir. Ancak, bu noktaya gelinebilmesi için çözüm bekleyen önemli sorunlar vardır: Ensülin deposunun niteliği, şeker ölçüm yerinin (kan, lenf, deri altı dokusu, karınzarı boşluğu) belirlenmesi, ensülinin şırınga edileceği yer (çevre toplardamarı, kapıtoplardamar sistemi, deri altı hücre dokusu), vb. Bir de sistemin tümünü besleyecek enerji kaynağı sorunu vardır. Klasik ya da cıvalı pil, atom pili ya da dışardan tele-yayın yoluyla doldurulabilecek bir indüksiyon pili arasında (kuramsal) bir seçim yapılabilir. Ayrıca vücudun içine konulan ya da deriye yerleştirilen bir ensülin deposu ve bu depoyu doldurma yolu söz konusudur. Depo vücut dışında olacaksa deriden geçen bir boruya da ihtiyaç vardır. En iyimser tahminlere göre böyle bir aygıt ancak 1990'a doğru gerçekleşebilecektir. (L)

***PANOFSKY** (Erwin), amerikalı sanat tarihçisi. — (öl. Princeton 1968). [L]

***PAO DİNG,** Çin'de (Hubei) kent. — 265 000 nüf. (L)

***PAO-Kİ,** Çin'de (Şensi) kent. — 130 000 nüf. (L)

***PAO-TOU,** Çin'de kent. — 650 000 nüf. Demir-çelik sanayii. (L)

***PAPA** i. Roma katolik kilisesinin başı. — 1963-1978 arasında görev yapan Paulus VI'dan sonra, 1978'de Johannes Paulus I. papa oldu. Ancak henüz 33 günlük papayken ölünce, yerine Johannes Paulus II. (Jean-Paul II) papalığa seçildi. (L)

***PAPANDREU** (Andreas), yunanlı siyaset adamı. — 18 ekim 1981 genel seçimlerinde Panhelenik Sosyalist Parti'nin (PASOK) zafer kazanması üzerine başbakan oldu. Başbakanlığın yanı sıra savunma konusunda önemli yetkiler üstlendi. Yunanistan'ın AET içinde etkinlik kazanması için çaba harcadı. Balkanların atom silahlarından arınmasını savunmakla birlikte batı ittifakına bağlılıktan ayrılmadı. Ayrıca batı ittifakını Ege ve Kıbrıs sorunlarında Türkiye'ye karşı kullanma çabalarına girişti. (LM)

***PAPEETE,** fransız Polinezyası'nın başkenti. — 22 967 nüf. (L)

***PAPUA-YENİ GİNE,** Okyanusya'da Yeni Gine adasının doğu kesiminde devlet. — 462 000 km²; 3 010 000 nüf. Başkent: *Port Moresby* (131 000 nüf.).

TARİH

Papua-Yeni Gine, 1 aralık 1973'te özerklik kazandı. Ancak 16 eylül 1975'te Avustralya' nın koruyuculuğundan kesin olarak kurtulup bağımsızlığına kavuştu. Bu iki geçiş yılı içinde, sömürgeci yönetime ait yetkiler aşamalı olarak Papua-Yeni Gine hükümetine devredildi. Ne var ki, sömürge durumundan kurtulur kurtulmaz, ülkede kaygı verici sorunlar ortaya çıktı. Bunların en ağırı, ötedenberi süregelen kabile rekabetleri ve aşırı milliyetçi akımlardı. Bunlar ulusal birliği tehlikeye sokmaktaydı. Nitekim, bağımsızlığın resmen ilanından önce, 1 eylül 1975'te, Bougainville adası birlikten çekilerek, Kuzey Salomon Cumhuriyeti adını aldı. Bu ada, ekonomik bakımdan kaynakları pek zayıf olan ülkenin, bakır yataklarıyla maden zenginliklerine sahip tek yöresiydi. Bununla birlikte, ekim 1975'te adada, bağımsız yönetimin yerini, merkeze bağlı bir konsey alınca, bunalım çatışmasız çözüme bağlandı. Ama, yatışma uzun sürmedi: 25 ve 26 ocak 1976'da, ülkenin ekonomik ve mali sıkıntıya düştüğü, Michael T. Somare (doğ. 1936) koalisyon hükümetinin dağılma tehlikesi gösterdiği ve başkentte iktidarın, bir ölçüde enflasyon ve işsizlikten kaynaklanan cinayet olaylarıyla karşılaştığı bir dönemde, Bougainville'de yeniden karışıklıklar baş gösterdi. Ayrılıkçı istemleri yatıştırmak için hükümet, yerinden yönetim için önlemler aldı: Aylarca süren görüşmelerden sonra, temmuz 1976'da Bougainville, eyalet hükümeti statüsüyle özerk oldu. Daha sonra, on eyalete de aynı statü tanındı.

Papua-Yeni Gine, geleceği bakımından çok önemli başka bir sorunu daha çözme zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Ülkenin bakır kaynaklarına göz diken büyük devletlerin isteklerinden kurtulmak ve onların nüfuz mücadelesinden uzak durmak.

18 haziran ve 10 temmuz 1977'de yapılan seçimlerde, başbakanın partisi Pangu Pati (hükümet koalisyonunda İlerici Halk Partisi'nin ortağı) üstünlük elde etti: İlerici Halk Partisi'nin 18 sandalyesine karşılık Pangu Pati 30 sandalye aldı. Bu zafer Michael T. Somare'ye görevde kalma ve ülkenin ekonomik yapısını güçlendirme imkânı sağladı. 1977'de de beş yıllık bir kalkınma planı yapıldı.

Mart 1980'de parlamento Michael T. Somare'yi başbakanlık görevinden alarak, yerine İlerici Halk Partisi lideri Sir Julius Chan'ı (doğ. 1939) getirdi. Ağustos 1980' de Papua-Yeni Gine, Vanuatu'ya bir asker birlik göndererek, Espirito Santo adasındaki ayrılıkçı direniş hareketine son verdi. (L)

***PARA** i. — ANSİKL. İkt.

ULUSLARARASI PARA SİSTEMİ

Uluslararası para sisteminin özelliği, 1970' li yıllarda, 1944 Bretton Woods anlaşmalarıyla kurulan sabit kur esasının yıkılması ve dalgalı kur esasına bağlı yeni bir

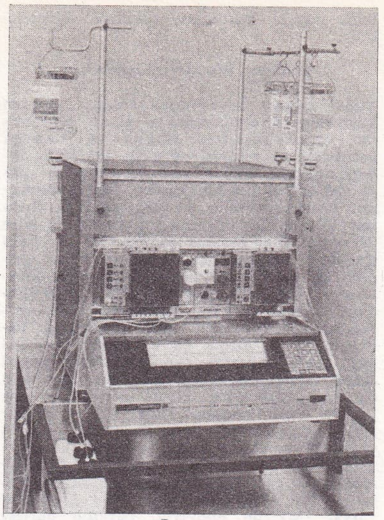

İlk yapay pankreas

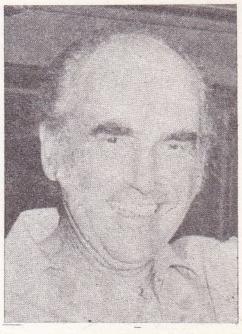

Andreas PAPANDREU

Papa Jean-Paul II

Papa Jean-Paul I'in naaşı

Foto. Laboratoires Miles (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (Meydan) ; Giansanti/Sygma ; AP (LAROUSSE)

para düzeni kurulması şeklinde özetlenebilir.

Bretton Woods anlaşmaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, savaştan kaynaklanan ekonomik ve siyasi çalkantılar, ticari ilişkilere açıklık ve kolaylık getirecek ve yıkıma uğramış ülkelerin toparlanmasına imkân verecek güçlü bir para sisteminin uygulanmasına ihtiyaç duyurdu. Temmuz 1944'te, 44 ülke, ABD'de Bretton Woods'da, uluslararası kurallara göre işleyecek altın esasına dayalı yeni bir para sistemini benimsemek için bir araya geldiler (Keynes'in, bir dünya bankası ve uluslararası bir para sistemi kurulması yolundaki önerisi dikkate alınmadı). Buna göre, her paranın, bir altın ağırlığıyla belirlenmesi ve altına ya da başka bir paraya çevrilebilmesi (konvertibilite) kabul edildi. Her ülke, kendi parasının kambiyo fiyatının istikrarını, yüzde birlik bir artı ya da eksi oynama sınırı içinde sağlamakla ve ödemeler dengesini korumakla yükümlü tutuldu. Açık verilirse, Uluslararası Para Fonu (IMF) durumun düzeltilmesi için geçici bir önlem olarak gerekli kaynakları sağlayabilecekti. Ağır güçlükler varsa, IMF'nin onayıyla, paranın paritesinde bir değişiklik yapılabilecekti.

Gerçekte, yalnız bir para öbürlerine baskın çıktı ve altınla konvertibl oldu: Amerikan doları. Amerika Birleşik Devletleri dünya altın rezervlerinin dörtte üçünü elinde bulunduruyordu. ABD'nin ekonomik gücü, doları altına eşit bir rezerv ve değişim parası haline getirdi; hatta ülkelerin çoğu doları, altına yeğ tutar duruma geldi.

sistemin uygulama güçlüğü ve bozulması

Bu arada, Keynes'in karşı çıktığı, doların kullanımı sorunu gündeme geldi. Bir rezerv parası hem bol miktarda bulunmalı, hem de mutlak ölçüde güven verici olmalaydı. Oysa, doların dünyada çoğalışı, sistemin iyi işlemesi için gerekli güveni sağlamaktan uzaktı (ABD'nin ödemeler dengesi sürekli açık verir duruma gelmişti). Bretton Woods anlaşmalarındaki iki ayrılmaz özellik, birbiriyle çelişti; Dolar aynı zamanda hem bol, hem aranır bir para olamadı; Avrupa uluslarının ekonomik güçsüzlüğü ve paralarının istikrarsızlığı nedeniyle 1944 anlaşmaları gerçek anlamda uygulanmadı.

1958'de, bütün paralar dış konvertibiliteye sahip oldu. Para sistemi normalleşti. Ama, yeniden kurulan Avrupa ve Japon ekonomileri dışsatıma yöneldiler. Böylece amerikan pazarı artık tek olmaktan çıktı, dolar da daha az aranır duruma geldi. Avrupa, dolar stoklarını, 1944 anlaşmaları uyarınca sabit fiyattan (1 ons altın [31,1 gr] = 35 dolar) altına ya da başka dövizlere çevirdi. 1958-1960 yılları arasında, ABD 4 milyar dolarlık altın kaybına (stoklarının yüzde 20'si) uğradı.

Londra borsasında altın fiyatı şiddetle yükseldi ve dolara karşı spekülasyon başladı. 1962'de, doların altın karşısında değer kaybını önlemek için, On'lar grubu (Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Hollanda, Büyük Britanya, ABD, Japonya, Kanada, İsveç) ve IMF'ye üye olmamakla birlikte onlara katılan İsviçre, özel bir anlaşma yaparak bir altın fonu kurdular. Bu ülkelerin merkez bankaları 35 dolar = 1 ons paritesini koruyabilmek için dolar alıp altın satmaya başladılar. Bu önlemler sistemin sarsılmasını önleyemedi. 1964'te, yabancı ülkelerin aktifindeki dolar miktarı 25 milyara ulaştı; aynı yıl ABD'nin altın rezervleri ise 14 milyar dolardan ibaretti. ABD, konvertibl olup olmamasına bakmadan, bütün dünyaya dolar sürmeye devam etti. Ama, 1965'ten itibaren, enflasyon oranları yüzde 5-6'ya çıkınca, dolar da zayıfladı. Bunun sonucu, başta eurodöviz piyasalarında olmak üzere, spekülasyon giderek hız kazandı. Kaldı ki ABD'nin ekonomik durumunda da bir iyileşme görülmüyordu: Dışarıya sermaye akışı devam etti; sermaye dışaçığı ve ticaret bilançosu açığı (yeni olay) sürüp gitti. Vietnam savaşı durumu daha da ağırlaştırdı.

1967'de, Fransa altın fonunu terkederek sistemin çöküşünü hızlandırdı. İkili bir altın piyasası oluştu: Merkez bankaları arası, 35 dolar = 1 ons altın kurunun sürdürüldüğü bir resmi piyasa ve ticari, spekülatif işlemler için çalışan bir «günlük» piyasa. ABD'nin altın rezervleri azalmaya devam etti; 1971'deki rezerv düzeyi, 1957'dekinin yarısının altına düştü.

15 ağustos 1971'de, başkan Nixon, doların altına konvertibilitesini kaldırdı; tüm dışsatımlara yüzde 10 ek vergi konulduğunu açıkladı. Aynı anda alınmış bu iki karar, dolar kriziyle amerikan ekonomisinin sorunları (rekabetin giderek azalması, enflasyon, askeri giderler ve dışarıya sermaye akışı) arasındaki bağı göstermesi bakımından dikkati çekicidir. Ödemeler bilançosu dengesinin bozulması, doların değer yitirmesi ve spekülatif amaçlara hizmet eden eurodolarların piyasayı kaplaması bu krizin sonuçlarıdır.

kriz

Bunun üzerine, Avrupa ülkeleri ve Japonya, artık doları desteklememeye, kurların arz ve talebin işleyişine göre belirlenmesine karar verdiler. Bu karar paraların «dalgalanmaya» bırakılmasının başlangıcı oldu.

Paraların dalgalanması ABD için elverişliydi; çünkü dolar arzı talebin çok üstünde olduğundan, bu döviz kurundaki düşüş bütün öbür dövizlerde fiili olarak bir yükselme durumu yaratacaktı; amerikan parası dışalım vergisiyle yabancı malların girişine kapatılmış olduğu için, ABD, dışsatım açısından azımsanmaz ölçüde üstünlük sağlayabilirdi. Doların altından kopuşu, dolar gerçekte tek para ölçüsü olduğu için, amerikan para politikasındaki sıkıntıları ortadan kaldırdı.

Avrupa ülkeleri ve Japonya, kendi dövizlerindeki yükselmeyi sınırlamak için bir savunma durumunu uygun gördüler. ABD'yi, doları altına karşı devalüe etmek zorunda bırakmak için de ortak bir tutum takındılar.

Aralık 1971'de imzalanan *Washington antlaşmaları* (görünüşte) Avrupa'nın zaferini simgeliyordu: Dolar yüzde 7,89 oranında devalüe edildi. 1 ons altın 38 dolara çıktı; buna karşılık öbür dövizlerin çoğu dolara göre değer kazandı (yen yüzde 17). Ama doların yeniden altına konvertibiliteye döneceğine ilişkin hiçbir imada bulunulmadı. Öte yandan, paraların dalgalanma marjları en az ve en çok yüzde 2,25 genişletildi; ABD, doların paritesini korumayı üstlenmedi. Başka bir deyişle, bu işi yabancı bankalar yapacaktı. Nihayet, Avrupa merkez bankalarınca karşılığı dolar olarak belirlenen birikmiş alacaklar hakkında hiçbir karar alınmadı. Gerçekte, dolar konvertibilite dışı kaldığına ve ABD kur durumunu korumayı üstlenmediğine göre, kendisine yok pahasına mal olan doları dağıtmasına hiçbir engel yoktu. Para «basabilir»di.

Avrupa para kıvrımının doğuşu

İşlemekte olan bu yeni sistem, Avrupa için, AET para paritelerinde kararlılığı gerektiren ortak tarım politikasını uygulanmaz duruma getirdi. Bir paranın dolara karşı marjının yüzde 2,25 olması, iki Avrupa parası arasındaki anlık farkın yüzde 4,5'a kadar gidebileceğini gösteriyordu. 24 nisan 1972'de imzalanan Basel antlaşmaları ile *Avrupa para* kıvrımı* (*Ek 1*) yaratıldı.

AET üyesi ülkeler, avrupa paraları arasında üst üste gelmeyecek en çok yüzde 2,25'lik bir oynama marjına bağlı kalmaya karar verdiler: Para kıvrımı içerde, dolar pariteleriyle ve dolara göre izin verilmiş marjlarla belirlenen bir «tünel» içinde kıvrılır oldu. Ortak tarım politikasını kurtarmaya ve AET içi ilişkilerde doların rolünü azaltmaya yönelik bir Avrupa para kıvrımıyla aynı anda, üye devletler arasındaki karşılıklı borçları düzenlemek amacıyla bir de *Avrupa* Para Fonu* (*Ek 2*) ve 1/35 ons saf altınla belirlenen bir *Avrupa* Hesap Birimi* (ECU) [*Ek 2*] kuruldu.

Doların saldırısı ve parasal düzensizlik, paralar arasında öylesine mesafeler açtı ki, kıvrım sürekli olarak yukardan (alman markı) ve aşağıdan (fransız frangı) «çökertilme» tehdidi altında kaldı.

genelleşen dalgalanma

Amerikan ekonomisi olumlu sonuçlar vermeyince, spekülasyon sürdü ve 13 şubat 1973'te doların ikinci kez devalüasyonuna gidildi. 1 ons altın 42,22 dolara çıktı. Ama ülkelerin çoğu yeni pariteleri koruyamadığı için, parasını dalgalanmaya bıraktı. 12 mart 1973'te, AET ülkeleri, paralarının «kıvrım» içinde doları hesaba katmadan, «tünel» dışındaysa dolara göre dalgalanmaya bırakılmasına karar verdiler. Avrupa, ABD karşısında parasal özerklik istemini dile getirdiyse de üye ülkelerin farklı ekonomik durumları buna tam imkân vermedi. Federal Almanya, süreli olarak markın değerini yükseltti; paraları zayıf olan İngiltere, İrlanda ve İtalya, kıvrımdan çıkmakta gecikmediler. Fransa kıvrımı ocak 1974'te terketti, temmuz 1975'te yeniden girdi; mart 1976'da gene terketti.

Sürekli enflasyon, şiddetli rekabet ve petrol krizi, her türlü para anlaşmasını önlüyordu. Ard arda yapılan konferanslar -Nairobi, Roma, Martinik, Rambouillet- olumlu sonuç vermedi. ABD, bu dönemde, parasını dalgalanmaya bırakarak merkez bankalarından oynamalara müdahale etmelerini ve bunları kontrol altına almalarını istedi. Paraların bu şekilde dalgalanması spekülasyonu bozdu ve banka iflaslarına yol açtı. IMF üyesi ülkeler yeni bir esnek kur sistemi konusundaki anlaşmaları ancak ocak 1976'da imzalayabildiler.

Jamaika anlaşmaları

İmzacı devletler altının para olmaktan çıkarılmasını önerdiler. Paraların belli bir altın ağırlığına göre belirlenmesi yasaklandı. IMF, elinde bulunan altının altıda birini merkez bankalarına geri verdi; geri kalanını da gelişme yolundaki ülkelere yardım amacıyla açık arttırma ile sattı. Merkez bankaları altın, mevcutlarının değerini yükseltebilirlerdi; ancak bu altının kullanımı konusunda bir açıklama yapılmadı.

Yeni sistem, hem rezerv aracı, hem yeni uluslararası değer ölçüsü olan *özel çekme hakları*'na (ÖÇH) dayanıyordu. Dalgalanan kurlar belirsiz bir süre için korunmakta, merkez bankaları belirsiz oynamaları sınırlamak için müdahalede bulunabilmekte; ama rekabeti bozamamaktaydılar.

ABD bu sistemden memnun görünüyordu, çünkü, ÖÇH doları tahtından indirmiş görünmekle birlikte, ÖÇH'nın tanımında doların ağırlığı belirli olduğu ölçüde, amerikan egemenliği sürüp gidiyordu. Jamaika anlaşmaları yüzeyde kaldı ve gerçekte hiçbir soruna çözüm getirmedi: ABD ödemeler bilançosu aralıksız olarak açık vermeyi sürdürdü. Enflasyon hiç durdurulamadı ve euradövizler 1976'da 247 milyar dolara ulaştı; oysa aynı tarihte kur rezervleri toplamı sadece 259 milyar dolara yükselmişti.

AET ülkeleri, paraları arasındaki aşırı oynamalardan kaçınmak için, 1978'de, bir «Avrupa* para sistemi» (EMS, *European Monetary System*) [*Ek 2*] kurdular; bu sistem «kıvrım»ın yerini aldı; ama o dönemde sadece dört Avrupa ülkesini içeriyordu. Avrupa Para Sistemi, Federal Almanya'nın, Fransa tarafından önerilen ödünleyici tedbirlerin yavaş yavaş kaldırılmasını kabul etmesinden sonra, 13 mart 1979'da yürürlüğe girdi. Topluluğa üye bütün ülkeler EMS'yi kuran antlaşmayı imzadılar; yalnız Büyük Britanya, kendini sistemin sıkıntılarına hazır görmediği gerekçesiyle, parasını dalgalanmaya bıraktı.

Batı dünyasındaki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye'de, 24 ocak 1980 ekonomik kararlarıyla türk lirasını dalgalanmaya bıraktı. O zamandan beri Merkez Bankası dalgalı döviz kurlarını ve çapraz kurları günü gününe ilan etmektedir. (LM)

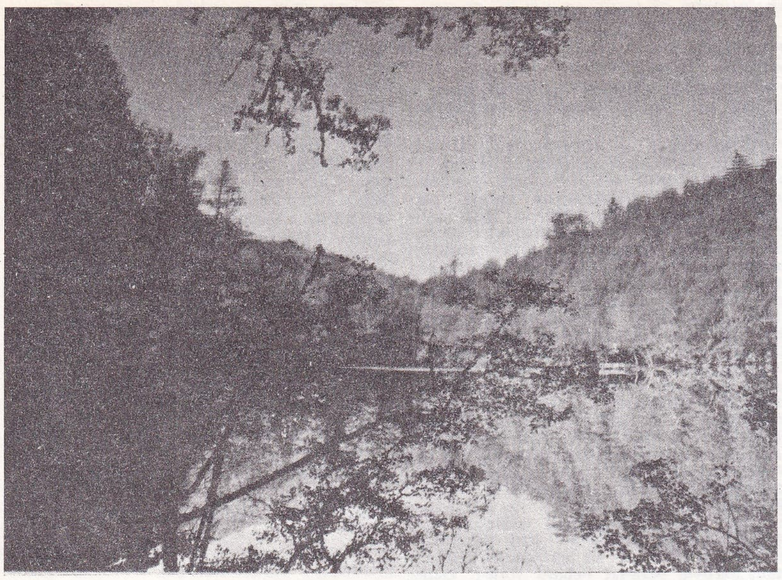

Kuşcenneti milli parkı (Balıkesir-Bandırma)

***PARA,** Brezilya'nın kuzeyinde eyalet. — 1 248 042 km², 2 161 316 nüf. Merkezi: *Belem* (949 500 nüf.). [L]

***Para Fonu** (ULUSLARARASI). — 28 eylül 1981'de Vanuatu Cumhuriyeti ve Butan Krallığı'nın, 25 şubat 1982'de Antigua ve Barbuda'nın, 16 mart 1982'de Belize'nin ve 6 mayıs 1982'de Macaristan'ın üye olmasıyla, Fon'un üye sayısı 146'ya, toplam üyelerin kotaları da 61 059 800 000 ÖCH'ye (*özel çekme hakkı*) ulaştı. Mart 1982 sonu itibari ile toplam 16,9 milyar ÖCH tutarında 22 stand-by anlaşması ve 14 genişletme anlaşması yapıldı. 1981'de Fon'un verdiği toplam borç miktarı 15,2 milyar ÖCH'yi buldu. 1984'te Fon'un başkanı fransız Jacques de Larosière'di. (ML)

***PARAGUAY,** güney Amerika'da devlet. — 3 270 000 nüf.

TARİH

1973 şubatında general Alfredo Stroessner' in yeniden seçilmesi, sık sık baskıya baş vuran rejimin yapısında değişiklik yapmadı. Öğrenciler, üniversite öğretim üyeleri, resmi partinin muhalif kanadı MOPOCO (*Movimiento Popular Colorado*), devrimci parti, komünist partisi hatta rejime yakınlık duyan kişiler bile baskıdan yakalarını kurtaramadılar. Özellikle rejime karşı faaliyet gösteren hıristiyan köyler ordu tarafından yağma edilerek, yerliler başta olmak üzere pek çok köylü hapsedildi.

1977'de general Stroessner bir kurucu meclis toplayarak, art arda iki dönemden fazla seçilmeyi yasaklayan anayasa maddesini değiştirtti. 1978 şubatında yapılan seçimlerde oyların yüzde 89'unu toplayarak hem partisinin hem de kendisinin durumunu sağlamlaştırdı. Böylece 1954'den beri beşinci kez başkan seçilmiş oldu. Kilise siyasal tutukluların serbest bırakılması ve liberalleşmeye başlangıç olması umuduyla bu olayı kutladı. Nitekim hapishaneler açılarak bir kısım mahkûmlar serbest bırakıldı. Ama 1979'da muhaliflere karşı baskı ve işkence yeniden şiddetlendi.

Muhalefet, ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak, diktatörlüğü devirmek ve demokratik bir rejim kurmak amacıyla birleşmeye çalışmaktaysa da yerleşik dikta rejimini etkileyecek gücü bulamamaktadır. Bunda general Stroessner'in ekonomik durumu düzeltmesinin de önemli rolü vardır. Enflasyon orta düzeyde seyrederken (yüzde 20), büyüme hızı yükseldi (yüzde 10); ödemeler dengesi lehte fazlalık verdi. Dünyanın en büyük baraj ve hidroelektrik santrallarından biri olan Itaipu'nun 1979' da hizmete girmesiyle sanayileşme yolunda da önemli bir adım atılmış oldu.

1980'de Nikaragua diktatörü Somoza'nın Asuncion'da öldürülmesi üzerine cinayetten Sandinista hükümetini sorumlu tutan Paraguay, bu ülkeyle ilişkilerini kesti. (L)

***PARAİBA,** Brezilya'nın kuzeydoğusunda eyalet. — 2 385 000 nüf. (L)

***PARAMARİBO,** Surinam'ın başkenti. — 150 000 nüf. (L)

***PARANA,** Arjantin'de kent ve Entre Rios ilinin merkezi. — 127 836 nüf. (L)

***PARANA,** Güney Brezilya'da eyalet. — 199 554 km², 6 937 000 nüf. (L)

***PARAY** (Paul), fransız orkestra yöneticisi ve bestecisi. — (öl. Monte Carlo 1979). [L]

***PARDUBİCE,** Çekoslovakya'da (Doğu Bohemya bölgesi) kent. — 88 478 nüf. Kimya sanayii. (L)

***PARENT** (Claude), fransız mimarı. — Son yıllarda birkaç lise binasının planlarını yaptı. 1979'da Fransa'da Mimarlık Büyük Ödülü'nü kazandı. (L)

***PARİS,** Fransa'nın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 8 614 567 nüf. Kent statüsü 1977'de diğer kentlerin statüsüne benzetildi. 1977 ve 1983'de yapılan belediye seçimlerinde Jacques Chirac belediye başkanı seçildi. (L)

***PARK** i. — ANSİKL. Huk. *Milli parklar.* Türkiye'deki milli ve milletlerarası düzeyde değer taşıyan milli park, doğa parkı, doğa anıtı ve doğayı koruma alanlarının seçilip belirlenmesine, özellik ve karakterlerinin bozulmadan korunmasına, geliştirilmesine ve yönetilmesine ilişkin esasları düzenlemek amacıyla 9 ağustos 1983 tarih ve 2873 sayılı kanun çıkarıldı. *Milli park,* bilimsel ve estetik bakımdan ender bulunan doğal ve kültürel kaynak değerleri ile koruma, dinlenme ve turizm alanlarına sahip doğa parçasıdır. *Doğa parkı,* bitki örtüsü ve yaban hayatı özelliği taşıyan, manzara bütünlüğü içinde halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun doğa parçasıdır. *Doğa anıtı,* doğa olaylarının oluşturduğu bir özellik ve bilimsel değer taşıyan ve milli park esasları içinde korunan doğa parçasıdır. *Doğayı koruma alanı,* nadir, tehlikeye maruz ya da kaybolmaya yüztutmuş ekosistemler, türler ve doğa olaylarının oluşturduğu seçkin örnekleri içeren, mutlak korunması gerekli olup sadece bilim ve eğitim amaçlarıyla kullanılmak üzere ayrılmış doğa parçalarını ifade eder.

belirleme, planlama ve kamulaştırma

Milli park özelliği taşıdığı saptanan alanlar, Milli Savunma, İmar ve İskân, Kültür ve Turizm bakanlıklarının olumlu görüşü, gereğinde diğer bakanlıkların da görüşü alınarak, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyla milli park olarak belirlenir. Bu yerlerin, özellikleri gözönünde tutularak, kuruluş, geliştirme ve işletilmelerini kapsayan gelişme planı Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca hazırlanır. Milli park, doğa parkı, doğa anıtı ve doğayı koruma alanı olarak belirlenen yerlerdeki gerçek ve tüzelkişilere ait taşınmaz mallarla her türlü tesisler, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca 6830 sayılı İstimlâk Kanunu hükümlerine göre kamulaştırılır. Milli Park ya da doğa parklarında, planlarına uygun olması şartıyla, kamu kurum ve kuruluşları tarafından yapılacak her türlü plan, proje ve yatırımlara Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca izin verilebilir. Doğa anıtı ve doğayı koruma alanlarında resmi ve özel hiçbir kuruluşa (2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu hükümleri dışında) bina ve tesis izni verilemez.

görevler ve koruma

Kanundaki izin vermeye ilişkin hükümler saklı kalmak kaydıyla, Milli parklar, doğa anıtları ve doğayı koruma alanlarındaki her türlü hizmet ve faaliyetler ile koruma yönetim, işletme, tanıtım ,eğlenme ve dinlenme hizmetleri için gerekli her türlü altyapı üstyapı ve diğer tesisler Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca yapılır, yaptırılır, yönetilir ya da işletilir. Kanunun kapsamına giren yerlerde, doğal ve ekolojik denge ve doğal ekosistem değeri bozulamaz; yaban hayatı tahrip edilemez; özelliklerin kaybolmasına ya da değişmesine

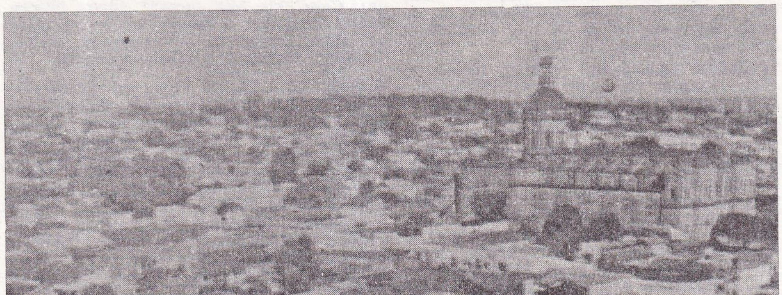

PARAGUAY'ın başkenti Asuncion'dan genel görünüş

Foto. G. Çizgen; N. Erkılıç (MEYDAN)

Melahat PARS

Yüksel PAZARKAYA

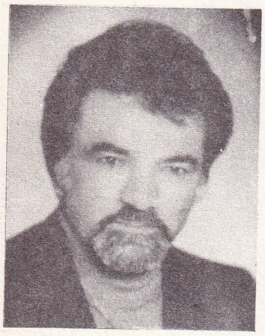

Rahmi PEHLIVANLI

yol açan ya da açabilecek müdahaleler, su ve hava kirlenmesi gibi sorunlar yaratacak işlemler yapılamaz; doğal dengeyi bozacak her türlü orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatma yasaktır.

Kanun kapsamına giren yerlerin tesis, koruma, onarım, bakım, tanıtım ve işletme harcamaları için Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı emrinde bir «Milli Parklar Fonu» kurulur. Fonun gelirleri Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı bütçesine konacak ödeneklerden, sözü edilen alanlarda her türlü yararlanma, işletme, giriş ücretlerinden, intifa ve irtifak hakları karşılığı alınan bedellerden, bu haklara dayanılarak yapılacak her türlü tesislerin proje bedeli tutarının yüzde 3'ü oranında alınacak hisseden, yardım ve bağışlardan oluşur. Fon bütçesi yıllıktır; hesap dönemi mali yıldır. (M)

milli parklar

1 — Yozgat Çamlığı (Yozgat, 1958),
2 — Karatepe - Aslantaş Parkı (Adana, 1958)
3 — Soğuksu Parkı (Ankara/Kızılcahamam)
4 — Kuşcenneti (Balıkesir/Bandırma 1959)
5 — Uludağ (Bursa, 1961)
6 — Yedigöller (Bolu, 1965)
7 — Dilek Yarımadası (Aydın/Kuşadası-Söke, 1966)
8 — Spildağı (Manisa ,1968)
9 — Kızıldağ (Isparta, 1969)
10 — Termessos (Antalya 1970)
11 — Kovada (Isparda, 1971)
12 — Munzur Vadisi (Tunceli, 1971)
13 — Olimpos Beydağları Parkı (Antalya, 1972)
14 — Gelibolu Yarımadası (Çanakkale, 1973)
15 — Köprülü Kanyonu (Antalya - Manavgat, 1973)
16 — Ilgaz Dağı (Çankırı - Kastamonu 1976)
17 — Başkomutan Parkı (Afyon, 1981)

PARMA, ABD'de (Ohio) kent. Cleveland yakınında. 100 000 nüf. (L)

***PARMA,** İtalya'da kent ve Emilia'da il yönetim merkezi. — 178 000 nüf. (L)

PARMAKSIZOĞLU (İsmet) türk tarih araştırmacısı (Kavala, Yunanistan 1924 - İstanbul 1984). İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Tarih öğretmenliği, Ragıp Paşa Kütüphanesi müdürlüğü, kütüphaneler genel müdürlüğü, din eğitim genel müdürlüğü, Bağdat kültür ataşeliği, kültür müsteşar yardımcılığı ve vekilliği, Kültür Bakanlığı baş müşavirliği gibi görevlerde bulundu. 1975'te emekliye ayrıldıktan sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde bir süre öğretim üyesi olarak çalıştı. Hoca Saadettin Efendi'nin *Tac'üt-Tevarih* adlı eserini sadeleştirerek beş cilt halinde baskıya hazırladı. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sini sadeleştiren ve iki cildini bastıran, çeşitli ders kitapları hazırlayan, dergilerde türk tarihi üzerine araştırma yazıları yayımlanan Parmaksızoğlu'nun en önemli eseri beş ciltlik *Türkiye El Yazmaları Toplu Kataloğu*'dur. (M)

***PARODİ** (Alexandre), fransız siyaset adamı ve diplomatı. — (öl. Paris 1979). [L]

***PARROT** (André), fransız arkeoloğu ve yöneticisi. — (öl. Paris 1980). [L]

PARS (Melahat), türk kadın ses sanatçısı. Bestecisi ve koro şefi (İstanbul 1918). İlkokuldayken özel müzik dersleri aldı; sonra Darüttalim-i Musiki'ye girdi, Fahri Kopuz'dan kuramsal bilgiler ve ud öğrendi. «Bayan Ruhat» takmaadıyla plaklar doldurdu. 1944'te solist ve korist olarak Ankara Radyosu'na girdi. 1953'te İstanbul Radyosu'na geçti. Bir yandan da Belediye Konservatuvarı'nda repertuvar öğretmenliği yaptı (1958 - 1965).
1975'te Radyo'dan emekli oldu. 1982'de, Kadınlar Korosu şefi olarak yeniden Radyo'ya döndü. 60 dolayında şarkı besteledi, şarkılarından birkaçı halk tarafından çok sevildi: *Ben gamlı hazan sense bahar dinle de vazgeç* (hicaz), *Avare gönül yine sensiz hicrana daldı* (Hüzzam), *Gümüş tellerle örsem saçının her telini* (kürdilihicazkâr), *Yine hicran ile gün bitti güneş battı* (segâh). [M]

***PARSONS** (Talcott), amerikalı sosyolog. — (öl. Münih 1979). [L]

PARTİZDAT i. Sovyetler Birliği'nde resmi yayınları belirleyen terim. (M)

***PASADENA,** ABD'de (California) kent. — 113 000 nüf. Sanat müzesi. Elektronik sanayii. (L)

***PASAPORT** i. — ANSİKL. Huk. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra çıkarılan 25 şubat 1981 tarih ve 2418 sayılı kanunla, genel hukuki düzenlemelere paralel olarak, 15 temmuz 1950 tarih ve 5682 sayılı Pasaport Kanununun bazı maddeleri değiştirildi. Belirli durumlarda, türk vatandaşlarının yurt dışı seyahatlerine sınırlandırmalar ve yasaklamalar getirildi. Kanuna göre, Bakanlar Kurulu, savaş tehlikesi halinde yahut ülke güvenliğine veya sağlığına dokunan olağanüstü hallerde türk vatandaşlarının yabancı ülkelere gitmelerini kısmen ya da tamamen yasaklayabileceği gibi, siyasi ve ekonomik düşüncelerle sadece belli ülkeler için geçerli pasaport düzenlenmesine de karar verebilir. Yabancı ülkelerde bulunan türk vatandaşlarından Türkiye'de haklarında bir suçtan dolayı kovuşturma yapılanlarla türk mahkemelerince mahkûm edilmiş bulunanların, Adalet Bakanlığı'nın talebi üzerine ya da muvafakatıyla pasaportları iptal edilir ve yalnız Türkiye'ye dönmeleri için ve veriliş tarihinden en fazla bir ay içinde kullanılmak şartıyla seyahat belgesi verilir. Genel emniyet nezaretinde bulunanlara, yabancı ülkelere gitmeleri mahkemece yasaklananlara, yabancı ülkelerde geçinme imkânı bulunduğunu ispat edemeyenlere, yurttan ayrılmalarına genel güvenlik bakımından sakınca bulunduğu İçişleri Bakanlığı'nca tespit edilenlere, vergi borcu olduğu pasaport vermeye yetkili makamlara bildirilenlere, ayrıca, Atatürk aleyhine ve devletin şahsiyetine karşı suç işlemekten, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar ve Diğer Aletler Hakkındaki Kanun'un silah ve mermi kaçakçılığına ilişkin hükümlerine aykırı hareketle bulunmaktan; zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan; bunlar dışında ağır hapis cezasını gerektiren başka suçlardan; Türk Ceza Kanunu'na göre siyasi ve ideolojik suçlardan sanık bulunanlara, haklarında bu suçları nedeniyle verilecek takipsizlik, beraat ya da düşme kararları kesinleşinceye; mahkûm olanlara da infazı gereken mahkûmiyetleri tamamlanıncaya kadar pasaport ya da seyahat belgesi verilmez. Yurt dışında kalmalarında genel güvenlik bakımından sakınca bulunduğu saptananların süresi dolan pasaportları yenilenmez. (M)

PASAY, Filipinler'de kent. Manila'nın banliyösü. 286 497 nüf. (L)

PASİFİK Adaları, Büyük Okyanus'da, Birleşmiş Milletler vesayetinde, ABD'nin yönetiminde bölge. 2 050 km² (lagünlerle birlikte 22 043 km²), 133 732 nüf. Yönetim merkezi: *Saipan* (Kuzey Mariana adalarında). Genellikle Mikronezya* adıyla bilinen adalar ve atoller 9 milyon km²'ye yaklaşan bir alanı kaplar ve 3 ana gruba ayrılır: Caroline, Marshall ve Mariana adaları.

Adalar, ABD içişleri bakanının yetkisi altındadır. Bu yetkiyi içişleri bakanlığına bağlı ve ABD cumhurbaşkanınca atanan yüksek düzeyde bir görevli kullanır. 1976'da yürürlüğe giren yeni bir düzenlemeyle, bu görevlinin yetkileri, BM Vesayet Konseyi'nin siyasetini uygulamakla sınırlandırıldı. 1978'de Mikronezya Vesayet Bölgesi Kongresi feshedildi. 12 haziran 1978'de yapılan referandum sonucunda 6 adadan 4'ü Mikronezya Federe Devletleri (MFD) kurulması lehinde oy kullandı. 10 mayıs 1979'da yeni federasyon resmen kuruldu. Yeni statüye göre ABD, 15 yıl boyunca para yardımını sürdürecek ve savunma sorumluluğu devam edecekti. 11 mayıs 1979' da Tosiwo Nakayama federasyon bakanı seçildi. Marshall ve Palau adalarında yapılan halk oylamasında ise, MFD'ye üyelik reddedildi. ABD hükümeti, ekim - kasım 1980'de Marshall adaları hükümeti, Mikronezya Federe Devletleri ve Belau hükümeti ile anlaşmalar imzaladı. ABD ile yeni uluslar arasında bir «serbest birlik durumu» sağlayan bu anlaşmalara göre ABD, bölgede askeri sorumluluk üstlendi. (M)

***PASİNLER,** Erzurum ilinde ilçe. — 61 984 nüf. 83 köy. İlçe merkezi 19 725 nüf. (1980). [M]

***PASTO** ya da **SAN JUAN DE PASTO,** Kolombiya'da kent ve Narino yönetim bölgesinin merkezi. — 113 000 nüf. (L)

PAŞAKÖY, Yozgat ilinde, Şefaatli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 176 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PATAN,** Nepal'de kent. — 400 000'i aşkın nüf. (Bhatgaon ile birlikte). [L]

***PATATES** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975' ten sonraki dönemde ortalama 180 000 ha' lık alanda patates tarımı yapıldı. Üretimin yıllara dağılımı ise şöyleydi: 1976'da 2 850 000 t, 1977'de 2 800 000 t, 1978'de 2 750 000 t, 1979'da 2 870 000 t, 1980'de 3 000 000 t ve 1981'de 3 000 000 t. 1981'de en çok patates üreten iller ve üretimleri ise şöyleydi: Niğde 381 200 t, Nevşehir 322 302 t, İzmir 238 410 t, Erzurum 158 312 t, Trabzon 120 500 t, Ordu 114 900 t, Afyon 100 000 t. (M)

***PATERSON,** ABD'de (New Jersey) kent. — 145 000 nüf. (L)

***PATİALA,** Hindistan'da (Pencap) kent. 152 000 nüf. (L)

***PATNA,** Hindistan'da kent ve Bihar'ın merkezi. — 473 000 nüf. (L)

***PATNOS,** Ağrı ilinde ilçe. — 59 002 nüf. 86 köy. İlçe merkezi 18 184 nüf. (1980). [M]

***PATRAS,** Yunanistan'da liman kenti. — 120 847 nüf. (L)

***PAU,** Fransa'da Pyrénées - Atlantiques yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 85 860 nüf. Üniversite. Besin sanayii. (L)

***PAULUS VI** (Giovanni Battista MONTINI), 1963 - 1978 arasında papa. — (öl. Cartel Gandolfo, İtalya 1978). [L]

***PAVİA,** İtalya'da kent ve Lombardia' da il yönetim merkezi. — 87 000 nüf. (L)

***PAVLODAR,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 258 000 nüf. (L)

***PAWTUCKET,** ABD'de (Rhode - Island) kent. — 77 000 nüf. (L)

***PAYAMLI,** Urfa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 634 nüf., 29 köy. Bucak merkezi *Dolunay*, 222 nüf. (1980). [M]

***PAYAS,** Hatay ilinde, Dörtyol ilçesine bağlı Yakacık bucağının (Bk. *Ek 2*) eski adı. (M)

***PAYSANDU,** Uruguay'da kent. — Kenar semtleriyle birlikte 81 000 nüf. (L)

***PAZAR,** Ankara ilinde, Kızılcahamam ilçesine bağlı bucak. — 5 029 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 519 nüf. (1980). [M]

***PAZAR,** Rize ilinde ilçe. — 47 950 nüf., 54 köy. İlçe merkezi 10 206 nüf. (1980). [M]

***PAZAR,** Tokat ilinde, Turhal ilçesine bağlı bucak. — 18 955 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 4 694 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PAZARCIK,** Bulgaristan'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 55 000 nüf. Kauçuk ve elektrik sanayii. (L)

***PAZARCIK,** Kahramanmaraş ilinde ilçe. — 89 757 nüf., 92 köy. İlçe merkezi 20 015 nüf. (1980). [M]

PAZARKAYA (Yüksel), türk şair ve yazarı (İzmir 1940). Liseyi İzmir'de bitirdikten sonra Federal Almanya'ya gitti (1958), Stuttgart Üniversitesi'nde kimya öğrenimi gördü. Edebiyat doktoru unvanını kazandıktan sonra 1972'de Stuttgart Halk Yüksek Okulu Yabancı Diller bölümü başkanlığına getirildi. 1980 sonundan beri *Anadil* adlı edebiyat dergisini çıkarmaktadır. 1960' ta Türkiye ve Almanya'daki çeşitli dergilerde şiirleri, hikâyeleri, eleştiri ve inceleme yazıları, çevirileri yayımlanmaya başladı. Günümüz türk şiirini Almanya'da tanıtmak amacıyla tanıtma - inceleme yazıları ve antolojiler yayımladı. Hikâyelerinde, daha çok Almanya gözlem ve yaşantılarından yola çıktı. Başlıca eserleri: *Ohne Bahnhof* (Bekleyen Tren, 1967'de Stuttgart Teknik Üniversitesi Tiyatrosu'nca oynandı), *Koca Sapmalarda Biz Vardık* (şiir-

Fot. X (3) [MEYDAN]

ler, 1968), *Umut Dolayları* (şiirler, 1969), *Aydınlık Kanayan Çiçek* (şiirler, 1974), *İncindiğin Yerdir Gurbet* (şiirler, 1979), *Orhan Veli Kanık* (inceleme ve şiir çevirileri 1966), *Moderne Türkisch Lyrik* (Çağdaş Türk Şiiri), 1971), *Behçet Necatigil, Gedichte* (inceleme ve şiir çevirileri, 1972), *Oturma İzni* (hikâyeler, 1977), *Yaban Sıla Olur mu* (hikâyeler, 1979), *Saat Ankara* (şiirler, 1981), *Rosen im Frost* (Zemheri Gülleri, 1982; Almanca şiirler), *Sen Dolayları* (şiirler, 1983). [M]

***PAZARKÖY,** Bolu ilinde, Mengen ilçesine bağlı bucak. — 5 254 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 789 nüf. (1980). [M]

***PAZARKÖY,** Çanakkale ilinde, Yenice ilçesine bağlı bucak. — 9 632 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 757 nüf. (1980). Belediye. (M)

PAZARLAR, Kütahya ilinde, Simav ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 150 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PAZARÖREN,** Kayseri ilinde, Pınarbaşı ilçesine bağlı bucak. — 13 653 nüf. 33 köy. Bucak merkezi 1 405 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PAZARYERİ,** Bilecik ilinde ilçe. — 16 618 nüf., 24 köy. İlçe merkezi 5 977 nüf. (1980). [M]

PAZARYOL, Erzurum ilinde, İspir ilçesine bağlı bucak, 13 225 nüf., 36 köy. Bucak merkezi *Pazaryolu.* 2 462 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PECK** (Gregory), amerikalı sinema oyuncusu. — Oynadığı son filmler arasında şunlar sayılabilir: *Kehanet* (The Omen), *Mac Arthur, Vahşetin Çocukları* (Boys from Brazil) [1978], *The Sea Woldes* (Deniz Kurtları) [1980]. 1984'te TRT televizyonunda gösterilen *Mavi ve Gri* (Blue and Gray) adlı televizyon dizisinde Abraham Lincoln'ü canlandırdı. (M)

***PECKİNPAH** (Sam), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleriyle de ustalığını kanıtladı ve beğeni topladı: *The Killer Elite* (Seçkin Katiller) [1975], Şeref Madalyası (*Cross of Iron*) [1977], Konvoy (*Convoy*) [1978]. (L)

***PECS,** Macaristan'ın güneyinde kent. — 170 000 nüf. (L)

***PEÇENEK,** Ankara ilinde, Çamlıdere ilçesine bağlı bucak. — 7 864 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 1 133 nüf. (1980). [M]

***PEGU,** Birmanya'da kent. — 135 000 nüf. (L)

***PEHLEVİ** ya da **BENDER PEHLEVİ,** İran İslam Cumhuriyeti kurulduktan sonra adı Bender Enzeli olarak değiştirildi. Bk. BENDER ENZELİ. (M)

***PEHLEVİ** (Muhammed Rıza Şah), İran şahı. — (öl. Kahire 1980). 1973'de petrol fiyatlarının birkaç kat artması, İran'ın gelirlerini de önemli ölçüde arttırdı. Şah, ülkesini Ortadoğu'nun en güçlü devleti yapmak amacıyla bu gelirleri askeri harcamalara yöneltti. Irak lideri Saddam Hüseyin'le anlaşarak, Irak'taki ayrılıkçı kürtleri desteklememek karşılığında Şattülarap'ın yarısına el koydu; ayrıca İran Körfezi'ndeki küçük adaları işgal ettirdi, hatta, Umman emirine, gerillalara karşı savaşta yardım için asker gönderdi. Bunların yanı sıra, içerde artan muhalefeti sindirmek için, sıkı bir polis rejimi uyguladı. Araplara karşı İsrail'i destekledi. Ülkesinde, halk yığınlarının huzursuzluğu ve özellikle mollaların muhalefeti giderek arttı. Öteki özgürlükçü kesimlerin de Humeyni'ye katılması sonucunda, 16 ocak 1979'da ülkesini terk etmek zorunda kaldı. Tüm mallarına el kondu. ABD, sığınma isteğini kabul etmedi. Bunun üzerine Mısır'a sığındı. İran'da İslam Cumhuriyeti kurulunca tahtına dönme olasılığı tümüyle ortadan kalktı. 27 temmuz 1980'de Mısır'da hastalanarak öldü. (M)

***PEHLİVANKÖY,** Kırklarelinde ilçe. — 7 688 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 2 883 nüf. (1980). [M]

PEHLİVANLI (Rahmi), türk ressamı (Keskin 1926). Resim yeteneğini 1952'den sonra kendi çalışmasıyla geliştirdi. Özellikle devlet adamlarının portreleriyle ün kazandı. Türkiye cumhurbaşkanlarından Celâl Bayar, Cevdet Sunay ve Kenan Evren'in; yabancı olarak Tunus, Nijerya, Kenya, Zambia, Sudan, İrlanda, Portekiz ve Mısır devlet başkanlarının, Etyopya imparatoru Haile Selasiye'nin, İngiltere, Malta ve Hindistan başbakanlarının portrelerini yaptı (1954 - 1982). Pehlivanlı, Côte D'Azur' de düzenlenen Uluslararası portre ressamları yarışmasında birincilik ödülü kazandı (1968). Eserlerinden derlenmiş bir albüm İtalya'da yayınlandı (1969). Tablolarının bir bölümü Avrupa, Afrika, Ortadoğu müzelerinde sergilendi. IV. Murat portresi Topkapı Sarayı Müzesi'ne alındı. 1926 - 1938 yıllarında Türkiye'ye gelen yabancı devlet adamlarını Atatürk'le birlikte gösteren 16 tabloluk bir resim dizisi Anıtkabir Müzesi'ne kondu (1978). Pehlivanlı yurt dışında çalışmadığı zamanlar tablolarını Ankara-daki stüdyosunda yapmaktadır. (M)

***PEKALONGAN,** İndonezya'da kent. — 112 000 nüf. (L)

***PEKER** (Orhan), türk ressamı. — 1978'de İstanbul'da öldü. Ankara'da Alman Kitaplığı (1975), Artisan (1977, 1978), İstanbul' da Tiglat (1977), Bedri Rahmi (1978) galerilerinde yeni sergileri açıldı. (M)

***PEKİN,** Çin'in başkenti. — 8 000 000 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 9 029 000 nüf.). [L]

PEKİNEL Kardeşler (Güher ve Süher), türk piyano ikilisi. İkiz kardeş olan Pekinel'ler 1956'da İstanbul'da doğdular. Her ikisi de Ferdi Statzer'den piyano öğrenmeye başladı. Altı yaşında ilk konserlerini verdiler. Daha sonra Frankfurt Yüksek Müzik Okulu'nda, Philadephia Curtis ve New York Julliard Müzik Okullarında yeteneklerini geliştirdiler. Türkiye'de ve yurt dışında verdikleri ikili konserlerle ün kazandılar, uluslararası ödüllerle onurlandırıldılar. (M)

PEKKAN (Ajda), türk kadın hafif müzik şarkıcısı ve sinema oyuncusu (İstanbu 1946). Çamlıca Kız Lisesi'nde bir süre okudu. İlham Gencer orkestrasında solist olarak müzik yaşamına atıldı. 1963'te «Ses» dergisinin düzenlediği bir yarışmada birinci olduktan sonra sinemaya geçti (ilk filmi *Şıpsevdi*). 1968'e değin 40 dolayında filmde oynadı. Bu tarihten sonra yeniden şarkıcılığa başladı. Hafif Batı müziğinin sevilen parçalarını Türkçe sözlerle söyleyerek üne kavuştu. 1980'lere doğru bu türün en önde gelen şarkıcılarından biri oldu. Yurt dışındaki konserleriyle de ilgi derledi. Apollonia, Barcelona ve Eurovision şarkı yarışmalarında Türkiye'yi temsil etti. Başlıca filmleri: *Sevdalı Kabadayı* (1965), *Taçsız Kral* (1965), *Düğün Gecesi* (1966), *Harun Reşid'in Gözdesi* (1966). [M]

PEKUYSAL (Suna), türk sinema ve tiyatro oyuncusu (İstanbul 1933). İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın şan ve bale bölümlerinde eğitim gördü. Sahneye ilk kez Eminönü Halkevi'nde çıktı (1947). Ertesi yıl İstanbul Şehir Tiyatroları kadrosuna girdi. Burada 1981'e değin birçok oyunda rol aldı. *Tırpan* (1980) adlı oyundaki kompozisyonuyla üç ödül birden kazandı. Asıl ününü filmlerde canlandırdığı, «çaçaron, dünyayı parmağında oynattığına inanan mahalle kadını» tiplemesiyle elde etti. Aynı tipi, TV'de çeşitli skeç ve parodilerde de canlandırdı. 1980'lerde *Gece-ye Selam, Sait Hopsait, Nükhet Duru Show* adlı müzikallerde de rol aldı. Başlıca filmleri: *Kanlarıyla Ödediler* (1955, ilk filmi), *Yaprak Dökümü* (1958), *Mahallenin Sevgilisi* (1960), *Otobüs Yolcuları* (1961), *Yedi Kocalı Hürmüz* (1963), *Kötü Tohum* (1963), *Yalnız Değiliz* (1964), *Yalancının Mumu* (1965), *Sarı Öküz Parası* (1972), *İki Süngü Arasında* (1973), *Yaşar Ne Yaşar Ne Yaşamaz* (1974). [M]

PELİTKÖY, Balıkesir ilinde, Burhaniye ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 620 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PELLİCER** (Carlos), meksikalı şair. — (öl. Mexico 1977). [L]

***PELOTAS,** Brezilya'da (Rio Grande do Sul) liman kenti. — 208 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***PEMATANG SİANTAR,** İndonezya'da kent. — 129 000 nüf. (L)

***PEMBA,** Tanzaniya kıyıları açığında mercan adası. — 984 km², 164 243 nüf. (L)

Pehlevi ailesi ve başkan Sedat, Muhammet Rıza Şah PEHLEVİ'nin cenaze töreninde

PENANG (esk. **GEORGE* TOWN**). Malezya'da (Malaysia) kent ve Penang adasının merkezi. — 269 603 nüf. (L)

***PENCAP** ya da **PENCAB,** Hindistan ve Pakistan'da bölge. — Pencap eyaleti (Hindistan), 50 362 km², 16 669 755 nüf. Pencap bölgesi (Pakistan), 206 012 km², 40 000 000 nüf. (L)

***PENDİK,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 48 219 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PENG-PU.** Bk. BENGBU.

***PENKİ.** Bk. BENXİ.

***PENN** (Arthur), amerikalı film yönetmeni. — 1974'den sonra şu filmleri çevirdi: *Night Moves* (Gece Kaçışı) [1975], *Bozgun* (The Missouri Breaks) [1976], *Altered States* (Durumlar Değişti) [1978]. Son filmi *Four Friends*'de (Dört Arkadaş) [1981], ABD'ye giden yugoslav göçmenler konusunu işledi. (L)

Ajda PEKKAN

***PENNSYLVANİA,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 117 412 km², 11 866 728 nüf. Maden kömürü üretimi 80 Mt'u aşar ve çok önemli bir demir-çelik sanayiini (30 Mt çelik) besler. (L)

***PENZA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent .— 443 000 nüf. (L)

PENZİAS (Arno), amerikalı fizikçi (Münih 1933). Öğrenimini New York'da tamamladıktan sonra, Columbia Üniversitesi'nde fizik doktorası yaptı (1962). Askerlik hizmetinden sonra, 1961'de New Jersey'de Bell Telephone laboratuvarlarına girdi ve iletişim bölümünde çalıştı. 1972'de radyoteknik araştırmalar bölümünün yöneticiliğine atandı. 1974'den beri radyoastronomi araştırmaları laboratuvarını yönetmektedir. Amerikalı meslekdaşı Robert Wilson ile birlikte 1964'de, Bell Telephone'un uyduyla haberleşme sağlayan tesislerini kullanarak, Gökada düzleminden uzak bölgelerde, Gökada'dan yayılan dalgaların şiddetini ölçmeye girişti. Atmosferin ve alıcı aygıtın yarattığı gürültüyü ortadan kaldırmayı başaran iki bilgin, Gökada'nın çeşitli ışınımları yanında, tüm gözlem doğrultularında aynı olan ve zamana ve mevsime göre değişmeyen 7,35 sm dalga boyunda bir ışınım bulunduğunu saptadılar. Hiçbir yön değişikliği olmaması, dalgaların sabit bir kaynaktan gelmediğini, tüm evreni kapladığını ortaya koyuyordu. Dalgaların boyu, fizikçilerin «kara cisim» diye adlandırdıkları, 3,5 K'lik (Kelvin; mutlak sıfırın üstünde) sıcaklıktaki kapalı bir kuşakta hüküm süren ışınımın dalga boyuna tekabül ediyordu. İzotrop (her yönde aynı) evrensel bir ışınımın varlığı daha önce birçok fizikçi tarafından evrenin genişlemesinin bir sonucu diye öne sürülmüştü. Başlangıçtaki patlamadan (big bang) sonraki ilk saniye dilimleri içinde meydana gelen ateş küresi, 100 milyar derecenin üstünde fotonlardan ve başka taneciklerden oluşmaktaydı. Giderek genleşen evren zamanla soğudu. Demek ki Penzias ve Wilson'un gözlemledikleri bu ışınım, ilk cehennemi ateşin bir kalıntısıdır. Penzias ve Wilson bu yorumu başarıyla geliştirerek ince ölçümler yaptılar. Fizik bilimine bu alanda yaptığı katkılardan dolayı Penzias, 1978 Nobel Fizik Ödülü'nü, meslekdaşları Piotr Kapitza* (*Ek 2*) ve Robert Wilson* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

Suna PEKUYSAL

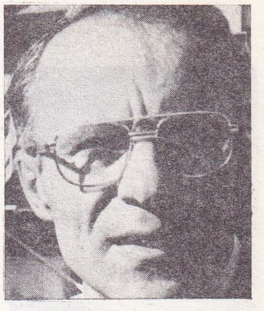

Arno PENZIAS

***PEORİA,** ABD'de (İllinois) kent. — 127 000 nüf. (L)

***PEREİRA,** Kolombiya'da (Caldas yönetim bölgesi) kent. — 224 000 nüf. (L)

Foto. El Koussy/Syma (LAROUSSE); Günaydın arşivi (2) [MEYDAN]; Keystone (LAROUSSE)

*PEREİRA DOS SANTOS (Nelson), brezilyalı film yönetmeni. — 1977'de Jorge Amado'nun bir romanına dayanarak, Bahia'nın coğrafî, kültürel ve dinsel çevresi içinde gelişen *Mucizeler Dükkânı* adlı filmi çevirdi. (L)

Şimon PERES

*PERES (Şimon), israilli siyaset adamı. — 1977'de, istifa eden İzak Rabin'in yerine İsrail İşçi Partisi'nin (MAPAİ) başkanlığına getirildi. 18 aralık 1980'de bu görevi uzatıldı. 30 haziran 1981'de yapılan seçimlerde partisi başarılı olduysa da, koalisyon hükümeti kurmayı başaramadı. Lübnan'da uygulanan savaş yöntemini eleştirdi. Filistin sorununun askeri yollarla değil, siyasi yollarla çözülmesi gerektiğini savundu. (M)

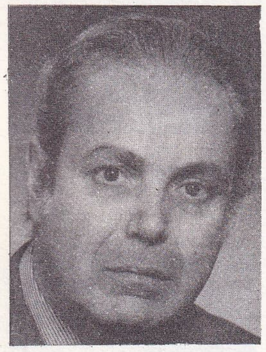
Javier PEREZ DE CUELLAR

PEREZ DE CUELLAR (Javier), perulu diplomat (doğ. 1920). Hukuk öğreniminden sonra, diplomat ve elçi olarak İsviçre'de ve 1969-1971 arasında Sovyetler Birliği'nde görev yaptı. 1971-1974 arasında Birleşmiş Milletler'de misyon şefi, 1981 yılına kadar da genel sekreter yardımcısı oldu. 1976'da özel elçi olarak Kıbrıs'ta arabuluculuk yaptı. 1979'da Sovyet askeri güçlerinin Afganistan'dan geri çekilmeleri için girişimlerde bulundu. 15 aralık 1981'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda Waldheim'ın yerine genel sekreterliğe seçildi ve 1 ocak 1982'de göreve başladı. Mayıs-haziran 1982' de Büyük Britanya ile Arjantin arasında Falkland adaları nedeniyle çıkan anlaşmazlıkta arabuluculuk yaptı. Cuellar her fırsatta tüm devletleri, vakit kaybetmeksizin «silahlanma yarışı çılgınlığına» son vermeye çağırmaktadır. (M)

***PEREZ RODRİGUEZ** (Carlos Andrés), venezuelalı devlet adamı. — Aralık 1978' de yapılan başkanlık seçimlerinde anayasa gereğince yeniden aday olamadı ve görevini mart 1979'da Hıristiyan-Demokrat Parti'nin sol kanadının adayı Luis Herrera Campins'e devretti. (L)

Peride CELAL

***PERİDE CELAL,** türk romancısı. — 1970' ten sonraki dönemde, türk roman ve hikâyeciliğinin gelişim çizgisi üstünde eserler verdi. *Üç Yirmidört Saat* (1977) adlı son romanıyla Sedat Simavi Vakfı 1977 Edebiyat Ödülü'nü F. H. Dağlarca ile paylaştı. *Jaguar* (1978) ve *Bir Hanımefendinin Ölümü* (1981) adlı kitaplarında son dönem hikâyelerini topladı. (M)

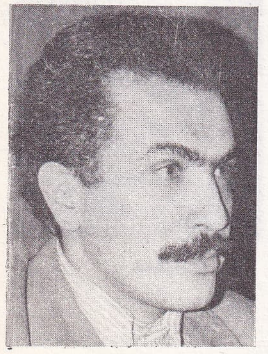
Doğu PERINÇEK

PERİNÇEK (Doğu), türk siyaset adamı (Gaziantep 1942). Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi (1964). Aynı fakültenin Kamu Hukuku kürsüsünde asistan oldu, 1968'de doktorasını verdi. 1965'ten sonra sosyalist eylemlere katıldı, bir süre Türkiye İşçi Partisi'nde çalıştı. 1968'de Fikir Kulüpleri Federasyonu başkanı oldu. Aynı yıl Aydınlık dergisinin, 1969'da İşçi-Köylü Gazetesi'nin yayın çalışmalarına katıldı. 12 Mart döneminde tutuklandı, Türkiye İhtilalci İşçi Köylü Partisi dâvası sanığı olarak yargılandı, 20 yıl hapse mahkûm edildi. 1974'te genel aftan yararlanarak cezaevinden çıktı. 1978'de 34 arkadaşıyla birlikte Türkiye İşçi Köylü Partisi'ni (TİKP) kurdu ve parti başkanlığına getirildi. Aydınlık gazetesinde başyazılar yazdı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra partisi kapatılan Perinçek tutuklandı ve partisiyle ilgili davada yargılanarak 12 yıla hüküm giydi.

Yayınladığı kitaplardan bazıları: *Faşizm Halkın Mücadelesini Durduramaz* (1975), *Kıvılcımlı'nın Burjuva Devlet ve Ordu Teorisinin Eleştirisi* (1975), *Kıbrıs Meselesi* (1976), *Sosyal Emperyalizme ve Revizyonizme Karşı 1970'de Açılan Mücadele* (1976), *Kemalist Devrim* (1977). [M]

PERİTELEVİZYON i. (fr. *péritélévision*). Bir televizyon alıcısına takılarak kullanılan çeşitli aygıtların (magnetoskop vb.) genel adı. (L)

***PERM,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 999 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***PERNAMBUCO,** Kuzeydoğu Brezilya'da eyalet. — 5 167 000 nüf. (L)

***PERNİK,** Bulgaristan'da kent. — 76 000 nüf. Linyit sanayii. 1949'da adı Dimitrovo olarak değiştirildiyse de 1962'de yeniden Pernik oldu. (L)

***PERON** (Maria Estela, Isabel **MARTİNEZ** - denir), arjantinli kadın siyasetçi. — 23 haziran 1976'da tutuklandı ve tüm siyasal haklarından yoksun bırakıldı. Aralık 1978'de kamu yararına aykırı davranmaktan 6 yıl, mart 1981'de de mali yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle 8 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 6 temmuz 1981'de, 5 yıl hapis yattıktan sonra serbest bırakıldı ve İspanya'ya gitti. Eylül 1983'de devlet başkanı tarafından affedildi ve siyasal faaliyetlerini yasaklayan mahkeme kararı kaldırıldı. Ekim 1983 seçimlerinden sonra ülkesine döndü. (L)

Pershing II. Bk. FÜZE (*Ek-2*).

***PERŞEMBE,** Ordu ilinde ilçe. — 48 311 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 7 263 nüf. (1980). [M]

***PERŞEMBE,** Zonguldak ilinde, Çaycuma ilçesine bağlı bucak. — 22 600 nüf., 23 köy. Bucak merkezi *Hacıkadı*, 1 342 nüf. (1980). [M]

***PERTEK,** Tunceli ilinde ilçe. — 21 562 nüf., 47 köy. İlçe merkezi 4 394 nüf. (1980). [M]

***PERTH,** Avustralya'da kent ve Batı Avustralya eyaletinin merkezi. — 883 600 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

PERTİNİ (Sandro), italyan devlet adamı (Stella, Liguria 1896). Hukuk ve sosyal bilimler öğrenimi gördü. I. Dünya Savaşı'nda subay olarak görev yaptı. Savaştan sonra Sosyalist Parti'ye girdi. 1925'de hapis cezasına çarptırıldı ve cezaevine girdi. Daha sonra Jean Gauvin takma adıyla Fransa'ya sığındı. 1927'de İtalya'ya döndü ve toplam 15 yılını cezaevinde geçirdi. Ağustos 1943'de özgürlüğüne kavuştu ve Sosyalist Parti'yi yeniden örgütleyerek Roma'daki direniş hareketini canlandırdı. Ekim 1943'de naziler tarafından tutuklandı ancak birkaç gün sonra kaçtı; önce Floransa'ya, sonra Roma'ya giderek Kuzey İtalya'nın bağımsızlığı mücadelesini başlattı. II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Sosyalist Parti'nin yayın organı Avanti'nin yöneticiliğini üstlendi. 1953'de Cenova'dan milletvekili seçildi. 1963'de Millet Meclisi'nin vekâleten başkanlığını, 1968 - 1976 arasında ise başkanlığını yaptı. 8 temmuz 1978'de cumhurbaşkanlığına seçildi. Ağır siyasal bunalımların üstesinden gelerek ülkesinde başarı kazanan Pertini, nükleer silahların yasaklanmasını sonuna kadar savunmasıyla uluslararası alanda da tanındı. (L)

Sandro PERTINI

***PERU,** Güney Amerika'da Pasifik Kıyısında devlet. — 18 280 000 nüf.

TARİH
askeri yönetim

Peru'da bir sosyal karışıklık dönemini hep bir baskı dönemi izledi ve bu durum huzursuzluğu daha da artırdı. Askeri cuntanın aldığı, tarım reformu, ekonominin kilit sektörlerinin millileştirilmesi, yabancı işletmelerin kamulaştırılması gibi önlemler de huzursuzluğun üstesinden gelemedi.

1975 şubatında Lima'da bir ayaklanma patlak verdi: Aylıklarının arttırılmasını ve çalışma koşullarının iyileştirilmesini isteyen sivil muhafızların grevi bu ayaklanmanın başlangıcı oldu. Ordu, sivil muhafızların kışlasına saldırınca, göstericiler kenti işgal ettiler. Mağazalar yağma edildi. Arabalar ateşe verildi. Ordu birlikleri, düzeni sağlamak için ateş açtılar; yüz kadar insan öldü. 29 ağustosta, sessiz bir darbe, sonucunda, general Juan Velasco Alvarado devrildi ve general Françisco Morales Bermudez cumhurbaşkanı oldu. Amacı «devrimi sürdürmek» idi. Fakat, karışıklık, özellikle maden ve metalurji sektöründe sürüyordu. Cuntanın aldığı sert önlemler, hoşnutsuzluğu daha da arttırdı ve yeni grevler patlak verdi. Gerçekte, ordudaki ilerici ve muhafazakâr iki eğilim çatışmaktaydı. Hükümetin hareket alanı dardı. Ağır bir ekonomik bunalımla karşılaşan hükümet, 1 temmuz 1976'da, Peru parasında yüzde 44'lük bir devalüasyon ve benzin fiyatına yüzde 117'lik zam yapmayı kararlaştırdı. Bu karar, ayaklanmalara ve grevlere yol açtı. Sonunda, hükümet, sıkıyönetim ilan etti. Kısa bir süre sonra, Chorrillos askeri okulu kumandanı ve sağcı düşünceleriyle ünlü general Carlos Bobbio Centurion'un önayak olduğu bir askeri darbe girişimi (9 temmuz 1976) başarısızlığa uğradı. 16 temmuz 1976'da, hükümet başkanı ve kara ordusu kurmay başkanı general Fernandez Maldonado, muhafazakâr subayların ve iş çevrelerinin baskısıyla iktidardan uzaklaştırıldı. Yerine general Guillermo Arbulu getirildi. «Düzeni sağlamak» için birtakım önlemler alındı: Grevler yasaklandı; balıkçılık sanayii kısmen özel sektöre devredildi; yabancı petrol şirketlerine petrol arama izni verildi; işletmelerde ortaklaşa yönetim kaldırılarak işçinin katılma payı sınırlandırıldı; özel sektör için teşvik tedbirleri getirildi.

Ne var ki, 1977'de, Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) zorlamasıyla uygulamaya konan deflasyonist politika, sendika çevrelerinde olduğu kadar askerler arasında da hoşnutsuzluğa yol açtı. Ekonomi bakanı Walter Piazza istifaya zorlandı, yerine general Alcibiades Saenz getirildi. Ama o da durumu düzeltemedi. Lima'da genel grev patlak verdi. Sonunda, genel grev kanlı çatışmaya dönüştü. Hükümetin genel greve karşı tutumu çok sert oldu; 500 sendikacı tutuklandı, anayasal güvenceler kaldırıldı, basına sansür kondu.

Bununla birlikte, cumhurbaşkanı general Morales Bermudez, sivillerin yönetime dönüşünü hazırlama görevini üstlenecek bir kurucu meclisin 1978'de seçileceğini açıklayarak politik bir yumuşama havası yarattı.

IMF'nin baskılarına boyun eğen hükümet, ekim 1977'de bir dizi sert önlem aldı: Peru parası yine devalüe edildi, doğrudan ve dolaylı vergiler ağırlaştırıldı.

1978 yılı başlarında, iki genel grev patlak verdi. 22 mayısta başlayan genel greve, zorunlu ihtiyaç maddelerine yüzde 60 zam yapılması neden oldu. Bunun üzerine, yeniden sıkıyönetim ilan edildi ve baskı önlemleri 20'den fazla ölümle sonuçlandı.

18 temmuz 1978 seçimlerinden sonra, 28 temmuzda kurucu meclis çalışmalarına başladı. Amerikan Devrimci Halk Birliği (ADHB) seçimlerde, meclisteki 100 sandalyenin 37'sini, Hıristiyan Halk Partisi (HHP) 25'ini, İşçi, Köylü, Öğrenci ve Halk Cephesi ise 12'sini elde etti.

12 temmuz 1979'da yeni anayasanın resmen ilanı, askeri hükümetin itirazlarıyla karşılandı. Başkan Morales Bermudez, yeni anayasayı yürürlüğe koymamayı kararlaştırdı. 1968'den bu yana iktidarda bulunan askeri yönetime, 1980 genel seçimlerinde son verilmesi gerektiğini duyurdu. Gerçekten, 18 mayıs 1980'de yapılan seçimler sonucunda merkez sağ parti niteliğindeki Hıristiyan Halk Partisi'nin (HHP) lideri eski devlet başkanlarından Fernando Belaunde* Terry, oyların yüzde 43,6'sını alarak cumhurbaşkanı seçildi. Böylece Peru'da iktidar sivil yönetime geçti.

sivil yönetim

28 temmuz 1980'de göreve başlayan Belaunde Terry, 9 yıllık sürgünden 1977'de ülkesine dönen Expresso gazetesinin eski yöneticisi Manuel Ulloa'yı başbakanlığa getirdi. Ulloa, aynı zamanda maliye ve ticaret bakanı da oldu. Terry'nin yaptığı ilk işlerden biri, askeri yönetimin millileştirdiği tüm gazeteleri eski sahiplerine geri vermek oldu. Ülkenin ekonomik durumu yine bozuktu. Dış borçlar 7 milyar doları buluyordu. Özellikle yüksek enflasyon nedeniyle, halkın alım gücü çok zayıflamıştı. Muhafazakâr eğilimli Hıristiyan Halk Partisi'nin (HHP) desteklediği Belaunde Terry, görevi sırasında 1 milyon kişiye yeni iş alanı açacağına ve 1970'li yılların başında

Foto. AP (LAROUSSE) ; Günaydın arşivi (2) ; X (MEYDAN) ; Fabian/Sygma (LAROUSSE)

askeri yönetimin başlattığı reformları hafifleteceğine söz verdi; sınır bölgelerinin kalkınmasına öncelik tanıdı.

12 yıllık aradan sonra, 12 ağustos 1980' de Parlamento yeniden göreve başladı. Belaunde Terry, daha açılış oturumunda, kendi isteği doğrultusunda yasalar koydurabilmek için geniş yetkiler istedi. HHP' nin desteğiyle, parlamentodaki 240 üyeden 134'ünün onayını elde etti.

Ayrıca, sosyal demokrat eğilimli ADHB'nin 13. Kongresinde, partinin sağ kanadı da hükümete katıldı.

Ağustos 1980 sonunda patlak veren bir dizi grev, polis örgütüyle ordunun bazı kesimlerinin öfkesini doğurdu. Halkın ve sendikaların hoşnutsuzluğunu gidermek için, bazı yüksek dereceli memurlar görevden alındı. Kasım 1980'de, 14 yıldan beri ilk olarak yapılan yerel seçimlerde sol partiler oyların yüzde 27'sini alarak güçlendiklerini ortaya koydular. Oyların yüzde 35'ini alan HHP, ülkenin en güçlü partisi olduğunu gene gösterdi. Buna karşılık ADHP, oyların ancak yüzde 16'sını alabildi. Şaşırtıcı olan, çekimser oyların yüzde 40 gibi yüksek bir oranı bulmasıydı.

Ocak 1981 sonunda Ekvador'la sınır anlaşmazlığı çıktı. Benzin ve yiyecek maddeleri fiyatlarının artması karşısında 4 büyük sendika genel grev çağrısında bulundu. İki ülke arasında ateşkes imzalanmasından sonra, toplumsal çalkantılar yine başgösterdi. Mayısta, hükümetin, sorumluluğunu maocu bir gruba yüklediği bir dizi suikast, gerilimi daha da arttırdı. Enflasyon yüzde 70'e ulaştı.

Ekvador'la çatışma

28 ocak 1981'de Condor sıradağlarında perulu ve ekvadorlu askerler arasında sınır çatışmaları patlak verdi. İki hükümet, birbirini çatışmaları başlatmakla suçladı. 5 günde birkaç kişi öldü, yaralananlar oldu. Anlaşmazlık, 1942'de bir savaş sonucunda Peru egemenliğine geçen 200 000 km^2'lik bir bölge için Ekvador'un hak iddia etmesi nedeniyle çıkmıştı. Amazon ormanında önemli petrol yataklarının bulunması, anlaşmazlığa yeni bir boyut kazandırdı. Washington'un girişimleri sonucunda 2 şubat 1981'de bir ateşkes imzalandı. Gözlemci bir heyet, ateşkesin uygulanmasını denetlemekle görevlendirildi. Ne var ki, anlaşmazlık giderilemedi.

İktidarının 1. yılında Belaunde Terry, muhalefetle diyalog kurmak için çaba gösterdi. Temmuz 1981'de solun 9 yöneticisini kabul etti. Ekonomik ve toplumsal konularda derin görüş ayrılıklarına rağmen partiler, tartışmaların «yapıcı» bir nitelik taşıdığını görüş birliğiyle kabul ettiler.

gerilla eylemleri

Ne var ki, eylül 1981'de durum yine ciddileşti. Hayat pahalılığı karşısında Perulu İşçiler Genel Konfederasyonu, genel grev çağrısında bulundu. Aynı anda başlayan bir dizi suikast, ülkeyi heyecana boğdu. Maocu *Sendero Luminoso* grubunun üstlendiği karakol baskını orduyu yeniden ayağa kaldırdı. 50 kadar silahlı militanın, Ayacucho eyaletinde Tambo polis karakolunu basması sonucunda üç kişi öldü, birçok kişi yaralandı.

Ordu, tüm bölgede gece sokağa çıkma yasağı ilan etti. Saldırı ve tutuklamalar birbirini izledi. Gözaltında tutulan bir öğrencinin ölümü, içişleri bakanını istifaya zorladı. Yerine bir general getirildi. Cumhurbaşkanı Terry, aşırı solla ordudaki sert unsurlar arasında güç bir denge kurmaya çalıştı. Eski cumhurbaşkanlarından general Alvarado'nun eski basın ataşesi gazeteci Augusto Zimmermann'ın şubat 1982'de tutuklanması, hükümet ile sol arasındaki kopukluğu daha da belirginleştirdi. Sendero Luminoso, 3 mart 1982'de yeni bir eyleme girişti: Makineli tüfekler ve bombalarla donanmış 150 militan, Ayacucho cezaevini basarak, 60 kadarı siyasal tutuklu olan 195 hükümlüyü serbest bıraktılar. Çatışmalar sırasında, 3'ü eylemi yönetenlerden olmak üzere 20 kişi öldü. Olayların ciddiyeti karşısında hükümet sıkıyönetim ilan etti. Cumhurbaşkanı Belaunde Terry, kendisini bekleyen tehlikelerden kurtulmak için, özellikle yabancı sermayenin desteğiyle ekonomik durumu düzeltmeye çalıştı.

26 ocak 1983'de, Peru'nun içine sürüklendiği şiddet ortamını dünya kamuoyuna duyurmak için Andlar'da Uchuraccay'a giden 8 gazeteci, gerillalara karşı mücadele eden özel güçlerden (Sinşiler), köye yaklaşan yabancıların öldürülmesi yolunda emir alan köylüler tarafından, yanlışıkla öldürüldüler. Sendero Luminoso gerillalarının kendilerine ihanet edenleri öldürmeleri, bazen de bütün bir köy halkını katletmeleri, 1983 boyunca da sürdü; 1 yıl içinde 1 500'den çok kişi yaşamını yitirdi. Gerillalar, cumhurbaşkanı Belaunde Terry'yi olağanüstü hal yasası ilanına ve orduyu müdahaleye zorlamak ve böylece yerlileri de isyana kışkırtmak için, eylemlerini aralıksız sürdürdüler. Sonunda ordu, general Noel kumandasında üç ilin denetimini ele geçirdi. Ancak, güvenlik kuvvetleri, harekât yeteneğini giderek artıran Sendero Luminoso içine sızma konusunda başarılı olamadı.

20 mayıs 1983'de gerillalar, ülkenin siyasi -askeri yönetim merkezi olan Ayacucho kentini ele geçirerek, Cuzco ve Lima'ya kadar uzandılar. 11 temmuz 1983'de dinamit ve makineli tüfeklerle ADHB merkezine saldırdılar: 3 kişi öldü, 32 kişi yaralandı. Şiddet eylemlerinin artması üzerine, bazı hükümet üyeleri, yüksek görevliler ve milletvekilleri, Sendero Luminoso ile diyalog kurmak istedilerse de, örgüt her türlü ilişkiyi reddetti. Cumhurbaşkanı Belaunde Terry, ordu kuvvetlerini takviye etme yolunu seçti. (M)

***PERUGİA,** İtalya'da kent ve Umbria'da il yönetim merkezi. — 138 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***PERVARİ,** Siirt ilinde ilçe. — 26 045 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 4 800 nüf. (1980). [M]

***PESARO,** İtalya'da kent ve Marche'de il yönetim merkezi. — 90 000 nüf. (L)

***PESCARA,** İtalya'da (Abruzzi ili) kent ve il yönetim merkezi. — 137 000 nüf. (L)

***PEŞAVER,** Batı Pakistan'da kent ve eyalet merkezi. — 268 366 nüf. (L)

***PETAH TİKVA,** İsrail'de kent. — Tel - Aviv - Yafa'nın doğusunda. 120 000 nüf. (L)

***PETERBOROUGH,** Kanada'da (Ontario) kent. — 59 683 nüf. (L)

***PETERBOROUGH,** İngiltere'de (Northamptonshire) . — 87 000 nüf. (L)

***PETKİM** (*Petrokimya Anonim Şirketi*). — Sermayesi 1983'te 100 milyar liraya yükseldi. Şirket sermayesinin ortakları arasında dağılımı şöyleydi: Hazine yüzde 79, 66; Türkiye Petrolleri A.O. yüzde 13,20; T.C. Emekli Sandığı yüzde 7; Ordu Yardımlaşma Kurumu binde 14. Artan yurt içi talebin tümünün yerli üretimle karşılanması ve dışsatım olanaklarının da yaratılması amacıyla kurulmasına karar verilen İzmir - Aliağa Petrokimya kompleksi inşaat - montaj çalışmaları 1983'te yoğun olarak sürdü. Kompleksin yardımcı tesislerinin 1983, ana fabrikalarının da 1984 ortalarında işletmeye açılması öngörüldü. Yıllık üretim kapasitesi 1982'de 387 560 ton (çeşitli petrokimyasal ürün) olan PETKİM' de aynı yıl 4 908 personel çalışıyordu. Yarımca ve Aliağa Komplekslerinden başka Çanakkale'de bir plastik işleme fabrikası bulunan şirketin 1980 yılı satışları (7 700 000 doları dışsatım olmak üzere) 36 milyar 457 milyon lirayken 1981'de (4 700 000 doları dışsatım olmak üzere) 35 milyar 321 milyon liraya düştü. (M)

PETKUR (*Türkiye Petrol Kurumu*), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 500 milyar lira sermayeyle 1983'te kuruldu. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı olan kurumun merkezi Ankara'dadır. Başlıca görevleri: Devletin genel enerji ve petrol politikası çerçevesinde, yurt içinde ve gerektiğinde yurt dışında petrol aramak, keşfetmek, üretmek; petrol dışalımı yapmak, petrolü yurt içinde ve dışında pazarlamak, rafine etmek, elde edilen tüm petrolün ürünlerini ihtiyaca göre bölgeler arasında dengeli bir biçimde dağıtmak.

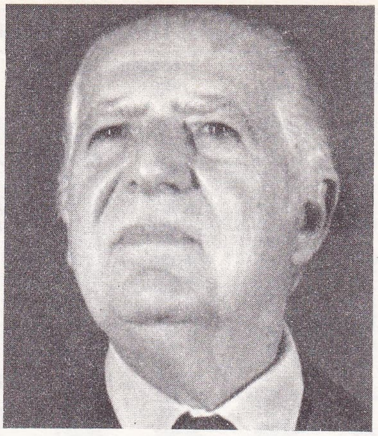

Cumhurbaşkanı Belaunde-Terry

Cumhurbaşkanı General Francisco Morales Bermudez

Kuruma bağlı ortaklıklar: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Türkiye Petrol Rafinerileri AŞ, Boru Hatları ile Petrol Taşıma AŞ (BOTAŞ), Petrol Ofisi AŞ, Deniz İşletmeciliği ve Tankerciliği AŞ (DİTAŞ). [M]

***PETRİ** (Elio), italyan film yönetmeni. — (öl. Roma 1982). Son filmi *Todo Modo*' yu 1976'da çevirdi. (L)

***PETROKİMYA** bls. i. — ANSİKL. *Petro kimya Sanayii.* Türkiye'de bu sanayi kolu, 1975'ten sonraki dönemde de hızlı gelişimini sürdürdü. Aliağa* Petrokimya Kompleksi'*nin* (*Ek 2*) üretime başlamasının 1980'lerin ikinci yarısına kalması yüzünden polipropilen, etilen oksit, etilen, glikol, akrilonitril üretiminde 3. ve 4. beş yıllık planlardaki hedeflerin gerisinde kalındıysa da 1975 - 1982 arasında, yılda ortalama yüzde 25'lik üretim artışı sağlandı. Petrokimya sanayii, Aliağa'daki kompleksin üretime geçmesi ve kısa sürede değişen teknolojinin izlenmesi, hammaddelerin gerekli kalite ve miktarda sağlanması, dış pazarlara açılmanın koşulları olan düşük maliyet ve üstün kalite vb. konularındaki sorunlar çözümlendiğinde daha da hızlı gelişme sürecine girecek, şimdilik birkaç üründe yapılabilen dışsatım, başka ürünleri de kapsayacak, hâlâ önemli boyutlarda olan dışalım miktarı azalacaktır. (M)

***PETROL** i. — ANSİKL. Petrol ihraç eden ülkeler örgütü OPEC'in 1974'ten itibaren ham petrol fiyatlarını art arda artırmasıyla ortaya çıkan bunalım, batılıların ve Japonya'nın bu ülkelere ne kadar çok bağımlı olduklarını gösterdi.

Foto. Bonnet/Gamma; Goldberg/Sygma (LAROUSSE)

Türkiye'de petrokimya sanayii

mallar	üretim *(ton)*		tüketim *(ton)*		dışalım *(ton)*		dışsatım *(ton)*	
	1977	*1981*	*1977*	*1981*	*1977*	*1981*	*1977*	*1981*
benzen	11 035	10 221	40 575	61 231	29 540	51 010	—	—
toluen	1 550	1 387	15 630	14 841	14 080	13 454	—	—
ksilen	570	431	23 583	42 660	23 012	42 229	—	—
tri/per klor etilen	—	—	2 443	4 002	2 443	4 002	—	—
polivinil klörür	37 773	41 471	76 691	68 387	38 918	29 395		2 479
polietilen	25 194	17 872	106 664	65 784	81 470	47 912		—
polistiren	13 059	12 301	23 450	15 341	10 391	3 040		—
polivinil asetat	—	11 800	16 907	11 863	82	63	175	—
plastikleştiriciler	14 000	7 900	14 000	8 069	—	169	—	—
stiren-butadien kauçuğu	18 206	23 205	20 433	25 796	2 227	3 331		740
cis-polibutadien kauçuğu	3 200	5 890	3 200	5 345	—	—		545
ftalik anhidrit	8 500	5 652	10 985	9 602	2 485	3 950		—
stabilizatörler	1 598	1 580	1 769	1 701	171	121		—
karbon siyahı	15 808	18 108	22 703	17 617	6 895	817	1 308	—
etilen oksit	—	—	215	266	215	266	—	—
etilen glikol	—	—	19 298	22 821	19 298	22 821	—	—
kaprolaktam	14 476	14 433	10 442	14 915	1 326	1 362	5 360	880
akrilonitril	—	—	34 000	42 173	34 000	42 173	—	—
dimetil tereftalat	3 682	43 050	30 035	30 217	26 353	3	—	12 836
dodesil benzen	11 246	14 261	17 288	20 402	6 042	7 643	—	1 502
akrilik elyaf	34 623	49 833	42 224	40 547	7 752	4 214	151	13 500
poliamid elyaf	3 800	1 345	4 120	2 055	320	710	—	—
poliester elyaf	25 500	24 024	24 012	21 141	27	2 306	1 515	5 189
poliamid iplik	9 491	11 153	14 969	21 734	5 478	10 581	—	—
poliester iplik	18 000	20 468	18 313	19 242	313	—	—	1 226
polipropilen	—	—	16 339	22 155	16 339	22 155	—	—

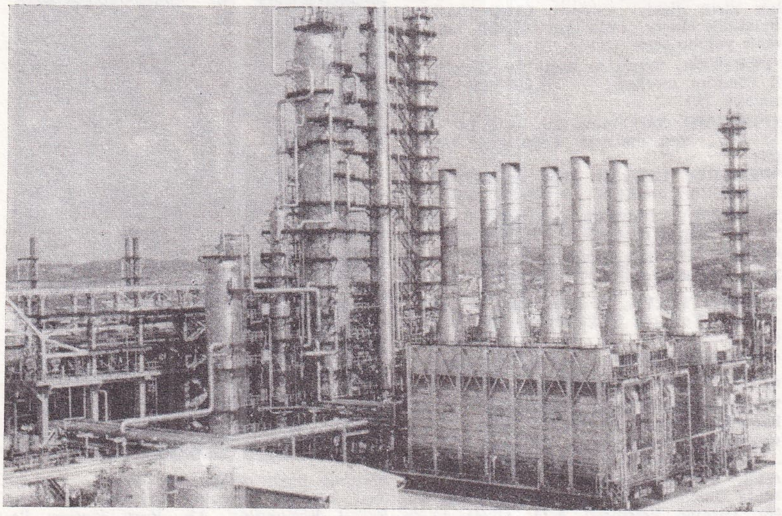

İzmir Aliağa Rafinerisi'nde ham petrol ünitesi

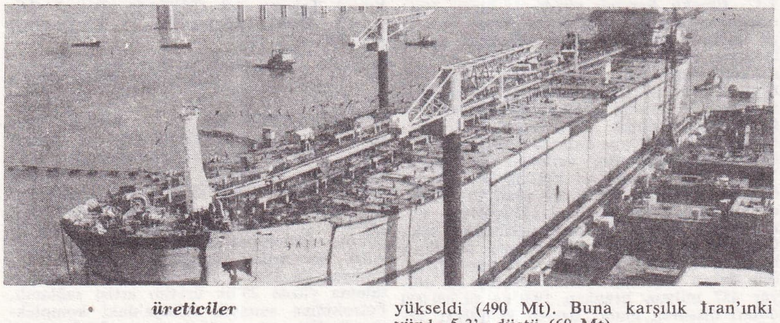

Dünyanın en büyük petrol tankerlerinden biri (550 000 t)

üreticiler

Dünya petrol üretimi 1979'da doruk noktasına ulaştı (3 milyar 199,2 milyon ton). Bu tarihten sonra gerek fiyatların yüksekliğinden dolayı tüketimin azalması, gerek bir kısım üretici ülkelerin petrol rezervlerini korumak için üretimi kısmaları yüzünden üretim geriledi (1980 de 3 milyar 66 milyon ton, 1981'de 2 milyar 851,7 milyon ton).

OPEC ülkeleri, 1979'da dünya petrol üretiminin yüzde 49'unu (3 199,2 Mt'un 1 537,5 Mt'u), 1981'de yüzde 39,5'ini (2 851,7 Mt'un 1 126,8 Mt'u) sağladılar. Suudi Arabistan'ın OPEC üretimi içindeki payı 1979'da 30,9 iken (475 Mt), 1981'de yüzde 43,5'e yükseldi (490 Mt). Buna karşılık İran'ınki yüzde 5,3'e düştü (60 Mt).

Oysa 1979'da İran'ın OPEC içindeki payı 10,4 idi (159,5 Mt). Aynı düşüş Irak ile Kuveyt'te de görüldü. (Irak 1979'da 170 Mt, 1981'de 46,5 Mt; Kuveyt 1979'da 125 Mt, 1981'de 56,3 Mt). 1979'a (586 Mt) göre üretimini daha da artıran (609 Mt) SSCB, Comecon ülkelerine tercihli satışlarını (1975'ten 1980'e kadar 370 Mt) sürdürdü. Meksika, dünyanın büyük petrol üreticileri arasına girdi: 1973'de 23 Mt olan üretimi 1979'da 80 Mt'a, 1981'de 118,5 Mt'a çıktı. Oysa Kolombiya'nın üretimi 1970'de 11 Mt iken 1981'de 6,9 Mt'a (yüzde 40'a yakın bir gerileme), Venezuela'nınki 1973'de 175 Mt'dan 1979'da 123,9 Mt'a, 1981'de 111,6 Mt'a düştü. Bu arada yeni petrol üreticileri ortaya çıktı: Örneğin Kuzey Denizi'nde kıyısı olan ülkelerden İngiltere (1974'de 88 000 ton, 1979'da 78 Mt, 1981'de 89,4 Mt) ve Norveç (1974'de 1,7 Mt, 1979'da 23,3 Mt). Avrupa dışında bazı Asya ülkeleri birden büyük petrol üreticisi oldular ve hidrokarbür bakımından çok yoksul olan Japonya'ya petrol satmaya başladılar: Brunei (12 Mt), Malezya (13,4 Mt). Çin Halk Cumhuriyeti şaşırtıcı bir atılım yaptı (1979'da 106 Mt), petrol üretimi sekiz yıl içinde hemen hemen dört kat arttı. Bu durum, aynı zamanda zengin kömür yataklarına da sahip olan Çin'in sanayileşme yolunda ihtiyaç duyduğu araç gereçleri Japonya'dan alabilmesi için önemli bir değiş tokuş imkânı sağlamaktadır. Avustralya'nın petrol üretimi de 20 Mt'u aştı.

pazarlama ve taşımacılık

1978'de çokuluslu büyük petrol şirketleri (en büyük sekiz şirket) sosyalist ülkeler dışında dünya petrol tüketiminin yarısını karşılıyordu. Aynı tarihlerde, OPEC petrolünün yüzde 80'i hâlâ yabancı şirketlerce pazarlanıyordu. Ham petrol kaynakları çok zengin olan ülkelerin 1978'de petrolden sağladıkları ciro yaklaşık 250 milyar dolardı ve bunun önemli bir bölümü o sırada yeni petrol arama çalışmalarına yatırıldı (Alaska'da ve özellikle Kuzey Denizi'nde).

Petrol taşımacılığı kısa bir süre öncesine kadar, güçlü petrol filoları, özellikle dev petrol tankerleri olan çokuluslu büyük şirketerin tekelindeydi. Bu tankerlerin çoğu Liberya, Yunanistan, Panama, Hongkong, Singapur, Kıbrıs bandırası taşıyordu. Petrol üretimini millileştiren pek çok üçüncü dünya ülkesi, petrol gelirlerinin bir bölümünü ulusal bir petrol filosu oluşturmaya ve rafinaj sanayiini geliştirmeye ayırdı. SSCB'de petrol filosunu büyüttü.

rafinaj (arıtma)

Büyük petrol şirketlerinin rafinaj sanayiindeki salt egemenliği sarsılmaya başladı.

Fransa gibi birçok tüketici devlet, ulusal şirketler kurdular. Bu yüzden, batılı ülkeler rafinaj alanında aşırı kapasite fazlalığı sorunuyla karşı karşıya kaldılar. Bu sırada OPEC ülkeleri de kendi rafinerilerini kurmayı kararlaştırdılar. 1978'in sonlarında Ortadoğu petrol üretiminin yüzde 15'i, yüklemeden önce rafine edilmiş durumdaydı. Suudi Arabistan ve Libya gibi bazı OPEC ülkeleri, tüketici ülkelerde rafineri yapımına katıldılar; hatta zor duruma düşmüş rafinerileri satın almaya başladılar.

stratejiler

Nüfusu fazla olan ve hızla artan ülkeler (İndonezya, İran, Cezayir, Nijerya) çok kapsamlı kalkınma programlarına giriştiler; petrol üretim ve gelirlerini artırmaya çalıştılar. Tersine, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin yatırım ihtiyaçları sınırlıydı; bu nedenle onlar gelir fazlalarını Avrupa'daki girişimlere yatırmayı, büyük sanayi şirketlerinin ya da denizcilik firmalarının sermayesine katılmayı yeğlediler.

Bu ülkeler ham petrolün uluslararası piyasadaki fiyatında istikrar sağlamaya çalıştılar. Çünkü, batı ekonomisinin büyümesine, gelişmesine katkıda bulunuyorlardı. Ayrıca, petrol üreticisi devletler, bir «üretim kotaları» sistemi oluşturmaya yöneldiler. Çünkü bu sistem, onlara uzun vadeli petrol araştırmaları için büyük yatırımlarda bulunmadan kendi petrol yataklarının ömrünü elden geldiğince uzatma imkânı verecekti; aksi takdirde söz konusu araştırmalar yine batılı şirketlere ve teknisyenlere olan ihtiyacı artıracak ve yeni elde ettikleri bağımsızlıklarını tehlikeye düşürebilecekti. Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Libya, petrol üretiminden büyük kazanç sağlayarak kendi yataklarını korumaya öylesine önem verdiler ki, kısa süre için öngördükleri sanayileşme ihtiyaçlarını sınırlamak durumunda kaldılar.

Sadece Suudi Arabistan, OPEC içinde ı-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN) ; AP 'LAROUSSE)

dünya petrol üretimi ve ülkelerin(*) toplam üretimdeki payları (milyon ton)

ülkeler	*1979*	*1981*	*%*
SSCB	586	609	21,4
S. Arabistan	475	490	17,2
ABD	470,3	468,5	16,4
Irak	170	46,5	1,6
İran	159,5	60	2,1
Kuveyt	125	56,3	2
Venezuela	123,9	111,6	3,9
Nijerya	113,6	70,4	2,5
Çin	106	100	3,5
Libya	100,8	56	2
Kanada	82,8	72,5	2,6
Meksika	80	118,5	4,2
İngiltere	77,8	89,4	3,1
İndonezya	77,8	89,4	3,1
Abu Dabi	70,3	53,5	2
Cezayir	56,9	46,4	1,6
Mısır	26	32,5	1,1
Katar	24,5	19,5	0,7
Arjantin	23,9	25,5	0,9
Norveç	23,3	23,2	0,8
Avustralya	20,7	18,7	0,7
Dubai	17,7	17,9	0,6
Umman	14,6	15,8	0,6
Malezya	13,4	11	0,4
Hindistan	12,8	15	0,5
Romanya	12,3	11	0,4
Brunei	12	9	0,3
Trinite	11	10,5	0,4
Ekvador	10,8	10,7	0,4
Gabon	10,3	7,6	0,3
Peru	9,4	9,4	0,3
Brezilya	8,5	10,8	0,4
Suriye	8,5	8,6	0,3
Angola	6,7	8,5	0,3
Kolombiya	6,4	6,9	0,2
Tunus	5,5	5,4	0,2
F. Almanya	4,8	4,5	0,2
Yugoslavya	4,1	4,3	0,2
Arnavutluk	3	3,8	0,1
Türkiye	2,9	2,5	0,1
Kongo	2,6	4,1	0,1
Bahreyn	2,5	2,3	0,1
Fransa	2	2,4	0,1
Macaristan	2	2	0,1
Birmanya	2	1,2	ε
Avusturya	1,7	1,4	ε
Kamerun	1,7	4,3	0,2
İsrail	1,7	0,02	ε
Hollanda	1,6	1,6	ε
Bolivya	1,3	0,9	ε
Filipinler	1,2	0,25	ε
İspanya	1,1	1,2	ε
OPEC	1 537,5	1 126,8	39,5
Dünya	3 199,2	2 851,7	100

(*) Üretimi yılda 1 milyon tondan yukarı olan ülkeler alınmıştır.
ε = Çok az miktarda

lımlı bir rol oynamaya çalıştı ya da oynadı. Bunun nedeni, bu ülkenin, ABD ve Federal Almanya'nın, sanayi ve ticaret alanında önemli bir iş ortağı olmasıydı. Suudi Arabistan dünyanın en güçlü petrol üretim şirketini elinde tutmaktadır. S. Arabistan'ın tüm Ortadoğu'da petrolden sağlanan gelir içindeki payı yüzde 35'tir. Bununla birlikte Suudi Arabistan, 1979 aralığında Caracas'da görüldüğü gibi, sanayileşme sürecini her ne pahasına olursa olsun finanse etmek için ham petrol fiyatını biraz daha artırma isteğinde olan ülkelerle petrol gelirlerinin uzun süreli olmasını güvenceye almak için üretimin yavaşlatılmasından yana olan ülkelere kendi görüşlerini kabul ettirmede gittikçe artan güçlüklerle karşı karşıya kaldı.

Petrol üretimi gibi petrol ticareti de, çokuluslu büyük şirketlerin denetiminden kurtulma eğilimindedir. Bu şirketler, bir derlenip toparlanma sürecine girdiler; faaliyetlerini daha çok Kuzey Amerika pazarına doğru (özellikle, rafine edilmiş petrol fiyatının, OPEC'in ham petrolünden daha ucuza geldiği Alaska) yönelttiler. Avrupa kökenli şirketler ise Kuzey Denizi'ne, Batı ve Orta Afrika.ya (Gabon) yöneldiler. Söz konusu firmalar, gelirlerinin gittikçe artan bir bölümünü deniz altındaki petrolün çıkarılmasına ve araştırılmasına ayırdılar. Kıyıdan yüzlerce kilometre uzakta, derinlerdeki bitümlü şistlerdeki petrolü çıkarmaya giriştiler. Ama çıkarma işlemlerindeki zorluklar gittikçe arttı; nitekim, Prudhoe yatağından başlayan ve işin başında maliyeti 900 milyon dolar olarak hesaplanan Alaska petrol boru hattı, sonunda 8 milyar dolara mal oldu. Kuzey Denizi, çıkarma işlemlerini yürüten şirketler için tam bir mali uçurum oldu. Petrol çıkarma işlemi çok gecikti. 1978'de sadece iki büyük yatakta üretime geçilebildi: Ekofisk ve Frigg. Bu yatakların sürekli fırtınalar içindeki bir denizde bulunması ayrı bir riskti. Norveç halkının bir bölümü, araştırmaların yabancı şirketlerce yapılmasına kesinlikle karşı çıktı.

Sanayileşmiş ülkeler eğer tüketimlerini kısmazlarsa, dünyanın önemli bir bölümü 1985'den sonra yavaş yavaş petrole dayalı bir enerji kıtlığıyla karşı karşıya kalacaklardır. Ucuz petrol bolluğu artık geride kaldı. Bu arada, petrole dayalı ekonomik gelişme de, ithalatçı sanayileşmiş ülkelerden Üçüncü Dünyanın üretici ülkelerine geçti. Böylece, petrolu olan ülkelerle olmayan ülkeler arasındaki dengesizlik sürekli arttı.

● *Türkiye*'de 1970'te 3,6 milyon ton olan petrol üretimi, 1977'de 2,7 milyon tona düştü. Bu üretimle ülke ihtiyacının ancak yüzde 19'u karşılanabiliyordu. 1974'te petrole yapılan aşırı zamlar ve bu zamların her yıl yenilenmesi sonucunda petrol fiyatı 7 yılda 10 kat arttı. 1974'te Irak, Türkiye'ye petrol satışı anlaşmasını tek taraflı iptal etti. Anlaşmaya göre Irak, 3 yıl süreyle, varili 2,8 dolardan ham petrol verecekti. Yeni bir anlaşmayla Türkiye Irak'a varil başına 10 dolar ödemeyi kabul etti. Aynı yıl benzin istasyonu işleten akaryakıt bayileri kazanç haddinin artırılmasını, yoksa satışları durduracaklarını bildirdiler. Yine aynı tarihte Mobil ve BP, Türkiye'de petrol satımını durdurdu. Ancak, şirketlerin kararlarında direnmeleri halinde Ataş rafinerisine el konacağının devletçe açıklanması üzerine, şirketler yeniden petrol getirmeye başladılar. 1976'dan başlayarak ülkede akaryakıt sıkıntısı giderek arttı. Irak - Türkiye Petrol Boru Hattı'nın işletmeye açılmasıyla, Yumurtalık'taki dolum tesislerine akıtılacak yılda 25 milyon ton ham petrolün 10 milyon tonunun Türkiye'ye satılması kararlaştırıldı. Ancak, döviz sıkıntısı yüzünden 1977'de ödeme güçlükleri ve petrol sıkıntısı sürdü. Irak, 300 milyon dolarlık borcunu ödeyemeyen Türkiye'ye petrol göndermemeye başladı. Libya'da, 47 milyon dolarlık alacağı ödenemediği için yüklemeleri geciktiriyordu. Ana şirketlerine 100 milyon dolar borçları olduğunu bildiren Türkiye'deki yabancı petrol şirketleri de, Ataş rafinerisine ham petrol getirmiyorlardı. İhtiyaç «spot alımlar»la (petrol borsasından peşin parayla) karşılanmaya çalışıldı. 1978'de, yeni hükümet Libya'yla 47 milyon dolarlık borcu erteleyen bir anlaşma yaptı. Bir başka anlaşmayla her yıl Libya'dan 3 milyon ton ham petrol alınması kararlaştırıldı. Petrol bedelinin yüzde 20'si Türkiye'nin dışsatımıyla ödenecekti. Aynı yıl Sovyetler Birliği ile yılda 3 milyon ton ham petrol alınması konusunda ilke anlaşmasına varıldı. Petrolün karşılığı, çeşitli dışsatım ürünleriyle, bu yetmezse dövizle ödenecekti. 1978 sonlarında İran'la da bir anlaşma yapıldı. Ancak patlak veren olaylar üzerine İran'da petrol üretimi ve satışlar durdu.

1978 sonlarında petrol fiyatlarının yüzde 130 oranında artmasıyla «ikinci kriz» dönemi başladı. Sanayileşmiş ülkelerin yeni enerji kaynaklarına yönelmesi ve enerji tasarrufuna başlamaları sonucu 1981'den başlayarak petrol dışalımı azaldı. Ayrıca, Meksika ve İngiltere gibi OPEC dışı ülkelerin petrol üretimlerinin büyük ölçüde artması, petrol fiyatlarının 1982'de başlayarak düşmelere neden oldu. Bu durumun Türkiye ekonomisi üzerinde olumlu etkileri olacağı umuluyordu.

40 yıldan beri yürütülen sondaj çalışmaları, Türkiye'de zengin petrol yataklarının olmadığını, ancak çok derinlerde büyük rezervlerin bulunduğu düşüncesini doğurdu. 24 ocak 1980 istikrar politikasının yürürlüğe konuluşundan ve yabancı sermaye ile işbirliğini özendirici yasal önlemlerin alınmasından sonra, yabancı şirketlerin Türkiye'de petrol arama çalışmaları yeniden hızlandı. 1982'de 10'u yerli 23'ü yabancı toplam 33 şirket arama çalışmalarına girişti. O yıl 41 kuyu daha açıldı ve 66 093 sondaj yapıldı. 1983'te üretilebilir petrol rezervlerinin durumu şöyleydi.

TPAO	8 180 000 ton
SHELL	4 966 000 »
MOBİL	830 000 »
ERSAN	1 173 000 »
toplam	15 149 000 »

Türkiye'de 1980'de 14 765 386, 1981'de 14 665 380, 1982'de 16 063 000 ton ham petrol işlendi. Yerli üretimle, petrol ihtiyacının yüzde 15'i karşılanabildi, geri kalan miktar dışardan satın alındı. Aynı yıllarda satın alınan ham petrol miktarı ve ödenen döviz tutarı şöyle oldu: 1980'de 10,5 Mt, 2,6 milyar dolar; 1981'de 11,6 Mt, 3,25 milyar dolar; 1982'de 13,5 Mt, 3,4 milyar dolar.

● *Petrol arama.* Petrolün günden güne önem kazanması, Türkiye sınırları ve karasuları içinde petrol arama çalışmalarının yeni esaslara bağlanması ihtiyacını doğurdu.

12 Eylül 1980 Harekâtından sonra, petrol arama çalışmalarının özendirilmesi amacıyla çıkarılan 28.3.1983 tarih ve 2808 sayılı kanun ile, 6326 sayılı Petrol Kanunu'

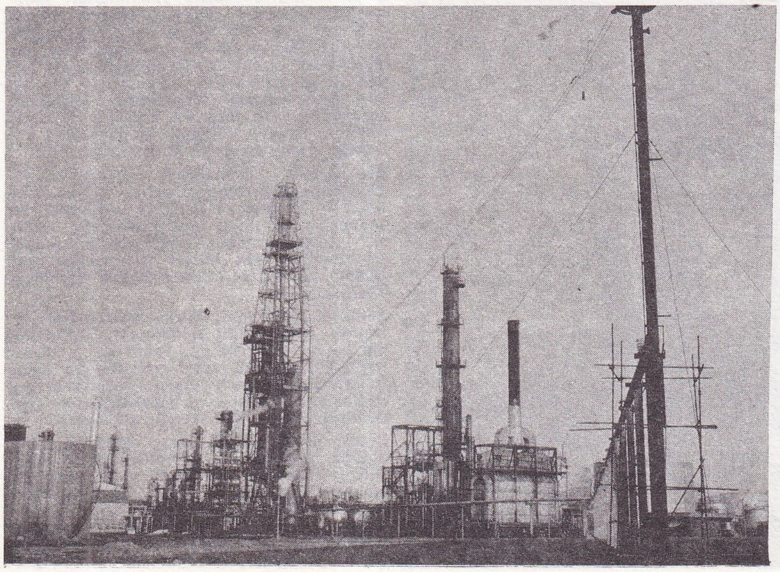

Batman Petrol rafinerisinden bir görünüş

Foto. TPAO (MEYDAN)

kesin tahminlere göre dünya petrol rezervi
(milyon ton)

bölgeler ve ülkeler	*1960*	*1970*	*1980*	*1982*
Kuzey Amerika	5 441	6 478	4 543	5 059
ABD	4 786	5 280	3 615	4 063
Kanada	655	1 198	928	996
Latin Amerika	3 491	3 981	7 704	12 019
Venezuela	2 571	2 012	2 438	2 769
Meksika	—	819	4 263	8 200 (a)
Yakındoğu	25 919	46 181	49 379	49 501
Abu Dabi	40	2 182	3 820	4 175
S. Arabistan (b)	7 143	19 987	22 712	22 900
Irak	3 571	3 752	4 229	4 052
İran	5 000	7 503	7 913	7 776
Kuveyt	8 857	10 164	9 349	9 240
Umman	—	682	327	351
Katar	340	750	513	468
Uzakdoğu ve Okyanusya	1 561	1 792	2 641	2 613
İndonezya	1 285	1 228	1 310	1 337
Hindistan	100	98	355	365
Avustralya	—	341	291	233
Afrika	1 039	6 778	7 786	7 672
Cezayir	714	1 091	1 151	1 102
Mısır	21	160	290	400
Gabon	214	68	68	75
Libya	21	4 775	3 206	3 088
Nijerya	—	682	2 374	2 251
Batı Avrupa	412	243	3 203	3 362
İngiltere	—	1	2 101	2 020
Norveç	—	—	784	1 040
Ekonomisi planlı ülkeler	4 107	8 185	12 278	11 711
SSCB	4 000	6 140	9 140	8 595 (c)
Çin	107	2 045	2 729	2 714 (d)
Dünya toplam	41 970	73 638	87 534	91 937

Kaynak : The Oil Gas Journal
* Varilden tona çevrim, bir ton = 7,33 varil hesabıyla yapılmıştır.
a) Mart 1982'de resmi tahmin 9,8 milyar tondur.
b) İhtilaflı bölgedeki rezervler S. Arabistan'la Kuveyt arasında bölünmüştür.
c) Resmi verilerin yokluğu yüzünden rezerv tahminlerindeki gelişme çelişkilidir.
d) Çin kaynaklarına göre 1982 tahmini 6, 8-7 milyar tondur.

nun bazı maddeleri değiştirildi, bu kanuna bazı maddeler ve fıkralar eklendi.

Kanuna göre, petrolle ilgili müsaade, arama ruhsatnamesi ve işletme ruhsatnamesi alma hakkını, devlet adına, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı kullanır. Ortaklık bu hakkı bizzat ya da yönetimine ve sermayesine egemen olduğu uzman kuruluşlar aracılığı ile kullanır ya da kanun

Batman-Dörtyol boru hattı terminali dolum tesisleri

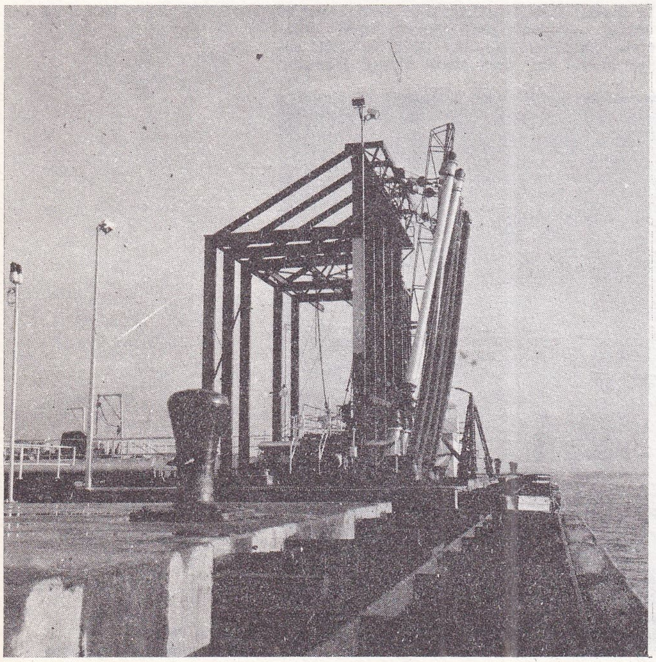

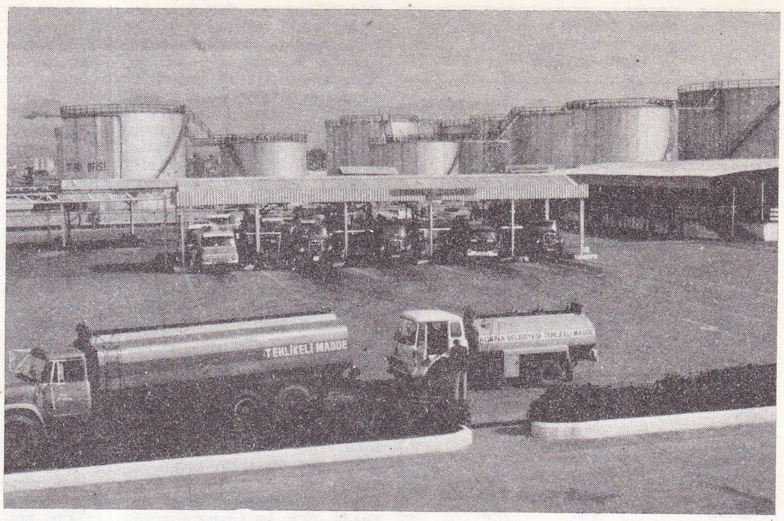

Petrol Ofisi Mersin dolum tesisleri

hükümleri çerçevesinde bu kuruluşlara devredebilir. Kuruluş amacına uygun olmak şartıyla, sermayesinin yarısından fazlası kamu kuruluş ve ortaklıklarına, devlet adına, bakanlar kurulu kararıyla belge verilebilir. Sermaye şirketerine ya da yabancı devletler mevzuatına göre sermaye şirketi niteliğindeki özel hukuk tüzelkişilerine müsaade ,arama ruhsatnamesi, işletme ruhsatnamesi ve bakanlar kurulu kararıyla belge verilebilir. Petrol hakkı sahipleri, 1 ocak 1980 tarihinden sonra keşfettikleri petrol alanlarında ürettikleri ham petrol ve doğal gazın tamamı üzerinden, kara alanlarında yüzde 35'ni, deniz alanlarında yüzde 45'ini ham ya da ürün olarak ihraç etme hakkına sahiptirler. Geri kalan kısımla 1 ocak 1980 tarihinden önce bulunmuş alanlardan üretilen ham petrol ve doğal gazın tamamı ve bunlardan elde edilen petrol ürünleri memleket ihtiyacına ayrılır. Bu kısma piyasa fiyatı uygulanır. Bakan, kuyulardan yeterli miktar petrol üretmelerini petrol hakkı sahiplerinden isteyebilir. Bir bölgede bir tüzelkişi aynı zamanda en çok sekiz arama ruhsatnamesine sahip olabilir. Ancak TPAO, toplam ruhsat sayısı petrol arama bölgesi sayısının on katını aşmamak şartıyla bu bölgede en çok on iki arama ruhsatı alabilir. Bir arama ruhsatnamesinin süresi dört yıldır.

Bu süre, gereğinde, iki yılı aşmamak üzere uzatılabilir. Arayıcı, her arama alanı için devlet hakkı ödemekle yükümlüdür. Devlet hakkı, arama alanının hektarı başına 1; 2; 3. yıllar için 40; 4. ve 5. yıllar için 80; 5. yıldan sonra her yıl için 120 TL. dir. Bakanlar kurulu, bu miktarları on katına kadar artırabilir. Arayıcı, en geç üç yıl içinde arama sondajlarına başlamak zorundadır. Bu süre, en çok bir yıl uzatılabilir. Arayıcı yükümlülüğünü yerine getirmezse, teminat hazineye irat kaydedilir.

Bir işletme ruhsatnamesi, işletmeciye, ilgili bulunduğu alanda petrol arama, geliştirme, üretme, ürettiğini nakletme ve her aşamada satma haklarını verir. İşletme ruhsatnamesinin verilmesiyle arama ruhsatnamesi son bulur. İşletmeciler, her işletme alanı için, devlet hakkı ödemekle yükümlüdürler.

Petrol hakkı sahibi, Türkiye'deki petrol işlemleri için gerekli malzemeyi, kara, deniz ve hava taşıtlarını, yalnızca bu işlemlerde kullanılmak üzere, gümrük ve diğer resimlerden bağışık olarak dışarıdan getirtebilir. Bu istisna ve bağışıklıklardan yararlanma süresi 2020 yılı sonuna kadardır.

Petrol hakkı sahibi, ihraç hakkına sahip olduğu petrolle bu petrolden elde ettiği petrol ürünlerini her türlü harç vergi ve resimlerinden muaf olarak ihraç edebilir. Bunların ihraç fiyatları, serbest rekabet emsal fiyatları ile değerlendirilerek Petrol İşleri Genel Müdürlüğü'nce saptanır. Petrol hakkı sahibi, ihracına izin verilen petrolden sağladığı dövizi yurt dışında alıkoyabilir.

Bu dövizin ihraç tarihindeki kur üzerinden türk lirası karşılığı petrol hakkı sahibinin yasal defterlerine gelir olarak kaydedilir. Sermaye şirketlerinin yurt dışında alıkoyabileceği dövize ilişkin miktar ve esaslar bakanlar kurulunca belirlenir.

Türkiye'de petrol arama çalışmalarının başladığı tarihten 1982'ye kadar 53 keşif yapıldı. Keşif yapılan alanlardan 44'ü, ekonomik anlamda üretim alanıdır. Bunların 28'i TPAO'ya, 16'sı SHELL'e, 2'si MOBİL'e, 1'i ERSAN'a ve 1'i de Aladdin Middle East şirketine aittir.

Bu şirketler 1954'ten 1982 sonuna kadar toplam 612 arama, 271 tespit, 709 üretim, 67 yapı ve enjeksiyon sondaj kuyusu olmak üzere toplam 1 659 kuyu açtılar. 1982'de de toplam 31 arama, 11 tespit, 41 üretim sondajı yapıldı. Sondajların yüzde 83'ü TPAO, yüzde 14,24'ü SHELL, yüzde 2,66'sı öbür petrol şirketlerince yapıldı. (LM)

***Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü.** Bk. OPEC.

***Petrol - İş Sendikası.** — 1984'te üye sayısı 55 000, şube sayısı 22, bağlı işyeri sayısı ise 400'e ulaştı. (M)

***Petrol Ofisi A.Ş.** — 1983'te sermayesi 4 milyar lira olan kuruluş, mayıs 1983'te 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı olarak kurulan ve 98 sayılı KHK ile hukuksal yapısı, amaçları vb. belirlenen Türkiye Petrol Kurumu'na bağlı ortaklıklardan biri durumuna getirildi.

Türkiye'de akaryakıt dağıtımının yüzde 85'ini, madeni yağ ihtiyacının yüzde 45'ini, silahlı kuvvetlerin ve tarımsal mücadele uçaklarının yakıt ihtiyacının tamamını karşılayan Ofis, 100 000 ton/yıl kapasiteyle üretim yapan İzmit'teki madeni yağ ve gres fabrikasından sonra İzmir Aliağa'da 100 000 ton/yıl kapasiteli madeni yağ harmanlama fabrikasının yapımını başlattı. Personel sayısı 7 500'ü geçen ve özel sektörün de katkısı bulunan 4 587 bayi ve satışyerinde satış - dağıtım işlevini yerine getiren Ofisin depolama kapasitesi 553 000 ton/yıl'a; taşıma kapasitesi 78 665 DW ton'a ulaştı (1982).

Petrol Ofisi'nin son birkaç yılda satış miktarları şöyleydi: 1977'de 6 540 908 ton, 1979'da 7 382 594 ton, 1980'de 7 746 984 ton. (M)

***PETROPAVLOVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 199 000 nüf. (L)

***PETROPAVLOVSK - KAMÇATSKİY,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) liman kenti ve Kamçatka ilinin merkezi. — 207 000 nüf. (L)

***PETROPOLİS,** Brezilya'da (Rio de Janeiro eyaleti) kent. — 189 000 nüf. (L)

***PETROZAVODSK,** Sovyetler Birliği'nde

Foto. TPAO (2) [*MEYDAN*]

(Rusya FSSC) kent ve Karelya özerk cumhuriyetinin başkenti. — 220 000 nüf. (L)

***Peugeot Grubu,** aynı isimdeki ailenin denetlediği otomobil, bisiklet, motosiklet, tarım aletleri ve ev cihazları yapım şirketleri topluluğu. — 1974'te Citroen firması ile, PSA Peugeot - Citroen adı altında uluslararası bir otomobil şirketi oluşturan topluluk 180 sınai, ticari, mali, vb. firmayı kapsıyordu. 1978'de Chrysler'in Avrupa' daki şirketlerini de satın aldı. 218 000 kişi çalıştıran Peugeot'nun 1981'de iş hacmi 72 milyar 389 milyon frank (FF), sermayesi 12 milyar 171 milyon franktı. (L)

PEVSNER (Naum, **Gabo** - denir), rus asıllı amerikalı ressam ve heykeltraş (Briansk 1890 - Waterbury, Connecticut 1977). Antoine Pevsner'in küçük kardeşidir. 1923 -1946 arasında Berlin, Paris ve İngiltere' de çalıştı. 1946'da ABD'ye yerleşerek amerikan vatandaşlığına geçti. İlk kinetik heykelini 1920'de gerçekleştirdi. Boşlukta çeşitli düzlemler yaratmak ve birbiriyle kesiştirmek için madeni ya da plastik malzemeden yararlandı (naylon ipten yarısaydam eserler, vb.). [L]

***PEVSNER** (Sir Nikolaus), alman asıllı ingiliz sanat tarihçisi. — (öl. Londra 1983). [L]

Peyami Safa Roman Yarışması. Ötüken Yayınevi tarafından 1974'te başlatıldı. Daha önce yayımlanmamış romanlarıyla amatör ya da profesyonel yazarların katılabildiği yarışmanın sonuçları Peyami Safa'nın ölüm yıldönümlerinde (15 haziran) açıklandı. İlk yarışma 1975'te sonuçlandı ve birinciliği Bahaeddin Özkişi (*Sokakta*), ikinciliği Hasan Kayıhan (*Yoklar*), üçüncülüğü Yılmaz Gürbüz (*Balkan Acısı*) kazandı. 1976'da birinciliğe değer eser bulunmadı. İkinciliği İbrahim Zeki Burdurlu (*Akdenizin İnsan Çiçekleri*), üçüncülüğü Zeria Karadeniz (*Yeğen*) kazandı. 1977'de birinciliği Tahir Kutsi Makal (*Kamyon*), ikinciliği Ünal Ünver (*Bitmeyen Gece*) kazandılar. Daha sonra bu yarışma düzenlenmedi. (M)

PEYNİRCİOĞLU (Hamdi), türk mühendisi (Yanya 1908 - İstanbul 1982). İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi'ni bitirdi (1931). Berlin Yüksek Teknik Okulu'nda doktora yaptı (1938). Yurda dönünce Yüksek Mühendis Mektebi'nde öğretim üyeliğine atandı. 1944'te okul, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne dönüştürülünce «profesör» unvanını alan Peynircioğlu 1948, 1949 yıllarında İTÜ rektörlüğü, 1950 - 1952 arasında da İnşaat Fakültesi dekanlığı yaptı. 1955'te Zemin Mekaniği ve Temel İnşaat kürsüsü ordinasyüs profesörlüğüne atandı; 1978'de emekliye ayrıldı. 1977'de kendisine «zemin mekaniği bilim dalının Türkiye'de tanınması, yaptığı uygulamalarla bu bilim dalının öneminin anlaşılıp benimsenmesi ve gelişmesindeki önemli hizmetleri, temel mühendisliğinin bugünkü düzeye erişmesindeki gayretleri, bu alanda bilim adamlarının ve uygulayıcıların yetişmelerindeki katkısı, başka üniversite ve kuruluşlarda söz konusu bilim dalında halen faaliyet gösteren laboratuvarları kurup yönetenlerin çoğuna ilham kaynağı olmuş bulunması» nedeniyle TÜBİTAK hizmet ödülü verildi: Başlıca eserleri: ***Köprüler*** (3 cilt, 1940 - 1943), ***Zemin Mekaniği*** (1951 - 1954), ***Türkiye'de Mühendislik Öğretiminin Tarihçesi*** (1967). [M]

***PEYREFİTTE** (Alain), fransız siyaset adamı. — 1977 - 1981 yılları arasında adalet bakanı olarak görev yaptı. (L)

***PFORZHEİM,** Batı Almanya'da (Baden-Württemberg) kent. — 106 021 nüf. (L)

***PHİLADELPHİA,** ABD'de (Pennsylvania) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 4 700 996 nüf. Müzeler. Limanın yıllık yük trafiği 60 Mt'a yaklaşır. (L)

***PHİLİPPOS II,** Makedonya kralı. — Ekim 1977'de, Yunanistan'ın kuzeyinde Vergina köyü yakınında, Philippos II'ye ait olduğu sanılan bir mezar bulundu. Selanik Üniversitesi profesörlerinden Manolis Andronikos yönetiminde kazıları sürdüren bir ekip, toprak düzeyinin 3 m altında (kazılmakta olan höyük yüzeyinin 9 m altında) bir taş pervazla karşılaştı. Üzerinde aslan avının canlandırıldığı 5 m uzunluğunda bir fresk bulunan sütunlu bir cephe ortaya çıkarıldı. Cephe mühürlüydü ve kapılar hiç açılmamıştı. Bu nedenle mezar tavandan açıldı. Böylece bir oda ve bir giriş bölümü ortaya çıkarıldı. Odanın gerisinde mermer bir sanduka ve sandukanın içinde 40 sm uzunluğunda bezemeli altın bir mücevher kutusu bulunuyordu. Kutu açıldığında bir kafatası ve kısmen yanmış kemiklere ve kraliyetin simgesi olan yapraklı bir taca rastlandı. Ölü odasında, ölünün silahları ve birçok kap bulundu. Toprak kaplar incelendiğinde, mezarın MÖ 350-320'lerde kapatıldığı anlaşıldı. Bu dönemde ölmesi muhtemel tek Makedonya kralı, Philippos II. olduğundan araştırmacılar mezarın ona ait olabileceğini söylediler. Mezarda bulunan baldır zırhlarından birinin ötekinden daha kısa olması ve tarihlerden Philippos II'nin bir bacağının aksadığının bilinmesi, bu tahmini daha da güçlendirdi. (L)

***PHNOM PENH** ya da **PNOM PENH,** Kamboçya'nın başkenti ve Kandal ilinin yönetim merkezi. — 80 000 nüf. Müze. (L)

***PHOENİX,** ABD'de kent ve Arizona'nın merkezi. — 764 911 nüf. Elektronik sanayii. (L)

PINARBAŞI, Adıyaman ilinde, Çelikhan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 615 nüf. (1980). Beldiye. (M)

PINARBAŞI, İzmir ilinde, Bornova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 6 001 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PINARBAŞI,** Kastamonu ilinde, Azdavay ilçesine bağlı bucak. — 12 696 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 1 429 nüf. (1980). [M]

***PINARBAŞI,** Kayseri ilinde ilçe. — 50 696 nüf., 116 köy. İlçe merkezi 10 503 nüf. (1980). [M]

***PINARHİSAR,** Kırklarelinde ilçe. — 25 752 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 10 679 nüf. (1980). [M]

***PINARLAR,** Tunceli ilinde, Pertek ilçesine bağlı bucak. — 7 247 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 902 nüf. (1980). [M]

PINARLAR, Denizli ilinde, Tavas ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 762 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PİACENZA,** İtalya'da kent ve Amilia'da il yönetim merkezi. — 107 000 nüf. (L)

***PİAGET** (Jean), isviçreli psikolog ve pedagog. — (öl. Cenevre 1980). [L]

PİATİGORSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. Kafkaslar'ın kuzey yamacında. 105 000 nüf. (L)

***PİATRA NEAMT,** Romanya'da (Moldavya) kent. — 78 000 nüf. (L)

***PİAZZA ARMERİNA,** İtalya'da (Sicilya) kent. — 25 000 nüf. (L)

***PİCCOLİ** (Michel), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1974'den sonra rol aldığı başlıca filmler:
J. Rouffio'nun *Sept Morts sur Ordonnance* (Reçeteyle 7 Ölüm) [1975], M. Dugowson'un *F. Comme Fairbanks* (Fairbanks' ın F'si) [1975], M. Ferreri'nin *La Dernière Femme* (Son Kadın) [1975], C. Sautet'nin *Mado* (1976), J. Louis Bertucelli'nin *l'Imprécateur* (Bedduacı) [1977], F. Girod'un *l'Etat Sauvage* (Vahşi Belde) [1977], J. Rouffio'nun *le Sucre* (Şeker) [1978], Bellochio'nun *Salto nel Vuioto* (Boşlukta Sıçrayış) [1979], L. Malle'in *Atlantic City* (1980), J. Doillo'un *la Fille Prodigue* (Müsrif Kız) [1980], P. Granier-Deferre'in *Une Etrange Affaire* (Tuhaf Bir Mesele) [1981], Y. Boisset'nin *Espion, Lève-toi* (Casus, Eller Yukarı) [1981], J. Rouffio'nun *la Passante du Sans-Souci* (Sans-Souci Yolcusu) [1981]. (L)

***PİCKFORD** (Gladys SMITH, **Mary** -denir), amerikalı sessiz sinema oyuncusu. — (öl. Santa Monica, California 1979). [L]

***PİCON** (Gaëtan), fransız eleştirmeni ve denemecisi. — (öl. Paris 1976). [L]

***PİEMONTE,** İtalya yarımadasında bölge. — 4 541 000 nüf. (L)

***PİETERMARİTZBURG,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Natal) kent. — 114 000 nüf. (L)

***PİEYRE de MANDİARGUES** (André), fransız yazarı. — Son eseri: *Sous la lame* (Mikroskop Altında) [1976]. (L)

***PİL** i. — ANSİKL. Elektr. Georges Leclanché tarafından bulunan ve içinde çinko-manganez dioksit ikilisi kullanılan tuzlu pil son yıllara kadar en çok yararlanılan pil olarak kadı.

O zamandan beri elektronikteki ve elektronik saat ve cep hesap makinelerindeki olağanüstü gelişme, artan bir hızla yeni pil çeşitlerinin ortaya çıkmasına yol açtı; bunlarda da önceleri çinko kullanıyordu, sonra çinkonun yerini yavaş yavaş lityum aldı.

Alkali elektrolit içinde çinko-manganez dioksit ikilisiyle çalışan alkali piller, eşit hacim içinde, tuzlu pillere göre iki kat fazla aktif madde almaya elverişidirler. Ayrıca, yüksek deşarj yapıldığında boşalmadan daha az etkilenirler. Bu nedenle alkali piller, kameralar, fotoğraf makinaları ve yardımcı araçları, elektronik flaşlar, ses kayıt cihazları, oyuncaklar, uzaktan kumandalı maketler, traş makineleri gibi yoğun elektrik kullanan aygıtlara daha uygundurlar. Bu uygulamaların bir kısmında kullanma süresi tuzlu pile göre 5 kat fazla olabilir. Alkali elektroit içinde çinko-civa oksit ikilisiyle çalışan piller boşalma (deşarj) sırasında gerilim ve akım şiddeti bakımından çok büyük bir istikrar gösterirler; bu niteliklerinden dolayı fotoğraf makinelerinde, işitme cihazlarında, alıcı-vericilerde bunlar kullanılır. Ayrıca, civalı pillerde elektriği önemli ölçüde tutma özelliği vardır. Tuzlu pil bir yılda kapasitesinin yüzde 20'sini kaybettiği halde civalı pil kapasitesinin yüzde 5'ni kaybeder. Çinko-gümüş oksit pilleri «düğme» denilen minik boyutlarda kullanılmaya çok elverişlidir. Elektronik kol saati, pozometre ve elektronik obtüratör, cep hesap makinesi gibi küçük boyutlu, transistorlu elektronik cihazlarda bunlar kullanılır. Alkali elektrolit içinde çalışan çinko-hava pilleri de küçük boyutlarda yapılmaktadır ve eşit hacimde çinko-gümüş oksit pillerinden 2 kat çok enerji verirler.

Hamdi PEYNIRCIOĞLU

PHILIPPOS II'nin mezarı

Foto. X (MEYDAN); AP (LAROUSSE).

sürekli olarak 5 mA şiddetinde akım veren «R6» tipinde bir pilin boşalma süresi (saat olarak)	Zn/MnO_2 tuzlu	Zn/MnO_2 alkali	Li/CuO
	180	320	760

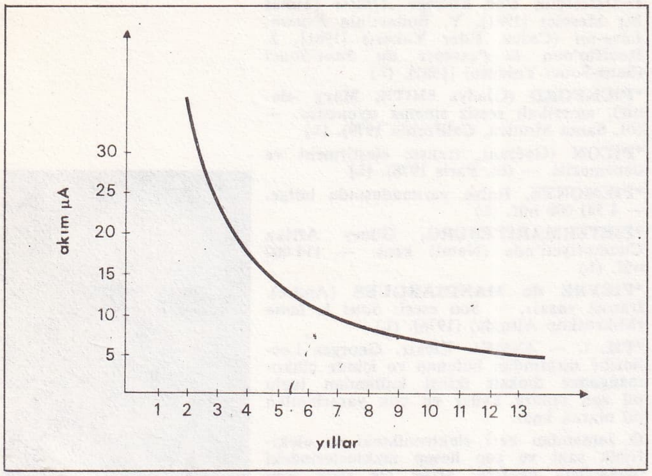

Bir lityum-gümüşkromat pilinin verdisiyle orantılı kullanım süresi

Daha çok enerji üretmeye elverişli bir metal olan lityum ile, daha yüksek enerjili piller yapılabilmektedir. Ancak, lityumun aşırı tepkime özelliği elektrolitte çözücü olarak su kullanılmasına elvermez. Dolayısıyla, kullanılması ancak, susuz elektrolitik ortamlar hazırlanmasından beri mümkün olmuştur. Susuz elektrolit, propilen karbonat ya da dioksalan gibi bir organik çözücüde eritilmiş lityum perklorat gibi bir tuzdan oluşur. Lityumlu pillerde elektrot olarak oksitler (bakır oksit, manganez dioksit), tuzlar (gümüş kromat, demir veya bakır sülfür) ya da tiyonil klorür gibi sıvı bileşikler kullanılır. Lityumlu pillerdeki enerji yoğunluğu, çinko-manganez dioksit gibi geleneksel pillerden ve hatta alkali pillerde çok daha fazladır. Ayrıca bu piller kullanım alanlarını daha ilginç duruma getiren iki temel özelliğe de sahiptirler: Çok küçük boyda yapılabilme (özellikle çok yassı hesap makinelerinde kullanılan bazı pillerin kalınlığı 1 milimetreden azdır) ve elektrik yükünü uzun süre koruma (integratörlü cihazlarda tüketimin azaltılmasıyla hizmet süresinin uzatılması için gerekli bir nitelik). Tuzlu bir pil bir yılda elektrik yükünün yüzde 20'sini kaybettiği halde, bazı lityumlu pillerin yük kaybı 4 yıl sonra bile, ölçülemeyecek kadar azdır. Şekildeki eğrinin de gösterdiği gibi bu piller 5 yıl, hatta daha uzun süre rahatça kullanılabilir. (L)

Augusto PINOCHET UGARTE

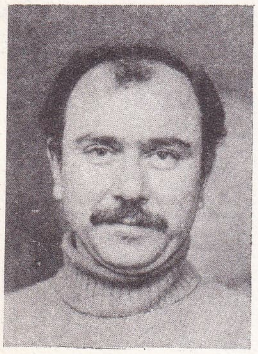

Mustafa PILEVNELI

***PİLEVNELİ** (Mustafa), türk ressamı ve gravür sanatçısı. — Oslo ve Frechen baskı bienallerine katıldı. Ankara'da cumhurbaşkanlığı köşkü vitraylarını yaptı (1976). New York Galery Barn'da gravürlerini sergiledi (1977). Cumhurbaşkanlığı sanat madalyasını (1979) ve Ankara Resim ve Heykel Müzesi vitraylarını hazırladı. Mimar Cengiz Bektaş'la Özbekler tekkesi restorasyonu çalışmalarına başladı (1983). Eserleri İstanbul, İzmir, Ankara, Smith Sonian (USA), İskenderiye (Mısır), Amman (Ürdün) müzelerinde, New York, Salzburg, İnsburg, Graz, Tokyo, Viyana'da çeşitli galerilerde yer aldı. (M)

***PİLTDOWN,** İngiltere'de (Sussex) Uckfield'in kuzeybatısında yer. — Ekim 1978'de Reading Üniversitesi'nde düzenlenen paleontoloji seminerinde, Dawson tarafından yapıldığı sanılan antropoloji sahtekârlığı (Piltdown adamı olayı) açıklığa kavuştu. Gerçek suçlunun William Sollas adında bir jeoloji profesörü olduğu ve antropolog Woodward'dan nefret etiği için Lawson'la birlikte onu tuzağa düşürmek istediği anlaşıldı. Oxford Üniversitesi'nde paleontoloji dersleri veren Sollas'tan sonra görev yapan profesör Douglas (öl. 1978), ölümünün yaklaştığını sezince ,bu sırrı manyetik bir banda kaydetti. Reading'te seminere sunulan, işte bu banttı. (L)

***PİNAR DEL RİO,** Küba'da kent ve il yönetim merkezi. — 93 000 nüf. (L)

PİNGDONG, Tayvan'ın güneyinde kent. 172 997 nüf. (L)

***PİNGET** (Robert), fransız yazarı. — Son eserleri: *Cette voix* (Bu Ses) [1975]; *Mousieur Songe* (Bay Kuruntu) [1982]. (L)

***PİNG - PONG.** Bk. MASA TENİSİ.

***PİNGUSSON** (Georges), fransız mimarı. — (öl. Paris 1978). [L]

***PİNOCHET UGARTE** (Augusto), şilili general ve siyaset adamı. — 11 mart 1981'de yürürlüğe giren yeni anayasa ile, 8 yıl için cumhurbaşkanı ve silahlı kuvvetler başkomutanı oldu. Cunta'dan ayrıldı. Arjantin'le olan «Beagle kanalı» adaları sorununu, ülkesinin en önemli sorunlarından biri olarak nitelendirdi. Toplumsal ve ekonomik durumun giderek kötüleşmesini, başlangıçta önemsemedi. Bakır İşçileri Konfederasyonu'nun ilk ulusal protesto günü çağrısına da tepki göstermedi. 11 mayıs, 14 haziran ve 12 temmuz 1983'te Santiago'da düzenlenen gösterilere siyasi güçler ve büyük bir halk kitlesi katıldı. Bunun üzerine Pinochet, baskıyı artırarak muhalefeti susturmak yolunu seçti. 11 ağustosta ordu ve güvenlik güçlerinin göstericilere ateş açması üzerine 32 kişi öldü, 100'e yakın kişi yaralandı. ABD'nin, ordunun ve muhafazakârların da önerisiyle biraz yumuşama havası yaratmak isteyen Pinochet, başbakan ve içişleri bakanı. S.O. Jarpa'nın hazırladığı ve siyasi akımlarla diyalog kurulmasını, partilerin statüsünün düzenlenmesini ve 10 yıldır uygulanan olağanüstü durumun kaldırılmasını öngören planı kabul etti. Gerçekte, muhalefetin ılımlı kesimine (geleneksel sağ ve hıristiyan demokratların muhafazakâr kanadı) hoş görünmek ve bu kesimin, marksist sol ve özellikle komünist partisinin işine yarayacak biçimde birleşmesini önlemek niyetiyle hazırlanan planı, 28 ağustos 1983'de yürürlüğe koydu. Bununla birlikte, Pinochet iktidarının 10. yıldönümü yaklaşırken, gerilim büsbütün arttı. 8 - 11 eylül 1983 arasında gösteriler ve karşı - gösteriler birbirini izledi, 10 kişi öldü. Ne var ki Pinochet, 1989'a değin iktidarda kalacağını bir kez daha açıklamaktan geri durmadı. (L)

***PİNTER** (Harold), ingiliz tiyatro oyuncusu, yazarı ve senaristi. — *No Man's Land* (Sahipsiz Ülke) [1975] adlı tiyatro oyununu yazdı. Joseph Losey için Proust'tan *Geçmiş Zaman Peşinde* senaryosunu hazırladı. (L)

***PİNYİN** i. — 1 ocak 1979'dan sonra, Çin Halk Cumhuriyeti'nde çıkan yayın organlarında, tüm özel adlar pinyin sistemine göre yazılmaya başladı. Bu transkripsiyon sistemi, batılı devletler, Birleşmiş Milletler, haber ajansları, gazeteler ve dergiler tarafından da benimsendi. (M)

***PİOMBİNA,** İtalya'da (Toscana) liman kenti. — 40 000 nüf. (L)

***PİOTRKOW TRYBUNALSKİ,** Polonya'da (Lodz voyvodalığı) kent. — 62 000 nüf. (L)

***PİRAZİZ,** Giresun ilinde, Bulancak ilçesine bağlı bucak. — 19 408 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 4 384 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Pirelli.** — Dış lastik üretimi 1984 başında 1 600 000'e, personel sayısı 980'e ulaştı. (M)

***PİRİNÇ** i. — ANSİKL. Dünya pirinç üretimi (1977 - 1981 ortalaması olarak) 400 milyon tona yaklaştı (388 433 400 t). Pirinç üretiminde 140,8 milyon tonluk üretimiyle Çin ilk sırada, 78 milyon tonluk üretimiyle Hindistan ikinci sırada yer aldı. Çok pirinç üreten diğer başlıca ülkeler: İndonezya (27,4 milyon t), Bangladeş (19,6 milyon t), Tayland (16,5 milyon t), Japonya (15 milyon t), Birmanya (11,4 milyon t), Vietnam (10,5 milyon t), Brezilya (8,4 milyon t), Güney Kore (7,5 milyon t), Filipinler (7,2 milyon t), ABD (6,2 milyon t), Pakistan (4,7 milyon t), Kuzey Kore (4,7 milyon), SSCB (2,4 milyon t), Mısır (2,4 milyon t), Nepal (2,3 milyon t), Madagaskar (2 milyon t), Malezya (1,9 milyon t), Sri Lanka (1,9 milyon t), Kolombiya (1,76 milyon t), İran (1,3 milyon t), Kamboçya (1,2 milyon t), İtalya (943 bin t), Laos (933,6 bin t), Nijerya (714 bin t), Avustralya (654 bin t), Venezuela (607 bin t), Sierra Leone (524 bin t), Fildişi Kıyısı (523 bin t), Peru (515 bin t), Meksika (502,8 bin t), Küba (476,6 bin t), Afganistan (417,6 bin t), İspanya (412 bin t), Dominik Cumhuriyeti (379,6 bin t), Gine (342,8 bin t), Türkiye (326 bin t), Ekvador (319 bin t), Guyana (301,6 bin t), Arjantin (298,8 bin t), Uruguay (255,8 bin t), Liberya (251,8 bin t), Irak (231 bin t), Zaire (228 bin t), Tanzanya (214 bin t), Surinam (212,8 bin t), Mali (207 bin ton).
Pirinç dışsatımında ABD ilk sırayı alır: 1980'de 3 milyon ton. Ondan sonra Tayland (2,75 milyon t) ve Çin (1,3 milyon t) gelir. Çok pirinç dışsatımı yapan diğer başlıca ülkeler: Pakistan (971,3 bin t), Japonya (688,8 bin t), Birmanya (663,4 bin t), İtalya (577,4 bin t), Hindistan (425 bin t), Avustralya (333,8 bin t), Kuzey Kore (300 bin t), Filipinler (263,4 bin t), Uruguay (144,8 bin t), Hollanda (124,9 bin t), Suriye (108 bin t), Belçika - Lüksemburg (101 bin t), Mısır (98,1 bin t).
En çok pirinç dışalımı yapan ülke ise İndonezya'dır: 1980'de 2 milyon ton. Ondan sonra Güney Kore (899,5 bin t) ve SSCB (694,4 bin t) gelir. Çok pirinç dışalımı yapan öteki ülkeler: İran (470 bin t), Nijerya (387 bin t), Hong Kong (359 bin t), Suudi Arabistan (355,6 bin t), Irak (345 bin t), Senegal (275,6 bin t), Fransa (252,6 bin t), Brezilya (236,9 bin t), Fildişi Kıyısı (230 bin t), Malezya (201 bin t),
Kişi başına yıllık pirinç tüketimi bakımından (1978 - 1979 ortalaması olarak) Japonya başta gelir: 82 kg. Öteki bazı ülkelerde kişi başına yıllık pirinç tüketimi: Portekiz (18 kg), Yunanistan (6 kg), İspanya (6 kg), İtalya (5 kg), Fransa (4 kg), Hollanda (4 kg), Türkiye (4 kg), Avusturya (4 kg), Belçika - Lüksemburg (3 kg), İngiltere (3 kg), İsviçre (3 kg), Finlandiya (3 kg), ABD (3 kg), Kanada (3 kg), Federal Almanya (2 kg), İrlanda (2 kg), Danimarka (2 kg), Norveç (2 kg), İsveç (2 kg).
● *Türkiye*'de, 1974 - 1979 arasında pirinç ekim alanı, yıldan yıla arttı. Buna verimdeki düzenli artış da eklenince, pirinç üretimi 1,5 katına çıktı. 1975'te 55 bin hektardan 150 bin t, 1976'da 54 bin hektardan 158 bin t, 1977'de 58 bin hektardan 165 bin t, 1978'de 70 bin hektardan 190 bin t, 1979'da 75 bin hektardan 225 bin t pirinç elde edildi. Ekim alanı 1980'de 52 bin hektara, üretim 143 bin tona düştü. 1981'de ekim alanı yeniden genişledi ve üretim arttı: 73 bin hektar ve 198 bin ton. 1982'de ekim alanı rekor düzeye ulaştı: 77 bin hektar. Üretimse 210 bin tona çıktı. Bazı yıllar pirinç üretimi, talebi karşılayamamakta ve dışalım yapılmaktadır: 1978'de 37 320 t (13 milyon dolar), 1979'da 22 758 t (7,5 milyon dolar), 1980'de 5 698 t (2,5 milyon dolar) pirinç dışalımı yapıldı. (M)

***PİRLEPE,** Yugoslavya'da (Makedonya) kent. — 48 000 nüf. (L)

PİRLİBEY, Aydın ilinde, Nazilli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 925 nüf. (1980). Belediye. (M)

***PİRMASENS,** Batı Almanya'da (Rheinland Pfalz) kent. — 52 000 nüf. (L)

***PİSA,** İtalya'da kent ve Toscana'da il yönetim merkezi. — 103 000 nüf. (L)

***PİSTOİA,** İtalya'da kent ve Toscana'da il yönetim merkezi. — 94 000 nüf. Metalurji ve dokuma sanayii. (L)

***PİTEŞTİ,** Romanya'da kent ve Muntenia'da bölge yönetim merkezi. — 133 179 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***PİTTSBURGH,** ABD'de (Pennsylvania) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 2 260 919 nüf. Çelik üretimi 30 Mt'u aşar. Besin ve dokuma sanayii. (L)

***PİURA,** Kuzey Peru'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 180 000 nüf. (L)

***PİYANO** i. — ANSİKL. Piyanolar, daha XIX. yy sonlarına doğru belli bir teknik ve müzikal olgunluğa erişmiş görünüyordu. Yapı planındaki kesinlik ve düzenlilik, mekanizmadaki yetkinleşme, mobilyasındaki görkem, piyano yapımında varılan düzeyin ifadesidir. Ötümlülüğünün belirgin nitelikleri, hem net, güçlü ,doyma noktasına gel-

Foto. X (MEYDAN) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

memiş bir tını hem de uyumlu ve anlamlı kesintisiz bir yankılanış gücüdür.

belli başlı piyano markalarının nitelikleri

Steinway and Sons, tınısı aşırı ölçüde uyarılmış, çok çarpıcı ve gürüldeyen pes ve ara peslikte, medyumu (tiz ve pes arasındaki sesler) ve tizi keskin, vuruşu çok yoğun gösterişli bir çalgıdır; tüm bu nitelikler, Steinway and Sons'a üstün bir güç, güvenilirlik sağlar ve gösterişli bir yorumlamaya olanak verir. Bu yorumlamadaki göz kamaştırıcılık ya da tumturaklılık, anglo-sakson çevrelerde, çağın sanatsal estetik eğilimiyle tam bir uyum içindedir.

Bechstein, romantik ve cermen oda müziğine çok elverişli bir piyanodur. Karışık armonilere tatlı ve şiirsel bir hava sağlar. Viyana ekolüne bağlı kalan Bösendorfer, incelik, hafiflik ve zerafet geleneğini; açık, saydam, pırıl pırıl, uyumlu, rengârenk ve eski, barok ve viyana müziği yorumlanmasına çarpıcı biçimde uyarlanmış bir ötümlülükle sürdürür. Öylesine ki, Scarlatti'yi, Clementi, Mozart ve Schubert ile Beethoven'i, başka bir çalgıyla seslendirmek sanki yakışık almazmış gibi gelir. Harmonik zenginliği ve tını yelpazesi, Bösendorfer'i, daha sonraları, izleyiciler ve çağdaş müzik katında ideal bir piyano durumuna getirdi.

Blüthner ise tersine, karanlık, derin, oldukça kalın, neredeyse aşırı ölçüde zengin ,alman ve rus romantiklerine özgü bir ötümlülük geliştirir.

Birçok bakımdan öncü olan Erard, XIX. yy sonlarında, bu yüzyıl piyano yapımcılarının en ince hünerlerinin ürünüdür. Ancak, biraz zayıf, ince ve renkli olan ötümlülüğü, belli bir gelişme sağlayamadığı için Erard markası gözden düştü. Bununla birlikte, yine de günümüzde birçok kişi, XIX, yy sonu ile XX. yy başındaki fransız müziğinin (Fauré, Debussy, Satie, vb.) Erard markalı piyanolarla çalınmasından zevk alır.

Pleyel, 1900 - 1935 arasındaki yıllarda, dinamik ve karşıt tınılar (en yumuşaktan en çarpıcısına kadar), derin yankılanma, *pianissimi*'de isteğe göre iç karartıcı ya da tatlı, *forte*'de açık ve görkemli olma nitelikleri bakımından, 1900 - 1935 arasında olağanüstü bir düzeye yükselmişti. Başka birçok markalar, XX. yy'a girerken altın çağlarını yaşadılar ve hatta bazen belli modeller açısından en iyi markalarla rekabet edebilecek bir düzeye vardılar (örneğin İbach, Grotrian - Steinweg, Schiedmayer, Forster, Baldwin, Chickering, Mason, Gaveau, vb.).

pazar ve dağıtım

1. Dünya Savaşı'nı izleyen yıllar, öncelikle, gerçek bir müzik zevkinden çok, bir moda akımından etkilenen müşteri topluluğunun gereksinimlerini karşılayan bir piyano üretimine tanık oldu.

Pazar, üç yönde oluştu:

1 — Kapalı mekânların özel havasına uygun sağlam, zarif ve normal büyüklükte piyanolar yapmak;

2 — Çağdaş müziğin ve gittikçe genişleyen salonların, akustiğin istemlerini karşılayan büyük konser piyanoları geliştirmek;

3 — Donatımlarda, mekanizmalarda, ticaret ağlarında, hizmetlerde ve garanti konusunda belli bir standartlaşmaya yönelmek. Bundan amaç, dağıtımı dünya çapında yapılan piyanoların güvenilirliğini daha da artırmaktı.

Ne var ki, bu yetkinleşmeyi ancak büyük markalar gerçekleştirebildi. Yaygın bir önyargının tersine, «savaş öncesi büyük dönem» (1920'den 1935'e) piyanolarının tümünün ilgi çekici olmadığı bir gerçekti; tanınmamış yapımcılar, bu elverişli ortamdan yararlanarak, pazarı, düşük fiyatlı ama teknik bakımdan birkaç yıl geride kalan piyanolarla doldurdular.

Sanayileşme eğilimi 1930'dan başlayarak iyice hızlandı. II. Dünya Savaşı olmasaydı piyano pazarı, boş zamanların değerlendirme olanaklarının geliştiği ülkelerdeki kültürel gereksinmeyi karşılayan olağanüstü yayılma nedeniyle bugünkü durumuna daha önce gelecekti.

Piyano, eksiksiz bir temel çalgı olarak, müzik yaşamının (okullar, konservatuarlar, konser salonları, kültürel gösteriler, vb) temel direklerinden biridir.

geliştirme girişimleri

Piyanonun artık en üst gelişme noktasına ulaştığı söylenebilir. Nitekim, yarım yüzyıldır piyanonun gelişmesini etkileyen yeni ve önemli çok az buluş olmuştur. Bugünün en iyi modelleri, 1920 - 1930'lu yıllardaki piyanoların ilk örnekleridir. Bunlar, bazı yeni tekniklerin sağladığı güvenlikten yararlandılar: Çeşitli ağaç türleri, sentetik yapıştırıcılar, bozulması neredeyse imkânsız plastik vernikler, çerçevelerdeki alaşım, keçe ve aksesuarlardaki yetkinlik, kütlelerin daha iyi hesaplanması ve mekanikteki gelişme, vb.

Aynı zamanda sesin kişiliği ve niteliği basitleşti, harmonik soluk bir yana itildi; teknik gelişime aşırı ölçüde ağırlık veren yorumcuların etkisi, belli bir «standart ideal ötümlülük» arayışının her türlü yanılgıyı önleyebileceği görüşüne güç kazandırdı.

Amatör ya da profesyonel müzisyenlerin, müzikseverlerin yaklaşımı büyük ölçüde duyarlılığa ve öznelciliğe bağımlıdır: Elektroniğin görsel-işitsel dünyası karşısında (televizyon, elektrikli orglar, hi-fi setler, video, synthesizer, vb) piyano, «eksikliği»ni gidermek zorundadır; yoksa XVIII. yy sonlarının gururlu klavsenleri gibi yerini, anlatım yetileri daha zengin ve daha çeşitli yeni çalgılara bırakacaktır. Müzik kamuoyunun eski çalgılar için gösterdiği ilgi,

en yaygın piyano markaları

ABD	Steinway and Sons Kimball Baldwin
Almanya Demokratik Cumhuriyeti	Blüthner Forster Zimmermann Uppfeld Geyer Ronish
Almanya Federal Cumhuriyeti	Bechstein İbach Grotrian-Steinweg Seiler Eutorpe/Hoffmann/Feurich Schimmel Sauter Schiedmayer Pfeiffer
Avusturya	Bösendorfer Erbahr
Büyük Britanya	Bentley Broadwood Kemble Knight Chapell Danemann Barrat and Robinson
Çekoslovakya	Petrof Weinbach
Finlandiya	Hellas Fazer
Fransa	Rameau Klein (Bazı parçaları İngiliz Kemble firması tarafından yapılmaktadır).
Güney Afrika Cumhuriyeti	Dietmann
Hollanda	Rippen
İsveç	Malmsjö Nordiska
İsviçre	Burger ve Jacobi
İtalya	Schulze Pollmann
Japonya	Yamaha Kawai
Kore Cumhuriyeti	Young Tchang
Polonya	Legnica Calisia
Sovyetler Birliği	Belaruss Tchaika

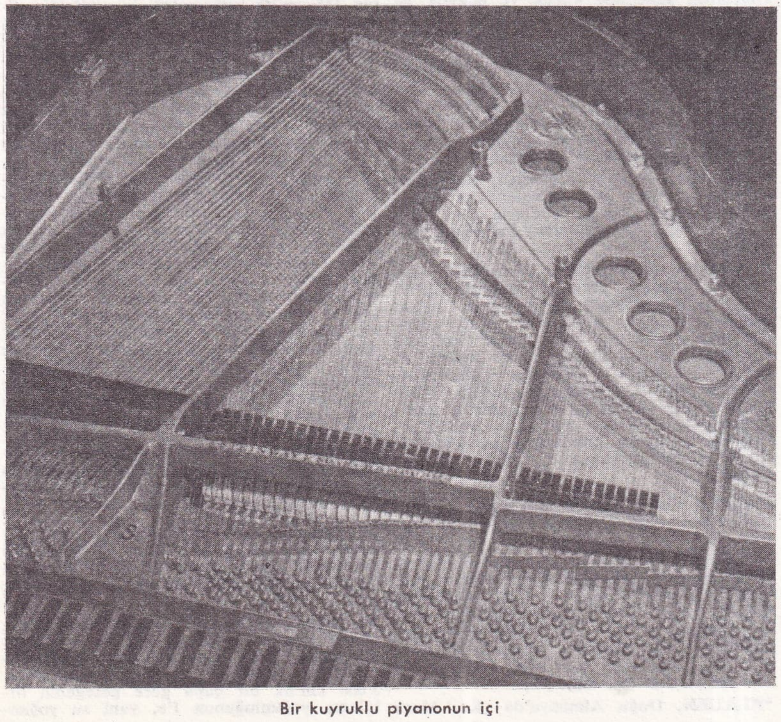
Bir kuyruklu piyanonun içi

Foto. E. Lessing-Magnum (LAROUSSE)

bir uyarıdır (klavsen, pianoforte, «Hammerflügel»...). [L]

***PLAN** i. — ANSİKL. 1973 - 1977 arasını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık kalkınma planı döneminde yüzde 7,4 olarak öngörülen büyüme oranı, yüzde 6,5 olarak gerçekleşti. Yine aynı dönemde yılda ortalama yüzde 7,6 olarak gerçekleşmesi öngörülen gayrisafi yurt içi hasılanın büyüme oranı yüzde 6,9 olarak gerçekleşti. Öngörülen hedeflere ulaşılamamasında, III. Plan döneminde uluslararası düzeyde ortaya çıkan petrol bunalımı ve onun bir sonucu olarak enerji ve dışalıma bağlı hammadde arzında zaman zaman ortaya çıkan tıkanıklıklar etkili oldu. III. Plan'da GSMH'daki artışla birlikte, ekonomide belirli bir yapısal değişikliğin de gerçekleştirilmesi amaçlanmıştı. Buna göre, sanayiin öbür sektörlere oranla daha hızlı büyümesi ve GSMH içindeki payının artması öngörülüyordu. Sözü geçen dönemde sanayiin GSMH içindeki payı belli ölçüde arttıysa da, bu, amaçlanan yapısal değişikliği gerçekleştirmeye yetmedi. Tüketim malları üretiminin toplam imalat sanayi üretimi içindeki payı azalırken, ara malları ve yatırım mallarının payı arttı. Ancak, bu gelişme III. Plan'da amaçlanan yapıya ulaşmada yeterli olmadı. III. Plan döneminde sabit sermaye yatırımlarının GSMH içindeki payı yüzde 20,2 oldu. (Hedef yüzde 21,9). Bu miktarın yüzde 16'sı iç, yüzde 4,2'si de dış kaynaklardan sağlandı.

1979 - 1983 arasını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde hızlı bir sanayileşme ve buna kaynak sağlayacak kurumsal düzenlemelerle dışsatım için önemli atılımlar öngörüldü. Buna göre, Türkiye'nin birçok ihtiyacını kendi kaynaklarıyla karşılaması, özellikle temel besin maddelerini, kimyasal gübre, ilaç, bitkisel yağ gibi maddeleri yurt içinde kendine yetecek ölçüde üretmesi, verimde sağlanacak artışlarla dışsatımda atılımlar yapması amaçlanmıştı. Dışsatımdaki artışların yanı sıra, turizmi geliştirmek dış ticaret filosunu arttırmak, yurt dışındaki işçilerin birikmiş paralarını yurda getirmek, yurt dışına teknik hizmetler sunmak da plan hedefleri arasında yer almıştı. Sosyal adalete uygun ekonomik ve toplumsal kalkınmanın sağlanması, bölgeler içi ve bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi için:

— Kamu yönetiminde ve kamu işletmelerinde demokrasiyi güçlendirici, verimi ve etkinliği arttırıcı düzenlemeler yapılması;

— Halk girişimciliğinin ve kooperatifçiliğin desteklenip yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi;

— Nüfus hareketlerinin sağlıklı bir eğilime kavuşturulması;

— İşsizliğin yeni önlemler ve projelerle azaltılması;

— Toplumsal güvenliğin kooperatifleşmeyle bağlantılı biçimde yeni bir işlerlik kazanması;

— İç pazarlama düzeninin, üretici ve tüketiciyi koruyacak ve üretim artışını hızlandıracak biçimde değiştirimesi;

— Sağlıklı beslenme - sağlıklı tüketim, sağlıklı kentleşmenin birlikte gerçekleştirilmesi amaçlandı. Ne var ki, Türkiye, 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemine, büyük iç ve dış sorunların baskısı altında girdi.

Özellikle 1979 ve 1980 yıllarında, tüm sektörler, planda hedeflenen büyüme hızlarının çok gerisinde kaldılar (hizmet ve özellikle sanayi sektöründe büyüme hızı sıfırın altındaydı). 1981'de tarımın büyüme hızında düşüş olmakla birlikte, öteki sektörlerin büyük bir hızla geliştiği (sanayi yüzde 7,2) görüldü ve buna bağlı olarak GSMH, -1980'de yüzde 1,1 olan büyüme hızından- yüzde 4,1'lik büyüme hızına erişti. 1982'de sanayideki büyüme yavaşladıysa da, GSMH'nın büyüme hızı, -tarım sektöründeki hasılanın yüksek olması dolayısıyla- bir önceki yılınkinden büyük olarak gerçekleşti. 1983'te sanayi sektörü, bir önceki yılınkinin, iki katına yakın bir hızla büyüdüğü halde, tarım sektöründeki hasılanın 1982'ninkinin altında olması yüzünden, GSMH'nın büyümesi oldukça yavaşladı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı dönemi 1983'te sona erdiği halde, Milli Güvenlik Konseyi'nin önerisi üzerine hükümet, -Beşinci Beş Yıllık Plan'ın genel seçimlerden sonra oluşacak yeni TBMM tarafından hazırlanıp kabul edilmesini ve plan takvimi ile meclisin görev süresi arasındaki uyumu sağlamak amacıyla- yeni plan döneminin 1984'te değil 1985'te başlatılmasını kararlaştırdı (mayıs 1983). 2897 sayılı yasayla, 1984 yılı için bir Geçiş Programı hazırlama yetkisi Bakanlar Kurulu'na verildi. 22 eylül 1983'te Resmi Gazete'de yayımlanan «1984 Yılı Geçiş Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve İzlenmesine Dair» 83/7077 sayılı Bakanlar Kurulu kararına, Turgut Özal hükümetince yapılan ek 30 aralık 1983 tarihindeki Resmi Gazete'de yayımlandı. (M)

***PLASTİK** i. — ANSİKL. *Plastik İşleme Sanayii.* Türkiye'de, Cumhuriyet'ten önce, 1880'lerde çubuk galalitten ağızlık, tespih, şemsiye ve süs eşyası yapıldığını belgeler gösteriyorsa da, levha halindeki plastikten çeşitli eşya yapımı, Cumhuriyet'ten sonra gelişmiştir. Başlangıçta, bu levhalardan, basit yöntemlerle düğme yapılıyordu; sonra otomatik makinelerle üretimin çapı genişletildi. 1930'ların ikinci yarısında, hidrolik preslerde bakalitten elektrik malzemesi, radyo kutusu, sigara tablaları vb. yapımı başladı. II. Dünya Savaşı öncesinde plastik hammaddelerinin yıllık dışalım miktarı, 120 tona ulaştı. Savaş yıllarında dışalımın azalması, bu sanayi kolunu duraklattı. 1950'den sonra dışalım imkânlarının artmasıyla, polivinil klorür, polistiren, polietilen, asetat selülozu, üre-formaldehit gibi plastik hammaddelerinin dışalımı, yıldan yıla önemli ölçüde arttı (1950'de 1 100 t, 1959'da 6 700 t).

1960'tan sonra, plastik maddeden buzdolabı gövdesi, elektrik süpürgesi, cam yerine kullanılan akrilik levha, ağaç üzerine poliesterden kaplama, gözlük çerçevesi, su borusu, asbestli yer döşemesi, çeşitli büro ve ev malzemesi yapımına başlanmasıyla plastik işleme sanayii, hızla gelişti. Bu gelişmeye, otomatik enjeksiyonlu kalıplama makineleri, ekstruder, kalender gibi üretim araçlarından yararlanılmaya başlanmasının da önemli katkısı oldu.

Planlı dönemde, talebin tümüyle yerli üretimle karşılanması ilkesi benimsendi. Yerli plastik sanayiinin gelişmesinde bunun da rolü oldu. Türkiye'de petrokimya sanayiinin kurulması, hammadde dışalımını önemli ölçüde azalttı.

1960'larda genellikle küçük ve dağınık işletmeler halinde bulunan plastik işleme sanayiinde 1970'lerin sonuna doğru, gelişmiş işletme yöntemleri ve teknolojiler uygulanmaya başlandı. Metal, cam ve tahta yerine plastik kullanımının yaygınlaşması, plastik işleme sanayiinin 1970'ler boyunca gelişmesini hızlandırdı; sektör, yılda yüzde 16-17 oranında üretim artışı sağladı (bu oran 1980'lerde yüzde 11 dolayındaydı).

Başlangıçta, en çok polietilen, polipropilen ve polistiren gibi hammaddeler kullanılırken, son yıllarda bunların yanı sıra ABS, melamin ve poliüretan kullanımı yaygınlaştı.

Plastik işleme sanayiinin, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde (1979-1983), yılda ortalama yüzde 10'luk üretim artışı sağlanması öngörüldü. Sözü geçen dönemde bu oran, öngörülenin üzerinde gerçekleşti. Aynı planda, ürün kalitesinin dünya standartları düzeyine çıkarılması, standart yapımın yaygınlaştırılması, hammaddesi yurt içinde üretilen plastik türlerinden ikame ve ara malı niteliğindeki ürünlerin kullanım alanlarının genişletilmesi vb. hedef alındıysa da bunlar gerçekleşemedi. (M)

***PLATA** (LA), Arjantin'de kent ve Buenos Aires ilinin merkezi. — 557 000 nüf. (L)

***PLATİN** i. — ANSİKL. Dünya mineral üretimi 1980'de 211 tona ulaştı. 101 tonluk üretimiyle SSCB ve 96 tonluk üretimiyle Güney Afrika Cumhuriyeti, belli başlı platin üreticisi iki ülke olma özelliklerini korudular. Öteki üreticiler şunlardı: Kanada (12 ton), Japonya (0,4 ton), Kolombiya (0,4 ton), ABD (0,1 ton). [M]

***PLAUEN,** Doğu Almanya'da (Karl-Marx-Standt yönetim bölümü) kent. — 81 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***PLEVNE,** bulgarca **Pleven** Bulgaristan'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 118 400 nüf. (L)

***PLOCK,** Polonya'da (Varşova voyvodalığı) kent. — 91 000 nüf. (L)

***PLOEŞTİ,** Romanya'da kent. — 207 009 nüf. Otomobil lastiği ve elektrik sanayii. (L)

PLOVDİV. Bk FİLİBE.

***PLÜTON.** — ANSİKL. Güneş sisteminde keşfedilmiş son gezegen olan Plüton konusunda bilinenler henüz çok azdır. Gezegenin kütlesi, yoğunluğu, çapı, aklık derecesi, devir süresi gibi temel nicelikleri bile tartışma konusudur.

İki yeni ve beklenmedik keşif - yüzeyindeki donmuş metan gazının ve bir uydusunun keşfi-, Plüton'un, o ana kadar genellikle doğru kabul edilen kütlesine ilişkin tahminleri temelinden sarstı ve daha uzak bir gezegenin varlığı sorununu yeniden ortaya çıkardı.

1976'da, üç amerikalı astronom (D. Cruikshank, C. B. Pilcher ve D. Morrison) Kitt Peak gözlemevinin (Arizona) 4 m'lik teleskopunu kullanarak, Plüton'un 1,2 ile 2,2 mm arası dalga uzunluğunda kızılötesine yakın parlaklığını ölçtüler. Elde edilen tayfı laboratuar örnekleriyle karşılaştırarak gezegenin donmuş metanla kaplı olduğu sonucuna vardılar. Güneş sisteminde ilk kez rastlanan bu duruma göre gezegenin yüzeyinde en fazla miktarda buz veya amonyak ne de metan hidrat bulunabilir. Bu donmuş metan, ya güneş sisteminin kaynağı olan bulutsunun en dış bölgesindeki katı metanın doğrudan doğruya yoğunlaşması, ya da büyük bir olasılıkla, donmuş uçucu cisimlerden ibaret olan gezegenin içinden dışarıya sızma sonucunda meydana gelmiş olabilir. Plüton'un yüzeyinde donmuş metanın varlığı, onun yüksek aklık derecesini (0,5 kadar) açıkladığı gibi, uzaklığı ve parlaklığı gözönüne alındığında, çapının da 3 000 km dolayında olduğu kanısını güçlendirdi. Ortalama yoğunluğu 1 ile 2 arasında kabul edilecek olursa Plüton'un kütlesinin Dünya'nınkinin 1/250'si kadar olduğu düşünülebilir (eski tahmin 1/5 idi).

bir uydu: Charon

Plüton'un, Washington deniz gözlemevinin 155 sm'lik astrometrik teleskobuyla nisan ve mayıs 1978'de çekilen çok hassas fotoğrafları büyütüldü ve dikkatle incelendi; bu işlemi gerçekleştiren amerikali J. W. Christy, gezegenin küresel gözükmediğini, doğrultusu düzenli biçimde değişen bir çıkıntı taşıdığını saptadı ve 22 haziran 1978'de, Plüton'un çevresinde, ondan ayrı olduğu saptanamayacak kadar yakın bir uydunun varolduğu sonucuna vardı. Bu keşif, çeşitli gözlemevlerinden 1978 temmuzunda çekilen yeni fotoğraflarla ve 1965 - 1970 arasında elde edilen fotoğrafların incelenmesiyle doğrulandı. Geçici olarak «1978 P 1» diye adlandırılan bu uyduya daha sonra, kâşifinin önerisine uygun olarak resmen *Charon* adı verildi (yunan mitolojisinde, kayığıyla ölmüşlerin ruhlarını taşıyan ve onları cehenneme kral Plüton'un ülkesine götüren salcının adı Charon'dan). Uydunun varlığını gösteren yeni bir işaret 6 nisan 1980'de saptandı. Güney Afrika'da Sutherland gözlemevinin 1 m'lik teleskopuyla Plüton'u inceleyen astronom Alistair R. Walker gezegenin yakınında, parlaklık derecesi 12 olan bir yıldızın ışığının yaklaşık 50 saniye süresince kaybolduğunu farketti. Bu örtülmenin, çapının en az 1 200 km olduğu tahmin edilen Charon'a ait olabileceği kanısına vardı.

Bu uydunun yaklaşık 20 000 km yarı çapında tam değirmiye yakın bir yörüngesi vardır; dolanma süresi de gezegenin kendi çevresindeki dolanma süresine (6,39) eşittir.

Bu yeni verilere göre Plüton'un kütlesi, Dünya'nınkinin yaklaşık 1/380'i kadardır; bu sonuç, daha önce kızılötesi spektrofotometriyle elde edilen ölçülere uygundur. 3 000 km'lik bir çapa göre gezegenin ortalama yoğunluğunun 1'e, yani su yoğun-

luğuna çok yakın olduğu düşünülebilir. Sonuç olarak Plüton, donmuş metandan bir kabukla kaplı büyük bir buz kütlesinden ibarettir denebilir.

Yörüngesindeki özelliklere bakılırsa, amerikalı Kuiper ile Lyttleton'un tahminlerine uygun olarak Plüton'un, henüz bilinmeyen nedenlerle Neptün'ün çekiminden kurtulmuş eski bir gezegen uydusu olduğu da söylenebilir.

X gezegeni: Hayal mi, gerçek mi?

Son belirlemelerin gösterdiği gibi, Plüton' un kütlesi, Uranus ve Neptün'ün hareketini önemli ölçüde etkileyebilecek kadar büyük değildir. Bu iki büyük gezegenin hareketindeki düzensizlikler gerçekse ve bilinen gezegenlerle açıklanamıyorsa, bunların neden ileri geldiği sorusu ortaya çıkar. Birkaç yıldır öne sürülen bir varsayıma göre, Plüton'un ötesinde henüz keşfedilmemiş büyük bir gezegen olması gerekir: X gezegeni (X adı, bu gezegenin varlığının henüz bir varsayımdan öteye geçmemesinden ve keşfedilmesi durumunda güneş sisteminin onuncu önemli gezegeni olacağından kaynaklanmaktadır).

1972'de Rawlins ve Hammerton, Neptün'ün hareketindeki düzensizliklere kütlesi Yer' in kütlesinin 2-5 katında ve Güneş'e uzaklığı 50-100 gök birimi (GB) arasında değişen bir gezegenin varlığının yolaçabileceğini hesapladılar. Öte yandan Harrington ile van Flandern de, Plüton'un ve uydusunun kökenini açıklamak için, böyle bir gezegenin varlığı üzerinde durdular. Bu arada 1972'de Brady, Halley kuyruklu yıldızının yörüngesini bozan hareketleri araştırırken, kütlesi Yer'inkinin 280 katı olan ve Güneş-ten ters yönde 60 GB uzaklıkta dolanan Plüton ötesi bir gezegenin varolabileceğini ileri sürdü; ama bu kuram, kısa bir süre sonra, Goldreich ve Ward tarafından çürütüldü. Bu gökbilimciler, kütlesi bu kadar büyük ve böylesine bir yörünge izleyen bir yıldızın, Güneş sisteminin bugünkü yapısına uygun düşmediğini gösterdiler.

Her ne kadar bütünüyle bir kenara atılamasa da, Plüton ötesi bir gezegenin varlığı pek de mümkün görünmemektedir. Gök yüzünü konu alan önceki sistematik gözlemlerin amacı Plüton'u tüm yönleriyle keşfetmekti. Bu çalışmalar, Güneş'ten en az 270 GB uzaklıkta tutulum çemberi düzlemi yakınında, Neptün'ün kütlesinde bir gezegenin olmadığını doğruladı. Uranüs ile Neptün'ün hareketinde görülen düzensizliklere belki de, Güneş sisteminin sınırında bulunan büyük bir kuyrukluyıldız bulutu yol açmaktadır. (L)

***PLYMOUTH,** İngiltere'de (Devonshire) liman kenti. — 259 100 nüf. (L)

***PLZEN,** Çekoslovakya'da kent ve Batı Bohemya'nın merkezi. — 169 119 nüf. (L)

***PODGORNİ** (Nikolay Viktoroviç), sovyet devlet adamı. — (öl. Moskova 1983). 1977' de devlet başkanlığı görevinden istifa etti. (L)

***PODOLOSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 193 000 nüf. (L)

***POİNTE-NOİRE,** Kongo'da liman kenti. — 200 000 nüf. (L)

***POİRİER** (Léon), fransız sinemacısı. — (öl. Urval, Dordogne 1968). [M]

***POİTİERS,** Fransa'da Vienne yönetim bölgesinin merkezi. — 85 466 nüf. (L)

***POİVİLLİERS** (Georges), fransız mühendisi. — (öl. Neuilly-Sur-Seine 1968). [L]

***POLANSKİ** (Roman), polonyalı sinema yönetmeni. — Son yıllarda *The Tenant* (Kiracı) [1976] ve *Tess* (1979) adlı filmleri yönetti. 1980'lerde Londra ve Paris sahnelerinde Peter Shaffer'in *Amadeus* adlı oyununda Mozart rolünde sahneye çıktı. *Polanski Polanski'yi Anlatıyor* (Roman by Polanski) adlı kitapta yaşamöyküsünü anlattı (1984). (LM)

POLAT, Malatya ilinde, Doğanşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 958 nüf. (1980). Belediye. (M)

***POLATELİ,** Gaziantep ilinde, Kilis ilçesine bağlı bucak. — 6 300 nüf., 16 köy. Bucak merkezi *Güldüzü*, 533 nüf. (1980).[M]

***POLATLI,** Ankara ilinde ilçe. — 86 865 nüf., 89 köy. İlçe merkezi 43 530 nüf. (1980). [M]

***POLEVOY** (Boris Nikolayeviç KAMPOV. - denir), sovyet yazarı. — (öl. Moskova 1981). [L]

***POLİNEZYA** (FRANSIZ - sı), Polinezya' nın çeşitli takımadalarını içine alan denizaşırı fransız toprağı. — 148 000 nüf. 30 haziran 1977'de oylanan ve 19 temmuz 1977'de yürürlüğe giren yeni statüye göre Fransa'ya bağlı özerk bölge oldu. (M)

POLİSARİO (Cephesi) [*Fronte Polisario* (Saguia el-Hamra ve Rio de Oro Kurtuluş Cephesi)], Mayıs 1973'de Cezayir'in desteğiyle kurulan ve Batı Sahra'nın (eski İspanyol Sahrası) ulusal bağımsızlığı için mücadele eden örgüt. (Bk. SAHRA [*Batı*], *Ek 2*). [M]

Politika, İstanbul'da 1972 - 1974 ve 1975-1980 aralarında yayımlanan günlük siyasal gazete. İlk dönemde *Ekonomi Politika* adıyla Veb Ofset grubunca yayımlandı. Bir yıl sonra İsmail Cem ve arkadaşlarınca satın alındı. 1978'e değin İsmail Cem, gazetede ilkin genel yönetmenlik, sonra başyazarlık yaptı.

1977 sonlarında gazetenin sahipliği Maden-İş sendikasına geçti. Sendika adına Kemal Türkler'in yönetiminde yayımlanan ve radikal bir sol tutum benimseyen gazete 1980' de yayımına son verdi. (M)

***POLLACK** (Sydney), amerikalı film yönetmeni. — 1974'ten sonra çevirdiği filmler şunlardır: Akbabanın Üç Günü (*Three Days of the Condor*) [1975], *Bobby Deerfield* (1977), *The Electric Horseman* (Elektrikli Atlı) [1979], *Absence of Malice* (Kötülükten Uzak) [1981] ve *Tootsie* (1982). [L]

***POLONYA,** Orta Avrupa'da devlet. — 35 032 000 nüf.

TARİH

1970'den itibaren Edward Gierek* ve ekibinin yönettiği Polonya, 1973'te yoğun bir ekonomik canlılık dönemi yaşadı. Yeni sosyal konutlar, gelişmiş karayolu altyapısı, temel tüketim maddelerinin fiyatlarının dondurulması, ücretlerin düzenli biçimde artması (1970 karışıklıklarından sonra bu artışlar iktidara gelenlere belli bir saygınlık kazandırdı) bunun açık belirtileri oldu. 1973'ten sonra dünya enerji bunalımı, dışalımların kısılmasına ve ticaret trafiğinin azalmasına yol açarken kömür üretiminin biraz daha artmasını sağladı.

Piotr Jaroszewicz* başkanlığındaki hükümet işte böyle bir ortamda birtakım yapısal reformlara girişti; bu yöneliş, bir yandan yurttaş-yönetim yakınlaşmasını sağlama kaygısından, bir yandan da sosyalist bilinci canlandırma, yeni sosyo-politik eğitimi daha iyi düzenleme ve geliştirme düşüncesinden kaynaklanıyordu. Voyvoda (vali) unvanının yeniden kullanılması (1975 reformu), her kademede -köy, belediye, ilyönetim başkanlığının Polonya Birleşik İşçi Partisi (*Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, PZPR*) sekreterlerine verilmesi ilk reform uygulamaları arasındaydı. Yurttaşların, özellikle, seçim kampanyalarına katılmalarını sağlayarak, siyasal tavrını biçimlendirmek amacıyla kentlerde özyönetim komiteleri örgütlendi.

İdeolojiyi güçlendirme isteği, on yıllık öğrenim ve sürekli meslek eğitimi, okulda öğrenim gününün uzatılması ve ateizm (tanrıtanımazlık) biçiminde somutlanan öğretim reformunda açıkça görüldü. Tüm gençlik ve öğrenci örgütlerinin tek bir federasyonda birleşmesi de anlamlı bir olaydı.

Yöneticiler, bu yenileşme hareketinin, ekonomik modernleşme ve yaşam düzeyini yükseltme çalışmalarını engellemeyeceği düşüncesindeydiler. Nitekim, 1974'te hemen tüm sektörleri etkileyen ücret artışları 3,4 milyon kişiyi, emekli maaşlarındaki yükselme ise 1,4 milyon kişiyi kapsadı. Ayrıca aile yardımları ile öğrenci bursları da artırıldı.

Ulusal gelir artarken (yüzde 10), sınai üretim (yüzde 12,2) ve tüketim maddeleri de (yüzde 13,1) sürekli artış gösterdi, ama bu arada enflasyon da gitgide arttı.

yeni reformlar

1975, Polonya için bir geçiş yılı oldu. Sosyalist Polonya ilk kez dış ticaretin yarıdan fazlasını kapitalist ülkelerle gerçekleştirdi. Aynı zamanda 1970'de aldığı kredilerin ilk ödemelerini yapma durumundaydı. Bir başka sorun, kaygı verici boyutlara ulaşan yiyecek sıkıntısıydı. Et, şarküteri maddeleri ve bazı süt mamulleri yetersizliğinin süreğen nitelik kazanması hoşnutsuzluğu artırdı. PZPR'nin VII. kongresi (aralık 1974) işte bu ortamda açıldı.

Kongre'de birbirine karşıt üç gurup göze çarptı: Birincisi sovyet yanlıları; ikincisi Gierek'in 1971'de uzaklaştırdığı merkez komitesi üyesi general Mieczyslaw Moczar'ın önderliğindeki milliyetçiler, üçüncüsü yönetim reformu (1975) sonucunda sayıları azalan parti tutkunları (apparatçik). Kongreden sonra 1975'te önemli bir yönetim reformu yapıldı. Voyvodalıkların (il) sayısı 19'dan 49'a çıkarıldı; ilçeler kaldırılarak belediyeler doğrudan voyvodalığa bağlandı. Bu reform hem yerel yönetime belli bir esneklik sağladı, hem de ara kademeleri zayıflatarak merkezi yönetimi güçlendirdi.

Parti birinci sekreteri kongreye eli boş gelmemişti. Kendi deyimiyle «ikinci Polonya'yı kurmaya» kararlıydı. Eldeki tüm makinaların yarısı son 10 yılda yenilenmişti. Yönetimin baştan aşağı yeniden gözden geçirilmesi, bürokratik ağırlığı hafifletmişti: Bu nedenle Edward Gierek kongreden başarı ile çıktı.

Yine de sistemin zayıf noktaları vardı. Anayasa reformuna gidileceğinin açıklanması tedirginlik yarattı. Nitekim kongre sırasında, bazı aydınlar özgürlükler için güvence isteklerini dile getirdiler. 1952 Anayasası'nın hemen hemen aynı olan yeni anayasanın 10 şubat 1976'da parlamentoda onaylanması bu protestolara canlılık kazandırdı; ama aynı yılın 21 martında ya-

Edward Gierek Papa Paul VI ile

Varşova'da 1 Mayıs 1982 günü resmi töreni boykot eden Dayanışmacıların sokak gösterileri

büyük kentler

kent	*nüfus*
Varşova	1 532 000
Lodz	818 000
Krakow	713 000
Wroclaw	593 000
Poznan	521 000
Gdansk	444 000
Szczecin	381 000
Katowice	350 000
Bydgoszcz	339 000
Lublin	292 000
Bytom	237 000
Gdynia	230 000
Czestochowa	227 000
Bialystok	207 000
Zabrze	204 000
Gliwice	200 000
Walbrzych	128 000

Foto. Keystone; Sygma (LAROUSSE)

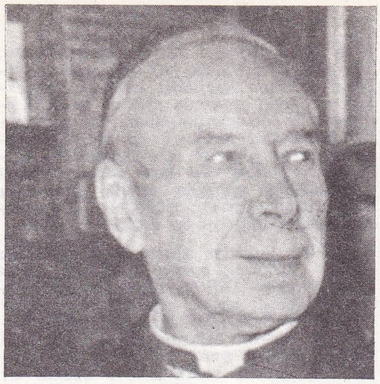

Kardinal Stefan Wyszynski

Polonya Komünist Partisi birinci sekreteri Stanislaw Kania

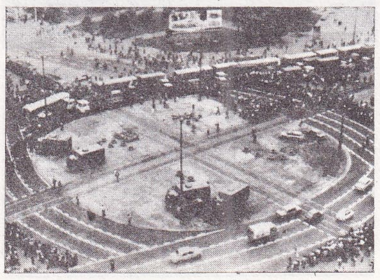

Hayat pahalılığını protesto için Varşova sokaklarını tıkayan taşıtlar

Başbakan Joseph Pinkowski

pılan parlamento seçimleri, oylamaya katılma oranının biraz düşmesine karşın, yeni meclisin bileşiminde herhangi bir değişiklik yaratmadı.

1976 haziranında Ursus ve Radom'da işçiler, fiyat artışlarına ilişkin hoşnutsuzluklarını, polisle şiddetli çatışmalara yol açan gösterilerle dile getirdiler. Baş gösteren siyasal ve toplumsal bunalım karşısında Edward Gierek, geri adım atmak zorunda kaldı. 25 haziranda Jaroszewicz, televizyonda, kararlaştırılan fiyat artışlarının belirsiz bir tarihe ertelendiğini açıkladı. Dahası 1976 kasımında gittiği SSCB'den, özellikle tüketim maddeleri alanında elde ettiği bir yardımla geri döndü.

Ancak, henüz hiçbir şey kazanılmış değildi. Başbakan Jaroszewicz halktan, yiyecek sıkıntısı karşısında sabırlı ve anlayışlı olmasını istedi. 1978'de onaylanan plan, ulusal gelirin yüzde 76'sını tüketime ayırdı; bu oran 1977'de yüzde 71'di. Ama devlet aygıtında bir iyileşme görülmedi. Hükümetin girişimleri (yaşlı köylülere emekli maaşı bağlanması gibi) yanlış anlaşıldı. Merkezi planlama etkisiz kaldı. Görüş ayrılıkları daha açık biçimde kendini göstermeye başladı. Gierek, deflasyonist bir plan ve hammadde dışalımını sınırlayan bir kemer sıkma rejimi uygulamaya başladı. 1979' da ulusal üretimdeki artış oranının 1978'e göre üç kat daha az olduğu, sanayi üretimindeki artışınsa yüzde 5'i geçmeyeceği tahmin edildi. Gierek en büyük engelleri ustalıkla aştı. 1980 şubatında, PZPR'nin VIII. kongresinde, yeni baştan düzenleme yanlıları ile tutucuların temsilcilerini (özellikle başbakan Jaroszewicz'i) parti politik bürosundan uzaklaştırıldı. Gierek'in yakın çalışma arkadaşı Edward Babiuch (doğ. 1927) başbakanlığa getirildi; Babiuch ayrıca, Edward Gierek'den sonra politik büronun ikinci asil üyesi oldu; politik büro birinci yedek üyesi Kazimierz Barcikowski de konsey başkan yardımcılığına atandı. 23 mart 1980 seçimlerinde muhalefet partileri (Birleşik Köylü Partisi, Demokrat Parti, sendikalar, gençlik örgütleri, Kadınlar Birliği, vb.) birleşerek Ulusun Birliği Cephesi adı altında tek listeyle seçime gitmek istediler, ama başarı sağlayamadılar. 460 üyelik mecliste Polonya Birleşik İşçi Partisi 255 milletvekilliği (yüzde 55,4), Birleşik Köylü Partisi 117 (yüzde 25,4), Demokrat Parti 39 (yüzde 8,5), diğerleri 49 milletvekilliği (yüzde 10,7) kazandı.

kilise iktidara karşı

Nüfusun yüzde 93'ünün vaftiz edildiği, ibadet edenler oranının yüzde 70 olduğu sosyalist Polonya'da Katolik kilisesi, hukuksal bir statüsü olmamasına karşın, devlet içinde devlet gibidir. Bu nedenle ve arkasında halkın bulunduğunu bildiğinden hükümete karşı çıkmaktan çekinmemektedir. Nitekim, kilisenin gençlerin haberleşmesine ilişkin sert eleştirilerinden sonra öğretim reformunda değişiklik yapıldı piskoposluk, aynı amaçla gençlere karşı görev ve işlevinin resmen tanınmasını istedi. Kilise, 1976'da anayasa tartışmaları sırasında dinsel inanç ve amel özgürlüğünü savundu. Bununla birlikte politika, Kilise'ye elini uzatmaktan geri kalmadı. 1977 eylülünde kardinal Stefan Wyszynski papalığa gönderdiği bir mektupta polonyalıların katlandıkları maddi ve manevi ağır koşulları eleştirdi; aynı yılın ekiminde Edward Gierek kardinalle görüştü.

Bir süre sonra papa, Vatikan'da Gierek'i kabul etti. Ama, Polonya kilisesi, 1978 mayısında toplanan piskoposlar konferansında da belirtildiği gibi, hukuksal varlıktan yine yoksundu. 1978 sonbaharında kardinaller meclisi, Krakow başpiskoposu Karol Wojtyla'yı Johannes Paulus II (II. Jean-Paul) adıyla papa seçti. Tarihte ilk kez bir polonyalı, Aziz Petrus'un tahtına oturdu.

1979 ilkbaharında kendi yurdunu ziyaret eden II. Jean-Paul. VI. Paul'un doğuya açılma politikasını benimsediğini açıkladı; oysa Krakow başpiskoposuyken bu politikaya karşı çıkmıştı.

görüş ayrılıkları ve bölünmeler

Özgül sorunları bulunmasına rağmen Polonya kilisesi, özellikle katoliklerle marksistlerin ders verdikleri bir «seyyar üniversite» aracılığıyla, gittikçe sertleşen bir bölünmeyi desteklemekten çekinmedi. Bu paralel öğretim sistemi, resmi fakültelerde ele alınmayan ideolojik konuları ve tarihsel dönemleri inceleme imkânı veriyordu. Muhalefet kendini daha başka yollarla da gösterdi: Ursus ve Radom işçilerini savunmak amacıyla 1976 eylülünde örgütlenen KOR komitesi (*Komitet Obrony Robotnikow* [İşçi Savunma Komitesi]) bunlardan biridir; 1977 eylülünde Toplumsal Özsavunma Komitesi adını alan KOR, eylemini, Çekoslovak 77'ler Bildirisi'ni yayınlamaya kadar vardırdı; bir başka muhalefet yolu da, içinde tarihçi Adam Michnik ile eğitimci Jacek Kuron'un da bulunduğu *İnsan Haklarını Savunma* hareketidi. Muhalefetteki bu tırmanma karşısında hükümet kararsız kaldı. Kimi zaman «seyyar üniversite»nin öncülerini hırpalarken, kimi zaman da bazı merkez komite üyelerinin bile katıldığı bir muhalefet forumunu neredeyse resmen hoşgördü.

batıya açılma

Sovyet dış politikasına tamamen bağımlı olan Polonya'nın, diplomatik alanda özgül bir rolü vardır.

Federal Almanya'nın Oder-Neisse sınırını tanıması, önemli bir yumuşama sağladı: İki ülke arasındaki anlaşmazlık hafifledi. 6 milyon polonyalının yaşadığı ABD ile ekonomik işbirliği yoğunlaştı.

Dayanışma sendikasının doğuşu ve 1980 olayları

1980 şubatında, «özgür sendikalar»ın kurulmasını isteyen bir delegenin işten çıkarılması üzerine, Gdansk'taki «Lenin» tersanelerinde grev patlak verdi. Temmuzda Varşova'nın banliyösu Ursus'da, et fiyatlarındaki yüksek artış nedeniyle bir dizi greve gidildi. Hareket, siyasal istemlerin ortaya çıkması ve özerk bir örgütün doğmasıyla, Gdansk ve Szczecin'de sertleşti: Baltık tersanelerindeki işçiler, işletmelerarası bir grev komitesinde (MKS: *Miedzyzakladowy Komitet Strajkowy*) örgütlendiler ve aralarında 1970 grevlerinde ün kazanan Lech Walesa*'nın da (*E2 2*) bulunduğu bir delege grubu seçtiler. Bir istek listesi (işten çıkarılanların işe geri alınması, ücretlerin fiyat göstergesine bağlanması) hazırlandı. Grev hakkının tanınması ve özgür sendikaların kurulması bu listenin en çarpıcı maddeleriydi. Hükümet, belli başlı KOR üyelerini tutukladı; bunlar arasında, Polonya içinde ve dışında bilgiler yayarak harekete yardım ettiklerinden kuşku duyulan Michnik ile Kuron da vardı. Grev, birkaç kente daha yayıldı. 24 ağustos 1980'de Babiuch istifa etti; Josef Pinkowski (doğ. 1929) başbakan oldu (Barcikowski görevinde kaldı); hükümette ve partinin politik bürosunda değişiklikler yapıldı; şubatta uzaklaştırılan Stefan Olszowski (doğ. 1931) eski konumuna getirildi. Hükümetle MKS arasındaki görüşmeler 31 ağustosta, özellikle, siyasal tutukluların serbest bırakılmasını, sansürün sınırlanmasını, «bağımsız ve özyönetimli sendikalar»ın kurulmasını, grev hakkının tanınmasını, ücretlerin fiyat artışlarına göre ayarlanmasını öngören bir anlaşmayla sonuçlandı. Birkaç gün sonra benzer bir anlaşma da Silezya maden işçileriyle imzalandı; Stanislaw Kania* (*Ek 2*), Edward Gierek'in yerini aldı. 1980 eylülünde «Dayanışma» sendikası (*Solidarnosc*) kuruldu ve tüm bağımsız sendikaları bünyesinde topladı; sendikanın tüzüğü ancak kasım başında onaylandı. Parti merkez komitesi, Gdansk anlaşmalarıyla tanınan üç temel hakkı (bağımsız sendika kurma hakkı, grev hakkı, haberleşme ve bilgi edinme hakkı) garanti etti. Bu, Dayanışma için büyük bir başarı, Kania ve merkez komitesinin liberal kanadı için de kabul edilebilir bir tavizdi.

Ne var ki anlaşma, yeni anlaşmazlıkların ve olayların patlak vermesini önleyemedi. Kasım 1980'de Czestochowa'da çıkan olaylar üzerine olağanüstü durum ilan edilerek, kent asker denetimi altına alındı.

Gierek'in sonu

Çeşitli kentlerde Dayanışma militanları, devlet ya da parti görevlilerinin istifasını talep ettiler. Ocak 1981'de Bielsko-Biala'da grev yapan sendika üyeleri, 20 fabrika yöneticisinin istifasını sağladı. Hükümet beş yöneticinin istifasını reddedince, çatışma ulusal boyut kazandı. Walesa, işçileri (eğer ordu güç kullanırsa) fabrika işgaline çağırdı ve krizin atlatılması ancak başpiskopos Dobrowski'nin arabuluculuğuyla sağlandı.

Benzer bir kriz, mart 1981'de, Rodom'da yaşandı. KOR'un kurucusu Jacek Kuron' un 5 martta tutuklanması üzerine olaylar çıktı. 19 martta da Bydgoszcz ve daha sonra Gdansk, Lodz, Lublin grevlerinin ardından Narozniak olayı patlak verdi. Mu-

Foto. Sygma; Sipa; AP; Sygma (LAROUSSE)

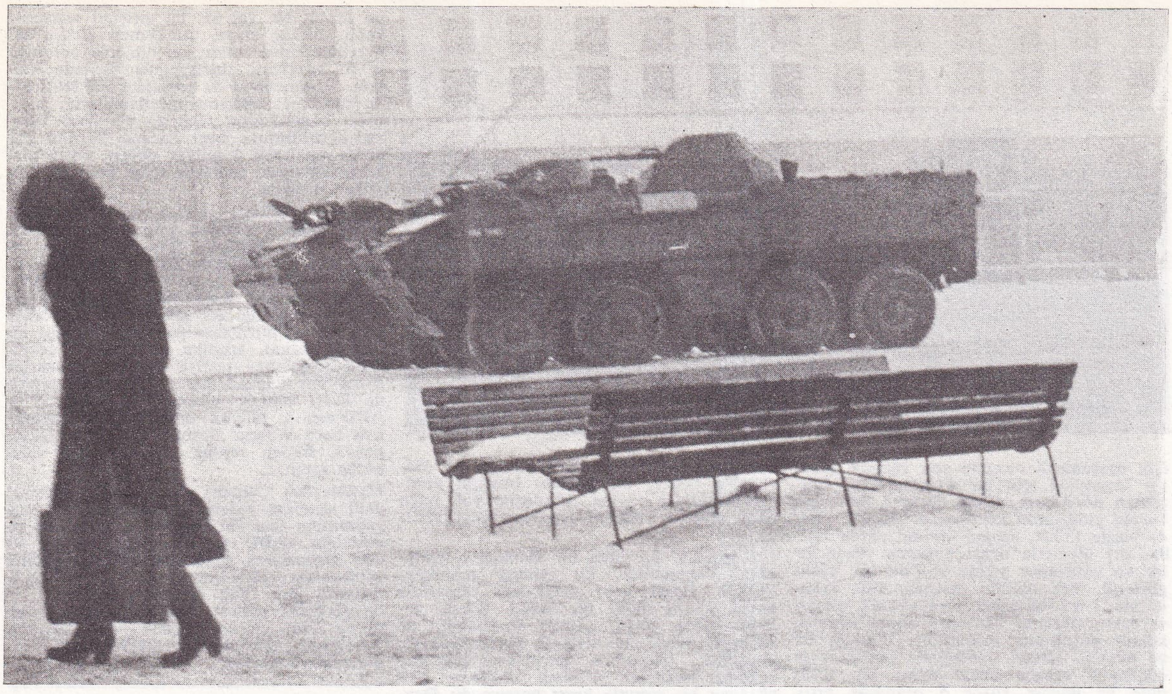

Jaruzelski iktidara geldikten sonra Varşova'da köşe başlarını tutan tanklardan biri

haliflere karşı uygulamaları anlatan gizli belgeleri açıklaması nedeniyle Narozniak'ın tutuklanmasını halkın protesto etmesi üzerine hükümet iki seçenekle karşı karşıya kaldı: Ya genel grev tehdidini dikkate almayacak, bu yüzden ulaşım felç olunca bir sovyet müdahalesini göze alacak ya da Dayanışma'nın isteklerine boyun eğecekti. Başbakan Pinkowski ikinci çözümü yeğledi. Tutuklular salıverildi.

Parti merkez komitesi plenumunda hiçbir soruna çözüm getirilememesi üzerine Gierek istifa etti ve politik büroda onun yerini general Moczar aldı.

7 ocak 1981'de Dayanışma sendikası, Gdansk anlaşmaları uyarınca, çalışma süresinin haftada 5 güne indirilmesini isteyince, hükümet ekonominin bozuk durumunu öne sürerek bu isteği reddetti. Ama uyarı grevlerinin başlaması üzerine ayda iki cumartesi tatil yapılmasını önerdi. Ayrıca Dayanışma'ya haftalık bir gazete (500 000 tirajlı) ve 8 tane bölgesel dergi çıkarma izni verildi.

11 mayıs 1981'de Köylü Dayanışma Sendikası kuruldu (2 800 000 üye). Bu, mücadelenin liderliğini yürüten kilise için büyük bir zaferdi. Bu sırada (28 mayıs) Polonya kardinali Stefan Wyszynski'nin ölümü çoğu koyu katolik olan halkı yasa boğdu.

Parti içindeki «şahinler»in «karşı devrim»e karşı Katowice forumunu ilan etmeleri partinin ılımlı kanadını korkuttu. Bu grubun sovyetleri her an yardıma çağırabileceğinden çekinen Kania, parti içi demokratikleşmeyi savundu. Hükümet haziran başında, Sovyetler'in ultra karşı devrimci olarak nitelediği Bağımsız Polonya Konfederasyonu yöneticilerini serbest bıraktı. Bunun üzerine Moskova'da yayınlanan bir mesajla «tüm sosyalist topluluğun güvenliğini tehdit eden geri çekilmesi» nedeniyle Polonya yönetimi uyarıldı. Yine de sovyetler, dış borçları (1982 martında 30 milyar dolar) nedeniyle ABD ve AET'yle sıkı ilişkiler içinde olan Polonya'ya askeri müdahale konusunda temkinli davranmaya devam etti.

yönetimde sertleşme

Temmuz 1981'de sıkıyönetim kaldırıldı, ama yürürlüğe konan önlemler paketi, «sıkıyönetimsiz sıkıyönetim» tanımını haklı çıkaracak nitelikteydi. Buna göre: İşçiler gerekirse, fazla mesai ücreti almadan haftada 46 saat çalışacak; iş değiştirmeden 6 ay önce haber verecek; toplumun güvenliğini tehdit eden özyönetim konseyleri lağvedilecek; hükümet üniversite senatosunu feshedebilecek; gençlik ve öğrenci dernekleri kurulamayacaktı.

Jaruzelski dönemi

Ekim 1981'de görevden alınan Pinkowski'nin yerine savunma bakanı general Wolcieck Jaruzelski* (*Ek 2*) getirildi. Umulandan daha liberal bir tutum takınan Jaruzelski, sendikalarla diyaloğa girecek bir komisyon kurdu; halktan kendisine 90 günlük bir süre tanınmasını istedi. Öğrencilere hem bağımsız dernek kurma hakkı tanınacağını, hem de o güne kadar zorunlu olan marksizm-leninizmin ve Rusça derslerinin seçimlik ders haline getirileceğini bildirdi. Özel çiftçilere, devlet çiftlikleriyle eşit haklar tanındı. Topraklarının millileştirilmeyeceği garanti edildi.

Ne var ki bu uzlaşma ortamı, SSCB Komünist Partisi'nin 26. kongresine katılan Kania ve Jaruzelski Polonya'ya döndükten sonra bozuldu. Dayanışma'nın önderlerinden Kuron ve Michnik için tutuklama kararı alındı. Jaruzelski meclisten grevleri 2 ay erteleme yetkisi aldı. 13 aralık 1981'de savaş durumu ilan eden Jaruzelski, kendi başkanlığında 15 general ve 5 albaydan oluşan bir «Ulusal Selamet Askeri Konseyi» kurdu. Walesa dahil 5 906 kişi tutuklandı. Cumartesi tatilleri kaldırıldı. Ekonominin tüm sektörleri askerileştirildi. Ülke içinde ulaşım sınırlandırılıp benzin satışı durdurulurken, yurt dışına çıkış da yasaklandı. Ne var ki, ülkede bir direniş hareketi örgütlenmeye başladı. Ursus traktör fabrikasındaki Dayanışma şubesi, genel grev çağrısında bulundu. Ancak, direniş merkezlerinin sayısı 10'u geçmedi ve direniş ancak iki hafta sürebildi. Özel milis güçlerinin müdahalesiyle çıkan olaylarda 7 maden işçisi öldü, yüzlerce kişi yaralandı. İşçilerin aktif direnişini, pasif bir direniş (işi yavaşlatma) izledi. Bu olaylar, halkın büyük bir bölümünün savaş durumu ilanına karşı olduğunu ortaya koydu. 30 ocak 1982'de Gdansk'da genç göstericilerden 205'i tutuklandı. Poznan ve Varşova'da da çeşitli gösteriler düzenlendi. 18 şubatta üniformalı bir milis eri silahlı saldırı sonucunda yaralandı. Dayanışma radyosu, başkent ve Gransk'da gizli yayınlarını sürdürdü. Nisan 1982 sonunda 3 000 tutukludan 1 000'inin serbest bırakılacağının açıklanması üzerine buzlar biraz çözülür gibi olduysa da, mayıs başında

Gdansk'ta 1970'te ölenler için dikilen anıtlar (16 aralık 1980)

Kıtlığı ve karneyi protesto için Kutno'da yapılan açlık yürüyüşü (25 temmuz 1981)

göstericilerle polisler arasında şiddetli çarpışmalar, normal düzene dönüşün uzun zaman alacağını gösterdi. 1 300'ü aşkın kişi tutuklandı, onlarcası da yaralandı. 13 mayıs 1982'de Dayanışma'nın çağrısı üzerine yapılan birkaç dakikalık sembolik grev ve çeşitli olaysız gösteriler sonucunda, 679 kişi tutuklandı. Gösterilerin şiddetlenmesi ve artması üzerine ülke, tüm dünyanın da endişeyle izlediği bir ortama sürüklendi. Mayıs 1982'de Polonya başpapazı başpiskopos Josef Glemp'in konuşmasını dinlemek için yüzbine yakın kişi Krakow'da toplandı. Başpiskopos Glemp kilisenin barış çağrısını duyurarak göstericileri ve onları bu yola itenleri sert bir dille eleştirdi. Glemp'in, aynı zamanda devlet güçlerinin halkla diyalog kurmasını ve uzlaşmasını istemesi, bir yandan kilisenin otoritesini ortaya koyarken, bir yandan da takınacağı tavır ve destekleyeceği taraf konusunda kararsızlığını açığa çıkarıyordu.

Haziran 1982'de Wroclaw ve Krakow'da çok şiddetli çatışmalar oldu. 23 milis eri yaralandı, 238 gösterici tutuklandı. Bu durum, devlet-kilise ilişkilerinin yeniden gerginleşmesine yol açtı. Halkla yeniden bir uzlaşma sağlamak, daha da önemlisi, Batı Avrupa'nın ekonomik yardımını sürdürmesi

Foto. Sipa; Bulka-Wildemberg/Gamma; AP (LAROUSSE)

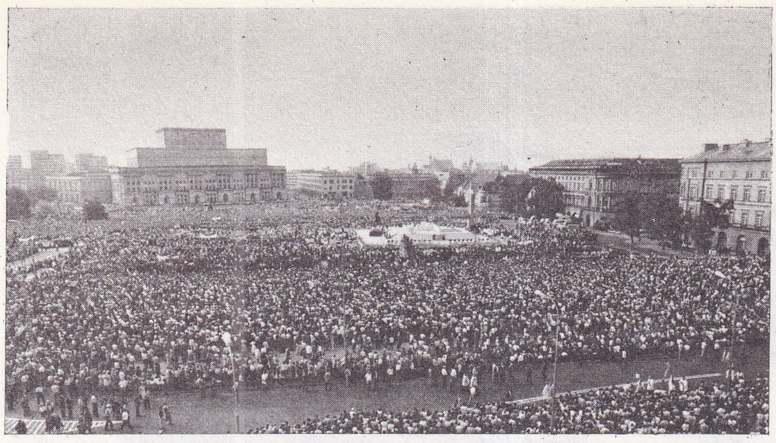

Kardinal Wyszynski'nin cenaze töreni (mayıs 1981)

için olağanüstü duruma son vermek general Jaruzelski için bir zorunluluktu. Gerçekten de durum, savaş durumu ilanından önceki ciddiyetini koruyordu. GSMH 1981'de yüzde 13'lük, sanayi üretimi yüzde 11,2'lik, dış ülkelerle ticari alışveriş yüzde 20'lik ve yatırımlar yüzde 26,7'lik bir düşüş gösterdi. Tek olumlu gelişme, 1981 ürünlerinin 1 yıl öncesine göre yüksek olması ve savaş durumu ilanından sonra işletilen kömür miktarının artmasıdır. 1982'nin ilk üç ayında, sanayi üretiminde 1981'in aynı dönemine oranla yüzde 10'luk bir düşüş oldu ve işsizlik yüzde 5 oranında arttı. Dış borçlar toplamı da 27 milyar dolara ulaştı. Kıtlık, ocak 1982'de karara bağlanan yüksek fiyat artışları (ortalama yüzde 171) ve zlotinin yüzde 71 oranında devalüasyona uğraması, ülkeyi çözülmesi güç sorunlarla karşı karşıya bıraktı.

Şubat 1983'de general Jaruzelski, Katowice'de Polonya Birleşik İşçi Partisi örgütünde yaptığı konuşmada, ekonomik durumun kötüye gitmesinde bazı hataları olduğunu kabul etmekle birlikte, «panik yaratanları ve demagogları» şiddetle eleştirdi. Jaruzelski, amacına daha kolay ulaşabilmek için devlet aygıtını daha sıkı denetim altında tutmak gerektiğini biliyordu. Parlamentonun da onayıyla bir görev değişikliği yaptı ve Yüksek Denetim Dairesi (Sayıştay'a benzer bir kurum) başkanı general Moczar'ın yerine, kendisine çok bağlı olan general Tadeusz Hupalowski'yi getirdi.

Dayanışma'nın düzenlediği grev ve ayinlerden iki görüntü (ağustos 1981)

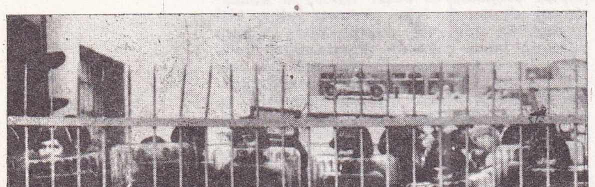

Öte yandan, üç yıllık bir ekonomik sertlik planı benimsendi. En iyimser tahminle, 1985'de ulusal gelir, 1978'deki düzeyinin ancak yüzde 80'ine ulaşacaktı. Ulusal gelirin yüzde 10-12, sanayi üretiminin de yaklaşık yüzde 15 artması gerekmekteydi. Gerçekte, ekonomik yerinden yönetime rağmen hükümet, çözümü imkânsız gibi görünen bir sorunla karşı karşıyaydı: Devletin zayıf finansmanı hammadde yatırımlarını felce uğratırken, sanayi potansiyelinin yetersiz kullanımına nasıl bir çare bulunacaktı? Ayrıca, talebi azaltmak için düzenli artırılan fiyatlar karşısında halkın tepkisi nasıl dindirilecekti? Nisan 1983'de Varşova'da 1 kilo domates, ortalama aylık ücretin beşte birine (2 400 zloti) satılmaktaydı. 1982'de et üretimi, 1981 üretiminden yüzde 15 daha düşüktü ve 1983'te de durum iyiye gitmedi. Genel olarak tarım üretiminde verim, özellikle tarım makinelerinin yetersizliği nedeniyle düştü. Kasaplık hayvanları besleyecek tahıl bulunmadığından, çok sayıda hayvan öldürülmek zorunda kaldı. Nüfusun yüzde 43'ü hâlâ kırsal yörelerde yaşadığı halde, kentlere göç sürdü.

kilisenin tutumu

Ülkeyi esenliğe kavuşturmak için Jaruzelski ve ekibi kime dayanacaktı? Piskoposlar Konferansı sekreteri başpiskopos Dabrowski'ye göre «Parti ve Kilise'den gayri hiçbir güç yoktu». Gerçekten de Dayanışma sendikası yasadışı ilân edildiği için, 1983'de kilise, iktidarın tek muhatabı oldu ama bununla birlikte, muhalefetin sesini bir ölçüde yansıtmaktan da geri kalmadı.

Gerçekte, kilise-devlet ilişkileri iyi olmaktan uzaktı. Ziyareti sırasında papa, Dayanışma yanlısı sloganlar atan yüzbinlerce insana, bağımsız ve çok sendikalı yaşamdan ve işçinin özyönetiminden yana olduğunu açıkladı. Oysa iktidar, onun daha diplomatik davranacağını umuyordu. Kilisenin papa ile Lech Walesa arasında gizli ve neredeyse kaçamak bir görüşmeye izin vermesi, papaya verilen tek ödün oldu. Bundan böyle hükümet, kilisenin ne pahasına olursa olsun diyaloğa yanaşmayacağını biliyordu.

yeniden sertleşme

Temmuz 1983'den başlayarak basın, «katolik hiyerarşinin egemenliğini ve hoşgörüsüzlüğünü» suçlamaya başladı. 22 temmuzda savaş durumu kaldırılarak baskı yasalarının yürürlüğe konulması, piskoposluğun eleştirilerine yol açtı. Gdansk anlaşmalarının üçüncü yıldönümü (31 ağustos) yaklaşırken, 1 numaralı ideolojik hasım olarak ilan edilen kiliseye karşı psikolojik bir saldırı başlatıldı. Kilise, bunalım üzerine hazırlanan yeni yasanın bir ölçüde yumuşatılmasını sağladıktan sonra, Gdansk anlaşmalarının da hesaba katılması gerektiğini öne sürdü. Ne var ki, bu girişimi sonuçsuz kaldı. Birkaç siyasi tutuklunun gizlice salıverilmesinden sonra, on binlerce polonyalı, 31 ağustosu alışılagelmiş biçimde kutladı. Czestochowa'da toplanan 150 000 köylü karşısında rejimin uygulamalarını eleştiren başpiskopos Glemp, hükümet tutumunu sürdürürse Özel Tarıma Yardım Fonu'na verilecek 2 milyar doları, batılı piskoposluklardan toplamayacağı yolunda tehditler savurdu.

Böylece hükümet giderek yalnızlığa itildi. Ekim 1982'de kurulan yeni sendikalar ortada yoktu. Vaktiyle, Dayanışma üyesi 10 milyon işçisi bulunan ülkede, sendikalı işçi sayısı ancak 325 000'i buluyordu. Sendikacı Edmund Baluka'nın «devlete karşı komplo düzenlemek» suçuyla 10 yıl hapis cezasına çarptırılması (sonradan 5 yıla indirildi); sanat, sendika ve aydınlar çevresinde uygulanan tasfiye hareketi; Yazarlar Birliği'nin kapatılması ve KOR komitesine karşı bitmek bilmeyen soruşturma ve ABD'den 1 milyon dolar almakla suçlanan Lech Walesa aleyhine sürdürülen kampanya, halkın rejime olan güvenini büsbütün sarstı.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün, Polonya'daki sendikal yaşam üzerine bir araştırma yapmasına izin verilmemesi; Fransa'nın siyasetinin «ABD yanlısı» ilan edilmesi ve eski Dayanışma yöneticileri lehine aracılık yapmasının reddedilmesi ve yabancı gazetecilerin sınır dışı edilmesi, dış ülkelerle de gerginlik yarattı. Temmuz 1983'de kendisine Lenin nişanı takılan Jaruzelski, bu koşullarda Sovyetler Birliği'ne daha yakınlaşmaya yöneldi.

başlıca üretim

şeker	2 Mt
patates	45 Mt
sığır	13 M baş
domuz	20 M baş
et	3 Mt
taşkömürü	193 Mt
linyit	40 Mt
elektrik	115 milyar kWs
doğal gaz	7 milyar m³
çelik	20 Mt
otomobil (binek)	325 000

EDEBİYAT

Şiirde, Julian Przybos*'un 1970'de ölümünden sonra, şiir dili konusundaki öncü araştırmaların yerini, kültür üzerine yaygın bir düşünme ve inceleme eğilimi aldı. Wislawa Szymborska (doğ. 1923), günlük yaşam üzerine felsefi yorumlar yaptı. Mieczyslaw Jastrun* şiirlerinde, insanlığın durumu üstüne evrensel boyutlu düşüncelere dalmaktadır. Bu düşünce, alaycı bir maske altında ahlakçı bir tutum gizleyen Zbigniew Herbert'in (doğ. 1924), kaba tarihsel mesellerinde daha derin ve iğneleyici bir niteliğe bürünür. Daha üstün bir düzen arayışı neo-klasik manifestoların ve Jaroslaw Marek Rymkiewicz'in (doğ. 1935) şiirsel eserlerinin konusunu oluşturur. Stanislaw Grochowiak'ın (1934 - 1976) duygusuluğuyla Ernest Bryll (doğ. 1935) ve Jerzy Harasymowicz'in (doğ. 1933) folklorik üslupları şiir bilincinden çok duyarlılığın uyandırılması açısından önemlidir.

Şiirde, tiyatroda ve düzyazıda aynı anlatım biçimi görülür. Özgün bir yaratıcı olan Slawomir Mrozek*'in öyküleri, tiyatro eserlerindeki gibi dünyanın aynı toplumsal görüntüsünü, taşlamacı ve tuhaf bir üslupla yansıtır. Tadeusz Rozewicz*'in dramalarına ve şiirlerine, basit bir dünyada, dramatik bir değer arayışı egemendir. Miron Bialoszewski (doğ. 1922), hem şiirinde, hem düzyazısında, dil ve kültür alanındaki alışılmış kurallara karşı çıkar.

Eski kuşak, düzyazıya bağlılığını sürdürmektedir. Kornel Filipowicz'in (doğ. 1913) eserleri Jaroslaw Iwaszkiewicz*'in klasik öyküsünü tamamlar. Çağdaş töreler ve psikoloji, Bogdan Czeszko (doğ. 1923), Stanislaw Dygat (1914 - 1978), Marek Nowakowski (doğ. 1935) ve Jan Jozef Szczepanski'nin (doğ. 1919) öykülerinde ayrıcalıklı bir yer tutar. Roman, hem biçim, hem de ele aldığı konular bakımından çok çeşitlidir. Ju-

Foto. Sygma; AP (2) [LAROUSSE]

lian Stryjkowski (doğ. 1905) ile Witold Zalewski (doğ. 1921), eserlerinde toplumsal sorunları psikolojik bir yaklaşımla işlerler. Tadeusz Konwincki'nin (doğ. 1926) romanlarında topluma yönelik sert eleştiri, simgesel bir boyut kazanır. Jerzy Putrament* ise, siyasal sorunları gerçekçi biçimde gözler önüne serer. Maria Kuncewiczowa (doğ. 1899) ile Halina Auderska'nın (doğ. 1904) eserleri, ulusal kültür geleneğini sürdürerek klasik roman biçimine bağlı kalırlar. Kazimierz Brandys*'in düzyazısı, son yıllarda öykünme ve deneme arasında kararsızlık içindedir; Jerzy Andrzejewski* ise içli dışlı bir günlük kaleme alır.

Katolik çevrelerin yazarları Hanna Malewska (doğ. 1911) ile Antoni Golubiew (1907 - 1979), alışılagelen tarihsel romanı geliştirmeye çalışırlar. Jacek Bochenski'ye (doğ. 1926), Wladyslaw Terlecki'ye (doğ. 1933) ve özellikle, Andrzej Kusniewicz*'e göre, tarihsel konular çağdaş durumları anımsatır. Bu yazarların eserleri, kültür bunalımı, birey ile Polonya topluluğu arasındaki ilişkiler ve bireyin ahlaksal tercihi üzerinde iyiden iyiye düşünüldüğünü göstermektedir. Daha çok, bilimkurgu yazarı olarak tanınan Stanislaw Lem (doğ. 1921), felsefe ve fütüroloji (gelecek bilimi) üzerine kuramsal düşüncelere eğilmektedir.

Melchior Wankowicz (1892 - 1974), Pawel Jasienica (1909 - 1970) ve Marian Brandys' in (doğ. 1912) tarihsel denemeleri, savaş sonrası Polonya edebiyatının en ilginç olgularından biridir. Eleştiri alanında Kazimierz Wyka (1910 - 1975), Jan Blonski (doğ. 1931) ve Andrzej Kijowski (doğ. 1928) ön plandadırlar. Ama Artur Sandauer (doğ. 1913) dışında, bugünkü edebiyat yaşamı üzerinde gerçekten etkili çok az büyük eleştirmen vardır.

MÜZİK

Witold Lutoslawski* 1975'te La Rochelle festivalinde Robert Desnos'nun bir şiirinden uyarladığı *Uykunun Alanları* adlı senfonik eserini sundu. Royan festivalinde (1977) Henryk Mikolaj Gorecki'nin (doğ. 1933) *Üçüncü Senfoni* ya da *Ezgiler Senfonisi* ilk kez çalındı. Soprano ve orkestra için bu partisyon, trajik metinlere dayanmaktadır. (Çarmıhın Dibinde Bakirenin Yakarışı; bir Gestapo cezaevinin duvarlarına kazılmış yazılar; bir annenin, bir ayaklanma sırasında ölen oğluna döktüğü gözyaşları). Krzysztof Penderecki*, özellikle Şikago'da (1978) daha sonra İtalya, Fransa ve Almanya'da (1979) sahnelenen *Kaybolan Cennet* adlı operası ile uluslararası ününü korumaktadır.

Polonya müziğinin genç temsilcileri arasında şu adlar göze çarpar: Fransa'ya yerleşen Joanna Bruzdowicz (doğ. 1943), elektro-akustik üzerinde çalışan Krzysztof Knittel (doğ. 1947). Elektro-akustik Polonya'da, Varşova deneysel müzik stüdyosunun Josef Patkowski tarafından kurulmasıyla (1957) birlikte hızla gelişti. Bu stüdyoda çalışmakta olan en önemli besteci Eugeniusz Rudnik'tir (doğ. 1933). Önceleri ses mühendisi olan Bohdan Masurek ise (doğ. 1937) ayrıca besteyle ilgilendi.

SİNEMA

Polonya sineması 1964 - 1970 arasındaki belirsizlik ve dalgalanmadan bir süre sonra eski atılımına ve esin kaynaklarına yeniden kavuşmuş görünüyor. Tartışmasız öncü Andrzej Wajda*'nın yönlendirdiği bu sinema anlayışı konformizmi reddetmekte, sosyalizmin kusurlarını sergileyerek vurgulamakta, önemi hiç de küçüksenmemesi gereken siyasal ve toplumsal açıklık temalarını işlemektedir. Bazıları televizyon ve belgesel film deneyimine sahip genç yönetmenler gerçeğe gözlerini kapatmamakta, sosyalist insana olan inançlarını yitirmeden sistemin kusurlarını eleştirmekten çekinmemektedirler. Kişisel ve ahlaki sorunlar (Zanussi, Falk, Kieslowski), deneysel sinema (Krolikiewicz), tarih (kavalerowicz, Stanislaw Rozewicz, Andrzej Wajda) konularını ele alan bu genç yönetmenler, kimi zaman filmlerinin gösterilmesini geciktiren, hatta tehlikeye sokan yasal engellemelerle karşılaşmaktadırlar. Uluslararası ünü giderek artan Wajda'nın 1976'da pervasız bir yüreklilikle çevirdiği *Mermer Adam*, Polonya'da olduğu gibi, dış ülkelerde de büyük yankılar yaptı. Wajda, sonraki yıllarda, 1978'de *Uyuşturmadan* ve *Wilko'lu Genç Kızlar*, 1980'de *Orkestra Şefi* adlı filmleri çevirdi. Krzysztof Zanussi (doğ. 1939) *Kamuflaj* (1976), *Sarmal* (1978), *Gecenin Yolları* (1979), *Sabit* (1980) ve *Kontrat*'ı (1980) gerçekleştirdi. Jerzy Kawalerowicz ise, uzun bir sessizlik döneminden sonra 1978'de *Başkanın Ölümü* filmiyle adını yeniden duyurdu. Kazimierz Kutz *Tespih Taneleri* (1980) ile Gdansk Ulusal Festivali büyük ödülünü kazandı.

Bu tanınmış isimlerin yanı sıra dikkati çeken yeni isimler şunlardır: Krzysztof Kieslowski (doğ. 1941) [*Kişisel*, 1975; *Yara İzi*, 1976; *Dinsiz*, 1979], Feliks Falk (doğ. 1941) [*Yazın Ortasında*, 1975; *Top Süren Adam*, 1978], Andrzej Trzos - Rastawiecki (doğ. 1933) [*Bir Cinayetin Kronolojisi*, 1974; *Mahkûm*, 1975; *Nerede Olursanız Olun Bay Başkan*, 1978]; Grzegorz Krolikiewicz (doğ. 1939) [*Bir Yandan Öbür Yana*, 1975; *Atmacanın Dansı*, 1977], Wojciech Marczewski (doğ. 1944), [*Karabasanlar*, 1978], Janusz Zaorski (doğ. 1947) [*Denize Nazır Bir Oda*, 1978], Janusz Kijowski (doğ. 1948) [*Kung-Fu* 1979], Marek Piwowski (doğ. 1935) [*Bir Vurgun Yedi ki*, 1976], Edward Zebrowski (doğ. 1935) [*Yüz Değiştirme Hastanesi*, 1979], Filip Bajon, (doğ. 1947) [*Bir Atlet İçin Arya*, 1979], Agnieszka Holland (doğ. 1948). [*Taşralı Oyuncular*, 1979].

Daha klasik bir stil izleyen yönetmenleri de anmadan geçmemek gerekir: Kazimierz Kutz'u (*Hiçbir Yerden Hiçbir Yere*, 1975), Tadensz Chmielewski (*Gecen'in Sessizliğinde*, 1979), Janusz Majewski (*Pasifik Oteli* 1975; *Gordon Davası*, 1977).

Çizgi film yapımcısı Ryszard Czekala 1976' da ilk filmini yaptı: *Sophia*. Fransa'ya yerleşen Walerian Borowczyk de 1975'te *Bir Günahın Öyküsü'nü Polonya*'da çekti. (L)

POL POT (Saloth Sar da denir), kamboçyalı komutan ve devlet adamı (doğ. 1925). Kızıl Khmerler gerilla örgütünün lideridir. Nisan 1976'da devlet başkanı oldu. Toplum yapısının kökten değişmesi için giriştiği eylemlerle yüzbinlerce insanın havatını kaybetmesine neden oldu. Ocak 1979'da Vietnam yanlısı düşmanları tarafından düşürüldü. Çin'in desteğiyle mücadelesini sürdürdü. Aralık 1979'da, devlet başkanlığına Khieu Samphan getirildi. Pol Pot, Kızıl Khmer başkomutanı ve ülke dışında kurulan Kamboç hükümetinde askeri bölüm başkanı oldu. (M)

***POLTAVA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 274 000 nüf. (L)

***POMPEİ,** İtalya'da (Napoli eyaleti) Campania'da kent. — 20 000 nüf. (L)

***PONCE,** Porto Riko'da kent. — 198 600 nüf. (L)

PONDİÇERİ, Hindistan'da idare bölgesi. 480 km², 604 136 nüf. Başkent: *Pondiçeri* (91 000 nüf.). (L)

***PONİATOWSKİ** (Michel), fransız siyaset adamı. — Ağustos 1976 - mart 1977 arasında Raymond Barre kabinesinde içişlerinden sorumlu devlet bakanı olarak görev yaptı. (L)

***PONTECORVO** (Gillo), italyan film yönetmeni. — Son filmi *Ogro*'da (1979) terörizm konusunu işledi. (M)

***PONTEVEDRA,** İspanya'da (Galiçya) kent. — 61 000 nüf. (L)

***PONTİAC,** ABD'de (Michigan) kent. — 85 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***PONTİANAK,** İndonezya'da liman kenti. — 218 000 nüf. (L)

***POOLE,** İngiltere'de (Dorsetshire) liman kenti. — 107 000 nüf. (L)

***POONA,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — Kenar semtleriyle birlikte 1 685 308 nüf. (L)

***POPAYAN,** Kolombiya'da kent ve Cauca yönetim bölgesinin merkezi. — 77 000 nüf. (L)

POP Müzik. Bk. ROCK *müziği*.

***PORİ,** Finlandiya'da (Turku- Pori iii) liman kenti. — 79 382 nüf. (L)

***PORTAKAL** i. — ANSİKL. Dünya üretimi (1976 - 1980 ortalaması olarak) 35 milyon tona ulaştı. 9,3 milyon tonluk üretimiyle ABD ilk sırayı aldı. Onu 7,3 milyon tonluk üretimiyle Brezilya izledi. Meksika (1,8 milyon ton), İspanya (1,75 milyon ton), İtalya (1,75 milyon ton) ve Hindistan (1 milyon ton) çok portakal üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular. Önemli miktarda portakal üreten öteki ülkeler: İsrail (911 bin t), Mısır (893 bin t), Çin (870 bin t), Arjantin (715 bin t), Fas (662,6 bin t), Türkiye (655,2 bin t), Güney Afrika Cumhuriyeti (541,8 bin t), Yunanistan (532,2 bin t), Pakistan (509,6 bin t), Ekvador (465,4 bin t), Avustralya (362,8 bin t), Japonya (356 bin t), Venezuela (324,6 bin t), Cezayir (317,8 bin t), SSCB (235,8 bin t), Lübnan (213 bin t), Paraguay (189,8 bin t), Küba (165 bin t), Peru (164,2 bin t), Gana (151,4 bin t), Zaire (145,6 bin t), Güney Kore (110,4 bin t), Portekiz (106,8 bin t), Kıbrıs (101 bin t), Tunus (98 bin t), Bolivya (82,2 bin t), Madagaskar (78,4 bin t), Kosta Rika (73,2 bin t), Dominik Cumhuriyeti (70,4 bin t), İran (69,8 bin t).

● *Türkiye*'de, 1975'ten sonraki dönemde, meyve veren yaşta olsun, fidan olsun, portakal ağacı sayısında yıldan yıla düzenli artış kaydedildi. 1976'da toplam portakal ağacı sayısı 8 475 000 (300 000 fidan), 1977' de 8 870 000 (470 000 fidan), 1978'de 8 870 000 (420 000 fidan), 1979'da 9 000 000 (500 000 fidan), 1980'de 9 428 000 (774 000 fidan) olarak belirlendi.

Üretimde de, buna paralel artış görüldü: 1976'da 545 000 t, 1977'de 650 000 t, 1978'de 656 000 t, 1979'da 680 000 t, 1980'de 679 000 t.

Portakal dışsatımında son yıllarda üretimdeki artış hızından daha yüksek bir hıza ulaşıldı: 1978'de 11,7 bin ton (3 milyon dolar), 1979'da 14,3 bin ton (4,6 milyon dolar), 1980'de 19 bin ton (8,3 milyon dolar), 1981'de 54,3 bin ton (24 milyon dolar) portakal dışsatımı gerçekleştirildi. Türkiye'de meyveciliğin hâlâ en önemli sorunları arasında bulunan standardizasyon, ambalajlama, depolama ve nakliye gibi sorunlar çözümlenince bu miktarların daha da büyük artış göstereceği tahmin edilmektedir. (M)

POL POT

PORT-ARTHUR. Bk. LUSHUN.

***PORTEKİZ,** Avrupa'da devlet. — 9 930 000 nüf.

TARİH
askerlerin kışlaya dönüşü

«Karanfiller devrimi»nin birinci yıldönümü olan 1975 nisanındaki kurucu meclis seçimleri Portekiz'de demokrasinin üstünlük kazanması ile sonuçlandı; Portekiz Sosyalist Partisi (PSP) oyların yüzde 37'87'sini kazanarak birinci sırayı, devrimden hemen sonra Francisco Sa Carneiro'nun kurduğu merkez-sol eğilimli Demokratik Halk Partisi (DHP) ise oyların yüzde 26,38'ini elde ederek ikinci sırayı aldı. Seçim sonuçlarından düş kırıklığına uğrayan ve seçimlere katılmamayı öngören Silahlı Kuvvetler Hareketi (SKH) ile oyların yüzde 12,53' ünü alan Portekiz Komünist Partisi (PKP) sosyalistlerin bu başarısını sarsmaya çalıştılar. 1 mayıs kutlamaları sırasında *İntersendikal* üyeleri (PKP'ye yakın olan ve ocak 1975'te kurulan tek sendika), PSP genel sekreteri Mario Soares'in şeref tribününe çıkmasını engellediler. Tribünde,

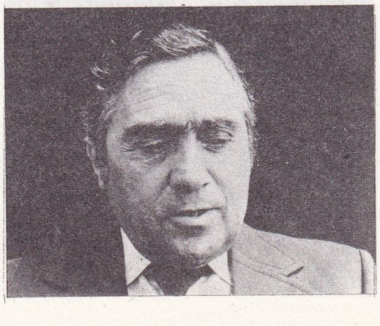
Başbakan
Pinheiro de Azevedo

Foto.Dudman/Sygma ; Julienne/Sygma (LAROUSSE)

cumhurbaşkanı Costa Gomes vardı. Bir yanında PKP genel sekreteri Alvaro Cunhal, öbür yanında başbakan Vasco Goncalves duruyordu. 19 mayısta İntersendikal üyesi dizgiciler sosyalistlerin gazetesi *République*'nın müdürünü odasında hapsettiler. Askerler de, işçilerden yana çıkarak gazeteyi kapattılar.

1 temmuzda İntersendikal üyeleri, katolik kilisesine bağlı Radio-Renaissance'ı işgal ettiler. Her gün, kızıl bayraklı askerlerin de katıldığı yüzlerce gösterici, parlamento önünden geçerek kurucu meclisin feshedilmesini ve bir halk hükümetinin kurulmasını istedi.

Bu olaylar, bir yıllık devrimin yol açtığı sarsıntıların ülke ekonomisindeki etkilerinin duyulmaya başladığı bir zamana rastladı. 1974 sonlarında enflasyon yaklaşık yüzde 35'e çıktı; 300'den fazla küçük işletme güç durumdaydı; faal nüfusun yüzde 12'si işsizdi. Turist akını kesilmişti; yurt dışındaki işçiler Portekiz'e para göndermekte tereddüt ediyorlardı: Böylece, iki ana döviz kaynağı azaldı. Salazar'ın uzun süren yönetimi sırasında biriken dövizler, kısa sürede tükendi; sıra altın stoklarına geldi.

Sömürge imparatorluğunun hızla parçalanması da güçlükleri artırdı. Eylül 1974'te Gine - Bissau bağımsızlığına kavuştu. Haziran 1975'te sıra Mozambik'teydi: Ülkenin bağımsızlığını Portekiz hükümeti ile görüşen Mozambik Kurtuluş Cephesi (FRELİMO), iktidara geçti.

Küçük bir takımada olan Sao Tome ve Principe de, temmuz 1975'te bağımsızlığını elde etti.

Üç bağımsızlık hareketinin birbiriyle çarpıştığı Angola'da ise durum kaygı verici-

Cumhurbaşkanı
Ramalho Eanes

Başbakan Maria de
Lourdes Pintassilgo

di. Bu üç hareket şunlardı: Agostinho Neto'nun MPLA'sı (Angola Halk Kurtuluş Hareketi), Holden Roberto'nun FNLA'sı (Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi), Jonas Savimbi'nin UNITA'sı (Angola'nın Tam Bağımsızlığı İçin Ulusal Birlik). Portekiz, kendi eski sömürgelerinde beyaz azınlıkların siyahlarla bir arada yaşayacağı çokırklı toplumlar yaratma düşü içindeydi; ama bu düş, 400 000 göçmenin («retornados») ana vatana dönmek zorunda bırakılmalarıyla birlikte yok oldu.

başarısız 25 kasım 1975 darbesi

SKH'nin «yüzbaşıları» -ya da en azından bir bölümü- hem sosyalist, hem askeri eşitlikçi bir toplum yaratma isteklerinden vazgeçmemişlerdi. Bu amaçla, siyasal partilerden bağımsız kuruluşlar oluşturdular. Zaten hem Devrim Konseyi hükümete egemendi ve hem de SKH'nin subay ve askerlerini içeren Silahlı Kuvvetler Genel Meclisi, seçimle gelen Kurucu Meclis'in üstündeydi. Mahallelerde, işyerlerinde ve kışlalarda devrimci konseyler kuruldu. Halkı harekete geçirmeye yönelik «kültürel canlanma» örgütleri oluşturuldu. 9 temmuz 1975'te SKH Genel Meclisi, partiler sistemine karşı bir «işçi iktidarı» hazırlamak amacıyla «Ulusal Halk Meclisi»nin kurulmasını onayladı. Devrimci solcu gruplarla PKP, askerleri desteklediler.

Öbür partiler, aşırı solun bu tırmanışına karşı başkaldırdılar. Temmuz 1975 ortalarında Portekiz'in kuzey bölgesinde ayaklanma oldu. Çok sayıda PKP lokali yakıldı. Mitinglerde Mario Soares, büyük kalabalıklara seslendi. Piskoposluk ayaklanma lehinde tavır aldı. Bu silahlı ayaklanma karşısında, SKH'nin bir bölümü geri adım attı. Dışişleri bakanı binbaşı Melo Antunes'in temsil ettiği «ılımlılar» ile başbakan Vasco Gonçalves ve COPCON (Kıta Harekât Komutanlığı) şefi general Otelo de Carvalho'nun yönettiği «ilericiler» arasında bir kopma oldu.

Ülkede ve kışlalarda anarşi hüküm sürüyordu; askerlerden oluşan komiteler disipline kulak asmıyorlardı. Kuvvet mücadelesi Vasco Gonçalves'in 29 ağustos 1975'te istifasına kadar yaz boyunca devam etti. Ilımlı, askerlerin ve sosyalistlerin desteklediği, ama aşırı sol ile ordudaki «ilericiler»in karşı çıktığı amiral Pinheiro de Azevedo başbakanlığa getirildi. Mücadele, hükümete bağlılığına kuşkuyla bakılan Otelo de Carvalho'nun 24 kasımda COPCON'un başından uzaklaştırılmasıyla daha ciddi bir boyut kazandı. Ertesi gün Carvalho'ya bağlı Tancos üssündeki paraşütçüler, hava kuvvetleri komutanını görevinden uzaklaştırdıktan sonra ayaklanarak Lizbon çevresindeki dört üssü işgal ettiler. Aynı anda COPCON'a bağlı Lizbon topçu alayı Porto-Lizbon otoyolu üzerinde mevzilendi. Ayaklananlar, televizyonu ele geçirirken, siviller de Belem cumhurbaşkanlığı sarayına yöneldiler.

başlıca üretim

patates	1,1 Mt
koyun	3,7 M baş
sığır	1 M baş
şarap	5-15 Mhl
çelik	0,4 Mt
elektrik	14 milyar kWs

Bu durumda cumhurbaşkanı Costa Gomes, Amadora komando alayına, karşı - saldırı emri verdi. Yarbay Ramalho Eanes komutasındaki komandolar karşı saldırıya geçtiler. Ayaklanma birkaç saat içinde bastırıldı. Başarısız bir darbe mi, yoksa sağın başarılı olduğu bir tuzak mı söz konusuydu?

25 kasım 1975, devrimi yapan askerlerin egemenliklerinin sonunu vurguladı. Ayaklanmaya katılan subayların çoğu ordudan u-

Foto. Mularoni/Gamma; İavelberg/Gamma (LAROUSSE)

tifa etmeye zorlandı ve rütbesi indirildi; kara kuvvetleri kurmay başkanı general Fabiao da aynı akıbete uğradı; yerine generalliğe yükseltilen Eanes getirildi. Böylece askerler, politikacıların ve askerlerin politikaya karışmasından tedirgin olan bir bölüm ordu hiyerarşisinin isteğine uygun olarak kışlalarına çekildiler.

ekonomiye çeki düzen verilmesi

Nisan 1976 genel seçimleri, seçmen topluluğunun denge içinde olduğunu ortaya koydu. 27 hazirandaki başkanlık seçimlerinde general Ramalho Eanes, oyların yüzde 61. 54'ünü alarak rakiplerini (Carvalho ve Azevedo) rahatça geride bıraktı. Birkaç gün sonra, temmuz 1976'da Mario Soares'i uyumlu bir sosyalist hükümet kurmakla görevlendirdi. Yeni hükümet başkanı, görevi devralırken «Prag'ın çektiklerini yaşamaktan kurtulduğumuz şu anda Şili'nin durumuna düşmek istemiyoruz» dedi.

Görev oldukça çetindi. Hükümet, işleri düzene, özellikle de ekonomiyi yoluna koymaya çalışırken, cumhurbaşkanı da orduda yeniden disiplin sağladı.

Mario Soares, sermayeyi rahatlatıp yatırıma yöneltmek amacıyla, Portekiz'in dışa yansımış görünümünü düzeltmeye çalıştı. Kısa bir süre sonra ABD'den 25 milyon dolarlık bir yardım geldi. Bunu, 1976 sonlarında verilen 300 milyonluk bir kredi izledi. Şubat 1977'de hükümet, bir dizi kemer sıkma önlemine uygun olarak eskudo'nun değerini yüzde 15 oranında düşürdü. Bu istikrar girişimleri, yurt dışındaki işçilerin döviz gönderimlerini hızlandırdı: İşçi dövizi 1975'e göre yüzde 26,6'lık bir artışla 26 milyar eskudo'yu aştı (500 milyon dolar). Hükümetin bir amacı da Portekiz'in Ortak Pazar'a adaylığını kabul ettirmekti.

siyasal istikrarsızlık

Bu arada, konutların ve toprakların yasadışı işgaline ve bazı işletmelerdeki zamansız özyönetime son vermek gerekiyordu: Hükümet, bu işletmelerden 220'sinin sahiplerine geri verilmesini ya da hukuki denetim altında işçi kurullarının yönetimine bırakılmasını; ayrıca 101 tarım işletmesinin eski sahiplerine iade edilmesini kararlaştırdı. Bu kararlar üzerine, tarım bakanı Lopes Cardoso görevinden istifa etti. Toplumsal hareketlenme ve Alentejo'daki köylülerin hoşnutsuzluğu, hükümetin kararlılığını kıramadı; DHP'nin (1976'da Sosyal Demokrat Parti [SDP] adını aldı) sağa, PKP'nin sola yöneltiği saldırılara karşın, durumda herhangi bir değişiklik olmadı.

Savunma bakanı albay Firmino Miguel'in desteklediği cumhurbaşkanı Eanes, «25 kasım öncesinde silahlı kuvvetlerin, partizan çıkarlara hizmet eden silahlı çetelere dönüşmekte olduğu karışıklık döneminin izlerini» silmeye çalıştı. Devrim Konseyi'nin bazı olağanüstü yetkileri kaldırıldı; mart 1977'de aralarında Otelo de Carvalho ile amiral Rosa Coutinho'nun da bulunduğu 32 subaya karşı, «mesleki ve moral yetersizlik, yasadışı davranışlar ve kötü muamele» ve «geleneksel orduyu yıkmaya yönelme» gerekçesiyle dava açıldı.

Eanes, «Portekiz'in kendini bulduğu»nu açıklarken ,ulusal eğitim bakanı Sottomayor Cardia da «Bugünkü Portekiz'de devrimci olmak, ılımlı olmaktır» diyordu.

Ne var ki, ekonomik durumdaki bozulma sürüp gidiyordu. Portekiz, yüzde 32'lik bir oranla Avrupa'da enflasyon rekoru kırdı; ödemeler dengesi açığı 1,5 milyar doları aştı; işsizlik yüzde 16'yı buldu ve yeniden devalüe edilen eskudo da yıpranmaya devam etti.

Başbakanın başlıca kaygısı, Uluslararası Para Fonu'ndan (İMF) 50 milyon dolar tutarında bir kredi koparmaktı. Ancak, İMF de, karşılık olarak, Portekiz hükümetinin yeni kemer sıkma önlemleri almasını istiyordu: 750 milyon dolarlık uluslararası bir kredinin geleceği bu pazarlığa bağlıydı. Siyasal partiler, Mario Soares'i bu uluslararası kuruluşun önünde «diz çökmek»le suçladılar; aralık 1977'de meclis, güvenoylaması sırasında hükümeti devirdi.

kemer sıkma politikasının maliyeti

Haziran 1977'de «sosyalist parti tek başına hükümet etmek zorundadır» diyen PSP lideri, 26 ocak 1978'de bir sağ kuruluş olan Demokrat ve Sosyal Merkez (DSM) ile ittifak kurdu; böylece «merkezden onaylı bir sol hükümet» diye tanımladığı yeni kabinesini oluşturdu.

Ama bu karmakarışık koalisyon, İMF ile anlaşmaya varılmasını ve dıştaki güvenin yeniden kurulmasını sağlarken, iç sorunları çözümleyemedi. Başbakan «kemer sıkma politikasının büyük bir maliyeti olacağını» açıklamaktan çekinmedi. Ekonomik ve toplumsal yaşamdaki durgunluk, askeri çevrelerdeki çalkantıyı gün ışığına çıkardı. Hiyerarşideki sürtüşmelerden sonra cumhurbaşkanı Eanes, kara kuvvetleri kurmay başkanı general Rocha Vieira'yı görevinden aldı; Lizbon askeri valisi general Lourenço'yu istifaya çağırdı.

«Karanfiller devrimi»nin dördüncü yıldönümünden üç gün önce, 22 nisan 1978'de, bin kadar yüzbaşı, yetkililerin koyduğu ya-

Sa Carneiro hükümetine karşı gösteri yapan sol partiler ve sendikalar (nisan 1980)

Foto. AP (LAROUSSE)

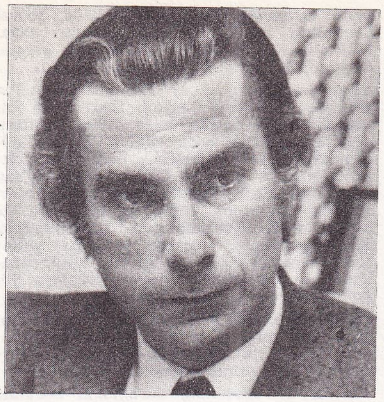

Başbakan Sa Carneiro

sağı hiçe sayarak, hoşnutsuzluklarını dile getirmek için toplandı. 1 mayısta büyük bir kalabalık eski başbakan Vasco Gonçalves' in evinin önünde toplanarak onu alkışladı. Gonçalves, kısa süre önce, içine girdiği sessizlikten çıkarak «sosyal-demokrasi» ye karşı zorlu saldırılara girişmişti. Beri yandan sağ da, gösteriler düzenlemeye ve çatışma çıkartmaya başladı: 10 haziranda Lizbon'da aşırı sol bir militan öldürüldü; beş kişi yaralandı. Birkaç gün sonra parlamento tüm faşist grupları yasakladı.

Başbakan Mario Soares yandaşlarıyla bir seçim zaferini kutlarken

milletvekili seçimleri (25 nisan 1983)

partiler	*oy yüzdesi 1983*	*1980*	*sandalye sayısı 1983*	*1980*
aşırı sol	0,50	1,41	0	1
komünistler	18,70	17,14	44	41
sosyalistler	37,33	28,42	101	74
sosyal demokratlar	27,76		75	82
demokratik sol	12,72	48,70	30	46
monarşistler	0,50		0	6
diğerleri	2,49	4,33	0	0

Salazar' diktatörlüğünün ülkeyi içine ittiği elli yıllık hırçınlığın ve askeri darbeyi izleyen on sekiz aylık anarşi ve demagojinin yol açtığı yaraları sarmakta zorluk çeken Portekiz, tümüyle kargaşa içine girmiş, beş yüz yıllık bir imparatorlukla bağlarını koparmış, ama kendisine Ortak Pazar'ın kapılarını açmakta tereddüt eden Avrupa'nın sanayi ülkeleri arasına da katılamamıştı.

Siyasal istikrarsızlık bir anayasa metniyle daha da büyüdü. Bu metin, yasama ve yürütmenin yetkilerini açıkça belirtmiyor, böylece meclis ile cumhurbaşkanlığı arasındaki rekabeti keskinleştiriyordu. Hiçbiri çoğunlukta olmayan siyasal kuruluşların birbirlerine yönelttikleri sert eleştiriler de istikrarsızlığı büsbütün artırıyordu.

Cumhurbaşkanı Eanes'in 23 temmuz 1978' de eski cumhurbaşkanı Tomas'a sürgünden dönme izni vermesi, devlet başkanının otoriter eğilimlerinden şikâyetçi olan demokrat çevrelerin açıkça öfkelenmesine yol açtı. Bu arada Francisco Sa Carneiro, Sosyal Demokrat Parti'nin başına geçti ve hükümeti düşürmeye çalışacağını açıkladı; kendi sağı karşısında gerilemekten korkan merkezciler sosyalistlerle anlaşmayı bozarak hükümetten ayrıldılar.

yeni seçimler

27 temmuz 1978'de cumhurbaşkanı Eanes, Mario Soares'i başbakanlık görevinden aldı ve PSP liderini bir ikilem karşısında bıraktı: Ya PSP-DSM ittifakı yeniden kurulacak ya da bağımsız kişilerin yer alacağı bir bakanlar kurulu oluşturulacaktı.

Sosyalistlerin ödün vermeye yanaşmaması üzerine, devlet başkanı eski sanayi bakanı Alfredo Nobre do Costa'yı hükümeti kurmakla görevlendirdi. Ama parlamento, Costa'ya güvenoyu vermedi. Bunun üzerine Mario Soares, istikrarsızlığın nedenlerini şöyle açıkladı: «Nasıl devlet başkanının açık desteği olmadan hükümet etmek kolay değilse, mecliste temsil edilen partilerin iradesine karşı hükümet etmek de imkânsızdır.»

Ekimde, devlet başkanı, Coimbra üniversitesi rektör vekili Mota Pinto'yu, hükümeti kurmaya çağırdı ve yeni başbakan, aralık ayında göreve başladı. Partilerarası mücadele hükümetin işini güçleştiriyordu. PSP ile PKP'nin verdiği iki gensoru önergesi, Mota Pinto'yu 1979 haziranında istifa etmek zorunda bıraktı. Bu sürekli ve tehlikeli tıkanmalardan usanan cumhurbaşkanı Eanes, parlamentoyu temmuz 1979' da dağıtmaya, mühendis ve diplomat Maria de Lourdes Pintassilgo'nun başkanlığında «yansız ve bağımsız bir ekonomik yönetim hükümeti»ni atamaya karar verdi. Yeni başbakanın en önemli görevi, 2 aralık 1979'da erken seçimleri düzenlemekti.

Erken seçimler, Sosyal Demokrat Parti' yi (SDP) Demokratik ve Sosyal Merkez'i (DSM) ve Halkçı Monarşist Parti'yi (HMP) bir araya getiren Demokratik İttifak'ın zaferiyle sonuçlandı: Sağ, oyların yüzde 45, 36'sını aldı. PKP oyların yüzde 19,06'sını alarak ilerlerken, PSP yüzde 26,38'le ciddi bir bozguna uğrad. 15 aralık 1979 belediye seçimlerinin de yinelediği bu sonuçlar Sosyal Demokrat Parti'yi (SDP) iktidara getirdi. Parti lideri F. Sa Carneiro başbakan oldu.

Ekim 1980'de yapılan yeni seçimler, Demokratik İttifak'ın biraz daha ilerlemesi, PSP'nin olduğu yerde sayması ve PKP oylarının gerilemesi sonucunu verdi.

Aralık 1980'de Sa Carneiro bir trafik kazasında öldü. Ramalho Eanes, oyların yüzde 56,43'ünü alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. SDP, Francisco Pinto Balsemao'yu başbakanlığa aday gösterdi.

sarsılan ekonomi ve zayıf bir siyasal iktidar

Hükümetin başına getirilen Francisco Balsemao, Sa Carneiro'nun yakın dostu ve sağ koluydu. 42 yaşındaki bu başarılı gazeteci de selefinin uzlaştırıcı çizgisini izledi. Cumhurbaşkanıyla olduğu gibi sosyalistlerle de iyi ilişkiler içinde olmasına rağmen Demokratik İttifak'ın görüşlerine bağlı kaldı: AET'ye (Avrupa 0konomik Topluluğu) girmek, Kuzey Atlantik Pakti'nı benimseme, antikomünizm, devlet başkanının yetkilerini kısıtlayan bir anayasa reformu, «sosyalist yol»a her türlü ödün.. Ancak, başbakan Francisco Pinto Balsemao, parlamentodaki çoğunluğuna, her olayda kanıtladığı iyi niyetine, eksiksiz demokratik tutumuna rağmen otoritesini kabul ettiremedi. Komünist Parti katı stalinci bir tutum içindeydi; Sosyalist Parti hiçbir değişikliğe rıza göstermiyordu. Başbakan koalisyon hükümetinin içinde bile sert bir muhalefetle karşılıyordu. Balsemao, Sosyal Demokrat Parti'nin sağ kanadının bir ültimatomu üzerine 10 ağustos 1981'de istifa etti. Ancak, yerine birinin bulunması imkânsızlığı karşısında 25 ağustosta, kendisine görevi yeniden alması rica edildi. F. Balsemao, bundan yararlanarak parlak bir ekonomist olan Plan Joao Salgueiro'yu maliyenin başına getirdi.

OECD'nin hesaplarına göre ekonomik planda çok açık bir gerileme söz konusuydu: Yüzde 18 enflasyon, 1 milyar 680 milyon dolarlık bir dış ticaret açığı, yüzde 9 oranında işsizlik. Yeni maliye bakanı 22 kasım 1981'de kamu giderlerini kısan, devlet gelirlerini artıran, ücretleri kontrol altına alan «ulusal kurtuluş bütçesi»ni sundu. Ülkedeki girişimlerin yüzde 20'sinin «kötü bir ekonomik durumda» bulunduğu bir sırada getirilen bu önlemler toplumsal gerilimlere yol açtı; ülkede birçok kez, hükümetin «siyasi» olarak nitelendirdiği grevlerle hayat felce uğradı.

İki Sovyet diplomatının «diplomatlık görevleriyle bağdaşmayan faaliyetleri»nden ötürü sınır dışı edilişinden birkaç gün sonra, Sosyalist Parti, demokratik rejimi sarsmak için sovyet yanlısı Küçük Sanatkârlar Birliği Konfederasyonu'nca 12 şubat 1982'de bir genel grev yapılacağını bildirerek hükümete yardım eli uzattı. 12 Şubat Mücadele Günü'nün başarısızlığa uğraması, F. Balsemao'nun durumunu bir süre için kuvvetlendirdi. Ama 1 mayıs 1982'de Porto'da çıkan ve iki kişinin ölümüyle sonuçlanan olaylar sendika-hükümet ilişkilerine yeni bir darbe indirdi. Öyle bir noktaya gelindi ki 13 şubatta hükümete karşı bir gensoru önergesi vermiş bulunan Sosyalist Parti bazı sorunların çözümü konusunda çoğunluğa destek olmak zorunda kaldı.

Bunlardan biri de askeri idarenin son kalıntısı olan Devrim Konseyi'nin kaldırılması ve cumhurbaşkanının rolünün azaltılması ve konusunda yapılması gereken anayasa değişikliğiydi.

25 nisan 1983'te yeni seçim yapıldı ve seçimlere katılma oranı oldukça yüksek oldu (yüzde 82). Sosyalistler toplam oyların yüzde 37,3'ünü alarak meclisteki 250 sandalyenin 101'ini elde ettiler. Sosyal Demokrat Parti yüzde 27,7 oy (75 sandalye); Birleşik Halk Cephesi yüzde 18,7 oy (44 sandalye) sağladılar. 30 sandalye elde edebilen Hıristiyan Demokratlar seçimlerden en zararlı çıkan grup oldu. Monarşist Parti silindi. Sosyalist Parti lideri Mario Soares ile Sosyal Demokrat Parti'nin başkanı Carlos Mota Pinto arasında 1,5 ay kadar süren görüşmeler bir merkez sol koalisyonu kurulmasıyla sonuçlandı. Mario Soares başbakan oldu. 25 nisan akşamı, «karanfiller devrimi»nin 8. yıldönümü kutlamaları sırasında Soares; «Bir görev üstlendik ama portekizliler, PSP'nin tek başına hükümet olmayacağını ve beklemek gerektiğini biliyorlar. Demokrasi alelacele kurulamaz» dedi. 27 mayıs 1983'de hükümeti kuran ve Carlos Mota Pinto'yu başbakan yardımcılığı ve savunma bakanlığına atayan Soares, göreve başlar başlamaz bir dizi önlemi yürürlüğe koydu: Eskudo yüzde 12 oranında devalüe edildi; banka ve sigortalar özel yatırımlara açıldı; Uluslararası Para Fonu (İMF) ile 800 milyon dolarlık bir kredi anlaşması imzalandı. Ne var ki, ekonomik durum iyiye gitmedi. Grev hareketleri tüm işkollarına yayıldı ve 7 eylül 1983'de Portekizli İşçiler Genel Konfederasyonu (PİGK) «işçilerin kitle eylemleri düzenleyerek hükümetin siyasetini açıkça muhalefet etmekten başka seçenekleri» olmadığını açıkladı. Ayrıca, Soares' le cumhurbaşkanı Eanes'i ve genelde tüm subayları karşı karşıya getiren sürtüşme endişe verici boyutlara ulaştı. Eanes, siya-

Foto. Dejean/Sygma; Ginies/Sipa (LAROUSSE)

sal partilerin halkta düş kırıklığı ve yoksunluk yarattığından yakınmaya başladı. Askerler ise, karanfiller devriminde etkin olmuş 1 400 subayı bir araya getiren 25 Nisan Birliği adlı bir örgüt kurdular.

26 temmuz 1983'te Soares'in, cumhurbaşkanı Eanes'in yakın dostu ve ordu kurmay başkanı general Garcia Dos Santos'u istifaya zorlayarak kuvvet gösterisine girişmesi, hükümetin gücü ve geleceği konusunda kuşkular uyandırdı.

KURUMLAR

2 nisan 1976'da kurucu meclisin ilan ettiği ve 25 nisanda yürürlüğe giren anayasadan önce, 26 şubat 1976'da bir anayasal anlaşma yapıldı: Anlaşma, general Costa Gomes (devlet başkanı ve Devrim Konseyi başkanı) ile bellibaşlı portekiz siyasal partileri arasında imzalandı. Silahlı Kuvvetler Hareketi'ne, kamu kurumlarını yeniden düzenlemesi için yetki ve güvence verildi. Anayasa yapılırken anlaşma hükümleri göz önünde tutuldu.

25 nisan 1976 anayasasıyla bir yarı başkanlık rejimi kuruldu. Buna göre devlet başkanı, genel seçim yoluyla beş yıllık bir süre için seçilir. Hem Devrim Konseyi'nin başkanı, hem de silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Başbakanı seçer ve meclisi dağıtabilir.

Hükümet, devlet başkanına ve meclise karşı sorumludur.

Portekiz anayasasının kendine özgü niteliklerinden biri, Devrim Konseyi'ne kamu kurumlarına ilişkin düzenleme yetkisidir. Her üç kuvvetin yüksek rütbeli subaylarından oluşan bu organ, devlet başkanına yardımcı olur, yasaların anayasaya uygunluğunu denetler; askerlik alanında tek başına yetkilidir.

Anayasa, kamu kurum ve yetkilerinin örgütlenmesinden başka, 25 nisan 1974 devriminden doğan rejimin izleyeceği yolu belirleyen ilkeleri de tanımlar. Anayasa bu konuda, «sınıfsız bir topluma varma» amacını benimser.

EDEBİYAT

Portekizli yazarlar, son on yıl içinde yazma eylemiyle dil ve söylem konusunda derinlemesine düşünmeye yöneldiler; yeni gerçekçilerin savunduğu «bağlanmış edebiyat» ile kısaca José Régio diye anılan José Maria dos Reis Pereira (1901 - 1969) ve dergisi *Presença*'nın sözcülüğünü yaptığı «ruhbilimcilik» arasındaki karşıtlığı geride bıraktılar.

şiir

Şairler, Portekiz'de biraz geç de olsa, gerçeküstücü akımın gelişmesiyle açılan yolu izlediler; konuları ve teknikleri yenileyen, erotizmi ele alan bu akım, Jorge de Sena'yı (1919 - 1978) *Poesia-I* (Şiirler I) [1961], *Exorcismos* (Şeytan Kovma Töreni) [1972] adlı eserlerinde etkilerken, Mario Cesariny de Vasconcelos'un (doğ. 1923) eserlerine kesin olarak damgasını vurdu. Herberto Helder (doğ. 1930), *Poesia Toda-I* ve *II*'de (Bütün Şiirleri I ve II) [1971-1973], *Cobra*'da (1977), *O Corpo O Luxo A Obra*'da (Gövde, Işık ve Gölge) [1978] anlatımda yenilik konusunda çok kişisel bir denemeye girişti. Antonio Ramos Rosa (doğ. 1924) ve David Mourao-Ferreira da (doğ. 1927) aynı yönde çalıştılar. Ancak, brezilyalı Haroldo de Campos ile Mario Chamie'nin «somutçuluğu» ve «şiir-praxis»inin yankısı bir «deneysel şiir» eğilimine yol açtı; Ernesto Manuel de Melo de Castro (doğ. 1932), Maria Alberta Menéres (doğ. 1930), Salette Tavares (doğ. 1922), Arnaldo Saraiva (doğ. 1938) vb. bu eğilimin temsilcileri arasında yer aldılar. *Poesia 61* hareketinde yer alan genç şairlerin yeni eserleri Fiama Hasse Pais Brandao'nun (doğ. 1938) *Homenagemaliteratura*'sı (1976); Gastao Cruz'un (doğ. -1941) *Teoria de Fala* (1972) *ve Os Nomes*'i (İsimler) [1974]; Luiza Neto Jorge'nin (doğ. 1939) *Os Sitios Sitiados*'u (Kuşatılmış Kentler) [1973], bu şairlerin sözcükler üzerinde çalışma ve zorlayıcı her tür yapıdan kurtulma isteğini yansıtır. Bu özgürlük özlemi, portekiz siyasal ortamına uygun düşmektedir ve 25 nisan 1974'e götüren olaylardan önce başlamıştır. Armando da Silva Carvalho (doğ. 1938), bu saldırgan konformizm düşmanlığına çoğu kez acımasız taşlamalarıyla katılır. Mizah ve kolay lirizmden kaçınma eğilimi, Joao Miguel Fernandes Jorge'nin (doğ. 1943) *Cronica*'sı (Makaleler) [1977] ile *Vinte e Nove Poemasi*'nda (Yirmi Dokuz Şiir) [1978] ya da Joaquim Manuel Magalhaes' in (doğ. 1945) *Antonio Palolo*'sunda (1978) özellikle göze çarpar. Çok sayıda şair, kendi şiirlerinin uzantısı olan ve onları açıklayan denemelerle edebiyat eleştirileri yayımlamaktadırlar. Alexandre Pinheiro Torres (doğ. 1923), Antonio Ramos Rosa, David Mourao - Ferreira bunlar arasındadır.

roman

Roman yazarları, geleneksel anlatıyı, onun iç mantığını, çizgisel kronolojisini, anlatım tekniğini bir yana iterler. Fransızların «yeni romanı»na öykünme denemelerinin gerisi gelmedi. Kahramanlarının çevresinde çaprazlaşan çeşitli olayların yer aldığı *A Sibila* (1954), *Cronica do Cruzado Osb* (Haçlılar'ın Tarihi) [1976] ve *As Furias* (Çılgınlık) [1977] gibi eserleriyle Agustina Bessa Luis (doğ. 1922), romana egemen durumdadır. *Malaquias* (1953), *A Pata do Passaro desenhou uma Nova Paisagem* (1972) adlı eserlerinde Manuel de Lima (1918 - 1977), *Torre da Barbela* (Barbela kulesi) [1965] ve *Silencio para 4*'ünde (Dörde Doğru Sessizlik) [1973] Ruben A. (asıl adı Ruben Alfredo Andresen Leitao), gerçeküstücülüğün etkisindedir; bu yazarlar gerçeğe yakın ve mantıklı olmak gibi bir kaygı duymadıkları bir yana son derece yıkıcıdırlar da. Romanın gerçeği yansıtma yeteneğinden kuşku duyan yeni gerçekçiler de, giderek daha sık biçimde kendi varlıklarının nedeni ve edebiyatın eğretilmeli işlevi üzerinde durmaya başladılar. *Nitido Nulo* (Hiçbir Şey) [1971] ve *Rapida a Sombra* (Çabuk ve Karamsar) [1975] adlı eserleriyle Vergilio Ferreira (doğ. 1916) onlardan koptu; Carlos de Oliveira'nın (doğ. 1921) *Finisterra*'sı (1978) büyük bir yankı uyandırdı; José Cardoso Pires (doğ. 1925) *Yakub'un Konuğu* (1964), *Ardıl* (1968) *ve Dinossauro Excelentissimo*'da (1972) gerçekçilik isteğiyle estetik kaygıyı birleştirerek kaynaştırdı. Bu denemeler, «başkaldırı eğilimi»ndeki yeni bir romancı kuşağının denemeleriyle aynı çizgidedir: Alvaro Guerra (asıl adı Manuel Soares, doğ. 1936) *O Capitao Nemo e Eu* (1973), *Do General ao Cabo mais Ocidental* (1976) adlı eserleriyle ve özellikle Maria Velho da Costa (doğ. 1938) *Maina Mendes* (1969), *Desescrita* (1973) ve *Casas Pardas*'la (1978) bu romancıların en ünlüleri arasında yer alırlar. Almeida Faria (doğ. 1943) *A Paixao* (1965) ve *Cortes*, de (1978), Olga Gonçalves (doğ. 1929) *A Floresta em Bremenhaven* (1975), *Mandeilhe uma Boca* (1977) ve *Este Verao o Emigrante Là-bas*'da (1978) bir «röportaj-roman» türü denediler. Dinis Machado'nun (doğ. 1930) bir polisiye güldürüsü olan *O que diz Molero*'sunun (Molero'nun Dedikleri) [1977] başarısı okur yığınının beğenisindeki değişmeyi gösterir.

tiyatro

1974'e kadar sansürün yakından denetlediği oyun yazarlarının yayımladıkları en ilginç eserler tarihsel allegorilerdir. Bernardo Santareno'nun (asıl adı Antonio Martinho do Rosario, doğ. 1924) *O Judeu*'su (Yuda) [1966] ve Fiama Hasse Pais Brandao'nun acı alayla bezeli oyunları: *Os Chapeus de Chuva* (1961), *A Campanha* (Kampanya) [1969], *Quem Move as Arvores* (1979). Norberto Avila'nın (1936) Job' un kitabından serbestçe uyarladığı *As Cadeiras Celestes* (1976), devrim sonrası oyunlardandır. Portekiz tiyatrosu, metne bağlılık ile sahnelemedeki yenilikler arasında kendi benliğinin arayışı içindedir. (LM)

***PORT ELİZABETH,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Kapland) kent. — 387 000 nüf. (L)

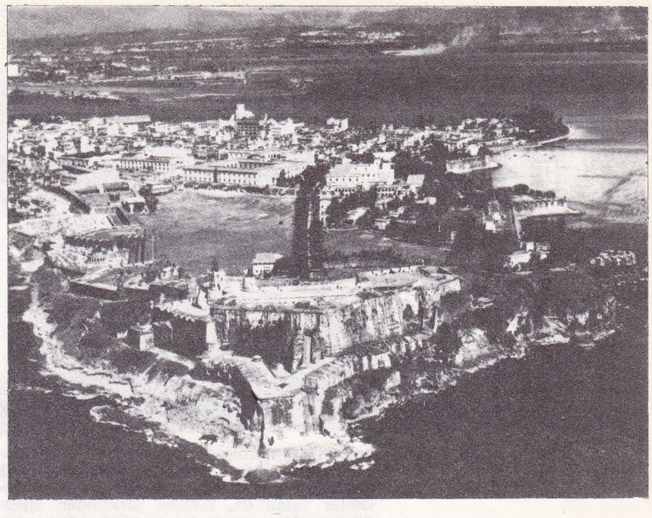

PORTO RİKO'dan bir görünüş

***PORTER** (Katherine Anne), amerikalı kadın romancı ve öykücü. — (öl. Silver Spring, Maryland 1980). [L]

***PORT HARCOURT,** Nijerya'da (Doğu bölgesi) liman kenti. — 242 000 nüf. (L)

***PORTİCİ,** İtalya'da liman kenti. — 79 000 nüf. XVIII. yüzyıldan kalma eski kral sarayı. (L)

***PORTLAND,** ABD'de (Oregon) liman kenti. — 383 000 nüf. Elektronik sanayii. (L)

***PORTLAND,** ABD'de (Maine) kent. — 65 000 nüf. (L)

***PORT LOUİS,** Mauritius adasının merkezi. — 145 817 nüf. (L)

***PORT MORESBY,** Papua Yeni Gine'nin merkezi. — 131 000 nüf. (L)

***PORTO,** Portekiz'de kent. — 335 700 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 1 314 794 nüf.). [L]

***PORTO ALEGRE,** Güney Brezilya'da kent ve Rio Grande do Sul eyaletinin merkezi. — 1 125 901 nüf. Havalimanı. (L)

***PORT OF SPAİN,** Trinidad adasında kent ve Trinidad ve Tobago devletinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 250 000 nüf. (L)

***PORTO NOVO,** Benin'in başkenti. — 104 000 nüf. (L)

***PORTO RİKO** ya da **PUERTO RİCO,** Büyük Antil adalarının en küçüğü ve en doğuda olanı. — 8 897 km², 3 187 566 nüf. Turizm (yılda 1 milyon turist). Besin, dokuma, makina, elektrik ve kimya sanayii. (L)

PORTO VELHO, Brezilya'nın batısında kent ve Rondonia arazisinin merkezi. 86 000 nüf. (L)

***PORT SAİD,** Mısır'da liman kenti. — 262 620 nüf. (L)

***PORTSMOUTH,** ABD'de (Virginia) liman kenti. — 110 000 nüf. (L)

***PORTSMOUTH,** İngiltere'de (Hampshire) liman kenti. — 198 500 nüf. (L)

***PORT SUDAN,** Sudan'da (Kassala ili) liman kenti. — 132 632 nüf. (L)

***PORT TALBOT,** Büyük Britanya'da liman kenti. — 52 000 nüf. (L)

***PORZ AM RHEİN,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland-Westfalen) kent. — 62 000 nüf. (L)

***POSADAS,** Arjantin'de kent ve Misiones arazisinin merkezi. — 98 000 nüf. (L)

***POSOF,** Kars ilinde ilçe. — 23 389 nüf., 49 köy. İlçe merkezi 2 127 nüf. (1980). [M]

***POSTA** i. — ANSİKL. Son yıllarda postanın kesin ilerleme gösterdiği başlıca alan, mektupların otomatik olarak ayrılmasında belirginleşti.

Posta yol boyunca çeşitli kademelerden geçer ve her seferinde değişik ayırmalar yapılır. Eskiden bu ayırma işlemlerinin her

Bir posta ayırma merkezi

biri elle yapılırdı. Postanın «mekanikleştirilemeyen» kısmı için (söz gelimi büyük boyutlu mektuplar) hâlâ elle çalışılan kısımlar varsa da, makine tarafından alınabilen mektup cinslerini ayırmak için mekanikleşmeye uyarlanmış modern kuruluşlar da vardır. Otomatik ayırma merkezlerinin işlevi, «posta sevkiyat bölgesi» denilen bölge içinde gelen ya da giden postanın merkezileştirilmesidir. Bu merkezlerin donatımları başlıca dört kategoriye ayrılabilir: Posta hazırlama malzemesi (düzelterek sıraya koyma, damgalama); işaretleme malzemesi, ayırma ve hazırlama malzemesi (mektupların ayırılması ve ambalajlanması); dağıtma makineleri (posta değişik makinelere verilmek üzere, kutular içinde, bir merkezde, bir servisten diğerine otomatik olarak sevkedilir).

otomatik ayırmanın tarihçesi

Sanayileşmiş ülkelerin bir çoğunda, mektup trafiğinin artması, hizmet niteliğinin sürdürülmesi ve mümkünse iyileştirilmesi zorunluluğu sorunları posta idarelerini postada bir mekanikleştirme siyaseti gütmeye zorladı. İlk ayırma makinesi 1927 yılında Hollanda'da hizmete girdi. Gerçekten üstün nitelikli makinelerin ortaya çıkışı ise 1950 yıllarında oldu.

Postada mekanikleşmenin öncüsü İngiltere'dir. Postanın hazırlanması, önceden saptanmış bir işaret sistemine göre ayırma denemelerinin başlatılması ve ülkede posta kodu uygulamaları ilk olarak İngiltere'de başladı. Daha sonra, her biri kendi posta sisteminin özgül ihtiyaçlarına uyarlanmış teknikler kullanan ABD, Federal Almanya, Japonya ve SSCB kod uyguladı. Ardından, Avrupa'nın diğer ülkelerinin pek çoğu da bu yeni donanıma geçtiler. Dünyanın kalan bölümünden hemen hemen bütün ülkeler, bugün artık ya mekanişleşmeyi tamamlamışlardır, ya da o yönde hazırlıklarını bitirmek üzeredirler.

Bu mekanikleşme çabaları, tekniklerin gelişmesine doğrudan bağlı olarak iki aşamada gerçekleşti. Birinci aşama tamamen «mekanik»ti ve bir dizi denemeyi içeriyordu. Örneğin Fransa'da ilk olarak 1955'te Bordeaux'da bir mekanik ayırma makinesi kuruldu. 1956'dan sonra yeni makineler hizmete sokuldu; bunlardan üçü bugün Paris, Lille, Marsilya'da çalışmaktadır. 1960'lı yıllar ile başlayan ikinci aşama, elektroniğin katkısıya, tümüyle otomatikleşme aşamasıdır. İlk elektronik ayırma makinesi 1960'ta Fransız «Ulusal Haberleşme İnceleme Merkezi»nde (*Centre national d'etudes des télécommunications*) hizmete sokuldu; bu makina saniyede 4 mektup ayırabiliyordu. Bu tarihten sonra ilerlemeler durmayacak ve 1971 - 1976 arasında bu tekniklerin sanayileşmesiyle ileriye doğru bir sıçrama gerçekleşecektir. 1972'de Fransız Posta idaresi 5 rakkamlı posta kodlarını uygulamaya soktu. 1973'tie Orléans - La Source'da ilk otomatik ayırma merkezi açıldı. Ocak 1975'te Fransa'da bakanlıklar arası kurul posta ayırımında otomatikleşmeyi hızlandırma kararı aldığında fransız yapımcı firma Hotchkiss-Brandt-Sogeme hazırdı ve elinde yeni makinalar bulunuyordu. Böylece, otomatik ayırma merkezleri «HM I» makineleriyle donatıldı. Bunlar saatte 35 000 mektup ayırabilecek güçte makinalardır.

Bir PTT gişesi

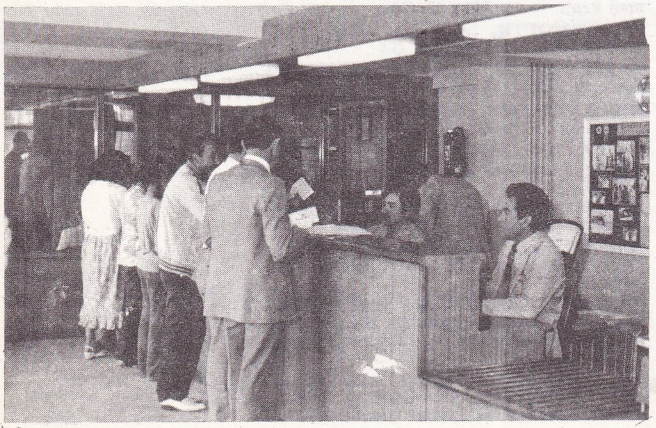

Bu alanda öncü sayılan Fransa, posta trafiğinin en büyük bölümünü otomatik olarak ayıran ülkedir (ABD'de bile mekanik olarak ayırılan miktar daha azdır); en mükemmel ayırma makineleri de Fransa tarafından üretilmektedir.

neden mekanikleşme?

Örneğin, Aubervilliers (Seine-Saint-Denis) postanesinde postaya verilen ve Locmariaquer'ye (Morbihan) gidecek olan bir mektubu ele alalım ve otomatik ayırma ile elle ayırmayı karşılaştıralım. Şekilde görüldüğü gibi elle ayırmada elle ayıranın yönetebileceği kutu sayısının sınırlı olması (36) yüzünden iki tür ayırmayı iki defa yapmak gerekmektedir (posta bürosunda ve posta vagonunda). Otomatik sistemde ise, makinenin kutu sayısının daha çok olması (259) iki ayırmayı yeterli kılmaktadır. Elle iki saniyede bir mektup ayırabilmektedir. Dolayısıyla, söz konusu mektubumuz için dört işlemde en az 8 saniye gereklidir. Oysa makine saniyede 10 mektup ayırabilmektedir.

Demek ki, bir memurun saatte 35 yöne 1 500 - 2 000 mektup ayırabilmesine karşılık ayırma makinesi aynı sürede 250 yöne 30 000 - 35 000 mektup ayırabilir.

Bu karşılaştırma mekanikleşmenin gerek işlevsel gerek ekonomik bakımdan avantajlı olduğunu ortaya koymaktadır. 1975'te postayla gönderilen 11 milyar mektup 1960 trafiğinin iki katıydı. 1978'de ise bu sayı 13 milyarı aşmıştı ve posta trafiğinde her yıl yüzde 4 artış beklenmektedir. Böylesine yüksek miktardaki bir posta hacminin en iyi şartlarda akışını sağlamakla, mekanikleşme aynı zamanda, artık çok masraflı olan elle ayırmaya oranla masrafların azalmasına da yardımcı olmaktadır. Sosyal açıdan ele alındığında ise, mekanikleşme çalışma şartlarının düzeltilmesi bakımından da önemli ilerlemeler sağlamıştır; çünkü böylece, tekrarlamaya dayanan işler azalmış, daha iyi bir çalışma ortamı sağlanmış olmaktadır.

mekanikleşmenin şartları

Her modernleşme çabasında olduğu gibi ayırmada mekanikleşmede uygulamaya konmadan önce belli sayıda sorunların çözümlenmesini gerektirir.

● *Posta kodu.* Adresin son kısmının ve bazı durumlarda bütününün kodlandırılması demek olan posta kodu, ayırma makinesine gerekli bilgileri vermeye yarar. Fransa'da 5 rakamlı olan posta kodu şöyle bölümlenmiştir. İlk iki rakam il kodu, sonraki 3 rakam dağıtıcı posta bürosunun numarası ya da, «cedex» (Fransa'da, özel ulak işyeri mektubu) durumunda, birçok posta kutusundan oluşan bir birime ya da özel bir kişiye ait koda aittir.

Amerikan kodunda 9 rakkam vardır. Kanada ve İngiltere'de daha ileri gidilerek kodlarla ev toplulukları tanımlanır. Fransız posta kodunun 5 rakamlı oluşu hem posta ihtiyaçlarına, hem de kodun akılda iyi tutulabilmesi özelliğine dayanmaktadır.

Posta kodundaki bilgiler makineye iki farklı şekilde verilebilir. İlk durumda makinenin başında belli sayıda operatör bulundurulabilir. Bu operatörler, bir klavye aracılığı ile, önlerinden geçen mektupların kodlarını ayırma makinesine bildirirler, bu bilgiler elektrik işaretleri olarak ayırma makinesine kumanda eder ve zarf üzerine herhangi bir işaret konmaz. Ayırma makinelerinin ilk çeşitleri böyle çalışıyordu. Günümüzde bazı sistemler hâlâ bu tiptendir (Japonya'da bu sistemle çalışılmakta, ama bu yöntem değiştirilmek istenmektedir). Sistemin bir sakıncası vardır; mektubu yeniden ayırmak gerektiğinde, her defasında, posta kodunun yeniden bir operatör ve makine tarafından okunması gerekmektedir.

Fransız sistemi ise işaretleme denilen ikinci bir sistemin uygulanmasına dayanmaktadır.

● *İşaretleme.* İşaretlemede, zarflar üzerine ayırma makinelerinin okuma kafaları tarafından okunabilecek, «makine dilindeki» flüorışıl bantlar konur. İşaretlemenin iki yararı vardır. Birincisi, bilgi zarflar üzerine yazılınca, her ayırma makinesinden geçişte defalarca kullanılabilmesidir. İkincisi ise, işlem kademelerinin bütününü daha esnek kılan, ayırma işlemleri ile bilgiyi tanıma işlemlerini birbirinden ayırdetmesidir. Ulusal posta kodu işaretlerine, 100 000'den çok nüfuslu şehirler için ikinci bir işaret eklenir. İşaretleme için, elle işaretleme, video - kodlama, optik okuma gibi çeşitli sistemler kullanılır. İşaretleme, duruma göre, ya ayırma merkezlerinde, ya da işaretleme servisleri olan büyük postahanelerde yapılır.

● *Standartlaştırma.* Postaya verilen nesnellerin yüzde 70'i mekanik uygulamadan geçirilir; bu sayı ayırma makinesinden geçebilecek 35 g'dan ağır olmayan mektupların bütününü temsil eder.

Makine, boyutları nispeten birbirinin aynı, olan mektupları işleyebildiğinden, zarfların boyutları, adreslerin yazılışı ve yeri açısından bir dizi standart getirilmiştir. Fransa'da bu standartlara uyulması zorunlu değildir: Sadece, posta idaresinin, muhaberatın mümkün olduğu kadar iyi şartlarda yürütülmesini sağlaması amacıyla, özellikle kuruluşlara, tavsiye niteliğindedir. Bu standartların özell'kleri özetle şunlardır: Asgari boyutlar 90 X 140 mm; azami boyutlar 120 X 235 mm; kalınlık 5 mm'den az ya da 5 mm.

Öte yandan, makine bazı canlı renkli kâğıtlar üzerine yazılmış işaretleri okuyamaz, zarflardaki kırışıklık ve kabarıklıklar yüzünden durabilir; ayrıca zarfların temiz, iyi durumda ve kapalı olması gerekir.

ayırma ve paketleme

Ayırma makinesinin işlevi, daha önce işaretlenmiş olan mektupları gidecekleri yere göre kutulara dağıtmaktır.

Şematik olarak, bir ayırma makinesi şu unsurlardan oluşur:

— mektupları ayıklama düzeneği;

— mektupları giriş servisinden sevkiyat kutularına taşıma sistemi;

— işaretlerin kumanda belleğine bağlanmış bir düzenek yardımıyla tanınması;

— kutular ve yığıcılardan oluşan bir giriş kabul birimi.

Fransız ayırma makinesi modüllüdür: En yaygın olarak kullanılan biçim'de, yüksek kapasiteli 8 büyük kap ve 192 kutu vardır. Makineye verilmiş ayırma programına göre her kutu farklı bir gidiş yerine ait olabilir. Günlük çalışma saatleri içinde, merkezin ihtiyaçlarına göre ayırma makinesi farklı ayırma programlarına sahip olabilir. Akşamları genellikle giden mektupları işlemden geçirir. Bu durumda her kutu bir ile ya da büyük bir şehre tahsis edilir. Buna karşılık gecenin ikinci yarısında, ile gelen mektupları işleme sokar: Bu durumda, kutular bu ilin dağıtıcı postahanelerine tahsis edilir. İki yardımcı donatım, ayırma makinelerini tamamlar; bunlar etiket yapıştırıcısı ile plastik kaplama

Foto. X (2) [MEYDAN]

makinesidir. Kutulardan biri her boşalışında yapıştırıcı otomatik olarak harekete geçerek boşalmış kutunun sevk yönünü belirleyen bir etiket çıkarır. Etiketlenmiş mektup yığını bir istif bandı ile plastik kaplama makinesine gider. Bu ambalajlama tarzı mektupların bütün fiziksel niteliklerini (sağlamlık, temizlik) korumaya yarar. Bu arada, yığın yapmada kullanılan iplerin ortadan kalkmasının otomatik ayırma salonlarında toz çıkış oranını önemli ölçüde düşürdüğünü unutmamak gerekir. (L)

***POTENZA,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 59 000 nüf. Arkeoloji müzesi. (L)

***POTEZ** (Henry), fransız mühendis ve havacısı. — (öl. Paris 1981). [L]

***POTOSİ,** Bolivya'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 80 000 nüf. XVIII. yüzyıldan kalma barok kiliseler. Neoklasik katedral. (L)

***POTSDAM,** Doğu Almanya'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 129 648 nüf. (L)

***POULAİLLE** (Henry), fransız yazarı. — (öl. Cachan, Val-de-Marne 1980). [L]

***POUSSEUR** (Henri), belçikalı besteci. — Son eseri: *Procès du jeune chien* (Genç Köpeğin Yargılanması) [1977]. (L)

***PO Yİ-PO.** Bk. BO YIBO.

***POYRACIK,** İzmir ilinde, Kınık ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 5 143 nüf. (1980). Belediye. (M)

POYRAZ, Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 6 705 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 228 nüf. (1980). [M]

***POYRAZOĞLU** (Ali), türk tiyatro oyuncusu ve yönetmeni, sinema oyuncusu. — TV'de «Uyanık Ali» tiplemesiyle çeşitli parodiler hazırladı. 1975'ten sonra sinemaya geçti, yirmi dolayında filmde oynadı. Bir yandan da 1972'de kurduğu Ali Poyrazoğlu Tiyatrosu'nda *Amerikana, İpteki, Sinekler, Deliler Boşandı, Çılgınlar Kulübü, Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım, Orkestra* ve *Oğlum Çiçek Açtı* adlı oyunlarda rol aldı, bu oyunların bazılarını yönetti. (M)

***POZANTI,** Adana ilinde ilçe. — 17 716 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 6 453 nüf. (1980). [M]

***POZNAN,** Polonya'da kent ve voyvodalık merkezi. — 521 000 nüf. Uluslararası fuar. (L)

PÖTÜRGE, Malatya ilinde ilçe. 49 756 nüf., 76 köy. İlçe merkezi 4 550 nüf. (1980). [M]

***PRADEL** (Pierre), fransız sanat tarihçisi ve yöneticisi. — (öl. Paris 1977). [L]

***PRAG,** Çekoslovakya'nın başkenti. — 1 192 000 nüf. (L)

***PRATO,** İtalya'da (Toscana) kent. — 156 000 nüf. Dokuma sanayii merkezi. (L)

***PRÉJEAN** (Albert), fransız sinema oyuncusu. — (öl. Paris 1979). [L]

PRELOG (Vladimir), yugoslav asıllı isviçreli kimyacı (Saraybosna 1906). Öğrenimini ve ilk çalışmalarını Prag ve Zagrep' de yaptı. Daha sonra Zürih'e yerleşti ve uzun yıllar bir organik kimya laboratuvarını yönetti. 1956'da moleküllerin yapısal biçimini göstermek için ilk rasyonel sistemin kurulmasına katkıda bulunarak birçok karmaşık molekülün yapısını belirledi. Moleküllerin kimyasal özellikleri, yalnız bileşimlerine değil, aynı zamanda uzaydaki konumlarına da bağlıdır. Her molekülün bir, enzimler gibi karmaşık moleküllerinse birkaç özel biçimi vardır. Prelog'un çalışmaları bu gerçeği aydınlığa kavuşturmakta yararlı oldu. Böylece üç boyutlu kimyaya yaptığı katkılardan ve steroidler gibi birçok bileşiğin biyosentez mekanizmalarını anlamaya imkân veren çalışmalarından dolayı Vladimir Prelog, 1975 yılında Nobel Kimya Ödülü'nü meslekdaşı John Warcup Cornforth* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***PRESLE** (Micheline CHASSAGNE, **Micheline - denir**), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — Rol aldığı son filmler arasında *Peau d'Âne* (Eşek Derisi) ve Çıplak ve Tehlikeli (*la Gueule de l'Emploi*) sayılabilir. (M)

***PRESLEY** (Elvis), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu. — (öl. Memphis, Tennessee 1977). [L]

***PRETORIA,** Güney Afrika Cumhuriyetinin hükümet merkezi ve Transvaal ilinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 561 703 nüf. (L)

***PRÉVERT** (Jacques), fransız şairi. — (öl. Omonville-la-Petite 1977). [L]

PRİGOGİNE (İlya), rus asıllı belçikalı kimyacı (Moskova 1917). Brüksel Serbest Üniversitesi'nde fizik bilimleri doktorası yaptı (1941). Aynı üniversitede 1946'da öğretim görevlisi, 1951'de profesör oldu. 1959' da Solvay Uluslararası Fizik ve Kimya Enstitüsü yöneticiliğine getirildi. 1961 - 1966 arasında Chicago Üniversitesi'nde kimya kürsüsü başkanı oldu. 1967'den beri Austin'de Texas Üniversitesi'nde İstatistik Mekanik ve Termodinamik Merkezi' nin müdürüdür.

Prigogine aslında bir termodinamik uzmanıdır, ama termodinamik alanındaki araştırmalarıyla canlılığın kökeni konusunda yeni gelişmeler sağladığı için biyokimya alanında da ün kazanmıştır. Termodinamiğin Carnot ilkesi denilen ilkesine göre, başlıbaşına maddi bir sistemde, yapılar yok olma enerjisiyse ısı enerjisine dönüşerek azalma eğilimi gösterir. Bu evrim entropi kavramıyla ifade edilir. Carnot ilkesi, evrenin ısı kaybederek ölmesi ve canlılarda özgül esrarlı bir ilkenin varlığı gibi abartmalı tahminlere yol açmıştır. Canlılar bu özgü ilke sayesinde entropi engellini aşarlar. Gerçekten de canlılar bünyelerinde maddeyi yeniden düzene koyarak entropiyi azaltırlar.

Fakat denge durumundaki sistemler sözde vardır. Çünkü dengede bulunan her sistem, gene de birtakım enerji ve madde aktarma olaylarına sahne olur. Bu olaylar, dış faktörlerin etkisiyle arttığı zaman tersinmez süreçler ortaya çıkar. Sistem bir eşiği aşarak denge durumunu kaybeder. O zaman yeni bir dengeye kavuşmak için çaba göstererek entropiyi frenleyen yapılar geliştirir. İşte Prigogine ve Brüksel Okulu bu çeşit açık sistemlere ve savurgan yapılara özgü termodinamiğin temelini attılar. Kimyada bazı salınımlı tepkimeler bununla açıklanır. Bu termodinamik biyolojide, canlı organizmaların fizik yasalarına aykırı davranmadığını gösterir. İktisattaysa bir modelin sınırlarını çizer. Kimya bilimine olduğu gibi, başka birçok bilim dalına da katkıda bulunan bu çalışmalarından dolayı Prigogine, 1977 yılında Nobel Kimya Ödülü'nü kazandı. (L)

***Prodüktivite Merkezi** (MİLLİ). — 1968' de Avrupa Milli Prodüktivite Merkezleri Birliği'ne üye oldu ve birliğe üye öteki merkezlerle yakın işbirliği kurdu. Kısa sürelerle düzenlediği kurslar, seminerler ve yayınladığı bülten, dergi ve kitaplarla verimliliğin artmasına, böylece ekonominin gelişmesine katkısını sürdürdü. (M)

***PROELL** (Anne Marie **MOSER- denir**), avusturyalı kadın kayakçı. — Dünya kupası genel bireysel sıralamasında 1979'da birinci, 1977, 1978 ve 1980'de ikinci oldu. İniş dalında da 1978 ve 1979'da dünya kupasını kazandı. (L)

***PROFESÖR** i. — ANSİKL. 1981 yılında üniversitelerin yapısı, organları ve öğretim elemanlarının görevleri yeniden düzenlenirken profesörlüğe yükselme ve atanma koşullarında değişiklik yapıldı. 4 kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na göre, profesör unvanını almak için, 1) doçentlik unvanını aldıktan sonra açık bulunan profesörlük kadrosu ile ilgili bilim alanında en az beş yıl çalışmış olmak, 2) ilgili bilim alanında uygulamaya yönelik çalışmalar ve uluslararası düzeyde özgün yayınlar yapmış olmak, 3) bir profesörlük kadrosuna atanmış olmak gereklidir.

Aynı kanuna göre profesörlük kadrosuna atama şöyle yapılır:

a) Rektörler, boşalan profesörlük kadrolarını ve o kadroya atanacak adaylarda bulunması gereken nitelikleri, kadronun statüsünü (devamlı ya da kısmî) belirterek Yükseköğretim Kurulu'na bildirirler. YÖK, boş kadroları, kadro statüsünü ve aranan nitelikleri ilan eder.

b) Aranan niteliklere sahip adaylar üniversite tercihlerini sıralayarak YÖK'e başvururlar.

c) YÖK, başvuruları ilgili üniversitelere bildirir. Başvuruları incelemek üzere rektör tarafından, biri açık kadronun bulunduğu birimden, en az biri de başka üniversiteden olmak üzere üç profesör saptanır.

d) Rektör, bu profesörlerin adaylarla ilgili görüşlerini üniversite yönetim kuruluna sunar, yönetim kurulundan aldığı görüşü de inceleyerek tercihini yapar ve atanmak üzere YÖK'e bildirir.

e) YÖK, gerekli gördüğü durumlarda, bu önerileri, ilgili üniversite rektörleri ya da yetkili temsilcilerinin katılacağı bir komisyonda adayların isteklerini de göz önünde tutarak inceletir. Alınan karara göre atama yapar.

f) Bir üniversitede açık bulunan profesörlüğe, aynı üniversitede son üç yıl zarfında doçentlik görevinde bulunanlar başvuramazlar. (M)

***Profilo Holding A.Ş.** — Gruba bağlı şirketlerin sayısı 1973'te 10 iken 1983'te 18'e, istihdam hacmi 6 000'e yükseldi. Holdinge katılan yeni kuruluşlar ve etkinlik alanları şunlardır: PROMETSAN (çelik konstrüksiyon), PRO-EKS-PROFİLO (dış satım), ELAKS (elektrik aksamı), PROSEN (roll-bond kollektör), TELSANTAŞ (elektronik iletişim sistemleri), PROSER (elektrikli ev araçlarının bakım ve onarımı), PROTEKSAN (gemi ve tekne yapımı). [M]

***PROKOPYEVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 267 000 nüf. (L)

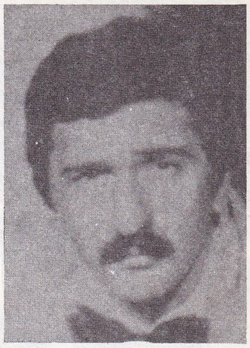

Ali POYRAZOĞLU

Vladimir PRELOG

Ilya PRIGOGINE

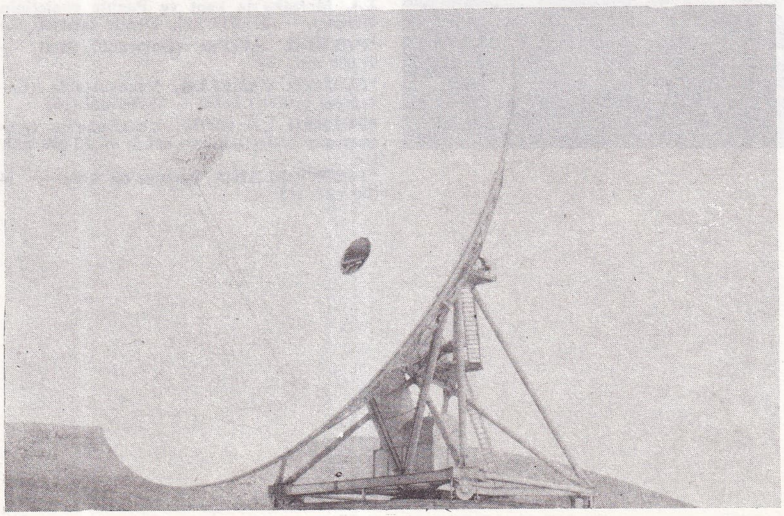

Ankara uydu ile haberleşme yer istasyonu

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); AP (LAROUSSE); X (2) [MEYDAN]

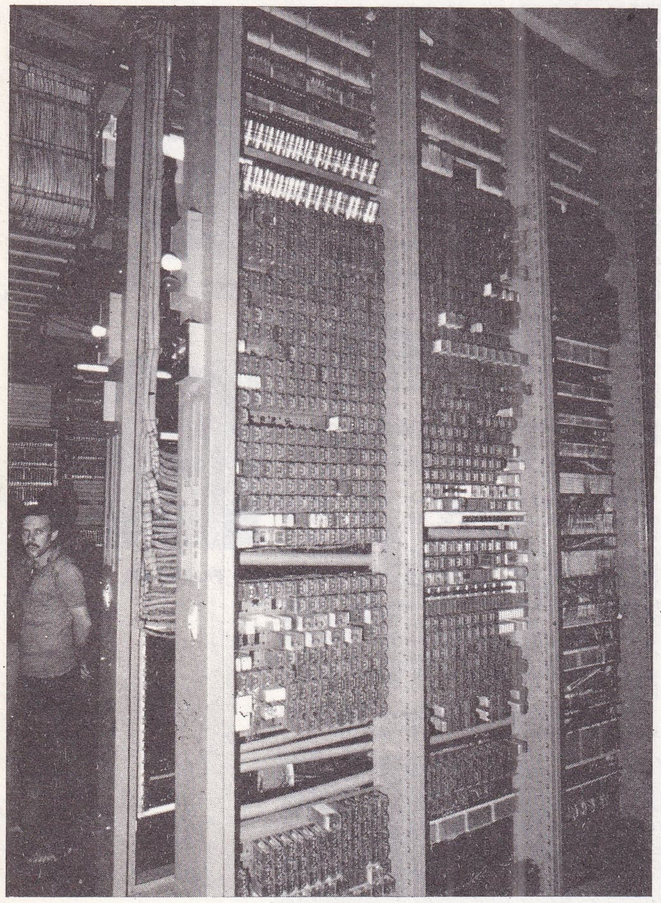

Altta: bir telefon santralının içi
Üstte: şehirlerarası telefon kayıt servisi

***PROME,** Birmanya'da kent. — 65 000 nüf. (L)

***PROUVOST** (Jean), fransız işadamı. — (öl. Ivoyle-Marron, Loir-et-Cher 1979). [L]

***PROVIDENCE,** ABD'de kent ve Rhode Island'ın merkezi. — 156 804 nüf. (L)

***PROVO,** ABD'de (Utah) kent. — 53 000 nüf. Mormon Üniversitesi. (L)

***PRZEMYSL,** Polonya'da (Rzeszow voyvodalığı) kent. — 57 000 nüf. (L)

***PSKOV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 167 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***PTT** (*Posta, Telgraf ve Telefon İşletmesi*'nin kısaltılmış adı). — 10 ekim 1983 tarih ve 120 sayılı kanun hükmünde kararnameyle, bir kamu iktisadi kuruluşu olarak yeniden düzenlendi. Daha önce 1 milyar lira olan sermayesi 200 milyara çıkartıldı; faaliyet konuları, organları, görev ve yetkileri yeniden belirlendi. Bu yeni düzenlemeyle kuruluş, Maliye Bakanlığı' nın izniyle ve ödenmiş sermayesini geçmemek koşuluyla tahvil çıkarabilme; ihtiyaç duyduğu personeli sağlamak amacıyla yurt içinde ve dışında öğrenci okutabilme, ayrıca personelinin bilgi ve görgüsünü arttırmak üzere yurt dışına gönderebilme, orta dereceli meslek okulları, eğitim merkezleri ve kurslar açabilme olanağına kavuştu.

PTT İşletme Genel Müdürlüğü'nün 1983' te 21'i üretim, 5'i de onarım olmak üzere toplam 26 fabrikası bulunuyordu. 1975' te 524 945'i otomatik, 155 640'ı manuel olmak üzere toplam 630 585 telefon abonesi vardı.

Bu rakam, 1979'da 1 092 137'ye (887 484 otomatik, 204 653 manuel), 1982'de 1 501 977'ye (1 252 770 otomatik, 249 207 manuel) yükseldi. Aynı dönemde telekomünikasyon tesislerine ait kapasiteler de şöyleydi: 1975'te toplam telefon santralları hat sayısı, 743 bin (560 400 otomatik, 182 600 manuel) olarak belirlendi. 1982'de bu rakam 1 681 100'e yükseldi. (1 374 800 otomatik, 306 300 manuel). 1975'te köy bağlantıları sayısı 3 550, 1982'de 8 501 oldu. PTT 1975' te yurt içinde 391 806 000, yurt dışında 71 509 000 mektup, posta ve tebrik kartı ulaştırdı.

1981'de bu rakamlar yurt içinde 496 902 000, yurt dışında 89 271 000'e yükseldi. PTT' nin yurtiçinde ulaştırdığı gazete ve basılı kâğıt sayısında azalma oldu: 1975'te 60 010 000, 1981'de 47 860 000. Telefon görüşmeleri sayısındaysa büyük artış oldu: 1975'te 766 839 000 şehiriçi, 54 975 000 şehirlerarası, 3 477 000 uluslararası telefon görüşmesi yapılmışken, 1981'de şehiriçi görüşme sayısı 2 339 119 000'e, şehirlerarası görüşme sayısı 85 029 000'e, uluslararası görüşme sayısı 27 440 000'e yükseldi. PTT'nin aracılık ettiği diğer haberleşme türlerinin sayısında büyük bir değişim olmadı. (M)

***PUEBLA** ya da **PUEBLA DE ZARAGOZA,** Meksika'da kent ve Puebla eyaletinin merkezi. — 677 959 nüf. Demir sanayii. (L)

***PUEBLO,** ABD'de (Colorado) kent. — 97 000 nüf. (L)

***PUERTO CABELLO,** Venezuela'da (Carabobo eyaleti) kent. — 71 000 nüf. (L)

***PUERTO LA CRUZ,** Venezuela'da (Anzoategui eyaleti) liman kenti. — 82 000 nüf. (L)

***PUERTOLLANO,** İspanya'da kent. — 54 000 nüf. (L)

***PUERTO MONTT,** Şili'de liman kenti ve Llanquihue ilinin merkezi. — 63 000 nüf. (L)

***PULA,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) kent. — 47 000 nüf. (L)

***PULANTZAS** (Nikos), yunan sosyologu. — (öl. Paris 1979). Son eseri: *L'Etat, le Pouvoir, le Socialisme* (Devlet, İktidar, Sosyolizm) [1978]. (M)

***PUNTA ARENAS,** Şili'de liman kenti ve Macellan ilinin yönetim merkezi. — 62 000 nüf. (L)

***PURA** (Turgut), türk heykeltraşı. — İzmir Resim ve Heykel Müzesi müdürlüğü yaptı. Bu görevindeyken 10 mayıs 1979' da öldü. 1981'den bu yana anısına, İzmir Resim ve Heykel Müzesi tarafından amatör sanatçılar arasında bir resim, heykel, seramik yarışması düzenlenir. Yarışma sonuçları 16-30 haziran günleri arasında İzmir Resim ve Heykel Müzesi'nde açılan bir sergiyle duyurulur. (M)

***PUSAN,** Güney Kore'de liman kenti. — 2 454 051 nüf. Kimya ve besin sanayii. (L)

***PUY-DE DOME İdare Bölgesi,** Fransa'da (Auvergne) idare bölgesi. — 580 083 nüf. (L)

***PÜLÜMÜR,** Tunceli ilinde ilçe. — 16 463 nüf., 68 köy. İlçe merkezi 3 388 nüf. (1980). [M]

Ali PÜSKÜLLÜOĞLU

***PÜSKÜLLÜOĞLU** (Ali), türk şairi ve yazarı. — 1979 başı ve 1980 sonu arasında aylık şiir dergisi *Yusufçuk*'u çıkardı (24 sayı). 1978 - 1982 arasında Türk Dili dergisinin yazı kurulunda yer aldı. 1983'te Türk Dil Kurumu'ndaki görevinden emekliye ayrıldı. Yeni şiir kitapları: *Unutma Onları* (1976). *Yaz ve Yağmur* (1978), *Gül, Sevgili Yurdum* (1984; 1983 Toprak Şiir Ödülü). Yeni sözlükler: *Öz Türkçe Kılavuzu* (1980), *Çağdaş Türkçe Sözlük* (1980), *Büyük Türkçe Sözlük* (1980), *Nasrettin Hoca* (1980) adlı kitabıyla 1981 TDK Çocuk Yazını Ödülü'nü kazandı. Ayrıca *Çocuklara Şakacı Şiirler* (1977), *Kırlangıcın Kanat Vuruşu* (1979), *Türk Halk Öyküleri* (1982), *Anadolu Söylenceleri* (1983), *Küçüklere Büyüklere Bektaşi* (1984) adlı antolojiler hazırladı. (M)

***PÜTÜRGE.** Bk. PÖTÜRGE.

***PYONG-YANG** ya da **PİNG-YANG,** Kuzey Kore'nin başkenti. — 1 500 000 nüf. Siyasal, entellektüel ve sınai merkez. Zengin müzeler. (L)

QİNGDAO, (Çing-dao*), Çin'de (Shandong) liman kenti. — Kenar semtleriyle birlikte 1 300 000 nüf. Metalürji. (L)

QİNGHAİ (Çing-hay*), kuzeybatı Çin'de eyalet. — 3 720 000 nüf. Başkent Xining (3 000 000 nüf.). Sığır üretimi. (L)

QİNGJİANG, Çin'de (Jiangsu*) kent. — 100 000 nüf. (L)

QİQİHAER, (Çicihar*), Çin'de (Heilongjiang) kent. — 700 000 nüf. (L)

QUANZHOU, (Çivançeu*), Çin'de (Fujian) liman kenti. — 108 000 nüf. (L)

***QUÉBEC,** Kanada'da kent ve Québec eyaletinin merkezi. — 117 000 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 542 200 nüf.). Besin ve dokuma sanayii. Petrol rafinerisi. Liman yük trafiği 15 Mt'a ulaşır. (L)

***QUÉBEC Eyaleti,** Kanada'nın doğusunda eyalet. — 6 234 400 nüf.

TARİH

R. Bourassa'nın liberal hükümeti, Québec'e, gerek ekonomik, gerek uluslararası planda önemli ilerlemeler sağladı, ama gelişigüzel liberalizmi onu, skandallara ve toplumsal anlaşmazlıklara sürükledi. Aynı zamanda, geleneksel sanayi kesimlerinde (dokuma, ayakkabı) durumunun bozulması, Montreal bölgesinde işsizliğe ve hoşnutsuzluğa yol açtı. Politika alanında Bourassa, birçok girişimi başarıya ulaştırdı. Ne var ki Fransızca'nın önceliğini onaylayan yasanın ağustos 1974'te kabul edilmesi bağımsız muhalefetin ve iş çevrelerinin şiddetli eleştirilerine konu oldu.

Kasım 1976'da yapılan eyalet meclisi seçimlerinde René Lévesque'in Québec Partisi (Q. P), 110 sandalyeden 70'ini kazanarak iktidar oldu. Liberaller 27 sandalye kazanırken, öbür sandalyeler sağ partiler arasında dağıldı. Québec'de sokakta taşkınlıklar, iş çevrelerinde de sinirlilik başgösterdi.

Q.P. hükümeti, ateşli bir ortam içinde işe başladı. Federal alanda güçlükler içinde bulunan P.E. Trudeau, Q.P.'nin başarısına bir can simidi gibi sarıldı. Ülkeyi ulusal birlik etrafında seferber etmek umuduyla, eyaletleri karşı karşıya getirme yolunu seçti. Gerçekte Trudeau, bu seçimiyle siyasal düşlerinin çöküşünü hazırlıyordu. Federal başbakanın Lévesque'e yönelik saldırıları büyük bir yankı yapmadı ve Lévesque Kanada içinde olduğu gibi dışında da saygınlığını sürdürdü. Québec'i etkinliği zaten sınırlı olan enflasyona karşı federal mücadele örgütünden çekti. Federal ikidillilik siyasetinin yarı başarısızlığını ileri sürerek, ağustos 1977'de Québec'de Fransızca'yı tek dil olarak kabul eden yeni bir yasa çıkarttı. Ama bu yasa, anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle aralık 1979'da Yüksek Mahkeme'ce yürürlükten kaldırıldı. Öte yandan Lévesque, ekonomik alanda sosyal ortaklar arasında karşılıklı bir anlaşma siyaseti oluşturmaya çalıştı. Federal hükümetin de körüklediği, iş çevrelerini saran korkuları gidermek amacıyla girişilecek millileştirme tasarılarını yalnız amyant sanayii kesimine uyguladı. Bunun üzerine stratejisini gözden geçirmek zorunda kalan Trudeau, 1977 sonbaharında Kanada birliği üzerinde durum saptaması yapmak amacıyla bir federal komisyon oluşturdu. Eylül 1977'de kabinede yapılan bir değişiklikten yararlanarak, eyaletler arası ilişkileri düzenlemekle görevli federal bir bakanlık kurdu. «Yenilenen bir federalizm» için bir dizi önlem ilan etti: Ülkeyi bağımsız anayasaya kavuşturma, azınlıkların dil haklarının güvence altına alınması, eyaletlerin kendilerine özgü bir biçimde temsil edilmelerine güç kazandırmak amacıyla senatonun yeni bir düzene sokulması, vb. Trudeau'nun anayasa değişikliği üzerindeki tasarılarının tümü muhafazakâr muhalefetin düşmanlığını çekti ve eyaletlerde de kuşku uyandırdı. 1979 başında giderek zayıflayan ve kendisini tümüyle yalnız bulan Trudeau, mayıs 1979'da seçim yapılacağını açıkladı.

Seçim sonunda muhafazakârlar başarı kazandılar ve Joe Clark, Trudeau'nun 11 yıllık saltanatına son verdi. Bu seçimler, Fransızca konuşan liberal bir Québec ile çoğunluğu İngilizce konuşan eyaletler arasındaki kopukluğu yeniden ortaya çıkardı. Liberaller yalnız Québec'de toplam sandalyelerin üçte ikisini kazanırken, muhafazakârlar burada güç duruma düştüler ve Clark, Québec'i kendi hükümeti içinde temsil etmekte bile büyük güçlük çekti. Şubat 1980'de yapılan genel seçimlerde liberal parti salt çoğunluğu sağladı. Québec'de, sanılanın tersine Trudeau'nun partisini destekledi. Trudeau yeniden başbakan oldu. Québec'in egemenliği ile ilgili halkoylamasında Québecliler, Q.P.'nin «egemenlik-birlik» tasarısını, oyların yüzde 59,5'i ile reddettiler. 1980 - 1981'de Trudeau, merkezi yönetimi güçlendirerek, eyaletlere uygun bir anayasanın kabulünü umarak, halkoylamasında «hayır» diyenleri düş kırıklığına uğrattı. İngilizce konuşanların bile katılmasıyla giderek güçlenen Q.P., nisan 1981 seçimlerinde 122 sandalyeden 80'ini kazanarak büyük başarı kazandı. (L)

***QUEENSLAND,** Avustralya'da eyalet. — 2 197 400 nüf. Kömür, bakır, kurşun, çinko, değerli madenler ve özellikle boksit işletmeleri. (L)

***QUELİMANE,** Mozambik'de liman ve yönetim bölümü merkezi. — 71 786 nüf. (L)

***QUENEAU** (Raymond), fransız yazarı. — (öl. Paris 1976). [L]

***QUERETARO,** Meksika'da kent ve eyalet merkezi. — 150 000 nüf. XVII. ve XVIII. yüzyıllardan kalma barok yapılar ve anıtlar. Müze. Besin ve makine sanayii. (L)

***QUEZON CİTY,** Filipinler'de kent. — 1 166 000 nüf. 1948 - 1976 arasında ülkenin başkenti idi. (L)

QUİLLEN (Daniel), amerikalı matematikçi (doğ. 1940). Harvard Üniversitesi'nde doğrusal kısmi diferansiyel denklemler üzerine hazırladığı tezle matematik çalışmalarına başladı. Daha sonra topolojiye ve cebirsel geometriye yöneldi. Massachusetts Institute of Technology'de görev aldı. İngiliz matematikçi Adams'ın vektöriyel teller hakkındaki bir varsayımını kanıtladı. Bu çalışmasıyla, 1978'de, meslekdaşları G. Margoulis* (*Ek 2*), P. Deligne* (*Ek 2*) ve Ch. Fefferman* (*Ek 2*) ile birlikte Fields madalyası kazandı. (L)

Q

Daniel QUİLLEN

***QUİLMES,** Arjantin'de, Buenos Aires'in banliyösü. — 355 000 nüf. (L)

***QUİNCY,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 88 000 nüf. (L)

***QUİNN** (Anthony Rudolf OAXACA, **Anthony** - denir), amerikalı sinema oyuncusu. — 1971'de çevirdiği Şehir ve Adam dizi filmi 1980 öncesinde TRT televizyonunda gösterildi. Bu dizideki belediye başkanı rolüyle beğeni kazandı. 1974'den sonra rol aldığı başlıca filmler: *Çağrı* (The Message), *Jesus of Nazareth* (Nasıra'lı İsa) [1976 -1977]; *Eredita Ferramonte* (Ferramonte Mirası) [1976]; *Blöf; Baba, Oğul, Gelin; Akdenizli* (The Greek Tycoon) [1978], *Sançez'in Çocukları* (The Children of Sanchez) [1978], *Fedailer* (The Big Bucks); *Çöl Aslanı; Caravans* (Kervanlar) [1980]. (M)

***QUİTO,** Ekvador'un başkenti ve Pichincha ilinin yönetim merkezi. — 742 900 nüf. Müzeler. (L)

Foto. Kalmalm (LAROUSSE)

***RABAT,** Fas'ın başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 704 100 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***RABAUL,** Papua-Yeni Gine'de, Bismarck takımadalarında liman kenti. — 14 973 nüf. (L)

James RAINWATER

***RABİN** (İzak), israilli asker ve siyaset adamı. — Golda Meir'in istifasından sonra (10 nisan 1974), yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi ve İsrail ile Mısır arasında 18 ocak 1974'de yapılan silahlı çatışmadan kaçınma anlaşmasıyla başlatılan barış sürecini sürdürdü. Suriye (31 mayıs 1974) ve Mısır (1 eylül 1975) ile de benzer iki anlaşma yaptı. Aralık 1976'da yapılan güven oylamasına Dinci Ulusal Parti (DUP) milletvekillerinin katılmaması, siyasal bir bunalım başlattı. Rabin, kabinedeki iki DUP'li bakanı uzaklaştırınca bu partinin desteğini kaybetti ve yeni genel seçimlerin yapılması kaçınılmaz oldu. Seçimlerden iki ay önce, karısı Lea Rabin, yabancı ülkede yasadışı yollarla döviz bulundurmakla suçlandı. Bu skandal, Rabin'in İşçi Partisi yönetiminden istifa etmesine yol açtı. Yerine Şimon Peres geçti. 17 mayıs 1977'de yapılan seçimlerden sonra, İşçi Partisi iktidardan, İzak Rabin de başbakanlıktan ayrıldı; Likud Partisi iktidara geldi ve Menahem Begin* (*Ek 2*) başbakan oldu. (L)

RAMSES II'nin mumyası

***RACAMUNDRİ,** Hindistan'da (Andhra Prade) kent. — 166 000 nüf. (L)

***RACASTHAN,** Hindistan'da eyalet. — 34 102 912 nüf. (L)

***RACH GİA,** Vietnam'da liman kenti. — 104 000 nüf. (L)

***RACİNE,** ABD'de (Wisconsin) kent. — 95 000 nüf. (L)

***RACKOT,** Hindistan'da (Gucerat) kent. — 301 000 nüf. (L)

***RADOM,** Polonya'da (Kielce voyvodalığı) kent. — 180 000 nüf. Telefon fabrikası. (L)

***RADYO** i. — ANSİKL. Türkiye'nin her yöresinde en az iki ayrı radyo programının dinlenebilmesini öngören TRT-I, TRT-II ve TRT-III uygulaması, 1975'in sonunda başlatıldı. Çok geniş bir dinleyici kitlesine yönelik haber, eğitim, kültür, müzik ve eğlence programları sunan TRT-I, 1983'ün ikinci yarısında Türkiye nüfusunun yüzde 96,8'i tarafından dinlenebiliyordu.
Bir yandan her cins, yaş, meslek ve kültür düzeyindeki dinleyiciye, bir yandan da çeşitli alanlarda bilgi, görgü ve kültürünü artırmak isteyenlere hitap eden, düşünce ve sanat eserlerini tanıtmaya, dinleyicileri bu alanlara yöneltmeye çalışan TRT-II, gene 1983'ün ikinci yarısında ülke nüfusunun yüzde 67,6'lık bölümünce izlenebiliyordu. Müzikseverlere, müzik kültürünü genişletmek isteyenlere yönelik yayınlarında klasik batı müziğinden caza, çeşitli ülkelerin halk müziği örneklerinden en yeni müzik akımlarının verimlerine dek çok çeşitli müzik türlerine yer veren ve Türkçe'nin dışında Almanca, Fransızca ve İngilizce haberler yayımlayan TRT-III, 1983 ortalarında ülke nüfusunun yüzde 57'lik bölümünce dinlenebiliyordu.
1983'te TRT-III hariç, TRT-I ve TRT-II olarak görev yapan radyo verici istasyonlarının toplam gücü 4 674 kilovata çıktı. Ağrı, Denizli, Malatya, Gaziantep ve Van illerinde 1980'lerde yapımı başlatılan verici istasyonlar, 1980'li yılların ikinci yarısında tamamlandığında verici istasyonların toplam gücü -yüzde 73'lük artışla- 8 074 kilovata ulaşacaktır.
FM bandından yayın yapan TRT-III vericilerine 1981, 1982 yıllarında eklenen 10 vericiyle verici sayısı 26'ya çıktı. Üç yeni vericinin kuruluşu sürmektedir. Türkiye radyolarının 1972'de 96 010 olan yıllık toplam yayın saati, 1982'de 230 019 saate ulaştı.
Öte yandan TRT Türkiye'nin Sesi Radyosu, Ankara'daki her biri 250 kW gücünde üç ve 500 kW gücünde iki vericinin toplam 1 750 kW gücüyle ,kısa dalgadan 15 ayrı dilde, günde toplam 80 saat yayın yapmaktadır. Yayınlar, Türkiye hakkında, dış dünyanın olumlu izlenimler edinmesini sağlamaya yöneliktir. (M)

TRT-I, TRT-II ve TRT-III yayın oranları

yayın türü	TRT-I (yüzde)	TRT-II (yüzde)	TRT-III (yüzde)
eğitim-kültür	21	15,5	—
drama	5	3,5	—
eğlence	5	—	—
müzik	49,5	72	94
haber-spor	16	7	5
reklam	2,5	1	—
diğerleri	1	1	1
toplam	100	100	100

TRT-I, TRT-II ve TRT-III'te müzik yayınları

müzik türü	TRT-I (yüzde)	TRT-II (yüzde)	TRT-III (yüzde)
türk sanat müziği	17	25	1,5
türk halk müziği	15,5	20	0,5
çoksesli sanat müziği	4	12	49
hafif müzik	12,6	14,8	43
çocuk müziği	0,4	0,2	—
toplam	49,5	72	94

***RAFİNERİ** i. — ANSİKL. Türkiye'deki dört rafineri (Aliağa, Ataş, Batman, İpraş), ülkenin işlenmiş petrol ihtiyacını karşılayabilecek kapasiteye ulaştı. 1980'lerin sonunda üretime geçmesi öngörülen üç yeni rafineri (Orta Anadolu, Karadeniz ve Akdeniz), Türkiye'nin -hampetrolde dışa bağımlılık sürse de- işlenmiş petrol dışsatımını önemli ölçüde arttıracaktır. 1980'lerin ikinci yarısında mevcut rafinerilerin 28,2 milyon ton/yıl olan toplam kapasitelerine, yeni rafinerilerin 19 milyon ton/yıl'lık kapasiteleri eklendiğinde Türkiye, yılda ortalama 8-9 milyon ton işlenmiş petrol dışsatımı yapacak, böylece hampetrol giderinin bir bölümünü bu yoldan karşılayacaktır. (M)

***RAGUSA,** İtalya'da (Sicilya) kent ve il yönetim merkezi. — 65 000 nüf. (L)

RAİNWATER (James), amerikalı fizikçi (doğ. 1917). New York'da Columbia Üniversitesi'nde öğrenim gördü. Sonra, aynı üniversitede dersler verdi. Savaş sırasında Niels ve Aage Bohr ile birlikte Manhattan Project'e (atom bombası) katıldı. Özellikle deneysel fizik alanında çalıştı ve nükleer spektroskopi üzerine yaptığı gözlemleri yayımladı. Elektronların yerini yapay olarak müonların (ağır elektronlar) aldığı müon atomlarını inceledi. Nükleer bir yörünge tabakası, tümüyle dolu olmadığı zaman, çekirdekte bir biçim bozulması olduğunu ilk olarak gösteren fizikçidir. Fizik bilimine yaptığı katkılardan dolayı, meslekdaşları Aage Bohr* (*Ek 2*) ve Benjamin Mottelson* (*Ek 2*) ile birlikte 1975 Nobel Fizik Ödülü'nü aldı. (L)

***RAİPUR** ya da **RACPUR,** Hindistan'da (Madhya Prade) kent. — 175 000 nüf. (L)

***RAKI** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1976'dan sonraki dönemde de, rakı Tekel'e bağlı fabrikalarca üretildi. Bu fabrikaların toplam üretimleri 1977 ve 1978'de önemli ölçüde arttı: 45 635 000 ve 45 975 000 litre. 1979'da düşen üretim (40 979 000 litre), 1980'de en yüksek düzeye ulaştı: 48 251 000 litre. 1981'de üretim 42 646 000 litreye, 1982'de ise 38 866 000 litreye düştü. Rakı dışsatımı ise 1978 - 1981 arasında önemli ölçüde arttı (1978'de 501 001 litre, 1981'de 1 425 187 litre). [M]

***RALEİGH,** ABD'de kent ve Kuzey Carolina'nın merkezi. — 149 771 nüf. Üniversite. (L)

***RAMANANTSOA** (Gabriel), madagaskarlı asker ve devlet adamı. — (öl. Paris 1979). [L]

***RAMAT GAN,** İsrail'de kent. — 120 900 nüf. Üniversite. (L)

***RAMGOOLAM** (sir Seewoosagur), mauritiuslu devlet adamı. — Ülkesini 1982'ye kadar otoriter bir düzende yönetti. Aynı anda birkaç cephede birden mücadele etmek zorunda kaldı: Kendi partisi içinde nüfuzunu korumak, Duval'in Sosyal Demokrat Parti'siyle (SDP) uyum sağlamak, Bérenger'in Mauritius Militan Hareketi'ni (MMH) giderek daha çok hesaba katmak. Sosyal anlaşmazlıkları öne sürerek, olağanüstü durumu sürdürmeye çalıştı. 11 haziran 1982 seçimlerinde sol partiler büyük başarı kazandılar ve MMH ile Mauritius Sosyalist Partisi (MSP) mecliste 60 sandalye elde ettiler. Bunun üzerine Ramgoolam başbakanlıktan ayrıldı ve yerine MMH liderlerinden Aneerood Jugnauth başbakan oldu. (L)

***RAMPUR,** Hindistan'da (Uttar Prade) kent. — 161 000 nüf. (L)

Foto. USIS; Sipa-Press (LAROUSSE)

***RAMSES II,** Mısır firavunu. — Ramses II'nin mumyası, eylül 1976'da onarım için Mısır'dan Fransa'ya gönderildi ve Paris İnsan Müzesi'nde özel bir bölüme kondu. Mumya, elverişsiz ışık ve nem koşullarında saklandığı ve iyi korunmadığı için harap durumdaydı. En az zarar gören bölüm iskeletti.

15 laboratuvara mensup 40 araştırmacı, mumyanın onarımında görev aldı. İlk aşamada, mumyayı içinde bulunduğu sandıktan kolayca ve zarar vermeden çıkarmanın yolları arandı. İkinci aşamada, mumyadan, altında bulunan ve paramparça olan bezden ve iç organların koşaltılması için açılan delikten yararlanılarak iç bölümlerden parçalar alındı.

Yapılan çözümlemeler, çok etkin birçok mikroorganizmanın mumyayı tehdit ettiğini ortaya koydu. Üçüncü aşamada radyografik incelemeler ve andoskopi yoluyla mumyanın daha yakından tanınmasına çalışıldı. Mumyanın korunması için yapılacak işlemlerin araştırılması, dördüncü aşamayı oluşturdu. Önce, fotogrametrik bir rölöve çıkarıldı. Mumyanın korunabilmiş sargıları yerine konularak kırık bölümler onarıldı. Daha sonra mumya, Ramses dönemine ait keten bir kefen içine konuldu. Nihayet gamma ışınlarıyla sterilize edilen mumya, altuglastan yapılmış bir tabuta yerleştirildi ve mısırlı yetkililere teslim edildi. Laboratuvar çalışmalarının gizli tutulması nedeniyle, Ramses II «operasyonu» diplomatik bir nitelik de kazandı. (L)

***RANCAGUA,** Orta Şili'de kent. — 122 500 nüf. (L)

***RANÇİ,** Hindistan'da kent. — 176 000 nüf. (L)

***RANDERS,** Danimarka'da kent ve Randers amt'ının merkezi. — 62 486 nüf. (L)

***RANDOLPH** (Asa Philip), amerikalı işçi lideri. — (öl. New York 1979). [L]

***RANGOON,** Birmanya'nın başkenti ve Pegu yönetim bölümünün merkezi. — 2 276 000 nüf. Dokuma, besin, metalurji sanayii. Dinî ziyaret merkezi. Çeşitli tapınaklar. (L)

***RAS EL-HAYME,** Birleşik Arap* Emirlikleri'nden biri (*Ek 2*) 1 700 km². — 73 700 nüf. (M)

RATSİRAKA (Didier), madagaskarlı devlet adamı (Vatomandry, Tamatave ili 1936). Deniz subayıdır. 1972'de dışişleri bakanı oldu. Paris görüşmelerine katılan Madagaskar heyetine başkanlık etti ve başarılı sonuçlar alınmasına katkıda bulundu. Haziran 1975'de devlet başkanı oldu. 21 aralık 1975'de yapılan halk oylamasında geçerli oyların yüzde 90'ını aldı ve böylece görevi onaylanmış oldu. Ülkede sosyalizmin kurulması için çaba gösterdi, bankaların ve sigorta şirketlerinin devletleştirilmesine öncülük etti. Dış politikada, Madagaskar'ın egemenliğini kararlı biçimde pekiştirdi. Hint Okyanusu'nun askerden arındırılmasını talep etti. Seyşeller, Mauritius ve Réunion hükümetleri ve ilerici partileriyle sıkı ilişkiler kurdu. Ocak 1982' de görevi yedi yıl uzatıldı. (L)

***RATTİGAN** (Terence), ingiliz oyun yazarı. — (öl. 1977). [L]

***RAVALPİNDİ,** Pakistan'da (Pencap) kent. — 615 392 nüf. (L)

***RAVENNA,** İtalya'da kent ve Emilia'da il yönetim merkezi. — 139 000 nüf. (L)

RAWLİNGS (Jerry), ganalı subay ve devlet adamı (doğ. 1947). İskoçyalı bir babanın ve ganalı bir annenin oğludur. Büyük Britanya'da ekonomi öğrenimi gördü. Sonra askeri eğitim görerek uçuş yüzbaşısı oldu. Haziran 1979'da yapılan darbeyi yönetti ve iktidarı ele geçirdi. Aralarında rüşvet almakla suçlanan üç eski devlet başkanının da bulunduğu 8 generali kurşuna dizdirdi. Sonra seçimlerin yapılmasını sağlayarak iktidarı sivillere devretti. Seçimlerde Ulusal Halk Partisi parlamentoda mutlak çoğunluğu sağladı ve parti başkanı Hilla Limann cumhurbaşkanı seçildi. Limann, Rawlings'i ordudan çıkardı; güç ekonamik ve toplumsal koşullar altında sivil yönetimi kurmaya çalıştı. Rawlings 31 aralık 1981'de düzenlediği yeni bir darbeyle Limann'ı da devirdi ve kurulan Geçici Ulusal Savunma Konseyi'nin başkanı olarak devlet başkanlığına getirildi. Siyasi partiler kapatıldı; yüze yakın siyasetçi tutuklandı ve halk mahkemeleri kuruldu. Rawlings'in başkanlığındaki askeri cunta bir toplumsal ve ekonomik devrimi uygulamaya koydu. (ML)

***RAY** (Raymond Nicholas KİENZLE. **Nicholas** - denir), amerikalı film yönetmeni. — (öl. New York 1979). Son filmleri *The Janitor* (Kapıcı) [1974], *Lightning over Water* (Suya Düşen Yıldırım) [1978]. (M)

***RAY** (Satyacit), hintli sinema yönetmeni. — 1974'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *Sonar Kilâ* (Altın Kale) [1975], *Jana Aranya* (1976), *Satranji Ka Khilari* (Satranç Oyuncuları) [1977], *Elmaslar Krallığı* (1980). [LM]

***READİNG,** ABD'de (Pennsylvania) kent. — 88 000 nüf. (L)

***READİNG,** İngiltere'de (Berkshire) kent. — 132 000 nüf. (L)

***REAGAN** (Ronald Wilson), amerikalı sinema oyuncusu ve devlet adamı. — California valiliği görevini 1975 başına kadar sürdürdü. 4 kasım 1980 seçimleri öncesinde etkili bir kampanya yürüterek seçimlerde mutlak çoğunluk elde etti ve J. Carter'ın yerine başkan oldu. 20 ocak 1981'de göreve başlarken Amerika'yı «ulusal yenilenmeye» ve dünyadaki yerini korumaya çağırdı. 19 şubat 1981'de dengeli para politikası, idari reformlar, vergi indirimleri, gider kontrolü ve askeri bütçenin yükseltilmesini içeren bir ekonomik program sundu. 30 mart 1981'de sendikalarla yapılan bir toplantıya katılmak üzere gittiği Washington'da silâhlı saldırıya uğradı ve yaralandı. Başarılı ameliyattan sonra sağlığına kavuştu ve 28 nisan 1981'de görevine döndü. Aralık 1981'de Polonya askeri rejimine ve Sovyetler Birliği'ne karşı ekonomik ambargo koyarak, Sovyetler'in Polonya'daki baskı rejiminin sorumlusu olduğunu öne sürdü. Karayip - Orta Amerika bölgesindeki ülkeleri kapsayan bir yardım planı hazırlayarak, bölgenin askeri ve stratejik yönden güvence altına alınmasını sağlamak istedi. Sovyetler Birliği'ne, silahsızlanma isteğini yalnız sözle değil, eylemle kanıtlaması konusunda sürekli uyarılarda bulundu. Lübnan'a müdahale kararı başarısızlıkla sonuçlandı. Buradaki iç savaşın hıristiyanların aleyhine dönmesi üzerine askerlerini Lübnan'dan çekmek zorunda kaldı.

1972'de başlatılan Çin'le yakınlaşma siyasetini sürdürdü. Bu amaçla nisan 1984'te Çin'i ziyaret etti. (LM)

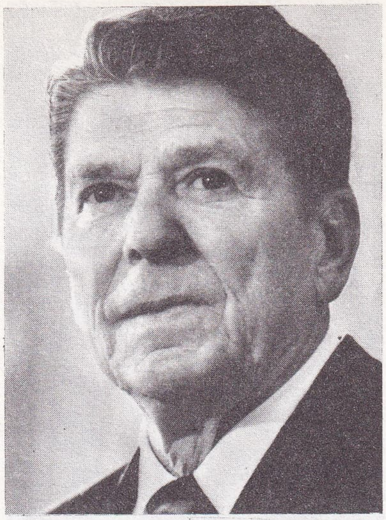

Ronald REAGAN

***REANİMASYON.** — ANSİKL. Tıp. *Reanimasyon*, son yıllarda uygulama alanını son derece genişletti. Dar anlamda, dolaşım, solunum ve boşaltım gibi yaşamsal işlevleri yeniden işler hale getirme anlamına gelen reanimasyon, yavaş yavaş anlam değiştirerek günümüzde bir organizmada gerek bir veya birkaç organın kısmen ve geçici olarak yetersizliği, gerek organizmanın tümden ve kesin olarak iflası halinde ona yardım anlamını kazandı.

Reanimasyon uzmanı olacak hekim, hastalık veya kazanın ilk anlarında, yani hastanın evinde veya kaza yerinde acil yardım yapma anlayışı içinde yetişir. Bu nedenle onun emrine uygun malzeme içeren seyyar araçlar vermek gereklidir.

Buna paralel olarak ancak hastanede yapılabilen ve hastanın tümüyle bakıma alınmasını gerektiren ağır durumlar için özel teknikler geliştirildi. Yeniden eski sağlığına kavuşanların sayısının artması ve bu kişilerin haklı olarak hastane dışında yaşama arzusu göstermeleri üzerine, elden geldiğince kısa bir süre içinde onlara evde ya da sosyal ve mesleki faaliyette bulunabilecekleri açık merkezlerde bakmanın bir yolunu bulmak gerekti.

Günümüzde reanimasyon, hastalığın başladığı yerde başlar; akut dönemde hastane bakımı gerekir (karmaşık bir altyapı sayesinde); bazen de, özellikle solunum veya böbrek yetersizlikleri devam ediyorsa, hastane dışında doktor kontrolünde devam edebilir.

düşüncelerdeki evrim

● *Evde acil bakım.* Bu hizmet, acil tıbbi yardım servislerinin başlamasıyla ortaya çıktı. Son yıllarda batılı ülkelerde bu hizmetin önemi büyük ölçüde arttı. Örneğin Fransa'da SAMU (*Service d'aide medical urgente* [Acil Tıbbi Bakım Servisi]) adıyla anılan kuruluş şehirlerde bölgeler ve alt birimler halinde çalışır; istendiği anda telefonla 15'i çevirmekle acil doktoruna ulaşılabilir. Eve gelen acil yardım ve reanimasyon servisi bir hastaneye bağlıdır. Acil yardım ve reanimasyon servisleri özel aletlerle donanmış ambülanslarla evlere veya kaza yerine giderler; hastanın veya yaralının bir hastaneye nakli için ilk acil yardımı sağlar ve uygun koşulları yaratırlar. Hastayı taşımak için uygun koşulları sağlamak, taşıma olayından çok daha önemlidir; bunun kavranmış olması da son yılların büyük aşamalarından biridir.

● *Reanimasyon kavramının genişlemesi.* Önceleri tek bir hastalık belirtisini düzeltmeyi amaçlayan reanimasyon, yalnız o hastalığa ve onun yarattığı sonuçlara eğiliyordu. Bugünse, bir hastalık veya kazadan etkilenmiş organizmanın bütünü ele alınmaktadır. Bu da fizyopatolojik mekanizmaların iyi bilinmesini gerektirir. Bu bakımdan reanimasyonun çalışma alanına tüm vücudu ilgilendiren genel hastalıklarla birlikte ağır enfeksiyonlar da girer.

Jerry RAWLİNGS

● *Eve dönüş.* Acil durum geçtikten sonra, solunum veya böbrek rahatsızlığı devam eden hastaların bir kısmının bakımı evde de yapılabilir. Günümüzde batılı ülkelerde evde yapay solunum uygulaması hayli yaygınlaşmıştır.

Teknolojik ilerlemeler sayesinde hastanın yanında sürekli olarak birinin bulundurulmasını gerektirmeyen, türbinli, sessiz, az yer kaplayan kuvvetli ve güvenilir solunum aygıtları yapılmıştır. Normal solunum yapamayan hastalara yardım için özel yardım kurumları kurulmuştur.

Öte yandan, diyalizörlerin (yapay böbrek aletleri) çok küçültülmesi sayesinde, eğitilmiş ve iyi bilgi edinmiş hastalar kendi evlerinde sürekli diyaliz yapabilir, aynı zamanda normal toplumsal ve iş yaşantılarını da sürdürebilirler.

reanimasyonda sağlanan ilerleme ve yeni yönelimler

Son yıllarda ağır reanimasyon konusunda birçok ülkede araştırmalar yapıldı; daha uygun ve güvenilir teknikler bulunup uygulamaya konuldu; araştırma yöntemleri daha hızlı ve çabuk ulaşılır hale getirildi, özellikle şokta kesin etkili, hücre düzeyinde fizyopatolojisi ve mekanizması iyi araştırılmış ilaçlar kullanılmaya başladı.

● *Başarısız bir deneme: Reanimasyonda vücut-dışı dolaşım.* Çok ağır bazı akciğer hastalıklarında akciğer, kanın yeterli oksijenlenmesini sağlayamaz; bu gibi durumlarda, sürekli dolaşım sağlamak için bir pompa ile vücut dışında kanı dolaştırmak

Foto. Evans/Liaison/Gamma ; Chatin/Gamma (LAROUSSE)

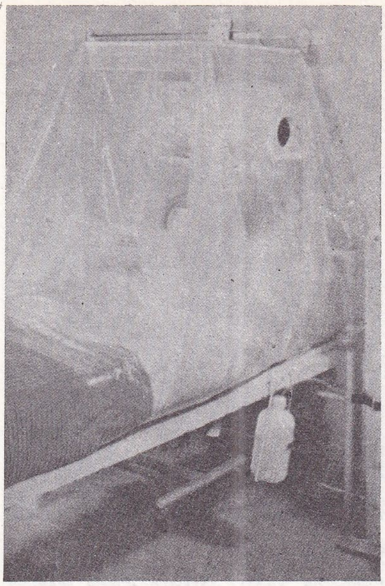

Solunum ve kalp hastalıklarında çok kullanılan reanimasyon araçlarından biri: Oksijen çadırı

ve bu sırada oksijenlendirmek fikri çok caziptir. Nitekim bu amaçla, kan akımının ince bir zarla sürekli saf oksiyen akımından ayrıldığı yatay elemanlardan oluşan oksijenatörler yapıldı. Bu yolla çok iyi bir oksijenlenme elde edildi; ancak vücuttaki kanın vücut dışında dolaştırılması birtakım sorunlar yarattı ve bunlara çözüm bulunamadı. Ayrıca, oksijenlenmiş kan bir uç atardamardan ve ters yönde vücuda geri verilebildiğinden, korunması gereken bir organ olan beyin bu oksijenlenmiş kandan az faydalanmaktadır. Buna karşılık açık kalb cerrahisinde bu tip kan dolaşım aygıtları çok başarılı olarak kullanılmaktadır. Burada başka bir durum söz konusudur; çünkü kalb durdurulmakta, oksijenlenmiş kan aort yoluyla verildiğinden beyin de rahatça kan alabilmektedir.

● *Yeni solunum aygıtları ve oksijenlendirme yolları.* Solunum fizyolojisi hakkındaki bilgiler arttıkça yeni oksijenlendirme yöntemleri bulundu; özellikle yapay oksijenlendirme devrelerinde basınç verme yönünden başarılar elde edildi. Normalde soluk almayı atmosfer basıncı sağladığından yapay solunumda, soluk verme sona erdiği anda pozitif bir basınç uygulanmakta, sonra yüksek basınçlı akımla oksijenlendirme yapılmaktadır. Bunlar iki faktörü etkiler: Basınç arttıkça oksijenin kanda erimesi artar; ayrıca akciğerdeki hava petekleri basınç altında son haddine kadar açılır; bu da solunumun daha büyük bir alanda yapılmasını sağlar. Oksijenlenme bu sayede artar; tek sakınca, kalbe dönen toplardamar kanından dolayı kalb verdisinin düşmesidir. Bu da sağlanan yarara karşın, önemli bir sakıncadır. Ayrıca fazla gerilme sonucu hava petekleri yırtılıp akciğer zarı içine hava dolabilir; yani pnömotoraks olabilir. Bu tip yöntemler ancak gerçekten gerekli hallerde kullanılmalı ve süreki bir gözetim altında çok iyi uygulanmalıdır. Ancak yeni solunum aygıtları daha iyi ve daha güvenilir olduğundan tehlike daha azdır.

Bu yeni aletlerde mekanik elemanlar yanında karmaşık bir elektronik sistem de yer alır ve bu sayede hastanın solunum ritmi sürekli senkron bir şekilde verilir, solunum fonksiyonları kontrol edilir, hacimler, saniyelik verdiler, basınç ve frekanslar programlanıp sürekli kontrol edilebilir.

● *Dolaşıma yardım: Diyastolik karşı atım.* Kalb reanimasyonunda geliştirilen bu yöntem, kardiyojenik şokların denetim altına alınmasında, cerrahi bir müdahale yapılıncaya kadar yardımcı olur. Yöntemde uyluk atardamarı (bacak üst atardamarı) yoluyla akıma ters yönde bir sonda sokulur; ucunda bir balon bulunan sonda aortun karın içi bölgesine kadar uzatılır. Balon her kalp kasılmasından (sistol) sonra helyumla şişer ve ikinci kalp atımından önce hızla söner.

Böylece oluşan boşluk etkisi kalbin, kısa bir süre için boşalmış olan atardamar sistemine kanı kolaylıkla atmasını, karıncık kasılmasına gerek kalmaksızın sağlar; bu da kalp karıncığının kuvvetlenmesine yol açar. Ancak, bir ara çok umut bağlanmış olan bu usul, sadece çabuk düzelebilen kalp yetersizliklerinde ve cerrahi olarak düzeltilebilecek miyokard infarktüslerinde uygulanmaktadır. Tümüyle yetersiz ve çalışamayan bir kalbe bu sistemin uygulanması kalbi biraz düzeltirse de, hastayı aletten ayırma imkânı sağlamaz. Teknolojik olarak burada da kalp atımları ile senkronize bir şekilde çalışan ve güvenilir kontrol mekanizmaları olan karmaşık bir alet söz konusudur.

● *İnceleme araçları: Büyük kolaylıklar.* Reanimasyon sıradan laboratuvar testlerinin yanı sıra şimdiye kadar pek az kullanılan tekniklerden, özellikle izotopik yöntemlerden ve tomodensitometriden de (tarayıcı) yararlanır. İzotopik yöntemlerin esası, belirli dokularda özgül olarak tutulan radyoaktif maddeler şırınga edilerek bir organın şekli, büyüklüğü ve çalışması hakkında fikir edinmektir. Kullanım alanı oldukça genişlemiş olan bu yöntemler acil olarak da uygulanabilir ve sonuç kısa zamanda hekime bildirilebilir. Uygulandığı doku alanları da genişlediğinden birkaç radyoaktif izleyici (sayıcı) birlikte çalıştırılarak, örneğin akciğerin hem hava, hem damar yolları aynı anda görünür hale getirilebilir. Yoğunluk eğrileri ile de hastadan kan alıp incelemeksizin dolaşım hakkında fikir edinilir.

Tomodensitometri, tarayıcı* (*Ek 2*) sayesinde acil nörolojide devrim yarattı. Çok sayıda ışın demetinden oluşan röntgen aleti ve her düzeyde ışın yoğunluğunu ölçen bir hesaplayıcıdan oluşan tarayıcı büyük bir hassasiyetle beynin gerçek görüntüsünü ve oradaki bozukluğu ortaya koyar. X ışınlarının dozu düşüktür ve hesaplayıcı muayene verilerine göre bir bölgenin büyütülmesini veya başka bir planda kesitlerin yapılmasını sağlar.

Tomodensitometri servisleri yoğun bir şekilde çalışır; bir saatten kısa sürede tanı konulmasına imkân verir.

Başlangıçta yalnız kafatasının incelenmesi için düşünülen bu yöntem şimdi yeni aygıtlar sayesinde tüm vücuda uygulanabilmekte, kısa zamanda göğüs ve karın boşlukları araştırılabilmektedir.

● *Yeni maddeler, yeni uygulama alanları: Büyük bir hassasiyet.* Organizmadaki her şiddetli rahatsızlık, dolaşım sisteminde bir savunma tepkisine yol açar; fakat bu tepki biyolojik dengeyi sağlayamaz ve «şok durumu» ortaya çıkar. Şokun ortaya çıkış şartları ve mekanizması reanimasyonun başlıca araştırma alanlarından biridir.

Yaşatkan sinir sisteminin (sempatik ve parasempatik) damarların gerilimini, kalbin kasılma gücünü ve kasılma sıklığını kontrol ederek organizmada kan dolaşımını düzenlediği şimdi oldukça iyi bilinmektedir. Son yıllarda yaşatkan sinir sisteminde sinir iletisinin nasıl olduğu da araştırıldı. Bu çok karmaşık bir olgudur; çünkü, çok iyi bilindiği gibi, aktif maddeler organlara göre farklı sinirsel alıcılar üzerinde etki uyandırırlar; bir organda uyandırılan etki diğerindekinden farklı olduğundan doğacak sonuçlar da farklı olur.

Sinir iletisi (nörotransmisyon) mekanizmaları konusundaki ilk çalışmalar toplu bir etki yaratan bastırıcı aminlerin yararlı etkileri yanında, onlardan beklenen yararı yok eden ani yan etkileri olduğunu da ortaya koydu. Dolaşım fizyolojisinin ve sinirsel alıcıların daha iyi bilinmesi bunların duyarlı olduğu maddelerin kullanılmasına yol açtı. Bunların etkinliği, özellikle kalp verdisi ölçülerek ve çevresel damarların direnci hesaplanarak sürekli kontrol edilir.

● *Bilişim ve reanimasyon.* Bilgisayarlar başka alanlara olduğu gibi reanimasyona da girdi; ama henüz deneysel nitelikte örnekler halindedir. İlk uygulamalar, özellikle solunum ve kalpdamar fizyolojisinde otomatik hesap makinelerinin kullanımı şeklinde belirdi.

Son zamanlarda bilgisayar hastanın doğrudan kontrolünde kullanılmaya başlandı. Örneğin bir kalp reanimasyon ünitesinde, hastaların tümü aynı anda, bir bilgisayar tarafından izlenir. Bilgisayar son derece uyanık ve hassas alarm görevinin yanı sıra umulmadık anda ortaya çıkabilecek ritim bozukluklarını da gösterir. Bozukluk, anında kaydedilir, alarm verilir ve elektro aygıt tarafından doktora iletilir. Bilgisayar hastanın son günlerindeki her anının kalp durumunu özet halinde verebilir.

Birçok parametrenin aynı anda kontrolünün gerektiği başka alanlarda da çalışmalar yapıldı; ama bunların yaygınlaşması yıllar ister. Yine de, minibilgisayarların ortaya çıkışı işleri büyük ölçüde kolaylaştırdı.

reanimasyonun sınırları ve kullanım alanları

Durmuş bir kalbi tekrar çalıştırması, tamamen felçli bir hastayı soluk alır duruma getirmesi veya hiç çalışmayan bir organın görevini başka bir aygıta yaptırması reanimasyonun bütün olaylarda başarılı olduğu anlamına gelmez. Anılan yöntemler, hastalık süreğense, hastanın bir süre daha yaşamasını veya ağır had dönemi atlatıp iyileşmesini sağlamak için kullanılır. Bu ilkeden uzaklaşılırsa boşuna enerji harcanmış, fizik ve moral acı çekilmiş olur. Böyle bir davranış «tedavi hırsı» olarak nitelenebilir.

İki nokta özellikle vurgulanmalıdır: Her şeyden önce reanimasyon ciddi tehlikeler taşır, çünkü enfeksiyonlara son derece duyarlı ve eğilimli kişilere uygulanmaktadır; yapılan işlemlerin her birinin hayati bir yan etkisi de olabilir. Ayrıca bu tip bakımların çok pahalı olduğu da unutulmamalıdır. Örneğin Fransa'da, 1980 yılında, sosyal sigorta kurumu, hasta başına günde reanimasyon servisine 2000 frank ödemekteydi. Böyle bir masraf olayların bir kısmı için yerinde görülse bile, hepsi için aynı şey söylenemez. (L)

***RECALCATİ** (Antonio), italyan ressamı. — 1976'da yaptığı François Topino - Lebrun'un etkisindeki bir dizi tabloda, bireysel yaratıcılığın trajedisini dile getirdi. 1978 - 1979'da elini fırça gibi kullanarak değişik tablolar yaptı. (L)

***RECİFE,** Brezilya'da kent ve Pernambuco eyaletinin merkezi. — 1 204 794 nüf. (Çevresiyle birlikte 2 348 362 nüf.). Metalurji ve besin sanayii. (L)

***RECKLİNGHAUSEN,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 125 000 nüf. İkon müzesi. (L)

***RECFORD** (Robert), amerikalı sinema ve tiyatro oyuncusu ve film yönetmeni. — 1974'den sonra rol aldığı başlıca filmler: S. Pollack'ın *Akbabanın Üç Günü* (Three Days of the Condor) [1975], A.J. Pakula'nın *All the President's Men* (Başkanın Tüm Adamları)[1976], R. Attenborough'un *A Bridge Too Far* (Pek Uzak Bir Köprü) [1977], S. Pollack'ın *The Electric Horseman* (Elektrikli Atlı) [1979], S. Rosenberg'in *Brubaker* (1980). Yönettiği ilk film *Sıradan İnsanlar* (Ordinary People) [1980] büyük yankılar yaptı ve 1980'de en iyi film Oscar'ını kazandı. Recford da en iyi yönetmen Oscar'ına layık görüldü. (L)

***REFAHİYE,** Erzincan ilinde ilçe. — 32 678 nüf., 119 köy. İlçe merkezi 7 538 nüf. (1980). [M]

Refah Partisi (RP), siyasi parti. Kuruluşu: 19 temmuz 1983. Mayıs 1983'te Milli Güvenlik Konseyi'nce siyasi faaliyete izin verildikten sonra, Avukat Ali Türkmen'in başkanlığında 33 kurucu üye ile kuruldu. Örgütlenmesini tamamlayamadığı için 6 kasım 1983 seçimlerine katılamadı. Sonradan örgütlenmesini tamamlayarak 25 mart 1984' de yapılan yerel seçimlere katılan RP, il genel meclisi seçimlerinde oyların yüzde 4,4'ünü aldı. Belediye seçimlerindeyse oyların yüzde 3,75'ini alarak 16 belediye başkanlığı kazandı.

***REFİĞ** (Halit), türk film yönetmeni ve sinema yazarı. — Ulusal sinema oluştur-

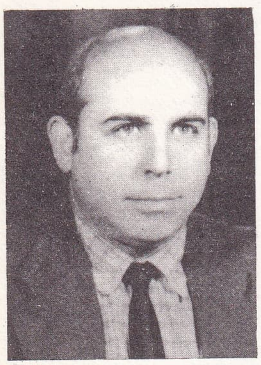

Halit REFİĞ

Foto: Lauros (LAROUSSE) ; X MEYDAN

ma çabalarını sürdürdü. Son yıllarda *Yaşam Kavgası* (1978), *O Kadın* (1982), *Leyla ile Mecnun* (1983), *Beyaz Ölüm* (1983), *İhtiras Fırtınası* (1983) adlı filmleri yönetti. Kemal Tahir'in *Yorgun Savaşçı* adlı romanını TV dizisi yaptı. Bu dizinin 1983 sonunda, TRT yönetimince bazı tarihsel gerçekleri saptırdığı gerekçesiyle yaktırılması üzerine, basının ilgi odağı durumuna geldi. (M)

***REGENSBURG,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent. — 131 862 nüf. (L)

***REGGİANİ** (Serge), fransız sinema oyuncusu ve şarkıcısı. — 1974'ten sonra rol aldığı başlıca filmler: C. Lelouch'un *le Chat et la Souris* (Kedi ve Fare) [1975], C. Lelouch'un *les Bon et le méchants* (İyiler ve Kötüler) [1975], J. Rouffio'nun *Violette et François* (1976), M. Lang'ın *Kızlık Rüyası* (Une Fille cousue de fils blancs) [1977], G. Carle'nin *Fantastica* (1979), E. Scola'nın *La Terrazza* (Teras) [1980]. (L)

***REGGİO Dİ CALABRİA,** İtalya'da kent ve il yönetim merkezi. — 179 000 nüf. (L)

***REGGİO NELL'EMİLİA,** İtalya'da kent ve Emilia'da il yönetim merkezi. — 129 000 nüf. XIII. - XIX. yüzyıllardan kalma yapılar. Müzeler. (L)

***REGİNA,** Kanada'da kent ve Saskatchewan'ın merkezi. — 149 593 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 151 191 nüf.). Petrokimya ve çelik sanayii. (L)

***REİCHENBACH** (François), fransız film yönetmeni. — 1974'ten sonra çevirdiği başlıca filmler: *Six O'Clock USA* ve *Japonya.* (M)

***REİGATE,** İngiltere'de (Surrey) kent. — 54 000 nüf. (L)

***REİMS,** Fransa'da Marne yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 202 276 nüf. Besin (bisküvi, şekerleme) sanayii. (L)

***REİS,** Konya ilinde, Akşehir ilçesine bağlı bucak. — 10 684 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 877 nüf. (1980). Belediye. (M)

***REİSOĞLU** (Safa), türk hukukçusu. — Ekim 1977'de Cumhurbaşkanı tarafından Cumhuriyet Senatosu kontenjan üyeliğine atandı. Cumhuriyet Senatosu Anayasa ve Adalet Komisyonu başkanlığı ve Avrupa Konseyi Eğitim ve Kültür Komisyonu üyeliği yapan Reisoğlu, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra üniversitedeki görevine döndü. Son eserleri: *1927 Sayılı Yasa Açısından Kıdem Tazminatı* (1976), *Borçlar Hukuku, Genel Hükümler* (5. bas. 1983). [M]

***REİSZ** (Karel), ingiliz sinema yönetmeni. — Son filmleri: *En Büyük Suç* (Who'll Stop the Rain) [1978], *French Lieutenant's Woman* (Fransız Teğmenin Kadını) [1981]. (L)

***REKTÖR** i. — ANSİKL. 1981 yılında üniversitelerin yapısı ve organları yeniden düzenlenirken rektörlerin atanma biçimi, görev ve sorumlulukları da değişikliğe uğradı. 4 kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'na göre, üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisi olan rektör, Yükseköğretim Kurulu'nun önereceği, yükseköğretimden sonra en az on beş yıl başarılı hizmet vermiş, tercihan devlet hizmetinde bulunmuş, ikisi üniversitelerde görevli profesörlerden olmak üzere dört kişi arasından cumhurbaşkanınca seçilip beş yıl için atanır. Önerilenler uygun görülmediği ve YÖK tarafından da iki hafta içinde yeni adaylar önerilmediği takdirde cumhurbaşkanı doğrudan atama yapabilir. Görev süresini dolduran rektör, yeniden atanabilir. Rektörler için yaş sınırı 67'dir. Ancak rektörlüğe atanmış olanlarda, görev süreleri doluncaya değin yaş sınırına bakılmaz.

Rektör, çalışmalarında kendisine yardım etmek üzere, üniversitenin aylıklı profesörlerinden en çok üçünü, beş yıllığına, rektör yardımcısı olarak seçer. Rektör olmadığı zaman yardımcılarından birini vekil bırakır. Rektör görevinden iki haftadan fazla uzaklaştığında YÖK'ü haberdar eder. Göreve vekâlet altı ayı aşarsa, yeni bir rektör atanır.

Rektörün görev, yetki ve sorumlulukları; 1) Üniversite kurullarına başkanlık etmek, yükseköğretim üst kuruluşlarının kararlarını uygulamak, üniversite kurullarının önerilerini inceleyip karara bağlamak ve üniversiteye bağlı kuruluşlar arasında düzenli çalışmayı sağlamak.

2) Her eğitim-öğretim yılı sonunda ve gerektiğinde, üniversitenin eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetleri hakkında üniversitelerarası Kurul'a bilgi vermek.

3) Üniversitenin yatırım programlarını, bütçesini ve kadro ihtiyaçlarını, bağlı birimlerinin ve üniversite yönetim kurulu ile senatonun görüş ve önerilerini aldıktan sonra hazırlamak ve YÖK'e sunmak.

4) Gerekli gördüğü durumlarda üniversiteyi oluşturan kuruluş ve birimlerde görevli öğretim elemanlarının ve öbür personelinin görev yerlerini değiştirmek ya da bunlara yeni görevler vermek.

5) Üniversitenin birimleri ve her düzeydeki personeli üzerinde genel gözetim ve denetim yapmak.

Yukarıda söz konusu edilen yasanın kendisine verdiği öteki görevleri de yapan rektör, üniversitenin ve bağlı birimlerinin öğretim kapasitesinin rasyonel olarak kullanılmasında ve geliştirilmesinde, öğrencilere gerekli sosyal hizmetlerin sağlanmasında, gerektiğinde güvenlik önlemlerinin alınmasında, eğitim, öğretim, bilimsel araştırma ve yayım faaliyetlerinin devletin kalkınma plan, ilke ve hedefleri doğrultusunda planlanıp yürütülmesinde, bilimsel ve idari gözetim ve denetimin yerine getirilmesinde ve bu görevlerin alt birimlere aktarılmasında, takip edilmesinde ve denetlenmesinde, sonuçlarının alınmasında birinci derecede yetkili ve sorumludur. (M)

***REMSCHEİD,** Batı Almanya'da (Kuzey Rheinland Westfalen) kent. — 130 324 nüf. Demir ve makina sanayii. (L)

***Renault.** — Oyak - Renault'nun 1975'te yılda 30 000 olan üretim kapasitesi 1982'de 45 000'e yükseltildi. Başlangıcta 500 milyon lira olan yatırımı da 1982'de 2 milyar lirayı buldu. 1974'te yeni binek tipi olarak *Renault 12 TS* piyasaya çıkarıldı. Yerli parça kullanma oranı 1976'da yüzde 67'ye, 1983'te yüzde 85'e ulaştı. Türkiye'nin ihtiyacından başka Fransa, Irak, Lübnan, Mısır, Libya gibi ülkelere komple otomobil ve motor/vites kutusu dışsatımı yapan Oyak Renault, üretimi için gerekli döviz ihtiyacının yüzde 80'ini dışsatım yoluyla karşılamaya başladı. 1977 - 1981 yılları arasında Mısır ve öteki Afrika ülkelerine satılan 6 486 binek otomobili karşılığında yaklaşık 24 milyon dolar, ayni dönemde Fransa'ya satılan sünger yastık, kübütör mili, motor/vites grubu karşılığı olarak 7 403 192 dolar elde edildi. Son yıllarda hızla gelişen pazar şartları karşısında 1976' da Ankara, 1979'da İstanbul, 1981'de Adana ve Bursa'da MAİS tarafından modern cihazlarla donatılmış, birçok ihtiyacı karşılayabilecek çok yönlü satış ve satış sonrası hizmet binaları işletmeye açıldı. MAİS'in 1975'te 100 milyon liranın biraz üstünde olan yedek parça satışları, 1978'de 300 milyon lirayı, 1980'de 1 milyar, 1981'de 1,5 milyar lirayı geçti.

1970'lerin ikinci yarısında, taşıtlar için seri halde, yüzde 92 yerli parça ile donatılmış benzin motoru, vites kutusu, direksiyon sistemi ve aktarma organları üreten Oyak - Renault firması fabrikalarını mekanik atölyeler, yüzey sertleştirme, vizey kaplama, montaj, bileme ve ısıl işleme tesisleriyle donattı. İkinci dönem yatırımlarıyla yılda 1,5 milyon saat işgücü kullanabilen 561 tezgâhlık makina parkı, günde 204 motor yapabilecek düzeye ulaştı. (M)

***RENK** i. — Coğ. *Dört renk teoremi,* bir küre ya da bir kâğıt üzerine çizilmiş her haritada, ülkeleri birbirinden ayırdetmek için, iki komşu ülke aynı renkte olmamak üzere, sadece 4 rengin yeterli olduğunu ileri süren kuram.

— ANSİKL. Bu problemin ilk kez ortaya konduğu yazılı belge, Augustus de Morgan'ın 23 ekim 1852'de William Rowan Hamilton'a yazdığı mektuptur. Arthur Cayley, 1878'de bu konuda Londra Matematik Kurumu ile bağlantı kurdu. Alfred Brey Kempe (1849 - 1922), teoremi kanıtladığını sandı, hatta bunun için bir ödül bile aldı. Ancak, 1890'da P.J. Heawood, Kempe'nin yanlışını ortaya çıkardı.

Daha sonra boyama problemi, düzlemden çok daha karmaşık yüzeyler üzerinde çözümlendi ama ancak bazı kısmî sonuçlara varılabildi (örneğin, yakın zamana kadar, 96 ülkeden daha azını içeren tüm haritaların 4 renkte boyanabileceği biliniyordu). İlk «ispatlamayı» Illinois Üniversitesi'nden Kenneth K. Appel ile Wolfgang Haken, programlama işini yüklenen John Koch'un da yardımıyla, 1977'de yaptılar. İspatlama, problemi sonlu sayıda doğrulamalara indirgemeye dayanır. Bu doğrulama işlemleri 1 200 bilgisayar saati gerektirmiştir. (her bir doğrulamanın tek tek elle yapılması imkânsız gibi bir şeydir).

problem

2'şer 2'şer komşu 4 ülkeyi içeren bir harita renklendirilmek istenince, hemen görülür ki, 4 ayrı renk gerekmektedir (bk. şek. 1). Eğer 2'şer 2'şer komşu 5 ülke olsaydı, tabii ki 5 ayrı renk gerekli olacaktı. Ancak, August Ferdinand Möbius daha 1840'da, 2'şer 2'şer komşu 5 bölgenin bir düzlemde çizilemeyeceğini göstermişti. Gerçekte, haritaları renklendirmekle, aşağıda nasıl elde edileceği anlatılacak olan bir grafın (şek. 2) uç noktalarını renklendirmek arasında bir fark olmadığı çok çabuk anlaşılmıştır. Bunun için her ülkenin yerine bir nokta konur; her komşu iki nokta, bir «ayrıt» ile birleştirilir. Ondan sonra bu ayrıtlar birbirini kesmemek şartıyla noktaların tümü bir tepe noktasında birleştirilir. Elde edilen şekle «düzlem graf» denir. 4 renk teoremine göre bu grafın tüm noktaları, bir ayrıtla birleşmiş iki nokta ayrı renkte olmak üzere, 4 renk ile boyanabilir.

Şunu da belirtmek gerekir: «Şekil 3» de A noktası, 4 ülkenin sınırıdır (öyle ki bunu ifade eden birleşik graf, dört ayrıtlı bir «yüzey» gibidir). Gerçekte, bu tip noktalar üç ülkenin sınırı olacak şekilde pek çok ülke düşünülerek, problem daha karmaşık hale getirilebilir; bu da ek bir güçlük yaratmak anlamına gelir. Çünkü şekil üzerindeki I ve II ülkeleri aynı renkte boyanamazlar. Böyle bir haritaya ait birleşik graf, sadece üçgenlerden oluşur. Tabii ki böyle bir harita 4 renkle boyanabilirse, bir düzlem üzerindeki her çeşit graf da 4 renkle boyanabilir.

Safa REISOĞLU

ispat ilkesi

● *İndirgenebilirlik.* Sadece üç komşusu olan bir tepe noktası ilginç ve doğal bir özelliğe sahiptir: «Eğer grafın kalanı 4 renk ile boyanabilirse bu tepe noktası da boyanabilir.» Bunun için üç komşu renge bakmak yeter ve tepe dördüncü renkle boyanır. Bu özelliği olan bir konbiçime «indirgenebilir» denir (şek. 4).

A.B. Kempe, sadece 4 komşusu olan bir tepe noktanın da indirgenebilir olduğunu ispatlamayı başardı (şek. 5). Bakınız nasıl: Eğer dört komşu nokta, 4 rengi de kullanmıyorlarsa sorun yoktur. Eğer kullanıyorlarsa, A'nın 1 numaralı renginin yerine 3 numaralı renk kullanılır (böylece tepe noktası için 1 numaralı renk boş kalır). Bu da A noktasının daha önce 3 numaralı renkle boyanmış olan komşularının 1'le boyanmasını gerektirir, işlem böyle yürür. Böylece birtakım tepelerin renklerini değiştirmek gerekebilir.

Burada iki durum mümkündür: Ya bu takımda başlangıçta 3'le boyanmış bir C tepesi vardır ,ya da yoktur. Eğer yoksa iş tamamdır, çünkü 1→3 renk değişimi A ile başlayan takım için bir sorun yaratmaz.

Fakat A ile başlayan takımda C varsa, 1→3 renk değişimi hiçbir işe yaramaz, çünkü A ve C'nin renklerinin değiştirilmesi gerekir, ama söz konusu tepe takımında A'dan C'ye kadar 1 ve 3 renklerinin almaşık olarak yer aldığı bir tepeler dizisi bulunduğu görülür. Bu dizi, B tepesini D tepesinden ayırır. Bu durumda eğer, aynı ilkeye göre, almaşık olarak, B'den başlayarak 2 ve 4 renkleri değiştirilecek

Foto. X (MEYDAN)

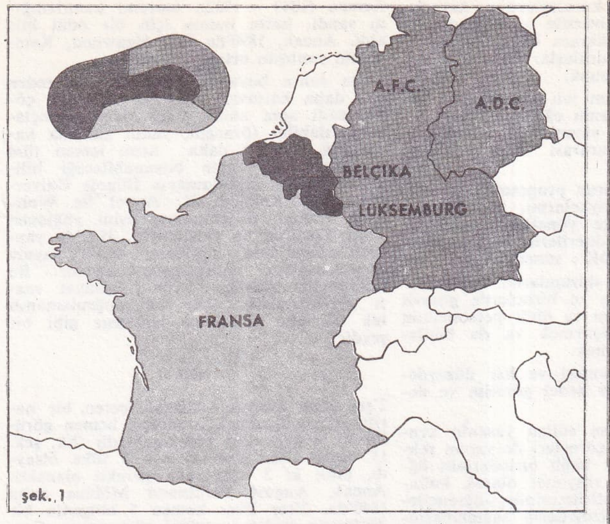

şek. 1

Güney Amerika haritasının düz bir grafa dönüşümü

şek. 2

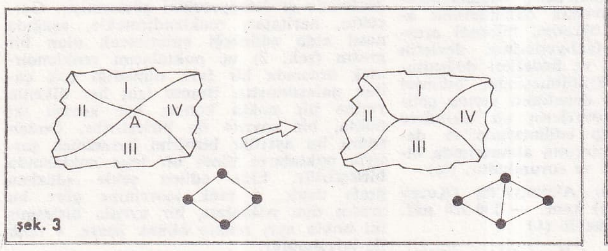

şek. 3

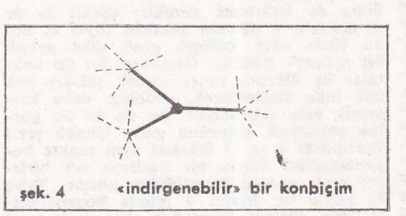
şek. 4 «indirgenebilir» bir konbiçim

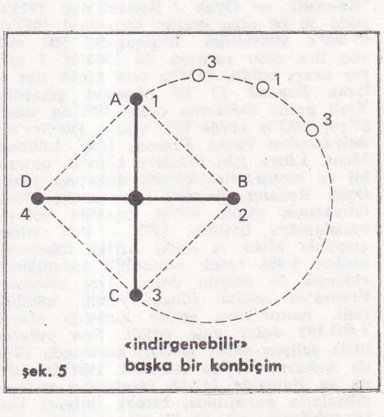

şek. 5 «indirgenebilir» başka bir konbiçim

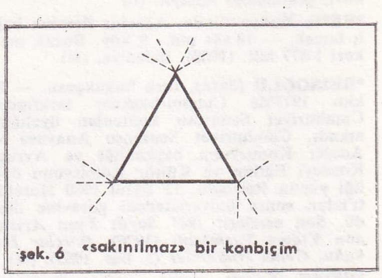
şek. 6 «sakınılmaz» bir konbiçim

olursa, B'den D'ye bir dizi bulunmadığı görülür. Böylece D, 2 rengini alamaz ve 2 rengi boş kalmış olur.

● *Sakınılmazlık:* 2'ye 2 bağlanmış 3 tepeli bir kümenin ilginç bir özelliği vardır: «Böyle bir konbiçim her grafta muhakkak bulunur». (Bu doğaldır, çünkü herkes sadece üçgenlerden oluşmuş graflarla ilgilenir). Böyle bir konbiçim ya da böyle konbiçimler takımı sakınılmazdır (şek. 6). Euler bağıntısı sayesinde ,aşağıdaki konbiçimlerin sakınılmaz bir küme oluşturduğu ispatlanabilir: Şekil 7'nin gösterdiği budur. Başka bir deyişle, «her grafta en fazla 5 ayrıtın çıktığı bir tepe noktası vardır». Eğer düz bir grafta, F yüzlerin, A ayrıtların ve S tepe noktalarının sayısını gösterirse, Euler bağıntısı şöyle yazılabilir:

$$S + F = A + 2$$

Ayrıtları sayalım: Her yüz için en az üç ayrıt olduğuna göre sonunda her ayrıt iki kez sayılır. Buna göre:

$$A \geqslant \frac{3F}{2} \text{ ve buradan: } F \leqslant \frac{2A}{3}$$

$$A + 2 - S \leqslant \frac{2A}{3}$$

$$A + 6 \leqslant 3S \text{ olur.}$$

Eğer her tepe noktasından en az 6 ayrıt

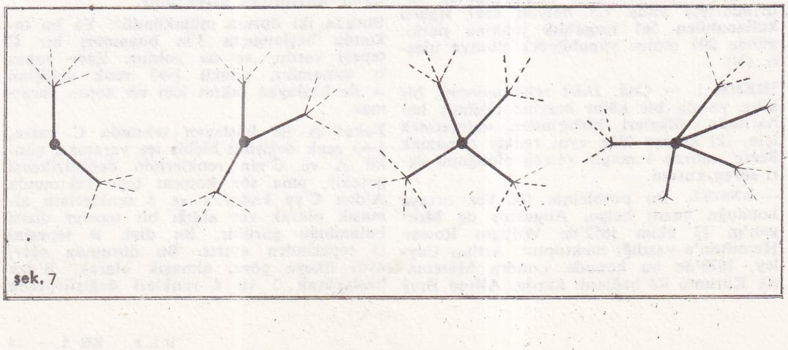
şek. 7

çıksaydı, formül şöyle olurdu: en az $\frac{6S}{2}$ ayrıt: $A \geqslant \frac{6S}{2}$, ya da $2A \geqslant 6S$.

Ama o zamanda, $6S \leqslant 2A \leqslant 6S - 12$ olurdu ki, bu bir çelişkidir. Demek ki, bir tepe noktasında kesinlikle 6 ayrıttan az ayrıt olmak gerekir.

Yukarıda sözü geçen 4 sakınılmaz konbiçimden 3'ü indirgenebilirdir. Eğer sonuncusunun da indirgenebilir olduğu gösterilebilirse, 4 renk teoremi ispatlanmış olur (bir sonraki paragrafta nasıl olduğu görülecektir). Bu, Kempe'nin geçen yüzyılda ispatladığını sandığı yoldur. Kempe, renk değişim sırasına dayalı bir önerme getirmiş ve 5 komşu yüzden oluşan bir tepe noktasının indirgenebilir olduğunu sanmıştır. Onun yaptığı muhakeme hatası saptanmakla birlikte, bu konbiçimin indirgenebilir olup olmadığı henüz bilinmemektedir. Bununla birlikte hatasına rağmen Kempe, 98 yıl sonra yapılan ispatın ilkesini bulmuştur.

bugünkü çözüm yolu

Eğer hem sakınılmaz hem indirgenebilir bir K konbiçim kümesi bulunabilirse, hiç tartışmasız bir biçimde sonuca varılır. İşte nedeni: 4 renk teoreminin yanlış olduğu tüm konbiçimler takımıyla ilgilenelim. Bunların içinden de en az tepe noktası olanları ele alalım. G bunlardan birisi olsun. K sakınılmaz olduğu için G,K'

nın bir k konbiçimini içerir. K'nın her konbiçimi gibi k da indirgenebilirdir. O zaman şöyle bir çelişkiyle karşı karşıya kalınır: G-k, G'den daha az tepe noktası içerdiği için, 4 renk teoremini doğrular; ama k indirgenebilir olduğu için (çünkü G-k renklendirilebilir) G boyanabilir. O zaman G'nin 4 renk teoremini doğrulamaması olanaksızdır.
Bu durumda, bütün problem, tümü indirgenebilir konbiçimlerin sakınılmaz bir takımını oluşturmaktan ibarettir. Tabii, böyle bir küme varsa! Nesiller boyu «ispatçılar» bunu umdular «P.J. Heawood, G.A. Dirac, Hugo Hadwiger, H. Heesch, W. Tutte, Shimamoto vb.). Sonuçta Appel ve Haken 1877 tane sakınılmaz ve indirgenebilir konbiçimden oluşan bir takım yapmayı başardılar. Bazı matematikçilerin canını sıkan bu olay, bu takımın her öğesinin indirgenebilirliğinin «elle» doğrulanamaması ve çabuk yapılabilmesi için bir bilgisayarın yardımını gerektirmesidir. Bilgisayarın devreye girişine henüz tam alışılamamıştır ve zaten bilgisayar da tam anlamıyla yeterli olamamaktadır.

4 renk teoreminin ispatı için daha mükemmel bir matematiksel yol bulunması hâlâ gereklidir; sözkonusu olan, sonucun doğruluğu değil, ispatın güzelliğidir. (L)

***RENNES,** Fransa'da İlle-et-Vilaine yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 237 576 nüf. Yayıncılık. (L)

***RENO,** ABD'de (Nevada) kent. — 73 000 nüf. Turizm merkezi. (L)

***RENOİR** (Jean), fransız film yönetmeni. — (öl. Beverly Hills, California 1979). [L]

***Resim.** — 1970'lerin ikinci yarısından başlayarak, Batı'da Paris ve Londra gibi başlıca merkezlerde ve ABD'de, eski ve yeni tabloların satış fiyatları rekor düzeye ulaştı. Londra'da 1964'de Kandinsky'nin 50 000 sterline satılan bir tablosu, 29 mart 1982'de yapılan açık artırmada 1 250 000 sterline (yaklaşık 500 milyon TL) kadar yükseldi. Fakat asıl sahibi daha çok artırdığı için tablo yine onun üstünde kaldı. 1983'de tablo satışlarında en yüksek rakamların görüldüğü kent New York oldu. Degas'ın bir pasteli 3 330 000 dolara (yaklaşık 1 milyar 132 milyon TL) alıcı bulurken, Cézanne'ın bir natürmortu 1 800 000 dolara (yaklaşık 612 milyon TL) satıldı.

● *Türkiye*'de 1976'dan sonra sayıları gittikçe artan özel sanat galerileri, resim atelyeleri, yarışmalar ve sergiler çevresinde resme karşı yoğun bir ilgi belirdi. O zamana kadar yalnız İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük kentlerde yer alan resim sergileri, devlet ve banka galerileri aracılığıyla Bursa, Balıkesir, Eskişehir, Adana, Trabzon, Ordu, Konya, Çorum, Elazığ, Diyarbakır gibi illerle Anadolu'da yayılmağa başladı. Geleneksel Devlet Sergileri dışında 1973'ten sonra yurt ölçüsünde genişletilen yarışmalı DYO resim sergilerine, 1977'de kurulan Sedat Simavi Vakfı'nın görsel sanatlar dalı ödülleri, 1981'de Vakko büyük resim ödülü eklendi. Ayrıca Türkiye İş Bankası, Akbank, Viking Kağıt Şirketi, Talens boya firması, Enka gibi kuruluşlarla İnönü Vakfı'nın düzenlediği (1984) resim yarışmaları da bu sanat dalında özendirici bir ortam oluşturdu. Bu arada son yıllarda resim piyasasında da önemli bir hareket ve canlılık izlendi. Daha çok ünlü ustaların, ilk dönem ressamlarımızın tabloları bugüne değin görülmemiş fiyatlarla alıcı buldu. Türk ressamları arasında koleksiyoncuların en çok aradığı Osman Hamdi'nin bir tablosu 1983' te Londra'da 25 milyon liraya satıldı. Genç kuşak ressamlarından Burhan Uygur'un bir tablosu 1,5 milyon liraya, Cevat Dereli' nin bir tablosu ve Sabri Berkel'in soyut bir düzenlemesi 1'er milyon liraya İstanbul'da alıcı buldu (1983). Son yıllarda artan enflasyon karşısında resim, bir ölçüde yatırım metaı değeri kazandı. Bugünkü resim piyasasında Şeker Ahmet Paşa, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Süleyman Seyyit, Nazmi Ziya, Avni Lifij'in tabloları için 1-2 milyon lira, Çallı İbrahim için 500 bin - 1 milyon, Fikret Mualla'nın tabloları için 200 - 500 bin lira değer biçilmektedir.

Türkiye'de resim sanatının son on yıllık dönemi bağımsız, özgün ve yenilikçi eğilimlerin çözümünü öngören çok yönlü üslup kaygılarında gelişme gösterdi. Bu arada figür anlatımına bağlı toplumsal gerçekçi, yaşamsal değerlere öncelik veren bir anlayış ağırlığını duyurmaktan geri kalmadı. Mümtaz Yener, Nuri İyem, İbrahim Balaban, Neşet Günal, Nedim Günsür, Neşe Erdok, Nevin Çokay, Avni Memedoğlu, Duran Karaca, Ramis Aydın, Orhan Taylan, Aydın Ayan, Seyit Bozdoğan, Mevlût Akyıldız, Faruk Cimok bu görüşün başlıca temsilcileri oldular. Üslûp ediniminde yöresel kaynaklı bir anlayışı temel alan ressamlarımız arasında Turan Erol, Nuri Abaç, Ruzin Gerçin, Mehmet Güler, Berna Türemen, Filiz Başaran Özayten, Yalçın Gökçebağ, Ekrem Kahraman, Veysel Günay; naif eğilimler arasında ise Hüseyin Yüce, Oya Katoğlu, Fahir Aksoy, Fatma Eye, Galip Onat anılabilir. Genç kuşak ressamlarımızdan Alaattin Aksoy, Mustafa Ata, Mehmet Güleryüz, İbrahim Örs, Zekâi Ormancı, Hale Arpacıoğlu, Şenol Yarozlu gibi bir grup sanatçı yeni figürcülüğün toplumsal ve çok yönlü ilişkilerini yorumlayıcı bir usluba yöneltti. Bu arada Arslan Gündaş, Mustafa Ayaz, Burhan Uygur, Muzaffer Akyol, Teoman Südor, Gülseren Südor, Tülin Onat, Muammer Durmuş gibi genç bir ressam topluluğu da değişik üslup ayrımlarında fantastik ya da psikolojik bir anlatımı benimsedi. İkinci Dünya Savaşı sonrasından bu yana batılı soyut akımların izleri de Türk resmine yansımaktan geri kalmadı: Sabri Berkel, Cemal Bingöl, Ferruh Başağa, Adnan Çoker, Adnan Turani, Burhan Doğançay, Erdal Alantar, Güngör Taner, Tamer Akakıncı'nın resimleri bu tutumun örnekleri arasındadır. Şadan Bezeyiş, Ömer Uluç, Tomur Atagök, Coşkun Çayhan, Nihat Kahraman, Hasan Pekmezci' nin resimleri'yse değişik üslupta bir figür soyutlamasına bağlanabilir.
Son yıllarda Türkiye'de etkinlik gösteren bir sanat dalı da özgün baskı resmidir. Mustafa Aslıer, Mürşide İçmeli, Ergin İ-

Pieter Bruegel'in «Masumların Katli» tablosu 1 700 000 fransız frangına alıcı buldu (1979)

Jacques Monory: «Onarılamaz Görüntü, no 10» 1977 (özel koll.)

Foto. Me A. Ader; Galerie Maeght (LAROUSSE)

Louis Cane: «M harfiyle resim üstünde sevgi çeşitlemeleri» 1978 özel koll.)

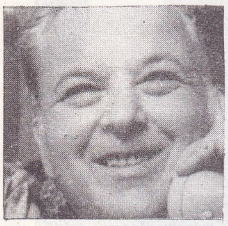

Burton RICHTER

nan, Ali Teoman Germaner, Özer Kabaş, Süleyman Saim Tekcan, Ali İsmail Türemen, Fevzi Karakoç, Mustafa Pilevneli, Kadri Özayten, çeşitli baskı tekniklerinde çağdaş bir yoruma açılan özellikleriyle başarılarını yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da duyurdular. (M)

***Resim ve Heykel Sergisi** (DEVLET). — 1939 yılından beri aralıksız sürdürülen Devlet sergisi yönetmeliğinde 1973'te yapılan değişiklikle, birincilik ve ikincilik ödülleri kaldırıldı. Serginin resim, grafik, heykel dallarında düzenlenmesi ve «Devlet Sanat Sergisi Başarı Ödülü» adı altında en az yirmi ödülün verilmesi öngörüldü (Resmi Gazete, 15 nisan 1973), 34. sergide, bu yönetmeliğe göre ödül ve satın almada «eserlerdeki başarı derecesinin, kişiliğin, sanatçının o yıl içindeki sanat faaliyetinin göz önünde tutulması» benimsendi. Seçici kurul kararlarının gerekçeli olarak kamuoyuna açıklanması ilkesi 1973 - 1980 yıllarında kaldırıldı. 41. sergide resim dalında ödüle değer 7 eser bulundu (1980). Ödüllendirilen eserlerin yenilikçi ve çağdaş eğilimlere ters düşmemesinin göz önünde tutulduğu açıklandı. 42. sergiden (1981) bu yana seçici kurulun gerekçeli raporu sergi kataloğunda açıklanmaya başladı. Bu sergide 7 resim ve 3 heykel ödüle, 18 resim ve 5 heykel de Kültür Bakanlığı'nca satınalınmaya değer bulundu. 43. sergide ise 6 resim, 2 seramik, ve 2 heykel ödüllendirildi; 9 resim ve özgün baskı bakanlıkça satın alındı (1982). Öteden beri aralık ayı başında açılmakta olan sergi, 41. sergiden sonra 29 ekim - 29 kasım günleri arasında düzenlenmeye başladı. (M)

***RESİNA.** Bk. ERCOLANO.

***RESİSTENCİA,** Arjantin'de kent ve Chaco ilinin merkezi. — 142 848 nüf. (L)

***RESNAİS** (Alain), fransız film yönetmeni. — 1975'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *Providence* (Lütuf) [1976]. *Mon Oncle d'Amérique* (Amerikalı Amcam) [1980], *la Vie est un roman* (Yaşam Bir Romandır) [1983]. (L)

***REŞADİYE,** Bitlis ilinde, Tatvan ilçesine bağlı bucak. — 15 129 nüf., 23 köy. Bucak merkezi *Yelkenli*, 594 nüf. (1980). [M]

***REŞADİYE,** Tokat ilinde ilçe. — 60 495 nüf., 107 köy. İlçe merkezi 5 640 nüf. (1980). [M]

***REŞİTA,** Romanya'da (Banat bölgesi) kent. — 71 000 nüf. (L)

***REŞT,** İran'da kent ve Gilan eyaletinin merkezi. — 187 203 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***RÉUNİON,** Fransa'nın denizaşırı yönetim bölgesi. — 500 000 nüf. Yönetim merkezi *Saint-Denis* (103 512 nüf.). Vanilya tarımı. (L)

***REUS,** İspanya'da (Katalonya) kent. — 53 000 nüf. (L)

***REUTLİNGEN,** Batı Almanya'da (Baden Württemberg) kent. — 72 000 nüf. (L)

***REY** (Cemal Reşit), türk bestecisi ve orkestra yöneticisi. — 50. sanat yılını kutladığı 1973 yılında, Cumhuriyet'in 50. yılı dolayısıyla «Devlet Sanatçısı» unvanını aldı. Belediye Konservatuvarı'ndaki öğretim görevinden emekliye ayrıldıktan sonra, Devlet Konservatuvarı'nda kompozisyon dersleri vermeye başladı. Uzun bir aradan sonra 1982 başında, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası'nın bir konserini yönetti (programda kendi bestesi *Bir İstanbul Türküsü Üzerine Çeşitlemeler* de vardı). Yeni eserleri: *12 Prelüd ve Füg* (iki piyano, dört el için) [1968], *Hatıradan İbaret Kalan Şehirde Gezintiler* (piyano için) [1968], *II. Senfoni* (sol minör) [1976], *Prelüd* (piyano için) [1984]. (M)

***REY** (Jean), belçikalı siyasetçi ve hukukçu. — (öl. Liège 1983). 1979'da Avrupa Parlamentosu'na seçildi. (L)

***REYHANLI,** Hatay ilinde ilçe. — 73 622 nüf., 34 köy. İlçe merkezi 31 003 nüf. (1980). [M]

***REYKJAVİK,** İzlanda'nın başkenti ve en önemli limanı. — 84 469 nüf. Balıkçılık. (L)

***REYNOSA,** Meksika'da (Tamaulipas eyaleti) kent. — 194 000 nüf. (L)

***REZAİYE.** Bk. URMİYE.

***RHEDEN,** Hollanda'da (Gelderen) kent. — 51 000 nüf. (L)

***RHEİNLAND-PFALZ,** Batı Almanya'da eyalet. — 3 641 300 nüf. Merkezi *Mainz* (187 276 nüf.). Bağcılık. (L)

***RHEİNLAND-WESTFALEN.** Bk. NORDRHEİN WESTFALEN.

***RHEYDT,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 102 000 nüf. Metalurji sanayii. (L)

***RHİN Yönetim Bölgesi (Bas-),** Fransa'da Alsace bölgesinde yönetim bölgesi. — 882 121 nüf. (L)

***RHİN Yönetim Bölgesi (Haut-),** Fransa'da Alsace bölgesinde yönetim bölgesi. 635 209 nüf. (L)

***RHODE ISLAND,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 947 154 nüf. Merkezi *Providence* (156 804 nüf.). Makina ve elektrik sanayii. (L)

***RHONDDA,** İngiltere'de kent. — 98 000 nüf. (L)

***RİBEİRAO PRETO,** Brezilya'da (Sao Paulo eyaleti) kent. — 212 000 nüf. (L)

***RİBİÇİÇ** (Mitya), yugoslav siyaset adamı. — Slovenya'da Sosyalist Birlik başkanlığına getirildi. Komünist Parti Merkez Komitesi başkanlığı görevini temmuz 1982'de Dragosavac'a devretti. (M)

RİBİNSK, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. 237 000 nüf. Yukarı Volga üzerinde hidroelektrik santral. (L)

***RİCHARDSON** (Sir Ralph), ingiliz oyuncusu. — (öl. Londra 1983). 1975'de National Theatre'da, Henrik İbsen'in aynı adlı oyununda *John Gabriel Borkman* rolüyle büyük başarı kazandı. 1976'da Harold Pinter'in *No Man's Land* (Sahipsiz Ülke) adlı oyununda, 1978'de *Vişne Bahçesi, Alice' in Çocukları* ve *Üç Kağıtçı* adlı oyunlarda rol aldı. (M)

***RİCHARDSON** (Tony), ingiliz sinema ve tiyatro yönetmeni. — 1974'ten sonra yönettiği başlıca filmler: *Joseph Andrews, Hudut Boyu* (The Border) [1981]. (L)

***RİCHMOND,** ABD'de kent ve Virginia' nın merkezi. — 219 214 nüf. Tütün tarımı. Kimya sanayii. (L)

***RİCHMOND,** Londra'nın batı banliyösünde (Surrey) yerleşim merkezi. — 170 000 nüf. (L)

RİCHTER (Burton), amerikalı fizikçi (New York 1931). 1952'den sonra Massachusetts Institute of Technology'de çalıştı ve 1956' da doktorasını tamamladı. Sonra Stanford Araştırma Merkezi'ne (SLAC) girdi. Dünyanın en güçlü elektron hızlandırıcısına sahip olan bu laboratuvarda, birkaç milyar elektron-volta kadar hızlandırılmış negatif ve pozitif elektronların etkileşimini gözlemlemeye imkân veren bir çarpışma halkası

Foto. Galerie Daniel Templon ; AP (LAROUSSE)

yaptı. 1967'de profesör oldu ve 1 yıl CERN' de çalıştı. Sonra, yine Stanford'a giderek pozitif ve negatif elektronlar arasında yeni bir çarpışma halkası projesinde görev aldı. Ulusal Bilimler Kurumu ile Atom Enerjisi Komisyonu'nun uzman danışmanı, Amerikan Fizik Akademisi'nin üyesidir.

Bazı fizikçiler, maddenin temel bileşenlerinden olan 3 kuarka, yeni bir kuvantik sayı ve *büyü* adı verilen dördüncü bir kuark eklemeyi önerdiler. 1974 sonunda Richter, Stanford laboratuvarındaki çalışma arkadaşlarıyla birlikte, tahmin edilen şemalara göre parçalanmayan ve kararsız olduğu halde, kuramın öngördüğünden bin kat fazla zamanda parçalanan bir tanecik bulunduğunu gördü. Taneciğe *psi* adı verildi. Fizik bilimine yeni ufuklar açan bu çalışmasından dolayı Richter, 1976 Nobel Fizik Ödülü'nü amerikalı meslekdaşı Samuel Chao Chang Ting* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***RİCHTER** (Hans), alman film yönetmeni. — (öl. Locarno, İsviçre 1976). [L]

***RİCHTER** (Karl), alman orkestra yöneticisi, orgcusu ve klavsencisi. — (öl. Münih 1981). [L]

***RİETİ**, İtalya'da (Latium) kent. — 41 000 nüf. (L)

***RİFAT** (Oktay), türk şairi, oyun ve roman yazarı. — *Çobanıl Şiirler* (1976), *Bir Cigara İçimi* (1979), *Elifli* (1980) ve *Denize Doğru Konuşma* (1982) adlı dört yeni şiir kitabı yayımladı. *Bir Cigara İçimi* ile 1980 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazandı. 1983'te *Çobanıl Şiirler*'in ikinci basımına *Bir Cigara İçimi* ile *Elifli* adlı kitaplarındaki şiirlerini de ekledi. Sanatçı 1975'ten sonraki dönemde romana da yöneldi ve üç roman yayımladı: *Bir Kadının Penceresinden* (1976), *Danaburnu* (1980; 1981 Madaralı Roman Ödülü), *Bay Lear* (1982). [M]

***RİGA**, Sovyetler Birliği'nde liman kenti ve Letonya'nın başkenti. — 835 000 nüf. Eski evler ve anıtlar. Müzeler. (L)

***RİJEKA**, Yugoslavya'da (Hırvatistan) liman kenti. — 160 044 nüf. (L)

***RİMİNİ**, İtalya'da kent. — 127 000 nüf. (L)

***RİO BRANCO**, Brezilya'da kent ve Acre eyaletinin merkezi. — 84 000 nüf. (L)

***RİO CUARTO**, Arjantin'de (Cordoba ili) kent. — 89 000 nüf. (L)

***RİO DE JANEİRO**, Brezilya'da kent ve Rio de Janeiro eyaletinin merkezi. — 5 093 496 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 9 000 000 nüf.). Elektrik sanayii. Müzeler. Turizm. Limanın yük trafiği 30 Mt'a yaklaşır. (L)

***RİO GRANDE DO NORTE**, Brezilya'nın kuzey - doğusunda eyalet. — 1 550 244 nüf. (L)

***RİO GRANDE DO SUL**, Brezilya'nın güneyinde eyalet. — 6 670 000 nüf. (L)

***RİO MUNİ**. Bk. MBİNİ.

***RİSİ** (Dino), italyan film yönetmeni. — 1975'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *Telefoni Bianchi* (Beyaz Telefon) [1975], *Anima Persa* (Kayıp Ruhlar) [1976], *Primo Amore* (İlk Aşk) [1977], *Caro Papa* (Sevgili Babam) [1979], *Sono Fotogenico* (Ben Fotojeniğim) [1980], *Fantesme d'amore* (Aşk Hayaleti) [1981]. (L)

RİT (Rıza), türk ses sanatçısı ve koro şefi (İstanbul 1925). İstanbul Eczacılık Fakültesi'ni bitirdi (1948). İlk müzik bilgilerini annesinden ve babasından aldı. Daha sonra Fahri Kopuz ve Şerif İçli gibi ustalardan yararlandı. 1951 yılında Ankara Radyosu'nda başlayan solo programlarını, 1953'ten sonra İstanbul Radyosu'nda sürdürdü. Değişik sesiyle ve özenli icrasıyla seçkin solistler arasında yer aldı. 1978-1984 arasında TRT yönetim kurulu üyeliği yapan Rit, uzun yıllar korist ve solist olarak görev yaptığı Belediye Konservatuvarı Türk Musikisi İcra Heyeti'nin şefliğine getirildi (1982). [M]

RİTCHİE (Michael), amerikalı film yönetmeni (doğ. 1939). Çevirdiği başlıca filmler: *The Candidate* (Aday) [1972], *Smile* (Gülümseme) [1975], *The Bad News Bears* (Kötü Haber Çabuk Yayılır) [1976], *Semi - Tough* (Yarı Sert) [1977], *Ada* (The Island) [1980]. (L)

***RİTSOS** (Yannis), yunanlı şair. — *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar* (1972) adlı kitabı, 1978'de Özdemir İnce tarafından türkçeye çevrildi. Son kitabı *Kıbrıs İçin Övgü ve Ağıt*'tır (1974). [M]

***RİTT** (Martin), amerikalı film yönetmeni. — 1975'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *The Front* (Cephe) [1976], *Casey's Shadow* (Casey'in Gölgesi) [1977], *Norma Rae* (1979), *Arka Yol* (Back Roads) [1981].

***RİVERSİDE**, ABD'de (California) kent. — 140 000 nüf. (L)

RİVETTE (Jacques), fransız film yönetmeni (Rouen 1928). Önceleri sinema eleştirileri yazdı. 1956'da *le Coup du berger* (Çobanın Darbesi) adlı kısa metrajlı filmi çevirdi. *Paris nous appartient* (Paris Bizimdir) [1959] adlı ilk uzun filmi pek yankı yapmadı. Diderot'nun la Religieuse (Rahibe) adlı romanını *Suzanne Simonin* adıyla beyaz perdeye aktardı (1966). Sonraki yıllarda çevirdiği başlıca filmler: *l'Amour fou* (Çılgın Aşk) [1967], *Out One* (1971 - 1974), *Céline et Julie vont en bateau* (Céline ve Julie'nin Gemi Gezisi) [1974], *Duelle (Düello)* [1976], *Noroît* (Kuzeybatı Yeli), *Merry go round* (Atlıkarınca), *le Pont du Nord* (Kuzey Köprüsü) [1980]. (LM)

***RİYAD ya da RİYAZ**, Suudi Arabistan'ın ve Necid emirliğinin başkenti. — 666 840 nüf. (1974). 1980'de tahminen 1 000 000 nüf. (L)

***RİZE** (53), Doğu Karadeniz bölgesinde il merkezi ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, eskisine göre biraz yükselmiş olmakla birlikte Türkiye genel nüfus artış hızının gene altında kaldı: Binde 14,33 (Türkiye geneli: 20,65). Bu oran kentlerde Türkiye genelinden çok yüksek (binde 30,12), köylerdeyse çok düşüktü (binde 8,9). Bir önceki döneme göre nüfus artış hızının bir oranda yükselmesinin nedeni, il dışına göçün yavaşlamasıdır. 1980 sayımında nüfusu 361 258 olarak belirlenen (km² başına 92 kişi) Rize, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 48. sırayı aldı. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 43 407, kentlerin toplam nüfusu 96 152, köylerin toplam nüfusu 265 106, köy sayısı 319 olarak belirlendi. 1980 nüfus sayımına göre ilçelerin nüfusları: Merkez ilçe 154 459, Çayeli 58 014 (merkez 14 926), Pazar 47 950 (merkez 10 206), Ardeşen 31 996 (merkez 9 582), Kalkandere 25 276 (merkez 8 591), İkizdere 16 932 (merkez 2 363), Fındıklı 15 773 (merkez 5 463), Çamlıhemşin 10 858 (merkez 1 614).

Rıza RİT

Rize ekonomisi hâlâ tarıma dayalıdır. 1980' de faal nüfusun yüzde 68,2'si tarımla uğraşıyordu.

Doğal koşulların elverişsizliği nedeniyle tarımsal ürünlerde çeşitlilik yoktur. Çay, ildeki tek tarım ürünüdür denilebilir. 1980' de 117 482 çiftçi ailesi çay yetiştiriyordu. Aynı yıl 356 019 ton yaş çay yaprağı üretildi. 1980 istatistiklerine göre öteki önemli tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Mısır 9 580 t, armut 14 309 t, mandalina 1 492 t, fındık 2 885 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: At 710, eşek 240, katır 940, sığır 125 056, koyun 41 130, keçi 15 650.

Rize, sanayii gelişmiş Anadolu illerinden biri olduğu halde, çayı işleyen kuruluşlar dolayısıyle, imalat sanayiinin il gayrı safi hasılası içindeki payı, Giresun dışında öteki tüm doğu Karadeniz illerine göre yüksektir: Yüzde 18,7 (1978). 1980'de faal nüfusun yüzde 16,9'u imalat sanayii kesimindeydi. Aynı yıl, 10'dan çok kişinin çalıştığı 55 işyerinin 40 kadarı çay işleme atölyesi ya da fabrikasıydı. Rize'de 1970'lerin ikinci yarısında üretime geçen önemli sanayi kuruluşları şunlardır: 1976'da Pazar' da kurulan ve yılda 4 900 ton balık unu, 1 600 ton balık yağı üretebilecek kapasitede olan Karbasan (Karadeniz Balık Sanayi ve Ticaret AŞ); yine 1976'da Kalkandere'de kurulan ve yılda 45 000 m³ yonga levha ve sunta üretecek kapasitede olan Yetsun (Yeter Sunta Sanayi ve Ticaret AŞ).

Rize imalat sanayiinde önemli bir yeri olan küçük sanayi işletmeleri (10'dan az kişinin çalıştığı işyerleri 1980'de 901), madeni eşya, orman ürünleri işleme ve dokumacılık alanlarında yoğunlaşmıştır.

Rize'de 1980'de 9 lise (4 907 öğrenci, 178 öğretmen); 65'i kentlerde, 385'i köylerde olmak üzere 450 ilkokul (53 503 öğrenci, 2 145 öğretmen), mesleki ve tektik öğretim yapan 22 orta dereceli okul (5 760 öğrenci, 238 öğretmen) vardı.

1980'de ildeki hastane ve sağlık ocaklarında toplam 574 yatak bulunuyor (askeri hastaneler hariç), 629 kişiye bir yatak düşüyordu. Aynı yıl ilde uzman ve pratisyen 64 hekim görev yapıyor, 5 645 kişiye bir hekim düşüyordu. (M)

***Rizespor Kulübü**. — 1978/1979 futbol sezonunu ikinci lig beyaz grup şampiyonu

RİZE'den genel görünüş

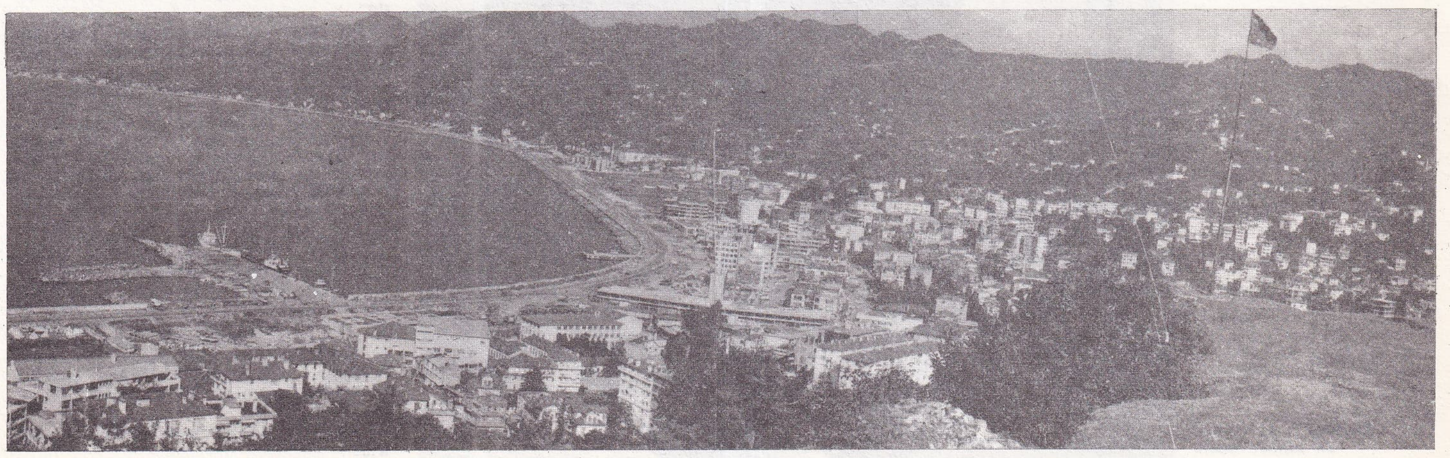

Foto. X; Günaydın arşivi (MEYDAN)

olarak bitirdi. İki yıl birinci ligde oynadıktan sonra yeniden ikinci lige düştü. (M)

***ROBBE-GRİLLET** (Alain), fransız yazarı. — Son kitapları: *Un régicide* (Kral Katili) [1978], *Souvenirs du triangle d'or* (Altın Üçgen Anıları) [1978], *Djinn* (Cin) [1981]. Film çalışmalarını da sürdürdü ve son olarak *la Belle Captive* (Güzel Esire) [1983] adlı filmi yönetti. (L)

***ROBENSON** (Paul), amerikalı zenci şarkıcı ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Philadelphia 1976). [L]

***ROBBİNS** (Jerome), amerikalı koreograf ve dansçı. — Son eseri: *Coucerto in G* (Sol major Konçerto) [1975]. (L)

ROBOTİK i. (fr. *robotique*). Bir nesnenin, bulunduğu çevrede herhangi bir hareketi yapabilmesi için geliştirilmiş, yüksek derecede uyum sağlayabilen otomatik sistemlere ilişkin yöntem ve tekniklerin tümüne verilen ad.

— ANSİKL. İnsan tarafından insana benzer bir makine yapma hayali oldukça eskidir. Her çağda, bu hayal uğruna çeşitli otomatlar yapılmıştır. Bu otomatlar tümüyle oyuncak türündedir. Hareketleri, maharete yöneliktir, izleyeni şaşırtmak amacı güder, ama bu amacın dışına çıkamaz. Robot ise, tersine, çalışma ve üretim dünyasında yer alır. Birçok dilde benimsenmiş olan *robot* sözcüğü çek yazarı Karel Capek'in 1920'de yazdığı *Rossom'un Evrensel Robotları* adlı oyunundan alınmıştır. Bu konuda sonradan geniş bir hayal dünyası gelişti. Mim sanatçıları bu hayali makineyi, beceriksiz ve sarsak hareketler yapan bir ucube; roman, çizgi roman ve sinema ise neredeyse sınırsız yetenekleri olan bir makine olarak canlandırdılar. Bazı eserler, bu makineleri «akıllı» varlıklar olarak canlandırdılar, bazılarıysa insanı, kendi yarattığı bu makine ile rekabet halinde ele aldılar.

Büyük bir halk tabakası bu insan biçimindeki yaratıklar fantasyasıyla şartlanmış olmakla birlikte, sanayi, kimi zaman robot terimini ticari amaçlarla kullanmasına rağmen (örneğin, ev işi gören robot) bu konuda tamamen değişik bir anlayışa sahiptir.

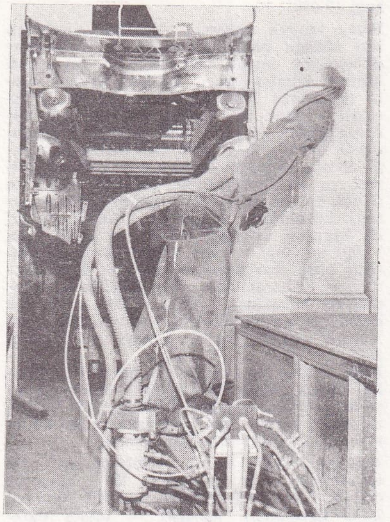

Renault-Flins fabrikasındaki boyama robotu

sanayide robot

Sanayi robotu sınai üretime yarayan bir makinedir. Parçaların işlenmesine yarayan bir üretim aracı olan bu makinenin başlıca özellikleri şunlardır:

— *tam hareket yeteneği vardır;* herhangi bir nesneyi, bir parçayı, bir aleti tutabilir, kaldırıp başka bir yere götürebilir,

— *çokyönlüdür ve değişkendir;* programlanabilir ve belli bir iş için elden geldiğince az özgülleştirilmiştir;

— *tam otomatiktir;* işlemin her evresinde tam otomatiktir; bu otomatiklik «alıştırma» sırasında kısmi olabilir;

— *işe uyarlanabilir;* yani belirli bir görevi değişik bir ortamda yerine getirebilme yeteneği vardır.

1962'de otaya çıktığından beri, piyasadaki otomatik makineler bu özelliklerin hemen hemen tümüne sahiptirler. Ama teknik henüz tam olarak yerleşmemiştir. Şayet bu makinelerin değişik çalışma şartlarına uyma özellikleri yoksa, onlara robot değil *programlanabilir işlem makinesi* demek gerekir. Bugünkü durumda, bu makineleri işlemlerine göre sınıflandırmak fikri ağır basmaktadır: Kaynak robotu, boyama robotu, montaj robotu, vb. Sanayi robotu başlıca iki kısımdan oluşur: Mekanik yapı ve kumanda bölümü.

● *Mekanik yapı.* Tuttuğu, ele aldığı nesneyi kaldırıp başka bir yere koymaya ya da yöneltmeye yarayan bir *iletim veya dönme milleri* takımından ibaret karmaşık bir mekanizmadır. Bu hareketler, mekanizmanın 6 bağımsız mille sağlanan 6 *serbestlik derecesi* ile donatılmış olmasını gerektirir. Millerin eşzamanlı hareketlerinin toplamı, robotun kolunun yer değiştirmesini sağlar. Bu yer değiştirmeye *yol* adı verilir. Mil durumlarının seçimi, robotun kendine özgü koordinat sistemini (*biçim uzayı*) ve morfolojisini belirler. Bu seçime yalnız uygulama yol gösterebilir. Millerin konumu genellikle uzayda bir noktanın yerini belirlemeye yarayan üç temel koordinata (kartezyen, silindirik ve küresel) ve bu nesnenin yönelimini belirleyen üç başka koordinata (örneğin Euler açıları) tekabül eder. Bazı özel uygulamalarda serbestlik derecelerinin sayısı az tutulabilir. Ama bu, tabii ki robotun en önemli özelliklerinden biri olan çokyönlülüğün aleyhinedir. Tersine, bu özelliği millerin sayısını 6'dan fazlaya çıkararak (7 veya 8) geliştirmek mümkündür. Bu durumda robotun mekanik yapısı «artıklı»dır ve tutulan birçok nesneyi değişik konuma sokabilir. Eğer mekanik yapıda eklemler varsa, makinenin kısımlarına insanlardakine benzer adlar verilir: *Omuz, kol, dirsek, ön kol, bilek* ve uçtaki tutma organına *el*. Mekanizmanın her mili ,şu elemanları içeren bir bütündür:

— bir motor (gerektiğinde bir redüktörle birlikte);

— bu motor için bir *güç kumandası;*

— doğrusal ya da açısal bir *yönlendirme elemanı;*

— bir *konum algılayıcısı.*

Robot kaldırılacak ya da işlenecek parçalara, işin hacmine, mutlak hassasiyete ve hız performansına uygun büyüklükte yapılır. Bu yapıya giren tüm öğeler önceden bilinip hesaplanabilir. Ama bunların titreşim eğilimleri, mutlak hassasiyet ve hız performanslarını sınırlar. Bu nedenle, bu noktanın özellikle incelenmesi gerekir. Bu konuda yapılacak kesin tahminler için, hareketli modellerle çalışma ve bilgisayarda hesaplama gereklidir. Yapıları bakımından, robotların, su altı ya da uzay araştırmalarında ve nükleer teknolojilerde kullanılan uzaktan ya da yakından kumandalı araçlarla benzerlikleri vardır.

● *Kumanda.* Üç kısımdan oluşur.

1 — Algılayıcılar, sanayide kullanılan robota işlem yerinin ve/veya işlenecek şeyin durumunu anlayabilme yeteneği sağlar. Bu yetenek makinanin kendiliğinden uyarlanabilmesi için şarttır. Robotların tutma, yakalama, kavrama yetenekleri çok değişik olabilir ve fizik biliminin hemen hemen tümünü ilgilendirir. Robotun üzerinde işaret -konum, uzaklık, kuvvet, teklik çiftlik vb. algılayıcılarının yanı sıra şekil algılayıcıları da vardır. Şekil tanıma düzenekleri bu son kategoridendir ve amacı robota görme ya da dokunma duyusuyla eşdeğerde bir yetenek kazandırmaktadır. Robotiğin gelişme imkânları, algılayıcıların evrimine ve ilerlemesine sıkı sıkıya bağlıdır.

2 — Bir bilgi işlem sistemi, komutların hazırlanmasını sağlar. İlk yapılan makinalarda bu sistem telli elektronik parçalarla sağlanıyordu; günümüzde ise minibilgisayarlar ya da mikroişlemcilere dayanan çok işlemci sistemlerle yapılmaktadır. Bu konuda üç tip büyük sorun vardır:

— Robotun o andaki koşullara göre davranabilmesi için algılayıcıların sağladığı bilgilerin işlenmesi;

— «Alıştırma» yöntemiyle kolların «yol» unun belirlenmesi ve belleğe işlenmesi (operatör bir yol çizmek ve bunu robotun belleğine işlemek için robotu elle yöneltir; böylece hareketin elemanları belleğe yerleşir ve robot, bunları kendiliğinden ve istenildiği kadar yineler);

— Millerin yönetimi.

3 — Son olarak, yukarıdaki işlemler sırasında mekanik yapıya verilen komutları hazırlayan kısımlar vardır. Bu komutlar, her milin harekete geçirilmesiyle uygulanabilir. Uygulamayı genellikle *sayısal* olan *servomekanizmalar* yapar. Bu kısımda uygulanan teknolojiye göre, robotlar *sayısal kumandalı* makinalardır. Kullanılan organlar, seçilen enerji türüne bağlıdır. Mekanik yapının iyi kullanımı için iki seçenek vardır:

— genellikle küçük makineler için elektrik:

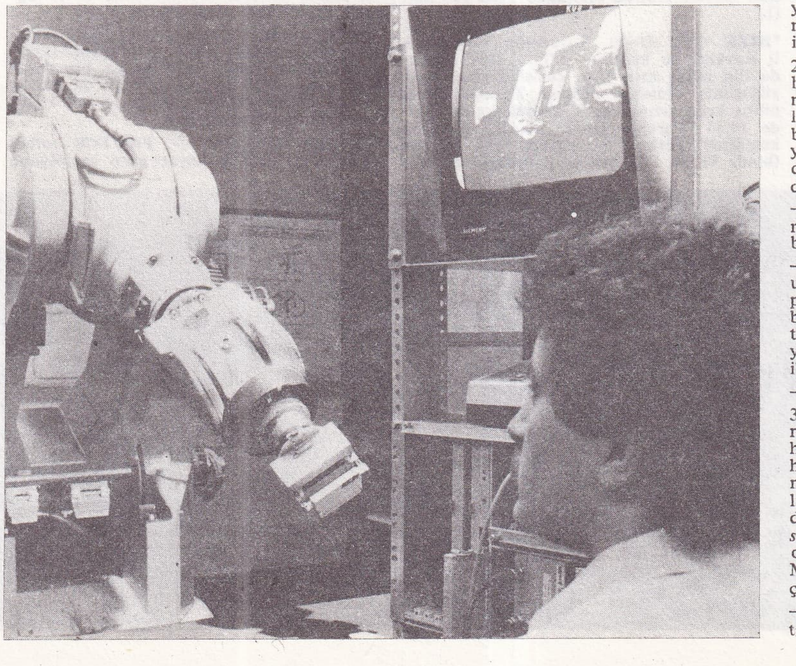

Siemens'in geliştirdiği bir sanayi robotu

Foto. RNUR; Siemens (LAROUSSE)

— elektriğin sağlayabileceğinden çok daha fazla enerji gerektiren büyük makineler için hidrolik çözüm. Bu makinelerin enerji kullanımı daha yoğun olduğu için güçleri de daha çok ve yoğundur.

güçlükler

Robotik, her biri çok değişik tekniklere dayanan birçok sistemin varlığını gerektiren bir sistemler bireşimidir. Bu nedenle, robotik konusundaki çalışmalar, genellikle, değişik bilimdallarından ve ekip halinde çalışan bilim adamlarının işidir. Bu konuda özellikle temel nitelikteki şu güçlüklerin yenilmesi gereklidir:

— Zaman güçlüğü: Bir temel çevrim uygulamasının bir üretim temposuna uygun olması gerekir (bu güçlüğün boyutu birkaç saniye ölçüsündedir);

— Araç ve imkân güçlüğü: Tesisin verimliliği bunu belirler;

— Yüksek çalışma güvenliği;

— Kullanılma, yani bozulmadan belli süre çalışabilme güvenliği;

— Kötü çevre şartlarında (endüstriyel çevre, değişken doğal ışık, parazitler, vb.) çalışabilme.

Bu zorunluklar, robotların kullanım amaçlarına göre sınıflandırılmaları, örneğin sanayide kullanılan robotlarla uzay araştırmalarında kullanılan robotların birbirinden farklı nitelikte olmaları sonucunu doğurur. (L)

ROCARD (Michel), fransız siyaset adamı (Courbevoie 1930). Varlıklı, protestan bir ailenin oğludur. Institut d'Etudes Politiques de Paris'i (Paris Siyasal Bilgiler Enstitüsü) bitirdikten sonra, Ecole Nationale d'Administration'da (Ulusal İdarecilik Okulu) öğrenim gördü. 1958'de maliye müfettişi oldu. 1960'da, Section Française de l'Internationale Ouvrière'den ayrılarak Birleşmiş Sosyalist Parti'nin (PSU) örgütlenmesine katıldı. 1967 - 1973 arasında PSU'nun genel sekreterliğini yaptı. 1968 öğrenci hareketlerini destekledi. Haziran 1968'de yapılan milletvekili seçimlerinde başarı kazanamayınca, 1969 başkanlık seçimlerinde adaylığını koydu; ne var ki oyların ancak yüzde 3,6'sını alabildi. 1969, 1973, 1978 ve 1981'de Yvelines'den milletvekili seçildi. Eylül 1973'de PSU genel sekreterliğinden, kasım 1973'de de PSU'dan ayrıldı ve Sosyalist Parti'ye girdi. Ana ilkelerde anlaşamadığı Mitterrand'la çeşitli tartışmalara girdi. 1981'de Mitterrand'ın seçimi kazanmasından sonra Ekonomi ve Bölge Planlama bakanlığına getirildi. Başlıca kitapları: *le PSU et l'Avenir socialiste de la France* (PSU ve Fransa'nın Sosyalist Geleceği) [1969], *Questions à l'Etat socialiste* (Sosyalist Devlete Sorular) [1972], *Un député, pour quoi faire?* (Bir Milletvekili Ne İşe Yarar?) [1973], *l'Inflation au coeur* (Sürekli Enflasyon) [1975]. (L)

Michel ROCARD

***ROCHA** (Glauber), brezilyalı film yönetmeni. — (öl. Rio de Janeiro 1981). Genç yaşta ölen bu yönetmenin son filmi *Toprağın Yaşı*'dır (1980). [L]

***ROCHELLE** (LA), Fransa'da Charente - Maritime yönetim bölgesinin merkezi. — 77 494 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 100 000'i aşkın nüf.). Yönetim, ticaret ve turizm merkezi. Ticaret limanı (yıllık yük trafiği 4 Mt'a yakın). [L]

***ROCHESTER,** ABD'de (New York) kent. — 296 000 nüf. (L)

***ROCHET** (Waldeck), fransız siyaset adamı. — (öl. Nanterre 1983). [L]

***ROCKEFELLER** (Nelson Aldrich), amerikalı siyaset adamı. — (öl. New York 1979). [L]

***ROCKFORD,** ABD'de (Illinois) kent. — 147 000 nüf. (L)

Rock müziği, pop müziğinin ardından ortaya çıkan müzik çeşidi. Belirsiz bir anlam taşıyan rock müziği deyimi, birbirini izleyen etiketlerin (havy metal, punk, new wave, reggae, disko) ötesinde, özellikle gençlerin çok sevdiği müzik üsluplarının tümünü kapsar.

Sanat ve sanayi arasında kültürel bir anlatım biçimi sayılan ve amerikan kökenli çokuluslular tarafından kullanılan *rock müziği*, 1970'li yıllar boyunca çeşitlendi. Rock, dış kültürlere ve kendi anglo sakson köklerine açıldı. Büyük Britanya'da, efsaneleşmiş gruplar (Rolling Stones, Who, Pink Floyd) yaygınlıklarını ve becerilerini sürdürdülerse de, yaratıcı soluklarını yitirdiler. Paul McCartney ve onun Wing' leri Beatles'ı aratır oldular; Ten C.C., Supertramp, Electric Light Orchestra ya da Elton John ise, melodi zenginliklerine rağmen, Beatles'ın etkilerini silemediler. En incelikli gruplar ya klasik müziğin çekimine kapılıp dağıldılar (King Crimson, Van Der Graaf Generator), ya da tumturaklılık içinde boğulup kaldılar (ELP, Yes, Genesis). *Hard rock,* bu kez *heavy metal* adını alarak, rock müziğine başarıyla süreklilik sağladı. Örneğin Led Zeppelin, Status Quo, Queen, Bad Company, Foghat, Motorhead, Peter Frampton, Thin Lizzy'nin İrlandalılar'ı bu türün tırmanışını sürdürürken gösteri zevkini de geliştirdiler. Blues türünde Eric Clapton, Robin Tower ve irlandalı sanatçı Rory Gallagher adlarını duyurdular. Rock ile caz arasında, birinin enerjisini, öbürünün tekniğini alarak yaratılan *caz rock* bir anda büyük başarı sağladı. Rock müziğinden yetişenler arasında ingilizlerden Jack Bruce, Jeff Beck (doğ. 1944), özellikle de gitarcı John McLaughlin (doğ. 1942) sayılabilir; geleneksel hint müzikçilerinin etkisinde kalan John McLaughlin, Mahavishnu Orchestra'nın gürültülü elektlikli müziğinden geçerek, dingin bir müziğe ulaştı. Rock'un gününü doldurmuş yıldızları eski parlaklıklarını yitirdiler: Bir duraklamadan sonra, Roxy Music grubu Brian Eno olmadan yeniden parladı. Brian Eno rock'un büyüklerinden biri olan David Bowie'nin fütürist ve zarif dünyasının oluşmasında rol oynamıştı. Başka solist şarkıcılar da bu yıllara damgalarını vurdular: Peter Gabriel, Peter Hamill, Kevin Coyne, John Cale, Rod Stewart (doğ. 1945), Robert Wyatt. Pink Floyd'un başlattığı elektro akustik serüveni sürdüren Robert Fripp, Brian Eno, Mike Oldfield ve Steve Hillage alet olarak bireştiricileri ve ses bantlarını kullandılar. Pink Floyd'un kazandığı büyük başarı, Terry Riley benzeri müzik yapan alman gruplarının dalga dalga yayılışını müjdeledi; Tangerine Dream, Kraftwerk, Can, Klaus Schulze, Edgar Froese; yunanlı Vangelis Papathanassiou ve fransız Jean - Michel Jarre da bu gruplara sokulabilir.

Hard rock'un gerçek ülkesi ABD'dir: Blue Oyster, Cult, Aerosmith, Kiss, Lynyrd Skynyrd, Van Halen, ZZ Top, J. Geils Band, Nils Lofgren, Ted Nugent, Bob Seger, Hot Tuna (akustik döneminden sonra) ve avustralyalı AC/DC. *Country music* (rock müziğiyle güney ABD'nin halk ezgilerinin kaynaşmasından oluşan müzik türü) kulağa hoş gelen rock türünü sergiledi. Bu müziğin temsilcileri arasında şimdi yeniden sahneye dönen Bob Dylan (doğ. 1941) tarafından keşfedilen Nashville'li armonikacı Charlie McCoy ve gitarist Charlie Daniels; şarkıcılardan Waylon Jennings, Kenny Price, Dolly Parton; batı kıyısından Linda Ronstadt (doğ. 1946), Emmylou Harris, Neil Young (doğ. 1945), Steve Stills (doğ. 1945), Bruce Springsteen ve Eagles, Doobie Brothers, Loggins ve Messina, Jefferson Starship (eski adı Jefferson Airplane) grupları sayılabilir. Ayrıca gitarcılardan Chet Atkins (doğ. 1924), J.J. Cale ve Ry Cooder'in adları anılabilir. Cazdan yetişen ve trompetçi Miles Davis'ten etkilenen amerikalı rock caz müzikçileri büyük başarılar kazandılar: Piyanistlerden Chick Corea ve Herbie Hancock, gitarcı Larry Coryell, basçı Stanley Clarke, davulculardan Tony Williams ve Billy Cobham, fransız kemancı Jean-Luc Ponty, Weather Report grubu. Santana da yeniden latin amerika müziğine dönüş yapmadan önce bu alanda bir çıkış yaptı. İki büyük yetenekten Frank Zappa (doğ. 1940), Mothers of Invention'dan ayrı olarak canlı ve nükte dolu, özgün ve bireşimli bir eser ortaya koyarken gitarcı, şarkıcı ve yapımcı Todd Rundgren (doğ. 1950) büyüleyici düzenlemelerini dantela gibi işledi. Lou Reed (doğ. 1942), Tom Waits, Randy Newman, Elliot Murphy ve Tim Buckley'in (1947 - 1975) şarkılarıysa kent uygarlığının sıkıntılarını dile getirdi. İlk zamanlarındaki keskinliğini ve sosyal saldırı gücünü yitiren

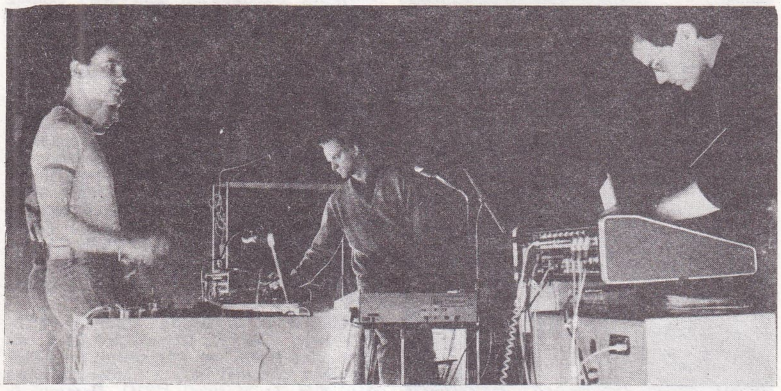

Elektroakustik **rock** müziğinde usta bir topluluk: «Kraftwerk»

Yaşayan **hard rock:** Ted Nugent

Ritim ve Blues'un temsilcilerinden «Eddie and the Hot Rods» topluluğu

«Punk» üslubunun yıldızı «Wayne County» topluluğu

Foto. AFP; dr; Alain Dister (3) [LAROUSSE]

Bir başka rock topluluğu: «Stray Cats»

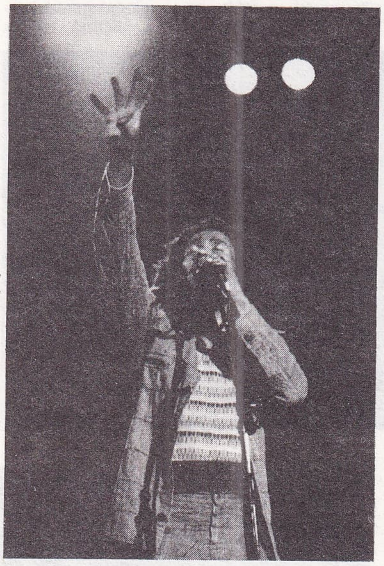

Reggae'nin yıldızlarından Bob Marley

bir rock müziğe karşı *punk* (amerikan argosunda, 1960'lı yıllarda bir çıkıp bir kaybolan küçük grupları belirten sözcük) hareketi doğdu. ABD'de New York Dolls ile İggy Pop'tan (doğ. 1947) esinlenen kadın şarkıcı Patti Smith (doğ. 1946), Television (şarkıcısı Tom Verlaine), Ramones, Dictators, Heartbreakers, Mink Deville, Electric Chairs (şarkıcısı Wayne County), Blondie, Richard Hell ve Aziz Avustralyalılar grupları, küçük, çarpıtılmış ve yırtıcı bir rock müziği ortaya koydular. Ramones'in «no future» (gelecek yok) sloganını tekrarlayan, ekonomik bunalıma düşmüş ingilizler, 1950'li, 1960'lı yılların *pub rock*'ına (D. Feelgood, Ducks Deluxe, Eddie and the Hot Rods) döndükten sonra punk'ın enerjisini keşfettiler: Sex Pistols, Clash, Jam, Damned, Strangiers, İrishmen of Boomtown Rats. Bu estetik tokadın ardından ve punk gruplarının kalıntılarından doğan *new wave* (yeni dalga) iki yönde ilerledi: Bir yandan ingilizlerden XTC, Magazine, Zuzzcocks, X Ray Spex, Motors, amerikalılardan Talking Heads, Real Kinds Jonathan Richman ve Modern Lovers, Willie Alexander and the Boom Band ile pop müziğe ve onun buruk ezgilerine dönüldü, öte yandan amerikalılardan Devo, Suicide, Baba Ubu, Residents, ingilizlerden Human Leage ve Wire ile gıcırtılı ve mekanik bir rock'un çarpıcı havası yaratıldı.

Britanyalı gruplardan Police ve Public İmage (şarkıcıları John Lindon eskiden Sex Pistols'deydi) new wave'e yeni bir hava getirdiler: *Reggae*.

Jamaika kökenli reggae havası, 1971'li yılların sonunu, baygın ritmik vuruşuyla (bas, bateri) damgaladı. Rastafariyan müzikçiler (Afrika'ya dönülmesini isteyen bir mezhebin müminleri) gecekondulardan çıkıp uluslararası sahnelere yükseldiler: Bob Marley ve Wailers, Jimmy Cliff, Toots and the Maytals, Peter Tosh, Max Romeo. Reggae'nin başarısı, Porto Riko-Küba salsa'sına (Eddie Palmieri, Ray Baretto, Rafael Cortijo), nijeryalı Fela Anikulapokuti, kamerunlu Manu Dibango ve zaireli Kamele'nin yaptığı Afrika rock'una duyulan ilginin de habercisidir. Bu sıcak müziklerin canlılığıyla karşılaştırılırsa *soul* müziği tam bir gerileme içindedir ve yerini stüdyolarda seri imalatı yapılan *disko* müziğine (Sylvester, Donna Summer, Bee Gees) ve *funk* gruplarına (Parliament, Funkadelic, Earth, Wind and Fire, Fleetwood Mac) bırakmaktadır, funk grupları disko müziği yapanlara göre daha ilginçtir.

Rock müziğinin 1980'deki yeniliklerine gelince, Fransa'da Magma, Ange, Albert Marcoeur'ün ardından punk çizgisini ve new wave'i izleyen ilginç grupların ortaya çıktığı söylenebilir: Téléphone, Bijou, Starshooter. (L)

RODEZYA. Bk. ZİMBABVE.

***RODOS,** Onikiada'nın güneydoğu ucunda yunan adası, takımadaların en büyüğü. — 62 000 nüf. Merkezi *Rodos* (32 000 nüf.). [L]

***RODRİGUEZ LARA** (Guillermo), ekvadorlu subay ve devlet adamı. — Cumhurbaşkanı olduktan sonra vaatlerini gerçekleştiremedi. Özellikle güttüğü petrol politikası, yabancı şirketlerle çatışmasına yol açtı. 1974'de, siyasal faaliyetleri tümüyle yasakladı ve seçimleri beş yıl erteledi. İktidarı ancak beş yıl sonra sivillere bırakmak niyetinde olduğunu açıklaması memnuniyetsizliğe yol açtı. Şubat 1976'da askeri bir darbeyle devrildi. (L)

***ROGER-MARX** (Claude MARX, **Claude** - denir), fransız yazarı. — (öl. La Tronche, Isère 1977). [L]

***ROHMER** (Jean Marie Maurice SCHERER, **Eric** - denir), fransız profesörü, sinema eleştirmeni ve yönetmeni. — 1975' den sonra çevirdiği başlıca filmler: *la Marquise d'O* (O Markizi) [1976], *Perceval le Gallois* (Galli Perceval) [1978], *la Femme de l'aviateur* (Havacının Karısı) [1980] *le Beau mariage* (Güzel Bir Evlilik) [1981], *Pauline à la plage* (Pauline Plajda) [1983]. Son filmleriyle uluslararası düzeyde başarı kazandı. (L)

***ROHTAG,** Hindistan'da (Haryana) kent. — 125 000 nüf. (L)

***ROMA,** İtalya'nın başkenti. — 2 911 671 nüf. (L)

***ROMAN** i. — ANSİKL. 1975'ten sonra türk romanında genellikle sosyal gerçekçi tavır devam etti. Ancak bireyi işleyen çalışmalar da çoğaldı. Ortak dil öne çıktı. Belgesel roman, tarihsel kesitlerden çıkış yapan roman gündeme geldi. Kentleşme sorunları ele alındı. 1975 - 1984 arasında ilgi gösterilen romancılar, Yaşar Kemal (Yılanı Öldürseler, 1976; Deniz Küstü 1978); Adalet Ağaoğlu (Bir Düğün Gecesi, 1978); Tarık Buğra (Firavun İmanı, 1975); Attila İlhan (Fena Halde Leman, 1980); Selim İleri (Her Gece Bodrum, 1976) oldular. Ömer Polat (Dilan, 1976); Pınar Kür (Asılacak Kadın, 1974); Aysel Özakın (Alnında Mavi Kuşlar, 1978); Orhan Pamuk (Cevdet Bey ve Oğulları, 1983) yeni yazarlar olarak belirdiler. (M)

***ROMANYA,** Doğu Avrupa'da devlet. — 22 460 000 nüf.

TARİH

1975 ile 1979 yılları arasında Romanya'da zaman donmuş gibidir: Dış ilişkilerde esnek, içte şaşmaz biçimde marksist - leninist olan tek bir adam, saygı imajı yıldan yıla artan Nikolae Ceauşescu ülkeye hakimdir. Bununla birlikte birkaç yüzeysel değişiklik olmadı değil. Ülke, yakın komşuları Yugoslavya ve Macaristan'ın ya da uzak komşusu Polonya'nın tersine iki temel çizgide değişmezliğini korudu: Tek lider Ceauşescu'nun buyurduğu gibi, ulusal bağımsızlığı korumak ve içte ilkelerden sapmamak.

partinin güçlendirilmesi

Cumhurbaşkanı, Devlet Konseyi başkanı, aynı zamanda halk çoğunluğuna dayandırarak yıldan yıla güçlendirdiği Romanya Komünist Partisi'nin (RKP) genel sekreteri olan Ceauşescu, parti içinde (1977'de 2 747 110 üyesi vardı, yani çalışan nüfusun yüzde 26,69'u parti üyesiydi) ülkesi için düşündüğü siyaseti uygulayacak en iyi ortamı buldu. Her fırsatta partinin yönetici gücünün her alanda artmasını istedi. Örneğin mart 1975'te RKP bir basın ve yayın komitesi kurarak bütün kitle haberleşme araçlarını sıkı denetim altna aldı; hatta aynı yolla her türlü aykırı çıkışları yasakladı. Bu sistem, 1977'de kurulan çeşitli kurullar aracılığıyla gazete, radyo ve televizyon yayınlarını, yayınevlerini, tiyatroları ve film yapım birliklerinide denetim altına aldı. Bu kurullar «basılan ve yayımlanan her şeyin kalitesinden, siyasi ve ideolojik içeriğinden sorumlu» tutuldu. Nikolae Ceauşescu RKP'nin bu girişimini şu sözlerle övdü: «Partinin hedefi komünistlerin sorumluluğunu artırmak, çalışanların basın, radyo, televizyon, kültür ve eğitim kurumları gibi faaliyetlerde daha büyük pay sahibi olmasını sağlamaktır».

Partinin uyguladığı disiplin yalnız yazar, çizer, sanatçı ve düşünürleri kapsamakla kalmadı, «rumen halkını kötü dış etkilerden korumak» için, 1976'da, dışardan getirilecek eserlerin «kitlelerin sosyalist eğitimine hiçbir zarar vermeyecek» biçimde seçilmesini de kapsamına aldı.

Bunun yanı sıra, «sosyalist bilinci artırmak ve yeni insanın oluşumunu sağlamak» amacıyla her ilde, ilçede, bucakta, köyde, kurum ve kuruluşta, siyasi eğitim ve sosyalist kültür kurulları oluşturuldu. Çocuklar da unutulmadı. Dört yaşından itibaren tüm çocuklar yeni bir kuruluşta, kendilerine komünist bir öğretim sağlayacak olan Vatan Şahinleri örgütünde toplanıp eğitilmeye başladı. 16-18 yaşlarına gelip de çalışmak istemeyen gençlerse adalet bakanlığına bağlı çalışma ya da yeniden eğitim kamplarına gönderildi.

1978'de çıkan birçok kararname resmi makamların halk üzerindeki denetimini daha da artırdı. Ülke içi geziler kesin kurallara bağlandı. Böylece, herhangi bir vatandaşın özel bir durum dışında ancak ikametgâhının bulunduğu yerde oturabileceği ve her evde, yönetim için bir kayıt tutulacağı hükme bağlandı.

iç muhalefet

Rumen lideri, ülkede ve RKP'de sürekli hissedilen otoritesine rağmen, kendisinden başka birinin ortaya çıkabileceği ihtimalinden hep korkar gibidir. «Yüksek görevlilerin rotasyonu» denen politikanın sürekli uygulaması bununla açıklanabilir. Her yıl hükümet ve parti içinde, özellikle eski yöneticilerden çoğunu saf dışı bırakan düzenlemeler yapılır. Bu düzenlemelerin en önemlisi, 1978'de içişleri bakanlığı müsteşarı tümgeneral İon Pacepa'nın Batı'ya geçisinden sonra yapıldı. 1979'da, başbakan Manea Manescu bile, beş yıllık bir hizmetten sonra yerini (görünüşe göre sağlık nedeniyle) yardımcısı İlie Verdetz'e bıraktı. Mart 1980'de yapılan yeni bir hükümet değişikliğiyle, devlet başkanının karısı Elena Ceauşescu'nun, onu rejimin ikin-

büyük kentler

Bükreş	1 832 015
Braşov	299 172
Timişoara	281 320
Köstence	279 320
Cluj-Napoka	274 095
İaşi	262 493
Galati	252 884
Craiova	220 893
Ploieşti	207 009
Braila	203 983
Oradea	178 407
Arad	172 669
Sibiu	156 854
Bacau	141 981
Piteşti	133 179
Tirgu-Mureş	129 284
Satu Mare	108 152

Foto. Alain Dister; J.-L. Pasquier (LAROUSSE)

Gérard Fromanger: **Boynuzlu At ve Kadın,**
1979. (Özel kol.)

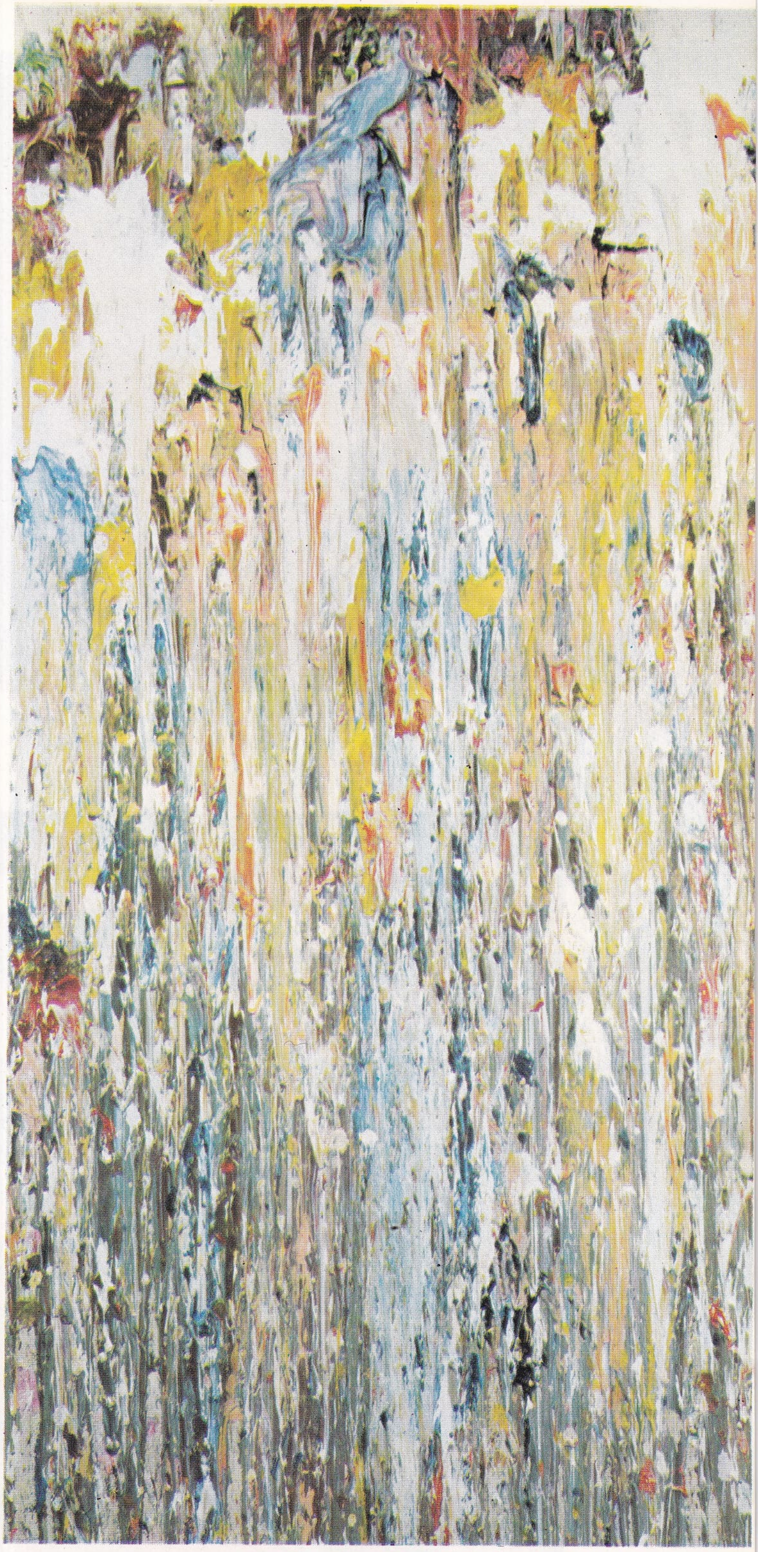

Larry Poons: **Isimsiz** (77 E-4), 1977. (Ozel kol.)

RESİM

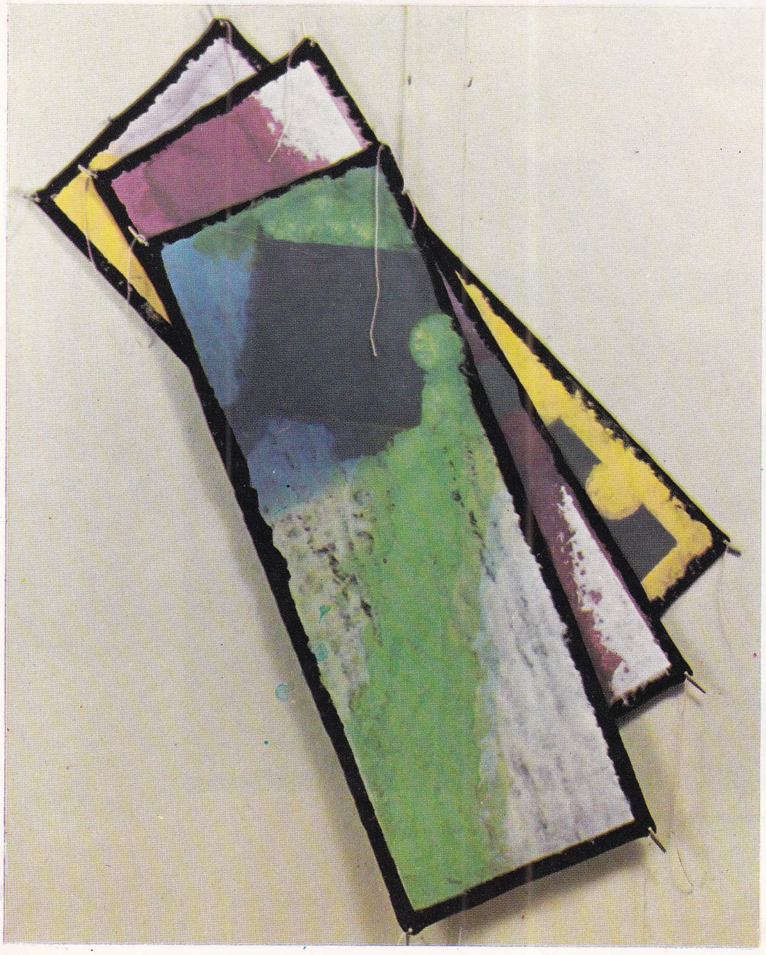

Richard Smith: **Tuval üstüne boya hamuru**
1979 (Knoedler galerisi, Londra)

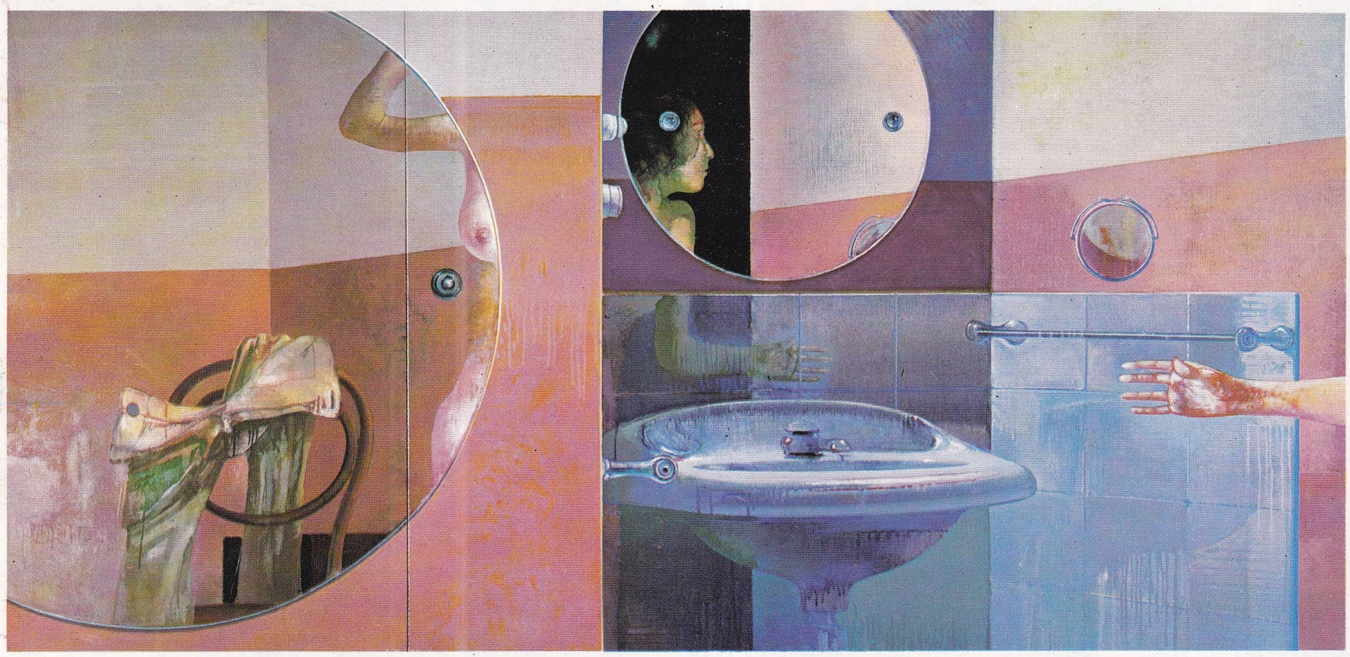

Leonardo Cremonini: **Sevgili Vücudun Parçaları**, 1977-78, (Özel kol.)

RESİM

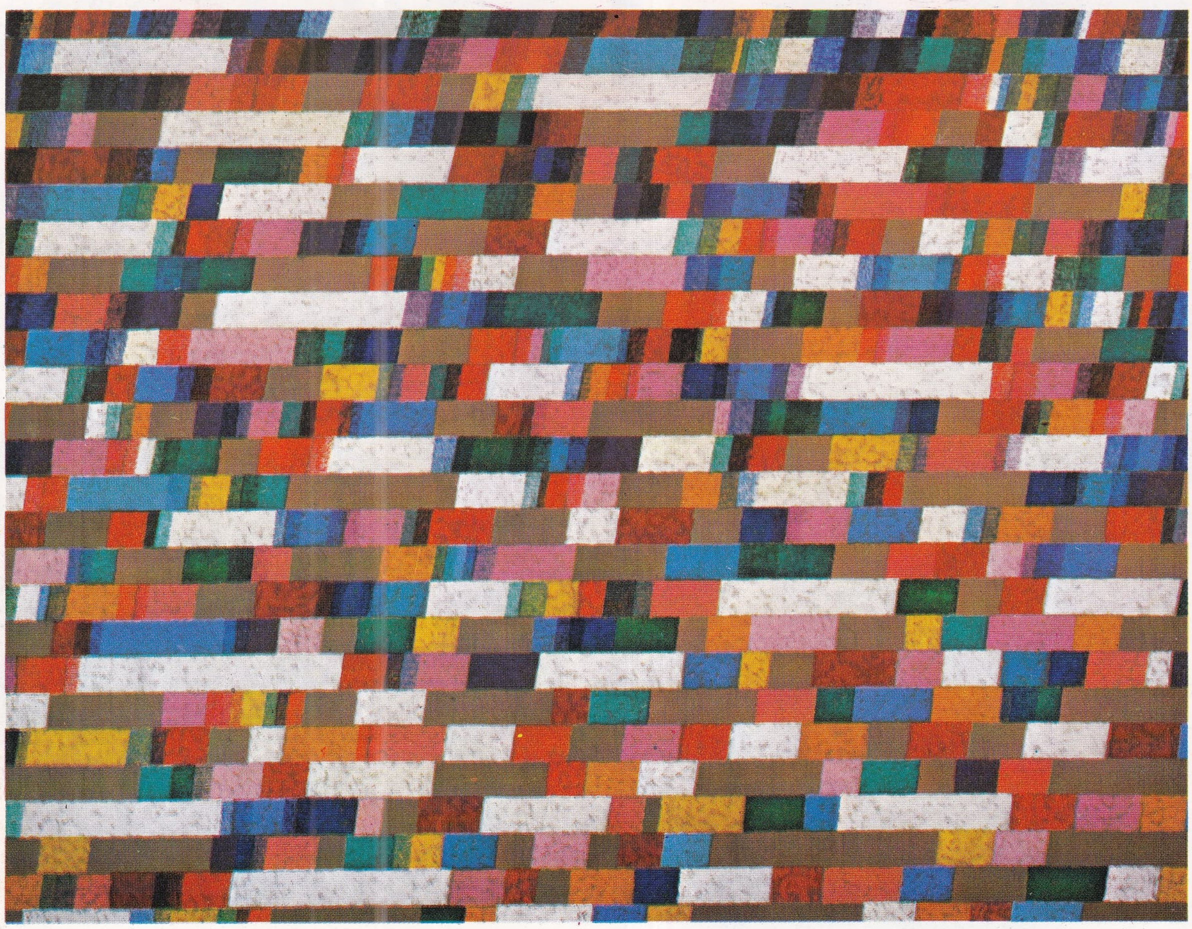

Piero Dorazio: **Kaba tayf**, 1978 (A. Emmerich Galerisi, New York)

Foto. Galerie Claude Bernard; Galerie Prints *(LAROUSSE)*

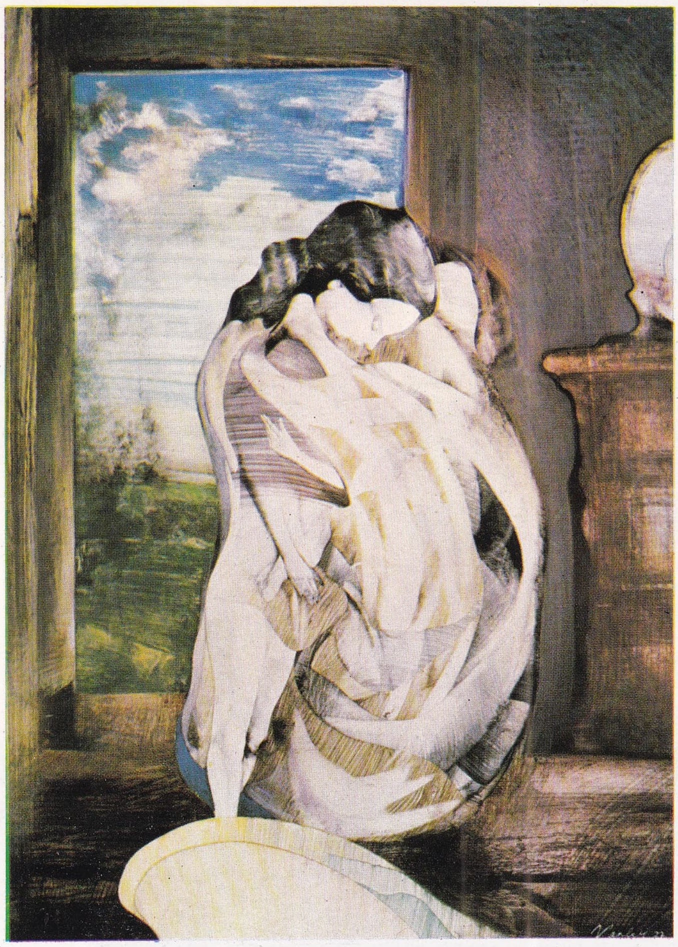

Komet (Gürken Coşkun; **Peyzaj**, 1979

Utku Varlık:
Figür, 1977

Avni Arbaş:
Atlı, 1976

RESİM

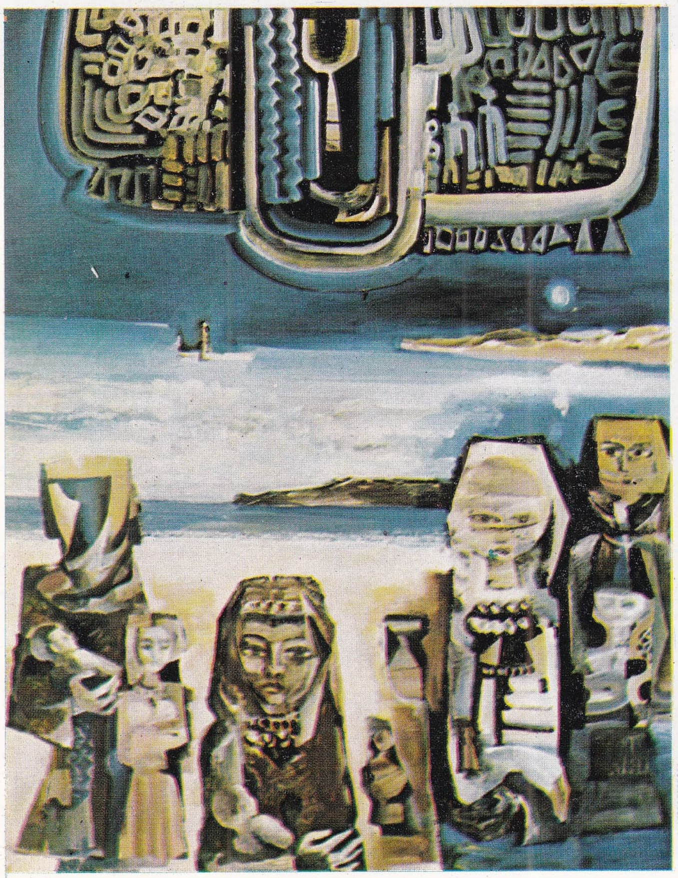

Şadan Bezeyiş: **Kompozisyon**

Cihat Burak: **Lokanta**

Foto. X (MEYDAN)

Claes Oldenburg: **Batcolumn**, 1977; Chicago'da (Illinois) beyzbol sopası biçiminde, 33,5 m yüksekliğinde mimari yapı

Piotr Kowalski: **Bir Kübün Üç Simetri Sistemi**, 1975

SANAT

Jene Highstein: **Çoklu Biçim Bozulması**, 1978. (Ozel kol.)

Foto. B. Hatala/C.N.A.C.-G. Pompidou; Galerie Léo Castelli New York; Ghislain Moller-Vieuille (LAROUSSE)

ci kişisi yapan ünvanlarına başbakan birinci yardımcılığı da eklendi; öteki iki başbakan başyardımcısı Gheorghe Oprea (doğ. 1927) ve İon Dinca'ydı.

Herhangi bir kimsenin yoldan çıkabileceği korkusu, bütün itiraz girişimlerinin nasıl bir sertlikle bastırıldığını da açıklamaktadır. Ülkenin, içinde bulunduğu politik - ideolojik sıkıya rağmen, 1977'den sonra bazı sesler yükseldi. Örneğin yazar Paul Goma, bir açık mektupla Romanya'da insan haklarının çiğnendiğini duyurdu. 1977'de tutuklanan yazar, mektuba imza koyan daha birçok kişiyle birlikte ülkeden çıkarıldı. Az tanınmışlar göz altına alındı. Ancak direnenler tam anlamıyla sindirilemedi; mart 1979'da yirmi üç aydın din adamı ile bir kısım işçiler serbest bir işçi sendikası kurdular. Pek çok kişi bu sendikaya katıldı. Ancak bu konuda da baskı çok şiddetli oldu: Birçok militan hapse atıldı ya da akıl hastanelerine kapatıldı.

Kasım 1979'da, RKP'nin XII. kongresinde, Nikolae Ceauşescu yargı organlarından daha sert ve titiz olmalarını istedi.

Bu başkaldırıların yanı sıra, ağustos 1977' de, Jiu vadisindeki kömür madenlerinde işçi hareketleri görüldü. Binlerce işçi, yaşam ve çalışma koşullarında genel bir iyileşme isteğiyle greve başladı. Ceauşescu bizzat olay yerine gitti, istekleri yerine getirdi ve hareket sona erdi. Fakat elebaşılar tutuklandı ve şiddetle cezalandırıldı.

dış ülkelerle diplomatik temaslar

Ceauşescu, sınırsız yetkilerini dış politika alanında da kullandı. 1964'te RKP merkez komitesinin aldığı «baba parti ve oğul parti olamaz» kararına uygun olarak, ana ilkesi Sovyetler Birliği'ne karşı bağımsız olmaya dayanan bir diplomasi uyguladı.

Romanya'nın Çin'den Arnavutluk'a, İsrail'den Şili'ye kadar bütün ülkelerle iyi ilişkiler içinde bulunmaya hakkı olduğunu savunarak Pekin'den Washington'a, yakın Doğu'dan Afrika'ya dek birçok ülkeye geziler yaptı; her yerde yaptığı görüşmelerde dışa açılma istemini vurguladı. Son beş yıl içinde gittiği ülkelerin listesi ne kadar kabarık olduysa Bükreş'te kabul ettiği Batı'dan, Doğu'dan, üçüncü dünya ülkelerinden gelen devlet başkanlarının ve bakanların sayısı da o kadar kabarık oldu.

Bu bağlantısızlık politikası (Çin ile çok iyi ilişkilerde bulunmak, Vietnam'ın Kamboçya'ya müdahalesini kınamak, Sedat ve Begin'in barış çabalarını desteklemek, sovyet ordusunun Afganistan'a müdahalesi karşısında susmak) SSCB ile ilişkilerde zaman zaman gerginlik yarattı. İki ülke arasında 1978'de henüz dışa vurulmamış bir görüş ayrılığı vardı.

Gerçekten de Ceauşescu, Sovyetler Birliği'nin Varşova Paktı çerçevesinde almayı düşündüğü önlemlere üç kez karşı çıktı. Bunlar, askeri bütçenin artırılması; görev alanı bugünkü birleşik kumanda sisteminden çok daha geniş olacak bir yüksek kurmay başkanlığının kurulması; üye ülkelerin Avrupa dışındaki askeri harekâta katılmasını sağlayacak statü değişikliği konularıydı.

Ama sovyetlerin bu vetoya karşı tepkisi ılımlı oldu. Sovyet yöneticileri, rumen liderinin her zaman çok kontrollü olan düşünce ayrılıklarını hoşgörüyle karşıladılar. İlişkilerde bozulma olmadı; öyle ki, bir yıl sonra Ceauşescu, XII. kongrede ülkesi için «emperyalist bir saldırıya karşı Varşova paktı içinde kendine düşen görevleri eksiksiz ve kesintisiz yerine getirecektir» dedikten sonra, Romanya'nın, büyük komşusu Sovyetler Birliği'yle olan ilişkilerine özel bir önem verdiğini de vurguladı.

EKONOMİ

Ceauşescu'nun bu sözleri ekonomik nedenlerle açıklanabilir. Enerji bunalımı, 1995'te kendi petrol kaynaklarının da kuruyacağını bilen Romanya'yı derinden sarstı. Sonuç olarak, gelecek on yıl içinde açacağı yeni kömür ocakları ve kuracağı güçlü termik santrallarla enerji bağımsızlığına kavuşacağını resmen açıklamasına rağmen Romanya, Comecon'un enerji programları çerçevesinde, geçmiş yıllara göre çok daha yakın bir işbirliğine girmek niyetinde olduğunu saklamadı.

1975'ten sonra Romanya ekonomisi nispeten geriledi. Nitekim 1976 - 1980 dönemini kapsayan beşyıllık plan bir öncekine göre daha az iddialı düzenlendi ve 4 mart 1977'de meydana gelen deprem (1 541 ölü, 11 000 yaralı, 1,5 milyar dolarlık zarar) durumu daha da kötüleştirdi. 1979'da yapılan XII. parti kongresinde Ceauşescu, dünyadaki bunalımın Romanya üzerindeki kötü yankılarını saklamadığı gibi «maden, metalurji, kimya, makina yapımı ve diğer sanayi dallarında» gerilemeler olduğunu da inkâr etmedi.

Nikolae Ceauşescu'nun, 5 aralık 1980'de, Moskova komünist doruğuna katılışı devlet başkanının Polonya olaylarına verdiği önemi kanıtlamaktaydı. Birçok olayla doğrulandığı gibi, 1980 yılı içinde rumen yöneticiler Polonya olaylarına karışmaktan çekiniyorlardı. Komünist hareketlerin sadık militanı N. Ceauşescu, Romanya'daki sosyalist iktidarın istikrar içinde bulunuşunun en emin güvencesinin *blok* bağlılığında olduğunu biliyordu. Pragmatik bir yapıda olduğu için, bağımsızlığının sınırlarını ölçmeyi de biliyordu.

Ekonomik durumun bozulması, Romanya'yı, doğulu ortaklarıyla, özellikle de kendisine petrol satan SSCB ile alışverişlerini geliştirmeye itiyordu.

Başkan Ceauşescu, Polonya işlerine karışmak istemediğini kanıtlamak için, Polonya Komünist Partisi birinci sekreteri Stanislaw Kania'yı destekleyerek işçilerin Gdansk'taki iki büyük zaferini (grev hakkı ve bağımsız bir sendikanın kuruluşu) kınadı. Yine de, bu olayların rumenler üzerinde kötü bir etkisi olmasın diye çeşitli önlemler aldı.

Sendikaların partinin buyruğunda olduğunu vurgulayarak onların rollerinin büyüdüğünü açıkladı. Sendikalar, bundan böyle «işletmelerin yönetim faaliyetleri, özellikle de görevlerinde başarı sağlayamamış sorumluların yerlerinden alınması konusunda fikirlerini söyleyebilecekler»di. Başkan, haftalık çalışma süresinin, 1985'e kadar, 48 saatten 44 saate indirileceğini de vaat etti. Parlamentoda, parti ve devlet kadrolarına özel mülk edinmeyi yasaklayan, onlara mal ve gelir beyanı zorunluluğu getiren bir yasa kabul edildi.

Ceauşescu, Polonya krizinin başka bir nedeni olan yiyecek sorununun da bilincindeydi; bunun için, ağır sanayiye tarımın ve küçük sanayinin aleyhine tanınmış olan önceliği kınadı; yaşam düzeyini yükseltmek istedi; 6 mart 1981'de, plan ve maliye bakanlarıyla birlikte 30 000 parti sorumlusunun işine son verdi.

Nicolae Ceauşescu, parasız bağımsızlığın bir tuzak olduğu gerçeğini hazin bir deney olarak yaşamıştı. Bu nedenle ekonomik durumun sorumlusu olarak giderek bağlantısızlık politikasını daralttığı ve Moskova'ya yaklaştığı görüldü; çünkü hemen olması gereken bir maddi yardımın en elverişli kaynağı orasıydı.

1980'ler ekonomik açıdan hiç de iç açıcı başlamadı. Sanayi, tarım ve hammadde için öngörülen hiçbir tahmin 1981'de gerçekleşmediği gibi 1982 için de iyi çıkmadı. Ekim 1981'de rumen parası ley yüzde 10 devalüe edildi. Petrol üretimindeki azalma ve dünya krizi, Romanya'yı, kapasitesinin ancak yüzde 50 ya da 60'ıyla çalışan sanayii ayakta tutabilmek için zorunlu petrol ihtiyacını karşılamak amacıyla SSCB' ye dönmeye zorladı.

Batıya olan borçlar da (13 milyar dolar) giderek ağırlaşmıştı. Romanya, mart 1982' de, alacaklı ülkelerden, borcun yüzde 80' inin altı buçuk yıllık yeni bir erteleme planına bağlanmasını istedi.

Ekonomik durumdaki bozulma günlük hayata da yansıdı. Yiyecek mağazalarının önündeki kuyruklar giderek uzadı. Birçok madde (şeker, pirinç, yağ, ekmek, un, kahve) karneye bağlandı. Bunları stoklayanlara, 10 ekim 1981'den itibaren, 6 ay-5 yıl arasında değişen hapis cezaları verildi. 15 şubat 1982'de, 220 madde ve hizmetin fiyatında büyük yükselmeler oldu (ette yüzde 64; benzinde yüzde 20, telefon konuşmasında yüzde 66).

Cumhurbaşkanı Ceauşescu Bükreş'te Brejnev'i karşılarken (kasım 1976)

Ceauşescu'nun Çin başbakanı Hua Guofeng'i kabulü (ağustos 1978)

COMECON ülkeleri içinde yaşam düzeyi en alt sırada bulunan rumen halkı beslenme konusunda büyük sıkıntıya düştü. 1981 ekiminde Gorj maden bölgesinde gösteriler ve grevler yapıldı. Başkentin batısında 250 km uzaklıktaki Notru'da parti merkezi işgal edildi; siyasi polis (*Securitate*) kenti yatıştırmak zorunda kaldı. Kısa bir süre sonra oraya giden N. Ceauşescu, helikopterden inerken taş yağmuruna tutuldu. Orsova'da parti sekreteri boğazlanmış olarak bulundu. Bükreş'in güneyinde, Giurgiu'da, sekreter yardımcısı linç edilme tehlikesi atlattı.

Bu kriz durumuna rejime karşı komplo söylentileri eklendi. Ceauşescu, mayıs 1982' de, hükümette büyük ölçüde değişiklik yaptı. Başbakan Verdetz yerini Constantin Dascalescu'ya bıraktı; 8 bakan yardımcısının görevine son verildi; yerlerine 4 yenisi getirildi. Bayan Ceauşescu'nun kız ve erkek kardeşi bakan yardımcılığı ünvanlarını korudu.

Dış planda, N. Ceauşescu'nun, nisan 1982' de Pekin'i ziyareti dikkati çekti.

başlıca üretim

buğday	6	Mt
mısır	10	Mt
patates	4	Mt
şarap	8-10	Mhl
sığır	6	M baş
koyun	14	M baş
domuz	10	M baş
taşkömürü	7,3	Mt
linyit	19,4	Mt
petrol	15	Mt
doğal gaz	30	milyar m³
elektrik	60	milyar kWs
çelik	11,4	Mt
alüminyum	0,2	Mt

EDEBİYAT

Stalincilikten arınma süreci ve soğuk savaşın son bulması, 1960'lı yıllardan itibaren rumen edebiyatının milli geleneklerle ve Batı'daki edebiyat hareketleriyle yeniden kaynaşmasını sağladı ve bunun ardından büyük bir yenilik havası doğdu.

Sonraki on yıl içinde yeni dengeler ortaya çıktı. 1965 - 1969'ların ateşli coşkusu, büyük bir anlatım özgürlüğüne kavuşmuş olmanın bilinci, zamanla, yeni bir ihtiyaçla tamamlandı: Sorumluluk. Böylece edebiyatın soluğu daha bir önem kazandı.

Foto. Nogues/Sygma; Bureau/Sygma (LAROUSSE)

Bükreş'te 4 mart 1977 depreminde yerle bir olan bir mahalle

roman

«Sosyalist gerçekçilik» görüşüne uygun edebiyatın karşısına, içtenliğe ve gerçekçiliğe dayanan bir edebiyat çıktı. Yeni edebiyat bilinci, soruyu ve düşünceyi temel aldı. Sanatçının diline tarih, yazısına gerçek egemen oldu. 1965'den sonra ancak birkaç romanda (Marin Preda [1922-1980] *Morometii* [Moromete Ailesi], 1967; Alexandru İvasiuc [1933 - 1977] *Vestibul* [Koridor], 1967; Marin Preda *İntrusul* [Davetsiz Misafir], 1968; Mumitru Radu Popescu [doğ. 1935] *F*, 1969) beliren yeni yönelim, 1970'den sonra üstünlük elde etti. Edebiyat biçimleri, özellikle roman, çarpıcı bir değişikliğe uğradı.

Bu edebiyatta anımsamalar, geriye dönüşler hep bir anket havası taşır. İster «nesnel» romanlar olsun (platon Pardau [doğ. 1934] *Ore de diminata* [Sabah Saatleri], 1972; Bujor Nedelcovici [doğ. 1936] *Noapte* [Gece], 1974), ister gülünçlükleri anlatan (Dumitru Radu Popescu *Vinatoarea regala* [Sürek Avı], 1973), dramatik olaylara yer veren (Augustin Buzura [doğ. 1938] *Fetele tacerii* [Sessizliğin Yüzleri], 1974), esin yerine düşünceyi temel alan (Alexandru İvasiuc *İluminari* [Aydınlatma], 1975; Constantin Toiu [doğ. 1923] *Galeria cu vita salbatica* [Yabani Asma Çardağı], 1976) veya bir dizi olayı anlatmak için masal havasına ya da simgelere başvuran romanlar olsun (Norman Manea [doğ. 1936] *Cartea fiului* [Oğlun Kitabı], 1977; Eugen Uricaru [doğ. 1946] *Mierea* [Bal], 1978; Aurel Dragos Munteanu [doğ. 1942] *Marile iubiri* [Büyük Aşklar], 1978) hepsi bireyin toplumla ilişkilerini ortaya koyma ihtiyacını yansıtır. Örneğin Alexandru İvasiuc, hayali bir Güney Amerika ülkesinde bir hükümet darbesini ve arkasından gelen diktatörlüğü anlatırken, her türlü totaliter rejim mekanizmasının otomatizmini parıltılı bir üslupla dile getirir *(Racul* [Tatlısu İstakozu], 1976). Marin Preda *Delirul* (Sayıklama) [1975] adlı eserinde çağdaş rumen tarihinin en acıklı olayları (1940 - 1943 olayları) üzerindeki sessizlik perdesini kaldırır. Nihayet, Eugen Uricaru XIX. yüzyılda Garibaldi'nin düşüncelerine inanan ve onun yanında savaşan bir rumenin gerçek yaşam öyküsünü ele alarak, siyasi kulluğu yerer *(Rug şi flacara* [Odun Yığını ve Alev], 1977). Tıpkı bunun gibi başka kitaplarda da fazla basitçi bir görüşün kalıplarından kaçınma ihtiyacı vurgulanır: Bu eserlerde bir hayal ve masal dünyası yaratan simgeler bulunur (Stefan Banulescu [doğ. 1929] *Cartea Milionarului* [Milyonerin Kitabı], 1977; George Balaita [doğ. 1935] *Lumea in doua zile* [İki Günde Dünya], 1975), canlı ve alaylı öykülere rastlanır (Platon Pardau *Minunata poveste a preafericitilor regi Ulise şi Penelopa* [Mutlu Hükümdar Odysseus ile Penelope'nin Olağanüstü Hikâyesi], 1976), iç dünyalarda düşle beslenen gezintiler anlatılır (Nicolae Breban [doğ. 1934] *Bunavestire* [Tebşir], 1977).

Edebiyatın imkânlarında insan imajlarını bulacağına ve saptayabileceğine güven taşıyan bir yönelim, destansı biçim ve formüllerin alaycı karakterini taşıyan eserlerden (Mircea Horia Simionescu [doğ. 1928] *Nesfirşitele primejdii* [Sonsuz Tehlikeler], 1978), ince alaya başvurarak çok eski görünme tehlikesinden sakınan estetik kaygılı yazılardan (Alexandru George [doğ. 1930] *Simple imtimplari cu sensul la urma* [Basit Rastlantıların Son Anlamı], 1970; *Celepsidra cu venin* [Zehirlenmiş Su Saati], 1971; Radu Petrescu [doğ. 1927] *Proze* [Nesirler], 1971; *O singura virsta* [Tek Çağ], 1975; *Ocheanul intors* [Tersine Gözlük], 1978) ve nihayet kitabi ve iğneleyici romandan (Paul Georgescu [doğ. 1923] *Revelionul* [Gece Yemeği], 1978) ayrılır.

Burada, lirik ve alegorik eserleri (Sorin Titel [doğ. 1935] *Lunga Calatorie a prizonierului* [Mahkûmun Uzun Yolculuğu], 1971; *Tara indepartata* [Uzak Ülke], 1974; *Pasarea şi umbra* [Kuş ve Gölge], 1977; *Clipa cea repede* [Hızlı An], 1979) ve iç gerilimle dolu, kısa, öz ve hoyratça bir anlatıma yer veren kitapları (Mihai Sin [doğ. 1942] *Viata la o margine de şosea* [Yol Kenarında Yaşam], 1975; *Bate şi ti se va deschide* [Kapıyı Çal Sana Açarlar], 1978) anmak yerinde bir davranış olur.

şiir

1960'lı yıllardaki değişiklik içinde öncü bir rol oynayan şiirde, birkaç yıl sonra bir gerileme görüldü; anlatım arayıcılığı deneyimciliğe dönüşmeye yöneldi. Genç şairler arasında bazıları eski şiir biçim ve anlayışlarını yeniden canlandırmaya çalıştılar; Örneğin Nichita Stanescu'nun (doğ. 1933) şiir kalıpları kullanma zevki (*Maretia frigului* [Soğuğun Yüceliği], 1973; *Epica Magna*, 1978; *Opere imperfecte* [Bitmemiş Eserler], 1979), İoan Alexandru'nun (doğ. 1941) bizans usulü türküleri *(İmnele bucuriei* [Sevincin Türküleri], 1973; *İmnele Transilvaniei* [Transilvanya Türküleri] 1976), İon Gheorghe'nin (doğ. 1935) geleceği söyleyen lirikliği (*Megalitice* [Taş Çağı Şiirleri], 1972; *Noimele* [Anlamlar] 1976; *Dacia Felix*, 1978), Adrian Paunescu'nun (doğ. 1943) propaganda içerikli, doğaçtan söylenmiş görünümündeki mısraları (*Repetabila povara* [Yinelenebilir Yük], 1974; *Pâmintul deocamdata* [Şimdilik, Dünya], 1976). Ancak, Rumen şiirinde, 1970'ten sonra, çeşitli akımlar bir arada yaşamaya başlayacaktır. Gerçeküstücü akımı Gellu Naum (doğ. 1915) [*Copacul-animal* (Hayvan Ağaç), 1971; *Descrierea tumului* (Kulenin Tasviri), 1975] ve Virgil Teodoreseu'nun (doğ. 1909) eserleri (*Repausul vocalei* [Sesli Harfin Dinlenişi], 1970; *Sentinela aerului* [Hava Nöbetçisi], 1972; *Heraldica mişcarii* [Hareketin Arması], 1973; *Legea gravitatiei* [Çekim Kanunu], 1979) temsil eder. İon Caraion'un (doğ. 1923) şiiri, ilk zamanlarındaki karanlık dışavurumcu şiddetini korur, hatta artırır *(Cirtita şi aproapele* [Köstebek ve Bir Sonrası], 1970; *Muntii de os* [Kemik Dağları], 1972; *Frunzele din Galaad* [Galaad Yaprakları], 1973; *İnterogarea magilor* [Kâhin Kralların Sorgusu], 1978). Çok berrak bir dille Eugen Jebeleanu (doğ. 1911) son şiirlerini toplum inkârcılığının sertliğiyle geliştirir (*Hannibal*, 1973). Stefan Augustin Donias'ın (doğ. 1922) kendini şairane sözlerin esrarına kaptıran, ama yine de kavramlaşmış bir görünüşle dengelenen lirikliği, özgünlüğünü bir zekâ disiplininden ve sıkı bir duygu denetiminden alır; şair bu yolla yaratıcı eylemini (insanlaştırır» (*Ce mi s- aintimplat cu doua cuvinte* [İki Kelimeyle Bana Olanlar], 1972; *Papyrus* [Papirüs], 1974; *Anotimpul discret* [Ölçülü Mevsim] 1975; *Hespérie*, 1979). Leonid Dimov da (doğ. 1926) çağdaş rumen şiirinin «ustalarından» biridir; imgelerle tıkabasa bir düş dünyası yaratır (*Eleusis*, 1970; *Deschideri* [Açılışlar], 1972; *ABC*, 1973; *La capat* [Uçta], 1974; *Tinerete fara batrinete* [Hep Genç], 1978).

Öteki bazı şairler, ilk savaş sonrası onyılının çarpıtıcı etkisinde kaldıktan sonra, genellikle bu sarsıntının izini taşıyan anlatım tarz ve davranışları içinde kendi öz benliklerini bulurlar: Örneğin Anatol Baconsky (1925 - 1977) [*Cadavre in vid* (Boşluktaki Cesetler), 1969; *Corabia lui Sebastian* (Sebastian'ın Gemisi), 1978], Florin Mugur (doğ. 1934) [*Cartea Regilor* (Kralların Kitabı), 1970; *Roman* 1975; *Piatra Palida* (Solgun Taş), 1977], Petre Stoica (doğ. 1931) [*Caseta cu şerpi* (Yılanlı Sandık), 1970; *Sufletul obiectelor* (Nesnelerin Ruhu) 1972; *Iepuri şi anotimpuri* (Tavşanlar ve Mevsimler), 1976].

1970'ten sonra yazı hayatına giren bazı genç şairler, şiiri bütün kalıplarından kurtararak yenilemeyi önerir: Örneğin Mircea Dinescu (doğ. 1950) [*Proprietarul de poduri* (Köprüler Sahibi), 1976; *La dispozitia dumneavoastra* (Emrinizdeyim), 1978], Dorin Tudoran (doğ. 1945) [*O zi in natura* (Doğada Bir Gün), 1977; *Respiratie artificiala* (Yapay Solunum) 1978]. Daha eski bazı yazarlar da şiirde benzer yenilikler aramaya çalıştılar: Örneğin Marin Soroscu (doğ. 1936) *[I. lilieci* (Leylaklara), 1973; *Descintoteca* (Büyülü Sözler Kutusu), 1976; *Sarbatorile itinerante* (Gezginci Bayramlar), 1978], mısraları ağırbaşlı bir mizahla yüklü olan ve gerçeküstücü dokunuşlarıyla tuhaf bir edeplilik etkisi yaratan Virgil Mazilescu (doğ. 1942) [*Fragmente din regiunea de odiniora* (Geçmişteki Bölgenin Kalıntıları), 1970; *Va fi liniste, va fi seara* (Sakin Olacak, Akşam Olacak), 1979], basit tasra dünyasını inceliklerle donatan Emil Brumaru (doğ. 1942) [*Versuri* (Mısralar), 1970; *Cintece naive* (Yapmacıksız Türküler), 1976; *Adio, Robinson Crusoé* (Elveda Robinson Crucoe), 1978].

tiyatro

Çağdaş rumen tiyatro yazarları bugünkü rumen toplumunun sorunlarını ele alırlar. Bunlar arasında Horia Lovinescu'nun (doğ. 1917) oyunları (*Ben de Arkadya'da Bulundum*, 1971; *Özgeçmiş*, 1977), Paul Everac'ın (doğ. 1924) oyunları (*Bitişik Oda*, 1970; *Lamba Üstünde Bir Kelebek*, 1972; *Beşinci Kuğu*, 1978), Dumitru Radu Popescu'nun birçok oyunu (*Şu Üzgün Melekler*, 1970; *Yaz Bahçesindeki Cüce*, 1974; *İki Kişilik Zaman*, 1976; *Balkon*, 1976) sayılabilir. Son çeyrek yüzyılın belki en büyük rumen güldürü yazarı olan Aurel Baranga (1913 - 1979), 1971'de *Kamu Yararı*'nı ve bir dram olan *Bir Kadının Yaşamı*'nı (1975) yazdı. Kadının çağdaş dünyadaki durumu Ecateria Oproiu'nun (doğ. 1930) *Görüşme* (1976) adlı oyununun konusu oldu; bu oyun daha önce basında yer almış gerçek konuşmaların bir bölümünün geliştirilmesinden oluşmuş bir yergidir. Hikmetli sözlere dayanan oyun türü-

Foto. Bureau/Sygma (LAROUSSE)

nün temsilcileri Horia Lovinescu (*Kül Çölünde Aşk ve Ölüm Oyunu*, 1979), Dumitru Solomon (doğ. 1932) [*Diyojen Adlı Bir Köpek*, 1973; *Eflatun*, 1976] ve Romanya'da Macarca yazan büyük oyun yazarı Andras Süto'dur (doğ. 1927) [*Habil ile Kabil*, 1978]. Marin Sorescu'nun (doğ. 1936), insanın doğal afet karşısındaki güç ve dayanıklılığını anlatan oyunsal şiiri *Yatak* (1973), gerçekte şair - oyun yazarının ülkeyi bir yıl önce allak bullak eden sel baskınları karşısındaki düşüncelerini yansıtır. Tarihsel konulara değinenler Mihnea Gheorghiu (doğ. 1919) [*Boğa Burcu*, 1970; *Baş*, 1975; *77 Duygusallığı*, 1977], Marin Sorescu (*Soğuk*, 1976; *Üçüncü Kazık*, 1978), Horia Lovinescu (*Sonsuz Tutku*, 1977), Dumitru Radu Popescu (*Dağ*, 1977), Paul Cornel Chitic (doğ. 1944) [*Yalnızlığın Dönüşü*, 1977] ve Macarca yazan Peter Tömüry'dir (*Halk Hazretleri*, 1977). Ayrıca Eugen Barbu (doğ. 1924) [*Sakın Kendinize Merdivenli Dükkan Yaptırmayın*, 1971], Titus Popovici (doğ. 1930) [*İktidar ve Gerçek*, 1973], Fanuş Neagu (doğ. 1932) [*Tahta Sandal*, 1979] gibi birkaç ünlü nesircinin tiyatro eserlerini de belirtmek gerekir. Son olarak İon Baieşu'nun (doğ. 1933) [*Halı*, 1973] ve Andras Sütö'nun (*Bir Toz Tanesinin Neşeli Türküsü*, 1978) başarılı güldürüleri, İosif Naghiu (doğ. 1932) [*Kelebekler Valizi*, 1975], Leonida Theodorescu (doğ. 1932) [*Kale*, 1977], Theodor Manescu (doğ. 1930) [*Asfalt Üstünde Gece*, 1978], Paul Ioachim (doğ. 1930) [*Kaçış*, 1978] ve Tudor Popescu'nun (doğ. 1930) [*Sandalye*, 1979] dramları sayılabilir.

MÜZİK

Her ne kadar çok zengin ve çeşitli olan rumen folkloru eskiden beri bilimsel bir milli müzik üslubunun yaratılmasına öncülük ettiyse de, Romanya'nın müziksel uyanışı ancak XIX. yüzyılda ve oldukça dağınık bir biçimde başladı. Rumen müziğinin ulusal ekoller arasında yerini alması ancak Georges Enesco (1881 - 1955) ile oldu.

Enesco ilk eserlerinin temasını doğrudan doğruya folklordan alır. Böylece *İlk Rumen Rapsodisi* (1901), çingene kemancılarla ünlenmiş virtüozluk parçası *Tarlakuşu'*nun temasını tekrarlar. İkinci üslubunda Enesco, metin adı söylemeden ulusal müzik yazmanın mümkün olduğunu gösterir (Keman ve piyano için *Üçüncü Sonat*, 1926). Operasını bestelemesiyle birlikte (*Oedipus*, 1936) Enesco, ton dışı sayılabilecek üçüncü bir üsluba yönelir (*Konser Uvertürü*, 1946). Yeni rumen bestecileri kuşağı 1945'ten sonra, ilk üslubun temelleri üzerinde, o zamana kadar ülkede eşi görülmemiş bollukta eser verir.

Ama müzik bestelenmesi aynı zamanda sosyalist toplumun kuruluşuyla ilgili siyasal ve sosyal etkenlere de bağlıdır. Nikolae Ceauşescu'nun 1968'de ülkesinin bestecileri önünde yaptığı konuşmadan alınan şu sözler bu bakımdan anlamlıdır: «Besteciler Birliği'nin temel ahlaki zorunluklarından biri, üyeleri arasında temel sanat tartışmaları ruhunu gittikçe artan bir azim ve güçle uyandırmak; ülkenin gerçeklerinden esinlenmiş, mücadeleci ruhla ve sosyalist hümanizmayla dolu, bütün halkımızın çalıştığı ve savaştığı büyük davaya adanmış müzik eserleri yaratmada savaş vermektir.»

XIX. yüzyıl rumen bestecileri, vokal grubu için pek çok kapella müziği yazmıştı, ama bu müzik daha da yaygınlaşacaktır. Ayrıca sosyalist estetik, temalarını folklordan alan, kolay anlaşılır müziğin yanlısıdır. Sabin Dragoi (1894 - 1968) en özgün müzikçiler arasındadır; folklor alıntılarının yanı sıra metinsiz ve bağımsız bir halk esinlenmesine dayalı temalar (keman ve piyano için *Sonat*, 1949) kullanır. Thodor Grigoriu'yu da (doğ. 1926) bu arada sayabiliriz.
1950'li yılların hemen sonunda, sosyalist ve marksist estetiğin ilk çerçevesini aşmayı amaçlayan yeni bir müzik eğilimiyle Mircea İstrate (doğ. 1929) özel ulusal koşullara uygun dodekakort notalama kullanarak iki yaylı sazlar orkestrası için *Stereofonik Müzik* (son şeklini 1959'da aldı) yazdı. Yalnızca, on iki ses oluşturan ikinci ve üçüncü minör aralıkları (halk müziğine özgü) üzerine kurulmuş bu müzik, Enesco, Bartok ve Webern'in düşüncesinin özgün bir sentezidir.

Alexandru Paşcanu (doğ. 1920) karma koro ve vurmalı çalgılar için *Ataların Türküleri* adını verdiği dev bir eser besteledi.

Eski folklor öğeleriyle birlikte *Sprechgesang*'ın, çığlık ve yansımaların yerinde kullanılışı ve ayrıca üçte bir tonlarla vurmalı çalgıların özel çınlanışı birbirine eklenince bütünüyle rumen karakterinde ve çağdaş bir eser ortaya çıkar.

Ne yazık ki çok değerli iki eser yaratan bu eğilim Romanya'da yankı uyandırmadı.

Müzik eleştirmeni Vasile Tomescu (doğ. 1929) rumen müzikçilerinin bugünkü tutumunu şöyle tanımlar: «Dikkat merkezimizi tarihimizin büyük anlarının ve büyük kişiliklerinin zengin temalar bütünü oluşturuyor; halkın tümü bunları kutlayacak ve biz de bütün gücümüzle sağlam bir hareket içeriği olan şarkılar, kantatlar, oratoryolar, operalar, baleler, senfoniler yaparak onları onurlandıracağız. Müziğin ve ölmez milli destan mirasının zenginleştirilmesi, halkımızın ve onun yaratıcı dehasının yaşadığının kanıtlanması amacıyla müziğe hizmet eden bestecilerle müzikologların gösterdiği çabaların var oluş nedeni budur.» («Müziğimizin Mücadeleci Yeteneği», *Musica*, 1976).

Bütün bunların sonucu, halk bugünün müziğine karşı ilgisizdir. Enesco'ya ve keman ve piyano için yazdığı *Balad* (1880) hemen hemen yeni bir milli marş durumuna gelen büyük milli romantik besteci Ciprian Porumbescu'ya (1853 - 1883) gitgide daha çok bağlanmaktadır.

SİNEMA

Yılda ortalama yirmi beş film yapılan Romanya'da 1970'lerde yeni bir sinemacı kuşağı yetişti. Yurtiçi dağıtımla yetinen ve uluslararası pazara komşuları kadar giremeyen rumen sineması dünyada pek tanınmamakla birlikte, bu durum 1980'lerde değişecek gibi görünmektedir.

Bükreş İ. L. Caragiale Tiyatro ve Sinema Sanatı Enstitüsü yeni bir yapımcı ve teknisyen kadrosu yetiştirdi: Dan Pita, Mircea Veroiu, Andrei Catalin Baleanu, Stere Gulea, İosif Demian, Dinu Tanase, Nicolae Margineanu ve daha sonra bu kuşağa katılan Mircea Daneliuc, Alexandru Tatos, Tomotei Ursu, Constantin Vaeni. Bu grubun en iyi eserleri arasında Pita'nın *İyi Philippe* (1974), Vaeni'n'n *Duvar* (1974), Daneliuc'un *Yarış* (1973), Tatas'ın *Kırmızı Elmalar* adlı filmleri sayılabilir.

Geleneksel temalara sadık kalan tarihi filmler çok tutuldu. Büyük voyvodaların yaşamı Mircea Dragan'ın *Büyük Etienne* (1974) Gheorghe Vitanidis'in *Cantemir* (1975) ve Malvina Urşianu'nun *Alexandra Lapuşneanu* (1979) adlı filmlerine konu oldu. Rumen sineması, çağdaş tarih ve günümüzün sosyolojik - siyasal sorunlarına da eğildi: Manole Marcus'un *İktidar ve Gerçek* (1971), Mircea Dragan'ın *Patlama* (1972), Andrei Blaier'in *Kır Çiçekleriyle Bezenmiş Kartlar* (1974), Dinu Tanase'nin *Üç Gün, Üç Gece* (1976), Andrei C. Baleanu'nun *Mutluluk O Kadar Yakında Ki* (1977) adlı filmleri bu türe örnek verilebilir.

Klasik eserlerin sinemaya uyarlanması seyirci tarafından ilgi gördü: İulian Mihu'nun George Calinescu'nun romanından uyarladığı *Felix ve Otilia* (1972), Mircea Veroiu'nun İon Slavici'den uyarladığı *Köprünün Öbür Ucunda* (1975), Dan Pita'nın Duiliu Zamfirescu'dan uyarladığı *Tanase Scatiu* (1976), yine Veroiu'nun Camil Petrescu'dan uyarladığı *Paralel Aynalar* (1978), Alexa Visarion'un Caragiale'den uyarladığı *Sessizlikten Önce* (1978). Modern uyarlamalara örnek olarak İulian Mihu'nun *Büyük Yalnız Adam* (1976) ve Paul Georgescu'nun *Doktor Poenaru*'su (1977) verilebilir. Geo Saizescu komedi türünde *Pacala* (1974) ve *Ben, Sen ve Ovidius* (1978); Mircea Moldovan da *Kazların Güzü* (1975) ve *Kazların Kışı*'nı (1977) çevirdi.

Çizgi film yapımcılığı, İon Popescu, Gopo ve İon Truica'nın çalışmalarının yanı sıra yeni isimleri de tanıttı: Laurentiu Sirbu, Artin Badea, Matty Aslan. (L)

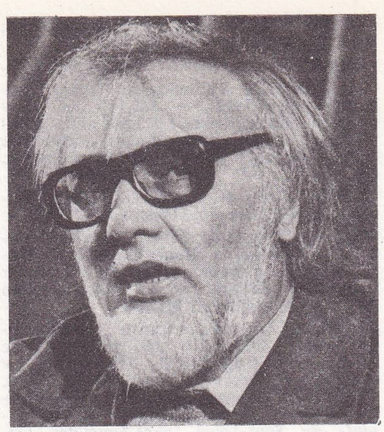

Rejim aleyhtarı yazarlardan Paul Goma

***RONA** (Aliye), türk kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1970'li yıllarda, *Gelin* (1973), *Vur Be Ramazan* (1974), *Kara Çarşaflı Gelin* (1975), *Yazgı* (1976), *Alev* (1976), *Dokunmayın Dünyama* (1977) ve 1980'lerde *Yılanı Öldürseler* (1981), *Su* (1981) gibi filmlerde oynadı. Önceki filmlerinde olduğu gibi, çilekeş köylü kadın kompozisyonlarında başarı gösterdi. (M)

RO-RO i. (ing. *roll on-roll of*, yürüyerek içeri girer-dışarı çıkar [motorlu araç]). Deniz. İki iskele arasında yük taşımak için çalışan bir araba vapurunun, taşınacak kamyonlar ve motorlu araçlar doğrudan doğruya iskeleden yürüyerek girip çıkmak suretiyle yüklenip boşaltılması ve bu şekilde taşıma, yükleme - boşaltma yapabilen gemi. (M)

***ROSARİO**, Arjantin'de (Santa Fe ili) kent. — 883 000 nüf. Ticaret merkezi. Ağaç işçiliği. (L)

***ROSİ** (Francesco), italyan film yönetmeni. — 1975'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *Cadaveri eccellenti* (Şahane Cesetler) [1975], *Cristo si è fermato a Eboli* (İsa Eboli'de Durdu) [1979], *Tre Fratelli* (Üç Kardeş) [1981]. 1983'de *Carmen* operasını filme aldı. (LM)

***ROSKİLDE**, Danimarka'da (Kopenhag amt'ı) kent. — 48 746 nüf. (L)

***ROSSELLİNİ** (Roberto), italyan film yönetmeni. — (öl. Roma 1977). Son filmlerini, yine fransız ve italyan televizyonları için çevirdi: *le Messie* (Mesih) [1976], *la Chapelle Sixtine* (Sixtine Şapeli) [1976], *la Centre Georges Pompidou* (Georges Pompidou Merkezi) [1977]. *Karl Marx* adlı filmin çekimine henüz başlamışken yaşamını yitirdi. (M)

***ROSSİ** (Constantin, **Tino** - denir), fransız şarkıcısı. — (öl. Neuilly 1983). [L]

ROSSİ (Paolo), italyan futbolcusu (doğ. 1956). 1982 Dünya Kupası'nda 4 maçta 6 gol atarak usta bir oyuncu olduğunu kanıtladı. Canlı oyunu ve karşı takımın markajlarını ustaca saymasıyla ün yaptı ve büyük favori Brezilya'yla yapılan karşılaşmada üç gol attı. 1980'de İtalya şampiyonasının ardından ortaya çıkan skandaldan sonra, spor yaşamına iki yıl ara verdi. 1984'te Torino'nun Juventus takımında oynuyordu. (L)

***ROSSİF** (Fédéric), yugoslav asıllı fransız film yönetmeni. — 1975'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *la Fête sauvage* (Vahşi Bayram) [1976], *Pablo Picasso* (1980), *Brel* (1982). [L]

***ROSTAND** (Jean), fransız biyoloji bilgini ve yazarı. — (öl. Saint - Cloud, Hauts-de-Seine 1977). [L]

***ROSTOCK**, Doğu Almanya'nın başlıca limanı ve yönetim bölümü merkezi. — 230 280 nüf.
— *Rostock yönetim bölümü*, 887 820 nüf. (L)

***ROSTOV NA DONU**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 934 000 nüf. (L)

***ROTA** (Nino), italyan bestecisi. — (öl. Roma 1979). [L]

Foto. AP (LAROUSSE)

***ROTHERDAM,** İngiltere'de (Yorkshire, West Riding) kent. — 87 000 nüf. (L)

***Rothschild** Bk. *Avrupa Banka Ortaklığı.*

***ROTTERDAM,** Hollanda'da (Güney Hollanda) liman kenti. — 568 167 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 1 025 580 nüf.). Dünyanın en büyük deniz limanı (yıllık yük trafiği 300 Mt'a yakın). Petrol rafinerisi. (L)

***ROUD** (Gustave), fransızca yazan isviçreli şair. (öl. Moudon ,İsviçre 1976). [L]

***ROUEN,** Fransa'da Seine - Maritime yönetim bölgesinin ve Haute Normandie bölgesel seçim çevresinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 396 169 nüf. Limanın yıllık yük trafiği 12-15 Mt. (L)

ROUFFIO (Jacques), fransız film yönetmeni (doğ. 1928). Çevirdiği filmler içinde en ünlüleri: *Ufuk* (1967), *Sept morts sur ordonnance* (Reçeteyle Yedi Ölüm) [1975], *Violette et François* (Violette ve François) [1976], *le Sucre* (Şeker) [1978], *la Passante du Sans-Souci* (Sans-Souci'den Geçen Kadın) [1981]. (L)

***ROULEAU** (Raymond), fransız oyuncusu ve sahne yönetmeni. — (öl. Paris 1981). [L]

***ROVİGO,** İtalya'da (Veneto) kent ve il yönetim merkezi. — 51 000 nüf. Resim müzesi. (L)

***ROVNO,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 167 000 nüf. (L)

***ROWLİNG** (Wallace), yeni zelandalı siyaset adamı. — Başbakan olduktan sonra, iki önemli sorunla karşılaştı: Yılda yüzde 15'e ulaşan enflasyon oranı ve ödemeler dengesinde büyüyen bir açık. Ekonomik güçlükler, kasım 1975'de yapılan seçimlerde Rowling'in İşçi Partisi'nin başarısızlığa uğramasında en önemli etken oldu. Bu partinin 32 sandalyesine karşılık, muhafazakâr Ulusal Parti 55 sandalye kazandı ve Rowling'in yerine Robert Muldoon başbakan oldu. (L)

***ROY** (Gabrielle), kanadalı kadın yazar. — Son eseri: *Un jardin au bout du monde* (Dünyanın Ucunda Bir Bahçe) [1976]. (L)

***ROY** (Jules), fransız yazarı. — *Danse du ventre au-dessus des canons* (Namluların Üstünde Göbek Dansı) [1976] adlı bir deneme kitabı yayımladı. (L)

***Royal Dutch-Shell,** hollanda petrol şirketi. — 1982'de net kârı 1 993 milyon sterline, yatırım masrafları 3 904 milyon sterline ulaştı. Ham petrol üretimi günde 3 347 000 varil olarak gerçekleşirken, petrol işleme kapasitesi günde 3 315 000 varili buldu. Petrol ve gaz satışı, günde 4 306 000 varile, doğal gaz satışı günde 151 milyon m³'e ulaştı. Ayrıca 3 945 milyon sterlin tutarında kimyasal ürün satışı yaptı. (M)

ROYO (Aristides), panamalı devlet adamı (La Chorrera, Panama ili 1940). Hukuk öğreniminden sonra çeşitli kabinelerde bakan olarak görev yaptı. Eğitim bakanı iken, ekim 1978'de cumhurbaşkanlığına ve hükümet başkanlığına seçildi. Basına ve siyasi partilere daha fazla özgürlük tanıdı. Mayıs 1979'da, ülkesini yeni pazarlara açmak amacıyla Avrupa gezisine çıktı. (L)

***ROZEWİCZ** (Tdeusz), polonyalı yazar. — Son eseri *Beyaz Evlilik*'le (1975) insanı temel değerlerinden uzaklaştıran her türlü toplumsal veya psikolojik yapaylığı reddeder. (L)

***RÖLE** i. — ANSİKL. Elektr. Elektrikte, röle terimi, a) ölçü rölesi halinde ya hep ya hiç (1 ya da 0) veya eşit tarzında bir akıma veya bir gerilime duyarlı bir giriş devresi, b) kontaklı bir ya da birçok çıkış devresi bulunan ve otomatik kontrol ya da süreç kontrolu yoluyla telefondan uzay füzesine kadar birçok alanda kullanılan çok çeşitli bir aygıtlar ailesini kapsar.

elekromagnetik röle

Elektromagnetik röle, bir kumanda elektromıknatısı, birçok kontak, bir kutu ve bağlantı uçlarından oluşur.

● *Kumanda elektromıknatısı.* Genel olarak, yalıtkan bir çatı ile bir kumanda bobininden meydana gelir. Telin kesiti ve bobinin sarım sayısı, kumanda gerilimine uygun bir direnç ve empedans değeri belirler. Bu sargı elektrikle beslendiği zaman, beslenmezken açık duran magnetik devrede bir akı meydana getirir. Bu devre, bir *sabit kısım* (doğru akımda yumuşak demirden çekirdek, alternatif akımda, az miktarda silisyum içeren çelikten çekirdek) ile, açıkken bir yerine getirme yayıyla geri gelebilen bir *hareketli kısım*dan (palet) oluşur. Çekirdek indüklenince meydana gelen çekme kuvveti paleti çeker, yalıtkan bir mekanik bağlantı parçası, hareketli kontak grubuna iletir (şek. 1).

● *Kontaklar.* Birçok kontak tipi vardır:
— açma kontağı ya da normal olarak kapalı kontak:
— kapama kontağı ya da normal olarak açık kontak;
— enversör ya da üst üste binmeli veya binmesiz çift yönlü kontak.

Kumanda bobini beslendiğinde, paletle irtibatlı yalıtkan parça, bir açma kontağının devresini açmak ya da bir kapama kontağının devresini kapamak için hareketli kontak dilinin üzerine bastırır.

Elektrik kontağı, komütasyon üstünlüğünden dolayı, özellikle gümüşten yapılmış yastık biçiminde iki ucun birbirine bastırılmasıyla (50 ila 500 mN) gerçekleştirilir. Fakat gümüş, elektrik arkında çok yumuşak ve buharlaşıcı olduğundan onu sertleştirmek için katkı maddeleri kullanılır. Kuvvetli akımlar için gümüşe nikel, kadmiyum ve kadmiyum oksit; zayıf akımlar için palladyum katılır.

Düşük komütasyon hallerinde som altın veya kobalt ya da rodyum kaplı altın tercih edilir. Çok ciddi işletme koşullarında tungsten kullanılabilir. Kontak yastıkları iletkenlerin uçlarına tespit edilmiştir. Bunlar değişik şekillerde olabilirler: Yassı, bombeli, sivri, çift ya da çatallı, çapraz.

● *Kutu ve bağlantı uçları.* Kutu, rölenin hareketli kısımlarını çevredeki bazı elemanlardan (tozlar, aşındırıcı gazlar, boşluk, vb.) korumaya yarayan bir mesnet ve bir kapaktan oluşur. Kutular birkaç çeşittir: «Çıplak» ya da «açık» denen kapaksız röleler, tozdan korunmuş röleler ve içine gaz sızdırmayan röleler.

Rölelerin kullanımına göre değişik bağlantı şekilleri önerilmiştir: Vidalı ya da konektörlü bağlantı uçları, lehimli bağlantılar için ayaklar, basma devre için bağlantı uçları, sargılı bağlantılar için çengeller (wrapping), klipsler için fişler, takılıp çıkartılabilen röleler için yuva.

başka röle tipleri

● *Civa kontaklı röle.* Havası alınmış cam bir ampulün içine az miktarda civa konur; civa hareketli kontağa kılcallık yoluyla sıvaşır. Ampulün çevresinde bulunan bir bobin, magnetik bir alan yaratır, bu da hareketli kontağa yer değiştirtir. Bunun için röle dikey konumda monte edilmelidir. Civalı rölelerin başlıca üstünlükleri: Kontağın eski konumuna dönme (geriye sıçrama) tehlikesinin bulunmaması; temasta büyük bir direnç kararlılığı ve bir milyar açma - kapamadan fazla bir ömür. (şek. 2).

● *Kapalı kuşak içinde kuru kontaklı rö-*

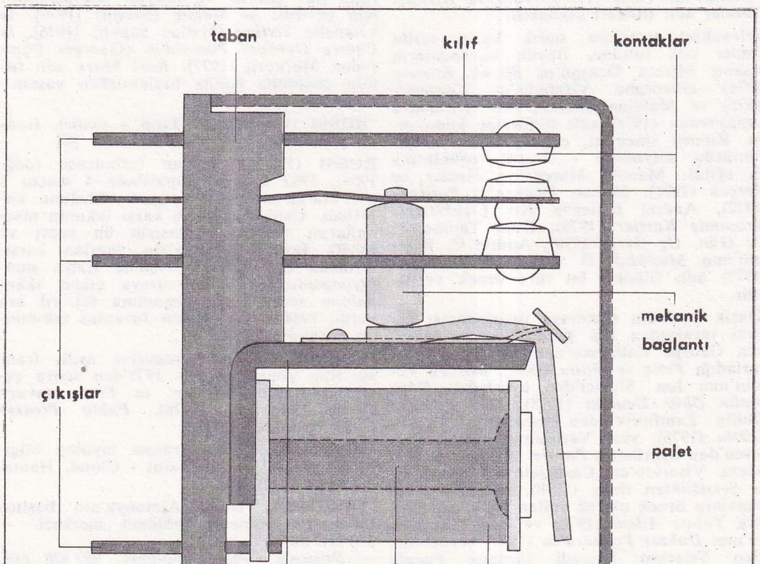

Şek. 1.
Küçücük bir elektromekanik röle'nin kesiti

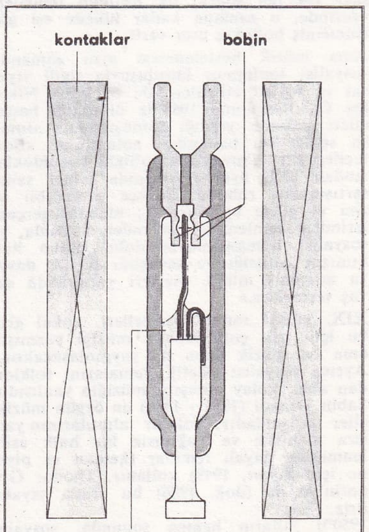

Şek. 2. Civa kontaklı röle

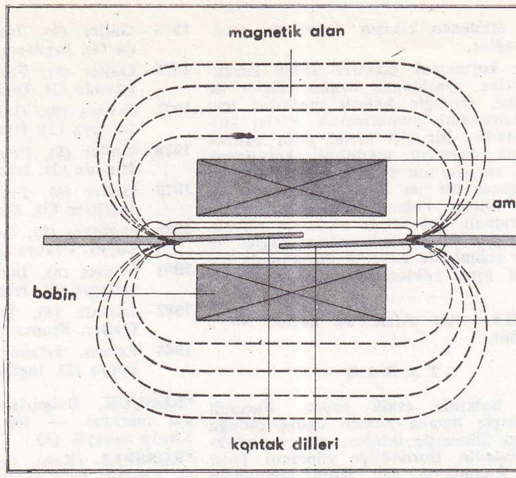

Şek. 3. Havası alınmış ampul içinde çalışan kuru kontaklı röle

le. Daha çok Reed adıyla anılan bu röle, bir önceki tipten türemiştir. İki yumuşak dil magnetik alan etkisiyle birbirini çeker. Dilin kontak sağlayan ucu, elektrik kontağının kalitesini yükseltmek için bir metal tabakasıyla kaplanır.
Bu röle istenilen her biçimde monte edilebilir. Manevra yeteneği oldukça azdır. Yalnız tercih edilen bir montaj şekli için civalı bir tipi mevcuttur (şek. 3).

• *Statik güç rölesi.* 220 volta kadar alternatif gerilimlerde indükleyici veya dirençli yüklerde kullanılabilen statik röle şu kısımlardan oluşur: Alçak gerilimli, az sarfiyatlı bir giriş devresi; giriş ve çıkış devresi arasında bir optokuplörde gerçekleştirilen galvainik bir yalıtma; bir ateşleme devresi (eşzamanlı ya da değil) ve bir güç yarı iletkeni (triyak ya da tiristor ve diyodlar) aşırı gerilimlere karşı bir RC koruma devresi.

• *İki kararlı röle.* Bu rölenin iki kararlı konumu vardır; kumanda sinyali olmadığı sürece en son kumandaya uygun durumunu sürdürür. Böyle röleler, mekanik kavuşma, mıknatıslı magnetik kavuşma ve magnetik devrenin sürekli mıknatıslanmasına dayalı magnetik kavuşma yöntemleriyle gerçekleştirilir.
İki kararlı bir rölede, genel olarak, her durum için bir tane olmak üzere iki tane kumanda sargısı vardır; ama, magnetik kavuşma durumunda, bir tek sargıdan geçen kumanda akımının yönü değiştirilerek durum (konum) değişikliği elde edilebilir.

zaman rölesi

Kumanda işaretinin uygulanmasından ya da ortadan kalkmasından belirli bir süre sonra bir ya da birkaç kontağa durum değiştirten bir röledir. Bu gecikmeyi gerçekleştirmek için birçok teknoloji vardır:

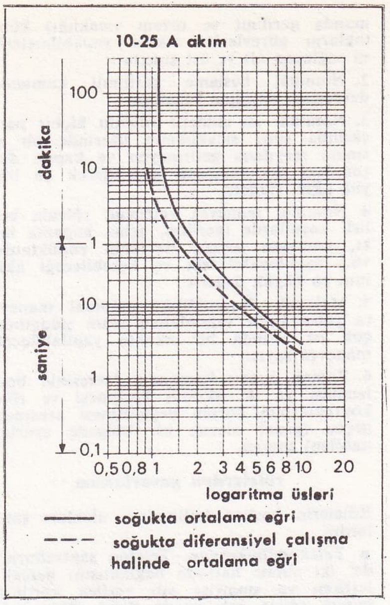

Şek. 5. Bir zaman rölesinin karakteristik büyüklüğünün zamana bağımlılık kanununu veren eğriler

— RC şebekesinden veya bir frenks sayıcıdan oluşan benzeşik elektronik devre;
— kısa süreler için mekanik ya da havalı yavaşlatıcı;
— uzun süreler için, belirli bir süre sonunda bir çıkış kontağına etki eden eşzamanlı bir elektrik motoru.

bir ya hep ya hiç rölesinin başlıca özellikleri

Bir rölenin altı karakteristik büyüklüğü şunlardır:
1. Etki alanı ya da çalışma alanı, besleme büyüklüğü değerlerinin (örneğin ku-

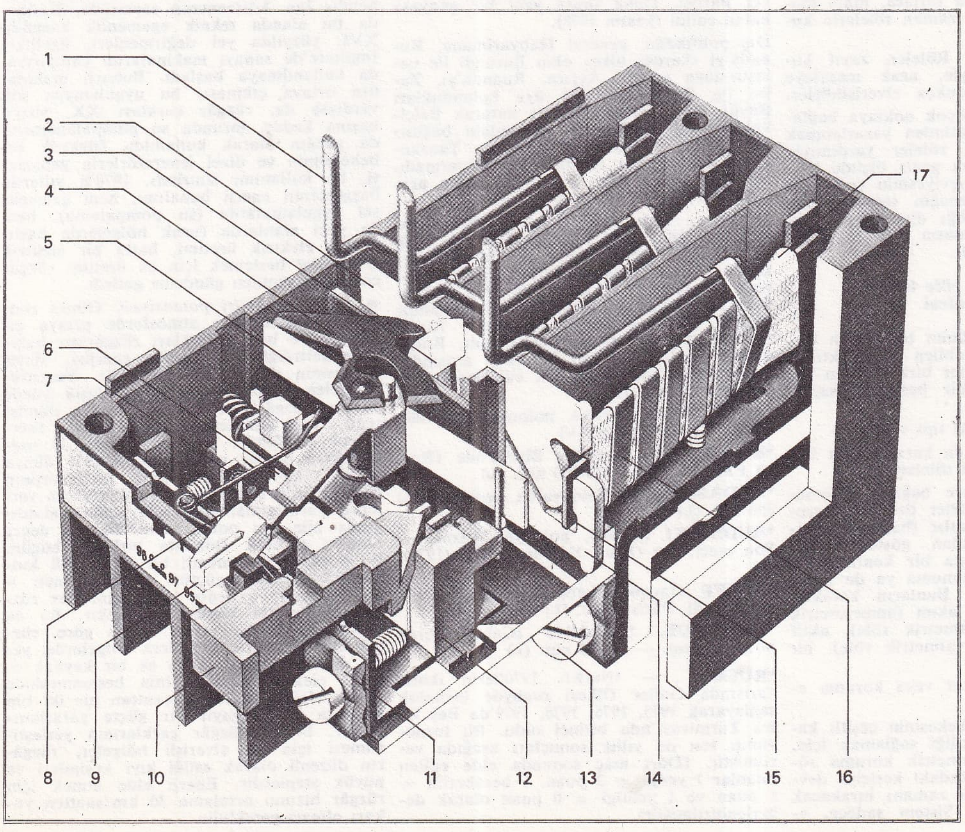

Şek. 4. Motoru akım dengesizliğine ve çevre sıcaklığına karşı koruyan termik röle
1. Güç devresinin giriş bağlantısı; 2. Üst diferansiyel ayar kolu; 3. Diferansiyel kaldıraç kolu; 4. Kam; 5. Isı dengeleyici çifte lam; 6. Hareketli kontak mesnedi; 7. Sabit kontak; 8. Hareketli kontak; 9. Ayar kolu; 10. Kurma düğmesi; 11. Kumanda devresi bağlantısı; 12. Deklanşman çenesi; 13. Güç devresi çıkış bağlantısı; 14. Diferansiyel alt ayar kolu; 15. Çifte lam; 16. Isınan elemanlar; 17. Yalıtkan.

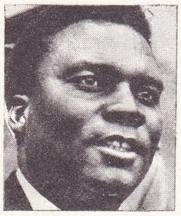

RUANDA devlet başkanı Juvenal Habyarimana

manda gerilimi ve ortam sıcaklığı) kontakların görevlerini etkisiz yapabilmelerini sağlayan alt ve üst sınırları;

2. Nominal besleme gerilimli kumanda devresinin nominal tüketimi;

3. Nominal ısı şiddeti; rölenin hiçbir parçasında sınır sıcaklığının üzerinde bir ısınma meydana getirmeyen ve kapalı durumdaki kontaklardan geçebilecek en büyük akım şiddeti;

4. Nominal manevra yeteneği; rölenin belirli koşullarda (gerilim, açma kapama hızı, manevra sayısı, devrenin endüktansı, vb.) uygulayabileceği ve kesebileceği akımın en büyük değeri;

5. Mekanik dayanıklılık; nominal manevra yeteneğinde tanımlanan akım şiddetinin çok az altında bir akımla yapılabilecek manevra sayısı;

6. Zaman ayarı; kumanda devresinin beslenmesi ya da akımın kesilmesi ve röle kontaklarının durum değiştirmesi arasında geçen (genel olarak bir bölgede ayarlanabilen) zaman.

rölelerden yararlanma

Rölelerin başlıca kullanılma alanları şunlardır.

● *Telekomünikasyon.* Telefon santrallarında, iki abone hattının bağlantısını gerçekleştiren ve «matris» adı verilen kartlara monte edilen çok sayıda Reed rölesi kullanılmaktadır.

● *Askeri ve uzaysal havacılık.* Uçaklara, savaş gemilerine ya da füzelere konan malzeme çok ağır çevre şartlarında (sıcaklık, boşluk, çarpma, titreşim, ivme, vb.) çalışmak durumundadır. Güvenilirliği yüksek olan bu röleler, üretim süreci boyunca sürekli olarak denetlenirler.

● *Elektrikli ev aletleri.* Otomatik çamaşır makineleri ve diğer aygıtlar, motorları veya ısıtma devrelerini beslemek için ara-birim röleleri gerektiren elektronik devrelerle yapılmaya başlanmıştır. Elektrikli su ısıtıcıları, elektriğin en az tüketildiği saatlerde kullanılmak için genellikle özel rölelerle donatılmışlardır.

● *Otomobil.* Taşıtlarda farlara, marş motoruna kornalara çoğu zaman rölelerle kumanda edilmektedir.

● *Uzaktan kumanda.* Röleler, zayıf kumanda akımı nedeniyle, uzak mesafeye komut ulaştırmaya oldukça elverişlidirler.

● *Ölçme.* Art arda birçok noktaya bağlanan bir tek ölçme aletinden yararlanmak zorunluluğu nedeniyle, röleler yardımıyla kanal sayısını artırmaya geniş ölçüde başvurulmaktadır. Sinyal seviyesinin çoğu kez çok düşük olması (örneğin termoelektrik çifti), ölçmenin hassaslığı dinamik ve termik gürültülerle bozulmasın diye özgül algılama röleleri gerektirir.

önemli bir röle tipi: ölçü rölesi

Karakteristik büyüklüğünün bir ya da birçok değerinde kullanılabilen bir elektrikli röledir; bu değerlerin her biri önceden belirlenmiştir ve özgül bir hassaslık sağlayıcı niteliktedir.

Ölçü rölesinin başlıca iki tipi vardır:

1 — Sabit zamanlı ya da karakteristik büyüklükten bağımsız ölçü röleleri;

2 — Karakteristik değere bağımlı, zamanlı ölçü röleleri; bu röleler özellikle koruma rölesi olarak kullanılır (bağımlılık kanunu imalatçı tarafından gösterilmiştir). Ölçme rölelerinde çıkışta bir kontak vardır ve bu röleler maksimuma ya da minimuma ayarlanabilir.ler Bunların karakteristik büyüklükleri bir akım (ampermetrik röle), bir gerilim (voltmetrik röle), aktif veya reaktif bir güç (vatmetrik röle), bir frekans, vb. olabilir.

Bu röleler, kontrol, ayar veya koruma amacıyla kullanılır.

Bir elektrik dağıtım şebekesinin çeşitli kademeleri arasında seçiciliği sağlamak için, öndeki kesicinin ampermetrik koruma rölesi (sabit zamanlı), arkadaki kesiciye devreyi açması için gerekli zamanı bırakacak şekilde ayarlanmalıdır. Sistem sadece, arızadan etkilenen çıkışın devre dışı kalmasını sağlar.

Özellikle korunacak elektrik aletin karakteristiklerine uyarlanmış özgün röleler de yapılmıştır. Örneğin kafesli motorlar için termik korunmalı ampermetrik röleler kullanılmaktadır. Bir çift metal dilin akımla ısınmasına dayanan teknoloji, korunacak motorun sargılarının termik ataletine yeterince benzer bir ısı üretme imkânını verir. Bu röleler bağımlı zamanlıdır (şek. 4). Bu zaman, yol verme akımıyla rölenin faaliyete geçmesinin önlenmesini sağlar ve değişken rejimlerde çalışma durumunda kısa süreli aşırı yüklenmelere imkân verir. (L)

***RUANDA,** Orta Afrika'da devlet. — 5 110 000 nüf.

TARİH

Ruanda halkının etnik yapısı, Burundi halkınınkiyle hemen hemen özdeş olduğu halde, bu ülkelerde iktidar, ayrı topluluklarin elindedir. Burundi'de yönetimi Tutsi azınlığı Ruanda'da ise, Hutu çoğunluğu elde tutar. Ruanda'da bu durum, Belçika'nın himayesi sona ermeden önce cumhuriyetin ilan edilmesiyle sona eren 1959 - 1961 iç savaşından beri süregelmektedir.

Askerlerin iktidarı ele geçirdikleri tarihe (5 temmuz 1973) kadar devlet başkanlığı makamında Grégoire Kayibanda oturdu. Kayibanda, 1976'da (evinde gözetim altında) öldü.

Dürüstlüğü ve kişisel çıkardan arınmışlığı dolayısiyle saygı duyulan Kayibanda, enerji ve otoriteden yoksun diye devrilmişti. Onun yerine geçen general Juvenal Habyarimana, ulusal birliği sağlamaya çalıştı. Ama başarıya ulaşamadı. Hutularla Tutsiler iyi geçinemediler: Askerlerin iktidara gelmeleri de bir bakıma kuzeyli hutuların egemenliği sonucunu doğurdu (yeni başkan kuzeyli hutu, Kayibanda ise güneyliydi).

Askerler, başa geçer geçmez, tek parti olan hutuların özgürlük partisini (Parmehutu) yasadışı ilan ettiler, ama haziran 1975' te hutular yine yeni bir tek parti kurdular: Gelişme İçin Devrimci Ulusal Hareket Partisi. Daha sonra yeni bir anayasa kabul edildi (kasım 1978).

Dış politikada, general Habyarimana, Ruanda'yı «kardeş ülke» olan Burundi ile uzlaştırmaya çalıştı. Ayrıca, Ruanda'yı, Zaire ile Burundi'nin de üye bulundukları Büyük Göller Topluluğu'na katarak Belçika'nın eski sömürgeleri arasındaki bağları güçlendirdi. Ruanda hükümeti, Tanzanya ve Uganda ile de bağlarını koparmadı. Böylece, orta Afrika ile doğu Afrika arasında birleştirici rolünü sürdürdü.

Afrika ve Moritanya Ortak Örgütü üyesi olan Ruanda, bağlantısızlık ilkesine bağlı kalmakla birlikte, Fransa ile de sıkı ilişki kurdu ve Fransa - Afrika konferanslarına (altıncısı 21 - 22 mayıs 1979 tarihlerinde Kigali'de toplandı) düzenli biçimde katıldı. Bununla birlikte, Fransa - Ruanda işbirliğinin güçlenmesine karşın, Ruanda dünyanın en yoksul 25 ülkesi arasındadır. Ruanda'nın bugün tek ekonomik zenginliği kahvedir. (L)

***RUBİNSTEİN** (Artur), polonyalı piyanist. — (öl. Cenevre 1982). [L]

***RUBTOVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 173 000 nüf. (L)

***RUDASLASKA,** Polonya'da kent. — 152 000 nüf. (L)

***RUDNİCKİ** (Adolf), polonyalı yazar. — Son eseri: *Bir Ortak Yaşam Sabahı* (1975). [L]

***RUEFF** (Jacques Léon), fransız iktisatçısı. — (öl. Paris 1978). [L]

***RUFİSQUE,** Senegal'de (Cabo Verde bölgesi) kent. — 50 000 nüf. (L)

***RUGBY** . — ANSIKL. 1970'lerin ikinci yarısında Galler Ülkesi rugbyde üstünlük sağlayarak 1975, 1976, 1978, 1979'da Beş Ulus Turnuvası'nda birinci oldu. Bu turnuvanın son on yıllık sonuçları aşağıda verilmiştir. (Dört maç sonunda elde edilen puanlar 1 yengi = 2 puan, 1 beraberlik = 1 puan ve 1 yenilgi = 0 puan olarak değerlendirilmiştir).

1975	Galler (6), İskoçya, Fransa, İrlanda (4), İngiltere (2).
1976	Galler (8), Fransa (6), İskoçya (4), İrlanda (2), İngiltere (0).
1977	Fransa (8), Galler (6), İngiltere (4), İskoçya (2), İrlanda (0).
1978	Galler (8), Fransa (6), İngiltere (4), İrlanda (2), İskoçya (0).
1979	Galler (6), Fransa (5), İrlanda (4), İngiltere (3), İskoçya (2).
1980	İngiltere (8), Galler, İrlanda (4), İskoçya, Fransa (2).
1981	Fransa (8), İngiltere (6), Galler (4), İskoçya (2), İrlanda (0).
1982	İrlanda (6), İngiltere, İskoçya (5), Galler, Fransa (2).
1983	Fransa, İrlanda (6), Galler (5), İskoçya (2), İngiltere (1). [M]

***RUSÇUK,** Bulgaristan'da yönetim bölümü merkezi. — 168 700 nüf. Tersaneler. Kimya sanayii. (L)

***RUSSELL** (Ken), ingiliz film yönetmeni. — Abartılı lirik anlatımı ve romantik barok üslubuyla ingiliz yönetmenlerinden ayrılan ve daha çok yaşam öykülerini filmleştiren Russell, ingiliz sinemasına uluslararası bir saygınlık kazandırdı. Son filmleri: *Lizstomania* (1975), *Valentino* (1977), *Gerçeğin Ötesinde* (Altered States) [1980] (L)

***RUSYA Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'ndeki on altı cumhuriyetten biri. — 137 552 000 nüf. (L)

***RÜZGAR** i. — ANSIKL. Teknol. *Rüzgâr enerjisinden yararlanma.*

● *Tarihçe.* Gemileri ve sandalları hareket ettirmede yararlanılan rüzgâr enerjisi, insanın kullandığı en eski enerji kaynaklarından biridir. Örneğin Persler'in MÖ 200 yıllarında, değirmenleri döndürmek için yatay eksenli rüzgâr çarkları kullandıkları bilinmektedir. Batı dünyasında yel değirmenlerinin ortaya çıkması, XII. yüzyılın başlarındadır. XIII. yüzyılda yel değirmenleri tüm Avrupa'da yaygın olarak kullanıldı. XIV. yüzyılda, özellikle mühendis Jan Adriaenszcn sayesinde, Hollanda bu alanda teknik egemenlik kazandı. XVI. yüzyılda yel değirmenleri, özellikle İngiltere'de sanayi makinalarını çalıştırmada kullanılmaya başladı. Buharlı makinanın ortaya çıkması, bu uygulamaya son verdiyse de, rüzgâr çarkları XX. yüzyıl başına kadar, tarımda su pompalanmasında yaygın olarak kullanıldı. Elektrik şebekelerinin ve dizel jeneratörlerin gelişmesi, bu kullanımı sınırladı. 1970'li yıllarda başgösteren enerji bunalımı, hem geleneksel uygulamalarda (su pompalama), hem de yeni alanlarda (uzak bölgelerde başlıbaşına elektrik üretimi, hatta bir elektrik şebekesini beslemek için ek üretim) rüzgâr enerjisini yeniden gündeme getirdi.

● *Rüzgâr enerjisi potansiyeli.* Güneş ışınlarının emilmesiyle atmosferde ortaya çıkan ısı ve basınç farkları rüzgârları harekete getirdiğinden, rüzgâr enerjisi, güneş enerjisinin dolaylı bir biçimidir. Yeryüzüne gelen güneş enerjisinin yaklaşık yüzde 2'sinin, rüzgârlarla kinetik enerjiye dönüştüğü kabul edilmektedir. Bu kinetik enerji çok büyüktür: Yılda ortalama 30 milyar kere milyar vatsaat, yani 1975 dünya enerji tüketiminin 500 katı. Bu enerjinin ancak yüzde 10'undan yeryüzüne yakın yerlerde yararlanılabildiği göz önüne alındığında bile, bu potansiyelin dikkate değer olduğu görülür. Bununla birlikte, bugün, bu potansiyelin önemli bir bölümünü kullanmak oldukça güçtür, çünkü bunun için karaları ve deniz yüzeylerini dev rüzgâr çarklarıyla kaplamak gerekir. Bu da imkânsız gibi bir şeydir. Buna göre, rüzgâr enerjisinden ancak ücra bölgelerde, yerel uygulamalarda ya da ek bir kaynak olarak elektrik şebekelerinin beslenmesinde sınırlı ölçüde birkaç kilovattan bir iki bin kilovata kadar zayıf bir güçte yararlanılabilir. Büyük rüzgâr çarklarının yerleştirilmesi için en elverişli bölgeler, rüzgârın düzenli olarak estiği kıyı kesimleri ve büyük steplerdir. Enerji elde etmek için rüzgâr hızının ortalama 30 km/saatten yukarı olması gereklidir.

Foto. Dejean/Sygma (LAROUSSE)

• *Rüzgâr enerjisini mekanik enerjiye dönüştürme teknikleri.* S alanında (m^2), V hızıyla (m/s) esen rüzgârın döndürdüğü bir rüzgâr çarkının sağladığı P gücü (kW), 1927' de fransız mühendisi Betz'in bulduğu formülle hesaplanır: $P = k. S. V^3$. k katsayısı ideal bir rüzgâr çarkı için 0,37'dir ve bu durumda rüzgârın kinetik enerjisinin yüzde 59,3'ünden yararlanılır. Gerçekte, k katsayısı, doğal olarak 0,37'den küçüktür: Kullanılan rüzgâr çarkının tipine ve gücüne bağlı olarak, genellikle, 0,1 - 0,3 arasında değişir.

Rüzgâr çarkları, eksenlerinin konumuna göre iki ana gruba ayrılır: Yatay ve düşey eksenli rüzgâr çarkları. Öteden beri, en yaygın olarak kullanılanlar yatay eksenlilerdir. Bunlarda, rüzgâr yönüne paralel durması gereken eksenlerin sürekli yönlendirilmesi gerekir. Ancak o zaman kanatlar, sürekli rüzgâra maruz kalabilir. Yatay eksenli küçük rüzgâr çarkları (0,5 - 50 kW gücünde), genellikle çok sayıda kanatla donatılır. Bunlar, geleneksel yel değirmenlerinin çoğu gibi, «amerikan tipi» (6-12 kanatlı) rüzgâr çarklarıdır. Böyle rüzgâr çarkları, hafif rüzgârda bile çalışabilme özelliğine sahiptir. Yatay eksenli büyük rüzgâr çarklarında, 3 ya da şimdiki gibi 2 kanatlı pervaneler kullanılır. Havacılık tekniklerinin gelişmesi, bu «pervaneli değirmen»lerin çok büyük kanatlarla (uzunluğu 100 m'ye kadar) donatılmasına imkân verdi. Böylece, 100 kW'tan birkaç MW'a kadar yüksek güç sağlamaları mümkün oldu. Ancak orta ya da şiddetli rüzgâr estiğinde çalışabilen ve yüksek verim sağlayan bu rüzgâr, çarklarının ortaya koyduğu en önemli sorun, çarkı oluşturan elemanların mekanik yorulmasıdır: Birçok deneme çarkında kanatların kırıldığı görülmüştür.

Düşey eksenli rüzgâr çarkları, hiçbir eksen yönlendirmesi gerektirmeyen basit işleyişleriyle, çok eskiden beri kullanılır. Bununla birlikte, yatay eksenli rüzgâr çarklarına göre, daha düşük verimle çalışmaları başlıca sakıncalarıdır. ABD ve Kanada'nın, 1970'lerde, fransız mühendis Darrieus'un bulduğu düşey eksenli rüzgâr çarkının yeni bir modelini geliştirmelerine değin, bu tür rüzgâr çarkları hemen hemen hiç kullanılmıyordu. Bu rüzgâr çarkında kanatlar tıpkı bir yumurta çırpma aygıtının kanatlarına benzer. Darrieus rüzgâr çarkları, 50 kW'den küçük güçlerin üretilmesine elverişlidir.

Rüzgâr enerjisi zamana göre değiştiğinden, en uygun uygulama alanı, günün herhangi bir saatinde yapılabilen ve -ihtiyacın doğuşuyla enerjinin üretilmesi arasında zaman farkı varsa- basit bir depolamaya imkân veren su çekme ve basma işleridir. Örneğin rüzgâr olduğu zaman kuyudan çekilen su bir depoda biriktirilebilir. Elektrik üretiminde, bağımsız küçük tesislerle bir şebekeye bağlı büyük tesislerin durumunu birbirinden ayırmak gerekir. Küçük tesisler, bir akümülatör bataryasından yararlanmak zorunda olduklarından oldukça masraflıdırlar. Buna karşılık büyük tesisler, üretilen enerjiyi küçük bir bölüm olarak toplam enerjiye kattıklarından elektrik depolama sistemi olmaksızın çalışırlar.

• *Yürürlükteki programlar:* 1982'de dünyada, özellikle de ABD'de, tarımsal uygulamada hizmet veren yüz binlerce küçük rüzgâr çarkı bulunmaytaydı. Büyük rüzgâr çarkları, henüz, araştırma ve geliştirme programlarına tâbi tutulmaktadır. Bu güçlü aygıtların incelenmesine 1930'larda başlandı. Sovyetler, Balaklava'da (Kırım), 31 m çapında pervanesi olan, 100 kW'lık bir rüzgâr çarkını 1931'de hizmete soktular. 1941'de amerikalılar, Vermont eyaletinde, 53 m çapında, 1 250 kW gücünde bir rüzgâr çarkı kurdular. Fransa'da Electricité de France (Elektrik İşletmesi), 1960'lı yılların başında 21 m 30 m ve 35 m çapında ve sırasıyla 130 kW, 800 kW ve 1 000 kW güç üreten üç rüzgâr çarkını denedi. Bu çalışmalara 1966'dan sonra ara verildi ve ancak 1980'de Ouessant adasına, 100 kW gücünde bir rüzgâr çarkı yerleştirildi. ABD, 1973'den sonra yeniden büyük rüzgâr çarklarına ilgi duymaya başladı. 38 m çapında pervanelerle donatılmış «Mod-0» tipinde 3 rüzgâr çarkı, 1975 - 1978 arasında hizmete girdi. 60 m çapında ve 2 000 kW enerji sağlayan bir rüzgâr çarkı (Mod-1) 1978'den beri Kuzey Carolina'da, Boone'da çalıştırılmaktadır. Sonra Mod-2 tipinde daha büyük bir rüzgâr çarkı (91 m çapında, 2 500 kW) yapıldı. Amerikalı uzmanların ekonomik tahminlerine göre bunlarla, geleneksel enerji kaynaklarına oranla daha düşük maliyetle enerji üretimi mümkün olabilecektir. Kanada, Danimarka, Hollanda ve Almanya da, rüzgâr enerjisinden yararlanmak için dikkate değer çabalarda bulunmaktadır. (L)

***RYAZAN,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 442 000 nüf. Petrol rafinerisi. Kimya sanayii. (L)

***RYBNİK,** Polonya'da kent. — 104 000 nüf. (L)

***RYSWİCK,** Hollanda'da (Güney Hollanda) kent. — 54 000 nüf. (L)

***RYU-KYU,** Büyük Okyanus'ta Japonya'ya ait takımada. — 993 000 nüf. 72 adadan oluşur. Bunlardan 24'ünde insan yaşar. En önemli ada Okinava, 1 057 km^2, 758 777 nüf. Merkezi: *Naha* (284 000 nüf.). Adalar üzerinde (tüm alanın yüzde 12'sinde) ABD'ye ait 87 askeri üs (42 000 askeri personel) vardır. (L)

***RZESZOW,** Polonya'nın güneydoğusunda kent ve voyvodalık merkezi. — 100 000 nüf. (L)

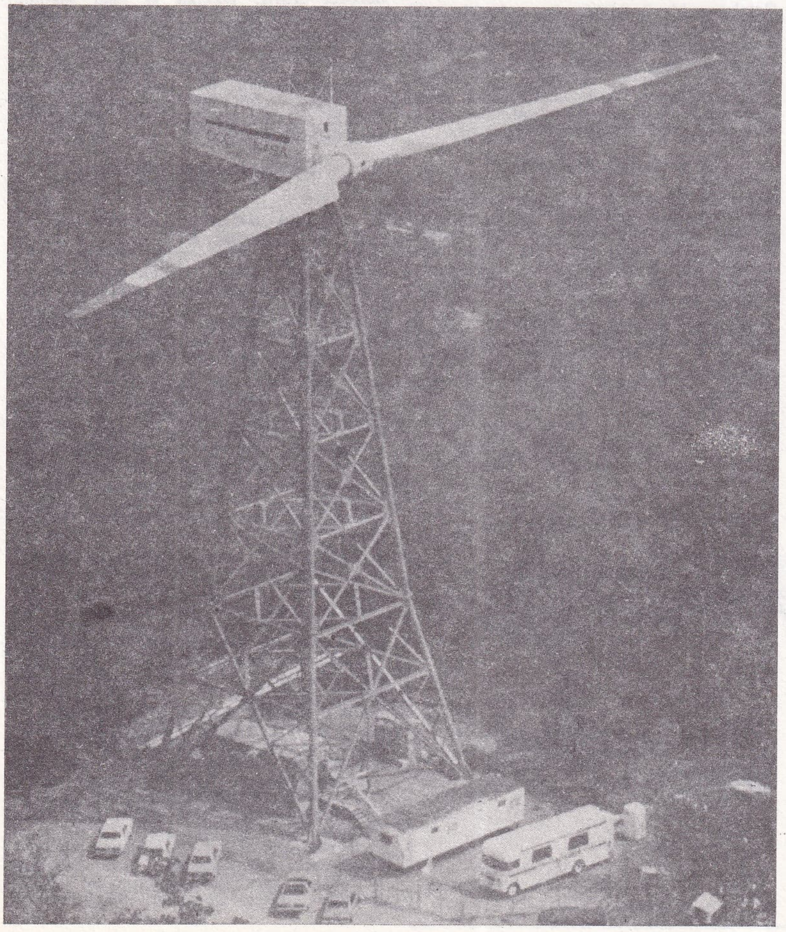

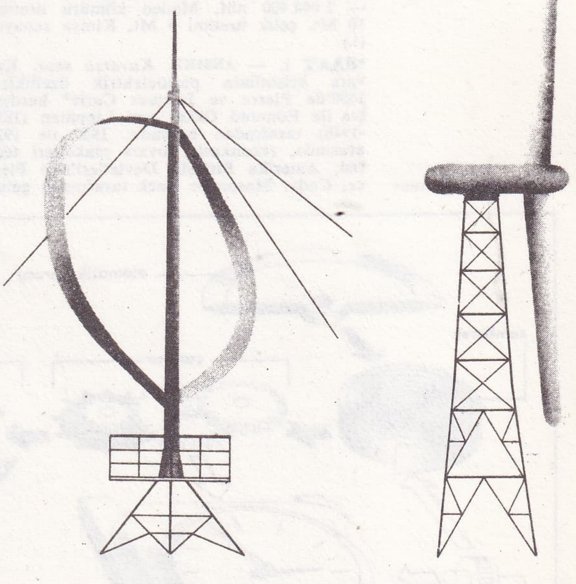

Rüzgâr çarkı türleri: Solda: Düşey eksenli tip; Sağda: Yatay eksenli tip

Kuzey Carolina'da (ABD), 1978'de kurulan Mod 1 rüzgâr çarkı: Pervane çapı 60m; yerden yükseklik 42 m; gücü 2 000 kW.

S

***SAALFELD,** Doğu Almanya'da (Gera yönetim bölümü) kent. — 34 000 nüf. (L)

***SAARBRÜCKEN,** Batı Almanya'da kent ve Saar havzasının merkezi. — 192 814 nüf. (L)

***SAARLAND,** Batı Almanya'da eyalet. — 1 064 400 nüf. Maden kömürü üretimi 10 Mt, çelik üretimi 5 Mt. Kimya sanayii. (L)

***SAAT** i. — ANSİKL. *Kuvarslı saat.* Kuvars kristalinin piezoelektrik özellikleri 1880'de Pierre ve Jacques Curie* kardeşler ile Edmund Oskar von Lippman (1857-1940) tarafından bulundu. 1920 ile 1930 arasında, rezonanslı kuvars plaketleri teorisi, Amerika Birleşik Devletleri'nde Pierce. Cady. Mason ve Lack tarafından geliştirildi. 1930'da Scheibe ve Adeisberger, sonradan adı PTB (*Physikalische Technische Bundesanstalt)* olan resmi alman metroloji laboratuarı PTR'de (*Physkalische Technische Reichsanstalt*) kuvarslı saat üzerinde ilk çalışmaları yaptılar. Elektronik tüplü kuvars saatleri ile klasik sarkaçlı saatler arasında yapılan karşılaştırma, 1930-1939 yılları arasında, Dünya'nın hareketlerindeki düzensizlikleri göstermede kuvarsın hiç de aşağı kalmadığını gösterdi.

Şek. 1. Mekanik saat

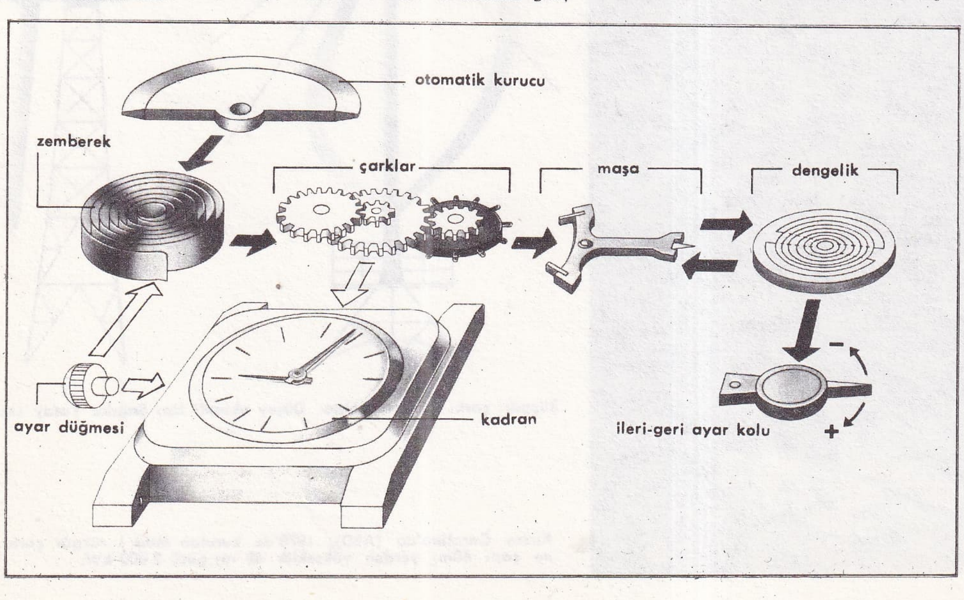

denizci kronometresinden kol saatine

1960'da transistorların kullanılmaya başlaması, kuvarslı saati denizci kronometresi boyutlarına indirdi.

neden kuvars?

Her şeyden önce, kullanacağı saatin çok dakik olmasına önem veren güç beğenir bir müşteri grubu vardır. Bunlar, astronomik bir gözlemevince kontrol edilmiş kronometreli kol saatleri satın alan kimselerdir. Bu kimselerin en iyi kronometreli kol saatini aramalarının sonucu ise kuvarslı saatin yapılması oldu. Bu saatlerin beğenilmesinin bir başka nedeni de kullanılışıyla ilgili bir kolaylıktı: Saatin uzun süre ve doğru olarak çalışması ve çalışmasının iki ayar ya da takvim düzeltme noktası arasında yeterince istikrarlı olması. Oysa kadranlı klasik saatlerde, takvim düzeltmesi üç ayda bir, üç aylık düzenli bir çalışmadan sonra yapılmaktadır. Yani, örneğin takvimi 30 hazirànla 30 eylül arasında; sonra 30 aralıkla 28 (ya da 29) şubat arasında düzeltmek gerekmektedir. Oysa sıcaklığın iki uçta (en sıcak ve en soğuk) bulunduğu bu dönemlerde biriken zaman hatası günlük yaşamı etkilemeyecek ölçüde olduğu, yani bir iki dakikayı aşmadığı için, en iyisi, saat kısmına hiç dokunmamaktır.

Ortalama bir kullanıcı, üç ayda bir dakikalık, yani ayda ortalama yirmi saniyelik, dolayısıyla günde en çok bir saniyelik bir zaman hatasına razıdır! Bunu (yaylı veya diapozonlu) hiçbir kol saati sağlayamaz: Bu dakikliğe ancak kuvarslı saatle varılabilir. Bu nedenle kuvarslı saat, zamanı daha hassas gösterebilen yeni bir icattır.

frekans bölücüler

Piezoelektrik kuvars ile dışarı arasındaki sinyal alışverişi elektriksel nitelikte olduğu için, saati çalıştıracak elektrik sisteminin, osilatör kayıplarını (iç sürtünmeler, mesnetlerin mekanik kaybı) karşılayacak enerjiyi bir pilden alan bir elektriksel amplifikatöre ihtiyacı vardır.

Titreşimleri doğrudan doğruya ve mekanik olarak kuvarstan alma olanağı yoktur, çünkü her şeyden önce titreşimlerin genliği çok küçüktür, milimetrenin birkaç kesrini geçmez; sonra fazladan bir amortisör yerleştirilmek ister. Üçüncü bir neden daha vardır: Mekanik dönüştürücülerin çalışma frekansı çok yüksektir; kol saatinin içinde işe yarar alanın çok küçük ve iri kuvars kristallerinin çok pahalı olması, ayrıca şoklara ve yer değiştirmelere karşı dayanıklılık sağlanması için, çalışma ritminin 10 kilohertzin üzerinde bir frekansa (saniyede 10 000 salınım) ulaşması gerekmektedir.

Bu durumda, göstergeye ulaşacak olan elektriksel sinyalin bir arabirim tarafından üretilmesi gerekir; ve tabii ki bu sinyalin frekansı, kuvarsınkinin altkatı olmalıdır. Kuvars titreşimleriyle uyarılan bu arabirim düzeneğine «bölücü» ya da «sayıcı» denir. Son frekans genellikle bir ya da birkaç hertz olur: Sayıcıdaki indirim oranı binler basamağındadır.

Elektronik bölücülerin ikili sistemde çalışmaları kuvars frekansının bu sisteme uyarlanmasını gerektirir; bu da kuvarslar için genellikle 32 768 Hz'dir. Bu durumda kuvars kristali büküm etkisinde çalışan bir diyapozon şeklindedir.

Masa ve duvar saatlerinde ise, yüksek frekanslı, yani çok hızlı titreşen plakçık şeklinde (4 megahertz frekanslı) kuvarslar kullanılır.

ibreli analojik kol saatleri

Bu kuvarslı saatlerin görünümü mekanik saatlerinkinden farksızdır (şek. 1 ve 2). Bunlarda zaman tabanı bir kuvars kristalidir. Beslenme sistemi de bir transistorlu sinyal amplifikatörü içerir: Sayma işlemi, bir pilden enerji sağlayan entegre devre şeklindeki besleme düzeneğine bağlı bir bölücü tarafından yapılır. Bölücüden (sayıcıdan) çıkan elektrik sinyali genellikle saniyede bir tanedir ve kerteli bir motoru hareket ettirir. Dakika ve saat sayımını motora bağlı bir dişli çark düzeni sağlar; hareket, klasik görünümlü ibrelere ve takvim göstergesine iletilir. Motorlar, kapladıkları yer ve enerji verimi dışında, dış etkiler (dış magnetik alanlar, bileğin hareketinden doğan dairesel hareketler) karşısında çalışma güvenliklerine göre birbirinden farklı olabilirler.

tümüyle elektronik sayısal saatler

Bu saatlerin zaman tabanı, beslenmesi ve elektronik bölücüsü ibreli analojik saatlerinki gibidir, ama saniye, dakika, saat, gün ve ay sayımları, bellek görevi de yapan elektronik bir sayıcı (yazmaç) tarafından yapılır. Saat ve tarih gösterimiyse, hareketsiz parçalardan oluşan ve elektrooptik yolla kumanda edilen rakam şeklindeki sembollerle gösterilir (şek. 3).

● *Sayısal bir saatte yazım işlemi.* Bir yazmaç belli sayıda darbe (impuls) topladığı, örneğin dakikayı yazacaksa 15 «dakika» darbesi biriktirdiği zaman, bunlar bir ışıklandırma komutu ile ekranda rakam şeklinde belirir; burada birler hanesine ayrı (örneğin 5), onlar hanesine ayrı (örneğin 1) rakam yazılır. Sayaca bağlı olarak bu yazımı sağlayan entegre devreye *düğüm-çözücü* denir.

● *Yedi parçalı rakam.* Elektronik bir saatte veya cep hesap makinalarında kullanılan sisteme göre her rakam 7 doğru parçasıyla kurulur. Sayılar dizisinde her hane (birler, onlar, yüzler, vb.) sanki yedi kibrit çöpüyle yapılmış bir 8 şeklindedir; 7 rakamının tanınabilmesi için bu parçalar hafifçe sağa doğru eğik yapılmıştır. Rakamlar yazılırken bu parçalardan gerekli olanlar elektrik uyarısıyla belirginleşir, yani aydınlanır, renklenir ya da kararır, örneğin 1 sayısı için 2 parça, 2,3 ve 5 için 5 parça, 0,6 ve 9 için 6 parça, 4 ve 7 için 4 parça, 8 için de 7 parça belirginleşir. Sayılar, daha doğrusu sayıları meydana getiren doğru parçaları ya aktif, yani kendiliğinden ışıklı (diodlar gibi), ya da pasif, yani dışardan doğal veya yapay aydınlatmayla belirir; bu sonuncu durumda ekran olarak sıvı kristaller kullanılır. Bu iki gösterimden başka gösterim yöntemleri de vardır.

• *Işıklı ya da fotoemisyonlu diodlarla gösterim.* Genellikle sayılar için kullanılan yedi parçalı ışıklı bir gösterim türüdür. Bu tür gösterimde, doğru parçaları yarı iletken alaşımlardan (fosfor, arsenik ve galyum, vb.) yapılma malzeme kullanılır; bu malzeme elektrik akımıyla uyarıldığında genellikle kırmızı bir ışık verir. Bu sistem çok pil tükettiğinden gösterim, sürekli değil, gerektiğinde bir düğmeye basılarak yapılır.

• *Sıvı kristalli gösterim.* Bazı organik sıvıların optik özelliklerinden yararlanan, genellikle 7 doğru parçası kullanan ve ancak dış ışığın yardımıyla okunabilen bir gösterim türüdür. Bu «sıvı kristaller»de saydam oldukları için ışığı geçiren, ama eğildikleri takdirde ışığın yönünü değiştirebilen uzun moleküller vardır.

Öte yandan, bir elektrik alanı bu moleküllerin eğilmesini tahrik edebildiğinden, elektriğin etkisine göre, gösterim alanı kimi yerde açık kimi yerde koyu görünür.

1978'den sonra, «psödoanalojik» (yalancı örneksel) kuvarslı elektronik saatler görülmeye başlandı. Bunlarda, tıpkı klasik saatlerdeki gibi sürekli hareket eder görünen bir ibre görünümü vardır: Kadran çevresinde bulunan sayılar zamanı ve sırası geldiğinde art arda görünür hale gelir. Bu saatlerdeki elektrooptik olaylar sayısal saatlerdekinin aynıdır. (L)

***SAATÇİOĞLU** (Fikret), türk silvikültür profesörü (öl. İstanbul 1983). — Orman Fakültesi'ndeki görevinden 1980'de emekliye ayrıldı. Son eseri: *Fidanlık Tekniği* (1977). [M]

***SABADELL,** İspanya'da (Barcelona ili) kent. — 187 247 nüf. (L)

***SABAH,** esk. **Kuzey Borneo,** Malaysia federasyonuna bağlı özerk eyalet. — 1 002 000 nüf. Merkezi *Kota Kinabalu* (esk. Jesselton). Turizm. (L)

Sabahattin Ali Hikâye Yarışması. Yeni Adımlar dergisince 1973 yılında başlatıldı. Dergi 1975'te kapanınca yarışma, 1980'de yazarın kızı Filiz Ali Laslo ve Cem Yayınevi'nin işbirliğiyle yeniden başlatılıncaya değin yapılmadı. 1974'te sonuçlanan ilk yarışmada birinciliği Zehra Tunç kazandı. Mehmet Başaran ve Ahmet Say başarı ödülleri aldılar. 1975'te Duran Yılmaz birinci, Celal Özcan ikinci oldular. Sabahattin Ali Öykü Ödülü adıyla 1980'de yeniden düzenlenmeye başlanan yarışmaya, bir kitap oluşturabilecek uzunlukta en az üç yayımlanmamış hikâye ile amatör ve profesyonel yazarlar katıldı. 1981 nisanında verilen bu ilk ödülü İzzet Yasar (*Dönüşü Olmayan Hikâyeler*) aldı. Daha sonra ödül 1983'te Sulhi Dölek'e (*Vidalar*); 1984'te Ahmet Önel'e (*Matinede Mükremin*) verildi. (M)

Sabancı Holding A.Ş. (Hacı* ömer). — 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında bankacılık, sigortacılık, dokumacılık, kord ve lastik, tarıma dayalı sanayi, elektronik vb. alanlarda faaliyette bulunan topluluk yurt içinde, 1974'te Lassa Lastik Sanayi ve Ticaret AŞ, 1975'te Lisa Lastik İhracat ve Satış AŞ, Bimsa Bilgiişlem Merkezi Ticaret ve Sanayi AŞ, 1976'da Çipaş Çimento ve Çimento Ürünleri AŞ, Tüpko Tüp ve Komponent Sanayi ve Ticaret AŞ, 1980'de Holsa Uluslararası Ticaret AŞ, 1981'de Susa Sıvı Maddeler Sanayi ve Pazarlama AŞ; yurt dışındaysa 1978'de Frankfurt'ta Exsa Haldels GmbH, 1981'de Londra'da AK International Ldt kuruldu. Holding bünyesinde 1983'te 39 şirket vardı. İştirakı bulunan şirket* sayısı ise 50'yi buluyordu. Toplam 28 500 kişinin çalıştığı holdinge bağlı kuruluşların toplam cirosu 610 milyar lirayı, dışsatım hacmi 183 milyon doları aştı. Holding, 1982'de başlatıp 1983' boyunca sürdürdüğü ve bir bölümü 1984'e kalan projeler için 26 milyar lira yatırım yaptı. (M)

SABANCI (Sakıp), türk iş adamı (Akçakaya, Kayseri 1933). Hacı Ömer Sabancı' nın oğludur. Ortaöğrenimini tamamlamadı. Babasının Adana'daki fabrikasında (Bossa) veznedar olarak çalışmaya başladı. 1959'da Bossa'ya genel müdür oluncaya değin ziraat işletmeciliği ve çiftlik müdürlüğü yaptı. Babası 1966'da ölünce, Sabancı* Holding (*Ek 2*) yönetim kurulu başkanlığını üstlendi. Holdinge bağlı kuruluşların kuruluşunda ve gelişmesinde ve bu grubun türk sanayiinde ön sırada yer almasında önemli rolü oldu. (M)

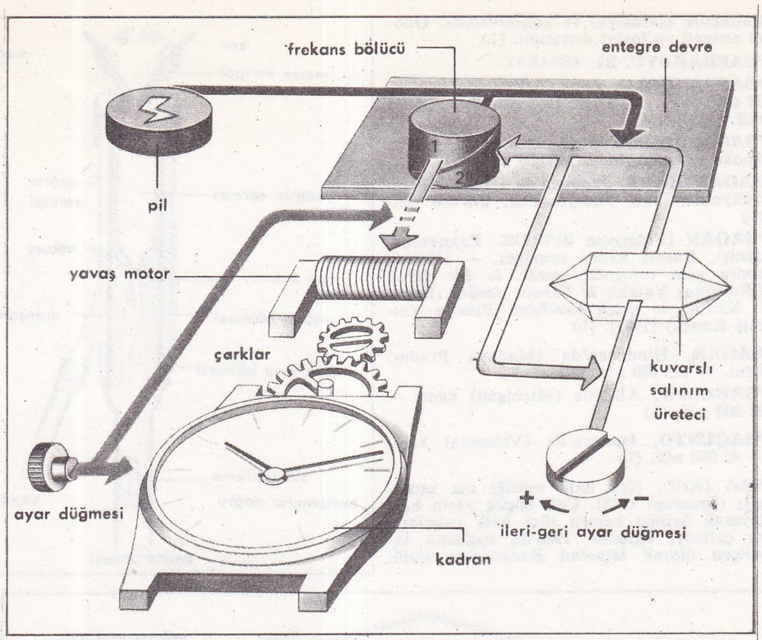

Kuvarslı analog saat

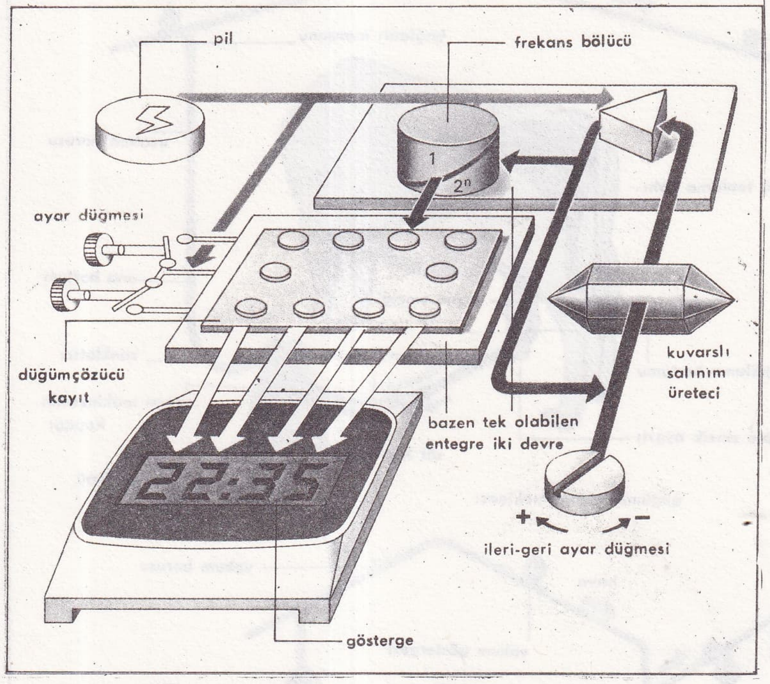

Kuvarslı sayısal saat

***SABATO** (Ernesto), arjantinli yazar. — Son eseri: *Zulmet Meleği* (1974). [L]

***SABUN** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1972'de 118 700 ton olan üretim 1977'de 135 000 tona yükseldi. Sonraki yıllarda, deterjan sanayiinin hızla gelişmesi ve deterjan kullanımının yaygınlaşması, sabun tüketimini, dolayısıyla üretimini azalttı: 1980'de 100 000 ton, 1981'de 99 318 ton. (M)

***SABUNCU,** Kütahya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 927 nüf., 24 köy. Bucak merkezi *Sabuncupınar,* 523 nüf. (1980). [M]

***SABUNCU** (Başar), türk oyun ve senaryo yazarı, oyun yönetmeni. — 1974'ten sonraki dönemde özel ya da ödenekli tiyatrolar tarafından sahnelenen oyunları: *Memurlar* (1974), *İşgal* (1976), *Kaldırım Serçesi* (1982). Aynı dönemde dört senaryosu da filme alındı: *Gönüllü Kaatil* (1975), *Adam* (1979), *Talihli Amele* (1981), *Şalvar Davası* (1983). [M]

***SABUNCU** (Nur), türk tiyatro sanatçısı. — 1978'de İstanbul'da öldü. (M)

***SACRAMENTO,** ABD'de kent ve California eyaletinin merkezi. — 275 741 nüf. (L)

***SADAK** (Muhittin), türk viyolonselcisi ve koro şefi. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

SADDAM HÜSEYİN. Bk. HÜSEYİN EL-TAKRİTİ (*Saddam*).

SAFİ, Fas'ta liman kenti. Atlas Okyanusu kıyısında. Dar el-Beyda'nın güneybatısında. 129 100 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 214 600 nüf.). Portekizlilerden kalma eserler (XVI. yüzyıl) ve islam yapıları.

Başar SABUNCU

Foto. X (MEYDAN)

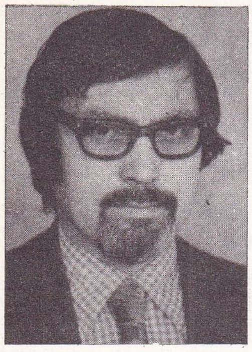

Ozan SAĞDIÇ

Balıkçılık (sardalya) ve konservecilik. Gübre sanayii ve fosfat dışsatımı. (L)

***SAFRAKÖYÜ.** Bk. SEFAKÖY.

***SAFRANBOLU,** Zonguldak ilinde ilçe. — 39 464 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 19 440 nüf. (1980). [M]

***SAGA,** Japonya'da (Kyuşu) kent. — Fukuoka'nın güneyinde. 143 000 nüf. (L)

SAGAMİHARA, Japonya'da (Honşu) kent. Tokyo'nun batı banliyösünde. 278 000 nüf. (L)

***SAGAN** (Françoise QUOIREZ, **Françoise-denir**), fransız kadın romancı. — 1974'ten sonra yeni romanlar yazdı: *le Lit défait* (Bozulmuş Yatak), *la Femme fardée* (Boyalı Kadın), *le chien couchant* (Pusuya Yatmış Köpek) [1983]. (L)

SAGAR, Hindistan'da (Madhya Pradeş) kent. — 155 000 nüf. (L)

***SAGİNAW,** ABD'de (Michigan) kent. — 91 000 nüf. (L)

***SAGUNTO,** İspanya'da (Valencia) kent. — 45 000 nüf. (L)

SAĞ (Arif), türk halk müziği saz sanatçısı (Erzurum 1945). Çok küçük yaşta başlayarak hemen hemen tüm halk çalgılarını çalmayı öğrendi. 1966'da bağlama sanatçısı olarak İstanbul Radyosu'na girdi.

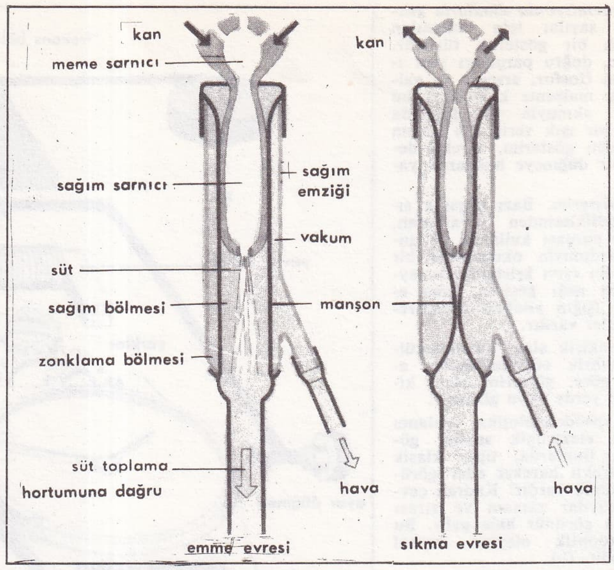

Bir sağım makinesinin çalışma ilkesi

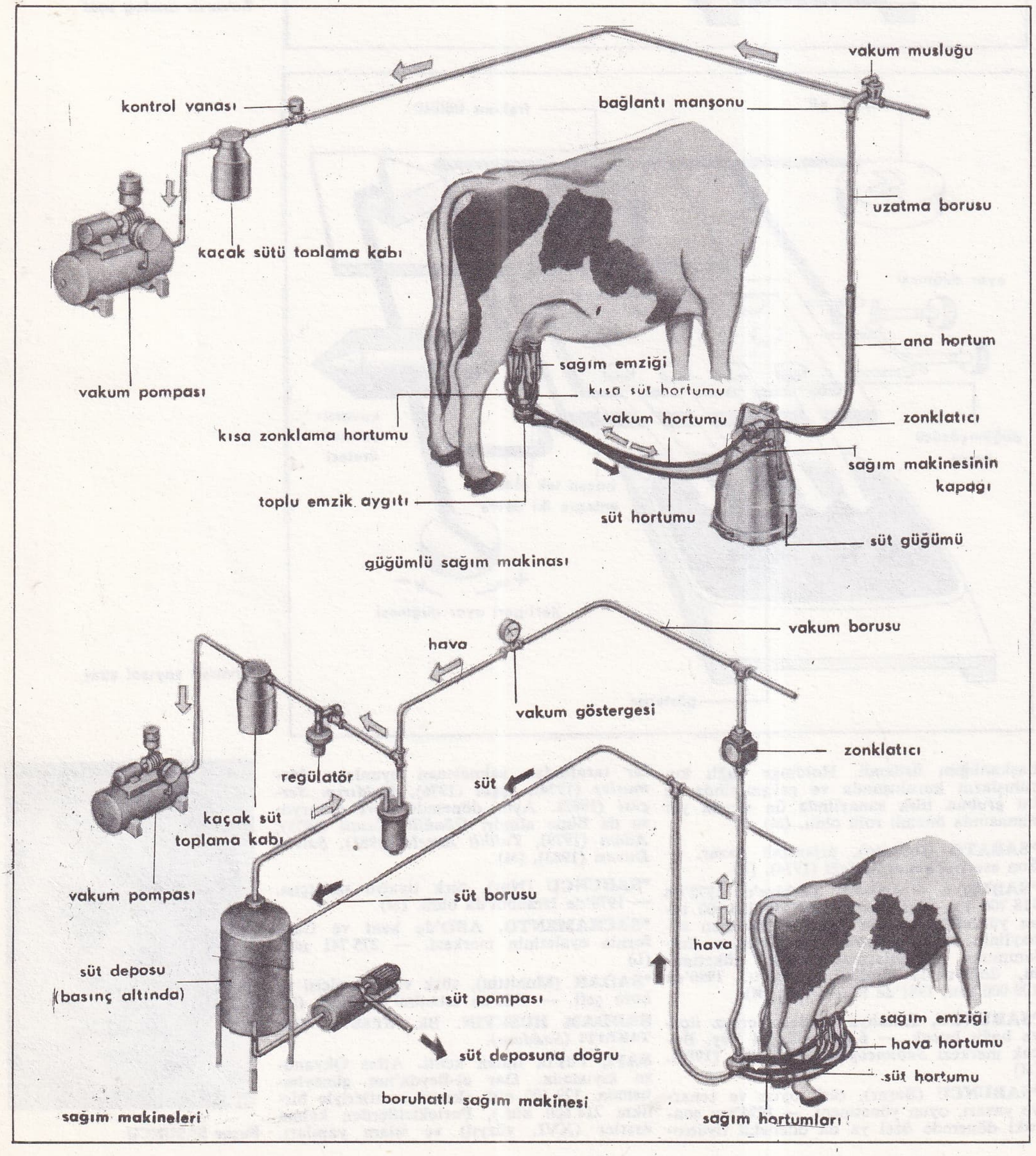

1969 - 1975 arasında Radyo'dan ayrılıp piyasada «arabesk müzik» yaptı. Sonra bu akımı «müzik dışı» diye niteleyerek yeniden Radyo'ya girdi. 1976 - 1982 arasında İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda halk müziği dersleri verdi. Sonra özel kurs düzenledi. 1982'de verdiği «bağlama resitali» büyük ilgi gördü. (M)

***SAĞDIÇ** (Ozan), türk fotoğraf sanatçısı. — Yeni fotoğraflarını «Türk Çocukları» (1977), «Doku» (1982), «Baki Kalan Bu Kubbede» (1983) adlı dizilerde sergiledi. Danimarka Fiat bienalinde «Haber fotoğrafı» dalında onur mansiyonu aldı (1981). UNESCO takviminde fotoğraflarına yer verildi. *Çağla Çağı* (1980) adlı bir şiir kitabı yayımladı. (M)

***SAĞIM** i. — ANSİKL. Zır. *Sağım makinesi.* En eski tarım makinelerinden biridir. Yakın zamana kadar, bir kişinin aynı anda birçok ineği birden sağmasını sağlayan basit bir süt sızdırma aygıtı olarak kaldı. Fakat 1965'ten bu yana gittikçe geliştirilerek süt işletmeciliğinin temel aracı haline geldi. Süt sağımının otomatikleşmesi, sağım tesisinin merkezi bir düzene bağlanması, sütün doğrudan doğruya depolama yerine iletilmesi, her hayvan için ayrılacak zamanı azaltma imkânı sağladı. Örneğin bugün Fransa'da 7,3 milyon süt ineği için 400 000 dolayında sağım tesisi bulunmaktadır (ortalama olarak 18 inek için bir tesis).

Bir sağım makinesinde şu kısımlar bulunur: Vakum pompası, vakum pompasını koruma kabı, vakum kontrol vanası, vakum göstergesi, zonklama aygıtı, sağım fişeği, süt toplama hokkası, süt biriktirme kabı ve süt iletim boruları. Sağılan sütü bir kapta biriktirmeden doğrudan doğruya depolama yerine pompalayan sağım tesisleri giderek artmaktadır. Böylece hem çok sayıda hayvanı kısa sürede sağmak, hem de sağılan sütü doğrudan doğruya soğuk tanklarda toplamak mümkün olmaktadır. Her yıl sağım makinelerini daha da mükemmelleştiren birtakım yenilikler yapılmakta; bu sayede personel sayısından tasarruf edilmekte ve sağım süresi gittikçe kısaltılmaktadır. Bu sayede bir sağım tesisinde bir saatte 60-80 ineğin sağımı yapılabilmektedir.

Gereksiz ve aşırı sağımı önlemek için sağım tesisinde bir de sağım sonu düzeneği vardır. Sağılan süt dakikada 200 gramdan aşağı düşerse sağımı otomatik olarak durdurur. Böylece hem el işlemlerine gerek kalmaz, hem de hayvan hırpalanmamış olur. Sütün merkezî bir yerde toplanmasına rağmen, sağım tesisinin her hayvanın süt verimini kontrol imkânı vermesi de gerekir. Bunun için her sağım postasında özel bir düzenek yer alır. Bu sürekli kontrol sayesinde hayvana ilave yem vermek gerekip gerekmediği belirlenir.

Üretilen sütün temiz ve kaliteli olması

Foto. X (MEYDAN)

için sağım makinesinin temizliği çok önemlidir. Süt boşaldıktan sonra bütün makine aksamında (borular, hokkalar, kaplar, bidonlar, vb.) çok ince bir süt tabakası yapışık kalır. Ve buralarda çok kolay mikrop ürer. Onun için bu süt bulaşığının sağımdan hemen sonra yok edilmesi gerekir. Temizlenecek yerler düz olmadığı için (dirsekler, ek yerleri, kavşakları, mikroskopik girintiler, vb.) temizlenmesi çok zordur. Sağım tesisatını temizlemek için birçok yol vardır: Sodalı bir eriyikle, deterjanla veya bir asitle yıkamak, ovmak, fırçalamak; kimyasal yoldan, buhar veya sıcak su ile temizlemek; buhar veya soğuk su ile temizlemek gibi. Süt iletim boruları da bulunan sağım makineleri genellikle otomatik olarak temizlenip yeni sağıma hazırlanır. Kullanılacak deterjan ve temizleme malzemesinin makine aksamını aşındırıcı ve sütü bozucu nitelikte olmaması önem taşır. (L)

***SAĞINLI,** Bitlis ilinde, Hizan ilçesine bağlı bucak. — 10 646 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 199 nüf. (1980). [M]

***SAĞKAYA,** Adana ilinde, Ceyhan ilçesine bağlı bucak. — 18 994 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 027 nüf. (1980). Belediye. (M)

SAĞLAM (Hasan), türk generali ve devlet adamı (İzmir 1923). Kara Harp Okulu'nu (1942), Topçu Okulu'nu (1944) ve Harp Akademisi'ni bitirdi (1955). Çeşitli birliklerde, tümen, kolordu, NATO ve Genelkurmay karargâhlarında görev yaptı. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında Karargâh Kurmay başkanlığı ve türk kuvvetleri alay komutanlığı yaptı. Daha sonra Genelkurmay Harekât Başkanlığı şube müdürlüğü, 9. Kolordu kurmay başkanlığı, Londra'da askeri ataşelik, 66. Tümen komutanlığı, 2. Kolordu komutanlığı, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri komutanlığı, Genelkurmay harekât başkanlığı görevlerinde bulundu. 1979'da korgenerallikten emekli oldu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde milli eğitim bakanı olarak görev yaptı. (M)

SAĞLAMTAŞ, Tekirdağ ilinde, Malkara ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 332 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SAĞLIK** i. — ANSİKL. Türkiye'de sağlık hizmetlerinden herkesin eşit ölçüde yararlanması ve görevin devlet eliyle yerine getirilmesi amacıyla 1963'te başlatılan sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi uygulaması 1975'ten sonra da sürdürüldü. Sosyalleştirme kapsamına alınan il sayısı 1977'de 36'ya, 1978'de 40'a, 1983'de 62'ye çıktı. Ocak 1984'de de tüm iller sosyalizasyon kapsamına alındı. Bu arada kamu kuruluşlarında çalışan hekimler için tam gün çalışma zorunluğu getirilerek bu hekimlerin serbest çalışması yasaklandıysa da (1978' de çıkarılan 2162 s.k.), ortaya çıkan sakınca ve güçlükler nedeniyle uygulamadan çok çabuk vazgeçildi. Sağlık hizmetlerinin tek elden yönetimi, etkin bir istihdam ve ücret politikası, sağlık eğitimi gibi on koşulların yerine getirilememesi yüzünden, sağlık hizmetleri sınırlı bir biçimde gelişebildi. 1978 yılının başlarında sosyalleştirme uygulaması yapılan 37 il ve 5 eğitim bölgesinde bulunan 1 365 sağlık ocağı ile 5 268 sağlık evinde hizmet gören pratisyen hekim kadrolarının ancak yüzde 36' sı, hemşire kadrolarının yüzde 45'i, sağlık memuru kadrolarının da yüzde 58'i dolu idi. Bu oranlar sağlık ocaklarında çalışan ebeler için yüzde 103, sağlık evlerinde hizmet gören ebeler içinse yüzde 72'ydi. Yapılan inceleme ve araştırmalar, tıp fakültelerinden yılda 5 000 hekim mezun olduğu takdirde hekim ihtiyacının 10 yıl içinde karşılanabileceğini gösterdi. 1981'den itibaren tıp fakültelerine alınan öğrenci sayısı önemli ölçüde artırıldı (1980'de 2 350 iken, 1981'de 3 135; 1982'de 4 292; 1983'te 5 437).

Bundan başka, sağlık hizmetlerinin her yere eşit ölçüde götürülebilmesi için 1981 yılında hekimler için mecburi hizmet yükümlülüğü getirildi. Tıp fakültesini veya bir uzmanlık öğrenimini yeni bitiren hekimlere 2'şer yıl mecburi hizmet kondu. Bu uygulamalar sonucunda Anadolu'daki hekim açığı kapanmaya başladı.

sağlık personeli sayısı

	1977	*1982*
uzman hekim	14 724	17 979
pratisyen hekim	9 196	11 807
diş hekimi	5 954	6 790
sağlık teknisyeni	11 183	11 956
hemşire	19 859	6 790
ebe	16 785	13 346
eczacı	10 572	11 423

yataklı tedavi hizmetleri

1973 - 1977 arasında yataklı tedavi hizmetinin, her ilde 384 kişiye bir yatak düşecek kapasiteye ulaştırılması planlandı, 1977 sonunda toplam yatak sayısı 105 053' tü. Buna göre 400 kişiye bir yatak düşüyordu. 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı 1981' de 356 kişiye bir yatak düşmesini hedefledi; ancak yatak sayısındaki artış hızı, nüfus artış hızının gerisinde kaldığı için, 1982'de bir yatağa 397 kişi düşüyordu. Yatak sayısının illere göre dağılımındaki dengesizlik de sürdü.

Yatakların kurumlara göre dağılımı 1977 ve 1982 yıllarında şöyleydi:

yıl	*SSYB*	*diğerleri*	*toplam*
1977	54 319	28 708	83 027
1982	58 283	37 855	96 138

3. Beş Yıllık Plan genel olarak (Milli Savunma Bakanlığı'na ve üniversitelere bağlı hastaneler dışındaki) yataklı tedavi kurumlarının tek elde toplanmasını ve tek bir sistem içinde yürütülmesini öngörüyordu. Uygulamada bu gerçekleşmedi. Türkiye'deki yataklı tedavi kurumlarının yüzde 70'inin 100 yataktan küçük olması; tedavi gücünün küçük ve etkin olmayan birimlere bölünmesi nedeniyle, yaratılan yatak kapasitesinden tam olarak yararlanmak güçleşti. (M)

***Sağlık Kolejleri.** — Toplam okul sayısı 1980'de 91'e yükseldi (1974'te 39, 1977'de 65). Öğrenci sayısı 1974'te 7 636'dan 1977' de 10 642'ye, 1980'de 18 002'ye çıktı. Bu dönem içinde öğretmen sayısında da üç kata yakın artma oldu (1974'te 533, 1980' de 1 449). [M]

***Sağlık Okulları.** — 1980'de toplam 108 sağlık okulu vardı. Bunlardan 91'i sağlık koleji, 3'ü özel hemşire meslek lisesi, 14'ü köy ebe okuluydu. Toplam öğrenci sayısı 20 173, toplam öğretmen sayısı 1 495 idi. (M)

***Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı.** — Sağlık hizmetlerinin dengeli biçimde dağılımı ve halkın ayağına götürülmesi ve yurttaşların çeşitli sağlık hizmetlerinden ücretsiz ya da harcamaların bir bölümüne katılarak yararlanmalarını öngören 224 sayılı Sosyalleştirme yasasının uygulanmasına 1963'te bazı illerde başlandı. Sosyalleştirme çalışmaları 1974 - 1978 döneminde de sürdürüldü. Bu kapsama alınan il sayısı 1978'de 46'ya yükseldi. Sağlık personeli açığı bu dönemde de giderilemedi. 1978 yılı başında uygulamanın yapıldığı 37 il ve 5 eğitim bölgesindeki 1 365 sağlık ocağı ve 5 268 sağlık evinde görev yapan pratisyen hekim kadrolarından yüzde 36'sı, hemşire kadrolarından yüzde 45'i, sağlık teknisyeni kadrolarından yüzde 58'i doluydu. Ebe sayısı ise sağlık ocaklarında gereğinden çok, sağlık evlerinde ise yüzde 72 idi. 1974-1978 döneminde hasta yatağı sayısının her ilde on bin kişide 26 oranına çıkarılması planlandı. 1977 sonunda ülke çapında on bin kişiye düşen yatak sayısı 25'e ulaştı. Ancak yatak sayısında sağlanan bu artışa karşılık, iller arasındaki dağılımı dengesiz kaldı. 1978'de yürürlüğe giren ve kamu kesiminde çalışan hekimlerin ve öteki sağlık personelinin çalışma koşullarını, sorumluluklarını belirleyen tam süre çalışma yasasıyla yataklı tedavi kurumlarında hekim eksikliğinden doğan kapasite kullanımı düşüklüğü önlenerek herkese ve her yere eşit sağlık hizmeti götürülmesi amaçlandı. Tedavi edici ve koruyucu hekimlik hizmetlerini yürütmek için kurulan sağlık kurumları yataklı ve yataksız olmak üzere ikiye ayrılır. Yataklı sağlık kurumlarının başlıcaları hastaneler, sağlık merkezleri ve revirlerdir. Yataksız sağlık kurumları kapsamında ise sağlık ocakları, sağlık evleri, dispanserler ve sosyalleştirilmemiş illerde hükümet tabiplikleri bulunur. Türkiye'de yataklı sağlık kurumu sayısı 1975'te 798, 1978'de 776, 1980'de 827, 1982'de 630 oldu. Yataksız sağlık kurumu sayısı ise 1975'te 6 161 iken 1978'de 7 481'e, 1980'de 9 644'e 1982'de 10 339'a yükseldi. 1975 yılında kamusal ve özel yataklı sağlık kurumlarında toplam 81 264 yatak vardı. Bu sayı 1978'de 86 526; 1980'de 99 117; 1982'de 96 138 oldu. Bu sağlık kurumlarında 1975'te 19 863 389, 1978'de 25 623 483, 1980'de 27 898 194, 1982'de ise 27 657 303 kişi ayakta ve yataklı olarak tedavi edildi. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı yataklı tedavi kurumlarının sayısı 1975'te 593, 1978'de 586, 1980'de 604, 1982'de 411, toplam yatak sayısı ise 1975'te 52 499, 1978' de 54 294, 1980'de 57 076, 1982'de 58 283 oldu. Bunların dışında üniversite, belediye, sosyal sigortalar, öteki bakanlık ve resmi kuruluşlarla özel hastane sayısı toplamı da 1975'te 205, 1978'de 190, 1980'de 223, 1982'de 219 idi.

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı merkez teşkilâtı 17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanılarak Bakanlar Kurulu'nun 18 haziran 1984 tarihli kanun hükmündeki kararnamesiyle şöyle belirlendi:

1 müsteşar, 3 müsteşar yardımcısı, 9 ana hizmet birimi (Temel Sağlık Hizmetleri, Tedavi Hizmetleri, İlâç ve Eczacılık, Sağlık Eğitimi, Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması genel müdürlükleri, Sıtma Savaşı, Verem Savaşı, Kanserle Savaş, Dış İlişkiler daire başkanlıkları). 5 Danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu Bşk., Araştırma Geliştirme Planlama ve Koordinasyon kurulu Bşk., Hukuk müşavirliği, Bakanlık müşavirleri, Basın ve Halkla İlişkiler müşavirliği), 4 yardımcı birim (Personel Gn. Md., İdari ve Mali İşler D. Bşk., Savunma Sekreterliği, Özel Kalem Md.lüğü).

Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bütçesi:

1974	3 406 110 000 TL.
1975	3 815 162 000 »
1976	5 338 924 000 »
1977	6 505 490 000 »
1978	7 894 750 000 »
1979	17 529 562 000 »
1980	31 822 605 000 »
1981	55 431 852 000 »
1982	50 098 445 000 »
1983	75 226 785 000 »

SAĞLIK VE SOSYAL YARDIM BAKANLARI

Kemal Demir (12 ekim 1974), Celâl Ertuğ (21 haziran 1977), Cengiz Gökçek (21 temmuz 1977), Mete Tan (5 ocak 1978), Ali Münif İslâmoğlu (12 kasım 1979), Prof. Dr. Necmettin Ayanoğlu (20 eylül 1980), Prof. Dr. Kaya Kılıçturgay (22 aralık 1981), Mehmet Aydın (13 aralık 1983). [M]

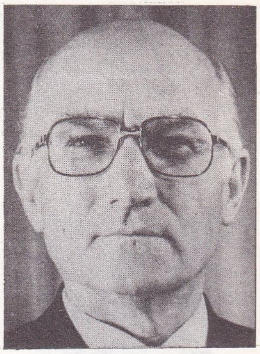

Hasan SAĞLAM

SAĞYAŞAR (Mustafa), türk ses sanatçısı (Adana 1932). Adana Halkevi'nde müzik çalışmalarına başladı. Lise öğrenimini yarıda bıraktı. 1950'de stajyer ses sanatçısı olarak girdiği Ankara Radyosu'nda Fahri Kopuz, Cevdet Kozanoğlu, Mesut Cemil ve Suphi Ziya Özbekkan'ın öğrencisi oldu. Radyodaki solo programlarıyla kısa sürede sevilen sesler arasına girdi, plaklar doldurmaya, gazinolarda assolist olarak çalışmaya başladı. 1972'de İstanbul Radyosu'na geçen Sağyaşar, repertuvarının genişliği ve şan tekniğiyle günümüzde önde gelen solistlerden sayılmaktadır. (M)

Mustafa SAĞYAŞAR

***Sahaflar Çarşısı.** — 1982'de Kapalıçarşı'nın yeniden düzenlenmesine başlanınca, barakaların yerine yapılan bir örnek yeni dükkânlar ve eski dükkânların bir örnek restorasyonu, Sahaflar Çarşısı'na yeni bir çehre kazandırdı. (M)

***SAHALİN,** Büyük Okyanus'ta, Asya'nın doğusunda, Sovyetler Birliği'ne ait ada. — 700 000 nüf. Yönetim merkezi *Yujno - Sahalinsk* (100 000 nüf.). [M]

***SAHANLIK** i. — ANSİKL. Devl. huk. *Kıta sahanlığı.* Türkiye ile Yunanistan arasındaki Ege kıta sahanlığı sorunu 1975'ten sonraki dönemde de çözümlenemeyiş u-

Foto. X (2) [MEYDAN]

luslararası sorunlardan biri olarak kaldı. 1976 başında Bern'de, türk ve yunan temsilcileri arasında yapılan ikili görüşmelerde, Türkiye, Ege Denizi'ni âdil bir biçimde paylaştıran bir harita sundu ve 12 mil uygulamasıyla dengenin bozulması halinde bir çatışmanın kaçınılmaz olacağını bildirdi. Görüşmelerden bir sonuç elde edilemeyince, türk hükümeti 15 temmuz 1976'da MTA Sismik I (*Hora*) adlı araştırma gemisini Ege Denizi'ne göndererek kıta sahanlığının türk kesiminde araştırma yapılmasına karar verdi. Gemi 23 temmuzda Ege'ye açıldı. Yunanistan, Midilli açıklarında araştırmalar yapan Hora'nın, kendi kıta sahanlığını ihlal ettiği gerekçesiyle, 7 ağustos 1976'da Türkiye'ye bir nota verdi. Türkiye'nin buna cevabı sert oldu. Yunanistan 9 ağustosta ikinci bir nota verdi ve Türkiye'yi BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet etti. Konsey'de söz alan dışişleri bakanı İ. Sabri Çağlayangil «Ege'deki haklarımızı titizlikle savunacağız» dedi. SSCB de, Yunanistan'ın, kıta sahanlığı konusundaki talebini Ege'de serbest geçişi tehlikeye düşürücü olarak niteledi ve bundan vazgeçmesini istedi. Hora'nın ardından, Yunanistan da Nautilus adlı araştırma gemisini Saros körfezine yolladı. Türkiye, kendi kıta sahanlığı ve kara suları ihlâl edildiği için Yunanistan'ı protesto etti. La Haye Adalet Divanı, Yunanistan'ın kıta sahanlığı konusundaki başvurusunu incelemeyi 19 ağustos 1976'da kabul etti. Türkiye Divan'ın bu konuda karar vermeye yetkili olmadığını öne sürdü. İkili görüşmeler sürerken Adalet Divanı da konuyu inceledi, kararını 13 aralık 1978'de açıkladı: 2'ye karşı 12 oyla, Divan kendisini bu konuda yetkisiz sayarak Yunanistan'ın başvurusunu reddetti. Daha sonraki yıllarda, iki ülke temsilcileri birçok kez bir araya gelerek görüşmeler yaptılarsa da, anlaşmazlık sona erdirilemedi. (M)

Andrey SAHAROV

***SAHARANPUR,** Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent. — 225 000 nüf. (L)

SAHAROV (Andrey), sovyet nükleer fizikçisi (Moskova 1921). Nükleer deneylerin sürdürülmesine karşı çıktı ve 1966'dan sonra rejim aleyhtarı İntelligentsia'yı örgütledi. *İlerleme, Barış İçinde Bir Arada Yaşama ve Entellektüel Özgürlük Üzerine Düşünceler* (1968) adlı kitabını, el altından ülkesinde ve dış basında yayımladı. İnsan Haklarını Savunma Komitesi'nin kurucularındandır (1970). 1975'de Nobel Barış Ödülü'nü aldı. 1980'den beri Gorki kentinde sürgündedir. (M)

***SAHAROV** (Klothilde von Derp), alman asıllı kadın dansçı. — (öl. Roma 1974). [L]

SAHİVAL, Pakistan'ın kuzeydoğusunda kent. 115 000 nüf. (L)

SAHRA (BATI), eski **İSPANYOL* SAHRASI,** Afrika'nın Atlantik kıyısında ülke. 266 000 km². — 139 000 nüf.

TARİH

1884'te İspanya'nın egemenliğine giren Batı Sahra'nın sınırları, 1905'te, Fransa ve İspanya arasında yapılan gizli bir anlaşmayla çizildi; anlaşmanın amacı kuzeyde bir İspanyol protektorasının (Saguia el-Hamra) ve güneyde bir İspanyol kolonisinin sınırlarını belirlemekti. Sahra, uzun süre Kanarya Adaları'ndaki stratejik ispanyol üslerinin bir çeşit toprak uzantısı sayılıyordu; ama zengin maden kaynakları (fosfat, demir, denizden petrol) keşfedilince durum değişti. Önce 250 km²'lik bir alanda 10 milyar ton (100 milyar dolar değerinde) rezerv tahmin edilen dev bir fosfat yatağı bulunarak işletilmeye başlandı. Bu damarın, Bou Craa'daki bölümü saatte 2 bin ton fosfat taşıyabilen bir akarbandla Atlantik kıyısına bağlandı.

Polisario'nun kuruluşu

Sahra anlaşmazlığı, 1974 yılının ilk yarısında, İspanya'nın bu ülkeyi sömürge durumundan çıkarmaya karar vermesiyle başladı. Batı Sahra adıyla anılan ülke, Rio de Oro, Saguia el-Hamra, ve Tarfaya olmak üzere üç bölgeyi kapsıyordu. Tarfaya bölgesi 1956'da Fas'a bağlanmıştı. Ağustos 1974'te Kral Hasan II, Fas'ın İspanyol Sahrası üzerindeki iddialarını resmen açıkladı, sonra Moritanya devlet başkanı Daddah* ile gizli bir paylaşma anlaşması yaptı. Polisario Cephesi (Saguia el-Hamra ve Rio de Oro Kurtuluş Cephesi) Fas ve Moritanya'nın bu niyetlerine karşı savaş açtı. Bu Cephe, mayıs 1973'te Cezayir'in desteği ile kurulmuştu. Polisario, bağımsız bir Sahra devletinin kurulmasını istiyordu. Birleşmiş Milletler'in bir soruşturma kurulu (kasım 1975) ile Uluslararası Adalet Divanı da (16 ekim 1975 raporu) bu çözümü destekledi. Bunun üzerine, Kral Hasan II, halkını «Yeşil Yürüyüş»e çağırarak olayların akışına karıştı. 350 000 kişilik yürüyüş alayı, sembolik olarak Sahra'ya girdi (kasım 1975), sonra Fas'a geri döndü. Bu gösterinin etkisiyle İspanya, Sahra'yı Fas ve Moritanya'ya vermeyi kabul etti (14 kasım 1975 Madrid Anlaşması). Temsil yetkileri söz götürür Sahra'lılardan oluşan bir meclis Madrid Anlaşmasını onayladıktan sonra, Fas ve Moritanya ülkeyi paylaştılar: Fas, Sahra'nın beşte üçünü kapsayan ve önemli maden yatakları olan (petrol ve özellikle, Bou Craa fosfat yatakları) Saguia el-Hamra'yı; Moritanya da Tiris el-Gharbia'yı ele geçirdi. Önce Fas'ın diplomatik ağırlığı ve «Yeşil Yürüyüş»ün baskısı karşısında şaşkın duruma düşen Polisario ve Cezayir bir süre sonra karşı harekete geçtiler. Cephe, Demokratik Arap Sahra Cumhuriyeti'ni ilan ederek (27 şubat 1976), savaşçılarını (1976'da 3 000, 1979'da 12 000), Moritanya ordusuna ve Fas krallık kuvvetlerine karşı gerilla savaşına soktu. Cezayir, 30 000 moritanyalı işçiyi sınırdışı etti (aralık 1975), Sahra Cumhuriyeti'ni tanıdı. Fas ve Moritanya ile diplomatik ilişkilerini kesti ve topraklarında Polisario gerillalarına maddi destek ve saldırı üsleri sağladı.

zayıf halka Moritanya

Polisario, saldırılarını temmuz 1978'e kadar, Fas-Moritanya ekseninin zayıf tarafı sayılan Moritanya üzerinde yoğunlaştırdı. Fas'ın işgal bölgesi iki kez saldırıya uğradı (haziran 1976 ve temmuz 1977). Maden yatakları merkezi Zuerate ile onu Nuadibu'ya bağlayan tren hattı, sahralıların en çok baskın yaptıkları hedeflerdi.

Moritanya için savaş bir yıkımla sonuçlandı: Dışsatımın yüzde 90'ını sağlayan maden ocakları felce uğradı; ekonomi çöktüğü gibi, milli bütçenin yüzde 60'ını oluşturan askeri giderlerde de tıkanma baş gösterdi. Polisario baskınları karşısında Moritanya ordusunun acze düşmesi üzerine, başlıca kentlere (Zuerate, Atar, Nuadibu) 10 000 Fas askeri kaydırıldı. Temmuz 1978'de, Polisario Cephesi, başkan Ould Daddah'ın haleflerinin Tiris el-Gharbia'dan vazgeçeceklerini umarak, Moritanya'ya karşı tekyanlı ateşkes ilan etti. Sahra gerillaları, bu tarihten sonra saldırılarını sadece Saguia el-Hamra'ya özellikle de El-Aiun-Smara-Bou Craa üçgenine doğru yönelttiler.

Moritanya'nın çekilişi

1978 yılının sonunda, Cezayir diplomasisi Polisario lehine yürüttüğü çok etkin bir kampanyanın meyvalarını toplamaya başladı. Aralıkta Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndan, sahralıların kendi kaderlerini çizme hakkı lehinde bir karar çıktı. Temmuz 1979'da, Afrika Birliği Örgütü devlet ve hükümet başkanlarının XVI. konferansında da aynı karara varıldı. Zaten, aynı günlerde, Demokratik Arap Sahra Cumhuriyeti yirmi kadar devlet tarafından tanınmış bulunuyordu. Polisario, Avrupa'da da özellikle fransız, alman ve ingiliz sosyalist hareketleri içinde destek bulmuştu.

5 ağustos 1979'da, Moritanya ile Polisario Cephesi arasında, Cezayir'de bir barış anlaşması imzalandı. Moritanya, Fas'ın hemen işgal ve ilhak etmiş olduğu Tiris el-Gharbia üzerindeki iddialarından vazgeçti. Nuakhşot ve Cezayir'le diplomatik ilişkilerini sıkılaştırmış bulunan Moritanya'nın çekilişi, Fas ordusuyla Sahra gerillalarını karşı karşıya bırakmıştı. Savaşın yoğunluk kazanması üzerine başkan Carter Amerikan Kongresi'ne Fas'a uçak ve savaş helikopterleri verilmesi için çağrıda bulundu. Kasım 1979'da, Birleşmiş Milletler genel kurulu, büyük bir çoğunlukla Sahra'nın Fas tarafından işgalini kınadı. Sahralıların mücadeleleri askeri alanda daha etkiliydi; güçsüz kalmış ve sonunda bölünmelere uğramış bir Afrika Birliği çerçevesinde diplomatik yönden başarı kolay değildi.

referandum

18. Afrika Birliği doruğunun çatışmadaki taraflara, haziran 1981'de, acele bir ateşkes çağrısında bulunmasından sonra kral Hasan II, Sahra'da «kontrollu bir referandum» yapılmasını ilke olarak kabul etti. Bu haber yanlış anlamalara yol açtı: Rabat için, bu referandum, bölgenin «faslılığı»nı kanıtlamak konusunda «istişari» nitelikte olmalıydı; Polisario ise hep doğrudan görüşmeler istiyordu.

Bununla birlikte ateşkes şartlarını ve Sahra halkının katılacağı referandumun koşullarını belirlemekle görevli bir Afrika Birliği komisyonu oluşturuldu. Yedi üyeli komite 26 ağustos 1981'de bir dizi tavsiye kararı aldı; ancak 13 ekimde Polisario tarafından Guelta-Zemmour garnizonuna yapılan saldırı sonucu savaş yeniden alevlendi. 9 kasımda, Birleşmiş Milletler, Sahra halkının bağımsızlığa hakkı olduğunu bir kez daha vurguladı.

Afrika Birliği örgütü

Böylece savaş diplomatik plana kaydı. Küçük bir ABÖ doruğu Nairobi'de yeniden toplandı (şubat 1982); kabul edilen plana göre, giderek gerçekleşemez duruma gelmiş referandumun hazırlıklarını yapabilmek için çatışmaların kesilişinden en az bir ay önce Sahra'ya karma bir ABÖ - BM ekibi gönderilecekti. ABÖ başkanı Arap Moi'ye bir uzlaştırma görevi verildi. Ama ABÖ genel sekreteri Edem Kodjo, 27 şubatta, Demokratik Arap Sahra Cumhuriyeti'ni örgüte kabul ettirmek için işe girişince, bu görev yeniden tartışma konusu oldu. Bu da, Addis Abeba'da toplanan ABÖ bakanlar konseyinden on iki dost ülkeyle birlikte hemen çekilmeye karar veren Fas için ağır bir diplomatik yenilgi oldu. Fas'ın görüşlerine karşı çıkan diğer on devletin de, kendi paylarına, 15 mart 1982'de, Sahra temsilcilerinin kabul edilmediği Dakar bakanlar konseyini boykot etmesi, siyasi kopuşmayı daha da ağırlaştırdı. (L)

Polisario genel sekreteri Muhammed Abdülaziz

1 mart 1977'de Polisario'nun kaçırdığı fransız rehinelerin durumunu görüşen Polisario temsilcisi Fransa dışişleri bakanı Cl. Chayet ile

Foto. Sipa/Sygma; AP; Montes/Gamma (LAROUSSE)

***SAHRA Eyaleti.** Bk. SAHRA (BATI).

***SAİMBEYLİ,** Adana ilinde ilçe. — 20 406 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 4 061 nüf. (1980). [M]

***SAİNT - CATHARİNES,** Kanada'da (Ontorio) kent. — 123 400 nüf. (L)

***SAİNT CHRİSTOPHER,** Küçük Antiller'de (Leeward İslands) ada. — 68 km², 36 000 nüf. (L)

***SAİNT-DENİS,** Fransa'da Seine - Saint - Denis yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 96 759 nüf. Gotik üslubunda ünlü manastır. Sanat ve Tarih Müzesi. (L)

***SAİNT DENİS** (Ruth), amerikalı kadın dansçı. — (öl. Hollywood 1968). [L]

***SAİNT - DENİS,** Réunion adasında kent. — 104 603 nüf. (L)

***SAİNT - ÉTİENNE,** Fransa'da Loire yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 337 168 nüf. Üniversite. Sanat ve sanayi müzesi. (L)

***SAİNTE-FOY,** Kanada'da (Québec) kent. — 71 237 nüf. (L)

***SAİNTE-HÉLÈNE,** ing. **Saint - Helena island,** Atlas Okyanusu'nun güneyinde ingiliz adası. — 5 223 nüf. Merkezi *Jamestown* (1 576 nüf.). [L]

***SAİNT - HELENS,** İngiltere'de (Lancashire) kent. — 104 000 nüf. (L)

SAİNT HELENS, ABD'de Washington eyaletinde yanardağ (yükseltisi 3 000 m). 37 000 yılı aşkın bir zamandan beri püskürmekle birlikte yer üstündeki bölümü MÖ 500'lerde, doruk kısmı ise son birkaç yüzyılda oluşmaya başlamıştır. Saint Helens 123 yıllık bir durgunluk döneminden sonra, 27 mart 1980'de kül ve duman çıkararak faaliyete geçti. Yer sarsıntısıyla birlikte yeraltında patlamalar duyuldu. 18 mayıs 1980'de püskürme başladı. İlk patlamanın 10 megaton gücünde (Hiroşima'ya atılan bombanın 500 katı şiddetinde) olduğu saptandı. Doruğun 425 m'lik bölümü parçalanarak atmosfere yayıldı ve 3 x 1,5 km'lik dev bir krater oluştu. Çamur, kar ve kaya parçalarından oluşan bir çığ, saatte 250 km'yi bulan bir hızla aşağı yuvarlandı. Kuzey yamacında, 1 km²'lik alanda, 24-96 m yüksekliğinde bir tümsek oluştu. Patlama, 540 km²'lik alanda hasar yaparken, kraterden 24 km kadar uzakta bulunan ağaçlar yandı. Yanardağ ıssız bir orman bölgesinde yer aldığından ve önlem olarak yöre boşaltıldığından, ölü sayısı çok olmadı: 60 kişi yaşamını yitirdi. 250 ev ve 7 büyük köprü yerle bir olurken, 10 000 araç ve 6 000 mil karayolu kullanılamaz duruma geldi. Maddi hasarın 900 milyon dolar dolayında olduğu belirlendi. 20 000 m yükseltide biriken ince küllerin, dünyanın çevresini birçok kez dolaştıktan sonra ancak 1-2 yıl içinde yere ineceği ve bu dönemde gün batışının daha renkli olacağı açıklandı. (LM)

***SAİNT JEAN,** Kanada'da (Québec) kent. — 34 363 nüf. (L)

***SAİNT-JOHN,** fr. **Saint-Jean,** Kanada'da (New Brunswick) kent. — 85 956 nüf. (L)

***SAİNT JOHN'S** ya da **SAİNT JEAN,** Kanada'da kent ve Newfoundland eyaletinin merkezi. — 86 600 nüf. (L)

SAİNT KİTTS, Bk. SAİNT CHRİSTOPHER.

***SAİNT-LAMBERT,** Kanada'da (Québec) kent. — 20 318 nüf. (L)

SAİNT - LAURENT, Kanada'da (Québec) kent. — Montréal'in batı banliyösünde. 64 400 nüf. (L)

***SAİNT - LAURENT** (Yves), fransız modacısı. — 1970'lerde maksi modasını çıkardı; ayrıca parfüm piyasasına da girdi ve kurduğu firma amerikan Charles of the Ritz firmasının alt kuruluşu olarak üretime geçti. (L)

***SAİNT-LO,** Fransa'da, Manche idare bölgesinin merkezi. — 25 037 nüf. Makine sanayii. (L)

***SAİNT-LOUİS,** ABD'de (Missouri) kent. — 453 085 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 2 344 912 nüf.). Metalurji, kimya, besin sanayii. (L)

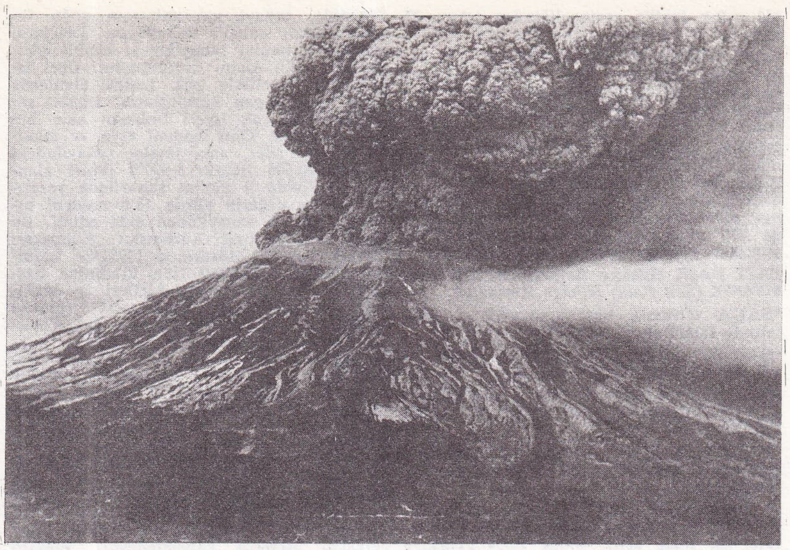

SAINT-HELENS'in püskürmesi (27 mart 1980)

***SAİNT-LOUİS,** Fransa'da Haut - Rhin yönetim bölgesinde (Mulhouse yönetim çevresi) komün. — 18 112 nüf. (L)

***SAİNT-LOUİS,** Réunion adasında (Sous-le-Vent yönetim çevresi) komün. — 30 473 nüf. (L)

***SAİNT-LOUİS,** Senegal'de kent ve Irmak bölgesinin yönetim merkezi. — 96 594 nüf. (L)

SAİNT-LUCİA, Antiller'de ada devleti. 616 km², 120 000 nüf. Başkent: *Castries.*

İngiliz sömürgesiyken, 1967 martında İngiltere tacına bağlı devlet statüsüne geçen Saint-Lucia, 22 şubat 1979'da bağımsız bir devlet oldu. Saint-Lucia, Commonwealt'e bağlı kaldığından devlet başkanı gene Kraliçe II. Elizabeth idi. Adada onu bir genel vali temsil eder. Hükümeti önce 1979 temmuzuna kadar Birleşik İşçi Partisi (UWP, United Worker's Party) başkanı, başbakan John G.M. Compto, sonra mart 1979'da yasama meclisi seçimlerinde, parlamentodaki 17 sandalyenin 12'sini alan St. Lucia İşçi Partisi (SLP, St. Lucia Labour Party) lideri Allan Louisy kurdu. 5 mayıs 1982'de yapılan seçimleri Birleşik İşçi Partisi kazandı. Önceleri yalnız muz ve hindistan cevizi üretimine dayanan ekonomi, turizm ve sanayiye (1976'da mamul mal dışsatımı, toplam dışsatımın yüzde 48'ine ulaştı) yönelinmesiyle hızlı bir gelişme gösterdi. Ülkenin ekonomik geleceği, başkent yakınındaki Cul-de-Sac koyuna bir amerikan şirketi tarafından yapılmakta olan petrol rafinerisine kısmen bağlı olacaktır. (L)

***SAİNT-MALO,** Fransa'da, İle-et-Vilaine idare bölgesinde idare çevresi merkezi. — 46 270 nüf. Makine, elektrik, konfeksiyon sanayii. (L)

***SAİNT-MANDE,** Fransa'da Val-de-Marne idare bölgesinde kanton merkezi. — 21 096 nüf. (L)

***SAİNT-MARİTİME İdare Bölgesi,** Fransa'da (Yukarı Normandiya) idare bölgesi. — 1 172 473 nüf. Merkezi *Rouen.* (L)

***SAİNT-MARTİN,** hollanda dilinde **Sint Maarten,** Küçük Antiller takımadalarında (Rüzgâr adaları) ada. — Fransız kesiminde 6 191 nüf., Hollanda kesiminde 1 600 nüf. (L)

***SAİNT-MARTİN-D'HERES,** Fransa'da (İsère yönetim bölgesi), Grenoble idare çevresinde komün. — 38 111 nüf. Metalurji. (L)

***SAİNT-MAUR-DES-FOSSES,** Fransa'da Seine idare bölgesinde (Sceaux idare çevresi) kanton merkezi. — 81 117 nüf. (L)

***SAİNT-NAZAİRE,** Fransa'da Loire - Atlantique yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 69 769 nüf.

Saint Nazaire'i Saint-Brévin'e bağlamak için Loire ırmağının ağzında yapılan Mindin köprüsü 18 ekim 1975'te hizmete girdi. Köprünün çelikten yapılma asma kısmı 720 metre uzunluğunda ve üç bölümlüdür (ortadaki bölüm 404 m). Asma kısmı, yoldan 75 m yükseklikteki iki direğe doğrudan doğruya bağlı çelik halatlar taşır. Ortadaki asma bölümün su yüzünden yüksekliği 61 metre; 1 115,4 m ve 1 521 m boyundaki giriş viyadükleriyle birlikte köprünün toplam uzunluğu 3 356,4 metredir. Mindin köprüsü dünyanın bu tipteki en uzun asma köprüsüdür. (L)

***SAİNT-PAUL,** ABD'de kent ve Minnesota eyaletinin merkezi. — 270 230 nüf. (L)

***SAİNT-PAUL,** Réunion adasında (Sous-le-Vent yönetim çevresi) komün. — 52 781 nüf. (L)

***SAİNT PETERSBURG,** ABD'de (Florida) liman kenti. — 216 000 nüf. (L)

***SAİNT-PİERRE-ET-MİQUELON,** Kuzey Atlas okyanusunda fransız takımadaları. — 6 272 nüf. Yönetim merkezi, *Saint Pierre* (5 000 nüf.). [L]

***SAİNT-PRİEST,** Fransa'da, Isère yönetim bölgesinde (Vienne yönetim çevresi) komün. — 36 737 nüf. (L)

***SAİNT - QUENTİN,** Fransa'da Aisne yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 69 153 nüf. Kimya sanayii. (L)

***SAİNT-THOMAS,** Kanada'da (Ontario) kent. — 27 206 nüf. (L)

***SAİNT-THOMAS,** Virginie takımadalarında ada. — 29 000 nüf. (L)

SAİNT-VİNCENT, Atlas Okyanusu'nda Antiller bölgesinde devlet. 289 km², 100 000 nüf. Başkent: *Kingstown.*

Vent adalarından biri olan Saint-Vincent,

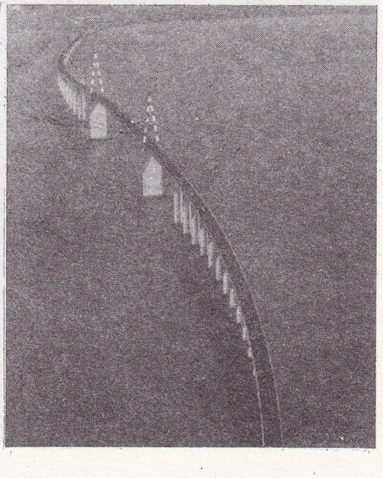

SAINT-NAZAIRE'de Mindin köprüsü

Foto. Examiner/Liaison/Gamma; Simon /Gamma (LAROUSSE)

350 yıllık ingiliz egemenliğinden sonra 27 ekim 1979'da bağımsızlığını ilan etti.

Kraliçe Elizabeth II'yi devlet başkanı kabul ettiği için bir meşruti krallık sayılan bu küçük devlet ılımlı ve batı yanlısı başbakan Milton Cato tarafından yönetilmektedir.

Ülkenin başlıca gelir kaynağı turizm ve ararot (dünyada birinci), muz, kopra, hindistan cevizi üretimidir. Nisan 1979'da adadaki Soufriére yanardağının patlamasının yol açtığı hasar (muz ürününün yüzde 70'i mahvoldu) ülkenin ekonomik büyümesini olumsuz yönde etkiledi. (L)

SAİT FAİK Hikâye Armağanı. Bk. ABASIYANIK (*Sait Faik*) *Hikâye Armağanı.*

***SAKA** (Orhan), türk sporcusu. — 1980 yılında İstanbul'da öldü. (M)

***SAKAİ**, Japonya'da (Honşu) kent. — 757 671 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

SAKARLI, Samsun ilinde, Terme ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 616 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SAKARYA** (54), Marmara bölgesinde (Çatalca - Kocaeli ve Güney Marmara bölümü) il ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında ilin nüfusu, Türkiye genel nüfus artış hızına paralel bir hızla arttı: Binde 20,54 (Türkiye geneli 20,65). Bu oran kentlerde binde 24, 93, köylerde 18,16 idi.

1980'de nüfusu 548 747 olarak belirlenen Sakarya (km² başına 114 kişi) nüfus büyüklüğü açısından 32. sıradaydı. Aynı yıl il merkezi Adapazarı'nın nüfusu 130 977, kentlerin toplam nüfusu 195 069, köylerin toplam nüfusu 353 678, köy sayısı 487 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusu şöyleydi: Merkez ilçe 258 561, Akyazı 69 364 (merkez 14 795), Karasu 66 852 (merkez 10 157), Geyve 60 986 (merkez 9 126), Hendek 51 768 (merkez 17 303), Kaynarca 22 247 (merkez 2 288), Sapanca 18 969 (merkez 10 423).

● *Tarım.* İlde ticaret ve sanayiin giderek gelişmesine karşın tarım, ağırlığını sürdürmektedir. 1975 - 1978 arasında il gayri safi hasılasının yüzde 30'u, tarım kesimine aitti. Sakarya'da iklim ve toprak koşulları, tarımda ürün çeşitliliğine ve yüksek verime çok elverişlidir. Son yıllarda, çağdaş yöntem ve girdilerle tarım yapmak iyice yaygınlaştığından, Sakarya -yüzölçümü pek büyük olmamakla birlikte- Türkiye'nin en önemli tarım alanlarından biri durumuna geldi. 1980 tarım istatistiklerine göre ilde üretilen belli başlı ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 124 415 t, mısır 191 912 t, arpa 11 500 t, şeker pancarı 287 831 t, ayçiçeği 15 785 t, soğan 31 205 t, patates 53 400 t, hayvan pancarı 16 610 t, armut 7 085 t, elma 26 007 t, fındık 37 690 t, üzüm 80 130 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı da şöyleydi: At 6 600, katır 1 910, eşek 5 320, sığır 189 227, manda 13 879, koyun 84 860, keçi 37 830.

● *Sanayi.* Sakarya'da 1950'lerde başlayan sanayileşme 1970'li yıllarda da sürdü. Son dönemde, sanayi yatırımlarının çoğu tarıma dayalı sanayi dalındaydı. 1980'lerin başında il imalat sanayiindeki büyük işletmelerin çoğu kamu kuruluşuydu. Özel işletmeler, genellikle çok çeşitli alanlarda nihaî ürün yapan kuruluşlardı. İmalat sanayiinde en çok işyeri bulunan alan besin sanayiidir. Onu madeni eşya ve makine sanayii izler, ama imalat sanayiindeki toplam 10 500 işçinin 5 300'ü ikinci alandadır. 1979'da il imalat sanayiinde yaratılan katma değerin yüzde 53'ü madeni eşya ve makine sanayiinden elde edildi. Bu alandaki belli başlı kuruluşlar: Adapazarı Vagon Sanayii Müessesesi (1951'de kuruldu; 1979'da elektrikli tren üretimine başladı), Adapazarı Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi (1944'te TZDK'ne bağlı olarak kurulan fabrikalarda üretilen traktörlerdeki yerlileşme oranı 1983'te yüzde 85'e çıktı), Sakarya Makine İmalat Sanayi ve Ticaret AŞ (1974'te kuruldu, 1982'de yılda 120 traktör yükleyici ve 6 000 hidrolik silindir üretebilecek kapasiteye ulaştı), Bakır Sanayi Mamulleri ve Ticaret AŞ (1973'te kuruldu, 1982' de yılda 20 000 ton elektrolitik bakır tel üretebilecek kapasiteye ulaştı), Kaldırma Transport Makineleri Cer Dişlileri Sanayi ve Ticaret AŞ (1980'de 200 ton makine çeliği kullanarak 800 adet çeşitli büyüklükte ceraskal üretecek kapasitedeydi), Elektro Dizel Mekanik Sanayi AŞ (1979'da Lucas lisansıyla alternatör, şarj dinamosu ve marş motoru gibi otomotiv sanayiinin önemli girdilerini üretmeye başladı).

1979'da ildeki 10'dan çok işçi çalıştıran 61 işyerinden 23'ü besin sanayii dalındaydı. 1970'li yıllarda bu dalda kurulan belli başlı işletmeler şunlardır: Sakarya Yem Sanayii ve Ticaret AŞ (1975'te kuruldu; 1980'de kapasitesi 19 000 ton), Ada Süt (1979' da kuruldu; 1980'de 675 ton yoğurt, 200 ton süttozu, 150 ton süt, 900 ton kaşarpeyniri üretecek kapasiteye ulaştı), Sakarya Un Fabrikası (1973'te kuruldu, 1980'de yılda 13 500 ton un ve 5 000 ton kepek üretebilecek kapasiteyi buldu), Altınbuğday - Sakarya Gıda ve Un Sanayi Ticaret AŞ (1976'da kuruldu, 1980'de yılda 21 600 ton un ve 5 400 ton kepek üretebilecek kapasiteye ulaştı), Doğan Gıda Sanayii AŞ (1976'da kuruldu, 1980'de günde 7,5 ton bisküvi üretecek kapasiteye ulaştı). İlde, orman ürünleri sanayii de hızla gelişmektedir. 1970'li yıllarda bu dalda kurulan belli başlı işletmeler şunardır: Sartaş Ağaç Sanayi ve Ticaret AŞ (1972'de kuruldu, 1980'de yılda 34 milyon m² kaplama üretecek kapasiteye ulaştı), Teverler Ticaret Kol. Şti. (1976'da kuruldu, 1980'de yılda 5 000 m³ kereste üretecek kapasiteye ulaştı), Tever Orman Ürünleri Sanayi ve Ticaret AŞ (1978'de kuruldu, 1980'de yılda 8 640 m³ kereste üretecek kapasiteye ulaştı).

İldeki taşa toprağa dayalı sanayi dalında üretim yapan kuruluşların en önemlisi, 1972'de kurulan ve 1980'de yılda 7 500 ton bitüm ve 360 ton boya kullanarak 1 milyon 800 bin levha ve 1 milyon 800 bin mahya üretecek kapasiteye ulaşan Onduline Yapı Malzemeleri AŞ'dir.

● *Eğitim.* Sakarya Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi 1982 - 1983 öğretim yılında fakülteye çevrilerek Sakarya Mühendislik Fakültesi adıyla İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlandı. 1980'de Sakarya' da 12 lise (4 503 öğrenci, 360 öğretmen); 34 ortaokul (12 267 öğrenci, 213 öğretmen); 46'sı kentlerde, 619'u köylerde olmak üzere 665 ilkokul (72 489 öğrenci, 1 659 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan orta dereceli 17 okul (7 706 öğrenci, 339 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1982 yılında Sakarya ilinde 6 kamusal, 3 özel hastane ve bunlarda toplam 804 yatak bulunuyor, 685 kişiye bir yatak düşüyordu (askeri hastaneler hariç). Aynı yıl sağlık personeli sayısı da şöyleydi: 155 uzman hekim, 54 pratisyen hekim, 50 diş hekimi, 244 hemşire, 100 sağlık teknisyeni, 196 ebe. (M)

***Sakaryaspor Kulübü.** — 1980 - 1981 futbol sezonu sonunda I. Türkiye Ligi'ne yükseldi. (M)

Sakatların Rehabilitasyonu Derneği (TÜRKİYE), sakatların refahını artırmak, kimseye muhtaç olmadan bağımsız yaşamalarını sağlamak, sakatları tedavi ve rehabilite etmek amacıyla 1963'te kurulmuş dernek. Kuruluşundan beri kuruculardan Prof. Dr. Rıdvan Ege'nin başkanlığında kamu yararına çalışan dernek her yıl sakatlar haftası düzenlemekte, kitap yayım, konferanslar, TRT ve basın yoluyla sakatlar konusunda kamuyu aydınlatmaya yardımcı olmaktadır. Ayrıca Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne sakatların tedavi ve rehabilitasyonu için 30 yataklı bir bölüm yaptırmış, Türkiye Sakatları Koruma Vakfı'nın kurulmasına öncülük etmiştir. (M)

***SAKÇAGÖZE,** Gaziantep ilinde, İslahiye ilçesine bağlı bucak. — 17 410 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 4 108 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SAKIZ Adası,** yun. *Khios* veya *Khio*, Ege denizinin doğu kesiminde yunan adası. — 54 000 nüf. Merkezi *Khio* (24 000 nüf.). [L]

***SAKSONYA** (AŞAĞI), alm. *Niedersachsen*, Federal Almanya'da eyalet. — 7 260 700 nüf. Merkezi Hannover (534 623 nüf.). [L]

SAKURAUÇİ (Yoşio), japon devlet adamı (doğ. 1912). Politikacı ve aristokrat bir aileden gelmedir. Ekonomi öğrenimi gördü ve sanayi alanında çalıştı. 1947'de parlamento üyesi oldu. 1960 - 1972 arasında, önce ticaret ve endüstri, sonra ekonomi bakanlığı yaptı. Haziran 1980 - kasım 1981 arasında iktidardaki Liberal Demokratik Parti'nin, yeni- muhafazakâr kanadı mensubu olarak genel sekreterliğini yaptı. Kasım 1981'de Sonoda'nın yerine dışişleri bakanı oldu. ABD ile savunma paktı yapılması için girişimlerde bulundu. (M)

SALAAM (Abdus). Bk. ABDÜSSELAM.

***SALAMANCA,** İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 134 000 nüf. (L)

***SALAT.** Bk. YUKARISALAT.

***SALAVAT,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 131 000 nüf. (L)

SALAVATLI, Aydın ilinde, Sultanhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 031 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SALDIRGANLIK** i. — ANSİKL. Hayv. psikol. Kavgacı davranışlar, gerek bireyin ve türün yaşamını sürdürmesinde, gerek toplumsal türlere özgü grup iç dinamiğinde önemli rol oynar. Konrad Lonenz'e göre saldırganlık da, cinsellik, açlık ve korku gibi tüm hayvan davranışlarının temelinde yatan büyük içgüdülerden biridir. Karakter bilimcisi (etolojist) Nikolaas Tinbergen'e göreyse başlı başına bir saldırganlık içgüdüsü yoktur; her sadırgan davranış bir başka davranış tipine bağlıdır. Örneğin bir eş ya da yaşama alanı ele geçirme amacına yönelik savaş alt-içgüdüsü cinselliğe, av kaparak geçinen hayvanlara karşı savaşma alt-içgüdüsü ise korkuya bağlı alt-içgüdülerdir.

SAKARYA ilinin merkezi Adapazarı'nın genel görünüşü

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

belirtiler ve mekanizmalar

● *Sınıflama.* Saldırganlık davranışları, ya aynı türden ya da ayrı türden hayvanlar arasında olur. Bu ikinci durumda, önce, avcı bir hayvanla avı arasındaki mücadele akla gelir. Bununla birlikte bazı bilim adamları, bir av saldırma davranışını, açlık içgüdüsünün doğurduğu, çoğu zaman hiçbir saldırganlık öğesi taşımayan bir beslenme davranışı sayarlar. Ancak yapılan gözlemler bu görüşe ters düşmektedir: Nitekim G. B. Schaller aslanların, hiç gerek olmadığı halde av yakalayıp öldürebildiklerini gözlemlemiştir. Bazı türlerce avcı hayvanlara karşı girişilen mücadele (*mobbing*) ise pek az bilinmektedir. Kuzgunlar ve bazı kuşlar, kendilerini geceleri avlayan yırtıcı hayvanlarla (kedi, puhu) gündüz karşılaştıklarında onları tam anlamıyla hırpalamaya girişirler. Saldırgan davranışların çoğu, aynı ekolojik çevreyle ilgili ve özellikle aynı türden hayvanlar arasında ortaya çıkar. K.E. Moyer saldırganlığı sekiz kategoriye ayırır: Avcı hayvanın saldırganlığı, aynı türden iki erkek arasındaki mücadele, korkudan ileri gelen saldırganlık, tezkızarlıktan kaynaklanan saldırganlık (birtakım acı verici uyaranların ve engellenmelerin birikimi sonucu), barınma alanını korumak için saldırganlık, yavruları savunmak için saldırganlık, cinsel saldırganlık ve son olarak, araç niteliğindeki saldırganlık, yani özel bir uyarandan ileri gelmeyip, pozitif şartlanma sonucu, saldırgan davranışları güçlendiren bir ödünleme sisteminin yol açtığı saldırganlık.

● *Saldırganlığın özelliği ve mekanizmaları.* Saldırganlık soydan geçen genetik bir nitelik taşır. Rekabetçi davranışlar bazı türlerde daha yaygındır; örneğin bu çeşit davranışlar omurgalılarda omurgasızlardakinden, istikrarlı ekosistemlere mensup türlerde istikrarsız ekosistemlere mensup olanlardakinden daha sık rastlanır... Belli bir alan seçip yalnız orada barınan bir ispinoz, kendi yaşam alanına giren kuşlardan on altı başka türe saldırır. Ayrı bir yerde tek başına büyütülen fareler, bir başka fareyle karşılaşır karşılaşmaz, türe özgü tüm düşmanlık belirtilerini gösterirler: Tiz çığlıklar, diş gıcırdatmalar, sırt kabartmalar. Bunun gibi, soydaşlarıyla hiç teması olmamış erkek *Betta Splendens* (dövüşken bir balık türü) aynadaki kendi görüntüsüne saldırır. Saldırgan soydan gelen fare yavruları, yumuşak huylu soydan gelen yavrularla değiştirilerek saldırganlığın kalıtsal olduğu doğrulanmıştır: Yumuşak huylu annelerin büyüttüğü saldırgan yavrular, saldırgan annenin yetiştirdiği yumuşak huylu farelerden açıkça daha saldırgan davranmışlardır (Irenaus Eibl - Eibesfeldt). Saldırganlık tepkileri türe özgü bir karakterdir. Örneğin bir geyik, boynuzlarını ancak bir başka geyikle dövüşmek için kullanır. G.W. Barlow, çıngıraklı yılanın, iki erkek arasındaki kavga, bir ava saldırma, ava ortak çıkana ya da bir saldırgana karşı kendini savunma gibi durumlarda gösterdiği çeşitli kavga davranışlarını betimlemiştir.

Mekanizmalar saldırganlığın içerdiği davranışlara bağlıdır: Buna göre, eğer iki hayvan arasında rekabet söz konusu ise, hayvanlar aynı türden olsun olmasın, aynı tepkiler görülür, ama hayvanlar aynı türdense tepkiler daha şiddetli olur.

Saldırganlık tepkileri, kalıplaşmış nitelikte olup, harekete geçirici ve köstekleyici birtakım uyarı sistemlerinin yönettiği, her türe özgü tipik davranışlarla kendini gösterir. Bu uyaranlar, görsel nitelikte (erkek dikenlibalıkta karnın kırmızı rengi, biçim, hareketler), işitsel nitelikte (ötücü kuşların ötüşü, bazı kuşların tüylerinin sesi) ya da kokusal nitelikte (feromon'lar) olabilir. Sihlidgillerden *Astatotilapia strigena* denilen erkek balık için iki etmen birlikte rol alır: Parlak gümüşî ya da mavi renk ve geniş bir yüzeye yayılmak. Nitekim döğüşken balık, en geniş yanını düşmana doğru döner ve bütün yüzgeçlerini dikeltir. Erkek yeşil kertenkelelerde, vücudun yeşil rengiyle boynun parlak mavisi kavga isteği uyandırır. Dişiler karşısında kavga isteğini kokusal özellikler yatıştırır: Lorenz, boyayıp renklendirdiği bir dişiyi gören bir erkeğin ona nasıl saldırdığını, ama iki hayvan birbirine yaklaşınca saldırının nasıl birdenbire kesildiğini anlatır.

● *Düzenleme.* Tüm hayvanlar, yavruları olduğu dönemde saldırgan kesildikleri için, yavruları korumak üzere saldırganlığı köstekleyici birtakım mekanizmalar harekete geçer. Dişi hindi, yuvanın yakınında kımıldayan her şeye saldırır: Yavruların sesi ananın saldırganlığını köstekler ve bu davranışlar yeniden analık davranışlarına dönüşür. Oysa sağır dişi hindiler, tamamiyle normal davranışlı oldukları halde, yavrularını yumurtadan çıkınca öldürürler. Kızılgerdan için, türe özgü ötüşler saldırgan davranışların yönlenişinde rol oynarsa da, asıl uyaranı göğüs tüylerinin kırmızı rengi oluşturur: Yetişkin bir erkek kızılgerdan, bir tutam kırmızı tüy kümesine şiddetle saldırdığı halde, göğsü koyu renkte bir yavru kızılgerdan görünce kımıldamaz.

Birçok saldırgan davranışın kökeninde bir barınma alanına sahip olma duygusu yatar. Üreme döneminde bazı türler, çevrelerinin belirli bir kesimini kendilerine mal ederler: «Mülk sahibi» hayvan, kendi arazisi içinde, bazı uyarıcı işaretlere göre rakip gördüğü her hayvana saldırır, saldırının şiddeti de, o hayvanın, bu arazinin merkezine yakınlığı oranında artar. Aynı uyaranlar, hayvan için, kendi alanının dışında engelleyici bir rol oynar ve onu ya kaçmaya ya da uysal bir davranış içine girmeye iter. Arazi, hayvanlar arasında böylece paylaşılmış olur. Saldırgan bir hayvan, kendi arazisini başkalarının zararına pekâlâ genişletebilir, ama bu, sınırlayıcı etkenler olarak şu sakıncaları da birlikte getirir: Daha fazla enerji sarfı, başka davranışlar (beslenme, üreme) için daha az hazırlıklı olma, avcı hayvanlara yem olma tehlikesinin artması.

Grup halinde yaşayan bazı saldırgan hayvanlarda, bir aşama sırası kurularak saldırganlık düzene sokulur: Belirleyici birkaç karşılaşma (boy ölçüşme) sonunda her hayvan belirli bir sırada yer alır ve her nerede olursa olsun, yerini üst sıradaki bireylere bırakır. Bunlar da, en güçsüzler için koruyucu rolü oynarlar ve grubun durulmuşluğu gerçek kavgaların sayısını sınırlar.

Saldırı eğilimi bir başka eğilim (örneğin iki hayvan karşılıklı olarak arazilerinin sınırlarında iken beliren kaçma eğilimi) ile bir arada bulunduğu zaman, hayvanın içine düştüğü çelişki, çeşitli biçimde, bir şeye niyetlenme, aralıklı tehdit, saldırıyla başka davranış arasında ikircikli kalma, fizyolojik değişiklik (renk) gibi hareketlerle kendini belli edebilir. Böyle bir durumda bazan yer değiştirme davranışları görülür: Hayvan tehdidine ara verip gider su içer, ya da kumu kazar (erkek dikenlibalık), tüylerini tarayıp parlatır (martı) ya da yuva kurma girişimlerine kalkışır (büyük martı). Saldırganlık, bir üçüncü hayvan bulunduğu zaman ona da yönelebilir. Örneğin, sihlidgillerin bazı türlerinde çiftleşmeden önce erkekler arasında kavgalar olur.

● *Törenleşme.* Soyoluşumu sırasında bu davranışlardan bazıları gerçek birer törene dönüşür. Bu evrim komşu türlerin karşılaştırılmasıyla açığa çıkar: Asıl saldırının ön belirtisi niteliğindeki çeşitli davranışlar bazı türlerde yaygınlaşır, yavaşlar, her davranış dizisi değişmez bir düzen içinde seyreder ve yinelemeli öğeler getirir: Bütün bu özel durumlar, davranışların birer belirti olarak etkinliğini artırır. Buna göre, törenleşme, yıldırma ve korkutmayı gerçek kavganın yerine geçirerek iletişime yardımcı olmaktadır. Törenleşme, erkek dikenlibalığın yaptığı zikzak dans gibi bazı cinsel gösterilerde açıkça görülür: Bu dansın ardışık iki hareketi, söz konusu iki eğilimden (saldırgan ve cinsel) kaynaklanır. Evrimin baskısı da «bedeni özellikler» üzerinde etkili olmuştur: Geyiklerin boynuzları, bazı kuşların tüylerinin parlak renkleri, balıklarda yüzgeçlerin aşırı gelişmişliği.

Bazı türlerde yatıştırma davranışları görülür; bu davranışlar saldırganlık belirtilerinin yönünü değiştirmekle oluşabilir; örneğin, bir kuşun gagası saldırganlığa yol açan bir uyartı ise, yatıştırma davranışı onun, kafasını yana çevirerek düşmana kafasının altını göstermek şeklini alır.

Yatıştırma duruşları başka davranışların taklidi de olabilir: Dişice cinsel çağrı ya da yavru davranışı.

Demekki saldırganlık, değişik birtakım mekanizmalarla, bir düzene bağlanmış ve bir ölçüde denetim altına alınmıştır. Bununla birlikte, doğal ayıklanmanın sadece türün sürgit yaşamasına yarayâcak biçim ve davranışlar ürettiğine inanmak yanlış olur: Bazı görkemli süslerin gelişmesi, o hayvanın hareketlerini zorlaştırarak ve kendisini avlayabilecek hayvanların gözüne çarpmasına yol açarak bir tehlike oluşturabilir. Evrimin şiddetten sakınma gibi bir eğilime yol açması da söz konusu değildir: Katillik ve yamyamlık bazı böceklerde (karıncalar ve memelilerde aslan, sırtlan) yaygındır.

saldırganlığın gelişimi ve denetimi

● *Bireyin deneyimi.* Bir hayvanın yaşadığı deneyimler, gelecekteki saldırgan davranışlarının biçimini ve şiddetini etkiler. J.P. Scott böylece çok saldırgan ya da çok yumuşak başlı erkek sıçanlar üretebilmiştir; bu sonucu, birincileri sık sık dövüştürüp kavgada kazandırarak, ikincileri dişilerle birlikte yetiştirip sık sık okşayarak elde etmiştir. Maymunlar, toplu yaşayan yaban arıları ve bal arıları üzerinde yapılan başka deneyler kavgacılığın nasıl oluştuğunu anlamaya imkân vermiştir: Başlangıçta, en saldırgan hayvanlar bile başkalarıyla birlikte olmak isterler. İlk karşılaşmalarda üst üste elde edilen başarılar, daha sonra saldırıyı ve alt etmeyi kolaylaştırmaktadır. J.M.R. Delgado, bir maymun grubu içindeki üstün bireyi, beynini elektrikle uyutup tutuklaştırarak bir grubun yapısını bozabilmiştir: Bu durumda üstünlük, grupta başarı kazanabilen başka maymunlara geçmektedir.

Saldırganlık tepkileri toplumsallaşma sürecine de bağlıdır. Yalnız annelerinin yanında büyüyen Rhesus maymunları, daha sonra, akranlarıyla bir araya geldiklerinde daha saldırgan olmaktadırlar. Bu olgu farelerde, yaban tavuklarında da görülmüştür.

● *İçsalgı sistemi.* Saldırganlık davranışındaki değişmeler, son olarak bir de hayvanın iç ortamına bağlıdır: Kandaki kimyasal tepkiler sistemi, metabolizma vb. İç salgı sisteminin rolü omurgalılarda incelenmiştir.

Cinsel hormonların bireyin uyarılganlığı üzerinde kesin bir etkisi vardır. Saldırganlık, türlerin çoğu için üreme mevsiminde artar. Bu olay, ilkbaharda günlerin uzaması nedeniyle uzun süre aydınlığın etkisi altında kalan (opto - hipotalamo - hipofizogenital salgıların etkileşmesi) cinsiyet bezlerinin büyümesiyle ilintilidir. A. Watson, erkek cinsellik hormonları aşılayarak, bataklık tavuğunun erkeğinde, kendi yaşama alanını savunmada saldırganlık artışı sağlamıştır. Bu durumda hayvan iğdiş edilirse saldırganlık önemli ölçüde azalmaktadır. P. Karli, iğdiş etmenin «katil» sıçanların fare öldürme eğilimini azaltmadığını, buna karşılık erkek cinsellik hormonlarının (androjen) erkekler arası saldırganlık üzerine etki yaptığını göstermiştir. İğdiş edilmiş farelere verilen testosteron hormonu da saldırganlığa yol açmaktadır, ama yalnızca erkeklere karşı. Hormonun etkisi, bazı dönemlerde uygulanırsa, kalıcı olabilmektedir: Memelilerin, bazılarında embriyon evresinin duyarlı bir döneminde erkeklik hormonları şırınga edilirse, doğumdan hemen sonra saldırganlıkta bir artış olduğu ispatlanmıştır. Doğumundan sonraki ilk üç gün içinde kendisine androjen ya da östrojen verilen bir dişi fare, yetişkin yaşta daha saldırgan olmaktadır. Erkek fareye doğumunda verilen östrojen ise bunun tersi bir sonuç doğurmaktadır. Ayrıca, dişinin aybaşı döneminde hormon dengesindeki değişmelerin etkisi de incelenmiştir. Buna göre, dişi Mesocricetus auratus'lar aybaşı sırasında erkeklere, dönemlerinin öbür evrelerindekinden daha az saldırmaktadırlar.

Haydar SALTIK

Böbreküstü bezleri, her türlü gerginlik (stres) durumunda, adrenalin ve dopamin gibi kimyasal maddeler salgılayarak işe karışır. Adrenalin salgısı, sinaptik iletimleri kolaylaştırır ve bireyin gerek yürek-damar sisteminin çalışması üzerine, gerek glisemi ya da lipemi üzerine etkide bulunarak organizmanın genel dengesini sürdürmesine (homeostasis) yardımcı olur. Böbreküstü bezlerinin çalışması, ACTH (adrenokortikotrop hormon) salgısıyla plazma ve idrar kortikoid'leri salgısını düzenleyen hipotalamus-hipofiz sisteminin denetimi altındadır. Stres durumu uzun sürerse, böbreküstü bezleri büyür. Kanda kortikoid hormon oranı çok yüksek olduğu zaman hayvanda önemli bozukluklar görülür: Zayıflama, üreme bozuklukları. Bazı hayvan gruplarında (maymunlar, balıkçıllar, beyaz sıçanlar), nüfus yoğunluğunun belli bir eşiği aşması halinde, saldırgan davranışlar artarken bir yandan da doğurganlığın azaldığı görülür. Fareler üzerinde bu olayı incelemiş olan P. Ropartz, sırf başka farelerin kokusunun bile bireyde böbreküstü bezlerini büyüttüğü ve kortikoid salgısına yol açtığı görüşündedir. İnsan türün de, H. Montagner'in son zamanlarda kanıtladığına göre, küçük çocukta, idrardaki OHCS (hidroksikortikosteroid) salgısının günlük ritmi ile onun çocuk yuvasındaki ya da ana okulundaki sosyal statüsü arasında bir bağıntı bulunmaktadır. Saldırgan ya da saldırıya uğrayan çocuklarda yüksek oranda OHCS salgısı olmakta, elebaşılarda ise gündüzün her anında 17-OHCS salgısı düşük kalmaktadır.

● *Saldırganlık ve sinir fizyolojisi.* Bilginler, beyinde bir saldırganlık merkezi bulunup bulunmadığını araştırmışlardır. Merkezi sinir sistemiyle ilgili bu araştırma, sıçan, kedi ve maymun'da bazı yapılar elektrikle ya da kimyasal maddelerle uyarılarak yapılmıştır. J. Flynn, sıçanlara düşman olmadan onlarla bir arada yaşamaya alışmış bir kedide beynin uyarılmasının, şiddetli bir saldırganlık tepkisi doğurabileceğini göstermiştir; tüyler dikleşir, pençelerde tırnaklar dışarı fırlar, hayvan sırtını kabartır ve öfkeyle solur. Delgado, insanı görür görmez saldırıya geçen çok saldırgan bir boğa cinsini incelemiştir: Hayvanın beynine yerleştirilen ve radyo dalgalarıyla yönetilen bir elektrod uyarıldığı zaman, boğa hemen, değirmi bir dönüş yaparak saldırısını durdurur. Hipotalamus bezinin uyarılması, çoğu zaman, saldırganlık korku, irkilme gibi kalıplaşmış tepkileri doğurur. Uyarma durunca tepki de durur. Belli bir bölgenin uyarılması, örneğin, bir kaçma tepkisine, bir başka bölgenin uyarılması, örneğin, saldırıya yol açabilir, ama bunda uyarının şiddeti ve başka durumlar da rol oynar: E.S. Valenstein'e, göre, beyindeki belli bir noktanın uyarılması, hayvanın iç ve dış ortamındaki öğelere uygun olarak bazen şu bazen bu davranışla kendini gösteren ve her tür için karakteristik olan birtakım tepkiler doğurur. Hipotalamus, hormon etkilerine karşı duyarlıdır ve baştaki salgı bezleri sisteminin özellikle (şakak lobunun altındaki) bademcik ve hipokampus alanlarının denetimi altındadır. Daha gelişmiş nitelikteki bu bölgeler, heyecanların düzenlenmesinde, hatta belki öğrenme ve bellemede rol oynamaktadır.

Ayrıca, beynin bazı bölümleri kesilip alınarak, ya da zedelenerek de bu konu araştırılmıştır. Bu müdahaleler saldırganlıkta kalıcı bir değişikliğe, fakat aynı zamanda başka davranışlarda da şiddetli bozukluklara yol açmaktadır. Hindistan ve Japonya gibi bazı ülkelerde bir ya da iki bademciğin çıkarılması, aşırı saldırganlığı yok etmek için uygulanan sıradan bir müdahaledir. Aynı müdahale bir elektrotla aşırı ısıtma ya da soğutma suretiyle insanlar üzerinde de yapılmıştır. Ayrıca aynı amaçla arka hipotalamusta 5 mm çapındaki bir bölümün kesilip çıkarılmasını öngören bir hipotalamus ameliyatı da yapılmıştır.

Bu yöntemlere, kuşkusuz, ahlak ve bilim yönünden karşı çıkanlar çok olmuştur. Son yıllarda saldırganlığı kösteklemek amacıyla psikotrop maddelerin kullanılması yaygınlaşmıştır; gerçi bu maddeler de, başka psikofizyolojik işlevleri değişikliğe uğratmaktadırlar, ama hiç değilse ilk evrede, geri dönüşsüz bir etki bırakmaktadırlar. (L)

***SALE,** Fas'ta (Rabat ili) kent. — 155 557 nüf. (L)

***SALEM,** ABD'de kent ve Oregon'un merkezi. — 89 233 nüf. (L)

***SALEM,** Hindistan'da, (Madras) kent. — 309 000 nüf. (L)

***SALERNO,** İtalya'da kent ve Campania' da il yönetim merkezi. — 162 000 nüf. Arkeoloji müzesi. (L)

***SALFORD,** Büyük Britanya'da (Lancashire) kent. — 131 000 nüf. (L)

***SALGOTARJAN,** Macaristan'da, Budapeşte'nin kuzeydoğusunda kent. — 42 000 nüf. (L)

SALIPAZARI, Samsun ilinde, Çarşamba ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 740 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SALİHLİ,** Manisa ilinde ilçe. — 111 288 nüf., 77 köy. İlçe merkezi 51 826 nüf. (1980). [L]

***SALİSBURY,** Zimbabwe'nin başkenti Harare'nin 1980'den önceki adı. — 627 000 nüf. (L)

SALKIM, Gaziantep ilinde, Nizip ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 191 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SALMANLI,** Yozgat ilinde, Yerköy ilçesine bağlı bucak. — 9 412 nüf., 22 köy. Bucak merkezi *Kayadibi,* 841 nüf. (1980). [M]

SALOMONLAR (esk. **SALOMON*** **Adaları**), Okyanusya'da devlet. — 240 000 nüf. 1983'ten beri İngiliz himayesinde olan Salomon takımadaları, ocak 1976'da özerkliğe, 7 temmuz 1978'de de bağımsızlığa kavuştu. Commonwealth'e bağlı kalan ve kraliçe Elizabeth'in temsilcisi bir genel valinin başkanlığında yönetilen yeni devlet, 1978 eylülünde Birleşmiş Milletler'e kabul edildi. Takımadaların ekonomik görüntüsü oldukça iyidir. Hammadde kaynakları (boksit, fosfat, kopra, kereste) boldur. Bağımsızlık ilanından sonraki dört yıl içinde de, İngiltere'den 26 milyon sterlinlik para yardımı gördü. Başbakan Peter Kenilorea (doğ. 1943), aynı zamanda balıkçılığı geliştirme yolunda yoğun bir politika izledi (balıkçı teknelerinin çoğaltılması, avlanma tekniklerinin öğretilmesi, vb.). 31 ağustos 1981'de Salomon Mamaloni başbakan oldu. (L)

***SALON-DE-PROVENCE,** Fransa'da Bouches-du-Rhône idare bölgesinde (Aix-en Provence idare çevresi) kanton merkezi. — 35 587 nüf. (L)

***SALT.** Bk. SİLAHSIZLANMA.

***SALTA,** Arjantin'de kent. — 176 216 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

SALTIK (Haydar), türk generali (İstanbul 1923). Kara Harp Okulu'nu (1941), Topçu Okulu'nu (1943), Harp Akademisi'ni (1957) bitirdi. Çeşitli birliklerde komutanlık ve karargâh subaylığı, Washington Askeri Müşavir Heyeti'nde plan subaylığı (1960 - 1962), Genelkurmay NATO, CENTO şube müdürlüğü, Washington Daimi Grup Plan subaylığı (1965 - 1967), CENTO Müşterek Askeri Plan Karargâh Eğitim Dairesi başkanlığı, 8. Piyade Tugayı komutanlığı, 3. Ordu kurmay başkanlığı, Genelkurmay harekât başkanlığı yaptı. 1978'de orgeneralliğe yükselen Saltık, 12 Eylül 1980 Harekâtı'na değin Ege ordu komutanlığında bulundu. Harekât'tan sonra Devlet Başkanlığı ve Milli Güvenlik Konseyi genel sekreterliği görevini yürüttü. Ağustos 1983'te Kara Kuvvetleri komutan yardımcılığına, yıl sonunda da Kara Kuvvetleri komutanlığına atandı. (M)

***SALTİLLO,** Meksika'da kent ve Coahuia eyaletinin merkezi. — 211 000 nüf. (L)

***SALT LAKE CİTY,** ABD'de kent ve Utah'ın merkezi. — 163 697 nüf. (L)

***SALTO,** Uruguay'da kent. — 83 000 nüf. (L)

***SALTUKOVA,** Zonguldak ilinde, Çaycuma ilçesine bağlı bucak. — 16 949 nüf., 20 köy. Bucak merkezi *Kokaksu,* 2 252 nüf. (1980). [M]

SALUR, Balıkesir ilinde, Manyas ilçesinin Şevketiye bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 187 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SALVADOR,** Doğu Brezilya'da kent ve Bahia eyaletinin merkezi. — 1 501 219 nüf. (L)

SALYAZI, Gümüşhane ilinde, Kelkit ilçesinin Köse bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 006 nüf. (1980). Belediye. (M)

Salyut, Sovyetler Birliği tarafından hizmete sokulan ve insan taşıyabilen ilk uzay istasyonu. Nisan 1971'den beri 7 Salyut istasyonu Dünya yörüngesine sokuldu. 29 eylül 1977'de fırlatılan Salyut 6, Yer'den 350 km yükseltide uçuşunu tamamladıktan sonra 29 temmuz 1982'de dünyaya döndü. Bu istasyonda, 19'u sovyet, 8'i Intercosmos'a üye devletlerden olmak üzere toplam 27 uzay adamı görev yaptı.

Salyut, yaklaşık 20 t ağırlığında, silindir biçiminde ve yaşanabilir hacmi 91 m³ olan büyük bir uydudur. Amerikan Skylab istasyonundan oldukça küçük olmasına rağmen, 4 uzay adamını 1 hafta boyunca barındırabilir. Ancak, uzun süren uzay yolculuklarında (birkaç ay), genellikle iki uzay adamı görev yapar. Salyut içinde uzayda en uzun süre kalma rekorunu, 1980 - 1981'de, birbirini izleyen iki uçuşla uzayda 362 gün geçiren sovyet kozmonotu Valeri Riumin elinde bulundurmaktadır.

Nisan 1982'de fırlatılan yeni sovyet istasyonu Salyut 7, uzaydaki incelemelerini sürdürmektedir. Bk. UZAY* *istasyonu* (*Ek 2*). [M]

***SALZBURG,** Avsturya'da kent ve Salzburg ilinin merkezi. — 138 200 nüf.

— *Salzburg ili,* 441 800 nüf. (L)

***SALZGİTTER,** esk. **Watenstedt,** Batı Almanya'da (Aşağı Saksonya) kent. — 116 297 nüf. (L)

***SAMANDAĞI,** Hatay ilinde ilçe. — 64 998 nüf., 34 köy. İlçe merkezi 23 672 nüf. (1980). [M]

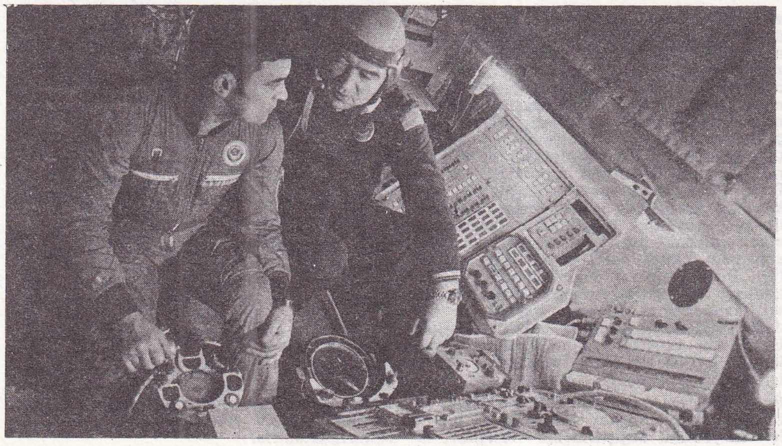

Kozmonot Greçko ve Romanenko, Salyut 6'da

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN); APN (LAROUSSE)

***SAMANDIRA,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı bucak. — 10 146 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 4 779 nüf. (1980). [M]

***SAMAR,** Filipinler'de ada. — 1 019 000 nüf. (L)

***SAMARİNDA,** İndonezya'da kent. — 138 000 nüf. (L)

***SAMOA** (esk. **SAMOA Adaları**), Okyanusya'da devlet. — 160 000 nüf. 1970'de, Samoa millet meclisi, Common-Wealth'e katılma kararı aldı. Başbakan Mata'afa Faumuina Mulinuu II, ülkesini büyük devletlere aşırı bağımlılıktan uzak tutmaya çalıştı. Ölümünden sonra (mayıs 1975), yerine Tupua Tamasese Lealoji geldi. 1976' da Pekin'e giden cumhurbaşkanı Malietoa Tanumafili, ilk kez, ABD'nin denetimindeki doğu adalarında amerikalıların bulunmasından yakındı. Ama doğudaki bu durum, seksen yıldan beri halkın yaşam tarzını öylesine değiştirmişti ki, kimse, gerçekte, takımadaların birleştirilmesini düşünmez oldu.

Her iki yanda da, tam bir hıristiyanlaştırma gerçekleşmiştir. Dinsel yaşam Samoa' da önemli rol oynar. Doğal kaynaklar çok sınırlıdır ve ekonominin temeli tarımdır. Takımadaların amerikan bölümünde, Avustralya ve İngiltere ile seyrek olarak alış veriş yapılır. (L)

***SAMSAT,** Adıyaman ilinde ilçe. — 9 974 nüf., 17 köy. İlçe merkezi 2 214 nüf. (1980). Bu yörede yapım çalışmalarına başlanan Atatürk Barajı'nın göl alanı içinde kalacağı hesaplanan Samsat ilçesinin, 1985 yılında buradan kaldırılarak başka bir yere yerleştirilmesi planlandı. (M)

***SAMSUN** (55), Karadeniz bölgesinde (Orta Karadeniz bölümü) il merkezi ve kent. — ● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genel nüfus artış hızının üstünde gerçekleşti: Binde 21,28 (Türkiye geneli 20,65). Bu oran kentlerde daha yüksek (binde 34,71) olduğu halde köylerde oldukça düşük (binde 14,62) idi.

1980 sayımında nüfusu 1 milyonu aşan (1 008 113) Samsun (km² başına 105 kişi), nüfus büyüklüğü bakımından 12. sırayı aldı (1975'te 11. sıradaydı). Aynı sayımda, il merkezinin nüfusu 198 749, kentlerin toplam nüfusu 345 200, köylerin toplam nüfusu 662 913, toplam köy sayısı 868 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 310 870 (il merkezi Samsun 198 749), Çarçamba 163 738 (merkez 28 422), Bafra 152 550 (merkez 50 213), Terme 99 447 (merkez 15 628), Vezirköprü 88 921 (merkez 13 482), Havza 61 291 (merkez 15 569), Alaçam 53 426 (merkez 11 402), Kavak 48 265 (merkez 4 592), Ladik 29 605 (merkez 7 143).

● *Tarım.* 1970'li yılların sonunda, tarım kesiminde çalışanlar, il faal nüfusunun yüzde 74,3'ünü oluşturduğu halde, tarımın il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 37,8 idi. Öteden beri, modern yöntemlerle tarım yapılan ve yüksek verim elde edilen Samsun'da 1970'lerde sebzecilik önemli ölçüde gelişti (1971'de 391 000 t, 1978'de 617 000 t, 1980'de 545 000 t). 1983'te yapımı biten Suat Uğurlu (Balahor) Barajı, 8 000 hektarlık alanı sulayabilme kapasitesiyle, il tarımına önemli katkı sağladı. Yapımı süren Derbent Barajı'nın da 8 000 hektarlık alanı sulaması öngörüldü.

1980 istatistiklerine göre, ilde üretilen belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 192 485 t, arpa 52 225 t, mısır 213 525 t, pirinç 16 374 t, fasulye 16 485 t, tütün 22 782 t, şeker pancarı 153 994 t, ayçiçeği 19 265 t, soğan 19 875 t, patates 36 850 t, elma 10 660 t, fındık 14 570 t. İlin hayvan varlığı ise şöyleydi: At 21 970, katır 9 690, eşek 22 020, sığır 416 177, manda 92 283 (Türkiye'de en yüksek sayı), koyun 528 470, keçi 153 520.

● *Enerji.* Samsun'da ilin önemli akarsuları üzerinde, sulama ve elektrik enerjisi bakımından büyük baraj ve hidroelektrik santraları kuruldu. Bunların en önemlisi, yapımına 1972'de başlanan, her biri 125 MW gücünde dört birimden oluşan (ilki 1979'da, sonuncusu 1983 ortalarında üretime geçti) Hasan* Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santralı'dır (*Ek 2*). Yapımı 1975' te başlatılan, 46 MW gücündeki Suat* Uğurlu Barajı ve Hidroelektrik Santralı (*Ek 2*) ise 1983'te üretime geçti. Her ikisi de Aşağı Yeşilırmak Projesi kapsamında gerçekleştirilen bu iki tesisten başka, Aşağı Kızılırmak Projesi kapsamında iki baraj ve hidroelektrik santralının da yapımı sürmektedir: Altınkaya* (*Ek 2*) ve Derbent.

SAMSUN'un genel görünüşü

● *Sanayi.* 1970'li ve 1980'li yıllarda kamu kesiminin yaptığı büyük ölçekli yatırımlar Samsun sanayiini canlandırdı; özel kesimin yatırımları da il sanayiine çeşitlilik kazandırdı. Bunların başlıcaları; Samsun Yem Fabrikası, Samsun Azot Sanayii, Karadeniz Bakır İşletmeleri'nin Samsun İzabe Tesisleri, BAFAY (Bafra Ayçiçeği Yağları ve Yağla Yapılan Maddeler Fabrikası Kurma İşletme ve Ticaret AŞ), ÇUMTAŞ (Çarşamba Bitkisel Yağ Un ve Mamulleri Sanayi ve Ticaret AŞ), Doğuş Tekstil ve Konfeksiyon Sanayii ve Ticaret Ltd Şti, ÖZBİSAN (Özbirlik Otomotiv Parçaları AŞ), YONTAŞ (Yonga Levha Sanayi AŞ), yapımı süren ve 1980'lerin ortasında üretime geçmesi öngörülen Ladik çimento ve Çarşamba şeker fabrikaları kamu kesimine aittir. Samsun'da 1980 sayımına göre, 10'dan az işçi çalıştıran işyeri sayısı 3 202 idi. Bunların yüzde 40'ı metal eşya ve makine imalat, yüzde 24'ü dokuma, yüzde 20'si orman ürünleri işleme, yüzde 8,4'ü besin ve kalanı öteki sanayi dallarındaydı.

● *Eğitim.* 1973'te kurularak, Hacettepe Üniversitesi'nde öğretime başlayan Samsun Tıp Fakültesi, 1975'te Fen ve Mühendislik Bilimleri Fakültesi ile Ziraat Fakültesi'nin eklenmesiyle Ondokuz* Mayıs Üniversitesi'ne (*Ek 2*) dönüştürüldü. 1981' de yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı kanunla üniversiteye yeni fakülteler eklendi, bazı yüksekokullar bu üniversiteye bağlandı. 1980'de Samsun'da 17 lise (10 236 öğrenci, 696 öğretmen); 71 ortaokul (21 123 öğrenci, 564 öğretmen); 76' sı kentlerde, 1 157'si köylerde olmak üzere toplam 1 233 ilkokul; mesleki ve teknik öğretim yapan 36 orta dereceli okul (11 987 öğrenci, 579 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1982 yılında Samsun ilinde 9 kamusal hastane (1 565 yatak), 2 özel hastane (63 yatak) bulunuyor, 660 kişiye bir yatak düşüyordu (askeri hastaneler hariç). Aynı yıl ilde 295'i uzman, 164'ü pratisyen olmak üzere 459 hekim, 73 diş hekimi, 649 hemşire, 171 sağlık teknisyeni, 290 ebe bulunuyordu. (M)

***Samsunspor Kulübü.** — 1978 - 1979 futbol sezonu sonunda yeniden ikinci lige düştü. (M)

***SAN'A,** Yemen'in başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 448 000 nüf. (L)

***SAN ANTONİO,** ABD'de (Texas) kent. — 785 410 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 1 070 245 nüf.). [L]

***SANAT** i. — ANSİKL.

XX. yy'da sanatta yeni çalışma biçimleri

Tuval üzerine resim, Rönesans'tan beri plastik sanatlarda, sanatçıların başta gelen anlatım aracıydı. XX. yy başında bu konuda bir çelişki ortaya çıktı: «resim»mi, «sanatçı»mı öbürüne üstün olmalı? Bazılarına göre, resim artık bir «kuruntu» yaratma peşinde olmamalı, tersine, erekliği kendine dönük özerk bir nesne olarak kalmalıydı. Bazılarıysa, yalnızca sanatsal üretim karşısındaki tavırlarının belirleyici olduğunun bilincine vardılar. Bütünüyle ideolojik olan bu bilince varış, sanatçının toplum içinde giderek daha özerk hale gelen konumuyla ilgilidir. Dolayısıyle sanatçı toplumdaki yaratıcı durumunu güçlenmiş görür. Sözgelimi bir sanatçı bir Arthur Cravan'ın, Paris'teki (1912 - 1917) kışkırtıcı tavırlarına bakarak, yaratıcı olmak için tuval üzerine resim yapmanın asıl olduğunu düşünemeyecek ve her eylemini kendinden ve kendi için bir sanat eseri olarak görecektir.

Bu tavır, içinde bulundukları duruma bağlı farklı «teorik» davranışlarla ilintili olarak birçok sanatçı tarafından benimsendi ve değişik görünümler aldı. Bunun en ünlü örneği Dada hareketidir. Dadacılar, kimi zaman bir siyasi eğilime bağlılıktan doğan öfkeli tavırlarıyla, aşırı soldaki siyasi gruplarla temas kuran bazı Alman sanatçıları gibi, sanatçının konumunu temelden değiştiren isyan ve inkâr eylemlerine giriştiler. 1913'te, Marcel Duchamp* bir mutfak taburesinin üzerine bir bisiklet tekerleği koydu ve, ortaya çıkan sonucu sanat eseri bir heykel olarak nitelendirdi; ona göre, eser kavramı, onun gerçekleştirilmesine göre değer kazanır; yaratış kavramı da bunun mantıkı sonucudur; yalnız düşünce önem-

Foto. G. Çizgen (MEYDAN)

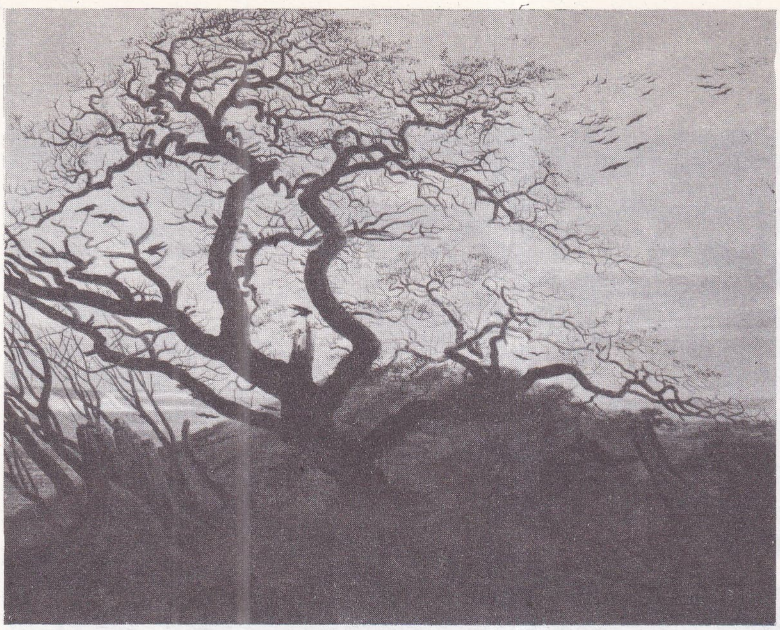

Alman ressamı Caspar David Friedrich: «Kargalı Ağaç» (Louvre müzesi) [25 ekim 1976-28 şubat 1977, romantik çağ resim sergisi, Paris]

lidir; şu ya da bu gündelik nesnenin sanat eseri olması için, bunun ileri sürülmesi yeter. Duchamp, «hazır nesneler»iyle (*ready-made*), göz'e bağlı geleneksel sanatı geçersiz kıldı ve onun üzerine sonuçları XX. yy'ın ikinci yarısında belirleyici duruma gelen kavramsal (*conceptuel*) sanatı geçirdi.

Bir tabloya çeşitli nesneler *yapıştırma* (collage) şeklindeki sanat çalışmaları da başka bir biçim yarattı; resmin aşılması yönündeki çabalar, XX. yy'ın birinci çeyreği boyunca kübistlerde (Picasso, Braque, Gris), fütüristlerde (Umberto Boccioni), dadacılarda ve gerçeküstücülerde (Max Ernst) görüldü. Birçok dadacı ve gerçeküstücü sanatçı, yapıştırma resimden türeyen ve *fotomontaj* adıyla anılan (bu adı Hausmann, Heartfield, Hannah Höch gibi berlinli dadacılar uydurdu) başka bir yol kullandılar. Bu yöntem SSCB'de Aleksandr Rodçenko (1891 - 1956), Almanya'da Laszlo Moholy-Nagy gibi Bauhaus sanatçılarınca yeniden ele alındı.

XX. yy'nin ikinci yarısında ortaya çıkan avrupalı ve amerikalı sanatçılar, o sıralardaki sanat hayatının dışında yürütülen bu deneylerin çevresinde toplandılar. Böylece, XX. yy'nin ilk yarısındaki sanatçılar, sanatçıya özgü anlatım yollarını genişletme çabasında oldukları halde, ikinci yarıdakiler bu yolların toplum karşısındaki etkisini araştırdılar; sanatçının toplumdan yalıtılmış olmasına son veren ve bir bakıma onun faaliyetini meşrulaştıran bir iletişim kurmak istediler.

yeni gerçekçiler

1960'ta, eleştirmen Pierre Restany'nin çevresinde toplanan Yves Klein, Arman (doğ. 1928), Daniel Spoerri (doğ. 1930), Christo* Raymond Hains (doğ. 1926), Jacques Mahé de La Villeglé (doğ. 1926) ve başka bazı sanatçılar, soyut resme karşı çıkmak ve günlük hayatta iç içe geçmiş bir sanat uygulamasını yeniden gündeme getirmek istediler; «gerçeğe yeni perspektif yaklaşımlar» önerdiler. Hepsi de, kendi üsluplarına göre, sürekli coşku içinde, tüketim toplumundan alınmış öğeleri ele aldılar. Başlıca özelliklerinden biri, sanat sisteminin alışılmış işleyişine sıkı sıkıya bağlı bile olsa, resimden yararlanmayı reddetmek olan bu hareket, bir ingiliz - amerikan hareketi olan ve aynı sosyolojik köklerden gelen *Pop art* ve aynı dönemde ABD'de gelişen yeni bir sanatsal girişim biçimi olan *happening* ile uyum sağlamaya yöneldi.

Pop art

Yeni gerçekçiler gibi, burda da Robert Rauschenber'i (doğ. 1925) izleyen amerikalı Andy Warhol (doğ. 1930), Claes Oldenburg (doğ. 1929), George Segal (doğ. 1924) ve Jim Dine* ya da ingiliz Richard Hamilton*, Allen Jomes (doğ. 1937) gibi bazı sanatçılar, 1955 - 1960 yıllarında kendini hissettiren soyut resimdeki bozulmalara karşı, sınai toplumun sosyolojik gerçekleriyle daha büyük çapta uyum sağlamak amacıyla yola çıktılar.

Görüntüleri mekanik biçimde çoğaltma kaygıları yönünden *pop art*'a da yaklaşan fransız Alain Jacquet (doğ. 1939) ve italyan Mimmo Rotella da (doğ. 1918), çıkışlarını tanımlamak için «mec art» (mekanik sanat) terimini kullandılar.

happening

Japonya'da, 1955 - 1958 yıllarında, 'Gutay grubu, Batı'da *happening* adı altında kendini kabul ettiren biçimlere çok benzer plastik görünümler sundular. Happening, 1960'lı yıllarda ABD'de, daha sonra da Avrupa'da yapılan gösterileri belirtir. Happening'ler raslantıya bağlı ve geçicidirler; anılar ve yorumlar dışında, onlardan sadece izler kalır: Fotoğraflar, belgeler, video, anmalık bir nesne, vb.

Bilgisiyle daha önce bazı pop sanatçıları üzerinde bir etki uyandıran müzisyen John Cage*; Allan Kaprow (doğ. 1927), Dick Higgins (doğ. 1928), George Brecht (doğ. 1935) gibi bellibaşlı happening öncülerini de derinden etkiledi. Claes Oldenburg ve Jim Dine gibi pop art'a bağlı sanatçılar happening'den yararlandılar. Ama bu anlatım yolunu asıl geliştirenler George Brecht, Dick Higgins, Robert Whitman (doğ. 1935) ve George Maciunas (Avrupa' da birçok şubesi kurulan Fluxus grubunun kurucusu oldu.

New York çevresine sıkı sıkıya bağlı olan happening'ler ABD'de ve Avrupa'da hızla çoğaldılar. Jean-Jacques Lebel (doğ. 1936), akımı Fransa'ya soktu; yeni gerçekçiler, özellikle *Anthropométries de l'époque bleue* (Mavi Dönemin Antropometrileri, 1960) dizisiyle Yves Klein* ve *Peintures cibles* (Resim Hedefler, 1960 - 1961) adlı eserleriyle Niki de Saint Phalle (doğ. 1930) happening'leri, büyük gösteriler düzenleyerek yaygınlaştırdılar.

Fakat birçok başka sanatçı happening'leri kendi ihtiyaçlarına göre kullandılar. Hermann Nitsch (doğ. 1938), Otto Muehl (doğ. 1925) ve Gönter Brus'un (doğ. 1936) yer aldığı «Viyana eylemciliği» dinsel ve cinsel tabuları o yolla hırpaladılar. «Oyun»a, «kara ayinler»e ve «gizemler»e başvurarak, kamuyu kendi gösterilerine katılmaya, bu başkaldırıyı yaşamaya çağırdılar. Çekoslovak sanatçılar da aynı tutum içinde *Group Actual*'i (Güncel Grup) kurdular.

Gelişimi ve ereğleriyle daha bir tutarlılık kazanan bu eylem biçimi, Spoerri'de ve Antoni Miralda'da (doğ. 1942) görüldüğü gibi «törensel» ya da «ayinsel» bir plana kayabildi; belirli bir kültür tasarısına daha açık biçimde, Jaume Xifra'da (doğ. 1934) olduğu gibi, «şölen» ya da «canlandırma» (animasyon) haline dönüşebildi.

Sanatçı yalnızca kendi yükümlülüğüyle kendini ortaya koyduğu (örneğin kamuoyunu hesaba katmadığı) zaman, «başarı» ya da «eylem» daha açık bir biçimde söz konusudur. Bu iki öğe belli bir biçimde, Jackson Pollock'un «dripping painting»de (damlama resim) yararlanmış olduğu gibi, çalışma süresine bağlanır. Klein'in, Ralph Ortiz'in, özellikle de Piero Manzoni'nin (1933 - 1963) bazı çalışmaları, bunların toplumsal sonuçlarından çok, sanatçının ortaya koyduğu düşünceyle değer kazanır.

Fluxus

Uluslararası Fluxus grubu (1961 - 1970), happening'in kullanılmasında ve yayılmasında önemli rol oynadı. Bu grup, tiyatroyu ve dansı ihmal etmeden (jestler, düşünceler, gaglar), müziği birinci plana getirerek, bir yandan sanat faaliyetleriyle toplum arasındaki, öte yandan plastik sanatlarla öbür sanat faaliyetleri arasındaki mesafeyi daraltmak istiyordu. Bunun için «konserler» düzenledi; her konser, asıl anlamını belirleyen ve tekrarlama olanağı veren bir partisyonla bitiyordu. Burada davranışa dayalı tiyatrolaştırılmış bir faaliyet söz konusuydu. Fluxus konserleri 1960'a doğru New York'ta, Paris'te, Nice'te, Kopenhang'da, Wiesbaden'de ve Aachen'de verildi.

Bununla birlikte, George Brecht, happening terimi yerine «événement» (olay) ya da *event* sözcüğünü kullanmayı yeğledi. George Maciunas da bu konuda «non - art» terimini yaygınlaştırdı; «non-art», yeteneklerile tek bir eser üreten geleneksel yaratıcı sanatçı imajını yıkar: Ona göre her şey sanattır ve herkes sanatçı olabilir.

Gruba bağlı birçok sanatçı kendi düşüncesini geliştirdi ve uygulamaya koydu; Ray Johnson'un (doğ. 1927), «her insanın yaratıcı olduğu»nu söyleyen Kenneth Friedman'ın (doğ. 1939), sanatsal egosantrizmi sistem haline getiren ve «her şeyin sanat olduğu»nu açıklayan Benjamin'in (doğ. 1935 - Ben Vautier denir) adları bu arada sayılabilir.

Joseph Beuys* ve Wolf Vostell (doğ. 1932) gibi Pluxus grubuna bağlı Alman sanatçılar çok kişisel bir çalışma geliştirdiler. Vostell, konuşmalarında, sanatçının silinmesinin zorunlu olduğunu itiraf eder.

Sanayi toplumunun tipik nesnelerini (araba, uçak, televizyon, tren), gündelik ve önemsiz nesnelerle (tabaklar, dikenli tel, masa örtüsü, ekmek, beton) yan yana getirir. Böylece nesnelerle bir durum arasında en büyük bir mesafe yaratır. Seyircilere (bunlar sokaktan gelip geçenler de olabilir), böylece yaratılmış değişmeyi okumak düşer. Beuys, çalışmasını insanın sıkıntıları, hayat, ölüm konularında yoğunlaştırır. Hiçbir simgesel yanı olmayan, nötr nesneler, yağ, fötr, madenler kullanarak bu çalışmalarını duyarlı kılar.

çevre (environnement)

Çevre, halkın işin içine doğrudan girdiği happening'den, bunun tersini de isteyebilmesi yönünden ayrılır. Sanatçı, global bir eser yaratmak için, kalabalığa yaklaşarak bir öğeler ve nesneler mekânından yararlanır; bunu gerçekleştirirken biçimlerin, renklerin olduğu kadar, ışığın, sesin, yansıtılmış görüntünün de yardımına başvurur.

Yeni gerçekçiliğe, pop art'a ya da Fluxus'a bağlı olup bu tür araçlardan yararlanan birçok sanatçı vardır; bunlardan özellikle üçünün adı anılabilir: Jean - Pierre Raynaud (doğ. 1939), Kudo Tetsumi (doğ. 1935) ve Edward Kienholz (doğ. 1927).

Raynaud 1962'den sonra, bayağılığı olduğu kadar saldırganlığı da ifade edebilecek biçimde seçilmiş nesnelerden (çiçek saksısı, güvenlik malzemesi) meydana gelen en-

Foto. RMN (LAROUSSE)

vironnement'lar geliştirdi. Bu *psiko-nesneler,* «klinik» ve «gündelik» öğeler arasında bir yapı kazandı. Kudo, sağlıksız laboratuvarları ele alarak, yapay manzaralar içinde çeşitli plastik biçimler kullandı; bütün öğeleri, çözülmenin ya da çökmüşlüğün az ya da çok ileri bir evresini verecek biçimde düzenledi. Edward Kienholz, gerçek yerleri -oda, bar salonu, araba içi- yeniden yarattı; bunlardaki, şu ya da bu düşsel kesiklikleri de ihmal etmeyen gerçeğe tam uygunluk kaygısı, seyredeni bir sıkıntı havasına sokar.

Çevreyi bir eleştiri aracı olarak kullanan bu sanatçılar dışında, seyredenin, kültürel olan ya da olmayan bir yerde gidip geldiği mekânı değiştirmek isteyenler de çoktur: Jean Dubuffet* (*Cabinet logologique* [Amblemler odası, 1967 - 1970], *Jardin d'émail* [Mine Bahçesi, 1968 - 1973]), neonlarla belirlenmiş yollarıyla dikkati çeken Dan Flavin*, «metafizik» happening-mekân niteliği kadar «çevresel heykeller» niteliği de taşıyan labirentleri ile Robert Morris (doğ. 1931), Jésus Raphael Soto (doğ. 1923) ve Piotr Kowalski'nin (doğ. 1927) *teknolojik sanat* düzenlemeleri gibi, halkın katılımına çağrıda bulunan, çoğunca oyun niteliği taşıyan eserleriyle başka birçok sanatçı.

kavramsal sanat

Kavramsal sanat çok çeşitli eğilimleri kapsar. Yine de bunların hepsi, Marcel Duchamp'in yaratıcı sürecinde olduğu gibi, kavramın ağır basması düşüncesinde birleşir. Onlara göre eserin maddeleştirilmesi ikincil bir önem taşır; yaratıcının tavrına ya da salt eyleme başvurma da bırakılmıştır. Kavramsal sanat, yaratış sorunu ve kendi konusu üzerinde düşünürken, dilbilim, semiyotik, matematik ve sosyoloji gibi farklı bilimlerin nesnelliğine başvurur.

Bu hareket, ABD'de, birçok sanatçıyı bir araya getiren bir sergi (1970) sonunda gelişti: Robert Barry (doğ. 1936), Douglas Huebler (doğ. 1924), Joseph Kosuth (doğ. 1945), Lavrance Weiner (doğ. 1940). Öte yandan On Kawara (doğ. 1933), Christine Koslov (doğ. 1941), Dieter Roth (doğ. 1930), Vostell, Beuys, Christian Boltanski*, Bernard Venet (doğ. 1941), Jean Le Gac (doğ. 1936) ve Daniel Buren*'in oluşturduğu İngiliz Sanat Dil grubu'nun çalışmaları da, iletişimsel ve bilmeye yönelik nitelikte olduğu ölçüde kavramsal sanat sınırları içindedir.

land art ya da eart works

Land art'a bağlı olarak gösterilen ve bir davranış ve eylem sanatı uygulayan bütün sanatçıların ortak yanları, somut bir biçimde gerçeğe, doğaya müdahale etmekte ve özellikle ABD'de, vahşiyi, görkemliyi, ilki, simgeseli ya da sürekliyi öne getirmekte belirir. Bu sanatçılar gerçeği ve doğayı, onu aynı zamanda bozacak bir eylemle değiştirirler.

Kimi zaman içli dışlı, kimi zaman anıtsal nitelikli eylemleri genellikle geçicidir. Sanatçılar, eylemlerinin bir çizgisini, çalışmanın çeşitli evrelerini ve zaman içindeki değişiklikleri muhafaza etmek için fotoğraf makinesinden ve videodan yararlanırlar.

Michael Heizer (doğ. 1944) büyük mekânlar üstünde (özellikle Nevada'da) çalışır; buralarda dev araçları kullanarak, baştan belirli olmayan, ama zamanla değişecek ve daha küçük boyutlara indirgenecek kırıklar açar. Walter de Maria'da (doğ. 1935) ironi ön plandadır: Sanatçı bu espri içinde, 1977'de, Kassel'deki «Documenta 6» vesilesiyle, «Yeryüzünün Dikey Bir Kilometresi»ni sergiledi: Eser, bunu aynı derinlikte bir delikle temsil ediyordu. Dennis Oppenheim'in (doğ. 1938) iyice grafik nitelikteki çalışması, zamanın etkisine ve mevsimlerin doğadaki ritmine dayanır. İngiliz Richard Long (doğ. 1945) daha pitaresk bir çalışma içinde, Büyük Britanya Sit'lerini gözler, onları kimi zaman belli bir primitifçiliğe yaklaşan mistik bir değerle birleştirir. Land art'a katkıda bulunan sanatçılar arasında Douglas Huebler, Jean Dibbet (doğ. 1941), Robert Morris, Robert Smithson (doğ. 1938), Paul - Armand Gette'nin (doğ. 1927) adları da sayılmalıdır.

arte povera ve process art

1967'de resmi olarak İtalya'da doğan *arte povera* («yoksul sanat») hem bir süre şu ya da bu biçimde sanat alanını istila etmiş bütün yapay tekniklere karşı bir red, hem de basit ve kaba malzemeye bir dönüş olarak belirir. Bu akım içinde görünen sanatçıların alay ve yergiyle dolu çalışmaları, bir el ya da zanaat üretim tarzına dayanır. ABD'de, oldukça belirsiz görünümleri olan bu sanat biçimi *art antiform* (karşı biçim sanat) ya da *process art* (süreç sanat) adıyla anılır.

Richard Serra (doğ. 1939) maden yapraklarından yararlanır (kimi zaman bunları neon tüplerle birleştirir); maden yapraklarını tomar haline getirir, yırtar ya da çamura bular. Bir ahırı galeriye dönüştürmüş olan Jannis Kounellis (doğ. 1936), Robert Morris, Joseph Beuys, Barry Flanagan (doğ. 1941), Mario Merz (doğ. 1925), Gilberto Zorio (doğ. 1925), Giovanni Anselmo (doğ. 1934), maddelerin gizli enerjisi üzerinde bir çalışma yürüten Sarkis* Zabunyan bazı çalışmalarıyla Christian Boltanski, Jean-Marie Berthollin (doğ. 1936) ve daha birçok sanatçı, «minimal sanat»la «kavramsal sanat» arasına yerleşme sıkıntısı içindeki bir uygulamaya verilen bu ada yaklaşır çabalar gösterirler.

body art ya da gövdesel sanat

Sanatçının, bedenini, bir yaratışın nesnesi olarak ele alması: Gövdesel sanatla uğraşanların teoremi böyle özetlenebilir. Böylece, yaratıcı ile eserinin nesnesi arasındaki mesafe ortadan kalkar. Çevreye, happening'e, törensel ve ayinsel öğelere başvurarak, bunları bilgi ve deney alanlarına girebilecek başka bir amaçla kullanırlar. Böylece, gövdelerine uyguladıkları makyajlarda, değiştirmelerde, bozma ve sakatlamalarda başka ereklikler vardır.

Avusturyalı Arnulf Rainer (doğ. 1929) yüzünden başlayarak antropolojik bir çalışma yürütür; onu değiştiren ifadeler, mimikler arar. Klaus Rinke (doğ. 1939) gövdesini plastik ya da grafik gereklere göre eğip büker; Timd Ulrichs (doğ. 1940) sanatçı egosantrizminin sonuçlarını en uç noktalara götürür; Rudolf Schwarzkogler (1940-1969), işi kendini hadım etmeye ve organını kesip atmaya kadar vardırır; Gina Pane (doğ. 1939) insani varlığın ve sadece kadının fizik, zihni ve sosyoloji yapılarını inceler ve açınlar; Michel Journiac (doğ. 1943) bedenine ayinsel ve törensel uygulamalarla sosyal bir süreç içinde konumlar kazandırır.

Bedenden çıkış yaparak başka sanat biçimleri bulmak da mümkündür: Başka sanatçılarda sözel bir şiiri geliştiren beden hareketleri, İngiliz Gilbert ve George'nin (doğ. 1943 ve 1942) davranış romantizmi gibi.

mail art ya da posta sanatı

Bu adlandırmaya, sanatçıların özellikle, 1960'lı yıllarda uyguladıkları her türlü gönderme biçimi girer. İadeli mektuplar, anket soruları, kişisel mektuplar, sıradan ya da özgün kartpostallar, nesneler söz konusudur. Bu tür göndermelerde damganın önemi büyüktür. Posta, bir belgenin iletilmesi için basit bir araç gibi kullanılabilir, ama ondan, mekânı, zamanı, iletişimi ve kurumu dikkate alan bir araştırma süreci içinde yürütülen bir çalışma için de yararlanılabilir. Sanatçılar arasındaki ilişkilerin uluslararası niteliği, onların kendi soyutlanmış durumlarından çıkma, başka sanatçılarla, sanat çevresinden olsun ol-

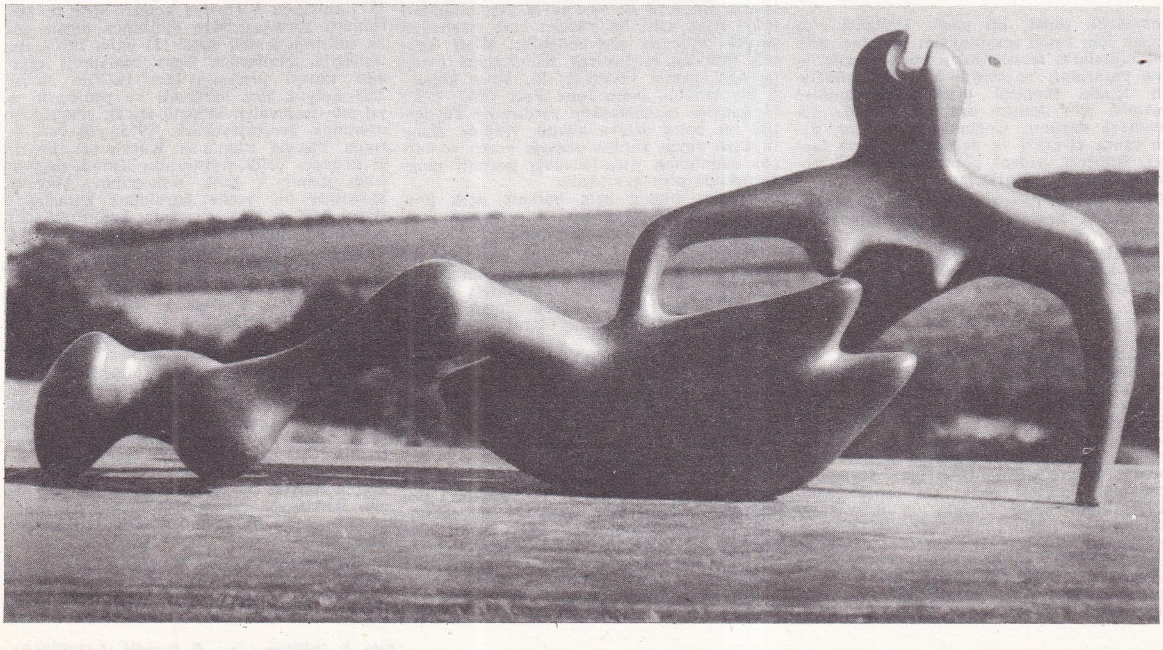

Henry Moore: «Redining figure», 1938 (Museum of Modern Art) [7 mayıs - 29 ağustos 1977, modern heykel sergisi, Paris]

Foto. RMN (LAROUSSE)

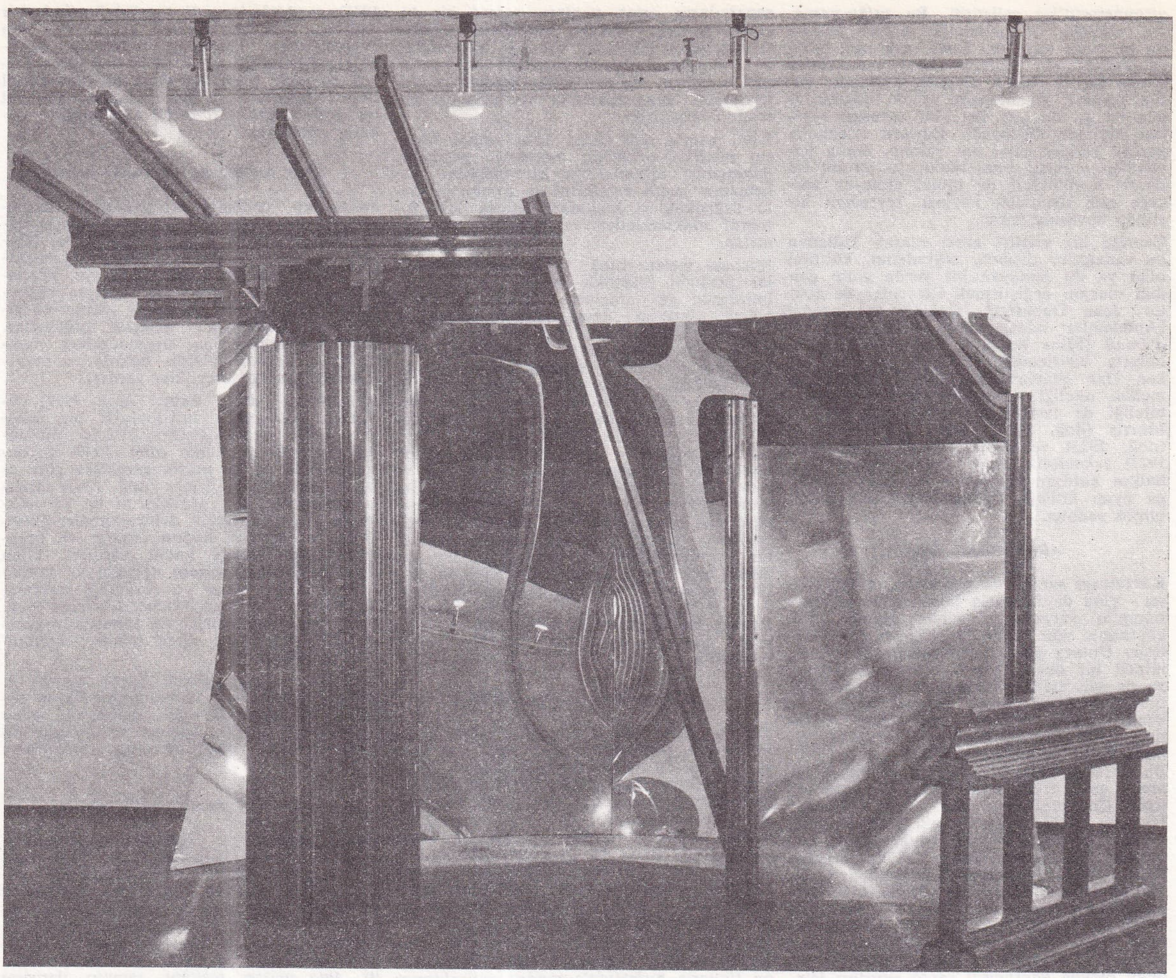

Robert Morris: «Adsız» 1978, (plastik madde, bakır ve ayna)

masın başka insanlarla ilişki kurma istekleri, bu alışveriş biçimine gösterilen rağbeti açıklar. Hemen bütün sanatçıların, bilerek ya da raslantı sonucu yarattıkları eserlerde bu yolun da payı vardır.

sosyolojik sanat

Sosyolojik sanat, bir sanat eleştirisi elde etmek için sanat sosyolojisini kullanır. Sosyal bilimlerin teorilerinden ve yöntemlerinden yararlanır ve sosyal bir praxis bağlamı içinde sanatsal uygulamayı yeniden kurmak için iletişim araçları üstünde düşünmeye dayanır. Çoğunca, sanatçılar, daha sonra elverişli ve değişik araçlarla (anket, fotoğraf, video) görselleştirdikleri teorik bir çalışma hazırlarlar.

1974'te Fransa'da Sosyolojik Kollektif Sanat grubu kuruldu. Hervé Fischer (doğ. 1947), Fred Farest (doğ. 1933) ve Jean-Paul Thénot'ın (doğ. 1943) çevresinde toplanan sanatçılar çeşitli eylem biçimleri yarattılar.

video sanat

Sanatçılar fotoğraftan büyük ölçüde yararlandılar; fotoğraf hem düpedüz bir erek olarak, hem de her çeşit işlemin bahanesi olarak kullanıldı. Man Ray'ın (1890 - 1976) *Rayogrammes*'lerinde ve *Idéogrammes*'lerin de, pop sanatçılarının yaptıkları gibi, imgeler ve media'lar (kitle haberleşme araçlarının yayma tekniği) üzerinde düşünmek için çıkış noktası oldu; bir sanat gösterisiyle ilgili belge olarak, ya da Arnulf Rainer, Urs Lüthi (doğ. 1947), Klaus Rinke, Bernd ve Hilla Becher (doğ. 1931 ve 1934), Gilbert ya da George ve Barbara Leisgen (do. 1940 ve 1944) gibi sanatçıların yaptıkları gibi, plastik bir çalışmayı kaydetmede yararlanıldı. Renkleri ve biçimleri canlandırmanın yolunu arayan Léopold Survage*'dan yıllar boyunca kendini film yapımına adayan Andy Warhol'a kadar (gerçeküstücüler de unutulmamalı) birçok sanatçı sinemaya da büyük ilgi gösterdi.

Ama videonun çok yönlü kullanımı sanatçıların fotoğraf ve sinemayla yapabildikleri işleri iyice aştı; bu yüzden «art video»dan gerçek anlamda söz edilebilir. Wolf Vostell 1959'dan başlayarak televizyonla çalıştı; ama yalnız 1965'tedir ki, Kore kökenli bir sanatçı, Nam June Paik (doğ. 1932) bir takside magnetoskop yardımıyla kaydettiği bir band ortaya koydu. 1968'de, Sony firması, yayın yapma olanağı veren ve birçok sanatçının yararlanacağı portatif magnetoskopu piyasaya sürdü.

Sanatçılar ondan hem herkese açık gösterileri kaydetmekte, hem de anlatımı kendinde bir araç olarak yararlandılar.

Videonun şu ya da bu mesajı en geniş biçimde yayma üstünlüğü vardır; sanatçı onun aracılığıyla kendi öz eylemiyle doğrudan ilişki kurabilir. Video, imge üreten öbür araçlardan farklı olarak, doğrudan görüntü verebilecek bir banda sürekli kaydedilmiş elektronik görüntüden yararlanır (banyo ve montaj yoktur); maliyet fiyatı düşüktür; yer kaplamaması tek başına çalıştırma olanağı verir. Sanatçılar, çalışmanın niteliğine göre, videonun başlıca üç parçasının (kamera, monitör, alıcı) her birini ayrı ayrı kullanabilir.

Videodan, Joan Jonas (doğ. 1936) ve Peter Campus'un (doğ. 1937) yaptığı gibi doğrudan kayıt için; belge ya da mesajları üretmek ve yaymak için; çeşitli olanaklarını işletmeye imkân veren elektronik özellikleri için yararlanılır; Nam June Paik, Dan Graham (doğ. 1931), Sacha Sosno (doğ. 1937) ve başkaları bunları denediler. (L)

***Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. —** 1970'li yıllarda sanayi kesiminde holdingleşme önemli gelişme gösterdi. 1972 yılına kadar kurulan holding sayısı 34 iken, 1978'de bu sayı 150'ye ulaştı. Türkiye'nin üçüncü büyük demir - çelik kompleksi olan İskenderun Demir Çelik Fabrikaları 1975 sonunda işletmeye açıldı. Sivas'ta kurulması kararlaştırılan dördüncü demir çelik tesisinin temeli atıldı (11 ekim 1976). Bu tesislerle, bunlardan önce başlanmış olan ağır sanayi projeleri için 1977'de ancak 26,3 milyon lira harcandı ve projelerin o yıl için öngörülen bölümü ancak yüzde 13,4 oranında gerçekleştirildi. 1978 yılı ortalarında Yüksek Planlama Kurulu'nca beşinci demir - çelik tesislerinin Karadeniz, altıncı demir - çelik tesislerinin Akdeniz kıyısında bir yerde kurulması kararlaştırıldı. 1975 - 1983 arasında kamu iktisadi teşebbüsü niteliğinde birçok yeni kurum ve işletme kuruldu: DESİYAB, GERKONSAN, TAKSAN, TEMSAN, TESTAŞ, TÜMOSAN, vb. Ağrı, Muş, Ilgın (Konya), Bor (Niğde), Çarşamba, Elbistan şeker fabrikalarının yapımı, Burdur, Malatya, Susurluk, Ankara, Kastamonu şeker fabrikalarının genişletilmesi, Ankara'da elektronik ölçü aletleri fabrikasının yapımı ve makina fabrikasının genişletme çalışmaları sürdürüldü (1982). Bir yandan sanayi alanındaki kuruluşlar geliştirilirken, bir yandan bu kuruluşların ürünlerinin dışsatımına (özellikle Ortadoğu ülkelerine) önem verildi. 1982 yılında 300 bin ton şeker, 4 milyon ton çimento, 300 bin ton uzun hadde mamul demir, 80 bin ton yassı mamul ve 313 bin ton gübre dışsatımı öngörüldü.

Bakanlıkların kuruluş ve görev esaslarının tespitine ilişkin 17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı kanuna dayanılarak Bakanlar Kurulu'nca çıkarılan 13.12.1983 tarih 185

Foto. E. Pollitzen - Duc, E. Castelli (LAROUSSE)

sayılı kanun hükmünde kararnameyle Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı ile birleştirildi. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı adını alan bu bakanlığın merkez teşkilâtı da ona göre yeniden düzenlendi: 1 müsteşar, 4 müsteşar yardımcısı, 8 ana hizmet birimi (Sanayi; Sanayi Araştırma ve Geliştirme; Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri; İç Ticaret; Teşkilatlandırma genel müdürlükleri; Fiyat, Kalite ve Standartlar, Sınai Mülkiyet; Bağlı ve İlgili Kuruluşlar daire başkanlıkları), 5 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu, Araştırma Geliştirme Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlığı, Hukuk müşavirliği, Bakanlık müşavirliği, Basın ve Halkla İlişkiler müşavirliği), 4 yardımcı birim (Personel, İdari ve Mali İşler D. Bşk.; Savunma Sekreterliği; Özel Kalem Müdürlüğü).

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bütçesi :

1974	371 076 000 TL
1975	474 153 000 »
1976	904 315 000 »
1977	14 755 873 000 »
1978	3 419 998 000 »
1979	3 612 865 000 »
1980	4 790 535 000 »
1981	7 552 823 000 »
1982	15 691 304 000 »
1983	21 894 000 000 »

SANAYİ ve TEKNOLOJİ BAKANLARI

Abdülkerim Doğru (12 nisan 1975), Tarhan Erdem (21 haziran 1977), Oğuzhan Asiltürk (21 temmuz 1977), Orhan Alp (5 ocak 1978), Nuri Bayar (Sanayi ve İşletmeler, 2 kasım 1979), Şahap Kocatopçu (20 eylül 1980), Mehmet Turgut (22 aralık 1981), Cahit Aral (Sanayi ve Ticaret, 13 aralık 1983). [M]

***SAN BERNARDİNO**, ABD'de (California) kent. — 118 794 nüf. (L)

***SANCAK**, Bingöl ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 808 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 704 nüf. (1980). [M]

***SANCAR** (İlhami), türk siyasetçisi. — 1975'te Cumhuriyetçi Güven Partisi'nden ayrılarak bağımsız oldu. Sonra yeniden CHP'ye girdi, fakat 1977 seçimlerinde seçilemeyerek parlamento dışında kaldı. (M)

***SANCAR** (Semih), türk generali. — 1977' de orgenerallikten emekliye ayrıldı ve Genelkurmay başkanlığı görevi sona erdi. (M)

***SAN CRİSTOBAL**, Venezuela'da kent ve Tachira eyaletinin yönetim merkezi. — 249 000 nüf. (L)

***SANCTİ SPİRİTUS**, Küba'da (Las Villas ili) kent. — 58 000 nüf. (L)

***SANDBERG** (Willem Jacob Henri Berend, **Willem** - denir), hollandalı müze yöneticisi ve grafikçisi. — (öl. Amsterdam 1984). [M]

***SANDIKLI**, Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 73 513 nüf., 77 köy. İlçe merkezi 16 041 nüf. (1980). [M]

***SAN DİEGO**, ABD'de (California) liman kenti. — 875 504 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 1 859 623 nüf.). Müzeler. Petrol rafinerisi. (L)

Sandinista veya **Sandinistler**, Nikaragua' da diktatör Somoza yönetimine karşı savaşan Ulusal Kurtuluş Cephesi militanlarına verilen ad. İsmini ulusal bağımsızlık savaşı kahramanı August Cesar Sandino' dan alan ve 1979'da iktidarı ele geçirene dek gerilla savaşı yürüten Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi (Frente Sandinista de Liberacion Nacional) 29 mayıs 1979'da Somoza'yı devirdi ve 15 üyeli bir karma kabine (iş adamları ve sandinist olmayanlar dahil) kurdu. (Bk. NİKARAGUA, *Ek 2*). [M]

***SAN FERNANDO**, İspanya'da (Andalucia) liman kenti. — 60 000 nüf. (L)

***SAN FRANCİSCO**, ABD'de (California) liman kenti. — 678 974 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 3 252 721 nüf.). Müzeler. Limanın yıllık yük trafiği 40 Mt kadardır. Elektrik ve otomobil sanayii. (L)

***SANGER** (Frederick), ingiliz kimyacı. — Cambridge'de Medical Research Council' in moleküler biyoloji laboratuvarındaki çalışmalarını sürdürmektedir. Nükleotidlerle ilgilendi ve ilk olarak bir bakteriyofajın sekansını belirledi. 1978'de Albert - Lasker Ödülü'nü aldı. Nükleik asitler (DNA ve RNA) üzerinde çalıştı ve bunları oluşturan elemanların (bazlar) birbiriyle nasıl bağlandığını saptamak için çok hassas teknikler geliştirdi. Nükleik asitlerin radyoaktif fosforla işaretlenmesine dayanan bu yöntemler, elçi RNA üzerinde protein sentezlenmesinin başlama ve sona erme işaretlerinin sekansını belirlemeye, sonra RNA'lı bir virüste bir sekansın tümünün açıklığa kavuşturulmasına imkân verdi. Kromozomlardaki DNA sekanslarını da ele alan Sanger, bunun için bir enzim tekniği geliştirdi ve ilk kez en az 5 386 nükleotid içeren DNA'lı bir virüsün sekansını saptamayı başardı. Başka kimyacıların araştırmalarıyla daha da geliştirilen bu çalışmaları dolayısıyla Sanger, 1980 Nobel Kimya Ödülü'nü, meslekdaşları P. Berg* (*Ek 2*) ve W. Gilbert* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***SANGLİ**, Hindistan'da (Maharaştra) kent. 115 000 nüf. (L)

***SAN İSİDRO**, Arjantin'de, Buenos Aires' in kuzey banliyösünde kent. — 250 000 nüf. (L)

***SAN JOSE**, ABD'de (California) kent. — 629 546 nüf. (L)

***SAN JOSE**, Kosta Rika'nın merkezi. — 250 079 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 766 962 nüf.). [L]

***SAN JUAN**, Arjantin'de kent ve il yönetim merkezi. — 217 514 nüf. (L)

***SAN JUAN**, Porto Riko'nun başkenti. — 650 000 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 1 000 000 nüf.). [L]

***SANKT PÖLTEN**, Avusturya'da kent. — 50 000 nüf. Metalurji sanayii. (L)

***SAN LUİS POTOSİ**, Meksika'da kent ve eyalet merkezi. — 315 228 nüf. (L)

***SAN MARİNO**, Batı Avrupa'da devlet. — 20 968 nüf.

1966'da, demokratik sosyalist partinin önerisi üzerine mektupla oy verme hakkının kaldırılması (seçmenlerin yarıya yakını ülke sınırları dışında yaşar), hıristiyan ve sosyal demokratlardan oluşan ve 1957'den beri ülkeyi yöneten koalisyonun bozulmasına yol açtı. Bunalım çözümlenince, orta sol çoğunluk 1969 ve 1974 seçimlerinde durumunu korudu. 1978'de yeni bir hükümet bunalımı patlak verince, Büyük Genel Meclis (Consiglio Grande e Generale) için erken seçime gidildi. Bu seçimde komünistlerle sosyalistler 60 sandalyenin 31' ini elde ettiler. Ekim 1978'de yürütme gücünün başına, biri sosyalist, biri komünist olmak üzere iki kişi getirildi. Bu ikincisi, Batı Avrupa'da iktidara gelen tek komünist lider oldu. (L)

***SAN MİGUEL**, Doğu Salvador'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 110 000 nüf. (L)

***SAN PEDRO SULA**, Honduras'ın kuzeybatısında kent ve Cortes yönetim bölgesinin merkezi. — 255 763 nüf. (L)

***SAN SALVADOR**, El Salvador'un başkenti. — 408 000 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 800 000 nüf.). [L]

***SAN SEBASTİAN**, İspanya'da kent ve Guipuzcoa ilinin yönetim merkezi. — 174 818 nüf. (L)

***SANTA ANA**, ABD'de (California) kent. — 204 023 nüf. (L)

***SANTA ANA**, El Salvador'da kent ve il yönetim merkezi. — 201 000 nüf. (L)

***SANTA CATARİNA**, Güney Brezilya'da eyalet. — 2 903 000 nüf. (L)

***SANTA CLARA**, Küba'da kent ve Las Villas ilinin yönetim merkezi. — 154 242 nüf. (L)

***SANTA CRUZ** ya da **SANTA CRUZ DE LA SİERRA**, Bolivya'da kent ve il yönetim merkezi. — 279 000 nüf. Şekercilik. (L)

***SANTA CRUZ DE TENERİFE**, İspanya' ya bağlı Kanarya takımadalarında liman kenti ve il yönetim merkezi. — 190 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***SANTA FE**, Arjantin'de kent ve il yönetim merkezi. — 282 000 nüf. (L)

***SANTA FE**, ABD'de kent ve New Mexico eyaletinin merkezi. — 48 899 nüf. (L)

***SANTA MARTA**, Kolombiya'da kent ve Magdalena yönetim bölgesinin merkezi. — 220 000 nüf. (L)

***SANTA MONİCA**, ABD'de (California) kent. — 88 000 nüf. (L)

***SANTANDER**, İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 174 809 nüf. Müzeler. Makina sanayii. (L)

***SANTİAGO**, Şili'nin başkenti ve il yönetim merkezi. — 3 448 700 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 3 691 548 nüf.). [L]

***SANTİAGO DE COMPOSTELA**, İspanya'da, Galicia'da (La Coruna eyaleti) kent. — 71 000 nüf. (L)

***SANTİAGO DE CUBA**, Küba'da liman kenti ve Oriente ilinin yönetim merkezi. — 330 997 nüf. Çimento sanayii. (L)

***SANTİAGO DEL ESTERO**, Arjantin'de kent ve Santiago Del Estero ilinin merkezi. — 105 209 nüf. (L)

***SANTİAGO** ya da **SANTİAGO DE LOS CABALLEROS**, Dominik cumhuriyetinde kent ve il yönetim merkezi. — 316 000 nüf. (L)

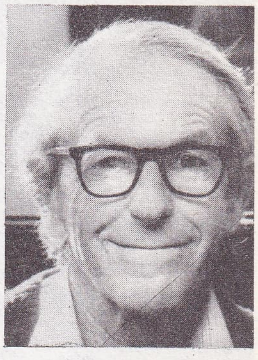

Frederick SANGER

***SANTO ANDRE**, Brezilya'da (Sao Paulo eyaleti) kent. — 608 800 nüf. (L)

***SANTO DOMİNGO**, esk. **Ciudad* Trujillo**, Dominik cumhuriyetinin başkenti. — 1 233 000 nüf. (M)

***SANTOS**, Brezilya'da (Sao Paulo eyaleti) liman kenti. — 346 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***SANTRAL** i. — ANSİKL. 1970'li yıllarda, özellikle petrol bunalımının yarattığı enerji sıkıntısı, klasik enerji kaynaklarının (su, kömür, vb.) artırılmasının yanı sıra yeni devreye giren enerji kaynaklarının geliştirilmesini de hızlandırdı. Bu yeni kaynaklardan ikisi nükleer santrallar ile güneş santrallarıdır.

nükleer santral

Nükleer santral, genellikle aynı yerde kurulan birçok birimden (ya da dilimden) oluşur. Her birimde bir nükleer reaktör, bir türbin - alternatör grubu ve çeşitli yardımcı tesisler bulunur. Nükleer santrallar, bazı ağır atomların, örneğin uranyum 235 izotopunun çekirdeğinin parçalanması şeklindeki bir nükleer tepkime sonucunda ortaya çıkan ısıdan yararlanarak elektrik üretir. Yani nükleer bir santralın türbini, nükleer reaktörün bağrında meydana gelen zincirleme parçalanmanın sağladığı ısıyı kullanan bir nükleer kazandan elde edilen buharla çalışır. Bazı nükleer kazanlarda buhar doğrudan doğruya reaktörün içinde meydana gelir (BWR tipi santrallarda durum böyledir); bazılarındaysa eşanjörlü bir kapalı devrede dolaşan sıvı ya da gaz şeklindeki bir aracı madde, ısıyı reaktörden alıp türbini çalıştıracak devredeki suya aktarır ve buhar orada elde edilir.

Nükleer santrallar yararlandıkları nükleer reaktör tipine göre sınıflandırılır. Şimdi-

Hava soğutmalı, PWR tipi bir nükleer santralın çalışma şeması

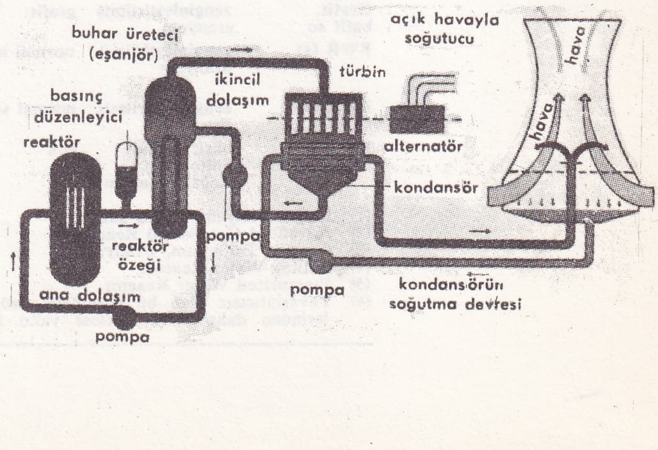

Foto. AFP (LAROUSSE)

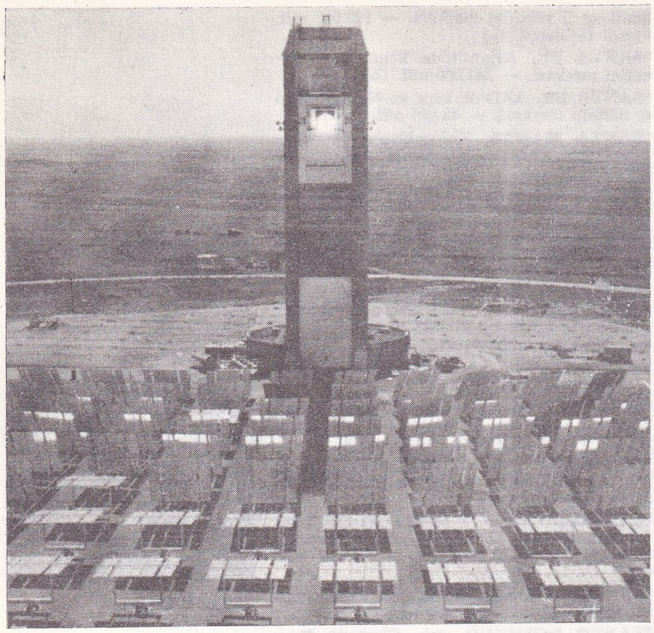

Albuquerque'deki (New Mexico) bir güneş santralının kulesi ve helyostatları (helyostatlar güneşe bilgisayarla yöneltilir)

ye kadar bu konuda pek çok santral tipi tasarlanıp denenmiş, ama bunların çok azı sanayide kullanılacak yetkinliğe ulaşabilmiştir. Aşağıdaki tablo uygulamada önem taşıyan başlıca santral tiplerini ve bunları kullanan ülkeleri göstermektedir.

1982 yılının başlangıcında dünyada elektrik üretiminde kullanılan 281 nükleer santral vardı ve bunların toplam gücü 168 856 MW idi. Bunların yarıya yakını PWR tipi nükleer reaktörlerden yararlanıyor, geriye kalanın yarısı BWR, yarısı da başka tip reaktör kullanıyordu. (Bk. NÜKLEER, *nükleer enerji, Ek 2*).

PWR (basınçlı su kullanan reaktör) tipi bir santralda, *birincil devre*de yaklaşık 150 bar basınç altında dolaşan su, reaktörün bağrında meydana gelen ısıyı buhar jeneratörüne iletir. *İkincil devre*deki su, yaklaşık 70 bar basınç altında dolaşır. Bu devredeki su, buhar jeneratöründe buharlaşıp, buhar türbinini çalıştırır ve böylece mekanik enerji üretir. Türbinden çıkan buhar soğutularak sıvıya dönüştürülür. Soğutma işi bir *üçüncü devre*de dolaşan su ile sağlanır ve ısı normal ortama salınır. Kuramsal olarak bu ısı, reaktörün ürettiği ısının yaklaşık olarak üçte ikisi oranındadır. Bazı santrallarda soğutucu tesiste akar sudan veya deniz suyundan yararlanılarak soğutma yapılır. Böyle bir soğutma mümkün değilse, üçüncü devrenin suyu havayla soğuyabilsin diye kule biçimindeki (120 - 165 m yükseklik) havuzlara gönderilir. Soğutucudan dönen ısınmış su kulenin içinde dolaşan hava sayesinde soğur ve bu sırada bir kısmı da buharlaşıp uçar. İçinde hava dolaşımı vantilatörlerle sağlanan daha alçak kule - havuzlar da vardır.

Hızlı nötronlu bir santralda birincil devrede ısı taşıyıcı akışkan olarak sıvı sodyum bulunur: Sıvı sodyum reaktörde meydana gelen ısıyı alır, ama nötronları pek yavaşlatmaz. Sıvı sodyum devreye 400 °C' de girer 560 °C'de çıkar. Isısını, içinde aktif olmayan sodyum bulunan ikinci bir devreye aktarır. Bu ikinci devrenin üç görevi vardır:

— Buhar jeneratöründe muhtemel bir sodyum - su tepkimesinden doğacak ürünlerin reaktörün bağrına ulaşmasını önlemek;

— Böyle bir tepkime sırasında aktif sodyum fışkırmasına engel olmak;

— Bu tepkimeye bağlı basınç dalgasının reaktörün bağrına ulaşmasını engellemek.

Bu santrallarda buhar jeneratörü olarak ayrıca bir su - buhar devresi vardır.

güneş santralı

Güneş enerjisini mekanik işe dönüştürmek (fizikte elektrik enerjisine dönüştürmekle birdir) amacıyla ilk kullanan kişi bir fransız mühendisidir: Augustin Bernard Mouchot. Bu mühendis buluşunu 1878'de Paris Evrensel Sergisi'nde sergiledi. Mouchot'nun buluşu yaklaşık 20 m² büyüklüğünde ve konik biçimde bir güneş yoğunlaştırıcısının eksenine yerleştirilmiş olan bir kazanın beslediği buhar türbiniyle çalışan bir basım makinesiydi. Aynı ilkeye göre çalışan bir pompayı Mouchot bir yıl sonra Cezayir'de kurdu. Aynı yıllarda isveçli - amerikalı John Ericsson* 1868'de güneş motorları hakkında bir tez yayımladı, sonra 1883'te, silindirik - parabolik bir aynanın odak hattı üstüne yerleştirilen bir buhar kazanıyla çalışan bir güneş motoru yaptı. Bu büyük öncülerin buluşlarını, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar tek tük bazı uygulamalar izledi. Modern güneş santrallarının geliştirilip kullanılması için 1950 - 1960 yıllarını, özellikle 1970'lerde ortaya çıkan petrol bunalımını beklemek gerekti.

Temelde birbirinden farklı fizik ilkelerine göre çalışan iki cins güneş santralı vardır: *Fotovoltaik santrallar* (güneş pili ile çalışan santrallar) ve *termodinamik* (ya da *helyotermodinamik*) santrallar.

Fotovoltaik santrallar, güneş ışığı fotonlarını doğrudan doğruya elektrik enerjisine dönüştürmek için, bazı yarı iletkenlerde görülen fotovoltaik etkiden yararlanarak çalışır. (Bk. ENERJİ, *fotovoltaik dönüşüm ve güneş pilleri, Ek 2*).

Helyotermodinamik santrallar önce güneş ışığının enerjisini ısıya dönüştürür, sonra termodinamik bir makineyi harekete geçirmek için bu ısıyı kullanır. Söz konusu makine de kendisine bağlı bulunan alternatörü çalıştırır. Ama makineyi alternatöre bağlamak her zaman gerekmez, eğer bir pompayı çalıştırmak gibi mekanik bir işe ihtiyaç varsa, makinenin sağladığı güç doğrudan doğruya da kullanılabilir. Termodinamik santralların verimi Carnot ilkesiyle sınırlıdır.

Termodinamik santrallar da, güneş ışığını toplamak için kullanılan optik sistemin tipine göre birçok kategoriye ayrılır: Düz toplayıcılı santrallar; parabolik ya da silindro-parabolik aynalı santrallar ve kuleli santrallar.

● *Düz toplayıcılı santrallar.* Güneş ışınlarını alan siyah renkli düz bir yüzey çok ısınır. Düz toplayıcıların ilkesi herkesin bildiği bu olaydır. Bu çeşit düz toplayıcılar güneş enerjisiyle sıcak su elde etmede, konutları ısıtmada ve bazı helyotermodinamik santrallarda kullanılır. Bu tip bir toplayıcının başlıca özelliği basitliği ve kolayca bozulmadan çalışabilmesidir. Isı emici düz yüzey, güneşin gün boyunca dolandığı yolu izlemez. Güneşe bakacak şekilde ve bulunulan yerin enlemine uygun bir açıda eğik ve sabit olarak yerleştirilir. Düz toplayıcının sabit oluşu, toplanacak güneş enerjisinde kayba yol açar (yaklaşık olarak yüzde 20). Yalnız öğle vakti güneş ışınları toplayıcıya tam ve dik gelir; günün başka saatlerinde ve mevsime göre güneşin alçakta ya da yüksekte oluşuna göre toplayıcı az veya çok ışık alır. Ama buna karşılık düz toplayıcıların, ışığı toplayıp yoğunlaştıran toplayıcılara göre başka avantaj vardır. Bunlar hem güneşten gelen ışınları alır, hem de atmosfere yayılıp yansıyan ışınları alabilir. Pratikte bu kazanç, yukarıda sözü edilen kaybı karşılar. Düz toplayıcılar helyotermodinamik santrallarda kullanıldığı zaman iki büyük sakınca ortaya çıkar: Birincisi, bu tip toplayıcıda güneş enerjisinin ısıya dönüşme oranı düşüktür (yüzde 50); ikincisi ve daha önemlisi, Carnot ilkesi gereğince toplayıcı çok yüksek sıcaklığa ulaşamaz (ortalama 70 °C). Bu şartlarda, termodinamik makinede ısı aktarma sıvısı olarak su kullanmak mümkün değildir. Normal basınç altında kaynama derecesi 70 °C'nin altında olan bir akışkana ihtiyaç vardır. Örneğin freon 65 °C'de buharlaşır ve su yerine kullanılırsa bir buhar makinesini harekete geçirebilir. Böyle bir tesisin toplam verimi yüzde 1,5 dolayındadır. Bu da, tam güneş altında, metrekare başına 1 kW'lık bir mekanik güç elde etmek için yaklaşık 70 m²'lik bir toplayıcı yüzeyi gerektiği anlamına gelir. Bu düşük verime rağmen bu düz toplayıcılı santrallarla çalışan su pompaları 1970'li yıllarda Afrika'da ve Güney Amerika'da hizmete sokulmuştur. Ne var ki bu pompaların en yüksek gücü birkaç kilovattan fazla değildir. Bununla birlikte suyun güneş enerjisiyle pompalanması ilginç sonuçlar doğurabilir. Bilindiği gibi güneş enerjisi depolanamamaktadır. Ama su, bu enerjiyle önce yüksek bir yere depolanabilir ve sonra enerji elde etmek için kullanılabilir. Bu takdirde güneş enerjisi dolaylı yoldan depolanmış olur.

● *Parabolik ya da silindro-parabolik aynalı santrallar.* Güneş santrallarında termodinamik çevrimin verimini artırmak için sıcak kaynağın sıcaklığını yükseltmek gerekir. Bu da ancak güneş ışınlarının optik bir sistem yardımıyla bir kazanda toplanmasıyla mümkün olabilir. İlke olarak bu sistemde iletim mercekleri (örneğin Fresnel mercekleri) kullanılabilir, ama maliyet yüksek, boyut da büyük olacağından, uygulamada cam ya da çok düzgün metal yüzeyler yansıtıcı olarak kullanılır. Bu sistemde ışığı odaklaştırıp yoğunlaştırma oranı 1'den (düz toplayıcı) 1 000'e kadar (çok hassas parabolik toplayıcılar ya da kuleli santraller) çıkar. Kuramsal olarak odaklaştırma faktörü ne kadar yüksekse ulaşılabilir sıcak kaynak sıcaklıkları da o

nükleer santrallar

yaygın adı	*kullandığı yakıt*	*yavaşlatıcı*	*ısı taşıyıcı*	*kullanan ülkeler*
UNGG (1)	metal halinde doğal uranyum	grafit	basınçlı karbondioksit	İngiltere Fransa
AGR (2)	oksit halinde zenginleştirilmiş uranyum	grafit	basınçlı karbondioksit	İngiltere
CANDU (3)	oksit halinde doğal uranyum	ağır su	basınçlı ağır su	Kanada
Grafit, hafif su	zenginleştirilmiş uranyum	grafit	normal su	SSCB
BWR (4)	zenginleştirilmiş uranyum	normal su	kaynar normal su	ABD, Japonya, B. Almanya, SSCB,
PWR (5)	zenginleştirilmiş uranyum	normal su	basınçlı normal su	Fransa, İsveç
Hızlı nötronlar (6)	oksit halinde plütonyum ve doğal uranyum	yok	erimiş sodyum	Fransa, SSCB, İngiltere, B. Almanya

(1) Doğal uranyum, grafit, gaz
(2) Advanced Gas cooled Reactor
(3) Canada, Döteryum, Uranyum
(4) Boiling Water Reactor
(5) Pressurized Water Reactor
(6) Yavaşlatıcısız olan bu reaktörlere sürjeneratör de denir, çünkü bunlar tükettiklerinden daha fazla nükleer yakıt üretirler.

Foto. Boeing Corp. (LAROUSSE)

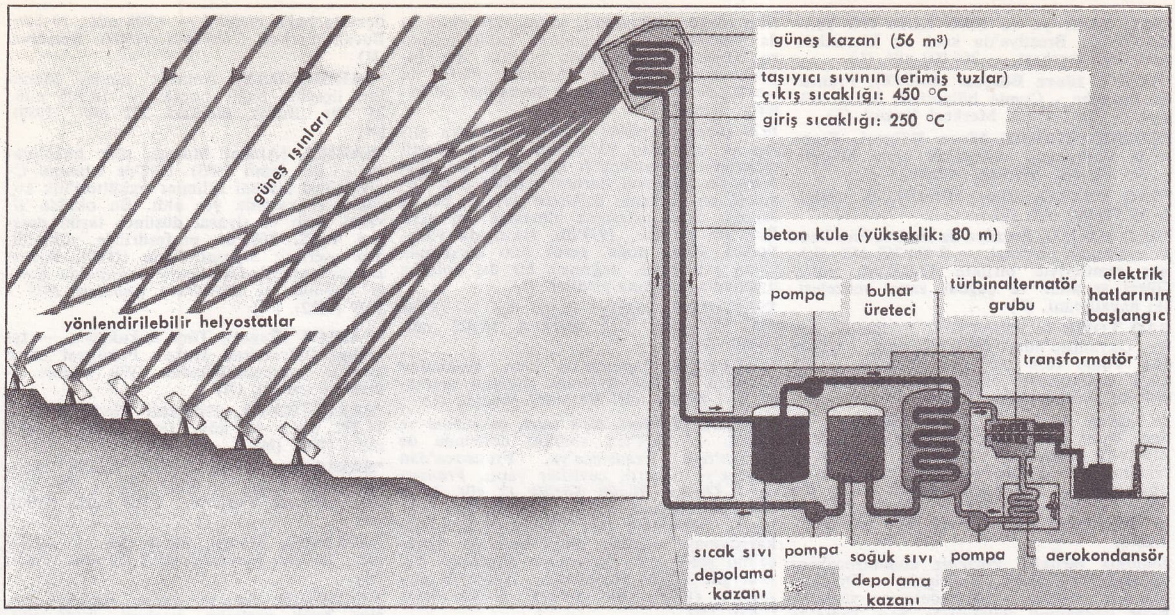

Helyotermodinamik kuleli tipte bir güneş santralının şeması

kadar yüksek olur. Fakat mümkün en yüksek sıcaklık ille de gerekli değildir. Çünkü kızılaltı ışıma yoluyla ısı kaybı da sıcaklığın artışıyla orantılı olarak artar. Buna göre ve odaklaşmaya bağlı olarak en uygun sıcaklık bulunur. γ = 70 için yaklaşık 300 °C; γ = 100 için 500 °C; γ = 1 000 için 900 °C. Tasarruf düşüncesi ve eldeki teknolojik imkânlar nedeniyle çoğu zaman en uygun sıcaklık ilkesinden sapılmaktadır.

Parabolik yansıtıcılı toplayıcı bir yüzeyin kullanılması, tesisatın hassaslığına ve malzemenin sağlamlığına göre, ortalama (200-300), hatta yüksek (500 - 1 000) bir odaklaşma oranı sağlar.

Parabolik toplayıcı, sürekli olarak güneşe dönük olabilmek için, yönlendirilebilir bir ayağa bağlı olmalıdır. Bu ayak, taşıdığı toplayıcıyı, bir yay üzerinde otomatik olarak sağa sola ve aşağı yukarı hareket ettirebilecek tertibatla donatılmalıdır. Hatta kapalı havalarda yönlendirmeyi doğru yapabilmek için bilgisayarlardan da yararlanılmalıdır. Ayrıca ayağın ekseni dünyanın eksenine, yani kutuplardan geçen eksene paralel olmalıdır. Böylece toplayıcının mevsimlik güneş hareketlerini izlemesi çok kolay olur. Mekanik nedenlerle parabolik toplayıcının yüzeyi 50 m² dolayında olmalıdır. Bu da yaklaşık olarak 40 kW termik enerjiye ve 5-10 kW elektrik (ya da mekanik) gücüne tekabül eder.

THEK sistemi (*ThermoHélioElectrique Kilowatt* [termohelyoelektrik kilovat]), parabolik toplayıcının Fransa'da uygulanan tipik bir örneğidir. Marsilya'da yapılmış olan THEK 1 santralının paraboliğimsi bir toplayıcısı vardır. Toplayıcının yüzeyi 50 m², odaklaştırma oranı 230'dur. Tesiste ısı taşıyıcı akışkan olarak organik bir sıvı kullanılır. Doğrudan doğruya gelen güneş ışığı 800 W/m² olduğu zaman bu sıvı odak kazandan 325°C sıcaklıkla çıkar. Toplayıcının sağlayabileceği termik güç 28 kW kadardır ki, toplam yüzde 70 termik verime tekabül eder. Bu güç bir buhar jeneratörüne aktarılabilir. Buhar pistonlu bir motoru, o da kendisine bağlı olan alternatörü çalıştırır. Ancak bu termik güç, toplayıcıya yüksek verimli termodinamik bir makine bağlanmasına elverişli değildir. Küçük güçlerde Carnot veriminden uzaklaşma gerçekten çok fazladır. Bu yüzden bir termodinamik makineye birçok toplayıcıyı birden bağlamakta yarar vardır, o zaman daha yüksek güç elde edilir.

Böylece «çok toplayıcılı santrallar» anlayışına varılır. Örneğin 10 THEK'lik bir santral, çevrim verimi yüzde 20'ye yaklaşan 50 kW'lık termodinamik bir makineyi besleyebilir. Bununla birlikte, ısı taşıyıcı akışkanın dolaştığı boru hatlarında da epeyce ısı kaybı olur; bu yüzden çok toplayıcı kulanmakta sınırlı kalmak zorundadır. Bu duruma göre «çok toplayıcılı santrallar» ancak birkaç yüz kW gücünde elektrik sağlayabilir.

Silindro - parabolik toplayıcılar, dolanımlı parabolik toplayıcılar kadar yüksek odaklaştırma faktörüne ulaşamaz. Bunlarda ulaşılabilir γ değerleri 20-30 mertebesindedir. Silindir eksen boyunca yerleştirilmiş elverişli kazanlarla gene de 250 - 300 °C'lik sıcaklıklara ulaşılabilir. Öte yandan silindro - parabolik toplayıcılar, dünya eksenine paralel ayaklı ve çok toplayıcılı santrallar yapımına çok elverişlidir.

Sürekli olarak güneşe dönük olmaları gereken parabolik ya da silindro - parabolik toplayıcıların hareketli oluşu bu toplayıcıların büyüklüğünü sınırlayıcı bir etmendir. Bu sınırlamayı aşmak için, özellikle astropikal bölgelerde işe yarar özgün bir santral tipi Fransa'da ve ABD'de geliştirilmiştir. Burada kazanı hareketli olan sabit bir toplayıcı kullanmak söz konusudur. Bu durumda toplayıcı için en ilginç biçim, yere ya da bir yapının damına yerleştirilecek bir kubbe biçimidir. Küresel toplayıcı ışığı bir tek odakta toplayamayacağından, kazan hareketli olduktan başka uzunca da olmalıdır. Bu sistemde toplayıcının çapı yaklaşık 60 m dolayındadır. Bu da 2 MW termik doruk güce ve 300 kW mertebesinde doruk elektrik gücüne tekabül eder.

● *Kuleli santrallar*. Çok toplayıcılı ya da sabit toplayıcılı helyotermodinamik santralların sağlayabileceği doruk elektrik gücü birkaç yüz kilovatla sınırlıdır. Bu gücün üstüne çıkmak için, yukarıda anlatılanlardan tamamen farklı bir santral anlayışına yönelmek gerekir: *Kuleli santral*. Bu tip bir santralda ısının toplanacağı kazan, yüksekçe bir kulenin tepesindedir; güneş ışığı çok geniş alanlara yayılmış yüzlerce helyostat (hareketli düz ayna) tarafından bu kazana yöneltilir. Bu sistemin iki yararı vardır: Birincisi, çok geniş alanlardan (hektarlarca) güneş ışığı toplamaya imkân verir ve ısı taşıyıcı akışkan borularına gerek bırakmaz; ikincisi, çok yüksek odaklaştırma faktörü yaratır; 1 000 mertebesine varan odaklaştırma faktörü ısı taşıyıcı akışkanın sıcaklığını 800 °C'ye kadar çıkarabilir.

THEMİS adı verilen böyle bir kuleli santral Fransa'da Doğu Pirene bölümünde Targassonne'da yapıldı. Her biri 50 m²'lik ve döner ayaklı 200 helyostatla çalışan bu santralın kulesi 80 metre yüksekliğindedir ve helyostatlar kulenin kuzeyinde 120° açıyla yerleştirilmiştir. Helyostatlar otomatik olarak kendiliklerinden 4 miliradyan hassasiyetle güneşe yönelebilmektedirler. Isı taşıyıcı akışkan olarak erimiş bir tuz karışımı (sodyum ve potasyum nitrat ve nitritleri) kullanılır. Akışkan sıvı kazandan 430 °C sıcaklıkla çıkar. Termodinamik makine bir buhar türbinidir. Normal gücü 1 MW elektriktir.

1980'li yılların başında bütün dünyada THEMİS'ten başka daha birçok kuleli santral yapıldı ve yapılmaktadır. Bunların en önemlisi ABD'de California'da yapılan ve 1 720 helyostat kullanan ,10 MW gücündeki (elektrik doruk gücü) Barstow santralıdır.

Kuleli santral sistemi 10 - 100 MW gücünde elektrik elde etmek için çok uygun bir sistemdir. Tahminler bu santralların 2000 yılına doğru diğer santrallarla ekonomik rekabet gücüne ulaşabileceği merkezindedir. Tabii bu rekabet ancak güneşin var olduğu saatler için söz konusudur. Bu sistemin kullanılması güneş enerjisinin depolanması sorununu gündeme getirecektir. Çünkü elektriğin en çok tüketildiği saatler güneşin en çok olduğu saatlere denk düşmemektedir (hiç değilse Avrupa'da).

Bu nedenle elde edilen enerjiyi birkaç saat olsun depolamak muhakkak gereklidir. THEMİS bu alanda atılmış büyük bir adım sayılabilir; çünkü bu tesiste her biri 400 m³'lük iki depo ve bunlarda 600 ton erimiş tuz bulunmaktadır. Çok yüksek sıcaklıktaki (430 °C) erimiş tuz termodinamik makinenin 6 saat çalışmasını sağlamaktadır. Ne var ki bu depolama ancak bir günlük ihtiyacı karşılayabilmektedir; güneş enerjisinin kıt olduğu kış dönemi için bir çözüm bulunamamamıştır. Eğer bu soruna bir çözüm bulunamazsa güneş santrallarından Avrupa'da ancak tasarruf amacıyla yararlanılabilecektir, yani güneşin bol olduğu zamanlar bu santrallar çalıştırılacak, o zaman klasik elektrik santralları (su, kömür, petrol ve doğal gazla çalışan santrallar) çalıştırılmayarak sudan ve yakıttan tasarruf sağlanacaktır. Çok toplayıcılı güneş santralların bir başka yararı, yazın özellikle çok enerjiye ihtiyaç gösteren tarım-besin sanayii alanında gerekli enerjiyi yerel olarak sağlayabilme imkânıdır. (L)

***SANUS** (Burhan Zihni), türk iktisatçısı. — 1978'de Ankara'da öldü. (M)

SAO BERNARDO DO CAMPO, Brezilya'da kent. Sao Paulo'nun güney banliyösü. 202 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

SAO CAETANO DO SUL, Brezilya'da kent. Sao Paulo'nun güney banliyösü. 114 000 nüf. (L)

SAO GONÇALO, Brezilya'da kent. Rio de Janeiro'nun banliyösü. 633 200 nüf. (L)

SAO JOAO DE MERİTİ, Brezilya'da (Rio da Janeiro eyaleti) kent. 303 000 nüf. (L)

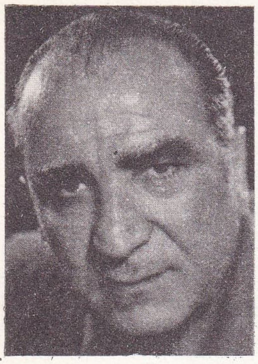
Tahsin SARAÇ

Murat SARICA

***SAO LUİS** ya da **SAO LUİS DO MARANHAO,** Brezilya'da kent ve Maranhao eyaletinin merkezi. — 266 000 nüf. (L)

***SAONE İdare Bölgesi** (HAUTE), Fransa'da Franche - Comté bölgesinde idare bölgesi. — 222 254 nüf. Merkezi *Vesoul.* (L)

***SAONE-ETLOİRE İdare Bölgesi,** Fransa'da Bourgogne bölgesinde idare bölgesi. — 569 810 nüf. Merkezi *Mâcon.* (L)

***SAO PAULO,** Güney Brezilya'da eyalet. — 17 776 000 nüf. (L)

***SAO PAULO,** Brezilya'da kent ve Sao Paulo eyaletinin merkezi. — 8 490 763 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 13 000 000 nüf.). Güzel sanatlar ve çağdaş sanat müzeleri. İki havalimanı. (L)

SAO TOME ve **PRİNCİPE,** Afrika'da, Atlas Okyanusu'nda, Gine Körfezi içinde Sao Tome (836 km²) ve Principe (128 km²) adalarından oluşan ada devleti. 90 000 nüf. Başkent: *Sao Tome.*

26 kasım 1974'te Portekiz hükümeti ile Sao Tome ve Principe Kurtuluş hareketi arasında imzalanan anlaşma uyarınca, takımadalar 12 temmuz 1975'te bağımsızlığa kavuştu. Bu tarihe kadar, ülke, dış dünyadan tümüyle kopuk olarak yaşamış ve bu yüzden «Ada-Tibet» diye anılır olmuştu.

Bununla birlikte, Portekiz cumhurbaşkanı Americo de Deus Rodrigues Thomas, temmuz 1970'te, takımadaların yüzüncü keşif yıldönümü dolayısıyla Sao Tome'de yaptığı konuşmada, Portekiz kralı Juan III'ün 1525'te kenti, ayrıcalık ve önceliklerle başkent düzeyine çıkardığını anımsattı.

Takımadalar, sömürgecilik döneminde, zenci ticaretine bağlı olarak Angola'dan Güney Amerika ve Karayipler'deki tarım işletmelerine yollanan esirler için antrepo olarak kullanıldıktan sonra, kendisi de bir tarım işletmeleri bölgesi oldu. Uzun süre Afrika'nın kakao dışsatımında birinci sırada yer alan takımadalar, bugün de kaynaklarının dörtte üçünü bu üründen elde eder (mart 1978'den beri de Kakao Üreten Ülkeler Birliği'ne üyedir).

Bağımsızlığın ilanından önce toprakların yüzde 93'ü 300 beyaz mülk sahibinin elindeydi; Avrupalıların sayısı da bin kadardı. Hiçbir siyasi partiye izin verilmemekte ve genel vali kayıtsız şartsız hüküm sürmekteydi. Bu durumu korumak için, sömürge makamları gezi özgürlüğünü kısıtlıyorlardı; öyle ki, örneğin 1965'te, sadece 77 yabancı ada'yı gezmeye gelebilmişti.

Nijerya-Biafra iç savaşında, takımadalar, özellikle 1969'da Biafra'da kuşatılmış savaşçıların yiyecek ve silah ihtiyacını karşılamak için köprübaşı olarak kullanıldı. Çatışma süresince, pilot misyoner, uluslararası yardım örgütleri, silah kaçakçıları orada kaldılar. Adalılar, bunca yabancı akınıyla hiç karşılaşmamışlardı. Bu karşılaşma, bir ölçüde ulusal bilincin uyanışını da açıklar.

Bununla birlikte, o dönemde, oya katılmama sloganına sarılan Sao Tome ve Principe Kurtuluş Komitesi'nin çabasına karşın, mart 1973 seçimlerine katılma oranı yüksek oldu (yüzde 81,2). Adalardan uzakta Gabon'da çalışan bu komitenin şeflerinin elinde pek bir şey yoktu. Zaten, milliyetçiler de hâlâ bağımsızlıktan çekinme çekine söz edebiliyordu ve bunların çoğu, bağımsızlığı ancak daha geniş bir toprak çerçevesinde düşünüyordu.

İlk aşamada, takımadalar, Portekiz ve onunla aynı ölçüde ayrıcalıklı yeri olan Gabon ve Fransa ile sıkı bir uyum içinde gelişti. 21 aralık 1974'te iş başına gelen geçici hükümetin başkanı Lionel d'Alva'nın yerine 1975'te başbakanlığa getirilen Miguel Trovoada'nın kişisel çabaları, Sao Tome'de, ılımlı tezlerin başarı kazanmasında önemli rol oynadı.

Ama, Angola'nın gitgide artan etkisiyle, 1976'dan itibaren, takımada önderleriyle doğu ülkeleri arasında yavaş yavaş bir yakınlaşma başladı. Küba, Sovyetler Birliği, Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Romanya ile ilişki kuruldu. Bazı ilerici gruplar iktidarı etkileyerek, önce Carlos da Graca'nın sağlık bakanlığından uzaklaştırılıp sürgün edilmesini, sonra 1979 nisanında başbakanlık makamının kaldırılmasını ve böylece Trovoada'nın politika dışı bırakılmasın sağladılar. Manuel Pinto da Costa, devlet ve hükümet başkanlığı görevlerini üstlendi.

1978 şubat ve mayıs aylarında, ortaya atılan ve dışarıdan yönetildiği, hatta ücretli askerlerle desteklendiği gerçek ya da düzmece iki hükümet darbesi tehdidi Sao Tome'de bir «komplo psikozu» yarattı; bu da rejimin daha uzlaşmaz olmasına yol açtı. Bununla birlikte, 1979'da, takımada yöneticileri, gerek doğu, gerek batı karşısında elden geldiğince, bağımsız bir dış politika uygulama çabasına girdiler. (L)

***SAPANCA,** Sakarya ilinde ilçe. — 18 969 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 10 423 nüf. (1980). [M]

***SAPPORO,** Japonya'da kent, Hokkaido adasının ve İşikari ilinin yönetim merkezi. — 1 402 000 nüf. Metalurji sanayii. (L)

***SARAÇ** (Tahsin), türk şairi, çevirmeni ve dilcisi. — 1974'ten sonraki dönemde de Türkçe'den Fransızca'ya, Fransızca'dan Türkçe'ye başarılı çeviriler yaptı. *Fransızca - Türkçe Büyük Sözlük* (2 cilt, 1976) adlı çalışmasında Fransızca sözcüklerin önemli bölümünü öz Türkçe sözcüklerle karşılamayı başardı. Şiirlerinde öz Türkçe'nin şairi olma tutkusunu sürdürdü. İki yeni şiir kitabı yayımlandı: *Güvercin Kasapları* (1978), *Bir Sevgiyi Görüntüleme* (1980). [M]

***SARAGAT** (Giuseppe), italyan devlet adamı. — 1971'de cumhurbaşkanlığından ayrıldıktan sonra 1973'te İtalyan Sosyal Demokrat Partisi içinde yandaşlarıyla azınlığa düştü. Ancak 1975'te tekrar parti başkanlığına getirildi. 1976'da da genel sekreter oldu. (L)

SARAJEVO. Bk. SARAYBOSNA.

***SARANSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent ve Mordov'lar özerk cumhuriyetinin başkenti. — 248 000 nüf. (L)

***SARATOV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 856 000 nüf. Nehir limanı. Cam sanayii. (L)

***SARAVAK,** Güneydoğu Asya'da Malaysia federasyonu üyesi eyalet. — 124 449 km², 1 116 000 nüf. Merkezi: *Kuçing* (63 491 nüf.). [L]

***SARAY,** Tekirdağ ilinde ilçe. — 27 206 nüf., 22 köy. İlçe merkezi 10 101 nüf. (1980). [M]

***SARAY,** Van ilinde, Özalp ilçesine bağlı bucak. — 14 084 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 2 236 nüf. (1980). [M]

***SARAYBOSNA,** sırpça - hırvatça **Sarajevo,** Yugoslavya'da kent, Bosna - Hersek cumhuriyetinin başkenti. — 447 501 nüf. 1984 Kış Olimpiyatları burada yapıldı. (L)

***SARAYCIK,** Amasya ilinde, Gümüşhacıköy ilçesine bağlı bucak. — 7 447 nüf., 12 köy. Bucak merkezi *Bacakoğlu,* 397 nüf. (1980). [M]

***SARAYDÜZÜ,** Sinop ilinde, Boyabat ilçesine bağlı bucak. — 10 522 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 930 nüf. (1980). [M]

***SARAYKÖY,** Denizli ilinde ilçe. — 35 310 nüf., 36 köy. İlçe merkezi 11 042 nüf. (1980). [M]

***SARAYÖNÜ,** Konya ilinde ilçe. — 29 177 nüf., 17 köy. İlçe merkezi 8 627 nüf. (1980). [M]

Saray Termik Elektrik Santralı, Tekirdağ ilinde Saray ilçesinde linyit kömürüyle çalışan termik elektrik santralı. 1986 yılında üretime geçmesi öngörülen santral tamamlandığında, 150 MW kurulu güçle yılda 900 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***SARCELLES,** Fransa'da (Val d'Oise idare bölgesi) kanton merkezi. — 55 177 nüf. (L)

***SARDİNYA,** Batı Akdeniz'de italyan adası. — 1 582 000 nüf. Merkezi: *Cagliari.* Dört ile bölünmüştür: Cagliari, Nuoro, Oristano, Sassari. Kimya ve kâğıt sanayii. (L)

***SARGODHA,** Batı Pakistan'da kent ve il yönetim merkezi. — 201 407 nüf. (L)

***SARIBEYLER,** Balıkesir ilinde, Savaştepe ilçesine bağlı bucak.' — 4 905 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 698 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SARIBUĞDAY,** Amasya ilinde, Merzifon ilçesine bağlı bucak. — 10 305 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 522 nüf. (1980). [M]

***SARICA** (Ahmet Murat), türk hukukçusu. — (öl. İzmir 1983). 1978'de İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi'nin kurucuları arasında yer aldı. Bu okulda siyasal tarih ve siyasal düşünce tarihi dersleri verdi. 1982'de profesörlüğe yükseldi. Son eserleri: *Siyasal Tarih* (1980), *Birinci Dünya Savaşı'ndan Sonra Avrupa'da Barışı Koruma ve Sürdürme Çabaları 1919 - 1929* (1982). [M]

***SARICA** (Ragıp), Türk hukukçusu. — İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare hukuku profesörlüğünden 1980 yılında emekliye ayrıldı. (M)

***SARICAKAYA,** Eskişehir ilinde ilçe. — 14 277 nüf., 14 köy. İlçe merkezi 2 832 nüf. (1980). [M]

***SARIGÖL,** Artvin ilinde, Yusufeli ilçesine bağlı bucak. — 8 511 nüf., 8 köy. Bucak merkezi *Taşkıran,* 1 268 nüf. (1980). [M]

***SARIGÖL,** Manisa ilinde ilçe. — 30 530 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 7 939 nüf. (1980). [M]

SARIİDRİS, Isparta ilinde, Eğridir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 612 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SARIKAMIŞ,** Kars ilinde ilçe. — 66 480 nüf., 57 köy. İlçe merkezi 22 799 nüf. (1980). [M]

***SARIKAVAK,** İçel ilinde, Mut ilçesine bağlı bucak. — 4 639 nüf., 14 köy. Bucak merkezi *Kürkçü,* 638 nüf. (1980). [M]

***SARIKAYA,** Yozgat ilinde ilçe. — 41 073 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 7 377 nüf. (1980). [M]

SARIKEMER, Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 496 nüf. (1980). Belediye. (M)

SARIKENT, Yozgat ilinde, Şefaatli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 167 nüf. (1980). Belediye, (M)

***SARIKONAK,** Bitlis ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 6 634 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 375 nüf. (1980). [M]

***SARIKÖY,** Balıkesir ilinde, Gönen ilçesine bağlı bucak. — 14 703 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 5 039 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SARIKÖY,** Eskişehir ilinde Mihalıççık ilçesinin merkez bucağına bağlı Yunusemre köyünün eski adı. (M)

SARILAR, Nevşehir ilinde, Avanos ilçesinin Özkonak bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 223 nüf. (1980). Belediye. (M)

SARIMSAKLI, Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesinde plajlarıyla ünlü dinlenme merkezi. Ayvalık'ın Çamlık semtinden geçen, 7 km' lik kıyı yolu ile Ayvalık'a bağlanan Sarımsaklı, Küçükköy belediyesi sınırları içindedir. Ege denizinde 8 km'lik kumsalı ile Sarımsaklı plajları, Türkiye'nin en güzel plajları arasındadır. (M)

***SARIOĞLAN,** Kayseri ilinde ilçe. — 24 632 nüf., 21 köy. İlçe merkezi 3 504 nüf. (1980). [M]

***SARISU,** Ağrı ilinde, Patnos ilçesine bağlı bucak. — 9 730 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 493 nüf. (1980). [M]

SARIVELİLER, Konya ilinde, Ermenek ilçesinin Göktepe bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 053 nüf. (1980). Belediye. (M)

SARIYAHŞİ, Ankara ilinde, Şereflikoçhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 585 nüf. (1980). Belediye. (M)

SARIYAKUP, Ordu ilinde, Fatsa ilçesinin Çamaş bucağına bağlı yerleşim merkezi. 6 002 nüf. (1980). Belediye. (M)

SARIYAR, Ankara ilinde, Nallıhan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 628 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SARIYER,** İstanbul ilinde ilçe. — 117 659 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 110 469 nüf. (1980). [M]

Foto. X (2) [MEYDAN]

***SARIZ,** Kayseri ilinde ilçe. — 22 484 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 3 704 nüf. (1980). [M]

SARKİS (Elias), lübnanlı devlet adamı (doğ. 1924). Eylül 1976'da devlet başkanı oldu. Göreve başlar başlamaz bir devlet reformu gerçekleştirmenin yollarını aradı. Dinî - sosyal gruplarla görüşerek ülkede birlik sağlamaya çalıştıysa da, güçlü bir ordu kurup iç düşmanlarını susturabilecek başarıyı gösteremedi. İsrail'in desteğindeki Haddad'ın güneyde kurduğu mini devletle, FKÖ gerillalarıyla ve zorlu İsrail saldırılarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Eylül 1982'de cumhurbaşkanlığından ayrıldı. (M)

***SARKİS** (Sarkis **ZABUNYAN, —** denir), türk ressamı. — İstanbul'da Maçka sanat galerisinde ilk dönem resimlerinden bir bölüm sergiledi (1983). Paris Modern Sanat Müzesi'nde «Yüzyılların Sonu, Yüzyılların Başı» adlı bir sergisi açıldı (1984). [M]

***SARMENT** (Jean BELLEMERE, **Jean** - denir), fransız oyuncusu ve tiyatro yazarı. — (öl. Boulogne-sur-Seine 1976). [L]

***SARMISAK** ya da **SARIMSAK** i. — ANSİKL. Türkiye'de kuru sarmısak üretimi 1974'te 58 000 ton, 1975'te 59 000 t, 1976'da 60 000 t, 1977'de yine 60 000 t, 1978'de 67 000 t, 1979'da 75 000 t, 1980'de 80 000 t oldu. Taze sarmısak üretimi 1974'te 13 000 tondan 1980'de 17 500 tona yükseldi. (M)

***SARNİA,** Kanada'da (Ontario) kent. — 55 576 nüf. Petrol rafinerileri ve petrokimya sanayii. (L)

***SAROYAN** (William), ermeni asıllı amerikalı yazar. — (öl. California 1981). [L]

***SARP,** Artvin ilinde, Hopa ilçesinin Kemalpaşa bucağına bağlı yerleşim yeri. — 436 nüf. (1980). [M]

***SARPTÜRK** (Leyla Gamsız), türk ressamı. — Son dönem resimlerinde yumuşak, uyumlu ve pastele yaklaşan renk, leke değerleri ve yüzeyci bir tutumla somut ve soyut öğeleri birleştiren doğaya ve figüre bağlı bir anlatıma bağlandı. Ankara'da Vakko (1978), İstanbul'da İş - sanat (1978) ve Urart galerisinde yeni sergiler açtı (1983). [M]

***SARRAUTE** (Nathalie), fransız kadın edebiyatçısı. — Romanlarında (*Disent les Imbeciles* [Aptallar Öyle Der], 1976; *L'Usage de la Parole* [Sözün Kullanılışı], 1980) ve tiyatro eserlerinde (*C'est Beau* [Ne Güzel], 1975) günlük yaşamın, eşyanın ve gündelik dilin tekdüzeliği içinde iletişim kurmaya çalışan, fakat bunu başaramayan acımasız, yalnız karakterler yarattı. (L)

***SARTHE,** Fransa'nın batısında idare bölgesi. — 490 385 nüf. (L)

SARTMAHMUT, Manisa ilinde, Salihli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 036 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SARTRE** (Jean - Paul), fransız filozofu ve yazarı. — (öl. Paris 1980). [L]

***SARUHANLI,** Manisa ilinde ilçe. — 64 427 nüf., 46 köy. İlçe merkezi 10 356 nüf. (1980). [M]

SASALLI, İzmir ilinde, Karşıyaka ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 823 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SASEBO,** Japonya'da (Nagasaki ili) kent — 248 000 nüf. (L)

***SASKATCHEWAN,** Kanada'da eyalet. — 921 300 nüf. Yıllık petrol üretimi 15 Mt'a yakındır. (L)

***SASKATOON,** Kanada'da (Saskatchewan) kent. — 133 700 nüf. Kimya ve makina sanayii. Potas yatakları. (L)

***SASON,** Siirt ilinde ilçe. — 25 436 nüf., 29 köy. İlçe merkezi 4 163 nüf. (1980). [M]

***SASSARİ,** İtalya'da kent, Sardinya'da il yönetim merkezi. — 117 000 nüf. Katedral ve başka anıtlar. Ulusal müze. (L)

***SATIR** (Kemal), türk hekimi ve siyaset adamı. — Nisan 1973'te kurulan ve şubat 1974'te görevi CHP - MSP koalisyon hükümetine devreden Naim Talu hükümetinde, devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev yaptı. 1973 seçimlerinde parlamento dışı kaldı ve İş Bankası'nda yönetim kurulu üyesi olarak görev aldı (1974). 1980'de Yapı ve Kredi Bankası yönetim kurulu başkanlığına getirildi. (M)

***SATRANÇ. —** ANSİKL. *Dünya satranç şampiyonaları.* 1886'dan itibaren dünya şampiyonu olan erkek satrançcılar şunlardır:

1886	Wilhelm Steinitz (Avusturya)
1889	Wilhelm Steinitz (Avusturya)
1891	Wilhelm Steinitz (Avusturya)
1892	Wilhelm Steinitz (Avusturya)
1894	Emanuel Lasker (Almanya)
1897	Emanuel Lasker (Almanya)
1907	Emanuel Lasker (Almanya)
1908	Emanuel Lasker (Almanya)
1909	Emanuel Lasker (Almanya)
1910	Emanuel Lasker (Almanya)
1921	Jose Capablanca (Küba)
1927	Alexander Alekhine (Fransa)
1929	Alexander Alekhine (Fransa)
1934	Alexander Alekhine (Fransa)
1935	Max Euwe (Hollanda)
1937	Alexander Alekhine (Fransa)
1948	Mihail Botvinnik (SSCB)
1951	Mihail Botvinnik (SSCB)
1954	Mihail Botvinnik (SSCB)
1957	Vasili Smislov (SSCB)
1958	Mihail Botvinnik (SSCB)
1960	Mihail Tal (SSCB)
1961	Mihail Botvinnik (SSCB)
1963	Tigran Petrosyan (SSCB)
1969	Boris Spaski (SSCB)
1972	Bobby Fischer (ABD)
1975	Anatoli Karpov (SSCB)
1978	Anatoli Karpov (SSCB)
1981	Anatoli Karpov (SSCB)

Kadınlar dünya şampiyonası sonuçları ise şöyledir:

1927-1944	Vera Menchik (İng.)
1949-1950	Roudenko (SSCB)
1952-1956	Rubtsova (SSCB)
1958	Bykova (SSCB)
1959	Zvorikine (SSCB)
1960	Bykova (SSCB)
1961	N. Gaprindaşvili (SSCB)
1978	Maya Çiburdanidze (SSCB)
1981	Maya Çiburdanidze (SSCB)

● *Türkiye Satranç Şampiyonaları*'nda 1974' den sonra elde edilen sonuçlar şöyledir:

1973	Nevzat Süer (İstanbul)
1974	İlhan Onat (İzmir)
1975	İlhan Onat (İzmir)
1976	Feridun Öney (İstanbul)
1977	Ergun Gümrükçüoğlu (İzmir)
1978	Turhan Yılmaz (İstanbul)
1979	Turhan Yılmaz (İstanbul)
1980	Ergun Gümrükçüoğlu (İzmir)
1981	Suat Soylu (Ankara)
1982	İlhan Onat (İzmir)
1983	Adnan Şendur (İstanbul)

FİDE (Uluslararası Satranç Federasyonu) turnuvalarında Nevzat Süer ve İlhan Onat uluslararası usta unvanını (1975), Turhan Yılmaz ve Suat Soylu da FİDE ustası unvanını (1981) aldılar. Ayrıca türk takımı iki yılda bir yapılan Satranç olimpiyatlarına da katılmaktadır. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı 1982'den beri lise ve dengi okullar arasında Türkiye Satranç Birinciliği düzenlemektedir. Türkiye'de üç ayrı satranç dergisi (aylık) yayınlanmaktadır: Süer Satranç, Aylık Satranç ve Analiz. (LM)

***SATU-MARE,** Romanya'da (Maramureş bölgesi) kent. — 108 152 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***SATÜRN,** güneş sisteminde, Jüpiter'in ötesinde gezegen. — Satürn'ü ve çevresini tanımada en çarpıcı bilgiler uzay sondaları sayesinde elde edildi. Gezegenin üzerinden geçen ilk uzay aracı amerikan uzay sondası «Pioneer 11», 1 eylül 1979'da atmosferin en dış tabakasındaki bulutsu oluşumların sadece 21 000 km uzağından geçti ve böylece çok önemli bir görevi tamamladı. Pioneer 11'in aldığı sonuçlar, ondan sonra uzaya gönderilen ve ondan çok daha mükemmel olan «Voyager 1» adlı uzay sondasının sağladığı olağanüstü bilgilere göre hiç de önemsiz sayılamaz. Kasım 1980'de Satürn'ün halkalarının ve başlıca uydularının üzerinden geçen (12 kasımda gezegene 124 000 km yaklaştı) Voyager 1 gerçekten çok önemli bilgiler (bu arada resimler) gönderdi.

1981 yazında onu «Voyager 2»nin gözlemleri izledi. 5 haziran 1981'de başlayan bu gözlemler 25 eylüle kadar sürdü. Voyager 2, 26 ağustos 1981'de Satürn'e en yakın mesafeden geçti: 101 000 km. Dört yıl önce atılmış olan sonda uzayda 2 milyar kilometre yol aldıktan sonra öngörülenden topu topu 2,2 saniye ve 50 km şaşma gösterdi. Voyager 2'nin gönderdiği fotoğraf ve bilgiler Voyager 1'in sağladığı bilgileri genişletti.

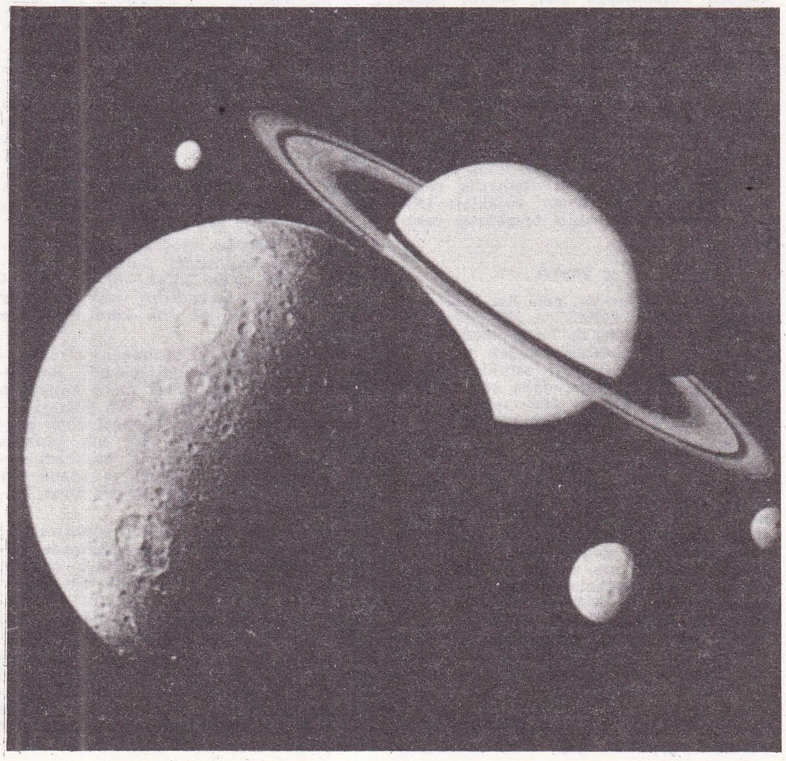

Voyager 1 ile fotoğrafı çekilen **Satürn** sistemi: Ön planda Dione görülüyor

Foto. AP (LAROUSSE)

Atila SAV

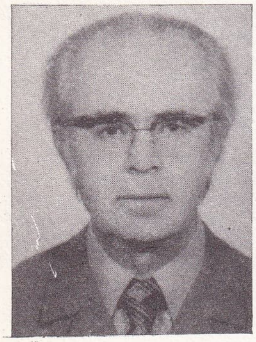

Bahri SAVCI

halkalar

Resimler, halkaların yapısının sanıldığından daha karmaşık olduğunu ortaya koydu. Dünya'dan yapılan gözlemlerde ayrı görülen halkaların her birinin, gerçekte, birçok halkadan oluştuğu ve bu halkaların toplam sayısının birkaç yüze ulaştığı anlaşıldı. Dahası, Dünya'dan bakıldığında en parlak iki halkayı birbirinden ayıran bir boşluk görünümündeki ve yaklaşık 4 000 kilometre genişliğindeki ünlü Cassini ayrımı bile gerçekte, bir dizi ince halkadan oluşmaktadır. Öte yandan, halkalar içinde birçok düzensizlik görülmektedir: Parlaklık ya da kalınlık değişmeleri, madde dağılımında sıklık farkı, vb. Hatta, iki halka, en azından, kısmen içiçe geçmiş görünmektedir. Bütün bu özellikler, halkalar sisteminin yapısını açıklamak için kabul edilmiş olan kuramı yeniden gözden geçirmek gereğini ortaya çıkarmaktadır. Çünkü, bu durumda artık, halka sisteminin yapısını sadece genel çekimle açıklamanın mümkün olmadığı anlaşılmaktadır.

atmosfer

Satürn'ün çevresindeki atmosfer dolaşımı Jüpiter'in çevresinde gözlenen atmosfer dolaşımını andırır. Jüpiter'in atmosferinde olduğu gibi, Satürn'ün çevresindeki bulutsu oluşumlar da gezegenin hızlı dönme hareketinin etkisi altında, ekvatora paralel şeritler halinde uzanır. Bununla birlikte, bu şeritler Jüpiter'inkilerden daha dar ve sayıca onlardan beş altı kat fazla görünmektedir. Ayrıca bu şeritlerde, görünüşü ve dinamiği farklı girdap olayları gözlenir. Satürn'ün, görünüşleriyle, Jüpiter'in ünlü kırmızı lekesini andıran iki büyük lekesi (10 000 ila 13 000 km çapında) vardır; biri kuzey yarım kürede, diğeri güney yarım kürede, hemen hemen aynı enlemler üzerinde (50-55°) bulunan bu lekelerin fotoğrafları Voyager 1 tarafından çekildi. Jüpiter'in kırmızı lekesi gibi, bunlar da çevredeki atmosferden daha soğukturlar ve uzun süreli siklonlardan ileri gelen girdaplar olabilirler. Bir başka özellik olarak, Satürn gezegeni, Rea adındaki uydusunun yörüngesine kadar uzanan, simit biçiminde pek ince bir hidrojen kozası ile örtülü görünmektedir.

magnetik alan

Eskiden düşünüldüğü gibi, Satürn yoğun bir magnetik alana sahiptir. Bu alanın yoğunluğu, gezegenden 20 000 km uzaklıkta 25 000 γ'dir. Dünya ve Jüpiter üzerinde gözlenenin tersine, gezegenin magnetik ekseni dönme ekseniyle çakışır. Güneş rüzgârının bu magnetik alanla etkileşimi bir magnetosferin oluşmasına yol açar. Magnetosferin sınırı Güneş yönünde Satürn'den yaklaşık 1 milyon km öteye ulaşır. Bu sınırlar arasında kalan elektrik yüklü tanecikler, tıpkı Dünya'nın ve Jüpiter'in çevresinde olduğu gibi, ışıma kuşakları (Kutup ışığı) denilen belirli bölgelerde toplaşır.

iç yapısı

Jüpiter gibi Satürn de, ama her halde başka bir nedenle, Güneş'ten aldığından çok enerji yayar. Jüpiter'de bu iç enerjinin gezegenin çekim gücünden doğan yavaş bir büzülmeden ileri geldiği sanıldığı halde, Satürn'de bu enerjinin, daha çok, gezegeni oluşturan kütlelerin diferansiyel dönmesinden ileri geldiği sanılmaktadır.

Uzaya ilişkin ilk verilerden yola çıkarak, Satürn'ün yapısının bir modelini yapmak mümkün olabilmiştir. Buna göre, Satürn küçük bir demir çekirdek ile Dünya'dakinin iki katı hacimde, ama 15-20 kat ağırlıkta kayalardan oluşmuştur; ayrıca Satürn, içten dışa doğru, sırayla katı (metalik hidrojen), sıvı ve gaz halinde koruyucu hidrojen tabakalarıyla örtülüdür. Bunların üstünde de özellikle hidrojen ve helyumdan oluşan aşağı yukarı 300 km kalınlığında bir atmosfer vardır. Bu atmosferde, özellikle, buz, amonyak ve amonyak sülfürden oluşan bulutlar dolaşmaktadır.

uydular

Voyager 1 Titan adlı uydunun 4 000 km yakınından geçerken, çapı 5 000 km'ye yakın olan bu uyduyu çevreleyen yoğun atmosferi de inceledi. Yeryüzünden yapılan gözlemlere göre bu atmosferin ana maddesinin metan olduğu sanılıyordu. Gerçekten, bu atmosferin temel öğesi azottur. Tıpkı, diğer hidrokarbürler (propen, etilen, etan ve asetilen) gibi metan da ancak ikinci derecede bir öğedir (yüzde 1'den az). Bu atmosfer, kökeni belki de fotoşimik olan bir sis tabakasıyla kaplıdır. Atmosferin en üst noktasında -100°C olan sıcaklık, gezegenin yüzeyinde -180°C'ye kadar düşer. Bu durum, eskiden bazı bilim adamlarının düşündüğünün tersine, gezegende hiç bir yaşam biçiminin var olamayacağını gösterir niteliktedir.

Satürn'ün diğer önemli uydularının (hepsinin buzdan ve kayalardan oluştuğu sanılmaktadır), resimleri de çekildi. Bunlardan, 350 km çapındaki Mimas'ın bir yüzü küçük kraterlerle delik deşik görünümdedir; diğer yüzündeyse bir tek büyük krater vardır. 500 km çapındaki Enceladus'un yüzeyi daha az engebelidir. Belki de bu uydunun içinde ,donmuş yüzeyi ısıtıp düzleştiren, kırıkları ve kraterleri yavaş yavaş kapatıp yok eden bir ısı kaynağı (çekimsel kökenli?) vardır.

1 000 km çapındaki Tetis'in yüzeyi yarımkürelerden birinde kıvrıntılı acayip bir uçurumla yontulmuş gibidir. Bu uçurum öbür yarımküreye bir göktaşının çok büyük bir şiddetle çarpması sonucunda oluşmuş olabilir. Nitekim bu yarımküre yer yer kraterlerle ve engebeli alanlarla doludur. 1 200 km çapındaki Dione, Ay'a benzer: Yüzeyinde her boydan kraterler, Ay denizlerine benzer oluşumlar, buz akıntıları ve engebeli alanlar görülür. 1 500 km çapındaki Rea da Ay'ı andırır, ama üzerindeki kraterler Ay'dakilerden çoktur.

Öte yandan, Voyager 1 yeni uydular da buldu. Geçici olarak S-13 ve S-14 adı verilen bu uydular Satürn bulutlarının en üst noktasına yaklaşık 80 000 km mesafede yer alan en dıştaki F halkasının kenarında bir yörüngede dolanırlar.

Voyager 2 ise Satürn'ün yakınından geçerken Voyager 1'in gözlemleyemediği başka uyduların (Japet, Hiperion, Phoebe) yakınından geçti ve fotoğraflarını çekip yolladı.

Japet'den 23 ağustos 1981'de elde edilen görüntüler bu uydunun Dünya'dan da gözlemlenen şaşılası bir özelliğini doğruladı: Uydunun arka yüzü, yani yörüngedeki hareketine göre arkada kalan yüzü cam gibi parlak ,ön yüzü asfalt gibi koyudur.

Bazı uzmanlara göre Japet'in ön yarımküresi, küçük göktaşlarının çarpması sonucu Phoebe'nin yüzeyinden kalkarak uzaya saçılan tozların gelip buraya yapışması yüzünden koyu görünmektedir. Oysa aydınlık bölge ile karanlık bölge arasındaki sınır çizgisi ve arka yarımkürenin üzerinde karanlık dipli birtakım kraterlerin bulunması, koyu maddenin uydunun içinden fışkırdığı izlenimini vermektedir.

25 ağustos 1981'de fotoğrafı çekilen Hiperion da astronomların kafasını karıştırmaktadır: Bu uydu 220'ye 410 km boyunda düzensiz bir biçimdedir; oysa bu kadar büyük bir cismin az çok küre biçiminde olması gerekir.

Satürn uydularının en esrarengizi olan Phoebe 5 eylül 1981'de gözlemlendi. Bu uydunun yörünge özellikleri onun Satürn'ün çekim alanına yakalanmış bir göktaşı olduğunu göstermektedir. Voyager 2'nin gözlemlerine göre Phoebe 220 km çapında yuvarlağımsı bir biçimdedir ve kendi ekseni çevresindeki dönüşünü 9 saatte bir tamamlamaktadır. Yüzeyi de çok koyu, belki de kırmızımsı renktedir.

Voyager 2 de, kimisi kendi yörüngesinde, kimisi büyük uyduların yörüngesinde dolanan birçok küçük uydu ortaya çıkardı. Bunlar büyük olasılıkla 10-20 km çapında buz kütlelerinden ibarettir. Böylece Satürn çevresinde dolanan uyduların sayısı 14'ten 21'e yükselmiş görünmektedir. (L)

SAURA (Carlos), ispanyol film yönetmeni (Hueca 1932). Onsekiz yaşında profesyonel fotoğrafçı, sonra sinema okulunda mizansen profesörü olarak çalıştı ve bu görevini 1964'e dek sürdürdü. Hayalle gerçeği tüm güzelliğiyle içiçe veren ve Bunuel'i andıran bir sinema diliyle psikososyolojik ilişkileri işledi. 1955'te kardeşi ressam Antonio Saura'nın yaşamı üzerine belgesel bir film (kısa metraj) yaptı. Filmlerinin çoğunda başrolü eşi Geraldine Chaplin oynadı. Başlıca filmleri arasında şunlar sayılabilir: *Un Tarde de Domingo* (Bir Pazar Akşamı) [1957], *Los Golfos* (1959), *LLanto Por Un Bandido* (Bir Hayduta Şarkı) [1964], *La Caza* (Av) [1965], *La Madriguera* (1969), *El Jardin de las Delicias* (Zevkler Bahçesi) [1970], *Ana y Los Lobos* (Ana ve Kurtlar) [1972], *La Prima Angelica* (Kuzen Anjelik) [1973], *Cria Cuervos* (Kuzgun Dölü) [1975], *Elisa Hayatım* (Elisa Vida Mia) [1979], *Mama Cumple Cien Anos* (Annem Yüz Yaşında) [1979], *Dulces Horas de Ayer* (Geçmişin Tatlı Anları) [1981], *Kanlı Düğün* (Bodas de Sangre) [1981], *Antonietta* (1982), *Carmen* (1983). [L]

***SAUTET** (Claude), fransız film yönetmeni. — 1975'den sonra yönettiği başlıca filmler: *Mado* (1976), *Une histoire simple* (Basit Bir Öykü) [1978], *Un mauvais fils* (Kötü Bir Oğul) [1980]. (L)

***SAUVY** (Alfred), fransız iktisatçısı. — Son eserleri: *La Fin des Riches* (Zenginlerin Sonu) [1975], *La Vie en Plus* (Üstelik Yaşam) [1981]. (L)

SAV (Atila), türk hukukçusu ve siyaset adamı (Ankara 1931). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten (1952) sonra avukat olan babasının yanında çalıştı. Baro yönetim kurullarında görev yaptı. Türkiye Barolar Birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1969 - 1971 arasında birliğin genel sekreterliğinde bulundu. 1970 sonunda Ankara Barosu başkanı seçildi. 1971'de birinci Nihat Erim hükümetinde çalışma bakanı olarak görev aldı. Daha sonra kısa bir süre Enerji ve Tabii Kaynaklar bakanlığı da yapan Sav, 1971 sonlarında 11'lerden biri olarak hükümetten ayrıldı. 1980'de Türkiye Barolar Birliği başkanlığına seçildi. 1983'te siyasal partilerin kurulmasına izin verilince SODEP'in (Sosyal Demokrasi Partisi) kurucuları arasında yer aldı. Kurucu üyeliği 1983 ortalarında veto edilen Sav, aynı yılın sonunda Erdal İnönü yeniden parti genel başkanı olduktan sonra genel sekreterliğe getirildi. Hukukun yanı sıra tiyatroyla da ilgilenen Sav, çeşitli yayın organlarında yayımlanan tiyatro eleştirileriyle de tanınır. (M)

SAVAİİ, Samoa devletinin en geniş adası. 1 715 km² 41 500 nüf. (L)

***SAVANNAH**, ABD'de (Georgia) kent. — 118 000 nüf. (L)

***SAVAŞTEPE**, Balıkesir ilinde ilçe. — 22 885 nüf., 42 köy. İlçe merkezi 7 206 nüf. (1980). [M]

***SAVCI** i. — ANSİKL. Huk. Cumhuriyet savcılarının niteliklerini, atanmalarını, hak ve ödevlerini, aylık ve ödenekler'ni, ilerlemelerini, mali, sosyal hak ve yardımlarını düzenleyen 24 şubat 1983 tarih ve 2802 sayılı kanunla daha önceki mevzuat yürürlükten kaldırıldı; savcılar ve hakimler için ortak ve paralel hükümler getirilerek her iki meslek mensuplarının hukuki durumları aynı kanunda birleştirildi. (Bk. HAKIM, *Ek 2*). [M]

SAVCI (Bahri), türk hukukçusu (Sındırgı, Balıkesir 1914). Mülkiye Mektebi'ni (Siyasal Bilgiler Okulu) bitirdi (1936). Aynı okulda asistan (1942), anayasa ve kamu hukuku doçenti (1947) ve profesörü oldu (1954). 1961 Anayasası'nı hazırlayan on kişilik komisyonda yer aldı. Uzun yıllar Anayasa Hukuku Kürsüsü başkanlığı yapan Savcı, SBF'de UNESCO'nun öncülüğüyle kurulan İnsan Hakları Merkezi'nin de başkanlığında bulundu. 1983'te emekliye ayrıldı. Başlıca eserleri: *İnsan Haklarının Kanun Yolu İle Korunması* (1953), *Siyasi İktidarı Bağlama Çabasının Geçirdiği Seyir* (1957), *Laik Düşünce ve Hareketin Gerilemesindeki Tehlike* (1958), *Türkiye'de Anayasa Gelişmelerine Bir Bakış* (Y. Abadan'la birlikte, 1959), *Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişimi* (1959), *Türkiye'de Meclis - Hükümet Münasebetlerine Bir Bakış* (1960), *Demokrasimiz Üzerine Düşünceler* (1963), *Hürriyetler Üzerine Düşünceler* (1968), *Gelişme Dramı İçinde Evrensel Kültürün Durumu* (1974), *Batılı İl-*

Foto. X (2) [MEYDAN]

keler Altında Demokrasileşme (1975), *Bir Çağcıl Demokrasi Arayışı* (1976), *Atatürk Düşününün Özündeki Temel Öğeler* (1981), *Türk Devriminde Siyasal Hukuk Alanında Olanlar* (1981), *1982'nin Getirdikleri* (1983). [M]

***SAVCILI,** Kırşehir ilinde, Kaman ilçesine bağlı bucak. — 7 022 nüf., 10 köy. Bucak merkezi *Savcılıoba,* 2 376 nüf. (1980). Belediye. (M)

SAVKÖY, Isparta ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 466 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SAVOIE İdare Bölgesi,** fransa'da (Rhône-Alpes) idare bölgesi. — 305 118 nüf. Merkezi *Chambéry.* (L)

***SAVOIE İdare Bölgesi** (HAUTE). Fransa'da (Rhône-Alpes) idare bölgesi. — 447 795 nüf. Merkezi *Annecy.* (L)

***SAVONA,** İtalya'da kent ve Liguria'da il yönetim merkezi. — 80 000 nüf. (L)

***Savunma Bakanlığı** (MİLLİ). — Kıbrıs Barış Harekâtı'na tepki olarak ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yerli ve başka yabancı kaynaklardan sağlanacak silahlarla donatılmasını güncel sorun durumuna getirdi. TBMM Silahlı Kuvvetlerin modern silah ve araç - gereçle donatılması için yaptığı gizli bir oturumda, bu amaçla 35 milyar 550 milyon lira harcanmasını öngören kanunu kabul etti (28 şubat 1975). Türkiye kendi olanaklarıyla, özellikle vurucu güçte silah yapımına girişti. MKE Kurumu'nun Kırıkkale ve Mamak fabrikalarında iki parçalı olarak üretilip birleştirilen Kobra füzeleri hizmete alındı. Savaş ve askeri nakliye uçağı yapımı için çalışmalar sürdürüldü. Yurt dışından satın alınan ve yurt içinde askeri tersanelerde yapılan çeşitli gemilerle donanma takviye edildi.
Kara, Hava Kuvvetlerini güçlendirme ve Donanma vakıflarının çalışmaları 12 Eylül döneminden sonra önemli ölçüde geliştirilerek Silahlı Kuvvetler'in modern silah ve araç - gereçlerle donatılmasına hız verildi (Bk. *Silahlı Kuvvetler, Ek 2*).
25 ocak 1984 tarih ve 2973 No.lu kanunla 1111 sayılı Askerlik Kanunu'nda değişiklik yapılarak askerlik hizmet süresi yeniden düzenlendi. Buna göre Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ile Jandarma Genel Komutanlığı'nda erbaş ve erlerin hizmeti yirmi aydır. 1076 sayılı kanun hükmüne tabi olanlardan yükümlülüklerini, istekleriyle veya seçim sonucu yedek subay olmadıkları için, er-erbaş olarak yerine getirmek durumunda olanların 9 ay askerlik yapması kabul edildi.

Milli Savunma Bakanlığı bütçesi

1974	13 427 000 TL.
1975	20 839 000 000 »
1976	33 500 000 000 »
1977	42 500 000 000 »
1978	52 860 000 000 »
1979	64 764 000 000 »
1980	113 604 000 000 »
1981	287 633 000 000 »
1982	317 700 000 000 »
1983	444 000 000 000 »

MİLLİ SAVUNMA BAKANLARI

Ferit Melen (31 mart 1975), Hasan Esat Işık (21 haziran 1977), Sadettin Bilgiç (21 temmuz 1977), Hasan Esat Işık (5 ocak 1978), Neşet Akmandor (14 ocak 1979), Ahmet İhsan Birincioğlu (12 kasım 1979), Ümit Haluk Bayülken (20 eylül 1980), Zeki Yavuztürk (13 aralık 1983). [M]

***SAVUR,** Mardin ilinde ilçe. — 36 372 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 6 100 nüf. (1980). [M]

***SAYAR** (Abbas), türk şairi, hikâyecisi ve romancısı. — Son dönemde yazdığı hikâyelerini *Yorganımı Sıkı Sar* (1977) adlı kitapta topladı. Aynı yıl bir romanı daha yayımlandı: *Dik Bayır* (1977). [M]

***SAYAR** (Zeki), türk mimarı. — Eskişehir'de Köprübaşı Hanı'nı yaptı (1972). Yayımını yürüttüğü Arkitekt dergisi, 50. yılını tamamladıktan sonra 1980'de yayınına son verdi. (M)

***SAYDA** (esk. **Sidon**), Lübnan'da kent. — 24 740 nüf. (L)

***SAYGON.** Bk. HO Şİ MİNH.

***SAYGUN** (Ahmet Adnan), türk bestecisi. — 1971'de «devlet sanatçısı» unvanını aldı. Yeni eserleri: *İnsan Üzerine Deyişler II, Concerto da Camera, Bir Zenci Hikâyesi, Yoğun Bakım «İnsan Üzerine Deyişler», Gılgameş* (opera), *Opus 6, Atatürk'e ve Anadolu'ya Destan, Üç Ezgi* (dört harp için). [M]

***SAYI** sıf. — ANSİKL. Mat. *Asal sayılar.* Ancak kendisiyle ve 1 ile bölünür pozitif tam sayılar olan asal sayılar, Eskiçağ'dan beri matematikçilerin zekâ ve anlayışına konu olmuştur.
Matematikçiler dağılım kanunu (x'in çok büyük değerleri için x'den küçük asal sayılar $\frac{x}{\text{Logx}}$ ile gösterilebilir), sonsuz sayıda «ikiz» asal sayının varlığı (birbirini izleyen tek sayılar [örnek 11, 13]), Goldbach hipotezi (her çift sayı iki asal sayının toplamıdır) gibi büyük teorik problemlerin yanı sıra, ister bir sayının asallığını göstersin, ister bileşik olarak bilinen bir sayıyı çarpanlara ayırsın, mümkün olduğu kadar etkin «somut» bir algoritma bulma problemini de çözmeğe çalıştılar. Bu problem, bazı kodlama sistemlerinde anahtar olarak işe yarıyan (50 - 60 haneli) büyük asal sayıların bulunmasından sonra iyice ilgi çekmeye başladı.
Bu algoritmalar çok sayıda olup kalbur gibi kullanılabilir (en çok bilineni, Eratosthenes kalburudur). Asal olmayan bir n sayısı, diophantos analizi ile ilgili metodlar yardımıyla, iki kare farkı gibi gösterilebilir. n sayının $\sqrt{n}$'den küçük bütün tek sayılara bölünebilirliği denebilir; bu işlem, *a priori* olarak, bir sayıyı çarpanlara ayırmak için gerekli maksimum zamanı tahmin etmeğe yarar. Gerçekten, çok güçlü bilgisayarlar bir bölme işlemini 10^{-6} saniyede yapabilir, buna göre 10^{10} bölme işlemi aşağı yukarı 10^4 saniyede (2 saat 45 dakikadan biraz fazla) yapılabilir. Bu metod, en çok 20 haneli bir sayıyı çarpanlara ayırmaya veya onun asal sayı olup olmadığını anlamaya yarar. Bu sonuç şimdi son derece mükemmelleştirilmiştir ve bugün en iyi çarpanlara ayırma algoritması, hesaplama zamanını çarpanlara ayrılacak sayının yedinci kökü ile orantılı hale getirmiştir. Bu demektir ki çarpanlara ayrılacak sayı 70 rakamdan fazlasını içeremez.
Rastlantıya bağlı faktörler göz önüne alınmayarak «n sayısı asal mıdır?» şeklindeki bir soruyu sadece «evet» veya «hayır» şeklinde cevaplıyarak bu «rekor» da aşılabilir. Fermat teoremini (yani p asal ve a ondan farklı herhangi bir sayı ise $a^{p-1}-1$, p ile bölünebilir) tekrarlı kullanmak suretiyle sınırı 100 haneye kadar genişletmek mümkün olabilir. Bu tip algoritmalar herhangi bir sayıya da uygulanabilir; bununla beraber, incelenecek sayı çok özel bir biçimde olduğu zaman, bu biçime özgü bir algoritmadan yararlanılabilir. Böylece bulunanlara Mersenne sayıları (p asal olmak üzere 2^p - 1 asal sayıdır) denir ki, bugüne kadar bilinen en büyük asal sayılar bunlar arasındadır ve rekor sayı, Slovinski tarafından 1979'da bulunan 13 000 haneden daha büyük bir sayıdır. Bu sayı 2^{44497} - 1'e eşittir.
Matematikçi E. Lucas 1875'te son derece etkin bir metod kullanarak, elle, 2^{127} -1'in asal olduğunu gösterdi. İşlem şöyle yapılır: n = 2^p - 1'in asal sayı olup olmadığını anlamak için Lo = 4, ..., $L_{n+1} = L_n^2 - 2$ (modulo n) dizisi yazılır. Bu halde yalnız ve yalnız $L_{p-2} = 0$ ise n asal sayı olur.
Örnek: 127 = 2^7 -1 asalsa, Lo = 4, ..., L_4 = 111, L_5 = O dır. O halde, 127 asaldır.
Bu metod yardımıyla 27 tane Mersenne asal sayısı bulunmuştur. Son bulunan bu cinsten asal sayılar P = 9 689, 9 941, 11 213, 19 937, 21 701, 23 209, 44 497'dir. Sonsuz sayıda olduklarının gösterilmesini burada incelemiyoruz.
Matematikçiler, 2^{2^n} + 1 şeklinde verilen başka asal sayı ailelerini de geliştirdiler. Fermat, bütün asal sayıları buradan çıkaracağına inanıyordu ve onlar hakkında oldukça bilgi sahibiydi; n = 5,6, ..., 16 için bileşik sayılar elde edilir; n = 17 için bilinmiyor; fakat n = 1945'e tekabül eden «ucube»nin bileşik olduğu bilinmektedir.
Bilinen en büyük asal sayı çifti 76 x $3^{139} \pm$ 1'dir (Williams ve Zarncke, 1972). Böylece, bütün rakamları 1 olan bir sayı ortaya çıkar: Bu sayı 317 tane «1» rakamını yan yana koyarak yazılır. (L)

Aydın SAYILI

SAYILI (Aydın), türk bilim tarihçisi (İstanbul 1913). Ankara Atatürk Lisesi'ni bitirdikten sonra, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan aldığı bursla Harvard Üniversitesi'nde (ABD) bilim tarihi öğrenimi gördü. 1942' de aynı okuldan doktor unvanını aldı. 1943' te yurda dönünce Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandı. 1946'da doçent, 1952'de profesör, 1959'da ordinaryüs profesör oldu. 1952'de aynı fakültenin felsefe bölümü bünyesinde kurulan Bilim Tarihi Kürsüsü'nün, 1974'te de Felsefe bölümünün başkanlığına getirildi. Yurt içinde ve dışında yapılan birçok bilimsel kongreye bildirilerle katılan Sayılı 1983'te emekliye ayrıldı. 1983 sonlarına doğru, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesinde yer alan Atatürk Kültür Merkezi başkanlığına getirildi. Başlıca eserleri: *Hayatta En Hakiki Mürşit İlimdir* (1948), *Abdülhamit İbni Türk'ün Katışık Denklemelerde Mantıki Zaruretler Adlı Yazısı ve Zamanı Cebri* (1962), *Mısırlılarda ve Mezopotamyalılarda Matematik, Astronomi ve Tıp* (1966), *Copernicus and His Monumental Work* (Kopernikus ve Anıtsal Eseri, 1973), *Türkler ve Bilim* (1976). [M]

SAYIN (Emel), türk kadın ses sanatçısı ve sinema oyuncusu (Şarkışla 1945). İstanbul Belediye Konservatuvarı'nın şan bölümünde üç yıl okudu. 1963 - 1969 arasında Ankara Radyosu'nda ses sanatçısı olarak çalıştı. Daha sonra İstanbul Radyosu'na geçti. 1970'lerde gazinolarda assolist olarak sahneye çıktı, gitgide artan bir üne kavuştu. Parlak sesi ve içten icrasıyla en sevilen sanatçılar arasına girdi. Altı kez Altın Plak ödülü aldı. 1970'te ilk filmi *Şampiyon*'u çevirdi. Sonraki yıllarda, başrol oynadığı müzikal film sayısı 15'e ulaştı. SSCB, İran, Pakistan vb. ülkelerde, devlet görevlisi olarak konserler verdi. 1982 - 1983 sezonunda *Neşe-i Muhabbet* adlı müzikalde oynadı. (M)

***SAZAK,** Eskişehir ilinde, Mihalıççık ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 888 nüf. (1980). [M]

SAZLI, Aydın ilinde, Söke ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 198 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SCANNER.** Bk. TARAYICI.

Andrew SCHALLY

SCHALLY (Andrew), polonya asıllı amerikalı biyokimyacı (Litvanya'da Vilnius 1926). Tıp öğrenimini İngiltere'de, daha sonra da Montréal'de McGill Üniversitesi'nde yaptı. 1957'de biyokimya doktorasını tamamladı. 1962'ye değin Houston'da Baylor Üniversitesi'nde R. Guillemin'in yanında araştırma görevlisi olarak çalıştı. Sonra New Orleans'da Eski Muharipler Hastanesi'nde polipeptit ve iç salgı bilimi laboratuvarının başına geçti. 1973'den beri amerikan harp malülleri hastane ve laboratuvarlarını yönetmektedir. Hipotalamustan salgılanıp hipofiz salgılarını yönlendiren peptitli hormonlar üzerindeki çalışmalarıyla tıp bilmine yaptığı katkılardan dolayı, 1977 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü meslekdaşları R. Guillemin* *(Ek 2)* ve R. Yalow* *(Ek 2)* ile paylaştı. (L)

SCHATZBERG (Jerry), amerikalı film yönetmeni. Önceleri moda fotoğrafçılığı yaptı. Son dönemin ilgi çeken sinemacılarındandır. 1972'den sonra çevirdiği başlıca filmler: *Scarecrow* (Korkuluk) [1973], *Dandy the All American Girl* (Dandy, Tam Bir Amerikan Kızı) [1976], *Sweet Revenge* (Tatlı Öç) [1977], *The Seduction of Joe Tynan* (Joe Tynan'ın Baştan Çıkarılması) [1978], *Honeysuckle Rose* (Hanımeli) [1980]. (LM)

Arthur L. SCHAWLOW

SCHAWLOW (Arthur L.), amerikalı fizikçi (Mount Vernon, New York eyaleti 1921). Toronto Üniversitesi'nde öğrenim gördü. New York'da Columbia Üniversitesi'nde araştırmalar yaptı. 1951 - 1961 ara-

Foto. X (2) [MEYDAN]; USİS; AP (LAROUSSE)

sında Bell Telephone laboratuvarlarında çalıştı. 1961'de California'da Stanford Üniversitesi'nde fizik profesörü oldu. Optik spektroskopi, mikro - dalgalar, kuvantik elektronik ve süprakondüktivite konularında gelişmiş teknoloji şirketlerine danışmanlık yaptı. Laserin bulunması için sürdürülen çalışmalara katıldı. ABD Ulusal Bilimler Akademisi üyesi olan ve laser ışınlarıyla spektroskopik çözümleme tekniğini geliştiren Schawlow, fizik bilimine yaptığı katkılardan dolayı 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü, meslekdaşları N. Bloembergen* (*Ek 2*) ve K. Siegbahn* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

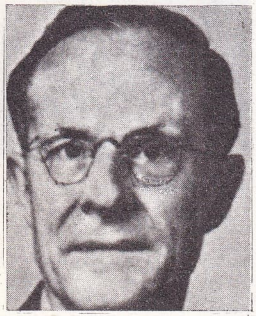

Theodore William SCHULTZ

***SCHEEL** (Walter), alman siyaset adamı. — Mayıs 1979'da cumhurbaşkanlığından ayrıldı ve yerine Karl Carstens cumhurbaşkanı oldu. (L)

***SCHENECTADY,** ABD'de (New York) kent. — 78 000 nüf. (L)

***SCHLESİNGER** (James Rodney), amerikalı siyaset adamı. — Kasım 1975'de dışişleri bakanı Henry Kissinger'le arasında derin görüş ayrılıkları belirdi. Bunun üzerine başkan Ford onu savunma bakanlığı görevinden alarak yerine Donald Rumsfeld'i getirdi. (M)

SCHLESİNGER (John), ingiliz film yönetmeni (Londra 1926). Önce oyunculuk yaptı. Sonra, BBC televizyonu için hazırladığı röportaj filmleriyle adını duyurdu. Yazıp yönettiği *Terminus* adlı film 1961'de Venedik'te büyük ödülü kazandı. Aynı yıl gerçekleştirdiği ilk uzun metrajlı, öykülü filmi *A kind of loving* (Bir Çeşit Aşk), 1962'de Berlin Film Festivali'nde «altın ayı» ödülünü aldı. Daha sonra K. Waterhouse'un *Billy Liar* adlı romanını beyazperdeye aktardı. ABD'de de çalıştı ve *Geceyarısı Kovboyu* (Midnight Cow-boy) [1969] adlı filmiyle büyük başarı kazandı. Sonraki yıllarda çevirdiği filmlerden bazıları: *The Day of the Locust* (Çekirgenin Günü) [1974], *Vahşi Koşu* (Marathon Man) [1976], *Yanks* (Amerikalılar) [1979]. (LM)

***SCHLESWİG - HOLSTEİN** ya da **SLEZVİK-HOLŞTAYN,** Federal Almanya cumhuriyetinde eyalet. — 2 615 700 nüf. Merkezi: *Kiel* (249 786 nüf.). Tahıl (buğday, arpa, yulaf) tarımı. Demir-çelik işleme sanayii. (L)

***SCHLÖNDORFF** (Volker), alman film yönetmeni. — Başarılı roman uyarlamalarıyla dikkati çeken yönetmenin 1974'ten sonra çevirdiği başlıca filmler: Heinrich Böll' den *Die Verlorene Ehre der Katharina Blum* (Katharina Blum'un Yiten Onuru) [1975], Marguerite Yourcenar'dan *Der Fangschuss* (Öldürücü Darbe) [1976], Günter Grass'dan *Teneke Trampet* (Die Blechtrommel) [1979, Cannes Şenliği «büyük ödül»], Nicolas Born'dan *Die Fälschung* (Kalpazan) [1981]. Son filmi, 1983'de çevirdiği *Swann'ın Bir Aşkı*'dır. (LM)

Cemal Süreya SEBER

***SCHMİDT** (Arno), alman yazarı. — (öl. Celle 1979). [L]

***SCHMİDT** (Helmut), alman siyaset adamı. — Aralık 1976 seçimlerinden sonra yeniden başbakan oldu. Terörist eylemlerin yoğunlaşması üzerine güç durumda kalınca, şubat 1978'de hükümetindeki bazı bakanları değiştirdi. Ekim 1980'de yapılan federal seçimlerde partisi SPD ve koalisyon ortağı liberal FDP başarı kazanınca, yine görevde kaldı. Fakat, seçimlerden kısa bir süre sonra koalisyonda çatlamalar ve partide derin görüş ayrılıkları belirmeye, SPD-FDP koalisyon iktidarı giderek gerilemeye başladı. 17 eylül 1982'de Schmidt, kabinedeki 4 FDP'li bakanın istifa ettiğini açıkladı. 1 ekim 1982'de Schmidt'in azınlık hükümeti güvensizlik oylamasıyla düşürüldü ve Schmidt'in başbakanlığı sona erdi. FDP'nin Hıristiyan Demokrat Parti ile işbirliği yapması üzerine Hıristiyan Demokrat Parti başkanı Helmut Kohl erken seçim amaçlı geçici bir hükümet kurdu; cumhurbaşkanı parlamentoyu feshetti. Mart 1983' te yapılan seçimlerde SPD eski gücünü kazanamadı. Seçimlerden önce parti yöneticiliğinden çekilen Schmidt siyasal yaşamdan da ayrılarak gazeteciliğe başladı. (LM)

***SCHNEİDER** (Rosemarie ALBACH-RETTY, **Romy** - denir), avusturyalı sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Paris 1982). 1975' den sonra rol aldığı başlıca filmler: C. Sautet'nin *Mado* (1976), Costa - Gavras'ın *Clair de Femme* (Kadın Işığı) [1979], B. Tavernier'nin *Ölümü Beklerken* (la Mort en direct) [1980], F. Girod'un *Kadın Banker* (la Banquière) [1981], D. Risi'nin *Fantasme d'Amore* (Aşk Hayaleti) [1981], J. Rouffio'nun *la Passante du Sans - Souci* (Sans - Souci'den Geçen Kadın) [1982]. (LM)

SCHRADER (Paul), amerikalı senaryo yazarı ve film yönetmeni. «Yeni sağ» ekolün temsilcilerindendir. Geleneksel değerleri yüceltiği filmlerinde etkili bir sinema dili kullanır. Başlıca filmleri: *Blue Collar* (Mavi Yaka) [1977], *Ayrılan Yollar* (Hardcore) [1978], *American Gigolo* (Amerikalı Jigolo) [1979], *Cat People* (Kedi İnsanlar) [1981]. (LM)

***SCHULTZ** (Theodore William), amerikalı tarım ekonomisi uzmanı. — Fiyat ve ücret değişikliklerinin tarım kesiminde yarattığı bunalımları arz ve talep arasındaki kopukluğa bağlı olarak inceledi. Çözümlemeleri, gelişmiş ülkelerin tarım politikasını yönlendirmede önemli rol oynadı. İnsan emeğini göz önüne alarak, kırsal kesimin eğitilmesini bir yatırım olarak değerlendirdi. Özellikle kalkınma yolunda olan ülkelerde makinelerin ve kimyasal ürünlerin tarıma zorla sokulmasını eleştirdi: Yeni üretim faktörlerinin, eğitim faaliyetleri ve temel kırsal kurumların oluşturulmasıyla birlikte devreye sokulması gerektiğini savundu. Geleneksel tarım sistemlerinin ani sanayileşmeye karşı gelmesinin, kalabalık bölgelerin gerçek çıkarlarına uygun olduğunu ve üretkenliği artırdığını öne sürdü. İktisat bilimine getirdiği katkılardan dolayı Schultz, 1979 Nobel İktisat Ödülü'nü ingiliz meslekdaşı Sir W. Arthur Lewis* (*Ek 2*) ile paylaştı. *Food for the World* (Dünya İçin Besin) ve *Economic Growth and Agriculture* (Ekonomik Büyüme ve Tarım) adlı iki kitap daha yayımladı. (L)

***SCHUSCHNİGG** (Kurt VON), avusturyalı siyaset adamı. — (öl. Muters, Tirol 1977). [L]

***SCHWABİSCH GMÜND,** Batı Almanya'da (Baden - Württemberg) kent. — 56 000 nüf. (L)

***SCHWERİN,** Doğu Almanya'da kent. — 119 961 nüf. (L)

***SCİASCİA** (Leonardo), italyan yazarı. — 1973'den sonra yayımlanan kitapları: *Todo Modo* (1974), *La Scomparsa di Majorana* (Majorana'nın Kayboluşu) [1975], *I Pugnalatori* (Bıçaklı Katiller) [1976], *Candido, ovvero un sogno fatto in Sicilia* (Candido ya da Sicilya'da Bir Düş) [1977], *Affare Moro* (Moro Olayı) [1978], *Mecaz Olarak Sicilya* (1979), *Sadakatsizlerden Yana* (1980). [LM]

SCOLA (Ettore), italyan film yönetmeni (Trevivo 1931). Gazeteci olarak mizah dergilerinde çalıştı. 1954'ten itibaren, önce hafif komedilerde senarist yardımcısı, sonra Pietrangeli'ye yönetmen yardımcısı oldu. Dino Rosi ile de çalıştı. 1962'de yönetmenliğe başladı. 1968'de çevirdiği *Riuscinannoi nostr ieroi a ritrovare l'amico misteriosamente scomparso in Africa?* (Kahramanlarımız Afrika'da Esrarlı Biçimde Kaybolan Arkadaşlarını Bulabilecekler mi?) adlı dizi film taşlamasıyla dikkati çekti. 1970 sonrası filmleri arasında şunlar sayılabilir: *C'eravamo Tanti Amati* (Ne Kadar Sevişmiştik) [1974], *Brutti, sporchi, cattivi* (Korkunç, Pis ve Kötüler) [1976 Cannes film festivalinde en iyi mizansen ödülü]; *Özel Bir Gün* (Una Giornata Particolare) [1977]; *La Terrazza* (Teras) [1980]; *Passione d'Amore* (Aşk Tutkusu) [1980]; *Varennes Gecesi* (La Nuit de Varennes) [1982]. (L)

SCORSESE (Martin), amerikalı film yönetmeni (Flushing, Long Island 1942). New York Üniversitesi'nde öğrenciyken iki kısa metrajlı film çevirdi (1963). Sonra aynı üniversitede profesör oldu. Başlıca filmleri: *Who's That Knocking At My Door?* (Kapımı Çalan Kim) [1969], *Mean Streets* (Kirli Sokaklar) [1973], *Alice doesn't live here anymore* (Alice Artık Burada Oturmuyor) [1975], *Taksi Şoförü* (Taxi Driver) [1976], *New York, New York* (1977), *The Last Waltz* (Son Vals) [1978], *Raging Bull* (Azgın Boğa) [1980], *Kahkahalar Kralı* (King of Comedy) [1982]. (LM)

***SCRANTON,** ABD'de (Pennsylvania) kent. — 88 117 nüf. (L)

***SEATTLE,** ABD'de (Washington) kent. — 493 846 nüf. (L)

***Sebatgençlik Kulübü.** — 1978 - 1979 futbol sezonundan sonra II. Türkiye Ligi'ne yükseldi. (M)

***SEBEN,** Bolu ilinde ilçe. — 11 505 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 2 788 nüf. (1980). [M]

***SEBER** (Cemal Süreya), **Cemal Süreya-** denir, türk şairi. — Maliye tetkik Kurulu üyeliği (1976 - 1978) yaptıktan sonra yeniden eski görevi maliye müfettişliğine döndü (1978). Şubat 1982'de emekli oldu. Aydınlık gazetesinde, Milliyet Sanat ve Yazko Somut dergilerinde sürekli yazılar yazdı. Hürriyet Gösteri ve Oluşum dergilerinde şiirlerini yayımladı. Ansiklopedilerde çalıştı. çeviriler yaptı. Yeni eserleri: *Günübirlik* (denemeler, 1982); *Sevda Sözleri* (son şiir kitabı *Uçurumda Açan*'ı da içine alan toplu şiirler, 1984). [M]

SEBİL, İçel ilinde, Tarsus ilçesinin Çamlıyayla bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 280 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SEBZECİLİK** i. — ANSİKL. Sebzelerin çok çeşitli olması bunların üretiminde çok değişik yöntemlerin bulunup geliştirilmesini sağladı. Günümüzde sebzecilik başlıca üç kategoride incelenebilir: Tarla sebzeciliği, bostan sebzeciliği ve bahçe sebzeciliği. Tarla sebzeciliğinde diğer tarla bitkileriyle ekim nöbetine yer verilmesi şarttır. Bostan sebzeciliği genellikle küçük alanlarda, evlekler halinde yapılır ve yılda iki ila dört ürün alınmasına imkân verir. Buralarda sera ve plastik tünel gibi koruyucu sistemler de uygulanır. Bahçe sebzeciliği evlerin bahçelerinde yapılıp genellikle ailenin kendi ihtiyacını karşılamakla birlikte ekonomik bakımdan önemli sayılabilir.

***başlıca sebzeler ve üretim miktarları* (1981)**

sebze	*üretim (ton)*
domates	3 600 000
karpuz	3 000 000
kavun	1 500 000
patlıcan	700 000
hıyar	500 000
lahana (baş)	435 000
biber (dolmalık)	375 000
fasulye (taze)	300 000
pırasa	300 000
kabak	300 000
biber (sivri)	225 000
soğan (taze)	140 000
lahana (yaprak)	130 000
ıspanak	130 000
havuç	85 000
toplam	11 720 000

Türkiye'nin sebze ihraç ettiği Avrupa Ekonomik Topluluğu ülkelerinde sebze üretimi 1970'lerden beri oldukça istikrarlı bir durum göstermektedir. Yunanistan dışındaki dokuz AET ülkesi yılda 24 milyon ton sebze üretmektedir. Kentleşme nedeniyle bu ülkelerde bostan sebzeciliği gittikçe azalırken kısmen konserveciliğe yönelik tarla sebzeciliği gelişmekte, özellikle sera sebzeciliği genişlemektedir.

● *Türkiye*'de de aynı gelişmeler, daha geniş çapta görülmektedir. Özellikle konserve ve sera sebzeciliğinde büyük gelişmeler oldu. Türkiye yılda 12 milyon ton dolayında (9 AET ülkesinin üretiminin yarısı) sebze üretmektedir (1981). Bu miktar altı yıl önce 1975'te 9,5 milyon ton dolayındaydı. Gerek ekim ve hasat araçlarındaki teknik gelişme, gerek yeni konserve fabrikalarının kurulması tarla sebzeciliğini daha da geliştirmektedir. Üretilen on dört sebze türü Türkiye'nin toplam sebze üretiminin yüzde 95'ini oluşturur.

Bölgelere göre üretimde batı ve güney Anadolu başta gelir ve sebze üretiminin yarıdan fazlasını sağlar (Ege bölgesi 3,15 milyon ton; Akdeniz bölgesi 2,78 Mt; Marmara bölgesi 1,76 Mt; Orta ve Kuzey Anadolu 1,45 Mt; Karadeniz bölgesi 0,8 Mt).

Foto. AFP (LAROUSSE); X (MEYDAN)

üretimin fazlalığına rağmen dışsatım ne yazık ki çok azdır (1979'da 37 000 ton [üretimin binde 3'ü], 1981'de 92 000 ton [üretimin binde 8'i]). Bununla birlikte son iki yıl içindeki artış ilerisi için umut vericidir. (M)

SEÇENEK i. (seçmek'ten). Yeni k. Aralarından birinin seçilmesi gerektiği durumlarda, karşı karşıya bulunulan olanaklardan her biri. (*Eşanl.* ALTERNATİF, ŞIK). [M]

***SEÇİM** i. — ANSİKL. Huk. Türk demokrasi gelişmelerinde seçim en çok tartışılan konulardan biri oldu. 12 eylül 1980 öncesinde de seçim sistemleri tartışıldı. Parlamentoda; mevcut siyasi partilerin, hatta mevcut siyasi akımların hemen hepsinin temsilinin gerektiğini savunanlar, nispi temsil sistemine dayalı bir seçimle dahi yetinemezken, kuvvetli ve istikrarlı hükümet taraftarları, hiç değilse barajlı bir nispi temsili gerekli görüyorlardı. 1961 Anayasası, seçim sistemini anayasa kuralı haline getirmemiş, fakat çok partili demokrasi ilkesine yer vermişti. Bu ilke, Anayasa Mahkemesi'nce, siyasi partilerin sayısını sınırlama sonucu doğuran barajlı nispi temsil usulünün anayasaya aykırı bulunmasına sebep oldu. Oysa, aynı seçim usulü hakkında, Alman Anayasa Mahkemesi de aksi yönde karar vermişti. Yargı kararlarındaki bu çelişkinin nedeni açıktı: Alman Yüksek Mahkemesi, bir evvelki anayasa rejiminin istikrarsız ve güçsüz hükümetleri yüzünden çekilen sıkıntıları unutamıyor; buna karşılık, türk Anayasa Mahkemesi de, 1950 - 1960 döneminin siyasi çekişmelerini dikkate alıyordu. Gerçekte farklılık iki ayrı toplumda yaşanan olaylardaydı. 1961 Anayasası dönemi ise, özellikle 1973'ten sonra, istikrarlı hükümet özleminin türk toplumunda da duyulmasını gerektirdi. Milletvekili transferleri; sık sık düşen ya da güvenoyu alamayan hükümetler; koalisyon pazarlıkları; bakanlıklar arasında uyumsuzluklar ve giderek çoğalan partiler bu sorunu gündeme getiriyordu. Esasen, demokratik dünyadaki anlayış da değişmeye başlamıştı. Artık parlamento, bir siyasi forum olarak yalnız bir devlet organı olarak görülüyordu. Önemli olan parlamentoda çok çeşitli siyasi görüşlerin sergilenmesi değil, kanun çıkarılması, denetim yapılması idi. Modern demokrasilerin güvenceli ortamı, güçlü ve tarafsız yayın araçları, esasen çeşitli siyasi görüşlere yer veriyordu. Artık mutlaka parlamento çatısı altında olma güvencesini aramak gerekmiyordu.

1982 Anayasası, bu genel gelişme doğrultusunda temel kurallar koydu ve asıl düzenlemeyi kanuna bıraktı. Yeni anayasanın seçim konusundaki en önemli değişik tutumu, siyasi partileri tanımlarken, bunları, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları saymasıdır. 1961 Anayasası'nda ise, «çok partili demokratik hayat» ibaresi vardı. Bunun dışında, esas itibarile yeni anayasa da aynı ilkeleri korudu: Serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm. Anayasa, yirmi bir yaşını dolduran her türk vatandaşının seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahip bulunduğunu da belirleyerek seçme yaşının tesbitini kanuna bırakmadı.

Seçim işlerini, 10 ağustos 1983 tarihli ve 2839 sayılı *Milletvekili Seçimi Kanunu* ile *Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun* düzenler.

seçim çevresi

Kanuna göre, dörtyüz milletvekilinin tespiti için yapılacak seçimlerde her il bir seçim çevresidir. Ancak, çıkaracağı milletvekili sayısı yediden fazla olan iller birden fazla seçim çevresine bölünür. Hangi ilin ne kadar milletvekili çıkaracağı şöyle belirlenir: Önce, her ile bir milletvekilliği verilir. Sonra, son nüfus sayımı ile ortaya çıkan Türkiye nüfusu, geri kalan milletvekili sayısına bölünür. Bulunan sayının her il nüfusu içinde kaç defa bulunduğu hesaplanır. Böylece, her ilin çıkaracağı milletvekili sayısı belirlenir. Ancak, bu suretle hesaplanan milletvekillerinin sayısı dörtyüzü bulmadığı takdirde, nüfusu milletvekili çıkarmaya yetmeyen illerin nüfusları ile artık nüfus bırakan illerin artık nüfusları büyüklüklerine göre sıraya konulur. Daha önce bölüştürülememiş olan milletvekilleri bu sıraya göre dağıtılır. Eşit nüfuslu iller olursa, aralarında ad çekilir.

TBMM'nın beş yılda bir yapılan seçimlerinin başlangıç tarihi 3 temmuz günüdür ve ekim ayının ikinci pazar günü oy verilir. Boşalan üyelikler için ara seçim, her seçim döneminde bir defa yapılır. Genel seçimden itibaren otuz ay geçmedikçe ya da genel seçimlere bir yıl kala ara seçimi yapılamaz. Ancak, boşalan üyeliklerin sayısı üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu hallerde, TBMM üç ay içinde ara seçimi yapılmasına karar verir.

Seçim dönemi bitmeden, seçimin yenilenmesine TBMM veya cumhurbaşkanınca karar verilmesi halinde, yenileme kararının verildiği günden sonra gelen doksanıncı günü izleyen ilk pazar günü oy verilir.

adaylık ve milletvekilliği

Milletvekili seçilmek için otuz yaşını doldurmuş olmak gerekir. Ayrıca, ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu halde askerlik hizmetini yapmamış olanlarla kanunun saydığı belli suçlardan hüküm giymiş olanlar milletvekili seçilemezler.

Bir siyasi partiye mensup olsun olmasın, seçilme yeterliğine sahip her türk vatandaşı milletvekilliğine aday olabilir. Seçime katılma hakkını elde eden siyasi partiler, katıldıkları her seçim çevresinde çıkarılacak milletvekili sayısının iki katı aday göstermek zorundadırlar. İller toplamının en az yarısında tam aday göstermeyen ya da bu illerin seçim çevrelerinin herhangi birinde seçilecek milletvekili sayısının iki katından eksik aday göstermiş bulunan siyasi partiler, kanunun öngördüğü süre içinde bu eksikleri doldurmazlarsa bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybederler. İller toplamının yarısından fazlasında tam aday gösteren, fakat diğer seçim çevrelerinde eksik aday gösteren partiler ise bu noksanı tamamlamazlarsa, eksik kalan seçim çevresinde seçime katılma hakkını kullanamazlar. Siyasi partiler anlaşarak müşterek liste halinde aday gösteremezler. Ancak, yazılı muvafakatları bulunduğu takdirde, partilere kayıtlı olmayan kimselerin, herhangi bir siyasi parti tarafından aday gösterilmeleri mümkündür. Yalnız, aynı kişi, aynı zamanda değişik siyasi partiden ya da aynı partinin değişik seçim çevrelerinden aday olamaz, seçilemez. Hakimler, savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurulu üyeleri, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, memur statüsündeki kamu görevlileri ile işçi niteliği taşımayan kamu görevlileri ve subaylar ile astsubaylar genel ve ara seçimlerin başlangıcından en az bir ay önce, seçimin yenilenmesine karar verilmesi üzerine seçim yapılacaksa, yenileme kararının ilanından başlayarak yedi gün içinde görevden ayrılma isteğinde bulunmadıkça adaylıklarını koyamazlar ve aday gösterilemezler.

oy verme usulü

Milletvekili seçimlerinde birleşik oy pusulası kullanılır. Seçmen kendisine oy pusulasıyla birlikte verilen «evet» yazılı mührü tercih ettiği siyasi partiye ya da varsa yalnızca bağımsız adaya ait özel daire içine basarak oyunu kullanır. Ancak, seçmen, «evet» mühürünü tercih ettiği partiye ait yuvarlak içine basmakla birlikte ,bu partiye ait aday listesinden, o seçim çevresinden çıkacak milletvekili (sayısı kadar olmak kaydıyla, seçilmesini öncelikle istediklerinin adları karşısındaki boş karelere (X) çarpı işaretini koyarak tercihli oy verebilir. Seçmen, bu şekilde tercih işareti koyarken, işaretlediği aday sayısının, o çevrede seçilecek milletvekili sayısından çok ya da az olmamasına dikkat etmelidir. Aksi halde, partiye verilen oy geçerli olur, ama tercihler göz önüne alınmaz.

genel baraj

Milletvekili seçimi kanunu, 1961 anayasası döneminde tartışılan barajlı nispi seçim sistemini benimser. Baraj iki aşamalıdır. Önce genel bir baraj öngörülür. Buna göre, genel seçimlerde ülke genelinde, ara seçimlerde de, seçim yapılan çevrelerin tümünde, geçerli oyların yüzde onunu aşamıyan partiler milletvekili çıkaramazlar. Barajın uygulanması için gerekli hesaplamayı, Yüksek Seçim Kurulu yapar. Barajı aşan siyasi partilerin belirlenmesinden sonra, bir ya da birkaç seçim çevresinde seçimin iptaline karar verilmesi ülke genelinde alınan oy yüzdesinin yeniden tespitini gerektirmez.

seçim çevresi barajı

Kanunun öngördüğü ikinci baraj seçim çevresiyle sınırlıdır. Bir seçim çevresinde, kullanılan geçerli oyların toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy alan siyasi partilere ve bağımsız adaylara milletvekilliği tahsis edilemez. Yalnız, seçime katılan siyasi partilerden hiçbiri bu sayıya ulaşamamışsa, aldıkları geçerli oylar önce bire, sonra ikiye, sonra üçe, ve nihayet o çevrenin çıkaracağı milletvekili sayısına ulaşıncaya kadar bölünür. Bu şekilde elde edilen paylar ile bağımsız adayların aldıkları oylar, ayrım yapılmaksızın en büyükten en küçüğe doğru sıralanır. Son kalan milletvekilliği için eşit rakamlar ortaya çıkarsa ad çekme yoluna başvurulur.

Milletvekili seçimi sonucunda bağımsız bir adayın aldığı oy miktarı, o seçim çevresinin geçerli oy sayısının seçilecek milletvekili sayısına bölünmesinden çıkan rakamın üçte birinden az olduğu takdirde, adaylık için başvurdukları zaman mal sandığına emanet ve makbuz karşılığında yatırdıkları ve en yüksek derecedeki devlet memurunun brüt bir aylığı tutarındaki para hazineye gelir kaydedilir.

seçim sonuçlarının yayımı

İl seçim kurullarından bilgi verildikçe, Yüksek Seçim Kurulu bu bilgileri, bekletmeden radyo ve televizyon ile yayımlatır. Bütün illerden verilen bilgiler tamamlanınca, tutanakların tasdikli suretleri ya da itiraz varsa bu itirazın incelenerek karara bağlanması beklenmeksizin, her partinin kazandığı milletvekili sayısı, barajlarla ilgili hesaplamalar yapılıp belirlenerek, seçilenlerin ad ve soyadları ile birlikte aynı şekilde yayımlanır.

Tutanakların bütün illerden gönderilmesi üzerine, Yüksek Seçim Kurulu ikinci bir bildiri yayımlayarak, iller ve seçim çevreleri itibarile, milletvekili seçilenlerin ad ve soyadlarını, seçmen sayısını, oy kullanan seçmen sayısını, katılma oranı, geçerli oy pusulası sayısını, her parti ile bağımsız adayların kazandıkları oy sayısını açıklar. Kanun, devlete ait bütün ulaştırma ve haberleşme araçlarının, seçimle ilgili haber, yazı, bilgi ve malzemenin ulaştırılmasında öncelikle kullanılmasını emreder. Seçimle ilgili tutanaklardaki bilgiler de, en geç seçimi izleyen bir yıl içinde Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı tarafından yayımlanır.

seçim iptali

Bir seçim çevresinde yapılan seçimin, seçim işlemleri nedeniyle iptaline karar verildiği takdirde, o seçim çevresinde yeniden seçim yapılır. Yüksek Seçim Kurulu tarafından, o çevrede yeniden seçim yapılacağının ilan edilmesinden sonra gelen altmışıncı günü izleyen ilk pazar günü oy verilir. Bu halin dışında, bir ya da birkaç milletvekilinin tutanağı iptal edilirse, yerlerine sıralamaya göre oy almış diğer adaylar seçilmiş olur.

SEÇİMLER (1975 - 1983)

12 Eylül öncesi

12 Ekim 1975'te 27 ilde senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimleri yapıldı. Bu seçimde AP 27 senatör, 5 milletvekili; CHP 25 senatör, 1 milletvekili, MSP 2 senatör çıkardı. CHP'nin aldığı oy sayısı (2 281 470) AP'nin aldığından (2 147 000)

biraz daha çoktu. MSP ile DP, 1973 seçimlerine oranla oy kaybettiler. Seçimden sonraki incelemelere göre, sağ partilerin oylarında düşme (yüzde 63'ten 55'e) sol partilerin oylarında artma (yüzde 37'den 44'e) oldu. Mart 1975'ten beri süren sağ koalisyon içindeki çekişmeler, gittikçe ağırlaşan ekonomik durum ve tırmanan anarşi olayları normal seçim zamanını beklemeden erken seçim zorunluluğunu ortaya çıkardı. MSP karşı çıktığı halde AP ve CHP'nin oylarıyla 5 haziran 1977'de genel seçimler yapıldı. Seçime katılma oranının yüzde 72'yi aştığı bu seçimlerde AP 189, CHP 213, DP 1, MHP 16, MSP 24, bağımsızlar 1 milletvekili; AP 22, CHP 27, MSP 1 senatörlük kazandı. Bu seçimler de hiçbir partiye tek başına hükümet kurma olanağı vermedi. CHP'nin 21 haziran 1977'de kurduğu azınlık hükûmeti güvenoyu alamayınca, CGP dışındaki AP, MHP ve MSP'nin işbirliğiyle İkinci MC kuruldu (21 temmuz 1977). Bu yeni koalisyonun kuruluşundan 6 ay sonra yapılan yerel seçimlerde bütün yurtta belediye başkanı, muhtar, il genel meclisi, belediye meclisi ve köy ihtiyar heyeti olarak 460 000 yerel yönetici belirlendi (11 aralık 1977). Oldukça olaylı geçen bu seçimlerde İstanbul, Adana, İzmir, Adana başta olmak üzere CHP 42 il, 247 ilçe, 415 bucakta belediye başkanlıklarını kazandı (İstanbul'daki 34 belediyeden 27'sini CHP, 7'sini AP aldı).

AP'nin 15 il, 226 ilçe, 457 bucakta, MHP'nin 5 il, 17 ilçe, 34 bucakta, MSP'nin 3 il, 6 ilçe, 36 bucakta, DP'nin 2 ilçe, 2 bucakta, BP'nin 1 bucakta belediye başkanlığını kazandığı bu seçimlerde bağımsızlar da 2 il, 57 ilçe, 110 bucakta belediye başkanlığını aldı. Yerel seçimler beklenmedik bir genel seçim işlevine yol açarak parlamento aritmetiğini değiştirdi.

AP'den 11 milletvekilinin ayrılmasıyla İkinci MC, mecliste çoğunluğunu yitirdi. Bülent Ecevit'in başkanlığında CGP ile DP'den birer üye ve bağımsızların katıldığı CHP ağırlıklı hükümet kuruldu (5 ocak 1978). 14 Ekim 1979'da 29 ilde yapılan senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinde Aydın, Edirne, Konya, Manisa, Muğla'daki 5 milletvekilliğinin tamamını AP kazandı. Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise AP 33, CHP 12, MSP 4 ve MHP 1 senatörlük elde etti. Bu durum karşısında Ecevit'in hükümet başkanlığından çekilmesi üzerine Süleyman Demirel azınlık hükümetini kurdu (12 kasım 1979). Gittikçe tırmanan anarşi olayları, ekonomik bunalım ve sürekli fiyat artışlarını Demirel hükümeti de önleyemedi. Ülkenin eşiğine geldiği iç savaş tehlikesini önlemek amacıyla 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler yönetime elkoydu. MGK kararıyla parti çalışmaları durduruldu (28 Ekim 1980). 2533 sayılı yasaya göre siyasal partiler feshedilerek (16 ekim 1981) bir süre demokrasi askıya alındı.

7 Kasım 1982'de halkoyuna sunularak kabul edilen 1982 anayasasının öngördüğü siyasal model içinde 1983'te çok partili yaşama dönüldü. 22 nisan 1983'te 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, 10 ağustos 1983'te de 2839 sayılı milletvekili Seçim Kanunu kabul edildi (bk. SEÇİM. huk. bölümü).

6 kasım 1983 seçimi

2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu ile, 6 kasım 1983 tarihinde yapılan seçimler için bazı farklı hükümler öngörüldü. Bu hükümler, Milli Güvenlik Konseyi'ne, siyasi parti kurucuları ve adaylar bakımından bir denetim imkânı verdi. Ayrıca, 6 kasım 1983 seçimlerinde adaylar için tercih işareti de kullanılamadı. Bu seçimde oy kullanma yeterliği bulunan ve seçmen kütüğü ile sandık listesinde kaydı olduğu halde oy kullanmayanlar ise iki bin beş yüz lira para cezası ödemekle yükümlü tutuldu.

6 kasım 1983'te yapılan genel seçimlere üç siyasi parti ve bağımsızlar katıldı. Bu seçimde seçmen listelerine kayıtlı 19 milyon 740 bin 500 kişi vardı. Bunların 18 milyon 214 bin 104'ü oy kullandı. Geçerli oyların miktarı 17 milyon 328 bin 735 oldu. 885 bin 369 oy geçersiz sayıldı. Katılma oranının yüzde 92,27 olduğu 6 kasım seçimlerinde, oyların partiler arasında dağılışı, yüzdesi ve çıkarılan milletvekili sayısı da şöyle oldu: ANAP 7 823 827 oy (yüzde 45, 15), 211 milletvekili; HP 5 277 698 oy (yüzde 30,46), 117 milletvekili; MDP 4 032 046 oy (yüzde 23,27), 71 milletvekili. Bağımsızlar 195 164 (yüzde 01,12) oy aldılar, milletvekili çıkaramadılar.

25 mart 1984 yerel seçimleri

1982 Anayasası'na göre, Türkiye'de ilk yerel seçimler 25 mart 1984'te yapıldı. İl genel meclisi üyeleri, mahalle muhtarları, belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri belirlendi.

Bu seçimler sonucunda ANAP 54 il ve 321 ilçede; SODEP 8 il ve 101 ilçede, MDP 3 il ve 34 ilçede; DYP 61 ilçede, HP 26 ilçede; RP 2 il ve 5 ilçede; bağımsızlar 22 ilçede belediye başkanlıklarını elde etti. Yerel seçimler öncesinde parlamento dışı muhalefet partilerinin erken seçim isteklerine dayanarak yaptıkları «parlamentodaki partilerin yüzde 50'nin altına düşmesi» varsayımı gerçekleşmedi. Parlamento içi partilerin oy oranı toplamı yüzde 57,32 oldu. 6 kasım 1983 genel seçiminde HP'nin yüzde 30,46 olan oy oranı yerel seçimlerde 8,75'e, MDP'nin oy oranı yüzde 23,27'den yüzde 7,09'a düştü. Genel seçime katılamayan SODEP 4 139 139 oy alırken aynı durumdaki DYP 2 344 131, RP 778 622 oy sağladı. Parlamentoda muhalefeti temsil eden HP ile MDP'nin çok büyük oranda oy kaybı, basında muhalefetin meclis dışına kaydığı biçimde yorumlandı. (M)

il genel meclisi üye seçimleri

(82 503 sandık)

seçmen sayısı	20 187 978
oy kullanan seçmen sayısı	18 379 917
seçime katılma oranı	% 91,05
geçerli oy sayısı	17 691 253
seçimi yapılan asil üyelik sayısı	2 306
seçime katılan bağımsız aday sayısı	277

oyların partilere göre dağılımı

	geçerli oy	*yüzde*	*kazanılan üyelik*	*yüzde*
ANAP	7 338 200	41,48	1 420	61,58
DYP	2 344 131	13,25	188	8,15
HP	1 548 654	8,75	58	2,52
MDP	1 258 654	7,09	99	4,29
RP	778 622	4,40	14	0,61
SODEP	4 139 139	23,40	506	21,94
bağım.	287 437	1,63	21	0,91
toplam	17 691 253	100	2 306	100

üç büyük kent

Büyük şehir belediye başkanlığı (İstanbul, Ankara, İzmir) il genel meclisi seçimlerinde 3 995 970 seçmenden 3 410 903'ü (yüzde 85, 36) oy kullandı. Geçerli oyların ve asil üyelerin siyasi partilere ve bağımsız adaylara göre dağılımı ve oranı şöyle:

ANAP	1 610 621	50,18	3	100
DYP	144 396	4,50	—	—
HP	254 419	7,91	—	—
MDP	138 254	4,31	—	—
RP	119 511	3,72	—	—
SODEP	930 646	28,99	—	—
bağım.	12 142	0,38	—	—
toplam	3 209 989	100	—	100

belediye başkanı ve meclis üyesi

Belediye başkan ve meclis üyeleri seçimlerinde (Türkiye geneli) 12 341 328 seçmenden 10 559 948'i (yüzde 85,57) oy kullandı. Başkanlık için kullanılan geçerli oyların ve başkanlıkların partilere göre dağılımı ve oranları şöyle oldu:

	geçerli oy	*yüzde*	*kazanılan başkanlık*	*yüzde*
ANAP	4 296 399	43,17	883	51,91
DYP	1 179 082	11,85	238	13,99
HP	775 123	7,79	94	5,53
MDP	542 091	5,44	106	6,23
RP	372 948	3,75	16	0,94
SODEP	2 469 334	24,81	284	16,70
bağım.	317 971	3,19	80	4,70
toplam	9 952 848	100	1 701	100

***SEDAT** (Enver el-), mısırlı subay ve devlet adamı. — (öl. Kahire 1981). Kasım 1977'de, Halk Meclisi'nde, Menahem Begin hükümetiyle doğrudan görüşmelere başlayabilmek için İsrail'e gitmeye hazır olduğunu söylemesi şaşkınlık yarattı. Aralık 1977'de İsmailiye'de Begin'le bir araya gedi. Bu karşılaşma, uzun bir diplomatik süreci de başlattı ve eylül 1978'de Camp David'de bir ABD - Mısır doruk toplantısı düzenlendi. Sedat çok geçmeden Carter ve Begin'le birlikte Washington'da Ortadoğu barışı için iki çerçeve - anlaşma, mart 1979'da da Begin'le bir Mısır - İsrail barış antlaşması imzaladı. Dünya barışını korumak için harcadığı çabalar, 1978 Nobel Barış Ödülü'nü Begin'le paylaşmasını sağladı. Aşırı dinci grupların terörist eylemlere girişmeleri üzerine, bu gruplara karşı amansız bir mücadele başlattı. 6 ekim 1981'de, bir askeri geçit resmi sırasında, sahte askeri üniformalar giymiş aşırı dinci bir gruba mensup militanlarca açılan yaylım ateşi sonucunda öldü. Yerini Hüsnü Mübarek aldı. (L)

Sedat Simavi Vakfı ve Ödülleri, Hürriyet gazetesinin 30. kuruluş yıldönümü olan 1 mayıs 1977'de, kurucusu Sedat Simavi adına kurduğu vakıf ve bu vakıfça her yıl çeşitli alanlarda dağıtılan ödüller. Vakfın amacı türk bilim, sanat ve kültür yaşamına katkıda bulunmak ve topluma kendi alanlarında hizmet edenleri ödüllendirmektir. Her yıl yedi dalda ödül verilir. Başlangıçta her dal için 100 bin lira olan ödül, 1983'te 250 bin liraya çıkarıldı. Fen bilimleri, sağlık bilimleri, görsel sanatlar, edebiyat, spor, kitle haberleşmesi, sosyal bilimler dallarına 1982'de mimarlık ve kent düzenleme, 1983'te sinema dalları da eklendi. Ödül yönetmeliğine göre «düşünce, cinsiyet ve din farkı gözetilmeksizin sadece objektif ölçülere göre» verilen ödüllerde her dal için 5-9 üyeden oluşan ayrı bir jüri kurulur. Her jüri, ilgili daldaki üniversite, akademi ve yüksek öğrenim kurumları öğretim üyeleri, meslek kuruluşu üyeleri, o dalla ilgili bakanlık ya da öteki kamu kuruluşlarının üyeleri, Vakıf temsilcileri ve Hürriyet gazetesi temsilcilerinden oluşur. Ödül sonuçları her yıl 11 aralık'ta açıklanır.

Sedat Simavi Vakfı ödüllerini kazananlar: 1. *Fen bilimleri:* 1977'de Prof. Oktay Sinanoğlu; 1978'de Doç. Dr. İ. Muzaffer Canay ve Doç. Dr. Hilmi Demiray; 1979'da Doç. Dr. Tamer Başar ve Doç. Dr. Salim Çıracı; 1980'de ödüle değer eser bulunamadı; 1981'de Prof. Dr. Mithat İdemen ve Prof. Dr. Raşit Tolun; 1982'de Doç. Dr. Metin Demiralp ve Doç. Dr. Yusuf Avcı; 1983'te Prof. Dr. İbrahim Dibağ.

2. *Sağlık Bilimleri:* 1977'de Prof. Nurhan Avman; 1978'de ödüle değer eser bulunamadı; 1979'da Prof. Dr. Aydın Aytaç; 1980'de Prof. Dr. Şükrü Kaymakçalan ve Prof. Dr. Selahattin Yazıcıoğlu; 1981'de Prof. Dr. Onur Erol ve Prof. Dr. Muzaffer Aksoy; 1982'de ödüle değer eser bulunamadı; 1983'te Prof. Dr. Mehmet Haberal ve Prof. Dr. Özcan Köknel.

3. *Görsel Sanatlar:* 1977'de Ressam Cevat Dereli ve heykelci Zühtü Müritoğlu; 1978'de ressam Burhan Uygur; 1979'da ressam Ali İsmail Türemen ve Mehmet Güleryüz; 1980'de ressam Doç. Turan Erol ve ressam Adnan Varınca; 1981'de ressam Yüksel Arslan ve heykelci İlhan Koman; 1982'de ressam Cihat Burak; 1983'te ressam Mehmet Güler ve ressam Ergin İnan.

4. *Edebiyat:* 1977'de şair Fazıl Hüsnü Dağlarca ve romancı Peride Celâl; 1978'de şair Melih Cevdet Anday; 1979'da romancı Adalet Ağaoğlu; 1980'de şair Oktay Rifat; 1981'de şair Edip Cansever; 1982'de ödül verilmedi; 1983'de Prof. Dr. Pertev Naili Boratav ve Haldun Taner.

5. *Spor:* 1977'de Basketbol genç milli takımı; 1978'de milli atlet Ekrem Özdamar; 1979'da milli güreşçi Salih Bora; 1980'de Eczacıbaşı bayan voleybol takımı; 1981'de milli güreşçi Salih Bora ve milli basket-

bolcu Efe Aydan; 1982'de Avrupa tekvando şampiyonu Nurten Yalçınkaya; 1983'te Erol Kemal ve Ankara Koleji Vakfı lisesi kız basket takımı.

6. *Kitle Haberleşmesi:* 1977'de Yeni Asır gazetesi ve fotomuhabiri Mehmet Biber; 1978'de belgesel film yönetmeni Süha Arın ve TRT program yapımcısı Uğur Dündar; 1979'da haber belgeselleriyle Niyazi Dalyancı ve Necdet Gülşen; 1980'de yazar Cüneyt Arcayürek ile Uğur Mumcu; 1981'de gazeteci Celalettin Çetin ve TV film yapımcısı İzzet Öz; 1983'de Ertürk Yöndem.

7. *Sosyal Bilimler:* 1978'de Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan; 1979'da Çelik Gülersoy ile Doç. Dr. Emre Kongar; 1980'de Prof. Dr. Çiğdem Kâğıtçıbaşı; 1981'de ödüle değer eser bulunamadı; 1982'de makine ve elektrik yük. mühendisi Burhan Oğuz; 1983'de Prof. Dr. Metin And ve Prof. Dr. Murat Sertel.

8. *Mimarlık ve Kent Düzenleme:* 1982'de Prof. Dr. Sedat Hakkı Eldem; 1983'de Doç. Dr. Hayati Tabanlıoğlu.

9. *Sinema:* 1983'de film yapımcısı Nevzat Şenol ve Nuri Sezer, yönetmen Nesli Çölgeçen. (M)

***SEDEN** (Osman Fahir), türk film yönetmeni ve senaryo yazarı. — 1973'ten sonraki dönemde *Çirkin Dünya* (1974), *Devlerin Aşkı* (1975), *Bıktım Bu Hayattan* (1976), *Şeref Sözü* (1977), *İyi Aile Çocuğu* (1978), *İnsan Sevince* (1979) gibi filmleri yönetti: *Aşkların En Güzeli* (1982) ve *Hülya* (1982) adlı filmlerin senaryolarını yazdı. (M)

SEFAKÖY (esk. **SAFRAKÖY**), İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim merkezi. 83 560 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SEFERBERLİK** i. — ANSİKL. Huk. Zamanla ortaya çıkan yeni ihtiyaçları karşılamak ve 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra hukuki bünyede yapılan değişikliklerle uyum sağlamak amacıyla yeni düzenleme yapıldı. Bu amaçla 4 kasım 1983 tarih ve 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanunu çıkarıldı. 5 mart 1928 tarih ve 1211 sayılı Seferberlik Kanunu yürürlükten kaldırıldı.

görev ve yetki

Bakanlar kurulu, barış döneminde, seferberlik ve savaş hali için yapılacak hazırlıkları yürütür; gerekli teşkilatı kurar ve çalıştırır; seferberlik ve savaş hazırlıklarını ülke çapında koordinasyon içinde yaptırır; Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası andlaşmaların gerektirdiği hallerde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, Genelkurmay Başkanı'nın görüşlerini de dikkate alarak karar verir.

seferberlik hali

Savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması, vatan ya da Cumhuriyete karşı kuvvetli ve eylemli bir kalkışmanın ya da ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten ve dıştan tehlikeye düşüren davranışların ortaya çıkması hallerinde, cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan bakanlar kurulu, Milli Güvenlik Kurulu'nun da görüşünü aldıktan sonra genel ya da kısmi seferberlik ilanına karar verir. Bu karar derhal Resmi Gazete'de yayımlanır; aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Meclis toplantı halinde değilse, hemen toplantıya çağrılır Bakanlar kurulu seferberlik halinin ilanından sonra hazırlıkların uygulanmasına başlar; kısmi seferberlikte, diğer bölgelerde uygulanacak yükümlülükleri belirler; gerekiyorsa, sıkıyönetim ilanına karar verir. Sıkıyönetim ilanıyla birlikte, sıkıyönetim ilan edilmemişse, seferberlik ilan edilen yerlerde, genel kurmay başkanının teklifi üzerine milli savunma bakanının inhası, başbakanın imzalayacağı ve cumhurbaşkanının onaylayacağı kararname ile görevlendirilen komutanlar, kendi sorumluluk bölgelerinde 1402 sayılı Sıkıyönetim Kanunu'nda bulunan önemleri almaya ve uygulamaya yetkilidirler. Seferberliğin kaldırılmasında da ilanına ilişkin usuller uygulanır.

savaş ve savaş hali

Savaş ilanına TBMM karar verir. TBMM tatilde ya da ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması halinde cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir. Savaş halinin kaldırılmasına TBMM'ce karar verilir. Seferberlik ve savaş hallerinde, tespit ve ilan edilen bölgelerde, kanunda belirlenen suçları işleyenler, yetkili komutan tarafından gerekli görülürse, askeri mahkemelerde yargılanırlar (M)

***SEFERİHİSAR**, İzmir ilinde ilçe. — 12 009 nüf., 10 köy. İlçe merkezi 6 405 nüf. (1980). [M]

***SEGHERS** (Anna), alman kadın yazarı. — (öl. Doğu Berlin 1983). [M]

***SEİNE-ET-MARNE İdare Bölgesi.** — Fransa'da (Paris bölgesi) idare bölgesi. 755 762 nüf. Merkezi *Melun*. (L)

***SEİNE-SAİNT-DENİS İdare Bölgesi,** Fransa'da (İle-de-France bölgesi) idare bölgesi. — 1 322 127 nüf. Merkezi *Bobigny*. (L)

***SEKA,** Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları İşletmeleri Kurumu'nun kısa adı. — Sermayesi 1980'de 18 milyar liraya, 1981' de 35 milyar liraya, 1983'te 70 milyar liraya yükseltildi. Kurumun yapısı ve çalışmaları 11.4.1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararname (KHK) ile buna dayanılarak sonradan çıkarılan 10.10.1983 tarih ve 104 sayılı KHK ile yeniden düzenlendi.

SEKA işletmelerinin kâğıt - karton üretimi (bin ton)

	1981	1982
İzmit Mües.	128,0	131,8
Çaycuma	57,4	56,7
Aksu	63,1	61,4
Dalaman	75	81,1
Balıkesir	42,1	66,8
TOPLAM	365,6	398,0

Afyon kâğıt fabrikası 1979'da, Balıkesir gazete kâğıdı fabrikası 1981'de işletmeye açıldı. Akdeniz (Silifke) sigara kâğıdı ve Kastamonu kraft kâğıdı fabrikalarının 1984'te üretime geçmesi planlandı. 1980-2000 yılları arasında yapılması öngörülen Samsun Atatürk kâğıt fabrikasının proje çalışmalarına başlandı. Bu tesiste beyaz sülfat selülozu ve yazım - basım kâğıdı üretilecektir.

1975'ten sonra SEKA'nın kâğıt üretimi şöyle oldu: 1975'te 307 766 t, 1976'da 309 967 t, 1977'de 339 275 t, 1978'de 303 842 t, 1979' da 300 715 t, 1980'de 301 157 t, 1981'de 365 578 t, 982'de 397 992 t.

SEKA'da 1983 yılı başlarında 1 655'i memur, 10 139'u işçi olmak üzere toplam 11 794 personel çalışıyordu. (M)

***SEKİ**, Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı bucak. — 9 069 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 782 nüf. (1980). Belediye. (M)

SEKİLİ, Gaziantep ilinde, Nizip ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 829 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SELANGOR**, Malezya'da (Malaysiya) eyalet. — 1 629 000 nüf. (L)

***SELANİK**, Yunanistan'da (Makedonya) liman kenti. — 345 799 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 557 360 nüf.). [L]

***SELÇUK**, İzmir ilinde ilçe. — 19 694 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 12 775 nüf. (1980). [M]

***SELÇUK** (Füruzan). Bk. FÜRUZAN.

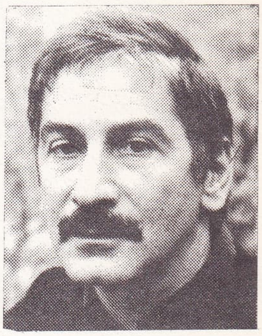

İlhan SELÇUK

***SELÇUK** (İlhan), türk gazetecisi ve yazarı. — Cumhuriyet gazetesinde fıkra yazarlığını sürdürdü. Sovyetler Birliği'nde, ABD'de ve İran'da yaptığı gezilerin izlenimlerini *Sovyetler, İran, Amerika İzlenimleri* (1976) adlı kitabında bir araya getirdi. *Atatürkçülüğün alfabesi* (1981) adlı kitabında Atatürk'ün görüşlerini yorumladı. (M)

***SELÇUK** (Münir Nurettin), türk ses sanatçısı, bestecisi ve koro şefi. — (öl. İstanbul 1981). 1976'da açılan İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı'nda kısa bir süre ders verdi. (M)

***SELÇUK** (Timur), türk bestecisi. — 1974'ten sonraki dönemde hafif müzikle ilgisini giderek azalttı, daha çok oyun ve film müziği ile oda müziği türlerinde eser verdi. 1977'de kurduğu İstanbul Oda Orkestrası'yla konserler verdi, plaklar doldurdu. 1981 sonunda *Dünden Bugüne* adı altında, kendi piyanosu eşliğinde verdiği solo konserlerde okuduğu parçalardan aynı adla bir uzunçalar doldurdu. Yeni eserleri: Ankara Sanat Tiyatrosu'nda sahnelenen *Nereye Payidar, 804 İşçi, Ferhat'la Şirin, Şeyh Bedrettin Destanı, Tak-Tik, Sakıncalı Piyade, Küçük Adam N'oldu Sana, Rumuz Goncagül* ve *Galileo Galilei* adlı oyunların müzikleri; oda müziği türünde *Paris Mektupları* (yaylı çalgılar için), *Saksağan* (soprano saksofon ve yaylı çalgılar için), *Bir Çift Sözüm Var* (kontrbas solo ve yaylı çalgılar için), *Bentler* (üflemeli çalgılar ve harp için), *Pireli Yapıt* (iki piyano için çeşitlemeler), *Şan ve Piyano İçin Çağdaş Türk Şairlerinden Şarkılar Albümü, Klasik Gitar İçin Parçalar Albümü, Halk ve Divan Müziğinden Düzenlemeler; Fantezi* (keman ve senfonik orkestra için); iki bale suiti (*Tarih Merdiveni, Mevlâna*); *Kare Düşünce* (popopera); *İstanbul'un Çağırdığı Su* (belgesel) *Sarıpınar 1914* (TV dizisi), *Üç İstanbul* (TV dizisi), *Hakkâride Bir Mevsim* adlı filmler için fon müzikleri. (M)

***SELÇUK** (Turhan), türk karikatürcüsü. — Bir süre Cumhuriyet gazetesinde çalıştıktan (1970 - 1980) sonra Milliyet'e geçti. Söz Çizginin adlı bir karikatür albümü yayımlandı (1979). 27 yıldır gazetelerde yayınlanan Abdülcanbaz'ın Serüvenleri adlı dizi karikatürleri, aylık karikatür albümleri biçiminde yayınlanmaya başladı (1983). İstanbul'da bir de karikatür sergisi açıldı (1984). [M]

SEKA toplam kâğıt - karton üretimi (ton olarak)

	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
yazı basım kâğıdı	70 937	77 165	71 652	61 067	61 189	66 522	71 821	82 107
gazete kâğıdı	86 098	79 605	88 478	77 621	87 620	86 022	128 177	143 635
ambalaj kâğıdı	29 288	36 762	44 818	39 128	36 051	39 150	41 619	36 436
kraft torba kâğıdı	44 917	36 848	41 564	46 059	42 846	36 464	46 794	50 675
oluklu mukavva	40 264	42 174	56 181	41 145	43 988	35 512	38 588	45 575
kartonlar	33 919	35 109	34 177	36 213	26 764	35 140	35 966	37 068
sigara kâğıdı	2 144	2 122	2 196	2 363	2 059	2 104	2 522	2 423
özel kâğıtlar	190	182	209	243	198	243	98	73

Foto. X (MEYDAN)

Selçuk Üniversitesi, 1975 yılında 1873 sayılı yasayla Konya'da kuruldu ve aynı yıl faaliyete geçti. Üniversite bünyesinde başlangıçta iki fakülte vardı: Edebiyat Fakültesi ve Konya Fen Fakültesi, 1983'te yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla, Selçuk Üniversitesi'nde de bazı değişiklikler yapıldı: Fen ve ve Edebiyat Fakülteleri, Fen Edebiyat Fakültesi adı altında birleştirildi. Hukuk, tıp, ziraat ve veteriner olmak üzere dört yeni fakülte kuruldu. Selçuk Yüksek Öğretmen Okulu fakülteye dönüştürülerek Eğitim Fakültesi adını aldı. Niğde Eğitim Enstitüsü, Niğde Eğitim Yüksekokulu adıyla; Konya-Kız Sanat Yüksek Öğretmen Okulu Kız Sanat Eğitim Yüksekokulu adıyla Eğitim Fakültesi'ne bağlandı. Konya, Isparta ve Antalya Yabancı Diller Yüksekokulları da bu fakülteye bağlandı. Konya Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Mühendislik - Mimarlık Fakültesi adıyla; Konya Yüksek İslam Enstitüsü, İlahiyat Fakültesi adıyla Selçuk Üniversitesi'ne bağlandı. Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri ve Sağlık Bilimleri olmak üzere üç yeni enstitü kuruldu. Konya ve Niğde Meslek Yüksekokulları da Selçuk Üniversitesi'ne bağlı yüksekokullar arasına girdiler. Selçuk Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu ise kaldırıldı.

Üniversite bünyesinde 1983'te sekiz fakülte, dört yüksekokul, üç enstitü bulunuyordu. 1982-1983 öğretim yılında üniversitede toplam 450 öğretim elemanı (12 profesör, 28 doçent, 37 yardımcı doçent, 373 uzman öğretim ve araştırma görevlisi) görev yaptı. Aynı dönemde öğrenci sayısı ise 7 454 idi (5 279 erkek, 2 175 kız). [M]

***SELEK** (Sabahattin), türk yazarı ve siyaset adamı. — CHP Ankara milletvekilliği 1977'de sona erdi. (M)

***SELENDİ,** Manisa ilinde ilçe. — 24 019 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 4 965 nüf. (1980). [M]

***SELENDİ,** Manisa ilinde, Akhisar ilçesine bağlı Akselendi* (*Ek 2*) yerleşim merkezinin eski adı. (M)

***SELİM,** Kars ilinde ilçe. — 33 511 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 3 969 nüf. (1980). [M]

***SELİMİYE,** Antalya ilinde, Manavgat ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 1 509 nüf. (1980). [M]

***SELİMİYE,** Muğla ilinde, Milas ilçesine bağlı bucak. — 15 250 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 2 942 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SELİMOĞLU** (Zeyyat), türk hikâyecisi. — Yeni hikâye kitapları: *Karaya Vurdu Deniz* (1975), *Deprem* (uzun hikâye, 1976), *Soyunanlar* (1980), *Çiçekli Dağ Sokağı* (1982). Çocuk edebiyatı dalında da eserler verdi: *Yavru Kayık* (1980), *Martılar Adası* (1980). *Uyumsuz* (1981). [M]

SELİMPAŞA, İstanbul ilinde, Silivri ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 954 nüf. (1980). Belediye. (M)

SELKİ, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Hüyük bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 118 nüf. (1980). Belediye. (M)

SELLERS (Peter), ingiliz sinema oyuncusu (Southsea 1925 - Londra 1980). Adını televizyonda duyurduktan sonra 1951'de sinemaya geçti. Önceleri, önemsiz birkaç komedide rol aldı. *Kadın Katilleri* (The Ladykillers) [A. Mackendrick, 1955] adlı filmden sonra aranır bir oyuncu oldu. Rol aldığı başlıca filmler: *The Mouse That Roaded* (Kükreyen Fare) [J. Arnold, 1959], *The Battle of the Sexes* (Cinsler Savaşı) [Ch. Crichton, 1959], *Pembe Panter* (The Pink Panther) [B. Edwards, 1963], *Doktor Garipaşk* (Doctor Strangelove) [S. Kubrick, 1963], *Evlenmekten Korkuyorum* (What's New Pussy Cat?) [C. Donner, 1964], *Bir Gecelik Aşk* (The Bobo) [R. Parrish, 1967], *Tatlı Budala* (The Party) [B. Edwards, 1968], *Pembe Panter'in İntikamı* (The Pink Panther Strikes Again) [B. Edwards, 1976]. (ML)

***SELYE** (Hans), avusturya asıllı kanadalı fizyoloji uzmanı. — (öl. Montréal 1982). [L]

***SEMARANG,** İndonezya'da liman kenti ve il yönetim merkezi. — 916 208 nüf. (L)

***SEMBENE** (Ousmane), senegalli film yönetmeni. — Gençlerin ve etnik grupların sorunlarına eğildi. Kültürel kimliğin korunması gereğini savunan başarılı filmi *Ceddo* (1977), başkan Senghor'la arasında bir çatışma başlattı ve filmin gösterimi bir süre yasaklandı. (M)

***SEMERKAND** ya da **SEMERKANT,** Sovyetler Birliği'nde (Özbekistan) kent ve Semerkand oblast'ının yönetim merkezi. — 312 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***SEMİPALATİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 282 000 nüf. (L)

***SEMİYOTİK.** — ANSİKL. Bu bilim dalının nasıl adlandırılacağı konusu hâlâ herkesin onayını alacak bir çözüme kavuşmuş olmadığından, *semiyoloji* mi, *semiyotik* mi tartışması sürmektedir. Tartışmaya yeni bir tarihi - coğrafi hatta kuramsal boyut, Thomas A. Sebeok (doğ. 1920) tarafından kazandırıldı. Sebeok'a göre, aslında Amerika'da ortaya çıkmış olan semiyotiğin kaynağı, Charles Sanders Peirce (1839 - 1914) ile Charles W. Morris'in eserleridir. Avrupalılar ise, bu bilim dalına semiyoloji adını vermekte ve Louis Trolle Hjelmslev ile Ferdinand de Saussure'ü kaynak olarak almaktadırlar. Çözümlemenin tarihsel görünümü tamamdır. Ama çözümlemenin gidişi hiç de Sebeok'un minidizgesine (mikrosistem) uymamaktadır. Avrupalı araştırmacıların çoğu (ister Saussure - Hjelmslev çizgisinde olsun, ister başka doğrultuda) semiyotik derken, bazı amerikalılar semiyoloji terimini kullanmaktadırlar. Bu adlandırma kargaşası, bir bilime ad vermede şimdiye kadar görülmedik bir kararsızlık örneği olmakla birlikte, ilgili bilim adamlarının, semiyotiğin ne olduğu konusunda ortak bir tanıma varamamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Uluslararası Semiyotik Derneği'nin ilk iki kongresi de (1974 haziranında Milano ve 1979 temmuzunda Viyana) sorununa çözüm getirmedi. Semiyotikteki son gelişmeler şu dört doğrultuda özetlenebilir: Semiyotik etkinliğin coğrafi yayılımı; semiyotik çözümleme alanlarının genişlemesi; kuramsal ve terimsel düzenleme çabaları; semiyotiğin çıkmazları.

semiyotik etkinliğin coğrafi yayılımı

Başlangıçta özellikle Fransa, İtalya ve Polonya'da yoğunlaşan semiyotik araştırmalar sonra birçok ülkeye yayıldı. Eksiksiz olmadığını belirtmek kaydıyla bu çalışmalar şöyle sıralanabilir:

— Federal Almanya'da araştırma, bir yandan fransız yapısalcılığının uzantısı, öte yandan bir «metin dilbilimi» (*Textlinguistik*) geliştirme şeklinde görüldü;

— Belçika'da birçok yenisözbilim ve metin semiyotiği çalışmaları yayımlandı;

— Brezilya'da semiyotiğin gelişimi, ta başlangıçta, somut şiir ve süreç - şiir hareketine bağlandı;

— Kanada'da folklor, edebiyat, müzik ve kitle iletişim araçları üstünde ısrarla duruldu;

— Danimarka'da Hjelmslev'in ve Hans Jorgen Uldall'ın (doğ. 1907) glosematik mirası umut verici bir biçimde geliştirildikten sonra yeniden yorumlandı ve tartışıldı;

— İspanya'da semiyotik başka yerlere göre daha geç ortaya çıktı, özellikle metin ve görüntü alanlarında hızla gelişti;

— Macaristan'da 1979'da semiyotik terminolojisine ilişkin bir kongre düzenledi;

— Romanya'da folklorik öykülere özel bir ilgi gösterildi;

— Çekoslovakya'da Prag Dilbilim Çevresi'nin çalışmaları sürdürüldü;

— İsviçre'de çalışmalar yapıldıysa da Saussure'nin adı pek anılmadı;

— Türkiye'de metin semiyotiği üstüne ilginç çalışmalar yapıldı.

Burada Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliğine ayrı bir yer vermek gerekir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, özellikle dilsel olmayan semiyotik alanlarında (örneğin hareket semiyotiği [*kinezik*] ve kişinin anlam çıkarmada yararlandığı mekân semiyotiği [*proksemik*]), Peirce ve Morris doğrultusunda yoğun bir çalışma sürmektedir. Hayvan topluluklarının dillerini inceleyen hayvan semiyotiği (*Zoosemiyotik*), Peirce'nin *semiosis* çözümlemelerinin kimi öğelerinden yararlanarak kuramsal aracını oluşturma imkânını buldu. Sovyetler Birliği'nde semiyotik araştırmaları, Moskova Dilbilim Çevresi'nin çalışmalarının ve Vladimir Propp'un (1895 - 1970) *Masal Morfolojisi* üstüne çözümlemelerinin uzantısı olarak sürdü. Günümüzde de metin semiyotiği (I. M. Lotman) ve kültür semiyotiği alanında sürmektedir (korku ya da utanç, büyülü güzelliğinin yapısı, mantarların efsanelerdeki yeri gibi değişik konular).

semiyotik çözümleme alanının genişlemesi

Folklorik (Propp) ve mitolojik (Dumézil, Lévi - Strauss) alanlardan sonra, semiyotik araştırmaları edebiyata yöneldi ve bu alanda çok sayıda çalışma yapıldı. Burada Kuramsal ve yöntembilimsel araçlar çoğu kez asıl metin çözümlemelerinden önde gelir. Çözümlemeye sunulan metinlerin seçimini belirleyen nedenleri de bu çözümlemeler belirler. Fransa'da, bir yanda Maupassant, öte yanda Mallarmé bu alanın özellikle seçkin konusu oldular.

Ama «edebi» semiyotik (araştırmacıların çoğu pek aydınlık olmayan «edebilik» kavramını terkettiği halde, söz konusu semiyotik bu sıfatla anılmaktadır) söz götürmez başarılarına rağmen söylemsel tek semiyotik değildir. Günümüzde, bir söylem sınıflamasına ulaşmak amacıyla çeşitli semiyotikler geliştirilmektedir: Dinsel söylem (özellikle İncil söylemi), hukuk, öğretim, siyaset, reklam semiyotiği, vb. Bilimsel söylem bile semiyotiğe konu oldu (Yvan Darrault'nun *Indroduction à l'analyse du discours en sciences sociales*'de (Toplum Bilimlerinde Söylem Çözümlemesine Giriş [1979] incelediği Roland Barthes'ın çözümlemesi gibi).

Söylemsel olmayan semiyotik değişik hızlarda gelişmektedir. Sinema semiyotiğinden (Christian Metz) sonra görsel semiyotik, görüntü semiyotiğinin 1965-1970 yıllarındaki ilk çalışmalarından koparak kendi kavram ve yöntemlerini tanımlamaya çalışmaktadır. Müzik semiyotiği müzik denen bu özgül dilin özelliklerini ele alır. Mekân semiyotiğinde (özellikle kent mekânı), böyle bir semiyotiğin öğeleri bulunmaya çalışılır. Son olarak da toplumsal kültürel davranışların semiyotik çözümlemesi ele alınabilir ya da lengüistiğe göre psikolengüistik ne ise tıpkı onun gibi semiyotiğe göre bir psikosemiyotik kurulabilir.

kuramsal ve terimsel düzenleme çabaları

Semiyotiğin teknik sözlüğü, belki lengüistiğinkinden de beterdir: Hızla çoğalan birlikten yoksun, çoğunlukla değişik, hatta kuramlara göre karşıt anlamlı bu terimler semiyotikle yeni ilgilenmeye başlayanları yıldırır. Bir sözlük ortaya koyma çabaları yıllardan beri sürmektedir. 1979'da Fransa'da iki eser yayımlandı: *Josette Rey-Debove*; *Sémiotique: lexique* (Semiyotik: Sözlük) ve özellikle Algirdas Julien Greimas ve Joseph Courtés *Sémiotique: dictionnaire raisonné de la théorie du langage* (Semiyotik: Dil Kuramının Açıklamalı Sözlüğü). Fransa'da olduğu gibi diğer ülkelerde de bu konuda çalışmalar sürdürülmektedir. Uluslararası Semiyotik Kurumu'nun da bir *Dictionnaire encyclopédique de la sémiotique* (Ansiklopedik Semiyotik Sözlüğü) tasarısı vardır.

En azından Greimas ve Courtés'de (*Introduction à la sémiotique narrative et discursive* [Anlatı ve Söylem Semiyotiğine Giriş], 1976) semiyotik üstdilinin sözlük öğelerinin tanımlanmasıyla birlikte, daha sonraki eserlerinde de görüldüğü gibi, yoğun bir derleyip toparlama ve kuramsal bakımdan türdeş kılma çabası vardır. Semiyotikte en önemli noktalar şunlardır:

- Eyleyen çözümlemesinin, özellikle de eyleyen kategorilerine semiyotik dörtgenin yansıtılarak geliştirilmesi. Örneğin karşı - özne (anti - süje) kavramı ve öznelerin her birine özgü, iç içe geçmiş iki anlatı sürecinden oluşan anlatı şemasının tanımı buradan kaynaklanır.
- Bir kiplikler kuramının ortaya konması.

● Herhangi bir semantik (anlambilimsel) kategorinin mantıksal eklemlenme biçimi olarak semiyotik dörtgenin tanımlanması.

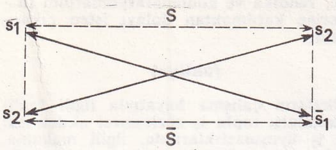

(S̄, herhangi bir semantik ekseni ve S karşıt semantik ekseni belirtir. S, s_1 ve s_2 gibi karşıt iki anlambirime eklemlenir ve bunların her biri de, ayrı ayrı kendi karşıt terimlerinin yani karşılıklı olarak s_1 ve s_2'nin varlığını gösterir).

● Yerdeşlik (izotopi) kavramından, özellikle anlatım düzeyine aktarma ve kiplikler kuramıyla birleştirme yoluyla daha çok yararlanma: Kipsel yerdeşlik (izotopi modal) kavramı buradan kaynaklanır. Semiyotikteki çalışmaların pek çoğu, ardışık ve/veya girişik birçok içerik (ve gerektiğinde anlatım) düzeyi içeren, bazı söylemlerin çokyerdeşliği (poliizotopi) varsayımına dayanır (A. J. Greimas, *Sémantique structurale* [Yapısal Anlambilim], 1966; *Du sens* (Anlam Üstüne), 1970; *Sémiotique et sciences sociales* (Semiyotik ve Sosyal Bilimler), 1976; Michel Arrivé François Rastier, *Ecssais de sémiotique discursive* [Söylemsel Semiyotik Denemeleri], 1974).

semiyotikte bunalım çıkmazları

1970'li yılların başından bu yana semiyotiği etkileyen bunalım, ülkeden ülkeye değiştiği gibi (bu durumda bunalım, semiyotiğin ulaştığı gelişme düzeyine ve aldığı konuma bağlıdır) uluslararası düzeyde de değişik görünümdedir. Bu alanda kuramsal karşıtlıkların pek de bağdaşır göründüğü, hatta tek bir üstdille betimlenmeye pek az elverişli olduğu izlenimi veren bir anlaşmazlıklar kargaşasıyla karşılaşılır. Her ne kadar Saussure Birleşik Devletler'de gereken ilgiyi görmemiş ve Peirce Avrupa'da yeterince tanınmamış olsalar da, karşıtlığı, Saussure - Hjelmslev / Peirce - Morris karşıtlığına indirgemek her halde çok şematik bir görüntü sunmak olur.

Fransa'da bunalım, temelde yapısal semiyotik veya semiyotikler ile yapısalcılık sonrası veya karşıt yapısalcı semiyotikler arasındaki bir anlaşmazlık biçimindedir. 1960'lı yıllardan beri yapısalcılık lengüistikte egemen düşünce olmaktan çıkmıştır.

Semiyotik alanındaysa uzun zaman direnmiştir. Bunun iki nedeni vardır: Yapısalcılığın bu alanda daha geç ortaya çıkması ve kısa sürede üretici - dönüşümsel kuramlarca aşılamaması. Bununla birlikte semiyotikte yapısalcılık 1968'den bu yana değişik şartlarda tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların en önemlisi, kuşkusuz, yapısal semiyotik söylemi ile psikanalizci söylemin özellikle de Lacan'cı psikanaliz söyleminin çatışmasıdır. En azından ilk bakışta psikanalizin kavramsal söyleminin semiyotik söylemine göre yapıcı olmadığı söylenebilir. *Gösterge* (işaret), Jacques Lacan'ın kuramında asla yer olmaz (hatta Serge Leclaire'de [doğ. 1924] ve Jean Laplanche'da da yoktur; oysa bu ikisinin ortak fikir babası olan Freud'da *simge* [sembol] önemli bir yer tutar). Semiyotik için kurucu nitelikte olan üstdil kavramı bile Lacan'ca inkâr edilir: «Üstdil yoktur». Bu iki karşıt düşüncenin kavşak noktasında, 1968'den sonra, gösterge kavramını ve ona sıkı sıkıya bağlı olan özne kavramını çözümlemeye çalışan *analitik semiyotik* (Julia Kristeva [doğ. 1941]) kuruldu. Derinlemesine yaklaşıldığında, semiyotikle psikanaliz arasındaki bağıntılar kuşkusuz daha karmaşıklaşır. Saussure bile genel lengüistik dersleri verirken, anagramlar (çevrikleme) hakkındaki araştırmasında gösterge kavramından yoksun bir semiyotiğin kavramlarından bazılarını ortaya koymamış mıdır? Çağdaş semiyotik, daha doğrusu geleceğin semiyotiği bu kemkümleri, bu uyuşmazlıkları, bu bulanıklıkları göz önünde bulundurmak zorundadır. (L)

***SENDAY,** Japonya'da (Honşu) kent ve Miyagi ilinin yönetim merkezi. — 609 000 nüf. (L)

***SENDİKA** i. Huk. *İşçi sendikaları.* Çalışma hayatının başlıca unsurlarından olan sendikaların faaliyetleri, yaşanan tecrübelerden sonra, 1982 Anayasası ile bir ölçüde daraltılarak yeniden düzenlendi. İlke olarak, işçi ve işverenler, önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar, yani konfederasyonlar kurabilirler. Sendikalara üye olmak ve üyelikten ayrılmak da serbesttir. Herhangi bir işyerinde çalışmak, işçi sendikasına üye olma ya da olmama şartına bağlanamaz. Ancak, sendikaların faaliyet alanı, üyelerinin çalışma ilişkileri ile sınırlıdır. İşçi ve işverenler aynı zamanda birden fazla sendikaya üye olamazlar. İşçi sendikaları ve konfederasyonlarda yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olmak şarttır.

Sendikaların faaliyetleri 5 mayıs 1983 tarih ve 2821 sayılı sendikalar kanunu ile düzenlenir. Kanunda hüküm bulunmayan hususlarda, Medeni Kanun ve Dernekler Kanunu uygulanır.

kuruluş

Sendikalar, işçilerin veya işverenlerin, çalışma ilişkilerinde, ortak ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri tüzelkişiliğe sahip kuruluşlar olarak tanımlanır. Değişik işkollarında en az beş sendikanın bir araya gelmesi suretiyle meydana getirdikleri tüzelkişiliğe sahip üst kuruluşlara *konfederasyon* denilir. *İşçi sendikası,* işkolu esasına göre, bir işkolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacıyla, bu işkolundaki işyerlerinde çalışan işçiler tarafından; *işveren sendikası* da, gene işkolu esasına göre, bir işkolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacıyla işverenler tarafından kurulur. Kamu işveren sendikalarında, aynı işkolundaki kamu işverenleri tarafından kurulma ve aynı işkolunda faaliyette bulunma şartı aranmaz. Bir işkolunda, birden fazla sendika kurulabilir. Ancak, meslek ya da işyeri esasına göre işçi sendikası kurulamaz. Bir işyerinin hangi işkoluna girdiğini tesbit yetkisi Çalışma Bakanlığı'na aittir.

Sendika kurucuları, Türk vatandaşı, medeni hakları kullanmaya ehil, Türkçe okur yazar olmalı; kamu hizmetlerinden mahrum edilmemiş ve kanunun saydığı belirli suçlardan hüküm giymemiş bulunmalıdır.

Sendika ve konfederasyonlar, önceden izin olmaksızın, belli bazı işlemlerin yapılması ile hukuki varlık kazanırlar. Sendika merkezinin bulunacağı ilin valiliğine, makbuz karşılığında ,dilekçeye ekli olarak sendika tüzüğü, kurucuların nüfus cüzdanlarının suretleri ,ikametgâh belgeleri, meslek ve sanat özgeçmişleri, sendikanın kurulacağı işkolunda fiilen en az bir yıldan beri çalışır olduğunu kanıtlayan belgeler ile sabıka kaytıları, ilk genel kurula kadar sendikayı yönetecekler ile bunların eşlerine ve velayetleri altındaki çocuklarına ait noterden tasdikli mal bildirimleri sunulur. Konfederasyon kurucuları da, konfederasyon tüzüğü ile kurucu sendikaların konfederasyon kurulmasına ilişkin genel kurul kararlarını, diğer belgelerle birlikte verirler. Belgelerin ilgili valiliğe verilmesi ile birlikte sendika ya da konfederasyon tüzelkişilik kazanmış olur. Söz konusu belgelerin şekilleri ve başvuru usulleri Çalışma, İçişleri ve Maliye bakanlıklarınca ortaklaşa çıkartılan bir yönetmelikle belirlenir.

Sendika ya da konfederasyonların tüzüklerinde, şu hususların bulunması zorunludur: Sendika ya da konfederasyonun adı, merkezi ve adresi; amacı ve bu amacı gerçekleştirmek üzere sürdürülecek çalışma konuları ve çalışma biçimleri; sendikanın faaliyet göstereceği işkolu; sendika kurucularının ad ve soyadları, meslek ya da sanatları ve ikametgâhları; konfederasyon söz konusu ise kurucu sendikaların işkolları, ad ve adresleri; kuruluşa üye olma, üyelikten çıkma ve çıkarılmanın şart ve şekilleri; genel kurulların kuruluş şekli ve toplanma zamanı, yetki ve görevleri, oy kullanma, karar alma usul ve yetersayıları; yöneticilerde aranacak nitelikler; üyelerin ne suretle seçileceği, asıl ve yedek üye sayısı, görev ve yetkileri; şubeleri olacaksa, bunların nasıl kurulacakları, görev ve yetkileri; şube genel kurullarının toplantı ve kararlarına ilişkin usul ve esaslarla, sendika genel kurulunda şubelerin nasıl temsil edilecekleri; üye aidatlarının tesbit şekli ve usulü; iç denetim usulleri; harcamaların nasıl yapılacağı, yetkilerin nasıl verileceği ve yetki sınırları; tüzüğün nasıl değiştirileceği; fesih halinde malların tasfiye şekli; organların oluşumuna kadar kuruluş işlerini yürütmeye ve temsile yetkili geçici yönetim kurulu üyelerinin ad ve soyadları ile ikametgâhları. Kuruluş tamamlandıktan sonra, ilgili sendika ya da konfederasyonun tüzüğü ile geçici yöneticilerin ad, meslek ve ikametgâhları, Ankara, İstanbul ve İzmir'de yayımlanan ve ülke çapında dağıtılan birer gazetede onbeş gün içinde ilan edilir.

organlar

Sendikaların, varsa şubelerinin ve konfederasyonların dört organının bulunması zorunludur: Genel kurul, yönetim kurulu, denetleme kurulu, disiplin kurulu. Sendika ve konfederasyonlar, bunların dışında da organ kurabilirler; ama zorunlu olmayan bu organlara, zorunlu organların yetki ve sorumluluklarını devredemezler. Yönetim, denetleme ve disiplin kurullarına, asıl üye sayısı kadar yedek üye seçilir.

Genel kurul: Genel kurul üyelerden oluşur. İşçi sendikası genel kurulu, üye sayısı bini aştığı takdirde delegelerden meydana gelir. Genel kurulun başlıca görevleri ve yetkileri, organların seçimi, tüzük değişikliği, yönetim ve denetleme kurulunun ibra edilmesi, bütçenin kabulü; taşınmaz alınması ya da satılması için yönetim kuruluna yetki verilmesi; konfederasyonlara üye olma ya da üyelikten çekilme; aynı tür-

12 Eylül 1980 öncesinde sık sık başvurulan sendika grevlerinden bir görünüm

Foto. X (MEYDAN)

den başka sendika ya da konfederasyonla birleşme ya da böyle bir kuruluşa katılma; şube açma ,birleştirme ya da kapatma; uluslararası işçi ya da işveren kuruluşlarına üye olma, üyelikten çekilme ve fesihtir. Genel kurul, ayrıca, başka bir organa bırakılmamış konularda 'da yetkilidir.

Genel kurul, üç yılda bir toplanır. Kuruluş tüzüğünde daha kısa sürede toplanma öngörülebilir. Genel kurul olağanüstü toplantı yapabilir.

Olağanüstü toplantı, yönetim ya da denetleme kurulunun gerekli gördüğü hallerde ya da genel kurul veya delegelerinin beşte birinin yazılı isteği üzerine toplanır. Genel kurulu toplantıya Yönetim Kurulu çağırır. Toplantı yetersayısı, üye ya da delege tam sayısının salt çoğunluğudur. Tüzük, daha yüksek bir yetersayı belirleyebilir. Kararlar, toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla alınır. Bu sayı üye ya da delege tamsayısının dörtte birinden az olamaz.

Genel kurulda seçim işlemleri, siyasi seçimlerde izlenen kurallara benzer esaslara uyularak gerçekleştirilir. Zorunlu organlara üye seçimi, yargı gözetimi altında, serbest, eşit, gizli oy, açık sayım ve döküm esasına göre yapılır. Seçim yapılacak genel kurul toplantılarından en az onbeş gün önce, genel kurula katılacak üye ya da delegeleri belirleyen listeler ile toplantının gündemi, yeri, günü, saati ve çoğunluk olmadığı takdirde yapılacak ikinci toplantıya ilişkin hususları belirten bir yazı ile birlikte, iki nüsha olarak o yer seçim kurulu başkanı olan hakime ve mahalli mülki amirliği verilir. Görüşmelerin bir cumartesi günü akşamına kadar sonuçlanması ve seçimlerin ertesi gün olan pazar gününün 9.00 - 17.00 saatleri arasında yapılması zorunludur. Hakim, gerekli incelemeleri yaptıktan sonra seçime katılacakların listesini onaylar. Bu liste sendika ya da konfederasyon binasında asılmak suretiyle ilan edilir. Hakim, bir başkan ve iki üyeden kurulu bir sandık kurulu oluşturur. Başkan en az on yıllık hizmeti bulunan devlet memurları, iki üye de aday olmayan üye ya da delegeler arasından seçilir. Seçim işlerini bu sandık kurulu yürütür. Kanun, oy verme usulünü, kimlik tesbitini, tutanakları, itirazları ve bu itirazların ilgili hakim tarafından sonuçlandırılma usul ve sürelerini ayrıntılı şekilde düzenler. Onaltı yaşını doldurmamış olan üyeler genel kurullarda oy kullanamaz ve delege olamazlar.

SENEGAL devlet başkanı Abdou Diouf

Yönetim kurulu: Yönetim kurulları, sendikalarda ve şubelerde en az üç, en çok dokuz üyeden; konfederasyonlarda ise en az beş, en çok yirmi dokuz üyeden oluşur. Yönetim kurulunun başlıca görev ve yetkileri şunlardır: Kuruluşun temsili ya da gerekli görüldüğünde, temsil yetkisinin üyelerden birine ya da birkaçına verilmesi; tüzük çerçevesinde kuruluşun yönetimi ve bütçesinin hazırlanması; genel kurulun verdiği görevlerin yerine getirilmesi.

Yönetim kurulu, üye tamsayısının salt çoğunluğundan az olmamak üzere, tüzükte belirlenen yetersayıyla toplanır. Karar yetersayısı da, toplantıda bulunanların salt çoğunluğudur. Oylar eşit olursa, başkanın katıldığı taraf çoğunluğu sağlamış sayılır. Yönetim kurulu tüzükte öngörülen zamanlarda toplanır.

Disiplin kurulu: Disiplin kurulları en az üç, en çok beş üyeden oluşur. İlgili kuruluşun tüzüğüne, amacına ve ilkelerine aykırı hareket ettiği ileri sürülen üyeler hakkında soruşturma yapar, disiplin cezaları verir. Ancak, üyelikten çıkarma cezasını verme yetkisi genel kurula aittir.

Denetleme kurulu: Sendika ve konfederasyonlarda, genel kurulca seçilen üç denetçiden oluşur. Şubelerde bir denetçi ile yetinilebilir. Denetleme kurulu, yönetim kurulu faaliyetinin, genel kurul kararlarına uygun olarak yürütülüp yürütülmediğini denetler; raporunu genel kurula sunar.

Sendika üyeliği: On altı yaşını doldurmuş bulunan işçiler işçi sendikasına, işverenler de işveren sendikalarına üye olabilirler. On altı yaşını doldurmamış olan işçilerin üyeliği ise kanuni temsilcilerinin iznine bağlıdır. Askeri şahıslar, din ve ibadet işlerinde çalışanlar, öğrenciler, özel öğretim kurumları kanununa bağlı okullarda öğretmenlik yapanlar sendikalara üye olamaz ve sendika kuramazlar. İşçi ya da işverenler, aynı zamanda ve aynı işkolunda birden çok sendikaya üye olamıyacaklarından, böyle bir durum ortaya çıkarsa bütün üyelikler geçersiz sayılır. İşçi sendikasına üyelik, işçinin beş nüsha olarak doldurup imzaladığı ve notere tasdik ettirdiği üye kayıt fişini sendikaya vermesi ve sendika tüzüğünde belirlenen yetkili organın kabulü ile kazanılır. Yetkili organ, üyelik başvurusunu otuz gün içinde reddetmezse, başvuru kabul edilmiş sayılır. Red için haklı sebep gösterilmelidir. Aksi halde, istemde bulunan işçinin dava hakkı vardır. İşveren sendikası üyeliği de, üç nüsha üye kayıt fişinin imzalanıp sendikaya verilmesi ve yetkili organın kabulü ile kazanılır. Süre ve red şartları işçi sendikası üyeliğinde olduğu gibidir. Üyelik, çekilme ya da çıkarılma ile sona erebilir. Her üye, önceden bildirimde bulunmak suretiyle üyelikten çekilebilir. Bu bildirim noter huzurunda olur. Çıkarılma kararını ise kuruluşun genel kurulu verir. Çıkarma kararına karşı üye ya da işverinin bağlı bulunduğu bölge çalışma müdürlüğü, kararın tebliğinden itibaren otuz gün içinde, iş davalarına bakmakla görevli mahalli mahkemeye itiraz edebilir. Çıkarma kararı kesinleşinceye kadar üyelik devam eder.

İşçilerin işe alınmaları, belli bir sendikaya girmeleri ya da girmemeleri veya belli bir sendikadaki üyeliği muhafaza ya da üyelikten istifa etmeleri gibi şartlara bağlı tutulamaz. Toplu iş sözleşmelerine ve hizmet sözleşmelerine bu hükme aykırı kayıtlar konulamaz. İşveren, bir sendikaya üye olan işçilerle, sendika üyesi olmayan işçiler ya da ayrı sendikalara üye işçiler arasında, işin sevk ve dağıtımında, işçinin mesleki ilerlemesinde, işçinin ücret, ikramiye ve primlerinde, sosyal yardım ve disiplin hükümlerinde ve diğer hususlarda herhangi bir ayrım yapamaz. İşçiler, iş saatleri dışında ya da işverenin rızası ile iş saatleri içinde, sendika ve konfederasyonlarının faaliyetlerine katılmaktan dolayı işten çıkarılamazlar.

faaliyet

Sendikaların çalışma hayatıyla ilgili faaliyet konuları, toplu iş sözleşmesi akdetmek; toplu iş uyuşmazlıklarında, ilgili makama, arabulucuya, hakem kurullarına, iş mahkemelerine ve diğer yargı organlarına başvurmak; grev ve lokavta karar vermek; çalışma hayatı ve mevzuatından doğan hususlarda üyelerini ve mirasçılarını temsil ve grev veya lokavtı idare etmektir.

Sendikalar aşağıdaki sosyal faaliyetlerde bulunabilirler: Sosyal sigorta, emeklilik ve benzeri hakların kullanılmasıyla ilgili olarak üyelerine ve mirasçılarına adli yardımda bulunmak; kanun ve uluslararası anlaşma hükümlerine göre toplanan kurullara temsilci göndermek; üyelerinin mesleki bilgilerini artıracak, milli tasarruf ve yatırımın gelişmesine, verimliliğin artmasına hizmet edecek kurs ve konferanslar tertiplemek; sağlık ve spor tesiseri, kütüphane, basım işleri için gerekli tesisleri kurmak; işçilerin boş zamanlarını iyi ve nezih şekilde geçirmeleri için imkânlar sağlamak; bağışta bulunmamak şartıyla, evlenme, doğum, hastalık, ihtiyarlık, ölüm, işsizlik gibi hallerde yardım ve eğitim amacıyla sandıklar kurulmasına yardımcı olmak; kooperatifler kurulmasına yardım etmek; sınai ve iktisadi teşebbüslere yatırımlar yapmak. Sendikalar, bu amaçla, kanunun sınırladığı oranlarda kredi verebilirler.

Sendika ve konfederasyonlar, Cumhuriyetin niteliklerine ve demokratik esaslara, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne aykırı, sosyal sınıf egemenliğine ya da dil, ırk, din ve mezhep ayrımı yaratmaya yönelik faaliyetlerde bulunamazlar; siyasi amaç güdemezler; siyasi faaliyette bulunamazlar; bu amaçla dernek, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve vakıflarla işbirliği yapamazlar. Sendika ve konfederasyonların, siyasi partilerle ilişki kurmaları, bunlardan destek görmeleri ya da onlara destek olmaları; bir siyasi partinin amblem ya da işaretlerini kullanmaları yasaktır. Üyelerin münhasıran ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerinin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yapılacak mesleki faaliyetler siyasi faaliyet sayılmaz.

gelirler ve giderler

Sendika ve konfederasyonların gelirleri şunlardır: Üyelik aidatı ile dayanışma aidatı; kanuna göre yapabilecekleri faaliyetlerden, eğlence ve konser gibi faaliyetlerden sağlanacak gelirler ve bağışlar. İşçi sendikasına üyenin ödeyeceği aylık aidat, bir günlük çıplak işçi ücretiyle; işveren sendikasına işverenin ödeyeceği aylık aidat ise işyerinde işçilere ödediği bir günlük çıplak ücretler toplamıyla sınırlıdır.

Sendika ve konfederasyonlar, kendilerinin ya da Türkiye Cumhuriyeti'nin üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlardan başka dış kaynaklardan, bakanlar kurulundan izin almadıkça yardım ve bağış kabul edemezler. Kuruluşların gelirleri, elde edildikleri tarihten itibaren otuz gün içinde, sermayesinin yarısından fazlası devlete ait olan bankalara yatırılır. Kasalarında tutmak zorunda oldukları nakit mevcudu tüzüklerinde gösterilir. Konfederasyon, sendika ve sendika şubelerinin yöneticileri, göreve seçildikten sonra, üç ay içinde mal bildiriminde bulunurlar. Sendikanın giderlerinin nasıl olacağı ve hangi oranlarda ne gibi alanlara yönlendirileceği kanunda gösterilir. Feshedilen ya da infisah eden sendikaların mal varlıkları, varsa üyesi oldukları konfederasyona, yoksa Hazine'ye intikal eder. Kapatılan sendikaların tüm malları da Hazine'ye devrolunur. Kapatma, fesih ya da infisah sonucu hukuk varlıkları sona eren konfederasyonların malları da Hazine'ye intikal eder.

Abdou Diouf Dakar'da Fransa cumhurbaşkanı Mitterrand'ı karşılarken

Denetim

Sendika ve konfederasyonlar, devletin ma-

Foto. AP; Langevin/AP (LAROUSSE)

ti ve idari denetimi altındadır. Bu denetimi, Devlet Denetleme kurulu, İçişleri, Maliye ve Çalışma bakanlıkları, yerine ve konusuna göre gerçekleştirir. Denetimin sağlanması için, ne gibi defterlerin tutulması gerektiği bilanço ve çalışma raporları tanzimi ve müeyyideleri ayrıntılarıyla Sendikalar Kanunu'nda belirlenmiştir. (M)

Sendikaar Federasyonu (Dünya*). — 1982'de 72 ülkeden 82 sendikaya mensup 206 milyon üyesi bulunmaktaydı. Şubat 1982'de Havana'da yapılan 10. kongrede macar S. Gaspar federasyon başkanlığına, sudanlı İbrahim Zekeriye genel sekreterliğe seçildi. (M)

***SENEGAL,** Batı Afrika'da devlet. — 5 810 000 nüf.

TARİH

siyasi istikrar

Fransızca konuşulan Afrika ülkeleri içinde siyasi yönden kararlı devletlerin birincisi Fildişi Kıyısı ise ikincisi Senegal'dir. Gerçekten de, ünlü bir şair ve devlet adamı olan başkan Leopold Sedar Senghor' un bağımsızlıktan bu yana 20 yıldır iktidarda kalışı ve 1981'de kendi isteğiyle iktidardan çekilmesi bunun en açık kanıtıdır. Bu süre içinde ülkede karışıklık yaratabilecek çapta önemli bir tehditle karşılaşılmadı. Yalnız bir komplo (1962'de başbakan Mamadou Dia hazırlamıştı), bir öğrenci gösterisi, birkaç sendika hareketi (1968, 1971, 1973) ve mart 1967'de bir öldürme girişimi oldu.

Senghor, 1974'te, bütün siyasi tutukluları affetti. Bunlar arasında, on iki yıl cezaevinde kaldıktan sonra salıverilen eski başbakan Dia ile arkadaşları Valdiodio N'Diaye ve İbrahima Sarr da vardı.

Şubat 1978'de, kullanılan oyların yüzde 82'sini (rakibi Abdoulaye Wade yüzde 17) alarak yeniden cumhurbaşkanı seçilen Senghor çok rahat bir çoğunlukla ülkesini yönetmeyi sürdürdü. Başında bulunduğu Sosyalist Parti (İlerici Senegal Birliği 1976' da Senegal Sosyalist Partisi adını aldı), şubat 1978 seçimlerinde 83 sandalye elde etti.

Başlıca rakibi olan Abdoulaye Wade'nin Senegal Demokrat Partisi ise ancak 17 sandalye kazanabildi.

kurumlaşmış çokpartililik

Senegal, başkan Senghor'un kişiliği sayesinde, çokpartililiğin kurumlaştığı ender siyah Afrika ülkelerinden biri oldu. Anayasanın ilk gözden geçirilişinde (1976) üç partiye izin verildi. Hükümet partisi dışında Senegal Demokrat Partisi (liberal) ve 1960'da feshedilip kurucusu ve lideri Mahjemout Diop'un affedilmesiyle 1976'da yeniden kurulan komünist eğilimli Afrika Bağımsızlık Partisi yasal olarak çalışmaya başladı. Aralık 1978'de yapılan yeni bir anayasa değişikliğiyle bunlara bir dördüncü parti katıldı: Boubacar Gueye'nin muhafazakâr Senegal Cumhuriyet Hareketi. 1970'de, o tarihten itibaren Abdou Diouf' un dolduracağı başbakanlık makamı kuruldu. Senghor, aralık 1980'de, yılın sonunda iktidardan ayrılmak niyetinde olduğunu ve Abdou Diouf'un ocak 1981'den itibaren, mart 1983'te yapılması öngörülmüş seçimlere kadar cumhurbaşkanı olarak yerine geçeceğini açıkladı.

etkili bir dış siyaset

Senegal yöneticileri, Moritanya'dan Zaire' ye uzanan «Atlantik Afrikası»na ait olduklarını ilan ederek, önce geniş anlamda Batı Afrika çapında etkili bir dış siyaset güttüler. Afrika ve Moritanya Ortak Örgütü üyesi olan ve 1971'den sonra Fildişi Kıyısı'na iyice yaklaşan Senegal, bu devletle birlikte, 1972'de, Batı Afrika Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasında rol oynadı. Başkan Senghor, Angola hükümetini tanımadı; ona göre, Luanda'da Sovyet-Küba birliklerinin bulunması Afrika Birliği Örgütü'nün esprisiyle çelişmekteydi. Fransa ile sıkı bir işbirliğinden yana olan Senghor, Fransa'nın yardımıyla tüm Batı Afrika devletlerini ortak bir savunma paktında birleştirmeye çalıştı.

Cenevre'de **1977**'de faaliyete geçen büyük **senkrotron**un (Super Proton Synchrotron) tünelinin odaklaştırma ve yörünge mıknatısları

muhalefet partilerinin çoğalması

İktidara geldiği günden beri siyasi partilerin sayısını sınırlamayı düşünmeyen başkan Abdou Diouf'un bu tutumu sonucunda on iki küçük parti ortaya çıktı. Bunların çoğu marksist partilerdi. Muhalefetteki bu dağılma Sosyalist Parti'nin (hükümet partisi) işini kolaylaştırıyordu.

Abdoulaye Wade'nin yönetimindeki kuvvetli tek muhalefet partisi olan Demokratik Parti de son yıllarda güç bir döneme girdi. Partinin bazı milletvekilleri hükümet çoğunluğuna katıldılar. Bir kısmı da A. Wade'e başkaldırdılar.

Gambiya ile konfederasyon

Temmuz 1981'de, Gambiya'daki bir darbe girişimi üzerine Daouda Jawara'nın yardım isteğiyle Senegal birlikleri Banjoul'a girdiler. Darbe başarıya ulaşamadı. 1 kasım 1981'de, sir Daouda ile Abdou Diouf, iki ülke arasındaki Senegambiya adını alacak bir konfederasyon kurulması için anlaşmaya vardılar. Konfederasyonun kuruluş anlaşması 17 aralık 1981'de Dakar'da imzalandı. Abdou Diouf yeni devletin başkanı, Daouda başkan yardımcısı oldu. Konfederasyon ordusu, aynı zamanda ortak savunma ve güvenlik sorumluluğunu da yüklenen A. Diouf'un emrine verildi. Anlaşmaya göre, iki devlet de uluslararası alanda kişiliğini koruyacak; ama dış ilişkiler, uzlaştırma ve haberleşme alanında çok sıkı bir işbirliği yapılacaktır. Buna göre bir konfederasyon hükümeti ve bir konfederasyon meclisi kuruldu. Meclisteki milletvekillerinin üçte biri Gambiyalı, üçte ikisi Senegalli olarak belirlendi.

güçlükler

Ağır ekonomik güçlüklerle karşı karşıya bulunan Senegal'e (yerfıstığı üretimi 800 000 tondan 75 000 tona düştü) fransız yardımı artırıldı; 35 milyar AMT (Afrika Mali Topluluğu) frangı dış borçlanma sağlandı.

Senegal, şubat 1982'de, demokratik sosyalizm çizgisinde on partiyi bir araya getiren ve lideri eski başkan Senghor olan Sosyalist Afrika konferansına katıldı. Aynı ay içinde, kasım 1975'ten beri, Sovyet-Küba birliklerinin bulundurmakla suçlayarak Angola'yı tanımayan Senegal yöneticileri, Luanda ile diplomatik ilişki kurdular.

Senegal, Afrika Birliği Örgütü'nün barışı koruma çabasına katılarak Çat'a birkaç yüz asker yolladı. Bununla birlikte, Abdou Diouf, Sahra Cumhuriyeti'nin Panafrika Örgütü'nce tanınmasına karşı çıkan 19 üye devlet başkanından biri oldu.

EKONOMİ

Senegal, ekonomik açıdan, Fildişi Kıyısı' nın tersine, tarım kaynaklarını ve sanayiini geliştiremedi. Eski Fransız Batı Afrika Federasyonu'nun başkenti olan Dakar eski içbölgesini yitirmenin sıkıntısı içindedir. Senegal ekonomisi, bu iklim bölgesinin tek tarım ürünü olan yer fıstığının dışsatımına sıkı sıkıya bağlıdır. Yine de, son yıllarda, balıkçılık, fosfat yatakları ve turizm, Senegal için yeni ve önemli gelir kaynakları arasına girdi. Tüm sahil ülkeleri gibi, Senegal de 1971 ve 1976 kuraklığından büyük zarar gördü; tarım üretimi geriledi ve hayvanların bir kısmı açlıktan kırıldı. (L)

***SENGHOR** (Leopold Sedar), senegalli devlet adamı ve yazar. — 1974'de tüm siyasi tutukluları kapsayan bir af ilan etti. Şubat 1978'de kullanılan oyların yüzde 82,02'sini alarak yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi. Aralık 1980'de görevinden ayrıldı ve yerini Abdou Diouf aldı. 1983'de Académie Française üyeliğine seçildi. Denemelerini bir araya getirdiği *Liberté* (Özgürlük) dizisinin üçüncüsünü 1977 yılında yayımladı. (LM)

SENİR, Isparta ilinde, Keçiborlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 852 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SENİRKENT,** Isparta ilinde ilçe. — 17 822 nüf., 8 köy. İlçe merkezi 8 333 nüf. (1980). [M]

***SENKROTRON** i. — Nükl. Tanecikleri hızlandırırken dairesel yörünge üzerinde sürekli tutmaya yarayan ve bu amaçla değişken magnetik alan kullanan senkrotronlar giderek güçlendirildi. 1973'te ABD'de Fermi laboratuvarında faaliyete geçirilen 500 GeV.luk proton senkrotronundan sonra 1976'da Avrupa'da CERN'e ait 450 GeV' luk süper proton senkrotronu hizmete girdi. 1981'de de Sovyetler Birliği 3 000 GeV' luk bir süper senkrotronun yapımını başlattı. (Bk. HIZLANDIRICI, *tanecik hızlandırıcıları*, Ek 2). [L]

***SENNEP** (Jean Jacques Charles PENNES, **Jean** - denir), fransız karikatürcüsü. — (öl. Saint-Germain-en-Laye, Yvelines 1982). [L]

Mustafa Necati SEPETÇİOĞLU

SEPETÇİOĞLU (Mustafa Necati), türk hikâyecisi, romancısı ve oyun yazarı (Zile 1932). Haydarpaşa Lisesi'nden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi (1956). İstanbul Belediyesi'nde memur olarak çalıştı. Kızılay Derneği'nde neşriyat müdürlüğü, Sosyal Sigortalar Kurumu hukuk işleri müdürlüğünde şeflik. Milli Eğitim basımevi müdürlüğü ve derleme müdürlüğü yaptı. Sivas'ta yerel gazetelerde yayımlanan hikâyeleriyle edebiyata girdi. 1955-1959 arasında İstanbul Türk Dili dergisinde hikâyeleri yayımlandı. İlk romanı *Çağlayanlı Vadi* Vatan Gazetesi'nde tefrika edildi (1961). 1966-1971 arasında bir dizi oyun yazdı. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik

Foto. CERN (LAROUSSE); X (MEYDAN)

Tiyatrosu'nca sahnelenen *Büyük Otmarlar* (bas. 1970) adlı oyunu, Avrupa Üniversitelerarası Tiyatro Festivali'nde en iyi oyun seçildi. Daha sonra Türk Anadolu tarihini, Malazgirt zaferinden «fetret devri»ne değin bir roman dizisinde işledi. 1977' den sonra günümüz Türkiyesi'nin toplumsal yapısını yansıtan romanlara da yöneldi. Hikâye kitapları: *Abdürrezzak Efendi* (1956), *Menevşeler Ölmemeli* (1972). Oyunları: *Trampacılar* (oyn. 1968), *Çardaklı Bakıcı* (1969), *Köprü* (1969), *Son Bloklar* (1969), *Her Bizansa Bir Fatih* (1972). Romanları: *Kilit* (1971), *Anahtar* (1973), *Kapı* (1973), *Konak* (1974), *Çatı* (1974), *Üçler - Yediler - Kırklar* (1975), *Bu Atlı Geçide Gider* (1977), *Cevahir ile Sadık Çavuş'un Buğday Kamyonu* (1977), *Karanlıkta Mum Işığı* (1978; 1980 Milli Kültür Vakfı Kültür Armağanı), *Darağacı* (1979), *Geçitteki Ülke* (1980), *Can Ocağında Pişen Aş* (1981), *Sonsuza Uyanan Taşlar* (1981), *Güneşin Dört Köşesi* (1983), *Ebemkuşağı* (1980), *Sabır* (1981) ve *Gece Vaktinde Gündönümü* (1982) adlı romanlarının oluşturduğu üçlemesiyle 1982 Türkiye Milli Kültür Vakfı Armağanı'nı kazandı. Ayrıca *Yaratılış ve Türeyiş* (1965), *Beyaz Güvercin* (1978), *Demir Dağlar Sıra Sıra* (1978) ve *Kutsal Kaya* (1978) adlı kitaplarında, eski türk destanlarını günümüz türkçesine aktardı. (M)

***SEPTE** (ispanyolca *Ceuta*), Kuzey Afrika kıyısında Cebelitarık'ın karşısında İspanya'ya ait kent. — 67 200 nüf. (L)

Türkiye seramik sanayii

mallar	*üretim (ton)* 1977	*1981*	*1977*	*üretim (ton)* *1981*
sofra ve süs eşyası	8 750	9 311	8 730	9 160
yer ve duvar döşemeleri	112 00	143 612	110 000	122 500
sağlık gereçleri	20 730	15 020	20 600	13 500
elektroporselen	9 850	12 695	10 500	12 880

***SERA** i. (fr. *serre*'den). Zir. Tarım ve süs bitkilerine doğal olandan daha elverişli çevre şartları hazırlamak amacıyla, büyük bir kısmı saydam malzemeden (cam, polietilen, naylon, vb.) yapılan kapalı yer. — ANSİKL. Son zamanlarda bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yaygınlaşan seralar, insanların rahatça girip içerde çalışabilmesi (ekim, bakım, sulama, hasat, vb.) için yeterince geniş ve yüksek yapılır.

Tünel ya da camekân şeklindeki seralar bitkileri sadece soğuktan korumaya yarar. Bir serada dikdörtgenler prizması biçiminde bir veya birçok bölme bulunur. Seradaki toprak ve bitkiler camdan veya naylondan geçen güneş ışığını aldığı gibi bu nesnelerin yaydığı ışıktan da yararlanır. Böylece içerde sıcaklık artar. Sera içindeki sıcaklık - ışık dengesi, hıyar ve domates gibi ışığa pek fazla muhtaç olmayan bitkilere çok uygundur. Buna karşılık ışığa çok ihtiyaç gösteren buğdaygiller gibi bir kısım bitkiler serada iyi yetişmez.

İklime uyarlama (ısıtma, havalandırma, buharlaşma yoluyla serinleme, vb.) ışıktan başka etmenleri kontrol imkânı verir. Işık eksikliği yapay aydınlatmayla giderilebilir, ama geniş çapta verimli olamaz, yalnız örneğin kasımpatılara çiçek açtırmak gibi bazı foto-peryot olaylarında gündüz süresinde değişiklik yapmaya yarar. Seralarda örtü malzemesi olarak, genellikle ısı ve ışık bakımından en elverişli malzeme kullanılır. Ayrıca bu malzemenin kolay kurulabilirliği (çabuk koyma kaldırma, hafiflik, vb.), ani hava değişikliklerine dayanıklığı ve uzun ömürlülüğü de dikkate alınır. Bu bakımdan en çok kullanılan malzeme camdır (5 mm düz cam). Esnek malzeme olarak da en çok polietilen kullanılır. Bunun, çok geniş ebatta yapılabilmek ve ucuzluk gibi üstünlükleri vardır.

Seraların çatısı (iskelet) genellikle galvaniz çelikten yapılır, ama alüminyum ve ağaç da pek ala kullanılır. Yükseklik ortada 2,20-2,40 m arasındadır. Örtünün ağırlığını taşıyan çatı, kar ve rüzgâr basıncına dayanıklı olmalı, içeriye konacak iklime uyarlama araçlarını ve bitkilerin yükünü taşıyabilmelidir (hıyar ve fasulye gibi bitkilerin tavana bağlanan ipten hereklere tutturulması).

● *Türkiye*'de seraların alanı 5 000 hektar dolayındadır (1980). Bunun da beşte üçü (3 100 ha) Antalya ilinde, beşte biri (1 000 ha) İçel ilindedir. Muğla, İzmir ve İstanbul da seracılığın yaygın olduğu illerdir. Seralarda en çok sebzeler (marul, hıyar, domates, fasulye, vb.) ve süsbitkileri yetiştirilir. Metrekare başına verim hıyar için 25-30 kg, domates için 8-14 kg, biber için 6-8 kg arasındadır. (LM)

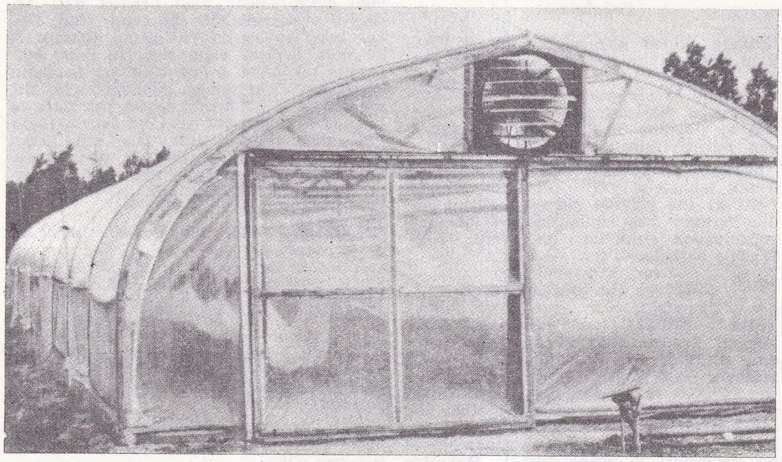

Sebze üretiminde kullanılan plastik malzemeden yapılmış bir sera

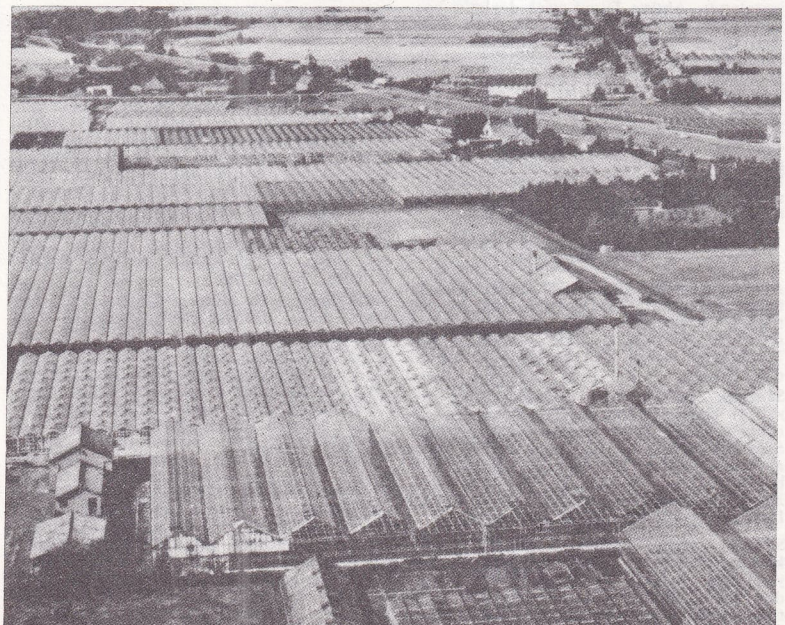

Hollanda'da Westland bölgesinde seralar

***SERAMİKÇİLİK** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1975'te 3'ü kamusal, 26'sı özel kesimde olmak üzere 29 seramik sanayii kuruluşu vardı. 1980'lerde kamu kuruluşlarının sayısı gene 3 olduğu halde, özel kuruluşlar 30'u buldu. Türkiye, seramik sofra ve süs eşyası, yer ve duvar döşemeleri ve sağlık gereçleri ihtiyacını yerli üretimle karşıladığı gibi, bu sayılan ürünlerde bir miktar dışsatım da yapabilir duruma geldi. Ancak, son yıllarda köy elektriklendirmesi çalışmalarının hızlanması, öteden beri ihtiyacın dışalım desteğiyle karşılandığı elektroporselen açığını arttırdı. Bu ürünün dışalım miktarı, 1981'de oldukça arttı.

● *Türkiye*'de sanat seramikçiliği son yıllarda, bu daldaki geleneksel birikimleri çağdaş form anlayışı doğrultusunda değerlendiren gelişmeler gösterdi. Seramik sanatında Füreya Koral* ve Sadi Diren* gibi cumhuriyet döneminde yetişen sanatçıların deneyimlerine, daha genç seramikçilerin uluslararası seramik yarışmalarındaki başarıları eklendi. Fransa'da Vallauris uluslararası bienalinde iki kez altın madalya alan (1972, 1974) Attila Galatalı ile Fransa'da Clermont-Ferrand (1974) ve İtalya'da Faenza uluslararası seramik yarışmalarında (1975, 1979) birincilik ve altın madalya kazanan Bingül Başarır'ın başarıları bu arada anılabilir. Attila Galatalı, Ünal Cimit, Hamiye Çolakoğlu, Güngör Güner, Candeğer Fartun, Bingül Başarır, Melike Kurtiç, Tülin Ayta, Filiz Özgüven, İlgi Adalan, N. Fehmi Erdoğdu, Erdinç Bakla'nın eserlerinde Anadolu uygarlıkları, yerel özellikler ve çağdaş soyut eğilimler arasında bağlantılar gözeten; yalın, anıtsal ve dokusal incelikleri içeren yorumlayıcı özellikler görülür. Jale Yılmabaşar, Nasip İyem, Müfide Çalık, Ayfer Karamani ve Işık Arıburnu'nun seramiklerinde ise yerel

Foto. Venière-Sadia; B. Hofmeester (LAROUSSE)

motiflerden esinlenen anlatımcı ve süsleyici özellikler ağırlık taşır. (M)

SERBAN, Afyonkarahisar ilinde, Sinanpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 317 nüf. (1980). Belediye. (M)

SERDİVAN, Sakarya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 17 320 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SEREMBAN,** Malezya'da kent ve Negri Sembilan'ın merkezi. — 80 000 nüf. (L)

***SERENA** (LA), Kuzey Şili'de kent ve Coquimbo ilinin yönetim merkezi. — 62 000 nüf. (L)

SEREZLİ (Metin), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1934). İstanbul Hukuk Fakültesi'nde bir süre okudu. Daha sonra Edebiyat Fakültesi'nin Sanat Tarihi bölümünü ve İktisat Fakültesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi (1958). Oyunculuğa Gençlik Tiyatrosu'nda başladı. 1956'da Dormen Tiyatrosu'na girdi ve burada 15 yıl oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı. 1971'de kendi adına Çevre Tiyatrosu'nu kurdu. İstanbul Radyo'sunda 500 dolayında radyo oyunu da yöneten Serezli, 1958'den sonra çeşitli sinema filmlerinde karakter rolleri oynadı. Sanatçının 1980'lere değin rol aldığı 55 oyunun başlıcaları: *Çikolata Asker, Teyzesi, Kamp 17, Cengiz Han'ın Bisikleti, Hayvanat Bahçesi, Çıplak Ayak, Aşşşk, Paramparça, Son Gülen, Müfettiş, Zafer Madalyası, Sokak Kızı İrma, Puntila Ağa ile Uşağı Matti, Yer Demir Gök Bakır, İttihat ve Terakki,* yönettiği 26 oyunun başlıcaları: 1960'larda *Şahane Dul, Bit Yeniği, Zıpçıktı* (1969 En İyi Yönetmen Ödülü), *Rus Gelir Aşka, Şeytanın Oyunu,* 1970'lerde *Yüzsüz Zühtü, Deli Deli Tepeli, Nalınlar, Işıklar Neden Karardı, Olur Böyle Vakalar,* 1980'lerde *Çılgın Yenge, Müzikal Kahkaha, Hababam Sınıfı* (son üçü müzikli güldürü). Metin Serezli, tiyatro oyuncusu Nevra Serezli ile evlidir. (M)

***SERGEN,** Kırklareli ilinde, Vize ilçesine bağlı bucak. — 5 212 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 2 253 nüf. (1980). [M]

***SERGİPE,** Doğu Brezilya'da eyalet. — 902 000 nüf. (L)

***SERİK,** Antalya ilinde ilçe. — 71 481 nüf., 61 köy. İlçe merkezi 15 955 nüf. (1980). [M]

***SERİNYOL,** Hatay ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 20 057 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 7 444 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SEROV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 101 000 nüf. (L)

***SERPUHOV,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 132 000 nüf. (L)

***SERTEL** (Zekeriya), türk gazetesici. — (öl. Paris 1980). Yurda dönmesine 1977'de izin verildi. 1978'de *Nazım Hikmet'in Son Yılları* başlığı altında, Nazım Hikmet'le ilgili anıları Milliyet gazetesinde bir dizi halinde yayımlandı. Bu anılar, edebiyat çevrelerinde çeşitli tepkilere yol açtı. Nazım Hikmet'i küçük düşürdüğü gerekçesiyle Türkiye Yazarlar Sendikası'nca «Nazım Hikmet Kurulu»ndan çıkarılan Sertel, ölümünden bir süre önce Fransa'ya gitti. (M)

***SERTOĞLU** (Mithat), türk tarihçisi ve yazarı. — Yeni eserleri: *Türk Zaferleri Ansiklopedisi* (1972), *Osmanlı Padişahları* (1973), *Tanzimat* (1973), *Osmanlı Sarayında Bir Gün* (1974), *Süryanilerin Siyasi ve İçtimai Tarihi* (1974), *Osmanlı Devletinde Tuğra* (1975). [M]

***SERVAN - SCHREİBER** (Jean - Jacques), fransız siyaset adamı. — 1977 - 1979 arasında yine Radikal Parti başkanlığı yaptı. *l'Arme de la confiance* (Güvenin Silahı) [1976] ve *le Défi Mondial* (Dünya Çapında Meydan Okuma) [1980] adlı iki kitap yayımladı. (LM)

SERVİ, Bingöl ilinde, Genç ilçesine bağlı bucak. 12 928 nüf., 32 köy. Bucak merkezi 642 nüf. (1980). [M]

***SES** i. — ANSİKL. Müz. *İnsan sesi.* Geleneksel çalgılar gibi insan sesi de, yaklaşık üç yüz yıldır dikkate değer bir gelişim gösterdi, adeta bir mütasyon geçirdi. XVIII. yüzyılda besteciler şarkıcıların isteklerini hesaba katarken, çağdaş besteciler karşılaştıkları itirazlara rağmen diledikleri gibi besteler yapmaktadırlar; ama bazı yorumcuların onları yüreklendirdiği ve bu yola sürüklediği de bir gerçektir. Bazı besteciler sese olan büyük bağlılıkları korurken bazıları onu bozmak, özelliklerini kaybetirmek isteyen bir tutumu benimsediler. Bununla birlikte, ses organının kullanımında şaşırtıcı bir genişleme görülmektedir. Bu konuda, hem nefese hem de ağız kaslarının kullanımına ve vücudun bütünüyle katılımına bağlı olarak ses olayına yeni bir yaklaşımın nasıl olabileceğini belirlemek için fizyolojik düzeyde incelemeler yapılması istenmektedir.

Olivier Messiaen*'in *Trois Petites Liturgies de la présence divine* (Tanrısal Varlığın Üç Küçük Litürjisi) [1944] adlı bestesi ses eserleri arasında en önemli olanıdır. Bu beste, sesibir on sekiz kadın ve çalgı takımı için bestecinin kendi yazdığı metne göre bestelediği bir partisyondur. Eserde her bölümün kendine özgü bir şiir ve müzik havası vardır. «Antienne de la conversation intérieure» (İç Konuşmanın İlahisi) başlıklı birinci bölüm insanı kendinden geçiren bir hava ve bir ölçüde tazelik taşır; bu etkili atmosferi dile getirmek için Messiaen, ya gregoryen şarkılarından türemiş melizm* havasını ya da uzun bir duanın teksesli yorumunu kullanır. «Séquence du Verbe, cantique divin» (İsa İçin İlahi, Tanrısal Ezgi) adını taşıyan ikinci bölüm neşeyle dolu bir övgü şarkısıdır. Burada, melodi çizgisi halk ya da çocuk şarkılarına benzer. «Psalmodie de l'ubiquité par amour» (Aşkla Her Yerde Hazır ve Nazır Olma Mezmuru) adlı karmaşık ve değişken üçüncü bölüm, kimi zaman istiğraka yönelir; ses burada *parlando* (bir çeşit konuşma), mezmur ya da düpedüz şarkı biçimini alır.

John Cage*'ın *Aria*'sı (1958) sekiz değişik renk kullanılarak yapılmış çok esnek bir notalamayla yorumcuya büyük serbestlik sağlayan bir eserdir. Yorumcu, çeşitli dönemlerin ve ülkelerin müziklerinden, müzik tiplerinden (caz, opera, folk) yararlanarak bir repertuar kurabilir. Sözlü malzeme beş değişik dilden alınan ve birbirine katılabilen söz parçalarından ve hecelerden oluşur. Çok açık olan eser, şarkıcının yaratıcı yeteneklerinden kaynaklanan her çeşit ses çıkarma tarzına imkân verir.

Silvano Bussotti*'nin *Piéces de chair* (Ten Parçaları) [1960] adlı eseri, çeşitli kaynaklardan gelen metinler üzerine yazılmış on dört parçadan oluşur. Kapalı ağızla ya da vokaliz*'le yapılan geçişler bu metinleri sürekli böler ve bu nedenle anlaşılmaz kılar. Ama müzik, kaybolan birliği yeniden yaratır. Bu parçalar son derece geniş bir ses çıkarma yelpazesinden yararlanır; şarkılı ezgiye, geleneklerden beslenen süslü üsluba yer verdiği kadar sözle şarkı arasındaki ara aşamaları da kullanılır.

Luciano Berio*'nun kontralto, harp ve iki vurmalı çalgı için yazdığı *Circles* (Daireler) [1960] adlı eseri, Edward Estlin Cummings'in üç şiirine dayanır. Çalgılarla ses arasında çok sıkı bir ilişki kurulmuştur. Sanki çalgı çalınmayan zamanları ses belirlemektedir. Oysa her şey yazılıdır: Sert ünsüzler, vurmalı çalgılara cevap vermekte ve bazı seslerin birdenbire ortaya çıkması, açıkça enstrümantal bir karakter taşımaktadır. Öte yandan bu eser, sesi işlemedeki gelişmelerden önemli bir aşamadır. Zira Berio, çok çeşitli söyleme tarzlarını birbirinden ayrılmaz biçimde bir arada kullanarak, ses aygıtının tüm olanaklarından (bir vokalizle bütünleşen *glissando* [kaydırma]; fısıltılar; konuşulan heceler arasına giren sesler) yararlanmasını bilir.

Dieter Schnebel*'in *Glossolalie* (1960) adlı eseri üç ses ve üç çalgı için yazılmıştır. Eserde Arapça'dan Çin'ce'ye kadar birçok dile yer verilmiştir. Burada, ses akışması bakımından birbirine benzeyen sözcüklerin eklemlenişi ve özellikle yorumcuların gırtlağından çıkan ses tipleri (çığlıklar, hıçkırıklar, kaydırmalar, hırıltılar) dikkat çekicidir. Besteci burada «genizsileştirme»yi, yani bazı çınlama kaynaklarını harekete geçiren sesleri kullanmaktadır. Eser, aşırı bir gerilime ve neredeyse kargaşaya varan (bağırtılar, kopuk heceler) bir biçimde gelişmektedir. Sözden türetilmiş tüm biçimleri ayrım gözetmeksizin, bir tür kara mizah anlayışıyla kullanan besteci, araştırmasını soluk ve «ağız gürültüleri»ne dayandırarak yeni bir akımın öncülüğünü yapmaktadır.

Paul Mefano*'nun *Madrigal*'i (Aşk Şarkısı) [1962] bestecinin ilk vokal eseridir ve Paul Elouard'ın bir şiiri üzerine üç kadın sesi ve küçük orkestra (dört vurmalı çalgı) için yazılmıştır. Mefano, sesin çeşitli kullanımlarını bir araya getirmektedir: Vibratosuz kapalı ağızlar, konuşma ve şarkının çakışması, hatta *Sprechgesang**. Besteci üç kadın sesinin olanaklarını kullanarak şiirin içeriğini vurgulayan bir bütün oluşturmaktadır: Böylece aynı anda, biri şarkı söyleyen, öteki ikisi konuşmaya yakın tarzda şiir okuyan üç kadın sesi, sonunda *parlando*'da (konuşur gibi) birleşmektedir. Dramatik yoğunluğun doruğuna, çığlığın sınırına ulaşınca, yeniden çok hafif vokalizlerle dile getirilen bir dinginliğe dönülmektedir. Tüm bunlar metnin anlatım içeriğine bağlı kalınarak gerçekleştirilmektedir.

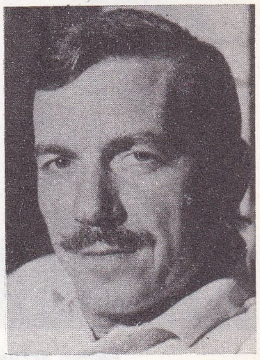

Metin SEREZLİ

Pierre Boulez*'nin *Pli selon pli* (Büklüme Göre Büklüm) [1962] adlı eseri önce, nispeten kısa iki parça halindeydi: *Deux İmprovisations sur Mallarmé* (Mallarmé Üzerine İki Doğaçlama) [1958]. Besteci daha sonra orkestrasyon yaparak bunları geniş bir orkestrayla bütünleştirdi. Bütünü oluşturan beş bölümden ikisi hemen hemen yalnız enstrümantaldır. «Günümüzde Bakir, Canlı ve Güzel» ve «Bir Dantel Sökülüyor» adlı bölümleri daha yakından incelemek yerinde olacaktır. Birinci parçanın sesi melodi çizgisiyle bütünleşen süslemelerle belirginleşmekte ve böylece esneklik kazanmaktadır; ikinci doğaçlama birincinin bir uzantısı olmakla birlikte, «küçük notalar» daha çoktur ve sese hafiflik kazandırmaktadır. Öte yandan, süslü pasajların akıcılığına, eşit olmayan cümlelerin durağanlığına yer verildiğini de belirtmek gerekir. Bu cümlelerde ses kararsız bir durumda kalmakta ve sonunda havadaki saflık bozulmadan uzayarak bitmektedir. Şarkı ile söz arasındaki tüm değişkenleri kullanan Boulez, Weber ve Debussy'nin etkilerinin bir sentezini kurmakta ancak kendine özgü bütüncül bir uslup da yaratmaktadır.

Betsy Jolas*'ın *Mots* (Sözcükler) [1963] adlı eseri, beş solo ses ve sekiz çalgı için yedi bölümden oluşmaktadır. Her bölüm farklı bir ses dağıtımını ve enstrümantasyonu içermektedir. Metinler, besteci tarafından dil-müzik ilişkisinin gereklerine göre tasarlanmıştır. Seslerin tınısı ve renkleri arasındaki ilişki (kimi zaman ayna oyunu, kimi zaman tınılarla renkler arasında zıtlaşmalar) benzerlikler ya da karşıtlıklar üzerine kurulmuştur.

Mauricio Kagel*'in *Halleluya*'sı (1967-1968 on altı bağımsız ses için bestelenmiştir. Burada besteci, ses eğitim uzmanı olmanın kazandırdığı deneyimleri kullanmaktadır. İnsan gırtlağının genellikle çıkaramadığı ötümlülükleri (*sonorité*) çıkartmayı başarır. Eserde daha başta iniltilerle, pes böğürmelerle bir atmosfer yaratılmakta, sonra tedirginlik ön plana çıkmaktadır: Makamlandırılmış haykırışlar, yanıp yakınmalar gerçek bir ses kargaşasına dönüşmektedir. Gerilim artmakta, derken pes geğirmelerle ve bunlardan çıkan bir vokalizle yeniden dinginliğe varılmaktadır. Sonunda, hayvanlar da dahil tüm yaratıklar adeta umutsuzluğa düşmektedir.

Karlheinz Stockhausen*'in *Stimmung* (Uyum) [1968] adlı eseri altı vokalist için tasarlanmıştır ve *Stimmung* sözcüğü bir akışkanlık kavramını, bir ruh halini ifade eder. Eserde, alışılmamış bir ötümlülük arayışı (boğuk sesler fısıltılar, çıvıltılar, kahkahalar) göze çarpmaktadır. Besteci, çok kişisel, büyüleyici bir hava yaratmakta, bu havada hem ses düzeyinde, hem de müziğin kutsanmasında uzakdoğunun etkileri görülmektedir.

György Ligeti*'nin karma koro ve orkestra için bestelediği *Requiem* (Ağıt) [1969] adlı eseri sesler ve çalgılar arasındaki ilişkiye bağlı özel bir renge sahiptir.

Bir insan sesini zaman zaman bir enstrüman sürdürür. Nefesli bakır çalgıların ve koronun bazen karşılaşması, bazen diyalog kurması, bazen de aynı anda devreye girmesi dramatik bir etki yaratmaktadır. Ligeti'nin başka bir çok eserinde olduğu gibi burada da bir dönüşüm süreci yaşanır: Sesin belli belirsiz titreşimleri, kimi zaman yelpaze gibi açılması, kimi zaman kapanması. Çeşitli karşıtlıklar üzerinde oynanır:

Yoğunluklar, ince - kalın ses perdeleri, daha hareketli pasajlarla durağan cümlelerin karşı karşıya getirilmesi, tüm atmosfer çalkantılarını kucaklayan sesler.

Maurice Ohana*'nın *Cris* (Çığlıklar) [1969] adlı eseri on iki karma ses ve birkaç hafif vurmalı çalgı için yazılmış bir partisyondur. Başlangıçta hiçbir metin yoktu ve eserin hemen hemen tümü ünlüler ve ünsüzlerden oluşmaktadır. Nazi toplama kamplarını çağrıştıran ürpertici sözcükler, ani korku çığlıklarından oluşmuş cümleler ancak dördüncü bölümde ortaya çıkar. Daha baştan bir tür çağrı, yakınmalara dönüşen kaydırmalar esere havasını verir. Besteci, imalara da başvurmaktadır: Kısa, tekrarlanan sesler kırbaç gibi şaklar; sonra korkutucu bir biçimde yükselen erkek sesleri haykırışa dönüşür; tiz bir çığlık pest perdeden süren pasajı yırttığında gerilim doruğuna varır. Eser, ses etkisine dayanırsa da, asıl önemi salt sesleri kullanımıyla elde edilen dramatik yoğunluğundadır.

Mehmet SEYDA

François Bernard Mâche*'ın on iki solo ses ve vurmalı çalgılar için bestelediği *Danaé*'si (1970) ancak eserin sonunda bir konuşmayla dinleyiciye sunulan bir efsane üzerine kurulmuştur. Mâche, her türlü yenilikten yararlanarak bir tını (partisyonda özellikle belirtilmiştir) yaratmaya çalışır. Bu yenilikler, elektro - akustik müzik (ses titretmeleri, fısıltılar, ıslıklar) deneyiminin etkilerini taşımaktadır.

İvo Malec*'in on iki karma ses için bestelediği *Dodecameron* (On İki Öykü) [1970], ses organının gürültü olanaklarını ön plana çıkarmaktadır. Bunu yaparken de, sesi operada kullanılan «italyan usulü» zorlamadan kurtarmak için, istenilen etkileri partisyonda da belirtmektedir. Buradaki ifadeler, böğürme, isterik ve vahşi çığlıklar şeklindedir. Bestecinin amacı sesi, doğrudan fizyolojik harekete bağlı kalarak ham biçiminde kullanmaktır. (L)

***SESTO SAN GİOVANNİ,** İtalya'da (Lombardia, Milano ili) kent. — 99 000 nüf. Çelik sanayii. (L).

***SETİF,** Cezayir'de kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 157 065 nüf. (L)

***SETUBAL,** Portekiz'de kent ve yönetim bölümü merkezi. — 49 760 nüf. (L)

***SEUL** ya da **KYÖNGSONG,** Güney Kore'nin başkenti. — 8 366 756 nüf. Makina ve besin sanayii. (L)

***SEVERODVİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 188 000 nüf. (L)

***SEVİLLA,** İspanya'da kent ve il yönetim merkezi. — 622 532 nüf. Makina sanayii. Turizm ve ticaret merkezi. (L)

Seydişehir Alüminyum Tesisleri

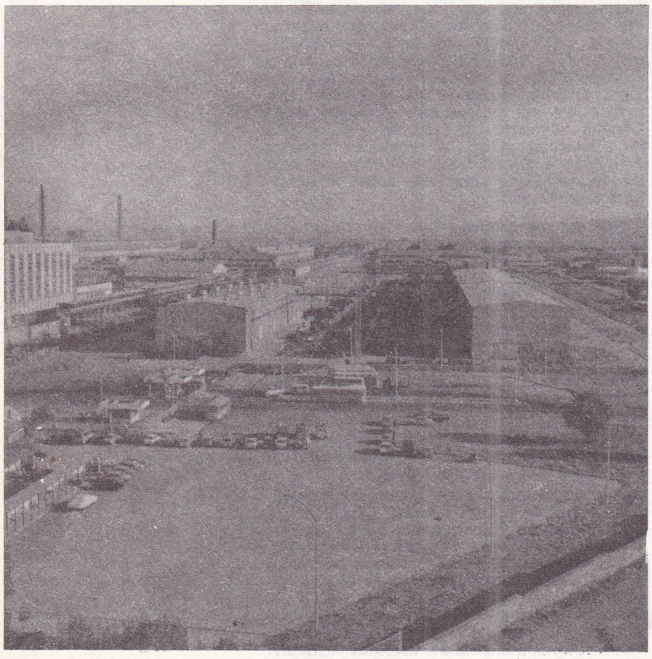

***Sevişler Barajı,** Manisa ilinde Yağcılı suyu üzerinde baraj. 1981 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 170 m; barajın temelden yüksekliği 65 m; talvegden yüksekliği 59,5 m; normal su konu 162,1 m; normal su kotunda depolama hacmi 127 milyon m³; göl alanı 60,5 km²; sulama alanı 7 000 ha'dır. (M)

***SÈVRES** (Deux - idare bölgesi), Fransa'da (Poitou - Charentes bölgesi) idare bölgesi. — 335 829 nüf. Merkezi: *Niort.* (L)

***SEYDA** (Mehmet), türk yazarı. — *Bana Karşı Ben,* mizahi hikâyeler, 1974); *Gerçek Dışı* (roman, 1976); *Kapatma* (roman, 1982) adlı eserlerinin ardından, 1970'li yılların sonunda çocuk edebiyatı dalında eserler verdi: *Cumhuriyet Öncesi Yazarlardan Çocuklara Hikâyeler* (antoloji, 1978), *Düşleme Oyunu* (1979), *Bastıbacak Ermiş* (1979), *Del' Ali* (1980). [M]

***SEYDİLER,** Kastamonu ilinde, Devrekâni ilçesine bağlı bucak. 5 538 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 946 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SEYDİM,** Çorum ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 18 255 nüf., 34 köy. Bucak merkezi 1 359 nüf. (1980). [M]

***SEYDİŞEHİR,** Konya ilinde ilçe. — 69 919 nüf., 39 köy. İlçe merkezi 30 065 nüf. (1980). [M]

***Seydişehir Alüminyum Tesisleri.** — Türkiye'nin en büyük alüminyum sanayii kuruluşunun alümina fabrikası ekim 1973'te, dökümhane haziran 1974'te, alüminyum fabrikası ise ocak 1977'de tam kapasiteye ulaştı.

Haddehanenin profil bölümü ocak 1976'da, sıcak levha bölümü kasım 1976'da işletmeye açıldı. Hall - Herauld projesine göre çalışan alüminyum fabrikası yılda 120 000 ton alümina işleyerek 60 000 ton alüminyum üretebilecek kapasitededir. Saf ve alaşımlı külçe üretimi yapılan dökümhanede yılda 20 000 ton saf ya da alaşımlı külçe, çapı 240 mm'ye kadar yuvarlak kütük ve 300 x 1 540 mm kesitinde yassı ingot üretilmektedir. Tesislerin en büyük birimi olan haddehanede profil, levha ve folyo bölümleri bulunmaktadır. Tesislerin onarım ve imalat atölyeleri, buhar santralı, kompresör istasyonu, oksijen - nitrojen bölümü, asetilen üretim bölümü ve elektrik birimleri de yardımcı bölümler olarak çalışmaktadır. (M)

Seydişehir Termik Elektrik Santralı, Seydişehir Alüminyum tesislerinde kurulan ve motorinle çalışan gaz türbinli elektrik santralı. Seydişehir Alüminyum tesislerinin, enterkonnekte sistemde meydana gelecek bir arızada kritik enerji ihtiyacını karşılamak üzere servise konulmuştur. 15'er MW'lık 8 üniteden oluşan ve 1972 - 1974 yılları arasında işletmeye açılan gaz türbini 120 MW gücünde, yılda 360 milyon kWs elektrik enerjisi üretecek kapasitededir. (M)

***SEYHUN** (Vecdi), türk bestecisi ve viyolonsel sanatçısı. — 1984'te İstanbul'da öldü. (M)

***SEYİTGAZİ,** Eskişehir ilinde ilçe. — 24 691 nüf., 48 köy. İlçe merkezi 2 910 nüf. (1980). [M]

***SEYİTÖMER,** Kütahya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 2 648 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Seyitömer Termik Elektrik Santralı,** Kütahya ilinin merkez ilçesine bağlı Seyitömer köyünde termik elektrik santralı. — 1973 yılında işletmeye açılan santralın genişletilme çalışmaları 1978 yılında tamamlandı ve toplam kurulu gücü 3 x 150 = 450 MW'a, yıllık elektrik enerjisi üretimi 2 milyar 700 milyon kWs'a ulaştı. Santrala 1986 yılında üretime geçmek üzere bir ünite (B. IV) daha ekleme çalışmalarına başlandı. 150 MW gücünde olan bu ünitenin yılda 900 milyon kWs elektrik enerjisi üreteceği hesaplandı. 4. ünite tamamlandığında, santral toplam 600 MW'lık güçle yılda 3 milyar 600 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***SEYNE-SUR-MER** (La), Fransa'da Var yönetim bölgesinde (Toulon yönetim çevresi) kanton merkezi. — 51 669 nüf. (L)

***SEYŞELLER,** Hint Okyanusu'nda ada devleti. 70 000 nüf.

TARİH

1 ekim 1975'te özerklik kazanan eski ingiliz sömürgesi Seyşel adaları, 28 haziran 1976'da bağımsızlığına kavuştu. Aslında başbakan James Mancham yıllarca Anglo-Normand adaları gibi İngiliz topraklarıyla bütünleşmeyi savunmuştu. Ancak 1974'te bağımsızlık taraftarı oldu. 1974'e dek sadece Birleşik Halk Partisi'nin (*People's United Party* [PUP]) lideri France Albert René bağımsızlığı savunmuş ve bu sayede de Afrika Birliği Örgütü'nün açık desteğini kazanmıştı. Bağımsızlık kazanıldıktan sonra Mancham'ın *Democratic Party*'si (DP) ile PUP koalisyona gittiler. Mancham devlet başkanı, René de başbakan oldu. Ancak 5 ekim 1977'de, Mancham Londra'da iken René iktidara el koydu.

İlerici olduğunu ilan eden yeni devlet başkanı «Seyşel tipi bir sosyalizm» uygulayacağını öne sürdü. Hint Okyanusu'nun silahsızlandırılmasını savunarak, ülkede tek partili bir rejim kurdu. Partiye 1978'de Seyşel Halkının İlerici Cephesi adı verildi. Albert René bu arada batı ile, özellikle Fransa ile ilişkileri geliştirdi. (Seyşeller, Afrika ve Moritanya Ortak Örgütü'nün [OCAM] «fransa yandaşı» grubuna dahildir ve fransızlara afrika ülkeleri arasında yapılan konferanslara katılır). Mart 1979'da kabul edilen yeni anayasa başkanlık sistemine dayanan sosyalist bir devlet düzeni öngörüyordu. France Albert René haziran 1979'da resmen cumhurbaşkanı seçildi.

Yeni yöneticiler iki kez (1978 nisan ve 1979 eylül), hâlâ silahlı olan Mancham yanlılarının ülkeyi işgal etmesinden korktuklarını belirttiler.

Seyşelliler Büyük Britanya ve Fransa'nın yardımıyla turizm kaynaklarını değerlendirerek balıkçılığı geliştirdiler. Victoria adası ile «uzak adalar» denen Aldabra, Farguhar ve Des Roches adaları arasında sürekli bir ulaşım ağı kurdular. Bu adalar 1965'te İngilizlere bırakılmışken 1976'da ingilizlerce geri verilmişti. (L)

SEZGİN (Bekir Sıtkı), türk ses sanatçısı (İstanbul 1936). İlk müzik derslerini babasından aldı. İstanbul Belediye Konservatuvarı'nı bitirdi. 1959'da ses sanatçısı olarak girdiği İzmir Radyosu'nda 1967'den sonra üslup ve repertuvar öğretmenliği, 1973'ten sonra Klasik Koro şefliği de yaptı. 1976'da İstanbul Radyosu'na geçti, İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı'nda şan ve üslup dersleri verdi. 1980'de radyodaki görevinden emekliye ayrıldı. Birçok Avrupa kentinde ,klasik türk müziğini tanıtıcı konserler verdi. Özgün şan tekniği ve üstün yorum gücüyle, son dönemin en iyi solistlerinden biri oldu. (M)

SEZGİN (İsmet), türk siyaset adamı (Aydın 1928). İstanbul Yüksek İktisat, ve Ticaret Okulu'nu bitirdikten sonra Aydın'da bir bankada çalışmağa başladı. 1960 öncesinde Aydın belediye başkanlığına seçilmesi siyasal yaşamının başlangıcı oldu. 1961 seçiminde Aydın milletvekili olarak TBMM'ne giren Sezgin 1965, 1969, 1973, 1978 seçimlerinde de parlamentodaki yerini korudu. Gençlik ve Spor bakanlığı (1969 - 1973) ve Maliye bakanlığı yaptı (1979 - 1980). 12 eylül 1980'den sonra siyasal yaşamdan ayrıldı. (M)

SHAANXİ (Şensi*), Kuzey Çin'de eyalet. — 195 800 km², 24 472 000 nüf. Merkezi: *Xian* (1 600 000 nüf.). [L]

SHABA, (esik. **Katanga***), Zaire'nin güneyinde bölge. — 496 965 km², 3 073 000 nüf. Merkezi: *Lubumbashi.* (L)

SHANTOU (Şan-Tou*), Çin'de (Guangdong) liman kenti. — 300 000 nüf. (L)

SHANXİ (Şansi*), Kuzey Çin'de eyalet. — 28 070 000 nüf. Merkezi: Taiyuan (1 350 000 nüf.). Demir - çelik sanayii. Termik santraller. (L)

SHAOXİNG (Çao-Hing*), Çin'de (Zhejiang) kent. — Şanghay'ın güneybatısında 131 000 nüf. (L)

SHAOYANG (Şao-Yang*), Çin'de (Hunan) kent. — 118 000 nüf. (L)

***SHAW** (Irvin), amerikalı yazar. — (öl. İsviçre 1984). [M]

Foto. X (2) [MEYDAN]

***SHAWİNİGAN,** Kanada'da (Québec) kent. — 24 921 nüf. (L)

***SHEARER** (Norma), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — (öl. Los Angeles 1983). [M]

***SHEFFİELD,** İngiltere'de (Yorkshire, West Riding) kent. — 477 132 nüf. (L)

***SHEHU** ya da **Şehu** (Mehmet), arnavut siyaset adamı. — (öl. Tiran 1981). Ölümünden sonra vatan haini ilan edildi. (M)

***SHENYANG,** kuzeydoğu Çin'de Leao-ning eyaletinde kent. — Kenar semtleriyle birlikte 4 400 000 nüf. Metal işleme, dokuma, kimya ve besin sanayii. (L)

***SHERBROOKE,** Kanada'da (Québec) kent. — 76 800 nüf. (L)

SHİJİAZHUANG, Çin'de (Hebei), Pekin' in güneybatısında kent. — 598 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***SHREVEPORT,** ABD'de (Louisiana) kent. — 182 000 nüf. (L)

SHULTZ (George Pratt), amerikalı siyaset adamı (New York 1920). Ekonomi politik öğrenimi gördü. Massachusetts İnstitute of Technology'de doktora yaptı. II. Dünya Savaşı'nda deniz kuvvetlerinde süvari olarak görev aldı. Demokrat ve cumhuriyetçi hükümetlerde yüksek görevlerde bulundu. 1955 - 1956 yıllarında ekonomi kurulunda görev yaptı. 1959 - 1960 arasında dışişleri bakanlığı danışmanı oldu. 1961 - 1962 yıllarında özel firmaların personel yönetim işlerinde çalıştı. 1969 - 1974 arasında çalışma bakanlığı, bütçe müdürlüğü ve maliye bakanlığı yaptı. Daha sonra, uluslararası bir yapı firmasının yüksek yönetim kadrosunda yer aldı. Ocak 1981'de aynı firmanın başkanı oldu. Bir süre başkan Reagan'ın danışmanlığını da yapan Shultz, bağımsız ekonomi uzmanları kurulunun başkanı oldu. A. Haig'in istifası üzerine temmuz 1982'de dışişleri bakanlığına atandı. Özellikle Ortadoğu'da ılımlı bir politika izlemekten yana tavır aldı. (M)

***SIÇUAN.** Bk. SICHUAN.

***SIĞIR** i. — ANSİKL. 1982'de, dünya toplam sığır varlığı 1 milyar 226 milyon başa ulaştı. Ülkeler arasında, Hindistan, 182 milyon baş sığır varlığıyla ilk sıradadır. Onu SSCB (115,9 milyon baş) ve ABD (115,7 milyon baş) izler. Brezilya (93 milyon baş), Arjantin (57,9 milyon baş) ve Çin de (54 milyon baş) sığır varlığı çok olan ülkelerdir. Sığır besiciliğinin önemli olduğu öteki ülkeler ve sığır varlıkları şöyledir (1982). Meksika (36,2 milyon baş), Bangladeş (35 milyon baş), Etyopya (26,2 milyon baş), Avustralya (24,5 milyon baş), Kolombiya (24,5 milyon baş), Fransa (23,6 milyon baş), Sudan (19,2 milyon baş), Pakistan (15 milyon baş), Federal Almanya (15 milyon baş) ve Türkiye (14,5 milyon baş).

● *Türkiye*'de, özellikle son yıllarda, hayvancılık sektörünün dışsatım potansiyelini arttırmak amacıyla besicilik ve süt hayvancılığı konusunda teşvik kredisi hacmi genişletildi. Bunun sonucu olarak, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında, çağdaş yöntemlerle besicilik yapılan kapalı ahırların sayısı arttı.

Türkiye'nin sığır varlığı, sığır eti (*) ve sütü üretimi

	1976	1978	1980	1982
sığır (bin baş)	14 102	14 341	15 894	14 484
et üretimi (ton)	95 580	86 280	108 690	126 550
süt üretimi (bin ton)	3 100	3 209	3 421	3 210

* Mezbahalar dışında yapılan kesimler dahil değildir.

Sığır varlığı bakımından dünyanın sayılı ülkelerinden olan Türkiye, verimi düşük olan yerli ırkların yerine yüksek verimli ırkları ikame ederek, sığır eti ve sütü üretimini artırmaya çalıştı. Üçüncü ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planlarında suni tohumlamaya önemli yer ayrıldı. Sözü geçen plan dönemlerinde, kurulan sığır istasyonlarında, her yıl ortalama 300 - 400 bin baş sığır suni tohumlamaya tabi tutuldu. Türkiye'de damızlık hayvan yetiştiren sekiz istasyon vardır (1980): Göle, Hafik, Boztepe, Sakarya, Kumkale, Maraş (iki tane) ve Kazova'da bulunan bu istasyonlar, elde ettikleri sonuçlardan, yalnız çiftçileri değil, besicileri de yararlandırmaktadırlar. (M)

ülkeler ve sığır varlıkları (milyon baş olarak)

ülkeler	*1977*	*1982*
Hindistan	241	182
ABD	122,8	115,7
SSCB	110	115,9
Brezilya	97	93
Çin	65	54
Arjantin	60	57,9
Avustralya	32	24,5
Meksika	29	36,2
Bangladeş	27	35
Etyopya	26	26,2
Pakistan	25	15
Kolombiya	24	24,5
Fransa	24	23,6
Sudan	16	19,2
Türkiye	14.5	14,5
F. Almanya	14	15

SIĞMA, Denizli ilinde, Sarayköy ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 692 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SIKIYÖNETİM** bls. i. — ANSİKL. Kıbrıs Barış Harekâtı dolayısıyla Ankara, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Muğla, Adana, Antalya, İçel, Hatay illerinde sıkıyönetim ilan edildi (20 temmuz 1974). Kıbrıs harekâtı sonuçlandıktan ve Yunanistan'dan gelebilecek yakın bir tehlike kalmadıktan sonra, ilkin beş ilde (Antalya, Aydın, Manisa, Muğda, Tekirdağ) kaldırıldı (19 ağustos 1974). Öteki illerde ise 1,5 ay daha uzatıldı. 4 kasım 1974'te 6 ilden daha kaldırılarak sadece Ankara, İstanbul, Adana ve İçel'de uzatıldı. Sonraki uzatmalarla sıkıyönetim 1975 ağustosuna kadar sürdü. 31 mart 1975'te MC hükümeti kurulup, öğrenci olayları yeniden başlayınca dört ilde sürmekte olan sıkıyönetimin başka sorunlarla da uğraşması gerekti. 1 mayıs 1975'ten sonra Ankara ve İstanbul'da bütün grevler yasaklandı. Irak' taki Kürt Kuvvetlerinin Türkiye'ye sığınmaları olasılığına karşı Diyarbakır, Urfa, Siirt, Hakkâri'de de sıkıyönetim ilanı istendi. Ancak TBMM'nin gizli oturumunda bu istek 77'ye karşı 196 oyla geri çevrildi (27 mart 1975). Kıbrıs olayları nedeniyle ilan edilen sıkıyönetim 4 ağustos 1975'te kaldırıldı. 1977 seçimleri sonucu İkinci MC hükümetinin yerine CHP ağırlıklı hükümet geçince tedhiş olaylarının arttığı görüldü. Ecevit hükümetinin ülkeyi sıkıyönetime başvurmadan demokratik yöntemlerle yönetme isteği, 21 aralık 1978'de başlayıp katliama dönüşen Kahramanmaraş olaylarıyla sona erdi. Milli Güvenlik Kurulu'nun önerisi üzerine Anayasa'nın 124. maddesine göre Bakanlar Kurulu'nca 13 ilde (Adana, Ankara, Bingöl, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sivas ve Urfa) sıkıyönetim ilanı kararlaştırıldı (26 aralık 1978). Bu dönemde başbakanlığa bağlı olarak kurulan ve sıkıyönetim komutanları, genelkurmay başkanı, MİT müsteşarı, Milli Güvenlik Kurulu üyesi bakanlarla MGK genel sekreterinin katıldığı «Sıkıyönetim Eşgüdüm» toplantıları muhalefet partilerince eleştirildi. AP genel başkanı Süleyman Demirel ile MHP lideri Alpaslan Türkeş, sıkıyönetimin sadece komutanların yönetmesini ileri sürdüler. Sıkıyönetim İstanbul'da 1 mayıs gösterileri ni ve sokağa çıkmayı yasakladı (1979). Olağanüstü güvenlik önlemleri alınarak korsan gösteri yapmak isteyen binden çok gösterici göz altına alındı; bunlardan 415'i serbest bırakıldı, 644 kişi savcılığa verildi (3 mayıs 1979). 20 haziran 1979'da sıkıyönetim parlamentoda 252 ret oyuna karşı 319 oyla, 19 ilde iki ay daha uzatıldı. Bu uzatmalar Süleyman Demirel'in kurduğu (12 kasım 1979) azınlık hükümeti döneminde de sürdürüldü. Sıkıyönetim komutanlıkları bünyesinde geniş çapta değişiklikler yapıldı. Ankara, İzmir, Diyarbakır, Elâzığ ve Erzurum'a yeni komutanlar atandı (10 ağustos 1980). 12 Eylül 1980'de Silahlı Kuvvetler'in yönetime el koyması üzerine, sıkıyönetim bütün yurda yaygınlaştırıldı. Ülke 8 sıkıyönetim bölgesine ayrıldı. Silah kaçakçılığı da dahil 12 eylül öncesi tüm anarşi ve terör olaylarına sıkıyönetim komutanlıklarınca el konduldu. Davaların sonuçlandırılabilmesi için 6 kasım 1983 seçimlerinden sonra Turgut Özal başkanlığında kurulan (13 aralık 1983) ANAP, hükümeti döneminde de sıkı yönetim devam ettirildi. Ancak mart 1984'te 13 ilde sıkıyönetim kaldırılabildi. Bunlardan da 8'inde olağanüstü hal yasasının uygulanması kararlaştırıldı. (M)

***SIKKIM,** Asya'da eski devlet, şimdi Hindistan'ın bir eyaleti. — 315 682 nüf. Merkezi: *Gangtok* (15 000 nüf.). [L]

***SIKTIVKAR,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent ve Komiler özerk cumhuriyetinin merkezi. — 161 000 nüf. (L)

SILAN (Necmeddin Sahir), türk gazetecisi ve siyaset adamı (Edirne 1896). Trabzonlu Hacı Ali Mollazade ailesindendir. Hukuk Mektebi'ni bitirdi. İstanbul'da Mebusan ve Âyan meclislerinde kâtiplik yaptı (1915 - 1920). Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu' ya geçti, Atatürk'ün emrinde TBMM Tahrirat ve Evrak Kalemi müdürü oldu. 1923-1927 arasında başbakanlık özel kalem müdürlüğü yaptı. 1939 - 1943 arasında Bingöl, 1943 - 1950 arasında CHP Tunceli milletvekili olarak parlamentoda bulundu. 1910-1920 arasında Türcümanı Hakikat, Tasviri Efkâr ve Tanin gibi İstanbul gazete ve dergilerinde yazıları, şiirleri yayımlandı. 1920'den sonra Ankara'da Yenigün ve Hakimiyeti Milliye gazetelerinde TBMM'nin çalışmaları ve kurtuluş savaşıyla ilgili yazı ve şiirler yazdı. Aynı konularda İstanbul' daki Tanin, İleri ve Zaman gazetelerine yazılar gönderdi. Çeşitli dergilerde edebiyat üzerine yazılar da yayımlanan Sılan, 1932'de Türk Dil Kurumu'nun ilk üyeleri arasında yer aldı. Milletvekili olmadığı dönemlerde, çeşitli devlet hizmetlerinde bulunan Sılan, 1940'tan beri İstanbul Barosu'na kayıtlıdır. (M)

***Sınai Kalkınma Bankası A.Ş.** (TÜRKİYE). — 1982 sonunda sermayesi 6 milyar liraya yükseltildi. Kurulduğu tarihten (1950) 1982 sonuna kadar, kuruluş amacına uygun olarak 2 511 firmaya 73 milyar kredi dağıtan Sınai Kalkınma Bankası'nın iştiraklerinin sayısı 128'e ulaştı. 1982'de dağıttığı krediler 85 milyar 860 milyon lirayı buldu. Aynı yıl iştiraklerinin toplamı 2 miylar 612 milyon liraya yükseldi. Kaynakları sermaye ve ihtiyatlarıyla, iç ve dış kuruluşlardan sağlanan uzun vadeli fonlardan oluşan bankanın 1982'de şube sayısı 5, personel sayısı 348 idi. (M)

***Sınai Yatırım ve Kredi Bankası A.O.** — 1982'de sermayesi 400 milyon liraydı. 1983'te sermayenin 2 milyar liraya çıkarılması kararlaştırıldı. Mevduat kabul etmeyen ve özel sanayie orta vadeli yatırım ve işletme kredisi sağlayan bankanın, 1975'ten sonra kullandırdığı kredi miktarları şöyleydi: 1975'te 1 202 milyon lira, 1976'da 1 294 milyon, 1977'de 1 490 milyon, 1978'de 1 924 milyon, 1979'da 2 458 milyon, 1980'de 3 731 milyon, 1981'de 6 007,5 milyon, 1982' de 9 534 milyon lira. Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, gelen talepleri mali, ekonomik ve teknik açılardan değerlendirerek belli niteliktekilere kredi tahsisi yapmakta ya da iştirakte bulunmaktadır. 1982'de bankanın 16 şirketin sermayesine 207 406 250 lira ile iştiraki vardı. Aynı yıl personel sayısı, 28'i proje değerlendirmesi yapan uzman olmak üzere 86 kişiydi. (M)

***SINDIRGI,** Balıkesir ilinde ilçe. — 53 058 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 9 078 nüf. (1980). [M]

***SIRBİSTAN,** sırpça *Srbija*, Yugoslavya'da federe cumhuriyet. — 88 361 km², 9 279 000 nüf. (Voyvodina ve Kosova ile birlikte). Yugoslavya'nın tarım üretiminin yüzde 50' sini sağlar. Ülkenin kurşun ve çinko rezervlerinin yüzde 45'i, manyezit rezervlerinin yüzde 96'sı, antimuan rezervlerinin yüzde 40'ı, kömürün yüzde 50'si, doğal gaz rezervlerinin yüzde 31'i, hidroelektrik enerjinin yüzde 27'si ve en büyük bakır işlet-

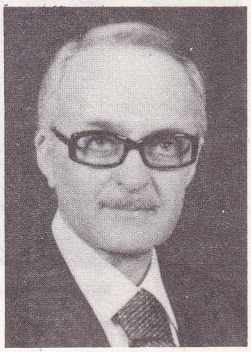

Bekir Sıtkı SEZGİN

İsmet SEZGİN

Necmeddin Sahir SILAN

Kai SIEGBAHN

meleri Sırbistan'dadır. 1978'de Yugoslavya dışsatımının yüzde 34,5'ini bu federe cumhuriyet gerçekleştirdi. (LM)

***SIRPSINDIĞI,** Edirne ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 3 455 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Sarayakpınar,* 298 nüf. (1980). [M]

***SITMA** i. — ANSİKL. 1976'da New York Rockefeller Üniversitesi'ndeki araştırmacılar, laboratuvarda insan alyuvarı üzerinde sıtma paraziti çoğaltmayı başardılar. Sıtmanın ana taşıyıcısı olan *Plasmodium falciparium* adlı tek hücrelinin bu yolla geliştirilmesi tıp çevrelerinde heyecan yarattıysa da etkin bir mücadeleye imkân verecek aşı henüz uygulama aşamasına gelemedi. Aşının üretimini sağlamak için deneyler sürerken, bir yandan da sıtmaya karşı biyolojik savaş açılmaktadır. Tarımcıların yakından tanıdıkları ve ürünlere zarar veren tırtıl ve böceklere karşı mücadelede kullanılan *Bacillus thurigiensis*, biyolojik savaşın en etkili aracıdır. 5 ekim 1978'de Pasteur Enstitüsü'nde düzenlenen konferansta doktor Huguette de Barjac, bu bakterinin yeni bir çeşidinin, *Bacillus thurigiensis israelensis*'in özellikle sivrisinek larvalarını yok ettiğini ve 1 milyon bakteri sporu içeren bir dozun sarı humma taşıyan sivrisinek larvalarının tümünü yarım saatte, sıtma taşıyan anofel larvalarının tümünü de 1,5 saatte öldürebileceğini açıkladı.

1968 - 1978 arasında dünyada sıtma vakalarında büyük bir artış görüldü. Hindistan'da 1962'de kaydedilen sıtmalı sayısı 60 000 iken, bu sayı 1976'da 6 milyona ulaştı. Dünyada, 1978'de 200 milyon sıtma vakasına rastlanırken 1983'de bu sayı milyara yaklaştı. Her yıl, 1 milyonu çocuk olmak üzere 2 milyon kişinin sıtmadan yaşamını yitirdiği sanılmaktadır. Sıtma olaylarındaki bu hızlı artış, ilaçlara karşı bağışıklık kazanan sivrisineklerin artmasına ve bazı bölgelerde, sıtma asalağının, öteden beri kullanılan ilaçlara karşı direnç kazanmasına bağlanmaktadır.

● *Türkiye*'de de, 1940'larda başlatılan etkili mücadele sonucunda sıtma vakalarında büyük bir düşme olmuş, 1960'larda sıtmalı oranı binde 1,36'ya düşmüşken, yukarda açıklanan nedenlerle bağlı olarak ve belirli örgütsel aksaklıklar nedeniyle, 1970'li yıllarda hastalık yine gündeme geldi. Sulu tarım alanlarının genişlemesi de artışı körükledi. Öyle ki, 1975'de tedavi altındaki sıtmalı sayısı 9 828 iken, 1982'de 1 839 750' ye ulaştı. 1975'de 1 485 189 kişi; 1982'de 4 524 885 kişi koruma tedavisine alındı. (LM)

***SIVAS.** Bk. **SİVAS.**

***SIVASLI.** Bk. **SİVASLI.**

***SIZIR,** Sivas ilinde, Gemerek ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 441 nüf. (1980). Belediye. (M)

Türkiye'deki sigorta şirketleri

KAMU	*etkin olan devlet kurumu*
Başak Sigorta AŞ	Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri, yüzde 10 yabancı ortak
Ray Sigorta AŞ	Ulaştırma topluluğu
Güneş Sigorta AŞ	Vakıflar Bankası ve Toprak Mahsulleri Ofisi.
Şeker sigorta AŞ	Şekerbank
Oyak Sigorta AŞ	Ordu Yardımlaşma Kurumu
Güven Sigorta	Maliye Bakanlığı (çalışanların tümü devlet memuru)
ÖZEL	*etkin olan sermaye grubu*
Anadolu Sigorta	İş Bankası
Ankara Sigorta	İş Bankası
Ak Sigorta	Sabancı Holding
Doğan Sigorta	Sabancı Holding
Atlantik Sigorta	Sabancı Holding
Genel Sigorta	Pamukbank, Çukurova Holding
Halk Sigorta	Yapı ve Kredi Bankası, Çukurova Holding
Hür Sigorta	Hür Holding
Tam Sigorta	Hür Holding
Şark Sigorta	Koç Holding, Öğretmenler Bank., İtalyanlar
İnan Sigorta	Tekel Sandığı ve Güven Sigorta
Birlik Sigorta	Halk Bankası'na bağlı kooperatifler yüzde
Emek Sigorta	50'si Türkiye Şoför ve Otomobilciler Federasyonu'nun
İstanbul Umum Sigorta	Demirören Grubu
İmtaş	pay sahiplerinin çoğu yabancı

***SİANG-TAN,** Bk. XİANGTAN.

***SİBİU,** Romanya'da kent. — 156 854 nüf. (L)

SİCHUAN (Sıçuan*), Orta Çin'de eyalet. — 80 140 000 nüf. Merkezi: *Chengdu* (1 250 000 nüf.). [L]

***SİCİLYA,** ital. Sicilia, İtalya'da ada. — 5 024 316 nüf. Potasyum yatakları. Turizm. (L)

***SİDİ BEL ABBAS,** Cezayir'in batısında kent. — 151 148 nüf. (L)

SİEGBAHN (Kai), isveçli fizikçi (Lund 1918). 1924 Nobel Fizik Ödülü sahibi Manne Siegbahn*'ın oğludur. 1944'de Stockholm Üniversitesi'nden fizik doktoru unvanını aldı. Stockholm Kraliyet Teknik Okulu'nda (1951) ve daha sonra Upsal Üniversitesi'nde atom ve molekül fiziği kürsüsünde profesörlük yaptı. Bu üniversitede kurduğu bir araştırma grubuyla ESCA'yı (*Electron Spectroscopy for Chemical Analysis* [Kimyasal Çözümleme İçin Elektron Spektroskopisi]) gerçekleştirerek elektromanyetik radyasyonların spektroskopi süresini uzatmayı başardı. X ışınlarının fotoelektrik etkisine dayanan spektroskopik bir yöntem geliştirdi. Bir foton katı bir yüzeyi ışınladığında, bir elektronun dışarı atılmasına neden olur. Bu elektronun kinetik enerjisi, elektronun atom içinde sahip olduğu bağ enerjisinin azalan kuvantum enerjisine eşittir.

Ayrıca bazen, atomun içinde meydana gelen yeni bir düzenlemeye bağlı olarak, Auger elektronu diye adlandırılan ikinci bir elektronun dışarı atıldığı da gözlenir. Siegbahn ve çalışma arkadaşları, enerjisi tanımlanmış X ışınlarını ayıklamaya, bunları örnekler üzerine yönlendirmeye ve üretilen elektronların sayısını ve enerjisini büyük bir hassaslıkla ölçmeye olanak veren teknikler geliştirmeyi başardılar. Bu elektronların tayfı, içinde verici atomun bulunduğu kimyasal bağları aydınlığa kavuşturdu. Bu bilgiler, özellikle, katı bir yüzey üzerinde yabancı moleküllerin soğurulmasının incelenmesinde yararlı oldu. Fizik bilimine yaptığı katkılardan dolayı Siegbahn, 1981 Nobel Fizik Ödülü'nü, meslekdaşları A.L. Schawlow* (*Ek 2*) ve N. Bloembergen* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***SİEGBAHN** (Manne), isveçli fizikçi. — (öl. Stockholm 1978). [L]

***SİEGEL** (Donald), amerikalı film yönetmeni. — Son filmlerinde şiddet öğesine ve polisin keyfi davranışlarının eleştirilmesine ağırlık verdi. Başlıca filmleri: *The Black Windmill* (Kara Yel Değirmeni) [1974], *The Shootist* (Nişancı) [1977], *Telefon* (1977), *Escape from Alcatraz* (Alcatraz'dan Kaçış) [1978], *Rough Cut* (1980). [L]

***SİEMENS,** elektroteknik cihazlar üreten alman şirketi. — 1981'de iş hacmi 10 390 000 000 dolar; sermayesi 2 732 000 000 dolar, personel sayısı 338 000 dolayındaydı. (L)

***SİEMİANOWİCE SLASKİE,** Polonya'da kent. — 73 000 nüf. (L)

***SİERRA LEONE,** Batı Afrika'da devlet. — 3 570 000 nüf.

TARİH

Siaka Probyn Stevens* mart 1976'da, parlamentonun hemen hemen oybirliğiyle yeniden beş yıllık süre için cumhurbaşkanlığına seçildi. Devlet başkanının istifa etmesini isteyen üniversite öğrencileriyle hükümet yanlısı göstericilerin çatışmaları üzerine, şubat 1977'de, olağanüstü durum ilan edildi. 4 nisanda parlamento feshedildi ve cumhurbaşkanı, yeni genel seçimlerin, normal tarihinden bir yıl önce olmak üzere, mayıs 1977'de yapılacağını açıkladı. Seçimlerde, 1968'den beri iktidarda bulunan hükümet partisi APC (*All People's Congress*) [Bütün Halkın Partisi] 97 sandalyenin 74'ünü, muhalefetteki SLPP (*Sierra Leone People's Party*) [Sierra Leone Halk Partisi] de geri kalan 23 sandalyenin 15'ini el de etti.

Mayıs 1978'de yapılan bir referandumda tek partili bir rejim öngören yeni bir anayasa çok büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Böylece, APC yasal tek parti oldu; ama eski hasımlarına geniş ölçüde kucak açarak birçoğunun kendi saflarına katılmasını sağladı. Bu tekpartili sistem siyasi planda büyük bir kararlılık sağladı ve derin kabile duygularıyla o yana bu yana çekilen bir ülkenin bölünmesine engel oldu. Siaka Stevens APC'nin genel sekreteri olunca, temmuz 1979'da yapılan parti kurultayında, geleneklerde meydana gelen bozulmaya, özellikle pirinç kaçakçılığına karşı mücadelenin yoğunlaştırılacağını açıkladı. (L)

***SİGARA** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, 1970' li yılların sonlarında yaşanan ağır ekonomik bunalım, Tekel'in sigara fabrikalarında üretimin önemli ölçüde düşmesine yol açınca, sigara karaborsası ve kaçakçılığı ürkütücü boyutlara ulaştı. Tekel, türk tütünü göndererek Bulgaristan ve Yugoslavya'da sigara yaptırdıysa da, kıtlık tümüyle önlenemedi .12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra sağlanan iş barışı, Tekel'in sigara üretimini önemli ölçüde artırdı, stoklar hızla büyüdü.

Türkiye'de 1977'de 56 bin ton, 1981'de 64,9 bin ton sigara üretildi. 1983'te 89 bin tonu filtreli, 53 bin tonu filtresiz olmak üzere toplam 142 bin ton/yıl kapasiteye ulaşan Tekel sigara fabrikaları, kurulmakta olan yeni fabrikalar üretime geçtiğinde, 1980' lerin sonunda toplam 120 bin ton/yıl filtreli sigara kapasitesine erişecektir. Böylece, Türkiye, 1990'lı yıllarda yurt içi talebini, hiçbir ek yatırım yapmadan karşılayıp, önemli ölçüde dışsatım yapabilecektir. (M)

***SİGNORET** (Simone KAMINKER, **Simone - denir**), fransız sinema oyuncusu. — 1975' te Alain Corneau'nun *Police Python 357'* sinde rol aldı. Genç yönetmen M. Mizrahi' nin Emile Ajar'dan uyarladığı *Onca Yoksulluk Varken* (La Vie Devant Soi) [1977] adlı filmde unutulmaz bir Madam Rosa portresi çizdi. 1980'de yine Mizrahi'nin *Chère İnconnue* (Sevgili Yabancı), 1981' de Granier - Deferre'in *L'Etoile du Nord* (Kuzey Yıldızı) ve son olarak da Drach'ın *Guy de Maupassant*'ında (1982) rol aldı. Anılarını ve düşüncelerini *Özlemin Eski Tadı Yok* (La nostalgie n'est plus ce qu' elle était) [1977] adlı kitabında dile getirdi. (L)

***SİGORTA** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975' ten sonraki dönemde sigortacılık sektörü, yıldan yıla gelişme gösterdi. Ama Türkiye'nin dünya sigortacılığı içindeki durumunda önemli bir değişme olmadı. Üretilen prim açısından 1980'lerin başında türk sigortacılık sektörü, dünyada 40'ıncıydı. Üretilen toplam sigorta priminin milli gelire oranı ABD'de yüzde 8.5; Finlandiya'da 4,5; İsrail'de 3,7; Güney Kore'de 2; Hindistan' da 1,3; Türkiye'de ise binde 4 dolayındadır. Kişi başına düşen sigorta primi açısından ise Türkiye, ülkeler arasında son sıradadır. Türk sigorta kuruluşları, altı ana başlıkta toplanabilecek sigorta çeşidi uygulamaktadır: 1) Yangın, 2) Nakliyat, 3) Makine, inşaat ve montaj, 4) Kara a) motorlu kara taşıtları b) trafik c) bireysel kazalar, 5) Hayvan ölümü, 6) Dolu.

Bunların en yaygınları yangın, kaza ve nakliyat sigortalarıdır. 1982'de sağlanan 13,8 milyar liralık prim tutarının yüzde 34.1'i yangın, yüzde 29,6'sı kaza, yüzde 29'u nakliyat sigortasından elde dildi. (M)

SİHANUK. Bk. NORODOM SİHANUK.

***SİİRT** (56), Güneydoğu Anadolu bölgesinde il ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfusu, Türkiye genel nüfus artış hızının iki katına yakın bir hızla arttı: binde 31,75 (Türkiye geneli: 20,65). Bu oran kentlerde binde 42,63, köylerde 24,44 olarak gerçekleşti. 1980 sayımında nüfusu 445 483 olan il (km² başına 40 kişi), nüfus büyüklüğü açısından, bir önceki sayımda olduğu gibi, 41. sırayı aldı. Aynı sayımda, il merkezinin nüfusu 42 291, kentlerin toplam nüfusu 183 804, köylerin toplam nüfusu 261 679, köy sayısı 499 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 61 955 (il merkezi Siirt 42 291), Batman 102 203 (merkez 86 172), Kurtalan 44 193 (merkez 10 442), Eruh 41 743 (merkez 3 852), Kozluk 41 731 (merkez 10 157). Şırnak 34 677 (merkez 10 997), Pervari 26 045 (merkez 4 800), Sason 25 436 (merkez 4 163), Şirvan 22 753 (merkez 3 022), Baykan 22

Foto. AP (LAROUSSE)

Michael Cimino: **Avcı** (Deer Hunter), 1978

Ousmane Sembene: **Ceddo**, 1977

SİNEMA

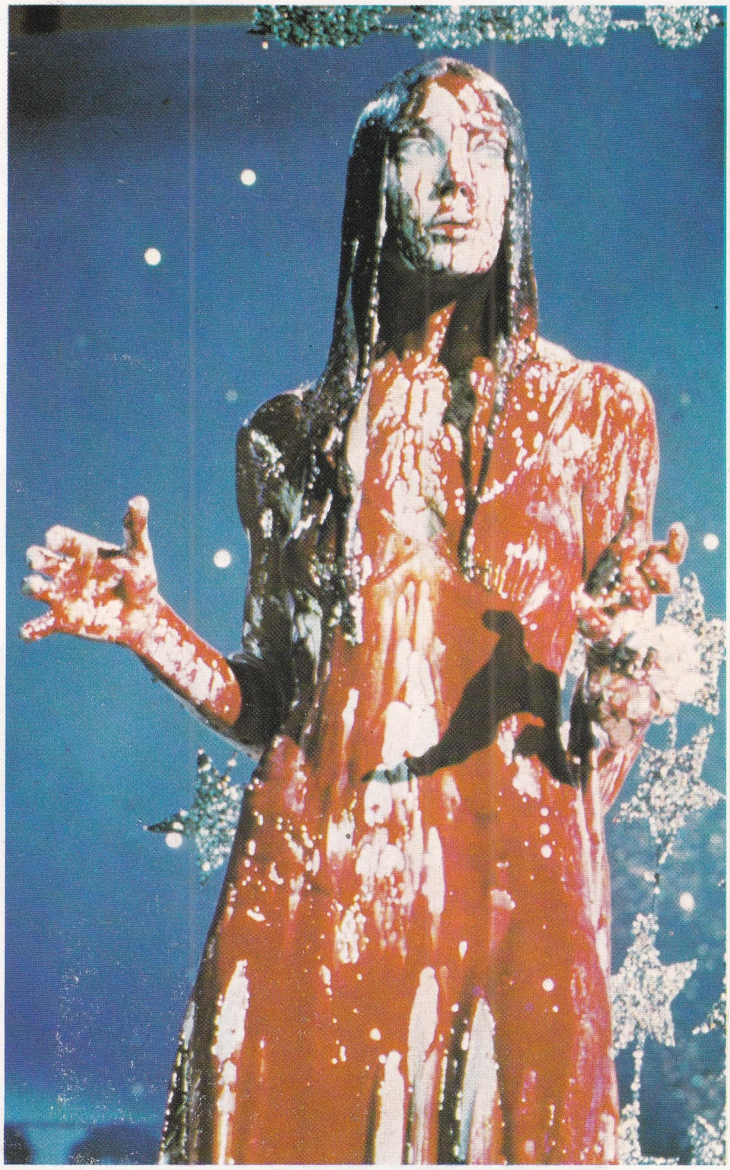

Briande Palma: **Günah Tohumu** (Carrie), 1976

Robert Altman **Three Womañ** (Üç Kadın), 1977

Woody Allen: **Aşk ve ölüm** (Love and Death), 1975

Foto. Artistes associés (3); XXth Century Fox; Nevin Prod. (*Kol. J.-L. Pasck*) [LAROUSSE]

Erden Kıral: **Hakkari'de Bir Mevsim,** 1982

Zeki Ökten: **Faize Hücum,** 1983

SİNEMA

Ömer Kavur: **Yusuf ile Kenan,** 1979

Atıf Yılmaz: **Mine,** 1982

Atıf Yılmaz: **Talihli Amele,** 1980

Şerif Gören: **Derman,** 1983

Foto: Film arşivleri (*MEYDAN*)

228 (merkez 4 465), Beşiri 21 919 (merkez 3 443).

Tarım, Siirt ekonomisinin temelini oluşturmaya devam etmektedir. 1980'de faal nüfusun yüzde 77'si bu kesimdeydi. Buna karşılık tarımın, il gayrı safi hasılası içindeki payı 1978'de yüzde 39 dolayındaydı. 1970'lerin ikinci yarısında, tarımsal üretim içinde hayvansal üretimin payı yüzde 40'a düştü (1950'lerde bu oran yüzde 70'e yakındı). Doğa koşullarına, önemli ölçüde bağımlı olarak tarım yapılan Siirt'te 1970' lerde modern girdiler kullanılmaya başlandıysa da, verimde beklenen artış gerçekleşmedi. 1980 istatistiklerine göre, ildeki belli başlı bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 125 610 t, arpa 32 499 t, tütün 11 815 t, antepfıstığı 650 t, badem 315 t, ceviz 1 522 t, üzüm 38 730 t, nar 7 474 t.

Aynı yıl ilin hayvan varlığı da şöyleydi: At 14 790, katır 27 720, eşek 19 400, sığır 96 711, manda 6 103, koyun 685 410, kılkeçisi 591 090, tiftikkeçisi 128 790.

Siirt'te tarımdan sonra en önemli sektör madenciliktir. Türkiye ham petrol üretiminin 1980'de yüzde 95,7'si (2 228 846 ton) bu ilde elde edildi. 1980'lere doğru, Siirt il sınırları içinde, Siirt - Mardin sınırına yakın bölgede, sekiz verimli asfaltit yatağı bulundu. Bu sekiz bölgenin rezerv toplamı 34 milyon ton dolayındadır. 1980'de 558 464 ton üretim yapan ve Güneydoğu Anadolu Asfaltit ve Linyitleri İşletmesi (GAL) adını taşıyan asfaltit işletmeleri 1979'da TKİ' ye bağlandı.

Siirt'te sanayi zayıftır. 1980 nüfus sayımına göre, faal nüfusun yüzde 2,8'i imalat sanayiinde çalışıyordu. Ama bu sanayi kolunun, il gayrı safi hasılası içindeki payı, petrol arıtımı dolayısıyle yüksekçedir (yüzde 19,1) [çevre illerin hepsinden yüksek]. İl imalat sanayiinde yaratılan katma değerin çok büyük bölümünü Batman Rafinerisi gerçekleştirmektedir. Rafineri dışında ildeki en büyük sanayi kuruluşları şunlardır: Yörede üretilen tütünleri işleyen, bakımını yapan TEKEL'e bağlı işletmeler; 1976' da kurulan, 1980'de kapasitesi 16 000 ton/ yıl olan Siirt Yem Fabrikası; 1982'de işletmeye açılan, yılda 7 500 ton süt işleyebilen Peynir ve Tereyağı Fabrikası; 1973'te kurulan, yılda 2 000 ton meyanbalı ve 3 000 ton selüloz lifi üretebilecek kapasitede olan Siirt Meyankökü Ticaret ve Sanayi AŞ (SISTAŞ); 1976'da kurulan ve kapasitesi 8 500 ton/yıl olan Batman Un Fabrikası; yılda 6 milyon tuğla üretebilecek kapasitedeki Batman Çimento Tuğla Kiremit Sanayi AŞ (BATAŞ); yapımı 1976'da başlatılan, 1984 başlarında yapımı süren ve yılda 580 000 ton çimento üretmesi öngörülen Siirt Çimento Fabrikası.

1980 Sanayi ve İşyerleri Sayımı'na göre Siirt'te, 10 kişiden az işçinin çalıştığı küçük sanayi işletmelerinin sayısı 564 idi. Bunların yoğunlaştığı iş kolları metal eşya imalatı, dokumacılık ,besin ve orman ürünlerini işleme saynayileri idi.

1980'de Siirt'te 11 lise (3 188 öğrenci, 247 öğretmen); 25 ortaokul (6 172 öğrenci, 206 öğretmen); 40'ı kentlerde, 411'i köylerde olmak üzere toplam 451 ilkokul (43 064 öğrenci, 1 541 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 14 orta dereceli okul (2 619 öğrenci, 152 öğretmen) vardı. İldeki tek yüksek okul olan Siirt Eğitim Enstitüsü, 1982'de, yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla Diyarbakır, daki Dicle Üniversitesi'nin Eğitim Fakültesi'ne bağlandı.

Siirt'te 1982'de 7 kamusal hastane ve toplam 290 yatak bulunuyor, 1 535 kişiye bir yatak düşüyordu. Aynı yıl ilde 29 uzman hekim ve 63 pratisyen hekim, 21 diş hekimi, 151 hemşire, 53 sağlık teknisyeni, 62 ebe hizmet görüyordu. (M)

***SİKHİLER** ya da **SİHLER,** — Öteden beri Hindistan'dan ayrılarak bağımsız olmak isteyen Sihler 1980'lerin başında yeni den eyleme geçtiler. 1982'de Pencap eyaletinde (bu eyaletin 16,7 milyonu bulan nüfusunun hemen hemen yarısı Sihtir), ikisi Hindu birisi Sih, üç politikacının öldürülmesiyle olaylar alevlendi ve 250 kişinin ölümüyle sonuçlanan çatışmalar oldu. Bu eyalette iktidarda olan Sih partisi *Akalidal*'ın kızıştırdığı karışıklık hinduların karşılık vermesiyle genişledi. 1984'ün ilk yarısında karışıklıklar arttı. Sonunda tüm Pencap eyaleti hükümet tarafından tehlikeli bölge ilan edildi ve şiddet olaylarının bastırılabilmesi için güvenlik güçlerine, vur emri dahil, olağanüstü yetkiler tanındı. Mayıs 1984'te karışıklıklar ayaklanmaya dönüştü. Pencap eyaletinin başkenti ve Sihler'in kutsal kenti Amritsar'daki Altın Tapınak, Sih militanlarının karargâhı haline geldi. Silah ve cephane deposuna dönüşen tapınak aynı zamanda militanlar için bir sığınak oldu. Başbakan İndira Gandhi tapınağın ele geçirilmesi için hükümet birliklerine emir verdi. Haziran 1984'de Gandhi'nin emri üzerine ordu kuvvetleri Altın Tapınak'a saldırdı ve çarpışmalarda 250 Sih militanı ile 59 hint askerinin yanı sıra Sihlerin dini lideri Jandil Sing Bindranvale de öldü. Aramalar sırasında Sih terörüsti olduğundan kuşku duyulan yaklaşık 4 000 militan tutuklandı.

Bu gelişmeler sırasında ordudaki bazı Sih askerleri de ayaklandılar ve bir Hindu generalini öldürdüler. 13 haziran 1984'de sivil ve askeri Sih ayaklanmasının hükümet birliklerince bastırıldığı, 86 isyancının öldürüldüğü, kaçanların yakalandığı başbakan İndira Gandhi tarafından ilan edildi. (M)

***SİLAHLANMA** i. — ANSİKL. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana, silahlanma sanayii büyük ölçüde gelişti. Birleşmiş Milletler (BM) örgütüne göre, dünyadaki askeri harcamalar 1960 - 1980 arasında iki katına çıktı. 1980'lerde bu harcamalar her yıl 350 milyar doları bulmaktadır (dünyadaki mal ve hizmet üretiminin yüzde 5-6'sı).

Buna paralel olarak silah stokları da artış gösterdi: 1970'te füzelerle atılabilen 3 700 nükleer başlığa sahip olan ABD ve Sovyetler Birliği, 1976'da nükleer başlık sayısını 12 000'e çıkardılar. Savaş gemileri bakımından dünya stoku 1960 - 1970 arasında iki katına çıktı. 1970 - 1980 arasında bir kat daha arttı. Öbür silahların durumuna gelince, stok bakımından aşağı yukarı aynı kalsalar bile, maliyet ve performans açısından çok gelişme gösterdiler.

Bu gelişme, her şeyden önce, iki nedene bağlı büyük talep artışıyla açıklanabilir. Bu nedenlerin biri Atlantik Paktı ile Varşova Paktı ülkeleri arasında askeri dengeyi korumak için iki blok arasında sürdürülen sürekli rekabet ve iki lider ülke (ABD ve Sovyetler Birliği) arasındaki anlamsız silahlanma yarışı; diğeri gelişmekte olan ülkelerin aşırı silah talebi ve ihtiyacıdır. Bu az gelişmiş ülkeler, satın aldıkları silahlardan, içeride düzeni korumakta ve rejimi ayakta tutmakta yararlandıkları gibi ona dayanarak aynı zamanda siyasal bir strateji (caydırma gücü) ya da bir savaş stratejisi (arap - israil anlaşmazlığı) güdebilmektedirler. Ayrıca, OPEC (Petrol Üreticisi Ülkeler Örgütü) ülkelerinin petrol gelirlerini, birkaç yıldır, son derece gelişmiş ve çok pahalı askeri donatım edinme yolunda harcamaya hazır olmaları da bu nedenlere eklenebilir. Askeri giderlerin ve silah üretiminin en büyük kısmı altı ülkenin eseridir: ABD, SSCB, Çin, İngiltere, Fransa ve Federal Almanya. Askeri donanım ihracatının yüzde 90'dan fazlasını da gene bu ülkeler yapar. Fakat birkaç yıldan beri, en savurgan ülkelerin bile silahlanma giderlerinde bir duraklama ve kalkınmakta olan bazı ülkelerin payında hızlı bir artış görülmektedir.

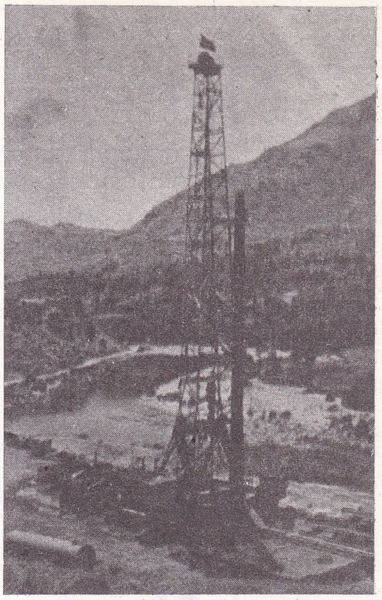

SIIRT ilinde bir petrol kuyusu

etkileyici rakamlar

Askeri sektör, çok önemli bir işgücü potansiyelini temsil etmektedir. Dünya silahlı kuvvetlerinin mevcudu 22 milyon kişiyi bulur, ama silah sanayiinde çalışanların da eklenmesiyle bu rakam 60 milyona ulaşır (ABD'deki faal nüfusun yüzde 70'ine eşdeğer). Fransa'da, 1976'da, silah sanayiinde çalışan 275 000 kişinin 75 000'i doğrudan doğruya ihracata yönelik silah sektöründe çalışıyordu. Bunun değeri, petrol dışalımının neredeyse üçte birine denk düşmektedir.

Şunu da belirtmeli ki, silah sanayii, sözcüğün tam anlamıyla savaş aracı (zırhlılar, füzeler, bombardıman uçakları) yapımıyla sınırlı değildir; bu sanayi aynı zamanda ve önemli ölçüde yarı askeri araç ve gereç de üretmektedir (polis silahları, gözetleme ve haberalma sistemleri, gösterilere karşı kullanılacak aygıtlar, vb.).

Bu sanayi büyük ölçüde hammadde, yenilenemeyen kaynak, hidrokarbür ve nükleer yakıt tüketicisidir. Amerikan savaş sanayiinin titan talebi, ABD ulusal talebinin yüzde 40'ını teşkil etmekte, öteki madenlerin (alüminyum, bakır, kurşun, çinko, vb.) talebiyse, toplam talebin 11'i ile 14'ü arasında değişmektedir.

Son olarak, silah sanayii çok kabarık bir araştırma ve geliştirme bütçesinden yararlanmaktadır. Dünya bilim adamlarının dörtte biri, askeri amaçlı araştırmalarda çalışmakta; toplam araştırma giderlerinin yüzde 40'ı da askeri sektöre verilmektedir. (Karşılaştırma için, batıda sağlık hizmetlerine ayrılan kamu fonlarının askeri harcamala-

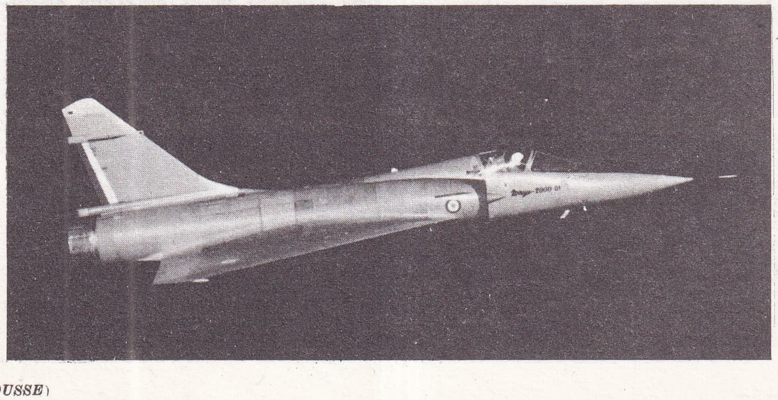

Mirage 2000 ilk deneme uçuşunda: 1400 km/s

Foto. N. Küllahçı (MEYDAN) ; AMD/BA (LAROUSSE)

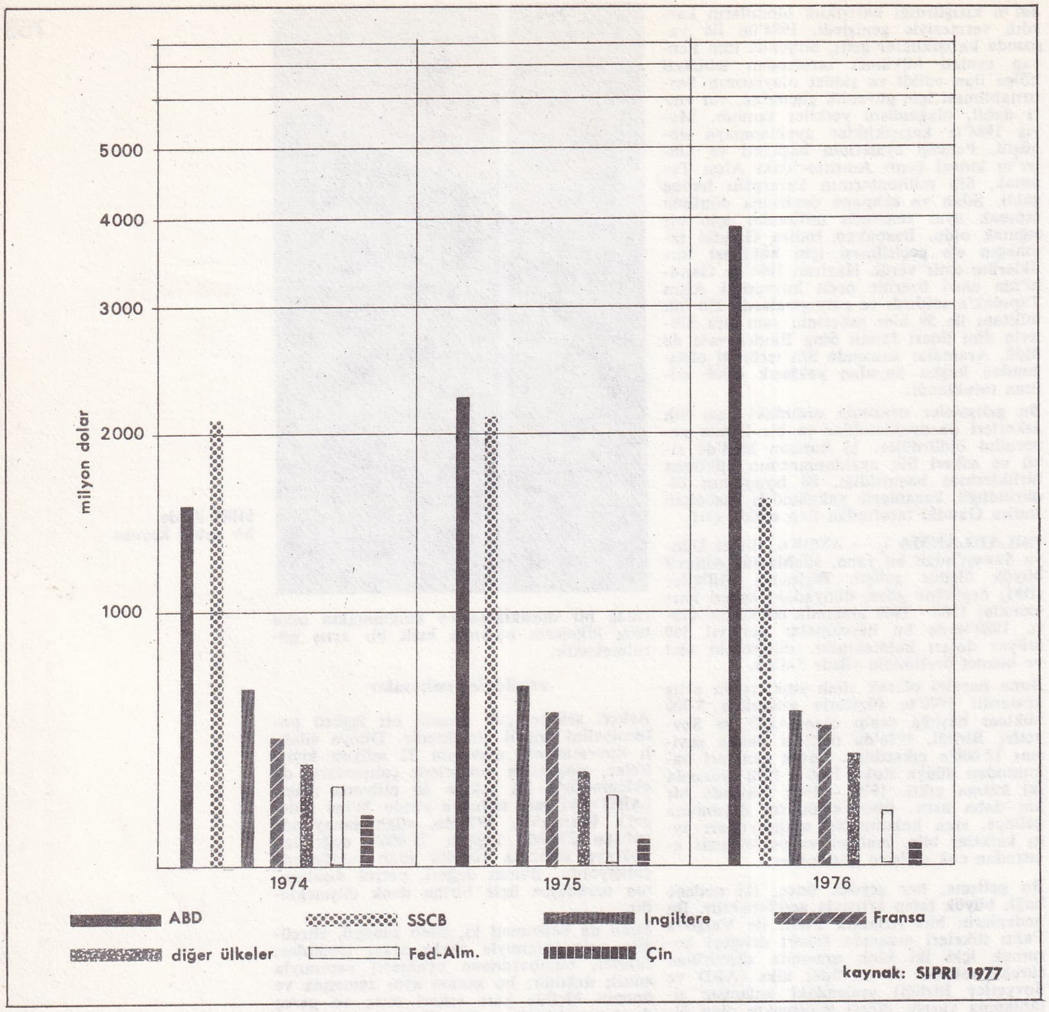

Başlıca silahların milyon dolar ihracatı

***dünya silah satışlarında başlıca ülkeleri payı* (yüzde olarak)**

ABD	47
SSCB	27
Fransa	11
İtalya	4
Büyük Britanya	4
Federal Almanya	2
Çin	1
Diğerleri*	4

1979 satış hacmi yaklaşık 25 milyar dolar

* İsrail, Brezilya, İsveç, İsviçre. Belçika, vb.

***silah üreten büyük firmaların satışları* (1979)**

	milyar dolar
Lockheed (ABD)	725
Dassault (Fransa)	585
British Aerospace (B. Britanya)	375
Aérospatiale (Fransa)	335
McDonnell-Douglas (ABD)	330
Thomson-CSF (Fransa)	325
General Dynamics (ABD)	260
Northrop (ABD)	220
Sperry (ABD)	125
Matra (Fransa)	120

***Avrupa'daki orta menzilli füzeler* (1.1.1983 durumu)**

	füze	*doğumu*	*menzil km*	*sayı X nükleer başlık*
SSCB	SS 20	1977	5 000 (a)	333x3
	SS 4	1959	1 900	275x1
	SS 5	1961	4 100	16x1
ABD	Pershing II	1983	1 500	108x1
	Cruise	1983	2 250	464
	Pershing I	1962	720	180x1

a) 243'ü Avrupa'ya, 90'ı Asya'ya yönelik

Kaynak: NATO; IISS, *The Military Balance 1982 - 1983*, kasım 1982.

rın yüzde 60'ını teşkil ettiği ve tıbbi araştırmaya ayrılan kaynakların askeri araştırma ve geliştirmeye ayrılanların beşte birine karşılık düştüğü söylenebilir.)

Ulusal savunma ve güvenlik sorunlarıyla doğrudan ilgili olan bu sanayi yalnız kamu kesimine özgü değildir. Batı ülkelerinde her türlü silah üretiminin önemli bölümü hükümetlerin denetimi altında, araştırma ve donanım yatırımları için devletin sağladığı para yardımından yararlanan özel firmalarca yapılmaktadır.

Bununla birlikte, silah sanayii, milyarlarca dolarlık alım satım anlaşmalarının imzalandığı, çok kârlı bir sanayi dalıdır. Bu olgu, en başta malın nitelikleriyle, çoğu zaman malın seri halinde satın alınmasıyla ve fiyattan çok, malın kalitesine bağlı talebin durumuyla açıklanabilir. Yeni bir silahın hazırlanması sırasında, çok katı teknik normlara ve çok kısa teslim sürelerine uymak, maliyet kaygılarından daha fazla önem taşır. (BM'in bir araştırmasına göre, bir avcı uçağının fiyatı, enflasyon payı düşüldükten sonra bile, beş yılda bir misli artmaktadır. Bu fiyat artışı, aracın performansında ve taşıdığı silahlarda durmaksızın sağlanan gelişmelerle açıklanabilir.)

Yukarıda adı geçen altı ülkenin silahlarda sağladığı sürekli gelişme tüm öbür ülkelerin onlara bağımlılığına yol açmaktadır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü (SUBAE), gelişmekte olan ülkelere yönelik silah satışlarının 1970'de 2 milyar 939 milyon dolardan 1976'da 7 milyar 312 milyon dolara yükseldiğini belirtmektedir. Bu sonuç, 6 yıl içinde 2,5 kat artış demektir; oysa, bu ülkelere yönelik tüm mamul mal ihracatı, aynı süre içinde üç kat artmıştır. (Askeri bağımlılıkla ilgili bu nispi azalma, bazı ülkelerin [İsrail, Brezilya, Arjantin, vb.] hem silah üreticisi hem ihracatçısı oluşundan kaynaklanmaktadır. Eskiden dışarıdan silah satın alan bu ülkeler, silah yapımcısı büyük devletlerin araştırmalarından yararlanarak, teknolojik gecikmedeki açıklarını kapattılar.)

Buna paralel olarak, yeniliklerle ilgili araştırma ve geliştirme, harcamalarının yüksekliği, ihracatçı ülkeleri, eskimiş gereçleri başlarından atmak, maliyeti ucuzlatmak ve serilerin ömrünü uzatmak için satışlarını artırmaya yöneltmektedir. Çünkü araştırma çalışmalarının finansmanı yüzünden gereçlerin maliyeti arttıkça üretici ülkeler arası rekabet de giderek artmaktadır.

silahlanmanın gerekçesi ve sonuçları

Silah üretimindeki hızlı gelişme ve silahlanma yarışı en başta sürekli yenilik zorunluğuyla ve düzeni sürdürmeye yönelik siyasal amaçlarla son olarak da askeri sanayiin sivil yaşamdaki olumlu etkileriyle açıklanabilir. Bununla birlikte, bu sonuncu nokta, günümüzde çok tartışmalıdır.

Askeri buluşların sivil yaşama sağladığı kazançlardan çoğu kez söz edilir. Örneğin nükleer enerji, radar, hava ulaşımı ve uzay teknikleri bunlardan birkaçıdır. Fakat bu iddiayı savunanlar, askeri sektörce harcanan kaynakların sivil sektörden koparılıp alındığını göz ardı etmektedirler. Eğer askeri araştırmalar sivil araştırmalardan daha verimliyse ,bunun nedeni şudur: Birinciler, ikincilerin sahip olamayacağı ölçüde önemli olanaklarla donatılmıştır.

Ayrıca, askeri araştırmanın sivil teknik ilerleme için itici bir güç olduğu kanıtlanmış değildir. Askeri sektörle sanayinin dinamik sektörleri arasında kurulmuş olan ittifak her zaman özgün yeniliklere dayanmamaktadır, daha çok mamullerin ıslahına ve birtakım ayrıntılara dayanmaktadır. Nitekim son askeri buluşların giderek sivil alanda daha az kullanılabilir olduğu görülmektedir. Çünkü askeri buluşlar, gerçekten yeniyle değil, aynı işleve sahip yeni silah ve savaş gereçleriyle ilgilidir.

Silah sanayiine verilen önemin faydası ve

Exocet füzesi

Foto. Sygma (LAROUSSE)

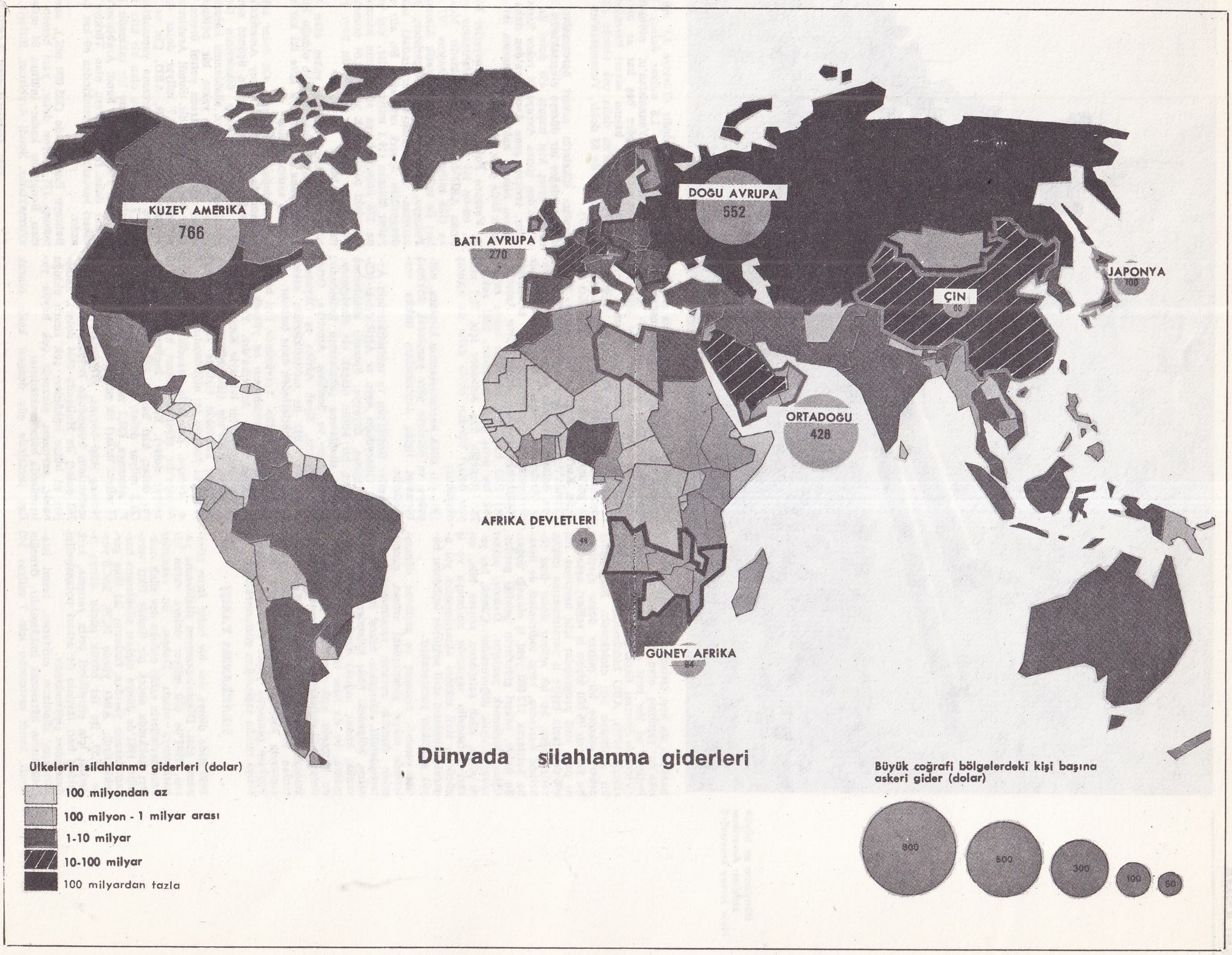

Dünyada silahlanma giderleri

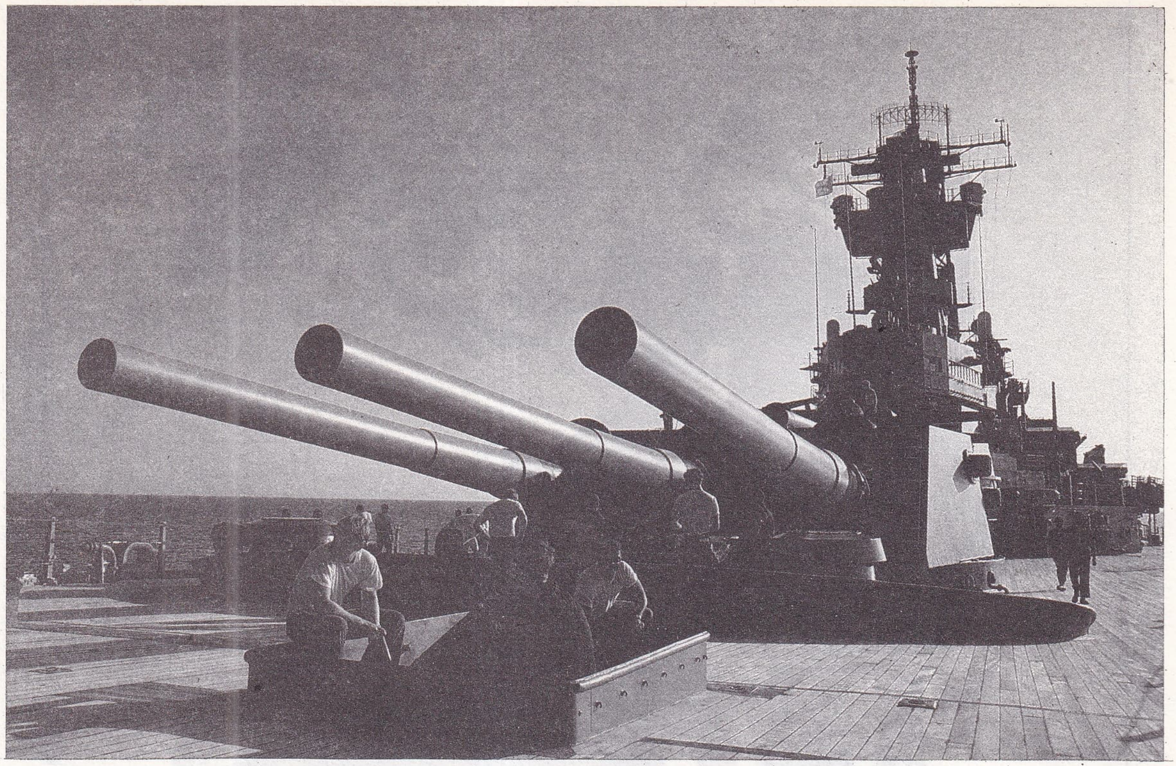

Dünyanın en büyük zırhlısı: Amerikan New Jersey kruvazörü

haklılığı da hep tartışma konusudur. Amerika'da yapılmış olan bir inceleme (Projections of the post - Vietnam Economy [Vietnam Sonrası Ekonomiye İlişkin Öngörüler], 1975), ABD hükümetinin yaptırdığı bir analizden söz etmektedir. Buna göre askeri sektöre bir milyar dolar ayrılırsa, bu yatırım 76 000 kişiye iş sağlar; oysa aynı para sivil programlar için harcansa 100 000'den fazla kişiye iş yaratılmasına imkân verir. Eğer, bu bir milyar dolar özel tüketime harcansa, vergi indirimleri de hesaba katılarak 112 000 yeni iş olanağı doğar. Şu halde, askeri giderlerin işsizliği gerilettiğini düşünmek yanlıştır. Dahası, askeri sanayi işsizlik doğurucudur. Çünkü, her yeni silah, silah satışlarını artırsa bile, askeri personelin sayısında azalmaya ve iş gücünün sivil sektöre aktarılmasına yol açacak; bunların sivil sektörde istihdamı büyük güçlükler yaratacaktır.

Öte yandan, bunalım ve gerileme dönemlerinde askeri giderlerdeki artışın, ekonomide canlılık yaratıp yaratmayacağı da tartışılabilir. Gerçekte askeri harcamaların artışı, bütçedeki öbür kalemler (sosyal güvenlik, konut, sağlık) üzerinde baskı yapmakta, bu da hem talepte azalmaya, hem de bütçenin açık vermesine yol açmakta, dolayısıyla enflasyonu körüklemektedir.

Bununla birlikte, Birleşmiş Milletlerce yaptırılan araştırma, askeri bütçede yatırım amacıyla yapılan artışların, birçok ülkede büyüme oranında yüzde 1 ya da 2'lik bir artışa imkân sağladığını göstermektedir.

SİLAHLANMA YARIŞI

1980'lerde dünya dev bir barut fıçısı görünümü aldı. Dizginlenemeyen silahlanma yarışı, 1981'de 670 milyar dolara varan bir harcamaya ulaştı. Dahası, bu rakamlar bazı devletlerin sahip olduğu dev silah stokları hakkında ancak bir ölçüde fikir verebilir. 1981'de dünya toplam silahlanma harcamalarının yarıdan fazlasını iki ülke gerçekleştirdi: ABD yüzde 26,79, SSCB yüzde 27,53. Bu iki büyük gücün dünya liderliği için giriştikleri çetin yarışma, kırk yıldan beri ikisinin de askeri potansiyelini durmadan şişirmektedir.

Birtakım silahların miktarını, resmi istatistiklerden öğrenmek imkânsızdır. Örneğin İsrail, kendi savunması için 7 milyar 340 milyon dolar harcamaktadır. Ama ABD'nin İsrail'e yaptığı önemli miktarda askeri malzeme bağışı buna dahil değildir. İç savaşın yakıp yıktığı Lübnan gibi ülkelerde, zayıf bir milli ordunun yanıbaşında birinci sırada yer alan yarı askeri örgütlerin şaşırtıcı silahlanma harcamaları istatistiklerde görünmemektedir. Tek başına FKÖ (Filistin Kurtuluş Örgütü) düne kadar, güney Lübnan'da silahlanma için yılda 500 milyon doların üstünde para harcıyordu. Bazı devletlerin askeri bütçeleri (özellikle devrimcilerle muhafazakârlar arasındaki düşmanlığın keskin olduğu Orta Amerika'da) 1982 başından bu yana rekor sayılacak bir artış göstermektedir. 1981 rakamları (örneğin San Salvador için 71,7 milyon dolar) bundan böyle daha da aşılmış olacaktır.

1981 yılı silah harcamalarının kıtalara, bölgelere ve ülkelere göre yapılacak dökümü birtakım ilginç saptamalara imkân vermektedir.

Sovyetler Birliği'nin ve müttefiklerinin Avrupa, Güneydoğu Asya ve Afrika'daki (Cibuti, Eritre, Etyopya, Somali) silahlanma çabaları, bir bütün olarak ele alındığında, Batının silahlanma çabalarının üstündedir. Başka yerde ve özellikle Amerika, Ortadoğu, Mağrip, Siyah Afrika ve Okyanusya'da ise ABD ile müttefiklerinin askeri harcamaları öbürlerinden daha fazladır.

● *Kuzey Amerika.* Yeryüzünde kişi başına düşen askeri harcamanın en yüksek olduğu bölge Kuzey Amerika'dır. Yaklaşık 5 milyar dolarlık bir bütçeyle Kanada, güçlü komşusu ABD'nin (180 milyar dolar) çok gerisinde kalmakla birlikte kıtadaki öteki ülkelerin önünde yer almaktadır.

● *Avrupa.* En fazla askerileştirilmiş kıta Avrupa'dır (1981'de askeri harcamalar 310 milyar dolar). Batıda İngiltere (27,8 milyar dolar, kişi başına 497 dolar), Fransa (21,2 milyar dolar, kişi başına 394 dolar), F. Almanya (20,2 milyar dolar) ve İtalya (7 milyar dolar) ilk sıralarda yer alırlar.

Norveç (kişi başına, 387 dolar) ve NATO merkezinin bulunduğu Belçika (kişi başına 362 dolar) ile Hollanda (354 dolar), nüfusları ve bütçe imkânları çok sınırlı olduğu halde, savunma alanında çok büyük yatırımlarda bulunmaktadırlar.

Ege denizinde güç dengesi kesin olarak Türkiye'nin lehindedir (Türkiye 3,1 milyar dolar, Yunanistan 1,8 milyar dolar). Bununla birlikte, Yunanistan'ın nüfusunun Türkiye'ninkine göre beş kat az olduğu düşünülürse kişi başına askeri harcamaların Yunanistan'da daha çok olduğu görülür (Türkiye'de 65 dolar, Yunanistan'da 200 dolar).

Tarafsız ülkelerin askeri harcamaları da dikkate değer bir düzeye ulaşmaktadır. Örneğin, İsveç kişi başına 458 dolar ile İngiltere'den sonra Avrupa'da rekor kırmaktadır. İsviçre, gene Avusturya'dan daha az nüfuslu olduğu halde, savunmasına iki kat daha fazla para ayırmaktadır.

● *Varşova Paktı ülkeleri:* Sovyetler Birliği, on-on iki yıldan beri silahlanma yarışında ABD'den önde gitmektedir. Moskova (185 milyar dolar, kişi başına 707 dolar) ile müttefikleri (Demokratik Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya) arasındaki askeri dengesizlik apaçık ortadadır. Bu altı sosyalist ülkenin (19,1 milyar dolar, kişi başına 176 dolar) dünya silahlanma harcamalarındaki payı ancak yüzde 2,84 oranındadır. Oysa, Sovyetler Birliği'nin payı yüzde 27,53'ü bulur.

Nüfusu Romanya'nınkine yakın olan Yugoslavya, bağlantısız bir ülke olduğu halde savunmasına Romanya'ya göre iki kat fazla para ayırmaktadır.

● *Ortadoğu.* Kişi başına 426 dolar askeri harcamayla bu bölge, Kuzey Amerika'dan ve Doğu Avrupa'dan sonra üçüncü sırada yer almaktadır. Arap ülkelerinin tümü, İsrail ve İran, dünya silahlanma harcamalarının yüzde 8'ine yakın bir bölümünü temsil etmekte, bu arada petrol üreten ülkeler başı çekmektedir. Suudi Arabistan'ın savunma bütçesi 27,7 milyar dolar dolayındadır (yalnız SSCB, ABD, Çin ve İngiltere ondan fazla harcama yapmaktadırlar). 7 milyonluk nüfusu olan bir ülke için bu askeri bütçe korkunç bir rakamdır (kişi başına 3 960 dolar). Suudi Arabistan'dan 6 kat daha fazla nüfusu olan Türkiye'nin askeri harcamaları onunkinden 60 kat daha azdır.

Bahreyn Emirliği de (385 000 nüf.), savunmasına 135 milyon dolar, yani hemen hemen Bangladeş kadar (nüfusu 84 milyon) ayırmaktadır. Suudi Arabistan, Birleşik A-

Foto. Fournier/Contact (LAROUSSE)

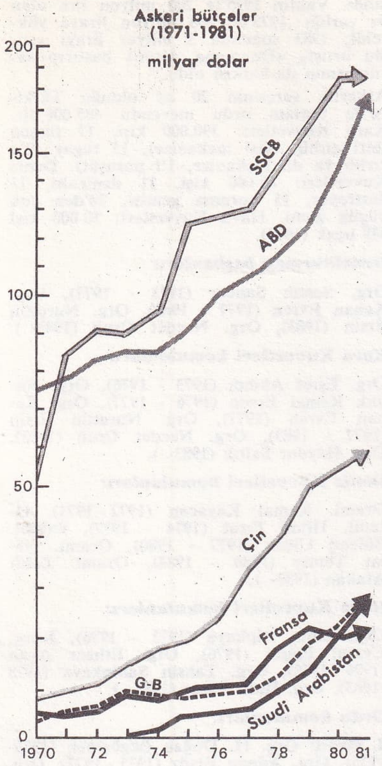

STRATEJİK NÜKLEER KUVVETLER
(ICBM: 9 000 - 15 000 km — SLBM: 3 000 - 9 000 km)

		hava silahı	*denizaltı silahı*		*kara silahı*	*toplam*
ABD	fırlatıcı	376	520	32 nük. denizaltıda	1 052	1 948
	başlık	2 348	4 768		2 152	9 268
B. Britanya	fırlatıcı	—	64	4 nük. denizaltıda	—	64
	başlık	—	192	5 nük. denizaltıda	—	192
Fransa	fırlatıcı	64	80		18	162
	başlık	64	80		18	162
üç batılı	fırlatıcı	440	664	41 nük. denizaltıda	1 070	2 174
	başlık	2 412	5 040		2 170	9 622
SSCB	fırlatıcı	145	969	83 nük. denizaltıda	1 398	2 512
	başlık	300	1 809		5 220	7 329
Çin	fırlatıcı	90	3		64	157
	başlık	—	—		—	—

rap Emirlikleri, Umman ve özellikle İsrail, kişi başına 1 000 doları aşkın askeri harcamalarıyla dünya rekoru kırmaktadırlar.
Komşusu arap ülkelerinin tümünden (Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan) daha yüksek bir hızla silahlanan İsrail devletinin harcamalarıysa yılda ABD yardımıyla birlikte 10 milyar dolara yaklaşmaktadır.
Bir başka şaşırtıcı örnek: Suriye'nin askeri bütçesi (2,40 milyar dolar), kendisinden beş kat daha kalabalık olan Mısır'ın bütçesinden yüksektir (2,17 milyar dolar). Bununla birlikte Mısır, kıtada kişi başına düşen askeri harcama önderliğini (182 dolar) zengin Libya'ya bırakarak, Güney Afrika Cumhuriyeti'nden sonra, Afrika'daki en büyük silah alıcısı ve üreticisi durumundadır.
Son olarak Irak (2,70 milyar dolar), hasmı İran'ın (4,20 milyar dolar) çok açık biçimde gerisinde kalmıştır. Bu gerçek, zaten iki ülke arasındaki savaş sahnelerinde kendini göstermeye başlamıştır.

● *Uzakdoğu.* Yerel rekabetlerin birbiriyle çatıştığı bir başka gerilim bölgesi de Uzakdoğu'dur. 60 milyar dolarlık askeri bütçesiyle Çin, bölge sahnesine egemen durumdadır. Ama, bir milyon sovyet askerinin Çin'in kuzey sınırında nöbet tuttuğu ve güney sınır eyaletlerinde Vietnam'ın Çinhindi'ni denetlediği de bir gerçektir.
Askerlik dışı gelişmeye bağlılığını sürdüren Japonya'nın ancak 11,5 milyar dolarlık bir silahlanma gideri vardır. Dünyanın en güçlü hava filolarından birine sahip olan Tayvan'ın askeri bütçesiyse 1,75 milyar dolardır. Güney Kore, kuzeydeki düşmanı kardeşinin 1,5 milyarına karşı 4,4 milyar dolarlık bir savunma harcaması yapmaktadır. Hindistan ise, rakibi Pakistan'dan 3 kat daha çok silaha sahiptir.

● *Afrika.* Güney Afrika Cumhuriyeti, savunmasına 2,56 milyar dolar, yani komşu düşman ülkelerin (Angola, Botswana, Mozambik, Zambiya ve Zimbabwe) askeri bütçelerinin toplamından iki kat daha fazla para ayırmaktadır. Kişi başına düşen askeri harcama bakımından da durum aynıdır: Güney Afrika'nınki 94,42 dolar, öbürlerininki 45,6 dolar.
Kargaşa içindeki Afrika'da, gerçekten, Çat'ın dışında hepsi birer barış barınağı sayılabilecek olan Batı ve Orta Afrika devletleri, çoğunda kişi başına 12 doları geçmeyen silahlanma harcamalarıyla birer askeri cüce durumundadırlar.
Büyük bir ülke olan Zaire ise, savunmasına 50 milyon dolar kadar (yani kişi başına iki dolar) para ayırmaktadır. Yalnız Afrika'nın en kalabalık ülkesi Nijerya 1,7 milyar dolarlık petrol ve kakao zenginliğiyle, Fildişi kıyısı ise 245 milyon dolarlık askeri bütçeleriyle dikkati çekmektedirler.
Afrika'nın başka yerlerindeki birtakım ülkelerin askeri bütçelerini karşılaştırmak da ilginç görünebilir: Etyopya (385 milyon dolar) ve düşmanı Somali (yalnız 95 milyon dolar), Fas (1.2 milyan dolar) ve rakibi Cezayir (914 milyon dolar).

● *Latin Amerika.* Bölgesel açıdan müdahaleci (özellikle Bolivya ve Salvador'da) bir politika güden ve 1982 nisanında İngiltere'yle Falkland adaları çatışmasına girerek yenilgiye uğrayan Arjantin, cunta yönetimi zamanında (1976 - 1982) giriştiği başdöndürücü askerileşme hareketiyle göze çarptı. Silahlanma giderleri 3,40 milyar dolara, yani kendisinden 4 kat daha kalabalık olan Brezilya'nınkinin (1,5 milyar dolar) çok üstünde bir düzeye ulaştı.
Karayipler'deki komşularına göre çok fazla silahlanmış olan Küba, kişi başına düşen askeri harcamada (113 dolar) Arjantin'in hemen ardından gelmektedir. Küba'nın savunma bütçesi, kendisinden daha zengin ve daha kalabalık olan Meksika ve Venezuela'nın bütçeleri kadar yüksektir. Peru'nun askeri bütçesi (431 milyon dolar), 1981'de küçük bir sınır sava-

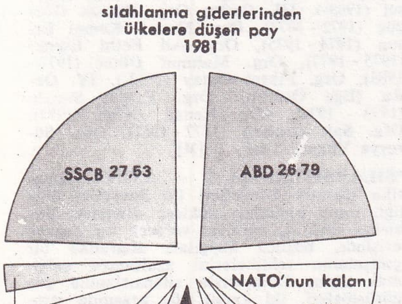

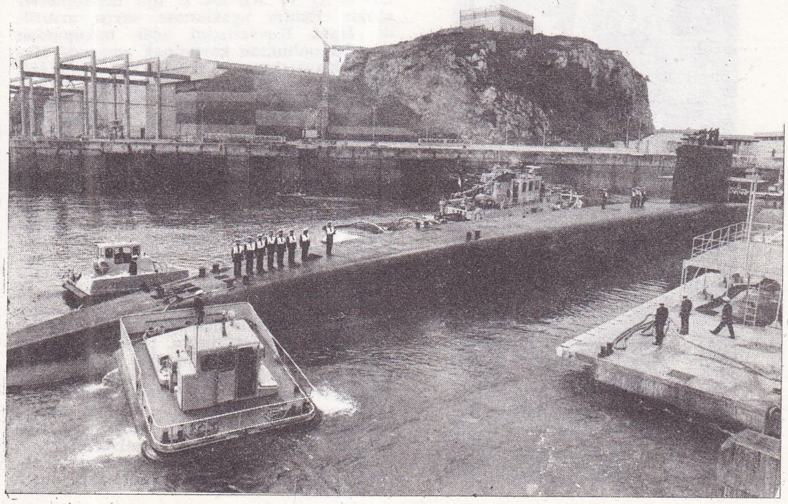

1980'de hizmete giren fransız atom denizaltısı Tonnant

Foto. Guichard/Sygma (LAROUSSE)

şına tutuştuğu Ekvador'un bütçesinden (194 milyon dolar) daha fazladır. Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika'da, silahlanmaya yüksek paralar ayıran ülkeler dört grupta toplanabilir:

1 — Dış (Suriye, Zambiya, Zimbabwe) ya da iç (Fas, Salvador, vb.) çatışma ve uyuşmazlıklara doğrudan katılmış ülkeler;

2 — Askeri sanayii bulunan sanayileşmiş devletler (Kanada, İsveç, vb.);

3 — Sanayileşme düzeyi düşük, ama önemli ölçüde mali kaynakları olan devletler (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, vb.);

4 — Yüzölçümleri ya da nüfus ağırlıklarıyla, bölgelerinde baskın bir siyasal -askeri rol üstlenmiş olan devletler.

Savunmalarına önemli paralar ayıran bazı ülkelerse, bu özelliklerden bir çoğunu bir arada taşımaktadırlar (ABD, SSCB, Güney Afrika, vb.). [L]

Cenevre'de ABD-SSCB silahsızlanma görüşmelerini yürüten Rowny ve Karpov

Silahlanmaya karşı gösteriler: Yukarıdan aşağıya doğru, Milano (Italya) [1982]; Kopenhag-Paris barış yürüyüşü [1981]; Bonn (F. Almanya) [1982]

***Silahlı Kuvvetler.** — 1974'te yapılan Kıbrıs Barış Harekâtı yüzünden konan Amerikan silah ambargosundan sonra silahlı kuvvetlerin donatımı için öz kaynaklara dayanılması gereği açıkça anlaşıldı. Amerikan silah ambargosunun kaldırılmasına çalışılırken, bir yandan da öz kaynaklar yaratılmasına girişildi. 1973'te hazırlanan RE-MO (Reorganizasyon - Modernizasyon) planı titizlikle uygulanmaya kondu. ABD'nin daha önce parası ödenmiş silahları bile teslim etmemesi üzerine başka dış kaynaklar arandı. Kıbrıs harekâtındaki kayıpları gidermek ve Yunanistan'dan geri kalmamak için ABD'den alınamayan Fantom uçakları yerine, İtalya'dan F-104 uçakları alınmasına girişildi (1975). Fransa, Federal Almanya gibi Nato üyesi ülkelerden silah sağlama girişimi de Amerika'nın etkisiyle sonuçsuz kaldı. Bu durum karşısında Türkiye kendi olanaklarıyla, özellikle vurucu güçte silah yapımına girişti; Kobra tipi füzelerin yapımına başlandı (1975). Türk Silahlı Kuvvetleri'ne silah satın almak üzere ayrıca 2 milyar liralık bir döviz fonu ayrıldı. Kıbrıs Barış Harekâtı, Ege kıta sahanlığı ve FIR hattı anlaşmazlıkları yüzünden Yunanistan'ın Ege adalarına yığınak yapması üzerine Ege Ordusu (4. Ordu) kuruldu (1975). Batı Anadolu'nun özelliklerine göre eğitim görmüş birliklerden oluşan bu yeni ordu, bölgenin ihtiyaçlarına uygun silahlarla donatıldı. Kara Kuvvetleri ayrıca M-8 tipi zırhlı araçlar, Howitzer tipi yeni obüs topları, S-11 ve Kobra tipi yeni tanksavar güdümlü füzelerle güçlendirildi. Helikopter sayısı arttırıldı. Almanya'dan 182 leopar tankı satın alınması kararlaştırıldı (1977). Kara Kuvvetleri'nin araç ve gereç ihtiyacını iç kaynaklardan sağlamak ve savaş sanayiine katkıda bulunmak amacıyla 1974'te kurulan Kara Kuvvetleri Güçlendirme Vakfı'nın (KKGV) 1976'da 130 milyon, 1978'de 181 milyon lirayı bulan para varlığı, 1983'te 6 milyar liraya ulaştı. KKGV'nın kurduğu 10 milyon lira sermayeli Askeri Elektronik Cihaz Sanayii'nin (ASELSAN), 5 000 tanesi sırt tipi, 5 000 tanesi araç tipi olmak üzere 10 000 haberleşme cihazı üretmesi planlandı. ASELSAN'ın sermayesi 1983'te 3 milyar liraya çıkartılarak, üretimi de 6 kat arttırıldı.

Hava Kuvvetleri'nin güçlendirilmesi ve eskiyen modellerin yenilenmesi için 1974 - 1979 döneminde F-4E fantom, F-104 G, F-100 D, F-104 S tipi bombardıman uçakları, Transall, C-75, Viscount ve İslander tipi taşıma uçakları, Bell UH-ID, UH-19 D ve AB-204 B tipi helikopterler alındı. Eğitim uçaklarının sayısı arttırıldı. Hava Kuvvetlerini uçak bakımından dışa bağımlılıktan kurtarmak amacıyla Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı (HKGV) kuruldu. Milli Piyango gelirlerinden yararlanan bu vakfın öz varlığı 1978 yılı sonunda 3 milyar 708 milyon liraya ulaştı. HKGV'nın girişimiyle 1975'te kurulan Türk Uçak Sanayii AŞ (TUSAŞ), ulusal uçak sanayiinin kurulması için gerekli çalışmalara başladı. Deniz Kuvvetleri'nin 1974'ten önce çıkarma araçlarıyla güçlendirilmesinden Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yararlanıldı. Daha sonra donanmaya 20 yardımcı gemi, 11 lojistik destek gemisi ve S-2E tipi 16 uçaktan oluşan bir deniz hava gücü eklendi (1975). 1976'da 1 denizaltı, 7 hücumbot, 5 mayın arama - tarama, 1 lojistik destek gemisi, 2 çıkarma gemisi olmak üzere toplam 16 yeni savaş gemisi daha donanmaya katıldı. Gölcük tersanesinde yapılan 2 tank çıkarma gemisiyle İstanbul Taşkızak tersanesinde yapılan ilk türk yapımı «güdümlü mermi hücumbotu» TCG Martı deniz güçlerine katıldı. Türk Donanma Cemiyeti'nin adı Türk Deniz Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı'na çevrilerek statüsü yeni vakıf yasasına göre yeniden düzenlendi. Kıbrıs harekâtında batan Kocatepe'nin yerine yapılan muhribin donatımı bu vakıfca sağlandı. Vakfın 1975'te 200 milyon lira olan öz varlığı ,1978'de 303 milyon liraya yükseldi; 1983 sonunda 3 milyar lirayı aştı. Bu artışta «Donanma Altını» bastırıp satılmasının da katkısı oldu.

Askerlik süresinin 20 ay olduğu Türkiye'de toplam ordu mevcudu 485 000'dir. Kara Kuvvetleri: 390 000 kişi, 17 tümen (biri zırhlı, ikisi mekanize), 15 tugay (9'u zırhlı ya da mekanize, 1'i paraşüt). Deniz Kuvvetleri: 45 000 kişi, 11 denizaltı, 11 destroyer, 15 koruma gemisi, 70'den çok küçük gemi. Hava Kuvvetleri: 50 000 kişi 339 uçak (1979).

Genelkurmay başkanları:

Org. Semih Sancar (1973 - 1977), Org. Kenan Evren (1977 - 1983), Org. Nurettin Ersin (1983), Org. Necdet Üruğ (1983-).

Kara Kuvvetleri komutanları:

Org. Eşref Akıncı (1973 - 1976), Org. Namık Kemal Ersun (1976 - 1977), Org. Kenan Evren (1977), Org. Nurettin Ersin (1977 - 1983), Org. Necdet Üruğ (1983), Org. Haydar Saltık (1983-).

Deniz Kuvvetleri komutanları:

Oraml. Kemal Kayacan (1972 - 1974), Oraml. Hilmi Fırat (1974 - 1977), Oraml. Bülend Ulusu (1977 - 1980), Oraml. Nejat Tümer (1980 - 1983), Oraml. Zahit Atakan (1983-).

Hava Kuvvetleri komutanları:

Org. Emin Alpkaya (1973 - 1976), Korg. Cemal Engin (1976), Org. Ethem Ayan (1976 - 1978), Org. Tahsin Şahinkaya (1978 -1983), Org. Halil Sözer (1983-).

Ordu komutanları:

I. Ordu: Org. H. Doğan Özgöçmen (1973-1975), Org. Adnan Ersöz (1975 - 1977), Org. Nurettin Ersin (1977 - 1978), Org. Necdet Üruğ (1978 - 1980), Org. Haydar Saltık (1980 - 1983), Org. Necdet Öztorun (1983-). **II. Ordu:** Org. M. Suat Aktulga (1973 - 1975), Org. Şükrü Olcay (1975 - 1977), Org. Vecihi Akın (1977 - 1978), Org. İbrahim Şenocak (1978 - 1980), Org. Mehmet Buyruk (1980 - 1983), Org. İsmail Hakkı Akansel (1983-). **III. Ordu:** Org. Hamza Görgüç (1972 - 1974), Org. Namık Kemal Ersun (1974 - 1975), Org. Ali Fethi Esener (1975 - 1977), Org. Mahmut Ülker (1977 - 1983), Org. Fikret Oktay (1983-). **IV. Ordu** (Ege Ordusu): Org. Turgut Sunalp (1973 - 1976), Org. Kenan Evren (1977), Org. Sait Özçivril (1977 - 1981), Org. Süreyya Yüksel (1981 -). [M]

***SILAHSIZLANMA** i. — ANSIKL. Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyetler Birliği, sahip oldukları nükleer silahlarla birbirine korkunç zararlar verecek bir düzeye erişince, başlıca kaygıları doğrudan bir çatışmanın tehlikelerini azaltmaya çalışmak oldu. Dolayısıyla silahsızlanma görüşmeleri, iki karşıt güç arasında stratejik bir denge kurulabilmesi için, silahlanmanın denetimi (*arms control*) sorununa yöneldi. Silahsızlanma sorunlarına bir çözüm yolu bulabilmek için başlatılan sovyet-amerikan yakınlaşmasının ilk belirtisi, 60. paralelin güneyinden başlamak üzere Antarktika'nın askeri amaçlarla kullanılmamasını öngören 1 aralık 1959 tarihli antlaşmadır. Küba bunalımından (1962) sonra, bu eğilim güçlenmeye başladı. Haziran 1963'de ABD ve SSCB başkanları arasında bir telefon bağlantısı kurulması için anlaşmaya varıldı. Aynı yılın ağustosunda, ABD, İngiltere ve SSCB arasında, atmosferde, atmosfer dışında ve su altında nükleer denemeleri yasaklayan Moskova Antlaşması imzalandı. 1966'da, Birleşmiş Milletler (BM) genel kurulu Ay'ın ve gök cisimlerinin askeri amaçlarla kullanılmamasını öngören ve nükleer silahların yörüngeye sokulmasını yasaklayan bir antlaşmayı onayladı. Antlaşma ocak 1967'de imzaya açıldı. Ondan sonra silahsızlanma komitesinin çalışmaları sonucunda birtakım yeni antlaşmalar hazırlandı: Nükleer silahların yayılmasını önleme ant-

Foto. AP; Meazza/AP; AP; Bossu/Sygma (LAROUSSE)

laşması (1 temmuz 1968), 12 milin ötesinde deniz diplerinin nükleer faaliyetler dışında tutulması antlaşması (11 şubat 1971), biyolojik silahları yasaklayan anlaşma (10 nisan 1972) ve askeri amaçlarla çevreyi bozmaya yasaklar getiren antlaşma (18 mayıs 1977).

Görüşmeler, tüm nükleer denemelerin yasaklanması ve kimyasal silahların ortadan kaldırılması amacına yönelik olarak sürüp gitmekte, ama, hep denetleme engeline çarpmakta, bu yüzden bir anlaşmaya ulaşılamamaktadır. Bununla birlikte, ABD ve SSCB, 3 temmuz 1974 ve 28 mayıs 1976'da, askeri ve barışçı amaçlarla yapılmakta olan yeraltı nükleer denemelerinin gücünü 150 kiloton ile sınırlandıran antlaşmalar imzaladılar. Öte yandan, 22 ülke, Latin Amerika'da nükleer silahlardan masun bir bölge yaratılmasını öngören 14 şubat 1967 tarihli Tlatelolco Antlaşmasına katıldı; gerçi bu antlaşma henüz yürürlüğe girmedi, ama beş nükleer devlet (Sovyetler Birliği, ABD, Fransa, İngiltere ve Çin) imza sahibi bu ülkelerin koydukları statüye saygı göstermeyi taahhüt ettiler. Son olarak da, nükleer silahların yayılmasını önleyebilmek amacıyla, dünyanın başka bölgelerinde de (Balkanlar, Ortadoğu, Afrika, Hint yarımadası Pasifik bölgesi) nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler yaratılması tasarlandı.

stratejik silahların sınırlandırılması

Ellerindeki stratejik silahları sınırlandırmak amacıyla, Sovyetler Birliği ile ABD karşılıklı görüşmelere (*Strategic Arms Limitation Talks* ya da SALT*, *Ek 1*) başlayalı beri görüşmelerin ağırlık merkezi yer değiştirdi. 1969'da sekiz, 1975'te beş devletin (bunlardan ikisi alman devleti) daha katılmasıyla bileşimi iki kez değişmekle birlikte, Cenevre Silahsızlanma Komitesi, artık makinenin asıl çarkı olmaktan çıktı. BM Genel Kurulunun 10. olağanüstü oturumundan (mayıs-haziran 1978) sonra, karar ve görüşme organlarında değişiklik yapıldı. Öyle ki, bundan sonra çok taraflı silahsızlanma sorunları, beş nükleer güce ve hem coğrafi, hem siyasi ölçülerle seçilmiş 35 ülkeye açık bir Silahsızlanma Komitesi (SK) ile genel kurulun iki komisyonu tarafından ele alınacaktır.

Silahsızlanma Komitesi'nin ilk oturumu, usul sorunlarına ve genel tartışmaya ayrıldı. Komitede sovyet - amerikan ortak başkanlığından vazgeçilmesi, küçük ve orta güçlü devletlerin giderek artan rolüyle açıklanabilir. Ama, bugünkü durumda görüşmelerin alacağı doğrultu hakkında bir şeyler söylemek güçtür. Kaldı ki, eski uygulamalara bakılırsa ve iki büyüğün tekno-stratejik yarışmada gösterdiği sorumluluk anlayışının yanı sıra silahlanmanın sınırlandırılması yolundaki her çeşit çabaya katkılarının temel niteliği hesaba katılırsa, görüşmelerin temelli kesileceği sonucuna varmak da sakıncalı bir yorum olur.

SALT-1 anlaşması

SALT adı verilen ve kasım 1969'da ABD ile SSCB arasında Helsinki'de başlamış olan stratejik dialog, 26 mayıs 1972'de, Moskova'da, füzelere karşı savunma (*Anti-Balistic Missiles*, yahut ABM) önlemlerini sınırlandıran bir antlaşma ile kıtalararası yerden yere ve denizden yere füzeler için sınır koyan beş yıllık geçici bir antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlandı. Daha sonra, stratejik saldırı silahlarının sınırlandırılması üzerine bir anlaşmaya varabilmek amacıyla görüşmeler sürdürüldü. Kasım 1974'te Vladivostok'taki karşılaşmalar sırasında, L. Brejnev ve Başkan Ford, her iki tarafca müsaade edilecek stratejik taşıyıcı araçları (vektörler) 2 400 sayısında sınırlamak üzere anlaştılar; bunların arasında 1 320 tanesinin bağımsız bir biçimde yönlendirilecek çokbaşlı füzelerle (*Multiple Independently Targetable Reentry Vehicle* ya da MIRV) donatılabileceği üzerinde de anlaşmaya varıldı. Bununla birlikte, teknolojik yenilikler ve yeni silahların ortaya konulması, görüşmecilerin işini güçleştirdi. Öyle ki, SALT'ların ikinci aşamasına geçilemeden, 3 ekim 1977'de geçici anlaşmanın süresi sona erdi.

SALT-2 anlaşması

ABD'de iktidara gelen Demokrat Parti yönetimi, 1974'te saptanan tavan sınırı önemli ölçüde düşürmeyi ve stratejik güçler için gerek sayı, gerek nitelik bakımından sınırlama getirmeyi öngören bir tutumla ortaya çıktı. Bu amaçla mart 1977' de öne sürülen önerilere sovyetler karşı çıkınca sonuç gecikti; o kadar ki, iki tarafça kabul edilebilir bir uzlaşma formülünde anlaşmaya varabilmek için iki yılı aşkın bir süre geçti. 18 haziran 1979'da, SALT-2 adını taşıyan anlaşma Viyana'da imzalandı. Ama gerek ABD'nde, gerek Avrupa'da kuşku uyandırdığı gibi, amerikan senatosunda da hareketli tartışmalara yol açtı. Anlaşma senatoda üçte iki çoğunluk sağlayamayarak onaylanmadı. Kaldı ki başkan Carter de aralık 1979'da, sovyetlerin Afganistan'a müdahalesi üzerine, senatodan bu tartışmaları ertelemesini istedi.

Bu tarihte, geleceği ciddi olarak tehlikeye giren anlaşma, MIRV başlıklarıyla donatılmış balistik füzeler (1 200 tane, 820'si yerden yere) için tavanaltı sınırlar da koyarak Vladivostok'ta kabul edilmiş sınırlar içinde kalıyor, hem de stratejik füzeler için bir indirim öngörüyordu (1981'den itibaren 2 400'den 2 250'ye indirme). Bu anlaşma, özgüdümlü füzelerle 600 km'nin üstünde menzilli, yerden yere ve denizden yere atılan Cruise füzelerinin (*Cruise Missile*) yayılmasını ve denenmesini de 31 aralık 1981 tarihine kadar yasaklayan bir ek protokol taşıyordu. Son olarak, antlaşmanın süresi 31 aralık 1985'de biteceğinden, bir niyet bildirisi, SALT'ların üçüncü aşamasında görüşülmek üzere silahlanmanın sınırlandırılması ve denetim altına alınması önlemlerinin ele alınmasını öngörüyordu.

İki büyük gücün barış içinde bir arada yaşaması açısından bu anlaşmanın siyasal kapsamını küçümsememekle birlikte, silahlanma yarışının yavaşlamayacağı ve stratejik dengenin sürdürülmesinde bu anlaşmanın ancak ikinci derecede bir rol oynayabileceği belliydi. Ayrıca SALT-2'yi kendi güvenlikleri aleyhine, muhtemel bir düşmanla imzalanmış ikili bir uzlaşma belgesi gibi yorumlama eğilimindeki Avrupalı müttefikleri ile ABD arasındaki çelişki-

Silahlanmaya karşı gösteriler: Yukarıdan aşağıya doğru, New York (ABD); Buenos Aires (Arjantin); Londra (İng.); Paris (Fransa) [1982]

Foto. Bentley/imapress; Villens/AP; Sutton/Gamma; Pascal/Nieto (LAROUSSE)

Silahlanmaya karşı gösteriler: Roma (İtalya); Madrit (İspanya) [1982]

ler de bu yüzden artacak gibi görünüyordu. Silahsızlanmaya gelince böyle bir şey zaten söz konusu değildir. Çünkü, hazırlanmakta olan silahlanma programlarını başarıya ulaştırma yolunda SAL-2 tüm imza sahibi ülkelere her çeşit serbestliği tanımakta, bu ülkeler de askeri çabaları kararlı olarak sürdürmektedirler.

Avrupa sorunları

Mayıs 1972'de Moskova Doruk Konferansı sırasında, Leonid Brejnev ile başkan Richard Nixon, bir Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın toplanması için koşulların elverişli bulunduğu, öncelikle Orta Avrupa'da silahlı kuvvetlerde ve silahlarda karşılıklı bir indirimin kıta için bir güvenlik ve istikrar öğesi olacağı kanısına vardılar. Otuz üç Avrupa ülkesiyle ABD ve Kanada'nın katıldığı konferans, 1973 - 1975 arasında üç aşama geçirdi. 1 ağustos 1975'te, Helsinki'de bir «sonuç belgesi» kabul edildi. İmza sahibi devletler, değişik sosyal rejimli ülkeler arasında yumuşama ve işbirliğini geliştirme amacıyla belgede dile getirilen ilkelere uygun biçimde yükümlülükler üstlendiler. Güvenlik konusunda ,askeri manevraların önceden haber verilmesi ve bu manevralara karşılıklı gözlemci çağrılması gibi güven önlemleri, belirli bir ölçüde Doğu-Batı çatışmasını azaltmaya katkıda bulundu.

Herbert SİMON

Bununla birlikte, bir başka ortamda da, kuvvetlerin karşılıklı ve dengeli indirimiyle (NATO'ya göre *Mutual and Balanced Forces Reductions* [MBFR]) ilgili Viyana Konferansı'nda, askeri sorunlar tartışıldı. Atlantik ve Varşova paktlarının 19 üyesi, kasım 1973'ten bu yana, çok farklı konumlardan yola çıkarak, üstünde birleşilecek bir anlaşmanın temellerini araştırdılar. Böylece, batılılar Avrupa'da üslenmiş bulunan amerikan ve sovyet silahlı kuvvetlerinin hiç olmazsa ilk aşamada geri çekilebileceğini düşünüyorlardı; daha sonra, bölgede bulunan kuvvetlerin (F. Almanya, Demokratik Almanya, Polonya, Çekoslovakya ve Benelux ülkeleri) tümü için 700 000 kişilik bir tavan saptanmasına gidilecekti. Doğu ülkelerine gelince, onlar güçler dengesinde kendi çıkarları yararına bir dengesizliğin varlığını kabul etmediler ve var olan dengenin temelleri üstünde herhangi bir tartışmaya girmeksizin ilgili tüm devletlerin silahlı kuvvetlerinde ve silahlarında azaltma önerdiler. Bu yüzden yabancı ve ulusal güçlerin eş zamanlı sınırlanması üstünde ısrar ettiler. Görüşmelere, askeri dengeyi sağlayan ana öğeler olarak hava kuvvetleriyle atom silahlarının görüşme gündemine alınmasını istediler.

İsrailli bir askerin Sina'dan zorla çıkarmaya çalıştığı bir yahudi genci

O zamandan beri verilen ödünlere rağmen, her iki tarafça kabul edilebilir bir uzlaşma formülü için çok az ilerleme kaydedildi. ABD'de Carter'in yerini başkan Reagan'ın, SSCB'de Brejnev'in yerini Andropov'un alması silahsızlanma görüşmelerini güçleştirdi. Sovyetlerin Doğu Avrupa'daki SS-20 füzelerine karşı ABD'nin Avrupa'ya 1983'te Pershing ve Cruise füzeleri yerleştirmeğe başlaması üzerine iki devlet arasında devam etmekte olan SALT görüşmeleri, sovyetlerin çekilmesiyle kesildi. (L)

Silahtar Termik Elektrik Santralı, Türkiye'de İstanbul'un Silahtar semtinde ilk kurulan (1913) elektrik santralı. Taş kömürüyle çalışan santralın kurulu gücü 122,3 MW, yılda ürettiği elektrik enerjisi 450 milyon kWs idi. Yıllarca İstanbul'un elektrik ihtiyacını karşılayan Silahtar santralı, Haliç'in dolması yüzünden su yoluyla kömür taşınamaması ve denizden temiz soğutma suyu sağlanmasındaki güçlükler nedeniyle yıldan yıla üretimini azaltmak zorunda kaldı ve nihayet 1983 yılında kapatıldı. Kapandığı sırada çalışma gücü 20 MW dolayındaydı. (M)

***SİLİFKE,** İçel ilinde ilçe. — 77 416 nüf., 78 köy. İlçe merkezi 22 041 nüf. (1980). [M]

***SİLİVRİ,** İstanbul ilinde ilçe. — 53 032 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 13 763 nüf. (1980). [M]

***SİLLE,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 287 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 2 104 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SİLONE** (Secondo TRANQUİLLİ, **İgnazio** - denir), italyan yazarı. — (öl. Cenevre 1978). [L]

***SİLOPİ,** Mardin ilinde ilçe. — 28 639 nüf., 34 köy. İlçe merkezi 6 811 nüf. (1980). [M]

SİLPHİUM i. Bot. Kuzey Amerika kökenli çokyıllık otsu bitki. (İlmi adı: *Silphium perfoliatum*. Bileşikgiller familyasından).

— ANSİKL. *Silphium perfoliatum* bir kez ekildikten sonra en az on beş yıl sürekli biçilebilen bol yapraklı, çok verimli bir bitkidir. Bol verimi ve besleyici niteliğinden dolayı yem bitkisi olarak yetiştirilir. Tercihen ilkbaharda 70 sm aralıklı çizgilere 10 - 20 sm ara ile ekilir. İkinci yıldan itibaren biçilmeye başlar. İlk biçim çiçek açmak üzere iken, ikinci biçim yedi sekiz hafta sonra yapılır. Sıcak ülkelerde üçüncü bir biçim de mümkündür.

Silphium perfoliatum taze ve kuru ot olarak hayvanlara yedirilir. Körpe iken biçilirse sindirimi ve işkembeyi yüklemesi memnunluk vericidir. Bitki kartlaştıktan sonra biçilirse yem niteliği zayıflar. (L)

***SİLVAN,** Diyarbakır ilinde ilçe. — 82 699 nüf., 67 köy. İlçe merkezi 43 624 nüf. (1980). [M]

***SİMAV,** Kütahya ilinde ilçe. — 80 101 nüf., 103 köy. İlçe merkezi 10 723 nüf. (1980). [M]

***SİMAVİ** (Erol), türk gazetecisi. — Hürriyet gazetesi sahipliğini sürdürdü. 1975'te kurduğu Türkiye'nin en güçlü ofset baskı tesislerinde yayımlanan dergilere Gong (1979) ve Hürriyet Gösteri dergilerini ekledi (1980). Hürriyet'in tirajı, 785 000 ile, öteki gazeteler arasında ön sırada yer almaktadır (1984). [M]

***SİMAVİ** (Haldun), türk gazetecisi. — Günaydın gazetesinin yanı sıra Veb ofset tesislerinde Fotoroman, Pazar, Gırgır, Fırt, Radyo TV gibi dergilerin yayımını sürdürdü. Bu arada aynı tesislerde Gün adlı bir gazete yayımladıktan (1983) sonra Tan adlı günlük bir magazin gazetesi çıkarmaya başladı (1983). [M]

***SİMENON** (Georges), belçikalı yazar. — Son eserinde özyaşam öyküsünü dile getirdi: *La Main dans la main* (Elele) [1978]. (L)

***SİMFEROPOL,** esk. **Akmescit,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 291 000 nüf. (L)

***SİMON** (Claude), fransız yazarı. — Son eseri *Leçon des Choses*'da (Eşya Dersleri) [1975] daha önceki eserlerinde olduğu gibi, yeni edebi pratiğin kuramını anlatır ve örnekler sunar. Bölük pörçük, kopuk parçalardan oluşan gerçekliğin sanki bir resim ritmiyle yeniden bütün haline geldiği öykülerinde kişiler, sürekli olarak gerçek dünyayla anılar ve düş dünyası arasında gidip gelirler. (L)

***SİMON** (François, **Miche** - denir), fransız sinema ve tiyatro oyuncusu. — (öl. Bry-sur-Marne 1975). [L]

SİMON (Herbert), amerikalı iktisatçı (Milwaukee, Wisconsin 1916). Chicago Üniversitesi'nde araştırma görevlisi oldu (1936). 1943'de doktorasını tamamladı. Çeşitli üniversitelerde çalıştıktan sonra, Pittsburgh'da Carnegie - Mellon Üniversitesi'nde profesör oldu. Psikoloji ve bilişim dersleri verdi. Birçok kitap yayımladı (*Örgütlenmeler, Sistemler Bilimi,* vb.). Ekonomik örgütlenme içinde karar alma süreci konusunda öncü çalışmalar yaptı. Karar almanın psikolojik yönleriyle ilgilendi. 1955'e doğru bilgisayarların gelişmesi, insan zihninin sorunlar karşısındaki gerçek davranışını gözleme olanağı verdi. Rand Corporation'dan iki araştırmacıyla birlikte Simon, teoremlerin kanıtlanması için bir yazılım, sorunların çözümü için genel bir kuram, bilgisayarla bir satranç programı ve yapay zeka araştırmaları çağını açan bir programlama dili geliştirdi. Bu çalışmalarıyla, 1978 Nobel İktisat Ödülü'nü aldı. (L)

***SİMONOV** (Kiril Mihayloviç, **Konstantin** - denir), sovyet yazarı. — (öl. Moskova 1979). [M]

***SİNALOA,** Meksika'da eyalet. — 1 714 000 nüf. (L)

SİNANLI, Ankara ilinde, Ayaş ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 834 nüf. (1980). Belediye. (M)

SİNANOĞLU, Sakarya ilinde, Karasu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 611 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SİNANOĞLU** (Oktay), türk kimya bilgini. — 1973'te Boğaziçi Üniversitesi danışman profesörlüğüne getirildi. Aynı yıl Amerika Bilim ve Sanat Akademisi'ne seçilen ilk türk bilim adamı oldu. Japonya'da uluslararası bilim ödülü aldı (1975) ve bu ülkede beş ay kaldı (1976), Sedat Simavi Vakfı fen bilimleri ödülünü kazandı (1977). Yeni eseri: *Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğü* (1978). [M]

SİNANPAŞA (esk. **Sincanlı***), Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 45 555 nüf. 35 köy. İlçe merkezi 4 352 nüf. (1980). [M]

***SİNATRA** (Frank), amerikalı şarkıcı ve sinema oyuncusu. — 10 yıllık bir aradan sonra, B. Hutton'un *The First Deadly Sin* (İlk Ölümcül Günah) [1980] adlı filminde rol aldı. (M)

***SİNA Yarımadası,** Mısır'da yarımada. —

Foto. Fornaciari/Gamma; Suarez-Villagra-Cover/Gamma; Keystone; AP (LAROUSSE)

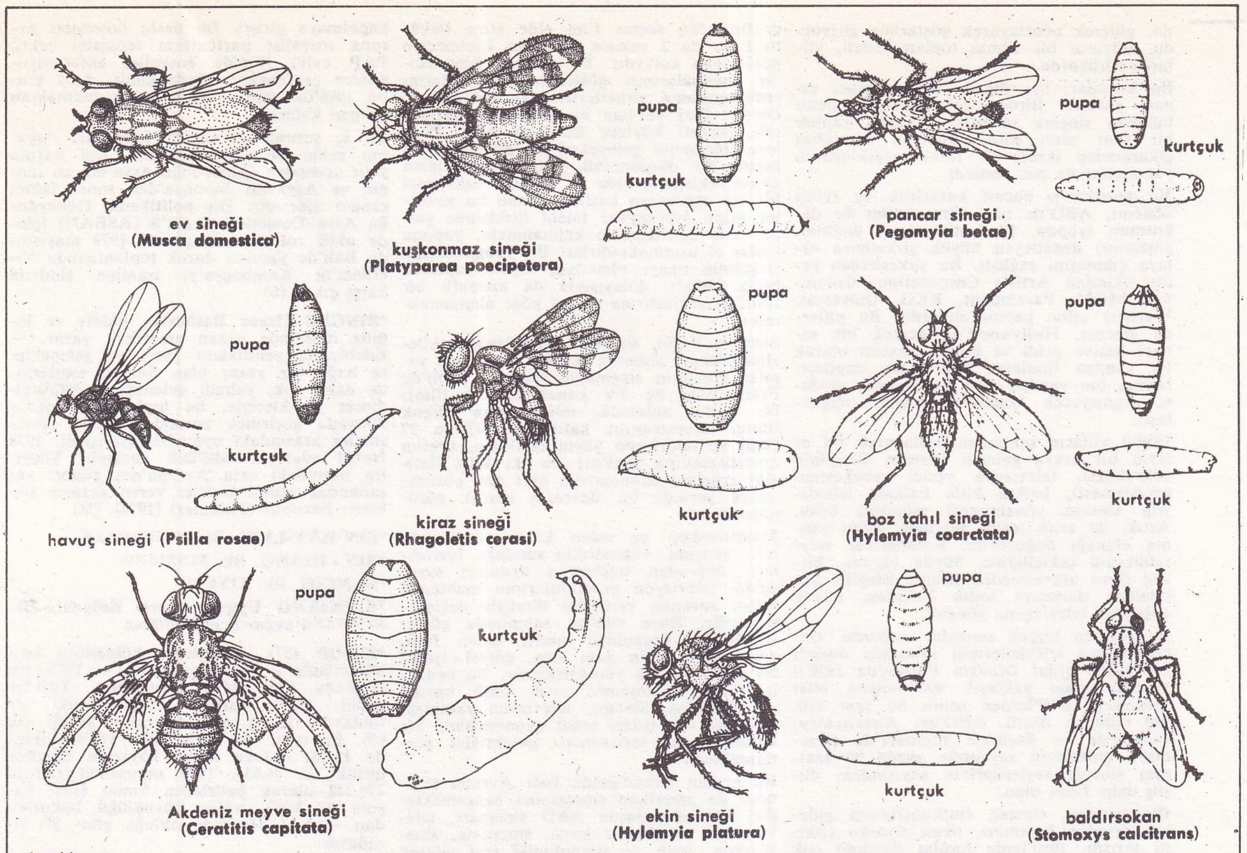

Sinekler

Bitkilere ve hayvanlara zarar veren sineklerden örnekler

Ask. 1973'den beri İsrail kuşatması altında bulunan yarımada, mart 1979'da imzalanan Mısır - İsrail barış anlaşması uyarınca, 26 nisan 1982'de boşaltılarak Mısır'a geri verildi. (L)

***SİNCAN,** Ankara ilinde ilçe. — 33 364 nüf., 17 köy. İlçe merkezi 25 133 nüf. (1980). 2963 sayılı yasayla, Yenimahalle ve Ayaş ilçelerinden ayrılan köylerle Sincan bucağında 1983'te yeni kuruldu. (M)

***SİNCAN,** Sivas ilinde, Divriği ilçesine bağlı bucak. — 5 293 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 257 nüf. (1980). [M]

***SİNCİK,** Adıyaman ilinde, Kâhta ilçesine bağlı bucak. — 13 000 nüf., 12 köy. Bucak merkezi *Yarpuzlu,* 1 181 nüf. (1980). [M]

SİNDELHÖYÜK, Kayseri ilinde, Develi ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 126 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SİNDERMANN** (Horst), doğu almanyalı siyaset adamı. — 1976'da başbakanlıktan ayrıldı ve yerini Willi Stoph aldı. Sindermann meclis başkanı oldu. (L)

***SİNEK** i. — ANSİKL. Sineklerin birçok türü, ekosistem açısından yararlı sayılabilir, çünkü kurtçukken dışkılarla beslendiklerinden organik maddelerin parçalanmasına, erişkinleri az da olsa çiçek,çiçek dolaşarak tozlaşmaya yardımcı olurlar. Fakat bu faydalı türlerin yanında, bitkilere ve hayvanlara zarar veren pek çok sinek türü vardır.

● Bitkilerde sineklerin kurtçukları zarar yapar.

Akdeniz meyve sineği *(Ceratitis capitata),* turunçgillerden başka şeftali, kayısı ve incir meyvelerini de kurtlandıran çok üreğen bir sinektir. Armut, elma gibi meyvelere de zarar verir.

Havuç sineği (*Pisilla rosae*), kurtçuğu havuç ve kerevize dadanan korkunç bir yiyicidir. Erişkinleri maydanozgillerin yaban ya da bahçe türlerinin yakınına yumurtlar. Kurtçuklar kökçüklerde delikler açarak havucun içine girer, onda da delikler açıp çürüğe yol açar. Sarımtrak beyaz renkte ve 6-7 mm boyunda olan kurtçuklar gözle görülebilir.

Kiraz sineği (*Rhagoletis cerasi*), kirazın en büyük düşmanıdır. Erişkinleri mayıs sonundan haziran ortasına kadar olgunlaşmakta olan meyvelerin üstüne yumurtlar. Meyvenin delinen kısmı koyulaşır. İçinde yaklaşık 5 mm boyunda beyazımsı bir kurt bulunur. Geç eren kirazlarda kurtlanma daha çok olur.

Bir ya da iki kez ilaç püskürtülürse zarar önemli ölçüde azaltılabilir.

Kereviz sineği (*Phelophylla heraclei*), kurtçukken bitkinin yapraklarında delikler açar.

Lahana sineği (*Hylemyia brassica*), kurtçukken lahananın kökünde ve boyun kısmında delikler açar, buralarda çürümeye sebep olur; bu yüzden bitki önce sararır, sonra ölür.

Pancar sineği (*Pegomyia betae*), pancar 6-8 yapraklı oluncaya kadar çok zararlıdır. Nisan sonunda erişkinler, üç ila sekizi bir küme halinde ve her biri 1 mm kadar büyüklükte beyaz yumurtalar yumurtlar. Yumurtadan çıkan beyazımsı kurtçuk yapraklara girerek dokuları kemirir. Yaprağın saydam zarının altında 6-8 mm boyunda bir kurtçuk kolayca göze çarpar. Saldırı ağırsa körpe bitki ölebilir.

Nüfuz edici bir tarım ilacı püskürtülerek bu sinekle kolayca mücadele edilebilir.

Soğan sineği (*Hylemyia antiqua*), körpe soğanlara dadanır. Kurtçuk bitkinin içine girerek boyun kısmını kemirir. Mayıs-haziran aylarndaki saldırılar en tehlikelisidir. Aynı kurtçuk pırasa ve sarımsağa da saldırır.

Boz tahıl sineği (*Hylemyia coarctaca*), kurtçukken toprakta gelişir, şubatta sapa girer. Uç yaprağı sararıp solar. Bitki 2-3 yapraklıyken saldırıya uğrarsa zarar ağır olabilir. Zararı önlemek için tohumları ilaçlamak gerekir.

Zeytin sineği (*Dacus olea*), temmuzda zeytinleri delerek içine yumurta bırakır. Kurtçuklar meyvenin etli kısmını yiyerek çürütür. Zamanında yapılacak ilaçlama yarar sağlar.

● Hayvanlara da zararlı olan sinekler vardır. Bunlardan ikisi, ***sığır biti*** (*Haemotobia irritans*) ve **baldırsokan** (*Stomoxys calcitrans*) sokucu ve kan emicidir.

Haemotobia irritans, gece gündüz konağından ayrılmayan ve ister istemez kan emerek beslenen bir sinektir. Yalnız yumurtlamak için konağından ayrılır. En çok yaz aylarında, merada yayılan sığırlarda görülür.

Stomoxys calcitrans, gündüzleri sokan ve sırf kan emerek beslenen bir sinektir. Sığırlar için çok zararlı olan bu sinek, yazın hayvanlara sürüler halinde saldırır, verim düşüklüğüne yol açar. Ayrıca sığırlara mikrop da bulaştırır.

Başlıca mücadele yolu erişkin sinekleri, hayvanların vücuduna sürülecek ilaçlarla yok etmek ve mümkünse onların doğal düşmanlarından yararlanmaktır. (L)

***SİNEKÇİ,** Çanakkale ilinde, Biga ilçesine bağlı bucak. — 7 233 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 720 nüf. (1980). [M]

***SİNEKLİ,** İstanbul ilinde, Silivri ilçesine bağlı bucak. — 9 290 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 457 nüf. (1980). [M]

***SİNEMA** i. — İlk dönemlerinde kendisiyle rekabet edebilecek eğlence araçları bulunmadığından sinema, halkın en çok rağbet ettiği boş zaman değerlendirme aracıydı. Sinema «tutkunu» geniş bir kesimin bulunması, gerçek ticari fiyaskoların yaşanmasına pek meydan vermiyordu. Öte yandan ,bu dönemde filmlerin modası çabucak geçmediğinden, bir film uzun süre gösterimde kalabiliyordu. Önce filmler birkaç sinema salonunda birinci vizyon olarak gösteriliyor, sonra, genellikle aylarca sonra afişten iniyor ve taşra kentlerinde ve kenar mahallelerde, sonra küçük kentlerde ve kenar mahalllelerin küçük salonların-

da, giderek ucuzlayarak gösterime giriyordu. Böylece bir filmin toplam ömrü, yıllarca sürüyordu.

Bu koşullar, her ülkede bir sinemacı esnafı yarattı. Birden çok sinema salonu bulunan sinema sahipleri çoğaldı; yaptığı bir film uzun süre gösterilip masrafını çıkarmadan ikinci bir filmi gerçekleştiren yapımcılar da pek enderdi.

Bu televizyon öncesi kararlılık ve refah dönemi, ABD'de tüm film üretim ve dağıtımını (yapım, film stüdyoları, dağıtım, gösterim) denetleyen büyük şirketlerin ortaya çıkmasını sağladı. Bu şirketlerden yedisi (United Artists Corporation, Columbia, MGM, Paramount, RKO, Universal, Warner) aslan payını alıyordu. Bu yıllarda sinema, Hollywood'da gerçek bir sanayi haline geldi ve bunun sonucu olarak bir yandan filmlerde belirli bir standartlaşma, öte yandan film yapımında, modası geçmeyecek konuların seçimi olağanlaştı.

1950'li yılların sonundan başlayarak iki olayın bir araya gelmesi (yaşam düzeyinin yükselmesi, televizyon verici şebekesinin genişlemesi), halkın kitle halinde televizyon almaya yönelmesini mümkün kıldı. Artık, iki canlı resim arasında seçim yapma olanağı doğuyordu. Kalabalıkla «seyretme»nin çekiciliğine, büyük ekrana, birkaç filmi aravermeden izleme isteğine kapılanlar sinemaya sadık kalırken, büyük çoğunluk televizyona yöneldi.

Bu gelişme birçok sonuçlar doğurdu. Önce, sinema izleyicilerinin sayısında önemli bir düşüş oldu: Örneğin Fransa'da 1950'li yıllarda yılda yaklaşık 400 milyon bilet satılırken, 1970'lerden sonra bu sayı 160-180 milyona düştü. ABD'de, Almanya'da, Japoya'da ve özellikle İngiltere'de (sinemaya gidenlerin sayısında yüzde 90 azalma) sinema seyircilerinin sayısındaki düşüş daha fazla oldu.

Öte yandan, sinema «tutkun»larının giderek ortadan kalkması, ticari fiyasko riskini artırdı. 1980'lerde hasılat dağılımı çok şaşırtıcı sonuçlar verdi: Birkaç büyük başarıya rağmen birçok film, ancak reklam giderlerini karşılayabildi.

Günümüzde olaylar güncelliğini çok çabuk yitirdiğinden, halk filmleri hemen görmek istemekte, bu da çok sayıda kopya çıkarmayı gerektirmektedir: Eskiden ancak 20 kopya yapılırken, artık, yaygın olarak 50-100, hatta 200 kopya hazırlanmaktadır. Öyle ki, filmlerin ömrü artık zamana değil, mekâna yayılmaktadır: 25 yıl önce bir filmin toplam hasılatın yarısına ulaşması için ortalama altı ay geçmesi gerekirken, bugün 6-12 hafta yetmektedir.

Batılı ülkelerde sinema işletmeleri, sinema parkını tümüyle yenileyerek ve özellikle çok salonlu yapılar yaparak bu duruma uyum sağladılar. Böylece, aynı yerde birkaç film arasında seçim yapma imkânı doğduğu gibi, yeni sinemaseverleri ve bunların en geniş kesimi olan gençleri sinemaya çekme imkânı da elde edildi. Bu büyük salonların sinema semtlerinde yer alması, seçme imkânını daha da artırdı. Gerekli yatırımlar göz önüne alındığında, film hasılatının çok dağılmış olduğu bir ortamda bu işlem, ancak her sinema sahibi, zaman zaman gözde bir film gösterebiliyorsa kârlı olabilmektedir. Oysa, 30, 40, 50 salonu olan bir işletmecinin dağıtımcı firmadan seçme film elde etme imkânı 1 ya da 2 salonla iş gören işletmeciye göre daha kolaydır. Bu nedenle işletmeciler sinemalarının gösterim programlarını «programlama şirketleri»ne vermektedirler. Öteden beri varolan bu şirketlerin ekonomik etkileri böylece daha da arttı. Böylece sinemanın geleneksel üç ekonomik öğesine bir dördüncüsü, yani programlama şirketi eklenmiş oldu ve bu öğe belirleyici bir rol oynamaya başladı. Şimdi bu şirketler salon arzı-seyirci talebi ilişkisinde yalnız arzı belirlemekle kalmamakta, yapıma kadar el uzatmaktadırlar. Bir programlama şirketinin onayı olmadan, hiçbir yapımcı, biraz iddialı, dolayısıyla da masraflı bir filmi gerçekleştirme riskini göze alamamaktadır.

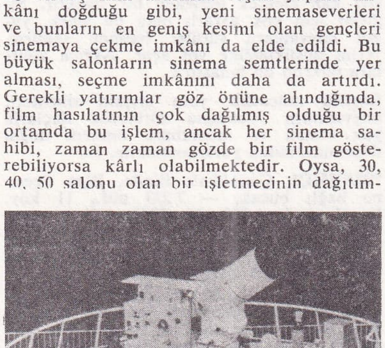

Füzeleri otomatik olarak yöneltmeye yarayan SİNETEODOLİT

Şimdiye değin, sinema - televizyon etkileşimi dikkate alınarak (küçük ekran için yapılan filmlerin sinemayla rekabeti [1980'de Fransa'daki üç TV kanalında 537 film]; bir başka anlamda, televizyonun birçok filmin finansmanına katılması [1979'da 27 film] ve televizyon yayın hakkının, üretim amortismanına katkısı) bu iki kitle iletişim aracının ekonomisini ayrı ayrı çözümlemek yerinde bir davranış olarak görünüyordu.

Magnetoskop ve video kaset piyasasının hızlı gelişimi, videodiskin sunduğu olanaklar, -doğrudan televizyon uyduları sayesinde- televizyon programlarının muhtemel artışı, sorunun verilerini tümüyle değiştirmektedir. Önce sinema salonunda gösterildiğinden özgünlüğü sınırlı kalan film, artık diğerlerinin yanı sıra, görsel - işitsel bir ürün olmaya yönelmektedir. Bu nedenle sinema ekonomisi artık başlı başına ele alınamaz. Sinema - televizyon yakınlaşması, görsel - işitsel sanat ekonomisinin bir bütün olarak tartışılması gerektiğini göstermektedir.

Bu açıdan bakıldığında batı Avrupa sineması da amerikan sinemasına benzemektedir. İlk zamanlarda ABD sineması, televizyonun rekabetine karşı, sinerama, sinemaskop, renk ve stereofoniyi icat ederek başarıyla mücadele yürüttü. Ama, genç neslin beğenisini sağlamada bu durumdan yararlanamadı ve 1960'lı yılların sonunda Hollywood çökme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Twentieth Century Fox Film Corporation ve Walt Disney Productions dışında kalan büyük film şirketleri, ancak, genel olarak boş zamanları değerlendirme sanayiyle ilgilenen büyük finans gruplarına katılarak yaşamlarını sürdürebildiler. (L)

SİNETEODOLİT (fr. *cinéthéodolite*) i. Ask. ve astronotik. Hareket halindeki füzeleri ya da uydu fırlatıcılarını optik olarak izlemede ve fotoğrafını çekmede kullanılan alet.

— ANSİKL. Sineteodolit, büyük odak uzaklığına sahip bir teleobjektifle donatılmış bir kameradır. Kamera aşağı yukarı ve yana doğru hızla hareket edebilen bir ayak üzerine yerleştirilmiştir. Alınan görüntüler, hem hedefin, yani yol almakta olan füzenin resmini, hem de bulunduğu yer bakımından yükseliş ve ufuk açısını verir. Böylece füzenin izlediği yolu belirlemek imkânı elde edilir. Aletin açı hassasiyeti 1/10 000 radyan mertebesindedir.

***SİNGANALLUR,** Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 113 000 nüf. (L)

***SİNGAPUR,** güneydoğu Asya'da devlet. — 2 440 000 nüf.

TARİH

Singapur 9 ağustos 1965'te Malaysia federasyonundan ayrılarak bağımsızlığa kavuştu. Başbakan Lee Kuan Yew, halkı siyasetten soğutmaya ve uzaklaştırmaya çalıştı. 1968 seçimleri bu bakımdan pek ilgi çekmeden geçti. Lee Kuan Yew'in partisi *People's Action Party* (PAP) [Halk Hareket Partisi] tek parti olarak 1968 ve 1972 seçimlerini (meclisteki 65 sandalyenin tümünü alarak) kolayca kazandı. Fakat mayıs 1971'de bir muhalefet partisi kurulmuştu. Basın da hükümetin bazı temel politikalarını eleştiriyordu. Ülke içi güvenliğin sarsıldığını bahane eden hükümet başta, özellikle aşırı sol gruplar arasında olmak üzere, tutuklamalara ve gazeteleri kapatmaya girişti. Bu baskı önlemleri avrupa sosyalist partilerinin tepkisini çekti, PAP eylül 1976'da sosyalist enternasyonalden çekilmek zorunda kaldı. Ama aralık 1976'da yapılan seçimleri kazanmaktan da geri kalmadı.

Bu iç sorunlara rağmen Singapur, Asya'nın sakin bölgelerinden biri, kişi başına gelir açısından Güneydoğu Asya'nın en zengin ve Asya'nın Japonya'dan sonra ikinci zengin ülkesidir. Dış politikada, Güneydoğu Asya Devletleri Örgüt'ü (ASEAN) içinde aktif rol alan Singapur, 1979 mayısında Bali'de yapılan doruk toplantısında Vietnam'ın Kamboçya'yı işgaline şiddetle karşı çıktı. (L)

***SİNGER** (İsaac Bashevis), yiddiş ve ingiliz dillerinde yazan amerikalı yazar. — Edebiyatta yeniliklere karşı ve geleneklere bağlı bir yazar olan Singer, eserlerinde daha çok, yahudi geleneğinin kültüreldinsel gerekleriyle, bu topluluğun çağdaş dünyada geçirmek zorunda olduğu dönüşümler arasındaki uyumsuzluğu işledi. 1978 Nobel edebiyat ödülünü kazandı. Yüzyılın başındaki orta Avrupa'nın güncel yaşamından renkli kesitler veren yazarın son eseri: *Passions* (Tutkular) [1974]. (M)

***SİN HAY-LİEN.** Bk. XİNHAİLİAN.

***SİN - HİANG.** Bk. XİNXİANG.

***Sİ-NİNG.** Bk. XİNİNG.

***SİNKİANG Uygur Özerk Bölgesi.** Bk. XİNJİANG *uygur özerk bölgesi.*

***SİNOP** (57), Karadeniz bölgesinin batı bölümünde il ve liman kenti. — 1975-1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genel nüfus artış hızının çok altındaydı: Binde 6,35 (Türkiye geneli 20, 65). Bu oran kentlerde daha yüksek (binde 12,96) olduğu halde köylerde oldukça düşük idi (4,65). 1980 sayımında nüfusu 276 242 olarak belirlenen Sinop (km² başına 47 kişi), nüfus büyüklüğü bakımından -önceki dönemde olduğu gibi- 55. sıradaydı.

Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 18 328, kentlerin toplam nüfusu 57 443, köylerin toplam nüfusu 218 799, toplam köy sayısı 427 olarak belirlendi. İlde nüfus artışının yavaş olması, doğurganlık oranının düşük olmasından değil, il dışına göçten kaynaklanmaktadır. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 42 745 (il merkezi Sinop 18 328), Boyabat 60 575 (merkez 14 397), Gerze 49 179 (merkez 6 327), Ayancık 44 184 (merkez 8 257), Durağan 32 945 (merkez 4 389), Erfelek 23 532 (merkez 3 066), Türkeli 23 022 (merkez 2 679).

Sinop'ta 1980 istatistiklerine göre, faal nüfusun yüzde 82,5'i tarım kesiminde çalıştığı halde, 1978'de il gayri safi hasılası içinde tarımın payı yüzde 39,1 olarak gerçekleşti. Bitkisel üretimde modern girdilerin kullanımı 1977'den sonra önemli ölçüde arttı. İlin, büyük tarımsal işletmelerin oluşumuna olanak vermeyen toprak yapısı yüzünden, tarımsal üretim, küçük ve dağınık işletmelerce yapılmaktadır. 1980 istatistiklerine göre, Sinop'ta üretilen başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 69 750 t, arpa 14 400 t, kaplıca 8 590 t, mısır 44 330 t, pirinç 11 513 t, tütün 1 437 t, şekerpancarı 32 006 t, soğan (kuru) 5 738 t, patates 12 602 t, armut 5 335 t, elma 4 741 t, kiraz 2 060 t, ceviz 1 227 t, erik 1 227 t, kestane 7 349 t, dut 1 649 t, incir 1 045 t. Aynı yıl il hayvan varlığı şöyleydi: At 5 190, eşek 14 700, katır 1 220, sığır 178 195, manda 41 083, koyun 222 430, kılkeçisi 94 130, tiftikkeçisi 29 450.

Sinop, 1972'de «kalkınmada öncelikli iller» arasına alındıktan sonra, bu tarihe değin ilin tek önemli sanayi kuruluşu olan Ayancık Kereste Fabrikası'na, Söksa İç Çamaşırları Örme ve Konfeksiyon AŞ, Lider Ağaç Sanayii Kltf. Şti., Balıksan Balık Ürünleri İşleme Sanayii AŞ, Untek Boyabat Gıda Sanayii AŞ ve Sinop Cam Fabrikası gibi kuruluşlar eklendi.

1980 Genel Sanayi ve İşyerleri sayımına göre ildeki 542 işyerinin 36'sında 10 ve daha çok işçi çalışıyordu. Bunların 20'si taşa toprağa dayalı sanayi, dokuzu orman

Foto. Contraves AG (LAROUSSE)

ürünlerini işleme, beşi besin, biri dokuma biri de metal eşya sanayi kollarında üretim yapıyordu.

1980'de Sinop'ta 7 lise (1 719 öğrenci, 184 öğretmen); 20 ortaokul (3 477 öğrenci, 72 öğretmen); 18'i kentlerde 580'i köylerde olmak üzere 598 ilkokul (35 451 öğrenci. 1 678 öğretmen), mesleki ve teknik öğretim yapan 17 orta dereceli okul (2 525 öğrenci, 155 öğretmen) bulunuyordu.

1982 yılında Sinop ilinde, 3 kamusal hastane (255 yatak) bulunuyor, 1 083 kişiye bir yatak düşüyordu (askeri hastaneler hariç). Aynı yıl ilde 16'sı uzman 39'u pratisyen olmak üzere, 55 hekim görev yapıyar, 522 kişiye bir hekim düşüyordu. (M)

***SİNT-NİKLAAS,** fr. **Saint-Nicolas,** Belçika'da kent ve Doğu Flandre yönetim bölgesinde yönetim çevresi merkezi. — 67 800 nüf. Müze. (L)

***SİNUİCU,** Kuzey Kore'de kent. — 165 000 nüf. (L)

***SİRACUZA,** İtalya'da (Sicilya) kent. — 123 000 nüf. (L)

SİREBON, İndonezya'da, Cava adasının kuzey doğusunda kent. 179 000 nüf. (L)

***SİRK** i. — ANSİKL. Son on yıl içinde sirk tarihinin en önemli olayı, sirk yaratıcılarının ve gösterilerinin nihayet sosyologların ve resmi makamların dikkatini çekmiş olmasıdır. İki yüzüncü yaşına gelene kadar sirk, düşünürler ve şairler tarafından sık sık anılmakla birlikte hep bayağı bir sanat olarak görüldü. «Bu önemsenmeyiş» özellikle Fransa'da sirki her türlü vergi indiriminden ve kamu yardımından yoksun bıraktı. Bu yüzden, Amar, Sabine Rancy, Jean Richard sirki gibi gezginci sirkler çok zor günler geçirdiler. Amar, ancak ünlü sirkçi Bouglione'nin oğullarından Firmi tarafından satın alınarak yaşatılabildi. Pinder sirki ise adını Jean Richard sayesinde sürdürebildi.

Bunalım taşraya da sıçradı: Eski sirklerden Rouen sirki dağıldı. Hükümet sirkler yararına sevindirici kararlar alarak duruma bir çözüm getirmeye çalıştı. Bu kararlar doğrultusunda mayıs 1979'da bir *«Sirkleri Modernleştirme Derneği»* kuruldu. Derneğin amacı, meslekte çalışanların ekonomik durumunu düzeltmek ve daha iyi gösteriler hazırlanmasını sağlamaktır. Aynı zamanda, sirk müdürleri de *Fransız Sirk Müdürleri Derneği*'nin çatısı altında birleştiler.

Fransız usulü pist oyunlarına duyulan ilginin yeniden canlanması, 1940'dan önce panayırlarda birinci sınıf «gezginci» sirk numaraları yapan küçük akraba şirketlerinin yeniden ve daha çekici biçimde moda olmasına yol açtı.

Bu modayı en iyi biçimde gerçekleştiren şirket, ateşli sirksever Sylvia Monfort'un patronluğunda genç Alexis Cruss, karısı, erkek kardeşi, babası ve kızkardeşince kurulan *eski usul sirk* oldu. Burada, bütün engellere rağmen sirklerin canlılık ve çekiciliğinin hiçbir zaman ölmeyeceğini kanıtlayan bir ustanın yetenekleri sergilenmektedir. Sahneye önce at cambazları ve terbiyecileri, sonra vahşi hayvan terbiyecileri, soytarılar, yer ve hava cambazları, ip cambazları, hokkabazlar çıkmakta ve Gruss ailesi her gösteride sirk sanatının en güzel örneklerini vermektedir.

Küçük sirklere duyulan özlem, özellikle okulların çıkış saatlerinde gösteri yapan, ama bazı akşamlar yetişkinlerin de aynı derecede zevk aldıklarını kanıtlayan minik çadırların doğmasına yol açtı. Böylece Morallès, Diana Moreno, Arizona, Rech, Arena, Reno, Besson, vb. sirkler kısa zamanda halkın sevgisini kazandı. Bu arada, program ve gösterisinin gerek yapısı, gerek içeriği bakımından, doğaldan çok, tipik panayır geleneğini yansıtan Danielle ve Francis Scholler'in küçük *Paris Sirki*'ni unutmamak gerek.

Bir öncekiler kadar minik olmayan, ama istenerek küçültülmüş iki sirk, 1972'den beri dikkati çekmektedir: Mesleğini başarıyla sürdüren yıldız sanatçı Achille Zavatta'nın sirki ve sihirbazlar dünyasının tanınmış adını onurlandıran ve «Rancy»

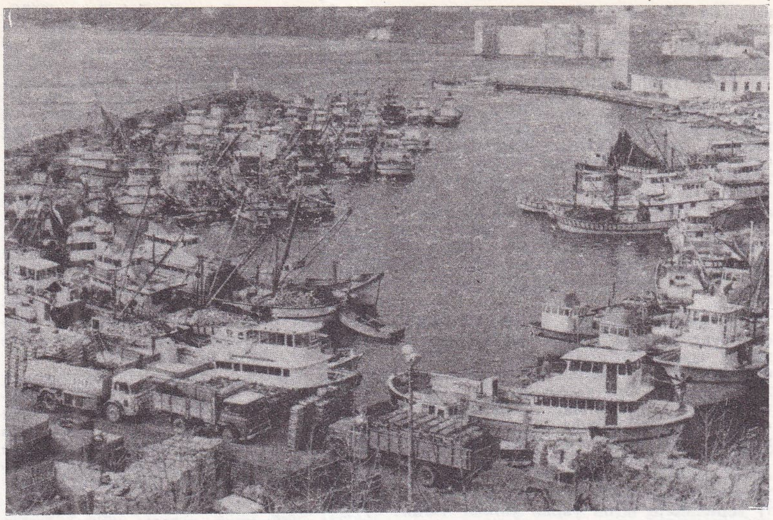

SİNOP limanında balıkçı barınağı

ünvanına yeni bir canlılık kazandıran Carrington sirki.

«Büyükler»e gelince, Fransa'da dört tane kaldı. Amar (genç Firmin Bouglione'nin yönetiminde), Bouglione (Sampion, Emilien ve genç Joseph Bouglione'nin yönetiminde), Jean Richard ve Pinder.

Başka ülkelerde, son yıllarda az değişiklikler oldu:

— İsviçre'de, Knie yine başta, ama ünü, daha küçük kuruluşların, örneğin, Nock ve Stey sirklerinin başarılarını engellemiyor;

— Almanya'da, Krone, Carl-Corty Althoff, Giovanni Althoff, Bush, Sarasani Doğu'da da Batı'da da aynı derecede sevilen gösterilerini sürdürüyorlar;

— SSCB'de, pist oyunları o kadar seviliyor ki Moskova'da yeni bir sirk kuruldu;

— İtalya'da, Orfei'ler ve Togni'ler durmadan çadırlarının sayısını artırıyorlar;

— İngiltere'de, eskisi kadar tutulmasa da, sirkin birkaç güçlü temsilcisi, örneğin Chipperfield'ler varlığını sürdürüyor;

— İspanya'da da eski büyük gösterilerin yıldızı söndü ama, «Circo» hiç durmadan turneler düzenliyor;

— ABD'de, Ringling Barnum en büyük sirk olarak yaşamını sürdürüyor. Ne var ki, büyük çadırda oynamayı bıraktı ve iki gruba ayrıldı; her bir grup iki ayrı bölgede üç pist ve «spec» (gösterişli geçit törenleri) sistemine göre programlar uyguluyor; bu iki turne, 1979 uluslararası Monte Carlo festivalinde ödül almış sanatçıların oluşturduğu bir toplulukla tamamlandı. Prens III. Rainier'nin özendirmesiyle başlatılan uluslararası Monte Carlo festivali, çağdaş sirk dünyasının önemli olaylarından biri oldu ve pist oyunlarına gösterilen yeni ilginin temelini oluşturdu. Burada her yıl büyük bir çadır altında dünyanın en iyi varyete numaraları sergilenmekte, bir jüri, en çok oy alan numaralar için ödüller dağıtmaktadır. Niteliği ve ciddiliğiyle sirk dünyasına yararlar sağlayan bu yarışma, şimdiden günlük yaşamın büyük olayları arasına girdi. Paris'e gelince, parklarını ve alanlarını süsleyen, yukarıda saydığımız küçük sirklerden başka, büyük Joseph ve Firmin Bouglione'lerin yönettiği, yerleşik sirklerin en iyilerinden biri olan *Kış Sirki*'ni anmak gerekir. Bu sirk Paris hipodrumuna yerleştirilen büyük bir çadırda, zaman zaman Jean Richard, zaman zaman Doğu Almanya'dan ya da Budapeşte'den gelen sirk sanatçıları diledikleri gibi görkemli gösteriler sunmaktadır.

Versailles kapısındaki Spor Sarayı, sirk gruplarına programında özel bir yer vermektedir: *Moskova sirki* Paris'e uğradığında, çektiği seyirci kalabalığıyla orantılı bir kadroyla gösterilerini burada sergilemektedir.

Sirklere karşı canlanan bu ilgi, pist sanatçısı yetiştirmede uzmanlaşmış okulların açılmasına neden oldu. Aslında bu bir yenilik değildir: Londra Astley Sanat Amfiteatrı'nın (Astley Royal Amphitheater of Arts) [yani ilk sirk] cephe alınlığının üstünde *Riding School* («binicilik okulu») levhası asılıydı. Böylece, gösterisinin temeli atçılığa da dayansa, orada sirk sanatı öğretiliyordu. Sirklerin ve çadırların, uzun süre aynı kentte günlerce kaldığı dönemlerde, bunlar okul gibi görev yaptı; ama kervanlar motorlu araçlara bağlandıktan sonra sirkler her gün ayrı bir kentte gösteri yapabilir duruma gelince, sanatçılar kışın birkaç salon dışında prova yapmak olanağını bulamadılar; buna, «varyete» denen gösterilerin hemen hemen ortadan kalkması yüzünden pist dışında çok seyrek de olsa başka iş bulabilme durumu eklenirse mesleğin yeni kuşaklara aktarılamamasından korkmak gerekir. Bereket, Pierre Etaix'nin desteklediği Annie Fratellini, *Milli Sirk Okulu*'nu. Sylvia Monfort' un Nouveau Carré sirkinde çalışan genç Alixis Gruss da, *Sirk Sanatları ve Teknikler Öğretim Merkezi*'ni açarak Fransa'ya iki eğitim kurumu kazandırdı. Buralarda Profesyonel sanatçılar amatörlere yalnızca numara bilgisi değil, daha önemlisi, bunları seyirciye sunma sanat ve tarzını da aktarmaktadırlar. İlk bilanço sevindiricidir. Nitekim bu okullar pistlere yeni bazı yıldızlar kazandırdı: Örneğin birinci sınıf trapezci Caryatis, şaşırtıcı ölçüde yetenekli bayan akrobat Marie, yaratıcı Gougou ve genç Pipo. (L)

***SİRK** (Detlev SIERK, **Douglas** -denir), danimarka asıllı amerikalı tiyatro ve sinema yönetmeni. — 1963 - 1967 arasında Münih'de Rezidenz Theater için ,E. Ionesco'nun *Cyrano de Bergerac* ve *Krallar da Ölür;* Shakespeare'in *Fırtına;* Schiller'in *Asalak ve* Moliére'in *Cimri* adlı oyunlarını sahneye koydu. 1969'da Hamburg'a dönerek, Thalia Theater'de Tennessee Williams'ın *Myrtle'in Yedi Ahfadı* adlı eserini yönetti. (M)

***SİRKELİ,** Ankara ilinde, Çubuk ilçesine bağlı bucak. — 4 465 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 889 nüf. (1980). [M]

***SİRMEN** (Fuat), türk hukukçusu ve siyaset adamı. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

***SİSAM,** yun. **Samos,** Ege denizinde yunan adası. — 42 000 nüf. Merkezi: *Samos.* (L)

***SİU-COU.** Bk. XUZHOU.

***SİVAS** (58), İç Anadolu bölgesinin doğu kesiminde, Yukarı Kızılırmak bölümünde yer alan il ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfusu, Türkiye genel nüfus artış hızının (binde 20,65) çok altında bir hızla arttı: Binde 2,75. Kentlerde bu oran Türkiye genelinin üstünde (binde 27) olduğu halde, köylerde sıfırın epeyce altındaydı (binde -9,92). 1980 sayımında nüfusu 750 144 olarak belirlenen Sivas (km² başına 26 kişi), nüfus büyüklüğü bakımından iller

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

arasında 17. sıradaydı. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 172 864, kentlerin toplam nüfusu 273 215, köylerin toplam nüfusu 476 929 (1975'te 503 395), toplam köy sayısı 1 282 (1975'te 1 283) olarak belirlendi.

1980 sayımı sonuçlarına göre, ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 239 817 (il merkezi Sivas 172 864), Yıldızeli 73 235 (merkez 11 115), Şarkışla 64 298 (merkez 12 682), Suşehri 58 089 (merkez 11 548), Kangal 54 498 (merkez 6 577), Zara 45 830 (merkez 10 267), Hafik 44 481 (merkez 8 615), Divriği 41 420 (merkez 14 679), Gemerek 36 625 (merkez 5 469), Gürün 35 524 (merkez 9 492), İmranlı 29 657 (merkez 6 421), Koyulhisar 26 670 (merkez 3 486).

Yüzölçümü bakımından Türkiye'nin üçüncü büyük ili olan Sivas'ta ekonominin temelini tarım oluşturmaktadır. Toprakların engebeli, ovalık kesimlerin az oluşu, tarım ürünlerini besleyebilecek etkili toprak derinliğinden yoksunluk, topraktaki besin dengesizliği ve sulama olanaklarının sınırlılığı vb. nedenlerle Sivas tarımının, Türkiye tarımındaki payı önemsizdir. Modern girdiler ve yöntemler 1970'lerde de yaygınlaşmayı sürdürmüşlerse de, hâlâ geri yöntemlerle tarım yapan yöreler vardır. 1980 istatistiklerine göre ilde üretilen başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 236 500 t, arpa 53 400 t, çavdar 28 790 t, toplam baklagiller 11 702 t, şeker pancarı 98 362 t, kuru soğan 4 397 t, patates 50 043 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı şöyleydi: At 19 870, katır 3 230, eşek 46 440, sığır 496 250, manda 26 672, koyun 1 444 100, kılkeçisi 294 750, tiftikkeçisi 7 500.

Sivas'ta 1970'lerin sonunda yapımı başlatılan biri termik (Kangal* Termik Elektrik Santralı [*Ek 2*]), öbürü hidrolik (Kılıçkaya* Barajı ve Hidroelektrik Santralı [*Ek 2*]) iki elektrik santralının 1980'lerin ortasında hizmete girmesi öngörüldü.

1970'lerde ve 1980'lerin başında, Sivas imalat sanayii, hızlı bir gelişme dönemi yaşadı. Bu dönemde daha çok metal eşya - makine imalat, besin sanayii, dokumacılık ve taşa toprağa dayalı sanayi kollarında yeni işletmeler kuruldu. Bunların başlıcaları: Yılda 1 000 ton asbest işleyerek 200 ton amyant üretecek kapasitede olan Asbest Fabrikası (1970), yılda 1 000 ton çivi üretebilecek kapasitede olan Ceylan Çivi Fabrikası (1971), yılda 450 ton su borusu, 250 ton yapı malzemesi, 20 ton bronz ve pirinç, 20 ton alüminyum kapı kolu üretebilecek kapasitede olan Döksat Döküm Fabrikası (1972), yılda 38 milyon adet eksantrik mili üretebilecek kapasitede olan Estaş (1977), kapasitesi 450 000 adet/yıl olan TCDD'ye bağlı Beton Travers Fabrikası (1979), kapasitesi 16 000 ton/yıl olan Madımak Un Fabrikası (1973), kapasitesi 10 000 ton/yıl olan Modern Un Fabrikası (1974), yılda 6 000 ton süt işleyerek 150 ton peynir ve tereyağı üreten Sivas Peynir ve Tereyağı Fabrikası (1976), yılda 20 milyon tuğla üretecek kapasitede olan Tuğsan (1972), yılda 7 500 m^3 blok mermer işleyen Örs Kom. Şti. (1978), yılda 4 milyon 400 000 m blucin kumaşı üretecek kapasitede olan 29 520 iğlik SİDAŞ - Sivas İplik ve Dokuma Sanayi AŞ (1972), yılda 15 000 ton un ve 4 000 ton kepek üretebilecek kapasitede olan Evciler Değirmencilik Tic. ve San. Şti. (1980), yılda 33 000 ton karma yem üretebilecek kapasitede olan Çepni Gücü Yem Sanayii İşletmesi (1981), günde 20 m^3 kontrplak üretebilen Teknik Ağaç Kolkt. Şti. (1973). 1980 Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımına göre ildeki 1 329 işyerinden ancak 74'ünde 10 ya da daha çok kişi çalışmaktadır. Bunların yoğunlaştığı sanayi kolları: Besin, metal eşya - makine imalat, taşa toprağa dayalı sanayi, dokuma, orman ürünleri işleme, kimya ve kâğıt sanayileri.

1980'de Sivas'ta 20 lise (8 142 öğrenci, 452 öğretmen); 76 ortaokul (18 481 öğrenci, 428 öğretmen); 85'i kentlerde, 1 316'sı köylerde olmak üzere 1 401 ilkokul (116 367 öğrenci, 4 682 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 30 orta dereceli okul (9 149 öğrenci, 377 öğretmen) bulunuyordu.

1982'de 2809 sayılı yasayla yükseköğretim kurumlarında yapılan düzenlemeyle, Cumhuriyet* Üniversitesi'nin (*Ek 2*) fakülte sayısı üçe çıktı (Mühendislik, Tokat Ziraat, Fen - Edebiyat). Yerbilimleri Maden Fakültesi, Modern Diller Yüksekokulu ve Temel Bilimler Yüksekokulu kaldırıldı.

Sivas'ta 1982'de 11 kamusal hastane (1 381 yatak) bulunuyor, 543 kişiye bir yatak düşüyordu (askeri hastaneler hariç). Aynı yıl ilde 209 uzman ve 184 pratisyen hekim görev yapıyor, 1 908 kişiye bir hekim düşüyordu. (M)

***SİVASLI**, Uşak ilinde ilçe. — 19 789 nüf., 21 köy. İlçe merkezi 4 631 nüf. (1980). [M]

***SİVASTOPOL**, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 283 000 nüf. (L)

***SİVEREK**, Urfa ilinde ilçe. — 82 022 nüf., 65 köy. İlçe merkezi 29 464 nüf. (1980). [M]

***SİVRİCE**, Elâzığ ilinde ilçe. — 18 855 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 4 001 nüf. (1980). [M]

***SİVRİHİSAR**, Eskişehir ilinde ilçe. — 55 961 nüf., 83 köy. İlçe merkezi 9 541 nüf. (1980). [M]

***SİYASİ** sıf. — ANSİKL. Anayasa huk. *Siyasi Partiler.* 1982 Anayasası siyasi partilerle ilgili temel ilkeleri şöyle belirler: Vatandaşlar, siyasi parti kurma ve siyasi partilere girme veya partiden çıkma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için yirmi bir yaşını tamamlamış olmak şarttır. Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasi partiler önceden izin almadan kurulurlar.

Anayasa, siyasi partilerin tüzük ve programlarında uyacakları esasları, faaliyetlerinin sınırlarını belirlemiş, ayrıntıları da kanuna bırakmıştır. 22/4/1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu bu amaçla yürürlüğe konmuştur.

Kanuna göre, siyasi partiler, anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilâtlanan tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır.

kuruluş

Siyasi parti kurma hakkı, anayasanın «başlangıç» kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak, devletin bütünüğünü bozmak, devletin ve cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, sınıf egemenliğini ya da devletin bir kişi ya da zümre tarafından yönetilmesini sağlamak ya da dil, ırk, din, mezhep ayrımı ya da bölge farklılığı yaratmak ya da herhangi bir diktatörlük türüne dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz.

Bir siyasi parinin, anayasa ve kanun sınırları içinde kurulabilmesi için, milletvekili seçilme yeterliğine sahip en az otuz türk vatandaşı girişimde bulunmalıdır. Siyasi partiler, kurulacak siyasi partinin adını, genel merkezinin adresini, kurucularının ad, soyad, doğum yerleri ve tarihlerini, öğrenim durumlarını, meslek ya da sanatlarıyla ikâmetgâhlarını gösteren bir bildirinin, eklenyle birlikte İçişleri Bakanlığı'na verilmesiyle tüzelkişilik kazanırlar.

Siyasi partilerin kuruluşu, Cumhuriyet Başsavcılığı tarafından denetlenir. Anayasa ve kanun hükümlerine uymayan hususlar belirlenirse bunların giderilmesi istenir. Aksi halde, siyasi partilerin kapatılmasına ilişkin hükümler uygulanır.

teşkilat

Siyasi partilerin teşkilatı, 2820 sayılı kanuna göre, merkez, il ve ilçe kademeleriyle TBMM gruplarından oluşur. Parti merkez teşkilatında büyük kongre, genel başkan, merkez karar ve yönetim kurulu, merkez disiplin kurulu ve küçük kongre bulunur. Bir siyasi partinin en yüksek organı büyük kongredir. Bu organ, seçilmiş üyeler ile tabii üyelerden oluşur. Seçilmiş üyeler, TBMM üye tamsayısının iki katından fazla olmamak kaydıyla, parti tüzüğünde gösterilen şekilde ve sayıda il kongrelerince seçilen delegeler; tabii üyeler ise, parti genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile merkez disiplin kurulu üyeleri ve partinin üyesi olan bakanlar ve milletvekilleridir.

● *Genel başkan.* Partiyi temsil yetkisine sahip bulunan genel başkanı, *büyük kongre* seçer. Seçim gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile olur. İlk iki oylamada sonuç alınamazsa, üçüncü oylamada en fazla oy alan aday seçilmiş sayılır. Genel başkan en çok iki yıl için seçilir. Aynı kişi, ara verilmeksizin alti defadan fazla seçilemez; yeniden seçilebilmek için aradan en az dört yıllık bir sürenin geçmesi gerekir.

Parti genel başkanı merkez karar ve yönetim kurulunun da tabii başkanıdır. Parti tüzüğünde genel başkan yardımcısı ve genel sekreter adıyla başkan yardımcıları öngörülebilir.

● *Merkez karar ve yönetim kurulu.* Parti tüzüğünde gösterilen şekilde, üye sayısı on beşten az olmamak üzere kurulur. Organ, parti tüzük ve programlarına ve büyük kongre kararlarına uymak şartıyla, partiyi ilgilendiren hususlarda karar almak yetkisine sahiptir.

Parti tüzüğü, merkez karar kurulu ve merkez yönetim kurulu şeklinde iki kurul teşkilini de öngörebilir. Merkez disiplin kurulu, üye sayısı 7'den az olmamak üzere, kanuna ve parti tüzüğüne uygun olarak kurulur. Küçük kongre, parti ka-

SIVAS'tan bir görünüm

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

rar ve yönetim kurulunun yetki alanına giren konularda danışmada bulunmak ve bu kurulca gerekli görüldüğü zaman toplanmak üzere, partinin millevekilleri, genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu üyeleri ile il başkanlarından oluşur. Küçük kongre merkez ve taşra teşkilatı arasında bir bağlantı da sağlar. İl ve ilçe teşkilatları da, merkez teşkilatının küçük ve mahalli düzeyde benzerleridir.

● *Taşra teşkilatı.* İl ve ilçe teşkilatı olarak iki kademelidir.

İl teşkilatı: İl kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve il disiplin kurulundan; *ilçe teşkilâtı:* İlçe kongresi, ilçe başkanı ve ilçe yönetim kurulundan oluşur. Partinin tüzüğünde, ilçe disiplin kurulu teşkili de öngörülebilir.

Siyasi Partiler Kanunu, parti teşkilatının organlarında görev alacakların seçimi işine büyük önem verir. Anayasa gereği olarak, partilerin iç işleyişlerinde de demokratik kurallar uygulanmasının güvencesi bu organlar için yapılacak seçimlerin yargı gözetimi altında, gizli oy ve açık tasnif esasına göre yapılması ile sağlanmıştır. Milletvekili seçimlerinde olduğu gibi kongreye katılacak parti üyelerini belirleyen listeler, merkezde ve illerde Yüksek Seçim Kurulu'nun önceden belirleyeceği seçim kurulu başkanına, ilçe kongrelerinde de ilçe seçim kurulu başkanına verilir. Seçim kurulu başkanınca listeler incelenip onaylandıktan sonra üç gün süreyle ilan edilir. İtirazların hakim tarafından incelenip kesin karara bağlanması üzerine seçimlere geçilir. Kanuna göre, parti organlarının seçimlerinde de sandık kurulu oluşturulması zorunludur. Sandık kurulu başkanı ile bir üye en az on yıllık hizmeti bulunan memurlar arasından, bir üye de, aday olmayan partili üyeler içinden seçilir. Ayrıca üçer yedek sandık kurulu üyesi belirlenir. Oy verme ve sayımla ilgili işlemleri sandık kurulu yürütür.

● *TBMM siyasi parti grupları.* Yirmi ya da daha fazla milletvekiline sahip bulunan siyasi partiler, TBMM'de grup kurabilirler. Parti grubu, tüzük ve programa aykırı olmamak kaydıyla çalışma usullerini belirten bir içyönetmelik hazırlar. Siyasi parti grubunun dört organı vardır: Grup genel kurulu; grup yönetim kurulu; grup disiplin kurulu ve grup başkanı. Başkan, milletvekili olduğu takdirde, parti genel başkanıdır. Genel başkan TBMM milletvekili değilse, grup başkanı, içyönetmelikte gösterilen usulle, grup üyeleri arasından seçilir.

Kanun, grup kararları konusunda, içyönetmeliği de sınırlayan iki önemli ilke koyar: Seçimlere ait oylamalar ile milletvekillerini bağlayıcı nitelikteki konulara ilişkin kararların oylamaları gizli oyla yapılır: Bakanlar kuruluna ya da bir bakana TBMM'de ya da grupta güven ya da güvensizlik oyu verilmesi konusunda karar alma yetkisi yalnız grup genel kuruluna aittir; bu yetki başka bir organa ya da mercie bırakılamaz.

önseçim

Siyasi partilerin seçimlere katılması kendi adaylarının tespitini gerektirir. Bu tespit, ilgili seçim çevresinden çıkacak milletvekili sayısının iki katı olarak aday adaylığını koymuş olanlar arasında yapılır. Partinin o seçim çevresindeki bütün üyelerinin, ilçe seçim kurulu yönetiminde serbestçe oy kullanarak yaptıkları bu belirlemeye *önseçim* adı verilir.

merkez adaylığı

Türkiye'de tartışmalara yol açmış bir konu olduğu için, kanun, önseçimler gibi merkez adaylığını da belli esaslara bağlamıştır. Bir seçim çevresinde teşkilatı bulunmadığı ya da göstermesi gerekli aday sayısı kadar istekli aday adayı olmadığı takdirde, söz konusu seçim çevresinin aday listesi, çıkarılacak milletvekili sayısının iki katı olarak merkez karar ve yönetim kurulunca tespit edilir. Ayrıca, bir siyasi parti ,önseçime katıldığı seçim çevrelerinden çıkabilecek milletvekili toplam sayısının yüzde beşini aşmamak üzere merkez adayı gösterebilir. Ancak, merkezin göstereceği aday, önseçimde seçime katılmış olan partilerin en az yüzde yetmiş beş oranında oyunu almış bulunan adayın üstünde bir sıraya konulamaz. Mahalli teşkilatın yönetim kurulu başkan ve üyelerinin görev yaptıkları yerden aday adayı olabilmeleri, önseçimden doksan gün önce görevlerinden çekilme şartına bağlıdır. Önseçimlerde, ilçe seçim kurulu başkanından başka ikisi en az on yıllık hizmeti bulunan ve o ilçede görev yapan devlet memurları arasından, ikisi de aday adayı olmayan parti üyeleri arasından belirlenen dört üye görev yapar. Sandık kurulu da, başkan ve iki üyesi devlet memuru, iki üyesi de partili üyeler arasından seçilen kimselerden oluşur. Kanun önseçimlerde propaganda konusunu da ayrıntılı şekilde düzenlemiştir. Buna göre, açık hava toplantıları ile örf ve adete göre yapılan sohbet toplantıları dışında, kapalı salon toplantıları tertiplenemez, duvar ilanı, el ilanı ve her çeşit matbua, ses ve görüntü bantlarıyla propaganda yapılamaz; başka aday adaylarına karşı kötüleyici beyanlarda bulunulamaz.

parti içi disiplin

Siyasi partilerin disiplin kurullarınca, uyarma, kınama, partiden ya da gruptan geçici ya da kesin olarak çıkarma cezaları verilebilir. Disiplin işlerinin nasıl görüşüleceği, disiplin cezalarına itiraz, af yetkisi gibi konular kanunda gösterilmiş, ancak ayrıntılar parti tüzüğüne bırakılmıştır.

partilerin gelir ve giderleri

Kanun siyasi partilerin hangi gelirleri elde edebileceklerini belirler. Giriş ve üyelik aidatı, milletvekili aidatı ile aday adaylarından alınacak özel aidat bu gelirler arasındadır. Siyasi partilerin, herhangi bir yerden ya da kişiden dolaylı ya da dolaysız olarak kredi ya da borç almaları yasaktır. Sadece, bazı şartlarla kredili veya ipotek karşılığı mal satın alabilirler. Ancak, siyasi partilerin amaç ve faaliyetleri için gerekli olanlardan başka taşınmaz mal edinemezler. Partilerin giderleri de belli kurallara bağlanır. Partiler borç veremezler. Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin hesaplarını denetler. Bu denetimde, Anayasa Mahkemesi, Sayıştay denetçilerinden, Maliye Bakanlığı uzmanlarından, idari yargı hakimlerinden, yeminli bilirkişilerden yararlanabilir. Denetim sonunda ya siyasi partinin gelir ve giderlerinin doğruluğuna ve kanuna uygunluğuna karar verilir. Ya da, aksi hal söz konusu ise, kanuna uymadığı belirlenen gelirlerin hazineye gelir kaydedilmesine hükmolunur.

yasaklar

Siyasi partiler, anayasanın öngördüğü cumhuriyeti ve niteliklerini, değişmez kabul ettiği hükümleri ihlal eden; Türkiye Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, devletin tekliğini ortadan kaldıran; azınlık yaratan; bölgecilik ya da ırkçılık güden; dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce ,felsefi inan, din, mezhep ayrımı yapan faaliyetlerde bulunamazlar. Atatürk ilke ve inkılaplarını teşkil eden belli kanunlara aykırı hareket edemez, Atatürk saygısını zedeleyemez, ad ve amblemlerinde Atatürk'ün adını ve resmini kullanamazlar; halifelik isteyemez, dini gösteri yapamazlar. Siyasi partiler, yurt dışında teşkilatlanıp faaliyette bulunamaz; yurt içinde de kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde yan kuruluşlar meydana getiremez, dernek ya da vakıf kuramazlar. Partilerin, üyeleri ve personeli için üniforma niteliğinde kıyafet ya da kol bağı ve benzeri alamet kullanmaları yasaktır. Bunun gibi, siyasi partilerin, herhangi bir kimseye ya da topluluğa, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkilerini üstlenme görevi vermesi ya da parti kongre ve toplantılarında üyelerinin bu şekilde hareketlerine müsaade etmesi yasaktır.

Temelli kapatılan siyasi partilerin kapatılma tarihinde üyeliği devam eden kurucuları, genel başkanı, merkez karar ve yönetim kurulu ile her kademedeki yönetim ve disiplin kurulu üyeleri ve TBMM parti grubu üyeleri başka bir siyasi partinin kurucusu, yöneticisi ve denetici olamazlar. Partinin kapatılmasına sebep olan bu gibi kimseler on yıl süreyle başka bir siyasi partiye giremezler ve milletvekilliği için aday olamazlar. Kapatılmış bir siyasi partiye mensup olanların üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi parti de kurulamaz.

16.10.1981 tarihli ve 2533 sayılı kanunla feshine karar verilen siyasi partilerle bu tarihten önce her ne sebeple olursa olsun kapatılmış siyasi partilerin isimleri, amblemleri, rumuzları, rozetleri ve benzeri işaretleri ile daha önce kurulmuş türk devletlerine ait topluma malolmuş bayrak, amblem ve flamalar da partilerce kullanılamaz.

12 Eylül 1980 Harekâtı'na ve Milli Güvenlik Konseyi'nin karar ve icraatına karşı herhangi bir tutum, beyan ve davranış da siyasi partilere yasaklanmıştır.

siyasi partilerin kapatılması

Siyasi partiler Cumhuriyet Başsavcısı veya başsavcıvekilinin re'sen; bakanlar kurulu kararı üzerine adalet bakanının istemiyle ya da bir siyasi partinin istemiyle açacağı dava üzerine Anayasa Mahkemesi'nce kapatılır.

Siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili isteklerin Cumhuriyet Başsavcılığı'nca reddi halinde, yapılacak itirazları, Yargıtay ceza daireleri başkanlarından oluşan, «Siyasi Partilerle İlgili Yasakları İnceleme Kurulu» en geç otuz gün içinde inceler. İtiraz haklı görülmezse dava açılmaz; haklı görülürse, Cumhuriyet Başsavcılığı Anayasa Mahkemesi'ne dava açmakla yükümlü olur.

— Tar. Türkiye'de 12 mart ara rejimi döneminde başlıca sosyalist parti durumunda olan Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile başlıca dinci-muhafazakâr parti olan Milli Nizam Partisi (MNP) Anayasa Mahkemesi'nce kapatıldı. 1973 seçimlerinden birkaç ay önce MNP'nin yerine kurulan Milli Selamet Partisi (MSP) milliyetçi - mukaddesatçı bir parti olmakla birlikte önceki kadar gerici bir görünüm taşımıyordu. 1973 seçimlerinden sonra CHP'nin ve Türkiye Birlik Partisi'nin (TBP) solunda ve sosyalist nitelikte bazı partiler kuruldu: İşçilerle aydınların kurduğu (22 haziran 1974) ve genel başkanlığına Ahmet Kaçmaz'ın getirildiği Türkiye Sosyalist İşçi Partisi (TSİP), sol düşünür ve eylemcilerden Mihri Belli ve arkadaşlarının kurduğu (13 şubat 1975) Türkiye Emekçi Partisi (TEP), Mehmet Ali Aybar ve arkadaşlarının kurduğu (30 mayıs 1975) Sosyalist Parti (sonradan Sosyalist Devrim Partisi [SDP] adını aldı). 12 mart döneminde kapatılan Türkiye İşçi Partisi (TİP) eski yöneticilerince yeniden kurularak genel başkanlığına Behice Boran getirildi (1975). Ayrıca eski sol eylemcilerden Doğu Perinçek, Türkiye İşçi - Köyle Partisi'ni kurdu (22 ocak 1978). Bu partilerin hiçbiri 1977 genel seçimlerinde önemli bir varlık gösteremedi. Güvenli bir siyasal ortamı ancak CHP' nin sağlayabileceğine inanan sol partiler 1977 seçimlerinden önce onunla ilişki kurmaya çalıştılar. TİP'in seçime gireceği 15 il dışında CHP'yi destekleyeceği açıklandı. CHP ile anlaşamayan TBP seçime tek başına girdi. Öteki sol partilerden TEP, TSİP ve Vatan Partisi CHP'yi destekleme kararı aldı. Seçim sonuçları genel olarak sol açısından başarılı ama tek tek sosyalist partiler açısından başarısız oldu. CHP' nin elde ettiği 213 milletvekilliği tek başına iktidar olmasına yetmedi. Hem halk desteğinden, hem mali destekten yoksun olan sosyalist partiler siyasal bir varlık gösteremedi.

Sağda yer alan partilerin gelişme çizgisi daha değişik oldu. Totaliter bir görüşe dayanan Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), büyük sermaye çevreleri, azınlıklar ve etnik gruplarca desteklenmemesine rağmen 1977 seçiminde oy oranını yüzde 3,4'ten 6,12'ye, milletvekili sayısını da 3'ten 16'ya çıkardı. Millet Partisi (MP) seçimlere katılamayacak ölçüde zayıfladı.

1973 seçimlerinde oyların yüzde 11,9'unu alarak 45 milletvekili çıkaran Demokratik

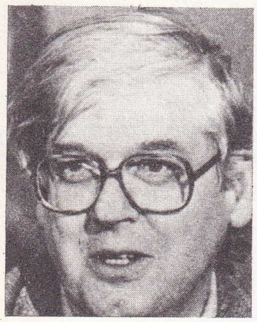
Hamilton SMITH

Georges D. SNELL

Parti (DP), 1977 seçimlerinde oyların yüzde 1,86'sını alarak ancak bir milletvekili çıkarabildi. Bu sonuçta DP'nin Milliyetçi Cephe ortaklığına katılmayışı önemli rol oynadı. Milli Selamet Partisi (MSP), MC ortaklığında yer aldığı halde oy oranında düşme görüldü. 1973 seçimlerinde oyların yüzde 11,8'ini alarak 48 milletvekili çıkaran MSP, 1977 seçimlerinde oyların yüzde 8,56'sını alarak 24 milletvekili çıkardı. Merkez partisi durumunda olan Cumhuriyetçi Güven Partisi'nin (CGP) 1973'te yüzde 5,3 olan oy oranı 1977'de 1,88'e, milletvekili sayısı da 13'ten 3'e düştü. 1977 seçimlerinden sonraki dört yılda ortanın solundaki CHP ile ortanın sağındaki AP ve onunla işbirliği yapan MHP daha da güçlendi. CHP oy oranını yüzde 33,4'ten 41,38'e, milletvekili sayısını 185'ten 213'e çıkardı. AP ise 1973 seçimlerindeki gerilemeden sonra oy oranını yüzde 29,8'den yüzde 36,87'ye, milletvekili sayısını 149'dan 189'a çıkardı. 14 ekim 1979'da yapılan senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerini AP büyük farkla kazandı. AP' nin 33, CHP'nin 12, MSP'nin 4, MHP'nin bir senatörlük elde ettiği bu seçimde Aydın, Edirne ,Muğla, Manisa ve Konyadaki 5 milletvekilliğini de AP kazandı. 1979 seçimlerinde iki merkez parti durumunda sayılan AP ile CHP oyların yüzde 72'sini topladı (AP'nin oy oranı yüzde 45,7, CHP'nin yüzde 26,65). Bunların dışında kalan oyların yüzde 80'i sağ kanat, yüzde 20'si sol kanat partilerine gitti. Geçerli oyların yüzde 6'yı aşan bir bölümü sol partilerle sol programları savunan bağımsız adaylara verildi. Bu arada sosyalist Devrim Partisi (SDP), sol kanatta önemli oy topladı. Yasadışı Türkiye Komünist Partisi (TKP) tarafından desteklendiği ileri sürülen bağımsız aday Beria Önger'in aldığı oylar da dikkati çekti. Seçim yapılan 29 ilde AP oylarının bir önceki toplamı 266 bin dolayında arttığı, CHP oylarının ise bir milyon dolayında düştüğü görüldü. CHP oylarındaki bu önemli gerileme ,1978 başında kurulan CHP ağırlıklı Ecevit hükümetinin çekilmesine yol açtı (16 ekim 1979). Demirel'in MHP ve MSP'nin dıştan desteğini sağlayarak kurduğu azınlık hükümeti 208 ret oyuna karşı 229 oyla güvenoyu aldı (25 kasım 1979). Demirel hükümetinin de gittikçe yaygınlaşan terör eylemlerinin üstesinden gelemeyip, ülkenin bir iç savaş eşiğine sürüklenmesi üzerine Silahlı Kuvvetler yönetime el koydu (12 eylül 1980). Milli Güvenlik Konseyi kararıyla hükümet ve parlamento feshedilerek parti eylemleri durduruldu (28 ekim 1980). Bir süre sonra MGK'nin çıkardığı 16 ekim 1981 gün ve 2533 sayılı yasayla bütün siyasal partiler feshedildi. 7 kasım 1982'de halkoyuna sunularak kabul edilen 1982 Anayasası'nın öngördüğü siyasal model içinde Tülkiye'de yeniden çok partili yaşama dönüldü (1983). 22 nisan 1983'te 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu, 10 ağustos 1983'te de 2839 sayılı milletvekili seçim kanunu kabul edildi.

yeni partiler

16 mayıs 1983'te Milli Güvenlik Konseyi'nce siyasal faaliyete izin verildikten sonra yeni partiler kurulmaya başladı. Eski AP' li bir kısım politikacının önayak olduğu ve emekli orgeneral Ali Fethi Esener'in başkanlığında (20 mayıs 1983) Büyük Türkiye Partisi (BTP), feshedilmiş bir siyasi partinin varlık ve felsefesinin sürdürülmesini öngördüğünden MGK'nin kararıyla kapatıldı (31 mayıs 1983). Aynı eğilimdeki politikacıların 23 haziran 1983'te kurduğu Doğru Yol Partisi'nin (DYP) genel başkanı Ahmet Nusret Tuna veto edilince yerine Danışma Meclisi Denizli üyesi Yıldırım Avcı getirildi. Emekli orgeneral Turgut Sunalp başkanlığında kurulan (16 mayıs 1983) Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) 12 Eylül felsefesi yönünde, istikrar ve büyümeyi dengelemek istediğini açıkladı. Eski başbakan yardımcısı Turgut Özal başkanlığında kurulan (20 mayıs 1983) Anavatan Partisi (ANAP) serbest piyasa ve rekabet anlayışına dayanan bir ekonomik politikayı benimsedi. Ortanın solunda bir görüşe bağlı bir kısım eski politikacılarla aydınların kurduğu (6 haziran 1983) Sosyal Demokrasi Partisi'nin (SODEP) başkanlığına Prof. Erdal İnönü getirildi. Ekonomide üretim ve yatırımın artırılmasını öngören SODEP genel başkanı İnönü'nün veto edilmesi üzerine yerine, eski valilerden Cezmi Kartay seçildi (24 haziran 1983). Başbakanlık eski müsteşarlarından Necdet Calp başkanlığında kurulan (20 mayıs 1983) Halkçı Parti de (HP) ortanın solunda ekonomik ve siyasal bir görüşü benimsedi. Milliyetçi - mukaddesatçı bir görüşe bağlanan Refah Partisi (RP) ise avukat Ali Türkmen başkanlığında kuruldu (19 temmuz 1983). Yeni dönemde adları yalnızca arşivlerde yer alan, etkinlik göstermeyen yeni partiler de kuruldu. Bunların başlıcaları: Yeni Düzen Partisi (1 temmuz 1983), Fazilet Partisi (4 temmuz 1983), Yüce Görev Partisi (6 temmuz 1983), Cumhuriyetçi Muhafazakâr Parti (7 temmuz 1983), Bizim Parti (8 temmuz 1983), Yeni Doğuş Partisi (22 temmuz 1983), Türkiye Huzur Partisi (22 temmuz 1983), Bayrak Partisi (29 temmuz 1983). Seçimlerin 16 mayıstan 24 ağustosa kadar uzanan başlangıç döneminde ANAP 67 il ve 450 ilçede, MDP 67 il ve 500 ilçede, HP 48 il ve 214 ilçede, SODEP 65 il ve 465 ilçede, DYP 67 il ve 500'e yakın ilçede, Refah Partisi 9 il ve 17 ilçede örgütlendi. Milli Güvenlik Konseyi'nin kurucu üyeler açısından koyduğu 30 kişilik veto barajını geçen MDP, HP ve ANAP ve bağımsızlar 6 kasım 1983'te yapılan genel seçimlere katıldı (Bk. SEÇİM). MGK'nin veto barajını aşamayıp genel seçimlere katılamayan DYP, SODEP, RP'nin ise 25 mart 1984'te yapılan yerel seçimlere katıldılar. (M)

SIZRAN, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Volga ırmağı kıyısında kent. — 187 000 nüf. Makina sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

***SJAELLAND,** Danimarka'da ada. — 2 161 000 nüf. (L)

***SKİBİNE** (George), amerikalı dansçı ve koreograf. — (öl. Dallas 1981). [L]

***SKİKDA,** Cezayir'de liman kenti. — 127 968 nüf. Doğal gaz sıvılaştırma ve ihraç merkezi. (L)

***SKOLİMOWSKİ** (Jerzy), polonyalı film yönetmeni ve senaryo yazarı. — Son filmleri: *The Shout* (Çığlık) [1978], *Success in the Best Revenge* (En İyi İntikamda Başarı) [1983]. (M)

SKUAŞ i. (ing. *squash*), kapalı yerde, duvara değip seken topa raketle vurularak oynanan oyun. (XIX. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de doğdu). Yüksek tavanlı (5,33 m) ve 9,75 m x 6,40 m boyutlarında bir salonda iki oyuncu tarafından oynanır. Oyunda 68,5 sm'lik bir raket (230 g) ve çapı 40,5 mm olan bir top (28,349 g) kullanılır. 3 ya da 5 devre halinde oynanan oyunun süresi genellikle 45 dakikayı geçmez. Çok yorucu bir oyundur (2 saat tenis, 4 saat golf oynamaya, 8 km cebri yürüyüşe bedeldir). En çok İngiltere, ABD (800 000 oyuncu), İsveç, Avustralya, Pakistan, Mısır, Fransa ve İngiliz uluslar topluluğu ülkelerinde oynanır. Dünyada 6 milyona yakın skuaş oyuncusu vardır. 31 aralık 1981'de skuaşta dünya başarı sıralaması şöyleydi: 1. Cihangir Han (Pakistan); 2. Geoff Hunt (Avustralya); 3. Kamar Zaman (Pakistan), 4. Maksud Ahmet (Pakistan), 5. Hiddi Jahan (Pakistan). [LM]

***Skylab,** amerikan uzay gemisi. — Bir Saturn V füzesinin üçüncü katı olan Saturn - IV B'den yararlanılarak yapılan Skylab'ın oturulabilir hacmi 400 m³ dolayındaydı. Yer çevresinde yaklaşık 500 km yükseklikte dairesel bir yörüngede dolanıyor, içinde birçok bilimsel aygıt, özellikle bir astronomik rasathane yer alıyordu. Birkaç kez uzaya gönderilen Skylab hep üç astronotla görev yaptı. 16 kasım 1973'teki üçüncü seferinden sonra şubat 1974'te uzaya terkedildi ve 11 temmuz 1979'da Avustralya üzerinde atmosfere girerek parçalandı. Yerde bulunan en büyük parçası 2X1 m boyutunda ve yarım ton ağırlığındaydı. Skylab 940 saati bulan gözlem çalışmaları sırasında 175 000 güneş fotoğrafı, 46 000 yeryüzü fotoğrafı çekti. (Bk. UZAY, *uzay istasyonları, Ek 2*). [L]

SLAVİANSK, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna), Donbass'ın kuzeyinde kent. — 138 000 nüf. (L)

***SLİVEN** (türkçe **İslimye**), Bulgaristan'da kent. — 94 800 nüf. (L)

SLONİMSKİ (Yuri), sovyet bale eleştirmeni ve yazarı (Saint Petersburg 1902 - Moskova 1978). Noverre'nin *Bale ve Dans Üzerine Mektupları*'nı rusçaya çevirdi (1922). Dans üzerine incelemeler (*XIX. yüzyıl Bale Ustaları*, 1937), biyografiler (Diderot, 1958), monografiler (*Giselle*, 1926), yazdı. 1962'de Michel Fokine'in anılarını (*Against the Tide*) rusça olarak yayımlandı. (L)

***SLOVAKYA** (çekçe **Slovensko**), Çekoslovakya'nın doğu kısmı. — 4 815 000 nüf. (L)

***SLOVENYA** (slovence **Slovenija**), Yugoslavya'da federe cumhuriyet. — 1 846 000 nüf. Ljubljana'da elektrik, Maribor'da otomotiv sanayii. Slovenya, 1977'de Yugoslavya'nın ulusal gelirinin yüzde 15,9'unu, 1978'de dışsatımların yüzde 18,1'ini sağladı. (M)

***SLUPSK,** Polonya'da kent. — 80 000 nüf. (L)

SMİTH (Hamilton), amerikalı mikrobiyoloji bilgini (New York 1931). California' da Berkeley Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1967'de Baltimore'da Daniel Nathans*'ın (*Ek 2*) en yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu. Werner Arber*'in (*Ek 2*), virüs saldırılarına karşı bakterileri koruyan enzim sistemini *Escherichia coli* üzerinde keşfetmesinden sonra, *Escherichia coli*'den başka bir mikroorganizma üzerinde çalışarak önleyici enzimleri ayırıp elde ettiği gibi, bu enzimlerin virüs DNA'sını nereden parçaladığını da ortaya çıkardı. Bu enzimlerden her birinin DNA zincirini özgül bir noktada parçaladığını belirledi. Bu çalışmalarıyla 1978 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, meslektaşları D. Nathans ve W. Arber ile paylaştı. (L)

***SMİTH** (Ian Douglas), rodezyalı devlet adamı. — Beyazların egemenliğini sürdürmek için çok direndiyse de silahlı ve silahsız zenci muhalefetin ağır baskısı karşısında daha fazla dayanamadı. 1977 seçimlerinde konumunu iyice güçlendirdikten sonra, mart 1978'de ılımlı milliyetçi zenci temsilcileriyle görüşmeyi kabul ederek bir «iç düzenleme» anlaşması imzaladı. Zencilerin de katıldığı bir geçiş hükümeti kurdu. Ocak 1979'da yapılan halkoylamasıyla iki ırka da eşit haklar tanıyan bir anayasanın kabulünden sonra yapılan genel seçimleri zencilerin kazanması üzerine başbakanlıktan ayrıldı. Yerini zenci rahip Abel Muzorewa aldı. (L)

***SMOLENSK,** rusça **Smolyensk,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 264 000 nüf. (L)

SNELL (George Davis), amerikalı kan hastalıkları hekimi (Bradford, Massachusetts 1903). Harvard Üniversitesi'nde doktora yaptı. Saint Louis'de Washington Üniversitesi'nde yardımcı profesör oldu. 1935'de, daha sonra yöneticisi olduğu Jackson laboratuvarına girdi. Bu arada, farenin, insandaki HLA (*human locus antigen*) sistemiyle eşdeğer olan H2 sistemini buldu. Kazandığı bilimsel ödüller arasında 1976'da aldığı Gairdner (Kanada) Vakfı ödülü ve 1978'de J. Dausset ve J.J. Van Rood'la paylaştığı Wolf Foundation ödülü sayılabilir. Fransız Bilimler Akademisi'ne ve başka birçok dernek ve akademiye üyedir. Farede, kromozom 6 üzerinde bulunan, bağışıklığı ve hücre uyuşmasını denetleyen ve H2 diye adlandırılan genler kompleksini tanımlayan Snell, bu çalışmalarından dolayı 1980 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, *Z. Dausset** (*Ek 2*) ve B. Benacerraf* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

SNOW (Michael), kanadalı sanatçı (Toronto 1929). Çok yaratıcı bir sanatçı olarak, tartışılmaz bir özgünlükle çeşitli alanlarda (müzik, çizgi film, resim) çalıştı. Resimlerinde, 1960'lı yıllarda yeni amerikan ekolüne yakın bir soyutlamadan, tek konusu «yürüyen kadın» olan bir çeşit halk sanatına yöneldi. Çok çeşitli malzemeler kullanarak bir dizi resim yaptı. Yürüyen kadın konusunu geliştirdikten sonra, fotoğraf, film ve video üzerinde çalıştı. Ka-

Foto. Keystone; AFP (LAROUSSE)

meranın teknik imkânlarından yararlanan ve bir araştırma ürünü olan filmlerinde, mekân, hareket ve zamanı çok iyi değerlendirdi. Eserleri, uluslararası öncü akım içinde güçlü ve tutarlı örnekler olarak değerlendirildi. (L)

***SOARES** (Mario), portekizli siyaset adamı. — Devlet başkanı seçilen Eanes tarafından uyumlu bir sosyalist kabine kurmakla görevlendirildi, 1976 temmuzunda göreve başladı. Şubat 1977'de bir kemer sıkma ve istikrar programı uygulamaya başlayınca, İMF ile yaptığı kredi pazarlığı nedeniyle, «İMF önünde diz çökmekle» suçlandı ve güvenoylaması sırasında düşürüldü. 1978 ocak ayında, sağ eğilimli Demokrat ve Sosyal Merkez ile bir koalisyon hükümeti kurarak yeniden başbakan oldu. Temmuz 1978' de cumhurbaşkanı Eanes tarafından görevden alındı. Yerine, eski sanayi bakanı, bağımsız Alfredo Nobre da Costa başbakanlığa atandı. (L)

***SOBHUZA II,** Swaziland kralı. — (öl. Mbabane 1982). 1978'de, doğrudan sözlü swazi yasalarından esinlenen yeni bir anayasa metnini kabul etti ve yeni parlamentoyu kendisine sıkı sıkıya bağladı. Şubat 1978'de muhalefet lideri Dr. Ambrose Zwane'yi tutuklattı. (L)

***SOÇİ,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 255 000 nüf. (L)

***SOFYA,** bulgarca **Sofiya**, Bulgaristan'ın başkenti ve en büyük kenti. — 1 031 600 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 1 083 800 nüf.). [L]

***SOĞAN** . — ANSİKL. Dünya kuru soğan üretimi 1979 - 1982 ortalaması olarak 20 milyon tonu aştı. 2,7 milyon tona yakın üretimiyle Çin ilk sırayı aldı. Onu 2,3 milyon tonluk üretimiyle Hindistan, 1,6 milyon tonluk üretimiyle ABD, 1,1 milyon tonluk üretimiyle Japonya ve 1 milyon tonluk üretimiyle Türkiye izledi.

Çok soğan üreten öteki ülkeler ve üretimleri şöyleydi: İspanya 954,5 bin ton, Brezilya 709 bin ton, Mısır 627,5 bin ton, İtalya 515 bin ton, Hollanda 497,5 bin ton, Pakistan 425,5 bin ton, Güney Kore 372 bin ton, Polonya 370,5 bin ton, Romanya 338,7 bin ton, Yugoslavya 308,2 bin ton, Kolombiya 272,7 bin ton, İran 263,7 bin ton, Arjantin 248,2 bin ton, Fas 243 bin ton, İngiltere 220,5 bin ton, İndonezya 208,5 bin ton, Suriye 165 bin ton, Peru 156,2 bin ton, Fransa 151 bin ton, Güney Afrika Cumhuriyeti 141 bin ton, Tayland 140,5 bin ton, Bangladeş 139,5 bin ton, Macaristan 138,2 bin ton, Vietnam 131,7 bin ton, Yunanistan 131 bin ton, Şili 127,7 bin ton, Cezayir 123 bin ton, Çekoslovakya 122,5 bin ton, Doğu Almanya 101,7 bin ton.

● *Türkiye*'de, 1975'ten sonraki dönemde soğan ekilen alanlar, bir ölçüde genişledi: 1975'te, 60 000 ha'lık alanda soğan üretilirken, 1976'da 62 500, 1977'de ve 1978'de 70 000, 1979'da 69 000, 1980'de 70 000, 1981' de 75 000, 1982'de 71 000 ha'lık alan soğan üretimine ayrıldı.

Alan genişlemesine, verimdeki yükselme de eklenince, Türkiye'nin soğan üretimi, 1975' te 670 000 iken, 1970'li yılların sonunda 1 milyon tona yükseldi. Yıllara göre üretim şu gelişmeyi gösterdi: 1976'da 760 000 t, 1977'de 845 000 t, 1978'de 880 000 t, 1979'da 1 000 000 t, 1980'de 960 000 t, 1981'de 1 090 000 t, 1982'de 1 025 000 t. Üretim fazlasını yabancı ülkelere satan Türkiye, 1978'de 20 bin ton (3,2 milyon dolarlık), 1979'da 76,5 bin ton (11,14 milyon dolarlık) 1980'de 32, 58 bin ton (6,74 milyon dolarlık), 1981'de 98,74 bin ton (19,5 milyon dolarlık) soğan dışsatımı yaptı. (M)

***SOĞANLIK,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim merkezi. — 34 769 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SOĞUKPINAR,** Bursa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 530 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 430 nüf. (1980). [M]

***SOHAG** ya da **SUHAC,** Mısır'da kent ve il yönetim merkezi. — 75 000 nüf. (L)

SOKA, Japonya'da (Honşu) kent. Tokyo nun kuzey banliyösünde. 123 000 nüf. (L)

***SOKOTO,** Nijerya'da (Kuzey bölgesi) kent. — 90 000 nüf. Deri işlemeciliği. (L)

***SOLDATİ** (Mario), italyan yazarı ve film yönetmeni. — Son kitapları: *Zümrüt ve Amerikalı Hanım* (1979). [M]

***SOLFEJ** i. — ANSİKL. Müz. 1950'lerden sonra ortaya çıkan tondışı, rastlantısal. yarı-doğaçtan vb. müzik akımları, geleneksel solfeje ve solfej pedagojisine giderek sertleşen saldırılar yöneltti.

Geleneksel notalama, a) Çok küçük aralıkların ya da kaydırmaların belirtilmesine, b) Somut ya da elektronik seslerin saptanmasına, c) Yalnız O ve 1 işaretlerinin kullanıldığı bilgisayar diline dayalı müzik verilerinin makine diline aktarılmasına, d) Ondalık sisteme ya da kulağın logaritmik algılamasına dayanan kesin fiziksel notalamanın (hertz, saniye, desibel) kullanılmasına olanak vermediği gerekçesiyle eleştirildi. Böylece, müzik yazısına yeni işaretler eklendi. Bir besteciden ötekine bazı küçük farklar olmakla birlikte, bu yeni işaretler zamanla yaygınlaşacağa benzemektedir. Bunlar arasında hızlanma, yavaşlama ve klüsterler anılabilir (bk. şekil).

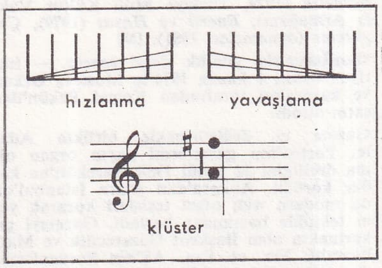

Sonuç olarak, XX. yüzyıl sonu müzikçisi için, mükemmel solfej bilgisinin yanı sıra, sesin fiziksel özelliklerini tanımak, sesle işaret arasında bağ kurmak giderek daha zorunlu olmaya başladı. (L)

***SOLHAN,** Bingöl ilinde ilçe. — 26 957 nüf., 23 köy. İlçe merkezi 7 153 nüf. (1980). [M]

***SOLİNGEN,** Batı Almanya'da (Nordrhein--Westfalen) kent. — 167 890 nüf. (L)

***SOLJENİTSİN** (Aleksandr İsayeviç), sovyet yazarı. — Son eseri: *Batının Hatası* (1981). [L]

***SOMA,** Manisa ilinde ilçe. — 53 739 nüf., 59 köy. İlçe merkezi 30 420 nüf. (1980). [M]

***SOMALİ,** Doğu Afrika'da devlet. — 4 900 000 nüf.

TARİH

Muhammed Ziyad Barre* (*Ek 2*) yönetimindeki askeri darbeden (ekim 1969) ve Somali Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, askeri rejim en az iki suikast girişimini boşa çıkardı; ancak, rejime karşı çıkanların sayısı pek azdı. General Muhammad Ziyad Barre nisan 1979'da, bir grup yüksek subayın yönettiği bir darbe girişimini atlatmayı başardı.

Cuntanın ülkede derin sosyal ve ekonomik devrimler yaptığı açık bir gerçektir. Yeni Somali rejimi halkın hemen hemen tümü göçebe ve çoban olan ülkede kabileleri yerleşik duruma getirmeye, bir tarım ve sanayi çekirdeği oluşturmaya başladı. Bankalar, ulaştırma hizmetleri, sigortalar, elektrik ve dış ticaret devletleştirildi. 1975' ten sonra bir tarım reformu yavaş yavaş gerçekleştirildi. 1972'de latin harflerine dayalı bir somali alfabesi yapıldı. Somali dili, tek resmi dil olarak, İtalyancanın, İngilizcenin, Arapçanın yerini aldı.

Temmuz 1976'da, gerçekte askerlerin kontrolunda bulunan Somali Devrimci Sosyalist Partisi (SDSP) kuruldu. Askerler siyasi hayatı normalleştirmede geciktiler; bunun nedeni, iktidarlarını sürdürme kaygısından çok, karşılaştıkları güçlüklerin karmaşıklığı ve ağırlığıyla açıklanabilir: Sınırlarda savaş hali, Doğu Afrika'nın orasına burasına serpilmiş Somali kabilelerinin tümünü birleştirme isteği, 1978'de Sovyetler Birliği'yle kurulu ittifaktan ayrılmanın yarattığı yalnızlık durumu.

Bir Parlamento kurulmasını öngören bir anayasa tasarısı SDSP tarafından ocak 1979' da kabul edildi ve ağustosta referandumla onaylandı. Aralıkta, 1969 darbesinden sonra ilk yasama meclisi seçimleri yapıldı. Bütün adaylar tek resmi partinin üyeleri olduklarından, rejimin bu «demokratikleştirilmesi» yine de nispi bir anlam taşıyordu. Ocak 1980'de, meclis, Muhammad Ziyad Barre'ı altı yıllık bir süre için yeniden Cumhurbaşkanı seçti.

Ülkeyi uluslararası sahne dışında tutmaya alışmış eski sivil yöneticilerin tersine, askeri yöneticiler Büyük Somali tasarılarını gerçekleştirme özlemindedirler. Yeni yönetimin, bir kısım somali kabilelerinin bulunduğu Kenya ve Cibuti ile kendi topraklarının tamamlayıcı bir parçası saydığı Ogaden bölgesi yüzünden Etyopya ile anlaşmazlıkları vardır. Nitekim Batı Somali Kurtuluş Cephesi (BSKC) gerillalarını destekleyen Somali ordusu 1977'de Ogaden'i işgal etti. Fakat, Sovyetler Birliği ve Küba tarafından desteklenen Etyopya, Somali ordusunu Ogaden'den çıkardı. Bunun üzerine ve arada birçok işbirliği anlaşması bulunmasına rağmen Somali SSCB'den koptu ve Somali'de bulunan 3 000 sovyet uzmanını sınırdışı etti. Ondan sonra, general Muhammed Ziyad Barre, ittifakları çeşitlendirmeye yöneldi. 1974'ten beri Arap Birliği üyesi olan Somali, dışsatımının yarısını alan Suudi Arabistan'a yaklaştı. 1970'te resmen ilan edilmiş olan sosyalist tutumundan vazgeçmeksizin, Fransa ve ABD ile de ilişkilerini geliştirdi. Çin de, 1971 - 1976 yılları arasında görülen ülkenin hayvan varlığının büyük bir kısmını yok eden kuraklığın acı sonuçlarıyla mücadelelerinde somalililere yardımını sürdürdü. SSCB'den koptuktan sonra. Somali yöneticileri, aralarında toprak

SOMALİ devriminin IX. yıldönümü kutlama törenlerinden bir görüntü (12 ekim 1978)

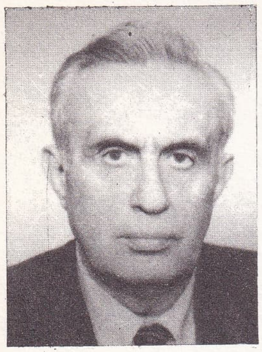
Ayhan SONGAR

anlaşmazlığı bulunmasına karşın, komşuları Kenya ile ilişkilerini sıklaştırdılar. General Ziyad Barre, Berbera'daki eski sovyet üssünün ABD'ye kiralanmasını kabul etti. ABD de, mart 1982'de, Somali'ye verilen askeri kredileri yüzde 50 arttırdı. Fransa, her zaman ihtiyatlı davranmasına karşın, Fransa - Afrika devlet başkanları konferansına katılan Somali'ye yardımı arttırmayı vadetti. (L)

Soma Termik Elektrik Santralı, Manisa ilinin Soma ilçesinde linyit kömürüyle çalışan termik elektrik santralı. Her biri iki jeneratörlü olmak üzere iki ünite halindedir.

Soma A (I-II), 1957 yılında işletmeye açıldı. 2x22 = 44 MW gücündedir; yılda 300 milyon kWs elektrik enerjisi üretir. Soma B'nin 1985 yılında bitirilmesi planlandı. Bu ünitenin daha güçlü jeneratörlerle donatılması öngörüldü (2x165 = 330 MW). Soma B'nin ilk jeneratör grubu 1983 yılında işletmeye açıldı. İkinci jeneratör grubu da tamamlandığında Soma B santralı yılda 2 milyar 145 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir; iki ünitenin birlikte yıllık ortalama elektrik enerjisi üretimi 2,5 milyar kWs dolayında olacaktır. (M)

***SOMBOR,** Yugoslavya'da (Voyvodina) kent. — 77 302 nüf. (L)

Sorgum bitkisi

***SOMERVİLLE,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 77 302 nüf. (L)

***SOMOZA** (Anastasio, **Tachito** - denir), nikaragualı devlet adamı. — (öl. Asuncion, Paraguay 1980). 1979'da Sandinista Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından iktidardan indirildi. Önce ABD'ye (Miami) sonra Paraguay'a kaçtı. Eylül 1980'de Paraguay'da öldürüldü. (M)

SONGAR (Ayhan), türk nöropsikiyatri profesörü (Gönen 1927). İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1950). Aynı okulun psikiyatri kliniğinde asistan, akıl ve sinir hastalıkları uzmanı (1953), doçent (1956) ve profesör oldu (1961). Cerrahpaşa Tıp Fakültesi nöropsikiyatri kürsüsünde profesörlüğe atandı. 1971'de bu kürsünün başkanı oldu. Adli Tıp Kurumu'nda Gözlem İhtisas Dairesi başkanlığı görevini de yapan Songar, 1984'te TRT Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. Başlıca eserleri: *Sinir Sistemi Fizyolojisi* (3 cilt, 1959 - 1960), *Psikiyatri - Modern Psikobiyoloji ve Ruh Hastalıkları* (1971, daha sonra genişletildi), *Sibernetik* (1979, Türkiye Milli Kültür Vakfı Armağanı), *Enerji ve Hayat* (1979), *Çeşitleme* (denemeler, 1981). [M]

***Sonhavadis,** günlük siyasi gazete. — İmtiyaz hakkı 1 kasım 1974'te Mustafa Özkan ve kardeşleri tarafından Kemal Pekün'den satın alındı.

Gazete el değiştirmekle birlikte Adalet Partisi'nin gayrıresmi yayın organ olma özelliğini 12 Eylül 1980 Harekâtı'na kadar korudu. Ankara'dan sonra İstanbul'da da modern web ofset tesisleri kurarak yeni teknikle basılmaya başladı. Gazeteyi çıkarmakta olan Başkent Gazetecilik ve Matbaacılık Tic. ve San. AŞ'nin kurucularından şirket genel müdürü Yavuz Özkan 1979'da öldü. Sürekli yazarlardan Tekin Erer gazeteden ayrıldı (1983), Yalçın Uraz (öl. 1979) ve Adviye Fenik (öl. 1983) öldüler. Başyazarlığını 1981'den beri Cihad Baban'ın yaptığı gazetenin fıkra ve makale yazarları arasında Abdullah Uraz ve Prof. Dr. İsmet Giritli bulunmaktadır. 1984'te tirajı otuz bin dolayında olan Sonhavadis'te 201 kişi çalışıyordu. (M)

***SONKU** (Cahide), türk kadın tiyatro ve sinema oyuncusu. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

***SONORA,** Meksika'nın kuzeybatısında eyalet. — 1 099 000 nüf. Mekrezi: *Hermosillo.* (L)

***SOPRON,** Macaristan'da (Györ-Sopron yönetim bölgesi) kent. — 51 000 nüf. (L)

***SORDİ** (Alberto), italyan sinema oyuncusu ve yönetmeni. — 1960'lı yıllardan sonra çevirdiği filmlerde komedyenden çok dram oyuncusu olarak dikkati çekti. Ayrıca yönetmenlikte de başarı kazandı: *Polvere de Stelle* (Yıldız Tozu) [1973] ve *Finche c'e Guerra c'e Speranza* (Savaş Olduğu Sürece Umut da Vardır) [1974]. Rol aldığı filmler arasında şunlar sayılabilir: *Le Coppie* (Çiftler) [1971], *Lo Scopone Scientifico* (Büyük Kumar) [1972], *Una Vita Difficile* (Zor Bir Yaşam) [1977], *Nova Monstras* (Yeni Ucubeler) [1978] *L'İngorgo* (Tıkanıklık) [1978]. (L)

SORGUM i. Taneleri için yetiştirilen ve dıştan bakıldığında mısırı andıran tarım bitkisi. *Hint darısı* da denir. (İlmi adı *Sorghum.* Buğdaygillerden.)

— ANSIKL. Sorgumun değişik amaçlarla kullanılan birçok türü vardır. Kimisi insan ve hayvan beslenmesinde kullanılır, kimisi düpedüz yem bitkisidir, kimisi de çeşitli işlere yarar (süpürge gibi).

Sorgumlar botanik bakımdan beş kategoriye ayrılır: 1 — Tanelik sorgum (*Sorghum durra, S. Subglabrescens, C. Caffrorum*); 2 — Yemlik sorgum (*S. vulgare, S. bicolor*) [yüksek boylu, sapı sulu özlü ve az çok tatlı]; 3 — Tatlı sorgum (*S. dochna* var. *saccharatum*) [çok yüksek boylu, sapı kalın ve tatlı sulu]; 4 — Süpürgelik sorgum (*S. dochna* var, *technicum*); 5 — Otsu sorgum ya da sudanotu (*S. vulgare* var. *sudanense*).

Bütün sorgum türleri çiçek açıncaya kadar siyanhidrik asit üretimine yol açan, bir glikozit içerirler. Dürrin denen bu asit hayvanlarda ölüme yol açabilir. Sorgum tarımı, bütün dünyada, her iki yarımkürede, ılıman kuşağa kadar tropiklerarası bölgede, yani kuzeyde ve güneyde 40. paraleller arasında yaygındır.

Hayvan beslenmesinde önemli yeri olan bu bitki, Afrika'nın sıcak ve kurak ülkeleriyle Hindistan yarımadasında un ve içki şeklinde insan beslenmesinde de önemli yer tutar.

● *Tanelik sorgum.* 2n = 20 kromozomlu bir yıllık bir bitkidir. Boyu nispeten kısa (1,10 - 1,20 m), yaprakları mısır yaprağı gibi uzun, ama ona göre ensiz ve tüysüzdür; çiçekliği oldukça tıkız bir koçan biçimindedir. Koçanı oluşturan başakçıklar çift çiçekli olup sapçıkların ucunda ikişerli üçerli kümeler halinde bulunurlar. Her kümede başakçıkların ortadaki verimli, yandakiler kısırdır. Verimli başakçıkta da tek çiçek tane tutar.

Sorgumun tohumu açık esmer ya da kırmızımtrak renkte ve oldukça küçüktür. Tanenin uzunluğu ortalama 4 mm'dir ve kavuzcukların arasında kısmen görülür. Bileşimi protein bakımından arpayı (yüzde 10,5), selüloz bakımından mısırı (yüzde 1,6 - 1,8) andırır.

Bitki büyümeye başlar başlamaz derin ve dallı bir kök sistemi geliştirir. Kök hacmi mısırınkinin iki katını bulur. Bitkinin kuraklığa daha dayanıklı olmasının nedeni budur. Ayrıca mısırdan farklı olarak sorgumda bir kardeşlenme görünür. Bitki aslında kendidöllektir, ama çapraz tozlaşma için de ciddi bir engel yoktur, nitekim bazen çapraz tozlaşma oranı yüzde 70'i bulur. Kısır erkek sapların varlığı, ıslah uzmanlarına, normal bitkilerle çaprazlama yoluyla tamamı kısır olan çeşitler yaratma imkânını sağladı: F_1 melez sorgumlar. Tanelik sorgum bir kısa gün bitkisidir. Tropikal kökenli olduğundan sıcaklık ihtiyacı, mısıra göre daha yüksektir. Çimlenme derecesi 10°C dolayındadır ve filizin büyümesi çok yavaştır. En iyi gelişme için en uygun sıcaklık 30°C'dir. Bundan dolayı ekim tarihi daha yaza doğrudur ve ekim alanı mısıra göre daha güneydedir. Su ihtiyacı da mısıra göre hayli azdır. Bunun nedeni sorgumun özgül bitkisel nitelikleridir: Yapraklarin yüzünde kütinleşmiş mumsu bir kütiküla tabakası, çok küçük gözenek, toplam yaprak yüzeyi oldukça az, kök sistemi çok dallı ve derin. Bununla birlikte su ihtiyacı gelişme evrelerine göre değişir: Tanenin «sütlenme» evresinin sonundaki «şişme» evresinde en çok suya ihtiyaç duyar. Tanelik sorgumun bir kental (100 kg) tohum başına topraktan eksilttiği madensel madde miktarı 2,6 kg azot, 1,3 kg fosfor ve 3,1 kg potastır. Ama hasattan sonra sap ve yapraklar tarlaya gömülürse potasın dörtte üçü geriye verilebilir.

Ekim nöbeti, toprağının hazırlanması ve gübrelenmesi mısırda olduğu gibidir.

Hasadı biçerdöverle yapılabilir. Tohumlar henüz yaşken (yüzde 25-35 su) elde edilir, sonra hemen kurutulması gerekir (ambar-

Sorgum hasadı

Foto. X (MEYDAN)

lanmak için su oranı yüzde 13'ten aşağı olmalıdır).

Tanelik sorgum, iyi şartlarda özellikle sulama yapılırsa hektar başına 6 ton (dekara 600 kg) tane verir.

Sorgumun üretim ve tüketimi bazı ülkelerde giderek artmaktadır. Bunun başlıca nedeni mısırdan daha ucuz olması ve verim yüksekliğidir. Sorgum insan beslenmesinde buğday ve pirinçten sonra üçüncü sırayı alır.

Dünya sorgum üretimi yılda 70-80 milyon ton dolayındadır ve bunun yarıdan çoğunu ABD (20 Mt), Hindistan (11 Mt) ve Çin (9 Mt) üretir. Onların ardından Arjantin (6,5 Mt), Meksika (4,8 Mt), Nijerya (3,8 Mt), Sudan (2,5 Mt), Avustralya (1 Mt) gelir.

● *Yemlik sorgum.* Sorgum türlerinden ikisi (*S. vulgare* ve *S. sudanense*) ile bu ikisinin melezi yeşil veya kuru ot halinde hayvan yemi olarak kullanılır. En çok ekileni *sudanotu* denen S. sudanense'dir.

Yemlik sorgumlar, gerek kuraklığa dayanıklılık, gerek yüksek verim ve birden fazla biçime elverişlilik bakımından yararlı bitkilerdir. Ama sıcaklık ihtiyacı fazladır: Çimlenme derecesi 10°C dolayındadır ve filizi ancak 15°C'nin üstünde gelişme gösterir. Bundan dolayı biraz geç ekilir (mısırdan on beş gün sonra).

Sudanotu (*S. sudanense*) bir yıllık bir ılık mevsim bitkisidir. Sapı elverişli şartlarda 3 metreye kadar boylanabilir. Gövdesi süngerimsi, tatlı bir özle doludur. Yaprakları geniş ve parlak yeşildir. Kıraç bölgelerde tek biçim, sulu şartlarda 3-5 biçim alınabilir, ot verimi oldukça yüksektir (dekar başına 1,5 ton kuru ot). Yeşil sudanotu, yapısında dürrin bulunduğundan hafifçe soldurulduktan sonra hayvanlara yedirilmelidir.

Yemlik sorgumun bileşimi ve besin değeri büyüme evresine göre değişir (hasat sırasında bir kilo kuru madde 0,75-0,55 etsüt yem birimi; 40 - 140 sindirilebilir azotlu madde).

Bünyelerindeki dürrin dolayısıyle bu yemleri kullanmadan önce bazı ihtiyat tedbirleri almak gerekir. Körpe iken zehirli etki gösteren bitki, başak tutmaya başlayınca bu etkisini önemli ölçüde yitirir.

Pratikte dürrince zengin yemlik sorgumlar hayvanlara yedirilmeden yirmi dört saat önce biçilmeli (soldurma dürrini tahrip eder), hayvanlar fotosentezin en çok olduğu esnada, yani gün ortasında sorgum çayırına salınmamalı ve sığırlara çayıra salınmadan önce nişastası bol bir yem (mısır) yedirilmelidir (glikoz işkembede siyanhidrik oluşma hızını azaltır). [M]

***SORGUN,** Yozgat ilinde ilçe. — 80 199 nüf., 101 köy. İlçe merkezi 19 292 nüf. (1980). [M]

***SOROCABA,** Brezilya'da (Sao Paulo eyaleti) kent. — 176 000 nüf. (L)

***SORSA** (Kalevi), finlandiyalı siyaset adamı. — Ekonomik sorunlara çözüm getirilememesi yüzünden, cumhurbaşkanından aldığı eleştiri mektubu üzerine, haziran 1975'de başbakanlıktan istifa etti. Kasım 1975'de, merkez parti başkanı Martti Miettunen'in kurduğu koalisyon hükümeti, ekonomik bunalımın üstesinden gelemeyerek 1977'de istifa edince Sorsa, yeniden bir merkez sol koalisyon hükümeti kurdu. Mart 1979 seçimlerinden sonra muhafazakârlar, üstünlük elde ettilerse de hükümet kuramadılar. Sosyal demokrat M.H. Koivisto merkez sol bir hükümet kurarak Sorsa'nın yerine başbakan oldu.

Nisan 1981'de Koivisto'nun, cumhurbaşkanı Kekkonen'in istifa çağrısına uymaması, cumhurbaşkanının otoritesinin sarsılmasına ve ekim 1981'de sağlık nedenleriyle görevinden ayrılmasına yol açtı. Koivisto cumhurbaşkanlığına seçilince Sorsa, Sosyal Demokrat Parti'nin liderliğine getirildi ve gene başbakan oldu. Mart 1983'de yapılan genel seçimlerde Sosyal Demokrat Parti kazançlı çıktı ve Sorsa bir kez daha başbakan oldu. (L)

***SOSNOWIEC,** Polonya'da (Katowice voyvodalığı) kent. — 198 000 nüf. (L)

***SOSYAL** sıf. — Huk. *Sosyal güvenlik,* çağdaş toplumlarda bireyleri, toplumun sosyo - ekonomik yapısında, ortaya çıkan olumsuz etkilere karşı korumak ve güvence altına almak amacıyla alınan önlemlerin tümü. (Bk. ANSİKL.)

— İd. huk. Sosyal hizmetler. (Bk. ANSİKL.)

— ANSİKL. Huk. *Sosyal güvenlik* 1982 Anayasası'nın 60. md.de şu biçimde belirtilmiştir: «Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahipir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar». Sosyal güvenlik bakımından özel olarak korunması gerekenler de 61. maddede şöyle saptanmıştır: «Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat sağlar. Devlet, sakatların korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirleri alır. Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur».

Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi temelde TC Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK), Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (Bağ-Kur) gibi başlıca üç kuruluşa dayandırılmıştır. Bu kurumlardan aylık alanların sayısı 1975'te 674 123 iken 1982'de 1 627 021 kişiye yükseldi.

5434 sayılı kanunla kurulan ve 1 ocak 1950'den itibaren çalışmaya başlayan *TC Emekli Sandığı* kapsamına genel ve katma bütçeli kuruluşlardan aylık alanlarla daha önce özel kanunla kurulmuş kimi sandıklara bağlı olanlar alınmıştır. Devlet memur ve hizmetlilerinin emeklilik haklarını gerçekleştirmeyi üstlenen Emekli Sandığı'nın ilgililere sağladığı haklar şunlardır: Emekli aylığı, görev malullüğü aylığı, adi malullük, dul ve yetim aylığı, evlenme ve emekli ikramiyesi, ölüm yardımı, toptan ödeme, kesenek iadesi. Emekli Sandığı'ndan aylık alanların sayısı 1975'te 379 874 iken 1982'de 612 787 oldu.

Sosyal Sigortalar Kurumu (SSK) başlangıçta en az 10 ve daha çok kişi çalıştıran işyerlerini, basın mesleğinde (1952) ve gemilerde çalışanları (1954) kapsıyordu, 506 sayılı kanunla bu kapsam büyük ölçüde genişletildi (1 mart 1965). Asgari kişi sınırlaması kaldırılarak, kanunda belirtilen istisnalar dışında, bir hizmet aktine dayanarak çalışanların tamamının sosyal sigorta hakkından yararlanması öngörüldü. Günümüzde çalışanların tümü işe alındıkları günden başlayarak kendiliğinden sigortalı olmaktadır. 1 ocak 1984'e kadar tarım işçileri sosyal güvenlik kapsamı dışındaydı. 17.10.1983 tarih ve 2925 sayılı kanunla tarım işçileri de sosyal güvenlik kapsamına alınarak SSK'na bağlandılar.

SSK kanunda belirtilen şartlarla, iş kazaları ve meslek hastalıkları, hastalık, analık, malullük, yaşlılık, ölüm sigortaları ve cenaze masrafları karşılığı verilmesi gibi sosyal güvenlik haklarını gerçekleştirmektedir. Sosyal Sigortalar Kurumu'ndan aylık alanların sayısı 1975'te 289 870 iken 1982'de 808 118'e çıktı.

Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu (Bağ-Kur) öbürlerine göre daha yenidir. 4 mayıs 1979 gün ve 2229 sayılı kanunla bu kurumun sosyal güvenlik kapsamı da genişletildi. Ev kadınları, yurt dışındaki türk vatandaşlarının yanlarında bulunan ve herhangi bir işte çalışmayan eşleri, Türkiye'de oturan türk asıllı yabancı uyrukluların dahil belirli bir işi olmayanlar ve tarım işi yapanlar da yazılı olarak başvurmak suretiyle sosyal güvenlik kapsamına alındı. 1 ocak 1984 tarihinde yürürlüğe giren 17.10.1983 tarih ve 2926 sayılı kanunla tarımda kendi adına ve hesabına çalışanlar da sosyal güvenlik kapsamına alınarak Bağ-Kur'a bağlandılar.

Bağ-Kur ilgililere malullük, yaşlılık, ölüm sigortası gibi sosyal güvenlik hakları sağlar. Bağ - Kur'dan aylık alanların sayısı 1975'te 4 379 iken 1982'de 206 116'ya çıktı. 1982'de Bağ - Kur'a kayıtlı 1 203 803 üye vardı. Aynı yıl bu kurumun üyelerine 1 milyarı aşkın konut kredisi, 250 milyonu aşkın iş yeri kredisi dağıtıldı. Prim gelirlerinin yıllık tutarı 18 milyar lirayı aştı.

Türkiye'de bankalar, sigorta ve reasürans şirketleri, ticaret, sanayi odaları ve borsalar personeli için özel olarak kurulmuş ve kendi çalışanlarına yukarıda anlatılan üç büyük sosyal güvenlik kurumundan ayrı, ek sosyal yardımlar sağlayan birtakım özel sandıklar da vardır. 1977'de bunların sayısı 27'yi, üye sayısı 60 bini, fonları 2 milyar lirayı buluyordu. 1978'de bu özel sandıkları SSK bünyesine katmak amacıyla bir yasa çıkarıldıysa da cumhurbaşkanının başvurması üzerine Anayasa Mahkemesi'nce iptal edildi ve bu sandıklar varlıklarını korudu.

● *Sosyal güvenlikten yararlandırma amacıyla hizmetlerin birleştirilmesi.* Çeşitli sosyal güvenlik kurumlarına tabi olarak geçen hizmet sürelerinin birleştirilmesi suretiyle ilgililerin sosyal güvenliklerinin bir bütün içinde sağlanması amacıyla 24 mayıs 1983 tarih ve 2829 sayılı sosyal kanun çıkarıldı; bu kanunla 5 ocak 1961 tarih ve 228 sayılı; 17 mayıs 1965 tarih ve 668 sayılı; 28 ocak 1970 tarih ve 1214 sayılı kanunlar yürürlükten kaldırıldı.

2829 sayılı kanun, TC Emekli Sandığı'na; Sosyal Sigortalar Kurumu'na; Esnaf ve Sanatkârlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar Sosyal Sigortalar Kurumu'na; 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun geçici 20. maddesine göre kurulmuş emekli sandıklarına tabi çeşitli hizmet süreleri bulunanların emeklilik, malullük, yaşlılık ve ölümleri halinde kendilerine ve hak sahiplerine sağlanacak hakları kapsar. Kanunlara tabi çeşitli işlerde çalışmış olanların hizmet süreleri, aynı tarihlere rastlamamak kaydıyla, aylık bağlanmasına hak kazanıldığında, birleştirilir. Ancak, hizmet süreleri toplamının aylık bağlanmasına yeterli olmaması halinde, kanun hükümleri uygulanmaz. Kanunda belirlenen istisnalar dışında, bir kurumla ilişiği kesildikten sonra diğer kurumlardan birinde sigortalı olanların, önceki kurumlarda birikmiş prim ve kesenekleri geri verilmez ve toptan ödemeleri yapılmaz. Kurumlardan herhangi birine ilk kez sigorta olunan tarih, sigortalılık süresinin başlama tarihidir. Birleştirilecek sürelerin hesabında, itibari hizmet süreleri ile prim ödenmemiş süreler göz önünde tutulmaz. Birleştirilmiş hizmet süreleri toplamı üzerinden, ilgililere, son yedi yıllık fiili hizmet süresi içinde fiili hizmet süresi fazla olan kurumca; hizmet sürelerinin eşit olması halinde ise eşit hizmet sürelerinden sonuncusunun tabi olduğu kurumca, kendi mevzuatına göre aylık bağlanır.

Birleştirilen hizmet süreleri üzerinden Sosyal Sigortalar Kanunu'na göre hesaplanacak aylık miktarının tespitinde, TC Emekli Sandığı'na tabi işlerde emekli aylığı bağlanmasına esas aylıklar ile diğer kurumlardaki prime esas kazanç tutarları dikkate alınır. Son defa TC Emekli Sandığı'na tabi görevlerden emekliye ayrılan ve kendilerine birleştirilen hizmet süreleri üzerinden aylık bağlananlara, TC Emekli Sandığı'na tabi daire, kuruluş ve ortaklıklarda prim ya da kesenek ödemek suretiyle geçen sürelerinin toplamı üzerinden TC Emekli Sandığı Kanunu hükümlerine göre ikramiye ödenir.

— İd. huk. *Sosyal hizmetler.* 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra Çocuk Esirgeme Kurumu'nda üst üste yapılan denetlemeler bu kurumla ilgili mevzuatın ve sosyal hizmetlerin yeni esaslara bağlanması gereğini ortaya çıkardı. Bu amaçla çıkarılan 24 ma-

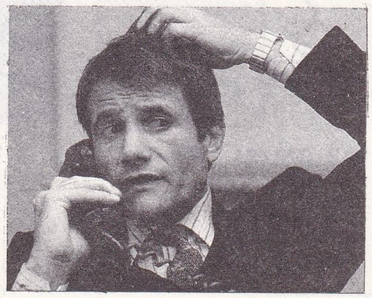

Kalevi SORSA

Foto. Torregano/Collectif (LAROUSSE)

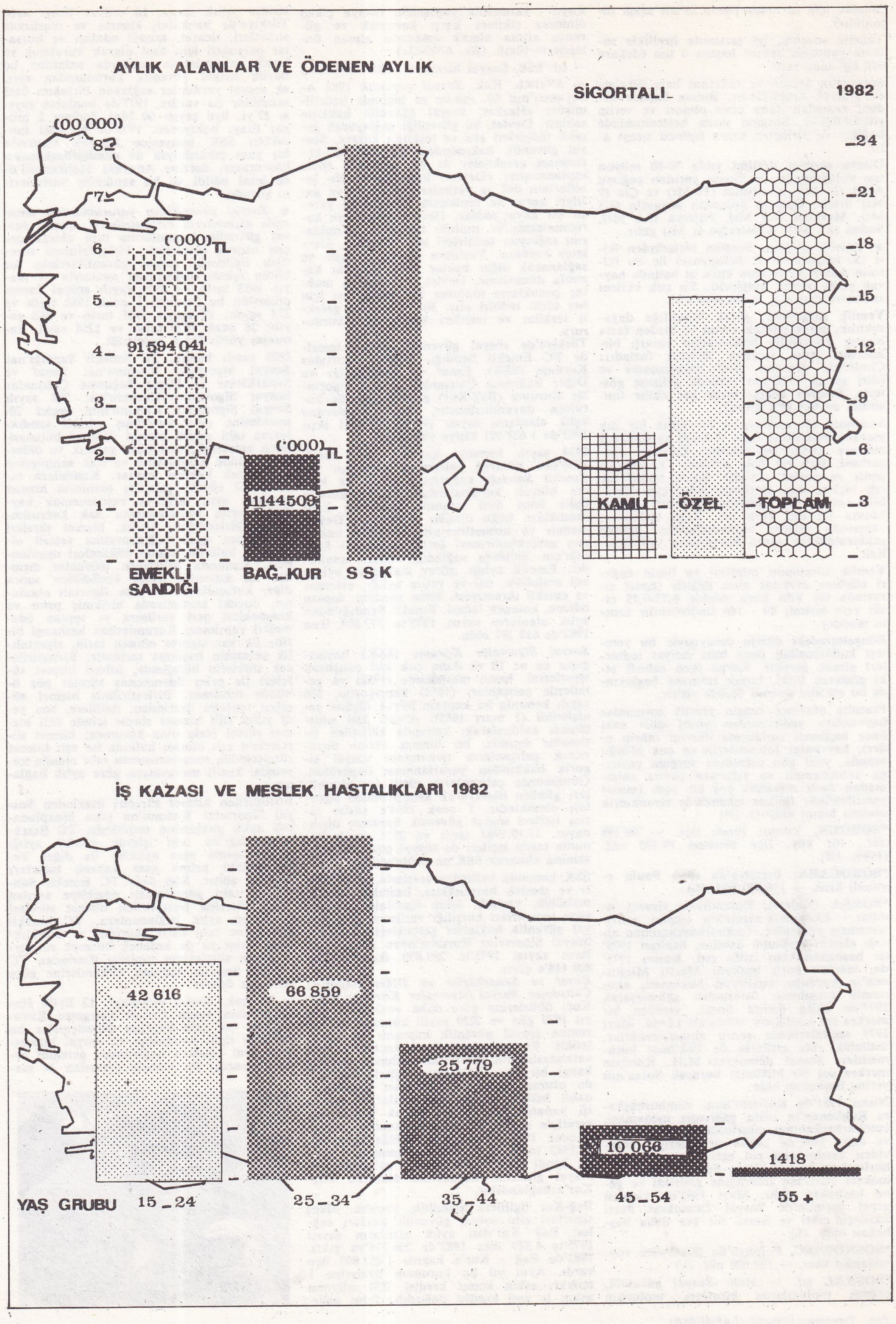
AYLIK ALANLAR VE ÖDENEN AYLIK
SİGORTALI
1982
(00 000)
8
7
6
5
4
3
2
1
('000) TL
91 594 041
('000) TL
1 144 509
24
21
18
15
12
9
6
3
KAMU
ÖZEL
TOPLAM
EMEKLİ SANDIĞI
BAĞ-KUR
S S K
İŞ KAZASI VE MESLEK HASTALIKLARI 1982
42 616
66 859
25 779
10 066
1418
YAŞ GRUBU
15 - 24
25 - 34
35 - 44
45 - 54
55 +

yıs 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu kanunuyla Sosyal Hizmetler Enstitüsü ile Çocuk Esirgeme Kurumu birleştirildi; bu kurumlara ya da ilgi alanlarına ilişkin mevzuat (15 mayıs 1957 tarih ve 6972 sayılı Korunmaya Muhtaç Çocuklar Hakkında kanun; 12 haziran 1959 tarih ve 7355 sayılı Sosyal Hizmetler Enstitüsü Kurulmasına Dair Kanun; 25 nisan 1963 tarih ve 225 sayılı kanun; Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu'nun kuruluşuyla ilgili hükümler) yürürlükten kaldırıldı.

Yeni düzenlemeye göre sosyal hizmetler, devletin denetim ve gözetiminde, halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülür. Programların uygulanmasında korunmaya muhtaç çocuk, muhtaç sakat ve muhtaç yaşlıya öncelik tanınır. Sosyal hizmetlerin yürütülmesinde sınıf, ırk, dil, din, mezhep ya da bölge farklılığı gözetilemez. Hizmet sunumu, insan haysiyet ve vakarına yaraşır biçimde yerine getirilir. Kanunda belirlenen görevleri yapmak üzere Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na bağlı kamu tüzelkişiliğine sahip katma bütçeli Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü kurulur. Sosyal Hizmetler Danışma Kurulu, sosyal hizmetlere ilişkin konuları inceler, değerlendirir, görüş ve tavsiyelerde bulunur; bakanlık, kurum ve kuruluşlar arasında ortaya çıkan sorunların çözümü için gerekli işbirliği esaslarını belirler. Sosyal hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü, öncelikle korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç çocuk, sakat ve yaşlıların tespiti, bunların korunmasını, bakımını sağlamak için gerekli hizmetleri yürütür; çalışan ana ve babalarla yurt dışındaki işçilerin çocuklarının bakımı ve korunması için gündüzlü ya da yatılı kuruluşlar kurar ve işletir; muhtaç kişi ve ailelere ayni ve nakdi yardımlarda bulunmak amacıyla hizmetler verir; dernek ve vakıfların sosyal hizmetler alanındaki faaliyetlerini yönlendirir; yayın ve tanıtma faaliyetlerinde bulunur. Kurumun gelirleri, genel bütçeden yapılacak hazine yardımı, döner sermaye gelirleri; taşınır ve taşınmaz mallarından elde edilecek gelirler; kurum tarafından ya da kurum yararına başka kuruluşlar ya da gerçek ve tüzelkişilerce düzenlenecek sosyal faaliyetlerle her türlü teşebbüs gelirleri; Türk Hava Kurumu'nca toplanacak kurban derisi, fitre, zekât gelirlerinden kuruma ayrılan paylar; fuar, festival, sergi ve benzeri yerlere giriş biletlerine yapıştırılacak sosyal yardım pul gelirleri; Spor - Toto, Milli Piyango gibi şans oyunları düzenleyen kuruluşların aylık hasılatlarının yüzde 1'i; belediyelerce ve il özel idarelerince yapılan yardımlar; kanunla kurulan döner sermaye işletmelerinin yıllık brüt hasılatlarının yüzde 1'inin kuruma aktarılmasıyla elde edilecek paralardan oluşur.

Kurum, korunmaya, bakıma, yardıma muhtaç kişileri tespit ve incelemekle görevlidir.

Korunmaya muhtaç çocukların reşit oluncaya kadar sosyal hizmet kuruluşlarında bakılıp yetiştirilmeleri ve bir meslek sahibi edilmeleri konusundaki gerekli tedbir kararı yetkili ve görevli mahkemece alınır. Mahkemece korunma kararı alınmış muhtaç çocuğun bakımı ve yetiştirilmesi kurumun denetim ve gözetiminde bir «koruyucu aile» tarafından da yerine getirilebilir. Bu hizmet gönüllü olarak üstlenilebileceği gibi kurumca saptanacak bir ücret karşılığında da yapılabilir.

Korunma kararı genel olarak çocuk reşit olana kadar sürer. Ancak, korunma şartlarının ortadan kalkması halinde kurumun önerisi üzerine mahkemece daha önce kaldırılabileceği gibi çocuğun rızası alınarak reşit olduktan sonra devamına da karar verilebilir. Reşit olduktan sonra korunmanın devamı şu şartlara bağlıdır.

18 yaşını tamamlayan muhtaç çocuklardan, ortaöğretime devam edenlerin 20 yaşına kadar; yükseköğretime devam edenlerin 25 yaşına kadar korunma kararları uzatılabilir. Öğrenime devam etmeyen 18 yaşını doldurmuş çocukların bir iş sahibi edilmelerinin sağlanması için korunma kararları 20 yaşına kadar uzatılabilir. Bedensel, zihinsel ve ruhsal sakatlıkları nedeniyle sürekli bakıma muhtaç ve çalışmaktan aciz çocukların korunma kararı uzatılır. Kör, sağır, konuşma özürlü, ortopedik ve diğer bedensel sakatlar ile zihinsel ve ruhsal yönden özürlü olup da özel eğitime ihtiyaç gösteren muhtaç çocukların eğitim ve öğretimleri Milli Eğitim Bakanlığı'nca kurulan okullarda yapılır. Kurum, yardım ettiği kişiler için Türk Medeni Kanunu hükümlerine göre nafakayla yükümlü bulunanlar hakkında dava açma hakkına sahiptir. Kurumun malları devlet malı hükmündedir. Alacakları devlet alacağı derecesinde önceliklidir. Koruma kararı devam eden kız çocuklarından evlenenlere çeyiz ihtiyaçlarını karşılamak ve bir defaya mahsus olmak üzere en yüksek devlet memuru aylığının birbuçuk katı tutarında evlenme yardımı yapılır. Sosyal hizmet kuruluşları yılda en az bir defa kurumca denetlenir.

— İş huk. *Sosyal Sigortalar.* 5434 sayılı T.C. Emeki Sandığı Kanunu, 506 sayılı Sosyal Sigortalar Kurumu Kanunu, 1479 sayılı Esnaf ve Sanakârlar ve Bağımsız Çalışanlar Kurumu Kanunu ve diğer sosyal güvenlik kanunları kapsamı dışında kalmış olan tarım işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanlar için 17 ekim 1983 tarih ve 2925 sayılı Tarım İşçileri Sosyal Sigortalar Kanunu, tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlar için de 17 ekim 1983 tarih ve 2926 sayılı Tarımda Kendi Adına ve Hesabına Çalışanlar Sosyal Sigorta Kanunu çıkarıldı. 2925 sayılı kanuna göre, sosyal güvenlik kanunları kapsamı dışında olanlarla bu kanunlara göre malullük, emeklilik (yaşlılık) aylığı, sürekli tam işgöremezlik geliri almayanlardan, tarım işlerinde süreksiz olarak çalışanlar, istekte bulunmaları kaydıyla, sigortalı sayılırlar. Süreksiz iş, nitelikleri bakımından en çok 30 işgünü süren işler demektir. Sigortalılık, yazılı istekte bulunulan tarihi izleyen yılbaşından itibaren başlar. Kanun kapsamına girenlere, iş kazaları ile meslek hastalıkları, hastalık, malüllük, yaşlılık, ölüm sigortası hakları sağlanır.

2926 sayılı kanun tarımda kendi adına ve hesabına bağımsız çalışanlara ve hak sahiplerine, malullük ve ölüm halinde sosyal sigorta yardımları sağlar. Kanunla yada kanunların verdiği yetkiye dayanılarak kurulan sosyal güvenlik kuruluşları kapsamı dışında kalan ve herhangi bir işverene hizmet akdi ile bağlı olmaksızın tarımsal faaliyette bulunan 22 yaşını doldurmuş erkekler ve 22 yaşını doldurmuş aile reisi kadınlar sigortalı sayılırlar. Kanun kapsamına girenler 22 yaşını doldurdukları tarihi izleyen yılbaşından itibaren sigortalı sayılırlar. Sigortalı olmak hak ve yükümlülüğünden vazgeçilemez ve kaçınılamaz. Sigortalılığın başladığı tarihten itibaren üç ay içinde Sosyal Sigortalar Kurumu'na kayıt ve tescillerini yaptırmayanların tescil işlemleri Kurum'ca yapılır. (M)

Sosyal Demokrasi Partisi (SODEP), siyasi parti. Kuruluşu: 6 haziran 1983. Mayıs 1983'te Milli Güvenlik Konseyi'nce siyasi faaliyete izin verildikten sonra partiler kurulmaya başladı. Eski Cumhuriyet Halk Partisi sempatizanlarından bazıları Profesör Erdal İnönü*'nün başkanlığında 37 ku-

SODEP'in İzmir mitinginde genel başkan Erdal İnönü konuşurken (24 mart 1984)

Foto Günaydın arşivi (MEYDAN)

rucu üye ile Sosyal Demokrasi Partisi'ni kurdular.

Partinin başkanı ile birlikte 21 kurucusu MGK'ce veto edildi. Veto edilen kurucular arasında genel başkan Erdal İnönü'den başka, kamuoyunca tanınan Prof. Türkân Akyol, Erhan Işıl, Cahit Külebi, Muzaffer Saraç, Atilla Sav, Cahit Talay, Kâmil Karavelioğlu vardı. Erdal İnönü veto edilince partinin başkanlığına eski valilerden Cezmi Kartay* (*Ek 2*) getirildi. Parti, eylül ayında 65 ilde ve 465 ilçede örgütlendi. Fakat veto edilen ilk 21 kurucunun yerine seçilenlerden 13 üye, arkadan 8 üye yeniden veto edilence, parti yine kurucu bulmak zorunda kaldı (96 kurucusundan 53'ü veto edildi). Kurucu listesini 24 ağustos 1983 tarihine kadar onaylatamadığı için 6 kasım 1983 seçimlerine katılamayacağı anlaşıldı.

Parti başkanı, kurucu listelerinin verildiğini, yeterli sayıda ilde de örgütlenildiğini öne sürerek seçime girme hakkı verilmesini istediyse de, bu istek Yüksek Seçim Kurulu'nca reddedildi. Bunun üzerine parti başkanı Cezmi Kartay, partisinin ileriki seçimlere katılmak için örgütlenmeye devam edeceğini söyledi. TBMM göreve başladıktan sonra, aralık 1983'te Kartay görevinden çekildi. Erdal İnönü ikinci kez SODEP genel başkanlığına seçildi. 1984 yılı başlarında 66 il ve 537 ilçede örgütlenmenin tamamlandığı parti yetkililerince açıklandı.

25 mart 1984'te yapılan yerel seçimlere katılan SODEP, il genel meclisi seçimlerinde oyların yüzde 23,40'ını aldı. Belediye seçimlerindeyse oyların yüzde 24,81'ini alarak 8 il ve 101 ilçe olmak üzere 284 belediye başkanlığı kazandı.

SODEP'in programındaki başlıca ilkeler şunlardır:

1 — Dengeli ve sürekli gelişmeyi sağlamak için üretimi artırmak. 2 — KİT'lerin verimli ve etken çalıştırılmasını sağlamak. 3 — Plan çalışmalarında, ekonomik büyümeyi hızlandırmak. 4 — Tekelleşmeyi önlemek. 5 — Adaletli gelir dağılımı sağlamak için vergi kaçakçılığını önlemek. 6 — İş alanları için fabrika ve kuruluşları artırmak. 7 — Memur ve işçilerin gerçek ücretlerini artırmak. (M)

***Sosyal Güvenlik Bakanlığı.** — Türkiye'de 1974'ten sonra gelişme gösteren sosyal güvenlik kurumları ve hizmetleri (Bk. *Sosyal* güvenlik*), 13 aralık 1983'e kadar Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından mevcut yasalar çerçevesinde yönetildi. Turgut Özal hükümeti iş başına geçince bakanlık, Çalışma bakanlığıyla birleştirilerek «Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı» adını aldı. Bakanlar Kurulu'nun 13 Aralık 1983 gün ve 185 sayılı kanun hükmündeki kararnamesiyle Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı olarak merkez teşkilatı yeniden düzenlendi: 1 müsteşar, 3 müsteşar yardımcısı, 4 ana hizmet birimi (Çalışma Gn. Md., Sosyal Güvenlik Kuruluşları Genel Md., Yurtdışı İşçi Hizmetleri Gn. Md., İşçi Sağlığı D. Bşk.), 6 danışma denetim birimi (Teftiş Kurulu; Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu başkanlıkları; Hukuk Müşavirliği; Bakanlık Müşavirleri; İş Teftiş Kurulu; Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği), 4 yardımcı birim (Personel D. Bşk., İdari ve Mali İşler D. Bşk.; Savunma Sekreterliği; Özel Kalem Müdürlüğü).

Sosyal Güvenlik Bakanlığı bütçesi

1976	32 440 000 TL.
1977	47 970 000 »
1978	57 980 000 »
1979	93 454 000 »
1980	109 977 000 »
1981	121 476 000 »
1982	126 193 000 »
1983	184 100 000 »

SOSYAL GÜVENLİK BAKANLARI

Ahmet Mahir Ablum (31 mart 1975), Hayrettin Uysal (21 haziran 1977), Turhan Kapanlı (21 temmuz 1977), İlhami Ertem (11 kasım 1977), Hilmi İşgüzar (5 ocak 1978), Sümer Oral (12 kasım 1979), Sadık Şide (20 eylül 1980), Mustafa Kalemli (Çalışma ve Sosyal Güvenlik, 13 aralık 1983). [M]

Sosyalist Devrim Partisi, Sosyalist parti adıyla Mehmet Ali Aybar ve arkadaşlarınca 30 mayıs 1975'te kurulan parti. Adı daha sonra Sosyalist Devrim Partisi olarak değiştirildi. «Tabandan yönetim» ilkelerini uygulayan parti, anti - sovyet bir tutum benimsedi, sürekli genel başkan olabilme geleneğini kaldırdı. 1979'da Aybar'ın yerine parti başkanlığına, daha önce genel sekreterlik yapan Cenan Bıçakçı getirildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı ertesinde öbür partilerle birlikte Sosyalist Devrim Partisi de kapatıldı. (M)

***Sosyalist partileri** (İTALYAN). — 1972 seçimlerinde Proleter Birlikçi İtalyan Sosyalist Partisi'nin (PSİUP) parlamentodaki 23 sandalyesini de kaybederek siyaset sahnesinden silinmesinden sonra İtalya'da gene iki sosyalist partisi kaldı: Pietro Nenni'nin İtalyan Sosyalist Partisi (PSİ) ve Giuseppe Saragat'ın İtalyan Demokratik Sosyalist Partisi (PSDİ).

PSİ haziran 1975 seçimlerinde oyların yüzde 12'sini alarak oy oranını 1972'ye göre yüzde 2 oranında artırdı. Başbakan Aldo Moro PSİ'ye hükümete katılmasını önerdiyse de önerisi kabul edilmedi. PSİ mümkün olan her yerde komünistlerle işbirliğine yöneldi ve komünistlerin de hükümete alınmasını istedi. Aksi takdirde parlamentonun feshedilmesini ve yeni seçimlere gidilmesini önerdi. Bunun üzerine meclisler feshedildi. Haziran 1976'da yapılan erken seçimde PSİ biraz kayba uğradı, mecliste ve senatoda dörder üyelik yitirdi. Haziran 1979'da yapılan seçimlerde PSİ gene güçlendi; meclisteki sandalye sayısını 57'den 62'ye çıkardı. Ocak 1980'de parti lideri Pietro Nenni öldü. Yerine 1981'de parti genel sekreterliğine Bettino Craxi getirildi. PSİ aralık 1982'de Amintore Fanfani başkanlığında kurulan koalisyon hükümetine katıldıysa da hükümet uzun ömürlü olmadı. Craxi seçimlerin bir yıl öne alınarak 1983'te yapılmasını istedi ve bunun için komünistlerin de desteğini sağladı. Haziran 1983'te yapılan seçimde PSİ oylarını bir miktar artırdı (yüzde 10,4'ten 11,4'e), ama Craxi'nin umduğu kadar başarı sağlayamadı (meclisteki sandalye sayısı 62'den 73'e çıktı). Bununla birlikte yeni hükümeti PSİ'nin kurması gerekti ve B. Craxi 2 ağustos 1983'te hıristiyan demokrat, sosyal demokrat, cumhuriyetçi ve liberallerin katıldığı bir koalisyon hükümeti kurdu.

Sosyal demokrat parti de denilen İtalyan Demokratik Sosyalist Partisi (PSDİ) haziran 1976 seçimlerinden hayli zararlı çıktı. Meclisteki 29 üyeliğinden 14'ünü, senatodaki 11 üyeliğinden 5'ini yitirdi. Haziran 1979'da yapılan seçimlerde eski kayıplarını gidererek oylarını ve parlamentodaki sandalye sayısını yeniden artırdı (milletvekili sayısı 15'ten 20'ye, senatör sayısı 6'dan 9'a çıktı). Daha sonra haziran 1983 seçimlerinden de kazançlı çıktı. Oy oranını yüzde 3,9'dan 4,1'e, meclisteki sandalye sayısını 20'den 23'e çıkardı. PSDİ 1947'de ayrıldığı PSİ'ye bir daha katılmadı, ama hep küçük bir parti kalmaktan da kurtulamadı. (LM)

***Sosyalist Partisi** (BELÇİKA-). — Kasım 1978'de bölünen parti iki ulusal kanada ayrıldı: Fransızca konuşulan Wallon bölgesinde Parti Socialiste (PS) [başkanı Guy Spitaels], flamanca konuşulan Flandre bölgesinde Socialistische Partij (SP) [başkanı Karl Van Miert]. Bununla birlikte genel seçimlere bir bütün olarak katılan bu iki partinin 1983'de üye sayısı 144 852, 1981'de milletvekili sayısı 52 idi. (M)

***Sosyalist Partisi** (BİRLEŞMİŞ FRANSIZ-) [PSU]. — 1979'da genel sekreterliğe seçilen Huguette Bouchardeau ,1981 başkanlık seçimlerinde adaylığını koydu. Nantes'da yapılan XIII. kongreden beri parti, hükümete karşı «eleştirerek destekleyen» bir tavır benimsedi. Solun geleneksel önerilerinin bunalımı çözmek için uygun olmadığını öne sürdü ve sosyalist ve komünist partilerden ayrı, özyönetime dayalı (işçilerin ve halkın tüm düzeylerde sorumluluğu ve katılımı) üçüncü bir sol akımı geliştirmeye çalıştı. (LM)

***Sosyalist Partisi** (FRANSIZ-). — Temmuz 1969'da yapılan kongrede Section Française de l'Internationale Ouvrière'in (İşçi Enternasyonali'nin Fransız Kesimi) yerine parti Socialiste (PS) [Sosyalist Parti] kuruldu. 1975'te Pau, 1977'de Nantes kongreleri yapıldı. Nisan 1979'da toplanan Metz kongresinde, F. Mitterrand, P. Mauroy, M. Rocard ve J-P. Chevènemet'ın temsil ettikleri 4 ayrı görüş belirdi. Mitterrand ve Chevènement'ın önderi oldukları akımlar, «ileriye bakmak ve dayanmak» çizgisi etrafında birleşen yeni bir çoğunluk kurdular. Ocak 1981'de Créteil olağanüstü kongresinde Mitterrand, başkanlık seçimlerine aday olarak belirlendi. Lionel Jospin parti birinci sekreterliğine seçildi. Sosyalist Parti, devlet aygıtına yerleşip yönetimi denetleyen kapitalizme karşı, gene yönetim kademesinde mücadele etmeyi, siyasi iktidarı ele geçirerek, ülkeyi demokratik yoldan ve aşamalı olarak sosyalist demokrasiye kavuşturmayı öngörür. 1981'de, partinin 230 000 üyesi, 266 milletvekili ve 70 senatörü vardı. (LM)

***SOSYOLENGÜİSTİK** i. — ANSİKL. Sosyolengüistik günümüzde büyük bir başarıya ulaşmıştır. Her türden eser yayınlanmakta, değişik anlayıştaki araştırmacılar bu alana ilgi göstermekte, özel araştırma merkezleri kurulmaktadır. Kuşkusuz tüm bu etkinliklere, işine ya da çıkarına öyle geldiği için katılanlar da bulunmakta ve dilbilim dışında yapılan çalışmalar zaman zaman bilmezlikten gelinmektedir. Her şeye rağmen, bu çalışmaların tümü, dil sorunlarını gitgide toplumsal ortam içinde sunan bir eğilimi göstermektedir.

eğitim sorunları

Sosyolengüistiğin birçok öğeyi içeren bir tavır takınması, özellikle dil üstüne yapılmış tüm toplumsal araştırmaları bir araya toplama çabasından kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, bu bilgi dalına yabancı gibi görünen olgular da sonuçta temel bir nitelik kazanmaktadır. Bundan dolayı her ülkenin, kendi toplumsal yönelimlerine göre özgül bir sosyolengüistiği vardır. Bunun en belirgin örneğini, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki zenci gettolarının dilini inceleyen William Labov* vermiştir. Bu konuda birçok örnek verilebilir. Sosyolengüistik, dili gereğince kullanabilme sorunları hakkındaki araştırmaları da benimsemiştir. Oysa bu alan öteden beri her biri ayrı bir bilim olan ruhbilim, toplumbilim ve eğitbilimin ortak konularından biridir. Bu eğitim sosyolengüistiği, aykırı gibi görünse de Basil Bernstein, Pierre Bourdieu, Jean-Claude Passeron, Christian Baudelot ve Roger Establet'in çalışmalarıyla beslenmiştir. Betimleyici ve açıklamacı incelemelerin yanı sıra birtakım engelleri ortadan kaldırmaya yönelik geçici girişimleri de belirtmek gerekir: «Uygulamalı bir sosyolengüistik» isteyen, bu amaçla örneğin yetişkinlerin eğitimi ya da göçmen işçilere okuma - yazma öğretilmesi gibi pratik sorunlara eğilen araştırmacılara başvurulmasını savunan çeşitli girişimler bunlar arasındadır.

söylem çözümlemesi

Bir başka duyarlı alan da söylem çözümlemesi alanıdır. Örneğin Fransa'da araştırmacılar her şeyden önce bu konuda kendilerini sosyolengüist ilan ettiler. Michael Alexander Kirkwood Halliday'e bakılırsa, bu nitelik haklı değil, yakıştırma bir niteliktir. Jean Dubois'nın kurduğu Fransız sözlükbilim geleneği, ne denli az olursa olsun, her zaman sosyolengüistik bir nitelik taşımıştır ve söylem çözümlemesini bu gelenek yarattığından, yalnız siyasal söylemin değil, çocuklara, hatta kadınlara ilişkin söylemin de sosyolengüistik araştırmalara konu olmasında şaşılacak bir yan yoktur. Bazı söylem çözümlemecileri, kendi bilim dallarının bir bölümünü sosyolengüistiğin aldığını görerek öfkelenmektedirler. Doğrusu haksız da sayılamazlar.

metodolojik (yöntembilimsel) temeller

Bu dalda daha önce geliştirilmiş genel düşüncelerin önemini belirtmek gerekir. Kuşkusuz, araştırmaların çoğu birbiriyle az çok ilintilidir. Genellikle fonetik ya da fonolojik değişkelerin tümü, sosyolojik bir bileşenle («topluluk» ya da «çevre») veya coğrafi bir öğeyle (semt, bölge vb.) bağlantılıdır. Bu nedenle çeşitli parametreleri kar-

şılaştırmak suretiyle elde edilen performanslar ve kişilerin yapılanlar ya da normlar karşısında edindikleri görüşler belirtilir. Nitekim önce Bernstein*'in, sonra Labov*'un, anglo - amerikan kökenli toplumsal lehçebilim (diyalektoloji) ve haberleşme etnografisine ilişkin buluşları bu alandaki teknikleri ve araştırmaları ön plana çıkardı. Fakat fransız lengüistiğinin, biçimsel dilbilgilerini ele almaya doğru genel bir yönelim göstermesi ve dille toplum arasındaki bağıntıları maddeci bir çerçevede ele alan yeni düşünce (Marrizm üstüne tartışmaların yeniden canlanması [Nikolay Yakovleviç Mar*'ın doktrini] V.N. Voloşinov'un yeniden okunması [Mihail Bahtin*] ve Gramsci'nin yeniden ele alınması) sosyolengüistiğin kendisini ilgilendiren epistemolojik (bilgikuramsal) ve ideolojik (düşünsel) yapıyı yeniden söz konusu etme eğilimini daha da güçlendirdi. Tezler çoğu zaman tarih, toplumsal bağıntılar ve gruplar arası anlaşmazlıklar hakkında takınılan toplu tavırları yansıtmaktadır. Grupların tanımlanması da tartışmalara yol açmaktadır. Bu tez genellikle anglo - amerikan ampirizminden uzaktır. Böylece sosyolengüistik çoğu zaman, kuramcı, misyoncu ve en azından niyetlerinde iddiacı görünmektedir. Lengüistik çalışmalarının pek çoğu bu alandaki özgeleşmeyi ele alıp incelemekte ve insan topluluklarının kendi dilleri hakkındaki yargıları üstünde durmaktadır. Gerçekten de kuruluşundan bu yana, sosyolengüistik, görünüşte salt lengüistik sorunlar söz konusu olduğunda bile tüm lengüistik anlaşmazlıkların kendisinden kaynaklandığı görüşündedir. Farklı statüdeki diller arasındaki çatışma ya da anlaşmazlık durumu (buna günümüzde ikidillilik denmektedir) göz önüne alındığında bunun, topluluklar ve toplumsal gruplar arasında daima bir sürtüşme konusu olduğu kolayca görülür. Diller arasındaki üstünlük ilişkileri ve karışık dil konuşan toplulukların durumu hakkında birçok lengüistik çalışma yapılmıştır.

dil siyaseti

Son olarak da dil siyaseti sorunu gelir. Geçmişte bu sorunlar teknik boyutlarına indirgenmişti ve sadece «lengüistik planlama»dan söz ediliyordu. Günümüzdeyse bu sorunlara, belli bir tutuma bağlı olarak gerçek bir sosyolengüistik görüşle yaklaşılmaktadır. Sonunda araştırmacılar, denenip sınanmaya elverişli olan «lengüistik sorunlar»ı, yapısal yakınlık ve akrabalıkları ne olursa olsun, salt teknik açıdan incelemeyi reddettiler. Çünkü bu sorunlar tam bir barut fıçısı niteliğindedir. Çünkü, dil sorunu, bu soruna getirilen çözüm ne olursa olsun, ulusal bir sorundur. Üstelik sosyolengüistik türde bir inceleme, bu alandaki egemen ideoloji söylemini gündeme getirir. Bu söyleme örnek norm örneğidir. Sosyolengüistikte görünüşte karşıt, gerçekteyse aynı doğrultuda birleşen iki tutum karşılıklı olarak güçlenmektedir. Bunlar *lengüistik organisizm* ve *lengüistik teknokratizm*dir. Lengüistik organisizm dili, kendi kendine yeterli canlı bir varlık sayar. Ona göre dile hiç bir müdahale yapılamaz ve yapılmamalıdır. Böylece dil sorunlarını kendi çıkarları doğrultusunda çözümlemeye çalışan az ya da çok yetkili kuruluşlar, liberal ekonominin ilkeleri gereği, büyük bir rahatlıkla hareket edebilirler. Görünüşte ters doğrultuda yer alan lengüistik teknokratizm, dilin konuşma ve anlaşmadaki işlevine öncelik tanır. Böylece en pratik, en etkili, en akılcı dil hangisi ise onun konuşma ve anlaşma aracı olarak genelleştirilmesi ve öteki dillerin ya da dil biçimlerinin yerini alması gerektiğini öne süren düşünceden hareket eden lengüistik teknokratizm dil sorunlarının kültürel yönünü hesaba katmaz. Organisizmin safça güvencine karşılık teknokratizm bu konuda lakaydi gösterir. Her iki halde de azınlık dilleri kendi acı kaderlerine terkedilmiş olur. (L)

***SOSYOLOJİ** i. — ANSİKL. Sosyal bilimlerin öteki bazı dalları gibi sosyoloji de, hiç değilse zengin ülkelerde, 1970'li yılların ortalarından beri, son derece klasik bir yol izledi: İşbölümü, art arda biriken ilerlemeler ve araştırma konusunun yeniden tanımlanması. Ama, toplumların kendi kendilerini sorgulamaları konusunda sosyolojinin de kendine bir yer bulması bu süreç içinde yeni bir olgu sayılabilir. Böylece, sosyoloji bir bilim olarak varlığını sürdürmeye çabalamak yerine, toplumsal düzenin açıklanması konusunda kendi yerinin ne olacağı sorusunu yanıtlamaya yöneldi.

sosyolojideki bölünmeler

1970'li yıllarda her yandan ve pek çeşitli bakış açılarından tartışma konusu yapılan sosyoloji, bilim dalı olarak çifte bir sınavdan geçti. Bir yandan, yöntemlerinin çokluğu sorunuyla karşı karşıya geldi: Bu yöntemlerin hiçbiri sosyologlar topluluğu tarafından tartışmasız kabul edilmiş görünmemektedir. Öte yandan, sosyolojiyle ilgili olarak ele alınan sorunların listesi son dönem boyunca uzayıp gitmiştir. Araştırmaların sayısı artmaktadır. Bunlar, eğitimle, iletişimle, suçlulukla olduğu gibi bürokrasinin çarklarıyla da ilgilidir. Bugün artık toplumsal gerçekliğin hiçbir öğesi, öğretim üyesi ya da profesyonel sosyologların etki alanı dışında kalmadığı izlenimini veriyor. Bu durum, sosyolojinin demografi, iktisat, hatta tarih gibi dalların bilgi eksikliği ya da yetersizlik nedeniyle bıraktığı boşlukları doldurabileceğinin kabul edilmesiyle daha da geçerlilik kazanmıştır.

Yöntemlerin çeşitliliği, inceleme konularının çokluğu ve toplumun tümünü genel olarak ele alan çevçeve ile küçük grupların mikrokosmosu arasındaki tercih sosyolojinin bölünmesini anlamaya imkân veren üç kıstastır. Bunlar bir araya gelerek, dönemlere göre değişen ağırlıklarla incelenmiş belirli sayıda araştırma alanını oluştururlar.

Siyasal sosyoloji'deki yeni gelişmeler, bu dalın tarihsel kökleriyle çelişme gösterdi. Sosyolojinin bugün daha az iddialı olan bu dalı dikkatini siyasal rejimin tipolojisinden çok, iktidarı ele geçirmek ya da etkilemek için çekişen partiler, örgütlenmiş gruplar ya da baskı grupları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Atlantik'in iki yakasında, siyasal sosyolojinin başlıca konularını artık siyasal iletişim ve temsil olgusundaki bunalım oluşturmaktadır.

Bilgi sosyolojisi alanında, Batı'da olduğu gibi Doğu Avrupa ülkelerinde de, dikkati çeken başlıca nokta, bilimsel bilgilerin yansımalarının ve toplumsal değişimlere ilişkin tekniklerin araştırılması oldu. Gelişim sosyolojisinin, bilgi sosyolojisi alanında Auguste Comte'u izleyenlerin kaygılarını benimsemesi, kuşkusuz, bir rastlantı değildir.

XIX. yüzyılın öncü eserlerini sürdüren *din sosyolojisi*'nin de benzer bir yazgısı oldu. Soruşturmaların sondaj yoluyla sürdürüldüğü dönemde yalnız dinsel emirlerin yerine getirilme biçimleriyle ilgilenen din sosyolojisi, 1974'den sonra ilgi alanını genişleterek, bir kurum olarak kiliselerin, özellikle de Katolik Kilisesi'nin incelenmesine yöneldi.

İş sosyolojisi'nin yakın tarihi de, aynı biçimde, bakış açısında belirli bir değişim gösterdi. Dikkatler uzun süre, iş örgütlenmesinin doğurduğu sorunlar üzerinde yoğunlaşmıştı. Hem işçi hareketlerine, hem devlet müdahaleciliğine bağımlı olarak, araştırma belirli bir toplumsal talebe bağlanmıştı. 1970'ten sonra, Fransa'da, özellikle Alain Touraine'in (doğ. 1925) yönetimi altında, ilgi alanı, işyerini oluşturan farklı gruplar ve bunlarla, genel olarak toplumun eski ve yeni özlemleri arasındaki ilişkilere yöneltildi. Her bireyi, tarihini kendi kendine oluşturan bir toplumun az çok bilinçli bir aktörüne dönüştürmekte katkısı olan toplumsal olaylara bu yeni ilgi de buradan gelmektedir. Bu aynı dönem boyunca, sosyoloji yeni araştırma alanlarına açıldı: Sanat, boş zamanlar, kültür ve özellikle de okul. Bazen hâlâ haberleşme araçları diye adlandırılan kitle iletişim araçları alanlarına, daha genel olarak da toplumsal iletişim ve kamuoyu alanına gelince, bunlar kolektif kaygının baskısıyla araştırılmakta ve kuşkusuz en inandırıcı örneği sunmaktadır.

sosyoloji tartışmaları

Sosyoloji, yalnızca konusu, yöntemleri, sonuçları ve bunların getirdikleri açısından ele alındığında, son dönem boyunca, önemli bir dönüm noktası, gerçek bir epistemolojik kopuş sayılabilecek hiçbir yenilik meydana gelmediği söylenebilir.

Ama, gerçekte işin aslını başka yerde, sosyolojinin kamu alanına zorla girmesinde aramak doğru olur. Zaten bu girişi yönlendiren de kitle iletişim araçlarıdır. Bu açıdan bakıldığında, 1970 - 1975 yılları arasındaki duraklama sanıldığı gibi bilimsel değil, kültürel ya da siyasi alanda oldu. Daha önceleri başka hiçbir toplum kendisini batı toplumu kadar sorgulamamıştı. Uygulamalar ve tasarılar hiçbir zaman böylesine karşı karşıya gelmemişti. Toplumun kendisini gerçek anlamda doğrulamaktan bu denli yoksun olduğu belki de hiç görülmemişti.

Sosyoloji için en büyük tehlike de burada yatmaktadır: Öğretim üyesi ya da profesyonel sosyologlar, sonuçta öğretilere körü körüne bağlı kalmak tehlikesiyle yüz yüze gelerek, her an, bildiklerinden fazlasını söylemeye, olguları zorlamaya itilmişlerdir. Çünkü çağımıza, başarılarını ve yıkımlarını, düş kırıklıklarını ve umutlarını dışa vurabilmek için bir dil sunan sosyoloji böylelikle, eski zaman insanına yazgısını kabullenme sanatını öğreten dindışı ya da kutsal retoriklerin de yerini aldı. Tanrısal alınyazısı mı, geçici bir toyluk mu?

Bunun dışında sosyolojide her zaman iki akım egemen oldu. Marx ve Weber'i de içine alarak, Montesquieu'den Durkheim'a kadar «kurucu atalar»ını izlemeyi amaçlayan birinci akım, her özel toplumsal durumun temel niteliklerini aydınlatmaya, böylelikle de bir çeşit genel teşhis oluşturmaya çalıştı. Bu arada, kimi kez de geleceği önceden kestirmeyi amaçladı. Sondaj yönteminin gelişmesinden doğan, aşırı bir çözümleme ve ampirik gözlem kaygısının egemen olduğu ikinci akım ise, öznellik tehlikesine karşı güvence olarak nicel yöntemleri benimsedi. Bir yanda, toplumdaki aksaklıkları ortaya koyan ve belli başlı tarihsel görünümlerin genel bir yorumunu yapmaya çalışan bir «profesörler sosyolojisi» gelişirken, öte yanda, ötekiler kadar gözde olmadıkları halde daha çok aranır olan profesyonel sosyologlar olayları sorgulamakta ve öteki uzmanların yetersiz kabul edildiği her alanda çalışmak istemektedirler.

Uzun bir süre, sosyolojinin bu iki akımından ilkinin örnekleri Avrupa'da, ikincisininki ise Amerika'da kendini gösterdi. 1970'ten beri, amerikan sosyolojisi de, avrupa sosyolojisi de, iki geleneğin bir araya geldiği ve birbiriyle kaynaştığı bir modele yöneldi.

Bu yöneliş bir bakıma sosyolojinin toplum içindeki yeni durumunu da açıklıyor. Kamuoyunun, tutucu ya da toplumsal kurallara aşırı derecede karşı olmak gibi çelişik yargılarıyla daha çok karşı karşıya kalan sosyoloji, günümüzde, kendi tarihinin toplumlarınkiyle içiçe geçmiş olduğunun bilincindedir. Ayrıca, vardığı sonuçların olumlu ya da olumsuz olmasının üstünde durmaktan çok, kendi toplumsal konumuna ağırlık vermektedir. Çünkü sosyolojinin kendisi, araştırma konuları, yöntemleri ve amaçları sonuçta bu toplumsal konuma bağlıdır.

Sosyologlar toplumlarının gerçek sorunlarıyla ilgilenmemekle suçlanırken, 1970'li yılların sonlarında bazı düşünürler de devlete karşı yeni bir sav öne sürdüler: Onlara göre, ideokrat ya da teknokrat, her toplum, insanca bir görünümü de olsa, barbarlığa mahkûm edilmiştir. Bu yeni sav karşısında sosyoloji de kendi amacını belirleme çabasına girdi. Ağustos 1978'de Uppsala'da toplanan Uluslararası Sosyoloji Derneği'

SOUFRIERE yanardağı

Foto. Melloul/Sygma (LAROUSSE)

nin, üyelerine gelecek yıllarda üzerinde düşünülmesi gereken başlıca tema olarak *Sociology for what?* (Ne için sosyoloji?) sorusunu önermesi hiç de rastlantı değildir. (L)

***SOTOLA** (Jiri), çekoslovak yazarı. — Son eserleri: *Barok Gecesi* ve *Bacaklar Koşmaya Yarar.* (L)

Leonid Brejnev

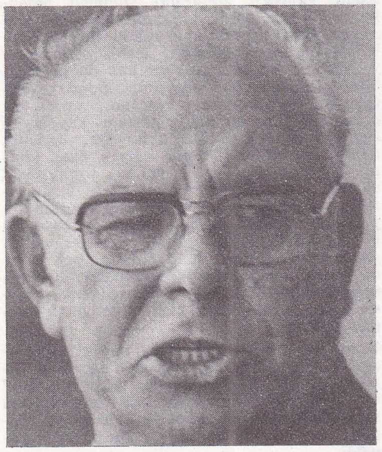

Nikolay Podgorni

Politbüro üyelerinden bir kısmı: Soldan sağa, ön sırada Suslov, Kosigin, Brejnev; ortada Kuznetsov ve Tihonov; arka sırada Ustinov, Andropov, Gromiko

***SOUFRİÈRE,** Guadeloupe'da volkan. — 15 ağustos 1976'da Basse - Terre'de oturan 72 500 kişi, yanardağda görülen patlama belirtileri üzerine, bölgeden uzaklaştırıldı. Normal zamanda yanardağ çevresinde her ay 10 - 13 yer sarsıntısı kaydedilirken, ağustosta 43'ü hissedilen 5 989 yer sarsıntısı oldu. Ayrıca, zaman zaman kül yağmurlarıyla birlikte, doruğu sarsan patlamalar gözlendi. Çevre sakinlerinin uzun süre uzaklaştırılması, milyarlarca liralık zarara yol açarak, zaten bozuk olan ekonomik durumu büsbütün kötüleştirdi. Yanardağın patlamaması, uzun süren uzaklaştırmanın yersiz olduğunu savunan bilim adamlarını haklı çıkardı. (L)

***SOUPHANOUVONG** (Prens), laoslu siyaset adamı. — Krallık yıkılarak 4 aralık 1975'de Laos Demokratik Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra cumhurbaşkanı oldu. (L)

***SOURIAU** (Etienne), fransız filozofu ve estetikçisi. — (öl. Paris 1979). [L]

***SOUTHAMPTON,** İngiltere'de (Hampshire) liman kenti. — 213 000 nüf. Makina sanayii. (L)

***SOUTH BEND,** ABD'de (Indiana) kent. — 109 727 nüf. (L)

SOUTH DUM DUM, Hindistan'da (Batı Bengal) kent. Kalküta'nın kuzeydoğu banliyösü. 174 000 nüf. (L)

***SOUTH SHİELDS,** İngiltere'de (Durham) liman kenti. — 101 000 nüf. (L)

***SOUVANNA PHOUMA** (Prens Tiao), laoslu siyaset adamı. — 4 aralık 1975'de Laos demokratik halk cumhuriyeti olduktan sonra, onursal bir makam olan siyasal danışmanlıkla görevlendirildi. (L)

***SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ,** Avrupa - Asya blokunun kuzey bölümünde yer alan federal devlet. — 267 700 000 nüf.

TARİH
tek lider: Brejnev

Sovyetler Birliği Komünist Partisi birinci sekreterinin sağlık durumunun bozuk olduğu konusunda 1974 güzünde çıkan ilk söylentiler 1975 yılı içinde açıklık kazandı. Hastalık durumu, sovyet diplomasisinin ve iç politikasının tartışılmaz lideri olan Brejnev'in, 1975'ten itibaren iktidarını güçlendirmesini engellemedi. Bu süreç, Brejnev' in benimsediği, Batı'ya el uzatma politikasına karşı çıkan «sertlik» yanlılarının başındaki adamın, yani siyasal polisin (KGB) eski şefi ve politbüronun 56 yaşındaki genç üyesi Aleksandr Şelepin*'in kenara itilmesiyle sonuçlandı. Nisan 1975'te merkez komitesi plenumu Şelepin'in politbürodan istifasını kabul etti ve mayısta sendikaların yönetimi Şelepin'in elinden alındı. Merkez komitesi böylece Brejnev' in kesinlikle sürdürmek istediği «barış politikası»nı benimsemiş oldu.

Aynı yıl, sovyet yurttaşlarının yaşamını etkileyen birçok değişiklik yapıldı. Önce yaşam düzeyinde nispî bir yükselme oldu. Kişi başına gerçek gelir yüzde 4,2 arttı. Sovyetler Birliği henüz bir «tüketim toplumu» değildi, ama gene de bu alanda bazı belirtiler vardı: 1974'te üretilen binek otomobili sayısı 1 200 000 iken, 1975'te bu sayı 1 350 000 oldu. Bununla birlikte fiyatların yüksekliği sebebi ile, araba edinmek yurttaşların çoğu için bir hayaldi. Bu gelişmenin bir başka belirtisi, kentlerde gençlerin giyiminde görülen batı modasıydı.

Tüm bunların yanında belki de en önemli olay, herkese ülke içi pasaport izninin verilmesiydi. Sovyetler Birliği'nde dolaşım için zorunlu olan pasaport o güne kadar yalnız kentlilere veriliyordu. Bu gelişme sonucu, kırsal bölgelerdeki yurttaşlar da pasaport alarak kentlerde oturma ve çalışma hakkına kavuştular. Üstelik, artık kişinin meslek adı yazılmayacak olan bu belge, her on yılda bir yerine, sadece iki kez (25 ve 45 yaşlarında) yenilenecekti.

Yaş ortalaması yüksek olan yönetici ekip içinde (o sırada politbüronun 15 üyesinin yaş ortalaması 66 idi) Brejnev'in durumu 1976'da, 1975'e oranla daha da güçlendi. Başbakan Aleksey Kosigin* 72 yaşında, devlet başkanı Nikolay Podgorni* 73, partinin ideoloğu Mihail Suslov* 74 yaşında bulunuyordu.

Öte yandan, aralık 1976'da düzenlenen Brejnev'in 70. doğum günü kutlamaları ve bu törende yapılan gösteriler, SSCB'de kişiye tapma geleneğinin kalkmadığını gösteriyordu. Josef Stalin'e ve Nikita Kruşçev'e olduğu gibi Brejnev'e de övgüler ve saygılar sunmak üzere tüm sovyet ve kardeş parti yöneticileri (mareşal Tito dışında) doğum günü törenlerine katıldılar.

İktidara hakimiyeti giderek dikkati çeken Leonid Brejnev, «övgüler başımı döndürmez» diyordu. Kuramsal olarak Kosigin ve Podgorni ile paylaştığı ortak iktidar görüntüsünü artık önemsemeyen Brejnev, kendisini giderek daha açık biçimde ön plana geçirdi. Bu olgu, merkez komitesinin tüm üyelerinin hazır bulunduğu ekim 1976 toplantısında kesinlik kazandı. Genel sekreter (1976 mayısında SSCB Mareşali ünvanını aldı), söylevinin hiçbir yerinde ortak iktidar konusuna atıfta bulunmadı. SSCB'nin politikası konusunda açıklamalarda bulunurken ,birinci adam olduğunu belirtmek amacıyla, «biz» sözcüğünü hiç kullanmadı. Brejnev yükselişini sağlama almak için, kendisine tam bir bağlılık için de bulunan kişileri çevresine topladı. Eylülde Nikolay Aleksandroviç Tihonov* (*Ek 2*) başbakan birinci yardımcılığına; ekimde Yakov Riyabov (doğ. 1928) merkez komitesi sekreterliğine; aralıkta Brejnev'in oğlu Yuri Brejnev dış ticaret bakan yardımcılığına atandı.

Bu atamalara paralel olarak -yaşlı kuşak iktidarın dizginlerini bırakmaksızın- daha genç kişilerin ön sıraya (yani politbüroda ve merkez komitesi sekreterliği içinde birinci sıraya) çıktıkları görüldü: Yuri Andropov* (*Ek 2*) KGB şefi, Fedor Kulakov (doğ. 1918), Vladimir Şçerbitski (doğ. 1918), Grigori Romanov (doğ. 1923), Mihail Zimyanin (doğ. 1914). Bir başka atama: Mareşal Dimitri Ustinov (doğ. 1908), nisanda ölen mareşal Andrey Greçko*'nun yerine Savunma Bakanlığı'na getirildi. Silah sanayii uzmanı olan Ustinov, asker olmamasına karşın, ordunun sorumluluğunu üstlendi. Bu atama, kendi içlerinden birinin bu göreve getirilmesini bekleyen kurmaylar arasında üzüntü yarattı. Birçoklarına göre, bu atama, partiye bağlılığını unutma eğilimi gösteren ordu üzerinde «politikacıların» nüfuzunu güçlendirme isteğini kanıtlıyordu.

Brejnev'in yükselişi, 1977'de, Yüksek Sovyet'in başkanı Nikolay Podgorni'nin kena-

Foto. Noguès/Sygma; Campbell/Sygma; AFP (LAROUSSE)

ra itilmesiyle doruk noktasına ulaştı. Kızağa çekme işlemi merkez komitesinin mayısta yapılan bir toplantısı sonunda, açıklamasız olarak duyuruldu; haziranda da halefin adı öğrenildi: Leonid Brejnev.

Bu beklenmedik olay pek çok varsayıma yol açtı. En geçerli varsayıma göre, Kremlin'de uzun bir nüfuz mücadelesi dönemi, Brejnev'in büyük galibiyetiyle sona eriyordu. Yüksek Sovyet'in başkanlığına getirilmesi Brejnev'in ününü artırdı. Brejnev iki görevin bir kişide toplanmasını şu mantıkla haklı gösteriyordu: Ülkeyi dışarıda temsil edecek kişi (kendisi) bu görevi yalnız komünist partisi genel sekreteri olarak değil (o güne kadar olduğu gibi), aynı zamanda devlet başkanı olarak da yapmalıydı.

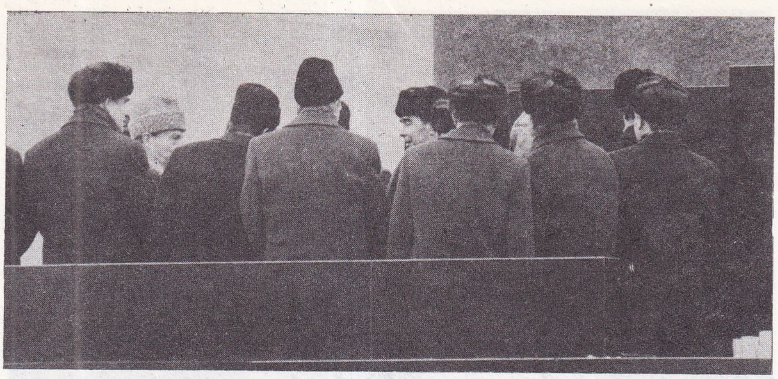

Sovyet parti yöneticileri Ekim Devrimi'nin 60. yıldönümü töreninde bir arada

muhtemel halefler

Brejnev'in tümüyle iktidara hakim olması sağlığının bozulmaya devam ettiği süreye rastlar. 1977 mart ayında ABD dışişleri bakanı Cyrus Vance ile yaptığı görüşme sırasında Brejnev'in duraksayarak yürümesi, güçlüke konuşması herkesi şaşırttı. Aralık ayında istirahata çekilen Brejnev bir daha ancak 31 ocak 1978 günü hakın önüne çıkabidi.

Brejnev'in yokluğu sırasında, yaşlı kuşağın sağlam temsilcileri M. Suslov (partinin bilinçlendirme yönetmeni), diplomasinin değişmez şefi Andrey Gromiko* ve hükümet başkanı Kosigin, iktidarın sorumluluklarını paylaşıyorlardı. Brejnev'e en bağlı kişilerden olan yaşıtı ve politbüronun iki numaralı adamı Andrey Kirilenko ise resmi olarak parti işlerini yönetiyordu.

Ne var ki, bu yüksek çevrelerde bazı kişiler sivrilmeğe başladı. Daha önce adları geçen Andropov, Kulakov, Romanov ve Sçerbitski'den Komünist Partisi politbüro üyesi ve Moskova bölgesi birinci sekreteri Viktor Grişin'den başka iki isim daha belirdi: Merkez komitesi sekreterliğine getirilen Konstantin Rusakov (doğ. 1909) ve özellikle Konstantin Çernenko* (*Ek 2*). Tüm kariyerini Leonid Brejnev'in gölgesinde yapan Çernenko, bu dönemde birçok kimse tarafından Brejnev'in muhtemel halefi olarak görüldü. 1971'de merkez komitesine giren, sonra 1976'da sekreterliğe atanan Çernenko, Brejnev'in desteğiyle, kasım 1978'de politbüro üyesi oldu. Umulanın tersine 1982'de Brejnev öldüğünde yerine Çernenko değil, onun önerisiyle Andropov seçildi. Çernenko ancak 1984'te Andropov'un ölümünden sonra Brejnev'in koltuğuna oturabildi.

● *Yeni Anayasa (ekim 1977).* 1977 yılı, Podgorni'nin safdışı edilmesinin dışında, başka bir olayla daha dikkati çekiyordu: Yeni bir anayasanın benimsenmesi. Tasarı merkez komitesi tarafından 24 mayısta onaylandı (aynı gün Yüksek Sovyet Başkanı Podgorni'nin çekildiği duyuruldu) ve 7 ekimde, Ekim Devrimi'nin 60. yıldönümünden tam bir ay önce Yüksek Sovyet tarafından kabul edildi. Anayasanın kabulünden önce halkoyunda çok büyük bir tartışma açıldı. Bu tartışmaya basında geniş yer verildi (günlük gazetelerde her gün birer sayfa).

Resmi rakamlara göre, işletmelerde 650 000'den fazla toplantı yapıldı. Bu toplantılara 140 milyondan fazla işçi katıldı. Katılanlar, anayasa komisyonuna 750 000'den fazla öneri gönderdiler. Birer şikâyet dilekçesi niteliğindeki bu mektuplar, sovyet yurttaşlarının acil sıkıntılarını yansıtıyor ve konut sorununa olduğu kadar demiryollarının ya da emeklilerin durumunun iyileştirilmesi konularına da değiniyordu. 1936 anayasasının 146 maddesine karşılık 173 maddeden oluşan ilk tasarıya, yüz kadar değişiklik ve yurttaşların milletvekillerine «tavsiyelerde» bulunmaları hakkını içeren yeni bir madde eklendi.

Anayasada proletarya diktatörlüğü bir yana bırakıldıysa da, komünist partisinin rolü «yönlendirici» olarak tanımlandı; demokratik merkeziyetçilik, devleti örgütleme ilkesi olarak benimsendi. Kurumsal düzeyde pek az değişiklik oldu. Bir prezidyum başkanlığı birinci yardımcılığı makamı ihdas edildi. Bu da, bu makama oturacak kişinin parti birinci sekreterine halef olacağı kanısının bir süre için de olsa, uyanmasına neden oldu. Ne var ki, bu makama Vasili Kuznetsov'un (doğ. 1901) atanması -bu kişinin gerek yaşı, gerek gücü göz önüne alınınca- böyle bir şeyin söz konusu olmadığını gösterdi. Bu makama oturan kişinin rolü, Brejnev'i, diplomatik delegasyonların kabulü, yabancı kişileri uçaktan inişlerinde karşılama gibi bazı resmi zorunluklardan kurtarmakla sınırlı kalacaktı.

uzaklaştırma ve yükseltmeler

1978 yılı her ne kadar Leonid Brejnev'siz (hastalığı nedeniyle aralıkta ve ocakta politika sahnesinde yoktu) başladıysa da, rejimin bir numaralı kişisi çevresinde, kişiye tapma gelişimi sürdü. Yıl boyunca Brejnev'e çeşitli madalyalar verildi. Eylül ayında Brejnev, Bakü'de şerefine düzenlenen bir müzeyi törenle açtı. «Anılar»ının üç cilt halinde yayımlanması ona Lenin edebiyat ödülünü kazandırdı. Sağlık durumundaki bozukluk dış ülkelere birçok yolculuk yapmasını engellemedi.

1978'de ülke içinde önemli bir olay görülmediyse de, iktidarın yüksek kademelerinde birçok değişiklik oldu. Temmuz 1978'de, politbüro üyesi, merkez komitesi sekreteri ve muhtemel haleflerden biri olan Fedor Kulakov öldü. Sonra kasım ayında, merkez komitesinin toplantısında birçok değişiklik, uzaklaştırma ve yükseltme kararları alındı.

Bu değişikliklerin en önemli kurbanı başbakan birinci yardımcısı, politbüro üyesi ve sovyet ekonomisinin başlıca sorumlularından biri olan Kiril Mazurov (doğ. 1914) oldu. Yani başbakan Kosigin'in muhtemel halefi -ama rakibi değil- olarak görülen kişi tüm görevlerinden «azat» edildi. Brejnev gerçekte ekonomideki sonuçlardan hoşnut değildi. Toplantıda GOSPLAN'ın (Devlet Planlama Komitesi) ve yönetimin yetersizliğini açıkladı; «bakanların ve yöneticilerin kişisel olarak sorumlu tutulmaları sorununun zamanında ve kararlılıkla» ortaya konması gerektiğini belirtti; «ihmal suçu olan kişiler»in hepsinin cezalandırılmasını istedi.

Cezalandırılan tek kişi Mazurov olmadı. Her düzeyde, özellikle de partinin ve devlet yönetiminin bölgesel organlarının üst makamlarında pek çok değişiklik oldu. Ukrayna'da olduğu kadar, Kazakistan'da, Ermenistan'da, Baltık cumhuriyetlerinde, Sibirya'da, Kırgızistan'da, Gürcistan'da ve daha başka yerlerde partinin birçok yerel ya da bölgesel yöneticisi görevden alındı.

Bu zincirleme uzaklaştırma işlemleri şaşkınlık yarattı, çünkü yakın bir tarihe kadar Leonid Brejnev'in, iktidarının bir bölümünü partinin yerel kadrolarındaki istikrar üstüne oturtmuş olduğu sanılıyordu. Ama, Pravda'nın yazdığı gibi «istikrara yönelme, önüne gelenin makamında tutulması gerektiği anlamını taşımaz»dı. Daha 1977' de belirlenen ekonomik yetersizlikler bu kez Leonid Brejnev'e, daha öteye gidebilmesi bakımından çok önemli göründü.

Kasım ayındaki toplantıda bazı tasfiyelerin yanı sıra yükseltmeler de yapıldı. Önce Konstantin Çernenko'nun yükseltilmesi onaylandı. Mazurov'un uzaklaştırılmasından sonra başbakan birinci (ve tek) yardımcısı olan Nikolay Tihonov ile Gürcistan parti birinci sekreteri Edvard Şevardnadze'nin (doğ. 1928) yedek üye olarak politbüroya girişleri de karara bağlandı. Sonra Mihail Gorbaçev (doğ. 1931) merkez komite sekreterliğine seçildi. Çeşitli makamlara getirilen bu dört kişi, Brejnev'in sadık adamlarıydı.

1979 ekiminde Sovyetler Birliği, Leonid Brejnev iktidarının on beşinci yıldönümünü kutlarken, onun sağlığı etrafında batıda yeniden gürültüler koparıldı, hatta özellikle New York, Londra ve Paris borsalarına gelen dedikodular Brejnev'in öldüğü doğrultusundaydı. Ama söylenenler doğru çıkmadı ve mareşal yeniden halkın önünde göründü.

Ne kadar gizlense de apaçık olan hastalığına rağmen Leonid Brejnev egemenliğini sürdürdü (halkın yüzde 99'un üstündeki oylarıyla seçilen 1 500 Yüksek Sovyet üyesi [milletvekili] tarafından nisanda Yüksek Sovyet prezidyumu başkanlığına yeniden seçildi). Özellikle dış politikanın oluşturulmasında, gerek Yakındoğu, Çin ve Çin - Vietnam anlaşmazlığında (şubat - mart 1979), gerek siyasal barometrenin kötüden iyiye ya da değişkenliğe doğru salındığı sovyet - amerikan ilişkilerinde başrolü o oynadı. Viyana'da stratejik silahların sınırlandırılması konusunda Jimmy Carter'le SALT-2 anlaşmasını imzalaması (haziran 1979), sovyetlerde onun başarısı sayıldı.

Aynı şey, Batı Avrupa'ya amerikan «Pershing-2» füzelerinin (Sovyet SS-20'lerine karşı koyabilecek tek silah) yerleştirilmesine karşı açtığı kampanya için de söylenebilir. Brejnev, Demokratik Alman Cumhuriyeti'

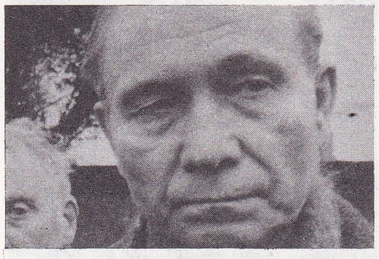

Vasiliy Kuznetsov

Kiril Mazurov

Foto. Noguès/Sygma (2); TASS (LAROUSSE)

Başkaldıranlar:

Karı-koca Saharof'lar

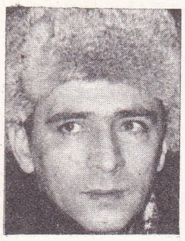

Leonid Pliuşç

Andrey Amalrik

Vladimir Bukovski

nin 30. kuruluş yıldönümü dolayısıyla Berlin'de verdiği söylevde batının silahlanmasını vurgularken 20 000 sovyet askeri ile 1 000 tankın Doğu Almanya topraklarından geri çekileceğini SSCB'nin barışçı niyetinin gözle görünür kanıtı olarak açıkladı. Brejnev elbette bu kararı tek başına almış değildir. Ama bu diplomatik girişim gene de onun eseri sayılabilir. Brejnev on beş yıllık iktidarına ve çok bozuk sağlığına rağmen gene de tartışmasız tek liderdi.

Yıllarca batı basınını işgal eden Brejnev'in halefi sorunu, 1982 yılında Brejnev'in ölümünden sonra onun yerine Andropov'un seçilmesiyle noktalandı. Andropov da çok yaşamadı; 1984'te ölünce onun yerini Brejnev'in sadık adamlarından Konstantin Çernenko aldı. Bir hastalık yüzünden politika sahnesinden aylarca uzak kalan Kosigin, 1980 ekimine kadar hükümet başkanı olarak kaldı. Bu tarihte Kosigin yerini Nikolay Aleksandroviç Tihonov'a bıraktı; sonra da siyasi bürodan çıkarıldı.

boşa çıkan umut

Tüm Avrupa ülkelerinin (Arnavutluk hariç), Birleşik Amerika'nın ve Kanada'nın katıldığı Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı sonuç belgesinin 1 ağustos 1975'te Helsinki'de Sovyetler Birliği tarafından imzalanması, aydın olsun olmasın tüm sovyet yurttaşlarında, düşünce, seyahat, gösteri özgürlüğü gibi sovyet anayasasıyla tanınan hakların kullanılabileceği umudunu uyandırdı.

Konferansa katılan 35 ülke, «her türlü haberleşmenin daha geniş çapta ve daha özgür yapılmasını kolaylaştırmak; insanın özündeki onurdan kaynaklanan, onun özgürce ve eksiksiz gelişimi için zorunlu olan özgürlüklerin, medeni, siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer hakların gerçek anlamda uygulanmasını desteklemek ve teşvik etmek» üzere yükümlülük altına girmişti.

Ne var ki, Helsinki'de verilen imzaya karşın, Leonid Brejnev'in görünürdeki liberalizmi, uzlaşmaya yatkınlığı, içeride ve dışarıda gösterdiği ılımlılık yıllardan beri güdülen sovyet politikasında büyük bir dönüşün belirtileri sayılamazdı. Eleştiri özgürlüğü ya da ülkede geçerli normun dışına çıkma, Brejnev'e sovyet rejimine itiraz edenlere karşı öteden beri izlenen politikayı değiştirme yetkisinin verildiği anlamına asla gelmezdi. Sovyet rejimine karşı olanlar, ya Sovyetler Birliği'nden dışarı atılır, ya da yurtta kalır, tutuklamalara, gözaltına alınmalara, gözetim altında serbest bırakılmalara katlanırlar. Saharov gibi böyleleri «başkaldıran» adıyla nitelenir.

Başkaldıranlar beş çeşittir: Merkeziyetçiliğe karşıkoyan milliyetçiler (baltıklılar, ermeniler, gürcüler, litvanyalılar, ukraynalılar), İsrail'e göç etme izni alamayan ve bu hakkı almak için mücadele eden yahudiler; ateizmi tutan bir devletin az çok baskısı altında olan dindarlar (ortodokslar, pantekotistler, yedinci gün advantistleri ve baptistler); anayasal haklarını isteyen etnik azınlıklar (Volga almanları, Kırım tatarları, Kafkas türkleri); nihayet, insan haklarını savunmayı güncel savaş haline getiren aydınlar, yazarlar, sanatçılar, bilginler.

Bu son saydıklarımız, kuşkusuz, rejimin baş hedefidir. Brejnev'in iktidara gelişinden bir yıl sonra, Andrey Sinyavski ile Yuli Danyel, yurt dışında antisovyetik eserler yayımlamaktan tutuklanıp mahkûm edildiler. Bu iki yazarın davası, uzun bir dizinin ilki oldu. Sovyetler Birliğinde rejime karşı koyanların, eylemlerine basamak yapabilecekleri Helsinki belgesine rağmen, sovyet makamları onlara karşı izledikleri politikada asla değişiklik yapmadılar. Andrey Saharov*'un (*Ek 2*) Nobel barış ödülünü almak üzere aralık 1975'te Oslo'ya gitmesine izin verilmemesi, bu politikanın en belirgin örneklerinden biridir. Öbür iki fizikçiyle birlikte İnsan Haklarını Savunma Komitesi'nin kurucusu olan Saharov, 1974'te yurt dışına sürgün edilen Aleksandr Soljenitsin*'den sonra, başkaldıranların en ünlüsüdür. Bu sıfatı nedeniyle, (üstelik Sovyet Ansiklopedisi'nde özgeçmişi yayımlandığı halde), Saharov sürekli olarak şiddetli saldırılara hedef oldu. Özellikle «Hitler ve Pinochet yanlısı» ve «sosyalizmin ve yumuşama politikasının düşmanı» olarak suçlandı. Ocak 1980' de tüm sıfatları alındıktan sonra Gorki'ye sürgüne gönderildi.

yurt dışına sürme

Bununla birlikte, sovyetlerde haksız yere kovuşturmaya uğrayanlar lehinde batıda sürdürülen kampanyalar meyvesini vermeye başladı. Bunun sonucu olarak, ocak 1976'da, matematikçi Leonid Pliuşç (1972' de tutuklandı), Dniepropetrovsk akıl hastanesinden serbest bırakılarak Fransa'ya sürüldü. Aynı yıl mayıs ayında tarihçi Andrey Amalrik de (1938 - 1980) aynı yolu izledi. Her ikisi de, sürgünler kampı ya da tımarhane cehennemini dünyaya duyurmaya çalıştı.

Sovyet otoriteleri bu durumu kabul etmezler. Nitekim «Literaturnaya Gazeta» «ruh sağlığı yerinde olan hiçbir kişi tımarhaneye atılmamıştır» diye yazdığı gibi adalet bakan yardımcısı Aleksandr Suharev de, SSCB'de siyasal ya da dinsel içerikli hiçbir dava açılmadığını öne sürdü. Bununla birlikte bu gibi olaylar pek çoktur. Hapsedilenler arasında örneğin, aralık 1975'te yedi yıl çalışma kampı cezasına çarptırılan biyolojist Sergey Kovaliyev, yasadışı bir ortodoks dergisinin eski yazı işleri müdürü Vladimir Osipov, fizikçi Andrey Tverdoklebov, tatar asıllı muhalif Mustafa Cemiloğlu ve matematikçi Vladimir Bukovski gibi kişiler sayılabilir. 1972'de 12 yıl hapis cezasına çarptırılan Vladimir Bukovski, aralık 1976'da serbest bırakılarak Şili Komünist Partisi genel sekreteri Luis Corvalan ile takas edildi.

Yahudi düşmanlığı

SSCB'de sayıları 2 milyonu bulan yahudilerin yazgısı da düşündürücüdür. Şubat 1976'da Brüksel'de toplanan (ve Moskova tarafından «Yahudi Fuarı» olarak nitelenen) Dünya Yahudileri II. Konferansı, bu konuda girişimlerde bulunarak, sovyet makamlarından azınlık haklarının, özellikle göç etme hakkının tanınmasını ve bunlara saygı gösterilmesini istedi. 1975' te ancak 11 700 yahudi SSCB'den ayrılabildi. Oysa bu sayı 1974'te bunun iki katı, 1973'te ise üç katıydı.

«Yahudi bilinci»nin özellikle gençler arasında yeniden doğması ve peş peşe açılan kampanyalar, yetkilileri bir parça yola getirdi. Böylece, mart 1977'de, doktor Mihail Stern serbest bırakıldı. Otuz yıl boyunca komünist partisi üyesi olan doktor Stern, müşterilerinden mütevazi armağanlar aldığı gerekçesiyle 1974'te sekiz yıl «ıslah edici çalışma» cezasına çarptırılmıştı. Stern'e çıkış vizesi verildi.

Buna karşılık aynı dönemde, mühendis Anatoli Şçaranski, CIA hesabına casusluk yapmakla suçlanarak tutuklandı. Bu Şçaranski yahudidir, yurttaşlık hakları için mücadele etmektedir ve İsrail'e gitme isteğini aralıksız yinelemiştir. Aynı olay elektronik mühendisi Yosif Begun'un başına da geldi. 1971'den itibaren (o yıl göç izni istemişti) işsiz kalan Begun, 1977 mayısında tutuklandı. Bu örnekler yahudi düşmanlığının tartışılmaz kanıtı niteliğindedir. Ayrıca, 1941'de naziler tarafından 100 bin yahudinin katledildiği Kiev'deki yerlerin ziyaret edilmesine konan yasak da yahudi düşmanlığının bir başka belirtisidir. Yahudi düşmanlığı yayınlarda -bu ülkede yetkililerin izni olmadan hiçbir ya-

Foto. Hirou/Gamma; Uzan/Gamma; AP; Melloul/Sygma (LAROUSSE)

yın yapılamaz- birçok makale ve kitapta da giderek daha sık görülmeye başladı. Örneğin, Akademi üyesi Mark Mitin'in yönetiminde yazılan «Uluslararası Siyonizmin İdeolojisi ve Pratiği» başlıklı kitabın başlangıcında şu cümle okunabilir: «Yahudilerin yeryüzündeki tanrısı nedir? Para.»

Yalnız Helsinki anlaşmasının ilk sonuçlarını görüşmek üzere değil, aynı zamanda insan haklarının savunulmasını somutlaştırmak amacıyla düzenlenen Belgrad Konferansının (4 ekim 1977-8 mart 1978) yaklaşması, sovyet muhaliflerinin etkinliklerini artırmalarına neden oldu. 1976 mayısında, fizikçi Yuri Orlov'un girişimiyle, Helsinki anlaşmalarının ilk gözlem grubu kuruldu. Sonra Ukrayna'da, Gürcistan'da, Litvanya'da ve Ermenistan'da buna benzer başka hareketler ortaya çıktı.

Carter'ın müdahaleleri

İnsan haklarını savunmakta kararlı olduğunu açıklayan Jimmy Carter'in Beyaz Saray'a gelişi (kasım 1976) sovyet muhaliflerini umutlandırdı. Gerçekten ABD'nin başkanı, SSCB ile ilişkileri bozmayı da göze alarak, beyanat üstüne beyanat verdi; Free Europe ve Liberty (Hür Avrupa ve Özgürlük) radyolarına (doğu ülkeleri için yayın yaparlar) yardımın artırılmasını istedi; Vladimir Bukovski'yi Beyaz Saray'a kabul etti; hatta işi, «SSCB'deki ve Doğu Avrupa'daki siyasal ve dinsel mahpuslar lehine harekete geçmesini» isteyen Andrey Saharov'un mektubuna kişisel olarak yanıt vermeye kadar vardırdı.

SSCB bu «iç işlerine karışmaya» kulak asmadı; amerikan isteklerine, daha baskıcı bir politikayla karşılık verdi. 1977' nin başından itibaren muhalefetin önderlerinden birçoğu tutuklandı: Yazar Aleksandr Ginzburg, fizikçi Yuri Orlov, mühendis Anatoli Şçaranski. Ukrayna'da, Gürcistan'da, Litvanya'da, Ermenistan'da kurulan Helsinki anlaşmaları gözlem grupları tamamiyle yok edildi. Dinsel azınlıklar, özellikle yedinci gün advantistleri ile pantekotistler de aynı akıbete uğradılar.

Sovyet komünizminin katı koruyucusu Mihail Suslov, ekimde -Belgrad Konferansı'nın açılışı sırasında- SBKP merkez komitesinin organı *Komünist* dergisinde yayımlanan bir yazısında «bu bir avuç muhalif»e karşı mücadele etmek gerektiğini anımsatarak şunları yazıyordu: «Bu dönekler için tam bir serbestlik istemek, gerçekte sınırlarımız içinde emperyalizmin yıkıcı etkinlikleri için özgürlük istemek anlamına gelir.»

On sekiz ay sonra, haziran 1979'da, Papa II. Jean Paul Polonya'ya görkemli yolculuğunu gerçekleştirirken, politbüro üyelerinden biri, Ukrayna parti birinci sekreteri Vladimir Şçerbitski müminlere yönelik sert bir uyarıda bulundu. Kiev'de yaptığı konuşmasında Şçerbitski, «ideolojik ayrılıkar»a karşı mücadelenin güçlendirilmesini ve ateist propagandanın yoğunlaştırılmasını istiyordu.

muhalefete karşı mücadelede sovyet yöntemleri

Kasım 1977'de, «Meslekleraraası Özgür İşçi Birliği» adıyla özgür bir sendika doğdu. Bu sendika, resmi sendikalardan hoşnut olmayan bir grup teknisyen ve mühendis tarafından kurulmuştu. Sendikanın başkanlığına Vladimir Klebanov getirildi. Klebanov, öbür üç militanla birlikte 1978 şubatında tutuklandı.

Belgrad Konferansı'nın başarısızlığı (sonuç bildirgesinde insan hakları sorunu konusunda bir tek sözcük yoktu), sovyet yetkililerinin muhalefete karşı mücadelede daha serbest hareket etmesine imkân sağladı.

Mart 1978'de, bir dizi davanın ilki açıldı: Fizikçi Kiril Podrabinek iki buçuk yıl kamp cezasına çarptırıldı. Batı özellikle Yuri Olrov'un, Aleksandr Ginzburg'un ve Anatoli Şçaranski'nin mahkeme önüne çıkarılmasını engellemeye çalıştı, ama bir yararı olmadı. Orlov mayısta yedi yıl kamp ve beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı; Ginzburg temmuzda sekiz yıl kamp ve beş yıl sürgün, Şçaranski de aynı tarihte on üç yıl kamp cezası aldı. Bunun üzerine Jimmy Carter, TASS ajansına bilgisayar satışını iptal etti.

Takas edilen kişilerden birkaçı: Solda, sovyet casusları Enger ve Çerniyayev; sağda, Edvard Kuznetsov ve Eleksandr Ginzburg

1979'da, «her türlü araçla muhalefeti kırmak», parola oldu. Ülkeye on binlerce yabancı ziyaretçinin gelmesini sağlayacak olan Olimpiyat oyunlarına bir yıl kala, sovyet hükümeti hiç değilse kendi sınırları içinde rejimi eleştirmeye cesaret edenleri susturarak alanı temizlemek istiyordu.

Muhalifleri susturmak için dört yöntem kullanılıyordu. Bunların başında tutuklama ve mahkûmiyet geliyordu kuşkusuz. Kovuşturmaya uğrayanlar dış ülkelerde tanınmadıkları için olaylar fazla yankı uyandırmıyordu. Bu gibi olaylar pek çoktu, ama yapılanların çoğunu halk hiçbir zaman öğrenemiyordu: 1979'da on beşten fazla tutuklama ve mahkûmiyet olayı saptandı. Tutuklanıp hüküm giyenlerin hepsi ya dindar çevrelerden (Peder Gleb Yakunin), ya insan haklarını savunanlardan (Tatyana Velikanova), ya sanat çevrelerinden ya da özgür sendika üyelerindendi. Ekim 1979'da Leonid Brejnev'e bir açık mektup gönderenek «fikir tutuklularının koşulsuz olarak serbest bırakılmasını» isteyen Uluslararası Af Örgütü, o güne değin bu tür tutuklama ve hapis olaylarından üç yüz tanesini saptadığını anımsattı. Muhalefete karşı uygulanan ikinci yöntem takastı. Önce, Vladimir Bukovski için 1976'da uygulanan bu yönteme, 1979 nisanında yeniden başvuruldu. Muhaliflerden beş mahpus, Birleşik Amerika'da hüküm giyen iki Sovyet casusu ile değiştirildi. Takas edilen muhalifler şunlardı: Aleksandr Ginzburg, siyonist militanlardan Edvard Kuznetsov ve Mark Dimşitz, ukraynalı muhalif Valentin Moroz ve baptist papazı Grigori Vins. Bu uygulama, Sovyetler Birliği'ne, amerikan hükümeti iki casusu serbest bırakmayı kabul ettiğine göre, muhaliflerin yabancıların hizmetinde olan ajanlardan başka bir şey olmadıkları tezini kanıtlama olanağı veriyordu.

Üçüncü yöntem sürgüne zorlamak ve ardından sovyet yurttaşlığından çıkarmaktı. Eski general Piyotr Grigorenko, orkestra şefi ve viyolonselist Matislav Rostropoviç ve eşi, denemeci filozof Aleksandr Zinoviev ve yazar Viktor Nekrasov peş peşe bu yöntemin kurbanları oldular.

Dördüncü yöntem ise tecrit yöntemi idi. «Batıya satılmış bu dönekler»in çevresinde boşluk yaratmak için, yakınları ya da ilişki kurdukları batılılar, görüşmemeye çağrılıyor, çağrıya uymayanların, işten, konuttan hatta özgürlükten yoksun bırakılacağı ya da casuslukla suçlanarak dışarı atılacağı söyleniyordu. Andrey Saharov'a yapılan muamele bunun en belirgin örneğidir.

XXV. kongrede sürtüşmeler

Kardeş ülkelerle politik, ekonomik (Comecon) ve askeri (Varşova Paktı) bütünleşme -ve Avrupa komünist partileriyle görüş birliği sağlama- Sovyet stratejisinin başlıca hedeflerinden biri olmakla birlikte, bazılarının Moskova karşısında bağımsız görünme isteklerinden kaynaklanan tartışmalar ve sürtüşmeler pek çok sorun ortaya çıkardı.

XXV. kongre sırasında (şubat-mart 1976) Leonid Brejnev, önlemek tedavinden evladır ilkesinden yola çıkarak, Çin'den başka ad vermeksizin zaman zaman «sağın ya da solun revizyonizmi»nden, «burjuva milliyetçiliği»nden, ya da «proletarya enternasyonalizminin bir yana bırakılması»ndan söz etti.

Brejnev'in kastettiği partiler kolayca anlaşılıyordu: Bir yandan öbür partilerin de özgürlük hakları olduğunu açıklamaya cesaret ederek bağımsızlık isteyen rumen, yugoslav ve bir dereceye kadar macar, öte yandan, fransız, italyan ve ispanyol komünist partileri. FKP «fransız renginde bir sosyalizm» istediğini açıkladı ve proletarya diktatörlüğünü reddetti. İtalyan Komünist Partisi, «çoğulcu ve demokratik» bir sosyalist sistem içinde tüm özgürlüklerin gelişmesini istedi. İspanyol Komünist Partisi de, sosyalizmin SSCB'deki «ilkel durumunu» anımsatarak, Batı'da «ancak çoğunluğa dayalı bir sosyalizm olabileceğini» ve «çoğunluk istemeyince iktidarı bırakmaya hazır olmak» gerektiğini öne sürdü. Bu tür eleştirilerin sahipleri, «marksizm-leninizmi ulusal dilimlere bölmek»le ve «böylece işçi sınıfına zarar vermek»le suçlandılar.

Yuri Orlov

Bu koşullar altında, ekim 1974'ten beri istenilen bir Avrupa komünist partileri konferansını nasıl toplamalıydı? Her ne pahasına olursa olsun, bu «doruğu» toplamayı (konferans haziran 1976'da toplandı) kafasına koyan Leonid Brejnev, öngörülen sonuç belgesinin bazı bölümlerini karalayarak ya da değiştirerek, her komünist partisine sosyalizm için mücadelede değişik yollar seçme hakkını tanıyarak ödünler verdi. Bu önemli ödün, Brejnev'in Avrupa doruğundan sonra, Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Çekoslovakya yöneticileriyle görüşmelerini neden sıklaştırdığını belki açıklamaya yeterlidir. Kasım 1976'da Brejnev, mareşal Tito ile görüşmek ve SSCB'nin barışçı niyetleri konusunda yugoslavlara güvence vermek üzere Belgrad'a gitti. Aynı ay içinde, o sıralarda Varşova Paktı üyeleri içinde en dik kafalı olan Romanya'ya da ilk resmi ziyaretini yaptı.

eurokomünizme karşı mücadele

Bununla birlikte, eurokomünizmin (bk. KOMÜNİZM, *eurokomünizm*, Ek 2) geçersizliği konusunda her zaman ateşli açıklamalar yapıldı. Örneğin, «Yeni Zamanlar» adlı haftalık sovyet dergisinin haziran 1977 sayılarının birinde, İspanyol Komünist Partisi sekreteri Santiago Cartillo Solares'in yeni çıkan *Avrupa Komünizmi ve Devlet* adlı kitabında savunduğu tezlere karşı şu sert eleştiri yayımlandı: «Eurokomünizmin (Avrupa komünizmi) işlerlik kazanması, gerici güçlerce onca yıldan beri izlenen amacı fiilen sonuca ulaştırarak komünist hareketin bölünmesine neden olacaktır.»

Brejnev'in 1977'de Ekim Devrimi'nin 60. yıldönümü dolayısıyla yaptığı konuşma da aynı tondadır: «Marksist-Leninist çizgiden sapmalar, proletarya enternasyonalizmi yolundan ayrılmalar, halk için kaçınılmaz başarısızlık kaynağı ve ciddi bir felâkettir.» Ama buna paralel olarak, merkez komitesi sekreteri Boris Ponomarev ya da Pravda'nın başyazarı Viktor Afanasiyev gibi ideologlar şunu belirtmektedirler: «Eurokomünizm diye bir şey yoktur. Bu, görüş ayrılığını bölünmeye dönüştürmek için burjuvazinin ortaya çıkardığı bir kavramdır.»

Avrupa komünist partilerinin 1978 ve 1979'

Foto. AP (2) [LAROUSSE]

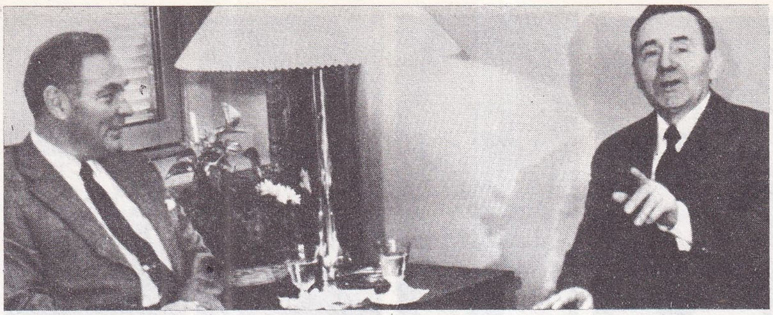

ABD ve SSCB dışişleri bakanları A. Haig ve A. Gromiko, Cenevre görüşmelerinde (26 ocak 1982)

daki ihtiyatlı davranışı bu savın belki de doğru olabileceğini gösterdi. Nitekim kasım 1979'da, Ponomarev şu açıklamayı yapabildi:

«Eurokomünizm batılı komünist partilerin tabanında beliren olumsuz tepkileri bir çeşit soğurma, yatıştırma sapmasıdır; SSCB batı avrupalı yoldaşlara, sovyet enternasyonalizmine kesin olarak yaklaşmaları için yardım etmeye hazırdır.»

Viyana'da Carter-Brejnev karşılaşması (18 haziran 1979)

Moskova'da Schmidt-Brejnev görüşmelerinin başlangıcı (30 haziran 1980)

Albay Kaddafi Kremlin'de Brejnev'le

Avrupa sosyalist ülkeleriyle ilişkiler

Durum bu kadarla kalmadı; sovyet bloku içinde de bazı ayrılık belirtileri ortaya çıktı. Bulgaristan, Çekoslovakya ve Macaristan'la hiçbir sorun çıkmadı, ama çeşitli görüş ayrılıkları Romanya ile ilişkileri karartmaya devam etti. Polonya'da 1980 yazından bu yana gelişen olaylarsa sovyet yöneticiler için kaygı verici ağır siyasal ve sosyal bir bunalım halini aldı.

Romanya'nın Asya'da (1978'de Hua Guofeng'in ziyareti, Kamboçya'nın Vietnam tarafından işgalinin kınanması) ve Yakındoğu'da (Romanya, Camp David anlaşmalarını reddetmedi) sovyet görüşüne aykırı bir tutum izlemesinden başka Nicolae Ceauşescu'nun Varşova Paktı ayrıcalıklarının genişletilmesi konusunda anlaşmaya yanaşmaması, SSCB'de enikonu hoşnutsuzluk uyandırdı. Bununla birlikte, resmen tepki gösterilmedi ve ağustos 1979'da Brejnev, ayrılıkları unutarak rumen devlet başkanını Kırım'daki yazlığında kabul etti.

Tito'nun her zaman dile getirdiği bağlantısızlığa ve Çin konusundaki tavırlarına karşın Yugoslavya ile ilişkiler bozulmadı; Leonid Brejnev, mayıs 1979'da Tito'yu Moskova'ya kabul ederken, iki ülke arasındaki ilişkiler için «olumlu» deyimini kullanabildi.

Arnavutluk'la ilişkilerdeyse, nisan 1961'de diplomatik ilişkilerin kesilmesinden bu yana durum değişmedi. Bununla birlikte, kasım 1978'de, Arnavutluk'un Çin'le bozuşmasından (7 temmuz 1978) yararlanılarak (Arnavutluk'un sovyet revizyonistlerine saldırılarını sürdürmesine rağmen) *İzvestiya* tarafından yayımlanan bir yazıda, Arnavutluk «ilişkileri normalleştirme»ye davet edildi. İki ülke arasındaki ilişkilerin geçirdiği «zorluklara» atıfta bulunulduktan sonra, yazıda şu sonuca varılıyordu: «Bu sorunları çözmek için aşılmaz hiçbir engel yoktur.» Bu çağrı yankı uyandırmadı. Kremlin, kasım 1979'da, yeniden üsteleyince, Arnavutluk başbakanı Mehmet Şehu'nun ağzıyla yanıt geldi: «Çin her türlü yardımı ve krediyi kestiği için Arnavutluk doğuya ya da batıya kayar diye düşünenler ağır şekilde yanılıyorlar.»

SSCB-Çin ilişkileri

SSCB 1970'lerde Vietnam'dan Küba'ya, Afrika kıtasından Yakındoğu'ya kadar her yerde çok yönlü bir dış politikayı başarıyla uyguladıysa da diplomasinin bir numaralı sorunu olan Çin'le ilişkiler hiçbir çözüme ulaşamadı. Üstelik, bu yıllarda -özellikle şubat 1972'de Nixon'un Pekin'e yaptığı yolculuktan beri- SSCB uzun süredir çekindiği şeyin somutlaştığını gördü: Pekin-Tokyo-Washington ekseni. Öyle bir eksen ki, bugün dokuzlar Avrupası'ndan, hatta Yugoslavya'dan ve Romanya'dan da geçer.

SSCB'nin dünyanın en uzun sınırını (5 000 km) paylaştığı ülke olan Çin'le sürdürdüğü ideolojik ve diplomatik savaş hemen hemen aralıksız sürdü. 1963'teki resmi uyuşmazlıktan bu yana bölünme giderek büyüdü. Gerek SSCB, gerek Çin birbirlerini, sınır bölgelerindeki topraklarına göz dikmekle, tüm dünya hegemonyasını amaçlamakla suçladılar.

Bununla birlikte, iyi niyet bildirileri de sürekli oldu. A. Kosigin, kasım 1974'te, «Çin'le sınırımızın bir baştan öbür başa barış, işbirliği, iyi komşuluk ve dostluk sınırı olması için elimizden gelen her şeyi yapmaktayız» dedi. Sovyet yöneticileri, bir saldırmazlık antlaşmasının görüşülmesi doğrultusundaki Çin önerisini de (1969 martındaki silahlı çatışmalardan bu yana, yine de ilk öneri) geri çevirmediler.

Pekin, SSCB'ye aidiyetini kabul etmediği «anlaşmazlık konusu» sınır bölgelerinden sovyet askeri birliklerinin çekilmesini bu anlaşmanın ön koşulu olarak öne sürdü. Brejnev ise bir kez daha «bu durum asla kabul edilemez, bunu reddediyoruz» diye ısrar etti.

Mao Çe-Tung'un ölümü (eylül 1976) iki ülke arasındaki ilişkilerde hiç bir şeyi değiştirmedi. Çin, Sovyet Komünist Partisi' nin başsağlığı mesajını reddettiği gibi, Brejnev'in Hua Guofeng'e Çin Komünist Partisi merkez komitesi başkanlığına seçilmesi dolayısıyla gönderdiği kutlama telgrafını da kabul etmedi. Çin basını bu konuda şöyle yazdı: «SSCB aslında zehirli bir oktan başka bir şey olmayan bir zeytin dalı uzatıyor.»

Bu sürekli saldırılar, SSCB'nin barış taarruzunu sürdürmesine engel olmadı. Sovyetler Birliği'nin barış girişimleri ancak kasım 1976'da, on sekiz aydan beri kesilmiş olan sınır görüşmeleri başlayınca sona erdi. Üç ay sonra, görüşmeler yeniden kesildi. Daha sonra, şubat 1978'de SSCB yeniden ilişkilerin normalleştirilmesini önerdiyse de, Çin bu öneriyi reddederek «boş beyanlar değil, somut eylemler», özellikle sınırlara yerleşen bir milyon dolayında sovyet askerinin geri çekilmesiyle somutlaştırılacak olan sınırlarda statüko anlaşması arzuladığını belirtti.

Mayıs 1978'de, Usuri boyunca, 1969 olaylarının geçtiği yerde, Çin ve Sovyet birlikleri arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Haziranda Hua Guofeng, Sovyetler Birliği'ni «Çin'in en tehlikeli ve baş düşmanı» olmakla suçladı, *Pravda* da, karşılık olarak, «Pekin'in politikasının barış için tehlike oluşturduğunu» belirtti. Çin'in özellikle Vietnam'la Kamboçya arasındaki anlaşmazlıkta kışkırtıcı eylemlerde bulunduğunu, «emperyalist güçlerle ve gericiliğin en kötüsüyle» birleştiğini açıklayan *Pravda,* Çin'i, «üçüncü bir dünya savaşını somut olarak teşvik etmek»le suçladı.

Bununla birlikte, şubat 1979 sonunda, Vietnam birliklerinin Kamboçya'yı işgaline karşı misilleme olarak Çin Halk Cumhuriyeti, Vietnam'a müdahale edince ve böylece, dünya ölçüsünde değilse bile, tüm Asya'yı kapsayacak bir çatışma tehlikesi ortaya çıkınca, sovyet yöneticileri, Hanoi'yi desteklemeyi sürdürdükleri halde, ses çıkarmadılar.

Sovyet yöneticileri saldırılarını sözlerle sınırladılar, ama kasım 1978'de imzalanan Sovyet-Vietnam dostluk ve işbirliği anlaşması adına, Çin denizindeki varlıklarını önemli ölçüde güçlendirmek bir yana, özellikle elektronik gözlem aygıtlarını, bir de Da Nang ve Cam Ranh liman ve hava üslerindeki ağır silah yığınaklarını artırmak için çatışmadan yararlandılar. SSCB aynı süre içinde -ve Japonya ile ilişkileri bozmayı göze alarak- Japonya'nın İkinci Dünya Savaşı sonundan beri hak iddia ettiği Kuril adalarındaki askeri gücünü artırdı.

Vietnam'ın işgali, Çin'in SSCB'ye yönelik ilk meydan okuması değildi. SSCB'ye göre bu siyaset, ağustos 1978'de Çin'in Japonya ile yaptığı barış ve dostluk anlaşmasını, sonra aynı ay içinde Başkan Hua Guofeng'in Romanya ve Yugoslavya'yı ziyaretini, nihayet aralık sonunda Birleşik Amerika ile diplomatik ilişkiler kurulmasını ve ocak 1979'da başbakan yardımcısı Deng Hsiaoping'in amerikalılara «sovyetlere karşı koalisyon» önerisini izleyen bir kışkırtmadan başka bir şey değildi.

Çin'in batıya yönelik büyük diplomatik girişimlerde bulunması SSCB'yi kaygılandırdı. Bunun üzerine SSCB, Çin'e silah satma girişimlerinde bulunan batılı hükümetleri uyardı. SSCB, «Çin militarizminin yayılmasına yardım etmenin kısa görüşlü bir politika» olduğunu belirtti.

Bu fiilî tırmanışlara, değişik biçimdeki meydan okumalara rağmen, her iki yanda

Foto. Meyer/AP; Bureau/Sygma; Apesteguy/Gamma; Rosenthall/Sipa-Press (LAROUSSE)

da onarılmaz bir durum yaratmama isteği seziliyordu. Bunun kanıtı ise, hiç kuşkusuz, ekim 1979'da Moskova'da, nihayet «ilişkilerin normalleştirilmesi ve geliştirilmesi» için iki ülke arasında başlatılan görüşmelerdir. Nisan 1979'da, bir yıl sonra nisan 1980'de süresi dolacak olanÇin-SSCB dostluk ve işbirliği anlaşmasını uzatmamak kararını açıklayan Çin, aynı zamanda SSCB' ye bu görüşmelerin başlatılması önerisinde bulundu. Ancak, olumlu bir çıkış henüz oldukça uzak görünmekteydi. Çünkü, Moskova'da başlatılmış olan diyaloga karşın, her iki ülke de birbirlerini karşılıklı olarak «hegemonyacılık» ve «yayılmacılık»la suçlamayı sürdürüyordu. 1979 kasımında, eksiksiz altı toplantıdan sonra, görüşmelerin birinci aşaması -bunu Pekin'de yapılacak ikinci aşamanın izlemesi gerekiyordu- sona erdi. Bu birinci aşamada, iki taraf da, ülkeleri arasındaki ilişkilere saygılı tutumlarını yalnızca sergileme fırsatını buldular. Çin-Sovyet görüşmeleri, ocak 1980'de, Kızıl Ordu'nun Afganistan'a müdahalesinden sonra kesildi.

Japonya ile çifte uyuşmazlık

SSCB Japonya ile sıkı ticari ilişkiler kurdu. Eski «doğan güneş ülkesi» gerçekte Sovyetler Birliği'nin ikinci kapitalist muhatabıydı. Ne var ki, ikili bir uyuşmazlık aralarındaki ilişkiyi kararttı. Önce, Japonların «bizim kuzey topraklarımız» dedikleri, ama Sovyetler Birliği'nin -ki bu adalara önemli bir askeri üs kurdu- terketmek istemediği dört Kuril adası ilişkileri bozdu. Sovyetler Birliği İkinci Dünya Savaşı sonunda belirlenen sınırların arkasına sığınarak kendini haklı görüyordu. Ocak 1978'de japon dışişleri bakanı Sonoda Suano'nun ziyareti soruna hiçbir çözüm getirmedi. Uzaktan daha önemli görünen bir başka uyuşmalık da, ağustos 1978'de imzalanan Çin - Japon barış ve dostluk anlaşmasıdır. Bu anlaşma, dünya ölçüsünde yeni bir etki merkezi yaratma tehlikesi taşımakta, SSCB'nin büyük kaygısı da burdan kaynaklanmaktadır.

Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin Asya politikasını da belirtmek gerekir. SSCB, Hindistan'a ve amerikan icadı saydığı Güneydoğu Asya Devletleri Örgütü (ASEAN) üyesi ülkelere (İndonezya, Malezya, Filipinler, Singapur) yönelik sürekli bir diplomatik saldırı içindedir. (A. Kosigin, mart 1979'da Hindistan başbakanının Moskova'yı ziyaretinden üç ay önce, Hindistan'a gitti). SSCB'nin özellikle arzuladığı şey, savaş gemilerine bu ülkelerde demir atma hakkını elde etmektir.

ABD ile ilişkiler

Birleşik Amerika ile ilişkiler hiçbir zaman mükemmel olmadı. Ama, özellikle detant, silahsızlanma, insan hakları konusundaki «çatışma»ya rağmen, bu ilişkiler uzun süre soğuk savaş zamanındakinden daha iyi bir düzeyde kaldı. İki büyük, dünya sahnesinde onları karşı karşıya getiren sürekli cepheleşmeye (Yakındoğuda, Afrika'da, Asya'da vb.) rağmen, hiç değilse ocak 1980'de sovyetlerin Afganistan'a müdahalesine kadar az çok uyumlu bir ilişki içinde bulundular. Buna iki örnek gösterilebilir. Bunlardan biri, ekim 1975'te, SSCB'nin her yıl, Amerika Birleşik Devletleri'nden on milyon ton ham ve rafine petrol karşılığında en az altı milyon ton tahıl satın almasına imkân veren ekonomik bir anlaşmanın imzalanması, diğeri ve daha önemlisi ise, 1979 haziranında, Viyana'da stratejik silahların sınırlandırılması konusunda bir anlaşmaya varılmasıdır (SALT-2). Daha önce mayıs 1972'de Leonid Brejnev'le başkan Nixon arasında Moskova'da SALT-I antlaşması imzalanmıştı. Çoğu zaman sert geçen ve iki ülke arasındaki ilişkilerin bir bakıma sürekli perde gerisini oluşturan yaklaşık yedi yıllık tartışmalar boyunca iki taraf da zaman zaman karşılıklı olarak birbirini, birinci antlaşmayı, yani SAL-I'i çiğnemekle ve ikinci antlaşmanın kabulünü engellemekle suçladılar. SSCB, amerikan başkanlık seçimlerinden önce (1976), bekleyici bir tutum takındı. Bu tutum Jimmy Carter'ın Beyaz Saray'a gelmesiyle (kasım 1976) kısa sürede değişti.

Mart 1977'de Leonid Brejnev, başkan Carter'ın sovyet muhalifleri lehindeki girişimlerine atıfta bulunarak ABD'nin tutumunu kınadı. Ekim 1977'de, Andrey Gromiko' nun Washington'u ziyaretinden sonra buzlar çözüldü. Hatta muhtemel bir Brejnev - Carter «zirve»sinden söz edildi. Ama yumuşama kısa sürdü. ABD'nin Etyopya'ya müdahale (şubat 1978) konusunda sovyetleri uyarması ve Carter'ın «SSCB' nin yöresel anlaşmazlıklara müdahale konusunda gösterdiği kaygı verici eğilimden» söz etmesi yeni gerginliklere sebep oldu. Bu gerginlikler, nisan ayında Birleşik Amerika dışişleri bakanı Cyrus Vance'nin Moskova'ya yaptığı ziyaretle ve Sovyetler Birliği'nin, aleyhte özellikle şiddetli bir kampanya başlattığı, nötron bombasının yapımının ertelendiği konusunda Beyaz Saray'ın yaptığı açıklamayla biraz dağıldı. Fakat mayıs 1978'de Zaire'de Shaba anlaşmazlığına batının müdahalesi ve Jimmy Carter'ın SSCB'ye karşı yönelttiği suçlamalar gerginliği yeniden artırdı. Leonid Brejnev, Çekoslovakya'yı ziyareti sırasında, «detant sürecini baltalayanları ve soğuk bir savaşa değilse bile serin bir savaşa dönülmesini isteyenleri» kınadı. Haziranda *Pravda*, Birleşik Amerika'da sovyet - amerikan diyaloguna karşı olanların yeniden etkinlik kazanmalarından yakındı ve buna neden olarak ABD yönetimini gösterdi. Pravda'ya göre, «uluslararası havanın zehirlenmesinin» sorumlusu amerikan yönetimiydi. Pravda bununla da yetinmeyerek ABD'ye «Pekin'le Moskova arasında seçim yapma» çağrısında bulundu. Temmuz 1978'de sovyet muhaliflerinin yargılanmasına Jimmy Carter'ın gösterdiği tepki; Birleşik Amerika'nın girişimiyle, eylül 1978'de İsrail ile Mısır arasında, Moskova tarafından «barışa karşı komplo» diye nitelenen Camp David anlaşmalarının imzalanması; İran'da Şah lehine her türlü amerikan müdahalesine karşı Leonid Brejnev'in uyarıları; ABD'nin Çin politikası (aralık 1978 sonunda diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması); SSCB'nin Afganistan'da Sovyet yanlısı Kabil rejimini desteklemek için giderek daha açık seçik askeri yükümlülükler üstlenmesine karşı Beyaz Saray'ın uyarıları, hep Viyana doruğunu geciktirmekte rol oynadı. Nihayet iki tarafta var olan isteğe SSCB'den ayrılmak isteyen yahudilere karşı daha liberal bir politika izlenmesi de eklenince anlaşma imkânı doğdu.

Küba'daki sovyet tugayı

Bununla birlikte, iki ülke arasındaki yumuşamaya yeni bir hız vermesi gereken bu doruğu, Sovyet - Amerikan ilişkilerinde yeni bir bozulma izledi. Önce, temmuz 1979'da, sovyet basınında, Birleşik Amerikanın (petrol krizine bağlı olarak) bir çevik müdahale gücü oluşturma tasarısına ve aynı zamanda Nikaragua, Rodezya ve Vietnam konusunda izlediği politikaya karşı bir kampanya başlatıldı. ABD'nin Küba'da bir Sovyet tugayının varlığını açıklamasından sonra, eylül ayında gerginlik daha da arttı. Moskova, «sovyet askerleri on yıldan beri Küba'da bulunuyor» diye diretti; TASS ajansı da, bu konu etrafında koparılan gürültüyü «başlangıçtan beri, bahanesi, iddiaları ve delilleri düzme olduğu için bütünüyle yapay» olarak niteledi.

Politbüro üyeleri
Mihail Suslov'un cenaze
töreninde (26 ocak 1982)

Foto. Sygma/APN (LAROUSSE)

Fransa'dan sınırdışı edilen 47 sovyet diplomatından bazıları (5 nisan 1983)

ABD'ye sığınan sovyet diplomatı Arkadiy Şevçenko

Ama, Jimmy Carter'ın, olayın «soğuk savaşa dönmek» için bir bahane olmadığını belirtmesi havayı yumuşatmaya yaradıysa da (ekim 1979), Leonid Brejnev, Batı Avrupa savunmasının güçlendirilmesi tasarılarına, özellikle de, sovyet topraklarına ulaşabilecek güçteki amerikan «Pershing-2» füzelerinin Avrupa'ya yerleştirilmesine karşı kampanyayı hızlandırdı. Bu yerleştirme, Avrupa topraklarında bulunan ve herhangi bir hedefe ulaşabilecek güçte olan sovyet «SS-20» füzelerinin varlığına karşılık niteliğindeydi.

askeri birliklerin Doğu Almanya'dan geri çekilmesi

SSCB, nötron bombasına karşı yürüttüğü (başarılı) kampanyayı göz önünde bulundurarak Birleşik Amerika'nın NATO'nun askeri durumunu güçlendirmeyi amaçlayan planını engelleme girişimlerini artırdı: Batılı yöneticilere mektuplar gönderildi; Gromiko, Madrid'i ve Bonn'u ziyaret etti; bildiriler yayımlandı; uyarılar, hatta karşı çıkışlar yapıldı. Leonid Brejnev, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nin 30. kuruluş yıldönümü dolayısıyla ekim 1979'da Doğu Berlin'de yaptığı bir konuşmada, SSCB'nin bir yıl içinde Doğu Almanya'dan 20 000 askeri ve 1 000 tankı geri çekeceği konusunda alınan «tek yanlı» kararı açıkladı.

Batının silahlarını modernleştirdiği bir sırada hiç kuşkusuz batıya uyarı niteliğindeki bu jest Washington'da ve batılı başkentlerde ihtiyatla karşılandı. Jimmy Carter bu konuda şunları söyledi: «Aslında Brejnev'in önerdiği şey, kendileri silahlı kuvvetlerini eskiden olduğu gibi hızla modernleştirirken, bizim modernleşmeyi tümüyle reddetmemizdir.» Bu tepki, hiç kuşkusuz SSCB'nin yeniden sertleşmesine yol açtı. Böylece, SSCB, savunma bakanı mareşal Ustinov'un ağzından Birleşik Amerika'yı, «silahlanma yarışını teşvik etmekle ve askeri hazırlıklara açıkça kendini kaptırmakla» suçlayarak şu uyarıda bulundu: «SSCB ve sosyalist ülkeler saldırıya uğrarlarsa, bunun cezası kaçınılmaz olacaktır. Bunu tereddütsüzce belirtiyoruz.»

Aralık 1979'da, Afganistan'a sovyet askeri müdahalesi, zaten nazik bir hal almış olan bu dengeyi ciddi şekilde sarstı. Jimmy Carter, Amerikan Senatosu'ndan, SALT-2 anlaşmasının onaylanması konusundaki görüşmelerin ertelenmesini isteyerek, sonra da, SSCB'yi o zamana kadar Birleşik Amerika'dan sağladığı tahılın büyük bir kısmından yoksun bırakarak sovyetlere sert karşılık verdi. Ayrıca, temmuz 1980'de yapılacak olan Olimpiyat oyunlarına katılması gereken amerikan atletlerinin Moskova'ya gitmelerine izin vermedi.

batıya açılış

SSCB'nin Birleşik Amerika ile ilişkileri sık sık iniş çıkış gösterdiği gibi, Batı Avrupa ile ilişkileri de inişli çıkışlı oldu.

SSCB'de, öteden beri sovyet diplomasisinin çıkara dayalı o değişmez görünümünden kaynaklanan, bir batıya açılma isteği vardır. Bu nedenle SSCB, iki «blok» arasında yumuşama istediğini sürekli olarak belirtmiştir. Bu tutum, Leonid Brejnev'in 1974'ten itibaren insan hakları konusunda Helsinki konferansının toplanması için ısrar etmesinde de görülüyordu. Brejnev, rejim muhaliflerinin bundan yararlanacaklarını bilmezlikten geliyordu, ama anlaşma onaylanırsa Doğu - Batı ilişkilerinin iyileşeceğini düşünüyordu.

Bu tutum, sonraki yıllarda, devlet başkanları ya da bakanlar arasında zaman zaman düzenlenen buluşmalarda da görülmektedir. Örneğin, aralık 1974'teki Rambouillet «doruğu»ndan beri Fransa ile birçok temas yapıldı: Valéry Giscard D'Estaing, ekim 1975'te ve nisan 1979'da, Moskova'yı ziyaret etti, Leonid Brejnev haziran 1977'de Paris'e gitti, iki devlet başkanı mayıs 1980'de Varşova'da buluştular. Sovyetler Birliği Komünist Partisi birinci sekreteri, her fırsatta «iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliğini» selamladı. 1979 sonunda, karşılıklı ticari ilişkilerin bir önceki beş yıla oranla üç katına çıkarak 8 milyar dolara ulaştığı görüldü. Ama, bununla birlikte SSCB, kendisi için zararlı saydığı konularda, öbür Avrupa ülkeleri gibi Fransa'yı da uyarmaktan geri kalmadı. Örneğin Fransa'nın Zaire'de, Çat'da ya da Orta Afrika'daki girişimle rine, NATO kuvvetlerinin modernleştirilmesine ya da Çin'le ilişkilerin geliştirilmesine karşı Fransa'ya baskı yapmaktan çekinmedi.

Sovyet askerleri Afganistan'da Kandahar havalimanında (ocak 1980)

Afrika'ya yerleşme

Çin, Birleşik Amerika ya da Batı Avrupa ile ilişkilerinde detantın ve silahsızlanmanın havarisi olarak ortaya çıkmak için elinden geleni yapan SSCB, bu rolü dünyanın başka bölgelerinde (denese bile) zor oynayabilmektedir. Bunun için özellikle Afrika'da, tek başına ya da müttefikleri (Küba, Doğu Almanya) aracılığıyla piyonlarını her yıl biraz daha ileri sürmektedir. SSCB'nin Afrika'ya açılışı 1977' de büyük bir hız kazandı. Düşüş nedenini henüz kimsenin açıklayamadığı Yüksek Sovyet Prezidyumu başkanı Nikolay Podgorni mart 1977'de Güney Afrika'da bir gezi yaptı. Fidel Castro'nun izinden giderek Tanzanya'yı, Zambiya'yı ve Mozambik'i ziyaret etti. Rodezya çatışmasında «ön sırada» yer alan bu ülkelerdeki kurtuluş hareketlerine «gerekli her türlü yardımı sağlama» vaadini kayıtsız şartsız yineledi. Afrika'nın kabile ve ırk savaşlarıyla yıpranan bu bölgesindeki istikrarsızlık üstüne oynayan SSCB, bu destekten yalnızca Zaire'de, Zimbabve'de ya da Namibya'da değil, aynı zamanda ve özellikle Güney Afrika'da yarar sağlamayı ummaktadır. Sovyetler Birliği amacına ulaşırsa, denetlediği Mozambik Boğazı'ndan sonra batı için hammadde sağlamakta çok önemli bir yol olan Kap yolunu da detim altına alabilecektir.

Aynı girişim Afrika boynuzunda da söz konusuydu. SSCB, 1963'ten bu yana Somali ile yürüttüğü çok iyi ilişkilere rağmen, Ogaden anlaşmazlığında taraf tutarak Somali'nin ezeli düşmanı Etyopya'yı kayıtsız şartsız destekledi. Addis - Abeba'ya adeta zorla yerleşti. Böylece Cezayir, Luanda (Angola) ve bir ölçüde Trablus (Libya) ile birlikte, Addis - Abeba da, Sovyet - Küba siyasi - askeri düzeninin başlıca antenlerinden biri oldu. Kuşkusuz, Somali ile bozuşma kasım 1977'de resmileşince SSCB, Berbera askeri üssünü kaybetti, ama bunun yerini Güney Yemen'deki yeni liman altyapıları aldı. Ne var ki, Birleşik Amerika'nın, SSCB' nin yerini almak üzere çaba göstermemesi, Somali'ye askeri yardımı reddetmesi, yalnızca «diplomatik bir himaye» sunması, Başkan Muhammed Ziya Barre'yi yeniden Moskova'ya yaklaşmaya itmiş gibi görünmektedir.

Sovyet pragmatizmi

Filistin konusunda, Carter - Sedat - Begin üçlüsünün ortak tutumunu kınayan Sovyetler, ABD'nin bu bölgedeki politikasının zayıflığından da yararlanarak, İran Körfezi ülkelerine, özellikle o güne kadar «gerici ve feodal karanlık krallığı» olarak nitelenen Suudi Arabistan'a yaklaşma girişimlerinde bulundu. Girişim sessiz yürütüldü, ama ilk meyvelerini 1979'da verdi. Mart 1979'da Suudi Arabistan dışişleri bakanı, «dünya politikasında Sovyetler Birliği'nin oynadığı önemli rolü» belirterek «SSCB tarafından arap sorunlarına karşı benimsenen olumlu politikayı» selamladığını açıkladı.

Pragmatik bir yol izleyen Sovyetler Birliği, yerleşmek istediği ülkelerle ideolojik yakınlığı olup olmadığına bakmaz. İran Körfezi ülkelerine karşı izlediği politikada bu açıkça görüldüğü gibi Fas politikasında da görülür. Nitekim, SSCB, mart 1978'de Fas hükümetiyle, fosfat işlemek amacıyla iki milyar dolarlık bir işbirliği anlaşması imzaladı. Bu çok önemli anlaşma, nisanda imzalanan balıkçılık anlaşması ile birlikte, Fas'ı Afrika'da SSCB ile ticarette birinci sırayı alan ülke durumuna getirdi.

Foto. Khayat/İmapress; AP; Ledru/Sygma (LARUUSSE)

Yakındoğu ve Afganistan

SSCB, Afrika'da etkisini yaymaya çalışırken Yakındoğu'yla ilgisini de azaltmadı. Fakat filistinlilere, Filistin Kurtuluş Örgütü'ne (FKÖ) ve onların davasını savunan arap ülkelerine (Suriye, Irak, Libya) açık destek sağlamasına rağmen Yakındoğu'da nüfuzu ikinci derecede kaldı. Örneğin Filistin sorununu çözmek üzere, FKÖ'nün de katılması şartıyla Cenevre'de bir konferans toplanması için çaba gösterdiyse de başarılı olamadı.

SSCB, nisan 1978 darbesinden sonra Afganistan'da kurulan sovyet yanlısı rejimi başından beri desteklediği gibi aralık 1978' de imzaladığı dostluk anlaşmasıyla da gerektiğinde Afganistan'ı korumak için askeri müdahalede bulunma yetkisini elde etti. Bu tarihten sonra sovyetler daha açık biçimde Afganistan'a yerleşmeye başladı. Babrak Karmal'ın Afganistan'da iktidara gelmesinden sonra (aralık 1979) ve onun daveti ile sovyet askeri müdahalesi geniş çapta başladı. Ocak 1980'de Afganistan'da yedi sovyet tümeni (70 000 asker) vardı. Aralık 1981 ve mart 1982'de bu kuvvetler takviye edildi (100 000 asker; sınırda 30 000 ihtiyat). Bu birliklerin elinde 5 000 kadar tank ve zırhlı araç, hatta nükleer başlıklı füze bulunuyordu.

İki yıl içinde yaklaşık 6 000 ölü ve 14 000 yaralıya mal olan müdahale kesin başarıya ulaşamadı. Aradan dört yıl geçtiği halde, 1984 yılında da binlerce afgan mücahidi sovyet ve resmi afgan birliklerine karşı mücadelelerini sürdürüyorlardı. Öte yandan SSCB, Babrak Karmal rejiminin meşruiyetini kabul ettirmek için uluslararası planda büyük çaba göstermeye devam etti.

Polonya olayları karşısında Sovyet tutumu

Temmuz 1980 sonunda Polonya'da grevler çoğalırken, Edward Gierek, Kırım'da, Leonid Brejnev'le buluştu. Görüşmelerin başlıca konusu Polonya'nın iç durumuydu. Bu durum SSCB'yi yeterince rahatsız etmişti; ağustos sonunda «batılıların Polonya'nın iç işlerine karışması» kınandı ve ilk kez, Polonya'yı sosyalist bloktan koparma hayalindeki «antisosyalist kişiler» den söz edildi.

Gdansk (31 ağustos) anlaşmalarının imzalanmasından sonra sovyetler ses tonunu daha da yükseltti. *Pravda*, Polonya'ya karşı karar almanın güçlüğünü kabul etmekle birlikte «bu işe girenlerin sadece ekonomik sonuçları değil, muhtemel başka durumları da hesaba katmaları» gerektiğini vurguladı.

30 ekim 1980'de, Yüksek Mahkeme'nin *Dayanışma* sendikasının tüzüğünü tescil edip etmeyeceği henüz bilinmiyordu; bu yüzden gerilim son noktasına vardı; Stanislaw Kania ve Başbakan Jozef Pinkowski «dostça bir çalışma randevusu» verilerek Moskova'ya çağrıldılar.

Onları Bakanlar Kurulu Başkanı Nikolay Tihonov'la birlikte kabul eden Leonid Brejnev «Polonya'nın güçlüklerini kendi başına aşacağı» konusundaki kanısını belirtti; ama, *Prag Baharı* yöneticilerinin de 1968 yılının ilk altı ayı içinde böyle «dostça» çağrılmış olduklarını anımsayan gözlemcilere göre, bu beklenmedik çağrı SSCB'nin yeni bir uyarısından başka bir şey değildi.

Brejnev, aralık 1980'de Polonya yetkililerine güvenini bir kez daha vurguladı. *Pravda*'da, durumun, yavaş da olsa, düzelmekte olduğu belirtildi. Ama bir ay sonra, sovyet basını, «açıkça siyasal bir nitelik» taşımakla suçladığı *Dayanışma* sendikasına karşı giderek büyüyen bir kampanya başlattı. 4 mart 1981'de yapılan XXVI. kongreden sonra Sovyetler, Polonya yetkililerinden sadece «anarşi»ye son verilmesini değil, olayların akışının değiştirilmesini de istemeye başladı.

Bunu zorla kabul ettirmek güçtü, iki ay kadar sonra, politbüronun etkili üyesi M. Suslov, Varşova'yı ziyaret ettiğinde, çok daha ılımlı bir dille konuştu. Gerek partinin ılımlı üyelerinin, gerek *Dayanışma*' nın uyarılarla, gözdağlarıyla, hatta askeri manevralarla yola gelmeyeceğini anlayan SSCB, «durumun değişmesi»nin, kaba kuvvetten çok, zamana ve beceriye bağlı bir iş olduğu sonucuna vardı.

Moskova'da SSCB-Fransa görüşmeleri: Sağda sovyet heyeti (ortada Andropov), solda Fransız heyeti (ortada dışişleri bakanı Cheysson) [şubat 1983]

XXVI. kongre

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 23 şubat - 3 mart 1981'de toplanan XXVI. kongresinde ülkenin büyük siyasal ve ekonomik yönelimleri 5 yıl için belirlendi. Doğu - Batı soğukluğu, Polonya olayları ve iç ekonomik güçlüklerin yarattığı bir ortamda toplanan bu kongrede, her şeye rağmen, kayda değer bir olay çıkmadı. Özellikle partinin başı için «değişmezlik» ilkesi benimsendi: 1923'ten bu yana ilk kez politbüro üyeleri bütünüyle yerlerini korudular; bu, kuşkusuz, yöneticilerin, uluslararası durumun ağırlığını göz önüne alarak, yaşlı, ama deneyimli bir ekibi işbaşında tutmak suretiyle süreklilik izlenimi uyandırmak istemelerinin bir kanıtıydı; ama en yaşlı siyasal büro üyelerinin yerlerini kimlerin alacağı sorununun ertelenmesi anlamını da taşıyordu.

XXVI. kongrede başlıca üç konu ilgi çekiciydi. Önce, Afganistan ve Polonya olaylarıyla sarsılmış bulunan komünist dünya içinde safları sıklaştırma ihtiyacı ele alındı. «Kendi sorunlarını çözmesi için Polonya yönetimine güven beslediğinden ötürü» SSCB'ye teşekkür eden Stanislav Kania'dan, macar Yanoş Kadar'a çekoslovak Gustav Husak'a, bulgar Todor Jivkov'a, alman Erich Honecker'e, afgan Babrak Karmal'a kadar, bütün liderler, «sosyalist topluluğun birliğini ve bağlılığını» yücelttiler. Tabloda tek bir bölge vardı: Eurokomünizmin tasfiye edilişinden Moskova'yı sorumlu tutan ispanyol Santiago Carrillo'nun ve Afganistan ve Polonya konusunda görüşleri SSCB'ninkine uymadığı için gönderdiği temsilciye söz hakkı verilmeyen italyan Enrico Berlinguer' in kongreye katılmayışları.

XXVI. kongrede beliren önemli bir özellik de ekonominin ve perspektiflerinin bilançosu oldu. Birinci sekreter, iç açıcı olmaya çalışarak, hem izlenen çizginin doğru olduğunu belirtti, hem de partinin güçlüklerini ve yanlışlarını açıkladı.

Her zamanki gibi, yetersizlikleri vurguladıktan sonra, kötü sonuçlarda kısmen, «emperyalizmin zorla kabul ettirdiği» silahlanma yarışının (milli gelirin yüzde 13'ü) yol açtığı dünya ekonomik krizi dışında, sovyetlere özgü nedenlerin de bulunduğunu söyledi; kötü planlama, sorumluların vurdumduymazlığı, zayıf hizmet, üretim, enerji ve hammadde savurganlığı, ulaşım ve dağıtımda bozuk örgütlenme, el emeği kıtlığı, vb.

SSCB'nin ekonomik büyümesindeki yavaşlama önceki yıllara göre 1980'de daha da belirginleşti. Sınai üretim ancak yüzde 3,6, hizmet üretimi yüzde 2,6 arttı. Aynı gerçek tahıl üretiminde de görüldü (189,2 milyon ton); bu rakam 1979'dakini 10 milyon ton aşmakla birlikte, 235 milyon ton olarak yapılmış tahminin çok gerisinde kaldı.

Sovyetler Birliği temmuz 1980 - haziran 1981 arasında, toplam 34,5 milyon ton tahıl satın almak zorunda kaldı. Ne var ki, Jimmy Carter'ın koyduğu tahıl ambargosu, halefi Ronald Reagan tarafından 24 nisan 1981'de kaldırılınca, Sovyetler Birliği fazla sıkıntı çekmedi.

Petrol üretimi rekor düzeydedir (1981'de 609 milyon ton) ve SSCB'ye birinci sıradaki yerini koruma imkânı vermektedir; ama tahminlere göre diğer hammadde üretimi genellikle düşüktür. Kömür ve çelikte de hissedilir bir yavaşlama vardır: 1979'a göre, yüzde 0,8 ve yüzde 0,3.

Bu tablo karşısında gerçekçi davranan otoriteler, yalnız 1981 yılı için değil, XI. beş yıllık plan için de (1981 - 1985) ölçülü tahminlerde bulundular: Üretim artışı son beş yıl içinde gerçekleşmiş oranı aşmayacak biçimde düşünüldü.

XXVI. Kongrenin üçüncü özelliği de, uluslararası alanda Leonid Brejnev'in ileri sürdüğü iyi niyet gösterisiydi. Sovyetlerin bir numaralı, adamı, her zaman çok sevdiği *barış havarisi* tavrıyla, dünyada askıda bulunan bütün sorunları tartışmaya hazır olduğunu söyledi, özellikle amerikalılarla «her düzeyde aktif bir diyalog» kurmaya öncelik tanıdığını vurguladı.

Birleşik Devletler'le birçok sürtüşme konusu vardı: Afganistan, El Salvador, Yakındoğu, Polonya. Amerika'nın yeni başkanı, daha ilk basın toplantısında (23 ocak 1981) sovyet yöneticilerini «her türlü suçu işleme, yalan söyleme, hile yapma hakkını kendilerinde görmek»le suçlamıştı. Reagan, bununla kalmayıp SSCB' nin uluslararası terörizmle gizli işbirliği içinde olduğunu da öne sürdü. Ona göre, SSCB, El Salvador'da asilere silah yardımı yapmaktaydı.

Brejnev'in ölümü ve halefleri

Mihail Suslov'un bir kalp krizi geçirerek 26 ocak 1982'de, 79 yaşında ölmesinden sonra, Brejnev'in sağlığı konusundaki söylentiler yoğunlaştı. Zaman zaman onun ölmüş olduğu haberi de yayılıyordu. Mart 1982 başında, ölüm haberi batılı finans çevrelerinde gene dolaştı ama yalanlandı; altın ve hammadde fiyatları arttı.

Genel sekreterin «kış tatiline çıktığı» yoyolundaki resmi açıklamalara karşın söylentiler durmak bilmedi: Beyin kanaması, kaza, ölüm. Brejnev'in, Lenin'in 112. doğum yıldönümü töreninde (22 nisan 1982) boy göstermesi bu varsayımları boşa çıkardı. Nihayet kasım 1982'de Brejnev 77 yaşında öldü ve yıllardır süren söylentiler sona erdi. Batı'da, Brejnev'in yerini, onun yakını olan ve Suslov'un ölümünden sonra partinin ideoloğu sayılan Konstantin Çernenko*'nun (*Ek 2*) alacağı sanıldıysa da öyle olmadı. Eski KGB başkanı ve merkez komitesi sekretesi Yuri Andropov* (*Ek 2*) Brejnev'in yerini aldı. Fakat çok geçmeden Andropov da hastalanarak ağustos 1983'ten sonra ortalıkta görünmez oldu ve altı ay sonra, şubat 1984'te öldü. Bu sefer parti birinci sekreterliğine K. Çernenko seçildi. Çernenko'nun çok yaşlı olması da (73 yaşında) liderliğinin uzun sürmeyeceği yolun da söylentilere yol açtı.

Foto. Boccon/Sipa (LAROUSSE)

EKONOMİ
yokluk

SSCB, 1975 sonunda IX. beş yıllık planın (1971 - 1975) bilançosunu yaparken, ulusal gelirde yüzde 28'lik bir ilerleme, ortalama ücrette yüzde 20'lik bir artış ve endüstriyel üretimde yüzde 43'lük bir yükselme saptadı. Petrol üretiminde (491 milyon ton) olduğu gibi çelik (141 milyon ton) ve kömür üretiminde de (701 milyon ton) SSCB, Birleşik Amerika'yı belirgin bir biçimde geçti.

Bu durum, Sovyetler Birliği'nin batılı ülkelerle ticaretinde yirmi yıldan beri görülmemiş bir açıkla karşılaşmasına engel olamadı: 3,6 milyar ruble. Bunun nedeni dünyanın karşılaştığı ekonomik bunalımdı. Bu bunalım, batıya yapılan dışsatımda durgunluğa yol açtığı gibi Sovyetler Birliği'nin her şeye rağmen büyük ihtiyaç duyduğu batı mallarının fiyatlarında da enflasyon dolayısıyla büyük artışlara yol açtı.

En karanlık kesim tarım sektörü oldu. Özellikle son derece sert geçen kış nedeniyle, tahıl rekoltesi, planda öngörülen 215 miyon ton yerine 140 milyon ton olarak kaldı.

1976 ocak ayından itibaren, birçok bölgede ekmeğin yetmediği (her Sovyet yurttaşı yılda 140 - 150 kilo ekmek tüketir), birçok bölgedeki devlet mağazalarında lahana, soğan, patates ve meyvelerin çoğu zaman bulunamadığı öğrenildi. Böylece karaborsa giderek arttı: Patatesin kilosu 4 rubleye çıktı; salatalığın ya da soğanın kilosu 3 ruble, domatesin kilosu 10 ruble oldu. Oysa ortalama aylık ücret Moskova'da 130, ülkenin bütününde ise 70 rubleydi. Bu yokluklar mayısta Rostov'da, Kiev'de ve Riga'da olaylara yol açtı. Et üretimindeki düşüş (1974'teki 15,2 milyon tona karşılık 13,7 milyon ton), yetkilileri, perşembe gününü tüm ülkede etsiz gün kabul ettirmeye zorladı.

Tarım alanında çalışanları teşvik etmek için yöneticiler bazı önlemler aldılar: İşçilere kârdan daha büyük pay, geçici personele prim, tarım işletmelerine olağan dışı kredi, vb. Yöneticiler ayrıca, uzun vadede, kolhozları (toplumsal mülkiyet) tamamen kaldırmayı, bunları sovhozlarla (devlet mülkiyeti) birleştirerek tarım sanayi birlikleri oluşturmayı tasarladıklarını açıkladılar. Bununla, daha ileri bir işbirliği ve uzmanlaşma sağlayarak tarım üretiminin artırılmasının amaçlandığı belirtildi. Neden - sonuç bağıntısı mı? Ne olursa olsun, 1976'da tahıl rekoltesinde rekor bir rakama ulaşıldı: 223,8 milyon ton.

ağır sanayiye öncelik

Aynı yıl Yüksek Sovyet, X. beş yıllık planı (1976 - 1980) kabul etti (ekim). XXV. kongre (şubat - mart 1976) kararlarına uyularak planda ağır sanayiye öncelik verildi. Ağır sanayinin büyüme hızı yüzde 40 olarak saptandı. Tüketim malları üretimi içinse yüzde 30 artış öngörüldü. Ücretlerde yüzde 21'lik global bir artış sağlanması planlandı: İşçilerin ve memurların ücret ortalaması 1980'de 170 rubleye, köylülerinki ise 116 rubleye ulaşacaktı.

Kuzey kutbuna ulaşan ilk buzkıran: Arktina (17 ağustos 1977)

Ne var ki, 1977'nin ekonomik bilançosu doyurucu olmadı. Bir yıl için saptanan hedeflerin çoğuna ulaşılamadı. Böylece, ulusal üretimdeki net büyüme oranı yüzde 3,5'e (öngörülen yüzde 4,1'di) düştü. Bu, otuz yıldan beri hiç görülmemiş bir şeydi. Aynı şekilde, çalışma veriminin artış oranında da düşüş görüldü: Endüstride öngörülen yüzde 4,8'lik orana karşılık yüzde 4,1'lik bir artış saptandı. Yapıcılıkta ise bu oran yüzde 5,3'e karşılık yüzde 3,1 oldu.

Tam istihdam temel ilkesine saygı (aslında övülmeye değer, ama işletmeleri, çalışmanın verimliliğini pek hesaba katmadan gereğinden fazla işçi kullanmaya zorlayan ilke), yedek parça sağlamada zorluklar, donatımda, mekanikleştirmede, otomatikleştirmede çoğu zaman görülen yetersizlik, çalışma disiplininin tümüyle eksikliği bu durumun başlıca nedenleri olarak sayılabilir. Bunlara, «samizdat»larda (yeraltı basını) zaman zaman bildirilen, ama yaygınlığı ve sıklığı bilinmeyen grevler de eklenebilir (ne var ki, elde başka kaynak bulunmadığı için bunu ihtiyatla kaydetmek gerekir).

Sanayi üretiminde başlangıçta beklenen yüzde 5,6'ya karşılık yüzde 5,7'lik bir artış görüldüyse de, tarımsal üretimde hedef alınan yüzde 7,7'lik artışa karşılık ancak yüzde 3 oranında artış görüldü. Bunun başlıca nedeni, tahıl rekoltesinde bir kez daha görülen önemli düşüştür: X. planın yıllık ortalama olarak saptadığı 215-220 milyon tonluk tahmine karşılık 195,5 milyon ton. Oysa 1976'da üretilen tahıl 224 milyon tondu. Sonuçta tahıl üretiminde düşüşün oranı yüzde 12,6 olarak saptandı.

Bu olgu, hiç kuşkusuz, tahıl dışalımının hacmine, özellikle SSCB'nin başlıca tahıl üstencisi olan Birleşik Amerika'dan yaptığı dışalıma yansımaktadır. Ekim 1975'te iki hükümet arasında bu konuda bir anlaşmaya varıldı. Buna göre sovyetlerin alımları her yıl en az 6 milyon tona ulaşacak, bu miktar aşılırsa geçici bir anlaşma yapılacaktı. Nitekim 1977 - 1978 bütçe yılında bu durumla karşılaşıldı: Bir önceki yıl tahıl alımlarını yaklaşık yüzde 50 azaltan SSCB bu bütçe yılında 14,6 milyon ton tahıl satın almak zorunda kaldı. Bu rakam 1978 - 1979 bütçe yılında 15,7 milyon tona, 1979 - 1980 bütçe döneminde ise 25 milyon tona (rekor rakam) ulaştı.

rekor ürün

SSCB'de faal nüfusun yüzde 22,3'ünü istihdam eden (1976'da) tarım sektörüne öbür sektörlere göre üstünlük ve ayrıcalık tanınmıştır: 1976 - 1980 arası beş yıllık dönemin toplam yatırımlarının yüzde 27,4'ü tarım kesimine ayrılmıştır. Ne var ki, bu sektör, net ulusal üretime ancak yüzde 16,5'lik bir katkıda bulunmaktadır.

Bir başka çelişki: Kolhozcuların ve sovhozcuların kendi hesaplarına işledikleri özel toprak parçaları, ekilebilir toprakların yüzde 2,6'dan azını oluşturduğu halde, besin maddelerinin çok önemli bir bölümü bu özel toprak parçalarından sağlanır (1976 rakamlarına göre, patatesin yüzde 62'si, sebzelerin yüzde 27'si, etin yüzde 31'i, sütün yüzde 30'u, yumurtanın yüzde 37'si).

Bununla birlikte, 1978'de ekonomik bakımdan yine kötü bir yıl- yalnızca tarım kesiminde nispi bir iyileşme görüldü. Pamuk rekoltesi pek iyi olmamakla birlikte (8,5 milyon ton, yani yüzde 3 eksik) tahıl rekoltesi olağanüstüydü. 235 milyon ton ile tahıl rekoltesi 1976'nın rekor rakamını (224 milyon ton) büyük ölçüde aştı. Ne var ki, sorunlar bitmedi: Yeni teknolojilerin uygulamaya konmasında gecikme, yakıt savurganlığı, gübrelerin yanlış kullanma yüzünden heba olması, silo yetersizliği, taşıt eksikliği.

Sanayi alanındaki bilanço daha kötü gerçekleşti. Sanayi üretimi, 1977'ye göre, yüzde 4,8 oranında artış gösterdi. Aslında, yüzde 5,7'lik bir artışla bu alandaki üretim, X. planda saptanan yıllık ortalama yüzde 6,5'lik artışa oranla yine de gerileme sayılırdı.

Petrol ve doğal gaz çıkarma alanında da plan hedeflerine ulaşılamadı (hedef alınan 575 milyon tona karşılık 572,5 milyon ton petrol). Kömür (öngörülen 746 milyon tona karşılık 724 milyon ton) ya da çelik üretiminde de (151 milyon ton) durum aynıdır.

dünya ekonomik bunalımının yansımaları

Aynı olumsuz bilanço 1979'da da kaydedildi. Tahıl üretimi 179 milyon tonu aşmadı; petrol üretiminde beklenen 593 milyon ton yerine, 585 milyon tona ulaşılabildi. Bu durum, nükleer santraller yapımındaki gelişmeyi açıklayabilir niteliktedir: 1980'de nükleer elektrik üretiminin, 1978'deki 48 milyar kWs yerine 70 milyar kWs'a ulaşması gerekiyordu. Ülkenin toplam elektrik üretimi ise 1 200 milyar kilovat saatti. Elektrik üretimindeki durumun önem taşıdığı, yetkililerin enerji tasarrufu konusunda sık sık yaptıkları çağrılardan da anlaşılmaktadır. Bakanlar kurulu başkanı A. Kosigin, mart 1979'da Çekoslovakya'ya yaptığı bir dostluk ziyareti sırasında şunları söylemiştir: «Ülkelerimizin enerji durumu kapitalist dünyaya göre daha iyi olmakla birlikte, yakıt olarak petrol ve gaz kullanımını sınırlamalıyız.»

Hemen belirtelim ki, bu olaydan beş ay önce, sovyet petrolünün Comecon ülkelerine yönelik satış fiyatında yüzde 17,6'lık bir artış olmuştu. Ama artışa rağmen fiyatlar yine de, aynı dönemde OPEC'in uyguladığı tarifelerden yüzde 12 oranında düşüktü. Ancak, bu durum geçiciydi. 1980'de, Comecon fiyatının da dünya fiyatı ile eşitlenmesi konusunda anlaşmaya varıldı.

1978'de bazı fiyatlarda «yeniden ayarlama» (martta) yapıldığını da belirtmek gerekir. Bu da, SSCB'nin dünya ekonomik bunalımından etkilendiğini gösterir. Bazı maddelerin fiyatlarında düşüş görüldüyse de (siyah-beyaz televizyonlarda yüzde 20, plastik ayakkabılarda yüzde 25), birçok maddenin fiyatlarında artış oldu: Benzinin fiyatı iki katına, kahveninki dört katına çıktı, araba onarımı fiyatları yüzde 35, altın, platin mücevher fiyatları ise yüzde 60 arttı.

Aynı olgu 1979 temmuzunda da görüldü. Ama bu kez, eski ve az aranan malların fiyatlarında herhangi bir indirim yapılmadı. Buna karşılık gene değerli maden, kürk ve halı fiyatları yüzde 50 oranında yükseldi. İthal malı mobilya fiyatları yüzde 30 arttı (sovyet malı mobilyalarda artış yüzde 10). Binek otomobillerinin fiyatlarına yüzde 18'lik bir zam geldi (fiat 125'in sovyet modeli olan «jiguli» marka araba ortalama 7 000 ruble oldu). Buna karşılık işçi ve memur ücretleri ortalama 163 ruble dolayında kaldı.

Kasım 1978'de, Plan Komisyonu (Gosplan) başkanı Nikolay Baybakov, Yüksek Sovyet Şurası önünde bu olumsuz ekonomik bilançoyu açıklarken başlıca nedenleri şöyle sıraladı: Düşük kaliteli mal, kötü yönetim, gereçlerin kötü kullanımı.

Brejnev'in eleştirileri

Bilindiği üzere, «mal kıtlığı» Leonid Brejnev tarafından açıkça ilan edildi ve ekonominin başlıca sorumlularından biri olan Kiril Mazurov'un atılmasına yol açtı. Ayrıca mart 1979'da, Yüksek Sovyet'in yenilenmesi arifesinde yaptığı bir seçim konuşmasında Leonid Brejnev, «vurdumduymaz ataletin gücünü» kınadı ve 1977'ye oranla ulusal üretimde sadece yüzde 4'lük bir artış sağlayan ekonomik durumun yetersizliklerini eleştirdi. Merkez komitesinin 1979 kasımındaki toplantısında, ekonominin kritik tablosunu çizerek sorumluları birer birer saydı: Bunlar ekonominin değişik kesimlerinden sorumlu on iki bakandı.

Foto. AP (LAROUSSE)

Plan hedeflerinin aşıldığı tek alan dış ticaretti. Dış ticaret hacmi (70,2 milyar ruble), 1977'ye göre yüzde 11,2 oranında artış göstermişti. Ne var ki, dışalımların yüzde 32'si (yüzde 24,4'lük dışsatıma karşılık) kapitalist dünya ülkelerinden yapıldığı için, SSCB batıdaki enflasyonun etkisini ağır bir şekilde hissetmekten kurtulamadı. Sonuçta ticaret açığı (1977'de 16,3 milyar dolar, 1976'da 15 milyar dolar) batılı ülkelere oranla daha da arttı. Bu yüzden SSCB batıya yaptığı dışsatım kazancının dörtte birden fazlasını (yüzde 28'ini) dış borçlarına ayırmak zorunda kaldı.

Kısacası sonuç kötüydü. Ama bu durum Sovyetler Birliği'nin, toplam bütçesinin büyük bir bölümünü savunmaya ayırmasına engel olmadı: 1977'de yüzde 7,2; 1978'de yüzde 7; 1979'da yüzde 6,4; 1980'de yüzde 6.

Üstelik batılı uzmanlara göre, resmî askeri bütçedeki bu sürekli indirim görünüşten başka bir şey değildi, çünkü yayımlanan rakamlar, gerçek askeri harcamaların yalnızca bir bölümünü oluşturmaktaydı.

1979'da da büyüme hızında açık bir yavaşlama görüldü (hedef alınan yüzde 5,7' ye karşılık yüzde 3,7; aslında başlangıçta öngörülen yüzde 6,5 yanında yüzde 5,7 bile bir gerilemedir). Ayrıca kilit sektörün üretiminde azalma saptandı.

Ekonominin sorumluları tarafından, 1979 için saptanan global hedeflerden hiç birine ulaşılamadı. Ulusal gelirde ancak yüzde 4'lük bir artış oldu (planla öngörülen yüzde 4,3); fert başına düşen gelir yüzde 2,5 artabildi (öngörülen yüzde 3,3); sanayi üretimi ancak yüzde 3,7'lik bir artış gösterdi (öngörülen yüzde 5,7).

ekonomik reform

Bu durum karşısında, yetkililer (ufukta artık XI. beş yıllık plan [1981 - 1985] görünürken) doğal olarak düzeltici önlemler almak istediler. Bu konuda tasarlananları 1979 temuz ayı sonunda merkez komitesinin, «planlamanın iyileştirilmesi ve ekonomik mekanizmaların üretimde verimliliği ve emekte kalitenin artışını güçlendirmesi» konusunda yayınladığı kararda bulabiliriz. *Pravda*'nın ekonomi başyazarı profesör Valovoy'un 1977'de yayımlanan çalışmalarından geniş ölçüde esinlenen bu reformun (adını koymağa cesaret edilemedi) belirgin niteliği, özellikle yeni bir gösterge sistemi ortaya koymasındadır. Bu gösterge sistemi, plan uygulamasını kontrol etmek ve ödenekleri bölüştürmek için brüt üretimi değil, net üretimi esas alır.

başlıca üretim ve dünya sıralamasındaki yeri

tarım		
yulaf	18	Mt (1.)
buğday	90-120	Mt (1.)
arpa	60	Mt (1.)
patates	85	Mt (1.)
şekerpancarı	93	Mt (1.)
şarap	31	Mhl (3.)
sığır	110	M baş (3.)
koyun	140	M baş (1.)
domuz	70	M baş (2.)
balık	9,3	Mt (2.)
enerji		
taşkömürü	500	Mt (2.)
linyit	160	Mt (2.)
elektrik	1 200	milyar kWs (2)
petrol	572	Mt (1.)
doğal gaz	372	Mt (2.)
sanayi		
demir	144	Mt (1.)
çelik	151	Mt (1.)
otomobil (binek)	1,3	M adet (6.)
alüminyum	2,3	Mt (2.)
bakır	1,2	Mt (2.)
manganez	3	Mt (1.)
nikel (metal)	0,1	Mt (2.)
kurşun (metal)	0,6	Mt (2.)
çinko (metal)	1	Mt (1.)
pamuk ipliği	1,5	Mt (1.)
yün ipliği	0,4	Mt (2.)
sentetik dokuma	0,5	Mt (3.)

sovyet cumhuriyetleri

cumhuriyet	*yüzölçümü km²*	*nüfus*	*merkezi*	*nüfus*
Rusya FSSC	17 075 400	137 552 000	Moskova	8 011 000
Ukrayna SSC	603 700	49 757 000	Kiev	2 144 000
Beyaz Rusya SSC	207 600	9 559 000	Minsk	1 276 000
Estonya SSC	45 100	1 466 000	Tallin	430 000
Letonya SSC	63 700	2 521 000	Riga	835 000
Litvanya SSC	65 200	3 399 000	Vilnius	481 000
Moldavya SSC	33 700	3 948 000	Kişinev	503 000
Ermenistan SSC	29 800	3 031 000	Erivan	1 019 000
Gürcistan SSC	69 700	5 016 000	Tiflis	1 066 000
Azerbeycan SSC	86 600	6 028 000	Bakû	1 550 000
Kazakistan SSC	2 715 100	14 685 000	Alma-ata	910 000
Kırgızistan SSC	198 500	3 529 000	Frunze	533 000
Tacikistan SSC	143 100	3 801 000	Duşanbe	493 000
Türkmenistan SSC	488 100	2 759 000	Aşkabad	315 000
Özbekistan SSC	449 600	15 391 000	Taşkent	1 779 000

Gerçekten, verimlilik hesapları global üretime dayandığı için, işletmeler elden geldiğince hammadde işleyerek ve daha pahalıya mal ederek üretim yapmayı tercih ettiler. Bu tutum işletmelere en az üretimle planı gerçekleştirme, hatta aşma olanağı veriyordu. Böylece, eşit önemde on ya da yirmi şantiye açan bir yapı işletmesi, verilen gereç miktarını harcamış olmak koşuluyla, planı gerçekleştirmiş oluyordu.

Reformda gösterge değişikliğinden başka maddi teşvik niteliğinde yeni önlemler de getirildi (primler, sosyal avantajlar, işçi payları). Serbest el emeğinin isteklendirme yoluyla en iyi şekilde bölüşümü tasarlandı.

KURUMLAR

7 ekim 1977 anayasası, 5 aralık 1936 tarihli anayasanın yerini aldı. Bu anayasanın ideolojik temeli, «tüm halkın sosyalist devleti» doktrinidir. Bu doktrin Nikita Kruşçev tarafından hazırlanmış, Sovyetler Birliği'nin bugünkü yöneticileri tarafından da benimsenmiştir.

Gerçekte bu anayasa, Yüksek Sovyet Prezidyumu Birinci Yardımcılığı makamının getirilmesi dışında, kurumsal bakımdan tümüyle 1936 anayasasının benzeridir. Anayasada SSCB, on beş federe sovyet sosyalist cumhuriyetleri birleştiren «çok uluslu birleşik bir devlet» (70. md.) olarak tanımlanır. Bazı federe cumhuriyetlerde ayrıca özerk cumhuriyetlere yer verilmiştir (bu çeşit yirmi cumhuriyet vardır ve bunlardan on altısı Rusya FSSC'dedir). Her federe cumhuriyet, SSCB'den «isterse ayrılma hakkına sahiptir» (72. md.). Federe ve özerk cumhuriyetlerin de kendi anayasaları vardır; hepsi federal devletin siyasal organlarına benzer organlara sahiptir. Nihayet, başka yönetim birimleri de vardır

diğer büyük kentler

kent	*nüfus*
Leningrad	4 588 000
Harkov	1 444 000
Gorki	1 344 000
Novosibirsk	1 312 000
Kuybişev	1 216 000
Sverdlovsk	1 211 000
Dneypropetrovsk	1 066 000
Odessa	1 046 000
Çeliyabinsk	1 031 000
Donetsk	1 021 000
Omsk	1 014 000
Perm	999 000
Kazan	993 000
Ufa	969 000
Rostov Na Donu	934 000
Volgograd	929 000
Saratov	856 000
Kaliningrad	355 000

(altı arazi, sekiz özerk bölge, on özerk çevre, yüz beş bölge ve 2 959 ilçe).

Federal siyasal kurumların sayısı üçtür: Yüksek Sovyet, Prezidyum ve Bakanlar Kurulu. Yüksek Sovyet, «devlet gücünün en yüksek organı» olarak tanımlanır (108. md.). Yüksek Sovyet, eşit yetkide iki meclisten oluşur. *Birlik Sovyeti* ve *Halklar Sovyeti*. Beş yıl için seçilen 750 milletvekili, Birlik Sovyeti içinde tüm halkın temsilcisi olarak bulunurlar. İkinci meclistekiler ise, üye ülkeleri ve toplumları temsil ederler (Halklar Sovyeti federe cumhuriyetlerden 32'şer, özerk cumhuriyetlerden 11'er, özerk bölgelerden 5'er, özerk çevrelerden 1'er olmak üzere, toplam 750 üyeden oluşur).

Yüksek Sovyet, kendi içinden Prezidyum'u seçer. Bu organ 39 üyeden meydana gelir: 1 başkan, 1 başkan birinci yardımcı-

Sovyet kozmonotları Liyahov ve Riyumin uzayda 175 gün kaldıktan sonra Dünya'ya döndüler (19 ağustos 1979)

Foto. AP (LAROUSSE)

sı, 15 başkan yardımcısı, 1 sekreter ve 21 üye. Başkan yardımcıları aynı zamanda federe cumhuriyetlerin yüksek sovyet prezidyumlarının başkanlarıdırlar.

Prezidyum, sovyet kurumlarının kilit taşıdır. Yüksek sovyet yılda iki kez toplanır; geri kalan zaman boyunca Yüksek Sovyet'in görevini Prezidyum yapar. Prezidyum aynı zamanda ortak bir devlet başkanlığı makamıdır. Yüksek Sovyet bakanlar kurulunu belirler. Bakanlar Kurulu, Yüksek Sovyet'in ya da Prezidyum'un kararlarını uygulamakla yükümlü bir organdır (gerçekte yasal iktidarı Prezidyum temsil eder).

SİLAHLI KUVVETLER

1974'ten beri SSCB gayrısafi ulusal gelirinin yüzde 11-14'ünü savunmasına ayırmaktadır. Silahlı kuvvetlerinin mevcudu, 1980'de 3 658 000 askerdir. Bunlardan 600 000'i peyk ülkelere yerleştirilmiştir.

Aynı tarihte, sovyetlerin *stratejik nükleer kuvvetleri*nin durumu şöyleydi: Yerde üslenmiş füzeler (1 400 adet kıtalararası ve 710 orta menzilli), 90 stratejik denizaltı; 71'i nükleer güçle çalışan bu denizaltılar 1 028 SSN füzesi ve 156'sı stratejik «Bear» ve «Bison» olmak üzere 850 bombardıman uçağıyla donatılmış durumdadır.

931 gemiden oluşan deniz kuvvetleri, son yıllarda çok büyük bir gelişme gösterdi. 1980'de, denizaltıların üçte birine yakını (stratejik kuvvetlere ait olanlar hariç) nükleer hale getirildi; böylece nükleer güçle çalışan denizaltıların sayısı 260'a ulaştı.

Hava kuvvetleri, çok alçaktan saldırı yapabilecek kapasitede geliştirilmekte olup 4 350 kadar savaş uçağına sahiptir.

*Kara kuvvetleri*ne gelince, Sovyetler Birliği, taktik alanda aşağıdaki üç noktaya büyük önem verir:

— Havadan taşıma operasyonları için, 55 000 askerden oluşan 8 paraşütçü tümeni hazır durumdadır. En az bir o kadar da silah altına alınabilir yedeği vardır.

Aslında 732 tane «AN-12»den oluşan hava taşıma araçları, Aeroflot'un sivil araçlarıyla güçlendirilebilir ve iki üç tümenin aynı anda taşınmasını sağlayabilir. Helikopter filosu, özellikle tanklara karşı koyacak elemanlar bakımından düzenli olarak büyümektedir.

— Birliklerin taşıma kapasitesinin güçlendirilmesi sayesinde, lojistik özerklik beş on güne ulaşabilir.

— Sovyet saldırı doktrininin temel verisi olarak ateş gücü beş yönde kullanılır:

1 - *Tank* sayısı, 1976'dan beri yüzde 20 artarak 50 000 rakamına ulaşmıştır. Bunlardan 6 000'i peyk ülkelerde bulunur. Ayrıca yapısal bir değişiklikle piyade tümeninin ateş kapasitesi güçlendirilmiştir. Piyade tümeni 260 tanklık bir potansiyel ile hemen hemen zırhlı tümenin ateş kapasitesine ulaşmıştır.

2 - *Taktik nükleer topçu*, 1976'dan 1979'a kadar 1 000'den 1 300 orta menzilli («Frog») ya da uzak menzilli («Scud») rampaya ulaşmıştır. Bunlardan 285'i peyk ülkelere yerleştirilmiş durumdadır.

3 - *Klasik topçu*, 122 mm'lik «M-74» özdevimli topların eklenmesiyle hamle yapmış ve on yıl içinde 50 mm'lik namlularının sayısında büyük artış olmuştur.

4 - Portatif «Sagger» ve keşif araçlarına monte edilebilen «BRDM» füzelerinin konulmasıyla bir tanksavar düzeni kurulmuştur.

5 - Savaş birliğinin *hava savunması* (özellikle tanksavar helikopterlerine karşı), ordu birliklerinin her düzeydeki ünitelerinin yerden havaya atılan füzelerin («SA-7», «SA-8», «SA-9», «SA-4», «SA-6») donatılmasıyla sağlanmıştır.

Teknik alanda, kara kuvvetleri iki yönde hareket ve hız araştırmaktadır:

— Birliklerin taşınmasına, («BRDM», «BTR-40/50/60», «BMP») tanklara ve özdevimli toplara sistematik olarak amfibi kapasitesi kazandırmak;

— Gereçlere göre tekerlek-tırtıl kombinezonu kurmak.

İki önemli noktayı daha bunlara eklemek gerekir:

— Aralık 1977'de, SSCB ile Etyopya arasında askeri hava gücü ile Aeroflot'un birlikte eylemiyle hizmete konan hava köprüsü, SSCB'nin havadan lojistik taşıma kapasitesini kanıtladı.

— 1975'ten 1980'e kadar paramiliter güçler (KGB'nin sınır muhafızları ve MVD' nin güvenlik birlikleri) 310 000 kişiden 460 000 kişiye çıktı.

SAVUNMA POLİTİKASI

Değişik toplumsal rejimlere sahip devletlerin barış içinde bir arada yaşamaları ilkesi SSCB'de artık kurumsal bir değer taşımakta, Yüksek Sovyet tarafından ekim 1977'de kabul edilen yeni Sovyet Anayasası'nın metninde de yer almaktadır. Aynı temel yasada, silahlı kuvvetlerin bugün taşıdığı öneme ve SSCB'nin global stratejisinde oynadığı role özel bir bölüm ayrılmıştır: «Sosyalist yurdun savunması devletin en önemli görevleri arasındadır ve tüm halkın sorunudur.» Böylece ordunun politik anlamı açık seçik belirlenmiştir. Ordu gerçekte, SSCB halklarının kardeşliğini yansıtmak ve ülkenin yaşamsal çıkarlarını savunmak zorundadır. Yapısı aynı zamanda siyasal rejimle belirlenmiştir: «Marksist-Leninist doktrinle donanmış olan Komünist Partisi SSCB'nin iç ve dış politika çizgisini belirler.» Anayasanın bu alanda partiye verdiği büyük yetki, Leonid Brejnev'in —ki 1976'da mareşallığa yükseltildi— aynı zamanda SSCB'nin savunma konseyi başkanı olmasıyla da açıklanabilir. Aynı metinde şu satırlar da vardır: «SSCB, Sovyet halkının devlet halindeki birliğini simgelemekte ve tüm ulusları ve etnik topluluklarıı birlikte komünizmi kurmak amacına yönelik olarak birbirine bağlamaktadır.» SSCB aynı şekilde, uluslararası alanda da, dünya sosyalist sisteminin bütünleştirici kısmı olarak görünmektedir. Bu anlayış, 1976'dan bu yana Varşova Paktı üyesi ülkeler arasında askeri işbirliğinin gelişmesini sağlamıştır. Bu amaçla çeşitli eşgüdüm kurulları oluşturulmuştur: Siyasal danışma komitesi, dışişleri bakanları konferansı. SSCB, bugün on dört Latin Amerika ülkesiyle ilişki halindedir. Küba dışında, bu ülkelerin tümü, Birleşik Amerika ile doğrudan bir çatışma tehlikesinden kaçınmak için büyük bir ihtiyat içindedir. Sovyetler Birliği ise, tam tersine, 1976'dan beri Asya'da ve Afrika'da çok aktif bir politika yürütmektedir. SSCB, güçler dengesini sosyalist kampın lehine giderek artan bir hızla değiştirmek için yumuşamadan yararlanmaya çalışmaktadır. Dünya çapında bunalımların artması esnek ve kademeli müdahale araçlarını gerektirmektedir. Bu da ancak savaş gemilerinin, muhtemelen ticaret gemilerinin yardımıyla sağlanabilir. Amiral Gorşkov, 1976'da yayımlanan bir kitabında *(Devletin Deniz Gücü)* su üstü filosunda sağlanan gelişmenin bundan böyle SSCB'ye, dünyanın tüm denizlerinde hazır bulunma ve bölgesel bir çatışma durumunda amerikanın gücünü etkisiz bırakma imkânı verdiğini açıklar. SSCB 1976'dan beri dünyada kendisine stratejik yarar ve çeşitli kolaylık sağlayan bir anlaşmalar ve nüfuz ağı kurdu. Böylece, Batılı ülkelerin belirli yerlerdeki çıkarları her an tartışma konusu yapabilir duruma geldi.

Sovyetler Birliği, nisan 1978 devriminden sonra Afganistan'da sovyet yanlısı bir rejim kurulmasına memnun olduğu gibi 1979'da yeni İran rejimini tanıyarak, «körfez jandarması»nın ortadan kalkmasına da sevindi. Bununla birlikte, aralık 1979'da Afganistan'a askeri müdahalede bulunmakla diplomatik ve askeri bir açmaza düştü. Şimdi bu açmazdan kurtulma çabası içinde, hem Babrak Karmal'ı iktidarda tutmak ve onun nazik durumunu (şubat 1980' de Kabil'de başgösteren ayaklanmaların kanıtladığı gibi) güçlendirmek, hem de Amerika güvence verirse, askeri birliklerini geri çekeceğini öne sürerek Birleşik Devletler'le diyaloğunu sürdürmek istemektedir.

Mısır ve Somali'nin, sırasıyla 1971'de ve 1974'te imzalamış oldukları anlaşmaları 1976 ve 1977'de iptal etmeleri SSCB'yi ittifaklarını çeşitlendirmeye, kurduğu düzenleri ve baskıları yumuşatmaya yöneltti. Bu anlayış çerçevesinde, Angola (1976), Mozambik (1977), Etyopya, Afganistan ve Vietnam'la (1978) anlaşmalar imzalandı. İlk dört ülke ile imzalanan anlaşmalarda müttefiklerinin bağlantısız politika izlemelerine saygılı olmayı taahhüt etti. Buna karşılık Vietnam'la yapılan anlaşmada, sosyalizmin kurulmasının desteklenmesi yer aldı.

1976'dan sonra SSCB Afrika'ya yerleşmesini sitemli bir biçimde geliştirdi. Bu politikanın hizmetindeki askeri ve teknik araçların olağanüstü gelişmesi sayesinde, yerleşme eylemi yeni boyutlar kazandı. Angola'ya (1975-1976) ve Etyopya'ya (1976-1977) kurulan hava köprüsü SSCB'nın artık çok uzak ülkelere müdahalede bulunabileceğini kanıtladı. Birçok sosyalist ülke —Demokratik Alman Cumhuriyeti ve Küba gibi— bu Afrika politikasına doğrudan bağlıdır. Amerikan kaynaklarına göre, Afrika'da 13 ülkeye dağılmış 45 000 kübalı bulunmaktadır; bu sayı Küba ordusunun dörtte biri dolayındadır. Kamboçya olayları, sonra 1978-1979'daki Çin-Vietnam çatışması, SSCB'nın bir kuşatmayı kırma girişimi olarak yorumlanabilir. Çünkü Çin-Birleşik Amerika-Japonya arasında kurulan, sonra ağustos 1978'de Çin-Japonya barış ve dostluk anlaşmasıyla pekiştirilen üçlü anlaşma ve aynı yılın aralık ayında Çin-ABD ilişkilerinin normalleşmesi SSCB'yi kıskaca alma amacına yönelikti. Çinhindi'nde nüfuzunun artması, SSCB'ye yeni müdahale imkânları sağlamaktadır. Bu durum bugün için Dogu ile Batı'nın «Pasifik için mücadelesi»nde başlıca kozlardan biri sayılabilir. US Navy tarafından 1975'te terkedilen Cam Ranh üssünün kullanılması, Sovyetler Birliği'ne gerçekten deniz yollarını gözetleme ve bir çatışma halinde, Çin'in ulaşımını ve Japonya'ya petrol gidişini tehdit imkânı vermektedir. 1976'da pilotu Japonya'dan sığınma hakkı isteyen «Mig-25» olayından sonra gerileyen Sovyet-Japon ilişkileri, Çin-Japon anlaşmasının imzalanmasından sonra daha da bozuldu. 1979'da iki ülke arasındaki ilişkiler düzelme eğilimi gösterdi. SSCB önce, Çin'in Japonya ve ABD ile ilişkilerindeki hızlı gelişmeye karşı bir denge kurmak istedi. Aynı zamanda sovyet Uzakdoğu'sunda —yıllardan beri askıda kalan— işbirliği tasarılarını hızlandırma imkânları aradı. Birleşik Amerika ve Japonya ile birlikte üçlü operasyonları düzene koyabilmesi için Sovyetler Birliği'nin böyle bir tutum izlemesi gerekiyordu.

Çin, nisan 1979'da, SSCB ile 1950'de 30 yıl için imzalanan dostluk anlaşmasını uzatmak niyetinde olmadığını bildirdi. Aynı zamanda, «askıda olan sorunların çözümü ve iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesi için» görüşmelerin ön koşulsuz başlatılmasını önerdi. Eylül 1979'da başlayan bu görüşmeler, Sovyetlerin Afganistan'a müdahalesinden sonra, Çin'in isteğiyle kesildi. Böylece, iki ülke arasındaki ilişkiler hukuksal dayanaktan yoksun kaldı.

Bir süreden beri SSCB, Doğu-Batı ilişkilerinde Batı Avrupa'nın özgün bir rol oynayabileceğini düşünmektedir; çünkü Sovyetler Birliği'nin sürdürmekte olduğu detant politikası, Batı Avrupa'nın Birleşik Amerika'ya karşı nispî özerkliğini güçlendirir. Jimmy Carter başkan olduktan sonra büyük gürültülerle yürüttüğü insan haklarını savunma kampanyası sırasında Batı Avrupa ülkeleri —özellikle Fransa ve Federal Almanya— SSCB'ye ve öbür sosyalist ülkelere karşı ılımlı davrandılar. Gerçekten, Batı Avrupa ülkeleri de, genelde sovyet görüşünü paylaşıyorlardı. Detantın amacı, her iki tarafın yararlarına dayalı anlaşmalar geliştirmek olmalıydı.

Varşova Paktı üyesi ülkelerin dışişleri bakanlarının mayıs 1979'da Budapeşte'de yapılan konferansı sırasında Leonid Brejnev, Avrupa'da silahsızlanma konusunda bir konferans toplanması düşüncesini ortaya attı ve Valéry Giscard D'Estaing'in nisan 1979'da, Moskova ziyareti sırasında bu yönde yaptığı öneriyi genişleterek ele aldı. Leonid Brejnev'le Jimmy Carter, 18 haziran 1979'da Viyana'da, stratejik silahların sınırlandırılması konusunda ikinci anlaş-

mayı imzaladılar. Bu anlaşma —yedi yıl süren görüşmelerden sonra— ilk kez iki ülke güçlerine tavan bakımından sayısal eşitlik getiriyor; ilk kez iki süper büyüğün stratejik eşitliğini kabul ediyordu. Ancak, Birleşik Amerika ile Sovyetler Birliği arasında 1976'dan beri süregelen uyuşmazlık bu anlaşma ile de hiçbir şekilde çözümlenmiş olmadı.

Viyana doruğu sırasında Birleşik Amerika ve Sovyetler Birliği, dünyanın çeşitli bölgelerinde, Güney Afrika'da, Güneydoğu Asya'da, özellikle de Ortadoğu'da sürüp giden bunalımlar konusundaki görüş ayrılıklarını belirttiler. Böylece SSCB, İsrail-Arap anlaşmazlığı karşısındaki tutumunu anımsattı. Tüm kesimleri içeren global bir çözüm istediğini ve İsrail ile Mısır arasında yapılan ayrı anlaşmanın uygulanmasının denetimini sağlamak üzere Sina'ya mavi berelilerin gönderilmesine karşı olduğunu açıkladı. Birleşik Amerika, sovyet-amerikan ilişkilerinin 1970'li yılların başında dayandığı ilkeleri yeniden söz konusu edip detant politikasından her alanda «kontrollü rekabete» geçilmesini istediği izlenimini ortaya koyarken, SSCB dünya ölçüsünde bir güç olduğunu, dolayısıyla Birleşik Amerika'nın tüm haklara sahip ortağı sayılması gerektiğini kanıtlamaya yöneldi.

EDEBİYAT

Sovyet edebiyatını dönemlere ayırdığımız zaman edebiyat kesitlerinin, sonuçta politika kesitleri olduğunu çarçabuk görürüz. Bununla birlikte edebi olanla siyasi olanın başlangıçtan beri sıkıca birbirine karıştığı bir ülkede bu durum hiç de şaşırtıcı değildir. Bu nedenle, şimdiki dönemin başlangıcını 1964 (Kruşçev'in düşüşü) ya da daha doğrusu 1968 (Çekoslovakya'nın işgali) olarak belirleyebiliriz. Aydınların büyük bir kesiminin, Sovyet toplumunun demokrasiye doğru ilerlediği umudunu beslediği dönem yerini aydınlarla iktidar arasındaki kopukluğun giderek belirginleştiği bir döneme bıraktı. Bu görüşten yola çıkarak diyebiliriz ki, 1970'li yılların ikinci yarısı köklü bir yenilik getirmedi, 1960'lı yılların sonlarında başlayan gelişmeleri güçlendirmekten öteye gidemedi. Partinin politikasına gelince; parti her zaman olduğu gibi edebi yaşamı düzene sokma, «sağlamlaştırma» yolunu izledi. Bunun da pek çok sonuçları oldu. Resmi yaşam giderek donuklaştı, bir önceki dönemi simgeleyen tüm polemikler silindi, yazarların kongreleri yapay bir birlik havasına büründü. Edebiyat dergileri giderek birbirine daha çok benzer hale geldi. *Noviy Mir*'in (Yeni Dünya) özgünlüğü, eski redaksiyon komitesinin dağılmasıyla birlikte (1970) kayboldu. Başka dergiler bu yazarları toplayarak daha ilgi çekici bir görünüm kazansalar bile (örneğin *Drujba Narodov* [Halkların Dostluğu] ya da *Naş Sovremennik* [Çağdaşımız] gibi), önceleri *Noviy Mir*'in oynadığı eğitici rolü yerine getirdiklerini öne süremezler.

Aydınlar ve yöneticiler arasında giderek daha geniş çevrelere yayılan rus milliyetçi hareketi (rusofiller) bile, tezlerini ancak yumuşak bir biçimde, resmi teorinin imkân verdiği ölçüler içinde, anlatma hakkına sahipti. Resmi kurama göre, Sovyet halkları «yeni bir topluluk» oluşturuyordu.

Bundan dolayıdır ki, eserlerini yayımlamayı başarıp da düşüncelerini halka ulaştırabilenler şimdi iki seçenekle, yani sessizliği ya da baş kaldırmayı seçmekle karşı karşıyadırlar. Bunlar, daha çok «XX. kongrenin kuşağı»ndan, o dönemlerde yazmaya başlayan liberaller kuşağından kimselerdir.

Pek çok yazar, gerek kendi iradesiyle, gerek baskılar ve zorlamalar yüzünden sürgün yolunda Soljenitsin*'i izledi. Bunlar arasında Vladimir Maksimov, Andrey Siniavski gibi muhalifler bulunduğu gibi rejimle az çok bütünleşmiş Anatoli Gladilin ve Vasiliy Aksiyonov gibi yazarlar, Viktor Nekrasov* gibi partinin eski üyeleri de vardı. Böylece, üç merkezli (Paris, Tel-Aviv, New York) bir sürgün edebiyatı ve pek çok yayın doğdu: *Kontinent* (Kıta), *Vremya i Mıy* (Zaman ve Biz), vb.

SSCB'de, ortak bir düşmana karşı birleşen muhalifler, kendi aralarında bölünmüş olup politik konularda birbirleriyle, bazen de şiddetle çatışırlar. Bu mülteciler, insanların ve radyo yoluyla düşüncelerin dolaşımı ve ulaşımıyla ana vatanlarıyla temas kurar, orada okunup tartışılırlar.

Fakat, SSCB'nin içinde de pek çok yazar eserini Batı'da yayınlatma yolunu seçti («*samizdat*» biçiminde yayılan metinlerden bazıları Batı'ya geçer; burada yayımlandıktan sonra kitap halinde el altından yeniden SSCB'ye döner; buna da «*tamizdat*» denir). Bu yoldan peş peşe yayımlanan kitapların bazıları şunlardır: Georgiy Vladimov'un (doğ. 1931) *Verniy Ruslan*'ı (Sadık Ruslan) [1975], Vladimir Voynoviç'in (doğ. 1932) *Jizn i Neobiçaynye Prikliyuçenya Soldata İvana Çonkina* (Asker İvan Çonkin'in Yaşamı ve Garip Serüvenleri) [1975] ve bunun devamı olan *Pretendent Na Prestol* (Tahtın Talibi) [1979] adlı eserleri; nihayet ve özellikle Yuri Dombrovski'nin (1909 - 1979) büyük felsefi romanı «*Fakul tet Nenujnih Veşçey*» (Yararsızın Yetisi) [1978]. Bu eserlerin üçü de, çok değişik biçimler altında stalinizmi işler. Öbür yazarlarsa, Venedikt Erofeyev'in (doğ. 1939) *Moskova - Petuşki*'de (Moskova - Petuşki) [1977] yaptığı gibi bugünkü toplumu sergilerler. Aleksandr Zinoviyev (doğ. 1922) eserlerinin hepsinde sovyet toplumunun taşlamalı (satirik) bir tablosunu çizer. Bunların ilki ve en başarılısı *Ziyayuşçie Visotliy* (Açık Yükseklikler) [1976] adlı kitabıdır.

Fakat «başkaldıran» bir edebiyatla «resmi» bir edebiyat arasında bir duvar görmek yanlış olur. Nitekim SSCB'de çok tanınan yazarlardan bir kısmı bir almanak yaptılar. *Metropol* (1979) adını alan bu kitapta SSCB'de siyasal bir neden olmadan yasaklanan eserleri bir araya getirdiler. Andrey Bitov (doğ. 1937) gibi bir yazar *Puşkinski Dom* (Puşkin'in Evi) [1978] adlı eserinin Batı'da yayımlandığını Sovyet dergilerinde çıkan alıntılardan öğrendi. Öbürleri gibi Bitov da, güdümlü edebiyatın köstekğinden şu ya da bu biçimde kurtulmak ve yaşamı tüm görüntüleriyle görüp işlemek ister.

En iyi yazarların bile, siyasal açmaz karşısında, giderek daha çok güncel yaşama yönelmeleri, yeniden önem verip, onu yüceltmeleri bir rastlantı değildir. Örneğin Sergey Zaligin'in *Yujno - Amerikanski Varyant* (Güney Amerika Varyantı) [1973] adlı romanı, Pavel Nilin'in (doğ. 1908) ve Vasili Belov'un öyküleri bu türdendir. Fazıl İskender (doğ. 1929) *Sandro Iz Çegema* (Çegema'lı Sandro) [1973] adlı romanında savaşlar ve devrimler sırasında, her zamanki Gürcü yaşamını; yani dostluğu, kavgayı, kadınları, şarabı, atları düşünen bir gürcüyü anlatır. Yuri Trifonov (doğ. 1925) ise, orta tabakadan sovyet aydınının günlük yaşamının bir tablosunu çizmekle işe başlar; daha sonra, *Dom na Naberejnoy*'da (Rıhtımdaki Ev) [1976] o bitmez tükenmez sorunlara yönelir: Stalinizm, korku, her bireyin sorumluluğu gibi. Bu, belki pek açık seçik olmamakla birlikte, Georgiy Baklanov*'un *Drujya* (Dostlar) [1975] adlı romanında da görülür. Eserlerinde son savaşı konu alan Vasili Bikov da, *Volçiya Staya* (Kurt Sürüsü) [1974] adlı masal romanında sorumluluk ve kişisel ahlak sorununu ele alıp işler.

Köy romanı, son on yıl içinde olağanüstü bir gelişme gösterdikten sonra, bugün için yeni bir soluk arayışına yönelmiş görünmektedir. Vasili Belov zamanı aşıp gerilere doğru gider ve *Kanuni* (Öngünler) [1976] adlı eserinde kolektifleşme öncesi kırsal yaşamı, kolektifleşmenin kırdığı ahenkli bir toplum yaşamı olarak anlatır. Fedor Abramov, dörtlemesini tamamlayan *Dom* (Ev) [1978] adlı eserinde, kırsal yörelerin bugünkü sorunlarının nedenini köylünün bir tür ilgisizliğinde, isteksizliğinde görür. Vasili Şukşin'in (1929 - 1974) eserleri belki daha da ilginçtir. Şukşin öykülerinde kendilerini, kent ile köy arasında kalakalmış hisseden kahramanları canlandırır. Sovyetler Birliği'ndeki kentleşmenin ürünü olan o korkunç değişimin yarattığı melez insanı anlatır. Valentin Rasputin'in (doğ. 1937) son romanı olan *Proşçanye s Materoy*'da (Materoy'a Veda) [1976] yitip giden köy dünyasına duyulan özlem dile getirilir. *Tsar Riba* (Balık-Çar) [1976] adlı kitabında Viktor Astafiyev (doğ. 1924) insan ve doğa üstüne düşünceler sergiler.

Sovyet yazarları, değişik yollardan, bütünü içinde gerçek dünyaya yaklaşmaya, ne olduklarını, nerede olduklarını ve nereye gittiklerini anlamaya çalışırlar. Bununla birlikte, eleştirmenlerin tüm dileklerine rağmen, bir roman - sentez, bir yeni *Savaş ve Barış* henüz ortada yoktur. Ne var ki, bunun için ortak bir belleğe sahip olmak, kendi tarihini gizlememek gereklidir. Bundan dolayı sentez ve destansı tablo yerine, Yazarlar Birliği yöneticilerinin ırmak romanları (akışımlı romanlar), ya da Yuri Bondarev'in *Bereg* (Kıyı) [1975] adlı romanı gibi eserler yaratılmaktadır. Nitekim Bondarev, 1960'lı yıllarda yayımladığı ilginç romanlardan sonra, kendisinden bekleneni yaptı ve yüksek görevleri kabul etme yolunu seçti (XX. kongrenin genç yazarları için üçüncü bir yol).

Andrey Mihalkov Konçalovskiy: «Siberiade» (1976-1979)

Foto. Sovexportfilm (LAROUSSE)

Larissa Şepitko: «Urûç» (1977)

Bu kolektif bellek bir önceki dönemde yazarların yayımlanmış anılarıyla uyandığı halde, bu türde pek az başarı görülür. İstisna olarak şu eserleri sayabiliriz: Valentin Katayev*'in anıkurgu niteliğindeki anıları (*Almaznıy Moy Venets* (Elmas Tacım) [1978]) ve Venyamin Kaverin'in parça parça anıları.

Yaşayan ve bugün de ürün vermekte olan eski yazarlardan aşağı yukarı yalnızca bu ikisini anabiliriz.

Bununla birlikte sovyet okurları, bu zamana kadar yasaklanmış yazarların ve eserlerin yayımlanması sayesinde, kültürel mirasa bir ölçüde kavuşmuş sayılabilirler. Nitekim Bulgakov* ve Babel*'den sonra, Mandelştam*'a, Pilnyak*'a, Remizov*'a ve kısa bir süre sonra da, Dostoyevski*'nin *Bir Yazarın Günlüğü*'ne kavuştular.

SANAT

Sovyetler Birliği'nde sanat yaşamı, birbirine sıkı sıkıya bağlı üç kurumun yönetimindedir; Sanatçılar Birliği, Güzel Sanatlar Akademisi ve Kültür Bakanlığı. Sanatçılar Birliği, sanatçıları ve sanat eleştirmenlerini bir araya getirir. Ama aynı zamanda siparişleri kabul etmeye (her türlü özel satış yasaktır), atelye tahsisine, sergi düzenlemeye, gösterilen eserleri elemeye ve sanat dergileri yayımlamaya yetkili tek kuruluştur. Sosyalist gerçekçilik ilkelerine saygı göstermeyenler Sanatçılar Birliği'ne alınmaz. Böylece sanatçı, yasa dışı çalışma, asalak ve antisosyal yaşam sürme suçlamalarını göze alarak eserlerini kısmi ya da tam bir gizlilik içinde tamamlamak ve göstermek zorunda bırakılır. Kruşçev'in başa geçmesiyle 1950'li yılların sonlarında bir özgürleşme (özellikle çağdaş batı sanatı sergilerinde) ve dogmatik olmayan bir sanatın ortaya çıkışı dikkati çektiyse de, 1960'lı yıllarda resmi sanat dışı akımı bastırma hareketi yeniden geçerlik kazanarak sanatsal gösteri girişimlerini söndürdü.

Andrey Tarkovskiy: «Stalker» (1979)

Resmi olmayan sanat 1974'te Moskova'da yeniden ortaya çıktı: Boş bir alanda düzenlenen ilk sergi polis tarafından ve buldozerlerle yarıda kesildi, ama İsmailova parkında açılan ikinci bir sergiye izin verildi. Bunu Moskova'da ve Leningrad'da düzenlenen başka birçok sergi izledi. Ne var ki, bu tür sergilere izin verilmesi, resmi görüşe karşı, sanatçıların yeniden toplanmalarını ve anlatım olanaklarını büyük ölçüde kısıtlayan denetim ve eleme işlemleriyle birlikte yapılıyordu.

Kısacası Sovyetler Birliği'nde sanatsal araştırma, özü bakımından gayrı resmidir. Batı'ya iltica eden sanatçılar ve Batı'ya ulaşan eserler ve belgeler sayesinde, resmî olmayan sanat Avrupa'da tanınmaya başladı. Önemli sergiler düzenlendi (1975'te Federal Almanya'da, 1975'te ve 1976'da Viyana'da Künstlerhaus'da, 1976'da, Paris'de Kongre Sarayı'nda, 1977'de Venedik bienalinde, 1977'de Londra'da Institute of Contemporary Arts'da 1978'de Laval, Tours ve Chartres müzelerinde) ve mülteci eleştirmen Aleksandr Gleser, Fransa'da, Montgeron'da Çağdaş Rus Sanatı'nı kapsayan bir müze kurdu. 1960'lı yıllarda oluşan toplulukların dışında (özellikle Oskar Rabin'in [doğ. 1928] çevresinde oluşan Lianozovo grubu ile Kabakov'un, Pivovarov'un, Yankilevski'nin, Ştaynberg'in ve Bulatov'un bulundukları Bulvar Sretenski grubu), bazı noktalarda az çok birbirine benzeyen birçok eğilim ortaya çıktı. Egemen değerler sistemine karşı tepki olarak, tinsel ve metafizik düşünce akımı belirdi (Nikolay Veçtomov [doğ. 1923], özellikle Mihail Şemyakin'in [doğ. 1943] bulunduğu Petersburg grubu) ve onun yanında gerçeküstümsü (sürréalisant) akım (sürrealizan akımın başlıca isimleri şunlardı: Viaçeslav Kalinin, Vladimir Grigoroviç [doğ. 1939], Aleksandr Nejdanov [doğ. 1939], Dimitri Plavinski [doğ. 1937], Dimitri Krasnopevtsev [doğ. 1925], Yulo Sooster [1924 - 1970], Aleksandr Rabin [doğ. 1952]). Güçlü kişiliklerine ve kimi zaman halk sanatına yakın özellikler göstermelerine karşın, bunlarla şu sanatçılar arasında paralellik kurulabilir: Eserlerinde hemen hemen minimal bir soyutluk dönemi görülen Erik Bulatov (doğ. 1933); ayrıca İlya Kabakov (doğ. 1933), Viktor Pivovarov (doğ. 1937), ya da Anatoli Brusilovski (doğ. 1932). Güçlü ve çarpıcı eserleriyle zengin bir ekspresyonizmi ortaya koyan sanatçıları da şöyle sıralayabiliriz: Oskar Rabin, Ernst Neizvestniy* ve Vladimir Jankilevski (doğ. 1938). Aynı alanda şu isimler de anılabilir: Vladimir Yakovlev (doğ. 1934), Boris Sveşnikov (doğ. 1927), Anatoli Zverev (doğ. 1931), Vladimir Galatski (doğ. 1929) ya da Yuri Jarkih (doğ. 1938). Gerçeğin belirli bir görüntüsü böyle ortaya konmuş olmakla birlikte, dünyayı betimlemekten hatta eleştirmekten kaçma isteği, çeşitli soyut akımlar içinde de kendini gösterir. Burada kesin yapılar (Edvard Ştaynberg [doğ. 1937], Leonid Borisov [doğ. 1943], Vilyam Brui [doğ. 1946]) coşkulu bir anlatımla ya da yoğun bir malzemecilikle (matiérisme) yan yana bulunur (Lidya Masterkova [doğ. 1929], Vladimir Nemukhin [doğ. 1925], Eli Belyutin [doğ. 1924], Lev Kropivnitski [doğ. 1922], Vladimir Veysberg [doğ. 1925], Valentin Vorobiyev [doğ. 1938], ***Peter Belenok*** [doğ. 1938], Evgeni Rukhin [doğ. 1943], Yuri Dişlenko [doğ. 1936], vb).

Aynı dönemde, *Dvijeniye* topluluğu (özellikle Lev Nusberg [doğ. 1937] ve Fransisko İnfante [doğ. 1943] ile) tarafından yürütülen kinetik araştırmalar devrimci çağın öncülük kaygılarını yeniden diriltir (sanatların sentezi, halkın katılımı, geleceğe yönelik mimarinin ve şehirciliğin global projeleri).

1960'lı yılların sonlarından başlayarak, kimi genç sovyet sanatçılarının arayışları bazı uluslararası öncü akımların çalışmalarına yetişti. Halk sanatı belirli sayıdaki çalışmalarla eşdeğerliğini bulduğu gibi (Vagrir Bahçanyan [doğ. 1938], ya da Avtandil Varazi [1929 - 1976] gibi sanatçıların yapıştırma ve ekleme çalışmaları), kavramsal esinlenmelere dayanan uygulamaların etkisini de ortaya koydu (Leonid Sokov [doğ. 1941], Aleksandr Melamid [doğ. 1945], Vitali Komar [doğ. 1943], İvan Çuykov [doğ. 1935]). Bu kavram kaygıları, davranış biçimleri ve kolektif eylemlerle, ama aynı zamanda alay ve eleştiri yüklü bir anlayışla, yeni kuşağın (özellikle Rimma [doğ. 1951] ve Valeri [doğ. 1945] Guerlovin) özgün eserler vermesini sağladı. Ortak çalışma ve seyircinin katılması, soyutlamayı kırmaya çalışan bu sanatın en önemli özellikleri olarak görünür: Böylece, toplumsal müdahale olarak sanatsal tasarı ekip araştırmalarını ortaya çıkarır; örneğin ARG grubu (burada Nonna Goriunova'nın yanında İnfante'yi de buluyoruz); Nikita Alekseyev (doğ. 1953), Georgiy Kizivalter (doğ. 1955) ve Andrey Monastirski (doğ. 1949) grubu, ya da ayrıca Gennadi Donskoy (doğ. 1956), Mişa Roşal (doğ. 1956) ve Viktor Skersis grubu.

MÜZİK

1980'de geriye dönülüp bakılınca, sovyet yöneticilerinin (özellikle Jdanov'un) resmen açıklanan çeşitli uyarılarının, özgün sanatçıların kişiliklerini hiçbir şekilde bozmadığı görülür. Prokofyev*, resmi görüşe uyarlanmayı bildi. Şoştakoviç* ise, viyolonsel konçertosunda ya da sade bir güzellikteki son kuatuorlarında (quatuors) daha iyisini yaptı. Buna rağmen, resmi görüşün başta gelen yandaşları, bu sanatçıların yerini Aleksandr Mosolov'a* (1900-1973) ve aynı zamanda Çağdaş Müzik Birliği'nin üç önde gelenine verdiler. Gerçekte pek yürekli olmayan bu üç sanatçı şunlardı: Yirmi yedi senfonisi bulunan Nikolay Yakoleviç Miyaskovskiy*, Yuri Aleksandroviç Şaporin (1887 - 1966), Vissarion Yakovleviç Şebalin*. Opera ve senfoni bestecisi Lev Knipper*, Kiril Vladimiroviç Molsanov (doğ. 1922) ya da Tikon Nikolayeviç Krennikov (doğ. 1913) da resmi kompozitör niteliğindeki sanatçılar kesiminden koptular. Bunlardan Krennikov, Jdanov'un bildirisini onaylamakla birlikte, yine de kırk yıl ön-

Foto. Sovexportfilm; Gaumont (LAROUSSE)

cesinden düşünülmüş izlenimini veren kaliteli bir müzik bestelemekten geri durmadı.

Şostakoviç'in öğrencisi olan Grigori Sviridov'la (doğ. 1915), görkemli bir biçimde çağdaş dönem başladı. Bu dönemde, Stalin'in ölümünden sonra, besteciler duygularını özgürce dile getirebildiler. Bu özgür anlatım Galina Ustvolskaya (doğ. 1919) ve dizisel müzik yanlısı ilk rus olan Vadim Salmanov (doğ. 1912) sayesinde kazanıldı. Nihayet 1960'dan beri, aleatuar tekniğinden yararlanan Şçedrin'le birlikte, gerçek bir öncü takım ortaya çıktı. Sonra, Andrey Volkonski (doğ. 1933) ve Sergey Slonimski bu akıma dodekafonizmi kattılar. Elektroniğe ve somut müziğe yönelen şu bestecileri de sayabiliriz: Valenti Silvestrov (doğ. 1933), sonra estonyalı Arvo Paart (doğ. 1935) ile yine estonyalı Kuldar Sink (doğ. 1942). Ama tüm bu isimlerin çok üstünde Boris Tişçenko'nun (doğ. 1939) ve onun da ötesinde Edison Denisov'un (doğ. 1929) adı ayrı bir yer tutmaktadır. Bu isimler SSCB'de sert tartışmalara yol açtı. Batı'da ise, tersine, en çağdaş teknikleri özümsemelerinden ötürü çok beğenildiler.

Bunlardan başka, sovyet devleti, kaliteli bölgesel müziğe dönüşü de teşvik etti. Bu alanda şu öncü isimleri sıralayabiliriz: Azerbaycan'da Knipper, Kara Karayev (doğ. 1918), Gürcistan'da Andrey Balançivade (doğ. 1906) ve Sulhan Çinçade, Ukrayna'da Gleb Taranov (doğ. 1905).

SİNEMA

1975-1980 yıllarında Sovyetler Birliği'nde yıllık öykülü film üretimi yüz elli, dökümanter film üretimi de beş yüz dolayında gerçekleşti. Bu rakamlar yılda bir kişinin ortalama yirmi film seyrettiği 250 milyonluk bir ülke için oldukça yetersizdir. Her sovyet federe cumhuriyetinde bir film üretim merkezi vardır. Buralarda, son yıllarda ulusal dil ve kültürlerde yeni bir canlanmaya işaret eden çok ilginç filmler gerçekleştirildi.

Seyircinin büyük çoğunluğu süper yapımlara ilgi göstermektedir. Bu türün en son ve en iyi örneklerinden biri Andrey Mihalkov-Konçalovskiy*'in çevirdiği *Siberiade'* (1976-1979). Dört saatlik bu filmde, yapımcısının ifadesiyle bir yüzyıl boyunca bir ulusun mantalitesindeki değişimler anlatılmaktadır.

Araştırma sinemasında Konçalovskiy'in yanı sıra Andrey Tarkovskiy* önemli yapıtlar üretti: *Zerkalo* (Ayna) [1974], *Stalker* (1979) ve *Nostalghia* (Özlem) [1983]. Otar Yosseliani'nin (doğ. 1934) *Pastoral* (1976) adlı filmi taşraya prova yapmaya giden dört müzisyenin dünyasıyla çiftçilerinkini karşı karşıya getirir. Ancak bu film uzun süre uluslararası pazara sokulmadı. Daha da kötüsü 1969'da çevrilen ve yaradılış üzerine düşüncelerden oluşan *Sayat-Nova* ya da *Narın Rengi* adlı film derhal SSCB dışına çıkarılmış ve yazarı şüpheli suçlamalarla hapsedilmişti. Filmin diğer ülkelerde gösterimleri ise gizlice yapılmıştı.

1970'li yılların dikkati çeken yönetmenleri arasında Konçalovskiy'in kardeşi Nikita Mihalkov'u anmak gerekir: *Aşkın Kölesi ya da Bir Sinemacının Acıklı Öyküsü* (1975), *Mekanik Piyano İçin Bitmemiş Partisyon* (1976), *Beş Akşam* (1978), *Oblomov* (1979). Grigori Danelia, *Mimino* (1977) ve *Sonbahar Maratonu* (1979); Elem Klimov *Agonia* (Can Çekişme) [1975]; Nikolay Gubenko *Öksüzler* (1976) ve Gleb Panfilov, *Söz İstiyorum* (1975), *Tema* (1979) ve *Valentino* (1980) ile dikkati çekti.

Sovyet sineması en iyi yönetmenlerinden ikisini en verimli çağlarında yitirdi. Vasili Şukşin 1974'te *Kırmızı Kartopu Ağacı*'nı çevirdikten hemen sonra, Larissa Şepitko da (*Urûç*, 1977) 1979'da, bir filminin çekimi sırasında öldü. Son yılların en önemli olayı kuşkusuz nitelikli filmler üreten sinemanın federe cumhuriyetlerde gelişmesi oldu. Gürcistan'dan Tengiz Abuladze (doğ. 1924) [*Arzu Ağacı*, 1977], Lana Gogoberidze (*Özel Sorunlar Üzerine Bir Dizi Röportaj*, 1978), Grigori Şengelaya (doğ. 1937) ve kardeşi Eldar Şengelaya (doğ. 1937) sayılabilir. Ermenistan'da Genrih Maliyan (*Naapet*, 1977); Kırgizistan'da Tolomuş Okeyev (doğ. 1935) [*Kırmızı Elma*, 1975] ve Bolot Şamsiyev (*Beyaz Gemi*, 1975); Beyaz Rusya'da Valeri Rubinçik (*Sone'lerin En Güzeli*, 1977), Litvanya'da Vitautas Yalakiaviçius (doğ. 1930) ve Arunas Jebriunas (doğ. 1931), Estonya'da Yuri Miyuyur ve Kali Kisk (doğ. 1925), Letonya'da Gunnar Piessis, Moldavya'da Emili Lotianu, Özbekistan'da Ali Hamrayev, Ukrayna'da Yuri İlienko'yu anmak gerekir. (L)

***SOYA** i. — ANSİKL. Soya üretiminde başta gelen ülke ABD olduğu için, dünyada ve Avrupa'da ekimi yapılan soya çeşitlerinin çoğunluğu amerikan ürünüdür. Bunlar tam anlamıyla saf olmayan çeşitlerdir. Bazı görünür özellikleriyle birbirinden ayrılırlar: Tane rengi (siyah, esmer, alaca, sarı), tane büyüklüğü (90-250 mg), çiçek rengi (mor, menekşe, beyaz), yaprak biçimi, vb. Son yıllarda tarımsal özellikleri bu doğal çeşitlerden farklı karakterde olacak soya melezleri elde edilmeye çalışılmaktadır. Tarımı yapılmakta olan şimdiki soyalarda aranan başlıca özellik erkenlik ve verimdir.

Amerikan ölçülerine göre erkenlik açısından soyalar dört gruba ayrılır: 00 (çok erken), 0, I ve II (geç). Çeşitler bakımından örnekler şöyle sıralanabilir: Altona (00), Swift (0), Shippewa (I), Alsoy (II) ve Kingsoy (II).

Verime gelince, tane verimi erkenlikle orantılı olarak değişir: 00 grubu için hektar başına 1,5-2 ton, II grup için sulamasız 2,5-3 ton, sulama ile 4 ton.

Tanelerdeki yağ oranı 100 gram kuru maddede 19-23 gramdır. Hektar başına yağ verimi 350 kg ile 600 kg arasında değişir. Protein oranı çeşitlere göre değiştiği gibi bir çeşit içinde bile değişir: Yağı alınmış tanelerde kuru maddelerin yüzde 35-45'i. Bu da hektar başına 500-1 000 kg protein demektir. Yani soya küspesi proteince çok zengindir (yüzde 41-47). Ayrıca lizin gibi çok gerekli aminoasitler içerir.

● *Kullanım alanları.* En iri soya tanelerinden, yıkanıp ezildikten ve pişirildikten sonra «soya sütü» elde edilir. Sarı renkteki bu süt konsantreye veya toza dönüştürülür. Bu sütün bileşimi inek sütüne çok yakındır. Şu farkla ki, inek sütüne göre yağı daha az, proteini daha fazladır. Bu sütten margarin de yapılır.

Fakat günümüzde soya taneleri en başta yağ ve küspe elde etmek için kullanılır. Ezilip sübye haline getirilen soyanın yüzde 18-20'si yağ, yüzde 80-82'si küspe olur. Soya yağı rafine edildikten sonra yemek yağı olarak, soya küspesiyse hayvan, özellikle tavuk yemi olarak kullanılır. Bu nedenle soyanın modern tarımda önemli yeri vardır.

● *Ekonomi.* 1930'lara kadar soya yalnız anayurdunda, yani Çin'de ve Çinhindi ülkelerinde yağ ve yem bitkisi olarak yetiştiriliyordu. 1940'ta Çin savaş yüzünden ABD'ye kapanınca soya ABD'de de yetiştirilmeye başlandı. Eskiden yağı alınan soya küspesi gübre olarak kullanılırken 1950'den sonra durum değişti. Elde edilen teknik gelişmeler sayesinde soya küspesi hayvan (özellikle tavuk ve domuz) yeminin en iyi katkılarından biri haline geldi. Böylece ABD, modern hayvan beslenmesinde mısır-soya ikilisini ilk kullanan ülke oldu.

Bu model 1950'lerden sonra Avrupa'ya ve bütün dünyaya yayılmaya başladı. 1973'ten sonra soya yağının ve özellikle soya küs-

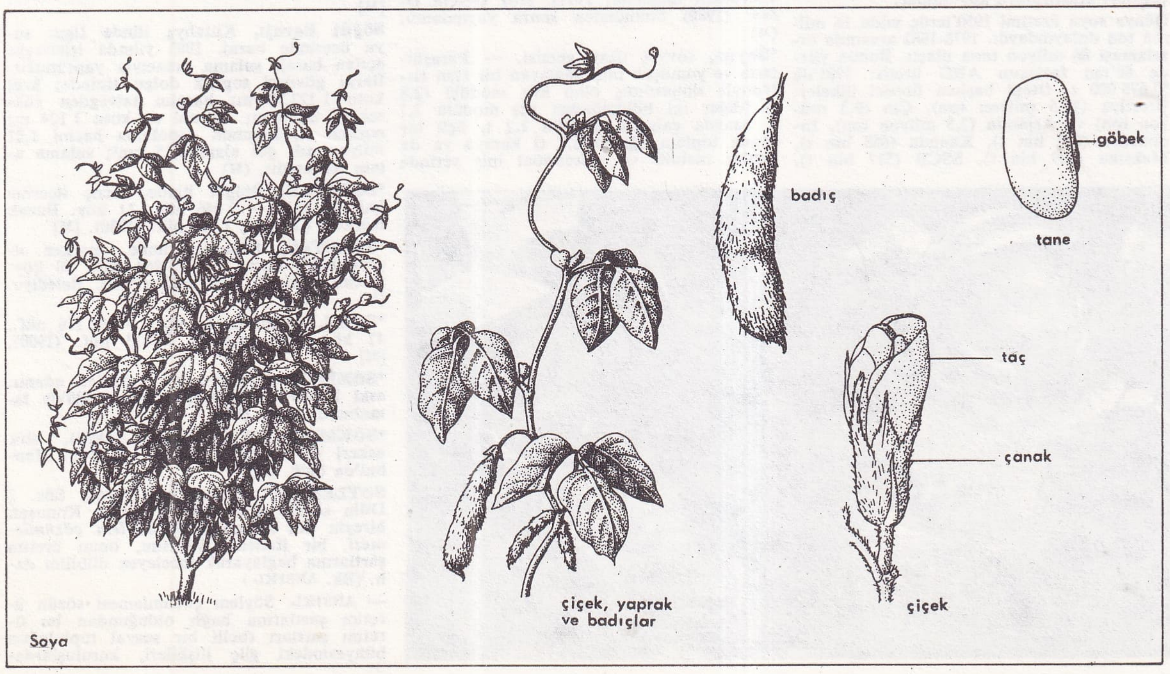

Soya: Bitki, çiçek, yaprak ve tohum

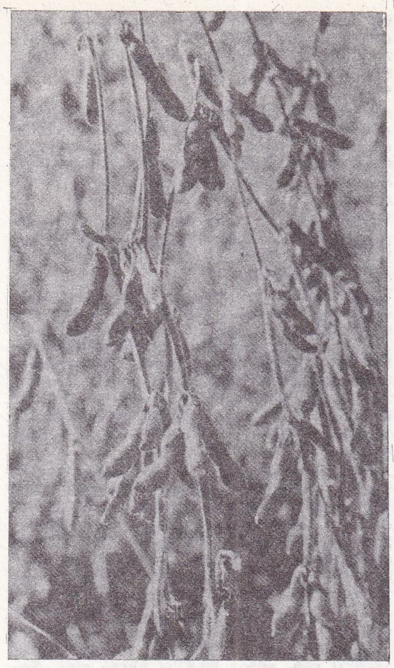

Soya bitkisinin genel görünümü

pesinin pahalanması en başta Avrupa ülkelerinde soya üretimini kamçıladı. Eskiden soya küspesini sanayileşmiş Avrupa ülkelerine, soya yağını gelişme yolundaki ülkelere ihraç eden ABD, son zamanlarda bu ihracata kısıtlamalar getirdi. Giderek soya o kadar önem kazandı ki, bütün küspe fiyatları ona göre belirlenir oldu. Protein oranı yüksek ürünler bulmayı temel alan amerikan tarım-besin araştırma tekniğinde elde edilen gelişmeler, aşırı fiyat artışlarına rağmen Avrupa ülkelerinin 1973'ten sonra da küspe ithalatını artırdı. Örneğin 1964'te Fransa 1,3 milyon ton küspe ithal ediyordu ve bunun 0,54 milyon tonu soya küspesiydi. 1980'de ithalatı 3,3 milyon tonu buldu ve bunun içinde soya küspesinin payı 2,8 tona yükseldi. Bununla birlikte Brezilya'nın soya küspesi piyasasına girmesi, bu konudaki amerikaya bağımlılığı biraz hafifletti. Ayrıca Avrupa ülkeleri de kendi iklimlerine uygun soya çeşitleri araştırmaya koyuldular.

Dünya soya üretimi 1950'lerde yılda 16 milyon ton dolayındaydı. 1978-1982 arasında ortalaması 86 milyon tona ulaştı. Bunun yüzde 60'tan fazlasını ABD üretir: 1981'de 55 675 000 t. Öteki başlıca üretici ülkeler: Brezilya (12,5 milyon ton), Çin (9,3 milyon ton) ve Arjantin (3,5 milyon ton), Endonezya (677 bin t), Kanada (668 bin t), Meksika (529 bin t), SSCB (517 bin t), Romanya (336 bin t), Güney Kore (256 bin t), Japonya (196 bin t), Tayland (126 bin t), Bulgaristan (124 bin t). ABD, üretiminin yarıya yakın bölümünü (1981'de 21,9 milyon ton), Arjantin ise üretiminin büyük bir kısmını (1981'de 2,2 milyon ton) başka ülkelere satar. 1981'de soya dışalımı yapan ülkeler arasında Japonya (4,4 milyon ton), Federal Almanya (3,9 milyon ton), Hollanda (3,5 milyon ton) ve İspanya (3,2 milyon ton) başı çektiler.

● *Türkiye*'de 1960'larda Ordu ve Samsun yöresinde başlatılan soya üretimi aradan geçen yirmi yıla rağmen bir türlü gelişemedi. Bir ara 8 500 tona yükselmiş olan üretim giderek azaldı. 1976'da 6 400 hektarlık alandan 8 500 ton ürün alındığı halde 1980'de ekim alanı 3 000 hektara, üretim 2 300 tona düştü. Yağ ihtiyacının ve buna bağlı olarak yağ fiyatlarının artması sayesinde 1980'den sonra üretim birden artmaya başladı. 1981'de 15 000 tona, 1982'de 36 000 tona ve 1983'de daha hızlı bir hamle yaparak 65 000 tona yükseldi. (L.M)

Mümtaz SOYSAL

***SOYSAL** (Mümtaz), türk hukukçusu ve yazarı. — Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki asistanlığı sırasında Kurucu Meclis üyeliğine seçildi. Demokratik yaşama geçilince, üniversitedeki görevine döndü. Bu görevinin yanı sıra Devlet Personel Dairesi'nde ve TÜBİTAK'ta danışman olarak çalıştı. Devlet Planlama Teşkilâtı'nın örgütlediği Merkezi Hükümet Teşkilatı Araştırma Projesi'nin genel raportörlüğünü yaptı. 1963'te doçent oldu. 1969 - 1971 arasında Akdeniz Sosyal Bilim Araştırma Konseyi başkanlığında bulundu. 1971'de Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanlığına seçildi. 1974 - 1978 arasında da Uluslararası Af Örgütü'nün Uluslararası Yürütme Komitesi üyeliğinde ve başkan yardımcılığında bulundu. 1978 Nobel Barış Ödülü'nü alan örgüt adına Nobel konferansını verdi (Oslo, 1978). Kıbrıs'la ilgili toplumlararası görüşmelere Türk tarafının anayasa danışmanı olarak katıldı (1978 - 1980), bu sıfatla Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin anayasa önerilerini hazırladı. 1979'da, UNESCO tarafından ihdas edilen İnsan Hakları Öğretimi ödülünü alan ilk kişi oldu. Başlıca Eserleri: *L'Action des administrés sur le fonctionnement de l'administration publique* (Yönetilenlerin Kamu Yönetimi Üzerine Etkisi) [1966], *Anayasa'ya Giriş* (1968), *Demokrasiye Giderken* (1982). [M]

***SOYSAL** (Sevgi), türk yazarı (öl. İstanbul 1976). — Son eserleri: *Barış Adlı Çocuk* (öykü, 1976), *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* (Anı, 1976), *Bakmak* (gazete yazılarından seçmeler, 1977). *Hoş Geldin Ölüm* (1980) ölümünden sonra yayımlandı. (M)

***Soyuz**, sovyet uzay gemisi. — Paraşütlerle ve yumuşak inişi sağlayan bir fren sistemiyle donatılmış olan iniş modülü (2,8 t) [diğer iki bölümünden itiş modülü 2,7 t, uzayda çalışma modülü 1,2 t, üçü bir arada toplam ağırlık 6,7 t] karaya ya da denize inebilir ve mürettebat iniş yerinde karşılanır (ne var ki Soyuz'ların tümü karaya inmişlerdir).

On beş yıldan beri uzaya (Salyut uzay istasyonlarına) insan taşıyan ve Salyut'la kenetlenmiş olarak da yörüngede uzun süre kalabilen uzay gemileri içinde en çok kullanılanlar Soyuz'lardır. 1967 - 1982 yılları arasında 40 *Soyuz* ve 7 *Soyuz T* uzaya gönderildi. Bu uçuşlarda, sovyet uzay adamlarının yanı sıra, SSCB tarafından davet edilen sosyalist ülkelere ve üçüncü dünya ülkelerine mensup birçok kozmonot da görev aldı (Bk. UZAY. *uzay istasyonları, Ek 2*).

Tek uzay adamıyla gerçekleştirilen ilk Soyuz uçuşu, kozmonot Vladimir Komarov'un ölümüyle kötü bir şekilde sonuçlandı. Frenleme paraşütleri, iniş sırasında görev yapamadı ve Komarov araçla birlikte yere çakılarak öldü. Daha sonraki uçuşlar üç uzay adamına göre tasarlandı, fakat Soyut 11'in uçuşunun kötü sonuçlanması üzerine bu tasarı bir süre ertelendi. Uzay elbisesi giymeden yolculuk yapan kozmonotların bulunduğu kabinde basınç aniden düşünce, Salyut 1'den dönmekte olan üç kozmonot (Vladislav Volkov, Viktor Patsayev, Grigori Dobrovolski) iniş sırasında havasızlıktan boğularak öldüler. Bu kazadan sonra sovyetler, tüm Soyuz uçuşlarının, uzay elbisesi giymiş uzay adamlarıyla yapılmasını kararlaştırdılar. Böylece yer daralacağından, uçuş sırasında ancak iki uzay adamı görev yapabilecekti. Fakat sovyetler üç kişilik mürettebat kullanmak tasarısından vazgeçmediler. Nitekim çok geçmeden, 1980 yılında, Soyuz'un yeni ve daha geliştirilmiş üç kişilik modeli olan Soyuz T'yi hizmete soktular. İlk Soyuz T boş olarak denendi. Daha sonra haziran ve kasım 1980'de, önce iki, sonra üç kişilik mürettebatla iki uçuş gerçekleştirildi.

4. bir Soyuz T 1981'de üç uzay adamıyla fırlatıldı. 1982'de de 5., 6. ve 7. Soyuz T'ler uzaya gönderildiler ve Salyut 7 ile kenetlendiler. (Bk. UZAY. *sovyet «Salyut» programı, Ek 2*). [L]

SÖDERTALJE, İsveç'te (Stockholm) kent. — 80 045 nüf. (L)

***SÖĞÜT**, Bilecik ilinde ilçe. — 23 730 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 6 314 nüf. (1980). [M]

SÖĞÜT, Burdur ilinde, Gölhisar ilçesinin Çavdır bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 535 nüf. (1980). Belediye. (M)

SÖĞÜTALAN, Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı bucak. 6 884 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 564 nüf. (1980). [M]

Söğüt Barajı, Kütahya ilinde Ilgın suyu üzerinde baraj. 1983 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 127,70 m; barajın talvegden yüksekliği 20,70 m; normal su kotu 1 124 m; normal su kotunda depolama hacmi 1,21 milyon m³; göl alanı 0,15 km²; sulama alanı 205 ha'dır. (M)

***SÖĞÜTLÜ**, Bingöl ilinde, Genç ilçesine bağlı bucak. — 7 046 nüf., 11 köy. Bucak merkezi *Çaytepe*, 1 002 nüf. (1980). [M]

***SÖĞÜTLÜ**, Sakarya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 23 968 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 3 936 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SÖKE**, Aydın ilinde ilçe. — 93 146 nüf., 47 köy. İlçe merkezi 37 413 nüf. (1980). [M]

***SÖKMEN** (Tayfur), türk devlet adamı, eski Hatay cumhurbaşkanı. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

***SÖKMENSÜER** (İbrahim Şükrü), türk askeri ve devlet adamı. — 1978'de İstanbul'da öldü. (M)

SÖYLEM i. (söylemek'ten). Leng. Söz. ‖ Dilin sözlü ya. da yazılı hali. ‖ Konuşan bireyin dili kullanımı. ‖ *Söylem çözümlemesi*, bir ifadenin yapısını, onun üretim şartlarına bağlayarak inceleyen dilbilim dalı. (Bk. ANSİKL.)

— ANSİKL. Söylem çözümlemesi sözün üretim şartlarına bağlı olduğundan bu üretim şartları (belli bir sosyal topluluğun bünyesindeki güç ilişkileri, kuruluşlarda-

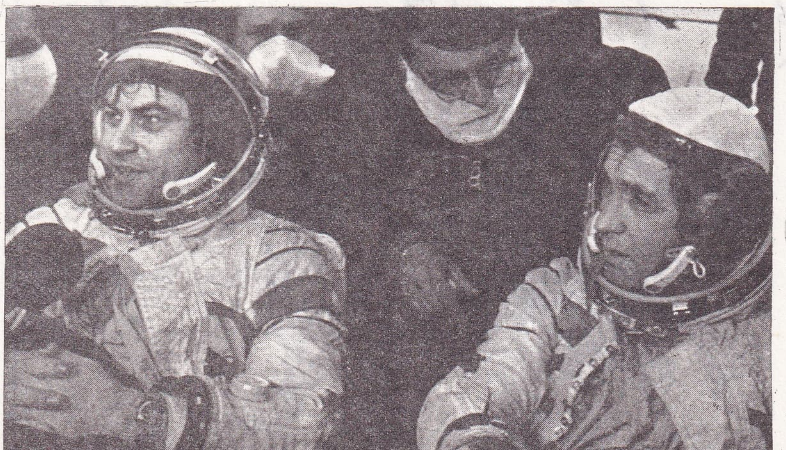

Vladimir Kovalenok ve Aleksandr Ivançekov, 2 kasım 1978'de Soyuz 29 ile Salyut uzay istasyonundan dönüşte yerde

Foto. Collombert (LAROUSSE); X (MEYDAN); TASS (LAROUSSE)

ki görevliler, ideolojik araçlar, örgütler, vb.) söylem dışında, söyleme yabancı şartlar diye düşünülemez. Onlar söylemin yapı taşlarıdır ve söyleme müdahaleleri iç çözümlemeyle saptanmalıdır.

söylem çözümlemesi sorunsalı

Söylem çözümlemesi dilbilimle aynı konuları üstlenir, ama onlara değişik bir bakış açısıyla yaklaşır: Dilbilim bu ifadeleri, doğal dilin sistemine yerleştirme amacı güderken, söylem çözümlemesi bir metnin (ya da bir metinler bütününün), özel bir görünüm sunan işleyişini toplumsal-tarihsel etmenlerin belirlediği bir çerçeveye yerleştirerek nitelendirmeye ağırlık verir.

Söylem çözümlemesi, yöntembilimini (metodoloji) büyük ölçüde dilbilimden alır, ama onu kendi amaçlarına uyarlar; özellikle de söylem tipolojisi alanında özgül araçlar geliştirir.

Kültürel alanda belirli kesimler (ilahiyat, hukuk, felsefe, vb.) için özel metin okuma anahtarları hazırlanması çok eski bir uygulamadır. Bununla birlikte söylem çözümlemesi bu uygulamaların bir devamı değildir. Her yapısal çözümleme gibi o da metni, titiz ve açık bir yöntemin sorgulaması gereken anlamlı bir sistem olarak ele alır.

Bu bakımdan «anlamsız» bir metin yoktur ve söylem çözümlemesi, geçerli metinlerle (estetik değerleri ve/veya işlevleri açısından), «ilgiden yoksun» metinler arasındaki, daha doğrusu bir toplumsal oluşumda yer alan söylem biçimlerinin büyük çoğunluğu arasındaki ideolojik bölümlemeleri kabul etmez.

Söylem çözümlemesi kimi zaman *içerik çözümlemesi*yle karışsa da ondan ayrı olduğunu öne sürer. İçerik çözümlemesinden farklı olarak anlamlı bir yorumlamanın, söz konusu söylemin özgül işleyiş biçimini tanımadan geçtiğini ortaya koyar; bu da söylem kurallarının nispî özerkliğini kabul anlamına gelir.

Ayrıca, her söylemi, belli bir konjonktür içine yerleştirilmiş söylem öbeklerine bağlamayı amaçlar. Böylece söylem, yerel ifade oluşum sistemlerine bağlanmış olur; söylem türüne, gözlemlenen döneme, ifadeyi dile getirenlerin ideolojik konumlarına göre, özgül zorunluluklar da belli bir durumda söylenebilecek şeyleri belirler.

söylem çözümlemesinin kurulması

Bu dalın gelişiminde birçok evre ayırt edilebilir. Yapısalcı dilbilimciler arasında önemli bir yer tutan *dil* ve *söz* karşıtlığının Saussure'cü yorumu, konuşan bireylerin «özgürlük» alanı sayılan *söz*'ün önceden kestirilemeyen birleşimlerinde, cümle boyutunu aşan her ifadeyi atma eğilimindeydi. O zamandan beri, her türlü kurala (söz) yan çizen bir kendiliğindenliğe karşı bir evrensel kural anahtarı (dil) çıkarmayı kesinlikle reddeden ve konuşan bireyi anlamın mutlak kaynağı olmaktan yoksun bırakan bir söylem çözümlemesine yer verilmiyordu.

İlk kez 1950'lerin başlarında amerikalı Zellig Sabbetai Harris, «söylem çözümlemesi» adı altında cümle boyutunu aşan ifadelerin yapısını incelemeye yönelik bir yöntem geliştirdi. Bu dağıtımsalcı yöntem ifadenin anlamına hemen hemen hiç başvurmuyor, bu nedenle ancak çok yinelemeli metinlere uygun düşüyordu. Bu da çok dar bir söylemsel tutarlığa yol açıyordu. Bununla birlikte söylem çözümlemesinin geliştirilmesinde, fakat değişik bir çerçevede yani cümle çözümlemesinde sözdizimsel açıdan önemli bir işlev gördü. Gerçekten de, söylem çözümlemesi, söylemin sözlükbilimsel (leksikolojik) yönüyle ilgilenmeye başladı. Söylemin bu yönü Avrupa'da uzun bir filoloji geleneğinden, yapısal semantiğin bulgularından («sözlük alanı» kavramı) ve sözlüksel istatistiğin yeni katkılarından (Pierre Guiraud ve Charles Muller'in çalışmaları) yararlanıyordu.

Bu ilk metodolojik tutuma, 1960'ların başında ortaya çıkan anlatım (énonciation) hakkında lengüistik düşüncenin öne sürdüğü yaklaşımlar eklendi. Anlatım olgularıyla ilgili incelemeler, bir ifade eyleminin, o ifadenin yapısında bıraktığı izler göz önünde tutulmadan anlamlandırılamayacağını gösterdi. Bu da dil sistemini onun fiilî kullanımından ayırt etmeye yol açtı. Böylece, söylem çözümlemesine birçok temel boyut katılmış oldu: Konuşan kişinin kendi ifadesiyle, sözünü ettiği dünyayla, konuştuğu kişiyle bağıntısı. Bu çalışmalar *söylem sınıflandırması* (tipoloji) hakkındaki düşüncelere sağlam bir temel kazandırmayı sağladı.

1970'lerin başında *metin lengüistiği* (metin dilbilgisi) alanına giren araştırmalar büyük gelişme gösterdi. Bu çalışmalar sayesinde, metinlere başlıbaşına lengüistik birimlermiş gibi yaklaşmak, böylece bir cümle dizisindeki «tutarlık» olgusunu kesin bir biçimde ortaya koymak imkânı doğdu. Bu sorunsalın, söylem çözümlemesi ile lengüistiği birbirinden tam anlamıyla ayırma gibi bir niteliği de vardır. Lengüistik cümle sınırları içinde iş gördüğü sürece, bazı araştırmacılar söylem çözümlemesini, cümle boyutunu aşan lengüistik kurallarla uğraşan bir dal olarak görüyorlardı. Bundan böyle, sınırları ne olursa olsun, her ifade, bir yandan doğal dilin bir parçası yani *ifade* olarak, öte yandan *söylem* olarak çift yönlü bir yaklaşımın konusudur.

söylem çözümlemesinin metodolojisi

Her söylem, kendini sınırlayan bir söylem alanına bağlandığından (ister karşıtlıklar, ister birleşimler, ister anlaşmazlıklar, vb. söz konusu olsun) hiçbir zaman soyut olarak ele alınamaz. Bu nedenle söylem çözümlemesi temelde *karşılaştırmalı* olacaktır: Söylemi içine kapanmaya zorlamayacağı gibi, dilin genel sistemine göndermeye de çalışmayacaktır.

Önsel (a priori) olarak, bir söylemde, ne türden olursa olsun, dil olgusu belirgin bir nitelikte ortaya çıkabilir (bir sözcüğün kullanım sıklığı, fiil zamanlarının değişimi, bir belirtecin bulunması gibi...). Öyle ki dil aracının tümü, bir söylemi nitelemek için harekete geçebilir. Yine de söylem çözümlemesi lengüistik kavram ve yöntemleri incelediği konuya uyarlamak zorundadır; tüm konu tipleri aynı yaklaşıma elverişli olmadığından, çözümleme her defasında, o iş için yararlı ve etkili bir strateji belirlemek zorundadır.

● *Sözlükbilim* (leksikoloji). Söylem çözümlemesi çerçevesinde kullanılan sözcükbilim, *dil* ve *söylem* arasındaki karşılıklı temel etkileşimi göz önünde bulundurmayı öngörür. Her söylem, bir dilin kendisine sunduğu anlam potansiyelleri arasından kendine özgü bir seçim yapar: Dizisel (paradigmatik) boyutta olduğu kadar dizimsel (sindigmatik) boyutta da sözcüklerin özgün birleşimlerini kendine özgü kısıtlamalarla bütünler. Öyleyse çözümlemeci, belli bir söylemde, birbirini çeken, birbirinin yerini alan birbirini dışlayan sözcük ağlarını ortaya çıkarmaya çalışır. Bu ağlardan kalkılarak, aynı anda incelenmiş değişik söylemlerin kurallı bir karşılaştırmasına girişilebilir.

Ama bu inceleme, sözcüklerin dağılımını sağlayan cümle incelemesinden ayrılamaz ve sözlükbilimsel yaklaşım zorunlu olarak sözdizimsel boyuta açılır.

● *Bilişime başvurma.* Sözlükbilimsel istatistik söylem alanında özellikle üretkendir; ama gerçek değerini ancak bilgi işlemden yararlandığında ortaya koyar. İncelenecek örnekler delikli kartlara aktarılarak ve değişik programlar uygulanarak aynı anda *bağlam içi* ve *bağlam dışı* istatistik bir inceleme gerçekleştirilebilir. Örneğin bağlam içi inceleme, hangi sözcüklerin başka bir sözcüğün yanında daha sık kullanıldığını hesaplamayı ya da «aynı» sözcüğü değişik söylemlerde karşılaştırmayı sağlar. Bilişim (enformatik), sözdizimsel (sentaksik) amaçlı girişimler için de kullanılır. Örneğin Michel Pécheux, «söylemin otomatik çözümlemesi»nde incelenecek örneği, temel sözdizimsel ifadelere parçaladıktan sonra, bilgisayardan bu ifadeler arasında genel bir karşılaştırma yapmasını ister; böylece çözümlemecinin karşılaştırmak istediği çeşitli söylemlere özgü temel ifadeler arasındaki «alanlar», ikame bölgeleri ortaya çıkarılmış olur. Bu yöntemin sözlük istatistiğinkinden farklı bir işleyişi vardır: Sözlük istatistiği görünür veri birimlerinin (yazılı sözcükler) sayımını yaptığı halde, otomatik çözümleme lengüistik yapının ayrıntılı bir dökümünü yapmayı öngörür.

● *Anlatım.* Her söylem ve söylem tipi anlatımın çeşitli parametrelerini özgül bir tarzda biçimlendirir. Örneğin anlatanın ve muhatabının tümüyle silindiği, anlatımlarının zamanına ve yerine hiçbir gönderme yapılmadığı söylemler (örneğin özdeyişler, tarihî öyküler) anlatımlarında doğrudan doğruya ele alınan söylemlere (örneğin senli benli konuşmalar) karşı çıkarılır.

Yine, anlatanda odaklaşan bir söylem tipi, muhatapta odaklaşan söylem tipine karşı konabilir, vb. Anlatım kuramı *dil* edimleriyle ilgilenmeye de yönelir: Gerçekten de her ifade çifte boyutludur: Hem bir içerikle yüklüdür ve hem de konuşanlar arasında iyice belirgin bir eylem oluşturur (söz verme, doğrulama, önerme, vb. edimler). Bu dil edimlerinin sonucunda, tümüyle karmaşık bir sosyal ilişkiler ağı ortaya konur.

Bir söylemin başka söylemlere açıldığı *alıntı* olgularından büyük ölçüde yararlanıldığı gibi, tematizasyona (anlatan, anlatımında hangi öğelere yer veriyor?) ve modalizasyona (anlatan kendi ifadesinde nasıl bir yer alıyor?) bağlı olgulardan da yararlanılır.

Önvarsayımların incelenmesi bu bakımdan çok verimlidir: *Ahmet'in oğlu geldi* cümlesi, Ahmet'in bir oğlu olduğunu, «varsayar», anlatan bunu açıkça söylememiştir, ama muhatap bunu apaçık ve zorunlu olarak anlar. Anlatan cümlenin tersini de söylese önvarsayım gene doğrudur. Demekki önvarsayım başkasının üstünde çok ince ve etkin bir zorlama oluşturur ve belirli bir söylemin önvarsaydığını belirlemekte ondan daha açıklayıcı bir şey olamaz.

● *Metin lengüistiği.* Bir metin biriminde tutarlığı sağlayan dilsel bağıntıların incelenmesi söylem çözümlemesine büyük imkânlar sağlar: Özellikle *önyineleme* (bir sözcüğün bir başkasının yerinde yinelenmesi; Örneğin Ali... o delikanlı / bu anarşist); üstü örtülü, ama önemli bir rol oynayan yinelemeler ve fiilde zaman değişiklikleri; bir cümlenin ötekiyle *önvarsayımsal örtüşmesi* (*Ahmet orada mı?* gibi bir soru *Ahmet ağlıyor* gibi bir cevap getiremez); metinlerin *tematik ilerlemesi* (metin ilerledikçe bilinen ve yeni öğelerin dağılımı), vb. bunlar arasındadır. Kimi araştırmacılar metinlerdeki tutarlığı iki zorunluluğa bağlarlar: Tutarlığın tümünü belirleyen *genyapısal* zorunluk (bir metnin özetleme imkânı) ve ilişkilerin ayrıntısını belirleyen *miniyapısal* zorunluk.

sonuç

Söylem çözümlemesi ilk olarak Avrupa'da, özellikle Fransa'da gelişti. Bunun başlıca nedeni, uzun bir filolojik inceleme geleneğinin bulunması, özellikle insan bilimlerinde ideoloji üstüne yapılan araştırmalarla yapısal metodolojide elde edilen gelişmelerin birbirine eklenmesidir. Söylem çözümlemesinin temel ilkeleri değişmez olmakla birlikte karşılaşılan söylemlerin çeşitliliği nedeniyle bunları ele alış biçimi yine de çok esnektir. Söylem çözümlemesi henüz kendi benliğini arayan, kendi düzeyinde, hepsi de sürekli olarak söyleme başvuran ve onu bir bilim konusu yapma ihtiyacı duyan çeşitli insan bilimleri arasındaki çatışma bölgesinde, çağdaş lengüistiğin çelişkili eğilimlerini yoklamaya çalışan bir bilim dalıdır. Söylem çözümlemesinin şimdiye kadar elde ettiği sonuçlar yetersiz bulunabilir, ama yerinin bugünkü bilgilerimizin genel görünüşüyle belirleneceği inkâr edilemez. (L)

***SÖYLEMEZ,** Erzurum ilinde, Karayazı ilçesine bağlı bucak. 8 965 nüf., 15 köy. Bucak merkezi *Mecitli,* 650 nüf (1980). [M]

SÖYLENCE i. (Söylemek'ten). Yeni k.

Eski çağlarda ortaya çıkmış, sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılmış, çoğu son yüzyıllarda yazıya geçirilmiş, bir toplumun, bir kişinin başından geçenleri olağanüstü unsurlar karıştırarak anlatan; bazıları evrenin, tanrıların, insanın ortaya çıkışını alegorik ya da simgesel olarak açıklayan hikâyelerin genel adı: *Sözgelişi Afrika'da sadece bir mevsim olmasından ötürü, tanrının ölüp dirilme söylencesinin doğması olanaksızdı.* (M.C. Anday). (*Eşanl.* EFSANE, MİTOS). [M]

SÖZEN (Gürol), türk ressamı (Konya 1940). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi sanat tarihi bölümünde öğrenim gördü (1960-1967). 1960'dan bu yana açtığı sergilerle etkinlik gösterdi. Erotizm (1970), 1919/23 Destan (1972, 1973), İnsanların Dünyası (1977) gibi adlarla sergilediği resimlerinde insan, doğa, toplum ilişkilerinden edindiği izlenimleri yansıttı. Uluslararası plastik sanatlar resim ödülünü (üçüncülük, 1967), İstanbul Festivali Arkeoloji Müzeleri resim yarışması ödülünü kazandı (1976). Kurtuluş Savaşı'nı yorumlayan resimlerini 1919/23 *Destan* adlı bir albümde topladı (1974). Çeşitli dergi ve gazetelerde deneme, gezi notları ve masallar yayımladı. Belgesel filmler hazırladı. (M)

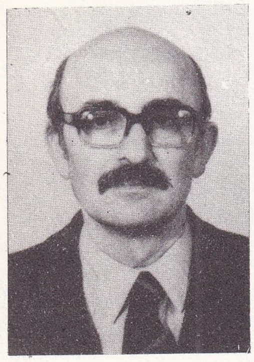
Metin SÖZEN

SÖZEN (Metin), türk sanat tarihçisi (Elazığ 1936). İstanbul Edebiyat Fakültesi'nin Sanat Tarihi bölümünü bitirdi (1960). Aynı bölümde asistan ve doktor oldu (1967). Daha sonra İTÜ Mimarlık Fakültesi Mimarlık Tarihi ve Restorasyon Kürsüsü'ne geçti. 1972'de doçent, 1979'da profesör oldu. Türk mimarisinin gelişimini ve bölgesel özelliklerini araştıran ve bu doğrultuda monografik çalışmalar yapan Sözen, «Safranbolu'nun korunması ve yaşatılması» kampanyasına öncülük etti. Başlıca eserleri: *Anadolu Medreseleri, Selçuklu ve Beylikleri Devri* (2 cilt 1970-1972), *Diyarbakır'da Türk Mimarisi* (1971) *Anadolu Kentleri* (1971), *50 Yılın Türk Mimarisi* (1972, M. Tapan'la birlikte), *Türk Mimarlığının Gelişimi ve Mimar Sinan* (M. Sözen yönetiminde ekip çalışması, 1975), *Türk Mimarlığının Tarihsel Gelişimi* (1980), *Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi* (1981), *Anadolu Türk Mimarisi* (1982), *Tarihsel Gelişimi İçinde Türk Sanatı* (1983), *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı* (1984). [M]

SÖZER (Halil), türk generali (Gemlik 1923). Kara Harp Okulu'nu (1945) ve Harp Akademisi'ni (1959) bitirdi. Hava Uçuş Okulu'nda uçuş öğretmenliği (1950 - 1956), I. Ana Jet Üs Komutanlığı harekât subaylığı, 9. Ana Jet Üs Harekât Eğitim amirliği, Hava Kuvvetleri Personel Tedarik ve Eğitim grup başkanlığı yaptı. NATO Savunma Koleji'ni bitirdikten (1967) sonra, Plan Prensipler Şube müdürlüğünde, 3. Ana Jet üs komutanlığında, Hava Kuvvetleri Personel Daire başkanlığında, Birinci Taktik Hava Kuvvet komutanlığında bulundu. 1979'da orgeneralliğe yükselen Sözer, 1981'de Hava Kuvvetleri Komutan yardımcılığına, 1983 sonunda da Hava Kuvvetleri komutanlığına atandı. (M)

Spacelab, avrupa uzay laboratuvarı. Amerikan Uzay* Mekiği'nin (*Ek 2*) içinde uzaya gönderilmek üzere tasarlandı. İlerde bağımsız bir uzay istasyonu olması da öngörüldü.

Spacelab (*space laboratory* [uzay laboratuvarı] deyiminin kısaltılmışı) alman ERNO firmasıyla on Avrupa ülkesinin (Federal Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Danimarka, İsveç, İsviçre, Hollanda, İspanya ve İngiltere) işbirliği sonucunda gerçekleştirildi. Uzay laboratuvarında dört uzay adamının rahatça çalışabileceği basınçlı bir bölüm, uzaya açık aletleri taşıyan palet şeklinde çıkıntılar bulunmaktadır. Spacelab, 1974'te öngörüldüğü gibi ilk kez 28 kasım 1983'te amerikan Uzay Mekiği *Columbia* ile (STS 9 seferi) uzaya gitti ve 7 aralık 1983'e kadar onun içinde (10 gün) uzayda kalarak görev yaptı. (Bk. UZAY, *uzay istasyonları, Ek 2*). [L]

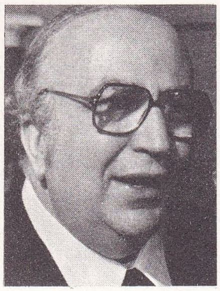
Giovanni SPADOLINI

SPADOLİNİ (Giovanni), italyan siyaset adamı (Floransa 1925). Hukuk öğrenimi gördü. 1968 - 1972 arasında Corriere Della Sera'nın başyazarlığını yaptı. 1972'de senatör, 1974 - 1976 arasında kültür bakanı ve 1979'da eğitim bakanı oldu. Eylül 1979' da Cumhuriyetçi Parti sekreterliğine getirildi. Floransa'da tarih profesörlüğü yaptı ve birçok siyasî ve tarihi kitap yazdı. 11 haziran 1981'de cumhurbaşkanı Pertini tarafından yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Kurduğu koalisyon hükümeti 30 haziran 1981'de parlamentodan güvenoyu aldı. 1945'den beri İtalya'nın ilk laik (hıristiyan demokrat olmayan) başbakanı olan Spadolini, ekonomi, terörizm ve ahlak cephelerinde mücadele etti. Terörizme karşı savaşta başarı gösterdiyse de, ekonomik sorunların üstesinden gelemedi. 24 ağustos 1982'de, 17 günlük bir bunalımdan sonra dört partinin koalisyonuna dayanan ikinci bir hükümet kurdu. Fakat bu hükümet de uzun sürmedi; Spadolini 13 kasım 1982'de istifa etti. Ağustos 1983'de Bettino Craxi'nin kurduğu sosyalist kabinede savunma bakanı oldu. (L)

***SPEER** (Albert), alman mimarı ve siyaset adamı. — (öl. Londra 1981). [L]

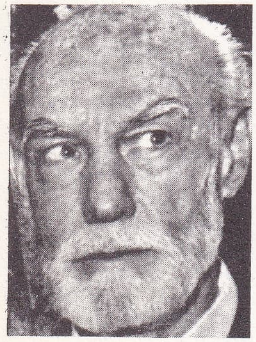
Roger Wolcott SPERRY

SPERRY (Roger Wolcott), amerikalı biyolog (Hatford, Connecticut 1913). Oberlin College'i bitirdikten sonra (1935), Chicago Üniversitesi'nde zooloji öğrenimi gördü. Harvard Üniversitesi'nde primatlar biyolojisi laboratuvarında araştırmacı olarak görev aldı. 1946-1952 arasında Chicago Üniversitesi'nde anatomi dersleri verdi. 1952-1954 arasında, ABD Ulusal Sağlık Enstitüsü'nde gelişme nörolojisi servisini yönetti. 1954'den beri California'da Pasadena'da psikobiyoloji dersleri vermekte olan Sperry özellikle algılama, öğrenme ve bellek alanlarında, merkezi sinir sisteminin işleyişi üzerine birçok araştırma yayımladı. Tanıma fonksiyonlarında beyin yarım kürelerinin rolünü aydınlığa kavuşturdu. Özellikle, sağ beyinle sol beyin arasında bağlantı sağlayan nasırlı cismin kesilmesi halinde primatların davranışlarını inceledi. Önce hayvanlara uyguladığı bu ameliyatı çok ağır saralıların tedavisinde kullanmayı denedi. Bu hastalarda, nasırlı cismin kesilmesi kısmi bir iyileşmeye yol açıyordu. Saralılarda bir beyin yarımküresinde birikmiş bilgileri öteki yarımküre kullanamaz. Bu ikiye ayrılmış beyinler üzerinde yapılan gözlemler, birçok ruhsal işlevin merkezinin sol veya sağ beyin yarımküresinde olduğunu ortaya koydu; sol yarımkürede bazı bölgelerin daha gelişmiş olduğu anlaşıldı. Ama bu araştırmalar, insanlarda genellikle sağ eli kullanmanın kalıtsal kökenli mi olduğu, yoksa kültürel etkenlere mi bağlı olduğu tartışmasını bir sonuca bağlayamadı.

Tıp bilimine yaptığı katkılardan dolayı Sperry, 1981 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, meslekdaşları D. H. Hubel* (*Ek 2*) ve T. N. Wiesel* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***SPEZİA** (LA), İtalya'da kent. — 120 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

SPİELBERG (Steven), amerikalı film yönetmeni (Cincinnati, Ohio 1947). Önceleri 8 ve 16 mm'lik küçük filmler çevirdi. 1967' de Universal'a (TV) girdi ve 3 yıl çalıştı. Büyük ekran için yaptığı ilk film *Bela* (Duel) [1971] büyük başarı kazandı. Daha sonraki yıllarda çevirdiği başlıca filmler: *Sugarland Express* (Sugarland Ekspresi) [1974], *Denizin Dişleri-Jaws* (Jaws) [1975], *Kapalı İlişkiler* (Close Encounters of the Third Kind) [1977], *1941* (1980), *Kutsal Hazine Avcıları* (Raiders of the Lost Ark) [1981], *E.T.* (1982). [LM]

SPİN i. (ing. *spin*). Nükl. Bir taneciğe özgü kinetik moment. (L)

***SPLİT,** ital. **Spalato,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) liman kenti. — 185 047 nüf. (L)

***SPOKANE,** ABD'de (Washington) kent. — 172 000 nüf. (L)

***SPOR** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak çalışan spor federasyonlarının sayısı -1970'lerin ilk yarısında 21 iken- 1980'lerin başında 24'e ulaştı. Sonra 1981'de okçuluk federasyonunun Atıcılık-Avcılık federasyonuyla birleştirilmesiyle federasyon sayısı 23 oldu. Yeni kurulan federasyonlar hentbol (1976), Sualtı - sukayağı ve cankurtarma (1980) ve taekwon-do (1980) federasyonlarıdır. Uluslararası federasyon sayısına (45) ulaşılması için daha birçok spor dalında faaliyete ihtiyaç vardır.

1948 Londra Olimpiyatlarından sonra türk sporcularının uluslararası karşılaşmalarda -tek tük bireysel başarılar dışında- önemli dereceler elde edemeyişleri, halkın sürekli eleştirisine yol açtı. Bunun üzerine yurttaşları spora teşvik etmek ve sporcuların başarılarını arttırmak amacıyla bir dizi yasal düzenleme yapıldı. Bunların en önemlisi, dünya, olimpiyat ya da Avrupa şampiyonluğu kazanmış sporculara ve ailelerine aylık bağlanmasını öngören 11 ekim 1983 tarih ve 2913 sayılı yasadır (bk. ŞAMPİYON, *Ek 2*). 1975'ten sonra uluslararası planda az çok başarı gösteren spor dalı türk basketbolu oldu. Dünya çapında olmayan uluslararası karşılaşmalarda (Akdeniz Oyunları, Balkan Şampiyonaları, Avrupa karşılaşmaları vb.) bireysel olarak ya da takım halinde birincilik alınan spor dalları ve en başarılı sporcular şunlar oldu: Atıcılık (Sili Giraud, Melis Giraud, Osman Giraud, Akın Ersoy, Hakan Alemdar); atletizm (Mehmet Yurdadön, Veli Ballı, Ekrem Özdamar, Sadık Salman, Sermet Timurlenk); binicilik (Ali Ersin); boks (Köksal Özoğluöz, Kemal Sonunur, Mustafa Genç, Nuri Eroğlu, M. Ali Öztürk, Aydemir Dağlar, Yener Durmuş, Selami Karakelle, Türker Gülveren, Bülent Angın, Şahin Ersungur, Alpaslan Yıldırım, Ünver Bayram); eskrim (Mehmet Özmen); güreş (Salih Bora, Şenol Tenekecioğlu,

1982 yılı başında lisanslı sporcuların federasyonlara dağılımı

	erkek	bayan	toplam
atıcılık	1 216	27	1 243
atletizm	5 677	304	5 981
basketbol	18 096	851	18 947
binicilik	1 115	33	1 148
bisiklet	569	3	572
boks	1 867	—	1 867
cimnastik	141	42	183
dağcılık	50	4	54
eskrim	335	77	412
futbol	110 988	—	110 988
güreş	6 272	—	6 272
halter	459	—	459
hentbol	4 554	400	4 954
judo-karate	3 081	145	3 226
kayak	509	37	546
kürek	344	6	350
masa tenisi	2 560	170	2 730
tenis	260	78	338
voleybol	18 412	1 090	19 502
yelken	1 054	35	1 089
yüzme	2 050	368	2 418
teakwon-do	1 868	43	1 911
sualtı sporları	54	—	54
toplam	180 531	3 713	184 244

Türkiye'deki spor federasyonları ve kuruluş tarihleri

Atıcılık	1945
Atletizm	1922
Basketbol	1935
Binicilik	1951
Bisiklet	1945
Boks	1942
Cimnastik	1960
Dağcılık	1966
Eskrim	1938
Futbol	1923
Güreş	1923
Halter	1960
Hentbol	1976
Judo ve Karate	1966
Kayak	1939
Kürek	1957
Masa Tenisi	1966
Okçuluk[1]	1966
Sualtı-Su Kayağı ve Can Kurtarma	1980
Taekwon-do	1980
Tenis	1958
Voleybol	1958
Yelken	1957
Yüzme	1957

(1) Bu federasyon 1981'de Atıcılık-Avcılık Federasyonu ile birleştirildi.

Foto. X (MEYDAN); Fornaciari/Gamma; AP (LAROUSSE)

Yılmaz Aslan, Erol Kemah, Aslan Seyhanlı, Burhan Sabancıoğlu, Serhat Karadağ, Reşit Karabacak, Necmi Gencalp, Zeki Şahin); halter (Harun Akkaya, Mustafa Ertem, Mehmet Gül); kürek (Fatih Örer, Yani Suvermezoğlu); masa tenisi (Gürhan Yaldız); taekwon-do (Tennur Yerlisu, Nurten Yalçınkaya); yelken (Namık Bekler, Halim Kalkış); yüzme (Sabri Özün, Sadri Özün, Murat Özüak, Ferdi Doktoroğlu, Gökhan Serdaroğlu). Türkiye'de son dönemde de en çok lisanslı sporcunun bulunduğu dal futboldur (110 988 sporcu). Onu voleybol (19 502 sporcu) ve basketbol (18 947 sporcu) izledi. Atletizm güreşten sonra beşinci sırayı alırken (5 981 sporcu), bir federasyona ancak 1976'da kavuşan hentbol altıncı sırayı aldı (4 954 sporcu). Öteki çok yaygın spor dalları ise judo-karete, masa tenisi ve yüzmedir. (M)

***Spor Akademileri.** — Yüksek öğretim kurumlarını düzenleyen 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla, spor akademileri Beden Eğitimi ve Spor Bölümü adı altında üç üniversitenin (Ankara'daki Gazi Üniversitesi, İstanbul'daki Marmara Üniversitesi, İzmir'deki Dokuz Eylül Üniversitesi) Eğitim fakültelerine bağlandılar. (M)

***SPOR TOTO.** — Birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de futbol tutkunluğu bu talih oyununun yaygınlaşmasını kolaylaştırdı. Başbayi olan T. Emlak Kredi Bankası'nın 285 şubesine bağlı olarak tüm ülkede spor toto kuponu dağıtan bayi sayısı 20 yıl içinde 4 108'e yükseldi. Teşkilatın 1982 yılından beri Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde de 17 bayii faaliyettedir.

Spor toto oynayanlar bayilerden aldıkları kuponları (bu kuponlar teşkilat yönetim kurulunca haftanın maçları saptanarak bastırılır) doldurup bayilere teslim ederler. Bayi kontrolünü yaptıktan sonra kupona bir sıra numarası verip imzasını atar ve mühür basar. Ayrıca üzerinde iki taraflı seri numarası taşıyan bir pulu A ve C kuponlarına yapıştırdıktan sonra bunlardan A kuponlarını müşteriye geri verir. B ve C kuponlarını ayrı paketler halinde ve aldıkları paralarla birlikte başbayiliğe teslim eder. Ondan sonra sorumluluk başbayinindir.

T. Emlak Kredi Bankası şubelerince toplanan kuponlar mühürlü ambalajlar içinde teşkilat merkezine gönderilir. Kontrol ve kabul işlemlerinden sonra B ve C kuponları ile listelere gizli renkler vurulur. Gözle görülmeyen bu renkler ancak kuvars makineleriyle incelenebilir. Renklendirilmesi sona eren kuponlar Maliye ve İçişleri bakanlıkları ile teşkilattan seçilen üç kişilik gözlemci bir grubun gözetimi altında kilitli odalarda muhafaza altına alınır. Tüm bu işler cumartesi öğleden önce, yani maçlar başlamadan bitirilir. Bu arada C kuponları teknik personelden oluşan masa gruplarınca başbayi ve bayi sıraları bozulmadan tasnif edilip şablonlara geçirilir. Haftanın maçları sona erince hazırlanan bu şablonların yardımıyla pazartesi sabahı değerlendirmeye başlanır. Değerlendirme sonunda ikramiye kazandığı anlaşılan kuponlar bir kere daha kontrol edilir ve kesin olarak belirlenir. Ondan sonra B kuponları ile gizli renk karşılaştırması yapılıp bu sonuçlar pekiştirilir. İkramiye listeleri bankalara gönderilir ve ödeme yapılır. Daha önce işaret konarak belirtilmişse ikramiyeler PTT ile de gönderilir.

Spor Toto'dan elde edilen hasılatın altıda biri vergi olarak hazineye gider. Dörtte biri Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne ayrılır. Bu paralarla spor tesislerinin yapımına katkı sağlanır. Hasılatın cüzi bir kısmı da Kredi ve Yurtlar Kurumu ile Çocuk Esirgeme Kurumu'na ayrılır. Kulüp isim hakları ve yönetim giderleri düşüldükten sonra kalan para ikramiye olarak dağıtılır ki, yaklaşık olarak tüm hasılatın üçte biri oranındadır.

Kuruldugu 1960 yılından 1984 yılına kadar Spor Toto'dan Beden Terbiyesi Genel Müdürlüğü'ne ayrılan 11 milyar 147 milyon 643 bin lira ile 57 ilde çeşitli spor tesislerinin (stad, yüzme havuzu, duş, lokal, tribün, spor salonu, vb.) yapımına yardım sağlandı.

Spor totodan 1975-1984 arasında elde edilen hasılat ve talihlilere dağıtılan ikramiye miktarı aşağıda gösterilmiştir. (M)

Spor Toto hasılatı ve dağıtılan ikramiye

yıllar	*hasılat (TL)*	*ikramiye (TL)*
1975-1976	99 693 080	19 382 745
1976-1977	61 400 812	17 555 546
1977-1978	41 317 236	8 164 640
1978-1979	62 741 789	18 595 710
1979-1980	265 612 190	68 776 473
1980-1981	1 032 059 660	277 346 398
1981-1982	9 141 613 960	3 294 096 643
1982-1983	12 554 741 060	4 308 249 643
1983-1984	18 301 418 140	6 002 326 481

***SPRİNGFİELD,** ABD'de kent ve İllinois eyaletinin merkezi. — 99 637 nüf. (L)

***SPRİNGFİELD,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 152 319 nüf. (L)

***SPRİNGFİELD,** ABD'de (Missouri) kent. — 133 116 nüf. (L)

***SPRİNGFİELD,** ABD'de (Ohio) kent. — 72 563 nüf. (L)

***SPRİNGS,** Güney Afrika cumhuriyetinde kent. — 104 090 nüf. (44 627'si beyaz). Metalurji ve kâğıt sanayii. (L)

***SRİ LANKA,** (esk. **Seylan**), Asya'da devlet. — 14 990 000 nüf.

TARİH

Nisan 1971'de, Bayan Srimavo Ratwatte Dias Bandaranaike* hükümeti, Halk Kurtuluş Cephesi isyancıları tarafından düzenlenen silahlı ayaklanmaya göğüs germek zorunda kaldı. Oysa on ay önce aynı örgüt bu üç partili hükümetin (sosyalistler, muhalif troçkistler ve sovyet yanlısı komünistler) iş başına gelmesine yardımcı olmuştu. Mayıs ayı sonunda ayaklanma kanlı bir biçimde sona erdirildi. Sonuç: 5 000 ölü, 10 000 tutsak.

22 mayıs 1972'de yeni bir anayasa ilan edildi. Böylece Seylan, Sri Lanka Cumhuriyeti'ne («geleceğe açılan kapı») dönüştü. Yeni cumhuriyet, Commonwealth içinde kalmakla birlikte, Büyük Britanya ile kurumsal ilişkilerini kesti. Britanya tahtının temsilcisi Sir William Gopallawa cumhurbaşkanlığına getirildi.

Ülkede, çoğunluğu genç olan işsizler ordusu giderek büyüdü. Hükümet, bankaların ve çay üretiminin millileştirilmesi tasarısını getirdi. Siyasal durum rejimi sarsacak ölçüde ağırlaştı. Tarım reformu gerişimi başarısızlığa uğradı. Sosyal adalet politikası (her ay bedava pirinç dağıtımı, çok ucuz ulaşım) hiçbir sorunu çözümlemedi. Ülke dörtnala bir enflasyonla karşı karşıya geldi.

82 bağlantısız ülkenin 5. doruk toplantısından birkaç gün sonra (Colombo, ağustos 1976) ada toplumsal karışıklıklara sahne oldu. Oysa doruk konferansı, Bandaranaike hükümetinin prestijini artırmış gibi görünüyordu. Ağustos sonunda çıkan ayaklanmalarda, ülkenin kuzeyindeki büyük kentlerden biri olan Jaffna'da tamullardan pek çok ölen oldu. Aralıkta sendikalar genel greve gittiler. Başbakanın yatıştırma jesti (ağustos 1971 ayaklanmalarından beri yürürlükte olan sıkıyönetimin kaldırılması) yeni bir gerginliği önleyemedi. 21 temmuz 1977 genel seçimleri Srimavo Bandaranaike'nin Özgürlük Partisi'nin bozgununu tamamladı. Seçimlerde bu parti 166 sandalyeden yalnızca 8'ini elde edebildi Merkez solun çökmesiyle seçimde vadettiklerini gerçekleştiremeyen demokratik sosyalizm için de çanlar çalmış oldu. Bu seçimin büyük galibi sağdaki ana muhalefet partisi (Junius Richard Jayawardene'nin UBP'si [Ulusal Birlik Partisi]) oldu ve 140 sandalye kazandı.

Yeni hükümet başkanı Jayawardene, yerel aristokrasiden çıkan eski bir polikacıydı. 71 yaşındaki bu eski avukatta her şey düzen demekti. Yeni hükümet başkanı ahlak bozukluğunun ve akraba kayırıcılığının üstüne gitti.

Yeni rejim tüm siyasal hükümlülere genel af çıkardı, yürürlükteki baskı yasalarını kaldırdı. 4 şubat 1978'de Jayawardene cumhurbaşkanı oldu. Başbakanlığa Ranasinche Pramadasa'yı atadı.

Bir ay sonra (5 mart 1978) Sri Lanka demokratik sosyalist bir cumhuriyet oldu; 8 ağustosta meclisce kabul edilen yeni anayasa 7 eylül 1978'de yürürlüğe girdi. Yeni muhafazakâr hükümet de çetin Tamil sorunuyla karşılaştı. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 75'i Singali, yüzde 15'i Tamil grubundandır. Tamiller polis ve asker örgütlerinde, yönetimde ikinci sınıf yurttaş işlemi görmekten yakınırlar. Bu nedenle ayrılıkçı bir tutumdadırlar. Nitekim Tamil Birleşik Kurtuluş Cephesi 1978 genel seçimlerinde 18 sandalye elde ederek birinci muhalefet partisi durumuna geldi ve bağımsız bir devlet kurmayı amaçlayan eylemlere girişti. Tamillere karşı için için bir baskı havası doğdu ve 12 temmuz 1979'da yeniden sıkıyönetim ilan edildi. Tamiller direndiler. Kurmak istedikleri bağımsız «Elam» devletinin görüşmeler yoluyla gerçekleşemeyeceğini anlayınca temmuz 1983'te yeniden silaha sarıldılar. Tamil gerillalarının 13 askeri öldürmesiyle iki etnik grup arasındaki gerginlik («Aslanlar»la [Singaliler] «Kaplanlar» [Tamiller] arasındaki soğuk savaş) sıcak savaşa dönüştü. 200 kadar tamilli öldürüldü. İnsanlar trenlerden çekilerek bıçaklandı. Tamillerden «Marc Serendip» gemisine binerek Kuzey Hindistan'a göç edenler oldu.

Demokrasinin yara alması üzerine, başbakan Jayawardane, Tamil azınlığı temsil eden «Tamil Birleşik Kurtuluş Cephesi»ni ve üç sol partiyi kapattı.

EKONOMİ

Jayawardene hükümeti iktidara geldikten sonra Sri Lanka, sosyalizmden dramatik ve hızlı bir dönüş yaparak, kapitalizme yöneldi. 1970 hükümet değişikliğinden sonra devletçe el konup kendi haline bırakılan büyük çay işletmeleri, para yutan iktisadi devlet kuruluşları halini almışlardı. Jaya-

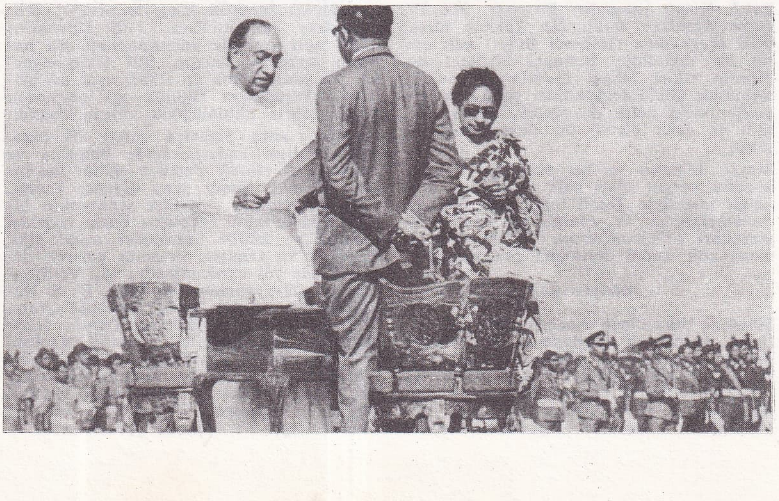

SRI LANKA başbakanı Jayawardene

Foto. AFP (LAROUSSE)

Etnik ayaklanma sırasında tamillerin malları tahrip edildi (temmuz 1983)

wardene iktidara gelince bu gibi işletmelerin başına özel yöneticiler getirilerek, başlıca dışsatım ürünlerinin (çay, kauçuk, hindistancevizi) üretimi ve dışsatımı artırılmaya çalışıldı. Yabancı sermaye girişi teşvik edildi. Ucuz el emeğinin bolluğu, yabancı yatırımların artışını sağladı. Ama uygulanan bu yeni politikalar enflasyonu olumsuz yönde etkiledi. Hızlanan enflasyon özellikle yiyecek maddelerinin, başlıca tüketim mallarının ve bazı devlet taahhüt işlerinin pahalanmasına yol açtı. Buna karşılık Sri Lanka'ya yapılan ABD yardımları ve bu arada turizm gelirleri arttı.

EDEBİYAT

Sri Lanka'nın Hint Prakrit dilinden kaynaklanan resmi dili olan Singalca XIII. yy'dan itibaren modern bir biçim alarak gelişti. Budizm adaya MÖ III. yüzyılın ilk yarısında, imparator Asoka'nın oğlu Mahinda tarafından sokuldu ve ülkenin dini haline geldi. Bunun sonucu olarak Singalca Buda'ya ilişkin kutsal kitapların kaleme alındığı Palice'nin etkisine girdi. Brahma kökenli Singalca alfabesi Dravid alfabesine benzer. Sri Lanka'da Singalca'nın dışında, adaya yerleşmiş önemli bir topluluk olan güney hintlilerin kullandıkları Tamilce de konuşulur.

klasik çağ

İlk edebiyat metinleri, Buda dini ile ilgili yorumlar ve sözcüklerdir: *Manorathapurani, Anguttara Nikaya* üstüne yorum, *Vinaya* üstüne *Samantapasadika, Abhidama* üstüne *Patthana, Dampiya Atuva Gatapadaya* ve *Dhammapada* sözlüğü. Bunlara Palice çevirileri ve Buda'nın yaşamına ilişkin sayısız çevirileri de eklemek gerekir.

XIII. yy'ın düzyazısı, çoğunca, kutsal konuların özelliğini taşıyan iki eserle temsil edilir: Gurulugomi'nin *Amavatura*'sı (Cennet Taamı Irmağı) ve Mayurapadu'nun *Pujavaliya*'sı (Ayinler Kitabı). Öte yandan Parakrama Pandita'nın *Thupavamsaya*'sı ve Dhammakitti Thera'nın *Duthavamsaya*'sı da tarihsel kronikler olarak bu arada sayılabilir.

XV. yy'da, Sanskrit şairlerinin *Kavya* tarzındaki şiirlerinin ortaya çıktığı görülür. Sri Rahula Thera («Totagamuva» diye anılır), *Salalihinisandesaya*'nın (Haberci Sığırcık Kuşu) yazarıdır. Bu eser, MS IV. yy'da Kalidasa tarafından kaleme alınan ünlü *Meghaduta* (Haberci Bulut) adlı eserin bir taklididir. Bununla birlikte, Budizm'in etkisi Singal yazarlarının anlayış biçiminde köklü değişiklikler yaptı. Sanskrit eserlerindeki nefse düşkünlük, yerini daha tatlı ve daha ölçülü bir duygusallığa bıraktı.

Masal, bilmece ve her türlü öykü bakımından zengin olan halk edebiyatı, *Jataka*'lar imgesiyle Tamil folkloruna bağlıdır. *Palangasahalla* ve *Pattinihalla* adlı halk masalları *Silappadigaram* (Yüzük Manzumesi) adlı Tamil destanına çok yakındır.

modern çağ

Sömürge döneminde modern edebiyatın gelişimi, belirli bir gecikmeyle, Hint edebiyatlarının gelişimini izledi. Roman, öykü ve tiyatro gibi Batı'dan taklit edilen türler XX. yüzyılın başlarında ortaya çıktı. Singalca'da, oyun yazarı John de Silva (1857-1922), romancı Piyadasa Sirisena (1875-1946) yeni türlerin öncüleri olarak kabul edilebilir. Romancı N. V. Tirunasambanda Pillai (1886-1955) ise eserlerini Tamilce yazdı. Bununla birlikte şiir en çok beğenilen tür olarak kaldı. Piyasada Sirisena, Ananda Rajakaruna (1885-1957) ve G. H. Perera (1886-1948) hâlâ klasik edebiyat dilini kullanmakla birlikte «Colombo Okulu»nun genç şairleri tepki olarak deyimsel bölge dilini kullanmaya yöneldiler. Didaktik ya da milli temalar yerini romantik aşk ve toplumsal eleştiriye bıraktı. Kimi zaman buna erotizm ve zevki tartışılabilir bir duygusallık da katıldı. Bu tür duygusallığa W. A. Silva'nın (1892-1957) serüven romanlarında da rastlanır.

İngiliz eğitiminden geçmiş sosyal sınıftan çıkan yazarlar yavaş yavaş düzeyli bir edebiyatın yaratıcıları oldular. Bu edebiyatın iki önemli temsilcisi vardır: Martin Wickramasinghe (doğ. 1891) ve E. R. Sarathchandra (doğ. 1914). Wickramasinghe' nin başlıca romanları (*Gamperaliya*, 1944; *Yugantaya*, 1948; *Kali Yugaya*, 1957) konuları birbirini tamamlayan bir üçlü oluşturur. Birincisi, modernleşme güçlerinin baskısıyla köyün geleneksel yaşamının değişmesini konu alır. Öbür ikisi ise, orta sınıfın ortaya çıkışı ve kentleşme ile birlikte sosyalist düşüncelerin yayılmasını anlatır. Bu iki yazarın önemli eleştiri eserleri -ki bunlara yine öykücü olan G. B. Senanayake'nin (doğ. 1913) eserlerini de eklemek gerekir- edebiyat ürünlerini olumlu biçimde etkiledi. 1942'de kurulan Sri Lanka Üniversitesi, «Peradeniya Okulu» adı altında toplanan yeni bir yazar kuşağının oluşumunda büyük rol oynadı. 1950' li yıllara doğru, geleneksel biçimlerden kaynaklanarak *Hisandas* adını alan yeni bir tür şiir ortaya çıktı. Bu akımın yaratıcıları, T. S. Eliot'yu, E. Pound'u, Walt Whitman'ı ve başka çağdaş şairleri örnek aldılar. M. Wickramasinghe'nin ve G. B. Senanayake'nin şiirleri de bu harekete bağlıdır. Siri Gunasinghe *Mas Le Nati Ata* (1956), *Alinikmana* (1958) ve *Ratu Kakula* (1962) adlı eserlerinde açıkça gelenekle bağları koparmaya kararlı devrimci bir şair olarak ortaya atıldı. Gunadasa Amarasekara ise, tersine geleneksel söyleyiş çerçevesi içinde kalarak, klasik ve folklorik geleneğin mitlerini ve imgelerini kullanarak yeni düşünceler anlatmak istedi. Romanda da, çağdaşlaşma, püritenciliği (ilkelere aşırı bağlılık) sarsmak isteğiyle ortaya çıktı. Gunadasa Amarasekara, *Yali Upannemi* (1960) adlı eserinde kahramanının aşk hayatını serbestçe anlatır. Siri Gunasinghe' nin *Hevanalla*'sında da (1960) aynı şey görülür. «Peradeniya Okulu» çok geçmeden iç kavgalarla bütünlüğünü yitirdi, dağıldı.

1950'den sonra Singalca resmi dil oldu. Tüm öğretim kademelerinde Singalca ve isteğe bağlı olarak Tamilce eğitim imkânları sağlandı. Şimdi genç öğrenci kuşağı, ciddi edebiyattan çok film senaryoları biçimindeki duygulu edebiyata önem verirken politika ve kültür üzerindeki resmi etki, ideolojik ve sanatsal ortamın giderek değişmesinde rol oynamaktadır. A. V. Surawira'nın (*Heyyammaruwa*, 1972), D. S. Ranawake'nin (*Labu Mala Suvanda Nata*, 1972) ve M. Ratnayaka'nın (*Aluta Gena Manamali*, 1973) eserleri sosyalist ideolojiye bağlı Singal gençliğinin eylemini göstermektedir. Bu eğilim, Roland Abaypale, Berty B. Kudahetty, Parakrama Kodituwakku ve Gunasena Witana gibi şairlerde daha belirgin bir biçimde görülmektedir.

Aynı olay Tamil diliyle yazılan çağdaş edebiyatta da görülür. Elbet, bu edebiyat Hindistan'dan gelen Tamilce eserlerlerden de etkilenmektedir. (L)

***SRİNAGAR,** Hindistan'da kent ve Jammu ile birlikte Jammu - Keşmir eyaletinin merkezi. — 404 000 nüf. Müze. (L)

***STAFFORD,** İngiltere'de (Staffordshire) kent ve yönetim bölümü merkezi. — 55 000 nüf. (L)

***STAHANOV** (Aleksey Grigoryeviç), sovyet madencisi. — (öl. Donetsk, Ukrayna 1977). [L]

***STALİNABAD.** Bk. DUŞANBE.

***STAMFORD,** ABD'de (Connecticut) kent. — 102 453 nüf. (L)

***STANİSLAV,** Sovyetler Birliği'nde İvano*-Frankovsk kentinin eski adı. (M)

***STARA ZAGORA (Eski* Zağra),** Bulgaristan'da kent ve yönetim bölümü merkezi. — 130 800 nüf. (L)

***STAVROPOL,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 245 000 nüf. (L)

***STEİN** (William Howard), amerikalı biyokimyacı. — (öl. New York 1980). [L]

***STERLİTAMAK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 211 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***STEVENAGE,** Büyük Britanya'da kent. — 67 000 nüf. Silah ve elektronik sanayii. (L)

***STEVENS** (Siaka Probyn), Sierra Leone'li devlet adamı. — Mart 1976'da, parlamentonun hemen hemen oybirliğiyle beş yıl için yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi. İstifasını isteyen üniversite öğrencileriyle hükümet yanlısı göstericilerin çatışmaları üzerine, şubat 1977'de olağanüstü durum ilan etti. 4 nisan 1977'de parlamento feshedildi. Stevens, yeni genel seçimlerin mayıs 1977'de, normal tarihinden bir yıl önce yapılacağını açıkladı. Seçimlerde hükümet partisi APC (All People's Congress [Bütün Halkın Partisi]) büyük başarı kazandı ve bir yıl sonra yapılan halkoylamasında tek partili bir rejim öngören yeni anayasa büyük bir çoğunlukla kabul edilince, yasal tek parti durumuna geldi. Stevens, temmuz 1979' da APC'nin genel sekreteri oldu ve geleneklerde meydana gelen bozulmaya, özellikle de pirinç kaçakçılığına karşı mücadelenin yoğunlaştırılacağını açıkladı. (L)

STEWART** (James), amerikalı sinema oyuncusu. — 1976'dan sonra rol aldığı başlıca filmler: ***The Shootist (Atıcı) [1977], ***Kartal Battı*** (Airport 77), ***Büyük Uyku, Lassie'nin Büyüsü.*** (M)

***STEYR,** Avusturya'da kent. — 41 000 nüf. (L)

***STİRLİNG,** İngiltere'de (İskoçya) kent. — 30 000 nüf. (L)

***STOCKHOLM,** İsveç'in başkenti. — 647 214 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 1 500 000 nüf.). Limanın yıllık yük trafiği 6 Mt dolayındadır. (L)

***STOCKPORT,** İngiltere'de (Cheshire) kent. — 140 000 nüf. (L)

***STOETZEL** (Jean), fransız psikososyolog. — Son eseri: *Les Sondages d'Opinion publique* (Kamuoyu Yoklamaları) [1973]. (L)

***STOKE-ON-TRENT,** İngiltere'de (Staffordshire) kent. — 256 200 nüf. Müze. (L)

***STOKOWSKİ** (Leopold), polonya ve irlanda asıllı amerikalı orkestra yöneticisi. — (öl. Nether Wallop, İngiltere 1977). [L]

***STOPH** (Willi), doğu alman siyaset adamı. — Devlet Şûrası başkanlığı (devlet başkanlığı) görevi 1976'da sona erdi. Ekim 1976'da başbakanlığa getirildi. (L)

***STRALSUND,** Doğu Almanya'da (Rostock yönetim bölümü) liman kenti. — 72 000 nüf. Tersane. Denizbilim müzesi. (L)

***STRAND** (Paul), amerikalı fotoğrafçı. — (öl. Orgeval 1976). [L]

***STRASBOURG,** Fransa'da kent ve Bas-Rhin yönetim bölgesinin merkezi. — Kenar semtleriyle birlikte 370 878 nüf. Limanın yıllık yük trafiği 15 Mt'a yakındır. Havalimanı. (L)

STREEP (Meryl), amerikalı kadın sinema oyuncusu (Summit, New Jersey 1949). De-

Foto. Sygma (*LAROUSSE*)

A Milli futbol takımının İrlanda ile 1-1 berabere kaldığı maçtan bir görünüm

SPOR

Türkiye yüksek atlama şampiyonu Ekrem Özdamar (2,20 m)

Türkiye'de son yıllarda büyük gelişme gösteren voleybol sporundan bir görünüm

Foto. Günaydın arşivi (2); Güneş arşivi (MEYDAN)

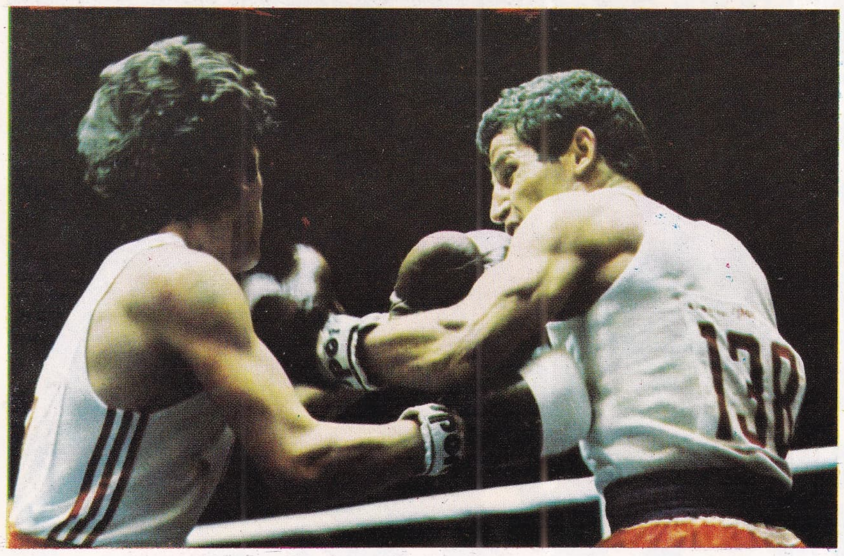
Türkiye gençler boks şampiyonası elemelerinden bir maç

Türkiye Taekwon-do şampiyonasından bir görüntü

SPOR

Türkiye - F. Almanya milli maçı (Izmir, 23.4.1983)

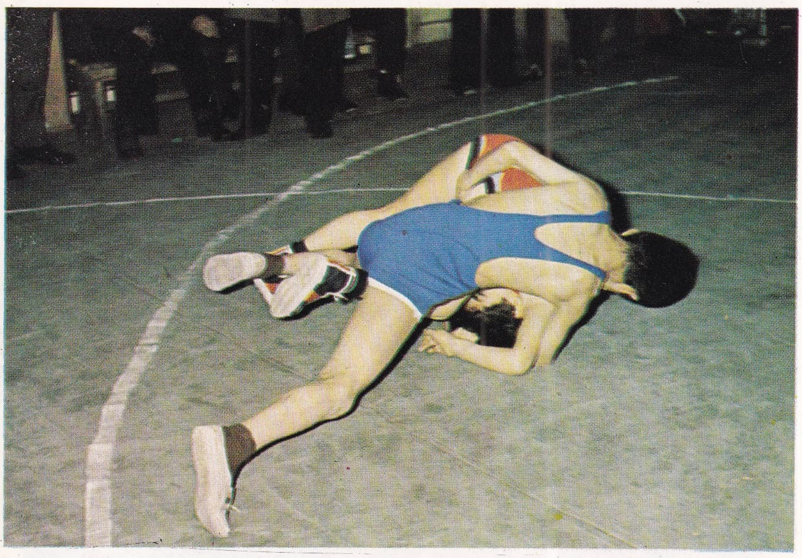
Türkiye gençler güreş şampiyonasından bir karşılaşma

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Fenerbahçe-Istanbul Bankası Yenişehir basketbol maçından bir an

SPOR
1982 Dünya futbol şampiyonası

Almanya'ya karşı yarı final maçında fransız Rocheteau'nun atağı

Mundial 82'nin galibi italyan takımının şeref turu. Conti'nin elinde Jules Rimet kupası

Madrit'de oynanan final maçında alman Briegel italyan Sciera mücadelesi.

Dünya futbol şampiyonası amblemi

Fransız takımının kaptanı Platini almanlara karsı topu korumaya çalışırken

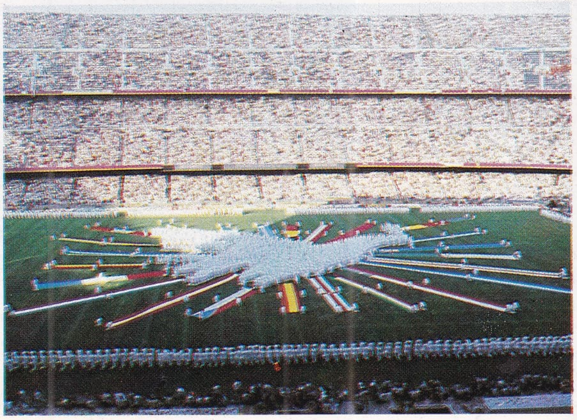

13 haziran 1982'de Barcelona'da açılış töreni

Foto. Sygma (5); Gamma (LAROUSSE)

SPOR

Touquet'de (Fransa) yapılan motosiklet mukavemet yarışı (14 şubat 1982)

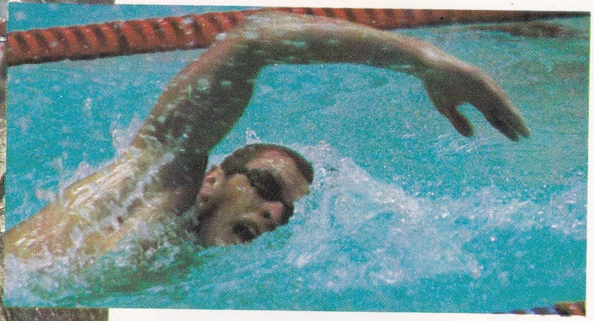

Sovyet yüzme şampiyonu Salnikov kendine ait 400 m ve 1 500 m dünya rekorlarını kırıyor

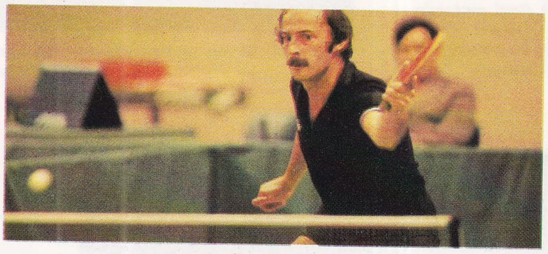

Jacques Secretin, La Rochelle'de yapılan masa tenisi karşılaşmalarında (26-28 mart 1982) 16 kez Fransa şampiyonu oldu

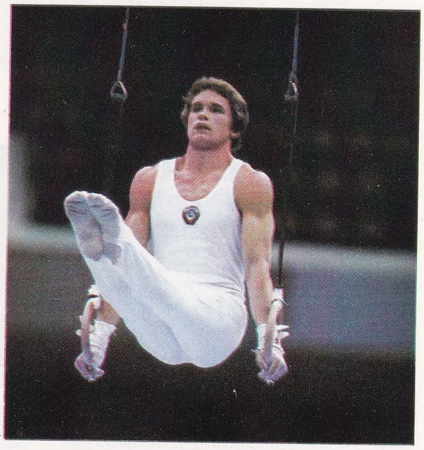

Halkada dünya şampiyonu sovyet jimnastikçisi Dityatin

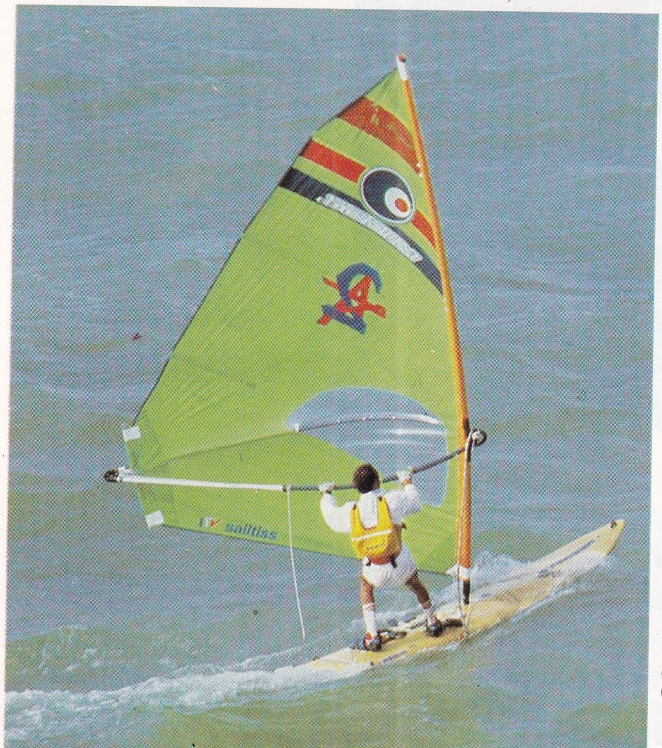

35 Yaşındaki pilot Christian Marty, yelkenli sörfle Atlas Okyanusu'nu geçmeyi başardı (37 günde 4 800 km)

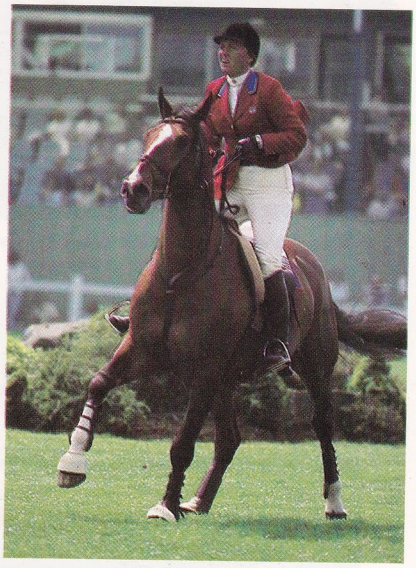

Amerikalı Melanie Smith binicilik dünya kupasında finale yükselen ilk kadın oldu (18 nisan 1982)

Foto. Charlon/Gamma; Bedeau/Parisport; Presse-Sports; Fevre/Parisport; Librecht; Philippot/Sygma (LAROUSSE)

ğişik kişilikleri ustaca yorumlamadaki başarısıyla, 1975'lerden sonra birden parlayarak sinemanın en büyük yıldızlarından biri oldu. F. Zinnemann'ın *Julia* (1977) adlı filmindeki küçük rolünden sonra, televizyon filmi *Holocaust*'da oynadı. Rol aldığı başlıca filmler: *Kramer Kramer'e Karşı* (Kramer Versus Kramer) [R. Benton, 1979 en iyi yardımcı kadın oyuncu Oscar'ı], *Manhattan* (W. Allen, 1979), *The Seduction of Joe Tynan* (Joe Tynan'ın Baştan Çıkarılması) [J. Schatzberg, 1979], *The French Lieutenant's Woman* (Fransız Teğmeninin Kadını) [K. Reisz, 1981], *Sophie's Choice* (Sophie'nin Seçimi) [A. J. Pakula, 1982 en iyi kadın oyuncu Oscar'ı]. (LM)

***STREİSAND** (Barbra), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — 1970'den sonra rol aldığı başlıca filmler: P. Bogdanoviç'in *Aşka Vakit Yok* (What's Up Doc?) [1972], S. Pollack'ın *The Way We Where* (Biz Böyleydik) [1973], P. Yates'in *For Pete's Sake* (Pete'nin Hatırı İçin) [1974], H. Ross' un *Funny Lady* (Komik Kadın) [1975], F. Pinson'un *Bir Yıldız Doğuyor* (A Star is Born) [1976]. (M)

***STROESSNER** (Alfredo), paraguaylı general ve devlet adamı. — 1977'de bir kurucu meclis toplayarak art arda iki dönemden fazla seçilmeyi yasaklayan anayasa maddesini değiştirtti. Şubat 1978'de yapılan seçimlerde oyların yüzde 89'unu toplayarak fiem partisinin hem de kendisinin durumunu sağlamlaştırdı. Böylece 1954'den beri beşinci kez başkan seçilmiş oldu. Siyasal tutukluların serbest bırakılması ve liberalleşmeye doğru bir adım atılması umuduyla kilise bu olayı kutladı. Nitekim, hapishaneler açılarak, tutukluların bir bölümü serbest bırakıldı. Ama 1979'da, muhaliflere karşı baskı ve işkence yeniden şiddetlendi. Muhalefet, ülkeyi içinde bulunduğu çıkmazdan kurtarmak, diktatörlüğü devirmek ve demokratik bir rejim kurmak amacıyla birleşmeye çalıştıysa da, yerleşik dikta rejimini etkileyecek gücü bulamadı. Bunda Stroessner'in ekonomik durumu düzeltmesi önemli rol oynadı. Enflasyon orta düzeyde seyrederken (yüzde 20), büyüme hızı yükseldi (yüzde 10), ödemeler dengesi lehte fazlalık verdi. Sanayileşme yolunda da önemli adımlar atılması, Stroessner rejiminin, sarsılmak şöyle dursun, daha da güçlenmesini sağladı. (L)

***STROUGAL** (Lubomir), çek siyaset adamı. — 1970'te başladığı federal hükümet başkanlığı (başbakanlık) görevini 1980'lerde de sürdürdü. 77 bildirisine karşı çıktı. Sanayileşmiş batı devletleriyle daha sıkı işbirliği yapılması gerektiğini savundu. (M)

***STUTTGART,** Batı Almanya'da kent ve Baden Württemberg'in merkezi. — 579 105 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. (L)

***STYRON** (William), amerikalı yazar. — *Sophie's Choice* (Sophie'nin Seçimi) [1980] adlı romanı, yönetmen A. J. Pakula tarafından aynı adla beyazperdeye aktarıldı. (M)

***SU** i. — ANSİKL. Zool. ve Bot. *Su ürünleri üretimi*. Su hayvanlarının (balık, yumuşakça, kabuklular) üretilmesi ve suyosunları gibi birtakım su bitkilerinin yetiştirilmesi yaşama ortamının az veya çok denetim altına alınmasını ve türlerin üreme çevrimine az veya çok müdahale edilmesini gerektirir. Söz konusu üretim hem tuzlu sularda, hem tatlı sularda yapılabilir.

Suda yaşayan türlerin çoğu, iskelet ve kas yapılarının basitliğiyle kara hayvanlarından ayrılır; çünkü onları saran su, gerekli desteği önemli ölçüde sağlar. Ayrıca bu hayvanların vücut sıcaklığı çevre sıcaklığına bağlı olarak değişir; bu da onların vücut ısısını düzenlemek için enerji harcamalarını azaltır. Su hayvanlarının bir başka özelliği de, yavru evrelerinin olgun evrelerinden genellikle çok farklı olmasıdır. Bu nedenle, su hayvanlarının beslenme ve yaşam ihtiyaçları genellikle iyi bilinmemektedir.

Ayrıca, su ortamlarına ilişkin bilgiler henüz yeni ve eksiktir; bu nedenle üretiminden pazarlamasına kadar çeşitli evreleri denetlenebilen hayvan sayısı oldukça azdır.

su ürünü üretim tipleri

Değişik ölçütlere göre çeşitli üretim tipleri vardır.

1 — Yerine göre: Karada, deniz kulağında, kıyıda, kıyıdan açıkta;

2 — Tekniklerine göre: Üretme havuzlarında, gölcüklerde, bentlerde, yüzen ya da su içinde tutulan kafeslerde, hatta kapalı devrelerde, sallarda, kazıklar, ipler, plastik bölmeler arasında, vb.;

3 — Suyun yenilenme tipine göre: Doğal akışla, gelgitle, ırmaktan su çevirmeyle ya da pompalamayla;

4 — Türlere göre: Bir yere yapışık duran ve mikroorganizmalarla beslenenler (istiridye, midye gibi yumuşakçalar); balıklar ve kabuklular gibi hareketli olanlar;

5 — Üretilecek hayvanı besleme sistemine göre (bu ölçüt genellikle üretim sisteminin yoğunluk derecesini belirlemede kullanılır).

● *Yaygın üretim* tipinde bu beslenme, doğal besinlere, yani fotosentez ürünü olan bitkisel planktona ve su bitkilerine dayanır. Bu konuda iyi bilinen üç örnek vardır:

1 — Tatlı sulu göllerde veya kıyılardaki denizkulaklarında yapılan balık yetiştiriciliği, sistemin üretkenliğinden doğan bitki ve hayvan planktonlarını ve doğal artıkları en iyi değerlendirmeyi amaçlar;

2 — Bitki planktonundan yararlanılarak yapılan ve istiridye, midye (Fransa), tarak (Japonya) gibi kavkılı hayvanları içeren kavkılı üretimi;

3 — Japonya'da çok gelişmiş olan ve insanlar için besin, sanayi için hammadde sağlamak üzere yapılan suyosunu üretimi.

Bu yaygın üretim sistemlerinde verimi artırmak için öteden beri çeşitli yollara başvurulmuştur: Domuz ve insan dışkısı gibi organik maddece zengin gübreler (Çin'de sazan üretiminde), tavuk gübresi (İsrail), hatta kullanılabilir besin miktarını dolaylı olarak artırmak amacıyla tarım gübreleri kullanmak; ya da doğrudan doğruya besin sağlamak amacıyla tarım artıkları, hatta yapay besinler (ABD'de yayınbalığı üretiminde) vermek bu yolların bellibaşlılarıdır.

● *Yoğun üretim* tipinde balıklar ya da kabuklular yalnız dışardan verilen hamur veya hap biçimindeki yemlerle beslenir. Bu durumda, beslenen hayvan sayısı çok yüksektir; bazen metreküpte 20 kg'ı geçebilir; bu ise tüketilen oksijeni yenilemek ve hayvanların artıklarını temizlemek için kuvvetli bir su akımını gerektirir. Bu üretim tipinde temel teknik hayvanları toprak, çimento veya plastik havuzlarda barındırmaktır; bu teknik çeşitli alabalık ve sombalığı türleri hatta yılanbalığı ve karides (Japonya) üretiminde kullanılır. Suları

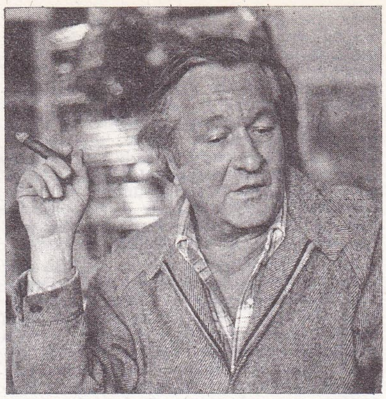

William STYRON

sürekli yenilenen çevrelere, örneğin kıyı şeridine yüzer kafes veya bölmeler yerleştirmek Japonya, ABD, Norveç ve İskoçya' da uygulanan başka bir tekniktir. Bu tip üretim, karada geniş çapta ve sınai tarzda yapılan domuz ve tavuk üretimine çok benzer ve genellikle etçil türlere uygulanır. Bu tarz üretimin bazı sakıncaları vardır: Hayvan sayısının çokluğuna bağlı olarak hastalık tehlikesinin artması, protein tüketiminin çokluğu, yüksek oranda çevre kirlenmesi, ürün kalitesinin tartışma götürür olması.

Bu tek tip ürün üretimi tipinde küçük alanlara büyük yatırımlar yapmak gerekir ve alınan ürün de çok olur.

● Bir başka üretim tipi daha vardır: *Yavru ekme*. Bu üretim tipinde yavru yetiştirip suya salınarak istenen türdeki hayvanların sayıca artırılması öngörülür. Ekilen yavruların bir kısmı o çevrede yeterince büyüdükten sonra yakalanır. İlerde ticari amaçla ya da zevk için avlamak üzere, alabalık yavrularının akarsu ve göllere salınması (ABD, Japonya, Avrupa), yavru mersinbalıklarının (SSCB, İran), yavru karideslerin ya da yıllardır Fransa'da Bretagne'da yapıldığı gibi, yavru istakozların denize salıverilmesi buna örnektir. Bu tip su ürünü üretimi, genellikle çevre kirlenmesi yüzünden iyi niteliğini yitirmiş alanlarda aşırı avlanmanın kötü sonuçlarını önlemek amacıyla yapılmaktadır.

üretim evreleri

Yapılan üretim hangi tipte olursa olsun, başlıca üç evreye ayrılır:

● *Üretme*. Yavru üretimi, doğal çevrede rastgele avlanmalar önlenerek gitgide daha iyi denetlenebilmektedir. Bazı balıkların yavruları, örneğin yavru yılanbalıkları, yavru seriola'lar (Japonya), yavru kefaller

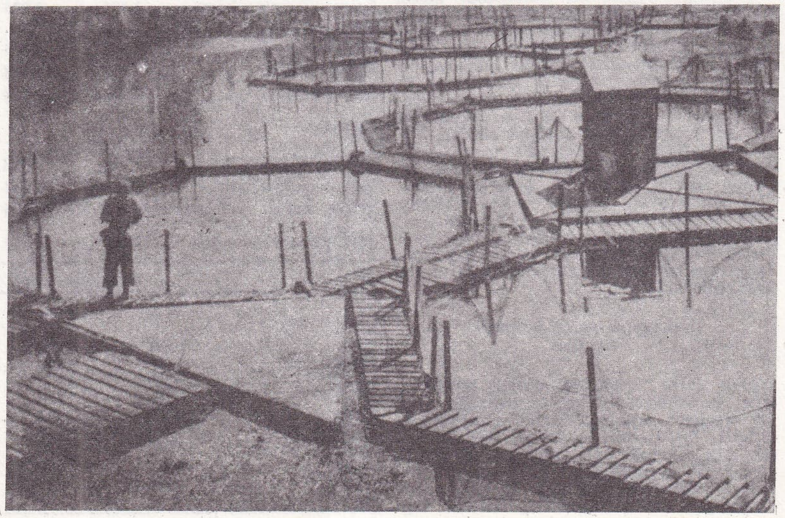

Su ürünleri: Yüzer kafeslerle sombalığı üretimi

Foto. Gamma; Veniére/Sadia (LAROUSSE)

ister istemez balık avında yakalanırlar. Yavru yumuşakçalar özellikle denizdeki toplama alanlarından toplanır, bazen de denetim altında üretilirler. Üreme konusunda son zamanlarda büyük ilerlemeler kaydedildi; hayvanların olgunlaşması ve yumurtlatılması için yeni yöntemler bulundu. Beslenme konusunda yeterli bilgiler elde edildi; böylece bazı türlerin ilk evrelerinde bitkisel ve hayvansal plankton karışımı besinlerle büyütülebilmesi sağlandı. Genellikle kuluçka havuzu denen özel bir bölmede gerçekleştirilen bu iş ileri bir tekniği gerektirir ve bu yüzden pahalıdır.

● *Ön büyütme.* Hayvanların kuluçka havuzundan alınıp normal üretme yerlerine konduklari veya doğaya salıverildikleri evredir. Bu evre, kuluçka havuzundan yeni çıkmış zayıf yavruların ölmeden gerekli büyüklüğe ulaşmasını sağlayana kadar sürer. Bunun için üretme koşullarının sağlanması gereklidir; Yavruların başka hayvanlara yem olmaması, özel besin verme ve gerektiğinde sıcaklığın denetim altına alınması.

● *Büyüme.* Bu evre büyük çapta üretim çerçevesinde, üretim yerinde ya da yavru ekimi söz konusuysa doğal çevre koşullarında gerçekleşir. En uzun ve genellikle en az denetim gerektiren evredir.

su ürünleri üretiminde alınan sonuçlar

● *Fransa.* Su ürünleri üretimi Fransa'da, balık tarlaları, istiridye göletleri, parkları, tarlaları, midye kazıkları ya da tarlaları gibi yaygın uygulama biçimiyle çok eskilere dayanır. Bretagne'ın kuzey kıyıları, Arcachon havzasına kadar Atlas Okyanusu kıyıları, Akdeniz'deki Thau göleti ve kuzeyde Normandiya kıyıları yumuşakça üretme merkezleridir; on binlerce kişiye iş sağlayan bu dalda yılda 100 000 ton istiridye ve 40 000 ton midye üretilir. İç bölgelerde ortaçağdan beri gerek doğrudan üretip yemek, gerek ırmak, göl ve göletleri balıkça zenginleştirmek amacıyla balık üretimi yapılır: Dağınık olmakla birlikte bu iş Dombes, Brenne, Sologne, Forez gibi küçük bölgelerde önemli bir rol oynar. Yapay yemlerin kullanılmasıyla birlikte tatlı suda alabalık üretiminin gelişimi hızlandı: 700 kadar merkezde yılda 16 000 ton alabalık üretilmektedir; en çok üretim yapan bölge Bretagne'dır.

Ruhi SU

● *Dünyada su ürünleri üretimi.* Dünyada, kıyı bölgelerinde toplam üretimin 1975'te 6 milyon ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu üretimin yüzde 85'i Asya'da, yüzde 13'ten biraz fazlası Avrupa'dadır. Toplam, üretimde balıklar 2/3 oranıyla ön sırayı alır; onun ardından 1/6 ile su yosunları, 1/6 ile yumuşakçalar, 1/100 ile kabuklular gelir. Toplam balık üretiminde tatlı su göletleri önemli yer tutar ve Çin buralarda tek başına 2 milyon ton balık üretir.

Adolfo SUAREZ

İleri derecede sanayileşmiş ülkeler, araştırmalarının büyük bir bölümünü, ulusal pazarlarda eksikliği görülen pahalı balık türlerinin üretimini geliştirmeye ayırmaktadırlar. Üçüncü dünya ülkeleri ise, daha çok, içinde hayvansal protein bulunan, istihdam yaratmaya elverişli olan, yem ithalini gerektirmeyen, doğal kaynakları değerlendirmeye yarayan türleri ele alarak bol protein üretmeye çalışmaktadırlar. Bununla birlikte, bu ülkelerden bazıları, ihracat amacıyla, pahalı türleri kapsayan bir yoğun üretim sistemi de geliştirmektedirler. Dolayısıyla, türlerin seçimi yalnızca yere ve eldeki türlere bağlı kalmamakta, şu veya bu tip ürünü üretme istemini yansıttığı gibi sanayi, turizm ve benzeri alanlarda çevrenin iyi biçimde korunmasını da gerektirmektedir.

balıkçılık ve su ürünleri üretimi

Yavru ekme örneğinde açıkça görüldüğü gibi, su ürünleri üretimi ile balıkçılık (balık avlama) arasında kesin sınır yoktur; üstelik, birçok ülkede, bölge halkı, örneğin kıyı kesimlerinde, bunların ikisini de yapar. Su ürünleri üretimi, örneğin lokantalarda kullanılan standart boydaki alabalıklar gibi standartlaştırılmış ürünler sağlamak eğilimindedir. Böylece, su ürünleri üretimi bazı aylarda avlanma alanlarından uzaklaşan türlerin sürekliliğini sağlayabildiği gibi ürünlerin pazarlanmasında balıkçılıkla da rekabete girebilir. Daha genelde, büyük çapta her türlü su ürünleri üretimi sistemi, su ürünlerinin tümünü, bu arada balıkçılığı etkileyen birtakım çevre değişikliklerine neden olur: Bu durum özellikle kıyı şeridinde söz konusudur. Örneğin, üretim için kullanılacak yavruların doğal ortamda avlanması üreticilerle balıkçıları karşı karşıya getirebilir.

Özet olarak, tüketilen su ürünlerinin yüzde 10'unun su ürünleri üretiminden, kalanının balıkçılıktan sağlandığı söylenebilir. Buna karşılık, balıkçılıkla elde edilen ürünlerin miktarında önemli bir artış beklenmediği halde, balık ürünleri üretiminde yüzyılın sonuna kadar çok belirgin bir artış olacağı umulabilir. (L)

***SU** (Mükerrem Kâmil), türk kadın yazarı. — Yeni eserleri: *Vatan Toprağı* (1975), *Millet Malı* (1975), *Masal Dünyası* (1976), *Karakız* (1977), *Ata'nın Romanı* (1977), *Atatürk Bizimle* (1979), *Küçük Dünyalar* (1981), *En Büyük Türk'ten Bize* (1981), *Türkiye Cumhuriyeti İnkılâp Tarihi* (A. Mumcu ile birlikte, 1981). [M]

***SU** (Ruhi), türk ses ve saz sanatçısı. — 1975'ten sonraki dönemde altı uzunçalar yaptı. Bunlarda halk ve tekke müziği parçalarının özgün yorumları yanı sıra, sanatçının kendi besteleri yer aldı. Bestelerinde söz olarak kendi şiirlerini ve çağdaş türk şiirinden seçtiklerini kullandı: *Köroğlu* (1977), *El Kapıları* (1977), *Sabahın Sahibi Var* (1978), *Semahlar* (1979), *Çocuklar Göçler Balıklar* (1980), *Zeybekler* (1981). [M]

SUADİYE, Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 951 nüf. (1980). Belediye. (M)

SUAREZ (Adolfo), ispanyol siyaset adamı (Cebreros 1932). Meslek yaşamına küçük bir devlet memuru olarak başladı. Sonra, amiral Carrero Blanco'nun halkla ilişkiler müdürü oldu. Çalışmalarını takdir eden Blanco, onu Segovia valiliğine ve 1969'da Radyo-Televizyon genel müdürlüğüne atadı. Suarez, mart 1975'te milli hareket bakan yardımcısı oldu. Bakan Ferrero Tejedor haziran 1975'te ölünce de, bakanlık görevini üstlendi. Franco'nun ölümünden sonra, temmuz 1976'da Kral Juan Carlos, başbakan Arias Navarro'yu görevden alarak yerine Suarez'i getirdi. Bu atama, başlangıçta kuşku ve yakınmalara yol açtıysa da, rejimin demokratikleşme süreci hızlandı. 15 haziran 1977'de, yaklaşık 50 yıldır ilk kez yapılan serbest seçimlerde, Suarez'in başkanı olduğu Demokratik Merkez Birliği oyların yüzde 34'ünü alarak büyük başarı kazanınca, Suarez'in görevi uzamış oldu. Ne var ki, bölgeler sorunu ve terör eylemleriyle giderek yıpranan başbakan, 29 ocak 1981'de istifa etti, yerini Leopoldo Calvo Sotelo aldı. Suarez, temmuz 1982'de Demokratik Merkez Birliği'nden de ayrıldı. (L)

Suat Uğurlu (eski **Balahor**) **Barajı ve Hidroelektrik Santralı,** Samsun ilinde Yeşilırmak üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1983 yılında işletmeye açılan baraj ve santral, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi kaya dolgu tipinde; kret kotu 63 m; barajın temelden yüksekliği 33 m; talvegden yüksekliği 30 m; normal su kotu 61,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 182 milyon m^3; göl alanı 9,70 km^2; sulama alanı 8 000 ha'dır. 46 MW gücünde olan hidroelektrik santralı, yılda 273 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***SUBAY** i. — ANSİKL. *Yedek subay.* 1970-1980 yılları arasında, yedek subay adaylarının askerlik çağına girdikleri halde silah altına alınamamalarından kaynaklanan sorunları ile yurt dışında çalışanların sorunları en yoğun biçimde yaşandı; buna çözüm olarak kısa dönem askerlik, bedelli askerlik, yedek subay adaylarının er ya da erbaş olarak askerliği uygulamaları getirildi.

● İlk kez 1975'te temmuz-kasım arasında uygulanan kısa dönem (4 aylık) yedek subaylık eğitimiyle, yedek subay adaylarının büyük bölümü askerlik yükümlülüklerini yerine getirdiler. Bu uygulama 1983 sonuna dek sürdü.

● Yurt dışında çalışanların, askerlik görevi için yurda döndüklerinde işlerini yitirmelerini önlemek ve bu arada, karşı karşıya bulunulan döviz darlığına kısmi bir çözüm getirmek amacıyla bedelli askerlik hakkı yedek subay adaylarına da uygulandı. Başlangıçta 440 bin TL karşılığı döviz olan bedel, daha sonra 800 bin TL karşılığı dövize yükseltildi. Belirlenen bedeli ödeyen yedek subay adayları bu haktan yararlandılar.

● Yedek subay adayı birikimini eritmek için 1975'te, başlatılan uygulamalar 25 ocak 1984 tarih ve 2973 sayılı kanunla temel esaslara bağlandı. Buna göre, isteklerıyle ya da seçim sonucu yedek subay olmayanlar askerlik yükümlülüklerini erbaşer olarak yerine getirirler; bunlarla makbul bir özürü olmaksızın seçime katılmayanların hizmet süresi, aynı celbe tabi olup yedek subay olarak ayrılanların hizmet süresinin yarısı kadardır. (M)

***SUBOTİCA,** Yugoslavya'da (Voyvodina) kent. — 89 000 nüf. (L)

suçluların cürüm ve kabahatlara göre dağılımı

Cürüm	*1967*	*1970*	*1975*	*1979*	*1980*	*1981*
Kamu düzenine karşı	3 185	3 836	3 867	2 327	3 519	4 322
Töre ve ahlak düzenine karşı	3 956	3 334	1 937	2 241	2 667	2 656
Kişilere karşı	10 857	13 155	7 531	8 606	8 904	9 072
Mala karşı	9 333	7 738	5 371	5 033	5 603	6 079
Kabahat						
Kamu düzenine karşı	416	193	—	94	229	694
Genel ahlaka karşı	1 209	1 213	2 144	945	799	750
Mülke karşı	465	605	—	21	33	18
Özel kanunlara göre	39 003	25 612	25 397	17 346	9 764	13 329

suçluların yaş gruplarına göre dağılımı

	1967	*1970*	*1975*	*1979*	*1980*	*1981*
12-15	1 104	1 082	625	349	326	334
16-18	4 605	3 636	1 310	1 547	2 064	2 370
19-21	5 202	4 761	5 404	3 687	3 692	4 472
22-29	19 263	15 458	14 439	13 306	11 308	12 897
30-39	21 373	17 322	11 905	8 871	7 403	8 873
40-49	9 191	8 534	8 377	6 015	4 559	5 212
50-59	5 097	3 269	2 116	2 207	1 762	2 177
60-64	1 203	850	566	289	183	308
65+	983	685	502	342	221	377

Foto. X (MEYDAN) ; Simon/Gamma (LAROUSSE)

***SUCEAVA,** Romanya'da kent ve bölge yönetim merkezi. — 63 000 nüf. Selüloz ve kâğıt sanayii. (L)

***SU-COU,** Çin'de (Jiangsu) kent. — 650 000 nüf. (L)

SUÇATI, Sivas ilinde, Gürün ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 650 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SUÇLULUK** i. — ANSİKL. Son on beş yıl içinde (1967-1981) batılı ülkelerde suçluluk oranında genel bir artma, Türkiye'deyse genel bir azalma oldu. Sanayileşmiş ülkelerdeki bu artışa çare bulmak için girişilen kriminolojik araştırmalardan olumlu bir sonuç çıkmadı.

Türkiye'de suçluluk oranında görülen azalma, her şeyden önce, özel kanunlara göre suç sayılan fiillerin azalmasının sonucudur (bunların bir kısmının suç olmaktan çıkması da başlıca etkendir). Ama Ceza Kanunu'na göre işlenen suçlardaki nispi azalma genel refahın artışı ve eğitim düzeyinin yükselmesi ile açıklanabilir. Nitekim on beş yıl içinde mala karşı işlenen cürüm ve kabahatlar yüzde 40 dolayında, kişilere karşı işlenen suçlar yüzde 20 dolayında, törelere ve genel ahlaka karşı işlenen suçlar yüzde 35 oranında azaldı. En çok azalma çocuk suçluluğunda görüldü (1967'de 12-18 yaşında 5 709 suçluya karşılık 1981'de 2 704 suçlu).

Bütün suçlardaki bu genel azalma eğiliminin tersine özellikle 1975-1981 arasında, devlete ve kamu düzenine karşı işlenen suçlarla anarşi ve terör olaylarına bağlı cinayet, sabotaj, bombalama ve soygun gibi suçlarda genel bir artış meydana geldi. Türkiye'de suçluluğun en önemli özelliklerinden biri kadın suçluların azlığıdır. Örneğin batılı ülkelerden Fransa'da suçluların ortalama onda biri kadın olduğu halde Türkiye'de bu oran altmışta bir dolayındadır. (M)

suçluların cinsiyetine göre dağılımı

	erkek	*kadın*	*toplam*
1967	67 172	1 120	68 292
1970	54 753	942	55 695
1975	44 649	598	45 247
1979	36 045	568	36 613
1980	30 987	531	31 518
1981	36 196	724	36 920

***SUDA** (Orhan), türk bisikletçisi. — 1978' de İzmir'de öldü. (M)

***SUDAN,** Afrika'da devlet. — 18 900 000 nüf.

TARİH

Sudan'da bağımsızlıktan sonra başa geçen yönetimler şöyle sıralanır: Mareşal Abbud'un (1958-1964) askeri diktatörlük rejimi, parlamenter bir demokrasi (1964-1969), sonra mayıs 1969'da, albay Cafer El-Numeyri* ile arkadaşlarının, mısırlı özgür subayları taklit ederek iktidarı ele geçirmeleriyle kurulan yeni askeri rejim. Zincirleme bakan değişiklikleri, ard arda düzenlenen başarısız komplolar siyasal hayata sürekli damgasını vurdu. Hükümet darbesinin ertesinde general olan Numeyri, 1970'ten başlayarak Aba adasında mehdicilerin başlattıkları kanlı isyanlara karşı koymak zorunda kaldı. 1971'de, 19 temmuzda binbaşı Haşim El Atta tarafından devrilen, fakat 22 temmuzda yeniden iktidara getirilen general Numeyri, hükümet darbesine karışan yüzlerce kişiyi tutuklattı, sonra da idam ettirdi. 1973'te, Numeyri yeni karışıklıkları bastırdı ve yeni komploları başarısızlığa uğrattı. 1974'te öğrenci hareketlerine karşı koymak zorunda kaldı. 5 eylül 1975'te, yarbay Hasan El-Hüseyin Osman başarısız bir darbe girişiminde bulundu; tutuklandı, ertesi yıl kurşuna dizildi. 1979'da Numeyri mareşal 'ünvanını aldı.

kuzey güneye karşı

Mart 1972'de, general Numeyri, Addis-Abeba'da, Haile Selasiye'nin aracılığıyla bir grup isyancının lideri general Joseph Lagu ile bir anlaşma imzaladı. Bu anlaşma ile, 1955'lere kadar uzanan iç savaşa son verildi. Ülkenin güneyinde yaşayan ve çoğunluğu karaderili olan animistler ve hıristiyanlar islamlaştırma politikasına, kültür ve dil baskılarına karşı silaha sarıldılar. İsyancılar Hartum hükümetinin böyle bir hedef güttüğünü iddia ediyorlardı. On beş yıl boyunca, özellikle Azanya Kurtuluş Cephesi içinde toplanan isyancılar, üç güney eyaletinde (Ekvatorya, Bahr-el-Gazal ve Yukarı Nil) Sudan ordusunun büyük bir bölümünü uğraştırdılar. Çatışmalarda hayatlarını kaybedenlerin kesin sayısını öğrenmek çok güç olmakla birlikte tahminler 50 000 ile 200 000 arasındadır.

Gerçek bir ulusal uzlaşma politikası uygulayan general Numeyri, 1972'de ülkenin güneyine özerklik verdi. Güneyde bölgesel bir yüksek yürütme konseyi ve bir de bölgesel halk meclisi kuruldu. Bölgeye özgü bir gelişme planı yapıldı. Eski Anyanya isyancıları ulusal ordu saflarına alındılar. Güney kökenli Abel Aliye 1972'de cumhurbaşkanı yardımcılığına atandı. «İngilizce» Güney'de «çalışma dili» olarak kabul edildi. Böylece, nisbeten küçük bir takım olaylar (özellikle 1977'de Juba'da meydana gelenler) bir yana bırakılırsa, Addis-Abeba anlaşmasından beri güney eyaletleri sakin kaldı. 1980'de, yerinden yönetim konusunda önemli kararlar alındı. Yönetim düzeyindeki bu kararlarla ülkenin altı bölgeye ayrılması ve yerel hükümetler kurulması öngörülüyordu.

batı ile işbirliği

Sudanlı yöneticiler, ülke içinde komünistlere karşı sert bir baskı politikası uyguladıkları halde, dış politikada doğu ülkeleriyle, özellikle Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler kurmayı başardılar. Fakat, Sudan komünist partisinin yasadışı edildiği 1971' den itibaren general Numeyri hem batıya, hem ılımlı arap ülkelerine yaklaşarak Afrika'daki üçüncü dünya ülkelerine doğru açılma siyasetine yöneldi. Sovyetlerin peşinden amerikalılar da Sudan'a silah verdiler, özellikle hava ordusunu donattılar. Filistin davasını desteklemeyi aralıksız sürdüren sudanlılar, Mısır ve Suudi Arabistan'la da sıkı ilişki kurdular. Aynı zamanda Kızıl Deniz'in «Arap Gölü» haline gelmesi için çaba gösterdiler (Sudan, Kuzey Yemen ve Somali'yi mart 1977'de Hartum'da bir araya getiren «antisiyonist» doruk). Sudan hükümeti ayrıca, Nil'in yukarı vadisini arap dünyasının «zahire ambarı» haline getirmek amacıyla petrodolar yatırımlarını Sudan'a çekmeye çalıştı. Buna karşılık Libya ve Etyopya ile olan ilişkiler gergin kaldı. Etyopya ile ortaya çıkan bazı sınır uyuşmazlıkları kasım 1980' de çözüldü.

istikrarsızlık

1980'lerde general Numeyri iki yerde (güneyde ve başkentte) yeniden muhalefetle karşılaştı. Ülkenin, on yedi yıl boyunca savaş yüzünden yıkıma uğrayan, sadece son sekiz yılda barış yüzü gören güney bölgesinde öyle bir siyasi gerilim başgösterdi ki. başkan, 5 ekim 1981'de güneydeki yerel meclisi dağıtmak zorunda kaldı ve Güney Sudan bölge valisi Abel Aliye'yi görevden uzaklaştırdı. Ekim 1981 sonunda, Hartum'da birçok kişi tutuklandı; polis Numeyri rejimini yıkmaya çalışan libyalı ajanların peşine düştü.

9 kasım 1981'de hükümet düştü ve sert önlemler alındı: Petrol ve petrol türevleri dışalımına yapılan bütün devlet yardımları kaldırıldı, önemli tüketim maddeleri (özellikle şeker, buğday, çay) için yapılan subvansiyonun da giderek azaltılacağı açıklandı. Maliye bakanına göre dış borçlar 5 milyar doları aştı. Ödemeler dengesi açığı, haziran 1982'de, yaklaşık 600 milyon dolara ulaştı.

Öğrenciler kasım 1981 ve ocak 1982'de başkent sokaklarına döküldüler ve polisle çatıştılar. Hartum'da birçok kez patlamalar oldu. Numeyri, 25 ocak 1982'de hükümet partisi olan Sosyalist Birlik'in yönetim kurulunu feshetti; general Abdel Macid Halil'i (cumhurbaşkanı yardımcısı, savunma bakanı, ordu başkomutanı ve rejimin iki numaralı adamı), öğrenci hareketlerini zamanında bastıramadığı gerekçesiyle görevden uzaklaştırdı. Devlet başkanı Cafer Numeyri, yaygınlaşan grevlerin ve yer yer meydana gelen ayaklanmaların rejimi tehdit ettiğini belirterek ülkenin bütünlüğünü korumak için, nisan 1984'te süresiz olarak olağanüstü durum ilan etti. (L)

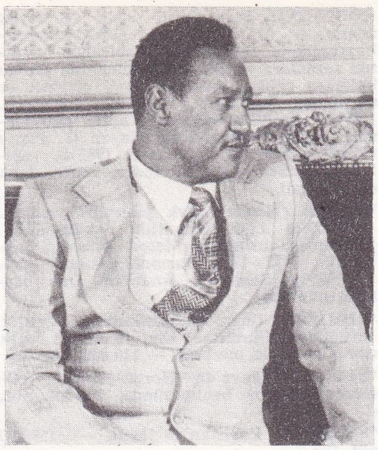

Cumhurbaşkanı Cafer El-Numeyri

SUDANOTU bİş. i. Mısırı andıran yem bitkisi. (İlmi adı: *Sorghum sudanense*. Buğdaygillerden).

— ANSİKL. Sudanotu yaz aylarında yeşil yem üretimi için yetiştirilecek en iyi bitkilerden biridir. Sıcak ve kurağa çok dayanıklı olduğu gibi ot ve tane verimi de yüksektir. Türkiye'de ikinci ürün olarak daha çok Güney Anadolu bölgesinde yetiştirilir. Çok kısa sürede (60 gün) gelişen sudanotu kurakta bir, sulu şartlarda 3-5 biçim verebilir. Taze iken içinde toksik madde bulunduğundan soldurulduktan sonra hayvanlara yedirilir. (M)

***SUDBURY,** Kanada'da (Ontario) kent. — 97 604 nüf. (L)

SUDURDAĞI, Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 010 nüf. (1980). Belediye. (M)

Çin başbakanı Hua Guofeng'in Sudan'ı ziyareti (haziran 1977)

Foto. Vioujard/Gamma; Gamma (LAROUSSE)

***SUHARTO,** indonezyalı asker ve devlet adamı. — Mart 1978'de yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi. Azgelişmişliğin yarattığı sorunlara ve ekonomik bunalıma çözüm bulmaya çalıştı. Artan öğrenci olayları ve müslüman muhalefet sorunuyla karşılaştı. 1979'da, özellikle Java'daki nüfus patlamasına çözüm getirmeyi amaçlayan II. Plan'ı (Repelita II) çıkardı. Mayıs 1982'de yapılan parlamento seçimlerinden sonra daha da güçlendi. (L)

***SUHER** (Hande), türk şehircilik uzmanı. — 1973'te İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde, Planlama Teorileri ve Metodu Kürsüsü başkanlığı, 1977 - 1980 arasında dekanlık yaptı. 1981'de Şehircilik Anabilim Dalı başkanı oldu. (M)

***SUHUMİ,** türk. **Suhumkale,** Sovyetler Birliği'nde (Gürcistan) kent ve Abhaz özerk cumhuriyetinin merkezi. — 120 000 nüf. (L)

***SUİTA,** Japonya'da (Honşu) kent. — Osaka'nın kuzey banliyösünde. 260 000 nüf. (L)

***SUKKUR,** Pakistan'da kent. — 159 000 nüf. (L)

***SULAKYURT,** Ankara ilinde ilçe. — 20 139 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 4 715 nüf. (1980). [M]

***SULAMA** i. — ANSİKL. Zır. İnsan istek ve iradesinin ürünü olan *sulama,* su kaynaklarının harekete geçirilmesini, suyun kullanılacak yerlere ulaştırılmasını ve sulanacak toprağın çeşitli kısımlarına bölüştürülmesini kapsar.

Sulama, yağış yetersizliğini gidermeğe yönelik tek teknik değildir. Çapalama ve kaymak kırma işlemleri buharlaşmanın yol açtığı su kaybını azaltır; «dry-farming» (kuru tarım), yani iki yılda bir ekim yapmayı öngören tarım yöntemi, yağmur sularının toprakta birikmesine yarar; nadasa kalan tarladaki otsu bitkilerin dipten biçilmesi de terlemenin yol açtığı su kaybını azaltır.

Ama yine de, kuraklığı gidermenin en iyi çaresi sulamadır. Pahalı olmasına karşın, sulama bir yıllık asgari gelirin güvencesidir. Sulamanın iklime, mevsime, toprağa ve ekilen bitkiye göre önemi başkadır. Yatırımların verimli olmasını sağlamak için ortamın iyi bilinmesi şarttır. Kaldı ki kuraklığa karşı mücadeleden başka nedenlerle de (verimliliği arttırma, soğukla ve asalaklarla mücadele) sulamaya başvurulabileceğini de belirtelim.

bitkilerin su ihtiyacı

Bitkilerin su ihtiyacını iyi hesaplamak için, ihtiyacın derecesini ve sulama dönemlerini belirleyen iklimi, akıntıyla ve sızmayla su kaybını azaltmak amacıyla toprağın yapısını, ayrıca yetiştirilen bitkilerin özelliğini (her bitkinin su ihtiyacı başkadır) göz önünde bulundurmak gerekir.

● *İklim açısından su ihtiyacı.* Çiftçilerin, üretim şartlarına elden geldiğince hakim olabilmeleri için meteorolojik verileri bilmeleri gerekir. Bu konuda iki parametre büyük önem taşır; yağmur miktarı ve buharlaşma - terleme yoluyla toprağın ve bitkilerin yol açtığı su kaybı.

Yağışların yıllık ortalama miktarı (Y) bir iklimin kuraklığını belirler. Çöl ikliminde (Y = 120 mm), her mevsimde, bütün topraklar ve bütün bitkiler için sulama zorunludur. Akdeniz ikliminde, bu zorunluk yalnız bazı bitkiler (bahçe kültürleri) ya da yaz bitkileri için söz konusudur. Buna karşılık, okyanus ikliminde, yağışlar (600-700 m) teorik olarak iyi verim almaya yeterlidir. Fakat yağışların mevsimlik ve düzensiz dağılımı her zaman kritik dönemlerde yeterince su sağlayamaz. Bu iklimin bulunduğu bölgelerde sulamanın yararı üretimin düzene koyulmasında görülür.

Buharlaşma - terleme yoluyla su kaybı, hem topraktan buharlaşan suyu, hem bitkilerin terleme yoluyla kaybettiği suyu ifade eder. Bu kayıp tarım tipine bağlı olmayıp sıcaklık, güneş, gün uzunluğu, havanın nemi gibi etmenlere bağlı bir iklim sorunudur.

● *Toprakbilim* (pedoloji) *açısından su ihtiyacı.* Kış boyunca toprakta biriken su, topraktaki *yararlı su rezervini* (YR) temsil eder. Bu suyun bir kısmı bitki tarafından kolayca kullanılabilir: Topraktaki *kolayca yararlanılabilir rezerv* (KYR). Bu miktar yararlı rezervin yaklaşık üçte ikisini temsil eder ve milimetre olarak su yüksekliğiyle ölçülür. Fakat bitkiler ancak belli bir derinliğe kadar toprağın neminden yararlanabilirler.

Bunun ötesinde, kökler artık su alamazlar. Bu nedenle sudan yararlanma, derinliğe ve kök sisteminin sıklığına göre değişir. Örneğin, ayçiçeğinde kökler 80 sm derinliğe kadar YR'in yüzde 60'ını alır; ama 120 - 160 sm derinlikte bunun ancak yüzde 20'sinden yararlanabilir. Topraktaki yararlı su rezervi, toprağın yapısına da bağlıdır.

Kumlu topraklarda su rezervi zayıftır, buna karşılık bitkilerin suyu alması kolaydır. Onun için böyle topraklarda sık ve hafif sulama öngörülmelidir. Bu tür topraklarda, sakatlık seyrek olduğundan sistematik sulama daha yararlıdır. Organik madde ve zararlı ot sorunları dışında, tek ürüne dayalı sulu tarım fazla bir tehlike olmaksızın, birçok yıl sürdürülebilir.

Milli topraklarda su rezervi önemli miktarlara ulaşabilir, ama buharlaşma yoluyla kayıp fazla olduğundan su çabuk tükenir; bitkilere suyun ulaşmasıysa nispeten kolaydır. Sulama geniş çapta yapılmalı, toprağın yapısına, bitkilerin ihtiyacına ve o yılki iklim şartlarına iyi uyarlanmalıdır. Tarlanın yüzü tamamen bitkiyle kaplı değilse ve toprağın kabuk bağlaması söz konusuysa sulama hafif tutulmalıdır. Yapısındaki kilin azlığı nedeniyle milli topraklar tıkız olamayacağından bu topraklarda da, fazla bir tehlike olmadan, tek ürüne dayalı sulu tarım yıllarca sürdürülebilir.

Killi topraklarda su rezervi, milli topraklardakine göre daha azdır. Killi topraklar, içindeki suyu bitkilere zor verir. Bunun için sulama nispeten sık ve hafif dozda olmalı ve ilk sulama nispeten erken yapılmalıdır. Böylece hem bitkinin suya çok muhtaç olduğu evreler için yeterli nem oranı sağlanır, hem derinlerdeki su kaybı önlenir; hem de eğimli topraklardaki erozyon azaltılır. Öte yandan sulamanın durdurulması da erken bir tarihe alınmalıdır. Bu toprakların çoğunda tek ürüne dayalı sulu tarım ancak üç ya da dört yıl sürdürülebilir. Ondan sonra toprak tıkızlaşır ve toprağı eski haline getirmek için yıllarca ıslah edici başka bitkiler ekmek gerekir.

● *Fizyoloji açısından su ihtiyacı.* Her bitkinin su ihtiyacı aynı değildir. 1 kg kuru madde yapımı için, bitkisine göre, 350-800 litre su gerekir. Ilıman iklimde bile, yaz aylarında suya çok ihtiyaç duyan bitkilerin (mısır, pancar, vb.) verimini su belirler.

Ayrıca, bitkilerin büyüme ve gelişmesi için su yokluğunun kötü sonuç doğurduğu dönemler, bitkinin türüne göre değişiktir. Örneğin buğday için kritik dönem başaklanma öncesi, patates için yumrulanma öncesidir. Bitkilerin gerçek su tüketimi, potansiyel buharlaşma - terlemenin bir K katsayısıyla çarpımına eşittir. Bu katsayı bitkilerin büyüme evresiyle orantılı olarak değişir.

● *Sulama suyunun hesaplanması.* Sulama suyu ihtiyacı, bitkilerin su tüketimi (K x Buh + Ter) ile yağmurun ve toprağın çeşitli derinliklerde köklenmeye katkısı arasındaki farka eşittir.

Sulama suyu ihtiyacı = tüketim (K x Buh + Ter) — yağış miktarı + yararlı su rezervi

Sulamayla gelen suyun daima bir kısmı işe yarar. Sulamanın dozu, köklerin ulaştığı derinliğe, kullanılacak toplam su miktarına ve sulama sayısına bağlıdır. Bu doz bitkinin su ihtiyacını karşılamalı ve sızma yoluyla kaybı önlemelidir. Sulamanın sıklığı, topraktaki kolaylıkla yararlanılabilir su rezervine bağlıdır. Bu rezerv ne kadar büyükse sulama sayısı o kadar az olur. Verilen su toprağın emişiyle orantılı olmalıdır. Bu da toprağın geçirgenliğine ve toprağın eğimine bağlıdır.

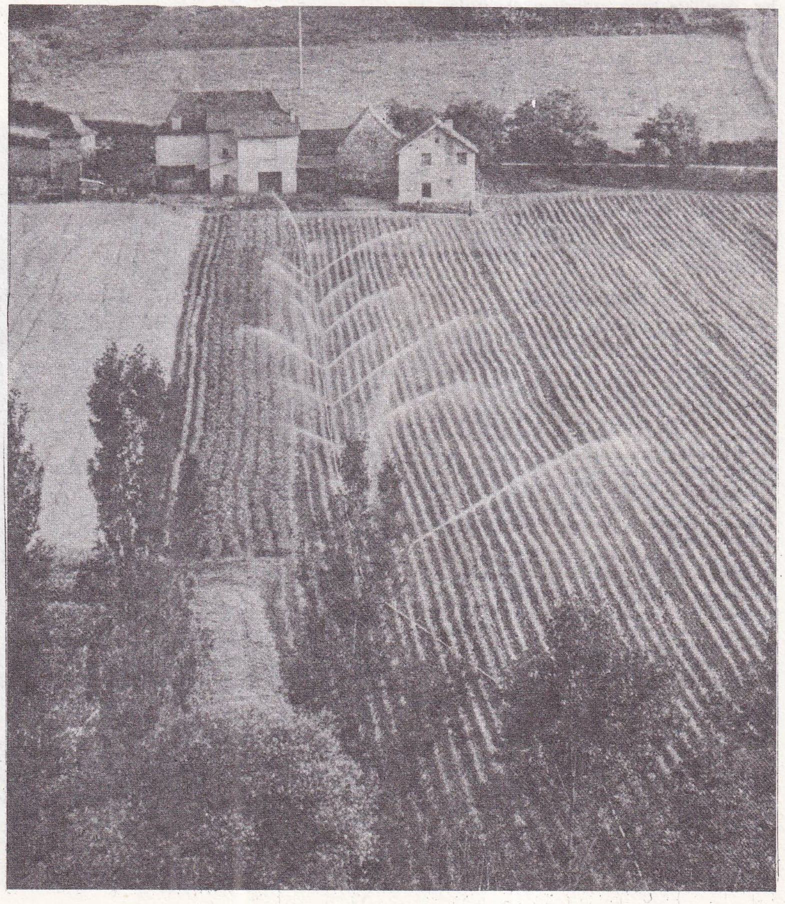

Bir mısır tarlasında yağmurlama

Foto. Collombert (LAROUSSE)

sulama suları

Bir suyun sulamada kullanılabilmesi için, belli fiziksel ve kimyasal nitelikte olması ve yeter miktarda bulunması gerekir.

● *Suyun niteliği.* Suyun çok soğuk ve çok milli olmaması gerekir. Sulama suyundaki erimiş tuzlar onun kimyasal niteliğinin başlıca ölçütüdür. Kalsiyum tuzları gibi bazıları yararlıdır; hatta yüksek oranda bulunabilir; diğerleri (magnezyum tuzları gibi) az yararlıdırlar ve tenör arttıkça zararlı hale gelirler; nihayet, sodyum klorür gibi açıkça zararlı tuzlar vardır.

● *Suyun kaynağı.* Sulama sularının büyük bir kısmı yer üstü sularından (akarsular, göller, vb.) sağlanır. Bunların verdisi çok zayıf olduğu zaman göletler (özellikle yağmur rejimli akarsular için) kurulur.

Yer üstü suyu yoksa, yer altı sularından (kuyular, artezyenler, sarnıçlar, vb.) yararlanılır. Azlığına, çıkarılma ve nakil işlemlerinin (pompalama) pahalılığına karşın bunların kullanımı oldukça yaygındır. Nihayet, dağlık ve arızalı bölgelerde akarsular, sulama yapılacak bölgeye hakim bir vadinin önüne yapılan bir bent sayesinde toplanarak sulamada kullanılabilir.

● *Tuzlu suların özel durumu.* Sodyum klorür oranı litrede 0,5 gramın altında olan suların sulama için iyi olduğu kabul edilir; fakat tuz oranı litrede 3 gramı aşan sular çok dayanıklı bazı bitkiler (hurma ağacı) dışında, sulamada kullanılmaz. Damlatarak süzme yoluyla sulama tekniği tuzlu suların kullanılmasına imkân verir. Sulanan bitkilerin çoğu için, suda litre başına en çok 0,6 gr tuz bulunmalıdır; ama, akaçlama ve arıtma yeterliyse, litrede 1,5 gr'a kadar tuz içeren suyla da sulama yapılabilir. İlerde, tuzlu ve acı sulardan çok daha fazla yararlanmayı da düşünmek gerekir. Zaten, birçok tuz giderme yöntemi bugün sınai aşamaya ulaşmış bulunuyor.

sulama teknikleri

Suyun parsellere dağıtım şekline göre başlıca dört teknik vardır: Yüzeyden sulama, yeraltından sulama, yağmurlama ve küçük sulama.

● *Yüzeyden sulama.* Yüzeyden sulamada, bir parsele akıtılan su, toprağın üzerinde, açıkta dolaşır. Yüzeyden sulama en eski tekniktir. Yerin eğimine, toprağın geçirgenliğine, bitkilerin cinsine göre çeşitli şekilde olabilir (gölleme ya da şişirme, salma, yol yol sulama, vb.).

Gölleme ya da şişirme, ince bentlerle çevrili düz arazide yapılır; buralar elverişli dozu sağlayacak yükseklliğe kadar suyla doldurulur. Çeltik (pirinç) üretiminde bu sulama tekniği uygulanır.

Salmada su, göllemede olduğu gibi durgun değildir; eğimli bir yüzeyde yaygın bir örtü halinde akarak yavaş yavaş toprağa sızar. Bu tür sulama, ancak toprağın yüzeyi ve eğimi tam bir uyum içindeyse başarılı olabilir. Salmaya uygun en yüksek eğim çayırlar için yüzde 10, tarım bitkileri için yüzde 2'dir. Çok fazla eğim, akan suyun hızını artırarak toprağın yüzeyinde oluklar açılmasına neden olur. Çok hafif bir eğimse akar suyun yayılışını düzensiz kılar. Bu durumda, toprağın yüzeyini tamamen değiştirerek gerekli eğimi yapay olarak sağlamalıdır (eğik tavalarla ya da yastıklarla sulama).

Toprağın eğimini değiştirmek mümkün değilse, başka yöntemler kullanılır (tarhlarla sulama, harklarla sulama, vb.).

Yol yol sulama (sebzeler) ve çanaklı sulama (meyve ağaçları), nispeten az su vermeyi gerektirir; ama su kaybı çok fazlardır.

● *Yeraltından sulama.* Bu sulama tekniği, yeraltı su örtüsünü, bitkilerin kılcallık yoluyla beslenmesine yeterli belli bir düzeyde tutma esasına dayanır. Bu yöntem özel şartların bulunduğu (su geçirmez bir tabaka üzerindeki düz arazi) ender yerlerde (Hollanda, ABD'nin kuzeybatı kıyısı) uygulanır.

● *Yağmurlama.* Eskiden en fazla kullanılan teknik buydu. Bu sulama sistemi basınçlı sudan yararlanmaya dayanır; su, yağmur biçiminde toprağa dağıtılır. Bu teknikle, bir noktadan her yere aynı derecede püskürtme yapılamaz; ama sulanacak yer kısımlara ayrılıp her kısım için ayrı püskürtücü kullanılırsa her yere yeterince su püskürtülebilir. Bu teknik, istenen basınçta su sağlayacak bir pompalama sistemini (ya da kanal ağını yüksek bir yerden beslemeyi) gerektirir. Pompalama istasyonu ve kanal ağı hep yerinde duruyorsa, kullanılan tesisat sabittir; bu durumda el emeği giderlerinin büyük bir kısmı ortadan kalkar, ama tesis giderleri yüksek olur. Aygıtların yeri değiştirilebiliyorsa tesisat seyyardır; bu durumda tesisat tam verimde kullanılabilir; bu sefer maliyet ucuzlar; ama el emeği giderleri artar.

Başlıca püskürtme aygıtları şunlardır:

— Yüksek püskürtmeli sulama rampaları (bu biçimde sulanan topraklar yeterince geçirgen olmalıdır);

— Küçük döner fıskıyeler. Geleneksel olarak çim ve sebze sulamak için kullanılan, gitgide tarım işletmelerinde de görülmeye başlayan bu aygıtlar fazla emeği gerektirir;

— Tek memeli fışkırtmalı aygıtlar (döner fışkırtma aygıtları [sprinkler], sulama hortumu, vb.).

Yağmurlama yoluyla sulama, sulanacak yüzeyde önceden hiçbir düzenleme yapmayı gerektirmez; engebeli ya da eğimsiz arazide kullanılabilir; her türlü toprak için elverişlidir. Öbür sulama sistemlerine göre sudan önemli ölçüde ekonomi sağlar ve dağıtılan suyun dozunu tam ayarlama imkânı verir. Bu yöntemle yağmur gibi yağdırılan su bolca oksijenlenir. Böylece asitli ve artıklı sulardan da yararlanılabilir. Üstelik bu teknik kanallardan ileri gelen toprak kaybına da meydan vermez. Bununla birlikte, başlangıçta önemli bir yatırıma, sonra da fazlaca el emeğine ihtiyaç gösterir. Ayrıca, kanallarda ya da harklarda ısınacak zaman bulamayacağı için, sular öbür sulama tekniklerine göre genellikle daha soğuk olur. Çiçeklenme döneminde ürünün gecikmesi gibi bazı tehlikelere de yol açabilir.

● *Küçük sulama.* Bitkilerin hemen altındaki yerlerin sulanmasına dayanan bu teknikte amaç, toprağın köklerce yararlanılabilen bir kısmını nemli tutmaktır. Bu tekniğin üstün yanları çoktur. Suyun belirli yerlere verilmesi, kullanılacak su miktarında önemli ölçüde ekonomi sağlar ve toprağın yapısını bozmaz. Su verme sırasında toprak kuru ve sıkı kalır; bu da onu işlenmeye elverişli kılar. Yapraklar ıslanmayacağından, bakteri ve mantar hastalıkları kolay yayılmaz.

Bu teknik, püskürtme yoluyla sulama kadar çok işlevli değilse de, bazı özel durumlarda çok ilginç üstünlüklere sahiptir: Geniş aralıklı bitkiler (meyve ağaçları), kaplarda yetiştirilen bitkiler, plastik ya da sera altındaki bitkiler bu şekilde sulanabilir; tuzlu sular da damlatıp arıtma yoluyla bu şekilde kullanılabilir.

Türkiye'de sulama

Türkiye'de 1980 yılı sonuna kadar sulama kapsamına alınan üç milyon hektar alanın bir milyon hektarı DSİ (Devlet Su İşleri) tarafından büyük projeler halinde, iki milyon hektarının bir bölümü de TOPRAKSU tarafından küçük sulama projeleri halinde inşa edilmiş tesislerden oluşmaktadır.

DSİ tarafından sulamaya açılan alanların planlı dönemdeki gelişmesi şöyledir:

	sulama alanı (hektar)	*ek alan (hektar)*
1. plan dönemi (1963-1967)	447 000	183 000
2. plan dönemi (1968-1972)	666 000	219 000
3. plan dönemi (1973-1977)	934 000	268 000
4. plan dönemi (1978-1981)	1 050 000	116 000

DSİ tarafından inşa edilmiş sulama tesislerinden DSİ'nin kendi işlettikleri 113 ünite olup 755 000 hektar alana hizmet etmektedir. DSİ'ce inşa edilip diğer kuruluşlarca işletilenlerse 245 000 hektar alanı kapsamaktadır.

1980 yılı sonu itibariyle halk tarafından gerçekleştirilip işletilen sulama alanı da 1,5 milyon hektar dolayındadır. (LM)

bazı bitkilerde K katsayısının değerleri

bitkiler	*mayıs*	*haziran*	*temmuz*	*ağustos*	*eylül*
biçilecek çayır	0,95	1,15	1,15	1,10	1,20
mısır	0,60	0,75	1,05	1,15	0,95
şekerpancarı	0,65	1,10	1,30	1,35	0.90
patates	0,65	1,35	1,45	1,35	0,90
ayçiçeği	0,65	1,20	1,50	1,65	1,30

***SULAWESİ** ya da **SULAVESİ**, esk. **Celebes**, İndonezya'da ada. — 8 535 000 nüf. (L)

***SULLANA**, Peru'nun kuzeybatısında kent. — 104 000 (L)

***SULTANDAĞ**, Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 22 963 nüf., 13 köy. İlçe merkezi 5 004 nüf. (1980). [M]

***SULTANHANI**, Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı bucak. — 23 033 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 5 917 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SULTANHİSAR**, Aydın ilinde ilçe. — 20 689 nüf., 13 köy. İlçe merkezi 4 639 nüf. (1980). [M]

***SULU** veya **JOLO takımadaları**, Filipinler'de takımadalar. — 426 000 nüf. (L)

***SULUÇAM**, Ağrı ilinde, Doğubeyazıt ilçesine bağlı bucak. — 11 187 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 961 nüf. (1980). [M]

***SULUOVA**, Amasya ilinde ilçe. — 39 394 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 25 709 nüf. (1980). [M]

SULUSARAY, Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 231 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SULUSARAY**, Tokat ilinde, Artova ilçesine bağlı bucak. — 14 380 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 2 445 nüf. (1980). [M]

***SUMAN** (Mustafa Nusret), türk heykeltraşı. — 15 ağustos 1978'de İzmit yakınında bir trafik kazasında öldü. Son eseri: Ankara'da *Hitit Güneşi* anıtı (1978). [M]

***SUMATRA**, İndonezya'da ada. — 20 813 000 nüf. (L)

***SUMGAYT**, Sovyetler Birliği'nde (Azerbaycan) kent. — 174 000 nüf. (L)

***SUMIY**, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 203 000 nüf. (L)

***SUN** (Muammer), türk bestecisi. — *Saygın Sevi* adlı bale süiti, 1979'da İzmir'de sahnelendi. İstanbul Devlet Konservatuvarı'ndaki öğretim görevinden 1981'de emekliye ayrıldı, İzmir'e yerleşti. (M)

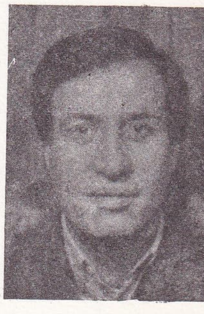

Kemal SUNAL

SUNAL (Kemal), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İstanbul 1944). Gazetecilik Yüksek Okulu'ndaki öğrenimini yarıda bıraktı. Bir süre amatör topluluklarda çalıştıktan sonra Kenterler Tiyatro Topluluğu'nda profesyonel oldu (1966); *Fadik Kız* ve *Deli İbrahim* oyunlarında oynadı. 1967 - 1970 arasında Ulvi Uraz Tiyatrosu'nda, *Masalar, Yalova Kaymakamı, Hababam Sınıfı, Nina, Murtaza, Hamhum Şarolop* adlı oyunlarda sahneye çıktı. Bir sezon Ayfer Feray Tiyatrosu'nda çalıştıktan sonra Devekuşu Kabare Tiyatrosu'na girdi. Burada 1974'e değin *Astronot Niyazi, Dün Bugün, Gergedan, Habudiyar, Yar Bana Bir Eğlence* adlı oyunlarda rol aldı. İlk filmini 1972'de çevirdi: *Tatlı Dillim.* 1984 başlarında çevirdiği film sayısı 50'yi buldu. Yüzünü kullanışıyla ve cana yakın tiplemesiyle, halkın en sevdiği güldürü sanatçılarından biri oldu. *Kapıcılar Kralı* (1977) adlı filmindeki kompozisyonuyla, SİYAD'ın (Sinema Yazarları Derneği) En İyi Oyuncu Ödülü'nü aldı. 1978 Antalya Film Festivali En İyi Oyuncu Ödülü'nü de alan sanatçının öbür başlıca filmleri: *Salak Milyoner, Hababam Sınıfı, Salako, Kibar Feyzo, Zübük, Gol Kralı, Şark Bülbülü, Şabanoğlu Şaban* vb. (M)

SUNALP (Turgut), türk generali ve siyaset adamı (İstanbul 1917). Maltepe Askeri İlk Mektebi'ni, Maltepe Askeri Lisesi'ni,

Foto. X (MEYDAN)

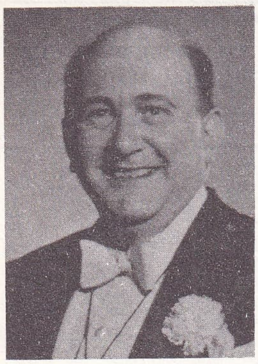

Zati SUNGUR

Kara Harp Okulu'nu (1936), Topçu ve Nakliye Okulu'nu (1938) ve Harp Akademisi'ni bitirdi (1945). ABD'deki komuta ve Kurmay Hizmetleri Koleji'ni bitirip yurda dönünce Harp Akademisi taktik öğretmenliğine atandı. 1951, 1952 yıllarında Kore'ye gönderilen tugayda yer aldı. Yurda dönünce çeşitli birliklerde görev yaptıktan sonra 1955'te Moskova ateşemiliterliğine atandı. 1957'de Paris'teki NATO Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanlığı Karargâhı'nda görevlendirildi. 1960'ta Kıbrıs türk alayına komutan oldu. 1962'de tuğgeneralliğe yükseltilerek Genelkurmay Plan ve Harekât Dairesi başkanlığına atandı. Daha sonra sırayla 29. Tümen komutanlığı, Kara Harp Akademisi komutanlığı, Brüksel'de NATO Askeri Komitesi Türk Temsil Heyeti başkanlığı, 15. Kolordu komutanlığı, 12 Mart'tan sonra Kocaeli ve Sakarya illeri sıkıyönetim komutanlığı, Genelkurmay ikinci başkanlığı, Harp Akademileri komutanlığı, IV. Ordu komutanlığı yaptı.
1976'da orgenerallikten emekli oldu. 1980' de Kanada büyükelçiliğine atandı. 1983'de siyasal partilerin kurulmasına izin verilince 16 mayıs 1983'te Milliyetçi Demokrasi Partisi'ni (MDP) kurdu, partinin genel başkanlığına getirildi. 6 kasım 1983 seçimlerinde İstanbul'dan milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Partisi de oyların yüzde 23,27'sini alarak 71 milletvekili çıkardı. (M)

***SUNAY** (Cevdet), Türkiye Cumhuriyeti' nin 5. cumhurbaşkanı. — (öl. İstanbul, mayıs 1982). 12 Eylül 1980 Harekâtı ile TBMM dağılınca, Cumhuriyet Senatosu tabii üyeliği sona erdi. (M)

***SUNDERLAND,** İngiltere'de (Durham) liman kenti. — 217 000 nüf. (L)

SUNGUR (Zati), türk illüzyonisti (Bursa 1898-İstanbul 1984). İstanbul'da Gedikli Çarkçı Mektebi'ni (Astsubay Çarkçı Okulu) bitirdi (1916). Aynı yıl denizaltı filosunda staj yapmak üzere Almanya'ya gönderildi. Savaş sona erince Berlin'de illüzyonculuğa başladı. 1922'de Güney Amerika'ya geçerek önce Kont Sati Von Richmond takma adıyla, sonra Zati Bey adıyla Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Brezilya'da 14 yıl boyunca illüzyon temsilleri verdi. 1936'da Türkiye'ye döndü. 1965'e kadar İstanbul'da ve turneler düzenleyerek Anadolu kentlerinde, bu arada zaman zaman bazı Akdeniz ülkelerinde temsillerini sürdürdü. Çağının en ünlü illüzyonistleri arasında yer aldı. 1965' ten sonra illüzyon hünerleri imalatına başladı. Çekoslovakya'da Karlovy Vary'de yapılan uluslararası illüzyonist yarışmalarında sihirbazlar birincisi, aynı yerde 1981'de toplanan uluslararası illüzyonistler kongresinde «sihirbazlar kralı» seçildi. (M)

Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Moskova'da Brejnev'le

Cumhurbaşkanı Hafız Esad, Mısır devlet başkanı Sedat'la

***SUNGURBEY** (İsmet), türk hukukçusu. — *Medeni Hukuk Sorunları* adlı eserinin III. (1976) ve IV. (1980) ciltlerini yayımladı. Ömer Hilmi'nin (1843 - 1889) *Ahkâmülevkaf - II. Meşrutiyette Çıkarılan Muvakkat Kanunlar* adlı eserini *Eski Vakıfların Temel Kitabı* adıyla günümüz Türkçesine aktardı (1978). [M]

***SUNGURLU,** Çorum ilinde ilçe. — 100 000 nüf., 132 köy. İlçe merkezi 24 309 nüf. (1980). [M]

SUNUCU i. ve sıf. (sunmak'tan). Bir eğlence yerinde, bir topantıda, radyo ya da televizyonda programı sunan, açıklayıcı bilgiler veren (kimse). [*Eşanl.* TAKDİMCİ]. (M)

***SURABAYA,** Endonezya'da liman kenti. — 1 761 794 nüf. (L)

***SURAKARTA,** Endonezya'da kent. — 414 000 nüf. (L)

***SURAT,** Hindistan'da (Gucerat) liman kenti. — 472 000 nüf. (L)

***SURİNAM,** Güney Amerika'da devlet. — 414 000 nüf.

TARİH

Eskiden Hollanda Guyanası adıyla anılan Surinam 1975'te bağımsızlığını ilan etti. Bu olgu, NPK'nin (Nationale Partij Kambinotie) [Milli Derleniş Partisi] ilerici yerlibeyaz lideri Henck Arron'un 1973 yasama meclisi seçimlerinde iktidara gelişinin zorunlu sonucuydu. Bağımsızlık güç bir ortamda gerçekleşti; çünkü çoğunluk hint kökenli olduğundan nüfusun üçte biri (yaklaşık 140 000 kişi) bağımsızlığın kendileri için zararlı olacağı düşüncesiyle, anayurdu terkederek Hollanda'ya gidiyordu. Siyasi güçler, etnik yönden iyice karışık bir kitledeki ayrılıkları, tüm farklı yönleriyle birlikte temsil ediyorlardı. Sonunda, bu güçler Hollanda'nın baskısı altında, bağımsızlıktan bir hafta önce uzlaşarak, parlamenter tipte bir rejim getiren ve yetkileri sembolik bir cumhurbaşkanlığını öngören cumhuriyetçi bir anayasaya oy vermeye razı oldular. Ancak siyasal yaşam etnik zıtlıkların etkisinden kurtulamadı. Yerli-beyaz, katolik indonezyalı ve ilerici hindu partilerini bir araya getiren iktidardaki koalisyon, 1977 seçimlerinde, hinduların hakim oldukları ve Jaggernath Lachmon tarafından yönetilen dört muhalif parti koalisyonuna karşı zafer kazandı. Ancak, Henck Arron hükümeti, şubat 1980'de, askeri bir darbeyle yıkıldı. Bir askeri Milli Konsey kuruldu; Konsey, kontrolu elinde bulundurmak üzere martta sivil bir hükümeti işbaşına getirdi; Dr. Henk Chin A Sen (doğ. 1934) başbakan oldu; aynı zamanda devlet başkanlığı görevini üstlendi (ağustos 1980).
Genelkurmay başkanı ve şubat 1980 darbesinin gerçek lideri yarbay Desi Bouterse, 11 mart 1982'de bir darbe girişiminde bulunan aşırı eğilimli subayları başarısızlığa uğrattı. Bir ay sonra da başkan Henk Chin A Sen tasfiye edildi. Rejim hızla radikalleşti. Bir kısmı kurşuna dizilen «hain» subaylar, «emperyalizmden ve gerici partilerden» esinlenmekle suçlandılar. 8 ocak 1982'de, Askeri Milli Konsey Başkanı Desi Bouterse, Ramdat Misier'i vekâleten cumhurbaşkanlığına getirdi.

EKONOMİ

Dünyada boksit üretiminde beşinci (1981' de 4 100 000 t), değerli ağaçlara, büyük tarım imkânlarına (pirinç, turunçgiller, şekerkamışı) sahip olan Surinam henüz bunları layıkıyle işletecek güçte değildir. Gerçi sahip olduğu hammaddelerin Venezuela ve Brezilya için taşıdığı önem ona Latin Amerika ülkeleriyle ekonomik ilişkiye girme olanağı vermektedir. Ama bugün için bu kaynakları ancak çokuluslu şirketler işletebilmektedir. Bununla birlikte doğal kaynakların ülkeye sağladığı gelir, ulusal birliği kurmak için gerekli gelişmeyi kolaylaştıracak mahiyettedir. (L)

***SURİYE,** Batı Asya'da, Akdeniz'in doğusunda devlet. — 9 310 000 nüf.

TARİH

General Hafız* Esad, iktidara gelişinden itibaren, Suriye genelkurmay başkanı Mustafa Tlas ile birlikte, öncüsü olduğu «kalkınma hareketi»nin sosyal ve siyasal temelini genişletmeye koyuldu. Baas'ın seçtiği bir halk meclisi kurulduktan (şubat 1971), Hafız Esad devlet başkanlığına atandıktan (mart 1971) ve yeni bir anayasa kabul edildikten (31 ocak 1973) sonra, mayıs 1973' te milletvekili seçimleri yapıldı; bu seçimler, on bir yıl aradan sonra yapılan ilk genel seçimlerdi. Seçimlerde, Baas, Komünist Partisi, Cemaleddin Attasi'nin Sosyalist Arap Birliği, Birlikçi Sosyalistler Örgütü ve Ekrem el-Havrani'nin Arap Sosyalist Hareketi'nden oluşan İlerici Ulusal Cephe koalisyonu halk meclisinde rahat bir çoğunluk elde etti.
O günden sonra, rejimin yerleşip kurumlaşması süreci hiçbir engelle karşılaşmadı. Ağustos 1977'de halk meclisi yenilendi. Hafız Esad, yedi yıllık ikinci bir dönem için yeniden cumhurbaşkanı seçildi (şubat 1978)

ekonomik «açılma»

Yeni yönetici ekip, öncekilerin güdümlü ve sosyalizan ekonomi politikasından vazgeçti. Katı bir kolektifleştirme ve planlama bir yana bırakıldığı gibi özel sektör için de bol teşvik tedbirleri alındı; ayrıca Batı'ya doğru ve Batı lehine bir açılma, genişleme, dengelenme ve alış-veriş siyaseti izlendi. Suriye, kalkınmasını finanse etmek için, yalnız Arap-İran Körfezi ülkelerine (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt) değil, uluslararası mali kuruluşlara da (Dünya Bankası, Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası ve Uluslararası Kalkınma Örgütü, vb.) yöneldi.
Ülke büyük ölçüde yabancı yatırımcılara, özellikle amerikalılara ve fransızlara açıldı. Nixon'ın Şam'ı ziyaretinden ve diplomatik ilişkiler yeniden kurulduktan sonra, ABD Suriye'ye düzenli olarak mali yardım yapmaya koyuldu.

Suriye'nin uluslararası sahnede yükselişi

Hafız Esad'ın güçlü bir devlet kurmak ve ekonomik kalkınmaya öncelik vermek şeklindeki çifte tutkusuna, Arap-İsrail anlaşmazlığında onurlu bir uzlaşmaya varmak istediği de eklendi. Bu amaçla, Suriye'nin başlıca iki hedefi vardı: Yahudi devletinin, Altı Gün Savaşı sırasında işgal ettiği tüm topraklardan geri çekilmesi ve Filistin halkının kendi kendini yönetme hakkının gerçekleşmesi. Suriye yöneticileri, önceki yöneticilerin ülkeyi sürüklediklerı yalnızlığı kırarak ılımlı arap devletleriyle (özellikle Suudi Arabistan, Mısır ve Ürdün) yeniden bağlantı kurmaya ve ilişkilerini geliştirmeye önem verdiler. Benzer şekilde batılı devletlere de yaklaştılar. Bununla beraber, Hafız Esad, Enver Sedat'dan farklı olarak, Batı'nın lehine ittifaklarını tersyüz etmedi; Doğu ile Batı arasında bir «denge» politikası uyguladı. Bu «gerçekçi» tutum, 1977 yılına kadar, Suriye'ye önemli

Foto. AP (2) [LAROUSSE]

diplomatik başarılar sağladı: Amerikan arabulucuğu sayesinde İsrail, Golan'ın bir bölümünden çekildi ve Kunaytra kenti Suriye'ye geri verildi (31 mayıs 1974 tarihli Suriye-İsrail Geri Çekilme Anlaşması); Suriye ile Ürdün arasındaki yakınlaşma da, bir Yüksek Komuta Konseyi'nin oluşturulmasıyla somutlaştı. Böylece, iki ülke arasında çokyönlü bir işbirliğinin temelleri atılmış oldu (ağustos 1975). Suriye ordusunun Lübnan'a müdahalesi (haziran 1976), Riyad ile Kahire arap doruk toplantılarında desteklendi. Sonuç olarak bu müdahale, Lübnan işlerine karışma hakkını da vererek, Filistin direnişini Esad'ın denetimi altına soktu. Enver Sedat'ın kasım 1977' de Kudüs'e yaptığı ziyaret ve Mısır'ın uyguladığı İsrail ile «ayrı barış» stratejisi, Suriye'yi siyasal tutumunu sertleştirme yoluna itti. Mısır'ın girişimlerine karşı koymak üzere oluşturulan Kararlılık Cephesi' ne (Cezayir, Irak, Libya, Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, FKÖ) Suriye de katıldı. Suriye politikasının bu yeni yönelişi, 1975'lerden beri kopuk olan Suriye-Irak ilişkilerinde gözle görülür bir düzelmeye yol açtı. İki devlet arasındaki barışma, bir Ortak Ulusal Eylem Antlaşması'nın imzasıyla (ekim 1978) ve iki ülke arasında siyasi-askeri alanda birleşme sürecini hazırlamakla görevli bir «siyasal komutanlık»ın kurulacağının ilanıyla (haziran 1979) sonuçlandı. Ama Bağdat'da, Saddam Hüseyin rejimine karşı bir komplonun ortaya çıkarılması (temmuz 1979) bu yeni Irak-Suriye yakınlaşma girişimini tehlikeye soktu. Bu sefer, Libya ile birleşme yolu denendi; eylül 1980'de, iki ülkeyi bir araya getiren birleşik bir devletin kurulması için anlaşmaya varıldı. Ama sonraki yıllarda bu anlaşma da suya düştü.

Suriye rejiminin güçlükleri

Esad rejimi, sağlam görünüşüne rağmen temelde bağnaz sunni çevrelerden (Müslüman Kardeşler, İslam Özgürlük Partisi, Muhammed Ümmeti vb.) kaynaklanan ve giderek büyümekte olan bir iç muhalefetle karşı karşıya kaldı. Bu muhalefet Hafız Esad'ın mensup olduğu alevi topluluğunu hedef almaktadır. Yüzde 70'i sunni olan Suriye toplumunda, aleviler azınlıkta (yüzde 15) oldukları halde gerek devlet örgütünde, gerek orduda kilit mevkileri elde tutmaktadırlar. «Alevi Devleti»ne karşı yürütülen bu muhalefet, 1979 haziranında, Halep Askeri Akademisi'nde elli kadar subay adayının öldürülmesiyle sonuçlanan suikast gibi, kanlı biçimler almaktadır. Devlet başkanını hedef alan bir suikast girişiminden sonra, 1980 haziranında, Müslüman Kardeşler'e karşı genel bir sindirme harekâtı başlatıldı. Aralarında üst düzeyde subaylar da bulunan yirmi-otuz şüpheli kişi tutuklandı. Parlamento, 7 temmuzda, Müslüman Kardeşler örgütüne üye olanlara ölüm cezası öngören bir yasa kabul etti. Buna karşılık teröristler de şiddeti yoğunlaştırdılar: Temmuz 1980'de bir yüzbaşı, bir üniversite profesörü öldürüldü, otobüs duraklarına patlayıcı madde atıldı; aralık 1980'de bir hıristiyan hekim, hükümet yanlısı bir din adamı ve İlerici Ulusal Cephe mensubu bir yönetici öldürüldü. Fakat hükümetin giriştiği kanlı sindirme hareketi muhalefetin liderlerini yok etti; Palmira cezaevinden kaçan yüzlerce tutuklu öldürüldü; örgüt liderleri, özellikle Müslüman Kardeşler'in iki askerî sorumlusu Nabil Hişam Cumbaz ve Ahmet Zeynelabidin öldürüldüler. Paris'te, 21 temmuz 1980'de, Baas'ın kurucu üyesi ve muhalefetin parlak siması Salah Bitar katledildi.

Büyük Suriye hayali

Başkan Esad, kendisine düşman komşu devletlerce (Ürdün, Irak) desteklendiğinden kuşkulandığı aşırı dinci muhalefeti susturmak için, SSCB'yle ilişkilerini sıkılaştırmak zorunda kaldı. Terör afetinden kurtulan ve askeri durumunu sağlamlaştıran Hafız Esad bütün enerjisini, bir kısım suriyelilerin, 1919'da sömürgeci devletlerce Büyük Suriye'den koparılmış topraklar saydıkları Ürdün ve Lübnan'ı yeniden ilhak etme girişimlerine yöneltti. Müslüman teröristleri barındırmakla suçlanan Ürdün Haşimi Krallığı Suriye'nin birinci hedefi oldu. Suriye kasım 1980'de Ürdün'ü müdahale ile tehdit etti. Dört ay sonra uyarılma sırası Lübnan'a geldi. Suriye'nin muhalefetle uğraşmasını fırsat bilen lübnanlı hıristiyan milisler iki yıldanberi yavaş yavaş sürdürdükleri tırmanışı Suriye ordusunca işgal edilmiş Bekaa vadisinin merkezi Zahle'ye yerleşmeye kadar vardırmışlardı. Milislerin Zahle'yi Cebelilübnan'a bağlamak için stratejik bir yol yapımına girişmeleri Suriye'nin tepkisini çekti. Zahle ve Beyrut'un hıristiyan semtleri bombalandı; Cebelilübnan sırtları suriyelilerce işgal edildi; duruma müdahale eden İsrail uçakları iki Suriye helikopterini düşürdü; Suriye uçak saldırılarına karşı Bekaa'ya *Sam* füzeleri yerleştirdi. Suriye'nin bu enerjik tutumu lübnanlı hıristiyan milisleri durdurdu. Beşinci bir İsrail-Arap savaşının patlak vermesini önlemeye çalışan, ABD başkanı Reagan'ın temsilcisi Philip Habib'in devreye girmesi sayesinde, Suriye Washington' la sessiz bir diyalog kurdu.

Fakat muhalefetin kanlı saldırıları Suriye yönetimine göz açtırmıyordu. 1981'de girişilen suikastları (17 ağustos 1981'de bakanlar kurulu binasına, 3 eylül 1981'de dışişleri bakanlığının yakınına atılan bombalar) 3 şubat 1982'de Hama ayaklanması izledi. Ağır topçu birliklerinin, tankların ve helikopterlerin katıldığı bir operasyonla, binlerce kişinin ölümü pahasına, ülkede düzen sağlanabildi. Ama bu sefer başka bir felaket belirdi.

Haziran 1982'de, İsrail ordusunun Suriye' ye vurduğu darbe çok şiddetli oldu: 60'ı aşkın Suriye uçağı düşürüldü; yüzlerce asker öldürüldü; Bekaa'ya yerleştirilmiş bütün füzeler tahrip edildi; Suriye birlikleri işgal ettikleri Orta ve Güney Lübnan'dan çekilmek zorunda kaldı.

Bazı Suriye birliklerinin şurda burda direnç göstermesine rağmen, bu bozgun general Esad'ın 1970'de iktidara gelişinden beri tattığı en büyük yenilgi oldu. Suriye devlet başkanı artık kendi kamuoyu önünde «ekim 1973 savaşının kahramanı» ünvanıyla eskisi kadar övünecek durumda değildi. Onun sarıldığı *Büyük Suriye* tasarısı da (Suriye'nin çevresinde Filistin'i, Ürdün'ü ve Lübnan'ı birleştirme ülküsü) gerçekleşme şansını yitirmiş görünüyordu.

1983 yılı ortalarına gelindiğinde, Hafız Esad rejimi Ortadoğu sahnesinde yine ön plana çıktı. Bunu, istikrarlı bir ülke olduğunu kanıtlayarak sağladı. Başka alternatif bulunmaması nedeniyle General Hafız Esad, iç ve dış güçler tarafından kaçınılmaz muhatap olarak kabul edildi. Böylece Hafız Esad, Suriye, Lübnan, Filistin, Irak ve Ürdün'ü kapsayan bölgenin siyasi lideri olma amacını gerçekleştirmek için 1983 yılında büyük çaba gösterdi ve bazı üstünlükler elde etmeye çalıştı. Öncelikle, sovyet askeri yardımının önemli ölçüde artırılmasını sağladı. Olası bir İsrail saldırısına karşı, Şam ve Homs yakınlarındaki iki üsse SAM-5 füzeleri yerleştirildi ve 1982'de zarar gören askeri malzeme yenilendi. 10 000 sovyet ya da Doğu Avrupa'lı danışmanın hazır bulunması da bu korumayı güçlendirdi.

Suriye, 1982 yazında Beyrut'tan çıkarılan ve Arap dünyasının dört bir yanına dağılan FKÖ yönetiminin ve militanlarının önemli bir bölümüne, siyasi ve askeri destek vaat etti. Albay Ebu Musa yönetimindeki filistinli subaylardan oluşan bir grup, Yaser Arafat'a karşı mücadeleye başlayınca, Hafız Esad kanlı kardeş kavgalarına seyirci kalarak bu grubu destekledi. Verdiği tüm ödünlere rağmen Yaser Arafat'ı, 24 haziran 1983'de Şam'dan çıkardı. 17 mayıs 1983'de, ABD, İsrail ve Lübnan temsilcilerinin imzaladığı İsrail-Lübnan antlaşmasına karşı mücadelede, Suriye yine başrolde göründü. Görüşmeler sırasında suskun kalmayı yeğleyen Hafız Esad, anlaşma imzalanır imzalanmaz şiddetle sesini yükseltti. Ortadoğu barışı için -her zaman olduğu gibi- toplu yaklaşımı savunarak, 23 temmuz 1983'de Baalbek'de Ulusal Selâmet Cephesi'nin oluşturulmasına ön ayak oldu. İsrail-Lübnan anlaşmasına karşı çıkanların yanında, ona taraftar olan bazı lübnanlı siyaset adamları da Cephe'

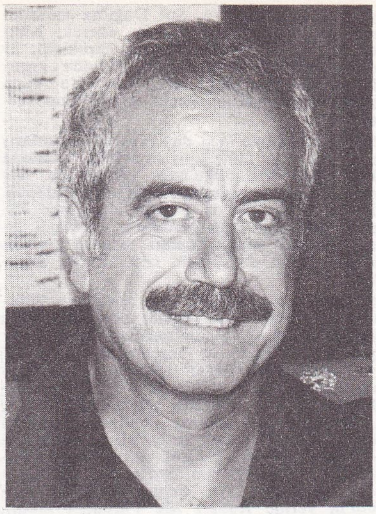

Savunma bakanı general Tlas

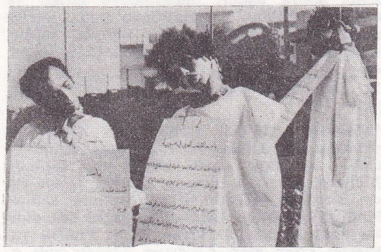

Şam'da asılan filistinli teröristler (26 eylül 1976)

Şubat 1978'de yeniden cumhurbaşkanı seçilen Hafız Esad lehinde yapılan gösterilerden bir görünüm

Foto. Sadek/Sipa; Sipa-Press; Saade-Gamma (LAROUSSE)

ye katıldılar. Suriye, Şuf Dağı'na mevzilenen Dürzi milislere yardım ederek, Lübnan'ı yine iç savaşın eşiğine sürükledi. 25 eylül 1983'de Suriye-ABD arasında imzalanan ateşkes anlaşması, Lübnan'a karşı güdülen düşmanlığa geçici olarak son verdi.

Suriye, Lübnan ya da Filistin sorunlarının çözümü için kilit mevkide olmakla kalmayıp, Ortadoğu'nun bütününde bir denge unsuru olarak etkinliğini sürdürdü. Bu nedenle, 1979'da Bağdat zirvesinde karara bağlanan arap yardımını ve Suudi Arabistan'dan aldığı önemli yardımı kaybetmeden, İran devrimiyle sıkı ilişkiler kurabildi.

Sürekli savaşa hazır bir durumda bulunan Suriye'de ordu, devlet bütçesinin üçte ikisini kullanır. Buna rağmen, tutarı pek yüksek olmayan dış borçlar ve yüzde 12' ye indirilen enflasyon gözönüne alındığında, ekonomik durumun kötü olmadığı söylenebilir. Bu rahatlığa güvenerek Suriye, ABD'ye göğüs germeye hazır olduğunu açıkladı. Başlangıçta Suriye'yi kazanmak için onun hoşuna gidecek davranışlarda bulunan ABD, (örneğin, Suriye'nin beğenmediği Ortadoğu özel temsilcisi Philip Habib'in yerine Robert Mc Farlane'i atadı), daha sonra askeri müdahaleye girişti ve aralık 1983'de Cebelilübnan'daki Suriye mevzilerini bombaladı. Ne var ki, saldırı sırasında iki ABD uçağı düşürüldü. (L)

Gülriz SURURİ

Nevzat SÜER

Faruk SÜKAN

Kemal SÜLKER

***SURUÇ,** Urfa ilinde ilçe. — 50 664 nüf., 73 köy. İlçe merkezi 18 892 nüf. (1980). [M]

***SURURİ** (Gülriz), türk kadın tiyatro oyuncusu. — *Kıldan İnce Kılıçtan Keskince* (1978) adlı anı kitabı büyük ilgi topladı. Mehmet Akan'la birlikte yazdığı *Uzun İnce Bir Yol*, Kenter Tiyatrosu'nda sahnelendi (1979/1980). 1982/1983 tiyatro sezonunda ünlü Fransız şarkıcısı Edith Piaf'ın yaşamını konu alan *Kaldırım Serçesi* adlı oyunda Piaf'ı canlandırdı. Bu roldeki başarısıyla Avni Dilligil Ödülü'nü, İzmir Gazeteciler Derneği'nin Altın Artiemis Ödülü' nü, Milliyet gazetesinin 1983 Süperstar Tiyatro Oyuncusu Ödülü'nü kazandı. 1983/ 1984 sezonunda *Kabare* adlı müzikli oyunda bir kabare şarkıcısını canlandırdı. (M)

***SURURİ** (Sururi GÜMEN, - diye tanınır), türk karikatür ve desen sanatçısı. — 1970'li yılların başında Amerika'ya yerleşerek çalışmalarını orada sürdürdü. (M)

***SUSAM** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de, susam üretimi 1975'ten sonraki dönemde, önemli bir artış ya da azalış göstermedi. 1976'da 25 000 ton olan üretim, 1977'de 23 500 ton, 1978'de 23 600 ton, 1979'da ve 1980'de 26 000 ton, 1981'de 25 000 ton olarak gerçekleşti. Susam ekim alanlarının en aza indiği 1977 yılında (31 800 ha) en yüksek verim alındı: Hektar başına 740 kg. Ekim alanının en geniş (45 000 ha) ve üretimin en yüksek olduğu 1979 ve 1980 yıllarındaysa verim düşük oldu: Hektar başına 578 kg. (M)

***SUSLOV** (Mihail Andreyeviç), sovyet siyaset adamı. — (öl. Moskova 1982). [L]

***SUSURLUK,** Balıkesir ilinde ilçe. — 43 109 nüf., 48 köy. İlçe merkezi 15 984 nüf. (1980). [M]

***SUSUZ,** Kars ilinde ilçe. — 23 087 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 3 137 nüf. (1980). [M]

SUSUZMÜSELLİM, Tekirdağ ilinde, Hayrabolu ilçesine bağlı bucak. 11 738 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 585 nüf. (1980). [M]

***SUŞEHRİ,** Sivas ilinde ilçe. — 58 089 nüf., 134 köy. İlçe merkezi 11 548 nüf. (1980). [M]

***SUTHERLAND** (Graham), ingiliz ressamı. — (öl. Londra 1980). [L]

***SUTOPU** bls. i. — ANSİKL. Türkiye şampiyonalarında 1975'ten sonra alınan sonuçlar: 1975'de Galatasaray; 1976'da İstanbul Yüzme İhtisas Kulübü (İYİK); 1977'de Galatasaray; 1978'den 1983'e kadar (1983 dahil) İstanbul Yüzme ve İhtisas Kulübü şampiyonluğu kazandı.

Türk sutopu milli takımı 1980, 1981 ve 1983 Balkan Şampiyonalarında üçüncü, 1979 Akdeniz Oyunları'nda beşinci, 1983 Akdeniz Oyunları'nda altıncı oldu. Ayrıca kulüp takımlarından Galatasaray, Avrupa Şampiyon Kulüpler kupasında sekizincilik (1975), İYİK, Avrupa Kupa Galipleri turnuvasında sekizincilik (1977) kazandı.

Türkiye'de sutopu karşılaşmaları *yıldızlar* (14 yaş), *gençler* (18 yaş), *genç büyükler* (20 yaş) ve *büyükler* olmak üzere 4 kategoride yapılmaktadır. I. Türkiye ligi deplasmanlı lig usulüyle, II. ve III. Türkiye ligleriyse turnuva şeklinde yapılmaktadır.

1983 Avrupa Gençler Şampiyonası İstanbul -Maçka Spor Yazarları Derneği yüzme havuzunda yapıldı. 1985 Dünya Gençler Şampiyonasının da aynı yerde yapılması kararlaştırıldı. Bu şampiyonaları düzenleyen Sutopu, Yüzme ve Atlama Federasyonu'nun başkanlığını 1963'ten beri Fahiman Akdağ yapmaktadır. Ünlü sutopu sporcuları arasında Muharrem Gülergin (Adana Demirspor), İbrahim Sulu (Modaspor) Mithat Hantal, Sühan Seldüz ve Murat Çakır (İYİK) sayılabilir.

Son yıllarda sutopu kurallarında bir değişiklik yapılarak oyun süresi 7 dakikalık 4 devre olmak üzere 28 dakikaya çıkarıldı. (M)

***SUVA,** Fiji adalarının başkenti ve başlıca limanı. — 62 046 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 117 827 nüf.) [L]

***SUVARLI,** Adıyaman ilinde, Besni ilçesine bağlı bucak. — 6 927 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 3 858 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SUVON,** Güney Kore'de kent. — 223 718 nüf. (L)

***SUZUKA,** Japonya'da (Honşu adası) kent. — 121 000 nüf. (L)

SUZUKİ (Zenko), japon siyaset adamı (İvate 1911). Birçok kere hükümette bakan olarak görev aldı (çalışma, posta ve balıkçılık bakanlığı). Ohira'nın ölümünden sonra Liberal Demokrat Parti başkanlığına seçildi. Temmuz 1980'de başbakan oldu.

Dünya politikasında aktif bir rol oynamaya ve ABD ile sıkı işbirliğine yöneldi. Kasım 1980'de Sovyetler Birliği ile ilişkilerin düzeltilebilmesi için ön koşul olarak sovyet askerlerinin Afganistan'dan çekilmesini ve 1945'te sovyetlere geçen Kuril adalarının geri verilmesini istedi. Kasım 1983' de başbakanlıktan ayrıldı, yerine Yasuhiro Nakasone başbakan oldu. (M)

SÜCÜLLÜ, Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 451 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SÜER** (Nevzat), türk satrançcısı. — Son Havadis'te ve 1970'den sonra Cumhuriyet gazetesinde satranç köşesini yönetti. Ayrıca, 1970-1977 yılları arasında Cumhuriyet gazetesi adına İstanbul liselerarası satranç karşılaşmalarını düzenledi. *Süer Satranç* Dergisi'ni çıkarmaktadır. (M)

SÜKAN (Faruk), türk siyaset ve devlet adamı (Konya 1920). İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdi (1946). Paris'te iç hastalıkları dalında ihtisas yaptı (1950). Bir süre hükümet tabipliği ve 1957'den 27 mayıs 1961' e kadar Ereğli (Konya) belediye başkanlığı yaptı. 1961'de AP'den Konya milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1963'te parti genel başkan yardımcısı oldu. Daha sonraki dönemlerde de milletvekilliğini koruyan Sükan, 1965'te kurulan S.H. Ürgüplü koalisyon hükümetinde sağlık, aynı yılın sonunda kurulan Demirel hükümetinde içişleri bakanlığı yaptı. 1970 sonunda AP'den ayrılarak Demokratik Parti'nin kurucuları arasında yer aldı. 1972'de bu partinin genel sekreteri oldu. 1977 seçimlerinden sonra partisinin tek milletvekili olarak parlamentoda yer aldı. 1978'de kurulan CHP ağırlıklı hükümette devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olarak görev yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

SÜKSÜN, Kayseri ilinde, İncesu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 804 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SÜLEOĞLU,** Edirne ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 401 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 4 487 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SÜLEYMANİYE,** Irak'ta kent ve il yönetim merkezi. — 86 822 nüf. (L)

***SÜLEYMANLI,** Kahramanmaraş ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 317 nüf., 11 köy. Bucak merkezi *Süleymanlı*, 1 242 nüf. (1980). [M]

SÜLEYMANLI, Manisa ilinde ,Akhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 874 nüf. (1980). Belediye. (M)

SÜLKER (Kemal*), türk sendikacısı ve yazarı. — 1974'ten sonraki dönemde de, çeşitli sanat - edebiyat dergilerinde ve gazetelerde yazıları yayımlandı. Son dönemde çıkan başlıca kitapları: *Sendikacılık ve Siyaset* (1975), *Türkiye'de Grev Hakkı ve Grevler* (1976), *İki Konfederasyon* (Türk-İş ve Disk, 1976), *Türkiye'yi Sarsan İki Uzun Gün* (öyküler, 1979), *Anılara Yolculuk* (anılar, 1983). [M]

***SÜLLER,** Denizli ilinde, Çal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 4 486 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Süloğlu Barajı,** Edirne ilinde Süloğlu suyu üzerinde baraj. 1980 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 204,75 m; barajın temelden yüksekliği 54,25 m; talvegden yüksekliği 48,75 m; normal su kotu 197,8 m; normal su kotunda depolama hacmi 33 milyon m^3; göl alanı 2,88 km^2; sulama alanı 2 235 ha; taşkından koruma alanı 900 ha'dır. (M)

***SÜLÜKLÜ,** Konya ilinde, Yunak ilçesine bağlı bucak. — 7 164 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 168 nüf. (1980). (M)

SÜLÜMENLİ, Afyonkarahisar ilinde, merkez ilçenin Çobanlar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 190 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SÜMEN** (Meriç), türk balerini. — 1975' ten sonraki dönemde, konuk sanatçı olarak yabancı bale topluluklarına katıldı; Devlet Balesi'nin temsillerinde başarılarını sürdürdü. 1981'de «devlet sanatçısı» unvanını aldı; Devlet Opera ve Balesi'nin sanat yönetmenliğine getirildi. 1983-1984 sezonunda Moskova'da Bolşoy Koreografi Okulu'na devam ettikten sonra eski görevine döndü. (M)

***SÜMER** (Ayetullah), türk ressamı. — (öl. İstanbul 1979). Ölümünden iki yıl önce İstanbul Parmakkapı İş Sanat galerisinde düzenlenen «Resimde 60 Yıl» adlı sergisinde klasik gerçekçiliğe bağlı portre, peyzaj ve antürmortlarını topluca sergiledi (1977). [M]

***SÜMER** (Dinçer), türk tiyatro yazarı, oyuncusu ve yönetmeni. — 1975'ten sonraki dönemde, Devlet Tiyatroları'nda, özel tiyatrolarda, radyo ve televizyonda oynanan oyunları: *Eski Fotoğraflar, Yaşamak Sevmek Oyunu, Soframızda Çiçek Olsun, Gök Çökmedikçe, Yıldızsız Gecenin Türküsü, Efendime Söyleyeyim, Dul, Meddah Amca, Aşk Dediğin Nedir ki*. Lorca'nın *Eskicinin Tazesi*, S. Kudret Aksal'ın *Bay Hiç ve Sonsuzluk Kitabevi*, Tarık Buğra' nın *İbiş'in Rüyası* ve kendisinin *Eski Fotoğraflar, Karacaoğlan* adlı oyunlarını yöneten Sümer'in son yıllarda yayımlanan kitapları: *Bu Topraklar İçin* (oyun, 1975), *Eski Fotoğraflar* (oyun, 1977, TDK 1977 Oyun ödülü), *Bozuk Bir Şey* (roman, 1978), *Sandalım Kıyıya Bağlı* (şiir, 1983), *Aklımda Kalan Masallar* (masal, 1983), *Karacaoğlan* (oyun, 1983). [M]

***SÜMER** (Güner), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, oyun yazarı ve sahne yönetmeni. — (öl. Ankara 1977). 1974'ten sonraki dönemde *Kırın Zincirleri* (1974), *Diyet* (1975) ve *Kapıcılar Kralı* (1976) adlı sinema filmlerinde oynadı. 1983'te ablası Adalet Ağaoğlu, sanatçının tüm yazdıklarını *Toplu Eserleri* adı altında iki cilt halinde yayımladı. Birinci ciltte, on hikâye, şiirler, düzyazılar ve *Adı Nalan* adlı yarım kalmış bir roman; ikinci ciltte *Yarın Cumartesi* (1961'de oynadı), *Bozuk Düzen* (1964'te oynandı), *Baba ile Oğul* (1984' te oynandı) ve *Hüzzam* adlı oyunlar yer aldı. (M)

***Sümerbank.** — 1975'ten sonra da bankacılık ve sanayi alanında etkinliğini sürdürdü. 1982'de şube sayısı 44'e, itibari sermayesi 60 milyar liraya, dağıttığı toplam

Foto. X (4) [*MEYDAN*]

kredi miktarı 41,4 milyar liraya, toplam mevduatı 7,8 milyar liraya ulaştı.

Sanayi, Teknoloji ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı bir iktisadi devlet teşekkülü olan Sümerbank'ın 1983'te 28 müessesesi, 3 bağlı ortaklığı ve çeşitli sektörlerde toplam 38 iştiraki vardı.

11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnamede Sümerbank'ın müesseseleri ve bağlı ortaklıkları şöyle belirtildi: Müesseseler: 1) Alım Satım Mües. (İstanbul); 2) Defterdar Yünlü Sanayi Mües. (İstanbul); 3) Diyarbakır Halı ve Yünlü Sanayi Mües.; 4) Halıcılık Mües.; 5) Hereke Yünlü Sanayi Mües.; 6) Merinos Yünlü Sanayi Mües. (Bursa); 7) Bünyan Yünlü Sanayi Mües.; 8) Pamuk Satınalma ve Çırçır Fabrikaları Mües.; 9) Adana Pamuklu Sanayi Mües.; 10) Bakırköy Pamuklu Sanayi Mües.; 11) Denizli Pamuklu Sanayi Mües.; 12) Ereğli Pamuklu Sanayi Mües. (Konya); 13) Erzincan Pamuklu Sanayi Mües.; 14) Nevşehir Pamuklu Sanayi Mües.; 15) Kahramanmaraş Pamuklu Dokuma Sanayi Mües.; 16) Malatya Pamuklu Sanayi Mües.; 17) Kayseri Pamuklu Sanayi Mües.; 18) Diyarbakır Pamuklu Sanayi Mües.; 19) Adıyaman Pamuklu Sanayi Mües.; 20) Karaman Pamuklu Sanayi Mües.; 21) Nazilli Basma Sanayi Mües.; 22) Eskişehir Basma Sanayi Mües.; 23) İzmir Basma Sanayi Mües.; 24) Taşköprü Kendir Sanayi Mües.; 25) Deri ve Kundura Sanayi Mües. (Beykoz); 26) Gemlik Sunipek ve Viskoz Mamulleri Sanayi Mües.; 27) Van Deri ve Kundura Sanayi Mües.; 28) Tekstil Eğitim ve Araştırma Mües.

Bağlı ortaklıklar: 1) Antalya Pamuklu Dokuma Sanayi TAŞ; 2) Bergama Pamuk İpliği ve Dokuma Sanayi TAŞ; 3) Manisa Pamuklu Mensucat AŞ. (M)

Sümerbank işletmelerinin yurt içi üretimindeki payı

ana ürünler	*yüzde*
pamuk ipliği	16
pamuklu dokuma	13
yün ipliği	8
yünlü dokuma	12
el halısı	2
makine halısı	1
alümina silikat tuğla ve harçlar	31
magnezit esaslı tuğla ve harçlar	100
karo fayans-karo seramik	20
sağlık gereçleri	12
sofra ve süs eşyası	37
elektroporselen	28
deri	12
ayakkabı	6
lif levha	21
lamine levha	21
ayçiçeği yağı	3
boyar maddeler	11
valeks (palamut özü)	50
viskon	100

Sümerbank'ın dışsatımı (1980)

ürünler	*milyon TL*
pamuk ipliği	752
pamuklu konfeksiyon	397
pamuklu dokuma	169
karo fayans	71
valeks	6
diğerleri	5
toplam	1 400

Sümerbank'ın iştirakleri

faaliyet alanı	*iştirak sayısı*	*Sümerbank'ın sermaye taahhüdü (milyon TL)*
bankacılık	9	34,9
sigorta	1	0,4
dokumacılık	7	186,5
toprak sanayii	4	65,7
besin sanayii	2	33,6
kimya sanayii	5	380,6
demir - çelik sanayii	4	205,7
tarım ve ticaret şirketleri	6	121,2
toplam	38	1 029

'Foto. X (4) [MEYDAN]

Sümerbank genel üretim çizelgesi

ürünler	*1976*	*1980*
pamuk ipliği (ton)	45 219	41 367
pamuklu dokuma (1 000 m)	204 693	190 192
yün ipliği (ton)	4 445	3 403
yünlü dokuma (1 000 m)	7 614	4 980
el halısı (m²)	34 262	55 850
makine halısı (m²)	107 936	94 616
pamuklu konfeksiyon (1 000 adet)		6 000
yünlü konfeksiyon (1 000 adet)		196
kundura (1 000 çift)	2 495	2 515
seramik sofra ve süs eşyası (1 000 adet)	6 756	9 670
seramik sağlık gereçleri (1 000 adet)	308	440
karo fayans-karo seramik (ton)	8 676	14 350
elektroporselen (1 000 adet)	5 195	2 280
ateş tuğlası (ton)	30 389	33 450
magnezit tuğla (ton)	22 526	30 100

Sümerbank satış durumu (1980)

	milyar TL.
yurt içi satışlar	26,6
mağaza satışları	12,7
merkez satışları	3,3
re'sen satışlar	10,6
dışsatım	1,4
toplam	28

Sümerbank'ın personel durumu

yıllar	*memur*	*işçi*	*toplam*
1976	6 686	38 127	44 813
1980	7 983	38 575	46 558

***SÜRGÜ**, Malatya ilinde, Doğanşehir ilçesine bağlı bucak. — 14 030 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 4 350 nüf. (1980). Belediye. (M)

***SÜRGÜCÜ**, Mardin ilinde, Savur ilçesine bağlı bucak. — 13 446 nüf. 13 köy. Bucak merkezi 2 451 nüf. (1980). [M]

SÜRJENERATÖR i. (fr. *surgénérateur*). Nükl. fiz. Hızlı nötronlu nükleer santral. Yakıt olarak plütonyum veya plütonyum oksit, yüzde 22 oranında zenginleştirilmiş uranyum ya da her ikisinin karışımı kullanılır. Bu santrallarda yakıt çekirdeklerinin parçalanması sırasında ortaya çıkan hızlı nötronlar olduğu gibi kullanıldığından yavaşlatıcıya gerek yoktur. Sürjeneratör plütonyumu uranyuma dönüştürür ve böylece kullandığından fazla yakıt üretir. (L)

***SÜRMENE**, Trabzon ilinde ilçe. — 49 131 nüf., 41 köy. İlçe merkezi 10 075 nüf. (1980). [M]

***SÜT** i. — ANSİKL. Gıda Sanay. ve Zır. *Modern sütçülük.* İnsan beslenmesinde büyük bir önem taşıyan süt, sağımından (bk. SAĞIM *makinesi. Ek 2*) son ürünlerine kadar (süt mamulleri) gittikçe daha geniş çapta sanayileşmeye konu olmaktadır.

soğutma sorunu

Süt, sağıldıktan sonra, işleneceği fabrikaya gidinceye kadar saatlerce, hatta bazen günlerce beklemek durumundadır. Yeni sağılan sütün sıcaklığı 30°C dolayındadır. Öylece çevre ısısına bırakılırsa, bu sıcaklık yavaş yavaş düşer (on iki saat sonra 20°C). 30° ile 20°C arasında sütün bakteri öldürücü doğal etkisi zayıflar; birkaç saat daha geçince, mikropların üremesi daha zor kontrol edilir duruma gelir; bakteriyoloji açısından kaliteyi muhafaza etmek ve pıhtılaştırıcı asitleşmeden kaçınmak için sütü soğutmak; yani aynı gün teslim edilecekse, sıcaklığını 15°C'ye indirmek; toplayıcının geçerken alması için birkaç gün «bekletmek» gerekiyorsa, 4°C'ye kadar düşürmek gerekir.

Sütün soğutulması için birçok aygıt önerilmiştir. Bunların en ilginci, sütün aile çapında (çiftlik başına tek) ya da ortak (örneğin bir köy çapında) stoklanmasına yarayan soğutma deposudur (sarnıç, tank). İyi bir deponun sütle etkilenmez bir maddeden (çoğunca 18/8 paslanmaz çelik) yapılmış, ısı yönünden iyi yalıtılmış olması gerekir; aygıtta sütün hacmine ve stoklanacak sağım sayısına göre yeterli güçte bir dizi soğutucu ve bir karmaç bulunur. Aygıtın kolay temizlenir nitelikte olması şarttır. Toplamaların aralıklı yapılmasına (iki ya da üç günde bir toplama) ve sütün en iyi kalitede olmasına imkân veren yapay soğuğun ekonomik yararını gören büyük süt üreticisi ülkeler bunun için özendirme politikası uygulamakta, çiftliklerdeki depoların donanımı için, süt endüstrisi kuruluşları aracılığıyla üreticilere yardım yapmaktadırlar.

çiftlikten fabrikaya ulaştırma

Süt, genellikle çiftlikte toplanır ve özenle fabrikaya taşınır (bununla birlikte bazı peynirci bölgelerde, üretici, sütü sabah ve akşam peynir yapımevine götürür).

Geleneksel toplama, kamyonlara konan bidonlarla yapılır; bidon (20 litre ya da daha fazla) kalaylı sacdan, almasilisyumdan ya da polietilenden yapılmış olabilir; bidonla taşıma, fabrikaya kadar, yol boyunca ürünlerin tek tek toplanmasına imkân verir; ancak kamyonların taşıma kapasitesi sınırlıdır (en fazla 4 000 litre) ve bidonların bakımı incelik ister; ayrıca, taşıma sırasında sütün yeniden ısınması tehlikesi vardır; bu yüzden, yazın, günde iki kez toplama zorunluluğu doğar.

Sarnıçlı kamyonla (süt tankeri) toplama, süt ister soğuk, ister ılık olsun, en rasyonel yöntemdir: Bir kamyon 12 000 litreye kadar taşıyabilir. Süt tankerin içine boruyla otomatik olarak doldurulur; bu da kirlenme tehlikesini önler; bununla birlikte, bozuk sütleri ayırma işlemi çok güç olduğundan, bu ulaştırma biçimi, özellikle tek tek yapılan teslimlerin kaliteli olduğu bölgeler için uygundur; sarnıçlı kamyonun üstünlüğü, turnelerde süt yoğunluğunun artmasıyla, ulaştırmada en iyi ekonomik verime imkân sağlamasındadır.

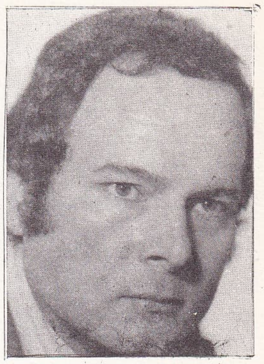

Dinçer SÜMER

Güner SÜMER

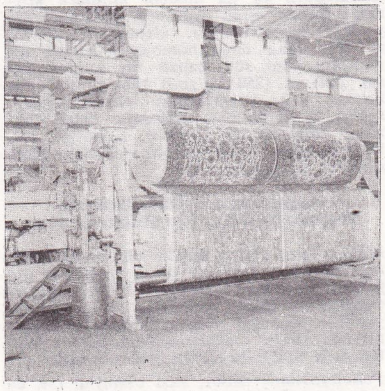

Sümerbank Diyarbakır Halı ve Yünlü Sanayii fabrikasında dokuma ünitesi

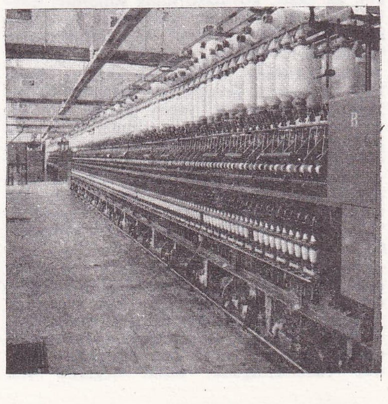

Sümerbank fabrikalarından birinde vater dairesi

Dağlık bölgelerde, sütü dağdaki sağım yerinden vadideki peynir yapımevine indirmek için, 10-20 sm çapında plastik borulardan yararlanılabilir. Çok pratik olan bu yöntem, borularda, kimi zaman büyük titizlik isteyen bir temizleme işlemini gerektirir; güneş ışığının yol açtığı oksitlenme tehlikesi de gözden uzak tutulmamalıdır. Sütün çok üretildiği yüksek bölgelerden boru hattıyla (pipe-line) aşağılara taşınması da düşünülebilir.

çiğ süt ve konserve süt

İçme sütü üretimi, çeşitli sorunları da (sağlığa ilişkin, teknolojik, ekonomik, vb.) birlikte getiren büyük bir pazarın (örneğin Fransa'da yılda üç milyon tondan fazla) varlığını gerektirir. İçme sütü tam yağlı, yarı yağlı, yağsız, kokulandırılmış, hatta proteince ya da vitamince zenginleştirilmiş olabilir.

Sütün çiğ olarak pazarlanması ve dağıtımı bazı ülkelerde ortadan kalkmak üzeredir; bugün içme sütü birtakım işlemlerden geçirildikten sonra (üçte ikisi pastörize, üçte biri sterilize) pazarlanır.

Pastörize sütler, nispeten uzun bir süre (otuz dakikadan on beş saniyeye kadar) az yüksek sıcaklıkta (62 ile 75°C) tutulur; sıcaklık, sütü bozmadan, mikroorganizmaların çoğunu yok etmelidir. Mikropların çoğu gibi tüberküloz basili de pastörizasyon sırasında yok olursa da, sıcağa dirençli bazı mikroplar ölmeyebilir ve pastörize sütlerin muhafazası sırasında sorunlar yaratabilir.

Eskiden düşük pastörizasyon (otuz dakikadan on beş saniyeye kadar 62°C) uygulanırdı; bugün yüksek partörizasyon (on beş saniye içinde 75°C), hatta Fransa gibi bazı ülkelerde genellikle süper pastörizasyon (iki dakikaya kadar uzayan bir süre içinde 75°C ve daha yüksek) uygulanmaktadır. Sterilize sütlerde kuramsal olarak, hiçbir canlı organizma kalmaz; gerçekte bunlar, kapalı ve su geçirmez bir kap içinde korunabilen, insana zararlı mikroplardan arınmış ürünlerdir. Modern sterilizasyon yöntemi, EYS (en yüksek sıcaklık) yöntemidir. Bu yöntemde süt 1-5 saniye boyunca 140-150°C ısıtılır. Çok etkili olan EYS yöntemi sterilize sütü, mikropsuz karton ambalajlara ya da madeni kutulara koymaya imkân veren aygıtların kullanımı sayesinde geliştirilebildi. Genellikle, sterilize süt, daha önce homojenleştirilmiş olmalıdır; yani süt, kapalı bir kapta yüksek basınca (250 kg/sm²) tabi tutulur; bu basınç yağ yuvarlarının parçalanmasını sağlar ve yağın üste çıkmasını önler. Sterilize edilecek çiğ sütlerin, pastörize edilenlere göre bakteriyolojik yönden daha nitelikli olması gerekir.

mayalanmış, pelteleştirilmiş, yoğunlaştırılmış, kurutulmuş sütler

Mayalanmış sütler bugün bir ticari gelişme içindedir. Bunların besin ve perhiz değerleri sütünkine yakındır; tatları hoş ve mayhoştur. Çeşitli yoğurtlar bu arada sayılabilir. Örneğin *yoğurt* Türkiye'de, mantarlarla sütün mayalanmasından elde edilen *kefir* SSCB'de büyük ölçüde üretilir.

Pelteleştirilmiş sütler, ekşi olmayan (ya da çok az ekşi), koyulaştırılmış sütlerdir; pastörize ya da sterilize süte şeker ve sağlığa zararlı olmayan renk ve koku vericiler eklenerek elde edilir.

Yoğunlaştırılmış (konsantre) *sütlerin* özellikle iki çeşidi üretilir. Ötedenberi bilinen yoğunlaştırılmış süt, yarısı ya da üçte biri yoğunlaştırılıp sterilize edilmiş ve homojenleştirilmiş süttür; madeni kutular içinde satılır; yoğunlaştırılmış şekerli süt elde etmek için içinde yüzde 70 şeker bulunan steril bir şurupla karıştırılmış süt ısıtılır, daha sonra sıcaklık ani olarak 30 °C'ye indirilir (laktozun ani kristalleşmesi).

Kurutulmuş ya da *kuru sütler* (*süttozu*) çok çeşitli kalitede ürünlerdir. Genellikle, daha önce yoğunlaştırılmış sütü kurutmak için iki teknoloji kullanılır: Hatmaker yönteminde üstlerine süt akıtılan 140°C'de ısı silindirden yararlanılır (bu ani ısıtma ürünün çözünürlüğünü, besin değerini yok eder, onu insan beslenmesi için yararlanılır halden çıkarır, ama bakteriyolojik açıdan az kaliteli sütlerin işlenmesine imkân verir); Spray yönteminde süt, yoğunlaştırılmadan önce (yüzde 40'ı kuru madde) 150°C'de bir hava akımıyla bir kurutma kulesinin içine püskürtülür (bu anlık kurutma işlemi, daha kolay eriyebilir, insan beslenmesinde kullanılabilir bir toz verir). Süttozu, havasız yerde madeni kutular içinde azot ya da karbondioksit atmosferi altında iki ya da üç yıl muhafaza edilebilir. Kurutulmuş sütten sanayileşmiş ülkelerde insanlar, gıda sanayileri yararlanır; ayrıca hayvan yavrularına verilen ikame sütlerin üretiminde kullanılır. Gelişme yolundaki ülkelerde süttozunu acımış yağlarla («butter oil») ya da bitkisel yağlı maddelerle (kakao ,mısır yağı) birleştirip peynir ya da mayalı sütler elde etmeye imkân veren teknolojiler de geliştirilmiştir.

Türkiye'de sağılan hayvan sayısı ve süt üretimi

yıllar	inek A	inek B	manda ineği A	manda ineği B	koyun A	koyun B	keçi A	keçi B
1975	4 980	2 910	340	283	21 035	993	8 995	631
1976	5 158	3 100	335	278	21 233	1 004	8 817	623
1977	5 352	3 107	329	274	21 756	1 036	8 714	618
1978	5 538	3 209	337	282	22 243	1 056	8 794	621
1979	5 840	3 386	351	297	23 244	1 102	8 854	626
1980	5 931	3 421	344	274	24 049	1 177	8 945	630
1981	6 084	3 538	336	282	24 614	1 176	8 732	612

A) Hayvan sayısı (bin baş)
B) Süt üretimi (bin ton)

EKONOMİ

Dünya süt üretimi yılda yaklaşık 400 milyon ton dolayındadır; bunun yarısı SSCB ve AET'ce üretilir (dörtte biri Sovyetler Birliği, bir o kadarı da AET ülkeleri Batı Avrupa] tarafından). Üretimin yüzde 90'ı inek sütü, yüzde 6'sı manda, yüzde 2'si koyun, yaklaşık yüzde 2'si keçi sütüdür; ama, Uzakdoğu'da manda sütü (yüzde 50), Yakındoğu ve Afrika'da koyun, keçi sütü üretimi de (yüzde 33 ve yüzde 16) önemlidir.

Kişi başına düşen üretim miktarında, sanayileşmiş ülkelerle gelişme yolundaki ülkeler arasında büyük fark vardır.

Avrupa ekonomik topluluğu ülkelerinde süt işleme merkezlerine gelen süt miktarı 1970-1983 yılları arasında yüzde 40'lık bir artış göstererek 73 milyon tondan 100 milyon tona çıktı (1977'de 107 028 000 ton). Bu yüzden süt ve süt ürünleri tüketimine oranla süt üretiminde fazlalık meydana geldi ve AET ülkeleri süt üretimine kısıtlama koymak zorunda kaldı.

● *Türkiye*, süt hayvanı sayısı bakımından dünyanın sayılı ülkelerinden olduğu halde, süt ve süt ürünleri üretimi bakımından ülkeler sıralamasında oldukça alt sıralardadır. Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de süt üretimi içinde önemli pay inek sütünündür (1975'te toplam süt üretiminin yüzde 60,4'ü, 1980'de yüzde 62,17'si ve 1981' de yüzde 63'ü). 1975 - 1980 arasında inek başına ortalama süt üretimi 589,83 kg olan Türkiye, bu rakamla, FAO'nun 29 ülkeyi kapsayan sıralamasında sonuncuydu. Aynı sıralamada 28. sırayı alan Yugoslavya'nın 1975 - 1980 dönemindeki ortalama inek sütü verimi 1 453 kg, ilk sırayı alan İsrail'inki ise 6 483,5 kg idi. Türkiye inek başına süt verimini Yugoslavya'nınkine eşitleyebildiği takdirde toplam süt üretimi sekiz milyon tonu aşarak ilk on ülkeden biri; İsrail'inkine eşitleyebildiği takdirde ilk beş ülkeden biri olabilecektir. Son yıllarda, yüksek verimli ırkların ikame edilmesi yolunda yoğun çalışmalar yapılmakta, süt sanayiinin geliştiği olduğu yörelerde, bir sağım yılında 1 500 - 3 000 litre süt veren hayvan sayısı yıldan yıla artmaktadır. Türkiye'de 1980'lerin başında, üretilen sütün (yaklaşık 5,5 milyon ton) ancak yirmide biri fabrikalarda işlenebiliyordu.

1990'larda beşte bire ulaşacağı tahmin edilen bu oranın daha da yükselebilmesi, fabrikaların uyguladığı süt alım fiyatlarının cazip hale getirilmesine ve tüketicinin fabrikalarda üretilen süt ve süt ürünlerini tüketme alışkanlığının yaygınlaşmasına bağlıdır.

Türkiye Süt* Endüstri Kurumu'ndan (*Ek 2*) sonra, süt sanayii alanında en büyük kuruluşlar durumuna gelen Pınar-Süt, Meriç Süt Fabrikalarına 1978'de Gönen (Balıkesir) yakınlarındaki tesislerinde üretime geçen Mis Süt Sanayii AŞ eklendi. Yılda ortalama 16 000 ton süt işleyen Mis Süt ve ötekiler pastörize sütün yanı sıra çeşitli süt ürünleri de üreterek ülke çapında dağıtım yapmaktadırlar. Bu kuruluşların toplam üretimlerinin yurt içi talebi karşılamaktan çok uzak oluşu göz önüne alınırsa, gelecekte süt sanayii ala-

SEK'in yıllara göre süt alımı ve üretimi (ton olarak)

ürünler	1976	1977	1978	1979	1980	1981
süt alımı	56 602,7	73 202,7	63 282,8	73 357	82 844,3	76 042
pastörize süt	12 038,8	11 602,9	12 625,5	17 149,1	16 342,5	17 825
yoğurt	6 607,4	7 050	7 378,2	8 610,9	8 479,3	9 618,8
ayran	2 692	3 330,9	2 887,7	2 704,2	2 064,6	2 547,8
tereyağı	531,8	564,7	446,4	480,5	524,5	464,9
kaşar peyniri	1 501	1 664,4	842,7	1 146,5	1 576,8	1 543,9
beyaz peynir	1 417,3	3 767,2	3 991,8	3 985,9	4 659,4	3 918,8
süttozu	706,5	716,6	387,5	254,1	244,9	163,7
dondurma	47,1	37,2	19,7	11,1	4,4	17

SEK'in iştirakleri ve taahhüt ettiği iştirak miktarı

	sermayesi	SEK'in taahhüdü
Konya ve Civarı Süt Sanayi AŞ	30 000 000 TL	14 900 000 TL
Turhal Süt Sanayii Ticaret AŞ	15 000 000 TL	3 750 000 TL
Bingöl Yem-Süt ve Besicilik AŞ	30 000 000 TL	6 000 000 TL
A.N.K.O. Süt Sanayii	8 000 000 TL	2 000 000 TL
Kıbrıs Türk Sanayii İşletmeleri Holding Ltd Şti.	100 000 000 TL	5 000 000 TL
Doğanşehri Süt ve Mamulleri AŞ	7 500 000 TL	3 000 000 TL

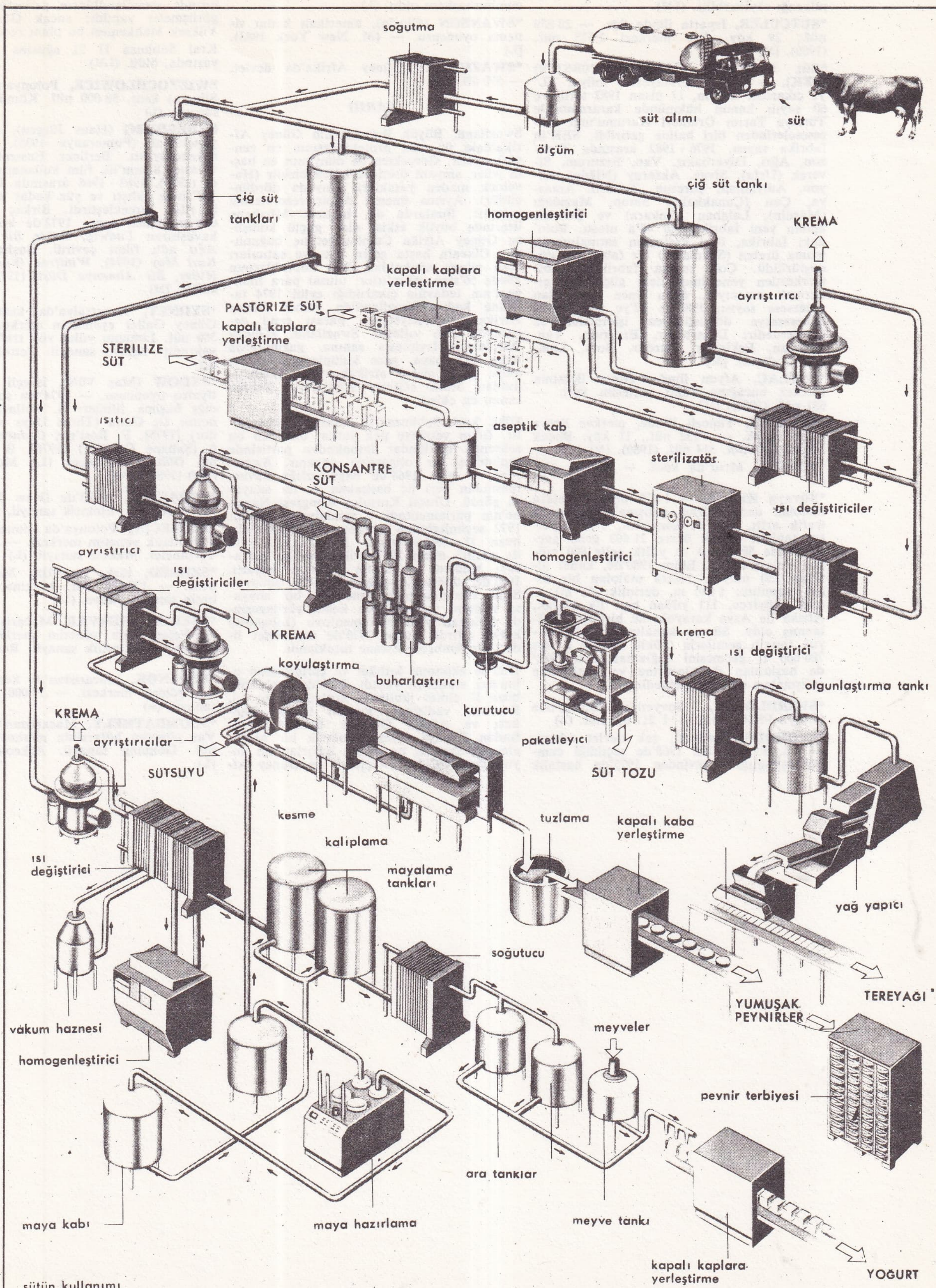

sütün kullanımı

nında önemli çapta yeni yatırımların yapılacağı söylenebilir. (LM)

***SÜTÇÜLER,** Isparta ilinde ilçe. — 20 859 nüf., 29 köy. İlçe merkezi 2 575 nüf. (1980). [M]

***Süt Endüstrisi Kurumu** (TÜRKİYE) **[SEK].** — 1979'da sermayesi 3 milyar TL'ye çıkarılan kurum, 11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Türkiye Tarım Ürünleri Kurumu'nun müesseselerinden biri haline getirildi. SEK'in fabrika sayısı, 1976 - 1982 arasında Trabzon, Ağrı, Diyarbakır, Van, Erzurum, Siverek (Urfa), Sivas, Aksaray (Niğde), Afyon, Adıyaman, Giresun, Tunceli, Amasya, Çan (Çanakkale), Sinop, Mazıdağı (Mardin), Lalahan (Ankara) ve Bolu'da açılan yeni fabrikalarla 40'a ulaştı. Bolu'daki fabrika, özel kesimden satınalınarak mama üreten (Sekmama) bir fabrikaya dönüştürüldü. Çok sayıda fabrikanın, bir merkezden yönetilmesindeki güçlükleri gidermek amacıyla, daha önce dört olan müessese sayısı, 1982'de 12'ye yükseltildi. Müesseseye dönüştürülen işletmeler şu kentlerdedir: Diyarbakır, Erzurum, Van, Trabzon, Eskişehir, Burdur, Bolu, Lalahan (Ankara). [M]

***SÜTLAÇ,** Afyon ilinde, Dinar ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 651 nüf. (1980). [M]

***SÜTLÜCE,** Tunceli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 4 132 nüf., 11 köy. Bucak merkezi *Tülük*, 314 nüf. (1980). [M]

***SÜVEYŞ,** Mısır'da kent. — 194 001 nüf. (L)

***Süveyş Kanalı.** — 1 275 milyon dolara malolan derinleştirme çalışmaları sonunda trafik arttı. 1980'de kanaldan, 2 921'i petrol tankeri olmak üzere 21 603 gemi geçti (günde 59 gemi) ve yıllık gelir 800 milyon doları buldu. Ekim 1980'de, kanal altında 150 milyon dolara malolan bir tünel (uzunluk: 1 640 m, derinlik: 51 m) açıldı. Böylece, 111 yıldan beri ilk olarak, Afrika ile Asya karayolu ile birbirine bağlanmış oldu. Süveyş kanalından daha büyük tonajlı gemilerin (yüklü 260 000 t, boş 700 000 t) geçmesini sağlamak için 1982'de başlatılan derinleştirme ve genişletme çalışmaları sürdürülmektedir. (M)

***SVERDLOVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 1 211 000 nüf. (L)

***SVOBODA** (Ludvik), çek devlet adamı. — (öl. Prag 1979). 1968'de seçildiği cumhurbaşkanlığı görevinden 1975'de hastalık nedeniyle ayrıldı. Yerine Gustav Husak cumhurbaşkanı oldu. (L)

***SWANSON** (Gloria), amerikalı kadın sinema oyuncusu. — (öl. New York 1983). [L]

***SWAZİLAND,** Güney Afrika'da devlet. — 570 000 nüf.

TARİH

Swaziland, Büyük Britanya'nın Güney Afrika'daki üç eski protektorasının en zengini sayılır. Gerçekten de dünyanın en başta gelen amyant üreticilerinden biridir (Havelock maden yatakları dünyada dördüncüdür). Ayrıca önemli demir rezervlerine sahiptir. Bunlarda da, başkent Mbabane üzerinde büyük etkisi olan güçlü komşusu Güney Afrika Cumhuriyeti'ne bağımlıdır. Ülkenin başta gelen alıcı ve satıcıları olan güney afrikalılar, ülke topraklarının yüzde 50'sine sahiptirler; ulusal para lilangeni'nin tedavüle çıkarıldığı eylül 1974 tarihine kadar Swaziland'da yalnız Güney Afrika Cumhuriyeti'nin parası rand geçerliydi. Son yıllarda Swaziland, «Güney Afrika'nın İsviçresi» sanına, gazinolarda oyun oynamaya, gece kulüplerinde eğlenmeye gelen güney afrikalı turist kalabalığından ötürü «Güney Afrika'nın Babili» sanını da ekledi.

Ülke kral Sobhuza II tarafından yönetilir. Ödün vermeye pek yatkın olmayan bu seksenlik hükümdar İmbokodvo partisinde toplanmış bir oligarşiye dayanır. Swaziland, 6 eylül 1968'de bağımsızlığa kavuşmasından beri üç başbakan ve iki anayasa gördü. Ulusal Kurtuluş Kongresi Ngwane'nin parlamentoda 3 sandalye kazandığı 1972 seçimlerinden memnun olmayan Sobhuza II (Ngwenyama [«Aslan»] sanıyla da anılır) nisan 1973 arihli birinci anayasayı kaldırdı ve bütün partileri kapattı. 1978'de, doğrudan doğruya yazılı olmayan Swai kanunlarından esinlenen bir anayasa metnini ve tamamen kendi yörüngesinde bulunan yeni parlamentoyu (Libandla) kabul ettirdi. Şubat 1978'de muhalefet lideri Dr Ambrose Zwane tutuklandı.

1980'de ekonomi kıtlığın ve enflasyonun olumsuz etkilerini yaşadı. 1981'de kral Sobhuza II elmas jübilesini kutladı. Aynı yıl, Ezulwini vadisinde, kısmen Dünya Bankası ve Afrika Gelişme Bankası tarafından finanse edilecek büyük bir hidroelektrik santralı projesinin hazırlandığı duyuruldu. 1982'de, Swaziland ve Güney Afrika Cumhuriyeti arasında, her iki ülke sınırında swazilandlıların yerleştirilmesi için görüşmeler yapıldı; ancak Güney Afrika Yüksek Mahkemesi bu planı reddetti.

Kral Sobhuza II 21 ağustos 1982'de, 83 yaşında, öldü. (LM)

SWİETOCHLOWİCE, Polonya'da (Yukarı Silezya) kent. 58 000 nüf. Kömür ve demir sanayii. (L)

SYBERBERG (Hans Jürgen), alman film yönetmeni (Pomeranya 1935). Daha lise öğrencisiyken, Berliner Ensemble'ın provalarını 8 mm'lik film kullanarak filme aldı (1953). 1963 - 1966 arasında Batı Alman TV'sinde çalıştı ve yüz kadar kısa metrajlı film gerçekleştirdi. Birkaç uzun film denemesinden sonra 1972'de kendisini üne kavuşturan *Ludwig, Bakir Bir Kral İçin Ağıt* adlı filmi çevirdi. Başlıca filmleri: *Karl May* (1974), *Winifred Wagner* (1975), *Hitler, Bir Almanya Düşü* (1977), *Parsifal* (1982). [M]

***SYDNEY,** Avustralya'da kent ve Yeni Güney Galler eyaletinin merkezi. — 3 193 300 nüf. Limanın yıllık yük trafiği 30 Mt'a yakındır. Kimya sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

***SYDOW** (Max VON), isveçli sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1974'ten sonra rol aldığı başlıca filmler: S. Pollack'ın *Akbabanın Üç Günü* (Three Days of the Condor) [1975], F. Rosi'nin *Cadaveri Eccelenti* (Şahane Cesetler) [1976], B. Tavernier'nin *Ölümü Beklerken* (La Mort en Direct) [1980]. (M)

***SYRACUSE,** ABD'de (New York) kent. — 170 105 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***SZCZECİN,** Polonya'da liman kenti ve voyvodalık yönetim merkezi. — 381 000 nüf. Tersaneler. Makine sanayii. (L)

***SZEGED,** türk. **Segedin,** Macaristan'da kent. — 175 000 nüf. Makina, kimya ve besin sanayii. Müze. (L)

***SZEKESFEHERVAR,** Macaristan'da kent ve Fejer ilinin yönetim merkezi. — 120 000 nüf. Elektronik sanayii. Resim müzesi. (L)

***SZOLNOK,** Macaristan'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 77 000 nüf. Gübre sanayii. (L)

***SZOMBATHELY,** Macaristan'da kent ve Vas yönetim bölgesinin merkezi. — 82 000 nüf. Dokuma sanayii. Arkeoloji müzesi. (L)

Ş

ŞAAB (el-), Güney Yemen'in eski başkenti. 10 000 nüf. 1967'ye kadar, el-İttihad adıyla Güney Arabistan Federasyonu'nun da başkenti olmuştu. (L)

***ŞABANÖZÜ,** Çankırı ilinde ilçe. — 14 763 nüf., 21 köy. İlçe merkezi 2 842 nüf. (1980). [M]

ŞADLİ (Şadli BİN CEDİD, - denir), cezayirli asker ve devlet adamı (Annaba yakınında Butelca 1929). 1955'te Milli Kurtuluş Cephesi'ne (FLN) katıldı. 1962'de binbaşı rütbesiyle 5. Askeri Bölge (Kasentina), 1964'te 2. Askeri Bölge (Oran) komutanı oldu. Ben Bella'yı deviren darbeye katıldı (1965). Devrim Konseyi'ne üye oldu ve 1969'da albaylığa terfi etti. Cumhurbaşkanı Bumedyen'in ölümü üzerine, en kıdemli subay olarak FLN genel sekreterliğine getirildi. Mart 1979'da cumhurbaşkanı seçildi. Savunma bakanlığı görevini de üstlendi. (L)

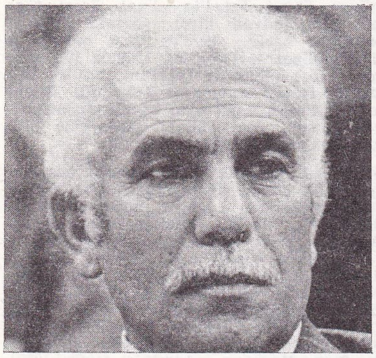

ŞADLİ BİN CEDİD

***ŞADRİNSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 82 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

ŞAHAP SITKI. Bk. İLTER *(Şahap Sıtkı).*

***ŞAHCİHANPUR,** Hindistan'da, (Uttar Prades) kent. — 144 000 nüf. (L)

***ŞAHİN,** Tekirdağ ilinde, Malkara ilçesine bağlı bucak. — 14 178 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 601 nüf. (1980). [M]

***ŞAHİN** (Osman), türk hikâyecisi. — Son dönem hikâyelerini *Ağız İçinde Dil Gibi* (1980) ve *Acı Duman* (1983) adlı kitaplarında topladı. *Ağız İçinde Dil Gibi* ile 1980 Nevzat Üstün Hikâye Ödülü'nü kazandı. *Musallim ile Kuşde* adlı hikâyesi Fevzi Tuna tarafından *Kızgın Toprak* (1973) adıyla, *Kırmızı Yel* adlı hikâyesi de Korhan Yurtsever tarafından *Fıratın Cinleri* (1976) adıyla sinema filmi yapıldı. (M)

***ŞAHİN** (Yusuf), mısırlı film yönetmeni. — Ülkesinin gerçeklerini yansıtan filmleriyle 1970'li yıllarda uluslararası üne kavuştu. 1983 İstanbul Festivali Sinema Günleri'nde dört filminin gösterilmesi sırasında İstanbul'a gelerek konuşmalar yaptı. Yeni filmleri: *Haylaz Çocuğun Yuvaya Dönüşü* (1976), *Niçin İskenderiye* (1980), *Bellek* (1982). [M]

ŞAHİNKAYA (Tahsin), türk generali ve devlet adamı (Merzifon 1925). Konya Askeri Ortaokulu'nu, Bursa Askeri Lisesi'ni (1941), Kara Harp Okulu'nu (1943) bitirdi. Çankırı Piyade Atış Okulu'nda ve Eskişehir Hava Okulu'nda staj yaptıktan sonra pilot eğitimi görmek üzere ABD'ye gitti (1944). Yurda dönünce Eskişehir Hava Okulu'nda görevlendirildi (1946). Üç yıl sonra yeniden ABD'ye giderek fotoğraf kursu gördü, dönüşünde Eskişehir Hava Fotoğraf Okulu'nu kurdu, burada öğretmenlik yaptı (1950). Hava Harp Akademisi'ni bitirdikten (1957) sonra 44. Uçuş Grubu 143. Filo'da hareket subaylığı ve filo komutanlığı yaptı. Daha sonra Genelkurmay Başkanlığı Hava Harekât Kısmı'na atandı. 4. Ana Jet Üs Harekât komutanlığından sonra Hava Harp Akademisi öğretmenliği yaptı (1962 - 1964). Daha sonra sırasıyla Napoli NATO Hava Karargâhı daire başkanlığı, 6. Ana Jet Üs komutanlığı, Hava Harp Akademisi komutanlığı, Hava Kuvvetleri Komutanlığı Harekât Daire baş-

Tahsin ŞAHINKAYA

kanlığı, Hava Harp Okulu komutanlığı, I. Taktik Hava Kuvvet komutanlığı, CENTO Türk Askeri Temsil Heyeti başkanlığı, Milli Güvenlik Kurulu genel sekreterliği yaptı. 1978'de Hava Kuvvetleri komutanlığına atandı. 12 Eylül 1980'de yönetime el koyan Milli Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinden biri oldu. Kasım 1983'te kuvvet komutanlığını Halil Sözer'e devrederek sivil yaşama geçti. 1982 Anayasası'nın geçici 2. maddesi uyarınca TBMM göreve başladıktan sonra altı yıl boyunca sürdüreceği Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine başladı. (M)

ŞAHŞARAN, Afganistan'da, Kabil'in batısında kent. 63 000 nüf. Havalimanı. (L)

ŞAHTERSK, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna), Donetsk'in doğusunda kent. 73 000 nüf. (L)

***ŞAHTIY,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 223 000 nüf. (L)

***ŞALPAZARI,** Trabzon ilinde, Vakfıkebir ilçesine bağlı bucak. — 25 363 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 7 635 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ŞAM,** Suriye'nin başkenti. — 1 142 000 nüf. — *Şam ili,* Şam kenti hariç 765 000 nüf. (L)

***ŞAMBAYAT,** Adıyaman ilinde, Besni ilçesine bağlı bucak. — 6 555 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 2 505 nüf. (1980). Belediye. (M)

ŞAMİR (İzak), israilli siyaset adamı (Polonya 1915). Genç yaşta siyonist harekete katıldı. 1935'de Filistin'e göç ederek «Irgun» gizli örgütüne girdi. Fakat 1940'da ondan ayrılarak kendisi gizli bir terör örgütü kurdu: *Stern* ya da *Lehi.* Çeşitli terör eylemlerini gerçekleştirdi: Kudüs'te King David oteline saldırı, Deir-Yasin katliamı, Kont Folke Bernadotte'ye suikast. Tutuklanarak Eritre'ye sürüldü (1946), ama kaçmayı başardı ve Cibuti'ye sığındı. İsrail devletinin kurulmasından sonra ülkesine dönerek 1955 - 1966 arasında Mossad'da (İsrail gizli istihbarat örgütü) çalıştı. Menahem Begin'le uzlaşarak siyasete atıldı ve Herut partisinden milletvekili oldu. 1977'den itibaren Knesset'te meclis başkanlığı yaptı. 1979'da Begin tarafından Moşe Dayan'ın yerine dışişleri bakanlığına getirildi. Camp David anlaşmalarına ve Sina yarımadasının boşaltılmasına karşı çıkarak ve general Şaron'un saldırgan politikasını destekleyerek «şahinler» arasında yer aldı. 1981 eylülünde istifa eden Menahem Begin'in yerine 10 ekim 1983'te başbakan oldu. İlk iş olarak enflasyonla mücadele kararı aldı; şekeli yüzde 23 oranında devalüe ederek temel ürünlerin fiyatına yüzde 50 oranında zam yaptı. (L)

***ŞAMLI,** Balıkesir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 683 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 1 435 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ŞAMPİYON** i. — ANSİKL. Huk. 1948 Londra olimpiyatlarından sonra uluslararası spor karşılaşmalarında türk sporcularının hemen hiçbir dalda önemli bir başarı elde edememesi kamuoyunda sürekli eleştiri konusu oldu. Bu yüzden türk yurttaşlarının spora özendirilmesi amacıyla idari tedbirlerin yanı sıra sporcuların özlüklerine yönelik yasal tedbirler de alındı. 1983 yılında bir kanun çıkarılarak (11 ekim 1983 tarih ve 2913 sayılı) Dünya, Olimpiyat ve Avrupa şampiyonluğu kazanmış sporculara ve bunların ailelerine aylık bağlanması öngörüldü. Buna göre kanun kapsamına giren sporculara, kırk yaşını doldurdukları tarihte başlamak üzere; kendilerinin ölümleri halinde aile fertlerine, 5. 6.1978 tarih ve 2150 sayılı Vatani Hizmet Tertibinden Aylık Alanların Aylıklarının Yükseltilmesi Hakkında Kanun hükümlerine göre aylık bağlanır. Şampiyon sporcu kırk yaşını doldurmadan önce çalışma gücünün yüzde otuz beşini kaybetmişse, aylık, bu durumun meydana geldiği tarihten itibaren bağlanır. Şampiyon sporcunun ölümü halinde, muhtaç olmaları şartıyla, evlenmemiş eşine yaşadığı sürece; 18 yaşını bitirmemiş ya da ortaöğretime devam etmekte ise 20, yükseköğretime devam etmekte ise 25 yaşını doldurmamış erkek çocuklarına bu durumları süresince; evli olmayan kız çocuklarına evleninceye kadar devam etmek üzere; 65 yaşını doldurmuş babasına ya da dul anasına aylık bağlanır. (M)

***ŞAMUN** (Kamil), lübnanlı siyaset adamı. — Filistinlilerin Lübnan'daki varlığına şiddetle karşı çıktı ve 1975 mart - nisan iç savaşı sırasında Pierre Cemayel'in falanjistleriyle birlikte sağcı hıristiyanların lideri oldu (Ulusal Liberal Parti [ULP]). 1975'te Raşit Kerami'nin kurduğu «Milli Selamet» hükümetine katıldı; daha sonra Franjiye tarafından Konsey başkan yardımcılığına ve dışişleri bakanlığına (haziran 1976) atandı. Eylül - aralık 1976'da geçici bir süre başkanlıkla birlikte, dışişleri, içişleri ve savunma bakanlıklarını üstlendi. 1977'de Cemayel'in falanjistleriyle liderlik mücadelesine giriştiyse de başarı sağlayamadı. 1980'de oğlu Danny Şamun' un önderliğinde hareket eden Kaplan milislerini oluşturdu. Aynı yıl Beşir Cemayel'

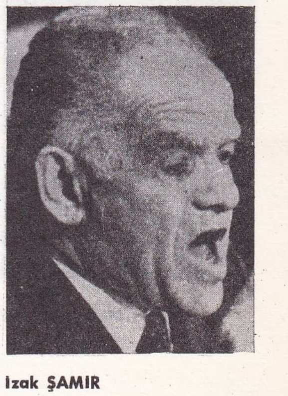

Izak ŞAMIR

Foto. AFP (LAROUSSE); X (2); Günaydın arşivi (MEYDAN)

ŞANLIURFA'nın genel görünüşü

in «Kataib» örgütünün saldırısına uğrayan Şamun'un ULP'si, hıristiyan kesim içindeki liderlik mücadelesinde kesin yenilgiye uğradı. (L)

***ŞAN,** Birmanya'da eyalet. — 2 700 000 nüf. (L)

***ŞANGHAY,** Çin'de kent. — 11 460 000 nüf. (L)

ŞANLIURFA (63), Güneydoğu Anadolu bölgesinde il ve kent. —

● *Nüfus*. 1975 - 1980 arasında il nüfusu, Türkiye genel nüfus artış hızının çok altında bir hızla arttı: Binde 1,82 (Türkiye geneli binde 20,65). Artış oranı kentlerde bir ölçüde yüksek olduğu halde (binde 13,4), köylerde sıfırın epeyce altına düştü (binle -7,86). Bunun nedeni bütün Türkiye'de olduğu gibi kırsal kesimden kentlere yönelen göçtü. 1980 sayımında ilin nüfusu 602 736, il merkezinin nüfusu 147 488, kentlerin nüfusu 282 419, köylerin nüfusu 320 317, köy sayısı 692 olarak belirlendi. Aynı sayıma göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 206 508 (il merkezi Urfa 147 488), Viranşehir 71 256 (1982'de bu ilçeye bağlı Ceylanpınar bucağı ilçe haline getirildikten sonra) [merkez 40 820], Siverek 82 022 (merkez 29 464), Suruç 50 664 (merkez 18 892), Birecik 41 048 (merkez 20 081), Akçakale 38 460 (merkez 11 184), Bozova 36 390 (merkez 5 597), Halfeti 25 852 (merkez 3 258), Hilvan 21 564 (merkez 5 635), Ceylanpınar 28 972 (daha önce Viranşehir ilçesine bağlı bucak iken 1982'de ilçeye dönüştürüldü) [merkez 21 679].

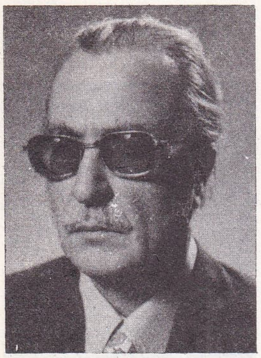

Rüştü ŞARDAĞ

● *Tarım*. 1980'de il faal nüfusunun yüzde 70,7'si tarım kesimindeydi. İl gayri safi hasılası içinde tarımın payı ise yüzde 55 dolayındaydı. 1970'lerin sonunda tarımsal üründeğerinin yüzde 60'ı bitkisel üretimden, yüzde 40'ı hayvancılıktan sağlanıyordu. İlde bitkisel verimin düşük olmasına yol açan ve ürün çeşitliliğini engelleyen doğal koşullara bağımlılık, Atatürk* Barajı ve Hidroelektrik Santralı'nın (*Ek 2*) ve Urfa* Tüneli'nin (*Ek 2*) hizmete açılmasıyla çok önemli ölçüde azalacak, gerek Urfa'da, gerek çevre illerde ekonomi büyük bir canlılık kazanacaktır. 1980 istatistiklerine göre, ilde üretilen başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 314 210 t, arpa 78 068 t, mercimek 22 170 t, elma 14 860 t, erik 36 450 t, kayısı 11 180 t, şeftali 6 095 t, zerdali 11 050 t, zeytin 28 260 t, antepfıstığı 63 t, ceviz 44 608 t, dut 11 620 t, karpuz 32 210 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı şöyleydi: At 26 310, eşek 15 670, sığır 139 575, manda 1 290, koyun 2 116 100, keçi 414 270.

● *Sanayi*. 1980'de faal nüfusunun yüzde 3,6'sı (7 600 kişi) sanayi kesiminde çalışan Urfa, sanayii çok az gelişmiş illerdendir. Aynı yıl sanayiin il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 5 dolayındaydı (Türkiye geneli içindeki payı ile 40. sırada). 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında Urfa'da işletmeye açılan başlıca sınai kuruluşlar şunlardır: 1976'da açılan Urfa Şarap Fabrikası, Siverek Süt Fabrikası, Ceylanpınar Peynir - Tereyağ Fabrikası; 1975'te üretime başlayan UPİSAŞ (Urfa Pamuk İpliği Sanayi AŞ); 1980'de üretime geçen Türkiye Zirai Donatım Kurumu'na bağlı Urfa Tarım Alet ve Makine Fabrikası, 1984'te yapımı süren Urfa Çimento Fabrikası.

1980'de Urfa'daki 1 674 sınai işyerinden 1 644'ünde 1-9 kişi çalışıyordu. Bunların 489'u madeni eşya, makine ve taşıt araçları sanayii; 487'si dokuma ve giyim sanayii; 279'u ağaç ürünleri ve mobilya sanayii; 270'i gıda, içki ve tütün sanayii kolunda faaliyetteydi.

● *Eğitim*. Urfa Meslek Yüksek Okulu, 1981 - 1982 öğretim yılında, Diyarbakır'daki Dicle* Üniversitesi (*Ek 2*) bünyesinde kurulan Urfa Ziraat Fakültesi'ne bağlandı. 1980'de ilde, 50'si kentlerde, 694'ü köylerde olmak üzere 744 ilkokul (72 562 öğrenci, 2 768 öğretmen); 21 ortaokul (8 135 öğrenci, 145 öğretmen); 11 lise (3 679 öğrenci, 212 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 20 orta dereceli okul (3 791 öğrenci, 214 öğretmen) vardı.

● *Sağlık*. 1982'de Urfa'da -askeri hastaneler hariç- 5 kamusal hastane (510 yatak) hizmet veriyordu. Aynı yıl, 62'si uzman, 90'ı pratisyen olmak üzere 152 hekim; 22 diş hekimi; 225 hemşire, 74 sağlık teknisyeni, 112 ebe görev yapıyordu. (M)

***ŞANSİ,** Bk. SHANXİ.

***ŞAN-TOU.** Bk. SHANTOU.

***ŞAO-YANG.** Bk. SHAOYANG.

***ŞAPHANE,** Kütahya ilinde, Gediz ilçesine bağlı bucak. — 10 641 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 4 164 nüf. (1980). Belediye. (M)

ŞAPRA, Hindistan'da (Bihar), Ganj ve Gogra ırmaklarının birleştiği yerde kent. 83 000 nüf. (L)

***ŞARAP** i. — ANSİKL. Dünya üretimi (1977 - 1980 ortalaması olarak) 32 milyon tonu aştı. 7,5 milyon tonluk üretimiyle İtalya ilk sırayı aldı. Onu Fransa (6,6 milyon ton), İspanya (3,5 milyon ton), SSCB (2,85 milyon ton), Arjantin (2,3 milyon ton) izlediler. Öteki şarap üreticisi ülkeler şunlardı: ABD (1,6 milyon ton), Portekiz (933 bin ton), Romanya (856 bin ton), Federal Almanya (769,5 bin ton), Yugoslavya (630 bin ton), Güney Afrika Cumhuriyeti (585,5 bin ton), Şili (548 bin ton), Macaristan (524 bin ton), Yunanistan (429 bin ton), Bulgaristan (426 bin ton), Avustralya (368 bin ton), Avusturya (285 bin ton), Brezilya (277 bin ton), Cezayir (242,5 bin ton).

● *Türkiye*'de şarap üretimi, 1970'li yılların sonunda önemli ölçüde düştü. 1975'te 37 milyon litre (22,7 milyon litresi Tekel'e ait) olan üretim 1976'da 28 milyon litreye (21,5 milyon litresi Tekel'e ait) indi. 1977'de yükselir gibi olan üretim (16,7 milyon litresi Tekel'in olmak üzere toplam 31,9 milyon litre), sonraki yıllarda büsbütün azaldı: 1978'de 21,6 milyon lt (11,98 milyon lt Tekel'in), 1979'da 19,3 milyon lt (6,2 milyon lt Tekel'in), 1980'de 14,6 milyon lt (6,5 milyon lt Tekel'in). Talepteki azalmaya bağlı olan bu düşmenin başlıca nedeni, son yıllarda Türkiye'de bira tüketiminin yaygınlaşmasıdır. (M)

ŞARDAĞ (Rüştü), türk yazarı, bestecisi ve siyaset adamı (Halep 1917). Gazi Terbiye Enstitüsü'nün edebiyat bölümünü bitirdi (1938). Musiki Muallim Mektebi'nde, Ankara Devlet Konservatuvarı'nda fonetik ve edebiyat, çeşitli orta dereceli okullarda Türkçe ve edebiyat öğretmenliği, Türk Ansiklopedisi'nde müşavirlik (1944), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Kurulu üyeliği (1948), İzmir'de Belediye yazıişleri müdürlüğü (1950), belediye başkanlığı ve vekilliği, İzmir Radyosu müdürlüğü (1950 - 1952), yaptı. Edebiyata 1937'de Varlık dergisinde ve Vakit gazetesinde yayımlanan hikâyeleriyle girdi; Ulus, Cumhuriyet, Vatan vb. gazetelerde deneme, eleştiri yazıları yazdı. Bir süre Ülkü dergisini yönetti (1944). Divan ve İran edebiyatları araştırmalarına yöneldi, Farsça'dan çeviriler yaptı (İran edebiyatını tanıtma çabalarından dolayı üç kez İran Spâs nişanını aldı). 1982'de başlayarak Güneş gazetesinde pazar sohbetleri yazdı. 1983 sonunda Halkçı Parti'den İzmir milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1984 martı sonunda bağımsız milletvekilliğini yeğleyerek partisinden ayrıldı. Klasik türk müziği ile de yakından ilgilenen Şardağ'ın tanınmış besteleri ve başkalarınca bestelenmiş güfteleri vardır. Başlıca kitapları: *Edebiyatımızda Vatan Duygusu* (inceleme, 1940), *Ömer Hayyam'ın Rubaileri* (şiir çevirileri, 2. baskı 1960), *Perişan Baba Taher ve Çift Beyitler* (şiir çevirileri, 1966), *Şirazlı Hâfız'dan Gazeller* (1970), *Mevlâna ve Tek Ciltte Mesnevi* (1975), *Klasik Divan Şiirimiz* (inceleme-antoloji, 1976), *Allah Diyor ki* (inceleme, 1976), *Sultan Şairler* (inceleme-antoloji, 1982), *İtrî* (inceleme 1984). [M]

***ŞARİKAR,** Afganisatn'da kent ve Parvan ilinin yönetim merkezi. — 100 000 nüf. (L)

***ŞARKIŞLA,** Sivas ilinde ilçe. — 64 298 nüf., 114 köy. İlçe merkezi 12 682 nüf. (1980). [M]

***ŞARKİKARAAĞAÇ,** Isparta ilinde ilçe. — 34 135 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 5 839 nüf. (1980). [M]

***ŞARKİYE,** Mısır'da il. — 4 701 km², 2 108 000 nüf. Merkezi, *Zekàzik* (202 637 nüf.). [L]

***Şark Kromları ve Ferrokrom İşletmesi Müessesesi.** — 1976 yılına değin, daha çok dış pazarlar için üretim yapan ve ürettiği kromitin yüzde 10'unu iç piyasaya süren işletme, 1980'de 125 000 ton tuvönan, 100 000 ton ham kromit, 20 000 ton sori ve 120 000 ton kef konsantresi üretti; yurt içi tüketimin, üretimdeki payı yüzde 62'ye yükseldi. Türkiye'de faaliyete geçen ilk ferrokrom tesisi 1957'de Antalya'da kurulmuştu. Bu tesisin ürettiği ferrokrom düşük karbonludur. Yüksek karbonlu ferrokrom elde etmek amacıyla Elazığ'da kurulan ikinci ferrokrom tesisi, 1977'de bir fırınla üretime başladı. İlk yıl 9 000 ton dolayın-

Foto. G. Çizgen; X (MEYDAN)

da ferrokrom üreten Elazığ Ferrokrom İşletmesi'nin ikinci fırını 1978'de işletmeye açıldı. Daha çok dışsatım amacıyla üretim yapan ve üretiminin yüzde 75-80'ini yurt dışına satan tesisin o yılki üretimi 25 000 ton olarak gerçekleşti. Elazığ Ferrokrom İşletmesi, ana girdisi olan kromiti, Şark Kromları İşletmesi'nden sağlar. Elazığ'da böyle bir tesisin kurulmasının öbür nedenleri; çok yüksek düzeyde olan enerji ihtiyacının Keban Hidroelektrik Santralı'ndan kolayca sağlanabilmesi, önemli girdilerden olan kuvarsitin de Elazığ dolaylarındaki yataklardan elde edilebilmesidir. (M)

***ŞARKÖY,** Tekirdağ ilinde ilçe. — 23 269 nüf., 28 köy. İlçe merkezi 6 900 nüf. (1980). [M]

ŞARON (Ariel), israilli asker ve siyaset adamı (Kfar Malal 1928). 1948'de orduya girdi ve 1962'de general oldu. 1974'de Herut partisine girerek siyasete atıldı. 1977' de tarım bakanlığına getirildi. «Şahinler» olarak anılan sertlik yanlısı gruptan olan Şaron, Camp David anlaşmalarına karşı çıktı; İsrail'in yeni yerleşim bölgeleri kurmasını, Batı Şeria ve Gazze'nin ilhakını savundu. Temmuz 1981'de savunma bakanlığına atandı. İsrail'in Lübnan'ın güneyini işgali sırasında hıristiyan falanjistlerin Sabra ve Şatila filistin mülteci kamplarında yaptığı katliama (eylül 1982) izin verdiği gerekçesiyle hakkında soruşturma açıldı ve suçlu bulunması üzerine şubat 1983'te istifa etti. (L)

***ŞARŞUN** (Sergey), rus ressamı. — (öl. Paris 1975). [L]

ŞATTİ (Habip), tunuslu siyaset adamı (doğ. 1916). Gazetecilik öğrenimi gördü. Bağımsızlık savaşına katıldı. 1957 - 1972 yılları arasında büyükelçi olarak görev yaptı; 1974'te dışişleri bakanı oldu. Batı Sahra sorununun çözümü için Fas, Cezayir ve İspanya arasında arabuluculuk yaptı. İslam Konferansı genel sekreteri oldu. Nisan 1981'den beri İran - Irak savaşında arabuluculuk yapmaktadır. (L)

***ŞAVLI** (Ali Şükrü), türk hekimi. — 1980' de İstanbul'da öldü. (M)

***ŞAVŞAT,** Artvin ilinde ilçe. — 45 179 nüf., 63 köy. İlçe merkezi 4 015 nüf. (1980). [M]

ŞÇENİKO, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Tula'nın güneyinde kent. 72 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

ŞÇELKOVO, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Moskova'nın kuzeydoğusunda kent. 100 000 nüf. Doğal gaz rezervleri. (L)

ŞÇİPAÇEV (Stepan Petroviç), sovyet şairi ve yazarı (Şçipaçi, bugün Sverdlovsk 1899 Moskova 1979). Eserlerinde lirizm, yurtseverlik ve felsefe başlıca esin kaynağıdır. Başlıca eserleri: *Aşk Dizeleri* (1949), *Pavlik Morozov* (1950), *Yaşam Arkadaşlarıma* (1972). [L]

***ŞEBALİN** (Vissarion Yakovleviç), rus müzikçisi. — (öl. Moskova 1963). [L]

ŞEBARHAN, Afganistan'ın kuzeyinde kent. 57 000 nüf. Ticaret ve el sanatları merkezi. Doğal gaz (Duşanbe'den ihraç edilir). Gübre sanayii. (L)

***ŞEBİNKARAHİSAR,** Giresun ilinde ilçe. — 34 143 nüf., 55 köy. İlçe merkezi 13 037 nüf. (1980). [M]

***ŞEFAATLİ,** Yozgat ilinde ilçe. — 32 609 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 7 670 nüf. (1980). [M]

***ŞEFTALİ** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975 - 1981 arasında şeftali üretimi önemli ölçüde arttı. Şeftali fidanı sayısında da yıldan yıla düzenli artış görüldü. 1976'da 192 000 ton olan üretim 1977'de 185 000 ton, 1978' de 230 000 ton, 1979'da 220 000 ton, 1980'de 240 000 ton, 1981'de 265 000 ton olarak gerçekleşti. Meyve veren yaştaki ağaçların sayısı yıldan yıla artığı halde, iklim koşullarının neden olduğu verimdeki değişkenlik sonucu, üretim dalgalandı. 1976'da meyve veren yaştaki şeftali ağacı sayısı 7 100 000, 1977'de 7 280 000, 1978'de 7 325 000, 1979'da 7 600 000, 1980'de 7 850 000, 1981'de 7 960 000 olarak belirlendi. Fidan sayısının yıllara dağılımı ise şöyleydi: 1976' da 1 100 000, 1977'de 1 150 000, 1978'de 1 300 000, 1979'da 1 340 000, 1980'de 1 430 000, 1981'de 1 475 000 idi. Şeftali dışsatımı, 1980' lerin başında, önceki yıllara oranla önemli artış gösterdi: 1978'de 123 971 dolar, 1979'da 398 425 dolar, 1980'de 1 142 350 dolar, 1981'de 2 966 713 dolar. (M)

***Şehir Tiyatroları** (İSTANBUL). — 1966' da görevden alınan Muhsin Ertuğrul ve arkadaşları 1974'te Şehir Tiyatroları'na döndüler. Gültepe ve Bayrampaşa tiyatroları açıldı. 1977'den sonra Şehir Tiyatroları'nın beş ayrı sahnesi merkezî yönetimden ayrılarak «yerinden ve bağımsız» bir yönetime kavuşturuldu. «Yerinden yönetim», Şehir Tiyatroları'na bir canlılık getirdi. Her salon ayrı bir kültürevi niteliği kazandı; oyunların yanı sıra konferanslar, açık oturumlar, konserler düzenlendi. Ancak belediye başkanının değişmesiyle, sanat yönetmenleri de değişince, salonlar eski niteliğine döndü. Türk tiyatrosunun kurucusu Muhsin Ertuğrul emekli edildi. Bir süre sonra Şehir Tiyatroları'nın Harbiye bölümüne onun adı verildi. Gazeteci - eleştirmen Hayati Asılyazıcı önce Şehir Tiyatroları sanat danışmanı oldu, sonra sanat danışmanlığı da üstünde kalmak üzere genel sanat yönetmenliğine getirildi. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda önemli kadro değişiklikleri yapıldı, birçok sanatçı kadrodan çıkarıldı. Tiyatroların başına ünlü aktör Vasfi Rıza Zobu getirildi.

Şehir Tiyatrolarında 1974'ten beri sahneye konan bazı yerli oyunlar: Yaprak Dökümü (Reşat Nuri Güntekin), Bu Ölü Kalkacak (Vedat Türkali), Ölen Hangisi (Cevat Fehmi Başkut), Gardiyan (Turan Oflazoğlu), Yitik Köpek (Çetin Altan), Sersem Kocanın Kurnaz Karısı (Haldun Taner), Ayak Bacak Fabrikası (Sermet Çağan), Ölü Kentin Nabzı (Orhan Asena), Aynaroz Kadısı (Musahipzade Celal), İp Oyunu (Refik Erduran), Çil Horoz (Oktay Rifat), Susuz Yaz (Necati Cumalı), Sevdiğim Adam (Recep Bilginer). [M]

***ŞEHİTNUSRETBEY,** Urfa ilinde, Akçakale ilçesine bağlı bucak. — 5 549 nüf., 29 köy. Bucak merkezi 124 nüf. (1980). [M]

***ŞEHSUVAROĞLU** (Bedii), türk hekimi ve yazarı. — 1977'de İstanbul'da öldü. (M)

***ŞEKER** i. — ANSİKL. *Şeker üretimi.* Dünya şeker üretimi 1981'de 91 milyon tonu aştı. 8,3 milyon tonluk üretimiyle Brezilya, dünyanın en çok şeker üreten ülkesi olma özelliğini korudu. Onu SSCB (7,1 milyon ton), Küba (6,5 milyon ton), ABD (5,6 milyon ton), Hindistan (5,6 milyon ton) ve Fransa (5,25 milyon ton) izledi. Avustralya (3,75 milyon ton), Çin (3,7 milyon ton), Federal Almanya (3,35 milyon ton), Filipinler (2,3 milyon ton), İtalya (2, 17 milyon ton), Güney Afrika Cumhuriyeti (2 milyon ton), Polonya (1,82 milyon ton). Tayland (1,64 milyon ton), Arjantin (1,55 milyon ton), İndonezya (1,5 milyon ton), İngiltere (1,2 milyon ton), İspanya (1,16 milyon ton), Türkiye'de (1,1 milyon ton) çok şeker üreten ülkeler arasında yer aldılar. En çok şeker dışsatımı yapan ülkelerin başında, üretiminin yüzde 91,5'ini (5, 95 milyon t) satan Küba geldi. Onu Fransa (2,7 milyon ton), Avustralya (2,7 milyon ton), Brezilya (2,2 milyon ton), Filipinler (1,58 milyon ton) ve Federal Almanya (957 bin ton) izledi. En çok şeker dışalımı yapan iki ülke SSCB (5,5 milyon ton) ve ABD (4,13 milyon ton) oldu. Onları Japonya (1,6 milyon ton), İngiltere (1,18 milyon ton), Kanada (865 bin ton), Çin (690 bin ton), Nijerya (660 bin ton), Mısır (650 bin ton), İran (500 bin ton), Cezayir (485 bin ton) izledi. Kişi başına şeker tüketimi en yüksek olan ülkeler Kosta Rika (57,1 kg), Barbados (53,7 kg), Jamaika (51,3 kg), Küba (49,6 kg), Avustralya (49,3 kg), Fiji (48,7 kg), İzlanda (48 kg), Avusturya (47 kg), Brezilya (46,8 kg), Yeni Zelanda (46,6 kg), Venezuela (46,6 kg), Macaristan (46,5 kg), İsrail (46,4 kg), Singapur (46,4 kg), Panama (46 kg), Doğu Almanya (45,9 kg), Bulgaristan (44,2 kg), Nikaragua (42,8 kg), SSCB (42,6 kg), İngiltere (42,5 kg), Çekoslovakya (42,3 kg), İrlanda (41,7 kg), Meksika (41,1 kg), Hollanda (40,6 kg), Kuveyt (40,6 kg), İsveç (40,3 kg) oldu.

Orta derecede şeker tüketen ülkeler ise şunlardı: Finlandiya (39,7 kg), Polonya (39,3 kg), Norveç (39,2 kg), Kanada (39 kg), Güney Afrika Cumhuriyeti (38,7 kg), İsviçre (38,5 kg), Danimarka (38,4 kg), Moris Adası (38,1 kg), ABD (37,7 kg), Federal Almanya (37,4 kg), Fransa (36,4 kg), Yugoslavya (35,3 kg), Belçika - Lüksemburg (34,9 kg), Arjantin (33,9 kg), Malezya (33,5 kg), Yunanistan (32,9 kg), Fas (30,2 kg),

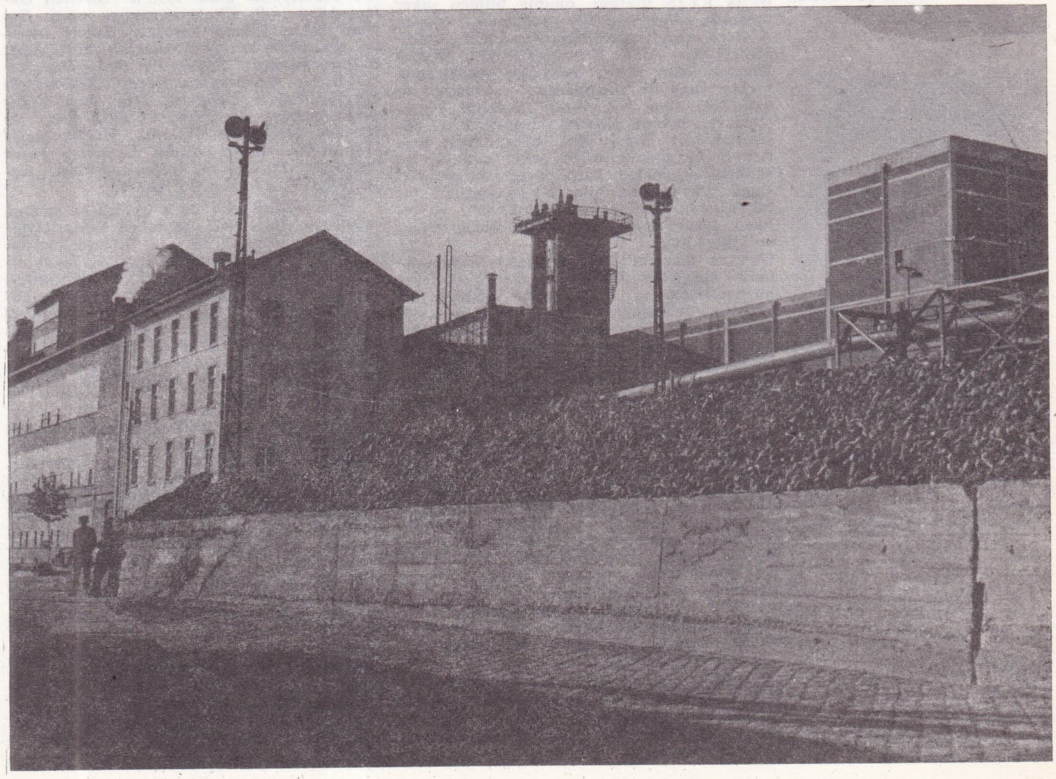

Alpullu Şeker Fabrikası ve işlenmeye hazır pancar stoku

Foto. X (MEYDAN)

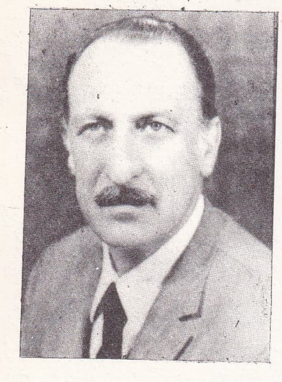

Sadık ŞENDIL

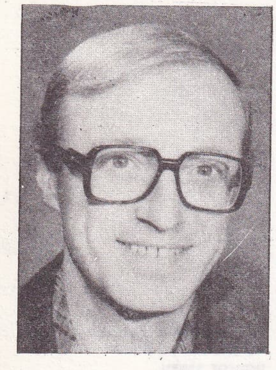

Osman ŞENGEZER

Önder ŞENYAPILI

Portekiz (29,6 kg), İtalya (29,5 kg), Türkiye (26,5 kg).

Türkiye'de 1974'ten sonraki dönemde yıldan yıla artışlar görüldü. 1975'te 805 718 ton şeker üretildi (493 703 ton kamu, 312 015 ton özel kesim). 1976'da üretim 982 328 t, 1977'de 1 079 969 t, 1978'de 1 090 208 t, 1979'da 972 499 t, 1980'de 1 048 621 t, 1981'de 1 117 000 t oldu. 3. Beş yıllık plan döneminde (1973 - 1977) şeker tüketimindeki artış hızı yüzde 7,70; 4. Beş yıllık plan döneminde ise (1978 - 1982) yüzde 3,07 olarak gerçekleşti. 1981 - 1982 değerlerine göre, Türkiye şeker üretimi açısından Avrupa ülkeleri arasında altıncı; şeker tüketimi açısından yedinci; kişi başına şeker tüketimi açısından 26. sıradaydı. 1982'de Türkiye'de tüketilen toplam şeker miktarı 1 225 000 ton, kişi başına tüketilen şeker miktarı 26,5 kg'a ulaştı. 1981'de dünya şeker üretiminde (brüt) Türkiye (1 milyon tonla) 20. sırada yer aldı.

● *Şeker ikame maddeleri.* Şekerin iki çeşit ikame maddesi vardır: 1 — *Tatlandırıcılar* (Sakarin, Siklamat, vb), yani şeker tadı verdikleri halde besin değeri taşımayan maddeler; 2 — Bitkilerden elde edilen bazı glüsitler (en başta buğday, mısır, patates nişastasının izomerleşmesinden elde edilen ve *izoglikoz* ya da *früktozca yüksek tenörlü şurup* [FYTŞ] adıyla anılan glikoz-früktoz karışımları).

Bugün FYTŞ'den henüz sadece şurup olarak yararlanılmaktadır; ABD'de, şeker ve meşrubat sanayilerinin talebi üzerine, özellikle mısırdan çıkarılan FYTŞ üretimi hızlı bir gelişme içindedir; gerçekten FYTŞ' nin klasik glikoz şuruplarından çok daha büyük tatlandırma gücü vardır; ayrıca, ABD'de mısır fiyatları çok yüksek olmadığından onun maliyet fiyatı da yüksek değildir. Şeker tüketimi yüzde 70 oranında dolaylı yoldan karşılanan ABD'de, toplam şeker tüketiminin, yüzde 30'u FYTŞ ile karşılanır.

Avrupa'da şeker pancardan üretilir. Bu şekerin yegâne ciddi rakibi yüksek bir maliyetle elde edilebilen üzüm şekeridir; bununla birlikte bu ikame şekerin geniş çapta üretimi için birçok proje gerçekleşme yolundadır. Bu konuda amerikan firmalarına bağlı bazı kuruluşlar ve çeşitlenme kaygısı içindeki Avrupa şeker sanayii grupları öncülük etmektedir. Fakat Avrupa'da FYTŞ üretimi, onunla bilinen şeker arasında fiyat eşitliği sağlamak isteyen AET'ce vergilendirildiğinden sınırlı kaldı. Gerçekten, AET hem FYTŞ'nin başlıca kaynağı olan mısırı yeterince yetiştirememekte, hem de şekerpancarı ve nişasta arasındaki fiyat ve pazar farklılığı şekerpancarı aleyhine rekabet dengesizlikleri doğurmaktadır. Bu yüzden şekerpancarı üreticileri ve onlara bağlı şeker sanayii bu «haksız rekabet»e karşı harekete geçtiler. Bugün, Fransa'da bile, FYTŞ üretimi bir tek nişasta fabrikasında yapılmakta ve bilinen şeker üretiminin ancak binde 4'ünü bulmaktadır.

Gelecek için iki öğe belirleyici görünmektedir. İzoglikoz üretiminde teknik ilerleme kaydedilmesi ve bu konuda AET'ce bir politika belirlenmesi. İzoglikoz (ki şeker Ortak Pazar'ı kurulurken mevcut olan bir madde değildi) dünya pazarındaki şeker fazlasının sürüm fiyatını ne ölçüde kaldırabilir? Bu nokta AET'nin besin kaynakları konusundaki bağımsızlık sorununa sıkı sıkıya bağlıdır. (ML)

***Şekerbank T.A.Ş.** — 1974'ten sonraki dönemde de, bir yandan bankacılık hizmetlerini, bir yandan da Türkiye şeker sanayiinin geliştirilmesi çalışmalarını sürdürdü. 1982'de 13 milyar liraya çıkarılan sermayesiyle, sermaye büyüklüğü açısından özel bankalar arasında, Türkiye'nin, ikinci büyük bankası durumuna geldi. 1982'de şube sayısı 161'e, personel sayısı 2 390'a, mevduatı 16 milyar liraya, kredi hacmi 24 milyar 217 milyon liraya ulaştı. 1965'te başlattığı «okulsuz köylere okul» kampanyasını sürdüren Şekerbank 1982'ye değin 21 köyde okul yaptırdı. (M)

***Şeker Fabrikaları A.Ş.** (TÜRKİYE). — Şeker tüketiminin tamamını yerli üretimle karşılamayı amaçlayan kuruluşun fabrika sayısı, 1982'de üretime açılan Muş ve Ilgın fabrikalarıyla birlikte 20'ye, günlük pancar işleme kapasitesi toplam 67 153 tona, personel sayısı 5 385'i memur, 14 018'i sürekli, 14 035'i mevsimlik işçi olmak üzere 33 348'e, cirosu 130,2 milyar liraya ulaştı. Kuruluş 11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle ŞEKERSAN*'ın (Türkiye Şeker Sanayii Kurumu) [*Ek 2*] bağlı ortaklıklarından biri durumuna getirildi. Yukarda sözü edilen 20 fabrikanın 5'i özel sektörce kurulmuş ve bunların yönetimi Şeker Fabrikaları AŞ'ne devredilmiştir. 1982'de toplam beyaz şeker üretimi kapasitesi 1 710 828 tona yükselen Şeker Fabrikaları AŞ'nin yan ürünlerinde de önemli artış görüldü: Melaslı küspe üretimi 3 600 tondan (1970), 210 549 tona, etilalkol üretimi 20 704 640 litreden 30 130 000 litreye, kuru maya üretimi 432 tondan 687 tona ulaştı.

Bünyesinde şeker fabrikaları dışında 9 küpşeker tesisi, 12 küspe kurutma tesisi, 3 etilalkol fabrikası, 3 maya kurutma tesisi, 5 makine fabrikası, 1 elektro mekanik fabrikası, 1 aktif kizelbur fabrikası, 1 şekerli maddeler fabrikası, 1 tohum işleme fabrikası, 3 çiftlik ve 1 araştırma enstitüsü bulunan kuruluş gelecek yıllarda bir etilalkol ve 4 şeker fabrikasını daha hizmete açmayı planladı. 1983'te şirketin iştirakte bulunduğu şirket ve kooperatiflerin sayısı 50'yi, bunlardaki toplam sermayesi 36 milyar lirayı buldu. (M)

***ŞEKERLİ,** Urfa ilinde, Siverek ilçesine bağlı bucak. — 5 738 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 1 159 nüf. (1980). [M]

ŞEKERSAN. Bk. **Türkiye Şeker Sanayi Kurumu.**

ŞELİF (Eş-), (esk. **Orléansville***), sonra **El Asnam.** Cezayir'de kent. — 114 327 nüf.

— *Eş Şelif ili*, 885 200 nüf. (L)

***ŞEMDİNLİ,** Hakkâri ilinde ilçe. — 17 458 nüf., 21 köy. İlçe merkezi 1 956 nüf. (1980). [M]

***ŞEMİN** (Refia), türk eğitimcisi. — İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Pedagoji Bölümün'deki görevinden 1978'de emekliye ayrıldı. (M)

ŞEN (Ali), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Adana 1918). Ortaöğrenimini yarıda bıraktı. Sahneye ilk kez Adana Halkevi'nde çıktı. Sonra Sadi Tek topluluğuna katılarak profesyonel oldu. 1953'te *Ahretten Gelen Adam* adlı filmle sinemaya geçti. Beş yüzü aşkın filmde karakter rolleri oynadı, seyircinin sevgisini kazandı. Rol aldığı başlıca filmler: *Yılanların Öcü, Duvarların Ötesi, Kasımpaşalı Recep, Kalbimdeki Sevgili, Vurun Kahpeye, Mor Defter, Bir Dağ Masalı, Muradın Türküsü, Acı ile Karışık, Güller ve Dikenler, Küçük Hanımın Şoförü, Linç, Kadın Satılmaz, Şoför Nebahat, Zindandan Gelen Mektup, Gelin, Deli Yusuf, Dertli Pınar* vb.

— Oğlu ŞENER ŞEN, türk tiyatro ve sinema oyuncusu (İst. 1942). İstanbul Şehir Tiyatroları'nda sahneye çıktı. 1970'lerde başlayarak çevirdiği filmlerde, komik karakterleri başarıyla canlandırdı. TV'de parodilerde rol aldı. 1980'lerde *Hababam Sınıfı* adlı müzikalde ve *Sade Vatandaş Şvayk* adlı güldürüdeki başarısıyla, sevilen komedyenler arasına girdi. Başlıca filmleri: *Hababam Sınıfı, Süt Kardeşler, Banker Bilo, Çiçek Abbas, Dolap Beygiri, Ne Sihirdir Ne Keramet.* (M)

***ŞENDİL** (Sadık), türk senaryo ve oyun yazarı. — Son yıllarda *Hababam Sınıfı Sınıfta Kaldı, Hababam Sınıfı Uyanıyor, Hababam Sınıfı Tatilde, Hababam Sınıfı Dokuz Doğuruyor, Sütkardeşler, Şabanoğlu Şaban, Neşeli Günler, Görgüsüzler* gibi filmlerin senaryolarını yazdı. *Yedi Kocalı Hürmüz* adlı oyunu müzikal olarak sahnelendi, ayrıca TV için filme de alındı. Güldürü Üretim Merkezi yazarı olarak Güneş ve sonra Hürriyet gazetesinde yazdı. Günaydın'ın pazar eki Lak Lak'ta da söyleşileri yayımlandı. (M)

ŞENGEZER (Osman), türk tiyatro dekorcusu ve kostümcüsü (Salihli 1941). ODTÜ Mimarlık ve AÜ Dil ve Tarih - Coğrafya fakültelerinde okudu. 1962'de başlayarak, Devlet Tiyatroları, Devlet Opera ve Balesi, özel tiyatrolar tarafından sahnelenen birçok oyun, bale, opera ve müzikal için dekor ve kostüm hazırladı. 1979'da Türkiye'de ilk kez, 125 oyun için hazırladığı dekor ve kostümlerin eskiz ve maketlerini sergiledi. 1971 - 1972'de *Romeo - Jüliet* balesi için hazırladığı kostümle Sanatsevenler Derneği'nce yılın kostümcüsü seçildi; 1977-1978'de *Nalınlar* ve 1982 - 1983'de *Ölümü Yaşamak* adlı oyunlar için hazırladığı dekorlarla da Nisa Serezli - Tolga Aşkıner ve Kenter tiyatrolarının «en iyi dekorcu» ödüllerini aldı. Dekor ve kostüm hazırladığı başlıca eserler: *Uyuyan Güzel, Sylvia, Orpheus, Judith, İlişkiler, Güzel ve Canavar, Sebastian, Köçekçe, Catuli Carmina, Fındıkkıran, Hurrem Sultan, Giselle.* (M)

ŞENGİL (Salim), türk hikâyecisi ve yayımcısı (Selanik 1913). Ortaöğrenimi sırasında gazeteciliğe başladı. Ankara Lisesi'ni -dışardan- bitirdiği yıl, CHP'nin açtığı hikâye yarışmasında, *Toprağa Dönüş* adlı hikâyesiyle birinci seçildi (1938). Daha sonra, 1943'te *Bir Balo Gecesi Anısı*, 1944'te *Es Be Süleyman Es* adlı hikâyeleriyle, Halkevleri Hikâye Yarışması birinciliğini kazandı. 1947 - 1957 arasında *Seçilmiş Hikâyeler* (66 sayı) ve 1957 - 1973 arasında *Dost* dergisini (102 sayı) çıkardı.

1950'de kurduğu *Dost Yayınları*'nda türk sanatçılarının eserlerine ağırlık verdi. 1975'ten sonra, çağdaş türk edebiyatından Batı dillerine çeviriler yayımladı. İlk hikâyelerini bir araya getirdiği *Kafasını Törpüleyen Adam* (1943) adlı kitaptan sonra bir oyunu yayımlandı: *Bir Rüzgâr Esti* (1945). Daha sonraki hikâyelerini şu iki kitapta topladı: *Es Be Süleyman Es* (1980), *Güzel Bir Oyun* (1983). [M]

***ŞENGÜL** (Atıf), türk zooloji uzmanı. — İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Radyobiyoloji Kürsüsü başkanı iken, 1981'de yükseköğretim kurumlarının yeniden düzenlenmesinden sonra, aynı fakültede Genel Biyoloji anabilim dalı başkanı oldu. 1983 sonunda emekliye ayrıldı. (M)

***ŞENKAYA,** Erzurum ilinde ilçe. — 38 562 nüf., 69 köy. İlçe merkezi 2 706 nüf. (1980). [M]

***ŞENKÖY,** Hatay ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 7 439 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 337 nüf. (1980). [M]

***ŞENPAZAR,** Kastamonu ilinde, Cide ilçesine bağlı bucak. — 9 348 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 1 947 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ŞENSİ.** Bk. SHAANXI.

ŞENYAPILI (Önder), türk gazetecisi ve yazarı (Ödemiş 1940). ODTÜ Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. ABD'de lisansüstü öğrenim gördü. Çeşitli devlet memurluklarında bulunduktan sonra Vatan gazetesinde fıkra yazarlığına başladı. Daha sonra sırayla Yankı dergisi yazıişleri müdürlüğü, Memleket dergisi genel yayın danışmanlığı, Dünya gazetesi Ankara temsilciliği yaptı. Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Basın - Yayın ve Gazetecilik Yüksek Okulu'nda öğretim görevlisiyken 1982'de Güneş gazetesi Ankara istihbarat servisi şefliğine getirildi. 1983'te Milliyet gazetesine geçti. 1970 TRT Bilim ve Sanat Ödülleri Yarışması'nda deneme dalında başarı ödülü, 1973 Yunus Nadi Ödülü Yarışması'nda *«Elinci Yılda Türk Basını»* konulu araştırmasıyla birincilik ödülü, 14. ve 15. Karacan Yarışması'nda (1976-1977) - *«TV'nin Türk Toplumuna Etkileri»* (basılışı 1977) ve *«Kentlileşen Köylüler»* (basılışı 1978) adlı incelemeleriyle - birincilik ödüllerini kazandı. Öteki kitapları: *Toplum ve İletişim* (1981), *Kentleşemeyen Ülke, Kentlileşen Köylüler* (1981). [M]

***ŞENYURT,** Erzurum ilinde, Tortum ilçesine bağlı bucak. — 15 450 nüf., 14 köy. Bucak merkezi *Uncular*, 1 977 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ŞENYURT,** Mardin ilinde, Kızıltepe ilçesine bağlı bucak. — 6 826 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 992 nüf. (1980). Belediye. (M)

ŞENYURT, Tokat ilinde, Turhal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 108 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ŞEREFİYE,** Sivas ilinde, Zara ilçesine bağlı bucak. — 7 468 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 557 nüf. (1980). [M]

Foto. X (3) [MEYDAN]

***ŞEREFLİKOÇHİSAR,** Ankara ilinde ilçe. — 79 330 nüf., 97 köy. İlçe merkezi 21 944 nüf. (1980). [M]

***ŞERŞEL,** Cezayir'de (el Bulayda ili) kent ve yönetim çevresi merkezi. — 36 800 nüf. (L)

ŞEVÇENKO, Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan FSSC), Manguyşlak yarımadasının uç kısmında, Hazar denizinin doğu kıyısında kent. — 110 000 nüf. Nükleer santral. Sulama için deniz suyu arıtma tesisleri. (L)

***ŞEVKETİYE,** Balıkesir ilinde, Manyas ilçesine bağlı bucak. — 8 489 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 705 nüf. (1980). [M]

***ŞEYHLİ,** Samsun ilinde, Ladik ilçesine bağlı bucak. — 4 113 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 867 nüf. (1980). [M]

ŞEYHLİ, Kayseri ilinde, Develi ilçesinin Taşçı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 356 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ŞIN - YANG,** Bk. SHENYANG.

ŞİAULİAY, Sovyetler Birliği'nde (Litvanya) kent. 118 000 nüf. Demiryolu gereçleri, dericilik (ayakkabı), besin ve makine sanayii. (L)

ŞİDE (Sadık), türk sendikacısı (Eskişehir 1928). Eskişehir Sanat Okulu'nu bitirdi (1947). Devlet Demir Yolları Eskişehir Cer Atölyesi'nde tesviyeci olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Eskişehir Şeker Fabrikası'na geçti. 1958'de işçi temsilciliğine, 1960' ta baştemsilciliğe seçildi. 1961'de Eskişehir Şeker Fabrikası İşçileri Sendikası yönetim kurulu üyeliğine, 1962'de de sendikanın başkanlığına getirildi. 1967'de Türkiye Şeker Fabrikaları İşçi Sendikası genel başkanı, 1969'da Türk - İş yönetim kurulu üyesi oldu. 1974'te Türk - İş genel sekreterliğine seçildi. 1974 sonlarında kurulan Sadi Irmak hükümetinde Sosyal Güvenlik bakanı olarak görev aldı. 1975 - 1980 arasında yeniden Türk - İş genel sekreterliği yapan Şide, 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde yine Sosyal Güvenlik bakanlığı yaptı. Haziran 1983'te yeniden Türk - İş genel sekreterliğine seçildi. (M)

ŞIGASAKİ, Japonya'da (Honşu adası) Yokohama'nın güneybatısında kent. 130 000 nüf. (L)

***ŞİÎ** i. ve sıf. — ANSİKL. *Şiî terörizmi.* Şiilik İran'da İslam Cumhuriyeti adıyla siyasal yönetim biçimini aldıktan sonra Ortadoğu'da, özellikle Lübnan'da şiî militanlarca batılılara yönelik yeni bir suikast türü sahneye kondu: Patlayıcı madde dolu tuzak kamyonlarla saldırı. 18 nisan 1983'te Lübnan'daki ABD büyükelçiliği önünde bir tuzak kamyonunun patlatılması (80'i aşkın ölü, pek çok yaralı); 23 ekim 1983'te Beyrut'taki amerikan ve fransız karargâhlarına aynı anda sürülen iki tuzak kamyonla iki karargâhın havaya uçurulması (58'i fransız olmak üzere 300 kadar ölü); 4 kasım 1983'te Güney Lübnan'da bir İsrail karargâhının tahribi (40 kadar ölü), 11 kasım 1983'te Tur'da bir İsrail karargâhının tahribi (90 ölü) bu saldırıların en önemlileridir.

Bütün bu suikastların ortak iki özelliği vardı: Kurbanların çokluğu ve kendileriyle birlikte pek çok «Allah düşmanı»nı ölüme götürmeye kararlı şiî intihar komandolarının sürdüğü tuzak kamyonlardan yararlanılması. «Şehit» olma özlemi içindeki bu kamikazeler -ki başka arkadaşları (uçak pilotları) daha önce Amerikan VI. filosunun gemilerine, çarparak parçalamak amacıyla dalış yapmışlardı- şimdi yüksek teknolojik güce sahip büyük devletlerin karşı koymakta aciz kaldıkları, mutlak ve önlenemez yeni silahlardır.

Gerçekte, bu olgu, daha 1978'de, İran islam devriminin ilan edildiği zaman ortaya çıkmıştı: İmam Humeyni'nin çağrısı üzerine iranlı kalabalıkların Şah'ın ordusuna karşı «Allahüekber» sesleriyle meydan okumaları ve binlerce ölü pahasına onu yenmeleri.

Siyasi mücadele silahı olarak şehitliğin yüceltilmesinin köklerini tarihte ve şiilerin her yıl muharrem ayında imam Hüseyin'i anma ayinlerinde aramak gerekir. 10 muharrem günü (aşure, günü de denir) mümin şiilerin sızlanmaları, dövünmeleri, -hatta ender de olsa bazen kendilerini yaralamaları, kendilerinden geçmeleri- «amaç» uğruna «özveri»yi ifade eden kollektif şiî psikolojisinin bir sonucudur. (L)

***ŞİİR** i. — ANSİKL. *Şiir kuramı* (poetika). Genel planda insan bilimleri, özel planda dil teorileri Roman Jakobson'un adına öylesine sıkı sıkıya bağlı ve «batı dünyasının dilbilimcisi» (René Georgin) ya da «bütün poetikaların babası» (Mitsou Ronat) denilen bu düşünürün teorik önerileri o kadar açıktır ki, Jakobson'cu olmayan hiçbir modern poetikadan söz edilemeyeceği görüşünü herkes paylaşabilir. Jakobson, «şiirselliğin dille türdeş olduğu»nu ve (karşılıklı biçimde) «poetikanın imkânlarıyla bütünleşmedikçe dilin tam anlamıyla düşünülemeyeceği»ni (Jean-Claude Milner) söyleyerek, şiir kuramcılarını, «yapısalcı» ya da «formalist» etiketlerinin ötesine geçerek, çeşitli insan bilimlerinin katkıları açısından, hatta dille olan ilişkimiz açısından bir daha bir daha düşünmeye çağırır.

Bu da, Jakobson'un, etkisinde kalsınlar kalmasınlar, farklı teorik odaklardan (semiyotik, retorik, üretici dilbilgisi, metin çözümlemesi, poetika tarihi) çıkış yapan, ama dile ilişkin her türlü kavrayış için poetikanın mutlaka gözönünde bulundurulması gerektiği düşüncesinde birleşen yeni poetika gelişmelerini açıklar.

semiyotik poetika

Semiyotik ile poetikayı birleştirmek, onları Louis Trolle Hjelmsler* ve Algirden Julien Greimas'ın önerilerinden etkilenmiş yapısalcı bir çerçevede, edebi semiyotiğin alanıyla birleştirip bütünleştirmek anlamına gelir: «Metin, bir işaretler sisteminin ya da bir iletişim sisteminin, yani birimleri dilin işaretleriyle zarurî olarak karışmayan bir sistemin söylemsel belirtisidir» (Michel Arrivé, *Le Champ sémiologique* [Semiyolojik Alan], 1979). Josette Rey-Debove ise poetikayı kısaca «şiirin semiyotiği» olarak tanımlar (*Semiyotique* [Semiyotik], 1979). Bu demektir ki, semiyotikçi - poetikacı, bu üstü örtülü sistemin kurucu öğelerini ararken, özellikle söylemsel bir «güzergâh» bulmaya çalışacaktır.

Böylece kimi zaman unutulan gerçekleri değerlendirme fırsatı doğar: «Şiirler, nice lirik olurlarsa olsunlar, bize öyküler de anlatırlar» (Laurent Jenny). Böyle bir görünüm içinde, poetikanın özgüllüğü hiç değilse başlangıçta kaybolabilir (çözümlemenin temeli de burda yatar), ama son aşamada daha geniş bir çözümlemeye ulaşılır: Sözdizimi yönünden, «şiirsel söylem» mantıktakini ve matematiktekini andırır soyut bir söylemdir; anlambilim açısından ise, büyük bir iletişimsel etki gücünü kanıtlayan figüratif bir söylem söz konusudur. O zaman bu çözümlemeden çıkan anlamın etkisinin, kutsal söylemlerde olduğu gibi, gerçeğin etkisi olduğuna şaşmamak gerekir. Retorikçi poetikacıların reddettiği şey soyutlamaya verilen bu önceliktir.

retorik poetika

Retorik ile poetikayı birleştirmek, şiir metninin ve en başta da «şekil»in betimlenmesinde, hatta kurulmasında retorik kavramlarına üstünlük tanımak demektir. Nitekim Jean Cohen (*le Haut Langage, théorie de la poéticité* [Yüksek Dil, Şiiriyetin Tearisi], 1979) adlı eserinde şiiriyetin somut olarak şekille belirdiğini ısrarala söyler: «Şekil iki zamanlı bir süreç yaratır; dilin normlarına göre bunlardan bir kopma ya da sapma olarak, yani tam anlamıyla negatif biçimde ortaya çıkabilir; ikincisi ise, okurca yaşanmış anlamı «duygusal» bir yoğunlaşmaya götüren bir tamlaştırma (şekil inkâr edilemez, onun gerçekliği tamdır) olarak belirebilir.

Anlamın imkânları aleyhine içeriğin biçimine üstünlük tanıyan bu yaklaşım, şiiri dilin başka kullanımlarına karşıt yapar; böylece retorikte görülen dilde iki kutupluluk kavramı ortaya çıkar: Nesir/şiir. Rumen poetikçilerinden Pius Servien ve S. Marcus tarafından aksiyom haline getirilmiş bulunan bu bölme, Liége grubu araştırmacılarına (Mu grubu, *Rhétorique de la poésie* [Şiirin Retoriği], 1977), çelişmezlik ilkesine dayanan, büyük ölçüde önceden kestirilebilir ve izotop nitelikte olan bilim dilini, ikili mantığı aşan, büyük ölçüde önceden kestirilemez ve çokizotop nitelikte olan şiir diline karşı çıkarma imkânı verdi. Bu dillerin birincisi doğrusal bir okumayı gerektirirken, ikincisi öncelikle tablosal bir okumayı gerektirir (çünkü bir tablo «her yönde» okunabilir).

Şiir metninin işleyişindeki bu «retorik» sorunsalı okuyucuya önem kazandırır; oysa formalist ya da yapısalcı yaklaşımlar onu ihmal eder niteliktedir. Önemsememe bakımından okuma olgusuna bu dönüş Michel Charles'in (*Rhétorique de la lecture* [Okumanın Retariği], 1977) ve Michael Riffaterre'nin (*la Production du texte* [Metnin Üretimi], 1979) çalışmalarında açıkça görülür. Rifattere adı geçen eserinde şöyle der: «Edebiyat olgusu, metinle yazar ya da metinle gerçek arasındaki ilişkilerde değil, metinle okuyucu arasındaki ilişkilerdedir».

Noam Chomsky'nin üretici ve dönüşümsel teorisi bu anlamda bir poetikanın dilbilimsel temellerini genişletti.

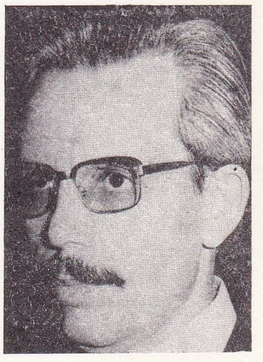

Sadık ŞİDE

● *Üretici poetika.* Chomsky'ci gramer, gerçekten, hem kural kavramını, hem kuraldan sapma kavramını içerir (gramere uygunluk/gramere aykırılık). Amerikalı dilbilimci, ayrıca, sözdizimi açısından betimlenemeyen sapmış cümlelerin, «sapmamış cümlelerle yapılan bir karşılaştırma işlemi» sayesinde, yani mecazi planda yorumlandıklarını ileri sürer. Böylece, bir teorik esin politikasına teorik bir destek bulunmuş olur.

Bu temellere dayalı olarak yürütülen çalışmalar (çoğu anglosaksonların) dilbilimsel bir sorunsaldan şiirsel bir sorunsala doğrudan geçme imkânı sağlayamadı. (Langages dergisi, 1978); edinç (compétence) teorisinin semantik bir yorum teorisiyle tamamlanması gerekir. Burada, örnek olarak, İsi Bellert'in semantik yorumlamada bütünle sonuçlar arasındaki bağıntıları özümleyen ve o sonuçlar arasında da metinsel bir tutarlık kuran çalışmasını ele alalım. Şiirsel bir metinde bu koşullar yoksa ne olur? Nicolas Ruwet'ye göre, okuyucu, sözdizimsel paralelliklerden (bütün bir kafiye ve ölçü düzeniyle yoğunlaşmış) semantik bir yorum çıkarmak zorundadır. Yani semantik üzerinde sözdiziminin izdüşümü vardır.

metinsel poetika

Saussure'ün «çevriklemeci» (anagrammatique) araştırmalarındaki çözgü işlemlerinde ve Jacobson'un poetikasında, anlam sorununa metinsel bir açıdan bakılır. Özgül ve temel niteliği başlangıç noktasına dönüş alan, yineleyici, hatta gereksiz yineleyici şiirsel metin, somut bir işaretin yayılma yeri gibi görülür. «Şiirsel söylem bir sözcükle bir metin ya da bir metinle başka bir metin arasında kurulmuş bir eşdeğerliktir» (Riffaterre, *Semiotics of Poetry* [Şiirde göstergeler], 1978); sözcüğün bir yazar tarafından bilinçli olarak yazılmış olması da gerekmez.

Bu temeller üzerinde çalışan çözümleyici, şiirde anahtar sözcüğü yakalamakla yetinmeyecektir; çünkü böyle bir çaba düşüncesizce yapılmış indirgeyici bir işlem olur. Örneğin Jean - Michel Adam, Baudelaire' in Chats (Kediler) sonesinin ilk dizesinde geçen «Fervents» (ateşli) ve «AUSTères» (sert) sözcüklerindeki Faust'u, şiirin anahtarı yapmak için değil, şiir dilinin «işareti (çizgiselliğinden) sökme ve simgeyi çözme olduğunu, adın buhar gibi uçup gittiğini, işaretin bir haz kaynağı olarak yoğun dolaşımını mümkün kılan bir dağılım içinde yok olduğunu» göstermek için bulup çıkarmıştır.

Üstdilde sözcük oyununa ve Lacan'a başvurma, Freud sonrası psikanalizin, yeni - Jacobson'cu psikanaliz üzerindeki, ayrıca çağdaş şiirsel yazı üzerindeki çekiciliğini gösterir. Gerçekten de, «şiir hiçbir bilgide, özellikle de kendi hakkındaki bilgide son bulmaz» (şiir kuramcısı ve şair Henri Meschonnic'in, *Poésie sans réponse*'unda [Cevapsız Şiir, 1978] sözünü ettiği şiir kuramcısı ve şair Michel Deguy) demek şiir kuramcısını, şiirin yolunu sürekli ola-

rak yeniden yapmak için şair olmaya çağırmak değil midir? Artık öz işiyle, yani dil aşkıyla heyecanlanmış üniversite kökenli yazı'daki değişikliğin kaynağı budur; «anlam üretimi» kuramcılarının (Roland Barthes, Julia Kristeva, Henri Meschonnic, Jacques Derrida) etkisi altındaki şiir araştırmalarında da böyle bir eğilim görülür.

Işaret ve/veya içeriğin biçimi olarak metne tanınan bu göz kamaştırıcı güç, şimdiye dek bu açıdan pek az bakılmış öğelerin altdilbilgisel (hypogrammatique) değerini dikkatle incelemeye götürür (hipogram «basit bir adı, hecelerin karmaşık sürüsü içine» sokar [Jean Starobinski]): Mekânlaştırma (dizelerde ve kıtalarda yapılan biçim oyunlarıyla, sayfa üzerine yapıştırma ve «dağıtma»yla, çağdaş olduğu kadar da gelenekseldir), dizgi düzenlemeleri (Anne-Marie Christin), metin-öncesi (Jean Bellemin-Noel), vb. Şiirsel metne bir ikona gibi bakılması poetikanın bilimlerarası özelliğini arttırmaktadır.

tarihsel poetika

Poetika da, diğer insan bilimleri gibi söyleminin yerini fikirlerin genel hareketine göre, daha doğrusu, hakim ideolojiye göre belirlemek gereğinden kaçınamaz. Gérard Genette, Kratylos'cu değişmeleri Platon'dan beri izleyerek, Batı'da dilin benzerleşme gücüne sarsılmaz bir inancın sürekli varlığını gösterdi. Kuşkusuz, XVIII. yy'ın sonunda, dilbilimin doğuşuyla meydana gelen parçalayıcı darbe altında poetika da parçalanıp bir ikame biçimler demeti olmuştur: Romantik *Volksgeist*'in (halk ruhu) öznel Kratylos'culuğu ikincil mimolojizm (seslerin ve jestlerin taklidi) ya da *sound symbolism*'in (Ses Sembolizmi) [Mimologiques, 1976] dar sınırları içine sıkışmış şiir dili teorisi. Geriye, temelleri üzerinde yaşadığımız (yeni-) kratylosçuluk kalıyor. Gerçekten, J.-P. Sartre'a, Maurice Blanchot'a, R. Jacobson'a ve R. Barthes'e nice başvurursa vursun, modern şiir kuramı, şiirsel eserin, her şeyden önce bir üretim olduğunu, uyumlu bir biçimin içine yerleştirilmesi gerekmediğini, zıtları kaynaştırma gücü taşıdığını, böylece dile sığmaz bir anlatım kazandığını tekrar tekrar söylemekten vazgeçmez; nitekim, Tzvetan Todorov (*Sembol Teorileri*, 1977) bu beş öğenin romantik sembolün karşılığı olduğunu belirtir.

Böylece, modern poetikanın söylemi, tam anlamıyla, «batılı» olup bir «başkası» üzerinde de araştırmalar yapmaya çağıran ideolojik bir süreklilik içinde yer alır. (L)

***ŞİKOKU**, Japonya'nın dört büyük adasından en küçüğü. — 4 244 000 nüf. (L)

***ŞİLE**, İstanbul ilinde ilçe. — 20 424 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 4 882 nüf. (1980). [M]

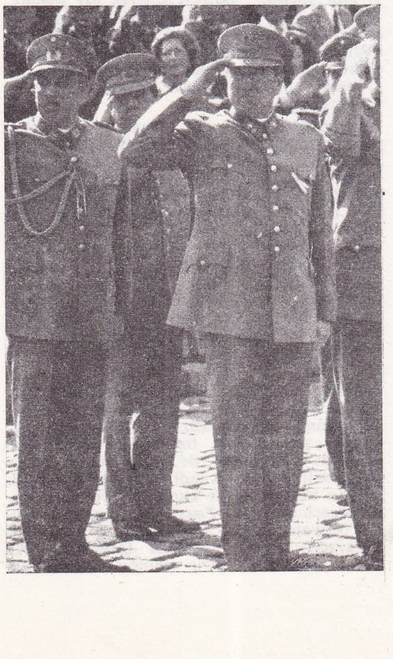

ŞİLİ devlet başkanı general Pinochet konsey üyesi generallerle bir törende

***ŞİLİ**, Güney Amerika'da devlet. — 11 290 000 nüf.

askerlerin diktatoryası

11 eylül 1973 sabahı darbeciler harekete geçti. Başkan Salvador Allende, «işçi sınıfının seferber olması» için çağrıda bulundu. Ne var ki, askerler çoktan ülkenin bellibaşlı kentlerini denetim altına almış ve başkent Santiago'da, başkanlık sarayının çevresini sarmışlardı.

Darbeyi üç ordu komutanı, general Augusto Pinochet Ugarte (kara), general Gustavo Leigh Guzman (hava), amiral Jose Toribio Merino Castro (deniz) ile jandarma genel komutanı general Cesar Mendoza Duran yönetiyordu. Başkana görevlerinden istifa etmesi emri resmi olarak bildirildi; emir geri çevrilince darbeciler başkanlık sarayına saldırıya geçtiler. Saldırı sırasında, Allende, elinde silah vuruşurken öldürüldü.

Aynı gün yayımlanan bir bildiride komutanlar, «ülkeyi tahrip eden ekonomik, sosyal ve ahlakî bunalım karşısında, onu marksist boyunduruktan kurtarmak amacıyla verilecek kavgadan sorumlu olarak tarihsel bir görev» kararı aldıklarını ilan ettiler.

Askeri Yönetim Konseyi olarak yönetimi ele alan dört komutan, ikisi hariç, hepsi askerlerden oluşan bir hükümet kurdular ve parlamentoyu feshettiler. Sıkıyönetim ilan edildi. Ordu her yerde, başkentte olduğu gibi taşrada da Halk Birliği'ni destekleyen parti üyelerini ve onlara yakınlık duyanları kovuşturmaya başladı. Allende rejiminin yöneticileri tutuklandı. Toplu idam ve işkence öyküleri birbirini izlemeye başladı. 30 000'i aşkın tutuklama ve resmi kaynaklara göre 4 000 dolayında ölüm kaydedildi. 6 000 kadar insan, Şili'den ve baskıdan kaçtı. Santiago Stadyumu'na 3-4 bin kişi tutuklanıp dolduruldu. Darbeciler «habis marksizm tümörü»nü kökünden kazımaya kararlıydılar.

17 eylül 1973'te cunta, askeri müdahaleye yeni bir gerekçe daha buldu. Ordu komutanlarını katletmeye yönelik bir fesat hareketinin planları ele geçirilmişti.

21 eylülde, Halk Birliği'ni oluşturan tüm partiler kapatıldı ve yasadışı ilan edildi. Birkaç gün sonra da tüm öteki partilerle Birleşik İşçi Konfederasyonu'nun (BİK) faaliyeti durduruldu.

Bunun hemen ardından bir geriye dönüş hareketi başlatıldı: 18 ekimden başlayarak, Allende yönetimi sırasında el konulmuş bulunan bin kadar işletme eski maliklerine geri verildiği gibi Halk Birliği'nin kamulaştırdığı büyük topraklar da sahiplerine geri verildi.

Ekonomik durum son derece kötüydü. 1972 ekiminden 1973 ekimine kadar fiyat artışları yüzde 528'in üstüne çıktı. Yalnız ekim ayında bu rakam yüzde 87,6 oldu. Dış borç ezici ölçüdeydi. Döviz rezervleri erimişti.

Cunta ücretleri dondurdu; ama gerçek fiyat politikasına uygun olarak şekere yüzde 100, una yüzde 200 zam yapılmasına izin verdi. Çünkü, bellibaşlı ürünlerin fiyatlarını serbest bırakmak suretiyle tüketimi frenlemenin en uygun yol olduğuna inanıyordu.

ABD, Allende'ye vermeyi reddettiği krediyi yeni yöneticilere verdi. Şilili generaller de, millileştirilmiş bakır madenlerini işleten amerikan şirketlerine tazminat ödenmesi için, hemen görüşmelere başlanmasını önerdiler. Aynı zamanda üç yüz kadar şirket ve banka da amerikalıların denetimine geçti.

Darbeden beri ülkeyi kararnamelerle yöneten cunta, 1974 martında iktidarı belirsiz bir süre elde tutacağını ilan etti. 1833 tarihli anayasa kaldırıldı. Bu arada silahlı kuvvetlere devlet yönetiminde daha çok rol veren korporatif bir anayasa hazırlandı.

Rejim çok geçmeden general Augusto Pinochet* Ugarte'nin şahsında somutlaşmaya başladı. Başlangıçta cuntanın lideri olan Pinochet, 26 haziran 1974 tarihli kararnameyle, millî şef ünvanını aldı; 17 kasım 1974 kararnamesiyle de cumhurbaşkanı oldu. Pinochet yürütme görevini tek başına üstlendi ve onun başkanlığındaki cunta da yasama ve kuruculuk yetkilerini yürüttü.

Enflasyonu durdurmak ve geriletmek için çalışanların sayısını azaltmak amacıyla haziran 1974'te 100 000 memurun görevine son verildi. Ama, bunun biricik sonucu işsizliğin artması oldu. 1974 temmuzunda, cunta 14 asker ve 3 sivilden oluşan bir kabine kurdu. Yeni hükümetin görevi, büyük ölçüde fiyat artışlarına yol açan aşırı liberalizmin çığırından çıkardığı ekonomiyi düzeltmekti. Diktatörlüğe karşı tek tük açık direniş de devam ediyordu: Devrimci Sol Hareket'in eski genel sekreteri Miguel Enriquez, 1974 ekiminde, bir çatışma sırasında Santiago'da öldürüldü. Hükümetin işi çok ağırdı. Hükümet, ekonomik bunalımı çözmesi için devlet başkanına «tam serbestlik» sağlamak amacıyla nisan 1975'te istifasını başkana sundu. Yeni bir kabine kuruldu. Maliye bakanı Jorge Cauas ve ekonomik işbirliği bakanı Raul Saez, daha güdümlü bir politika uygulayabilmelerine imkân sağlamak üzere eşi görülmemiş yetkilerle donatıldılar.

Buna rağmen, 1975 sonunda, enflasyon gene yüzde 340'a yükseldi. 1974 yılına oranla sınai üretim yüzde 25 azaldı; işsizlik oranı yüzde 20'yi geçti.

Ekonomide belirli bir canlanmanın olabilmesi için 1976 yılını beklemek gerekti: Enflasyon yüzde 175'e düşürüldü; ücretler de hafifçe arayı kapatmaya başladı ve sanayi üretiminde yüzde 6'lık bir artış kaydedildi.

Bu nispi ekonomik düzelme, komünizme karşı amansız bir mücadele yürüten yeni rejimin yerini sağlamlaştırmasıyla atbaşı gidiyordu. Komünizme karşı mücadele, uluslararası kuruluşlarca darbeden bu yana düzenli bir şekilde açıklanan keyfi tutuklama ve işkencelerle birlikte sürüyordu. 9 aralık 1975'de, Birleşmiş Milletler, 23 çekimser (Çin, Arnavutluk, Kamboçya, vb.) ve 11 red (Mısır ve 10 Latin Amerika ülkesi) oyuna karşı, 75 oyla (ABD ve Fransa dahil) Şili'deki işkenceyi kınadı.

Güvensizlik ve terör havasının pekişmesinden kaygılanan Şili kilisesi de baskılara karşı çıktı. İktidarın meşruluğunu kabul eden kilise, «kurumlaşmış şiddet»i kınadı. Kiliseyle hükümet arasındaki gerilim, Şili kilisesinin başkanı kardinal Silva Henriquez'in, siyasal tutuklulara yardımla görevlendirilmiş komiteyi dağıtmaya zorlandığı ve aşırı solculara bakmak ve onları barındırmakla suçlandığı 1975 yılı kasımında doruk noktasına ulaştı.

Dindar ve katolik olan ve bir parça yumuşamayı kolaylaştırmak isteyen Pinochet, aralık 1975'de 160, mayıs 1976'da da 98 siyasi tutukluyu serbest bıraktı. Hatta aynı ay içinde Şili Komünist Partisi genel sekreteri Luis Corvalan, sovyet aleyhtarı Vladimir Bukovski ile değiş tokuş edildi. Aslında Corvalan'ın bu şekilde salıverilmesi, cuntanın uluslararası kamuoyunu hoşnut etme ve ülkeyi içinde bulunduğu yalnızlıktan çıkarma kaygısının bir işaretiydi.

Bununla birlikte, Pinochet rejimi tetikte duruyordu. 1977 martında, sıkıyönetim altı ay daha uzatıldı. Bunun ertesinde, cunta, hükümet darbesinden sonra faaliyeti durdurulmuş olan siyasi partilerin dağıtılmasını emretti. Bu önlem, Hıristiyan Demokrat Parti ile Radikal Partiyi de kapsıyordu. Solcu militanlara karşı mücadele gene aynı kararlılıkla sürdürülmekteydi. Nisan 1977'de, cunta, Latin Amerika edebiyatının büyük isimlerinden Gabriel Garcia Marquez*'in, Julio Cortazar'ın, Mario Vargas Llosa'nın kitaplarını yasakladı; çünkü onlar «Şili'ye kara çalıyorlardı».

belirsiz bir liberalleşme

Ağustos ayında DINA (Direccion de Inteligencia Nacional [milli istihbarat teşkilatı]), yani siyasi polis dağıtıldı ve onun yerine ülkenin iç güvenliğiyle görevli bir haberalma merkezi kuruldu. Allende'nin düşüşünden sonra kıyıcılığıyla ün kazanan bu kuruluşun kaldırılması kararı, bir iyi niyet jesti gibi gösterilmek istendi.

Foto. C. Gerretsen/Gamma (LAROUSSE)

Hükümetin enflasyona karşı aralıksız sürdürdüğü mücadele de ürünlerini vermeye başladı. Gerçekten, 1977 yılında, enflasyon yüzde 65'e düştü; fiyat göstergelerindeki aylık artış, kasım 1977'de, darbeden beri kaydedilen en düşük rakam oldu: Yüzde 2,2. Ayrıca, 1976 yılından sonra ödemeler dengesi lehte kapanmaya başladı.

Bu ekonomik düzelme, başkan Allende'nin devrilmesinden sonra Şili'de yapılan ilk seçimlerde göze çarpan siyasal yumuşamayla aynı zamana rastladı. İnsan hakları sorunu, general Pinochet'ye halkoyuna başvurma gerekçesi sağlamıştı. Yapılan halk oylaması lehte sonuçlandı ve dünya kamuoyu önünde rejimin güçlenmesine imkân sağladı.

Ulusal nitelikteki bu halk oylaması, 1977 aralık ayında, BM genel kurulunun Şili'de insan haklarının «sürekli olarak ve herkesin gözü önünde» çiğnenmesini kınayan kararına bir anlamda cevap oluyordu.

4 ocak 1978'de, 6 milyon şilili seçmen, şu çifte soruya cevap evrmek üzere sandık başına gitti: «Şili'nin onurunun savunulması yolunda devlet başkanını destekliyorlar mı?» ve «BM'deki ölçüsüz uluslararası saldırganlığa karşı hükümetin meşruluğunu onaylıyorlar mı?» Yüzde 75,30 oranında «evet»le sonuçlanan bu referandum, Pinochet için tam bir başarı oldu. Rejimin başlattığı liberalleşme süreci, mart 1978'den itibaren hızlanmaya başladı. 11 eylül 1973 hükümet darbesinden beri yürürlükte bulunan sıkıyönetim kaldırıldı; genel af ilan edildi. Sosyalist yöneticiler de dahil tüm şilililer aftan yararlandı; aynı zamanda, sürgünde olanların Şili'ye dönmesine izin verildi. Darbeden beri devam eden sokağa çıkma yasağı kaldırıldı. Sonunda, Sergio Fernandez'in başkanlığında, çoğunluğu sivillerden oluşan yeni bir kabine kuruldu (14 nisan 1978).

Baskılara gelince, tutuklu kampları kaldırıldı. Bununla birlikte, BM komisyonunun bir raporu bunun tersini gösteriyordu. Gerçekte, diktatörlük sürüp gitmekte ve general Pinochet iktidarın dizginlerini elinde tutmaktaydı. Temmuz 1978'de, cunta üyesi ve Şili hava kuvvetleri komutanı general Gustavo Leigh, rejimin «şahsileşmesi»ni eleştirmekten suçlu görülerek görevden alındı. Hava kuvvetlerinde, üstleriyle dayanışma içinde olduklarını açıklayan yüksek rütbeli 20 kadar subay da ordudan atıldı. Ordu içindeki bu anlaşmazlık cunta üyesi komutanlar tarafından Şili'nin uluslararası durumunu her geçen gün daha çok zayıflatmakla suçlanan devlet başkanını yalnızlığa itti.

Ülke içindeki durum da yavaş yavaş bozuluyordu. 1978 yılı ağustosunda, Chuquicamata madenlerinde başgösteren başkaldırma hareketi, Santiago'nun güneyindeki El Teniente madenine de sıçradı. Grev yasak olduğundan, üretimi felce uğratmakla suçlanmak istemeyen madenciler ücretlerde ayarlama yaptırmak için kantinleri boykot ettiler. Üç hafta sonra, on bin maden işçisinin «kantin grevi»ne giriştiği tüm Loa eyaletinde sıkıyönetim ilan edildi. Otuz iki sendika yöneticisi komünist tahrikçi olmakla suçlanarak tutuklandı.

Bu hareketin ardından, eylül 1978'de başka «direniş odakları» ortaya çıktı; ilk kez Santiago Ordu Meydanı'nda ve Katolik Üniversitesi salonlarında bir gösteri yapıldı. Huachipato yüksek fırın işçileri de, ayrıca bir kantin grevi yaptılar.

Bu hoşnutsuzluk, ücretler konusunda olduğu gibi hayat pahalılığı konusunda da sorunların sürüp gittiğini gösteriyordu. Üstelik işsizlik de önemini koruyordu (resmi rakamlara göre yüzde 15).

Hükümet 1979 şubatında sendikalara yeniden toplantı özgürlüğü tanımak suretiyle liberalleşme politikasını sürdürdüğünü gösterdi. Kanun hükmünde bir kararname çıkarılarak Allende hükümetinin devrilmesinden sonra sendikaların toplantı hakkına getirilen kısıtlamalar kaldırıldı; ama, Birleşik İşçi Konfederasyonu hakkındaki yasaklama kalkmadı. Bununla beraber terör eylemleri artıyordu. Şubattan nisan sonuna dek, Santiago'da en az 15 bomba patladı. Şili hükümeti bu patlamaların sorumluluğunu kapatılmış bulunan Devrimci Sol Hareket'e yükledi.

Rejimini kurumlaştırmaya çalışan general Pinochet, yeni bir anayasayı onaylatmak amacıyla halkoylaması yapılacağını ve 1985 yılında seçimlere gidileceğini açıkladı. Halkoylaması olağanüstü şartlar altında gerçekleşti (eylül 1980).

ABD-Şili arasında yumuşama

Yeni anayasa tasarısı 4 203 515 oyla (katılanların yüzde 67'si) kabul edildi. 1 891 332 yurttaş red oyu verdi. Boş oy kullananların ya da oy pusulası kullanmayanların sayısı 173 705'ti.

Yeni anayasaya göre «Şili demokratik bir cumhuriyettir». Fakat sınıf partisi kurulamaz. Marksist ideolojiye bağlı kişiler kamu görevlerinde, haber organlarında çalışamazlar; siyasal, sosyal ya da mesleki örgütlerde yönetici olamazlar. Ayrıca yirmi dokuz geçici madde general Pinochet'e olağanüstü hal de dahil birçok yetki tanımaktadır.

Kuşkusuz halkoylamasının başlıca galibi general Pinochet oldu. Böylece 1989'a kadar sürecek cumhurbaşkanlığı görevini sağlama bağladı. Ayrıca o tarihte yeniden sekiz yıl için aynı göreve seçilme hakkı da kazandı.

General Pinochet, aralık 1980 sonunda, yeni bir hükümet kurdu. 11 mart 1981'de de, yemin töreninden önce, cuntadaki yerini eski milli savunma bakanı General Cesar Raul Benavides'e bıraktı.

Halkoylamasına yalnız Hıristiyan Demokrat Parti karşı çıktı. Bu partinin düzenlediği ve başı eski cumhurbaşkanı Eduardo Frei'nin çektiği bir mitingde, 1973'ten beri ilk kez görülen bir kalabalık büyük gösteriler yaptı (27 ağustos 1980).

Cuntayla ilişkileri bir türlü düzelmeyen Katolik kilisesi de halkoylamasını sert bir dille eleştirdi. Eski hava kuvvetleri kumandanı ve cuntanın eski üyesi (1978'de cuntadan çıkarılmıştı) general Gustavo Leigh de «bunca geniş yetkilerle donanmış bir adam tarafından yönetilen Şili'nin geleceğinden kaygılı olduğunu» açıkladı. «Demokratik bir seçimin temel ölçülerine uymayan» bir oylamanın amerikan savaş bakanlığınca kınanması, ABD ile Şili arasında büyük bir gerilim yarattı.

Bununla birlikte, başkan Reagan, iktidara gelir gelmez, Şili'yle yakınlaşma niyetini ortaya koydu. General Pinochet rejimine karşı alınmış olan ekonomik kısıtlamalar kaldırıldı; Şili'ye askeri yardım yapılması ciddi olarak gündeme alındı.

Öte yandan, Peru'yla diplomatik ilişkiler yavaş yavaş düzeldi; Şili'yi, Beagle kanalı konusunda Arjantin'le karşı karşıya getiren uzlaşmazlık da, papanın aracılığıyla, düzelme yoluna girer gibi oldu.

Rejimi memnun edecek başka nedenler de vardı: 1980'de yüzde 7,5'luk bir ekonomik büyüme (Latin Amerika'da en yüksek), yabancı yatırımlarda artış, fazla veren bir ödemeler dengesi, giderek azalan bir enflasyon (1979'da yüzde 38,9; 1980'de yüzde 32,7). Buna karşılık, sosyal çelişkiler keskinleşirken, işsizlik yüksekliğini (faal nüfusun yüzde 11,7'si) koruyordu. Ayrıca dışsatımın azalması, bazı hammadde fiyatlarındaki (bakır, kereste) düşme, milli gelirde gerilemeye ve yatırımlarda yavaşlamaya yol açtı.

Corvalan-Bukovski değiş tokuşu

General Pinochet, bu güçlüklere göğüs germek için, 22 nisan 1982'de, 20 üyeli yeni bir kabine kurdu; hükümette 14 asker vardı (eskisinde 11). Yetkililer sekiz yıldan beri uygulanmakta olan aşırı liberal ekonomi politikasını sürdüreceklerini ve pesoda bir devalüasyona gitmeyeceklerini belirttiler.

Siyasal mahkûmlar salıverildi, 24 aralık 1982'de sürgünde bulunanların ülkeye dönmelerine izin verildi, 14 ocak 1983'te 70 kişi ülkeye döndü (o sırada yabancı ülkelerde 37 444 şilili mülteci vardı). Bununla birlikte rejime muhalefet devam ediyordu. 11 mayıs 1983'te yoğun gösteriler oldu ve çatışmalarda 2 kişi öldü.

1983 boyunca gösteriler giderek şiddetlendi. 11 ağustos 1983'teki gösteri ve çatışmalarda 32 kişi öldü, 500 kişi tutuklandı. Şiddet olaylarının artması karşısında Pinochet, ABD'nin, ordunun ve muhafazakârların da önerisi ile havayı yumuşatmaya çalıştı. Bu amaçla, başbakan ve içişleri bakanı S.O. Jarpa'nın hazırladığı ve siyasi akımlarla diyalog kurulmasını, partilerin statüsünün düzenlenmesini ve olağanüstü durumun kaldırılmasını öngören planı kabul etti. Gerçekte, muhalefetin ılımlı kesimine hoş görünmek ve birleşmesini önlemek amacıyla hazırlanan plan 28 ağustos 1983'te yürürlüğe girdi. Gösterilerin ve karşı gösterilerin birbirini izlediği Şili'de Pinochet, 1989'a değin iktidarda kalacağını açıklamaktan geri durmadı. Gösterile-

Santiago'da gösteriler

Foto. Vioujard/Gamma; Bisson/Collectif (LAROUSSE)

Hikmet ŞIMŞEK

Bilal ŞIMŞIR

Türkân ŞORAY

rin sürmesi üzerine mart 1984'te tüm ülkede yeniden üç aylık olağanüstü durum ilan edildi.

SİNEMA

Halk Cephesi'nin kurulmasından önce (1970-1973), Şili'de film üretimi yok denilebilecek kadar azdı. 1970'den sonra, yılda ortalama 4 film üretildi. Bunların içinde en önemlileri, Allende yönetiminde Şili televizyon müdürü olan Helvio Soto'nun filmleridir: *Kanlı Güherçile* (1969), *Oy Artı Silah* (1970), ve eylül 1973 darbesinden birkaç hafta önce *Siyasi Polis Şefinin Başkalaşımı*. Raul Ruiz *(Üç Üzgün Kaplan)* ve Miguel Littin de *(Nahueltoro'nun Çakalı, Adanmış Topraklar, Marusia'nın Eylemleri)* önemli yönetmenlerdir. Halkı eğlendirmek ve ithal edilen vasat amerikan filmlerinden vazgeçirmek amacı güden bu filmlerin tümü Şili tarihinden esinlenmiştir.

1973'den sonra Şili sineması faaliyetten alıkondu. Adı geçen yönetmenler ve *Dua Etmek Artık Yetmez* adlı filmi gerçekteştiren Aldo Francia, askerî rejimin tehditleri karşısında ya ülkeyi terkettiler ya da film çevirmekten vazgeçtiler. Sürgünde bulunan sinemacılardan Raul Ruiz, önce *Sürgünler Diyaloğu* (1974) ile yaşanan olayları sergiledi, sonra da araştırma sinemasına yöneldi ve *Çalınan Tablo Varsayımı* (1979) adlı filmi çevirdi. Helvio Soto, *Santiago'ya Yağmur Yağıyor* (1976) adlı filminde eylül 1973 olaylarının bir açıklamasını yapmaya çalıştı; 1979'da da *Dördüncü Kişinin Üçüncü Ölümü* adlı filmi gerçekleştirdi. Littin, 1978'de Alejo Carpentier'in bir romanına dayanarak *Yöntemin İmdada Yetişmesi*'ni, Patricio Guzman da *Şili Savaşı*'nı çevirdi.

Pinochet döneminde yapılan ilk Şili filmi, 1979'da Silvio Caiozzi tarafından yönetildi: *Julio Temmuzda Başlar.* (L)

başlıca üretim		
şarap	6	Mhl
balık	1,2	Mt
doğal gaz	4,2	milyar m^3
bakır	1,1	Mt
demir	6	Mt

*__ŞİLLONG__ veya __SHİLLONG,__ Hindistan'da Meghalaya eyaletinin başkenti. — 88 000 nüf. (L)

*__ŞİMİZU,__ Japonya'da (Honşu adası) kent. — 235 000 nüf. (L)

*__ŞİMOGA,__ Hindistan'da (Karnataka) kent. — 103 000 nüf. (L)

*__ŞİMONOSEKİ,__ Japonya'da (Honşu adası) liman kenti. — 258 000 nüf. (L)

*__ŞIMŞEK__ (Hikmet), türk orkestra yöneticisi. — 1978'de Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şef vekilliğine getirildi. Yerli ve yabancı bestecilerin eserlerinden oluşan birçok konserde bu orkestrayı başarıyla yönetti. Ayrıca pek çok yabancı kentte dünyanın ünlü orkestralarını «konuk şef» olarak yönetti; bu orkestralarla plaklar doldurdu. Gerek konserlerde, gerek plaklarda türk bestecilerinin eserlerine de yer ayırdı. 1981'de devlet sanatçısı seçildi. (M)

*__ŞİMŞİR__ (Bilal), türk diplomatı ve tarihçisi (Osmanpazarı, Bulgaristan 1933). — 1970 - 1974 arasında Londra'da maiyette başkonsolos, 1974 - 1977 arasında Dışişleri Bakanlığı daire reis yardımcısı, 1977 - 1981 arasında Lahey Büyükelçiliği'nde birinci müsteşar ve maslahatgüzar olarak görev yaptı. 1981'den sonra Dışişleri Bakanlığı merkez teşkilatında genel müdür yardımcısı, genel müdür ve elçi olarak çalıştı. Yeni eserleri: *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921 - 1922)* [1972], *İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)* [4 cilt, 1973 - 1982], *İngiliz Belgelerinde Türkiye'de «Kürt Sorunu» (1924 - 1938)* [1975], *Malta Sürgünleri* (1976), *Ege Sorunu, Belgeler (1912 - 1913)* [1976], *Atatürk ile Yarışmalar (1920-1923)* [1981], *Dış Basında Atatürk ve Türk Devrimi (1922 - 1924): Bir Laik Cumhuriyet Doğuyor* [1981], *İngiliz Belgelerinde Osmanlı Ermenileri (1856 - 1890)* [2 cilt, 1982]. (M)

*__ŞİRAN,__ Gümüşhane ilinde ilçe. — 31 728 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 6 014 nüf. (1980). [M]

*__ŞİRAZ,__ İran'da (Fars eyaleti) kent. — 416 408 nüf. Kuzistan'dan gelen gaz boru hattı ile beslenen gübre sanayii. (L)

*__ŞIRNAK,__ Siirt ilinde ilçe. — 34 677 nüf., 29 köy. İlçe merkezi 10 997 nüf. (1980). [M]

*__ŞİRVAN,__ Siirt ilinde ilçe. — 22 753 nüf., 49 köy. İlçe merkezi 3 022 nüf. (1980). [M]

*__Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.__ (TÜRKİYE). — 1982'de çeşitli tesislerinde 20 dalda üretim yapan kuruluşun toplam üretimi 1970'li yılların ikinci yarısında, yıldan yıla düşerken 1980'li yıllarda, eski düzeyini geride bırakacak çapta artış kaydetti: 1978' de 335 bin ton, 1979'da 330 bin ton, 1980' de 195,4 bin ton, 1981'de 431,4 bin ton, 1982'de 505,8 bin ton. Aynı yıllarda dış satım miktarı da şöyle oldu. 1978'de 29,6 milyon dolar, 1979'da 33,9 milyon dolar, 1980'de 27 milyon dolar, 1981'de 82,2 milyon dolar, 1982'de 100,3 milyon dolar.

Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları AŞ'nin 1983'te 21 sınai ve ticari kuruluşu vardı: 1) Paşabahçe Cam Sanayi AŞ; 2) Topkapı Cam Sanayi AŞ; 3) Çayırova Cam Sanayi AŞ; 4) Teknik Cam Sanayii AŞ; 5) Cam Elyaf Sanayi AŞ; 6) Soda Sanayi AŞ; 7) Anadolu Cam Sanayi AŞ; 8) RASTAŞ (Reform Ambalaj Sanayi ve Ticare AŞ); 9) Bursa Otocam Sanayi AŞ; 10) Ferro Döküm sanayi ve Ticaret AŞ; 11) İstanbul Porselen Sanayi AŞ; 12) Sinop Cam Sanayi AŞ; 13) Trakya Cam Sanayi AŞ; 14) Televizyon Cam Sanayi AŞ; 15) Cam İşleme Tesesi; 16) Maden İşletmeleri AŞ; 17) Makina ve Kalıp Fabrikası; 18) Presiz Metal İmalat Sanayi AŞ; 19) Paşabahçe Ticaret Ltd Şti.; 20) Cam Pazarlama AŞ; 21) Paşabahçe Perakende Satışlar Ltd. Şti. (1982'de perakende Satış mağazası sayısı 28'e yükseldi). [M]

*__ŞİŞLİ,__ İstanbul ilinde ilçe. — 467 685 nüf., 2 köy. İlçe merkezi 282 471 nüf. (1980). [M]

*__ŞİZUOKA,__ Japonya'da (Honşu adası) kent. — 451 000 nüf. (L)

*__ŞOA,__ Etyopya'da il. — 85 400 km^2, 5 712 000 nüf. Merkezi, *Addis Abeba* (1 200 000 nüf.). Ülkenin en kalabalık, en çok kentleşmiş ve en sanayileşmiş ilidir. (L)

ŞOFU, Japonya'da, Tokyo'nun batısında kent. 157 000 nüf. (L)

*__ŞOLAPUR,__ Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 398 000 nüf. (L)

*__ŞOLOHOV__ (Mihail Aleksandroviç), sovyet romancısı. — (öl. Moskova 1984). [L]

*__ŞORAY__ (Türkân), türk kadın sinema oyuncusu ve yönetmeni. — 1975 - 1983 arasında on dokuz filmde oynadı: *Şenlik Var, Acele Koca Aranıyor* (1975); *Bodrum Hakimi, Devlerin Aşkı, Deprem* (1976); *Baraj, Dilâ Hanım* (1977); *Selvi Boylum Al Yazmalım* (SSCB Taşkent Film Festivali En İyi Kadın Oyuncu Ödülü, Tiyatrolar Birliği Ödülü), *Cevriyem, Tatlı Nigâr, Bir Aşk Masalı - Ferhad ile Şirin* (Türk - Sovyet ortak yapımı), *Sultan* (1978); *Hazal, Küskün Çiçek* (1979); *Yılanı Öldürseler* (1981); *Seni Kalbime Gömdüm, Mine* (1982); *Metres, Seni Seviyorum* (1983). Bu filmlerden ikisinin (Bodrum Hakimi, Yılanı Öldürseler) yönetmenliğini Şoray kendisi yaptı. En nitelikli filmlerini çevirdiği bu dönemde birçok yeni ödül (Ankara, İzmir ve Kıbrıs Gazeteciler Cemiyetleri, Ses dergisi ve Kelebek gazetesi en iyi kadın sanatçı ödülleri; 1977 Bruxelles Dünya Sineması Kadın Yönetmenler Festivali en iyi yönetmen ödülü [*Dönüş*, 1972 filmi ile]) kazanan sanatçı, 1983 sonunda, tiyatro ve sinema oyuncusu Cihan Ünal* (*Ek 2*) ile evlendi. (M)

ŞOSTKA, Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna), Briansk'ın güneyinde kent. — 64 000 nüf. (L)

*__ŞTEMENKO__ (Sergey Matveyeviç), sovyet generali. — (öl. Moskova 1976). [L]

*__ŞUB__ (Esfir İlyiniçna), rus kadın sinema montajcısı ve yönetmeni. — (öl. Moskova 1959). [L]

*__ŞUBAT__ i. — ANSİKL. — 1979 (*1 şubat*) Milliyet Gazetesi başyazarı ve genel yayın müdürü Abdi İpekçi, evine giderken otomobilinin içinde kurşunlanarak öldürüldü. — 1981 (*1 şubat*) bankaların yıllık yüzde 50 faiz uygulaması başladı; (*14 şubat*) yeni yurttaşlık kanunu ile çifte vatandaşlık ilke olarak kabul edildi. (M)

*__ŞUHUT,__ Afyonkarahisar ilinde ilçe. — 40 071 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 8 116 nüf. (1980). [M]

*__ŞUKEYRİ__ (Ahmet), arap diplomatı ve siyaset adamı. — (öl. Amman 1980). [L]

ŞUMAN (esk. **Şumnu***), Bulgaristan'da kent. — 84 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

*__ŞURDUM__ (İhsan), türk ressamı. — 37. Devlet Resim ve Heykel sergisinde başarı ödülü kazandı (1976). 1983'te İstanbul Resim ve Heykel Müzesi'nde restorasyon uzmanlığı görevini sürdürüyordu. (M)

ŞUYA, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), İvanovo'nun güneydoğusunda kent. 72 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

Foto. X (3) [*MEYDAN*]

***TABARLY** (Eric), fransız deniz subayı ve yelkencisi. — 1976'da tek başına Atlantik'i aştı. (L)

***TACİKİSTAN Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti,** rusça **Tacikskaya** SSR, Sovyetler Birliği'nde federe cumhuriyet. — 3 801 000 nüf. (L)

***TANCA,** Peru'nun güneyinde kent. —67 000 nüf. Çinko ve kurşun madenleri. (L)

***TACOMA,** ABD'de (Washington) liman kenti. — 158 501 nüf. (L)

TACRİŞ, İran'da, Tahran'ın kuzeyinde, Elbruz dağlarının eteklerinde kent. — 157 000 nüf. (L)

***TAECON,** Güney Kore'de, Seul'un güneyinde kent. — 506 703 nüf. (L)

***TAEGU,** Güney Kore'de, Pusan'ın kuzeybatısında kent. — 1 311 078 nüf. (L)

***TAFLAN,** Samsun ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 21 328 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 2 352 nüf. (1980). [M]

***TAGANROG,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 285 000 nüf. Tarım araç gereçleri üretimi. (L)

***TAGLİABUE** (Carlo), italyan baritonu. — (öl. Monza 1978). [L]

***TAĞMAÇ** (Memduh), türk generali. — 1978'de Ankara'da öldü. (M)

***TAHIL** i. — ANSİKL. Birleşmiş Milletler Beslenme ve Tarım Örgütü'nün verilerine göre, tüm dünyada tahıl tarımı yapılan alanlar, 1980'lerin başında 700 milyon hektara; toplam tahıl üretimi ise yaklaşık 1,5 milyar tona ulaştı. Son otuz yıl içinde (1950 - 1980) ekim alanı yüzde 15'lik bir artış gösterdiği halde, üretim yüzde 80 oranında arttı. Üretimdeki bu artışın nedeni, verimde sağlanan artıştır (ortalama verim hektar başına 1,8 ton).

Buğday, dünyada en çok üretilen tahıl türüdür (1977 - 1981 ortalaması 433,7 milyon ton). Yaklaşık 223 milyon hektar alanda buğday ekimi yapılmaktadır (verim, hektar başına yaklaşık 1 600 kg). Buğday üretiminde önde gelen ülkeler şunlardır: SSCB (98,2 Mt), ABD (60,3 Mt), Çin (54,2 Mt), Hindistan (32,8 Mt), Fransa (20,8 Mt), Kanada (20,3 Mt), Türkiye (16,9 Mt), Avustralya (13,9 Mt).

Mısır, buğdaydan sonra en çok üretilen tahıldır (1977 - 1981 ortalaması olarak 392,9 milyon t). Mısır ekimine ayrılan toplam alan, yaklaşık 130 milyon hektardır (verim, hektar başına 2 500 kg). Başlıca mısır üreticisi ülkeler şunlardır: ABD (183,8 Mt), Çin (47,8 Mt), Brezilya (18,2 Mt), Romanya (10,9 Mt), Güney Afrika (10,5 Mt), Meksika (10,5 Mt).

Pirinç, mısırdan sonra gelir (1977 - 1981 ortalaması olarak 388,4 milyon ton). Pirinç üretimine ayrılan toplam alan 137 milyon hektar dolayındadır (verim, hektar başına 2 300 kg). Pirinç üreticisi ülkelerin başında 140,8 milyon tonluk üretimiyle Çin gelir. Onu Hindistan (77,9 Mt), Endonezya (27,4 Mt), Bangladeş (19,6 Mt), Tayland (16,5 Mt), Japonya (15,1 Mt), Birmanya (11,4 Mt) ve Vietnam (10,5 Mt) izlerler.

Arpa, üretim miktarı açısından dördüncü sıradadır (1977 - 1981 ortalaması olarak 170,2 milyon ton). 80 milyon hektar alanda arpa ekimi yapılmaktadır (verim, hektar başına 2 100 kg). SSCB en çok arpa üreten ülkedir (49,7 Mt). Onu Kanada (11 Mt), Fransa (11 Mt), Çin (10,3 Mt), İngiltere (10 Mt), ABD (9 Mt) izler.

Yulaf, en az üretilen tahıllardandır (1977 - 1981 ortalaması olarak 46,5 milyon ton). Yulaf üreticisi ülkeler içinde ilk sırayı 16,3 Mt'luk üretimiyle SSCB alır. Onu ABD (8,2 Mt) ve Kanada (3,5 Mt) izler.

Üretim miktar bakımından son sırayı *çavdar* alır (1977 - 1981 ortalaması olarak 26,9 milyon ton). En çok çavdar üreten ülke SSCB'dir (9,8 Mt). Onu Polonya (6,5 Mt), Federal Almanya (2,2 Mt) ve Demokratik Almanya (1,8 Mt) izler.

● *Türkiye*'de 1975'ten sonraki dönemde, tahıl ekim alanları, kayda değer bir artış ya da azalış göstermedi (1975'te 13 609 000 ha, 1981'de 13 639 000 ha). Bununla birlikte, birim alanda verim artışına bağlı olarak, pirinç ve çavdaş hariç, üretimde genel bir artış kaydedildi. Çavdar ve yulaf üretimi, ekim alanının giderek daralmasına paralel olarak yıldan yıla düşerken mısır üretimi, ekim alanının son yıllarda biraz daralmasına rağmen, verimin yükselmesi nedeniyle artış gösterdi.

Dünyada olduğu gibi Türkiye'de de başlıca tahıl türü olan buğday için ayrılan alan 1975 - 1982 arasında hemen hemen aynı kalırken, verim yıldan yıla yükselip 1980'lerde dünya ortalamasının bir hayli üzerine çıktı. Bu da üretimin önemli ölçüde artmasını sağladı (1975'te 14,75 Mt, 1982'de 17,5 Mt). [M]

***TAHİR,** Ağrı ilinde, Eleşkirt ilçesine bağlı bucak. — 5 876 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 1 474 nüf. (1980). [M]

***TAHİTİ,** Cemiyet takımadalarının (Fransız Polinezyası) en büyük adası. — 95 604 nüf. (L)

***TAHRAN,** İran'ın başkenti. — 4 468 159 nüf. (L)

***TAHTAKILIÇ** (Ahmet), türk hukukçusu ve siyaset adamı. — 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla TBMM dağıtılınca senatörlüğü sona erdi. (M)

TAHTAKÖPRÜ, Bursa ilinde, İnegöl ilçesine bağlı bucak. 9 384 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 2 096 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Tahtaköprü Barajı,** Gaziantep ilinde Karasu çayı üzerinde baraj. — 1975 yılında işletmeye açılan baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 407,5 m; barajın temelden yüksekliği 49,5; talvegden yüksekliği 43,5 m; normal su kotu 405,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 200 milyon m³; göl alanı 23,4 km²; sulama alanı 11 900 ha; taşkından koruma alanı 4 250 ha'dır. (M)

***TA'İF,** Suudi Arabistan'da (Hicaz) kent. — 204 857 nüf. (L)

***TAİLLEFERRE** (Germaine), fransız kadın bestecisi. — (öl. Paris 1983). [L]

TAİYUAN (Tay*-yuen), Çin'de (Shanxi eyaleti) kent. — 1 350 000 nüf. (L)

TAİZHOU, Çin'de (Jiangsu) kent. 160 000 nüf. (L)

***TAKAMATSU,** Japonya'da (Şikoku adası) kent. — 247 000 nüf. Ritsurin parkında geleneksel Japon bahçesi örnekleri. (L)

***TAKAOKA,** Japonya'da (Honşu adası) kent. — 160 000 nüf. (L)

TAKARAZUKA, Japonya'da (Honşu adası), Osaka'nın kuzeybatısında kent. 127 000 nüf. (L)

***TAKASAKİ,** Japonya'da (Honşu adası), Tokyo'nun kuzeybatısında kent. — 193 000 nüf. Metalurji. (L)

TAKATSUKİ, Japonya'da (Honşu adası), Osaka'nın kuzeydoğusunda kent. 231 000 nüf. (L)

***TAKIM** i. — ANSİKL. Mek. *Takımtezgâhı*. İster atölyede ayrı ayrı bulunsunlar, ister esnek üretim birimlerinde (merkezi bir bilgisayarın yönettiği aynı tipte birçok makine) ya da en gelişmiş biçimiyle esnek atölyelerde yer alsınlar (merkezi bir bilgisayarın yönettiği farklı tipte makineler) yeni takımtezgâhları, tümüyle otomatik çalışacak şekilde donatılmıştır. 1983'de, gece vardiyasında hiçbir insan gözetimi olmaksızın çalışabilen takımtezgâhları kullanılmaya başladı. Böylece, bir yandan üretim artarken, bir yandan da iş koşullarıyla ilgili bazı sorunlar çözüme kavuştu.

Bu makinelerde (bilgisayarla yönetilen sayısal kumandalı otomatik takımtezgâhları) birçok özdevimli donatım bulunur. Takımtezgâhına bağlı olarak çalışan ya da ondan bağımsız işleyen sanayi robotları ve palet taşıyıcılar, parçaları alarak gerekli yerlere otomatik olarak takarlar. Akşam olunca işçi, atölyeleden ayrılmadan önce üretilecek parçaları stok halinde robotun önüne yerleştirir ya da paletlerin üzerine yığar. Sabah vardiyasında çalışacak işçiler işbaşı yapıncaya kadar parçalar aletin önüne otomatik olarak gelir. Büyük boyutlu parçalar için, yerden yönlendirilen otomatik arabalara başvurulur. Parçaları yerlerine takan çok hızlı (10-15 sn) otomatik sistemlerde, robotlar parçaları, her biri en çok 100 parça taşıyan döner bölümlerden alırlar.

T

Burada otomatik çalışma demek, önüne ne gelirse onu alıp hep aynı yere uzatmak, koymak, yerleştirmek demektir. Dolayısıyla makinede bir alet kırılırsa otomatik çalışma büyük sakatlıklara yol açar. Bu nedenle makinede zayıflamış olan aletlerin bulunup ortaya çıkarılması gerekir. En kolay çözüm, aletleri daha zayıflamadan değiştirmektir. Kumanda dolaplarında, aletlerin miadını ve değiştirilmeleri gereken zamanı gösteren kayıtlar mevcuttur. Fakat kaza sonucu kırılma da olabilir. Bunun

Türkiye'de tahıl ekimi ve üretimi

		1976	1978	1980	1982
buğday	A	9 250	9 300	9 020	9 000
	B	16 500	16 700	16 500	17 500
	C	1 789	1 796	1 829	1 944
arpa	A	2 635	2 600	2 800	3 137
	B	4 900	4 750	5 300	6 400
	C	1 860	1 827	1 893	2 040
mısır	A	600	580	583	580
	B	1 310	1 300	1 240	1 360
	C	2 192	2 241	2 127	2 345
çavdar	A	530	470	443	313
	B	740	620	525	430
	C	1 399	1 319	1 186	1 376
yulaf	A	243	225	197	175
	B	400	370	355	330
	C	1 660	1 644	1 802	1 886
pirinç	A	54	70	52	77
	B	158	190	143	210
	C	2 926	2 714	2 750	2 715
mahlut	A	186	170	140	97
	B	233	211	183	130
	C	1 253	1 241	1 307	1 340
kaplıca	A	58	46	41	31
	B	78	64	54	42
	C	1 348	1 391	1 317	1 355
darı	A	24	20	15	11
	B	34	29	22	15
	C	1 478	1 425	1467	1 358

A = ekim alanı (bin hektar)
B = üretim (bin ton)
C = verim (kg/ha)

için kırılmayı haber veren düzenekler, yer bulucular, yoklayıcılar, optik aygıtlar, ses dalgası alıcıları kullanılır. Bazı imalatçılar bu kontrol işini, çalışma esnasında aletlerin mukavemetini ölçmek için gerekli kısımlara kırılma ölçümü aygıtları takmaya kadar ileri götürmüşlerdir. Bu aygıtlarla kırılma mukavemeti saptandıktan sonra, parçaların zarar görmesini önlemek için kırılması muhtemel aletler otomatik olarak devre dışı bırakılır ve bu yüzden işlenmeden geçen parçaların referansları bilgisayarın belleğine kaydedilir. Bu yenilikler henüz başlangıç aşamasındadır. Alet kırılmasını bulup ortaya çıkarmak için laser ışınından, elektromagnetik parazitleri ortadan kaldırmak için optik tellerle tezgâh-bilgisayar bağlantılarından, ısı olaylarını denetlemek için alıcılardan yararlanmak söz konusudur. Bu yeniliklerle takımtezgâhlarını kendi kendilerini düzeltebilme yeteneğine kavuşturmak ve daha hassas hale getirmek amacı güdülmektedir. Bunları yakın bir gelecekte «mantıklı» makineler olarak tanımlamak, öyle görünüyor ki, yanlış olmayacaktır. (L)

*TAKORADİ, Gana'da liman kenti. — 161 000 nüf. Havalimanı. Çimento sanayii. (L)

*TALAS, Kayseri ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 27 483 nüf. 14 köy. Bucak merkezi 8 478 nüf. (1980). Belediye. (M)

*TALAS (Cahit), türk sosyal iktisatçısı. — 1983'te Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki öğretim görevinden istifa etti. Sosyal Demokrasi Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Temmuz 1984'de toplanan parti kurultayınca Merkez Karar ve Yönetim Kurulu üyeliğine seçildi. (M)

*TALCA, Şili'de, Santiago'nun güneyinde kent. — 129 000 nüf. (L)

*TALCAHUANO, Şili'de liman kenti. — 204 100 nüf. Üniversite. (L)

*TALENCE, Fransa'da, Gironde yönetim çevresinin merkezi. — 35 957 nüf. Üniversite. (L)

*TALLAHASSEE, ABD'de (Florida) kent. — 72 000 nüf. Üniversite. (L)

*TAMALE, Gana'nın kuzeyinde kent. — 98 919 nüf. (L)

*TAMATAVE. Bk. TOAMASİNA.

*TAMAULİPAS, Meksika'da eyalet. — 1 901 000 nüf. Merkezi *Ciudad Victoria.* (L)

*TAMBOV, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 265 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

TAMER (Rauf), türk gazetecisi (Sivas 1937). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdi (1958). Cumhuriyet gazetesinde spor muhabiri olarak çalışmaya başladı. Daha sonra sırasıyla Ekspres, Tasvir, Yeni İstanbul gazetelerinde muhabirlik ya da röportaj yazarlığı yaptı. 1968'de Tercüman gazetesinde günlük fıkralar yazmaya başladı. 1973'te başlayarak fıkralarını çeşitli başlıklar altında kitap halinde de yayımladı: *Sözün Kısası* (1973), *Solun Namusu* (1975), *Düzen Kavgası* (1975), *Yarınlar Kimin* (1975), *Zamane Tüccarları* (1975), *Kavgamız Düzene Çekidüzen* (1977). [M]

*TAMER (Ülkü), türk şairi. — Bir süre Milliyet yayınevini, Karacan yayınevini ve Sanat Olayı dergisini yönetti. 1974'ten sonraki şiirlerini *Ne Biliyorum* (1979) adlı kitabında topladı. 1981'de yayımladığı *Seçme Şiirler* adlı kitabında, tüm şiir kitaplarından seçtiklerini bir araya getirdi. *Çağdaş Latin Amerika Şiiri Antolojisi*'nde (1982) çeviri şiirler yer aldı. (M)

*TAMIŞVAR, rumence **Timişoara**, macarca **Temesvar**, Romanya'nın batısında kent. — 281 320 nüf. (L)

TAMİL NADU ya da TAMİLNAD, Hindistan'ın güneyinde eyalet. 41 103 000 nüf. Başkenti *Madras.* Tropik bir iklimin hüküm sürdüğü Tamil Nadu'da pirinç ve darı tarımı yapılır. Demir, boksit, manganez ve linyit rezervleri bulunmakla birlikte, hâlâ zanaatkârlık düzeyinde olan sanayi özellikle dokumacılığa yönelmiştir. (L)

TAMİZDAT i. (rusça *partizdat,* resmi yayın ve *samizdat,* kişisel gizli yayın sözcüklerine benzetilerek yapılmış terim). Sovyetler Birliği'nde yurt içinde basılmasına izin verilmediği ya da yasaklandığı için yurt dışına kaçırılıp basıldıktan sonra ülkeye sokulan yayınlara verilen ad. (L)

*TAMPERE, isveççe **Tammerfors**, Finlandiya'nın güneybatısında kent. — 166 235 nüf. Müzeler. (L)

*TAMPİCO, Meksika'da liman kenti. — 239 970 nüf. Petrokimya sanayii. (L)

*TAMPON, Réunion adasında komün. — 37 596 nüf. (L)

*TANAKA (Kakuei), japon siyaset adamı. — Şubat 1976'da, adı yeni bir skandala karıştı. Başka siyaset adamlarıyla birlikte amerikan Lockheed uçak şirketinden rüşvet almakla suçlandı. Temmuz 1976' da tutuklandı. 1982 sonunda yargılanmasının ilk aşaması tamamlandı ve Tanaka 2,1 milyon dolar rüşvet aldığı suçlamasıyla 4 yıla hüküm giydi. Buna rağmen milletvekilliğinden istifa etmedi. Onun mahkûmiyeti ve bu aykırı tutumu Liberal Demokrat Parti'nin durumunu sarstı ve yapılan erken seçimlerde LDP 35 sandalye kaybetti. (L)

*TANANARİVE. Bk. ANTANANARİVO.

*TANECİK i. — ANSİKL. Nükl. *Temel tanecikler.* 1970-1979 arasındaki 10 yıllık dönemde, kuramsal gelişmelere büyük çapta deney düzeneklerinin eklenmesiyle temel tanecikler fiziğine ilişkin bilgiler önemli ölçüde artış gösterdi.

alan kuvantası kuramına dönüş

Kuramsal açıdan en büyük yenilik, alanlar kuvantası kuramına dönülmesi oldu. Daha önce yalnız elektromagnetik alan bu çerçeve içinde ele alınıyordu. Güçlü ve zayıf karşılıklı etkileşmelerin kuvantalaşmış alan terimiyle açıklanmasında bazı kuramsal engeller çıkıyor ve irtibatsız «fenomenolojik» modeller kullanılarak başka yaklaşımlardan yararlanılıyordu (zayıf etkileşmelerde Fermi kuramı, güçlü etkileşmelerde difüzyon S matrisi). Bu engeller «ölçü» kuramları denen ve elektromagnetik alan kuramına benzeyen yeni kuramlarla (ya da *kuvanta elektrodinamiği* [KED]) ortadan kaldırılmıştır. Bu yeni kuramlar, alan kuvantalarının kütlece γ fotonu gibi sıfır olmadığı halleri açıkladığı gibi (zayıf etkileşme alanı için, tanecikler, yani değişim kuvantaları [şek. 1], yüklü $W^{\pm}$ ve nötr Z^{0} bozonlarıdır ve bunların kütleleri protonunkinin 50 katıdır), bu kuvantaların elektrik yükünden başka türde bir yük taşıdığı ve fotonlar gibi karşılıklı değişebilirlik göstermediği halleri de açıklanmaktadır (güçlü etkileşme alanı için değişim kuvantaları, renk adıyla anılan ve taneciklerin güçlü çekirdek etkileşmesini temsil eden *glüon*'lardır; bunlara tekabül eden ölçüm alanlarına «Abelyen olmayan» alanlar denir, çünkü bu glüonları temsil eden alan işleçleri [operatör] değişmez).

Bu kuramların önemli özelliği —KED kuramı ile benzer şekilde— «yeniden normalleşme»dir; yani hollandalı fizikçi Gerard' tHooft'un gösterdiği gibi (1971) bu alanlardan itibaren sonlu miktarlar elde etmek ve böylece sonuçları gözlemle karşılaştırmak mümkündür. Sonsuz miktarların ortadan kaldırılması, kuvanta elektrodinamiğinde olduğu gibi o zamana kadar dikkate alınmamış etkileşme diyagramlarını hesaba katarak (zayıf etkileşmeler durumunda «nötr akımlar») ve söz konusu miktarların sonlu özelliği korunarak ağır taneciklerin kütlesini doğuran bir mekanizmayı kullanarak yapılmaktadır (henüz saptanmamış taneciklerin, *Higgs tanecikleri*' nin varlığını gerektiren Higgs mekanizması). Bu kuramsal çerçeve, deneysel gözlem uygulanabilecek «cisimlerin» doğası hakkında daha kesin bilgiler verdikçe ve bazı kuramsal sonuçları doğruladıkça yavaş yavaş yerine oturmuştur.

sonuçların derlenmesi

Proton ve elektron hızlandırıcılarının enerjilerinin yükseltilmesi ve yüksek erimli detektörlerin kullanılması sayesinde bütün bunları maddenin yapısında daha «ince» bir şekilde görebilme imkânı elde edilmiştir. Avrupa'da Cern'in (Avrupa Nükleer Araştırma Konseyi) ve ABD'de Fermilab' ın senkrotronları 400 GeV'luk enerjilere erişmektedir. Cern'in proton çarpışma halkaları, proton-proton çarpışmalarının kütle merkezinde 2 000 GeV'luk sabit hedefli hızlandırıcılarla elde edilen enerjiye denk enerjiler sağlayabilmektedir. Stanford'daki elektron demeti, sonra yine Stanford'da SPEAR eletron-pozitron çarpışma halkaları ve Hamburg'daki önce DESY, sonra PETRA tesisleri (SPEAR ve PETRA ile kütle merkezinde 30 GeV'a erişmektedir) son 10 yılın en işe yarar araçları arasında sayılmaktadır. Bir yandan karmaşık elektronik detektörler sistemli bir şekilde geliştirilip kullanılmakta, öte yandan kabarcıklı dev odalar (Cern'de Gargamelle ve BEBC, Fermilab'ta 15 ayak'lık oda) çok değerli sonuçlar vermektedir.

Elektron ve nötrino demetleri elektromagnetik ve zayıf etkileşme alanlarının yapısını tetkik etmede yararlı olmaktadır; 1973 yılında (ilk olarak Gargamelle kabarcıklı odası sayesinde) $\bar{\nu}_\mu + e^- \rightarrow \bar{\nu}_\mu + e^-$ ve

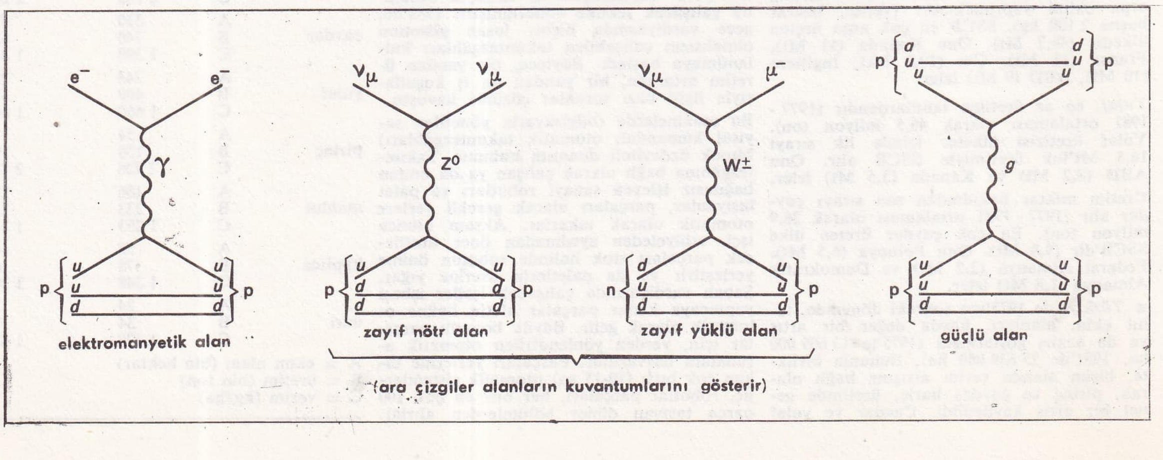

Şek. 1. Lepton ve kuark cinsinden temel taneciklerin etkileşim diyagramları

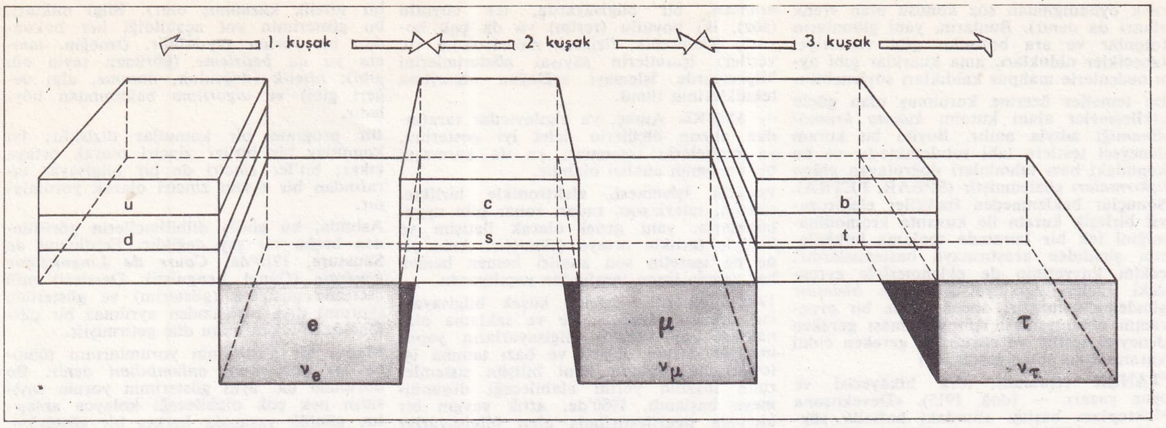

Şek. 2. Maddenin «temel yapı taşları»: Kuark ve leptonların üç türü

$\nu\mu + p \rightarrow \nu\mu +$ hadron tepkimelerinin ortaya çıkarılmasıyla *zayıf nötr akımlar*'ın doğada var olduğunun anlaşılması son derece önemli bir ilerleme olmuştur. Nitekim bu buluş, S. Glashow ile birlikte 1979 Nobel ödülünü alan Abdüsselam* (*Ek 2*) ve S. Weinberg*'in (*Ek 2*) öne sürdükleri, elektromagnetik ve zayıf güçlerin etkileşmelerine ilişkin *birleşik ölçü kuramı*'nı deneme imkânı vermiştir. Bu modelin öngörüleri, gün geçtikçe daha kesin ve ince ölçümlerle doğrulanmıştır. Özellikle elektronların protonlar üzerine püskürtülmesi (1978, Stanford), paritenin bozulduğunu göstererek, elektromagnetik ve zayıf etkileşmeler arasında bir girişim olduğunu ortaya çıkarmıştır. Parite bozulması, atom fiziğinde, bizmut atomları üzerinde elektronların çekirdeğe bağlanması sırasında zayıf nötr bir sınır şeklinde görülmüştür. Dolayısıyla, Abdüsselam ve Weinberg'in en «ekonomik» kuramı SU(2) X U(1) olağanüstü bir başarı kazanmaktadır. İlerde yapılacak daha güçlü hızlandırıcıların programında bu kuramın diğer tahminlerinin (ara bozonların ve Higgs taneciklerinin varlığı ve kütleleri) denenmesi vardır. (Nitekim 1980'lerin sonunda Avrupa'da hizmete girmesi beklenen 200 GeV'luk $e^+ e^-$ çarpışma halkasının [LEP] başlıca amacı budur). Nötr zayıf akımın yapısına gelince, onun da büyük bir olasılıkla, yüklü zayıf akımın yapısına, yani vektoriyel-eksenel (V-A) akımınkine benzediği söylenebilir.

Leptonların (elektronlar ve nötrinolar) ve hadronların (protonlar, piyonlar, vb) hadronlarla *esnek olmayan derin etkileşmeleri* (bu etkileşmelerde demet tanecikten hedef taneciğe aktarılan darbe çok küçük mekân bölgelerini sondalamak için yeterince büyüktür) hadronların tanecik yapısında olduğunu ortaya çıkarmıştır. Böylece *partonlar modeli* doğrulanmış ve kesinleşmiştir: Bu tanecikler simetri kuramlarınca öne sürülen *kuark*'lardan başka bir şey değildir. Proton, fizik bakımından iki *u* kuarkı (2/3 yükünde) ve bir *d* kuarkından (—1/3 yükünde), nötron ise iki *d* kuarkı ile bir *u* kuarkından oluşmuştur. Bugün artık bütün hadronların kuarklardan meydana geldiği düşünülmektedir: Baryonlar için 3 kuark, mezonlar için bir kuark-antikuark çifti. Bu kuarklara «değerlilik kuarkları» denir: Gözlemlenen taneciklerin kuvanta sayıları bunlarla belirlenir. Fakat bu taneciklerde kuvanta sayıları bileşeni sıfır olan başka tanecikler de bulunur; *kuark-antikuark çiftleri denizi* ve *glüon*'lar. Bu yöndeki belirtiler, kısmî olmakla birlikte, bu yapıyı destekler niteliktedir.

Kuarklar tecrit edilememiştir ama, gözlemlendikleri söylenebilir. Kuarkların «gözlemlenmesi», bir taraftan, hadronların partonik yapısını, yani yakından ele alındıklarında da biri diğerine göre serbest partron- kuarkların noktasal tanecikler olduğunu ispatlayan *ölçek değişmeğliği*'ni ortaya çıkarırken, diğer taraftan, bazı deneysel dağılımların incelenmesi ile kuvanta sayılarının ölçümünü sağlar ve nihayet temel etkileşme kuarkı iğne davranan taneciklerin belirli yönde yayınımını, yani kuark «fışkırma»larını saptamaya yarar.

Küçük mesafelerde hadronların etkileşmesi bunları oluşturan temel kuarkların etkileşmesinden ibarettir. Bununla birlikte, kuarkları tecrit etmek mümkün değildir. Kuarklar çok küçük mesafelerdeki etkileşmelerde serbest olmakla birlikte («asemtotik» ya da «morötesi serbestleşme» denen özellik), birbirlerine olan uzaklıkları, sanki hadronun boyutlarının sınırında sonsuz olacak şekilde arttıkça, etkileşme potansiyelleri de büyümekte ve her şey buna göre cereyan etmektedir: Buna kuarkların tutsaklığını sağlayan kızılötesi tutsaklık denmektedir.

Öte yandan, 1963'te Murray Gell-Mann ve Zweig tarafından özellikle o sırada bilinen hadronlar dikkate alınarak model formüle edildiği zaman, doğada saptanan kuarkların sayısı 3 iken, sonradan 5'e, hatta 6'ya çıktı. Bu kuarklardan her biri, yapısında bulundukları hadron ailelerini belirleyen özgün bir kuvanta sayısına sahiptir.

Kuarkların ilk koku veya tat niteliklerinden *izospin* (I_3) ve *tuhaflık'a* (S) *büyü* (C), *güzellik (b), gerçek (t)* ya da bu son ikisi için ingilizce deyimleri ile *bottom* [*b*] ve *top* (*t*) eklendi. Büyü* kavramı (*Ek 2*), *büyüü tanecikler*'in varlığı ortaya çıkarılmadan önce, birleştirici bir simetri kurmak ve bazı süreçlerin yokluğunu açıklamak için, zayıf nötr akımlar kuramıyla bağlantılı olarak ileri sürülmüştü (örneğin doğada mevcut olmayan $K^0_L \rightarrow \mu^+ \mu^-$ gibi bir tuhaflık değişimi ile nötr akımları ortadan kaldırmaya yarayan büyünün dahil olduğu diyagramlar). Büyü hakkında ilk deneysel belirti, 1974'te Fermilab ve Stanford'da (SPEAR) aynı günlerde keşfedilen yeni taneciklerin özelliklerinden ortaya çıktı. Bu buluşlardan dolayı B. Richert ve S. Ting; Nobel ödülü aldılar. J ya da ψ (veya J/Ψ) simgesiyle gösterilen bu tanecikler 3,1 GeV kütlesinde vektoriyel mezonlardır; bunların bir aile olduğu kısa sürede ortaya çıktı ve yapılan spektroskopiler bunların bir büyülü kuark-antikuark çifti (*cc̄*) olduklarını kesin bir şekilde ispatladı. Bu *charmonium*, e^+e^-pozitronium'a benzer olup tayfölçümü de aynı şekilde hesaplanabilir. Daha sonra büyü sayıları sıfır olmayan başka tanecikler de ortaya çıkarıldı (charmonium'da sayılar toplanınca sıfır olur) ve değişik deneylerde incelendi. O zamandan beri, tuhaf olmayan (π^0, $\pi^\pm$, vb) ve tuhaf olan (K^0, $K^\pm$ vb.) mezonlara benzer L^c, $D^\pm$ ve F mezonları bilindiği gibi büyülü C ve Λ_c baryonları da bilinmektedir. Bunların ömürleri 10^{13} saniye kadardır ve nükleer emülsiyon üzerinde izlerini doğrudan doğruya gözlemek mümkündür.

Son olarak Fermilab ve PETRA'da, 10 GeV bölgesi yakınlarında, charmonium'a benzeyen fakat *bb* çiftinden oluşan benzer durumlar teşhis edildi: Bunlar γ mezonlarıdır. Kuramsal sebeplere dayanılarak 30 GeV yakınlarında *tt* çiftlerinden oluşan bir başka ailenin varlığı umulmaktadır. Pek tabiî, *b* ya da *t* tipi bir kuark taşıyan büyülü taneciklerin benzerleri de aranmaktadır.

Öte yandan, 1977'de PETRA'da e^+e^- çarpışmalarının ürünü olarak elektronun ve muonun ağır bir benzeri olan yeni bir lepton (τ leptonu) bulundu. Bu *ağır τ leptonu*'nun kütlesi 1,8 GeV'dir ve yeni tip bir nötrinonun (ν_τ) ona eşlik ettiği sanılmaktadır.

temel bir tasarım yerine oturuyor

Bugün, maddenin temel taşlarının şunlar olduğu sanılmaktadır. Önce, 1/2 spin'lik 6 kuark: *u, d, s, c, b, t* kuarkları, bunların her biri bir *koku* veya *tat* (ingilizce *flavour*) gibi bir nitelikle adlandırılır (tuhaflık, büyü, vb.) ve kuramsal nedenlerle *renk* olarak adlandırılan bir başka nitelik de taşır (her kuark için 3 renk durumu vardır). Ama fiziksel hadronlar, kuarkların renkli hallerinin nötr binişmesi olduğundan renk hali gözlenemez (rengin gözlenememesi kuarkların sınırlarını belirler). Bu kuarklar noktasaldır (yani hacimce genişliği yoktur). Daha sonra, *lepton sayıları* (tat benzetmesi gibi) ile belirlenen ve yine noktasal olan 6 lepton gelir: *e*, ν_e, μ, ν_μ, τ, ν_τ leptonları. Bu noktasal ve 1/2 spinlik kuark ve lepton tanecikleri arasında bir yakınlaşma olduğu ve böylece «kuşak» (jenerasyon) bağlarının onları aileler halinde birleştirdiği var sayılabilir (şek. 2).

Bu yapı taşlarından hareketle, lepton ve kuark denen temel tanecikleri karşılıklı etkileşimi hakkında bir temel kuram geliştirilebilir. Elektro-zayıf ölçü alanından daha önce söz edilmişti; güçlü etkileşme de, aynı şekilde, noktasal kuarklar, yani *glüon* denen alan kuvantaları arasında bir etkileşmeyle açıklanabilir (burada yük rolünü

kuark ve leptonların karakteristik kuvanta sayıları

leptonlar					kuarklar						
tip	*elektrik yükü*	*lepton sayıları*			*tip*	*elektrik yükü*	*koku ya da tatlar*				
		e	μ	τ			I_3	*S*	*C*	*b*	*t*
ν_e	0	1	0	0	u	2/3	1/2	0	0	0	0
e	—1	1	0	0	d	—1/3	—1/2	0	0	0	0
ν_τ	0	0	1	0	c	2/3	0	0	1	0	0
μ	—1	0	1	0	s	—1/3	0	—1	0	0	0
ν_τ	0	0	0	1	t	2/3	0	0	0	0	1
τ	—1	0	0	1	b	—1/3	0	0	0	1	0

renk oynadığından söz konusu olan «renk alanı» da denir). Bunların, yani glüonların fotonlar ve ara bozonlar gibi vektöriyel tanecikler oldukları, ama kuarklar gibi aynı nedenlerle mahpus kaldıkları söylenebilir.

Bu temeller üzerine kurulmuş olan güçlü etkileşmeler alanı kuramı *kuanta kromodinamiği* adıyla anılır. Bugün bu kuram deneysel testlere tabi tutulmaktadır ve bu konudaki bazı tahminleri doğrulayan *glüon fışkırmaları* gözlenmiştir (SPEAR, PETRA). Sonuçlar beklenmeden fizikçiler elektrozayıf birleşik kuram ile kuvanta kromodinamiğini tek bir kuramda toplama imkânlarını şimdiden araştırmaya başlamışlardır; çekim kuvvetinin de eklenmesiyle evrendeki güçleri açıklayacak *büyük birleşme* gündeme gelmiştir; ancak böyle bir programın olgunlaşması için yapılması gereken deneysel testler ve çözülmesi gereken ciddi kuramsal sorunlar vardır. (L)

***TANER** (Haldun), türk hikâyecisi ve oyun yazarı. — (doğ. 1915). «Devekuşuna Mektuplar» başlığı altındaki haftalık söyleşilerini 1974'den sonra Milliyet gazetesinde yayımladı. *Keşanlı Ali Destanı* adlı epik oyunu 1975'te Macaristan ve Yugoslavya'da, 1980 - 1981'de Berlin, Hamburg ve Bochum'da oynandı. Başlıca tiyatro piyesleri *Günün Adamı* (1953), *Dışardakiler* (1957), *Ve Değirmen Dönerdi* (1958), *Fazilet Eczanesi* (1959), *Lütfen Dokunmayın* (1960), *Huzur Çıkmazı* (1962), *Keşanlı Ali Destanı* (1964), *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* (1964, bas. 1979), *Eşeğin Gölgesi* (1965), *Zilli Zarife* (1966), *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* (1970), *Ay Işığında Şamata* (1976) değişik tiyatro topluluklarınca sahnelendi.

Türkiye'de ilk defa 1962'de GENAR Lokali'nde başlatığı kabare türü tiyatroyu geliştirerek 1967'de üç arkadaşı ile birlikte Devekuşu Kabare Tiyatrosu'nu, sonra 1980'de TEF Kabare tiyatrosunu kurdu. Kabare türünde *Bu Şehr-i İstanbul ki* (1962), *Vatan Kurtaran Şaban* (1967), *Dün-Bugün* (1971), *Aşk-ü-Sevda* (1972), *Yar Bana Bir Eğlence* (1974), *Hayırdır İnşallah* (1980), ve daha 8 piyes yazdı. Yeni eserleri: *Devekuşuna Mektuplar* (1977); *Hak Dostum Diye Başlayım Söze* (söyleşiler, 1978); *Düşsem Yollara Yollara* (gezi notları, 1979); *Ölür İse Ten Ölür Canlar Ölesi Değil* (portreler, 1979); *Çok Güzelsin Gitme Dur* (düzyazılar, 1983); *Berlin Mektupları* (gezi notları ,1984).

Son hikâye kitabı *Yalıda Sabah* (1983) ve daha önceki hikâyeleri için Sedat Simavi Vakfı 1983 Edebiyat Ödülü'nü Pertev Naili Boratav'la paylaştı. (M)

***TANGA,** Tanzanya'da liman kenti. — 103 409 nüf. (L)

***TANGE** (Kenzo), Japon mimarı. — 1984'te Paris Güzel Sanatlar Akademisi üyeliğine seçildi. (M)

TANGSHAN (Tang*-şan), Çin'de (Hebei eyaleti), Pekin'in doğusunda kent. — 1976'da bir depremle yerle bir oldu. (L)

***TANG-ŞAN.** Bk. TANGSHAN.

***TANIMA** i. — Bilişim. *Biçimlerin tanınması,* bir bilgisayarda, tek boyutlu (söz), iki boyutlu (resim) ya da çok boyutlu (ekonomik, fiziksel, meteorolojik vb. veriler) işaretlerin sayısal gösterimlerini bilgisayarda işlemeyi sağlayan algoritma tekniklerinin tümü.

— ANSİKL. Amaç, ya algılayıcılar tarafından alınan ölçülerin daha iyi gösterimi, ya nesnelerin tanınması ya da karmaşık bir durumun analizi olabilir.

İşaretin işlenmesi, elektronikle birlikte, telefon, televizyon, radar, sonar gibi uygulamalarla, yani genel olarak iletişim ve ölçüyle birlikte ortaya çıkmıştır. Ama yine de işaretin son analizi hemen hemen her zaman insan tarafından yapılıyordu.

1960'lı yıllarda, üçüncü kuşak bilgisayarlar denilen, bilgi işleme ve saklama olanakları çok yüksek bilgisayarların yapılmasıyla durum değişti ve bazı tanıma işlevleri bakımından kimi bilişim sistemlerinin insanın yerini alabileceği düşünülmeye başlandı. 1980'de, artık yaygın bir biçimde ticarileştirilmiş olan bilgisayarlar saniyede 10^7 karmaşık işlemi yapabilecek ve bellekte çok miktarda bilgi depolayabilecek düzeye ulaştı. Hızlı bellekte, depolama düzeyi 10^6 sözcük (8 ile 12 bit arası), bellekteki bilgiye erişim süresi ise bir işlemin yapılma süresi kadardı. «Yavaş» ya da «ağır» denilen belleklerde ise aynı sayılar 10^8 sözcük ve saniyenin binde biriydi. Bu olağanüstü kapasitelere rağmen bilişim sistemleri en basit tanıma işlemlerinde bile çok sınırlı kalmaktadır.

Örneğin, basılı bir harfin tanınmasını ele alalım ve bir algılayıcının bu harfi $15 \times 14 = 210$ bit (şek. 1) dikdörtgen bir ikili (biner) şebeke ile göstermeyi sağladığını, bu harfi bir maskeleme ya da siluetleme işlemiyle tanımak istediğimizi varsayalım.

Bellekte tüm muhtemel şekillerin saklanması için, 210 bitlik 10^{63} sözcükten yüksek kapasitede bir bellek kullanmak, her sözcüğü (harf veya değil) anlamıyla markalamak, sonra da, eğer bilinmeyen bir siluet kendini gösterirse, bellekteki maskelerden uygun olanını aramak gerekir. Sonlu sayılarla bu maskeleme ya da siluetleme işlemleri, en gelişmiş bilgisayarlarla bile, kesinlikle yapılamaz.

Biçimlerin tanınması zorunluğu, bu imkânsızlıkları ortadan kaldırmak amacıyla algoritmalar bulunmasına yol açtı. Bilgisayarların yerine getirebileceği programlar şeklinde ortaya konan bu algoritmalar insana özgü algılama ve anlama olgularını başarıyla yaratabilmektedir.

bilgi kavramı

Bilgi, bir *gösterim ile bir* ya da birçok *yorum*dan oluşmuş bir çifttir. Bilgi, maddî dayanağı açısından, bir gösterimdir: Harf dizisi, ikili basamaklar (bit'ler), fotoğraf, elektrik işareti; genel olarak, fiziksel bir algılayıcıyla alınmış ölçüm sonuçları. (Bir görünümün bellekteki hacmi, *bilgi miktarı* olarak adlandırılır ve bu açıdan bilgi kavramı tam anlamıyla kesin bir nitelik kazanmış olur). Bilgi miktarı, bu gösterimin yol açabildiği her bakımdan bir *yorum* sayılabilir. Örneğin, *tanıma ya da belirleme* (görünen şeyin adı gibi); *niteik* (doğruluk, önerme, algı değeri gibi) ve *algoritma* bakımından böyledir.

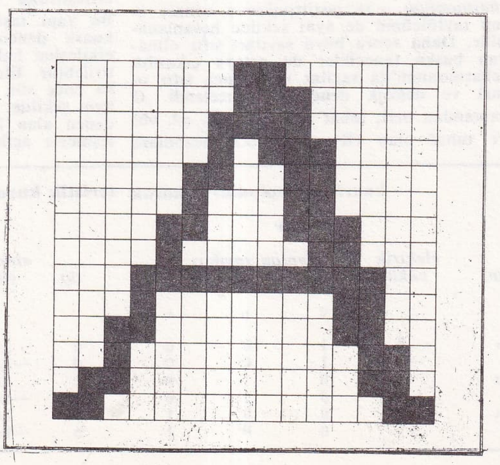

Şek. 1
A harfinin ikili bir ağ üzerinde (15X14) gösterimi

Bir program bir komutlar dizisidir; bu komutlar bir bit'ler zinciri olarak ortaya çıkar; bit'ler zinciri de bir bilgisayar tarafından bir eylem zinciri olarak yorumlanır.

Aslında, bu görüş dilbilimcilerin görüşünden başka bir şey değildir. Ferdinand de Saussure, 1910'da, *Cours de Linguistique généraie* (Genel Lenguistik Dersleri) adlı eserinde gösteren (gösterim) ve gösterilen (yorum) diye birbirinden ayrılmaz bir çiften söz ederken bunu dile getirmiştir.

Maddi bir gösterimin yorumlarının tümüne *bir gösterimin anlambilimi* denir. Bu durumda da, aynı gösterimin yorum sayısının pek çok olabileceği kolayca anlaşılır; günlük yaşamda herkes bir gösterimi, o andaki «kültürel kod»una göre, «bilgi» haline getirmek için yorumlamıyor mu? Biçimlerin tanınması, algılayıcılarca toplanan gösterimlerin, insanca bir yoruma uygun düşen bir ya da birkaç yorumunu bulmak anlamına gelir. Genel olarak, bu da bir «belirleme» demektir.

biçimlerin tanınmasının amaçları

Algılayıcılar, bir bilgisayar belleğine kaydedilebilsinler diye sayısal duruma sokulmuş gösterimleri toplar. Bu *veri gösterimleri* temel alan özgül algoritmalar ya tanımayla, ya verilerin en basiti olan «simgesel betimleme»yle, ya da başka bir analiz biçimiyle sonuçlanacaktır.

Verilerin alındığı alanlara göre, şunlar söz konusu olabilir:

— sözün tanınması;

— resimlerin tanınması, sahnelerin analizi;

— verilerin analizi; örneğin, tıbbî, coğrafî, ekonomik;

— yazılı dilin anlaşılması.

Günümüzde bu alanların her biri kendine özgü bir teknik, hatta kendine özgü bir dil geliştirmektedir. Bununla birlikte, kullanılan algoritmaların doğasında ve güdülen amaçlarda gene de bir birlik vardır.

Ortaya çıkan sorunların pek çoğunda, verigösterimden yeni bir gösterime geçme söz konusudur. Bu yeni gösterim, bir tanıma (belirleme) ya da simgesel bir betimleme olarak yorumlanacaktır. Bu sonuncuların bilgi miktarı her zaman verilerinkinden azdır. Bu açıdan, biçimlerin tanınmasının bir bilgi yoğunlaşmasına (sıkışmasına) yol açtığı söylenebilir.

biçimlerin tanınmasının yolları

Gödel'in doğru mu, yanlış mı konusundaki ünlü teoremi için öne sürülen kanıtlara benzer kanıtlar, «evrensel» bir tanıma algoritması bulunmadığını göstermektedir. Her problem grubu, doğru mu yanlış mı açısından başlıbaşına göz önüne alınmak gerekir. Ama, insan biçimleri tanıyabildiğine ve cümleleri anlayabildiğine göre, aslında bu sorunların çözümü var demektir.

«Yapıcı» çözümler (yani algoritmalar) bulmak için şu öğelere dayanılabilir:

— tanıma (belirleme) örnekleri verisi, yani *öğrenme kümesi* denilen «veri-ad» çifti kümesi (eğer bu küme tanıma işleminde kullanılıyorsa «öğretmenli», değilse «öğretmensiz» olarak adlandırılır);

— gösterimlerin mekân özellikleri;

— tanıma operatörlerinin özellikleri.

● *Gösterimlerin mekân özellikleri.* Bu özellikler, esas olarak, benzer nesnelerin gösterimleri arasındaki topolojik yakınlık ya da aynı nesnenin biraz farklı görülmüş olması temeline dayanır. Bu durum, somut olarak, özdeşlik (benzerlik) fonksiyonunun ya da özdeşsizlik (benzemezlik) fonksiyonunun (örneğin bir uzaklık) var-

lığıyla kendini gösterir. Bu uzaklıklar, iki değişik nesne, bir nesne ile bir kavram. iki kavram, örneğin iki ad arasında var olabilir. Uzaklık verileri sayesinde, gösterim mekânı ölçülebilir bir mekân durumuna gelir. Çeşitli teknikler bu mekânı birbirinden ayrı sınıflara bölme imkânı sağlar. Bu çeşitli benzerlik ya da uzaklık adlandırmalarına örnek olarak, potansiyel. eylemsizlik, olasılık sıklığı ve «belirsiz» («fuzzy») aidiyet sayılabilir.

Uzaklıkları kullanan çeşitli teknik sınıfları şunlardır:

1. *Boyutları küçültmeye imkân veren doğrusal dönüştürmeler.* Fourier, Karhunen-Loeve, Haar, Hadamard, «basamak», kosinüs dönüştürmeleri bunlar arasında sayılabilir. Bu dönüştürmeler özellikle görüntü alanında, kaliteden kayıp vermeden bilgi miktarını azaltmak amacıyla kullanılırlar. Veri analizinde özellikle gelişmiş olan alanlardan biri temel bileşenlerin analizidir: Bir veri kümesinde başlıca eylemsizlik eksenleri belirlenir ve veriler ilk iki eylemsizlik ekseninin belirlediği düzleme yansıtılır.

2. *Birleştirme süreçleri.* Bu süreçler elemanların kendilerinden başlar ve en yakın komşu elemanları birleştirir. Böylece, ya «en kısa dallanma», «en yakın komşu *k* grafı» gibi sembolik gösterimlere ya da bazı aşama sırasına varılır.

3. *Bağdaştırıcı bölümler.* Yukardaki teknikler tümevarımsaldır. Bağdaştırıcı bölümlerse, tersine, tümdengelimsel niteliktedir; bunlar arasında, dinamik çokluklar algoritması yer alır. Bu bağdaştırıcı tekniklerin esası, aynı sınıftan simgesel betimlemeler kümesini, sözü geçen bu sınıflar içindeki bir bölüme tekrar tekrar ayarlamaktır.

● *Tanıma operatörlerinin özellikleri.* Tanıma operatörü demek, gösterim-veriden bir isme, bir kavrama geçebilmek için tanıma algoritmalarının somutlaştırılması demektir. Görüntüler örneğini ele alalım. Bazı filtreler, aritmetik işlemler, yoluyla pel'lerin (basit örnekleme noktaları) değerlerini birleştirir ve bir çevre bölütünü arayıp bulma imkânını sağlar. Bunlara çevre çizgisi operatörleri denir. Bu tür operatörlerin bir görüntüye uygulanması bazı *karakteristik formlar*'ın belirlenmesini sağlar. Yalnız çevre çizgilerini değil, aynı zamanda bölütleri, kesişmeleri, dönme noktalarını, örgüleri ve benzeri kısımları da arayıp bulmaya imkân veren operatörler yapılması için pek çok öneride bulunulmuştur. Bu operatörler gösterimin belli bir bölümüne, örneğin 8 x 8 pel'lik bir alt - görüntüye yöneliktirler ve bunun için genellikle, aritmetik işlemlerini (+, —, X) kullanırlar. Bunlar çoğu zaman pel değerleri ile bir katsayı dizisi arasındaki bir ıskala üzerinde çizgisel biçimde yer alırlar. Başka cins operatörler kullanmak için de hiç bir engel yoktur.

— mantıksal operatörler (V, Λ, → gibi);
— sözdizimsel operatörler (bir «gramer»de yer alan yazım kuralları).

Bu son tipteki operatör, sözün tanınmasında başarıyla kullanılmıştır. Sözdizimsel çözümleyici, derlemede kullanılan tekniklerden genellikle farklıdır. Analizin herhangi bir evresinde bir kuralın seçimi, söz işaretine ilişkin verilerde ölçülen bazı parametrelerin değerlendirilmesiyle yapılır. Bir operatör tarafından aranıp bulunan bir biçim ya da karakteristik çizgi (ingilizce «feature») aslında bu operatör tarafından tanımlanır. Kararın sonucu, yani «biçim». o biçimi arayıp bulan operatörden ayrılamaz.

Belirli bir operatörün performansını değerlendirmek oldukça önemlidir. Bu konuda iki durum ortaya çıkabilir.

1. Operatör tarafından bulunan biçim, insanın anlayabileceği bir biçime tekabül eder. Örneğin, bir görüntüdeki çevre çizgisi, bir parça, bir sözdeki bir ses böylediir. Bu durumda, tanıyıcı, sonuçlara bakarak. operatörünün performansını çok iyi değerlendirebilir. Sıradan istatistik teknikleri bu amaçla kullanılır.

2. Bulunan biçim, insanın anlayabileceği bir biçime tekabül etmemekle birlikte, tanıma sürecinde bir aşama olarak yararlı olabilir. Bu takdirde, şu veya bu operatörün şu veya bu işteki yararlılığını değerlendirmek için bazı istatistik değerlendirme teknikleri kullanılır. Çoğunlukla kullanılan değerlendirme fonksiyonları şunlardır: Karşılıklı bilgi, kuadratik antropi, kuadratik bilgi, bayeziyen uzaklık, bayeziyen yanlışlık olasılığı, Battacharyya, Fischer, Kolmogorov fonksiyonları. Değerlendirme, öğrenme kümesi (veri-isim çiftleri kümesi) kullanılarak yapılır.

Bir tanıma ara sürecinin ya da son sürecinin sonucu her zaman bizim anlayışımızla yorumlanmayabilir. Bazı birleştirme işlemlerinin çok güç yorumlanabilir sonuçları, deneyciyi ya hiç ummadığı bazı sınıfları tanımlamaya ya da bazı «yanlış» sınıflara götürür: Sınıflandırma kazaları. Görme fizyolojisi incelendiğinde bu çeşitten bazı sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Nitekim beyindeki görme bölgesinde bazı «aşırı karmaşık alanlar» bulunduğu ortaya çıkarılmıştır. Bakılıp görülen biçimlere tekabül eden bu alanlar kuşkusuz, insanın görme sürecinde kullanılmaktadır, ama bunlar bilincimize tamamen yabancıdır.

Tabii ki, operatörlerin değerlendirme fonksiyonlarını kullanan teknikler, genel olarak söz konusu operatörün, öğrenme kümesi üzerinde yeterince çalışacağını kesinlikle sağlayacaktır. Ama problem, ço-

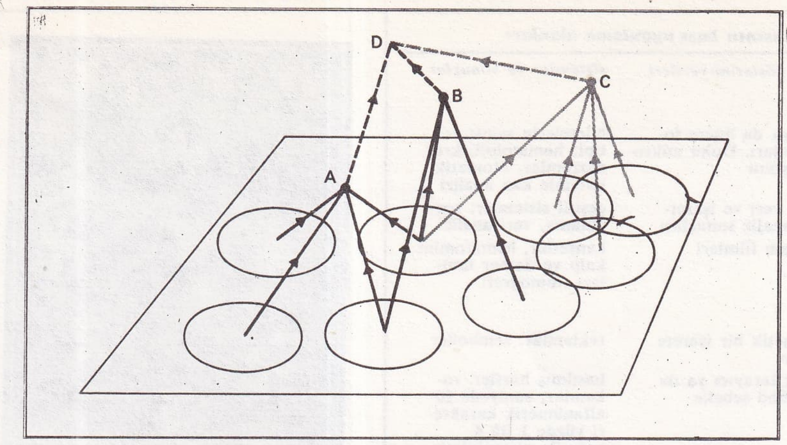

Şek. 2. Bir görüntünün tanınma süreci

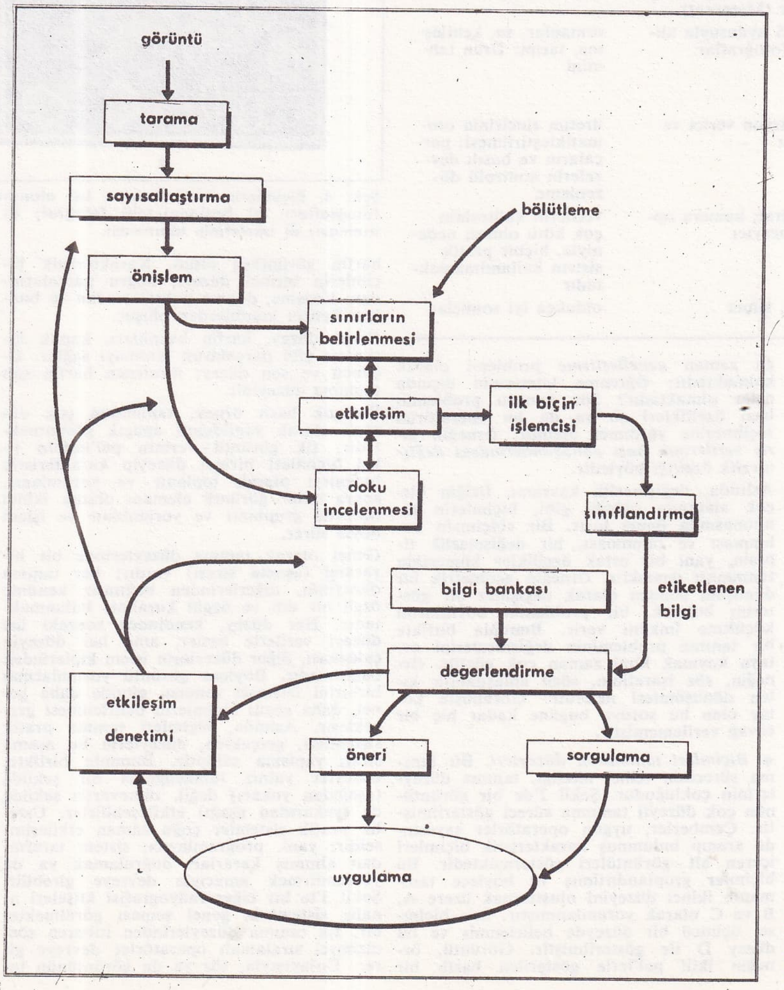

Şek. 3. Akciğer radyografisi klişelerinin analiz sistemini gösterir genel şema

görüntünün tanınmasının bazı uygulama alanları

alanlar	*giriş gösterim-verileri*	*sistemler ve sonuçlar*
tıp		
hücrelerin tanınması ve sayılması	kan ya da hücre fotoğrafları. Doku mikroseksiyonu	hücrelerin sayısı ve tipi: hematoloji, kromozomlar, otomatik sistemle kan analizi
otomatik tanı	tıbbî veri ve işaretler, analiz sonuçları	çeşitli sistemler: sorgulama, veri analizi
X ışınlarıyla tanı	röntgen filmleri	kanserler, hematomlar, kalp ve damar tanıları, tomografi
yazılı harflerin tanınması		
banka çekleri	magnetik bir işarete cevap	reklamlar, semboller
posta uygulamaları, adres okuma, muhasebe evrakının, sosyal güvenlik belgelerinin, gazete, kitap vb'nin okunması	optik tarayıcı ya da fotodiod şebeke	basılmış harfler, rakamlar; saniyede 20 alfanümerik karakteri yüzde 1 ilâ 4 hata ile okuyabilen mecvut birçok sistem
başka uygulamalar: körler için okuma makinası, sayıcıların, otomobil plakalarının, ticari etiketlerin okunması	optik tarayıcı ve ona uyarlanmış optik sistem	özel sistemler: harfler ve rakamlar, özel semboller
askeri		
uzaktan tanınan görüntülerin yorumu sismik yorum	görsel, kızılaltı, radar, sonar, çok tayflı sismik işaretler	genellikle birbiriyle etkileşebilen birçok sistem nükleer patlamanın tespiti
uzay		
meteoroloji	uyduyla alınan fotoğraflar (Meteosat)	bulutsu oluşumlar
yer kaynakları	ERTS uydusuyla alınan fotoğraflar	ormanlar, su, kentleşme, tarım: Ürün tahmini
ticaret ve sanayi		
robotik	televizyon verici ve alıcısı	üretim zincirinin otomatikleştirilmesi; parçaların ve basılı devrelerin kontrolü düzenleme
trafik kontrolü parmak izi	fotoğraf, kamera optik tarayıcı	verilerin kalitesinin çok kötü olması nedeniyle, hiçbir pratik sistem kullanılmamaktadır
güvenlik	imza, siluet	oldukça iyi sonuçlar

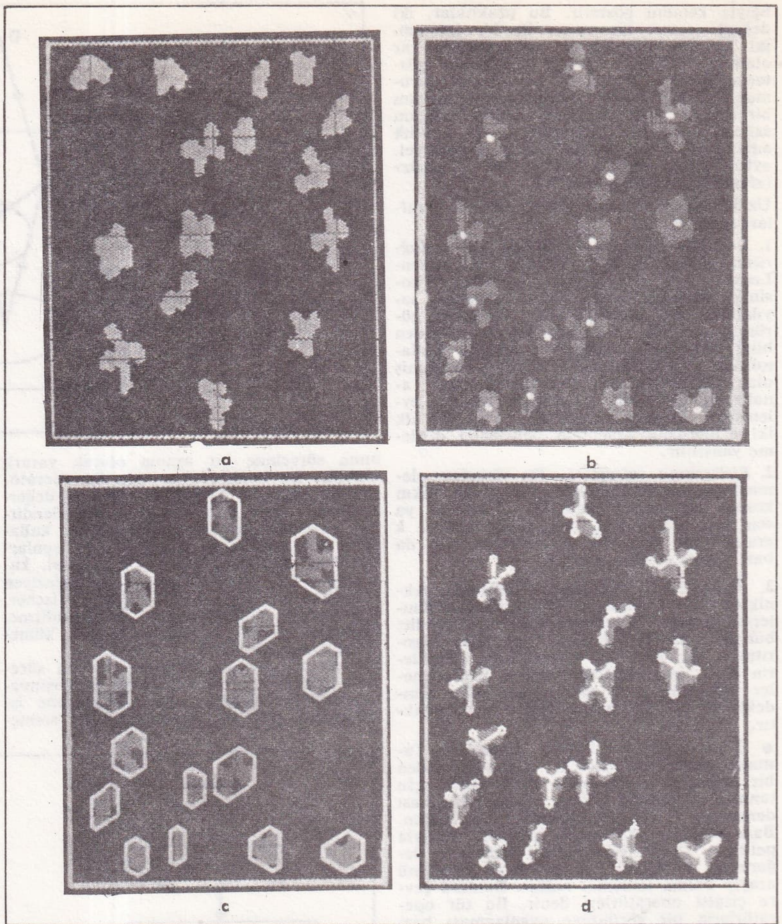

Şek. 4. Biçimlerin tanınmasının tıp alanındaki uygulamalarından örnekler. Kromozom fotoğrafları: a) başlangıçtaki fotoğraf; b) merkezin tanınması; c) çevre çizgisinin tanınması; d) iskeletinin tanınması.

gu zaman *genelleştirme* problemi olarak kalmaktadır: Öğrenme kümesinin dışında neler olmaktadır? Söz konusu problemin bazı özellikleri şu ya da bu operatörün seçilmesine yardımcı olabilir. Örneğin *giriş verilerinin bazı dönüşümlerindeki değişmezlik özelliği* böyledir.

Aslında, değişmezlik kavramı, fiziğin birçok alanında olduğu gibi, biçimlerin tanınmasında önem taşır. Bir «biçim»in bulunması ve tanınması, bir değişmezlik tipinin, yani bir ortak özellikler kümesinin tanınması demektir. Örneğin geometrik bir dönüşüm sonucu olarak değişmez bir gösterim bulmak, bir problemin boyutlarını küçültme imkânı verir. Bununla birlikte bir tanıma probleminin değişmezlerini ortaya koymak kimi zaman çok güçtür. Örneğin, söz işaretinin, sözü anlaşılabilir kılan dönüşümleri nelerdir? Görünüşte kolay olan bu soruya bugüne kadar hiç bir cevap verilememiştir.

● *Biçimleri tanımanın düzeyleri.* Bir tanıma sürecinin temel niteliği, tanıma düzeylerinin çokluğudur. Şekil 2'de bir görüntünün çok düzeyli tanınma süreci gösterilmiştir. Çemberler, uygun operatörler sayesinde aranıp bulunmuş karakteristik biçimleri içeren alt - görüntüleri göstermektedir. Bu biçimler gruplandırılmış ve böylece tanımanın ikinci düzeyini oluşturmak üzere A, B ve C olarak yorumlanmıştır. Son biçimse, üçüncü bir düzeyde belirlenmiş ve bu düzey D ile gösterilmiştir. Görüntü, örneğin ikili pel'lerle gösterilen basılı bir harfin görüntüsü olsun. Karakteristik biçimlerin birinci düzeyi, doğru parçalarından, kesişme, dönme noktalarından ve bunlara benzer kısımlardan oluşur.

İkinci düzey, harfin bacakları, kapalı kısımları gibi parçalarını tanımayı sağlar. Üçüncü ve son düzey, incelenen harfin son tanınma düzeyidir.

Bu çok basit örnek, tanımanın çok düzeyli olarak yapıldığını apaçık göstermektedir. İlk görüntü - verinin pel'lerinin ilkel biçimleri birinci düzeyin karakteristik biçimleri olarak toplanır ve yorumlanır, sonra onlar görüntü elemanı olarak ikinci düzeyde gruplanır ve yorumlanır ve işlem böyle sürer.

Genel olarak tanıma düzeylerinde bir hiyararşi (aşama sırası) vardır; her tanıma düzeyinin, diğerlerinden bağımsız kendine özgü bir dili ve özgül kuralları bulunmaktadır. Her düzey, kendinden sonraki üst düzeyi verilerle besler, ama her düzeyin çalışması, diğer düzeylerin işlem kiplerinden bağımsızdır. Böylece görüntü yorumlarının birbirini izlemesi sonucu, gitgide daha genel, daha soyut biçimlerin belirlenmesi gerçekleşir. Aslında, biçimleri tanıma pratik sistemleri, gerçekten, düzeylerin bu aşama sıralı yapısına sahiptir. Bununla birlikte, düzeyler yalnız tümdengelici bir şekilde (aşağıdan yukarı) değil, tümevarıcı şekilde de (yukarıdan aşağı) etkileşebilirler. Üstelik pratik sistemler çoğu zaman etkileşimseldir; yani, programlayıcı, sistem tarafından alınmış kararları doğrulamak ya da yönlendirmek amacıyla devreye girebilir. Şekil 3'te bir ciğer radyografisi klişeleri analiz sisteminin genel şeması görülmektedir. İlk tanıma düzeylerinden itibaren sözdizimsel sıralamalı operatörler devreye girer. Dolayısıyla, söz ya da görüntünün tanınması süreçleriyle dilin anlaşılması süreçleri arasında gerçek bir süreklilik olduğu söylenebilir. Dilin anlaşılması süreçleri, tabiiki, sözdizimsel - dilbilimsel (sentaksolengüistik) yöntemlere dayanmaktadır. Örneğin Fransızca gibi bir dilin anlaşılmasında başvurulan anlambilimsel (semantik) işlemlerde, yorum düzeyleri, aşama sıralı ortak ya da rakip yordamlar, alt - söylemler pek çoktur; bunlar, basitleştirilmiş ve soyut alt düzey kavramlarını, daha üst düzeylerde geçiren ilkel elemanlar olarak tanımlanabilirler.

Kuşkusuz, tanıma, operatörlerinin bu şekilde düzenlenmesi, yukarıda sözü edilen karmaşıklık (belekte ve zamanda) problemlerine bir cevaptır: Karmaşık bir görüntünün ortaya çıkarılması gibi bir konuda, sınırlı zaman ve imkânlarla bir yoruma varma zorunluluğu, aşama sıralı kararlar alınmasını ve soyut kavramlar yaratılmasını gerektirmektedir.

uygulamalar

● *Görüntünün tanınması.* Görüntünün tanınmasının uygulandığı alanlar bu metin içinde yer alan tabloda gösterilmiştir.

● *Sözün tanınması.* Sözün tanınmasıyla ilgili alanlar ellerin ya da gözlerin öteden beri meşgul olduğu alanlardır: Harita inceleme ve petrol arama, mikroskoplar, araç kullanma, takımtezgâhları, mal hazırlama, mezbahalar, güvenlik ve askerlikle ilgili işler, bilgisayarlarla etkileşim, telefon uygulamaları (numara çevirme, danışma).

Günümüzde piyasada, bir tek konuşucunun telaffuz ettiği 30 ile 100 sözcüğü yüzde 1 ilâ 4 hata ile tanıyabilen birçok sistem vardır. Bunlar bir «öğrenme evresi»ni ge-

Foto. Pr. K. Preston Jr. (LAROUSSE)

rektirmektedirler. Yakında, yüksek sözcük kapasiteli çok konuşuculu sistemlerin ortaya çıkacağı anlaşılmaktadır (1 000 sözcükten fazla kapasite). Sözün sürekli olarak tanınması daha zor gerçekleşecektir, çünkü söylenenin aynı zamanda anlaşılması gerekecektir. Piyasada ayrıca, iyi nitelikli *söz sentezleme* sistemleri de görülmeye başlamıştır. Bunlar, örneğin Fransızca gibi belirli bir dilde yazılmış herhangi bir cümlenin söz işaretini üretebilmektedirler. (L)

***TANIR,** Kahramanmaraş ilinde, Afşin ilçesine bağlı bucak. — 26 317 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 5 122 nüf. (1980). Belediye. (M)

Tanıtma Teşkilatı (DEVLET). Türkiye'yi yurt içinde ve dışında tanıtmak amacıyla Başbakanlığa bağlı olarak kurulmuş teşkilat. 17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın tanıdığı yetkiye dayanılarak 15 eylül 1982 tarih ve 46 sayılı kanun hükmünde kararnameyle kurulan teşkilâtın başlıca görevleri şunlardır: a) Kamuoyunun zamanında ve doğru bilgilerle aydınlatılmasını sağlamak; b) Hükümet faaliyetleri ve yapılan hizmetleri iç ve dış kamuoyuna etkin biçimde yansıtmak; c) Kamuoyuna, yasaların ve devlet politikasının öngördüğü ilke ve hedefleri tanıtmak; d) Kalkınma çabalarına vatandaşın katılmasını sağlayacak bilgiler kamuoyuna aktarmak; e) Uluslararası konularda Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda aydınlatma faaliyetlerinde bulunmak; f) Türkiye'yi yurt dışında ve Türkiye'de bulunan yabancılara tanıtmak; g) Dış kamuoyunda Türkiye aleyhinde oluşturulmak istenen olumsuz izlenimlerin zamanında giderilmesi için gerekli aydınlatma ve tanıtma önlemlerini almak; h) Türkiye'nin yurt dışındaki Türklerle bağlantısının sürdürülmesiyle ilgili hedef ve stratejinin hazırlıklarını yapmak, tekniklerini belirlemek ve sonuçlarını değerlendirmek; i) Devlet çapında tanıtma ve aydınlatma faaliyetlerini yönlendirmek ve bu konuda koordinasyonu sağlamak.

Devlet Tanıtma Teşkilatı üç birimden oluşur:

1) *Tanıtma Yüksek Koordinasyon Kurulu:* Dışişleri bakanı, Kültür ve Turizm bakanı, Milli Güvenlik Kurulu genel sekreteri, Genelkurmay Başkanlığı temsilcisi, Başbakanlık Tanıtma müsteşarı ve Dışişleri Bakanlığı sözcüsünden oluşur. Koordinasyon kurulu iki ayda bir başbakanın ya da görevlendireceği devlet bakanının başkanlığında toplanır.

2) *Başbakanlık Tanıtma Müsteşarlığı:* Görevleri, Tanıtma Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun belirleyeceği hedef ve politikalar uyarınca; a) Kamuoyu oluşturma stratejisini saptamak; b) Stratejik ve taktik uygulamayı planlamak; c) Faaliyet kararlarını almak; d) Gerekli koordinasyonu sağlamak; e) Uygulamayı denetlemektir. İki daireden oluşur: 1. Programlama ve Değerlendirme Daire Başkanlığı, 2. Dokümantasyon, Uygulama ve Yayın Daire Başkanlığı. Bütün bakanlıklar ve kamu kuruluşları, kamuoyunu aydınlatmaya ve tanıtmaya yönelik faaliyetlerde Tanıtma Müsteşarlığı'yla işbirliği yapmak ve koordinasyonu sağlamakla yükümlüdür.

3) *Aydınlatma ve Tanıtma Koordinasyon Komitesi:* TRT genel müdürü, Basın - Yayın genel müdürü, Anadolu Ajansı genel müdürü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Tanıtma genel müdürü, Dışişleri Bakanlığı Kültür ve Enformasyon genel müdür yardımcısı, Başbakanlık Basın ve Halkla İlişkiler Dairesi başkanından oluşur ve başbakana ya da görevlendireceği devlet bakanına bağlı olarak Başbakanlık tanıtma müsteşarının başkanlığında toplanır. (M)

TANİLLİ (Server), türk hukukçusu (İstanbul 1931). Haydarpaşa Lisesi'nden sonra İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1953). Aynı fakültenin Medeni Hukuk kürsüsünde asistan, 1959'da doktor, 1966'da doçent oldu. Esas Teşkilat kürsüsüne atanarak, anayasa hukuku dersleri vermeye başladı. Hukuk Fakültesi dışında İİTİA Siyasal Bilimler Yüksek Okulu'nda ve Devlet Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda uygarlık tarihi dersleri verdi. 1978'de silahlı teröristlerin saldırısı sonucu ağır yaralandı ve sakat kaldı. *Uygarlık Tarihi* adlı eseriyle, 1980'de Tüm Öğretim Üyeleri Derneği'nin (TÜMÖD) Cavit Orhan Tütengil adına verdiği Toplumsal Bilimler Ödülü'nü kazandı. 1981'de ders vermek ve araştırmalarını sürdürmek üzere Strasbourg Üniversitesi'ne gitti. *Devlet ve Demokrasi* (1981) ve *İnsanlık Tarihine Giriş* (1984) adlı iki kitap daha yayımladı. (M)

TANJU (Sadun), türk gazetecisi ve yazarı (Çarşamba 1924). Konya Lisesi'ni bitirdikten sonra çeşitli işleri denedi. 1950' de Vatan gazetesinde muhabir olarak çalışmaya başladı. Daha sonra Ulus, Demokrat İzmir, Kim, Cumhuriyet, Demokrat adlı dergi ve gazetelerde sekreterlik, yazıişleri müdürlüğü ve yazarlık yaptı. İki kez Gazeteciler Cemiyeti ödülü kazandı: 1955'de röportaj dalında ikincilik, 1957'de fıkra dalınca birincilik. 1960 - 1963 arasında Londra'da basın ataşeliği yaptı. Yurda dönünce 1968'e değin Ulus gazetesinin İstanbul temsilciliğini yürüttü. 1968'de röportaj yazarı olarak girdiği Cumhuriyet gazetesinde, sonradan müessese müdürlüğü de yaptı. Başlıca eserleri: *Daha Güzel Bir Dünya* (1975), *Kutsal İnekler* (1976), *Tepedeki Dört Adam* (1978), *Atatürk'ün Yanındakiler, Karşısındakiler* (1981). [M]

***TANKER** i. — ANSİKL. 1977 ortalarına kadar giderek artan petrol tankeri siparişleri bu tarihten sonra belirsiz bir duruma girdi; dünya tersaneleri için yeni bir dönem başladı. Kapasite üstü üretimin sonucu olarak alışılmış damping usulleri ortaya çıktı. Yirmi yıl içinde, dünya tersaneleri 100 milyon grostondan 342 milyon grostona yükselen bir yapımı karşılama durumunda kaldı; bunun temel nedeni petrol filosu payının, aynı zaman dilimi içinde, yüzde 25'ten yüzde 50'ye çıkmasıydı. Bu artışı karşılayacak güçte üç yatırım dalgası görüldü: 1960'lı yılların başında Japonya'da; aynı yıllık dilimin sonlarında, Avrupa'da ve gene Japonya'da; 1970'li yılların başında Üçüncü Dünya ülkelerinde, Sosyalist Avrupa'da ve ABD' de. Sonuç: Dünya tersaneleri, yirmi yıl öncesine göre yılda sekiz kat fazla (yani 40 milyon groston) üretimde bulunabilecek duruma geldi.

damping

1974'ten sonra petrol krizi ve ekonomik durgunluk, uluslararası alışverişlerin azalmasına yol açarken tanker sayısında da yaklaşık yüzde 25 oranında bir fazlalık yarattı; öyle ki, 1975 sonunda 500 kadar teknenin kızağa çekildiği görüldü. Aynı yıl 200 sipariş iptal edildi. Bir yıl içinde sipariş listelerinde yüzde 40 azalma oldu.

Kriz ilerledikçe sonuçların daha da ağır olduğu görüldü. Yıllık dünya talebi giderek 10 milyon grostonluk bir ortalamada oturdu (1977'de 11 milyon gst); buna karşılık üretim gücü 35 milyon grostonu aşıyordu. Başta Japonya olmak üzere bazı ülkelerin ölçüsüz yatırımlarıyla yaratılan kapasite üstü üretim büyük bir sorun oldu. Gerçekte, Japonya da krizin dışında kalmış değildi; 1977'de üretimi yüzde 26 düşüş gösterdi, sipariş listesi yarıya indi; ama bu, sorunu çözmeye yetmiyordu. 1976-1977'de yapılan Avrupa - Japonya görüşmelerinin başarısızlığa uğraması, avrupalıların ortak bir siyaset belirleme çabalarının boşa gitmesi, düzensiz ve zincirleme önlemlerin alınmasına yol açtı: Millileştirmeler, çeşitlendirmeler, yardımlar, devlet destekleri. Devletler, kendi tersanelerini kurtarmaya giriştiler. (L)

***TANKUT** (Hasan Reşit), türk siyaset adamı ve tarihçisi. — 1980'de Ankara'da öldü. (M)

***TANNER** (Alain), isviçreli film yönetmeni. — Çağdaş bir fabl denemesi olarak nitelenebilecek *Jonas qui aura vingt-cinq ans en l'an 2000* (Jonas 2000 Yılında Yirmi Beş Yaşında Olacak) [1976] adlı filmde bir «ütopik toplum»u tanımlamaya çalıştı. Son filmi: *Messidor* (1978), *Les Années Lumière* (Işık Yılları) [1980]. (L)

TANOBA, Tokat ilinde, Erbaa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 281 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TANOĞLU** (Ali), türk coğrafyacısı. — 1978'de İstanbul'da öldü. (M)

TANSUĞ (Sezer), türk sanat yazarı (Erzurum 1930). İstanbul Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünü bitirdi (1953). Aynı bölümde asistanlık ve Amerika'da müzecilik stajı yaptı (1953 - 1956). Ayasofya müzesinde çalıştı; Ege Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi ve DGSA Sinema - TV enstitüsünde öğretim görevlisi oldu. 1981' de emekliye ayrıldı. Çeşitli dergi ve gazetelerde yayınladığı deneme, inceleme ve resim eleştirileriyle tanındı. Kitapları: *Şenlikname Düzeni* (1961), *Okname* (1972), *Sanata Yaklaşım* (1976), *Beş Gerçekçi Türk Ressamı* (1976), *Sanatın Dili* (1976), *Herkes İçin Sanat* (1982), *Karşıtı Aramak* (1983). [M]

***TANTA,** Mısır'da, Nil deltasının ortasında kent. — 284 636 nüf. Pamuk sanayii. Petrol rafinerisi. (L)

***TANYERİ,** Erzincan ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 3 788 nüf., 15 köy. Bucak merkezi *Ocakbaşı*, 210 nüf. (1980). [M]

***TANYOL** (Cahit), türk toplumbilimcisi ve şairi. — Uzun yıllar Yeni Sabah ve Cumhuriyet gazetelerinde yazıları yayımlanan Tanyol, 1982'de İstanbul Edebiyat Fakültesi Sosyoloji bölümündeki görevinden emekliye ayrıldı. Son eserleri: *Atatürk ve Halkçılık* (1981), *Kırkikindi Yağmurları* (şiirler, 1984). [M]

***TANZANYA,** Doğu afrika'da devlet. — 18 510 000 nüf.

TARİH

Devlet başkanı Julius Nyrere, 1967'de, Arusha'da, «Küçük Yeşil Kitap»ı yayımladığından beri, sosyalist bir düzen kurma çabasını sürdürmektedir. Bu amaçla bankaları ve çeşitli sanayi kuruluşlarını devletleştirdi; ekilebilir toprakların kolektif biçimde işletilmesi amacıyla da «ujamaa» köylerini kurdu. Kooperatif ortaklıklarının sayısını arttırdı ve siyasal yaşamı Chama Cha Mapinduzi'nin çevresinde örgütledi. 1967'den sonra İngilizce'nin yerine birinci resmi dil olan Swahili dilinde «Devrim Partisi» anlamına gelen bu örgüt, eski Tanganyika' nın tek partisi TANU ile Zengibar'ın tek partisi Afro - Shirazi'nin birleşmesinden (iki ülke 1964'te birleşmişti) doğdu. Yöre halkınca sevilmeyen zengibarlı yönetici Şeyh Karume'nin öldürüldüğü yıla (1972) kadar, Zengibar, Tanzanya'nın «Aşil topuğu» olarak kalmış, ada olmanın verdiği özellikler de ülkenin bu bölümünün ana yurttaki gelişmelerin dışında kalmasına yol açmıştı. Bu durum, Afro-Shirazi partisinin ortadan kalkması için neden 1977 yılını beklemek gerektiğini de açıklar. Yine de, gerek Tanzanya'da, gerek bazı muhaliflerin yaşadığı yabancı ülkelerde rejim karşıtları mücadeleyi bırakmış değildirler. Ancak bunların, Nyerere'nin kişiliğine değil, sosyalist düzene karşı oldukları da söylenebilir. Nyerere, nisan 1978'de, aralarında Karume'nin öldürülüşünden sonra mahkûm edilenlerin de bulunduğu birçok siyasal tutukluyu serbest bıraktı.

Doğu Afrika federasyonunun ateşli taraftarı Nyerere'nin afrikacı inancı, çetin sınavlardan geçti. Bir kere önce topluluk yavaş yavaş dağılmaya başladı. Öte yandan, Tanzanya'nın, Kenya (özellikle 1974' te) ve Uganda ile (1972'den diktatör İdi Amin Dada'nın düşüşüne kadar) ilişkilerinde zaman zaman gerilim meydana geldi. Bağlantısızlık ilkesini benimsemiş olan Nyerere, 1965'te, Rodezya'ya karşı uyguladığı baskı siyasetini protesto etmek için Büyük Britanya ile dilomatik ilişkilerini kesti. Bundan sonra, Londra'ya ilk resmi ziyaretini ancak 1975'te yaptı. Güney Afrika'ya silah satılmasına ve bu ülke ile her çeşit diyaloğa karşı olan tanzanyalı gençler, fransız dışişleri bakanının 1977' de, Darüsselam'ı resmi ziyareti sırasında, gösterilerde bulundular. Ama, aynı gençler, mayıs 1978'de, Nyerere'nin siyasetini protesto etmek için de Darüsselam'a bir yürüyüş düzenlediler.

İdi Amin'i devirmek amacıyla Tanzanya ordusu mayıs 1979'da Uganda'ya girdi. Amin ülkeyi terkettikten ve ülkede eski düzen kurulduktan iki yıl sonra Uganda'daki birlikler geri çekildi (mayıs 1981). Ocak 1981'de Nyerere'ye karşı bir komplo

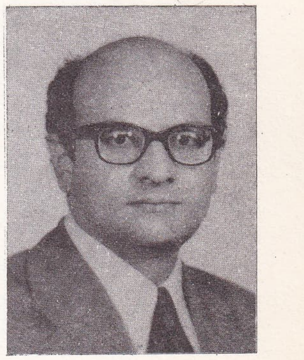

Server TANİLLİ

Foto. X (MEYDAN).

Şarık TARA

ortaya çıkarıldı; 600 asker ve 1 000 kadar sivil tutuklandı. (L)

TARA (Şarık), türk iş adamı (Üsküp 1930). On iki yaşındayken ailesi Yugoslavya'dan göçederek İstanbul'a yerleşti. İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitiren Tara, 1957'de Sadi Gülçelik' le birlikte ENKA İnşaat ve Taahhüt AŞ' ni kurdu. Gittikçe gelişen şirket 1972'de *ENKA* Holding*'e (*Ek 2*) dönüştü. Tara, 1970 ve 1980'lerde en başarılı türk iş adamlarından biri durumuna geldi. (M)

***TARAKLI,** Sakarya ilinde, Geyve ilçesine bağlı bucak. — 8 294 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 2 244 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TARAKSU,** Adıyaman ilinde, Gerger ilçesine bağlı bucak. — 5 087 nüf., 7 köy. Bucak merkezi *Gölyurt,* 1 289 nüf. (1980). [M]

***TARANTO,** İtalya'da kent. — 247 681 nüf. (L)

TARAŞÇI, Konya ilinde, Seydişehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 694 nüf. (1980). Belediye. [M]

TARAYICI i. Yaygın yüzeylerden yayılan elektromagnetik ışınımları bir tarama düzeneği sayesinde alabilen teledeteksiyon aygıtı.

— Tıp. Bir tomografi sistemi ile onun verilerini işleyen ve bu yolla organizmanın çeşitli kısımlarının görüntüsünü ince kesitler halinde verebilen bir bilgisayardan oluşan radyodiyagnostik aygıtı. (*Eşanl.* SCANNER, SKANOGRAF, TAŞOGRAF, TOMODENSITOMETRE). [Bk. ANSIKL].

— ANSIKL. Tıp. Tarayıcı, radyodiyagnostikte büyük bir ilerlemedir. 1979'da Nobel Tıp Ödülü, çalışmalarıyla bu yöntemin gelişmesine imkân sağlayan iki araştırmacıya verildi: Amerikalı Allan MacLeod* (*Ek 2*) ve ingiliz Godfrey Newbold Hounsfield* (*Ek 2*).

çağdaş radyolojinin önemli aşamaları

Geleneksel radyolojide, nükleer tıpta (radyoaktif izotoplar) ve ekografide (ultrasonlar) son yıllarda sağlanan ilerlemelere rağmen, insan organizmasının incelenmesinde bazı karanlık bölgeler kaldı. Bu diyagnostik eksikliğin, radyoloji bakımından başlıca nedeni, ister normal dokularda, ister patolojik dokularda olsun, aynı organın ya da komşu organların yapılarındaki yoğunluk farkının azlığıdır. En güçlü teknik şartlar sağlansa bile, bu yöntemle beyin ya da pankreas gibi organlar, işe yarar görüntü vermemektedir. Böbrek ve karaciğer gibi, daha kolay incelenebilen organlarda dahi çoğu zaman, diyagnostik belirsizlikler olmakta, dahası patolojik unsurların yerinin saptanmasında büyük güçlük çekilmektedir. Arteriyografi ise çoğu zaman, örneğin bir tümörü ya da bir abseyi görünür hale getirememekte ancak dolaylı belirtiler verebilmektedir.

Bu yetersizlikler Olendorf (1961), A.M. Cormack, D.E. Kuhl ve R. Q. Edwards gibi bazı araştırmacıları, tarayıcının keşfiyle sonuçlanacak ilk çalışmaları yapmağa yöneltti. G.N. Hounsfield, 1972'de bir tıbbî muayeneye imkan veren ilk tarayıcı modelini gerçekleştirdi: Emi-Scanner (EMI, Hounsfield'in çalıştığı Electric Musical Industrie firmasının baş harfleridir).

İncelenen cismin çeşitli yoğunluklarını ölçen düzeneğin yaptığı tarama hareketi nedeniyle, bu aygıta daha o zaman «tarayıcı» adı verildi. Ama anglosakson ülkelerinden bazılarında bu tekniğe *computed axial transverse tomography* (CAT) [enine boyuna hesaplı tomografi] ya da kısaca *computed tomography* (CT) [hesaplı tomografi] adı verilmektedir. Fransızca konuşan ülkelerse *tomodensitometrie* (TDM) terimini kullanma eğilimindedirler.

tarayıcı aygıt ve donanımı

Tomografi sözcüğü, bir X ışını üreteci ile bir mikroskopun birlikte kullanıldığı anlamına gelir (mikroskop muayene edilen cismin kesitlerini göstermeye yarar). Çeşitli kesitlerde radyolojik yoğunlukları incelemeye de densitometri (yoğunluk ölçümü) denir. İkisi birden *tarayıcı* (scanner veya tomodensiyometre) adını alır. Tarayıcıyla yapılan inceleme, mini bilgisayarlarla yapılan çok karmaşık ve çok sayıda (saniyede birkaç bin) hesaplamaları gerektirir. Önce, radyolojik yoğunluk değerlerinin sayısal bir görüntüsü elde edilir; sonra bu görüntü, bir televizyon ekranında görünür duruma getirilir.

Muayene yerinde, incelenen kişinin uzandığı bir yatak yer alır. Bu kişi, X ışınlarını geçiren bir bağlama sistemiyle yatağa tespit edilir. Tarayıcıya gelince, onun üzerinde en başta, bir yüksek gerilim üreteciyle çalışan bir X ışını kaynağı, sabit ya da döner anodlu bir X ışını tüpü, X ışınları demetini incelenecek nesneden önce ölçmeye yarayan bir detektör ve çok ince bir X ışını demetini istenilen yere yönelten bir nişanlama aygıtı bulunur (şek. 1).

Muayene edilen cisimden geçen ışınlar için ikinci bir nişanlama aygıtı ve bir ölçü detektörü vardır. Detektörler ya bir parıltı aygıtına bağlı bir çokışıklı tüpten ya da gaz iyonlaştırma odacıklarından oluşur.

Muayene ve resim çekme zamanını kısaltmak için, detektör sayısı artırılmıştır; bu detektörlerin sayısı son yapılan tarayıcılarda yüzden fazladır (şek. 2). Çok detektörlü ilk tarayıcılarda, özellikle kafatası ve tümbeyin muayeneleri için yararlı olan iki çeşit hareket (öteleme ve dönüş hareketleri) yeteneği vardır. Son yıllarda, tek hareketli, çok detektörlü tarayıcılar da yapıldı. Bunlarda ya tüp ve detektörler birlikte döner ya da X ışını tüpü birkaç yüz sabit detektör taşıyan bir çemberin içinde döner (bu son yöntem henüz inceleme aşamasındadır). Bugün, ışınlama süresinde önemli ölçüde kısaltma imkânı sağlayan döner yelpazeli tarama düzenekleri yapılmıştır. Bunlar, tüm vücudu, özellikle bir çocuk vücudunu tümüyle taramaya elverişli aygıtlardır.

Kullanılan yöntem hangisi olursa olsun, şekillerin üst üste binmemesi için şekil hesaplayıcının yüksek bir hızla çalışması gerekir. Minibilgisayarların sayısal olarak sağladığı görüntü bir televizyon ekranında görünür duruma getirilir.

Tarayıcının sağladığı bilgileri azami şekilde kullanabilmek için «yoğunluk pencereleri» denilen bir özel kavramı gözönünde bulundurmak gerekir (şek. 3).

Radyolojik yoğunluk bakımından dokular az soğurgan gaz elemanlardan (hava) çok soğurgan kemik dokularına kadar birtakım sınıflara ayrılabilir. Birinciler koyu, sonuncular açık renkte gösterilirse, gri renk ıskalası kullanılarak resmin şu ya da bu kısmı görüntülenebilir. Yoğunluk penceresi, üzerinde araştırma yapılan dokulara tekabül eden yoğunluk bölgesinin üst değeri ile alt değeri arasında yer alır: Dar bir pencere, dokuların düşük yoğunluk farklarını değerlendirmeğe imkân verir; geniş bir pencere ise geleneksel radyolojide elde edilen filmlere benzeyen görüntüler sağlar ve çok kontrastlı küçük cisimleri değerlendirmeğe imkân verir. Bu şekilde elde edilen şekilleri okumak için, televizyon ekranı da bulunan bir tarayıcı kullanılır. Bu tarayıcı iki iş görür; hem muayenenin doğru yürümesi denetlenir; hem de çeşitli yöntemlerle tarama diyagramları yapılabilir. Bu alanda en çok kullanılan

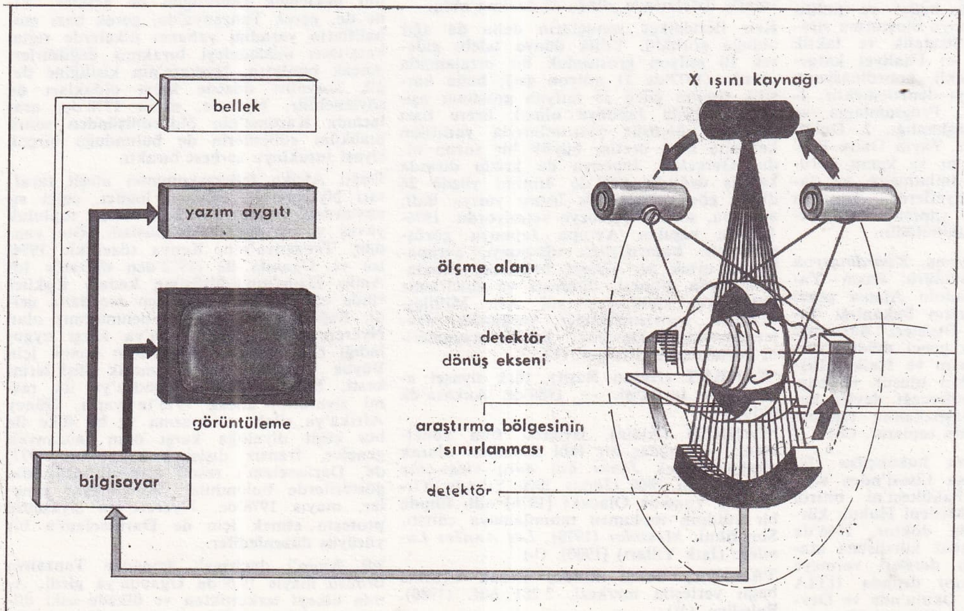

Şek. 1. 3'üncü kuşak tarayıcı. Sağda, kaynak (yukarıda) ve aynı anda hareket eden dedektörleri çalıştıran batarya (altta). Solda, bilgisayar ve kumanda masası, bellek, yazım aygıtı ve görüntü tüpü

Foto. X (MEYDAN)

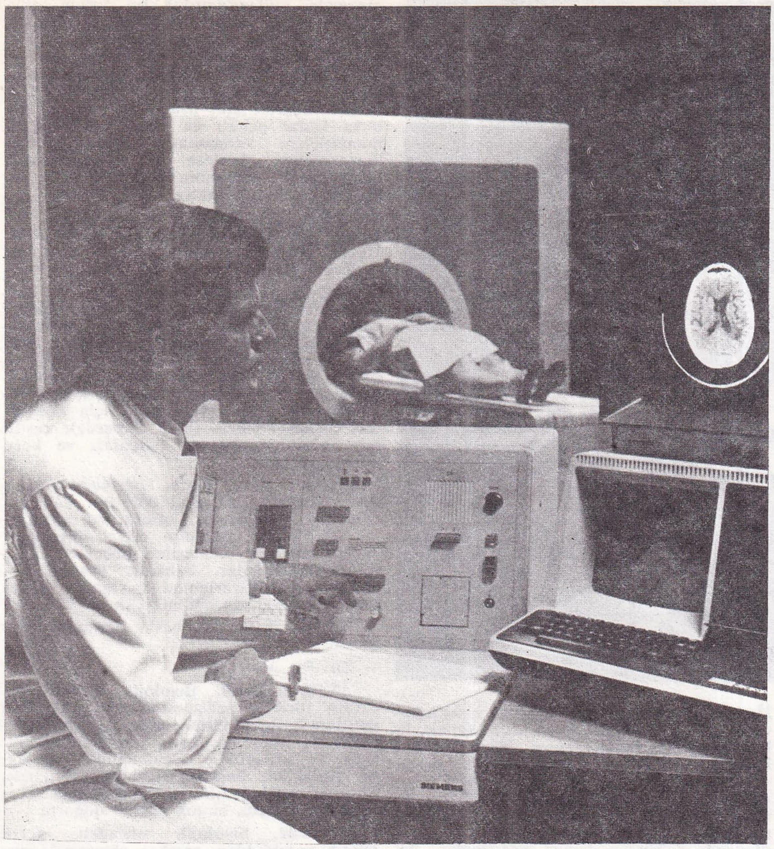

Tarayıcı: Kumanda Tablosu; görüntü ekranı ve muayene yatağı

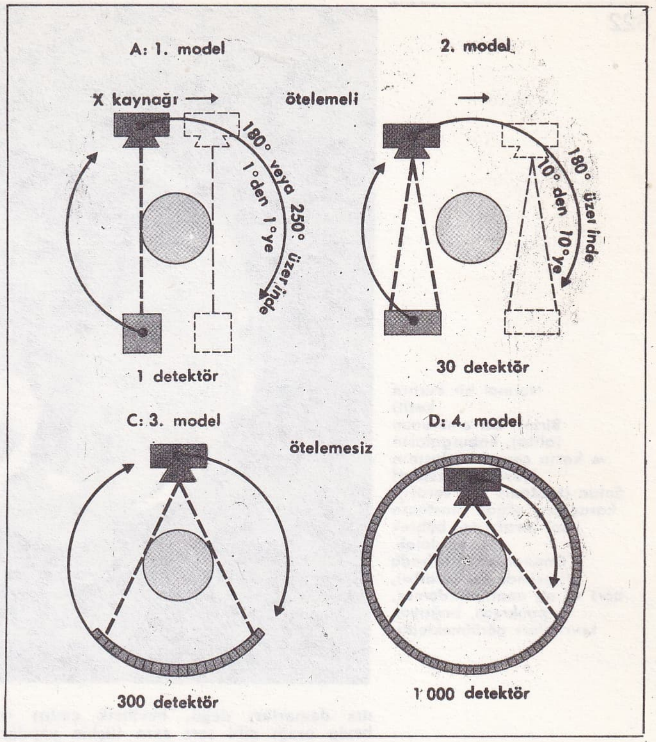

Şek. 2. Gelişim sırasına göre dört tarayıcı modeli: A. Bir tek detektör; kaynağın ve dedektörün 1° den 1° ye önce öteleme sonra dönüş hareketi; B. Otuz detektör; kaynağın ve detektörlerin 10° den 10° ye önce öteleme sonra dönüş hareketi; C. Üç yüz detektör; kaynak ve detektörler sade ce dönüş hareketi yaparlar, öteleme hareketi yapmazlar (1980'den beri hizmetteki model budur); D. Bin sabit detektör; sadece kaynak dönüş hareketi yapar (bu model henüz inceleme aşamasındadır).

yöntem, bir seçici yardımıyla, her biri muayene edilen organın bir kesitine tekabül eden küçük boyda birçok resme bölünmüş büyük boyda bir filmi göstermeye imkân veren yöntemdir (bu kesitlerin en ilginç olanları doğrudan doğruya büyütülür). Tarayıcı tarafından verilen bilgileri muhafaza etmek için, muayenenin tümünü her an gözden geçirmeye imkân veren ve kolayca arşivlenebilen magnetik banda kayıt yöntemi kullanılır. Aynı amaçla videoplaklar da kullanılabilir.

Tarayıcı ile muayene sırasında hastanın ışınlardan zarar görmesi, geleneksel radyolojidekinden çok daha azdır. Örneğin kafatasında art arda 10 kesitin taranması için hastanın alacağı radyasyon dozu 1 rad olduğu halde, aynı 10 kesitin geleneksel radyografiyle alınmasında radyasyon dozu 4 rad'dan çoktur.

muayeneler

Kafatası ve beyin muayenesi, tarayıcının en önemli uygulama alanlarından biridir. Bugün tarayıcının okuma konsolu üzerinde yoğunluk penceresi daraltılıp genişletilerek, kemik yapılar veya tümbeyin yapıları istenildiği gibi muayene edilebilir.

Yoğunluk penceresi sayesinde aynı kesitin farklı görüntüleri elde edilir: Son derece basite indirgeyerek denebilirki, bir kesitte istenirse sırf kemik kısmının, istenirse sırf tümbeyinin görüntüsü elde edilebilir. Bu arada, çoğu zaman beyincik yarımkürelerinden ve omuriliğin üst kısmından kafatasının tepesine kadar, art arda göz çukurları, temel kemiği kanatlarıyla birlikte şakak çukurları ve artbeyin çukuru düzlemlerinden geçirelek eksen üzerinde enine kesitler alınabileceğini de unutmamak gerekir. Daha yukarda Sylvius kanalıyla birlikte beyin kökü, sonra üçüncü karıncık ve epifiz (kozalaksı bez) [yetişkinlerde çok sık kireçlenir] kesitleri alınır. Onların üstünde, nasırlı cisim ve boz çekirdekler yer alır. Kesitleri yeterince yukarıya, tepeye kadar sürdürmek önemlidir; çünkü kafatasının tepesine varıncaya kadar beyin zarı iltihapları ya da vereme bağlı doku bozuklukları bulunabilir.

Öte yandan, kafatasının incelenmesi, yüz sinüslerinden ve burun deliklerinden başlayarak beyin yarımkürelerini, hipotalamusu, kafatası taban sinüslerini şakak kemiğinin kaya parçası denilen bölümünü ve beyinciği geçerek artkafa kemiğine kadar uzanan önden kesitleri de içerir.

Tüm bu kesitler düşey bir düzlemde uygulanır.

Tarayıcılarla yapılan taramalarda damarlardan yapılan sulandırılmış iyod enjeksiyonları çok kullanılır: Bu enjeksiyonlar yal-

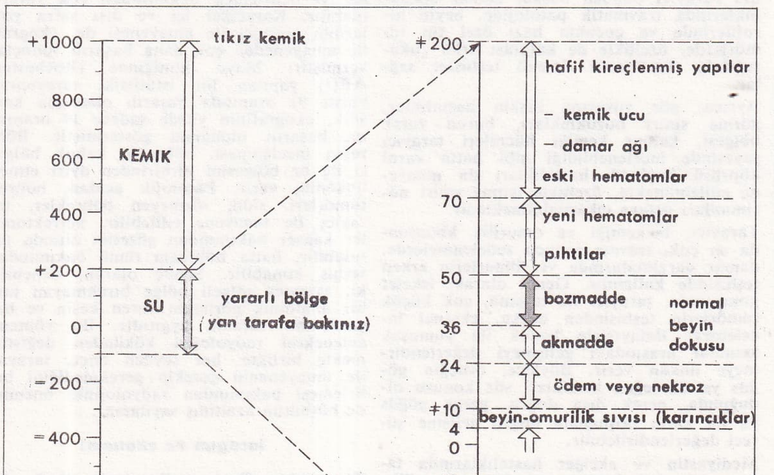

Şek. 3. Tarayıcının «yoğunluk pencereleri». Belleğe kaydedilen bilgilerden hareketle, siyah ile beyaz arasında, gri rengin açıklık-koyuluk derecelerinde, yoğunlukları birbirinden çok az farklı olmakla birlikte hepsi de suyun yoğunluğuna çok yakın olan çeşitli yapılar ortaya çıkarılabilir.

Foto. Siemens (LAROUSSE)

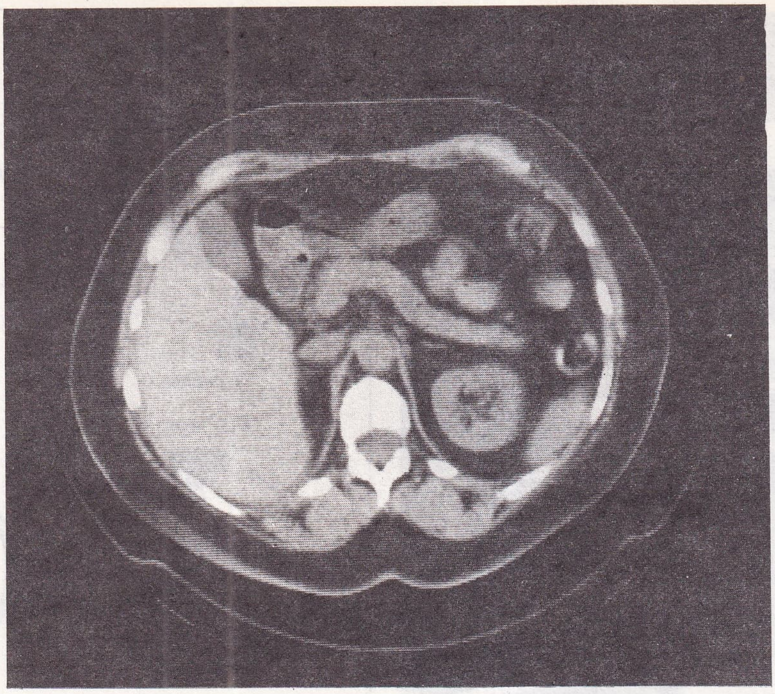

Normal bir karnın kesiti
Birinci bel omurunun (altta), kaburgaların ve karın çeperi kaslarının (çevrede) kesitleri
Solda (hastanın sağ tarafı), karaciğer; sağda (hastanın sol tarafı) sol böbrek ve dalak.
Omurun ön tarafında (resimde üst tarafta), aort ve alt anatoplardamar, pankreas, bağırsak kıvrımları görülmektedir.

nız damarları değil, beyincik çadırı ve beyin orağı gibi sert zara ilişkin yapıları da inceleme olanağı sağlar. Bu yöntemle, hücre dışı ödemlerde, bazı tümörlerde, bir beyin absesinin çevresinde yoğunluk farkları da sağlanabilir.

Kafa içindeki genişleyici doku bozukluklarından biri olan gliyomlar, bir kütle etkisiyle ortaya çıkar, komşu organları iterek deforme eder: Bunda habislik işareti tümör içi nekrozdur. Tarayıcıyla araştırma sonucu bulunan kafa içi doku bozuklukları arasında beyin zarı urları (ki bunların kontrastı genellikle homojendir), metastazlar, meduloblastomlar da sayılabilir.

Beyin damarları arızalarında, tarayıcı, kanamaları ve beyin dokusu yumuşamalarını ayırt etmeğe elverişlidir; dolayısıyla, acil ameliyat gerekip gerekmediğini gösterebilir. Tarayıcı bundan başka, damar bozukluklarında travmatik patolojide, beyin atrofilerinde ve çocukta bazı özel tip tümörlerde, özellikle de kafatası arka çukurundaki tümörlerde önemli teşhisler sağlar.

Ayrıca, göz yuvarına ilişkin hastalıklar, görme siniri bozuklukları, burun - yutak bölgesi, kalbur kemiği hücreleri tarayıcı sayesinde incelenebildiği gibi hatta varol köprüsü - beyincik hastalıkları da muayene edilebilmekte, özellikle işitme siniri nörinomları ortaya çıkarılabilmektedir.

Tarayıcı, belkemiği ve omurilik konusunda en çok, travma sonucu zedelenmelerde, damar daralmalarında ve tömürlerin erken teşhisinde kullanılır. Genel olarak, iskelet konusunda, tarayıcı ile tarama, çok küçük tümörlerin teşhisinden başka, eksenel incelemeye dolayısıyle kemik ile yumuşak kısımlar arasındaki gelişmeyi değerlendirmeye imkân verir. Böylece, örneğin göğüs ya da leğen kemikleri söz konusu olduğunda, gerek dışa doğru, gerek göğüs ya da karın boşluğuna doğru gelişme süreci değerlendirilebilir.

Mediyastin ve akciğer hastalıklarında tarayıcı ile çok hassas resimler elde edilir. Tarayıcı sayesinde göğüs kemiğinin ve kalbin arkası gibi, erişilmesi güç bölgeler muayene edilebilir. Tümörler konusunda ise, tarayıcı gizli kanserlerin ortaya çıkarılmasına, ameliyat öncesi durum saptanmasına ve akciğer ameliyatından sonra hastalığın nüksedip etmediğini anlamaya yarar. Mediyastin muayenesi (tümörler, mediyastin iltihapları, sıkıştırma sendromları, anevrizmalar) olağanüstü sonuçlar verir. Hızlı tarayıcılar, poz süresini kısalttığından, kalp boşluklarının ve kalp kapakçıklarının incelenmesini sağlar. Miyokard dokusu bozuklukları da bu yöntemle, hastaya acı ya da sıkıntı vermeksizin ortaya konabilir. Bu ise, genel olarak doğrudan damar muayenelerini (kalbe sonda sokulması) önemli ölçüde azaltır. Dolayısıyla, günümüzde doğrudan damar muayeneleri, çoğu zaman ancak tarayıcının sağladığı verileri belirginleştirmek ve tamamlamak için kullanılmaktadır.

Tarayıcı ile karın muayenesinde, sindirim sisteminin sulandırılmış iyodlu bir madde ile saydamsız duruma getirilmesi sayesinde çok iyi görüntüler elde edilir. İnceleme, tüm sindirim borusuyla ilgili olmasa bile, sadece ince bağırsağı biraz saydamsız duruma getirmek, bir kesit üzerinde, normal veya patalojik görüntüleri daha iyi belirlemek bakımından çok yararlı olabilir. Karaciğer içi ve dışı safra yollarının tarayıcı ile muayenesi de, ekografi ile muayeneden çok daha başarılı sonuçlar vermiştir: Mayo kliniğinde (Rochester, ABD) yapılan bir istatistik, tarayıcının yüzde 81 oranında başarılı olmasına karşılık, ekografinin yüzde sadece 19 oranında başarılı olduğunu göstermiştir. Böbreğin incelenmesi, böbreğin kabuk bölgesi ile öz bölgesini birbirinden ayırt etmek imkânını verir. Patolojik açıdan, böbrek tümörleri, sidik süzmeyen böbrekler, tarayıcı ile muayene edilebilir, nefrektomiler kanser bakımından gözetim altında tutulabilir, hatta böbreğin tümü bakımından teşhis konabilir. Sonuç olarak, denebilir ki, tarayıcı gölgeli bölge bırakmayan tam bir anatomik görünüm veren kesin ve başarılı bir tarama aygıtıdır. Bu yöntem, geleneksel radyolojiyi kökünden değiştirmekle birlikte, her şeyden önce, tarayıcı ile muayenenin gerekip gerekmediğini belirlemesi bakımından radyolojinin önemini de büsbütün azaltmış sayılamaz.

tarayıcı ve ekonomi

Tarayıcının fiyatı (milyonlarca lira), dolayısıyla tarayıcıyla muayene ücreti çok yüksek olduğundan, sağlık harcamaları çerçevesinde bazı önemli ekonomik sorunlar ortaya çıkmaktadır. Nitekim Fransa'da bile hükümet, bu aygıtı kurma iznini, bir milyon kişiye bir tane düşecek biçimde sınırlamıştır. Bir tamamlayıcı muayene söz konusu olduğunda (başlangıçta, bu aygıt ancak, sağladığı bilgileri öbür muayene yötemleriyle sağlanan bulgulara eklemek amacıyla kullanılıyordu) bu tutum akla yakındı. Ama bugün, bazı belirli durumlarda tarayıcıyla muayenenin hemen yapılabileceği görülmektedir. Bu muayene yeterince kesin bilgiler verirse, hastayı sonda takma, ponksiyon - biyopsi, anjiografi, gazlı ansefalografi gibi üzücü ve yıpratıcı olduğu kadar pahalı da olan başka birçok muayenelere katlanmak zorunluluğundan kurtaracaktır. Böylece de, aslında pahalı olan tarayıcı kullanımı belki de ucuz olma niteliği kazanacaktır. (L)

*TARBES, Fransa'da Haute Pyrénées yönetim bölgesinin merkezi. — 57 765 nüf. Uçak ve motor sanayii. Çekme araç gereçleri. Askeri donatım fabrikaları. (L)

Bülent TARCAN

*TARCAN (Bülent), türk hekimi ve bestecisi (İstanbul 1914). — İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi nöroşirürji profesörlüğünden 1984'de emekliye ayrıldı. Türk ezgi ve ritimlerinden esinlenen çizgisel ve serbest modal tarzdaki müzik çalışmaları şürdürdü: Üç orkestra süiti; orkestra çeşitlemeleri; keman ve piyano için konçertolar; *Deli Dumrul* (bale, 3 perde); çeşitli oda müzikleri; piyano parçaları ve koro müzikleri. (M)

*TARIM i. Biyol. *Tarım korumada biyolojik mücadele,* tarım bitkilerine dadanan zararlılara (asalaklar, mikroplar, mantarlar, vb.) karşı, bunların doğal düşmanlarından (virüsler, bakteriler, böcekler, mantarlar, kurbağalar, balıklar, kuşlar, memeliler, vb.) yararlanılarak yapılan mücadele yöntemlerinin bütünü. (Bk. ANSIKL.)

— Sanay. Tarım - besin sanayii. (Bk. ANSIKL.)

— Zır. Bk. ANSIKL.

— ANSIKL. Biyol. Biyolojik mücadelede, zararlı türlerin gelişmesini ve çoğalmasını sınırlamak için türler arası savaştan yararlanma ilkesi en ilginç yöntemlerden biridir ve kolaylıkla uygulanabilir. Ancak, bir türün bir başkası aleyhine üretilmesi, türler arası karşılıklı etki mekanizması araya girdiği için, birçok güçlük doğurur.

Günümüzde, biyolojik mücadele, gerek teknik zorunluklar, gerekse ekonomik güçlükler yüzünden son derece sınırlıdır; ama bu, biyolojik mücadelenin ilerde gelişmeyeceği anlamına gelmez.

Çok az sayıda yararlı mikroorganizma türü (bakteri, virüs, mantar) bilinmektedir; bunların üretimi de, genellikle çok zahmetli ve pahalıdır; bu türlerin etkisi azçok kendilerine özgü olup yayılma tekniği de sıkı sıkıya ortam şartlarına bağlıdır. Bazı durumlarda, bitkisel maddelerle beslenen zararlı türün, kendisine musallat edilen türe direnç göstermesi de mümkündür.

Yararlı böcekler ve akarlar doğal gelişimlerini katmerli asalaklık (bir sineğin kendisi de asalak olan başka bir sineğe asalak olması) yüzünden durdurabilirler.

Öte yandan bu böceklerin çok sayıda üretilmesi, yeni teknolojik bilgileri gerektirir. Bugün biyolojik mücadele konusunda en ilerlemiş ülke hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği'dir. SSCB önemli miktarda yardımcı böcek üretmektedir.

Virüsler birçok böcekte, özellikle tırtıllarda salgın hastalık yapabilirler; Fransa'da çam tırtılına karşı mücadele edebilmek için bir virüs üzerinde çalışıldı. ABD'de, mısıra ve pamuğa zarar veren *heliothis* (yeşil kurt) istilasına karşı başka bir virüs üzerinde çalışılmaktadır, ayrıca bitkilerde hastalık yapan mantarlarda asalak yaşayabilecek virüslerin elde edilmesi için de araştırmalar sürdürülmektedir.

Bakteriler de böceklere asalak olabilirler. Bu bakımdan en iyi sonuç alınan ve bugün ticari amaçla üretilen bakteri *Bacillus Thuringiensis*'tir. Bu basiller sporlanmaya başlayınca, çıkardıkları toksinle bazı pulkanatlıların kurtçuklarında beslenmeyi durduracak bir zehirlenmeye yol açarlar. Bu bakteriden, özellikle ormanlardaki zararlı tırtıllara karşı mücadelede yararlanılmaktadır.

Bazı mantarlar da böcekler üzerinde zararlı etkiler yapar. Bunlar özellikle böceklerde asalak yaşayan mantarlar grubundandır. Sinekler, bitki bitleri, tırtıllar ve kırkanatlılar bunlara karşı duyarlıdırlar.

Foto. Dr. Gruzon (LAROUSSE); X (MEYDAN)

Bununla birlikte mantarların etkisi düzenli değildir ve ancak böceklerin sayısı dayanılmaz miktara ulaştığında ortaya çıkar. Bazı mantarlarsa başka mantarlarda asalak olarak onların çoğalmasını önlerler. Bu alanda özellikle mikromantarlardan yararlanılmaktadır. Örneğin kestane ağacının, gövdesinde ur yapan mantarların çoğalmaması için, onların üzerine zehirli bir küf mantarı sürülür. Fransa'da Corrèze'de ve Korsika'da, bu yöntem 5 000 hektarlık kestane oranında uygulanarak yararlı sonuç alınmıştır. Kestane ağacında, bir mikromantarın yol açtığı bir kök hastalığı da (mürekkep hastalığı) köklerin içine başka tür bir mikromantar sürülerek önlenebilmektedir; ikinci mikromantar birincinin gelişimine engel olur.

Biyolojik mücadelede tarım korumanın en önemli ve en iyi bilinen yardımcıları böcekler ve akarlar'dır. Bunlar iki şekilde etki gösterirler: Asalak, olarak ve avcı olarak. Asalak böcekler, konaklarının üzerinde azçok uzun bir süre yaşarlar; bu sırada yumurtalarını genellikle onların üstüne ya da içine bırakırlar.

Yumurtadan çıkan kurtçuklar konaklarını yiyip öldürürler. Böcekyiyen asalak böceklerin bellibaşlı familyaları arasında, *ichneumonidae, braconidae* ve *chalcididae* familyaları sayılabilir. *Tachinia* gibi bazı sinekler de bu bakımdan önemlidir. Akarlardan *typhlodroma*'lar da başka akarlara karşı mücadelede kullanılmaktadır.

Avcı böcekler beslenmek için başka böcekleri avlarlar. En iyi bilinen avcı böcek, bitkibiti kolonilerine saldıran uğurböceğidir (*coccinella*).

Bitkibitlerine karşı *chrysopa*'lar, kabuklu bitkibitlerine karşı *hemerobius*'lar bitkibitlerine ve tırtıllara karşı *Syrphus*'lar çok etkilidir ve bunlar gibi daha başka böcekler de vardır.

Kuşkusuz, böceklerin üremelerini sınırlama mücadelesinde çok önemli rol oynayan ve bu nitelikleri bilinen ya da bilinmeyen, daha pek çok yardımcı böcek vardır; ancak insanın, bu yardımcı böcek - asalak doğal dengeleri ortamında çok büyük bir ihtiyatla hareket etmesi gerekmektedir.

Bu bakımdan konak - asalak ilişkilerini daha iyi anlamak ve mücadele yöntemini geliştirmek amacıyla *trichogramma* türü böcekler üzerinde uzun boylu araştırma ve denemeler yapıldı; yüzden fazla *trichogramma* ırkı belirlendi; bunların yumurtadönemleri araştırıldı.

Trichogramma çok küçük (1 mm kadar) bir böcektir. Yalnız bazı kelebek türlerinin (mısır, pamuk, bağ kelebekleri) [*Pyralis*] yumurtalarında asalak yaşar. Bir mısır tarlasına, bitki başına en az iki *trichogramma* olmak üzere bu böceklerden yeterince salınırsa mısırları kemiren yeşil kurtların (*heliothis*) yüzde 90'ı onlar sayesinde yok edilebilir. SSCB'de ve Meksika'da milyonlarca hektar mısır ve pamuk tarlası bu yoldan başarıyla korunmaktadır.

Daha başka asalak türleri üzerinde de deneyler yapıldı; asalak yok edici yararlı böcek bulmak için deniz aşırı ülkelere bile başvuruldu. Örneğin, zeytinlere dadanan kara kabuklu böceğe karşı bir Güney Afrika yabanarısı bulundu.

feromon

Biyolojik mücadelede yumurtaları yok etmek yerine, dişilerin döllenmesi de engellenebilir. «Erkekleri yanıltma» denilen bu yöntem elma kurtlarına karşı kullanılmaktadır. Böceklerin cinsiyet hormonu olan feromonlar sentetik yoldan hazırlanarak ağaçların yapraklarına püskürtülür. Bu durumda, erkek böcekler dişilerin kokusunu tam alamadıklarından yerlerini tam olarak belirleyemezler. Döllenme gerçekleşmeyince, asalak kelebeklerin sayısı önemli ölçüde (yüzde 90) azalır. Feromon üretimi sayesinde, bu mücadele yöntemi ağaç yetiştiricileri arasında yaygınlaşmaktadır.

Üçüncü bir mücadele yolu, özel bir bulaşıcı hastalıkla böceklerin yok edilmesidir. Çayır otlarının köklerinde asalak yaşayan mayısböceği kurtçuklarının yok edilmesi için, seçilmiş bulaşıcı küfler toprağa karıştırılır. Bazı durumlarda mikropların etkisinden yararlanılır; bazan virüsler ya da bunların birçoğu bir arada kullanılır.

— Sanay. *Tarım - besin sanayii.* Tarım - besin ekonomisi, köy ekonomisine karşıt olarak öne sürülen nispeten yeni bir bilimsel çalışma alanıdır. Günümüzde, farklı görüşlerden yola çıktıkları için birbirinden ayrılan, ama birçok bakımdan ortak yanları bulunan üç ekonomik çözümleme alanı göze çarpar: Tarım ekonomisi, köy ekonomisi ve besin ekonomisi.

Tarım ekonomisi tarımsal faaliyetin işleyişini ve ekonominin öteki kesimlerine katkısını ele alır. Gerçekte, tarımsal üretimin bir kısmının (çiçekler, tütün, odun, dokuma elyafı, kauçuk, vb.) hiçbir besleyici rolü yoktur.

Köy ekonomisi, kırsal yörelerin tarımsal ya da tarımsal olmayan ekonomik faaliyetini içerir. Gerçekte bu kesimin sorunlarıyla ilgilenen iktisatçılar da çoğunlukla tarım iktisatçılarıdır.

Besin ekonomisi, tarımın besin hammaddeleri sağlayan başlıca kaynak (ama yegâne değil) olduğunu belirtmek için, kimi zaman tarım - besin ekonomisi adıyla da anılır. Başka ortamlarda da (örneğin su içinde) besin üretildiğinden (balıklar, kabuklular, vb.), tarım bu alanda tek kaynak değildir. Besin ekonomisi, bir toplumda beslenme işlevinin örgütlenmesiyle ilgilenir (yapılar, süreç, dinamik, vb.). Gerek tarım, gerek besin ve tarım sanayileri, bu beslenme işlevinin yerine getirilmesini sağlayan sistemin öğeleri olarak ele alınır. Sağlık, enerji, eğitim ya da ulaştırma ekonomilerinden söz edildiği gibi, besin ekonomisinden de söz edilir.

Bir de, biyosferin tümünün işletilmesine ilişkin genel sorunları ele alan ve biyo - ekonomi denilen dördüncü bir alan vardır ki, henüz ele alınmış değildir.

tarım - besin ilişkisi

Tarım - besin sanayii, başta tarım kökenli maddeler olmak üzere beslenmeyle ilgili tüm maddelerin (çünkü su ürünleri, maden suları, mayalar, vb. de bu çerçeveye girer) insan ve hayvan beslenmesinde doğrudan doğruya (yiyecek) ya da dolaylı olarak (hammadde) kullanılmak üzere işlenmesine, hazırlanmasına ve müşteriye sunulmasına ilişkin tüm işlemleri içeren bir faaliyettir. Her insan topluluğu, beslenmek için temel bitkisel ve hayvansal maddeleri toplamak, yenebilecek besin haline dönüştürmek, bunların çürüyüp bozulmasına karşı mücadele etmek, zamanda (mevsimler boyunca) ve mekânda (tüm topluluk yararına) sürekliliğini ve dağılımını sağlamak, pişirilip kotarılacak şekilde kullanmak gibi işleri yerine getirmek zorundadır. Tarım - besin sanayii, geleneksel çiftçilik çerçevesinde kendine kadar ve ev ihtiyaçları için yapılan üretimi ve üretilen yiyecek maddelerinin işlenmesini giderek üstlenmesi sonucunda ortaya çıktı ve ekonomik büyümenin genel kurallarına uyarak gelişti.

çokyönlü bir alan

Tarım - besin sanayiinin başlıca özelliği bünyesinde yer alan maddelerin, hareketlerin ve faaliyetlerin son derece çeşitliliğidir.

● *Ürünlerin çeşitliliği.* Süt, et, su ürünleri, meyva ve sebze, yağ bitkileri, şeker, tahıllar, içkiler, tropikal ürünler (çay, kahve, kakao), hep besin sanayiinin konusudur. Her besin türü, hammadde sağlama, işleme ve pazarlama bakımından özgül birtakım güçlükler yaratır. Yalnız dev firmalar, birçok değişik alana birden el atabilecek güçtedir.

● *Teknolojik çeşitlilik.* İşlenen biyolojik maddelerin çeşitliliğinin (bileşim ve karmaşıklık derecesi) tüketicilerin talep ve alışkanlıklarının farklı olmasının ve mümkün etki parametrelerinin (fiziksel, biyokimyasal, mikrobiyolojik) pek çok olmasının bir sonucudur. Belirli konularda yıllanmış tecrübeden (şarap) ya da el becerisinden (eti parçalara ayırma), «düğmeye bas çalışsın» tipinde tamamen otomatik ve sürekli çalışan fabrikaya (süt, şeker, proteinli besinler, vb.) doğru giden yola bakıldığında, besin bilim ve teknolojisinin tüm tarihi izlenebilir.

● *İşletmelerin çeşitliliği.* Bu çeşitlilik, işletmenin büyüklüğü olduğu kadar, hukuki statüsünü, yani sermayenin kaynağını da kapsar. Besin maddeleri üretiminde esnafın (fırıncı, kasap) yanı başında, çokuluslu dev şirketler (Unilever, Nestlé), sanayi ve finans grupları (ITT), özel ulusal aile firmaları, tarım ve tüketici kooperatifleri ile dağıtım şirketleri de boy gösterir.

● *Ekonomik davranışların çeşitliliği.* Tarım alanlarının çok yakınında bulunan firmalar, ara malları mümkün olan en düşük maliyetle sağlama kapasitelerini arttırır (büyük işletmeler; satınalma politikası) ve ellerindeki tarım mallarını en yüksek düzeyde değerlendirmeye yönelirler (pazarların çeşitlendirilmesi, belli malların üretiminde ihtisaslaşma). Yiyecek malları satan firmalar tüketicileri elden geldiğince çok alışverişe yöneltmek amacıyla, pazarlama tekniklerini aşırı ölçüde kullanırlar (satış yerlerinin çoğaltılması, ürünlerin farklılaştırılması, marka, yenilik, reklam). Bu arada bazı firmalar (özellikle süt sanayii), üst baştan (yani üreticilerden) ve alt uçtan (yani tüketicilerden)

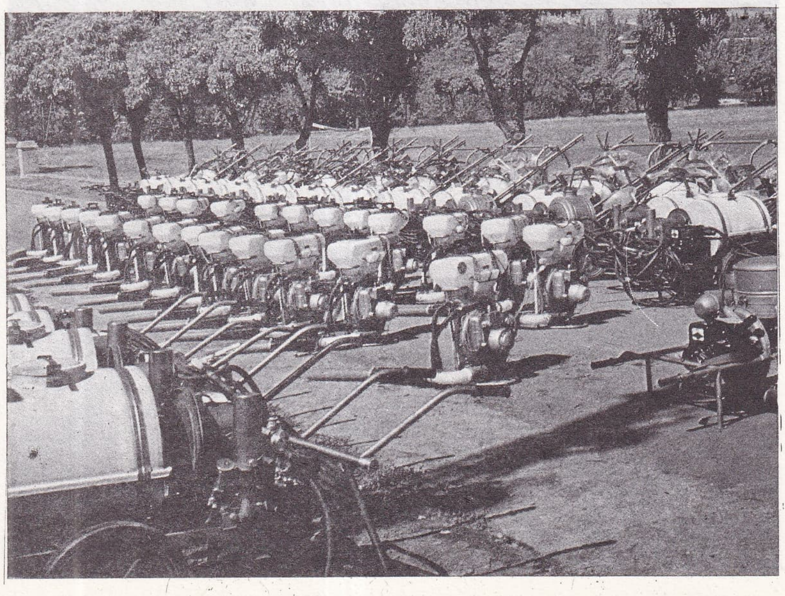

Türkiye'de yapılan çeşitli tarım araç ve makineleri

gelen baskılara göğüs germek zorunda kalırlar.

beslenmenin sanayileşmesi

Tarım - besin sisteminin sanayileşmesi, II. Dünya Savaşı sonrasında hız kazandı. Sistemin dört büyük kolu (tüketim, dağıtım, işleme, tarım) birbirine bağımlı olduğundan, sanayileşmeye geçişte bunların hiçbiri akımın dışında kalamadı.

● *Tüketim.* Sanayileşmiş ülkelerde tüketim sayıca belli ihtiyaçlar bakımından giderek doyma noktasına vardı ve aile bütçesinde beslenmeye ayrılan pay azalmaya başladı. Bu yüzden sanayileşme süreci iki yol izledi: Vücutta nihai kalori yapımı için gerekli ana kalori miktarının artırılması (alınan kalori miktarının sabit oluşu nedeniyle hayvansal besinlerin nişastalı besinler aleyhine artması) ve bazı yeni hizmetlerin sunulması (besinleri mutfakta saklama ve hazırlama süreleri, vb.).

● *Dağıtım.* Geleneksel bağımsız perakendeci ve toptancıların yeri, yeni satış teknikleri uygulayan, toptan ve perakende satışları bir arada yürüten, alımları merkezileştiren, tüketiciyi kamçılayan ve daha hızlı döndürebildikleri için sermayelerini daha kârlı duruma getiren büyük ticaret firmaları lehine önemli ölçüde azaldı. Bu dağıtım firmaları, stratejik konumları ve büyük güçleri sayesinde, kendi işleyiş normlarını tüm tarım ve sanayi üretim sistemine adeta zorla kabul ettirecek duruma geldiler. Büyük çapta tüketimle piyasada egemen olmak, sanayi sermayesi ile ticaret sermayesi arasında sürekli bir çekişme konusu oldu ki, bunun en açık belirtisi «marka savaşı»dır (aynı mal için üreticinin ya da dağıtıcının [satıcının] markasının konması).

● *İşleme.* Bu alanda zanaatkârlık, işleme sanayii lehine gerilemektedir. Bu sanayi kârlılığın katı gereklerini, pazar ele geçirmek için mücadeleye atılmayı sürekli bir mali ve sınai yoğunlaşma çarkı içinde işleyen satış ve hammadde sağlama çabalarında ulusal ve uluslararası rekabeti göğüslemeyi göze almak zorundadır.

● *Tarım.* Temerküz, artan sermaye birikimi, faal nüfusun azalması, üretkenliğin toprak ve işe oranla hızla artması, tarım kesiminin sanayileşmesine damgasını vuran başlıca yönlerdir. Mamul madde üreten sanayi için, tüketim pazarlarında dinamik olmanın zorunlu şartı, düşük maliyetle bol malzeme sağlamaktır. İki sektör arasındaki teknik - ekonomik bağlantı sıkı değilse bu şart yetersiz demektir. Sıkı bir bağlantı özellikle işlenecek malzeme sağlama bakımından belirli bir örgütlenmeyi (üreticilerin gruplaşması, meslekler arası gruplaşmalar, bir çeşit bütünleşme, piyasanın düzenlenmesi), tarım dalı içinde işin teknik olarak bölünmesini (hayvansal ve bitkisel ürünlerin ayrılması, özerk atölyeler kurulması) ve üretimin belirli bölgelerde yoğunlaştırılmasını gerektirir.

ulusal ekonomi içinde tarım - besin sanayii

Teknolojik performanslar ya da ekonomik sonuçlar açısından bakıldığında ve gelişmiş ulusların kalkınmasına eşlik eden sanayilerle karşılaştırıldığında tarım - besin sanayii, bütünü içinde elbette pek parlak bir sanayi dalı sayılamaz ve yavaş gelişen sanayiler grubuna girer. Bununla birlikte üstlendiği rol bakımından tarım - besin sanayii her ulusta, ekonomik ağırlığını korumakta ve böylece sanayi kesimlerinin ilk sırasında yer almaktadır. Öte yandan en zorunlu malları ürettiğinden, bu sanayi konjonktürün iyi ya da kötü olmasından pek etkilenmez. Kütlelere etkisi ve nispeten istikrarlı olması nedeniyle de ulusal ekonomide bir bakıma gelişmeyi düzenleyici bir rol oynar.

Ayrıca, özellikle bunalım dönemlerinde (uluslararası, siyasal ya da ekonomik bunalım) yiyecek sağlama işi büyük önem taşır. Bu bakımdan benimsenecek her türlü besin siyasetinin ilk hedefi, halkın tümünün, makul bir bedelle ve yeterli ölçüde beslenmesini sağlamaktır. Yabancı bir egemenliğin etkilerinden korunmak ve besin maddelerinin aniden kıtlaşması ya da bollaşmasıyla ortaya çıkabilecek toplumsal çalkantıları önlemek, ancak kendine yetecek azığı üretme düzeyine ulaşılmışsa mümkündür. Ne var ki, besin maddeleri üretiminde kendi kendine yeterli olmanın hedefleri, petrol fiyatlarındaki artışların ticaret dengesinde yarattığı açığı karşılamak için, tarım ürünlerinin uluslararası düzeyde değer kazanması karşısında önemini yitirmiştir.

tarım - besin sanayiinin gelişme eğilimleri

Birçok sanayi firmaları gibi, tarım - besin firmaları da, faaliyetlerini bir yere toplamak, çeşitlendirmek ve uluslararası düzeye çıkarmak; sermayelerini en uygun ve en kârlı alanlara yatırmak için çaba göstermektedirler. Küçük ve orta işletmelerden oluşan sanayi dokusu hâlâ var olmakla birlikte, pazarlar güçlü bir oligopolleşme olgusuyla karşı karşıyadır. Ürün türlerine ve dışardan gelecek ürünler için teknik, mali ya da ticari sınır koyma olanaklarına göre bu olgu, az ya da çok ileridir.

II. Dünya Savaşı'ndan önce, ilk çokuluslulaşma dalgasını, dünya besin sanayiinin en büyük iki lideri (Unilever ve Nestlé) başlattı. 1950'li yıllardan sonra, sermayelerin uluslararasılaşması, amerikan firmalarının dürtüsüyle yeni bir atılım yaptı. Genellikle çok çeşitlenmiş olan bu grupların gelişmesi, dış gelişmeyle kesiksiz olarak sürdü. Bu firmaların ekonomik performansları göz önüne alındığında besin konusunda bu devleşmenin verimli (kârlı) olduğu görülür. 100'e yakın firmanın, dünya besin üretiminin yüzde 50'sini denetlediği öne sürülmektedir; bu firmalardan 53'ü, kuzey Amerika kökenlidir ve dünyanın beslenmesinde ABD'nin hegemonya kurmasının bir nedeni de budur.

Besin pazarlarının ulusal ya da uluslararası düzeyde ele geçirilmesi bu firmaların, bir yandan tarım üretimine bağlı güçlükleri aştığını, öte yandan besin maddelerini işleme süreçlerini teknolojik bakımdan denetlendiğini doğrulamaktadır. Besin teknolojisindeki gelişmeler, üretim süreçlerini de sürekli olarak geliştirmektedir: Makineleşme, otomatikleşme, işlemlerin sürekliliği, ürünlerin işlev ve beslenme özelliklerinin denetlenmesi, sade besinlerin elde edilmesi ve bunlarla karmaşık yiyecekler yapılması, vb. Bu sonuncu işlemin yerini tarım ürünlerini ana bileşenlerine (protein, nişasta, şeker, yağ, aroma, vb.) ayırabilen bir işleme sanayii almaktadır. Saflaştırılan ve bozulmaz duruma getirilen bu ara ürünler, teknoloji ve besin değeri bakımından çok belirgin özellikleri nedeniyle, hazır besin üreten başka firmalarca kullanılır (hazır yemekler, büyük çapta pastacılık, alkolsüz içkiler, vb.).

sonuç

Tarım - besin sistemlerinin yakın geçmişte geçirdiği köklü değişiklikler, sınai üretim biçimlerinin gittikçe önem kazanması, kamu yönetimini, görüş açılarını genişletmeye yöneltti. Tarım siyaseti, daha geniş bir besin siyasetiyle birleşip bütünleşti; toplumu çeşitli yönden etkilemeye ve ilgili etkenlerin tümünü kapsamaya başladı (her türlü ihtiyacın karşılanması, fiyat, sağlık ve beslenme, rekabetin düzenlenmesi, etkenler arasında üretkenlik kazançlarının dağıtılması, başka ülkelerle ilişkiler, vb.).
— Zır. Türkiye'de, 1980 yılı verilerine göre nüfusun yüzde 55,6'sı (25,1 milyon kişi) kırsal kesimde yaşamakta, faal nüfusun yüzde 55,8'i tarımla uğraşmaktadır. GSMH içinde tarım kesiminin payı 1980' de yüzde 23,9, dışsatım içinde tarımsal ürünlerin payı ise yüzde 57,5 idi. Tarım yapılan arazi toplamı 1980'de 28,5 milyon hektara ulaştı. Bu alanların yüzde 9,4'ünde sulu tarım, yüzde 90,6'sında kuru tarım yapılmaktadır. Kuru tarım alanlarının yüzde 66,5'inde nadas uygulanmaktadır. 1980' de Türkiye yüzölçümünün yüzde 34,4'ünü kaplayan kuru tarım alanlarının yüzde 21,9'a indirilmesini, yüzde 3,5'ini kaplayan sulu tarım alanlarının da yüzde 11,8'e çıkarılmasını sağlayacak çalışmalar sürdürülmektedir. İleriki dönemlerde toplam tarım alanlarının 28,5 milyon hektardan 24,6 milyon hektara indirilmesi, otlak ve orman alanlarının genişletilerek toprak kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi planlanmaktadır.

Üçüncü (1974 - 1978) ve dördüncü beş yıllık (1979 - 1983) plan dönemlerinde tarımda önemli gelişmeler sağlanmışsa da, bu alandaki potansiyelden tümüyle yararlanılamadı, planlarda belirlenen hedeflerin gerisinde kalındı. Dört milyon hektara yakın nadaslı arazinin tarım alanlarına katılmasını sağlayacak ve verimi önemli oranda yükseltecek olan, uygun ekim nöbeti teknikleri ve kuru tarım sistemleri henüz gereğince uygulanamamaktadır.

Yeni barajların hizmete girmesiyle sulamaya açılan alanlarda, sulama ekonomisinin gerektirdiği ürün bileşimi sağlanamadı, projelerde öngörülen ekonomik yararların gerisinde kalındı. Ama, kimyasal gübre, nitelikli tohumluk ve damızlık gibi girdilerin kullanım düzeyi, önemli ölçüde yükseldi. Üstün nitelikli tohumluk ve damızlık geliştirme teknolojisi Türkiye'de

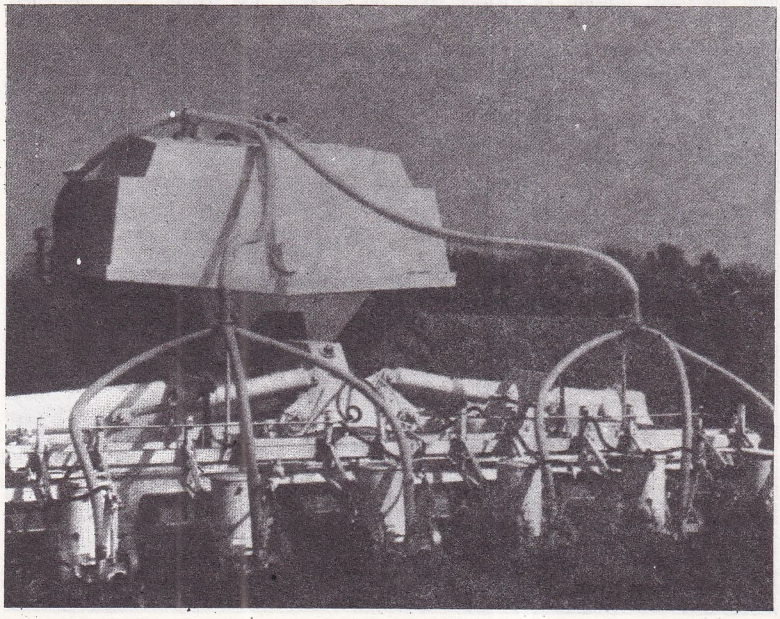

Çok amaçlı bir tarım makinesi: Süperkültivatör

Foto. M. Aubineau (LAROUSSE)

henüz oldukça geri olduğundan bu teknolojinin yurda girişini kolaylaştıracak dış ortaklı tohumluk ve damızlık kuruluşlarının oluşturulması için girişimler başlatıldı.

Üçüncü ve dördüncü beş yıllık plan dönemlerinde, traktör sayısı hızla artmaya devam etti: 1975'te 243 066, 1982'de 491 001. Buna paralel bir artış pulluk çeşitlerinde de gerçekleşti. Karasaban sayısı ise yıldan yıla düştü: 1975'te 1 381 142, 1982'de 823 781.

Sözü edilen dönemde tarımda modernleşme yalnız araç - gereç bakımından değil, gübre ve ilaç kullanımı açısından da önemli düzeydeydi. 1975'te azotlu, fosforlu ve potaslı gübre tüketimi toplam 3 691 615 ton, 1980'de 5 575 342 ton'du. Ne var ki, Türkiye, hektar başına fenni gübre tüketimi bakımından ülkeler arasında alt sıralardaydı: Hektar başına azotlu gübre tüketimi 8,32 kg (Hollanda'da 431 kg), fosfatlı gübre tüketimi 7,23 kg (Belçika' da 166,9 kg), potaslı gübre tüketimi 0,52 kg (Belçika'da 216,9 kg). Toplam tarım alanları içinde, tahıl tarımına ayrılmış alanlar en geniş yeri kaplamaya devam etmektedir: 13 miyon 291 500 ha (1980).

Tahıllardan sonra en geniş alan sınai bitkilere ayrılmıştır: 1 milyon 232 958 ha. Baklagiller üçüncü sırada (732 150 ha), yağlı tohumlar dördüncü sıradadır (652 500 ha.). Sebze üretimi için ayrılan alanda biraz artış oldu: 596 111 ha. 1980'de toplam sebze üretimi 11 milyon 989 770 tona yükseldi. Bunun 10 milyon 111 000 tonu, meyvesi yenen sebzeler (karpuz, kavun, patlıcan, hıyar, kabak, domates, biber, bamya, balkabağı), 1 milyon 94 250 tonu yaprağı yenen sebzeler (lahana, pırasa, ıspanak, marul, kereviz, enginar), 443 000 tonu baklagiller (fasulye, barbunya, bezelye, bakla), 277 000 tonu soğansı yumru ve kök sebzelerdir (soğan, havuç, turp, sarımsak).

Meyvecilik de, gerek üretim ve verim, gerek ağaç sayısı bakımından gelişme kaydederek dışsatımdan önemli gelir sağlamaya devam etti.

● *Toprak ve tarım reformu.* Türkiye kamuoyunda yıllardan beri söz konusu edilen toprak ve tarım reformunu gerçekleştirmek amacıyla 25 haziran 1973'te çıkarılan 1957 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi (19 temmuz 1973). Reform için pilot bölge olarak Urfa ili seçildi. Bu ilde yapılacak tarım sulamayı gerektirdiği, sulama koşulları da, çok ağır ve masraflı olduğu için bu seçimin isabetsizliği kısa sürede anlaşıldı.

Kanunu benimsemeyen Adalet Partisi, iptal için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu (1973). Anayasa Mahkemesi kasım 1976'da kanunu biçim yönünden iptal ederek yenisinin çıkarılması için bir yıllık zaman tanıdı. Bu süre içinde böyle bir yasa, çıkarılmadığından, 1957 sayılı Reform yasası 1977'ye kadar uygulamada kaldı. Dört yıllık süre içinde Urfa ilinde 1,8 milyon dekar toprak kamulaştırıldı; buna 1,2 milyon dekar da hazine toprağı eklenerek dağıtım için 3 milyon dekar toprak sağlandı. Ne var ki dört yıl içinde 3 milyar dekar toprağın ancak 240 000 dekarı, yani yüzde 7,6'sı topraksız ya da az topraklı 1 218 aileye dağıtılabildi. Aynı süre içinde altyapı yatırımları için de 3 milyon liraya yakın para harcandı. Aslında yol, elektrik ve okul yapımından oluşan bu altyapı yatırımları toprak reformuyla doğrudan ilgili sayılamazdı. Böylece Toprak ve Tarım Reformu yasasının Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmesine uygulamadaki aksaklık ve ağırlıklar da eklenince gerçek bir deneme ve uygulama da yapılamamış oldu. Bununla birlikte Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı örgütü, «Bakanlıkların Yeniden Düzenlenmesi ve Çalışma Esasları»na ilişkin 27 şubat 1982 tarih ve 8/4334 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile, Başbakanlığa bağlı olarak muhafaza edildi. (LM)

***Tarım Bakanlığı** (yeni adıyla, **Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı**). — 1974 yılında CHP - MSP koalisyon hükümeti kurulurken, Tarım Bakanlığı'nın besin maddeleri üretiminde ve hayvancılığın her dalında yaptığı çalışmalar göz önünde tutularak bakanlığın adı Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na çevrildi. Tarımla ilgili tüm konuların yönetim birimi bakımından tek bir örgütte toplanmasını öngören bu tutum, daha sonra kurulan hükümetlerce de benimsendi. 20 eylül 1980' de kurulan Bülend Ulusu hükümetinde ise Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'yla Orman Bakanlığı birleştirilerek Tarım Bakanlığı'na «Tarım ve Orman Bakanlığı» adı verildi. Bu yeni dönemde bakanlığın etkinliğini güçlendirmek amacıyla bir «Üretim Planlaması Daire Başkanlığı» kuruldu ve illerde tüm tarımsal kuruluşlar «İl Tarım Kuruluşları Başkanlığı» altında toplandı. 44 yıllık bir aradan sonra Tarım ve Orman bakanlığı'nca düzenlenen Türkiye II. Tarım Kongresi'nde tarımsal üretimin arttırılmasını ve tarım ürünleri dışsatımının geliştirilmesini öngören kredi, yatırım ve örgütleme konuları görüşülerek «tarımda üretim planlaması»na ilişkin kararlar alındı (19 - 22 ekim 1981). Yasal düzenlemelerin yanı sıra Güneydoğu Anadolu'da antepfıstığı aşılama, Kuzeydoğu Anadolu'da sığırcılığı geliştirme, Erzurum yöresinde küçük çiftçiyi kalkındırma, tohum, fide - fidan üretimi, gübre üretim ve dağıtımı, hayvancılık, ormancılık, su ürünleri ve bitkisel ürünler, tarımsal mücadele, eğitim ve yayın konularında gerekli önlemler alındı. Tarım kesiminde nadas ve ikinci ürün uygulamalarının, gübre depolamasının düzenlenmesi, üreticilere tohum, fidan, fide gibi girdilerin sağlanması, tahıl depolama kapasitesinin arttırılması, ayrıca özel sektörün meyve ağacı ve fidan yetiştiriciliği, yem bitkileri ve tohum üretimi, pazarlama tesisleri öngörüldü. Hayvancılıkta kamu yatırımları, ıslah çalışmaları, hastalıklarla mücadele, koruyucu aşılama ve ilaçlama hizmetlerinin genişletilerek uygulanması öngörüldü. Ormancılık yatırımları, ağaçlandırma ve orman yolları yapımında yoğunlaştırıldı. Su ürünleri alanında balıkçı liman ve barınaklarının yapımıyla araştırma, geliştirme, koruma ve denetim hizmetlerinin düzenlenmesine ağırlık verildi. 1981 yılında tarım üretimi yüzde 2,1 oranında gelişme gösterdi. Bu düşük gelişmenin başlıca nedenleri kaliteyi yükseltmek için tütün üretimine ve çay yaprağı toplamasına getirilen sınırlamalarla zeytin ve ayçiçeği üretimindeki azalmadır. 1982 yılında tarım üretiminin yüzde 4 dolayında, 1983'te yüzde 3,5 oranında artacağı saptandı. 1983 yılında tarım sektöründeki kamu yatırımlarının yüzde 65,4'ü su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine ayrılarak ödeneklerin 1983 ve 1984 yılında bitirilmesi, planlanan projelere öncelik verilerek düzenlendi. Kimyasal gübre kullanma hedefinin 8,6 milyon ton olarak saptandığı 1983 yılında bitkisel ürünler dışsatımında yüzde 12,2 oranında artış öngörüldü.

Turgut Özal hükümeti kurulduktan sonra (13 aralık 1983), Köyişleri ve Kooperatifler bakanlığı da, bu bakanlığa bağlanarak, yeni bakanlığa «Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı» adı verildi. Bakanlığın merkez örgütü de şöyle belirlendi: 1 müsteşar, 5 müsteşar yardımcısı, 3 ana hizmet birimi (Koruma ve Kontrol Gn. Md., Proje ve Uygulama Gn. Md., Teşkilatlanma ve Destekleme Gn. Md.); 5 danışma ve denetim birimi (Teftiş Kurulu, Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Bşk., Hukuk Müş., Basın ve Halkla İlişkiler Müş., Bakanlık Müşavirleri); 5 yardımcı birim (Personel Gen. Md., İdarî ve Malî İşler D. Bşk., Yayın Dairesi Bşk., Savunma Sekreterliği, Özel Kalem müdürlüğü).

Tarım ve Orman (ve Köyişleri) Bakanlığı bütçesi:

1974	1 578 891 000 TL
1975	1 812 865 000 »
1976	3 072 411 000 »
1977	4 572 674 000 »
1978	4 941 208 000 »
1979	7 358 833 000 »
1980	11 358 449 000 »
1981	27 600 633 000 »
1982	31 884 570 000 »
1983	52 993 000 000 »

Korkut Özal (25 ocak 1974), Reşat Aktan (16 kasım 1974), Korkut Özal (31 mart 1975), Fikret Gündoğan (21 haziran 1977), Fehim Adak (21 temmuz 1977), Mehmet Yüceler (5 ocak 1978), Cemal Külahlı (12 kasım 1979), Prof. Dr. Sabahattin Özbek (20 eylül 1980), H. Hüsnü Doğan (13 aralık 1983). [M]

Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü (TİGEM), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı kamu iktisadi kuruluşu. 10 ekim 1983 tarih ve 95 sayılı kanun hükmünde kararnameyle -17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanılarak- kurulan TİGEM'in sermayesi 30 milyar TL (tamamı devlete ait) ve merkezi Ankara'dadır. Genel müdürlük Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlıdır. Tarım ve tarıma dayalı sanayiin ihtiyacı olan temel mal ve hizmetleri üretmek amacını güden TİGEM'in başlıca faaliyet konuları şunlardır: a) Ülkenin bitkisel ve hayvansal üretimini artırmak, çeşitlendirmek ve ürün kalitesini yükseltmek için damızlık hayvan, tohum, fidan, fide, sperma vb. üretmek ve bunları yetiştiricilere ulaştırmak; b) İşletmelerinden elde edeceği ve çiftçilerden alacağı hayvansal ve bitkisel ürünleri değerlendirmek amacıyla işletme ve tesisler kurmak, kurdurmak. (M)

***TARİHLENDİRME** i. — ANSİKL. *Radyoaktif izotoplarla tarihlendirme.* Radyoaktif karbonla (C 14) tarihlendirme, elde edilen sonuçlardaki artış ve belirlenen tarihler sayesinde artık olağan bir işlem haline gelmekle birlikte, sonuçların dikkatle kullanılması gerekmektedir. Ayrıca bu yöntem 30 000-40 000 yılla sınırlıdır. Zamanımızdaki bir gram organik karbonda kaydedilen ve dakikada 13,5 olan bozunum sayısı, 5 730 yıllık karbonda (C 14'ün yarıyaşamı ya da periyodu) 6,75; 11 460 yıllık karbonda 3,37; 17 190 yıllık karbonda 1,69; 22 920 yıllık karbonda 0,85'tir. Son yıllarda bu 40 000 yıllık sınırın ötesine geçilip geçilemeyeceği tartışma konusudur. ABD'li fizikçilerin birçoğu tanecik hızlandırıcılarından yararlanılarak tarihlendirme sınırının 70 000 yıla kadar geri götürülebileceğini düşünmektedir.

araştırmalar

Şimdiki karbonun bir gramında 5,8 ilâ 10^{10} tane C 14 atomu vardır. Fakat, hızlandırıcı kullanarak, karbonun çeşitli izotopları arasında aşırı ölçüde kütle ayrışması sağlamak ve böylece daha yüksek C 14 oranları elde etmek mümkündür. Hatta tanecikler ayrıştırılıp bir sayım bile yapilabilir. Rochester'de araştırma yapan K.H. Purser ekibi, çağdaş karbonda, dakikada 300 C 14 atomunu ayrıştırmayı başardı. Klasik yöntemle tarihlendirilemeyen bir fosil parçası, 70 000 yıl öteden ses verdi. Bundan hareketle bugün için sınırın 70 000 yıl olduğu sonucuna varılabilir.

Bu işlemde başlıca iki engel sözkonusudur. Her şeyden önce, C 14'le aynı atom ağırlığında olan ve C 14'ün saptanmasını güçleştiren azot 14'ün bertaraf edilmesi gerekmektedir. İkincisi, ölçümler, hızlandırıcılar için bile çok kirleticidir. Bu da bu çok pahalı aygıtları başka amaçlarla kullanmak isteyenlerin tepkisini çekmektedir.

kalsiyum 41

Fransa'da Orsay laboratuvarlarında çalışan fizikçiler (Reisbeck ve Yiou) yüz binlerce yıllık fosillerin tarihlendirilmesini sağlayacak yeni bir yöntem öne sürdüler. Bu yöntemde, periyodu 130 000 yıl olan ve zayıf enerjili X ışınları yayarak bozunan radyoaktif kalsiyum izotopu (Ca 41) kullanılır. C 14 gibi Ca 41 de, ikincil kozmik ışınların (yani birincil kozmik ışınların atmosfere çarpması sonucunda doğan tanecikler) etkisi altında sürekli olarak yeniden oluşmasa, çoktan Yer yüzünden silinirdi.

Canlı omurgalıların kemiklerinde, fosfat biçiminde, bitkisel kökenli kalsiyum bulunur. Kemikte milyarda birin milyonda biri oranında Ca 41 vardır. Eğer ölümden sonra iskelet kozmik ışınımdan korunabilirse (örneğin bir mağarada), bu miktar zamanla

azalır. Kemiğin yaşını değerlendirmek için sözkonusu miktarı bilmek yeterlidir. Bugüne kadar, Ca 41'in düşük tenörü nedeniyle, ölçüm yapmak mümkün olamıyordu.

Çok düşük miktarların saptanması sorunu, başka radyoaktif izotoplar için de sözkonusudur. C 14'te olduğu gibi bunlarda da hızlandırıcılar çözüm sağladı. Grenoble siklotronunda çalışan fizikçilerle işbirliği yapan araştırmacılar berilyum 10 (peryodu 1 500 000 yıl) kullanarak tarihlendirme yöntemini geliştirdiler.

Daha sonra Orsay'daki Alice hızlandırıcısıyla, son derece az miktarda bulunan alüminyum 26 (peryodu 730 000 yıl) ve kalsiyum 41 atomları üzerinde de belirleme yapılabildi. (L)

***TARİŞ** (Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri). — TARİŞ'e bağlı dört üretim kooperatifleri birliğindeki toplam kooperatif sayısı 1983'te 116'ya yükseldi, üye sayısıysa 87 000'i aştı. Bu dört birlik arasında, bağlı kooperatif sayısı en yüksek olanı İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'ydi (54 kooperatif ve 53 500 üye). Bu bağlamda ikinci sırada İzmir Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği yer aldı (27 kooperatif, 11 500 üye). Üçüncü sırayı İzmir İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği aldı (19 kooperatif, 6 500 üye). Dördüncü sırada ise İzmir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği bulunuyordu (16 kooperatif, 15 600 üye). [M]

***TARKOVSKİY** (Andrey), sovyet film yönetmeni. — Son filmleri: 1979'da çevirdiği *Stalker* ve *Nostalghia* (1983), Tarkovski'nin güçlü, özgün ve araştırmacı sinemasının çarpıcı örnekleridir. (LM)

***TARLAN** (Ali Nihad), türk edebiyat tarihçisi. — (öl. İstanbul 1978). Şiirlerinden ve düzyazı şiirlerinden bir bölümünü topladığı ikinci kitabını 1970'te yayımladı: *Kuğular.* Zati Divanı'nı iki cilt halinde yayına hazırladı (1968-1970). Ölümünden sonra, dostlarınca, daha önce yayımlanmış üç kitabı ile makalelerinden bir bölümü *Edebiyat Meseleleri* (1981) adlı kitapta bir araya getirildi. (M)

***TARN - ET - GARONNE idare bölgesi,** Fransa'da orta Pyrénées'lerde yönetim bölgesi. — 183 314 nüf. Merkezi *Montauban.* (L)

***TARNOW,** Polonya'da (Kvakow voyvodalığı) kent. — 101 000 nüf. (L)

***TARRAGONA,** İspanya'da (Katalonya) kent. — 104 000 nüf. Çimento sanayii. (L)

***TARRASA,** İspanya'da (Katalonya) kent. — 139 000 nüf. (L)

***TARSUS,** İçel ilinde ilçe. — 219 673 nüf., 150 köy. İlçe merkezi 121 074 nüf. (1980). [M]

***TARTU,** Sovyetler Birliği'nde (Estonya) kent. — 100 000 nüf. (L)

***TASARRUF** i. — İkt. Yatırımlarda kullanılmak üzere artırılan para.

— ANSİKL. İktisadi anlamda *tasarruf,* gelirlerin tüketilmeyen kısmıdır ve *özel tasarruflar* (hane halkı tasarrufları, kurum tasarrufları) ve *kamu tasarrufları* (vergi, cari harcama kısıntıları, açık finansman, borçlanma) diye iki kısma ayrılır.

Özel tasarruflar, cebir yöntemlerinin en az işlediği alandır ve sermaye birikimini hızlandırmaya karar vermenin en önemli göstergelerinden biridir. Ancak zaman içinde yavaş değişen *özel tasarruf/gelir* oranı, ekonomik politika araçlarıyla etkilenebilir bir değişkendir. Politika önerileri, tasarrufların neoklasik ya da Keynes'çi modellerde aldıkları yere göre değişir. Neoklasik modelde yatırımlar ve tasarruflar faiz haddindeki oynamalarla geldiğinden, tasarrufları etkileyebilecek politika değişkenleri para politikası içinde yer alır.

Keynes'çi modelde ise, tasarruflar gelirin bir fonksiyonu olduğundan, tasarruf artışı gelirin artışıyla sağlanabilir.

1940'larda, gelişmiş ülkelerde, geriye doğru yapılan uzun gözlemler, tasarruf oranının kısa dönemde Keynes'çi teorinin öngördüğü biçimde yükseldiğini, ama uzun dönemde sabit kaldığını gösterdi. Buna göre kısa dönemde kişiler tüketimlerini az çok sabit tutma eğilimindedirler ve gelirdeki artış, tüketim sabit kalacağı için, tasarrufu artırır; gelirdeki düşüş de onun azalmasına yol açar. Gelirdeki artış büyüme oranı olarak alınırsa, bu oran, tasarruf oranını açıklayan başlıca etken olur.

Tasarruflara diğer bir yaklaşım, toplam tasarruflar yerine çeşitli gruplar ya da kesimleri ayırarak tasarruf davranışlarını incelemek ve yüksek tasarruf oranlarına sahip gruplar lehine gelir dağılımını değiştirmektir.

Mutlak gelir hipotezine göre, yüksek gelir grupları yüksek tasarruf oranına sahiptirler. Bu hipotezin dışında, Lewis modelinden çıkış yapan ikili ekonomi modelleri vardır. Lewis modelinde büyük kısmı tarım kesiminden oluşan geleneksel kesim ile kapitalist ilişkileri benimsemiş modern kesim ayrımı söz konusudur. Modern kesim tasarruf kaynağıdır. Böylece, az gelişmiş ülkelerdeki tasarruf düşüklüğü, bu modelde, modern kapitalist kesimin gelişmemiş oluşuna bağlanır. Kapitalist kesimdeki büyüme, bir yerde, kendi kendini finanse eden büyüme sayılır.

Geleneksel kesimin büyük kısmını tutan tarımın öbür kesimlerden daha düşük gelir elde etmesi, dışarıya kapalı olması geleneksel kesimin tasarruf oranını önemli ölçüde düşürebilir. Bununla birlikte büyük toprak sahiplerinin kapitalist junkere dönüştüğü Prusya modeli ile bir ayağı tarımda, bir ayağı sanayide olan tarım kökenli girişimcilerin önderlik ettiği Japon sanayileşme deneyini de gözden uzak tutmamalıdır. Ayrıca, gelişen ekonomilerin ikili modellerden daha karmaşık yapılara sahip olması, kapitalist kesimin tek tasarruf kaynağı olduğu varsayımını zayıflatır. Sonuç olarak, gelir dağılımının yüksek gelir düzeyindeki gruplar lehine değiştirilmesi, genel tasarruf oranını başlı başına yükseltebilecek bir etken olamaz.

Kamu tasarrufları, geniş kapsamlıdır. Gelişmiş ülkelerde özel tasarruflar ekonomide önemli yer tuttuğu halde, gelişmekte olan ülkelerde, bir yandan gelir düzeyindeki düşüklük, öte yandan tüketim eğilimindeki yükseklik nedeniyle, kamu tasarrufları ağırlık taşır. Kamu tasarrufları, kamu gelirleri ile kamu tüketimi (cari harcamalar) arasındaki farktan ibarettir. Cari tüketim cari gelire denkse tasarruf yok demektir. Kamu tasarrufları kamu kesimi sermaye birikiminin temelidir ve bunun da en önemli kaynağı kamu gelirleri, yani vergilerdir.

Vergilerin oynadığı rol vergi yükü olarak ifade edilir. Bu yük vergi gelirlerinin milli gelire oranı demektir. Vergi yükü ağırlaştıkça verginin tasarruf kaynağı olma işlevi artar. Bu arada doğrudan ve dolaylı vergi ayrımı üzerinde durmak gerekir. Gelişmiş ülkelerde vergi hasılatı içinde doğrudan vergiler ağır basar. Gelişmekte olan ülkelerde ise dolaylı vergilerin payı büyüktür. Önemli olan, verginin, tarım dışı kesime fon aktarımını başarması, bu arada her iki kesimde de üretimi cezalandırmaması ve büyümenin yükünü çeşitli gruplar arasında adil bir biçimde bölmesidir.

Kamu gelirlerinin kamu kesimi yatırım harcamalarına yeterli olmadığı durumlarda, bütçe sürekli olarak açık verir ve bu açıklar borçlanmayla kapatılamıyorsa emisyona, yani açık finansmana başvurulur. Kamu yatırımlarını finanse eden bir bütçe açığının enflasyona yol açmaması için özel yatırım ya da tüketim harcamalarının azalması gerekir. Aksi durumda açık finansman enflasyonla sonuçlanır.

Enflasyonun, büyümenin finansmanında etkili bir araç olup olmadığı tartışılmıştır. Soruna ikili modeller çerçevesinde yapılan yaklaşım, enflasyonun belli koşullarda etkili bir finansman kaynağı olduğu sonucuna ulaşır. Enflasyona karşı olanlarsa enflasyonun dinamiğinden dolayı bu yolla sanayileşmenin sakıncalı olduğunu, enflasyonla elde edilen kaynağın bu süreç içinde giderek küçüldüğünü ileri sürerler.

Türkiye'de tasarruf kaynakları

Birinci İzmir İktisat Kongresi'nde sermaye birikim kaynağının özel tasarruflar olması, bu konuda devletin teşvikçi bir rol üstlenmesi istendi. Liberal dönem olarak adlandırılan 1923 - 1929 yılları arasında, bu çerçeve içinde, sermaye birikimini gerçekleştirecek kapitalistlerin yaratılmasına çalışıldı. Bu dönemde yatırım oranı yüzde 7'den yüzde 10'un biraz üstüne çıktı. Gümrük duvarları olmadığından, ortaya çıkan dışalım fazlası, yerli şirketlere yatırım ve yabancı şirketlerin şube açması biçiminde gelen yabancı sermaye ve kısa vadeli iç borçlarla finanse edildi. Gelir düşüklüğü ve kaynak yaratmadaki başarısızlık nedeniyle dönem içinde yüzde 4 - 7 arasında değişen tasarruf oranı cumhuriyet döneminin en düşük düzeylerinde kaldı. Bu da sermaye birikiminde özel kesime olan inancı sarstı.

Bu arada, Lozan Antlaşması'yla gümrük duvarları yasağının sona ermesi de, korumacı politikaları mümkün bir seçenek haline getirdi. Aynı yıllarda hissedilmeye başlayan Büyük Buhran'ın da etkisiyle, sermaye birikiminde devletin kaynak yaratıcı ve yönlendirici işlevi ağırlık kazandı. Devletçilik dönemi olarak adlandırılan ve İkinci Dünya Savaşı sonlarına kadar süren bu dönemde kullanılan cebrî tasarruf yöntemleri, daha sonraki dönemlerde, devletin sermaye birikimindeki rolü değiştirilmek istendiğinde de bırakılamadı.

Bu dönemde, 1930 - 1938 yıllarında yatırım oranı yılda ortalama yüzde 10 oldu, 1939 - 1948 arasında ise savaşın olumsuz etkisiyle yüzde 8,8'e indi. Liberal dönemin aksine, dış kaynak kullanımı 1930'da ve 1931' de birden düşüş gösterdi, 1946'ya kadar da eksi değerler aldı. Dış tasarruflardaki düşüş, yurtiçi tasarruflardaki yükselmeyle karşılandı. İkinci Dünya Savaşı'nın çıkması devletin finansman ihtiyacını arttırırken, vergi gelirlerindeki düşüş, açık finansman yönteminin ilk kez kullanımına yol açtı.

1940'lı yılların başında düşük düzeylere inen yatırım oranlarının bir nedeni, savaşın olumsuz etkisiyle, diğer spekülatif alanların nispî kârlılığının sınai yatırımlardan yüksek oluşudur.

İkinci Dünya Savaşı süresince iki kez dış borçlanmaya gidildi (1941, 1942).

1946'da, savaş sırasında biriken nakdi sermayeyi cezalandırmak, tarım kesiminin gelirini yükseltmek, IMF'ye üye olmak ve dış kredi kaynaklarından yararlanmak gibi çeşitli nedenlere bağlanabilir bir devalüasyon yapıldı. Bundan sonra artan dış kaynak girişi, yurtdışı tasarruf oranını yükseltip yurtiçi tasarruf oranını düşürdü. 1946'dan sonra iç borçlanma yönteminin sürekli olarak kullanılması benimsendi.

1950 - 1962 döneminde yatırım oranlarında belirgin bir yükselme ortaya çıktı. 1930 ve 1940'larda yüzde 9 - 10 dolaylarında olan yatırım oranı, 1960'larda yüzde 15'e kadar yükseldi. Bunun başlıca etkeni sürekli olarak dış kaynak kullanılmasıdır. 1954'ten sonra yurtiçi tasarrufların yükseltilmesi için vergi sisteminde yapılan birçok değişikliğe karşın, istenilen sonuç alınamadı. Dış kaynak kullanımı sürdürüldü. Ancak enflasyon ve aşırı değerli tutulan döviz kurunun birlikte sürdürülmesi, Türkiye'nin kredi alabilirliğini azalttı; bunun sonucu olarak, 1956, 1957 ve 1958 yıllarında dış tasarruf oranı yüzde 1'in altına indi. Bu oran ancak 1958'deki devalüasyondan ve istikrar önlemlerinden sonra eski düzeyine yükselebildi.

1960'da meydana gelen yönetim değişikliği, yeni önlemlerin sonuçlarının alınmasına imkân vermediğinden, gelir ve yatırımlar üzerinde olumsuz bir etki yarattı.

27 Mayıs 1960 harekâtından sonra başlatılan planlı dönemin uzun vadeli ana hatlarını çizen 15 yıllık perspektif plana göre yılda ortalama yüzde 7 düzeyinde hızlı büyüme öngörülüyordu. I. ve II. plan dönemlerinde (1963 - 1972) öngörülen kadar olmasa da, hem yatırım, hem yurtiçi tasarruf oranlarında bir artış görüldü. Ancak finansman kaynakları açısından bir değişme yaratılamadı.

Dış tasarruf ihtiyacı azalmadığı gibi, sermaye birikimi için yine açık finansman yöntemine başvuruldu. Özel kesimin sermaye birikimi de yine otofinansman yoluyla gerçekleştirildi, bunun desteklenmesi için ucuz kredi politikası sürdürüldü. Bu aksaklıklara karşın, ilk iki plan döneminde

marjinal tasarruf oranlarında ortalama tasarruf oranını aşan umut verici gelişme, 1970 devalüasyonunun döviz gelirlerinde (özellikle işçi dövizleri) yarattığı artış, III. planın iddialı hedeflerle hazırlanmasına yol açtı. Döviz girişlerindeki artışın para bazı üzerindeki genişletici etkisi, yatırımların hızlandırılması için yurtiçi kredilerdeki genişlemeyle iyice arttı. Petrol krizinin dış ticaret dengesi üzerindeki olumsuz etkisi, bir süre önce çözümlenmiş gibi görünen dış kaynak sorununu yine gündeme getirdi. Böylece III. plan dönemi için büyüme ve yatırım oranlarında beklenen artışlar gerçekleşti; ama marjinal tasarruf oranında beklenen artış olmadı. Petrol krizinden sonra, önce işçi dövizlerinin sağladığı rezervlerin erimesi, sonra da kısa vadeli sermaye hareketlerinin finanse ettiği cari işlemlerdeki açığın büyümesi bunalımın sürmesine neden oldu; aynı durum yatırımların yurtiçi tasarrufların üzerinde seyretmesine yol açtı.

Yüksek oranda dış kaynak kullanımı olmaksızın sermaye birikimini gerçekleştiremeyen, hatta yaşayamaz duruma gelen ekonomiyi canlandırmak için 24 ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar önlemleriyle yeni bir sermaye birikimi yöntemi benimsendi. Ancak kaynak sorunu açısından, bu önlemlerin en önemli özelliği tasarruf kaynaklarını arttırmak değil, tasarruf açığının yatırımlar düşürülerek kapatılmaya çalışılmasıdır. Yatırım ve tasarruflardaki düşüşün yanı sıra gelirdeki büyüme de azaldığından, yatırım ve tasarruf oranları 1980 sonrası için yeterince açıklayıcı olmadı. Finansman açığını kapatmak için sermaye birikimini yavaşlatmanın yanı sıra, tasarrufları arttırıcı bazı önlemler de alındı. Bunların en önemlisi, mevduat faizlerinin pozitif reel faiz getirecek ya da buna yaklaşacak kadar yükseltilmesidir. (M)

***TASMANYA,** Avustralya'nın güneyinde ada. — 417 700 nüf. (L)

TAŞ (Erol), türk sinema oyuncusu (Erzurum 1928). İlkokulu bitirdikten sonra çeşitli işlerde çalıştı. 1953'te *Acı Günler* adlı filmle sinema oyunculuğuna başladı. Karakter rollerindeki başarısıyla kısa sürede ün kazandı. 500 dolayında filmde rol aldı; «kötü adam» tipinin aranılan oyuncusu oldu. Bazı filmlerindeki başarısıyla başrol oyuncularını bile gölgeledi. *Susuz Yaz*'daki oyunuyla Turizm Bakanlığı ödülünü aldı. *Sahildeki Ceset*'teki rolüyle İzmir Enternasyonal Fuarı'nda yılın oyuncusu seçildi (1966). Üç kez (1965, 1967 ve 1975) Antalya Film Festivali «en başarılı yardımcı erkek oyuncu» ödülünü kazandı. Ödüllerine Meksika Acapulco Festivali Ödülü'nü de katan Taş, *Dokuz Sütuna Manşet* ve *Küçük Ağa* adlı TV dizilerinde de rol aldı. Başlıca filmleri: *Gecelerin Ötesi, Çiğdem, Duvarların Ötesi, Bir Millet Uyanıyor, Hudutların Kanunu, Ana, İnce Cumali, Yara, Ayrı Dünyalar, Diyet, Can Pazarı, Dila Hatun, Derviş Bey, Altın Şehir, İstasyon, İsyan.* (M)

***TAŞAĞIL,** Antalya ilinde, Manavgat ilçesine bağlı bucak. — 17 304 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 3 653 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAŞBURUN,** Kars ilinde, Iğdır ilçesine bağlı bucak. — 13 960 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 372 nüf. (1980). [M]

TAŞÇI, Kayseri ilinde, Develi ilçesine bağlı bucak. 15 945 nüf., 21 köy. Bucak merkezi 601 nüf. (1980). [M]

***TAŞDELEN,** Malatya ilinde, Arapkir ilçesine bağlı bucak. — 6 174 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 256 nüf. (1980). [M]

***TAŞER** (Suat), türk tiyatro oyuncusu ve şairi. — (öl. İzmir 1982). Son eseri: *Örneklerle Konuşma Eğitimi* (1980). [M]

TAŞİKAVA, Japonya'da (Honşu adası), Tokyo'nun batısında kent. — 117 000 nüf. (L)

TAŞKALE, Konya ilinde, Karaman ilçesinin Yeşildere bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 525 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAŞKENT,** Sovyetler Birliği'nde Özbekistan'ın başkenti. — 1 779 000 nüf. (L)

***TAŞKENT,** Konya ilinde, Hadım ilçesine bağlı bucak. — 20 910 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 9 087 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAŞKENT** (Kâzım), türk bankacısı. — *Yaşadığım Günler* (1980) adı altında anılarını yayımladı. Atatürk'ün 100. doğum yılında bir kitabı daha çıktı: *Atatürk Aydınlığında Yaşamak* (1981). [M]

TAŞKIN (Mümtaz Zeki), türk şairi (Bayramiç, Çanakkale 1915). Bir süre Ankara Hukuk Fakültesi'nde okudu. 1941 - 1948 arasında Emniyet genel müdürlüğünde memurluk yaptı. Daha sonra getirildiği Ankara Küçük Tiyatro müdürlüğünü uzun yıllar yürüttü. 1965 - 1971 arasında İstanbul Şehir Tiyatroları basın müşavirliği yaptı ve Türk Tiyatrosu dergisini yönetti. 1930'larda dadacı şiirleriyle aşırı yenilikçiler arasında yer aldı. 1940'tan sonra Orhan Veli'nin şiir anlayışını benimsedi. Sonradan çocuk oyunlarına yöneldi. İlk iki şiir kitabını Mustafa Niyazi ile birlikte çıkardı: *Allo Allo* (1934), *Köy Melodileri* (1936). Öteki şiir kitabı: *Varyete* (1949). Çocuklar için, oyunları dışında, *Çocuklarımıza Resimli Şiirler* (1959), *Çitlembik Kız* (1975), *Çocuklara Kahramanlık Hikâyeleri* (1978), *Uykucu Mahmut* (1979) ve *İstanbul Yemişi* (1980) gibi kitaplar hazırladı. (M)

***TAŞKIRAN** (Tezer), türk eğitimcisi (öl. İstanbul 1979). — Son kitapları: *Vatandaşın El Kitabı II* (1973), *Türkiye'de Kadın* adlı eseri *Women in Turkey* adı altında N. Tektaş'ın çevirisiyle İngilizce olarak basıldı (1976). [M]

***TAŞKÖMÜR** bls. i. — ANSİKL. Teknol. Taşkömür, 1973'te petrol bunalımı başlamadan önce, 1950'deki önemini yitirmişti; dünya enerji tüketiminin ancak yüzde 30'unu taşkömür karşılıyordu. 1974'ten sonra da dünya demir - çelik sanayiindeki bunalım, dolaylı olarak taşkömür üretimi artışını engelledi. Fakat taşkömür, nükleer termoelektrik alanındaki gelişmelere rağmen, elektrik üretiminde gene de başta gelen enerji kaynaklarından biridir.

Üç büyük ülke, yılda 2 400 ile 2 500 milyon ton arasında değişen dünya taşkömür üretimine egemendir: ABD, SSCB ve Çin (sırasıyla 600, 500 ve 490 milyon ton). Petrol dışalımı nedeniyle enerji bakımından dışa bağımlılığının bilincinde olan ABD kömür ocaklarını yeniden gözden geçirerek batı kesimindeki büyük yatakları daha yoğun biçimde işletmeye girişti. ABD' de taşkömür üretiminin, 1985'e doğru yılda 1 milyar tonu aşacağı tahmin edilmektedir. Ancak insanî sorunlar ciddiliğini korumaktadır: 1978'deki uzun grevler, kronik işe gelmeme, ağır çalışma koşullarına bağlı olarak işçi bulmada karşılaşılan güçlükler. Appalache'lardaki derin kuyulardan yavaş yavaş vazgeçilmeye başlanırken, karbodüklerin (tozlaştırılmış kömür ve su karışımını ileten borular) yapımıyla çok daha verimli hale gelen Wyoming, Montana, Colorado, Idaho açık hava madenlerine ağırlık verildi; fakat bu proje, suyun zaten yetersiz olduğu batı bölgelerindeki çiftçiler tarafından eleştirildi. Bu arada ABD dışındaki pazarlar da daraldı, çünkü Japonya, demir - çelik sanayiindeki bunalım nedeniyle dışalımını azalttı ve kömür dışalımında başta Çin ile SSCB olmak üzere sosyalist ülkelere yöneldi. Bu nedenle ABD, özellikle Appalache'lardan çıkardığı kömürü AET ülkelerine ihraç etmektedir.

SSCB ve Çin, taşkömür üretimini artırdılar. SSCB'de taşkömür üretiminin 1980'lerde yılda 800 milyon tonu bulması beklenmektedir.

Çin, Mançurya (Kuzeydoğu Çin) ile Shanxi'deki büyük taşkömür havzalarını geliştirmek için büyük çaba harcamakta, demiryollarını ve Japonya'yla takasa dayalı dış ticaretini geliştirmek için taşkömür üretimine güvenmektedir (makineye karşı kömür). Diğer üretici ülkelerin çoğu da (Polonya, Güney Afrika, Avustralya, Kanada) on yıl içinde taşkömür üretimini iki katına çıkarmayı planladı. Polonya, dünyanın en büyük taşkömür dışsatımcılarından biridir.

Japonya dışındaki en büyük dışalımcılar ise Batı Avrupa ülkeleridir; uzun süre dünyanın en büyük üreticileri olan bu ülkeler, taşkömür havzalarındaki gittikçe zorlaşan çıkarma koşulları nedeniyle zarar etmeye başladılar (giderek derine inen katmanların ince ve düzensiz olması). Avrupa Ekonomik Topluluğu, 1978'de 43 milyon ton kömür ithal etmek zorunda kaldı; bunun üçte ikisi ABD ile Polonya'dan geldi. Yeraltı işletmeciliği, gittikçe daha büyük ve ağır yatırımlar gerektirmektedir. Aynı zamanda, çok sayıda işgücü kullanmayı da sürdürmek gerekiyordu; çalışma koşulları her zamanki gibi çok zor ve tehlikeliydi. Maden işçisi bulmak giderek daha da zorlaştı; bu nedenle yoksul Akdeniz ülkelerinden göçmen işçilere başvuruldu (türkler, yugoslavlar, güney italyalı emekçiler).

Açık hava madenleri, ABD taşkömür üretiminin yaklaşık yarısını karşılar. Bu yataklarda verim, dev mekanik kazıcılar sayesinde olağanüstü boyuttadır (kişi başına günde 30 - 40 ton); bu nedenle üretim maliyetleri çok düşüktür. Ne var ki bu işletmeler, yeraltı sularını kirlettiği için çevre açısından tehlikelidir; ayrıca, doğal görüntüleri ve ormanları bozarak bölgesel hidrolojik dengeyi sarsmaktadır.

Alman Demokratik Cumhuriyeti, enerji ve ağır sanayii büyük ölçüde çok zengin linyit yataklarına dayandırdı (1978'de 253 milyon ton). Bu ülkede de linyit çıkarımı, büyük ölçüde makineleşmiştir.

SSCB'de beş yeraltı gazlaştırma tesisi, çok az bir derinlikte çalışmaktadır. Kuyular, basınç altında sıcak havayı derine göndermeye ve o yöredeki büyük kapasiteli termik santrallarda (Donbas ve Kuzbas) kullanılmak üzere sıcak gazları toplamaya yarar. Ne var ki bu işlem Batı Avrupa'ya uygun değildir. Belçika'daki Campine havzasında, sıcak hava yerine aşağıya hidrojen basılmakta ve metanca zengin bir gaz elde edilmektedir. Bu yolla elde edilen gazın bir gün doğal gaz yataklarının yerini alabileceği düşünülebilir. Taşkömürün gazlaştırılması işlemi son yıllarda özellikle ABD'de büyük gelişmeler kaydetti. Çünkü 1985 - 1990 yıllarında doğal gazın yerini alabilecek başka bir kaynak bulmak söz konusudur. Daha şimdiden büyük petrol şirketleri Appalache'lardaki yataklar, özellikle de Oregon bölgesinde Kolombiya platosu üzerindeki bitümlü şistler (asfaltlı yapraktaşlar) için gazlaştırma siparişleri almaktadırlar.

«Singaz», yani yapay doğal gaz petrolle yarışabilecek niteliktedir. Taşkömürün sıvılaştırılmasından elde edilen sentetik petrol üretiminin maliyetiyle singazınki hemen hemen eşit düzeydedir. Böylece, taşkömürün geleceği, büyük enerji komplekslerinde üretilecek gaz ya da sıvı hidrokarbür biçiminde güvence altına alınmıştır. (L)

***TAŞKÖPRÜ,** Kastamonu ilinde ilçe. — 56 898 nüf., 148 köy. İlçe merkezi 8 559 nüf. (1980). [M]

***TAŞLIÇAY,** Ağrı ilinde ilçe. — 21 931 nüf., 36 köy. İlçe merkezi 4 226 nüf. (1980). [M]

TAŞOLUK, Afyonkarahisar ilinde, Sinanpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 991 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAŞOVA,** Amasya ilinde ilçe. — 56 860 nüf., 58 köy. İlçe merkezi 6 395 nüf. (1980). [M]

TAŞÖREN, Kayseri ilinde, merkez ilçenin Gezi bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 050 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAŞPINAR,** Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı bucak. — 19 187 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 3 195 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAŞUCU,** İçel ilinde, Silifke ilçesine bağlı bucak. — 12 790 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 4 535 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TATABANYA,** Macaristan'da kent. — 75 000 nüf. Metalurji. (L)

TATAR, Uşak ilinde, Sivaslı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 220 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TATARİSTAN** ya da **TATAR** *Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti*, rusça *Tatarskaya Avtonomnaya Sovyetskaya Sotsialistiçeskaya Respublika*, Sovyetler Birliği'nde özerk cumhuriyet. — 3 131 000 nüf. Petrol yatakları. (L)

TATARLI, Afyonkarahisar ilinde, Dinar

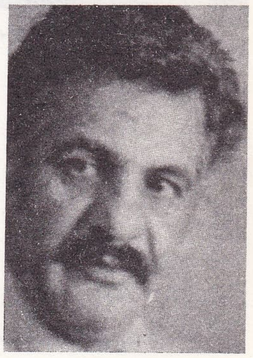

Erol TAŞ

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

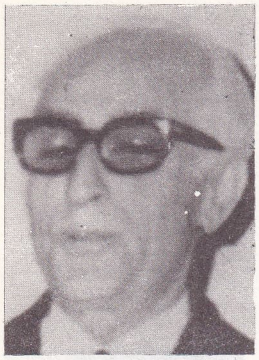

Muhittin TAYLAN

ilçesinin Haydarlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 067 nüf. (1980). Belediye. [M]

***TATİ** (Jacques TATISCHEFF, **Jacques-denir**), fransız film yönetmeni. — (öl. Paris 1982). [L]

***TATİL** i. — ANSIKL. Huk. *Ulusal bayramlar ve genel tatiller.* 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra çıkarılan 17 mart 1981 tarih ve 2429 sayılı Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kanun'la ulusal bayram ve genel tatil günleri, bunların süreleri yeni esaslara bağlandı; 27 mayıs 1935 tarih ve 2739 sayılı eski kanun ile bu kanunda değişiklik yapan mevzuat yürürlükten kaldırıldı.

Kanuna göre, 1923 yılında cumhuriyetin ilan edildiği 29 ekim günü ulusal bayramdır. Devlet adına yalnız o gün tören yapılır. Bayram 28 ekim saat 13,00'te başlar ve 29 ekim günü boyunca devam eder. Resmi ve dinî bayram günleri ile yılbaşı günü genel tatil günleridir. Resmi bayramlar şunlardır: *23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı; 19 Mayıs Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı; 30 Ağustos Zafer Bayramı.* Dini bayramlar şunlardır: *Ramazan Bayramı* (arefe günü saat 13,00' ten itibaren 3,5 gün); *Kurban Bayramı* (arefe günü saat 13.00'ten itibaren 4,5 gün). 1 ocak günü *yılbaşı* tatilidir. Ulusal resmî ve dinî bayram günleri ile yılbaşı günü resmî daire ve kuruluşlar tatil edilir. Ulusal bayram ve genel tatil günleri, cuma günü akşamı sona eriyorsa, cumartesi gününün tamamı da tatildir. 29 ekim günü özel işyerlerinin kapanması zorunludur.

Hafta tatili pazar günüdür. Bu tatil, 35 saatten az olmamak üzere cumartesi günü en geç saat 13.00'ten başlar. Yemek, içmek, giyinmek gibi zorunlu ihtiyaçları karşılayan dükkân ve mağazalar hakkında, kanunun cumartesiyle ilgili hükümleri uygulanmaz. Ulusal ve resmî bayramlarda yapılacak törenler yönetmelikle düzenlenir. (M)

Amiral Songad Chaloryu

TAYLAND'da öğrenci tutuklamaları (15.10.1976)

TATKAVAKLI, Bursa ilinde, mustafakemalpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 323 nüf. (1980). Belediye. (M)

TATLARIN, Nevşehir ilinde, merkez ilçenin Acıgöl bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 639 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TATUM** (Edward), amerikalı biyoloji bilgini. — (öl. New York 1975). [L]

***TA-TUNG.** Bk. DATONG.

***TATVAN,** Bitlis ilinde ilçe. — 65 512 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 40 296 nüf. (1980). [M]

***TAVAS,** Denizli ilinde ilçe. — 56 505 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 10 373 nüf. (1980). [M]

TAVERNİER (Bertrand), fransız film yönetmeni (Lyon 1941). Öğrenimini yarıda bırakarak sinema gazeteciliğine başladı. «Yeni Dalga» yönetmenlerinden Georges de Beauregard'ın yanında kısa metrajlı filmlerde çalıştıktan sonra 1973'te Georges Simenon'un bir romanından uyarladığı *L'Horloger de Saint-Paul*'ü (Saint-Paul Saatçisi) çevirdi. Filmin başarı kazanması üzerine uzun metraj film yönetmenliğine geçti: *Que la Fête Commence*'da (Eğlence Başlasın) [1975] fransız ihtilalini ele aldı. Tarih, toplum ve ahlak sorunlarına siyasal ve eleştirel bir tutumla eğildi. *Le Juge et L'Assassin*'de (Yargıç ve Katil) [1976] ruh hastası bir katili konu aldı. Tarihî filmlerden, küçük burjuvaların günlük yaşantılarına ve bu yaşantının eleştirisine (*Les Enfants Gatés* [Şımarık Çocuklar], 1977) ve iletişim ağının insanı tahakküm altına alışının eleştirisine geçti: *Ölümü Beklerken* (La Mort en Directe) [1980].

Son filmleri: *Une Semaine de Vacances* (Bir Haftalık Tatil) [1980] ve *Coup de Torchon* (Büyük Temizlik) [1982]. Birçok filminde başrolü Philippe Noiret'ye oynattı. (L)

***TAVOY,** Birmanya'da kent. — 53 000 nüf. (L)

TAVŞANCALI, Konya ilinde. Kulu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 514 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TAVŞANCIL,** Kocaeli ilinde, Gebze ilçesinin Hereke bucağına bağlı yerleşim yeri. — 2 075 nüf. (1980). [M]

***TAVŞANÇALIK.** Bk. TAVŞANCALI.

***TAVŞANLI,** Kütahya ilinde ilçe. — 79 770 nüf., 105 köy. İlçe merkezi 23 847 nüf. (1980). [M]

***TAVUKÇULUK** i. — ANSIKL. Dünya tavuk eti üretimi 1982'de 29 630 000 tona ulaştı (kaz eti dahil). Aynı yıl yumurta üretimi et üretimini aştı: 29 735 000 ton. ABD, SSCB ve Çin, hem et hem yumurta üretiminde ilk üç ülke olma özelliklerini korudular. Brezilya, Fransa, Japonya ve İtaya önemli miktarda tavuk eti ve yumurtası üretmeyi sürdürdüler.

● *Türkiye*'de de, gelişmekte olan öteki birçok ülkede olduğu gibi, son on yılda tavukçuluk alanında önemli gelişmeler kaydedildi; hayvancılık sektörünün en hızlı gelişen kolu tavukçuluk oldu. Tavukçuluğun gelişmesinde, büyük işletme sayısının bir hayli artması ve modern girdi (fenni yem, aşı, ilaç, sulama ve yemleme makineleri, kuluçka makineleri vb.) kullanımının yaygınlaşması önemli rol oynadı. Kırmızı ete göre ucuzluğu nedeniyle, tavuk eti ve yumurta tüketiminin artması da tavukçuluğun gelişmesinde etkili oldu. 1980' lerin başında Ortadoğu ülkelerine yumurta ihracına başlanması gelişme sürecine olumlu bir katkı sağladı (1981'de Türkiye, Ortadoğu ülkelerine [Irak, Suudi Arabistan] 400 milyon liralık yumurta dışsatımı yaptı).

Türkiye'de 1976'da 45,7 milyon olan tavuk-horoz sayısı, 1981'de 56,7 milyona ulaştı. Aynı yıllarda yumurta üretimi 3 milyar taneden 4,6 milyar taneye yükseldi. (M)

dünyada tavuk eti ve yumurta üretimi (1982)

	et üretimi (ton)	*yumurta üretimi (ton)*
ABD	6 945 000	4 100 000
Çin	3 310 000	5 005 000
SSCB	2 500 000	4 000 000
Brezilya	1 516 000	830 000
Fransa	1 410 000	906 000
Japonya	1 205 000	2 052 000
İtalya	1 041 000	685 000
İspanya	825 000	692 000
İngiltere	761 000	750 000
Meksika	546 000	620 000
Kanada	537 000	326 000
Macaristan	460 000	260 000
Romanya	420 000	310 000
Hollanda	366 000	597 000
Arjantin	362 000	300 000
F. Almanya	350 000	800 000
Tayland	311 000	111 000
Yugoslavya	304 000	232 000
Nijerya	286 000	—
Avustralya	278 000	197 000
Türkiye	275 000	245 000
Dünya	29 630 000	29 735 000

***TAY-ÇONG,** Tayvan'da (Formoza) kent. — 579 726 nüf. (L)

***TAYLAN** (Muhittin), türk hukukçusu. — 1974 yılında çıkarılan genel af* (*EK 2*) sırasında, kanunda yer almayan bir kısım suçların Anayasa Mahkesi'ne af kapsamına alınması üzerine yaptığı anayasa yorumu yüzünden eleştirildi.

1977'de Sivas'tan senatör seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla senatörlüğü sona erdi. (M)

***TAYLAND,** güneydoğu Asya'da devlet. — 48 175 000 nüf.

TARİH

Mareşal Thanom Kittikachorn'un ekim 1973'de devrilmesinden sonra sivil hükümetler birbirini izledi. Bu iç istikrarsızlığın başlıca nedeni uluslararası durumdu. Bir yandan, Amerika'nın Çinhindi'nden çekilmesi Tayland'da ağır ekonomik güçlüklere yol açtı. Temmuz 1976'da Amerikan üsleri boşaltıldı ve sadece (1950 anlaşma-

1976 askeri darbesinden sonra yapılan idamlardan bir sahne

Foto. X (MEYDAN); AP; Pati/Sipa-Press; Sygma (LAROUSSE)

sında öngörülmüş) 250 amerikan danışman kaldı. Öte yandan, bütün Çinhindi'nde komünistlerin iktidara gelmesi, ülke sınırlarında sürekli bir gerilim yarattı. Oysa, 1976 yaz ayları boyunca belirli bir yumuşamanın belirtileri görülmüştü (Laos'la Mekong sınırının yeniden açılması, Hanoi ile diplomatik ilişkilerin kurulması, Kamboçya sınırının açılması). 6 ekim 1976'da Thammasat Üniversitesi'nde sağcı gruplarla solcu öğrencileri karşı karşıya getiren şiddetli çatışmalar oldu. Bu karışıklıkları fırsat bilen subaylar iktidara el koydular. Cuntanın başı amiral Sangad Chaloryu (1926 [?] - 1980) idi; ama başbakan olarak bir sivili, Thanin Kraivichien'i atadı. Kral Bhumibol, 22 ekim 1976'da yeni bir anayasa ilan etti. Başbakana özellikle iç ve dış komünizmle mücadele konusunda geniş yetkiler verildi. Ocak 1977'de Kamboçya sınırında, özellikle Aranya - Prathet bölgesinde, sınır olayları çoğaldı. Tayland, mart 1977'de, Malaysia ile, komünizmle mücadele konusunda bir anlaşma imzaladı. İki ülke, temmuz 1977'de, komünist gerillalara karşı ortak bir operasyon düzenledi. 1978'de içişleri ve savunma bakanlıklarına ayrılan ödenekler bütçenin yüzde 40'ına ulaştı. 6-20 ekim 1977'de askeri ve sivil çevreler arasında uyuşmazlık çıktı. Silahlı kuvvetler iktidara el koydu ve savunma bakanı amiral Sangad Chaloryu devrim komitesinin başına geçti. 11 kasım 1977'de, general Kriangsak Chamanand başbakanlığa atandı. Yeni hükümet, iç durumdan çok dış sorunlarla uğraşmak zorunda kaldı. Çinhindi yarımadasındaki olaylar Phnom Penh'i düşürecek (7 ocak 1979) kadar hızlı gelişti. Vietnam'ın Kamboçya'yı istila etmesini, Çin'in Vietnam'a girişi izledi. Bu çatışmalar içinde, Tayland'ın stratejik durumu, yansızlığından ötürü, nazik sorunlar yarattı. Ayrıca, vietnamlı, kamboçyalı ve laoslu mültecilerin sığınma yeri olan Tayland, bunlara yardım ve yurtlarına dönme sorununu Kızılhaç'la birlikte çözmek durumunda kaldı. Ağır ekonomik sorunlar da bu güçlüklere eklendi. Şubat 1980'de general Kriangsak Chamanand istifa etmek zorunda kaldı. Parlamento, onun yerine başbakanlık görevini dışişleri bakanlığıyla birlikte yürütmek üzere general Prem Tinsulanond'a (doğ. 1920) verdi.

örsle çekiç arasında

Tayland, Çin örsü ile Vietnam çekici arasında iyi kötü bir denge politikası izledi. Bu arada, sınırlarını Vietnam tehdidine karşı korumaya ve Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (GAUB) üyesi müttefikleriyle (Endonezya, Malaysia, Filipinler, Singapur) ortak bir savunma cephesi kurmaya çalıştı.

Dünyanın sürekli olarak istikrarsızlık tehdidi altındaki bu bölgesinde, artık iki blok karşı karşıyadır: SSCB'nin desteklediği Çinhindi ülkeleri (Kamboçya, Laos, Vietnam) ve aynı biçimde Çin'e yaslanan GAUB ülkeleri.

Temmuz 1980 ve ocak 1981'de, Tayland ordusu, Kızıl Khmerler'in peşine düşen ve Tayland'daki mülteci kamplarına saldıran Vietnam kuvvetlerine şiddetle karşı koydu. Laos - Tayland sınırı da iki ay boyunca kapatıldı.

Vietnam ve müttefikleri Kamboçya ile Laos, temmuz 1980'de, Tayland hükümetine, Kamboçya ile Tayland arasında askerden arındırılmış bir bölge kurulmasını ve iki ülke arasında «doğrudan görüşmeler» başlanmasını önerdiler. Tayland, kendisini Vietnam yanlısı Kamboçya rejimini tanıma zorunda bırakmak için bir manevra olarak gördüğü bu önerileri reddetti.

Sınırdaki mülteci kamplarının kapatılması; aralık 1980'de, Kızılhaç ve UNICEF' in (Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Yardım Fonu) mültecilere yardımı kesmeleri, Kamboçyada durumun bir ölçüde normalleşme evresine girmesi, ocak 1981'de, topraklarında yaklaşık olarak sadece 250 000 mülteci kalmış bulunan taylandlıları rahatlattı. Ancak bu düzelme ağır ekonomik krize bir çözüm getirmedi. General Tinsulanond, mart 1980'de iktidara geldiğinde ulusal ekonomiyi altı ayda ayağa kaldıracağını açıklamıştı. Bu vade kayda değer hiçbir iyileşme görülmeden doldu.

TAYLAND'a sığınmaya çalışan kamboçyalılar

Ticaret bilançosu açığı kapanmıyor, enflasyon (1980'de yüzde 18), ekonominin en dinamik sektörlerini (pirinç, şeker) yerle bir ederek, kentlerle bazı kuzey ve kuzeydoğu eyaletleri arasındaki farklılığı arttırarak sürüyordu. Bu güçlükler, mart 1981'de, koalisyon hükümetinin dağılmasına ve dokuz bakanın istifasına yol açtı. Bununla birlikte, general Tinsulanond, başbakanlık koltuğunu koruyarak yeni bir hükümet ekibi kurmayı başardı.

darbe

Birkaç hafta sonra rejim için yeni bir tehlike başgösterdi. Kral aleyhtarı bir hareketin üyesi olan bir grup albay, general Prem Tinsulanond'un yerine göz diken kara kuvvetleri kurmay başkan yardımcısı general Sant Chitpatima'nın da desteğiyle, 1 nisan 1981'de, bir darbe yaptı. Darbeciler anayasayı yürürlükten kaldırdılar. Parlamentoyu feshettiler; ekonomik ve sosyal reformların hazırlanmasıyla ve ahlak bozukluğuna karşı mücadele etmekle görevli bir devrim komitesi kurdular. Ancak, sekiz yılda dördüncü darbe olan bu hareket kral Bhumibol tarafından kabul edilmedi. Ailesi, başbakanı ve hükümet üyelerinin bir kısmıyla Korat'a sığınan hükümdar, darbecilerin davranışını açıkça mahkûm etti. Kralın güçlü desteğiyle, general Prem Tinsulanond başlıca askeri bölge yöneticilerini, deniz ve hava kuvvetleri komutanlarını ve ülkenin sivil sorumlularının çoğunu çevresinde toplamayı başardı.

1976'da ilk darbesini yapan general Saut Chitpatima ve devrilen başbakan general Prem bir törende

İsyancı albaylar, krala bağlı kalan ülkede yalnız ve desteksiz kalan darbeciler hükümet kuvvetlerine karşı savaşmaksızın yenilgiyi kabul ettiler ve kışlalarına çekildiler. Hareket 56 saat sürmüştü. 500 subay tutuklandı. Beş hafta sonra bir kısmı serbest bırakıldı ya da bağışlandı. General Chitpatima da, 22 haziran 1981'de, sığınmış olduğu Birmanya'dan Bangkok'a döndü.

1 nisan 1981de ikinci darbesini gerçekleştirip başa geçen general Chitpatima

gerillalara ve suçlulara karşı kampanya

Ulusal birlik ve dayanışma belirtisi olarak, general Prem Tinsulanond hükümeti, Sosyal Hareket Partisi'nden birçok üyenin katılmasıyla genişledi ve büyük bir yenileşme kampanyası başlattı.

Tayland polisi ve ordusu, Bangkok'ta, suç işlemenin, fahişeliğin ve çocuk satışının çok olduğu bazı semtlerde, durumu düzeltmek, hiç değilse daha iyi denetlemek için seferber oldu. İçişleri bakanlığına göre ülkede 500 000 fahişe vardır. Her ay 1 000 kişi öldürülmektedir. Tayland, Laos ve Birmanya'yı içine alan Altın Üçgen'in afyon üretimi (yılda 600 ton), batı eroin talebinin büyük bir kısmını karşılamaktadır.

TAYLAND ordusu afyon mafyasına karşı seferde

Ocak 1982'de Tayland ordusu, Altın Üçgen'de haşhaş üretiminin büyük bir bölümünü kendi silahlı gücüyle kontrol altında tutan Çin asıllı birmanyalı afyon kralı Chang Chi Fu'nun (namı diğer Khun Sa) yuvasına üst üste baskınlar düzenledi. Çatışmalarda yüzlerce kişi öldü. Laboratuvarlar tahrip edildi ,uyuşturucu madde stokları ele geçirildi. Fakat Khun Sa, yıllardır Birmanya'nın özerkliği için mücadele eden bir azınlığın temsil ettiği Birleşik Shan Ordusu'nun yardımıyla kaçmayı başardı. Üç birman tümeni onun sını-

Foto. Parimage; Kraipit/Sipa-Press (2); Sipa (LAROUSSE)

rı aşıp ülkeye girmesine engel olamadı.

Aynı şekilde, Malaysia'ya yakın güney bölgesini kontrol altında tutan komünist gerillaları yok etmek için, ekim 1981'de ve şubat 1982'de askeri operasyonlar yapıldı. Üsler yok edildi, silah depoları ele geçirildi; fakat büyük bir müslüman direnişinin de sürdürdüğü bu bölgelerdeki gerilla faaliyetleri durdurulamadı.

Tayland'da, 10 milyon yoksul insan ve 250 000 Çinhindi mültecisi vardır. Bu ağır yük ekonomik kalkınmayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte son yıllarda yeni bir umut kaynağı belirdi: Tayland körfezinde bulunan ilk doğal gaz yatağı 1981' de işletilmeye başladı. (L)

***TAYLOR** (Elizabeth), amerikalı sinema oyuncusu. — Sinema oyunculuğunun yanı sıra tiyatroda da çalışmaya başlayan sanatçı Broadway'de Hellmann'ın *Little Foxes* (Küçük Tilkiler) adlı oyununda rol aldı. (1983). [L]

***TAY-NAN**, Tayvan'da kent. — 558 635 nüf. (L)

***TAYPEY**, veya **TAİBEİ**, veya **TAİPEH**, Tayvan'ın başkenti. — 2 272 520 nüf. Ulusal müzede, eski imparatorluk koleksiyonunu da içeren dünyanın en zengin çin resmi koleksiyonu vardır. Üniversite. (L)

***TAYŞET**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 35 000 nüf. Demir çelik sanayii. (L)

***TAYVAN**, Uzakdoğu Asya'da ada devleti. — 18 145 810 nüf.

TARİH

6 nisan 1975'te, başkan yardımcısı Yan Jiagan kısa bir süre önce ölen mareşal Çankayşek'in yerine devletin başına geçti. 1972'de yeniden seçilen Çankayşek'in başkanlığının sona ereceği 1978'de yapılan yeni seçimler, mareşalin oğlu Jiang Jingguo'yu (doğ. 1910) Çin cumhuriyeti'nin başına getirdi. Jiang Jingguo babasının ölümünde milliyetçi partinin (Guomingdang) başkanı olduğu için, böylece, devlet başkanlığı, hükümet başkanlığı ve hükümet partisi başkanlığı gibi üç görevi birden üstlenmiş oldu.

1971'de Birleşmiş Milletler'den çıkarılışınşından sonra uluslararası toplulukta hemen hemen yalnız başına kalan Tayvan, (onunla diplomatik ilişkilerini sürdüren iki önemli devlet [ABD ve Suudi Arabistan] kaldı.) uluslararası ilişkiler için ekonomik gelişmeye önem veren bir strateji uyguladı. Bu sayede yaklaşık 140 ülke ve bölge ile ticari ilişkilerini sürdürmeyi başardı. (Bu ilişkilerde birinci sırayı ABD alıyordu [dışsatımın yüzde 39'u, dışalımın yüzde 23'ü]). Ülkenin itici gücü, sınai üretimin sürekli artışıdır (1976'dan sonra yüzde 10'un üstünde). Çankayşek'in haleflerí, adanın sınai altyapısını daha da güçlendirmek amacıyla, 1975'de çok iddialı bir 6 yıllık planı uygulamaya koydular.

Tayvan'ın ekonomik ve ticari başarısını açıklamak kolaydır: Grev yoktur; ücretler nispeten düşüktür; haftada 44 saat çalışılır; işsizlik yüzde 2'nin altındadır. Bununla birlikte, ücretler düzenli olarak yükseldiğinden (1973 - 1978 arasında iki katına çıktı), maliyet bedelleri de artma eğilimindedir. Yaşam düzeyi de, Japonya'dakine hiçbir zaman erişememekle birlikte, Güneydoğu Asya'da (Singapur hariç) en yüksek noktadadır. Öte yandan, yüzde 43, 3'ü amerikan kaynaklı olan yabancı sermaye girişi de hızlı ekonomik gelişmeyi hayli kolaylaştırdı. (L)

***TAY-YUEN.** Bk. TAIYUAN.

***TAZA**, Fas'ta kent. — 55 000 nüf. (L)

***TEBESSA**, Cezayir'de kent. — 41 000 nüf. Fosfat. (L)

***TEBRİZ**, İran'ın kuzeybatısında (Azerbeycan) kent. — 598 576 nüf. Makine ve dokuma sanayii. (L)

TECE, İçel ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 300 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TECİRLİ**, Adana ilinde, Osmaniye ilçesine bağlı bucak. — 14 922 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 1 022 nüf. (1980). [M]

***TEDAVİ** i. — ANSİKL. Tıp. Son yıllarda tıp dallarında tedavide büyük aşamalar kaydedildi. Özellikle bazı dallar [*kanseroloji* (Ek 2), kardiyoloji* (Ek 2), cerrahi* (Ek 2), gebelik* (Ek 2), jinekoloji* (Ek 2), ensülin* (Ek 2), oftalmoloji* (Ek 2), kulak* - burun - boğaz hastalıkları (Ek 2), reanimasyon* (Ek 2)* ve başkaları] bundan çok yararlandı.

antibiyotikler

Antibiyotiklerin sayısı arttı. Genel olarak yeni antibiyotikler daha az yan etki uyandırdığı gibi eski antibiyotiklere direnç gösteren mikroplara karşı da daha etkili oldu.

Penisilin grubundan olan amoksisilin ve pivampisilin ağız yoluyla kullanılır ve bunların etkileyebildiği bakteri çeşidi sayısı ampisilininkiyle eşdeğerdir. Karbenisilin, azlosilin ve mezlosilin ise enjeksiyon yoluyla verilebilen geniş etkili penisilinlerdir; ilk ikisi ampisiline dirençli piyosiyanik basillere ve proteuslara da etkilidir.

Sefalosporinler grubundan olan sefapirin (veya sefaprin) ve sefazolin, aynı gruptaki diğer antibiyotikler gibi, özellikle penisiline dirençli stafilokoklara etkilidirler. «İkinci kuşak» yeni sefalosporinlerden sefamandol, sefoksitin, sefüroksin ve HR 756, eski sefalosporinlerden etkilenmeyen mikropların yol açtığı ağır enfeksiyonlarda kullanılmalıdırlar.

Aminozidler grubunda, tobramisin, ribostamisin, lividomisin ve amikasin'e şimdi bir de sizomisin ve netilmisin eklenmiştir ve bunların hepsi çok önemli antibiyotiklerdir. İlk aminozidler (strepotimisin, kanamisin, gentamisin) gibi geniş bir antibakteriyel spektrum gösterirler, ama böbrek ve iç kulak için zararlıdırlar.

Midekamisin makrolitlerle (eritromisin, troleandomisin, spiramisin) aynı kimyasal yapıdadır ve sık görülen sıradan enfeksiyonlarda özellikle gram pozitif mikroplara karşı etkilidir.

Minosiklin yeni bir tetrasiklindir; ışığa duyarlaştırıcı etkisi olmadığından yazın uzun süreli tedavilerde kullanılabilir; ama bazen baş dönmesi yapar.

Spektinomisin diğerlerinden kimyasal olarak farklı bir antibiyotiktir; gonokok enfeksiyonlarında çabuk tedavi sağlar; frengi mikrobu üzerinde etkisi olmadığından kuluçka devrindeki frengiyi örtbas etme tehlikesi de yoktur.

veremde ilaç tedavisi

Bunun için farmakokinetik gözlemlerden yararlanılmıştır. Genellikle iki ilacın (izoniazid ve rifampisin) bir arada kullanılmasına dayanan verem tedavisinde bunlara bir üçüncü antibiyotik (streptomisin veya etambutol) eklenebilir; bunlar toksik olmadan etki yapabilecek dozlarda verilmelidir. Bu sonuç rifampisin için (hatta streptomisin ve etambutol için de) kolayca elde edilebilir. Ama izoniazid için durum farklıdır, onun dozu çok dikkatli ayarlanmalıdır. Çünkü bir maddenin asetilasyonu, yani toksik maddeye dönüşmesi karaciğer nekrozuna (çürümesine) yol açabilir ve kişiden kişiye çok değişik olabilir. Hastanın vücut ağırlığı göz önüne alınırsa normal doz (kilo başına 5 mg) bazı insanlarda yetersiz kalabilir, bazılarındaysa toksik doza yaklaşır. Bu dozda ilacın kandaki yoğunluğu vakaların yüzde 30'unda, tedavi edici düzeyin altında, yüzde 40'ında ise üstündedir.

Tedavi sırasında kandaki izoniazid miktarının ölçülmesi her hastaya uygun izoniazid dozunu ayarlamaya imkan verir. Böylece bir yan etki yaratmadan kanda tedavi edici düzeyde ilaç bulunması sağlanır.

ülser tedavisi

Bu hastalığın tedavisinde, mide salgısını azaltıcı yeni bir ilacın bulunması sayesinde büyük ilerleme elde edildi.

İlginç bir molekül yapısı olan simetidin histaminle uyarılmış mide asidinin aşırı salgılanmasını bloke eder. Klasik antihistaminik maddeler, histaminin uyandırdığı çeşitli etkileri yok ettikleri halde, onun bu etkisini, yani aşırı asit salgılatmasını engelleyemezler. Histaminin etkilerinde görülen bu farklılık onda iki tip reseptör (alıcı) bulunduğunu gösterir: H_1 ve H_2; bunların da 2 tip karşıt etkili maddesi vardır: Anti- H_1 (bunlar klasik antihistaminiklerdir) ve anti-H_2 (simetidin bu gruptandır).

Simetidinin kullanımında en uygun zaman, onikiparmak bağırsağı (duodenum) ülserinin başlangıç evresidir. Bu tip ülserlerin yüzde 75-80'inde yara 4-6 hafta içinde kapanıp nedbeleşir. Simetidin mide ülserinin tedavisinde de etkilidir; ama mide ağrısını dindirmekte pek etkili değildir. Bir idame tedavisinin gereği tartışmalıdır.

Simetidin mukoza kanamalarında, ameliyat sonrası ülserlerde ve Zollinger - Ellison sendromunda da kullanılır. Ağır ülserlerle seyreden bu sonuncu hastalık pankreasta oluşmuş tümörlere bağlıdır. Bunlar aşırı ölçüde mide asidi salgılanmasına neden olurlar. Eskiden bu hastalık hiçbir ilaçla tedavi edilemez, yalnız cerrahi müdahaleyle iyileşebilirdi. Şimdi uzman merkezlerde simetidinle de başarıyla tedavi edilebilmektedir.

safra taşı tedavisi

Safra taşının tıbbi yoldan tedavisi bazı taşların eritilmesi imkânını sağladı.

Şenik (veya şenodoksikolik) asit normalde insan safrasında bulunan bir safra tuzudur. Dıştan verilirse karaciğerde aşırı kolesterol yapımını önler ve kolesterolün safradaki oranını azaltır. Böylece safra normal bileşimine dönünce taşlar artık erir hale geçebilir. Tedavi, ancak komplikasyon göstermemiş (karaciğer koliği, kolesistit, sarılık) ve safra kesesi normal çalışan hastalarda uygulanabilir. Taşlar filmde görünmeyen cinsten olmalıdır; kireç içeren taşların erime şansı çok azdır. Ancak kolesterol taşları eriyebilir. Şenik asit, saydam olsalar bile, boya taşları üzerinde etkisizdir; gerçekte röntgende bu iki tip taş (kolesterol ve boya taşları), birbirinden ayırdedilemez. Bu da tedavinin bazı vakalarda başarısız kalışını açıklar.

Tedavi süresi, taşın büyüklüğüne göre, 3 ay ile 2 yıl arasında değişir. Vakaların yarısında taşlar erir. Tedavi kesildiğinde safrada yine kolesterol artar ve yeni taşlar oluşabilir.

içsalgı bozuklukları ve parkinson hastalığı

İçsalgı bozukluklarından birçoğu ve parkinson hastalığının tedavisi, çavdarmahmuzundan elde edilen yarı sentetik bir alkaloid olan brimokriptin'in kullanılmasıyla oldukça kolaylaşmıştır.

Hipotalamus ve hipofizi etkileyen bu madde beyindeki monoaminlerin, özellikle prolaktin ve somatotrop hormon salgısını denetleyen dopaminin yoğunluğunu ve etkisini değişikliğe uğratır. Bromokriptin bu iki hormonun hipofizce salgılanmasını kesinlikle durdurucu bir etki gösterir. Bununla birlikte sematotrop hormonun (aşırı büyüme hormonu) salgılanması, ancak akromegalide, bu ilaçla durdurulabilir; normal insanda bromokriptin bu salgıyı etkilemez. Kanda prolaktin düzeyinin yükselmesine bağlı durumlarda (amenore ve galaktore, erkek ve kadında hipogonadizm, kısırlık, jinekomasti) ve akromegalide bromokriptin tedavisi uygulanır. Sütün memelere gelmesini kontrol altına alır ve süt salgısını kesmek için en iyi ilaçtır.

Dopaminerjik yollara etkisi nedeniyle bromokriptin parkinson hastalığında da kullanılır. L-Dopa'nın başarısız kaldığı durumlarda bromokriptin başarı sağlar.

sedef hastalığı (psoriasis)

Sedef hastalığının tedavisinde de son yıllarda ilerleme kaydedildi. Yine de bu hastalığın genellikle tehlikesiz olduğu unutulmamalı ve yeni tedavilerden bazılarının birtakım yan etkileri olabileceği göz önünde tutulmalıdır. Genel olarak ilaç kul-

lanılması, özellikle antimitotiklerin, yani hücre çoğalmasını durduran ilaçların verilmesi, hele hele metotreksat şırınga edilmesi kanda ve iç organlarda çeşitli tehlikeler yaratabildiğinden çok özel durumlara saklanmalıdır.

Lokal ilaç tedavisi ise tehlikesizdir. İyi tahammül edildiğinden mekloretamin'li bir solüsyonun o bölgeye sürülmesi genel yan etki yaratmaz ve iyi sonuç verir.

Fotokemoterapi veya puvaterapi (PUVA: P, *psoriasis;* UVA, *ultraviyole A*) büyük ümitler doğurdu. Bu tedavi yöntemi daha önce bir psoralen içmiş (*8-metoksipsoralen*) hastaları uzun dalga boyunda (320 - 400 nm) ultraviyole A ışınlarıyla tedavi etme ilkesine dayanır. Tedavi temizdir, hastayı rahatsız etmez. Özellikle yaygın psoriasislerde etkilidir; ama hastalığın nüksetmesini önleyemeyen, sadece belirtileri yok eden geçici bir tedavi şeklidir.

İlaç uzun süre kullanılırsa zararlar ortaya çıkabilir. Çünkü psoralenlerin laboratuvar deney hayvanlarında mütasyon yaptırıcı etkisi olduğu ve ultraviyole ışınlarının da deri kanserlerinin ortaya çıkmasına yol açtığı bilinmektedir.

Bu gizil tehlikeleri nedeniyle puvaterapi de sedef hastalığı için tam geçerli tedavi sayılamaz. (L)

***TEFENNİ,** Burdur ilinde ilçe. — 20 830 nüf., 21 köy. İlçe merkezi 4 377 nüf. (1980). [M]

***TEGAL,** Indonezya'da (Cava adası) kent. — 106 000 nüf. (L)

***TEHUACAN,** Meksika'da (Pueblo eyaleti) kent. — 23 000 nüf. (L)

***TEK** (Ertuğrul Sadi), türk tiyatro oyuncusu. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

TEKCAN (Süleyman Saim), türk ressamı ve gravür sanatçısı (Trabzon 1940). Ankara'da Gazi Eğitim Enstitüsü resim - iş bölümünü bitirdi (1961). Almanya'da baskı tekniği üzerinde çalıştı (1970 - 1971). İstanbul Atatürk Eğitim Enstitüsü'nde baskı (1972) ve D. Güzel Sanatlar Akademisi'nde serigrafi atölyesini kurdu (1976). Mimarsinan Üniversitesi grafik bölümünde öğretim görevlisidir. Yirmi yıldan beri özgün baskı resminde, özellikle serigrafi tekniğinde, bize özgü biçim, renk ve motif özelliklerini soyut ve çağdaş bir beğeni düzeyine ulaştırdı. Yugoslavya, Norveç ve İngiltere'de düzenlenen uluslararası grafik bienallerinde eserleri ilgi çekti. (M)

***TEKE,** İstanbul ilinde, Şile ilçesine bağlı bucak. — 2 897 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 508 nüf. (1980). [M]

***Tekel Genel Müdürlüğü.** — 1970'li yılların sonlarında ortaya çıkan sigara kıtlığı, sigara karaborsasının doğmasına ve kaçakçılığın önemli ölçüde artmasına yol açtı. Sorunu çözümlemek amacıyla Tekel, Bulgaristan ve Yugoslavya'ya türk tütünü göndererek sigara yaptırmaya başladı. Gene de sigara kıtlığı tümüyle önlenemedi. Yerli üretimin kıtlık yaratacak ölçüde düşmesi; işçi - işveren anlaşmazlığı, döviz yokluğu yüzünden yedek parça dışalımı yapılamaması gibi nedenlere dayanıyordu. 1979'da özel kesim iç piyasaya yönelik sigara üretme isteğinde bulundu. 24 Ocak Kararları, bu isteği ilke olarak olumlu karşıladı. Bu konu 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan Ulusu hükümetinin programında da yer aldı. Ama Harekât'tan sonra iş barışı sağlanınca, Tekel'in sigara üretimi önemli ölçüde arttı. Bir dizi önlem alınarak düşük kapasiteyle çalışan fabrikalar tam kapasiteyle üretime geçirildi; fason üretime 1981'in ortalarında son verildi; sigara stokları hızla büyüdü. Sigara üretimi 1977'de 56 bin ton, 1981'de 64,9 bin ton olarak gerçekleşti. 1983'te toplam 80 000 işçinin çalıştığı Tekel sigara fabrikalarının yıllık kapasitesi 142 bin tondu (89 bin filtreli, 53 bin filtresiz). Yapımına 1973'te başlanan, 1984'te işletmeye açılması öngörülen ve 10 bin ton/yıl kapasiteyle filtreli sigara üretecek olan Tokat Sigara Fabrikası; yapımına 1976'da başlanan ve 1986'da üretime geçmesi öngörülen, 5 bin ton/yıl kapasiteyle filtreli sigara üretecek olan Samsun Sigara Fabrikası; 1976'da yapımı başlatılan ve 1985 ve 1987'de işletmeye açılması öngörülen, toplam kapasiteleri 10 bin ton/yıl filtreli sigara olan Akhisar, Diyarbakır ve Erzurum Sigara Fabrikalarının üretime geçmesiyle, 1980'lerin sonunda, Tekel'in filtreli sigara üretim kapasitesi 120 bin ton/yıl'a yükselecektir. Böylece Türkiye, 1990'lı yıllarda yurt içi sigara talebini hiçbir ek yatırım yapmadan karşılayabilecek, önemli ölçüde dışsatım da yapabilecektir.

Tekel Genel Müdürlüğü'ne bağlı içki fabrikalarında rakı, likör, vermut, cin üretimi 1980'de 1976'ya göre arttı; bira, şarap, kanyak, votka üretiminde azalma oldu, malt hülasası üretimi durdu.

içki üretimi (litre olarak)

	1976	*1980*
rakı (100°)	18 370 000	22 270 000
rakı (45°)	39 986 000	48 251 000
şarap	21 541 000	6 490 000
bira	59 511 000	36 157 000
kanyak	1 758 000	1 248 000
likör	730 000	821 000
votka	7 380 000	4 894 000
vermut	117 000	314 000
malt hülasası	71 000	—
cin	154 000	811 000

Tekel'in 1975'te başlattığı Urfa Şarap Fabrikası ve Gaziantep Kilis Şarap Fabrikası suma ünitelerinin yapımı 1983'te tamamlandı. Fabrikalar yılda 4 milyon litre suma üretecek kapasitededir. 1976'da başlatılan Tekirdağ Kanyak İmalat ve Eksiltme tesisinin yapımı da 1983'te tamamlandı. Fabrikanın günlük üretim kapasitesi 3 000 litredir. Bilecik'te kurulan Hublon (şerbetçiotu) Tesisi de 1983'te işletmeye açıldı. Tesis, günde 9 ton şerbetçiotu özütü üretecek kapasitededir. Yapımı süren diğer tesisler de şunlardı: Diyarbakır İçki fabrikası (3 600 000 litre suma, 8 000 000 litre rakı üretebilecek kapasiteyle 1984'te işletmeye açılması öngörüldü), Nevşehir rakı fabrikası (4 950 000 litre suma, 17 000 000 litre rakı üretebilecek kapasiteyle 1985'te işletmeye açılması öngörüldü), Gaziantep Islahiye Şarap Fabrikası ve Kanyak İmalat ve Eksiltme Tesisi (6 bin litre şişeli imalat, 5 bin litre dinlendirme, 4 bin litre kanyak imalat, 12 bin ton eksiltme kapasitesiyle, 1985'te işletmeye açılması öngörüldü), İstanbul Bira Fabrikası Arpa Silosu (7 bin ton kapasiteli, 1984'te bitirilmesi öngörüldü), İzmir İçki Fabrikası Üzüm Anason Ambarı (6 bin m^2, 1984'te bitirilmesi öngörüldü), Tokat - Niksar Şişeleme Tesisi (1984'te bitirilmesi öngörüldü).

Tekel'in tuz üretimi de son yıllarda büyük ölçüde arttı: 1976'da 595 688 ton iken, 1980'de 1 169 331 tona, 1981'de 1 396 422 tona yükseldi. (M)

TEKELİ (İlhan), türk şehir ve bölge plancısı (İzmir 1937). İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'ni bitirdikten (1960) sonra, ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümünde (1964) ve Penssylvania Üniversitesi'nde (ABD) bölge bilimi yüksek lisans öğrenimi gördü (1966). İTÜ Mimarlık Fakültesi'nde doktora yaptı (1968). 1963 - 1970 arasında İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesi'nde çalıştı. Bu arada Zonguldak bölge planlama projesi çalışmalarını yürüttü, ODTÜ'de bölge planlama dersleri verdi (1967 - 1969). 1970'de ODTÜ Mimarlık Fakültesi'nde öğretim üyesi oldu. ODTÜ'de Şehir ve Bölge Planlama Bölümü başkanlığı yapmakta olan Profesör İlhan Tekeli'nin başlıca eserleri: *Sosyal Sistemler, Sosyal Değişme ve Yerleşme Yapısı* (1969), *Planlama ve Ülkesel Fiziki Planlama Üzerine* (1971), *Bölgesel Planlama Üzerine* (1972, Selim İlkin ile birlikte), *Bağımlı Kentleşme* (1977), *Yerleşme Sistemlerine Makro Yaklaşım İçin Türkiye Üzerinde Bir Deneme* (1979), *Planlama Eğitim Programını Geliştirme Önerileri* (1980), *Bahçeli Evlerin Öyküsü, Bir Batı Kurumunun Yeniden Yorumlanması* (1984; S. İlkin ile birlikte). [M]

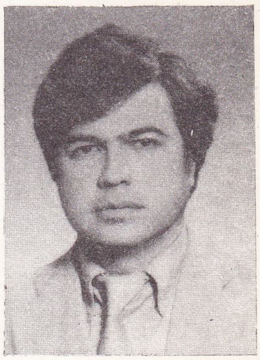
İlhan TEKELİ

Tekfir vel Hicra (El), Mısır'da faaliyet gösteren mürteci ve bağnaz din derneği. 1971'de Kahire'de, ziraat mühendisi Şükrü Ahmet Mustafa tarafından kuruldu. İnsanlara Muhammed peygamberi örnek göstererek kentsel yaşamdan uzaklaşıp çöle dönmeyi ve saflığını yitirmiş bir toplumun zararlı etkilerinden kurtulmayı öğütlemekte, özel mülkiyeti ve çalışmayı reddederek ortaklaşa bir yaşam biçimini ve halifeliğin yeniden kurulmasını savunmaktadır.

1977 temmuzunda eski vakıflar bakanı Şeyh Hüseyin el-Zahabi'yi kaçırtarak öldürtmesi üzerine örgütün lideri Mustafa ile dört yöneticisi yakalanıp asıldı (1978). Bunun üzerine hareketin başına müftü Ömer Muhammed Abdurrahman ve Abdülzomar geçtiler. Tekfir vel Hicra, başkan Sedat'ın öldürülmesinde (ekim 1981) ve 200 kişinin öldüğü Asyut olaylarında da rol oynadı. (L)

Ünal TEKİNALP

***TEKİNALP** (Ünal), türk hukukçusu. — Yeni eserleri: *Ortaklıklar Hukuku II* (R. Poray ve E. Çamoğlu ile birlikte, 1976), *Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku* (R. Poroy ve E. Çamoğlu ile birlikte, 1977), *Halka Açık Anonim Ortaklıklarda Yönetime Katılma Sorunları* (1978), *Sermaye Piyasası Hukukunun Esasları* (1982). [M]

***TEKİNDAĞ** (Şahabettin), türk tarihçisi. — 1983'te İstanbul'da öldü. (M)

***TEKİRDAĞ** (59), Marmara denizinin kuzeybatı kıyısında, Trakya topraklarında il ve bu ilin merkezi kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Tekirdağ'ın nüfusu, Türkiye genel nüfus artış hızına paralel bir hızla arttı: Binde 23,98 (Türkiye geneli 20,65). Artış oranı kentlerde ortalama binde 39,44 olduğu halde, köylerde binde 11,51 oldu. 1980 sayımında nüfusu 360 742 olarak belirlenen Tekirdağ (km^2

TEKİRDAĞ'ın limandan görünüşü

Foto. X (2): Günaydın arşivi (MEYDAN)

başına 58 kişi), nüfus büyüklüğü bakımından iller arasında 49. sırayı aldı.

Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 52 093, kentlerin toplam nüfusu 167 270, köylerin toplam nüfusu 193 472, toplam köy sayısı 283 olarak belirlendi. 1980'de ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 85 257 (il merkezi Tekirdağ 52 093), Çorlu 77 921 (merkez 47 086), Malkara 58 829 (merkez 15 425), Hayrabolu 45 045 (merkez 13 938), Saray 27 206 (merkez 10 101), Çerkezköy 23 970 (merkez 12 908), Şarköy 23 269 (merkez 6 900), Muratlı 19 245 (merkez 8 819).

● *Tarım.* İl ekonomisine tarım egemendir (1978'de faal nüfusun yüzde 71,1 bu kesimdeydi). 1970'lerin başında il sanayiinin hızlı bir gelişim sürecine girmesi, tarımın, il gayri safi hasılası içindeki payını düşürmüş olmakla birlikte (1975'te yüzde 45,3 dolayında iken, 1978'de 37,4'e düştü), Tekirdağ'ın Türkiye toplam tarım GSH'sındaki payı -yüzölçümü göz önüne alınırsa- hâlâ önemlidir (1978'de yüzde 1,3). 1980' de hizmete giren ve 11 840 hektarlık alanı sulayabilecek çapta olan Karaidemir* Barajı, (*Ek 2*), il tarımını olumlu yönde etkilemektedir. 1981 istatistiklerine göre, ilde üretilen belli başlı tarım ürünlerinin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 630 316 t, arpa 17 850 t, yulaf 8 856 t, mısır 5 555 t, şekerpancarı 88 629 t, ayçiçeği 137 115 t, soğan 55 269 t, üzüm 61 249 t, kavun 53 605 t, karpuz 40 750 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı da şöyleydi: Koyun 307 290, keçi 96 680, sığır 87 552, manda 4 853, at 2 870, eşek 5 850.

● *Sanayi.* Tekirdağ ilinde, imalat sanayiinin 1970'ler ve 1980'ler boyunca süren hızlı gelişiminde, 1971'de Çerkezköy ilçesinin «kalkınma öncelikli yöreler» arasına alınmasının önemli payı vardır. 1971 - 1977 arasında, bir organize sanayi bölgesi kurmak amacıyla 22 milyon m²'lik alan kamulaştırıldı. Ayrıca teşvik belgesi alan birçok sanayici, 16,5 milyon m²'lik bir alanda yatırım yaptı. Çerkezköy'deki yatırımlar, imalat sanayiinin hemen her kolunu kapsamakla birlikte, tekstil alanında yoğunlaştı. Çerkezköy'deki başlıca sanayi kuruluşları: Kapasitesi 3 000 ton/yıl iplik olan 25 000 iğlik Akip Tekstil San. ve Tic. AŞ; yılda 480 000 m kumaş üretebilecek kapasitede olan Aksu İplik Dokuma ve Boya Fabr. TAŞ; yılda 11,8 milyon m kanaviçe, 311 000 m orak ipi üretecek kapasitede olan Asma Sentetik İplik, Çuval, Halat San. ve Tic. AŞ; yılda 75 000 m² tafting halı, 30 000 battaniye, 60 000 m² keçe halı, 250 ton boya üretebilecek kapasitede olan Dinarsu İmalat ve Ticaret AŞ; yılda 2,5 milyon m² makine halısı, 4 500 ton yün iplik ve arkalık üretecek kapasitede olan Gümüşsuyu Halı Sanayi AŞ; yılda 529 ton yarı kamgarn, 221 000 m döşemelik kadife, 48 000 m döşemelik velur, 213 000 m perdelik kumaş, 5 000 m ipekli kadife ve 480 ton boya üretebilecek kapasitede olan Jakarteks Mensucat Sanayi AŞ; yılda 4,3 bin ton pamuk ipliği, 4,9 milyon m pamuklu dokuma, 2 300 ton pamuklu bez üretebilecek kapasitede olan Narin Mensucat Fabrikası; yılda 628 ton polijüt çuval üreten Polijüt Ambalaj San. ve Tic. AŞ; yılda 1 500 ton triko ipliği üretecek kapasitede olan YÜNSA (Yünlü San. ve Tic. AŞ); yılda 100 000 adet hidrolik pompa ve 30 000 adet hidrolik kaldırma düzeneği üretecek kapasitede olan HEMA (Hidrolik Makine San. ve Tic. AŞ); çeşitli soğutucu parçaları ve AEG, Profilo, Ambra, Norge, Özaltın gibi markalar altında buzdolabı üreten PEG; yılda 553 200 kompresör, 422 600 kondansör, 444 000 küçük motor, 10 000 sanayi motoru, 1 296 000 drayer, 900 000 eşanjör üretecek kapasitede olan PEMKO; yılda 11 300 000 transmisyon mili üretecek kapasitede olan Gürsan; yılda 1 300 ton sodyum pirosülfat, 150 ton amonyum persülfat üretecek kapasitede olan AK-KİM; plastik, oluklu ve düz kuka üreten PLASER; yılda 44 milyon konik bobin, 20 milyon iğ masurası ve 20 milyon «open-end» bobini üretecek kapasitede olan BOMAS; yılda 974 ton alüminyum profil üretecek kapasitede olan Peker Alüminyum San. ve Tic. AŞ.

Tekirdağ ilindeki öteki başlıca sanayi kuruluşları: Çorlu'daki, yılda 27 milyon adet polyester film kondansatörü, 337 000 adet TV resim tüpü, 507 000 adet elektrot tabanca üretecek kapasitede olan TÜPKO; il merkezindeki, yılda 21,1 milyon matkap ucu, 1 000 900 kılavuz, 11 600 000 pafta ve 60 000 başka kesici araç üretebilecek kapasitede olan Evar Kesici Takımlar Sanayi AŞ; Çorlu'daki, yılda 24 000 çimento torbası ve ambalaj kâğıdı üretecek kapasitede olan Modern Karton San. ve Tic. AŞ; gene Çorlu'daki, yılda 1 500 ton gri karton, 1 000 ton şrenz, 1 500 ton testliner, 24 000 ton kraft kâğıt üretecek kapasitede olan Trakya Kâğıt Sanayii; gene Çorlu' daki, yılda 700 ton şrenz kâğıdı ve 1 400 ton karton üretecek kapasitede olan Çorlu Kâğıt - Karton Sanayii; il merkezindeki, yılda 60 000 ton ham yağ, 57 500 ton küspe, 55 000 ton rafine ayçiçeği yağı üretecek kapasitede olan Trakya Yağ Sanayi AŞ; Çorlu'daki, yılda 51 800 ton sofra margarini, 22 600 ton mutfak margarini üretecek kapasitede olan Aymar Yağ Sanayi AŞ; il merkezindeki, yılda 69 200 ton tuğla, 25 000 ton kiremit üretecek kapasitede olan Marmara Toprak Sanayi AŞ; yine il merkezindeki, yılda 33 100 ton tuğla, 6 000 ton kiremit üretebilen Volkan Toprak San. ve Tic. AŞ; yılda 288 000 ahşap kapı, 28 000 m² kereste ve çeşitli türde mobilya üretebilen Tekirdağ Ağaç San. ve Tic. AŞ.

Tekirdağ ili, yukarıda başlıcaları sayılan büyük ölçekli sanayi işletmelerinin yanı sıra, küçük (10 ya da daha az kişinin çalıştığı) sanayi işletmelerinin de en çok olduğu Trakya ilidir. 1980 istatistiklerine göre ilde, 1 702 küçük işletme bulunuyordu. Bunların yüzde 45,3'ü (771 işyeri) metal eşya ve makine imalat dalında; yüzde 21,4'ü (364 işyeri) dokumacılık dalında; yüzde 16,9'u (284 işyeri) orman ürünleri dalında; yüzde 10,1'i (172 işyeri) gıda sanayii dalında; yüzde 4,8'i (49 işyeri) taşa toprağa dayalı sanayi dalında toplanmıştır.

Saray ilçesinde yapımı süren ve 1986'da tamamlanması öngörülen Saray* I Termik Elektrik Santralı (*Ek 2*), yılda 900 milyon kWs elektrik enerjisi üretimiyle sanayiye destek olacaktır.

● *Eğitim.* Yüksek öğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla Tekirdağ'da, Edirne'deki Trakya Üniversitesi'ne bağlı bir Ziraat Fakültesi kuruldu (1982). Tekirdağ Meslek Yüksek Okulu, bu fakülteye bağlandı.

1980'de Tekirdağ ilinde, 8 lise (3 215 öğrenci, 335 öğretmen); 30 ortaokul (8 901 öğrenci, 195 öğretmen); 44'ü kentlerde, 285'i köylerde olmak üzere 329 ilkokul (36 295 öğrenci, 1 727 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 16 orta dereceli okul (3 603 öğrenci, 247 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1982'de ilde, 4 kamusal, 2 özel hastane (614 yatak) bulunuyor; aynı yıl 8'i uzman, 70'i pratisyen olmak üzere 151 hekim, 59 diş hekimi, 227 hemşire, 100 sağlık teknisyeni ,139 ebe görev yapıyordu. (M)

***TEKKE,** Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı bucak. — 15 665 nüf., 17 köy. Bucak merkezi *Akınoğlu*, 2 745 nüf. (1980). Belediye. (M)

TEKKE (esk. **Tekkeköy***), Samsun ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 8 036 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TEKKİRAZ**; Ordu ilinde, Ünye ilçesine bağlı bucak. — 19 338 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 880 nüf. (1980). [M]

***TEKMAN,** Erzurum ilinde ilçe. — 31 614 nüf., 79 köy. İlçe merkezi 2 109 nüf. (1980). [M]

***Teknik Üniversite** (İSTANBUL-si). Bk. **İstanbul Teknik Üniversitesi.**

TELANAİPURA, (esk. **Jambi**), İndonezya'da (Sumatra adası) kent. — 159 000 nüf. (L)

***TEL-AVİV,** İsrail'de Akdeniz kıyısında kent. — 339 800 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 1 210 000 nüf.). [L]

TELEDETEKSİYON i. (fr. *télédétection*). Elektromagnetik dalgalar kullanılarak uzak mesafeden Dünya'nın ya da herhangi bir gezegenin yüzeyi hakkında bilgi alma.

— ANSİKL. NASA tarafından haziran 1972'de «Landsat 1» uydusunun fırlatılması uzaydan Dünya'nın teledeteksiyonunda ilk adım oldu. Bu ilk uyduyu 1975'te «Landsat 2» ve 1977'de «Landsat 3» adlı uyduların fırlatılması izledi. ABD'nin, bu uydularla elde edilen resimlerin bütün dünyaya yayılmasına izin vermesi birçok alanda teledeteksiyonun başlamasını büyük ölçüde kolaylaştırdı.

Gerçekten, «Landsat» uyduları toprakların ve doğal kaynakların daha iyi işletilmesinde yeni bir yönteme yol açmış olmaktadır. Dünya'yı incelemek üzere 1980'lerde fırlatılan ve fırlatılacak olan yeni uydular da («Landsat D» 1982; «Spot», *Système probatoire d'observation de la Terre* [Yer'i Gözleme Sistemi], 1984) bu görüşü doğrulamaktadır. Gerçekten, dünyadaki kaynakların tespitini ve dökümünü yapmak, onları daha iyi işletmek ve bunu daha etkin yöntemlerle yerine getirmek gitgide daha zorunlu bir ihtiyaç halini almakta, bunun için de bilgileri sistemli ve düzenli bir tarzda toplayabilen teknisyenler kullanmak gereğini ortaya çıkarmaktadır. Böylece aşağıda yazılı işleri yapmak kolaylaşacaktır:

— her türlü kaynağın (su, bitki, maden) tam ve düzenli bir dökümünü yapmak;

— çeşitli doğa ya da insan faaliyetlerine bağlı olayları (erozyon, su baskını, kuraklık, çeşitli kirlenmeler) gözetim altında tutmak;

— bazı iktisadi faaliyetlere destek olmak (bazı bölgelerin düzenlenmesi, büyük altyapılar, sulama, tarım orman işletmeleri, petrol ve maden arama ve çıkarma, denizcilik, balıkçılık).

Bütün bu alanlarda, teledeteksiyon şunları sağlamaktadır:

— gözlemlerin türdeş niteliği (bir tek uydu resmi binlerce kilometre karelik alanı kapsamaktadır);

— tekrarlanabilirlik, yani belli bir bölgedeki gelişmeyi izlemek üzere birkaç günlük aralarla düzenli bilgi toplanması;

— bilgilerin bilişimin sağladığı olanaklarla işlenebilmesi.

«Landsat» uyduları

Bugüne kadar bu değişik uygulamalara sadece «Landsat» dizisinin 3 uydusu yol açmış bulunmaktadır. Helyosenkron olan bu uydular aynı noktanın üzerinden hep aynı güneş saatinde geçer; dünyadan yükseklikleri 900 km dolayındadır ve gönder-

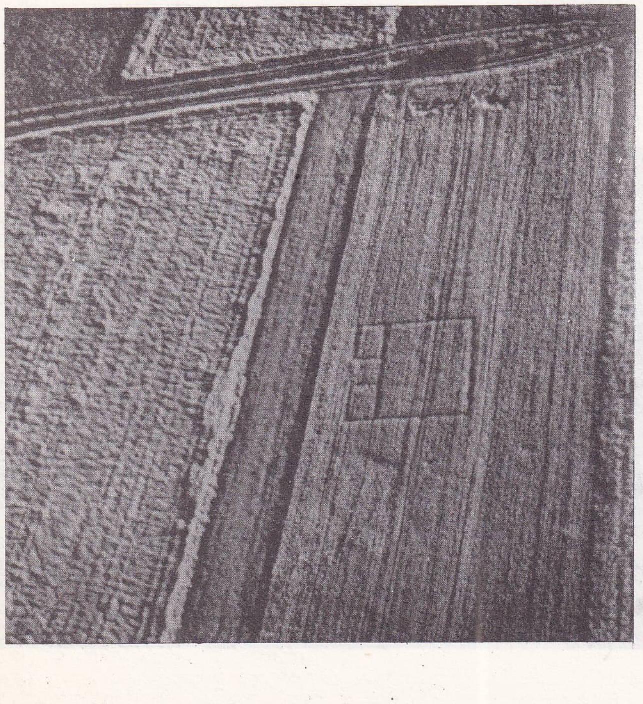

Teledeteksiyonla çekilmiş bir fotoğraf: Gözle görülmeyen bir roma yapısının yer altındaki kalıntıları

Foto. Goguey-Rapho (LAROUSSE)

dikleri resimler 185x185 km'lik bir alanı kapsar; bu resimler 500 nm ile 1 100 nm dalga boyları arasında yer alan 4 tayf bandı üzerinden aynı anda elde edilirler (çok tayflı resimler). Resimler ya fotoğraf biçimindedir (yaklaşık 1/1 000 000 ölçekli), ya da magnetik bant üzerine sayısal kayıtlıdır. Resimler üzerinde ayırt edilebilecek en küçük cismin boyutu 80 m dolayındadır.
Bugüne kadar Landsat resimlerini en çok kullananlar jeologlar olmuştur; 1960'tan beri hava fotoğraflarını kullanmakta olan jeologlar, şimdi uydularla çekilen resimlerin yorumlanmasına geçmişlerdir. Bu resimler sinoptik bir görünüm sağlamıştır; gerçekten, tek bir uydu resmi, klasik hava fotoğraflarından 200 - 300 tanesinin toplamı kadar bir bölgeyi içermekte ve bu resimde görülen bütün cisimler aynı anda, yani homojen aydınlatma şartlarında «fotoğraf»a alınmaktadır. Bu durum, kıvrımlı yapılar, kırıklar (faylar) gibi uzun boyutlu jeolojik oluşumların algılanmasını kolaylaştırmaktadır. Nitekim uydu resimlerinde görüen çizgimsi büyük izlerin, çoğunlukla derin jeolojik arızaların belirtisi olduğu anlaşılmıştır; yüzeyde çok değişik tarzda görünebilen topoğrafik küçük çıkıntı, akarsu yatağının yön değiştirmesi, yer kırığı (fay) şeklindeki bu arızalar, uyduyla çekilen fotoğrafta tam boyutlarıyla görülmekte ve bu sayede onlar arasında bir bağlantı kurulabilmektedir.
Uydular düzenli olarak hep aynı bölgeler üzerinden geçer («Landsat»ta 18 günde bir) ve böylece bitki örtüsündeki değişiklik, kar örtüsündeki gelişme, büyük ırmakların verdisi gibi bazı dinamik olayların ortaya çıkışı ya da gelişimi görülüp izlenebilir. Resimde görülebilen en küçük boyut (yaklaşık 1 ha) Avrupa ülkeleri bakımından yeterli ayrıntı veremez, ama ABD ve SSCB' nin bazı bölgelerine gayet iyi uyarlanabilir. Nitekim «Landsat»la Amerika'da bu şekilde yapılan bir ürün tahmini (LACIE [*Large Crop Inventory Experiment*]) iyi sonuçlar vermiştir.

diğer araştırma ve tasarılar

Okyanuslarla ilgili olarak NASA tarafından 1978'de fırlatılan «Seasat» uydusu ne yazık ki 100 gün çalıştıktan sonra arızalandı. Ama, çalıştığı sürece, Dünya'nın ilk defa uzaydan yatay bir radarla resimlerini alabildi; bu tip resimler gündüz olduğu gibi gece de, hatta bulutların üzerinden bile alınabilmektedir. «Seasat»ın radar resimleri, okyanus yüzeyinde, kimi zaman akla gelmeyecek genişlikte olayların varlığını ortaya koydu: Yüzeyden görülebilen iç dalgalar, ısıl cepheler, dip topografisinin görünüşü. Yatay radarda kullanılan dalgaların (dalga boyu 25 sm) suya girişi birkaç santimetreyi geçmez, fakat bazı elverişli şartlarda, radar resimlerinde, beş on metre su altındaki dip kumulları görülebilir; örneğin, Manş Denizi ile Kuzey Denizi'ni birleştiren Dover Boğazı'nda böyle resimler çekilmiştir. «Seasat»ın radarı, dalgaların dorukları arasındaki mesafe birkaç yüz metreden fazla olduğu zaman, bazı dalga alanlarını inceleme imkânı da sağlamaktadır.
«Meteosat» (1977), «HCMM» (Heat Capacity Mapping Mission) [1978], «Nimbus 7» (1979) gibi bazı başka uydular da yeryüzüne ait resimler vermektedir, ama bunların ayırım gücü «Landsat»larınkine göre çok zayıftır. Bu nedenle onların teledeteksiyonun gelişmesine katkıları azdır. (L)

TELEENFORMATİK i. (fr. *téléinformatique*). Bilişim. Telekomünikasyon araçlarından yararlanan bilişim sistemi.
— ANSİKL. *Teleenformatik*, 1960'lı yıllarda yalnız *teleişlem* ile, yani verilerin iletilme tekniklerinin kullanımıyla sınırlıydı (teleks gibi sistemlerde daha önce kullanılmıştı). Bu teknikler, bir yandan bir *yüklü terminal* oluşturmak için geleneksel girdi-çıktı periferiklerini (kart okuyucu ve yazıcı) bilgisayardan uzaklaştırmayı, öte yandan da uzakta bulunan kullanıcıyı bir *hafif terminal* aracılığıyla bilgisayara doğrudan bağlamayı amaçlar. Hafif terminal, kart ve personel gibi aracıları ortadan kaldırmayı sağlayan bir çeşit yazı makinesidir.

verilerin bağlantısı

Bilgisayara iletim hattı ile bağlı her terminale işaretlerden (küçük ve büyük harfler, rakamlar, noktalama işaretleri, vb.) oluşan bir *alfabe*nin kullanımı tekabül eder. İşaretlerin her biri belli bir «n bit konbiçimine» karşılıktır.
Verici uç, hat üzerinde bu alfabeden bir *harf* iletmek için konbiçimin n bitlerini birbiri ardına gönderir. Demek ki bir teleenformatik donanımın yaydığı *sinyal* çok özeldir ve telefon hatları bunları olduğu gibi iletemez. PTT teleenformatikçilerinin kullandığı iletim araçları telefonik tipte olduğundan teleenformatik donanımı ile hat arasına *modem* denilen bir *sinyal dönüştürücüsü* yerleştirmek gerekir (şek. 1). İki modem arasında, PTT'ye ait ve sürekli kullanım için kiralanan bir *özel hat* bulunabilir. Aynı zamanda, talep üzerine istendiği anda ve gerektiği sürece kullanılacak bir *komütasyonlu hat* da yer alabilir. Komütasyonlu hat bağlantısı, çağıran cihaza bir telefon düzeneği bağlanarak normal telefon konuşması ile kurulur.

asenkron iletim

Önce bilgisayar üzerinde, örneğin aralıklarla çalışacak şekilde düzenlenmiş bir hafif terminalin durumunu ele alalım. Bu terminalin temel görevi bir tuşa her basılışında o tuşun karşılığı olan harfi yazmaktır. Birbirini izleyen iki harfin gönderilmesi arasında geçen süre yalnızca terminali kullanan kişiye bağlıdır ve değişebilir. Böyle iletimlere *asenkron* iletim denir.
Terminal tarafından yapılan 1 ya da O bitlik bir yayın, hattın *t* zamanı süresince 1 bitin (ya da O bitin) özgül elektrik durumunda tutulması demektir. *t* ne kadar kısa olursa, terminalin bir saniyede iletebileceği bit sayısı da (*ikili debi*) o kadar büyük olur.
Birbirini izleyen iki harfin gönderilmesi arasında geçen sürede, hat olağan elektrik durumunda, örneğin O bit'lik durumda kalır.
Bilgisayardaki alıcı uçta, bir *asenkron eşleyici bulunur;* bunun görevi alınan bit'leri çözümlemek ve harfleri bilgisayarın işlem sistemine iletmektir. Yayın asenkron olduğunda, iki harfin gelişi arasında eşleyici «uyur» ve ancak kendisine gelen bir harfi çözümlemek için «uyanır». Uyanma emri, «bit start» denilen ve harfin ilk bit'i önünde yer alan bir ek bit aracılığıyla sağlanır.
Eşleyici bu bit'i çözdüğü anda (*bit senkronizasyonu* işlemi), *t*'yi de bildiği için, harfi meydana getiren sonraki bitleri çözümleyebilir. Sonra işleyici, *bit stop* denilen ve harfin kuyruğunda yer alan ek bir O bit'le yeniden «uyutulur». Bu tip iletime *start-stop* (başla-dur) da denilir. Bu süreç, eşleyici - terminal yönünde de tümüyle aynıdır.

senkron iletim

Şimdi de terminalin bir kart okuyucu olması durumunu ele alalım: Çok sayıda harf yayınlanacak ve bunların birbirine eklenebilmesi gerekecektir. Start - stop yöntemi, bu durumda, ekonomik olarak pek de tatmin edici değildir, çünkü her harfe iki bit eklemeyi gerektirir. Bu nedenle onun yerine *senkron iletim* kullanılır. Senkron iletim, harfleri oldukları gibi ve art arda eklemeye imkân verir. Bu iletim tipinde bit senkronizasyonu bir *saat* ile sağlanır. Saat, sisteminin tüm bileşenlerine aynı anda ve düzenli aralıklarla *top*'lar (darbe) gönderir: Verici de her top için bir bit yollar ve senkron eşleyici her top'ta bir bit çözümler. Yayın sırasında harfler bu tarzda bitiştirilirse alıcıya vardıklarında aralarındaki sınırlar seçilemez hale gelir. Bununla birlikte «tam yerinde» başlanmışsa, işleyici, ilgili bitleri saymak suretiyle sınırı bulur; bu, senkronizasyon harfi denilen özel bir konbiçimdir ve verici tarafından her mesajın önüne konur, eşleyici de sürekli olarak bu harfi arar.
Senkronizasyon harfi, kullanılan alfabenin özel bir alt - kümesine aittir: Eşleyici tarafından tanınan ve çeşitli işlemleri gerçekleştirmeye imkân veren denetim harfleri kümesi.

yanlışların denetimi

Elektriksel iletimler önceden kestirilemeyen birtakım karışıklıklara ve bu yüzden yanlışlara yol açar. Yanlışların denetimi, iletilecek mesajı «fazla» olarak nitelenen bir ek bilginin eklenmesini gerektirir. Bu ek bilgi yayın esnasında elden geldiğince mesajla tıpatıp karşılıklı bağıntı içinde hesaplanır. Alıcı da alınan mesaja tekabül eden fazlalığı aynı kurallara göre (bu kurallar bir «yanlış arayıcı kodu» oluşturur) hesaplar ve onu alınan fazlalıkla karşılaştırır: Eşitlik yanlış olmadığına karinedir. Eşitlik yoksa en azından bir yanlış var demektir ve mesajın yeniden geçilmesi gerekir. Fazlalıklar ne kadar çok kullanılırsa yanlış o kadar az olur, ama maliyet de o oranda artar.

çok noktalı bağlantılar

Veri bağlantıları üzerinde iletim tek yönlü olabilir (örneğin bilgisayardan yazıcıya doğru). İki yönlü de olabilir, ama bir uçtaki donanım aynı anda hem alıp hem veremiyorsa buna *sırasıyla* iletişim denir (iki ucun konuşmak için birbirini beklemek zorunda olduğu talkie - walkie'ler gibi). Oysa örneğin telefonda iletim aynı anda ikiyönlü işler. Basit veri bağlantılarından daha karmaşık konbiçimler sık sık ortaya çıkar; örneğin çok noktalı bağlantı (şek. 2). Bu bağlantıda, her terminalin bilgisayarca bilinen ve her mesajın başına konulan bir adresi vardır; tüm terminaller mesajı alır, ama yalnız ilgili terminal mesajı kabul eder.
Öte yandan eğer iki terminal aynı anda yayın yapıyorsa, bir karışıklık ortaya çıkar. Bu sorunu çözmek için çeşitli teknikler kullanılmaktadır. Bunların en klasik olanı ayarlamayı bilgisayarın yapmasıdır. Sadece cevap ver uyarısını alan terminal cevap verir. Bu cevap ver uyarısı.

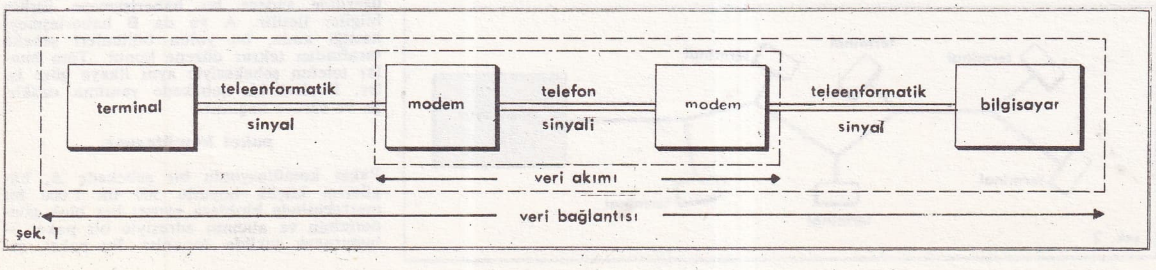

Bir teleenformatik sistemdeki elemanların şeması

Bir bilgisayarın terminallere nasıl bağlanabileceğini gösteren üç şema: Hafif terminallerin, doğrudan doğruya (şek. 3); çokdüzeyleme yoluyla (şek. 4); yoğunlaştırma yoluyla (şek. 5); bir bilgisayara bağlanması

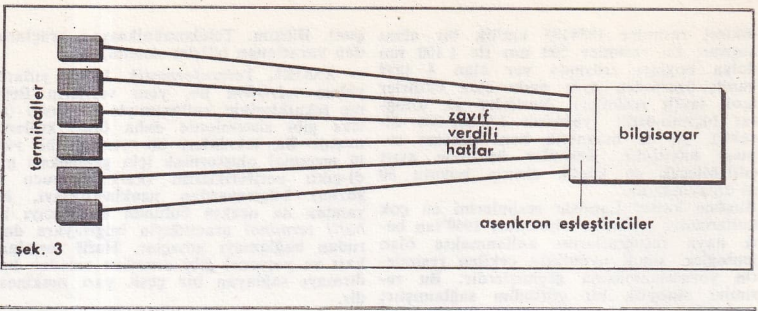

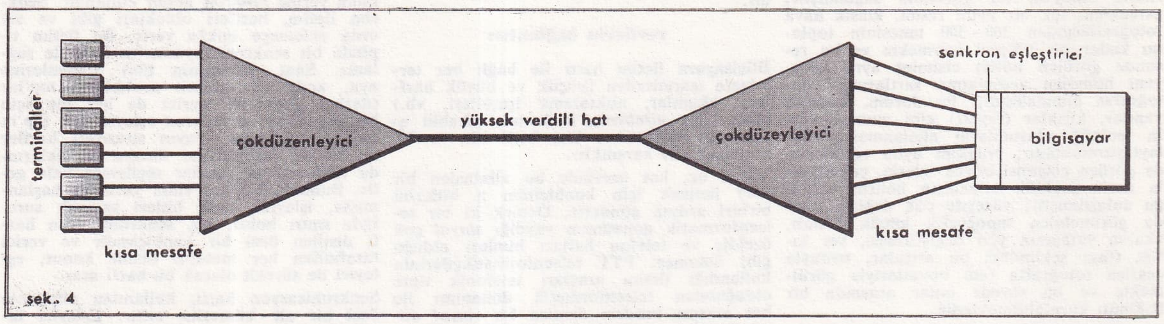

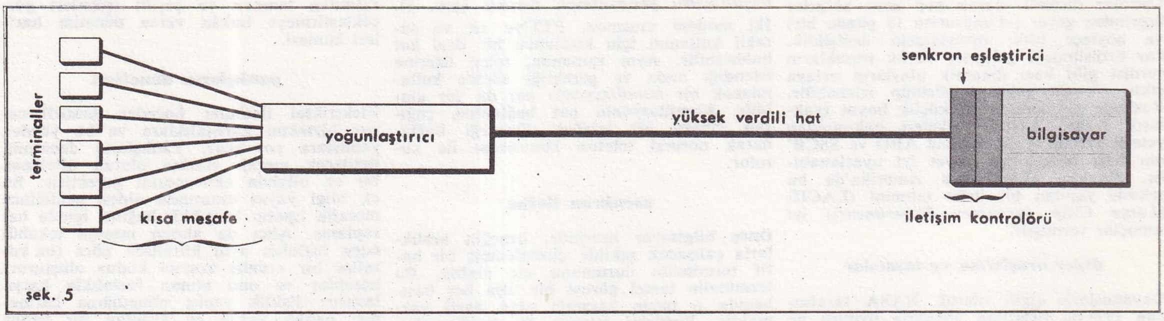

hiçbir veri içermeyen bir işaret mesajına örnektir.

yöntemler

Bağlantı kurmaya ve bozmaya, senkronizasyon, sınırlandırma, saydamlık, yanlış denetleme ve sinyalleme işlevlerini gerçekleştirmeye imkân veren kuralların tümüne, *iletim yöntemi* denir. Senkron yöntemler iki büyük gruba ayrılır: *Harf tipi* ve *bit tipi*. Harf tipindeki BSC modeli (*Binary Synehronous Communication*) [İkili Senkron Haberleşme] kontrol harfleri kullanmaya dayanır; HDLC modeli (*High Level Data Link Control*) [Yüksek Düzey Data Bağlantı Kontrolu] birinciden oldukça farklıdır. Bu iki tip arasındaki başlıca farklardan biri saydamlık sorununu çözme biçimidir. Bir bilgisayarın, iletim sürecini yönetmeye imkân veren bölümü (örneğin asenkron eşleyici), haberleşmeyi denetleyen bölümdür.

çokdüzeyleme ve yoğunlaştırma

Birarada bulunan (örneğin aynı binada) hafif terminallerin uzakta bir bilgisayara bağlandığı sık görülür. Böyle bir bağlantıda şekil 3'de gösterilen konbiçim yerine şekil 4'de gösterilen konbiçimin kullanılması ekonomik bakımdan daha avantajlıdır.

İki tip çokdüzeyleme vardır: Birincisi yüksek verdili bir hattı, her biri bir terminale ulaşan alt-hatlara ayırır; ikincisi ise kısa bir süre için, yüksek verdili hattı, her terminale bütünüyle ve devresel olarak bağlar. Her iki durumda da ana hattın taşıyabileceği en yüksek verdi, en azından terminallerin toplam kapasitesine eşit olmalıdır. Öte yandan çokdüzeyleyiciler arasında hiçbir özgül yöntem yoktur ve özellikle hiçbir hata denetimi yapılmaz. Buradaki tek avantaj ekonomik olma özelliğidir ve aslında çok daha ilginç bir yöntem olan *yoğunlaştırma* (şek. 5) ile de aynı avantaj sağlanabilir. Çokdüzeyleyicilerden farklı olarak yoğunlaştırıcının kendisi de küçük bir bilgisayardır. Bu özellik yoğunlaştırmacıya, önce kendisiyle merkez bilgisayar arasında, ileri ölçüde bir hata denetimi tekniğiyle birlikte gelişmiş bir yöntem kullanma imkânı verir, sonra yüksek verdili hattı en verimli şekilde kullanmasını sağlar; örneğin bir terminalin susmasından yararlanarak bir başka terminalin verilerini oradan geçirir; ayrıca alfabenin çevrilmesi ya da istatistiklerin toplanması gibi ek görevler de yerine getirebilir.

şebekeler

Yukarıda sözü edilen çeşitli konbiçimlerde devreye giren temel iletim öğeleri özel hat ile komütasyonlu hattır. Bunların ikisinde de bazı sakıncalar söz konusudur. Özel hattın çalışması katı ve genellikle verimsizdir.

Tersine, daha verimli ve esnek olan ikincisiyse ancak hafif terminallere uygun çok zayıf ikili verdilerle çalışabilmektedir. Ayrıca her iki teknikte de maliyet mesafe büyüdükçe artar. Bu yetersizliklere ihtiyaçların hızlı artışı da eklenince iletim araçları üretenler, daha esnek, daha verimli ve performansı daha yüksek araçlar yapmak zorunda kaldılar: İletim kanallarıyla birbirine bağlanmış komütatörlerden oluşan ve bilgileri (ana tekniklerden birini ya da ötekini uygulayarak) bir aboneden diğerine aktaran veri şebekeleri gibi.

devrelerin komütasyonu

B ile haberleşmek isteyen A abonesi, bunu şebekeye bildirir. Şebeke en uygun komütatörler aracılığıyla anında A ile B arasında bir sürekli yol kurar ve bu yol üzerinde sadece bu haberleşmeye ilişkin bilgiler iletilir. A ya da B haberleşmeyi kestiği anda, bu yolun bölümleri şebeke tarafından tekrar düzene konur. Tüm bunlar telefon şebekesiyle aynı ilkeye göre işler. Böylesi bir şebekede yanılma uzaklığa ve süreye bağlıdır.

paket komütasyon

Paket komütasyonlu bir şebekede A, bilgilerini küçük boyutlu 500 ilâ 1 000 bit mertebesinde bloklara ayırır; her blok göndericinin ve alıcının adresiyle bir paket oluşturacak şekilde donatılır. Bu paket, şe-

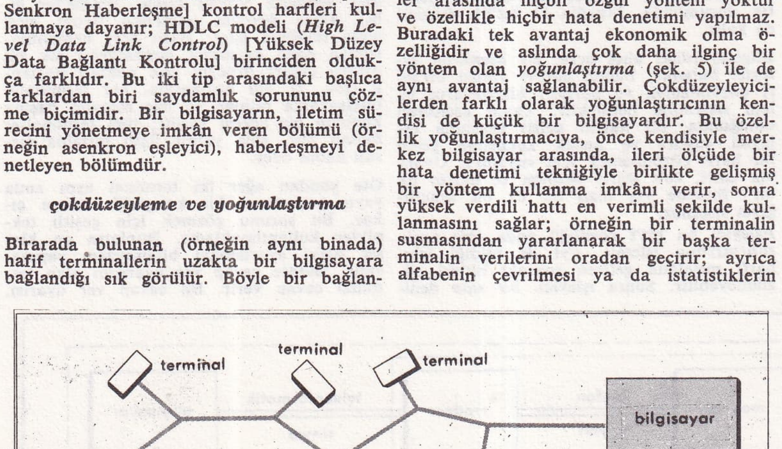

Çok noktalı bağlantı

bekeye girdikten sonra en uygun komütatörler aracılığıyla B'ye kadar iletilir.

Bu en küçük birimde, paketler şebeke tarafından birbirinden bağımsız birimler olarak düşünülür; bunlara *datagram* denir. Şebekelerden geçişleri sırasında bazı paketler iki kez geçebilir ya da kaybolabilir. Üstelik paketlerin A'dan çıkış sırasıyla B'ye ulaşma sırası aynı olmayabilir, çünkü şebeke onlara farklı yollar izletebilir. Bu sakıncaları ortadan kaldırmak için kullanıcıların hizmetine datagramlar verilir.

edimsiz devreler servisi

Paket komütasyonlu şebekelerin çoğu daha gelişmiş bir teknik olan edimsiz (virtüel) devreden yararlanır: A, B'ye datagram gibi yol alan bir çağrı paketi gönderir. Bu paket yol boyunca geçtiği komütatörlere, aralarında bir iletişim kurulmak üzere olduğunu bildirir. Bunu bir numara belirler ve ulaşan her paket o numarayı taşır. Böylece haber hiçbir güçlüğe uğramadan ilgili komütatörlerden geçer. Edimsiz devre ifadesindeki «devre» sözcüğü bu anlamdadır.

Bu paketler aynı zamanda düzenli olarak, kayıp ya da tekrar olmaksızın gönderilmelerini sağlayan bir sekans numarası taşırlar. A ya da B tarafından bir «hatlı boşaltma paketi» gönderilmesiyle başlangıçtaki duruma dönülür. Edimsiz terimi ise, hiçbir özel hattın sadece A ve B arası alışverişlerin komütasyonunda verilir) olgusunu ifade eder.

Aynı iletim kanalının paketleri farklı çıkış noktalarından farklı hedeflere varır. Bu da kullanım veriminin maksimum olmasını sağlar. Böyle bir sistemde A ile B arası haberleşmedeki duraklamalar sırasında, şebeke kaynakları işleyişini durdurmaz. Demek ki yanılma mesafe ve süreden bağımsız olarak iletilen verilerin hacmine bağlıdır. Böyle bir şebekede gelişmiş yöntemler kullanılarak hata oranının düşmesi sağlanır.

Şebekeyi, kaldıramayacağı bir yükle karşı karşıya bırakmamak için, bilgi akışı denetim teknikleri kullanılır. Şebekenin kuruluşu ve işleyişi güvenlidir. Eğer iki bitişik komütatör arasında fiziksel br kopma meydana gelirse, otomatik olarak bir «sapma» oluşur. Fransız paketli ve edimsiz devreli veri iletim şebekesi Transpac bu sistem tipine bir örnektir. Transpac'ta bilişim, veri iletiminde yoğun olarak kullanılır ve komütatör olarak bilgisayardan yararlanılır. Bu alanda ileri bir aşamada bulunan ülkelerin pek çoğu bu tip şebekeler kurdular ya da kurmaktadırlar (Fransa, ABD, Kanada, Japonya, İngiltere). Yalnız İskandinav ülkeleri hâlâ devre komütasyonunu tercih etmektedirler.

hedefler

Teleenformatik şebekelerinin ortaya çıkmasında elde edilen ilerlemeler çok yakın bir gelecekte, basit bir teleişlemin ötesinde hizmetler sunabilecek yeni donanımların ortaya çıkacağını göstermektedir: Videoteks, telekopi, elektronik fon aktarımı, elektronik ulak vb. (bk. TELEMATİK *[Ek 2]*). Teknolojinin hızlı gelişmesi, özellikle akla gelebilecek her imkânla donatılmış terminallerin yapımına imkân veren mikroişlem cihazlarıyla belleklerin gelişmesi bu ilerlemeye katkıda bulunmaktadır.

Uydular ve bunların televizyonla bağlantısının giderek sıklaşması verilerin dağıtımına dayanan yeni hizmetlere yol açmakta, böylece çok sayıda abone az maliyetle bu hizmetlerden yararlanmaktadır. (L)

***TELEFON** i. — ANSİKL. Türkiye'de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı sonunda (1978), öngörülen 960 bin telefon abone sayısı 850 binde, 1 040 000 telefon santral kapasitesi 984 300'de, 1 676 000 kent içi telefon şebekesi tesis sayısı 1 489 000'de kaldı ve kentlerde telefon için sıra bekleyenlerin sayısı 1977 yılı sonunda 1,3 milyona yaklaştı; 1983 sonunda 1,5 milyonu geçti. Yine 1977 sonunda ulaşılması öngörülen 6 500 teleks abone sayısı 3 800 olarak gerçekleşti ve telekste sıra bekleyenlerin sayısı 8 300'e yükseldi. Telefon ve teleks sayısında gereken sonuca ulaşılaması yüzünden şehir içi ve şehirlerarası telefon ve teleks haberleşmelerinde uzun süren güçlüklerle karşılaşıldı. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979 - 1983) sonunda telefon hat sayısının yılda ortalama yüzde 10,9'luk bir artış hızıyla yaklaşık 1,9 milyona, teleks abone sayısının 10 bin artırılarak 13 800'e, kent içi şebeke tesisinin de 1,5 milyondan 2,3 milyona çıkarılması öngörüldü. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonraki dönemde kentlerarası tam otomatik görüşmeye açık merkez sayısı 104'e, uluslararası tam otomatik görüşmeye açık merkez sayısı 36'ya yükseltildi (1982). 181 bin hatlık otomatik telefon santralı hizmete verilerek otomatik santral kapasitesi 1 324 600 hatta ulaştı. 122 bin hatlık otomatik santralın montaj çalışmaları sürdürüldü. PTT'nin Ankara Gölbaşı'nda yapımına giriştiği (1983) Eutersat uydusu ile bağlantı kuracak yer istasyonu tamamlandığında bütün Avrupa ülkeleriyle 1985 yılı ortalarında yüksek kapasiteli telefon görüşmeleri yapılabilecektir.

Aynı yıl Ankara'da uluslararası transit santralın hizmete girmesi öngörüldü. 1984'te ihalesi yapılacak Hint Okyanusu'na bakan bir yer terminalinin de tamamlanmasıyla 1986'da bütün dünya ülkeleriyle haberleşmenin sağlanması planlandı.

Türkiye'de yüz kişiye düşen telefon oranı 1981'de 2,8 iken, yapılan yeni çalışmalarla bu oran 1984'te yüzde 4,5'a çıktı. Sinop dışında bütün iller 1983'te otomatik santrala kavuştu. 1984'te Türkiye'deki 508 ilçenin 121'inde, 36 bin bucak ve köyün ancak 10'unda ve ayrıca 197 yerleşim yerinde otomatik santral, 3 657 yerde de manuel santral bulunuyordu. Aynı yıl bütün yurtta toplam 1 545 000 kişi telefon, 8 000 kişi de teleks için sıra bekliyordu. Bunların 490 bini İstanbul'da, 120 bini İzmir'de, 89 bini Ankara'daydı. (M)

TELEKOPİ i. (fr. *télécopie*). Yazılı bir belgenin, telefon ve çoğaltma teknikleri birlikte kullanılarak uzağa iletilmesini sağlayan telekomünikasyon yöntemi.

— ANSİKL. İletilecek olan yazılı belge, tüm yüzeyini fotoelektrik bir sistem sayesinde birbirine bitişik paralel çizgilerle tarayan verici aygıtın içine konur. Çizgileri, noktaları ya da yarı boyalı yerleri temsil eden elektrik işaretleri, işlemden geçtikten sonra bir telekomünikasyon hattı ile alıcıya gönderilir. Resmin ayrıntı inceliği, aygıtın bir milimetreye sığdırabildiği en çok nokta sayısı ile ölçülür. Elektrik işaretleri, alıcı aygıtta orijinal resmin tıpkısını ortaya çıkaracak şekilde, bir kâğıt üzerine, satır satır, görünür izlere dönüştürülür.

Uygulamada, belinografta olduğu gibi, dönen silindir şeklinde değişik tipler kullanılır. Ama genel eğilim, kâğıdın analiz ya da yazı makinesinin önünde yatay olarak yer değiştirmesini sağlayacak sistemler kullanılması yönündedir. Analiz için, çoğu zaman, mekanik bir hareket olmaksızın aynı anda bir çok nokta ya da bütün bir satır okunabilsin diye fotoelektrik elemanlar çoğaltılır.

Telekopiyle yazım için özel kâğıtlar daha elverişlidir, çünkü bunlar bir elektrik işaretini daha kolay görünür iz haline dönüştürebilirler. Örneğin, resistanslarla ısınan yerleri renk değiştiren termik kâğıtlar, elektrotların elektrikle yüklediği noktaları tozları çeken dielektrik kâğıtlar; ya da yoğunluğu modüle edilmiş bir ışıkla taranan kuru developmanlı fotoduyarlı kâğıtlar bu çeşit özel kâğıtlardır. Daha karmaşık sistemlerle âdi kâğıt kulanmak da mümkündür.

Bürolarda kullanılacak telekopi aygıtları özel olarak geliştirilmiştir. Elle ya da daktilo ile yazılmış sayfaların ya da en çok 21x29,7 mm boyundaki fotoğrafların iletimi için yapılmış olan bu aygıtlarda milimetre başına 4-8 noktalık incelik yeterli olmaktadır. Genellikle telefon şebekesine bağlı olan bu aygıtlar, çoğunlukla hem verici, hem alıcıdırlar. Bazı modeller gelen işareti alarak operatör olmaksızın otomatik kayıt yapar.

Bunlar, her gönderişte kimlik bildirimi yapmak, yayımda sayfaları otomatik ola-

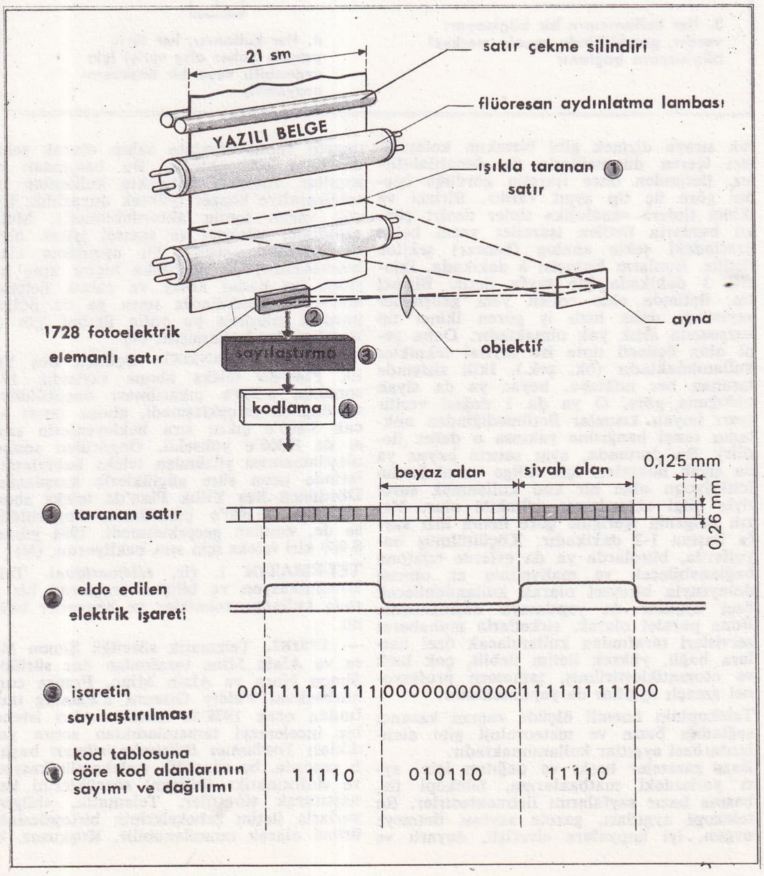

Bir telekopi sistemi ve sayısal bir telekopi aygıtının çalışma ilkesi

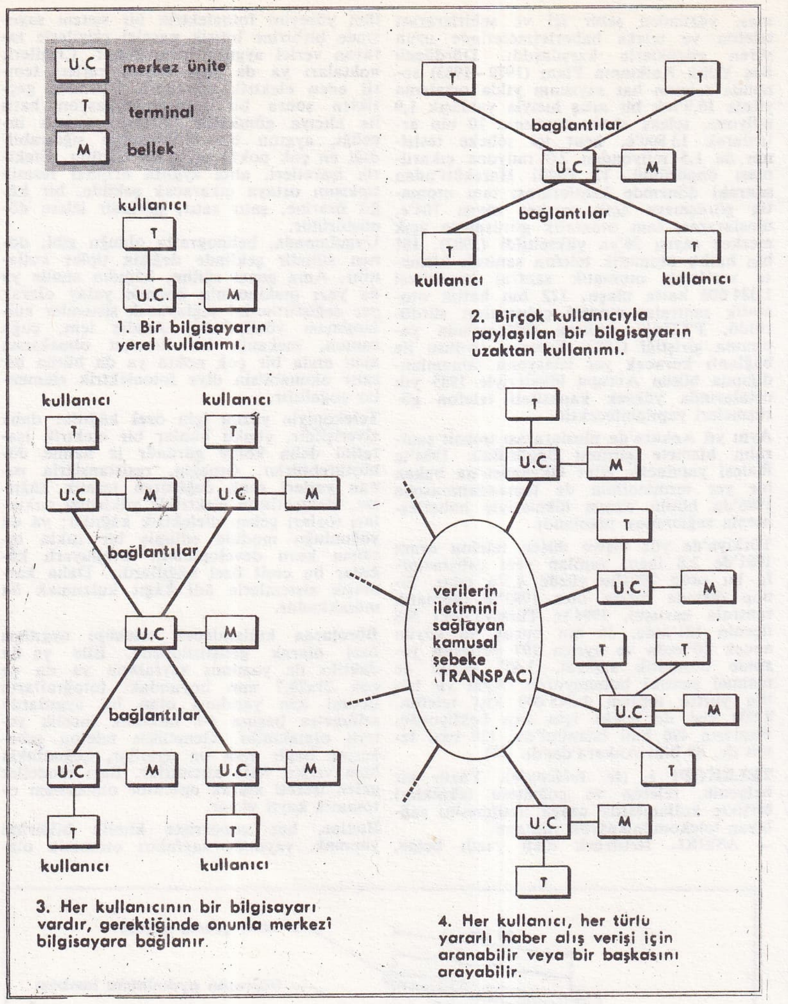

1. Bir bilgisayarın yerel kullanımı.

2. Birçok kullanıcıyla paylaşılan bir bilgisayarın uzaktan kullanımı.

3. Her kullanıcının bir bilgisayarı vardır, gerektiğinde onunla merkezî bilgisayara bağlanır.

4. Her kullanıcı, her türlü yararlı haber alış verişi için aranabilir veya bir başkasını arayabilir.

Telematiğin yapısındaki gelişim. Son aşamada, şebekeye bağlanmış bütün bilgisayarlar aynı iletim normunu kullanmaktadırlar ve hiyerarşik düzenlemeye artık gerek kalmamaktadır: Teleenformatik telematiğe dönüşmüştür.

rak sıraya dizmek gibi birtakım kolaylıkları içeren düzeneklerle de donatılabilirler. İletimden önce işaretin gördüğü işleme göre üç tip aygıt vardır. Birinci ve ikinci tiplere «analojik» tipler denir; çünkü bunlarla iletilen işaretler yazılı belge üzerindeki şekle analog (benzer) şekilde iletilir. Bunların birincisi 6 dakikada, ikincisi 3 dakikada bir sayfa iletir. Birinci tip, iletimde elde edilen yeni gelişmeler sayesinde daha hızlı iş gören ikinci tip karşısında artık yok olmaktadır. Daha yeni olan üçüncü tipte ise sayısal teknikler kullanılmaktadır (bk. şek.). İkili sistemde taranan her noktaya, beyaz ya da siyah olduğuna göre, O ya da 1 değeri verilir (yarı boyalı kısımlar iletilmediğinden noktanın rengi hangisine yakınsa o değer iletilir). Bu durumda, aynı satırın beyaz ya da siyah noktaları için bölge uzunluğunun fonksiyonu olan bir kod kullanmak suretiyle bilgi aktarılması mümkün olur. Yazılı belgenin içeriğine göre iletim hızı sayfa başına 1-2 dakikadır. Küçültülmüş boyutlarda, bürolarda ya da evlerde telefona bağlanabilecek ve maliyetinin az olması dolayısıyla bireysel olarak kullanılabilecek özel aygıtlar da yapılmaya başlanmıştır. Buna paralel olarak, şirketlerin muhaberat servisleri tarafından kullanılacak özel hatlara bağlı, yüksek iletim debili, çok hızlı ve otomatikleştirilmiş, tamamen profesyonel amaçlı aygıtlar da yapılmaktadır.

Telekopinin önemli ölçüde zaman kazancı sağladığı basın ve meteoroloji gibi alanlarda özel aygıtlar kullanılmaktadır.

Bazı gazeteler baskı ve dağıtım için, ayrı yerlerdeki matbaalarına, telekopi ile, basına hazır sayfalarını iletmektedirler. Bu telekopi aygıtları, gazete sayfası iletmeye uygun, iyi kopyalara elverişli, duyarlı ve negatif filmli alıcılara sahip olacak şekilde imal edilmektedir. Bu bakımdan bu aygıtlar, fotoğraf iletmekte kullanılan fototelegrafiye benzer (yüksek duyarlılık, birçok yarım tonun aktarılabilmesi). Meteorolojide, telekopi ve sayısal işlem, harita iletiminde seçkin bir uygulama alanı bulmaktadır, çünkü başka hiçbir araç haritayı bu kadar kolay ve çabuk iletememektedir. Bankalarda imza ya da poliste parmak izlerinin bu yolla iletimi için de uygulamalar başlamıştır. (L)

***TELEKS.** — ANSİKL. Üçüncü Beş Yıllık Plan'da teleks abone sayısının 1977 sonunda 6 500'e çıkarılması öngörüldüyse de öngörü gerçekleşmedi, abone sayısı ancak 3 800'e çıktı; sıra bekleyenlerin sayısı da 8 300'e yükseldi. Öngörülen sonuca ulaşılamaması yüzünden teleks haberleşmelerinde uzun süre güçlüklerle karşılaşıldı. Dördüncü Beş Yıllık Plan'da teleks abone sayısının 13 800'e çıkarılması öngörüldüyse de, umulan gerçekleşmedi. 1984 yılında 8 000 kişi teleks için sıra bekliyordu. (M)

TELEMATİK i. (fr. *télématique).* Telekomünikasyon ve bilişim araçlarını bir arada kullanan teknikler ve hizmetler bütünü.

— ANSİKL. Telematik sözcüğü Simon Nora ve Alain Minc tarafından öne sürüldü. Simon Nora ve Alain Minc, Fransa cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing tarafından ocak 1978'de kendilerinden istenen bir incelemeyi tamamladıktan sonra yazdıkları *Toplumun Bilişimleştirilmesi* başlıklı raporda, bu sözcüğü, «telekomünikasyon» ve «informatik» (bilişim) sözcüklerini kaynaştırarak türettiler. Telematik, «bilgisayarlarla iletim şebekelerinin birleşmesinin» ürünü olarak tanımlanabilir. Kuşkusuz, bilişim ve telekomünikasyon 1960 yıllarından beri bir arada bulunmakta ve birbirlerini desteklemektedir: Uzak bulunan çok sayıda kullanıcıyı, hizmetinden yararlandıkları bir bilgisayara bağlayan *teleenformatik* bağlantılar; bütün rölelerin kumandası için «uzay» komütasyonlu bir bilgisayardan yararlanan elektronik komütasyonlu ya da özgül bir bilgisayardan ibaret «zaman» komütasyonlu telefon santralları. Bununla birlikte, telematik sözcüğü herşeyden önce, ileri ülkelerde telekomünikasyonun (özellikle telefonun), bilişimin (özellikle mikrobilişimin) ve nihayet görsel-işitsel iletişim araçlarının (televizyon) yaygınlaşmasıyla ortaya çıkan çok geniş yeni uygulama alanlarını kapsamaktadır.

telekomünikasyon, bilişim ve görsel - işitsel alanlarındaki ilerlemelerin sonucu olan telematik

Elektronik, bilişim, telekomünikasyon ve görsel - işitsel teknikleri hızla gelişmektedir. Sanayide ileri ülkeler bu konularda yoğun yatırım yapmaktadırlar; bu konuların ortak uygulama alanı, yaşanılan çağın uluslararası kuvvet (askerî güç, ekonomik rekabet, enerji ve hammadde egemenliği) ilişkilerinde önemli rol oynayan haberleşmedir.

● *Elektronik bileşenler.* Entegre devreler, kenarları birkaç milimetreden ibaret bir silisyum levhası üzerinde bir sürü yarıiletken elemanı bir araya getirmektedir; iletkenlerin sayısıysa 1960'dan beri düzenli olarak artmaktadır: Her yıl 2 kat. Buna göre her on yılda bu sayı 1 024 birim artıyor demektir. Bu artışın en az 2 000 yılına kadar devam edeceği umulabilir.

Dolayısıyla, bu devrelerin maliyeti, her mantık elemanı için yılda yüzde 35, her bellek elemanı için yüzde 30 azalmaktadır. Bu ilerlemeler özellikle yüksek kapasiteli (1980'de 500 kbit) mikroişlemcilerin ve belleklerin yapımını mümkün kıldı. Böylece yapay zekâlı herhangi bir aygıtı, örneğin bir mini hesap makinesini 1960'lardaki bir bilgisayar derecesinde güçlendirme imkânı verdi. Böylece, terminalleri uzaktan büyük bilgisayarlarla işletmek yerine, kendilerine takılan elektronik beyinlerle çalıştırmak daha ekonomik hale geldi.

Hiperfrekanslı araçlar iletimde yeni ufuklar açmaktadır: Dalga yönlendiricileri ve yapay uydular. Elektroışıl diyotlar ya da laser diyotları optik lifler yoluyla iletimde rol almaktadır. «Magnetik kabarcıklı» bellekler, entegre devreli belleklerden daha yüksek kapasiteye sahiptir, vb. Elektronikteki bütün bu gelişmeler, telekomünikasyon, bilişim ve görsel - işitsel alanlarındaki imkânları çoğaltmaktadır.

● *Videoplak.* 1980'den beri piyasada yaygınlaşmaya başlayan videoplak önümüzdeki 10 yıl içinde iyice ucuzlayacak ve daha da yaygınlaşacaktır. Bu yeni plak okuma düzeneği bir televizyon ve bilişim melezidir.

Optik okuma sisteminde bilgi sayısaldır ve her bilgiye hemen hemen yalnız kaydedildiği anda başvurulabilir. Buna karşılık bir video plağın kapasitesi 5.10^{10} bit'in üzerindedir; yani 1980'de kullanılmakta olan 500 kbit'lik 100 000 entegre devreye eşdeğerdedir; bu da 50 000 resme, ya da 1 saatlik video programına, yahut 300 sayfalık 5 000 romana bedeldir. Bir videoplağın yapım maliyetiyse bir uzunçaların maliyetine denk sayılabilir.

Videoplak en başta video ve plak arşivleri, daha sonra, mikrobilgisayarlar için görüntü ve program arşivleri kurmaya yarayacaktır; ayrıca görüntülerle, seslerle, canlı sekanslarla, metinlerle, sayısal verilerle ve bilişim programlarıyla oynayarak bin bir türlü cambazlıklar yapabilen sistemlerin yapısına girebilecektir. Böylece, videoplak başlıbaşına kullanımın temel aracı ve telematiğin de değerli bir tamamlayıcısı olacaktır.

● *Uydular.* Jeostasyoner uydular uluslararası haberleşme bağlantıları için 1965'ten beri kullanılmaktadır. 1978'de 1 500 dolayında telefon hattı Fransa ile 50 yabancı ülke ve Fransa'nın denizaşırı illeri arasında hizmete girmiş, 1 000 saatten çok televizyon programı iletilmişti. 1972'den be-

ri, Kanada, ABD (1974) ve İndonezya (1976). gibi büyük ülkelerde ülke içi telefon bağlantılarında da uydulardan yararlanılmaktadır. Gerçekten, uydu aracılığı ile telefon bağlantısının maliyeti mesafeye bağlı değildir ve hızla düşmektedir: 1965 - 1979 arasında uydular için hat başına yıllık yatırım 100 kat ,1965 - 1975 yılları arasında yer istasyonları için 300 kat azaldı. Böylece 1980'li yıllarda birçok ülkede ülke içi telefon bağlantılarında uydu aracılığı rantabl hale geldi ve yeni telematik hizmetleri sunma imkânı doğdu. Araçların güç ve frekanslarının arttırılması sayesinde 12 ve 14 GHz arası frekans bantlarının kullanılmasıyla, 700 kg'lık bir uydunun yeryüzünde 3 m çapındaki antenlere 36 MHz kanallarından 25 Mbit/sn'lik sayısal verdiler iletilebilmektedir. 1 kW' tan yüksek güçte 900 kg'lık yayın uyduları bile, frekans modülasyonunda televizyon programlarının ve doğrudan evlere yayın yapan telematik hizmetlerinin yapılmasında ekonomik olmaktadır.

● *Optik lifler.* Optik lifler, bir işaretle modüle edilmiş bir ışık dalgasını iletmeye yarayan 50-100 mikron çapında cam elyafıdır. Işık, yaklaşık olarak her 10 km'de bir amplifiye edilmekte, yani büyütülmektedir. Modülasyona bağlı bant geçirimi ışık kaynağına bağlıdır: Elektroışıl bir diyotla yaklaşık 100 MHz, laser diyodu ile 800 MHz elde edilmektedir.

1976'dan beri, ABD'de 40 000 telefon hattını birbirine bağlayan, lif başına 44,7 Mbit/sn güçte 144 liflik bir şebeke çalışmaktadır. Japonya'da 1980'de 54 kbit/sn' den 800 Mbit/sn'ye geçildi. Fransa'da, 1980'de, Paris'te Tuileries ve Philippe - Auguste satralları arasında 60 liflik 34 Mbit/ sn'lik bir bağlantı kuruldu.

Laboratuvarda elde edilen verdiler 5.10^9 bit/sn dolayındadır. Böyle bir verdi, 160 TV kanalında ya da 100 000 kadar telefon hattında iletim sağlayabilir.

1980-1990 arasındaki 10 yıllık dönemde teknik gelişmeler ve üretilen araçlar sayesinde bu iletim aracının fiyatı ucuzlayacak, verdileri ancak 2 Mbit/sn olan klasik telefon hatları ile bugüne kadar gerçekleştirilemeyen bir dizi yeni hizmetin evlere götürülmesini ekonomik duruma getirecektir.

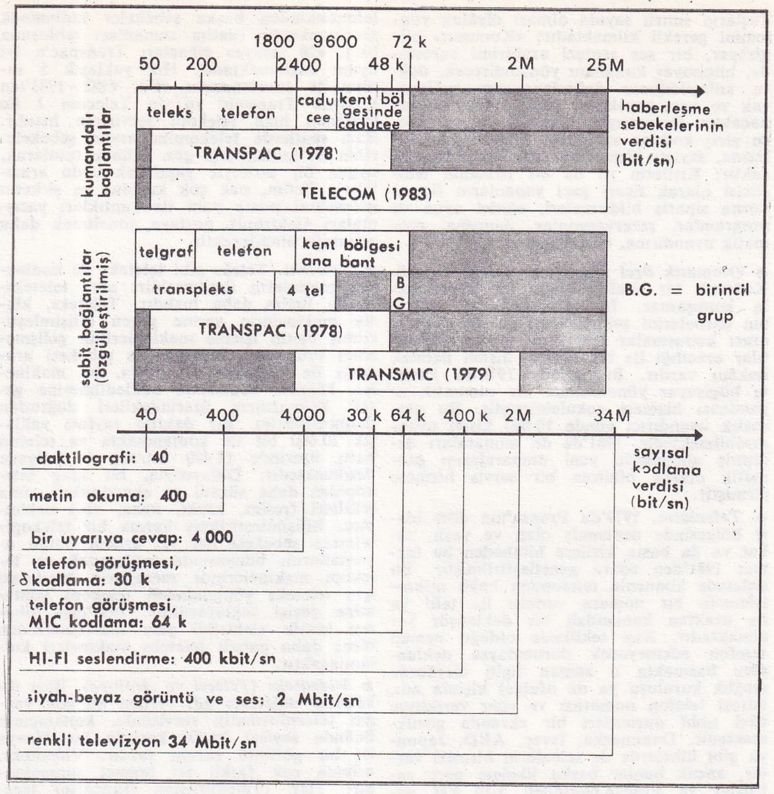

Çeşitli telekomünikasyon şebekelerinden geçebilen sayısal verdiler ve bunların çeşitli insan faaliyetlerinin doğal hızlarını gösteren kodlara tekabül eden sayısal verdilerle karşılaştırılması (logaritmik ölçek).

telekomünikasyon ile bilişimin ürünü telematik

Bilişimin gelişmesi telekomünikasyon şebekeleri üzerinde iki etki yarattı: Şebekelerin bilişimleştirilmesi ve bu şebekelerin sayısal işaretlerin iletilmesinde kullanılması. Şebekenin bilişimleştirilmesi, elektronik komütasyonun geliştirilmesi ve iletim hatlarının sayısallaştırılması şeklinde ortaya çıkar. Yeni veri iletim hatlarında (Transpac) olduğu gibi yenileştirilmiş teleks şebekesinde de komütasyon işlevi bilgisayarlarla sağlanır. Telefon şebekesinde, çok sayıda elektromekanik aygıtın varlığı nedeniyle, komütasyonun bilişimleştirilmesi daha yavaş olmaktadır. İlk aşamada, bu şebekede telematiğin gelişmesi, santrallara bilgisayarlar yerleştirilmesi ile sağlanacaktır. Zamanla, santralların kendileri bilgisayara dönüşecek, bir abonenin sayısal işaretlerini bir diğerine ya da başka bir bilgisayara yollayacaktır. O zaman bütün mesajlar ya da konuşmalar sayısal işaretler biçiminde iletilecektir. Böylece telekomünikasyon şebekeleri bütünüyle telematikleşmiş olacaktır.

Bilişim alanındaki ilerleme, maliyetlerin ucuzlaması ve mevcut telekomünikasyon araçları (telefon, özgül bağlantılar) ya da yenileri (Transpac, Transmic) sayesinde, aygıtları kullananlar için işlem, bellek ve verileri alma yollarının yaygınlaşması şeklinde ortaya çıktı. Mekanografik fiş-kodlama odası- büyük bilgisayar zinciri ortadan kalkarak yerini bulunulan yerde doğrudan bilgi almaya, bölgesel sorunların mini ya da mikrobilgisayarlarla yerinde işlenmesine ve yararlı bilgilerin sevkedilmesinde başka bilgisayarlara bağlanmaya bırakmaktadır; böylece bir yandan merkezileştirilmiş bir yerde işlenmesi gereken bilgiler toplanır, öte yandan merkezileştirilmiş bilgiler bölge bilgisayarlarıyla araştırılır. Hizmet bilgisayarları arama, yayım, değişik yerlere sevk, kodların çözülmesi, yararlananlara rehberlik gibi işleri yaparlar. Teleenformatiğin böylece telematiğe dönüşmesi iletimde tasarruf şeklinde kendini gösterir. Çünkü yalnız bir noktada üretilen ve bir diğerinde tüketilen bilgiler sevkedilmiş olur.

genel amaçlı telematik hizmetleri ve ürünleri

● *Programlaşmış elektronik otokomütatörler.* Bunlar, bilgisayarlarla yönetilen telefon santrallarıdır ve başlıca iki çeşidi vardır: Biri mekânsal komütasyon, öteki zamansal komütasyon kullanır. Mekânsal komütasyonda telefon devreleri bir bilgisayarla kumanda edilen minyatürleştirilmiş elektromekanik röleler ile açılıp kapanır. 1960'lı yılların başından itibaren Fransa'da geliştirilmiş olan zamansal komütasyondaysa elektromekanik bileşen yoktur. Bunda telefon sinyalleri sayısallaştırılır (64 kbit/sn'de), sonra özel bir bilgisayarla yönetilerek işaretlenir. 1990'a kadar gelişmiş ülkelerde telefon şebekeleri sayısallaştırılacağından bu son sistem geleceğin telefon sistemidir. Elektronik komütatörler, genel santrallarda olduğu gibi şirketlerin ve büyük kuruluşların özel tesisatlarında da hizmete girmektedir. Bunlar çok sayıda yeni hizmet sunacaktır:

— Çok frekanslı klavyeli postalar kullanılması;

— Kısaltılmış numaralama;

— Birçok postanın ortaklaşa devreye sokulması;

— Bir çağırının otomatik olarak tekrarlanması;

— Bir numaradan diğerine otomatik gönderme;

— Arayanın numarasının saptanması;

— Randevuların otomatik olarak hatırlatılması;

— Kişileri çağırma sistemiyle bağlantı;

— Dışarıdan bir telefon aygıtının doğrudan aranması;

— Gelen çağrıların otomatik dağıtılması, vb.

● *Çok frekanslı ve evrensel olan klavyeli postalar.* Klasik kadranlı telefon aygıtları numaranın çevrilmesi sırasında çok düşük frekansta darbe verirler. Bu darbeler bağlantı santralınca alınırlar, ama şebekeye sevkedilemezler (çünkü şebekede telefon kanalı 300 Hz'nin altında filtre edilmektedir). Ayrıca bir numarayı çevirmek için birçok saniye geçtiği için, bu işaretleme sistemi yavaştır. Buna karşılık çok frekanslı işaretleme hızlıdır (sayı başına birkaç milisaniye) ve telefon bandı içinde yer aldığından bağlantı kurulduktan sonra da iletilebilir.

Hz	*1209*	*1336*	*1477*	*1633*
697	1	2	3	A
770	4	5	6	B
852	7	8	9	C
941	.	0	≠	D

Klavyeli bir telefon aygıtınca yapılan çok frekanslı işaretleme CCITT'nin Q 23 normuna uygulanır. Her tuş iki frekansı aynı anda verir. ABCD kolonu hemen hemen hiç kullanılmaz.

1980'de sanayileşmiş ülkelerde bile çok frekanslı numaralamayı alabilecek santralların sayısı çok azdı. 1980'de piyasada satılan klavyeli telefon aygıtları kadranlılar gibi işaretleme yapmaktaydı ve frekans yayınlamıyordu. Yeni kurulmakta olan telefon santralları çok frekanslı işaretlemeyi alabilecektir. Milyonlarca eski telefon hattı da çeşitli tarzda bunlara uyarlanacaktır:

— Santralda yeni işaretlemeyi alabilmesi için değişiklik yapılması ve aboneye çok frekanslı bir telefon aygıtı verilmesi;

— Santralın değiştirilmemesi, ama abonelere, her iki türde işaret verebilen telefon aygıtları dağıtılması. Özel santrallarda ise, 1980'den beri elektronik komütasyon egemendir ve iç donanımda genellikle klavyeli aygıtlar kullanılmaktadır. Böylece 1987'ye kadar klavyeli telefon aygıtı temel telematik terminal olacak ve tümüyle kadranlı telefon aygıtının yerini alacaktır.

Böylece, bir bilgisayarla görüşmek, her telefon abonesi için mümkün olacaktır.

Tuşların sınırlı sayıda olması diyalog yöntemini gerekli kılmaktadır: «Konuşan» bilgisayar, bir ses sentezi arabirimi sayesinde, bilgisayar kullananı yönlendirecek, doğru anlaşıldığının doğrulanmasını sağlayacak ve ona, gerekirse, istenen bilgileri sunacaktır. Dolayısıyla, herkese, ya da sadece giriş koduna sahip bir klübün mensuplarına, sayısız hizmet vermek mümkün olacaktır: Kişilerin ya da bir firmanın temsilcisi olarak ticari gezi yapanların firmalarına sipariş bildirmeleri, eğitici oyun ve programlar, rezervasyonlar, danışma, otomatik uyandırma, mesaj iletme, vb.

● *Otomatik özel hizmetler otokomütatörü.* Kadranlı bir telefon aygıtı bir bilgisayarla konuşamaz. Bununla birlikte, kadranın darbelerini şehirlerarası ya da uluslararası konuşmalar için öngörülmüş bağlantılar aracılığı ile bir santral dışına iletmek imkânı vardır. Bu sayede 1979'da Paris'te bilgisayar yönetiminde bir otomatik uyandırıcı hizmete sokulabilmiştir. Bu otomatik uyandırıcı günde 10 000 kişiyi uyandırabilmektedir. 1981'de de numaraları değişmiş abonelerin yeni numaralarını otomatik olarak bildiren bir servis hizmete girmiştir.

● *Telealarm.* 1979'da Fransa'nın dört idari bölgesinde denenmiş olan ve yaşlı, sakat ya da hasta kişilere hitabeden bu hizmet 1981'den sonra genelleştirilmiştir. Bu sistemde abonenin telefonuna bağlı mikroişlemcili bir numara vericisi ile telli ya da uzaktan kumandalı bir deklanşör yer almaktadır. Kişi tehlikede olduğu zaman telefon edemeyecek durumdaysa deklanşöre basmakta o zaman ilgili merkezde (sağlık kuruluşu ya da itfaiye) kişinin adı, adresi telefon numarası ve eğer verildiyse özel tıbbî durumları bir ekranda gözükmektedir. Danimarka, İsveç, ABD, Japonya gibi ülkelerde de telealarm hizmeti vardır, ancak bunlar başka ilkelere göre çalışırlar ve Fransa'dakinden 5-10 kat pahalıdırlar.

● *Telekopi* (Bk. TELEKOPİ, *Ek 2*). Bir Fransız sanayi programı 1981'den itibaren «geniş yayımlı bir telekopi makinesi» pazarlayarak bu alandaki fiyatları 5 kat azaltmayı planlamıştır. Bu aygıt aynı zamanda videoteks bilgi sayfalarının (genellikle teletekst olarak adlandırılmaktadır) ve Teletex makinelerinin yazıcısı (baskı makinesi) olarak çalışacaktır. Japonya'da da, A5 boyutunda (A4'ün yarısı) benzer bir aygıt 1980'de yapılmıştır.

Bir telekopiyi daha hızlı iletmek için telefonunkinden başka şebekeler kullanmak gerekmektedir (iletim zamanları tablosuna bk.). «20 saniye» cihazları Transpac'a iyi uyum sağlamaktadır. Hız yaklaşık 5 saniye ile sınırlanmıştır. Bu, 1982 - 1983'ten itibaren Transmic ya da Telecom 1 ile sağlanan hızlı telekopi servisinin hızıdır. Bazı saatlerde telekomünikasyon şebekelerinin az kullanıldığı göz önünde tutularak, uygun bir tarifeyle yapılacak uydu aracılığıyla iletim, pek çok kuruluş ve şirketin geleneksel posta yolu ile yaptıkları yazışmaları elektronik postaya yöneltmek daha avantajlı olabilecektir.

● *Teleteks.* Teleks gibi teleteks de kodlanmış metinlerin iletilmesidir; ama teleteksle bu iletim daha hızlıdır. Teleteks, klasik makinelerin yerine geçen bilişimleştirilmiş metin işleme makinelerinin gelişmesinin ürünüdür. Bir teleteks şebekesi aracılığı ile bağlandıktan sonra, bu makineler, kâğıdın kendisinin nakledilmesine gerek kalmaksızın üzerindekileri doğrudan iletmektedirler. Bir daktilo sayfası yaklaşık 10 000 bit ile kodlanmakta ve telefon hattı üzerinde (2 400 bit/sn) 4 saniyede iletilmektedir. Dolayısıyla, bu araç telekopiden daha süratli ve ekonomiktir, ama şekilleri (resim, kroki, imza, vb.) nakletmez. Bilişimleştirilmiş karma bir telekopi-teleteks şebekesi her iki aracın bütün avantajlarını bünyesinde toplayacak ve telekopi makinelerinde mesajların basılması için teleteks yönteminden telekopi yöntemine geçişi sağlayacaktır. 1981'den itibaren klasik elektrikli yazı makinelerinden biraz daha pahalı teleteks makineleri kullanılacaktır.

● *Videoteks* (*Teletel* ve *Antiope*). Bazı ülkelerde «teletext» adı verilen bu çok yaygın teleenformatik servisinde, kullanıcının önünde sayısal harfli komple bir klavye ile bir görüntü ekranı vardır. Videoteks, aslında çok farklı iki hizmet sunmaktadır: TDF (Télédiffusion française) tarafından yönetilen *Antiope* ve DGT (Direction Générale des télécommunications) tarafından yönetilen *Titan* (Teletel). Antiope («yazılı sayfalar olarak düzenlenmiş imgelerin sayısal alım ve görüntülenmesi» cümlesinin Fransızca yazılışının baş harflerinden oluşan kısaltma niteliğinde sözcük) sayesinde televizyon şebekesi tarafından yayınlanan bilgiler ekranda dergi «sayfaları» şeklinde gözükür, sayfa seçimi klavye aracılığı ile yapılır. Teletel, bir klavye-ekran terminali aracılığı ile bilişim merkezleriyle telefon şebekesi kullanılarak karşılıklı konuşmayı sağlar.

Başlangıçta evdeki televizyondan yararlanan bu iki hizmet, ortak gelişmelere ve uygun bir normlaşmaya yol açmıştır. Bu arada Teletel'in kullanılma imkânları Fransa'da siyah-beyaz ekran kullanan özerk bir terminalin gelişmesini öngören bir sanayi programının ortaya atılmasına yol açmıştır; «rehber terminal» denen bu terminalin fiyatı öylesine düşük olmaktadır ki abonelere klasik telefon rehberleri vermeye gerek kalmayacak ve böylece 1990' da 300 000 ton kâğıttan tasarruf sağlanacaktır. Bu terminal sayesinde her hafta gözden geçirilen ve tüm ülkeyi kapsayan bir bilişim rehberine danışmak mümkün olacaktır.

Antiope 1978'den beri sınırlı sayıda kullanıcının hizmetindedir: Antiope-borsa ve Antiope-meteoroloji, 1981'den beri Vélizy (Yvelines) bölgesinde 3 000 abonede TDF ve DGT tarafından videoteks denemesi şeklinde uygulamaya konulmuştur.

Teletel ve rehber terminali denemesi de bundan bir yıldan az bir süre sonra Ille-et-Vilaine'in 250 000 abonesinde denenmeye başlamıştır. 1986'ya değin Fransa'da 3 milyon elektronik telefon rehberinin yerleştirilmesi öngörülmektedir.

Transpac şebekesine eklenecek olan videoteks servisine şunlar bağlanacaktır: Bir minibilgisayarı olan verici ve kompozisyon terminalleri; kullanıcılarla konuşmayı sağlayacak dağıtım bilgisayarları; kullanıcıların bağlantı santrallarında bilgi alışverişini yoğunlaştıracak Teletel modemi normuna uyarlayacak giriş noktaları (kaynaktan kullanıcıya 1 200 bit/sn ve diğer yönde 75 bit/sn olan ilk norm her iki yönde 2 400 bit/sn olacak şekilde değiştirilecektir).

İngiltere, Japonya, Kanada gibi ülkelerde benzer servisler geliştirmektedir (Viewdata, Captain, Télidon). 1979 sonunda 3 şehirde ticari duruma getirilen ve 1 500 terminalden 75 verici aracılığı ile 100 000 bilgi sayfasını hizmete sokan Prestel ile, en ileri hizmet İngiltere'de bulunmaktadır.

● *Teleyazı.* Teleyazı, Teletel'den çok farklıdır ve telefon ile televizyonun birlikte kullanıldığı bir sistemdir. Terminalde özel bir kalemi olan bir levha, bir görüntü televizyonu, bir işleyici, bir resim belleği ve bir modem bulunmaktadır. Normal bir telefon hattı ile bağlanan iki terminal, konuşmaya devam edilirken çizilen krokilerin iletilmesini sağlamaktadır. Sistemde değişik renkler kullanmak imkânı bulunduğu gibi yazılan da silinebilmektedir.

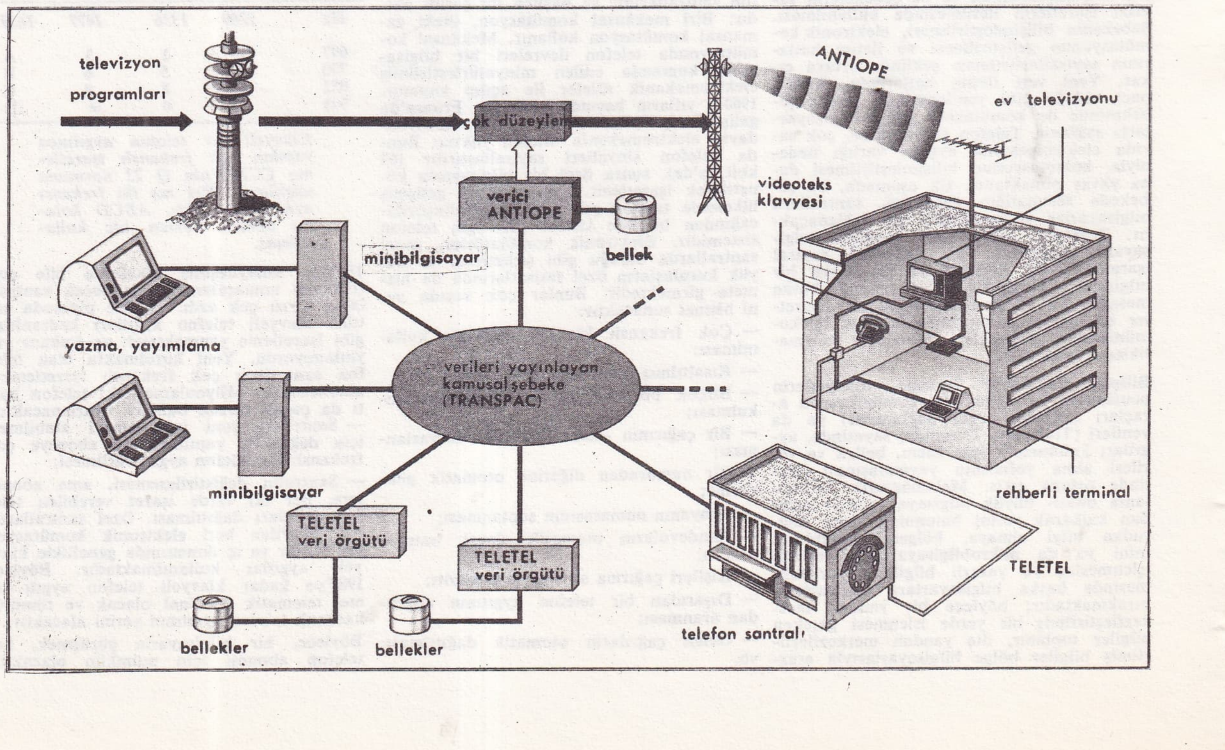

Bilgisayar kullanarak herkese hizmet sunan telematik bir iletim servisi olan videoteks, dağıtım tarzına göre iki şekilde mevcuttur: 1979'dan beri Fransa'da hizmette olan «Antiope», televizyon kanalı üzerinden yayınlanır. Yayımlanan haber sayfalarını klavye aracılığıyla seçerek televizyon cihazına gönderir. 1981'den sonra hizmete giren «Teletel» ise telefon bağlantısı kurarak bilgisayarlarla konuşma sağlar; böylece danışma, oyun, rezervasyon, sipariş gibi çeşitli hizmetler sunar.

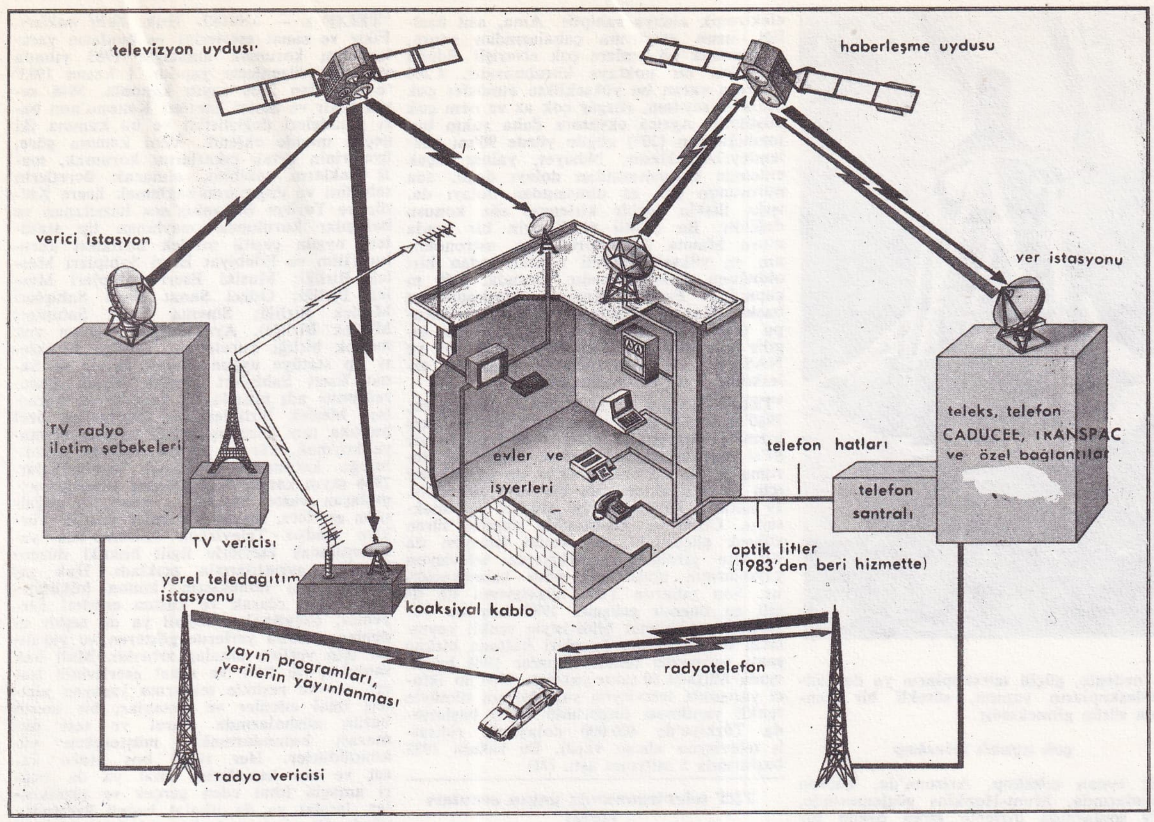

Telekomünikasyon servislerinin ve telematiğin dağılım şekilleri: **Sağda,** konuşmalı servislerin dağılımı; **solda** (ABD'de «Qube» sistemi), telefon ve radyo yayımı ile ilgili kişileri çağırmaya dayanan «Eurosignal» servisi. Telekomünikasyon uydusu, konuşmalı hizmetlerin yanı sıra toplantı ve konferans gibi çok noktalı iletişim hizmetleri sunmaya da imkân verir.

● *Elektronik kart.* 1981'de, kredi kartı boyutlarında plastik bir karta yerleştirilmiş bir entegre devre ile uygulamaya göre az ya da çok mantıklı okuyucular sınaî olarak piyasaya sunulmuştur. Bu sistemin çeşitli uygulamaları vardır.

«Satış noktası» terminali bir tüccarın işlemlerini müşterinin kartına ve terminale işlemeye yarar. Terminal her akşam telefon şebekesi aracılığı ile bütün bu ticari işlemleri bankaya iletir. Buna karşılık, belleğindeki kullanılmaması gereken kartlar listesinde son duruma göre düzeltmeler yapar. Elektronik kartlar ya ödeme kartı (satın alınan, tüketilen, sonra boşalınca atılan ödeme kartları) ya da kredi kartı şeklindedir. Bu donanımın yalnız alışverişte ve bilet dağıtıcılarda değil, telefon kabinlerinde, geçiş parası alınan yerlerde, otomobil parkı sayaçlarında, otomatik servis istasyonlarında da kullanılması mümkündür. Bu donanım bir videoteks terminale bağlanırsa kişiler, bazı ödemelerini evlerinde oturarak yapabileceklerdir. Nihayet bu sistem, teleteks ya da telekopi ile yollanan bir mesajın doğruluğunu anlamada yollayanın kimliğini bildirerek yararlı olacaktır.

özel amaçlı telematik şebekeleri

● *Turistik teleenformasyon servisi.* Seyahat acenteleri bu sistem sayesinde, bir tek terminal ile, bilet bulunup bulunmadığını öğrenebilmekte, rezervasyonlarını yapabilmekte, bu amaçla, hava, deniz ve demiryolu bürolarıyla, başka seyahat acenteleriyle ve tatil köyleriyle temas kurabilmektedirler.

● *Banka mesajları komütasyon merkezi.* Transpac'tan ve mesajların komütasyonunu sağlayan bir bilgisayardan yararlanan bu sistem fransız bankaları arasında fon aktarmaları ile ilgili bilgilerin iletilmesinde kullanılır.

Komütatör, uluslararası banka mesajları şebekesi Swift ile de bağlantı sağlar. Simplexcom ise ticari işlemlerin uzaktan yapılmasına dayanan bir hizmettir.

● *Telegüvenlik.* Bir alarm tesisatı telefon hattı üzerinde suprafonik (telefon bandının üzerindeki frekansta) kodlu işaretler yayar. Bu işaretler santralda bir bilgisayar tarafından alınır ve alarm mesajları olarak çözülür, gönderildikleri güvenlik servisine iletilir.

● *Sivil radyotelefon.* Radyotelefon Fransa'da kendisine ayrılmış olan çok az sayıdaki (27,5 ile 960 MHz arasında yer alan frekans bantlarının yüzde 6'sı) frekans bantından olabildiğince yararlanmak üzere bilişimleştirilmektedir. Bu oran 1980 ile 1990 arasında yüzde 10 ilâ 15'e çıkarılabilecektir, çünkü 1979'daki Radyokomünikasyon Dünya İdari Konferansı frekanslarla ilgili yönetmeliği bu yönde değiştirmiştir.

Fransa'da özel radyotelefonların (telefon şebekesine bağlanmamış) sayısı 1979'da 200 000 dolayındaydı. Bu sayı her yıl yüzde 15 artmaktadır. Kanal sayısı sabit kalarak, özel şebekelerin sayısını arttırmak için, kanalları paylaştırmak gerekmektedir. Ortaklaşa kullanılan kanalların bilişimleştirilmiş yönetimini sağlayan ortak röleler kullanıcıların konuşmalarının karışmasını önleyecektir.

Telefon şebekesine giriş sağlayan otomatik radyotelefon sayısı 1979'da Fransa'da 4 000 idi; bu, 100 000 kişi için 8 radyotelefon demektir; bu sayı İngiltere'de 30, ABD' de 60, İsveç'te 180'dir.

telematiğin sosyo - ekonomik sonuçları

Telematiğin gelişmesi, nicelik ve nitelik bakımından sosyal karışıklık yaratma tehlikesi taşımaktadır. Nitelik bakımından, özel veya mesleki faaliyetlerin yapılış tarzı hızla gelişmektedir. Terminallerin ve birbirine bağlı mikrobilgisayarların kullanılması şu alanlarda yaygınlaşmaktadır:

— Bürolarda arşivleri, muhaberatı, stokları, muhasebeyi, idari ya da ticari işlemleri, araç-gereç sağlanmasını ,fatura düzenlenmesini, çek işlemlerini, teknik ve bilimsel inceleme ve araştırmaları vb. yapmak ve düzenlemek için, vb.;

— Atelyelerde, sayısal kumanda makinelerinin bütünleyicisi olarak, imalat programlarını, stokların durumunu, maliyet hesabını, metot optimizasyonunu, süreçlerin izlenmesini ve uzaktan yönetilmesini sağlamak için, vb.;

— Evlerde belge toplanması, bilgi alınması, posta, oyun, eğitim, satın alma, ödeme, formalite işleri için, vb.

Telematik sosyal alanda da birçok işe yaramaktadır: Sakatların topluma daha iyi uyum sağlaması; hastahane ve muayenehanelerin telematikleşmesiyle tıbbi veri bankaları ve epidemiyolojik - farmakolojik büyük incelemeler sayesinde koruyucu ve tedavi edici hekimliğin daha iyi duruma getirilmesi; yardımların etkisini artıran telealarm ve telegüvenlik hizmetlerinin gelişmesi.

Böylece, bu gelişme bütün faaliyet alanlarını etkilemiş olacaktır: Sınai üretim, enerji ve hammadde sektörleri, şehircilik, ulaştırma, çevre kontrolu, sağlık, sosyal hizmetler, öğretim, iş ilişkileri, güvenlik, araştırma ve geliştirme, basın, danışma, dokümantasyon, ticari dağıtım, hizmetler, savunma, boş zamanlar ve kültür.

Nicelik bakımından ise, telematik, bütün sektörlerde faaliyetlerin iyileşmesine ve maliyetin azalmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, hizmet sektöründe, özellikle sigorta, banka, sosyal güvenlik, posta gibi prodüktivite kazancının çok büyük olabileceği alanlarda istihdamı ciddi olarak tehdit etmektedir. Böylece serbest kalacak iş saatleri, ulusal pazara ya da dışsatıma yönelik telematik ürünlerinin geliştirilmesine ve üretilmesine, telematik ile mümkün hizmetler yaratılmasına ya da bu çeşit hizmetlerin daha iyi yapılmasına yöneltilebilecek ya da sadece boş zamanlara ayırılabilecektir. Telematik hizmetlerinin sosyal dağılımı 1980'li yılların siyasi hedeflerinden biridir. (L)

***TELESKOP** i. — ANSİKL. *Astron.* Uydularla elde edilen başarılara rağmen, yerdeki uzay gözlem aletleri yıldızların görünür ya da radyoelektrik parıltılarını incelemede ana rollerini oynamaya devam etmektedirler. Ancak Evren'in araştırılması konusunda ileri adımlar atabilmek için daima daha gelişmiş donanıma ihtiyaç vardır.

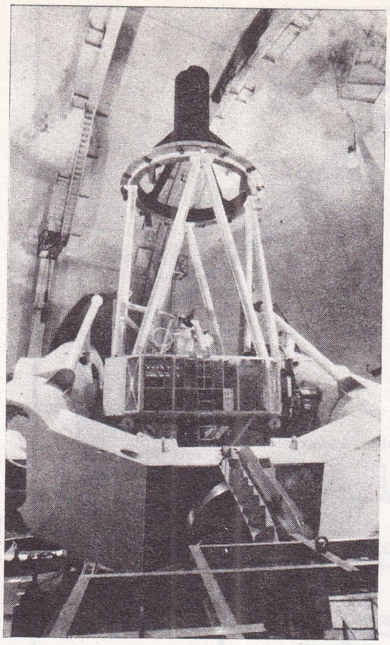

Hawaii'de Mauna Kea teleskopu

Bu nedenle, güçlü teleskopların ya da radyoteleskopların yapımı, sürekli bir tempoda sürüp gitmektedir.

çok aynalı teleskop

Çok aynalı teleskop, Arizona'da, Tucson yakınlarında, Mont-Hopkins gözlemevinde, 1979 sonlarında hizmete giren özgün bir teleskoptur. Kasgren tipinde, 1,80 m çapında altı aynası vardır. Bunların her biri bir altıgenin bir köşesinde yer alır. Görüntüler bu altıgenin ortasındaki eksenin üzerinde öylesine odaklaşır ve üst üste gelir ki, sonuçta 4,50 m'lik bir tek aynanın sağlayacağına eşdeğerde bir tek görüntü oluşur. Böylece büyük bir tek aynanın yapımındaki güçlük giderilmiş olmaktadır.

Hawaii teleskopu

Yukardakine göre daha küçük ve daha klasik olan bir Fransa - Kanada teleskopu, 28 eylül 1979'da, Hawaii adasında, Mauna Kea'nın doruğunda (4 200 m yükseklik) kuruldu. Aletin, at nalı biçiminde ve 5 m'lik Mont-Palomar teleskopununkini andıran bir ayaklığı ve Serrurier tipi açık, kafesli bir tüpü vardır. Bu teleskop tekniğin bütün yeni gelişmelerine sahiptir: Bir bilgisayar yardımıyla çalışır; bu sayede verilerin ve sonuçların elde edilmesi kolaylaşır; ayrıca yüksek duyarlıkta bir dizi elektronik alıcıya sahiptir. Ama, asıl özelliği, uzun araştırma çabalarından sonra, astronomik gözlemlere çok elverişli olduğu anlaşılan bir noktaya kurulmasıdır. 4 200 metreye varan bu yükseklikte atmosfer çok duru ve saydam, rüzgâr çok az ve nem çok düşüktür. Ayrıca ekvatora daha yakın bulunduğundan (20°) göğün yüzde 90'ını gözlemleyebilmektedir. Nihayet, yalnız alçak enlemde bulunmasından dolayı değil, ada nüfusunun çok az olmasından dolayı da, ışığa ilişkin hiçbir kirlenme söz konusu değildir. Bu çeşitli niteliklerin bir arada oluşu Mauna Kea doruğunun, astronominin en yüksek verimli noktalarından biri olduğunu açıklamaktadır. Burada, 3,60 m çapındaki Fransız - Kanada teleskopundan başka, Hawaii Üniversitesi'nin iki teleskopu (biri 2,20 m, öbürü 0,61 m); bir ingiliz kızılötesi radyoteleskopu (3,80 m) ve NASA'ya ait bir amerikan kızılötesi teleskopu (3 m) bulunmaktadır. (L)

***TELEVİZYON** i. — ANSıKL. Türkiye'de, 1980'lerde 60 yeni aktarıcının (transpozer) hizmete girmesiyle, ülke nüfusunun yüzde 87'si televizyon yayınlarını izleyebilir duruma geldi. Bu oranın daha da yükselmesi için 27 yeni aktarıcının kuruluşu sürmekte, 19 aktarıcı istasyonu için etüdler yapılmaktadır. Cizre ve Elbistan'da yapımı süren yüksek güçlü iki ana verici istasyon da hizmete girdiğinde Türkiye'de televizyon yayınlarının ulaşmadığı yöre kalmayacaktır. Son yıllarda TRT televizyonu ile ilgili en önemli gelişme, 1982 başında yayımlanan hükümet bildirisiyle renkli yayınların başlamasıdır. Önceleri haftada birkaç saati geçmeyen renkli yayınlar 1984 başlarında haftada 10 saate yaklaştı. 1984'ün ikinci yarısında televizyon yayınlarının tümüyle renkli yapılması öngörüldü. 1975 başlarında Türkiye'de 400 000 dolayında ruhsatlı televizyon alıcısı vardı. Bu rakam 1983 başlarında 5 milyonu aştı. (M)

TRT televizyonunda yayın oranları (1983)

yayın türü	*yüzde*
eğitim-kültür	28
drama	30
müzik	7
eğlence	7
haber-spor	20
reklam	7
diğerleri	1
toplam	100

TRT televizyonunda müzik yayınları (1983)

müzik türü	*yüzde*
türk sanat müziği	2,2
türk halk müziği	1,7
çoksesli sanat müziği	0,8
hafif müzik	1,8
çocuk müziği	0,5
toplam	7

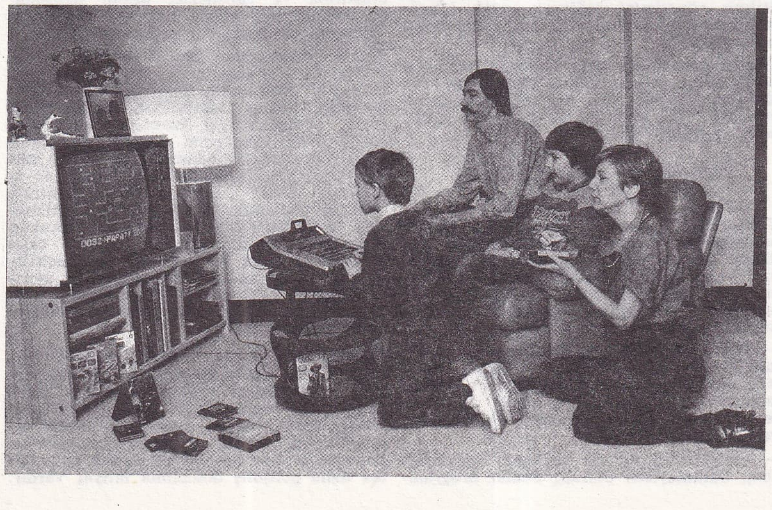

Televizyonda oynanan video oyunları evlere girdi

***TELİF** i. — ANSıKL. Huk. *Telif hakları.* Fikir ve sanat eserlerini ve bunların yaratıcılarını korumak amacıyla 1983 yılında yeni bir düzenleme yapıldı. 1 kasım 1983' te çıkarılan 2936 sayılı kanunla, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun bazı maddeleri değiştirildi ve bu kanuna iki geçici madde eklendi. Yeni kanuna göre, üyelerinin ortak çıkarlarını korumak, mali hakların takibini, alınacak ücretlerin tahsilini ve dağıtımını sağlamak üzere Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca hazırlanan ve bakanlar kurulunca onaylanan tip statülere uygun çeşitli meslek birlikleri kurulur (Flim ve Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği; Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği; Güzel Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği; Sinema Eseri Sahipleri Meslek Birliği). Aynı alanda birden çok meslek birliği kurulamaz. Meslek birlikleri tip statüye uygun olarak «Fikir ve Sanat Eseri Sahipleri Meslek Birliği Federasyonu» adı altında bir federasyon kurarlar. Meslek birlikleri ve federasyon özel hukuka tabi tüzelkişilerdir. Üyeleri sermaye koymak, kâr ve zarara, hukuki sorumluluğa katılmakla yükümlü tutulamazlar. 2936 sayılı kanun özellikle son yıllarda yaygınlaşan video kaset, ses kasetiyle çoğaltılan eserlere, ilişkin hükümler getirdi: Türkiye Radyo - Televizyon Kurumu'nca yararlanılacak eserlerle ilgili hukuki düzenlemeleri ayrıntılarıyla açıkladı. Hak sahibinin izni olmaksızın, kanun hükümlerine aykırı olarak ve kasten eserleri işleyenler, çoğaltanlar, temsil ya da teşhir edenler, umumi yerlerde gösteren ve yayanlar için verilen cezalar artırıldı. Mali hak sahipleri ile fikir ve sanat eserlerinin işaret, ses ve resimle tekrarına yarayan aletleri imal edenler ve basanlar, bir eserin bütün nüshalarında işaret ve seri numarası bulundurmakla müştereken yükümlüdürler. Her türlü boş video kaset ve ses kasetlerini imal ya da ticari amaçla ithal eden gerçek ve tüzelkişiler, imalat ya da ithalat bedeli üzerinden yüzde 5'i geçmemek üzere bakanlar kurulu kararı ile saptanacak orandaki meblağı stopaj suretiyle keserek, bir ay içinde topladıkları parayı ertesi ayın en geç onuncu gününe kadar Kültür ve Turizm Bakanlığı adına bir milli bankada açılacak özel hesaba yatırmakla yükümlüdürler. Bu hesapta biriken miktar, yıl sonunda, meslek birlikleri arasında eşit olarak paylaştırılır. Meslek birlikleri bu yolla almış oldukları parayı, ancak meslek birliğine dahil üyeleri için sosyal tesisler inşası, bu tesislerin bakımı ve geliştirilmesi ve diğer sosyal hizmetlerin görülmesi için kullanabilirler. (M)

***TELSİZ** i. — ANSıKL. Huk. *Telsiz Kanunu.* Çağdaş gelişmeler göz önüne alınarak, haberleşme maksadıyla kullanılan her türlü telsiz sisteminin kurulmasına, işletilmesine, kontroluna ilişkin politika, hedef ve ilkeler yeniden düzenlendi. Bu amaçla 5 nisan 1983 tarihinde yeni bir telsiz kanunu çıkarıldı. 2813 sayılı bu yeni kanun, 9 haziran 1932 tarih ve 3222 sayılı eski Telsiz Kanunu'nu ve diğer kanunların telsiz kurma ve işletme yetkisi veren hükümlerini yürürlükten kaldırdı.

Silahlı Kuvvetler ve Milli İstihbarat Teşkilatı hakkında uygulanmayan bu kanuna göre her türlü telsiz sisteminin kurulmasına ve işletilmesine izin verilmesi ve bunların kontrolu, devletin yetki ve sorumluluğu altındadır; telsiz sistemlerinin kurulması, kullanılması, nakli, değiştirilmesi, yenilenmesi ve hizmet dışı bırakılması işlemleri, başvuru üzerine yapılan inceleme ve tespitlere göre yürütülür; her türlü telsiz yayınının birbirini taciz etmemesini ve frekans bantlarının en verimli şekilde kullanılmasını sağlamak amacıyla bölgesel, ülke çapında ve uluslararası frekans planlaması yapılır ve uygulanır; telsiz sistemlerinin, ülke ekonomisinin ve sosyal gelişmesinin yararına atıl kapasiteye yol açmayacak ve milli haberleşme şebekesini tamamlayacak şekilde tesisi esastır. Bu ilkeler çerçevesinde devlet yetki ve sorumluluğunu uygulamak ve kanunla verilen diğer görevleri yerine getirmek üzere, bir Haberleşme Yüksek Kurulu ve Ulaştırma Bakanlığı bünyesinde bir Telsiz İşleri Genel Müdürlüğü kuruldu. Haber-

Foto. CNRS; Bonnotte/Gamma (LAROUSSE)

leşme Yüksek Kurulu, başbakanın ya da görevlendireceği bir devlet bakanının başkanlığında içişleri ve ulaştırma bakanları ile Milli Güvenlik Kurulu genel sekreteri ve Genelkurmay muhabere elektronik başkanından oluşan bir üst kuruldur.

telsiz cihazlar

Kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzelkişilere, PTT Genel Müdürlüğü imkânları ile haberleşme sağlanamaması ya da milli güvenlik ve kamu yararı açısından gerekli olması halinde ya da eğitim ve öğretim kurumlarına ve gerçek kişilere amatör maksatlar için, talepleri üzerine telsiz kurma, haberleşme sistemi tesis etme, kullanma izni verilebilir. Yabancı devletlerle yapılan antlaşma ya da anlaşmalara dayanılarak kurulmuş ve kurulacak telsiz tesisleri, bu antlaşma ve anlaşmalardaki, varsa, özel hükümlere tabidir. Telsiz verici cihazı kurmak talebinde bulunacaklar, gerekli bilgileri Ulaştırma Bakanlığına bildirerek, frekans tahsis ve tescil işlemlerini yaptırmak zorundadırlar. Hiçbir maddi ve siyasi çıkar gözetmeksizin ve milli güvenlik gereklerine mutlaka bağlı kalmak şartıyla, kişisel istek ve çabayla radyo tekniği alanında kendini yetiştirmek amacıyla amatör telsiz istasyonu niteliğinde olduğu belirlenenlere, Ulaştırma Bakanlığı'nca, üç yılda bir yenilenmek üzere amatör telsizcilik belgesi verilir.

verici, verici-alıcı cihazlar

Telsiz verici ve verici-alıcı tesisi kurma izni verilenler ruhsatname almak zorundadırlar. Ruhsatname yalnız o cihaz için geçerlidir. Ruhsat alınarak kurulmuş olan sabit telsiz tesislerinin yer, teknik özellik ya da işletme tipinin değiştirilmesi Ulaştırma Bakanlığı'nın iznine bağlıdır. Ruhsat sahipleri telsiz cihazlarını, bu bakanlıkça incelenip kontrol edilerek kullanma izni verilmedikçe işletemezler. Bu konudaki başvurular otuz gün içinde sonuçlandırılır. Telsiz cihazlarından hangilerinin ehliyetnameli operatörlerce işletileceği yönetmelikle belirlenir. Bakanlık her çeşit telsiz tesislerini denetler. Tekniklere ve usullere uyulmamasından doğan hatalardan dolayı cihazlarda enterferans meydana getiren tesisat sahipleri ve bunları işletenler, sebep oldukları bu enterferansı gidermek için gerekli önlemleri almakla yükümlüdürler. Bu konudaki anlaşmazlıklar Ulaştırma Bakanlığı'nca incelenip çözülür. Deniz taşıtlarının kara ile kamu haberleşmesini sağlayacak olan sahil telsiz istasyonlarını kurma ve işletme yetkisi sadece PTT Genel Müdürlüğü'ne aittir. Türk hava ve deniz taşıtlarının ve limanlarının hangilerinde ne miktar telsiz bulundurulacağı ve teknik özellikleri yönetmelikle belirlenir.

alıcı cihazlar

Radyo ve televizyon yayınlarını almaya yarayan cihazları kullanacak olanlar ilgili kurumdan; bunların dışındaki, elektromanyetik dalgalar yoluyla haberleşme maksadıyla kullanılan her çeşit resim, ses ve data almaya yarayan cihazları (satış amacı dışında) bulunduranlar Ulaştırma Bakanlığı'ndan ruhsat almak zorundadırlar. Radyo ve televizyon yayınlarını almaya yarayan cihazların başka bir yere naklinin, naklinden önce ya da kaydının kapatılmasından itibaren otuz gün içinde Ulaştırma Bakanlığı'na bildirilmesi zorunludur. Diğer telsiz alıcı cihazların başka bir yere nakli ya da kaydının kapatılması işlemleri özel kanun hükümlerine göre yapılır.

Bütün telsiz cihazlarının satışı ve devri izne ve ruhsatnamelerin değiştirilmesi şartına bağlıdır. Cihazlarla ilgili her türlü işlem harca tabidir. Harca tabi olmayan cihazlar kanunda belirtilmiştir. Her türlü telsiz cihazının ticaretini yapan kuruluş ve kişiler, sattıkları cihazları, hangi tarihte, kime, ne kadar sattıklarını Ulaştırma Bakanlığı'na takvim yılının üçer aylık dönemlerinde Ulaştırma Bakanlığı'na bildirirler. (M)

***TELUK BETUNG,** İndonezya'da (Sumatra) kent. — 199 000 nüf. (L)

***TEMELLİ,** Ankara ilinde, Polatlı ilçesine bağlı bucak. — 11 025 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 1 350 nüf. (1980). [M]

TEMİN (Howard Martin), amerikalı biyoloji bilgini (Philadelphia 1934). Swarthmore College (Pennsylvania) ve California Institute of Technology'de okudu. Ulusal Sağlık Örgütü'nün viroloji bölümünde yönetici oldu. Kanser yapıcı virüsleri bulmak için kurulan Amerikan Kanser Enstitüsü'nde çalıştı. 1911'de Peyton Rous tarafından keşfedilen kanser yapıcı bir virüs (tavuk sarkomu virüsü) üzerinde çalıştı. Değişikliğe uğramış hücreleri yapay üretim ortamında üretmek için Harry Rubin ile birlikte yeni bir yöntem geliştirdi. RNA'lı kanser virüslerini inceleyerek genetikte öteden beri kabul edilenin tersine, genetik bilgi aktarımının ille de DNA'dan RNA'ya doğru olmadığını gösterdi. *Ters transkriptaz* denen bir enzim, virüs RNA'sından yararlanarak DNA sentezlenmesine yol açabilir. Böylece virüsün genetik programı hasta hücreninkiyle birleşip bütünleşir. *Ters tarnskriptaz* enziminin bulunuşu sadece kanser tedavisinde değil, evrim kuramlarında da önemli gelişmelere yol açabilir. Temin bu çalışmalarından ötürü 1975 Nobel Tıp ve Fizyoloji ödülünü Renato Dulbecco* (*Ek 2*) ve David Baltimore* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

Howard Martin TEMIN

***TEMİRTAU,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 202 000 nüf. (L)

***TEMMUZ.** — **1978** (*25 temmuz*) ABD Senatosu Türkiye'ye uygulanan silah ambargosunu «şartlı» olarak kaldırdı. — **1979** (*13 temmuz*) Mısır'la İsrail arasındaki anlaşmayı protesto eden 4 filistinli gerilla Ankara'da Mısır büyükelçiliğine kanlı bir baskın düzenledi, bir bekçi ile bir polisi öldürdü, 7'si türk 20 kişiyi rehin aldı. — **1980** (*4 temmuz*) Çorum'da sokak çatışmaları oldu; işyerleri yağmalandı; 5 kişi öldü; 30 kişi yaralandı; sokağa çıkma yasağı kondu. (*8 temmuz*) Çorum'da ölü sayısı 23'e yükseldi, halkın bir bölümü göç etti. (*19 temmuz*) eski başbakanlardan Prof. Nihat Erim, İstanbul'da Dragos semtinde pusu kuran teröristlerce öldürüldü. (*22 temmuz*) Maden İş genelbaşkanı Kemal Türkler İstanbul'da Merter semtindeki evinin önünde otomobilinin içinde silahlı saldırıya uğrayarak öldürüldü. (M)

***TEMUCO,** Şili'de, Santiago'nun güneyinde kent. — 156 900 nüf. (L)

TENALİ, Hindistan'da (Andhra Pradeş eyaleti), Bengal körfezi yakınında kent. — 203 000 nüf. (L)

***TENERİFE,** İspanya'ya bağlı Kanarya takımadalarının en büyüğü. — 500 000 nüf. (L)

***TENİS** i. — ANSİKL. 1974 yılı, tenis dünyasının büyük ustası isveçli Bjorn Borg'un

Wimbledon şampiyonası

yıllar	*tek erkekler*	*tek bayanlar*	*çift erkekler*	*çift bayanlar*	*karma çiftler*
1974	Connors (ABD)	Evert (ABD)	Newcombe-Roche (Avustr.)	Goolangog-Michel (Avustr-ABD)	Davidson-King (Avustr.-ABD)
1975	Ashe (ABD)	King (ABD)	Gerulaitis-Mayer (ABD)	Kyomura-Sawamats (ABD-Japon)	Riessen-Court (ABD-Avustr.)
1976	Borg (İsveç)	Evert (ABD)	Gottfried-Ramirez (ABD-Mek.)	Evert-Navratilova (ABD-Çek.)	Roche-Dwrr (Avustr.-Fr.)
1977	Borg (İsveç)	Wader (İng.)	Case-Masters (Avustr.)	Cawley-Russel (Avustr-ABD)	Hewitt-Stevens (ABD-GAC)
1978	Borg (İsveç)	Navratilova (Çek.)	McMillan-Hewitt (GAC)	Reid-Turnbull (Avustr.)	Store-McMillan (GAC)
1979	Borg (İsveç)	Navratilova (Çek.)	McEnroe-Fleming (ABD)	King-Navratilova (ABD-Çek)	Stevens-Hewitt (GAC-ABD)
1980	Borg (İsveç)	Goolagong (Avustr.)	McNamée-McNamara (ABD)	Jourdan-Smith (ABD)	Austin-Austin (ABD)
1981	McEnroe (ABD)	Evert (ABD)	Fleming-McEnroe (ABD)	Navratilova-Shriver (Çek-ABD)	McMillan-Store (GAC)
1982	Connors (ABD)	Navratilova (ABD)	McNamara-McNamée (ABD)	Navratilova-Shriver (ABD)	—
1983	McEnroe (ABD)	Navratilova (ABD)	Fleming-McEnroe (ABD)	Navratilova-Shriver (ABD)	Lloyd-Turnbull (ABD-Avustr.)

Roland Garros şampiyonası

1974	Borg (İsveç)	Evert (ABD)	Grealy-Parun (Avust.-Yeni Zel.)	Evert-Morozova (ABD-SSCB)	Navratilova-Molina (Çek. Arj.)
1975	Borg (İsveç)	Evert (ABD)	Gottfried-Ramirez (ABD-Mek.)	Evert-Navratilova (ABD-Çek.)	Kloss-Bonicelli (GAC-Rodezya)
1976	Panatta (İtal.)	Barker (İng.)	McNair-Steward (ABD)	Lovera-Bonicelli (Fr.-Uruguay)	Warwick-Boshoffsas (Avustr.-GAC)
1977	Vilas (Arj.)	Jausorec (Yug.)	Gottfried-Ramirez (ABD-Mek.)	Teeguarden-Marsikova (ABD-Çek.)	Carillo-McEnroe (ABD)
1978	Borg (İsveç)	Ruzici (Rom.)	Pfister-Mayer (ABD)	Jausovec-Ruzici (Yug.-Rom.)	Tomanova-Slozil (Çek.)
1979	Borg (sveç)	Evert (ABD)	G. ve S. Mayer (ABD)	Store-Turnbull (Holl.-Avustr.)	Turnbull-Hewitt (Avustr.-GAC)
1980	Borg (İsveç)	Evert (ABD)	Amaya-Pfister (ABD)	Jordan-Smith (ABD)	Smith-Martin (ABD)
1981	Borg (İsveç)	Mandlikova (Çek.)	Gunghart-Taroczy (İsvç. Macar.)	Harford-Fairbank (GAC)	Jaeger-Arias (ABD)
1982	Wilander (İsveç)	Navratilova (ABD)	Stewart-Taygan (ABD)	Navratilova-Smith (ABD)	Turnbull-Lloyd (Avustr. - ABD).
1983	Noah (Fransa)	Evert-Lloyd (ABD)	Tarryd-Simonsson (İsveç)	Fairbank-Reynolds (GAC-ABD)	Jordan-Tettscher (ABD)

Flushing Meadows şampiyonası

1975	Orantes (İspan.)	Evert (ABD)	Gonnors-Nastase (ABD-Rom.)	Court-Wade (Avustr.-İng.)	Stockton-Casals (Çek.)
1976	Connors (ABD)	Evert (ABD)	Okker-Riessen (Holl.-ABD).	Boshoff-Kloss	King-Dent (ABD)
1977	Vilas (Arj.)	Evert (ABD)	Hewitt-McMillan (GAC)	Navratilova-Store (Çok.-Holl.)	Stove-McMillan (Holl.-GAC)
1978	Connors (ABD)	Evert (ABD)	Smith-Lutz (ABD)	King-Navratilova (ABD-Çek.)	Stove-McMillan (Holl.-GAC)
1979	McEnroe (ABD)	Evert (ABD)	Fleming-McEnroe (ABD)	Stove-Turnbull (Holl.-Avustr.)	Hewitt-Stevens (GAC-Avustr.)
1980	McEnroe (ABD)	Evert (ABD)	Lutz-Smith (ABD)	King-Navratilova (ABD-Çek.)	Turnbull-Reissen (Avustr.)
1981	McEnroe (ABD)	Austin (ABD)	Fleming-McEnroe (ABD)	Jordon-Smith (ABD)	Store-McMillan (Holl.-GAC)
1982	Connors (ABD)	Evert-Lloyd (ABD)	Curren-Denton (ABD)	Casals-Turnbull (Avustr.)	Smith-Curren (ABD)
1983	Connors (ABD)	Navratilova (ABD)	Fleming-McEnroe (ABD)	Navratilova-Shriver (ABD)	Fitzgerald-Sayers (Avusturya).

GAC : Güney Afrika Cumhuriyeti
Avustr : Avustralya

Foto. USIS (LAROUSSE)

«Tenis ilahı» denilen Bjorn Borg (İsveç)

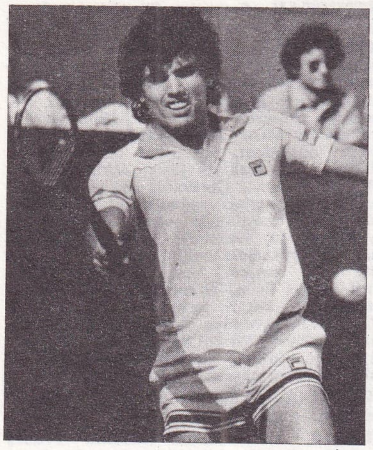

1979 Roland-Garros şampiyonasında Borg'un rakibi Victor Pecci (Paraguay)

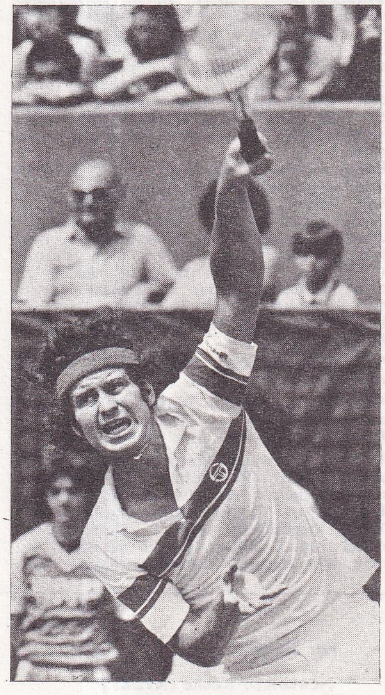

Sağda: 1981 Wimbledon şampiyonu John McEnroe (ABD)

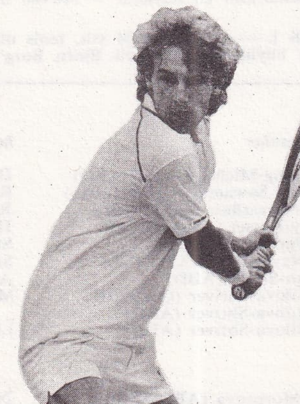

1982'de Borg'dan Roland-Garros şampiyonluğunu alan Mats Wilander (İsveç)

şampiyonluğuna başlangıç oldu. Borg altı kez Roland Garros beş kez Wimbledon ve iki kez de Masters turnuvalarını kazandı (altıncı şampiyonluğuna kadarki tüm maçlarını set vermeden aldı). Son on yılın bir diğer başarısı da Çekoslovakya'nın teniste yaptığı atılımdı. Çek tenisçiler erkeklerde (İvan Lendl) ve özellikle bayanlarda (Navratilova, Mandlikova) şampiyonlar çıkardılar. Bunlardan biri (Navratilova) daha sonra ABD uyruğuna geçti. Bayanlarda Chris Evert'in (evlenerek Evert-Lloyd soyadını aldı) istikrarlı başarısı da dikkate değerdi.

ABD'nin Billie Jean King'den sonraki bu ünlü ustası 1970'lerden itibaren Wimbledon, Rolland Garros ve Masters'da aldığı şampiyonlukların yanı sıra ülkesinde yapılan Flushing Meadows şampiyonasını altı kez kazanarak Borg'un erkeklerde kırdığı rekoru elde etti. (LM)

uluslararası tenis turnuvalarında şampiyonlar

Davis kupası

1975	İsveç - Çekosl. (3-2)
1976	İtalya-Şili (4-1)
1977	Avustralya - İtalya (3-1)
1978	SSCB - İngiltere (4-1)
1979	SSCB - İtalya (5-0)
1980	Çekosl. - İtalya (4-1)
1981	SSCB - Arjantin (3-1)
1982	ABD - Fransa (4-1)
1983	Avustr. - İsveç (3-2)

Masters kupası

(Yılın en iyi oyuncusu klasmanında ilk sekiz sırayı alan «usta»ların katıldığı turnuva ilk kez 1970'de yapıldı).

yıllar	*erkekler*	*bayanlar*
1970	Smith (ABD)	—
1971	Nastase (Rom.)	—
1972	Nastase (Rom.)	—
1973	Nastase (Rom.)	—
1974	Vilas (Arj.)	—
1975	Nastase (Rom.)	—
1976	Orantes (İsp.)	—
1977	Connors (ABD)	Evert (ABD)
1978	McEnroe (ABD)	Evert (ABD)
1979	Borg (İsveç)	Navratilova (Çek.)
1980	Borg (İsveç)	Austin (ABD)
1981	Lendl (Çek.)	Evert (ABD)
1982	Lendl/McEnroe (Çek.—ABD)	Navratilova (ABD)
1983	Lendl (Çek.)	

Türkiye tenis şampiyonları

yıllar	*tek erkekler*	*tek bayanlar*
1974	Remzi Aydın	Filiz Tokcan
1975	Remzi Aydın	Rozi Feldman
1976	Murat Gürler	Rozi Feldman
1977	Murat Gürler	Rozi Feldman
1978	Murat Gürler	Rozi Feldman
1979	Kemal Anbar	Yasemin Somutay
1980	Kemal Anbar	Nuray Derman
1981	Necvet Demir	Tevfika Celaloğlu
1982	Necvet Demir	Nuray Derman
1983	Oğuz Azkara	Elif Oğuz

*__TENNESSEE,__ ABD'nin doğusunda eyalet. — 4 590 750 nüf. Merkezi *Nashville* (455 651 nüf.). [L]

*__TEPE,__ Diyarbakır ilinde, Bismil ilçesine bağlı bucak. — 10 677 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 2 275 nüf. (1980). [M]

TEPE, Konya ilinde, merkez ilçenin Sille bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 282 nüf. (1980). Belediye. (M)

TEPEALAN, Ordu ilinde, Korgan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 013 nüf. (1980). Belediye. (M)

*__TEPEBAŞI,__ Konya ilinde, Ermenek ilçesine bağlı bucak. — 8 967 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 889 nüf. (1980). [M]

TEPECİK, Bursa ilinde, Mustafakemalpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 469 nüf. (1980). Belediye. (M)

*__TEPECİKÖREN,__ Adana ilinde, Kozan ilçesine bağlı bucak. — 10 406 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 612 nüf. (1980). [M]

*__TEPEHAN,__ Malatya ilinde, Pötürge ilçesine bağlı bucak. — 16 113 nüf., 21 köy. Bucak merkezi *Sinan,* 1 119 nüf. (1980). [M]

*__TEPIC,__ Meksika'da (Nayarit eyaleti) kent. — 115 000 nüf. (L)

*__TEPLİCE,__ Çekoslovakya'da (Kuzey Bohemya bölgesi) kent. — 52 869 nüf. (L)

*__TERAMO,__ İtalya'da kent. — 49 000 nüf. (L)

*__TERCAN,__ Erzincan ilinde ilçe. — 33 933 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 5 546 nüf. (1980). [M]

Tercan Barajı ve Hidroelektrik Santralı. Erzincan ilinin Tercan ilçesinde Tuzla çayı üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj ve hidroelektrik santralı, elektrik enerjisi üretiminin yanı sıra, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 471 m; barajın temelden yüksekliği 69 m; talvegden yüksekliği 56 m; normal su kotu 1 463 m; normal su kotunda depolama hacmi 178 milyon m^3; göl alanı 8,82 km^2; sulama alanı 14 910 ha'dır. 14 025 MW güçünde olan santral, yılda 48,5 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

*__Tercüman,__ İstanbul'da yayımlanan günlük siyasal gazete. — 1970'li yıllarda sahibi Kemal Ilıcak ile genel yayın yönetmeni Güneri Civaoğlu'nun yönetiminde muhafazakâr aydın kesimin ve milliyetçi cephe hükümetlerinin sözcüsü olarak tutumunu ve tirajını korudu. Kuruluş yıllarında 33 bin olan tirajı 1978'de 400 - 450 bine ulaştı. Tiraj artışı gazeteye teknik yenilikler kazanma yolunu açtı. Ofset tekniğiyle daha çok ve sürekli baskı olanağı sağlandı. 1973'ten sonra Topkapı'da sur dışında yaptırdığı yeni binasına taşınan Tercüman Ankara, İzmir ve Adana baskıları-

Foto. AP (3) ; Presse-Sport (LAROUSSE)

dan sonra Almanya baskısını yayınlamağa başladı. 1982'den sonra her gün İnci adlı magazin eki vermektedir. Gazetenin yazı kadrosunda 1974'ten bu yana aşağıdaki yazarlar yer aldı: Prof. Şükrü Baban, Tarık Buğra, Ergun Göze, Celal Yardımcı, Ahmet Kabaklı, Nazlı Ilıcak, Yavuz Donat, Osman Kibar, Rauf Tamer, Reşat Ekrem Koçu, Mukbil Özyörük, İlhan Bardakçı, Murat Sertoğlu, Fahir Armaoğlu, Ulvi Yenal vb. Tercüman'ın tirajı 1983'te 325 bin dolayındaydı. (M)

***TERESİNA,** Brezilya'da (Piaui eyaleti) kent. — 221 000 nüf. (L)

***TERME,** Samsun ilinde ilçe. — 99 447 nüf., 75 köy. İlçe merkezi 15 628 nüf. (1980). [M]

***TERMONÜKLEER** sıf. — ANSİKL. *Termonükleer enerji.* Termonükleer enerji evrende bolca dağılmış bir enerji türüdür. Güneş enerjisinin kaynağı da odur. Güneşten yayılan bu enerji yer yüzünde hayatın gelişmesini sağladığı gibi, insanlığın varolma süresi boyutlarında yenilenemeyen çok büyük enerji (kömür, doğal gaz, petrol) stoklarının oluşumunu da sağlamıştır. Termonükleer enerji, çok ileri bir teknolojiyle silah yapımında kullanılabildiği halde henüz sanayide kullanılamamaktadır: Bununla birlikte, son yıllarda sanayide kullanılması ve üretilmesi için yapılan çalışmalar önemli ölçüde ilerleme gösterdi.

Girişilen çabalardan yavaş yavaş başlıca iki araştırma yolu ortaya çıktı:

1 — Sıcaklığı birkaç milyon dereceye ulaşan termonükleer plazmanın, maddi çeperlerle her türlü temasını önlemek için çok yoğun magnetik alanlarla sınırlanması; yaklaşık olarak çeyrek yüzyıldan beri uygulanan bu inceleme yoluna *magnetik çeper içinde füzyon* denir.

2 — Sık aralıklarla termonükleer mini patlamalar yaptırılarak elde edilen yeterince zayıf enerji miktarını makul boyut ve yapıdaki bir kap içinde «tutabilme» yolu; daha yeni bir araştırma alanı olan bu yol *durağan füzyon* yolu olarak bilinir.

	tor'un dış yarıçapı (sm)	*tor'un iç yarıçapı (sm)*	*BØ alanı (kilogauss)*	*akım (megaamper)*	*bitiş tarihi*	*trityum kullanımı*
TFTR (ABD)	248	85	52	2,5	1982	evet
JET (Avrupa)	296	125 x 210	27	2-4,3	1983	evet
JT60 (Japonya)	300	100	50	3	1985	hayır
T20 (SSCB)	500	200	30	5	?	?

Bu iki yolla yapılan yeniliklerde gerçekten yeni olan nedir?

magnetik çeper içinde füzyon

Bununla varılmak istenen hedefler şöylece özetlenebilir: Plazma sıcaklığının 50 ila 100 milyon derece olması ve plazma yoğunluğu (n) ile enerji doğuş süresi (τ) çarpımının, Lawson tarafından tanımlanan $n \times \tau = 10^{14}$ kriterini bulması gerekir (n santimetre küpteki tanecik sayısı, τ, saniyedir).

Termonükleer plazma üretimi için çok sayıda magnetik sistem teklif edilmiştir. Bunlar başlıca iki kategoride sınıflandırılabilir:

1 — Uçlardaki kaçakları mümkün olduğu kadar iyi bir şekilde kısıtlayan magnetik «ayna»lar kullanılarak plazmanın sınırlandırıldığı açık magnetik sistemler. Uzun zaman yerinde saydıktan sonra bu alandaki çalışmalar bazı umut verici başarılar göstermiştir; özellikle ABD'de, Livermore'de 20 milyon derece sıcaklık ve m^3 başına yaklaşık 10^{14} taneciklik bir yoğunluk elde edilmiştir ($n. \tau = 10^{13}$ kadar).

2 — Plazmanın «tor» (içi boş simit) biçimine sokulmasıyla kayıpların önemli ölçüde azaltıldığı kapalı magnetik sistemler. Bu sistemlerin en gelişmiş olan SSCB' de Bilim Akademisi üyesi Artsimoviç'in geliştirdiği tokamak (ya da tokomak) makinesidir. Tokamakların ortaya çıkışı 60'lı yılların sonuna rastlar; ilk defa o zaman bir plazma enerjisinin üretim zamanı Coulomb kavramının öngördüğü değere makul bir yaklaşma gösterdi. Bu başarı dünyada çok sayıda Tokamak yapılmasına yol açtı. Önce plazmanın stabilitesi ile ilgili önemli sonuçlar elde edildi; sonra, 1975 ile 1977 yılları arasında dengesini bozmadan plazmanın sıcaklığını artıracak yöntemler geliştirildi; ve nihayet 1978 - 79'da, yüksek frekanslı bir elektromagnetik ışıma kullanan ısıtma yöntemleri elde edilmiş olması sonuçları daha da geliştirdi. Kuramcıların stabilitenin bozulması rizikosu hakkında duydukları bazı endişeler, son olarak plazmanın bir termonükleer reaktörde varolabilecek zayıf yoğunluk ve yüksek sıcaklıkta çarpışmasız rejime yakın değerlere erişmesi ile kısmen giderildi.

Ayrıca, yapılan çeşitli deneyler, plazmanın dış tabakalarının tor biçimindeki kabın çeperleri ile yaptığı karşılıklı etkileşmenin yarattığı güç sorunların çok daha iyi tanınmasını (yine de çok yetersiz bir düzeyde) sağladı.

Tokamaklar yardımı ile ulaşılan sonuçlardaki ilerlemeler ve amaçlanan hedefler ilgili grafikte gösterilmiştir.

Bütün bu başarılar tokamak serisi için yapılan yoğun uluslararası işbirliğinin olumlu çalışmaları sayesinde elde edilmiştir. 1980'lerin başında çabalar üç büyük tesis üzerinde odaklanmaktadır:

1 — *Tokamak Fusion Test Reactor* (TFTR) Princeton Üniversitesi'nde (New-Jersey, ABD) yapılmış, 1982 aralık ayında faaliyete geçmiştir;

2 — *Joint European Torus* (JET); Euratom'un yönetiminde Culham'da (İngiltere) yapılmış, haziran 1983'te tamamlanmıştır.

3 — *Japanese Tokamak* 60 (JT60), Japonya'da yapılmaktadır; 1985'te faaliyete geçecek-

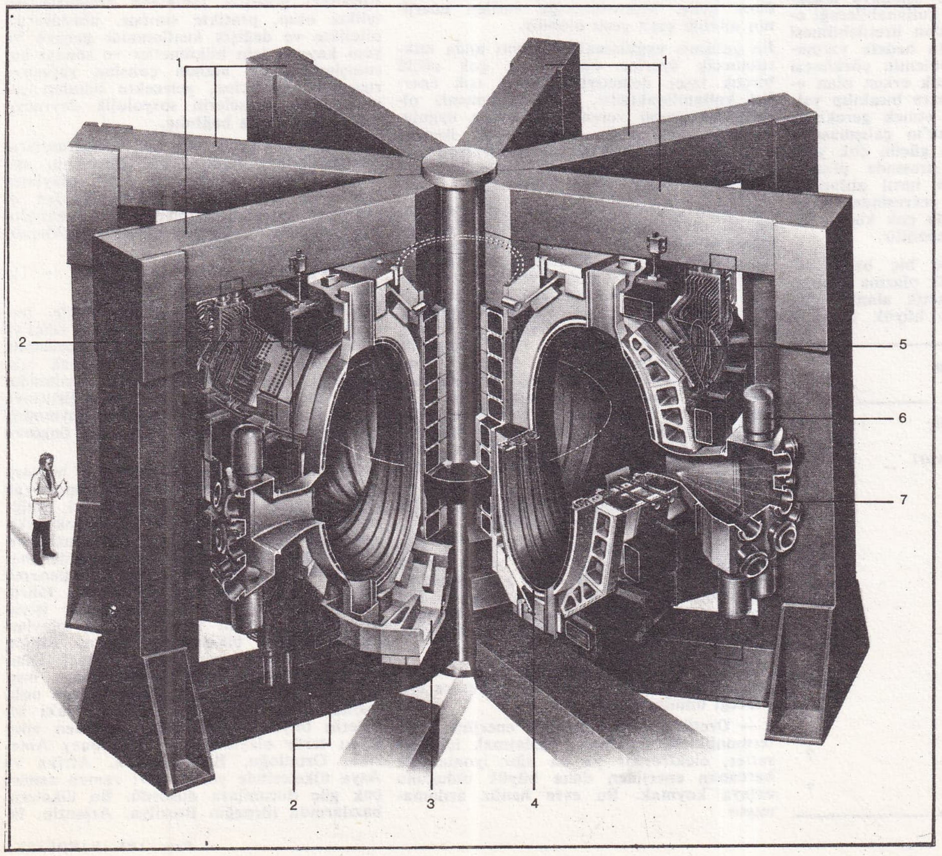

Culham'da (İngiltere) yapılan Avrupa Tokamak'ının şeması.
1 — Plazmayı ısıtacak elektrik akımını vermeye yarayan magnetik devre; 2 — Plazmanın dengesini sağlayan magnetik alan yaratıcı bobinler; 3 — Gücün korunmasını sağlayan yapı elemanı; 4 — Plazmanın dengede tutulduğu tor biçimi kap; 5 — Toroyidal magnetik alan yaratan bobinler; 6 — Pompalama elemanı; 7 — Nötr atom enjektörü.

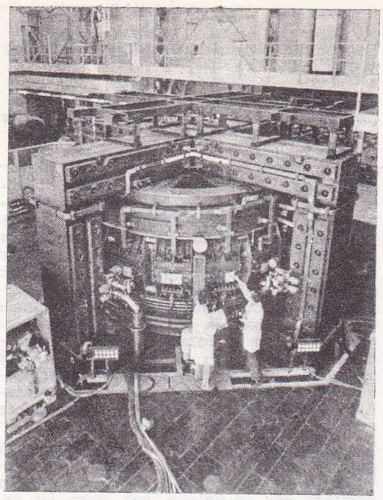

Son model bir sovyet 'Tokamak'ı

tir. Bunların üçü de pahalı girişimlerdir (350 milyon dolar dolayında); bunlara epey eski olan sovyet tokamak çalışmalarını da eklemek gerekir.

843. sayfada verilen tablo inşa halindeki başlıca tokamakların önemli özelliklerini göstermektedir.

Bu makinelerle araştırılan nedir? Temel amaç plazmanın tutuşmasından önceki kademe olan yanmaya yaklaşmak, mümkünse erişmektir. Yanma, ilk termonükleer reaksiyonlar sırasında plazma içinde oluşan alfa parçacıklarının, termonükleer reaksiyonların kendi kendine devam etmesini ve böylece yanmanın sürmesini sağlayacak şekilde enerjilerinin büyük kısmını kaybetmesine bağlıdır. Her şey arzu edildiği gibi gerçekleşirse, magnetik plazma üretimi ile gerçekleştirilen füzyon, 1980'li yılların ortasında, 1942 yılında Chicago'daki ilk deney reaktörünün (Enrico Fermi laboratuvarı) ulaştığı atom parçalama (fisyon) aşamasında denk bir aşamaya ulaşacaktır. O zaman, sanayiin kullanabileceği enerjinin termonükleer yoldan üretilebilmesi için geriye ne kalıyor? Bu hedefe varmadan önce çok sayıda problemin çözülmesi gerekmektedir. Şu anda çok erken olan ekonomik endişeler bir kenara bırakılıp yalnız birkaç güçlükten söz etmek gerekirse, örnek olarak bir tokamak'ın çalışmasının ancak aralıklı ve üretilen gücün çok yüksek olabileceği, yanma sırasında plazma içinde biriken «artıkların» nasıl atılacağının bilinmediği ve plazma çevresindeki malzemenin davranışı hakkında çok küçük verilere sahip olunduğu söylenebilir.

Teknolojik problemler de hiç basit değildir; söz gelimi, magnetik plazma üretimi için gerekli yüksek magnetik alanlar (20-50 kilogauss) ancak çok büyük dinamik güçlerle ve plazma yakınında (-270°C dolayında) tutulabilen süper-iletkenlerle sağlanabilir. Oysa plazmanın sıcaklığı milyonlarca dereceye erişmektedir. Nihayet, önemli miktarda trityum ortaya çıkması da önemli radyolojik sorunlar yaratmaktadır.

dünyada kullanılmakta ve yapılmakta olan başlıca laserler

tesis	*laser tipi*	*hedefteki güç yada enerji (milyar kilovat)*	*demet sayısı*
Zeta (ABD)	neodim (Nd)	3	6
Gekko (Jap.)	Nd	4	4
Kalmar (SSCB)	Nd	4	9
Octal (Fransa)	Nd	4	8
Asteriks (F. Alm.)	iyot	1	1
Shiva (ABD)	Nd	18	20
Delphin (SSCB)	Nd	10	12x18
U M 135 (SSCB)	Nd	enerji 10 kilojul	?
Omega (ABD)	Nd	10	24
Rutherford (İng.)	Nd	6	6
Antares (ABD)	CO_2	100	?
Shiva Nova (ABD)	Nd	100 sonra 300	40
Gekko XII (Jap.)	Nd	enerji 10 kilojul	?
Gekko X (Jap.)	CO_2	enerji 10 kilojul	?

Bu güçlükler çözümsüz değildir; özellikle, bu alanda daha önce yapılan çalışmalar, büyük sanayileşmiş ülkelerin, çabalarını birleştirdikleri takdirde elde edecekleri bilimsel ve teknik imkânlarla bunların üstesinden gelebileceklerini göstermiştir.

İlk teknolojik çalışmalar şimdiden yapılmıştır ve bunların gelişmesi henüz inceleme aşamasında olan fizik sorunlarının çözümlenmesine bağlıdır. Fisyon enerjisinin gelişmesi sırasında elde edilen tecrübe, termonükleer enerjinin maliyetini artırabilecek ve gelişmesini değiştirebilecek, hatta durdurabilecek tehlikeler içeren olgunlaşmamış teknolojik gelişmelerin ihtiyatla sürdürülmesini gerektirmektedir.

durağan füzyon

Burada hedef, çok kısa bir zaman aralığı içinde (nanosaniyenin kesri), büyük bir enerjiyi (birçok kilojul dolayında), içinde füzyon yapabilecek elementler (döteryum ve trityum) bulunan ve çapı milimetrenin birkaç kesri kadar olan küresel bir mikrotaneciğinin yüzeyine bırakabilmektir. Bu gücün, bütün Avrupa elektrik şebekelerinin bir nanosaniyelik (10^{-9} saniye) gücüne eşdeğerde olduğunu da göz önünde tutmak gerekir.

Enerjinin mikrotaneciğe verilmesi iki şekilde olabilir:

1 — Enerji mikrotaneciğin ilk tabakalarına verilebilir; bu tabakalardaki ani patlama orta kısmın fışkırmasını ve termonükleer reaksiyonları tutuşturabilecek sıcaklığa (milyonlarca derece) ve yoğunluğa (sıvı döteryumun yoğunluğundan binlerce defa daha fazla) ulaşılmasını sağlar;

2 — Enerji mikrotaneciğin dış yüzeyine verilebilir; bu takdirde yüzeyin yok olmasıyla orta kısımda, yukarıdakine benzer sıcaklık ve yoğunluk şartlarını sağlayan bir fışkırma olayı (füze etkisine benzer) meydana gelir. Mikrotaneciğe verilen enerjinin niteliği çeşit çeşit olabilir.

En gelişmiş uygulamalarda aynı anda mikrotanecik üzerine odaklanmış çok güçlü birçok laser demetiyle taşınan ışık enerjisi kullanılmaktadır. Pek ilerlememiş olduğu izlenimini veren bazı başka uygulamalarda, aynı anda mikrotanecik üzerine sevkedilen ışık hızına yakın elektron demetleri ya da yüksek derecede hızlandırılmış ağır iyonlar kullanılmaktadır.

Bugünkü çalışmaların amacı, bileşimi tabii ki oldukça karmaşık olan mikrotaneciğin ortasında ilk termonükleer tepkimeleri başlatabilecek sıkıştırma - ısıtma aşamasının ilkeleri üzerinde deneyler yapmaktır. 1979 yılında bu aşamaya ulaşıldığı kabul edilebilir. ABD'de, SSCB'de, Avrupa'da (İngiltere, Fransa) yüksek şiddette laser demetleriyle (ABD'de 20, Fransa'da 8 demet) füzyona elverişli taneciğin orta kısmı sıkıştırılmış ve ısıtılmış, böylece termonükleer tepkime sağlanmıştır (son olarak ABD'de Livermore'de 160 mertebesinde bir sıkıştırma faktörü elde edilmiştir). Dünyada kullanılmakta ve yapılmakta olan başlıca laser tesislerinin özellikleri yandaki tabloda gösterilmiştir.

Daha sonra ne yapmak gerekmektedir? İki hedefe varılması söz konusudur.

1 — Taneciğin ortasında başlayan ilk termonükleer yanma dalgasının, yakıt olarak kullanılan maddeyi bir anda yok etmeden, yani öbür tanecikler durağan halerini korurken («durağan füzyon» deyimi buradan gelir) bu taneciklere yayılma ilkesini bulup ortaya koymak.

ABD'de Livermore ve Los Alamos'taki dev tesislerde pek yakında bu aşamaya erişileceği umulmaktadır .

2 — Üretilen termonükleer enerjinin, ilk termonükleer tepkimeyi başlatmak için laserler, elektronlar ya da ağır iyonlar ile harcanan enerjiden daha büyük olduğunu ortaya koymak. Bu evre henüz aşılamamıştır.

Halen kullanılan laserlerin enerji verimi çok zayıftır (neodim laserleri için yüzde 1'den az), diğer imkânlar ise yeni yeni uygulanmaya başlamıştır. Ayrıca söz konusu olguların fiziği henüz tam anlamıyla anlaşılamamaştır ve bazı dengesizliker hâlâ tehlikeli gözükmektedir. Buna rağmen bu alanlardaki bilgi birikimi ile amerikalıların engin çabaları gelecek yıllarda askıda olan sorulara kısmen de olsa cevap sağlayacak niteliktedir. Daha çok başlangıç aşamasında olan incelemeler durağan füzyonla sanayi amaçları için çalışacak bir termonükleer reaktörün bilinen teknolojiler ile nasıl sonuç vereceğini de şimdiden göz önüne almıştır.

Çözümlenmesi beklenen sorunların genişliği dikkate alındığında (patlamaların sık tekrarı, patlama odasının dayanıklılığı, fışkırmaların ve laserlerin termodinamik verimi vb.), üretilen enerjinin sanayide nasıl kullanılacağının bilinmesinden önce yapılması gereken daha pek çok iş bulunduğu anlaşılmaktadır.

Son deneysel çalışmaların sonuçları, uzun yıllar değişik nedenlerle durakladıktan sonra, termonükleer füzyonun, başarı şansının daha kesin olarak değerlendirilebileceği ve diğer enerji kaynaklarının geleceği ile daha başarılı olarak karşılaştırılabileceği bir aşamaya girdiğini göstermektedir. Özellikle gelecek yüzyılın başlarında magnetik üretim için tasarlanan programlar göz önüne alındığında, ilk aşamada füzyonun halen işletilmekte olan fisyon reaktörlerinde (termik ya da hızlı) bir tamamlayıcı olarak kullanılacağını düşünmek yanlış olmayacaktır. Enerji yatırımlarını en rantabl duruma getiren teknik risklerin en aza indirilmesiyle ilk aşamalardan birinin karma reaktör (füzyon-fisyon reaktörü) olacağı söylenebilir. Karma reaktörlerde termonükleer reaksiyonlarla oluşan 14 MeV'luk nötronlar uranyum ya da plütonyum çekirdeklerini parçalamada kullanılacağı gibi, plütonyum 239 (uranyum 238'den hareketle) ya da uranyum 233 (toryumdan hareketle) gibi parçalanabilir çekirdeklerin üretilmesinde de kullanılabilecektir. Tamamen füzyonla çalışan endüstriyel reaktör ise çok daha sonraları ortaya çıkacaktır.

Buradaki görüşler tamamen araştırıcı nitelikte olup, pratikte sınırsız, uluslararası nitelikte ve değişik kısıtlamalar getiren bu yeni kaynak için hükümetler ve sanayi kuruluşlarının bu alanda çalışma yapmaya rıza göstermelerine, gelecekte bundan yararlanacak kimselerin sosyolojik davranışlarına sıkı sıkıya bağlıdır.

Füzyon konusunda yapılan araştırmaların gelişmesindeki yenilik, bu gelişmenin aşılamaz fiziksel engellerden değil, olayların henüz iyi bir şekilde bilinmemesinden ve sanayide uygulanmasında yeterli teknolojik yeniliklerin olmamasından kaynaklandığının anlaşılmasıdır. (L)

***TERNİ,** İtalya'da (Umbria) kent. — 113 000 nüf. Roma kalıntıları. (L)

***TERÖR** ya da **TERÖRİZM** i. (fr. *terreur, terrorisme).* — Sosyol. Altüst edici ve felce uğratıcı aşırı korku. ‖ Bir toplumda bir grubun halkın direnişini kırmak için yarattığı ortak korku. ‖ Geniş anlamda, ulusal veya uluslararası düzeni değiştirmek amacıyla, bu düzenlerin yasal saymadığı araç ve taktiklerin kullanımını öngören bir eylem türü.

—ANSİKL. *Terör* ya da *terörizm* herhangi bir ülkede siyasal iktidarı yıpratarak ele geçirmek ve sindirilen kitleleri sahipsiz kaldıklarına inandırmak için çok eskiden beri kullanılan siyasal bir yöntemdir. Bu amaçla özellikle son zamanlarda mala ve cana karşı saldırılar düzenlenerek çeşitli araçlar, yapılar, yollar vb. tahrip edildi, insanlar kaçırıldı, cinayetler işlendi. Geniş boyutlu siyasal şiddet olayları önceleri belli ülkelerde (Fransa, Rusya, Avusturya, vb.) görülürken, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaygınlaşmaya başlayarak 1970'li yılların sonunda doruk noktasına ulaştı. Sosyalist blok dışındaki ülkelerin büyük çoğunluğunu derinden etkileyen terör olayları özellikle Güney Amerika, Ortadoğu, Batı Avrupa, Afrika ve Asya ülkelerinde yönetimleri zaman zaman çok güç durumlara düşürdü. Bu ülkelerin bazılarında (örneğin Brezilya, Arjantin, İs-

Foto. APN (LAROUSSE)

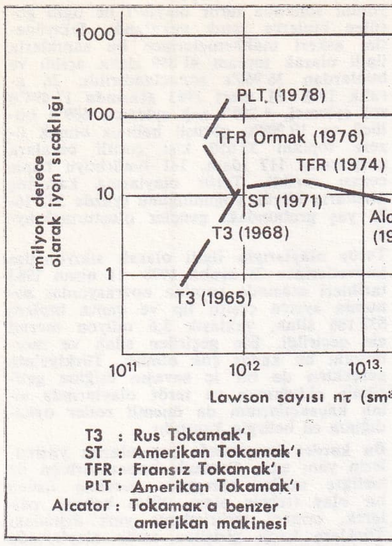

Başlıca tokamakların performanslarındaki gelişmeler

rail), toplumsal düzeni sarsan ve onu şiddet yoluyla değiştirmek isteyen terör eylemlerini önlemek amacıyla bir çeşit «devlet terörü» uygulandı ve böylece terörizmin boyutları daha da genişletildi.

Günümüzde terör olaylarını önlemek için devletlerin birtakım toplumsal ve ekonomik önlemler almaları, sürekli bir arayış içersinde olan gençlerin sorunlarına çözümler getirmeleri ve şiddetten kaçınmaları gerektiği üzerinde görüş birliği vardır. Örneğin, Federal Almanya ve Fransa, bir zamanlar ülkelerini kasıp kavuran terör olaylarını böyle bir yöntemle önlediler.

TÜRKİYE'DE TERÖR

Dış ülkelerdeki gençlik olaylarının bir uzantısı olarak Türkiye'de 1960'lı yılların sonlarında başlayan ve bazı batı ülkelerinde (ABD, Fransa, F. Almanya) izlenen nitelikleriyle önceleri basında «öğrenci olayları» diye adlandırılan ilk fakülte işgalleri, boykotlar, direnişler ve bunları izleyen şiddet eylemleri daha sonra «anarşik olaylar» ve en sonunda da «terör olayları» olarak nitelendirildi.

Gerçekten de iç ve dış çeşitli karanlık güçlerin, özellikle solcu öğrenciler (gençler) ve örgütler aracılığıyla Türkiye'de başlattıkları siyasal şiddet, ülkenin içinde bulunduğu toplumsal ve ekonomik olumsuz şartların da etkisiyle, çok geçmeden üniversite kampüslerinden sokaklara, meydanlara, büyük kentlerin gecekondu mahallelerine ve sessiz Anadolu kasabalarına kadar yayıldı. İş başındaki hükümetler tüm ülkeyi saran terör olaylarını önlemek için gerekli etkin önlemleri alamadılar. Siyasal partiler de bu konuda işbirliği yapacaklarına birbirlerini suçlama yarışına girdiler. Aşırı sol, aşırı sağ ve bölücü terör örgütlerince gerçekleştirilen terör eylemlerinde binlerce suçsuz insan, çatışma sırasında veya pusuya düşürülerek öldürüldü.

1974 affı ve Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması

1968'de başlayıp 1970'lerin başında kanlı olaylarla teröre dönüşen solcu öğrenci hareketleri, 12 Mart* Muhtırası'nı izleyen ve çoğu sıkıyönetim altında geçen dönemde (1971 - 1973) gizli ve silahlı sol eylemci gençlik örgütlerinin ortaya çıkarılması ve militanların tutuklanmasıyla yatışır gibi olmuştu. 1973 genel seçimleri bu yatışma havası içinde yapıldı. Aynı yıl cumhuriyetin ilanının 50. yıldönümü vesilesiyle bir genel af* (*Ek 2*) çıkarıldı. 1974 yılı ortalarında 50 bine yakın hükümlü ve tutuklu serbest bırakıldı. 12 Mart döneminde cezalandırılan 4 bin kadar solcu hükümlü de bunların arasındaydı. Ceza kanununun 141. ve 142. maddelerinde yazılı suçlar (komünist örgüt, eylem ve propaganda suçları) parlamentoda af dışı bırakılmıştı. Fakat Anayasa Mahkemesi, bir kısım parlamenterin müracaatı üzerine af kanununu ele alıp 141. ve 142. madde suçlularını af dışı bırakan istisna maddesini iptal edince bu sol eylemciler de salıverildiler. Gerek bu afla solcuların salıverilmesi, gerek sağ ve sol siyasi partiler arasındaki husumet yeniden teröre elverişli bir ortam yarattı. 1975'de Adalet Partisi'nin önderliğinde kurulan Milliyetçi Cephe (MC) hükümeti komünizmle savaş anlayışıyla hareket ederken ana muhalefet partisi Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) solcu dernek ve sendikaları da yanına alarak MC hükümetini faşistlikle suçluyordu.

Devlet düzenine karşı hukuku hiçe sayarak işlenen suçları süratle yargılamak amacıyla 12 Mart döneminde anayasada değişiklik yapılarak Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) kurulmuş, fakat bu husustaki kanun 1975 yılında, şekil yönünden sakatlık nedeniyle Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmişti. Hükümet DGM'nin devamını sağlamak için yeni bir kanun çıkarmak istedi.

Başta CHP ve Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) olmak üzere tüm solcu parti, sendika, dernek ve kuruluşlar buna karşı çıktılar. Millet Meclisi'ndeki engellemeler ve meclis dışı mücadelelerle kanunun çıkması önlendi. Bir yıllık süre içinde yeni bir kanun çıkarılamadığı için DGM uygulaması ekim 1976'da sona erdi. Böylece hukuki engel de kalmadığından terör olayları yeniden şiddet kazanmaya başladı. 1976 yılı içinde 120 çatışma oldu. Bu çatışmalarda 108 kişi öldü, 500'ü aşkın kişi yaralandı. Cinayetlerin çoğunun failleri de bulunamadı. Ankara, İstanbul ve Atatürk (Erzurum) üniversitelerinde normal öğretim yapılamaz oldu. Eğitim enstitülerindeyse daha sonra büyük boyutlar kazanacak bir ülkücü - devrimci çatışması başladı.

1977'den itibaren kamplara bölünme gençliğin sınırını aştı ve milliyetçi iktidar - solcu muhalefet ya da solcu iktidar - milliyetçi muhalefet ilişkileri kaygı verici bir düşmanlık boyutu kazandı. Liderler, terörün koruyuculuğu suçunu birbirlerine atarken, çatışmalar ve öldürmeler aralıksız sürüp gitti. Daha önceleri, ölenler genellikle çatışma sırasında kim vurduya gidiyordu. 1977'den sonra cinayetlere pusu kurma, adam kaçırıp işkence etme, kurşuna dizme olayları da eklenmeye başladı; bir siyasi kan davası aldı yürüdü.

1 Mayıs olayı

1 mayıs 1977'de, İstanbul'da Taksim alanında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (DİSK) düzenlediği ve tüm solcu sendika ve derneklerin katıldığı büyük bir miting yapıldı.

Bazı CHP milletvekillerinin de katıldığı miting sona ermek üzereyken, bilinmeyen kişilerce dağılmakta olan kalabalığa ateş açıldı. Kalabalık paniğe kapıldı. Kargaşa içinde bir kısmı kurşunla, çoğu da ezilerek, 34 kişi hayatını kaybetti. Ateş açanların kimliği bir türlü anlaşılamadı.

1977 haziranındaki genel seçimlerde CHP çoğunluğa yakın sayıda milletvekilliği kazandı. Fakat hükümet olamadı. Hükümeti gene milliyetçi partiler (AP, MSP, MHP) birleşerek kurdular. Sol muhalefetin yanı sıra aşırı solcuların girişTiği terör eylemleri bundan sonra daha da arttı. Ekonomik bunalım ve dışalım güçlükleri de anarşi ve terörün yoğunlaşmasına elverişli ortamı kolaylaştırdı. 1977 yılında 300' den fazla cinayet işlendi ve bunların da çoğunun failleri bulunamadı.

toplu kıyımlar

1977'nin sonunda MC hükümeti çekildi. AP'den ayrılan bir kısım bağımsızlarla birlikte hükümeti kuran CHP 1978 başında iktidara geldi. CHP'nin iktidarda kaldığı iki yıla yakın süre içinde terör olaylarında korkunç bir tırmanış ortaya çıktı. Terör bütün ülke sathına yayılarak birçok yerde toplu kıyımlara dönüştü. İlk toplu kıyım olayı 16 mart 1978'de İstanbul Üniversitesi'nde oldu. Üniversite merkez binasından çıkmakta olan öğrencilerin üzerine bomba atıldı ve yaylım ateş açıldı. 7 öğrenci olay yerinde can verdi. Faillerin kimler olduğu anlaşılamadı.

İkinci toplu kıyım, bundan iki gün sonra (18 mart 1978), gene İstanbul'da Ümraniye'deki bir gecekondu mahallesinde görüldü: Solcu teröristler sağ görüşlü 5 işçiyi topluca öldürerek civardaki taşocaklarına attılar. Bunların failleri sonradan yakalandılar.

Üçüncü büyük kıyım, bir ay kadar sonra (17 nisan 1978) Malatya'da oldu. Ankara'dan posta paketiyle gönderilen kurgulu bir bomba, Malatya belediye başkanı Hamit Fendoğlu'nun elinde patlayarak kendisiyle birlikte gelinini ve iki torununu öldürdü. Ertesi gün Malatya'da üç liseli genç öldürüldü. Bunun üzerine çıkan olaylarla Malatya adeta bir savaş alanına döndü. Ne bombayı Ankara'dan gönderen kişi, ne de üç öğrenciyi öldürenler bulunabildi. 3 eylül 1978'de Sivas'ta çıkan olaylarda 9 kişi can verdi. Beşinci büyük kıyım 9 ekim 1978'de Ankara'da görüldü. Bahçelievler semtinde gece yarısı bir eve baskın veren teröristler 6 kişiyi boğarak ve kurşunlayarak öldürdüler. Bunların failleri sonradan yakalanarak sıkıyönetim mahkemesine verildiler.

Toplu kıyımların en korkuncu, 22 - 24 aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta oldu. İki gün içinde adeta bir soykırıma dönüşen çatışmalarda, bir kısmı çocuk ve yaşlı olmak üzere kadın erkek toplam 105 kişi öldürüldü, pek çok kişi yaralandı. (Bk. *Kahramanmaraş olayları, Ek 2*). Bunların failleri yakalanarak Adana sıkıyönetim mahkemesinde yargılandılar ve suçlu olanlar cezaya çarptırıldılar.

Teröristler 1978'den itibaren yeni ve değişik kurbanlar seçmeye yöneldiler. Üniversite öğretim üyelerine, adalet temsilcilerine, ordudan emekli olmuş subaylara, parti yetkililerine ve basın mensuplarına saldırılar başladı.

soygun ve gasp olayları

Terör olaylarının önemli bir bölümü soygunlar halinde gelişti. Eylemcilerin silah ve cephane satın almak için paraya ihtiyaçları vardı ve paranın çok olması gerekiyordu. Bu da ancak soygunla sağlanabilirdi. Bankalar dışında başlıca soygun hedefleri tekel depoları, kuyumcu dükkânları, para taşıyan veznedar ve maaş mutemetleriydi. 1979 yılı başına kadar 805 gasp ve soygun olayı görüldü. Bu tarihten sonra gasp ve soygun olayları hızla arttı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'na kadar 20 ay içinde 2 209 gasp ve soygun olayı oldu. Kuyumcu soygunlarının hemen hemen hepsi İstanbul'da yapıldı. Bütün soygunlar silah zoruyla gerçekleştiriliyor, soyguna genellikle 3 veya 4 kişi katılıyordu. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra gasp ve soygun olayları giderek azaldı; 1981'de 1 084'e, 1982' de 426'ya düştü.

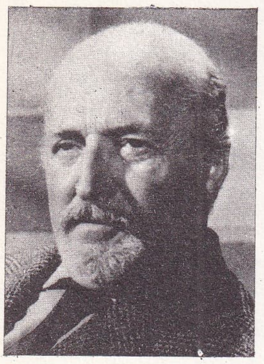

Nubar TERZIYAN

Halûk TEZONAR: «Demre'de Noel Baba Anıtı» (1981)

Margaret Hilda THATCHER

anarşi ve terör doruk noktasında

Kahramanmaraş olaylarından sonra sıkıyönetim ilan edildiği halde terör ve anarşi daha korkunç bir görünüm aldı. Teröristler giriştikleri saldırılarda en modern silahlar, bombalar, tahrip kalıpları kullanılıyordu. Bu silahların nereden ve nasıl sağlandığı ancak 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra teröristler ve onlara silah sağlayan kaçakçılar yakalanıp sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmaya başladıkları zaman anlaşılabildi.

Banka soygunlarını önlemek için büyük illerde her banka şubesinin önünde mavi bereli jandarma komandolarının nöbet tutmasından başka çıkar yol bulunamadı. Bu önlemler üzerine soygunlar başka illere kaydı. Bu yıllarda poliste de ikilik belirdi. Polisin bir kısmı solcu POL-DER ve sağcı POL-BİR adlı iki dernek çevresinde toplanıp zıtlaşmaya başladı. Terörle mücadele etmeleri gereken polislerin bir kısmı, bu iki dernek çevresinde toplaşıp zaman zaman bazı eylemlere giriştiler. Yasadışı örgütler gibi duvarlara kendi afişlerini astılar. Yürüyüş düzenlediler. Sağmalcılar cezaevinden bir kısmı solcu, bir kısmı sağcı olmak üzere 3,5 ay içinde 24 tutuklu firar etti. Milliyet gazetesi genel yayın yönetmeni Abdi İpekçi 1 şubat 1979'da terörist Mehmet Ali Ağca tarafından öldürüldü. Kısa bir süre sonra yakalanan ve suçunu itiraf eden katil, tutuklu bulunduğu Maltepe askeri cezaevinden firar etti; daha doğrusu kaçırıldı. Bir süre sonra Roma'da Papa Jean Paul II'yi vuran ve orada yakalanıp hapse konan Ağca'nın Maltepe askeri cezaevinden kaçırılmasında silah kaçakçılarının önemli rol oynadığı sonradan anlaşıldı.

Terör bir türlü durmak bilmiyordu. 1979 yılı içinde gazeteci İlhan Darendelioğlu, Prof. Ümit Doğanay ve Prof. Cavit Orhan Tütengil İstanbul'da öldürüldüler. Ankara'da polis polisi vurdu. Gümrük ve Tekel Bakanlığı 50 kişilik bir grubun saldırısına uğradı. Ankara'da Mısır büyükelçiliğini basan filistinli 2 gerilla baskın sırasında bir polis ile bir bekçiyi şehit etti. İstanbul'da 4 amerikalı marksist - leninist teröristlerce öldürüldü. 1978 ve 1979'da terör olaylarında ölenlerin sayısı 2 000'i aştı.

1980'nin ilk ayı içinde Artova savcısı öldürüldü. Milli Eğitim Bakanlığı'nda sağ ve sol görüşlü memurlar arasında çatışma çıktı. İskenderun'da sol eylemciler bir karakolu otomatik silahlarla taradılar, üç polisi öldürdüler. 22 ocak 1980'de İzmir'deki Tariş fabrikasında solcu işçiler polisle çatıştı; 13 polis, 10 işçi yaralandı. Ankara'da MHP milletvekili Gün Sazak marksist - leninist teröristlerce öldürüldü. 4 temmuz 1980'de Çorum'da çıkan karışıklıklar sonunca 100'den fazla ev ve işyeri tahrip edildi. Mahallelerdeki ölü sayısı 26'yı buldu; yüzlerce kişi yaralandı; yüzlerce aile başka yerlere göç etti.

20 temmuz 1980'de 12 Mart döneminin başbakanı Prof. Nihat Erim İstanbul'da, koruma polisiyle birlikte, marksist - leninist teröristler tarafından öldürüldü. Erim'i vuran teröristler daha sonra yakalanıp sıkıyönetim mahkemesinde yargılanarak idam cezasına çarptırıldılar. Erim'in cenazesinin kaldırıldığı gün Maden - İş sendikasının başkanı Kemal Türkler, İstanbul'da öldürüldü.

12 Eylül 1980 Harekatı'ndan önce eylülün ilk haftasında cereyan eden terör olayları basında şöyle yer alıyordu: «**1 eylül**... Hilvan'da Apocu militanı kaçırmak isteyenler bir astsubayı öldürdüler; Ankara'da Mamak'ta slogan atan bir grup 15 evi ateşe verdi»; «**2 eylül**... dün 20 kişi öldürüldü»; «Tarsus'ta dağa kaçırılan 8 kişi işkence edilmiş halde bulundu»; «**3 eylül**... bir günde 29 kişi öldürüldü»; «**4 eylül**... anarşi 9 ilde 18 can daha aldı»; «**6 eylül**... Ordu'nun Aybastı ilçesinde bir evi basan silahlı ve maskeli teröristler 5 kişiyi kurşuna dizdiler»; «Mardin ve Fatsa'da 2 kişi öldürüldü».

6 eylül 1980 günü Konya'da «Kudüs'ü kurtarma günü» adı altında düzenlenen mitingde, üzerinde Arapça yazılar bulunan yeşil bir bayrak açıldı; başlarında yeşil ve beyaz takke, boyunlarında tespih, sırtlarında cüppe bulunan kişiler İstiklal Marşı'nı söylemeyi reddederek «Ya şeriat ya ölüm!» diye bağırdılar.

Terör olaylarının her gün daha yıldırıcı biçimde tırmanması ve şiddetini artırması; meclisin görevini yapamayacak bir duruma düşürülmesi sonucu ülkede bir iktidar boşluğu yaratılması üzerine, daha önce birçok kez uyarılarda bulunmuş olan Türk Silahlı Kuvvetleri 12 Eylül 1980 tarihinde yönetime el koydu.

Silahlı Kuvvetlerin öncülüğünde yansız bir şekilde sağlanan devlet otoritesi sayesinde, terör odaklarının üstüne kararlılıkla gidildi ve bunların etkinlikleri kısa sürede denetim altına alındı.

Sıkıyönetimin ilan edildiği 26 aralık 1978 tarihini izleyen dönemde (1979 - 1983) toplam 40 037 terör olayı oldu. Fakat 12 Eylül 1980'den önce tırmanan ve bir yılda 23 841'e ulaşan terör olayları, bu tarihten sonra giderek azaldı ve 1983'te 185' e kadar düştü. Toplam olay sayısında görülen bu azalmanın yanı sıra olayların niteliğinde de değişme görüldü. Silahlı saldırı ve çatışma, patlayıcı madde atma türündeki kitlesel ve toplumsal olaylar yerini daha çok, bildiri dağıtma, gasp ve soygun gibi bireysel nitelikli olaylara terketti. 40 037 olayın 14 929'unun eylemci sol, 2 089'unun eylemci sağ ve 781'inin bölücü kesim tarafından gerçekleştirildiği saptanabildi. Bu olaylarda, çatışma sırasında öldürülen teröristler ve sıkıyönetim öncesi dönemde (1975 - 1978) meydana gelen terör olaylarında ölenler dahil olmak üzere, toplam 5 634 kişi öldürüldü ve 11 286 kişi yaralandı.

Sıkıyönetim kuvvetlerince yapılan operasyonlar sonunda terör olayları ile ilgili görülen binlerce sanık yakalandı. Sıkıyönetim askeri mahkemelerince bu sanıklarla ilgili olarak toplam 41 899 dava açıldı ve bunlardan 36 960'ı sonuçlandırıldı. 26 aralık 1978 - 31 mart 1983 arasında 17 494'ü sol eylemci, 4 258'i sağ eylemci, 689'u bölücü ve 10 209'u görüşü belirsiz olmak üzere toplam 32 650 kişi çeşitli cezalara çarptırıldı. 117 idam, 141 ömürboyu hapis cezası verildi. Terör olaylarına karışmış olanların büyük çoğunluğunu (yüzde 55) 16-25 yaş grubundaki gençler oluşturmaktaydı.

Terör olaylarıyla ilgili olarak sıkıyönetim kuvvetlerince 26 aralık 1978 - 11 nisan 1983 tarihleri arasında yapılan operasyonlar sonunda ayrıca çeşitli tip ve çapta toplam 832 186 silah, yaklaşık 5,6 milyon mermi ele geçirildi. Ele geçirilen silah ve mermilerin bu kadar çok olması, Türkiye'nin gerçekten de bir iç savaşın eşiğine getirilmiş olduğunun ve terör olaylarında silah kaçakçılarının da önemli roller oynadığının en belirgin kanıtıdır.

Bu kardeş kavgasında yaşamlarını yitirenlerin yanı sıra, Osmanlı İmparatorluğu ile birlikte tarihe karışması gereken üzücü bir olay (tehcir olayı, 1915) bahane edilerek, ermeni teröristlerce yurt dışındaki Türklere karşı girişilen terör olaylarında da değerli birçok diplomat ve bunların yakınları şehit edildi. Ayrıca ermeni teröristlerin Ankara havalimanı yolcu salonunda düzenledikleri kanlı baskın olayı (7 ağustos 1982) çok sayıda masum insanın yaralanmasi ve ölümü ile sonuçlandı. (Bk. ERMENİ *sorunu, Ek 2*). [M]

TERZİYAN (Nubar), ermeni asıllı türk sinema oyuncusu (İstanbul 1909). Bakırköy Fransız Erkek Lisesi'nde okudu. 11 yaşında başlayarak okul temsillerinde sahneye çıktı. 1940'ta arkadaşlarıyla Gençler Temaşa Heyeti'ni kurdu; bu trupun oynadığı *Hamlet, Othello, Çifte Keramet, Ceza Kanunu, Kadın Terzihanesi, Haydutlar* (Schiller'in) gibi oyunlarda rol aldı. 1948' de ilk filmini çevirdi: *Efsuncu Baba*. 36 yıl boyunca 250'nin üzerinde filmde oynadı. Her türden karakter rollerinde başarı gösterdi, halkın sevgisini kazandı. Başlıca filmleri: *Ankara Ekspresi, Kanun Namına, Satın Alınan Adam, Dolandırıcılar Şahı, Bodrum Hakimi, İzmir Ateşler İçinde, Denizden Gelen Kadın, Yıldızlar da Kayar, Postacı*. (M)

***TESSİER** (Valentine), fransız kadın tiyatro oyuncusu. — (öl. Vallauris [Alpes-Maritime] 1981). [L]

***TETUAN,** Fas'ta kent. — 137 080 nüf. (L)

TEVS (Sevinç), türk kadın caz şarkıcısı (Ankara 1930 - İstanbul 1976). Ankara Devlet Konservatuvarı'nın şan bölümünü bitirdi. Caza ilgi duydu. Amerika ve İngiltere'de uzun yıllar caz şarkıcısı olarak çalıştı, ün kazandı. (M)

***TEXAS,** ABD'nin güneyinde eyalet. — 14 229 288 nüf. Merkezi *Austin* 345 496 nüf. Sulamanın yaygınlaştırılmasıyla yaklaşık 3 milyon hektar arazide verim artışı sağlandı (sorgo, pamuk, pirinç, ot). 15 milyon sığırla ABD'de birinci durumda bulunan Texas, petrol (170 Mt) ve doğal gaz (250 G m^3) üretiminde de üçüncüdür. (L)

***TEZONAR** (Halûk), türk heykeltraşı. — Fransa'da (Bender) düzenlenen uluslararası hava şehitleri anıtı yarışmasında üçüncülük (1975), İstanbul Sanat Festivali arkeoloji müzeleri sergisinde birincilik (1976), Ankara'da TBMM anıt yarışmasında başarı (1980), Fatih Sultan Mehmet anıtı yarışmasında üçüncülük ödülleri aldı (1981). Yeni anıtları: Demre'de Noel Baba (1981), Marmaris'te Balıkçı Ailesi (1981), Kırıkkale'de Özgürlük ve Yükseliş (1981). [M]

***THANA,** Hindistan'da (Maharaştra) kent. — 171 000 nüf. (L)

***THATCHER** (Margaret Hilda), ingiliz kadın siyasetçisi. — Orta öğrenimini Grantham özel lisesinde birinci olarak tamamladı. Oxford Üniversitesi'nde Somerville College'de burslu öğrenciyken Muhafazakâr Öğrenciler Birliği başkanı oldu. Doğa bilimleri ve edebiyat öğrenimi gördü. 1947-1951 yılları arasında özel bir şirketin kim-

Foto. X (2) [MEYDAN]; Mingau/Gamma (LAROUSSE)

ya araştırmaları bölümünde çalıştıktan sonra hukuk öğrenimi yaparak avukat oldu (1954). 1950 ve 1951'de Dartford seçimlerinde Muhafazakar Parti'den aday olduysa da başarı kazanamadı. 1959'da Londra'nın banliyölerinden Finchley'den, 1974'te de seçim bölgelerinin yeniden düzenlenmesi üzerine Barnet'den (Finchley) milletvekili oldu. 1961'de Sosyal İşler bakanlığı, 1970'de Eğitim ve Bilimsel İşler bakanlığı yaptı. 1974-1975 yılları arasında muhalefetteyken çevre sorunları ve mali konularda partinin sözcülüğünü yapan Thatcher 1975 şubatında Edward Heath'in yerine parti başkanı seçildi. *Demir Leydi* olarak ün yaptı. Mayıs 1979 seçimlerinde partisinin seçimi kazanması üzerine İngiltere'nin ilk kadın başbakanı oldu. Dolaysız vergileri hafifletmeyi, millileştirilmiş sanayi alanını sınırlamayı, sendikaların gücünü kırmayı ve «yasa düzeni»nin egemenliğini yeniden kurmayı başlıca hedefler olarak saptadı. Kuzey İrlanda'da İRA'nın eylemlerine aynı sertlikte karşılık verilmesi gerektiğini savundu. Falkland anlaşmazlığında Arjantin'e karşı sert tutum takındı; hemen bir savaş kabinesi kurdu ve elli gemilik bir armadayı güney Atlantik'e gönderdi. Falkland adalarını geri alarak Arjantin'i yenilgiye uğrattı. Haziran 1983 seçimlerinde partisine büyük zafer kazandırdı; Muhafazakâr Parti 650 üyeli Avam Kamarası'nda 396 sandalye elde etti. (LM)

***THİES,** Senegal'de, Dakar'ın doğusunda kent. — 126 886 nüf. (L)

***THİONVİLLE,** Fransa'da Moselle yönetim çevresinin merkezi. — 44 191 nüf. (L)

***THİRİET** (André), fransız bestecisi. — (öl. Lyon 1976). [L]

***THİRY** (Marcel), fransızca yazan belçikalı yazar. — (öl. Liège 1977). [L]

THOREZ, (Çistiyakovo*), Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 96 000 nüf. (L)

***THORN** (Gaston), lüksemburglu siyaset adamı. — 1974'de kurduğu hükümetin düşmesi üzerine 1979'da Sosyal - Hıristiyan Parti'nin koalisyon hükümetine bakan olarak katıldı; adalet, dışişleri ve ekonomi bakanlıklarını üstlendi. 1981'de Roy Jenkins'in yerine Avrupa Ekonomik Topluluğu Komisyonu başkanı oldu. Komisyonda veto haklarının çoğunluk kararları lehine kısıtlanmasını ve Komisyon'un dış politikada ağırlıklı rol oynamasını savundu. AET'nin, Falkland çatışmasında İngiltere' nin yanında yer almasını Avrupa'nın varlığı için olumlu puan olarak niteledi. (M)

***THULİN** (Ingrid), isveçli kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — Oyunculuğuna ek olarak yönetmenliği de denedi. 1978'de *En Och En* (Bir ve Bir) adlı ve uzun yıllar birlikte çalıştığı yönetmen İngmar Bergman'dan etkiler taşıyan bir filmde hem oyuncu, hem yönetmen olarak çalıştı. Rol aldığı diğer filmler: *Salon Kitty* (1975), *Kassandra Geçidi* (The Cassandra Crossing) [1975]. (L)

***THUNDER BAY,** Kanada'da (Ontario) kent. — 111 476 nüf. Buğday ihracatı. (L)

***TINAZTEPE** (esk. **Senir),** Afyonkarahisar ilinde Sinanpaşa ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. — 3 466 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TIP.** — Türkiye'de tıp fakültelerinin sayısı 1968'de 5 iken, 1970'ten sonra, özellikle Cumhuriyetin 50. yıldönümü vesilesiyle açılan yeni tıp fakültelerinin eklenmesiyle 1974'te 16'yı buldu. Yükseköğretim kurumları teşkilatına ilişkin 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla yapılan düzenleme sonucunda tıp fakültesi sayısı 22' ye ulaştı. Bunlardan biri Gülhane Askeri Tıp Akademisi'ne bağlı Askeri Tıp Fakültesi'dir. Türkiye'nin hekim ihtiyacını karşılamak için tıp fakültelerine yerleştirilen öğrenci sayısı da hızla artırıldı; 1975'te 1 890, 1977'de 2 135, 1979'da 2 400, 1981'de 3 135, 1983'te 5 473 öğrenci tıp öğrenimine başlatıldı. 4 kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile öğretim elemanlarının ülke çapında dengeli dağılımını sağlamak için de yeni kurallar getirildi. 1981 yılında üç büyük şehirdeki (Ankara, İstanbul, İzmir) 5 tıp fakültesinin (Ankara, Hacettepe, Cerrahpaşa, İstanbul, Ege tıp fakülteleri) 1 028 öğretim üyesine karşılık Anadolu'da yeni açılan 5 tıp fakültesinde (Anadolu [Eskişehir], Akdeniz [Antalya], Cumhuriyet [Sivas], Ondokuzmayıs [Samsun], Karadeniz [Trabzon]) eğitim - öğretim ve araştırma faaliyeti ancak 9 profesör ve 27 doçentten oluşan 36 öğretim üyesiyle sağlanıyordu. İki yıl sonra bu sayı 35 profesör ve 109 doçente yükseltildi. Hekim sayısında da yüzde 50'ye yakın bir artış sağlandı (1974' te 20 873, 1982'de 30 956). 1974'te 12 394 olan uzman hekim sayısı 1978'de 15 446'ya, 1982'de 18 699'a yükseldi. Pratisyen hekim sayısı 1974'te 8 474, 1978'de 9 784, 1982'de 12 257 oldu. Pratisyen hekim sayısını çoğaltmak için önlemler alındıysa da uzman hekim lehine olan fazlalık giderilemedi, 3/2 oranı devam etti. Bu durum pratisyen hekimlerin yapabileceği birçok tıp hizmetinin gereksiz yere bir uzman hekime gördürüldüğünü gösterir. Ayrıca üniversite kliniklerinde uzmanlık eğitimi görenlerle, üniversite dışı uzmanlık kurumlarında eğitim görenler arasında çok büyük bilimsel düzey farkı bulunduğu ilgililerce belirtilmektedir.

Yeni tıp fakültelerinin kuruluş aşamasını tamamlamaları, eksiklerini gidermeleri ve bitirme sonrası eğitiminin yaygınlaştırılmasıyla bu durumun düzeleceği beklenmektedir.

— Bot. ve Eczc. *Tıbbi bitkiler.* Tedavi edici özelliklere sahip bitkileri iki gruba ayırmak gerekir: Olduğu gibi, yani suyu çıkarılıp içecek olarak kullanılan bitkiler (ıhlamur, mineçiçeği vb.); ecza sanayiinde hammadde olarak kullanılan bitkiler (örneğin yüksükotundan çıkarılan dijitalin maddesi bazı kalp hastalıklarının tedavisinde kullanılır). Tıbbi bitkiler doğada kendiliğinden yetişir ya da bahçelerde yetiştirilir.

Tıbbi bitkilerin kullanımı insanlık kadar eskidir. Çinlilerin 5 000 yıl önce kullandığı deniz üzümü (*Ephedra distachia*) [aktif maddesi efedrin] bugün de merkezi sinir sistemini uyarıcı ve burun tıkanıklıklarını giderici bir ilaç olarak kullanılmaktadır. Kınakına kabuğu İnka'larca İspanyol istilasından önce de kullanılmaktaydı.

Daha sonra kinin maddesinin çıkartıldığı bu bitkiyi Avrupa'ya cizvit papazları tanıttı. *Cephoelis ipecacuanha*'nın kökünden elde edilen eski Güney Amerika yerlilerince de kullanılan ipeka, amipli dizanteriye karşı kullanılan «dover tozu»nun temel maddesidir.

Bitkilerdeki etkin maddelerden birçoğunun sentetik yoldan elde edilmesi tıbbi bitkilerin kullanma alanını bir ara oldukça daralttıysa da sonradan yeni kullanma yerlerinin bulunması ve mikropların zamanla sentetik maddelere karşı direnç kazanmaları bitkisel eczaların yeniden değer kazanmasını sağladı.

Ancak insanlığın binlerce yıldan beri keşfettiği tıbbi bitki sayısı, hâlâ bilinmeyenlere oranla son derece sınırlıdır. Dünyanın çeşitli yörelerinde yetişen 800 000 kadar bitkinin ancak 250 000 kadarı derlenip sınıflandırılabilmiştir.

Tıbbi bitkiler tüm iklim ve bölgelerde çok çeşitli ortamlarda yetişir: Sıcak ve kurak yerlerde rezene, kekik, biberiye, adaçayı, devedikeni, kanavcıotu (adonis) vb.; dağlık yerlerde boğanotu, öküzgözü, kızıl kantaron, güzelavratotu, ayıüzümü, vb.; deniz kıyılarındaki tuzlu topraklarda deniz pelini, sukerevizi, adasoğanı, vb.; dere kenarlarında hatmi, nane, kaşıkotu, sıracaotu, kediotu vb.; yamaçlarda manisalalesi, yabankekiği vb.; taşlı ve çakıllı bölgelerde yüksükotu, kibritotu, katırtırnağı vb.; çit kenarlarında ve çalılıklarda ebegümeci, yabaneriği, cezayirmeneksesi, vb.; ağaçlık yerlerde ve ormanlarda inciçiçeği, çobanpüskülü, ardıç, mührüsüleyman vb.; kırlarda, otlaklarda çiğdem, kurtpençesi vb.; bataklıklarda baldıran vb.; suda nilüfer, tere vb.

Eskiden kırda bayırda kendiliğinden yetişen bu bitkiler mevsiminde toplanarak kullanılırken, günümüzde bunların tarım alanlarında yetiştirilmesine yönelinmiştir.

Eczacılık sektörünün giderek artan gereksinmeleri, sözkonusu kimyasal maddelerin hepsinin sentetik olarak üretilememesi ve doğada kendiliğinden yetişen bitkilerin (örneğin yüksükotları, uçucu yağların çıkarıldığı bitkiler vb.) yetersizliği, tıbbi bitki tarımını gerekli kılmaktadır. Doğada varolan bitkilerin rasgele toplanmasına kıyasla, tarımın önemli avantajları vardır: Kolay hasat (makinalarla) ve tedavi edici niteliklerin korunması açısından önemli olan kurutmanın en iyi koşullarda yapılması.

Bir süreden beri tıbbi bitkiler üzerinde yapılan çalışmalar, bunların daha yaygın alanlarda yetiştirilmesini, asalaklara karşı dirençlerinin artırılmasını ve özellikle ecza olarak yararlanılan madde oranının yükseltilmesini öngörmektedir. Doğal ortamın ve kalıtsal öğelerin bu nitelikler üzerindeki çifte etkisi göz önüne alınırsa, tarım ve ayıklama (seleksiyon) tekniklerinin (özellikle melezleme) bu konuda büyük önem taşıdığı açıkça anlaşılır.

● *Türkiye'de tıbbi bitki üretimi* hemen hemen hiç ele alınmamış durumdadır. Bugün için tedavide önemli yeri olan güzelavratotu (*Atropa belladonna*), banotu (*Hyosayamus niger*), nane (*Menta piperita*), yüksükotu (*Digitalis lanata*), tatula (*Datura stramonium*) gibi bitkilerden elde edilen eczalar, bu bitkiler Türkiye'de doğal olarak yetiştiği halde yurt dışından ithal edilmektedir. Buna karşılık doğada kendiliğinden yetişen ya da içki ve parfümeri sanayiinde kullanıldığı için tarım alanlarında üretilen birçok bitki ve bitki ürünü önemli ölçüde ihraç edilmektedir. Ne var ki, doğadan toplanarak ihraç edilen bitkilerin zamanla tükenmesi söz konusu olduğundan bunların ekim-dikime alınarak normal standartlara göre tarım alanında üretilmesi gerekmektedir. (LM)

Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca tıbbi bitkiler ve bitki ürünleri (1978)

	miktar (kg)	*değer (dolar)*
anason	312 675	344 082
defneyaprağı	1 113 108	2 336 842
kekik	685 730	1 161 680
diğerleri	23 450	34 082
meyankökü	1 976 852	1 120 649
ıhlamur	66 237	293 811
adaçayı	403 339	486 215
meyankökü özütü	750 147	2 000 547
defneyağı	198 600	425 751
gülyağı	2 712	1 98 4175
uçucu yağlar	14 059	236 697
diğerleri	2 756	229 437

TİANJİN, (Tientsin*), Çin'de (Hebei) kent. — 4 280 000 nüf. (L)

***TİBET,** (çince **Xizang**), Çin Halk Cumhuriyeti'nde özerk bölge. — 1 830 000 nüf. Merkezi: *Lhassa* (92 700 nüf.). 100 000 tibetli göçmenin 80 000'i Hindistan'da yaşar. (LM)

TİBET (Kartal), türk tiyatro ve sinema oyuncusu ve yönetmeni (Ankara 1938). Ortaöğrenimi sırasında Ankara Radyosu Çocuk Kulübü sanatçıları arasında yer aldı. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın tiyatro yüksek bölümünü bitirdikten sonra Devlet Tiyatrosu'na girdi. 1961'de Meydan Sahnesi'nin kurucularına katıldı. 1965'te, «Karaoğlan» dizisinin ilk filmi olan *Altaydan Gelen Yiğit*'i çevirerek sinemaya geçti. Bu dizideki «akıllı, yakışıklı, iyilerden yana, bileği bükülmez kahraman» tiplemesiyle beğeni toplayınca tiyatroyu tümüyle bırakarak, peş peşe filmler çevirdi. Daha sonra bir başka çizgi roman kahramanı Tarkan'ı da beyazperdede canlandırdı. 1976'da oyunculuğu bırakarak film yönetmenliğine başladı. *Tosun Paşa, Cennetin Çocukları, Zübük, Gol Kralı, Baş Belası, Çarıklı Milyoner* gibi sinema filmlerini ve *Annem Annem* adlı TV filmini yönetti. Oynadığı başlıca filmler: *Senede Bir Gün, Çalıkuşu, Hıçkırık, Bir Millet Uyanıyor, İngiliz Kemal, Boş Çerçeve, Nilgün, 9. Hariciye Koğuşu* vb. (M)

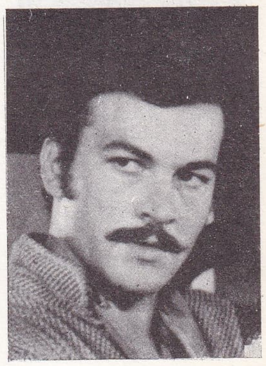

Kartal TİBET

***Ticaret Bakanlığı.** — 24 ocak 1980 kararlarıyla benimsenen ekonomi politikasına paralel olarak yeni ithalat rejiminde liberasyon uygulaması genişletildi (5 ocak 1981). 7 ocak 1982'de yürürlüğe giren yeni ihracat rejiminde dışsatımın arttırılması a-

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

Nikolav Aleksandroviç TİHONOV

Mustafa TIMISI

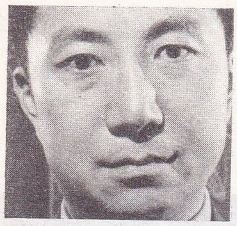

Samuel Chao Chang TING

macıyla, ihracatta bürokratik formaliteler önemli ölçüde azaltıldı, bir kısım formalitelerse büsbütün kaldırıldı. Ruhsata bağlı malların sayısı 25'ten 2'ye (tütün ve afyon) indirildi. Dışsatım seferberliği için, bakanlığın denetimi altında bir İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi kuruldu ve ihracat elemanı yetiştirme kursları programlandı.

AET'ye yönelik pamuk ipliği dışsatımında 3 aralık 1981'de konulan yüzde 16 oranında geçici anti-damping vergi, yüzde 12 oranında sürekli vergiye dönüştürüldü (4 nisan 1982). Bu arada AET'ye yapılacak pamuk ipliği dışsatımına asgari fiat uygulaması, miktar düzenlemesi getirilerek, kurulan ikili kontrol mekanizması çerçevesinde AET'ye yapılan pamuk ipliği dışsatımı tescile bağlandı. T.C. Ziraat Bankası' nın tarımsal kredi plasmanları 289,6 milyar liradan, 480,2 milyar liraya çıkartıldı (1982). Şubelerin çiftçilere kredi açma yetkileri 500 bin liradan 1-2 milyona, kontrollu kredilerde şahıs limiti 2 milyondan 5 milyon liraya, tarım kredi kooperatiflerinde bir kooperatif ortağına verilecek kredi miktarı 300 binden 500 bin liraya yükseltildi. «Ticari Faaliyetlerin Düzenlenmesi ve Tüketicinin Korunması», «Esnaf ve Sanatkâr Odaları Birliği», «İhracat Kredi Sigortası Kurumu» kanun tasarıları ve Türk Ticaret Kanunu'nun bazı maddelerinin günün koşullarına uydurulması için kanun değişikliği çalışmaları yapıldı.

13 aralık 1983'te kurulan Turgut Özal hükümetinde Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'yla birleştirilerek «Sanayi ve Ticaret Bakanlığı» adını aldı (Bk. Sanayi ve Teknoloji bakanlığı).

TİCARET BAKANLARI

Halil Başol (12 nisan 1975), Ziya Müezzinoğlu (21 haziran 1977), Agâh Oktay Güner (21 temmuz 1977), Teoman Köprülüler (5 ocak 1978), Ahmet Başol (12 kasım 1979), Kemal Cantürk (20 eylül 1980), Cahit Aral (13 aralık 1983, Sanayi ve Ticaret bakanı). [M]

Ticaret Bakanlığı bütçeleri

1974	133 982 000 TL.
1975	127 612 000 »
1976	145 870 000 »
1977	184 230 000 »
1978	205 540 000 »
1979	486 046 000 »
1980	672 913 000 »
1981	1 190 034 000 »
1982	1 274 540 000 »
1983	2 232 000 000 »

***Ticaret Bankası** (TÜRK). — 1983'te sermayesini 5 milyar liraya yükseltti. Aynı yıl 83 milyar 66 milyon mevduat topladı; 47 milyar 78 milyon lira kredi dağıttı. Şube sayısı 406'yı; personel sayısı 4 359'u erkek, 2 775'i kadın olmak üzere 7 134'ü buldu. (M)

***TİENTSİN.** Bk. TİANJİN.

***TİFLİS,** Sovyetler Birliği'nde, Gürcistan'ın başkenti. — 1 066 000 nüf. (L)

***TİFTİK** i. — ANSİKL. Tiftik 1970'lerin ikinci yarısında ve 1980'lerin başında da hayvansal üretimdeki ve ihracattaki yerini korudu. 1975 - 1982 arasında tiftik keçisi sayısında önemli bir değişiklik olmadı. 1975'te 3 547 000 olan tiftik keçisi sayısı 1979-1981 yıllarında hafif bir artış göstererek 1981'de 3 856 000'e yükseldiyse de 1982'de 3 558 000'e düştü. Tiftik üretimi de buna paralel bir gelişme izledi: 1975 - 1978 arasında yılda ortalama 5 600 ton, 1979'da 5 830 t, 1980'de 5 875 t, 1981'de 6 085 t, 1982'de 5 620 t. Buna karşılık tiftik dışsatımı, iç tüketime ve ihraç imkânlarına bağlı olarak sürekli dalgalanma gösterdi: 1975'de 2 667 t, 1976'da 5 125 t, 1977' de 2 086 t, 1978'de 3 745 t, 1979'da 1 514 t, 1980'de 1 028 t, 1981'de 2 840 t. (M)

TİHONOV (Nikolay Aleksandroviç), sovyet siyaset adamı (Harkov 1905). Ukraynalı bir metalurji mühendisiyken 1940'da komünist partisine üye oldu. Parti kademelerinde çeşitli görevler aldı. Kruşçev ve Brejnev zamanında yükseldi. 1976'da başbakan birinci yardımcılığına getirildi. Kasım 1979'da Politbüro'ya seçilen Thinov 1980 ekiminde Kosigin'in yerine başbakan oldu; mart 1981'de bu göreve tekrar seçildi. (L)

***TİJUANA,** Meksika'da, ABD sınırında kent. — 534 993 nüf. (L)

***TİLBURG,** Hollanda'nın güneyinde (Kuzey Brabant) kent. — 153 957 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 220 511 nüf.). [L]

***TİMAR,** Van ilinin merkez ilçesine bağlı bucak. — 18 658 nüf., 47 köy. Bucak merkezi *Gedikbulak* 1 215 nüf. (1980). [M]

TİMİSİ (Mustafa), türk politika adamı (Divriği 1936). Ankara İktisadî ve Ticari İlimler Akademisi'ni bitirdi. Bir süre, devlet memurluğu yaptı. Bayındırlık Bakanlığında müfettiş oldu. 1969'da Birlik Partisi'ne girdi, Sivas'tan milletvekili seçildi. Bir süre sonra partinin genel başkanlığına getirildi. 1973 seçimlerinde Birlik Partisi' ni mecliste temsil eden tek milletvekili oldu. 1977 seçimleri için CHP'ye işbirliği önerdi, bu girişimi sonuçsuz kaldı. Seçimlerde yeterli oy sağlayamayan Timisi, parlamentoya giremedi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra bütün siyasi partiler gibi onun partisi de kapatıldı. (M)

***TİMMİNS,** Kanada'da (Ontario) kent. — 44 747 nüf. Madencilik. (L)

***TİMOR,** İndonezya'nın doğusunda, Sonda takımadalarında ada. — 1 200 000 nüf. 1976'ya kadar yarısı Portekiz'in elinde bulunan adanın tamamı bu tarihte İndonezya'nın yönetimine geçti. (L)

TİMURLENK (Sermet), türk atleti (Ankara 1956). Koşucu olarak atletizme 1973'te başladı. 1975'te, 800 ve 1 500 metrelerde Balkan Gençler Şampiyonası'nda ikinci, Helsinki Olimpiyatları'nda 800 metrede birinci oldu. 1977'de yine 800 ve 1 500 metrelerde Balkan Büyükler Şampiyonası'nda gümüş madalya kazandı. 1978'de Finlandiya'da yapılan uluslararası yarışmalarda 1 500 m'de, Dusseldorf yarışmalarında 1 000 m'de birinci oldu ve 1 dakika 47 saniye 2 saliselik derecesiyle 800 metrede yarı finale yükseldi. Uluslararası planda en ünlü türk atletlerinden biri oldu. (M)

***TİMURTAŞ** (Faruk Kadri), türk dilcisi. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

***TİNDEMANS** (Léo), belçikalı siyaset adamı. — 1974 - 1978 yılları arasında başbakanlık yaptı. 1981'de yine Sosyal Hıristiyan Parti hükümeti döneminde dışişleri bakanlığını üstlendi. (L)

***TİNG-HSİAO-PİNG.** Bk. DENG HSIAO-PING.

TİNG (Samuel Chao Chang), amerikalı fizikçi (Ann Arbor, Michigan 1936). Mesleği açısından uluslararası bir araştırmacı olan Ting, bir ara atalarının ülkesi Çin'e gitti, gençliğinin bir kısmını orada geçirdi. Sonra ABD'ye dönerek Michigan Üniversitesi'nde öğrenim gördü ve 1962'de doktorasını tamamladı. Ertesi yıl Cenevre'de Avrupa Nükleer Araştırma Merkezi'nde (CERN) çalıştı. 1964'ten 1967'ye kadar ABD'de Columbia Üniversitesi'nde ders verdi. Bu arada, 1966 yılında, Hamburg' da Deutsches Elektronen - Synchrotron (DESY) laboratuvarında bir çalışma grubunu yönetti. Onu ilerdeki buluşlarına ulaştıracak olan teknikleri bu laboratuvarda geliştirdi. DESY 1975 - 1976'da *psi*'nin incelenmesinde de aynı şekilde önemli rol oynadı.

Ting burada atom çekirdeğinde bulduğu temel taneciğe *J* adını verdi. Aynı taneciği ondan iki yıl kadar önce amerikalı meslektaşı Burton Richter de bularak *psi adıyla* belirlemişti. 1967 yılından beri Massachusetts Institute of Technology'de öğretim üyesi olan profesör Ting'e nükleer temel tanecikler alanındaki buluşlarından dolayı 1976 yılında, meslekdaşı Burton Richter*'le (*Ek 2*) birlikte Nobel Fizik Ödülü verildi. Samuel Ting ABD Bilimler Akademisi'nde de üyedir. (L)

***TİRALİ** (Naim), türk hikâyecisi. — 1970' li yılların başında Vatan gazetesini Ankara'da, sonra İstanbul'da (1974 - 1976) çıkardı. (M)

***TİRAN** ya da **TİRANA,** Arnavutluk'un başkenti. — 198 000 nüf. Cam sanayii. (L)

***TİRASPOL,** Sovyetler Birliği'nde (Moldavya) kent. — 142 000 nüf. Besin ve dokuma sanayii. (L)

***TİRE,** İzmir ilinde ilçe. — 70 270 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 32 291 nüf. (1980). [M]

***TİREBOLU,** Giresun ilinde ilçe. — 60 259 nüf., 66 köy. İlçe merkezi 9 983 nüf. (1980). [M]

***TİRGU-JİU,** Romanya'da kent. — 64 000 nüf. (L)

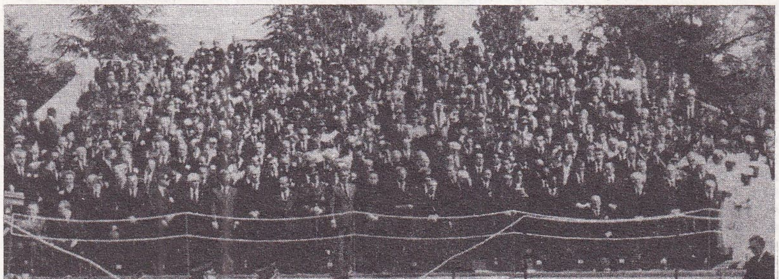

TITO'nun cenaze töreni

Foto. AP (2) [*LAROUSSE*]; *Günaydın arşivi* (2) [*MEYDAN*]

***TİRGU MUREŞ,** Romanya'da (Transilvanya) kent. — 129 284 nüf. Doğal gaz yatakları. Gübre ve kereste sanayii. (L)

***TİRUNELVELİ,** Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 109 000 nüf. (L)

***TİRUPPUR,** Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 113 000 nüf. (L)

***TİTO** (Josip BROZ, - denir), yugoslav mareşali ve devlet adamı. — (öl. Lyublyana 1980). Kasım 1976'da Leonid Brejnev'in Yugoslavya'yı ziyareti sırasında, öz-yönetimin ve bağlantısız siyasetin yararları üzerinde durdu. Bu arada, sovyetlerden, ekonomik yardım için söz aldı. 6-7 aralık 1976'da, bu kez, resmi bir ziyaret için gelen Fransa cumhurbaşkanı Valéry Giscard d'Estaing'i kabul etti. Bağlantısızlık siyasetinin önderlerinden olan Tito, doğu ve batı ile ilişkilerini dengelemeye ve Üçüncü Dünya ile bağlarını sağlamlaştırmaya önem verdi. Bu amaçla Moskova, Pyong-yang ve Pekin'i ziyaretinden sonra, özellikle Afrika ve Asya'da Üçüncü Dünya ülkelerinin başkentlerini dolaşmaya başladı. 1978'de Belgrat'da 84 bağlantısız ülkenin katıldığı bir konferans topladı. Moskova'ya bağlanmama konusunda Castro ile arasında beliren ayrılık, 1979' da Havana'da toplanan konferansta resmen ortaya çıktı. Tito, Romanya ile anlaşarak, Kahire ve Cezayir'e dayalı, Fransa ile İtalya'nın da katılabileceği bir Akdeniz Cephesi'nin kurulmasını önerdi. Mayıs 1980'de, bir süredir çekmekte olduğu rahatsızlıktan kurtulamayarak öldü. (L)

***TİVOLİ,** İtalya'da Latium bölgesinde kent. — 34 000 nüf. (L)

***TİYATRO** i. ● *Müzikli tiyatro,* ışığın ve jestlerin de araya katılmasıyla edebi ve müziksel öğreleri bir araya getiren (görüntü de ses kadar önemlidir) sanat biçimi. (Bu sanatta, uzun bir süre küçümsenmiş olan, sesin olanakları ortaya konulmaya çalışılır.)

— ANSİKL. Müzikli tiyatro 1960 - 1970 arasında ortaya çıktı. Değişken biçimi dolayısıyle tanımlanması güç bir tür olan bu sanat, orkestra eşliğinde şarın sözle almaştığı, baştan sona müzikle söylenmiş bir oyun olmadığı gibi, önceden yazılmış bir «libretto»nun (güfte) müzikleştirilmesi de değildir.

Bu yeni müzikli tarzın açıklanmasında, metinleri parçalayıp bölümleyerek, en belirgin eserlerden (bunların hemen tümü Avignon Festivali'nde yaratılmıştır) yola çıkmak yararlı olacaktır.

Maurice Ohana'nın *Syllabaire pour Phèdre*'i 1966 yılında Raphael Cluzel'in bir şiiri üzerine, soprano olarak iki korobaşı, konuşan koro ve çalgılar için yazılmış bir eserdir. Besteci, geleneğe aykırı olarak, eserde başoyuncuları söyleştirmez; metni yalnızca korobaşılara söyletir; müziksel yorum koro tarafından yapılır. Bununla birlikte, koloratur sopranonun sesi temel öğe olarak kalır ve yunan tragedyasının bu müziksel geçişine, devingen ses çizgisiyle büyük bir dramatik gerilim yaratarak, katkıda bulunur.

Syvano Busotti'nin *La Passion selon Sade*'ı (Sade'a Göre Tutku) [1965] ayrıca «canlı tablolarla oda esrarı» başlığını taşır. Bu eser Louise Labé'nin bir sonesiyle Sade'ın *les Cent Vingt Journées de Sodome* (Sodom'un Yüz Yirmi Günü) adlı kitabından esinlenilmiş öğeler üzerine kurulmuştur. Böylece, herhangi bir entrig (dolantı) izlenmemesine karşın, sonuç, gene de çok teatraldir. Bussotti seçme sözcükler veya hecelerle bir çeşit yapıştırma (collage) yaparak metni kurmuştur. Bütün bunlar ses öğesiyle ortaklaşır. Böylece, İtalyan geleneğinin mirasçısı bir etki çeşitliliği elde edilir.

Pierre Bourgeade'ın bir metni üzerine kurulmuş olan Grolamo Arrigo'nun *Orden*'i (1969) ise 1936 İspanya İç Savaşı'ndan esinlenir. Burada asıl olan dramatik anlatıştır: Bütün başoyuncular eşdeğerlidirler; koristler ve çalgıcılar sahnededirler, orkestra şefiyse diz çökmüş durumdadır. Metin bütün içinde erimiştir. Eylemin devindiricisi olarak temel rol korodadır; bu da, trajik, özel bir ses havası yaratır.

Claude Prey'in (doğ. 1925) Choderlos de Laclos'un mektuplardan oluşan ünlü romanı Tehlikeli Alakalar'dan (*Les Liaisons dangereuses*) kesip biçerek hazırladığı aynı adı taşıyan eser beş kişilik bir oyun halindedir. Bu beş kişiden her birinin kendine özgü ayrı çalgısı vardır.

Klavsenci o korkunç Mme Merteuil'le, piyanist ise, onun suç ortağı ve eski sevgilisi Valmont kontuyla özdeşleştirilmiştir. Çapkın kont metresinin entrikalarının kurbanı olacaktır. Ses yönünden, her kişi kendine özgü bir üsluba sahiptir; insan sesi de durumlara uyarlanmıştır. Böylelikle, çalgı ve ses alanında psikolojik bir eser ortaya çıkmıştır.

Michel Burtov ve Henri Pousseur, besteci ve dramaturg olarak *Votre Faust* (Sizin Faust'unuz) [1964 - 1969] için, müzik ve metni aynı düzeye getirmek amacıyla, on yıl çalıştılar. Eski eserleri (Gluck'ün *Orphée*'si, Mozart'ın *Don Giovanni*'si) oynayan bir kukla tiyatrosunun varlığı bir XX. yy eserinin içine XVIII. yy'a ilişkin bir müzik düşüncesini sokmaya imkân verdi. Böylece Don Giovanni'nin bölümleriyle fuar gürültüleri (hayhuylar, çığlıklar, çağırışlar) üst üste getirilerek gerçek olanla düşsel olan birbirine karıştırıldı.

Betsy Jolas'ın bir XVIII. yy Çin romanından yola çıkarak yarattığı *le Pavillon au bord de la rivière* (Irmak Kıyısındaki Ev) [1975], hor görüldüğü bir toplumda ve dönemde kadının rolünü sergiler. Kadın, her şeye rağmen, kocasını kıskanç «kötü» nün dolaplarından kurtarmayı başarır. Bu eserde de yaratıcılar sıkı bir işbirliği içinde çalışmışlardır. Amaçları, içinde mizahın da yer aldığı, hem ince, hem popüler bir tiyatro yapmaktır. Besteci, çalgılar ve insan sesi arasında sıkı ilişki kurarak, gösteriyi, müziğin yalnızca çark dönevi gördüğü bir bütün olarak düşünür.

Luciano Berio'nun *Laborintus*'u, 1964'te, Dante'nin 700. doğum yıldönümü nedeniyle yazıldı. Metin, anımsama teması üzerine kurulmuştu; İlâhi Komedya'dan, İncil'den alıntılarla ve şiirlerle oluşturulmuştu. Böylece müzik birçok malzemenin bir karışımı elde edildi. Burada anlatıcı çokça konuşkandır; koro bazan fısıltıyla, bazan haykırarak heceler söyler; solistler ölçülü çığlıklar atar ve bu şiddet havasını daha da güçlendiren ses bandı onlara katılır. Eserin bütünü, Monteverdi geleneğinde büyük bir kutlama niteliğini kazanmakta ama, çağımıza özgü bir tragedya anlayışına da, kuşkusuz, uygun düşmektedir.

Hans Werner Henze'nin *El Cimarrôn*'u (1969) Küba'da yüz dört yıl yaşamış zenci köle Esteban'ın anılarını sahneye koyar. Tek bir kişi, bu kölenin yaşamından bölümler anlatır (tutsaklık, başkaldırı, özgürlüğe kavuşma gibi).

Besteci eserde çalgıcıları sahneye yerleştirip teatral oyuna katarak ve vokal etkileri çeşitleyerek, öykünün biteviyeliğine rağmen, dramatik bir hava yaratabilmiştir.

Mauricio Kagel'in Staatstheater'i 1971 yılında Hamburg'da oynandı. Müzisyen operanın mekanizmasını, bu müzik biçiminin öğelerini kullanarak ama ters yönde kullanarak parçalamak ister: Oyunda ne eylem, ne de libretto vardır. Hatta, operanın gerçek bir parodisi söz konusudur. Eser gerek metin gerek sahne ve ses planında, bu müzik türünün saygıdeğer yanına saldırarak operayı didikler.

Georges Aperghis'in *Pandémonium*'u (1973) sekiz şarkıcı ve komedyen ile dekorla bütünleşmiş yedi çalgıcı için öngörülmüş bir oyundur. Eseri üst üste yığılmış olaylar, konumlar ve kişiler oluşturur. Besteci, seçtiği simgesel öykülerle kendi kimliğini arama peşindedir. Müziksel olarak yazar kolaj ilkesini kullanır. Fakat, bu kolajı kendi ses dokusuyla sarmalar. Böylece, bir şiir ve düş evreni ortaya koyar.

Bu birkaç örneğe bakılarak dramın temeli olan metnin az veya çok kesip biçmeye dayanan yeni bir anlayışla ele alınması, insan sesinin daha geniş ölçüde kullanılması, operaya göre daha kolay anlaşılabilen ve yeni bir seyirci kütlesine hitabeden bir tarzın doğuşu olarak değerlendirilebilir. (L)

TİYUMEN, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), batı Sibirya'da kent. 347 000 nüf. Petrol ve doğal gaz üretimi merkezi. (L)

***TİZİ-UZU,** Cezayir'de kent. — 26 000 nüf. (L)

***TLEMSEN,** Cezayir'in batısında kent. — 115 054 nüf. (L)

TOAMASİNA (Tamatave*), Madagaskar' da liman kenti. — 200 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

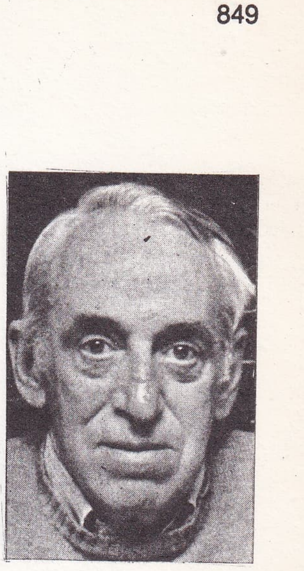

James TOBIN

TOBİN (James), amerikalı iktisatçı (Champaign, İllinois 1918). 1946-1950 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde ders verdi. Kennedy yönetimi sırasında Beyaz Saray'a danışman oldu (1961 - 1962). 1950'den beri Yale Üniversitesi'nde profesör olan Tobin, ultra - liberal Chicago okuluna karşı çıkan yeni - keynesçi akımın liderliğini yaptı. Reagan yönetimini, «zenginliği, iktidarı ve girişim özgürlüğünü, zenginlere, güçlülere ve onların mirasçılarına yarayacak şekilde yeniden dağıttığı» iddiasıyla eleştirdi. Keynes'in kuramındaki boşlukları dolduran «portföy kuramı»yla, mali pazar - gerçek pazar ilişkilerini çözümledi. Devletin hem vergi gelirleri ve fiyatlar, hem de emek pazarına müdahalesini ve sermaye hareketlerinin vergilendirilmesini savundu. 1981'de Nobel İktisat Ödülü'nü kazanan Tobin'in eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Ulusal Politika* ve *On Yıl Sonra Yeni İktisat Politikası.* (L)

***TOBRUK,** Libya'da liman kenti. — 16 000 nüf. (L)

***TOFAŞ** (*Türk Otomobil Fabrikası* A.Ş.). — 1977'de başlayan ve türk otomotiv sanayiini büyük çapta etkileyen bunalımdan TOFAŞ da etkilendi. 1976'da 25 931 olan otomobil üretimi, 1977'de 19 212'ye düştü. 1978 ve 1979'da hemen hemen aynı düzeyde seyreden üretim sonraki yıllarda daha da azaldı: 1980'de 13 300, 1981'de 12 247, 1982' de 15 248. Kuruluş, talepte bir ölçüde canlılık yaratabilmek amacıyla MURAT 1300 Şahin tipiyle birlikte MURAT 1600 Doğan modellerinin üretimine geçti. 1977'de 17 milyon lira zarar, 1978'de 11 milyon ve 1979'da 157 milyon lira kâr eden kuruluş 1980'i 155 milyon, 1982'yi 232 milyon lira zararla kapadı.

1980'li yıllarda kapasitesinin ortalama yüzde 35-40'ını kullanan kuruluş, 1982'de sermayesini 1 milyar 350 milyon liradan 2 milyar 700 milyon liraya yükseltti. (M)

***TOGLİATTİ,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 479 000 nüf. (L)

***TOGNAZZİ** (Ugo), italyan sinema oyuncusu ve yönetmeni. — Vaktinden önce yaşlanmış ve son derece hareketli yüzüyle italyan sinemasının en ilginç oyuncularındandır. *İ Viaggiatori della Sera*'da (Gece Yolcuları) [1979] yönetmenliği de deneyen oyuncunun rol aldığı filmler arasında şunlar sayılabilir: *İl Generale dorme in Piedi* (General Ayakta Uyuyor) [1973], *Voliamo i Colonnelli* (Albayları İstiyoruz) [1974], *Amici Miei* (Dostlarım) [1975], *İl Gatto* (Kedi) [1977], *Les Nouveaux Monstres* (Yeni Ucubeler) [1978], *Primo Amore* (İlk Aşk) [1978], *La Terrasse* (Teras) [1980]. (L)

***TOGO,** Batı Afrika'da, Gine Körfezi kıyısında devlet. — 2 710 000 nüf.

TARİH

Ocak 1977'de yapılan kabine değişikliğinden sonra hükümette kalan tek asker üye devlet başkanı ve savunma bakanı Etienne Gnassingbe Eyadema* oldu. Aynı yılın sonbaharında çelik fabrikalarında ve Qşar Halal'daki bir tekstil fabrikasında yapılan grevler ordu tarafından önlendi. General Eyadema'yı öldürmeyi amaçlayan bir komplonun başarısızlığa uğradığı, ekim 1977'de yetkililerce açıklandı.

Togo hükümeti, III. Plan'la (1976 - 1980), tarıma öncelik vermek istedi; özellikle tarım sektörünün önemli ölçüde makineleşmesi öngörüldü, ikinci öncelik turizme tanındı. III. Plan çerçevesi içinde, iki önemli sınai eser gerçekleştirildi: Nijerya'dan alınan ham petrolü işleyen 2 milyon ton kapasiteli bir petrol rafinerisi ve iç tüketim ihtiyaçlarını karşılayan bir çimento fabrikası.

1979'da ortaya çıkan birçok olay rejimin

Foto. Steiner/Sygma (LAROUSSE)

keyfiliğini gün ışığına çıkardı: Nijer'de ve özellikle Gana'da sürgünde bulunan muhalifler komandolarca kaçırılıp Togo'ya geri getirildiler. İki yıldan beri tutuklama sayısı önemli ölçüde arttı. Aralık 1979'da, tek parti sistemini benimsenmesini, yani hükümet partisi olan Togo Halk Partisi' nin anayasada yer almasını öngören tasarının oylanması ve bu arada hem cumhurbaşkanının (tek aday general Eyadema idi), hem de müstakbel milli meclisin 67 üyesinin seçilmesi için halk sandık başına çağrıldı. General Eyadema oyların yüzde 99,97'sini alarak III. Cumhuriyetin ilk başkanı oldu. Anayasa ve milletvekili listesi de (tek liste) oyların, yüzde 99,63 ve yüzde 96,62'si ile onaylandı. (L)

Yılmaz TOKAD

*TOKAD (Yılmaz), türk elektrik mühendisi. — 1969'da TÜBİTAK'a bağlı Elektronik Araştırma Ünitesi'ni kurmakla görevlendirildi. Bu ünite, 1972'de Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü bünyesine girince, ODTÜ'den izinli olarak bu enstitüde çalıştı. 1974'te İstanbul Teknik Üniversitesi'ne geçti. İTÜ Elektrik Elektronik Fakültesi Devreler ve Sistemler Anabilim Dalı başkanlığının yanı sıra Marmara Araştırma Enstitüsü Elektronik bölümü başkanlığını da sürdürmektedir. 1982'de «elektronik mühendisliğinin devreler teorisi üzerindeki matematiksel temelli çalışmaları ile yurt içinde ve dışında bilime yapmış olduğu önemli katkılar nedeniyle» TÜBİTAK Bilim Ödülü'nü kazandı. Yeni eserleri: *Devre Analizi Dersleri I, II, III, IV* (1976-1982). [M]

*TOKAT (60), Orta Karadeniz bölümünün iç kesiminde il ve bu ilin merkezi kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genel nüfus artış hızının oldukça altına düştü: Binde 8,29 (Türkiye geneli 20,65). Bu oran kentlerde, Türkiye genelinin üstünde olduğu halde (binde 26,43), köylerde sıfıra yaklaştı (binde 0,26). 1980'de nüfusu 624 508 olarak belirlenen Tokat (km² başına 63 kişi), nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 24. sırayı aldı. Bu dönemde de Tokat, kentleşmenin en yoğun olduğu ve nüfusun büyük merkezlere göç ettiği başlıca illerden biri oldu. 1980 sayımında il merkezinin nüfusu 60 855 (1975'te 48 588; beş yılda yüzde 25 artış), kentlerin toplam nüfusu 200 231: köylerin toplam nüfusu 424 277, toplam köy sayısı 679 olarak belirlendi. Aynı sayımda ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 127 541 (il merkezi Tokat 60 855), Turhal 105 562 (merkez 46 864), Erbaa 91 263 (merkez 25 243), Zile 90 288 (merkez 30 637), Niksar 82 224 (merkez 23 655), Reşadiye 60 495 (merkez 5 640), Artova 37 968 (merkez 3 588), Almus 29 167 (merkez 3 749).

Necdet TOKATLIOĞLU

● *Tarım.* Tokat'ta tarım, ekonomik yaşamın temeli olma niteliğini, 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında da korudu. 1970'lerin sonuna doğru faal nüfusun yaklaşık yüzde 85'i tarım sektöründe yer aldığı halde, tarımın aynı dönemde il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 45 dolayındaydı. Çevre illerle karşılaştırıldığında gelişmiş bir tarım bölgesi kimliği gösteren Tokat, yüksek potansiyeline ve teknik tarımda sağlanan birtakım gelişmelere rağmen, halen tarımın gelişmesini sınırlayan bazı etmenlerin etkisindedir (önemli ulaşım yollarından uzakta olmak, sulanabilen ovaların dışındaki alanlarda nadas oranının yüksek olması, doğal koşullara önemli ölçüde bağlı olmak, büyük ölçekli tarımsal işletmelerin çok az olması vb.).

Bununla birlikte tarım alanındaki gelişmeler olumlu yönde ilerlemektedir. Örneğin 1980'lerin ortasına doğru tamamlanması planlanan Boztepe* ve Belpınar* Barajları (*Ek 2*), ildeki sulu tarım alanlarını hayli genişletecektir.

Son yıllarda diğer tarım dallarının yanı sıra hayvancılık da önem kazanmaya başladı. 1950'lerde hayvancılığın tarımsal üretim değeri içindeki payı yüzde 24 iken, bu oran 1970'lerin sonunda yüzde 40'ı aştı. 1981 istatistiklerine göre ilde üretilen başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 175 000 t, arpa 82 765 t, mısır 12 218 t, toplam baklagiller 16 050 t, şekerpancarı 35 632 t, ayçiçeği 5 783 t, tütün 5 658 t, üzüm 51 600 t, elma 25 431 t, şetfali 8 857 t, armut 5 761 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: Koyun 561 330, keçi 162 700, sığır 347 362, manda 66 707, at 18 310, eşek 56 070.

● *Sanayi.* Tokat, 1973 - 1980 arasında «kalkınmada öncelikli yöreler» kapsamına alındıysa da, öznel kesim, bu dönemde hemen hemen hiçbir önemli yatırım yapmadı. Küçük ve orta büyük ölçekli yatırımlar ise tarıma dayalı sanayi ve taşa-toprağa dayalı sanayi dallarında yoğunlaştı. 1970'lerin sonunda imalat sanayiinin, il gayri safi hasılası içindeki payı (yüzde 6,1), bu sektörün ilde gelişmemiş olduğunun en çarpıcı göstergesidir. 1974'te yapımına başlanan ve 1984'ün sonlarında üretime geçen, Tekel Genel Müdürlüğü'ne bağlı Tokat Sigara Fabrikası (tek vardiyada yıllık kapasitesi 10 000 ton); 1943'te üretime geçen ve kapasitesi 1982'de 750 000 litreye ulaşan Tekel Şarap Fabrikası; 1934'te üretime geçen ve 1970'lerin ikinci yarısında yapılan genişletme çalışmalarından sonra günlük pancar işleme kapasitesi iki katına (4 800 ton) ulaşan (böylece yılda 40 000 t kristal, 70 000 t küp şeker ve 25 000 t melas üretecek kapasiteye kavuşan) Turhal Şeker Fabrikası ildeki en büyük sanayi kuruluşlarıdır. 1980'de Tokat'ta 10 ve daha çok kişinin çalıştığı sınaî işletmelerin toplam sayısı 87'diydi. Bunların 25'i gıda, içki ve tütün sanayii, 20'si taşa - toprağa dayalı sanayii; 18'i kimya sanayii, 14'ü madeni eşya, makine ve taşıt araçları sanayii; 5'i ağaç ürünleri ve mobilya sanayii; 3'ü metal ana sanayii; 1'i dokuma ve giyim sanayii; 1'i de kâğıt ve basım sanayii kollarında faaliyetteydi. Küçük ölçekli sanayi işletmelerinin toplam sayısı ise 1 838'di Bunların 816'sı madeni eşya ve makine sanayii, 355'i ağaç ürünleri ve mobilya sanayii, 338'i dokuma ve giyim sanayii, 179'u gıda, içki ve tütün sanayii, 53'ü taşa toprağa dayalı sanayi, 41'i kimya sanayii, 19'u kâğıt ve basım sanayii, 37'si de diğer kollarda faaliyetteydi.

● *Eğitim.* Tokat'ta, Sivas'taki Cumhuriyet Üniversitesi'ne bağlı bir Ziraat Fakültesi kuruldu (1983). Tokat Meslek Yüksek okulu da aynı yıl bu fakülteye bağlandı. İlde 1980 yılında, 10 lise (3 858 öğrenci, 225 öğretmen); 68 ortaokul (13 528 öğrenci, 507 öğretmen); 48'i kentlerde ,715'i köylerde olmak üzere toplam 763 ilkokul (85 586 öğrenci, 2 852 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 31 orta dereceli okul (10 225 öğrenci, 497 öğretmen) vardı.

● *Enerji.* 1986'da üretime geçmesi öngörülen Köklüce* Hidroelektrik Santralı, yılda 588 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir.

● *Sağlık.* 1982'de Tokat ilinde 7 kamusal hastane (660 yatak) bulunuyor, 51'i uzman, 69'u pratisyen olmak üzere 120 hekim (1975' te 76), 22 diş hekimi, 279 hemşire, 103 sağlık teknisyeni ve 349 ebe çalışıyordu. (M)

TOKAT, İstanbul ilinde, Beykoz ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 056 nüf. (1980). Belediye. [M]

TOKATLIOĞLU (Necdet), türk ses sanatçısı ve bestecisi (Yelki, İzmir 1933). İzmir Ticaret Lisesi'ni bitirdi (1950). Öğrenciliği sırasında İzmir Musiki Cemiyeti'nin çalışmalarına katıldı. İlk solo radyo programını 1951'de İzmir Radyosu'nda yaptı. 1954'te Ankara Radyosu'na geçti. Burada bir yandan solo programlar, bir yandan da koro ve müzik yayınları yönetmenliği yaptı. 1980'de emekli oldu. Tokatlıoğlu'nun günün anlayışına uygun olarak bestelediği birçok şarkı ve fantezisi, 1975'den sonraki yıllarda çeşitli kurumlarca düzenlenen yarışmalarda «yılın şarkısı» seçildi. Tokatlıoğlu bu şarkıların bestecisi olarak 40'a yakın ödül aldı. En ünlü şarkıları: *Artık yeşerecek bir dalım yok; Nerdesin; Sebepsiz Ayrılık; Bu ateşi sen yaktın; Sevgiye Çağrı* (*Bir Sevgi İstiyorum*). [M]

***TOKER** (Metin), türk gazetecisi ve yazarı. — 1970'li ve 1980'li yıllarda ilkin Milliyet, sonra Hürriyet, ardından gene Milliyet gazetelerinde haftalık yazıları yayımlandı. TV için NATO'yla ilgili bir dizi program hazırladı. 1977 sonlarına doğru, Cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu üyeliğine atandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla senatörlüğü sona erdi. Yeni kitapları: *NATO 25 Yaşında, Tamam mı, Devam mı* (1974), *Not Defterinden* (gazete yazıları ,1981). [M]

***TOKLAR,** Kayseri ilinde, Tomarza ilçesine bağlı bucak. — 12 334 nüf., 22 köy. Bucak merkezi 476 nüf. (1980). [M]

TOKMACIK, Isparta ilinde, Yalvaç ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 034 nüf. (1980). Belediye. (M)

TOKOROZAWA, Japonya'da (Honşu adası) kent. 137 000 nüf. (L)

***TOKSİKOLOJİ** i. — ANSİKL. Az dozda alınan kimyasal maddelerin de zararlı olabileceğinin bilincine varılması yeni araştırmalara, özellikle çevre korunması açısından *ekotoksikoloji*'ye yol açtı. Bazı maddelerin, dünya çapında yapılan ölçümler çok düşük dozlar göstermekle birlikte, kentlerdeki ve tarım alanlarındaki makineleşme yüzünden önemli miktarlara ulaştığı bir gerçektir.

Zehirlenmenin klinik belirtileri, akut veya subakut (yani belirtilerin ilaç veya sanayi maddelerinin kullanımından günlerce, hatta haftalarca sonra ortaya çıkması) ya da kronik (belirtilerin zehirlenmeden aylar, hatta yıllar sonra ortaya çıkması) oluşuna göre farklıdır.

Bu tip maddelerle karşılaşan kişilerde bozukluklar maddenin deneysel etkilerine paralel şekildedir; buna *ortoerjik* etki denir. Bozukluklar, bağışıklık tepkisine bağlı kimyasal ve biyolojik belirtiler şeklinde ortaya çıkabilir; buna *alerjik* etki denir. Çok nadiren bazı kişilerde bütün etmenler bir araya gelerek bozukluğa yol açabilir; o zaman *spererjik* etkiden (yunanca *speirein*, yaymak), ya da etmenler biliniyorsa *çoketmenli* (mültifaktöryel) etkiden söz edilir.

Bozukluklar bazen bir zehirlenmeye özgü olmayan basit olayların sık görülmesi ile de ortaya konabilir; buna da *istatiksel* etki adı verilir.

akut zehirlenmeler

Vücuttan zehirli maddeleri atmak için böbrek dışında başka yollar da kullanılır, fakat bu yollar ancak suda eriyen maddeler için geçerlidir. Zehirli madde bağırsak yolu ile girmişse vücuttan atılma yolu ikidir: Solunum yolu (zehir uçucuysa) ve sidik yolu. Sidik yoluyla atım, sidik bollaştırılarak kolaylaştırılır. Fakat bazen kanın doğrudan doğruya temizlenmesi gerekebilir: Bunun için ya canlı bir zar (periton, yani karın zarı diyalizi), ya yapay bir zar (yapay böbrek) ya da yüksek basınç altında yapay bir zar (ultrafiltrasyon) kullanılarak* yapılır. Aktif hale getirilmiş kömür parçacıklarına emdirme de kandaki bazı zararlı maddelerin doğrudan temizlenmesini sağlar (hemoperfüzyon).

Bu yöntemler sayesinde kimyasal madde zehirlenmelerinin birçoğunda zehirlenmenin süresi ve tehlikesi azaltılabilir.

Talyum tuzları ile zehirlenmede zararlı maddenin bağırsaktan atılması başarılmıştır. Bu tuzlar çok az zehirli bir madde olan madensel tuzun (Prusya mavisi) kristal ağına emdirilir. Bu madde talyum tuzu için panzehir görevi yapar.

Ağır dijitoksin (kalp yetersizliğinde kullanılan ilaç) zehirlenmeleri maalesef çok masraflı ve kullanım alanı çok kısıtlı bir yöntemle başarılı olarak tedavi edilebilmektedir: Hayvanlarda üretilen dijitoksin antikor globülinleri zehirlenmiş insana verilir; antikor kandaki zehire bağlanarak onu etkisiz hale getirir.

subakut ve kronik zehirlenmeler

Subakut zehirlenmeler arasında üreme yeteneğine (kısırlık), gebeliğe (düşükler, sakat bebekler) zararlı etki yapan kimyasal maddeler ve bu maddelerin etkisinde kalmış yavruların genetik tepkisi veya gelişimi (mutagenez, teratogenez) özel bir yer tutar. Kronik zehirlenmeler, genellikle söz konusu maddeden ileri geldiği pek de bel-

Foto. X (2) [MEYDAN]

li olmayan bozukluklarla kendini belli eder: Bağışıklık tepkileri (edinsel alerjiler), böbrek, akciğer, beyin gibi organlarda görülen dejeneratif bozukluklar. kanserler (kimyasal kanserogenez). Bazı halerde, alışkanlık ve bağımlılık yaratıcı aşırı kullanıma (morfin, esrar, eroin) hücrelerde alıcı (reseptör) bölgeleri (endorfin bölgeleri) doyurduğundan vücut zehiri arar (uyuşturucu alışkanlığı).

toksikoloji ve kimya sanayii

Enfazla rastlanan toksik maddeler, toplumun kolayca alabilecek durumda olduğu ve zararları yeterince bilinmeyen maddelerdir. Bu toplumsal olay, kimya sanayilerinin gelişme derecesi ve çok tüketilen bazı maddelerin dağıtımı ile ilgilidir: Evlerde kullanılan deterjanlar, karbon monoksit içeren enerji verici gazlar, «müsekkin» adı verilen ve kazalara sebep olan ilaçlar (uyku hapı gibi), tütün, alkol, aşırı kullanmaya elverişli maddeler, teknolojik ilerlemeler nedeniyle çok tüketilen madelerin türevleri (patlamayı düzenlemek için otomobil benzinine katılan kurşun tetraetil), istek maddeleri (plastikler ya da yiyeceklere katılan maddeler [besinsel toksikoloji]), radyoaktif maddeler (radyotoksikoloji).

Toplumsal alışkanlıklar ile toksikoloji bilimindeki ilerlemeler arasındaki girişim kimyasal maddelerden korunmak ve bunların kullanım yollarını belirlemek için kurallar konmasını gerektirmiştir (zehirli maddeler yasası, iş yasası, vb.).

Zehirlenmelere karşı korunmada başlıca ilerlemelerden biri, gelebilecek tehlikeleri belirten parametrelerin veya referans oranlarının belirlenmesidir. Parametreler birincil ve ikincil olmak üzere iki gruptur.

1 — *Birincil parametreler.* Sınırlı veya kronik meslek zehirlenmelerine yol açabilecek yoğunluk ve doz derecesidir. En klasik yoğunluk parametresi olan MAC (*Maximum Allowable Concentration* [izin verilen en yüksek doz]) bir maddenin gözle görülür etkisine ve yoğunluğuna dayanır. Buna göre benzen, vinil klorür gibi maddelerin kullanıldığı atölyelerin havası sürekli kontrol edilmek ister.

2 — *İkincil parametreler.* Organizmadaki biyolojik değişimlerdir: Örneğin kurşun zehirlenmesinde idrarda delta aminolevülinik asitin yükselmesi, delta-amino levülino-sentetazın azalması.

analitik toksikoloji

Zehirlerin incelenmesi, ya zehirlenmiş insanın vücudundaki toksik maddelerin araştırılması şeklinde ya da zehirler insana hava, su ve yiyeceklerle girdiğinden bu maddelerin ölçülmesi şeklindedir. Bu nedenle çeşitli inceleme yöntemleri geliştirilmiştir: Kromatografi, atomik absorpsiyon ve uygun vakalarda 10^{-4} g/kg'dan 10^{-12} g/kg'a kadar, yan kilogram başına milyonda bir oranındaki toksik maddeyi saptayabilen kütle spektrografisi. Böyle çok düşük oranlar zehirlenme demek değildir, fakat ortamda fiziksel, kimyasal veya biyolojik tepkimelerle yok edilemeyen maddelerin bulunduğunu gösterir. Parçalanmayan madensel iyonlar, vücutta yok edilemeyen organik klorlu bazı türevler, insanfaaliyetinin sürekli atıklarıdır: bunların sebep olduğu sürekli ya da geçici kirlenmeler, ayrıca bunların jeofizik ve fizyolojik çevrimleri hep inceleme konusudur. •

ekotoksikoloji

Yer yüzünü, atmosferi ve üzerinde yaşayanları sürekli birbiriyle alışveriş halinde kapalı bir sistem gibi kabul eden araştırmalara *ekotoksikoloji* adı verilir. Dünya çapında korunma önlemlerinin alınmasına katkıda bulunan bu bilim, söz konusu kimyasal maddelerin ve türevlerinin iyi tanınmasına; hayvanlar, bitkiler ve basit organizmalar (protestler, bakteriler) üzerindeki etkilerinin bilinmesine, asalak, patojen olan veya olmayan, çürükçül veya ortakyaşar türler arasındaki etkileşmeler ve gelişmeler hakkında bilgi sahibi olunmasına dayanır. Ekotoksikolojik incelemelerin karmaşıklığına örnek olarak glikoz-6-fosfat-dehidrogenaz adlı enzimin eksikliği ele alınabilir. Afrika'nın bazı bölgelerindeki insanlarda sık görülen bu enzim eksikliği, iyi bir mütasyon sonucu, bu insanları, anofelin bulaştırdığı sıtmaya karşı dirençli kılmıştır. Bazı sıtma ilaçlarının, enzim eksikliği bulunan bu kişilere zarar verdiği, alyuvarlar parçaladığı (hemoliz) gözlenmiştir. Başka bir ekotoksikolojik deney: Sıtmayı ortadan kaldırmak için anofellere karşı toksik organoklorlu maddelerin kullanımı bu sivrisineklerde alışkanlık yapmış ve sıtma mikrobunu taşıyan sineklerin sonraki döllerinde ilaca karşı direnç doğmasına sebep olmuştur.

deneysel toksikoloji

Kimyasal ve radyokimyasal tehlikelerin bilincine varılması, bütün sanayileşmiş ülkelerde, bazı türlerin toksikolojik modeller olarak ele alınıp incelenmesine ve bunlar üzerinde deneysel araştırmalar yapılmasına yol açmıştır. Bunun için bazı memeli hayvanlar, balıklar, böcekler, hücre kültürleri, protistler, bakteriler ele alınmakta, bunlar üzerinde çevre zehirlenmesi deneylerine girişilmekte, durum insanın karşılaşabileceği ortam koşulları içinde (besinler, kullanılan eşyalar, orman, tatlı su, deniz, atmosfer gibi) incelenmektedir.

Model deney hayvanının yaşaması ve zehirlenmesi gibi birçok parametreyi gerektiren ve çok masraflı olan bu incelemeler deneysel patolojinin gereklerinden başlayıp, alerji ve hücre kanserleşmesi testlerine kadar uzatılmakta ve bunun için biyolojinin en ileri teknikleri kullanılmaktadır.

toksikoloji ve farmakoloji

Bir hastalıkla bozulan dengeleri yeniden kurmak için elverişli ortamı yaratmak üzere biyolojik sistemleri uyarabilen ya da doğal sistemlerin etkisini artırabilen moleküller nadirdir. Bu nedenle istenilen amaca uygun bir molekül bulmak için yüzlercesini araştırmak gerekir. Bu şekilde elde edilecek uygun etkiler farmakolojiyi ve ilacı belirler. Böyleyken bile bulunan ilacın zararlı veya yan etkilerinin görülmediği haller nadirdir; bu yüzden ilacın etkilerinin sürekli gözlenip denetlenmesi, ondan sonra kimyasal niteliği ve yarattığı tehlikeler göz önüne alınarak, kullanılmasına veya yasaklanmasına karar verilmesi gerekir.

Böylece toksikoloji tıp dallarındaki önemin yanı sıra sanayileşmiş ülkelerde ekonomik kararlarda da giderek önemli yer tutmaktadır. (L)

***TOKUŞİMA,** Japonya'da (Şikoku adası) kent. — 223 000 nüf. (L)

***TOKYO,** Japonya'nın başkenti. — 8 349 000 nüf. (Kenar semtleriyle birlikte 11 620 000; Yokohama ile birlikte megalopolis olarak 27 milyon nüf.). Liman trafiği 50 Mt.u bulan Tokyo, önemli bir deniz kirliliği ve içme suyu sorunu ile karşıkarşıyadır. (L)

***TOLBUHİN** (esk. **Dobriç**), Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda kent. — 92 700 nüf. (L)

***TOLEDO,** ABD'de (Ohio) kent. — 354 635 nüf. (L)

***TOLEDO,** İspanya'da (Castilla La Nueva) kent. — 54 000 nüf. Turizm. (L)

***TOLUCA** ya da **TOLUCA DE LERDO,** Meksika'da (Mexico eyaleti) kent. — 142 000 nüf. Makine sanayii. (L)

***TOMARZA,** Kayseri ilinde ilçe. — 40 964 nüf., 55 köy. İlçe merkezi 7 745 nüf. (1980). [M]

***TOMASİNİ** (René), fransız siyaset adamı. — (öl. Les Andelys 1983). [L]

***TOMONAGA** (Sin İtiro), japon fizikçisi. — (öl. Tokyo 1979). [L]

***TOMSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 423 000 nüf. (L)

***TON DUK THANK,** vietnamlı devlet adamı. — (öl. Hanoi 1980). [L]

***TONGA,** Okyanusya'nın Polinizya bölümünde ada devleti. — 100 000 nüf. 1965'ten beri başta bulunan kral Tofaahu Tupu ve kardeşi başbakan Fatafehi Tuipelehake 1970'lerde de görevlerini sürdürdüler. 1970'ten sonra, turizmi (1981'de 59 210 ziyaretçi) ve hindistancevizi üretimini (1980' de 75 000 t hindistancevizi, 9 000 t ceviz içi) geliştirmek için ard arda beş yıllık iki plan uygulandı. Ancak, hükümet, Yeni Zelanda'ya ve Avustralya'ya yönelen göç hareketinin önünü bir türlü alamadı. (L)

TONGHUA, Çin'in kuzeydoğusunda (Jilin eyaleti) kent. — Maden (demir ve taşkömürü) ve demir-çelik sanayii. (L)

***TONG Pİ-VU.** Bk. DONG BIWU.

***TONUS,** Sivas ilinin Şarkışla ilçesine bağlı Altınyayla* bucak merkezinin eski adı. (M)

***TONYA,** Trabzon ilinde ilçe. — 24 905 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 11 059 nüf. (1980). [M]

***TOOWOOMBA,** Avustralya'da (Queensland) kent. — 64 000 nüf. (L)

TOPALOĞLU (Ahmet), türk devlet ve siyaset adamı (Kadirli 1914). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1940). Çeşitli ilçelerde kaymakamlık, İstanbul emniyet müdür muavinliği (1952) yaptı. 1954'te Demokrat Parti'den Adana milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1957'de seçilemedi, 1957 - 1960 arasında Hatay valiliğinde bulundu. 1961'de AP Adana milletvekili olarak yeniden parlamentoya girdi, ilk koalisyon hükümetinde İçişleri bakanlığı yaptı (1961 - 1962). S. Hayri Ürgüplü başkanlığında kurulan dördüncü koalisyon hükümetinde Gümrük ve Tekel bakanlığına atanan (1965) Topaloğlu, daha sonra kurulan Demirel hükümetinde Milli Savunma bakanı olarak yer aldı (1965 - 1971). 1973 ve 1977 seçimlerinde parlamentodaki yerini korudu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla milletvekilliği sona erdi. (M)

***TOPALOĞLU** (İhsan), türk mühendisi ve siyaset adamı. — Giresun senatörlüğü 1975'te sona erdi. (M)

İhsan TOPALOĞLU

***TOPÇAM,** Ordu ilinde, Mesudiye ilçesine bağlı bucak. — 7 932 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 2 553 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TOPEKA,** ABD'de (Kansas) kent. — 136 000 nüf. (L)

***TOPLANTI** i. — ANSİKL. Huk. *Toplantı ve gösteri hürriyeti.* 12 eylül öncesinde yapılan toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin zaman zaman düzeni bozacak ve günlük yaşamı felce uğratacak boyutlar kazanması, hatta bazen ayaklanma ve tahrip manzarası alması 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra yeni düzenlemelere yol açtı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra yapılan hukuki düzenlemelerin bütünüyle uyum sağlayacak biçimde yasal bir düzenlemeye gidilerek 6 ekim 1983'te yeni bir Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu (2911 s.k.) çıkarıldı. Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerle gerçek ve tüzelkişilerin düzenleyecekleri toplantı ve gösteri yürüyüşlerinin yerini, zamanını, usul ve şartlarını, yasaklama ve erteleme hallerini, güvenlik kuvvetlerinin görev ve yetkileri ile yasakları ve ceza hükümlerini düzenleyen bu kanunla, 10 şubat 1963 tarih ve 171 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Hürriyeti Hakkında Kanun yürürlükten kaldırıldı.

Kanuna göre, herkes, önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız olarak, kanunlarca suç sayılmayan belirli amaçlarla toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir. Siyasi partilerin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, vakıfların, derneklerin, ticari ortaklıkların ve diğer tüzelkişilerin özel kanunlarına ve kendi tüzüklerine göre yapacakları kapalı yer toplantıları; kanun sınırları içinde kalmak şartıyla, gelenek ve göreneklere göre yapılacak toplantı, tören, şenlik, karşılama ve uğurlamalar; spor faaliyetleri ile bilimsel, ticari ve ekonomik amaçlarla yapılan toplantılar: kanunda belirlenen devlet adamlarının halkla yapacakları sohbet niteliğindeki toplantılar kanun kapsamına girmez. Seçim zamanlarında yapılacak propoganda toplantıları ile ilgili kanun hükümleri saklıdır.

Foto. X (MEYDAN)

toplantı ve gösteri yürüyüşü, yerleri, şartları

Şehir ve kasabalarda ve gerekli görülen başka yerlerde hangi meydan ve açık yerlerde ya da yollarda toplantı ya da yürüyüş yapılabileceği, toplanma ve dağılma yerleri, izlenecek yol, vali ve kaymakamlarca alışılmış araçlarla önceden duyurulur. Toplantı ve yürüyüşlere güneş doğmadan başlanamaz. Açık yerlerdeki toplantılarla yürüyüşler güneşin batışından bir saat önceye, kapalı yerlerdeki toplantılar saat 23.00'e kadar sürebilir. Toplantının yapıldığı yer, toplantı süresince, umuma açık yer sayılır. Toplantılar, medeni hakları kullanma ehliyetine sahip ve 21 yaşını doldurmuş en az yedi kişiden oluşan bir düzenleme kurulu tarafından düzenlenir. Kurul kendi içinden bir başkan seçer. Kurul üyelerinin toplantı yapılacak yerde sürekli ikametgâhlarının bulunması ve bunların belgelendirilmesi zorunludur. Toplantının yapılmasından en az yetmiş iki saat önce, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzalayacakları bir bildirim, o yerin bağlı bulunduğu valiliğe ve kaymakamlığa verilir. Bildirim karşılığında gün ve saati gösteren alındı belgesi verilmesi zorunludur. Düzenleme kurulu, kendi üyelerinden başkan dahil en az yedi kişiyi toplantı yerinde bulundurmakla yükümlüdür. Hükümet komiseri toplantı yerinde uygun göreceği bir yerde bulunur ve toplantıyı teknik ses alma aygıtları, fotoğraf ya da film makineleri gibi araçlarla tespit ettirebilir.

erteleme yasaklama

Toplantı, belirlenen saatler en az yirmi dört saat önce düzenleme kurulunun çoğunluğunca valilik ya da kaymakamlığa yazıyla bildirilmek şartıyla, kırk sekiz saati geçmemek üzere yalnız bir kez geri bırakılabilir. İl sınırı içinde aynı günde birden çok toplantı yapılması halinde, vali, toplantılardan bir kısmını otuz günü aşmamak üzere bir kez erteleyebilir.

Bir bölge valiliğine bağlı birden çok ilde ve birden çok bölge valiliğine bağlı illerde aynı günde birden çok toplantı yapılması hallerinde de bölge valileri ve İçişleri Bakanlığı toplantıların bir kısmını aynı koşullarla erteleyebilir. Ertelemede başvuru önceliği gözönünde tutulur.

Bölge valisi, vali ya da kaymakam, kamu düzenini ciddi şekilde bozacak olayların çıkması ya da milli güvenlik gereklerinin ihlal edilmesi amacını güden fiillerin işlenmesinin kuvvetle muhtemel bulunması halinde, bir toplantıyı yasaklayabilir ya da iki ayı aşmamak üzere erteleyebilir. Gerekçeli erteleme ya da yasaklama kararı, toplantının başlama saatinden en az yirmi dört saat önce bir yazı ile düzenleme kurulu başkanına, bulunamadığı takdirde üyelerden birine tebliğ edilir.

yasaklar

Dernekler, vakıflar, sendikalar, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleyemezler. Uygun biçimde bildirim verilmeden ya da toplantı ya da yürüyüş için belirtilen gün ve saatten önce ya da sonra kanunda belirlenmiş ilkeler gözetilmeden yapılan toplantılar kanuna aykırı sayılır. Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı ya da yürüyüş kanuna aykırı toplantı ya da yürüyüş biçimine dönüşürse, hükümet komiseri toplantı ya da yürüyüşün sona erdiğini bizzat ya da düzenleme kurulu aracılığı ile topluluğa ilan eder; durumu en seri vasıta ile mahallin en büyük mülkiye amirine bildirir; en büyük mülkiye amiri, mahallin güvenlik amirlerini ya da bunlardan birini görevlendirerek olay yerine gönderir. Bu amir, topluluğa kanuna uyarak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanılacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa, zor kullanılarak dağıtılır. Toplantı ve gözteri yürüyüşüne silah, yasak araç, alet, maddeler ya da sloganlarla katılanlar varsa, bunlar güvenlik kuvvetlerince uzaklaştırılarak toplantı ve gösteri yürüyüşüne devam edilir.

Toplantı ya da gösteri yürüyüşlerinin kanuna aykırı başlaması halinde, güvenlik kuvvetleri mensupları, olayı en seri şekilde en büyük mülkiye amirine haber vermekle beraber, mevcut imkânlarla gerekli önlemleri alır; olaya müdahale eden güvenlik kuvvetleri amiri, topluluğa dağılması, yoksa zor kullanarak dağıtılacağı ihtarında bulunur; topluluk dağılmazsa, zorla dağıtılır. Topluluk içinde suç işleyenleri ve suçluları yakalamak için yukarda belirtilen ihtarların yapılmasına gerek yoktur.

Propaganda ve çağrı alet ve araçlarında, halkı suç işlemeye özendiren, kışkırtan yazı ya da resim bulunamaz. Kapalı yer toplantılarında ses yükseltici alet ve araçlarla dışarıya yayın yapılamaz. Kanunda belirtilen suçları işleyenler için yapılacak soruşturma ve kovuşturmalar, yer ve zaman kaydına bakılmaksızın, 3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanunu'na göre yapılır. (M)

***TOPLU** sıf. — ANSİKL. Huk. *Toplu iş sözleşmesi.* 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra kurulan hukuki bünyenin bütünü içinde uyum sağlamak amacıyla toplu sözleşme, grev ve lokavt konularında da yeni bir düzenlemeye gidildi, sınırlamalar ve yeni esaslar getirildi. 5.5.1983 tarih ve 2822 sayılı kanunla, o güne kadar geçerli mevzuat (15.7.1963 tarih ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu; 275 sayılı kanuna bu kanunla atıf yapılan hükümler; 2364 sayılı kanun) yürürlükten kaldırıldı.

Kanuna göre, toplu iş sözleşmesi, aynı işkolunda bir ya da birden çok işyerini kapsayabilir. Bir tüzelkişiye ya da bir kurum ve kuruluşuna ait aynı işkolunda birden çok işyerine sahip bir işletmede işçilerin bir işyerinden diğerine naklinin işletmenin niteliği icabı olduğu hallerde bu işyerinin tümü için ancak bir toplu iş sözleşmesi yapılabilir. Bu sözleşmeye «işletme toplu iş sözleşmesi» denir. «İşletme toplu iş sözleşmesi» yapılacak işyerlerinin aranan niteliğe sahip olup olmadıkları konusundaki uyuşmazlıklar görevli mahkemede on beş gün içinde karara bağlanır. Bir işyerinde aynı dönem için birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz, uygulanamaz. Toplu iş sözleşmelerine devletin ve milletin bütünlüğüne, milli egemenliğe, cumhuriyete, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı hükümler konulamaz. Hizmet akitleri toplu iş sözleşmesine aykırı olamaz. Toplu iş sözleşmesinde hizmet akitlerine aykırı hükümlerin bulunması halinde, hizmet akdinin işçi lehindeki hükümleri geçerlidir.

Toplu iş sözleşmeleri bir yıldan az ve üç yıldan fazla süreli olamaz. Süre, sözleşmenin imzalanmasından sonra taraflarca uzatılamaz, kısaltılamaz; sözleşme, süresinden önce sona erdirilemez. Toplu iş sözleşmesi süresinin bitmesinden önceki yüz yirmi gün içinde, yeni sözleşme için yetki işlemlerine başlanabilir. Ancak, yapılacak sözleşme, önceki sözleşme sona ermedikçe yürülüğe giremez. Toplu iş sözleşmesinden taraf işçi sendikasının üyeleri yararlanır.

İmza sırasında taraf işçi sendikasına üye bulunmayanlar, sonradan işyerine girip de üye olmayanlar ya da imza tarihinde üye bulunup da ayrılanlar ya da çıkarılanların sözleşmeden yararlanabilmeleri, taraf işçi sendikasına dayanışma aidatı ödemelerine bağlıdır. Bu aidat, üyelik aidatının üçte ikisidir.

toplu iş sözleşmesinin yapılması

Kurulu bulunduğu işkolunda çalışan işçilerin en az yüzde 10'unun (tarım ve ormancılık, avcılık ve balıkçılık işkolu hariç) üyesi bulunduğu işçi sendikası, toplu iş sözleşmesinin kapsamına girecek işyeri ya da işyerlerinin her birinde çalışan işçilerin yarıdan fazlasının kendi üyesi bulunması halinde bu işyeri ya da işyerleri için toplu iş sözleşmesi yapmaya yetkilidir. Yüzde 10'un tespitinde Çalışma Bakanlığı'nca her yıl ocak ve temmuz aylarında yayımlanacak istatistikler esas alınır. Toplu iş sözleşmesi yapacak işçi sendikası Çalışma Bakanlığı'na yazıyla başvurur. Bakanlık, kayıtlarına göre sendikanın çoğunluğu haiz olması halinde, taraf olacak işveren sendikasına ya da sendika üyesi olmayan işverene, altı işgünü içinde bildirir.

Toplu iş sözleşmesi yapmak isteyen işveren sendikası ya da sendika üyesi olmayan işveren Çalışma Bakanlığı'na yazıyla başvurarak yetkili işçi sendikasının tespitini ister. Bakanlık, tespit edilen işçi sendikasının adını ve adresini gerekli bilgilerle birlikte, işkolundaki işçi sendikalarına ve talepte bulunan işveren sendikasına ya da sendika üyesi olmayan ilgili işverene altı işgünü içinde bildirir. Tespit yazısını alan işçi ya da işveren sendikaları ya da sendika üyesi olmayan işveren, yeterli çoğunluk bakımından itirazını altı işgünü içinde işyerinin bağlı olduğu bölge çalışma müdürlüğünün bulunduğu yerdeki iş davalarına bakmakla görevli mahkemeye yapabilir. İtirazın yapılması, karar kesinleşinceye kadar yetki işlemlerini durdurur. İtirazda bulunulmamışsa, ilgili sendikaya Çalışma Bakanlığı'nca bir yetki belgesi verilir. Tespit yazısını alan taraflar, karşı tarafı on beş gün içinde toplu görüşmeye çağırır. Çağrı yapılmazsa, yetki belgesinin hükmü kalmaz. Toplu görüşmenin sonunda anlaşmaya varılırsa, beş nüsha olarak düzenlenecek toplu iş sözleşmesi taraf temsilcilerince imzalanır.

uyuşmazlık ve arabuluculuk

Toplu görüşmenin başlamasından itibaren altmış gün içinde taraflar anlaşamamışlarsa, taraflardan biri durumu görevli makama yazı ile bildirir. Görevli makam, başvuru üzerine ya da resen altı işgünü içinde mahkemeye başvurarak resmi listeden bir arabulucunun tayinini talep eder. Arabulucu, tarafların anlaşmasını sağlarsa toplu iş sözleşmesi imzalanır.

grev ve lokavt

İşçilerin, topluca çalışmamak suretiyle işyerinde faaliyeti durdurmak ya da işin niteliğine göre önemli ölçüde aksatmak amacıyla aralarında anlaşarak ya da bir kuruluşun aynı amaçla topluca çalışmaları için verdiği karara uyarak işi bırakmalarına grev denir. Toplu iş sözleşmesinin yapılması sırasında uyuşmazlık halinde, işçilerin kanuna uygun biçimde yaptıkları grev, kanuni grevdir. Kanuni grev için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan greve, kanun dışı grev denir. İşyeri işgali, işi yavaşlatma, verimi düşürme gibi direnişler hakkında kanun dışı grevin müeyyideleri uygulanır. Devletin ve milletin bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyete, milli güvenliğe aykırı amaçla grev yapılamaz.

İşyerinde faaliyetin tamamen durmasına sebep olacak biçimde, işveren ya da işveren vekilince kendi girişimiyle ya da bir işveren kuruluşunun verdiği karara uyarak işçilerin topluca işten uzaklaştırılmasına lokavt denir. Sözleşme sırasında uyuşmazlık çıkması ve işçi sendikası tarafından grev kararı alınması halinde kanuna uygun olarak yapılan lokavt kanuni lokavttır. Kanuni lokavt için aranan şartlar gerçekleşmeden yapılan lokavta kanun dışı lokavt denir. Siyasi amaçlı lokavt, genel lokavt, dayanışma lokavtı, kanun dışı lokavttır. Devletin ve milletin bütünlüğüne, milli egemenliğe, Cumhuriyete, milli güvenliğe aykırı amaçla lokavt yapılamaz.

Kanuni grev kararı altı işgünü içinde uyuşmazlığın tarafı işçi sendikasınca alınabilir. Uyuşmazlığın tarafı olan işveren sendikası ya da sendika üyesi olmayan işveren, işçi sendikasının almış olduğu grev kararının kendisine tebliğinden itibaren altı işgünü içinde lokavt kararı alabilir.

Can ve mal kurtarma; cenaze ve tekfin; su, elektrik, havagazı, kömür, petrol, tabii gaz sondajı, üretimi, tasfiyesi, dağıtımı işlerinde; banka ve noterlik; kamu kuruluşlarınca yürütülen itfaiye, temizlik, deniz, kara ve demiryolu hizmetlerinde grev ve lokavt yapılamaz.

İlaç imal eden işyerleri hariç olmak üzere, aşı ve serum imal eden müesseselerle, hastane, klinik, sanatoryum; prevantoryum.

dispanser, eczane gibi sağlıkla ilgili işyerlerinde; eğitim ve öğretim kurumlarında, çocuk bakım yerlerinde, huzurevlerinde, mezarlıklarda, Milli Savunma Bakanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nca işletilen işyerlerinde grev ve lokavt yapılamaz.

Karar verilmiş ya da başlamış olan kanuni bir grev ya da lokavt, genel sağlığı ya da milli güvenliği bozucu nitelikte ise bakanlar kurulu grev ve lokavtı bir kararname ile altmış gün erteleyebilir. Erteleme süresi içinde taraflar anlaşarak uyuşmazlığı özel hakeme intikal ettirebilirler. Erteleme süresinin bittiği tarihte taraflar anlaşamamış, uyuşmazlığı özel hakeme de götürmemişlerse, Çalışma Bakanı uyuşmazlığın çözümü için Yüksek Hakem Kurulu'na başvurur. Yüksek Hakem Kurulu altı işgünü içinde uyuşmazlığı inceler. Kurulun kararı kesindir ve toplu iş sözleşmesi hükmündedir. (M)

***TOPRAK** i. — Biyol. *Toprak mikrobiyolojisi,* topraktaki mikroorganizmaların faaliyetine bağlı değişimleri, bunların bitki örtüsü üzerindeki sonuçlarını, buna karşılık çevrenin mikroorganizma toplulukları üzerindeki etkilerini ve nihayet toprakla mikroorganizmaların karşılıklı etkileşmesini inceleyen bilim.

— ANSİKL. *Toprak mikrobiyolojisinin amacı.* Toprağın yüzeyinde ve içinde topluca yaşayan çeşitli canlılar arasında en yaygın olanı mikroorganizmalardır. Çorak topraklarda, çöllerde, hatta donmuş topraklarda bile mikroorganizma toplulukları barınır; bunlardan bir bölümü çok geniş ve değişik iklim koşullarında etkinlik gösterebilmekte ya da en şiddetli sıcaklık farklarına dayanabilecek bekleme biçimlerine girebilmektedir.

Mikroorganizma evreninde bakteriler, aktinomisetler, mantarlar, suyosunları ve protozoerler yer alır. Bunların tümünü inceleyen mikrobiyoloji biliminde birçok dal (fizyoloji, sitoloji, genetik, taksinomi) doğadaki diğer organizmalar için de geçerli ve ortaktır. Buna karşılık toprak mikrobiyolojisi ayrı ve özel bir daldır. Bu dal, yalnız mikrobiyoloji ve ekoloji için ortak sayılabilir. Ayrıca uygulamalı bir daldır; bu konuda elde edilen ilerlemeler sayesinde mikroorganizma faaliyetlerine yön verilebileceği gibi onlara egemen de olunabilir.

mikroorganizmaların topraktaki yaşam sınırı

Toprak çeşitli maddelerin karışması ve değişimi sonucunda ortaya çıkan doğal bir oluşumdur. Bu maddelerin bir kısmı doğrudan doğruya kayalardan gelir; bunlar mineral bileşenlerdir. Organik bileşenler ise karalardaki topraklar üzerinde yaşayan ve ölen üstün ve basit organizmalardan kaynaklanır. Her iki bileşen türü de mekanik, fiziksel, kimyasal, enzimatik olaylar sonucu değişikliklere uğrayarak kolloit tanecikler boyutunda ufalanır; sonra da az veya çok kararlı ve az veya çok iri parçalar halinde topaklaşır.

Organik ve mineral öğelerin oranı bir topraktan diğerine ve aynı toprak içinde yüzeyden derine değişiklik gösterir. Öte yandan, toprak taneciklerinin büyüklüğü, bileşimi ve kararlılığı toprağın yapısını, gözenekliliğini ve su tutma yeteneğini belirler.

Her toprak barındırdığı canlı toplulukları için değişik görünümde birçok kata ayrılmış geniş bir yapıdır. Bu katların üst üste gelerek aldığı biçim toprakbilimcilerce (pedolog) toprakları sınıflandırmakta temel alınır. Mikroorganizma ölçeğinde *biyotop* denilen bu yapı, her biri kendine özgü görünümde birtakım fasiyeslere ayrılır. Fasiyeslerin kimisi mikroorganizmaların gelişmesine elverişli şartların tümünü bir arada taşır; böylece bir ya da birçok tipte mikroorganizma için *ekolojik yuva* denebilecek *mikrobarınaklar* ortaya çıkar. Mikroorganizmaların faaliyeti yalnız katı bileşenleri değiştirmekle kalmaz, toprağa yapışık sıvı tabakası içindeki erimiş elementleri ve gözeneklerin içindeki gazlı havayı da değiştirir. Böylece her yuva biyotik ve abiyotik faktörlerin birleşik etkisi altında dönüşüme uğrar; bu gelişme kimi organizmaların gerilemesine yol açar, onların yerini hemen başka mikroorganizmalar alır. Çoğu zaman gerek biyotop ölçeğinde, gerek mikrobarınak ölçeğinde ve hem iklim faktörlerine, hem malzemenin tedricen bozulmasına bağlı olarak mikroorganizma türlerinde bir zincirleme ardışıklık görülür.

mikroorganizmaların toprakta dağılımı

Toprağın heterojen yapıda olmasının en önemli sonucu, çeşitli organizmalar için özel dağılım biçimlerine yol açmasıdır. Bunların inceden inceye belirlenmesi uzun uzadıya gözlemlere ihtiyaç gösterir; böyle bir çalışma henüz mikroorganizmalar için yapılamamış, yalnız öteden beri bilinen ve karakter ya da fonksiyonları ile açıkça belirli olan büyük gruplar için yapılabilmiştir. Zaten, bazı asalaklardan başka pek az organizma tek tip barınağa sıkı sıkıya bağlıdır. Çoğu zaman dağılımları belirlemek için bir canlı topluluğunun bir yerde ne kadar sık görüldüğüne bakılır. Bu sıklık da birtakım etmenlere bağlıdır: Aydınlık, hava, sıcaklık pH ile ölçülen asit, baz ya da nötr tepkime, organik maddenin miktarı ve cinsi, biyosenozdaki, yani aynı biyotopta bir arada yaşayan değişik türden canlılar arasındaki karşılıklı etkileşmeler. Örneğin fotosentez yapan mikroorganizmaların ışığın girebileceği ortamlarda daha iyi gelişebileceği kolaylıkla anlaşılır; ama bunların bazıları başka biyosentez imkânlarına sahip olduklarından, karanlık bölgelerde de yetişebilirler. Aynı şekilde havasızyaşar (anaerob) bakteriler havasız ya da suya boğulmuş toprakların derinliklerinde, sıcaksever (termofil) organizmalar yüksek sıcaklığın çok uzun sürdüğü yerlerde, mantarlar asitli topraklarda öncelikle bulunacaktır. Sıcaklık, nem, pH gibi bazı etmenler sınır değerlerinden daha çok ortalama değerleriyle etki gösterirler. Nihayet, bitkisel ya da hayvansal kökenine ve durumuna (canlı veya ölü, düzenli veya düzensiz, taze veya eski) bağlı olarak organik maddenin doğası bu konuda kesin rol oynar.

Böylece üstün bitkilerin kökleri, gelişmeleri sırasında, geçtikleri toprak tabakalarında mikroorganizmaların yaşam şartlarını derin bir şekilde değiştirir. Hiltner'den beri «rizosfer» olarak adlandırılan bu kök etki alanı çoğu zaman doğrudan doğruya kök dokuları ile temas halindeki toprak tanecikleri anlamına gelir. Bununla birlikte, yoğun otsu bitkilerin altında bu alan büyük hacimlere ulaşabilir. Son yıllarda yapılan gözlemlerden elde edilen veriler her bitki türünün rizosferinin, toprak altı kısımlar tarafından salgılanan ya da dışkılanan katı, sıvı ya da gaz maddelerden yararlanabilecek yapıdaki mikroorganizmalar için başlıbaşına bir barınak olduğunu göstermektedir.

Toprak içindeki *toprak faunası*'nın yaptığı hayvansal üretimin etkisi daha az bilinmektedir. Bununla birlikte son zamanlarda yersolucanlarının açtıkları yeraltı galerilerinin çeperlerinde önemli ölçüde mikroorganizma faaliyeti bulunduğu ortaya çıkarıldı. Genel olarak denebilir ki, toprak içinde yaşayan her türlü hayvan, bitki ya da mikroorganizma türü, bir sürü uyduyu, hatta asalakları barındırır. Bunların bazıları nadiren bir asalak için konak, bir mikroorganizma topluluğu için ekolojik yuva, çoğu zaman da tesadüfi konak hizmeti görür.

Konağın ölmesiyle, uydular, asalaklar eski konumlarını uzun zaman sürdüremezler. Mikrofauna dokuların parçalanmasını sağlar ve her evrede yeni bir mikroorganizma dalgası öncekinin yerini alır. Bu çeşit parçalayıcı mantarlar orman altı topraklarda pek çok görülür. Benzer bir süreç bitkilerin ölmüş yeraltı kısımları için de geçerlidir.

Fauna ve mikrofauna ile onların taşıdıkları mikroorganizmalar, artıkların toprağın derinliklerine taşımasını da sağlar. Mikroorganizmaların ilk seçilme bölgelerinden ayrılarak kendilerine uygun barınma yerlerine gitmeleri bu sayede gerçekleşir.

Nihayet, eskiyen organik maddeler, mineral maddelerin yapıştığı bir jel oluşturarak kendine özgü karakterde bir mikroorganizma topluluğu barındırır. Buna *yerli mikroflora* da denir.

toprak mikroflorasının faaliyetleri ve gruplaşma tarzları

En basit mikroorganizmalar bir hücreli varlıklardır; bunlarda sitoplazma bir zarla sınıflı ve bir çeperle çevrilidir; çekirdekse belirgin değildir. Bu protistlere *ilkel çekirdekliler* (prokaryot) denir. Bütün bakteriler, aktinomisetler ve suyosunlarının bir kısmı (mavi suyosunları) bu gruba girer. Diğer suyosunları, mantarlar ve protozoerler tam çekirdeklidirler (eukaryot). Bu canlıların son derece çeşitli olmaları, onların sistematik içindeki yerlerinden daha değişik temellere dayanılarak gruplandırılmalarını gerektirmiştir. Buna göre, enerjiyle ilgili metabolizma fonksiyonu (beslenme) temel alınarak, ışık enerjisini kullanabilenlere *fototrof* kullanamayanlara *kimyotrof*, enerji elde etmek için gerekli oksitleme tepkimesinde mineral maddeden yararlananlara *litotrof*, organik maddeden yararlananlara *organotrof* denir. Litotrofların çoğu mineral karbon kullanır; bunlar karbondioksit gazını indirgeyebildiklerinden *ototrof* (kendibeslek) olarak adlandırılırlar; organotroflar ise organik karbona bağımlıdırlar. Oksijen bakımındansa *solunum tipleri* esas alınır: Salt *havaylayaşar* olanlar (aerobi) oksijene muhtaç bir solunum metabolizmasına sahiptirler; salt *havasızyaşar*lar (anaerobi) ise ancak oksijen olmayan yerde gelişirler; bunlar ya ferment metabolizmasına ya da sülfat gibi bir oksijen bileşiği ile sonuçlanan bir solunum metabolizmasına sahiptirler; yarı havasızyaşar olanlar oksijenin var ya da yok olduğu ortamlarda solunum ya da fermantasyon ile yaşamalarını sürdürürler.

Azot bakımından da birçok *beslenme tipleri* bilinmektedir: *Prototrof*'lar yalnız amonyak azotuna ya da havanın azotuna ihtiyaç gösterirler; oysa *oksotrof*'lar bir ya da birçok aminoasit ya da başka büyüme faktörünü gerektirirler. Bunlar da karmaşıklıklarına göre birçok alt tiplere ayrılabilir.

Bir mikroorganizmanın solunum ve beslenme tipi, onun sistematik içindeki yerinden ziyade toprak içindeki faaliyetinin şartlarını ortaya koyar. Fakat bu şartlardan doğan dönüşümlerin niteliği onun üretebildiği enzimlere bağlıdır. Bu enzimler mineral iyonların, organik moleküllerin, suyun, oksijenin ve çeşitli gazların katıldığı kimyasal tepkimelerde katalizör rolü oynar. Mikroorganizma faaliyetinin daima birbirine sıkı sıkıya bağlı iki görünüşü vardır: Maddelerin biyolojik bozunması ve bir canlıkütlenin biyolojik sentezi. Böylece taze bir organik madde yeni bir organik türüne (*humus*) dönüşür; humus da mineral kolloitlerle birleşerek fiziksel etkenlerden ve mikroorganizmalardan etkilenmeyen kararlı bileşikler meydana getirir. Kararlılık, hareketsizlik demek değildir; humus, toprağın yapısının korunmasında, su kullanımında, mineral ve organik iyon alışverişinde düzenleyici bir rol oynar. Ayrıca humusun, serbest enzimlerin doğada çabuk bozulmasına karşı kısmen koruyucu enzim faaliyetleri gösterdiği de anlaşılmıştır. Demekki *humuslaşma* temel bir süreçtir. Fakat biyolojik bozunma ürünlerinin sadece bir kısmı yeniden canlıyığına ya da humusa dönüşür; bu kısım, yeni oluşan organik maddeyi radyoaktif karbon izotopu ile *işaretleme* yöntemiyle oldukça doğru bir şekilde hesaplanmaktadır; böylece solunum ya da fermantasyon süreçlerinde karbondioksit gazına dönüşen organik karbon oranı ölçülür. Karbonlu zincirlerin bu şekilde parçalanması, canlı maddede karbona bağlı elementlerin, özellikle azot, kükürt ve fosforun mineral halinde serbest kalmasını sağlar. Bu elementler canlıyığının başlıca birincil üreticileri olan klorofilli bitkiler tarafından topraktan bu biçimde alınır. Mikrofloranın tek başına yaptığı *mineralleştirme* süreci ile devre kapanmış olur. Bu süreç sırasında mikroflora, organik moleküllerin yapısına ve karmaşıklığına az ya da çok sıkı bir bağlılık gösterereк hemen hemen bütünüyle kulla-

nılır. Polisakarit, heterozit, polifenol, protein, nükleik asit gibi iri moleküller, durumuna göre, değişik mikroorganizma türlerinin yapabildiği enzimlerle hücre dışında hidrolizlenmek gerekir. Toprak mikroflorasının, çıkardıkları bir madde tipi, nadiren de bir metabolizma ürünü tipi ile belirlenen ve işlev grupları denen alt topluluklara bölünmesinin temeli bu süreçtir. Bu gruplar kısmen birbirlerini örterler ve çoğu zaman birçok grupta aynı türlere rastlanır. Örneğin *proteolitik* grup, yani proteinleri parçalayabilen organizmaların tümü, amonyak üretimiyle belirgin amonyaklaştırıcı grubun arasına girer. Glüsitlerden selüloz, kitin, pektin gibi bazı polimerlerin parçalanması, bir grubun teşhis edilmesinde önemli rol oynar. Fakat mantar veya bakteri türlerinin çoğu bu maddelerin birçoğunu almaşık olarak kullanır; yani bu türler aynı zamanda *selülolitik, kitinolitik* ve *pektinolitik*'tirler.

Ligninolitik olanlar genellikle özgülleşmişlerdir, ama aynı durum *polifaj*'larda da görülür.

Başka grupların boyutları daha küçüktür; ama bunlar özellikle azot ve kükürt gibi mineral elementlerin çevriminde baş rolü oynarlar. Bunlar *kükürt oksitleyiciler* ve *sülfata indirgeyiciler* diye ikiye ayrılır. Azot çevriminde, *nitratlaştırıcılar, amonyaklaştırıcılar*'ın ürettiği amonyağı oksitleyerek nitrata dönüştürürler; bunlar özellikle kimyolitotrof bakteriler, bazen de organotrof bakteriler ya da mantarlardır.

Nitratsızlaştırıcılar ise tersine nitrat ve nitrit iyonlarının oksijenin yerini aldığı bir solunum süreci içinde nitratları indirgerler. Azotun yeniden oluştuğu, yani canlıyığın içine yeniden girdiği özümleyici indirgemenin tersine, *nitratsızlaştırma*, atmosfere karışan gaz halindeki azotu ortaya çıkarır.

Bir başka grup azot moleküllerini biriktiren mikroorganizmalardır. Bunlar ters bir süreç havanın azotunu toprağa çekerler. Onların sağladığı bu kazanç, yeryüzü ölçeğinde, insanın toprağı azotlu gübrelerle zenginleştirmesinin kat kat üstünde bir zenginleşme sağlar. Kaldı ki bu kazanç tarımsal uygulamalarla daha da artırılabilir ve tümü ilkel çekirdekli protist, suyosunu ya da bakteriden ibaret bu mikroorganizmaların ne kadar yararlı olduğunu gösterir. Bunların bazıları serbest yaşarken havanın azotunu kullanır, bazılarıysa bunu ancak ortakyaşarlık durumunda kullanabilir. Bu sonuncu şekle en iyi örnek *Rhizobium* denilen bakteri grubunun baklagillerle kurduğu ortakyaşarlıktır. *Rhizobium* bitkinin kökleri üzerinde oluşan şişliklere yerleşerek onun havanın azotundan yararlanmasını sağlar.

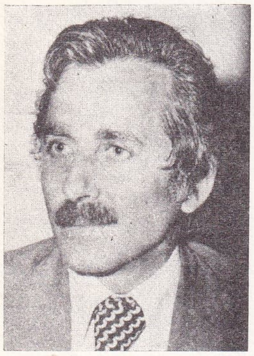

Ali TOPUZ

Hıfzı TOPUZ

Baklagillerin değişik cins ve türleri için özgülleşmiş değişik *Rhizobium* türleri vardır. Bu nedenle bu bitkilerin tohumları ekilmeden önce özgün ve etkin *Rhizobium* türleriyle bulaştırılır. Bu yöntem geniş ölçüde kullanılmakta ve başarılı sonuçlar vermektedir.

Başka ortakyaşarlık halleri de bilinmektedir. Doğada kendiliğinden olan bu iş benzer uygulamalarla geliştirilip arttırılabilir. Ortakyaşar olan ya da olmayan azot tutucu mikroorganizmalar üzerinde sürdürülen genetik incelemeler ümit verici gö rünmektedir.

Bitki kökleriyle toprak arasındaki yüzey, mantarlara üstün bitkiler arasında daha başka çeşit bir etkileşme alanıdır. Kökmantarlarıyla kökler arasındaki işbirliği uzun zamandan beri bilinmektedir, ama özellikle bitkinin fosforla beslenmesi bakımından taşıdığı önem ancak son yıllardaki çalışmalarla gün ışığına çıkmıştır. Toprağın azot kazancının artırılması ve kökmantarlarının bu amaçla kullanılması için topraktaki kökküre düzeyinde mikroorganizma faaliyetlerine müdahale imkânı şimdi insanoğlunun elindedir ve çağımızın birtakım ağır sorunlarının çözümüne yardımcı olabilir. (L)

***TOPRAK** (Ömer Faruk), türk şairi ve yazarı (öl. İstanbul 1979). — *Gönen Öyküleri* (1979) adlı kitabında çocuklar için yazdığı hikâyeleri topladı. Ölümünden sonra karısı tarafından anısına Toprak Şiir Ödülü kondu. 1980'den bu yana verilen bu ödülü şu sanatçılar kazandı: 1980'de Metin Altıok (*Kendinin Avcısı*) ve Ahmet Telli (*Hüznün İsyan Olur*); 1981'de Hasan Hüseyin (*Filizkıran Fırtınası*); 1982'de Kemal Özer (*Kimliklerimiz Lütfen*); 1983'te Ali Püsküllüoğlu (*Gül Sevgili Yurdum*). [M]

***TOPRAKKALE,** Adana ilinde, Osmaniye ilçesine bağlı bucak. — 9 783 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 5 175 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TOPRAKLI,** Nevşehir ilinde, Avanos ilçesine bağlı bucak. — 10 150 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 809 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Toprak Mahsulleri Ofisi** (TMO). — 10 ekim 1983 tarih ve 113 sayılı kanun hükmünde kararnameyle, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü olan Toprak Mahsulleri Ofisi'nin hukuki bünyesi, amaçları ve faaliyet konuları, organları ve teşkilât yapısı, müesseseleri, bağlı ortaklıkları, iştirakleri ve bunlar arasındaki ilişkiler yeniden düzenlendi. Sanayi ve Ticaret bakanlığı'na bağlı olan kuruluşun sermayesi 30 milyar liraya yükseltildi. Ofisin başlıca görevleri şunlardır: 1) Tahılların, baklagillerin ve yağlı tohumların her yıl, türlerine ve bölgelere göre belirlenecek fiyatlarla alım ve satışını yapmak; gerekli miktarda ürünü stoklayıp muhafaza ederek piyasada istikrar sağlamak; 2) Gerektiğinde, yukarıda belirtilen ürünleri ve mamullerini yabancı ülkelerden satın almak; 3) Yurt içinde aldığı ürünleri ve mamullerini yabancı ülkelere satmak için her tür işlemi yapmak; 4) Farklı fiyatlar uygulayarak standart tiplerde buğday yetiştirilmesini teşvik etmek; 5) Ülke tahıl üretimini korumak, kurutmak, temizlemek, ilaçlamak, ayırmak ve bu mallar üzerinde gerektiğinde varant işlemi yapabilmek üzere mevcut ve yapılacak silo ve müştemilat ile ambarları işletmek; 6) Gerektiğinde faaliyet alanına giren ürünleri ve mamullerini muhafaza eden ve işleyen tesisler kurmak ve işletmek, bu mamullerin alım, muhafaza ve satışını yapmak.

TMO öteden beri işletmekte olduğu Konya - Horozlu Un Fabrikası ile Ankara - Güvercinlik Ekmek Fabrikası'ndan sonra, satın aldığı haşhaş kapsullerini işleyerek afyon türevleri elde etmek üzere 1976'da Afyonkarahisar'ın Bolvadin ilçesinde bir Alkaloid Fabrikası kurdu ve 1981 yılında fabrika üretime başladı.

TMO, 1975 - 1982 arasında, yılda ortalama 3 milyon ton dolayında tahıl alımı yaptı (1975'te 3 238 000 t, 1977'de 4 110 000 t, 1981'de 1 894 000 t, 1982'de 3 763 000 t).

Aynı dönemde ofisin gerçekleştirdiği dış satışlar düzensiz bir gelişme gösterdi. 1975'te 24 000 t, 1977'de 1 011 000 t, 1978'de 2 191 000 t, 1980'de 576 000 t, 1981'de 653 000 t, 1982'de 819 000 t. Kuruluş, alımını yaptığı ürünlerin depolanması için, 892 000 t'luk çelik ve beton silo, 996 170 t'luk yatay depo, 400 000 t'luk mekanize yatay depo olmak üzere toplam 2 288 270 t'luk depolama kapasitesine ulaştı. (M)

***TOPUZ** (Ali), türk mimarı ve siyaset adamı (Çayeli 1932). İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. İstanbul belediyesinde, İller Bankası'nda mimar olarak çalıştı. Bir süre serbest mimarlık yaptı. 1970'te Cumhuriyet Halk Partisi il başkanı oldu. 1973 ve 1977'de İstanbul milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. Birinci Ecevit hükümetinde İmar ve İskân (1974), ikinci ve üçüncü Ecevit hükümetlerinde Köy İşleri ve Kooperatifler bakanlıkları (1977 ve 1978) yaptı. Parlamentodaki görevi, 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

***TOPUZ** (Hıfzı), türk gazetecisi. — 1976' da UNESCO Özgür Haberler Dolaşımı bölümü şefliğine atandı. Bu görevi 1983 yılı başında sona erince yurda dönerek serbest gazeteci olarak çalışmaya başladı. Son eserleri: *Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları* (1977); *Cumhuriyetin Beş Dönemeci* (Hüsamettin Ünsal'la birlikte) [1984]. (M)

***TORBALI,** İzmir ilinde ilçe. — 56 261 nüf., 39 köy. İlçe merkezi 15 422 nüf. (1980) [M]

***TORINO,** İtalya'da (Piemonte) kent. — 1 160 686 nüf. (L)

***TORONTO,** Kanada'da (Ontario) kent. — 633 318 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 2 803 101 nüf.). Ülkenin sanayi üretiminin üçte birini sağlar. En büyük havalimanı ve ülkenin borsa merkezi buradadır. Limandan petrol ve kömür ihracatı yapılır. (L)

***TORQUAY,** İngiltere'de (Devonshire) kent. — 54 000 nüf. (L)

***TORRANCE,** ABD'de (California), Los Angeles kentinin güney banliyösünde kent. — 130 000 nüf. (L)

***TORRE DEL GRECO,** İtalya'da (Campania) kent. — 100 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***TORRE NILSSON** (Leopoldo), arjantinli film yönetmeni. — (öl. Bueno Aires 1978). Son filmi *Piedra Libre*'de (Özgür Taş) [1976], ülkesindeki aydınların dramatik durumundan hareketle kendi evrenini ve burjuva sınıfından «simgesel» düzeyde ayrıldığı noktaları belirtmeye çalıştı. (L)

***TORREON,** Meksika'da kent. — 268 664

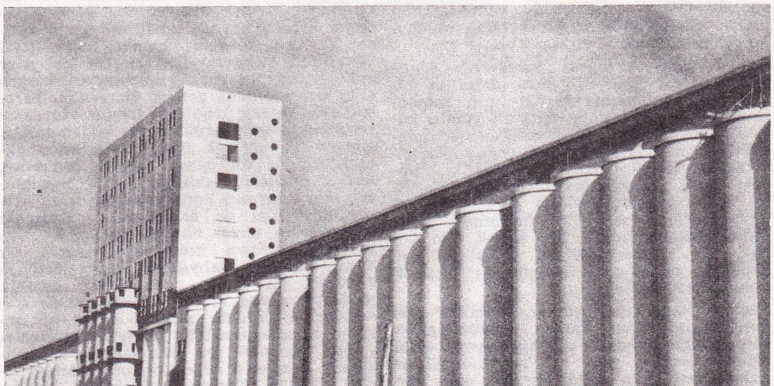

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 100 bin tonluk Mersin silosu

Foto. X (3) [MEYDAN]

nüf. (kenar semtleriyle birlikte 397 159 nüf.) [L]

***TORRİJOS** (Omar), panamalı general ve devlet adamı. — Temmuz 1981'de Panama'ya yüz kilometre mesafede bir uçak kazasında öldü. 1972 - 1978 yılları arasında devlet başkanlığı yaptı. 1978 ekiminde yapılan seçimlerle yerine Aristides Royo geçti. (L)

***TORTUM**, Erzurum ilinde ilçe. — 45 749 nüf., 62 köy. İlçe merkezi 4 315 nüf. (1980). [M]

Tortum Hidroelektrik Santralı, Erzurum ilinde Tortum gölünden beslenen akarsu hidroelektrik santralı. 1957 yılında işletmeye açılan santral, 26,18 MW gücündedir ve yılda 97 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir. (M)

***TORUL**, Gümüşhane ilinde ilçe. — 35 867 nüf., 70 köy. İlçe merkezi 2 996 nüf. (1980). [M]

***TORUN**, Polonya'da kent. — 158 000 nüf. Dokuma sanayii. (L)

***TORUN** (Osman Nuri), türk maliyecisi ve yöneticisi. — 1975'te Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları AŞ'nin mali koordinatörlüğüne getirildi. Anadolu Üniversitesi'ndeki (Eskişehir) görevinden 1978'de emekliye ayrıldı. (M)

TOSUNER (Necati), türk hikâyecisi (Ankara 1944). Pertevniyal Lisesi'ni (İstanbul) bitirdikten sonra bir süre Basın - İlan Kurumu'nda çalıştı. 1977'de kurduğu Derinlik Yayınları'nda yerli sanatçıların eserleri yer aldı. Bellibaşlı sanat - edebiyat dergilerinde ve gazetelerde yayımlanan hikâyelerinde özürlü bireyin sorunlarına eğildi. Beş hikâye kitabı yayımladı: *Özgürlük Masalı* (1965), *Çıkmazda* (1969), *Kambur* (1972), *Sisli* (1977), *Necati Tosuner Sokağı* (1983). *İki Gün* adlı hikâyesiyle TRT 1970 Sanat Ödülleri yarışmasında başarı ödülü; Almanya'daki türk işçilerini konu edinen ilk romanı *Sancı... Sancı...* (1977) ile 1978 TDK Roman Ödülü'nü kazandı. Son yıllarda çocuk edebiyatı alanında da eserler verdi: *Keleş Osman Evden Kaçıyor; Keleş Osman'ın Tarihle Başı Dertte; Dayım Balon Oimuş*, vb. (M)

***TOSYA**, Kastamonu ilinde ilçe. — 49 160 nüf., 53 köy. İlçe merkezi 19 116 nüf. (1980). [M]

***TOTTORİ**, Japonya'da (Honşu adası) kent. — 113 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***TOULON**, Fransa'da (Var yönetim bölgesi) kent. — 180 050 nüf. (L)

***TOULOUSE**, Fransa'da (Haute Garonne yönetim bölgesi) kent. — 373 670 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 495 203 nüf.). Uçak, elektronik ve gübre sanayii. (L)

***TOURAİNE** (Alain), fransız sosyoloğu. — Son eseri: *La Société İnvisible, Regards 1974 - 1976* (Görünmeyen Toplum, Bakışlar 1973 - 1976) [1977]. (L)

***TOURNAİ**, flamanca **Doornik**, Belçika' da kent. — 70 700 nüf. (L)

***TOURS**, Fransa'da (İndre-et-Loire yönetim bölgesi) kent. — 140 617 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 235 059 nüf.). Makine, kauçuk, konfeksiyon, ecza sanayii. (L)

***TOWNSVİLLE**, Avustralya'da (Queensland) kent. — 79 000 nüf. Metalurji. Kimya sanayii. (L)

***TOY** (Erol), türk yazarı. — 1974'ten sonraki dönemde en çok kitap yayımlayan yazarlar arasındaydı. 1983 nisanında YAZKO yönetim kurulu başkanlığına seçildi. Yeni romanları: *Bal Tutanlar* (1975), *Son Seçim* (1976), *Gözbağı* (1976), *Doruktaki Adam* (1977), *Kuzgunlar ve Leşler* (1978), *Zor Oyunu* (1980). *İğrıp* (1977) adlı uzun hikâyeşi dışında son hikâyelerini *Yenilgi* (1981) adlı kitapta topladı. Çocuklar için iki masal kitabı yayımlandı: *Fareler Cumhuriyeti* (1975), *Altın Saray* (1980). Denemelerini üç kitapta bir araya getirdi: *Günü Gününe* (1981), *Aydın ve Çağı* (1982), *Aydınımız, İnsanımız, Devletimiz* (1982). [M]

***TOYAMA**, Japonya'da (Honşu adası) kent. — 269 000 nüf. Metalurji. (L)

***TOYOHAŞİ**, Japonya'da (Honşu adası) kent. — 259 000 nüf. (L)

***TOYONAKA**, Japonya'da (Honşu adası) kent. — 368 000 nüf. (L)

***TOYOTA**, Japonya'da (Honşu adası) kent. — 197 000 nüf. (L)

***Toyota Motor Company Limited**, Japon otomobil yapım firması. — 1982'de 3 144 557 özel otomobil ve hizmet aracı üreterek, aynı yıl toplam 10 737 034 otomobil üretilen Japonya'da 1. sırayı aldı. (M)

***TÖB-DER** (*Tüm Öğretmenler Birleşme ve Dayanışma Derneği*'nin kısa adı). — 1975'te, Milli eğitim kuruluşlarında ve okullarda milliyetçi - mukaddesatçı kadrolaşma hareketi başladıktan sonra gittikçe daha sola kayarak politikaya yönelen TÖB-DER'le hükümet arasında siyasi sürtüşmeler yoğunlaştı. 1976 yılı sonunda, TÖB-DER, «amaçları dışında faaliyetlerde bulunduğu» gerekçesiyle Ankara valiliği'nce kapatıldı. Valiliğin kararı Danıştay'ca iptal edildi. 1978'de CHP ağırlıklı hükümet işbaşına geçince TÖB-DER'de, CHP yandaşlarıyla diğer sol hizipler arasında şiddetli bir iç mücadele başgösterdi.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra TÖB - DER'in faaliyetleri yasaklandı, yöneticileri hakkında soruşturma açıldı. Dernek genel başkanı Gültekin Gazioğlu yurt dışına kaçtı. «Derneğin gizli örgüte dönüştürme» gerekçesiyle sıkıyönetim mahkemesinde açılan dava sonunda (mayıs 1983) TÖB - DER'in kapatılmasına, mallarının hazineye devredilmesine karar verildi; dernek yöneticilerinden 30 kişi çeşitli hapis cezalarına çarptırıldı. TÖB - DER başkanı Gültekin Gazioğlu da, hükümetin «yurda dön» çağrısına uymadığından yurttaşlıktan çıkartıldı. (M)

***TÖKİN** (İsmail Hüsrev), türk iktisatçısı (İstanbul 1902). — 1963 yılında başladığı İstanbul Ticaret Odası genel sekreterliği görevinden 1973'te emekli oldu. 1984'te Nişkoz Holding'in idare meclisi yönetim kurulu başkan vekilliği ve İktisadi Araştırmalar Vakfı yönetim kurulu üyeliği görevlerini sürdürmekteydi. (M)

***TÖR** (Vedat Nedim), türk oyun yazarı. — Son oyunu *Sahte Kahramanlar* (1977). Anılarını *Yıllar Böyle Geçti* (1976) adı altında yayımladı. Denemelerini *Kemalizmin Dramı* (1980) ve *Atatürk Olmasaydı* (1982) adlı kitaplarında topladı. (M)

***TPAO** (*Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı*). — 1982'de iştiraklerinin sayısı 10'a, sondaj kulelerinin sayısı 38'e, üretim yapılan petrol kuyularının sayısı 300'ün üstüne çıktı. Kendisine bağlı Batman, İpraş ve Aliağa rafinerilerinin toplam arıtım kapasitesi 20 milyon ton'u buldu. 11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı Kanun hükmünde kararnameyle Türkiye Petrol Kurumu'na (PETKUR*) [*Ek 2*] bağlandı. 1980'lerin başında, bağlı kuruluşlarda çalışanlarla birlikte personel sayısı 15 000'i aştı. 1940'tan 1982'ye kadar Türkiye'de bulunan toplam 60 petrol ve doğal gaz alanının 32'si TPAO'ca ortaya çıkarıldı. 1954 - 1982 arasında yerli yabancı tüm şirketlerin petrol üretiminin yüzde 40'ı (22 milyon ton) TPAO'ca üretildi. TPAO, 1982'de 1 milyon 32 bin ton ham petrol üretti (Türkiye toplam ham petrol üretiminin yüzde 44'ü). Kuruluşa bağlı Aliağa Rafinerisi'nin kapasitesinin 10 milyon tona çıkarılma çalışmaları ve 1986'da işletmeye açılması planlanan 5 milyon ton/yıl ham petrol işleme kapasiteli Orta Anadolu Rafinerisi'nin yapımı çalışmaları sürüyordu. Orta Anadolu Rafinerisi'nin işleyeceği ham petrolün Irak - Türkiye Boru hattının Akdeniz'e ulaştığı yer olan Yumurtalık (CEYHAN) terminalinden rafineriye getirilmesi için Yumurtalık - Kırıkkale arasında yaklaşık 447 km uzunluğunda boru hattı döşeme çalışmalarına başlandı. TPAO'nun 1983'te işletmekte olduğu 6 boru hattı vardı. (M)

***TRABLUS**, ar. **Tarabulus**, Libya'nın başkenti. — 1 milyon nüf. Hava limanı. (L)

***TRABLUSŞAM**, ar. **Tarabulus**, Lübnan' da kent. — 175 000 nüf. (L)

***TRABZON** (61), Doğu Karadeniz bölümünde il ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında Trabzon'un nüfus artış hızı, Türkiye genelinin çok altında kaldı: Binde 3,3 (Türkiye geneli: 20,65). Bu oran kentlerde nispeten yüksek olduğu halde (binde 16,5), köylerde sıfırın altına düştü (-1). Bunun başlıca nedeni, kırsal kesimden kentlere, özellikle büyük merkezlere, hatta yurt dışına olan göçtür. 1980 sayımında nüfusu 731 045 olarak belirlenen Trabzon (km² başına 156 kişi), nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 20. sırayı aldı (1975'te 12. sıradaydı). Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 108 403, kentlerin toplam nüfusu 186 580, köylerin toplam nüfusu 544 465, toplam köy sayısı 471 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 175 295 (il merkezi Trabzon 108 403), Akçaabat 102 876 (merkez 13 384), Vakfıkebir 100 046 (merkez 13 681), Of 81 038 (merkez 4 307), Araklı 57 227 (merkez 8 250), Sürmene 49 131 (merkez 10 075), Maçka 41 208 (merkez 3 989), Arsin 35 043 (merkez 6 892), Çaykara 34 697 (merkez 1 085), Yomra 29 579 (merkez 5 455), Tonya 24 905 (merkez 11 059).

● *Tarım.* 1975'ten sonraki dönemde de Trabzon ilinde, ekonomik yaşamın temelini tarım oluşturuyordu. 1970'lerin sonunda, tarım sektörünün il faal nüfusu içindeki payı yüzde 80, il gayri safi hasılasındaki payı ise yüzde 30 dolayındaydı. Hayvancılık tarımsal üretim değerinin yarısını karşılamaktaydı. Bitkisel üretim değerinde yüzde 52'lik payıyla sanayi bitkileri ilk sırayı almakta, onu yüzde 29'luk payıyla meyvecilik, yüzde 14'lük payıyla tahıllar (yüzde 98,5'i mısır) izlemekteydi. 1981 istatistiklerine göre ilde üretilen belli başlı bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Mısır 72 962 t, tütün 3 251 t, patates 120 500 t, fındık 38 346 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: Koyun 241 870, keçi 38 070, sığır 402 075, manda 2 953, at 2 040, eşek 1 930, katır 850.

● *Sanayi.* Önemli bir transit ticaret merkezi olan Trabzon'da tarımdan ve ticaretten sağlanan sermaye birikimi, genellikle il dışına aktığından, 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında, sanayi alanında önemli bir atılım gerçekleşmedi. 1970'lerin sonunda, il gayri safi hasılası içinde imalat sanayiinin payı yüzde 9,2; 1980'de 10 ve daha çok kişinin çalıştığı sınai

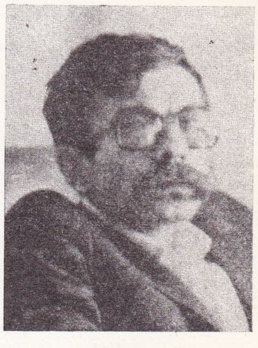

Necati TOSUNER

İsmail Hüsrev TÖKİN

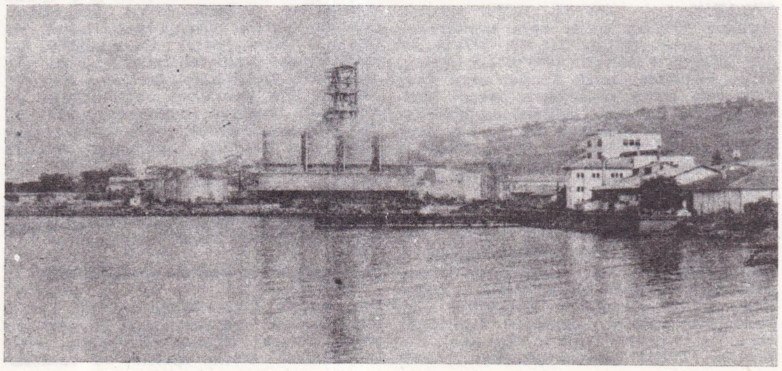

TRABZON
Çimento Fabrikası

Foto. X (2) ; Günaydın arşivi (MEYDAN)

işletmelerin sayısı 120 idi. Bunların 39'u gıda, içki ve tütün sanayii, 26'sı madeni eşya, makine ve taşıt sanayii, 18'i dokuma ve giyim sanayii, 17'si kimya sanayii, 11'i taşa ve toprağa dayalı sanayi, 4'ü metal ana sanayii, 2'si ağaç ürünleri ve 1'i kâğıt ve basım sanayii kolunda faaliyet gösteriyordu. 1970'lerde üretime geçen büyük ya da orta büyüklükte sınai kuruluşların başlıcaları şunlardır: 350 000 ton/yıl kapasiteli Trabzon Çimento Fabrikası; yılda 32 000 m^3 tomruk işleyerek 12 000 m^3 kereste ve 240 000 m^2 parke üretebilecek kapasitede olan Maçka Hayvancılık, Ormancılık ve Yapı Malzemeleri anayi ve Ticaret AŞ; yılda 600 ton balık unu, 300 ton balıkyağı, 18 milyon adet alüminyum kurtu üretebilecek kapasitede olan Yomra ilçesindeki KARSU-SAN (Karadeniz Su Ürünleri Sanayii AŞ); yılda 100 000 adet erkek kostümü ve 65 000 adet pantolon üretebilecek kapasitede olan Trabzon Giyim Sanayi ve Ticaret AŞ; Tonya'da Trabzon Süt Fabrikası; Akçaabat'taki, aynı zamanda hayvan yemi de üreten Kaksan Süt Fabrikası; Işıklar Süt ve Süt Ürünleri Fabrikası.

1980'de Trabzon'da 9 ve daha az kimsenin çalıştığı küçük ölçekli sınaî işletmelerin sayısı 2 382 idi. Bunların 940'ı madenî eşya, makine ve tarım araçları sanayii; 648'i dokuma ve giyim sanayii; 458'i ağaç ürünleri ve mobilya sanayii; 144'ü gıda, tütün ve içki sanayii; 90'ı taşa toprağa dayalı sanayii; 45'i kimya sanayii; 21'i kâğıt ve basım sanayii; 12'si metal ana sanayii ve 24'ü diğer sanayii kollarında faaliyetteydi.

● *Eğitim.* Trabzon'daki Karadeniz Teknik Üniversitesi, yüksek öğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı yasayla Karadeniz* Üniversitesi (*Ek 2*) adını aldı ve yeniden düzenlendi.

1980'de ilde, 24 lise (10 257 öğrenci, 649 öğretmen); 107 ortaokul (21 569 öğrenci, 634 öğretmen); 65'i kentlerde, 710'u köylerde olmak üzere 775 ilkokul (103 084 öğrenci, 2 498 öğretmen); meslekî ve teknik öğretim yapan 36 orta dereceli okul (13 503 öğrenci, 540 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* Trabzon'da 1982 yılında, askeri hastaneler hariç, 7 kamusal (1 625 yatak), 1 özel hastane (25 yatak) hizmet veriyordu. İldeki 5 sağlık merkezi 1982'de kapatıldı. İlde aynı yıl 161'i uzman, 316'sı pratisyen olmak üzere 477 hekim, 50 diş hekimi, 525 hemşire, 122 sağlık teknisyeni ve 305 ebe görev yapıyordu. (M)

***Trabzonspor Kulübü.** — 1976'dan sonraki dönemde Türkiye I. Ligi'nde oynayan üç büyük İstanbul takımın başlıca rakibi durumuna geldi; son sekiz yılda en çok şampiyon olan ve kupa kazanan takım sıfatını elde etti. 1978 - 1982 arasında Özkan Sümer'in teknik yönetiminde çalışan takım, 1982'de Sümer, Millî Takım teknik direktörlüğüne getirilince, eski teknik direktörü A. Suat Özyazıcı tarafından yönetilmeye başladı. 1976 - 1977, 1978 - 1979, 1979 - 1980, 1980 - 1981 ve 1982 - 1983 futbol sezonlarını lig şampiyonu olarak kapayan Trabzonspor, 1976 ve 1977'de Türkiye kupasını; 1976 ve 1978'de Başbakanlık kupasını; 1976, 1977, 1978, ve 1979'da Cumhurbaşkanlığı kupasını, 1982'de Devlet Başkanlığı kupasını kazandı. (M)

***TRAFİK** i. — ANSİKL. 1970'li yıllarda, özellikle 1975'ten sonra kara taşıtlarındaki hızlı artış (1971'de 324 000; 1974'te 545 000; 1978'de 1 milyon; 1983'te 1,5 milyon) gerek kentlerde, gerek kentler arası kara yollarında trafik sıkışıklığını önemli ölçüde artırdı. Bu hızlı gelişme özellikle İstanbul - Ankara arasında trafiği tıkanacak ölçüde yoğunlaştırdığı gibi büyük kentlerin iç trafiğini de adeta felce uğrattı. Park yeri yetersizliği büyük kentlerin, iş yerlerinin yoğun olduğu merkez semtlerinde büyük sorun haline geldi.

— Huk. *Karayolları trafik düzeni.* Son yıllarda karayollarında giderek büyük önem kazanan can ve mal güvenliği yönünden trafik düzenini yeni esaslara bağlamak, trafik güvenliğini ilgilendiren tüm konularda alınacak önlemleri belirlemek amacıyla 13.10.1983 tarih ve 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu çıkarıldı ve 6085 sayılı Karayolları Trafik Kanunu yürürlükten kaldırıldı.

Trafik hizmetleri konusundaki görevler, İçişleri Bakanlığı'nca; kanunla yetkili kılınan diğer bakanlık, kuruluş ve belediyelerce (İçişleri Bakanlığı ile işbirliği içinde) yürütülür. Emniyet Genel Müdürlüğü' ne verilen görevler, bu genel müdürlüğün merkez, bölge, il ve ilçe trafik zabıtası kuruluşlarınca yerine getirilir. Trafik zabıtasının asli görevi trafik hizmetlerini yürütmektir. Trafik zabıtasının bulunmadığı ya da yeterli olmadığı yerlerde polis; polisin ya da trafik teşkilatının görev alanı dışında kalan yerlerde de Jandarma, yönetmelikte belirtilen esaslar içinde trafiği düzenlemeye ve trafik suçlarına el koymaya yetkilidir. Merkez komutanlıklarına geçici olarak trafiği düzenleme yetkisi verilebilir. Karayolları Genel Müdürlüğü'ne, Ulaştırma, Tarım ve Orman, Sağlık ve Sosyal Yardım, Köyişleri ve Kooperatifler bakanlıklarına kendi görev alanlarıyla ilgili konularda trafikle ilgili yetgiler verilmiştir. Belediyeler, mahalli trafik zabıtası ile işbirliği içinde, şehiriçi karayolu yapısını trafik düzen ve güvenliğini sağlayacak durumda bulundururlar.

İçişleri Bakanlığı'nda, İçişleri Bakanlığı müsteşarının ya da yardımcısının başkanlığında, Genelkurmay Başkanlığı, ilgili bakanlıklar ile Jandarma Genel Komutanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, TRT, Türkiye Trafik Kazaları Yardım Vakfı, Türkiye Şoförler ve Otomobilciler Federasyonu'ndan birer üyenin ve Yükseköğretim Kurulu'nca belirlenecek bir trafik kürsüsü öğretim üyesinin katılmasıyla oluşan «Trafik Danışma ve Eğitim Komisyonu» kurulur. Komisyonca alınan kararlar ilgili bakanlık ve kuruluşlara gönderilir. Bunların uygulanmasının izlenmesi ve gerekli koordinasyon İçişleri Bakanlığı'nca sağlanır. İl trafik komisyonları ve ilçe trafik komisyonları kanun hükümlerinin mahalli ihtiyaç ve şartlara göre uygulanmasını sağlarlar.

tescil ve trafik belgeleri

Araç sahipleri araçlarını yetkili kuruluşa tescil ettirmek ve tescil belgesi almak zorundadırlar.

Tescil için, araçların satın alınma ya da gümrükten çekilme tarihinden itibaren üç ay; hurdaya çıkarılma halinde, tescilin silinmesi için, çıkarılış tarihinden itibaren bir ay içinde ilgili tescil kuruluşuna başvurulur. Tescil belgesi, aracın başkasına satış ya da devrine, hurdaya çıkarılmasına kadar geçerli sayılır. Tescil edilmiş araçların her çeşit satış ve devirleri, araç sahibi adına düzenlenmiş tescil belgesi esas alınarak, noterlerce yapılır. Noterlerce yapılmayan satış ve devirler geçersizdir. Tescil edilen araçlar «trafik belgesi» ve «tescil plakası» alınmadan karayollarına çıkarılamaz. Belge ve plakalar, konusunda belirtilmiş istisnalar dışında, trafik tescil kuruluşlarınca verilir. Tescilsiz olup karayolunda geçici olarak kullanılacak araçlara, mali mesuliyet sigortası yaptırılmış olmak şartıyla, ilgili tescil bürosundan geçici trafik belgesi ile geçici tescil plakası alınması zorunludur. Belirli araçlarda, çalışma yerini ve şeklini, kapasite ve diğer niteliklerini belirleyen plaka, ışık, renk, şekil, sembol ve yazı gibi ayırım işaretlerinin bulundurulması zorunludur. Zorunlu işaretler dışında yazı, işaret, resim, ilan flama, bayrak, vb. takılması, bulundurulması, yazılması, sesli ve ışıklı donanımların kullanılması özel izne bağlıdır. Yönetmelikte belirlenen ve araçların tanınmasına yarayan motor-şasi, seri numaraları, gerektiğinde yüklü, yüksüz ağırlıkları gibi işaretleri bulunmayan araçlara trafik belgesi verilmez.

Araçların yapım safhasında imal, tadil, montaj projelerinin tetkik ve tasdiki ile imalat yeterlilik belgelerinin verilmesi Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nca yapılır.

işletmenin hukuki sorumluluğu

Bir motorlu aracın işletilmesi bir kimsenin ölümüne, yaralanmasına ya da bir şeyin zarara uğramasına sebep olursa, motorlu aracın işleteni bu zarardan sorumlu olur. İşleten, aracın sürücüsünün ya da aracın kullanılmasına katılan yardımcı kişilerin kusurundan; kendi kusuru gibi sorumludur. İşleten, kendisinin ya da eylemlerinden sorumlu tutulduğu kişilerin kusuru bulunmaksızın ve araçtaki bir bozukluk kazayı etkilemiş olmaksızın, kazanın bir mücbir sebepten ya da zarar görenin ya da bir üçüncü kişinin ağır kusurundan ileri geldiğini ispat ederse sorumluluktan kurtulur.

Bir motorlu aracın katıldığı kazada, bir üçüncü kişinin uğradığı zarardan dolayı, birden fazla kişi tazminatla yükümlü bulunuyorsa, bunlar müteselsil olarak sorumlu tutulur. Böyle bir durumda, bunlar arasındaki ilişki bakımından zarar, olayın bütün şartları değerlendirerek paylaştırılır.

sigorta

İşletenlerin, sorumluluklarının karşılanmasını sağlamak üzere mali sorumluluk sigortası yaptırmaları zorunludur. Sigorta primleri peşin olarak ödenir.

Mali sorumluluk sigortası bulunmayan ya da Kamu Araçları Garanti Fonu'ndan yararlanma kaydı olmayan araçlar trafikten men edilirler. Zorunlu sorumluluk sigortasının en az tutarları, araçların cinsine göre, gerektikçe, Ticaret Bakanlığı'nca saptanır ve yayımlanır.

Sigortalı aracın işleteninin değişmesi halinde, devredeki kişi on beş gün içinde sigortacıya durumu bildirmek zorundadır. Sigortacı da durumu tescil yapan kuruluşa bildirir. Sigortacı, sigorta sözleşmesini, durumun kendine tebliği tarihinden itibaren on beş gün içinde feshedebilir. Zarar görenlerin tazminat alacakları, sigorta sözleşmesinde öngörülen sigorta tutarından fazla ise zarar görenlerden her birinin sigortacıya karşı yöneltebileceği tazminat talebi, sigorta tutarının tazminat alacakları toplamına olan oranına göre indirime tabi tutulur. Zorunlu mali sorumluluk sigortası Türkiye'de kaza sigortası dalında çalışmaya yetkili sigorta şirketlerince yapılır.

garanti fonu

Zorunlu mali sorumluluk sigortasına tabi motorlu araçların sebep olacakları zararların, zorunlu sigorta tazminatı sınırları içinde karşılanması amacıyla Ticaret Bakanlığı'nca bir Garanti Fonu oluşturulur. Fon'un gelirleri, her yıl sigorta şirketlerince zorunlu mali sorumluluk sigortası için tahsil edilen safi primlerin yüzde 1'i ile sigorta yaptıranların safi primin yüzde 2'si oranında sigorta şirketine ayrıca ödeyecekleri katılma paylarından oluşur.

Motorlu araç kazalarından doğan maddi zararların tazminine ilişkin talepler, zarar görenin, zararı ve tazminat yükümlüsünü öğrendiği tarihten başlayarak iki yıl ve herhalde kaza gününden başlayarak on yıl içinde zamanaşımına uğrar.

Hukuki sorumluluğa ilişkin davalar, sigortacının merkezinin, şubesinin ya da sigorta sözleşmesini yapan acentanın bulunduğu yer mahkemelerinden birinde açılabileceği gibi, kazanın olduğu yer mahkemesinde de açılabilir. Kanunda öngörülen hukuki sorumluluğu kaldıran ya da daraltan anlaşmalar geçersizdir.

adli kovuşturma ve cezalar

Hafif para cezası ya da bununla birlik te hafif hapis cezası, belgelerin geri alınması ve iptali cezasını ya da işyerlerinin kapatılması cezasını gerektiren suçlarla ilgili davalara trafik mahkemelerinde, bunların bulunmadığı yerlerde yetki verilen sulh ceza mahkemelerinde bakılır. Trafik suçlarına ait kesinleşen karar örnekleri, sürücülerin sicillerine işlenmek üzere mahkemelerce ilgili trafik şubesine gönderilir. Sadece sürücü belgelerinin geçici olarak geri alınması cezasını gerektiren davalara duruşmasız bakılabilir.

Trafik suçu işleyenler hakkındaki suç ya da ceza tutanağı trafik zabıtası ya da yetkili ve görevli kişilerce düzenlenir. Birkaç trafik suçunun bir arada işlenmesi halinde her suç için ayrı ceza uygulanır.

Trafiği tehlikeye düşürecek şekilde ya da yasaklanmış yerlere park etmiş olan araçlara, sürücüsü saptanamayan araçlara, trafik zabıtasınca tescil plakalarına göre tutanak düzenlenir. Hafif para cezaları dışındaki para cezalarında zamanaşımı beş yıldır.

— Ulaştırma. *Trafik kazaları.* Karayolları ulaşımın deniz, hava ve demiryolları ulaşımına göre hızlı gelişmesi trafik kazalarının artmasına yol açtı. 1974'te 35 bin dolayında olan kaza sayısı bazı yıllarda 50 binin üstüne çıktı (1977'de 56 463). Son dokuz yıl içinde (1974 - 1982) trafik kazalarında 50 bine yakın insan can verdi; 270 bin kişi yaralandı; maddi hasar milyarlarca liraya ulaştı.

Trafik kazalarının azaltılması için bir yandan yasal düzenlemeler yapılır, polis denetimi ve trafik cezaları artırılırken bir yandan da trafik eğitimine önem verildi. TRT televizyonunda dış ve iç kaynaklı trafik eğitim programları yayınlandı. (M)

Türkiye'de trafik kazaları

yıl	*kaza*	*ölü*	*yaralı*
1974	35 354	4 699	25 065
1975	46 643	6 054	30 864
1976	50 475	5 389	30 207
1977	56 463	6 983	33 144
1978	51 853	5 417	30 407
1979	41 481	4 368	25 332
1980	36 960	4 100	23 816
1981	40 538	4 348	29 238
1982	46 298	4 845	35 772

***TRAHOM.** — Türkiye'de temel sağlık hizmetleri çerçevesinde yürütülen trahom savaş kurullarının çalışmaları Adana, Diyarbakır, Gaziantep, Malatya bölge başkanlıklarına bağlı 22 ilde sürdürüldü. Türkiye'de 1975 - 1982 yıllarında 3 trahom hastanesi, 41-38 arasında değişen trahom dispanseri, 70-73 tedavi evi bulunuyordu. Bu savaş kurumlarında 1976-1979'da 101 olan yatak sayısı, 1980'de 95'e indi. 1975 - 1977' de 41 olan dispanser sayısının da 1980' de 38'e düşmesi trahom savaşında elde edilen başarının sonucudur. Trahomla savaş kurumlarında muayene edilenlerin yıllara göre sayısı da şöyledir: 1975'te 1 662 031, 1976'da 1 820 428, 1977'de 1 988 516, 1978'de 1 439 421, 1979'da 1 438 095, 1980'de 1 514 900, 1981'de 1 520 202, 1982' de 1 384 856. Bunlardan trahom saptanan ve tedaviye alınanların sayısı da şu gelişmeyi gösterdi: 1975'te 22 143, 1977'de 18 771, 1979'da 104 327, 1981'de 102 547, 1982'de 18 036. Trahom tedavisinden yararlanamayarak kör olanların sayısı 1975'te 54, 1976' da 79, 1977'de 78, 1978'de 42, 1979'da 63, 1980'de 62, 1981'de 47, 1982'de 37 kişi oldu. (M)

***TRAKTÖR** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1974 - 1983 arasında traktör sayısı düzgün ve sürekli bir artış gösterdi ve dokuz yıl içinde iki buçuk katına ulaştı: 1974'te 200 466 adet, 1975'te 243 066 adet, 1976'da 281 802 adet, 1977'de 320 558 adet, 1978'de 370 259 adet, 1979'da 402 777 adet, 1980'de 437 367 adet, 1981'de 458 714 adet, 1982'de 491 001 adet. Bu sayılar iki ve dört tekerlekli traktörlerle paletli traktörleri kapsar.

Türkiye'de montaj sanayii çerçevesinde çalışan ve yerli katkı oranı 1976'da yüzde 60, 1977'de yüzde 67,5'e ulaşan bellibaşlı 6 traktör yapım fabrikası bulunuyordu. Bunlardan Türk Traktör, Uzel ve Türkiye Zirai Donatım Kurumu (TZDK) fabrikaları yüksek kapasiteli, Türk Otomotiv Endüstrisi (TOE) ile BMC orta kapasiteli, Pancar Motor ile Tarım Kredi Koop. Birliği düşük kapasitelidir.

İlk beş firma motorun tamamını ve dişli kutusunun önemli bir bölümünü dışardan satın almaktadır. Pancar Motor 1972'den beri iki silindirli küçük dizel motorlarını kendi tesislerinde yapıp, dişli kutusunu dışardan getirterek yerli katkı oranı yüksek 32 beygir gücünde küçük tip traktörler üretirken, 1977'de üretimi durdurarak dizel motorlarının TZDK'na devreti. Bunlar Adapazarı'nda TZDK'ca üretilen bahçe tipi Başak traktörlerine monte edilmeğe başladı. Türkiye'de traktör üretimi yıllara göre şu gelişmeyi gösterdi: 1975'te 32 365; 1976'da 36 602; 1977'de 31 380; 1978' de 17 673; 1979'da 14 484; 1980'de 16 936; 1981'de 25 411; 1982'de 35 747; 1983'te 41 799 adet.

1983'te piyasada 3'ü bahçe tipi olmak üzere 21 çeşit traktör üreten 9 firma bulunuyordu. 25 - 50 beygir gücü arasındaki traktörlerin üretimini gene altı firma üstlenmişti. BMC, Burtrak, Hema, TOE, Türk Traktör ve Uzel. 50 ve daha yüksek beygir gücündeki traktörlerin üretiminde ise Çukurova, Hema, TOE, Türk Traktör, TZDK ve Uzel yer alıyordu. Bahçe tipi traktörlerse İltor ve TZDK tarafından üretilmekteydi. Traktör üretiminin 1983'te sayıca ulaştığı düzey, toplam otomotiv ürünleri içinde yüzde 36 idi. Aynı yıl Türkiye'de yılda 122 bin traktör üretecek kapasite bulunuyordu. Ne var ki üretimin yüksek olduğu 1983 yılında bile bu kapasitenin ancak yüzde 34'ü kullanılabilmiştir. 1970'lerde hızlı artış gösteren traktör talebini iç üretimin karşılayamaması yüzünden çoğu bedelsiz ithalat yoluyla olmak üzere traktör dışalımında önemli artışlar görüldü. 1977'de 40 bin traktöre yükselen dışalımlar, sonraki yıllarda döviz kıtlığı nedeniyle gittikçe azaldı. 1979' da dışalım yoluyla ancak 1 738 traktör sağlandı. 1980'lerde iç üretim artmaya başladı. 1980'de 17 bine yakın olan traktör üretimi 1983'te 42 bine yaklaştı. Bu artış nedeniyle traktör dışalımına gerek kalmadığı gibi traktör dışsatımına da geçildi. 1983'te önceki yıla göre yüzde 119 artış gösteren traktör dışsatımından 62,5 milyon dolar elde edildi. Bu dışsatımda İran en büyük payı aldı. Otomotiv sanayi ihracatında, traktör, bu dışsatımın öncüleri olan otomobil ve otobüsü geride bıraktı. (M)

Trakya Üniversitesi, 1982 - 1983 öğretim yılında yükseköğretim kurumlarını düzenleyen 2809 sayılı yasayla Edirne'de kuruldu. Üniversite bünyesinde Fen - Edebiyat ve Tekirdağ Ziraat fakülteleri oluşturuldu. Daha önce İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olan Edirne Tıp Fakültesi, yeni üniversiteye bağlandı. Edirne Mühendislik ve Mimarlık Akademisi, Mühendislik - Mimarlık Fakültesi adıyla Trakya Üniversitesi'nin fakültelerinden biri oldu. Üniversiteye bağlı üç yeni enstitü kuruldu: Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri. Edirne ve Çanakkale Eğitim Enstitüleri, Edirne Eğitim Yüksekokulu ve Çanakkale Eğitim Yüksekokulu adıyla; Edirne, Çanakkale ve Kırklareli Meslek Yüksekokulları aynı adlarla Trakya Üniversitesi rektörlüğüne bağlandı. Tekirdağ Meslek Yüksekokulu, Tekirdağ Ziraat Fakültesi bünyesine yer aldı. Dört fakülteyi, altı yüksekokulu ve üç enstitüyü kapsayan üniversitede, 1982 - 1983 öğretim yılında 10 profesör, 10 doçent, 10 yardımcı doçent, 104 uzman öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 134 öğretim elemanı görev aldı. Aynı dönemde toplam 2 931 (2 031 erkek, 900 kız) öğrenci kayıtlıydı. (M)

***TRANSKEİ**, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bantustan. — 2 400 000 nüf. (1982). Merkezi *Umtata*, 32 500 nüf. (L)

***Transtürk Holding A.Ş.** — 1975'ten sonraki dönemde cirosu 68 milyar liraya kadar yükseldi (1982). Meban bankerlik kurumu dolayısıyle, 1983'te adı sık sık «kurtarılacak şirketler» arasında anıldıysa da, sonuçta bu kapsama alınmadı. Holdingin 1983 sonu itibariyle cirosu 40 milyar lira, dışsatımı 50 milyon dolar idi. Şirket sayısı 43'ü bulan topluluğun çeşitli kuruluşlarında 5 bin kişi çalışıyordu. (M)

***TRANSVAAL**, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde eyalet. — 8 717 530 nüf. (1970). Merkezi *Pretoria*, 561 703 nüf. (L)

***TRAORE** (Musa), malili asker ve devlet adamı. — 1971'de devlet başkanı oldu. Haziran 1979'da yeniden seçildi. (M)

***TRAPANİ**, İtalya'da (Sicilya) kent. — 70 000 nüf. (L)

***TRÉFOUEL** (Jacques), fransız kimyacısı ve bakteriyoloğu. — (öl. Paris 1977). [L]

***TREVİSO**, İtalya'da kent. — 91 000 nüf. (L)

TRİCHOGRAMMA i. Zool. Çok küçük boyda (1 mm kadar), zarkanatlı, eklembacaklı böcek. Yalnız bazı kelebek türlerinin (örneğin tırtılları mısıra zarar veren mısır kelebeğinin) yumurtalarında asalak yaşar. Tarım bitkilerinin zararlı böceklerden korunması için biyolojik mücadeleye dayanan tarım* koruma (*Ek 2*) yöntemi geliştirilince trichogrammalardan mısır ve pamuk kelebeğinin yumurtalarını yok etmek için yararlanılmaya başlandı. Trichogrammalar bir mısır tarlasında, bitki başına 2'den az olmamak şartıyla yumurtaların yüzde 90'ını yok edebilirler. SSCB'de milyonlarca hektar mısır ve pamuk tarlası bu böceklerle asalak kurtlardan korunmaktadır. (L)

***TRİESTE**, İtalya'da (Venezia Julia) kent. — 260 291 nüf. (L)

***TRİNİDAD** ve **TOBAGO**, Küçük Antiller'de devlet. — 1 190 000 nüf.

TARİH

«1970 devrimi»nin sonucu olarak, hemen bütün muhalif partiler mayıs 1971 seçimlerini boykot ettiler; sonuçta başbakan Eric Williams'ın (doğ. 1911) PNP'si (People's National Party [Milli Halk Partisi]) tek başına meclisteki bütün sandalyeleri kazandı. «Kara iktidar»ın haftalar süren

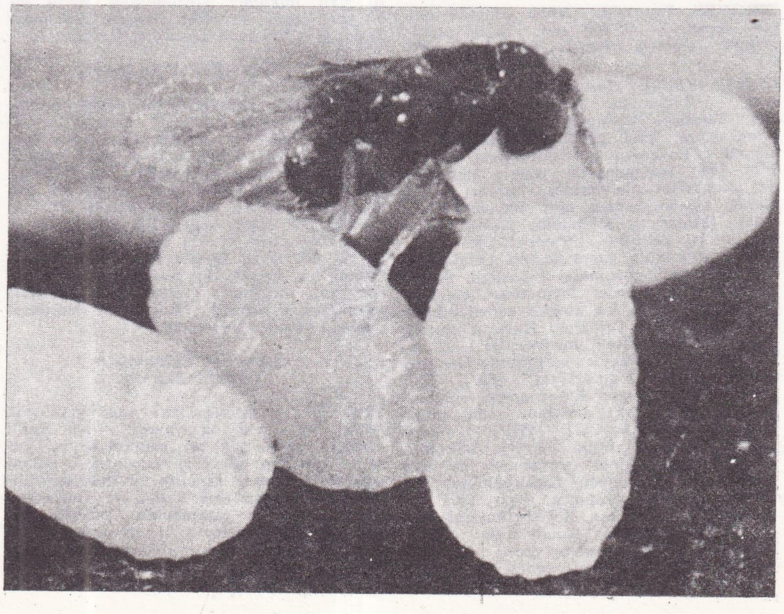

TRICHOGRAMMA
un güvesi yumurtalarının üzerinde

Foto. INRA-Zoologie/Antibes (LAROUSSE)

gösterilerinden ve şiddetli karışıklıklardan sonra, ekim 1971'de, olağanüstü durum ilan edildi. Bu sürekli kargaşanın başlıca nedeni, iki ırksal topluluğu (siyahlar yüzde 43, Hindistan'dan gelmiş Asyalılar yüzde 36) temsil eden ikipartililiğe dayanan ve 1956'dan beri Siyahlar'ın tekelinde bulunan siyasi sistemin kötü işlemesiydi; toplumsal eşitsizlik ve işsizlik de (yüzde 15-20) başka iki nedendi. Ağustos 1976'da, yeni bir anayasa kabul edildi: Trinidad ve Tobago bir cumhuriyet oldu (bununla birlikte ada Commonwealth üyesi kaldı) ve seçmen yaşı 18'e indirildi. Eylülde yasama meclisi seçimleri yapıldı. PNP, 36 sandalyeden 24'ünü elde ederek gene parlak bir zafer kazandı. Genel vali Ellis Clarke, aralık 1976'da, Trinidad ve Tobago'nun ilk cumhurbaşkanı oldu.

Trinidad ve Tobago, önemli bir petrol üreticisi (Commonwealth'de Kanada'dan sonra ikinci) olmakla birlikte, hükümet sanayileşmeye ve ekonominin çeşitlendirilmesine önem verdi. Bu arada petrol türevlerine dayalı bir sanayi kuruldu ve gelişti. Ayrıca son yıllarda, otomobil montaj sanayiinde ve elektrik ev aletleri üretiminde büyük gelişmeler oldu.

9 kasım 1981'de yapılan yasama meclisi seçimlerinde PNP daha da ilerledi. 36 sandalyenin 26'sını kazandı. İşçi Cephesi 8, Demokratik Eylem Partisi 2 sandalye elde etti. Bu iki parti seçimlerde güçbirliği yapmışlardı. (L)

***TRİNTİGNANT** (Jean-Louis), fransız sinema oyuncusu. — Zeki, renkli kişiliği ve oyunuyla ve çevirdiği altmıştan fazla filmle fransız sinemasının önemli oyuncularından biri oldu. Son filmleri: *Öldürmek Hırsı* (Flic Story) [1975], *La Terrazza* (Teras) [1980], *Vivement Dimanche* (Canlı Pazar) [1983]. (L)

***TRİPURA,** Hindistan'ın kuzey - doğusunda eyalet. — 2 060 189 nüf. (L)

***TRİVANDRAM** veya **TRİVANDRUM,** Hindistan'da (Kerala) kent. — 409 761 nüf. (L)

***TROLLHATTAN,** İsveç'te (Alvsborg) kent. — 50 000 nüf. Metalurji. (L)

***TROMSÖ,** Norveç'in kuzeyinde kent. — 45 850 nüf. (L)

***TRONDHEİM** (esk. **Nidaros**), Norveç'te liman kenti. — 134 722 nüf. (L)

***TROY,** ABD'de (New York) kent. — 63 000 nüf. (L)

***TROYAT** (Lev TARASOV, **Henri** - denir), rus asıllı fransız yazarı. — Son eserleri: *Pierre Le Grand* (Büyük Petro) [1979], *Viou* (1980), *Alexandre I* (Birinci Aleksandr) [1981], *İvan le Terrible* (Korkunç İvan), *Le Pain de l'Etranger* (Yabancının Ekmeği). [L]

***TROYES,** Fransa'da (Aube yönetim bölgesi) kent. — 75 500 nüf. Tuhafiyecilik, makine, elektrik, kimya (lastik) sanayii. (L)

***T.R.T.** (*Türkiye Radyo Televizyon Kurumu*). — Radyonun ve özellikle televizyonun, kamuoyu oluşturmada günden güne artan etkisi, TRT genel müdürlüğünü, en önemli görevlerden biri durumuna getirdi. 1974 - 1980 arasında bu göreve getirilenler, muhalefet partilerince, iktidarı kayırmakla zaman zaman ağır bir dille suçlandı. İktidar ve muhalefet partileri arasındaki bu çekişme, birinci Ecevit hükümeti kurulduktan sonra İsmail Cem'in genel müdürlüğü atanmasıyla başladı. O güne değin hiç devlet hizmetinde çalışmamış olan Cem'in bu göreve getirilebilmesi için, 657 sayılı Personel Kanunu'nun istisnai görevlerle ilgili maddesinde —11 sayılı kanun hükmünde kararnameyle— değişiklik yapıldı. İsmail Cem*'i (*Ek 2*) TRT genel müdürü yapan kararnameyi cumhurbaşkanı (Korutürk) onayladı ama, muhalefet partileri (AP, CGP, MHP) bu atama biçimine karşı çıktılar. Ecevit hükümeti TRT'yle ilgili ikinci operasyonu da (haberler müdürü Doğan Kasaroğlu'nun görevden alınması) yapınca, bazı TRT yöneticileri görevlerinin değiştirilmesini istediler. Bunun üzerine İsmail Cem, önemli mevkilere yeni atamalar yaptı.

Kadro değişikliğinden sonra, yayınların havasının değişmesi, AP'yi bu konuda senato araştırması isteyecek ölçüde tedirgin etti. Ecevit hükümetinin ardından kurulan Sadi Irmak hükümeti sırasında TRT'de kadro değişikliği olmadı. Ama mart 1975'te kurulan birinci cephe hükümetinin ilk işlerinden biri TRT konusunu ele almak oldu. Millet Meclisi Plan Komisyonu'nca İsmail Cem'le ilgili kararnamenin iptal edilmesinden sonra mayıs başında Cem'in görevine son verildi; yerine Nevzat Yalçıntaş getirildi. Bunun üzerine Danıştay'a başvuran Cem, yürütmeyi durdurma kararı aldı, görevine dönme girişiminde bulunduysa da, bunlar bir sonuç vermedi. Bu arada, Cem'in atadığı görevliler, ya kendiliklerinden ayrıldılar ya da görevden alındılar. Ana muhalefet partisi (bu kez CHP), Anayasa Mahkemesi'ne, Yüksek Seçim Kurulu'na başvurdu, CHP'li milletvekilleri meclis araştırması istediler.

Yeni genel müdür Nevzat Yalçıntaş, herkesin hoşuna gidecek, kaliteli yayın yapılmasını güçleştiren bu koşullara fazla dayanamadı, 1975 kasımında istifa ederek üniversitedeki görevine döndü. 1976 ocağında, genel müdürlüğe Şaban Karataş* (*Ek 2*) atandı. Atama kararnamesini onayladığı için, cumhurbaşkanı Milli Birlik grubunca kınandı. Bu sıralarda Danıştay, Cem' in görevden alınması kararını iptal etmiş, Anayasa Mahkemesi ise aynı kişiyi genel müdürlüğe getiren kararnameyi biçim yönünden kusurlu bularak geçersiz saymıştı. Bu iki yüksek devlet kurumunun çelişkisine Danıştay'ın Karataş'ı atama kararnamesi hakkında aldığı yürütmeyi durdurma kararı eklendi. Daha sonra Danıştay 20 aralık 1976'da atama kararını iptal eti. Hükümet, kararı uygulamak istemedi ve Karataş görevini sürdürdü; üstelik yeni atamalar ve uygulamalar yaptı. Hükümetteki partiler arasında bulunan MSP'nin Karataş'ı istemez olması, muhalefetin baskısının artması ve genel seçimlerin yaklaşması üzerine Karataş 20 nisan 1977'de görevinden çekildi. 5 hazirandaki seçimlerden sonra gene Demirel başkanlığında kurulan ikinci Milliyetçi Cephe hükümeti, Nevzat Yalçıntaş'ı —bu kez vekâleten— TRT genel müdürlüğüne atadı. Üniversite'den istediği izni alamayınca Yalçıntaş görevi kabul edemedi. Demirel hükümeti 1978 başında düşünce ikinci Ecevit hükümeti kuruldu. İsmail Cem'in yeniden TRT genel müdürlüğüne getirileceği söylentileri dolaştıysa da, bu göreve Cengiz Taşer atandı. 1979 sonunda Ecevit hükümetinin yerini, AP azınlık hükümeti alınca, Taşer görevden çekilmeyi kabul etti. Genel müdürlüğe Doğan Kasaroğlu getirildi. Kasaroğlu da, muhalefetin sert eleştirilerine uğradı, yan tutmakla suçlandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra TRT genel müdürlüğüne Macit* Akman (*Ek 2*) atandı. 6 kasım 1983 seçimlerinden ve sivil hükümet kurulduktan sonra da bir süre görevi sürdüren Akman, 1984 martında, görevi Tunca Toskay'a devretti.

YENİ TRT YASASI

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra, birçok resmi kuruluşun hukuksal yapısı, önceki dönemde görülen suistimallere ve iktidar - muhalefet çekişmelerine engel olmak amacıyla yeniden düzenlendi. Bu bağlamda, Danışma Meclisi'nden geçen en son yasa, TRT yasası oldu. 11 kasım 1983 tarih ve 2954 sayılı yeni TRT yasası, 24 aralık 1963 tarih ve 359 sayılı TRT yasasını ve 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun ek geçici 10. maddesini, bunlarda sonradan değişiklik yapan kararnameleri yürürlükten kaldırdı, Kurum'un hukuksal yapısını yeniden düzenledi.

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu

Yeni TRT yasasıyla, yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınları için milli siyasete uygun ilkeleri saptamak, bu yasada belirtilen görev ve esasların uygulanmasının gözetim, denetim ve değerlendirilmesini yapmak üzere Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu oluşturuldu. Yüksek Kurul, yaş haddi dışında, devlet memuru olma koşullarına sahip, yükseköğrenim görmüş on iki üyeden oluşur. Bu üyelerden üçünü, cumhurbaşkanı doğrudan atar. Bakanlar Kurulu'nun atayacağı üç üye, biri basın mensubu olmak üzere, eğitim ve iktisat alanındaki hizmetleriyle tanınmış kimselerden seçilir. Bir üye, Milli Güvenlik Kurulu'nca seçilir ve Bakanlar Kurulu'nca atanır. İki üye, YÖK'ün elektronik ve hukuk alanında sivrilmiş kimselerden belirleyeceği dört aday arasından cumhurbaşkanınca seçilir. Kalan üç üye ise, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulun'ca kültür ve sanat dallarında seçkin yer sahibi kimselerden belirlenecek altı aday arasından cumhurbaşkanınca seçilir. Kurulun başkanı bu on iki üye arasından cumhurbaşkanınca seçilir. Kurul üyeliği altı yıl sürer. Görev süresini dolduran üye yeniden seçilebilir. İki yılda bir, kurulun üçte biri yenilenir. Kurul üyeleri hiçbir siyasi partiye üye olamaz. Kurul, ayda en az bir kez, en az üçte iki çoğunlukla toplanır.

Karar salt çoğunlukla alınır. Oylamada çekimser kalınamaz. Kurulun başlıca görevleri şunlardır: a) Yurt içine yapılacak radyo ve televizyon yayınlarında uyulacak ilkeleri belirlemek; b) TRT Yönetim Kurulu için on iki, genel müdürü için üç aday belirleyerek Bakanlar Kurulu'na sunmak.

genel müdür

Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu tarafından önerilen üç aday arasından, Bakanlar Kurulu kararıyla atanır. Görev süresi dört yıldır. Bu süreyi doldurunca yeniden seçilebilir. Genel müdür, milli güvenliğin ve kamu düzeninin gerektirdiği durumlarda, devlet memuru olma niteliklerini yitirdiğinde, ağır hizmet kusuru işlediği ya da tarafsızlığa aykırı davrandığında, gerekçe belirtilmek koşuluyla Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nun önerisi ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla görevden alınabilir.

Genel müdür ve genel müdür yardımcılarında aranan nitelikler: a) Yükseköğrenim görmüş olmak; b) Kırk yaşından küçük olmamak; c) Devlet memurluğunda ya da sivrildiği uzmanlık dalında on beş yıllık meslek deneyimine sahip olmak; d) Atanmadan önceki son üç yılda herhangi bir siyasi partiye üye ya da herhangi bir siyasi partiden aday olmamak; e) Devlet memurunda aranan nitelikleri taşımak. Genel müdür yardımcılarından birinin elektronik yüksek mühendisi olması şarttır.

yönetim kurulu

Kurumun en yüksek karar ve yönetim organı olan yönetim kurulu, elektronik, kitle iletişimi, hukuk, işletme ya da ekonomi, toplum bilimleri ile sanat ve kültür alanlarında en başarılı kimseler arasından Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nca belirlenen on iki aday arasından Bakanlar Kurulu kararıyla atanan altı üyeden ve genel müdürden oluşur. Genel müdür, yönetim kurulunun başkanıdır. Yönetim kurulu ilk toplantısında bir başkan yardımcısı seçer. Kurul üyelerinin görev süresi dört yıldır. Bu süreyi dolduranlar yeniden seçilebilirler.

Kurul, en az beş üyenin katılmasıyla toplanır ve kararları en az dört üyenin oyu ile alır. Çekimser oy kullanılamaz. Kurul, ayda en az iki kez toplanır. Yönetim kurulunun başlıca görevleri şunlardır: a) Kurumun program, yayın, teknik, personel, idari, mali ve her türlü hizmetlerine ilişkin temel ilkeleri ve hedefleri belirlemek ve bunlarla ilgili kararları almak; b) Kurumun bütçesini, bilançosunu, kadrosunu karara bağlamak.

koordinasyon kurulu

Genel müdür, genel müdür yardımcıları, başhukuk müşaviri, genel sekreter, Personel Dairesi başkanı ve Eğitim Dairesi başkanından oluşan koordinasyon kurulunun başlıca görevleri: a) Kurumun üniteleri arasında işbirliğinin sağlanması ve hizmetle ilgili görüş ve uygulama farklılıklarının giderilmesi ile ilgili önerilerde bulunmak; b) Yıllık bütçe tasarılarını, yıllık genel yayın planını, uzun vadeli ve yıllık yatırım planlarını incelemek, yönetim

kuruluna bu konularda görüş bildirmek; c) Kurumla ilgili yasa ve yönetmelik tasarılarını incelemek, Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu raporlarını incelemek ve cevaplamak.

yayınların düzenlenmesi

TRT, hükümet bildirilerini, yalnızca hükümeti bağlamak koşuluyla ve bunların hükümet bildirisi olduğunu belirterek yayımlar. Bildiri metinlerinin, Başbakanlık'tan yazılı yayın isteği ile verilmesi ve yetkililerinin imzasını taşıması şarttır. Kurum, olağanüstü haller ile sıkıyönetim, seferberlik ve savaş zamanlarında, hükümetin belirtilen durumlara ilişkin konuşmalarını yayımlamakla yükümlüdür. Konuşmaların yayımlanması isteği, başbakanın ya da görevlendireceği bakanın imzasını taşımalıdır.

TRT'nin yayın ilkelerine ters düşmemek, cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamak ve siyasi çıkar amacı taşımamak koşuluyla, mevzuat ya da idari kararlarla yürürlüğe konan ve halkın katılımıyla başarıya ulaşabilecek hükümet uygulamalarının, bunların gerekçelerinin, yararlarının, sorumluluklarının, usul ve esaslarının kamuoyuna benimsetilmesini amaçlayan tanıtıcı radyo ve televizyon programları, hükümetçe TRT dışında hazırlanır ve Kurum'ca haber bültenleri dışında yayınlanır. Bu yayınların toplam süresi, ayda 30 dakikayı geçemez. Bu süre, bir defada kullanılabileceği gibi, birkaç defada da kullanılabilir. Kullanılmayan süre, gelecek aya devredilmez. Hükümetin ve parlamentoda grubu bulunan siyasi partilerin açıklamaları ve faaliyet raporları; haber değeri ve niteliği taşımaları, TRT'nin yayın ilkeleriyle çelişmemeleri ve öbür siyasi partilere cevap hakkı doğuracak nitelikte olmamaları koşuluyla, TRT'ce yayımlanır.

Türkiye Büyük Millet Meclisi genel kurul çalışmaları, dengeli ve tarafsız biçimde özetlenerek radyodan yayımlanır.

Milli güvenliğin açıkça gerekli kıldığı durumlarda, başbakan ya da görevlendireceği bakan, herhangi bir yayını yasaklama yetkisindedir. Yasaklama kararının —ivedi durumlar dışında— yazılı olması şarttır. Ancak sözlü yasaklama kararının, en kısa zamanda yazılı metne dönüştürülmesi gerekir.

mali hükümler

TRT'nin itibari sermayesi 20 milyar liradır (bu sermaye yönetim kurulu'nun önerisi, Radyo ve Televizyon Yüksek Kurulu'nun tasvibi ve Bakanlar Kurulu'nun kararıyla arttırılabilir). Kurumun başlıca gelir kaynakları: a) Ruhsata tabi cihazlardan alınacak ücretler ve cezalar; b) Radyo ve televizyonda yayımlanan her tür ilan ve reklamların gelirleri; c) Bağışlar, yardımlar; d) Genel bütçeden sağlanacak katkılar.

TRT yıllık bütçesi ile yatırım ve finansman programları, yönetim kurulunca onaylanarak yürürlüğe konur. Ancak bu konuda, yönetim kurulu kararından önce, Devlet Planlama Teşkilâtı ile Maliye Bakanlığı'ndan vize alınması gerekir. TRT' nin yıllık finansman programında saptanan açık, genel bütçeden karşılanır. (M)

***TRUDEAU** (Pierre Elliott), kanadalı siyaset adamı. — Mayıs 1979 federal seçimlerinde, 11 yıllık bir iktidardan sonra, Muhafazakâr Partiye yenik düştü. Trudeau' nun Liberal Partisi Québec dışındaki tüm eyaletlerde de yenilgiye uğradı. Fakat şubat 1980'de yapılan genel seçimlerde Trudeau parlak bir «dönüş» yaparak, oyların yüzde 44,6'sını, parlamentodaki sandalyelerin de 146'sını aldı. 1982 nisanında Kraliçe Elizabeth II ile Kanada'nın Birleşik Krallıktan ayrılmasını kesinleştiren anlaşmayı imzaladı. 1984 yılında hem Liberal Parti başkanlığından, hem başbakanlıktan çekildi. Trudeau'nun deneme (*La Grève de l'amiante* [Amyant Grevi], 1956) ve gezi türünde (*Deux Innocents en Chine Rouge* [Kızıl Çin'de İki Masum], 1961), ayrıca siyasete ilişkin (*Le Fédéralisme et la société canadienne françoise* [Federalizm ve Fransız Kanadası], 1968) eserleri vardır. (L)

***TRUFFAUT** (François), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *Histoire d'Adèle H* (Adèle H'nin Öyküsü) [1975], *L'Argent de Poche* (Cep Harçlığı) [1976], *L'Homme qui aimait les femmes* (Kadınları Seven Adam) [1977], *La Chambre Verte* (Yeşil oda) [1978], *Son Metro* (Le Dérnier Metro) [1980], *La Femme d'à Coté* (Komşudaki Kadın) [1981], *Vivement Dimanche* (Canlı Pazar) [1983]. Yönetmenliğini yaptığı bazı filmlerde rol de alan Truffaut, Steven Spielberg'in *Close Encounters of the Third Kind* (Üçüncü Türden Yakınlaşmalar) [1977] adlı filmde oynadı. (M)

***TRUJİLLO,** Peru'da kent. — 360 000 nüf. (L)

***TSATSOS** (Konstantin), yunanlı devlet adamı. — 1975 - 1980 yılları arasında devlet başkanlığı yaptı. Yerine mayıs 1980'de Konstantin Karamanlis geçti. (L)

***TSİRANANA** (Philbert), madagaskarlı devlet adamı. — (öl. Antananarivo 1978). [L]

TSUNAMİ i. (japonca k.). Bir depremin ya da deniz altında meydana gelen volkanik bir patlamanın neden olduğu dev dalgalara verilen ad. Bunlardan biri 26 mayıs 1983'de, Japon denizinde, Honşu'nun kuzeybatı kıyısındaki Akita kentinin 110 km açığında meydana geldi; 7,7 şiddetindeki deprem korkunç bir tsunami yarattı. 80 kişi yaşamını yitirdi ya da kayboldu. Ana sarsıntıdan 10, 28 ve 38 dakika sonra üç devasa dalga kıyılara çarparak patladı. Gerçi en yüksek dalganın boyu ancak 3 m'ydi, ama sarsıntıyla tsunami arasında geçen zaman çok kısa olduğundan alarm verilemedi. Çünkü tsunamiler, genellikle Japon denizinde değil, uluslararası bir alarm sistemi bulunan Pasifik'te görülür. Kurbanların büyük bir bölümü —bir tersanedeki işçiler, piknik yapan öğrenciler ve turistler— Akita'ya yakın plajlarda ve Japonya'nın en kuzeydeki adası Hokkaido' daki bir plajda dalgalara kapıldılar. (L)

***TUAMOTU,** Büyük Okyanus'ta (Fransız Polinezyası) takımada. — 8 496 nüf. Merkezi *Rotoava.* (L)

***TUCSON,** ABD'de (Arizona) kent. — 263 000 nüf. Müzeler. (L)

***TUCUMAN** ya da **SAN MİGUEL DE TUCUMAN,** Arjantin'de kent. — 442 000 nüf. Sömürge döneminden kalma kilise ve evler. (L)

***TUFANBEYLİ,** Adana ilinde ilçe. — 23 862 nüf. 30 köy. İlçe merkezi 5 044 nüf. (1980). [M]

***TUĞLACI** (Pars), türk sözlük ve ansiklopedi uzmanı, araştırmacı ve yazar. — 1974'den sonra tarih araştırmacılığına yöneldi. Şu eserleri yayımlandı: *Osmanlı Mimarlığında Batılılaşma Dönemi ve Balyan Ailesi* (1981), *Ayvazovski Türkiye'de* (1983), *Bulgaristan ve Türk - Bulgar İlişkileri* (1984), *İngilizce - Türkçe Deyimler Sözlüğü* (1983), *Türkçe - İngilizce Sözlük* (2 cilt, 1984), *20. Yüzyılda Türkiye* (1. cilt 1984), *Türkiye'de Kadın* (5 cilt, 1984). [M]

***TULA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 510 000 nüf. Tarım araç ve gereçleri. (L)

***TULGA** (Refik), türk generali. — 1981' de İstanbul'da öldü. (M)

***TULSA,** ABD'de (Oklahoma) kent. — 328 000 nüf. Petrol sanayii. (L)

TUNA (Feyzi), türk film yönetmeni ve senaryo yazarı (Balıkesir 1939). Hardarpaşa Lisesi'ni bitirdikten sonra bir süre İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nde okudu. Set işçisi olarak sinemaya başladı. Halit Refiğ'in «Gençlik Hülyaları» filminde ikinci asistanlık yaptı. «İnsanlar Yaşadıkça» adlı filmin diyaloglarını yazdı. *Aşka Susayanlar* (1963) adlı filmle yönetmenliğe başladı. 1973'e değin, *Yasak Sokaklar* (1965), *Söyleyin Genç Kızlara* (1966), *Denizciler Geliyor* (1966), *Silahları Ellerinde Öldüler* (1967), *Devlerin İntikamı* (1967), *Tek Kurşun* (1968), *Dağların Kralı* (1970), *Cafer Bey* (1971), *Elmacı Kadın* (1971), *Yavru ile Kâtip* (1971), *Ezo Gelin* (1972) gibi filmler yönetti. 1973'te yönettiği *Kızgın Toprak*'la aşama yaptı. Daha sonraki yıllarda *Enayi* (1974), *Ana Kurban Can Kurban* (1975) ve *Seninle Son Defa* (1982) gibi filmleri imzaladı, *Çağdaş Nasrettin Hoca: Aziz Nesin* (1976) ve İstanbul'un temizlik sorunlarını işleyen *Çöp* (1977) adlı iki belgesel çekti; ikincisiyle Antalya Film Şenliği'nde belgesel dalında ikincilik ödülünü kazandı. 1980'lerde M. Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul* adlı romanını on bir bölümlük TV dizisi yaptı. (M)

TUNALI (İsmail), türk felsefecisi (Silistre, Bulgaristan 1922). Kabataş Lisesi'nden sonra İstanbul Üniversitesi Felsefe bölümünü bitirdi (1948). Viyana Üniversitesi'nde doktora yaptı (1955). Yurda dönünce, Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümü Sistematik Felsefe kürsüsünde asistan oldu (1956). İki yıl sonra doçent unvanını aldı. 1959 - 1960 ve 1961 - 1962 öğretim dönemlerinde, Erzurum Atatürk Üniversitesi'nin kuruluşunda görev aldı. 1965'te profesörlüğe yükseldi, 1977'de Sistematik Felsefe kürsüsü başkanı oldu. 1980'de başlayarak, konuk profesör sıfatıyla birkaç kez Viyana Üniversitesi'nde ders vermeye gitti. Çalışmalarını özellikle estetik üzerinde yoğunlaştıran Tunalı, Viyana okulunun Türkiye'deki temsilcisi olarak tanınır. Başlıca eserleri: *Felsefenin Işığında Modern Resim I* (1960), *Grek Estetik'i* (1963), *Sanat Ontolojisi* (1965), *B. Croce Estetik'ine Giriş* (1973), *Marksist Estetik* (1976), *Estetik* (1978), *Denemeler* (1980), *Felsefenin Işığında Modern Resim I ve II* (1982), *Estetik Beğeni* (1983), *Sanat Ontolojisi Temelinde Yeni Bir Resim Anlayışı* (1984). [M]

***TUNAYA** (Tarık Zafer), türk hukukçusu. — 1979'da İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Siyasal Bilimler Fakültesi'nin kurucuları arasında yer aldı ve 1982'ye değin bu fakültenin dekanlığını yaptı. 1983'te üniversitedeki görevinden kendi isteğiyle emekliye ayrıldı. Yeni eserleri: *Türkiye'nin Siyasi Gelişmeleri* (1965), *İnsan Derisi ile Kaplı Anayasa* (1969), *Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku* (1979 - 1981), Genişletilmiş olarak *Türkiye'de Siyasal Partiler* (1984). [M]

***TUNCEL** (Bedrettin), türk yazarı ve çevirmeni. — 1980'de Ankara'da öldü. (M)

***TUNCELİ** (62), Doğu Anadolu bölgesinde Yukarı Fırat bölümünde il ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfusu yılda ortalama binde 8,2 oranında azaldı. Bunun başlıca nedeni, il dışına göçtür. Kentlerde nüfus binde 4,77 oranında arttığı halde, köylerde binde 11,9 oranında azaldı. 1980 sayımında nüfusu 157 974 olarak belirlenen Tunceli (km² başına 20 kişi), nüfus büyüklüğü açısından iller arasında —bir önceki dönemde olduğu gibi— 65. sırayı aldı. Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 12 859, kentlerin toplam nüfusu 36 184, köylerin toplam nüfusu 121 790, toplam köy sayısı 425 olarak belirlendi. 1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 29 857 (il merkezi Tunceli 12 859), Mazgirt 26 521 (merkez 2 284), Pertek 21 562 (merkez 4 394), Ovacık 19 871 (merkez 2 793), Hozat 18 330 (merkez 5 304), Pülümür 16 463 (merkez 3 388), Çemişkezek 14 423 (merkez 3 445), Nazımiye 10 947 (merkez 1 717).

Sosyoekonomik bakımdan Türkiye'nin en az gelişmiş illerinden biri olan Tunceli'de 1975'ten sonraki dönemde de halkın ana geçim kaynağı tarımdı. 1980'de faal nüfu-

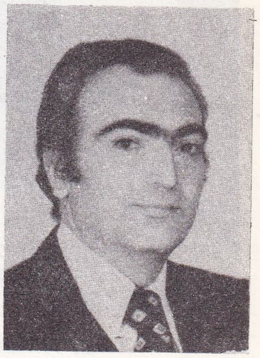

Pars TUĞLACI

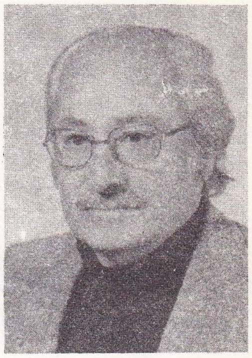

İsmail TUNALI

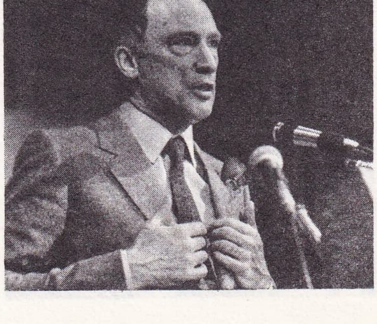

Pierre Elliott TRUDEAU

Cengiz TUNCER

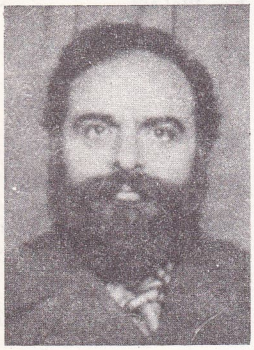

Mete TUNÇAY

sun yüzde 80'i tarım sektöründeydi. Aynı yıl, tarımın il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 43 dolayındaydı. Tunceli'nin, Türkiye'de tarım sektöründe yaratılan değer içindeki payı ise çok düşüktür (1970'lerin sonunda, binde 3). İl toprakları tarla tarımına elverişli olmadığından, tarımsal üretim değerinin yüzde 60'tan fazlası hayvancılıktan elde edilir.

Bununla birlikte ilde hayvancılık geri yöntemlerle yapılır. Kültür hayvancılığı yok gibidir, en yaygın yöntem otlak hayvancılığıdır. En çok beslenen hayvansa, engebeli ve meşeli il topraklarının gereği olarak, kılkeçisidir. Koyun besiciliği de çok önemlidir. Buna bağlı olarak, belli başlı hayvansal ürünler de yapağı ve keçi kılıdır. 1980'de elde edilen 575 ton keçi kılı, Türkiye toplam üretiminin yüzde 6,2'sini oluşturdu. 1981'de, Tunceli'nin hayvan varlığı şöyleydi: Kılkeçisi 402 270, koyun 481 880, sığır 161 237, manda 1 900, at 5 060, katır 8 000, eşek 4 680. Aynı yıl, ilde üretilen başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları ise şöyleydi: Buğday 35 145 t, arpa 6 365 t, toplam baklagiller 3 800 t, şekerpancarı 7 255 t, soğan (kuru) 7 183 t.

Türkiye'nin, sanayide en geri illerinden biri olan Tunceli'de, 1970'lerin sonunda, il gayri safi hasılası içinde sanayiin payı yüzde 1,3 idi. 1980'de il faal nüfusun ancak yüzde 1,5'i bu sektörde çalışıyordu. 1970'lerin ikinci, 1980'lerin ilk yarısında yapılan başlıca sınai yatırımlar şunlardır: 1980'lerin ikinci yarısında üretime geçecek olan Sümerbank Ştrayhgarn Halı İpliği Fabrikası; 1981'de üretime başlayan Tunceli Yem Fabrikası (yıllık kapasitesi 16 000 ton); 1984'te üretime geçen İşbir - Çarsancak Gıda Sanayii AŞ'nin irmik, un, makarna, bisküvi ve balık unu fabrikaları; yılda 7 500 ton çiğ süt işleme kapasitesiyle üretime geçen Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu Süt Fabrikası; yılda 746 ton halı ipliği üretebilecek kapasitede olan Pertek Ştrayhgarn Halı İpliği Fabrikası. 1980'de ildeki küçük sanayi (1-9 kişinin çalıştığı) işyerlerinin sayısı 137'ydi. Bunların yüzde 36,5'i madeni eşya, yüzde 23, 3'ü dokumacılık, yüzde 19'u besin sanayii, yüzde 18,2'si orman ürünleri dalındaydı.

Habib Burgiba Tunus'u ziyaret eden kraliçe Elizabeth II ile (22 ekim 1980)

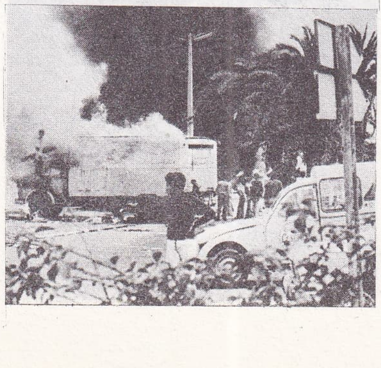

Kara perşembe olaylarından bir görüntü

Tunceli'de 1980'de 19'u kentlerde, 360'ı köylerde olmak üzere 379 ilkokul (23 142 öğrenci, 1 038 öğretmen); 18 ortaokul (5 845 öğrenci, 99 öğretmen); 9 lise (3 187 öğrenci, 196 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 10 orta dereceli okul (1 530 öğrenci, 91 öğretmen) vardı.

İlde 1980 yılında, —askeri hastaneler hariç— 7 kamusal hastanede 175 yatak hizmete açıktı. 1982'de Tunceli'de 16'sı uzman, 37'si pratisyen olmak üzere 53 hekim; 4 dişhekimi; 122 hemşire, 26 sağlık teknisyeni, 72 ebe görev yapıyordu. (M)

TUNCER (Cengiz), türk romancısı ve yayımcısı (Buldan 1931 - İstanbul 1981). İzmir'de ortaokulu bitirdikten sonra, Sabah Postası gazetesinde çalıştı. İstanbul'a yerleşerek Yeni İstanbul, Vatan, Son Posta, Akşam gazetelerinde sekreterlik, röportaj yazarlığı yaptı; Akşam'da hikâyeleri yayımlandı. 1968'de Aydın Emeç'le E Yayınevi'ni kurdu.

Edebiyata şiirle giren ve Tarık Dursun K. ile birlikte *Devriâlem* (1951) adlı kitapta şiirlerini toplayan Tuncer, sonradan romana dönüştüreceği *Bir Cinayetin İçyüzü* adlı röportajıyla Gazetecilik Altın Kalem armağanını kazandı. *Aramıza Kan Girdi, Korkusuz Kabadayı, Aklın Durur, Başlık, Beleş Orman, İki Karpuz Bir Koltuğa Sığmaz* gibi filmlerin senaryolarını yazan Tuncer, senaryosunu yazdığı *Sevmek Seni* adlı filmin yönetmenliğini de yaptı. Romanları: *Hacizli Toprak* (1966), *Kerkenez* (1971). [M]

***TUNÇ** (Halil), türk sendikacısı. — 1979 nisanında başlayan Türk - İş genel kurul toplantısında aktif sendikacılığı bıraktığını açıkladı ve genel başkanlıktan ayrıldı. Kontenjan senatörlüğü de 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla sona erdi. (M)

TUNÇAY (Mete), türk siyaset bilimcisi (İstanbul 1936). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi. Aynı okulun Amme Hukuku kürsüsünde asistan oldu (1961). Doktorasını Londra'da İktisadi ve Siyasi Bilimler Okulu'nda yaptı (1963). Yurda dönünce SBF'de «siyaset kuramları» dersi öğretim üyeliğine atandı. 12 mart 1971 döneminde üniversiteden ayrıldı. Bir süre Milli Kütüphane'de uzman olarak çalıştı. Siyaset toplumbilimi ve felsefesi alanlarındaki çevirilerinin yanı sıra incelemeleri yayımlandı. 1984'te Tarih ve Toplum dergisinin yönetmenliğine getirildi. Eserleri: *Türkiye'de Sol Akımlar (1908 - 1925)* [1978], *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923 - 1931)* [1981], *Eski Sol Üzerine Yeni Bilgiler* (1982), *Bilineceği Bilmek* (dergilerdeki yazılarından seçmeler, 1984). [M]

TUNÇBİLEK, Kütahya ilinde, Tavşanlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 7 211 nüf. (1980). Belediye. Termik santralları. (M)

***TUNÇOMAĞ** (Kenan), türk hukukçusu. — Son eserleri: *Borçlar Hukuku* (2. cilt, 1974), *Sosyal Güvenlik Kavramı ve Sosyal Sigortalar* (1975), *Türk İş Hukuku* (I. cilt, 1975), *İş Hukuku* (I. c. 1979, 2. c. 1980). [M]

***TUNGSTEN** i. — ANSİKL. Dünya tungsten üretimi 1981'de 52 336 tona ulaştı. 13 605 tonluk üretimiyle (dünya üretiminin yüzde 26'sı) Çin ilk sırayı aldı. Onu SSCB izledi: 8 844 ton (yüzde 16,9). Önemli ölçüde tungten üreten öteki ülkelerse şunlardı: Avustralya 3 311 t, ABD 3 175 t, Bolivya 3 170 t, Kanada 2 720 t, Kuzey Kore 2 700 t, Portekiz 2 494 t, Tayland 1 587 t, Avusturya 1 360 t, Brezilya 1 180 t, Türkiye 907 t, Birmanya 680 t, Meksika 227 t. (M)

***TUNJA**, Kolombiya'da kent. — 69 000 nüf. (L)

***TUNUS**, Kuzey Afrika'da devlet. — 6 590 000 nüf.

TARİH

El-Hedi Nuveyra, 1970 öncesinde ekonomi bakanı Ahmed bin Salah'ın önderliğinde sürdürülen sosyalizme yönelik uygulamayı durdurarak tamamen liberal ekonomiye dönüşü sağladı. Nisan 1972'de yayımlanan ve 1974 - 1976 değişiklikleriyle tamamlanan yatırımlar yasası ile ülkeye yabancı sermaye çekme; maden zenginliklerini (demir, petrol, fosfat) işletme, turizmi, imalat sanayiini (özellikle tekstil) ve tarımı (turunçgiller, zeytin) geliştirme imkânlarının artırılması öngörüldü.

«kara perşembe»

Elde edilen ekonomik gelişmelere ve toplumun geniş ölçüde «modernleştirilmesi»ne rağmen (çokevlilik ve erkeğin tek taraflı boşanma hakkı kaldırıldı; doğum kontrolu politikası uygulanmaya başladı; okuma yazma oranı yüzde 72'ye yükseldi) Tunus azgelişmişliğin sonuçlarını tümüyle üstünden atamadı: Özellikle gençliği saran işsizlik, kırsal alandan kentlere göç, sosyal kutuplaşma vb. Üstelik 1973'ten sonra, sanayileşmiş devletlerin düştükleri ekonomik krizin de etkilerini yaşadı. Avrupa Ekonomik Topluluğu, yabancı işçi göçünü durdurduğu gibi, bazı ürünler (tekstil özellikle zeytinyağı) için de koruyucu önlemlere vaşvurdu. Bu güçlükler, Tunus'un ticaret bilançosunda büyük bir açığa yol açtı ve bunu yüksek bir iç enflasyon izledi. 1973'ten beri süregelen sosyal kıpırdanmayı önlemek için ocak 1977'de hükümetin, işverenler ile Tunus Genel İşçi Birliği (TGİB) arasında sağladığı «uzlaşma» başarı kazanamadı. İşçilerin yarısından fazlasını bünyesinde toplayan TGİB, giderek bütün rejim karşıtlarının toplanma yeri haline geldi. Birliğin genel sekreteri Habib Aşur, genç ve politize olmuş militanların etkisiyle, 1977 sonunda, Sosyalist Destur Partisi'nden açıkça ayrı bir siyaset gütmeye başladı. 26 ocak 1978'de onun çağrısıyla başlatılan genel grev bir isyana dönüştü; düzeni sağlamak için ordu müdahale etmek zorunda kaldı. «Kara perşembe»nin bilançosu çok ağır oldu: Resmi makamlara göre 51 (muhalefete göre bunun üç katı) ölü, yüzlerce yaralı. TGİB yöneticileri, başta Aşur olmak üzere tutuklandılar, devletin güvenliğini tehlikeye soktukları gerekçesiyle yargılandılar. Aşur on yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı (ağustos 1979'da affedildi). Şubat 1978'de yapılan TGİB olağanüstü kongresinde yeni bir genel sekreter seçildi: Ticani el-Abid.

«Büyük Mücahid»in tartışılmazlığı

Demokrasiyle bağdaşmayan bu şiddet ve kamu yaşamına kesin el koyuş, Sosyalist Destur Partisi'nin tekelci damgasını taşır (faliyetine göz yumulan tek siyasi parti Ahmed Mastiri'nin Sosyal Demokrat Hareket Partisi idi). Ta 1955'te rakibi Salah İbni Yusuf'u uzaklaştırdığından beri SDP'nin başında bulunan Habib Burgiba, kasım 1974'de ömür boyu başkanlığa seçildi. Burgiba her zaman olduğu gibi gene siyasal yaşamda bir numaralı yerini korumakta ve otoritesini kıracak her hareketi bertaraf etmektedir. Zamansız olarak «Büyük Mücahid»in mirasını açmak isteyen birçok kişi bu davranışının bedelini acı bir şekilde ödedi. 1969 - 1970'te Bin Salah ve «sosyalistler» hizbi bertaraf edildikten sonra kasım 1970'de başbakanlığa getirilen El-Baki el-Adham da bir yıl sonra hoyratça tasfiye edildi.

Liberal akımın temsilcisi Mastiri'nin Monastir'da Sosyalist Destur Partisi kongre-

başlıca üretim

zeytinyağı	100 000	t
şarap	500 000	hl
turunçgiller	165 000	t
elektrik	1,8	milyar kWs
petrol	5	Mt
fosfat	3,6	Mt

büyük kentler (nüfus)

Tunus	873 513
(kenar semtleriyle)	1 250 000
Sfaks	171 290
(kenar semtleriyle)	230 000
Sus	69 530
Bizerte	62 856
Keyrevan	54 546
Menzel Burgiba	42 111
Gafsa	42 225
Gabes	40 585

Foto. X (2) [MEYDAN]; AP; Melloul/Sygma (LAROUSSE)

sinde (1971) kazandığı zafer, tasfiyesinden birkaç hafta önceye rastlar. Dışişleri bakanı Muhammed Maşmudi'nin 1974 başındaki yükselişi ise Tunus - Libya «birleşmesi»nin imzalandığı Cerbe anlaşmasından sonra açıkça durakladı. Yönetim çarkını elinde tutan içişleri bakanı Tahir Bilkhuca da aralık 1977'de, beş kabine üyesini de birlikte sürükleyerek düştü. Habib Burgiba'nın «veliahd»ı gözüyle bakılan El-Hedi Nuveyra bile (1975'te, boşalma halinde devlet başkanının yerine başbakanın geçmesine imkân veren bir anayasa değişikliği yapılmıştı) Sosyalist Destur Partisi'nin X. kongresinden sonra bir uyarı aldı.

Bu yüzden başbakan ile milli savunma bakanı Abdullah Farhat arasında bir ortak cephe kuruldu ve onların taraftarları partinin yönetim kurullarının toplantılarına zorla girdiler; Muhammed El-Sayyah, Sosyalist Destur Partisi merkez yönetim kuruluna güçlükle yeniden seçilebildi.

Kongrenin kapanışından iki gün sonra, devlet başkanı, başta bulunduğunu çarpıcı bir biçimde hatırlattı. Sosyalist Destur Partisi'nin kararlarını umursamayarak Farhat'ı tasfiye etti; El-Sayyah'a güvenini açıkça ortaya koydu.

1970'lerde Tunus, Arap dünyasında kendine seçkin bir yer edindi. Mart 1979'da Arap Birliği'nin merkezi olarak Tunus kenti seçildi. Tunus uyruklu El-Şadli El-Klibi bu örgütün genel sekreterliğine getirildi. Tunus uluslararası planda seçkin bir yer kazandı. Ilımlılığı ve modernleşmesi ona Doğu ile Batı arasında köprü olma imkânı verdi. Ne var ki, siyaset kapalı kapılar ardında cereyan ettiğinden genç kuşak arasında yaygın bir muhalefet belirdi; bunlar radikal ideolojilere (goşizm, özellikle müslüman gelenekçilik) yöneldiler. Bu yüzden, ocak 1978 ayaklanmaları bütün gözlemcilerce anlamlı bir tehlike işareti olarak görüldü. Ocak 1980'de, Libya'nın desteklediği asiler Gafsa'ya saldırdılar.

Bu arada yönetimde değişiklik oldu. Hasta olan El-Hedi Nuveyra'nın yerine Muhammed Mzali (doğ. 1925) başbakanlığa ve Sosyalist Destur Partisi genel sekreterliğine getirildi (nisan 1980).

gelenekçilik

Gençler arasında müslüman gelenekçi akım hızlandı. 1981 yazında kurulan İslami Eğilim Hareketi (İEH) çevresinde toplanan müslüman gelenekçi akım, ülkenin siyasi ve sosyal hayatında söz sahibi olmak istiyor ve yetkilileri kaygılandırıyordu.

18 temmuz 1981'de örgütün birçok yöneticisi sorguya çekildi; bunun üzerine İEH ilk yasama meclisi seçimlerine katılmama kararı aldı. Dava sonunda, örgüt başkanı Raşed Şannuşi ve genel sekreteri Abdelfattah Muru, devlet başkanına hakaret, asılsız haberler yayma ve yasadışı bir örgüte girme gerekçeleriyle ağır hapis cezasına çarptırıldılar.

demokrasi

Bu aşırılıklar, aynı günlerde siyasal yaşamın demokratikleştirilmesi için çaba gösteren başkan Burgiba'nın işini hayli güçleştirdi. Burgiba, 18 temmuz 1981'de, Tunus Komünist Partisi için 1963'te alınmış olan kapatma kararını kaldırdı. Yasal anlamda tanınmamakla birlikte (yasal parti olarak tanınmak için oyların en az yüzde 5'ini almak gerekir) faaliyetine göz yumulan muhalefet, 1 kasım yasama meclisi seçimlerine katılmaktan kaçınmadı. Seçim kampanyasındaki karışıklıklar, seçime leke düşürücü nitelikte olmakla birlikte, seçimler seçmene gerçek anlamda bir tercih imkânı kazandırdı. Seçimlerde Sosyalist Destur Partisi (SDP) ile Tunus Genel İşçi Birliği'nin (TGİB) ortaklığıyla kurulan Milli Cephe ile Ahmed Mastırı'nin Sosyalist Demokrat Hareketi, Ahmed Bin Salah'ın Halkçı Birlik Hareketi, Tunus Komünist Partisi ve bazı bağımsızlar yarıştılar. Oyların yüzde 94,60'ını Milli Cephe, yüzde 5,22'sini muhalefetin tümü aldı.

Böylece, yeni meclis tahmin edildiği gibi çoğulcu bir görünüm kazanamadı. İslam gelenekçiliği dalgasına karşı koymaya elverişli bir çok particilikten yana olan başbakan Muhammed Mzali demokratik süreci tehlikeye atma niyetinde değildi. 30 kasımda başkan Burgiba tarafından affedilen Habib Aşur yeniden TGİB'nin başına geçti. Fakat onun sendika ve siyaset sahnesine dönüşü, hiçbir zaman tam anlamıyla tatmin edilmemiş olan sosyal talepleri yatıştırmaya yetmedi. 1982 başında, birçok kesimde -öğretim, tarım, otomotiv ve ulaştırma sanayileri- gerilim arttı; grevler çoğaldı; muhalefetin başlıca temsilcileri (Sosyalist Demokratlar Hareketi, Tunus Komünist Partisi, Halkçı Birlik Hareketi, İslami Eğilim Hareketi) ortak bir bildiriyle «siyasi havanın iyileştirilmesi»ni istediler. Bu iç bölünmelere bir de albay Kaddafi'nin Tunus'tan çıkar sağlama taleplerinden doğan korkular eklendi. Kıta sahanlığının belirlenmesiyle ilgili Tunus - Libya anlaşmazlığının La Haye Adalet Divanı'nda Tunus'un aleyhine hükme bağlanması albay Kaddafi ile H. Burgiba'nın Kartaca'da resmi buluşmaları ile aynı zamana rastladı. Birkaç gün sonra Libya'dan gelen tunuslu silahlı bir komando grubu, Gafsa olayında olduğu gibi, ele geçirildi. Bununla birlikte, Tunus, iki güçlü komşusu (Libya, Cezayir) ile ilişkilerini bozabilecek bir girişimde bulunmadı.

Gafsa baskınına katılan komandoların liderleri mahkeme önünde

ittifaklar

Tunus, bağımsızlığını ve güvenliğini garantiye almak için Fransa'dan çok şey bekler. Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı da aynı tavır içindedir. Başbakan Muhammed Mzali, 27 nisan 1982'de, resmi bir ziyaret için gittiği, ABD'de bu ülkeden alınacak askeri krediyi 1983 için 85 milyon dolardan 140 milyon dolara yükselttirmeyi başardı. Güvenlik bakımından bu bağımlılık sürekli ekonomik bağımlılığa yol açmaktadır. Tunus VI. kalkınma planının gerçekleşmesi için gerekli yatırımların yüzde 20'sini borçlanmak; ayrıca tarım ve yiyecek ihtiyacının yüzde 50'sini dışardan satın almak durumundadır. Kasım 1983'te, başkan Burgiba ülkedeki siyasal kuruluşlara partileşme izni verildiğini ve çokpartili siyasal yaşama geçileceğini ilan etti.

1983 sonunda, başta ekmek olmak üzere temel besin maddelerine yüzde 100'ü aşan oranlarda zam yapılmasıyla ortaya çıkan protesto gösterileri yer yer kanlı olaylara dönüştü. Başkent Tunus başta olmak üzere Sfaks, Gafsa, Kef, Gabes gibi birçok yerleşim merkezi bir anda karıştı. Olağanüstü durum ilan edildi.

Habib Burgiba, radyo ve televizyonda yaptığı konuşmada, İMF ve Dünya Bankası'nın tavsiyesi üzerine kararlaştırılan zamların geri alındığını duyurdu. Beş gün süren kanlı olaylar ve en az 50 kişinin ölümü, yüzlerce insanın yaralanması ve yaklaşık 1 000 kişinin tutuklanmasıyla sonuçlandı.

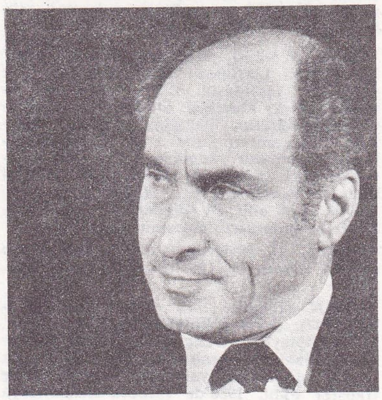

Başbakan Muhammed Mzali

EDEBİYAT

Tunus'ta, 1970'lerde, 1950'lerdeki militan ya da folklorcu yazarların yerini, gelenekle çağdaşlık, ortak edebi mirasla yaratıcılık arasında bir denge kurma kaygısı taşıyan bir kuşak aldı.

Arapça yazan çağdaş yazarların en ünlüsü, kuşkusuz, *Sıfır Adam*'da, *Hamal*'da ve *Binbir Gece Masalları*'ndan esinlenerek yazdığı *Yedi Genç Kız*'da geleneksel mirası eleştiri süzgecinden geçirerek değerlendiren İzzeddin el-Medenî'dir. Özellikle oyun yazarı olarak tarihten esinlenen El Medeni, *Siyahlar* adlı eserinde Abbasiler dönemindeki isyanları ele alır ve faslı Tayyib el-Sıddıki ile birlikte yapar. Şems Nadir'in (doğ. 1940) *Dev'i*, modernleştirilmiş eski bir masalın örneğidir; ancak sonunda, okura, «dramatik bir öneri»de bulunularak seçme hakkı tanınır. *Yaralı Kartal'ın* yazarı Tahir Giga bölge bedevilerinin destanlarını yeniden ele alır. Öykücü ve oyun yazarı Samir Ayyadi ise modernizm arayışlarıyla göze çarpar.

Tunus tiyatrosu İzzeddin el-Medenî ve *Goha ya da Kargaşa İçinde Batı* adlı yergili piyesin yazarı Raca Farhat ile öne çıkar.

Şiirde, 1972'de *Sıkıyönetim* adlı etkili kitabını yayımlayan Tahir Hammani ilk akla gelen addır.

Fransızca yazılı Tunus edebiyatında dilbilimci Salah Garmadi, *Diri Ten*'de sözcüklerle oynar; Munsif Kasım, imgelere dayalı şiirsel anlatımıyla belirir. Şems Nadir, *Semaforların Sessizliği* adlı kitabında başka kültürler karşısında ve onları fazla reddetmeden yer arama kaygısındadır; *Denizin Usturlapı* başlığı altında bir araya getirdiği öykülerinde sözlü, yazılı ve tarihsel geleneği temel alır. Nasır Khamir,

Foto. Tap/Gamma; Khaled/Gamma (LAROUSSE)

1975'te, *Devanası* teması üzerine halk adamlarına söz verir. Deneme, Hişam Cait'te ve müslüman kültürünün sorunları konusunda, *İmge ve İslam*'ın (1978) yazarı Muhammed Aziza'da parlak iki temsilcisini bulur.

SİNEMA

Tunus hükümeti Tunus Sinematografik Anlatım ve Üretim Şirketi'ni kurarak bu alana geniş çapta müdahale etti. Ulusal pazarın çok sınırlı oluşu film yapımcılığını güçleştiren başlıca etmen oldu. Tunus, 1969'dan beri Kartaca'da üçüncü dünya ülkeleri filmlerinin katıldığı bir festival düzenlemektedir.

En önemli tunuslu film yapımcıları aktüel konuları işleyen Ridha Bahi ve Naşir Ktari'dir. Bahi, 1977'de çevirdiği *Sırtlanların Güneşi*'nde islam ülkelerindeki denetlenmeyen turizm şokunu ele aldı. Fransa'daki tunuslu işçilerin durumunu Naşir Ktari, *Elçiler* (1977) adlı filminde, Abdüllatif Bin Ammar da *Secnane*'de görüntüledi. (L)

Süleyman TURAN

***TUNUS**, Tunus'un başkenti. — 873 513 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 1 250 000 nüf.). Ülke nüfusunun yaklaşık beşte birini barındıran kent ülkenin yönetim, ticaret ve sanayi merkezidir (El Auyna hava limanı, La Goulette dış limanı). El Zeytuna camii (VIII. yy.), Bardo arkeoloji müzesi (roma mozaikleri). [L]

***TURA** (Yalçın), türk bestecisi. — 1970'lerin ikinci yarısında klasik türk müziğine daha da yakınlaştı. 1976'da kurulan İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda öğretim üyeliğine getirildi. Geleneksel makamları kullanarak ve büyük orkestraya tambur, kemençe, ney gibi geleneksel türk çalgılarını da katarak çoksesli beste çalışmaları yaptı. *Aşk-ı Memnu* ve *Küçük Ağa* adlı TV dizilerine yaptığı müzikler ününün genişlemesini sağladı. (M)

Gani TURANLI

***TURAL** (Cemalettin), türk generali ve siyaset adamı. — 1981'de Ankara'da öldü. (M)

TURAN (Cemil), türk futbolcusu (İstanbul 1947). Sarıyer kulübünde dikkat çekti. Bu kulüpteyken Genç Milli Takım'da yer aldı. 1968'de İstanbulspor'a, 1972'de en parlak dönemini yaşadığı Fenerbahçe'ye transfer oldu. 1980'de futbolu bırakıncaya değin A Milli Genç ve Ümit Milli takımlarında 54 kez yer aldı (43 kez A Milli Takım'da). 14 kez Milli Takım kaptanlığı yaptı. Futbol Federasyonu'nun altın madalyasını kazandı. En golcü ve en usta türk futbolcuları arasına girdi. (M)

***TURAN** (Osman), türk tarihçisi ve siyaset adamı. — 1978'de İstanbul'da öldü. (M)

TURAN (Selim), türk ressamı (İstanbul 1914). Güzel Sanatlar Akademisi'nde Feyhamam Duran ve Leopold Lévy atölyesinde eğitim gördü (1935 - 1938). Minyatür ve tezhip üzerinde çalıştı. Avrupa müzelerinde kopyalar yaptı (1937). «Yeniler Grubu»nun sergilerine katıldı (1941-1946). 1947'den sonra Paris'te çalıştı. Paris, Londra, New York, İstanbul ve Ankara'da sergiler açtı. Halkevlerinin düzenlediği yurt görünümleri yarışmasında birincilik ödülü aldı (1941). İstanbul'un Fethinin 500. yılı nedeniyle İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin hazırladığı Fatih Divanı'na minyatürler yaptı (1953). Resimlerinde bilinçaltı özlemlerini, doğa görüntülerini Doğu esprisini içeren dingin ve işlek bir soyutlamayla dile getirdi. *Sanat ve Toplum Üzerine* adlı bir kitap yayınladı (1969). [M]

Mehmet TURGUT

TURAN (Süleyman), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, senaryo yazarı (İstanbul 1937). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı bölümünde okudu. Önceleri, çeşitli dergi ve gazetelerde karikatürist - resam olarak çalıştı. Bir yandan da amatör oyuncu olarak tiyatroyla ilgilendi.

1962'de profesyonel oyunculuğa başladığı Alpago Tiyatrosu'nda *Harputta Bir Amerikalı*, *Aceleci Kalp* gibi oyunlarda rol aldı. Ses dergisinin 1963 Sinema Yıldızı Yarışması'nda finale kaldı, *Sayın Bayan* adlı filmle sinemaya geçti. 100'ün üzerinde filmde oynadı, karakter rollerinde başarı gösterdi. *Yarın Son Gündür* adlı filmdeki rolüyle 1971 Adana - Altın Koza Film Şenliği'nde ve *Güllü* adlı filmdeki rolüyle 1972 Antalya - Altın Portakal Film Şenliği'nde en başarılı yardımcı erkek oyuncu ödüllerini aldı. *Sarıpınar 1914*, *Bir Adam Yaratmak*, *Küçük Ağa* gibi TV dizilerinde de rol alan Turan, son yıllarda senaryolar da yazmaya başladı. Senaryosunu yazdığı başlıca filmler: *Sarıpınar 1914* (1978), *Baş Belası* (1983), *Dönme Dolap* (1983). Oynadığı filmlerin başlıcaları: *Koçum Benim* (1963), *Severek Ölenler*, *Gönüllü Kahramanlar* (1968), *Bir Çirkin Adam*, *Çöl Kartalı*, *Denizciler Geliyor*, *Dikkat Kan Aranıyor* (1971), *Yedi Kocalı Hürmüz* (1971), *Yarın Son Gündür* (1971), *Güllü* (1972), *Delicesine* (1976), *Cevriyem* (1978). [M]

***TURANİ** (Adnan), türk ressamı. — 34. ve 37. Devlet Resim ve Heykel sergilerinde başarı ödülü aldı (1973, 1976). Yeni kitapları: *Batı Anlayışına Dönük Türk Resim Sanatı* (1977), *Çağdaş Türk Resim Sanatı Tarihi* (Cilt II, Nurullah Berk'le, 1981). [M]

***TURANLI**, İzmir ilinde, Bergama ilçesine bağlı bucak. — 6 141 nüf., 18 köy. Bucak merkezi *Dereköy*. 312 nüf. (1980). [M]

***TURANLI** (Gani), türk film görüntü yönetmeni. — Sinemada en başarılı çalışmalarını Atıf Yılmaz, Lütfi Akad ve Yılmaz Güney'le yapan Turanlı, 1975'ten sonra daha çok TV için çalıştı. 1970'lerde görüntü yönetmenliği yaptığı başlıca filmler: *Acı*, *Umutsuzlar*, *Baba*, *Vurguncular*, *Gökçe Çiçek*, *Nazlı ile Murat*, *Yaralı Kurt*, *Gelin*, *Düğün*, *Zavallılar*, *Ağrı Dağı Efsanesi* (1976 Antalya Film Şenliği En İyi Görüntü Yönetmeni Ödülü). TV için görüntülerini yönettiği başlıca filmler: Lütfi Akad'ın *«Ömer Seyfettin Hikayeleri»*, *Bir Ceza Avukatının Anıları*. (M)

***TURE** (Ahmed Seku), gineli devlet adamı. — (öl. Ohio, ABD 1983). 1960'dan itibaren yaşam boyu devlet başkanı olan Ture, 1978'de de «Halkın En Yüksek Yardımcısı» unvanını aldı. (M)

TURFANDA (Oytun), türk bale sanatçısı ve koreografı (Manisa 1947). Ankara Devlet Konservatuvarı'nın bale bölümünü bitirdi, Devlet Balesi'nde baş balet oldu. *Fındıkkıran*, *Coppelia*, *Orpheus*, *Kanlı Düğün*, *İlişkiler*, *Pagodalar Prensi*, *Giselle*, *Şımarık Kız*, *Kuğu Gölü*, *Les Sylphides*, *Romeo Juliet* ve *La Bayadère* gibi balelerde başarı gösterdi. *Pembe Kadın* (müzik. N. Kâzım Akses), *Yoz Döngü* (halk türkülerini orkestraya uyarlayan: Cengiz Tanç), *Güzelleme*, *Hurrem Sultan*, *Telli Turna*, *İkili* (müzikler: Nevit Kodallı) adlı balelerin koreografisini yaptı. İlk uzun türk balesi olan *Hurrem Sultan*'da başrollerden birini oynadı. 1979'da İstanbul Devlet Opera ve Balesi sanat yönetmenliğine ve baş koreograflığına atandı. (M)

***TURGUT**, Konya ilinde, Yunak ilçesine bağlı bucak. — 9 596 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 940 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TURGUT**, Muğla ilinde, Yatağan ilçesine bağlı bucak. — 9 006 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 546 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TURGUT** (Mehmet), türk siyaset adamı. — 1973 - 1977 arasında Bursa milletvekili olarak parlamentoda görev yaptıktan sonra, 1981'e kadar özel sektörde çalıştı. Aralık 1981'den, aralık 1983'e kadar Bülend Ulusu başkanlığındaki hükümette Sanayi ve Teknoloji bakanlığı yaptı. Yeni eseri: *Çıkış Yolu* (1978). [M]

***TURGUTLU**, Manisa ilinde ilçe. — 96 798 nüf., 51 köy. İlçe merkezi 55 396 nüf. (1980). [M]

TURGUTREİS, Muğla ilinde, Bodrum ilçesine bağlı bucak. 4 981 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 2 492 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TURHAL**, Tokat ilinde ilçe.— 105 562 nüf., 71 köy. İlçe merkezi 46 864 nüf. (1980). [M]

***TURHAN** (A. Vahit), ingiliz dili ve edebiyatı profesörü. — İstanbul Üniversitesi'ndeki görevinden emekliye ayrıldı. (M)

***Turing ve Otomobil Kurumu** (TÜRKİYE). — İstanbul'daki birtakım tarihi eserleri eski durumuna getirme çabalarına girişen kurum, 1974'te Kariye müzesi ve çevresinin düzenlenmesi çalışmalarını başlattı. 1983'te müze çevresine eski İstanbul mahallesi görüntüsü kazandırdı. Atatürk'ün Şişli'deki evi onarıldı. Yıldız Parkı 1979'da İstanbul Belediyesi'yle anlaşmaya varılarak bakım altına alındı. Parka yeniden saray bahçesi görünümü kazandırıldı. Parkın çeşitli yerlerine XIX. yüzyıl üslubunda kır kahveleri yaptırıldı. Parkın içindeki Malta Köşkü onarıldı, yapıldığı döneme uygun eşya ile döşenerek, toplantı ve çay salonu olarak halka ve turizme açıldı.

Malta Köşkü'nün yanına XIX. yüzyıl saray üslubuyla yaptırılan camlı kış bahçesi de çay saionu olarak hizmete açıldı. Yıldız Parkı içinde bir ikinci köşk (Çadır Köşkü) ve bahçesi yeniden düzenlendi. Emirgân Parkı'ndaki Sarı Köşk 1979'da onarıldı ve alt katıyla bahçesi hizmete açıldı. Aynı parkta XVIII. yüzyılda yapılmış, günümüze yalnız temeli kalmış Pembe Köşk, ilk planla yeniden yapılıp eski eşyalarla döşendi ve kafeterya olarak işletilmeye başlandı. Parktaki üçüncü tarihi köşkün (Beyaz Köşk) onarımı da 1983'te tamamlandı ve «Müzik Sarayı» olarak hizmete açıldı. Kurumun Büyük Çamlıca Tepesi'nde yaptırdığı iki kahvehane ve park 1982'de hizmete girdi. Gülhane Parkı'nın karşısındaki Bab-ı Âli'nin onarımı 1979'da başlatıldı. Tanzimat Müzesi, Gülhane Parkı içinde yaptırılan bir binaya taşındı. Sultanahmet semtindeki XIX. yüzyıldan kalma Şükrü Paşa Konağı 70 odalı bir otel olarak hizmete sokuldu. Ayasofya Müzesi'nin bahçesinde tarihi üslupta bir çay bahçesi açıldı. Aynı müzenin arkasında bir sokaktaki eski evler onarılıp pansiyon olarak işletmeye başlandı (1983). Safranbolu'da içinde havuz bulunan büyük bir ev satın alınıp Anadolu üslubunda döşenerek pansiyon haline getirildi. Yapımı 1979'da başlatılan Kapıkule Gümrüğü giriş kapısı 1982'de tamamlandı. (M)

***TURİZM** i. — ANSIKL. 1973'te başlayan ekonomik durgunluk ve petrol bunalımı bütün dünyada turizm hareketlerini sınırladığı gibi, Türkiye'ye gelen turist sayısını ve turizm gelirini de olumsuz yönde etkiledi. Buna karşılık Türkiye'den dışarıya giden yurttaş sayısı ve buna bağlı döviz çıkışında artış görüldü. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın etkisiyle, Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı beş yıl içinde ortalama ancak yüzde 5 oranında, turizm geliri ise yılda ortalama yüzde 3,3 oranında küçük bir artış gösterdi. Bu yıllarda (1975 - 1980) Türkiye'de egemen olan terör ortamı, ülkeye gelen turist sayısında azalmaya yol açtı. Türkiye'ye gelen yabancı turist sayısı 1978'de 1 664 000 kişi iken, 1979'da 1 523 000'e, 1980'de 1 228 000 kişiye indi. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonraki ilk yılda bu sayı 1 405 00'e çıktı. Bu dönemde Türkiye'den dış ülkelere giden yurttaşların sayısında da artış görüldü: 1976'da 1 158 339 kişi; 1980'de 1 324 159 kişi; 1982'de 1 861 292 kişi. Aynı dönemde Türkiye'nin turizm geliri de artış gösterdi: 1976'da 174,5 milyon dolar; 1980'de 326,6 milyon dolar; 1982'de 370,3 milyon dolar. Turizm giderlerinde ise azalma görüldü: 1976'da 138,8 milyon dolar, 1980'de 57,5 milyon dolar, 1982'de 31,7 milyon dolar. Turizm patlamasında Türkiye'ye tur düzenleyen seyahat acentelerinin desteklenmesinin yanı sıra, yeni pazarlar ve ek tur programları özendirildi. Tur düzenleyen seyahat acentelerinin sayısı, önceki yıllara göre yüzde 80 oranında artış gösterdi (1982). Turizmde dış pazarlama girişimleri arasında Orta - Doğu, Birleşik Arap Emirlikleri ve Körfez ülkelerinde başlatılan kampanyaya Kuveyt ve Suudi Arabistan da eklendi. Özellikle «mavi yolculuk» tipi tur programlarının tanıtım ve teşviki yapıldı. Yabancı sermaye ortaklı turizm yatırımlarının geliştirilmesini sağlamak amacıyla UNDP (*United Nations Development Programme* [Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı]) çerçevesinde, toplam 4 hafta süreli çalışmalar düzenlendi. Bütün bu girişimlere karşın, Türkiye'de turizm örgütlenmesindeki dağınıklık yüzünden yeterince dışa açılma imkânı sağlanamadı. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonraki dönemde, Türkiye'ye

Foto. X (3) [MEYDAN]

dış turizm açısından gösterilen ilgi büyük ölçüde arttı. 1982'de Türkiye'ye gelen turist sayısı 1 390 522 kişiye ulaştı.

● *İç turizm.* Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın çeşitli yerlerdeki otel, motel, pansiyon, kaplıca ve tatil köyü gibi tesislerde yaptırdığı bir araştırmaya göre, bu tesislerde yaklaşık 61 bin yatakta, 1981 yılı içinde 630 bin yabancı turiste karşılık iki milyona yakın yerli turist konaklamıştır. Belli başlı turistik yerler tek tek ele alındığında, Türkiye turizminde «iç turizm» eğiliminin egemen olduğu açıkça görülür:

	yabancı	*yerli*
Antalya	17 464	53 618
İzmir	38 204	143 146
Marmaris	3 958	24 685
Bodrum	727	5 743

Bir yabancı turiste karşı Antalya'ya üç, İzmir'e dört, Marmaris'e altı, Bodrum'a yedi yerli turist düşmektedir. Kuşadası ve Kemer gibi yabancılara açık tatil köylerinin bulunduğu birkaç yerde yerli ve yabancı turist oranı yaklaşık başa baştır. Yerli turistin az olduğu yerlerse sınırlıdır: Nevşehir'de (Ürgüp - Göreme) 9 720 yerli turiste karşılık 27 964 yabancı turist, Pamukkale'de 2 502 yerli turiste karşılık 5 164 yabancı turist (1981). [M]

***Turizm Bankası A.Ş.** (T.C.). — Merkezi 1972'de Ankara'ya taşınan kuruluş, itibari sermayesini 1981'de 15 milyar liraya çıkardı. Turistik amaçlı yatırımları kredivle destekleyen ve bunun için toplam 7,5 milyar lira kredi dağıtan banka, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde toplam 3 140 yatak kapasiteli 14 konaklama tesisi, iki yat limanı ve bir seyahat acentası işletmektedir. 1982 sonunda bankanın şube ve işletmelerinde 813 geçici, 1 281 sürekli olmak üzere 2 094 personel çalışıyordu. (M)

***Turizm ve Tanıtma Bakanlığı.** — 3 şubat 1982'de Kültür Bakanlığı ile birleştirilerek Kültür* ve Turizm Bakanlığı (*Ek 2*) adını aldı. Bu tarihe kadar Turizm ve Tanıtma Bakanları: Lütfü Tokoğlu (12 nisan 1975), Nahit Menteşe (10 nisan 1977), Altan Öymen (21 haziran 1977), İskender Cenap Ege (21 temmuz 1977), Alev Coşkun (5 ocak 1978), Barlas Küntay (12 kasım 1979), İlhan Evliyaoğlu (20 eylül 1980 - 3 şubat 1982). [M]

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı bütçesi

1974	257 278 000 TL
1975	252 079 000 »
1976	422 034 000 »
1977	712 267 000 »
1978	1 051 600 000 »
1979	2 347 962 000 »
1980	2 405 975 000 »
1981	5 894 104 000 »

***TURKS ve CAİCOS Adaları,** Bahamalar'ın güneydoğu ucunda İngiltere'ye bağlı adalar. — 7 436 nüf. Merkezi *Cockburn Town.* (L)

***TURKU,** isveççe **Abo,** Finlandiya'da liman kenti. — 163 507 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 236 419 nüf). Metalurji. (L)

***TURUNÇGİLLER** çoğl. i. — ANSİKL. Dünya üretimi 1980'lerin başında 50 milyon tona ulaştı. En çok turunçgiller üreten ülke, dünya üretimindeki yüzde 25'lik payıyla ABD'dir (bunun hemen hemen tamamı California eyaletinde üretilir). ABD'yi Brezilya (yüzde 16) ve İspanya (yüzde 5) izler. Turunçgiller üretiminde önem taşıyan diğer ülkeler İtalya, İsrail ve Japonya'dır.

● *Türkiye*'nin turunçgiller üretimi 1970'lerin ikinci yarısında önemli ölçüde arttı (1973'te 631 000 ton; 1981'de 1 170 000 ton). 1975'ten sonraki dönemde üretimin ve meyve veren yaştaki ağaç saysının yıllara dağılımı şöyleydi: 1976'da 975 300 ton (15 173 000 ağaç); 1977'de 1 146 500 ton (15 710 000 ağaç); 1978'de 1 081 000 ton (15 990 000 ağaç); 1979'da 1 147 000 ton (16 375 000 ağaç); 1980'de 1 158 000 (16 079 000 ağaç); 1981'de 1 170 000 ton (17 140 000 ağaç); 1982'de 1 203 000 ton (17 252 000 ağaç). Turunçgiller, Türkiye'nin önemli dışsatım mallarından biri olma özelliğini son yıllarda da korudu. Yıllara göre turunçgiller dışsatımından 1979'da 131,5 milyon dolar, 1980'de 176,2 milyon dolar, 1981'de 276,5 milyon dolar kazanç sağlandı. (M)

***TURUNÇOVA,** Antalya ilinde, Finike ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 6 403 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TUSAŞ.** Bk. *Türkiye Uçak Sanayii A.Ş.*

***TUT,** Adıyaman ilinde Besni ilçesine bağlı bucak. — 9 133 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 3 762 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TUTAK,** Ağrı ilinde ilçe. — 32 053 nüf., 81 köy. İlçe merkezi 3 810 nüf. (1980). [M]

TUTİCORİN, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent. — 155 000 nüf. (L)

***TUVA özerk Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) özerk bölge. — 231 000 nüf. Merkezi *Kızıl.* (L)

TUVALU, Okyanusya'da ada devleti. 6 500 nüf. Başkent, *Funafuti.*

Büyük Britanya'nın sömürgesi olan Ellice* takımadaları (8'i meskûn 9 ada) 1 ekim 1978'de Tuvalu adı altında bağımsızlığını kazandı. 1977'de 12 üyeli meclis tarafından 4 yıl için bakanların baş ve maliye bakanı seçilmiş olan Toalipi Lauti (doğ. 1932), bu tarihte başbakan oldu. Adaların doğal kaynakları zayıftır: Ülke temelde balıkçılıkla, yurt dışında çalışan tuvaluların (nüfusun dörtte biri) yolladıkları parayla ve hindistancevizi tarımıyla geçinir. Büyük Britanya da eski sömürgesine önemli ölçüde yardım yapmaktadır: Bağımsızlığı izleyen 3 yıl içinde 6 milyon sterlin. Tuvalu'nun geleceği, büyük ölçüde, deniz zenginliklerinin işletilmesine bağlıdır; ancak bugün için, tuvalulular, maddi imkânsızlık yüzünden bunu değerlendiremezler. (L)

TUZKÖYÜ, Nevşehir ilinde, Gülşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 948 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TUZLA,** Adana ilinde, Karataş ilçesine bağlı bucak. — 9 540 nüf., 16 köy. Bucak merkezi *Hakkıbey,* 1 711 nüf. (1980). [M]

***TUZLA,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 16 440 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TUZLA,** Yugoslavya'da (Bosna) kent. — 54 000 nüf. (L)

***TUZLAGÖLÜ.** Bk. TUZLAGÖZE.

TUZLAGÖZE, Siirt ilinde, Kozluk ilçesine bağlı bucak. 6 925 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 451 nüf. (1980). [M]

***TUZLUCA,** Kars ilinde ilçe. — 33 297 nüf., 81 köy. İlçe merkezi 6 911 nüf. (1980). [M]

***TUZLUKÇU,** Konya ilinde, Akşehir ilçesine bağlı bucak. — 12 377 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 5 146 nüf. (1980). Belediye. (M)

***TÜBİNGEN,** federal Almanya'da (Bade-Würtemberg) kent. — 54 000 nüf. (L)

***TÜBİTAK** (*Türkye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu*). — Kurum, 1975'ten sonraki dönemde de, bir yandan kurum dışında hazırlanan araştırma projelerini desteklerken bir yandan da bünyesindeki araştırma grup ve enstitüleri aracılığıyla çeşitli araştırmalar yaptı; müsbet bilimlere ilişkin politikanın belirlenmesinde ve uluslararası anlaşmaların hazırlık ve müzakeresinde hükümete yardımcı oldu; müsbet bilimlerin temel ve uygulamalı alanlarında araştırmalar yürüten yerli ve yabancı kuruluş ve kişilerle işbirliği yaptı; bilim adamlarının yetişmeleri için olanaklar sağladı, burslar verdi, yayınlar yaptı. TÜBİTAK'ın araştırma çalışmalarını destekleyen araştırma grubu sayısı, 1976'da kurulan Çevre Araştırmaları Grubu'yla yediye çıktı. Marmara Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Enstitüsü bünyesinde Soğutma Enstitüsü'nün kuruluş çalışmaları sürdürüldü. 1983 ortalarında kurumun toplam personel sayısı 950'ye ulaştı.

TÜBİTAK, kuruluşundan 1982 yılı sonuna değin toplam 2 049 araştırma projesini destekleme kararı aldı. Bu projelerden 1 480'i sonuçlandı, sonuçlar yayımlanarak ilgililerin ve kamuoyunun yararına sunuldu. (M)

***TÜBİTAK ödülleri.** — 1975'ten sonraki dönemde ödüller gene üç dalda, her yıl düzenli olarak verildi. Ödüllerin dağılımı şöyle oldu:

BİLİM ÖDÜLÜ

1976	Prof. Dr. Ayhan Çaydar
	Prof. Dr. Kâzım Çeçen* (*Ek 2*)
	Prof. Dr. Mahir Pamukçu
	Prof. Dr. Erdoğan Şuhubi*
	Prof. Dr. Yusuf Vardar* (*Ek 2*)
1977	Prof. Dr. Dilhan Ezer
	Prof. Dr. Cihad Tahsin Gürson
1979	Prof. Dr. Gündüz İkeda*
1980	Prof. Dr. Necati Özışık
1981	Prof. Dr. İhsan Ketin* (*Ek 2*)
1982	Prof Dr. Yılmaz Tokad (*Ek 2*)
	Prof. Dr. Ahmet Nejat İnce
	Prof. Dr. Asım Orhan Barut* (*Ek 2*)
1983	Prof. Dr. Mithat İdemen* (*Ek 2*)
	Prof. Dr. Mehmetçik Bayazıt*
1984	

HİZMET ÖDÜLÜ

1976	Ord. Prof. Dr. Hilmi İleri* (*Ek 2*)
1977	Ord. Prof. Dr. Kerim Erim*
	Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı* (*Ek 2*)

TURUNÇGİLLER
bir portakal bahçesi

Ord. Prof. Dr. Hamdi Peynircioğlu* (*Ek 2*)
1978 Prof. Dr. Şeref Zileli
Ord. Prof. Dr. Emin Onat*
Prof. Dr. Mustafa Uluöz
Prof. Dr. İhsan Doğramacı*
1979 Prof. Dr. Reşat Garan
Ord. Prof. Dr. Bedri Karafakioğlu* (*Ek 2*)
Prof. Dr. Sabahattin Özbek* (*Ek 2*)
Ord. Prof. Dr. Hamit Nafiz Pamir*
1980 Prof. Dr. Tarık Özker*
Prof. Dr. Fikret Saatçioğlu*
1981 Prof. Dr. Fikret Kortel
Prof. Dr. Mustafa Parlar
Prof. Dr. Haldun Nüzhet Terem
Prof. Macit Erbudak
1982 Prof. Dr. Nazım Terzioğlu
Prof. Dr. Muhtar Başoğlu
1983 Ord. Prof. Dr. İhsan Şükrü Aksel*
Prof. Dr. Mustafa Santur
Prof. Dr. Sait Akpınar
Dr. Hamdi Açan
Y. Müh. Hâcim Kamoy
Asım Zihnioğlu

TEŞVİK ÖDÜLÜ

1976 Doç. Dr. Zekeriya Aydın
Y. Müh. Alkut Aytun
Dr. Tamer Başar
Doç. Dr. Nimet Üney Gündoğan
Dr. Ersin İstanbulluoğlu
Doç. Dr. Mutlu Sümer
Doç. Dr. Bilgin Timuralp
1977 Doç. Dr. Erdal Panayırcı
1978 Doç. Dr. Cevdet Acar* (*Ek 2*)
Doç. Dr. Suat Artvinli
Doç. Dr. İbrahim Dibağ
Dr. Mehmet Erbudak
Doç. Dr. Şenay Molvalılar
Doç. Dr. Özay Hüseyin Oral
Doç. Dr. İsmet Önal
Dr. Zekâi Şen
Doç. Dr. Mustafa Türker
Doç. Dr. Yücel Yılmaz
1979 Doç. Dr. Fuat Anday
Doç. Dr. Altunkan Hızal
Dr. Emin Kansu
Doç. Dr. Namık Kemal Pak
Doç. Dr. Hüseyin Cahit Şad
1980 Doç. Dr. Fevzi Köksal
Doç. Dr. Ali Osman Asar
Dr. Sevim Ercan
1981 Doç. Dr. Mahmut Hortaçsu
Doç. Dr. Avadis Hacınlıyan
Doç. Dr. Sıddık İçli
Dr. Şefik Süzer
Doç. Dr. Pekcan Ungan
Doç. Dr. Aytemiz Gürgey
Doç. Dr. Armağan Saatçioğlu
Doç. Dr. Yücel Kanpolat
Doç. Dr. Erhan Pişkin
Doç. Dr. Vedat Tavşanoğlu
Dr. Birol Kılkış
Doç. Dr. Turgay Ertürk
Doç. Dr. Ardoğan Elper
Doç. Dr. Melih Boydak
1982 Y. Doç. Dr. Sinan Kaptanoğlu
Doç. Dr. Tekin Dereli
Doç. Dr. Rahmi Güven
Y. Doç. Dr. Vasıf Hasırcı
Y. Doç. Dr. Ersan Ayyıldız
Dr. Abdullah Atalar
Doç. Dr. Burak Erman
Dr. Attila Gönder
Doç. Dr. Turay Uçak Yardımcı
Doç. Dr. Emel Babacan
Doç. Dr. Olcay Yeğin
1983 Doç. Dr. Esvet Açıkgöz
Doç. Dr. Ali İhsan Aldoğan
Doç. Dr. Metin Balcı
Dr. Ferit Bingel
Doç. Dr. Tuncay Birand
Dr. Mustafa Copçu
Dr. Osman Demircan
Doç. Dr. Halil Demirtaş
Doç. Dr. Timur Doğu
Y. Doç. Dr. Samim Erhan
Doç. Dr. Naci Görür
Y. Müh. Orhan Mertoğlu
Doç. Dr. Özden Sanal
Doç. Dr. Mehmet Şimşek
Doç. Dr. Hüseyin Tan
Dr. Sinan Taş
Doç. Dr. Ersin Yurtsever

Neriman TÜFEKÇİ

TÜFEKÇİ (Neriman Altındağ), türk halk müziği kadın ses sanatçısı ve koro yöneticisi (İstanbul 1925). 1942 - 1959 arasında Ankara Radyosu'nda solist, korist ve repertuvar öğretmeni olarak görev yaptı. Okuduğu halk türküleriyle üne kavuştu. 1959'da İstanbul Radyosu'na geçti, Kadınlar Topluluğu'nu kurdu ve yönetti. 1972 - 1976 arasında yeniden Ankara Radyosu'nda çalıştı. 1976'da TRT'den ayrılarak İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı'nda yönetim kurulu üyesi ve öğretim görevlisi oldu.

Türkiye'nin ilk kadın koro şefi olan Tüfekçi, 1978'de Japonya'da konserler verdi. Derlemeleriyle Türk halk müziği repertuvarına katkıda bulundu, çeşitli gazete ve dergilerde müzik üzerine yazıları yayımlandı. *Memleket Türküleri* adlı bir kitabı vardır. Saz sanatçısı Nida Tüfekçi ile evlidir. (M)

***TÜLBENTÇİ** (Feridun Fazıl), türk yazarı. — 1982'de İstanbul'da öldü. (M)

Nejat TÜMER

TÜMER (Nejat), türk amirali ve devlet adamı (İstanbul 1924). Deniz Harp Okulu'nu (1944) ve Deniz Harp Akademisi'ni bitirdi (1955). Donanma'nın çeşitli tip gemilerinde harekât ve torpido subaylığı, gemi komutanlıkları yaptı. 1956 - 1958 arasında Napoli'deki NATO Karagâhı'nda çalıştı. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'nda Harekât Plan Dairesi şube müdürlüğü, genel sekreterlik yaptı. Birinci Muhrip Filotilla komodorluğu, Donanma Komutanlığı Harekât Grup başkanlığı görevlerinden sonra 1967'de tuğamiral oldu; Donanma Komutanlığı kurmay başkanlığına atandı. Daha sonra sırayla Napoli Navsouth Karargâhı'nda Harekât Plan Dairesi başkanlığı, Harp Filosu komutanlığı (iki kez), Deniz Eğitim komutanlığı, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı kurmay başkanlığı ve Donanma komutanlığı yaptı. Kıbrıs Barış Harekâtı'na Güney Deniz Özel Görev Kuvveti komutanı olarak katıldı. 1978'de oramiral olan Tümer 1980'de Deniz Kuvvetleri komutanlığına atandı. 12 Eylül 1980'de, yönetime el koyan Milli Güvenlik Konseyi'nin beş üyesinden biri oldu. 1983 kasımında Deniz Kuvvetleri komutanlığından ayrılarak, anayasanın öngördüğü gibi, altı yıl süreyle yürüteceği Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyeliğine başladı. (M)

TÜMOSAN (*Türk Motor Sanayi ve Ticaret A.Ş.*), çeşitli taşıtlar için dizel motorları, tahrik ve aktarma organları, traktör, kamyon, kamyonet, minibüs ve minibüs üretim ve montajına yönelik dört üniteli kuruluş. 1976'da kurulan ortaklık traktör üretecek olan ilk ünitenin yapımını 1977'de Konya'da başlattı. Ertesi yıl yine Konya'da, dizel traktör motoru üretecek ikinci ünitenin ve Niğde - Aksaray'da hafif hizmet dizel motoru üretecek üçüncü ünitenin yapımına başlandı. Aktarma organları üretecek dördüncü ünitenin yapımı ise Konya'da 1979'da başlatıldı. Dört ünitenin de 1986'da tamamlanması öngörüldü. Konyadaki ikinci ünite, 1982'de üç ve dört silindirli olmak üzere FİAT lisanslı iki tip traktör motoru üretimine başladı.

Tümosan'ın projeleri tümüyle gerçekleştiğinde türk otomotiv sanayiinin dışabağımlılığı önemli ölçüde azalacak, yurt içindeki motorlu taşıt üretiminde yerlileşme oranı büyük çapta yükselecektir. (M)

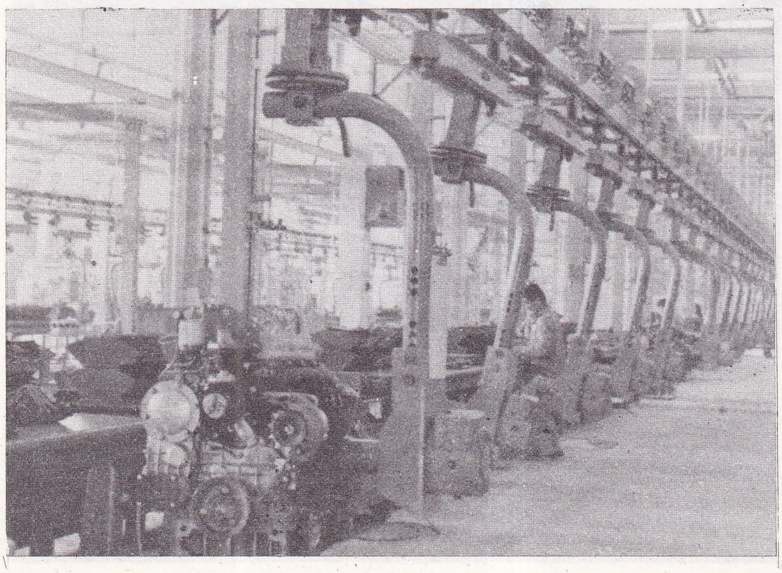
TÜMOSAN tesislerinde montaj hattı

TÜREMEN (Ali İsmail), türk ressamı (İstanbul 1942). D. Tatbiki Güzel Sanatlar Y. Okulu'nu bitirdi (1969) ve aynı kuruluşta temel sanat eğitimi öğretim görevlisi oldu. 1970'den sonra İstanbul, Ankara, İzmir'de sergiler açtı; uluslararası grafik bienallerinde etkinlik gösterdi. Mezar taşları konulu gravür dizisinde tarihsel kültür birikimlerinden esinlendi. 1975'de 9. DYO resim yarışmasında gravür ödülünü aldı. 1975'den sonra benimsediği «mavi kütle» döneminde islamî mimari biçimleri ve yerel motifleri figürleştirmeye yöneldi. 1979'da Sedat Simavi Vakfı görsel sanatlar ödülünü M. Güleryüz'le paylaştı. (M)

***TÜRKALİ** (Vedat) [asıl adı **Abdülkadir Pirhasan**], türk senaryo yazarı, şairi ve romancısı. — *Bu Ölü Kalkacak* adlı oyunu İstanbul Şehir Tiyatroları'nda oynandı (1976). Şiirlerini *Eski Şiirler Yeni Türkü-*

ler (1979) adlı kitapta topladı. Üç senaryosunu (*Kara Çarşaflı Gelin, Güneşli Bataklık, Analık Davası*) *Üç Film Birden* (1979) adlı kitapta bir araya getirdi. İkinci romanı *Mavi Karanlık*'ta (1983), türk aydınlarının Bodrum'daki yaşayışını sergiledi. (M)

***Türk Ansiklopedisi.** — 1974 - 1980 yıllarında Yılmaz Öztuna'nın genel yayın yönetmenliğinde yayımını sürdürdü. Yayımlanmaya başladığından 43 yıl sonra 1984'te 33. ciltte (263 - 267. fasiküller) «V» harfinde bulunuyordu. 267. fasikülde açıklanan yazı kurulu şu kişilerden oluşuyordu: Hasan Eren (yazı kurulu başkanı ve başredaktör), Doç. Dr. Hamza Zülfikar, Y. Doç. Dr. Kayahan Erimer, Y. Doç. Nevzat Gözaydın, Doç. Dr. İsmail Parlatır, Tahsin Melan. (M)

***TÜRKÇE** i. — ANSİKL. Huk. Türkiye'de Türkçe'den başka dillerle yapılacak yayınlar için, 19 ekim 1983 tarih ve 2932 sayılı kanunla yeni esaslar getirildi. Kanuna göre, Türk vatandaşlarının anadili Türkçe'dir. Türkçe'den başka dillerin anadili olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik faaliyetler yasaktır. Kanunda yasaklanmamış bile olsa, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde Türkçe'den başka dille yazılmış afiş, pankart, döviz, levha ve benzerleri taşınamaz; plak, ses ve görüntü bantları ve diğer anlatım araç ve gereçleriyle yayım yapılamaz.

Türk devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmî dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaktır. Bu suçları işleyenler hakkındaki soruşturma ve kovuşturmalar yer ve zaman kayıtlarına bakılmaksızın 3005 sayılı Meşhut Suçların Muhakeme Usulü Kanunu hükümlerine göre yapılır. (M)

***Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş.** — 1983' te itibari sermayesi 4 milyar liraya, mevduat toplamı 7,5 milyar liraya, dağıttığı kredi toplamı 8,1 milyar liraya ulaştı. Kuruluşun 9 şubesinde toplam 410 kişi çalışıyordu. (M)

Türk Dil Kurumu, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı, tüzel kişiliğe sahip kültür kurumu. Atatürk tarafından ve onun başkanlığı altında 1932' de kurulmuş olan Türk Dil* Kurumu, Türk Tarih* Kurumu ile birlikte, özellikle 1970' ten sonra sık sık siyasal tartışmalara konu oldu. Buna son vermek amacıyla çıkarılan 11 ağustos 1983 tarih ve 2876 sayılı yasa, Türk Dil Kurumu'nun hukuksal yapısını ve faaliyet biçimini değiştirerek yeniden düzenledi ve onu AKDTYK'na bağladı. Sözü geçen yasanın Kurum'a verdiği başlıca görevler şunlardır: a) Yazılı ve sözlü kaynaklardan türk dili ile ilgili derleme ve taramalar yapmak; b) Türk kültüründeki gelişmeye paralel olarak, Türkçe'nin özleşmesine, zenginleşmesine, etimolojisine yarayacak inceleme ve araştırmalar yaparak imla kılavuzları ve sözlükler hazırlamak; c) Türkçe dilbilgisi üzerinde inceleme ve araştırmalarda bulunmak, bunların sonuçlarını yayımlamak; d) Tüm bilimlerin, sanatların terim ve kavramlarını karşılayacak Türkçe terim ve kavramların bulunmasına yönelik çalışmalar yapmak; e) AKDTYK' nun ve Yüksek Kurul'un vereceği öteki görevleri yapmak.

TDK'nun üyeleri

Türk Dil Kurumu'nun aslî, şeref ve haberleşme üyesi olmak üzere üç türlü üyesi vardır.

Aslî üyeler kırk tanedir ve bunların yirmisi yükseköğrenim görmüş, yönetim deneyimine sahip, devlet memuru olabilecek nitelikte adaylar arasından Yüksek Kurulca seçilir. Diğer yirmisi ise, TDK'nun amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilecek öğretim elemanları arasından YÖK tarafından seçilir. Aslî üyeler altı yıllığına seçilir. Görev süresi dolanlar yeniden seçilebilir.

TDK'nun şeref üyeleri: 1) Mustafa Kemal Atatürk, 2) Samih Rıfat, 2) Ruşet Eşref Ünaydın, 4) Celal Sahir Erozan, 5) Yakup Kadri Karaosmanoğlu, 6) TDK'nu çeşitli hizmetleriyle büyük ölçüde desteklemiş Türk ya da yabancı uyruklu kişilerden TDK başkanının önerisi, Yürütme Kurulu'nun oluru ve Bilim Kurulu'nun kararıyla seçilen kişiler. Yaşayan şeref üyeleri, Bilim Kurulu'nun toplantılarına katılırlar, ancak oy kullanamazlar.

TDK'nun haberleşme üyeleri; a) Tüm yükseköğretim kurumlarındaki, anabilim dalı Türk dili olan öğretim elemanları; b) İlk öğretim ve ortaöğretimde görevli Türkçe, Türk dili ve edebiyatı öğretmenleri; c) Türk dili çalışmalarına eser ve yayınları, önemli maddi ve manevi katkıda bulunan Türk ve yabancı uyruklu kişiler arasından, Kurum başkanınca önerilen, Yürütme Kurulu'nun olurunu alan ve Bilim Kurulu'nun onayladığı kişiler.

TDK'nun organları

Aslî üyelerde bulunması gereken niteliklere sahip adaylar arasından Yüksek Kurul'un görüşü alınarak, başbakanın önerisi üzerine ortak kararla atanan TDK başkanı; başkan yardımcısı ve aslî üyelerden oluşan Bilim Kurulu; başkan, başkan yardımcısı ile Bilim Kurulu'nun kendi üyeleri arasından seçtiği altı üyeden oluşan Yürütme Kurulu; kurumun idari ve mali işlerinin yürütücüsü ve koordinatörü olan ve başkan tarafından seçilen sekreter.

Eski Türk Dil Kurumu'nda sözlük kolu başkanlığı, yayın kolu başkanlığı ve yönetim kurulu üyeliği yapmış olan dilcilerden Hasan Eren, 1983 yılı sonuna doğru, Türk Dil Kurumu'nun başkanlığına getirildi. (M)

***Türk Dil Kurumu (TDK) Ödülleri.** — Kurum, 1983'te Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bünyesine alınıncaya değin çeşitli dallarda ödül vermeyi sürdürdü. Bilim ödülünü 1976'da Özer Ozankaya (*Toplumbilime Giriş*); 1977'de Emre Kongar (*Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*); 1979'da Atalay Yörükoğlu (*Çocuk Ruh Sağlığı*); 1980'de Yaşar İbrahim (*Yurda Dönen İşçiler ve Toplumsal Değişim*); 1981'de Prof. Dr. Suna Kili (*Türk Devrim Tarihi*) aldı.

Edebiyat ödülü kazananlar ve eserleri: Şiir türünde: 1976, Kemal Özer (*Sen de Katılmalısın Yaşamı Savunmaya*); 1977, Edip Cansever (*Ben Ruhi Bey Nasılım*); 1979, İlhan Berk (*Kül*); 1980, Yaşar Miraç (*Trabzonlu Delikanlı*); 1981, Mehmet Taner (*Bir Denizin Çekildiği Bütün Kıyılar*); 1982, Ali Yüce (*Halk Çağı*).

Roman türünde: 1976, Dursun Akçam (*Kanlıdere'nin Kurtları*); 1977, Selim İleri (*Her Gece Bodrum*); 1978, Necati Tosuner (*Sancı Sancı*); 1979, Güven Turan (*Dalyan*); 1980, İrfan Yalçın (*Ölümün Ağzı*) 1981 ve 1982'de ödül verilmedi.

Hikâye türünde: 1976, Nedim Gürsel (*Uzun Sürmüş Bir Yaz*); 1977, Hulki Aktunç (*Gidenler Dönmeyenler*); 1978, Muzaffer İzgü (*Donumdaki Para*); 1979, Necati Güngör (*Sevgi Ekmektir*); 1980, Muzaffer Hacıhasanoğlu (*Eller*); 1981, Burhan Günel (*Başka Bir Yaz*). 1982'de ödül verilmedi.

Oyun türünde: 1976, Güngör Dilmen (*Midas'ın Kördüğümü*); 1977, Dinçer Sümer (*Eski Fotoğraflar*); 1979, Oktay Arayıcı (*Bir Ölümün Toplumsal Anatomisi*); 1980, Recep Bilginer (*Yunus Emre*).

Çeviri türünde: 1976, Sait Maden (L. Aragon'dan *Elsa'ya Şiirler*); 1977, Bedrettin Cömert (E.H. Gombrich'ten *Sanatın Öyküsü*); 1979, Özdemir İnce (Yannis Ritsos' tan *Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar*); 1980, İlhan Güngören (D.T. Suzuki'den *Zen Budizm*). 1981 ve 1982'de ödül verilmedi.

1976'da Deneme - Eleştiri - Gezi Ödülü Salâh Birsel'e (*Şiir ve Cinayet*) verildikten sonra, ödül deneme, eleştiri ve gezi dallarında ayrı ayrı verilmeye başlandı.

Deneme türünde: 1977, Nusret Hızır (*Felsefe Yazıları*); 1978, Çetin Altan (*Bir Yumak İnsan*); 1979, Ferit Edgü (*Ders Notları*); 1980, Enis Batur (*Şiir ve İdeoloji*). Eleştiri türünde: 1979, Afşar Timuçin (*Nazım Hikmet'in Şiiri*).

Gezi türünde: 1977, Mahmut Makal (*Bizim Köy*, 1975). 1981'den itibaren, daha önce ayrı ayrı verilen oyun, deneme, gezi ve eleştiri ödülleri birleştirilerek tek ödül verilmeye başlandı: 1981, Aydın Köksal (*Dil ile Ekin*); 1982, Ayşegül Yüksel (*Yapısalcılık ve Uygulama*).

Çocuk edebiyatı türünde: 1977, Oğuz Tansel (*Allı ile Fırfırı*); 1978, İsmail Uyaroğlu (*Çocuk ve Şiir*); 1979, Işıl Özgentürk (*Hayat Okulu*); 1980, Vedat Dalokay (*Kolo*); 1981, Ali Püsküllüoğlu (*Nasrettin Hoca*); 1982, Abdülkadir Budak (*Bir Gül Çocuk*). [M]

***Türk Eğitim Vakfı** (TEV). 1984'de 17 hizmet yılını dolduran TEV, gelirlerini ve bursiyer sayısını yıldan yıla artırdı. 1975' de 649 olan iç bursiyer sayısı 1979'da 889' a, 1982'de 1 502'ye, 1984'de 2 818'e yükseldi. Dış bursiyer sayısı ise 13 kişiydi.

Vakıf 1983 yılında iç burslar için 100,7 milyon lira, dış burslar için 140 bin dolar harcadı. Aynı yıl TEV'in gelirleri 350 milyon liraya ulaştı.

TEV'in Ankara'da yaptırdığı 14 katlı işhanı 1984'de tamamlanarak hizmete girdi. Bu binanın gelirleriyle her yıl 400 kişiye burs verme imkânı elde edildi. Vakıf İstanbul'da Gayrettepe'de 12 katlı bir başka işhanının yapımını sürdürmektedir. 1985'de tamamlanacak olan bu bina hem gelir kaynağı, hem de TEV'in yönetim, eğitim, kültür ve sosyal hizmetleri için çalışma yeri olacaktır. (M)

Türk Ekonomi Bankası A.Ş. (eski **Kocaeli* Bankası T.A.Ş.**). — 1982'de merkezi Kocaeli'den İstanbul'a taşındı; iki şubesiyle, Bankalar Kanunu'nun hak tanıdığı tüm dallarda faaliyet göstermeye başladı. Aynı yıl sermayesini 30 milyon liradan 4 milyar liraya çıkardı. Bankanın ödenmiş sermayesi 1 milyar 22,5 milyon, mevcut, mevduat toplamı 1,5 milyar, kredi toplamı 340 milyon liraya ulaştı. (M)

***TÜRKELİ**, Sinop ilinde ilçe. — 23 022 nüf., 33 köy. İlçe merkezi 2 679 nüf. (1980). [M]

***TÜRKEŞ** (Alparslan), türk siyaset adamı. — Haziranda yapılan 1977 genel seçimlerinden sonra çoğunluk partisi CHP'nin, bir aylık, iktidardan sonra güvenoyu alamaması üzerine, Demirel başkanlığında kurulan AP - MSP - MHP koalisyon hükümetinde başbakan yardımcısı olarak görev aldı. 1977 sonunda, CHP'nin verdiği bir gensoruyla hükümetin düşmesiyle Türkeş' in başbakan yardımcılığı da sona erdi. 5 ocak 1978'de CHP ağırlıklı hükümetin kurulmasından sonra, MHP'nin desteklediği ve MHP'yi destekleyen kuruluşların (MİSK, Ülkü Ocakları, Ülkücü Öğretmenler Birliği vb.) durumu güçleşmeye başladı. Hükümetin silahlı eylemlere karşı giriştiği mücadele çerçevesinde, ülkücü gençlerin kümelendiği yurtlar kapatıldı; okullar sıkı denetim altına alındı; Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki ve eğitim enstitülerindeki MHP eğilimli yöneticiler değiştirildi. Daha önce MHP'ye verilen bakanlıklarla ve bağlı kuruluşlarda usulsüz olarak istihdam edilmiş militanların işine son verildi; ODTÜ'de çalışan 800 MHP eğilimli işçi görevden uzaklaştırıldı.

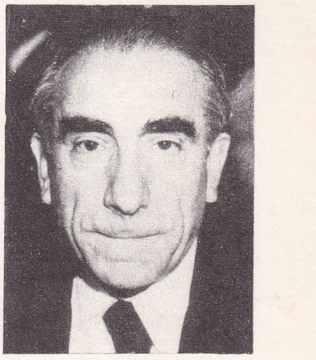
Alparslan TÜRKEŞ

Bütün bunlar üzerine ülkücü gençlerin silahlı saldırıları daha da yoğunlaştı.

Saldırganlar yakalanıp, birçoğunun kullanılan silahı MHP'li yöneticilerden aldığı ya da MHP'ye ait binalarda sakladığı ortaya çıkarılınca, MHP ve Türkeş aleyhine kamuoyu oluştu. Türkeş bunlara, emniyet görevlilerinin milliyetçi gençlere baskı ve işkence yaptığı suçlamasıyla karşılık verdi. 18 nisan 1978'de «zulüm, işkence, kıyım, pahalılık, bölücülük, faşizm ve komünizme karşı uyarı miting ve yürüyüşleri»ni başlatan Türkeş, 22 nisanda hükümeti uluslararası kuruluşlara şikâyet edeceğini söyledi; 4 mayısta, Ankara valisi ve TRT yetkilileri aleyhinde, partisini ağır töhmet altında bıraktıkları gerekçesiyle bir milyon liralık tazminat davası açtı; cumhurbaşkanıyla görüşerek ülkücü gençlere Emniyet'te işkence yapıldığını bildirdi. İki yıl boyunca muhalefet partileri içinde, hükümete en ağır dille çatan ve hükümet başkanını en sert biçimde suçlayan parti lideri Türkeş oldu. 1979'da yapılan senato üçte bir yenileme seçimlerin-

Foto. X (MEYDAN)

de CHP'nin oy oranı önemli ölçüde düşünce Ecevit hükümeti istifa etti. Yıl sonunda kurulan son Demirel hükümetinde Türkeş görev almadı, ama AP azınlık hükümetini destekledi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra öteki partiler gibi MHP de kapatıldı ve Türkeş tutuklanarak hakkında kovuşturma açıldı. Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 No'lu Askeri Mahkemesi'nde açılan geniş kapsamlı MHP ve Ülkücü Kuruluşlar Davası'na Türkeş de dahil edildi. Dava 1984 ortalarında hâlâ devam ediyordu. (M)

Türk Haberler Ajansı. Bk. *Haberler Ajansı* (TÜRK).

Türk Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı. Bk. *Hava Kuvvetlerini Güçlendirme Vakfı.*

***TÜRK - İŞ** (*Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu*). — 1976'da toplanan genel kurulda, Türk - İş'in bir partiyi desteklemesi ya da bir parti kurması oybirliğiyle kararlaştırıldı. Kurulan bir komisyon, federasyonun siyasal yaşama ağırlığını koyma şekil ve şartlarını saptama çalışmalarına başladı. 1977 seçimlerine iki ay kala Türk - İş'in bazı koşullarla bir partiyi destekleyebileceği açıklandı. Nisan 1977'de açıklanan koşullar şunlardı: 1 — Partinin yönetiminde işçi ve sendikacılara söz hakkı tanınması; 2 — Parti iktidara gelirse Türk - İş'in istediği yasaları çıkaracağına söz vermesi; 3 — Türk - İş'ten başka hiçbir işçi kuruluşuyla ilişki kurulmaması; 4 — Seçimde Türk - İş'e belli bir kontenjan tanınması. Bu koşulları kabul eden parti çıkmayınca Türk - İş, partiler üstü politika izlemeyi sürdürdü. 1979 temmuzunda Türk - İş'le Ecevit hükümeti arasında görüşmeler yapıldı ve çalışma barışı için «Toplumsal Andlaşma» onaylandı.

1979 martında Türk - İş fiyatların dondurulmasını ve narh uygulanmasını istedi.

Nisanda başlayan genel kurul toplantısında, genel başkan Halil Tunç, aktif sendikacılığı bıraktığını açıkladı. Yapılan seçimlerde Tek - Gıda - İş başkanı İbrahim Denizcier genel başkan seçildi. 2 temmuz 1980'de Türk - İş'in Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üyeliği askıya alındı.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Türk - İş, kapatılmayan tek işçi konfederasyonu olarak varlığını korudu. Harekât'tan sonra kurulan Bülend Ulusu hükümetinde Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na Türk - İş genel sekreteri Sadık Şide getirildi. İbrahim Denizcier genel başkanlıktan 1982 başlarında ayrıldı. Aynı yılın nisan ayında yapılan olağan kongrede genel başkanlığa Şevket Yılmaz seçildi. Haziran 1983'de Türk - İş, Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na yeniden tam üye olarak kabul edildi. Aynı yılın sonunda yapılan 13. genel kurul toplantısında Türk - İş genel başkanlığına yeniden Şevket Yılmaz seçildi. Sadık Şide de yeniden genel sekreter oldu. (M)

***Türkiye (1923 - 1973) Ansiklopedisi.** — İlk dört ciltten sonra, 1973 - 1978 arasındaki gelişmeleri veren 5. cildi 1981'de yayımlandı. (M)

***Türkiye Bağcılar Bankası A.S.** (BAĞBANK). — Sermayesini 1982'de 750 milyon liraya çıkardı. Aynı yıl toplam mevduatı 6 milyar 696 milyon, toplam kredi miktarı 4 milyar 216 milyon liraya; şube sayısı 18'e ulaştı. (M)

***Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.** Bk. TÜBİTAK.

Türkiye Birlik Partisi. (TBP) siyasal parti. Merkezi Ankara'da olmak üzere 1966'da kuruldu. Hüseyin Balan'ın kısa süre başkanlık yapmasından sonra partinin başına Mustafa Timisi geçti. TBP 1969 genel seçimlerinde oyların yüzde 2,8'ini alarak 8 milletvekili, 1973 genel seçimlerinde oyların yüzde 1,13'ünü alarak 1 milletvekili (Timisi) çıkarabildi. 1977 seçimlerinde CHP ile işbirliği konusunda anlaşamayınca seçime yine tek başına girdi; ancak 58 540 oy (toplam oyların yüzde 0,39'u) aldı ve milletvekili çıkaramadı. 1979'da yapılan senato üçte bir yenileme ve milletvekili ara seçimlerinde 55 774 oy aldı, senatör çıkaramadı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra tüm siyasal partiler gibi, Birlik Partisi de kapatıldı. (M)

***Türkiye Büyük Millet Meclisi.** — 1961 Anayasası'nın getirdiği nispi seçim sistemiyle yapılan 1973 seçimleri hiçbir partiye tek başına hükümet kurma imkânı vermediği gibi, meclis başkanı seçimini de güçleştirdi. 1973 seçimlerinden sonra, öteden beri uygulanan partilerarası centilmen anlaşması bu kez de uygulandı. Meclis başkanı Millet Meclisi'nde en çok üyesi olan CHP'den, senato başkanı da Cumhuriyet Senatosu'nda en çok üyesi olan AP'den seçildi. Ocak 1974'te gerçekleşen CHP - MSP koalisyonunun aynı yılın ortalarında bozulması, Meclis'i çok uzun süren bir hükümet bunalımıyla karşı karşıya bıraktı. Hiçbir partinin çoğunlukta olmadığı meclislerin önemli sorunlarından biri de, iki yılda bir yenilenen başkan seçimi oldu. Meclisler 1 kasım 1975'te açıldıktan sonra iki ay durmadan oylama yaptıkları halde kendilerine başkan seçemediler. Ancak iki büyük partinin (AP, CHP) anlaşmaya varmasıyla CHP'li Kemal Güven meclis başkanlığına, AP senatörü Tekin Arıburun da senato başkanlığına seçildi (25 aralık 1975). 1977 seçimlerinden sonra meclisler, özellikle TBMM aynı bunalımla yeniden ve daha uzun süre karşı karşıya kalarak çalışamadı. Basından ve çeşitli kuruluşlardan milletvekillerine sert tepkiler yükseldi. 1977 genel seçimlerinden sonra AP mecliste hükümet partilerinin çoğunlukta olduğunu ileri sürerek, meclis başkanının da AP'den seçilmesini önerdi. Seçimlerin üzerinden beş ay geçtiği halde, meclis başkanlığı konusunda partiler arası anlaşmaya varılamadı. Ancak kasımın ortasında başkanın CHP'li olması için anlaşma sağlandı ve 38. turda Cahit Karakaş (MHP'nin desteğiyle) 227 oyla başkanlığa seçildi. Mecliste grubu bulunan partilerin birer temsilcisinden oluşan Danışma Kurulu'nca hazırlanan meclis gündemi de, son yıllarda girişilen engellemeler yüzünden belirlenemedi. Bu nedenle 1978'de meclislerden yasa çıkarmak önemli bir sorun oldu. 19 Eylül 1978'de iç tüzük değiştirilerek Danışma Kurulu toplanamasa da mecliste istenilen önerinin gündeme alınması sağlandı. Siyasal çekişmeler, koalisyon pazarlıklarıyla geçen, anarşinin ve ekonomik bunlımın çok arttığı 1978 - 1980 döneminde meclisin yasama görevini yerine getirmesi oldukça güçleşti. Üstelik cumhurbaşkanı seçimi sorunu da bunlara eklendi. 6 nisan 1980'de görevi sona eren Fahri Korutürk'ün yerine seçilecek cumhurbaşkanı için 25 mart 1980'de başlayan seçim turlarının 98'incisinde de sonuç alınamadı (6 haziran 1980). Devlet başkanlığı görevini senato başkanı İhsan Sabri Çağlayangil vekâleten yürüttü. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra bu olumsuz deneylerin ışığında hazırlanan 1982 Anayasası'nda, çift meclis sisteminden vazgeçilerek yeniden tek meclis sistemi benimsendi. Yeni Anayasa ile Cumhuriyet Senatosu ve tabii senatörlük kaldırıldı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin «milletçe genel oyla seçilen dörtyüz milletvekilinden» kurulacağı belirlendi (md. 75).

1982 Anayasası'nda TBMM'nin görev ve yetkileri şöyle saptandı: «Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak; Bakanlar Kurulu'na belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek; bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, anayasanın 14'üncü maddesindeki fiilerden dolayı hüküm giyenler hariç olmak üzere, genel ve özel af ilanını, mahkemelerce verilip kesinleşen ölüm cezalarının yerine getirilmesine karar vermek ve anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek (md. 87).

22 nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu ile 10 ağustos 1983 gün ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu'na göre 6 kasım 1983'te yapılan genel seçimler (bk. SEÇİM, *Ek 2*), sonucunda TBMM yeniden kuruldu. Yeni Millet Meclisi'nde Anavatan Partisi'nden 211, Halkçı Parti'den 117, Milliyetçi Demokrasi Partisi'nden 68 ve MDP listesinde yer alarak seçilmiş 3 bağımsız olmak üzere 399 milletvekili yer aldı. (Seçimlerden sonra 1 milletvekilinin adaylığı Yüksek Seçim Kurulu'nca iptal edildiğinden TBMM 400 kişi yerine 399 üye ile toplandı). [M]

***TÜRKİYE Cumhuriyeti,** toprakları Asya kıtasının batısında ve Avrupa'nın güneydoğusunda yer alan devlet. — 44 736 957 nüf. (1980).

COĞRAFYA

Türkiye'nin su kaynakları, son yirmi yıl (1960 - 1980) içinde, özellikle enerji ve tarım (sulama) alanındaki önemi bakımından geniş çapta inceleme ve araştırma konusu oldu. Yerüstü ve yeraltı su potansiyeli. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nce inceden inceye hesaplandı. Türkiye'de yıllık en az yağış 63,3 mm (1933 yılında Ankara-Himmetdede'de), en çok yağış 4 053,3 mm (1931 yılında Rize'de) gözlenmiş olmakla birlikte ortalama yıllık yağış miktarı 679 mm'dir. Bölgelere göre farklılığın yanı sıra tarım bitkilerinin yetişme döneminde düşen yağışlar da düzensizdir. Bu nedenle Doğu Karadeniz kıyı şeridi dışında kalan Türkiye topraklarında sulama yapılması zorunluluğu vardır.

Türkiye'ye bir yılda düşen yağış miktarı (779 000 km^2 X 679 mm) ortalama 529 milyar metreküptür. Bunun yaklaşık olarak üçte ikisi yere sızma, buharlaşma, bitkisel terleme ve benzeri nedenlerle yerüstü akışa geçememekte, ancak üçte bir kadarı, daha doğrusu yüzde 36'sı akarsu halini almakta, yani 529 milyar m^3 suyun ancak 190 m^3'ü akarsuya dönüşmektedir. Müdahale (baraj, sulama, vb.) olmazsa bu sular ya ülke dışına akıp gitmekte (Çoruh, Aras, Kura Sovyetler Birliği'ne, Sarısu İran'a, Dicle Irak'a, Fırat Suriye ve Irak'a) ya da ülkedeki deniz, göl ve bataklıklarda son bulmaktadır .

Yılda 190 milyar m^3 olan akarsu potansiyelinin tümünü kullanmak mümkün değildir. Çeşitli amaçlarla (komşu ülkelerin ihtiyacı, akarsu canlılarının korunması, vb.) serbest bırakılan sular düşüldükten sonra akarsu potansiyelinin ancak yarısının kullanılabileceği hesaplanmıştır. Bu da yılda 95 milyar m^3 dolayındadır. 1980'lerin başında bunun ancak 12 milyar m^3'ü kullanılabiliyordu. Bu su potansiyelinin tümünden faydalanmak için ihtiyaca bağlı olarak enerji, sulama ve içme suyu sağlamak amacıyla 500'e yakın baraj* (*Ek 2*) öngörülmüştür. Bir kısmı yapılıp hizmete konmuş olan bu barajların tümü hizmete girdiğinde 5,5 milyon hektar tarım alanının sulanması, 444 000 hektar alanın taşkından korunması, 165 000 hektar alanın kurutulması, 2,4 milyar metreküp suyun içme suyu olarak şehir ve kasabalara ulaştırılması, toplam 30 835 MW gücünde 330 hidroelektrik santralı ile 103 milyar kilovatsaat elektrik enerjisi üretilmesi mümkün olacaktır. Barajlar yapılıp hizmete girdikçe ülke yüzeyinde yeni yeni baraj gölleri oluşmaktadır. 1980'ler sona ererken oluşan baraj göllerinin alanı 4 000 km^2'ye yaklaşacak; bu göl alanları ekonomik faydalarının yanı sıra doğal ortamı ve iklimi de olumlu yönde etkileyecektir.

1974'ten sonra hizmete girmiş olan barajlarla 1970'li yıllarda yapımına başlanıp

Türk-İş kongresinde konuşan genel başkan Halil Tunç

Foto. Günaydın arşivi (MEYDAN)

1980'li yıllarda hizmete girmiş ve girecek olan barajların ardında oluşan ya da oluşacak göllerden yüzölçümü 5 km² ve daha fazla olanlar aşağıda gösterilmiştir.

1974 yılından sonra oluşan baraj gölleri

baraj gölü	*yüzölçümü (km²)*
Sevişler (Manisa)	60,50
Hasan Uğurlu (Samsun)	22,66
Karaidemir (Tekirdağ)	14,97
Apa (Konya) [yap. 1962]	12,60
Suat Uğurlu (Samsun)	9,70
Güzelhisar (İzmir)	5,80
Afşar (Manisa)	5,25

1970'li yıllarda yapımına başlanmış olup 1980'li yıllarda oluşan ve oluşacak olan baraj gölleri

baraj gölü	*yüzölçümü (km²)*
Atatürk (Urfa)	817,00
Karakaya (Diyarbakır)	298,00
Altınkaya (Samsun)	127
Kılıçkaya (Sivas)	64,42
Aslantaş (Adana)	49,00
Karacaören (Antalya)	45,50
Menzelet (Maraş)	42,00
Çamlıdere (Ankara)	32,50
Adıgüzel (Denizli)	24,50
Kapulukaya (Ankara)	20,50
Gökçeada (Çanakkale)	14,02
Kayalıköy (Kırklareli)	10,20
Tercan (Erzincan)	8,85
Çatalan (Adana)	8,80
Berdan (Adana)	6,70
Arpaçay (Kars)	6,24
Koçköprü (Van)	6,15
Yedikır (Amasya)	5,93

NÜFUS

1980 genel nüfus sayımı kesin sonuçlarına göre, uygulanan aile planlaması programlarına rağmen hızla artmaya devam eden Türkiye nüfusu 1980 yılında 44 milyon 737 bin kişiye ulaştı. Nüfus artış hızı da binde 20,65 olarak gerçekleşti. Bu gidişle 1985'te Türkiye nüfusunun 50 milyonu aşacağı tahmin edilebilir. Tüm gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye nüfusunda görülen bu hızlı artış, yaşlı ve çocuk ölümlerindeki azalmaya bağlı olmaktan çok, doğum artış hızının sürekliliğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, ülke ekonomisinde ve kamu hizmetlerinde istihdam bakımından önemli sorunlar yaratabilecek niteliktedir. Türkiye'deki doğum artış hızı, Batı Avrupa ülkelerindeki artış hızının ortalama üç katı kadardır, fakat giderek azalan bir eğilim göstermektedir. Ayrıca Türkiye nüfusu genç bir yaş ortalamasına sahip olma (genç nüfus) özelliğini korumakta, bu da çalışan nüfusun yükünü ağırlaştırmaktadır. 1981 verilerine göre toplam nüfusun yüzde 38'ini 0 - 14 yaş grubundaki çocuklar ve gençler (iktisaden faal olmayan nüfus) oluşturmaktadır; 1970'li yıllarda bu oran yüzde 40 dolayında idi. Sürekli olarak kentsel nüfusun artması ve kırsal nüfusun azalması, Türkiye nüfusunun üçüncü temel özelliğidir. On bin nüfus kıstasına göre 1950'de toplam nüfusun ancak yüzde 18,5'i kentlerde yaşamakta iken, 1980'de toplam nüfusun yüzde 50'yi aşkın bir bölümü kentlerde yaşamaktaydı. Yirmi bin nüfus kıstasına ve 1983 verilerine göre de toplam nüfusun yüzde 45'i aşkın bölümü kentlerde oturmaktadır. Kırsal kesimden kentlere nüfus akışının ve hem buna, hem de sanayileşmeye bağlı olarak kentleşme sürecinin önümüzdeki yıllarda da varlığını koruyacağı anlaşılmaktadır. Gerekli önlemler alınmazsa, bu hızlı ve başıboş kentleşme süreci, kentlerdeki yaşam koşullarının daha çok bozulmasına ve bölgeler arasındaki dengesizliklerin artmasına neden olacaktır. Kentsel nüfusun daha çok büyük kentlerde toplanma eğilimini sürdürmesi, bu sağlıksız kentleşmenin bir başka özelliğidir. Örneğin 1975 sayımında nüfusu 100 binin üzerinde olan yerleşim birimlerinin sayısı 36 iken, 1980 sayımında bu kentlerin sayısı 41'e çıktı; toplam nüfusun yaklaşık yüzde 25'i (10,5 milyon kişi) bu büyük kentlerde oturmaktadır.

nüfusun ana yaş gruplarına göre dağılımı (yüzde)

yaş grubu		*1970*	*1975*	*1979*	*1980*	*1981 (*)*
0 — 14	E	20,4	18,3	19,1	18,7	20
	K	20,6	18,9	19,2	19,0	18
15 — 64	E	27,4	28,8	28,8	29,0	30
	K	27,1	27,7	28,4	28,7	27
65 +	E	2,1	3,0	2,1	2,2	2
	K	2,4	3,3	2,4	2,4	3
genel toplam		100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Tahmin
Kaynak: *DİE*

kent ve köy nüfusu (20 bin kıstası)

(bin kişi)

sayım yılı	*toplam nüfus*	*kent nüfusu*	*%*	*köy nüfusu*	*%*
1960	27 755	6 755	24,3	21 000	75,7
1965	31 391	8 759	27,9	22 632	72,1
1970	35 605	11 506	32,3	24 099	67,7
1975	40 348	15 134	37,5	25 214	62,5
1980	44 737	18 699	41,8	26 038	58,2
1981 (*)	45 757	19 649	42,9	26 108	57,1
1982 (*)	46 780	20 539	43,9	26 241	56,1
1983 (*)	47 804	21 569	45,1	26 235	54,9

(*) Tahmin
Kaynak: *DPT*

sayım yıllarına göre Türkiye nüfusu

yıllar	*nüfus (bin kişi)*	*sayımlararası yıllık artış (yüzde)*
1960	27 775	
1965	31 391	24,6
1970	35 605	25,2
1975	40 348	25,0
1980	44 737	20,7
1981 (*)	45 757	
1982 (*)	46 780	
1983 (*)	47 804	

(*) Yıl ortası tahmini nüfus.
Kaynak: *DİE, DPT.*

İSTİHDAM

Bir ülkede çalışma çağında (15 - 64 yaş grubu) olan ve çalışmak isteyen herkesin, cari ücret seviyesinde iş bularak çalışması ülke ekonomisinin doyurucu bir biçimde işlediğinin en belirgin kanıtıdır. Herkesin iş bulabildiği böyle bir istihdam seviyesine «tam istihdam» denir. Tam istihdamın olduğu yerde işsizlik yok demektir. Fakat, merkezi planlamayı benimseyen sosyalist ülkeler hesaba katılmazsa, günümüzde işsizlik hem sanayileşmiş ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmekte olan tüm ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de yeni iş alanlarının ortaya çıkma hızı, 15 - 64 yaş grubunun büyüme hızından daha düşük olduğu için işsizlik oranı gittikçe artmaktadır. Çalışma çağındaki nüfusun önemli bir bölümü de gizli işsizdir ve tarım sektörü gizli işsizliğin en yaygın olduğu alandır. 1962'den beri çalışmak için yurt dışına gönderilen yüz binlerce insana rağmen, Türkiye henüz kendi ağır sanayiini tamamiyle kuramadığı için işsizlik toplumsal bir sorun olarak önemini korumaktadır. DPT'nın genel düzeyde işgücü arz ve talebine ilişkin verilerine göre 1982'de yüzde 18,19 olan işsizlik oranı, 1983'te yüzde 19,28'e yükseldi ve işsiz sayısı (işgücü fazlası) da 3,5 milyonu aştı (yaklaşık 3,6 milyon).

Tarım sektörü faal işgücünün büyük çoğunluğunu barındırma işlevini sürdürmekle birlikte, bu sektörde çalışan nüfus zaman içinde değişmektedir; fakat kırsal kesimdeki nüfus artışı bu kesimin dışına gitmektedir. Buna bağlı olarak tarım kesiminde çalışanların sayısı hemen hemen sabit kalmakta (yaklaşık 9,5 milyon), buna karşılık bu kesimdeki işgücünün yapısı değişikliğe uğramakta ve daha çok kadınlarla yaşlılar bu kesimde çalışmaktadır. Eldeki verilere (1983) göre iktisaden faal nüfusun yaklaşık yüzde 61'i tarım, yüzde 26'sı hizmetler (inşaat, ulaştırma, ticaret dahil) ve yüzde 12'si sanayi sektöründe çalışmaktadır. Hizmetler ile sanayi sektörlerinde çalışanların sayısında, geçmiş yıllara oranla az da olsa bir artma olduğu gözlenmektedir. Bu veriler, sanayileşme ve kalkınma açısından olumsuz göstergelerdir. Türk işgücü fazlası için önemli bir pazar olan Avrupa ülkelerinin sağladığı iş olanakları, bu ülkelerdeki ekonomik güçlükler nedeniyle, son yıllarda büyük ölçüde azaldı ve gidişler Ortadoğu'ya, özellikle Libya ve Suudi Arabistan'a yöneldi. Fakat bu durum Türkiye'deki işsizliğin baskısını azaltacak ölçüde değildir. Örneğin, İş ve İşçi Bulma Kurumu (İİBK) verilerine göre 1982'de toplam olarak ancak 49 388 işçi yurt dışına gönderilebildi.

Mevcut iş ve dış ekonomik koşullar göz-

işgücü arzı - talebi ve işgücü fazlası (15 + yaş, erkek - kadın, bin kişi)

ekim ayında durum	*1981*	*1982*	*1983*
I. Sivil işgücü arzı	17 621,0	18 081,0	18 492,6
II. Sivil işgücü talebi	15 367,9	15 457,0	15 591,7
—Tarımda fiilen çalışanlar	9 511,5	9 481,4	9 450,8
—Tarım dışında çalışanlar	5 856,4	5 975,6	6 140,9
III. Tarımdışı işgücü fazlası (I — II)	2 253,1	2 624,3	2 900,9
IV. Tarımsal işgücü fazlası (en faal mevsimde)	700	665	665
V. Toplam yurtiçi işgücü fazlası (III — IV)	2 953,1	3 289,3	3 565,9
VI. İşgücü fazlası oranı (yüzde)	16,75	18,19	19,28

Kaynak: *DPT*

önüne alınırsa, istihdam sorununun gelecek yıllarda da önemini ve ağırlığını koruyacağı anlaşılmaktadır.

dış ülkelere giden işçi sayısı

yıllar	*kadın+erkek işçi sayısı*	*kümülatif*
1962	11 185	11 185
1963	30 328	41 513
1964	66 176	107 680
1965	51 520	159 209
1966	34 410	193 619
1967	8 947	202 566
1968	43 204	245 770
1969	103 975	349 745
1970	129 575	479 320
1971	88 442	567 762
1972	85 229	652 991
1973	135 820	788 811
1974	20 211	809 022
1975	4 419	813 441
1976	10 558	823 999
1977	19 084	843 083
1978	18 852	861 935
1979	23 630	885 565
1980	28 503	914 068
1981	58 753	972 821
1982	49 388	1 022 209
1983 (a)	34 063	1 056 272

Kaynak: *İİBK*
(a) 1983 7 Aylık.

● *Çalışma hayatı ve ücretler.* 12 Eylül öncesi dönemde karşılaşılan ekonomik darboğazlar (döviz ve hammadde sıkıntısı, enerji darlığı, hızlı enflasyon vb.) ve ülkeye egemen olan anarşik ortam (yasal grevlerin yanı sıra kanun dışı direniş ve iş yavaşlatma hareketlerinin yaygınlaşması) nedeniyle üretimin sürekliliği bozuldu; kimi işyerlerinde kapasite kullanım oranları yüzde 50'nin altına düştü. 12 Eylül 1980'de Türk Silalı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine el koymasından sonra işçi ve işveren ilişkilerinde önemli ve köklü değişmeler oldu: bir kısım sendikalar kapatıldı, kapatılmayan sendikaların da bütün grev ve lokavt hakları ertelendi. 12 Eylül 1980'den itibaren durdurulan toplu iş sözleşmelerini Yüksek Hakem Kurulu (YHK) ele almaya başladı. 1983 yılına kadar 23 677 işyerini ve 1 795 483 işçiyi kapsayan 4 068 iş sözleşmesini yeniledi: Toplu iş sözleşmeleri YHK tarafından yenilenirken, işçi ücretlerinin yıl içinde beklenen enflasyon oranında artırılması ilkesi benimsendi. Bu nedenle 1981'de toplu iş sözleşmeleri için yüzde 15+4 000 ve 1982'de kural olarak yüzde 25 bir artışla zam uygulaması yapıldı. Sosyal Sigortalar kapsamına giren sigortalı işçi nominal ücretleri, 1981'de günlük ortalama 543,84 lira ve 1982'de 689,93 lira olarak gerçekleşti. Böylece 1982 yılında işçi ücretlerinde cari fiyatlarla yüzde 26,9 oranında bir artma oldu. Fakat reel olarak ücretler düştüğü için, gerçekte işçilerin satınalma güçleri azaldı ve geçim koşulları zorlaştı.

● *Sosyal güvenlik.* Geçmiş plan dönemlerinde olduğu gibi, 1979 - 1983 plan döneminde de sosyal güvenlik konusunda öngörülen hedeflere ulaşılamadı. Bu nedenle bugüne kadar Türkiye'de iktisaden faal nüfusun ancak küçük bir kesimi sosyal güvenlik kapsamına alınabilmiştir.

yurtiçi sivil istihdamın sektörel dağılımı
(15 + yaş, kadın - erkek, bin kişi)

	1981	*%*	*1982*	*%*	*1983*	*%*
tarım (gizli işsizler dahil)	9 515,5	61,89	9 481,4	61,34	9 450,8	60,61
sanayi	1 821,9	11,88	1 850,9	11,97	1 893,0	12,14
inşaat	582,1	3,79	584,4	3,78	590,6	3,79
ticaret	656,0	4,27	672,0	4,35	687,2	4,41
ulaştırma	491,1	3,19	497,2	3,22	513,2	3,29
hizmetler	2 032,0	13,22	2 098,1	13,57	2 183,9	14,01
bilinmeyen	273	1,78	273	1,77	273	1,75
toplam	15 376,6	100	15 475,0	100	15 591,7	100

Kaynak: Maliye Bakanlığı, *Yıllık Ekonomik Rapor,* 1983.

1980 genel nüfus sayımı verilerine göre, iktisaden faal nüfus yaklaşık 18,19 milyondur ve aynı yıl sosyal güvenlikten yararlanma olanağına sahip olanların sayısı (bankalar, sigorta şirketleri ile Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği personelini kapsamına alan 26 özel sandığa bağlı olanlar da dahil) 5,27 milyon dolayındadır. Bu duruma göre çalışan nüfusun yaklaşık yüzde 29'u sosyal güvenliğe kavuşmuş bulunmaktadır. Ancak 1983'de çıkarılan yasalarla tarım kesiminde ücretle veya kendi hesabına çalışanlar da sosyal güvenlik kapsamına alındılar.

Değişik statüde üç büyük kuruluş (*Emekli Sandığı, Sosyal Sigortalar Kurumu, Bağ-Kur*) tarafından yürütülen sosyal güvenlik çalışmalarının mevzuat bakımından yeniden düzenlenmesi ve bir bütünlüğe kavuşturulması gerekmektedir. Çünkü bu kurumlar, sigortalardan yararlanma koşulları açısından sigortalılara çok farklı olanaklar sağlamaktadır.

● *İnsan gücü.* Eğitim sistemi, kalkınmanın insan gücü kaynağıdır. Kalkınmanın gerektirdiği nicelik ve nitelikteki elemanları yetiştirmek ve bunların en uygun alanlarda istihdamını sağlamak eğitimin en önde gelen amaçlarından biridir. Araştırmalar, okuma ve yazma bilenlerin işlerinde daha başarılı ve çevrelerine daha yararlı olduklarını göstermektedir. Örneğin, okuryazar olanlar kırsal çevrede yenilikleri benimsemeye daha açıktır.

Planlı dönemden önce ve plan dönemlerinde okuryazarlık durumunda sürekli bir gelişme sağlanmakla birlikte, eğitimsizliğin giderilmesi ve eğitim - kalkınma açısından bugün içinde bulunulan durum pek iç açıcı değildir. Okuryazar olmayan nüfus sayısının çokluğu ve zaman zaman artması bunun en belirgin kanıtıdır.

Örneğin, okuryazar olmayan nüfus (6 ve daha yukarı yaşlar) 1975'te yaklaşık 12,2 milyon iken, 1980'de 12,3 milyona çıktı. Üçüncü plan döneminde yüzde 63,6 olan (1975) okuryazarlık oranı, dördüncü plan döneminde ancak yüzde 67,2'ye yükselebildi (1980) ve bu alanda eskiden olduğu gibi yine plan hedeflerinin gerisinde kalındı. 1975 - 1980 döneminde okuryazarlık oranında elde edilen yıllık artış sadece yüzde 0,72'dir.

Planlı kalkınma stratejisiyle çelişen bu durum karşısında Ulusu hükümeti tarafından 23 mart 1981'de okuryazar olmayan yurttaşlara okuma ve yazma öğretmek amacıyla bir eğitim seferberliği ilan edildi. Açılan 105 544 kursa 2 240 099 kişi katıldı ve bunlardan 1 286 489 kişi kursu başarıyla bitirdi (mart 1981 - ağustos 1982).

TARIM

● *Tarımsal üretim.* Sulanmaya elverişli alanların sulu tarıma açılması çalışmaları Dördüncü Plan döneminde de sürdürüldü, fakat bu alanda öngörülen hedeflere ulaşılamadı. Ayrıca gübre, tarımsal mücadele ilacı, bazı tarımsal araç ve gereçlerin eksikliği ile ürünlerin saklanması ve depolanması şeklindeki altyapı hizmetlerindeki yetersizlik varlığını korudu. Zaman zaman kendini gösteren elverişsizlik iklim koşullarının da etkisiyle, tarım sektöründe beklenen büyüme genel olarak plan hedeflerin'n gerisinde kaldı. Tarımsal üretimdeki büyüme hızı (artış) 1978'de yüzde 3,6; 1979'da yüzde 2,4; 1980'de yüzde 1,2;

sosyal güvenlik

	Emekli Sandığı		*Sosyal Sigortalar K.*		*Bağ - Kur*	
Yıllar	*aktif iştirakçiler*	*aylık alanlar*	*aktif iştirakçiler*	*aylık alanlar*	*aktif iştirakçiler*	*aylık alanlar*
1980	1 250 000	1 300 554	2 204 807	635 815	1 100 500	169 481
1981	1 415 000	1 362 041	2 228 439	714 973	1 154 817	217 387
1982	1 390 000	1 390 638	2 264 788	808 118	1 203 803	255 943
1983	1 355 000	1 388 758	1 917 000	825 665	1 334 111	267 980

Kaynak: Maliye Bakanlığı, *Yıllık Ekonomik Rapor,* 1983.

İş ve İşçi Bulma Kurumu aracılığı ile yurt dışına gönderilen işçi sayısı ve bunların ülkelere göre dağılışı

	1 9 8 1			*1 9 8 2*			*1966 - 1983 (a)*		
ülkeler	*erkek*	*kadın*	*toplam*	*erkek*	*kadın*	*toplam*	*erkek*	*kadın*	*toplam*
F. Almanya	244	30	274	61	14	75	400 597	120 801	521 395
Avustralya	169	152	321	51	74	125	6 579	2 384	8 963
Avusturya	156	28	184	9	3	12	30 512	4 647	35 159
Belçika	10	3	13	1	1	2	2 191	51	2 242
Fransa	6	—	6	8	1	9	55 710	254	55 964
Hollanda	23	8	31	2	—	2	19 645	193	19 838
İsviçre	322	57	379	147	16	163	7 883	1 491	9 374
Libya	30 660	7	30 667	26 681	5	26 686	122 037	28	122 065
S. Arabistan	14 346	33	14 379	12 318	7	12 325	67 816	61	67 877
Irak	10 459	8	10 467	8 894	12	8 906	23 526	25	23 551
Öteki ülkeler	1 995	77	2 032	1 028	55	1 083	29 983	706	30 689
TOPLAM	58 350	403	58 753	49 200	188	49 388	766 479	130 641	897 120

Kaynak: *İİBK (a) 1983 7 Aylık*

tarımsal alan durumu
(bin hektar)

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
ekilen tarla	16 343	16 531	16 349	16 607	16 372	16 687	17 157
nadas	7 922	7 941	8 200	8 388	8 188	8 204	6 614
sebze bahçeleri	619	591	571	616	596	568	618
bağlar	768	760	790	850	820	800	655
meyve bahçeleri kapladığı alan	1 263	1 290	1 321	1 352	1 386	1 397	1 426
zeytinlik	810	816	811	812	813	833	811
ormanlar	20 170	20 155	20 155	20 155	20 199	20 199	20 199

Kaynak: *DİE*

1981'de yüzde 1,9 ve 1982'de 3,6 olarak gerçekleşti. Bu durum türk tarımının büyük bir bölümünün hâlâ doğa koşullarına bağlı olarak üretimde bulunduğunu göstermektedir. Kalkınma planlarında bol ve kaliteli tarımsal üretimin ancak tarıma dayalı sanayi ile (yani teknik tarımla) gerçekleştirilebileceği belirtildiği halde, bu hedefe erişmek bir türlü mümkün olamadı. Türk ekonomisinin bir bütün olarak darboğazlardan çıkması, Türkiye'nin sanayileşmesine ve kendi ulusal ağır sanayiini kurmasına bağlıdır.

Nitekim tüm engellere, iç ve dış birtakım olumsuz koşullara rağmen Türkiye sanayileşmektedir. Bunun doğal sonucu olarak, planlı dönemin ilk yıllarında tarımın Gayrı Safi Milli Hasıla (GSMH) içindeki payı yüzde 34,2 iken, 1981'de yüzde 23 dolayına indi ve 1983 yılı kalkınma programında da yüzde 20,4'e inmesi hedef olarak belirlendi.

Türkiye tarım potansiyeli çok yüksek bir ülke olduğu halde, tarım teknolojisindeki geriliğin yanı sıra «cüce işletme tipi»nin varlığını koruması, tarım alanlarının önemli bir bölümünün nadasa ayrılması ve tarım ürünleri alanında sürdürülen düşük fiyat politikası 1970'li yıllarda olduğu gibi 1980'li yıllarda da tarımsal verimi ve üretimi genelde olumsuz yönde etkilemeye devam etti. Özellikle hububat üretiminde etkisini belli eden bu durum, Türkiye'nin zaman zaman dışardan buğday satın almak zorunda kalmasına neden oldu. Buna karşılık, son yıllarda artan dış talep nedeniyle, meyve ve sebze üretiminde artış gözlendi. Örneğin 1975'te 9,5 milyon ton dolayında olan toplam sebze üretimi 1980'de yaklaşık 12 milyon ve 1982'de 12,5 milyon tona ulaştı. Etinden, sütünden, derisinden ve yününden yararlanılan hayvan (koyun, keçi, sığır ve manda) sayısı da arttı. 1976'da 75,2 milyon dolayında olan bu hayvanların sayısı 1979'da 81,4 milyona ve 1981'de 85,5 milyona çıktı. Belediye mezbahaları ile kombinalarda kesilen hayvanlardan elde edilen et üretiminde ise genelde bir gerileme gözlendi (1975'te 247 bin t, 1976'da 225,7 bin t, 1977'de 225,2 bin t, 1978'de 195,3 bin t, 1979'da 220,4 bin t, 1980'de 204 bin t, 1981'de 225,2 bin t, 1982'de 256 bin t).

● *Ormancılık*. Orman varlığının, yakın bir gelecekte tükenme tehlikesi yaratacak ölçüde gelişigüzel kullanılmaması için önlemler alındı. Gerçekten Ormanlardaki yıllık odun artışı 28 milyon m³ ve orman varlığını tehlikeye düşürmeden yılda elde edilebilecek odun miktarı 25 milyon m³ olduğu halde, her yıl 30 milyon m³'ün üstünde odun elde edilecek ölçüde kesim yapılmaktaydı. Aşırı kesimi önlemek, ormanları korumak ve geliştirmek amacıyla, kesim, erozyon kontrol ve orman yolu yapım çalışmalarının yanı sıra, çeşitli nedenlerle yok olan ağaçlıkları yeniden ağaçlandırma ve yeni ağaçlık bölgeler oluşturma çalışmaları hızlandırıldı. Ayrıca hem kesimi azaltmak, hem fiyatları ucuzlatmak amacıyla yapacak kereste ihtiyacının bir bölümünün dışalımla sağlanması yoluna gidildi.

● *Su ürünleri*. 8 000 km dolayında kıyı şeridi bulunan Türkiye, sahip olduğu açık deniz balıkçılığı potansiyelini, balıkçıların ilkel yöntem ve araçlarla avlanmaları, stok imkânlarının darlığı gibi nedenlerle, 1975'ten sonraki dönemde de gerektiği gibi değerlendiremedi. 1980'lerde üretimin yüzde 76,5'i taze ve donrudulmuş olarak, yüzde 21,6'sı balıkyağı ve balık unu, yüzde 1'i konserve yapılarak, yüzde 0,9'u tuzlu, tütsülü ve kurutulmuş olarak tüketildi, yüzde 2'si ihraç edildi. 1982'de kişi başına taze ve dondurulmuş su ürünü tüketimi 8,1 kg'ı buldu.

Su ürünleri üretimini arttırmak ve balıkçılığı geliştirmek amacıyla 150 kadar yeni balıkçı barınağı, barınma yeri, çekek ve yanaşma yeri yapıldıysa da, alt ve üst yapı yetersizliği hâlâ önemli ölçüdedir.

başlıca tarım ürünleri üretimi
(bin ton)

ürünler	1976	1979	1982
tahıllar			
buğday	16 500	17 500	17 500
çavdar	740	620	430
arpa	4 900	5 240	6 400
yulaf	400	370	330
mısır	1 310	1 350	1 360
pirinç	158	225	210
baklagiller			
fasulye	159	165	165
mercimek	210	183	550
nohut	170	225	280
sınai bitkiler			
afyon kapsülü	14 277	11 714	5 844
pamuk (saf)	474 827	476 207	489 000
şeker pancarı	9 406 150	8 759 726	12 732 461
tütün	323 963	216 585	210 000
yağlı tohumlar			
ayçiçeği	500 000	590 000	600 000
çiğit	759 723	761 931	782 400
susam	25 000	26 000	27 000
yerfıstığı	54 750	57 500	50 000
yumrular			
kuru soğan	760 000	1 000 000	1 025 000
patates	2 850 000	2 870 000	3 000 000
sebzeler			
lahana	600 000	586 000	610 000
ıspanak	110 000	130 000	125 000
pırasa	260 000	290 000	300 000
fasulye (taze)	250 000	284 000	320 000
kavun-karpuz	4 500 000	5 220 000	4 500 000
kabak (sakız)	265 000	300 000	310 000
hıyar	425 000	500 000	550 000
patlıcan	525 000	630 000	700 000
domates	2 750 000	3 500 000	3 700 000
biber	380 000	445 000	600 000
meyveler			
armut	255 000	280 000	330 000
ayva	43 000	45 000	62 000
dut	103 000	93 000	90 000
elma	1 000 000	1 350 000	1 600 000
erik	136 600	140 000	168 000
incir	188 000	200 000	280 000
kayısı ve zerdali	176 000	165 000	205 000
kiraz	85 000	92 000	105 000
şeftali	192 000	220 000	265 000
vişne	42 600	50 000	62 000
üzüm	3 080 000	3 500 000	3 650 000
portakal	545 000	680 000	656 000
mandalina	126 000	155 000	198 000
altıntop (greyfurt)	13 000	20 000	26 000
limon	277 500	280 000	311 000
antepfıstığı	4 800	20 000	13 000
badem	30 300	26 500	38 000
ceviz	135 000	150 000	120 000
fındık	245 000	300 000	220 000
kestane	47 700	46 000	55 000
zeytin	1 097 000	430 000	1 320 000
çay (yaş yaprak)	300 933	555 122	303 315
çay (kuru)	59 547	101 954	68 038

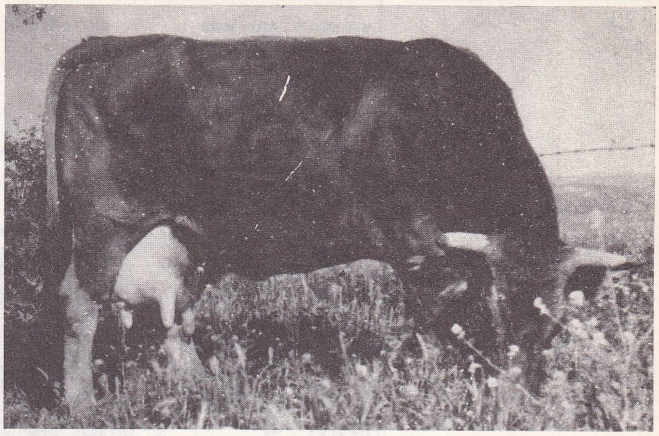

Çiçekdağı devlet üretme çiftliğinde yetiştirilen alman esmer süt sığırı

başlıca hayvansal ürünler
(ton olarak)

	1976	1979	1982
süt	5 505 000	5 411 000	5 208 000
yün	53 915	59 260	62 310
kıl	8 790	9 225	9 600
tiftik	5 530	5 830	6 085
bal	24 061	25 059	34 030
ipekböceği kozası (yaş)	1 665	1 486	1 998

hayvan sayısı
(bin olarak)

	1976	1979	1982
at	853	807	744
katır	310	315	285
eşek	1 465	1 331	1 252
deve	17	12	9
sığır	14 102	15 567	14 484
manda	1 056	1 040	808
koyun	41 504	46 026	49 636
kılkeçisi	14 973	15 109	14 655
tiftikkeçisi	3 535	3 666	3 558
domuz	15	13	14

başlıca orman ürünleri
(m^3 olarak)

	1976	1979	1982
tomruk	5 161 418	5 854 365	4 054 073
maden direği	657 145	730 972	568 532

Güney Anadolu'da yeni kurulan bir turunçgiller bahçesi (Dalaman)

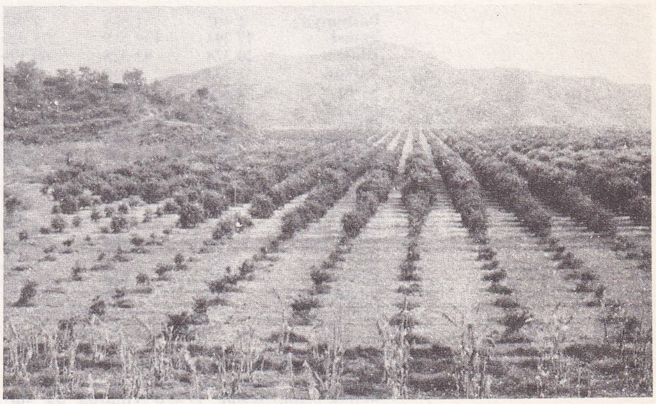

Foto. X (2) [MEYDAN]

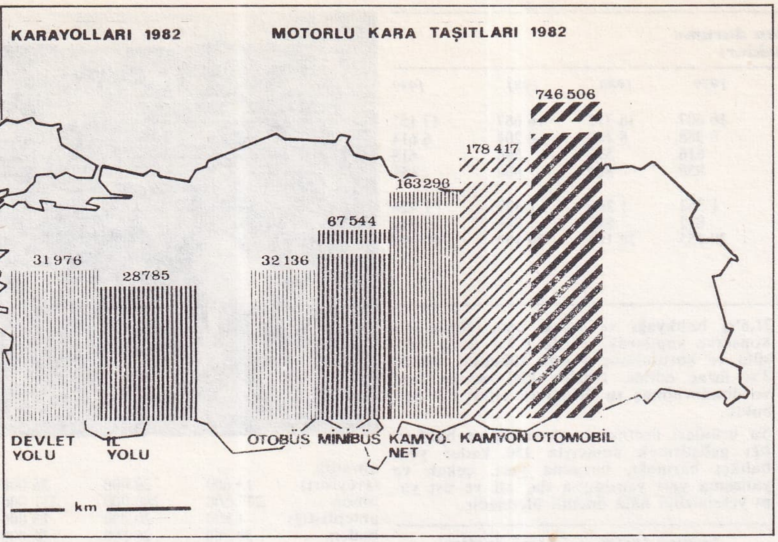

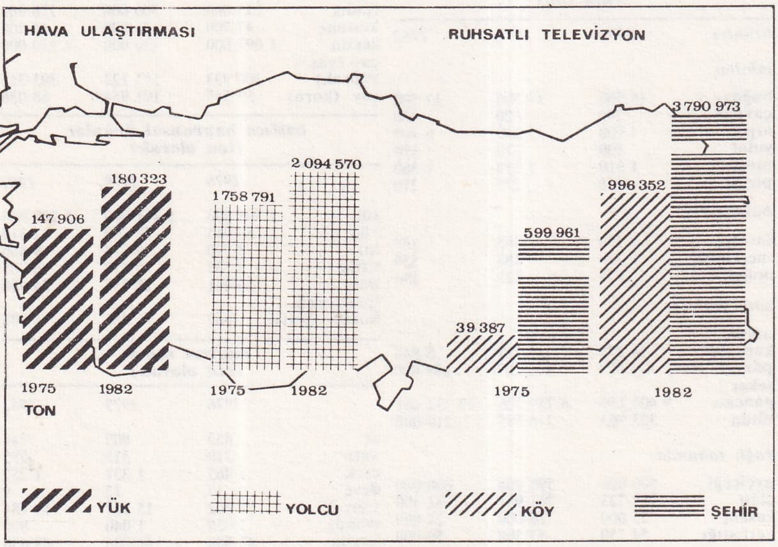

tel direği	96 822	165 462	83 387
sanayi odunu	428 313	333 831	351 409
kağıtlık odun	333 436	186 825	212 677
lif yonga	—	—	439 332
yakacak odun (ton)	7 187 010	6 682 434	8 235 000

başlıca su ürünleri (ton olarak)

	1976	*1979*	*1981*
barbunya	1 402	1 568	3 337
hamsi	77 794	139 515	273 020
istavrit	20 328	82 325	60 599
kalkan	1 173	5 315	3 785
kefal	2 210	5 067	4 556
kolyoz	1 323	3 086	4 972
lüfer	8 811	15 129	18 430
palamut	3 025	8 639	23 174
sardalya	1 445	10 493	9 133
torik	153	443	1 126
uskumru	56	814	200
alabalık	308	290	527
karabalık	205	433	1 452
sazan	6 702	8 498	9 886
turna	356	395	796
yayın	826	536	588
yılanbalığı	449	396	374

SANAYİ

1962 yılında planlı dönemle birlikte başlatılan ithal ikamesine dayalı ve iç piyasaya dönük sanayileşme 1970'li yıllarda da sürdürüldü. Bu strateji ucuz döviz, ucuz kredi ve hızla genişletilen iç talep politikalarıyla desteklendi. Ayrıca, ithal yasakları ve yüksek gümrük hadleri ile sanayie aşırı bir himaye sağlandı. Böylece sanayi sektörü hızla gelişti; fakat bu sanayileşmeye paralel olarak döviz ihtiyacının artması, buna karşılık ucuz döviz politikası nedeniyle ihracatın gelişmemesi ve ithal eğiliminin yüksekmesi sınai üretimin sürdürülmesi için yeterli döviz kaynağının sağlanamaması sonucunu verdi. Özellikle, 1970'li yılların sonuna doğru petrol fiyatlarının hızla artması sonunda dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine dönmesiyle ekonomi büyük bir döviz darboğazına girdi ve ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisinin sürdürülmesine olanak kalmadı. Örneğin 1978 - 1979 yıllarında sanayi sektörü, petrol ve hammadde yetersizliği, döviz darboğazı, yatırım malları sıkıntısı, iş barışı sorunları nedeniyle çok düşük bir kapasiteyle çalışma zorunda kaldı ve bu sektörde 1977'de gerçekleşen yüzde 12,9 büyüme hızı 1978'de yüzde 3,7'ye, düştü. Bunun üzerine, Demirel hükümeti tarafından 24 Ocak 1980'de yeni bir ekonomik program uygulanmaya başlandı ve sanayileşme stratejisinde önemli değişiklikler yapıldı (bk. 24 Ocak Kararları, sf. 872).

● *İmalat sanayii.* Sermayenin, sanayiin en önemli bölümü olan imalat sanayiinde yoğunlaşması 1975'ten sonraki dönemde de (özellikle 1978'e değin ve 1981'den sonra) sürdü.

Türkiye *demir - çelik sanayii,* ERDEMİR' den sonra, ikinci büyük kuruluşuna kavuştu: İSDEMİR (İskenderun Demir - Çelik Fabrikaları). 1974'ten itibaren çeşitli bölümleri işletmeye açıldı. Bu kuruluşun yüksek fırını, 1979'da 2,2 milyon ton/yıl blum kapasiteyle üretime geçti. Öte yandan ERDEMİR'in kapasitesi, ikinci yüksek fırının 1978'de üretime geçmesiyle 1,8 milyon ton/yıl'a yükseldi.

1975'te 1 457 479 ton olan Türkiye çelik blok üretimi, 1982'de 1 646 088 tona ulaştı. Ne var ki, 1979 ve 1980'de, genel ekonomik bunalımın etkisiyle sanayideki duraklama yüzünden azalsa bile, demir - çelik dışalımı hâlâ önemli çaptadır. (Bk. ÇELİK, *Ek 2*).

Çimento sanayi, 1974'ten sonraki dönemde hızlı gelişmesini sürdürdü. 1979 ve 1980'de talep azaldıysa da, Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine yapılan dışsatım, üretiminin düşmesini engelledi. 1973'te 9 milyon ton olan çimento üretimi 1982'de 16 milyon tona yaklaştı. (Bk. ÇİMENTO, *Ek 2*).

Gübre üretimi, 1975'te 2,7 milyon ton iken 1981'de 6,5 milyon tona yükseldi. Ama talep, dışalımın desteğiyle karşılanabilmektedir. (Bk. GÜBRE, *Ek 2*).

1974'ten sonraki dönemde, *otomotiv sanayii* ürün türlerinde farklılıklar olmakla birlikte, üretim rekor düzeye 1978'den önce ulaştı (minibüs üretimi dışında). Genel bunalımın en çok etkilediği sanayi kollarından biri olan otomotiv sanayii, 1978'den itibaren üretimini kısmak zorunda kaldı. Görece bir artış ancak 1981 ve 1982'de gerçekleşti. Ancak, bu sanayi kolunda, yerlileşme oranı giderek arttı. Bazı ürünlerde bu oran yüzde 90'ı geçti. (Bk. OTOMOTİV, *Ek 2*).

Şeker sanayii, bunalımdan hemen hiç etkilenmeyen kollardandır. Gelişimini 1974' ten sonraki dönemde de sürdürdü. 1975' te 805 718 ton olan üretim 1982'de 1 617 169 tona yükseldi. (Bk. ŞEKER, *Ek 2*).

Cam ve cam eşya sanayii de, aynı dönemde, gelişimi aksamayan sanayi kollarından biridir. Talebe bağımlı olarak, bazı türlerde üretim azalmış ya da artmamış olsa da, genel olarak sektör, dışsatım hacmini artıracak üretim artışını sağladı.

Gıda sanayii'nde yatırımlar, Dördüncü Beş Yıllık Plan'da, öngörüldüğünün tersine, pek artmadı. Bu alandaki yatırımlar, daha çok un fabrikaları kurulmasına yönelikti (1976' da 73 fabrika varken, 1982'de bu sayı 98 oldu). Undan sonra, başlıca yatırım konusu, rafine ayçiçeği yağı idi (1976'da 18 fabrika varken, bu sayı 1982'de 24'e ulaştı). Buna karşılık rafine pamuk yağı üreten fabrika sayısında düşme oldu (13' ten 9'a). [Bk. GIDA sanayi, *Ek 2*].

Dayanıklı tüketim malları üreten kuruluşların sayısı, 1975'ten sonraki dönemde pek artmadı. Hatta, kimi firmalar üretim türlerini azalttılar, kimileri de, sektörden çekildi. Üretimse -türlere göre değişmekle birlikte- 1978 ve 1979'da en yüksek noktaya ulaştı; sonraki yıllarda -tüketimi en az düzeye indirmeyi amaçlayan 24 ocak kararlarının sonucu olarak- düştü.

Kâğıt sanayii de, 1978 - 1980 arasındaki genel bunalımdan payını aldı. 1981 ve 1982' de ise üretim hızla yükseldi (1975'te toplam 307 776 ton, 1978'de 303 842 ton, 1982' de 398 102 ton). Kaliteli baskı ve gazete kâğıdı dışalımı sürmekle birlikte, yerli üretim, öteki kâğıt türlerinde yurt içi talebini karşılayacak miktara ulaştı.

MADENCİLİK

1974'ten sonraki dönemde, üretim ve dışsatım üçüncü ve dördüncü beş yıllık planlarda öngörülen hedeflerin gerisinde gerçekleşti. Buna bağlı olarak dışalım, özellikle petrol alımı yüzünden, büyük ölçüde arttı.

Bu dönemde madencilik sektörüyle ilgili iki yasal düzenleme yapıldı. 1978'deki ilk yasa, bor tuzları ve linyit madenlerinin kamulaştırılması, 1983'teki ikinci yasa ise, bor tuzları ve linyit sahalarına ek olarak, trona, asfaltit madenlerinin ve önemli demir sahalarının ilgili kamu kuruluşlarına devredilmesi işlemlerini hükme bağladı. (Bk. MADEN, *Ek 2*).

ENERJİ

Türkiye 1974'ten sonraki dönemde, enerji ihtiyacını petrolden çok, elektrik enerjisiyle karşılamaya yönelik bir yatırım programını uygulamaya koydu.

Bu döneme rastlayan dünya petrol bunalımı, (1973 - 1974), Türkiye'de biraz gecikerek, ama olanca ağırlığıyla yaşandı.

1974'ten sonra, elektrik enerjisi ihtiyacı giderek arttı. Zaten yurt içi talebi karşılayacak çapta olmayan yerli üretimin 1978 - 1980 arasında talebe paralel artış sağlayamaması yüzünden, bu yıllarda, hayatı önemli ölçüde etkileyen kısıntı programları uygulandı.

Yapımı süren hidroelektrik ve termik elektrik santralları tamamlandığında, 1990'larda Türkiye, elektrik enerjisi ihtiyacını yerli üretimle karşılayabilir duruma gelecektir. (Bk. ELEKTRİK ve *Elektrik Kurumu* [TÜRKİYE] *Ek 2*).

TURİZM

Sonyıllarda, Türkiye'de, turist girişlerinde daha kararlı bir gelişme, yurt dışına çıkan vatandaş sayısında da artış görüldü. 16 mart 1982'de yürürlüğe giren Turizmi Teşvik Kanunu ile bir «turizm geliştirme fonu» kuruldu. Turizm Bankası'nca turizm sektörüne ayrılan krediler 1977'de 612,2 milyon lira iken 1984 yılı için 12,5 milyar lira olarak programlandı.

1 temmuz 1983 tarihi itibariye Türkiye'de 591 turistik tesis, 32 847 oda ve 64 159 yatak bulunuyordu.

ULAŞTIRMA

Daha önceki yıllarda olduğu gibi 1975'ten sonraki yıllarda da karayolları yolcu taşımacılığı ağırlığını korudu. Şehirlerarası yolcu taşımasında yılda ortalama yüzde 11,6 dolayında bir artış oldu. Ama artış bakımından önceliği yüzde 15,9 ile havayolu taşımacılığı aldı. Denizyolu ile şehirlerarası yolcu taşımacılığı yılda yüzde 9,9'luk bir artış gösterirken, demiryolu taşımacılığında yüzde 4,3 oranında bir azalma görüldü.

Karayolları, şehirlerarası yük taşımacılığında da ağırlığını korudu. Yük taşımacılığındaki artışın hemen hemen tümü de karayolu taşımacılığında oldu. Binek otomobillerinin sayısı 1974 - 1983 arasında 10 yılda 187 binden 831 bine, kamyon - kamyonet sayısı 142 binden 446 bine, otobüs minibüs sayısı 44 binden 128 bine yükseldi. Bu dönemde trafik kazaları da büyük ölçüde arttı (1973'te 35 bin, 1977'de 57 bin, 1981'de 41 bin). 1978 - 1983 döneminde ulaştırma yatırımlarının yüzde 46,9'u karayollarına, yüzde 30'u demiryollarına ayrıldı.

İKTİSADİ GELİŞME
büyüme hızı

1975'te alınmaya başlanan bazı ekonomik istikrar önlemlerine (türk lirasının devalüe edilmesi, dövize çevrilebilir mevduat [DÇM] artışının özendirilmesi, döviz sıkıntısını gidermek için İMF ile yapılan anlaşmalar, dış seyahat kısıntıları, vb.) rağmen türk lirası sürekli olarak değer yitirdi ve enflasyoncu gidiş önlenemedi. Ülke ekonomisini sarsan hızlı enflasyonun kaynak dağılımını bozucu etkileri, tasarruf ve döviz yetersizliği nedenleriyle 1977'den başlayarak yatırımların gittikçe azaldığı gözlendi. Örneğin, sabit sermaye yatırımlarının gayri safi milli hasılaya oranı 1977'de yüzde 21,6 iken 1980'de yüzde 17,6'ya düştü.

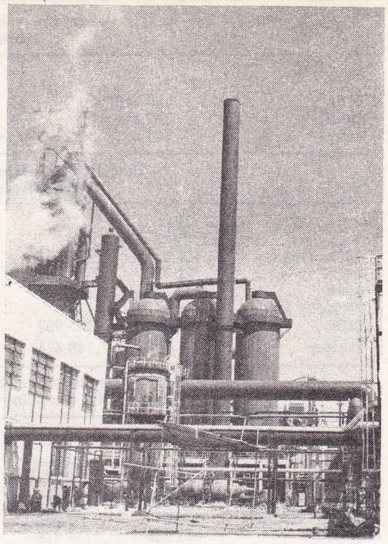

Ereğli demir-çelik fabrikalarında bir yüksek fırın

Konya'da kurulan traktör ve traktör motorları fabrikası (TÜMOSAN, 1982)

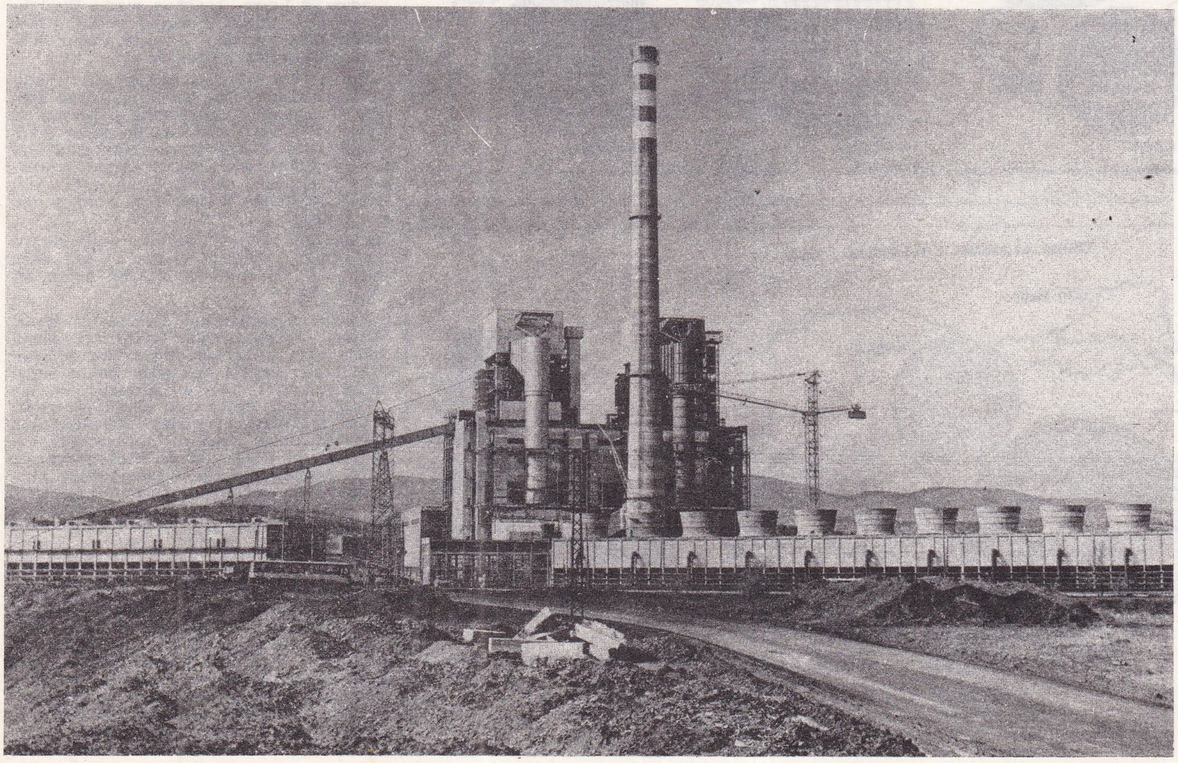

1981 yılında işletmeye açılan Soma termik elektrik santralı B grubunun birinci ünitesi

Foto 3 (3) [MEYDAN]

turizm gelir ve giderleri (bin dolar)	1976	1980	1981	1982
gelir	180 456	326 654	381 446	370 319
gider	207 893	114 797	104 234	108 917
denge	– 27 437	+ 211 857	+ 277 212	+ 261 402

Türkiye'ye gelen yabancıların taşıt çeşidine göre dağılımı	1972	1975	1976	1980	1981	1982
deniz taşıtı	421 654	410 131	468 335	522 636	525 354	400 470
tren	31 703	52 686	45 813	65 695	25 730	33 935
uçak	332 390	399 887	418 129	282 509	374 009	400 678
motorlu kara taşıtı	167 672	285 907	290 296	186 524	233 032	313 280
toplam	953 419	1 148 611	1 222 573	1 057 364	1 158 125	148 363

dış ülkelere giden yurttaşların gidiş amaçlarına göre dağılımı	1972	1975	1976	1980	1981	1982
turizm	82 147	224 187	343 755	223 623	129 103	160 799
öğrenim	11 273	15 570	18 057	52 747	53 002	55 901
hac	33 011	120 344	134 057	2 079	939	1 427
devlet hizmeti	6 841	5 292	6 330	14 515	20 928	27 503
çalışma	663 520	734 978	628 099	679 639	744 612	682 752
göç	324	336	569	—	—	—
tedavi	604	795	1 022	5 937	3 753	3 233
diğerleri	4 915	14 714	26 450	345 619	841 568	929 677
toplam	802 635	1 116 218	1 158 339	1 324 159	1 739 905	1 861 292

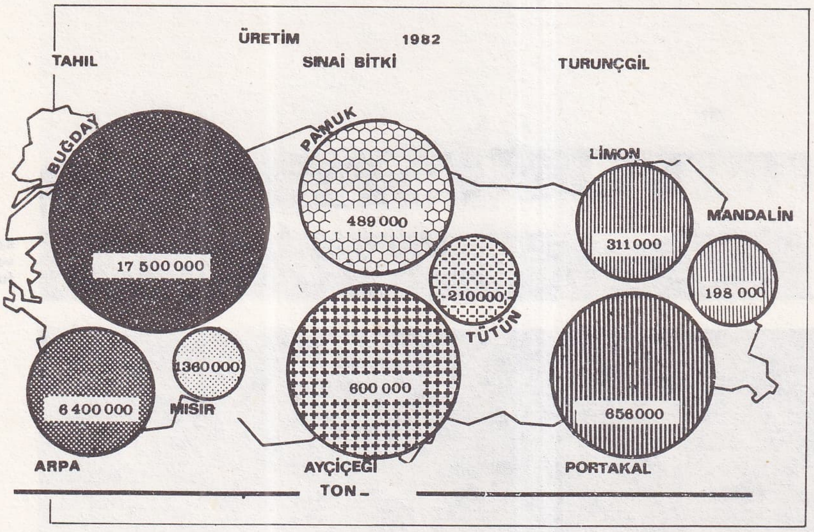

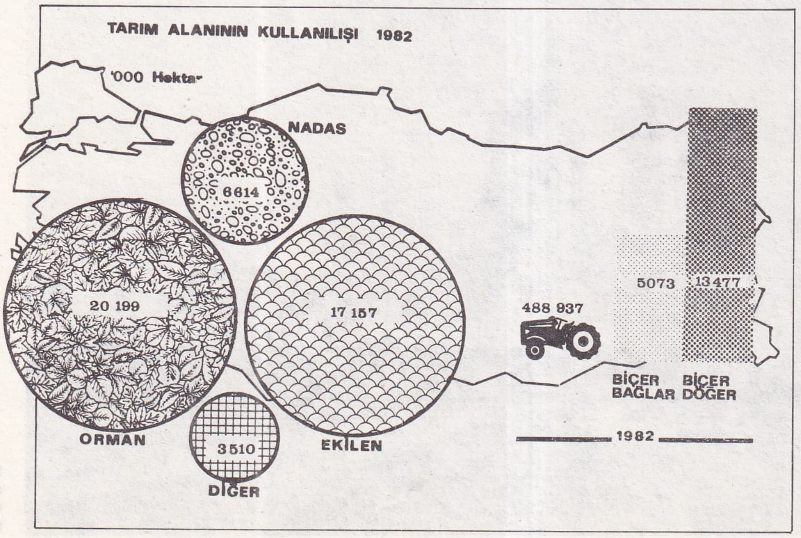

Türk ekonomisinin 1977'den başlayarak gerileme dönemine girmesinin başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir: Dünya petrol fiyatlarında görülen çok hızlı artış nedeniyle dış ticaretten sağlanan dövizin büyük bölümünün petrol dışalımında kullanılması; döviz darboğazının gittikçe büyümesi sonucunda sanayiin gerektirdiği hammadde ve yarı mamul madde gibi girdilerin yeterli ölçüde dışalımının yapılamaması, yatırım mal ve teçhizatlarının sağlanmasındaki güçlükler; yeterli elektrik enerjisinin sağlanamaması; iş barışının grev ve lokavtlarla bozulması bütün bu etkenlere bağlı olarak fabrikaların çok düşük kapasitelerle çalışma zorunda kalmaları.

1980 yılı başlarında, işlerliği ve etkinliği azalmış olan ekonomiyi işler duruma getirmek, ekonomik gerilemeyi önlemek ve baş döndürücü enflasyonu durdurmak amacıyla, Demirel hükümeti tarafından 24 ocak 1980'de yeni birtakım ekonomik istikrar önlemleri alınarak uygulanmaya başlandı.

24 Ocak (1980) Kararları

Türkiye, 1970'li yılların sonunda, «Cumhuriyet döneminin en ağır ekonomik bunalımı»nı yaşadı. Aynı dönemde gelişmiş sanayi ülkelerini bile güç durumda bırakan petrol zamları, -hem petrol, hem de sanayi ürünleri dışalımı yapan ve dışsatım gelirinin tümüyle petrol giderini ancak karşılayabilen- türk ekonomisini sarstı. Türkiye sanayii, petrol, enerji ve döviz kıtlığından çok etkilendi. Fabrikaların birçoğu üretimi durdururken kalanı da çok düşük kapasiteyle üretimi sürdürebildi. Türk parasının değeri, 1979'da yüzde 50 oranında düşürüldü. Gerçek enflasyon ise yüzde 70'in üzerindeydi.

1979 sonunda göreve başlayan Süleyman Demirel hükümetinin, vakit geçirmeden çıkış yolları bulması gerekiyordu. 1980 ocak ayının ikinci yarısında hükümetin, uzmanlarca hazırlandığını duyurduğu «ekonomik önlemler paketi» 24 ocak 1980'de resmen açıklandı.

«Paket» bir dizi karardan oluşuyordu ve bunların uygulanmasına o gün başlandı. Bu kararlardan ilki, önemli ölçüde devalüasyon yapılmasını öngörüyordu. Türk lirası, yabancı paralar karşısında büyük değer yitirdi. Örneğin, 1 ABD doları 47,10 liradan 70 liraya, 1 alman markı 20,62 liradan 40,53 liraya, 1 ingiliz sterlini 106,40 liradan 159,50 liraya, 1 isviçre frangı 29,40 liradan 43,44 liraya yükseldi.

Sonraları «24 Ocak Kararları» diye anılacak olan kararların «mimar»ı olarak bilinen -o zamanki- Başbakanlık müsteşarı ve Devlet Planlama Teşkilâtı müsteşar vekili Turgut Özal, birçok çevrede şok etkisi yapan devalüasyonun yüksek oranda tutulması karşısında, sık sık döviz kuru ayarlaması yapmanın sakıncalarını gerekçe olarak gösterdi.

Ne var ki, 1980 yılı boyunca türk parasının değeri, çeşitli oranlarda 14 kez daha ayarlandı. Yıl sonunda 1 ABD doları 89.95 lira oldu.

24 Ocak Kararları'nın ikincisiyle, Kamu İktisadi Teşebbüsleri'ne (KİT'ler) yapılmakta olan yılda 100 milyar lira dolayındaki devlet desteği kaldırıldı. Bunun sonucu olarak KİT ürün ve hizmetlerinin ücretleri önemli ölçüde zam gördü. Kararlar, çeşitli tepkilerle karşılaştı. Muhalefet, bu yolla bunalımın daha da büyüyeceğini ileri sürerken, iktidar bunun «tek alternatif» olduğunu ve titizlikle uygulandığında ekonominin düzeleceğini savundu. Kararların bir uzantısı da banka faizlerinin serbest bırakılmasıydı. 29 mayıs 1980 tarih 8-909 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, enflasyon oranının çok altında kalan, bu yüzden tasarrufun değil tüketimin teşvik gördüğü bir ortam hazırlayan düşük faiz oranlarının 1 temmuz 1980'den itibaren serbest bırakılmasını hükme bağladı. Böylece, birtakım kimselerin «ucuz kredi» kullanımının önüne geçilmesi, tasarrufların -yüksek faizin çekiciliği sayesinde- ilerde yatırıma dönüşmesi beklenen banka mevduatına kaydırılması amaçlanıyordu. Bankalarda toplanan mevduat, daha sonra kredi olarak sanayicilere verilecek, bu ise üretimin ve

Başbakan Bülend Ulusu

Başbakan Turgut Özal

TÜRKİYE

Cumhurbaşkanı
Kenan Evren

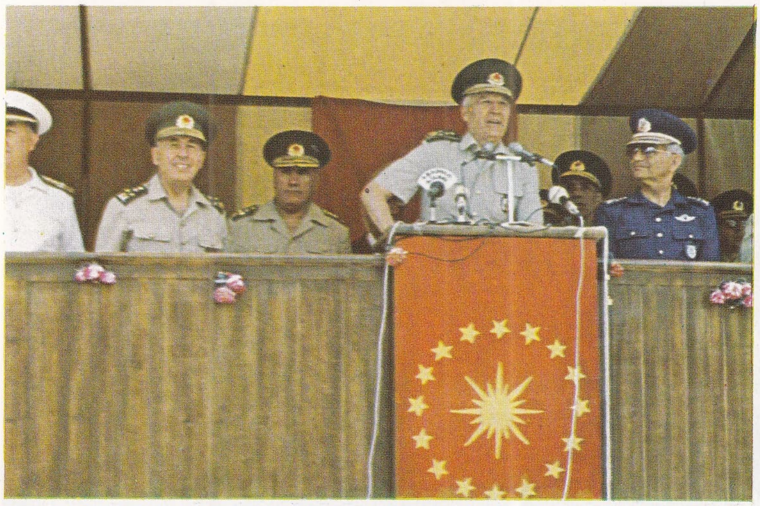

Milli Güvenlik Konseyi başkanı ve üyeleri

Milli Güvenlik Konseyi başkan ve
üyeleri ile basbakan B. Ulusu

Foto. Günaydın arşivi; X (*MEYDAN*)

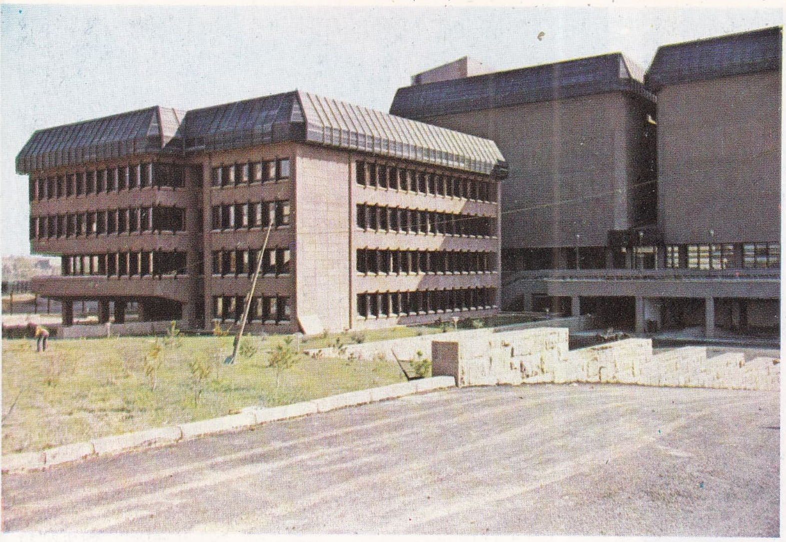

Ankara'da yeni yapılan Milli Kütüphane

Ekimine yeniden baslanan ve Afyon (Bolvadin) Alkoloit Fabrikası'na ilaç hammaddesi sağlayan haşhas

TÜRKİYE

İstanbul'da Emirgân Parkı'nda, restore edilerek hizmete açılan Beyaz Köşk

Ankara-Elmadağ PTT radyolink istasyonu

Uretimine baslanan yeni bir Murat modeli: **Doğan**

Antalya ANTBIRLIK Aksu Iplik Fabrikası

Foto. X (*MEYDAN*)

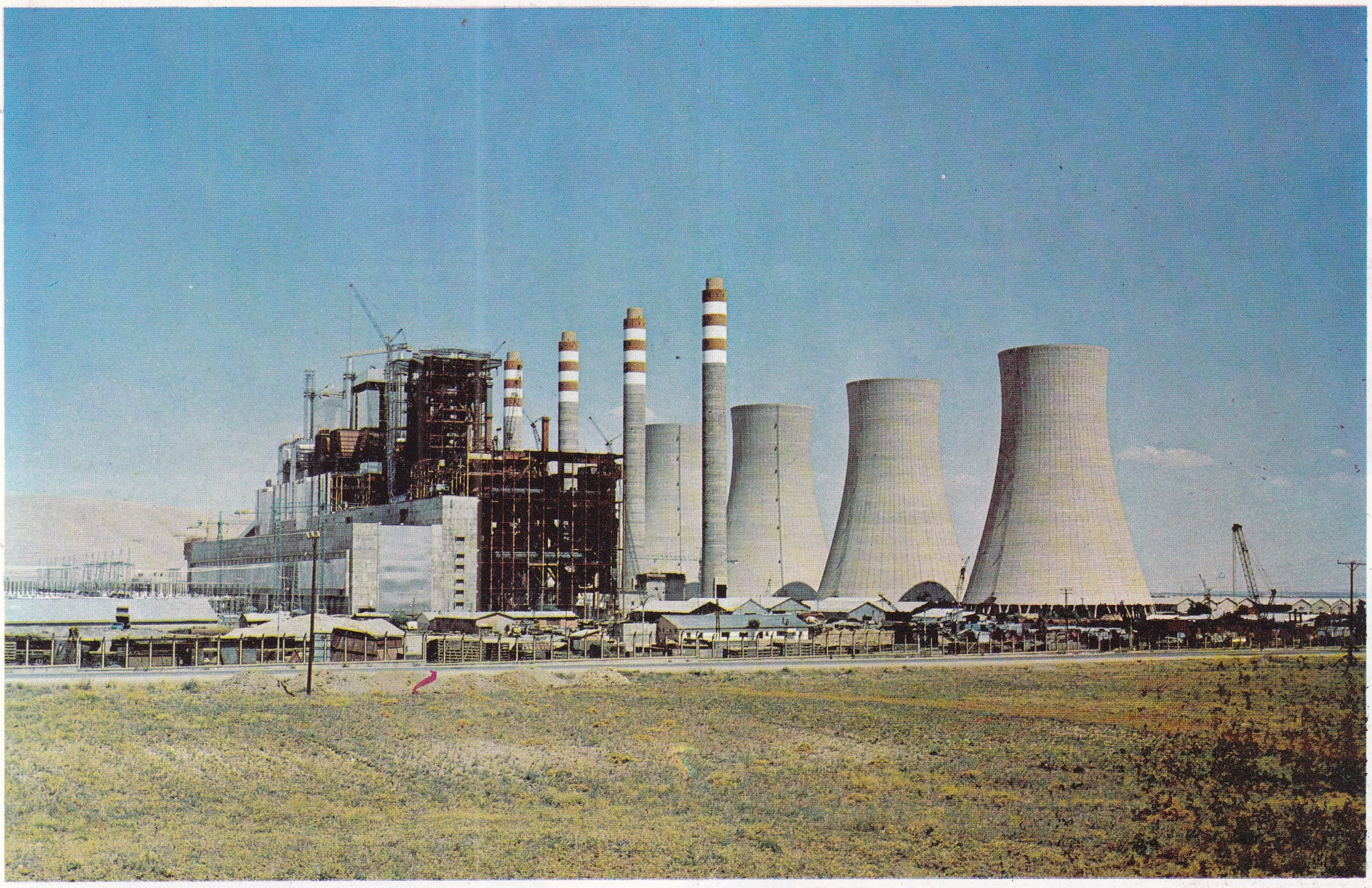

TÜRKİYE

Afşin-Elbistan Termik Elektrik Santralı

Seydişehir Alüminyum Tesisleri

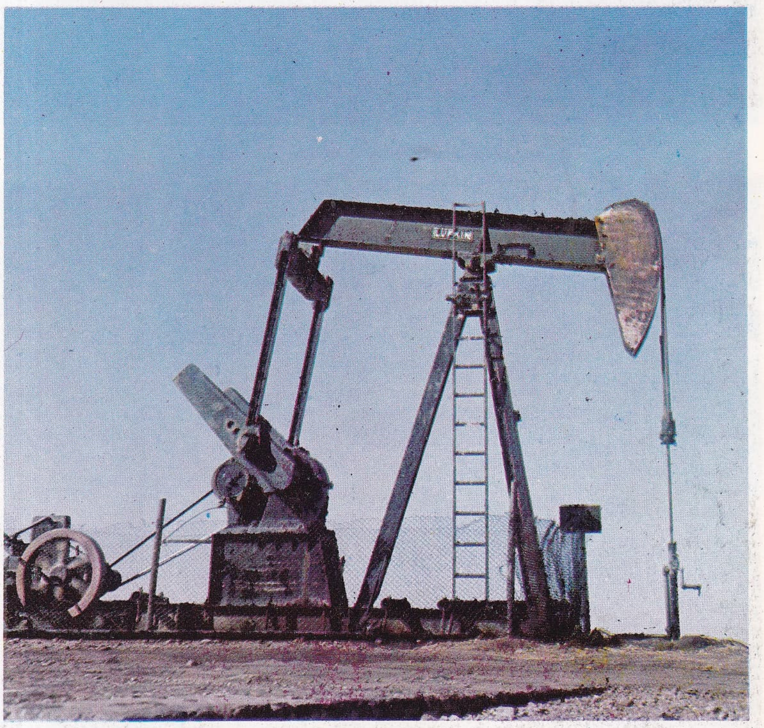

Batman Petrol bölgesinde bir petrol kuyusu

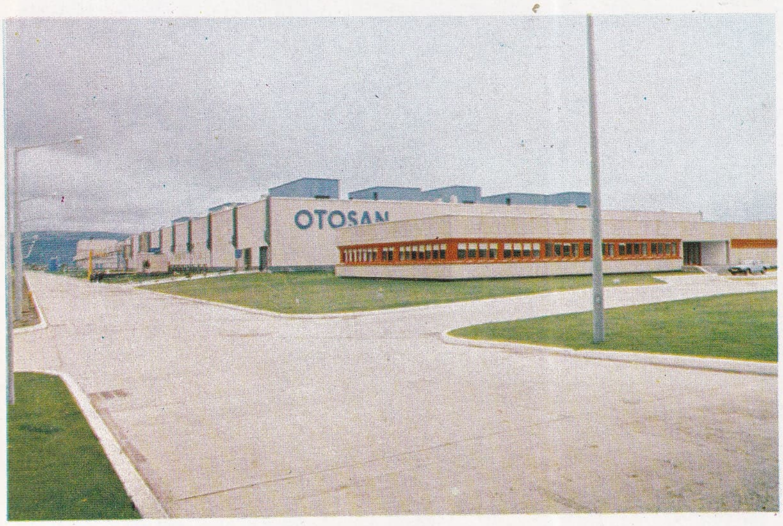

OTOSAN İnönü motor fabrikası

İstanbul-Ambarlı Termik Elektrik Santralı

TÜRKİYE

Toprak Mahsulleri Ofisi Haydarpaşa silosu

Ereğli Demir-Çelik Fabrikasında cevher yığma tesisi

Dünyanın en işlek havalimanlarından biri olan Yeşilköy havalimanının genel görünüşü

Foto. X; T.E.K. arşivi (3) [MEYDAN]

tarım - sanayi - hizmetler ve GSYİH (1968 yılı faktör fiyatlarıyla)

	milyon TL.				sektör payları %			
yıllar	*tarım*	*sanayi*	*hizmetler*	*GSYİH*	*tarım*	*sanayi*	*hizmetler*	*GSYİH*
1963	28 827,4	11 846,5	35 046,6	75 720,5	38,1	15,6	46,3	100,0
1964	28 697,5	13 135,8	37 062,9	78 896,2	36,4	16,6	47,0	100,0
1965	27 551,2	14 375,6	38 854,3	80 781,1	34,1	17,8	48,1	100,0
1966	30 506,6	16 550,3	43 293,9	90 350,8	33,8	18,3	47,9	100,0
1967	30 505,8	17 859,6	45 462,0	93 827,4	32,5	19,0	48,5	100,0
1968	30 942,9	20 241,4	49 717,8	100 902,1	30,7	20,2	49,3	100,0
1969	31 288,0	22 367,8	52 969,2	106 625,0	29,3	21,0	49,7	100,0
1970	32 016,7	22.668,7	57,566,3	112 251,7	28,5	20,2	51,3	100,0
1971	36 229,3	24 649,1	61 434,4	122 312,8	29,6	20,2	50,2	100,0
1972	36 065,2	27 118,0	66 499,7	129 682,9	27,8	20,9	51,3	100,0
1973	32 410,0	30 193,5	72 444,9	135 048,8	24,0	22,4	53,6	100,0
1974 (*)	35 761,5	32 687,9	78 419,1	146 868,5	24,3	22,3	53,4	100,0
1975 (*)	39 674,6	35 614,9	84 648,5	159 938,0	24,8	22,3	52,9	100,0
1976 (*)	42 732,0	39 164,9	92 232,7	174 129,6	24,5	22,5	53,0	100,0
1977 (*)	42 179,8	43 145,1	97 391,1	182 716,0	23,1	23,6	53,3	100,0
1978 (*)	43 302,3	45 991,0	101 345,4	190 638,7	22,7	24,1	53,2	100,0
1979 (*)	44 518,0	43 428,7	101 562,5	189 509,2	23,5	22,9	53,6	100,0
1980 (*)	45 268,2	40 887,4	101 394,3	187 549,9	24,1	21,8	54,1	100,0
1981 (*)	45 298,4	43 833,7	106 221,9	195 354,0	23,2	22,4	54,4	100,0
1982 (*)	48 224,3	45 862,1	110 573,4	204 659,8	23,6	22,4	54,0	100,0
1983 (1)	47 289,1	49 253,9	114 376,6	210 919,6	22,4	23,4	54,2	100,0

Kaynak: *DİE*
(*) Geçici
(1) Tahmin

sektörler ve büyüme hızları

sektörler	*1980*	*1981*	*1982*	*1983*
tarım	1,7	0,1	6,5	—2,7
sanayi	—5,9	7,2	4,6	7,2
hizmetler	—0,2	4,8	4,1	3,4
GSYİH (faktör fiyatlarıyla)	—1,0	4,2	4,8	2,8
GSMH (piyasa fiyatlarıyla)	—1,1	4,1	4,6	2,9

dolayısıyla dışsatımın artmasını sağlayacaktı. Uygulama başlar başlamaz kısa vadeli mevduata yüzde 6'dan yüzde 15'e, orta ve uzun vadeli mevduata yüzde 20'den yüzde 36'ya kadar faiz verilir oldu. Hatta kimi bankalar en az bir yıl vadeli mevduata yüzde 70 ve daha yüksek faiz vermeye başladı. Bankalar arasında yıkıcı faiz yarışını önlemek için 38 banka temsilcisinin Ankara'da imzaladığı «centilmenlik anlaşması» uzun ömürlü olamadı, yıl sonuna doğru hemen tüm bankalar yüzde 50 dolayında faizi benimsedi.

Yüksek faiz, amaçlananı gerçekleştirdi, bankalardaki tasarruf mevduatı hızla arttı, 1980 sonunda bankalardaki mevduat toplamı 700 milyar liraya yaklaştı (ancak bunun tamamının «reel tasarruf» [gelirin tüketilmeyen kısmı] olmadığı biliniyordu).

Yüksek faiz uygulamasının sonuçlarından biri yatırımların azalması; biri de iç talepteki önemli düşme sonucu satışları azalan ve stokları büyüyen işletmelerin ciddi finansman sorunlarıyla karşılaşması, bundan krediyle kurtulmaya çalışmaları dolayısıyla kredi talebinin azalmaması idi.

İşte «Banker* olayı» (*Ek 2*), bunun yan ürünlerinden biri olarak ortaya çıktı.

Bankaların anlaşıp faiz oranlarını saptaması ve bunun serbest faiz ilkesine uygun düşmemesi üzerine 12 aralık 1982 tarih ve 8/5756 sayılı Bakanlar Kurulu kararı «mevduat faizlerinde yıllık azami faiz oranlarının, bankalararası mevduat hariç, toplam mevduat içindeki payları yüzde 3 ve daha fazla olan bankalar tarafından türlerine göre serbestçe belirlenmesini ve ortaklaşa olarak Merkez Bankası'na bildirilecek oranları aşmaması gerektiğini» hükme bağladı.

1983'ün ilk yarısında, sermaye yetersizliğine çözümü -yüksek faize rağmen- kredide bulan sanayi işletmelerinin bunalımı iyice ağırlaşınca, 13 haziran 1983 tarihinde alınan bir kararla mevduat ve kredi faiz oranları düşürüldü (bk. FAİZ, *Ek 2*). Fakat ekonominin buna hazır olmadığı çok geçmeden anlaşıldı. 6 kasım 1983 seçimlerinden sonra kurulan Turgut Özal hükümeti bu nedenle 24 Ocak Kararları'na paralel yüksek faiz uygulamasını yeniden başlattı.

gayri safi millî hasıla

● *Gayri safi yurt içi hasıla* (GSYİH): Ekonomik gelişmenin itici gücü sanayi sektörüdür. Bir başka deyişle, sanayileşmek ekonomik kalkınmanın önkoşuludur. Bu nedenle bir ülkede sanayi sektöründeki büyüme hızının ve bu sektörün GSYİH'daki payının gösterdiği gelişme ve değişmeler büyük önem taşır. 1963'de planlı döneme geçildikten sonra türk ekonomisinde bu konuya önem verildi ve kalkınabilmek için sanayileşme gerektiği anlaşıldı. Birinci plan döneminde tarım gelirlerinin payının ortalama yüzde 35 oranında olmasına rağmen aynı dönemde sanayi sektörünün payı yüzde 17,5; hizmet sektörünün payı ise yüzde 47,5 idi. Beş yıllık planlarda öngörülen hedeflere uygun olarak, ikinci ve üçüncü plan dönemlerinde tarım sektörünün payı azalmaya ve sanayi sektörü ile hizmetler sektörünün payları artmaya devam etti. 1978'den başlayarak tarım ve sanayi sektörlerinin payları hemen hemen aynı düzeye gelmiş bulunmaktadır. 1977 - 1980 yılları arasında sanayi sektöründeki duraklama ve gerilemeler nedeniyle 1983 yılına kadar tarım ve sanayiinin GSYİH'daki denk paylarında bir değişme olmadı. Zaten uygulanan istikrar politikası her iki sektöre de aynı ölçüde ağırlık vermekteydi. Buna karşın sanayi sektörünün gelişmesi hizmetler sektörünü de etkilediği için sanayideki gelişmeyle birlikte hizmetler sektörünün paylarında sürekli artışlar görüldü. 1983'te tarım ve sanayi sektörlerinin paylarındaki denklik (sırasıyla yüzde 22,4 ve 23,4) sürerken, hizmetler sektörünün GSYİH'daki payı yüzde 54,2'ye ulaştı.

● *Gayri safi millî hasıla* (GSMH): Birinci plan döneminde yıllık ortalama sabit fiyatlarla yüzde 6,6'lık GSMH artışına karşılık cari fiyatlarla yüzde 12,1; ikinci plan döneminde sabit fiyatlarla yüzde 7,1 ve cari fiyatlarla yüzde 19,1; üçüncü plan döneminde ise sabit fiyatlarla yüzde 5,5 ve cari fiyatlarla yüzde 29,4 artışlar sağlandı. 1978 - 1982 döneminde de yıllık ortalama sabit fiyatlarla yüzde 2,1 ve cari fiyatlarla yüzde 60,6 büyüme hızları gerçekleştirildi. Kalkınma hızının önemli ölçüde gerileme gösterdiği bu dönemde, 1979 ve 1980 yıllarında fiyat artışları en yüksek düzeye ulaştı. Fakat 1980 yılı başlarında uygulanmaya başlanan ekonomik istikrar programı sonucu fiyatların artış hızında sağlanan gerileme sayesinde, GSMH'da reel bir artış sağlandığı gözlendi. Üçüncü plan döneminde ortalama yüzde 22,6 ve 1978 - 1982 döneminde yüzde 57,3 oranlarına ulaşan fiyat artış hızının 1981'de yüzde 42 ve 1982'de yüzde 27,2 oranlarına indiği görüldü. Mevcut verilere göre fiyat artış hızının (yani enflasyonun) 1983'te yüzde otuz dolayında gerçekleşeceği, 1980'de üçlü rakamlara ulaşan enflasyon hızının, kitlelerin satınalma gücünün giderek azalması pahasına, büyük ölçüde aşağı çekilip denetim altına alınması sayesinde türk ekonomisine yeniden ferahlık kazandırılacağı genel bir beklentidir.

gayrı safi millî hasıla fiyat indeksi

yıllar	*GSMH zincirleme indeksi (cari fiyatlarla)*	*GSMH zincirleme indeksi (sabit fiyatlarla)*	*fiyat artış zincirleme indeksi*
1968	100,0	100,0	100,0
1969	111,0	105,4	105,3
1970	118,3	105,8	111,8
1971	130,3	110,2	118,2
1972	125,0	107,4	116,4
1973	128,7	105,4	122,1
1974	137,8	107,4	128,3
1975	125,4	108,0	116,1
1976	125,1	107,7	116,1
1977	129,9	104,0	124,9
1978	148,1	103,0	143,7
1979	172,2	99,7	173,4
1980	201,6	98,9	203,8
1981	147,8	104,1	142,0
1982	133,0	104,6	127,2

Kaynak: *İktisadi Rapor* 1983 (Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği yayını).

toptan eşya fiyatları indeks sayıları (1963 = 100)

yıl	*genel indeks*	*toplam*	*nebati gıda maddeleri*	*hayvanlar*	*ürünleri*	*toplam*	*yakacak*	*madenler*	*dokuma maddeleri*	*sınai ve maden-ni yağlar*	*yapı malzemesi*
1975	343,2	357,9	313,9	444,2	431,8	318,6	377,7	305,4	299,9	340,8	274,7
1976	396,6	411,6	355,4	621,3	452,5	371,6	393,2	319,1	397,9	342,3	383,4
1977	492,1	505,6	410,3	891,4	576,8	469,7	457,2	386,0	489,8	402,9	642,0
1978	750,8	733,7	549,3	1 322,5	980,6	779,2	959,6	645,1	681,3	622,8	963,4
1979	1 230,7	1 092,8	816,4	1 958,6	1 472,5	1 460,6	1 717,3	1 352,9	1 190,1	1 481,3	1 675,8
1980	2 550,6	2 189,7	1 755,5	3 805,8	2 624,5	3 152,1	4 629,8	2 735,3	2 134,9	3 752,1	3 157,4
1981	3 488,4	3 100,7	2 771,5	4 436,8	3 245,4	4 134,5	6 142,5	3 302,5	2 613,4	5 926,8	3 699,5
1982	4 369,2	3 758,6	3 303,7	5 672,7	4 205,2	5 386,9	7 911,4	4 584,9	3 463,9	7 878,8	4 801,5

Kaynak: *Ticaret Bakanlığı Konjonktür ve Yayın Dairesi Başkanlığı*

● *Kişi başına GSMH:* Birinci plan döneminde kişi başına düşen yıllık ortalama büyüme hızı, sabit fiyatlarla yüzde 4,0 ve cari fiyaltarla yüzde 9,3 oranlarında bulunuyordu. İkinci plan döneminde bu rakamlar sırasıyla yüzde 4,4 ve yüzde 16,1'e yükseldi. Üçüncü plan döneminde ise yine sırasıyla yüzde 3,9 ve yüzde 26,3 olarak gerçekleşti. Bu üç dönemde kişi başına düşen reel GSMH artışı ortalama yıllık yüzde 4.0 dolayında idi ve oldukça yüksek bir artıştı. 1978 - 1982 döneminde ise kişi başına düşen ortalama yıllık reel gelir artışının gerilediği ve mutlak değer olarak 1977 yılının altına düştüğü gözlendi. 1977'de kişi başına düşen reel GSMH artışı yüzde 1,8 iken, bu artış 1978, 1979 ve 1980 yıllarında sırasıyla yüzde 0,9, yüzde -2,4 ve yüzde -3,0 oranlarında gerilemeler gösterdi. Bu dönemde kişi başına düşen yıllık GSMH artış oranları, planlı dönemlerin en düşük değerlerini oluşturmaktadır. Çünkü 1978 - 1982 döneminde Türk ekonomisinin yarattığı katma değer önce yavaşlamış, daha sonra gerileme göstermiş ve ülke sakinlerinin satın alma güçlerinde ve dolayısıyla yaşam düzeylerinde belirli ölçülerde düşüşlere neden olmuştur. Ancak 1980'den sonra, alınan istikrar önlemlerine bağlı olarak GSMH'da reel büyüme (1981'de yüzde 1,5, 1982'de yüzde 2,2) ve kişi başına gelirde de artış sağlandı.

kişi başına GSMH

yıllar	(milyon TL)	kişi başına GSMH TL	(dolar)
1979	2 199 520	50 528,8	1 345,6
1980	4 435 153	99 814,4	1 312,8
1981	6 553 878,2	144 212,4	1 302,2
1982	8 721 795,3	187 731	1 666,5
1983	11 143 439,8	234 742,1	1 067

19 ve 29 aralık 1983 istikrar önlemleri

6 kasım 1983 genel seçimlerinden sonra kurulan Özal hükümeti daha meclisten güvenoyu almadan «24 ocak kararları» doğrultusunda bir ekonomi politikası ve kalkınma stratejisi izleme konusunda kararlı olduğunu gösterdi. 19 aralık günü hükümet programı mecliste okunurken, ilk önlem olarak banka faiz oranlarının yükseltildiği açıklandı. Brüt yüzde 40, net yüzde 32 olan azami banka faizi üç ay ihbarlı hesaplar için (daha önce üç ay vadeli banka faizi kaldırılmıştı) brüt yüzde 49, net yüzde 39,2'ye (vergi stopajı yüzde 10'a indirildiğinden yüzde 44.1'e) yükseltildi. Aynı ay içinde ve ocak ayında çeşitli temel malların fiyatları önemli ölçüde artırıldı. Petrol ürünlerine (aralık ve ocak aylarında, toplam yüzde 6), tekel ürünlerine (yüzde 30-45), elektriğe (yüzde 35), çeşitli gübre türlerine (ortalama yüzde 60), kâğıda (yüzde 10), Sümerbank ürünlerine (yüzde 15) ve demir - çelik ile alüminyum ürünlerine değişik oranlarda zam yapıldı. Bu arada mevcut yasalardaki ithalat ve ihracat rejimlerine ilişkin hükümler, ticareti «kolaylaştırıcı» yönde değiştirildi. Aynı amaçla, Türk Parasının Kıymetini Koruma hükümlerinde de bazı değişiklikler yapıldı. Demirel ve Ulusu hükümetlerince sürdürülen İMF patentli «liberal kalkınma modeli»ne, türk sanayileşme hamlesinde yabancı sermayeden yararlanma olanaklarının geliştirilmesi ve Türkiye'ye yabancı sermaye grişlerinin özendirilmesi politikasına daha da ağırlık verildi.

Türkiye - AET ilişkileri

AET ile ilişkiler, 1 aralık 1964'te yürürlüğe giren ve Türkiye ile AET arasında ortaklık kurma amacı güden anlaşma ile katma protokol hükümleri çerçevesinde yürütülmektedir. Bu konuya ilişkin olarak 30 haziran 1973'te imzalanan tamamlayıcı protokol da, 11 ağustos 1982 tarih ve 2700 sayılı kanun ve 21 eylül 1982 tarih ve 8/5363 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylandı.

AET'nin Türkiye'den ithal ettiği dokuma ve giyim sanayii ürünleri için 1981'de başlattığı kısıtlama ve yasaklama önlemleri

gayri safi milli hasılanın sektörlere dağılımı (cari faktör fiyatlarıyla, milyon TL)

sektörler	1979	1980	1981	1982	1983
TARIM	465 792,2	925 041	132 889,2	1 680 022,9	1 937 900,5
çiftçilik	448 666,6	891 207,4	1 284 407,9	1 628 073,8	1 873 767,4
ormancılık	11 843,7	22 820,9	27 865,9	34 100,1	39 924,6
balıkçılık	5 281,9	11 012,7	13 615,4	17 849	24 208,5
SANAYİ	479 854,6	1 026 713,3	1 581 094,6	2 199 443,1	3 022 093,4
madencilik	30 967,9	71 234,4	135 611,7	162 946,2	216 412,1
imalat sanayii	416 694,6	870 843,5	1 317 945	1 827 566,5	2 535 134,3
elektrik, gaz, su	32 192,1	84 635,4	127 537,9	208 930,4	270 547
HİZMETLER	1 069 658,4	2 128 736,4	3 128 510,6	4 245 339,8	5 458 931,3
inşaat	103 873,2	213 034,2	285 216,5	357 034,6	437 521,2
ticaret	301 822,8	642 676,1	1 011 383,8	1 395 064,8	1 829 204,9
ulaştırma, haberleşme	199 599,1	409 208	623 345,2	843 802,5	1 081 480,9
mali kuruluşlar	36 404,3	71 919,9	132 539,8	161 983,8	221 475,8
konut gelirleri	85 955,9	191 885,3	263 603,8	353 093,4	448 875,3
serbest meslek	106 773,6	222 386	331 274,1	447 763,4	579 380,2
devlet hizmetleri	235 229,5	377 626,9	481 147,4	686 597,3	860 993
GSYİH (FF)	2 015 305,2	4 080 490,7	6 035 494,4	8 124 805,8	10 418 925
VASITALI VERGİLER	165 279,7	279 566	453 483	573 783,6	714 307,1
(—) SÜBVANSİYON	24 691	32 093	75 085	91 454	110 898
GSYİH (PF)	2 155 893,9	4 327 963,7	6 413 892,4	8 607 135,4	11 022 334
NET DIŞALIM FAKTÖR GİRDİSİ	43 626,1	107 189,3	139 985,8	114 659,9	121 105,5
GSMH (PF)	2 199 520	4 435 153	6 553 878,2	8 721 795,3	11 143 440

Türkiye - AET ilişkilerinde önemli sorunlar yarattı. 1983'te AET ülkelerine yönelik Türkiye çıkışlı ham bez ve T-shirt ihracatı, AET komisyonunun tek taraflı kararıyla, 9 mart - 15 temmuz 1983 tarihleri arasında sırayla 1 200 tonluk ve 3 600 000 adetlik kotalarla sınırlandı. Ardından bu ürünler için yıl sonuna kadar 1975 ton ve 3 140 000 adetlik ek kotalar tahsis edildi. Bu arada yatak çarşaflarının da ithali 1 010 tonluk kota ile sınırlandı (13 temmuz - 31 aralık 1983). 1983'te Türkiye çıkışlı pantalonlara topluluk çapında 1 511 000 adetlik genel kota getirildiği gibi erkek ve kadın elbiselerine de Fransa için kısıtlama kondu. Ayrıca havlu türü mensucat, masa örtüsü, tuvalet, mutfak eşyası, dış giyim ve aksesuar eşyalarına da sınırlama getirildi.

1983'te Türkiye çıkışlı dış giyim eşyası, pamuklu dokuma, pantalon ve şortlar, erkek çocuk elbiseleri gibi tekstil ürünlerine AET tarafından gözetim uygulandı. AET'nin ortaklık anlaşması ve katma protokol hükümleriyle bağdaşmayan bu kısıtlama ve yasaklama tedbirleri Türkiye'nin tekstil sanayii üzerinde büyük ölçüde olumsuz etkiler yarattı. Ayrıca sektörün uzun vadeli yatırım ve ihracat imkânlarını da olumsuz yönde etkiledi. Dış ticaretin daha çok açık vermesine yol açan bu uygulamalara karşı Türkiye, katma protokol ile kazandığı hakları saklı tutarak, haksız kısıtlamalara karşı gerekli girişimlerini 1984'te de sürdürdü. 1/80 sayılı Ortaklık Konseyi kararıyla topluluk ile. Türkiye arasında iş gücünün serbest dolaşımına ilişkin olarak 1 haziran 1983 - 1 aralık 1983 arasında üçüncü kademe için çözümlerin hazırlanması öngörüldü. Katma protokola göre (md. 37), üçüncü kademenin sonunda AET ülkelerinde çalışan türk işçileri, çalışma şartları ve ücret bakımından AET üyesi ülkelerin işçilerine tanınan haklardan farklı bir işleme yer vermeyen bir rejimden yararlanacaklardır. Türk işçilerinin üye ülkelerde serbestçe dolaşmaları konusunda AET'nin genellikle isteksiz bir tutumda olduğu görüldü. Son kademeye zamanında başlanması ve 1 aralık 1986'da konunun sona erdirilmesi için Türkiye'nin 1983 yılında başladığı girişimler 1984'te de sürdürüldü. Türkiye ile AET arasındaki kredi ilişkileri mali protokoller çerçevesinde yürütülmektedir. Beş yıllık bir dönem için 600 milyon Avrupa Hesap Birimi tutarındaki bir kredinin Türkiye'ye verilmesini öngören mali protokol, kasım 1981'de imzalanması kararlaştırıldığı halde aralık 1983'e kadar topluluk konseyine iletilmedi.

ikili ekonomik ilişkiler

● *İslam ülkeleriyle ilişkiler.* Türkiye ile İran arasındaki ticaret ilişkileri son yıllarda hızla gelişti. Türkiye'nin bu ülkeye ihracatının 1983'te 1 milyar dolara ulaşması öngörüldü. Öte yandan Irak ve Libya'ya yönelik dışsatım 1982'ye göre toplam dışsatım hacmini etkileyecek biçimde önemli bir gerileme gösterdi. Petrol fiyatlarının gerilemesinden, savaş koşullarından ve bu ülkelerin öteki ekonomik sorunlarından kaynaklanan dışsatım gerilemesini gidermek üzere başbakan Turgut Özal işadamlarının da katıldığı bir heyetle, mayıs 1984'de İran'dan sonra Libya'yı ve Irak'ı da ziyaret etti. Yapılan görüşmeler sonunda ortak bazı önlemler üzerinde anlaşmaya varıldı. Bu önlemler, Irak ve Libya'da taahhüt işleri üstlenmiş türk firmalarının istihkak ödemelerinin tahsilindeki güçlükleri çözümlemeyi de amaçlıyordu.

● *İslam Kalkınma Bankası ile ilişkiler.* 1977 - 1982 döneminde İslam Kalkınma Bankası'ndan sağlanan toplam kredi miktarı 225,2 milyon dolardı. 1982 yılında bu bankadan ithalat ve proje finansmanında kullanılmak üzere toplam 82,3 milyon dolar kredi sağlandı.

● *Uzakdoğu ülkeleri ile ilişkiler.* Türkiye'nin Uzakdoğu ülkeleriyle ekonomik ilişkileri ticaret hacmi açısından beklenen düzeye çıkamadı. Endonezya, Çin ve Güney Kore ile ekonomik ilişkilerin yeni program döneminde geliştirilmesi yönünde girişimler sürdürüldü.

● *Doğu Avrupa ülkeleri ile ilişkiler.* Doğu Avrupa ülkeleriyle ticari, sınaî ve ekonomik işbirliği sürdürüldü. Bu ülkelerle Türkiye arasındaki ödeme düzenlemelerinde hesap limitlerinin düşürülmesi ve ödemelerin serbest döviz esasına göre yapılması sonucu, Doğu Avrupa ülkelerine yapılan dışsatım bir miktar geriledi.

TARİH

12 nisan 1975'te Demirel'in liderliğinde kurulan Birinci Milliyetçi Cephe koalisyon hükümetinin izlediği kamplaşma siyasetine rağmen 1976 yılı, siyasal parti liderlerinin yılbaşı mesajlarında ulusal birliğin önemini belirtmeleriyle başlamıştı. Fakat kısa bir süre sonra, ülke çapında bir sağ-sol çatışması niteliğine bürünen siyasal şiddet eylemlerine çözüm getirme ve iç barışı sağlama konusunda, iki büyük parti (Adalet Partisi ile Cumhuriyet Halk Partisi) arasındaki kısır çekişmelerin devam edeceği anlaşıldı. AP, «anarşinin devamı istenmiyorsa olağanüstü tedbirler desteklenmeli» diyordu. CHP, «bu hükümetin düşürülmesi bir memleket görevi haline gelmiştir» görüşündeydi. 12 Eylül döneminden önceki terör olaylarında adından çokça söz ettirecek olan hükümet kanadı partilerinden Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ise,

Türkiye-AET dış ticaretinin gelişimi (milyon dolar)

	1981			1982			1983 (ocak - haziran)		
	değer	yüzde pay	yüzde artış	değer	yüzde pay	yüzde artış	değer	yüzde pay	yüzde artış
Türkiye'nin toplam ihracatı	4 703	100,0	61,6	5 746	100,0	22,2	2 674	100,0	5,3
AET'ye ihracat	1 503	32,0	20,1	1 755	30,5	16,8	978	36,6	35.9
Türkiye'nin toplam ithalatı :	8 933	100,0	12,9	8 843	100,0	1,0	4 450	100,0	5,4
AET'den ithalat	2 519	28,2	11,1	2 466	27,9	2.1	1 301	29,2	4,2
Türkiyenin toplam dış ticaret açığı	—4 230	100,0	—15.4	—3 097	100,0	—26,8	—4 776	100,0	5.5
Türkiye - AET dış ticaret açığı	—1 016	24,0	— 0.1	— 711	23,0	—30,0	— 323	18,2	—39.1
Toplam *ihracat* oranı ithalat (yüzde)		52,6			65,0			10.1	
AET'ye *ihracat* oranı ithalat (yüzde)		59.7			71.2			75.2	

«devlet güçleri yanında solcularla çatıştıklarını» açıklıyordu. Bu parti, yurt dışında, özellikle Batı Almanya'daki türk işçileri arasında da etkin bir faaliyet göstermekteydi. Bu yüzden Yargıtay Başsavcılığı, Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak MHP dış örgütlerinin altı ay içinde kapatılmasını istemişti.

rüşvet ve yolsuzluk iddiaları

Anarşik olaylara çözüm getirme konusundaki anlaşmazlıkların yanı sıra rüşvet ve yolsuzluk olayları ile ilgili iddialar da yasama organlarının gündemlerinde ciddi tıkanıklıklar yapıyordu. Araştırılması ve gün ışığına çıkarılması son derece gerekli konular, parti çekişmelerinde malzeme olarak kullanılmaktan öte bir işe yaramıyordu. Bu tür konulardan biri, Başbakan Süleyman Demirel'in yeğeninin adının karıştığı «hayali mobilya» ihracı ile ilgiliydi. Bu konuda verilen gensoru önergesi, 17 oy farkıyla reddedildi. Lockheed uçaklarının alımı ve Lice'de yapılan bir okulla ilgili olarak ortaya atılan yolsuzluk iddiaları üzerine de Hava Kuvvetleri komutanı orgeneral Emin Alpkaya görev süresi bir yıl uzatıldıktan altı ay sonra «tahkikatın selameti için» görevinden çekildi (5 mart 1976) ve daha sonra Genelkurmay Askeri Mahkemesi'nde yargılanarak beraat etti. Boşalan Hava Kuvvetleri komutanlığına Genelkurmay Başkanlığı tarafından Yüksek Askeri Şura üyesi orgeneral İrfan Özaydınlı önerildi (12 mart 1976). Milli Savunma Bakanı Ferit Melen'in imza ettiği bu öneri Başbakan Demirel tarafından imzalanmadı ve Hava Kuvvetleri komutanlığına korgeneral Cemal Engin getirildi. Bunun üzerine orgeneral İrfan Özaydınlı, kamuoyunda «Askeri Danıştay» diye bilinen Askeri Yüksek İdare Mahkemesi'ne başvurarak, bu atama işleminin iptalini istedi. Adı geçen mahkeme, orgeneral Özaydınlı'nın başvurusunu haklı bularak, korgeneral Engin ile ilgili atanma kararını iptal etti. Bu defa hükümet, Hava Kuvvetleri komutanlığına yine orgeneral Özaydınlı'yı değil, onun gibi Yüksek Askeri Şura üyesi olan orgeneral Etem Ayan'ı atadı.

Yolsuzluk olayları ve ordu üst kademelerindeki atanma olaylarında takınılan partizanca tutumlar, ana muhalefet partisi CHP'de ve kamuoyunda tepkiyle karşılandı. Sivil kesimde, özellikle TRT ve Milli Eğitim Bakanlığı'nda yapılan yanlı atamalar koalisyon ortağı MSP'de bile tepki uyandırdı.

hükümeti düşürme girişimleri ve DGM direnişi

Bu tür olaylarla günden güne yıpranan ve etkinliğini kaybeden hükümeti düşürmek için CHP ve Demokratik Parti (DP) tarafından harcanan çabalar sonuçsuz kaldı. Üstelik bu arada bir kısım DP'liler partiden ayrılarak AP'ye girdiler.

Fakat MC hükümeti içindeki çelişkiler de giderek belirginleşti. Örneğin, Milli Selamet Partisi'nin (MSP) önerdiği ağır sanayi yatırımlarına AP'nin karşı çıkması çeşitli ekonomik... heyi çökme noktasının sınırına getirdi. Tırmanan şiddet olayları ve işçi hareketleri karşısında hükümet çaresiz kaldı. 11 ekim 1976 tarihinde kapanacak olan Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) için yeni bir yasa çıkarmak konusunda yapılan ısrarlı

mez duruma gelmesi üzerine, 1977 yılı başlarında erken seçim bir zorunluk haline geldi. MSP ile DP'nin engelleme çabalarına karşın CHP ve AP'nin oylarıyla erken seçim kararı alındı.

5 haziran 1977 seçimleri

Genel seçimlerin yapıldığı 1977 yılı, sonraki yıllarda yaşanacak olan kanlı olayların habercisi gibiydi. Bugün bile üzerindeki esrar perdesini koruyan «1 Mayıs İstanbul Olayları»nda 34 yurttaş ölmüş, çok sayıda yurttaş yaralanmıştı. Büyük bir heyecan dalgası içinde geçen 5 haziran 1977 seçimlerinde de, 1973 seçimlerinde olduğu gibi, hiçbir parti mecliste çoğunluğu sağlayamadı. Katılma oranı yüzde 72,42 dolayında olan ve kendisiyle birlikte yeni po-

Doğu Avrupa ülkeleri ile ticari ilişkiler (milyon dolar)

	1980		1981		1982		1983 (6 aylık)	
ülkeler	ith.	ihr.	ith.	ihr.	ith.	ihr.	ith.	ihr.
SSCB	180,7	169,0	163,6	193,7	106,7	124,0	9,2	55,3
Çekoslovakya	66,8	72,1	37,1	15,0	42,3	26,3	9,3	5,1
Romanya	261,1	71,0	371,6	57,3	104,0	59,2	15,0	23,4
Macaristan	58,8	41,1	52,1	5,6	23,6	20,6	2,3	2,2
Polonya	31,9	94,1	90,4	33,3	44,2	41,2	6,0	35,4
Bulgaristan	135,6	12,4	57,5	9,9	60,0	17,1	5,4	10,7
Doğu Almanya	17,7	21,3	18,2	5,7	21,3	23,3	2,2	0,5
toplam	752,6	480.8	790,5	320,5	402,1	311,7	50,4	130,6

girişimler üzerine, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) 16 eylül 1976 günü ülkede «genel yas» ilan etti. DİSK'e bağlı sendikaların yetkili oldukları işyerlerinde çalışan işçiler, art arda şalterleri çekerek fabrikaları durdurdular. İşçilerin DGM direnişi sürerken, DGM yasasını görüşmek için toplanan Meclis'te CHP'nin kesin engellemesi sonunda yeni yasa çıkarılamadı ve böylece geçici süresi dolan eski yasa yürürlükten kalktı. İşçi direnişi, hükümet ve özellikle Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası (MESS) ile İşverenler Konfederasyonu tarafından büyük tepkiyle karşılandı; direnişe katılan işçilere önderlik yaptıkları iddia edilen işçiler tazminatsız olarak işten çıkarıldılar.

İçte ve dışta doruk noktasına varan güçlükler nedeniyle MC hükümetinin iş göre-

litik sorunlar getiren bu seçimlerin en kazançlı partisi, oyların yüzde 41,38'ini (213 sandalye) alan CHP idi.

Oy kaybına uğrayan AP ise oyların ancak yüzde 36,87'sini (189 sandalye) alabilmişti. İki büyük partiyi sırasıyla MSP yüzde 8,56 (24 sandalye), MHP yüzde 6,42 (16 sandalye), bağımsızlar yüzde 2,50 (4 sandalye), CGP yüzde 1,88 (3 sandalye) ve DP yüzde 1,86 (1 sandalye) ile izliyorlardı. TİP ise seçime katıldığı illerde yalnızca 20 565 oy alabilmişti.

Seçimden hemen sonra hükümeti kimin ve nasıl kuracağı gündeme geldi. Tek başına hükümet kurma olanağını çok az farkla kaçırmış olan CHP, nispi çokluğuna güvenerek hükümeti kurmak istediğini ve ayrıca «AP ile MHP dışında her türlü koa-

İslam ülkeleri ile ticari ilişkiler (milyon dolar)

	1979		1980		1981		1982		1983 (6 aylk)	
ülkeler	ith.	ihr	ith.	ihr	ith.	ihr.	ith.	ihr.	ith	ihr.
İran	175,9	11,8	802,5	84,8	514,8	233,7	747,7	791,1	572,9	520,8
Irak	578,8	113,4	1 273,3	134,8	1 563,7	559,0	1 417,5	610,4	483,1	98,3
Libya	208,5	43,3	778,4	60,3	789,4	441,5	823,3	234,6	408,2	111,0
S. Arabistan	14,1	19,7	105,8	43,6	410,4	187,4	573,3	357,9	129,9	134,5
Kuveyt	63,3	15,2	131,6	50,1	106,7	71,0	92,4	86,9	41,0	34,3
Ürdün	3,3	45,1	19,9	48,1	25,9	97,1	7,5	104,7	6,4	38,4
Suriye	3,5	54,9	17,3	102,9	19,0	129,4	14,2	63,2	1,0	34,9
toplam	1 048,4	303,4	3 092,8	524,6	3 429,9	1 719,1	3 675,9	2 248,8	1 642,5	972,2

Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ile Genelkurmay başkanı Org. Semih Sancar

lisyona hazır» olduğunu açıkladı. AP ise. «milliyetçi partiler topluluğu iktidarı sola teslim etmemeli» görüşünü savunarak sağcı partilerin bir koalisyon hükümeti kurmaları gerektiğini belirtti. Buna rağmen Meclis açıldığında, Başbakan Demirel'in istifa etmesi üzerine, Cumhurbaşkanı F. Korutürk yeni hükümeti kurma görevini en çok oy alan parti lideri Bülent Ecevit'e verdi (14 haziran 1977).

Ecevit'in kurduğu azınlık hükümeti 21 haziran 1977'de Cumhurbaşkanı tarafından onaylandı. AP, MSP ve MHP bir azınlık hükümetinin kurulmasına şiddetle karşı çıktılar.

Başbakan Ecevit hükümet programını meclisle okurken de AP ve MHP'liler genel kurulu terkettiler, MSP'liler birleşime bile katılmadılar. Daha sonra yapılan oylamada Ecevit hükümeti 217 olumlu oya karşı 229 aleyhte oyla güvenoyu alamadı ve Ecevit istifa etti (3 temmuz 1977). Bunun üzerine Cumhurbaşkanı, AP genel başkanı Süleyman Demirel'i hükümeti kurmakla görevlendirdi (4 temmuz 1977).

İkinci Milliyetçi Cephe hükümeti

Ecevit'in bir CHP - AP koalisyonu kurulması önerisini reddeden Demirel üçlü bir koalisyon kurmak için MSP ve MHP'lilerle pazarlığa başladı. Üç parti arasında yapılan anlaşma sonunda AP'ye 16, MSP'ye 8 ve MHP'ye 5 bakanlık verilerek ikinci MC hükümeti kuruldu (21 temmuz 1977). Süleyman Demirel'in gene başbakan ve MSP genel başkanı Necmettin Erbakan ile MHP genel başkanı Alparslan Türkeş'in de gene başbakan yardımcısı olduğu ikinci MC hükümeti 219 red oyuna karşılık 229 kabul oyuyla meclisten güvenoyu aldı (1 ağustos 1977). İkinci MC hükümetinin kurulması, sol eğilimli partiler ve örgütler tarafından tepkiyle karşılandı. DİSK, sağ partilerin kendi aralarında oluşturdukları ittifaka (Milliyetçi Cephe) karşılık bir başka ittifak (Ulusal Demokratik Cephe) önerdi. Böylece ülkedeki kamplaşmanın ivmesi daha da arttı.

Hükümet içindeki uyuşmazlık çok geçmeden kendini göstermeye başladı. Partiler uyuşamadığı için Millet Meclisi'ne bir türlü başkan seçilemiyor ve meclis görev yapamıyordu. Sonunda MHP'nin rızasıyla meclis başkanının CHP'den seçilmesi için anlaşmaya varıldı ve CHP Zonguldak milletvekili Cahit Karakaş Millet Meclisi başkanı seçildi (17 kasım 1977). Bu arada tedhiş olayları ve ekonomik güçlükler gittikçe yoğunlaşarak hükümeti daha da yıpratti. Ayrıca, 11 aralık 1977'de yapılan yerel seçimlerde illerin çoğunluğunda (42 il) belediye başkanlıklarını CHP'nin kazanması üzerine, AP'de huzursuzluk arttı ve partiden art arda istifalar oldu. İstifa eden milletvekillerinin sayısı 11'e çıkınca hükümetin destek oyu 218'e düştü ve iktidar tartışması yeniden başladı. AP'den istifa eden 11 milletvekili İstanbul'da Bülent Ecevit'le görüştükten sonra ortak bir açıklama yaparak «yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen parti liderini destekleyeceklerini» ifadeyle, «ülkenin bugün içinde bulunduğu çok ağır iç ve dış koşullar karşısında uzun sürecek bir hükümet bunalımına tahammülü olmadığından kurulacak bu hükümette görev almamız ve hükümeti desteklememiz hususunda görüş birliğine varılmıştır» diyerek iktidar konusundaki tutumlarını belirttiler. Bu şekilde kurulacak bir hükümete ise, diğer partilerin liderleri çok sert tepki gösterdiler. AP genel başkanı Demirel «bu parlamentoda eksikliklerini tamamlamak için makam koltuğu ikram edilerek hükümet olunamaz» diyor ve kurulacak hükümete karşı olduğunu kesin bir dille açıklıyordu.

Demirel'in bu çıkışına karşılık olarak CHP hükümet hakkında bir gensoru önergesi verdi (22 aralık 1977) ve yapılan güvenoylamasında hükümet güvenoyu alamayarak düştü (31 aralık 1977). Cumhuriyet tarihinde bir hükümet ilk defa gensoru ile düşürülmüş oluyordu. Gensoru önergesi «hükümetin içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliği zedeleyip, Türkiye'nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti devletini anayasanın belirlediği çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı» gerekçelerini kapsamaktaydı.

yeni Ecevit hükümeti

Gensoru önergesi üzerine güvenoyu alamayan Demirel hükümeti çekilince cumhurbaşkanı F. Korutürk CHP genel başkanı Bülent Ecevit'i hükümeti kurmakla görevlendirdi (1 ocak 1978). AP'den istifa eden 11 milletvekilinin (11'ler), CGP ve DP'nin desteği ile kurulan yeni hükümetin listesi Cumhurbaşkanınca onaylandı (5 ocak) ve 18 ocak günü yapılan oturumda 229 oyla meclisten güvenoyu aldı. Yeni iki bakanlık (işletmeler ve Yerel Yönetim bakanlıkları) kurularak Cumhuriyet tarihinde ilk kez bakanlık sayısı 34'e çıkarıldı. Böylece, AP'den ayrılan 9 milletvekili ile 1 bağımsız milletvekili hükümette yer aldı; CGP'ye 2, DP'ye de 1 bakanlık verildi.

CGP genel başkanı Turhan Feyzioğlu ve DP'nin meclisteki tek üyesi Konya milletvekili Faruk Sükan başbakan yardımcısı oldular. CHP ağırlıklı yeni hükümetin iç ve dış politikası çeşitli çevrelerin tepkisine yol açıyordu. Bunlardan biri olan ABD'nin Ankara büyükelçisi, başbakan Ecevit'in «akılsız bir milliyetçiliğe saplandığı» görüşündeydi. Yaz başlarında Moskova'ya giden Ecevit, SSCB ile Siyasal Belge ve Ekonomik Belge'yi imzalamıştı (22 haziran 1978). Başka ülkelerin Türkiye'nin iç işlerine karışmalarını eleştiren Ecevit, «bizi zorlamasınlar, dünyanın dengesini değiştiririz, onlar da pişman olur» diyordu.

● *Kahramanmaraş katliamı.* Ecevit hükümeti döneminde de siyasal amaçlı şiddet eylemleri bir türlü önlenemedi, üstelik daha çok yoğunluk kazandı. Örneğin, 21 aralık 1978 günü, bir gün önce öldürülen iki öğretmenin cenazeleri kaldırılırken çıkan olaylar üzerine Kahramanmaraş'ta kitle terörünün tüyler ürpertici bir örneği sergilendi. İlk gün meydana gelen olaylar sonunda ölü sayısı 33, yaralı sayısı da 300'den fazla idi. Elleri silahlı, taşlı, sopalı gruplar kısa bir süre içinde kente egemen olmuş ve güvenlik kuvvetleri olayları önlemede yetersiz kalmıştı. Valilik konağını ele geçirmeye çalışan isyancı gruplar, çevredeki evlere baskınlar yapıp, ana ve babalarıyla birlikte bebekleri dahi acımasızca öldürüyorlar, sokağa çıkma yasağına rağmen maskeli kişiler çeşitli sloganlar bağırarak gösteri yapıyorlar, önceden belirledikleri binaları ateşe veriyorlar, yaralıları hastaneye taşıyan cankurtaran araçlarını durdurup kurşunluyorlardı. Kahramanmaraş'ta askeri birliklerin müdahalesi sonunda güçlükle önlenebilen kanlı olaylar sırasında, resmi açıklamalara göre 109 yurttaş hayatını kaybetti, 176 yurttaş ağır şekilde yaralandı, 500 ev ve işyeri yakılıp yıkıldı.

● *Meclisler çalışmıyor.* Kahramanmaraş katliamı ile bir iç savaşın eşiğine getirilen Türkiye'de en sorumlu devlet kurumları bile çalışmaz durumdaydı. Millet Meclisi başkanı, meclislerin haziran 1979'da tatile girişleri dolayısıyla 7 temmuz günü düzenlediği basın toplantısında önceki yasama döneminin bilançosunu şöyle özetliyordu: «(...) Meclislerimiz devamlı olarak çalışmakta veya çalışır görünmektedir. Ama, toplumun ihtiyaçlarına uygun yasaların çık-

1974-1980 döneminin başbakanları Süleyman Demirel ve Bülent Ecevit

Foto. X (2) [MEYDAN]

tığını da maalesef söyleyemediğimizi içtenlikle itiraf etmek isterim. (...) Parlamentoya pek çok yasa tasarısı ve teklifi verilmektedir. (...) [Bunlardan] beşte biri kanunlaşabilmektedir. (...) Halkın gereksinme duyduğu yasalardan pek çoğu yıllar yılı meclis gündeminde kalmakta, kadük olmakta, tekrar edilmektedir. (...) İkinci yasama yılında Millet Meclisi genel kurulu 110 birleşim yapmış, 40'ında çoğunluk sağlanamamıştır. (...) Kurulan 49 adet soruşturma hazırlık komisyonundan 3'ü başkanlık divanlarını seçmiş, diğerleri bugüne kadar seçip görev bölümü yapamamışlardır...».

● *Genelkurmay Başkanı uyarıyor.* 26 ağustos 1979 günü Zafer Haftası nedeniyle silahlı kuvvetler mensuplarına hitaben uzun bir mesaj yayınlayan zamanın Genelkurmay Başkanı orgeneral Kenan Evren ise ülkenin içinde bulunduğu ortam ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapıyordu: «(...) iç güvenliğimizi tehdit etmeye başlayan anarşik olayların kışkırtıcısı bazı çıkar çevrelerinin yurdumuzda ortaya koymak istedikleri senaryolar, hiçbir yurtseverin kabul edemiyeceği kadar acıdır.

Kendi çıkarlarını ülke bütünlüğünün üstünde görenler, geleceğimizin teminatı olan gençlerimizi sapık ideolojilerinin vaatleriyle aldatarak onları Türk istiklalinin sembolü İstiklal Marşı'mıza dahi saygısızlıkta bulunabilecek kadar türklüğünden uzaklaştırabilmektedirler. Ama sizleri temin ederiz ki, o kendini ve milletini idrakten aciz vatan hainleri, her zaman olduğu gibi karşılarında yine bizleri, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni bulacaklar ve bir gün gelecek hesabını millet önünde verecekler-dir. Onların, ilim ve irfan yuvası okullarımızdan temizlendiğini ve bu okulların, kalbi Atatürk sevgisi, vatan ve millet aşkı ile yanıp tutuşan, birbirleriyle uygarca fikir münakaşası yapabilen eli silahsız kültürlü gençlerle dolu olduğunu görmek bizim de en büyük arzumuzdur. (...) Şuna inanıyoruz ki, bu aldatılmış zavallılar bir avuç azınlıktır ve siz, onların hepsini bir anda yok edebilecek güçtesiniz. Asil sessizliğinizi ve sabrınızı, güçlerinin kanıtı imiş gibi göstermek isteyenler, nasıl yanıldıklarını bir zaman gelecek acı bir şekilde göreceklerdir. (...) İç Hizmet Kanunu-nun sana verdiği Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini gerektiğinde tam anlamıyla ve kusursuz olarak yerine getireceğin muhakkaktır.»

Adalet Partisi azınlık hükümeti

Bu ortam içinde gidilen ara seçimlerden (14 ekim 1979) AP'nin güçlenerek çıkması ve CHP'nin oy kaybetmesi üzerine Ecevit hükümeti istifa etti (16 ekim 1979). Yerine, Demirel tarafından, diğer partilerce de dışardan desteklenen bir azınlık hükümeti kuruldu.

208 red oyuna karşılık 229 kabul oyuyla meclisten güvenoyu alan bu hükümetin ilk yaptığı işlerden biri 67 ilin valisini değiştirmek oldu. Toplumu bunalıma iten ekonomik güçlükler ve terör olayları karşısında, önceki hükümetler gibi AP azınlık hükümeti de gerekli etkin önlemleri alamadı. Silahlı şiddet eylemlerinin sarmalına dolanmış olan ülke her geçen gün iç savaşa doğru hızla ilerliyordu. Sağ ve sol terör örgütleri çeşitli yurt köşelerini «kurtarılmış bölge» ilan etmişlerdi. Cinayet çeteleri, bilim adamı, gazeteci, politikacı, genç, yaşlı, öğrenci, kadın ve çocuk demeden acımasızca adam öldürüyorlardı.

Ulus ve ülke bütünlüğü açısından tehlikeli sonuçlar doğurabilecek olan bu gelişmelerden sonra Genelkurmay Başkanı ile Kara, Deniz, Hava Kuvvetleri ve Jandarma Genel Komutanının imzalarını taşıyan «Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Görüşü» başlığı altında, «tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması maksadıyla» cumhurbaşkanı F. Korutürk'e sunulan 27 aralık 1979 tarihli mektup yayınlandı. Başbakan Demirel uyarı mektubuyla ilgili olarak, «(...) Biz sandalye meraklısı değiliz (...) Milli Güvenlik Kurulu 21 kasım ve 18 aralık tarihlerinde toplandı; ülkenin meselelerini konuştu. Durum bu iken, yeni ve ciddi bir vaziyetle karşı karşıyayız (...)» diyordu.

İstanbul'da 1 mayıs 1977'de meydana gelen kanlı anarşi olaylarından iki görüntü

● *İktidar boşluğu.* 1980'li yılların başında siyasal krizin doruğuna çıkılmış, gerçek anlamda bir iktidar boşluğu doğmuştu. Ülkenin tümünde can ve mal güvenliğinden söz etmenin artık bir anlamı bile kalmamıştı. Türkiye, yürekleri yanan ana ve babaların sonsuz acı ve ıstıraplar içinde kıvrandıkları, kan ve ateşin egemen olduğu, ulus ve yurt bütünlüğünü hedef alan yasadışı örgütlerin kol gezdiği bir ülke görünümündeydi. Bu karanlık gidişe, her gün biraz daha tırmanan şiddet olaylarına karşı alınması gereken önlemler bir türlü alınamıyor, suçlular yakalanamıyor, gözü dönmüş terör odaklarının üstüne etkin biçimde gidilemiyordu. Özellikle siyasal parti yöneticilerinin ciddiyetten uzak, sorumsuz ve birbirlerini ağır şekilde suçlayan sözleri, tüm yurttaşları çaresizlik içinde bırakmıştı. Parlamento, ülke sorunlarına çözüm getirici işlevini bir yana bırakmış, kısır bir döngünün içinde, gündelik yasama ve denetim görevlerini bile yapamaz duruma gelmişti.

1980 ilkbaharında görevi sona erecek olan cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni cumhurbaşkanının seçilmesi gerekmekteydi. 22 mart 1980'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) anayasanın 95. maddesi gereğince cumhurbaşkanını seçmek üzere toplandı. Ancak, aday gösterilmediği için seçimler başka bir güne ertelendi. Bu durum ilk anda kamuoyunda anlayışla karşılandı. Fakat, günler ve haftalar geçiyor, seçim turlarından bir sonuç alınamıyordu. Bir süre sonra görüldü ki, siyasal partiler, devletin en yüksek makamının seçimini dahi kendi çekişmeleri yüzünden çıkmaza sokabiliyorlardı. Aylarca süren seçim turları ile, parlamento çalışmaları kilitleniyor ve içinde bulunulan sorunlarla mücadele en değerli unsur olan zaman boş yere harcanıyordu. Bu durum, 12 Eylül öncesi Türk parlamentosunun nasıl bir sorumsuzluk içinde bulunduğunu gösteren yeni bir örnekti. Sonuçsuz turlar, 12 Eylül Harekâtı'na kadar devam edecekti.

● *Çorum olayları.* Bu arada, ülkeyi kana bulayan terör olaylarının ivmesi de günden güne artmaktaydı. Ülkenin çeşitli yörelerinde terör örgütleri tarafından bazen kitle katliamına kadar varan cinayetler işleniyordu.

Kahramanmaraş olayının acısı daha unutulmadan, bu olayın bir benzeri Çorum'da sahnelendi. 4 temmuz 1980 günü ansızın bir camiye bomba atıldığı haberinin yayılması ile bir kısım çorumlu yurttaş «komünistler camileri yakıp yıkıyor» şeklinde yapılan kışkırtmalarla harekete geçirildi. Böylece başlatılan çatışmalar kısa zamanda Çorum'un tüm mahallelerine sıçradı, ilk gün 10'den fazla ev ve işyeri tahrip edilerek yakıldı. Yangın bölgelerine güvenlik kuvvetleri dahil hiç kimse giremiyor, mahallelerdeki ölü ve yaralı sayısı bile belirlenemiyordu. Yangınların söndürülmesi için çevre illerinden gönderilen yangın ekipleri de yangın çıkarılan bölgelere sokulmuyordu. Olayların ölümle sonuçlanması ve genişlemesi üzerine Samsun'dan toplum polisi, Amasya'dan piyade birliği, Kayseri'den de bir komando hava indirme birliği Çorum'a sevkedilerek durum güvenlik kuvvetlerince kontrol altına alındı. Resmi açıklamalara göre bu olaylarda yakılıp yıkılan yüzlerce ev ve işyerinin yanı sıra 20 yurttaş da hayatını kaybetti.

12 Eylül Harekâtı

Terör örgütleri, son iki yıllık süre içinde (eylül 1978 - eylül 1980) 5 241 can almış, 14 152 kişinin yaralanmasına ya da sakatlanmasına sebep olmuştu. 12 eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ülke yönetimine el koyması üzerine bir radyo - televizyon konuşması yapan Genelkurmay başkanı orgeneral Kenan Evren: «Düşmanın amaç ve yöntemleri, anarşi, terör ve bölücülüğün ulaştığı düzey; özel hukuki tedbirlere, idari düzenlemelere, sosyal koşulların geliştirilmesine, milli eğitim ve iş hayatının düzenlenmesine ihtiyaç göstermekteyken, milletin vekâletini taşıyan milletvekilleri ve senatörler meclislerde aylardan beri hiçbir sorumluluk duymadan yalnız parti menfaat ve disiplini uğruna bu olaylara seyirci kalabilmişlerdir. İktidarların başarı ümit ederek aldıkları her tedbir muhalefetler tarafından kınanarak ve hatta memleket yararına da olsa baltalanmış-

Foto. X (2) [MEYDAN]

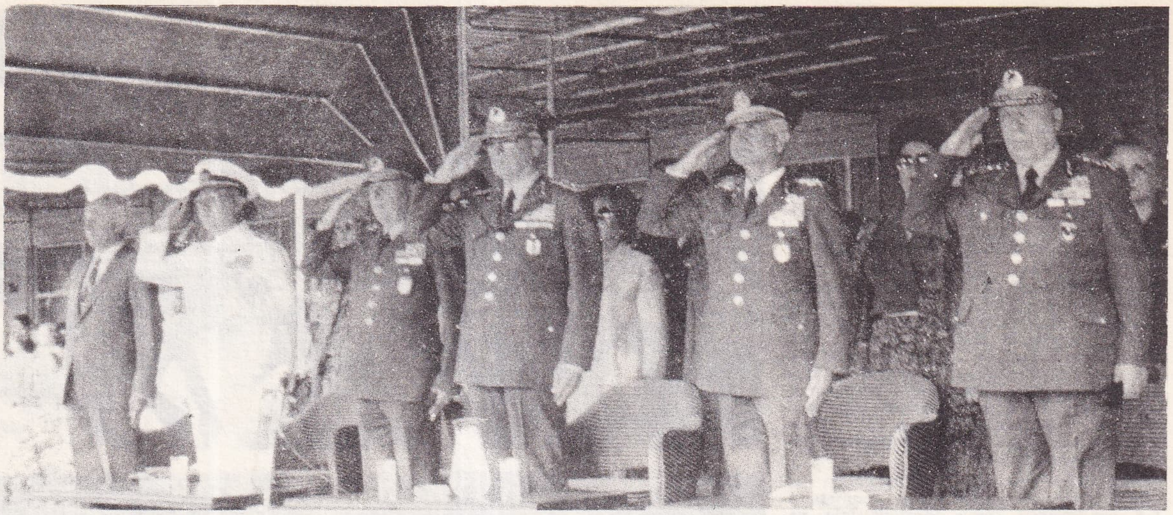

Milli Güvenlik Konseyi üyeleri: MGK ve Genelkurmay başkanı Org. Kenan Evren, Kara Kuvvetleri komutanı Org. Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri komutanı Org. Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri komutanı Oram. Nejat Tümer, Jandarma genel komutanı Org. Sedat Celasun

tır. Milli birlik ve beraberliğe en fazla muhtaç olduğumuz dönemlerde bile kutuplaşmalar ve bölünmeler adeta teşvik edilmiş; yangını beraberce söndürmek yerine üzerine benzin dökülerek memleket bilerek veya siyasi çıkarlar uğruna, sırf iktidara gelmek pahasına bir yangın yerine çevrilmek istenmiştir. İstiklal Harbi'nde Sakarya Savaşı'ndaki şehit miktarı 5 713, yaralı miktarımız 18 480'dir. Bu basit mukayese dahi Türkiye'de hiçbir insanlık duygusuna değer vermeyen bir örtülü harbin uygulandığını açıkça ortaya koymaktadır.

İşte bütün bunlar ve buna benzer sayılabilecek (...) daha birçok sebeplerden dolayı Türk Silahlı Kuvvetleri; ülkenin ve milletin bütünlüğünü, milletin hak, hukuk ve hürriyetini korumak, can ve mal güvenliğini sağlayarak korkudan kurtarmak, refah ve mutluluğunu sağlamak, kanun ve nizam hakimiyetini, diğer bir deyimle devlet otoritesini tarafsız olarak tesis ve idame etmek gayesi ile devlet yönetimine el koymak zorunda kalmıştır» diyerek, Türkiye'nin içine düşürülmüş bulunduğu durumu ve askeri müdahalenin gerekçelerini Türk ve dünya kamuoyuna açıklıyordu.

askeri yönetim dönemi

Askeri müdahaleyle birlikte tüm ülkede sıkıyönetim ilan edildi. Parlamento kapatıldı ve parti liderleriyle bir kısım parlamenter gözaltına alındı. Bazı dernek ve sendikalar kapatıldı, bazılarının çalışmaları da .askıya alındı. Sıkıyönetim güvenlik kuvvetleri, terör yuvalarını dağıtmak için, ülke çapında operasyonlara giriştiler. Sıkıyönetim mahkemeleri kurularak, yakalanan sanıkların yargılanmalarına başlandı.

12 Eylül* (*Ek 2*) askeri yönetiminin başlangıcında, Genelkurmay başkanı orgeneral Kenan Evren* (*Ek 2*), Kara Kuvvetleri komutanı Orgeneral Nurettin Ersin* (*Ek 2*), Deniz Kuvvetleri komutanı oramiral Nejat Tümer* (*Ek 2*), Hava Kuvvetleri komutanı orgeneral Tahsin Şahinkaya* (*Ek 2*) ve Jandarma Genel komutanı orgeneral Sedat Celasun*'dan (*Ek 2*) oluşan Milli* Güvenlik Konseyi (MGK) [*Ek 2*] tek başına yasama ve yürütme görevlerini üstlendi. Askeri yönetimin gerçekleştirmeyi planladığı başlıca amaçlar şunlardı:

— Milli birliği korumak;

— Anaşi ve terörü önleyerek, can ve mal güvenliğini tesis etmek;

— Devlet otoritesini hakim kılmak ve korumak;

— Sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak;

— Sosyal adalete, ferdi hak ve hürriyetlere, insan haklarına dayalı laik cumhuriyet rejimini işler hale getirmek;

— Ve nihayet, makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek.

Gerek MGK, gerekse kısa bir süre sonra Deniz Kuvvetleri eski komutanlarından emekli oramiral Bülend Ulusu başkanlığında kurulan (21 eylül 1980) hükümet, bu amaçları gerçekleştirmek üzere daha ilk günden itibaren yoğun ve etkin bir çalışma içine girdiler. Hükümetin kurulmasından sonra doğrudan yürütme yetkilerini hükümete devreden MGK, yeni bir anayasa hazırlanarak halkoyuna sunulup kabul edilinceye kadar 1961 Anayasası'nın 155. maddesinde belirtilen anayasayı değiştirme yetkisi de dahil olmak üzere, tüm yasama yetkilerini kullanıyordu. Haziran 1981'de çıkarılan 2485 sayılı Kurucu Meclis kanunu ile MGK'nin yanı sıra 160 üyeden oluşan bir Danışma* Meclisi (*Ek 2*) kurularak çalışmaya başladı (23 ekim 1981). MGK ile Danışma Meclisi, halkoyuna sunulacak yeni anayasayı hazırlamak ve sivil yönetime geçildiğinde siyasal yaşamı düzenleyecek bazı temel kanunları yapmakla görevli Kurucu Meclis'i oluşturuyorlardı. Bununla birlikte, Danışma Meclisi'nin 40 üyesinin doğrudan MGK'ca ve kalan 120 üyesinin de her ilin valisince önerilen üç misli aday arasından yine MGK'ca seçilmesi dikkate alındığında, asıl yasama gücünün askeri konseyin elinde bulunduğu anlaşılıyordu. Esasen Danışma Meclisi'nin yapısında herhangi bir temsil durumunun aranmaması, yanlızca MGK'nın güvenini kazanmanın şart olması da anlamlı idi.

MGK: 12 Eylül'den sonra çalışmalarını yasakladığı siyasal partilerin tümden kapatılmalarına ilişkin bir yasayı, Danışma Meclisi'nin açılmasından kısa bir süre önce kabul ederek yürürlüğe koymuştu (16 ekim 1981). Bu yasa gereğince, «12 Eylül 1980 tarihine kadar kurulmuş olan ve faaliyetleri MGK'nın 7 numaralı bildirisiyle yasaklanmış bulunan bütün siyasi partiler, tüm merkez, il, ilçe ve diğer şube teşkilatları, kadın ve gençlik kolları, temsilcilik, lokal ve diğer adlarla kurulan her türlü yardımcı kuruluş ve yan organları ile birlikte» feshedildi; «para dahil, taşınır ve taşınmaz bütün malları» da hazineye devredildi. Siyasal partilerin kapatılmaları .ve Danışma Meclisi üyelerinin belirlenmesinde kullanılan kıstaslar, askerlerin yeni dönemde «siyaset»i nasıl planlamayı düşündükleri hakkında önemli ipuçları veriyordu.

17 temmuz 1982 günü Danışma Meclisi anayasa komisyonu başkanı Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı* tarafından kamuoyuna açıklanan anayasa tasarısı, çeşitli çevrelerce tartışıldıktan ve Milli Güvenlik Konseyi'nce son şekli verildikten sonra 6 kasım 1982'de yurt çapında yapılan bir referandumla oylandı. Aynı oylamada MGK başkanı orgeneral Kenan Evren de cumhurbaşkanı seçildi. Sonuçlar, bütün tahminlerin aksine halkın yeni anayasayı ezici bir çoğunlukla benimsediğini gösteriyordu. Bir bakıma Türk halkı, kendisine can ve mal güvenliği sağlayan, ülkeye huzuru getiren Türk Silahlı Kuvvetleri'ne şükran borcunu ödemiş oldu. 20 740 911 seçmenden 18 870 831'i oy kullandı. Geçerli oy sayısı 18 801 397 (kabul: 17 177 916, red: 1 623 481) oldu.

1982 Anayasa*sı, (*Ek 2*), 12 Eylül öncesi dönemde yaşanan olaylara bir tepki olarak hazırlanmış olup, «güçlü iktidar» anlayışını yansıtan bir anayasadır. 1961 Anayasası'ndan farklı olarak bu anayasada farklılaşmış ve kademeli sınırlama sistemi yerini bütün temel haklar için geçerli olan genel sınırlama sistemine bırakmıştır.

Yeni anayasanın kabulünden sonra, askeri yönetimin demokratik parlamenter sisteme geçiş takvimi uygulanmaya başlandı. Bu yolda atılan ilk adım, siyasal faaliyetlerin, 1982 Anayasası'nın geçici maddelerinde belirtilen sınırlamalar içinde serbest bırakılması oldu (24 nisan 1983). Bunu, siyasal partiler yasası ile seçim yasasının çıkarılması ve partilerin kurulması izledi. Kuruluş bildirgesini İç İşleri Bakanlığı'na vererek tüzel kişilik kazanan ilk parti emekli orgeneral Turgut Sunalp başkanlığında kurulan Milliyetçi* Demokrasi Partisi (MDP) [*EK 2*] oldu (16 mayıs 1983). MDP'nin kurulmasından dört gün sonra da emekli orgeneral Ali Fethi Esener'in başkanlığında Büyük Türkiye Partisi (BTP), Turgut Özal'ın başkanlığında Anavatan* Partisi (ANAP) [*Ek 2*] ve Necdet Calp'ın başkanlığında Halkçı* Partı (HP) [*Ek 2*] kuruldu. Bu partilerden BTP, MGK'nın 79 sayılı kararıyla kapatıldı.

Bu arada, haklarında siyaset yasağı konmuş olan eski parlamenterlerden bazıları (Süleyman Demirel, İ. Sabri Çağlayangil, Sadettin Bilgiç, Nahit Menteşe, Deniz Baykal, Süleyman Genç vb.) siyaset yaptıkları gerekçesiyle bir süre Çanakkale'de zorunlu ikamete tabi tutuldular. Siyasal parti kurmanın serbest bırakılmasından sonra kurulan çok sayıda parti arasında yurt çapında örgütlenmeleri ve gördükleri destekle dikkati çeken Doğru* Yol Partisi (DYP) [*Ek 2*] ile Sosyal* Demokrasi Partisi (SODEP) [*EK 2*], belirlenen zamanda MGK'nın veto barajını aşamadıkları için, 6 kasım 1983'te yapılan genel seçimlere katılamadılar.

6 kasım 1983 seçimleri

Genel seçimlere, askeri yönetimin uygun bulduğu üç parti ile bağımsız adaylar girebildi. 6 kasım 1983 pazar günü yapılan ve sakin bir ortam içinde geçen seçimlere gösterilen ilgi ve katılma oranı (yüzde 92, 27) oldukça yüksekti.

400 sandalyeli parlamentoda Anavatan Partisi 211 (yüzde 45,15 oy), Halkçı Parti 117 (yüzde 30, 46 oy), Milliyetçi Demokrasi Partisi 71 (yüzde 23,27 oy) milletvekilliği kazandı. Bağımsız adaylardan kazanan olmadı.

24 kasım 1983 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Meclis başkanlığına ANAP Trabzon milletvekili Necmettin Karaduman* (*Ek 2*) seçildi. Millet Meclisi başkanlık divanının oluşmasından sonra 12

Foto. X (MEYDAN)

Eylül 1980 tarihinden beri yönetimi elinde bulunduran askeri konseyin görevi 1982 Anayasası'nın geçici maddeleri gereğince sona ererken, askeri yönetimden sivil yönetime geçiş sürecinde önemli bir adım daha atılmış oldu.

Anavatan Partisi lideri Turgut Özal'ın başkanlığında kurulan ve «milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan» hükümet cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylandı, Türkiye Cumhuriyeti' nin 45. hükümeti olarak 13 aralık 1983'te göreve başladı. 19 aralık günü yapılan güvenoylamasında da Meclis'ten güvenoyu aldı.

yerel seçimler

6 kasım genel seçimlerinden dört buçuk ay kadar sonra yerel seçimler yapıldı. İl genel meclisi üyeleri, mahalle muhtarları, belediye başkanları ve belediye meclisi üyeleri seçildi. Bu arada üç büyük kentte (Ankara, İstanbul, İzmir) belediye hizmetlerinin yerel isteklere uygun yürütülebilmesi için yeni bir düzenleme yapıldı. Anakentlere ayrı, ilçelere ayrı belediye başkanları seçildi.

Bu seçimlerde Anavatan Partisi, 6 kasım 1983 parlamento seçimlerindeki başarısını pekiştirdi. Ankara, İstanbul ve İzmir başta olmak üzere 54 il ve 321 ilçede belediye başkanlıklarını kazandı. Bu seçimlerin bir başka önemli sonucu, 6 kasım 1983 genel seçimlerine giremeyerek parlamento dışında kalan iki partinin (SODEP ve DYP), parlamentodaki iki muhalefet partisine (HP ve MDP) göre oldukça fazla oy alması oldu. Böylece HP'nin yüzde 30,46 olan ilk oy oranı ülke çapında yüzde 8,75'e, MDP'ninki ise yüzde 23,27'den yüzde 7,09'a düştü. Genel seçimlere katılamamış olan SODEP bu seçimde 4 milyonun üstünde, DYP 2,5 milyona yakın, RP ise 0,8 milyon oy topladı. Bu durum basında muhalefetin meclis dışına kaydığı biçiminde yorumlandı.

KURUMLAR

Türkiye Cumhuriyeti'nin temel kurumlarında 1980'den sonra önemli değişiklikler oldu. 12 Eylül 1980 öncesinde ülkenin içine düştüğü anarşi ve terör ortamı bunda başlıca rolü oynadı. Temel kurumlarda yapılan başlıca değişiklik ve yenilikler aşağıda özet olarak belirtilmiştir.

anayasa

1961 Anayasası yürürlükten kaldırıldı. Danışma* Meclisi'nce (*Ek 2*) ve ondan sonra Milli* Güvenlik Konseyi'nce (*Ek 2*) kabul edilen yeni anayasa 7 kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunuldu ve onaylanarak kesinleşti. Temelde 1961 anayasasının şekline bağlı kalınarak hazırlanan 1982 Anayasası da, önceki tüm cumhuriyet anayasaları gibi millet iradesinin üstünlüğü, egemenliğin kayıtsız şartsız Türk milletine ait olduğu ilkelerine dayanır. Hiçbir kişi ve kuruluş, bu anayasada gösterilen özgürlükçü demokrasi ve bunun gereği olan hukuk düzeni dışına çıkamaz. Laiklik ilkesinin gereği olarak din duyguları devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılamaz.

Yeni anayasa da ülkenin yönetiminde kuvvetler ayrımını temel almakta, yüksek devlet organları arasında üstünlük sıralaması gözetmemekte, yetkilerin kullanılması bakımından medeni bir işbölümünü ve işbirliğini öngörmektedir.

Buna göre yasama yetkisini Türkiye Büyük Millet Meclisi, yürütme yetkisini Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu, yargı yetkisini bağımsız mahkemeler kullanır.

Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organları, idare makamları ve kişiler için bağlayıcı temel hukuk kurallarıdır. (Bk. ANAYASA, *Ek 2*).

yasama

Anayasaya göre yasama yetkisi Türk milleti adına Türkiye Büyük Millet Meclisi' nindir ve devredilemez. TBMM tek meclislidir ve 400 milletvekilinden kuruludur (md. 75). TBMM'nin görev süresi beş yıldır. Yeni anayasaya göre yasama yetkisi TBMM' nin olmakla birlikte, TBMM gerektiğinde bu hakkını, anayasaya uygun olarak bir yetki yasası çıkarmak suretiyle kanun hükmünde kararnameler yoluyla hükümete de kullandırabilir.

yürütme

Yeni anayasada da yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı ile Bakanlar Kurulu'nundur. Ancak bu sefer cumhurbaşkanının seçilmesi kolaylaştırıldı, yetkisi de önemli ölçüde artırıldı. TBMM üyelerince yedi yıllık bir süre için seçilen cumhurbaşkanına anayasa değişikliklerinde halkoyuna başvurma, TBMM'ni feshederek seçimleri yenileme, bakanları atadığı gibi görevden alabilme, Anayasa Mahkemesi üyelerini, üniversite rektörlerini, Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini, Yükseköğretim Kurulu üyelerini ve diğer yüksek yargı organları nın bir kısım üyelerini seçme yetkileri tanındı. (Bk. CUMHURBAŞKANI, *Ek 2*).

Bakanlar Kurulu'nun yetkileri de eskisine göre artırıldı; hükümete TBMM'den aldığı yetkiye dayanarak kanun hükmünde kararnameler çıkarmak suretiyle kuruluşları düzenleme ve yürütmeyi hızlandırıp kolaylaştırma imkânları verildi.

yargı

1961 Anayasası döneminde (1961 - 1980) yargının zaman zaman yasama ve yürütmenin üstüne çıktığı öne sürülmüştü. Anayasa* Mahkemesi'nin (*Ek 2*), özellikle Danıştay*'ın (*Ek 2*) bazı kararlarda kuvvetler ayrılığı ilkesini zedelediği ciddi olarak siyasi partiler ve hukukçular arasında tartışma konusu olmuştu. Bu nedenle 1982 Anayasası'nda yüksek devlet organları arasında üstünlük olamayacağı kesinlikle belirtildi. Yürütmenin ve idarenin yargısal denetimi için de şu hüküm getirildi: «Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idari işlem ve eylem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldıracak biçimde kullanılamaz» (md. 125).

Yeni anayasayla devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü korumak amacıyla Devlet* Güvenlik Mahkemeleri (*Ek 2*) kurulması kesin esasa bağlandı (md. 143). Ayrıca Anayasa* Mahkemesi'nin (*Ek 2*) üye sayısı 15'ten 11'e indirildi. Hakim ve savcıların mesleğe kabul, atama, nakil, yükselme ve disiplin işleri için bir Hakimler* ve Savcılar Yüksek Kurulu (*Ek 2*) kurulması öngörüldü.

idare

Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak için birden çok ili kapsamak üzere bölge valilikleri kurulması öngörüldü. Bunun için 24 haziran 1983 tarihinde bir kanun hükmünde kararname çıkarıldı (no. 71). [Bk. VALİ, *bölge valilikleri, Ek 2*].

EĞİTİM - ÖĞRETİM

1975 - 1980 arasında ülkeyi kasıp kavuran anarşi ve terör en büyük tahribatı eğitim - öğretim kurumlarında yaptı. Üniversiteler ve yüksek okullar âdeta felce uğradı. Anarşi yer yer lise ve ortaokullara kadar yaygınlaştı. 1976'dan 1978'in ortalarına kadar Ankara, İstanbul ve Erzurum üniversitelerinde normal öğretim yapılamaz oldu. Bu yıllarda üniversitelerin polisle takviye edilmesi de olayları önlemeye yetmedi. Eğitim enstitülerinde keskinleşen ülkücü - devrimci ayrılığı ve husumeti iki yıl içinde silahlı vuruşmalara, bombalı saldırılara ve misillemelere dönüştü. Aynı olgu üniversitelerde ve öğrenci yurtlarında da yaygınlaştı. Okullarda ve yurtlarda ülkücülerle devrimciler bir hakimiyet kurma yarışına girdiler. Yurtları silah deposu haline getirdiler. Okullarda meydana gelen olaylar çoğunlukla bu öğrenci yurtlarında tasarlanıp tertipleniyordu. Bu yüzden 1976 yılında bazı yurtlar kapatıldıysa da bir yararı olmadı. 16 mart 1978'de İstanbul Üniversitesi merkez binasından topluca çıkmakta olan öğrencilerin ortasında bir bomba patlatıldı; bunun ardından çeşitli yönden yaylım ateş açıldı. Olayda 7 öğrenci öldü, birçok öğrenci yaralandı. Failler belirlenemedi. Bu olaydan sonra mayıs 1978'de tüm öğrenci yurtları kapatıldı.

12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra tüm yurtta olduğu gibi okullarda da anarşi ve terör eylemlerine son verildi, normal eğitim - öğretim sağlandı. 1981 - 1982 öğretim yılının başında üniversite ve yüksek okullar yeniden düzenlendi. (Bk. ÜNIVERSITE, YÜKSEKÖĞRETIM, *Ek 2*).

Genel olarak eğitim - öğretim, daha önceki yıllarda olduğu gibi 1970'ten sonra da sayısal açıdan hızlı bir gelişme gösterdi. 1970'te 38 503 olan ilkokul sayısı 1982'de 45 871'e; 4 939 516 olan öğrenci sayısı 5 864 161'e; 134 341 olan ilkokul öğretmeni sayısı 210 599'a yükseldi. Aynı artışlar orta ve yüksek öğretimde de görüldü. Ortaokul sayısı 1 842'den 4 252'ye, lise sayısı 518' den 1 169'a; mesleki ve teknik okul sayısı 576'dan 1 900'e; fakülte ve yüksekokul sayısı 152'den 334'e çıktı. Ortaöğretimde en yüksek artış imam - hatip okullarında görüldü. 1970'te 84 olan imam - hatip okulu sayısı 1982'de 174'e, 28 186 olan öğrenci sayısı da 216 864'e yükseldi. Ortaöğretimde öğrenci artışı yaklaşık olarak bir kat arttı: 1970'de 1 180 605 olan öğrenci sayısı 1982'de 2 310 926 oldu. Yükseköğretimdeki öğrenci artışıysa yüzde 50 dolayında gerçekleşti: 1970'te 159 231 olan öğrenci sayısı 1982'de 240 719'u buldu. Bu konuya ilişkin istatistikler, cumhuriyet döneminin ilk elli yılını da içerecek şekilde, komşu sutunlarda verilmiştir.

Cumhurbaşkanı
Kenan Evren

Başbakan
Bülend Ulusu

Foto X (2) [MEYDAN]

İLKÖĞRETİM

öğretim yılı	okul	öğretmen	öğrenci
1923-1924	4 894	10 238	341 941
1933-1934	6 383	15 123	591 169
1943-1944	12 182	22 387	995 999
1953-1954	17 948	37 932	1 762 351
1963-1964	27 775	76 544	3 562 140
1973-1974	40 343	157 685	5 326 466
1974-1975	41 209	160 538	5 380 433
1975-1976	42 000	171 323	5 466 633
1976 1977	42 869	182 679	5 502 707
1977-1978	43 243	184 512	5 458 190
1978-1979	43 979	187 864	5 574 629
1979-1980	44 296	199 245	5 622 407
1980-1981	45 660	215 459	5 594 860
1981 1982	45 871	210 599	5 864 161

ORTAÖĞRETİM

mesleki ve teknik okullar

öğretim yılı	okul	öğretmen	öğrenci
1923-1924	64	583	6 547
1933-1934	66	660	7 715
1943-1944	186	2 434	36 971
1953-1954	371	4 746	58 386
1963-1964	738	10 220	149 148
1973-1974	974	16 868	285 439
1974-1975	1 078	19 117	313 431
1975-1976	1 237	21 079	387 748
1976-1977	1 399	23 233	435 726
1977-1978	1 558	24 683	469 430
1978-1979	1 601	25 851	482 839
1979-1980	1 719	28 599	514 923
1980-1981	1 864	33 969	520 332
1981-1982	1 900	36 327	530 695

liseler

öğretim yılı	okul	öğretmen	öğrenci
1923-1924	23	513	1 241
1933-1934	72	945	9 563
1943-1944	80	1 694	28 906
1953-1954	100	2 234	31 420
1963-1964	217	6 097	102 384
1973-1974	718	13 438	304 271
1974-1975	768	25 546*	339 240
1975-1976	873	—	385 688
1976-1977	927	29 213*	428 696
1977-1978	984	30 941*	456 661
1978-1979	1 044	33 301*	482 232
1979-1980	1 108	36 198*	531 760
1980-1981	1 167	41 334*	534 605
1981-1982	1 169	43 173*	540 504

(*) Liselere bağlı ortaokul öğretmenlerini de kapsar.

ortaokullar

öğretim yılı	okul	öğretmen	öğrenci
1923-1924*	72	796	5 905
1933-1934	201	2 136	42 332
1943-1944	245	3 851	75 319
1953-1954	507	5 311	92 339
1963-1964	824	15 059	344 139
1973-1974	2 302	26 881	927 062
1974-1975*	2 480	25 299	945 744
1975-1976	2 793	—	1 039 103
1976-1977*	3 067	29 963	1 074 289
1977-1978*	3 317	32 056	1 107 455
1978-1979*	3 600	31 213	1 109 948
1979-1980*	4 103	30 930	1 180 233
1980-1981*	4 320	35 913	1 147 512
1981-1982*	4 252	37 445	1 239 727

(*) Liselere bağlı ortaokulları kapsamaz.

YÜKSEKÖĞRETİM

öğretim yılı	fakülte ve yüksekokul	öğretim üyesi	öğrenci
1923-1924	9*	307	2 914
1933-1934	17	574	5 851
1943-1944	26	1 403	18 293
1953-1954	34	1 126	23 309
1963-1964	83	4 368	77 281
1973-1974	166	11 773	177 281
1974-1975	212	12 654	262 302
1975-1976	288	14 445	321 568
1976-1977	334	15 930	344 305
1977-1978	349	17 465	346 476
1978-1979	361	20 244	333 312
1979-1980	347	20 699	270 278
1980-1981	321	20 917	237 369
1981-1982	334	22 223	240 719

(*) Darülfünun'a bağlı okullar tek okul olarak gösterilmiştir.

BİLİMSEL VE TEKNİK ARAŞTIRMA

1975'ten sonraki dönemde, bilimsel ve teknik araştırmaya ayrılan ödeneğin gayri safi hasıla içindeki payının çok küçük olması, sanayi kesiminin ihtiyaç duyduğu teknolojiyi dışardan almayı daha kârlı bulması, araştırma kurumları arasında eşgüdüm bulunmaması, bu kurumlarla resmi sanayi politikası arasında gereken bağlantının kurulamaması gibi nedenlerle bilimsel ve teknik araştırma alanında önemli bir gelişme sağlanamadı. Devlet Bakanlığı'nın bir uzmanlar grubuna hazırlatarak 27 ekim 1983'te Başbakanlığa sunduğu «*Türk Bilim Politikası, 1983 - 2003*» başlıklı rapor, Türkiye'de yapılan bilimsel ve teknik araştırmaların dünyadaki gelişmelere oranla çok yetersiz olduğunu ortaya koydu. Dünyada bilim ve teknoloji alanındaki hızlı gelişmelere değinilen ve bilgi birikiminin her yedi yılda iki katına ulaştığı belirtilen bu raporda, üretilen bilgi ve ona dayanan teknolojnin 20-25 ülkenin tekelinde olduğu vurgulandı.

Raporun dördüncü bölümünde, Türkiye'nin mevcut araştırma kurumları ve araştırma potansiyeli sayılmakta ve araştırmaların ürünleri (bilimsel yayınla) başka uluslarınkilerle karşılaştırılmaktadır. Türkiye'nin bilim ve araştırma ile ilgili kurumları beş ana grupta toplanmıştır: 1) Üniversiteler, 2) Başbakanlığa bağlı araştırma kuruluşları, 3) Tarım, Orman, veterinerlik ve hayvancılık araştırmalarını yürüten kuruluşlar, 4) Bakanlıklara bağlı, tarım dışı araştırmaların yapıldığı kuruluşlar, 5) Özel sektör araştırma kuruluşları.

Son on yıllık dönemde, Türkiye'de araştırma geliştirme için yapılan yıllık harcamaların toplam ulusal gelire oranı binde 2 dolayında değişmeden kaldığı halde, Batılı ülkelerde giderek artmış ve son beş yılın ortalaması SSCB'de yüzde 3,48'e, ABD'de yüzde 2,42'ye, F. Almanya'da yüzde 2,45'e, İtalya'da yüzde 1,04'e, Belçika'da yüzde 1,37'ye ve Yugoslavya'da yüzde 1,08'e yükselmiştir. Türkiye'de 1983'te araştırma geliştirme harcamalarının toplamı 27 milyar 220 milyon liraydı. Bunun 15,1 milyar lirası üniversitelerde, 7,7 milyar lirası kamu araştırma kuruluşlarında, 4,4 milyor lirası da özel sanayi kesiminde harcandı. Oysa ABD, bu meblağın 600, SSCB 300, F. Almanya 200, İtalya 30, Belçika 15, Danimarka ve Yugoslavya 5,5 katını harcamıştır.

Ülkelerin bilimsel ve teknik alandaki başarılarının en belirgin göstergesi, bilim adamlarının dünyaca tanınmış bilim dergilerinde yayımladıkları araştırma, inceleme ve bildirileri ile bu çalışmalara ilişkin referansların sayısıdır. Bilimsel Haberleşme Enstitüsü'nün Uluslararası Yıllık'ta belirttiğine göre, Türkiye'de yapılmış ve tanınmış dergilerde yer almış bilimsel çalışmaların sayısı 1979'da 315, 1981'de 368'dir. Aynı kaynakta, 1981'deki tüm bilimsel yayın sayısının 473 bin dolayında olduğu, bunların yüzde 95'inin ileri uygarlık düzeyinde bulunan 25 ülkece gerçekleştirildiği belirtilmektedir. Sıralamada 41. olan Türkiye, on yıldan beri hep aynı yerdedir.

SİLAHLI KUVVETLER

Kara Kuvvetleri

Türk Kara Kuvvetleri Komutanlığı'nın bünyesinde 1., 2., 3. ve Ege Ordu Komutanlıkları ile 4. kolordu, Yurtiçi Doğu Bölge Komutanlığı ve Yurtiçi Batı Bölge Komutanlığı, sınıf okulları, askeri okullar ve eğitim merkezleri bulunur. 2. Ordu 1983'te Malatya'ya nakledildi. 569 000 olan Silahlı Kuvvetler mevcudunun 470 000'i Kara Kuvvetleri'ne aittir; 1 zırhlı tümen, 2 mekanize piyade tümeni, 14 piyade tümeni, 6 zırhlı tugay, 4 mekanize piyade tugayı, 11 piyade tugayı, 1 komando tugayı, 1 paraşütçü tugayı, 4 SSM Honest John taburu vardır.

Hafif silah ve havanlarla ihtiyacın tamamı yerli üretimle karşılanır. 1975 yılına kadar çoğunca mekanik yapıda tanksavar ve uçaksavar silahları mevcuttu. Son yıllarda sağlanan elektronik sistemli tanksavar füzeleri ve uçaksavar silahları tank ve hava savunmasının temelini oluşturur. Ağır silah olarak kullanılan top ve obüsler ABD yapısı ve NATO standardındadır. Kara Kuvvetleri zırhlı birliklerindeki tankların tamamı, 1980 yılından itibaren askeri fabrikalarda modernize edildi ve en etkili tank tipi haline geldi.

Deniz Kuvvetleri

Deniz Kuvvetleri Kumandanlığı'na bağlı asker mevcudu 46 000'dir. 16 denizaltı, 15 torpido muhribi, 2 fırkateyn, 21 hızlı hücumbot (13'ü füzeatar, 8'i torpilatar), 50 karakol gemisi, 26 mayın tarama gemisi, 10 mayın dökme gemisi vardır.

Hava Kuvvetleri

Türk Hava Kuvvetleri'nin asker mevcudu 53 000'dir. Uçuş birliklerinde ana silah olarak F-104, F-100 ve 5-5 muharip uçakları, RF-4E ve RFSA keşif, T-33, T-37 ve T-38 eğitim uçakları, C-47, C-30 ve C-160 ulaştırma uçakları kullanılır. Ayrıca, hava savunma silahı olarak NİKE HERCULES yerden havaya füze ve RAPİER uçaksavar füze sistemleri ile çeşitli uçaksavar birlikleri vardır.

Jandarma teşkilatı

Jandarma Genel Komutanlığı'na bağlı birlikler barış ve sefer koşullarına uygun biçimde G-3, MG-3, MP-5 gibi yakın muharebe silahları ile destek silahlarına kavuşturuldu; önem ve etkisini yitiren tüm silahların planlı bir biçimde envanterden çıkarılmasına başlandı. Jandarma birliklerinin hareket kabiliyetleri yüzde yüz artırıldı.

okur yazar sayısı ve oranı

	5 yaşından yukarı nüfus					okuryazar					
yıllar	toplam	erkek	yüzde	kadın	yüzde	toplam	yüzde	erkek	yüzde	kadın	yüzde
1935*	12 366 833	5 956 381	48	6 410 452	52	2 516 867	20,4	1 846 585	31	670 282	10,5
1945	15 166 911	7 565 317	49,8	7 601 594	50,2	4 583 305	30,2	3 303 507	43,7	1 279 798	16,8
1950	17 856 865	8 944 072	50	8 912 793	50	5 779 915	32,3	4 055 225	45,3	1 724 690	19,4
1955	19 366 996	9 819 568	50,6	9 547 428	49,4	7 915 238	40,9	5 478 766	55,8	2 436 472	25,5
1960	22 542 012	11 491 180	50,8	11 050 832	49,2	8 901 006	39,5	6 157 842	53,6	2 743 164	24,8
1965	25 664 797	13 073 518	50,9	12 591 279	49,1	12 505 021	48,7	8 372 080	64	4 132 941	32,8
1970	29 273 361	14 798 036	50,5	14 475 325	49,5	16 178 029	55,3	10 268 778	69,4	5 909 251	40,8
1975	33 530 605	17 256 413	51,5	16 274 192	48,5	21 331 366	63,6	13 118 658	76	8 212 708	50,5
1980	37 601 019	19 401 653	51.6	18 199 366	48,4	25 277 939	67,2	15 480 738	79,8	9 794 201	53,8

* 7 yaşından yukarı

EDEBİYAT

1976'dan sonra edebiyat eserlerinde görülen canlılık, bir çeşitlenme ve yaygınlaşma olgusuna paralel biçimde gelişti. Sayıları yıldan yıla artan ödüllerin de bu yaygınlaşmada büyük payı oldu. Ödül alan hemen her eserin hemen tükendiği ve yeni baskılarının yapıldığı görüldü. Günlük gazeteler edebiyata yer vermeye ya da daha geniş yer vermeye başladılar. Telif haklarında belirli bir düzelme oldu (forma başına ödenen telif ücretleri çoğunca yüzde hesabına çevrildi). Bir gözlem de kitap ve dergi pazarına büyük sermayenin akışıdır. Amatör ve sanatçılarca sınırlı imkânlarla çıkarılan sanat - edebiyat dergilerinin yerini büyük kurumlarca yayımlanan çok satışlı magazinler aldı. Edebiyat, bunların sayfalarını sinemayla, tiyatroyla, plastik sanatlarla paylaşmaya başladı. 1980' den sonra siyasal yayınların azalması, bu yayınların okurlarını da belli ölçüde edebiyata yöneltti. Yazarlar Sendikası'nın kurulması, yazarların örgütlenmesi konusunda önemli bir adım oldu. Sendika, kültür ve dışişleri bakanlıklarının desteğiyle Balkan Ulusları Yazar Örgütleri Toplantısı'nı gerçekleştirdi (1978). Yazarların kurdukları yayın kooperatifleri de (Yazko, Dayanışma) son on yılın önemli edebiyat olaylarından birini oluşturdu.

Milliyet Sanat, Hürriyet Gösteri, Sanat Olayı, Çağdaş Eleştiri, Yazko Edebiyat, Varlık, Yazko-Çeviri, Yazko-Somut dergilerinde toplum ve edebiyat sorunları canlı tutulmaya çalışıldı. Sanat Emeği, Yazı, Sanat ve Toplum, Yarın, Edebiyat 81, Oluşum, Türkiye Yazıları dergileri de son on yılın etkili yayın organları arasında belirdi. 1978'de iktidar değişimiyle devlet eliyle çağdaş içerikli Ulusal Kültür, MEB, MEB Çeviri dergileri yayımlandı. Yaşar Nabi Nayır'a Kültür Bakanlığı Büyük Ödülü verildi.

TRT'de ise edebiyat ağırlığının, özellikle 1979'dan sonra, iyice azaltıldığı görüldü. Yayınevlerinde yaygın biçimde «toplu eserler» geleneği canlandırıldı. Kent edebiyatı ağırlık kazandı. Gerçekçi edebiyatın yanı sıra, «gerçeğin kendisi»ni izleyen, röportaja, anılara, belgelere dayanan bir edebiyat da belirdi.

1977 - 1983 arasında aşağıdaki şair ve yazarları yitirdik: Sevgi Soysal (1977), Oğuz Atay (1977), Cemal Yeşil (1977), Bedrettin Cömert (1978), Cahit Öztelli (1978), Ceyhun Atuf Kansu (1978), Ağâh Sırrı Levend (1979), Behçet Necatigil (1979), Nevzat Üstün (1978), Ömer Paruk Toprak (1979), Ümit Kaftancıoğlu (1980), Ahmet Muhip Dıranas (1980), Sedat Veyis Örnek (1980), Suut Kemal Yetkin (1980), Enver Gökçe (1981), Eflatun Cem Güney (1981), Özdemir Asaf (1981), Ayhan Bozfırat (1981), Yaşar Nabi Nayır (1981), Cengiz Tunçer (1981), Samet Ağaoğlu (1982), Günay Akarsu (1982), Azra Erhat (1982), Abdülbaki Gölpınarlı (1982), Suat Taşer (1982), Necip Fazıl Kısakürek (1983), Kemal Bilbaşar (1983), Doğan Avcıoğlu (1983).

şiir

Şiirde geniş bir yelpaze oluştu. Çeşitli çizgileri kendinde birleştiren Oktay Rifat (*Bir Cıgara İçimi* ile Sedat Simavi ödülü, 1980) şiirinin sınırını genişletmek istedi. Melih Cevdet Anday (*Sözcükler* ile Sedat Simavi ödülü, 1978; *Ölümsüzlük Ardında Gılgameş* ile İş Bankası ödülü, 1981) Yunan mitolojisinden sonra eski uygarlıkların yaşamına eğildi. Cahit Külebi (*Yangın* ile Yeditepe armağanı, 1980) düşünceye yöneldi. Sabahattin Kudret Aksal (*Şiirler* ile Yeditepe ödülü, 1980) biçimler aradı. Necati Cumalı aşk şiirini, toplum şiirini yergiyle yan yana götürmek istedi. Fazıl Hüsnü Dağlarca (*Horoz* ile Sedat Simavi ödülü, 1977) çocuk şiirlerine ağırlık verdi. İlhan Berk (*İstanbul* ile Nicatigil ödülü, 1980) gerçeğin yapısının dilde olduğu görüşünden çıkışlar yaptı. Atilla İlhan Divan şiirinden tatlar getirdi. Arif Damar kavga şiirinin yanı sıra ufak ayrıntılara şiirsel yüklem kazandırıcı, anılara yaslanan dizelerde yeni biçimler aradı. Can Yücel, Brecht esprisini andıran bir toplumsal yergi sanatına yöneldi. Metin Eloğlu (*Dizin* ile TDK ödülü 1972) şiiri dil çalışması olarak ele aldı. Mehmet Başaran, Talip Apaydın, Hasan Hüseyin (*Filizkıran Fırtınası* ile Toprak ödülü ve Nevzat Üstün ödülü, 1981), Gülten Akın Anadolu toplum sorunlarıyla çakışan şiir çizgilerini yeni boyutlarda denediler. İkinci Yeni'ler olarak da bilinen 1950 kuşağı şairleri aralarındaki ortak noktaları yok edercesine ayrı şiirsel alanlara yöneldiler. Turgut Uyar (*Kayayı Delen İncir*'le Necatigil ödülü, 1982) «brüt» olarak tanımlanan bir şiir kurma çabası içinde oldu; Edip Cansever (*Yeniden* ile Sedat Simavi ödülü, 1981) tiyatro öğelerinden daha çok yararlanmaya başladı; Cemal Süreya iyice yalınlaştı ve «kadının da erkeğe söyleyeceği» bir aşk şiiri biçimi aradı; Ece Ayhan Osmanlı tarihine yaklaşım gösterdi; Sezai Karakoç İslami duyarlığa şiirinde daha geniş bir alan aradı; Hilmi Yavuz (*Doğu Şiirleri* ile Yeditepe ödülü, 1978), Kemal Özer (*Sen De Katılmalısın Yaşamı Savunmaya* ile TDK ödülü, 1976), Ali Püsküllüoğlu, Turgay Gönenç, Halim Uğurlu, Özdemir İnce, Yılmaz Gruda, Ahmet Oktay, Ali Yüce de (*Halk Çağı* ile TDK ödülü, Yeditepe ödülü, 1982) aynı kuşağın son yıllardaki verimli şairlerinden oldular.

Toplumcu ve kavgacı bir şiirin temsilcileri olarak ortaya çıkan ve 1960 kuşağı diye de anılan Ataol Behramoğlu, İsmet Özel, Süreyya Berfe; onlarla birlikte beliren Refik Durbaş (*Çırak Aranıyor* ile Yeditepe ödülü, 1978; *Nereye Uçar Gökyüzü* ile Necatigil ödülü, 1983), Metin Altıok ve daha sonra ortaya çıkan İsmail Uyaroğlu (*Hayatı Karşılayan Şiirler* ile Yazko ödülü, 1981), Ahmet Erhan (*Alaca Karanlıktaki Ülke* ile Necatigil ödülü, 1981), Erol Çankaya, Ali Cengizkan, Yaşar Miraç (*Trabzonlu Delikanlı* ile TDK ödülü, 1980), Mehmet Taner (*Bir Denizin Çekildiği Bütün Kıyılar* ile TDK ödülü, 1981), Veysel Çolak, Ahmet Ada, Abdülkadir Bulut dikkati çektiler. Enis Batur, Hüseyin Haydar, Seyit Nezir, Tuğrul Tanyol, Akif Kurtuluş, Hüseyin Haydar, Ahmet Telli yeni şairler olarak belirdiler. Türk şiiri yurt dışında da yankılar uyandırdı. Fransızca ve ingilizce iki Türk şiir antolojisi yayımlandı. Ataol Behramoğlu uluslararası Lotus ödülünü aldı (1983); Bülent Ecevit'in şiir kitabı yabancı ülkelerde yayımlandı.

hikâye

Aynı çeşitlilik hikâye türünde görüldü. Ancak aynı türde eser verenlerin bir kısmının giderek romana ağırlık verdikleri de görüldü. Aziz Nesin, Necati Cumalı (*Makedonya 70* ile Sait Faik ödülü, 1977), Haldun Taner (*Yalıda Sabah* ile Sedat Simavi ödülü, 1983), Bilge Karasu, Nezihe Meriç, Muzaffer Hacıhasanoğlu (*Eller* ile TDK ödülü, 1980), Osman Şahin (*Ağız İçinde Dil Gibi* ile Nevzat Üstün ödülü, 1980), Selim İleri (*Dostlukların Son Günü* ile Sait Faik ödülü), Demir Özlü, Ferit Edgü (*Bir Gemide* ile Sait Faik ödülü, 1979), Bekir Yıldız, Tomris Uyar (*Yürekte Bukağı* ile Sait Faik ödülü, 1980), Sulhi Dölek (*Vidalar* ile Sabahattin Ali ödülü, 1983), Leyla Erbil, Orhan Duru, Sevim Burak Türk hikâyeciliğinin çeşitli planlarda temsilcileri oldular. Ahmet Say, Hulki Aktunç, Necati Güngör, Nazlı Eray, İzzet Yasar, İnci Aral, Ülke Aren, Nursel Duruel, Feyza Hepçilingirler, Kemal Ateş, Şiir Erkök, Celal Özcan umut bağlanan adlar olarak belirdiler. Muzaffer İzgü'ye 1978'de Bulgaristan'da gülmece dalında Altın Kirpi ödülü verildi.

roman

Görece olarak en hızlı ve yüksek üretim roman dalında görüldü. Roman genel çizgisiyle, toplum gerçeğini öne alarak, kimi zaman da, hiç değilse göz ardı etmeyerek kendine yeni ufuklar aradı. Son on yılın öne çıkan, üstünde en çok tartışılan sanatı oldu. «12 Mart Romanı» olarak anılan yalnız siyaset temeline dayanan biçimlerle gelişen çalışmalar bir yana bırakıldı; romancı insan ilişkilerinde daha derin kökenler aramaya girişti; yerel dilden ayrılarak ortak dile yaklaştı; toplum sorununu çoğunca güncel hayatta, hızlı kentleşmenin getirdiği yeni ilişkiler düzeninde aradı. Kimi zaman da tarihsel kökenlerde bugünün açıklamasını bulmaya yöneldi. Genç şairlerin Latin Amerika şiirinden doyarak vazgeçtikleri bir sırada, genç romancının Latin Amerika edebiyatına daha bir sevgi duymaya başladığı gözlendi. 1975 - 1984 yılları arasında en çok eser veren, okurca ilgi gösterilen, tartışılan romancıları Yaşar Kemal (Fransa'da uluslararası Del Duca ödülü, 1982), Adalet Ağaoğlu (*Bir Düğün Gecesi* ile Sedat Simavi, 1979; Orhan Kemal, 1980; Madaralı, 1980, ödülleri), Tarık Buğra (*Firavun İmanı* ile Türkiye Milli Kültür Vakfı ödülü, 1976), Atila İlhan ve Selim İleri (*Her Gece Bodrum* ile TDK ödülü, 1977) oldular. Dursun Akçam (*Kanlıdere'nin Kurtları* ile TDK ödülü, 1976), Güven Turan (*Dalyan* ile TDK ödülü, 1978), Talip Apaydın (*Tütün Yorgunu* ile Madaralı ödülü, 1976), Hasan İzzettin Dinamo (*Kutsal Barış* ile Orhan Kemal armağanı, 1977), Fakir Baykurt (*Kara Ahmet Destanı* ile Orhan Kemal armağanı, 1978), Mehmet Başaran (*Mehmetçik* Mehmet ile Orhan Kemal armağanı ,1979), Rıfat Ilgaz (*Yıldız Karayel* ile Orhan Kemal armağanı, 1982 ve Madaralı ödülü 1982), Vedat Türkali, Melih Cevdet Anday, Kerim Korcan, Mehmet Seyda, Erol Toy, Demir Özlü, Necati Tosuner (*Sancı Sancı* ile TDK ödülü, 1978), Oktay Akbal, Oktay Rifat (*Danaburnu* ile Madaralı ödülü 1981), Mehmet Eroğlu (*Issızlığın Ortası* ile 1979 Milliyet ödülü), Samim Kocagöz, Abbas Sayar, Demirtaş Ceyhun, Muzaffer Hacıhasanoğlu da bu dönemde roman sanatına katkılarda bulundular. Ömer Polat (*Dilan* ile Madaralı ödülü, 1977) yeteneğini kanıtladı. Erhan Bener, sağlam roman kurgusuyla; Aysel Özakın (*Alnında Mavi Kuşlar* ile Madaralı ödülü, 1979) içten anlatımıyla; Pınar Kür, her birinde ayrı insan ilişkilerini başarıyla ele alan eserleriyle ayrıca özel olarak belirdi. Ayla Kutlu yeni bir romancıyı müjdeledi. Orhan Pamuk'un (*Cevdet Bey ve Oğulları* 1983 Orhan Kemal ödülü; *Sessiz Ev*, 1984 Fikret Madaralı ödülü) çıkışı da yankılar uyandırdı. Mustafa Yeşilova (*Kopo* ile 1977 Milliyet gazetesi roman ödülü), Önay Sözer, Burhan Günel, Mehmet Altan yeni romancılar olarak umut bağlanan adlar oldular.

deneme, eleştiri

Türk edebiyatında yeni bir yazı türü olan deneme dalında da son on yılda önemli gelişmeler oldu. Deneme kitapları eskisine göre okurlarca daha çok aranmaya başladı. Denemede gözle görülür bir konu çeşitlenmesine tanık olundu.

Edebiyatın yanı sıra iletişim, hümanizm, tarih, uygarlık, kültür, felsefe de deneme yazarlarının konuları arasında yaygınlaştı. Vedat Günyol hümanizm ve uygarlık konularındaki eserleriyle, Azra Erhat Anadolu tarih görüşüyle, Emre Kongar kültür sorunlarına eğilen yazılarıyla etkili oldular. Salah Birsel (*Şiir ve Cinayet* ile TDK ödülü, 1976; *Paf ve Puf* ile İş Bankası ödülü, 1981), okuru bir yere götürme amacı gütmeyen, bu nedenle de kendi şiirinin uzantısı sayılabilecek eserleriyle türe yaygın biçimde okunurluk sağladı. Çetin Altan (*Bir Yumak İnsan* ile TDK ödülü, 1978) dünyaya bir bütün olarak bakan, Türkiye'deki köylülük sorunuyla uygarlık sorunu arasında çelişkiler bulan fütürist yazılarıyla dikkati çekti. Memet Fuat çağdaşlık sorununu öne getirdi; bunun edebiyatla ilişkileri üstünde düşündü. Cemil Meriç, Tahsin Yücel, Akşit Göktürk, Oktay Akbal, Cemal Süreya, Rauf Mutluay, Cevat Çapan, Nusret Hızır, İsmet Zeki Eyüboğlu, Sevda Şener, Sezer Tansuğ, Vecihi Timuroğlu, Adnan Binyazar, Ahmet Oktay, Ferit Edgü de son yılların deneme yazarları olarak belirdiler. Enis Batur (*Şiir ve İdeoloji*, TDK ödülü, 1980), İletişim konusuna eğilen Ertuğrul Özkök, Nuri Pakdil, Sargut Sölçün seslerini duyuran yeni deneme yazarları oldular. Eleştiride Asım Bezirci, Orhan Şaik Gökyay, Fethi Naci, Mehmet Doğan, Konur Ertop, Afşar Timuçin (*Nazım Hikmet'in Şiiri* ile TDK ödülü, 1979), Füsun Akatlı, Ragıp Gelencik, Muzaffer Uyguner'in eserleri ilgi gördü. Edebiyat incelemesi ve edebiyat tarihinde,

Pertev Naili Boratav (*Folklor ve Edebiyat* ile Sedat Simavi ödülü, 1983), Şükran Kurdakul, Emin Özdemir, Seyit Kemal Karaalioğlu, Atilla Özkırımlı'nın önemli katkıları oldu. Hikmet Altınkaynak'ın hazırladığı *1940 Kuşağı* (1970), Cevdet Kudret'in *Abdülhamit Devrinde Sansür*'ü (1977), Metin And'ın *Dünyada ve Bizde Gölge Oyunu* (1977), Şükran Kurdakul'un *Türk Edebiyatı*, Özdemir Nutku'nun *Meddahlık ve Meddah Hikâyeleri* de önemli inceleme ve araştırma ürünleri oldu.

Tiyatro yazarları arasında Haldun Taner, Aziz Nesin, Necati Cumalı, Melih Cevdet Anday, Sabahattin Kudret Aksal, Orhan Asena, Adalet Ağaoğlu, Güngör Dilmen, Vasıf Öngören, Turan Oflazoğlu gibi ustaların yanı sıra Oktay Arayıcı, Bilgesu Erenus, Dinçer Sümer gibi genç yazarlar da yeteneklerini kanıtladılar.

GÜZEL SANATLAR
resim

1975'ten sonra daha çok İstanbul ve Ankara'da sayıları gittikçe artan galeriler çevresinde, resimde yoğunlaşan bir hareket ve yaygınlık görüldü. Resmin alım - satım değerine öncelik veren özel galerilerde genellikle Türk resminin ilk ve yakın dönem ustalarının (Şeker Ahmet Paşa, Halil Paşa, Hoca Ali Rıza, Osman Hamdi, Nazmi Ziya, İbrahim Çallı, Avni Lifij, Hikmet Onat vb.) tabloları bir yatırım değeri kazandı. Resim piyasasında ünlü sanatçılar üzerinde yoğunlaşan ilgi Cevat Dereli, Eşref Üren, Malik Aksel, Ali Avni Çelebi, Elif Naci, Şefik Bursalı, Sabri Berkel, Mahmut Cuda, Nazlı Ecevit, Maide Arel gibi resmimizin yaşayan ustalarını sık sık gündeme getirdi. Bu ressamların yeni ürünler vermesine yol açtı. Bu arada yakın dönemin M. Ali Laga, Hüseyin Rıfat Çeteci, Osman Asaf, Hayri Çizenel, Sami Yetik gibi az bilinen ressamları yeniden ilgi alanına girdi. Son yıllarda yitirdiğimiz Turgut Zaim, Refik Epikman, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Orhan Peker, Ayetullah Sumer, İlham Demirci, Hamit Görele ve Arif Kaptan'ın sergilenen yapıtlarında türk resminin bağımsız kişilikler doğrultusunda gelişen çizgisi vurgulandı.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra bizde de bir süre etkileri görülen soyut akımların izleri son yıllarda gittikçe azaldı. Ferruh Başağa, Adnan Çoker, Hasan Kavruk, Adnan Turanî gibi sanatçılarda soyutlama eğilimi yerel motiflerden yararlanma olanaklarına yöneldi. Sınırlı sayıda ressamın soyutlama eğilimine katılmasına karşılık, büyük bir ressam kesimi yöresel duyarlık ve gözlemler eşliğinde insan gerçekliği ve yaşam yorumunda somut bir anlatımı benimsedi. Orta kuşak ressamlarından Eren Eyüboğlu, Mümtaz Yener, Nedim Günsür, Avni Arbaş, Neşet Günal, Nuri İyem, Agop Arad, İbrahim Balaban, Turan Erol, Nuri Abaç, Nevzat Akaral, Mustafa Ayataş, Kayıhan Keskinok, Mustafa Ayaz, Şeref Bigalı, Dinçer Erimez, Nihat Akyunak; Hüseyin Bilişik gerçekçi anlatımda değişik üslup ayrımlarıyla etkinliklerini duyurdu. Cihat Burak, Hüreyin Yüce, Fahir Aksoy, Fatma Ege, Filiz Başaran Özayten, Ali Galip Onat'ın naif özelliklerine karşılık, Arslan Gündaş, Şadan Bezeyiş, Ergin İnan, A. Teoman Germaner, Muzaffer Akyol, Gülseren ve Teoman Südar' da fantastik eğilimler belirdi. Burhan Uygur yoğun bir duyarlıkla yüklü özgün kişiliğiyle büyük ilgi çekti, yurt dışında çalışan sanatçılardan Hakkı Anlı, Abidin Dino, Erdal Alantar, Komet (Gürkan Coşkun), Utku Varlık, Nejat Devrim, Mehmet Güleryüz, Erol Akyavaş, Mehmet Güler İstanbul ve Ankara'da açtıkları sergilerle çağdaş resimle Türk resmi arasındaki bağlantıyı sürdürdüler. Yenilikçi ve öncü akımlardan etkilenen kimi genç ressamlarda aktarmacı ve grafik özellikler görülmesi yanında genç kuşak ressamlarından Neşe Erdok, Alaattin Aksoy, Özer Kabaş, Balkan Naci İslimyeli, Aydın Ayan, Tekin Artemel, Faruk Cinok, Şenol Yorozlu, Mevlût Akyıldız, Ekrem Kahraman toplumsal, insancı ve gerçekçi yaşam yorumlarıyla dikkati çekmektedir.

Son yıllarda gelişme gösteren özgün baskı resminde Mustafa Aslıer, Mürşide İçmeli, Ali Teoman Germaner, Süleyman Saim Tekcan, Mustafa Pilevneli, Ali İsmail Türemen, Fevzi Karakoç, Kadri Özayten gibi sanatçılar etkinliğini duyurdu. Yıllardır Paris'te çalışan Yüksel Arslan'ın Uluslararası Kara Mizah Ödülü'nü kazanmasından (1982) sonra, Ergin İnan'ın uluslararası Norveç özgün baskı bienali onur ödülünü (1982) ve Uluslararası Clevland desen bienalinde birincilik alması (1983) Türk resminin çağdaş çizgide başarısının bir göstergesi oldu.

Heykel, seramik ve grafik sanatlar

12 Eylül'den sonra yeniden canlanan Atatürkçülük akımı doğrultusunda yurdun çeşitli il ve ilçelerinde Atatürk anıtları gerçekleştirildi. Kenan Yontunç, Hüseyin Gezer, İsmail Hakkı Öcal, Mehmet Aksoy, Gürdal Duyar, Tankut Öktem, Ferit Özsen, Haluk Tezonar gibi sanatçılar bu tür yapıtlar verdiler. Bunların dışında Zühtü Müritoğlu, Zerrin Bölükbaşı, Hakkı Karayiğitoğlu, Kadrünnisa Aydemir, Füsun Onur, Seyhun Topuz, Erol Kınalı, Metin Haseki, Remzi Savaş, Mete Demirbaş, Mükremin Mungan, Aytaç Katı heykel dalında daha kişisel ve özgün yapıtlarıyla ilgi çektiler.

Seramik dalında da yakın dönemde önemli bir gelişme ve yaygınlık görüldü. Seramik sanatçılarının büyük bir bölümü bu dalın dekoratif ve işlevsel özelliğini benimseyerek mimarlıkla bütünleşen ya da kullanımcı uygulamalara giriştiler. Seramik sanatçıları heykel plastiği ya da süsleme seramiğine ağırlık veren yapıtları arasında seramiğin özgün, çağdaş ve yorumlayıcı anlatımına yönelen ürünler de ortaya çıkardılar.

Seramik dalında son yıllarda Atila Galatalı, Hamiye Çolakoğlu, Melike Kurtiç, Ünal Cimit, Erdinç Bakla, Bingül Başarır, Neşat Fehmi Erdoğdu, Filiz Özgüven, Ayfer Karamani, Müşerref Ergen, Şahin Paksoy gibi sanatçılar etkinlik gösterdi.

Son yıllarda grafik sanatların uygulanmaya dönük alanında da önemli bir gelişme görüldü. Cumhuriyetin ilk dönem afiş ustası İhap Hulusi'nin toplu sergisi (1982) dışında Grafikerler Meslek Kuruluşu'nun yıllık yarışmalı sergileri bu daldaki gelişmenin bir göstergesi sayılabilir. Mengü Ertel, Yurdaer Altıntaş, Erkal Yavi, Turgay Betil, Bülent Erkmen, Sadık Karamustafa, Cemalettin Mutuer, Reha Yalnızcık, Metin Ateş gibi afiş sanatçıları bu dalın gelişmesine katkıda bulundular.

Yakın dönemde yoğun bir ilgi ve yaygınlık gösteren sanat dallarından biri de fotoğrafçılıktır.

İFSAK, AFSAD, FOTOS gibi fotoğraf derneklerinin düzenlediği yarışmalı sergiler, dia gösterileri ve yayınların bu gelişmede payı görüldü. Ara Güler, Şakir Eczacıbaşı, Ersin Alok, Ozan Sağdıç, Sami Güner, Halim Kulaksız, İse Çelik Sabit Kalfagil, Selmin Başak, Şahin Kaygun, Reha Günay, Güler Ertan, Gülnur Sözmen, Pertev Taner son yıllarda fotoğraf sanatında etkinliklerini duyurdular.

SİNEMA

1975 - 1983 yılları arasında türk sineması üzerine yayınlanan yazılarda en çok geçen sözcükler şunlar oldu: Kriz, sansür, seks furyası, televizyon, arabesk ve video.

Her yıl aynı sorunlar, çözüme kavuşmadan ertesi yıla aktarıldı. Arada bir görülen güzel çıkışlar genel gidişin olumsuzluğunu değiştiremedi. Öteden beri var olan «sansür kurulu»nun, özellikle 1976'dan başlayarak film konularına daha çok müdahale etmesi sinema sanatına köstekler getirerek onu belli çerçeveler içine itmesi büyük tepkiler doğurdu. 1977'deki iktidar değişimiyle, bir sinema kanunun çıkarılması girişimine bağlanan umutlar gerçekleşemedi. 1960' larda tefecilerin bol faizli avanslarıyla film yapma olanağını bulabilen sermayesiz yapımcılar, daha sonra tefecilerin yerini alan bölge işletmecilerinin tutsağı olmuşlardı. Bu işletmeciler yalnızca kâr amacı güttüklerinden, türk sinemasına diledikleri yönü verebilir duruma geldiler.

Video olayının yaygınlaşması üzerine işletmecilerin sinemaya yatırım yapmayı büyük ölçüde kısması üzerine Yeşilçam'da yeni bir kriz başladı. Sinema salon sayısındaki azalma da, kısa sürede film sayısını etkiledi. Az film, riskle birlikte az kazancı da doğal kılınca, örgütlenme gereksinimi doğdu (Görüntü Yönetmenleri Derneği; Yazar, Yönetmen Asistanlar Derneği). Böylece Yeşilçam'ın yıllar yılı süren çarpık ekonomik çarkının, türk sinemasının gerçek çıkarları doğrultusunda dönme olasılığı belirdi.

1980'den başlayarak seks filmlerinin büyük ölçüde piyasadan çekildiği, onların yerini üç tür filmin aldığı görüldü: Şarkıcı, türkücü filmleri (arabesk); güldürü filmleri; ciddi filmler. Seks öğesi türün içine erotik yansılar halinde sızdı. Buna karşılık, 1981'den itibaren, ciddi filmler için de bir silkiniş dönemi başladığı söylenebilir. Belgesel filmler ortada görünme olanağı buldu. Dış ülkelerde başarılar kazanılmaya başladı.

1975 - 1983 yılları arasında birçok sinema adamı ve sanatçısını yitirdik: Necdet Tosun (1975), Atıf Kaptan (1977), Aziz Basmacı (1978), Muhsin Ertuğrul (1979), Süha Doğan (1979), Ayhan Işık (1979), Cahide Sonku (1981), Refik Kemal Arduman (1981), Mete İnselel (1981), Aydın Arakon (1982), Muazzez Arçay (1982), Ziya Keskiner (1982), Yıldırım Önal (1982), Melahat İçli (1983), Mürüvvet Sim (1983), Ahmet Üstel (1983), Feri Cansel (1983).

yönetmenler ve filmler

Atıf Yılmaz, başarılı güldürü filmlerinden (*İşte Hayat*, [1976]) sonra ticari filmlere kaydı; İranlılarla ve İtalyanlarla ortak çalışmalar yaptı. Toplumbilimsel analize yöneldiği *Adak* (1980) ve *Talihli Amele* (1981) adlı filmleriyle büyük başarı kazandı. Metin Erksan, TV için hazırladığı *Beş Türk Öyküsü*'nde (1976) girdiği gerçeküstücü tutumunu *İntikam Meleği*'nde (1977) biçim denemeleri ile soyutlaştırdı; *Sensiz Yaşayamam*'da kurduğu sinema dilinin yetkinliğiyle kendinden söz ettirdi.

Halit Refiğ, sinema krizi nedeniyle 1976' da yurt dışına göç etmek zorunda kalmıştı; dönünce «*Yaşam Kavgası*»nı (1978) çevirdi. TV için yaptığı ve TRT Genel Müdürlüğünce, sakıncalı görülerek 1983'te yakılan *Yorgun Savaşçı* adlı filmi büyük tartışmalar doğurdu.

Osman F. Seden, başarılı *Batsın Bu Dünya*'dan (1976) sonra seks ve güldürü filmlerine yöneldi. *Meryem ve Oğulları* (1977) ile dikkati çekti.

Orhan Aksoy, seks filmlerinden güldürüye döndü; daha sonra da, romantik aşk filmlerini denedi. Kentleşme sorununu işleyen *Altın Şehir*'le (1979) atılım yaptı.

Süreyya Duru, siyasal yanı ağır basan filmleriyle *Güneşli Bataklık* (1977), *Bedrana* (1978); *Kara Çarşaflı Gelin* (1978) belirdi.

Tunç Okan'ın Türkiye dışında çektiği ve azgelişmiş ülkelerle sanayileşmiş ülkeler bireyleri arasındaki uçurumu anlatığı *Otobüs* (1978) yurt içinde ve dışında büyük yankılar uyandırdı. Yabancıları küçük düşürdüğü gerekçesiyle sansür kurulunca yasaklandı.

Memduh Ün, *Devlet Kuşu* (1980) ve *Kanlı Nigâr'la* (1981) ustalığını sürdürdü.

Zeki Ökten, *Kapıcılar Kralı*'nda (1977) yerli güldürü öğelerini toplumsal eleştiriye bağladı. Aynı yönetmenin, geri kalmış bölgelerde aşiret düzeninin çöküşünü anlatan *Sürü* (1979) ve yoksulluğun, işsizliğin aile kurumunu kemirişini öne getiren *Düşman* (1980) adlı eserleri son yılların en başarılı çalışmaları arasında gösterildi.

Şerif Gören, sinema duygusuyla iş filmlerini birleştirdi. *Deprem* (1977), *Taksi Şoförü* (1978): *Almanya Acı Vatan*'da (1980), Almanya'daki Türk işçilerinin sorunlarını işledi. Cannes Şenliği'nde ödüllendirilen *Yol* (1982) filmiyle büyük başarı kazandı.

Erden Kral, 1980'de yönettiği ve hümanist duyguyu öne getirdiği *Bereketli Topraklar Üstünde*'nin ardından *Hakkâri'de Bir Mevsim*'le (1983) yurt dışında ödül kazanarak son yılların üstünde durulan çalışmalarından birini yaptı.

Ali Habip Özgentürk'ün, Doğu Anadolu' nun azgelişmiş ortamındaki insan dramına, simgelerle yüklü, incelikli bir anlatım

biçimiyle yeni bir yaklaşım gösterdiği *Hazal'ı* (1981) [birçok ülkede sinema ödülü] ve yine yurt dışında büyük başarı kazanan *At'ı* da başarılı filmler arasında sayıldı.

Ömer Kavur'un *Kırık Bir Aşk Hikâyesi* (1981); Feyzi Tuna'nın psikolojik durumları başarıyla işlediği *Seninle Son Defa* (1979) ve toplumsal temele oturtulmuş bir aşk filmi olan *Seni Kalbime Gömdüm* (1982) adlı çalışmaları da dikkati çekti.

Oyunculuktan yönetmenliğe geçen sanatçılar arasında, Fikret Hakan, Cüneyt Arkın (*Vatandaş Rıza* [1979]), Kartal Tibet (*Sultan* [1979]), Zeki Alasya, İhsan Yüce (*Bebek* [1979]) belirdiler.

Bülent Ersoy, Orhan Gencebay, Ferdi Tayfur, İbrahim Tatlıses, Adnan Şenses, Bedia Akartürk gibi şarkıcılar ve türkücüler sinemada göründüler.

Senaryocular arasında Vedat Türkali, Onat Kutlar, Ferit Edgü, Selim İleri, Umur Bugay kendilerinden söz ettirdiler. (M)

Türkiye Çimento ve Toprak Sanayii Kurumu, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 40 milyar lira sermayeyle 1983'te kuruldu. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan kurumun merkezi Ankara'dadır. Başlıca görevleri: Çimento ve benzeri her türlü bağlayıcı maddeleri, çimento türevlerini, ateşe ve asite dayanıklı tuğla çeşitlerini, ham magneziti, her tür sinter magneziti, tüm seramik, porselen ve çini çeşitlerini bu ürünlerin ambalaj malzemelerini üretmek, dış pazarlamasını yapmak ve yaptırmak; gerektiğinde faaliyet alanıyla ilgili tesisleri kurmak, kurdurmak, mevcut ya da kurulacak tesislere ortak olmak; ham ve yardımcı maddeleri ve işletmelerinin ihtiyaç duyduğu enerjiyi üretmek; özel yasaların verdiği yetkiye dayanılarak kurulacak fabrikalar dışında, faaliyet alanına giren ve devlet sermayesiyle kurulacak olan tüm sınai kuruluşların etüd ve projelerini hazırlamak, kurmak ve yönetmek; faaliyet alanıyla ilgili teknolojik araştırma ve geliştirme etüdleri yapmak.

Kurumun müesseseleri şunlardır: 1 — Filyos Ateş Tuğlası Sanayi Mües.; 2 — Yarımca Seramik Sanayi Mües.; 3 — Bozöyük Seramik Sanayi Mües.; 4 — Konya Krom Magnezit Tuğla Sanayi Mües.; 5 — Yıldız Çini ve Porselen Sanayii Mües. Bağlı ortaklıklar ise şunlardır: 1 — Türkiye* Çimento Sanayii TAŞ; 2 — Afyon Çimento Sanayii AŞ; 3 — Ankara Çimento Sanayii AŞ; 4 — Balıkesir Çimento Sanayii AŞ; 5 — Bartın Çimento Sanayii TAŞ; 6 — Çorum Çimento Sanayii TAŞ; 7 — Elazığ Çimento Sanayii TAŞ; 8 — Gaziantep Çimento Sanayii TAŞ; 9 — Niğde Çimento Sanayii TAŞ; 10 — Söke Çimento Sanayii TAŞ; 11 — Trakya Çimento Sanayii TAŞ; 12 — Adana Kâğıt Torba Sanayii TAŞ; 13 — Kütahya Magnezit İşletmeleri AŞ (KÜMAŞ). [M]

Türkiye Demir ve Çelik İşletmeleri Kurumu, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı kanunun verdiği yetkiye dayanılarak, 10 ekim 1983 tarih ve 103 sayılı kanun hükmünde kararnameyle kuruldu; Türkiye Demir - Çelik İşletmeleri genel müdürlüğü, hukuki bünyesi, amaçları, faaliyet konuları, organları ve teşkilât yapısı yeniden düzenlenerek bu kuruma dönüştürüldü. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlı olan ve merkezi Ankara'da bulunan kurumun sermayesi 150 milyar liradır (tamamı devlete ait).

Kurumun başlıca amaçları şunlardır: a) Her tür ham demir, çelik ve alaşımlarını, döküm, dövme ve pres mamullerini, pik, çelik boru ve ek parçalarını, hadde mamullerini, kok ve yan ürünlerini imal ve istihsal etmek; b) Bunlar için gerekli maden cevherlerini ve yardımcı maddeleri aramak, istihraç ve istihsal etmek ya da ettirmek; c) İşletme faaliyetlerinin her aşamasında ortaya çıkabilecek artıkların değerlendirilmesi için gerekli tesisleri kurup işletmek; d) İmalat ve istihsal için gerekli her tür malzeme ve aracı yurt içinden ya da dışından sağlamak; e) Mamullerin yurt içinde ve dışında pazarlamasını yapmak, satış deposu, bayi, temsilcilik ve bürо açmak; f) Yerli ve yabancı firmalarla lisans, teknik beceri vb. anlaşmalar yapmak.

Kurumun müesseseleri şunlardır: 1) Karabük Demir ve Çelik Fabrikaları; 2) İskenderun Demir ve Çelik Fabrikalar; 3) Divriği Madenleri Müessesesi; 4) Hekimhan Madenleri Müessesesi; 5) Attepe Madenleri Müessesesi. Kurumun tek bağlı ortaklığı, Gerede Çelik Konstrüksiyon Teçhizat Fabrikaları Sanayi ve Ticaret AŞ.'dir (GERKONSAN). [M]

Türkiye Denizcilik Kurumu (TÜDEK), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 200 milyar lira sermayeyle 1983'te kuruldu. Ulaştırma Bakanlığı'na bağlı kurumun merkezi İstanbul'dadır. Başlıca görevleri: İç ve dış sularda her türlü yük, hayvan ve yolcu taşımak; gemi alım satım işlerini yapmak; gemi kiralamak ve kiraya vermek; navlun sözleşmelerini imzalamak ve bunları yerine getirmek; her türlü sigorta acenteliği yapmak; devletçe verilmiş veya verilecek liman, iskele ve rıhtımlarda tekel olarak a) yükleme, boşaltma, aktarma ve hamaliye işlerini yapmak, bu işler için gerekli tesisleri kurup işletmek; b) gemilere su vermek, yakıtlarını yüklemek, boşaltmak, aktarmak, bu işler için gerekli tesisleri kurup işletmek; c) kıyıda ya da geri alanlarda antrepolar, ambarlar, sundurmalar, hangarlar, açık sahalar, yolcu salonları kurup işletmek; d) her tür yakıt ve akaryakıtın depolama, yükleme, boşaltma, aktarma ve hamaliye işlerini yapmak ve bu işler için gerekli tesisleri kurup işletmek; e) palamar şamandıraları kurup işletmek; f) kılavuzluk römorkörlük ve palamar işlerini yapmak; g) tersaneler kurmak, mevcut tersaneleri geliştirmek ve genişletmek; h) gemi, makineli ya da makinesiz her türden deniz araçları inşa etmek, onarmak ve havuzlamak; i) yerli ya da yabancı sermaye ortaklığıyle deniz araçlarının her türlü teçhizat ve aletlerini imal etmek, bunların bakım ve onarımlarını yapmak; k) deniz ulaşımıyla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili konularda her türlü banka işlemlerini yapmak; l) tüm denizlerde gemi kurtarma ve yardım işlerini yapma yetkisini kullanmak; m) Türkiye kıyılarında kurulmuş ve kurulacak fenerleri, radyofarları, deniz işaretlerini, sis düdüklerini vb. tekel olarak işletmek; n) seyahat ve turizm acenteliği kurarak turistik faaliyetlerde bulunmak.

Kurumun müesseseleri şunlardır: 1. Deniz yolları müessesesi; 2. Liman İşletme ve Gemi Kurtarma Müessesesi; 3. Tersaneler Müessesesi. Bağlı ortaklıklar ise şunlardır: 1. Denizcilik Bankası Deniz Nakliyatı TAŞ; 2. Denizcilik Bankası AŞ. (M)

Türkiye İşçi Köylü Partisi (TİKP), Sosyalist siyasi parti. Ocak 1978'de Doğu Perinçek* (*Ek 2*) başkanlığında kuruldu. Sosyalist, antifaşist, antisovyetik bir çizgiyi savundu. Milliyetçi Hareket Partisi'ne (MHP), Türkiye Komünist Partisi'ne (TKP), Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (DİSK) ve terörist, bölücü Apocular'a karşı şiddetli bir mücadele yürüttü. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra diğer siyasi partilerle birlikte kapatıldı. Parti yöneticileri hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı'nca kovuşturma açıldı. Yapılan yargılama sonucunda parti lideri Doğu Perinçek 12 yıla, diğer yöneticiler de çeşitli cezalara çarptırıldılar. 1984 yılı ortalarında dava temyizde bulunuyordu. (M)

***Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu** (TKİ). — Kurumun hukuksal yapısı, amaçları ve faaliyet konuları, 10 ekim 1983 tarih ve 94 sayılı kanun hükmünde kararnameyle -17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanılarak- yeniden düzenlendi. Kararname, kurumun sermayesini 100 milyar liraya çıkardı (tamamı devlete ait); ayrıca Ereğli Kömür İşletmesi Müessesesi'ni TKİ'den ayırıp, 1983 sonuna doğru kurulan Türkiye Taşkömürü Kurumu'na devretti.

TKİ'ye bağlı kalan müesseseler şunlardır: 1) Garp Linyitleri İşletmesi Mües.; 2) Kömür Satış ve Tevzi Mües.; 3) Alpagut Dodurga Linyit İşletmeleri Mües.; 4) Doğu Linyitleri İşletmesi Mües.; 5) Orta Anadolu Linyitleri İşletmesi Mües.; 6) Ege Linyitleri İşletmesi Mües.; 7) Çanakkale Linyitleri İşletmesi Mües.; 8) Sivas Kangal Linyitleri İşletmesi Mües.; 9) Bursa Linyitleri İşletmesi Mües.; 10) Bolu Linyit Kömür İşletmesi Mües.; 11) Güneydoğu Linyitleri İşletmesi Mües.; 12) Afşin - Elbistan Linyitleri İşletmesi Mües. (M)

TKİ'nin linyit ve taşkömürü üretimi (1975 - 1982)

	taşkömürü	*linyit (ton)*
1975	4 812 934	8 731 899
1976	4 631 834	9 853 708
1977	4 405 396	10 814 962
1978	4 295 237	11 828 211
1979	4 051 331	13 281 922
1980	3 597 628	15 593 001
1981	3 922 458	16 947 663
1982	4 008 382	17 991 437

Türkiye Şeker Sanayi Kurumu (ŞEKERSAN), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 10 ekim 1983 tarih ve 118 sayılı kanun hükmünde kararnameyle -17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanılarak-kurulan ŞEKERSAN'ın sermayesi 40 milyar TL (tamamı devlete ait), merkezi, Ankara'dadır. Kurum, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na bağlıdır. Türkiye'de şeker üretimi ve yan ürünlerin değerlendirilmesi konularında kuruculuk ve işletmecilik yapmayı amaçlayan ŞEKERSAN'ın başlıca faaliyet konuları şunlardır: a) Her çeşit şeker üretmek; b) Elverişli bölgelerde şeker pancarı, şeker üretilebilecek başka bitkileri ve tohumlarını, bu ürünlerin münavebesinin gerektirdiği öbür ürünleri sözleşmeler yaparak üretmek ya da ürettirmek; c) şeker fabrikalarının kuruluşu, işletilmesi, genişletilmesi, modernleştirilmesi, bakımı, onarımı için makine imalat sanayii ve yan sanayii kurmak. 1983'te bünyesnde 15 şeker fabrikası ve 38 başka tesis bulunan Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ ile bu kuruluşça yönetilen özel sektöre ait beş şeker fabrikası (Adapazarı, Amasya, Kayseri, Konya, Kütahya şeker fabrikaları) ŞEKERSAN'ın bağlı ortaklıkları durumuna geldi. (M)

Türkiye Tarım Ürünleri Kurumu (TÜK). tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk, sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 10 ekim 1983 tarih ve 114 sayılı kanun hükmünde kararnameyle -17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanılarak- kuruldu. Kurumun merkezi Ankara'da, sermayesi 30 milyar liradır (tamamı devlete ait).

Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı olan TÜK'ün amacı, Türkiye'de süt, bitkisel yağ, yem, yapağı, tiftik vb. tarım ürünlerinin değerlendirilmesini, pazarlanmasını, bunlara dayalı üretim ve endüstrilerin yaygınlaştırılıp geliştirilmesini sağlamaktır. 11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle TÜK'e bağlanan müesseseler şunlardır: 1) Süt ve Mamulleri Sanayii Müesseseleri (Türkiye Süt Endüstrisi Kurumu); 2) Soya Sanayii Müessesesi (Sümerbank Ordu Soya Sanayii Müessesesi). Bağlı ortaklıklar ise şunlardır: 1) Güneydoğu Sanayi ve Ticaret AŞ; 2) Yem Sanayii TAŞ; 3) Türkiye Yapağı ve Tiftik AŞ. (M)

Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK), tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk, sorumluluğu sermayesiyle sınırlı iktisadi devlet teşekkülü. 10 ekim 1983 tarih ve 96 sayılı kanun hükmünde kararnameyle -17 haziran 1982 tarih ve 2680 sayılı yasanın verdiği yetkiye dayanılarak- kuruldu. Merkezi Zonguldak'ta, sermayesi 100 milyar liradır (tamamı devlete ait). Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'na bağlı olan kurumun amacı, devletin genel sanayi ve enerji politikasına uygun olarak taşkömürü rezervlerini en iyi biçimde değerlendirmek ve ülkenin taşkömürü ihtiyacını karşılamaktır. TTK'nın başlıca faaliyet konuları: a) her türlü arama, etüd, plan, proje ve program yapmak; b) taşkömürü üretimi için gerekli yeraltı ve yerüstü sosyal ve sınai tesisleri kurmak, işletmek ya da işlettirmek; c) taşkömüründen kok, briket ve öteki yan ürünleri yapmak, üret-

mek; d) taşkömürü ve türevlerinin dışalımını ve dışsatımını yapmak.

11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle TTK'ye bağlanan müesseseler şunlardır: 1) Kozlu Taşkömürü İşletme Mües.; 2) Karadon Taşkömürü İşletme Mües.; 3) Armutçuk Taşkömürü İşletme Mües.; 4) Üzülmez Taşkömürü İşletme Mües.; 5) Amasra Taşkömürü İşletme Mües. 1983 ekimine değin TKİ'nin sınırlı sorumlu bir müessesesi olan Ereğli Kömür İşletmesi Müessesesi'nin mevcut ve yapımı süren tesisleri, tüm hak ve menfaatlarıyla TTK'ye devredildi. (M)

Türkiye Zirai Donatım Kurumu. —10 ekim 1983 tarih ve 97 sayılı kanun hükmünde kararnameyle, tüzel kişiliğe sahip, faaliyetlerinde özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü olan Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun hukuki bünyesi, amaçları ve faaliyet konuları, organları ve teşkilât yapısı, müesseseleri, bağlı ortaklıkları ve bunlar arasındaki ilişkiler yeniden düzenlendi. Kurumun sermayesi 30 milyar liraya yükseltildi. Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı'na bağlı olan Kurumun başlıca görevleri şunlardır: 1) Tarımda kullanılan her türlü traktör, makine, araç ve gereci, bunların yedek parçalarını imal ya da tedarik edip satmak ve onarım hizmetlerini yapmak; 2) Her tür kimyasal gübreyi ve tarımsal mücadele ilaçlarını imal ya da tedarik edip satmak; 3) Üreticilerle, resmi ve özel kuruluşlarla işbirliği yaparak tohumluk, fide, fidan ve damızlık tedarik edip satmak; 4) Bu işler için gerekli her tür zirai, ticari, sınai müesseseler, araştırma kurumları kurmak, işletmek ya da bu işlerle ilgili müesseselerle iş ve sermaye ortaklığı yapmak; 5) Yurt içinde tamirhaneler açmak, servis ve bakım birimleri kurmak; 6) Her türlü artık maddeyi değerlendirmek, işleyip satmak.

Kurumun iki müessesesi vardır: 1) Alım Satım Müessesesi: 2) Ziraat Aletleri ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi. 1983'te kurumun dört bölge fabrikası (Adapazarı Bahçe Traktörleri Fab.; Urfa Tarım Alet ve Makineleri Fab.; Erzurum Tarım Alet ve Makineleri Fab.; Kırklareli Tarım Alet ve Makineleri Fab.); Adana, Ankara ve İzmir'de birer işletmesi; Adapazarı Ziraat Alet ve Makineleri Fabrikaları Müessesesi'ne bağlı üç araç gereç fabrikası (Uç Demiri Fabrikası, Treyler Fabrikası, Tarım Makineleri işletmesi); dağıtım işlerini gerçekleştirmek üzere kurulmuş 25 bölge müdürlüğü; 388 şube müdürlüğü; 3 390 satıcısı; ayrıca Ankara'da Tarım Makineleri Araştırma Enstitüsü; Manisa'da WP Kükürt Fabrikası; 24 sabit tamirhane; 30 seyyar bakım servisi; Ankara - Kayseri - Konya ve Erzurum bölgeleri bünyesinde tohum temizleme istasyonları ile İstanbul ve Erzurum'da Ana Yedek Parça İkmal Depoları bulunuyordu. (M)

İlter TÜRKMEN

***Türk Uçak Sanayii AŞ** (TUSAŞ). — 1970'lerin ikinci yarısında, Ankara - Mürted yöresindeki 4. Ana Jet Üssü'nün doğusunda kalan 5 milyon m²'lik bir arazi -kamulaştırma yoluyla- satınalındı. Bu arazide fabrikanın altyapı tesisleri tamamlandı, fabrika kuruluş hizmetlerinin yürütüleceği büro ve depolar yapıldı. 1983 nisanı başlarında, Bakanlar Kurulu, yabancı şirketlerin kuruluşta yüzde 49 oranında pay sahibi olmasını kararlaştırdı. 11 nisan 1983 tarih ve 60 sayılı kanun hükmünde kararnameyle Milli Savunma Bakanlığı'nın bağlı ortaklığı durumuna getirilen TUSAŞ'ta amerikan General Dynamics firmasının yüzde 42 pay alacağı belirlendi.

Dünyanın belli başlı uçak üreten firmalarıyla uzun süren temaslardan sonra, amerikan General Dynamics firmasının yapımı olan F-16 C/D avcı bombardıman uçaklarının üretilmesine karar verildi (ekim 1983).

Saatte 2 500 km hız yapabilen, manevra yeteneği yüksek, dünyanın en iyi jet motoruna sahip olan ve «Savaşan Şahin» diye anılan F-16 C/D uçaklarının Tusaş'ça 1988' de üretilmeye başlaması planlandı. (M)

Cavit Orhan TÜTENGİL

Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu. Bk. T.R.T.

Türkiye Sakatların Rehabilitasyonu Derneği. Bk. *Sakatların Rehabilitasyonu Derneği* (TÜRKİYE).

***TÜRKLER** (Kemal), türk sendikacısı. — (öl. İstanbul 1980). DİSK içindeki görüş ayrılıklarının derinleşmesi nedeniyle 1977' de erken Genel Kurul toplantısı yapılmasını kabul etti. Genel başkanlığa yeniden adaylığını koyduysa da seçilemedi. Çeşitli sendikal hareketlerde etkin rol oynadı. Birçok kez kovuşturmaya konu oldu, aklandı. 22 temmuz 1980 günü, evinden görevine giderken silahlı saldırganlarca vurularak öldürüldü. (M)

TÜRKMEN (İlter), türk diplomatı ve devlet adamı (İstanbul 1927). Galatasaray Lisesi'nden (1945) sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1949); Dışişleri Bakanlığı'nda görev aldı. 1952'de NATO Daimi Temsilciliği'nde 3. kâtip olarak ilk yurt dışı görevini aldı; başkâtipliğe değin yükseldi. 1957 - 1959 arasında 2. Daire başkâtipliği yaptıktan sonra Siyaset Planlama başkan muavini oldu. Kısa bir süre sonra Birleşmiş Milletler Daimi Temsilciliği'nde ortaelçilik müsteşarlığına atandı. Daha sonra sırayla Kahire Büyükelçiliği müsteşarı (1960 - 1961), Washington Büyükelçiliği müsteşarı (1961 - 1964), Siyaset Planlama Grubu başkan vekili ve başkanı (1964-1967), genel sekreter siyasi işler yardımcısı (1967 - 1968), Atina büyükelçisi (1968 - 1972), Moskova büyükelçisi (1972 - 1975), Birleşmiş Milletler Türkiye daimi temsilcisi (1975 - 1978), merkezde yüksek müşavir (1978 - 1979), Birleşmiş Milletler genel sekreter özel temsilcisi (1979 - 1980) oldu. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan önce Dışişleri Bakanlığı genel sekreteri idi. 21 eylül 1980'de kurulan Bülend Ulusu hükümetinde, 6 kasım 1983 seçimlerinden sonra Turgut Özal hükümeti göreve başlayıncaya değin Dışişleri bakanlığı yaptı. 1983 sonunda yeniden BM daimi temsilciliği görevine getirildi. (M)

***TÜRKMENİSTAN**, Sovyetler Birliği'nde federe cumhuriyet. — 2 759 000 nüf. Merkezi *Aşkabad* (315 000 nüf.). Sulamanın yaygınlaştırılmasıyla pamuk üretimi (1 Mt) gelişti. Tuz (Krasnovodsk) ve petrol (15 Mt, Nebit Dag) sanayii. (L)

***TÜRKOĞLU**, Kahramanmaraş ilinde ilçe. — 48 205 nüf., 34 köy. İlçe merkezi 8 493 nüf. (1980). [M]

Türk Tarih Kurumu (TTK) Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'na bağlı, tüzel kişiliğe sahip kültür kurumu. Atatürk'ün isteğiyle ve onun koruyuculuğu altında 1930'da kurulmuş olan Türk Tarih* Kurumu, Türk Dil* Kurumu ile birlikte, özellikle 1970'ten sonra sık sık siyasal tartışmalara konu oldu. Hem bu gibi tartışmalara son vermek, hem de yüksek kültür kurumlarını bir çatı altında toplayıp çalışmaları bir doğrultuda tutmak amacıyla 11 ağustos 1983'te 2876 sayılı yasayla Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu kuruldu. Türk Tarih Kurumu da bu kuruma bağlanarak hukuksal yapısı ve faaliyet biçimi yeniden düzenlendi. Sözü geçen yasanın TTK'na verdiği başlıca görevler şunlardır: a) Türk ve Türkiye tarihinin kaynaklarını araştırmak, incelemek, bu konulardaki bilimsel değeri olan araştırmaları ve eserleri yayımlamak; b) Türk ve Türkiye tarihini aydınlatmaya yarayacak belge ve malzemeyi toplamak; c) Sayılan kaynaklara dayanılarak Türk ve Türkiye tarihini yazmak ve yayımlamak; d) Yeni buluşları ve bilimsel konuları yaymak ve tanıtmak üzere bilimsel toplantılar, kongreler, sergiler ve geziler düzenlemek; e) AKDTYK Yüksek Kurulu'nun vereceği öbür görevleri yapmak.

TTK'nun üyeleri

TTK'nun aslî, şeref ve haberleşme üyesi olmak üzere üç türlü üyesi vardır.

Aslî üyeler kırk tanedir ve bunların yirmisi, yükseköğrenim görmüş, yönetim, deneyimine ve devlet memuru olacaklarda aranan niteliklere sahip adaylar arasından Yüksek Kurul'ca; öbür yirmisi ise, TTK' nun amaçlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunabilecek öğretim elemanları arasından YÖK'çe seçilir. Aslî üyelik süresi altı yıldır. Görev süresi dolan üye, yeniden seçilebilir.

TTK'nun şeref üyeleri: 1) Mustafa Kemal Atatürk, 2) Yusuf Akçura, 3) S. Maksudi Arsal, 4) R. Safvet Atabinen, 5) Tevfik Bıyıklıoğlu, 6) Vasıf Çınar, 7) H. Edhem Eldem, 8) Ş. Günaltay, 9) Afet İnan, 10) H. Zübeyr Koşay, 11) R. Hulusi Özden, 12) Y. Ziya Özer, 13) Reşit Galip, 14) Samih Rıfat, 15) İ. Hakkı Uzunçarşılı, 16) M. Halil Yinanç, 17) TTK'nun kuruluş amaçlarının gerçekleştirilmesine, çeşitli hizmetleriyle büyük ölçüde katkıda bulunmuş Türk ve yabancı uyruklu kişiler arasından, TTK başkanının önerisi, Yürütme Kurulu'nun oluru ve Bilim Kurulu' nun kararıyla seçilen kişiler. Yaşayan şeref üyeleri TTK Bilim Kurulu'nun toplantılarına katılır, ancak oy kullanamazlar.

TTK'nun haberleşme üyeleri: a) Tüm yükseköğretim kurumlarındaki, anabilim dalı Türk tarihi olan ya da bu konuyla ilgisi bulunan öğretim elemanları; b) İlköğretim ve ortaöğretimde görevli tarih öğretmenleri, c) Türk ve Türkiye Tarihi konularında ilginç çalışmaları, eser ve yayınları bulunan Türk ve yabancı uyruklu kişiler arasından TTK başkanının önerisi, Yürütme Kurulu'nun oluru ve Bilim Kurulu'nun kararıyla seçilen kişiler.

TTK'nun organları

Aslî üyelerde bulunması gereken niteliklere sahip adaylar arasından Yüksek Kurul'un görüşü alınarak başbakanın önerisi üzerine ortak kararla atanan başkan; başkan, başkan yardımcısı ve aslî üyelerin katılmasıyla oluşan Bilim Kurulu; başkan, başkan yardımcısı ile Bilim Kurulu' nun aslî üyeler arasından seçeceği altı üyeden oluşan Yürütme Kurulu; yüksek öğrenim görmüş, yönetim deneyimine ve devlet memurunda aranan nitelikleri sahip adaylar arasından, kurum başkanının önerisi üzerine atanan sekreter. Türk Tarih Kurumu başkanlığına 1983 ekiminde Yaşar Yücel getirildi. (M)

Türk Ticaret Bankası. Bk. *Ticaret Bankası* (TÜRK).

***TÜTENGİL** (Cavit Orhan), türk sosyoloji profesörü. — 7 aralık 1979'da sabah erken evinden çıkıp üniversitedeki işine giderken, evine yakın bir yerde teröristlerin silahlı saldırısına uğrayarak öldürüldü. Öğretim üyesi bulunduğu İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, sosyoloji konferanslarının 18. kitabını *Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'e Armağan* olarak yayımladı (1980). Ailesi onun ardından yazılan yazılardan bir derlemeyi, anı yazılarını ve özgün makaleleri içeren bir kitabı *Tütengil'e Saygı* (1981) adıyla yayımladı. İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası 1982'de onun için özel bir sayı çıkardı (*Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan*). [M]

***TÜTÜN** i. — ANSİKL. Dünya tütün üretimi 1982'de 5 milyon 730 bin tona ulaştı. 1 milyon 380 bin tonluk üretimiyle Çin gene ilk sırayı aldı. ABD (863 000 t), Hindistan (445 000 t), Brezilya (417 000 t) ve SSCB (295 000 t) en çok tütün üreten ülkeler arasındaki yerlerini korudular. Türkiye 210 000 tonluk üretimiyle altıncı sı-

Türkiye tütün üretimi

yıllar	ekim alanı (ha)	üretim (ton)	verim (kg/ha)
1976	315 315	323 963	1 027
1977	276 550	247 952	897
1978	299 299	292 563	977
1979	232 505	216 585	932
1980	222 997	228 349	1 024
1981	177 166	168 024	948
1982	......	210 000	...

Türkiye'nin tütün dışsatımı

yıllar	dolar	ton
1976	251 299 000	75 174
1977	175 827 000	61 836
1978	225 261 000	77 335
1979	176 971 000	69 554
1980	233 743 000	83 728
1981	395 148 000	130 991
1982	348 367 000	104 916

Foto. X (MEYDAN)

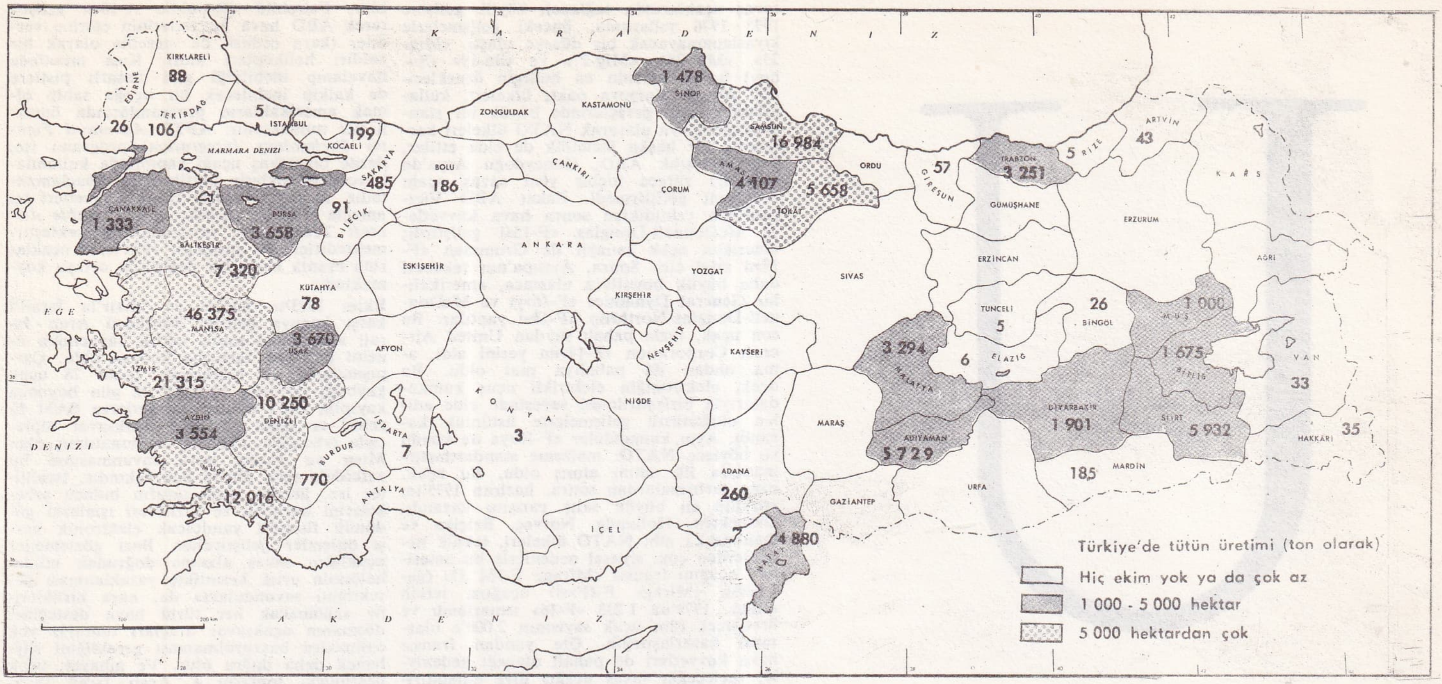

rayı aldı. Öteki tütün üretici ülkeler şunlardı: Bulgaristan (140 000 t), Japonya (136 000t), İtalya (126 000 t), Yunanistan (125 000 t), Kanada (119 000 t), İndonezya (98 000 t), Zimbabve (94 000 t), Tayland (89 000 t), Meksika (70 000 t), Pakistan (70 000 t), Arjantin (69 000 t), Yugoslavya (67 000 t), Güney Kore (64 000 t), Bırmanya (57 000 t), Malavi (53 000 t), Bangladeş (50 000 t), Fransa (47 000 t), Romanya (42 000 t), İspanya (40 000 t), Filipinler (39 000 t), Kolombiya (34 000 t), Güney Afrika (33 000 t), Dominik (31 000 t), Macaristan (21 000 t), Avustralya (15 000 t).

● *Türkiye*'de, 1975'ten sonraki dönemde tütün üretimi, ekim alanının yıldan yıla daralıp genişlemesine paralel bir dalgalanma gösterdi. Ekim alanının en geniş olduğu ve verimin en yüksek olduğu 1976 yılında üretim rekor düzeye erişti: 323 963 ton. Sonraki yıllarda üretim önemli ölçüde düşürüldü. 1978'den (292 563 t) üretimin en yüksek olduğu 1980 yılında 228 349 ton tütün elde edildi. (M)

***TÜTÜNCÜ**, Balıkesir ilinde. Gönen ilçesine bağlı bucak. — 3 634 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 673 nüf. (1980). [M]

***Tütüncüler Bankası A.Ş.** (TÜRKİYE) [TÜTÜNBANK]. — 1980'de Yaşar Holding'in iştirakleri arasına giren ve yapısal değişiklik geçiren kuruluş, şube sayısını arttırarak yöresel banka olmaktan çıktı. 1982'de sermayesini altı milyar liraya, mevduatını 7 milyar 349 milyon liraya, toplam kredi miktarını 6 milyar liraya, şube sayısını 34'e çıkardı. 1983'te bankacılık hizmetlerine ek olarak müşterilerine sigortacılık hizmeti de sunmaya başladı. Ayrıca menkul kıymetler piyasasına girerek hisse senedi ve tahvil satışlarında belli başlı kuruluşlardan biri durumuna geldi. Tütüncüler Bankası bazı büyük sanayi ve ticaret kuruluşlarına da ortak oldu. Bunların başlıcaları: Tuborg Bira ve Malt Sanayii, Pınar Süt Mamulleri Sanayii, Altın Yunus Çeşme Turistik Tesisleri, Ege Gübre Sanayii, Viking Kâğıt ve Selüloz Sanayii, Desa Demir Kazan ve Makina Sanayii. (M)

***TÜZÜN** (Ferit), türk bestecisi ve orkestra şefi. — (öl. Ankara 1977). Ölmeden bir süre önce, Devlet Opera ve Balesi genel müdürlüğüne atandı; aynı yıl *Midasın Kulakları* adlı operanın ilk temsilini yönettikten sonra öldü. (M)

TÜZÜN (Rıza), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1920-ay.y. 1979). On dört yaşında ilk kez sahneye çıktı. 1952'ye değin çeşitli özel tiyatro topluluklarıyla çalıştı. *Dekbazlık* adlı oyunla dikkat çekti. 1952'de İstanbul Şehir Tiyatroları'na girdi. 250'nin üzerinde oyunda rol aldı. Ayrıca filmlerde oynadı. Rol aldığı başlıca oyunlar: *Mum Söndü, Balıkesir Muhlsebecisi, Kibarlık Budalası, Fazilet Eczanesi, Paydos, Romeo-Jülyet, Buzlar Çözülmeden, Aynaroz Kadısı, Seferi Ramazan Beyin Nafile Dünyası, Sahildeki Kanepe, Hadi Öldürsene Canikom.* (M)

***TVARDOVSKİY** (Aleksandr Trifonoviç), sovyet yazarı. — (öl. Krasnaya Pahra, Moskova yakınları 1971). [L]

***TYCHY,** Polonya'da (Katowice voyvodalığı), Yukarı Silezya'da kent. — 140 000 nüf. (L)

U

***UAGADUGU** ya da **VAGADUGU**, Yukarı Volta'nın başkenti. — 200 00 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 300 000 nüf.). [L]

***UBE**, Japonya'da (Honşu) kent. — 153 000 nüf. (L)

***UBEDA**, İspanya'da (Andalucia) kent. — 30 000 nüf. (L)

***UBERABA**, Brezilya'da (Minas Gerais) kent. — 79 000 nüf. (L)

***UCAİN**, Hindistan'da (Madhya Pradeş) kent. — 203 000 nüf. Üniversite. (L)

***UCCLE**, Belçika'da (Brabant) kent. — 77 000 nüf. (L)

***UCDA**, Doğu Fas'ta kent ve il yönetim merkezi. — 155 800 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 349 400 nüf.). [L]

***UÇAK** i. — ANSİKL. Ask. Havc. 1960'lı yıllarda Varşova paktı hava kuvvetleri Nato hava kuvvetlerine sayısal bakımdan üstün duruma geldi, ama batılı müttefikler daha iyi kalitede uçaklar yaparak ve yüksek eğitimli personel kullanarak bu eksikliği giderdiler. Böylece 1970'den sonra önemli bir gelişme başladı. Özellikle Sovyet savaş uçaklarında sağlanan büyük gelişme 1975 - 1976 yıllarında, önceki gelişmelerle kıyaslanamayacak bir düzeye ulaştı. «Mig-23», «Mig-25», «Mig-27» ve «Su-19» (Suhoy) bu gelişmenin en belirgin örnekleridir. Ayrıca Varşova paktı ülkeleri, kullanılabilir hava gereçlerinde büyük bir standartlaştırmaya ulaşarak NATO ülkeleri karşısında bir başka üstünlük de elde ettiler. Buna karşılık ABD, Güneydoğu Asya'da savaştığı sürece hiçbir yeni savaş uçağı programı geliştirmedi. Fakat ABD Vietnam'dan çekildikten sonra hava kuvvetleri McDonnell-Douglas «F-15»i geliştirdi; amerikan uçak sanayii de Grumman «F-14»ü imal etti. Sonra, Avrupa'nın rekabeti daha büyük boyutlara ulaşınca, amerikalılar General Dynamics «F-16»yı ve McDonnell-Douglas-Northrop «F-18»i yaptılar. Bu son uçak, fazla pahalı sayılan United Aircraft Corporation «F-14»ün yerini aldı, ama ondan da pahalıya mal oldu. Bu uçak, elektroniğin elektrikli uçuş kumandalarıyla birleştirilmesi sayesinde elde edilen olağanüstü gelişmelerle üstünlük kazandı. Aynı kumandalar «F-16»ya da kondu ve böylece NATO, malzeme standartlaştırmasında ilk adımı atmış oldu. Bu uçak, uzun tartışmalardan sonra, haziran 1975'te, yüzyılın en büyük satış yarışını kazandı. Gerçekten, Hollanda, Norveç, Belçika ve Danimarka gibi NATO ülkeleri, teknik nedenlerden çok, siyasal nedenlerle bu amerikan uçağını fransız «Mirage F-IM 53» (geleceğin «Mirage F-IF»si) uçağına tercih ettiler. 1979'da 1 233 «F-16» ısmarlandı ve üretilecek tüm uçak sayısının 2 000'e ulaşması kararlaştırıldı. Öte yandan fransız hava kuvvetleri de pahalı olacağı nedeniyle, «geleceğin savaş uçağı» diye adlandırılan yeni uçak projesinden vazgeçti ve daha ucuz olan Dassault-Breguet «Mirage 2 000»i kabullendi. 1983'te hava kuvvetlerinde bu uçaklar hizmete girdi. Fransız hava kuvvetleri aynı nedenlerle iki reaktörlü Dassault-Breguet «Mirage 4000»i de almaktan vazgeçti ve bu uçakları yapan firma tümüyle dışsatıma yöneldi.

Bazı Avrupa ülkeleri, artık geriye dönüşü imkânsız bir süreç içinde, kendi hava kuvvetlerinin temel taşını oluşturan savaş uçaklarının yapımı konusunda bir araya geldiler. Dassault-Breguet ve Dornier çok amaçlı uçak (okul, eğitim, ateş desteği) «Alphajet»i, Breguet ile British Aircraft Corporation «Jaguar»ı (alçak uçuş saldırı ve ateş desteği uçağı) geliştirdi. Panavia «Tornado» MRCA (*Multi-Role Combat Aircraft* [çok amaçlı savaş uçağı]), temmuz 1976'da British Aircraft Corporation, Messerschmitt-Bölkow-Blohm ve Aeritalia arasında imzalanan bir protokol sonucu gerçekleşti. İngiltere'de de 1990 yılları için bir Avrupa savaş uçağı projesi (proje AST 403) hazırlandı; bir başka proje de (proje TKF) Fransa ile Federal Almanya arasında hazırlandı.

Doğrudan destek ve tanksavar savaşı alanında, Varşova paktı zırhlı birliklerinin büyük gücü karşısında etkilenen amerikalılar, Fairchild «Republic A-10»u geliştirerek ABD hava kuvvetlerinin emrine verdiler (kara ordusu da «teselli» olarak bir saldırı helikopteri aldı). Kısa mesafede havalanıp inebildiği gibi hasarlı pistlere de kalkıp inebilecek bir uçağa sahip olmak amerikalıların programlarında önemli yer tutmaktadır. AFTI (*Advenced Fighter Technology Integration*) programı ise, ilerde bir savaş uçağı yapımında kullanılabilecek tekniklerin üretilmesini amaçlamaktadır. NASA ve ABD Hava Kuvvetleri bu amaçla HIMAT (*Highly Manoeuvrable Aircraft Technology*) programını gerçekleştirmektedirler; bu program 1970'lerin uçaklarına oranla kesin bir değişiklik ortaya koymaktadır.

Ekim 1973'te Suriye ve Mısır'la İsrail'i karşı karşıya getiren dördüncü Arap - İsrail savaşından sonra taktik havacılığın önemi pek çok tartışma konusu oldu. Çarpışmaların ilk haftasında İsrail 78 uçak kaybetti (savaşın sürdüğü 16 gün boyunca kayıplar 115'i buldu). Sovyetlerce SAM füzeleri ve radaı güdümlü uçaksavar toplarıyla («Schilka ZSU 23/4») donatılmış olan Mısır ve Suriye hava savunmasının bu zaferdeki payı dörtte üçü aşkındır. İsrailliler ise, hemen karşı tarafın bulucu şebekelerini bozacak ve kızılötesi ışınlarla güdümlü füzeleri yanıltacak elektronik karşı önlemler geliştirdiler. Bazı gözlemciler uçakların savaş alanına doğrudan müdahalesinin artık kesinlikle yasaklanması gerektiğini savundularsa da, kara birliklerine sağlanacak her türlü hava desteğine, düşmanın uçaksavar araçları tümüyle yok edilmeden başvurulmaması gerektiğini söylemek daha doğru olur. Ve nihayet, uçak üzerindeki topların 4. Arap - İsrail savaşında en çok kullanılan silah olmasına karşılık, o günden beri havadan havaya kısa menzilli füzeler alanında sağlanan ilerlemeler bundan sonraki bir savaşta aynı uygulamanın geçersiz olacağını göstermektedir.

stratejik bombardıman uçakları

Stratejik bombardıman uçakları henüz süpergüçlere özgüdür. Fransa, bugün, 1985'ten sonra, termonükleer bomba taşıyan «Mirage IV»lerin yerine başka bir uçak koymayı düşünmemektedir. Değişken geometrili amerikan stratejik bombardıman uçağı Rockwell International «B-1»in kaderi ise epey değişik oldu. Gerçekten, «B-1» (170 ton ve ikmalsiz 10 000 km uçuş) üzerinde 4. Arap - İsrail savaşını izleyen ekonomik durgunluğun ve enflasyonist baskının etkileri kendini olanca hızıyla duyurdu. Carter yönetimi, silahlanma yarışının hızlanmasını önlemek amacıyla ve özellikle de parasal nedenlerle (uçağın maliyet fiyatı 100 milyon dolar gibi baş döndürücü bir miktara ulaşıyordu), araştırmaları durdurmamakla birlikte, programa ara verdi ve ısmarlanması düşünülen 244 uçağı yaptırmaktan vazgeçti. B[illegible] ancak, ABD'nin elinde geliştirilm[illegible] hız[illegible]dırılmış olan özitimli ve özgüdümlü füzeler ve sekiz reaktörlü Boeing «B-52»ler bulunduğu için mümkün oldu. Geliştirilmesi özellikle elektronik donanımı bakımından çok pahalı olan «B-52»ler (G ve H modelleri), «FB-III» ile birlikte 2000 yılına kadar ABD hava kuvvetlerinde kullanılacaktır; 350 tanesi hizmette bulunan bu uçaklar «güvenlik mesafesinden» ALCM füzeleri (*Air Launched Cruise Missile* [havadan atılan özgüdümlü füze]) fırlatabilirler; ayrıca SRAM'larla (*Short Range Attack Missile* [kısa mesafe saldırı füzesi]) ya da bombalarla düşmanın füzesavar silahlarını etkisiz kılarak da hedeflerine ulaşabilirler. Ayrıca ALCM'ler Lockheed «C-5A Galaxy» nakliye uçağından ya da Boeing «B-747» yolcu uçağından da atılabilir. Bu durum ABD ile Sovyetler Birliği arasında sürekli olarak sorun yaratmaktadır. ALCM'lerin uzaktan saptanması çok güçtür ve bu füzeler sovyet topraklarının istenen her yerini vurabilirler. Ama ABD hava kuvvetleri yetkilileri, herşeye rağmen, «B-52»lerin onlara 1978'den beri ayrılmış olan yeri sürgit koruyamayacaklarını düşünmektedirler. Ayrıca özgüdümlü füzelerin her bakımdan kusursuz olduğuna da inanmamakta ve herşeyi bu füzelerden beklemenin yanlış olacağına inanmaktadırlar.

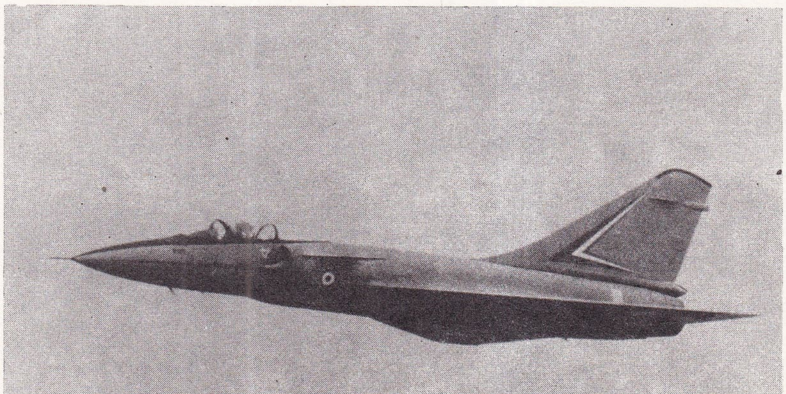

Yüksek performanslı iki motorlu bir savaş uçağı: Mirage 4000 deneme uçuşunda

Foto. Marcel Dassault (LAROUSSE)

Sovyetler, Batı'da «Backfire» denen Tupolev «TU-26»yı gerçekleştirerek stratejik bombardıman uçakları alanında büyük bir şaşkınlık yarattılar. İlk olarak 1969'da ortaya çıkan bu değişken geometrili uçak sovyetlere o zamana kadar pek önem vermedikleri bir kavram olan «üçleme»nin üçüncü bileşkenini (diğer ikisi, denizaltılardan fırlatılan füzeler ve yerdeki üslenmiş balistik füzelerdi) sağladı. «Backfire» Avrupa ve Büyük Britanya adaları için doğrudan bir tehdit oluşturabiliyordu. Kuzey Amerika'ya yapılacak bir saldırıda Küba atlama noktası olarak kullanılırsa bu uçaklar ABD için de tehlike oluşturabilir. Ama bu uçakların asıl amacı, havadan denize atılan füzelerin ortaya koyduğu gibi, Atlas Okyanusu üzerinde ulaşımı durdurmaktır. 1979'da sovyetler SALT-2 görüşmeleri kapsamına bu uçağı da sokmayı kabul etti.

1970'li yılların başında, keşif uçuşları, elektronik savaş, savaş alanının denetimi, hatta hava savaşı ve bombardıman için pilotlu uçak yerine kullanılmak üzere uzaktan kumandalı pek çok uçak tasarısı yapıldı. Ne var ki, bu konuda henüz hiçbir ilerleme sağlanmış değildi. ABD'de bu tür araştırmalar için çok az ödenek ayrıldı ve «Compass Cope» programı da sonuçsuz kaldı. Hatta ABD hava kuvvetlerinin pilotsuz uçak araştırmalarıyla ilgili Tactical Drone Group 1978'de dağıtıldı.

stratejik nakliye uçakarı

Stratejik hava taşımacılığı hem sovyetler hem amerikalılar yönünden, ekim 1973'deki 4. Arap - İsrail savaşında, iki süper gücün kendi taraftarlarına ikmal sağlamak için kurdukları hava köprüleri dolayısıyla kendini çok etkin bir biçimde kanıtladı. Sovyetler Angola çatışması sırasında MPLA birliklerine sağladıkları lojistik destekle bu deneyimlerini yenilediler. Acil bir durumda sovyetler de amrikalılar da hava ticaret filolarının bir kısmını seferber edebilirler. Böylece, Aeroflot'unkiler gibi pek çok sivil sovyet uçağı kolayca askeri nakliye uçağına çevrilebilir.

Kara radarlarının yetersizliğini gidermek amacıyla, AWACS radarlarıyla donatılmış 18 Boeing «E-3A» uçağı 1978 sonunda NATO ülkelerinde hizmete girdi.

Amerikan AAH (*Advenced Attck Helicopter* [geliştirilmiş saldırı helikopteri]) programıyla, helikopter bir tanksavar silahı oldu. Eğitim, bu araçları gece de gündüz de saldırı yapabilir duruma getirme yönündedir. UTTAS (*Utility Tactical Transport Aircraft System* [hava kuvvetlerinde taktik ulaştırma sistemi]), programı birlikleri helikopterle taşımada yeni ufuklar açmaktadır. Bu arada Fransa ile Almanya da, her zaman ve her durumda kullanılabilecek bir uçaksavar helikopteri projesini geliştirmek amacıyla ortak çalışma yapmaktadırlar.

● *Havc. Güneş uçağı.* Yalnız *güneş enerjisi* ile çalışan uçak 18 mayıs 1980'de gerçekleşti: *Gossamer Penguin*, Kaliforniya'da, 30 saniyelik ilk uçuşunu yaptı. Güneş uçağında, pervaneyi çalıştıran bir elektrik motorunu besleyen güneş pillerinin sağladığı enerji kullanıldı. Aslında *Gossamer Penguin*, pilotunun bacak gücüyle çalışan ve 12 haziran 1979'da 2 saat 50 dakikada Manche'ı geçen ünlü *Gossamer Albatross*'tan türeme, denenmiş hafif ve narin bir uçaktır. Bu uçağın yaratıcısı amerikalı mühendis Paul MacCready bacak enerjisinin yerine, 2 240 küçük güneş pili ve 500 vatlık bir elektrik motoru koyarak, özellikle güneş enerjisiyle uçuşun mümkün olduğunu göstermek istiyordu. Böylece bir sonraki aşamaya da geçilebilirdi: Tamamiyle bu temele dayalı, güçlü ve kullanışlı, atmosferde, hatta stratosferde uçuş yapabilecek bir uçak.

denemeler

Solar Challenger adı verilen bu uçağın uçuş denemelerine kasım 1980'de başlandı. Uçağın kanat açıklığı 14,30 m, boş ağırlığı 90 kg'dır. Kanatlarının ve kuyruk kısmının üstü (21,90 m²) ince bir tabaka

1979'da hizmette bulunan bazı uçakların özellikleri

tip ve kategori	*büyüklük (kanat açıklığı X uzunluk) metre*	*ağırlık ton*	*motor sayısı (birim başına) itiş gücü BG veya ton*	*hız km/s veya Mach(M)*	*savaş menzili km*	*ulaşabildiği yükseklik*	*silah donatımı*
ABD							
McDonnell-Douglas «F-15», H. üst.	13,05x19,45	25,401	2x11,340	15 000 m'de 2,54 M	5 560	30 500	22 mm'lik 6 top, 8 füze
General Dynomics «F-16 A», Çok a.	9,45x14,52	10,335	1x11,340	11 000 m'de 1,95 M	925	15 240	20 mm'lik top + havadan havaya ve havadan yere füzeler
McDonnell-Douglas «F-18», Avcı	11,43x17,07	19,960	2x 7,257	1,8 M	740	15 240	20 mm'lik top ve füzeler
Fairchild «Rupublic A-10 A», Saldırı	17,53x16,26	21,500	2x 4,050	yere yakın 700 km/s	463	10 000	30 mm'lik 7 top, 6 ton silah ve füze
SSCB							
Mikoyan-Gureviç «Mig-25», Avcı	14x22,30	35,000	2x11,500	11 000 m'de 2,8 M	950	22 000	havadan havaya «AA-6» füzeleri
Mikoyan-Gureviç «Mig-27» (1), T. des.	* 8,38x16,80 **14,25x16,80	20,100	1x11,500	12 000 m'de 1,59 M	560		
Suhoy «SU-19» (1) T. des.	* 9,45x21,25 **17,00x21,25	30,845	2x11,500	11 000 m'de 2,44 M	900	17 500	23 mm'lik top, roket ya da bomba
Tupolev «TU-26» ing. «Backfire» (1). Bom.	*28,00x42,00 **35,00x42,00	118,000	2x21,000	12 000 m'de 2,12 M	4 000	18 000	arkada 37 mm'lik top, nükleer başlıklı 2 «AS-6» füze
Büyük Britanya							
Panavia «Tornado» (1). Çok. a.	* 8,60x16,70 **13,90x16,70	20,411	2x 7,257	9 145 m'de 2,053 M	900	15 000	37 mm'lik 2 top, 5-6 ton silah
Fransa							
Dassault-Breguet «Mirage F-1», Çok a.	8,40x15,00	15,200	1x 7,200	12 000 m'de 2,2 M	1 150	20 000	30 mml'ik 2 top ve 4 ton silah
Dassault-Breguet «Mirage 2 000» Çok a.	9,00x15,33	15,000	1x 9,000	15 000 m'de 2,5 M	700	18 600	30 mm'lik 2 top ve 5 ton silah

KISALTMALAR

H. üst. : Hava üstünlüğü (düşman uçaklarını savarak ülkeyi havadan koruma)
Çok a. : Çok amaçlı uçak
Avcı : Avcı uçağı
Saldırı : Saldırı uçağı
T. des. : Taktik destek uçağı
Bom. : Bombardıman uçağı
(1) Değişken geometrili uçak
* en az kanat açıklığı
** en çok kanat açıklığı

halinde 16 128 fotopille kaplanmıştır (kalınlık: 300 mikron). Bunlar, güneş en yüksek noktasında ve gökyüzü açıkken yerde 3 000 vatlık bir güç sağlayabilmektedir.

Deniz seviyesinde 30-35 km hızla yatay uçuş için uçağın sadece 1 320 vatlık bir güce ihtiyacı vardır; bu nedenle kolayca havalanır ve hava çok kapalı değilse düzenli biçimde yükselir. 9 000 m yükseklikte, kullanılabilir güçle (ki güneş ışınları atmosferde daha az süzüldüğünden, yükseklikle artar) uçuş için gerekli güç arasındaki bağıntı bir maksimumdan geçince, *Solar Challenger* 50-60 km'lik bir hıza ulaşır ve üstelik dakikada 70 m'nin üstünde bir tırmanışa geçebilir. Uçağın içine insan yerine daha hafif, otomatik bir küçük pilot konursa, yükselme tavanı 15 000 m'yi bulabilir, hatta 20 000 m'ye ulaşabilir.

Bu tip uçağın olağanüstü özellikleri, 30 000 m'ye kadar yükselebilen ve *Solar Challenger* gibi bütünüyle karma maddelerden (elektrik motoru dışında) yapıldığı takdirde bugünkü radarlarla saptanamayan pilotsuz bir güneş uçağı tasarısını gündeme getirdi. Hatta, gece uçuşunu sağlamak için, bir akümülatör bataryası konursa, böyle bir uçak için *sürekli* uçuş da mümkündür.

Solar Challenger, 7 temmuz 1981'de, Amerikalı pilot Stephon Ptacek yönetiminde, Manche'ı aştı. Saatte 48 km hızla ve 1 500 m yükseklikte uçarak 5 saat 23 dakikada Cormeilles-en Vexin (Fransa) ile Canterbury (İngiltere) arasındaki mesafeyi katetti. (L)

***UÇUŞ** i. — Havc. *Kas gücüyle uçuş*. Uçan adam, nihayet, Lilienthal* ve Chanute*'nin yaptıkları ilk planörlerin çağdaş modeli olan Delta-plane'lerin parlak başarısından sonra ve özellikle yalnız kas gücünün yardımıyla uçabilen ilk uçakların gerçekleşmesini sağlayan teknik başarı sayesinde ortaya çıktı. Amerikalı mühendis Paul MacCready önce, Ağustos 1973'te

Güneş uçağı Solar Challenger deneme uçuşunda

Foto. Fallor/Gamma (LAROUSSE)

«Grossamer Condor»u ile, pilotun pedal çevirerek çalıştırdığı bir pervane sayesinde son derece hafif bir uçağın yerden havalanabileceğini ve havada dakikalarca kalabileceğini gösterdi. Haziran 1979'da, daha gelişmiş bir uçak olan «Gossamer Albatros», sürekli bir uçuş ve pedal çevirme sayesinde Dover boğazını 2 saat 50 dakikada aşabildi. Böylece, Paul MacCready'yi örnek alarak onun yolundan gidenler sayesinde, yeni bir havacılık sporunun doğuşuna ve İkarus*'un eski rüyasının gerçekleşmesine tanık olundu. (L)

***UDAİPUR,** Hindistan'da (Racastan) kent. — 163 000 nüf. (L)

***UDDEVALLA,** İsveç'te (Skagerrak) kent. — 47 000 nüf. Tersane. (L)

***UDİNE,** İtalya'da kent ve Friuli'de il yönetim merkezi. —103 000 nüf. Demir - çelik sanayii. (L)

***UDMURTLAR Ulusal özerk Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde özerk cumhuriyet. — 1 418 000 nüf. (L)

***UFA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent ve Başkırtlar özerk cumhuriyetinin başkenti. — 969 000 nüf. (L)

UFOLOJİ i. (ing. Unidentified Flying Objects'den, fr. *ufologie),* kimliği bilinmeyen uçan cisimleri inceleyen bilim dalı. (L)

***UGANDA,** Doğu Afrika'da devlet. — 13 620 000 nüf.

TARİH
İdi Amin Dada'nın kanlı diktatörlüğü

Devlet başkanı İdi Amin* 1972'de, İsrail'le uzun zamandan beri süregelen dostluk ilişkilerini kopardı. Ugandalı askerleri eğitmekte olan İsrail subaylarını sınır dışı etti ve Libya'ya yaklaştı. Onbinlerce

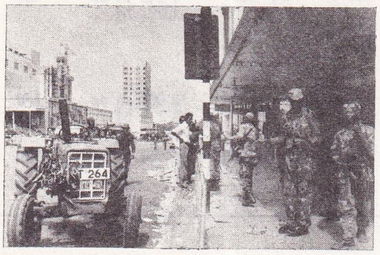

Tanzanya birlikleri başkent Kampala'da

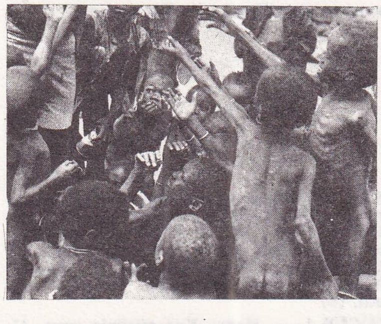

Bir açlık sahnesi

Devlet başkanı Milton Obote ant içerken

asyalıyı sınırdışı etmesi ve onların mallarına el koyması İdi Amin'in uluslararası itibarını yok ederken Büyük Britanya ve Tanzanya ile ilişkiler de ağır biçimde gerginleşti (İdi Amin onları kendi düşmanlarını desteklemekle suçluyordu).

Ertesi yıl, ekonomik durum giderek bozuldu, yok olan ve idam edilen muhaliflerin sayısı arttı. Böylece, ülkenin bütününde bir terör ortamı yaratıldı ve Uganda toplumunun hiçbir kesimi bunun dışında kalamadı: Ne sürekli ve kanlı temizleme operasyonlarıyla hırpalanan ordu, ne hükümet (bakanların atanması ve görevden alınması sık sık birbirini izledi), ne idare (memurların kısa yoldan tutuklanmaları ve idam edilmeleri), ne kiliseler (şubat 1977'de, anglikan başpiskoposu Janini Luwun katledildi), ne başkanın hoşuna gitmeyen etnik gruplar (Langi'ler ve Acholi'ler), ne hıristiyanlar (bağnaz bir müslüman olan İdi Amin Dada ülkedeki hıristiyanları terörle yola getirmek istiyordu). Avrupalılar bile İdi Amin Dada'nın hışmından kurtulamadılar; 1975'te, başkanın kıyım çılgınlığını ortaya koyan bir kitabın yazarı (ingiliz Dennis Hills) tutuklandı ve ölüme mahkûm edildi; sonra ancak Büyük Britanya dışişleri bakanlığının ısrarlı müdahalesi sayesinde kurtuldu.

Entebbe olayı ve sonuçları

İdi Amin Dada'nın düşüşünden önce onu öldürmek için siyasi hasımlarınca birçok öldürme girişiminde (yalnız 1978 yılında iki) bulunuldu. Amin'in hasımları, özellikle onun 1976'dan önce sahip olduğu bir parça itibarı da yok eden «Entebbe olayı»ndan (bk. UGANDA, *Ek 1*) sonra başkaldırdılar. «Entebbe olayı», Uganda'nın diplomatik yalnızlığının artmasına yol açtı. Uganda, baskını gerçekleştirmesi için İsrail'e destek sağlayan Kenya ile ilişkilerini kesti. Öte yandan, İdi Amin Dada, ekim 1978'de, bir sınır düzeltme işlemini bahane ederek Tanzanya'yı istila tehlikesini göze alınca, tanzanyalılar da, askeri inisyatifi ele alarak ertesi yıl, rahatça Uganda'ya girdiler. Böylece, 80 000'i aşkın insanın ölümünden sorumlu tutulan İdi Amin, Tanzanya silahlı kuvvetlerinin zoruyla yerinden oldu.

rejimin düşüşü ve yeni iktidar

Ekim 1978'de, güçlü bir Tanzanya askeri birliği Kagera ırmağının kuzeyine geçerek, Victoria gölünün batısındaki ortak sınırdan Ugan'da'ya girdi. Kasım başında, bir Uganda karşı saldırısı, Kagera'ya kadar Tanzanya toprağında başarı sağladı; ancak İdi Amin Dada artık ordusuna güvenemezdi. Rejime karşı sesler gittikçe daha yükseliyordu. Kampala'da suikastlar, gece sokağa çıkma yasakları birbirini izledi. Uganda hazinesi tükendi (ocak 1979). Şubatta, Tanzanya birlikleri başkentin 120 km ötesinde, Kampala yolu üzerindeki Masaka'yı ele geçirdiler. Tanzanya'nın, başkenti Darüsselam'da oturan eski cumhurbaşkanı Obote'yi tutan ugandalılar da tanzanyalılara yardım ettiler. Gene Tanzanya'da oturan ugandalı liderlerden eski üniversite hocası Yusuf Lule'nin başkanlığında, Uganda Milli Kurtuluş Cephesi'nin uzantısı olarak bir Ulusal Danışma Konseyi kuruldu. Sonunda, bir Libya birliğinin yardımına rağmen, hiç umut kalmadığını göre İdi Amin, başkent Kampala'yı terkederek Libya'ya kaçtı. Uganda Milli Kurtuluş Cephesi, Uganda başkentine girdi. Tororo'da ve Jinja'da savaşlar sürerken, Yusuf Lule geçici bir hükümet kurdu, Tanzanya birlikleri giderek bütün ülkeyi kontrol altına aldılar (nisan 1979).

Uganda ekonomisi yıkıma uğradı; temel dışsatım maddesi kahvenin üretimi iyice azaldı. Haziran 1979'da, Yusuf Lule istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Godfrey Binaisa geçti. Tanzanya ordusu ülkeyi yavaş yavaş boşalttı (temmuz - eylül); fakat yazın sağlanmış olan sükûnet, ayaklanmalar ve soygunlar yüzünden yeniden bozuldu.

Binaisa, Ulusal Danışma Konseyi'ndeki bölünmelerle mücadele etmek ve bu arada Tanzanya'ya bir tazminat ödemek zorunda kaldı. Mayıs 1980'de Binaisa bir askeri darbe ile devrildi. Yapılan milletvekili seçimlerinde (aralık 1980), UPC (*Uganda People's Congress* [Uganda Halk Partisi]) çoğunluğu kazandı ve partinin başkanı Obote yeniden iktidara geldi. Ekonomik güçlükler, 1980 kuraklığı ile daha da arttı. (L)

***UĞUR** (Mete), türk opera sanatçısı, bariton (İstanbul 1937). —1965 - 1976 arasında Ankara Devlet Operası'nda çalıştı. Sovyetler Birliği, Romanya, İtalya, Yugoslavya, Fransa, Tunus ve Kıbrıs'ta *Rigoletto, Il Travatore, Sevil Berberi, La Traviata* ve *Aida* operalarında oynadı. Yurt içinde oynadığı operaların başlıcaları şunlardır: *Macbeth, Hoffman'ın Masalları, Carmen La Bohem, Midas'ın Kulakları.* (M)

UĞUR (Necdet), türk siyaset ve devlet adamı (Mecitözü, Çorum 1923). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1944). Çeşitli ilçelerde kaymakamlık, İstanbul Emniyet Şube müdürlüğü ve Emniyet müdür yardımcılığı yaptı. İzmir Emniyet müdürlüğüne atandı. Merkez valisi sıfatıyla bir süre İstanbul Emniyet müdürlüğü görevinde bulundu. 1963'te İstanbul Belediye başkan yardımcılığı yaptı. CHP İstanbul il başkanı iken 1969'da milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1973 ve 1977 seçimlerinde milletvekilliğini korudu. İlk Ecevit hükümetinde İçişleribakanı (1977), ikinci Ecevit hükümetinde Milli Eğitim bakanı olarak görev yaptı (1978 - 1979). 12 Eylül 1980 Harekâtı ile parlamentodaki görevi sona erdi. (M)

UĞURATA (Gülay), türk kadın piyanisti (İstanbul 1940). Çok küçük yaşta piyanoya başladı. Altı yaşında ilk konserini verdi. Ertesi yıl İstanbul Belediye Konservatuvarı'na girdi; Ferdi Statzer'in öğrencisi oldu. Daha sonra Friedrich Wührer'in öğrencisi olarak, Münih Yüksek Müzik Akademisi'nin yüksek bölümünü pekiyi dereceyle bitirdi. Ankara Devlet Konservatuvarı'nda piyano öğretmenliği yaptı. Cumhurbaskanlığı Senfoni Orkestrası solistleri arasında yer aldı. Yurt içinde ve dışında verdiği konserlerle uluslararası ün kazandı. (M)

UĞURLUDAĞ, Çorum ilinde, İskilip ilçesine bağlı bucak. 12 016 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 3 842 nüf. (1980). Belediye. (M)

***UKRAYNA,** Sovyetler Birliği'nde federe cumhuriyet. — 49 757 000 nüf. Başkenti *Kiev* (2 144 000 nüf.). Ukrayna, sovyet tahıl üretiminde beşinci sırayı alır (25 Mt buğday, 8 Mt mısır). Şeker pancarı üretimi 50 Mt'a ulaşır. Sığır ve domuz miktarı 20 milyon başı, koyun sayısı 10 milyon başı bulur. Eski bir sanayi bölgesi olan Ukrayna'da kömür üretimi 200 Mt'u, demir üretimi 120 Mt'u, demir - çelik üretimi 40 Mt'u aşar. Yeraltı serveti olarak manganez ve hidrokarbürler de üretilir (15 Mt petrol, 70 Gm^3 doğal gaz). [L]

***ULA,** Muğla ilinde ilçe. — 17 550 nüf., 15 köy. İlçe merkezi 5 144 nüf. (1980).[M]

***ULAN BATUR,** Moğolistan'ın başkenti. — 400 000 nüf. (L)

***ULAN UDE,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent ve Buryat - Moğol özerk cumhuriyetinin başkenti. — 308 000 nüf. (L)

ULAŞ, Sivas ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 15 314 nüf., 35 köy. Bucak merkezi 2 522 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ULAŞIM** i. Bir deniz, kara ya da uzay aracını, her an denetim altında tutarak bir yerden bir yere ulaştırma.

— ANSİKL. 1970'den beri gerek hava, gerek deniz ulaşımında önemli ilerlemeler oldu. Bu ilerlemeler, daha dakik ve hassas yönetim, daha çok otomatikleşme ve yararlananların ihtiyaçlarına ve durumlarına daha iyi uyum sağlama şeklinde özetlenebilir. Bu ilerlemeler sayesinde gereçlerin daha mükemmel olması, daha az yer kaplaması ve daha hafif olması sağlanmış, genellikle fiyatlar da ucuzlamıştır. Bu ilerlemelerin temeli yarıiletkenlerle entegre devrelerin ortaya çıkışı sayesinde tam bir gelişme göstermiş olan elektronik ve bilişimdir; ayrıca, cayroskoplarda görüldüğü gibi (örneğin gazlı sönümleme, elektrikli süspansiyon), mekanik ilerlemeleri de unutmamak gerekir. Bu ilerlemelerden en çok hava yolları, büyük gemiler ve askerler

Foto. Ribeau/Gamma ; Dejean/Sygma ;AP (LAROUSSE)

yararlandılar. Fakat yolcu uçakları, özel uçaklar, gezi tekneleri gibi iş ve eğlence araçları da bu gelişmelerden yararlanmaktan geri kalmadılar.

uzayda

Uzayın fethi artık apaçık ortadadır: Ekim 1957'de fırlatılan ilk «Sputnik»ten beri uzaya gönderilen yapma uyduların ve uzay araçlarının sayısı 2 000'i geçti; üstelik her geçen gün daha da artmaktadır. Şimdi deniz ve hava ulaşımının yanı sıra bir de uzay ulaşımından söz edilmeye başlandı. Mars'a ve Venüs'e otomatik uzay sondalarının inmesi, ya da Jüpiter ve Satürn'ün yakın mesafeden fotoğraflarının çekilip Dünya'ya gönderilmesi, Ay'a insanın ilk adım atışından sonra böyle şeyleri kanıksamış olan halkı hiç de hayrete düşürmemektedir. Uzayın fethinde görülen ilerlemeler elektronik, yer belirleme ve ulaşım teknikleri bakımından çok önemlidir. Uzay çalışmaları sayesinde gereçler daha güvenilir, daha küçük, daha hafif oldu ve elektronik hesap makineleri hesaplama, bellek kapasitesi ve bütünlük bakımından büyük ilerleme gösterdi.

hata modelleri ve integre sistemler

Ama en görkemli ilerleme, hareket halindeki araçların (uçaklar, gemiler ya da uzay araçları) yerlerinin belirlenmesindeki kesinlikte görüldü; bunu sağlamak için, gemi pusulası, parakete, radyoelektrik sistemler, eylemsizlik sistemleri gibi çeşitli donanımların *hata modelleri* ortaya konabildi. Böylece, en uygunu bulma yöntemi ya da geri dönüşlü hesaplama (Kalman süzgeci) gibi matematik işlemler sayesinde «kesine en yakın konum»u bulma imkânı elde edilebildi.

Farklı sistemlere özgü hataların bilinmesi, bunların «integre sistemler»de («karma» sistemler de denir) toplanması imkânını sağladı; böylece, özellikle belirli bir tamamlayıcı niteliğe sahip sistemlerde, entegre sistemi oluşturan her bir elemanınkinden daha mükemmel bir hassaslık ve dakiklik elde edildi. Örneğin, eylemsizliğe ilişkin kısa periyodun Omega avantajları verilerinin uzun periyodu ile tam bir uyum içinde birleştirilebilmektedir.

hava yolları ve genel havacılık

Hava ulaşımında, yolcu uçaklarında kalkıştan önce eşdeş duruma getirilen ve en azından biri kalkıştan sonra otomatik pilota bağlanan iki, ya da güvenliği artırmak için üç eylemsizlik platformu bulunur. Uçak, pilotların denetiminde bir geçiş noktasından («way point») öbürüne geçerken, pilotlar bir sonraki «way point»e olan mesafe ve zamanı, hesap makineleri ile saptar ve izlenecek yolun rüzgâr, sapma gibi çeşitli unsurlarını hesaplarlar.

Yakın bir gelecekte eylemsizlik platformları, yolla ilgili bilgiler dışında uçağın durumu hakkında da (eğim, iniş, vb.) bilgi verecek şekilde değiştirilecektir. Bunun dışında, kadransız platformlar geliştirilmekte ve cayroskoplar uçağın yapısı içine alınmaktadır; bunlara «bağlı bileşenli» platformlar (*strapdown*) denir.

Radyofarlar ve işaret ışıkları, özellikle VOR-DME sistemleri (*Visual Omni Range-Distance Measuring Equipment*) [tüm alanı görme - mesafe ölçme donatımı] ile diğer radyoelektrik ulaşım sistemleri (özellikle hiperbolik olanlar) aracın konumunu doğru belirlemek ve platformları doğrultmak için kullanılır.

Genel havacılıkta, eylemsizlik platformları çok pahalı geldiğinden radyofar ve hiperbolik sistemler kullanılır, hatta çoğu zaman çıplak gözle uçuş yapılır.

Aletli iniş için özel bir aygıt (ILS, *Instrument Landing System* [aletle iniş sistemi]) uçaklara, eğimli bir düzlemi (*glide path*) izlemek ve hava kontrol kulesi tarafından verilen pist ekseni koordinatlarına paralel olarak gidebilmek imkânı sağlar.

Büyük uçaklarda bulunan meteorolojik bir radar, fırtınaların ve hava boşluklarının saptanmasına yarar. Omega alıcıları da giderek uçakların kontrol panelinde daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

uydulu yeni bir sistem: Navstar

Yakın bir gelecekte, belki de 1980'li yılların ortalarında hava, deniz, hatta kara taşıtları için bütün dünyayı kapsayan uydulu yeni bir sistem olan «Navstar» —GPS (*Navigation System With Time and Ranging-Global Positioning System*) kullanılacaktır.

Sayıları 24'e varan ve 20 000 km yükseklikte uçan (yani durağan olmayan, 12 saatlik yörüngeli) uydular kısa sinyallerden başka son derece hassas zaman işaretleri vererek hareket halindeki taşıtlara sürekli olarak uzaklık ölçümü durumlarını saptama imkânı verecektir.

deniz ulaşımı

Gemiler uçaklara göre çok daha yavaş hareket ettiklerinden ve denizlerde hava yollarında olduğu gibi trafik kontrol kuleleri de bulunmadığından deniz ulaşımında uygulanan temel yöntemler en başta tahmini seyir ve astronomik seyir (sekstant ile nokta bulma) yöntemleridir. Eylemsizlik platformu sistemi ise otomatik bir sistemdir.

Elektronik hesap makinelerinin gelişmesi sonucu ortaya çıkan «cep» hesap makineleri sayesinde ulaşım hesapları çok kolaylaşmıştır; gök cisimlerinin yüksekliklerini hesaplamada sekstant yine de vazgeçilmez bir araç olsa bile deniz «efemerid»leri çok basitleştirilebilir. Eğlence ve gezi amacıyla kullanılan deniz taşıtlarında bile cep hesap makineleri kullanılmaktadır.

Ulaşım radarları, Decca, Loran ve Omega gibi radyoelektrik sistemler çok yaygın olarak kullanılmaktadır. Adı geçen son sistemler, iç yapılarında yapılan değişiklikler sayesinde gitgide daha geniş alanlarda kullanılabilmektedir. Loran A artık kullanılmıyorsa da Loran C bütün ABD ve Alaska kıyıları için kabul edilmiştir.

Omega için, yeryüzünde yeri çok iyi bilinen sabit bir noktaya dayanan dalgaların yayılmasından ileri gelen faz değişimleri için önceden bildirilmiş verilere göre gerekli düzeltmeleri yapılabilen ek bir sistem hizmete konulmak üzeredir. Diferansiyel Omega adı verilen bu sistem ile, o noktanın etrafında birkaç yüz millik alanda gerekli dakiklik ve hassaslık önemli ölçüde arttırılmaktadır. Fransa'da gerekli düzeltmeler için temel alınan sabit istasyonlar radyofarlardır.

Fakat deniz ulaşımında kullanılan radyoelektrik sistemlerin en hassaslarından biri, «Transit» denen uydulu sistemdir; bu sistemin durmadan geliştirilen alıcıları gittikçe yaygınlaşmaktadır. Bu sınırlı sistem (uyduların geçişi sırasında yararlanma, kendi hızını kesin olarak bilme) beş on yıl sonra yerini «Navstar» sistemine bırakacaktır.

Bunların dışında hidrografi, oşinografi, denizde petrol aranması ve işletilmesi, geodezi ve bilimsel araştırmalar için geliştirilmiş cevap verici başka hassas sistemlerin de olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

ulaşım kurumları

Birçok ülkede faaliyette bulunan yeni ulaşım kurumları, yukarıda belirtilen yeniliklerin tanıtılmasında ve öğretilmesinde önemli rol oynamaktadırlar. Önce ABD'de sonra İngiltere, Fransa, Federal Almanya, İtalya, Avusturalya, Japonya ve diğer ülkelerde kurulmuş olan bu kurumlar hiçbir kazanç gayesi gütmeyen bilimsel özel kuruluşlar olup sivil ve askeri havacılık kurumları, askerî ve ticarî deniz kuruluşları tarafından desteklenirler. Bunların amaçları araştırıcılar ile kullanıcılar arasında ilişki kurmak, bu alanda yayın yapmak, toplantılar düzenlemek ve böylece problemleri ve bunlara getirilebilecek çözümleri tanıtmaktır. Birleşmiş Milletler'e bağlı danışma kuruluşu niteliğinde bir statüye sahip uluslararası bir birlik (Uluslararası Denizcilik Örgütü) içinde toplanan bu kurumlar her üç yılda bir, uluslararası bir konferans tertipleyerek kendi alanlarındaki durumu görüşürler. (L)

***Ulaştırma Bakanlığı.** — Daha önceki yıllarda olduğu gibi karayolu taşımacılığı 1970'li yıllarda da ağırlığını korudu. Şehirlerarası yolcu taşımasında yılda ortalama yüzde 11,6'lık bir artış oldu. Artış bakımından yüzde 15,9 ile havayolları taşımacılığı ilk sırayı aldı. Denizyolu ile şehirlerarası yolcu taşıma ise yılda yüzde 9,9'luk bir artış gösterdi. Bu dönemde şehirlerarası yolcu taşımacılığında olduğu gibi, yük taşımacılığında da karayolu ağırlığını sürdürdü. Yük taşımacılığında görülen artışın hemen tümü karayolu taşımacılığında gerçekleşti. 1970'lerde karayolu taşıt parkında büyük gelişme oldu. Binek otomobillerinin sayısı 1973-1978 arasında, beş yılda 187 binden 557 bine (1983'te 831 bin), kamyon-kamyonet sayısı 142 binden 302 bine (1983'te 446 bin), otobüs-minibüs sayısı 44 binden 80 bine (1983'te 128 bin) yükseldi. Bu hızlı artış sonucu şehirlerarası trafik, özellikle İstanbul-Ankara arasında tıkanacak ölçüde yoğunlaştı.

Park yeri yetersizliği büyük şehirlerin merkezi semtlerinde önemli sorun oldu. Trafik kazaları da büyük ölçüde arttı (1973'te 35 bin, 1977'de 57 bin, 1981'de 41 bin). Aynı dönemde Türkiye karayollarında transit ulaşımı da gittikçe yoğunlaştı. Avrupa ülkelerinden Ortadoğu'ya yük taşıyan uzun araçlar (TIR) karayollarında ulaşımı güçleştirdi. Petrol bunalımı ve döviz darboğazı dikkate alınarak 1978'den bu yana şehirler arasında ve içinde kütle taşımacılığına önem verilmesi zorunluluğu belirdi. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1979-1983), demiryolu yolcu taşımasının yılda ortalama yüzde 14,3, yük taşımasının da yüzde 20 oranında arttırılması öngörüldü. 1973-1977 yıllarında ulaştırma alanındaki kamu yatırımlarının yüzde 60'ı karayollarına, yüzde 17,2'si demiryollarına ayrıldı. 1978-1983 döneminde ise ulaştırma yatırımlarının yüzde 46,9'unun karayollarına, yüzde 30'unun demiryollarına ayrılması öngörüldü. 1976'da Trakya Otoyolu'nun yapımına başlandı.

Türkiye'de Karayolları genel toplamı 1976'da 59 615 km, 1978'de 59 718 km, 1980'de 60 761 km, 1983'de 60 954 km oldu (devlet ve il yolları toplamı). Demiryollarının hat uzunluğu da 1975-1978'de 8 139 km iken 1981'de 8 193 km'ye ulaştı. 18 grostondan büyük deniz taşıtları (yük gemisi, yolcu gemisi, tanker) genel toplamı 1975'te 2 598 (1 289 098 groston), 1978'de 2 830 (1 675 335 groston), 1982'de 3 151 (2 587 465 groston) oldu. Pendik tersanesi 1982'de faaliyete geçirildi. PTT işyerleri (merkez, şube, acente), toplam sayısı 1975'te 5 033, 1978'de 8 117 iken 1982'de 12 917'ye yükseldi. Şehirlerarası tam otomatik görüşmeye açık merkez sayısı 104, uluslararası tam otomatik görüşmeye açık merkez sayısı ise 36'ya çıkarıldı (1982). Otomatik teleks, santral kapasitesi, 160 hatlık Kıbrıs santralı dahil 7 760 hatta, otomatik telefon santral kapasitesi ise 1 324 600 hatta ulaştı. Türkiye'de kullanılan radyo sayısı 1975'te 4 120 403 iken, 1978'de 4 278 928, 1982'de 4 302 695 oldu. Televizyon sayısında ise hızlı bir artış görüldü: 1975'te 639 348, 1978'de 2 531 541, 1980'de 3 348 138, 1982'de 4 787 325.

Ulaştırma Bakanlığı bütçesi

1974	652 329 000 TL
1975	721 417 000 »
1976	135 110 000 »
1977	165 141 000 »
1978	155 091 000 »
1979	4 393 490 000 »
1980	5 679 125 000 »
1981	12 231 103 000 »
1982	12 296 675 000 »
1983	15 375 500 000 »

ULAŞTIRMA BAKANLARI

Sabahattin Özbek (12 ekim 1974), Nahit Menteşe (31 mart 1975), Erol Çevikçe (21 haziran 1977), Yılmaz Ergenekon (21 temmuz 1977), Güneş Öngüt (5 ocak 1978), Hü-

Mete UĞUR

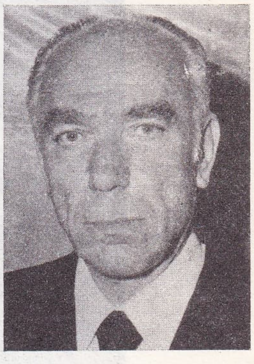

Necdet UĞUR

Bülend ULUSU

seyin Özalp (12 kasım 1979), Necmi Özgür (20 eylül 1980), Veysel Atasoy (13 aralık 1983). [M]

ULHASNAGAR, Hindistan'da (Maharaştra) kent. Bombay'ın kuzeydoğusunda. 168 000 nüf. (L)

***ULLMAN** (Liv), norveçli kadın sinema ve tiyatro oyuncusu. — 1974'den sonra rol aldığı başlıca filmler *Yüz Yüze* (Ansikte Mot Ansikte) [İ. Bergman, 1975] ve *The Serpent's Egg* (Yılan Yumurtası) [İ. Bergman, 1977]. (M)

***ULM,** Batı Almanya'da (Baden-Württemberg) kent. — 94 000 nüf. (L)

***ULMANN** (Liv). Bk ULLMAN (Liv).

ULSAN, Güney Kore'de kent. Pusan'ın kuzeyinde. 252 639 nüf. Tersaneler. Petrol rafinerisi. (L)

***ULSTER,** Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti arasında paylaşılmış il. — 207 000 nüf. (L)

ULUABAT veya **ULUBAT*,** Bursa ilinde Karacabey ilçesine bağlı yerleşim yeri. — 1 057 nüf. (1980). [M]

ULUBEY, Ordu ilinde ilçe. 39 822 nüf., 31 köy. İlçe merkezi 6 399 nüf. (1980). [M]

***ULUBEY,** Uşak ilinde ilçe. — 19 996 nüf., 27 köy. İlçe merkezi 4 373 nüf. (1980). [M]

***ULUBORLU,** Isparta ilinde ilçe. — 7 667 nüf., 4 köy. İlçe merkezi 5 988 nüf. (1980). [M]

Uluborlu Barajı, Isparta ilinde Pupa çayı üzerinde baraj. Sulama ve taşkından koruma amacıyla 1976 yılında yapımına başlandı ve 1983 yılında bitirilmesi öngörüldü.

Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 156,46 m; barajın temelden yüksekliği 70 m; talvegden yüksekliği 56,46 m; normal su kotu 1 152,4 m; normal su kotunda depolama hacmi 21,3 milyon m³; göl alanı 1,10 km²; sulama alanı 1 640 ha; taşkından koruma alanı 300 ha'dır. (M)

***ULUÇ** (Ömer), türk ressamı. — 1975-1977'de Batı Afrika'da çalıştı. İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde sanat danışmanlığı yaptı (1978 - 1980). Başlangıçta çağdaş amerikan soyut akımlarından etkilenen Uluç, 1950 yıllarında uzama ilişkin özgün bir soyutlama fantezisini vurgulayan renk yumaklarını, coşkulu biçim tasarımlarını 1970 sonlarında figür ve nesne oluşumlarına dönüştürdü. (M)

***ULUÇINAR,** Hatay ilinde, İskenderun ilçesine bağlı bucak. — 27 206 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 1 057 nüf. (1980). [M]

Uludağ Üniversitesi, 1975'te Bursa'da *Bursa Üniversitesi* adıyla kurulan ve yüksek öğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla 1983'te adı değiştirilen üniversite. Tıp, Ziraat, Veteriner fakülteleri, 1983'teki düzenlemede değişikliğe uğramadı. İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi ile Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi birleştirilerek İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi oluşturuldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Bursa Yüksek Öğretmen Okulu, Bursa Yabancı Diller Yüksek-Okulu'nun ilgili bölümleriyle birleştirilip Eğitim Fakültesi haline getirildi. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Balıkesir Necati Yüksek Öğretmen Okulu, Necatibey Eğitim Fakültesi adıyla rektörlüğe bağlandı. Makine ve Elektrik fakülteleri, Mühendislik Fakültesi adı altında birleştirildi. Balıkesir Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürüldü. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Bursa Yüksek İslam Enstitüsü rektörlüğe bağlanıp İlahiyat Fakültesi adını aldı. Sosyal Bilimler, Fen Bilimleri, Sağlık Bilimleri enstitüleri, Eğitim Yüksekokulu yeni kuruldu. Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'ne bağlı Balıkesir İşletmecilik ve Turizm Yüksekokulu, Balıkesir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksek Okulu adı altında, Balıkesir Mühendislik Fakültesi'ne; Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Balıkesir Meslek Yüksekokulu da olduğu gibi Balıkesir Mühendislik Fakültesi'ne bağlandı. Bursa Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu kaldırıldı. Böylece üniversitede 10 fakülte, 3 enstitü, 3 yüksekokul yer aldı.

Uludağ Üniversitesi'nde 1982-1983 öğretim döneminde 54'ü profesör, 83'ü doçent, 53'ü yardımcı doçent, 277'si uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 467 öğretim elemanı, 6 581'i erkek 2 608'i kız olmak üzere toplam 9 189 öğrenci bulunuyordu. (M)

ULUDERBENT, Manisa ilinde, Alaşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 418 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ULUDERE,** Hakkâri ilinde ilçe. — 18 976 nüf., 16 köy. İlçe merkezi 4 793 nüf. (1980). [M]

***ULUĞ** (Naşit Hakkı), türk gazetecisi. — 1977'de Bonn'da (Federal Almanya) öldü. (M)

ULUĞBEY, Isparta ilinde, Senirkent ilçesine bağlı yerleşim merezi. 1 278 nüf. (1980). Belediye. (M)

ULUKENT, Denizli ilinde, Tavas ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 101 nüf. (1980). Belediye. (M)

ULUKENT, Elazığ ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 820 nüf. (1980). [M]

***ULUKIŞLA,** Niğde ilinde ilçe. — 32 561 nüf., 37 köy. İlçe merkezi 6 975 nüf. (1980). [M]

ULUKIŞLA, Niğde ilinde, Bor ilçesinin Altınhisar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 096 nüf. (1980). Belediye. (M)

UMMAN'da sultana karşı mücadele eden gerillalardan bir grup

Foto. X (MEYDAN); C. Salhani/Sygma (LAROUSSE)

ULUKÖY, Gümüşhane ilinde, Torul ilçesinin Kürtün bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 973 nüf. (1980). Belediye. (M)

ULUKÖY, Amasya ilinde, Taşova ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 493 nüf. (1980). Belediye. (M)

Uluköy Barajı, Amasya ilinde Derebey suyu üzerinde baraj. 1982 yılında işletmeye açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 343 m; barajın temelden yüksekliği 28 m; talvegden yüksekliği 23 m; normal su kotu 340,3 m; normal su kotunda depolama hacmi 3,45 milyon m^3; göl alanı 3,30 km^2; sulama alanı 1 208 ha'dır. (M)

ULUS, Zonguldak ilinde ilçe. — 44 411 nüf., 72 köy. İlçe merkezi 2 542 nüf. (1980). [M]

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (*International Atomic Energy Agency*) [İAEA], Birleşmiş Milletler'e bağlı uluslararası özerk örgüt. 1957'de kuruldu. Merkezi Viyana'dadır. Amacı atom enerjisinin tüm dünyada barış, sağlık ve refahın yaygınlaşmasına katkıda bulunmasını sağlamaktır. Ajans, 5 mart 1970'de yürürlüğe giren nükleer silahların çoğaltılmamasına ilişkin anlaşma üzerine, atom enerjisinin barışçıl amaçlar yerine atom silahları üretimine yönelmesini engellemek amacıyla denetleme görevini de üstlenmiştir. Ajansa 111 devlet üyedir. (L)

Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası A.Ş., merkezi İstanbul'da bulunan özel mevduat ve ticaret bankası. Eski adı Selanik Bankası'dır. 1888'de kurulmuş olan Selanik Bankası'nın adı 1969'da bu şekle dönüştürüldü. 1982 yılında bankanın sermayesi 500 milyon liradan 4 milyar liraya yükseltildi. Aynı yıl 10 şubesi ve 509 personeli bulunan banka 43,7 milyar lira mevduat topladı ve 27,75 milyar lira kredi verdi. (M)

Uluslararası Enerji Ajansı (*International Energy Agency*) [İEA], OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) bünyesinde 1974 yılında kurulan uluslararası örgüt. Merkezi Paris'tedir. AET ülkeleriyle ABD, Kanada, Japonya, Avusturya, İsviçre, İspanya, Türkiye, Yeni Zelanda, Norveç, Avustralya ve İsveç'in katıldığı örgüt, bu ülkelerin enerji politikaları arasında eşgüdüm sağlamaya çalışır. (L)

Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (*International Fund for Agricultural Development*) [İFAD], Birleşmiş Milletler'e bağlı olarak 1977'de kurulan uluslararası ölgüt. Amacı besin üretimini artırmak ve yoksul ülkelerin beslenme şartlarını düzeltmektir. 133 ülkenin üye olduğu İFAD, muhtaç ülkelere düşük faizli, çok uzun vadeli (50 yıl) kredi vermektedir. (L)

ULUSU (Bülend), türk amirali, devlet ve siyaset adamı (İstanbul 1923). Deniz Harp Okulu'nu (1942) ve Harp Akademisi'ni bitirdi (1950). Deniz hizmetlerini kurmay olarak muhriplerde, karargâh görevlerini Donanma Komutanlığı'nda yaptı. 1958-1960 arasında Malta'daki NATO Akdeniz Başkomutanlığı Plan Dairesi'nde çalıştıktan sonra albay rütbesiyle Deniz Kuvvetleri Harekât başkanlığına atandı. Muhrip Filotilla Komodorluğunda bulundu, 1964'te oramiral olduktan sonra yüksek Askeri Şura üyeliği, Milli Savunma Bakanlığı müsteşarlığı yaptı. 1977'de Deniz Kuvvetleri komutanlığına getirildi; 1980'de bu görevinden emekliye ayrıldı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Milli Güvenlik Konseyi tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildi (22 eylül 1980). Başbakan Ulusu 6 kasım 1983 seçimlerinde çoğunluğu kazanan Anavatan Partisi genel başkanı Turgut Özal'a görevi devredinceye değin hükümet başkanlığını yürüttü. Bu arada seçimlere Milliyetçi Demokrasi Partisi listesinden bağımsız İstanbul adayı olarak katılan Ulusu, bağımsız milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. (M)

ULUYATIR, Gaziantep ilinde, Nizip ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 960 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ULYANOVSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 447 000 nüf. (L)

***UMEA,** İsveç'te kent ve Vasterbotten ilinin yönetim merkezi. — 81 088 nüf. (L)

***UMMAN,** Hint Okyanusu kıyısında, Arabistan yarımadasının güneyinde devlet. — 920 000 nüf.

TARİH

1971 sonunda, Dofar asileri Umman ve Arap Körfezi Halk Kurtuluş Cephesi (kısaca Halk Cephesi) bünyesinde birleştiler. Halk Cephesi çeşitli devrimci arap örgütleriyle, özellikle Filistin Kurtuluş Örgütü'yle ilişkilerini sıkılaştırdı. 1972'de Halk Cephesi'nin giriştiği saldırıların yoğunlaşması, Sultan Kabus bin Said'i önemli siyasi girişimlerde bulunmaya zorladı: Umman, Suudi Arabistan'la ilişkilerini düzeltti ve Büyük Britanya'dan başka Ürdün'den ve İran'dan da askeri yardım istedi. Ayrıca Umman ordusunun mevcudu arttırıldı.

1973 yılının ikinci yarısında, İran şahının yolladığı birliklerin de katılmasıyla Halk Cephesi gerillalarına karşı saldırıya geçildi. Amaç, gerillaların destek noktalarını kıskaç içine almaktı. Dofar'ın batısında, gerillaların Güney Yemen'e (gerillaların destekçisi) geçiş yolları kesilirken şubat 1974' te, doğuda bir savunma hattı kuruldu. O güne kadar devrimci mücadeleyi Körfez emirliklerinin tümünde birden yürütmekte olan Halk Cephesi, uğradığı başarısızlığı göz önüne alarak bu ülkelerin her birinde özel gerilla örgütleri kurmaya karar verdi.

Böylece Umman ve Arap Körfezi'nin Kurtuluşu İçin Halk Cephesi, Umman Halk Kurtuluş Cephesi'ne (UHKC) dönüştü. UHKC, bu arada gerilla mevcudunu da artırmaya çalıştı (1974'te binlerce savaşçı). Bütün bu çabalara rağmen, Dofar gerilla hareketi yeni başarısızlıklara uğradı. Kasım 1974'te İran birliklerinin giriştiği bir harekât sonucunda elindeki toprakların bir kısmını kaybetti. Ocak 1975'te, altı yıldan beri gerillaların elinde bulunan ve onların «başkent»i sayılan Rakyut, İran birliklerinin eline geçti. Ürdün birliklerinin gelişi, asilerin güçlüklerini daha da arttırdı.

Ekim 1975 ortalarında başlatılan büyük bir İran-Umman saldırısından sonra, aralık 1975'te yayımlanan hükümet bildirisinde Dofar isyanının kesinlikle bastırıldığı ilan edildi. Bununla birlikte, eylül 1975'ten itibaren Ürdün birliği çekildiği halde İran ordusu 1979'a kadar ülkede askeri varlığını sürdürdü.

UHKC, iki yıl süren bir durgunluktan sonra yeniden örgütlenerek silahlı mücadeleye başladı. Ayrıca eskisine göre daha büyük destekçiler buldu. Sovyetler Birliği'nden başka «Kararlılık Cephesi» ülkeleri de (Cezayir, Suriye, Libya, Güney Yemen) Cezayir doruğunda (şubat 1978) İran'ın Umman'a müdahalesini kınadılar ve UHKC' yi desteklediklerini bildirdiler. İran'da şahlığın yıkılması üzerine İran ordusu Umman'dan çekildi.

Yeni gelişmeler Umman'ı arap dünyası içinde yalnızlığa iter niteliktedir; çünkü Umman, 26 mart 1979 tarihli Mısır-İsrail barış antlaşmasını (Sudan'la birlikte) onaylayan ve Bağdat Konferansı'nda (mart 1979) Mısır'a karşı alınan yaptırımlara katılmayan tek arap devletidir.

Umman bu yalnızlıktan kurtulmak için hemen harekete geçti. Önce 1980'de Birleşik Arap Emirlikleri'yle birlikte, askerî ve ekonomik yardım karşılığında Amerika Birleşik Devletleri'ne Umman limanlarına ve hava sahasına girme izni verdi. Sonra 1982'de İran - Irak savaşına ve SSCB'nin Afganistan'ı işgaline karşılık olarak altı körfez ülkesiyle bir bölgesel savunma anlaşması imzaladı. (LM)

***UMRANİYE.** Bk. ÜMRANİYE.

***UMTALİ,** Zimbabve'de kent. — 59 000 nüf. Petrol rafinerisi. (L)

***UMURBEY,** Çanakkale ilinde, Lapseki ilçesine bağlı bucak. — 5 059 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 661 nüf. (1980). Belediye. (M)

UMURBEY, Bursa ilinde, Gemlik ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 944 nüf. (1980). Belediye. (M)

***UMURLU,** Aydın ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 625 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 7 168 nüf. (1980). Belediye. (M)

***UNAT** (Ekrem Kadri), türk mikrobiyoloji ve parazitoloji uzmanı. — İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji, Tropikal Hastalıklar ve Parazitoloji anabilim dalı başkanlığından 1983' te emekliye ayrıldı. Yeni eserleri: *Bitler ve Bitlerle Bulaşan Hastalıklar* (1979), *Tıp Bakteriyolojisi ve Virolojisi* (1982). [M]

***UNESCO.** — Amerika Birleşik Devletleri 28 aralık 1983'te yaptığı açıklamada, 1 ocak 1985'de UNESCO'dan ayrılacağını bildirdi. UNESCO ile ABD arasındaki ilişkiler, örgütün ekim 1983'de yapılan 22. genel toplantısı sırasında gerginleşti. ABD' nin UNESCO bütçesine yaptığı katkıyı sürdürüp sürdürmeyeceği örgütü terketmesinden daha önemlidir. Çünkü UNESCO bütçesinin dörtte birini ABD ödemektedir. Onunla birlikte batılı ülkelerin bütçeye katkısı yüzde 69, komünist ülkelerin katkısı yüzde 18, Üçüncü Dünya ülkelerinin katkısıysa yüzde 13 dolayındadır. Daha önce ABD, 1975-1976'da UNESCO toplantılarında özellikle İsrail'in hırpalanmasını protesto amacıyla para katkısını askıya almış, fakat sonradan faiziyle birlikte ödemişti. ABD okuryazarlığın yaygınlaştırılması, bilimsel kalkınma ve dünya kültür mirasının korunması yolunda faaliyet gösteren bir örgütün siyaset yapmasından şikâyetçidir. UNESCO'da çoğunlukta olan Üçüncü Dünya ülkelerinin bu tutumu onu öteden beri rahatsız etmektedir. Diğer batılı ülkeler ABD ile aynı fikirde olsalar da onun örgütten ayrılmasını istememektedirler. Nitekim Fransa ve Federal Almanya, başkan Reagan'ın UNESCO'dan çekilme kararından üzüntü duyduklarını açıkladılar. (L)

***Unilever.** — 1980'de Avrupa'nın en büyük elli kuruluşu arasında beşinci sırayı aldı; iş hacmi 17,5 milyar doları aştı. 3,8 milyar doları bulan sermayesiyle 1979-1980 döneminde yüzde 19 oranında bir büyüme sağlayan kuruluşun, 76 ülkedeki 582 fabrikasında 1980'de 300 000 kişi çalışıyordu. Firma 1980'i 525 milyon dolar kârla kapadı.

● *Unilever-İş Ticaret ve Sanayi Türk Ltd. Şti.* 1982'de sermayesini 1 milyar liraya çıkardı. 1975'ten sonra da üretimini yıldan yıla düzenli bir şekilde artırarak 1983 yılında 120 188 tona çıkardı. 1975-1980 arasında personel sayısı giderek azalan, sonra yeniden yükselen (1983'te 915 kişi) Unilever-İş, Çorlu'da ikinci margarin fabrikasının yapımını başlattı. 1980'lerin ikinci yarısında üretime geçmesi planlanan Çorlu Margarin Tesisleri, Trakya'da üretilen kolza ve ayçiçeği yaklarını işleyerek margarin ve sıvı yağ üretecektir. (M)

***UPDİKE** (John), amerikalı yazar. — Son eserleri: *Museums and Women* (Müzeler ve Kadınlar) [1973]; *Marry Me* (Evlen Benimle) [1976], *A Month of Sundays* (Pazarlar Ayı) [1977], *The Putsch* (Darbe) [1978]. (L)

***UPPSALA,** İsveç'te kent. — 146 192 nüf. (L)

URAL (Orhan), türk karikatürcüsü (İstanbul 1913- ay.y. 1978). İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nu bitirdikten sonra Güzel Sanatlar Akaremisi'nde bir süre okudu. 1932' de öğretmenlikten ayrılarak karikatörcülüğü uğraş edindi. Son Posta, Hemşeri, Vakit, Haber, Tasvir, Tercüman gazeteleriyle Akbaba, Karikatür, Şaka dergilerinde çalıştı. Nasrettin Hoca adlı bir dergi ve kendi adını taşıyan yıllık karikatür albümleri yayımladı. Kimilerine eski dizeler, şarkılardan esinlenen alt yazılar eklediği çizgilerinde güncel ve toplumsal olaylara, yerel tiplere ilişkin geleneksel gülmece anlayışına bağlandı. (M)

***URALSK,** Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 162 000 nüf. (L)

***URANUS** i. ANSİKL. Astron. 10 mart 1977'de Uranus'un, SAO 158 687 sayılı yıldızı Terazi takımyıldızında örttüğü sırada yapılan gözlem, bu gezegenin çevresinde halkalar bulunduğunu ortaya çıkardı. Uranus'un arkasına geçişinden kırk dakika kadar önce, yıldız birkaç saniye gözden kayboldu ve bu olay tam anlamıyla örtülme meydana gelmeden önce dört defa daha

tekrarlandı; yıldız, Uranus'un karşı kenarında yeniden görünmeye başlayınca olay simetrik bir şekilde bir kez daha gözlendi. Birçok astronom ekibince kaydedilen bu sonuçlar (NASA tarafından özel olarak bir «C-141» uçağında kurulan *Kuiper Airborne Observatory*'de [Kuiper Uçan Gözlemevi] amerikalı James L. Elliot'un yönettiği ekibin 12 000 metre yükseklikte yaptığı kayıtlar bunların en eksiksizidir) Uranus'un çevresinde, gezegenin merkezinden yaklaşık 45 000 ile 51 000 km uzakta ve bu sınırlar arasında yaygın maddelerden oluşan 5 ince halkanın (içeriden dışarıya doğru herbiri α, β, γ, δ ε olarak adlandırıldı) varlığını ortaya koydu. 1977 ve 1978'de yapılan üç yeni «örtülme» gözlemi ve ilk gözlemin daha ayrıntılı incelenmesi bu bulguyu doğruladığı gibi 4 yeni ek halkayı (bunlar da η, 4, 5 ve 6 halkaları olarak adlandırıldılar) daha ortaya çıkarma imkânı sağladı.

halkaların özellikleri

γ, δ ve η halkaları dairesel görünümdedirler ve üçü de Uranus'un bilinen uydularının yörünge düzleminde yer alırlar, oysa α, β, 4, 5 ve 6 olarak adlandırılan halkalar bu düzleme göre eğik ya da eliptik olarak görünürler. Bu 8 halkanın her biri ancak on kilometre genişliktedir ve birbirinden geniş aralıklarla ayrılmış durumdadır.

En dıştaki halka (ε) ise hem eliptik, hem asimetriktir. Gerçekten de, genişliği 20 km'den (Uranus'a en yakın yerinde) 85 km'ye (Uranus'a en uzak yerinde) kadar değişir. Dahası, bir presesyon hareketi ile bu halkanın büyük ekseni, kuşkusuz, gezegenin basıklığı nedeniyle, Uranus'a göre aşağı yukarı günde 1,4 derece yer değiştirir. Bu halkalar büyük bir olasılıkla sayısız katı tanecikten oluşmuştur; bununla birlikte, Satürn'ün halkalarının tersine, bunlar çok zayıf (100'de 3'ten az) bir yansıtıcı güce sahiptirler; bu da halkaların buzdan değil, belki küçük kaya parçacıklarından oluştuğunu gösterir. Halkaların sürekliliği belki de Uranus'un uydularından ileri gelen çekimsel bir rezonans olayı sayesinde sağlanmaktadır.

Elektronik kameralar ya da CCD (*Charge-Couple Device* [yük birleştirme aygıtı]) aygıtları gibi eşsiz mükemmellikte detektörler kulanılmasına rağmen doğrudan fotoğraf çekme girişimleri bugüne kadar başarısız kalmıştır. Yine de, Mont-Palomar'ın 5 m'lik teleskopuna takılan bir ışıkölçer (fotometre) ile Uranus kursunu 2,2 ve 1,6 μm dalga boyunda tarayan, Kaliforniya Teknoloji Enstitüsü'nden bir astronom ekibi 18 mayıs 1978'de halkalar sisteminin kızılötesi bir görüntüsünü elde etmeyi başardı. Kullanılan teknik, 1,6 μm'de elde edilen görüntüyü (halkalara kıyasla Uranus'un kursunun çok parlak göründüğü dalga boyu) elektronik olarak 2,2 μm'de elde edilen görüntüden çıkarmaktan ibaretti. Bu 2,2 μm'de elde edilen görüntüde, diğerinin tersine, ışığı daha fazla yansıtan kısım halkalardır; bu çekimde Uranus'un atmosferindeki metan, kızılötesi ışınları soğurmakta (emmekte) ve gezegen kursunun kararmasına neden olmaktadır.

Urfa Tünel Sistemi'nin yapımından bir görünüm

atmosferdeki değişimler

1977'de Kaliforniya'da, 64 m çapındaki Goldstone radyoteleskopuyla ve 3 sm dalga boyunda yapılan gözlemler bu dalga boyunda Uranus'tan yayılan radyo dalgalarının on yıl içinde yüzde 30 dolayında arttığını ortaya koydu. İncelenen radyoışınımı gezegen atmosferinin alt katlarından gelmektedir. Bu olayın gerçeğe en yakın açıklaması son yıllarda Uranus atmosferinin daha saydamlaştığı, başka bir deyişle, buradaki amonyak (ışınım soğurmakta başlıca kaynağı oluşturan gaz) miktarının azaldığı şeklindedir. Uranus, tutulum düzlemine hemen hemen dikey bir eksende kendi çevresinde dönme özelliği gösterir; buna göre, 1966'da Uranus'un ekvatoru Dünya ile karşı karşıyadı; o zamandan beri gezegenin kuzey kutbu gittikçe Dünya'ya doğru yönelmektedir. Bu yönelme, 1987 yılında hemen hemen bütünüyle tamamlanmış olacak ve o zaman gezegenin kuzey kutbu dünyaya bakacaktır. Son yıllarda radyo ışınımının artması da, Uranus atmosferindeki amonyağın ekvatordan kutba doğru azaldığının bir belirtisi sayılabilir.

Satürn'ü incelemek için 1981 yazında amerikalılarca uzaya gönderilen *Voyager 2* uzay sondası görevini parlak bir şekilde tamamladıktan sonra Uranus'a doğru yöneldi. Voyager 2'nin 24 ocak 1986'da Uranus'un yakınından geçeceği tahmin edilmektedir. Eğer o zamana kadar bu sonda ölü bir demir yığını haline gelmezse Uranus hakkında Dünya'ya ilginç bilgiler gönderebilecektir. (L)

***URANYUM** i. — ANSİKL. Nükleer enerji santralları ve nükleer silah yapımındaki gelişmelere paralel olarak yıldan yıla artan dünya metal uranyum üretimi 1982' de 40 700 tona ulaştı (Doğu Avrupa ülkeleri hariç). 10 800 tonluk üretimiyle ABD en çok metal uranyum üreten ülkedir (ABD' nin üretiminin 1990'da 21 800 tona ulaşacağı tahmin edilmektedir). Sosyalist ülkeler dışında uranyum üreten diğer başlıca ülkeler: Kanada (8 100 ton), Güney Afrika Cumhuriyeti (7 500 ton), Avustralya (4 500 ton), Nijerya (4 300 ton), Fransa (2 900 ton) ve Gabon (1 000 ton). 1990da dünya üretiminin 70 200 tona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Son yıllarda yararlanılmaya başlanan sürjeneratör* (*Ek 2*) tipi nükleer santrallar, yakıt olarak doğal uranyum kullanarak, klasik nükleer santralların ürettiğinden 60 kat fazla enerji üretebilmektedirler.

Bir kg doğal uranyumun fiyatı 1974'te 17, 08 dolarken, 1978'de 44,09 dolara, 1979' da 99,2 dolara yükseldi. 1970'lerin sonunda ABD'deki bir nükleer santralda meydana gelen sızıntı, yeni nükleer santralların yapımı aleyhinde tüm dünyada kamuoyu oluşmasına ve uranyum tüketiminin azalmasına yol açtı. Öte yandan üretimin giderek artması, uranyum fiyatlarının düşmesine neden oldu. 1980'de doğal uranyumun kg'ı 57,31 dolara, 1982'de 41,88 dolara düştü. (M)

***UREY** (Harold Clayton), amerikalı kimyacı. — (öl. La Jolla, California 1981). [L]

***URFA** (63), Güneydoğu Anadolu bölgesinde il merkezi ve kent. — Adı, 1984'te çıkarılan bir yasayla Şanlıurfa oldu. (Bk. ŞANLIURFA, *Ek 2*). [M]

Urfa Tünel Sistemi, Urfa, Harran, Mardin, Ceylanpınar ovalarını sulamak amacıyla Atatürk Barajı'nın güneydoğusunda kurulan sulama tünel sistemi. 7,6 m çapında iki tünelden oluşan sistemin uzunluğu 26,4 km'dir. Yapımına 1977'de başlandı. 1986'da tamamlanması öngörüldü. Bu tüneller ile Urfa - Harran ovalarının başlangıcına gelen baraj gölünün suyu, verdisi 53 m³/sn olan bir kanalla ovanın batısındaki 54 000 ha'lık alana ulaşacaktır. Verdisi 255 m³/sn olan ikinci bir kanal ise, ovanın doğusundaki 82 000 ha'lık alanı sulayacaktır. Bu ikinci kanal, daha sonra, güneye doğru devam edecek ve ovanın bitiminde doğuya kıvrılarak Tektek yaylasını geçecek ve sınır boyunca 48 000 ha'lık alana su götürecektir. Kanal, Tektek yaylasından sonra aşağı Mardin ovalarını geçecek ve Kızıltepe yakınlarına varacaktır. Bu kanalla güney Mardin ovalarında 116 000 ha'lık alan sulanacaktır.

Urfa Tünel Sistemi'nde, 283 km ana, 150 km ikincil ve 2 000 km üçüncül dağıtım kanalı bulunacaktır. (M)

***URGANLI,** Manisa ilinde, Turgutlu ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 5 841 nüf. (1980). Belediye. (M)

***URİ,** İsviçre'de kanton. — 34 091 nüf. Merkezi *Altdorf*. Hayvancılık ve turizm.

***URLA,** İzmir ilinde ilçe. — 26 066 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 14 416 nüf. (1980). [M]

URMİYE,** (esk. **Rezaiye), İran'da kent. — 164 000 nüf. (L)

***URUGUAY,** Güney Amerika'da devlet. — 2 930 000 nüf.

TARİH

12 haziran 1976'da, askeri bir hükümet darbesi, 1971'de seçilmiş bulunan başkan Juan Maria Bordaberry'i devirdi. Başkan yardımcısı ve devlet konseyi başkanı Alberto Demicheli vekâleten devlet başkanlığına atandı. 14 temmuzda, Ulusal Konsey -yarı sivil, yarı askeri örgüt- *Blanco* partisi'nin (muhafazakâr) eski üyesi 72 yaşında bir avukat olan Aparico Mendez'i cumhurbaşkanlığına getirdi. Yeni devlet başkanı görevine 1 eylül 1976'da başladı. Mendez, 149 siyasi yöneticiyi (hemen hepsi 1971'de seçilmiş parlamenterler) 10 yıl medeni haklardan yoksun bırakan bir anayasa maddesini (Alberto Demicheli reddetmişti) imzalamayı kabul etti; başka siyasiler de ülkeyi kaosa götürmekle suçlandılar. Bu madde, «sınırlı bir demokrasi» kurulmasını öngören yeni toparlanma planının ilk adımı oldu.

Tupamaro'lar hareketi sindirilmiş olduğu halde, 30 ekim 1976'da 62 gerilla daha yakalandı. Baskı artarak sürdü (siyasi mahkûmların sayısı 5 000 tahmin edilmekte, bu sayıyla Uruguay dünya rekorunu elinde tutmaktadır); öte yandan ekonominin bozulması yüzünden yaklaşık 500 000 kişi gurbeti seçmiş, yani yabancı ülkelerde çalışmaya gitmiştir.

ABD hükümeti, mart 1977'de, uluslararası bütün insancıl örgütlerce kınanan insan haklarının ağır biçimde yaralanması eylemlerine bir son verilmesi için Uruguay'a askerî yardımı kesti ve baskı yapmaya başladı. Buna rağmen Uruguay hükümeti ünlü piyanist Miguel Angel Estrella'yı (doğ. 1936) tutukladı: Onun adı da, zindana atılmış ve ailelerinin hiçbir haber alamadığı insanların uzun listesine eklendi. Estrella, Uluslararası bir kampanya sonunda şubat 1980'de serbest bırakıldı. 22 haziran 1979'da, Uluslararası Af Örgütü'nün yayımladığı bir raporda «siyasi mahkûmlara yapılan işkencelerin, şimdiye dek hiçbir zaman görülmedik bir noktaya geldiği» ve «artık siyasi hayatın tamamlayıcı bir parçası olduğu» belirtiliyordu.

Kasım 1980'de, rejimi kurumlaştırmayı amaçlayan bir anayasa tasarısı, askerlerin düzenlediği, bir referandumda reddedildi (yüzde 57,81 red). Bu başarısızlık, geçici de olsa, demokratik muhalefeti güçlendirdi. 31 temmuz 1981'de general Gregorio Alvarez devlet başkanlığına getirildi.

Uruguay Askeri Konseyi, 1982'de, siyasi toplantı yasağını kaldırarak demokratik düzene geçmeye ve genel seçimlerin ekim 1984'te yapılmasına karar verdiyse de tasarı gerçekleşmedi.

1984'de askerî Konsey'le siyasî partiler arasında, demokrasiye dönüş için görüşmeler yapıldı ve seçimlerin 1985 yılında yapılması üzerinde anlaşmaya varıldı. Yalnız Uruguay Ulusal Partisi, 1973 askerî darbesinden beri Arjantin'de sürgünde bulunan ve demokratik düzene geçileceği vaadi üzerine haziran 1984'de ülkesine dönünce askerî yönetimce tutuklanan parti lideri Aldunate serbest bırakılmadıkça anlaşmaya katılmayacağını bildirdi. (LM)

***URUMCI,** çince **Wulumuqi,** Çin'de kent ve Xinjiang eyaletinin merkezi. — 275 000 nüf. (L)

Foto. X (MEYDAN)

***URUŞ**, Ankara ilinde, Beypazarı ilçesine bağlı bucak. — 3 295 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 1 752 nüf. (1980). Belediye. (M)

***USSURİYSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 147 000 nüf. Ayakkabı sanayii. (L)

***USTİ NAD LABEM**, Çekoslovakya'da kent ve Kuzey Bohemya'nın merkezi. — 76 945 nüf. (L)

***USTKAMENOGORSK**, Sovyetler Birliği'nde (Kazakistan) kent. — 267 000 nüf. (L)

***UŞAK** (64), İçbatı Anadolu bölümünde il ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genelinin altında kaldı: binde 14,1 (Türkiye geneli 20,65). Bu oran, kentlerde Türkiye genelinin üstünde olduğu halde (Uşak'ta binde 34,67, Türkiye genelinde binde 30,36), köylerde sıfıra çok yakındı: binde 0,52. 1980 sayımında ilin nüfusu 247 224, il merkezininki 71 469, kentlerin toplam nüfusu 103 474, köylerin toplam nüfusu 143 750 ve toplam köy sayısı 257 olarak belirlendi. Uşak, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında, 1975'te olduğu gibi, 60. sırayı aldı. 1980 sayımında ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 110 255 (il merkezi Uşak 71 469); Banaz 40 369 (merkez 8 356); Eşme 38 756 (merkez 8 844); Karahallı 18 059 (merkez 5 8001); Sivaslı 19 789 (merkez 4 631); Ulubey 19 996 (merkez 4 373).

Uşak ekonomisinin tarıma dayalı olma niteliği değişmedi. 1980'de il faal nüfusunun yüzde 68,4'ü tarım kesimindeydi. Aynı yıl, tarımın il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 35 dolayındaydı. 1980 istatistiklerine göre ilde üretilen belli başlı bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 110 600 t, arpa 35 444 t, baklagiller 11 867 t, şekerpancarı 61 839 t, tütün 4 211 t, haşhaş (kapsül) 961 t, haşhaş tohumu 1 983 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: Sığır 74 031, koyun 377 690, keçi 161 480, at 2 650, katır 3 400, eşek 16 410, manda 612.

1980 nüfus sayımı sonuçlarına göre Uşak'ta faal nüfusun yüzde 11,4'ü (12 848 kişi) sanayi kesimindeydi. Aynı yıl, sanayiin, il gayri safi hasılasındaki payı yüzde 16 dolayındaydı. 1973 - 1980 arasında «kalkınmada öncelikli bölgeler » kapsamında kalan Uşak'ta, yerel sermayece yapılan yatırımlar, genellikle tarıma dayalı sanayi kollarındaydı ve kurulan işletmeler küçük ya da orta ölçekliydi. 1980 sanayi ve işyerleri sayımı sonuçlarına göre ildeki, 10' dan çok işçi çalıştıran 158 işyerinin 131'i dokuma sanayii; 9'u gıda, tütün ve içki sanayii; 7'si taşa toprağa dayalı sanayi, 5'i ağaç ürünleri ve mobilya sanayii kolunda faaliyetteydi. 1-9 kişinin çalıştığı 1 644 küçük sanayi işletmesinin 974'ü dokuma, giyim eşyası ve kürk-deri sanayii; 294'ü madeni eşya, makine ve taşıt araçları sanayii; 216'sı ağaç ürünleri ve mobilya sanayii; 103'ü gıda, tütün ve içki sanayii; 25'i taşa toprağa dayalı sanayi; 14'ü kimya sanayii; 8'i kâğıt ve basım sanayii kollarında faaliyetteydi.

1970'lerin ortalarında Uşak'ta açılan ve tek yüksek öğretim kurumu olan üç yıllık eğitim enstitüsü 1981'de kapatıldı. İlde 1980'de 27'si kentlerde, 288'i köylerde olmak üzere 315 ilkokul (32 346 öğrenci, 1 250 öğretmen); 36 ortaokul (6 669 öğrenci, 227 öğretmen); 8 lise (2 501 öğrenci, 218 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 12 orta dereceli okul (3 897 öğrenci, 233 öğretmen) vardı.

1981'de Uşak'ta -askeri hastaneler hariç- 8 kamusal hastane (480 yatak) hizmete açıktı. 1982'de 47'si uzman, 48'i pratisyen olmak üzere toplam 95 hekim; 24 diş hekimi, 175 hemşire, 66 sağlık teknisyeni ve 84 ebe görev yapıyordu. (M)

***UTAH**, ABD'de eyalet — 1 461 037 nüf. Merkezi *Salt Lake City* (163 033 nüf.). [L]

***UTİCA**, ABD'de (New York) kent. — 75 632 nüf. (L)

***UTRECHT**, Hollanda'da kent ve Utrecht ilinin yönetim merkezi. — 234 543 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 494 898 nüf.). Makina, elektrik, kimya sanayii. Yayıncılık. (L)

***UTSUNOMİYA**, Japonya'da (Honşu) kent. — 301 000 nüf. (L)

***UTTAR PRADEŞ**, Hindistan'da eyalet. — 110 858 019 nüf. Merkezi, *Lucknow* (1 006 842 nüf). [L]

UYAR (Tomris), türk kadın hikâyecisi (İstanbul 1941). Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ni (1961), İstanbul Üniversitesi Gazetecilik Enstitüsü'nü bitirdi (1963). İngilizce'den çevirilerinin yanı sıra Dost, Papirüs, Yeni Dergi, Soyut gibi dergilerde hikâyeleri, deneme ve eleştiri yazıları yayımlandı. Turgut Uyar'la evlenmeden (1969) önceR. Tomris imzasını kullandı. Hikâyelerinde ve çevirilerinde dil özeni ve arayışlarıyla dikkati çekti. Hikâyelerini altı kitapta topladı: *İpek ve Bakır* (1971), *Ödeşmeler* (1973), *Dizboyu Papatyalar* (1975), *Yürekte Bukağı* (1979; 1980 Sait Faik Hikâye Armağanı), *Yaz Düşleri/Düş Kışları* (1981), *Gecegezen Kızlar* (1983). *Gündökümü 75* (1977) ve *Sesler, Yüzler ve Sokaklar* (1981) adı altında güncelerini yayımladı. Turgut Uyar'la birlikte Latin şairi Lucretius'tan yaptıkları *Evrenin Yapısı* adlı çeviriyle 1975 TDK Çeviri Ödülü'nü aldılar. (M)

***UYAR** (Turgut), türk şairi. — Yeni şiir kitabı *Kayayı Delen İncir*'le (1981) Behçet Necatigil şiir ödülünü kazandı. *Bir Şiirden* (1983) adlı deneme kitabında, tek şiirden çıkış yaparak bir şairin bütün eserine bakmaya çalıştı; bu yöntemle yirmi kadar türk şairini inceledi. (M)

UYAROĞLU (İsmal), türk şairi ve yazarı (Balya, Balıkesir 1948). Aydın Ortaklar Öğretmen Okulu'nu, İstanbul Eğitim Enstitüsü'nün Türkçe bölümünü bitirdi (1967). Anadolu'da ve İstanbul'da öğretmenlik yaptı. 1980'den sonra yayınevlerinde ve Cumhuriyet Gazetesi'nde çalıştı. İlk şiiri 1967' de Yordam dergisinde yayımlandı. Daha sonra Papirüs, Yeni a, Sanat Emeği gibi dergilerde şiirleri çıktı. İkinci Yeni'nin etkilerini taşıyan ilk şiirlerini, biçim ve öz dengesine ulaşmış, özgün söyleyişte şiirleri izledi. 1974'te Milliyet Sanat dergisinin seçtiği dört başarılı genç şairden biri oldu. Şiirlerini yedi kitapta topladı: *Gül Sağanağı* (çocuk şiirleri, 1976), *Çocuk ve Şiir* (çocuk şiirleri, TDK 1978 Çocuk Yazını ödülü), *Aşktan ve Umuttan Aldım Rengimi* (1978), *Yakında* (1980), *Hayatı Karşılayan Şiirler* (1981; Yazko Şiir Büyük Ödülü), *Şiir Kitabı* (1982), *Bir Demet Diken* (1983). Uyaroğlu, *Bir Liranın İki Günü* (1979) adlı çocuk romanıyla da 1979'da Yunus Nadi Armağanı'nı kazandı. (M)

***UYDU** i. — ANSİKL. Astronotik. *Uydu fırlatıcı.* 1972'den beri uydu fırlatma araçlarında elde edilen ilerleme, hem süreklilik, hem değişiklik şeklinde belirginleşti. Süreklilik apaçıktır, çünkü 1972'den beri uzaya gönderilen uzay araçlarının büyük bir bölümü, Sovyetler Birliği'nde ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 1950'li ve 60'lı yıllarda geliştirilen taşıyıcı füzelerle fırlatıldı. Değişikliğe gelince, Batı Avrupa ülkelerinin geliştirdiği «Ariane» füzesi, Çin'in geliştirdiği «Uzun Yürüyüş 3» füzesi gibi yeni fırlatıcıların, hele uzay taşımacılığında çok büyük bir değişikliği başlatan amerikan Uzay* Mekiği'nin (*Ek 2*) ortaya çıkışıyla önemli gelişmeler kaydedildi. Bu yeni uydu fırlatma araçları 1980'li yılların başında hizmete girdi.

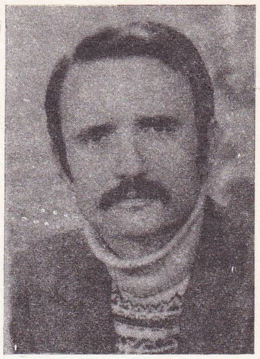

İSMAİL UYAROĞLU

sovyet uydu fırlatıcıları

Sovyet uzay uydu ve sondaları gayet sınırlı sayıda taşıyıcı füzeleri fırlatılmaktadır; rusça adları bilinmediğinden bu füzeler amerikalıların taktıkları adlarla belirtilecektir.

● *«A» fırlatıcısı.* Dünyada en çok kullanılan füzedir; bunlarla 1957'den beri 600' den fazla atış yapılmıştır. Bu füze SSCB' nin geliştirdiği ilk kıtalararası füze olan «SS-6»nın («SS», «*Strategic System*» demektir) türevidir.

Bu füzenin esas modeli, uzunluğu 29 m ve en büyük çapı 3 m olan bir gövde ile, sıvı oksiyen ve benzinle çalışarak yerde 96 t itiş gücü sağlayabilen dört borulu «RD-108» tipi bir füze motorundan oluşur (toplam boyu 38 m). İlk kalkışta bu füzeye bağlı olarak her biri 102 ton itme gücünde ve «RD-108»e çok benzeyen bir «RD-107» motoru ile donatılmış 4 konik yardımcı füze (buster) kullanılır. 1970'li yıllarda en fazla kullanılan ve bir üst kademeyle donatılmış olan bu fırlatıcının «A-2» modeli, yararlı yükü ile birlikte 49 m yüksekliğindedir. 7 500 kg ağırlığındaki cisimleri alçak bir yörüngeye (200 km yüksekliğe) oturtabilen bu fırlatıcı «Soyuz» tipi (pilotlu) uzay gemilerini, keşif uydularını, «Molnia» tipi haberleşme uydularını ve başka güdümlü mermileri fırlatmaya yarar.

● *«B» fırlatıcısı.* Kısa menzilli «SS-4» füzesinden türetilerek geliştirilmiş küçük bir taşıyıcı füzedir (boyu 32 m, çapı 1,6 m). Bu füze bilimsel araştırma veya elektronik casusluk amacıyla kullanılan 500 kg' dan hafif uyduları yörüngeye oturtmak için kullanılır.

● *«C» fırlatıcısı.* Bu füze orta ağırlıkta yararlı yükler (yaklaşık 1 ton) için «A» ve «B» füzelerini tamamlar. Boyu 31 m, çapı 2,5 m olan C füzesi orta menzilli «SS -5» tipi güdümlü mermiden türetilmiştir.

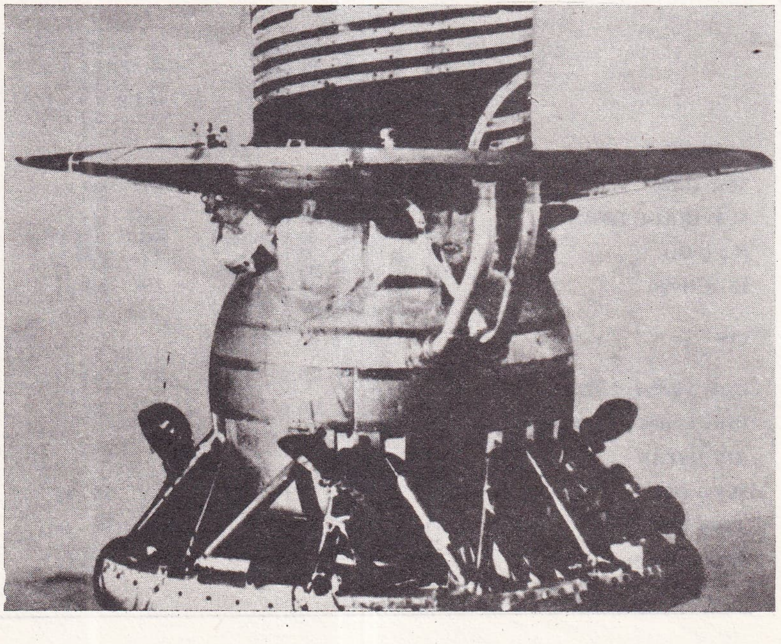

Gezegenlerarası Venera 9 ve 10 sondalarını fırlatan dev fırlatıcı

Foto. X (MEYDAN); APN (LAROUSSE)

dünyada kullanılan başlıca fırlatıcıların özellikleri

fırlatıcı (yapılan ya da öngörülen ilk atış tarihi)	yükseklikte ana kütle	kalkışta itiş gücü	yararlı yük (AY-alçak yörünge, JY-Jeostasyoner yörünge, AG-Ay, gezegenler)	özellikleri
ABD				
Scout (1972)	22 m 16,6 t	52 t	AY: 150 kg	küçük bilimsel uydu fırlatmak
Thor Delta 3910/PAM (1981)	35 m 192 t	93 t + 232 t (buster)	JY: 0,6 t	jeostasyoner haberleşme uyduları fırlatmak
Atlas Centaur (1962)	32 m 136 t	27 t + 166 t (buster)	AY: 4,5 t JY: 1 t AG: 1 t	gezegen sondaları ve jeostasyoner haberleşme uyduları fırlatmak
Titan III-B (1966)	49 m 206 t	210 t	AY: 4 t	askeri keşif uyduları fırlatmak
Titan III-D (1971)	48 m 645 t	1 070 t	AY: 13 t	ağır keşif uyduları fırlatmak
Titan 34-D (1981)	49 m 782 t	1 132 t	JY: 2 t	jeostasyoner askeri amaçlı uydular fırlatmak
Uzay Mekiği (1981)	56 m 2 040 t	510 t +2 400 t (buster)	AY: 295 t JY: 0,6 t (PAM-D ile) 1 t (Pam-A ile) 2,2 t (IUS ile)	bir kısmı kullanılabilen ilk fırlatıcı 2-7 astronottan oluşan bir ekip taşır; farklı üç üst kat ile JY'ye yararlı yük yerleştirebilir
SSCB				
K (Kosmos) [1964]	31 m 100 t	150 t (boşlukta 176 t)	AY: 1 t	bilimsel uydu fırlatmak
A-I (Vostok) [1959]	38 m 287 t	430 t (boşlukta 504 t)	AY: 4,5 t AY: 0,4 t	ilk kozmonotları, keşif ve meteoroloji uydularını uzaya fırlatmak
A-2 (Soyuz) [1961]	49 m 312 t	430 t (boşlukta 504 t)	AY: 7,5 t AG: 1,5 t	Voshod, Soyuz, Progres uzay gemilerini, keşif uydularını, Molnia haberleşme uydularını Ay ve gezegen sondalarını uzaya fırlatmak
D-I (Proton) [1965]	58 m? 1 075 t?	1 500 t?	AY: 22 t JY: 2,5 t AG: 5-6 t	Salyut uzay istasyonlarını, jeostasyoner uyduları, Ay ve gezegen sondalarını uzaya fırlatmak
G (1971)	95 m? 4 000 t?	5 400 t?	AY: 100 t ? AG: 30 t	dev fırlatıcı; 1971 - 1972'de iki kez başarısızlık; 1980'den biraz önce yeni gelişme: 1983 - 1985'e doğru yeni atışlar
AVRUPA				
Ariane 1 (1979)	48 m 210 t	245 t	AY: 5 t JY: 1 t	jeostasyoner uydu ve kutup yörüngeli gözetleme uyduları fırlatmak
Ariane (3 (1984)	49 m 225 t	267 t +1 401 t (buster)	AY: 6 t JY: 1,2 t	Ariane 2'nin yeni modeli
Ariane 4 (1985)	53 m	267 t +	AY: 10 tona kadar JY:	Ariane füzesinin yeni bir modeli; ek donatım: 2 ya da 4 barutlu buster (42 P ve 44 P); sıvı propergollü 2 ya da 4 buster (42 L ve 44 L) ya da 2 barutlu buster ve 2 sıvılı buster (44 LP)
	42 P: 284 t 44 P: 298 t 42 L: 350 t 44 LP: 364 t 44 L: 430 t	42 P: 140 t 44 P: 280 t 42 L: 132 t 44 LP: 272 t 44 L: 264 t	42 P: 1,4 t 44 P: 1,5 t 44 L: 1,7 t 44 LP: 1,9 t 44 L: 2,2 t	
JAPONYA				
M-35 (1981)	24 m 49 t	104 t + 78 t (buster)	AY: 0,3 t	bilimsel uydu fırlatmak
M-35 (KAI-1) [1984?]	28 m 61 t	114 t + 30 t (buster)	AY: 0,7 t AG: 0,15 t	M-35'in geliştirilmiş modeli
N-2 (1981)	35 m 135 t	77 t + 213 t (buster)	JY: 0,35 t	Thor-Delda 2914'ün japon modeli; jeostasyoner uydu fırlatmak
H-IA (1988)	40 m 140 t	77 t + 213 t (buster)	JY: 0,5 t	N-2'nin geliştirilmiş modeli sıvı hidrojenle çalışan ikinci kat
ÇİN				
Uzun Yürüyüş 2 (1975)	32 m 190 t	280 t	AY: 2,2 t	CSS-X-4 veya FBI denen füzenin uzay için uyarlanmış modeli
Uzun Yürüyüş 3 (1982 ?)	43 m 200 t	280 t	JY: 0,5 t	sıvı hidrojenle çalışan 3. katı var
HİNDİSTAN				
SLV-3 (1980)	36 m	55 t	AY: 50 kg	ilk hint uydu fırlatıcısı
ASLV (1983 ?)	23 m 17 t	165 t	AY: 150 kg	
PSLV (1985 ?)	23 m 35 t 336 t	?	AY: 3,5 t	ağır yer gözlem uyduları fırlatmak

● *«D» fırlatıcısı.* SSCB'de hizmette bulunan ve özellikle uzay uygulamaları için geliştirilen en güçlü taşıyıcı füzedir. Yapısı hakkında hiçbir bilgi yoktur; bilinen tek şey kalkıştaki itme gücünün yaklaşık 1 500 ton olduğudur. Bunun «D-I» modeli ortalama 20 tonluk bir kütleyi Yer'in yakın yörüngesine oturtabilir ve «Salyut» uzay istasyonları bununla fırlatılır. Bunun ek katlı «D-I-e» modeli, 5-6 tonluk bir kütleyi Yer'den çok uzak mesafeye gönderir. Ay ve gezegen sondaları ile jeostasyoner haberleşme uyduları bu füze ile fırlatılır.

amerikan taşıyıcı füzeleri

«Apollo», ay programını tamamladıktan sonra, amerikalılar «Saturn» modeli füzelerin yapımını sürdürmediler. Son dev «Saturn-V'» füzesi (alçak yörüngede yararlı yükü 140 ton) 1973'te «Skylab» uzay laboratuvarının yörüngeye oturtulmasına yaradı ve son «Saturn-IB» (yararlı yükü 18 ton) 1975'te «Apollo» - «Soyuz» denemesi için kullanıldı.
Böylece 1970'li yılların ikinci yarısında amerikan uydu fırlatıcıları dört tip füzeyle sınırlı kaldı.

● *«Scout» füzesi.* Bu fırlatıcıların ilki, katı propergol ile çalışan, 22 m yüksekliğinde ve bir m çapındaki ufak «Scout» füzesidir. 4 katlı olan bu füze, 100 kg'dan hafif bilimsel uyduları alçak yörüngeye oturtmaya yarar.

● *«Thor-Delta» füzesi.* Amerikan uydu fırlatıcılarının en çok kullanılanıdır (300 atıştan fazla). ABD'nin ilk orta menzilli güdümlü mermisi «Thor»dan türeme bu füzenin birçok modeli geliştirildi. Bunların sonuncusu olan «Thor-Delta 3914», 2,2 ton yararlı yükü Yer'in yakınındaki bir yörüngeye veya 900 kg'lık bir kütleyi jeostasyoner yörüngeye geçiş hattına oturtmaya elverişlidir. Birinci kademesini çevreleyen ve «Castor» toz yakıtıyla çalışan 9 yardımcı füze sayesinde kalkışta 440 ton itme gücüne ulaşan «Thor-Delta 3914» füzesi, önceki modelleri gibi, özellikle jeostasyoner haberleşme ve meteoroloji uydularını fırlatmaya yarar. Bu füzenin yüksekliği 35 m ve çapı 2,4 m dir.

● *«Atlas-Centaur» füzesi.* Bu fırlatıcı, kıtalararası ilk amerikan güdümlü mermisi olan «Atlas» ile propergol olarak sıvı hidrojen-oksijen çiftini kullanan birinci üst kat «Centaur»un birleştirilmesinden oluşur. Yer'e yakın bir yörüngeye 4,5 ton, jeostasyoner bir yörüngeye geçiş hattına 1,9 ton yararlı yükü oturtan ve Mars veya Venüs'e doğru 1 tonluk sondaları gönderebilen «Atlas-Centaur» füzesi bilimsel ağır uyduları ve büyük haberleşme uydularını (özellikle Intelsat uyduları) fırlatmaya yarar. Bu füzenin yüksekliği 32 m ve ağırlığı 136 tondur.

● *«Titan-III» füzeleri.* Kıtalararası ikinci amerikan güdümlü mermisi olan «Titan» dan türeyen «Titan-III» füzeleri, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin askerî amaçlı uzay denemelerinde kullanılır. Bu füzelerin «Titan-III B» modeli (Yer'e yakın yörüngeye 4 ton, jeostasyoner yörüngeye geçiş hattına 1 ton yararlı yükü oturtur), keşif, haberleşme, ulaşım ve gözetleme uyduları fırlatır. «Titan-III C» ve «Titan-III D» modelleri, barutla çalışan 2 busterin eklenmesiyle, kalkışta ortalama 1 100 ton itme gücüne ulaşabilen çok daha güçlü füzelerdir. Bunlar özellikle 13 tondan ağır «Big Bird» denen keşif uydularını yörüngeye oturtmak için kullanılırlar. Bu füzelerin «Titan-III E» modeli sivil işlerde kullanılan tek modeldir. Bunun özelliği, 4 tona yakıt bir kütleyi Mars'a doğru veya 1 tonluk bir kütleyi Jüpiter'e doğru göndermeye imkân veren «Centaur» tipi bir son kademeye sahip olmasıdır. NASA, «Helios», «Viking» ve «Voyager» denemeleri için bu füzeyi kullanmıştır.

«Ariane» avrupa füzesi

İki Batı Avrupa ülkesi bilimsel uydular fırlatmak için ufak fırlatıcılar geliştirdi: «Diamant» programı ile Fransa, «Black Arrow» füzesi ile İngiltere. Bir tek «Black Arrow»a karşı on bir «Diamant» başarı ile fırlatıldı, fakat her iki program da 1975'den önce durduruldu. Öte yandan, 1962'den itibaren, Avrupa ülkeleri ağır uyduları fırlatabilecek füzeler yapmak için birleştiler. ELDO (*European Launcher Development Organization* [Avrupa Fırlatıcı Geliştirme Örgütü]) çerçevesinde ingiliz (1. kademe), fransız (2. kademe) ve alman ortaklığıyla bir füze yapımını öngören «Europa» projesi yürürlüğe kondu. Fakat bu proje, özellikle organizasyon nedenleriyle başarısızlıkla sonuçlandı; 1973'te tamamiyle terkedildi. Bunun üzerine 1975 yılında yeni esaslara göre bir Avrupa Uzay Ajansı kuruldu ve bu ajansça yürütülen «Ariane» programı uygulamaya kondu.

Programın önemli bir kısmı (yüzde 63) Fransa tarafından finanse edildi.

Ariane I'in kalkıştaki kütlesi 210 ton, yüksekliği 48 m ve taban çapı 3,8 m'dir. Ölçüleri ve performansları bakımından «Atlas-Centaur»a benzeyen bu füze yaklaşık olarak 1 tonluk bir kütleyi jeostasyoner bir yörüngeye oturtabilecek güçtedir.

Birinci kademesi «L-140», 245 ton itma gücünde ve yanıcı olarak «UDMU» (*Unsymetrical Dimethyl Hydrazine*) ve yakıt olarak da nitrojen peroksit kullanan 4 adet «Viking V» füze motoruyla donatılmıştır. İkinci kademesi «L-33», aynı propergolleri yakar ve iticisi «Viking IV», bu kısma 72 ton itme gücü sağlar. Üçüncü kademesi «H-8» ise yüksek performanslı sıvı hidrojen-oksijen propergol çiftinden yararlanır ve bunun «HM-7» motoru 6 ton itme gücü sağlar. Füzenin ucundaki başlık, 35 m³ hacmi ve 3 m çapıyla bir veya iki uydunun yerleştirilmesine elverişlidir. Guyana'daki uzay merkezinde yapılan 4 deneme atışından sonra, «Ariane» füzesi 1981'de hizmete girdi. «Ariane I» füzesi aralık 1979'da başarı ile fırlatıldı; «Ariane 2» atışı mayıs 1980'de başarısızlıkla sonuçlandı. «Ariane 3» 1984 yılında gene başarıyla fırlatıldı ve bir amerikan haberleşme uydusunu sabit yörüngeye oturtmayı başardı.

japon, çin ve hint uydu fırlatıcıları

Çin 1970 - 1980 arasında 9 uyduyu yörüngeye oturtmak için iki tip fırlatıcı geliştirdi: *Uzun Yürüyüş 1* ve *Uzun Yürüyüş 2.* Bunların birincisi orta menzilli CSS-3 (CSS, *China Strategic System* [Çin Stratejik Sistemi] demek) füzesinin uzaya uyarlanmış modelidir. İkincisi ise kıtalararası CSS-X-4 (X, deneme için anlamındadır) füzesinden türemedir. Buna FB-I de denir. Bir CSS-X-4'e sıvı hidrojenle çalışan bir üçüncü kademe eklenerek 1985 yılına kadar bir jeostasyoner uydu fırlatıcısı (*Uzun Yürüyüş 3*) yapılması da gündemdedir.
Japonya uzay füzelerini çok farklı iki anlayış çerçevesinde gelirtirdi: Bir yandan bilimsel uydular fırlatmak için Tokyo Üni-

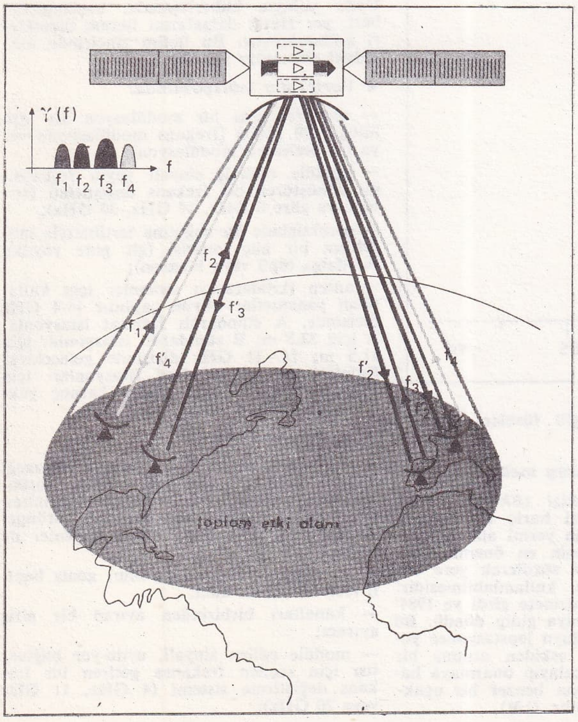

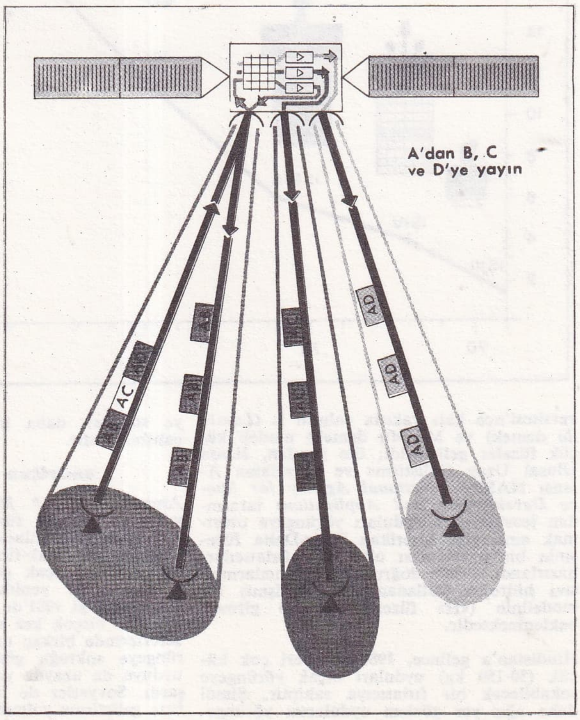

«Solda»: Çok amaçlı ve değişik frekanslarda çoklu giriş
«Sağda»: Uydudan yönlendirmeli ve zamanla değiştirmeli çoklu giriş

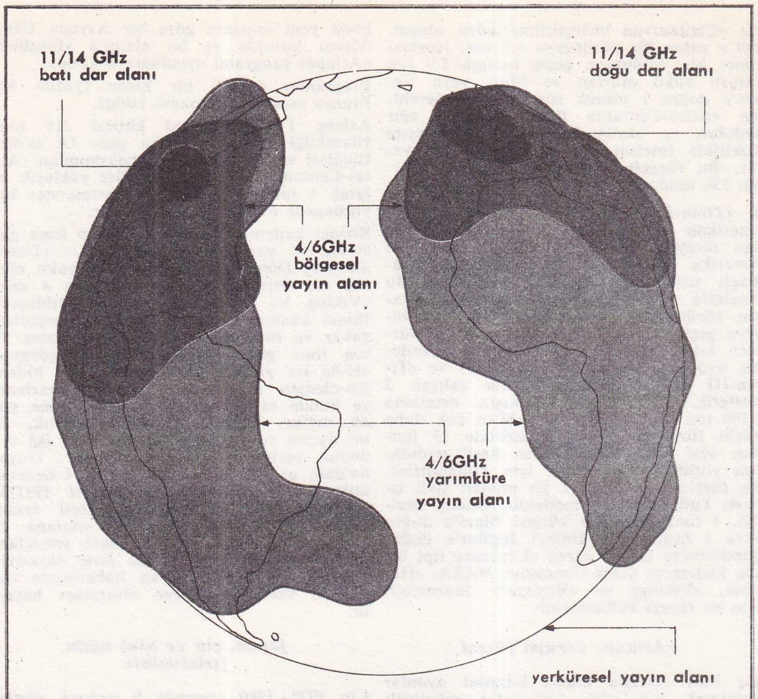

Intelsat V uydusunun Atlantik bölgesini tarayışı

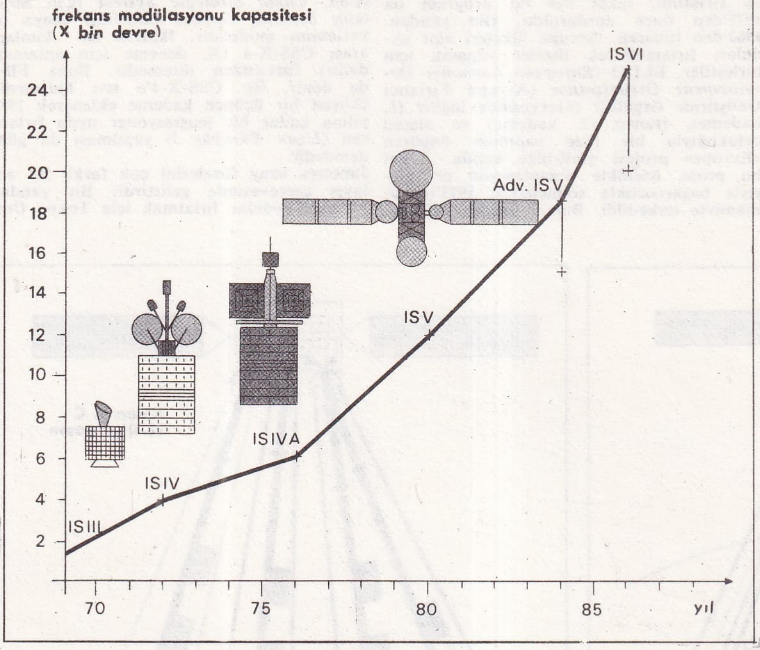

Intelsat uydularının kapasitesi (ik Atlantik uydusu)

versitesi'nce katı yakıtla çalışan L (*Lambda* demek) ve M (*Mu* demek) modeli küçük füzeler geliştirildi; öte yandan, Japon Ulusal Uzay Geliştirme ve Uygulama Ajansı NASDA (*National Agency for Space Development and Application*) tarafından jeostasyoner uyduları yörüngeye oturtmak amacıyla, amerikan Thor-Delta füzesinin bir uyarlaması olan «N» fırlatıcıları hazırlandı. 1988'e doğru «N» fırlatıcılarının, sıvı hidrojen kullanan daha gelişmiş bir modelinin («H» füzesi) hizmete girmesi beklenmektedir.

Hindistan'a gelince, 1980'den beri çok küçük (50-150 kg) uyduları alçak yörüngeye sokabilecek bir fırlatıcıya sahiptir. Şimdi daha ağır yer gözlem uydularını yörüngeye sokacak daha güçlü füzeler yapmaya çalışmaktadır.

amerikan uzay mekiği

Amerikan *Uzay* Mekizi* (*Ek 2*), 1980'li yıllarda, «Scout» füzesi hariç tüm amerikan uydu fırlatıcılarının yerini alacak niteliktedir. Bu uçak-füzenin en önemli özelliği uzaydan uçak gibi süzülerek yere dönebilmesi ve yeniden kullanılabilmesidir. Uzay Mekiği 1981'de hizmete girdi ve 1984'e kadar birçok kez uzaya gidip döndü. Bu seferlerinde birkaç uyduyu jeostasyoner yörüngeye soktuğu gibi eskiden atılmış bir uyduyu da uzayda yakalayıp onarmaya başardı. Sovyetler de buna benzer bir uçak-füze geliştirme yolundadır. (LM)

— Telekom. *Haberleşme uyduları*. Hertz dalgalarının (elektromagnetik dalgalar) doğrudan doğruya görülebilen menzili Dünya'nın yuvarlaklığıyla sınırlıdır. Atlantik'in iki yakası arasında bağlantı sağlamak için çok yüksek iki ara istasyon kurmak teknik bakımdan da, mali bakımdan da imkansızdır. Bu nedenle ara istasyon olarak bir yapay uydudan faydalanılması fikri, uzay çağı başlar başlamaz ele alındı.

Uydu ile bağlantıda iki uç vardır: Uzayla yer arasında iletişim sağlayan yer istasyonları ve uydunun yararlı yükünden oluşan ara istasyon.

geçip giden uydu - jeostasyoner uydu

Uydu eliptik (jeosenkron değil) bir yörünge üzerinde iken, Yer'e göre hareketi nedeniyle, yer istasyonlarının üstünden geçip gider.

Yer istasyonları, uydu doğrultusunu izleyebilen genellikle büyük boyda antenlerle donatılır. Ayrıca, sürekli hizmet verebilmek için sistemde art arda birçok uydunun yer alması, yer istasyonunun üstünden biri geçip giderken diğerinin ufukta belirmesi gerekir. Uyduların yörüngeye oturtulması kolaylığı nedeniyle başlangıçta kullanılan bu sistem (amerikan *Telstar*, 1963; sovyet *Molnia*, 1965), Jeostasyoner uyduların kullanılmaya başlamasıyla ortadan kalkma yolundadır.

Yer'den 36 000 km uzakta ekvator yönünde dairesel bir yörüngeye oturtulan bir uydu, Yer üzerindeki bir noktaya göre sabit görünür: Buna *jeostasyoner* uydu denir. Jeostsyoner bir uydu, Yer'den göründüğü noktalar arasında sürekli hizmet sağlayabilir. Onunla bağlantılı yer istasyonları da daha basit olabilir, çünkü, antenlerinin güney açısı ve yükseklik bakımından hareketi birkaç dereceyi geçmez (bu kadarcık fark da Ay çekiminin dairesel yörüngeyi etkilemesinden ve yer çekimi potansiyelinin Dünya'nın her yerinde aynı olmayışından ileri gelir). Halen çalışmakta veya tasarı halinde bulunan uzay haberleşme sistemlerinin çoğu jeostasyoner uydu kullanmaktadır. Sistemler arasındaki anlaşmazlıklar jeostasyoner yörüngenin tıkanıklığına yol açabileceğinden bu yörüngenin kullanılması, Uluslararası Haberleşme Birliği çerçevesinde uluslararası anlaşmalarla çözümlenmektedir.

iletme kanalı

Uydu yoluyla haberleşmede, başlangıçtan beri, yer Hertz dalgalarını iletme teknikleri kullanılmıştır. Bu iletim zincirinde aşağıdaki elemanlar yer alır.

● ***Verici yer istasyonunda:***

— ara frekansta bir modülasyon alt topluluğu (70 MHz) [frekans modülasyonu veya faz ötelemeli modülasyon];

— Modüle edilmiş sinyali yayın frekansına dönüştüren bir frekans değiştirimi (sistemlere göre 6 GHz, 14 GHz, 30 GHz);

— gerektiğinde bir soğutma tertibatıyla mücehhez bir güç vericisi (git gide yayılan bir dalga tüpü veya klistron);

— anten (kıtalararası sistemler için kullanılan yansıtıcılar büyük çaplıdır [6-4 GHz dizisinde, A standardlı Intelsat istasyonları için 32,5 m; B standardlı istasyonlar için 11,5 m; 14 - 11 GHz dizisinde gelecekteki Eutelsat avrupa şebekesi istasyonları için 16 m]). Bunlarla elde edilen kazanç yüksektir (65 dB mertebesinde).

● ***Uydunun üzerinde:***

— bir alıcı anten; çapı hizmet vereceği bölgeye belirlenir (bu çap, uyduyu yörüngesine oturtmak için kullanılan fırlatıcının tepe büyüklüğü ile sınırlıdır; yörüngede açılmak üzere daha büyük antenler de kullanılabilir);

— az parazitli (tunnel diyodlu) geniş bantlı (500 MHz) bir alıcı;

— kanalları birbirinden ayıran bir giriş ayıracı;

— modüle edilen sinyali, uydu-yer bağlantısı için seçilen frekansa getiren bir frekans değiştirme sistemi (4 GHz, 11 GHz veya 20 GHz);

— tedricî dalgalı, tüplü bir güç amplifikatörü (genellikle 8 W, 10 W, 20 W);

— kanalları tekrar birleştiren bir yayın demetleyici;

— bir yayın anteni (bunun yansıtıcısı alıcı antenle ortak olabilir).

● ***Alıcı yer istasyonunda:***

— anten (vericiyle ortak yansıtıcı); 5 m' den büyük yansıtıcı çapları için antende bir otomatik izleme sistemi bulunmalı ve bununla uydudan gelen elektromanyetik dalgalar sürekli olarak alınabilmelidir.

— az parazitli bir alıcı; çoğu zaman, soğutulmuş veya soğutulmamış parametrik amplifikatör (parazit sıcaklığı 50 K'dan düşük);

— bir alış frekansı değiştiricisi;

— kullanılan modülasyona tekabül eden bir demodülatör.

çok girişli teknikler

Elektromagnetik dalgalarda her bağlantı için bir kanal kullanılır. Uzay alanında, kurulacak bağlantı sayısı ve uydularda kullanılmaya elverişli kütle ve güç sınırlamaları, uydu üzerindeki telefon amplifikatörlerinin çok girişli olmasını zorunlu kılar. Böylece birçok bağlantıya tekabül eden sinyalleri büyütmek için bir tek amplifikatör kullanılmış olur. Halen en geniş çapta kullanılan teknik, frekans bölüştürme yoluyla çok giriştir ki, bu bölüştürmede her bağlantı bir frekanslabelirginleşir. Bir frekans topluluğu, uydunun telefon amplifikatörlerinden bir tanesi tarafından aynı anda büyütülmüş olur. Uyduda mecburen düşük güçler kullanıldığından telefon amplifikatörü elemanlarının doyma noktasına yakın düzeyde kullanılmaları gerekir. Birçok taşıyıcı frekansın bir arada çalışması intermodülasyon olaylarına yol açar; bu da tek frekans kullanmaya göre kanalın kapasitesini düşürür. Örneğin, «Intelsat IV A» uydusunun telefon amplifikatörü bir tek taşıyıcı frekansla 900 telefon hatlık bir kapasite gösterirken, 10 taşıyıcı frekans kullanıldığında bu kapasite yaklaşık 450 hatta düşer.

Bir iletişim şebekesine tekabül eden iletici frekans adedini düşürmek amacıyla çok varışlı iletici frekanslar yerleştirilir; bir yer istasyonu, birçokyer istasyonuna yönelik haberleşme trafiğini bu iletici frekanslar üzerinde yeniden bir araya toplar; bu yer istasyonları da aldıkları sinyallere göre kendilerine ayrılmış olan hatları seçerler.

Doğrusal olmayan bir amplifikatör elemanında aynı anda birçok frekansın bulunmasını önlemek için, zaman içinde dağılım yoluyla çoklu girişe başvurmak gerekir; her istasyon vereceği bilgileri paketler halinde önceden saptanmış zaman pencerelerinde yayınlar; belirli bir anda uydunun telefon amplifikatöründen geçen tek bir sinyal ile intermodülasyon olaylarına engel olunur. Buna karşılık, istasyonların yayınlarının eşzamanlığını sağlamak gerekir ki, bu da yer ekipmanlarını karmaşık hale getirir (bir «Intelsat IV A» telefon amplifikatörünün AMRT'de kapasitesi 900 hat). Bu tip girişler, ancak iletişimin kesintili olabileceği saysal bir modülasyon ile kabildir.

Aşağıdaki sistemlere iki yenilik daha getirilebilir:

— hatlarında trafiğin çok düşük olduğu sistemler için, bağlantıların isteğe göre sağlanması (birer birer bağlantı), meşgul olmayan hatlarla telefon amplifikatörlerinin doymuş hale gelmesine engel olur (örneğin, Spade sistemi);

— bağlantıları en azından 60 hat içeren sistemler için, konuşmaların saysal yığışma tekniği uygulanabilir: Bir telefon konuşması sırasında, hattın bir yönü zamanın en azından yüzde 50'si süresince ses iletmez halde, yani sessiz, kalır; dolayısiyle, konuşmaların bu sessizlik süresi, aynı hatlardan fazladan konuşma iletmek için kullanılabilir; bu şekilde sağlanan kâr ikiden fazladır; başlangıçta deniz altı kablolarında kullanılan bu teknik, yakında tüm uydu şebekelerinde geniş çapta kullanılacaktır (özellikle Avrupa şebekesinde).

Frekans ve zaman dağılımını düzenleyen (yayılmış tayflı çok giriş) çok iyi hazırlanmış çok girişli sistemler özellikle askeri alanda uygulamalara konu olmaktadır.

yayın bölgeleri

İlk uydular, uydudan görülebilen yerlerin tümüne radyoelektrik dalgalar gönderen antenlerle donatılmıştı. Atlas Okyanusu üzerinde bulunan bir uydu bir nedenle enerjisinin büyük bir kısmını okyanus yönünde harcardı. Bu yüzden hizmet edeceği bölgeye daha iyi uyarlanmış dar yayın alanlı antenlerle donatılmış uydular tasarlandı. Bu antenlerin karmaşık teknikleri, kıtaların çevresini bile çok yakından izleyen yayın bölgelerinin elde edilmesine imkân verdi. Geliştirilmekte olan yeni sistemler (Intelsat V) için öngörülen bazı dalgalar sırf yüksek trafikli dar bölgeleri kapsayacaktır. Böylece aynı frekanslar yeterince birbirinden ayrı bölgelerde tekrar kullanılabilecektir; buna karşılık trafiğin ilerleme esnekliği sınırlıdır.

çalışmakta veya tasarı halinde olan sistemler

Intelsat dünya örgütü, bellibaşlı üç okyanus (Atlas Okyanusu, Hint Okyanusu, Büyük Okyanus) üzerinde bulunan uydular aracılığıyla kıtalararası telefon ve televizyon bağlantılarını sağlamaktadır.

Intelsat V dizisinin ilki 1980 yılında yörüngeye oturtuldu. Ömrü 7 yıl olan bu uydunun kapasitesi iki bandda (4-6 GHz ve 11-14 GHz) 12 000 telefon devresi, iki renkli televizyon kanalı ve bir Spade sistemidir. *Intelsat VI* 1986'da uzaya fırlatılacak; 33 000 telefon devresi ve 4 renkli televizyon kanalı içerecektir.

Sosyalist ülkeler arasında devletlerarası bir anlaşma ile kurulan *İntersputnik* örgütü, üye ülkeler arasında telefon, telgraf ve televizyon yayınlarını iletmek için SSCB' ye ait bir *Molniya* uydusundan yararlanmaktadır. Molniya uyduları jeostasyoner değildir; günde 12 saat hizmet görebilirler; bunların yörüngesinin yerötesi 40 000 km ve yerberisi 500 km dir; 6-4 GHz frekans üzerinden çalışır, renkli televizyon, radyo, telefon, teleks, telgraf bağlantısı sağlarlar.

SSCB 1975'ten beri, kendi ihtiyacı için ayrıca *Stationar* tipi jeostasyoner uydular kullanmaktadır.

Kanada, 1973'den beri ulusal bir sisteme sahiptir: *Anik* uydularından oluşan *Telesat* sistemi. Jeostasyoner olan bu uydulardan 1978'de hizmete giren *Anik-B (Telesat-D)* 4-6 GHz üzerinden 12 kanal, 12-15 GHz üzerinden 4 kanal içermekte telefon, televizyon yayınlarını ve her türlü haberleşmeyi sağlayabilmektedir. Avrupa'da, Fransa ve Almanya 1974'te 6 ve 4 GHz üzerinden çalışan ve Senfoni adı verilen bir deneysel sistemi yörüngeye oturttular.

1985 için de TDF-1'i planladılar. Avrupa uzay ajansı iki deneme uydusu (OTS) inşa etti; bunlardan biri yörüngeye oturtulamadı, diğeri ise çalışmakta ve 14-22 KHz üzerinden yayın yapmaktadır. 1981 yılından beri de Avrupa ülkelerine televizyon (renkli 2 kanal) ve telefon (12 000 devre) yayınları yapmakta olan ECS uyduları faaliyettedir. Bu ülkeler (17 ülke) bu sistemi yönetmek için *Entelsat* adında bir örgüt kurdular. İngiltere, Hindistan, İndonezya, İtalya ve Japonya'nın da ayrı haberleşme uyduları vardır. Nihayet, 1980 - 1990 arası on yıllık süre içinde teleyayın için bir çok uydu fırlatılacaktır; bunlar çeşitli televizyon programlarını evlerdeki alıcılara iletecekleridir. Uydulara konulacak amplifikatörlerin güçleri de 200 W mertebesinde olacaktır.

yeni hizmetler

Uyduyla haberleşme çebekelerinin gelişmesine paralel olarak, 1980'den itibaren uydularla sağlanan hizmetlerin çeşitlendirilmesine de başlandı.

Bu uyduların, telefon konuşmalarını, radyo ve televizyon programlarını iletmeleri artık sıradan bir uygulama haline geldi; bundan sonra bu hizmetlere yenileri eklenecektir. Önümüzdeki yıllarda, uydular, bilgisayarlar arasında karşılıklı bağlantı kurarak (interkonekte sistem), videokonferans, videoiletim, telekopi, teleprinter gibi servislerin gelişmesine belirgin bir şekilde katılacaktır. NASA, 1980 - 1990 yılları arasında yalnız Amerika Birleşik Devletleri'nde uydular ile ilgili kapasite isteminin, telefon bağlantıları için en az yüzde 1 000 oranında, verilerin iletimi için yüzde 7 000 ve video istasyonları için yüzde 300 oranında artacağını tahmin etmektedir. Başlangıçtaki gecikmelerden ötürü, bu artış diğer ülkeler için kuşkusuz daha yüksek olacaktır. (L)

UYGUR (Burhan), türk ressamı (Tirebolu 1940). D. Güzel Sanatlar Akademisi Bedri Rahmi atelyesini bitirdi (1968). Salzburg Yaz Akademisi'nde kısa bir süre çalıştı ve Hollanda'da bir sokak sergisi açtı (1970). Tekirdağ ve İstanbul'da resim öğretmenliği yaptı. 1975'ten sonra serbest çalışmaya başladı. Lekeci bir duyarlık taşıyan resimlerinde yaşamın şiirsel dramatikliğini özgün bir üslupla yansıtmaya çalıştı. Resimlerini İstanbul ve Ankara'da düzenlediği sergilerden başka yurt dışında da (Stuttgart) sergiledi (1980). Çağdaş Ressamlar Cemiyeti'nin açtığı yılın genç ressamı yarışmasını Oya Katoğlu ile paylaşan (1965) Uygur, 1978 yılında Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar Ödülü'nü kazandı. (M)

Burhan UYGUR

UYGUR (Nejat), türk tiyatro sanatçısı (Kilis 1927). Güzel Sanatlar Akademisi Heykel bölümünde okudu. Akademi'de öğrenciyken Sarıyer Halkevi tiyatro topluluğunda yer aldı (1943). 1957'de Avni Dilligil Tiyatrosu'na girdi. 1958'de Kemal Dirim'le çalıştı. 1959'da kendi adına kurduğu tiyatroda oyunlarını aralıksız sürdürdü. TRT' ye ve günlük basına yansımış çeşitli güncel konuları, yarattığı çocuksu, ama soyut tite ve sözcüklere dayanan bir mizahla aktarmaya çalıştı. Yönettiği ve oynadığı başlıca oyunlar: *Damdaki Zurnacı* (1970), *Ümit mi Simit mi* (1973), *Mihracenin Nargilesi* (1975), *Zampara* (1977), *Alo Orası Tımarhane mi* (müzikal güldürü, 1980), *Avare* (1982), *Maradona* (1983), *Hadi Eyvallah Çarli Efendi* (1984). [M]

***UYGUR** (Nermi), türk felsefecisi ve yazarı. — 1978'de Felsefe Tarihi kürsüsü başkanı oldu. Konuk profesör olarak Almanya'da ders verdi. *Yaşama Felsefesi* (1981), adlı eserinde özgün anlatımıyla, insan ve yaşamı konusunu, *Kültür Kuramı* (1984) adlı eserindeyse kültür sorunlarını felsefi boyutlarıyla işledi. (M)

***UYKU** i. — ANSİKL. Biyol.

genetik miras

Biteviye bir çalışma-dinlenme süreci canlılar dünyasına (hayvan, bitki) özgüdür ve bu nedenle bize çok doğal görünür. Yaşamı devam ettirebilmek için uyanıklık şarttır ve bunun yanı sıra bireyin ya da türün acil ihtiyaçlarını karşılamak için bir enerji harcanması gerekmektedir. Uykuyu içgüdüsel iki kavram açıklar: Birincisi ekolojiktir, ilk sıcak kanlı (homeoterm) omurgalılar olan atalarımızdan aldığımız genetik mirasa dayanır. Bu canlılar besinlerin yetersiz olduğu şartlarda bulunduklarından evrim süreci içinde önce kış uyuşukluğu, sonra uyuklama ortaya çıktı. Bu sırada vücut sıcaklığının azalması enerjide tasarruf sağlayarak besin yokluğunda yaşamı sürdürme imkânı veriyordu. Uyku bu mekanizmaların kalıntısı olsa gerektir. İkinci kavram ise yorgunluğu esas alır. Buna göre beyin veya kas çalışması yorgunluğa yol açar ve beynin bir süre «dinlenmesi» gerekir. Bu esnada sinir hücreleri çalışmayabilir. Böylece çalışma-dinlenme, uyanıklık-uyku süreci doğal ve mantıki olgu halini alır. Aslında bu şema, işi çok basite indirgemekte ve gerçeği tam ifade etmemektedir. Çünkü beynimiz (kuşlardan insana kadar) tüm homeotermlerde olduğu gibi iki değil üç temel ardışık dönem geçirir: Uyanıklık, uyku ve rüya. Öte yandan uykunun tam anlamıyla bir beyin dinlenmesi olmadığını ve bu esnada da çalıştığını biliyoruz; Çünkü beyin uyku sırasında da uyanıklık zamanındaki kadar glikoz ve oksijen harcar.

Nejat UYGUR

Foto. X (MEYDAN)

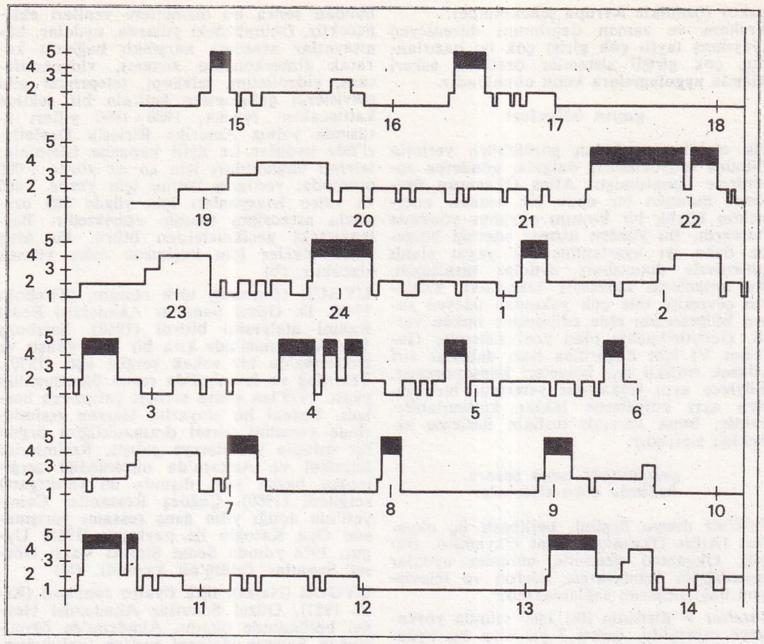

Bir aşırı uykucuda uyanıklık-uyku sürecinin üç hali. Ordinatta, 1=uyanıklık; 2,3,4=ağır uykunun 1-2 (3-4) evreleri; 5 = paradoksal uyku. Apsisteki sayılar, saat olarak zaman.
Uzun süre 3x8 saatlik zamanlamaya uygun yaşamış bir erkek çalışırken uyuyakaldığı için hekime başvurdu. Beynindeki elektrik faaliyeti 24 saat boyunca kaydedildi. Adam beş on dakika uyanık kaldıktan sonra elinde olmadan bir uyku nöbetine tutulmakta ve hemen paradoksal uyku haline girmektedir (siyah dikdörtgenler). Saat 16.30'a doğru bir başka nöbet gelmektedir. Gece uykusu saat 19'a doğru başlamakta, saat 7.15'te sona ermektedir. Bu sürede 7 uyku devresi görülmektedir. Sabahleyin de 60-90 dakika aralıkla dört ani uyku nöbeti gelmekte, bir nöbet de saat 15'de görülmektedir. Bu hipnogram (uyku çizelgesi), uyku hallerinin, bazı şartlarda, uyanıklığı bastırdığını ve bir yaşından küçük çocuklarda görülen ana uyku çevrimi ritmine dönüldüğünü göstermektedir

uyanıklık ve dereceleri

İnsanlığın macerası uyanıklığın fethi şeklinde özetlenebilir. Atalarımız primatlar gibi insanın da doğal eğilimi, hiçbir beden veya zihin çalışması gerekmiyorsa kolaycacık uyumaktır. Daha etkin ve uzun süreli bir uyanıklık sağlamak içindir ki insanoğlu uyanıklık sistemini diri tutan çay ve kahveyi keşfetmiştir. Bu uyanıklık sistemi beyin kökündedir (orta beynin ağsı bölgesinde). Ağsı (retiküler) hücreler duyu sinirlerinin yan dallarıyla dış ortamdan bilgi alırlar. Bu bilgiler tek bir nöronda toplaşabilir. O zaman başlangıçtaki özgül anlamlarını kaybedip özgül olmayan bir özellik kazanarak bu nöron ağını uyarırlar. Nöron ağı da beyin kabuğunu uyarır ve uyanıklık tepkimesini başlatır; bu da beyin kabuğunda elektrik aktivite ritminde hızlanma ile kendini belli eder. Başka retiküler hücreler de kas tonusunu artırır. Böylece uyanıklığın temel mekanizmaları bu gerekli sistemle işler hale getirilir; ama dikat, öğrenme ya da bir hareketi icra için bu sistem *yeterli değildir.* Gerçekten de hayvanda beyin kabuğu çıkarılırsa hayvan uyanık kalabilir, ama öğrenemez. Şimdiki bilgilerimize göre, ortabeyindeki ağsı (retiküler) bölgenin, asetilkolin denilen bir sinir akısı iletkeni aracılığıyla beyin kabuğunun çalışmasını artırdığı kabul edilmektedir. Asetilkolin de gerek ağsı bölgede, gerek beyin kabuğunda noradrenalin denilen başka bir aracı hormon tarafından denetlenir. Dopamin ise uyanıklık sırasında hareketlerin başlamasını kolaylaştırmakta rol oynar. Aşağıdaki deney bu iki sinirsel iletim maddesinin (nörotransmotör) uyanmadaki rolünü gösterir: Amfetaminlerin noradrenalin ve dopamin salgısını artırarak yoğun ve uzun süreli bir uyanıklık hali sağladıkları bilinmektedir. Bu iki sinir iletim maddesinin sentezlenmesi, sentez zincirlerindeki bir enzim körletilerek önlenirse, ondan sonra amfetamin şırınga edilse de hiçbir uyanıklık etkisi uyandırmaz. Kafeinin amfetaminlerden farklı bir uyanıklık etkisi vardır, çünkü beyin kabuğu üzerine doğrudan etki yaparak sinirsel alıcıların asetilkolin, noradrenalin ve dopamine duyarlığını artırır. Bu nedenle kafeinin uyanıklık yapıcı etkisine bir de iyi bilinen *psikotonik* etki eklenir. Uyanıklığın kalitesi artırılabilirse de, alışkanlık olayları ile karşılaşılmadan (daha büyük dozlar gerektiğinden), ilaç alışkanlığı veya zararlı yan etkiler yaratmadan (yüksek dozda amfetamin almak şizofreniye benzer akut psikoz tablolarına neden olur) uyanıklık süresi uzatılamaz. Genellikle uzun süreli uyanıklık dönemlerini gene uzun süreli uyku dönemleri izler.

uyku

Uyku tüm yaşamsal fonksiyonlar devam ederken vücudun dış ortamı algılama faaliyetinin doğal ve periyodik olarak azalmasıdır. Bu eski tanımlama halen geçerlidir, çünkü uykuyu komadan ayırdeder: Şiddetli bir gürültü uykudaki şahsı uyandırır, ama komadakini uyandırmaz. 1960'tan beri poligrafi sayesinde uykuyu anlama konusunda büyük ilerlemeler kaydedildi. Şimdi uykunun homojen bir süreç olmadığını, iki durumun (gerçek uyku ve paradoksal uyku [rüya bu uykuya girer]) peryodik olarak üst üste binmesiyle oluşan bir süreç olduğunu biliyoruz.

Uykunun çeşitli dönemleri vardır; bu dönemler uykunun derinliğine göre, yani bir uyaranın uyuyanı uyandırma şiddetine göre, zaman içinde şöyle sıralanır: I. dönemde (hafif uyku veya uyuklama), II., III. ve IV. dönemlere geçişte beyinde elektrik faaliyeti giderek yavaşlar; bu nedenle sonuncu döneme «ağır uyku» denir. Uykuda birtakım yaşamsal değişiklikler de olur. Örneğin atardamar gerilimi (tansiyon) düşer; kalb atışı yavaşlar; vücut sıcaklığı düşer; solunum yavaşlar ve horlama ortaya çıkabilir. Yenidoğandaki solunum değişiklikleri bazen dramatik sonuçlar doğurabilir; çünkü solunum merkezlerini denetleyen yaşatkan sinir sistemi düzensiz çalışabilir (beklerde ani ölüm). Ayrıca uykunun III. ve IV. evreleri, büyüme hormonu salgısını yönetir. (Bu olgu çocuk için önemlidir; nitekim kötü sosyo-ekonomik koşullara bağlı bozuk uykuların (gürültü, ana babayla birlikte yatma) bazı büyüme gecikmelerine eden olduğu ve bu koşullar ortadan kalkınca gecikmenin de ortadan kalktığı bilinmektedir.

Uyku, uyanıklık sisteminin pasif bir dinlenme hali değildir; aktif bir mekanizmanın işe karışmasıyla gerçekleşir. Beyin nöronlarının faaliyeti uyku sırasında duraklamaz, ama özel değişimlere (senkronizasyon) uğrar; bunlar dış ortamdan gelen uyartıların bütünleşmesini önleyen devrelerin harekete geçmesi şeklinde yorumlanabilir. Uyuklama ve uyku mekanizmaları bir ve aynı değildir. Sıkıcı bir konferansta, iyi bir yemekten sonra veya uzun zaman uyanık kalındıysa uyunabilir. Birbirini tamamlayan iki kuram bugün için birçok olayı açıklayabilmekte, ama uykuya ilişkin tüm olayları açıklayamamaktadır. Piéron'a ait birinci kurama göre uyanıklık sırasında beyin-omurilik sırvısında hipnojen (uyku verici) maddeler birikmektedir. Bunlar, uyanıklık sistemi nöronlarını çalışmaktan alıkoyabilen peptitler olabilir. (Uykusuz bir hayvandan alınan beyin omurilik sıvısı bir başka hayvanın beyin karıncık sistemine şırınga edildiğinde uykusunun derinliği ve süresi artar). Diğer kurama göre, bir sinirsel iletim hormonu olan serotonin, beyin kökünün orta çizgisi üzerinde yer alan hücreler (birleşek* sistemi) tarafından salgılanır ve uyanıklık sisteminin etkisini bloke ederek uykuyu yaratır. Gerçekten de birleşek sisteminde (raphe sistemi) serotonin sentezleyen hücrelerin tahribi çok uzun (birkaç gün) süren bir uykusuzluğa yol açar. Öte yandan, serotonin sentezinin durdurulması da uykusuzluğa yol açar, ama doğrudan doğruya serotonin öncüsü bir madde şırınga edilirse fizyolojik uyku hali geri gelebilir. Büyük bir ihtimalle serotonin tam bir beyin hormonu gibi davranır, bazı nöronların içine girerek, hipnojen (uyku verici) peptid sentezini başlatır. Serotonin öncüsünün uyutucu etkisi, proteinlerin sentezi durdurularak ortadan kaldırılabilir.

Uyku mekanizmalarına ilişkin belirsizlik fizyolojik hipnojen ilaçların yapılabilmesine engel olmaktadır. İnsanoğlu, doğada uyanıklığı artıran maddeler bulduğu halde, doğal hipnojen molekülleri daha keşfedemedi. Afyon ve türevleri tam anlamıyla hipnotik (uyku verici) değildir.* Barbitürikler uyanıklık sisteminin faaliyetlerini bozarak uykuya yol açar, ama aşırı ölçüde verilmeleri narkoz veya koma hali yaratır. Benzodiazepinler daha az tehlikelidir, ama rüyayı ortadan kaldırma gibi bir sakıncaları vardır.

paradoksal (çelişkili) uyku

Uyku halinin ikili yapısını hintli mistikler vaktiyle keşfetmişlerdi: Rüyasız bir uyku *(parajna)* ve rüyadaki iç uyanıklık *(taijasa).* Oysa, rüya uyanıklığı, beynin üçüncü hali olarak fizyolojiye ancak 1960' larda girdi. Genellikle hipnogramın da gösterdiği gibi, her gece her biri 15-20 dakika süren 5-6 paradoksal uyku dönemi olur.

Bu dönemlerde beyin kabuğunun elektrik çizgisinde (uyuklamanın 1. dönemindekine benzer) bir hızlanma görülür; ama aslında 1. döneme dönüş yoktur, çünkü paradoksal uyku III. ve IV. dönemler kadar derindir. Çok sayıda çevresel belirtinin birlikte oluşu başka bir durumun söz konusu olduğunu düşündürür: Kasların tümü hareketsiz olduğu halde göz yuvaları hızla ha-

reket eder (bu sırada kas kirişlerinde refleks yoktur ve oturarak uyuyan bir kişide baş aniden düşer). Solunum düzensizleşir, atardamar tansiyonu ani değişimler gösterir (uyku sırasında damar ve kalbe bağlı ölümler, enfarktüsler bununla açıklanabilir). Yaşamsal belirti olarak boşalma görülür. Olay bebeklerde olduğu gibi ihtiyarlarda da görüldüğünden boşalmanın cinsel bir içerik taşıdığı pek söylenemez. Göz harekenliliği döneminde uyandırılan kişi gördüğü rüyayı anımsar, uykunun başka anlarında uyandırılırsa hiçbir şey hatırlamaz, çünkü hayal dünyasının fantastik karakteri kaybolmuştur. Rüya ya da paradoksal uyku denen beynin bu üçüncü halinin insanda ve memelilerde ortaya çıkarılması nörofizyologlarda büyük bir şaşkınlık yarattı. Uyku ile uyanıklığın birbirini izlemesi doğal olarak açıklanabilir, ama bu üçüncü durum nedir? Bir ihtiyacın karşılığı mıdır? Rüya yok edilirse (uyuyan bir kişi paradoksal uykunun başında uyandırılırsa) insan giderek daha sık rüya görmeye başlar. Rüya uyku ilaçları ile ortadan kaldırılırsa (örneğin hipnotikler) bu sefer uyanıklık sırasında sık sık paradoksal uyku dönemleri görülür. Narkolepside (veya Gélineau hastalığı) kataleptik bir çöküş ortaya çıkar (kas tonusu aniden kaybolur ve kısa bir rüya görülür).

Paradoksal uykunun (beynin bu yeni alanının) araştırılması henüz sona ermiş olmamakla birlikte 20 yıldan beri elde edilen sonuçlar şöyle özetlenebilir: Paradoksal uyku, evrim sırasında sıcakkanlılığın *(homeotermi)*, yani kuşların ortaya çıkışıyla belirmiştir.

Gerçekten de paradoksal uyku soğukkanlı *(poikiloterm)* olan hayvanlarda (balıklar, amfibiyumlar ve sürüngenler) gösterilememiştir. Demek ki paradoksal uyku soyoluş *(filogenez)* açısından nispeten yeni kazanılmış bir özeliktir. Buna karşılık bireyoluş *(ontojenez)* açısından eski bir olaydır. Yumurta içinde incelenen kuş embriyolarında veya dölyatağı içinde incelenen dölütlerde sinir sisteminin gelişimi sırasında gözlenen uykunun tümünün değilse de büyük bir kısmının paradoksal uyku olduğu göz lenmiştir. Yavru sütten kesildikten sonra uyku bakımından türler arasında belirgin farklar bulunur, bu da kısmen ekolojik ve etolojik durumlarla açıklanabilir. Derin uyku evresine sıkı sıkıya bağlı olan ve ondan sonra gelen paradoksal uykuda «güvenlik» duygusu (güvensizlik duygusu uyanıklık mekanizmalarını uyarır ve uykuyu önler) ve yaşam koşulları önemli rol oynar. Otçul bir hayvan az enerji veren bir besini sindirmek için uzun bir süre uyanık kalmak zorundadır. Etçillerdeyse (örneğin ev kedisi) durum bunun tersidir. İnekte günlük paradoksal uyku süresi 10-15 dakika, insanda 100 dakika, kedide ise 180-200 dakikadır.

paradoksal uyku mekanizmaları

Ağır uyku ile sıkı sıkıya ilişkili olsa da paradoksal uyku farklı sinirsel yapılara bağlıdır. Çok şematik olarak paradoksal uykunun, ortabeynin altındaki ağsı (retiküler) bölgede yer alan farklı iki ayrı sisteme dayandığı söylenebilir. Birinci sistem bir iç «jeneratöre» benzetilebilir; burası göz yuvarı kareketlerini başlatır; duyu ve hareket merkezlerindeki beyin nöronlarının büyük çoğunluğunu uyarır. Ancak, göz yuvarı hareketleri bir yana, beyindeki hareket sistemlerinin harekete geçmesi tüm vücutta ya da kol ve bacaklarda hareketlere yol açmaz, çünkü hareketsizliği sağlayan ikinci bir sistem, omurilikteki ortak hareket sinirinin uyarılmasını durdurur: Bu nedenle uyurgezerlik bir rüya hali değildir, ağır uyku sırasında bir tam uyanmama halidir. Örneğin kedide hareketsizliği sağlamakla yükümlü merkezin harabiyeti «rüyasal davranışlar»ın ortaya çıkmasına neden olmakta, kedi paradoksal uyku sırasında hayali muhataplara karşı oyun, av, hücum ve kızgınlık hareketleri yapmaktadır.

Rüyanın biyokimyasal mekanizmaları karmaşıktır, çünkü rüyanın ortaya çıkışı hem uyanıklık sistemleri, hem de uyku sisteminin bazı kısımlarınca engellenir. Bu önleyici mekanizmaların ortadan kalkması rüya «yaptırıcı mekanizmalar»ı serbest bırakır; burada da asetilkolin önemli rol oynar. Bütün bu karmaşık evreler rüyayı, onu yok edebilen pek çok eczaya duyarlı kılar. Halbuki insanda rüya görmeyi sağlayan ecza yoktur; buna karşılık kedide asetilkolini etkileyen bir ecza beyne şırınga edildiğinde kedi rüya görür.

biyolojik saat ve uyanıklık-uyku-rüya devreleri

Uyanıklık-uyku devresi türlerin çoğunda niktemeral ritme (gündüz-gece ritmi) bağlıdır. Bu ritim, denkronizör veya «zamanlayıcı» (Zeitgeber) olarak biyolojik iç saatı etkiler. İç saat beyinde hipolamusta, görme çaprazının (kiyazma) üzerindeki çekirdeklerde bulunur ve gözün ağ tabakasından gelen ışık uyartılarını alır. Bu biyolojik iç saat bir dış senkronizör olmadıkça (bir barınakta veya bir mağarada uzun süre kapalı yaşama) başıboş çalışır; yani 24 saatlik ritimden biraz ileri gider veya biraz geri kalır, ama ortalama 24 saatlik günlük ritim yaklaşık olarak korunur. Bu iç saat, çeşitli enzim ve hormonların sentezini, vücut sıcaklığını ve dolaylı olarak uyanıklık ve uyku ritmini kontrol eden başka saatleri denetim altında tutar. Eskiden bunun önemi yoktu, ama sanayi uygarlığı, vardiya usulü çalışma (3x8 saat ritmi), jetlerin ve dolayısıyle kıtalararası yolculuğun ortaya çıkışı insan beynini evrimin öngörmediği koşulara soktu. Uçakla Paris'ten kalkıp Los Angeles'e giden bir yolcu kendi biyolojik iç saatinin 24 saatlık ritmini koruduğu halde, 8-9 saatı bulan gece-gündüz farkından dolayı bu ritme aykırı uyartılar alır. Bu da uyku veya uyanıklık ihtiyacı ile doğal saat arasında uyumsuzluğa (desenkronizasyon) yol açar (gecenin ortasında uyanık kalmak, gündüz uyumak). Biyolojik iç saat ile gerçek saat arasındaki bu uyumsuzluk uyku-uyanıklık devresinde düzensizliklere (sürekli uyuklama) ve bazen de psikiyatrik bozukluklara (depresyon) yol açabilir.

uyanıklık durumunun işlevleri

Uyanıklığın işlevi bireyin ve türün yaşamını sürdürmesi için gerekli olmakla birlikte uykunun ve hele rüyanın işlevi nörobiyolojinin en çarpıcı muammalarından biri olarak devam etmektedir.

● *Uyku süresi.* Uyku belki de enerji koruma mekanizmalarından biridir, ama ağır uykunun hormon salgısındaki rolüne bakılırsa, protein sentezleme sürelerinin de kuşkusuz uzun vadede hatırlama olgusunda önemli bir rol oynadığı düşünülebilir. Bununla birlikte yıllar boyunca geceleri sadece 3-4 saat uyuyan sağlıklı kişilerin varlığı, sadece gerekli uyku devresinin (180 dakika) yeterli olabildiğini ve aslında uykuda bir gerekli uyku dönemi, bir de «lüks» uyku dönemi bulunduğu düşündürmektedir.

● *Rüya.* Uykunun diğer bir görevi rüyanın kapılarını açmak, ona zemin hazırlamaktır. Rüyaya atfedilen fonksiyonlarsa onu inceleyen araştırmacıların sayısı kadar çoktur. Gerek kullanılan araçların yarattığı «stres»ten, gerek paradoksal uykuyu yok edebilen ilaçların sayısız etkisinden doğan çeşitli zararlara yol açmadan sadece rüyayı ele alıp ortadan kaldırmak çok güçtür.

Bazı sonuçlar sıçanda paradoksal uykunun bellekte rol oynadığını düşündürüyorsa da aynı sonuç insanda doğrulanamamıştır. Başka bir varsayıma göre, rüya beynin peryodik genetik programıyla ilgili olup psikolojik kalıtımın sürdürülmesinden sorumludur.

Psikolojik kalıtım bireyin tipolojisinde kalıtımla geçen kısmı oluşturur. Uyanıklık sırasında beyindeki sinaps yolarının büyük bir kısmı çevrenin etkisi ve beynin öğrenme yeteneği nedeniyle etki altında kalır. Tahmine göre beyin olgunlaşması sırasında oluşan ve özdeş çevrenin etkisine rağmen, her bireyi diğerinden farklı kılan programı olduğu gibi koruyabilmek için rüya sırasında işe karışan jeneratör genetik faktörlerin önemli rol oynadığı bir program çerçevesinde bazı sinir akımı yollarında değişiklik yapmaktadır. Bu anlamda rüya bir çeşit doğaya dönüş (genetik uyanıklık) olsa gerektir. Böylece rüya insanda kültürel ve genetik üstü çevreye bağlı uyanıklığa karşıt bir işlev görmektedir denebilir. Özet olarak, uyanıklık-uyku-rüya çevrimi belki de bize her gün biz farkına varmadan beynimizin evrim maceranı yeniden yaşatmaktadır.

— Patol. *Uyku hastalığı.* Tripanozoma *(Trypanosoma gambiense)* adlı asalağın neden olduğu ve kan içici bir böceğin (çeçesineği) taşıdığı uyku hastalığı, Afrika kıtasının üçte birine yayılmış durumdadır. Sömürge döneminin sonuna doğru ortadan kalkmış gibi görünen hastalık, 1980'lerde Zaire, Uganda, Sudan, Kamerun ve Fildişi Kıyısı'nda, tehlikeli boyutlarda yeniden ortaya çıktı. Yeni vakaların yılda 20 000 dolayında olduğu sanılmaktadır. Araştırmalar, tıbbi çalışmaların Afrika ülkelerinin yeni sosyo-ekonomik koşullarına uyarlanmasına, hastalık kaynağının sürekliliğinin ve salgın nedenlerinin daha iyi anlaşılmasına ve nihayet asalağın genetik yapısının incelenmesine yönelmektedir. Tripanazoma, zar antijenlerini sürekli değiştirme gibi bir özelliğe sahip olduğundan asalağa karşı bağışıklık kazanmak ve mücadele etmek güçtür. (L)

***UYKUSUZ** (Mustafa, **Mim**-denir), türk karikatürcüsü. — 1983'te İstanbul'da öldü. (M)

***UZAY** i. — ANSİKL. Astron. 1960'lı yılların uzay uçuşları, heyecan verici pilotlu uçuşlar halinde amerikan-sovyet rekabetiyle geçti. Bu rekabet, amerikan «Apollo 11» uzay seferinde, 20 temmuz 1969'da insanın Ay'a ayak basmasıyla doruk noktasına ulaştı. Buna karşılık, 1970'li yılların uzay uçuşlarıysa, ABD ile SSCB arasındaki uzay rekabetinde gevşeme, önceki on yıl içinde geliştirilen araçların mükemmelleştirilmesi ve itibar elde etmekten çok yarar sağlama şeklinde kendini gösterdi .

uzay istasyonları ve Uzay Mekiği

Ay'a ulaşma yarışında yenik düşen Sovyetler Birliği, Yer'in doğal uydusuna pilotlu uzay gemisi gönderme programını tamamiyle terk etti ve tüm gücünü ufak uzay istasyonları kurma programına verdi: Kozmonotların Yer çevresinde uzayda uzun süre çalışabilecekleri koşulları tedricen inceleme amacı güden *Salyut* programı. Bu program çerçevesinde 1971 ile 1979 arasında altı uzay istasyonu uzaya fırlatıldı. ABD bu alanda, mayıs 1973'te yörüngeye oturttuğu «Skylab» deney istasyonunu birkaç ay uzayda tutmakla yetindi. ABD'nin pilotlu uzay uçuşları alanındaki esas çabası, uzaya bir füze gibi gidebilecek, bir uydu gibi Yer'in çevresinde dolaşabilecek ve tekrar geri gelip bir planör gibi Yer'e konabilecek yetenekte yeni bir aracın, yani *Uzay Mekiği*'nin geliştirilmesine hasredildi. Uzay Mekiği 1980'li yıllarda, otomatik uydu fırlatma aracı olarak kullanılan tüm Amerikan klasik füzelerinin yerini alacak ve Avrupa «Spacelab» uzay laboratuvarının kullanımından başlayarak uzay platformlarının kademeli gelişmesine imkân sağlayacaktır. (Bk. *Columbia ve Uzay Mekiği, Ek 2*).

«Apollo» - «Soyuz» uçuşu

Son on yılın en göz kamaştırıcı pilotlu uzay uçuşu, gerek sovyet (Salyut uzay istasyonu) ve gerek amerikan (Uzay Mekiği) büyük programlarının dışında bir olaydır. Bu uçuş, ABD başkanı Richard Nixon ile SSCB bakanlar kurulu başkanı Aleksi Kosigin arasında mayıs 1972'de varılan bir anlaşma sonucunda «Apollo» ile «Soyuz»un uzayda buluşmasıdır. Deneme, 15 temmuz 1975'de saat 13.20'de, Aleksey Leonov ve Veleri Kubasov adlı kozmonotlar tarafından yönetilen «Soyuz 19» sovyet uzay gemisinin fırlatılmasıyla başladı. Ondan yedi buçuk saat sonra, içinde Thomas Stafford, Vance Brand ve Donald Slayton adlı astronotların bulunduğu bir «Apollo» kabini uzaya fırlatıldı. Bu iki araç 17 temuz günü saat 17.15'te Atlas Okyanusu üzerinde uzayda birbirine kenetlendi. Kenetlenme, normal olarak «Apollo» ve «Soyuz»a takılan yanaşma ve bağlama aygıtlarından çok farklı yepyeni bir yanaşma ve bağlama tertibatıyla mümkün oldu. Bu tertibat «erdi-

şi»dir, yani bağlanma erkek bir parçanın dişi bir parçaya girmesiyle değil, birbirine benzer iki bağlantı parçasının karşılıklı olarak, iç içe girmesiyle olur. Prensip olarak, bu «erdişi» bağlantı sistemiyle donatılmış herhangi iki uzay taşıtı birbirine yanaşıp kenetlenebilir ve dolayısıyle birbirine yardım edebilir. Fakat uygulamada, amerikalılar da, sovyetler de kendi bağlanma tertibatlarını kullanmaya devam ediyorlar.

uygulamaların gelişmesi

1970'li yıllarda pilotlu uçuşlar kısmen uygulamalı uzay tekniklerine hasredildi: Özellikle Yer'in gözlenmesi başta geliyordu. Bununla birlikte uzay uygulamaları esas itibariyle otomatik uydularla ilgiliydi. Bunların çok hızlı geliştirilip çeşitlendirilmesi, Ay'a gidildikten sonraki uzay çalışmalarının en belirgin özelliklerinden biridir. Bu gelişim ve çeşitlilik birçok kesimde görülür.

● *Dünya uzay haberleşme sistemi.* Radyoelektrik haberleşmelerin (telefon, radyo, televizyon) uzak mesafelere iletilmesi için uyduların kullanılması, uzaydaki sivil uygulamaların başlıcası ve yegâne ticari olanıdır. 1964'te on dokuz ülke tarafından kurulan uluslararası İntelsat örgütü büyük bir başarı ve gelişme kaydetti: 1980'li yıllara gelinceye kadar 100'den fazla ülke örgüte katıldı. İntelsat, 150 haberleşme istasyonu arasında, iki yönlü olarak 500'den fazla bağlantı yapabilecek durumdadır. İntelsat uyduları, jeostasyoner olarak (ekvatorun üstünde 36 000 km yükseklikte), sırasıyla Atlantik, Pasifik ve Hint okyanuslarının üzerinde üç grup halindedir. 1975'den beri, bu uyduların tümü «İntelsat 4 A» kuşağındandır: 700 kg ağırlığındaki her bir uydu 6 000 telefon bağlantısını yapabilir. 1980'li yılların başında bu uydular yeni bir kuşağa, yani «İntelsat 5»e dönüştü: 900 kg ağırlığındaki her bir uydu 12 000 telefon bağlantısı yapabilecek duruma geldi. Bu hızlı gelişme maliyetlerin düşmesini sağladı: 1965'de, her telefon devresi için yıllık yatırım 32 500 dolar iken, 1975'de 1 100 dolar'a düştü. Öte yandan, uyduların elektrik gücü de yükseldi: «İntelsat I»in gücü 1965'te 40 W iken, «İntelsat 5»in gücü 1 200 W oldu. Böylece Yer üzerinde, reflektör çapı eskiden olduğu gibi 30 m yerine 11 m olan daha ufak ve dolayısiyle daha az masraflı istasyonlar kullanmak imkânı doğdu.

● *Uydu aracıyla ulusal ve bölgesel bağlantı şebekeleri.* Öte yandan, uluslararası İntelsat şebekesinin yanında, bazı ülkelerin veya ülke gruplarının iç telefon bağlantılarını uzaya doğru iletmeğe yarayan ulusal veya bölgesel şebekelerin ortaya çıktığı görüldü. Sovyetler Birliği, 1967'de işletmeye koyduğu Orbita şebekesi ile bu alanda ilk yolu açtı. Sovyet yönteminin özgün yanı, ara istasyon olarak jeostasyoner uydu (Yer gibi yirmi dört saatte bir devir yapan) yerine, Dünya çevresindeki bir dolanımını on iki saatte yapan «Molnia» uydularını kullanmaktı. Fakat, SSCB, 1975' den sonra, «Molnia» uydularından başka, «Statsionar» denilen jeostasyoner uydulara da başvurdu. Bu uydular sadece sovyet topraklarına değil, 1971'den beri «İnterspoutnik» adıyla anılan bir örgütte toplanmış Doğu Bloku ülkelerine ve Küba'ya da hizmet vermektedir. İnterspoutnik şebekesi dünya çapında bir şebeke olma, dolayısiyle İntelsat ile rekabet iddiası taşımakta; fakat uygulamada - Doğu Avrupa bloku ve Küba ile sınırlı bölgesel bir şebeke olarak iş görmektedir.

Ulusal bir uzay haberleşme şebekesi kuran ikinci ülke Kanada'dır. Kanada'nın Telesat sistemi, hizmete girdiği 1979 yılından beri «Anik» uydularından yararlanmaktadır. Kanada'yı, 1974 - 1976 yılları arasında işletmeye konulan üç özel şebeke (Westar, RCA ve Bell sistemleri) ile Amerika Birleşik Devletleri ve Endonezya (1976 ve 1977'de fırlatılan «Palapa I» ve «Palapa 2» uyduları) izlediler. Brezilya, Arap Birliği, Avrupa (ECS, *«European Communication Satellite»* programı), Fransa (Telecom projesi) gibi ülke ve kuruluşlar da aynı yolu tuttular. Ulusal veya bölgesel şebekelerin bu artışı iletilen haberlerin cinsindeki bir değişiklikle atbaşı gitmektedir. Bu şebekelerle, telefon konuşmalarından veya televizyon yayınlarından çok, haber merkezleri arasında bilgi ve belge alış verişleri yapılmaktadır.

● *Hareketli araçlarla haberleşme bağlantıları.* 1980'li yılların başında, gemilerle haberleşme bağlantısı sağlayan bir uydular şebekesini yönetecek bir uluslararası uzay haberleşme örgütü (Inmarsat [*International Maritime Satellite]*) kuruldu. Bu örgütle öngörülen amaç, ABD (1976'da fırlatılan üç «Marisat» [*Maritime Satellite]* uydusu) ve Avrupa («Marecs» [*Maritime European Communication Satellite]* programı) tarafından uygulamaya konan önemli girişimlerin genişletilmesi ve yepyeni bir uzay haberleşme sektörünün başlatılmasıdır: Hareketli araçlarla (gemi, uçak, karayolu konvoyları, vb.) haberleşme bağlantısı.

● *Teleyayın.* Özellikle öncü nitelikte bir yeni sektör *teleyayın*'dır. Bunda amaç, jeostasyoner bir uydudan televizyonla yayılan resimleri küçük yerleşim merkezlerine (evler, uzak köyler), hatta orta büyüklükte (yaklaşık 1 m çapında) alıcı bir antene sahip herkese doğrudan doğruya ulaştırmaktır. Teleyayın deneme uyduları halen fırlatılmış bulunmaktadır. 1974'te ABD «ATS-6»yı (*Application Technology Satellite*), 1976'da Kanada «CTS»yi (*Communication Technology Satellite*) bu amaçla uzaya fırlattılar. Sovyetler de işletme aşamasına geçtiler («Ekran» tipinde «Statsionar» uyduları). Bu alandaki projeler gittikçe çoğalmaktadır.

● *Uzay meteorolojisi.* 1960'lı yıllarda uzaydan bulut tabakasının fotoğrafını çekme ve meteorolojik verileri toplama işleri, hemen hemen sadece «gelgeç» uydularla sağlanıyordu. Bu uydulara «gelgeç» denmesinin nedeni, bunların yaklaşık 1 000 km yükseklikte bir kutuptan diğerine geçip gitmeleridir (amerikan «Tiros» ve sovyet «Meteor» programları). 1970'li yılların sonunda, bulutlu ve karlı tabakaların ayrıntılı resimlerini sağlayan, yerin ve havanın sıcaklığını uzaktan ölçen «gelgeç» uydular önem kazandılar. «Tiros N» olarak adlandırılan Amerikan «Tiros» uydularının yeni bir kuşağı fransız yapımı aygıtlarla («Argos» sistemi) donatılmış olarak hizmete kondu; bu aygıtlar, uydulara, özel bir işaret ışığı taşıyan herhangi bir hareketli cismin yerini hassasiyetle saptama ve Yer yüzeyinin neresinden olursa olsun, bu hareketli cisimler tarafından yayılan verileri (meteorolojik veya başka cins) biriktirme yeteneği sağlar. Bununla birlikte, bu alandaki en büyük yenilik, her yarım saatte bir Yer'in yaklaşık üçte bir kısmının tam bir resmini birçok dalga boyunda çekebilen meteorolojik jeostasyoner uydularının hizmete sokulmuş olmasıdır.

Bunlardan amerikan deney uydusu «SMS»yi (*Synchronous Meteorological Satellite*) [ilk fırlatılışı 1974] ve hizmet uydusu «GOES»yi (*Geostationary Operational Environmental Satellite*) [ilk fırlatılışı 1976] Japon uydusu «GMS» (*Geostationary Meteorological Satellite*) [1977] ve Avrupa uydusu «Meteosat» (1978) izledi. 1970'li yılların sonunda hizmete giren beş jeostasyoner meteoroloji uydusu, Dünya Meteoroloji Örgütü'nün himayesinde dünya iklimini inceleme programı («GARP» [*Global Atmospheric Research Program]*) çerçevesinde ve bu programın temel araçlarından biri olarak ekvator kuşağında zincirleme dolanmaktadır.

● *Yer kaynaklarını uzaktan bulup ortaya çıkarma* (teledeteksiyon). 23 temmuz 1972'de «Landsat I» uydusunun uzaya fırlatılışı, uzay uygulamalarında yeni bir alanın ortaya çıkmasını sağladı: Teledeteksiyon* (*Ek 2*), yani başka bir deyimle, uzaydan yer kaynaklarını bulup ortaya çıkarmak. Bu uygulamanın anahtarı, değişik uzunluklarda dalga kullanarak bir bölgenin aynı anda birçok değişik resmini çekme işlemine dayanan çok görüntülü fotoğraftır. «Landsat»ın sağladığı gibi, dekametre mertebesinde hassas çok görüntülü fotoğraflar bir yerdeki toprak, bitki örtüsü ve sular hakkında birçok bilgi sağlar. Bu resimlere bakılarak bir yerdeki tarım bitkilerinin veya ağaçların neler olduğu, ne kadar olduğu, gelişme derecesi ve gümrahlığı anlaşılabilir. Irmakların, derelerin, göllerin yayılma alanı ve bunların muhtemel kirlenme durumu bu resimlerde açıkça görülür. Bundan başka, karların ve buzların ne kadar yer tuttuğu da anlaşılabilir. Böylece, jeoloji, hidroloji, oseanoloji, tarım, ormancılık gibi insanları ilgilendiren birçok çalışma alanı teledeteksiyonla araştırılabilir.

1980'de varılan aşama, «Landsat I»in ve onu izleyen «Landsat 2» (1975'te fırlatıldı) ve «Landsat 3»ün (1977'de fırlatıldı) topladığı verilerin işlenip değerlendirilmesidir. Bunun için her 12 günde bir, bir tek uydu tarafından yaklaşık 70 m aralıkla çekilen ve su dışındaki toprakların tümünü içeren bir yığın çok görüntülü resmi incelemek ve yorumlamak gerekmektedir. Öte yandan, Fransa, «Landsat»a benzeyen «Spot»u («*Système probatoire d'observation de la Terre*» [deneme niteliğinde Yer gözlem sistemi]) geliştirdi. ABD ise, okyanusların yüzeyini ve kaynaklarını incelemek amacıyla 1978'de yörüngeye oturtulan «Seasat» uydusunu birkaç ay boyunca denedi.

uzay çalışmalarının uluslararası nitelik kazanması

1970'li yıllardaki uzay çalışmalarının diğer bir temel özelliği, bu çalışmaların gittikçe uluslararası bir nitelik kazanmasıdır; oysa on yıl öncesine kadar bu alan hemen hemen yalnız amerikalıların ve sovyetlerin tekelinde idi. Haberleşme uydularının ekserisi ABD tarafından başka ülkeler veya kuruluşlar hesabına yapılıp fırlatılmakla birlikte, hem uzay araçlarında, hem haberleşme uydularında uluslararası nitelik giderek yaygınlaşmaktadır.

Bu uluslararasılaşma yalnız uzay tekniklerini kullananların artmasıyla değil, fakat uzay gemilerini ve fırlatma araçlarını sağlayan yeni firmaların ortaya çıkmasıyla da gelişme yolundadır.

● *Avrupa'nın sahnede yükselişi,* 1980'

Sovyet kozmonotu Valeri Bikovski ile doğu almanyalı kozmonot Sigmund Jahn uzay istasyonu Salyut 6'da

Foto. Agence TASS (LAROUSSE)

li yılların eşiğinde, Batı Avrupa'nın uzay gücü yükselme gösterdi. Batı Avrupa 15 nisan 1975'den beri, dört büyük program tipini yöneten bir uzay ajansına (ASE, *Agence Spatiale Européenne* [Avrupa Uzay Ajansı]) sahiptir. Ajansın amacı her şeyden önce, bilimsel deneyler yapmaktır. Sonra, amerikan Uzay Mekiği'nin gövdesinde yer alacak ve içinde insan çalışabilecek bir laboratuvarın («Spacelab») yapımı, ondan sonra da uygulama uydularının yapımı söz konusudur. Ve nihayet, jeostasyoner bir yörünge üzerine yaklaşık 900 kg ağırlığında uyduları Yer yörüngesine oturtabilecek bir taşıyıcı füzenin («Ariane») hazırlanması programa alındı. Bu iki proje, Avrupa Uzay Ajansı'na Amerika Birleşik Devletleri ile uluslararası pazarda uzaya uygulama uyduları yerleştirme konusunda rekabet imkânı verecektir.

● *Japon programı.* Uygulama uydularının yapımında Amerika Birleşik Devletleri'ne rakip olabilecek ülkelerden biri de Japonya'dır. Japon Ulusal Uzay Kalkınma ve Uygulama Ajansı NASDA (*National Agency for Space Development and Application*), kuruluş yılı olan 1969'dan beri haberleşme, meteoroloji ve uzaktan araştırma (teledeteksiyon) uydularını ve bunları jeostasyoner yörüngeye oturtacak füzeleri yapmak için gerekli bilgileri (know-how) edinme yoluna girdi. İlk Japon bilimsel uydusu 1970'te ve ilk uygulama uydusu (haberleşme uydusu ETS [*Experimental Technology Satellite*]) 1977'de yörüngeye oturtuldu.

4 şubat 1983'de NASDA, 4 000 telefon bağlantısı yapabilen Sakura 1'i uzaya fırlattı. Daha sonra, 20 şubat 1983'de küçük astronomi uydusu Tenna, 6 ağustos 1983' de Sakura 2 fırlatıldı.

● *İnterkosmos programı.* Doğu Avrupa ülkeleri ve Küba, SSCB ile birlikte, İnterkosmos olarak adlandırılan bir bilimsel araştırma programı hazırladılar (programa 1979'da Vietnam da katıldı). Bu program çerçevesinde, 1969 ile 1979 yılları arasında 19 otomatik uydu yörüngeye oturtuldu. Ayrıca sovyetler İnterkosmos ülkeleri kozmonotlarının kendi Salyut uzay istasyonlarında bir süre kalmalarına izin verdi. Bu şekilde mart 1978'de Salyut'a yerleşen çekoslovak Vladimir Remek'i bir polonyalı, bir doğulu alman, bir bulgar kozmonot izledi. Bir macar, bir kübalı, bir moğol, bir rumen, bir vietnamlı kozmonotun uzay yolculukları da gündeme alındı. Sovyetler Birliği bundan başka, bir hintli ve bir fransız kozmonotu da uzay istasyonunda bir süre kalmaları için davet etti.

● *Çin.* 1970 ile 1979 yılları arasında, Çin Halk Cumhuriyeti 8 uyduyu yörüngeye oturttu; bunlardan birçoğu tekrar kullanılır hale getirildi. Çinli uzmanlar uzay meteorolojisi ve haberleşmesine büyük ilgi göstermekle birlikte, Çin uzay programının başlıca amacının bir fotoğrafik keşif uydusu geliştirmek olduğu anlaşılmaktadır.

güneş sisteminin incelenmesi

Bilimsel alanda, 1970'li yılların uzay çalışmaları her şeyden önce güneş sisteminin enine boyuna ve derinlemesine incelenmesi şeklinde geçti. Sistemin derinlemesine incelenmesi, önceki on yıl içinde de uzay keşiflerine konu olan Mars ve Venüs gezegenlerini hedef aldı. Kasım 1971'de «Mariner 9», Mars'ın yörüngesine girdi ve dolayısiyle güneş sisteminin bir gezegeninden kalkıp başka bir gezegenine bağlanan ilk yapay uydu oldu. Ekim 1975'de yeni bir kuşaktan iki sovyet sondası (her birinin kütlesi 4,5 ton), «Venera 9» ve «Venera 10», kapsüllerini fırlattıktan sonra Venüs' ün çevresinde yörüngeye oturdular. Attıkları kapsüller Venüs'ün yüzeyine konup onun ilk defa yakından fotoğraflarını çektiler. 1976 yazında, iki amerikan sondası, «Viking I» ve «Viking 2»nin iniş bölümleri Mars gezegenine yumuşak iniş yaptılar; yörünge bölümleriyse gezegenin etrafında yörüngeye oturdular. Aralık 1978'de, 4 amerikan kapsülü Venüs'ün atmosferini katetti ve bu arada başka bir uzay aracı «Pioneer-Venüs» programı çerçevesinde yörüngeye oturdu.

Güneş sistemini araştırma çalışmaları, Amerika Birleşik Devletleri'nce «Mariner 10» un 1973'te Merkür'e, «Pioneer 10»un 1972' de Jüpiter'e ve «Pioneer 11»in 1973'te, «Voyager I» ve «Voyager 2»nin 1977'de Jüpiter yoluyla Satürn'e gönderilmeleriyle giderek genişledi.

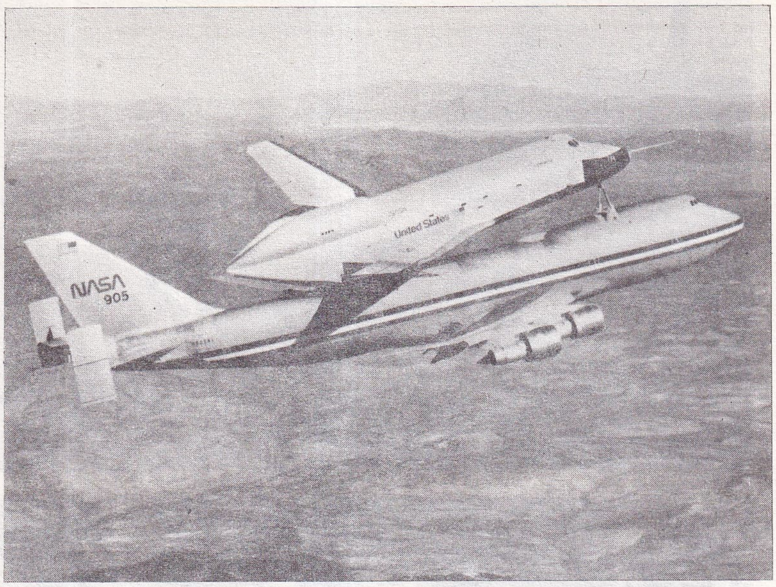

Bir Boeing 747'nin sırtında uzaya açılan Uzay Mekiği «Orbiter» (Uçuşta toplam ağırlık 265 ton)

Voyager 2 sondası 1981'de Satürn'ün yakınından geçtikten sonra Neptün ve Uranüs'a doğru yoluna devam etti. (Bk. MARS, SATÜRN, VENÜS, *Ek 2*).

UZAY İSTASYONLARI

Uzay istasyonları uzayda oturma ve çalışma yeri olarak kullanılan, fakat Yer ile uzay arasında insan taşımaya elverişli olmayan uzay taşıtlarıdır.

Bir uzay istasyonu, «Apollo» veya «Soyuz» cinsi uzay kabinlerine göre daha hafif bir yapıya ve oturmak için daha büyük bir boşluğa sahiptir. Öte yandan, bu taşıt önemli miktarda yedek yiyecek ve yakıt taşıyabilir ve bu yedekler eksildikçe tamamlanabilir; bu da onun uzun süre uzayda görev yapmasına imkân verir. Ama bunun için uzayda onun içinde çalışacak ekipleri götürmek getirmek üzere, onu uzayda bularak kenetlenebilecek başka tipte uzay gemilerine ihtiyaç vardır.

Uzayda çalışmak için uzun süre kalmanın dışında, uzay istasyonlarının en büyük yararı, yapımı ve uzaya fırlatılması pahalı olan ağır bilimsel donanımın verimliliğini artırmasıdır.

amerikan uzay istasyonu «Skylab»

Astronotiğin öncüleri (Konstantin Tsiolkovski, Hermann Oberth, Werner von Braun ve başkaları) uzay istasyonlarını insanlı uzay programlarının ilk zorunlu aşaması olarak görüyorlardı.

Onlara göre, uzay istasyonları, Ay'a ve gezegenlere gitmek dahil, ilerdeki tüm büyük uzay uçuşları için üs olarak kullanılacaktı. Uygulamada, bu tasarıya uyulmadı: İnsanoğlu, bir uzay istasyonu kullanmadan doğrudan doğruya Ay'a gitti. Uzay istasyonunun ilk başarılı denemesi için 1973 yılını, yani «Apollo 11»in aya yaptığı tarihi inişten sonra dört yıl geçmesini beklemek gerekti. Aslında bu deneme «Apollo» Ay projesinin bir sonucu idi: Çok yönlü araştırma yapabilecek pilotlu bir uzay laboratuvarının gerçek yararını anlamak amacıyla «Apollo» projesinden elde kalan malzemeyle gerçekleştirilen «Skylab» programı.

● *«Skylab»ın yapısı.* «Skylab» laboratuvarına, dev «Saturn V» füzesinin üçüncü katı olan bir «S-IV B»nin yapısı temel alındı. Bu katın 15 m boyunda ve 6,7 m çapındaki hidrojen deposunda 3 astronot için oturma bölmeleri düzenlendi. Laboratuvarın «atelye» (workshop) adı verilen bu kısmının iki yanında birer büyük güneş panosu yer alır.

Atelyenin ön tarafında alavere hava bölmesi (airlock) ve «Apollo» tipi bir uzay gemisinin yanaşıp bağlanabileceği bir bağlama adaptörü (docking adapter) bulunur. Astronotlar alavere hava bölmesine sadece geminin dışına, yani uzaya çıkmak için değil, deney yapmak için de giderler; zira, bilimsel donatımın bir kısmı «Skylab»ın bu bölümüne yerleştirilmiştir. Bağlama adaptörüne gelince, bu adaptör aynı zamanda dört fotopil panosuyla çevrili büyük bir güneş teleskopuna destekli eder. Bütünüyle ağırlığı 90 ton, toplam uzunluğu 35 m, en büyük genişliği 27 m olan «Skylab»ın oturulabilir hacmi 400 m² kadardır. Skylab şimdiye kadar uzaya fırlatılan en ağır ve en hacimli uzay gemisidir.

● *«Skylab»ın pilotlu uçuşları.* «Skylab» uzay istasyonu 14 mayıs 1973'te 450 km yükseklikte, ekvatora 50° eğimli dairesel bir yörüngeye oturtuldu. İstasyon, fırlatılışı, sırasında ciddi şekilde hasara uğradı: Onu göktaşlarından ve güneş ısısından koruyacak olan dış kalkan atmosferik sürtünmeden dolayı kısmen kopup ayrıldı ve bir güneş panosunu beraberinde sürükledi, bir başka panoyu da sıkıştırıp kımıldamaz hale getirdi. «Skylab», yörüngesine oturduktan sonra, bu kaza yüzünden aşırı ölçüde ısındı ve elektrik gücünün yarısından yoksun kaldı. Fakat belki de bu çok ciddi aksilikler yüzünden «Skylab» programıyla insanın uzayda neler yapabileceği en iyi şekilde anlaşıldı: Gerçekten, astronotların çalışmaları sayesinde durum düzeltildi.

Charles Conrad, Joseph Kerwin ve Paul Weitz'den oluşan «Skaylab»ın ilk mürettebatı 25 mayıs 1973'te bir «Apollo» kabininin içinde bir «Saturn I-B» füzesi tarafından uzaya fırlatıldı. Bu mürettebat uzayda 28 gün kaldı ve bu süre içinde «Skaylab»ın dışına ısıya karşı koruyucu bir perde sermeyi ve sıkışmış bulunan güneş panosunu kurtarmayı başardı. Yaklaşık bir ay süren bu uzay uçuşundan önce, uzayda en uzun uçuş rekoru 1971 yılından beri, sovyet «Salyut I» uzay istasyonunun mürettebatında idi (23 gün).

«Skylab»ın pilotlu ikinci seferi 28 temmuz 1973'te başladı. Alan Bean, Owen Garriott ve Jack Lousma adlı astronotlardan oluşan mürettebat, bu seferde uzayda uçuş rekorunu 59 güne yükselttiler. 16 kasım 1973'te başlayan ve mürettebatı Gerald Carr, Edward Gibson ve William Pogue' den oluşan üçüncü uzay seferi 84 gün sürdü.

Skylab 11 temmuz 1979'da yörüngesinden koparak Avustralya üzerinde atmosfere girip parçalandı. 940 saatlik gözlem sırasında çekilen 175 000 güneş resmi, 570 saatlik

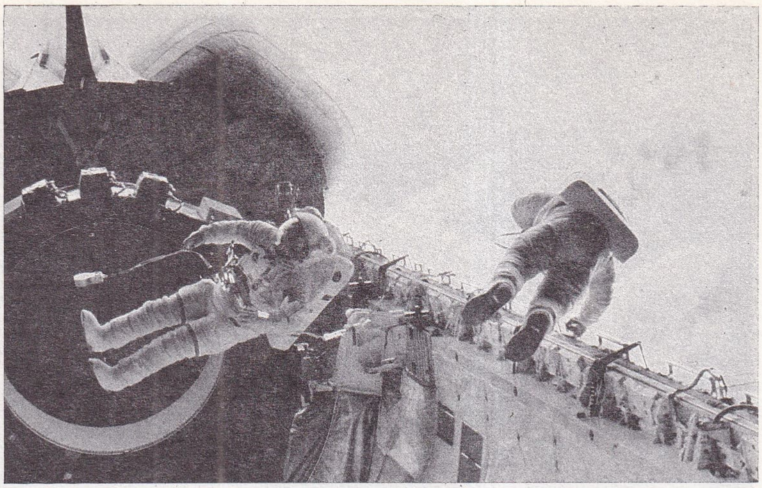

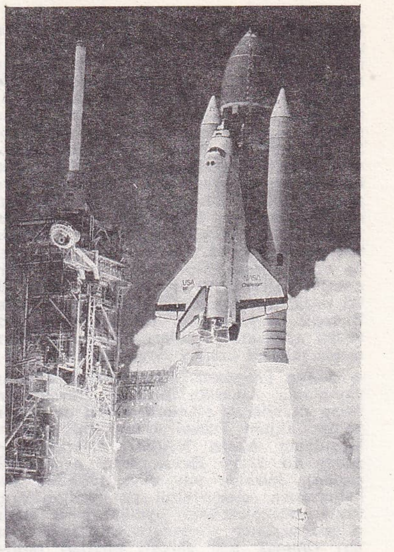

Uzay Mekiği «Challenger»den dışarı çıkarak haberleşme uydusu TDRS 1'i (2 300 kg) uzaya salıveren amerikalı astronotlar

«Sağda»: Uzay Mekiği «Challenger»

«Challenger»in mürettebatı: Richard L. Truly, Dr. William E. Thornton ve zenci astronot Guion S. Bluford (30 ağ.—5 ey. 1983 seferi)

«Sağda» Uzay Mekiği «Challenger»in STS 7 seferine katılan ilk kadın astronot Sally K. Ride diğer astronotlarla (18-24 tem. 1983)

inceleme sonucunda çekilen 46 000 yer yüzü fotoğrafı ve uzayda yapılan çeşitli gereç hazırlama deneyleri ile «Skylab» seferlerinin bilimsel ve teknik bilançosu gayet olumlu görünüyordu. Fakat, maalesef, «Skylab» uzay laboratuvarının devamı olmadı. Kendisini tümüyle Uzay Mekiği projesine vermiş olan NASA, «Skylab 2» operasyonu için gereken ödenekleri sağlayamadı.

sovyet «Salyut» programı

1970'ten ve Ay'a insan gönderme projesini terkettikten sonra sovyetler, ufak boyda uzay istasyonu kurma programı üzerinde durdular: «Salyut» istasyonları.

● *Birinci kuşak «Salyut» istasyonları.* Ağırlığı 19 ton, oturulabilir hacmi 100 m^3 olan bu tip istasyonların boyu 14 m, en büyük çapı 4,15 m'dir. Bir «Salyut» istasyonu, önden (dar taraf) arkaya (geniş taraf) doğru üç bölüm halindedir: «Soyuz» tipinde bir uzay gemisinin bağlanabileceği tertibatı da bulunan geçiş modülü; oturulabilecek hacmin en büyüğünü oluşturan oturma ve çalışma bölümü; özellikle manevra motorfüzelerini ve onların yakıt depolarını içeren servis modülü. Bu istasyonlardan beş tane uzaya fırlatıldı.

— «Salyut I», 19 nisan 1971'de yörüngeye oturtuldu. İstasyona mürettebat gönderme girişimi beş gün sonra başarısızlıkla sonuçlandı («Soyuz 10» seferi).

Fakat 7 haziran günü «Soyuz 11» uzay gemisinin mürettebatı «Salyut 1»'e girmeyi başardı; Grigori Dobrovolski, Viktor Patsayev ve Vladislav Volkov'dan oluşan mürettebat, 30 hazirana kadar laboratuvarda kaldı. Sefer tam bir başarı ile sonuçlanmak üzereyken Yer'e dönüş sırasında «Soyuz 11» kabinindeki ani bir basınç düşüşü bu üç kişinin ölümüne neden oldu. Bu esef verici kaza sovyetleri «Soyuz» uzay gemilerinde bir hayli değişiklikler yapmaya zorladı; bu arada astronotlara uzay elbiselerini kolay giyebilsinler diye yer açmak için üç kişilik mürettebat iki kişiye indirildi.

— «Salyut 2», 3 nisan 1973'te uzaya fırlatıldı, fakat mürettebat ulaşmadan önce yörüngesinde infilak etti.

— «Salyut 3» sovyetlere, başarısız üç yıldan sonra uzay istasyonu programında ilk tam başarıyı sağladı. 24 haziran 1974'te yörüngesine oturtulan bu istasyona, ertesi ay giren Pavel Popoviç ve Yuri Artiyuhin adlı astronotlar orada 17 gün kaldılar («Soyuz 14» seferi).

— «Salyut 4», 26 aralık 1974'te yörüngeye oturtuldu ve 12 ocak 1975'te Aleksey Gubarev ile Grigori Greçko adlı astronotlar bu istasyona girerek 30 gün kaldılar. Sonra, 25 mayıs 1975'den itibaren Piyotr Klimuk ve Vitali Sevastiyanov'dan oluşan ikinci bir mürettebat sovyet uzay uçuş rekorunu 63 güne yükseltti. Bu laboratuvarda yapılan çalışmalar astronomiye, Yer'in incelenmesine ve uzay hekimliğine yönelikti.

— «Salyut 5», daha iddialı uçuşlar için basit bir geçiş işlemine hizmet etti. 22 haziran 1976'da yörüngesine oturtulan bu istasyonda art arda iki takım mürettebat hizmet gördü. Bunlardan birincisi uzayda 49 gün, ikincisi 17 gün kaldı («Soyuz 21» ve «Soyuz 24» seferleri).

● *İkinci kuşak «Salyut» istasyonları.* İkinci kuşaktan ilk sovyet uzay istasyonu «Salyut 6», 29 eylül 1977'de yörüngeye oturtuldu. Ana yapısı, boyutları bakımından daha önceki «Salyut» istasyonlarınınkine benzer; yalnız önemli bir yenilik olarak bunun arka kısmına, servis modülünün ortasına, ikinci bir yanaşma ve bağlanma parçası eklendi; bu parça, yalnız «Soyuz» tipi bir uzay gemisinin bağlanmasına değil, fakat «Soyuz»dan türetilmiş olup istasyonun yiyecek, oksiyen, bilimsel malzeme ve yakıt ikmalini yapacak «Progress» tipi bir uzay yük gemisinin bağlanmasına da elverişlidir. Her bakımdan ikmal yapılabilmesi uzay istasyonları için tam bir gelişme oldu ve böylece bu istasyonların uzayda kalma süresi pratik olarak sonsuzlaştı.

«Salyut 6» istasyonunun kullanılış şekli şöyledir: Bir «çalışma» ekibi istasyonda uzun süre kalır; bilimsel çalışmaları yürütür; bakım yapar ve «Progress»le gelen yiyecek ve malzemeyi boşaltıp içeri alır.

Bazen ikinci bir «ziyaretçi» ekip gelir, bazı bilimsel ya da teknik deneyler yapmak amacıyla kısa bir süre istasyonda kalır. 1977 ile 1979 arasında «Salyut 6»da art arda beş ekip görev yaptı ve sonuncusu hariç her ekip bir öncekinin uzayda kalma rekorunu kırdı (96, 139, 175, 185 ve 75 gün).

— Grigori Greçko ve Yuri Romanenko, 11 aralık 1977'den 16 mart 1978'e kadar (96 gün);

— Vladimir Kovalyenok ve Aleksandr İvançekov, 17 haziran 1978'den 3 kasım 1978'e kadar (139 gün);

— Vladimir Liyakov ve Valeri Riyumin, 26 şubat 1979'dan 19 ağustos 1979'a kadar (175 gün);

— V. Riyumin ve Popov 9 nisan 1980'den 11 ekim 1980'e kadar (185 gün);

— Kovalyenok ve Savinih 12 mart 1981' den 26 mayıs 1981'e kadar (75 gün).

İlk ekibin Salyut 6'da kaldığı süre içinde başlıca üç ilginç olay cereyan etti: İlk kez iki uzay gemisi aynı anda bir uzay istasyonuna yanaşıp bağlandı (11 ocak

Foto. Tiziou/Sygma (2); AP; Taylor/Sygma (LAROUSSE)

1978'de «Salyut 6»nın ön tarafına «Soyuz 26», arka tarafına «Soyuz 27»); gene ilk kez bir uzay istasyonuna, yörüngede iken ikmal yapıldı (22 ocak 1978'de «Progress 1»in uzay istasyonuna yanaşıp bağlanması) ve ilk olarak SSCB ve ABD'den başka bir ülkeden bir astronot uzay uçuşuna katıldı. (çekoslovak Vladimir Remek, 2 mart 1978'de «Soyuz 28» ile uzaya fırlatıldı).

İkinci ekip Salyut 6'ya yanaşıp kenetlenen üç «Progress'»in (Soyuz 29,30,31) yüklerini boşalttı ve Soyuz 30 ve 31'le gelen iki yabancı kozmonotu birer hafta süreyle misafir etti (polonyalı Hermaszewski 26 haziran - 5 temmuz 1978; Doğu Almanya'lı Jahn 26 ağustos - 3 eylül 1978). Üçüncü ekip uzayda altı ay yalnız başına kaldı; zira bazı teknik arızalar bir bulgar kozmonotu (İvanov) taşıyan «Soyuz 33»ün «Salyut 6»ya yanaşıp bağlanmasına engel oldu. Bununla birlikte bu ekip de iki «Progress»in (Soyuz 32, 34) yükünü boşalttı ve dünya yörüngesinde ilk büyük radyoteleskopu açtı (10 metre çapında «KRT-10» radyoteleskopu) .

1980'de, sovyetler Salyut - Soyuz denemelerini, yabancı kozmonotların da (macar, vietnamlı, kübalı) katıldığı çok daha uzun süreli bir uçuşla sürdürdüler.

185 gün süren dördüncü ekip döneminde Soyuz 36 ile macar Farkas, Soyuz 37 ile vietnamlı Tuan, Soyuz 38 ile kübalı Mendez, Salyut 6'ya ulaşıp birer hafta misafir oldular. Beşinci ekip uzayda 75 gün kaldı. Soyuz 39 ile gelen moğol Guragşa'yı, Soyuz 40 ile gelen rumen Prunariu'yu misafir etti.

Salyut 6 atıldığından beş yıl sonra 29 temmuz 1982'de atmosfere düşerek yok oldu. Bu süre içinde uzay istasyonunda 27 kozmonot çalıştı. Bunlar 1 500'den fazla deney (astrofizik, teledeteksiyon, teknolojik vb.) yaptılar.

Sovyetlerin ikinci uzay istasyonu Salyut 7, 19 nisan 1982'de uzaya fırlatıldı. 219-278 km yükseltide ekvatora 51,6° eğik bir yörüngeye oturtulan ve dünyanın çevresini 89,2 dakikada bir dolanan Salyut 7, Salyut 6'ya benzemekle birlikte ondan üstün yanları vardır (kenetlenme ve büyük operasyonel sibernetik pilotaj sistemi, morötesi ışınımı geçiren saydam iki lomboz, vb.). Ayrıca bilimsel donatım (Salyut 6'daki sübmilimetrik teleskopun yerini bir X teleskop grubu aldı.), tıbbi gereçler (yeni inceleme ve teşhis sistemi «Aelita») ve kozmonotların yaşam koşulları büyük ölçüde yenilendi (ana pilot kabininde, hafif ve yer değiştirebilir koltuklar; raflar, cepler, hemen her yere yerleştirilmiş etajer ve kovuklar; açık yeşil ve krem rengi çeperler, beyaz «tavan»; daha az gürültülü havalandırma sistemi; içilebilir su sağlayan yeni sistem; buzdolabı vb.). Yakıt ikmali, otomatik Progress 13, 14, 15, 16 tanklarıyla sağlanır.

Salyut 7, 13 mayıs 1982 - 10 aralık 1982 arasında Soyuz T5 (uçuş süresi rekoru: 211 gün 8 saat 5 dakika), 24 haziran 1982 - 2 temmuz 1982 arasında Soyuz T6 ve 19 ağustos 1982 - 27 ağustos 1982 arasında Soyuz T7 ile kenetlendi.

sovyet uzay mekiği

Sovyetler bir yandan uzay istasyonu projelerini geliştirirken bir yandan da amerikan Uzay Mekiği'ne benzer bir uzay gemisi geliştirmeğe giriştiler: *Kosmoliyet*. Kosmos programı çerçevesinde denemeler yaptılar: 15 aralık 1976'da Kosmos 881 ve 882 (kazaya uğradılar); mayıs 1979'da Kosmos 1100 ve 1101. Haziran 1982'de Kosmos 1374 uçak gibi süzülerek Hint Okyanusu'na inmeyi başardı. 6 kişilik olarak tasarlanan sovyet uzay mekiğinin 1980'li yılların ortalarına doğru tam anlamıyla çalışır duruma geleceği tahmin edilmektedir.

«Spacelab» projesi

Amerikan hükümeti NASA'nın Uzay Mekiği'ni ve bir uzay istasyonunu aynı zamanda geliştirmesine izin vermedi. Her şeye rağmen, içinde insan bulunan bir uzay laboratuvarında bilimsel ve teknik deneyler yapabilmek için, Amerikan Uzay İdaresi avrupalılara «Spacelab» uzay mekiğinin içinde yer alacak bir laboratuvar kurmalarını teklif etti. Bu proje 1974'te, Avrupa Uzay Ajansı'nın kuruluşu sırasında onaylandı.

«Spacelab» gerçek anlamda bir uzay istasyonu değildir, çünkü Uzay Mekiği'nden bağımsız değildir: Laboratuvara gerekli dengeyi, enerjiyi, solunabilir atmosferi ve mürettebat için oturma yerlerini mekik sağlar. Bu bağımlılık «Spacelab»ın seferlerini 30 günden az bir süreyle (hatta ilk zamanlarda 7 günle) sınırlandırır ve bu sürelerin sonunda mekik, laboratuvarı kendisiyle birlikte yere indirir. Böyle olunca, «Spacelab»ın büyük bir araştırma gücü olmak gerekir. Laboratuvarın iki bölümü vardır. Birinci bölüm oturulabilir basınçlı bir modül olup çapı 4 m, boyu 7 m kadardır; burada 6 ton bilimsel gereç ve 1-4 kişilik bir mürettebat barınabilir.

İkinci kısım çepeçevre uzaya açılabilen bir platformdur; bu platform, her biri 1,6 ton yük taşıyabilen 3 m uzunluğunda 1 ilâ 5 paletten oluşur. Normal basınçta tutulan modülü paletlerle çeşitli şekilde birleştirmek suretiyle «Spacelab» için planlanan bilimsel sefere göre 8 ana biçim elde edilebilir. «Spacelab»ın her uçuşu dolayısiyle laboratuvarın biçimi ve bilimsel donanımı serbestçe değiştirilebilir. «Spacelab» ilk seferini 28 kasım - 7 aralık 1983 arasında amerikan Uzay Mekiği *Columbia* ile (STS 9 seferi) yaptı. Alman uzay adamı Ulf Merbold, Spacelab'da yer aldı.

uzay istasyonlarının geleceği

Uzay istasyonları, yüzyılın sonuna kadar iki yönde gelişecektir: Birincisi, birbiri ile değiştirilebilir elemanlardan oluşan modüller isyasyonların (oturma modülleri, uzmanlaşmış araştırma modülleri, uzayda imal edilmesinde yarar görülen maddeleri hazırlama modülleri) uzayda birleştirilmesi; ikincisi uzay istasyonlarının araştırma laboratuvarı gibi değil, fakat uyduların bakımı, uzayda üslenmiş «uzay römorklarının» (space tugs) yakıt ikmali, radyoteleskop, haberleşme antenleri, uzay güneş santralları gibi büyük yapıların kurulması için «bir uzay harekât üssü» (*space operation center*) olarak kullanılması.

Sovyet programı, «Salyut» boyundaki birçok modülün birleştirilmesi ve yörünge üzerinde büyük radyoteleskopların kurulması sayesinde kısa sürede bu yola girebilir. Amerikan projeleri ise, 1990'da modüler uzay istasyonları aşamasına geçmeden önce, «uzay harekât üssü» tipindeki işleri denemek için Mekik-«Spacelab» kompleksinin kullanımını öngörmektedir. (L)

Uzay Mekiği, ABD'nin yeni geliştirdiği uzay gemisi. **STS** (*Space Transport System* [uzay ulaştırma sistemi]) simgesiyle de anılır. Ana öğesi, yerden bir füze gibi yükselerek bir süre Dünya çevresinde, 500 km yükseklikte yörüngeye girip uydulaşan, sonra bir planör gibi süzülerek yere inen ve delta kanatlı büyük bir uçağı andıran *Orbiter*'dir (uzunluk 45 m; kanat açıklığı 14,4 m; boş ağırlık 67,5 t). 7 kişilik bir oturma bölümü ve 29 tonluk bir ambarı bulunan Orbiter'e, her biri 211 ton itiş gücündeki 3 motoru besleyecek 700 tonluk bir yakıt deposu bağlanmıştır. Bu depo her yolculukta işi bitince uzaya bırakılır. Deponun iki yanında, her biri 1 200 ton itiş gücünde olan ve katı yakıtla çalışan 2 füze yer alır. Paraşütlü olan bu füzeler, yörüngeye girmeden önce uzaya bırakılır ve yere düştüklerinde onarılarak yeniden kullanılabilir.

Orbiter yere indikten sonra elden geçirilip yeniden kullanılabilir (yaklaşık olarak 100 defa). Bu da ona, şimdiye kadar yapılan uzay gemilerine göre ucuzluk sağlar. Uzay Mekiği çeşitli amaçlar için kullanılır: Spacelab*'ı *(Ek 2)* yörüngeye yerleştirmek, uyduları fırlatmak veya yok etmek; yer ile uzay istasyonları arasında astronot ve malzeme taşımak, vb.

İlk Uzay Mekiği, 18 şubat 1977'de bir Boeing-747'nin sırtına bağlı olarak uçtu. İlk serbest uçuşunu, 12 ağustos 1977'de, 7 900 m yüksekte Boeing'den ayrılarak yaptı. İkinci serbest uçuş 13 eylül 1977'de oldu.

Uzay Mekiği uçuşlarında başlıca iki güçlükle karşılaşıldı: Isı kalkanının (8 000 seramik levha) kaplanması; ısı motorlarının ayarlanması (temmuz 1979 denemesinde 3 motor patladı). Bu güçlükler yüzünden mart 1979 için öngörülen deneme uçuşu nisan 1981'e kadar ertelendi.

İlk deneme uçuşu (STS-1) 12 nisan 1981' de yapıldı. John Young ve Robert Crippen'in yönetimindeki mekik Dünya'nın çevresinde 275 km yükseklikte yörüngeye girerek 54 saat 20 dk (36,5 dolanım) uçtuktan sonra 14 nisan 1981'de yere indi.

İkinci deneme uçuşu (STS-2) 12 kasım 1981'de yapıldı Astronotlar (Richard Truly ve Joe Ebgle) iki gün sonra yere döndüler.

Üçüncü deneme uçuşu (STS-3) Jack Lousma ve Charles Fullerton yönetiminde yapıldı. 22 mart 1982'de uzaya açılan mekik, hava şartları yüzünden biraz gecikerek 8 gün sonra New Mexico'daki White Sands üssüne indi (o zamana kadar iniş için California'daki Edwards üssü kullanılıyordu). Dördüncü deneme uçuşu (STS-4) [Thomas Mattingly ve Henry Hartsfield] 27 haz. - 4 tem. 1982 arasında yapıldı.

1982'nin sonuna doğru görev uçuşları başladı. Birinci görev uçuşu (STS-5) beş gün sürdü (11 kasım - 16 kasım 1982). Mürettebat 4 kişiydi (Vance Brand, Robert Overmeyer, Joseph Allen ve William Lenoir). İki haberleşme uydusu (SBS-3 [ABD] ve Anik C-3 [Kanada]) yörüngeye sokuldu. Birçok deney yapıldı. Fakat uzay giysilerindeki arıza yüzünden uzayda serbest yürüyüş yapılamadı.

Uzay Mekiği'nin uçuşları 1983 yılında da devam etti (STS-6, STS-7, STS-8). Şubat 1983'te yapılan altıncı uçuşta astronot Bruce Mc Candless, jet motorlu bir sırt çantası kuşanmış olarak Uzay Mekiği'nden çıktı. Halatsız, yani bağlantısız olarak mekikten biraz uzaklaştı ve boşlukta manevralar yaptı. (LM)

UZELLİ (Ahmet), türk ressamı (İstanbul 1904 - ay. y. 1978). İstanbul Öğretmen Okulu'nu bitirdikten (1923) sonra ressam, Şevket Dağ ve İbrahim Çallı yanında resim eğitimi gördü. Resim öğretmenliği sınavını vererek orta öğretim okullarında öğretmenlik yaptı (1924 - 1967). Hoca Ali Rıza, A. Ziya Akbulut, Şevket Dağ çizgisinde İstanbul'un doğal ve tarihsel pitoreskini, eski köşkler, sokaklar, evler gibi mimarlık özelliklerini nesnel bir gerçekçilik ve özenli bir işçilikle yansıttı. Birçok resmî ve özel koleksiyonlarda tabloları bulunmaktadır. (M)

UZUNÇALAR, bİş. i. Yeni k. Üzerine seslerin düşük devirde kaydedildiği büyük boyutlu plak: *Adnan Saygun'un son bestesi, bir uzunçaları arkalı önlü dolduracak uzunluktadır. (Eşanl.* LONGPLEY). [M]

***UZUNÇARŞILI** (İsmail Hakkı), türk tarihçisi. — 1977'de İstanbul'da öldü. (M)

***UZUNDERE,** Erzurum ilinin Tortum ilçesine bağlı bucak. — 12 299 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 900 nüf. (1980). Belediye. (M)

***UZUNGÖL,** Trabzon ilinde, Çaykara ilçesine bağlı bucak. — 6 582 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 2 522 nüf. (1980). Belediye. (M)

***UZUNKUYU,** İzmir ilinde Urla ilçesine bağlı Barbaros bucağının merkezi. — 490 nüf. (1980). [M]

***UZUNİSA,** Ordu ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 16 866 nüf., 19 köy. Bucak merkezi 454 nüf. (1980). [M]

***UZUNKÖPRÜ,** Edirne ilinde ilçe. — 80 306 nüf., 56 köy. İlçe merkezi 27 873 nüf. (1980). [M]

UZUNLU, Yozgat ilinde, Boğazlıyan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 620 nüf. (1980). Belediye. (M)

Uzunlu Barajı, Yozgat ilinde Kozanözü suyu üzerinde baraj. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama ve taşkından korunma amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 182,4 m; barajın temelden yüksekliği 60,4 m; talvegden yüksekliği 48,4 m; normal su kotu 1 175 m; normal su kotunda depolama hacmi 49 milyon m³; göl alanı 2,75 km²; sulama alanı 2 680 ha'dır. (M)

UZUNPINAR, Denizli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 2 273 nüf. (1980). Belediye. (M)

Ü

ÜÇDAM, Tunceli ilinde, Pülümür ilçesine bağlı bucak. 2 487 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 63 nüf. (1980). [M]

***ÜÇHİSAR,** Nevşehir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 2 601 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Üçköprü Maden İşletmesi,** Muğla ilinin Fethiye ilçesine bağlı Göcek köyünde krom işletmesi. — Etibank'a bağlı olan işletmenin 1978'de 80 00 ton kromit (parça), 31 000 ton konsantre işleme kapasitesi vardı. (M)

ÜÇKUYU, Afyonkarahisar ilinde, Sultandağı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 413 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÜÇPINAR, Konya ilinde, Bozkır ilçesine bağlı bucak. 7 342 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 2 114 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÜÇPINAR, Manisa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 6 846 nüf., 19 köy. Bucak merkezi *Eğriköy*, 1 757 nüf. (1980). [M]

Yüksel ÜLKEN

ÜLKEN (Yüksel), türk iktisatçısı (Karşıyaka, İzmir 1929). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'ni bitirdikten sonra Bordeaux Üniversitesi'nde (Fransa) doktora yaptı (1956). Yurda dönünce bitirdiği fakültenin Umumi İktisat ve İktisat Teorisi kürsüsüne asistan olarak girdi. 1960'ta doçent, 1967'de profesör oldu. Bazı Avrupa ve ABD üniversitelerinde alanıyla ilgili çalışmalar yapan ve birçok ulusal, uluslararası kongre ve seminerlere bildirileriyle katılan Ülken, 1969 - 1971 arasında Gazetecilik Enstitüsü (sonra Basın-Yayın Yüksekokulu) müdürlüğünde bulundu. Başlıca eserleri: *20. Yüzyılda Dünya Ekonomisi* (1964), *Fiyat Teorisi* (2 cilt, 1967 - 1973), *Atatürk ve İktisat* (1981). [M]

Hâlûk ÜLMAN

***Ülkü Ocakları.** — Milliyetçi Hareket Partisi'ni destekleyen derneklerin başında gelen Ülkü Ocakları, 31 mart 1975'te, MHP birinci Milliyetçi Cephe hükümetine ortak olduktan sonra, hızlı bir gelişim sürecine girdi. Bir yandan yurt içindeki ve dışındaki (Almanya) örgütlerini güçlendirirken, bir yandan da devlet örgütünde etkinliğini arttırmaya başladı. Eğitim enstitüleri başta olmak üzere, öğretmen yetiştiren kurumların tümü MHP yanlısı «ülkücü» gençlerin denetimine girdi. Ancak 31 aralık 1977' de ikinci MC hükümetinin düşürülmesinden ve 5 ocak 1978'de CHP ağırlıklı hükümetin kurulmasından sonra MHP'yi destekleyen öbür kuruluşlar gibi Ülkü Ocakları' nın durumu da bozulmaya başladı. Hükümet, ilk günden itibaren, silahlı sola olduğu gibi silahlı sağa karşı da büyük bir mücadeleye girişti. Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki ve eğitim enstitülerindeki MHP eğilimli yöneticiler değiştirildi. İddialara göre usulsüz göreve getirilmiş militanlar atıldı. Bunun üzerine ülkücü gençlerin giriştiği silahlı saldırılar daha da yoğunlaştı. 12 eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra Ülkü Ocakları kapatıldı ve silahlı eylemlere karışmış ülkücü kuruluşlar hakkında sıkıyönetim komutanlıklarınca kovuşturma açıldı. Bu kovuşturmaların en kapsamlısı olan Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkücü Kuruluşlar Davası'na 19 ağustose 1981'de Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 1 no.lu Askerî Mahkemesi'nde başlandı. 1 000'den fazla sanıkla başlayan dava 1984 yılı ağustosunda 113 tutuklu sanıkla devam ediyordu. (M)

***ÜLKÜTAŞIR** (M. Şakir), türk halkbilimcisi. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

ÜLMAN (Halûk), türk siyasi tarihçisi (Üsküdar 1931). Galatasaray Lisesi'nden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1955). Aynı fakültenin siyasi tarih kürsüsüne asistan olarak girdi; 1965'te doçent, 1971' de profesör oldu. 1973 ve 1977 seçimlerinde CHP'den İstanbul milletvekili seçilerek 12 Eylül 1980 Harekâtı'na değin parlamentoda görev yaptı. Bu arada Avrupa Konseyi'nde Türkiye'yi temsil etti. 1980 sonuna doğru Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim üyesi ve Uluslararası İlişkiler bölümü başkanı oldu. Çeşitli yerli ve yabancı dergilerde yazıları yayımlanan Ülman, Hürriyet gazetesinde türk dış politikası ve uluslararası politika konularında haftalık yazılar yazmaktadır. Başlıca eserleri: *Türk-Amerikan Diplomatik İlişkileri 1939 - 1947* (1961), *1860 Lübnan Bunalımı, Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay* (1967), *Birinci Dünya Savaşına Giden Yol* (1971). [M]

ÜMRANİYE (UMRANİYE*), Afyonkarahisar ilinde, Emirdağ ilçesine bağlı bucak. — 5 293 nüf., 16 köy. Bucak merkezi 456 nüf. (1980). [M]

ÜMRANİYE (UMRANİYE*), İstanbul ilinde, Üsküdar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 71 954 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÜN** (Memduh), türk film yönetmeni. — 1974'ten sonraki dönemde, *Ağrı Dağı Efsanesi* (1975), *Cellat* (1975), *Kadınım* (1975), *Bir Tanem* (1977), *Cevriyem* (1978), *Devlet Kuşu* (1980), *Gülsüm Ana* (1982) gibi filmleri yönetti. *Bulunmaz Uşak*, *Cennetin Evi* gibi filmlerin senaryolarını yazdı, *Vay Başımıza Gelenler*, *Zübük* ve *Cennetin Evi* gibi filmlerde rol de aldı. (M)

ÜNAL (Cihan), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Taşköprü, Kastamonu 1946). Lise öğrencisi iken Radyo Çocuk Kulübü ve Halkevleri amatör topluluklarının oyunlarında rol aldı. Ankara Devlet Konservatuvarı'nın Yüksek Tiyatro bölümünü bitirdi (1969). Devlet Tiyatroları'nda uzun süre oyunculuk yaptı (1969 - 1983). Oyunculuğunun yanı sıra Ankara Devlet Konservatuvarı'nda mimik, diksiyon, rol ve sahne dersleri verdi. 1977'de Batı Alman televizyonu ZDF yapımı *Gül ve Bülbül* adlı TV filminde, 1980'de TRT yapımı *IV. Murat* adlı TV dizisinde başrol oynadı. Bu diziden sonra ünü çok genişleyen Ünal, 1980'li yıllarda çevirdiği yedi filmle türk sinemasında da seçkin bir yere geldi. 1983 sonunda Türkân Şoray'la evlendi. 1972 - 1983 arasında çeşitli kurumların en iyi tiyatro ya da sinema oyuncusu ödüllerini aldı. Oynadığı başlıca oyunlar: *Damdaki Kemancı* (1969), *IV. Murat* (1970), *Don Kişot* (1970), *Romeo ile Juliet* (1971), *Fatih* (1972), *Yunus Emre* (1974), *Yedi Kocalı Hürmüz* (1979), *Bağdat Hatun* (1980), *Kral Lear* (1980). Başlıca filmleri: *Seni Kalbime Gömdüm* (1982), *Mine* (1982), *Seni Seviyorum* (1983). [M]

***ÜNİVERSİTE** i. — ANSİKL. Türkiye'de son yıllarda yeni üniversite kurma çalışmaları hızlı bir gelişme gösterdi. 1973'e kadar ülkede dokuz üniversite vardı. 1973 - 1976 yılları arasında bunlara on üniversite daha eklendi. 1976'dan sonra, özellikle 1981'de yapılan üniversite reformu üzerine açılanlarla birlikte üniversite sayısı yirmi yediyi buldu. 1973'ten sonra açılan üniversiteler yıldan yıla yeni fakülte ve bölümlerle genişletilerek yeni yapılarla, enstitü ve laboratuvarlarla donatılmaya başladı.

Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi ile Karadeniz Teknik Üniversitesi mali ve idari bakımdan Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıydı. Mütevelli heyetince yönetilen ODTÜ' nün özel bir statüsü vardı. 12 mart döneminin sıkıyönetim ortamında hazırlanıp 1973'te yürürlüğe konan 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nun 69. ve 70. maddelerinin, hükümetin bazı durumlarda üniversitelere belli bir süre el koyma yetkisi vermesi üniversite çevrelerinde tepkilere yol açtı.

Ankara ve İstanbul üniversiteleri ile İstanbul Teknik Üniversitesi ve CHP bu maddelerin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu. Anayasa Mahkemesi 1975/22 sayılı kararıyla, bu maddeleri üniversite özerkliğine ve Anayasa'ya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal etti (1975). 1750 sayılı kanun, üniversitelerle ilgili iki yeni kurul getirdi: Üniversitelerde planlama ve işbirliğini amaçlayan Yükseköğretim Kurulu ve üniversiteleri devlet adına denetleyen Üniversite Denetleme Kurulu. Denetleme Kurulu'nun gecikmesi durumunda, Milli Eğitim bakanı bu kurulun görev ve yetkilerini kullanabilecekti. Anayasa Mahkemesi üniversite özerkliğini zedeleyeceği gerekçesiyle bu kurullarla ilgili maddeleri de iptal etti. Aynı kurumun öğretim üyeleriyle ilgili bazı hükümleri de Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilince hükümetin üniversiteleri doğrudan doğruya denetlemesi olanağı ortadan kalktı. 1765 sayılı Üniversite Personel Kanunu ile üniversite öğretim üyeleri ve personeli için, Devlet Memurları Kanunu'ndaki gibi gösterge ve katsayı sistemi getirildi. Ayrıca üniversite personeline belirli oranlarda ek ödenek verilmesi kabul edildi.

1973'ten sonra üniversiteye giremeyenlerin gittikçe çoğalması ve bazılarının açlık grevine girişmeleri yüksek öğrenimdeki yığılmayı önleme çabalarını hızlandırdı. 1750 sayılı kanuna göre kurulup çalışan Yükseköğretim Kurulu, M. Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı kitle eğitimine yönelik iki yıllık ön lisans okulları projesini onayladı (10 şubat 1974) ve bu okulların 1974 - 1975 öğretim yılında açılması kararlaştırıldı. Ön lisans öğrenim ve uygulamasına aynı yıl Boğaziçi Üniversitesi ve bazı fakültelerde başlandı. Çeşitli meslek kuruluşları, üniversite çevrelerinden gelen tepkiler ve hükümetin değişmesi üzerine duraklayan ön lisans uygulamasının yerini YAY-KUR uygulaması aldı. 1975-1976 öğretim yılı başında 140 bin üniversite öğrencisi adayına mektupla öğretim yoluyla yüksek öğretim yaptırmayı amaçlayan Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu (YAY-KUR) sistemine geçildi. 1978 yılına kadar sürdürülen YAY-KUR uygulaması iyi sonuç vermedi. 200 bini bulan kayıtlı öğrenciden çok azı başarı gösterdi. Bunun üzerine 1978-1979 öğretim yılı başından itibaren YAY-KUR'a yeni öğrenci alınmaması, mevcut öğrencilerin haklarının korunması kararlaştırıldı.

Üniversite yöneticilerinin kendi kurulları tarafından seçilmesi, kararların kurullar tarafından alınması biçiminde değerlendirildi. Üniversite yöneticilerinin öğretim üyelerinin oylarıyla görev başına gelmeleri zamanla üniversitelerde hiziplerin oluşmasına ve kutuplaşmalara yol açtı. Üniversitelerin eğitim sürelerindeki farklılıklar ve aralarında yeterli bir koordinasyon bulunmayışı yüzünden öğrencilerin bir eğitim programından başka bir üniversitenin benzeri bir eğitim programına yatay geçişleri çoğu zaman mümkün olamadı. 12 Eylül Harekâtı'ndan sonra yükseköğretim kurumlarının teşkilât, işleyiş, görev, yetki ve sorumluluklarında bir bütünlük sağlanması öngörüldü. Bu amaçla 6 kasım 1981'de yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu ile ikinci bir üniversite reformu gerçekleştirildi. (Bk. YÜKSEKÖĞRETİM, *Ek* 2). Yükseköğretim kurumlarının teşkilâtlanmasını düzenlemek amacıyla çıkarılan 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla üniversite kapsamına giren tüm fakülte, enstitü, yüksekokul, konservatuvar, meslek yüksekokulu, araştırma ve uygulama mer-

Foto X (MEYDAN)

kezlerinin altbirimlerinin, anabilim dalı, anasanat dalı ve diğer ünitelerin teşkili, birleştirilmesi, kaldırılması ve işleyişi 2547 sayılı kanunun 7. maddesi uyarınca Yükseköğretim Kurulu'nca düzenlendi. 2809 sayılı Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı hakkındaki kanunla yeniden düzenlenen ve kurulan üniversitelerin sayısı 27'yi buldu. Bu üniversitelerin adları ve yerleri şöyledir: Ankara'da: Ankara, Orta Doğu Teknik, Hacettepe, Gazi; İstanbul'da: İstanbul, İstanbul Teknik, Boğaziçi, Marmara, Mimar Sinan, Yıldız; İzmir'de: Ege, Dokuz Eylül; Edirne'de Trakya; Bursa'da Uludağ; Eskişehir'de Anadolu; Konya'da Selçuk; Antalya'da Akdeniz; Adana'da Çukurova; Kayseri'de Erciyes; Sivas'ta Cumhuriyet; Samsun'da Ondokuz Mayıs; Trabzon'da Karadeniz; Erzurum'da Atatürk; Malatya'da İnönü; Elazığ'da Fırat; Diyarbakır'da Dicle; Van'da Yüzüncü Yıl üniversiteleri. (Üniversitelerin her biri için kendi adına bk., *Ek 2*). [M]

Üniversitelerarası Kurul, üniversitelerarası üst kuruluşlardan biri. Üniversite rektörleri ile her üniversitece seçilen bir üyeden ve Genelkurmay Başkanlığı'nın seçtiği bir asker üyeden oluşur. Başkanlığını kuruluş sırasına göre her yıl bir üniversitenin rektörü yapar. Kurul, yılda en az iki kez, tersi kararlaştırılmadıkça, başkanın görev yaptığı kentte toplanır. Milli Eğitim bakanı ve YÖK başkanı, gerekli gördükleri durumlarda toplantılara katılabilirler. Kurulun başlıca görevleri: a) Üniversitelerin eğitim - öğretim, bilimsel araştırma ve yayın çalışmalarını koordine etmek; b) Uygulamaları değerlendirmek, önerilerde bulunmak; c) Üniversitelerin öğretim üyesi ihtiyacını karşılayacak önlemler teklif etmek; d) Üniversitelerin tümünü ilgilendiren yönetmelikler hazırlamak; e) Doktora ile ilgili esasları saptamak; f) Yurtdışında yapılan doktoraları, doçentlik ve profesörlük unvanlarını değerlendirmek; g) Doçentlik sınavlarını düzenlemek, jürileri seçmek. (M)

ÜNLÜ (Nasuhi), türk voleybolcusu ve antrenörü (Samsun 1932). Yirmi bir yaşında başlayarak, 1973'e değin, çeşitli kulüplerde voleybol oynadı. 62 kez milli formayı giydi. 1973'ten sonra bir süre Genç Milli Takım'ı çalıştırdı. (M)

ÜNLÜPINAR, Gümüşhane ilinde, Kelkit ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 514 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÜNVER** (Süheyl), türk hekimi. — Çok yönlü enerjik çalışmalarını sürdürdü. İstanbul Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Tıp Tarihi ve Deontoloji Enstitüsü'nde 1967'de kurmaya başladığı «Tıp Tarihi Arşivi»ni genişletti. Kitaplıktaki 5 000'i aşkın kitabın büyük bir kısmını bizzat sağladı. Arşiv henüz tasnif aşamasındadır. Yeni kitapları: *Dr. Rıfat Osman'a Göre Edirne Evleri ve Konakları* (1976), *İstanbul'un Mutlu Askerleri ve Şehit Olanlar* (1976), *Sivas Tıp Sitesi* (1980), *Tarihi Yapılarımız ile İlgili Kaynaklar* (1980), *Yahya Kemal' in Dünyası* (1980), *Türk İnce Oyma Sanatı «Kaat'ı»* (1980), *Tıp Tarihi Yıllığı II* (1983). [M]

***ÜNVER** (Tunç), türk kemancısı (Ankara 1953). İlk keman derslerini Joseph Zirkin ve Lili Statzer'den aldı. Ankara Devlet Konservatuvarı'nda Adnan Saygun'un ve Marcel Débot'nun öğrencisi oldu. Üstün yetenekli öğrenciler arasında Paris'e gönderildi, Paris Konservatuvarı'nı pekiyi dereceyle bitirdi. Yurda dönünce Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'na solist kemancı olarak girdi. Yurt içinde ve dışında başarılı konserler verdi. 1981'de «devlet sanatçısı» unvanını aldı. (M)

***ÜNYE,** Ordu ilinde ilçe. — 126 440 nüf., 93 köy. İlçe merkezi 28 227 nüf. (1980). [M]

***ÜRDÜN,** Yakındoğu'da devlet. — 3 360 000 nüf.

TARİH
anayasa değişikliği

Esat-Hüseyin-Sedat «doruğu» (eylül 1973), Ürdün'ün 1970-1971'den beri içine düştüğü yalnızlığı sona erdirdi. Ürdün'ün ekim 1973 savaşına katılışı sembolikti (Ürdün ordusunun seçme birliklerinden biri Golan'da savaştı). Ayrıca kasım 1973'te, Cezayir'de yapılan arap ülkeleri konferansında, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) «Filistin halkının tek temsilcisi» olduğuna dair karar alınması Ürdün için başarısızlık oldu.

Kral Hüseyin arap ülkelerine oylarını geri aldırmak için uğraştıysa da bu yolda girişimleri olumlu sonuç vermedi. Ekim 1974' te, Rabat'ta, Arap Birliği ülkelerinin tamamı FKÖ'nün temsil yetkisini teyid ettiler; «arap birliği»ne saygı göstermek isteyen Kral Hüseyin de bu kararı istemeye istemeye imzaladı.

Bu tarihten sonra Ürdün yönetiminin tutumunu açıklamak zordur. Nisan 1967'de yenilenen ve 1971'de süresi uzatılan parlamento, anayasada iki defa (kasım 1974 ve şubat 1976) değişiklik yaptı. Bu değişiklikler kasım 1974'te dağıtılmış bulunan millet meclisini temelli «uyutmak» imkânı sağladı. Nitekim nisan 1978'de, millet meclisinin yerine bir Danışma Konseyi kurularak yeni bir reform yapıldı. 60 üyeden oluşan bu meclisin üyeleri, bakanlar kurulunun önerisi üzerine kraliyet kararnamesiyle iki yıl için atanmaktadır.

Bu girişimler Cezayir ve Rabat konferanslarında kabul edilmiş kararlardan çıkarılmış kurumsal sonuçlar gibi sunuldu. Oysa eskiden millet meclisine seçilenlerin yarısı Şeria ırmağının batı kıyısını temsil ediyordu. Aynı şekilde kasım 1974'te, üyelerini kralın tayin ettiği soylular meclisinde de 7 filistinli yer aldı (daha önce 15). Ayrıca hükümette Batı Şeria kökenli bakanların sayısı önemli ölçüde azaldı. 1967'de kurulmuş olan «İşgal Altındaki Topraklar Bakanlığı» 1974'te kaldırıldı.

Nisan 1978 reformu, kral Hüseyin'in ikinci bir amaç güttüğünü de sezdirdi: Sarayın siyasetini denetlemeye yönelik her çeşit muhalefetin tasfiyesi. Süleyman el-Nablusî hükümetinin kısa deneyinden beri (ekim 1956 - nisan 1957) Ürdün parlamenterizminin gelişimi bu açıdan ilginçtir. Ülke on iki yıl (1957 - 1963; 1966 - 1967; 1970 - 1973) sıkıyönetim altında yaşadı ve Ürdün ordusu nisan 1967'den sonra kışlasına dönemedi; bütün siyasi partiler yasaklandı, hükümet partisi bile feshedildi (şubat 1976). Danışma Konseyi'nin kurulması (1978) mutlak monarşiye dönüşün adeta son aşaması oldu.

FKÖ ile ilişkilerin düzelmesi

Kral Hüseyin ile FKÖ lideri Yaser Arafat arasındaki uzlaşma, Enver Sedat'ın Kudüs ziyaretinden (kasım 1977) ve Mısır ile İsrail arasında Camp David anlaşmalarının yapılmasından (eylül 1978) ve Washington andlaşmasının imzalanmasından (mart 1979) sonra giderek sağlamlaştı. Bu Ürdün - Filistin yakınlaşması Batı Şeria ve Gazze'de özerk bir arap rejimi kurulmasına ortaklaşa muhalefet ve İsrail'in 1967' de işgal ettiği topraklardan çekilmesi esasına dayanıyordu. Arap devlet başkanlarının Bağda'ta yaptıkları doruk toplantısında (kasım 1978) aldıkları kararlara uygun olarak FKÖ ve Ürdün, işgal altındaki topraklarda oturan arapları desteklemek için bir Ürdün - Filistin ortak komitesi kurmayı kabul ettiler. 1980'de kurulan Badran hükümetinde yeniden bir «İşgal Altındaki Topraklar Bakanlığı» kuruldu ve bakanlar kurulunda Filistin kökenli birçok kişiye gene yer verildi.

araplararası anlaşmazlıklar ve kral Hüseyin

Kuşkusuz Haşimi Krallığı bölgenin en istikrarlı rejimlerinden biridir. Temmuz 1980' de, Başbakan A.H. Şaraf'ın ölümü hükümet çalışmalarını aksatmadı, onun yerine 3 temmuzda K. Rimavi, 28 ağustostan itibaren de Mudar Badran getirildi.

1980 yazında Irak ile İran arasında çatışma başlayınca, ihtiyatlılığı dillere destan olan kral Hüreyin, Irak devlet başkanı Saddam Hüseyin'in yanında yer alarak sürpriz yaptı. Irak'a gönderilen silahlar Ürdün'ün Akabe limanına yığıldı. Birçok Irak filotillası krallığın hava üslerinde barındırıldı. Irak'ın Ürdün'e büyük para yardımında bulunması (1979'da 350 milyon dolar), Haşimi Krallığı'nın Irak'ı batıya yöneltme isteği, İran İmparatorluğu'nu yıkanlara karşı duyulan kin, kral Hüseyin'in bu tutumunu açıklamaya yeterli değildi.

Gerçekte, İsrail'in, Ürdün'ün en zengin ve en kalabalık bölümünü (Maverai Ürdün) koparıp aldığı haziran 1967 felaketinden sonra, Hüseyin'de bir sabit fikir yerleşti: Arap devletlerince kayırılmakta olan FKÖ' yü Batı Şeria'nın geleceği konusunda etkilemek. Nitekim kral Hüseyin, bu amaçla, FKÖ ile birlikte; Batı Şeria'daki bazı yurtsever belediye başkanlarına yardım etmekten geri kalmadı.

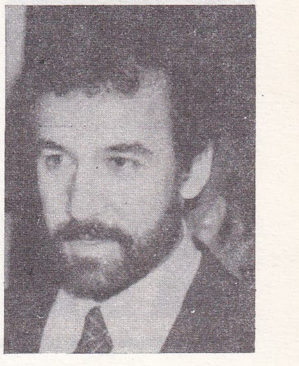

Cihan ÜNAL

Irak'ın bu siyaseti desteklemesi, daha şimdiden körfez hükümdarlarının sempatisini kazanmış bulunan kral için çok değerliydi. ABD'nin yeni başkanı Reagan ile İsrail İşçi Partisi lideri Ş. Peres de Ürdün'ün bu tutumuna karşı sempatilerini gizlemediler. 25-27 kasım 1980'de, Amman'da toplanan 11. Arap doruğu da Hüseyin'e böyle bir rol vermiş göründü. Tek güçlük, kendini bir kenara iten böyle bir tutumu desteklemek istemeyen Suriye'den doğuyordu. Ama, islam terörizmi ile zayıflamış görünmesine rağmen Suriye bu siyasete şiddetle karşı koydu. 25-26 kasım 1980 gecesi, Amman doruğunu boykot eden Suriye, özellikle FKÖ'yü kendi çizgisine çekerek, Ürdün sınırına 10 000 asker yığdı. Dört gün sonra birliklerin mevcudu üç tümene (35 000 asker, bin kadar tank) yükseldi. Buna karşılık Ürdün ordusu da birliklerini cepheye sürdü ve yedekleri silah altına çağırdı. Bunun üzerine Suudi Arabistan başbakan yardımcısı prens Abdullah Şam'a gitti ve 4 aralıkta, başkan Esad'ın Suriye birliklerini geri çekmesini sağladı.

Görünüşe göre taraflardan hiç biri üstünlük sağlayamadı. Aslında Lübnan'daki kaderi Suriye ordusuna bağlı olan FKÖ, Suriye'ye yaslanmak zorundaydı. Bu nedenle Suudi Arabistan Suriye'yi kollamak gerektiğini anladı. Hafız Esad, İsrail - Arap dramının başoyuncularına kendi gerçeğini kabul ettirmeyi başardı: Ortadoğu'da Suriye'siz bir düzenleme olamazdı. Nitekim bu gerçek sonraki siyasal ve askeri gelişmelerle de doğrulandı (bk. LÜBNAN, FKÖ, SURİYE, YAKINDOĞU, *Ek 2*).

SAVUNMA

Ürdün milli kaynaklarının büyük bir kısmını (1981'de gayri safi milli gelirin yüzde 12'si) savunması için harcamakta; böylece kuvvetli bir ordu besleyebilmektedir (1983'te 73 000 kişi). 1983'te kara ordusu, 14 tugaydan oluşuyordu. Bu tugayların 5'i zırhlı tugaydı (M-48, M-60 ve Centurion tipi 500 tank). Hava kuvvetleri 94 savaş uçağına sahiptir: F-5A, F-5E. Ayrıca Fransa'ya 36 tane Mirage F-1 uçağı ısmarlanmıştır. (LM)

***ÜREN** (Eşref), türk ressamı. — Kültür Bakanlığı başarı ödülü verildi (1981). Yeni resimlerini 1977 - 1984 yıllarında Ankara ve İstanbul sanat galerilerinde sergile-

ÜRDÜN kralı Hüseyin FKÖ lideri Yaser Arafat'la

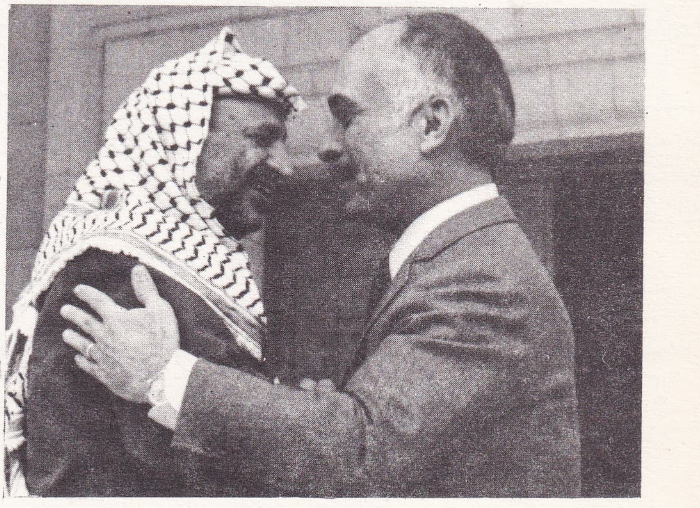

Foto. X (MEYDAN); Vildenberg/Sygma (LAROUSSE)

Mustafa ÜSTÜNDAĞ

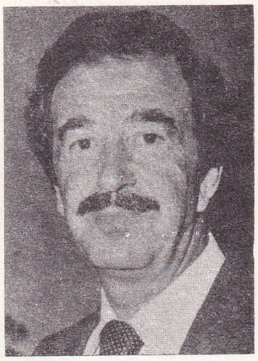

Besim ÜSTÜNEL

di. Değişen akımlar karşısında daima güncel ve taze kalan Üren, genellikle başkent ve bozkır görünümlerini konu alan resimlerinde doğanın görsel coşkusunu dile getirme eğilimini sürdürdü. (M)

***Üretme Çifikleri** (DEVLET) [DÜÇ]. — Federal Almanya ile Türkiye arasındaki kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkileri ilerletmek ve Türkiye'de tarımsal üretimin gelişmesine yardımcı olmak amacıyla, alman örneklerine göre kurup işleterek alman bilimsel araştırma sonuçlarının ve işletmecilik yöntemlerinin tarım alanına aktarılmasını sağlamak için 1957'de Balıkesir'in Gönen ilçesinde Almanlarca kurulan Tahirova Türk - Alman Örnek ve Tatbikat Çiftliği, 20 yıllık sözleşme süresinin sonunda (1977), Tahirova Devlet Üretme Çiftliği adı altında, DÜÇ'e katıldı. Böylece DÜÇ çiftliklerinin sayısı 22'ye yükseldi. Başlıca görevi, üstün nitelikte tohumluk ve yüksek verimli damızlık hayvan yetiştirerek çiftçilere dağıtmak olan DÜÇ, yılda ortalama 100 000 ton tahıl, 1 000 ton ayçiçeği, 1 500 ton pamuk çiğidi, 400 ton mısır tohumu dağıtmaktadır. 1960'tan 1976'ya kadar 16 yıl içind e DÜÇ'nin dağıttığı çeşitli ırktan damızlık hayvan sayısı da şöyledir: 10 118 inek, 82 615 koyun, 3,6 milyon civciv. (M)

***ÜRGÜP,** Nevşehir ilinde ilçe. — 33 850 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 6 998 nüf. (1980). [M]

***ÜRGÜPLÜ** (Suat Hayri), türk devlet adamı. — 1981'de İstanbul'da öldü. (M)

ÜRKÜNÇ sıf. Yeni k. (ürkmek'ten) ürküntü veren, ürkütücü: *Hiç böylesi hastalıklı, ürkünç bir gülme görmemiştim* (İ. Yalçın). [M]

ÜRKÜTLÜ, Burdur ilinde, Bucak ilçesinin Kızılkaya bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 384 nüf. (1980). Belediye. (M)

ÜRUĞ (Necdet), türk generali (İstanbul 1921). Kara Harp Okulu'nu (1941), Topçu Okulu'nu (1942) ve Harp Akademisi'ni bitirdi (1950). Çeşitli topçu birliklerinde takım komutanlığı, 5. Kolordu ve Genelkurmay Başkanlığı karargâhlarında kurmay subaylık, 28. Tümen Topçu Alayı batarya komutanlığı, Harp Akademisi'nde öğretmenlik, 9. Tümen'de tabur komutanlığı, 6. Zırhlı Tugay'da kurmay başkanlığı, Kıbrıs Silahlı Kuvvetleri Üçlü Karargâh Teşkilâtı Eğitim Şubesi müdürlüğü, Kıbrıs Ordusu eğitim grup başkanlığı, Kıbrıs Silahlı Kuvvetleri Türk Alayı komutanlığı, Genelkurmay Plan Prensipler Dairesi Özel Planlama Şubesi müdürlüğü, Milli Güvenlik Kurulu genel sekreter yardımcılığı, Genelkurmay Genel Plan ve Prensipler Başkanlığı Stratejik Plan Daire başkan vekilliği, Zırhlı Birlikler Okulu ve Eğitim Tümeni komutanlığı, Genelkurmay Eğitim Dairesi başkanlığı, Genelkurmay Plan Prensipler başkanlığı ve 15. Kolordu komutanlığı görevlerinde bulundu. 1977'de orgeneralliğe yükseldikten sonra Yüksek Askeri Şura üyeliği, 1. Ordu komutanlığı, Kara Kuvvetleri komutan yardımcılığı, Milli Güvenlik Konseyi genel sekreterliği yaptı. 1983 ağustosunda Kara Kuvvetleri komutanlığına, yıl sonunda da Genelkurmay başkanlığına atandı. (M)

***ÜSKÜDAR,** İstanbul ilinde ilçe. — 366 186 nüf., 9 köy. İlçe merkezi 261 141 nüf. (1980). [M]

ÜSKÜP, Kırklareli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 5 341 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 3 437 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÜSKÜP,** makedonca **Skopje,** Yugoslavya'da Makedonya Federe Cumhuriyeti'nin başkenti. — 312 980 nüf. (L)

***ÜSTÜN** (Nevzat), türk şairi ve yazarı. — (öl. İstanbul 1979). Daha önceki kitaplarından seçtiği şiirlerini *Beklenen Sabah* (1978) adı altında topladı. Otomobille Ankara'dan İstanbul'a gelirken Adapazarı yakınında trafik kazasında öldü. Ölümünden sonra ailesi tarafından Nevzat Üstün Şiir ve Öykü Ödülü adıyla bir ödül kondu. Ödülü 1980'de şiir dalında Ali Yüce (*Halk Çağı*) hikâye dalında Osman Şahin (*Ağız İçinde Dil Gibi*); 1981'de şiir dalında Hasan Hüseyin (*Filizkıran Fırtınası*), hikâye dalında Nadir Gezer (*Hanife Nineden Öyküler*), 1982'de şiir dalında Şükran Kurdakul (*Bir Yürekten Bir Yaşamdan*) aldılar. (M)

ÜSTÜNDAĞ (Mustafa), türk siyaset adamı (Seydişehir 1933 - Konya Ereğlisi yakınları 1983). Konya İvriz Köy Enstitüsü'nü bitirdikten sonra bir süre köylerde ilkokul öğretmenliği yaptı. Gazi Eğitim Enstitüsü Pedagoji bölümünü bitirince ilköğretim müfettişi oldu (1960). Devlet bursuyla, 1963'te ABD'ye giderek Wisconsin Üniversitesi'nde eğitim konusunda master yaptı. Yurda döndükten sonra, Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi'nde öğretim görevlisi oldu. Aynı okulda eğitim yönetimi konusunda doktora yaptı. 1969'da CHP saflarında siyasete atıldı. Aynı yıl Konya milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1973 ve 1977 seçimlerinde milletvekilliğini korudu. 1974'teki CHP-MSP koalisyon hükümetinde Milli Eğitim, 1977'deki Ecevit hükümetinde Milli Eğitim ve Kültür bakanlığı yaptı. CHP'de parti meclisi ve merkez yönetim kurulu üyeliği, genel sekreter yardımcılığı görevlerinde bulundu. 1978 başında genel sekreterliğe seçildi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla siyaset yaşamı sona erdi. Ulukışla - Ereğli yolunun Ereğli sapağında, trafik kazasında öldü. (M)

***ÜSTÜNEL** (Besim), türk iktisatçısı ve siyaset adamı. — 1977 seçimlerinden sonra kurulan bir aylık Ecevit hükümetinde Maliye bakanlığı yaptı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla senatörlüğü sona erdi. 1977 - 1981 arasında Avrupa Konseyi Asamblesi'nde Türkiye'yi temsil etti. 1981 - 1982 ders yılında İTÜ İşletme Mühendisliği Fakültesi'nde profesörlüğe atandı. *Türkiye'nin Cephe Çıkmazı* (1976) adlı kitabında siyasal düğümlenmelere ilişkin görüşlerini açıkladı. (M)

ÜSTÜNLER, Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 717 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÜZÜM** i. — ANSİKL. Dünya kuru üzüm üretimi 1980'de 1 milyon tonu aştı. Türkiye 353 bin tonluk üretimiyle ilk sırayı aldı. Türkiye'yi ABD (282 bin ton) ve Yunanistan (139 bin ton) izledi.

● *Türkiye*'de, 1975'ten sonraki dönemde toplam bağ alanındaki artışa paralel olarak yaş üzüm üretimi de arttı. 1976'da 768 000 hektardan 3 080 000 ton, 1977'de 760 000 hektardan 3 180 000 ton, 1978'de 790 000 hektardan 3 496 000 ton, 1979'da 850 000 hektardan 3 500 000 ton, 1980'de 820 000 hektardan 3 600 000 ton yaş üzüm elde edildi. İklim koşullarına bağlı olarak bazı yıllarda verim yükseldi.

Elde edilen ürünün büyük bölümü önceden olduğu gibi yaş olarak yurt içinde tüketildi. Kalanı ise kurutuldu. Türkiye'nin en çok dışsatım yaptığı ürünlerden biri olan kuru üzüm, 1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında belli bir düzeyde döviz kaynağı olma niteliğini sürdürdü. 1978'de 95 bin ton kuru üzüm dışsatımı yapılarak 99,7 milyon dolar gelir sağlandı. 1979'da 75,9 bin ton (114,9 milyon dolar), 1980'de 80,3 bin ton (131,3 milyon dolar) ve 1981'de 89,8 bin ton (130,1 milyon dolar) kuru üzüm dışsatımı gerçekleştirildi. (M)

***ÜZÜMLÜ,** Erzincan ilinde merkez ilçeye bağlı bucak. — 14 223 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 6 183 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÜZÜMLÜ,** Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı bucak. — 12 401 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 4 334 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ÜZÜMLÜ,** Muğla ilinde, Fethiye ilçesine bağlı bucak. — 8 467 nüf., 8 köy. Bucak merkezi *Yeşilüzümlü,* 2 464 nüf. (1980). Belediye. (M)

Foto. X (MEYDAN)

V

***VAASA,** isveçce **Vasa,** Finlandiya'da liman keni. — 54 000 nüf. (L)

***VADİL MEDANİ,** Sudan'da, Hartum'un güney-doğusunda kent. — 106 715 nüf. (L)

***VADZEM** veya **VADİZEM,** Fas'ta, Darel-Beyda'nın güneydoğusunda kent. — 33 000 nüf. (L)

***VAKAYAMA,** Japonya'da (Honşu adası) kent. — 365 000 nüf. Demir - çelik ve petrokimya sanayii. (L)

***VAKFIKEBİR,** Trabzon ilinde ilçe. — 100 046 nüf., 105 köy. İlçe merkezi 13 681 nüf. (1980). [M]

***Vakıflar Bankası** (TÜRKİYE). — 1982' de itibari sermayesini 1 milyar liraya çıkardı. Aynı yılın sonunda toplam mevduatı 108 milyar 214 milyon liraya, toplam kredi miktarı 76 milyar 59 milyon liraya; şube sayısı 272'ye ulaştı. Çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren 32 kuruluşta toplam 1,7 milyar lira dolayında payı bulunan Vakıflar Bankası, 1982'yi 1 milyar lirayı aşkın kazançla kapadı. (M)

***Vakıflar Genel Müdürlüğü.** — Genel müdürlüğün varlıklarında 1971 yılından sonra dikkate değer bir büyüme görüldü. 1983 yılı sonunda vakıflar idaresine bağlı 110 külliye, 4 433 cami, 605 hamam, 9 080 türbe, 264 medrese, 41 kitaplık, 57 kervansaray, 70 bedesten, 9 darüşşifa, 281 han, 272 zaviye, 25 imaret, 258 çeşitli vakıf olmak üzere toplam 7 415 vakıf eseri; 48 kentte de ortaöğretim öğrenci yurdu bulunuyordu. Aynı yıl genel müdürlüğün personel sayısı 2 600'e ulaştı. İstanbul'daki Bezmi Âlem Vakıf Gureba Hastanesi bünyesinde bir döner sermaye işletmesi kuran (1977) Vakıflar Genel Müdürlüğü, Ayvalık ve Aydın'daki zeytin işletmeleri eliyle kendi mülkiyetinde bulunan zeytinlikleri ve turunçgiller bahçelerini kiralayarak bunların ve türevlerinin üretimini artırma çabasındadır. Ayrıca turizme dönük yatırımlarıyla otel - motel gibi konaklama tesisleri de inşa edip kiraya vermektedir. (M)

***VAL DE MARNE İdare Bölgesi,** Fransa'da (Île-de-France) idare bölgesi. — 1 215 674 nüf. Merkezi *Créteil.* (L)

***VALDİVİA,** güney Şili'de liman kenti. — 82 000 nüf. (L)

***VAL D'OİSE İdare Bölgesi,** Fransa'da (Île-de-France) idare bölgesi. — 840 885 nüf. Merkezi *Pontoise.* (L)

***VALENCİA,** İspanya'da kent. — 748 730 nüf.

— *Valencia ili,* 3 345 000 nüf. (L)

***VALENCİA,** Venezuela'da, Caracas'ın batısında kent. — 455 000 nüf. (L)

***VALLADOLİD,** İspanya'da kent. — 308 532 nüf. (L)

***VALLİ** (Alida), italyan sinema oyuncusu. — Son filmleri: *Novecento* (Bindokuzyüz) [B. Bertolucci, 1976] ve *Suspiria* (Dario Argento, 1977). [L]

***VALPARAİSO,** Şili'de, Santiago'nun kuzeydoğusunda liman kenti. — 248 200 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 620 180 nüf.). [L]

***VAN** (65), Doğu Anadolu'da (Yukarı Murat - Van bölümü) il merkezi ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genelinin çok üstündeydi: Binde 38,64 (Türkiye geneli 20,65). Kentlerde de, köylerde de bu oran Türkiye ortalamalarının iki katı kadardı: Binde 60,65 ve 28,43 (Türkiye ortalamaları: 30,36 ve 13,37). 1980 sayımında toplam nüfusu 468 646 olarak belirlenen il, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 39. sırayı aldı (1975'te 42. sıradaydı). Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 92 801, kentlerin toplam nüfusu 156 852, köylerinde toplam nüfusu 311 794, köy sayısı 570 olarak saptandı. 1980'de ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 143 865 (il merkezi Van 92 801), Erciş 73 343 (merkez 27 582), Muradiye 61 253 (merkez 10 321), Özalp 48 571 (merkez 3 660), Başkale 40 948 (merkez 9 770), Gevaş 40 152 (merkez 7 410), Gürpınar 38 289 (merkez 2 866), Çatak 22 225 (merkez 2 442).

1976 sonunda Muradiye ilçesi ve çevresinde meydana gelen depremde 3 800 kişi öldü, 9 322 yapı önemli ölçüde hasar gördü.

● *Tarım.* 1975'ten sonraki dönemde, il ekonomisinin tarıma dayalı olma niteliği değişmedi. 1980'de faal nüfusun yüzde 78'i tarım kesimindeydi. Aynı yıl, tarımın, il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 55 dolayındaydı. Hayvancılığın, tarımsal üretim değerindeki payının yıldan yıla büyümesi 1975 sonrasında da sürdü (1950'lerde hayvancılığın payı yüzde 50 iken 1980'lerde bu oran, yüzde 85'e yaklaştı). Eskiden olduğu gibi ilde en çok koyun beslenmektedir (1980'de koyun varlığı bakımından Konya birinci, Van ikinci sıradaydı). Ancak hayvancılık, ilkel yöntemlerden hâlâ kurtulamamıştır. İlde mera hayvancılığı yapılır. Son yıllarda, verimi iyice azalan çayır ve meraları iyileştirmek için kayda değer bir çalışma yapılmamıştır. Yüksek verimli ırklardan olmayan ve yoğun yem yetersizliği yüzünden kaba yemle beslenen hayvanlardan elde edilen verim de oldukça düşüktür.

Van'ın 1980'deki hayvan varlığı şöyleydi: Koyun 2 600 150, keçi 323 760, sığır 363 180, manda 29 996, at 11 570, eşek 8 530, katır 7 210. Aynı yıl başlıca hayvansal ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Süt 185 670 ton (74 535 tonu koyun sütü), yapağı 1 895 ton, deri 113 850 adet (50 000'i koyun, 50 000'i keçi derisi), bal 104 ton.

Van'ın morfolojik koşulları ve kara iklimi bitkisel üretimin ikinci planda kalmasına yol açmakta ve çeşitlenmeyi önlemektedir. 1970'lerin sonunda ekili alanların yüzde 90'ı tahıl tarımına ayrılmıştı. Son yıllarda yem bitkileri ekimi önem kazanmaya başladı.

1980'de belli başlı bitkisel ürünlerin üre-

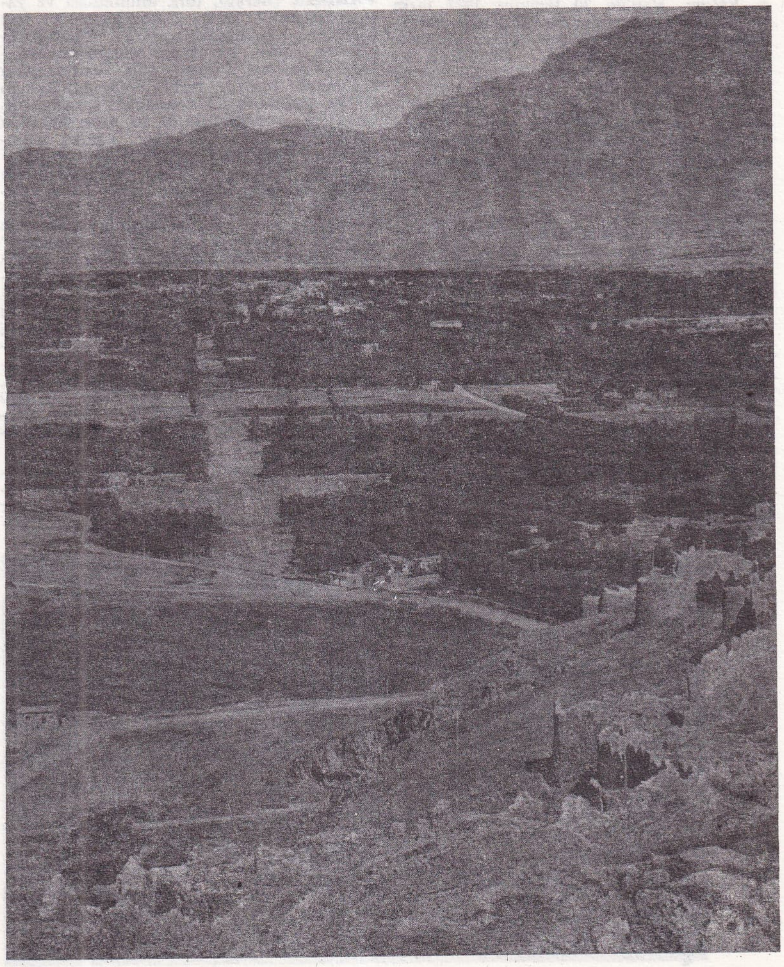

Van'ın kaleden genel görünüşü

Foto. N. Küllahçı (MEYDAN)

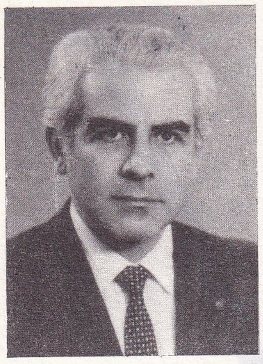

Berke VARDAR

tim miktarları şöyleydi: Buğday 81 500 ton, arpa 12 020 ton, şekerpancarı 20 401 ton, patates 21 900 ton, toplam yem bitkileri 85 059 ton.

● *Sanayi.* 1968'de «kalkınmada öncelikli bölgeler» kapsamına alındıktan sonra, sanayide sınırlı bir canlanma yaşandıysa da bu, il sanayiinin gelişmemiş olma niteliğini değiştirmedi.

1968 - 1980 arasında Türkiye'de düzenlenen toplam 5 918 teşvik belgesinin yalnızca 19'u Van'a yönelikti. 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında ilde faaliyete geçen başlıca sınai kuruluşlar şunlardır: Türkkiye Süt Endüstri Kurumu'na bağlı Van Peynir - Tereyağı Fabrikası, Yem Sanayii Genel Müdürlüğü'ne bağlı Van Yem Fabrikası, Van Yün İpliği Fabrikası, Etsan - Entegre Et Tesisi, Sümerbank'a bağlı Van Ayakkabı Fabrikası, VANTUĞ - Van Tuğla Sanayi AŞ. 1976'da temeli atılan Erciş Şeker Fabrikası'nın yapımı 12 Eylül 1980'den sonra durduruldu. Fabrikanın 1990'larda üretime geçmesi için 1983'te çalışmalar yeniden başlatıldı. 1980'de ildeki 518 küçük sanayi işletmesinin 175'inde 1, 343'ünde 2-9 kişi çalışıyordu. Bu küçük işletmeler, sırayla madeni eşya, dokuma, orman ürünleri ve gıda sanayii dallarında yoğunlaşmıştır.

● *Enerji.* 1968'de işletmeye açılmış Van Engil Hidroelektrik Santralı'ndan (4,9 MW gücünde) sonra, 1980'lerin ortasında tamamlanması öngörülen iki hidroelektrik santralının daha yapımı başlatıldı: Koçköprü ve Hoşap-Zernek baraj ve hidroelektrik santralları. Toplam 6,5 MW gücündeki bu iki baraj tamamlandığında 21 bin hektar alan sulu tarıma açılacaktır. 1977'de işletmeye balşayan Van Gaz Türbini 15 MW gücündedir ve yılda 60 milyon kWs elektrik enerjisi üretmektedir.

● *Eğitim.* Van'da 20 temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı kararnameyle kurulması kararlaştırılan Yüzüncü* Yıl Üniversitesi'nin (*Ek 2*) kuruluşu, 30 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla kesinleşti. İlde 1980'de 9 lise (2 228 öğrenci, 139 öğretmen); 21 ortaokul (5 100 öğrenci, 107 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 9 orta dereceli okul (2 659 öğrenci, 148 öğretmen); 43'ü kentlerde, 392'si köylerde olmak üzere toplam 435 ilkokul (44 011 öğrenci, 1 550 öğretmen) vardı.

● *Saklık.* Van'da 1981'de -askeri hastaneler hariç- 6 kamusal hastane (630 yatak) hizmeti veriyordu. 1982'de, ildeki iki sağlık merkezi, yetersizlikleri nedeniyle kapatıldı. Aynı yıl ilde 55'i uzman, 51'i pratisyen olmak üzere toplam 106 hekim; 14 dişhekimi, 238 hemşire, 47 sağlık teknisyeni ve 58 ebe görev yapıyordu. (M)

*Van Gölü **İşletmesi. —** Feribot seferlerinin seyrek yapılması, kalkış için trenin beklemesi, hızın düşük ve iskelelerin gerek Tatvan, gerek Van yerleşim merkezlerine uzak olması ve özellikle göl çevresindeki karayollarının son yıllarda oldukça gelişmesi, feribotla yolcu taşımacılığını olumsuz yönde etkiledi; 1977'de 49 000 yolcu taşınmışken, 1980'de bu rakam 19 000'e düştü. (M)

***VANCOUVER,** Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kent. — 410 188 nüf. (kenar semtleriyle birlikte 1 166 348 nüf.) Liman trafiğinde (40-50 Mt) birincidir. (L)

***VANEL** (Charles), fransız sinema oyuncusu. — *Üç Kardeş* (Tre Fratelli) [1981] adlı filmde 88 yaşına rağmen mükemmel bir oyun çıkardı. 1910'dan beri sinema ve tiyatroyu bir arada yürütmektedir. Rol aldığı diğer filmler arasında *İ. Cadeveri eccellenti* (Şahane Cesetler) [1976] ve *Le Chemin Perdu* (Kayıp Yol) sayılabilir. (L)

VANUATU, Okyanusya'da, Yeni* Hebrides adaları üzerinde devlet; 125 600 nüf. Başkent: *Port-Vila* **(Vate adasında).**

Yeni Hebrides adaları 1974'ten beri Fransa ile Büyük Britanya'nın ortak yönetimi altındaydı ve 1979'dan beri merkezî iktidarı ingilizci parti temsil ediyordu. Bu tarihte fransızcı partiler ve gelenekçi liderler merkezî hükümete başkaldırdılar. Fransa ile İngiltere bu güç koşullar altında, 30 temmuz 1980'de adaların bağımsızlığını kabul ettiler ve böylece Vanuatu Cumhuriyeti ilan edildi. Ama bu sırada bazı özerklik iddiaları da ortaya çıktı. Takımadaların en büyüğü ve en zengini olan Espiritu-Santo adası topluluktan ayrıldı. Ancak komşu Papua - Yeni Gine hükümeti müdahale ederek bu başkaldırıya son verdi.

Bağımsızlığın ilanı sırasında George Ali Sokomanu cumhurbaşkanı seçildi. (L)

***VAN VELDE** (Bram), hollandalı ressam. — (öl. Grimaud [Var] 1981). [L]

***VAN VELDE** (Geer), hollandalı ressam. — (öl. Cachan 1977). [L]

***VARANGAL,** Hindistan'da (Andhra Prades) kent. — 208 000 nüf. (L)

VARDAR (Berke), türk dilbilimcisi ve yazarı (İstanbul 1934). Galatasaray ve Işık lirelerinde tamamladığı (1954) ortaöğreniminden sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünü bitirdi. Aynı bölümde asistan (1959), sözlükbilim konusundaki teziyle doktor (1964), doçent (1970) ve profesör oldu (1977). İÜ Yabancı Diller Yüksek Okulu müdürlüğü yaptı (1978-1982). Meydan-Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi'nin sözlük servisini yönetti (1970 - 1973). Çeşitli yabancı dergilerde ve Türk Dili, Dilbilim gibi yerli dergilerde dilbilim üzerine yazıları yayımlandı. Bu konuda Fransızca'dan birçok eseri Türkçe'ye çevirdi. Başlıca eserleri: *Fransız Edebiyatı* (3 cilt, 1965-1972), *Dilbilim Sorunları* (1967), *Le Vocabulaire social et politique en France de 1815 à 1830* (1815-1830 Arasında Fransa'da Toplumsal ve Siyasal Sözcükler, 1973), *Une Introduction à la Phonologie* (Sesbilime Giriş, 1975), *Dil Devrimi Üstüne* (1977), *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü* (ortak yapıt, 1980), *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri* (1982), *XX. Yüzyıl Dilbilimi* (ortak yapıt, 1983). [M]

VARDAR (Yusuf), türk botanikçisi (Karacaova, Yunanistan 1921). İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin Tabii İlimler şubesini bitirdi (1946). İÜ Botanik Enstitüsü'nde görev aldı. Daha sonra Ege Üniversitesi'ne geçti, 1961'de profesör oldu. 1976'da «bitkilerin büyüme ve gelişmelerinde hormonların etkisiyle ket vurucu ajanlar konusundaki araştırmaları dolayısıyla» TÜBİTAK bilim ödülünü aldı. Başlıca eserleri: *The Transport of plants hormones* (Bitki Hormonlarının İletimi, 1947), *Bitki Morfolojisinde Temel Bilgiler* (1959), *Genetiğe Başlarken* (1961), *Bitki Hücresi Metabolizmasının Ürünleri* (1965), *Enzimlerin Hücre Metabolizması Bakımından Genel Anlamları ve Kimyasal, Kinetiksel İlişkileri* (1968), *Bitki Anatomisi Dersleri* (2 cilt, 1969 - 1970), *Bitki Büyüme ve Gelişmesinin Hormonal Düzenlenmesinde Modern İlerlemeler* (1972), *Bitki Fizyolojisi Dersleri* (2 cilt, 1974-1975). [M]

***VARESE,** İtalya'da (Lombardiya) kent. — 91 000 nüf. Makine ve elektrik sanayii. (L)

***VARGAS LLOSA** (Mario) perulu yazar. — Son romanları: *Pantaleon ve Ziyaretçileri* (1973), *Julia Hala ve Sıradan Memur* (1977). [L]

VARINCA (Adnan), türk resamı (İstanbul 1918). Güzel Sanatlar Akademisi'ni Léopold Lévy, Cemal Tollu, Bedri Rahmi atölyelerinde eğitim görerek bitirdi (1948). Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Paris'te resim çalışmalarını sürdürdü (1957 - 1974). Doğa izlenimlerini ölçülü ve kararlı bir anlatımla değerlendiren natürmort ve peyzajlarında kalın tuşlar, lekeler, ışıklı tonlarla rengi soyutlamaya yatkın bir kompozisyon beğenisi ve kalıcı pentür değerlerine öncelik verdi. Sedat Simavi Vakfı Görsel Sanatlar ödülünü Turan Erol'la paylaştı (1980). [M]

***VAR İdare Bölgesi,** Fransa'da (Provence-Alpes-Côte d'Azur) idare bölgesi. — 626 023 nüf. Merkezi *Toulon.* (L)

VARLIK (Utku), türk ressamı (Bolu 1942). İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde eğitim gördükten sonra kazandığı bir bursla Fransa'ya gitti. Paris Güzel Sanatlar Akademisi'nde çalıştı (1970 - 1974). Öğrencilik döneminde Paris (1965, 1967), Tahran (1966) bienallerine, Macaristan'da Türk özgün baskı sergisine (1967), Paris'te «Group Gamma» gibi uluslararası sergilere katıldı. 1974'te Paris'e yerleşen Varlık, sonraki yıllarda Honfleur, Grenoble, Peauville, Salzburg, Knokke, Münih ve İstanbul'da (1978) resimlerini sergiledi. Başlangıçta insan yığınlarını konu alan litografileriyle ilgi çeken sanatçı, 1975'ten sonra mitolojik, gizemli ve evrensel motiflerle simgesel özellikler taşıyan yağlıboyalarında düşsel bir atmosfer içinde insanın durumunu yorumladı. (M)

***VARNA,** Bulgaristan'da, Karadeniz kıyısında liman kenti. — 278 800 nüf. (L)

VARSAK, Antalya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 3 414 nüf. (1980). Belediye. (M)

VARSIL sıf. Yeni k. (*var* kökünden *yoksul*'a benzetilerek). Parası ve malı çok olan: *Doğu'da dervişlik fikrinin yaygın olduğu dönemler, dünyada Doğu'nun varsıl, Batı'nın yoksul olduğu dönemler* (Atila İlhan). [*Eşanl.* VARLIKLI, ZENGİN]. (M)

***VARŞOVA,** polca **Warszawa,** Polonya'nın başkenti. — 1 532 000 nüf. (L)

***Varşova Paktı. —** Varşova Paktı birliklerinin Çekoslovakya'ya girişinden ve sovyet kuvvetlerinin ülkeye yerleşmesinden bu yana, SSCB, «kardeş ülkeler»in silahlı güçlerini sistemli biçimde ortak bir askeri örgüt bünyesinde eritme planı uygulamaktadır.

Nükleer silahlar konusunda mutlak tekele ve lojistik alanda (özellikle hava ulaşımında) hemen hemen tam bir hegemonyaya ulaşan Varşova Paktı, donatım konusunda gittikçe daha belirgin hale gelen bir üstünlüğe sahiptir. Donanımın hemen hepsi sovyet malıdır; oysa, Atlantik Paktı ülkeleri, uzmanların «ancak birlikte kullanılabilir» diye niteledikleri güçlüklerle karşı karşıyadırlar.

Batı kaynakları 1979'da, Varşova Paktı kara gücünü 82 tümen (27'si sovyet tümeni) olarak tahmin etmişti; Ukrayna'da bulunan

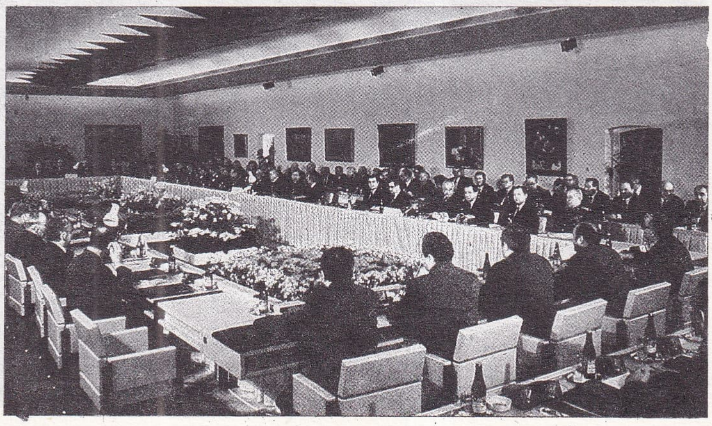

Varşova Paktı konferansı
(Prag, 5 ocak 1983)

Foto. X (MEYDAN); Vaslav/Gamma (LAROUSSE)

60 kadar sovyet tümeni ise, yedek gücü oluşturuyordu. 1965'ten sonraki on üç yılda, zırhlı tümenlerin her birine tahsis edilen tankların sayısı aşağı yukarı iki katına çıktı (1965'de 190 tanka karşılık 1978' de 310 - 325 tank; toplam tank sayısı tahminen 28 000). Zırhlı birliklerde olduğu gibi, Varşova Paktı'nın savaş uçakları sayısı da (yaklaşık olarak 4 100 uçak) batının aleyhine bir durum yaratmaktadır.

Bu durum Sovyetler Birliği'nin amaçları konusunda kuşkular yaratmaktadır. Bazı batılı askeri çevreler, gelecekte doğudan batıya yönelecek beklenmedik bir baskın ihtimalini göz önüne alarak sovyet silahlı kuvvetlerinin müdahale hızının artışına dikkati çekmektedirler. Buna karşılık, Londra Stratejik Araştırmalar Enstitüsü uzmanlarına bakılırsa, bir doğu - batı çatışması halinde sovyetlerin, Çin'le olan gerginlik nedeniyle, Çin sınırı boyunca yayılmış kuvvetlerini NATO'ya karşı kullanmaları imkânsızdır. Aynı uzmanlar Varşova Paktı' nın Orta Avrupa'da yerleştirilmiş çok sayıdaki tümeninin de yeterince hazırlık görmediği kanısındadırlar.

Kaldı ki, bir çatışma halinde, ulusal komutanlıkların Moskova'dan gelecek emirlere uyacaklarını gösteren bir belirti de yoktur. Rumenler, pakt emrindeki her ordunun yalnızca kendi ülkesinin yüksek komuta heyetinin kararlarına uyması gerektiğini açıkça savunmaktadırlar. Rumenlerin paktaki ihtiyatlı tutumları bundan kaynaklanmaktadır. Nitekim 1978 kasımında Moskova'da, komünist ülkeler doruk toplantısı sırasında, Nikolay Ceauşescu, Avrupa ötesi bir stratejinin geliştirilmesine yönelik bazı önlemlere katılmak istemedi. Sovyetlerse kurtuluş savaşı veren sosyalist ülkelerin askerî ihtiyaçlarını karşılayabilmek için paktın askerî potansiyelinin genişletilmesi eğilimindedirler. Kuşkusuz, Romanya her vesile ile müttefiklerine bağlılığını belirtmektedir. Ama bir Çin - Sovyet çatışmasında ve bunun Üçüncü Dünya' ya sıçrayacak sonuçları içinde yer almak istememektedir. Nitekim bu tutumunu, 1978 aralık ayında, Doğu Berlin'de Varşova Paktı savunma bakanları toplantısı sırasında bir kez daha dile getirdi.

Sosyalist devletlerin askerî liderleri, savaş kapasitesinin güçlendirilmesinden ve işbirliğinin geliştirilmesinden söz ederlerken, Romanya hep araya koyduğu mesafeyi korudu. 1969'dan sonra rumen silahlı kuvvetleri büyük manevralara katılmadılar. Öte yandan, tüm bu manevralar rumen toprakları dışında yapıldı. Nihayet 1979 mayısında Macaristan'da görüldüğü gibi, manevralarda Romanya'yı ancak bir kurmay heyeti temsil etti.

Romanya'nın Varşova Paktı'na üye oluşu, ilk bakışta, Fransa'nın Kuzey Atlantik Paktı'na bağlılığını andırmaktadır. Ne var ki, ülkenin Sovyetler Birliği'yle olan bağları göz önüne alınırsa, «karşılıklı bağımlılık içindeki bu bağımsızlık»ın sınırlarının nereye kadar varabileceği açıktır.

Rumenlerin paktın siyasî-askerî yapısı içindeki varlığı gene de önemsiz sayılamaz. Romanya diplomasi alanındaki özgün önerileriyle bu önemini belirtmekten geri kalmamaktadır. Nitekim silahsızlanmaya ve doğu - batı yumuşamasının güçlendirilmesine ilişkin pek çok karar Romanya temsilcilerinin girişimleriyle gerçekleşmiştir. Örneğin 1979 mayıs ayında, Varşova Paktı dışişleri bakanları bir çatışmanın tehlikelerini azaltmak amacıyla bir dizi önlem alınmasını önerdiler; bu önerilerin kaleme alınış şekli, rumen tekliflerinin tıpatıp aynı değilse de benzeridir.

Sovyet gücünün artışı ya da SSCB'nin Doğu Avrupa'yı denetlemesi inkâr edilemez, ama Varşova Paktı'nın da başlangıçta veya 1956 ve 1968 bunalımları sırasında olduğu gibi, sovyet egemenliğinin mutlak aracı olduğu kesinlikle söylenemez. (L)

***VARTO,** Muş ilinde ilçe. — 42 748 nüf., 88 köy. İlçe merkezi 6 892 nüf. (1980). [M]

***VASİLİKOS** (Vasilis), yunanlı yazar. — Son eseri: *Bir Ozan Öldü* (1978). [L]

***VASTERAS,** Isveç'te, Malaren gölü kıyısında kent. — 118 000 nüf. Elektrik sanayii. (L)

***VATİKAN,** Roma'da 44 hektarlık bir alanı kaplayan ve başkanı papa olan hükümran devlet. — 733 nüf. (1982). Uzun süre (1963 - 1978) görev yapan Paulus VI' nın ölümünden sonra, 1978'de Johannes Paulus I papa oldu. Ancak henüz 33 günlük papayken o da ölünce yerine 16 ekim 1978'de Johannes Paulus II (Jean-Paul II) papa seçildi. Enerjik bir din adamı olan ve mesajını dünyaya yaymak için sık sık gezilere çıkan Johannes Paulus II birçok ülkeyi ziyaret etti: Meksika, Polonya, İrlanda, ABD, Türkiye, bir kısım Afrika ülkeleri, Fransa, Brezilya, Portekiz, İngiltere, Arjantin, İsviçre, vb. Mayıs 1981' de bir toplantı için gittiği Roma'nın Sen Peter meydanın terörist Mehmet Ali Ağca'nın kurşunlarıyla ağır yaralanan Johannes Paulus II, sağlığına kavuştuktan sonra da gezilerini sürdürdü. (L)

***VAUCLUSE İdare bölgesi,** Fransa'da (Provence - Alpes - Cotê d'Azur) idare bölgesi. — 390 446 nüf. Merkezi *Avignon.* (L)

***VAUD,** İsviçre'de kanton. — 511 851 nüf. Merkezi *Lozan.* Bağcılık ve ormancılık. Turizm. (L)

***VAXJÖ,** İsveç'te kent. — 62 000 nüf. (L)

***Vefa Spor Kulübü.** — 1973/1974 futbol sezonunda ikinci lige düşen takım, daha sonraki yıllarda bu ligde karşılaşmalarını sürdürdü. 1980'de Simtel firmasınca satın alınınca adı Vefa - Simtel olarak değiştirildi. (M)

***VEİL** (Simone), fransız kadın siyasetçisi. — Parlamentoya çocuk aldırmayı suç olmaktan çıkaran bir kanun teklifi sundu ve kanun kabul edildi (Simone Veil'in bu konudaki çalışmalarından ötürü «Veil kanunu» diye de anılır). Veil ağustos 1976' da, birinci Barre kabinesinde yerini korudu. Bakanlığının adı mart 1977'de Sağlık ve Sosyal Güvenlik; 1978'de Sağlık ve Aile bakanlığı olarak değişti. Simone Veil, 10 haziran 1979'da Avrupa Parlamentosu seçimlerine katıldı ve kazandı. Bunun üzerine bakanlık görevinden istifa etti ve Avrupa Parlamentosu başkanlığına seçildi. (L)

***VELASCO ALVARADO** (Juan), perulu general ve devlet adamı. — (öl. Lima 1977). 1968'de darbeyle geldiği devlet başkanlığından ağustos 1975'te uzaklaştırıldı. Yerine önce general Bermudez, 1980 seçimleriyle de Belaunde Terry geçti. (L)

***VELBERT,** Batı Almanya'da (Rheinland-Westfalen) kent. — 55 000 nüf. (L)

***VELİDEDEOĞLU** (Hıfzı Veldet), türk hukukçusu ve yazarı. — 1974'ten sonra da Cumhuriyet gazetesindeki pazar söyleşilerini sürdürdü. 1974'te emekli olduktan sonra ülke sorunlarına ilişkin birçok eser yayımladı: *Devirden Devire* (3 cilt, 1974 - 1976), *Sağsız Solsuz Demokrasi* (1974), *Ailenin Çilesi, Boşanma* (1976), *İnsancı Yolcular* (1976), *Anıların İzinde* (2 cilt, 1977 - 1979), *Yol Kesen Irmak* (denemeler, 1983). *Bir Lise Öğrencisinin Milli Mücadele Anıları* (1971) adlı kitabını genişleterek *Milli Mücadele Anıları* adıyla yeniden yayımladı (1984). [M]

VELİKO TARNOVO, Bulgaristan'ın kuzeyinde kent. — 37 000 nüf. (L)

***VELİKÖY,** Artvin ilinde, Şavşat ilçesine bağlı bucak. — 9 095 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 988 nüf. (1980). [M]

***VENDA,** Güney Afrika Cumhuriyeti'nde bantustan. — 449 000 nüf. Başkenti *Thokoyandou.* (L)

***VENDEE İdare Bölgesi,** Fransa'da (Loire) idare bölgesi. — 450 641 nüf. Merkezi *La Roche-sur-Yon.* (L)

***VENEDİK,** ital. **Venezia,** İtalya'nın kuzeydoğusunda kent ve Veneto bölgesinin yönetim merkezi. — 355 865 nüf. (L)

Venedik Film Festivali, İtalya'da Venedik kentinde her yıl yapılan film şenliği. 1932'de Venedik Bienali çerçevesinde karma sanat gösterileri olarak başladı. 1938' den itibaren her yıl yapılmakta olan sinema festivaline savaşın patlaması üzerine ara verildi. 1947'de festival yeniden başladı. 1954'de erkek ve 1955'te kadın oyuncuların aldığı ödülün adı Volpi kupası olarak değiştirildi. 1950'den sonra verilmeyen en iyi yönetmen ödülü 1970 ve 1972' de verildiyse de (Visconti ve Chaplin) bir daha verilmedi. 1973 - 1978 yılları arasında festival düzenlenmedi. (LM)

Venera, Sovyetler Birliği'nin Venüs gezegenini incelemek amacıyla uzaya gönderdiği uzay sondalarının ortak adı. (Başlangıçta batılılarca Venüs* adıyla anılıyorlardı).

1960 - 1970 arasında uzaya gönderilen Venera'ların ilk üçü Venüs'e ulaşamayarak Güneş'in yörüngesinde kaldı; sonraki üçü gezegenin yüzeyine inebildiyse de sinyal gönderemedi. İlk olarak Venera 7'nin (temmuz 1970) Venüs'nü yüzeyine bıraktığı modül 22 dakika süreyle sinyal göndermeyi başardı. Ondan sonraki Venera'ların hepsi Venüs'e modül indirdiler. Venera 8'inki (mart 1972) 50 dakika, Venera 9'unki (haziran 1975) 53 dakika, Venera 10'unkı (haziran 1975) 65 dakika, Venera 11'inki (eylül 1978) 45 dakika ve Venera 12'ninki (eylül 1978) 110 dakika sinyal gönderdi.

Ekim ve kasım 1981'de fırlatılan Venera 13 ve 14'ün indirdiği modüllerden alınan bilgiye göre Venüs'te sıcaklık + 457-465° C arasında ve atmosfer basıncı 89-94 bardır. Modüller toprak örnekleri alarak analiz ettiler.

Kayaların çok asitli oluşu bunların volkanik kökenli olduğu izlenimini vermektedir. Venera 13'ün çektiği renkli fotoğraflarda kuvvetli kimyasal aşınmaya uğramış kaya katmanları ve tozla kaplı bir yüzey göze çarpmaktadır. Buna karşılık Venera 14'ün çektiği fotoğraflarda öncekilere benzer ve daha büyük kaya oluşumlarına rastlandıysa da yüzeyde hiç toz tabakası görülmedi. Gökyüzü de turuncuya çalar sarı renkteydi.

1982 temmuzunda art arda fırlatılan Venera 15 ve 16, Venüs yüzeyine modül indirmeyip, kuzey yarımkürenin detaylı ve gerçekti bir haritasını çıkarmak amacıyla gezegenin çevresinde yörüngeye sokuldu. (L)

***VENEZUELA,** Güney Amerika'da devlet. — 13 910 000 nüf.

TARİH

Dünyanın beşinci petrol üreticisi ve üçüncü petrol dışsatımcısı olan Venezuela, son yıllarda «petrol bolivarları»nı nasıl ve nerede kullanacağı sorunuyla karşılaştı. Üç yatırım kesimi öncelik kazandı: Tarım, çelik sanayii ve eğitim. Ülke hem geniş ölçüde giriştiği yatırımlar, hem muhtaç komşularına yaptığı yardımlar nedeniyle büyük ölçüde dışa açıldı. Ayrıca, bütünleşmiş bir Latin Amerika ekonomik sistemi yaratma çabasına girişti. Bu nedenle yeniden Küba ile diplomatik ilişki kurdu.

1 ocak 1975'de, Carlos Andres Perez hükümeti demir madenlerini devletleştirdi. Ağustos ayında kongre, petrol sanayiinin devletleştirilmesini kabul etti; kanun 1 ocak 1976'da yürürlüğe girdi. Venezuela, yabancı petrol kumpanyalarına 930 milyon dolar tazminat ödeyecekti. Bu sırada, petrol dışsatımında azalmaya yol açan uluslararası kriz, yöneticileri gerçekçi bir siyaset uygulamaya yöneltti. Yatırım programları yüzde 20 oranında azaltıldı.

Tarım çok düşük bir üretim düzeyinde kaldı. Enflasyon yüzde 15-20 arasında oynuyordu. İşsizlik tam önlenemedi. Hükümet temmuz 1977'de enflasyona karşı mücadele ilan etti.

Anayasa Carlos Andres Perez'in ikinci kez başkan olmasına imkân vermiyordu. Hıristiyan Demokrat Parti'nin (HDP) sol kanat lideri avukat Luis Herrera Campins, seçimlerde kullanılan oyların yüzde 46,63' ünü alarak başkan oldu. Hükümet partisi Demokratik Eylem'in (DE) adayı Luis Pinerva Ordaz oyların ancak yüzde 43, 35'ini aldı.

Siyasal yaşama bu iki merkezci partinin egemen olduğu genel seçimlerin sonuçlarıyla bir kez daha kanıtlandı: HDP yüzde 39,81 oy ve 87 sandalye, DE yüzde 39, 68 oy ve 86 sandalye kazandı.

Luis Herrera Campins, 13 mart 1979'da, bir genç teknokratlar hükümeti kurdu.

Yeni hükümetin tarım kriziyle, dramatik konut sorunuyla, sağlık hizmetlerinin yetersizliğiyle, yönetimin etkisizliğiyle, bölgeler arasındaki büyük farklarla, eğitim sistemindeki eksikliklerle mücadele etmesi gerekiyordu.

OPEC'in kurucularından olan Venezuela'da, aralık 1979'da petrol üreticisi ülkelerin bir toplantısı yapıldı. 1981'de petrol gelirlerinde hafif bir yükselme oldu (bir önceki yılın 16,3 milyar dolarına karşı 17,3 milyar dolar). Bununla birlikte, Latin Amerika'da ender bir olay olarak enflasyon oranı yüzde 16'yı hiç aşmadı. Başkan Luis Herrera Campins, ekonomiyi durgunluktan çıkarmak için bazı mali önlemler aldı. Ayrıca rezervleri 1 000 milyar varil olarak tahmin edilen Rio Orenoque petrol kuşağında üretimi artırmaya karar verdi. Böylece devlet XXI. yüzyılın başına kadar sağlam bir kaynağa kavuşmuş oldu.

Devlet başkanı iki buçuk yıl süren bir kısıntı döneminden sonra mart 1982'de, halka yiyecek karnesi dağıtmak üzere bir kanun tasarısı hazırlattı. Kişi başına ayda 100 bolivar değerinde olan bu karneler yoksul halk kesimine (nüfusun altıda biri) verildi. Ana muhalefet partisi DE, bunu bir seçim manevrası olarak değerlendirdi. Eylül 1981'de ölen lideri Romulo Betancourt'u kaybetmesine rağmen bu parti iç anlaşmazlıklarını gidermeyi başardı. Aralık 1983'de yapılan başkanlık seçimlerinde Jaime Lusinchi'yi aday gösterdi. Lusinchi oyların yüzde 50'sini alarak başkan seçildi (hıristiyan demokrat aday Raface Caldera yüzde 36 oy topladı). [M]

***VENLO,** Hollanda'da (Limbourg) kent. — 62 000 nüf. (L)

***VENTURA** (Lino BORRINI, **Lino** - denir), fransız sinema oyuncusu. Gangster ve polis rolleriyle tanındığı sinemada istikrarlı, düzenli oyunuyla başarı kazandı. Son filmler: *Adieu Poulet* (Elveda Piliç) [1975], *I Cadaveri eccellenti* (Şahane Cesetler) [1976], *Medusa Touch* (Medusa'nın Dokunuşu) [1977], *Un Papillon sur L'Epaule* (Omuzda Bir Kelebek) [1978], *Les Miserables* (Sefiller) [1982], *Le Ruffian* (Alçak) [1983]. (L)

***VENÜS,** güneş sisteminde Güneş'e yakınlık bakımından Merkür'den sonra gelen gezegen. — 1970'li yıllarda, gezegenin uzay sondalarıyla incelenmesi ve yüzeyinin Dünya'dan radarla araştırılması sayesinde Venüs'ün tanınması yolunda büyük gelişmeler kaydedildi. 1980'den 1984'e kadar Çobanyıldızı'na Venera tipinde 18 sovyet sondası gönderildi. 1970'de Venera 7, 1972' de Venera 8, Venüs'ün atmosferine yumuşak iniş için paraşütlü kapsül taşıyan ilk sonda dizisinin son örnekleri oldular.

Bunların bıraktığı kapsüller gezegenin yüzeyine yavaşça konarak çeşitli ölçümler yapıyorlardı. Önceki kapsüller yüzeye indikten sonra işlemedikleri halde Venera7'nin bıraktığı kapsül Venüs'ün yüzeyinden ilk kez doğrudan bilgi toplamayı başardı: Gezegenin gece olan bir noktasında yere konduktan sonra 22 dakika süreyle bilgi gönderildi. Venera 8, inişinden sonra 50 dakika yayın yaparak Venüs'ün aydınlık yüzünde bu başarıyı yineledi. 1975'de gönderilen Venera 9 ve Venera 10, daha ağır (1,2 t yerine yaklaşık 5 t) ve daha mükemmel yeni bir dizinin ilk sondaları oldular. Bunlarda bir yörünge bölümü, bir de Venüs'e yaklaşınca gezegene yavaşça inmek üzere öncekinden ayrılan bir iniş bölümü bulunuyordu. Venera 9 (22 ekim 1975) ve Venera 10 (25 ekim 1975) Venüs'ün birbirinden 2 200 km uzak iki noktasına indikten sonra, gezegenin yüzeyinden ilk iki görüntüyü Dünya'ya ulaştırdılar. Bunlardan biri üst üste yığılmış yuvarlak çakıllardan ve keskin sivri köşeli taşlardan oluşan genç bir jeolojik yapı, öbürü ise daha aşınmış, daha düz ve anlaşıldığına göre daha eski bir yapı gösteriyordu. 9 eylül 1978'de fırlatılan Venera 11, 25 aralık 1978'de gezegene indi ve 45 dakika boyunca bilgi gönderdi. Daha sonra sırasıyla 12 eylül 1978'de Venera 12, 30 ekim 1981' de Venera 13, 6 kasım 1981'de Venera 14 fırlatıldı. Venera 15 ve 16, 2 ve 7 haziran 1983'de gezegen zemininde sondajlar yapmak üzere değil, bilimsel araştırmalar ve özellikle de kuzey yarımkürenin radarla haritasını çıkarmak amacıyla gönderildi. İki aygıt 10 ve 14 ekim 1983'de Venüs çevresinde yörüngeye girdi. Bu son operasyonun sonuçlarını özellikle ABD merakla beklemektedir, çünkü başarı kazanırsa ABD'nin 1988'de fırlatmayı tasarladığı Venüs Radar Mapper uydusunun ilginç bir yanı kalmayacak, böylece de Nasa'nın, daha başka hedefleri olan bir başka sonda göndermesi zorunlu olacaktır.

1970-1980 döneminde amerikalılar da Venüs'e doğru üç uzay sondası gönderdiler. 1974'de gönderilen Mariner 10, Merkür'e doğru «sıçramak» için çekiminden yararlanacağı Venüs'e 5 760 km yaklaşmış ve gezegenin kenarından geçmişti. Fakat 1978-1979'da uzaya gönderilen Pioneer-Venüs I ve Pioneer-Venüz 2 sondaları Venüs hakkında daha ayrıntılı incelemelere imkân verdiler. 20 mayıs 1978'de fırlatılan Pioneer-Venüs I (582 kg), gezegenin atmosferini incelemek ve radarla yüzeyinin haritasını çıkarmak üzere, aynı yıl 4 aralıkta yörüngeye girdi. 8 ağustos 1978'de gönderilen Pioneer-Venüs 2 (904 kg), 15 kasımda 320 kg ağırlığında (28 kg bilimsel araçlar) büyük bir sondaj aracını, sonra 20 kasımda 91 kg ağırlığında (3,5 kg araçlar) üç küçük kapsülü gezegenin yüzeyine bıraktı. Venüs'ün atmosferine düşerek gezegenin ayrı noktalarında yere inen araçlardan sadece biri inişten sonra 67 dakika süreyle yayın yapabildi.

atmosfer

Çeşitli amerikan ve sovyet sondalarıyla *in situ* (yerinde) yapılan ölçümler Venüs atmosferine ilişkin oldukça kesin bilgiler edinilmesini sağladı.

● *Bileşim.* Venüs'ün atmosferi esas olarak karbon dioksit (yüzde 97) ve azottan (yüzde 3) oluşmakla birlikte içinde az miktarda karbon monoksit, oksijen, su buharı, soygazlar (helyum, argon, neon) ve kükürtlü bileşikler de bulunur.

Azot miktarı Yer atmosferindeki kadar değilse de ona az çok yakındır. Aynı şekilde, karbon gazı da Venüs'de ve Yer'de yaklaşık olarak eşit miktardadır. Ancak bunun büyük bölümü Dünya'da kayalar içinde karbonat biçiminde katı haldedir. Buna karşılık argon 36'nın çokluğuna ve su buharının azlığına (yüzde 0,1 - 0,4) henüz akla yatkın bir açıklama bulunamamış, bu da taş ve topraktan oluşan gezegenlerin atmosferinin genel olarak kabul edilen evrim modelini yeniden gözden geçirmeye yol açmıştır.

● *Yapı.* Venüs atmosferi katlı bir yapı gösterir. Yerden yaklaşık 30 km yüksekliğe kadar duru ve saydam bir görünümdedir. Ondan sonra 30 ve 48 km arasında sisli bir bölgeye rastlanır. Daha sonra, 70 km'ye kadar, tavanı Dünya'dan da görülebilen ve (en alttaki en yoğunu olmak üzere) farklı yoğunlukta üç bölgeden oluştuğu sanılan bulutlu bir kat yer alır. Dışardan ışıkgeçirmez gibi görünen bu kat, aslında çok incedir ve görüş uzaklığı birkaç kilometreye varır. Bu katı oluşturan bulutlar, Dünya'daki bulut oluşumlarından çok, bir sis perdesini andırır. Bu bulutlar 1972'de, birbirinden habersiz olarak iki amerikalı astronomun (L.G. Young ve G.T. Sill) öne sürdüğü gibi, serbest haldeki kükürtten (Venüs'ün teleskopta sarı görünmesinin nedeni budur) ve çeşitli kükürt bileşiklerinden, özellikle sülfürik asitten oluşmuştur.

Bulut tabakalarının yukarısında, 80 ve 90 km arasında, anlaşıldığı kadarıyla bir sıcaklık tersinme bölgesiyle ilintili olarak birçok ince sis tabakası bulunduğu saptanmıştır. 145 km yükseklikte yer alan *türbopoz* çizgisinden sonra gazlar tek düze bir karışım oluşturmayıp yoğunluklarına bağlı olarak ayrışırlar. Gaz atom ve moleküllerinin gezegenlerarası boşluğa kaçmaya yetecek kadar termik enerji sağlayabildiği eksosfer 160 kilometrede başlar (*eksobaz*). Bununla birlikte, atmosfer 250 km' ye kadar uzanır.

Dünya atmosferinde olduğu gibi Venüs atmosferinin de üst bölümü güneş ışınlarının etkisiyle iyonlaşmıştır. Bununla birlikte iyonosfer Dünya'dakinden daha ince ve gezegenin yüzeyine daha yakındır. Ayrıca Venüs'de manyetik alan bulunmadığından manyetosfer de yoktur ve güneş rüzgârı iyonosferle doğrudan etkileşim içindedir. İyonlaşma 145 km dolaylarında doruk noktasına ulaşır ve bu düzeyde en çok O_2 ve CO_2 iyonları bulunur. İyonlaşmanın daha az yoğun olduğu bölgeler 124 km, 128 km ve 180 km dolaylarında saptanmıştır. İyonosferin üst sınırı 400 km dolayında yer alır.

● *Dinamik.* 1974'de amerikan uzay sondası Mariner 10 tarafından çekilen 3 712 fotoğraf, Venüs atmosferinin dinamiğini gözle görülür biçimde ortaya koydu. Bu dinamik, ingiliz bilgini John Hadley*'in XVIII. yüzyılda Dünya atmosferi için öne sürdüğü modele uymaktadır. Hadley'e göre, sıcak hava gezegenin çevresinde, güneş ışınlarının en yoğun geldiği ekvator boyunca döner ve gittikçe yükselerek kutuplara doğru uzaklaşır. Kutuplardan da soğuk hava ekvatora doğru iner.

Bugün, atmosferle okyanuslar arasındaki etkileşimin öneminden ötürü, bu modelin dünyamız için geçerli olmadığı bilinmektedir. Buna karşılık bu model Venüs atmosferinin hareketlerine çok iyi uymakta ve örneğin Pioneer-Venüs'ün, 60 ve 90 km arası yükseklikte, kızılaltı radyometre ile

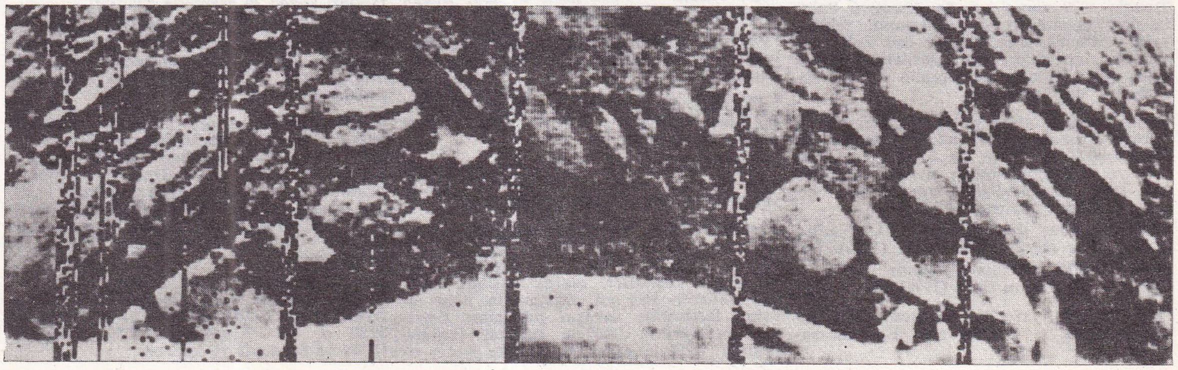

Venera 9'un çektiği fotoğraflarla **VENÜS**'ün yüzeyi

Foto. Apn (LAROUSSE)

saptadığı, ekvator ve kutup arasındaki 20°C sıcaklık farkını açıklamaktadır.

Ancak, Venüs atmosferine özgü karmaşık olgulardan bazılarının, örneğin atmosferin gezegenden 60 kez daha hızlı dönmesinin nedeni hâlâ anlaşılamamıştır: Venüs'ün kendisi, radar ölçümleriyle belirlenebildiği kadarıyla, yörüngesini 243 günde tamamlarken atmosferi, fransız astronomu Charles Boyer'nin, 1957'den bu yana morötesi ışınlarla çekilmiş fotoğraflar sayesinde ortaya çıkardığı gibi, dolanımını 4 günde ve ters yönde gerçekleştirmektedir.

ısı ve basınç

Pioneer-Venüz uzay sondalarının verilerine göre, 250 km yükseklikte sıcaklık 30°C dolayındadır. 100 km kuşağında —90°C'ye düştükten sonra gene yükselerek 48 km dolaylarında, bulutların yer aldığı bölgenin alt sınırında (bu düzeyde kükürt ve sülfürik asit buharlaşır) 100°C'ye ulaşır. Şimdiye kadar bilgi göndermiş olan tüm sondaların yerde kaydettiği sıcaklıklar 450 ile 480°C arasında, basınçlarsa 90 bar (Dünya yüzeyindeki ortalama atmosfer basıncının 90 katı) dolayındadır.

Yerdeki yüksek sıcaklık «sera etkisi» ile açıklanmaktadır: Atmosferde bulunan karbon gazı gezegene ulaşacak güneş ışınlarının ancak bir bölümünü geçirir. Fakat gezegenden dışarıya yansıyacak kızılötesi ışınları tutar. Daha açık bir deyişle, Venüs atmosferi, kendisine ulaşan güneş ışınlarının yaklaşık yüzde 76'sını geri yansıtır. Gezegene giren ışınların yüzde 14,5'ini bulutlar, yüzde 3,5'ini bulutların üstündeki atmosfer, yüzde 3,5'ini atmosferin alt bölümü emer. ancak yüzde 2,5'i yere ulaşır.

rüzgârlar

Rüzgârlar yerde çok zayıftır: Venera 9'un saptadığı hızlar ancak 1,2 ile 2,5 km/s, Venera 10'un saptadıklarıysa 2,9 ile 4,7 km/s arasındadır. Buna karşılık rüzgârın hızı yükseklikle birlikte artar. Bu artış 40 km dolaylarında keskinleşerek 180 km/saate ulaşır. 60 kilometrede, bulut katmanlarının ortasında, kasırgaların hızı yaklaşık 400 km/saati bulur.

yüzey

Radar tekniği 1960'lı yıllardan bu yana Venüs atmosferini araştırmak ve gezegenin yüzeyinin haritasını çıkarmak için başarıyla kullanıldı. Bu amaçla özellikle üç amerikan radyoteleskopundan yararlanıldı: Massachusetts'deki 36 m çaplı Haystack anteni; California'daki 64 m çaplı Goldstone anteni; Arecibo'daki (Porto Rico) doğal bir yer çöküntüsüne yerleştirilen 300 metrelik paraboloit anten.

Uzaklık nedeniyle yankı şiddetinin hızla azalmasından ötürü radar sondajları ancak gezegen dünyaya en yakın olduğu zaman yapılabiliyordu. Bunun bir sakıncası vardı, çünkü o zaman dünyadan gezegenin hep aynı yüzü görülüyordu. Bununla birlikte, Dünya'dan yapılan sondajlar, Pioneer-Venüs I uzay sondasının 1979'un başlarından bu yana Venüs çevresinde dolanırken yaptığı ölçümlerle tamamlanabildi. Sondanın radar-altimetresi, Venüs yüzeyinin yüzde 83'ünün topoğrafik ölçümünü on sekiz ayda tamamladı; çıkarılan haritada büyüklüğü 25 kilometrenin üstündeki bütün oluşumlar ve bunların yaklaşık 200 metreye kadar yükseltisi görülmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla Venüs'ün yerkabuğu tektonik, bazaltik ve kalın yekpare bir plak halindedir. Bunun üzerinde, bütün yüzeyin yüzde 85'ini oluşturan granit yapısında bir üstkıta bulunur. Bu kıta oluşumunun büyük bölümünü, kıvrımları gezegenin bütününde 1 000 metreyi aşmayan bir ova kaplar. Bu ova pek derin olmayan dağınık büyük kraterlerle kaplıdır. Ovada, geçici olarak *Terra Ishtar* ve *Terra Aphrodite* adı verilen iki çok büyük dağ kütlesi yükselir. En kuzeyde yer alan Terra Ishtar, Avustralya büyüklüğündedir. Bunun orta bölümü, gezegenin ortalama düzeyinden 3 000 m yükseklikte büyük bir platodur. Bu platoyu çevreleyen sıradağların doğu kesiminde Venüs'ün en yüksek noktası 11 800 metreyi

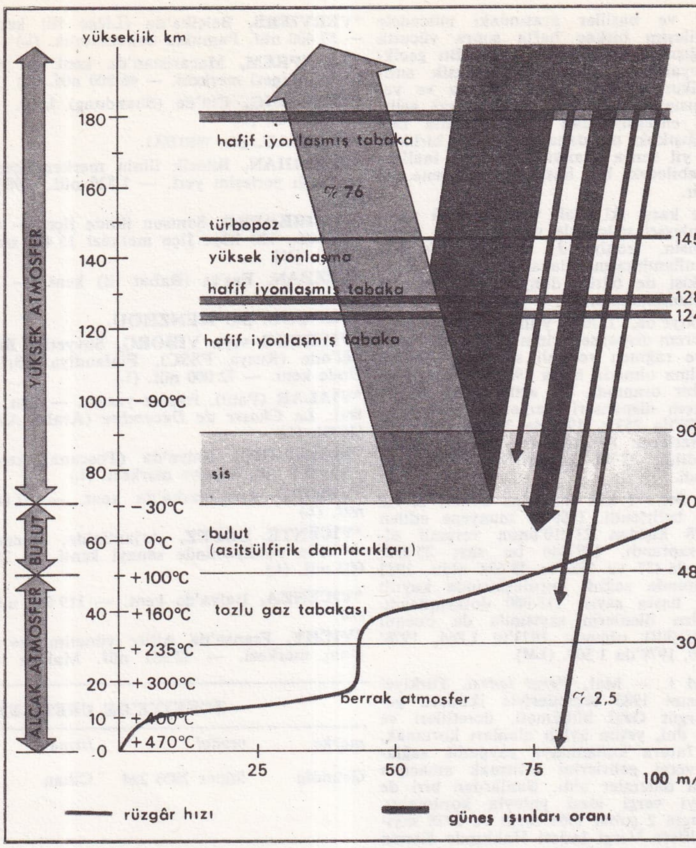

VENÜS atmosferinin şeması

bulur. Boyutu Afrika'nın yarı büyüklüğündeki Terra Aphrodite'de plato yoktur. Ama batıda 9 000 metreye, doğuda 4 300 metreye varan birtakım yüksek dağ kütleleri vardır. Doğu kısmı 280 km genişliğinde, 2 800 m uzunluğunda büyük bir vadi ile sınırlıdır; Venüs'ün en alçak yeri buradadır (temel alınan düzeyden 2 900 m alçak). Üçüncü büyük bir dağ oluşumu (*Beta Regio*) 4 000 m yükseklikteki iki büyük volkanın üst üste binişmesiyle doğmuştur. Venüs'ün tek büyük çanağı ise Terra Aphrodite'in doğusunda uzanır. Bunun en derin noktası 2 700 metre dolayındadır.

gelecekteki araştırma programları

Venüs'e, yakın bir gelecekte yeni bir amerikan sondası gönderilecektir: VOIR (Venus Orbiting Imaging Radar). 3,5 t ağırlığındaki bu sondada 3x10 m boyunda açılabilir bir sentez radarı bulunacaktır. Aracın 1985'de Venüs çevresinde kutuplardan geçmek üzere dairesel alçak (300 km yükseklikte) bir yörüngeye oturtulması ve 7 ay içinde, gezegeni çevreleyen kalın bulut tabakasına rağmen yüzeyin hemen hemen eksiksiz (yüzde 95) ve ayrıntılı (600' den 100 metreye kadar) bir haritasını çıkarması beklenmektedir. Öte yandan Venüs atmosferini balonla araştırmaya yönelik bir fransız-sovyet ortak programı da 1985'te yürürlüğe konacaktır. Venera tipi iki sovyet uzay sondası fransızlarca hazırlanmış birer balonu Venüs atmosferine bırakacaklardır; bu balonlar 60 km dolayında dengelerini bulacaklar ve atmosferde, özellikle sıcaklık, basınç ve rüzgârın hızını kaydederek, yükselecekleri bölgeyi (en ilginci bunun bulut katmanına denk düşmesi) doğal ortamında araştıracaklardır. (L)

***VERACRUZ,** Meksika'da liman kenti. — 295 297 nüf. (L)

***VERCELLİ,** İtalya'da (Piemonte) kent. — 57 000 nüf. (L)

***VERCORS** (Jean BRULLER, - denir), fransız yazarı ve desinatörü. — Son romanları: *Comme un frère* (Bir Kardeş Gibi) [1973] ve *Les Chevaux du Temps* (Zamanın Atları) [1977]. (L)

***VERDUN,** Fransa'da (Meuse idare çevresi) kent. — 26 927 nüf. Ticaret merkezi. (L)

***VERDUN,** Kanada'da (Québec) kent. — 68 013 nüf. (L)

***VERDY** (Nelly GUILLERM, **Violette** - denir), fransız kadın dansçısı. — Saf klasik uslubuyla Balanchine'in *Liebeslieder Walzer, Jewels* (Mücevherler), *Sonatine* ve Jerome Robbins'in *Dances at a Gathering* (Bir Toplantıda Dans), *In the Night* (Gecede) gibi eserlerini yorumladı. 1977'de Paris Operası bale bölümü yöneticiliğine getirildi. (L)

***VEREENİGİNG,** Güney Afrika cumhuriyetinde (Transvaal) kent. — 169 533 nüf. (34 568'i beyaz). Elektrik sanayii. (L)

VEREL (Engin), türk futbolcusu (İstanbul 1956). Davutpaşa Kulübü'nde futbola başladı (1970). Yeteneğiyle göz doldurarak 1972'de ilk kez Genç Milli takımda yer aldı. 1973'te Galatasaray'a, 1975'te Fenerbahçe'ye geçti. 1978'den sonra Federal Almanya, Fransa ve Belçika takımlarında oynadı, Avrupalı seyircilerin beğenisini kazandı. Sonra Türkiye'ye dönerek, eski takımı Fenerbahçe'ye girdi. (M)

***VEREM** i. — ANSİKL. Tıp. Verem basilinin Robert Koch tarafından bulunuşundan yüz yıl, verem aşısının uygulanmaya başlanmasından hemen hemen seksen yıl geçtiği halde dünyada her yıl 5 milyon (100 bini Avrupa'da) yeni verem olayına rastlanmaktadır.

Akciğer veremi bunların en yaygın olanıdır; fakat veremin başka organlara (böbrekler, iskelet, üreme organları) bulaşan çeşitleri de giderek daha sık görülmektedir.

Veremlilerde tükrükte basil vardır; bulaşma solunum yoluyla olur. İçinde on kadar basil bulunan bir damlacığın bir akciğer lobuna sızması, vücutta T lenfositlerin ve büyük kan hücrelerinin (makrofaj) harekete geçmesine ve hızla enfeksiyon yerine yönelmesine yol açar. Mikrofojlar, T len-

fositler ve basiller arasındaki mücadele ve etkileşim birkaç hafta sonra vücutta bir bağışıklık tepkimesi yaratır. Bu gecikmiş duyarlığın mekanizması, klasik anti-jen-antikor tepkimesinden farklıdır ve verem aşısının özellikleri bundan ileri gelir. Bu ilk enfeksiyondan sonra vücutta tam bir bağışıklık meydana gelmekle birlikte, birçok yıl sonra uyanarak yeniden faaliyete geçebilecek bir basil yuvası gene de kalabilir.

Vereme karşı iki silah vardır: BCG aşısı, yani önleyici mücadele ve en az üç ilacın (rifampisin, izoniyazid, streptomisin) birlikte kullanılmasına dayanan tedavi. Bunların ikisi de bütün dünyada yaygın olarak kullanılmaktadır.

● *Türkiye*'de, 1970'li yıllarda sayısı artırılan verem dispanserlerinin sürdürdüğü mücadeleye rağmen veremli sayısında önemli bir azalma olmadı, hatta 1980'den sonra on binde bir oranında bir artış oldu. 1973'te 237 verem dispanseri hizmet görürken, bu sayı 1976'da 253'e, 1980'de 256'ya yükseldi. Dispanserlerde 1973'te 1 033 997 kişi muayene edildi, 32 786 kişinin veremli olduğu belirlendi.

1976'da 946 477 kişi muayene edildi, 21 448 veremli belirlendi. 1980'de muayene edilen 1 044 378 kişiden 23 210'unun veremli olduğu saptandı. 1981'de bu sayı 25 232; 1982'de 26 457 ve 1983'te 28 634 oldu. 1983 yılı sonunda sağlık kuruluşlarında kayıtlı veremli hasta sayısı 113 000 dolayındaydı. Veremden ölenlerin sayısında da önemli bir değişiklik olmadı: 1973'te 1 864, 1976' da 1 726, 1979'da 1 509. (LM)

***VERGİ** i. — Mal. *Vergi iadesi.* Türkiye' de 6kasım 1983 seçimleriyle iktidara gelen Turgut Özal hükümeti, ücretlileri ve emekli, dul, yetim aylığı alanları korumak, ayrıca fatura kullanmaya yaygınlık sağlayarak vergi gelirlerini artırmak amacıyla birtakım önlemler aldı. Bunlardan biri de tüketiciyi vergi idesi yoluyla korumaktı. Bu amaçla 2 şubat 1984 tarih ve 2978 sayılı ücretlilere Vergi İadesi Hakkında Kanun çıkarıldı ve bazı tüketim harcamaları karşılığı, belli oranlarda devletçe para ödenmesi esası getirildi, vergi iadesine başlangıç olarak da 1 ocak 1984 esas alındı. Kanuna göre, vergi iadesinden, ücret geliri elde edenler, emekli, dul, yetim aylığı alanlar ile bunların eş ve çocukları ve bakmakla yükümlü oldukları kimseler yararlanır. Vergi iadesine tabi tutulacak mal ve hizmet alımları şunlardır: Dayanıklı tüketim malları alımları; yiyecek ve içecek giderleri (sigara ve alkollü içkiler hariç); konut yakacak giderleri; giyim giderleri; sosyal güvenlik kurumları ya da işverenler tarafından karşılanmayan sağlık giderleri; eğitim ve öğretim, anaokulu, kreş giderleri; vekâlet ücretleri.

Alımların, gerçek usulde vergilendirilen gelir vergisi mükellefleriyle kurumlar vergisi mükelleflerinden yapılmış olması ve her bir vesika tutarının 1 000 liradan az olmaması gerekir. Vergi iadesine esas alınacak tutar, mal ve hizmet alımlarının gerçekleştiği ayda elde edilen net ücret gelirini aşamaz. 30 bin liraya kadar olan alımlar için yüzde 10; 30-100 bin lira arasındaki alımlar için 30 bin lirayı aşan kısım için ayrıca yüzde 5 ve 100 bin lirayı aşan alımlar için 100 bin liraya kadar yüzde 6,5, aşan kısım için yüzde 2 vergi iadesi yapılır.

Ücretlilerin vergi iadesi, ilgili gelir vergisi tevkifatını yapmakla sorumlu gerçek ya da tüzelkişilikçe (işverenler) yapılır; genel bütçeye dahil dairelerde çalışan ücretlilerin vergi iadesi ilgili dairelerce; emekli, dul ve yetimlerin vergi iadesi, maaş aldıkları sosyal güvenlik kuruluşlarınca gerçekleştirilir. Götürü usulde vergilendirilen ücretliler için bu merci, bağlı bulundukları vergi daireleridir. (M)

***VERMONT,** ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 511 456 nüf. Merkezi, *Montpelier* (8 241 nüf.). [L]

***VERNEUİL** (Aşod MALAKİAN, **Henri** - denir), fransız film yönetmeni. — Son filmleri: *I comme Icar* (İkarus Harekâtı) [1979], *Mille Miliards de Dollars* (Bin Milyar Dolar) [1981]. (L)

***VERONA,** İtalya'da (Veneto) kent ve il yönetim merkezi. — 270 000 nüf. (L)

***VERVİERS,** Belçika'da (Liège ili) kent. — 57 400 nüf. Pamuklu dokumacılık. (L)

***VESZPREM,** Macaristan'da kent ve yönetim bölgesi merkezi. — 46 000 nüf. (L)

***VEY-FANG,** Çin'de (Shandong) kent. — 149 000 nüf. (L)

***VEY-HAY.** Bk. WEİHAİ.

***VEZİRHAN,** Bilecik ilinin merkez ilçesine bağlı yerleşim yeri. — 1 520 nüf. (1980). [M]

***VEZİRKÖPRÜ,** Samsun ilinde ilçe. — 88 921 nüf., 120 köy. İlçe merkezi 13 482 nüf. (1980). [M]

***VEZZAN,** Fas'ta (Rabat ili) kent. — 33 000 nüf. (L)

***VIN-COU.** Bk. **WENZHOU.**

***VIYBORG** veya **VIBORG,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Finlandiya körfezinde kent. — 72 000 nüf. (L)

***VİALAR** (Paul), fransız yazarı. — Son eseri: *La Chasse de Dècembre* (Aralık Avı) [1979]. (L)

***VİAREGGİO,** İtalya'da (Toscana) kent. — 59 000 nüf. Sayfiye merkezi. (L)

***VİBORG,** Danimarka'da kent. — 37 000 nüf. (L)

***VİCENTE LOPEZ,** Arjantin'de, Buenos Aires'in banliyösünde sanayi kenti. — 285 000 nüf. (L)

***VİCENZA,** İtalya'da kent. — 119 000 nüf. (L)

***VİCHY,** Fransa'da Allier yönetim çevresinin merkezi. — 32 251 nüf. Makine ve ecza sanayii. Kent yöresindeki ılıcalarda sindirim, böbrek ve şeker hastalıklarına karşı kullanılan ve sodyum bikarbonat içeren otuzdan fazla kaynak vardır. (L)

***VİCTORİA,** Avustralya'nın güneydoğusunda eyalet. — 3 853 500 nüf. Başkenti *Melbourne.* (L)

***VİCTORİA,** Hongkong'un başkenti. — 675 000 nüf. (L)

***VİCTORİA,** Kanada'da, İngiliz Kolombiyası'nın başkenti. — 62 551 nüf. (L)

***VİDEO** i. — ANSİKL. *Türkiye*'de 1970'li yılların ortalarında, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi metropollerde, şehir hatları vapur iskelelerinde ve banliyö treni istasyonlarında, reklam aracı olarak ortaya çıkan video, birkaç yıl içinde evlere de girmeye başladı. 1980'lerin ilk yarısında hızla yaygınlaşarak Türkiye'yi, Batı Alman ve özellikle Japon elektronik firmalarının önemli pazarlarından biri durumuna getirdi.

Bir yandan, TV reklamlarında, çeşitli ithalatçı firmaların rekabeti izlenirken, bir yandan da kaset kiralayan işyerlerinin hızla arttığı gözlendi. «Videokulüp» ya da «videotek» adını alan ve kolay kazanç getiren bu işyerleri, özellikle İstanbul'da eczaneler kadar yaygınlaştı.

Aranılan türde ve nitelikte programı evinde izlemek, üstelik istendiği anda seyir eylemine ara verip sonra kalınan yerden devam etmek ya da aynı şeyi birkaç kez seyretmek imkânını veren video, sinema salonlarına büyük bir darbe indirdi.

Öte yandan, videonun yaygınlaşması, türk

TÜRKİYE'DE ÜRETİLEN VİDEOLAR ve ÖZELLİKLERİ

marka	*model*	*firma*	*sistem*	*özellikler*
Grundig	Süper 2000 2x4	Cihan	V 2000	8 saatlik kayıt imkânı; kafayı banttan ayıran sistem; kaset süresini, kalan ve geçen zamanı gösteren sistem; otomatik program bulma; 99 gün için programlama (5 progr.) imkânı; akü takviyesi; uzaktan kumanda; otomatik görüntü ayarı.
Sony	SLC 6	Telra (Profilo)	Beta	Otomatik geri sarma; görüntü dondurma; 7 günlük (7 program) programlama imkânı; uzaktan kumanda.
Toshiba	9600	Beko Teknik	Beta	Hızlandırılmış gösterim; ağır çekim; nem ikaz lambası; dijital göstergeli saat; dolu kasete ses kayıt imkânı.
Thomsan		Yücel Elektronik	VHS	Otomatik geri sarma; uzaktan kumanda; 14 gün için (8 progr.) programlama imkânı.
Blaupunkt	RTV-211 RTV-200 EM	Alarko	VHS	Dolu kaset üzerine ses kaydı imkânı; kolay gürültü giderme sistemi; otomatik geri sarma; ileri sarmada görüntüyü ekranda izleme; 14 günlük programlama imkânı.
Altron	VTC 500	Alarko	Beta	8 ayrı programı otomatik kaydetme imkânı; görüntü dondurma; uzaktan kumanda; dijital göstergeli saat.
Fisher	VBS 7300	Meta Elektronik	Beta	Uzaktan kumanda; görüntü dondurma; 8 günlük otomatik programlama; ses kayıt imkânı, dijital göstergeli saat.
Siemens	FM 252 0	Nevtron	Beta	Uzaktan kumanda; 8 günlük otomatik programlama; görüntü dondurma; dolu kasete ses kaydı; numeratör.

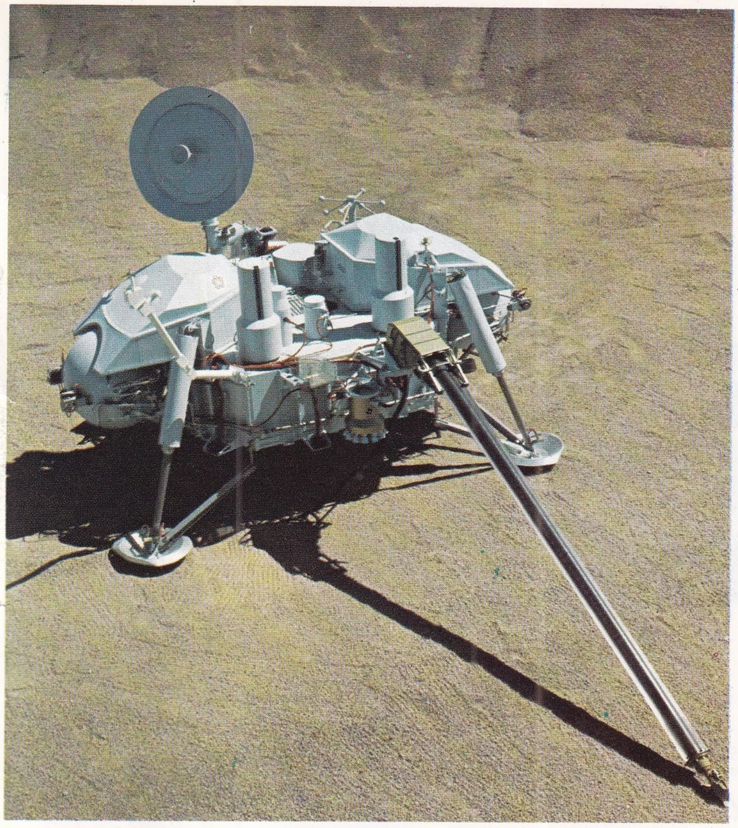

Yer yüzeyinin ve bulut tabakalarının sürekli gözlenmesi için hazırlanmış olan Avrupa jeostasyoner meteoroloji uydusu «Meteosat» (1978)

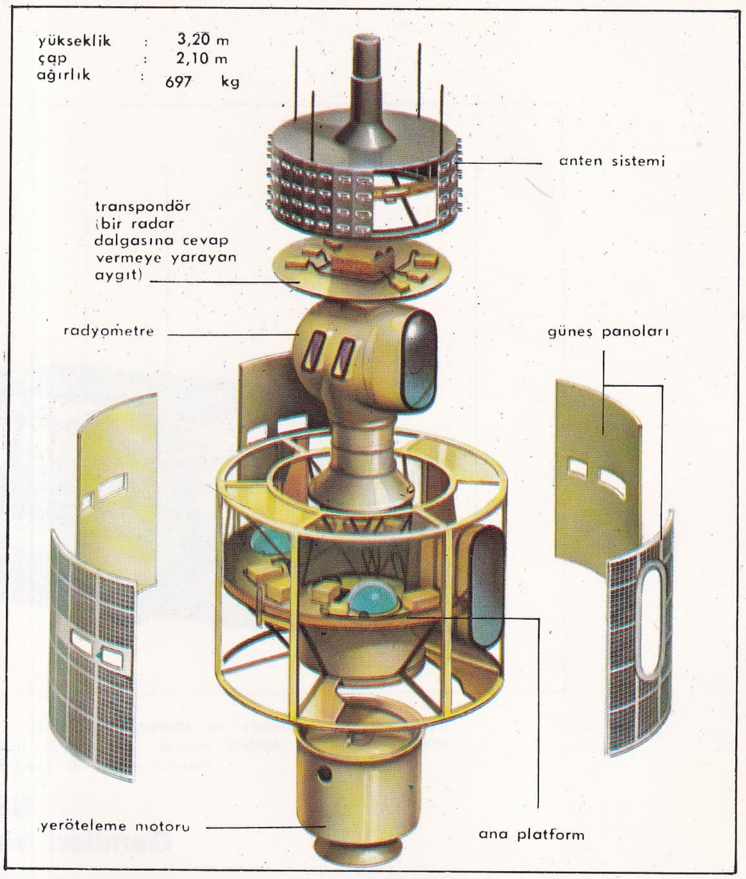

Denemeler sırasında bir amerikan «Viking» uzay sondasının fotoğrafı «Viking 1» ve «Viking 2» sondaları sırasıyla 20 ağustos ve 9 eylül 1975'te fırlatıldılar

UZAY Gemileri ve İstasyonları

Kagoşima (Kuyuşu adasının güneyi, Japonya) uzay merkezinden, bilimsel uyduları yörüngeye oturtmaya yarayan Japon «M-3H» füzesinin 19 şubt 1977'de fırlatılışı.

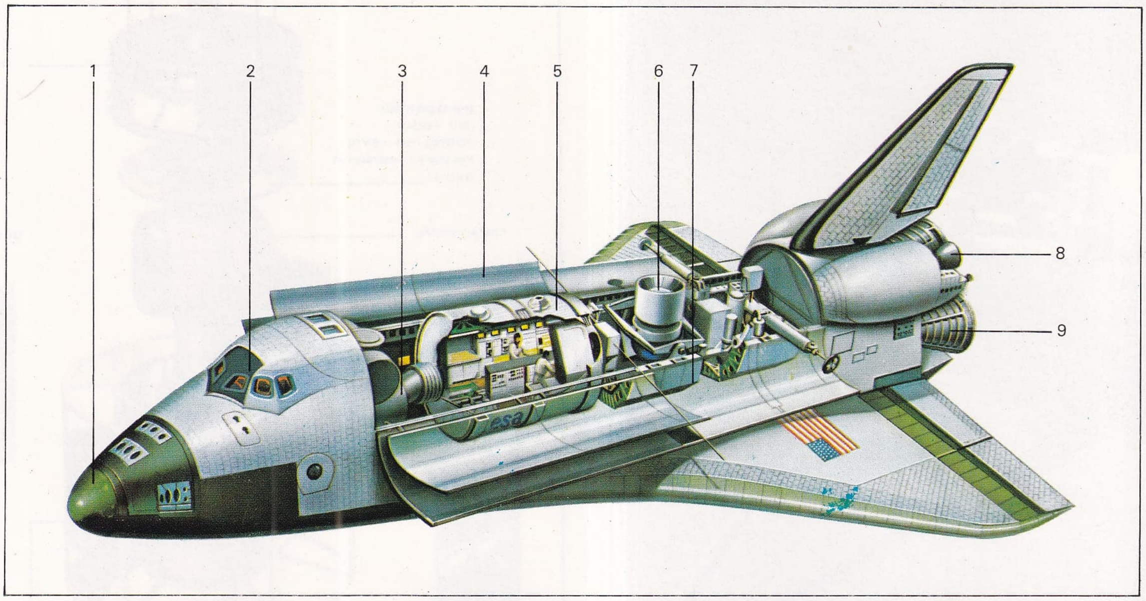

Uzay Mekiği («Orbiter» ve «Spacelab») [ABD], 1. Isı kalkanı; 2. Pilot yeri; 3. «Spacelab» ile irtibat tüneli; 4. Ambar kapısı; 5. Normal hava basınçlı laboratuvar; 6. Teleskop; 7. Gereç taşıyıcı palet; 8. Yardımcı motor; 9. Ana motor

UZAY
Gemileri ve İstasyonları

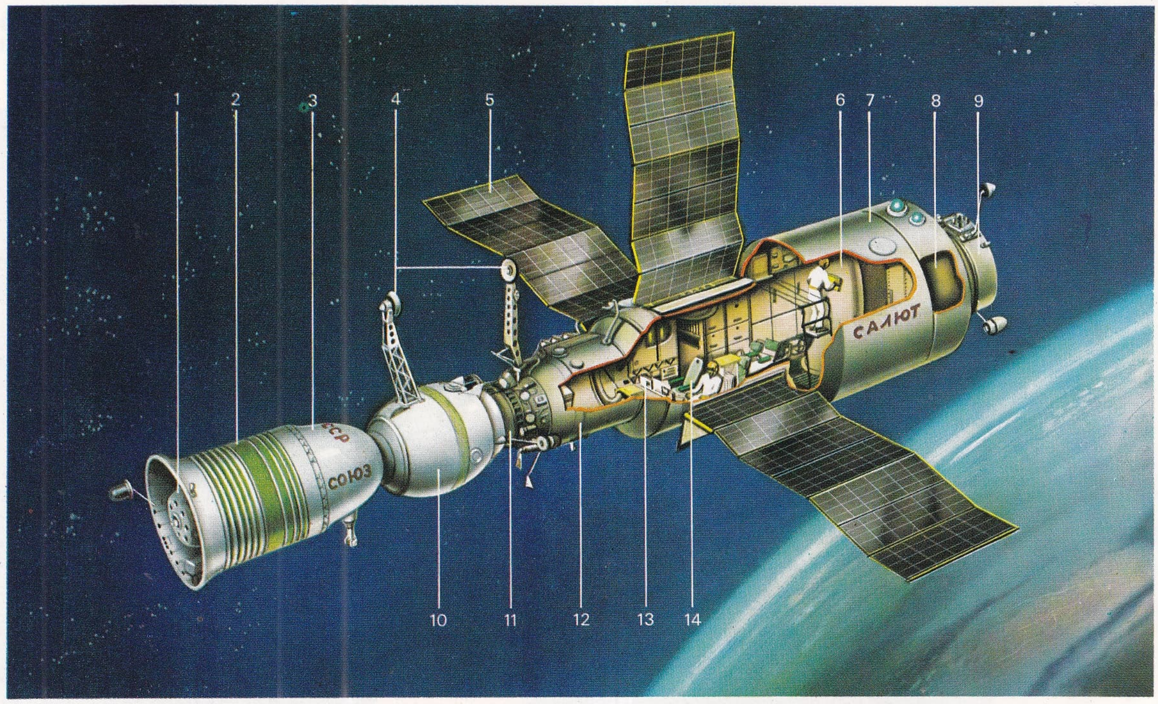

«Soyuz» uzay gemisinin «Salyut» uzay istasyonu ile kenetlenmesi (SSCB). 1. «Soyuz»un itici bölümü; 2. Makine dairesi; 3. Tekrar kullanılabilir kabin; 4. Buluşmayı sağlayan radyoelektrik sistemin antenleri; 5. Güneş panoları; 6. Bilimsel aygıtlar bölümü; 7. Ana bölüm; 8.Yakıt deposu; 9. Yönlendirme motoru; 10. Yörünge bölümü; 11. Yanaşma ve bağlama kasnağı; 12. Geçiş bölümü; 13. Kumanda yeri; 14. Koltuk

Foto. (LAROUSSE)

elektronik sanayiini hareketlendirdi. Değişik yabancı firmalarla anlaşan yerli firmaların yüksek oranda ithal girdi kullanarak gerçekleştirdiği video üretimi, kısa sürede talebin önemli bir bölümünü karşılayabilecek düzeye ulaştı. (M)

*VIDOR (King), amerikalı film yapımcısı. — (öl. California 1982). [L]

*VIANNE İdare Bölgesi, Fransa'da (Poitou-Charentes) idare bölgesi. — 357 336 nüf. Merkezi *Poitiers.* (L)

*VIENTIANE, Laos'un başkenti. — 176 637 nüf. (L)

*VIERZON, Fransa'da (Cher kantonu) kent. — 36 514 nüf. Elektrik, kauçuk ve metalurji sanayii. (L)

*VIETNAM, Güneydoğu Asya'da devlet. 335 000 km²; 54 970 000 nüf. Başkent, *Hanoi.*

TARİH
birleşmiş Vietnam

Ülkenin bütününde otuz yıldan beri ilk kez yapılan seçimler (25 nisan 1976), Hanoi'nin Saygon'a karşı 30 nisan 1975'de kazandığı zaferden sonra fiilen gerçekleşmiş bir birliği resmileştirdi. 2 temmuz 1976' da ilk oturumunu yapan Vietnam Ulusal Kurucu Meclisi, başkenti Hanoi olan Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin (VSC) kurulmasını kabul etti ve eski Kuzey Vietnam'ın anayasasını yeni devletin temel yasası olarak benimsedi.

Ton* Duc Thank başkan seçildi. İki kişi yerini korudu: Başbakan Pham Van Dong ile başbakan yardımcısı ve savunma bakanı Vo Nguyen Giap. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin, kuruluşundan hemen sonra ilk sorunu, tanınması ve Birleşmiş Milletler'e kabul edilmesi oldu. Amerika Birleşik Devletleri, Vietnam'ın kaybolmuş amerikan askerleri (kaybolmuş askerlere ilişkin Paris anlaşmasının 8. maddesi) konusunda yeterince bilgi vermediği gerekçesiyle veto kullandı (eylül 1976).

Vietnam'da, Amerika Birleşik Devletleri' nin aynı anlaşmanın VIII. bölümünün 21 maddesine uymadığını ileri sürerek buna karşılık verdi. Anılan maddeye göre «ABD, savaş yaralarının sarılması ve savaştan sonra Vietnam'ın ve bütün Çinhindi'nin yeniden kurulması çabalarına katılacak»tı. 12 kasım 1976'da, ABD ve Vietnam temsilcileri Paris'te karşı karşıya geldilerse de, görüşmeler hemen çıkmaza girdi.

O sırada, Vietnam daha acil sosyal-ekonomik sorunlarla karşılaştı: Üç milyon işsize, terhis edilmiş ve boşta gezer bir milyon kişi de eklenmişti. Ayrıca yiyecek ve hammadde kıtlığıyla da mücadele etmek gerekiyordu. 7,5 milyar dolar gider öngören beş yıllık planın (1976 - 1980) iki hedefi vardı: Halkın yaşam düzeyini iyileştirmek; önce kırsal ekonomiyi (giderlerin yüzde 30'u), sonfa hafif sanayii, daha sonra da ağır sanayii geliştirmek. Bu yeni beş yıllık plan, Emekçiler Partisi'nin Vietnam Komünist Partisi adını aldığı IV. kongresinde kabul edildi (aralık 1976).

Beş yıllık plan, nüfusun bir kısmını kırsal bölgelere aktarmayı, özellikle Güney'deki emekçileri, verimli toprakları değerlendirmek amacıyla, Kuzey'e nakletmeyi öngörüyordu. Öte yandan, kongrede, genel sekreter Le Duan, ülkenin sosyalist blok içinde kapanıp kalmak istemediğini de belirtti. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti, sanayileşmek istediğine göre, kapitalist dünyayla işbirliği zorunluydu.

Dışa açılma, yabancı yatırımlara bir çağrı anlamı da taşıyordu. Yabancı şirketler, karma girişimlerde yüzde 30-49 pay sahibi olabilirlerdi. Bu koşullar, yabancı yatırımları, özellikle ülkenin deniz kıyılarındaki kaynakları araştırmak isteyen petrol şirketlerini çekmekte yararlı oldu. Şubat 1977' de, Elf-Aquitaine petrol şirketiyle henüz arama yapılmamış kıyı bölgelerinin yüzde 10'unu kapsayan bir anlaşma yapıldı. Nisan 1977'de, başbakan Pham Van Dong Paris'e gitti. Fransa ve Vietnam arasında ekonomik ve kültürel işbirliği konusunda iki anlaşma imzalandı. Ekonomik işbirliği çerçeve anlaşmasıyla, bu alanda iki ülkenin ilişkilerinin gelişimini izlemekle görevli bir karma komisyon kuruldu. Anlaşma, yardım ve uzun vadeli borçlar (Vietnam'da petrokimya, tekstil ve çimento alanlarında fransızların yapacakları işlerin finansmanı) için 670 milyon franklık bir mali protokolu da öngörüyordu. Kültür anlaşmasına göre Vietnam'da fransız kurumları kurulacaktı.

Vietnam BM'de

Bu arada, ABD ile Vietnam arasındaki ilişkilerde hiçbir iyileşme görülmedi. Mart 1977'de, Leonard Woodcock'un (Amerikan Otomobil İşçileri Sendikası başkanı) yönetiminde ve kayıp 2 500 amerikan askeri sorununu incelemekle görevli bir amerikan temsilci heyeti Hano'ide kabul edildi. 3 mayıs 1977'de, ABD ve Vietnam arasındaki görüşmeler Paris'te başladı. Bu görüşmeler özellikle savaş tazminatı konusunda çok çetin geçti. Amerikan Kongresi'ne ve Dışişleri Bakanlığı'na göre, 21. maddeye ilişkin belgeler, Saygon'un, eski Kuzey Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nce alınmasından sonra hükümsüz olmuştu; buna dayanarak, birleşmiş Vietnam'a her çeşit yardımda bulunma gereği reddedildi.

Bununla birlikte, iki taraf da birer noktada memnun kaldı. Birleşik Amerika, 800 kadar kayıp amerikan askeri hakkında bilgi edindi. Vietnam'da, Birleşmiş Milletler'e kabulü konusunda amerikan vetosunu kaldırmayı başardı. Temmuz 1977'de, Güvenlik Konseyi, Vietnam'ın Birleşmiş Milletler'e kabulünü uygun gördü.

Çin-Vietnam ilişkileri

Dış planda, 1977 sonbaharı ve kışı boyunca Vietnam'ı iki dizi olay uğraştırdı. Kasım 1977'de, savunma bakanı Vo Nguyen Giap Pekin'e gitti (haziranda bir ziyaret daha yapmıştı). Birçok devletin, bu arada Çin Halk Cumhuriyeti'nin de hak iddia ettiği Paracels ve Spratly adaları sorununa bir çözüm getirmek istedi. Çin, deniz hukukundan çok tarihsel ölçütlere dayanarak, kendi sınırlarının Filipinler'in, Brunei'nin ve Vietnam'ın hemen yakınlarına kadar uzandığını öne sürdü. Bu yüzden tartışmalar hiçbir çözüm getirmedi.

Bu hak davaları, Çin'in, Asya'da bin yıllık hegemonyacılığını açıkça hatırlattığı gibi, Vietnam ve Kamboçya sınır anlaşmazlığı da bölgedeki milliyetçilik mücadelesini gündeme getirdi. Ağustos 1977'de, Kamboçya ve Vietnam silahlı kuvvetleri arasında başlayan savaşlar, zincirlenerek ve yoğunlaşarak, aralık 1977'de, şiddetli çatışmalar haline geldi. Vietnam'ın eskilere dayanan yayılma düşüncesi yok olmamıştı. Vietnam ve Laos arasında, temmuz 1977'de imzalanan işbirliği anlaşması batıya doğru ilerlemenin bir adımı değil miydi? Ocak 1978'de, dışişleri bakanı Nguyen Duy Trinh, GAUB (Güneydoğu Asya Ulusları Birliği) başkentlerine bir gezi yaptı. Amacı, kuşkusuz, bu ülkeleri, Vietnam'ın niyetleri konusunda ferahlatmak ve onların onaylarını almaktı. Tehlike kuzeyden gelmiyor muydu? Kamboçya'nın arkasında Çin yok muydu? Mart 1978'de, Vietnam, Pekin' in Phnom Penh'e verdiği destek karşısında bütün kaygılarını açığa vurdu. Zaten Hanoi ve Pekin arasındaki ilişkiler bozulmuştu. Vietnam'da ekonomik durum giderek daha kötüleşiyordu. Mayıs 1978'de Vietnam yöneticilerince bir dizi önlemler alındı; Kuzey'de ve Güney'de ortak bir para birimi (dong) kuruldu; ticaret devletleştirildi. Bu son önlem, temelde, Çin kökenli topluluğu etkiledi. Hoa'ların (Çin kökenli vietnamlılar) göçü başlayınca, Çin ve Vietnam hükümetleri arasında çok büyük bir gerilim doğdu. Mayıs 1978 sonunda Vietnam, Çinlilere görüşme kapısı açtı. 5 haziran 1978'de, Çin'e, uyruklarını 20 hazirandan itibaren sınır dışı etme hakkı tanıdı. Ekim 1978 başında, Ho Şi Minh'de (Saygon) bir başkonsolosluk açılmasına izin verdi. Çin, Vietnamlıları Hoa'lara zulmetmekle suçladı ve Vietnam'a yaptığı ekonomik yardımın bir kısmını kesti. Ama haziran 1978 ayının büyük olayı Vietnam' ın Comecon'a girmesi (29 haziranda açıklandı) oldu. Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti'nin, SSCB tarafından yönetilen bir ekonomi örgütüyle bütünleşmesi Çin-Sovyet rekabeti konusunda kesin bir seçimin ifadesiydi.

Çin-Vietnam savaşı

SSCB, Vietnam'ı sosyalizmin Güneydoğu Asya'da güvenilir ileri karakolu olarak nitelendirdi; ama aynı Vietnam, Çin karşısında SSCB'nin bir geri üssü olmuyor muydu? Bundan sonra Çin-Vietnam kavgası giderek azan bir yara oldu. 3 temmuz 1978'de, Çin, Vietnam'a her türlü ekonomik yardımı kesmeye karar verdi; buna karşılık Sovyetler Birliği, Vietnam'a askeri yardımını arttırdığı gibi Vietnam'ın kuzeyindeki savunma sistemini de güçlendirdi. Ağustos 1978'de, Vietnam hükümeti, Çinlileri, Kamboçya'ya danışman ve kadrolar gönderme yoluyla bu ülkedeki mevcutlarının sayısını artırmakla suçladı. Çatışmalar büyük boyutlar kazandı. Kasım 1978'de Vietnam, SSCB ile bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzaladı; buna göre, iki taraf da, saldırıya uğrayana yardım etmeyi üstleniyordu. Bundan sonra, Vietnam, Kamboçya'ya ilerleyişini hızlandırdı ve ocak 1979'da burayı istila etti. Phnom Penh'in işgali, kuşkusuz, Çin'i tepkisiz bırakamazdı. Şubat 1979'da, başbakan yardımcısı Deng Hsiaoping Birleşik Amerika'ya gitti ve orda Çin'in Vietnam'a bir ders verme niyetini açıkladı. 17 şubatta Çin ordusu Vietnam'ın kuzeyine girdi. Çin, sınırlı bir saldırıyla, Vietnam sataşmalarına karşılık vermek istiyordu. Çin saldırıları belli başlı iki eksen üstünde gerçekleşti: Kuzey-güney (Lao Kay'dan Hanoi'ye) ve kuzeydoğu-güneybatı (Lang Son'dan Hanoi'ye).

Şubat 1979 sonunda, Çin birlikleri sınırın 80 km ötesine geçmişlerdi. Güvenlik Konseyi New York'ta toplandı. Hem Vietnam' ın Kamboçya'yı istilası, hem Çin'in Viet-

VIETNAM'da Cao Bang'a doğru ilerleyen Çin birlikleri

Foto. Labbé/Gamma (LAROUSSE)

Vietnamlılarca tutsak alınan iki kızıl khmer askeri

nam topraklarına girişi konuları tartışıldı. Bazı ülkeler (GAUB ülkeleri) bütün yabancı birliklerin anlaşmazlık bölgelerinden çekilmelerini istediler, bazı ülkeler ise (SSCB gibi) Vietnam ve Çin'i aynı anda kınamayı kabul etmediler. 5 mart 1979'da Çin, amaçlarına ulaştığı düşüncesiyle, geri çekilmeye karar verdi. Çin birliklerinin çekilişi mart ayı içinde gerçekleştirildi; 18 nisan 1979'da, Hanoi'de, Çin ve Vietnam arasında görüşmelere başlandı. Çin, Vietnam'ın hegemonyaya karşı maddeyi kabul etmesini ve Çinhindi sorununu bütünüyle çözümlemesini istedi; Vietnam ise, sınırda silahsızlaştırılmış bir bölge kurulmasını, tutsakların iadesini, bir kontrol komisyonu kurulmasını önerdi. Görüşmeler çarçabuk sona erdi. Tek olumlu sonuç, tutsakların iadesinde görüldü.

iç sorunlar

Bu olaylar, bir süre için, ülkenin iç sorunlarını örtmüştü. Ekonomik durum daha tehlikeli bir çizgiye geldi. Enflasyon, 3 yılda, yüzde 600 oranına çıktı. Halk yetersiz beslenme içindeydi. AET, çinhindili mültecileri kabul eden ülkelere vermek için, Vietnam'a yaptığı gıda yardımını kesti. 1975'ten sonra 300 000'den fazla vietnamlı ülkesini terketti.

Şubat 1980'de, kabinede büyük bir değişiklik yapıldı; bu arada savunma bakanı Vo Nguyen Giap'ın koltuğunu kaybetmesi (ama bütün öbür görevleri üstünde kaldı) yeni bir yapısal yeniliğin ve kadrolarda bir gençleştirme hareketinin belirtisi oldu. 30 mart 1980'de ölen Ton Duc Thank'ın yerine Nguyen Huu Tho vekâleten cumhurbaşkanlığına getirildi. Ho Şi Minh'in eski arkadaşlarının yerlerini yeni bir devrimci kuşağa kaptırmaları Vietnam'ı güç sorunlarla karşı karşıya getirmişti. Ulusal Meclis'in 19 aralık 1980'de kabul ettiği anayasa, bu geçiş dönemini hafifletmek amacıyla, ülkenin başına ortaklaşa bir yönetim getirdi.

Saygon'un alınışından yedi yıl sonra da Vietnam için savaş bitmemişti. Çinlilerle çatışmaların sürüp gittiği sınırlardaki güvenszlik, kızıl Khmerlere karşı Kamboçya'yı barışa kavuşturma savaşları, geçim ekonomisi, savaş ekonomisi, bu sürekli gerilime girmiş, soyutlanmış ülkenin temel sorunlarıydı.

Temmuz 1981'de Devlet Konseyi başkanlığına seçilen Truong Şinh'in bildiği, 1981 ilkbaharı seçimlerinden sonra yeniden görevinin başına gelen başbakan Pham Van Dong'un kabul ettiği, başbakan başyardımcısı To Hu'nun (yükselen adam) vurguladığı gibi ülke çok sayıda güçlük karşısındadır. Kuzey ve Güney birleşmesi, iki bölgenin tam bir birliğe kavuştuğu anlamını taşımaz. Kuzey ve Güney arasında alışveriş akışı uzun zaman alır ve zordur. Kuzey eyaletlerinde bazen pirinç bulunmaz; ama bazı güney bölgelerinde, ulaştırma olanaklarının yokluğundan, aynı ürün çürüyüp kalır.

Hanoi ve Ho Şi Minh, kendilerine ve kendi geçmişlerine kapanmış iki kenttir. Birincisinde yaşam, sadelik ve ağırlık içinde, küçük ticaret işleriyle, bisikletlerle yürür. İkincisi ise Amerikan savaşı günlerinin özlemi içinde gibidir: Pazar yerlerinde ses alma aygıtları, chewing-gum, hi-fi dalgaları; sokaklarda Japon motosikletleri; henüz açık olan kır meyhanelerinde eski rock ezgileri.

Özlemler ve gizli karşıtlık, iki yaşam biçimi, iki dünya görüşü arasındaki mücadeleyi yansıtmaktadır. Eski Saygon'da fahişelik ve uyuşturucu maddeler yok olmuşsa da, insan yığınlarının, iskân edilmek istenen yerleri düş kırıklığı içinde terkedip geri dönmeleriyle yeniden çoğalmaya başlamıştır.

Hiç değilse Kuzey'de kolektivizm zorunlu olarak geçerliyse de, resm pazarın yetersizliğini (ihtiyaçların ancak yüzde 30'unu karşılar) özel sektörün doldurduğu görülmektedir. Her iki sektör de, gelmesi geciken bir değişimin beklentisi içinde yaşamaya, içinde bulunulan duruma uyarlanmaya çalışmaktadır.

değişiklikler ve yeni önlemler

Vietnam Komünist Partisi'nin, 27-31 mart 1982 günleri arasında yapılan 5. kongresi, ünlü general Giap'ı (Dien Bien Phu fatihi) siyasi bürodan çıkararak büyük bir sürpriz yarattı. Buna karşılık, Le Duan KP genel sekreterliği görevini taşımakla her zamanki güçlü adam görünümünü sürdürdü. 5. Kongre ayrıca tarım sektörüne ve tüketim malları üretimine öncelik tanıdı. Ağır sanayi uykuya yatırıldı.

Uzun süredir istikrarda bulunan fiyatlarda görülmedik bir oynama oldu. Bu yeniden yöneltim önlemlerinin yanı sıra bir kabine değişikliği yapıldı. On üç bakan değiştirildi. Hükümette nadir görülen güneylilerden Vo Van Kiet, ekonominin eski patronu Nguyen Lam'ın yerine, başbakan yardımcılığı ve Devlet Plan Komisyonu başkanlığına getirildi.

Hükümet, döviz sağlamak için, çeşitli çareler aradı. Aileleri Vietnam'da oturan, yabancı ülkelere yerleşmiş vietnamlılardan yardım istedi. Fransa'dan, Birleşik Amerika'dan, Avustralya'dan, Kanada'dan, her ay 250 ton koli geldi. Ayrıca Vietnam doğu ülkelerine el emeği ihraç etmeye başladı. Bugün bu ülkelerde 50 bin işçi vardır.

Uluslararası planda, Batı ile hafif bir yumuşama dönemine girildi. Ama Çin, Kamboçya'dan çekilmenin koşulları konusundaki görüşmeleri tekrar gündeme getirdi.

GAUB uluslarına (İndonezya, Malaysia, Filipinler, Singapur, Tayland) gelince, onlar, Vietnam'ın çekici girişimleri karşısında ihtiyatlı kalmayı yeğ tuttular.

EDEBİYAT

Vietnam kuzey ve güney olarak ikiye bölündükten sonra edebiyatçılar ve yazarlar biçim araştırmalarından çok siyasi koşullardan doğan yeni gerçeklerle ilgilenmeye yöneldiler. Hikâyelerde, günlük yazılarda ve şiirlerde fransız işgalcilerine karşı direnenlerin kahramanlığını ve savaşçılığını yüceltme dalgası sona erdi. Savaşları hatırlamada saplantılı bir biçimde birleşen, ama ideoloji bakımından birbirine karşıt olan paralel iki akım gelişti: Kuzeyde, marksist ve militan; güneyde, liberal ve çoğunca antikomünist edebiyat akımları.

Kuzey Vietnam'da, düşmanlıkların sona ermesiyle, birçok yazar sosyalizmin berkitilmesiyle ilgili çeşitli sorunlara eğildiler: Tarım reformu, kent ve köy yaşamındaki değişmeler, işçilerin ve köylülerin durumu (Nguyen Kien, Nguyen Thi Ngoc-Tu), hıristiyanlıkla marksizm arasındaki çatışmalar (Şu Van, Nguyen Khai [doğ. 1930]). Daha sonra, 1965'den başlayarak, amerikan müdahalesinin ardından, edebiyat üretiminde tekrar savaş imgeleri, kıyım savaşları ve bombardıman sahneleri vurgulandı. Nguyen Dinh Thi'nin (doğ. 1924) ve Nguyen Minh Chau'nun yazdıkları buna örnektir. Özellikle To-Huu'nun (doğ. 1920) militan şiiri pek rağbettedir. Ayrıca, gençliğin kolektivist eğitimine katkıda bulunan yaygın bir çocuk edebiyatı gelişti.

Güney Vetnam'da, 1960'a doğru, Bing Nguyen Loc (doğ. 1914) ve Dong Ho (1906-1969) gibi bölgesel yazarların yanında, Bang Ba Lan (doğ. 1912), Doan Kuoc-Si, Nguyen Thi Vinh ve Vo Phien (doğ. 1925) gibi yazarlarla beliren bir genç kuşak, özlenen, sonunda da çıkagelen barışı yücelttiler, iyimserliğe bağlandılar ve özgür bir biçimde insan kişiliğine saygıyı işlediler. Bununla birlikte savaşların birdenbire yeniden başlaması, Şu Tu'yu, Nguyen Thi Hoang'ı, halktaki kargaşayı, yarın korkusunu, geleneksel toplumun alt üst oluşunu gözlemlemeye yöneltti. Daha sonra, savaşın büyük boyutlar kazanması karşısında, Mai Thao, Thanh Tam Nguyen (doğ. 1936), acı bir lirizmle bezginliği, sefaleti ve umutsuzluğu kınadılar. Şair Vu Hoang Şuong (1916-1977) budhacı gizemciliğe sığındı; Trinh Cong Son ise barış şarkıları yazdı. Aynı tedirginlik ve umutsuzluk temalarının işlendiği şiir ve hikâyelerin yayımlandığı çeşitli edebiyat dergileri doğdu.

Vietnam'ın, 1975'te silahlı mücadeleyle birleştirilmesi bu ikili tavra son verdi. Ülkede artık rejimin doğrultusuyla uzlaşmayan yayın yoktur.

MÜZİK

Vietnam'da, XX. yy'da, müziğin tarihi birçok yenilikle belirlenir.

1918'de, geleneksel tiyatrolarınkinden farklı bir maddi düzenleme ve bir müzik repertuvarıyla, *hat cai luong* (yeni tiyatro) doğar.

1930 yılına doğru, müzisyenler, geleneksel müziği ve Güney Vietnam tiyatrosunun müziğini icra etmek için, batı kemanını, ispenyol gitarını, Hawaii gitarını kullandılar. Müzikte «yenilenme» hareketi de o zaman doğdu; yeni müzik iki akım sayesinde kuruldu: Devrimci ve romantik akımlar.

Devrimci akım, ağustos 1945 devriminden başlayarak, bağımsızlık savaşları boyunca gelişti. 1945'ten Cenevre anlaşması tarihi olan 1954'e kadar yeni şarkıların temaları direnme ve devrimdir. Birçok şarkıda Vietnam tarihinin onurlu sayfaları anlatılır; yöneticiler, savaşçılar ve el işçileri övülür.

1954-1964 arasında, Kuzey'de Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nde yapılan bestelerin temaları sosyalizmin kuruluşu ve ülkenin birleşmesi için mücadeledir. Güney'de ise romantik ya da mizah öğesi taşıyan ezgiler, çayevi ezgileri, aşk ezgilcri bestelenir. 1964'ten günümüze dek uzayan sürede, Kuzey'deki besteciler, yurdu, bağımsızlığı, antiemperyalist savaşı ve sosyalist üretimi yücelten ezgiler yarattılar. Güney'de, «gençlerin müziği» diye anılan pop müzik ve romantik müzik gelişti. Ayrıca aşk şarkıları, antimilitarist ve antikomünist şarkılar öne geldi. Başlangıçta sadece şarkı vardı; ama giderek senfoniler, senfonik poemler, kuatuarlar ortaya çıktı.

Birçok olay anılmaya değer:

— monarşinin sona ermesiyle saray müziği geçerliğini yitirdi;

— şantözlerce söylenen *ca tru*, ayinlerde

Foto Labbé/Gamma (LAROUSE)

söylenen *chau van* ve geleneksel tiyatro *hat tuong* ortadan kalktı;

— muhafaza edilen geleneksel müzik yeni müziğe yaklaştı;

— Kuzey'deki halk tiyatroları (*hat şeo*) ve Güney'de «yenilenmiş» denen tiyatro gelişti;

— günümüzde bütün ülkede yapılan halk sanatı festivallerine profesyonel olmayan birçok müzisyen, şarkısı ve tiyatro oyuncusu katılmaktadır;

— müzik, konservatuarlarda öğretim ve Paris Üniversitesi Müzikoloji Enstitüsü'nde araştırma konusu oldu.

***VİGEVANO,** İtalya'da (Lombardia) kent. — 68 000 nüf. Ayakkabı sanayii. (L)

***VİGO,** İspanya'da (Galicia) kent. — 199 000 nüf. Balıkçılık. (L)

***VİJAYAVADA** ya da **BEZVADA,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. — 317 000 nüf. (L)

Viking, Mars'ı incelemek üzere amerikalılarca hazırlanan uzay sondası. Viking'ler mayıs 1972'den itibaren Mars'a gönderilen uzay sondası Mariner'lerin daha gelişmiş benzerleridir. Ama Viking'ler onlardan daha ağırdırlar (1 013 kg yerine 3 450 kg). Bu nedenle fırlatılmaları için daha güçlü bir füze gerekmiştir: Yan yana üç füzeden oluşan ve üstüne bir Centaure füzesi oturtulan bir Titan III (taban genişliği 9,15 m, yüksekliği 48,50 m).

Bir Viking'de iki modül bulunur: Orbiter ve Lander. Araç, önce bütünüyle Mars'ın yörüngesine oturur; sonra Lander koparak gezegenin yüzeyine yumuşak iniş yapar; Orbiter ise yörüngede uydulaşıp kalır. Her iki araç da birbirinden bağımsız olarak bilimsel araştırma yapabilecek biçimde donatılmıştır. En güçlü radyo vericisine sahip olan Orbiter'in ayrıca bir telekomünikasyon görevi vardır: Lander'in verdiği mesajları alır ve bunları Yer yüzüne iletir; Yer yüzünden gelen emirleri de ona ulaştırır. Orbiter'de bir arıza çıkarsa, Lander Yer yüzüyle doğrudan haberleşmeyi sürdürebilir.

Bu sonda dört çeşit deneye imkân sağlar. Orbiter'de iki televizyon kamerası (fotoğraf çekilmesi), bir kızılötesi spektrometre (atmosfer su buharının araştırılması) ve bir kızılötesi radyometre (üstünden geçilen arazinin ısı farkının ölçülmesi) vardır. Bu uydu, önce, Lander'in yere inişi için en iyi noktaları bulmayı sağlar, daha sonra atmosferi inceleyerek, arazinin fotoğraflarını çekerek bunların Yer yüzüne iletilmesini gerçekleştirir. (L)

***VİLA NOVA DE GAİA,** Portekiz'de kent. — 50 805 nüf. Porto şarabı ticareti merkezi. (L)

***VİLLA HERMOSA,** Meksika'nın güneyinde (Tabasco eyaleti) kent. — 142 000 nüf. La Venta arkeolojik siti ve müzesi. MÖ. 1000-400 yılları arasında burada yerleşen Olmek'lerin başlıca tören alanlarındandır. Yapılan arkeolojik araştırmalarda yeşim taşından heykelcikler, bazalttan yontulmuş dev başlar ve yüksek bir piramit bulundu. (L)

***VİLLEJUİF,** Fransa'da Val-de-Marne kantonunun merkezi. — 55 644 nüf. (L)

***VİLLELLA** (Edward), amerikalı dansçı. — Sağlık nedenleriyle baleyi bıraktı. (L)

***VİLNİUS,** Sovyetler Birliği'nde Litvanya'nın başkenti. — 481 000 nüf. Makine ve elektrik sanayii. (L)

***VİNA DEL MAR,** Şili'de kent. — 262 100 nüf. (L)

VİNH, Vietnam'ın kuzeyinde, Tonkin körfezi yakınlarında kent. — 50 000 nüf. (L)

***VİNNİTSA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 297 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

***VİRANŞEHİR,** Urfa ilinde ilçe. — 71 256 nüf., 44 köy. İlçe merkezi 40 820 nüf. (1980). Bu ilçeye bağlı Ceylanpınar bucağı 1 köyü ile birlikte 1982'de Ceylanpınar ilçesi haline getirildi. (M)

***VİRGİN Adaları,** ing. **Virgin İslands,** Küçük Antiller'de takımadalar. — ABD ve İngiltere arasında bölüşülmüş durumdadır. ABD'ye ait Sainte-Croix, Saint Thomas ve Saint John adalarında, 62 000 nüf. İngiltere'ye ait Tortola, Virgin Gorda, Anegada vb. adalarında 11 500 nüf. (L)

***VİRGİNİA,** ABD'de eyalet. — 5 346 279 nüf. Merkezi *Richmond.* (L)

***VİRGİNİA** (BATI), ing. **West Virginia,** ABD'de eyalet. — 1 949 644 nüf. Merkezi *Charleston.* Yıllık kömür üretimi 100 Mt. (L)

***VİSAKHAPATNAM,** Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent. — 353 000 nüf. (L)

***VİSCONTİ** (Luchino), italyan film yönetmeni. — (öl. Milano 1976). Yaşamının son dört yılını yarı - felçli durumda geçirdi. Son filmi: *L'İnnocente (Masum)* [1976]. (L)

***VİSKİ** i. — ANSİKL. 1975'ten sonraki dönemde de yerli üretim, yurt içi talebi karşılayacak düzeye ulaştırılamadı. 1977'de 60 800, 1980'de 55 000, 1981'de 83 000 litre olan yerli üretim, talebin ancak yarısını karşılayabiliyordu. 1980'de 49 500, 1981'de 61 700 litre viski dışalımı yapıldı. (M)

***VİŞNE** i. — ANSİKL. Türkiye'de 1975'ten sonraki dönemde, vişne üretimi yıldan yıla düzenli bir artış gösterdi. 1976'da 42 600 t olan üretim 1977'de 44 000 t, 1978 ve 1979'da 50 000 t, 1980'de 60 000 t olarak gerçekleşti.

Vişne, reçel ve meyve suyu üretiminde en çok kullanılan meyvelerden biri olduğu için üreticiler vişne fidanı dikimine ağırlık verdiler. 1976'da 700 000 olan fidan sayısı, 1977'de 760 000, 1978'de 850 000, 1979'da 950 000, 1980'de 1 100 000'e yükseldi. Toplam ağaç sayısı ise 1976'da 3 060 000 iken, 1977'de 3 155 000, 1978'de 3 340 000, 1979'da 3 450 000, 1980'de 3 915 000 idi. (M)

***VİTEBSK,** Sovyetler Birliği'nde (Beyaz Rusya FSSC) kent. — 286 000 nüf. (L)

***VİTERBO,** İtalya'da (Latium) kent. — 58 000 nüf. Papalık sarayı. Kent surları dışında MS 1100'de inşa edilmiş Santa Maria della Verita Kilisesi. Arkeoloji ve resim müzesi. (L)

***VİTORİA,** Brezilya'da (Espirito Santo eyaleti) kent. — 133 000 nüf. (L)

***VİTORİA,** İspanya'da (Alava, Bask Ülkesi. kent. — 175 000 nüf. Gotik katedral (XIV. yy.) Müzeler. Kauçuk ve makina sanayii. (L)

***VİTTİ** (Maria Luisa CECİARELLİ, **Monica -** denir), italyan sinema oyuncusu. — Son filmleri: *Histoire d'Aimer* (Sevginin öyküsü) [1976], *La Raison d'Etat* (Hikmet-i Hükümet) [1978]. (L)

***VİTTORİA,** İtalya'da (Sicilya) kent. — 50 000 nüf. (L)

***VİTTORİNİ** (Elio), italyan yazarı. — (öl. Milano 1966). [L]

***VİYANA,** alm. **Wien,** Avusturya'nın başkenti. — 1 515 666 nüf. (ülke nüfusunun yaklaşık olarak beşte biri). [L]

***VİZCAYA,** İspanya'da il. — 1 043 000 nüf. Merkezi *Bilbao.* Sanayi bölgesi (metalurji). [L]

***VİZE,** Kırklareli ilinde ilçe. — 35 198 nüf., 26 köy. İlçe merkezi 9 730 nüf. (1980). [M]

***VLAARDİNGEN,** Hollanda'da liman kenti. — 80 000 nüf. Makine sanayii. (L)

***VLADİMİR,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 284 000 nüf. (L)

***VLADİVOSTOK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Japon denizi kıyısında kent. — 536 000 nüf. (L)

***VLADY** (Marina de POLİAKOFF-BAİDAROF, **Marina -** denir), fransız sinema oyuncusu. — 1969'da (F. Arnoul ve B. Paul ile birlikte) bir yapım şirketi kurdu. Son filmleri: *Tout le Monde il est beau, tout le monde il est gentil* (Herkes Güzel, Herkes İyi) [1971], *Sept Morts sur ordonnances* (Sipariş Üzerine Yedi Ölü) [1975], *Que La Fête commence* (Eğlence Başlasın) [1975], *Ok Ketten (1978).* [L]

***VOGEL** (Vladimir), rus asıllı isviçreli besteci. — (öl. Zürich 1984). [M]

***VOLEYBOL** i. — ANSİKL. Çeşitli uluslararası şimpiyonalarda, kuruluşlarından bu yana elde edilen sonuçlar şöyledir:

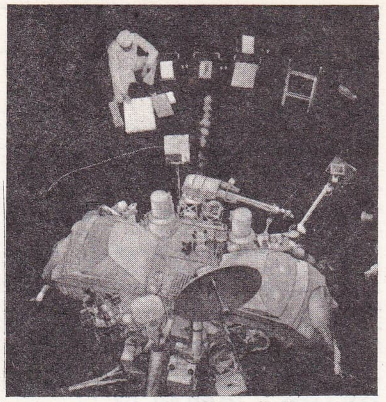

Uzay sondası **Viking** (atılmadan önceki son deneme sırasında)

Avrupa Kupa Galipleri Kupası (1973)

yıllar	*erkekler*	*bayanlar*
1973	Voroşilovgrad (SSCB)	CSKA Moskova (SSCB)
1974	Riga (SSCB)	CSKA Moskova (SSCB)
1975	Riga (SSCB)	Traktor Schwerin (Doğu Alm.)
1976	CSKA Sofia (Bulg.)	UK Slavia Bratislava (Çek)
1977	Riga (SSCB)	Voroşilovgrad (SSCB)
1978	Belgrad Kızıl Yıldız (Yug.)	Dinamo Berlin (Doğu Alm.)
1979	Bükreş Dinamo (Rom.)	Ruda Huezda Prag (Çek.)
1980	Panini Modena (İtalya)	Vasas Budapeşte (Mac.)
1981	Ch. Bratislava (Çek.)	Vasas Budapeşte (Mac.)
1982	Automobilist Leningrad (SSCB)	CSKA Sofya (Bulg.)
1983	Automobilist Leningrad (SSCB)	Medine Odessa (SSCB)

Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası (1960)

yıllar	*erkekler*	*bayanlar*
1978	Plomien Milowice (Pol.)	Plomien-Traktor Schwerin (D. Alm.)
1979	Ch. Bratislava (Çek.)	CSKA Sofya (Bulg.)
1980	Klippan Torino (Rom.)	Ruda Hvczda Prag (Çek.)
1981	Dinamo Bükreş (Rom.)	Bratislava (Çek.)
1982	CSJK Moskova (SSCB)	Uraloşla Sverdslovsk (SSCB)
1983	CSJK Moskova (SSCB)	Uraloşla Sverdslovsk (SSCB)

Türkiye şampiyonaları (1. lig)

yıllar	*erkekler*	*bayanlar*
1974	İETT (İstanbul)	Eczacıbaşı (İstanbul)
1975	Muhafızgücü (Ankara)	Eczacıbaşı
1976	Eczacıbaşı (İstanbul)	Eczacıbaşı
1977	Büyükdere Boronkay (İst.)	Eczacıbaşı
1978	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı
1979	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı
1980	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı
1981	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı
1982	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı
1983	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı
1984	Eczacıbaşı	Eczacıbaşı

Dünya Şampiyonası (1949)

yıllar	*erkekler*	*bayanlar*
1949	SSCB	—
1952	SSCB	SSCB
1956	Çekoslovakya	SSCB
1960	SSCB	SSCB
1962	SSCB	Japonya
1966	Çekoslovakya	Japonya
1970	Doğu Almanya	SSCB
1974	Polonya	Japonya
1978	SSCB	Küba
1982	SSCB	Çin

Avrupa Şampiyon Kulüpler Kupası'nda 1978'de Eczacıbaşı (erkek) dördüncülük, 1980'de Eczacıbaşı (erkek) üçüncülük, Eczacıbaşı (bayan) ikincilik ve 1984'de Eczacıbaşı (bayan) dördüncülük kazandı.
Avrupa Kupa Galipleri Kupası'nda da 1978'de Büyükdere Boronkay (erkek) dördürncülük, 1980'de Vinylex (erkek) dördüncülük, 1982'de Güney Sanayii (erkek) üçüncülük, 1983'de Güney Sanayi dördüncülük, 1984'de Ankara Pazarları dördüncülük elde eti. Tür milli takımı ise Balkan şampiyonasında hem erkek hem bayanlarda üçüncülük (1984) kazandı; Akdeniz Oyunları'nda (1975) üçüncü oldu. (LM)

Foto. Martin-Marietta Aerospace (LAROUSSE)

Dünya Kupası (1965)		
yıllar	erkekler	bayanlar
1965	SSCB	—
1969	Doğu Alm.	—
1973	—	SSCB
1977	SSCB	Japonya
1981	SSCB	Çin

***VOLGOGRAD,** Sovyetler Birliği'nde kent. — 929 000 nüf. (L)

VOLJSKİ, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Volga kıyısında kent. — 203 000 nüf. Metalurji ve kimya sanayii. (L)

***Volkswagen,** alman otomobil fabrikası. — «Kaplumbağa» tipi Volkswagen üretimine 1978'de son verildi. Bu tarihe kadar 16 200 000 adet üretilmişti. (L)

***VOLOGDA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 224 000 nüf. (L)

VOLONTE (Gian Maria), italyan sinema oyuncusu (Milano 1933). Yoğun bir tiyatro ve televizyon deneyiminden sonra sinemaya geçti. Çok geçmeden, güçlü ve başarılı yorumuyla, italyan sinemasının 1 numaralı oyuncusu M. Mastroianni* ile aynı sıraya yükseldi. Bir yandan Sergio Leone'nin westernlerinde rol alırken, öte yandan «angaje» bir aydın tipini canlandırdı. Rol aldığı başlıca filmler: *Genç Aşıklar* (Ragazza con la Valigia) [V. Zurlini, 1961], *Yakılacak Bir Adam (Un Uomo* da Bruciare) [P. ve T. Taviani 1961], *Savaş Günleri* (Le 4 Giornate di Napoli) [N. Loy, 1962], *Bir Avuç Dolar İçin* (For a Few Dollars More) [S. Leone, 1965]; *Vahşi Dörtler* (Banditi a Milano) [C. Lizzani, 1968], *İl 12 Dicembre* (12 Aralık) [P.P. Pasolini, 1970], *Sacco ve Vanzetti* (Sacco e Vanzetti) [G. Montaldo, 1971], *İl Caşo Mattei* (Mattei Olayı) [F. Rosi, 1971], *Tarihli Gangster* (Lucky Luciano) [F. Rosi, 1973], *İsa Eboli'de Durdu* (Cristo si'e Fermato a Eboli) [F. Rosi, 1979], *Mario Ricci'nin Ölümü* (La Mort de Mario Ricci) [C. Goretta, 1983]. (M)

***VOLOS,** Yunanistan'da (Tesalya) liman kenti. — 88 096 nüf. (L)

***VOLTA REDONDA,** Brezilya'da (Rio de Janeiro eyaleti) kent. — 118 000 nüf. (L)

***VO NGUYEN-GİAP,** vietnamlı siyaset adamı ve general. — 1968 - 1975'de amerikalılara karşı savaşı yönetti. Vietnam'ın birleşmesinden sonra Vietnam Sosyalist Cumhuriyeti savunma bakanı oldu (1976 - 1980). [L]

***VONSAN,** Kuzey Kore'de kent. — 300 000 nüf. (L)

***VORARLBERG,** Avusturya'da il. — 271 000 nüf. Merkezi *Bergenz.* Hayvancılık. Yaz ve kış turizmi. (L)

***VORKUTA,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 96 000 nüf. (L)

***VORONEJ,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 779 000 nüf. (L)

***VOROŞİLOVGRAD (esk. Lugansk),** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 445 000 nüf. (L)

***VORSTER** (Balthazar Johannes), Güney Afrikalı siyaset adamı. — (öl. Capetown 1983). 1966 - 1978 yılları arasında başbakanlık, eylül 1978 - haziran 1979 arasında devlet başkanlığı yaptı. Gerek başbakan, gerek devlet başkanı olarak ırk ayrımı siyasetini şiddetle uygulamaya devam etti. (L)

***VOSGES İdare Bölgesi,** Fransa'da (Lorraine) idare bölgesi. — 397 957 nüf. Merkezi *Epinal.* (L)

***VOTKA** i. — ANSİKL. Tekel'in votka üretimi 1974'ten sonraki dönemde sürekli bir düşüş gösterdi: 1975'te 9,65 milyon, 1976'da 5,5 milyon, 1977'de 5,3 milyon, 1978'de 5,17 milyon, 1979'da 4,3 milyon litre. Üretim 1980'de bir ölçüde yükseldiyse de (4,9 milyon litre), 1981'de 2,5 milyon, 1982'de 1,96 milyon litreye düştü.

Voyager, ABD tarafından uzaya gönderilen iki araştırma sondasının ortak adı. İkisi de 810 kg ağırlığında olan sondalardan Voyager I, 5 eylül 1977'de fırlatıldı. Mart 1979'da Jüpiter'in 278 000 km yakınından geçti, uydularını inceledi (İo'ya 18 170 km kadar yaklaştı). Satürn'ün halkalarını ve uydularını inceledi (ekim 1980). Voyager II ise ağustos 1977'de fırlatıldı, Jüpiter'e temmuz 1979'da ulaştı ve 650 000 km uzağından geçerek ağustos 1981'de Satürn'e yaklaştı. Voyager II'nin öngörülenden sadece 2,2 saniyelik ve 50 km'lik bir farkla Satürn'e yaklaşması büyük bir başarı oldu. Bu sonda ağustos 1984'de Neptün'ün, ocak 1986'da Uranus'un çevresinde araştırmalar yapacaktır.

Uzayda başka uygarlıklara rastlanması olasılığına karşı her iki sodaya da videodiskler kondu. Bir Dünya ansiklopedisi, 60 dilde bantlar, hayvan sesleri, Beethoven'den parçalar, caz ve rock müziği örnekleri içeren bu bantlarda ayrıca Jimmy Carter'in bir mesajı da bulunmaktadır. Voyager I ve II projesi 342 milyon dolara maloldu. (L)

***VOZNESENSKİY** (Andrey Andreyeviç), sovyet yazarı. — Son eseri: *Ayartma* (1978). [L]

***VÖLKLİNGEN,** Batı Almanya'da (Sarre) kent. — 39 000 nüf. Demir çelik sanayii. (L)

***VRANA** (Kâni), türk hukukçusu. — 1984 yılında Ankara'da öldü. (M)

***VU-COU.** Bk. WUZHOU.

***VU-HAN.** Bk. WUHAN.

***VU-HU.** Bk. WUHU.

***VUSİ.** Bk. WUXI.

***VU TUNG ÇIAO.** Bk. WUTONGQIAO.

***WACO,** ABD'de (Texas) kent. — 95 000 nüf. (L)

***WAJDA** (Andrzej), polonyalı sinema ve tiyatro yönetmeni. — Estetik ve dramaturji açısından denetimli, ustalıklı anlatım ve siyasal konulara değinmekten çekinmeyişiyle ülkesinin en önde gelen sinemacısı oldu. *Mermer Adam* (1976), *Gölge Hattı* (1976), *Uyuşturmadan* (1978), *Wilko'lu Genç Kızlar* (1978) adlı filmlerinden sonra çevirdiği *Orkestra Şefi* (1979) ve *Demir Adam*'da (1981, Cannes film şenliği yabancı film ödülü) Polonya'nın durumunu, özgürlük ve birey sorunlarını irdeledi. *Danton* (1982) filmindeyse Fransız ihtilali ile Polonya'nın güncel olayları arasında paralellik kurarak iktidar olgusunu ele aldı. Bu filmiyle İngiliz Film ve Televizyon Sanatları Akademisi'nin en iyi yabancı film ödülünü kazandı (1984). [LM]

***WAKEFİELD,** İngiltere'de (West Yorkshire) kent. — 60 000 nüf. (L)

***WALBRZYCH,** Polonya'da (Wroclaw voyvodalığı) kent. — 128 000 nüf. Metalurji. (L)

***WALDHEİM** (Kurt), avusturyalı siyaset adamı. — Aralık 1981'de Birleşmiş Milletler genel sekreterliğinden ayrıldı. 1982'de Washington'daki Georgetown Üniversitesi Kurt Waldheim'e diplomasi profesörü unvanını verdi. (L)

WALESA (Lech), polonyalı sendika lideri (Popow, Wloclawek yakını 1943). Elektrik teknisyeni olarak görev yaptığı Gdansk tersanelerinde, 1980 yazında işçilerin ilk grevleri üzerine 16 ağustos 1980'de kurulan genel grev komitesinin bölgesel başkanı ve sözcüsü oldu. Bağımsız Dayanışma sendikasının kurulmasıyla 18 eylül 1980'de koordinasyon komitesi başkanlığına getirildi. 1980 - 1981 dönemindeki büyük grev hareketleri sırasında ılımlı tavırlarıyla etkili oldu. 2 ekim 1981'de Dayanışma'nın başkanlığına seçildi. Kasım 1981'de tüm dünyayı, Polonya'ya acil yiyecek yardımı yapmaya çağırdı. 13 aralık 1981'de savaş durumu ilan edilip Dayanışma sendikası kapatılınca birçok sendika önderiyle birlikte tutuklandı. 11 ay tutuklu kaldıktan sonra cezaevinden çıkarıldı ve yeniden teknisyen olarak Lenin tersanesine döndü.

Ekim 1983'de Oslo'da toplanan Nobel komitesi, onu, işçi haklarının savunulması ve bağımsız işçi sendikaları kurulması mücadelesindeki kişisel katkılarından ötürü Nobel Barış Ödülüne layık gördüğünü açıkladı. Ödülünü almak için Oslo'ya gitmesine izin verilmeyince karısı ve oğlu törene katılarak 190 bin dolarlık para ödülünü aldılar. Walesa, ödülünü ülkesindeki tarım işçilerine bağışladı. (M)

***WALLACE** (George Corley), amerikalı siyaset adamı. — 1979'da Alabama valiliği sona erdi. (M)

***WALLASEY,** İngiltere'de (Cheshire) kent. — 97 000 nüf. (L)

***WALLİS VE FUTUNA,** Okyanusya'da Fransa'ya bağlı küçük takımadalar. — 8 600 nüf. (L)

***WALSH** (Raoul), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1980). 1972'de gençlik anılarını ve yaşama coşkusunu hoşgörülü, tatlı bir uslupla anlattığı özyaşam öyküsünü yayınladı: *Each Man İn His Time* (Herkes Kendi Devrinde). [L]

***WALTARİ** (Mika), finlandiyalı yazar. — (öl. Helsinki 1979). [L]

***WALTON** (William Turner), ingiliz bestecisi. — (öl. İschia adaları, İtalya 1983). [L]

***WARNER,** Polonya asıllı amerikalı sinemacı aile. — HARRY (öl. Bel Air 1958); JACK (öl. Los Angeles 1978). [L]

***WARREN,** ABD'de (Michigan) kent. — 179 000 nüf. (L)

***WARRİNGTON,** İngiltere'de (Lancashire) kent. — 120 000 nüf. (L)

***WASHİNGTON,** ABD'nin kuzeybatısında eyalet. — 4 130 163 nüf. Başkenti *Olympia.* (L)

***WASHİNGTON,** ABD'nin federal başkenti (Columbia federal idare bölümü). — 638 432 nüf., kenar semtleriyle birlikte 3 060 240 nüf. (1980). [L]

W

***WATERBURY,** ABD'de (Connecticut) kent. — 108 000 nüf. (L)

***WATERLOO,** ABD'de (Iowa) kent. — 76 000 nüf. (L)

***WATERLOO,** Belçika'da (Brabant, Nivel les idare çevresi) kent. — 23 500 nüf. (L)

***WATERLOO,** Kanada'da (Ontario), Toronto'nun güneybatısında kent. — 46 623 nüf. (L)

***WATTENSCHEİD,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 81 000 nüf. Metalurji. (L)

***WAYNE** (Marion Michael MORRISON, **John** - denir), amerikalı sinema oyuncusu ve yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1979). Son filmi: *The Shootist*'de (Nişancı) [1977], kansere yakalanan ancak savaşarak ölmeyi seçen bir kişiliği canlandırdı. Hem kişisel yaşantısıyla, hem sinemada yarattığı tiple paralellikler taşıyan bu rolde «adalet dağıtan güçlü erkek» imgesini sürdürdü. (L)

***WEİDEN,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent. — 42 000 nüf. Camcılık. (L)

WEİHAİ (Vey*-Hay), Çin'de (Shandong) liman kenti. — 222 000 nüf. (L)

***WEİMAR,** Doğu Almanya'da kent. — 57 000 nüf. Makina sanayii. (L)

WEİNBERG (Steven), amerikalı fizikçi (New York 1933). Cornell ve Princeton üniversitelerinde okudu. Doktorasını Princeton'da verdi (1957). 1960'da California Üniversitesi'nde çalışmaya başladı ve profesör oldu (1965). Daha sonra MİT (Massachusetts Institute of Technology) ve Harvard üniversitelerinde de profesörlük yaptı. Bir ara Fransa'da Collège de France'de ders verdi (1971). Son zamanlarda çekim ve kozmoloji konularını incelemeye yöneldi. Bu konudaki görüşlerini *Evrenin İlk Üç Dakikası* adlı eserinde dile getirdi. ABD Bilimler Akademisi'ne üye seçildi. Weinberg 1960'da Sheldon Lee Glashow* un (*Ek 2*) ortaya attığı birleşik zayıf elektrik alanı kuramını Abdüsselam* (*Ek 2*) ile birlikte geliştirdi. Zayıf elektrik etkileşiminin, kuantumu (nötr bozon) kütlesiz olduğu halde yeniden normalleştirilebileceğini gösterdi. Böylelikle geliştirilen birleşik zayıf elektrik alanı kuramı deneylerle de ispatlandı (ilgili tanecikler arasında elektrik yükü alışverişi olmadan gerçekleşen tepkimeler, yani nötr akımlar buluşu bunlar arasındadır). Weinberg bu çalışmalarından dolayı 1979 Nobel Fizik Ödülü' nü Abdüsselam ve Sheldon Lee Glashow ile paylaştı. (L)

Kurt WALDHEIM

Steven WEINBERG

Lech WALESA
Dayanışma temsilcisi olarak Gdansk anlaşmasının imzalanması sırasında

Foto. X (MEYDAN); AP; Marc Bulka/Gamma (LAROUSSE)

Richard von WEIZSACKER

Robert WILSON

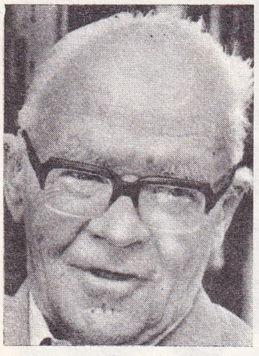

Georg WITTIG

WEİNBERGER (Caspar Willard), amerikalı siyaset adamı (San Francisco 1917). Harvard Üniversitesi'nde hukuk öğrenimi gördü ve 1941'de avukatlığa başladı. 1945-1947 yılları arasında Yargıtay'da çalıştı. California eyalet meclisi üyeliği (1952-1958) ve Reagan'ın valiliği sırasında maliye müdürlüğü yaptı (1968). Avukatlık mesleğini de sürdüren Weinberger, Nixon hükümeti döneminde önce bütçe yönetimini (1970-1973), sonra sağlık, eğitim ve refah bakanlığını üstlendi (1973 - 1975). 1975'ten beri uluslararası bir inşaat firmasının başkan yardımcılığını yapan Weinberger, ocak 1981'de Reagan hükümetinde savunma bakanı oldu. Savunma harcamalarının artırılmasını savundu; Salt II görüşmelerine karşı çıktı. (LM)

*__WEİSS__ (Peter), isveçli yazar. — (öl. İsviçre 1982). [L]

*__WEİSSENFELS,__ Doğu Almanya'da kent. — 44 000 nüf. Ayakkabı sanayii. (L)

*__WEİSSMÜLLER__ (John), amerikalı yüzücü ve sinema oyuncusu. — (öl. Acapulco, Meksika 1984). [L]

WEİZSACKER (Richard von), batı almanyalı devlet adamı (Stuttgart 1920). Liseyi bitirdiği sırada başlayan İkinci Dünya Savaşı'nda yüzbaşı rütbesiyle görev yaptı (1938 - 1945). Savaştan sonra Oxford, Grenoble ve Göttingen üniversitelerinde hukuk ve tarih öğrenimi gördü. Bu arada Hristiyan Demokrat Parti'ye (CDU) üye oldu (1950) ve hukuk doktoru unvanını aldı (1955). Bir süre Alman Protestan Kilisesi ruhani meclisi başkanlığı yaptı (1965-1970). 1967'den itibaren Bonn'da avukat olarak çalışmaya başladı ve 1969'da CDU'dan milletvekili olarak parlamentoya girdi; partisinin parlamento grubu başkanlığını üstlendi. 1979'da devlet başkanı yardımcısı, 1981'de Batı Berlin belediye başkanı oldu. 1983'de meclis başkanlığına, 1984'de Federal Almanya devlet başkanlığına seçildi. (M)

*__WELLAND,__ Kanada'da (Ontario) kent. — 45 047 nüf. Metalurji. (L)

*__WELLES__ (Orson George), amerikalı sinema yönetmeni ve oyuncusu. — Son filmi *Othello*'yu *Çekerken*'de (Filming Othello) [1980] Shakespeare ve eseri üzerine özgün bir yorum getirdi. Ayrıca genel olarak yaratıcı-sanatçıyı yaratıcılığa yönelten öğeleri irdeledi. (M)

*__WELLİNGTON,__ Yeni Zelanda'nın başkenti. — 135 300 nüf., kenar semtleriyle birlikte 349 000 nüf. (L)

WENDERS (Wim), alman film yönetmeni (Düsseldorf 1945). Sinema eleştirmenliği yaptı, televizyonda çalıştı (1967). İlk kısa filmi *Kalecinin Penaltı Anındaki Korkusu*'yla (1971) olağandışı kişiliğini ve engin sinema kültürünü ortaya koydu. *Kızıl Mektup* (1972) dışındaki eserleriyle alman «eleştirel» gerçekçi akımı içinde yer aldı; Werner Herzog bir yana bırakılırsa, son dönem alman sinemasının en özgün sanatçılarından biri oldu. Filmlerinde geleceğin belirsizliği, yalnızlık, ahlakı sefalet teknik ilerleme arasındaki tezat gibi temaları işledi. Başlıca filmleri: *Alice Kentlerde* (1973), *Yanlış Hareket* (1974), *Zamanın Akışında* (1976), *Amerikalı Dost* (1977), *Mevcut Durum* (1981 - 1982), *Nick'in Filmi* (1980) [film yapımcısı Nicholas Ray'in yaşam öyküsü], *Hammett* (1982) [ünlü romancı Dashiell Hammett'in yaşam öyküsü], *Paris-Texas* (1983) [Canes film şenliğinde en iyi film ödülü]. (M)

WENZHOU (Vın*-cou), Çin'de (Zhejiang) liman kenti. — 594 000 nüf. (L)

*__WEST BROMWİCH,__ İngiltere'de (Staffordshire), Birmingham'ın kuzeybatısında kent. — 167 000 nüf. (L)

*__WEST__ (Mae), amerikalı sinema oyuncusu. — (öl. Hollywood 1980). Başlıca filmleri: *Night after Night* (Gece Gece Üstüne) [1932], *Lady Lou* (1932), *I am not an Angel* (Ben Melek Değilim) [1934], *Belle of the Nineties* (90'ların Güzeli), *Klondike Annie, Every Day's Holiday* (Hergün Tatil), *My Little Chickadee* (Küçük Pilicim) [1940], *Myra Breckinridge* (1970), *Sextet* (1977). [L]

*__WETZLAR,__ Batı Almanya'da (Hesse) kent. — 37 000 nüf. Metalurji. (L)

*__WHEELER__ (sir Robert Eric Mortimer), ingiliz arkeoloğu. — (öl. Leatherhead 1976). [L]

*__WİHPPLE__ (George Hoyt), amerikalı hekim. — (öl. Rochester 1976). [L]

*__WHİTLAM__ (Edward GOUGH), avustralyalı siyaset adamı. — 1974 mayısında kurduğu hükümet, 1975 kasımında bütçe oylaması sırasında çıkan bunalımla sarsıldı. Adaya atanan yeni vali John Kerr, Whitlam'ı görevden alarak yerine vekâleten Malcolm Fraser'i atadı. (L)

*__WİCHİTA,__ ABD'de (Kansas) kent. — 279 835 nüf. (L)

*__WİCHİTA FALLS,__ ABD'de (Texas) kent. — 94 201 nüf. (L)

*__WİDERBERG__ (Bo), isveçli sinema yönetmeni. — Son filmi: *Tom Foot* (1976). [M]

*__WİENER__ (Jean), fransız piyanisti ve bestecisi. — (öl. Paris 1982). [L]

*__WİESBADEN,__ Batı Almanya'da (Hessen) kent. — 273 523 nüf. (L)

WİESEL (Torsten Nils), isveçli hekim ve fizyolog (Upsala 1924). İsveç Karolinska Enstitüsü'nde okuyarak tıp doktoru oldu (1954). Kısa bir süre İsveç Kraliyet Cerrahi Enstitüsü'nde ve aynı enstitünün çocuk psikiyatrisi kürsüsünde asistan olarak çalıştı. 1955'de ABD'ye giderek 1955 - 1958 arasında Ophtalmological Medical School Hopkins'te burslu olarak okudu. 1959'da aynı okulda görme fizyolojisi dalında yardımcı profesör oldu. Sonra nörofizyoloji doçenti olarak Harvard Üniversitesi'ne geçti. 1967'de fizyoloji profesörü oldu. ABD Bilimler Akademisi'ne de üye olan Wiesel, görmenin beyin kabuğunda yer alan mekanizmalarıyla ilgili buluşlarından dolayı, 1981 yılında Nobel Tıp ve Fizyoloji ödülünü R.W. Sperry* (*Ek 2*) ve D.H. Hubel* (*Ek 2*) *ile* paylaştı. Maymun ve kediler üzerinde yaptığı deneylerde, retinadan gelen mesajları olan beyin kabuğundaki görsel merkezlerin, çevresel özgül durumların (nesnelerin yatay veya dikey yönlenmesi gibi) algılanmasına özgü hücrelerden oluşan çapraz hücre tabakaları içerdiğini keşfetti. Doğumlarından hemen sonra yapay bir çevreye -örneğin yatay çizgiler bulunmayan bir çevreye- konulan hayvanlar, ancak dikey çizgilere tepki veriyor; belirli yaşa kadar hep aynı çevrede yaşamışlarsa artık yatay çizgilere tepki göstermiyorlardı. Bir daha ömür boyu giderilemeyen bu yetersizlik, ancak, sınır yaşa varmadan önce (kedilerde 6 ay) yatay çizgi uyartıları yapılmaya başlanırsa giderilebilir. Bu deney, doğuştan gelen ve sonradan edinilen yetenekler sorununu gündeme getirmektedir. Öyle görünüyor ki beyin kabuğu hücrelerinde çeşitli genetik tipte olanlar vardır. Bunların gelişmesi, dışardan alınan uyartılarla tamamlanıp bir süre sonra son biçimini almaktadır. Beyin kabuğundaki görme merkezi için söz konusu olan bu durumun, zekânın doğum yeri olan beynin kabuğundaki bütün merkezler için de geçerli olacağı düşünülebilir. (L)

*__WİGAN,__ İngiltere'de (Lancashire) kent. — 81 000 nüf. (L)

*__WİLDER__ (Billy), amerikalı sinema yönetmeni. — Son filmleri: *The Private Life of Sherlock Holmes* (Şerlok Holmes'in Özel Yaşamı) [1969], *Dokunma Gıdıklanırım* (Avanti) [1972], *The Front Page* (Baş Sayfa) [1974], *Fedora* (1978). [L]

*__WİLLİAMS__ (Mary Elfrieda WINN, **Mary Lou - denir**), amerikalı caz piyanisti. — (öl. Durham, North Carolina 1981). [L]

*__WİLLİAMS__ (Thomas LANIER, **Tennessee - denir**), amerikalı oyun yazarı. — (öl. New York 1983). [L]

WİLSON (Robert), amerikalı fizikçi (Houston 1936). Kalifornia Teknoloji Enstitüsü'nde fizik doktorası yaptı (1962). Aynı enstitünün radyoastronomi bölümünde bir süre (1962 - 1963) araştırmacı olarak çalıştıktan sonra Bell Telephone laboratuvarlarının radyofizik bölümüne başkan oldu. Bu bölümde Penzias'la birlikte çalışan Wilson 1964'de, Bell Telephone'un uyduyla haberleşme sağlayan tesislerini kullanarak, Gökada düzleminden uzak bölgelerde, Gökada'dan yayılan dalgaların şiddetini ölçmeye girişti. Atmosferin ve alıcı aygıtın yarattığı gürültüyü ortadan kaldırmayı başaran iki bilgin, Gökada'nın çeşitli ışınımları yanında, tüm gözlem doğrultularında aynı olan ve zamana ve mevsime göre değişmeyen 7,35 sm dalga boyunda bir ışınım bulunduğunu saptadılar. Hiçbir yön değişikliği olmaması, dalgaların sabit bir kaynaktan gelmediğini, tüm evreni kapladığını ortaya koyuyordu. Dalgaların boyu, fizikçilerin «kara cisim» diye adlandırdıkları, 3,5 K'lik (Kelvin; mutlak sıfırın üstünde) sıcaklıktaki kapalı bir kuşakta hüküm süren ışınım dalga boyuna tekabül ediyordu. İzotrop (her yönde aynı) evrensel bir ışınımın varlığı daha önce birçok fizikçi tarafından evrenin genişlemesinin bir sonucu diye öne sürülmüştü. Başlangıçtaki patlamadan (bing bang) sonraki ilk saniye dilimleri içinde meydana gelen ateş küresi, 100 milyar derecenin üstünde fotonlardan ve başka taneciklerden oluşmaktaydı. Giderek genleşen evren zaman la soğudu. Demek ki Wilson ve Penzias'ın gözlemledikleri bu ışınım, ilk cehennemî ateşin bir kalıntısıdır. Bu alanda yaptığı ince ölçümlerle fizik bilimine katkısı dolayısıyla Wilson, 1978 Nobel Fizik Ödülü'nü, meslekdaşları Piotr Kapitza* (*Ek 2*) ve Arno Penzias* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

*__WİNDHOEK,__ Namibya'nın başkenti. — 88 700 nüf. (L)

*__WİNNİPEG,__ Kanada'da (Manitoba) kent — 564 473 nüf., kenar semtleriyle birlikte 584 842 nüf. Metalurji. (L)

*__WİNSTON - SALEM,__ ABD'de (North Carolina) kent. — 131 835 nüf. (L)

*__WİNTERTHUR,__ İsviçre'de (Zürich kantonu) kent. — 86 758 nüf., kenar semtleriyle birlikte 107 752 nüf. Metalurji. (L)

*__WİSCONSİN,__ ABD'nin kuzeydoğusunda eyalet. — 4 705 521 nüf. Merkezi *Madison*. 170 616 nüf. (L)

*__WİSE__ (Robert), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleri: *Audrey Rose* (1977) ve aynı adı taşıyan televizyon dizisinin çok başarılı olmayan bir uyarlaması olan *Uzay Yolu* (Star Trek) [1979]. (L)

*__WİSMAR,__ Doğu Almanya'da, Baltık denizi kıyısında liman kenti. — 57 000 nüf. (L)

*__WİTTEN,__ Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 96 000 nüf. (L)

*__WİTTENBERG,__ Doğu Almanya'da, Elbe ırmağı kıyısında kent. — 49 000 nüf. (L)

WİTTİG (Georg), alman kimyacısı (Berlin 1897). Tübingen ve Marburg üniversitelerinde okudu. Kimya diplomalarının yanı sıra felsefe doktoru unvanı da aldı. Meslek yaşamını daha çok ders vererek sürdürdü. Braunschweig Teknoloji Enstitüsü kimya bölümü şefi, Freiburg im Bresburg Üniversitesi'nde bölüm şefi ve profesör, Tübingen Üniversitesi'nde profesör ve yönetici olarak görev yaptı. Özellikle fosfor atomunun pozitif, karbon atomunun negatif yükle olduğu bileşikler, yani fosforlu ilürler üzerinde çalıştı.

Bu parçacıklar aldehit ve ketonlarla tepkimeye girerek organik bileşiklerin çoğunda bulunan olefinleri (çifte karbon bağı içeren doymamış hidrokarbürler) verirler. *Wittig tepkimesi* denen bu sentezleme yöntemiyle binlerce bileşik yapılabilir: A vitamini, parfüm yapımında kullanılan terpenler, büyüme hormonları, feromonlar, prostaglandinler vb. Georg Witting'e, adını taşıyan bu buluşundan (Wittig tepkimesi) dolayı 15 yıl kadar sonra 1979'da Nobel Kimya Ödülü verildi. (L)

*__WLOCLAWEK,__ Polonya'da (Bydgoszcz voyvodalığı) kent. — 93 000 nüf. (L)

*__WOLLONGONG,__ Avustralya'da (New South Wales) kent. — 224 000 nüf. (L)

WOOD (Natacha GURDIN, **Natalie - denir**), amerikalı sinema oyuncusu (San Francisco 1939 - Santa Catalina adası açıkları California 1981). Babasının sinema dekoratörü olması dolayısıyla küçük yaşta sinema oyunculuğuna başladı. İlk önemli başrolünü *Asi Gençlik*'te (Rebel Without a Cause) [1955] James Dean'le paylaştı. Kovboy filmlerinde rol aldı: *The Searchers* (İnsan Avcıları) ve *The Burning Hills* (Tepeler Yanıyor) [1956]. *Gençlik Biter-*

Foto. X (MEYDAN); Keystone; AFP (LAROUSSE)

ken'de (The Splendour in The Grass) [1961] isyan eden ama sonunda boyun eğmek zorunda kalan amerikan gencini büyük bir başarıyla canlandırdı. *Batı Yakasının Hikâyesi*'yle (West Side Story) [1961] ününü pekiştirdi. Televizyon filmi *İnsanlar Yaşadıkça*'da (From Here to Eternity) oynadı. Sinema oyuncusu Robert Wagner' le iki kez evlendi. Başlıca filmleri: *Mavi Peçeli Kadın* (The Blue Veil) [1951], *Seher Yıldızı* (The Star) [1953], *The Girl He Left Behind* (Terkedilen Kız) [1956], *All the Fine Young Cannibals* (Tüm Tatlı Genç Yamyamlar) [1960], *Gipsy* (Çingene) [1962], *Aradığım Aşk* (Love with the Proper Stranger) [1964], *Büyük Yarış* (The Great Race) [1965], *Penelope* (1966), *Bob and Carol and Ted and Alice* (1969), *The Candidate* (Aday) [1971], *Meteor* (1979). [LM]

WOODWARD (Joanne), amerikalı sinema oyuncusu (Thomasville, Georgia 1930). New York'ta tiyatro öğrenimi gördü, sekreterlik ve mankenlik yaptı (1950). Televizyonda (1952) ve Broodway'de (1953) rollere çıktı. Sinemadaki meslek yaşamı, eşi Paul Newman'ınkiyle yakından bağlantılıdır. Birlikte oynadıkları birçok filmde uyumsuz amerikalı evli çiftlerin yaşantısını, bazen komik (*Rally Round the Flag, Boys* [Bayrağın Çevresinde Toplanın, Çocuklar], 1959), bazen trajik (*Aşk Bahçeleri* [From the Terrace], 1960), bazen de çözümsüz yanlarını (*Paris-Blues* [Paris Melodileri], 1961) vurgulayarak yansıttılar. Üstlendiği tüm rollerde yetkin kompozisyonlar çizen Woodward özellikle cesur ve sempatik, bazen de acınacak kadın tipini (*Yasak Aşk* [Rachel, Rachel], 1968) başarıyla canlandırdı. Diğer başlıca filmleri: *Ölmeden Evvel* (A Kiss Before Dying) [1956], *Üç Ruhlu Kadın;* (The Three Faces of Eve) [1957, sanatçı bu filmindeki rolüyle Oscar ödülünü kazandı], *The Sound and the Fury* (Ses ve Öfke) [1959], *Şansız Kadın* (The Stripper) [1963], *Büyük Kumar* (A Big Hand for the Little Lady) [1966], *Bugünün Adamı* (W.U.S.A.) [1970], *The Effect of Gamma Rays on Man-in-moon Marigolds* (Gamma Işınlarının Aydaki Papatyalar Üzerine Etkisi) [1972], *The Drowning Pool* (Boğulma Havuzu) [1974]. (LM)

***WOODWARD** (Robert Burns), amerikalı biyokimyacı. — (öl. Cambridge, Massachusetts 1979). [L]

***WORCESTER,** ABD'de (Massachusetts) kent. — 161 799 nüf. (L)

***WORCESTER,** İngiltere'de kent. — 73 000 nüf. (L)

***WORTHİNG,** İngiltere'de, Manş denizi kıyısında kent. — 80 000 nüf. (L)

***WROCLAW,** Polonya'da kent. — 593 000 nüf. (L)

***WUHAN** (Vu* - Han), Çin'de (Hubei) kent. — 2 500 000 nüf. (L)

WUHU (Vu* - Hu), Çin'de (Anhui) kent. — 242 000 nüf. (L)

***WUPPERTAL,** Batı Almanya'da (Rheinland - Westfalen) kent. — 401 100 nüf. Elektrik sanayii. Metalurji. (L)

WUTONGQİAO (Vu* - tung - çiao), Çin'de (Sichuan) kent. — 200 000 nüf. (L)

WUXİ (Vusi*), Çin'de (Jiangsi) kent. — 613 000 nüf. (L)

WUZHOU (Vu* Cou), Çin'de (Guangxi) kent. — 200 000 nüf. (L)

***WÜRZBURG,** Batı Almanya'da (Bavyera) kent. — 129 032 nüf. Üniversite. (L)

***WYLER** (William), amerikalı film yönetmeni. — (öl. Los Angeles 1981). [L]

***WYOMİNG,** ABD'nin batısında eyalet. — 469 557 nüf. Merkezi *Cheyenne* 47 283 nüf. (L)

***WYSZNSKİ** (Stefan), polonyalı din adamı. — (öl. Varşova 1981). [L]

X

Xİ'AN, (esk. **Çangan***), Çin'de Shanxi eyaletinin merkezi. — 1 368 000 nüf. Metalurji. (L)

XİANGTAN (Siang* -tan), Çin'de (Hunan) kent. — 184 000 nüf. (L)

XİNHAİLİAN (Sin* Hay-lien), Çin'de (Jiangsu) kent. — 208 000 nüf. (L)

XİNİNG (Si* -ning), Çin'de Qinghai eyaletinin başkenti. — 300 000 nüf. (L)

XİNJANG Uygur Özerk Bölgesi (Sinkiang* uygur muhtar bölgesi), türk. **Doğu Türkistan,** Çin'in kuzeydoğusunda bölge. — 8 000 000 nüf. Merkezi *Wulumuqi* (esk. Urumçı). (L)

***XİNXİANG** (Sin* - hiang), Çin'de (Henan) kent. — 157 000 nüf. (L)

***XİNZHOU,** Tayvan'ın kuzeydoğusunda kent. — 184 000 nüf. (L)

XUZHOU (Siu* - cou), Çin'de (Jiangsu) kent. — 700 000 nüf. (L)

Y

***YAĞ** i. — ANSİKL. *Bitkisel yağ.* Tüm dünyada gıda sanayiinin en önemli kollarından birini oluşturan bitkisel yağ sanayii, Türkiye'de 1970'lerin ikinci ve 1980'lerin ilk yarısında hızla gelişerek artan yurt içi talebinin hemen hemen tamamını karşılayabilecek düzeye erişti. Gerek zeytinyağı üretimi, gerek ayçiceği ve pamuk yağı üretimi son on yılda önemli ölçüde arttı. 1970'lerin sonunda başgösteren bitkisel yağ kıtlığı, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik ve toplumsal bunalım yüzünden fabrikaların düşük kapasiteyle çalışmak zorunda kalmalarından kaynaklandı. 12 Eylül 1980 Harekâtı'nın getirdiği iş barışı ve ekonomik rahatlama, başka birçok sektörde olduğu gibi, bitkisel yağ sanayiinde de üretimin hızla artmasını sağladı. Türkiye, bu son dönemde de, dünyanın başlıca zeytinyağı dışsatımcıları arasında olduğu halde, öteki bitkisel yağların dış alımını - başta, margarin sanayiinin temel girdilerinden olan soya yağı olmak üzere- belli bir düzeyde sürdürdü. Son yıllarda, halkın zeytinyağı kullanımını arttırarak ve yerli soya üretimini yaygınlaştırarak bitkisel yağ dışalımını kısma politikası uygulanıyorsa da, halk öteki bitkisel yağları -hem ucuz, hem de hafif olduğundan- tercih etmeye devam etmektedir. Soya üretimindeyse, 1970'li yıllara oranla, belli bir artış sağlanmakla birlikte, yerli üretim miktarı, dışalımı durdurabilecek düzeye henüz erişemedi. (M)

***YAĞCILAR,** Balıkesir ilinde, Bigadiç ilçesine bağlı bucak. — 7 087 nüf., 23 köy. Bucak merkezi 348 nüf. (1980). [M]

YAĞCILI, Manisa ilinde, Soma ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 875 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAĞLIDERE, Giresun ilinde, Espiye ilçesine bağlı bucak. — 28 623 nüf., 30 köy. Bucak merkezi 1 165 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAĞMURDERE,** Gümüşhane ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 3 480 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 413 nüf. (1980). [M]

***YAHATA,** Japonya'da demir - çelik sanayii merkezi. - Kita - kyusu ile birleşti. (L)

***YAHŞİHAN,** Ankara ilinde, Kırıkkale ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 452 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAHYA HAN** (Ağa Muhammed), pakistanlı general ve siyaset adamı. — (öl. Ravalpindi (1980). [L]

***YAHYALI,** Kayseri ilinde ilçe. — 37 578 nüf., 27 köy. İlçe merkezi 15 763 nüf. (1980). [M]

***Yahyasaray Barajı,** Yozgat ilinde Konakdere suyu üzerinde baraj. 1985 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 375 m; barajın temelden yüksekliği 51 m; talvegden yüksekliği 45 m; normal sukotu 1 371 m; normal su kotunda depolama hacmi 25 milyon m³; göl alanı 1,58 km²; sulama alanı 4 060 ha' dır. (M)

YAKACIK, Hatay ilinde, Dörtyol ilçesine bağlı bucak. 30 460 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 27 756 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAKACIK,** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 30 979 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAKAKENT,** Samsun ilinde, Alaçam ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 432 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAKAKÖY, Isparta ilinde, Gelendost ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 220 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAKAPINAR (esk. **Misis),** Adana ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 31 688 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 2 357 nüf. (1980). [M]

***YAKASİNEK,** Afyonkarahisar ilinde, Sultandağı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. — 3 234 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAKINCA, Malatya ilinde, Yeşilyurt ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 816 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAKINDOĞU.** — Yahudi devletiyle komşularını karşı karşıya getiren Arap - İsrail anlaşmazlığı ile ayrı toprağa sahip olmak için iki ulusun birbiriyle mücadelesi şeklinde beliren Filistin - Yahudi anlaşmazlığı arasındaki ayırım, 1948 - 1967 yılları arasında yavaş yavaş ortadan kalktı. Çünkü Mısır, Ürdün ve İsrail, birinci Arap - İsrail Savaş'nın (1948) sonunda, ölü doğmuş bir Filistin devletinin kalıntılarını paylaştıktan sonra Suriye'nin de katılmasıyla Yakındoğu sahnesini birlikte doldurmaya başladılar. O zamanlar Filistin sorunu basit bir mülteciler sorunu şeklindeydi.

Haziran 1967'deki Arap yenilgisi, o sıralarda yeni başlayan Filistin Ulusal Hareketi'nin yükselişinde anahtar rolü oynadı. Fedayin denilen filistinli gerillalar, gururu yaralanmış ve haklarından yoksun bırakılmış bir Arap ulusunun direniş onur ve iradesini yüklendiler. Ekim 1973 Savaşı filistinlilere, altı yıldır tek başlarına sürdürdükleri savaşın ilk meyvelerini toplama imkânı sağladı. Bu savaş, arap devletleriyle İsrail arasındaki anlaşmazlığın barışçı yoldan çözüme kavuşturulması sürecinin de başlangıcı oldu.

Dördüncü Arap - İsrail Savaşı (ekim 1973 başları) patlak verince, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi hemen toplantıya çağrıldı. Ama, Sovyetler Birliği ile ABD' nin ortak önerisi üzerine, 338 numaralı kararın kabul edilebilmesi için 22 ekimi beklemek gerekti. Bu karar savaşan taraflara, ateş kesilmesi ve Güvenlik Konseyi'nin 242 numaralı kararında (kasım 1967) belirtilen ilkelere dayalı olarak bir an önce görüşmelere başlanmasını bildiriyordu: Söz konusu ilkeler Altı Gün Savaşı'nın sonunda İsrail'in işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini ve yahudi devletinin hasım arap ülkelerince tanınmasını öngörüyordu. İsrail ordusu saldırısını sürdürdüğünden, Güvenlik Konseyi, 23 ve 25 ekimde iki yeni karar (339 ve 340 numaralı kararlar) daha aldı. Güvenlik Konseyi hemen yürürlüğe giren bu kararlar cümlesinden olarak kendisine bağlı bir «BM Acil Müdahale Gücü» kurulmasını kararlaştırdı. BM Acil Müdahale Gücü ateşkes uygulamasını denetlemek üzere ekim ayının sonunda, acele olarak Sina Cephesi'ne gönderildi.

amerikan arabuluculuğu

Bunun üzerine ABD, diplomatik gelişmelere etkin bir şekilde müdahale etti. ABD dışişleri bakanı Henry Kissinger, 5 kasım 1973'te, Yakındoğu'da ilk arabuluculuk girişiminde bulundu. Sırayla Rabat, Tunus, Amman, Riyad, Tahran ve Kahire'yi ziyaret etti. Kahire'de ABD - Mısır ilişkilerinin yeniden kurulduğu ilan edildi. 11 kasımda, Mısır ve İsrail, Süveyş, Kahire yolunda 101. kilometrede bir silah bırakışması imzaladılar. Bu anlaşmayla askeri sorunların (özellikle Mısır III. ordusunun kuşatılmasına son verilmesi) yanı sıra insani sorunları da (tutsak değiş tokuşu, yaralıların bakımı, vb.) çözüme bağlandı. 21 aralık 1973'te, SSCB ve ABD'nin ortaklaşa başkanlık yaptığı «Yakındoğu Barış Konferansı», BM genel sekreteri tarafından Cenevre'de, Mısır, İsrail ve Ürdün delegelerinin katılmasıyla açıldı. Suriye bu konferansa katılmayı reddetti. Bununla birlikte 13-16 aralık 1973 ve 11-21 ocak 1974 tarihlerinde Yakındoğu'ya yeniden dönen H. Kissinger'in çabaları sonucunda ilk Mısır-İsrail «geri çekilme» anlaşması imzalandı (ocak 1974). Anlaşmaya göre İsrail, çarpışmalar sonunda işgal etmiş olduğu Süveyş Kanalı'nın batı yakasındaki mevzileri boşalttı; kanalın doğu yakasında, 10 km'ye yakın geniş bir bölge de Mısır'a geri verildi. Mısır ve İsrail orduları arasında, BM Acil Müdahale Gücü'nün yer alacağı birkaç kilometrelik bir tampon bölge oluşturuldu.

Kissinger'in «savaş alanı»ndaki ülkelerin başkentlerine yaptığı iki ek ziyaret (şubat-mart ve nisan-mayıs), sovyet yöneticileriyle de görüşülmek suretiyle, Cenevre'de, 31 mayıs 1974'te imzalanan bir Suriye - İsrail «geri çekilme» anlaşmasıyla sonuçlandı. İsrail bu anlaşma gereğince, yalnız Ekim Savaşı sırasında Suriye topraklarında ele geçirdiği mevzilerden geri çekilmekle kalmayacak, Kunaytra kentini ve 1967'de işgal ettiği dar bir toprak şeridini de Şam'a geri verecekti. Güvenlik Konseyi'ne bağlı ve az sayıda gözlemciden oluşan bir «Çekilmeyi Denetlemekle Yükümlü BM Gücü» Golan tepelerine yerleştirildi. Bu gücün görev süresi, Sina'daki BM Acil Müdahale Gücü'nde olduğu gibi, Güvenlik Konseyi'nce yenilenecekti.

ABD başkanı Richard Nixon, haziran 1974' te Kahire, Riyad, Tel Aviv, Amman ve

Türkiye'nin bitkisel yağ dışalımı
(ton olarak)

	1978	1979	1980	1981
soya yağı	28 873	80 510	101 591	134 836
pamuk yağı	—	—	12 273	994
ayçiçeği yağı	—	13 017	34 687	9 634

Türkiye'nin zeytinyağı dışsatımı
(ton olarak)

1978	1979	1980	1981
7 717	29 621	3 339	43 447

Türkiye'nin bitkisel yağ üretimi *(ton olarak)*

	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982
margarin	225 182	224 881	252 277	206 595	189 119	259 833	320 357
ayçiçeği yağı (rafine)	63 652	78 576	76 839	52 367	93 670	185 341	98 509
Pamuk yağı (rafine)	36 290	38 489	23 870	21 993	18 635	58 262	49 297
zeytinyağı (rafine)	21 191	26 254	22 830	27 966	17 868	38 246	39 268

Şam'ı resmen ziyaret etti; Şam'da ABD-Suriye arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulduğu ilan edildi. ABD'nin bu yeni başarısına rağmen, anlaşmazlığa çözüm bulma süreci bir duraklama devresine girdi. Kissinger dört kez (ekim - kasım 1974, şubat-mart 1975), Yakındoğu'dan elleri boş döndü.

ABD mayıs 1975'te Viyanada, sovyet - amerikan görüşmeleri sırasında Cenevre Konferansı'nın yeniden başlaması konusunu inceledikten sonra, görüşmeleri ilerletme kararına vardı. Haziran ayında Salzburg'da, Sedat - Ford, Washington'da Ford - Rabin karşılaşmasını, Kissinger'ın Yakındoğu'ya yaptığı ve bu kez başarıyla sonuçlanan bir ziyaret izledi (21 ağustos, 3 eylül 1975).

Süveyş Kanalı'nın deniz ulaşımına açılışından (5 haziran 1975) üç ay sonra imzalanan 4 eylül 1975 tarihli Mısır - İsrail ara anlaşması, Mısır'a yaklaşık 5 000 km²'lik bir araziyi geri alma imkânı sağladı. Mısır, stratejik iki geçide (Mitla ve El-Cidi) ek olarak, yılda 5 milyon tonluk üretimiyle ülkenin enerji ihtiyacını yeterince karşılayan iki petrol yatağına da (Sudr yakınlarında Ras Sudr ve Ebu Rudeys) sahip oldu. Mısır bunlara karşılık, İsrail ile olan anlaşmazlığını tamamen barışçı yollarla çözmeyi kabul ediyor, İsrail'le iş ilişkilerini sürdüren amerikan firmalarına karşı uyguladığı boykotu kaldırıyor ve İsrail yük gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan serbestçe geçişi için güvence veriyordu. ABD'de, kendi yönünden çeşitli taahhütlerde bulundu: Mısır ve İsrail'e yüklü bir mali yardımdan başka, ara anlaşmanın askeri maddelerinin uygulanmasını denetlemek amacıyla Sina'ya yerleştirilen erken uyarı sisteminin yönetimini üstlendi. Ayrıca, beş yıl süreyle İsrail'in akaryakıt ihtiyacını karşılamayı ve savunma için gerekli her şeyi sağlamayı kabul etti (1 eylül 1975 memorandumu).

4 eylül 1975 anlaşması, üç yıl içinde Mısır'ın giriştiği ittifakları tersyüz etme eyleminin en mükemmel örneğidir. Nitekim çok geçmeden, 15 mart 1976'da, Sovyet - Mısır dostluk ve işbirliği antlaşması, mısırlı yöneticilerce feshedildi.

Filistin halkının uluslararası topluluğa kabul edilmesi

Ekim 1973 Savaşı, arap ordularının kazandığı askeri başarıların yanısıra, arap dünyasının ekonomik yükselişini ve uluslararası sahnedeki -özellikle BM çevresi içindeki- siyasi nüfuzunun artışını da yansıtır. Örneğin, yalnız 1973 ekim ayında, 17 afrika devleti, arap ülkeleriyle dayanışmalarını kanıtlamak için İsrail'le diplomatik ilişkilerini kestiler. Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Örgütü tarafından 1973 ekim ayı ortasında, ABD'ye (1974 mart ortasına kadar) ve Hollanda'ya (temmuz 1974'e kadar) karşı ilan edilen petrol boykotu tehdidi, akaryakıt ihtiyacı bakımından arap ülkelerine büyük ölçüde bağımlı olan Ortak Pazar ülkelerini, 6 kasım 1973 tarihinde açıklanan bir bildiri ile, Arap - İsrail anlaşmazlığı için üç temele dayalı bir çözüm yolu önermeye zorladı: İsrail' in 1967 haziranında işgal ettiği topraklardan çekilmesi; İsrail devletinin arap komşularınca tanınması ve «filistinlilerin meşru hakları»nın verilmesi. Sonuncu formül, Filistin halkının ulusal haklarının hesaba katılmasını içermekteydi ve «filistinli göçmenler» sorununa bir çözüm yolu bulunması zorunluluğuna işaret etmekle yetinen Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararının da ötesine geçiyordu.

Filistinlilerin kendi kendilerini yönetme hakkı, arap devletlerinin batılı başbakanlar nezdinde giriştiği diplomatik kampanyanın temel öğesi oldu. Dördüncü arap devlet başkanları konferansında (Cezayir, 24 - 29 kasım 1973), Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) Filistin halkının tek meşru temsilcisi olarak tanındı; yalnız Ürdün bu karara katılmadı. FKÖ'nün bu tanınışı, 1974 yılında doruk noktasına ulaşacak olan uluslararası kabulün ilk işaretiydi. Nitekim filistinlilerin kendi kendilerini yönetme hakkı ve FKÖ'nün onu temsil yetkisi islam devletleri konferansı (Lahor, 22 - 25 şubat 1974), Afrika Birliği Örgütü (Mogadişu, 12 - 16 haziran 1974) ve Unesco (25 ekim 1974) tarafından da kabul ve ilan edildi; FKÖ'nün temsil yetkisi için kesin karar, Rabat'ta yapılan arap doruk toplantısında (26-28 ekim 1974) alındı.

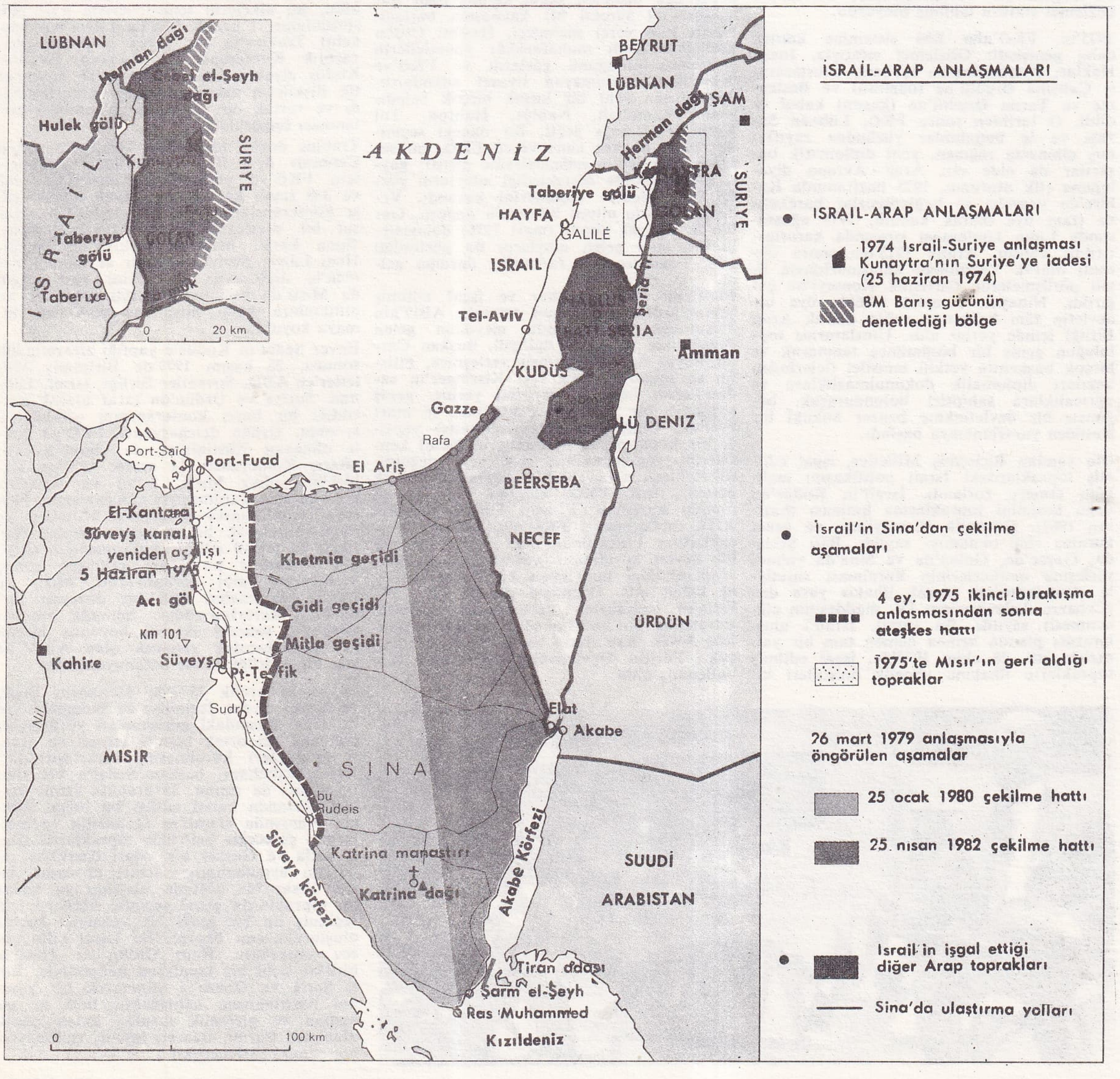

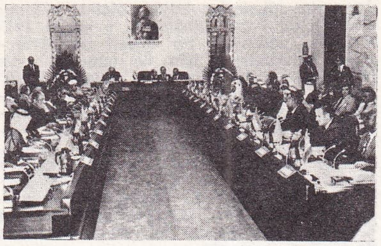

Mısır-Israil anlaşmasına karşı toplanan arap devletleri konferansı (Bağdat, 4 kasım 1978)

Ayın 28'inde, bu kez Ürdün'ün de rızasıyla kabul edilen karar suretinde, «kurtarılmış tüm topraklar üzerinde filistin halkının tek ve meşru temsilcisi olan FKÖ'nün yönetiminde filistinlilerin bağımsız ulusal bir devlet kurma hakkı» ilan edildi. BM Genel Kurulu, Yaser Arafat'ı dinledikten sonra, 22 kasım 1974'te büyük bir çoğunlukla 3236 ve 3237 sayılı kararları kabul eti. Birinci karar, «Filistin halkının kendi kendini yönetme, ulusal bağımsızlık ve egemenlik hakkı»nı tanıyor; 1948 - 1949 Savaşı sırasında İsrail'i terketmiş olan göçmenlerin «dönüş ve tazminat hakkı»nı da kabul ediyordu. İkinci karar FKÖ'nün, gözlemci sıfatıyla BM genel kurulu görüşmelerine ve BM'in girişimiyle toplanacak tüm uluslararası konferanslara katılabilmesi için bu örgüte çağrıda bulunuyordu. Yenilik dikkati çekecek ölçüdeydi: İlk kez, BM'in bir organı bir ulusal kurtuluş hareketine gözlemci statüsü tanımış oluyordu.

1975'te, FKÖ'nün BM sistemine katılışı daha genişledi: Gözlemci sıfatıyla, İnsan Hakları Komisyonu'na (şubat), Uluslararası Çalışma Örgütü'ne (haziran) ve Beslenme ve Tarım Örgütü'ne (kasım) kabul edildi. O tarihten sonra FKÖ, Lübnan Savaşı ve iç bunalımlar yüzünden zayıflamış olmasına rağmen, yeni diplomatik başarılar da elde eti: Arap - Avrupa diyaloğuna (ilk oturumu, 1975 haziranında Kahire'de yapıldı) ve bağlantısızlar hareketine (tam üye olarak kabulü, 1975 ağustosunda Lima konferansı sırasında kararlaştırıldı) katıldı. Aralık 1975'ten sonra düzenli olarak Yakındoğu anlaşmazlığıyla ilgili görüşmelerde Güvenlik Konseyi'ne çağırıldı. Nihayet, 6 eylül 1976'da üye bir devletin tüm haklarına sahip olarak Arap Birliği içinde yerini aldı. Uluslararası topluluğun geniş bir bölümünce tanınarak ve birçok başkentte yetkili temsilci (içlerinden bazıları diplomatik dokunulmazlıklara ve ayrıcalıklara sahiptir) bulundurarak, bağımsız bir devletinkine benzer hukuki bir statüden yararlanmaya başladı.

Öte yandan Birleşmiş Milletler, işgal edilmiş topraklardaki İsrail politikasını mahkûm etmeye zorlandı. İsrail'in Kudüs'ün doğu kesimini topraklarına katması (haziran 1967), Güvenlik Konseyi'nce ve genel kurulca «hiç olmamış» sayıldı. Batı Şeria'da, Gazze'de, Golan'da ve Sina'da yahudi yerleşme merkezlerinin kurulması suretiyle «tırmandırılan toprak ilhakı» yasa dışı (Cenevre Anlaşmasının IV. maddesinin çiğnenmesi) sayıldı. Bu sorun, İsrail'i uluslararası planda hemen hemen tam bir yalnızlığa itti. 28 ekim 1977'de, işgal edilmiş toprakların ilhakına yönelik önlemleri kınayan bir karar sureti, BM genel kurulunda bir red (İsrail) ve 7 çekimser oya karşılık, 131 oyla kabul edildi. Hem AET, hem ABD, İsrail'in yeni yerleşme merkezleri kurma siyasetini birçok kez kınadı. Nihayet, kasım 1975'de BM genel kurulunda Filistin sorunu hakkında yapılan tartışmalar (sosyalist blok ile Üçüncü Dünya ülkelerini birleştiren) güçlü bir çoğunluk tarafından, siyonizmi, «ırk ayrımı ve bir çeşit ırkçılık» olarak niteleyen karar suretinin kabulüyle sonuçlandı.

FKÖ'nün yeni stratejisi

FKÖ'nün bu ilginç diplomatik açılımının sırrı, aynı zamanda Filistin Ulusal Hareketi içindeki «ılımlı» kanadın güçlenmesinden kaynaklanıyordu. Gerçekten, FKÖ, Ulusal Konsey'in ikinci oturumu sırasında «kurtarılacak Filistin topraklarının tümü (yani Batı Şeria ve Gazze) üzerinde» bir devlet kurulmasını öngören on maddelik programı kabul etmekle, 1964 haziranında kabul edilip temmuz 1968'de yeniden gözden geçirilmiş olan örgüt anayasasında yer alan «ya hep ya hiç» stratejisinden vazgeçmiş oluyordu.

Ayrıca, Filistin Ulusal Hareketi artık askerlikten çok siyasete öncelik tanıyor ve işgal edilmiş topraklar üstünde faaliyetini genişletmeye (ocak 1973'te bir Filistin Ulusal Cephesi'nin kurulmasında olduğu gibi) önem veriyordu. Bu yeni stratejik yöneliş kısa sürede meyvelerini verdi: O zamana dek nispeten sakin kalmış olan Batı Şeria'da sürekli bir kaynaşma başladı. Nisan 1976 yerel seçimleri, Haşimi Ürdün krallığına bağlı muhafazakâr yöneticilerin yıpranmış olduğunu gösterdi ve FKÖ'ye yakınlığını saklamayan siyaset adamlarından oluşan yeni bir kuşak birçok belediyede (Ramallah, Nablus, Habron, Tul Karm, vb.) başa geçti. Bir önceki seçimde (1972) boykot emri veren FKÖ, bu sefer açıkça seçim mücadelesine girişti; gayrı resmi şekilde desteklediği adayların yüzde 80'i belediye seçimlerini kazandı. Yeni bir Filistin ulusal bilincinin doğuşu, Galile'de «toprak günü» (mart 1976) dolayısıyla meydana gelen olayların da gösterdiği gibi, İsrail'de dahi farkedilir duruma geldi.

FKÖ'nün ılımlı tutumu ve işgal edilmiş topraklardaki nüfuzunun artması, ABD'nin Yakındoğu politikasında meydana gelen değişiklikle yakından ilgiliydi. Başkan Carter Beyaz Saray'a yerleşir yerleşmez, Filistin sorununu çözmek için Kissinger'in «adım adım ilerleme» siyaseti yerine, geniş kapsamlı bir yaklaşım benimsedi. 16 mart 1977'de, Clinton'da (Massachusetts) yaptığı bir konuşmada, filistinlilerin kendi kendilerini yönetmelerine açık açık değindi; filistinlilere bir «vatan» (homeland) bulmak gerekir dedi. FKÖ, Clinton konuşmasını olumlu karşıladı. Filistin Ulusal Konseyi XIII. toplantısında FKÖ'nün «Filistin topraklarının kurtarılmış olan kısmı üstünde bir devlet kurulması» görüşüne bağlanması gerektiğini onaylayan bir karar sureti kabul etti. Geçmişte olduğu gibi, Filistin'in «tümüyle» kurtarılması şeklinde «stratejik» bir hedefin sözü edilmedi. Böylece FKÖ, Batı Şeria ve Gazze'de bir küçük «Filistin Devleti»nin kurulmasını kabullenmiş oldu.

1 ekim 1977'de, ABD ile Sovyetler Birliği ortak bir bildiri yayımlayarak, yıl sonundan önce Cenevre konferansının toplanmasını ve anlaşmazlığın giderilmesi için temel ilke olarak «filistin halkının haklarının geri verilmesi» gerektiğini duyurdular.

İki «büyük»ün ortak bildirisinin yayımlanması, İsrail'de ve ABD'de şiddetli tepkilere yol açtı. 5 ekim 1977'de başkan Carter adımını geri aldı; Moşe Dayan ile, 1 Ekim Bildirisi'nin kapsamını, özellikle filistinlilerle ilgili kısmını büyük ölçüde kısıtlayan bir amerikan - israil çalışma belgesi imzaladı.

Mısır cumhurbaşkanının Kudüs'ü ziyareti

9 kasım 1977'de Enver Sedat beklenmedik bir hareket yaptı. Mısır Halk Meclisi önünde yaptığı bir konuşmada, yahudi devletiyle önkoşulsuz görüşmelere başlamak üzere İsrail'e gitmeye hazır olduğunu açıkladı. O ana kadar hayal edilmesi bile güç olan bu öneri (yalnız 1919'da emir Faysal ve 1949'da kral Abdullah araplarla yahudiler arasında doğrudan bir diyalog «yasağı»nı çiğnemeye cesaret etmişlerdi), Menahem Begin hükümetince kabul edildi ve Mısır devlet başkanı Kudüs'te karşılandı (19 - 21 kasım 1977).

Sedat'ın bu girişimi ılımlı arap devletlerince ihtiyatla karşılandıysa da, Libya, Cezayir, Suriye ve Güney Yemen gibi radikal arap hükümetlerinin tepkisi şiddetli oldu. Bu ülkelerin temsilcileriyle FKÖ'nün sorumluları 1 aralık 1977'de Libya'nın başkenti Trablus'ta bir araya geldiler. «Kararlılık Konferansı»nda, başkan Sedat'ın Kudüs ziyareti kınandı; Mısır'la diplomatik ilişkilerin askıya alınması kararlaştırıldı ve «ortak bir savunma» planının hazırlanması öngörüldü.

Trablus doruk toplantısı, kendilerini «Red Cephesi» diye ilan eden filistin örgütleri için FKÖ'yü «Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarına dayalı uluslararası konferansların tümü»nü reddeden siyasal bir platforma çekme fırsatı yarattı. Buna karşı, Mısır'ın tepkisi gecikmedi: Hem Libya, Suriye, Cezayir ve Güney Yemen'le diplomatik ilişkilerini kesti; hem de Mısır'da bulunan filistinli örgütlere ve militanlara karşı misilleme önlemleri almaya koyuldu.

Enver Sedat'ın Kudüs'e yaptığı ziyaretin ilk sonucu, 26 kasım 1977'de Birleşmiş Milletler'ce ABD, Sovyetler Birliği, İsrail, Lübnan, Suriye ve Ürdün'ün taraf olarak çağrıldığı bir barış konferansının açıklanması oldu. Ürdün delegasyonu, FKÖ'ye bağlı olmayan filistinlileri de içerebilecekti. «Barış Konferansı» 14 aralık 1977'de Kahire'de yalnız Mısır, İsrail ve Amerika delegelerinin katılmasıyla çalışmalarına başladı. Konferansta Birleşmiş Milletler ve gözlemci olarak bir delegeyle katılan Vatikan da temsil edildi. Anlaşmazlığın çözümü yolundaki bu genel yaklaşım sonuç vermeyecek gibi görünüyordu. Mısır ve İsrail, görüşmeleri ikili bir düzeyde sürdürmeyi kararlaştırdılar; bununla beraber ikisi de, sonraki iki yıl boyunca birçok kez arabuluculuk yapacak olan ABD ile sıkı bir işbirliği içinde bulunuyorlardı.

25 ve 26 aralık 1977'de Menahem Begin ve Enver Sedat İsmailiye'de buluştular ve iki ülke arasındaki görüşmeleri yürütmekle yükümlü iki ortak komite (siyasi ve askeri komiteler) kurulmasını kararlaştırdılar. İsrail başbakanı, başkan Sedat'a bir «barış planı» da sundu. 28 aralıkta İsrail parlamentosunda kabul edilen bu belge, «Begin Planı»nda «İsrail'in egemenlik ve haklarının süreceği» belirtilen topraklarda (Batı Şeria ve Gazze) bir «idari özerklik» rejiminin uygulanmasını temel alıyordu. İsrail kesin bir çözüme ulaşılıncaya kadar bu topraklarda genel seçimle dört yıl için seçilmiş on bir üyeli bir «yönetici kurul» oluşturulmasını önerdi. Bu kurul çifte görev yapacaktı: Hem Ürdün ve İsrail'le birlikte üçlü bir komisyon bünyesinde, Batı Şeria ve Gazze'yi yönetecek bir yasanın hazırlanışına katılacaktı; hem de savunma ve güvenlik dışında kalan çeşitli alanların (tarım, ticaret, inşaat, eğitim vb.) yönetimini üstlenecekti.

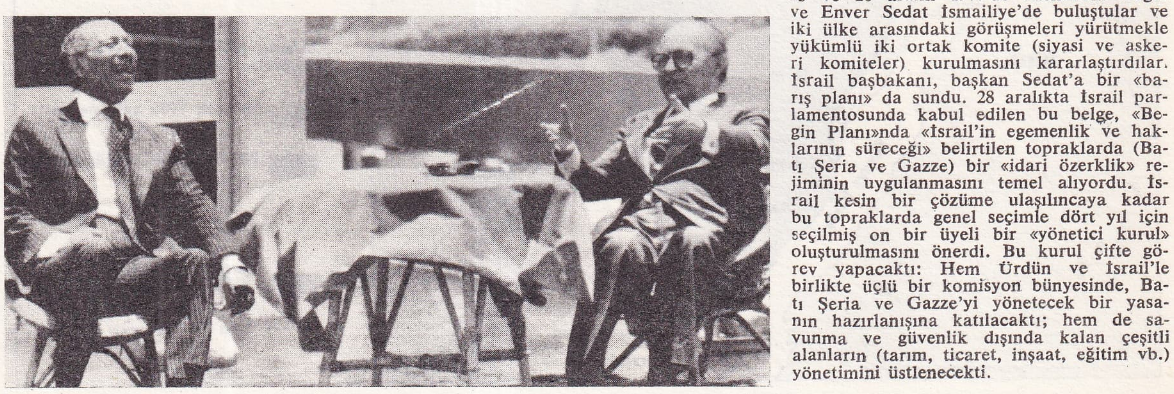

Sedat-Begin buluşması (Şarm-el-Şeyh, 4 haziran 1981)

Foto. Pavlovsky/Sygma; AP (LAROUSSE)

Bundan başka «Begin Planı» Kudüs'ün kutsal mahallerine serbestçe giriş için güvence vermekle birlikte, kentin doğu kısmının İsrail'e ilhakını tartışılmaz bir oldu bitti sayıyordu. Mısır ile İsrail arasında, özellikle Filistin sorunu üzerinde beliren görüş ayrılıkları görüşmeleri hemen bir çıkmaza sürekledi. 1978 ocak ayı ortasından (Mısır - İsrail askeri ve siyasi komisyonlarının çalışmalarının askıya alındığı tarih) 1978 temmuz ortasına kadar (M. Dayan, Vance ve Kamel arasında Leeds'deki başarısız karşılaşma) bu tıkanıklık devam etti.

Camp David anlaşmalarından Washington anlaşmasına

Başkan Sedat ile başkan Carter'i ve İsrail başbakanını bir araya getiren bir konferans, 5 - 16 eylül 1978 tarihleri arasında Camp David'de (ABD) toplandı. Bu konferans sonunda, Washington'da, Yakındoğu barışı için iki «çerçeve anlaşma» imzalandı (17 eylül). Birincisi, Batı Şeria ve Gazze için iki aşamalı bir statü öngörüyordu. İlk aşama, «yönetici kurul»un kurulmasıyla da başlayacak olan en çok beş yıllık geçici bir dönemdi; ikinci aşamada, yani bu geçici dönemin sonunda, sınırların kesin olarak saptanmasını, devletlerin güvenliğinin garanti edilmesini ve «filistinlilerin meşru haklarının» gerçekleşmesini sağlamak amacıyla İsrail ile Ürdün arasında bir antlaşma imzalanacaktı. İkinci çerçeve - anlaşma ise, Mısır ile İsrail arasında bir barış anlaşması imzalanmasına ilişkindi. Bu anlaşma taraflar arasındaki görüşmelerin iki amaca hizmet etmesini özellikle belirtiyordu: Mısır'ın Sina üzerindeki egemenliğinin tam olarak yürürlüğe girmesi ve Mısır'la İsrail arasındaki ilişkilerin eksiksiz bir şekilde normalleşmesi. Camp* David anlaşmaları (*Ek 2*) diplomatik gelişmeleri hızlandırdı; bununla birlikte kasım - aralık 1978'de, Washington görüşmelerinin başarısızlığa uğraması ve Cyrus Vance (10 - 15 ocak 1979) ile Harold Brown'ın (9 - 19 şubat) üstlendikleri arabuluculuğun yumuşatılmış sonuçları yeni güçlükler ortaya çıkardı. Aynı şekilde M. Dayan, C. Vance ve Halil'in Camp David'de buluşmaları da (20 - 25 şubat 1979) sonuç vermedi. En sonunda, 8 - 13 mart 1979 tarihleri arasında Kahire ile Kudüs arasında mekik dokuyan başkan Carter'ın müdahalesiyle kesin sonuç alınabildi. Böylece Mısır - İsrail barış antlaşması Beyaz Saray'da (Washington) 26 mart 1979'da Sedat, Begin ve Carter tarafından imzalandı. Carter, her iki tarafın yükümlülüklerinin yerine getirilmesini güvence altına alabilmek amacıyla ABD'nin üstlendiği çok önemli görevlere karşılık son derece alçakgönüllü bir «tanık» gibi imza attı.

Barış antlaşması ve ona ekli belgeler, İsrail ordusunun üç yıllık bir süre içinde Sina'dan çekilmesini ve iki ülkenin «diplomatik, ekonomik, kültürel alanlar dahil her alanda birbirini tam olarak tanımasını, insanlarla malların serbest dolaşımını engelleyici boykot ve duvarların kaldırılmasını ve normal ilişkiler kurulmasını» öngörüyordu. Mısır, Süveyş Kanalı'nda, Tiran Boğazı'nda ve Akabe Körfezi'nde İsrail gemilerine serbest geçiş hakkı tanıyordu. Mısır'la manda altındaki eski Filistin toprağı arasında bulunan uluslararası sınır, iki devlet arasında sürekli sınır olacaktı.

Sedat ve Begin tarafından ABD devlet başkanına ortaklaşa yollanan mektup, Batı Şeria ve Gazze'nin statüsüyle ilgiliydi. Mektup özerklik rejiminin yürürlüğe girmesi için bir takvim saptıyor, görüşmelere katılmak üzere çağrılacak tarafları (Mısır, İsral, Ürdün ve ayrıca arap delegeleri arasına katılabilecek, İsrail'ce kabul edilmiş filistinliler) sıralıyor ve filistinlilere vaadedilmiş «tam özerklik»in içeriğini belirliyordu. Özerklik bir «yönetici kurul»un kurulmasından ibaret kalıyor, ama Camp David çerçeve - anlaşmasında olduğu gibi «filistinlilerin meşru hakları»ndan artık hiç söz edilmiyordu.

Mısır ve İsrail'in üstlendikleri yükümlülükleri, doğru dürüst yerine getirmeleri için ABD güvence vermişti (başkan Carter'ın Sedat ve Begin'e gönderdiği mektup). Amerikalıların İsrail'e karşı yükümlülükleri, 26 mart 1979 tarihinde sonuçlandırılan iki memorandumla belirlendi; Barış antlaşmasının hükümlerinin çiğnenmesi halinde, ABD uygun gördüğü diplomatik, ekonomik ve askeri önlemleri alacaktı. Ayrıca, ABD'nin 1 eylül 1975'te beş yıl için İsrail'e tanıdığı, akaryakıt bakımından ülkenin tüm ihtiyacını karşılama güvencesi, Mısır'a Ulema petrol kuyularının (üretimi yılda 2 milyon ton) geri verilmesi nedeniyle İsrail'in uğradığı kayıpları karşılamak amacıyla on yıla çıkarıldı.

bitmemiş bir barış

Camp David ve Washington anlaşmalarının imzalanması, Mısır'ı arap dünyası içinde yalnızlığa itti. Cezayir'de (2-4 ocak 1978) ve Şam'da (20-23 eylül 1978) yeniden toplanan «Red Cephesi» ülkeleri ile ılımlı arap devletleri arasında, Mısır tarafından imzalanan ayrı barış anlaşmasına karşı ortak bir görüş belirdi. IX. Arap Konferansı (Bağdat, 2-5 kasım 1978), Camp David çerçeve - anlaşmasını kınadı; «savaş alanı ülkeleri için bir yardım fonu» kurulmasını kararlaştırdı; Suriye, Ürdün, FKÖ ve işgal edilmiş topraklar arasında dağıtılacak olan bu fonun miktarı, yılda 3,5 milyar dolara kadar çıkıyordu. Ayrıca konferans, Yahudi devletiyle bir barış antlaşması imzalanması halinde Mısır'a karşı yaptırımlar uygulanmasını öngörüyordu. Bu tehdit, Bağdat'da 27 - 31 mart 1979 tarihleri arasında toplanan Arap Birliği Konseyi'nce uygulamaya konuldu. Mısır, Umman ve Sudan'ın yokluğunda çok sayıda misilleme önlemi alındı: Örneğin diplomatik ilişkilerin kesilmesi, mali yardımın kaldırılması, Mısır'ın Arap Birliği (genel merkez Tunus'a taşınmıştı) üyeliğinin askıya alınması, araplararası işbirliği örgütlerinden çıkarılması, ekonomik boykot, vb. Arap dünyasının yeniden kazandığı bu birlik gene de iğretiydi, yanlış anlamalara açıktı. İsrail ile ayrı bir barış yolu aramanın kimi «kardeş» ülkeler (örneğin Libya ve Irak) için «ihanet» oluşu bir yana, Washington antlaşması ılımlı devletler için bile ilkeleri açısından mahkûm edilebilecek bir antlaşmaydı. Çünkü ılımlılar, bu antlaşmanın Filistin sorununa kesin ve tatmin edici bir çözüm getirmediği, her türlü sovyet etkisinden arındırılmış bir Yakındoğu'da bir «istikrar bölgesinin kurulmasını kolaylaştırmayacağı inancı»nı taşıyorlardı.

Mısır ile İsrail arasındaki ilişkiler memnunluk verici bir biçimde gelişe bile (1980 şubatında iki ülke arasında resmen diplomatik ilişkiler kurulmuştu) pek çok neden dolayısıyla çıkmazda bulunan Filistin'in özerkliğine ilişkin görüşmeler aynı şekilde ilerlemiyordu. Bu nedenlerin en önemlileri, Ürdün ile Batı Şeria ve Gazze'li filistinlilerin görüşmelere katılmayı reddetmeleri ve mayıs 1979'dan ekim 1979'a kadar bu özerkliğin koşullarını belirlemekle görevli Üçlü Komisyon'un (Mısır, İsrail, ABD) yaptığı yedi oturum sırasında ortaya çıkan temel görüş ayrılıklarıydı. İsrail hükümeti, Mısır yöneticilerinden farklı olarak, Batı Şeria ve Gazze'de idari özerklikten aşama aşama bağımsızlığa doğru her çeşit kayışı, önceden görüşme dışı saymıştı. İsrail'de iktidardaki koalisyonun içinde bile görüş birliği sağlanamayan bu konu (nitekim ekim 1979'da Moşe Dayan'ın istifasına yol açtı) FKÖ ile her türlü «diyalog»un reddine, işgal edilmiş toprakların sömürgeleştirilmesinin sürdürülmesine ve Yakındoğu'ya ilişkin amerikan politikasında herhangi bir «dönüş»ü zamanında önlemek amacıyla Beyaz Saray üstünde yürütülen yoğun baskılara yol açtı.

İsrail, Mısır ile imzaladığı barış antlaşmasından beklediği tüm meyveleri toplayamadı. FKÖ tarafından son yıllarda elde edilen diplomatik başarılar, özellikle Arafat - Brandt - Kreisky görüşmeleri (Viyana, temmuz 1979), FKÖ liderinin Madrid'e (eylül 1979) ve Ankara'ya (ekim 1979) yaptığı resmi ziyaretler ve AET'nin «filistinlilerin meşru hakları» lehinde yayımladığı bildiriler (26 mart ve 27 eylül 1979) gerek üçüncü dünya ve sosyalist blok ülkeleri, gerek içinde ABD'nin de yer aldığı batılı ülkeler arasında yaygınlaşan benzer görüşleri doğruluyordu. Ayrıca ABD'de de, Arap - İsrail anlaşmazlığına bulunacak çözümün, filistinlilerin kendi kendilerini yönetme hakkının gerçekleşmesinden geçtiği görüşü yaygınlık kazandı. Bu arada fransız cumhurbaşkanının mart 1980'de Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Ürdün ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne yaptığı ziyaret, ona filistin halkının kendi kendini yönetme ilkesini doğrulama fırsatı verdi. 1980 ağustosunda, Kudüs'ün İsrail parlamentosunca İsrail'in «ebedi başkenti» olarak ilan edilmesi, İsrail devletini uluslararası sahnede daha da yalnız bıraktı ve Filistin'in özerkliği konusunda sürdürülen Mısır - İsrail görüşmelerini frenledi.

FKÖ'nün parçalanması ve Lübnan dramı

Filistin sorununa siyasal bir çözüm getirmek amacıyla BM'in yanı sıra çeşitli ülkelerce (Suudi Arabistan, ABD) yapılan gi-

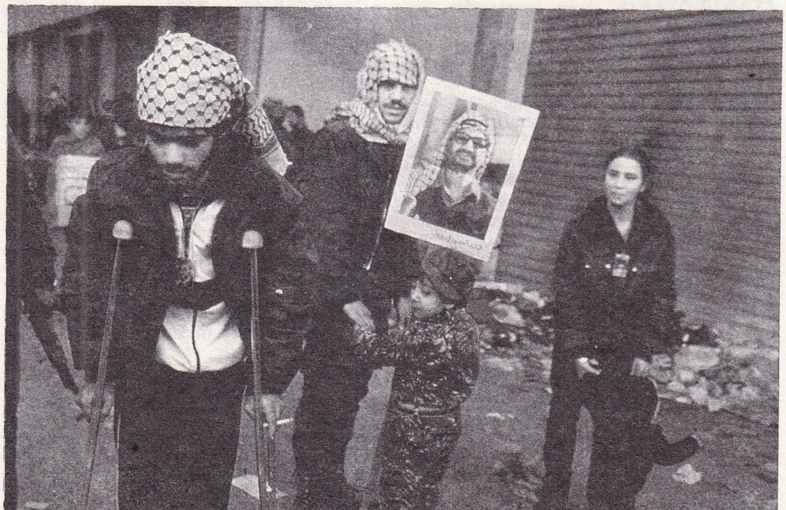

Trablusşam'ı terkeden filistinliler (20.12.1983)

Foto. Reza/Sipa (LAROUSSE)

Burhan Cahit YALÇIN

Nevzat YALÇINTAŞ

Rosalyn YALOW

rişimlerden olumlu sonuç alınamadı. FKÖ dış baskılara ve örgüt içindeki anlaşmazlıklara rağmen, İsrail'e karşı güttüğü «silahlı mücadele» politikasından vazgeçmedi. Bunun üzerine İsrail, Lübnan'daki filistinlileri sindirerek Filistin üslerini etkisiz hale geirmek için saldırıya geçti. İsrail uçakları çeşitli gerilla üsleri ile birlikte Beyrut'u bombalamaya başladı (mayıs 1981).

Çatışmaların normal savaş kurallarını aşarak, zaman zaman sivil halka yönelik zorbalık ve cinayetlere dönüşmesi, Suudi Arabistan gibi muhafazakâr arap devletlerinin bile harekete geçmesine yol açtı. Kral Fahd bin Abdülaziz, tarafların temel haklarını korumaya yönelik, uzlaşmacı bir plan hazırladı (Fahd planı, ağustos 1981) ve planın uygulanabilmesi için ABD ile Batı Avrupa ülkelerine çağrıda bulundu. Ilımlı arap devletleri ve Yaser Arafat tarafından olumlu karşılanan plan, «Red Cephesi»ni oluşturan gerilla örgütleri ve radikal arap devletleri (Suriye, Libya, vb.) tarafından reddedildi. ABD'nin çekingenliği nedeniyle, İsrail tarafından da reddedilen bu plan başarıya ulaşamadı. İsrail daha sonra Güney Lübnan'ı işgal etti ve FKÖ gerilla gruplarını Lübnan'dan çıkmaya zorladı (haziran 1982). Güç durumdaki FKÖ, Lübnan'ı terketmeye başladı; gerillaları çeşitli arap ülkelerine (Libya, Cezayir, Tunus, vb.) gönderdi.

Filistin sorununa barışçı bir çözüm getirmeyi öngören siyasal girişimleri (Reagan planı, Fez planı, vb.) reddeden gerilla liderlerinden Abu Musa ve arkadaşları Arafat'ın «ılımlı» politikasını yerdiler; onun «silahlı mücadeleyi» terkettiğini ileri sürerek El Fetih yönetimine karşı ayaklandılar. Suriye'nin desteklediği isyancılarla Arafat yanlısı gerillalar arasında çıkan çatışmalarda her iki kanattan ölenler, yaralananlar oldu (haziran-temmuz 1983). Sonunda, Arafat yenik düştü ve yandaşlarıyla birlikte Trablusşam'ı (Lübnan) terketti. Böylece FKÖ, Suriye'nin desteğini kaybettiği gibi, İsrail'in yanıbaşındaki üslerinden de yoksun kaldı.

Öte yandan, Lübnan iç savaşı, bu ülkeyi yıkıma sürükledi. (Bk. LÜBNAN, *Ek 2*). 1984 yılı sona ererken ülkede hâlâ tam anlamıyla birlik ve düzen sağlanabilmiş değildi. (LM)

YAKLAŞIM i. Yeni k. (yaklaşmak'tan). Bir sorunu ele alış, inceleyiş biçimi: *Dağlarca'nın şiiri, Anadolu'yu sezgisel bir yaklaşımla kavrar* (Cemal Süreya). [M]

***YAKOBSON** (Roman), rus asıllı amerikalı dilbilimci. (öl. Boston 1982). [L]

***YAKUBOVSKİY** (İvan İgnatyeviç), sovyet mareşali. — (öl. Moskova 1976). [L]

***YAKUTLAR özerk Cumhuriyeti,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) özerk bölge. — 664 000 nüf. (L)

***YAKUTSK,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC), Yakutlar özerk cumhuriyetinin başkenti. — 149 000 nüf. (L)

***YALAKDERE,** Kocaeli ilinde, Karamürsel ilçesine bağlı bucak. — 7 920 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 1 233 nüf. (1980). [M]

***YALAKKÖY,** Kayseri ilinde, Sarız ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 601 nüf. (1980). Belediye. [M]

***YALANGOZ** veya **YALANKOZ,** Hatay ilinde, Kırıkhan ilçesine bağlı bucak. — 5 603 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 798 nüf. (1980). [M]

YALÇIN (Aydın), türk iktisatçısı ve siyaset adamı (Uluborlu 1920). Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1941). Aynı okulda asistan ve doçent (1945) oldu. Londra'da School of Economics'te uzmanlık öğrenimi gördükten sonra yurda dönünce bir yandan fakültedeki öğretim görevini sürdürürken, bir yandan da eşi Nilüfer Yalçın yönetiminde kurduğu (1954) Forum dergisinde siyasi ve iktisadi görüşlerini yayımladı. 1956'da, profesörlüğü Milli Eğitim Bakanlığı tarafından kabul edilmeyince fakülteden ayrıldı, 27 mayıs 1960'tan sonra, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde profesör oldu. 1961'de Milli Birlik Komitesi'nce Sosyal ve İktisadi İşler Komisyonu başkanlığına getirildi. Aynı yıl Yeni Türkiye Partisi'nin kurucuları arasında yer aldı ve milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1964'te AP'ye geçti. 1965'te İstanbul'dan, 1969'da Ankara'da AP milletvekili seçildi. Parti lideri Demirel'le bazı konularda uzlaşmazlığa düşüp partiden ihraç edilince siyaseti bıraktı, Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevine döndü. 1979'da *Yeni Forum* adlı dergiyi yayımlamaya başladı. Mayıs 1983'te siyasi partilerin yeniden kurulmasına izin verilince, parti kurmak amacıyla SBF'deki görevinden ayrıldı, fakat bu girişimi olumlu sonuçlanmadı. 1984'te Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğretim üyeliğine atandı. Başlıca eserleri: *İçtimai Sınıflar Meselesi* (1948), *Uzak Komşumuz Sovyetler* (1968), *Demokrasi, Sosyalizm ve Gençlik* (1969), *İktisadi Politika Üzerine Düşünceler* (1969), *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi* (1976), *Türk Komünizmi Üzerine Bazı Gözlemler* (1977), *Faşizmin Doğuşu* (1977), *Türkiye İktisadi Tarihi, Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci* (1979). [M]

***YALÇIN** (Burhan Cahit), türk veterineri. — 1982'de İstanbul Üniversitesi Veteriner Fakültesi dekanlığına atandı. Yerli yabancı bilim dergilerinde çok sayıda inceleme ve araştırması yayımlanan Yalçın'ın başlıca eserleri: *A Study of Some Aspects of Crossbred Sheep Production in Great Britain* (Büyük Britanya'da Melez Koyun Üretiminin Bazı Yönleri Üzerine Bir İnceleme) [1963], *Hayvan Yetiştirmede Seleksiyon* (1966), *Local Cattle and Sheep in Turkey and Their Performance* (Türkiye'de Yerli Sığır ve Koyun Cinsleri ve Bunların Verimleri) [1977], *Genel Zootekni* (1981). [M]

***YALÇINTAŞ** (Nevzat), türk iktisatçısı. — 1977 seçimlerinden sonra kurulan ikinci MC hükümetince, Şaban Karataş'ın istifasıyla boşalan TRT genel müdürlüğüne vekâleten atandı (kasım 1977). Üniversiteden gereken izni alamayınca bu görevi kabul edemedi. 1981'de İslam Kalkınma Bankası Araştırma ve Eğitim müdürü olarak Suudi Arabistan'a gitti. Yeni eseri: *Sosyal Siyaset* (O. Tuna ile birlikte, 1981). [M]

YALIHÜYÜK, Konya ilinde, Bozkır ilçesinin Ahırlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 294 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YALIKÖY** (esk. **Podima),** İstanbul ilinde Çatalca ilçesinin Karacaköy bucağına bağlı yerleşim yeri. — 1 167 nüf. (1980). [M]

YALIKÖY, Ordu ilinde, Fatsa ilçesinin Bolaman bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 136 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YALINCA,** Van ilinde, Gürpınar ilçesine bağlı bucak. — 7 973 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 752 nüf. (1980). [M]

***YALNIZÇAM,** Kars ilinde, Ardahan ilçesine bağlı bucak. — 11 045 nüf., 15 köy. Bucak merkezi 1 179 nüf. (1980). [M]

***YALOVA,** İstanbul ilinde ilçe. — 75 787 nüf., 36 köy. İlçe merkezi 41 823 nüf. (1980). Yakınında sulama barajı (M)

YALOW (Rosalyn), amerikalı kadın fizikçi (New York 1921). 1945'de fizik doktoru oldu. Nükleer tıp konusunda uzmanlaştı. New York Bronx hastanesinde radyoizotop servisi şefi yardımcısı, sonra nükleer tıp servisi şefi oldu. Salomon A. Berson ile birlikte, kandaki hormonların miktarını ölçmek için bir yöntem geliştirdi. Bu yöntem, bilinen bir miktarda radyoaktif hormon katılmasından sonra, antikor - hormon kompleksleri oluşmasına dayanır. Bu yöntemle, örneğin somatostatin gibi bir hormonun kandaki miktarı bir gramın milyarda birinin binde biri kadar bile olsa belirlenebilir. Hipotalamus hormonlarının bulunmasına ve kandaki miktarının belirlenmesine imkân sağlayan bu radyoimmünolojik yöntemi bulan Yalow, bu çalışmalarından dolayı 1977 Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü, aynı alandaki buluşlarıyla tanınan Roger Guillemin* (*Ek 2*) ve Andrew Schally* (*Ek 2*) ile paylaştı. (L)

***YALVAÇ,** Isparta ilinde ilçe. — 66 112 nüf., 38 köy. İlçe merkezi 19 750 nüf. (1980). [M]

***YAMAÇ,** Bingöl ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 171 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 873 nüf. (1980). [M]

YAMAÇLI, Yozgat ilinde, Boğazlıyan ilçesinin Fakılı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 024 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAMAGATA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 204 000 nüf. Makine sanayii. (L)

***YAMAGUÇİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 101 000 nüf. Kimya sanayii. (L)

YAMALAK, Aydın ilinde, Kuyucak ilçesinin Horsunlu bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 882 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAMANİ (Ahmet Zeki), suudi devlet adamı (doğ. 1930). Kral ailesiyle yakınlığı olan bir ailedendir. 1962'den beri Suudi Arabistan petrol ve madenler bakanı ve petrol ve maden örgütü PETRONİM'in (*General Petroleum and Minerals Organization*) başkanıdır. Bu sıfatla petrol fiyatlarının hızla artmağa başladığı 1973'ten beri petrol üretici ülkeler örgütü OPEC'in kararlarında ve eylemlerinde önemli rol oynamaktadır. (M)

***YANARSU,** Siirt ilinde, Kurtalan ilçesine bağlı bucak. — 8 938 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 209 nüf. (1980). [M]

***YANBOLU,** Bulgaristan'da kent. — 58 000 nüf. Pirinç. (L)

***YANG-COU.** Bk. YANGZHOU.

***YANG-ÇUAN.** Bk. YANGQUAN.

YANG DEZHİ, çinli asker (doğ. 1910). 1928'de Çin Komünist Partisi'ne girdi. Uzun Yürüyüş'e katıldı. Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nda ordu grubu komutanı olarak savaştı. 1950'de Kore savaşında gönüller ordusuna kumanda etti. 1979'da Çin'in Vietnam'a saldırısını yönetti. Uzun süreden beri Komünist partisi merkez komitesi ve parti sekreteryası üyesidir. 1980'de genelkurmay başkanlığına getirildi. (M)

YANQUAN, (Yang*-çuan), Çin'de (Shanxi) kent. — 177 000 nüf. Metalurji. (L)

YANGZHOU (Yang*-cou), Çin'de (Jiangsu) kent. — 180 000 nüf. (L)

***YANIK** i. — ANSİKL. Tıp. Beden yüzeyinin yüzde 15'inden fazlasını kaplayan yanıklar ağır, yüzde 60'ını aşanlar öldürücü kabul edilir. Yanığın derinliği, yaygınlığından bağımsız olarak, iyileşme bakımından önem taşır. 1980 yılı içinde, tıp kongrelerinde bu konuda sunulan tebliğler, Çin'de şaşırtıcı sonuçlar elde edildiğini gösterdi: Şanghay'daki yanık enstitüsünde vücut yüzeyinin yüzde 90'ını kaplayan üçüncü derece yanıkların yüzde 14'ü kurtarılmıştı. Bu sonuçlar, olaya tanık olan fransız profesörü Serge Baux tarafından da doğrulandı. Çinli hekimlerin bu başarısı başlıca üç nedene bağlandı: 1. Çinliler antibiyotiği çok nadir kullandıklarından Çin'de antibiyotiklere dirençli mikropların azlığı; 2. Tedavi personelinin çokluğu; 3. Özgün bir deri aşısı tekniğinin bulunması.

Bu teknikte, bir kısmı yanıklı kişiden (otogref), bir kısmıysa bir kadavradan (homogref) alınmış deri parçaları titizlikle yan yana getirilir. Bu durumda, vücut kadavradan alınan parçaları reddetmez. Benzer teknikler batıda da (özellikle Paris'te) denendi ve tedavide olumlu ilerlemeler görüldü. Vücudun başkasından alınan deriyi reddetmemesi için alınan parçaların antijen özellikleri yok edilir; hastanın kendisinden alınan parçalar için de onun hücre kültürlerinden yararlanılır. Ancak bu konuda çinlilerin düzeyine ulaşılabileceği kuşkuludur. Çünkü çevredeki mikroplar genellikle antibiyotiklere karşı dirençlidir. Ayrıca, Şanghay'da olduğu gibi hastaneye yatan her yanıklı kişinin başında sürekli olarak bir hekim ve üç hemşire bulundurmak da kolay değildir. (L)

YANTAİ (Yen*-tay), Çin'de (Shandong) liman kenti. — 227 000 nüf. (L)

***YAO,** Japonya'da (Honşu) kent. — 228 000 nüf. (L)

***YAPAĞI** i. — ANSİKL. 1975'ten sonraki dönemde, Türkiye'nin yapağı üretimi, koyun sayısındaki artışa paralel olarak yıldan yıla düzenli artış gösterdi: 1976'da 53 915 ton olan üretim, 1981'de 62 310 tona ulaştı. Aynı yıllar arasında koyun sayısı 41 504 000'den 49 598 000'e yükseldi. (M)

Yapıaltın Barajı, Sivas ilinde Çaylak suyu üzerinde baraj. 1977 yılında işletmeye

Foto. X (2) [MEYDAN]: USIS (LAROUSSE)

açılan baraj, sulama amacıyla yapılmıştır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 1 304,75 m; barajın temelden yüksekliği 36,25 m; talvegden yüksekliği 29,75 m; normal su kotu 1 301,5 m; normal su kotunda depolama hacmi 14,60 milyon m³; göl alanı 1,41 km²; sulama alanı 2 600 ha'dır. (M)

***Yapı ve Kredi Bankası.** — 1983 yılı başında sermayesi 5 milyar olan kuruluş, 1982'de 254,3 milyar lira mevduat topladı, 125,3 milyar lira kredi dağıttı. Aynı yılın sonunda bankanın şube sayısı 593'e (iki şanj bürosu hariç), personel sayısı 9 253'e ulaştı. (M)

***YAPRAKLI,** Çankırı ilinde ilçe. — 20 026 nüf., 40 köy. İlçe merkezi 2 882 nüf. (1980). [M]

***YARBASAN,** Manisa ilinde, Demirci ilçesine bağlı bucak. — 7 611 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 358 nüf. (1980). [M]

***YARDIMCI,** Urfa ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 9 722 nüf., 40 köy. Bucak merkezi 336 nüf. (1980). [M]

YARDIMCI (Celal), türk siyaset ve devlet adamı (Doğubeyazıt 1911). İstanbul Hukuk Fakültesi'ni bitirdikten sonra İstanbul'da bir süre avukatlık yaptı. Demokrat Parti saflarında siyasete atıldı. 1950 - 1960 arasında milletvekili olarak parlamentoda bulundu; Devlet (1953 - 1954), Milli Eğitim (1954 - 1955 ve 1957 - 1959) bakanlıkları yaptı. 1960'ta tutuklandı, Yassıada duruşmalarında mahkûm oldu. Aftan yararlanarak çıktıktan sonra gene İstanbul'da avukatlığa başladı. 1975'te eski DP'lilere siyasal hakları geri verilince AP'ye girdi. 1977' de İstanbul'dan milletvekili seçilerek yeniden parlamentoya girdi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla milletvekilliği sona erdi. (M)

***YARHİSAR,** Bilecik ilinin merkez ilçesine bağlı İlyasbey* (*Ek 2*) bucağının eski adı. (M)

***YARIMCA,** Kocaeli ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. — 35 407 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YARKEND,** Çin'de (Xinjiang) kent. — 80 000 nüf. (L)

***YARMA,** Konya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 15 080 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 1 696 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YARMOUTH,** İngiltere'de liman kenti. — 50 000 nüf. (L)

***YAROSLAVL,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 584 000 nüf. Makine ve kimya sanayii. Petrol rafinerileri. (L)

***YARPUZ,** Adana ilinde, Osmaniye ilçesine bağlı bucak. — 940 nüf., 1 köy. Bucak merkezi 903 nüf. (1980). [M]

YASSIÇAL, Amasya ilinde, merkez ilçenin Akdağ bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 124 nüf. (1980). Belediye. (M)

YASSIÖREN, Isparta ilinde, Senirkent ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 372 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YASSIVİRAN,** İstanbul ilinde Çatalca ilçesinin Hadımköy bucağına bağlı **Yassıören** köyünün eski adı. 557 nüf. (1980). [M]

***YAŞ** veya **IAŞİ,** Romanya'da (Moldavia) kent. — 262 493 nüf. Dokuma, makina ve kimya sanayii. (L)

Yaşar Holding, tarıma dayalı sanayi, boya ve başka kimya sanayii, kâğıt sanayii, metal, banka ve sigortacılık, ticaret, madencilik, inşaat, taşımacılık ve turizm konularında faaliyet gösteren şirketler topluluğu (35 şirket). 1983'te cirosu 102 milyar liraya dışsatımı 90 milyon dolara ulaştı. Holdingin çeşitli tesislerinde 6 500 kişi çalışıyordu. (M)

***YAŞAR KEMAL,** türk romancısı. — 1975' ten sonraki dönemde de verimliliğini sürdürdü. Eserleri 20'yi aşkın yabancı dile çevrildi. *Ölmez Otu* adlı eseri, Fransa'da «yılın en iyi yabancı romanı» seçildikten (1979) sonra, yurt dışında adından daha çok söz edildi. 1982'de Fransa'da uluslararası Del Duca ödülünü, 1984'te fransız hükümetinden Légion d'Honneur nişanını aldı. Son romanlarında da, halk dilinden, şiirinden, törelerinden ve efsanelerden yararlanmaya devam etti. Yeni eserleri: Roman: *Yılanı Öldürseler* (1976; 1981'de sinema filmi yapıldı); *Al Gözüm Seyreyle Salih* (1976), *Filler Sultanı ile Kırmızı Sakallı Karınca* (1977), *Deniz Küstü* (1978), *Kimsecik* (1980); *Allah'ın Askerleri* (1978, röportaj); *Kuşlar da Gitti* (1978, hikâye); fıkra - deneme: *Baldaki Tuz* (1974), *Ağacın Çürüğü* (1980). [M]

***YATAĞAN,** Denizli ilinde, Acıpayam ilçesinde bağlı yerleşim merkezi. — 4 114 (1980). Belediye. (M)

***YATAĞAN,** Muğla ilinde ilçe. — 46 113 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 7 662 nüf. (1980). [M]

Yatağan Termik Elektrik Santralı, Muğla ilinin Yatağan ilçesinde termik elektrik santralı. Santral bu yörede çıkan linyit kömürüyle çalışmaktadır. Birinci ünitesi 1982 yılında işletmeye açılan santral 3 ünite halindedir. II. Ünitesinin 1983, III. Ünitesinin 1985 yılında bitirilmesi planlandı. Santral, bütün üniteleri tamamlandığında, 3 x 210 = 630 MW güçle, yılda 3 x 1 260 = 3 milyar 780 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***YATSUŞİRO,** Japonya'da (Kyuşu) kent. — 102 000 nüf. (L)

***YAUNDE,** Kamerun'un başkenti. — 313 706 nüf. (L)

***YAVAŞÇA** (Alâeddin), türk hekimi, ses sanatçısı ve bestecisi. — 1969 - 1976 arasında İstanbul Vakıf Gureba Hastanesi'nde, 1976'dan beri de Haseki Hastanesi'nde Kadın - Doğum Kliniği şefliği yaptı. İstanbul Radyosu'nda, solo programlarının yanı sıra çeşitli toplulukların şefliğini sürdürdü. 1976'da açılan ve 1983'te İstanbul Teknik Üniversitesi'ne bağlanan İstanbul Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı'nın kurucuları arasında yer aldı; okulda repertuvar öğretmenliğine ve Yönetim Kurulu üyeliğine getirildi. 1970'li ve 1980'li yıllarda bestelediği şarkıların birkaçı, halkın en beğendiği şarkılar arasında yer aldı: *Artık bu solan bahçede bülbüllere yer yok* (hicaz), *Ağlar gezerim sahili, sanki benimlesin* (hicaz), *Bana nasıl vaz geç dersin, gönül senden vazgeçer mi* (rast). [M]

YAVU, (esk. **Belcik**), Sivas ilinde, Yıldızeli ilçesinde bağlı bucak. 18 266 nüf., 42 köy. Bucak merkezi 2 014 nüf. (1980). [M]

***YAVUZ** (Fehmi), türk şehircilik profesörü ve siyaset adamı. — Yeni eserleri: *Çevre Sorunları* (1975), *Kentsel Topraklar* (1980). [M]

YAVUZ (Hilmi), türk şairi ve yazarı (İstanbul 1936). Hukuk fakültesindeki öğrenimini bırakarak gazeteciliğe başladı. İngiltere'de BBC radyosunda çalıştığı yıllarda Londra Üniversitesi Edebiyat Fakültesi felsefe bölümünde yüksek öğrenimini tamamladı (1964 - 1969). Cumhuriyet, Milliyet, Yeni Ortam gazetelerinde eleştiri, inceleme yazıları yazdı. Varlık ve Gelişim yayınevlerinde çalıştı. Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve Boğaziçi Üniversitesi'nde öğretim görevi aldı. Başlangıçta İkinci Yeni akımı içinde beliren şiirini giderek çok özel bir planda geliştirdi; imgeyi iyice öne alarak dünyaya ve insana ordan bakmaya yöneldi; daha sonra sözcük dağarcığını daraltarak dilde daha yoğun etkiler aradı. Şiir kitapları: *Bakış Kuşu* (1969), *Bedrettin Üzerine Şiirler* (1975), *Doğu Şiirleri* (1978, Yeditepe şiir ödülü), *Yaz Şiirleri* (1981), *Gizemli Şiirler* (1984). Deneme ve incelemeleri: *Felsefe ve Ulusal Kültür* (1975), *Roman Kavramı ve Türk Romanı* (1977). [M]

***YAVUZELİ,** Gaziantep ilinde ilçe. — 17 143 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 3 011 nüf. (1980). [M]

***YAVUZKEMAL,** Giresun ilinde, Dereli ilçesine bağlı bucak. — 8 864 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 825 nüf. (1980). [M]

YAYA, İzmir ilinde, Kınık ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 136 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAYAKÖY,** Manisa ilinde Akhisar ilçesine bağlı Palamut bucağının merkezi Zeytinliova*'nın (*Ek 2*) eski adı. (M)

***YAYALAR** İstanbul ilinde, Kartal ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 10 821 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAYGIN,** Muş ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 13 680 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 868 nüf. (1980). [M]

***YAYLA,** Bingöl ilinde, Genç ilçesine bağlı bucak. — 7 636 nüf., 10 köy. Bucak merkezi 1 167 nüf. (1980). [M]

YAYLADAĞI, Hatay ilinde ilçe. — 24 876 nüf., 33 köy. İlçe merkezi 5 304 nüf. (1980). [M]

***YAYLADERE,** Bingöl ilinde, Kığı ilçesine bağlı bucak. — 8 214 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 678 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAYLAK,** Urfa ilinde, Bozova ilçesine bağlı bucak. — 15 860 nüf., 40 köy. Bucak merkezi 1 956 nüf. (1980). [M]

YAYLAKENT, Çankırı ilinde, Orta ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 858 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAZAR** (Mehmet Behçet), türk şairi. — 1980'de İstanbul'da öldü. (M)

YAZIBAŞI, İzmir ilinde, Torbalı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 347 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YAZIHAN,** Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 17 055 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 1 881 nüf. (1980). [M]

YAZIHÜYÜK, Konya ilinde, Bozkır ilçesinin Ahırlı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 294 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAZIKENT, Aydın ilinde, Bozdoğan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 264 nüf. (1980). Belediye. (M)

YAZIKÖY, Ordu ilinde, Fatsa ilçesinin Bolaman bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 136 nüf. (1980). Belediye. [M]

YAZIM i. Yeni k. (yazmak'tan). Bir dildeki kelimelerin, eklerin ve takıların, nasıl yazılacağını belirten kurallar bütünü: *Kurallar ne kadar sade olursa yazım birliği o kadar kolay sağlanır* (Ömer Asım Aksoy). [*Eşanl.* IMLÂ]. (M)

YAZIR, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 138 nüf. 1980). Belediye. (M)

***YAZYURDU,** Sivas ilinde, Gürün ilçesine bağlı bucak. — 8 844 nüf., 27 köy. Bucak merkezi 504 nüf. (1980). [M]

Yedikır Barajı, Amasya ilinde Yeşilırmak üzerinde baraj. 1983 yılında bitirilmesi öngörülen baraj, sulama amacıyla yapılmaktadır. Baraj gövdesi toprak dolgu tipinde; kret kotu 519 m; barajın temelden yüksekliği 29 m; talvegden yüksekliği 25 m; normal su kotu 517 m; normal su kotunda depolama hacmi 60,3 milyon m³; göl alanı 5,93 km²; sulama alanı 6 780 ha'dır. (M)

***YEDİSU,** Bingöl ilinde, Kığı ilçesine bağlı bucak. — 7 013 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 2 412 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEDİTEPE,** Hatay ilinde, Yayladağı ilçesine bağlı bucak. — 7 829 nüf., 8 köy. Bucak merkezi 2 920 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Yeditepe Şiir Armağanı.** — On yıllık aradan sonra yeniden verilmeye başlanan armağanı şu şairler aldı: 1976'da Melih Cevdet Anday (*Teknenin Ölümü*), 1977'de Gülten Akın (*Ağıtlar ve Türküler*), 1978' de Hilmi Yavuz (*Doğu Şiirleri*), 1979'da Refik Durbaş (*Çırak Aranıyor*), 1980'de Sabahattin Kudret Aksal (*Şiirler*), 1981' de Cahit Külebi (*Yangın*), 1982'de Ali Yüce (*Halk Çağı*), 1983'te Necati Cumalı (*Tufandan Sonra*). [M]

YE JIANYING (Ye* Kien Ying), çinli siyaset adamı. — 1977'de Çin Komünist Partisi merkez komitesi başkan vekili oldu. (L)

***YE KIEN YING.** Bk. YE JIANYING.

YELEGEN, Uşak ilinde, Eşme ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 177 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YELETS,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 113 000 nüf. (L)

***YELGAVA,** Sovyetler Birliği'nde (Letonya SSC) kent. — 59 000 nüf. Otomotiv sanayii. (L)

***YEM** i. — ANSİKL. Türkiye'de büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar için nitelikli kaba yem ihtiyacının ancak üçte biri karşılanabilmektedir. Niteliksiz yemlerle ya da sanayi yemleriyle karşılanan bu açığı kapatmak için ekim nöbetinde yem bitkilerine de yer vermek, nadaslarda fiğ ve benzeri

Alâeddin YAVAŞÇA

Hilmi YAVUZ

Türkiye yem sanayii üretimi
(ton olarak)

		1976	1978	1980	1982
tavuk yemi	A	140 958	107 517	95 602	98 566
	B	245 392	337 038	514 102	640 795
	C	386 350	444 555	609 704	739 361
büyük ve	A	80 144	183 923	207 696	278 780
küçükbaş	B	152 219	308 363	631 591	883 118
ayvan yemi	C	232 363	492 286	839 287	1 161 898

A. Kamusal, B. Özel, C. Toplam

bitkilerin ekimini yaygınlaştırmak, verimi oldukça azalmış bulunan meraları bir an önce iyileştirmek gerekmektedir. Modern yöntemlerle hayvancılık yapan batı ülkelerinde tarım alanlarının yüzde 25-30'u yem bitkisi üretimine ayrılırken, Türkiye gibi ekonomisinde hayvancılığın önemli yer tuttuğu bir ülkede bu oranın yalnızca yüzde 2 olması türk hayvancılığı bakımından oldukça düşündürücüdür.

Kaba yemlerdeki bu yetersizliğe karşılık, tarımsal üretime bağlı olarak sanayi yemi üretiminde son yıllarda hızlı bir gelişme sağlandı. 1976 - 1982 arasında tavuk yemi üretimi bir kat, büyükbaş ve küçükbaş hayvan yemi üretimi beş kat artış gösterdi. Çoğu özel kesime ait olan yeni fabrikaların kurulmasıyla yem sanayiinin toplam kapasitesi talebin birkaç katına yükseldi. (M)

YEMEN Ar. Cum.

İbrahim el-Hamdi

Ahmed el-Raşmi

Ali Abdullah el-Salih

***YEMEN Arap Cumhuriyeti,** Arabistan'da devlet. — 5 940 000 nüf.

TARİH

İbrahim el-Hamdi'nin başkanlığı

13 haziran 1974'de, genelkurmay başkan yardımcısı albay İbrahim el-Hamdi bir hükümet darbesi yaptı. Onun başkanlığında, Ahmed el-Raşmi'nin de katıldığı on üyeli bir «komuta konseyi» iktidarı ele aldı. Hükümetin başına Muhsin el-Ayni getirildi. Kasım 1974'de, hükümet darbesi sonucunda feshedilmiş olan danışma konseyinin yeniden faaliyete geçmesi istendi. Bu karar, devlet başkanınca «Suudçu» kanada verilmiş bir taviz niteliğindeydi. Gerçekten de Muhsin el-Ayni 16 ocak 1975' de görevinden çekildi. Başkan el-Hamdi, orduda Abdullah el-Ahmar'a yakın subaylar arasında büyük bir tasfiye operasyonuna girişti. Ondan sonra da danışma konseyini feshetti (23 ekim 1975). Bu önlem, 1976 yılı içinde kabilelerarası karışıklıklara yol açtı. Ocak 1977'de, Kuzey Yemen'in büyük kabile reislerini bir araya getiren bir konferansta, devlet başkanına, danışma konseyinin yeniden faaliyete geçirilmesini ve Suudi Arabistan'la daha yakın ilişki kurulmasını isteyen bir muhtıra sunuldu. Oysa el-Hamdi Güney Yemen'le yakınlık kurulmasını istiyordu. Nitekim şubat 1977'de, Güney Yemen devlet başkanı Salim Ali Rubayyi'yi Kuzey Yemen'de kabul etti.

Temmuz 1977'de, özellikle Abdullah el-Ahmar ve Sinan Abu Luhun (Bakil kabilesinin reisi) tarafından teşvik edilen kabile çatışmaları gerçek bir iç savaş görünümü kazandı. İsyancılar kısa bir süre içinde ülkenin kuzeyini kontrol altına aldılar. Bununla birlikte, Suudi Arabistan'ın aracılığı sayesinde birkaç hafta içinde ateşkes ilan edildi. Merkezi idare ile kabileler arasında görüşmeler sürerken el-Hamdi öldürüldü (11 ekim 1977).

Ahmed el-Raşmi'den Ali Abdullah el-Salih'e

Devlet başkanının ölümü ilan edilir edilmez komuta konseyi, binbaşı Ahmed el-Raşmi'nin başkanlığında üç üyeli bir «başkanlık konseyi» kurulmasına karar verdi. Suudi Arabistan'ın desteğinden yararlanan Ahmed el-Raşmi, birkaç ay süren görüşmelerden sonra kabile reisleri arasında uzlaşma zemini bulmayı başardı. 7 şubat 1978'de, anayasada değişiklik yapmak amacıyla bir kurucu meclis toplandı. Meclis ilk oturumunda (22 şubat) Ahmed el-Raşmi'yi cumurbaşkanı seçti. Kabile reislerine verilen tavizler yeni bir iç bunalıma ve Güney Yemen'le gerginliğin artmasına yol açtı. 24 haziran 1978'de, Güney Yemen'in teşvik ettiği bir suikast sonucunda Ahmed el-Raşmi öldürüldü. Bunun üzerine yeni bir başkanlık konseyi kuruldu. Konseyin dört üyesinden biri 25 ocak 1975'den beri başbakanlık yapan Abdülaziz Abdülrani, biri de genelkurmay başkanlığına getirilen Ali Abdullah el-Salih idi. Bir süre sonra el-Salih cumhurbaşkanı seçilirken (28 haziran 1978) Abdülaziz Abdülrani de yeniden hükümeti kurmakla görevlendirildi. Selefi gibi Haşid konfederasyonuna mensup olan Ali Abdullah el-Salih, kabile reislerine karşı «açılma» siyasetini sürdürdü. Reislerin çoğu, özellikle Abdullah el-Ahmar kurucu meclise girdi (ağustos 1978). Kabilelerle devlet başkanı arasındaki yakınlaşma, Ulusal Demokratik Cephe (UDC) içinde açık bir muhalefet grubu halindeki milliyetçi solu tedirgin etti ve iki Yemen arasındaki ilişkiler hızla bozuldu. Ekim 1980'de Abdülkerim el-İryani başbakan oldu.

1979 savaşı

Kuzey Yemen yönetimine karşı Güney Yemen'den kaynaklanan birçok komplonun açığa çıkarılmasından (7 kasım 1978) sonra, sınır bölgelerinde iki ülke arasında savaş patladı (şubat 1979). Güney Yemen'le sıkı ilişkileri bulunan UDC ayaklandı. Hükümet kuvvetlerinin uğradığı yenilgiler üzerine ABD bu ülkeye yaptığı askerî yardımı artırmaya karar verdi. Suudi Arabistan ise her an doğrudan doğruya müdahale edebilir bir tutum takındı. Ürdün, Irak ve Suriye'nin arabuluculuğu sayesinde 3 mart 1979'da ateşkes ilan edildi. 4-6 mart arasında Kuveyt'te toplanan Arap Birliği, özellikle arazi üzerinde eski statükoya dönmeyi ve iki Yemen arasında görüşmelerin yeniden başlamasını öngören bir plan kabul etti. Mart 1979 sonunda, iki Yemen arasındaki ilişkiler normale döndü. 30 mart 1979'da, başkan Ali Abdullah el-Salih ve başkan Abdülfettah İsmail, iki Yemen'in birleştirilmesine ilişkin bir tasarıyı benimsediler. Ortak bir anayasa komitesi görevlendirildi ve ilk toplantısını 21-26 nisan 1979'da Aden'de yaptı. Suudi Arabistan ile ABD'nin baskılarına boyun eğmek istemeyen Kuzey Yemen devlet başkanı, 1980 yılı başlarında, ulusal bağımsızlığın başlıca güvencesi olan askerî gücü artırmak için bir kez daha SSCB'ye baş burdu. Kuzey Yemen ordusu, özellikle Güney Yemen rejimine yakınlık duyan sol muhalefet örgütü Ulusal Demokratik Cephe'ye bağlı gerillalara karşıydı. Başkan Ali Abdullah el-Salih, ekim 1980'de, bir kabine değişikliği yaparak Suudi yanlısı çevrelerce ve kuzeydeki kabilelerce fazla radikal bulunan bazı bakanları hükümetten uzaklaştırdı. Ama sovyet askerî uzmanlarının kullanılmasına son verilmesi için sürekli baskı yapan Suudi Arabistan'a da taviz vermek istemedi. Mart 1981'de Suudi Arabistan karşısındaki bağımsızlığını yeniden vurguladı.

UDC şubat 1979 savaşında, fiilî olarak Güney Yemen safında görünmüş, böylece Kuzey Yemen yöneticilerinden, yönetimde temsil hakkı elde etmek istemişti. Bu amaçla, 31 ocak 1980'de, Kuzey Yemen devlet başkanı Ali Abdullah el-Salih ile Aden'de bulunan UDC genel sekreteri Sultan Ömer arasında bir ulusal uzlaşma anlaşması imzalanmıştı. Sayısız iç ve dış baskıyla karşılaşmış olan başkan Ali Abdullah el-Salih, 1981 başında uzlaşmadan vazgeçtiğini göstermek için ordu birliklerini UDC gerillalarının üzerine gönderdi. Kuzey Yemen'le yakınlaşmayı tehlikeye atmak istemeyen Güney Yemen rejimi de UDC'ye yaptığı siyasî, askerî ve lojistik yardımı azalttı.

sonuçsuz önlemler

Merkezî yönetimle UDC arasında, birincisi Kuveyt'in, ikincisi Yaser Arafat'ın özel temsilcisi Abu Ayat'ın arabuluculuğu sayesinde gerçekleşen iki ateşkes anlaşması (aralık 1981 ve nisan 1982) olumlu sonuç vermedi. Filistin Kurtuluş Örgütü gözlemcilerinin varlığına rağmen, hükümet kuvvetleri ile gerillalar arasındaki savaşlar San'a, Taiz ve Hudeyde çevresine yayılarak genişledi. İç bunalımı çözmek için, bütün önceki girişimler gibi FKÖ'nün arabuluculuğu da, iki tarafın taban tabana zıt durumundan ötürü başarısızlığa uğradı. Gerçekte, Suudi Arabistan'ın baskısı altındaki Kuzey Yemen yönetimi UDC gerillalarına meşruiyet tanımıyor, onların denetimi altındaki bölgelerin boşaltılmasını, yerlerine hükümet kuvvetlerinin yerleştirilmesini istiyordu. Güney Yemen'in yüreklendirdiği UDC ise meşruiyetinin tanınmasını, ihtilaflı bütün bölgelerde aşamalı olarak ateşkese gidilmesini ve siyasî tutukluların serbest bırakılmasını şart koşuyordu. İki Yemen devlet başkanlarının mayıs 1982'de Taiz'de beklenmedik biçimde bir araya gelmesi, nisan ayından beri sınırın iki yanında görülen askerî yığınaklara rağmen, silahlı çatışmayı bir kez daha önlemiş oldu. (L)

***YEMEN Demokratik Halk Cumhuriyeti,** Güney Arabistan'da devlet. — 2 090 000 nüf.

TARİH

Cumhurbaşkanı Kahtan el-Şabi 22 haziran 1969'da görevinden çekildikten sonra Güney Yemen'de yürütme gücünü beş üyeli bir başkanlık konseyi üstlenmiş; 30 kasım 1970 anayasası yürürlüğe girdikten sonra bu konseyde üç kişi kalmıştı: Ali Salim Rubayyi (başkan), aynı zamanda Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (UKC) genel sekre-

Foto. AP; Parimage; Salhani/Sygma (LAROUSSE)

Ali Salih Rubayyi

teri olan Abdülfettah İsmail ve UKC siyasi büro üyesi Ali Nasır Muhammed (ağusutos 1971'den beri başbakan). 1974 sonunda bu üçlü içinde uyuşmazlıklar başgösterdi. Ali Salim Rubayyi, rejimin sosyalist gidişini frenlemek istiyordu. Ayrıca Suudi Arabistan'la yakınlaşmaktan yanaydı. Suudilerle görüşmeler yapıldı. Bu görüşmeler sonunda, mart 1976'da iki ülkenin ilişkileri normalleştirmeye karar verdiğini belirten bir ortak bildiri yayınlandı. Bir yıl sonra Ali Salim Rubayyi, Kızıldeniz'in tarafsızlaştırılması amacıyla Somali, Sudan ve Kuzey Yemen tarafından düzenlenen Taiz toplantısına katıldı. Rubayyi'nin bu politikasına karşılık Abdülfettah İsmail ve Ali Nasır Muhammed devrim sürecini derinleştirmek, sosyalist kampla ilişkileri sıklaştırmak, Umman'da çarpışan Dufar gerillalarına ve Ogaden ve Eritre'de ayrılıkçılarla savaşan Etyopya hükümetine yapılan yardımları artırmak eğilimindeydiler. 24 haziran 1978'de, Kuzey Yemen devlet başkanı Ahmed el-Raşmi'nin öldürülmesi, iki Yemen'in arasının açılmasına sebep oldu. Kuzey Yemen'in takındığı düşmanca tutum Güney Yemen'de Ali Salim Rubayyi ile yandaşlarının durumunu güçleştirdi. Kuzey Yemen ve Suudi Arabistan'la yakınlaşmadan yana olan Rubayyi idam edildi. Yüksek Halk Konseyi (yasama meclisi) Ali Nasır Muhammed'in başkanlığında yeni bir başkanlık konseyi oluşturdu. Başbakanlık görevini de yürütmekte olan Ali Nasır Muhammed aralık 1978'de yeni bir hükümet kurmakla görevlendirildi. Devlet başkanlığına, UKC genel sekreterliği de üstünde kalmak üzere Abdülfettah İsmail getirildi. Ali Salim Rubayyi'nin ölümünden sonra Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti'nde (Güney Yemen) radikalleşme hızlandı. Zaten daha önce 31 ekim 1976'da yapılmış olan anayasa değişikliği Güney Yemen'i sosyalist çizgiye getirmişti. Şimdi düzen daha da açıklık kazandı. Sovyetler Birliği'nin yardımları önemli ölçüde arttı. Güney Yemen, Umman'daki gerillalara yardımı yoğunlaştırdı ve Enver Sedat'ın İsrail'le barış girişimlerine karşı açıkça düşman bir tavır takındı. Bu gelişmeler Suudi Arabistan'la Güney Yemen arasındaki ilişkilerin yeniden bozulmasına yol açtı. Ayrıca şubat 1979'da iki Yemen arasında savaş başladı. Savaş ateşkesle sonuçlandıktan sonra, nisan 1980'de devlet başkanı Abdülfettah İsmail istifa etti. Devletin ve partinin başına Ali Nasır Muhammed geçti.

yeni güçlü adam

Güney Yemen Sosyalist Partisi'nin (marksist parti) ekim 1980'de yapılan olağanüstü kongresinde, devlet ve parti başkanlığı ile birlikte başbakanlığı da elinde bulunduran Ali Nasır Muhammed'in görüşleri benimsendi. Sovyetler Birliği'nin tam güvenini haiz olan A.N. Muhammed, bölgesel planda arap komşularını yatıştırmaya çalışırken iç planda kesinlikle uzlaşmaz ve bağnaz bir utum takındı. Tek partinin dışişleri sorumlusu ve Körfez'deki petrol ülkeleriyle uzlaşma siyasetinden yana ılımlıların lideri olan Muhammed Salah Mutih, bir Suudi Arabistan ziyareti dönüşünde, ağustos 1980'de tutuklanarak evinde göz hapsine alındı. Bir süre sonra, Suudilerden para aldığı gerekçesiyle yargılanarak mart 1981'de idam edildi. Başkan Ali Nasır Muhammed'in başlıca rakibi Mutih'in böylece tasfiyesi, partinin iki numaralı adamı olan albay Antar'ın da gözden düşmesiyle sonuçlandı. Antar mayıs 1981'de savunma bakanlığı görevinden alındı. (L)

YEMLİHA, Kayseri ilinde, merkez ilçenin Himmetdede bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 915 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENAL** (Orhan), türk hidroklimatoloji uzmanı. — 1979'da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hidroklimatoloji kürsüsündeki görevinden ayrıldı. Yeni eserleri: *Romatizmal Senaromlar* (II. ve III. cilt, 1965-1968), *Lokomotör Sistem Hastalıkları - Tıbbi Cerrahi Elkitabı* (üniversite arkadaşlarıyla birlikte, 1967), *Türkiye Maden Suları* (5 cilt; kürsü arkadaşlarıyla birlikte, 1970 - 1974), *Zonguldak Kozlu Kömür Madenlerinde Fiziksel Çevre - İşçi Sağlığı İlişkilerinin Medikal Ekolojik Yönden Tetkikine Giriş* (üniversite arkadaşlarıyla birlikte, 1976), *Büyükçekmece Mimar Sinan Köyü Çevre Kirliliği Sorunu (üniversite arkadaşlarıyla birlikte, 1978)*. [L]

YENER (Mümtaz), türk ressamı (İstanbul 1918). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde Nazmi Ziya, İbrahim Çallı, Léopold Lévy atölyesinde eğitim gördü (1935 - 1943). «Yeniler Grubu» üyeleri arasında yer alan (1941 - 1950) sanatçı bu topluluğun gerçekçi ve toplumsal estetik anlayışını benimsedi. İlk dönemdeki çok figürlü düzenlemelerinde yerel yaşam sahnelerini yeni klasikçiliğin ölçü, uyum ve yapısal değerleriyle yansıttı. 1965'ten sonra giriştiği *Karıncalar* ve *Makineler* adlı dizi resimlerinde iş ve çalışma dünyasını, üretim ilişkilerini fantastik bir kurgu düzeniyle simgeledi. 1970'lerden sonraki İstanbul ve Bodrum konulu resimlerinde ise insan, uygarlık ve doğa çevresindeki izlenimleri ve çelişkileri gerçekçi bir gözlem ve netlikli br teknikle işledi. İstanbul Belediyesi'nin Fetih yıldönümü yarışmasında başarı (1953), Türkiye Ressamlar Cemiyeti yarışmasında «Altın Baykuş I.'lik» (1969), Görsel Sanatçılar Derneği sergisinde (1979) başarı ödülleri aldı. (M)

***Yeni Asır,** İzmir'de yayınlanan günlük siyasi gazete. — 1978'de başyazarı Şevket Bilgin'i yitirdi. Gazetenin tirajı 1983 sonunda 100 bine yaklaştı. Anadolu basınının en büyük gazetesi olan Yeni Asır böylece, İstanbul basınının büyükleriyle yarışır duruma geldi. (M)

YENİAY, Trabzon ilinde, Sürmene ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 135 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİBOSNA, İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesinin Mahmutbey bucağına bağlı yerleşim merkezi. 40 786 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİBAŞAK,** Bingöl ilinde, Solhan ilçesine bağlı bucak. — 8 913 nüf., 12 köy. Bucak merkezi 769 nüf. (1980). [M]

***YENİCE,** Çanakkale ilinde ilçe. — 40 977 nüf., 71 köy. İlçe merkezi 4 067 nüf. (1980). [M]

***YENİCE,** Ankara ilinde, Haymana ilçesine bağlı bucak. — 19 758 nüf., 25 köy. Bucak merkezi *Sındıran*, 2 584 nüf. (1980). (M)

***YENİCE,** Aydın ilinde, Karacasu ilçesine bağlı bucak. — 3 421 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 1 808 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİCE,** İçel ilinde, Tarsus ilçesine bağlı bucak. — 15 379 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 6 593 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİCE,** Zonguldak ilinde, Karabük ilçesine bağlı bucak. — 27 485 nüf., 18 köy. Bucak merkezi 6 955 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİCE.** Bk. YENİFOÇA.

YENİCEKENT, Denizli ilinde, Buldan ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 336 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİCEKÖY, Bursa ilinde, İnegöl ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 863 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİCEOBA,** Konya ilinde, Cihanbeyli ilçesine bağlı bucak. — 21 496 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 6 097 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİÇAĞA,** Bolu ilinde, Gerede ilçesine bağlı bucak. — 9 709 nüf., 17 köy. Bucak merkezi 3 549 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİÇUBUK, Sivas ilinde, Gemerek ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 031 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİ DELHİ, Hindistan'ın başkenti. 5 227 000 nüf. (Delhi* kentinin içinde ayrı bir bölüm olarak yer alır.) [L]

YENİDOĞAN, Konya ilinde, Beyşehir ilçesinin Doğanbey bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 964. nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİFOÇA, İzmir ilinde, Foça ilçesine bağlı bucak. 2 117 nüf. 1 köy. Bucak merkezi 1 750 nüf. (1980). Belediye. (Bu bucağa bağlı Çakmaklı ve Horozgediği köyleri, 1983 yılında ilçe haline getirilen Aliağa'ya bağlandı). [M]

***YENİ GİNE,** Avustralasya'da, doğusu (İrian) İndonezya'ya, batısı Papua - Yeni Gine'ye ait ada. — 3 300 000 nüf. (L)

***YENİ GÜNEY GALLER,** Avustralya'nın güneydoğusunda eyalet. — 4 733 000 nüf. Başkenti *Sydney*. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliği (50 milyon baş). [L]

***YENİ HEBRİDES Adaları.** Bk. VANUATU.

YENİHİSAR, Aydın ilinde, Söke ilçesinin Akköy bucağına bağlı yerleşim merkezi. 4 067 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİ KALEDONYA,** Büyük Okyanus'ta, Fransa'ya bağlı ada. — 137 000 nüf. Merkezi *Numea*. (L)

YENİKARPUZLU, Edirne ilinde, İpsala ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 675 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİKENT,** Ankara ilinde, Sincan ilçesine bağlı bucak. — 5 522 nüf., 6 köy, bucak merkezi 3 436 nüf. (1980). Belediye. (Daha önce Yenimahalle ilçesine bağlı bir bucakken 1983'te 6 köyü ile birlikte yeni kurulan Sincan ilçesine bağlandı). [M]

YENİKENT, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Yeşilova bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 484 nüf. (1980). Belediye. (M)

Orhan YENAL

***YENİKONAK,** Sinop ilinde, Ayancık ilçesine bağlı bucak. — 15 943 nüf., 28 köy. Bucak merkezi *Otmanlı*, 371 nüf. (1980). [M]

YENİKÖY, Aydın ilinde, Koçarlı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 771 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİKÖY, Balıkesir ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 5 531 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 1 021 nüf. (1980). [M]

YENİKÖY, Bursa ilinde, Orhangazi ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 4 289 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİKÖY, Edirne ilinde, Uzunköprü ilçesinin Kırcasalih bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 974 nüf. (1980). Belediye. (M)

YENİKÖY (esk. **YENİCEKALE***), Kahramanmaraş ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 14 567 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 1 678 nüf. (1980). [M]

Yeniköy Termik Elektrik Santralı, Muğla ilinde linyit kömürüyle çalışan termik elektrik santralı. Santralda Yatağan dolaylarında çıkan linyit kömürü kullanılmaktadır. İki ünite halindeki santralın I. ünitesinin yapımına 1981 yılında başlandı ve 1985 yılında bitirilmesi planlandı. Santral tamamlandığında toplam 2 x 210 = 420 MW güçle yılda 2 milyar 520 milyon kWs elektrik enerjisi üretecektir. (M)

***YENİMAHALLE,** Ankara ilinde ilçe. — 297 670 nüf., 50 köy. İlçe merkezi 270 016 nüf. (1980). Daha önce bu ilçeye bağlı olan 16 köy (6 köyü ile Yenikent bucağı ve Sincan bucağının 9 köyü), 1983'te yeni kurulan Sincan ilçesine bağlandı. (M)

***YENİMEHMETLİ,** Ankara ilinde, Polatlı ilçesine bağlı bucak. — 14 208 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 613 nüf. (1980). [M]

***YENİPAZAR,** Aydın ilinde ilçe. — 15 668 nüf., 13 köy. İlçe merkez 6 904 nüf. (1980). [M]

***YENİPAZAR,** Bilecik ilinde, Gölpazarı

ilçesine bağlı bucak. — 5 950 nüf., 24 köy. Bucak merkezi 738 nüf. (1980). [M]

***YENİPAZAR,** Yozgat ilinde, Boğazlıyan ilçesine bağlı bucak. — 4 386 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 439 nüf. (1980). [M]

YENİSÖLÖZ, Bursa ilinde, Orhangazi ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 711 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİSU,** Bingöl ilinde, Genç ilçesine bağlı bucak. — 2 483 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 266 nüf. (1980). [M]

***YENİŞARBADEMLİ,** Isparta ilinde, Şarkikaraağaç ilçesine bağlı bucak. — 3 100 nüf., 1 köy. Bucak merkezi 2 570 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YENİŞEHİR,** Bursa ilinde ilçe. — 48 521 nüf., 61 köy. İlçe merkezi 16 999 nüf. (1980). [M]

***YEN-TAY.** Bk. YANTAİ.

***YENİ ZELANDA,** Okyanusya'da devlet. — 3 130 000 nüf.

TARİH

Başbakan Norman Kirk*'in eylül 1974'te ölümü üzerine, İşçi Partisi milletvekilleri onun yerine maliye bakanı Wallace Edward Rowling*'i getirdiler. Yeni başbakan göreve başlar başlamaz iki sorunla karşılaştı: Yılda yüzde 15'lik bir enflasyon oranı ve ödemeler dengesinde büyüyüp duran açık. Kasım 1975 seçimlerinde İşçi Partisi'nin uğradığı bozgunu belirleyen öğeler de ülkenin içinde bulunduğu ekonomik güçlükler oldu. Ulusal Parti (muhafazakâr), İşçi Partisi'nin 32 sandalyesine karşı 55 sandalye elde etti. 1974'ten beri Ulusal Parti başkanı olan Robert David Muldoon (doğ. 1921) başbakan oldu. Yeni Zelanda ekonomisini ayağa kaldırmak kaygısıyla, yeni başbakan sanayiciler lehinde bir dizi önlem aldı; özellikle dışalımlara sınırlama getirdi; öte yandan, çiftlik sahiplerinin güvenini kazanmaya ve göç hareketini kesin biçimde azaltmaya çalıştı.

Robert David Muldoon 1978 ve 1982 genel seçimlerinde de başarılı oldu. Muhafazakâr Ulusal Parti 25 kasım 1978'de yapılan genel seçimlerde oyların yüzde 40,29'unu alarak 92 kişilik parlamentoda 50 sandalye kazandı (İşçi Partisi 41). Dört yıl sonra 28 kasım 1982'de yapılan genel seçimlerin sonucu muhafazakârlar için önceki kadar parlak olmadı. Seçimleri kıl payı kazandılar. Ulusal Parti oyların yüzde 38.78'ini alarak 46 milletvekili çıkarabildi (İşçi Partisi yüzde 39 ile 44 milletvekili). Bu nedenle muhafazakâr iktidarın ömrü uzun sürmedi. İktidara gelişinin onuncu yılında, temmuz 1984'de yapılan erken genel seçimleri David Lange'nin (doğ. 1943) liderliğindeki İşçi Partisi ezici bir çoğunlukla kazandı. Parti lideri Lange başbakan oldu. Bu değişiklik ekonomi politikasından çok dış poltika açısından önemli sayılabilir. Çünkü seçim kampanyası sırasında ekonomi politikasında köklü değişiklikler önermeyen işçi lideri David Lange, dış politikada bölgedeki güç dengesini etkileyebilecek görüşler öne sürdü. İktidara gelirse amerikan nükleer savaş gemilerinin Yeni Zelanda limanlarına sokulmayacağını ve ABD ile askerî ilişkilerin gözden geçirileceğini söyledi.

EKONOMİ

1970'lerin ortalarında petrole bağlı olarak meydana gelen dünya ekonomik krizinden Yeni Zelanda da etkilendi Ayrıca buna ülkeye özgü yapısal bir kriz de eklendi. Yeni Zelanda ekonomisi, özellikle tarım sektörü (1974'de tarım ürünlerinin dışsatım gelirlerindeki payı yüzde 80 idi) en iyi müşterilerini birer birer kaybetti. 1938' de dışa satılan tarım ürünlerinin yüzde 84'ünü İngiltere alıyordu. Bu oran 1965' de yüzde 51'e, 1977'de yüzde 20'ye düştü. Gerek İngiltere'nin kaybedilişi, gerek AET' nin tarım konusundaki korumacı politikası Yeni Zelanda ekonomisine ağır bir darbe indirdi. Ürünleri çeşitlendirme ve yeni pazarlar arama çabalarına rağmen ekonomi büyük bir krize girdi. İşsizlik çalışan nüfusun yüzde 5'i gibi rekor bir düzeye ulaştı. Gayrısafi iç hasıla 1978'de yüzde 1 azaldı. Kişi başına millî gelirde yüzde 12 eksilme oldu. Altı yıl içinde dış borçlar iki katına yükseldi (1983'de 6 milyar dolar).

Yeni Zelanda'nın yeni bir ekonomik atılım için kullanabileceği başlıca iki kozu vardır: Birincisi, petrol dışalımını azaltacak güçteki mevcut büyük doğal gaz rezervini harekete geçirmek; ikincisi, hem kendine gelir kaynağı, hem SCB ve Japonya gibi ülkelere ticari baskı aracı olabilecek son derece zengin bir balık avı bölgesi yaratmak (bunun için 1978'de balık avlanma sahası 200 mile çıkarıldı).

nüfus ve başlıca kentler

Kuzey adası	2 278 000
Güney adası	862 000
Auckland	801 200
Wellington	349 600
Christchurch	325 700
Hamilton	154 000
Dunedin	120 400

başlıca üretim

sığır	9 milyon baş
süt	6,7 Mt
koyun	60 milyon baş
yün	0,3 Mt
et	1,1 Mt
doğal gaz	1,5 milyar m³
elektrik	21 milyar kWs

EDEBİYAT

Yeni Zelanda'lı ilk kuşaklar için ev (home) sözcüğünden İngiltere anlaşılırdı. Yazar bir yabancılaşma ve yalnızlık duygusuyla tedirgindi. Bu anlamda, Yeni Zelanda'da kısa ömrünün (1888 - 1923) ancak on beş yılını geçiren Katherine Mansfield'in kaçışı ve Avrupa'da ölüşü örnek gösterilebilir. Kuşkusuz, onun en iyi sayfaları doğduğu ülkenin anılarından esinlenmiştir; ama o sayfalarda, birçok şairde de görülen bir imgeye raslanır: Demir alan bir gemi. Robin Hyde'nin *The Godwits Fly*'ında da (Çulluklar Uçuyor, 1938) kuzeye doğru uçan göçmen kuşların canlı simgesi vardır. Çünkü iki savaş arasının Yeni Zelanda'sı hep bir üvey ana gibidir. John A. Lee bunu *Children of the Poor'* da (Yoksulun Çocukları, 1934) sefaletçi bir kalemle anlatır. John Mulgan'ın, Büyük Britanya'da Hemingway'i hatırlatan bir üslupla yazdığı *Man Alone*'un (Yalnız Adam, 1939) başlığı bile bütün bir yazgıyı özetler. Ama bu romanı klasik kılan öğe, baş kişi ile Yeni Zelanda görünümleri arasında kurulan ilişkidir. Düşgücüne bir sarmal dadanır ve onun sayesinde *home* sözcüğü temel anlamını kazanabilir duruma gelir. Başka esinleyici bir başlık olan *Cliffs of Fall*'da (Düşüş Uçurumları, 1945) Dan Davin'in kahramanının öğrendiği gibi, kaçmak artık geçerli değildir. Ama Dan Davin'in kendisi de, tıpkı James Courage gibi, temelde, İngiltere'deki sürgünlüğünü anlatmıştır. Gerçek anlamda yerli roman Janet Frame'nin (doğ. 1924) *Owls Do Cry'*ıdır (Baykuşlar Bağırır, 1957); yazar, bu eserde ancak Virginia Woolf'da rastlanır bir yetenekle güç bir işin üstesinden geldi. Döneme damgasını vuran iki başka roman da Ian Cross'un *The Good Boy*'u (İyi Çocuk, 1957) v Sylvia Ashton - Warner'in *Spinster*'idir (Evde Kalmış Kız, 1958). Çağdaş Yeni Zelanda'lı yazarın romandan çok öyküde belirdiği bir gerçektir. Maurice Duggan, Katherine Mansfield'e yakın kalırken, Roderick Finlayson, Maurice Shadboldt, özellikle *A Good Keen Man* (Şahane Bir Adam, 1960) ve *Hang on a Minute, Mate* (Kardeş, Bir Dakika Dursana, 1961) adlı külhanbeyi ve sabıkalıların serüvenlerini anlatan eserleriyle Barry Crump çok değişik üslupta eserler verdiler. Ama, asıl büyük usta 1935'te yayımlanmış ilk kitabından beri tam ulusal bir edebiyatın bayraktarı sayılan Frank Sargeson'dur (doğ. 1903). Onun *Collected Stories*'i (Toplu Öyküler, 1964), özellikle de *The Stories of F.S.*'si (F.S.'nin Öyküleri, 1973), yalnız üç ciltlik özyaşam - öyküsünün (1973, 1975, 1977) aşabileceği bir doruktur.

Ayrı bir alanda, A.R.D. Fairburn, Allen Curnow, Denis Glover'den sonra iki şairden söz edilebilir: 1947'de *Landfall* dergisinin (bugün de 1972'de kurulmuş *Island'*la birlikte en etkin dergilerden biri) kurucusu Charles Brasch (1909 - 1973) ve en ilginç kitabı *The Rock Woman* (Kaya Kadın, 1969) olan James K. Baxter (1926 - 1972). Özellikle Baxter, Maori kültürüyle beslendi. Maori, beyaz yurttaşının (Pakeha) tersine, yabancılık duygusunu hiç tatmamış, özgün bir kültürü muhafaza etmeyi bilmiştir. Bugün, sömürgecinin dilinde, Maoritanya'yı yüceltmek için sesler yükselmektedir. Şair Hone Tuwhare'nin *No Ordinary Sun* (Sıradan Bir Güneş Değil, 1964) adlı eserinde ve onu izleyen birçok kitabında o ses duyulur. Romancı Witi Ihimaera'nın *Pounamu, Pounamu* (1972), *Tangi* (1973), *Whanau* (1974), *The New Net Goes Fishing* (Yeni Ağ Balığa Çıkıyor, 1977) adlı eserlerinde duyulan da aynı sestir.

Sargeson'un özyaşamöyküsünün yayımlanmasıyla bu maori yazarlarının su yüzüne çıkmaları son yılların büyük olayıdır. Öyle ki, Samoa kökenli olup öğrenimini Yeni Zelanda'da yapmış ve ilk romanı *Sons For the Return Home*'u (Eve Dönen Oğullar, 1973) orda tasarlamış olan Albert Wendt de onlara bağlanabilir. Maori kültürü ülkenin geçmişinin simgesi, kültür özgünlüğünün mayasıdır. 1975'den beri Maori dili ve kültürü okullarda ve üniversitelerde sürekli bir inceleme konusudur. Bu tutum hükümetçe de desteklenmektedir. (L)

***YER** i. — Jeol. ve Jeofiz. *Yer'in plak tektoniği kuramı,* yerkabuğunu etkileyen

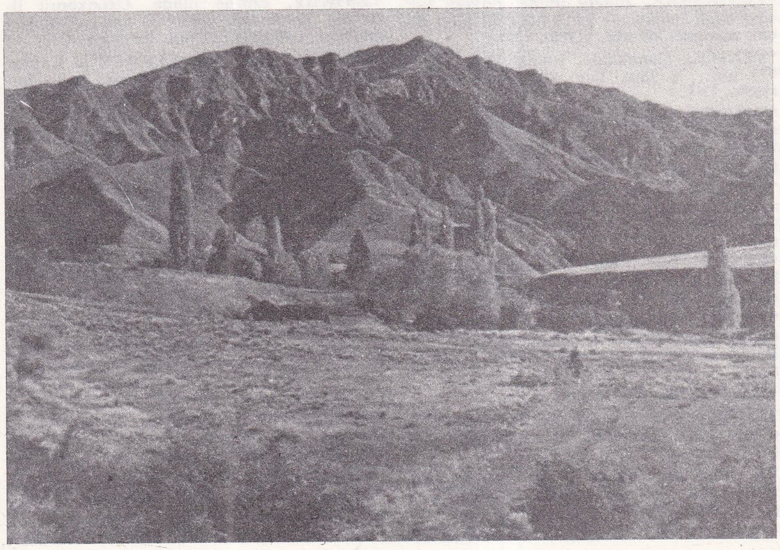

Güney adasında **YENİ ZELANDA**'dan bir görünüş

Foto. B. Brake-Rapho (LAROUSSE)

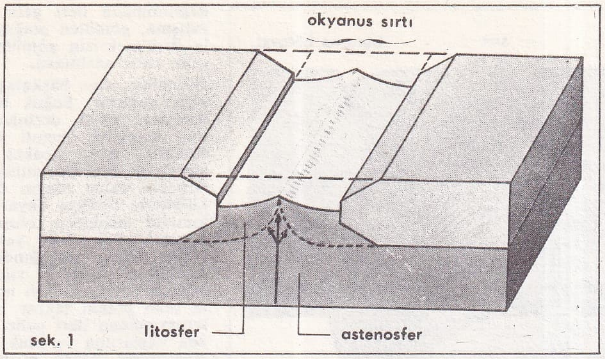

şek. 1

Iki plağın uzaklaşması ve yeni bir okyanusun oluşması («Kıtaların Doğuşu», Paur la science)

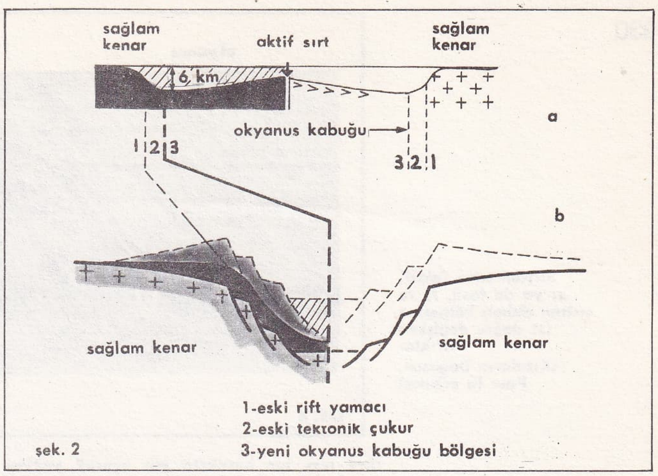

şek. 2

Durağan kıta kenarı ve eski kıta rifti: *a*, iki durağan kenarla çevrili bir okyanusun şematik kesiti ve aktif bir sırtta yeni malzemeyle okyanus yüzeyinin oluşumu: *b*, *a* şeklinin daha ayrıntılı durumu; ısıl büzülme sonucu çökmüş olan eski kıta riftine ait yapılar kesik çizgilerle gösterilmiştir (G. Boillot'a göre)

jeodinamik olguların çoğunu (kayaların biçim değiştirmesi, magmatizma, başkalaşım, yerçekimi, magnetik alan, termik akı düzensizlikleri, deprem sıklığı, vb.) yorumlamaya imkân veren jeoloji ve jeofizik kuramı. Bu kuram taşküre (litosfer) plakları kavramına dayanır.

— ANSİKL. Jeofizik incelemeleri, yerkürenin iç içe geçmiş tabakalardan oluştuğunu göstermiştir; bu tabakaların niteliği derinlikle değişir. Yüzeydeki ilk tabaka, yerküreyi saran lifosferdir (taşküre). Litosfer tanımına kıta veya okyanus yer kabuğu ile çekirdek kabuğu girer. Bu tabakanın belirgin özelliği sertliği ve esnekliğidir. Onu oluşturan kayalar, kilobar mertebesinde basınçlara erimeden dayanabilir. Ortalama kalınlığı yüz kilometre dolayındadır (kıtaların altında 130 km, okyanusların altında 70 km). Litosferin altında yer alan astenosfer tabakası birkaç yüz barlık zayıf sıkışmalarda bile biçim değiştiren plastik maddeden oluşmuştur.

Gerçekte, litosfer yekpare bir örtü değildir; «plak» denilen birtakım parçalardan meydana gelir. Plaklar birbirine karşı hareket halindedir ve yeryüzünde şiddetli depremlerin olduğu kuşaklarda dar sınırlarla birbirinden ayrılır. Bu sınırlar yer altındaki aktif bozulma kuşaklarıyla ve başlıca volkanik bölgelerle de çakışır. Birbirine karşı hareket halinde olan plakların kinetik enerjisi bu sınırlar boyunca kısmen dönüşüme uğrar; jeologların incelediği tektonik olaylar ve depremlere neden olan sürtüşmeler özellikle buralarda meydana gelir. Esasen bu sınır bölgesinden uzaklarda jeodinamik olaylar, litosferin sertliği nedeniyle çok zayıftır.

Plaklar biçim değiştirmeyen değirmi takkeler halindedir. Bunların yerkürenin üzerindeki hareketleri, yaklaşık olarak, yerin dönme ekseni kutbu ve dönmenin açısal hızıyla belirlenebilir. Plaklar, arasında üç izafi hareket mümkündür: Ayrılma, yaklaşma ve binişme. Bugün yer yüzünde irili ufaklı beş on plak vardır. Bu plakların her biri hem (okyanus kabuğunu da içeren) okyanus litosferine, hem kıta litosferine ait olabilir. Bugün bu plakların sadece üçü tamamıyla okyanus litosferine girer. Bunlar Pasifik, Nazca ve Cocos plaklarıdır.

plakların uzaklaşmasının etkileri

İki plağın birbirinden uzaklaşmasının başlıca sonucu *okyanus yüzeyinin meydana gelmesi*'dir (şek. 1). Bu plakların sınırında astenosfer, yukarı doğru çıkar, soğur ve litosfere dönüşür (okyanus kabuğu ve çekirdek üst kabuğu). Okyanus diplerinin yenilenmesi anlamına gelen bu olgu, aktif okyanus sırtları ekseninde birbirinden ayrılmakta olan plakların sınırları boyunca gerek deniz tabanında yapılan delgilerle, gerek deniz dibine sarkıtılan cihazlar içinden yapılan doğrudan gözlemlerle okyanusların magnetik düzensiklikleri analiz edilerek ispat edilmiştir.

● *Okyanus sırtları.* Okyanus sırtları deniz tabanındaki derin düzlüklere göre hayli yüksek (2,5 km) olan yerlerdir. Buraların genişliği binlerce kilometreye, uzunluğu ise on binlerce kilometreye varır. Bu sırtlar ekseriya okyanusların ortalarında bulunur; özellikle Atlantik'te böyledir. Sırtların ekseni genellikle çok dar bir çukurla belirgindir. Bu çukurlara durmadan volkanik kayalar dolar. Eksenin her iki tarafında derinlik, daha eski litosfer bölgelerine doğru gittikçe artar. Litosfer önce, yani gençken sıcaktır, astenosferden ayrılarak meydana gelişinden kısa bir süre sonra eskiyerek yatışır, çünkü soğuyunca yoğunluğu artar.

● *Okyanusların magnetik düzensizlikleri.* Okyanus sırtları yer magnetik alanının hafifçe arttığı veya azaldığı bölgelerdir. Bu yerler, okyanus litosferinin, faal bir sırt ekseninde değişik devirlerde oluşan kısımlarına tekabül eder. O zamanki magnetik alanın bugünkü doğrultuda ya da bugünkünün tersi olduğuna göre, sırt ekseninde ortaya çıkıp yayılan püskürük kayalar normal veya ters bir mıknatıslanma edinmişlerdir. O zaman edinilmiş olan bu mıknatıslanma, bugün pozitif veya negatif bir düzensizlik yaratmaktadır. En yenisi sırt eksenine en yakın bulunan bu mıknatıs düzensizlikleri okyanusun bir çeşit «yaş çizgileri» sayılabilir. Nitekim okyanus dibinde yapılan derin sondajlar, bugünkü sırt ekseninden kaynaklanan 34. düzensizlik hattının, delginin yapıldığı ve düzensizliğin saptandığı okyanus hangisi olursa olsun, her yerde 80 milyon yaşında olduğunu göstermiştir.

Böylece plakların birbirinden uzaklaşması hem litosfer oluşturarak okyanusların genişlemesine, hem de okyanuslara bitişik kıtaların gittikçe birbirinden uzaklaşmasına yol açar. Duruma göre, bu ayrılmanın hızı yılda birkaç milimetre ile birkaç santimetre mertebesindedir. Bundan başka plakların birbirinden uzaklaşması sağlam kıta kenarlarının oluşmasına da neden olabilir (şek. 2).

Sağlam kenarlar, kıyıdan yaklaşık 4,5 kilometre derinliğe kadar uzanan alanda, okyanus kabuğu ile kıta kabuğu arasındaki sınırda bulunur. Bu kenarlarda, ortalama 70 - 80 km genişliğinde bir kıta sahanlığı, yaklaşık olarak -200 ile -3 000 metre arasında bir kıta eğik alanı ve derin bir tortul şev yer alır. Bu cinsten kenarlar genellikle genişlemekte olan okyanusları sınırlar ve çok kalın tortul kütleler içerir. Bu durum hidrokarbür (petrol, doğal gaz) yataklarının oluşumuna imkân hazırlar.

Bu sağlam kıta kenarları, bir okyanus açılmasından sonra, eski bir «kıta rifti»nin evrimiyle ortaya çıkar. Bir kıtayı içeren bir plak kırılıp ikiye ayrıldığı ve parçalar birbirinden uzaklaşmaya başladığı zaman ilk kırığın civarında, yükselen astenosferle ısınan litosferde bölgesel bir yükselme ve yerkabuğunda yerel çöküntüler meydana gelir (tektonik çukurlar). Bu çukurlarda kalın tortul tabakalar birikir. Sonra plaklar birbirinden uzaklaştıkça aralarında bir okyanus litosfer şeridi oluşur. O zaman kıtaların kenarı soğumaya ve büzülmeye başlar. Yerleşip sağlamlaşan bu tabakanın ve vaktiyle faal tektonik çukurlarda kalmış olan tortul kütlelerin üzerinde bir dizi tortul tabaka birikir. Böylece bazı kıta kenarlarında biriken tortul kütlelerin kalınlığı 12 km'ye varır.

plakların yaklaşmasının etkileri

Eğer plaklar yılda birkaç santimetre hızla birbirinden uzaklaşırsa, yer kürenin ya hızla genişlemesi ya da aktif sırtlar boyunca litosfer oluşması ve bunun da yerkürenin başka bölgelerinde bir yıkımla dengelenmesi gerekir. Yerküremizin hacminin 200 milyon yıldan, yani bugünkü okyanusların oluştuğu dönemden beri belirgin bir şekilde değişmediği söylenebilir. Plakların birbirinden uzaklaşması ister iste-

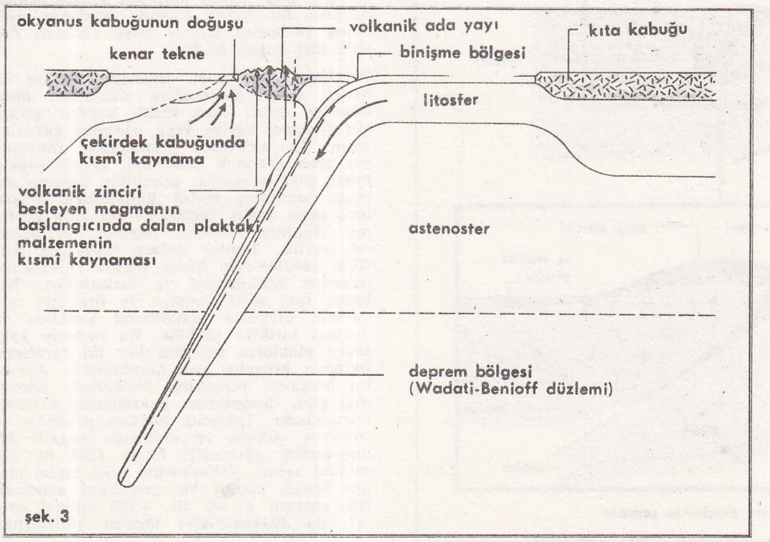

şek. 3

Dalan kıta kenarının şeması

(«Kıtaların Doğuşu», Paur la science)

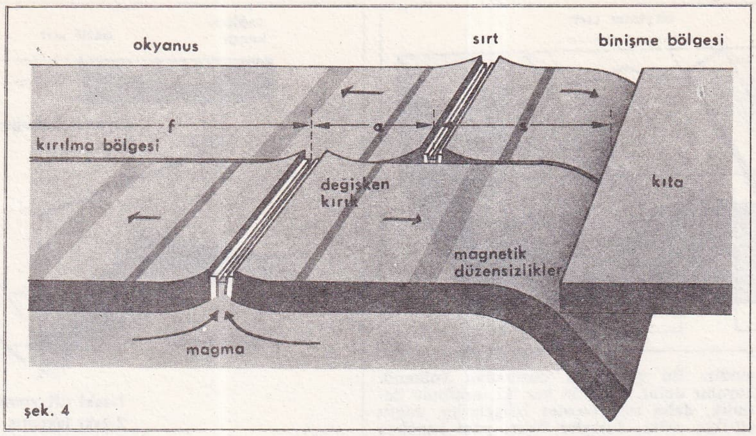

Sırttan sırta (aktif, *a;* ya da fosil, *f)* ve sırttan dalma bölgesine (*s*) doğru değişken kırıklar («Kıtaların Doğuşu», Paur la science)

mez ters bir harekete yol açarak yaklaşma hareketi doğurur: Yaklaşan plaklardan biri yerkürenin yüzeyinde hareketsiz kalır (binen plak), öbür plaksa astenosfere dalar (buna «binişme» olayı denir [şek. 3]).

Her ikisi de binen plak üzerinde yer alan faal kıta kenarları (sıradağlar tipinde kenarlar) ile faal ada yayları arasında bir ayırım yapmak gerekir.

Birincisinde derinlere gömülmekte olan bir okyanus plağına binen bir kıta söz konusudur (örnek Büyük Okyanus tarafında Güney Amerika kıtası). İkincisinde (Yeni Hebrides, Mariannes ada yayları, vb.), binen plak, kıtayla bağlantılı bir adalar dizisiyle çevrelenmiştir ve bu adaların gerisinde yaklaşan plağın sınırına karşı kenarda okyanus litosferiyle bağlantılı bir «kenar çanağı» açılır. Bu çanağın doğuşu ve evrimi belki de okyanus plağının ada yayı altına dalmasının bir sonucudur. Ama olayın nedeni henüz tam bilinmemektedir.

Kıta-kıta çarpışmasının şeması (G. Boilot'a göre)

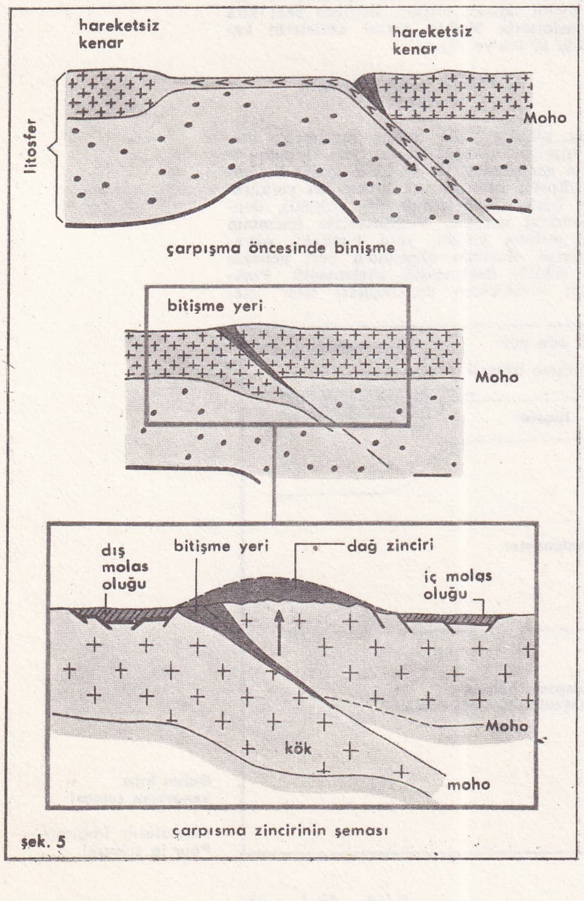

Yaklaşan plakların sınırları *çok derin çukurlar*la belirgindir; okyanuslarda şimdiye kadar ölçülen en derin çukurlar (-11 km) buralarda yer alır (Japonya, Marianne adaları, Peru-Şili çukurları, vb.). Buna karşılık, binen plağın kalkık kenarı yükselme ve bazen çok yüksek bir kabarık hat oluşturma eğilimindedir (And sıradağları). Okyanus çukurunun karşı kenarından, bu kabartıların yamacının ötesine kadar, kalın tortuların biriktirdiği çökek bir bölge uzanır (aktif kenarlarda yay ardı tektonik çukuru; aktif ada yaylarının ötesinde kenar çanağı).

Plak kenarının derine dalması birçok jeolojik ve jeofizik sonuçlar doğurur. Her şeyden önce yaklaşan plakların sınırları *şiddetli depremlere* sahne olur. O'dan -700 km'ye kadar derinlikte bulunan deprem odakları yaklaşık olarak, dalan plağın üst yüzeyle çakışan eğik bir düzlem boyunca yer alır. Bu düzleme Wadati - Benioff düzlemi denir (depremler büyük bir ihtimalle, yaklaşan plaklar arasındaki sürtünmeden ve eğik dalmakta olan plağın dalma sırasında önce eğilip sonra doğrulmasına bağlı olarak az çok şekil değiştirmesinden ileri gelmektedir). Dalmanın diğer bir etkisi de esas itibariyle andezitik ve kalko alkalin volkanizmdir. Dalan plak, derinlerde (-80 km'den aşağıda) serbest kalan suları da birlikte sürükler ve böylece binen plağın litosfer kabuğunun kısmen erimesini kolaylaştırır. Bundan başka dalmakta olan okyanus kabuğunun bir kısmı da derinlerde kısmi bir erimeye uğrar; ve bu olay diğer magmaların oluşmasına neden olur. Nihayet, erimekte olan madde binişen plaklar arasında yüzeye yükselir. Erimiş maddenin büyük bir kısmı derinlerde kristalleşerek plütonik kayaları meydana getirir, diğer bir kısmıysa plak kenarları ve aktif ada yayları üzerinde hemen hemen devamlı bir kuşak halinde sıralanan volkanik yerlerden yüzeye erişir (bilinen Pasifik ateş kuşağı budur).

Plakların yaklaşması, tektonik olaylara da neden olur. Astenosfere dalmadan önce bükülen dalıcı plak farklı yapılar gösterir (normal faylar veya okyanus çukurlarının dış aklanları [yamaçları] üzerinde yer alan tektonik çukurlar). Dalan plakla binen plak arasında, genellikle sıkışma sonucu bozulmuş tortul kütlelerden oluşan ince uzun yastık biçiminde bir yapı gözlenir. Bunlara *tektonik büyüme prizmaları* adı verilir. Bunlar dalma bölgesiyle birlikte görülemeyip binen plakla sürüklenen okyanus birikintileri ve tortularıdır. Nihayet tam aktif kenarın ve özellikle ada yayının eteğinde makaslama kırıkları ve normal kırıklar görülür. Bu nedenle yaklaşan plakların sınırının her iki tarafında bulunan bölgeler çok hareketlidir. Ayrıca bu bölgeler, yerçekimi ölçülerinin gösterdiği gibi, dengelenme bakımından kararsız durumdadır. Tektonik büyüme prizması ve okyanus çukuru yerçekiminde negatif bir anormallik gösterdiği halde (200 ile 300 miligal arası), yükselmekte olan binici plağın kenarı pozitif bir yerçekimi anormalliği gösterir (+100 ile +200 miligal arası). Bu düzensizlikler litosfer kütlelerinin dağılımından ileri gelir (binişme bölgesine yığışma, gömülen plağın henüz binen plakla örtülmeksizin gömülmeye başladığı bölgede kütle azalması).

Gömülme olayı başkalaşım açısından da etkiler doğurur. Soğuk bir plağın sıcak astenosfere girişi, derinlerde sıcaklığın dağılımı üzerinde önemli sonuçlara yol açar. Bilindiği gibi, sıcaklık basınçla birlikte, kayaların başkalaşımında başlıca etmendir. Örneğin dalan plağın üzeri (ezilmiş tortul kütlelerle birlikte okyanus kabuğu), on kilometre sıcaklıkta oluşan «mavi şist» fasiyesinin bulunduğu yerdir. Yüksek basınç binen plağın ağırlığından, nispeten düşük sıcaklıksa litosferin yılda 10-12 sm'ye varabilen yaklaşma hızı nedeniyle, gömülmekte olan plağın tekrar ısınmaya zaman bulamayışından ileri gelir. Buna karşılık, faal ada yaylarının ve plak kenarlarının volkan zincirinden doğan magmaların ulaştığı binen plak kabuğu, yüksek sıcaklık (ısı taşıyıcı akışkanlar nedeniyle) ve alçak basınç (olayın geçtiği nispeten hafif derinlik nedeniyle) sonucu başkalaşıma uğrar. Buna yeşil şist (amfibolit) fasiyesi başkalaşımı denir.

plakların kaymasının etkileri

Plaklar, litosferde yenilenme ve parçalanma olmaksızın da birbirine bitişik noktalarda hareketli olabilirler. Bu durumda onları birbirinden ayıran yapıya *değişken kırık* (fay) adı verilir (böyle kırıklar tamamen deniz altında olabileceği gibi California'da San Andreas ve Türkiye'de Kuzey Anadolu kırığında görüldüğü üzere karalarda da uzanabilir).

Bu itibarla, değişken kırıklar, gömülme bölgelerini veya okyanus tabanındaki büyüme bölgelerini (faal sırtlar) birleştiren çok büyük makaslama hatlarıdır (şek. 4). Bu yapılar, morfoloji bakımından son derece belirgindir. Temas yerinde iki plak arasında bir metreye varan, hatta daha fazla seviye farkı vardır. İki plak arasında, Atlantik'de Romanche çukurunda olduğu gibi derin tektonik çukurlar oluşur. Buradaki derinlik (seviye farkı) deniz dibinden itibaren üç kilometreyi geçer.

Ayrıca ikinci derecede pek çok çatlak ana kırıkla birleşir; öyle ki bir «değişken bölge»nin genişliği böylece onlarca kilometreye varır. Değişken kırıklar bir faal okyanus sırtında bölündüğü zaman, bu kırığın henüz faal olduğu ya da yatıştığı kesimler ortaya çıkar.

Faal ya da yatışmış bu değişken kırıklar yerkürenin üzerinde dairevi yaylar çizer; bu yaylar birbirine göre hareket halindeki iki plağın bitişme çizgisi üzerinde yer alır. Bunlara dayanılarak jeolojk dönemdeki litosfer hareketleri hakkında bir fikir edinilebilir.

sıradağların oluşumu

Ancak plakların dalması olayı sıradağları yaratabilir. And dağları bunun en iyi örneğidir. Fakat bu olayda kabuğun şekil değiştirmesi nispeten yavaşdır ve kabartı, esas itibariyle, derinliklerden gelen kalko-alkalin magmadan ileri gelir. Bununla birlikte sıradağların çoğu, sadece dalma olayının değil, aynı zamanda kıta kabuklarının çarpışmasının ürünüdür. Gerçekte dalan plağın litosferi kıta kabuğunu taşıdığı zaman dalma olayı imkânsız veya çok zordur. Çünkü onun nispeten zayıf yoğunluğu astenosfere gömülmeyi engeller. Böylece temas halinde olan iki kıta kabuğu (binen plağın yükselen kenarındaki ve dalan plağın sırtındaki kabuklar) birbirine yüklenir, üst üste binişir ve sonunda jeologların tanımladığı anlamda sıradağların oluşumuyla sonuçlanır. Çarpışma sonucu doğmuş birçok sıradağ çeşidi bilinmektedir: Ada yayı-ada yayı çarpışması (örneğin Moluques denizindeki Talan-Mayu kırışığı; ada yayı-kıta çarpışması (California ve belki Japonya); kıta - kıta çarpışması (Himalaya, Alpler) [şek. 5].

Hangi çeşit çarpışmayla olur olsun, artık birbirine kenetlenmiş olan iki plak arasındaki temas bölgesinde oluşan nedbeye *eklem* denir. Eklem boyunca çoğu zaman nadir kalıntılara ve eskiden çarpışan kıta-

ları veya ada yaylarını ayıran okyanus kesimlerine rastlanır (okyanus kabuğunun ve alttaki örtünün belirtisi olan ofiyolit tabakaları; derin sularda biriken, çoğu zaman mavi şistler fasiyesinde başkalaşıma uğramış olan tortul kütleler).

Çarpışma, litosfer yaklaşmasını yavaşlatır, sonra durdurur, ama kıvrılmış sıradağların yükselmesi devam eder. Gerçekte kabuğun üst üste binmesi ve çarpışmadan doğan sıkışma sıradağlarda dikey olarak kalın bir kıta kabuğu meydana getirir. Yeniden dengelenmeye yeni bir kabartının, yani bir dağ silsilesi ile bir kökün (kabukla çekirdek üst örtüsünü ayıran Mohorovicio süreksizliğinin derinlemesi) doğuşu anlamına gelir. Toprak aşınması kabartıları törpüler, ama dengelenme olgusunun etkisiyle bunlar bir yükselme ile kısmen yeniden oluşur ve olay kıta kabuğu normal kalınlığını (40 km kadar) buluncaya kadar sürer ki, bu da milyonlarca yıllık bir zamanı gerektirir. Yükselme halinde sıradağların her iki tarafında, parçalanmayla meydana gelen tortul kütleler iki molas çanağında birikir (iç çanak binen plak tarafında; dış çanak dalan plak tarafında). [L]

***YERKESİK,** Muğla ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 10 046 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 2 418 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YERKÖY,** Yozgat ilinde ilçe. — 44 979 nüf., 55 köy. İlçe merkezi 21 026 nüf. (1980). [M]

***YERLİSU,** Edirne ilinde, Keşan ilçesine bağlı bucak. — 9 922 nüf., 12 köy. Bucak merkezi *Çamlıca,* 2 014 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİL, Hatay ilinde, Dörtyol ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 083 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİL** (Cemal Ethem), türk diplomatı. — 1977'de Ankara'da öldü. (M)

***YEŞİLBAĞ,** İstanbul ilinde, Bakırköy ilçesinin Mahmutbey bucağına bağlı yerleşim merkezi. 53 594 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLBAĞCILAR, Muğla ilinde, Yatağan ilçesinin Turgut bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 575 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLCE,** Ordu ilinde, Mesudiye ilçesine bağlı bucak. — 6 497 nüf., 7 köy. Bucak merkezi 4 278 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLÇİFTLİK, Afyonkarahisar ilinde, Sultandağı ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 246 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLDAĞ, Konya ilinde, Beyşehir ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 422 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLDERE, Gaziantep ilinde, Oğuzeli ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 917 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLDERE,** Konya ilinde, Karaman ilçesine bağlı bucak. — 6 502 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 3 202 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLGÖLCÜK, Niğde ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 21 112 nüf., 9 köy. Bucak merkezi 3 470 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLHİSAR,** Kayseri ilinde ilçe. — 23 089 nüf., 19 köy. İlçe merkezi 10 512 nüf. (1980). [M]

***YEŞİLKENT,** Hatay ilinde, Dörtyol ilçesine bağlı bucak. — 22 453 nüf., 6 köy. Bucak merkezi 16 327 nüf. (1980). Belediye. (M)

***Yeşilköy Havalimanı. —** Tesisi, artan ihtiyaçları karşılayabilecek duruma getirmek amacıyla 1970'den beri sürdürülen çalışmalar 1983'te tamamlandı ve dünyanın en işlek havalimanlarından biri olan Yeşilköy havalimanı, 2 300 m uzunluk, 60 m genişlikteki eski piste ek olarak, 3 000 m uzunluk ve 60 m genişlikte (15 metresi her iki yanda güvenlik payı) ikinci bir piste kavuşturuldu. Ayrıca iki yardımcı pist yapıldı. Bunlardan biri 22,5 m genişlikte ve yeni büyük piste paraleldir. İkinci yardımcı pist ise, THY uçak bakım tesislerine bağlantı sağlamaktadır.

Yılda 5 milyon yolcuya hizmet edebilecek kapasitede ve ihtiyaç arttıkça genişletilmeye imkân verecek anlayışta inşa edilen yeni terminal binası, çeşitli tipte uçakların (beş B 747, iki DC 10, iki B 727 olmak üzere dokuz uçak) burundan yanaşmasını; yolcunun uçağa gidişinin ve uçaktan çıkışının en kısa yoldan (en çok 150 m) olmasını; giden ve gelen yolcuların karışmamasını; yolcunun çeşitli birimleri bir bütün olarak kavramasını ve tüm aktiviteyi yaşayıp ulaşacağı noktaya kolaylıkla yönelmesini mümkün kılmaktadır. (M)

YEŞİLLİ, Mardin ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 5 988 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLOVA,** Burdur ilinde ilçe. — 28 989 nüf;, 42 köy. İlçe merkezi 4 399 nüf. (1980). [M]

***YEŞİLOVA,** Niğde ilinde, Aksaray ilçesine bağlı bucak. — 13 258 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 5 214 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLÖZ, Ankara ilinde, Güdül ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 346 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLYAYLA, Antalya ilinde, Korkuteli ilçesinin Bozova bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 719 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLYAZI,** Tunceli ilinde, Ovacık ilçesine bağlı bucak. — 4 405 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 564 nüf. (1980). [M]

YEŞİLYENİCE, Amasya ilinde, merkez ilçenin Akdağ bucağına bağlı yerleşim merkezi. 1 491 nüf. (1980). Belediye. (M)

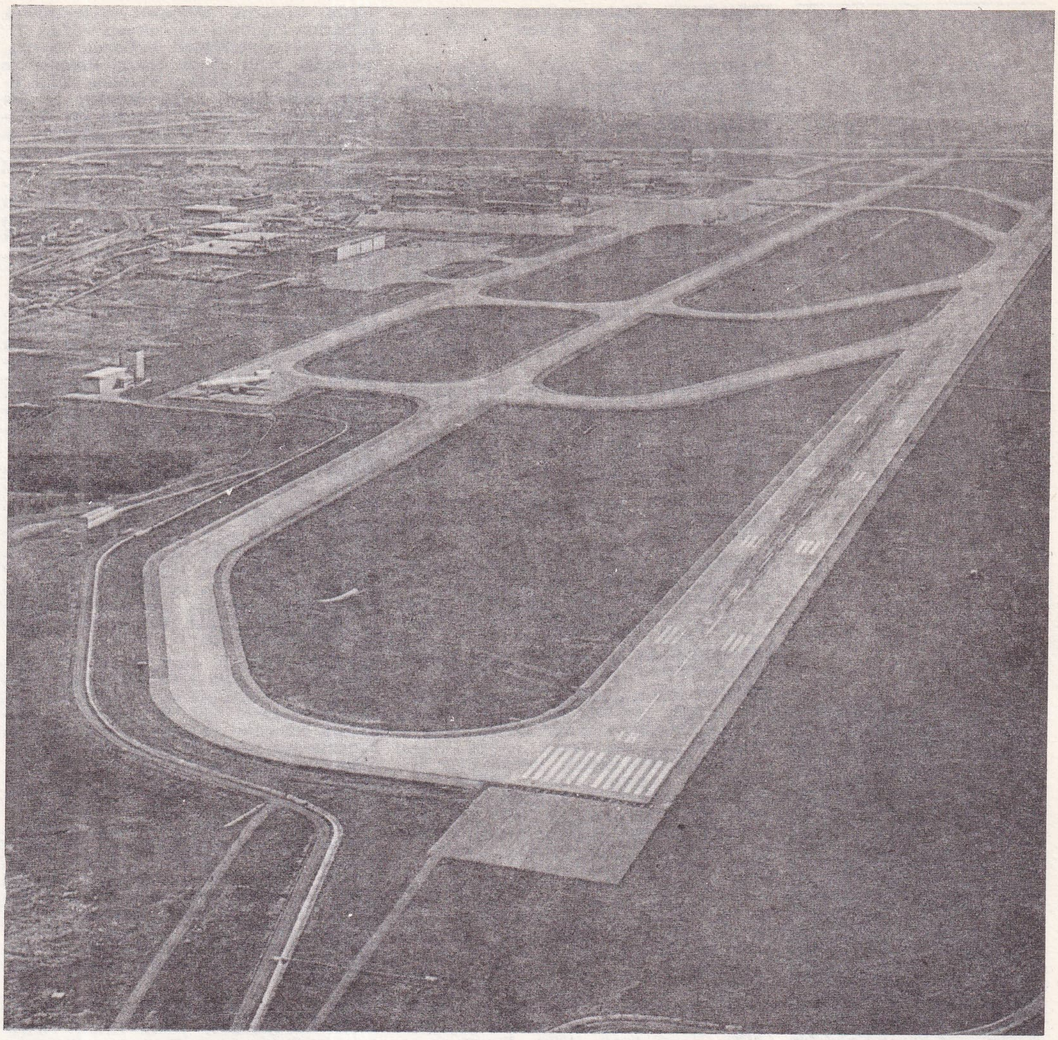

Yeşilköy Havalimanı'nın genel görünüşü

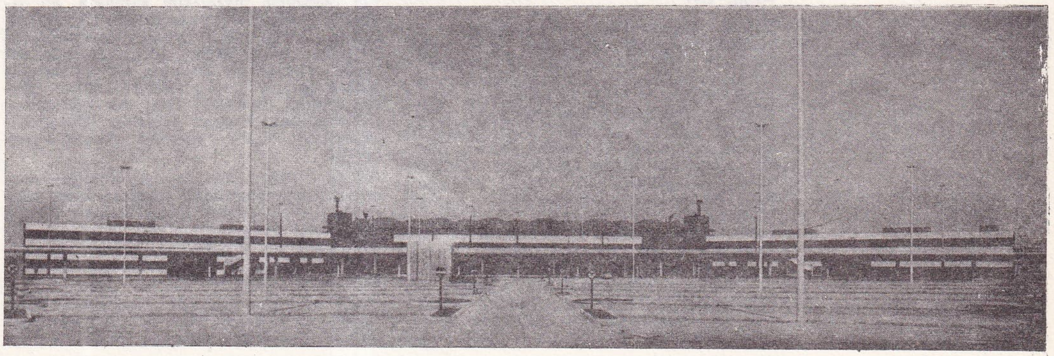

Yeşilköy Havalimanı terminal binasının önden görünüşü

Foto. X (MEYDAN)

YEŞİLTEPE, Malatya ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 12 703 nüf. (1980). Belediye. [M]

YEŞİLTEPE, Niğde ilinde, Aksaray ilçesinin Yeşilova bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 079 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLYURT, İzmir ilinde, merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 33 678 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLYURT,** Malatya ilinde ilçe. — 23 008 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 7 146 nüf. (1980). [M]

***YEŞİLYURT,** Manisa ilinde, Alaşehir ilçesine bağlı bucak. — 4 364 nüf., 4 köy. Bucak merkezi 3 351 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YEŞİLYURT,** Muğla ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 3 912 nüf., 3 köy. Bucak merkezi 2 544 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLYURT, Niğde ilinde, Bor ilçesinin Altınhisar bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 708 nüf. (1980). Belediye. (M)

YEŞİLVADİ, İstanbul ilinde, Şile ilçesine bağlı bucak. 3 196 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 196 nüf. (1980). [M]

***YEŞİLYUVA,** Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 5 342 nüf. (1980). Belediye. (M)

YETİNGEN sıf. Yeni k. (yetinmek'ten). Gözü çokta olmayan, azla yetinebilen, hırssız: *Yetingen kimselerin azlığı da çokluğu da, toplumsal sağlığı tehlikeye sokabilir.* (*Eşanl.* KANAATKÂR). [M]

YETİNGENLİK i. Yetingen olma niteliği. (*Eşanl.* KANAAT. KANAATKÂRLIK). [M]

YETKİN (Nüvit), türk siyaset adamı (Malatya 1916). Ankara Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1939). Bir süre Malatya'da hazine avukatlığı yaptıktan sonra, serbest avukat olarak çalışmaya başladı. 1950'de CHP Malatya il başkanı oldu, 1954'te Malatya'dan milletvekili seçilerek parlamentoya girdi. 1960'a değin, CHP grup başkanvekilliği, grup yönetim kurulu ve parti meclisi üyeliğinde bulunan Yetkin, 27 Mayıs 1960'tan sonra, Kurucu Meclis üyeliğine getirildi. 1961'de Malatya CHP senatörü seçildi. Senato grup başkan vekilliği ve Üçüncü İnönü hükümetinde Devlet bakanlığı (1963 - 1964) yaptı. 1968'de siyaseti bırakarak avukatlığa döndü. (M)

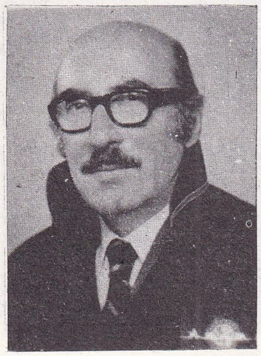

Nüvit YETKIN

***YETKİN** (Suut Kemal), türk estetikçisi ve yazarı. — (öl. Ankara 1980). Son eserleri: *Büyük Mustaripler* adlı eserini *Büyük Tedirginler* adıyla yeniden yayımladı (1976); *Barok Sanat* (1976), *Estetik ve Ana Sorunlar* (1979). [M]

***YEVPATORİYA,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna SSC) liman kenti. — 57 000 nüf. (L)

***YEZD,** İran'da kent. — 135 978 nüf. (L)

***YIĞILCA,** Bolu ilinde ilçe. — 20 832 nüf., 30 köy. İlçe merkezi 2 125 nüf. (1980). [M]

***YILDIZ** (Bekir), türk hikâyecisi ve romancısı. — Yeni hikâye kitapları: *Demir Bebek* (1977), *Mahşerin İnsanları* (1982). *Halkalı Köle* (1980), *Aile Savaşları* (1984). Röportaj: *Yaman Göç* (1983). Çocuk kitapları: *Şahinler Vadisi* (1981), *Canlı Tabanca* (1981). [M]

***YILDIZELİ,** Sivas ilinde ilçe. — 73 235 nüf., 111 köy. İlçe merkezi 11 115 nüf. (1980). [M]

Yıldız Üniversitesi, yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 30 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla İstanbul'da kurulan üniversite. İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Temel Bilimler Fakültesi, Fen - Edebiyat Fakültesi adı altında; İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi İnşaat, Makine, Elektrik, Harita - Kadastro fakülteleriyle Işık Mühendislik, Vatan Mühendislik, Galatasaray Mühendislik, Kadıköy Mühendislik ve Mimarlık fakültelerinin mühendislik bölümleri birleştirilerek Mühendislik Fakültesi adı altında; Kocaeli Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi fakülteye dönüştürülerek Kocaeli Mühendislik Fakültesi adı altında; İstanbul Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi Mimarlık Fakültesi'yle diğer fakültelerin mimarlık bölümleri birleştirilerek Mimarlık Fakültesi adı altında Yıldız Üniversitesi rektörlüğüne bağlandı. Ayrıca, rektörlüğe bağlı olarak Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri enstitüleri kuruldu. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Kocaeli Meslek Yüksekokulu, Kocaeli Mühendislik Fakültesi'ne bağlandı. 4 fakülteyi, 2 enstitüyü ve 1 yüksekokulu kapsayan Yıldız Üniversitesi'nde 1982 - 1983 öğretim yılında 47'si profesör, 104'ü doçent, 26'sı yardımcı doçent, 369'u uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 546 öğretim elemanı; 7 750'si erkek, 1 370'i kız olmak üzere toplam 9 120 öğrenci bulunuyordu. (M)

***YILMABAŞAR** (Jale), türk seramik sanatçısı. — İstanbul İntercontinental (1976), Galatasaray Yapı ve Kredi Bankası (1980), Hilton Oteli (1981) ve Erenköy Hisarbank galerisinde eserlerini sergiledi (1981). Bangkok'ta düzenlenen İnter Crafts Conex sergisine Tayland kral ve kraliçesinin çağrılısı olarak katıldı (1981). *Jale Yılmabaşar Seramikleri, Yöntemleri* adlı bir kitap yayınladı (1980). [M]

YILMAN (Fatih), türk ok sporcusu (Erzurum 1948). Kabataş Lisesi'ni bitirdi. Meral Semiral'in yanında okçuluğa başladı. 1968'de lisansını aldıktan sonra birçok kez Türkiye şampiyonu oldu. 1976'da FİTA' nın eski barajı 1 000 puanı ve Akdeniz Oyunları'nda Moskova barajı olan 1 000 m' yi aştı. 1 126 m'lik derecesiyle FİTA'nın enternasyonal yıldızını alan tek türk okçusu oldu. Polis Eğitim Enstitüsü'nde öğretim üyeliği yaptı. (M)

***YIRCALI** (Sıtkı), türk devlet ve siyaset adamı. — Eski DP'lilere siyasal hakları geri verilince AP'ye girdi, 1975 Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme seçimlerinde Balıkesir senatörü olarak yeniden parlamentoya girdi. 12 Eylül 1980 Harekâtı'yla senatörlüğü sona erdi.

YİBİN (Yi*-pin), Çin'de (Sichuan) kent. — 178 000 nüf. (L)

***YİDDİŞ** i. — ANSİKL. *Yiddiş edebiyatı.* Son yıllarda iki önemli gösteri, geniş bir kitlenin ilgisini Yidişçe'ye çekmiştir: Kudüsteki Yiddiş Dili ve Kültürü Kongresi (1976) ve Yiddiş yazarı Isaac Bashevis Singer*'e Nobel ödülünün verilmesi (1978). Olaylar, düzyazı, şiir, tiyatro, eleştiri ve dilbilim dallarında değerli ürünlerle varlığını tanıtan bir edebiyatın gelişimini belgelemektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan ve Yahudi devletinin kuruluşundan sonra İsrail, Yiddişçe'ye yeni bir yaratma yurdu sağlamıştır. Buna paralel olarak New York, Paris, Buenos Aires, Johannesburg gibi dünyanın başka noktalarında da dil ve edebiyat kendini ortaya koyma olanağını bulmaktaydı. Korkunç bilançoların saati çaldığında (milyonlarca okuyucu dünya yüzünden silinmiş, Doğu Avrupa yahudilerinin seçkin kafaları Nazi işgali altında yok edilmişti) edebiyat olup bitenlere tanıklık etmektedir: Böylece, «Yizkor»larda ve anılarda karşılaştığımız «toplu kıyım» edebiyatı ortaya çıktı.

«Yizkor»lar, Nazilerin ortadan kaldırdığı bazı yahudi topluluklarının öyküsüne adanmış ortaklaşa eserler olup (bunlardan yüzlerce vardır) anılardan, denemelerden, şarkılardan, öykülerden oluşmaktadır. Bunlar, yitirilen kişileri, filan kentin, falan köyün öldürülen insanlarını anmakta, ad listeleri, fotoğrafar vermektedir. Yazarları, yazma sanatının her zaman ustası değildirler, ama sanat değeri yönünden eşit düzeyde olmayan bu kitaplar, her zaman yaşanmış gerçeği yansıtmakta ve tarihsel yönden birinci derecede ilginç bir nitelik taşımaktadırlar. Bunlar, Paris'te, Ulusal Kitaplık'ta, «Yizkor» sözcüğü altında kayıtlıdırlar.

Anılar ise özyaşam öyküsü niteliğindedirler; kişilerin gettodaki, toplama kampındaki, hayisteki, direniş hareketindeki, sürgün sırasındaki yaşantılarını dile getirmektedirler. Yazarları edebiyatçı olmamakla birlikte bu anılar, belgesel değerleri bakımından çok önemlidirler.

Öte yandan, yazarlar da, ister roman-öykü yazarı, ister ozan, ister tiyatro yazarı olsunlar, eserlerine soykırım temasını sokmuşlar ve yahudi tarihinin Doğu Avrupa' daki bu dönemini şu ya da bu biçimde yeniden yaşatma çabasına kendilerini adamışlardır. Bunlardan bugün İsrail'de yaşamakta olanların birçoğu, Polonya'dan, Sovyetler Birliği'nden, Romanya'dan, ayrıca batı ülkelerinden gelmişler ve burada, savaş öncesinde Filistin'e yerleşmiş olan sanatçılarla buluşmuşlardır. En tipikleri arasında Rachel Bimwol, Isaac Ianasowicz, Abraham Suzkever (doğ. 1913), Jakob Friedmann (1910 - 1972), Mordehay Tsanin (aynı zamanda, tek yiddiş gazetesi olan Son Haberler'in uzun yıllar redaktörü; doğ. 1916), Salomon Roitman (doğ. 1910), Eli Schechtman (doğ. 1908), Isaie Spiegel (doğ. 1906), Joseph Papiernikov (doğ. 1899), Binem Heller (doğ. 1908) sayılabilir.

Kudüs, Tel-Aviv, Beerşeba, Hayfa üniversitelerinde, yiddiş dil ve edebiyatı kürsüleri kurulmuştur. Bu kürsülerin başkanları 1902 doğumlu Dov Sadan, 1921 doğumlu Khone Schmeruk, Hawa Turniansky) yüksek düzeyde bilimsel çalışmalar yapmaktadırlar. Bunun yanında düşünce yanı ağır basan ilginç ve canlı bir basın da vardır (Altın Zincir, Özyurdunda, Kudüs Takvimi, İsrail'in Sesi). Tel-Aviv'deki Şolem Aleykem yayınevi, «Yiddiş edebiyatı babalarının» yazılı belgelerini saklamakta ve ölümlerinden geriye kalan yapıtlarını yayımlamaktadır.

New York, yahudi kültürünün ikinci yurdudur. Burada, çalışmaları çeşitli dilbilim ve tarih alanlarını kapsayan ve aynı zamanda bir eğitim merkezi, kitaplık, arşiv ve yayınevi niteliğinde olan bir Yiddiş Dili Araştırma Enstitüsü (YIWO) bulunmaktadır. YIWO'nun yayınları arasında, Max Weinreich'ın (1894 - 1969) dört ciltlik *Yiddiş Dilinin Tarihi*, Uriel Weinreich'ın (1926-1967) *İngilizce-Yiddişçe, Yiddişçe-İngilizce Modern Sözlük*'ü, Nahum Stutchkow'un (1893-1970) *Yiddiş Dilinin Hazinesi*, çeşitli dergi ve yıllıklar, YIWO belletenleri, *Yiddiş Dili* dergisi vb. anılabilir.

YIWO'nun, dilbilim ve tarih alanında uzmanlaşmış olmasına karşılık, «Dünya Yiddiş Kültürü Kongresi» adlı kurum, Haim Bass'ın yönetiminde, edebi eleştiri ve edebiyat tarihiyle uğraşmaktadır. Samuel Niger (1882 - 1955), Jacob Schatzky (1894 1956), Azriel Knox (doğ. 1907), Eliyahu Schulman (doğ. 1907) ve başkalarının ortak çalışmasıyla hazırlanan *Modern Edebiyat Sözlüğü*, İsrael Zinberg'in (1873 - 1939) on ciltlik *Yiddiş Edebiyatı Tarihi*, Haim Bass, Salomon Bikel (1896 - 1969), Azriel Knox, Eliyahu Schulman'ca hazırlanan üç ciltlik *Yiddiş Edebiyat ve Basın Belletenleri*, Samuel Niger'in eseri gibi temel eserlerin yayımı bu kurumun ürünüdür. Ikuf Derneği de okullar açmış, eserler yayımlamış, *Yiddiş Kültürü* adlı (redaktörleri Mahman Meisel [1887 - 1966] ve Isaac Goldberg olan) bir dergi çıkarmıştır. Yiddiş dili Birleşik Amerika'nın kırk üniversitesinde okutulmaktadır. Yıllardan beri çeşitli süreli yayınlar (*Zukunft* [Gelecek], *Der Wecker* [Çalar Saat], *Unser Zeit* [Zamanımız] vb.) ve bir tek gündelik gazete (*Forwärts* [İleri]) çıkmaktadır. Birleşik Amerika'da yaşayıp ölmüş ya da hâlâ yaşamakta ve eser vermekte olan en dikkat çekici yazarlar arasında Abraham Reisen (1876 - 1953), Schalom Ash (1880 - 1957), Joseph Opatoschu (1886 - 1954), Halpern Leivik (1888 - 1962), Aaron Glanz - Leyeles (1889 - 1966), L. Miller (1889 - 1967), N.B. Minkoff (1893 - 1958), I.J. Singer (1893 - 1944), Haim Grade (doğ. 1910), Isaac Bashevis Singer* ve daha birçokları sayılabilir.

Yiddiş kültürünün yeşermekte olduğu merkezlere şöyle kısa bir bakış, 1920'li yılların Sovyetler Birliği'nde gerçek bir sanat parlaması niteliğini almış durumun hüzünle anımsanmasına yol açar. Ne yazık ki, Ekim Devrimi'nin getirdikleri (Kiev, Moskova, Harkov ve Minsk'deki bilim akademilerinde kurulmuş Yiddişçe kürsüleri, ünlü aktör Salomon Mikhoels - Vovsy'nin [1890 - 1948] parlak bir biçimde yönettiği Moskova Devlet Yahudi Tiyatrosu, okullar, gazeteler, yayınevleri), bir halkın tüm kendini ifade biçimlerinin yeniden doğuşu ve olağanüstü serpilip gelişmesi, bütün bunlar, iki dönemde hoyratça yokedilmiştir: 1930'lu yılların sonunda ve 1950'li yıllar

Foto. X (MEYDAN)

içinde, yazar Erik Maks (Zalmen Merkin' in takma adı) [1898 - 1937], İzi Harik (1898-1937), Moiz Kulbak (1896 - 1940), David Bergelson (1881 - 1952), Peretz Markiş (1895-1952), İtzik Fefer (1900 - 1952), Leyb Kvitko (1893 - 1952), Yehezkiel Dobruşin (1883-1950), Der Nister (Pinhes Kaganoviç) [1884-1950] ve daha onlarcası öldürülmüştür. Başka birçokları da kamplardan büyük bir bedensel çöküntü içinde dönmüşlerdir; bunlardan bazıları şunlardır: İzak Kipnis (1886 - 1974), Zalmen Vendrof (1879 - 1971), Moiz Belenki (doğ. 1910). Bugün Sovyetler Birliği'ndeki tüm yiddiş edebiyat yaşamı, *Sovetiche Heymland* (Sovyet Vatanı) adlı aylık bir dergi ile her yıl birkaç kitabın yayımlanmasıyla sınırlıdır.

1956 (Budapeşte) ve 1967 (altı gün savaşı) olaylarından sonra, çalışan yahudi nüfusunun büyük bir bölümünü gerçekte yurtdışı etmiş olan Polonya'ya gelince, bu ülkede artık, yiddiş kültürünün tek kalıntısı olarak, sadece *Folkchtime* (Halkın Sesi) adlı haftalık bir dergi bulunmaktadır. Arjantin'de ise, 1940 - 1960 arasında, edebiyat ekleri olan birtakım gündelik gazetelerin yayımlandığına, bunun yanı sıra da birçok yayınevinin doğduğuna tanık olunmuştur. Gaz odalarında, gettolarda ya da kamplarda yok olmuş polonyalı yahudilerce kaleme alınmış eserlerin yeniden yayımı «Polonya Yahudiliği» adlı yayın dizisinin ürünüdür. Polonya yahudilerinin yaşamını ve soykırımı ele alan iki yüz kadar kitap bu biçimde yayımlanmıştır.

Buenos Aires'teki etkinlik bugün sınırlı olmakla birlikte, tümüyle sönmüş değildir. YIWO temsil edilmekte, bir yayınevi «yiddiş edebiyatı şaheserleri»nin (Samuel Rozansky'nin [doğ. 1902] sorumluluğu altında) yayımını sürdürmektedir; ayrıca, *Basın* adlı bir gündelik gazete ile Salomon Suskovitch'in (doğ. 1906) yönettiği ve felsefe sorunlarını ele alan *Her Şeye Rağmen* adında bir dergi çıkmaktadır. Yazar Joseph Okrutny (doğ. 1906), Baruh Hager (doğ. 1898), Kehos Kliger, Abraham Zak (doğ. 1891) Arjantin'de yaşamaktadırlar.

Johannesburg'da *Güney Afrika* adında bir edebi magazin (redaktörü Zalmen Levi) çıkmaktadır; Londra'da A.N. Stenzel (doğ. 1897) *Dil ve Yaşam* dergisini yönetmektedir; Paris'te, *Notre Parole* (Sözümüz) adlı (redaktörü Mendel Mann'ın [1916 - 1975] adını duyurmasına yol açan) bir gündelik gazete ile üç haftalık gazete yayımlanmaktadır: *la Nouvelle Presse* (Yeni Basın) [redaktörü: G. Hirschy - Yacobi, doğ. 1909], *Notre Voix* (Sesimiz) [edebi redaktörü Borvine Frenkel, doğ. 1895], *Notre Chemin* (Yolumuz) [redaktörü Sholem Klinger, doğ. 1914]. Böylece, dünyanın birçok noktasında, herşeye rağmen direten, diyaloga kapı açan, iletişime isteklendiren bir yaşamın nabız vuruşları algılanabilmektedir.

Bir bölüm yiddiş edebiyatçıları da Londra'da (örneğin Jacob Maitlis [doğ. 1900]) ve Paris'te (ozan Moise Schulstein [doğ. 1908] ve Benjamin Schlevine [doğ. 1910], tiyatro yazarı Haim Sloves, fransız şiiri çevirmeni M. Litvine) etkinlik göstermektedirler; Paris'te yiddiş dil ve uygarlığı kürsüleri kurulmuştur (profesörleri: Rachel Ertel [doğ. 1939], İssak Warszawski [doğ. 1921], Alexandre Derczanski [doğ. 1924]); anababalarının diline yabancılaşmış yahudi gençleri kaynaklara dönme, anlama, öğrenme gereksinimini duymakta ve Yiddişçe derslerini izlemeye koyulmaktadırlar. Her yerde, özellikle Fransa'da, Isaac Bashevis Singer'in gördüğü takdirin niçin coşkuyla karşılandığını açıklayan bir çeşit yeniden doğuş yaşanmaktadır.

Son olarak, türüne göre verilen birtakım edebiyat ödülleri de Paris'te, Melbourne'da, New York'ta, Mexico'da ve özellikle İsrail'de yiddiş yazarlarını değerlendirmektedir (Manger Devlet ödülü, J. Kh. Brener, Jacob Fikhman ödülleri vb.) [L]

***YİĞİTLER,** Çanakkale ilinde, Bayramiç ilçesine bağlı bucak. — 6 094 nüf., 26 köy. Bucak merkezi 357 nüf. (1980). (M)

YİĞİTYOLU, Hatay ilinde, Altınözü ilçesine bağlı bucak. 8 323 nüf., 11 köy. Bucak merkezi 2 983 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YİNGKOU,** Çin'de (Liaoning) kent. — 159 000 nüf. (L)

***Yİ-PİN.** Bk. YIBIN.

***YOGA** i. — ANSİKL. *Yoga ve psikanaliz.* Psikanaliz gibi yoga da, insan doğasına ilişkin bir kurumla ve insanın daha iyi bir duruma gelmesini sağlamayı amaçlayan bir yöntemle ilgilidir. İkisi arasındaki karşılıklı bağları tartışabilmek için, iki sistem hakkında da derin bir bilgiye sahip olmak gerekir. Hindistan'ın geleneksel düşünce biçiminin ifadesi olan yoga, uzun zaman önce batının da ilgisini çekti. Yoganın psikanalizle karşılaştırılması, tehlikeli fakat yararlı bir girişim gibi görünmektedir. Yoga ile psikanalizi karşı karşıya getirirken yoganın, psikanalizden çok önce bilinçaltının oynadığı rolün öneminin farkına vardığını da belirtmek gerekir. Yoga uygulamasının amacı, bilindiği gibi, «bilinç durumunun ortadan kalkmasına» yönelmek; başka bir deyişle, bireyin psikopatolojik, psikofizyolojik düzeyleri aşarak, kendi tarihinden kopma aşamasına ulaşmasını sağlamaktır. Ne var ki, bu uygulama, yoga yapan kişiyi her zaman rahata kavuşturmaz.

Kendisine ruhsal çözümleme uygulanan kişi, bilinçaltını bilince çıkarmaya çalışır. Bilinçaltının bilincinde olmak demek, uyanmak, düşlerden ve görüntülerden arınmak, gerçeği olduğu gibi kabul etmek demektir. Bu uyanma hali, uzun ve güç bir iç devrimle gerçekleşebilir. Buna karşılık, yoga yapan kişi, psikanalist gibi, varlığının bu yönünü keşfetmek gereğini duymaz; bu yönü denetlemek, ona egemen olmak ister. Bilinçaltının fethedilebileceğini, çile çekme, arınma ve meditasyon teknikleriyle ona egemen olunabileceğini düşünür. Her iki durumda da, özgür çağrışım ve zihinsel konsantrasyon yöntemleri, kişinin ta içine işler. Analitik çalışma, doğru bir kavrayışla, ilk çocukluk anılarını birleştirmeyi ve özümlemeyi amaçlar. Yoganın amacı, bu geriye dönüşte daha da ileri gitmek ve yalnız ilk çocukluk anılarına değil, yoga kuramına göre daha da eski varlığına dönmektir. Önemli olan, bu yeniden doğuş zincirini (ruhun göçmesi) kırmaktır. Psikanalizde olduğu gibi yogada da anılara dönmenin işlevi, esas olayın anısını korumak değil (unutulmuş olayın gerçekliği geri gelemez), yoga yapan kişiyi olayın akışına sokmak ve psikanaliste göre tümüyle unutulmuş sayılan bir olayı yeniden o ana getirmektir. Bu bakımdan yoga ve psikanaliz, insanlık durumunu aşmak, yani nevrotik korunma mekanizmaları arkasına gizlenmiş ya da doğal sınırları içinde kapanıp kalmış ben'in iç engellerini kırmak için elverişli uygulamalardır.

Yogada ve psikanalizde bir alt durumdan bir üst duruma geçiş söz konusudur. Ancak, iki uygulamanın da derin bir benzerliği bulunmakla birlikte, gerçek bir özdeşlik yoktur. Gerçekten de yoga, manevi bir alanda kalmak ister, oysa psikanaliz, bilimsel olmamakla suçlanmak endişesiyle manevi alana pek el atmaz. Bununla birlikte, bazı psikanalistler, uygulamanın bu şekilde etkinliğinden yitireceğini kavradılar. Böylece, bu ayrımı aşmak, boşluğu doldurmak, tekniklerine yoksun olduğu manevi boyutu eklemek konusunda tereddüt etmediler. E. Fromm, «psikanaliz, batı insanının yaşadığı manevi bunalımın karakteristik ifadesi ve aynı zamanda çözüm bulma girişimidir» der. Böylece çözümcü, hekimin geleneksel rolünü aşmalı ve bir eğitici, model, hatta hükmeden bir kişi olabilmelidir. Bu da, ancak kendi çözümlemesi, sürekli artan bir bilinçlenmenin sonu değil, başı olursa mümkündür. Psikanalizin simgesel etkinliği, gerçekte yalnız bu tekniğe özgü bir karakteristik değildir ve tüm öteki büyüsel yöntemlerde de kendini gösterir. Toplumdan koparak toplumsal acı kaynağını göz ardı eden yoga, «kaçınılmaz»a manevi meditasyonla egemen olmayı amaçlar.

Psikanaliz ile yoga arasında bir dizi iletişim kuran Carl Gustav Jung, düş ve bilinçaltı sorunlarını Freud'un çizdiği dar sınırlar dışına çıkardı. Jung'un tanımladığı kolektif bilinçaltı, bireysel ben'den önce gelen bir dizi psişik yapıdır; tüm insanlarda vardır, çağlar boyunca mitoslarda görülen tüm benzer temsillerden oluşur. Jung, bazı psişik olayların büyüleyici karakterlerini de kabul eder. Yoga gibi Jung psikanalizi de, ben'in aşkın bir işlevinin varlığını kabul eder. Bu işlev, bilinçaltında bulunan aşkınlık simgeleri aracılığıyla insanın bireysel ben'inin gerçekleştirilmesine imkan verir. Kullanılan «aktif düşleme» tekniği, yoga meditasyonunun bir biçimidir. Ama yoganın yaşanmışa egemen olmak için bir programı, bir amacı ve alışılmamış duyumları varsa da, aktif düşleme, önceden saptanmamış, kendiliğinden bir yol izler.

Günümüzde bazıları, yoga ile psikanaliz arasındaki ayrımın daha belirsiz olduğu kanısındadır. Bazı çağdaş psikanalizciler, uygulamalarının amacının bir ben ve onun özel sıkıntılarından çok daha geniş olduğunu giderek farkediyorlar. Böylece, yoga ile psikanalizi, aynı anda ya da peş peşe yapanların sayısında artış oldu. Ruh çözümlemesine tâbi tutulan kişi için yoga, vücudun da hesaba katıldığı tamamlayıcı bir yöntemdir. Bu iki sistemin karşılaşması, insanın metafizik bir önvarsayım olmaksızın hiçbir davranış ve düşünce geliştiremeyeceğini ortaya koyar. Aralarındaki farklara rağmen, yoga da, psikanaliz de özgürleşme arayışında girişimler olarak belirmektedir. (L)

***YOĞUNTAŞ,** Kırklareli ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 288 nüf., 5 köy. Bucak merkezi 1 209 nüf. (1980). [M]

YOĞUNOLUK, Ordu ilinde, Ünye ilçesinin Çaybaşı bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 123 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YOKKAİÇİ,** Japonya'da (Honşu) kent. — 229 000 nüf. Petrol ve petrokimya sanayii. (L)

***YOKOHAMA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 2 774 000 nüf. Liman (yarısı hidrokarbürler olmak üzere yıllık yük trafiği 130 Mt). Önemli hava ve çevre kirliliği sorunları ve içme suyu sıkıntısı vardır. (L)

***YOKOSUKA,** Japonya'da (Honşu) kent. — 348 000 nüf. (L)

YOLBOYU, Diyarbakır ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. 13 203 nüf., 20 köy. Bucak merkezi 1 408 nüf. (1980). [M]

YOLLARBAŞI, Konya ilinde, Karaman ilçesinin Kâzımkarabekir bucağına bağlı yerleşim merkezi. 2 430 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YOMRA,** Trabzon ilinde ilçe. — 29 579 nüf., 20 köy. İlçe merkezi 5 455 nüf. (1980). [M]

***YONAGO,** Japonya'da (Honşu) kent. — 109 000 nüf. (L)

***YONCALI,** Malatya ilinin Arguvan ilçesine bağlı *Çobandere* (Ek 2)* bucağının eski adı. (M)

***YONKERS,** ABD'de (New York) kent. — 204 000 nüf. (L)

***YONNE İdare Bölgesi,** Fransa'da (Bourgogne) idare bölgesi. — 299 851 nüf. Merkezi *Auxerre.* (M)

***YONTUNÇ** (Ahmet Kenan), türk heykeltraşı. — Cumhuriyet'in 50. yılında İstanbul'da Üsküdar Şemsipaşa meydanında dikilen Atatürk anıtını yaptı (1973). Taksim sanat (1975) ve Yapı Kredi Bankası Galatasaray galerilerinde (1983) eserlerini sergiledi. (M)

***YORK,** Büyük Britanya'da kent. — 105 000 nüf. (L)

YOROZLU (Şenol), türk ressamı (Trabzon 1950). Devlet Güzel Sanatlar Akademisi resim bölümünde öğrenim gördü (1973 - 1978). İtalya, İspanya, Fransa, Almanya ve Avusturya müzelerinde incelemeler yaptı (1977). 1973'ten sonra birçok karma karikatür ve resim sergilerine katıldı ve İstanbul'da iki kişisel sergi açtı (1978, 1982). Geniş, antalımcı ve etkili renk lekeleri üzerinde alaycı ve yergici tutumuyla figür anlatımına kişisel ve taze bir soluk getirdi. Yorozlu, Yeni Eğilimler sergisi I.lik ödülü (1979), Abdi İpekçi resim yarışması 3. ödülü (1980) Vakko resim yarışmasında mansiyon (1982), Viking özgün baskı yarışmasında başarı ödülü aldı (1983). [M]

***YOŞKAR-OLA,** Sovyetler Birliği'nde

(Rusya FSSC), Mari özerk cumhuriyetinin başkenti. — 216 000 nüf. (L)

***YOUNGSTOWN,** ABD'de (Ohio) kent. — 141 000 nüf. (L)

***YOURCENAR** (Marguerite DE CRAVENCOUR, **Margeurite** - denir), fransız yazarı. — Son eseri *Archives du Nord*'da (Kuzey Arşivleri) [1977] yine eski yunan ve roma tarihinden ve efsanelerinden konular seçip işleyerek çağdaş dünyanın sorunlarını irdeledi. 1980'de Fransız Akademisi'ne seçilen ilk kadın oldu. (L)

Marguerite YOURCENAR

***YOZGAT** (66), Orta Anadolu'da, Orta Kızılırmak bölümünde (Bozok Yöresi) il ve kent. — 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı Türkiye genelinin (binde 20,65) çok altına düştü: Binde 1,62. Bu oran kentlerde oldukça yüksek olduğu halde (27,1), köylerde sıfırın epeyce altında kaldı (-6). Doğurganlık oranı çok yüksek olduğu halde nüfus artış hızının düşük olması, il dışına göçlerden kaynaklanmaktadır.

1980'de nüfusu 504 433 olarak belirlenen Yozgat ili, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında 35. sırayı aldı (1975'te 31. sıradaydı). Aynı sayımda il merkezinin nüfusu 36 349 (il merkezleri arasında 55. sırada), kentlerin toplam nüfusu 124 297, köylerin toplam nüfusu 380 136, toplam köy sayısı 641 olarak belirlendi.

1980 sayımına göre ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 86 932 (il merkezi Yozgat 36 349), Sorgun 80 199 (merkez 19 292), Çekerek 64 669 (merkez 5 517), Akdağmadeni 64 076 (merkez 10 192), Boğazlıyan 55 807 (merkez 10 827), Yerköy 44 979 (merkez 21 026), Sarıkaya 41 073 (merkez 7 377), Çayıralan 34 089 (merkez 6 047), Şefaatli 32 609 (merkez 7 670).

Hayvancılık ve tarla tarımı, 1975'ten sonraki dönemde de, Yozgat ekonomisinin temelini oluşturuyordu. 1970'lerin sonunda faal nüfusun yaklaşık yüzde 85'i tarım kesimindeydi. Tarımın il gayri safi hasılası içindeki payı yüzde 60, tarımsal üretim değeri içinde bitkisel üretimin payı ise yüzde 55 dolayındaydı. Ekili alanların tahıl tarımına ayrılan bölümü 1970'lerin sonunda daha da arttı (yüzde 95). Tahıllar içinde en çok buğday yetiştirilmektedir (1980'de ekili alanların yüzde 79'u buğdaya ayrılmıştı). Son yıllarda patates ve baklagillerin ekimi azalırken, sınai bitkilere (şekerpancarı, ayçiçeği) ayrılan alanda önemli artış oldu. Yapımı 1985'te tamamlanacak olan iki baraj (Uzunlu* ve Yahyasaray* barajları [*Ek 2*]), toplam 6 740 hektarlık alanın sulanmasını sağlayacaktır. 1980 istatistiklerine göre belli başlı bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 532 550 ton, arpa 78 440 ton, çavdar 27 030 ton, toplam baklagiller 15 250 ton, şekerpancarı 130 237 ton, patates 38 300 ton, soğan 18 070 ton, elma 17 140 ton, üzüm 42 510 ton. Aynı yıl ilin hayvan varlığı şöyleydi: Koyun 1 042 740, kılkeçisi 201 340, tiftikkeçisi 98 900, sığır 263 240, manda 30 093.

1972'de «kalkınmada ikinci derecede öncelikli» iller kapsamına alındıktan sonra Yozgat'ta tarıma dayalı gıda ve taşa - toprağa dayalı sanayi dallarında bazı yatırımlar yapıldıysa da bu yatırımlar, ilin sosyoekonomik yapısında önemli bir değişiklik meydana getiremedi (1980'de sanayi kesiminde çalışanlar, faal nüfusun ancak yüzde 2'sini oluşturuyordu). Son on yılda üretime geçen belli başlı sanayi kuruluşları şunlardır: Saatte 4 ton karma yem üretebilecek kapasiteyle 1981'de üretime geçen Yemtaş Yem Fabrikası; günde 10 ton yem üretebilecek kapasiteyle 1983'te üretime geçen Başak Yem Fabrikası; yılda 12 500 ton ayçiçeği yağı üretebilecek kapasitede olan Ayça Yağ Fabrikası (Çayıralan'da); yılda 300 000 ton çimento üretebilecek kapasitede olan Yibitaş (Yozgat İşçi Birliği Malzemeleri Ticaret ve Sanayi AŞ) Çimento Fabrikası (Yerköy'de); yılda 40 400 000 çimento torbası üretebilecek kapasitede olan Yibitaş Kraft Torba Sanayi ve Ticaret AŞ (Yerköy'de); yılda 4 milyon tuğla ve 2 milyon briket üretebilecek kapasitede olan Akdağ İnşaat ve İnşaat Malzemeleri Sanayi ve Ticaret AŞ (Yerköy'de); yılda 6 milyon tuğla üretebilecek kapasitede olan Gentaş Tuğla Fabrikası (Yerköy'de); yıllık kapasitesi 1 300 000 tuğla olan Tuğsan (Sorgun'da); yılda 5 000 prefabrike konut üretebilecek kapasitede olan Tektaş; yılda 450 000 küçükbaş, 30 000 büyükbaş hayvan derisi işleyebilecek kapasitede olan Akdağ Deri Sanayi ve Ticaret AŞ (Akdağmadeni'nde); yılda 100 000 koyun, 50 000 keçi derisi işleyebilecek kapasitede olan Köybir Deri Sanayi AŞ (Desentaş) [Boğazlıyan'da]; yılda 200 ton çivi üretebilecek kapasitede olan Kutlusan Çivi Fabrikası (merkezde).

1980 istatistiklerine göre Yozgat ilinde, 1 010 küçük sanayi işletmesi bulunuyordu. Bunların yüzde 38,5'i madeni eşya, yüzde 23,4'ü orman ürünleri, yüzde 20,4'ü dokuma, yüzde 13,4'ü gıda sanayii kollarında faaliyet gösteriyordu.

1980'de Yozgat'ta 13 lise (5 177 öğrenci 256 öğretmen); mesleki ve teknik öğretim yapan 25 orta dereceli okul (5 630 öğrenci; 238 öğretmen); 49 ortaokul (10 246 öğrenci; 242 öğretmen); 37'si kentlerde, 637'si köylerde olmak üzere toplam 674 ilkokul (75 983 öğrenci, 2 943 öğretmen) vardı.

1981'de ilde -askeri hastaneler hariç- 7 kamusal hastane (455 yatak) hizmete açıktı. 1982'de 49'u uzman, 83'ü pratisyen olmak üzere, 132 hekim; 29 diş hekimi, 205 hemşire, 66 sağlık teknisyeni, 123 ebe görev yapıyordu. (M)

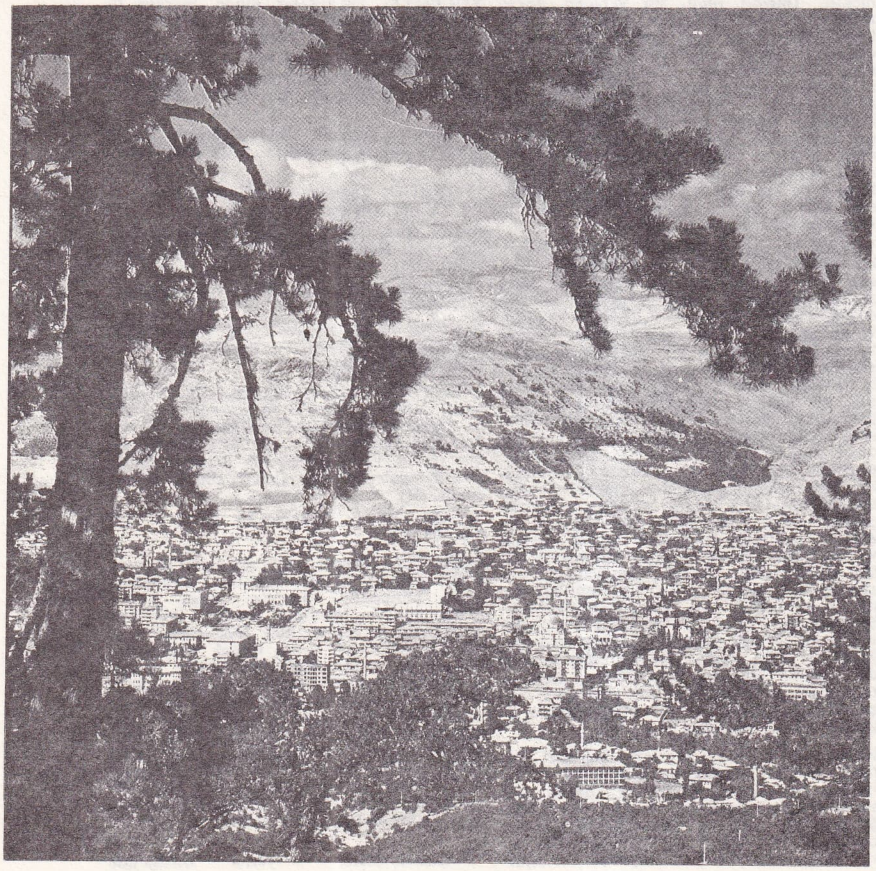

YOZGAT'ın genel görünüşü

YÖK, Yükseköğretim Kurulu'nun kısa adı. Bk. YÜKSEKÖĞRETIM. ,(M)

YÖNEYLEM bls. i. İstat. Askerî, siyasî, ticarî ve sınaî örgütlerde, hangi kararların en iyi sonuçlara ulaştıracağını belirlemede yararlanılan bilimsel analiz yöntemi. (İngilizce'deki *operations - research* ve Fransızca'daki *recherche opérationnelle* terimlerine karşılık olarak «yöneylem araştırması» biçiminde de kullanılır.)

— ANSIKL. Anglosakson yöneticiler, İkinci Dünya Savaşı sırasında, askerî kararların bilimsel verilere dayandırılması gereğini duydular. Uçaksavar savunma radarlarının yerleştirilmesi, denizaltılara karşı mücadelenin örgütlenmesi ya da deniz konvoyları için en uygun boyutun belirlenmesi gibi ivedi karar gerektiren konularda bilimsel verilerin kullanılması çok olumlu sonuçlar verince, ekonomik, toplumsal ya da yönetsel tüm sorunların çözümünde yöneylem araştırmasına başvurulmaya başlandı.

Bir konudaki önemli bir kararın isabet oranını yükseltmek için o konuyu tüm girdisi çıktısı ile tanımak; bu amaçla yapılacak yöneylem araştırmasını, farklı alanların uzmanlarından (mühendisler, matematikçi, istatistikçi, iktisatçı, fizikçi, psikolog) oluşan bir ekibe havale etmek gerekir. Bu, sorunun bir bütün olarak, ama mümkün mertebe değişik açılardan ele alınmasını sağlar.

Günümüzde yöneylem araştırmalarının bu denli gelişmesi, askerî ticarî, sınaî vb. kuruluşlarda bu derece yaygınlaşması, son otuz yılın ürünü olan matematiksel hesap ve inceleme araçlarının kullanılması sayesinde mümkün olmuştur.

Ne kadar karmaşık olursa olsun, sorunu şematik bir modele dönüştürerek, bir kararın tüm sonuçlarını önceden görmeyi sağlayan yöneylem araştırması, sağduyunun ya da sezginin yetersizliğe uğradığı yerde başarılı olur. On, hatta yüz değişkenin

Foto. Garanger/Gallimard (LAROUSSE); X (MEYDAN)

yer aldığı bir problemin çözümünü sağlayan büyük hesap makinelerine önemli yer veren bu yöntemle çetrefil süreçler kolayca kavranır; ama mekanik model kullanımı, insan faktörünü hesaba katmamak gibi büyük bir sakıncayı da beraberinde getirir. (LM)

YÖRÜK veya **YURUK,** Tekirdağ ilinde, Malkara ilçesine bağlı bucak. 7 430 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 632 nüf. (1980). [M]

***YÖRÜK** (Abdülhak Kemal), türk hukukçusu. — 1974'te İstanbul'da öldü. (M)

YÖRÜKOĞLU (Atalay), türk çocuk psikiyatrisi uzmanı (Boğazlıyan 1928). İstanbul Tıp Fakültesi'ni bitirdikten sonra (1953) bir süre çeşitli yörelerde hekimlik yaptı. 1958 - 1964 arasında ABD'de Pittsburgh ve Michigan üniversitelerinde çocuk ve erişkinler psikiyatrisi dallarında uzmanlık eğitimi gördü. Yurda dönünce, Hacettepe Tıp Fakültesi'nde öğretim üyeliğine atandı. 1969'da doçent oldu. 1971'de Avrupa Konseyi'nde toplumsal araştırmalar uzmanı olarak görev aldı. 1972'de gittiği ABD Miami Üniversitesi'nde 2 yıl süreyle konuk öğretim üyeliği yaptı. 1975'de profesör oldu. Çocuk Ruh Sağlığı kliniği başkanlığına getirildi. Radyo ve TV'deki konuşmaları, gazete ve dergilerdeki yazıları ve kitaplarıyla, sağlıklı çocuk-aile ilişkileri hakkında ve ruhsal bozukluklar gösteren çocuklara nasıl yaklaşılacağı konusunda toplumu aydınlatmaya çalıştı. Türk Dil KuKrumu. Kültür Bakanlığı Çocuk Yayınları Kurulu ve Unesco Ulusal Komitesi Eğitim Kurulu üyeliklerinde bulundu. Başlıca eserleri: *Çocuk Ruh Sağlığı* (1978; TDK 1979 Bilim Ödülü), *Ruh Sağlığı ve Hastalıkları* (fakülte arkadaşlarıyla birlikte, 1980), *Değişen Toplumda Aile ve Çocuk* (1983). [M]

***YÖRÜNGEÇ** i. — Nük. fiz. Elektronların çekirdek çevresinde bulunduğu yerlerin olasılığa bağlı dağılımını, dolaylı olarak veren nicemsel (kuantik) dalga işlevi. (*E-şanl.* ORBITAL). [M]

***YUBARİ,** Japonya'da (Hokkaido) kent. — 102 000 nüf. Maden kömürü. (L)

***YU ÇİU-Lİ.** Bk. YU QUILI.

***YUGOSLAVYA,** Güneydoğu Avrupa'da devlet. — 22 352 000 nüf.

TARİH

Yugoslavya 1974'de, iç politika alanında, hem yeni federal anayasa, hem Yugoslav Komünistleri Birliği'nin (komünist partisi) X. kongresi dolayısıyle canlı bir yıl yaşadı.

Devlet çarkı, ayrılıkçı milliyetçi hareketlerin patlak vermesini önlemek amacıyla giderek daha fazla yerinden yönetime yönelirken komünist partisi de merkeziyetçiliği artırmaya yöneldi. Bundan amaç, 6 federe cumhuriyet ile 2 özerk bölgeye tanınan geniş kapsamlı egemenliği, işçi birliği (parti) aracılığıyla dengelemekti. Yeni düzenlemeyle komünist partisinin başkanı, üye sayısı yirmi üçten dokuza indirilen Devlet Başkanlık Konseyi'nin doğal üyesi oldu. Öte yandan, Yugoslav Komünistleri Birliği'nin merkez komitesi yeniden en üst parti organı durumuna geldi.

Özyönetim ilkesinin önceliği federal parlamentonun yeni yapısıyla da vurgulandı. Seçim bölgelerini temsil eden milletvekilleri yerine, özyönetime dayalı işletmelerin gösterdiği adaylar arasından seçilen temsilciler parlamentoda yer almaya başladı.

Tito'nun halefi

Bu yapı değişikliklerinin büyük bölümü Tito sonrasını güvence altına almak için yapılırken, parti ve devlet başkanı Josip Broz Tito*, seksen yaşında olmasına ve sağlığının bozulmasına rağmen, ocak 1980' de hastalık yüzünden hiç bir iş yapamaz duruma gelinceye kadar yugoslav politikasına egemen oldu. Önceleri yöneticilerin başlıca kaygısı ulusun bölünmesi ihtimali iken, sonraları mareşal Tito'nun halefi sorunu önem kazandı. Bu nedenle 1975'de, düzeni korumakla görevli bir federal konsey kurularak devletin çatısı güçlendirildi. Her düzeyde kolektif (ortak) bir iktidar oluşturmak ve federe cumhuriyet ya da bölge yöneticilerinin federal yüksek makamlara sırayla gelmelerini sağlamak konusunda köklü bir eğilim belirdi. Böylece 1978'de Yugoslav Komünistleri Birliği'nin başkanlık görevi bir Bosna - Hersek temsilcisine verildi.

Yugoslavya'nın önemli sorunlarından biri de ayrılıkçı eğilimlerdir. Hırvatlar, Çetnikler, Sırplar, Slovenler, Makedonyalı ve Arnavut milliyetçiler, Ustaşalar millî haklar talep ederek zaman zaman teröre bile başdular. Öte yandan, sovyet yanlısı *kominformcular,* bağlantısızlık politikası güttükleri için yugoslav yöneticilerine karşı çıktılar. Partinin üç yıllık katı tutumundan sonra (birçok dava ve ağır cezalar) hükümet bazı siyasi tutukluları affetti. Ancak, siyasi mültecilerin ve 400 000 göçmen işçinin yurt dışında devlete karşı gizlice birleşmesini önlemek, hâlâ çözüme kavuşmamış bir sorun olarak kaldı.

iktisadi açıklar

İktidar hemen hemen en fazla sorunla iktisadi alanda karşılaştı: Fiyat artışı (1975' de yüzde 25; 1978'de yüzde 16), ticaret dengesindeki sürekli açık ve nüfusun yüzde 15'ine ulaşan işsizlik (1978). 1977'de yüzde 11'e yükselen endüstriyel üretime karşın fabrikaların büyük bölümünde iş düzenlemesindeki aksaklıklar ve disiplinsizlik nedeniyle açıklar görüldü. İlk kez 1978'de 600 000 işçiye uygulanan yardımcı işçiliğe ilişkin 1976 yasası, verimsiz fabrikaların, personeline tam ücret ödemesini yasakladı. İktisadi açıklar federal bütçenin yüzde 53'ünü çeken ordu harcamalarından, düzensiz yatırım fazlasından, bazı yöneticilerin sorumsuzluğundan ve ticari kaynakların yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

bağlantısızlık politikası

Mareşal Tito'nun önemi en açık biçimde dış politikada görüldü. Bağlantısızlık politikasının şampiyonu olan Tito, doğu ve batı ile ilişkilerini dengelemeye ve Üçüncü Dünya ülkeleriyle bağlarını sağlamlaştırmaya çalıştı. Vietnam, Kamboçya ve Afganistan olaylarından doğan engellere, hatta Çin başbakanı Hua Guofeng'in 1978'de Belgrad'a yaptığı ziyaretin sovyetlerce hoş karşılanmamasına rağmen Yugoslavya'nın SSCB ile ilişkileri iyileşmeye devam etti. Öte yandan SSCB, Avrupa Ekonomik Topluluğu'yla rekabet edebilmek için Yugoslavya'yla ticaretini hızla geliştirmeye koyuldu. İki ülke arasındaki ticaret hacmi 14 milyar dolara ulaştı.

Bulgaristan'dan başka tüm kardeş sosyalist ülkelerle de aynı dostça ilişki sürdürüldü. Makedonya konusundaki anlaşmazlık Bulgaristan'la Yugoslavya arasında hâlâ hiç bir yakınlaşmaya imkân bırakmamaktadır.

Politik denge arayışı, ekonomik ve teknik ihtiyaçlar Yugoslavya'yı batı komşularıyla da ilişkilerini normalleştirmeye yöneltti. Ancona anlaşmasının imzalanarak yürürlüğe girmesi (1975 - 1976) İtalya ile Yugoslavya arasındaki o dikenli Trieste serbest bölgesi sorununu çözümledi. Avusturya'yla olan etnik kavgalar da nispeten yatıştı.

Mareşal Tito'nun temennilerinden biri de Romanya'nın Varşova Paktı'ndan, buna karşılık Portekiz'in de NATO'dan çekilmesiydi. Tito'ya göre bu karşılıklı ödünler Avrupa'da gerginliğin ortadan kalkma-

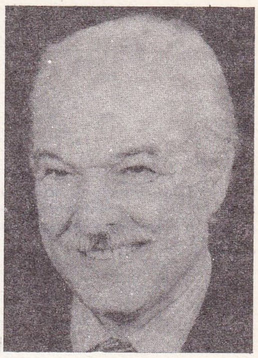

Atalay YÖRÜKOĞLU

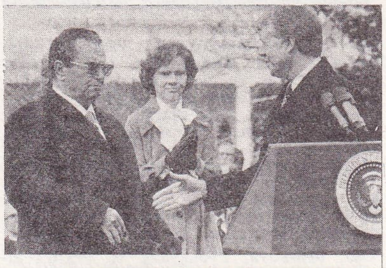

Tito, Beyaz Saray'da (ABD) Carter ve eşi ile

Pekin'de Tito-Hua Guofeng karşılaşması

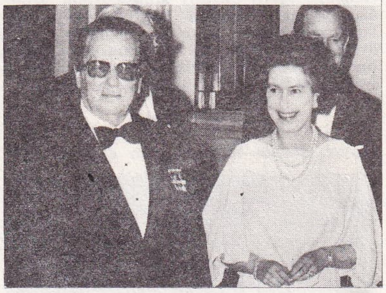

Tito, Londra'da Buckingham sarayında kraliçe Elizabeth II ile

Belgrad'da SSCB devlet başkanı Leonid Brejnev ve mareşal Tito görüşmesi (15-17 kasım 1977)

Foto. X (MEYDAN); AP (3); Vioujard/Gamma (LAROUSSE).

Tito, Fransa ziyaretinde cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing ile

sını kolaylaştıracaktı. Öte yandan, rejim muhalifi aşırı milliyetçileri topraklarında barındırmakla suçlanan Federal Almanya ile Yugoslavya arasındaki soğukluk bir türlü giderilemedi. Son olarak ABD ile Yugoslavya arasında yavaş yavaş karşılıklı güven yaratıldı. On beş yıllık bir aradan sonra amerikan askerî malzemesi yeniden Yugoslavya'ya akmaya başladı. 1977'de başkan yardımcısı Walter Mondale Yugoslavya'yı ziyaret etti ve Belgrad'da bir nükleer santralın kurulmasına yardım sözü verdi.

Tito, Moskova, Pyongyang ve Pekin'i ziyaret ettikten başka, özellikle Afrika ve Asya'daki Üçüncü Dünya ülkelerine giderek dünya ziyaretlerini sürdürdü. Ayrıca 84 bağlantısız ülkenin katıldığı bir bağlantısız ülkeler konferansı 1978 yılında Belgrad'da toplandı. SSCB'ye bağlanmama konusunda Castro ile Tito arasında beliren görüş ayrılığı 1979'da Havana'da toplanan bağlantısızlar konferansında açıkça ortaya çıktı. Bu arada Tito, Romanya ile anlaşarak -yine bloklara karşı korunmak amacıyla- Mısır ve Cezayir'e dayalı olmakla birlikte Fransa ve İtalya'nın da katılacağı bir Akdeniz Cephesi'nin kurulmasını önerdi.

Helsinki insan hakları anlaşmasının ardından yapılan Belgrad konferansının, bağlantısızlık yanlısı ülkeler arasındaki görüş ayrılıklarını daha da arttırmasına rağmen bu çok yönlü dış politika Yugoslavya'yı uluslararas bir odak durumuna getirdi.

Tito sonrası

Mayıs 1980'de Mareşal Tito öldü ve 1974'de yapılan düzenlemeye ve ortaklaşa yönetim ilkesine uygun olarak Tito'nun görevini kimlerin yapacağı belirlendi: Bosna-Hersek Cumhuriyeti temsilcisi Czijetin Miajatoviç (doğ. 1913) devlet başkanlığına, Slovenya temsilcisi Sergej Kraigher (doğ. 1914) de başkan yardımcılığına getirildi.

Tito'nun ölümünden sonra, ekonomik durumdaki bozulma artarak sürdü. Ayrıca, Sırbistan Cumhuriyeti'nin Arnavutluk'la sınır komşusu olan özerk bölgesi Kosova'da karışıklıklar başgösterdi. 1,5 milyonluk nüfusunun yüzde 70'i arnavut kökenli olan bölgede, 11 mart 1981'de Priştina Üniversitesi'nde, kantin yemeklerinden hoşnut olmayan öğrencilerin başlattığı hareket, hızla sertleşti ve siyasal bir niteliğe büründü. 26 martta, dileklerin yerini milliyetçi sloganlar aldı ve 1-2 nisan günlerinde karışıklık ayaklanmaya dönüştü. İşçiler ve köylüler de öğrencilere katıldılar. Göstericilerle polis ve ordu kuvvetlerini karşı karşıya getiren olaylar oldu. Resmi açıklamaya göre, biri milis kuvvetlerinden olmak üzere 9 kişi öldü; 133'ü polis 257 kişi yaralandı. Yüzlerce araç yakıldı, mağazalar tahrip edildi. Birçok kişi tutuklandı ve 660 kişi adalete teslim edildi; 2 haftalık olağanüstü durum ilanıyla birlikte, tüm eyalette önemli güvenlik önlemleri alındı. Kosova Komünistler Birliği Komitesi başkanı, 5 mayıs 1981'de istifa etti. Çok geçmeden, 100'e yakın parti üyesi görevden uzaklaştırıldı. Eğitim ve kültür çevrelerinde de tasfiyeler yapıldı.

Partinin merkez komitesi olayları görüşmek üzere 7 mayıs 1981'de Belgrad'da toplandı. Kasım 1980'den beri parti başkanı olan Lazar Mojsov, partiyi «uyanık» davranmamakla suçladı. Kötü ekonomik durumun, milliyetçi akımların gelişmesi için elverişli bir ortam hazırladığını kabul etmekle birlikte, Arnavutluk Marksist - Leninist Komünist Partisi adı altında faaliyet gösteren yabancı bir merkezin, karşı - devrimci eylemlerde parmağı olduğunu öne sürdü. Temmuz 1980'de Tiran hükümetinden bir üyenin ziyaretinden beri açıkça düzelmiş olan Yugoslavya - Arnavutluk ilişkileri yeniden bozulmaya başladı.

uzlaşmazlık

Tüm komünistleri, yalnız milliyetçiliğe karşı değil, gerici, dogmatik ya da liberalizmden esinlenen kavram ve eylemlere karşı da mücadeleye çağıran Mojsov, böylece yöneticilerin muhalefetle her türlü diyalog girişimini de önlemek istediğini ortaya koydu 8 cumhuriyet ve özerk bölgenin savcıları, 21 nisan 1981'de bir araya gelerek, «ülke düşmanları»nın şiddetle mahkûm edilmesini istediler.

Hırvat yazarı Vlado Gotovatz ve sırp şairi Gojko Djogo, düşmanca propaganda yaptıkları iddiasıyla tutuklandılar.

Ekonomik sistemde belirli bir liberalleşmeyi savunanlara karşı da benzer bir mücadele sürdürüldü. Ekonomi, yüzde 50'ye yaklaşan enflasyon, alım gücündeki hissedilir düşüş (yüzde 7-8), artan dış borçlanma (1980 sonunda 17 milyar dolar) nedeniyle kötü durumdaydı. Ne var ki bu durum, savunma bütçesinin yüzde 38,7 oranında artırılmasını önlemedi. Oysa genel bütçe, ancak yüzde 27,8 oranında arttı.

Yöneticilerin, Mareşal Tito'nun vasiyetine bağlı kalmada gösterdikleri çaba, birçok alanda olumlu sonuçlar verdiyse de, 6 cumhuriyet ve 2 özerk bölge arasında birlik sağlanamadı. Kosova olaylarından sonra karışıklığın önü alınamadı. Komünistler Birliği merkez komitesi, 17 kasım 1981 günkü oturumunu, bölgelerarası birlik konusuna ayırdı.

Mart 1982'de, otoritelerin sürekli uyarılarına rağmen gerilim arttı. Kamu düzenini bozabilecek en küçük girişimin acımasızca bastırılacağı açıklandıysa da, düşmanca sloganlar yine duyulmaya başladı. Kosova olayları, Arnavut olmayan halkın (Hırvatlar, Sırplar, Karadağlılar) kitlesel olarak bölgeden ayrılmasına yol açtı. Aynı göç olayı, öteki kesimlerde de gözlendi.

Bölgeler arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle, 5 yıllık tarımsal gelişme planı, büyük bir gecikmeyle kabul edildi. Petrol alımının finansmanındaki güçlükler nedeniyle, petrol sağlama büyüyen bir sorun olarak kaldı.

Neredeyse 6 ulusal ekonominin varlığına ulaşan ekonomik bölünme, zaten bozuk olan durumu daha da kötüleştirdi. Enflasyon oranı yükselirken, ödemeler dengesindeki açık büyüdü ve işsizlik arttı (1981'de 750 000 işsiz).

Dışsatımın artmasına karşılık dışalımlardaki ciddi gerileme, yatırımların duraklaması ve tarım kesimine yapılan yardımın arttırılması, 1981-1985 planının ana çizgileri oldu. Bunun doğal sonucu olarak da, yaşam ve tüketim düzeyinde, yeni bir siyasal çalkantıya yol açabilecek düşüşler kaydedildi.

Siyasal çalkantı olasılığını göz önünde bulunduran yetkililer, çareyi baskıyı arttırmakta buldu. Bu da, uluslararası Af Örgütü'nün 10 şubat 1982'de yayımlanan raporunda da belirtildiği gibi, fikir suçlularının sayısında önemli bir artışa neden oldu. Bu suçlular arasında, şiirlerinde «Yugoslavya'da özgürlük ve demokrasi» bulunmadığını söylediği için 1 yıl hapis cezasına çarptırılan şair Gojko Djogo ve oğlunun vaftiz gününde «milliyetçi şarkılar» söylediği gerekçesiyle 4 yıl hapse mahkûm edilen, sırp ortodoks din adamı Nedjo Janjitch başta gelir.

Tito'nun bağlantısızlar toplantısında son bulunuşu (Havana, 5 eylül 1979)

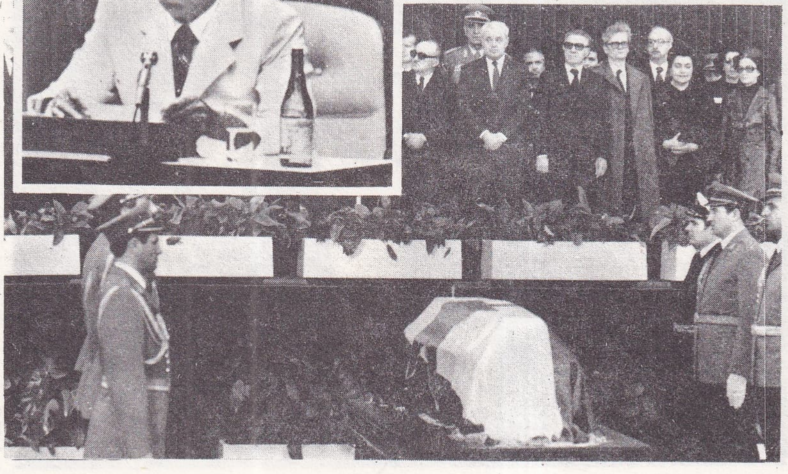

Tito'nun cenaze töreni

federe cumhuriyetler ve *özerk bölgeler*

federe devletler	*yüzölçümü (km²)*	*nüfus*
Bosna-Hersek	51 129	4 166 000
Hırvatistan	56 538	4 576 000
Karadağ	13 812	583 000
Makedonya	25 713	1 914 000
Sırbistan*	88 361	9 279 000
Slovenya	20 252	1 884 000
* Voyvodina ve Kosova dahil		
özerk eyaletler		
Kosova	10 887	1 680 000
Voyvodina	21 506	2 021 000

büyük kentler

kent	*nüfus*
Belgrad	870 000
(kenar semtleriyle)	1 580 000
Zagreb	667 687
Sarajevo	292 263
Üsküp	312 980
Lyublyana	257 800
Novi Sad	213 861
Niş	193 509
Split	185 047
Marburg	171 745
Rijeka	160 044

Foto. Sygma, AP; Keler/Sygma (LAROUSSE)

başlıca üretim

buğday	5,6	Mt
mısır	10	Mt
sığır	5,6	M baş
koyun	7,4	M baş
domuz	7,3	M baş
şarap	6,4	M hl
linyit	38,6	Mt
elektrik	51	milyar kWs
petrol	4	Mt
doğal gaz	1,8	milyar m³
demir	1,6	Mt
çelik	2,5	Mt
boksit	2,6	Mt
alüminyum	0,2	Mt
bakır	136 000	t
kurşun	130 000	t

SAVUNMA

Bağlantısız ve kesinlikle savunmacı bir politika güden Yugoslavya, 1977'de GSMH' sının yüzde 5,2'sini savunma bütçesine ayırdı. *Halk ordusu* 1980'de 145 000'i silah altında olmak üzre 259 000 kişiye yükseldi. *Bölgesel ordu* nüfusun yüzde 20'si oranında 4,5 milyon erkek ve kadından oluşmaktadır. Silahlı kuvvetler beşyıllık plan (1975 - 1980) çerçevesinde modernleştirildi. Aralarında «Orao» tipi uçakların ve «Oganj» tipi füzeatarların bulunduğu silahların yüzde 80'i yerli üretimle karşılandı.

EDEBİYAT

Sosyalist gerçekçiliğin resmi doktrin durumuna geldiği ve 1948'de SSCB'den kopuştan sonra da böyle süregittiği savaş sonrasının tersine 1970 - 1980 yıllarını büyük bir çeşitlenme ve özellikle bazı azınlıkları da (Arnavut, Macar, İtalyan vb.) içeren ulusal edebiyatların gelişmesi belirledi. Belgrad ve Zagreb gibi çeşitli merkezler arasında bazen kesin ayrılıklar görüldü. Bosna - Hersek edebiyatı gibi Karadağ ve Makedonya edebiyatlarında da genç yeteneklerin sayısı arttı. Bu sanatçılardan Mmilyar' kWsat
hangilerinin, Bosna - Hersekli ozan Mak Dizdar (1917 - 1971) ya da *Derviş ve Ölüm'* ün yazarı yine Bosna - Hersekli töresel romancı Mesa Selimoviç (doğ. 1910) gibi büyük isimler arasına gireceğini zaman gösterecektir.

En ünlü iki yugoslav yazardan biri, 1961 Nobel ödülünün sahibi Ivo Andriç* 1975' de öldü; Miroslav Krleja* ise edebiyattaki yerini korudu ve pekiştirdi. Bu verimli ve çok yönlü yazar 1917'de leninizmi benimsemişti. Ancak her türlü dogmatizme karşı olmasından ötürü troçkistlikle suçlanarak 1939'da Yugoslav Komünist Partisi'nden uzaklaştırıldı. Krleja İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra titocu yönelimi sempatiyle karşıladı ve dev yugoslav ansiklopedisinin yönetimini üzerine aldı. Stanko Lasiç (doğ. 1927) *Aydınlar ve İdeolojik Baskı* (1970) adlı incelemesinde Krleja'nın, aralarında *İkinci Gerçeküstücülük Manifestosu*'na imza atalardan Marko Ristic'in de (doğ. 1902) bulunduğu aydınlarla birlikte, özelce, sosyalist gerçekçiliğe karşı verdiği mülikle İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen öncadeleyi dile getirdi. Yugoslav edebiyatının son zamanlardaki yeniden doğuşunda bu büyük tartışmaların anısının da katkısı oldu. Sürgünde bulunan çok ünlü bir başka yazar, sırp ozanı ve romancısı Milos Crnjanski (1893 - 1977) 1965'de ülkesine döndü.

Farklı edebi türlerde çok çeşitli eğilimler görüldü. Modern şiir alanında, Slovenya' da Oho grubunun somut deneyimlerinden; Hırvatistan'da Boro Pavlovic'in (doğ. 1922) lirizminden ve Zvonimir Mrkonjic'in (doğ. 1938) metin araştırmalarından söz edilebilir. Düzyazıda, anlatıları (*Boris Davidovitch İçin Mezar*) Fransızcaya çevrilen, Sırpça yazan romancı Danilo Kis (doğ. 1935) polemist olarak da başarı kazandı (*Bir Anatomi Dersi*). Dragoslav Mihailovic (*Kabaklar Çiçek Açınca* ve *Petrija'nın Tacı*), Borisav Pekic ve Aleksandar Tisma «yeni gerçekçiliği» temsil ettiler.

Şiirde, konularını sözlü gelenekten ve halk edebiyatından alarak modern şiirle birleştiren Vasko Popa eser vermeyi sürdürüyor. Yeni sanatçılar arasında romancı Mirko Kovac (doğ. 1938) da sayılabilir. Çağdaş tiyatroda da aynı çeşitlilik vardır. Marijan Matkovic (doğ. 1915) felsefî oyunlar, Ivan Bresan yergiler, Rudi Seligo düşünsel oyunlar yazdı. Gerçeküstücü Radovan Ivsic (doğ. 1921) şiirsel bir evren yarattı. Politik olaylar ve toplumsal değişmeler Vladimir Dedijer ve Veljko Micunovic gibi birçok anı yazarına esin kaynağı oldu. Sbirya'ya sürülen ve 1930'da gözden düşen Ante Ciliga'nın (doğ. 1898) *İnsanı Şaşırtan Yalan Ülkesinde Altı Yıl* adlı kitabı bu türün örneklerinden biridir.

Yugoslavya'da edebiyatın bütünlüğü ağır darbe yemiş olmakla birlikte yeni bir edebi yaşam da canlanmaya ve zenginleşmeye başladı.

SİNEMA

Yugoslav sinema endüstrisi, yılda ortalama otuz uzun metrajlı film üretimiyle oldukça verimli bir düzeydedir. Ancak yeni kuşağın çabalarına rağmen yeni ve ilginç filmlerin sayısı kabarık değildir.

Filmlerin çoğu hâlâ ulusal kurtuluş ve direnme savaşında gösterilen kahramanlıkları ele almaktadır. Bu «savaş» filmlerinden Goran Markoviç'in (doğ. 1946) *Özel Eğitim*'i (1977) düşmanların da saygıdeğer olabileceğini, hatta anlık zaferler kazanabileceğini teslim etmesi bakımından bir «ilk örnek»tir. Aynı yıl Zivojin Pavloviç'in (doğ. 1933) çevirdiği *Tazı Payı* ve Bogdan Ziziç'in (doğ. 1943) *Dışarı Sarkmayınız*'ı daha içtenci bir yaklaşımla toplumsal eleştiriye yönelmiş filmlerdir. 1978'de Srdjan Karanoviç'in çevirdiği *Kır Çiçeklerinin Kokusu* hem bazı sosyalist sanatçıların küçük burjuvaca yükselme tutkularını antikorformist, sert, bilinçli bir dille eleştirmekte hem de devletin kişisel karşı çıkışları baskıyla değilse de kendi içinde eritme, özümseme yoluyla ezmesine karşı çıkmaktadır.

1979'da iki önemli film gösterime girdi: Lordan Zafranoviç'in (doğ. 1944) tahammülü zor bir vahşet ve gerçekçilikle çevrilmiş etkileyici filmi *İşgalin Yirmi Altı Görüntüsü* ve rumen yönetmen Lucian Pintilie'nin XIX. yy. sonlarında bir tımarhanede iki değişik gurur anlayışının karşı karşıya gelişini anlatan filmi *Altıncı Koğuş*.

Yugoslavya'da kısa metrajlı film yapımcılığı da çok önemlidir. Dokümanter filmler klasik ve daha çok betimleyici düzeyde kalırken, çizgi filmlerde ilginç buluşlara ve canlı toplumsal eleştirilere rastlanır.

1975 - 1980 döneminde anılmaya değer diğer filmler şunlardır: Matyaz Kopçiç (doğ. 1924), *Karolina Zasler'in Dulluğu* (1976); Goran Paskaljeviç (doğ. 1947), *Kışın Bir Plaj Bekçisi* (1976) ve *Trenleri Seyretmeyi Seven Köpek (1978)*; Karolj Viçec (doğ. 1943), *Ganimet* (1979). [L]

***YUJNO-SAHALİNSK**, Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 135 000 nüf. (L)

YUKARIÇIĞIL, Konya ilinde, Ilgın ilçesinin Aşağıçığıl bucağına bağlı yerleşim merkezi. 3 151 nüf. (1980). Belediye. (M)

YUKARIGÖKLÜ, Urfa ilinde, Halfeti ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 3 502 nüf. nüf. (1980). Belediye. (M)

YUKARIKIZILCA, İzmir ilinde, Kemalpaşa ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 455 nüf. (1980). Belediye. (M)

YUKARIPİRİBEYLİ, Konya ilinde, Yunak ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 919 nüf. (1980). Belediye. (M)

YUKARISALAT, Diyarbakır ilinde, Bismil ilçesine bağlı bucak. — 11 334 nüf., 25 köy. Bucak merkezi 1 394 nüf. (1980). [M]

***YUKARI VOLTA**, Batı Afrika'da devlet. — 7 090 000 nüf.

TARİH

Siyaset adamları arasındaki sürekli anlaşmazlık yüzünden ordu 1966 - 1978 arasında hep iktidarda kaldı. Şubat 1974'de meclis feshedilerek anayasa kaldırıldı. 27 kasım 1977'de yapılan referandumla yeni bir anayasa kabul edildi. Yeni anayasayla devlet başkanının yetkileri büyük ölçüde artırıldı. Bu anayasa ile ülke sivil yönetime adım attı. 30 nisan 1978'de yapılan genel seçimlere yedi parti katıldı; cumhurbaşkanlığı için de dört aday karşılaştı. İki turda yapılan başkanlık seçimini, general Sangoulé Lamizana, ancak ikinci turda, oyların yüzde 56'sını alarak kazandı. III. cumhuriyetin ilk hükümet başkanı Joseph Conombo, 7 temmuz 1978'de 2 oy farkla ancak güvenoyu alabildi.

General Lamizana, 1966 - 1978 arasında, askerlerle siviller (bir kısım genç subaylar parlamentoculuğa karşıydı), siyasi partiler ve hükümetle sendikalar arasında hakemlik yapmak zorunda kaldı. Ayrıca iki büyük felaketi göğüslemek de ona düştü: Sonuçları köylüler için tam bir yıkım olan 1968-1974 kuraklığı; bütçeye ağır yük olan ve kalkınma çabalarını köstekleyen, Mali ile sınır anlaşmazlığı. Bununla birlikte, dış yardım (en başta Fransa'dan) ve Fildişi Kıyısı'nda yerleşmiş voltalıların büyük mali katkısı sayesinde gayrı safi iç üretim, kuraklığın ve dünya bunalımının kötü etkilerine rağmen, yavaş ama gerçek bir artış gösterdi.

üç yılda üç hükümet darbesi

Kasım 1980'de Lamizana bir askerî darbeyle devrildi. Askerî komitenin başkanı albay Saye Zerbo devlet başkanı oldu. Saye Zerbo da kasım 1982'de, hekim - binbaşı Jean - Baptiste Ouedraogo tarafından devrildi. Bu arada, kasım 1982 darbesinin mimarı sayılan bir yüzbaşının sivrildiği görüldü: Thomas Sankara. Aşırı bir milliyetçi olan Sankara, sendika liderleriyle iyi ilişkiler kurmuş, gençler ve köylüler arasında sevgi ve ün kazanmış bir kişiydi. Darbeden sonra başbakanlığa getirilen Sankara ile devlet başkanlığına getirilen Ouedraogo arasında sürtüşme başladı. Başbakan Thomas Sankara 17 mayıs 1983'de, devlet başkanını devirme girişimi içinde olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Bu olay Halk Kurtuluş Konseyi içinde büyük tepkiye yol açtı. Binbaşı Ouedraogo'nun çevresinde toplanan ılımlı kanatla yüzbaşı Thomas Sankara'yı tutan ilerici ve üçüncü dünyacı siyasetçiler konseyde karşı karşıya geldiler. Başbakan Sankara, Libya lideri albay Kaddafi'yi devlet başkanına danışmadan

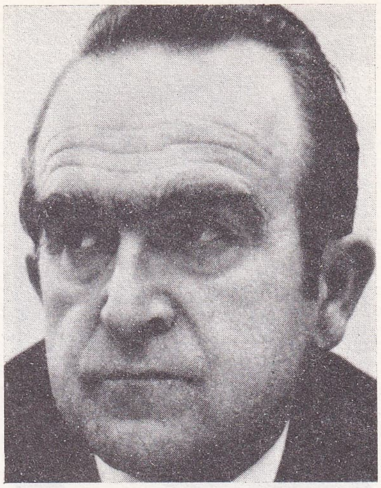

Yugoslav komünist partisi merkez komitesinin yeni başkanı Branko Mikulic

Başbakan bayan Milka Planintz

Foto. Keystone; AP (LAROUSSE)

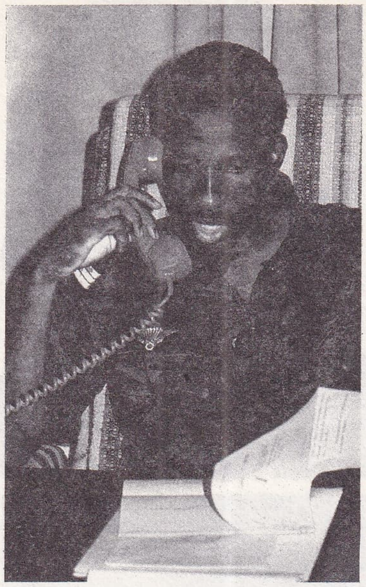

Yeni başkan
Thomas Sankara

resmen davet etmekle ve devlet başkanını ona kötülemekle suçlanıyordu. Öte yandan, Fransa'yla işbirliğinin pekiştirilmesinden ve Fildişi Kıyısı'nın önderliğindeki İttifak Konseyi'yle bağların sıkılaştırılmasından yana olan başkan binbaşı Ouedraogo'nun tersine, yüzbaşı Sankara, devrimci Gana'ya yaklaşmayı ve Fransa'dan başka devletlerle de yakın ilişki kurmayı öneriyordu.

Birkaç gün için salıverilen Sankara'yı devlet başkanı yeniden tutuklattı. Bu olay Gana sınırı yakınlarındaki Po garnizonunda ayaklanmaya yol açtı. Garnizon komandoları Sankara'nın serbest bırakılması için hükümetle görüşmeye oturdular. Görüşmeler olumlu sonuç vermedi. Bu sırada, 4 ağustos 1983'de eski başbakan bir darbeyle iktidarı ele geçirdi. Darbe sırasında on beş kişi öldü, birçok kişi de yaralandı. Bu darbe, üç yıl içinde üçüncü hükümet darbesiydi.

Yüzbaşı Sankara'nın iktidarı ele geçirmesinden sonra yüksek makamlara genç subaylar getirildi. Oysa binbaşı Ouedraogo, 1983 yılı sona ermeden iktidarı sivillere devretmeyi ve askerleri kışlalarına döndürmeyi vaad etmişti.

Yeni devlet başkanı, 10 ağustos 1983'de bir karşı darbeyi savmayı başardı. 24 ağustosta çoğunluğu sivillerden oluşan bir hükümet kurdu. Ama işçileri ve güvenlik bakanlığını da kendisi üstlendi. (L)

***YULAF** i. — ANSİKL. Türkiye'de olduğu gibi dünyada da yulaf ekim alanları yıldan yıla daralmaktadır. Bunun başlıca nedenleri: a) Motorlu taşıtların yaygınlaşmasıyla, başlıca yulaf tüketicisi olan atların sayısında önemli azalış olması, b) önceleri ancak yulaf ya da çavdar üretilebilen yoksul toprakların ıslah edilerek buğday ve mısır ekimine ayrılması, c) yulaftan daha çok enerji verdiği ve verimi daha yüksek olduğu için mısır ve arpa ekiminin önem kazanması. Bununla birlikte, öteki tahıl türlerinde gerçekleştirilen verim artışı, yulafta da sağlandığından dünya yulaf üretimi, önemli bir azalma göstermeden 1970'li yıllarda da belli bir düzeyde sürdü (1978-1982 ortalaması olarak 45,2 milyon ton). 15,5 milyon tonluk üretimiyle SSCB ilk sıradaki yerini korudu. Onu ABD (7,8 milyon ton), Kanada (3,3 milyon ton), Federal Almanya (3 milyon ton) ve Portekiz (2,5 milyon ton) izlediler. Çok yulaf üreten öteki ülkeler şunlardır: Fransa (1,8 milyon ton), İsveç (1,6 milyon ton), Avustralya (1,3 milyon ton), Finlandiya (1,1 milyon ton), Çin (760 bin ton), İngiltere (603 bin ton), Demokratik Almanya (577 bin ton), Arjantin (442 bin ton), Çekoslovakya (441 bin ton), İtalya (427 bin ton), Türkiye (350 bin ton), İspanya (337 bin ton).

● *Türkiye*'de öteden beri çok yaygın olmayan yulaf üretimine 1975'ten sonra daha az yer verildi. Fakat verimin gittikçe yükselmesi, üretimdeki düşüşü yavaşlattı. 1975'te 260 bin hektarlık alandan 390 bin ton, 1982'de 175 bin hektarlık alandan 330 bin ton ürün elde edildi. Verim 1975'te hektar başına 1 500 kg iken, 1982'de 1 886 kg'a yükseldi. (M)

YUMRUTAŞ, Denizli ilinde, Acıpayam ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 1 409 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YUMURTALIK,** Adana ilinde ilçe. — 19 701 nüf., 19 köy. İlçe merkezi 2 444 nüf. (1980). [M]

***YUNAK,** Konya ilinde ilçe. — 50 250 nüf., 43 köy. İlçe merkezi 7 163 nüf. (1980). [M]

***YUNANİSTAN,** Güneydoğu Avrupa'da devlet. — 9 740 000 nüf.

TARİH

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sonucunda devrilen albaylar cuntasının yerini alan Karamanlis hükümeti sürekli ekonomik bunalıma, yüksek enflasyona, ticaret dengesindeki ve devlet bütçesindeki açığa bir çare bulmak ve ekonomik büyümenin yavaşlamasına göğüs germek zorunda kaldı. Haziran 1975'de Yunanistan, Avrupa Ekonomik Topluluğu'na üyeliğinin kabulünü istedi. Daha önce birçok kez çekingen davranmış olan AET dışişleri bakanları, şubat 1976'da, Yunanistan'ın Ortak Pazar'a girmesi lehinde karar aldılar. Fakat ülkede işsizlik artmıştı. Grev hakkını kısıtlayan bir yasa tasarısı işçiler tarafından tepkiyle karşılandı. Aleyhte gösteriler yapıldı. Fakat yasa kabul edilerek mays 1976'da yürürlüğe girdi.

1976 nisanında, halkın açık muhalefetine rağmen, ABD ile Yunanistan arasında imzalanan bir anlaşmayla, ülkede bulunan dört amerikan üssünün devamı sağlandı.

Karamanlis hükümeti 1977'de daha iyi bir ekonomik durum yaratmayı başardı. Büyüme oranı, OECD'nin öbür avrupalı üyelerinin büyüme hızına göre dört kat arttı (1975 ile 1977 arasında yüzde 1,8). Enflasyonun da bir ölçüde önüne geçildi (yüzde 15,7'den yüzde 10'a düşürüldü). Sanayide de yüzde 7 istihdam artışı sağlandı.

Karamanlis iktidara geldikten üç yıl sonra, üç çetin sorunla (AET ile görüşmeler, Türk - Yunan anlaşmazlığının giderilmesi ve ABD ile uyuşmazlığın çözümü) karşılaşmadan önce iktidarını sağlamlaştırmak istedi. 1977 eylülünde parlamento dağıtıldı ve 20 kasımda yeni seçimlere gidildi.

Karamanlis'in partisi Yeni Demokrasi seçimleri kazandı. Ama Andreas Papandreu'*nun PASOK'u da, oyların yüzde 25,33'ünü alarak 92 milletvekili çıkarmayı başardı. Yeni Demokrasi partisi 1974'de oyların yüzde 54,37'sini (221 milletvekili) almışken bu kez yüzde 41,85'ini (173 milletvekili) alabilmişti. Dışa bağımlı denilen komünistler de 11 milletvekili çıkardılar.

Karamanlis uyumlu bir hükümet kurdu. Eski kabinesindeki bir kısım ünlü kişileri bu sefer de hükümete aldı: Evangelos Averof* (*Ek 2*), Georgios Rallis (doğ. 1918), Panayotis Papaliguras (doğ. 1917) ve Atanasyos Kanellopulos (doğ. 1920) bunlar arasındaydı.

1978 sonbaharında yapılan yerel seçimlerde muhalefet daha net bir ilerleme kaydetti. PASOK'lu sosyalistler ile komünistler önemli kentlerin (Atina, Patras, Selanik, Herakleion, vb.) belediye başkanlıklarını kazandılar.

Ortak Pazar'a giriş — NATO'ya dönüş

Yunanistan'ın AET'ye üyeliğini öngören anlaşma, 28 mayıs 1979'da Atina'da imzalandı. Topluluğa giriş tarihi olarak 1 ocak 1981 belirlendi. Seçimlerden sonra ekonomide beliren gerilemeyi ve tehlikeli boyutlara varan enflasyonu durdurmak için 1979 ağustosunda bir dizi önlemler alındı. Hükümet ücretleri dondurmak, fiyatları denetlemek, kamu harcamalarını kısmak suretiyle ağır bir kemer sıkma politikası uygulamaya başladı.

Karamanlis dış politikada geniş çapta bir açılmaya yöneldi. Kyklades adalarındaki Syros tersanelerini sovyet donanmasına açarak hükümetin doğu blokuna yaklaşmak istediğini gösterdi. Cumhurbaşkanının ocak ve mart 1978'de Avrupa ülkelerine yaptığı gezilerden sonra dışişleri bakanı Georgios Rallis de Sovyetler Birliği'ne resmi bir ziyarette bulundu.

Mayıs 1980'de Karamanlis cumhurbaşkanlığına seçildi ve Georgios Rallis başbakan oldu.

Yunanistan'ın NATO'ya dönüşü, 20 ekim 1980'de, uzun ve çetin görüşmelere konu oldu. Yunanistan 14 ağustos 1974'de, Türk silahlı kuvvetlerinin Kıbrıs'a girmesi üzerine, fransız modelini izleyerek, siyasal üyeliğine halel gelmeksizin paktın askerî kanadından çekilmişti. O zaman başbakan olan Karamanlis, yunan çıkarlarını korumadığı için ABD'yi kınamıştı. Amerika Birleşik Devletleri o tarihten sonra Yunanistan'ın Atlantik topluluğuna dönmesini sağlamak için büyük çaba gösterdi. Yakın ve Ortadoğu'da her an bunalım çıkabileceği bir zamanda Yunanistan'ın yokluğu, NATO'nun güney kanadında büyük tehlike yaratıyordu. Bu arada yunan hükümeti, amerikan üsleri konusundaki anlaşmanın yenilenmesi için yapılacak görüşmelerin ekim 1981 genel seçimlerinden sonraya bırakılmasına karar verdi. Ayrıca Ege hava sahasının kontrolu konusundaki Türk - Yunan anlaşmazlığının çözümü ileri bir tarihe ertelendi. ABD'nin dört askerî üssü (Suda, Herakleion, Hellenikon ve Nea Makri), on iki ek tesisi ve ülkedeki binlerce askeri olduğu gibi alıkondu. Andreas Papandreu'nun koyu milliyetçi sosyalist partisi PASOK, Yunanistan'ın NATO'ya dönmesine her zaman karşı çıkmıştı. Ülkenin fiilen 1 ocak 1981'de Ortak Pazar'a girmesini de sakıncalı buluyordu.

Ekim 1981 genel seçimleri PASOK'un zaferiyle sonuçlandı. 14 partinin katıldığı seçimlerde asıl mücadele, 1974 doğumlu iki parti arasında geçti: Yeni Demokrasi ve PASOK. Papandreu'nun PASOK'u kullanılan oyların yüzde 48,06'sını alarak meclisteki 300 sandalyenin 170'ini elde etti. Oyların yüzde 35,86'sını alan Yeni Demokrasi ise 112 sandalye alabildi. Böylece Yunanistan'da sol ilk kez iktidara geliyor ve ilk kez demokratik bir nöbet değişimi gerçekleşiyordu.

sosyalist iktidar

Andreas Papandreu 21 ekim 1981'de sosyalist bir kabine kurdu. Başbakanlığı ve çok hassas bir mevki olan savunma bakanlığını bizzat üstlendi. Dışişleri bakanlığına, bazı tahminlerin tersine, merkezci Georgios Mavros'u değil, PASOK'un kurulduğu günden beri önde gelen militanlarından olan Haralambopulos'u getirdi. Yeni hükümette üç de kadın üye vardı: Bunların en ünlüsü Melina Mercouri* kültür ve bilim bakanı oldu.

PASOK'un zaferi siyasal gözlemcilerce üç temel nedene bağlandı: Parti lideri A. Papandreu'nun yeteneği ve yarattığı karizma; Üçüncü Dünya'ya yakın, ABD'ye

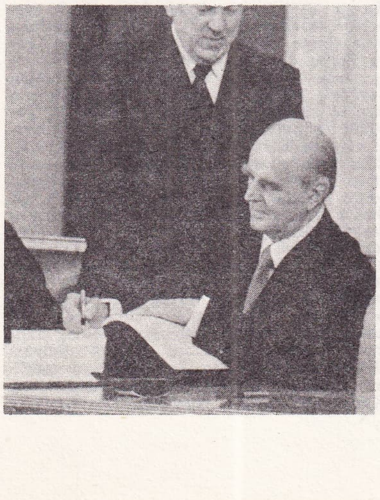

Cumhurbaşkanı
Konstantin Karamanlis

Foto. Gartung/Gamma; Sygma (LAROUSSE)

karşı, eski yunan geleneğine ve panhelenizme bağlı, komünizme aykırı bir sosyalizmin çekiciliği; ve nihayet, tüketim toplumu olma yolundaki yunan toplumunun reform ve değişiklik özlemi.

PASOK'un iktidara gelişiyle Yunanistan'da bir değişiklik rüzgârı esmeye başladı. Buna rağmen başbakan hükümet programını sunarken oldukça ılımlı göründü. Başlıca uğraşımız ekonomik dengeyi kurmak olacaktır dedi. O sırada tüm ekonomik göstergeler olumsuzdu: Büyüyen işsizlik, enflasyon (yüzde 25), ticaret açığı (7 milyar dolar). Hükümet ilk reformu malî alanda yaptı. Yüzde 35 oranında artmış bulunan bütçenin finansmanı için gerekli ek gelirleri sağlamak üzere yeni vergiler koydu.

Dış politikada ihtiyaçlı bir tutum takınan hükümetin iki jesti dikkati çekti: Filistin Kurtuluş Örgütü'nün resmen tanınmasından hemen sonra FKÖ lideri Yaser Arafat'ın Atina'da kabul edilmesi ve başbakan Papandreu'nun Fransa'nın yeni cumhurbaşkanı François Mitterrand'ı kutlamak için Paris'e gitmesi.

Papandreu'nun iktidara gelişinin ikinci yıldönümü ekim 1983'de görkemli törenlerle kutlandı. Törenler için 25 milyon drahmi harcanması, ana muhalefet partisi Yeni Demokrasi'nin sert eleştirilerine hedef oldu. Bu yıldönümü kutlamaları PASOK iktidarının iki yıllık uygulamalarının değerlendirilmesi için de bir vesile oldu. Papandreu'ya yöneltilen eleştiriler özellikle şu noktalarda toplanıyordu: Seçimlerden önce geniş kapsamlı bir kamulaştırma programının yürürlüğe konacağı ısrarla belirtildiği halde, iki yıl içinde yalnız ESSO adlı bir petrol şirketi -o da kendi isteği üzerine- kamulaştırıldı. Baştan karşı çıkıldığı halde ABD üslerinin kalması için beş yıllık yeni bir anlaşma imzalandı. Ortak Pazar'a girmeye ve NATO'ya dönüşe karşı çıkıldığı halde bunların ikisi de benimsendi. Papandreu NATO'dan çıkma yerine sadece NATO tatbikatlarına katılmaktan çekildi.

İktidarının ilk yılında, yüzde 25,4 olan enflasyon oranını yüzde 20,2'ye düşüren Papandreu sonraki iki yılda bu oranı korumayı başardı. Yeni istihdam alanı yaratmak amacıyla bine yakın kamu şirketi kurulması için 5 yıllık bir ekonomi planı hazırlattı.

Türk - Yunan ilişkileri

1975'in ilk günlerinde Türkiye'nin Ege Denizi'nde petrol aramaya girişmesi iki ülke arasındaki gerginliği daha da arttırdı. Türkiye'de yaşanmakta olan hükümet bunalımını Türkiye'ye karşı uygulanacak uluslararası bir baskı için fırsat sayan yunanlılar dünya kamuoyunu Türkiye'ye karşı kışkırtma yolları aradılar. Öte yandan, Yunanistan, türk uçaklarına yunan toprakları üzerinden uçuş izni verilmeyeceğini belirtiyor, bu da Türkiye'nin hava ulaşımını bir ölçüde aksatıyordu.

Aynı günlerde Yunanistan Ege kıta sahanlığı konusunu Lahey Adalet Divanı'na götürmek istediğini açıkladı. Bu öneriye ya da tehdide karşılık veren türk hükümeti «Yunanistan Lahey Adalet Divanı'na gitmek isterse, biz buna karşı çıkamayız» diyerek davasında haklı olduğunu belirtti. Ancak, Türkiye bir koşul öne sürüyor, divana gidilmeden önce öngörüşmeler yapılmasını istiyordu. Yunanistan bunu kabul ettiğini bildirmekte gecikmedi.

Gerçekte Yunanistan'ın kıta sahanlığı ve Ege'deki karasularının 6 mildon 12 mile çıkarılması üzerinde bunca duyarlıkla durmasının temelinde, Ege'nin türk sınırları içinde kalan bölgelerinde zengin denizaltı petrol yataklarının bulunduğunun saptanmış olması yatmaktaydı. Cenevre Deniz Hukuku Konferansı, aynı yılın ortasında, karasularının 12 mile çıkarılmasını kabul etti. Türkiye Ege Denizi'nde bu kararın uygulanamayacağını öne sürerek kabul etmedi. Çünkü Ege denizinde karasularını 12 mile çıkarmak, açık deniz alanının yarıdan çoğunu Yunanistan'a vermek demekti.

1976 yılının ilk günlerinde türk deniz kuvvetleri Ege'de tatbikata başladı. Bu tatbikat, NATO'yu ve ABD'yi olduğu kadar Yunanistan'ı da tedirgin etmekle birlikte olaysız geçti. Yunan ordusu da Trakya'da manevralar düzenleyerek bir karşı gövde gösterisine girişti.

Bu arada türk sismik araştırma gemisi *MTA 1*'in (Hora) araştırmalar yapmak üzere Ege'ye açılması söz konusu oldu. Yunanistan, Hora'nın denize açılması karşısında ivedilikle müdahalede bulunacağını ileri sürerken, Türkiye'nin daha temkinli hareket ettiği görüldü: Hora'nın denize açılması iki kez ertelendi. Sonunda, 23 temmuz 1976'da gemi denize açıldı. Ancak bu olay ikili ilişkilerde karşılıklı demeçlerle bir yumuşamanın başlangıcına rastlatılmıştı. Nitekim geminin araştırmalara başladığı gün, Atina da bir açıklama yapıyor ve bu araştırmalara müdahale etmeyeceğini ilan ediyordu. Bu arada Yunanistan da Kuzey Ege yöresinde araştırmalar yapmak üzere *Nautilus* adlı bir araştırma gemisi yolladı. Türkiye tarafından, Nautilus'un türk karasularını ve kıta sahanlığını ihlal ettiği ileri sürüldü. Ama yunanlılar daha çabuk davranarak, Hora'nın kendi karasularını ve kıta sahanlıklarını ihlal ettiğini ileri sürdüler; Türkiye'yi BM Güvenlik Konseyi'ne şikâyet ettiler. Konsey toplandıysa da herhangi bir karar alamadan dağıldı.

Lahey Adalet Divanı da Türkiye ile Yunanistan'ı sorunu görüşmek üzere bir «açık oturum»a çağırdı. Türkiye, Divan'ın bu konuda yetkisi olmadığını, sorunun yetkisizlik kararıyla sonuçlanması gerektiğini bildirdi. Yine toplanan BM Güvenlik Konseyi bu kez dört NATO üyesinin sunduğu ve tarafları ikili görüşmelere çağıran bir karar tasarısını kabul etti; ama Yunanistan ikili görüşmelere yanaşmadı. 1 ekim 1977'de, iki ülkenin dışişleri bakanları New York'ta buluştular; iki taraf da Kıbrıs'taki toplumlararası görüşmelerin sürdürülmesinden yana olduğunu açıkladı.

Türkiye, 1978 yılına bir hükümet değişikliğiyle girdi ve Kıbrıs barış harekâtı sırasında başbakan olan Bülent Ecevit aynı görevi yeniden üstlendi. Ecevit, 22 ocak 1978'de, Yunanistan başbakanı Karamanlis'e bir doruk toplantısı çağrısında bulundu. Görüşme 10 mart 1978'de İsviçre'nin Montreux kentinde gerçekleşti. Ecevit ve Karamanlis, birçok alanda görüş birliğine vardıklarını açıkladılar. Bu arada Lahey Adalet Divanı, Türkiye'nin görüşüne gelerek yetkisizlik kararı aldı. Karar gerekçesinde, ikili sorunların ancak Türkiye ile Yunanistan arasında yapılacak ikili görüşmelerle çözümlenebileceği belirtildi.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan beri sürekli bir gerilim içindeki Türk - Yunan ilişkilerinde ne 12 Eylül 1980'den sonraki üç yıllık askerî yönetim zamanında, ne de 1983 yılı sonlarında kurulan sivil yönetim zamanında olumlu bir gelişme gözlenebildi. Hatta Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı bu gerginliği bir ölçüde artırdı.

SAVUNMA

1981'de Yunanistan'ın savunma bütçesi gayrısafi millî gelirinin yüzde 5,7'si dolayındaydı. Askerlik süresi, sınıflara ve hizmetlere göre 22 ilâ 26 ay arasında değişir. Amerikan silahlarıyla donatılmış bulunan yunan silahlı kuvvetleri (1983'de 206 500 kişi) iyi eğitim görmüş durumdadır. Fakat subay kadrosu gerek 1967 temizliği, gerek 1973 darbe girişimi yüzünden ciddi sarsın-

Konstantin Karamanlis'in partisi Yeni Demokrasi'nin kasım 1977 seçim kampanyasından bir görünüm

Başbakan Andreas Papandreu

Montreux'de Türk ve Yunan başbakanlarının (K. Karamanlis-B. Ecevit) görüşmesi (10 mart 1978)

Foto. (C.I.C. koll. J. L. Passek); Andanson/Sygma (LAROUSSE); X [MEYDAN]

Başbakan Papandreu NATO toplantısında (Brüksel, aralık 1983) İngiltere, Kanada ve Lüksemburg delegeleriyle bir arada

tı geçirmiştir. 163 000 kişiden oluşan kara ordusunda 12 piyade tümeni, 1 zırhlı tümen, 1 mekanize tümen, 1 paraşütçü ve komando tümeni ve 3 zırhlı tugay vardır. Yunan ordusu eski amerikan tanklarını yeni AMX 13 fransız tanklarıyla değiştirmektedir. Deniz kuvvetlerinde (19 500 kişi) 10 denizaltı, 16 destroyer ve yüzden fazla çeşitli gemi vardır. Bunlar arasındaki 13 adet hücumbotu fransız exocet füzeleriyle donatılmıştır.

Hava kuvvetlerinde (24 000 kişi) çoğu amerikan uçağı olmak üzere 400 kadar savaş uçağı, 70 nakliye uçağı ve 70'e yakın helikopter vardır. Bu kuvvetlere 30 000 kişilik jandarma kuvvetlerini ve 390 000 kişilik yedekleri eklemek gerekir.

KURUMLAR

1951 - 1952'de bazı değişikliklere uğrayan 1911 anayasası bir meşrutî monarşi düzeni öngörüyordu. 8 aralık 1974 referandumuyla kurulan cumhuriyet 11 haziran 1975 anayasasıyla onaylandı ve böylece ülkede parlamenter bir düzen kuruldu. Cumhurbaşkanı parlamento tarafından 5 yıl için seçilir. Başbakanı ve hükümet üyelerini cumhurbaşkanı tayin eder. Cumhurbaşkanının, yasaları veto hakkı vardır. Fakat parlamento o yasayı salt çoğunlukla kabul ettiği takdirde veto geçersiz kalır. Meclis genel oyla 4 yıl için seçilir.

Anayasanın 111. maddesi eski kral Konstantin'in cumhurbaşkanlığına adaylığını koyabileceğini ve siyasi parti kurabileceğini de öngörmektedir.

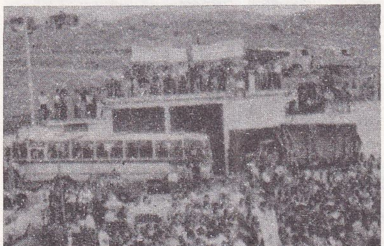

Sürgünden Atina'ya dönen siyasal tutukluların karşılanışı

EDEBİYAT

1967 nisanında kurulan albaylar diktatörlüğü ülkenin edebiyat yaşamında derin değişikliklerle dolu bir döneme ansızın son verdi. Oysa Merkez Birliği Partisi'nin (Georgios Papandreu) 1963 seçimlerinde kazandığı zaferle birlikte ülke iç savaşın bitiminden (1949) bu yana ilk kez özgürlüğün soluğunu duyuyordu. Askerler iktidara geçer geçmez sol eğilimli dergiler birbiri ardından kapanmaya başladı. Yazarların ilk tepkisi, ancak 1970'de sona erecek olan bir suskunluk oldu. O tarihte aydınlar, yeni bir taktiğe başvurarak yasal yollarla doğrudan doğruya cuntayla savaşmayı benimsediler içinde Georgios Seferis*'in (1963 Nobel Ödülü) bir şiirinin de bulunduğu *Onsekiz Metin* başlıklı çok imzalı bir derlemenin yayımlanmasıyla başlayan bu yeni direniş biçimi, yayın yaşamı kısa süreli de olsa, yeni edebiyat dergilerinin doğuşuna ve çok sayıda yayınevinin açılmasına yol açtı. Bunlar, sosyal ve siyasal düşünce yaşamındaki canlı ilgiyi ortaya koyan edebi ve kuramsal eserlerin yayınına giriştiler. Bu eserlerin çoğu yabancı dillerden çevrilmiş; çevirmenlik, görevlerinden atılmış çok sayıdaki aydının (gazeteci, öğretim üyesi, vb.) yaşamını sürdürebilmesine imkân veren tek çözüm yoluydu.

Böylece Marcel Proust'un *Geçmiş Zaman Peşinde* adlı romanın ilk ciltleri, ilk kez 1970'de Yunanca olarak, siyasal tutuklu sinema eleştirmeni Pavlos Zannas'ın çevirisiyle yayımlandı. Bununla birlikte, yunan edebiyatı güçlükle soluk alabiliyordu. Gerçekten, yazarlar sürekli sansür baskısı altındaydı. Savaş sonrası Avrupa'sının akımlarını izlemek için harcanan büyük çabalar ancak arkası gelmeyecek bir öykünmeyle sonuçlandı. Buna karşılık, yakın tarihin kişisel deneyimlerinin keşfine yönelmiş bilinçli eğilim, özyaşamöyküsü niteliğinde uzun öykülerin yaratılmasına yol açtı. Çoğu kez, tutku dolu bir lirizm ve şaşırtıcı bir içtenlikle kaleme alınan bu düzyazı türünü, selanikli yazar Georgios Ioannu (*Taş Gömüt*, 1971 ve *Tek Miras*, 1974) ile Maryos Hakkas (*Taharet Çanağı*, 1971 ve *Komün*, 1972) temsil etmekteydi.

Andreas Frangias'ın (doğ. 1923) romanı *Veba* (1972), toplama kamplarındaki yaşamı verirken, gerçekçilikten kopmamakla birlikte karabasanlı bir dil kullandı, tıpkı Vasilis Vasilikos*, Antonios Samarakis (doğ. 1919) [*Çatlak*, 1970] ve Menis Kumantareas (*Cam Fabrikası*, 1975) gibi. Ne var ki, gerçeklerden kopma, bir süre sonra Georgios Kimonas'ın *Kardeş* (1975) ve *Duvarcılar* (1978) ve Nasos Vagenas'ın *Meslek Örgütü* (1976) türünde düzyazılarıyla gerçekleşti; bu eserlerde gerçeğin yerini kurgunun ve simgeler dünyasının dili aldı. Bu dönemde, içinde yaşadığı günlerin etkisiyle çok sarsılmış bulunan Yunan halkının ortak bilinci için, şiir her şeyin önünde gelen bir sığınak oldu. Bir yıl içinde büyük estetik değeri olmamakla beraber 400 seçme şiir yayınlandı. Seferis'in, Ritsos*'un ve Elitis'in şiirleri, Mikis Teodorakis* tarafından bestelenerek gizlice çalınıp söylendi. Rena Katzidakis'in 1967'de cezaevinde yazdığı ve Teodorakis'in şarkı haline soktuğu *Sıkıyönetim*, dokunaklı aşk hayallerini, terörü ve büyük acıları dile getirerek yeni kuşakların ruhunu en iyi biçimde yansıtıyordu. Bu arada çok sayıda şair de sürgünü anlattı. Onlardan biri olan Stratis Tsirkas'ın (1911 - 1980) şiirleri, demokrasi yolunda yapılan mücadeleleri dile getiriyordu.

Temmuz 1974'de demokrasinin yeniden kurulması cezaevlerinin kapısını açtı ve sürgünde ya da başka bir ülkede bulunan yazarların yurda dönmesini sağladı. Böylece sürgün, cezaevi ve işkence üstüne anıların, romanların ve günlüklerin ortaya çıkması gecikmedi (Perikles Korovesis, *İnsan Bekçileri*, 1975).

1976'da demotik dil (konuşma dili), bilginlerin dili *katarevusa*'ya karşı 90 yıldan beri sürdürülen mücadeleyi kazanarak resmi bir kararnameyle resmi dil oldu.

Gene de bu on yıllık dönemin en önemli edebiyat olayı Aris Aleksandru'nun romanı *Kasa*'nın 1975'de yayımlanması sayılabilir. Roman her çeşit totalitarizmin özünde bulunan sorunları ele alarak psikolojik ve siyasal bir bağlam içinde işlemektedir. Yunan iç savaşında yaşanmış olaylarla da benzerleşen bu istiare yeni - gerçekçi roman geleneğinden ciddi bir kopuşu gerçekleştirip böylece bir evrensellik kazanmıştır denebilir. (L)

ARKEOLOJİ

Hem antik kalıntıları sistemli biçimde araştırmak, hem de çağdaş gelişmelerin ışığında gerekli kurtarma çalışmalarını uygulayabilmek için Yunanistan'da son yıllarda arkeolojik kazılara hız verildi. Yakın zamanda bulunan birtakım önemli eserler, uzun süredir kaldıkları karanlıktan gün ışığına çıkarıldı. Bilimsel tecessüs yön değiştirerek yeni alanlara, yeni problemlere el attı.

Kazılar özellikle milattan önceki ikinci binyıl için önemli sonuçlar doğurdu. İngiliz arkeoloğu sir John Evans'ın bulgularına ilişkin tartışmalar yatıştı. Minos uygarlığının incelenmesi yeni temellere kavuştu. Rahip-kral Minos'un resmi de bu araştırmalardan zararlı çıktı. Çünkü Knossos'daki bu boyalı kabartma gerçekte bir boksörü temsil etmektedir. Doğu modelinde bir saray uygarlığının meydana gelişi karmaşık bir olgunun sonucudur ve bunun ilk evreleri daha açık seçik görülmektedir. Malia'da 1966'dan beri sürmekte olan kazılarda orta Minos dönemine ait birtakım yapılar ortaya çıkarıldı. Bu yapılar ilk evrede siyasal-dinsel merkezlerin nasıl olduğunu göstermektedir. Burası ikinci evrede olduğu gibi dinsel bir saray değildir; içinde şatafatlı salonlar, dinsel bir amaçla kullanıldığı belirgin yerler, özellikle elden geldiğince derinde yapıldığı anlaşılan küçük bir tapınak ve büyük küplerin yer aldığı erzak ambarları bulunmaktadır. Pişmiş topraktan yapılmış mühürler ve tabletler, bir hayli gelişmiş bir yönetim tarzını simgelemektedir. Fildişinden yapılmış şahane bir sfenks, hem sanatçıların ustalığını, hem doğuyla ilişkilerin önemini göstermektedir.

II. binyıla ait helen uygarlığının yeni bileşenlere kavuşması da önemlidir. Minos ve Hellas uygarlıklarına paralel bir gelişme gösterdiği sanılan Kyklades uygarlığı şimdiye kadar sadece Neolitik çağın sonundan kalma heykelciklerle biliniyordu. Oysa, 1960'tan bu yana, amerikalılarca Keos'da, limanı, sokakları, evleri bulunan müstahkem bir kent ortaya çıkarıldı. Bir tapınakta bronzdan ve pişmiş topraktan yapılmış pek çok heykelcik bulundu. Bunlardan bazılarının yüksekliği 1 metre dolayındadır. Heykelciklerin hepsi kentin en parlak döneminden (M.Ö. XVI. ve XV. yüzyıllar) kalmadır. Tapınak daima bir ibadet yeri olarak kaldı ve M.Ö. VIII. yüzyılda bile burada yaşayan Helenler, kentin depremle yıkılması sırasında gövdesinden kopmuş olup sonradan yıkıntılar arasında bulunan M.Ö. XV. yüzyıldan kalma bir başa özellikle saygı gösterirlerdi.

Keos ikinci derecede bir kentti. Kralsa Thera'da (Santorin) oturuyordu. Bu kentin yeri çoktan beri biliniyordu, ama önemi

Foto. X (MEYDAN); Sipa Press (LAROUSSE)

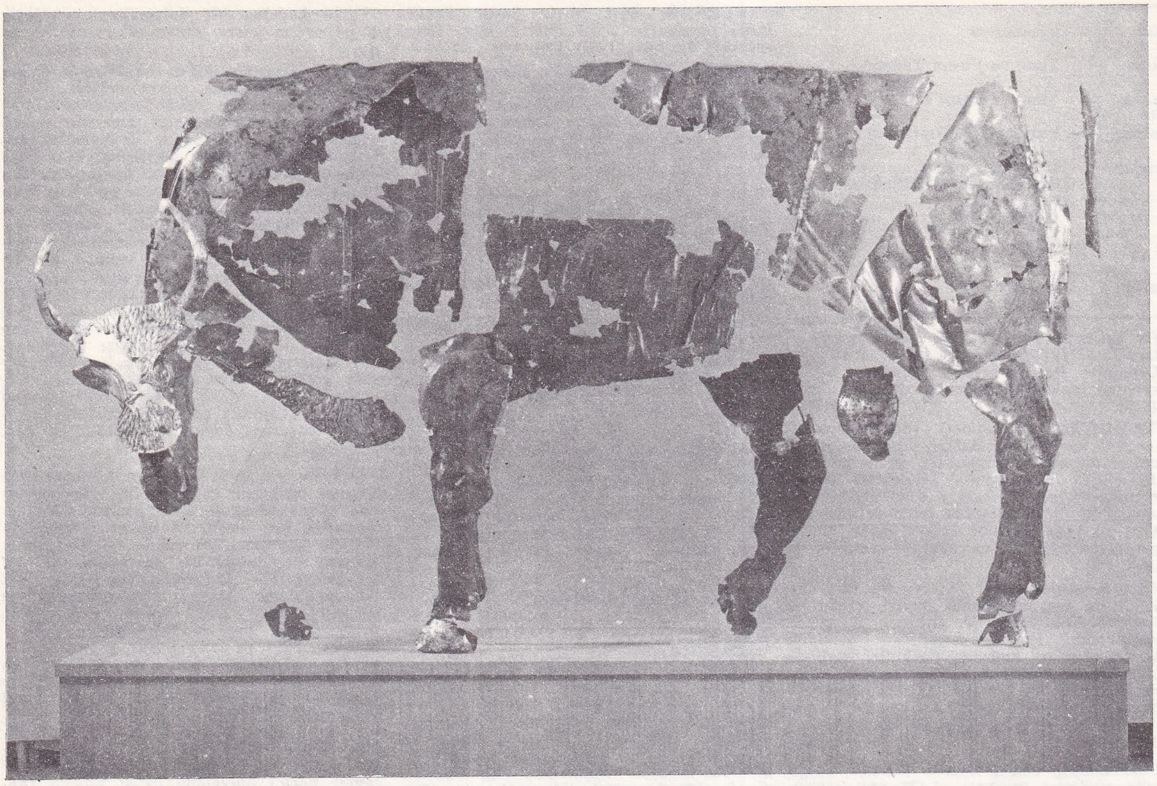

Delfi'de bulunup restore edilen doğal büyüklükte boğa heykeli (çekiçle dövme gümüş levhalardan ve altından yapılmıştır; M.Ö. VI. yy. ortasına doğru; Delfi arkeoloji müzesi)

1967'den beri Spyridon Marinatos yönetiminde yapılan kazılardan sonra anlaşıldı. Metrelerce kalınlıkta bir kül tabakası, yanardağın püskürmesi sırasında, kentin günlük yaşamında yer alan bazı nesneleri (içindekilerle birlikte küpler, ev eşyası, alet edevat, vb.) olduğu gibi sakladı. Tartışmalara konu olan püskürmenin tarihi, M.Ö. 1500'den biraz önceye denk gelmektedir. Bozulmadan saklanmış olması nedeniyle, Thera'da üstün sanat niteliği taşıyan eserler bulundu: Üzeri hayvan resimleriyle süslü, uzunca sepet biçiminde birçok küp. Beyaz üzerine kahverenginde yapılmış olan bu desenlerde, dalgalarla oynaşıp yarışan yunuslar ve safran çiçekleriyle dolu bir çayırda dolaşan dağ keçileri tüm canlılığı ve sevimliliğiyle görülmektedir.

Fakat resim sanatı fresklerde daha da belirgindir: İlkbaharda kumsaldaki zambaklar arasında volta atarak süzülen kırlangıçların uçuşunu gösteren güzelim panolar; bir yerde aniden durmuş görünen iki ceylan. Bunlardan başka rahibeler, boksörler, balıkçılar canlı çizgilerle resmedilmiştir. 6 metre boyunda resmedilmiş olan büyük bir deniz sahnesi, Kyklades'lilere servet sağlayan seferlerden birini tasvir etmektedir.

Arkeolojinin yazılı metinlere dayanması nedeniyle daha iyi bilinen I. binyıl içinse yenilik, özellikle yöntemlerle ve görüş açısının genişlemesiyle ilgilidir. Eskiden önem verilmemiş olan birçok malzeme şimdi ele alınıp incelenmektedir: Kemikler, «kaba» denen seramikler, metal parçaları, çiçektozları, vb.

Öte yandan, bulunan ve incelenen nesnelerin, özellikle seramiklerin çokluğu nedeniyle ister istemez bilişime (enformatik) başvurulmakta ve bunun için gerekli kodları belirlemek ve bir veri bankası kurmak üzere incelemeler yapılmaktadır. Ayrıca araştırmacılar şimdi günlük yaşamı estetik açıdan ziyade etnografik açıdan ele almaya önem vermektedirler.

Bu bakımdan bir ingiliz arkeoloji ekibinin Khalkis'in güneyinde, Lefkandi'de Euboia'da (Eğriboz) ve isviçrelilerin Eretria'da yaptıkları kazılar çok ilginç sonuçlar vermektedir. Birinci sit hem II., hem I. binyıla dayanmaktadır. Burada elde edilen buluntular, M.Ö. VIII. yüzyılda Fenike ve Kıbrıs'la olumlu bağlantılar kurarak yunan ticaretine yenilikler getiren Eğriboz'luların denizciliği hakkında değerli bilgiler vermektedir. Eretria ise iki parlak dönem yaşadı. Birincisi M.Ö. VIII. - VII. yüzyılları, ikincisi M.Ö. IV. yüzyılı kapsar. Birinci dönemde, birçok mezarda bulunan nesnelerin gösterdiği gibi, bronz işleme sanatı çok gelişmişti. İkinci dönemse, yerel aristokrasinin görkemli konutlarıyla belirgindir. Bunlardan birinde mozaik döşemeli yemek salonları bulunmaktadır. Bunlar mozaik tekniğinin en eski ve en ilginç örnekleridir.

Bronzların ve mücevheratın incelenmesi az bilinen bazı buluntuların gün ışığına çıkarılmasını sağladı. Olympia'da bulunmuş olan birçok eskiçağ bronzu, heykelcikler, silahlar, kalkanlar, çeşitli kabartmalar bir müzede önemleriyle orantılı olarak yer aldılar. Delfi (Delphoi) müzesinde restore edilen bu eski eserlerden biri bir kuyumculuk şaheseri sayılabilir. Bu eser, doğal büyüklükte bir boğa heykelidir. Çekiçle işlenmiş gümüş levhalardan yapılmış olan heykelin bazı kısımları (boynuzlar, hayalar, kuyruk ucu ve toynaklar) altındandır. Bulunduğu zaman, her halde bir yangında, başka altın ve gümüş nesnelerle ve fildişi heykelciklerle birlikte, ne hikmetse, balon iriliğinde gümüşten bir toprak haline gelmiş olan bu heykeli sabırla açıp eski haline getirmek gerekti.

Fakat bu arkeolojik buluntuların en görkemlisi Makedonya'da şimdiki Vergina'da ortaya çıkarıldı. Adı bilinmeyen ve eski krallık başkenti Aigai olduğu sanılan bir sitte (daha önce burada geometrik çağdan kalma bir yeraltı mezarlığı ve helenistik çağdan kalma bir saray bulunmuştu), profesör Manolis Andronikos 1977'den beri görkemli kral mezarları bulup ortaya çıkarmaktadır. Bu Makedonya mezarları bir oda biçimindedir ve içinden taştan yataklar vardır. Odanın ön cephesi sütunlu ve süslüdür. Bunların tümü, çapı 20 metreye, yüksekliği 4 metreye varan muazzam bir toprak yığınıyla tümsek şeklinde örtülüdür. Bu höyükler define arayıcılarına mezarın yerini belli ettiğinden bunların çoğu açılıp soyulmuş ve bu yüzden şimdi içi boş bulunmuştur. Aigai mezarlarından birinde sadece resimler kalmıştır, ama bu bile onun önemini belirtmeye yeterlidir. Çünkü eski yazarlar M.Ö. IV. yüzyılda duvar resimlerinde önemli gelişme olduğunu belirttikleri halde, söz konusu eserler ancak komşu ulusların yaptıkları onlara benzer eserlerle ya da daha sonra Roma çağında yapılan taklitlerle tanınıyordu. Mezarda bulunan resim bir ölüm törenini, Kore*'nin cehennem tanrısı Hades tarafından kaldırılışını tasvir etmektedir. Karşıdan görülen tanrı, arabasının üzerinde olarak cehennemden çıkmaktadır. Yolunun üstündeki baygın kızı göğsünden yakalayıp kavramakta, kızın arkadaşlarıysa kaçışmaktadır. X biçiminde bir şema üzerine yapılmış olan desenin çarpıcılığı, renk oyunlarıyla mekânın gerçek gibi gösterilişi, kişilerin psikolojik ifadeleri sanatçının ustalığını göstermekte ve bu freski ikinci klasik resim döneminin en önemli belgesi kılmaktadır.

İkinci mezarın bütün içeriği yerli yerindedir ve çok zengindir. Biri holde, öbürü odada bulunan iki sandukanın her birinde, üzeri gümüşle süslenmiş altından birer çekmece duruyordu. Çekmecelerin biri 11 kg, öbürü 8 kg ağırlığındadır. İçlerinde taşlaşmış kemikler ve bir altın taç bulunmaktadır. Çekmecelerin yanında birtakım silahlar bulundu. Kabartmalarla süslü altın bir varaktan yapılmış bir yay kılıfı, sapı altın ve fildişi kakmalı bir kılıç, çeşitli mücevherat ve gösterişli birtakım gümüş eşya bunlar arasındadır. Ölünün adı hiç bir yerde belirtilmemiştir. Ama bütün bu nesneler M.Ö. IV. yüzyılın ikinci yarısına aittir. Mezarda bu kadar çok altının bir arada bulunması onun Makedonya kralı Philippos II'ye ait olduğu izlenimini vermektedir (bk. PHILIPPOS II, *Ek 2*).

***YUNNAN**, güney Çin'de il. — 23 000 000 nüf. Merkezi *Kunming*. (L)

***YUNTDAĞ**, İzmir ilinde Bergama ilçesine bağlı bucak. — 2 481 nüf. 11 köy. Bucak merkezi *İsmailli*, 510 nüf. (1980). [M]

YUNUSEMRE (esk. **SARIKÖY***), Eskişehir ilinde Mihalıççık ilçesinin merkez bucağına bağlı yerleşim yeri. 1 246 nüf. (1980). [M]

***Yunus Nadi Armağanı.** — 1975'ten bu yana yarışma konuları ve ödül kazananlar şunlardır:

Foto. Atina fransız okulu (LAROUSSE)

yarışma dönemi	*yarışma konusu*	*kazananlar*
1975-1976	Yaşadığımız yüzyılda kadının yeri	Tunç ve Füsun Tayanç
1976-1977	Türkiye'de Anayasa Düzenleri: 1876-1976	Tunç ve Dinç Tayanç
1977-1978	Cumhuriyet döneminde gençlik	Fulya ve H. Basri Gürses
1978-1979	En güzel çocuk romanı	İsmail Uyaroğlu (Bir Liranın İki Günü)
1979-1980	Türkiye'de sansür sorunu	seçilemedi
1980-1981	Köşe yazısı	Göksel Türk
1981-1982	Toplumbilim	Sami Güven
1982-1983	Cumhuriyet basını ve demokrasi	seçilemedi
1983-1984	Fotoğraf (siyah-beyaz)	Nevzat Çakır

YU QUİLİ (Yu* Çiu-li), çinli siyaset adamı. — 1977'de Politbüro'ya girdi. Çin Komünist Partisi merkez komitesi sekreteri ve enerji komisyonu başkanı oldu (1980). [L]

***YURDADÖN** (Mehmet) türk sporcusu. — 1978 ve 1982'de Balkan atletizm yarışmalarında kros şampiyonu oldu. 1982'de 16. dünya oyunlarında (Helsinki) 10 000 metrede birincilik, Balkan büyükler şampiyonasında 10 000 metrede ikincilik kazandı. Aynı yıl 5 000 metrede 13'33" 70 ile, 10 000 metrede 28'35"06 ile Türkiye rekorlarını kırdı. (M)

Yurt Ansiklopedisi. Türkiye'nin her ilini doğal ve sosyoekonomik yapısı, tarihi ve kültürel özellikleri ile anlatan 11 ciltlik ansiklopedi. 1981'de Anadolu Yayıncılık AŞ tarafından haftalık fasiküller halinde yayımlanmaya başladı; 1984 sonlarına doğru tamamlandı. İlk on cilt tek tek illere ayrılmış, geniş bir indeksin yer aldığı son ciltte genel olarak Türkiye anlatılmıştır. (M)

YURTBAŞI, Elazığ ilinde merkez ilçeye bağlı yerleşim merkezi. 4 470 nüf. (1980). Belediye. [M]

YUSUFÇA, Burdur ilinde Gölhisar ilçesine bağlı yerleşim merkezi. 2 104 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YUSUFELİ,** Artvin ilinde ilçe. — 41 110 nüf. 57 köy. İlçe merkezi 2 948 nüf. (1980). [M]

***YÜCE** (Hüseyin) türk ressamı. — Doğayı en küçük ayrıntılarıyla resme aktaran tutumu, çocuksu ve arı-duru anlatımıyla naif esprinin tüm özelliklerini ortaya çıkardı. 34. ve 39. Devlet Resim ve Heykel sergisi başarı ödüllerini aldı (1974 1978). İstanbul'da Tiglat (1978) Ankara'da Artisan galerilerinde (1979, 1982) ve Kütahya'da resimlerini sergiledi (1982). [M]

***YÜCEBAĞ,** Siirt ilinde Sason ilçesine bağlı bucak. — 5 003 nüf. 8 köy. Bucak merkezi 956 nüf. (1980). [M]

***YÜCEL** (Can), türk şairi, yazarı ve çevirmeni. — 1976'dan sonraki dönemde de argoyu ve halk dilini kullanarak özgün bir dille yazdığı şiirlerinde kelime oyunlarına ironiye geniş yer verdi. Üç yeni şiir kitabı yayımlandı: *Şiir Alayı* (1981), *Rengâhenk* (1982), *Gökyokuş* (1984). [M]

***YÜCEL** (Tahsin) türk hikâyecisi, yazarı. — Görevli olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fransız Dili ve Edebiyatı bölümünde profesör oldu (1978). Yeni eserleri: *Anlatı Yerlemleri* (1979), *Yapısalcılık* (1982), *Yazının Sınırları* (1982), *Ben ve Öteki* (öyküler, 1983). [M]

***Yüksek Hakimler Kurulu.** Bk. *Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu.*

***Yüksek İslam Enstitüleri.** — 1975'den sonra öğrenci sayısı hızla arttı; 1975'de 1 554 iken 5 yıl içinde 3 kat artışla 1981'de 4 783'e yükseldi. 1982'ye kadar Türkiye'de bir tek ilahiyat fakültesi vardı: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Bu tarihten sonra, 1982 - 1983 öğretim yılında, yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı kanunla yüksek islam enstitülerinin tümü ilahiyat fakültesi adını alarak bulundukları yerdeki üniversitelere bağlandı. Böylece ilahiyat fakültesi sayısı 8 oldu. (M)

***YÜKSEKOVA,** Hakkâri ilinde ilçe. — 45 012 nüf., 29 köy. İlçe merkezi 14 287 nüf. (1980). [M]

***YÜKSEKÖĞRETİM** bls. i. — ANSİKL. İlki 1946'da, diğerleri daha sonra yürürlüğe giren 4936, 115 ve 1750 sayılı kanunların üniversitelere tanıdığı özerklik, 35 yıl içinde, yöneticilerin üniversite kurullarınca seçilmesi, yönetim ve öğretime ilişkin kararların üniversite kurullarınca alınması biçiminde anlaşılıp uygulandı. Fakat yöneticilerin öğretim üyelerinin oylarıyla görev başına gelmeleri bazı üniversitelerde zaman zaman hizipleşmelere, kutuplaşmalara ve sürtüşmelere yol açtı. Bazı üniversitelerde rektör ve dekanlar haftalar, hatta aylar süren turlardan sonra seçilebildi. Aynı kanunların hükme bağladığı üzere, doçentlerin belli sürelerden sonra, bulundukları üniversitede profesör olmaları, bazı fakültelerde profesör sayısını, doçent sayısının iki katına çıkardı. Hatta bazı üniversitelerde profesörlere yer açmak için yeni kürsüler, yeni fakülteler bile kuruldu. Buna karşılık yirmi yıl içinde (1955 - 1975) İstanbul, Ankara ve İzmir dışında yeni açılan 12 üniversitede, kuruluşlarının üzerinden 6-26 yıl geçtiği halde öğretim üyesi sayısı ihtiyacın çok altında kaldı. Hatta 1975'te kurulan bir üniversitenin rektörü, o yıl orada görev yapan tek profesör oldu.

Eski mevzuattan doğan aksaklıklar yukarıda belirtilenlerden ibaret değildi. Çeşitli üniversitelerdeki eğitim sürelerinin farklı olması ve üniversiteler arasında yeterli eşgüdümün bulunmaması, bir üniversiteden ötekine yatay öğrenci geçişlerini büyük ölçüde engelliyordu. Ayrıca üniversitelerden başka birtakım yüksekokullar açılıyor; bunlar bakanlıklara bağlı olarak çalışıyor ve öğretim üyelerine akademik unvanlar veriyordu. Bu da yükseköğretimde dengesizliklere yol açıyordu. Öte yandan üniversitelerin asli görevi olan eğitim, öğretim, araştırma, yayın faaliyetlerinin ve diğer kamu hizmetlerinin ne ölçüde yapıldığını nesnel olarak değerlendiren ve denetleyen bir üst kuruluşun bulunmayışı yüzünden, üniversitelerin görevlerini ne derecede yerine getirdiği izlenemiyordu. Bilimsel denetim görevi, öğretim üyelerinden oluşan kurullara verilmiş olmakla birlikte, 35 yıl içinde başarısız sayılan öğretim üyesi pek az görüldü.

Bir kısmı yukarıda belirtilen kusurları düzeltmek amacıyla 12 Eylül 1980 Harekâtı'ndan sonra girişilen genel hukuki düzenlemelerden biri olarak, 6 kasım 1981'de yürürlüğe konulan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu'yla, ikinci bir üniversite reformu gerçekleştirildi. Reformun esaslarına 1982 Anayasası'nın 130. ve 131. maddelerinde de yer verildi. Daha sonra, uygulamada ortaya çıkan bazı aksaklıkların giderilmesi için, 2653 ve 2880 sayılı yasalarla sistemin bütünlüğünü zedelemeyen yeni bazı hükümler getirildi. Tüm yükseköğretim kurumlarının teşkilat, işleyiş, görev, yetki ve sorumluluklarını bir bütünlük içinde ele alan, çeşitli bakanlıklara ve akademilere bağlı yüksekokulları (Türk Silahlı Kuvvetleri ve Emniyet teşkilatına bağlı olanlar hariç) üniversite çatısı altında toplayan 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunu, 1750 sayılı Üniversiteler Kanunu'nu ve yükseköğretim kurumlarıyla ilgili aykırı hükümleri yürürlükten kaldırdı.

2547 sayılı kanuna göre yükseköğretim kurumlarının üst kuruluşları, öz organları ve öğretim elemanları şöyle özetlenebilir:

üst kuruluşlar

Yükseköğretim Kurulu (YÖK), tüm yükseköğretimi düzenleyen, yükseköğretim kurumlarının faaliyetlerine yön veren, kanunla verilen görev ve yetkiler çerçevesinde özerkliğe ve kamu tüzelkişiliğine sahip, sürekli görev yapan bir kuruluştur. Yükseköğretim Kurulu cumhurbaşkanınca, tercihan rektörlük yapmış kişiler arasından seçilen sekiz; bakanlar kurulunca, üniversiteler dışından üst düzey devlet görevlileri ve emeklileri arasından seçilen altı; Genelkurmay Başkanlığı'nca seçilen bir; Milli Eğitim Bakanlığı'nca seçilen iki; Üniversitelerarası Kurul'ca, kurul üyesi olmayan profesörlerden seçilen sekiz kişiden oluşur. Kurul üyeliği (Genelkurmay Başkanlığı'nca seçilen üye hariç) sekiz yıldır. Her yıl üyelerin dörtte biri yenilenir. Yeniden seçilme olur. Milli Eğitim bakanı gerekli gördüğü hallerde kurula katılır ve başkanlık eder. Yükseköğretim Kurulu, yükseköğretim kurumları arasında birleştirici, bütünleştirici işbirliği ve koordinasyon sağlar; yaz öğretimi, gece öğretimi, ikili öğretim gibi önlemler alır; yeni üniversite kurulmasına, gerektiğinde birleştirilmesine ilişkin öneri ve görüşlerini Milli Eğitim Bakanlığı'na sunar; yükseköğretim kurumları içinde bölüm, anabilim ve anasanat dalları ile araştırma ve uygulama merkezi açılması, birleştirilmesi ya da kapatılması, konservatuvar, meslek yüksekokulu, hazırlık okulu ya da birimleri kurulmasıyla ilgili olarak doğrudan ya da üniversitelerden gelen öneriler üzerine karar verir; yükseköğretim kurumlarında asgari ders saatlerini saptar; üniversitelerin ihtiyaçlarını, öğretim programlarını, bilim dallarının niteliklerini, uygulama alanlarını, bina, araç, gereç ve benzeri imkânlarını, öğrencilerin sayısını dikkate alarak, profesör, doçent ve yardımcı doçent kadrolarını tespit eder; üst kuruluşlar ve üniversitelerce hazırlanan bütçeleri inceleyip onayla-

Yükseköğretim Kurulu (YÖK) toplantısından bir görünüm

Foto. X (MEYDAN)

dıktan sonra Milli Eğitim Bakanlığı'na sunar.
Yükseköğretim Denetleme Kurulu, Yükseköğretim Kurulu adına üniversiteleri, bağlı birimlerini, öğretim elemanlarını denetler. Yükseköğretim Kurulu'na bağlıdır. Yükseköğretim Kurulu'nca önerilecek beş profesör üyeden; Yargıtay, Danıştay ve Sayıştay'ca gösterilecek üçer aday arasından Yükseköğretim Kurulu tarafından seçilecek birer üyeden; Genelkurmay Başkanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı'nca seçilecek birer üyeden oluşur.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM), yükseköğretim kurumlarına öğrenci alınması amacıyla sınavları yapan, Yükseköğretim Kurulu'nun saptadığı esaslara göre değerlendiren, adayların yükseköğretim kurumlarına yerleştirilmesini sağlayan bir kuruluştur.
Ayrıca yükseköğretim kurumlarına anket, doçentlik sınavları dahil her düzeyde sınav ve değerlendirme ile öğrenci kayıt işlemlerini yapar.

Üniversitelerarası Kurul, üniversite rektörleri, Genelkurmay Başkanlığı'nın Silahlı Kuvvetler'den dört yıl için seçeceği bir profesör ile her üniversite senatosunun o üniversiteden dört yıl için seçeceği bir profesörden oluşur. Üniversitelerarası kurul akademik bir organ olup teşkilat ve kadro yönünden, Yükseköğretim Kurulu kararları doğrultusunda öğretim üyesi ihtiyacını karşılayacak önlemleri önerir; yönetmelikler hazırlar; doktora ile ilgili esasları saptar; doçentlik sınavlarını düzenler; yurt dışında yapılan doktoraları, doçentlik ve profesörlük ünvanlarını değerlendirir.

Yükseköğretim kurumlarının organları üniversite organları

● *Rektör,* üniversite tüzel kişiliğinin temsilcisidir. Yükseköğretim Kurulu'nun önereceği, yükseköğretimden sonra en az on beş yıl hizmet vermiş, tercihan devlet hizmetinde bulunmuş, ikisi üniversitelerde görevli profesörlerden olmak üzere dört kişi arasından cumhurbaşkanınca beş yıl için atanır. Yeniden atanma olur. Rektör, üniversite kurullarına başkanlık eder, yükseköğretim üst kuruluşlarının kararlarını uygular; faaliyetleri hakkında Üniversitelerarası Kurul'a bilgi verir; üniversitenin yatırım programlarını, bütçesini hazırlayıp Yükseköğretim Kurulu'na sunar; gerektiğinde öğretim elemanlarının ve diğer personelin görev yerlerini değiştirir ya da bunlara yeni görevler verir; üniversite birimlerini ve her düzeydeki personelini denetler.

● *Senato,* rektörün başkanlığında, rektör yardımcıları, dekanlar ve her fakülteden kurullarınca üç yıl için seçilecek birer öğretim üyesiyle rektörlüğe bağlı enstitü ve yüksekokul müdürlerinden oluşur. Senato, üniversitenin akademik organıdır; üniversitenin bütünüyle ilgili kanun ve yönetmelik taslaklarını hazırlar; yıllık eğitim - öğretim programını ve takvimini inceleyerek karara bağlar; Üniversite Yönetim Kurulu'na üye seçer.

● *Üniversite Yönetim Kurulu,* rektörün başkanlığında dekanlardan, senatoca dört yıl için seçilen üç profesörden oluşur. İdari faaliyetlerde rektöre yardımcı bir organdır. Yatırım programını, bütçe tasarısı taslağını inceleyip rektörlüğe sunar; üniversite yönetimi ile ilgili rektörün getireceği konularda karar alır; fakülte, enstitü ve yüksekokul yönetim kurullarının kararlarına yapılan itirazları inceleyerek kesin karara bağlar.

fakülte organları

● *Dekan,* fakültenin birimlerinin temsilcisidir. Rektörün önereceği, üniversite içinden ya da dışından üç profesör arasından Yükseköğretim Kurulu'nca üç yıl için seçilir. Yeniden seçilme mümkündür. Dekan, fakülte kurullarına başkanlık eder; fakülte kurullarının kararlarını uygular ve fakülte birimleri arasında düzenli çalışmayı sağlar; fakültenin genel durumu ve işleyişi hakkında rektöre rapor verir; ödenek ve kadro ihtiyaçlarını, fakülte bütçesiyle ilgili önerileri rektörlüğe bildirir; fakültenin birimlerini ve her düzeydeki personelini denetler.

● *Fakülte kurulu,* dekanın başkanlığında fakülteye bağlı bölümlerin başkanlarıyla, varsa fakülteye bağlı enstitü ve yüksekokul müdürlerinden üç yıl için fakültedeki profesörlerin kendi aralarından seçecekleri üç, doçentlerin kendi aralarından seçecekleri iki, yardımcı doçentlerin kendi aralarından seçecekleri bir öğretim üyesinden oluşur. Görevleri üniversite senatosununkilere paraleldir.

● *Fakülte Yönetim Kurulu,* dekanın başkanlığında fakülte kurulunun üç yıl için seçeceği üç profesör, iki doçent ve bir yardımcı doçentten oluşur. Görevleri üniversite yönetim kurulununkilere paraleldir. Üniversitelere bağlı enstitü ve yüksekokulların de kendi müdürleri, yönetim kurulları vardır.

öğretim elemanları

Üniversitelerin öğretim elemanları öğretim üyeleri ile öğretim yardımcılarından oluşur. Öğretim üyeleri *yardımcı doçent, doçent* (Ek 2)* ve *profesör**lerdir. *(Ek 2).* Öğretim üyeleri, başka bir işe geçmek, emekli olmak, çekilmek ya da işten çekilmiş sayılmak yoluyla öğretim görevinden ayrılsalar da ünvanlarını taşıyabilirler. Öğretim üyeliğinde yaş haddi 67'dir. Üniversitelerde ve bağlı birimlerinde atanmış öğretim üyesi bulunmayan dersler ya da herhangi bir dersin özel bilgi ve uzmanlık isteyen konularının eğitim öğretim uygulamaları için, kendi uzmanlık alanlarındaki çalışma ve eserleri ile tanınmış kişiler, sürekli ya da ders saati ücretiyle öğretim görevlisi olarak görevlendirilirler. Öğretim görevlisi kadrolarına en çok iki yıl için atama yapılabilir. Sürenin bitiminde yeniden atanma olabilir. Okutmanlar, rektörün onayıyla süreli ya da sürekli olarak atanırlar.
Öğretim yardımcıları ise araştırma görevlileri, uzmanlar, çeviriciler ve eğitim - öğretim planlamacılarıdır.
Yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları ile her düzeydeki öğrenciler siyasi partilere ve bunların her türlü yan kuruluşlarına üye olamazlar; bir parti hesabına siyasi faaliyet gösteremezler.

çalışma ve denetim

Profesör ve doçentler üniversitede devamlı veya kısmi statüde görev yapanlar olarak ikiye ayrılırlar. Devamlı statüde görev yapanlar bütün çalışmalarını üniversiteye hasrederler. Başka yerlerde ücretli veya ücretsiz, resmi veya özel başkaca bir iş göremezler; ek görev alamazlar, serbest meslek icra edemezler.

Kısmi statüde görev yapan profesör ve doçentler her defasında iki yıl için atanabilirler. Haftada en az yirmi saat görev başında bulunmakla yükümlüdürler. Tazminat, yan ödeme, ek ücret, döner sermaye payı alamazlar. Rektör, dekan, bölüm başkanı, yüksekokul müdürü olamazlar.

öğretim üyesi ihtiyacının karşılanması

Yükseköğretim kurumlarının öğretim üyesi ihtiyacı ve bunların nereden karşılanacağı YÖK'çe tesbit edilerek ilgili üniversitelere bildirilir. Bu üniversitelerin rektörleri kendilerinden istenen sayıda öğretim üyesinin adını YÖK'e bldirirler. Görevlendirilenler kadroları kendi üniversitelerinde kalmak ve bir yarı yıldan az, dört yarı yıldan çok olmamak üzere başka üniversitede görev yaparlar. Süresi içinde görevlerine gitmeyenler istifa etmiş sayılır. Bunlar, bu görevi yerine getirmedikçe hiç bir kamu kuruluşunda çalıştırılamazlar.

öğretim süresi

Üniversitelerde lisans öğretimi en az dört yıldır. İki yıl da ek süre hakkı vardır. Ek süre sonunda en çok üç dersten kalanlara bir yıl daha ek süre tanınır. Bu süreler içinde başarı sağlayamayan öğrencinin üniversiteyle ilişiği kesilir. (M)

***Yüksek Savcılar Kurulu.** Bk. *Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu.*

***YÜKSELEN,** Konya ilinde, merkez ilçenin Sille bucağına bağlı yerleşim merkezi 1 447 nüf. (1980). Belediye. (M)

***YÜZBAŞIOĞLU** (Şerif), türk müzik yönetmeni ve hafif müzik sanatçısı. — 1981 yılında İstanbul'da öldü. (M)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 20 temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı kanun hükmünde kararnameyle kurulması kararlaştırılan ve yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 30 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı kanunla Van'da kurulması kesinleşen üniversite. Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağlıyken adı ve bağlantısı değiştirilen Van Fen - Edebiyat Fakültesi'nden; yeni kurulan Veteriner ve Ziraat fakültelerinden; Sosyal Bilimler ve Fen Bilimleri enstitülerinden; Van Eğitim Enstitüsü adıyla Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlıyken adı ve bağlantısı değiştirilen Eğitim Yüksekokulu'ndan ve yeni kurulan Hakkâri Meslek Yüksekokulu'ndan oluşur. Üç fakülteyi, iki enstitüyü ve iki yüksekokulu kapsayan Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde, 1982 - 1983 öğretim yılında 5'i profesör, 16'sı uzman, öğretim ve araştırma görevlisi olmak üzere toplam 21 öğretim elemanı; 349'u erkek, 104'ü kız olmak üzere toplam 453 öğrenci bulunuyordu. (M)

Z

Yukarda «solda», Shaba savaşına katılan faslı askerler; «sağda», fransız paraşütçüleri Lubumbashi'de

***ZAANDAM.** Bk. ZAANSTAD.

***ZAANSTAD (Zaandam*)**, Hollanda'da kent. — 125 000 nüf. (L)

***ZABRZE,** Polonya'da (Katowice voyvadalığı) kent. — 204 000 nüf. Metalurji. (L)

***ZACATECAS,** Meksika'da kent. — 50 000 nüf.
— *Zacatecas eyaleti;* 1 097 000 nüf. (L)

***ZADAR,** Yugoslavya'da (Hırvatistan) kent. — 43 000 nüf. (L)

***ZAGORSK,** Sovyetler Birliği'nde kent. — 101 000 nüf. (L)

***ZAGREB,** Yugoslavya'da, Hırvatistan'ın başkenti. — 667 687 nüf. (L)

***ZAİRE,** Afrika'nın ekvator kesiminde devlet. — 26 380 000 nüf.

TARİH

Haziran 1975'te, başkan Mobutu Sese Seko'yu devirmeyi amaçlayan bir komplonun ortaya çıkarılması birçok generalin tutuklanması ve bir bakanın azledilmesiyle sonuçlandı. 1976 başında, Angola'da, Angola Halk Kurtuluş Hareketi zafer kazanınca, Zaire, Angola Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne yaptığı yardımı kesti ve başkan Agostino Neto'nun rejimini tanıdı.

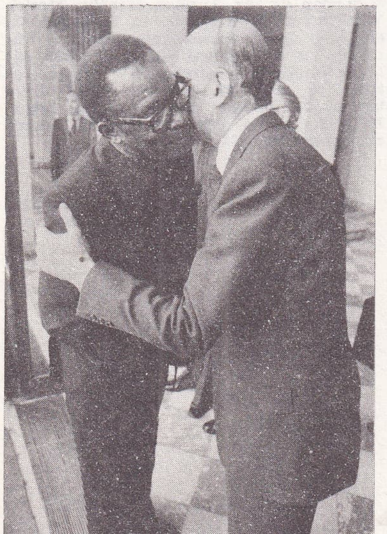

Cumhurbaşkanı Mabutu Sese Seko fransız cumhurbaşkanı Giscard D'Estaing ile

Shaba savaşı

8 mayıs 1977'de, Kongo Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne mensup olduklarını ileri süren ve aralarında eski Katanga jandarmaları da bulunan 1 500 - 2 000 kişi, Angola'dan başlayarak Shaba eyaletini (eski Katanga) işgal etti. Amaçları, ülkenin bütün maden zenginliklerinin bulunduğu eski Katanga'yı (Zaire'nin gelirlerinin yüzde 70'i bu bölgedeki bakır madenlerinden sağlanır) felce uğratmaktı. Kendilerine Kongo Halk Ordusu Kuvvetleri adını veren bu kuvvetler, hızla ilerleyerek birçok kenti ele geçirdikten ve Zaire birliklerini dağıttıktan sonra, Kolwezi'ye yüz km kadar bir mesafede durdu. Zaire hükümeti, kesin kanıtlara dayanmaksızın, istilacıların yanında hareket etmekle suçladığı Küba ile diplomatik ilişkilerini kesti. Fas, nisan başında, Mobutu ordusuna yardım için 1 500 kişilik bir birlik yolladı; Fransa, savaş yerine malzeme ve asker taşımak için Fas ve Zaire'nin emrine 10 «Transall» ve I «DC-8» uçağı tahsis etti. Zaireliler, faslıların da desteğiyle, Shaba eyaletini yavaş yavaş geri almaya başladılar ve mayıs sonunda (80 Gün Savaşı'nın sonu) Kapanga kentini ele geçirdiler.

orduda ve partide temizlik

Başkan Mobutu, bu saldırıdan sonra, rejimin siyasi organlarında büyük çapta bir yapısal düzenlemeye girişti. Temmuz 1977 başında, Mpinga Kasenda devlet birinci komiserliğine (başbakan) atandı. Orduda temizlik yapıldı. Üst düzeyde birçok subay ve general emekliye ayrıldı ya da zindana atıldı. Köyişleri Bakanlığı kuruldu. Yerel, bölgesel ve ulusal temsilcilerin doğrudan geneloyla seçilmesini öngören yeni bir seçim kanunu çıkarıldı. Ülkenin tek partisi olan Halkçı Devrim Hareketi'nin siyasi bürosunun 30 üyesinden 18'inin de aynı esaslara göre belirlenmesi kabul edildi. Ağustosta, rejimin iki numaralı adamı sayılan dışişleri bakanı Nguza Karl I Bond tutuklandı ve vatana ihanetten ölüme mahkûm edildi, ama sonunda bağışlandı.

Zaire, eylül 1977'de, Shaba eyaletinin kuzeybatısında, Tanganyika gölünün kıyısında 150 000 km²'lik bir araziyi, uzaya uydu fırlatacak füzeler için fırlatma alanı olarak kullanılmak üzere 25 yıllığına Batı Almanya'ya tahsis etti.

Aralık 1977'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerine, tek aday olarak katılan Mobutu, kullanılan oyların yüzde 98,16'sını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Mart 1978 başında, sivil ve asker 14 kişi, devlete karşı komplo hazırladıkları gerekçesiyle, Kinşasa'da idam edildi. Birkaç hafta sonra, ordu, İdofa'da, Gungu'da ve Kwuilu bölgesinde ayaklanmaları bastırmak için harekete geçti. Bastırma sırasında 2 000 kadar sivil öldürüldü.

İkinci Shaba savaşı

Birinci Shaba savaşından on dört ay sonra, Zambiya yoluyla Angola'dan gelen katangalı jandarmalar ve Kongo Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne bağlı 4 000 gerilla, 11-12 mayıs 1978'de, bir kez daha Shaba'ya girdiler ve Kolwezi'ye saldırarak burayı ele geçirdiler. Kentlerde oturan avrupalıların durumu nazikleşince, Fransa ile Belçika, kendi uyruklarını korumak için askeri müdahaleye başvurdular. 19 mayıs 1978'de 900 fransız askeri Kolwezi'ye inip ve avrupalıların kurtarılabilmesi için kenti taramaya başladı. 20 mayısta, fransız birliklerine yardım etmek için 1 750 belçika askeri geldi. Çarpışmalarda 300 asi öldürüldü; canlarını kurtaranlar Angola'ya doğru geri çekildiler. Kolwezi'nin istilacılarca ele geçirildiği günlerde, bin kadar afrikalı, yüzden fazla avrupalı asiler tarafından katledilmişti. 27 mayısta fransız paraşütçüleri Shaba'yı terkettiler; eyalette düzeni sağlama işi afrikalılararası bir kuvvete verildi.

tek adam: Mobutu

Başkan Mobutu, mayıs 1979'da, kabinede önemli değişiklikler yaptı. Bo-Boliko-Lokonga devlet birinci komiserliğine (başbakan) getirildi. Nguza Karl I Bond, yeniden dışişleri bakanı ve partide siyasi büro üyesi oldu; ağustos 1980'de de Lokonga'nın yerine geçti. Bu parlak itibar iadesini çok sayıda siyasi mahkûmun salıverilmesi izledi. Ekonomik ve mali güçlüklere göğüs germek isteyen devlet başkanı için böyle bir siyasi yumuşama gerçekten gerekliydi.

Başkan Mobutu kasım 1981'de Paris'te toplanan Fransızca konuşan Afrika ülkeleri konferansında kendini dinlettiği gibi, aralık 1981'de Washington'a gittiğinde de ilgiyle dinlendi. Amerikalı muhataplarını, yabancı ülkelere sığınan ve ABD'nin desteğinden yararlanan zaireli muhalifler konusunda uyardı. Mobutu 1967'de Israil'le kesilmiş bulunan diplomatik ilişkileri yeniden kurma yolundaki düşüncesini de bu Washington ziyaretinde açıkladı.

Gerek batılı devletlerle, gerek Afrika'da Angola ve Kongo ile ilişkiler düzelmeye yüz tutmuşken, Zambiya ile ciddi bir gerginlik başladı: Mart 1982'de ciddi sınır olayları çıktı; nisanda iki başkent arasındaki demiryolu bağlantısı kesildi.

dirilen muhalefet

Ocak 1982'de bazı milletvekilleri tutuklandı; yargılanabilmeleri için dokunulmazlıkları kaldırıldı; fakat çok geçmeden hepsi salıverildi. Bu sırada üniversitede ciddi karışıklıklar çıktı. Polis, el ilanı dağıtan öğrencileri tutukladı. Kinşasa Üniversitesi 31 ocak 1982'de kapatıldı; eskiden çok kullanılmış bir yönteme başvurularak, bazı muhalif öğrenciler «yeniden eğitim» görmeleri için askere alındı. Nisan 1982'de bir öğrenci bir er tarafından öldürüldü; katilin ölüm cezasına çarptırılmasına karşın, başkentte askerlerle öğrenciler arasında şiddetli çatışmalar oldu.

10 ekim 1981'de Nsinga Udju Ongwabeki Untube'nin yeniden başbakan olmasından sonra muhalefete geçen eski dışişleri ba-

Foto. Gibod/Sipa Press; Mingam/Gamma; AP (LAROUSSE)

«Solda», Kolwezi'de kıyıma uğrayan avrupalılar; «sağda», fransız paraşütçüleri Kolwezi'de

Başkan Mobutu, Angola devlet başkanı A. Neto ile

kanı Nguza Karl I Bond'un siyasi dostları Avrupa'da, özellikle de Belçika'da, Mobutu'ya karşı güçlü bir kampanya başlattılar. Hiçbir zaman çokpartili bir siyasi yaşam düşünmeyen Mobutu, mart 1982'de bu düşüncesini şöyle açıkladı: «Ben yaşadığım sürece Zaire'de ikinci bir parti asla olmayacaktır».

EKONOMİ

Son yıllarda bakır fiyatlarında görülen düşüş, kasım 1978 - ağustos 1979 arasında yapılan devalüasyonlarla Zaire parasının yüzde 80 değer yitirmesi, dış borçların büyük tutarlara yükselmesi, temel malların üretiminde meydana gelen durgunluk, ücret tavanının sınırlandırılması ekonomik güçlükleri sürekli kıldığı gibi sosyal gerilimleri de gündemde tuttu. Fransa, Zaire'ye yaptığı mali yardımı iki katına çıkardı; Avrupa ülkelerin'n çoğu mali yardım için bekleme politikası izlediler; bu arada, yeni dostluk kurulan Çin, Zaire'ye mali ve askeri yardımda bulundu.

Bu önlemlerin sonucu olarak enflasyon hızı düşmeye başladı. 1979'da yüzde 87,7 olan enflasyon oranı 1980'de yüzde 46,7'ye; 1981'de yüzde 35,82'ye düştü. 1982'de yeniden yüzde 50'ye tırmandı. (LM)

başlıca üretim

manyok	12 500 000 t
şekerkamışı	620 000 t
mısır	500 000 t
yerfıstığı	323 000 t
kahve	90 000 t
palmiyeyağı	180 000 t
muz	313 000 t
ananas	156 000 t
keçi	2 722 000 baş
sığır	1 170 000 baş
koyun	738 000 baş
domuz	720 000 baş
bakır	495 000 t
elmas	8 milyon kırat

***ZAKOPANE,** Polonya'da kent. — 27 000 nüf. Kış sporları merkezi. (L)

***ZAMAN i.** — ANSİKL. Metrol. Zaman ölçümü için günümüzde yeni aygıtlar ortaya çıktı. 1955'te sezyum frekansının ölçek olarak kullanılması, zamanı ölçme tekniğinde ve kavramlarda derin değişmelerin başlangıcı oldu. Bu dönemde astronomi zamanı kavramından atom zamanı kavramına geçildi. Böylece, zaman birimi olarak önce atom saniyesi (13. Genel Ağırlık ve Ölçü Konferansı, 1967), sonra dünya zamanı temel alınarak (14. Genel Ağırlık ve Ölçü Konferansı, 1971) *uluslararası atom zamanı* (UAZ) kabul edildi.

Bu gelişme, 1972'de, saniyelerin farklı sayılarla gösterilmesi bakımından UAZ'dan ayrılan *bağdaşık evrensel zaman*'ın (bütün dillerde UTC) tanımlanmasıyla sonuçlandı. UTC'nin metrolojik değeri, UAZ ile aynı olup çoğu kullanım alanlarında (özellikle gemicilikte astronomi zamanını kullanan denizciler arasında) evrensel zaman da denen astronomi zamanını yeter derecede yaklaşıklıkla belirler.

Zaman ve frekans ölçümlerinde 1972'den beri esaslı hiçbir değişiklik olmadı. Ama hassaslık ve dakiklik durmadan artmakta ve uygulama alanları genişlemektedir.

frekans ölçeği

Araştırma laboratuvarlarındaki sezyum ölçekleri, bağıl değeri $1X10^{-13}$'den daha az hatayla frekansları tam ve dakik verir. Başka tip atom ölçekleri de vardır. Bunlar bazı özel uygulamalar için daha yararlı olabilirler. Örneğin hidrojenli maser'ler astronomi ve uzay araştırmaları için çok kullanışlıdır. Sanayi bize sezyumlu ve rubidyumlu atom ölçekleri sağlamaktadır. Ama, uygulamaların çoğunda, ihtiyaçlar kuvarslı saatlarla karşılanmaktadır. Bu alanda yapay uydularda kullanılan son derece dakik kuvarslı saatlardan kuvarslı kol saatlarına kadar bir dizi kuvarslı saat bulunmaktadır. Öte yandan, frekanslar, radyoelektrik yöntemler kullanılarak $5X10^{-13}$ mertebesinde bir hassaslıkla iletilebilmektedir.

saatlar ve eşzamanlama

Saatlarda dünya çapında eşzamanlamanın temeli, bilimsel ve teknik uygulamalarda olsun, günlük yaşamda olsun, UTC'dir. Birçok memleket, UTC'yi memleket saat ayarı olarak kabul ederek kullanmaktadır. 31 aralık 1972'den beri, UTC ölçeğinde her 31 aralık gününe, 1980'nin başından beri UTC'nin, UAZ'ye göre geri olduğu saniyeyi kapatmak için saniyeler eklenmektedir. Ama, yerin dönme hızı değişebilir ve bu yıllık düzeltmeler hiçbir işe yaramayabilir.

Memleket saat ayarı yapan ulusal kurumlardaki saatlar, birkaç mikrosaniyeyi aşmayan hassasiyetle UTC'ye göre ayarlanır. Dünya üzerinde özel olarak uyarlanmış radyoelektrik sinyallerini alabilen bölgelerde UTC, mikrosaniyenin birkaç kesri içinde algılanabilmektedir. Bununla birlikte, pek çok uygulama alanında daha hassas sonuçlara ihtiyaç vardır. Uydularla zaman bağlantısı bu bakımdan önem taşımaktadır; yapılan deneyler uyduların zaman kapasitelerinin 1 ilâ 10 nanosaniyelik bir hassasiyete ulaştığını gösterdi. Özellikle, uydularla ulaşım sistemi «Global Positioning System» bu bakımdan çok umut vericidir.

Birbirinden uzak saatlar arasındaki zaman karşılaştırmalarında, bağıl düzeltmeler birkaç nanosaniyeyi bulabilir. Aynı zamanda; yerçekimi yüzünden frekansların ileri gidişini veya geri kalışını da göz önüne almak gerekir; yeryüzünde bulunan bir saatin frekansı 1 km yükseklik için 10^{-13} dolayında artma gösterir. Bu etkiler nedeniyle, UAZ ile UTC'nin saniyesini deniz seviyesinde ölçülen atom saniyesine eşit kılmak, eşzamanlı saat ayarlarını da buna göre yapmak gerekti (buradaki eşzamanlama genel anlamda olup bağıllık anlamı içermez).

dakik zaman ve frekans ölçümü uygulamaları

Bu uygulamalar gittikçe artmaktadır. İlkesi daha önce açıklanmıştı; burada üç uygulama örneği vereceğiz.

Ulaşıma, jeodezideye ve jeofiziğe uygulanan uzay tekniklerinde, Doppler metodu ile uydunun izlenmesinden yararlanılır; bu metot, gerek uydunun bordasında, gerek yerdeki istasyonlarda kararlı frekansları gerektirir.

Doğal ya da yapay radyo dalgaları yayan kaynakların (uydu, sonda) yeni bir gözlem biçimi, birbirinden çok uzak (bazen birkaç bin kilometre) iki istasyondan alınan dalgalar arasında girişim (interferans) meydana getirmektir. İki istasyon arasındaki zaman ilintisi yeterince olmadığından kaynakların dalga özellikleri, yerel bir saata göre, her istasyonda bağımsız olarak kaydedilir ve girişimler (interferensler) sonradan hesapla belirlenir. Bu uygulamanın hassasiyeti, halen (1980) kullanılan osilatörler kararlı olmadıkları için sınırlıdır.

Havada uçakların çarpışmasını önlemek amacıyla tasarlanan bir önleme sistemi, uçaklardaki saatların, yaklaşık olarak 0,1 mikrosaniye yakınlıkta eşzamanlamasına dayanmaktadır. Uçaklar arasındaki uzaklıklar her uçağın yayınladığı dalgaların yayılma süresiyle bulunur (bu dalgalar ışık hızıyla yayılır, yani 1 mikrosaniyede 300 m gider); bağıl hızlar Doppler olayı ile belirlenir.

astronomik zaman

Evrensel zaman artık bir zaman ölçeği değildir. Sadece Dünya'nın dönmesindeki dalgalanmaların bir göstergesidir. Bu bakımdan çok büyük önem taşır; çünkü Dünya'nın uzaydaki yönelimi, astronomide ve uzay araştırmalarında (özellikle uzay ulaşımında) olduğu gibi jeofizikte de (tedirginlik nedenlerinin incelenmesi) çok büyük bir hassasiyetle belirlenmek ister. Öteden beri yıldızların optik yoldan gözlenmesine dayanılarak yapılmakta olan bu dönme ölçümü artık yeni tekniklerle yapılmaktadır; bu teknikler, yapay uyduların izlenmesine, ay telemetresine ve radyo dalgalarının interferometresine dayanmakta ve çok hassas sonuçlar vermektedir.

Atom zamanının ortaya çıkmasından (1955) önce astronomik gözlemler için *gökgünlüğü* önemliydi; şimdi onun yerini UAZ aldı. (L)

ZAMANLAMA i. Bir girişimden en iyi sonucu alabilmek için en elverişli zamanı belirleme: *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanı, Türkiye'de en çok zamanlama açısından eleştirildi* (F. Karakaya). [M]

***ZAMBİYA,** Afrika'nın güneyinde devlet — 5 960 000 nüf.

Foto. Chauve/Sygma; Bureau/Sygma; Sipa Press (LAROUSSE)

TARİH

Devlet başkanı Kenneth Kaunda, siyasî ve ekonomik güçlükler yüzünden, liberalken otoriterliğe kaydı; ılımlıyken uzlaşmaz bir tutuma girdi. Uzun süre hümanist bir sosyalist çizgide yer alan Zambiya devlet başkanı, kendi partisi UNIP'i (United National Independence Parti) (Ulusal Bağımsızlık İçin Birlik Partisi) giderek ülkenin yasal tek siyasî partisi haline getirdi. 1972'den beri Zambiya'daki öbür siyasî partiler kanun dışıdır. Kaunda Unip içinde de, cumhurbaşkanı yardımcısı iken istifa etmek zorunda kalan Simon Kapwepwe ile çetin mücadeleden sonra, 1970'den beri tek söz sahibidir. Nitekim aralık 1978'de yapılan başkanlık seçimlerinde tek aday olarak oyların hemen hemen tamamını alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi.

Başkan Kaunda, Nijerya iç savaşı sırasında kısa ömürlü Biafra cumhuriyetini tanıdıktan ve Güney Afrika ile diyalog kurmaya çalıştıktan sonra, 1973'te «Cephe Çizgisi Ülkeleri»nin en uzlaşmaz liderleri arasında yer aldı. Rodezya başbakanı İan Smith'i boykot edenlerin en kararlısı, Güney Afrika başbakanları Balthasar Vorster'in ve Louis Botha'nın en çetin hasmı kesilen Kaunda, Zambiya'yı afrikacılığın ve antiemperyalizmin şampiyonlarından biri yaptı.

Rodezya ordusunun Zambiya sınırını defalarca ihlal etmesinin nedeni bu olduğu gibi Tanzanya ve Mozambik'le yakınlaşmanın nedeni de budur.

Kaunda'nın karşı karşıya bulunduğu iç güçlükler arasında kuzey - güney uzlaşmazlığını da anmak gerekir. Kaunda güneyli, eski cumhurbaşkanı yardımcısı Kapwepwe ise kuzeylidir. Kapwepwe'nin etkisinin devam ettiği Barotseland'da zaman zaman kabileler arasında anlaşmazlıklar, üniversite öğrencileri arasında direnişler (1976'da bu yüzden tutuklananlar oldu) görülmekte; kadın peygamber Alice Lanshina'ya inanan Lumpa'ların bulunduğu bölgelerde ağır dinsel çatışmalar olmaktadır. Zambiya'nın tek önemli gelir kaynağı olan bakırın fiyatındaki sürekli dalgalanmalar da ayrı bir sıkıntı nedenidir.

ZHAO ZİYANG

EKONOMİ

Dünya bakır üretiminde üçüncü olan ve 1969'da bakır madenlerini devletleştirmiş bulunan Zambiya, maden cevheri ihracatı bakımından komşularına bağımlıdır. Ülke, dış ticaret gelirinin yüzde 95ini ve gayrı safi milli hasılasının yüzde 60ını bakır cevherinden sağlar.

1973'te Rodezya demiryolu (Mozambik'te Beira limanında sona erer) Zambiya'ya kapandığı gibi Angola'daki Benguela demiryolu da (Lobito'da sona erer) 1975'de kapandı. Böylece geriye, Zambiya'nın Copper Belt madenlerini Tanzanya'daki sıkışık Darüsselam limanına bağlayan 1 800 kilometrelik demiryolu kaldı. Çin'in mali yardımı ve 15 000 çinli uzman ve teknisyenin emeğiyle kurulan bu demiryolu, işletmeye açıldığı temmuz 1976'dan beri Zambiya'nın gerçek «solunum» yolu oldu ve Çin'i bu devletin uluslararası dostları arasında birinci sıraya oturttu. (L)

***ZAMBOANGA,** Filipinler'de (Mindanao) liman kenti. — 221 000 nüf. (L)

***ZAMORA,** İspanya'da (Leon) kent. — 52 000 nüf. (L)

***ZAPOROJYE,** Sovyetler Birliği'nde (Ukrayna) kent. — 772 000 nüf. (L)

***ZARA,** Sivas ilinde ilçe. — 45 830 nüf., 134 köy. İlçe merkezi 10 267 nüf. (1980). [M]

***ZARAGOZA,** İspanya'da (Aragon) kent. — 555 424 nüf. (L)

***ZARİA,** Nijerya'da kent. — 224 000 nüf. Dokuma sanayii. Tütün. (L)

***ZEFFİRELLİ** (Franco), italyan film yönetmeni. — Son filmleri: *Jésus de Nazareth* (Nasıra'lı İsa) [1977 - 1978] ve *La Traviata* (1983). [L]

***ZEİST,** Hollanda'da kent. — 58 000 nüf. (L)

***ZEKAZİK,** Mısır'da kent. — 262 637 nüf. (L)

ZEKERİYA (Necati), yugoslavyalı türk şair, yazar ve çevirmen (Üsküp 1929). Öğretmen okulunu bitirdi. Yugoslavya'daki türk okullarında öğretmenlik yaptı. İlk şiirlerinin yayımlandığı Sevinç ve Tomurcuk adlı çocuk dergilerini, daha sonra yirmi yıl boyunca yönetti. 1969'da Birlik gazetesinin başyazarlığına getirildi. Çağdaş Türkiye edebiyatını Yugoslavya'da ve çağdaş yugoslav edebiyatını Türkiye'de tanıtma çabalarıyla ünlendi. İstanbul'da yayımlanan birçok sanat ve edebiyat dergisine şiir, çeviri ve tanıtma yazıları gönderdi. Şiirlerini şu kitaplarda topladı: *Şiirler* (1950), *Okul Çanı* (1952), *Ninniler* (1964), *Sevgi* (1965), *Damlalar* (1967), *Yeşil Nerde* (1975), *Lorca Soyutlaması* (1976). Türkiye'de çeşitli antolojileri (*Makedon Hikâyeleri Antolojisi* [1969], *Çağdaş Yugoslav Hikâyeleri Antolojisi* [1975], *Çağdaş Makedonya Şiiri* [1978]); çocuk hikâyeleri (*Bizim Sokağın Çocukları* [1968], *Güzel Nedir Çirkin Nedir* [1970], *Orhan* [1973]) ve çevirileri (*On Makedon Ozanı* [1971], Radovan Pavlovski'den *Göl Ülkesi* [1973], Vasko Popa' dan *İçimizdeki* [1974], İzzettin Sarayliç' ten *Sunu* [1974], Koneski Blaje'den *Yıldızları Örtmek* [1981]) yayımlandı. (M)

***ZEMAN** (Karel), Çekoslovak film yönetmeni. — Son filmi: *Krabat* (1976). [L]

***ZENGİBAR,** Tanzanya'da Zengibar adasının başkenti. — 110 669 nüf. (L)

***ZEYTİN** i. — ANSİKL. Zeytin ağacı uzun ömürlü bir ağaçtır. Buna karşılık yeni dikilen bir ağacın ürün vermesi oldukça geç başlar. Öteden beri bilinen yüksek ağaçlı zeytinliklerde ağaçlar dikimden on dört yıl sonra meyveye yatar. Ayrıca bu yüksek boylu ağaçlardan zeytin toplamak oldukça güç bir iştir. Bu nedenle bazı Akdeniz ülkelerinde (Fransa, İtalya, İspanya) son yıllarda yeni yöntemlerle, kısa boylu ağaçlardan oluşan ve dördüncü yıldan itibaren ürün veren zeytinlikler kurulmaya başlanmıştır. Bu tür zeytinliklerde ürünün makine ile toplanması da mükün olmaktadır.

● *Türkiye*'nin zeytin üretimi 1970'lerin ikinci yarısında, kısmen ağaç sayısının artması, kısmen de verimli yükseltme çalışmalarının olumlu sonuçlanması dolayısıyla önemli ölçüde arttı: 1971 - 1975 arasında yılda ortalama 615-700 ton zeytin üretilmişken, 1976 - 1980 arasında bu rakam 895 400 tona ulaştı. Elde edilen ürün, geçmiş yıllardakinden daha kaliteli olduğundan, 1970'lerin ikinci yarısında zeytinyağı üretimindeki artış oranı, tane üretiminin artış oranından daha büyük olarak gerçekleşti: 1971 - 1975 arasında yıllık ortalama zeytinyağı üretimi 80 960 ton iken, bu rakam 1976 - 1980 arasında 143 620 tona yükseldi. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bir yıl bol, bir yıl az olan zeytin üretimi, zeytinyağı üretimini olduğu kadar, zeytinyağı dışsatımını da etkilemektedir: 1978'de 7 717 ton olan zeytinyağı dışsatımı 1979'da 29 621 tona çıktı, 1980'de 3 339 tona düştü, 1981'de 43 447 tona yükseldi. (M)

***ZEYTİNBAĞI,** Bursa ilinde, Mudanya ilçesine bağlı bucak. — 8 502 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 2 361 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ZEYTİNBURNU,** İstanbul ilinde ilçe. — 124 543 nüf. (1980). [M]

***ZEYTİNDAĞ,** İzmir ilinde, Bergama ilçesine bağlı bucak. — 13 059 nüf., 14 köy. Bucak merkezi 3 887 nüf. (1980). Belediye. (M)

***ZEYTİNLİK,** Artvin ilinde, merkez ilçeye bağlı bucak. — 5 657 nüf., 13 köy. Bucak merkezi 470 nüf. (1980). [M]

***ZEYVE,** Denizli ilinde Çal ilçesine bağlı **Akkent** köyünün eski adı. (M)

ZHANGHUA, Tayvan adasının batısında kent. — 124 000 nüf. (L)

ZHANJİANG, Çin'de (Guangdong), güney Çin denizinde liman kenti. — 166 000 nüf. (L)

ZHAO ZİYANG, çinli devlet adamı (Hunan 1919). Büyük toprak sahibi ve zahire tüccarı bir babanın oğlu olarak dünyaya geldi. 1932'de komünist gençlik kollarına üye oldu. 1938'de Çin Komünist Partisi'ne girdi. Japonlara karşı savaşta, partinin Henan şubesinde parti görevlisi ve kumandan olarak görev yaptı. Mao'nun 1949'da iktidara gelmesinden sonra, Guangdong eyaletinde yapılan toprak reformunun sorumlularından biri oldu ve tarımı geliştirme projesini yürüttü. Fakat Kültür Devrimi sırasında saygınlığını yitirdi ve kapitalist görüşe itibar ettiği gerekçesiyle Kızıl Muhafızlar tarafından Kanton sokaklarında dolaştırıldı. Kültür Devrimi'nden sonra, önce Neimenggu'da (İç Moğolistan) alt düzeyde bir parti yetkilisi olarak görev yaptı. Sonra hızla yükselerek 1974'de Guangdong yerel parti sekreterliğine seçildi. Başarılı çalışmaları ve zekâsı ile dikkati çekince, 1975'de, Çin'in en kalabalık eyaleti olan Sichuan'a gönderildi. Burada uyguladığı siyaset ile tarım ve sanayi üretiminde büyük gelişmeler kaydedilince, getirdiği yenilikler öteki eyaletlerde de uygulanmaya başladı. 1977'de Çin Komünist Partisi siyasi büro (politbüro) yedek üyeliğine, 1979'da da asil üyeliğine seçildi. 9 eylül 1980'de Ulusal Halk Meclisi'nde Hua Guofeng'in yerine başbakan oldu. Haziran 1981'de Afgan direniş güçlerine Çin' in desteğini garanti etti.

Aralık 1981'de gelecekteki ekonomik yapının 10 ilkesini ilan ederek, bu ilkelerin ağırlık noktalarını bilim, teknik, eğitim, dış ülkelere açılma ve halkın hayat standartının yükseltilmesi şeklinde açıkladı. Ocak

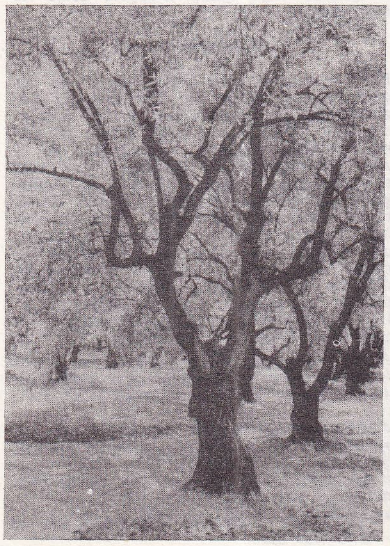

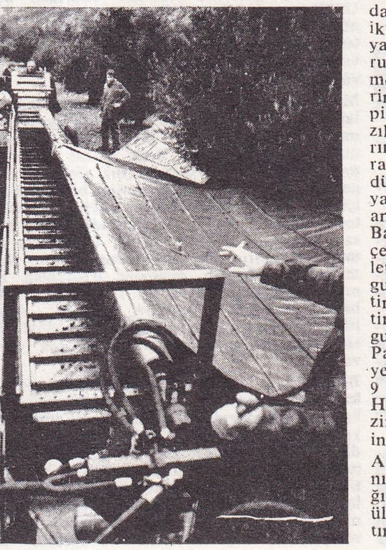

«Solda», yüksek ağaçlardan oluşan geleneksel bir zeytin bahçesi; «sağda», alçak boylu, tez verimli ağaçlardan oluşan yeni bir zeytin bahçesi ve makineyle zeytin toplama işlemi

Foto. Krachi/Gamma; J. Bottin; Collombert (LAROUSSE)

1984'de, ülkesinin modernleştirilmesi konusunda yardım istemek için ABD'yi ziyaret eti. (LM)

ZHEJİANG (Çö-kiang*), Çin'in güneydoğusunda eyalet. — 30 000 000 nüf. Başkent Hangzhou. Pirinç, dut, jüt tarımı. Domuz üretimi. (L)

ZHENGZHOU (Çıng-Cou*), Çin'de Honan eyaletinin başkenti. — Kenar semtleriyle birlikte 1 050 000 nüf. Makina ve elektrik sanayii. (L)

ZHENJİANG, Çin'de (Jiangsu eyaleti). Nankin'in doğusunda kent. — 201 000 nüf. (L)

***ZIVARIK,** Konya ilinde Cihanbeyli ilçesine bağlı **Altınekin** ·bucağının eski adı. (M)

***ZİBO (Çö-po*)**, (Shandong) kent. — 184 000 nüf. (L)

***ZİELONA GORA,** Polonya'da, Aşağı Silezya'da kent. — 87 000 nüf. Metalurji. (L)

***Zigana Tüneli.** — Trabzon'dan yaklaşık 50 km içerde Zigana Geçidi'nde 1975'de yapımına başlanan tünel başlangıçta öngörüldüğü gibi 1977 yılında bitirilemedi. 1985 yılında tamamlanarak işletmeye açılması beklenmektedir. (M)

ZİGONG (Dzı-Gung*), Çin'de (Sichuan) kent. — 291 000 nüf. (L)

***ZİGUİNCHOR,** Senegal'in güneyinde liman kenti. — 29 000 nüf. (L)

***ZİLE,** Tokat ilinde ilçe. — 90 288 nüf., 116 köy. İlçe merkezi 30 637 nüf. (1980). [M]

ZİMBABVE (esk. **RODEZYA*** [Güney]), Doğu Afrika'da devlet; 7 600 000 nüf. Başkent: *Harare* (esk. Salisbury).

TARİH

Aralık 1979'da imzalanan Lancaster House (Londra) anlaşması, Rodezya'nın Büyük Britanya hükümetine karşı on dört yıl süren «isyan»ına son verdi. Eski Güney Rodezya nisan 1980'de bağımsızlığına kavuştu ve Zimbabve adını aldı.

yedi yıllık iç savaş

1965'deki ayrılıktan ve mart 1970'de bağımsız bir cumhuriyet anayasasının ilanından sonra, Büyük Britanya ile Rodezya arasındaki kopma tamamlandı. Uluslararası toplulukça kınanmasına ve uygulanan ekonomik yaptırımlara (abluka ve dışsatım ambargosu) rağmen Rodezya başbakanı İan Smith tutumunu değiştirmedi; yalnızlıktan kurtulmak için Güney Afrika hükümetine yaklaştı. Güney Afrika, anlaşmazlık süresince Salisbury rejimine lojistik ve mali destek sağladı. Çünkü Rodezya onun için Afrika'nın ortasında hayatî önem taşıyan stratejik bir kozdu.

Kasım 1971'de, Rodezya ile Büyük Britanya arasında, zenci çoğunlukça da kabul edilmek şartıyla, anayasal anlaşmazlığa son veren bir ilke anlaşması hazırlandı; fakat tasarı zenci milliyetçilerce reddedildi; Büyük Britanya hükümeti de mayıs 1972'de anlaşmadan vazgeçti.

1972 sonunda, zencilerin beyaz azınlığa karşı silahlı mücadelesi yoğunlaştı; özellikle Zaire, Zambiya ve Tanzanya'nın yardımları sayesinde yaygınlaşarak tam bir iç savaşa dönüştü.

Görüşmeler yoluyla Rodezya sorununa bir çözüm bulmak için ne ingilizlerin ve amerikalıların (Kissinger'den Cyrus Vance'ye kadar) ne de Birleşmiş Milletlerin ve birçok Afrika devletinin uzlaştırma ve arabuluculuk girişimleri, giderek daha kanlı bir hal alan çatışmaya aralık 1979'dan önce son vermeye yetmedi.

Aralık 1974'de, başkan Kenneth Kaunda'yı (Zambiya), Julius Nyerere'yi (Tanzanya) ve Seretse Khama'yı (Botsvana) bir araya getiren Lusaka konferansına katılmaları için milliyetçi zenci liderler Rodezya hükümetince serbest bırakıldı. Fakat milliyetçilerin öne sürdükleri şartlar Rodezya hükümetince kabul edilmeyince görüşmeler çıkmaza girdi. Ağustos 1975'de Balthasar J. Vorster (Güney Afrika) ile Kaunda'nın Victoria Falls'da Smith ile milliyetçi liderler arasında arabuluculuk yapma girişimi de başarısızlığa uğradı. Eylül 1976'da zenci milliyetçiler ve onları destekleyen «cephe çizgisi» devletleri (Angola, Botsvana, Mozambik, Tanzanya ve Zambiya) bir amerikan planını reddettiler. Cenevre konferansı 1976 sonunda başarısızlıkla sonuçlandı. Smith ocak 1977'de yeni bir ingiliz planını, temmuz 1977'de de, eylül 1978 için bağımsızlığı öngören bir ingiliz - amerikan planını reddetti.

Çatışmalar çoğaldı ve giderek daha kanlı bir hal aldı: Kentlerde terör, her yerde gerilla eylemleri ve bunlara karşı misillemeler, Mozambik ve Zambiya'ya karşı askerî baskınlar.

Ocak 1973'te Smith, Rodezya - Zambiya sınırını kapamaya karar verdi; mart 1976'da da Rodezya - Mozambik sınırı kapatıldı. Siyasi durum adeta kilitlendi. Öyle ki zenciler aralık 1974'de piskopos Abel Tendekayi Muzorewa'nın (doğ. 1925) başkanlığındaki tek yasal örgüt olan *African National Council*'in (ANC) [Afrika Ulusal Konsili] bayrağı altında geçici bir birlik kurma girişimine rağmen, kendi aralarındaki bölünmelere bile bir çare bulamadılar. Üstelik eylül 1975'den itibaren ılımlılarla bağnazlar arasındaki kopma kesinleşti. Ekim 1976'da ZAPU'nun (*Zimbabwe African People's Union*) [Zimbabve Afrika Halkları Birliği] başkanı Josuah Nkoma ile ZANU'nun (*Zimbabwe African National Union*) [Zimbabve Afrika Ulusal Birliği] başkanı Robert Gabriel Mugabe (doğ. 1925) Yurtsever Cephe'yi *(Patriotic Front)* kurdular.

Temmuz 1977'de Smith parlamentoyu feshetti ve partisine (Rodezya Cephesi) kesin bir zafer kazandıran genel seçimleri yaptırdı. Böylece kişisel durumunu kuvvetlendiren Smith, mart 1978'de, ılımlı milliyetçi zencilerin temsilcileriyle bir «iç düzen» anlaşmasına vardı. Anlaşmaya katılan ılımlı milliyetçi örgütlerin temsilcileri şunlardı: ZUPO'nun *(Zimbabwe United People Organization* [Zimbabve Birleşmiş Halk Örgütü] şefi Jeremiah Chirau; ZANU'nun ılımlı kanadının şefi Ndabaningi Sithole ve UANC'ın (*United African National Council)* [Birleşik Afrika Ulusal Konsili] başkanı piskopos Muzorewa. Bu anlaşma üzerine, zencilerin de katıldığı bir geçiş hükümeti kuruldu. Zenci halkın pek tutmadığı bu çözüm, savaşın sürmesinden yana olan Yurtsever Cephe liderlerince kınandı. Kendi gözetimlerinde soruna görüşmeler yoluyla bir çözüm bulunması planına bağlı kalan İngiltere ve ABD de Rodezya hükümetini bu tutumundan dolayı kınadılar. Yalnız Güney Afrika hükümeti Smith'in girişimini destekledi.

Ocak 1979'da Rodezya'daki beyaz seçmen topluluğu iki ırka da yer veren bir anayasa tasarısını referandumla kabul etti. Nisan 1979'da yapılan genel seçimler iki ırklı bir parlamenonun (beyazların veto hakkı vardı) kurulmasına imkân verdi. UANC çoğunluğu sağladı ve Muzorewa başbakan oldu. İlk defa zenci bir başbakana ve zenci bir

Beyazların kıyımına uğrayan zenciler

Robert Mugabe ocak 1980 seçim kampanyasında

Foto: AP; Gubb/Gamma (LAROUSSE)

Mugabe'nin seçim zaferini alkışlayan zenciler

cumhurbaşkanına (Josiah Ngumeda) kavuşan Rodezya 1 haziran 1979'da Zimbabve-Rodezya adını aldı. Fakat iç savaş gene sona ermedi ve uluslararası camia bu hükümeti tanımayı reddetti.

Londra anlaşmaları

Eylül 1979'da Londra'da Rodezya hükümetinin, Yurtsever Cephe'nin ve Büyük Britanya Krallığı'nın temsilcilerinden oluşan bir anayasa konferansı toplandı. Uzun süren çetin görüşmelerden sonra aralık 1979' da bir ilke anlaşmasına varılarak hazırlanan metin törenle imzalandı. Taraflar şubat 1980'de yapılacak genel seçimlerin hazırlanması için ülke üzerinde Britanya egemenliğinin geçici olarak kurulmasında anlaştılar; seçimlerden sonra ülke yasal olarak bağımsızlığa kavuşacaktı. Ocak 1980' de yürürlüğe girecek bir ateşkesin şartlarını belirleyen bir başka anlaşma daha imzalandı. Siyasi planda Lancaster House anlaşması Rodezya'daki beyaz topluluğa büyük garantiler getiriyordu: Mecliste 100 sandalyenin 20'si, senatoda 40 sandalyenin 10' u onlara ayrıldı; buna karşılık veto hakkı kaldırıldı.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Rodezya'ya uygulanmakta olan ekonomik yaptırımları kaldırdı. ZANU ve ZAPU yasal parti statüsüne kavuştular. Bununla birlikte şubat 1980 seçimleri gene şiddet ve karışıklık ortamı içinde yapıldı ve milliyetçiler gene bölünmüş olarak kaldılar.

iç savaşın bilançosu

Savaşın bilançosu ağırdı: 1972 - 1979 arasında 12 000 kişi öldü (7 300'ü yalnız 1979' da); 240 000 kişi yerinden yurdundan oldu ya da başka bir ülkeye sığındı (özellikle Mozambik, Zambiya ve Botsvana'ya). Yeni devlet savaşla ve uluslararası yaptırımlarla yıkıma uğramış olan ekonomiyi ayağa kaldırmak için büyük çaba göstermek zorundaydı.

bağımsızlık

15 şubat 1980'de yapılan ilk seçimde Ian Smith'in Rodezya Cephesi'ne bağlı beyaz lar meclise girecek 20 milletvekilini belirlediler. 27 ve 28 şubat 1980'de yapılan seçimler zenciler arasında oldu ve ZANU-PF (Yurtsever Cephe'siz ZANU) adını alan Mugabe'nin partisinin parlak zaferiyle sonuçlandı. ZANU-PF kullanılan oyların yüzde 62,9'unu ve mecliste zencilere ayrılan 80 sandalyenin 57'sini alarak salt çoğunluğu sağladı. Josuah Nkomo'nun tek başına Yurtsever Cephe adıyla anılacak olan ZAPU'su oyların yüzde 24,1'ini ve 20 sandalye kazandı. Piskopos Muzorewa'nın UANC'ı ise yüzde 8,2 oy ve 3 sandalye ile ağır bir yenilgiye uğradı. Mugabe başbakan oldu; mart 1980'de kurduğu kabineye iki beyaz aldı; Nkomo da içişleri bakanlığına getirildi. Canaan Banana, 18 nisan 1980'de resmen bağımsızlığını ilan eden yeni devletin cumhurbaşkanı seçildi. Aynı gün başkent Salisbury'nin adı Harare olarak değiştirildi. 1976'da tüm ülkede 275 000 kadar olan beyazların sayısı bağımsızlığın ilanı sırasında 200 000'in altına düştü.

zencilerarası iktidar mücadelesi

Başbakan Mugabe iktidara gelir gelmez parti içinde otoritesini pekiştirmek, bellibaşlı rakibi Josuah Nkomo'yu etkisiz kılacak formüller bulmak ve beyaz azınlıkla iyi geçinmek üzere çeşitli önlemlere başvurdu. Mugabe'nin yönetimindeki ZANU-PF partisinin genel sekreter Edgar Tekere ağustos 1981'de görevinden çekildi ve adam öldürmekle suçlandı. Ekim 1981'de de partinin en bağnaz önderlerinden biri olan Ushewokunze sağlık bakanlığı koltuğundan ayrılmak zorunda kaldı. Öte yandan R. Mugabe ile J. Nkomo arasındaki gerilim giderek arttı. Mugabe 4 kasım 1981' de kendisini devirmeye yönelik bir komplo kurulmakta olduğunu öne sürdü ve tek partili bir düzenden söz etmeye başladı. Nisan 1982'de, çok partililiğe «evet» ya da «hayır» denecek bir referandumun hazırlıklarına girişti.

Ülkede çeşitli ırktan toplulukların arasındaki ilişkilerin bozulması yüzünden sağlıksız bir hava esmeye başladı. Casusluk suçlanarak ağır hapis cezasına çarptırılan beyaz yüzbaşı Frank Gericke, kasım 1981' de kaçtı, Güney Afrika'ya sığındı. Başbakanın kardeşi Albert Mugabe aralık 1981' de bir yüzme havuzunda ölü bulundu; ölüm nedeni anlaşılamadı. Birkaç gün sonra başkentin göbeğinde, iktidar partisinin merkezi saldırıya uğradı: 7 ölü, 50 kadar yaralı. Şubat 1982'de Mugabe, ZAPU'nun lideri Nkomo'nun Bulawayo'dan 40 km kadar ötedeki çiftliğini bir mühimmat deposu (bazukalar, mitralyözler) haline getirdiğini açıkladı. Nkomo 17 şubat 1982'de yedi yardımcısından üçüyle birlikte hükümetten çıkarıldı.

askıya alınan tarım reformu

Başbakan Mugabe'nin zenci çiftçileri toprağa kavuşturma tasarısı çok ağır yürüyordu. Sıradaki 700 000 aileden ancak 21 000 ine üç yıl içinde toprak dağıtılabildi. Toprak ve tarım reformu konusunda Mugabe tam bir ikilem karşısındaydı. Midland'ın ve Matabeleland'ın zengin toprakları beyaz çiftçilerin elindeydi ve bunların kamulaştırılması mümkün değildi. Burada 14,2 milyon hektarlık (ekilebilir toprakların yüzde 38'i) arazi 4 600 beyaz çiftçinin elindeydi. Bunlar 225 000 tarım işçisi çalıştırıyor, Zimbabve'nin tarım üretiminin yüzde 90'ını ve dışsatım gelirinin yüzde 47'sini sağlıyorlardı. Üretimi ağır biçimde aksatmadan onların mülklerini parçalamak ya da kamulaştırmak olacak iş değildi. Üstelik Zimbbve'nin elinde, büyük ölçüde makineleşmiş bulunan bu işletmeleri işletebilecek yerli eleman da yoktu.

muhalefetin tasfiyesi

Josuah Nkomo'nun 17 şubat 1982'de hükümetten çıkarılmasından sonra 4 nisan 1982'de ZAPU'ya bağlı 3 700 gerilla Matabeleland çalılıklarına çekildi. Sekiz ay boyunca soygunlar, cana kıymalar, adam kaçırmalar birbirini izledi. Aralık 1982'de R. Mugabe, ağır sonuçlar doğurabilecek bir karar vererek ünlü Beşinci Tugay'ı Matabeleland'a yolladı. 5 000 askerden oluşan bu seçme birlik isyanı bastırmak için Ndebele ülkesine girdi. Beşinci Tugay 7 ay sonra, temmuz 1983'de, arkasında 2 000 ölü ve tam anlamıyla yıkıma uğramış bir eyalet bırakarak geri çekildi. Josuah Nkomo, bu şiddet kasırgası karşısında 13 mart 1983'te Londra'ya sürgüne gitmek zorunda kaldı, canını zor kurtardı. Bir ay sonra hükümetin teminatı üzerine geri döndüyse de partisi ZAPU artık yaşamıyordu. Yerel yöneticilerin çoğu tutuklanmış ya da tasfiye edilmişti.

Böylece muhalefetin önemli ölçüde tasfiye edildiği Zimbabve de diğer birçok Afrika ülkesi gibi tek partiye dayalı bir rejime doğru yol almaya başladı. Nitekim Ağustos 1984'te iktidar partisi ZANU'ya bağlı milletvekillerinin oylarıyla tek parti sistemi tasarısı onaylandı, ülkenin 15 kişilik bir politbüro tarafından yönetilmesi öngörüldü. (LM)

*ZİNNEMANN (Fred), amerikalı film yönetmeni. — Son filmleri: *Julia* (1977) ve *Geçen Yaz Beş Gün* (Five Days One Summer) [L]

*Ziraat Bankası (TÜRKİYE CUMHURİYETİ). — Sermayesi 1981'de 50 milyar liraya çıkarıldı. 1982'de mevduatı 535 milyar 361,5 milyon liraya tarımsal kredi toplamı 371 milyar 804,8 milyon liraya resmî ve ticarî kredi toplamı 103 milyar 248,5 milyon liraya; yurt içindeki şube sayısı (15 şanj bürosu ile 2 servis bürosu hariç) 1 045'e, per-

Eski beyaz başbakan Ian Smith ile yeni zenci başbakan Robert Mugabe

Foto. Parimage; Darquennes/Sygma (LAROUSSE)

sonel sayısı 31 744'e ulaştı. Aynı yıl dış temsilcilik sayısı (1 danışma bürosu hariç) 6'ya çıktı.

1983 yılında İstanbul Emniyet Sandığı, Hisarbank ve İstanbul Bankası T.C. Ziraat Bankası'na devredildi. Ayrıca 10 ekim 1983 tarih ve 107 sayılı kanun hükmünde kararname ile bankanın hukukî bünyesi, amaçları ve faaliyet konuları, organları ve teşkilat yapısı, bağlı ortaklıkları ve iştirakleri ve bunlar arasındaki ilişkiler yeniden düzenlendi.

Buna göre Ziraat Bankası, 19 ekim 1983 tarih ve 2929 sayılı kanunda ve 10 ekim 1983 sayılı kanun hükmünde kararnamede yazılı hususlar saklı kalmak üzere, özel hukuk hükümlerine tabidir. Sermayesi 50 milyar lira olup tamamı devlete aittir. İlgili olduğu bakanlık Maliye Bakanlığı'dır.

Esas olarak tarım kesimine mali destek sağlamak ve diğer her türlü bankacılık işlemlerini yapmak amacıyla kurulmuş olan T.C. Ziraat Bankası, tarımsal ürünlerin üretilmesine, işlenmesine, değerlendirilmesine, pazarlanmasına, yani tümüyle tarıma ve tarım-besin sanayiine mali destek sağlar, kaynak yaratır, gerekli kredileri düzenler, izler; bu amaçlara ulaşmayı sağlayacak ortaklıkları kurar, korur; gereğinde, kurulmuş ve kurulacak ortaklıklara katılır; verimlilik ve kârlılık ilkeleri doğrutusunda, ulusal ekonomiye uyum içinde, sermaye birikimine yardım eder; sigorta acenteliği yapar; halkın geçici ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, menkul rehni karşılığında krediler açar. Faaliyetlerini doğrudan ya da bağlı ortaklıkları eli ile yerine getirir. (M)

ZİYA ÜL HAK, pakistanlı asker ve siyaset adamı (Cullundur, Pencab 1924). Yeni Delhi'de St. Stephens askerî kolejinde okudu. 1945'te subay oldu. İngilizlerin safında Birmanya, Malezya ve Endonezya'da görev yaptı. 1963'te ABD'ye giderek harp akademisinde kurmaylık bilgisini geliştirdi. 1965 Hint - Pakistan savaşında yarbay rütbesiyle görev yaptı. 1968'de albay, 1971' de general oldu. 1976'da Butto tarafından genelkurmay başkanlığına atandı. Temmuz 1977'de bir darbeyle iktidara geldi. 1978'de kendini cumhurbaşkanı ilan ederek sert bir dikta rejimi kurdu. Muhalefete ve dünya kamuoyundan gelen af taleplerine rağmen eski cumhurbaşkanı Zülfikar Ali Butto*' yu astırdı (1979). Siyasi parti çalışmalarını yasakladı; yasaları şeriata uygun hale getirdi. Nisan 1979'da bedeni cezaların sistemli biçimde uygulanmasından, zekât zorunluluğuna kadar bir dizi önlem aldı.

ZİYA ÜL HAK

Hazırlattığı geçici anayasa (mart 1981) ile «islam ideolojisine, ülke egemenlik ve güvenliğine» zararlı faaliyette bulunan siyasal partileri kapatma yetkisi aldı. 1977, 1981 ve 1983'te Türkiye'yi ziyaret etti. Son ziyareti sırasında, Ankara Üniversitesi'nce 31 ağustos 1983 günü Ziya Ül Hak'a Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde düzenlenen bir törenle fahrî felsefe doktoru unvanı verildi. (LM)

***ZLATOUST,** Sovyetler Birliği'nde (Rusya FSSC) kent. — 197 000 nüf. (L)

ZOFF (Dino), italyan kalecisi (doğ. 1942). 1974'den beri tüm dünya kupalarına katıldı ve dünyanın en iyi kalecilerinden biri olarak ün yaptı. Uluslararası şampiyonalarda 1 145 dakika hiç gol yemeyerek rekor kırdı. (L)

***ZONGULDAK,** Doğu Karadeniz Bölgesi'nde, deniz kıyısında il ve kent. —

● *Nüfus.* 1975 - 1980 arasında ilin nüfus artış hızı, Türkiye genelinin üstündeydi: Binde 26,37 (Türkiye geneli 20,65). Tüm illerde olduğu gibi, Zonguldak'ta da bu oran, kentlerde daha yüksek olduğu halde (binde 34,43), köylerde daha düşüktü (binde 22,55). 1980 sayımında toplam nüfusu 954 512 olarak belirlenen Zonguldak ili, nüfus büyüklüğü açısından iller arasında sekizinciliğe yükseldi (1975'te dokuzuncu sıradaydı). 1980'de kentlerin toplam nüfusu 312 843, köylerin toplam nüfusu 641 669, toplam köy sayısı 776 olarak belirlendi. Aynı yıl ilçelerin nüfusları şöyleydi: Merkez ilçe 231 580 (il merkezi Zonguldak 109 044), Ereğli 162 853 (merkez 50 105), Karabük 131 349 (merkez 84 137), Bartın 128 132 (merkez 20 786), Devrek 94 298 (merkez 12 265), Çaycuma 29 670 (merkez 9 688), Ulus 44 411 (merkez 2 542), afranbolu 39 464 (merkez 19 440), Eflani 21 843 (merkez 3 183), Kurucaşile 10 912 (merkez 1 653).

● *Sanayi.* 1970'ten önce ağır sanayi kuruluşlarının ve kömür işletmeciliğinin gelişip kurumlaştığı Zonguldak'ta, 1970'lerde ve 1980'lerde, taşa toprağa dayalı sanayi, orman ürünleri sanayii ve gıda sanayii dallarında yeni kuruluşlar ekonomiye katıldı. Kamu kesimi, mevcut işletmeleri genişleterek üretimi ve istihdam hacmini arttırırken, özel sektör yukarıda sayılan dallarda, büyük ve orta ölçekli, çok ortaklı sınai yatırımlar gerçekleştirdi. Bunun sonucu olarak merkez ilçe ile Karabük ve Ereğli ilçelerinden sonra Bartın, Devrek ve Çaycuma ilçeleri de sanayi merkezi durumuna geldiler.

İldeki en büyük özel sektör kuruluşu, Bartın'da gelişen Işıklar Holding'dir. Holdingin bünyesinde, biri 1973'te, öteki 1980' de işletmeye açılan iki tuğla fabrikası; 1977'de üretime geçen BARKİSAN (Bartın Kireç Sanayi AŞ) bulunuyordu. İnşaat, gemicilik ve taşımacılık alanlarında faaliyet gösteren holding, 1970'lerin ikinci yarısında İstanbul ve Konya'da da işletmeler kurdu.

1970'te üretime geçen ve alanında Türkiye'nin üçüncü büyük kuruluşu olan Seka Çaycuma Kâğıt Fabrikası'ndan sonra, son dönemde faaliyete geçen başlıca sınai işletmeler şunlardır: CDK Demir Sanayii Kollektif Şirketi (yılda 150 ton, maden ocaklarındaki direkleri tutturmada kullanılan travers çivisi ve 300-400 kriko üretecek kapasitede); Çaycuma'nın Hisarönü bucağındaki Çaytaş İnşaat Malzemeleri Sanayii AŞ (yılda 3 000 ton ateş tuğlası üretecek kapasitede); DEVREKTAŞ - Devrek Orman Ürünleri San. ve Tic. AŞ (günde 150 m^3 yonga levha üretecek kapasitede); Devrek'teki Dokap Gıda San. ve Tic. AŞ (yılda 30 000 ton un üretecek kapasitede). 1980 istatistiklerine göre ilde on ve daha çok işçi çalıştıran sınai işyeri sayısı 247 idi. Bunların 78'i metal ana sanayiinde, 69'u gıda, 47'si madeni eşya, 20'si orman ürünleri, 14'ü taşa toprağa dayalı sanayi, 10'u kâğıt, 9'u kimya sanayi dallarında faaliyetteydi. Küçük sanayii öteden beri gelişkin olan Zonguldak'ta, 1980 istatistiklerine göre, 2 218 küçük ölçekli sınai işyerinin 847'si madeni eşya, makine ve taşıt sanayii, 676'sı dokuma, giyim eşyası ve kürk - deri sanayii, 391'i ağaç ürünleri ve mobilya sanayii, 193'ü gıda, içki ve tütün sanayii, 40'ı kâğıt ve basım sanayii, 34'ü kimya sanayii ve 30'u taşa toprağa dayalı sanayi dallarında üretim yapıyordu.

● *Tarım.* Toprakları tarımsal üretime pek elverişli olmayan Zonguldak'ta tarım, il ekonomisinin temelini oluşturan madencilik ve sanayi sektörlerinden sonra gelir.

Faal nüfusun yarıdan çoğu tarım sektöründe olduğu halde, tarımın il gayri safi hasılasındaki payı oldukça düşüktür (1975'ten sonra daha da düştü). Eskiden de önemli bir etkinlik alanı olan sebzecilik, 1970'li yıllarda oldukça gelişti. 1970'te yaklaşık 2 000 hektar alanda sebze üretimi yapılırken, 1980'de bu rakam 8 000 hektara yaklaştı. Sebzeciliğin başlıca iki merkezi Bartın ve Ereğli ilçeleridir.

1970'lerde tarım makineleri ve suni gübre, tohumluk gibi modern girdilerin kullanımı yaygınlaştı. İlde 1970'lerin ortasında 1 000 dolayında traktör vardı. 1980'de bu rakam 3 000'e ulaşmakla birlikte, Zonguldak'ın Türkiye traktör varlığı içindeki payı değişmedi. İlde topoğrafik yapı yüzünden, hayvanlarla çekilen pulluk ve araçlar daha çok arttı.

1980 istatistiklerine göre, başlıca bitkisel ürünlerin üretim miktarları şöyleydi: Buğday 127 160 t, mısır 99 324 t, arpa 42 123 t, patates 24 745 t, elma 17 374 t, armut 9 006 t, fındık 7 779 t, ceviz 5 873 t, kestane 4 441 t, dut 7 815 t. Aynı yıl ilin hayvan varlığı ise şöyleydi: sığır 367 005, manda 59 229, koyun 139 060, kılkeçisi 115 510, tiftikkeçisi 46 870, at 14 090, katır 9 340, eşek 8 590,

● *Eğitim.* Yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasayla, Zonguldak'taki yüksekokulların bir bölümü Hacettepe Üniversitesi'ne (Ankara), bir bölümü yeni kurulan Gazi Üniversitesi'ne (Ankara) bağlandı. Zonguldak Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisi adı altında 1975/1976 öğretim yılında açılan yüksekokul, Zonguldak Mühendislik Fakültesi adıyla, Hacettepe Üniversitesi rektörlüğüne; Zonguldak Meslek Yüksekokulu ile Zonguldak Ereğli Meslek Yüksekokulu, Zonguldak Mühendislik Fakültesi'ne; Zonguldak Ereğli Yabancı Diller Yüksekokulu Gazi Üniversitesi'nin Eğitim Fakültesi'ne bağlandılar. 1980'de ilde 25 lise (8 787 öğrenci, 624 öğretmen), 60 ortaokul (25 947 öğrenci, 540 öğretmen), mesleki ve teknik öğretim yapan 31 orta dereceli okul (10 666 öğrenci, 554 öğretmen), 85'i kentlerde, 117'si köylerde olmak üzere toplam 202 ilkokul (127 483 öğrenci, 4 136 öğretmen) vardı.

● *Sağlık.* 1980'de Zonguldak'ta -askeri hastaneler hariç- 17 kamusal hastane (2 241 yatak) hizmet veriyordu; aynı yıl ilde 95'i uzman, 93'ü pratisyen olmak üzere 188 hekim, 57 diş hekimi, 563 hemşire, 109 sağlık teknisyeni, 213 ebe görev yapıyordu (1982'de uzman hekim sayısı 170'e, pratisyen sayısı ise 147'ye ulaştı). [M]

***ZORLUTUNA** (Halide Nusret), türk şairi. — 1984 yılında Ankara'da öldü. (M)

***ZRENJANİN,** Yugoslavya'da (Voyvodina) kent. — 60 000 nüf. Besin sanayii. (L)

***ZUKOR** (Adolf), amerikalı film yapımcısı. — (öl. Hollywood 1975). [L]

***ZULİA,** Venezuela'nın kuzeybatısında eyalet. — 1 299 000 nüf. Merkezi *Maracaibo.* (L)

***ZURLİNİ** (Valerio), italyan film yönetmeni. — (öl. 1982). Son filmi: *Deserto de Tartare* (Tatar Çölü) [1976]. (L)

***ZÜRİCH,** İsviçre'de kent. — 364 211 nüf., kenar semtleriyle birlikte 706 220 nüf. (L)

***ZWİCKAU,** Doğu Almanya'da kent. — 122 592 nüf. (L)

***ZWOLLE,** Hollanda'da kent. — 80 000 nüf. (L)

Foto. Langevin/AP (LAROUSSE)

Ek 2. ciltteki başlıca maddelerin yazarları

Adalet Bakanlığı, Ahmet Köksal.
Adalet Partisi, Ahmet Köksal, İ. Öztürk.
Adana, Deniz Seçkiner, Nazife Öztürk.
Af, İsa Öztürk.
Afganistan, C. Thiellement.
Afrika (KARA), *(Ed.)*, R. Mane *(Sine.)*, M. Amiel.
Akapunktur, *(Tıp.)*, Mehmet Abut.
Akümülatör, M. Jacquier.
Almanya Federal Cumhuriyeti, *(Tar.)*, H. Ménudier ve J. Rives-Niessel; *(Sine.)*, Mireille Amiel.
Almanya Demokratik Cumhuriyeti, *(Tar.)*, H. Ménudier ve W. Zaniewicki; *(Sine.)*, Mireille Amiel.
Altın, Tamer Ergüden.
Amerika (LATİN), *(Ed.)*, Jean-Paul Vidal; *(Müz.)*, Luis Hector Correa de Azevedo ve Mireille Amiel.
Amerika Birleşik Devletleri *(Tar.)*, Arlette Marchal, Nezih Coş; *(Ed.)*, Marc Chénetier; *(Sil. kuv.)*, Witold Zaniewicki; *(Tiy.)*, Marc Chénetier; *(Sine.)*, Mireille Amiel; *(Müz.)*, André Gauthier.
Anayasa, Yıldızhan Yayla.
Andorra, Christian Gonzalez.
Angola, Philippe Decraene.
Ankara, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Antalya, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Antarktika, Y. Rebeyrol.
Antropoloji, Jacques Ruffié.
Arabistan (SUUDİ), Pirre Weiss.
Arap *(Ed.)* Boutros al-Hallak; *(Müz.)*, Simon Jargy.
Arap Emirlikleri Federasyonu (BİRLEŞİK), Pierre Weiss.
Arjantin, Jean-Pierre Juillet.
Arnavutluk, Michel Lemarchand.
Artık *(Sanay.)*, V. Consigny.
Astronomi, Philippe de la Cotardière.
Asya *(Coğ.)*, Galip Üstün.
Atatürk (Atatürk 100. yaşında), Ahmet Köksal ve İsa Öztürk.
Atatürk Barajı ve HES, Fikret Karakaya.
Atatürk KDTY Kurumu, Fikret Karakaya.
Atlantik Paktı, Claude Delmas, Ferruh Yıldız, Turan Demir.
Atletizm, René Oizon, Abdülkadir Yücelman.
Atom *(Fiz.)*, Claude Détraz.
Avrupa *(Coğ.)*, Galip Üstün; *(Sav.)*, Jean Klein.
Avrupa Ekonomik Topluluğu, Sedef Öztürk.
Avrupa Parlamentosu, Sedef Öztürk.
Avukatlık, Selâhattin Şenol.
Avustralya *(Tar.)*, Laurent Munnich; *(Ed.)*, Michel Fabre
Avusturya, Christian Gonzalez ve Pierre Grappin
Ay, Philippe de la Cotardière.

Bağışıklık, *(Biyol.)*, Jean-Michel Alonso; *(Tıp)*, İnci Yıldız.
Bahreyn, Pierre Weiss.
Balıkçılık, Fikret Karakaya.
Balıkesir, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Bangladeş *(Tar.)*, Joel Kermarec; *(Ed.)*, Nicole Balbir.
Banka, Bernard de Gatellier; *(Türkiye)*, Tamer İşgüden.
Banker, Kaya Ardıç.
Baraj, Nafize Öztürk.
Basın, Perre Albert, Christine Leteinturier; *(Türkiye)*, Muammer Tuncer.
Batıkent, Hüseyin Öztürk.
Begin (Menahem), Françoise d'Avout.
Belçika *(Tar.)*. Bernard Lecomte; *(Sav.)*. Witold Zaniewicki; *(Ed.)*, Roger Foulon ve Martien J.G. de Jong; *(Müz.)*, Madeleine Gagnard ve Marc Vignal; *(Sine.)*, Mireille Amiel.
Belgesel sinema, Mireille Amiel; *(Türkiye)*, Nezih Coş.
Belize, Laurent Munnich.
Benin, Philippe Decraene.
Berlin, Henri Bidou, Gülden Yavuz.
Beslenme, Louis Berchu.
Beyin *(Fizyol)*, Marc Jeannerod.
Beyrut, Tahsin Çayır.
Bilgi kuramı, Jacques Bouveresse.
Bilimkurgu *(fels.)*, Jean-Loup Passek.
Bilişim *(mikrobilişim)*, Jean-Pierre Meinadier ve Jean Michel Cour.
Birleşmiş Milletler Örgütü, Cemal Süreya.
Birmanya, Jeanne-Marie de Galard-Terraube.
Biyokimya, Marie Balle-Derieux.
Boksit, Fikret Karakaya.
Bolivya *(Tar.)*, Christine de Montclos; *(Sine)*, Mireille Amiel.
Brezilya *(Tar.)*, Christine de Montclos; *(Kurum.)*, Pierre Weiss; *(Ed.)*, Jacqueline Penjon.
Buğday *(Zir ve İkt.)*, Fikret Karakaya.
Bulgaristan *(Tar.)*, Michel Lemarchand; *(Ed.)*, Antonia Péeva ve Elena Foulliaron; *(Sine)*, Mireille Amiel.
Bursa, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Buz *(Spor)*, A. Bilouin, J. Carducci, M. Clare, E. Lahmy.
Bürotik, Jean Suchard.
Bütçe, Ahmet Köksal.
Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı *(Tar.)*, Arlette Marchal; *(Sil. kuv.)*, William James Stockton; *(Ed.)*, Dominique Spiess-Faure; *(Plas. san.)*, François Donatien; *(Sine.)*, Jean-Loup Passek; *(Müz.)*, Marc Vignal ve Madelein Gagnard.

Cam, Ahmet Köksal.
Canlandırma (KÜLTÜREL), Daniel Hachard.
Carter (Jimmy), Françoise d'Avout.
Caz, Olivier Garcia.
Cerrahi, Pierre Dupoux
Cezayir, *(Ekonom.* ve Tar.), Pierre Weiss; *(Kurum.)*, Pierre Weiss; *(Ed.); Nadia* Benjelloun; *(Sine.)*, Mireille Amiel.
CIA, İ. Öztürk.
Cibuti, Philippe Decraene.
Cumhurbaşkanı, Yıldızhan Yayla.
Cumhuriyetçi Güven Partisi, Ahmet Köksal, İ. Öztürk.
Cumhuriyet Halk Partisi, Ahmet Köksal, İ. Öztürk.

Çat, Christian Gonzalez.
Çekoslovakya *(Tar.)*, Michel Lemarchand; *(Ed.)*, Vladimir Peska; *(Sine.)*, Jean-Loup Passek.
Çelik, René Le Roux ve Dominique Colson; *(Türkiye)*, Fikret Karakaya.
Çevre (kirlenmesi), Thierry Chambolle ve Marie-Thérèse de Geouffre de La Pradelle; *(Türkiye)*, İnci Yıldız.
Çin *(Tar.)*, Arlette Marchal; *(Sav. ve Sil. kuv.)*, Francis Audrey; *(Kurum.)*, Pierre Weiss; *(Ed.)*, Monique Arnaud; *(Res.)*, Marie Mathelin; *(Arkeol.)*, Cécile Jacquot.
Çinhindi, Georges Boudarel.
Çizgi (roman), M. Pierre; *(Türkiye)*, Cemal Süreya, Nilüfer Güngören.
Çizgi (film), Mireille Amiel.
Çocuk *(Tıp)*, P. Danysz-Langley; *(Türkiye)*, Muammer Tuncer, İnci Yıldız.
Çölleşme *(Coğ.), H. de Saint-Blanquat.*

Danışma Meclisi, Yıldızhan Yayla.
Danıştay, Yıldızhan Yayla.
Danimarka *(Tar. ve Ek.)*, Laurent Munnich; *(Sine.)*, Mireille Amiel.
Değiştirgeç *(Fiz.)*, Robert Bonnefille.
Demirel (Süleyman), Ahmet Köksal.
Deniz *(Ask. denizc.)*, Philippe Mason; *(Türkiye)*, Ferruh Yıldız, Turan Demir.
Deprem *(Jeol.)*, Y. Rebeyrol.
Dernek *(Huk.)*, Yıldızhan Yayla.
Devlet Güvenlik Mahkemesi *(Huk.)*, Yıldızhan Yayla.
Dil (öğrenimi), F. François.
Dilbilim, Maurice Gross.
Doğa *(Sosyal.)*, İsa Öztürk.
Dokuma *(Sanay.)*, Dominique Colson; *(Türkiye)*, Fikret Karakaya.
Dominik Cumhuriyeti, Jean-Pierre Juillet.
Döviz *(Mal.)*, Tamer İşgüden.

Ecevit (Bülent), Ahmet Köksal.
Eczacılık, M. Balle-Dérieux.
Eğitim *(Pedag.)*, Luc Moreau de Bellaing.
Ekosistem *(Biyol.)*, Roger Dajoz.
Ekvador, Christine de Montclos.
Elektret *(Fiz.)*, Jacques Lewiner.
Elektrik *(Sanay.)*, Nafize Öztürk.
Elektronik *(Sanay.)*, Yvonne Lepetit; *(Müz.)*, Cathérine Michaud-Pradeilles ve Pascale Rousse-Lacordaire.
El Salvador, Christine de Montclos.
Emeklilik *(Huk.)*, Osman Şahintaş.
Enerji *(Ek.)*, Bernard Dézert; *(Sistem)*, François Demay; *(Stoklama)*, Roger Dumon; *(Jeoterm.)*, Jacques Lavigne; *(Güneş en.)*, Alain Dupas.
Enflasyon, Tamer İşgüden.
Enfografi *(Bilişim)*, Pierre Morvan.
Ensülin *(Tıp)*, Marie Balle-Derieux.
Enterferon *(Biyokim.)*, P. Danysz-Langley.
Erbakan (Necmeddin), Ahmet Köksal.
Eskişehir, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Etnobotanik, Jacques Barrau.
Etoloji, Jacques Cosnier.
Evren (Kenan), Ahmet Köksal.
Evrenbilim, Laurent Nottale.
Eylül Harekâtı (12), Toktamış Ateş.

Faiz, Tamer İşgüden.
Falkland savaşı, André Marchal, E. Bailby.
Fantastik sinema, Jean-Loup Passek.
Fas, *(Tar.)*, Pierre Weiss; *(Ed.)*, Nadia Benjalloun.
Faz *(Fiz.)*, Robert Bonnefille.
Felsefe, Yannick Blanc ve David Kaisergruber.
Festival *(Müz. ve Tiy.)*, Marc Vignal; *(Sine.)*, Nezih Coş.
Figüratif *(Çağdaş santl.)*, Maurice Eschapasse.
Fildişi Kıyısı, Philippe Decraene.
Filipinler, Jeanne-Marie de Galard-Terraube.
Filistin, *(Ed)* Nadia Benjalloun.
Filistin Kurtuluş örgütü, Pierre Weiss.
Finlandiya *(Tar.)*, Laurent Munnich;

(*Ed.*), Joceliyne Fernandez; (*Müz.*), Madeleine Gagnard.
Fizik, M. Rouzé.
Fotoğrafçılık, Astrid Bonifacj; (*Türkiye*), Ahmet Köksal.
Fraktal (*Mat.*), André Deledicq.
Fransa (*Tar.*), Claude Sales; (*Sil. kuv.*), Arthure de La Morinière; (*Kurum.*), Pierre Weiss (*Ed.*), Gilbert Maurin; (*Sine.*), Jean-Loup Passek, Nezih Coş.
Futbol, René Oizon; (*Türkiye*), Murat Canyürek, S. Öztürk.
Füze (*Sil.*), A. Ananoff, G. G. Smith, J. Pellandini, A. Ducrocq, C. Canby.

Gabon, Philippe Decraene.
Gambiya, Philippe Decraene.
Gana, Philippe Decraene.
Gaz (*Coğ. ve Sanay.*), Bernard Dézert.
Gebelik (*Tıp*), Philippe Crimail, L. Bouccara, N. Cristy.
Gelişme (*İkt.*), Dominique Colson.
Gemi, Oğuz Altay.
Genetik, (*Biyol.*) Jean-Louis Guénet, P. Danysz-Langley.
Gezegen (*Astron.*) Pilippe de La Cotardière.
Gıda (*Huk.*), Cemal Süreya; (*Sanay.*), Fikret Karakaya.
Gine, Philippe Decraene.
Gine (EKVATOR-si), Philippe Decraene.
Giscard d'Estaing (Valéry), Françoise d'Avout ve Catherine Wiszniak.
Gökada (*Astron.*), Lucienne Gouguenheim, F. Combes-Bottaro.
Görsel (işitsel teknikler), Roger Courtois.
Grenada, Christian de Gonzales.
Guatemala, Christine de Montclos.
Guyana, Christine de Montclos.
Gülhane Askerî Tıp Akademisi, Fikret Karakaya.
Güneş, Roger Maurice Bonnet.
Güneydoğu Anadolu Projesi, Fikret Karakaya.
Güney Afrika Cumhuriyeti (*Tar. ve Ek.*), Philippe Decraene; (*Ed.*). Roy Macnab.
Güreş, M. Vedat Ünal.

Haberleşme (uyduları), Thomas de Galiana.
Haiti Cumhuriyeti (*Tar.*), Christine de Montclos; (*Ed.*), Jean-Paul Vidal.
Hakim (*Huk.*), Cemal Süreya.
Halka (*Nükl. fiz.*), Michel Crozon.
Halter, Feza Öztürk.
Hastalık (*Tıp*), Pernette Danysz-Langley
Havacılık, (*Ask. ve Sil.*), Jacques Morisset ve Yvonne Lepetit; (*Türkiye*), Cemal Süreya.
Havaküre, (*Coğ.*), Anny-Chantal Levasseur-Regourd.
Hayvan (*Biyol.*), Claude Marie Vadrot.
Hélion (Jean), Maurice Eschapasse.
Helsinki konfernsı, Uğur Kökden.
Hepatit, P. Bourget.
Hızlandırıcı (*Nük. fiz.*), Michel Crozon.
Hikâye (*Ed.*), Cemal Süreya.
Hindistan (*Tar.*), François Grimaud; (*Ed.*), Nicole Balbir ve Pankaj Singh; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
Hollanda, Pierre Jotreau.
Honduras, Christine de Montclos.
Hormon, Roger Seynave.
Hua Guofeng, Christian Gonzalez.
Humeyni, Nezih Coş.
Hücre (*Fizyol*)., Marc Pascaud.
Hücrebilim (*Biyol.*). Jean Cachon ve Monique Cachon.

Hüseyin El-Takriti (Saddam), Hüseyin Öztürk.

Irak, Claude Thiellement.
Işıma (*Fiz.*) Yves Farge.
İdare, (*Huk.*), Yıldızhan Yayla.
İhale (*Huk.*), Cemal Süreya.
İkame (*İkt.*). Sedef Öztürk.
İklim (*Coğ.*), Y. Rebeyrol.
İlaç (*Eczc. ve Tıp*), Philippe Danysz-Langley; (*Türkiye sanay.*), İlhan Ayas.
İletişim (*Hayvan psikol.*), Michel Le Berre.
İmar (*Huk.*), Selahattin Şenol.
İmmünoloji (*Tıp*), Jean-Michel Alonso.
İndonezya (*Tar.*), Jean-Marie de Galard-Terraube; (*Ed.*), Henri Chambert-Loir.
İ.R.A., Serap Siliman.
İran (*Tar.*), Claude Thiellement ve Didier Casalis; (*Ed.*), Brigitte Hamidi-Simon.
İran-Irak savaşı, Nezih Coş.
İrlanda Cumhuriyeti, (*Tar.*), Pierre Jotreau ve Jean Pierre-Mével; (*Ed.*), Patrick Rafroidi.
İslam, A. Sfeir.
İslam konferansı, Ahmet Köksal.
İspanya (*Tar.*), Georges Dupoy; (*Kurum.*), Pierre Weiss; (*Sil. kuv.*), René Quatrefages; (*Ed.*), Jean-Paul Vidal; (*Plastik sanatl.*), François Donatien; (*Müz.*), Christiane Bordays; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
İsrail (*Tar.*), Pierre Weiss, Nezih Coş, Deniz Mazlum; (*Ed.*), René Samuel Sirat.
İstanbul festivali, Fikret Karakaya.
İstihdam (*İkt.*), Sedef Öztürk.
İsveç (*Tar.*), Pierre Jotreau; (*Ed.*), Jean Renaud; (*Müz.*), Madeleine Gagnard; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
İsviçre, (*Tar.*), Bernard Lecomte; (*Ed.*), Manfred Gsteiger; (*Müz.*), Jacques Viret ve Madeleine Gagnard; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
İş (*Huk.*), Nicolas Alvarez.
İtalya (*Tar.*), Pierre Jotreau; (*Savunma*), Witold Zaniewicki; (*Ed.*), Jean-Michel Gardair; (*Müz.*), Marie-Thérèse Bouquet-Boyer; (*Sanat*), François Donatien; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
İzlanda, Christian Gonzalez.
İzmir, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.

Jamaika, Christian Gonzalez.
Japonya (*Tar.*), Gerarad Le Quang; (*Savunma*), Witold Zaniewicki; (*Ed.*), Bernard Cohen; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
Jimnastik, A. Bernard, M. Clare, J. Carducci, G. Pernet, V. Peroni.
Jinekoloji (*Tıp*), Phileppe Crimail.
Johannes Paulus II, Pierre Pierrad.
Judo, H. Garcia, G. Gaubert, R. Meyer, P. Tessier.
Jüpiter (*Astron.*), Philippe de La Cotardière.

Kabo Verde, Philippe Decraene.
Kaçakçılık, İsa Öztürk.
Kâğıt, Fikret Karakaya.
Kamboçya, Jeanne-Marie de Galard-Terraube.
Kamerun, Philippe Decraene.
Kamu İktisdî Teşebbüsleri (KİT), Ahmet Köksal, İsa Öztürk.
Kanada, (*Tar.*), Paul Meunier; (*Savunma*), Witold Zaniewicki; (*Ed.*), Auguste Viatte ve Robert Mane; (*Sanat*), François Donatien; (*Müz.*), André Gautier; (*Sine.*), Mirelle Amiel.
Kanseroloji (*Tıp*), Alexandra Giraud.
Karakuyu (*Astron.*), Philippe de La Cotardière.
Karasuları (*Coğ. ve Huk.*), Cemal Süreya.

Karbon, M. Grenon ve M. Rouzé.
Kardiyoloji (*Tıp*)., Didier Patte.
Kat mülkiyeti (*Huk.*), Osman Şahintaş.
Kenya, Philippe Decraene.
Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KUZEY), Fikret Karakaya.
Kızıl Tugaylar, Pierre Delannoy.
Kocaeli, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Kolombiya, Laurent Munnich.
Komorlar, Philippe Decraene.
Komünizm, David Kaisergruber.
Komütasyon (*Elekt.*), Christian Duret.
Kongo Halk Cumhuriyeti, Philippe Decraene.
Konut (*Huk.*), Osman Şahintaş.
Konya, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Kore Cumhuriyeti, Jeanne-Marie de Galard-Terraube.
Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti, Jeanne-Marie de Galard-Terraube.
Kosta Rika, Christine de Montclos.
Kozmik ışınlar (*Astron. ve Fiz.*), Jean-Louis Masnou.
Kriz, (*İkt.*), Sabine Monnier.
Kromozom (*Biyol. ve Tıp*), Jean de Grouchy.
Kronobiyoloji (*Biyol.*), Michel Le Berre.
Kulak-burun-boğaz (*Tıp*), Jacques Trotoux.
Kumanda (*Bilişim*), Michel Sachot.
Kutup ışığı (*Magnetik.*), Anny-Chantal Levasseur-Regourd.
Kuveyt, Pierre Weiss.
Küba (*Tar. ve Ekon.*), Jean-Pierre Juillet.

Laos, Natalie Kristy.
Laser (*Fiz.*), Maurice Marié.
Lepra (*Tıp*), Philippe Danysz-Langley.
Lesotho, Philippe Decraene.
Liberya, Philippe Decraene.
Libya, Pierre Weiss, Canan Demir.
Lif (*Opt.*), Michel Passaret.
Lipit (*Patol.*), M. Balle-Derieux.
Lübnan, Pierre Weisse, Deniz Mazlum.
Macaristan (*Tar.*), Michel Lemarchand; (*Ed.*), Georges Kassai; (*Müz.*), Philippe A. Autexier; (*Sine.*), Jean-Loup Passek.
Madagaskar, Philippe Decraene.
Madalya (*Huk.*), Murat Canyürek.
Maden, Fikret Karakaya.
Madenî eşya sanayii, Fikret Karakaya.
Malavi, Philippe Decraene.
Malaysiya (*Tar. ve Ekon.*), Jeanne-Marie de Galard-Terraube.
Mali, Philippe Decraene.
Mars (*Astron.*), Philippe de La Cotardière.
Mauritius, Philippe Decraene.
Meksika, Jean-Pierre Juillet.
Merkür (*Astron.*), Philippe de La Cotardière.
Metal, René Le Roux.
Meteoroloji (*Coğ.*), Philippe de La Cotardière.
Mezhep, Alain Woodrow.
Mısır, Pierre Weiss, Deniz Mazlum.
Millî Selamet Partisi, Ahmet Köksal.
Milliyetçi Hareket Partisi, Ahmet Köksal.
Mimarlık, François Loyer.
MİT, İsa Öztürk.
Moritanya, Pierre Weiss.
Mozambik, Philippe Decraene.
Müdahale (*Psikol. ve Sosyol.*), Jacques Ordoino.
Müzik, C. Michaud-Pradeilles ve P. Rousse-Lacordaire.

Namibya, Christian Gonzalez.
Nepal, Laurent Munnich.

Nijer, Philippe Decraene.
Nijerya, Philippe Decraene.
Nikaragua, Christine de Montclos.
Norveç *(Tar.),* Pierre Jotreau; *(Ed.),* Jean Renaud; *(Müz.),* Madeleine Gagnard.
Nüfus *(Demog.),* Murat Canyürek, Fikret Karakaya.
Nükleer enerji *(Nükl. fiz.),* Bernard Dézert.

Oda *(Huk.),* Cemal Süreya; *(Nükl. fiz.),* Bernard Peyaud.
Oftalmoloji *(Tıp),* Joel Kopel.
Olağanüstü hal *(Huk.),* Murat Canyürek, Cemal Süreya.
Oligoelement *(Biyol. ve Zir.),* Serge Trocmé ve Daniel Sauvant.
Olimpiyat, Sedef Öztürk.
Orkestra, Alain Louvier.
Orta Afrika Cumhuriyeti, Philippe Decraene, Deniz Mazlum.
Oscar ödülleri, Sedef Öztürk, Deniz Mazlum.
Otomat *(Sanay.),* Gilles Michel.
Otomobil *(Sanay.),* Pierre Bouthors ve Maurice Pornin.
Oyun, Roger Courtois.

Ölçü *(Sanay.),* Raymond Duperdu.
Özal (Turgut), Ahmet Köksal.

Pakistan *(Tar.),* François Grimal; *(Ed.),* Nicole Balbir.
Paleobiyoloji *(Biyol.),* Jean-Paul Lehman.
Para, *(İkt.),* Sabine Monnier.
Park *(Coğ. ve Tab. bil.),* Figen Pınar, Nejat Karacaoğlu.
Peru, Pierre Jotreau.
Petrol, Bernard Dézert; *(Türkiye),* Fikret Karakaya.
Pil *(Teknol.),* Michel Jacqier.
Pirinç, Fikret Karakaya.
Piyano, Daniel Magno.
Plüton *(Astron.),* Philippe de La Cotardière.
Polonya *(Tar. ve Ekonomi),* Michel Lemarchand; *(Ed.),* Rafal Marszalek; *(Müz.),* Madeleine Gagnard ve Marc Vidal; *(Sine.),* Jean- Loup Passek.
Portekiz, *(Tar.),* Georges Dupoy; *(Kurum.),* Pierre Weiss; *(Ed.),* Anne-Marie Quint.
Posta *(Telekom.),* Catherine Benhaim.
Radyo, Fikret Karakaya.
Reanimasyon *(Tıp),* Didier Patte.
Renk *(Coğ. ve Mat.),* Jean-Claude Fournier ve André Deledicq.
Resim, Ahmet Köksal.
Robotik *(Elektronik ve Sanay.),* Jean-Robert Passemard.
Rock müziği, Olivier Garcia.
Romanya *(Tar. ve Ekonomi),* Michel Lemarchand; *(Ed.),* Romanya'nın Paris büyükelçiliği kültür servisi; *(Müz.),* Philippe A. Autexier; *(Sine.),* Jean-Loup Passek.
Röle *(Elektr.),* François Sauvel.
Rüzgâr *(Teknol.),* D. Le Gourière, P. Bredeche, M. Breuzard, P.le Chapelier, G. Cunty, C. ve G. Justus.

Saat, *(Sanay.),* Jean Jouannic.
Sahra (BATI), Pierre Weiss.
Saldırganlık, *(Biyol.),* Michel Le Berre.
Sanat, Patrick Le Nouene.
Sao Tome ve Pirincipe, Philippe Decraene.
Satürn *(Astron.),* Philippe de La Cotardière.
Sayı *(Mat.),* Jean Brette.
Seçim, Ahmet Köksal, Nafize Öztürk.
Semiyotik *(Bil.), Michel* Arrivé.
Sendika *(Huk.),* Yıldızhan Yayla.
Senegal, Philippe Decraene.
Ses *(Müz.),* Madeleine Gagnard.
Sıkıyönetim *(Huk.),* Yıldızhan Yayla.
Silahanma, Sabine Monnier.
Silahsızlanma, Jean Klein.
Sinema, G. Sadoul, G. Charensol, R. Jeanne, C. Ford, J. Lo Duca, H. Agel.
Sirk *(Temş. san.),* Paul Adrian.
Siyasi partiler, *(Huk.),* Yıldızhan Yayla.
Somali, Philippe Decraene.
Sorgum *(Bot. ve Zir.),* İsa Öztürk.
Sosyal güvenlik *(Huk.),* Ahmet Köksal, Cemal Süreyya.
Sosyolengüistik, Jean-Baptiste Marcellesi.
Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği *(Tar),* Michel Lemarchand; *(Kurum.),* Pierre Weiss; *(Sil. kuv.),* Witold Zaniewicki; *(Sav. pol.),* Jacqueline Portier; *(Ed.),* Alexis Berelovitch; *(Sanat),* François Danatien; *(Müz.),* Roland Mancini; *(Sine.),* Mireille Amiel ve Jean-Loup Passek.
Söylem *(Leng),* Dominique Maingueneau.
Spor, Fikret Karakaya, M. Vedat Ünal.
Spor-toto, Fikret Karakaya.
Sri Lanka *(Tar. ve Ekonomi),* Aimée Mangin-Aljancic; *(Ed.),* Nicole Balbir.
Sudan, Philippe Decraene.
Suriye, Pierre Weiss, Deniz Mazlum.

Şeker *(Sanay.),* Fikret Karakaya.
Şiir *(Ed.),* Daniel Delas.
Şili *(Tar.),* Christian Gonzalez; *(Sine.),* Mireille Amiel.

Tanecik *(Nükl. fiz.),* Michel Paty.
Tanıma, *(Bilişim.),* Jean-Claud Simon.
Tarayıcı *(Tıp),* Eduoard Wattez.
Tarım *(Biyol.),* Jeanne-Marie Viel; *(Sanay.),* Louis Berchu.
Tasarruf *(İkt.),* Tamer İşgüden.
Tayland, Jeanne-Marie de Galard-Terraube ve Jean Boisselier.
Tayvan, Christian Gonzalez.
Tedavi *(Tıp),* Georges de Corganoff.
Tekirdağ, Deniz Seçkiner, Fikret Karakaya.
Teledeteksiyon, André Fontanel.
Teleenformatik, *(Bilişim),* Yves Matras.
Telekopi, Patrick Jaugeat.
Telematik, Michel Brunot.
Teleskop, Philippe de La Cotardière.
Tenis, Sedef Öztürk.
Termonükleer *(Nükl. fiz.),* Denis Breton.
Terör, Hüseyin Öztürk.
Thatcher (Margaret), Chrsitian Gonzalez.
Tıp, İnci Yıldız.
Tiyatro, Madeleine Gagnard.
Togo, Christian Gonzalez.
Toksikoloji *(Tıp),* Etienne Fournier.
Toplantı *(Huk.),* Yıldızhan Yayla.
Toprak mikrobiyolojisi, Pierre Tardieux.
Trafik, Murat Canyürek.
Traktör, Fikret Karakaya.
Trinidad ve Tobago, Christian Gonzalez.
T.R.T. Fikret Karakaya ve Cemal Süreya.
Tunus *(Tar.),* Pierre Weiss; *(Ed.),* Nadia Benjelloun; *(Sine.),* Mireille Amiel.
Turizm, Fikret Karakaya.
TÜBİTAK, Fikret Karakaya.
Türkiye Cumhuriyeti *(Coğ.),* Nafize Öztürk; *(Nüf., Zir. ve İkt.),* Hüseyin Öztürk; *(Tar.),* İsa Öztürk; *(Ask.),* Ferruh Yıldız; *(Kurum.),* İsa Öztürk; *(Bilim. araş.),* Fikret Karakaya; *(Ed.),* Mehmet Başaran ve Cemal Süreya; *(G. sanatl.),* Ahmet Köksal; *(Müz.),* Fikret Karakaya ve Sedef Öztürk; *(Sine.),* Sedef Öztürk.

Uçak *(Ask. havc.),* Patrick Facon.
Uganda, Philippe Decraene.
Umman, Pierre Weiss.
Uranus, *(Astron.),* Philippe de La Cordière.
Uruguay, Pierre Jotreau.
Uydu *(Astronotik),* Daniel Lombard ve Philippe de La Cotardière.
Uyku *(Fizyol. ve Tıp),* Michel Jouvet.
Uzay, *(Astronotik),* Alain Dupas, Saadet Lim.

Üniversite, Ahmet Köksal, İsa Öztürk.
Ürdün, Pierre Weiss.

Vali *(Huk.),* Cemal Süreya.
Varşova Paktı, Thomas Schreiber.
Venezuela, Pierre Jotreau.
Venüs *(Astron.),* Philippe de La Cotardière.
Video, Fikret Karakaya.
Vietnam *(Tar.),* Jeanne- Marie de Galard-Terraube; *(Ed.),* Gustave Meillon; *(Müz.),* Tran Van Khe.
Voleybol, Sedef Öztürk.

Yakındoğu, Pierre Weiss ve Alain Roignan.
Yemen Arap Cumhuriyeti, Pierre Weiss.
Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti, Pierre Weiss.
Yeni Zelanda *(Tar.),* Christian Gonzalez ve Laurent Munnich; *(Ed.),* Robert Mane.
Yer *(Jeol.),* Gilbrt Boillot.
Yugoslavya *(Tar.),* Michel Lemarchand, Deniz Mazlum, Nilüfer Güngören; *(Savunma),* Witold Zaniewicki; *(Ed.),* Radovan İvsic ve Roland Savin; *(Sine.),* Mireille Amiel ve Jean-Loup Passek.
Yukarı Volta, Philippe Decraene.
Yunanistan *(Tar.),* Deniz Mazlum, Ayşe Tütengil; Pierre Jotreau; *(Ed.),* Françoise Abazopoulos; *(Arkeol.),* Olivier Picard.
Yükseköğretim, Fikret Karakaya, İsa Öztürk.

Zaire, Christian Gonzalez.
Zaman *(Metrol.),* Bernard Guinot.
Zambiya, Philippe Decraene.
Zimbabve, Nathalie Kristy.

bibliyografya

A

Abdullah Cevdet, Dr. M. Şükrü Hanioğlu, *Bir siyasal düşünür olarak Abdullah Cevdet ve dönemi* (doktora tezi, İstanbul, 1981).

Adalet, *Adalet istatistikleri 1977;* yay. Başbakanlık Dev. İst. Ens. (Ankara, 1980). — *Atatürk ve adalet reformu;* yay. Adalet Bakanlığı (Ankara, 1981). — Bedrettin Çalışkur, *Suç kovuşturması ve teknik yazılar* (İstanbul, 1981). — Dr. Anıl Çeçen, *Adalet kavramı, adalet kavramının göreliği üzerine bir demeç* (İstanbul, 1981). — Adalet Bakanlığı, *Adalet teşkilatı 1977* (Ankara, 1977). — Necdet Sinanoğlu, *Adliyecinin rehberi* (Ankara, 1977).

Adli tıp, Prof. Dr. Şemsi Gök - Dr. Selman Akyol - Dr. R. Özdemir Kolusayın, *Kişilerin vücut bütünlüğünde oluşturulan zararların adli tıp açısından değerlendirilmesi «kişilere karşı müessir fiiller»* (İstanbul, 1978).

Afganistan, Dr. Mehmet Saray, *Dünden bugüne Afganistan* (İstanbul, 1981).

Afrika, Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, *Afrika ulusal kurtuluş mücadeleleri* (2. bas., Ankara 1977).

Afyon, Mehmet Ali Kâğıtçı, *Afyon, yurdumuza has eşsiz cevher mahsulümüzü kurtarma savaşımız* (İstanbul, 1977).

Ağaçlandırma, Prof. Dr. Ercüment Orçun, *Ağaçlandırma tekniği* (İzmir, 1980). — Dr. Metin Büyükduman, *Ankara Eğmir gölü havzası ağaçlandırma alanlarında kurulan teraslarda fidanların dikileceği en uygun yerlerin seçimine esas olmak üzere nem profillerinin saptanması* (doktora tezi, Ankara, 1977). — Dr. Abdullah Gezer, *Ağaçlandırmada kullanılmağa elverişli «picea orientalis L. carr.» fidanların bazı morfolojik yapılarına göre tespiti ve bunun sonucunda bulunacak elverişli tipteki fidanların fidanlıklarda üretim oranını artırma üzerine araştırmalar* (Ankara, 1978).

Ağız, Prof. Dr. Ercüment Konukman, *Ağız hastalıkları* (İstanbul, 1978).

Ahiret, Hüseyin Suudi Erdoğan, *Ölüm ve ötesi, kabir, kıyamet, ahiret* (İstanbul, 1977).

Ahlak, İoanna Kuçuradi, *Etik* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Sabri Fehmi Ülgener, *İktisadi çözülmenin ahlak ve zihniyet dünyası, fikir ve sanat tarihi boyu akisleri ile bir portre denemesi* (göz. geç. 2. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken, *Aşk ahlakı, halka rağmen halk için kitap* (4. bas., İstanbul, 1981). — Ord. Prof. Dr. Heinz Heimsoeth, *Ahlak denen bilmece «beşinci konuşma»;* çev., Nermi Uygur (İstanbul 1978). — Prof. Dr. Bedia Akarsu, *Ahlak öğretileri,* 2. kitap; *İmmanuel Kant'ın ahlak felsefesi «ödev ahlakı»* (İstanbul, 1979).

Ahmed Haşim, Memet Fuat, *Ahmet Haşim, yaşamı, sanatçı kişiliği, yapıtları,* (İstanbul, 1977).

Ahmet Rasim, İsmail Baha Sürelsan, *Ahmet Rasim ve Musiki* (İstanbul, 1977).

Ahterî Mustafa efendi, Dr. Mehmet Saadettin Aygan, *Afyonkarahisarlı âlim ve lügatçı Muslihiddin Mustafa bin Şemsettin Karahisarî Ahteri* (Afyon, 1980).

Aile hukuku, Prof. Dr. Turgut Akıntürk, *Aile hukuku* (göz. geç. ve genişl. 3. bas., Ankara, 1978). — Doç. Dr. Bilge Öztan, *Aile hukuku* (Ankara, 1979).

Akarlar, Prof. Dr. Zeliha Düzgüneş, *Çukurova'da çeşitli kültür bitkilerinde zarar veren akar ve mücadeleleri* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Osman Ecevit, *Probit analiz metodunun değiştirilmiş şeklinin uygulanması ve dört akar, teranychus urtucae, panonychus ulmi (acarina, tetranychidae), neoseolius fallacis, agistemus ileschneri (acarina phytoseiidae, stigmaedae) üzerinde mukavemet çalışmaları* (Erzurum, 1977).

Akciğer, Prof. Dr. Kuddusi Gazioğlu, *Akciğer hastalıkları* (2 cilt, İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Uğur Hacıhanefioğlu, *Akciğer patolojisi* (İstanbul, 1979).

Aksoy, Ömer Asım, *Ömer Asım Aksoy armağanı;* yazı kurulu: Mustafa Canpolat-Semih Tezcan - Mustafa Şerif Onaran (Ankara, 1978).

Akupunktur, Dr. Nüzhet Ziyal, *Akupunktur* (İstanbul, 1978).

Alevilik, İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün yönleriyle bektaşilik, alevilik* (İstanbul, 1980).

Ali Rıza (Hoca, Üsküdarlı), Kemal Erhan, *Hoca Ali Rıza* (Ankara, 1980).

Alkaloid, Prof. Dr. Michel Bertucat, *Alkaloidler ve analog sentetik türevleri, organik kısım 1;* çev. Dr. Rahmiye Ertan (Ankara, 1975).

Altınay (Ahmet Refik), Muzaffer Gökman, *Tarihi sevdiren adam Ahmet Refik Altınay «hayatı ve eserleri»* (İstanbul, 1978).

Alüminyum, Oktay Aydoğanlı-HalitErsoy-Mine Kocaefe, *Türkiye alüminyum envanteri* (Ankara, 1980).

Amenajman, Prof. Dr. Tahsin Tokmanoğlu, *Türkiye'de kullanılan hava fotoğraflarının amenajman işlerimize elverişlilik derecesinin tespiti hakkında araştırmalar* (İstanbul, 1978).

Amortisman, Gündoğdu Özbaş, *Açıklamalı örnekli amortismanlar ve uygulaması* (Ankara, 1981).

Amplifikatör, Güven Toğrul, *Amplifikatörler* (İstanbul, 1981).

Anason, Ülker Akçalı, *Türkiye'de anason üretimi* (İstanbul, 1981).

Anayasa, Dr. A. Selçuk Özçelik, *Esas teşkilat hukuku dersleri,* 1. c., Umumi esaslar (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, *Anayasa hukukumuzun gelişmesi ve 1961 anayasası* (genişl. 3. bas., İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Servet Armağan, *1961 anayasası ve bakanlar kurulu* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Server Tanilli, *Türk anayasaları ve ilgili mevzuat* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Servet Armağan, *1961 anayasasına göre haklar ve ödevler* (İstanbul, 1980). — Doç. Dr. Coşkun San, *Anayasa değişilikleri ve anayasa gelişmeleri* (2. bas. Ankara, 1981). — Doç. Dr. Server Tanilli, *Devlet ve demokrasi; anayasa hukukuna giriş* (İstanbul, 1981) .

Anayasa Mahkemesi, *Anayasa mahkemesi ile AÜ hukuk fakültesinin tarihçeleri ve tanıtımı* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Özkan Tikveş, *Mukayeseli hukukta ve türk hukukunda anayasa yargısı* (İzmir, 1978).

Anıtkabir, Nurettin Can Gülekli, *Anıtkabir rehberi* (Ankara, 1981).

Anonim ortaklık, Dr. Ömer Teoman, *Anonim ortaklıkta intifa senetleri* (doktora tezi, İstanbul, 1978).

Antepfıstığı, Ahmet Münir Bilgen, *Antepfıstığı* (Ankara, 1977).

Antibiyotik, *Antibiyotikler ve kullanım kuralları;* yay. Doç. Dr. Münir Büke (İzmir, 1980).

Arapça, Fuat Kavukçu-Harun Aytaç-Mahmut Denizkuşları, *Türkçe-Arapça küçük sözlük* (1981).

Arıcılık, Prof. Dr. Reşit Sönmez, *Arıcılık* (2. bas., İzmir, 1979). — Nizamettin Kayral, *Yeni teknik arıcılık* (genişl. 3. bas., İstanbul, 1981).

Arkeoloji, *Korucutepe, Final raport on the excavations of the Universities of Chicago, California (Los Angeles) and Amsterdam in the Keban reservois Eastern Anatolia, 1968-1970* (3 cilt, Amsterdam-New York, 1975). — *Perge kazısı kazı sonuçları toplantısı, bildiri özetleri* (Ankara, 1981). — Ord. Prof. Dr. Tahsin Özgüç, *Maşat höyük kazıları ve çevresindeki araştırmalar* (Ankara, 1978).

Armut, Halil Güngör - Sami Kanburoğlu, *Orta Anadolu koşullarında armudun su tüketiminin tarla parsellerinde saptanması* (Eskişehir, 1978).

Arnavutluk, Enver Hoca, *Arnavutluk'ta sosyalizmin zaferi için demokratik cephenin rolü ve görevleri üzerine rapor;* çev. Ahmet Kılıç (İstanbul, 1978).

Artrit, *Romatoid artrit* (Ege Ü. Tıp F. yay., İzmir, 1977).

Artvin, Hayrettin Tokdemir, *Artvin destanı* (Ankara, 1978).

Askerlik, Dr. Gnrl. Kemal Özbay, *Türk asker hekimliği tarihi ve asker hastaneleri;* 2. c. *Osmanlı - Türk ordularında sağlık hizmetleri teşkilatı ve personelinin yetiştirilmesi* (İstanbul, 1976). — Gnrl. Cemal Erginsoy, *Çağdaş stratejinin yeni boyutları* (Ankara, 1980). — M. Sadık Atak, *Bir komutandan anılar: Orgeneral Yakup Şevki Subaşı* (Ankara, 1977).

Astronomi, V.M. Blanco - S.W. McCuskey, *Güneş sisteminin temel fiziği;* çev., L. Tüfekçioğlu (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Muammer Dizer - Atila Özgüç, *Kandilli rasathanesi kitaplığı takvim kataloğu* (İstanbul, 1973). — Dr. M. Semih Dedeoğlu, *Jeodezide jiroskop hareketinin uygulanması hakkında öneriler* (doktora tezi; İTÜ İnş. F. yay., İstanbul, 1977). — Ahmet Necati Kökeren, *Asırlık necat takvimi; 1.1.1961'den 31.12.1980 tarihine kadar»* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Nadir Doğan, *Güneş fiziği ve tutulmalar* (Ankara, 1979). — Abdüssamet Marşoğlu, *Galaksi merkezinin aksi yönünde M35 civarında bir bölgenin UBV fotometrisi ve bunun aynı bölgenin RGU fotometrisi ile karşılaştırılması* (İstanbul, 1979). — Lincoln Barnett, *Evren ve Einstein;* çev., Nail Bezel (İstanbul, 1980). — Doç. Dr. Muzaffer Şerbetçi, *İlkçağlardan günümüze kadar yerin biçimi ve büyüklüğü* (Trabzon, 1979). — Ümit Şimşek, *Big bang «kâinatın doğuşu»* (İstanbul, 1980).

Asya, Dr. Başkan Sezer, *Aysa tarihinde su boyu ovaları ve bozkır uygarlıkları* (doktora tezi, İstanbul, 1979).

At, Prof. Oral Robert Adams, *Atlarda sakatlık* (çev., Türkiye Jokey Kulübü yayını, 1978).

Atasözü, *hiç bir yerde yayımlanmamış atasözü ve deyimler;* derleyen, Refik Topkan (Ankara, 1976). — Alptekin Güven, *Dünyada konuşulan atasözleri* (İstanbul, 1981). — Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* (2. c. 3. ba. Ankara, 1981).

Atatürk, Bülent Ecevit, *Atatürk ve devrimcilik* (İstanbul, 1976). — Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Atatürk, bir tahlil denemesi* (İstanbul, 1981). — Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, *Atatürk, yaşamı ve eseri* (İstanbul, 1981); *Mustafa Kemal Atatürk ve Libya* (İstanbul 1981). — Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Atatürk ve devletçilik* (Ankara, 1981). — *Atatürk ve devletçilik* (Ankara, 1981). — *Atatürk ile yazışmalar;* derleyen, Bilâl N. Şimşir (1. c., Ankara, 1981). — *Atatürk ve adalet reformu;* yay. Adalet Bakanlığı (Ankara, 1981). — Dagobert von Mikusch, *Gazi Mustafa Kemal, Avrupa ile Asya arasındaki adam;* çev. Nermi Erendor (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Afet İnan, *Atatürk'ten mektuplar* (Ankara, 1981). — *Atatürk için şiirler,* derleyen Türkan Andaç (İstanbul, 1981). — *Atatürk şiirleri;* derleyen, Behçet Necatigil (Ankara, 1981). — *Atatürk şiirleri;* derleyen, Nilüfer kurtuluş (Ankara, 1981). — *Atatürk şiirleri;* derleyen, Emel Emin Atılgan (İstanbul, 1981). — *Yazarlarımız Atatürk'ü anlatıyor;* derleyen, Sami Karaören (İstanbul, 1981). — Kâzım Taşkent, *Atatürk aydınlığında yaşamak* (İstanbul, 1981). — *Türk şiirinde Atatürk;* derleyen, Necdet Alpay (İstanbul, 1981). — *Atatürk; doğu-*

munun 100. yılında Atatürk'e armağan; tertipleyenler; Prof. Dr. M. Münir Aktepe-Prof. Dr. Mehmet Kaplan-Prof. Dr. Nejat Göyünç (İstanbul, 1981). — Sadun Tanju, *Atatürk'ün yanındakiler, karşısındakiler* (İstanbul, 1981). — Anıl Çeçen, *Atatürk ve cumhuriyet* (Ankara, 1981). — Kutlama Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, *Atatürk'ün doğumunun 100. yıldönümü kutlama programı* (İstanbul, 1981). — Dr. Müjgân Cunbur, *Atatürk ve millî kültür* (2. bas. Ankara, 1981). — Doç. Dr. Emre Kongar, *Atatürk ve devrim kuramları* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Cevdet Perin, *Atatürk kültür devrimi* (2. bas. İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Suna Kili, *Atatürk devrimi, bir çağdaşlaşma modeli* (Ankara, 1981). — Ayhan Başoğlu, *Mustafa Kemal Atatürk, altın saçlı kahraman* (Ankara, 1981). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Resimlerle Atatürk, hayatı, ilkeleri, devrimleri* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Aydın Sayılı, *Atatürk, bilim ve üniversite* (Ankara, 1981). — Mehmet Şakir Ülkütaşır, *Atatürk ve harf devrimi* (2. bas., Ankara, 1981). — Muammer Yüzbaşıoğlu, *Atatürk'ü Anmak. Yaşamı, çeşitli yönleri, düşünceleri, anılar, şiirler, yabancılara göre Atatürk* (İstanbul, 1981). — M. Orhan Bayrak, *Atatürk ve kurtuluş savaşı* (İstanbul, 1981). — Patrick Balfour, baron Kinross, *Atatürk, bir milletin yeniden doğuşu,* çev. Necdet Sander (8. bs., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Bedi N. Şehsuvaroğlu, *Atatürk'ün sağlık hayatı* (İstanbul, 1981). — *Devrin yazarlarının kalemiyle millî mücadele ve Mustafa Kemal,* 1. c., yay. Kültür Bakanlığı (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Yüksel Ülken, *Atatürk ve iktisat, iktisadi kalkınmada etkinlik sorunu ve eklektik model* (Ankara, 1981).

Atatürkçülük, İhsan Akay, *Atatürkçülüğün ilkeleri* (6. bs., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Atatürkçülük, el kitabı* (Ankara, 1981).

Avcılık, Prof. Dr. Zihni Erençin, *Av hayvanları ve av* (Ankara, 1977).

Avrupa Ekonomik Topluluğu, AET, *Türkiye-AET ilişkileri* (Ankara, 1976). — Melek Eğilmez, *Avrupa topluluğunun sosyal politikası* (Ankara, 1978). — AET, *Avrupa topluluğunun tarım politikası* (La politique agricole commune); çev., Mustafa Aksoy (Ankara, 1977); *Avrupa topluluğu sözlüğü* (Ankara, 1978). — Mehmet Ali Birand, *Bir pazar hikâyesi «Türkiye-AET ilişkileri»* (İstanbul, 1978). — Dr. Cihat İren, *AET'nin genişlemesi ve Türkiye* (İstanbul, 1978). — Dr. S. Rıdvan Karluk, *Ekonomik birleşmeler teorisi yönünden Türkiye'nin AET üyeliği ve sanayileşme sorunu* (doktora tezi, Eskişehir, 1976). — İktisadi Araştırmalar Vakfı, *Türkiye-AET ilişkileri semineri, 25, 26 mayıs, İstanbul «tebliğler, tartışmalar ve panel»* (İstanbul, 1977). — İKV, *Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun imzalamış bulunduğu anlaşmalar listesi* (İstanbul, 1977). — Oktay Kozluca, *AET tarım politikası* (İstanbul, 1977). — Teoman Kuyumcu, *AET tarım ürünleri ticareti* (İstanbul, 1977). — Tevfik Saraçoğlu, *Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir ortaklık yaratan anlaşma;* 1. k. *Müzakereler 1959-1963;* 2. k. *Anlaşma ve ekleri, hazırlık dönemi uygulaması* (Ankara, 1981). — *AET' de tarım;* ingilizceden çev. A. Feza Oburoğlu (Ankara, 1981). — *AET-Türkiye ortaklık anlaşması katma protokol* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Ali Sait Yüksel, *Türkiye ile ilişkileri açısından Avrupa Ekonomik Topluluğu* (Eskişehir İTİA yay., Eskişehir, 1976).

Avustralya, Orhan Tüzer, *Avustralya* (İstanbul, 1978).

Ayçiçeği, Sami Sefa, *Sulu koşullarda ayçiçeği ekiminde sıra arası ve sıra üstü mesafesinin saptanması üzerinde bir araştırma* (Eskişehir, 1977).

B

Babailik, Ahmet Yaşar Ocak, *XIII. yüzyılda Anadolu'da Baba Resûl (Babailer) isyanı ve Anadolu'nun islamlaşması tarihindeki yeri* (İstanbul, 1980).

Bafra, Hasan Yiğit, *Bafra tarihi* (Samsun, 1981).

Bağılık, Prof. Albert Einstein, *İzafiyet teorisi* (Relativity the special and the general theory); çev. Nihat Fındıklı (2. bas., İstanbul, 1976).

Baklagiller, Dr. Sinan Ömeroğlu - Ayşegül Akgerman, *CENTO ülkeleri baklagillerinin bileşim ve besin değerleri üzerinde bir araştırma* (TÜBİTAK yay., Kocaeli, 1977).

Bakteriyoloji, Prof. Dr. Mustafa Arda, *Genel bakteriyoloji* (2. bas., Ankara, 1981). — Prof. Dr. Muvaffak Akman, *Bakteri genetiği, teorik, pratik* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Mustafa Arda, *Genel bakteriyoloji* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. İbrahim Karaca, *Fitobakteriyoloji ve bakteriyel hastalıklar* (İzmir, 1977). — Prof. Dr. Muvaffak Akman, *Bakteri genetiği, teorik, pratik* (Ankara, 1977).

Balık, TÜBİTAK, *Karadeniz'de avlanan balıklarda ve bu balıklardan elde edilen balık yağı ve balık unlarında klorlu hidrokarbon ensektisid rezidülerinin araştırılması* (Ankara, 1978).

Balıkçılık, Doç. Dr. Mustafa Kuru, *Türkiye tatlısu balıkları katoloğu* (Ankara, 1980). — Doç. Dr. Tekin Mengü, *Akdeniz bölgesi balıkçılığında Türkiye'nin durumu ve geleceğinin düşündürdükleri* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. İsmet Baran, *Kültür balıkçılığının ülke düzeyinde yaygınlaştırılması ile ilgili uygulamalar* (AÜ Veteriner F. yay., Ankara, 1978).

Banka, Prof. Dr. Yaşar Karayalçın-Ali Nacip Ortan, *Borçlar-ticaret ve banka hukuku bibliyografyası* (Ankara, 1976). — Prof. Dr. Ergun Özsunay, *Bankacılık yönünden medenî hukuk kuralları* (İstanbul, 1978). — Servet Eyüpgiller, *Banka işletmeciliği bilgisi* (2. bas., Ankara, 1980). — Doç. Dr. Cafer Tayyar Sadıklar, *Türk mali sistemi içinde bankalar* (Ankara, 1981). — T. Bankalar Birliği, *Bankalarımızın 1982 sonu bilanço, kâr ve zarar hesapları, teşkilat, mevduat ve kredileri hakkında bilgiler* (İstanbul, 1983).

Baraj, Hüdai Oral, *Keban ve Adıgüzel barajlarının öyküsü; Çal, Çivril, Baklan, Merkez, Sarayköy, Buldan ovalarının sulaması* (Ankara, 1977). — DSİ, *Haritalı istatistik bülteni,* 1981 (Ankara, 1982); *Baraj ve hidroelektrik santrallar* (Ankara, 1982). — Enerji ve Tab. Kay. Bak., *Enerji kaynaklarımız* (Ankara, 1983).

Barok, Ord. Prof. Suut Kemal Yetkin, *Barok sanat* (İstanbul, 1977).

Basım, Şevket Evliyagil, *Basım ve basım işletmeciliği* (Ankara, 1977).

Basın, Dr. İzzet Öztoprak, *Kurtuluş savaşında türk basını, mayıs 1919-temmuz 1921, Türkiye ile ilgili dış haberler ve bunların iç basındaki tepkileri* (doktora tezi, Ankara, 1981). — Ahmet Şerif, *Anadolu'da Tanin* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. M. Çetin Özek, *Türk basın hukuku* (İstanbul, 1978).

Basketbol, Orhan Mustafa Tenim, *Basketbol I* (İzmir, 1975).

Başbakanlık, *Başbakanlık 1977 yılı iç genelgeler kitabı* (Başbakanlık yay., Ankara, 1978).

Başlık, Doç. Dr. Mahmut Tezcan, *Kültürel antropoloji açısından başlık parası geleneği* (Ankara, 1981). — Dr. Orhan Koloğlu, *İslamda başlık* (Ankara, 1978).

Batı, Paul Hazard, *Batı düşüncesindeki büyük değişme* (La crise de la conscience Europèenne); çev. Erol Güngör (İstanbul, 1981).

Batıkent, Batıkent Konut Ü.Y. Koop. Bir., *Kent-Koop 1980 çalışma raporu, 1981 programı, 2. olağan genel kurul* (Ankara, 1981).

Beckenbauer (Franz), *Beckenbauer futbol okulu;* çev. Halit Kıvanç (İstanbul, 1977).

Beden eğitimi, Kubilay Ercenk, *Temel beden eğitimi ve orta öğretimde cimnastiğin kullanımı* (Ankara, 1978).

Beethoven (Ludwig Van), Vahdet Gültekin, *Ludwig Van Beethoven, hayatı ve eserleri* (İstanbul, 1981).

Bektaşilik, İsmet Zeki Eyüboğlu, *Bütün yönleriyle bektaşilik alevilik* (İstanbul, 1980).

Belediye, Fikri Gökçeer, *Belediyelerimiz* (Ankara, 1976). — Dr. İlhan Tekeli-Dr. İlber Ortaylı, *Belediyecilik araştırma projesi,* 1. k. *Türkiye'de belediyeciliğin evrimi* (Ankara, 1978). — Kemal Vehbi Gül, *Belediye idaresi,* 2. ve 3. c.; 2. c. *Şehir mevzuatı, belediye organları* (Ankara, 1979); 3. c. *Seçim mevzuatı, seçim kanunları* (Ankara, 1980). — Seyfettin Naliş, *Belediye ve belediyelere bağlı işletme saymanlıkları ile ilgili mevzuat* (Ankara, 1978).

Bergama, Dr. Wolfgang Radt, *Pergamon, Archaologischer Führer, 2. erweiterte Aufla* (Türkiye Turing ve Oto. K. yayını, 1978).

Beşiktaş spor kulübü, Vâlâ Somalı, *Beşiktaş spor tarihi 1903 - 1978, «Türk sporunda 75 yıl»* (İstanbul, 1978).

Betonarme, M. Nicat Şengün, *Betonarme inşaat hesapları* (Topraksu Gn. Md. yay., Ankara, 1978). — Turgut Nedim Uluğ - Doç. Dr. Yalman Odabaşı, *Betonarme inşaat hesapları* (deprem yönetmeliği ve türk standartlarına göre değiştirilip yeniden düzenlenmiş 7. bas, İstanbul, 1978).

Beyatlı (Yahya Kemal), Yahya Kemal Enstitüsü, *Mektuplar ve makaleler* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, *Yahya Kemal'in dünyası* (İstanbul, 1980).

Beyin, H. Hécaen, *Introduction à la neuropsychologie* (Larousse, 1972); *la Dominance cérébrale, antoloji* (Mouton, Paris, 1978); F. O. Schmitt ve F. G. Worden, *The Neurosciences* (Boston, 1974).

Bezeme, Hüseyin Kılıçkan, *Tarih boyunca bezeme sanatı ve örnekleri* (Ankara, 1977).

Bibliyografya, Doç. Dr. Meral Alpay - Dr. Robert Anhegger, *Türkiye'de çocuk ve gençlik kitapları, açıklamalı bibliyografya* (İstanbul, 1977). — Nihat Talay, *Türkiye ekonomisi bibliyografyası, 1929 - 1976* (İstanbul, 1977). — Ahmet Koca - Reşat Çelik - Lâtif Köksal, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yayınları bibliyografyası, 1949 - 1975* (Ankara, 1978). — TDK, *Türk Dil Kurumu yayınları 1923 - 1979* (Ankara, 1979). — Dr. Turhan Yörükan - Ülgen Okyayüz - Aydan Tanrıyakul, *Türkiye konut bibliyografyası «kanunlar»* (Ankara, 1975). — Dr. Turan Yörükan - Yurdanur Serin - Aydan Tanrıyakul, *Türkiye konut bibliyografyası «tüzükler, yönetmelikler, standartlar ve şartnameler»* (Ankara, 1975).

Bilanço, Prof. Dr. Yaşar Karayalçın, *Bilanço hukuku «kavramlar, ilkeler, başlıca sorunlar, yeni gelişmeler»* (Ankara, 1979).

Bilgisayar, Dr. M. Selçuk Uslu, *Bilgisayarların muhasebede kullanılması, yararları ve önemi* (doktora tezi, Ankara, 1975).

Bilim, Prof. Dr. Aykut Kazancıgil-Doç. Dr. Vural Solok, *Türk bilim tarihi bibliyografyası 1850-1981* (İstanbul, 1981). — TÜBİTAK, *Türk bilim adamları kataloğu* (Ankara, 1981). — Saim Kaptan, *Bilimsel araştırma teknikleri ve istatistik yöntemleri* (Ankara, 1981).

Bilişim, Dr. A. Ünal Yarımağan, *Fortran IV. programlama dili* (4. bas., Ankara, 1981). — Doç. Dr. Aydın Köksal, *Bilişim üzerine bir araştırma* (İstanbul, 1981).

Bira, Dr. Ayhan Ulusoy, *Bira hammaddeleri analiz metodları* (İstanbul, 1977). — Dr. Ayhan Ulusoy-Aynur Çiftaslan, *Tekel İstanbul biralarının bugünkü stabilite durumları ile stabilitelerini artırma çareleri üzerine bir araştırma* (İstanbul, 1981).

Bitki, Prof. Dr. Burhan Kacar, *Bitkilerde fosforun metabolizması ve işlevleri* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Asuman Baytop, *Tıbbî bitkiler atlası* (İstanbul, 1978). — Tansu Gürpınar, *Yabani bitkilerimiz* (İstanbul, 1978).

Biyokimya, Prof. Dr. Nevzat Öner, *Genel biyokimya dersleri* (3. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Ethem Ersoy, *Pratik biyokimya* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Gazanfer Bingöl, *Biyokimya* (Ankara, 1978).

Biyoloji, Doç. Dr. Emre Dölen, *Hayatın başlangıcı ve moleküler biyolojiye giriş* (İstanbul, 1976). — Naki Özgül, *Klasik*

ilaveli modern biyoloji (İstanbul, 1981).

Bodrum, Şadan Gökovalı, *Bodrum, Halikarnas* (İzmir, 1981).

Boks, Metin Çakmak, *Amatör boks* (İstanbul, 1981).

Bolvadin, Fevzi Gümüş, *Bolvadin tarihi ve folkloru* (İstanbul, 1978).

Bor, Prof. Dr. Raşit Tolun, *Anorganik bor bileşikleri ve üretim teknolojisi* (Kocaeli, 1981).

Borçlar hukuku, Prof. Dr. Ekrem Edgü, *Borçlar hukuku, umumi hükümler* (İstanbul, 1978). — Ord. Prof. Reşat Kaynar, *Borçlar hukuku dersleri, genel hükümler* (İstanbul, 1978).

Boşanma, Doç. Dr. Halil Cin, *Eski hukukumuzda boşanma* (Ankara, 1976).

Botanik, Prof. Dr. Nebahat Yakar-Tan - Prof. Dr. Emine Bilge, *Genel botanik* (2. bas., İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Saffet Baydar, *Tohumsuz bitkilerin sistematiği* (2 cilt, Erzurum, 1979). — Prof. Dr. Mehmet Öner, *Genel botanik* (İzmir, 1978). — Prof. Dr. Necmettin Zeybek, *Kriptogamların «çiçeksiz bitkilerin» pratiği «uygulama kitabı»* (3. bas., İzmir, 1978).

Böbrek, Günay Gülbaba - K. Özker - Fikret Tömek, *Böbrek fonksiyon testleri ve sintigrafisi için 169 b-EDTA kompleksinin radyofarmasötik geliştirilmesi ve kontrolu* (Çekmece Nük. Ar. Mer. yay., 1977).

Brecht (Bertolt), Prof. Dr. Özdemir Nutku, *Türkiye'de Brecht, Özdemir Nutku'nun Türkiye'de oynanan tüm Brecht oyunları üzerine eleştirmeleri ve Brecht'in oyunlarından ezgiler* (İstanbul, 1976).

Briç, J. Harris, *Modern briç nasıl oynanır;* çev. Gülent Fındıklı (İstanbul, 1981).

Buda, İlhan Güngören, *Buda ve öğretisi* (İstanbul, 1981).

Budama, Prof. Dr. Muhsin Yılmaz, *Meyve ağaçlarında budama* (Çukurova Üni. Zir. F. yayını, Ankara, 1978).

Buğday, Doç. Dr. İbrahim Genç, *Cumhuriyet - 75 buğday çeşidinde (T. aestivum L. em Thell) bitki başına kardeş sayısının verim ve verim unsurlarına etkileri üzerinde bir araştırma* (Adana, 1978). — Keriman Madanoğlu, *Orta Anadolu koşullarında buğday su tüketimi* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Ekrem Kün, *Türkiye yabani buğdaylarının (aegilops L.) ıslah yönünden önemli bazı karakterleri üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1979).

Buharî, Zeynüddin Ahmed bin Ahmed bin Abdüllatif, *Buharî'den seçme* (Binbir hadis), çev. Naim Erdoğan (İstanbul, 1980).

Bulgaristan, Boris Spasov, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin devlet düzeni;* çev. A. Erel (İstanbul, 1976). — Todor Jivkov, *Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin iç ve dış politikası;* çev. Aydın Arın (İstanbul, 1979).

Bursa, Mümtaz Şükrü Eğilmez, *Millî mücadelede Bursa;* yay. hazırlayan,İhsan Ilgar (İstanbul, 1981).

Bütçe, Hakkı Musaballı, *Bütçe teorisi ve uygulaması* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu-Erciş Kurtuluş, *Bütçe ve kamu harcamaları* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Bedî Necmeddin Feyzioğlu, *Nazarî tatbiki mukayeseli bütçe* (6. bas., İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Ömer Faruk Batırel, *Kamu bütçesi* (İstanbul, 1981). — Rüstem Esensoy - Necdet Atalay - Güraydın Ersoy, *Devlet harcamaları rehberi, devlet memurları kanunu, Türk Silahlı Kuvvetleri personel kanunu ile diğer ilgili mevzuata göre açıklamalı* (Ankara, 1978).

C

Cami, Molla Nureddin Abdurrahman b. Ahmed, *Nefahat-ül üns min hazarat'il. Kudüs;* çev. Abdullah Çelebi Lamii-zade, sadeleştiren, Abdülkadir Akçiçek (İstanbul, 1981).

Canlandırma (kültürel canlandırma), M. Turman, *l'Education populaire, les oeuvres coplémentaires de l'école (Libraire Victor Lecoffre,* 1907). — B. Cacetes, *l'Histoire de l'éducation populaire* (le Seuil, 1964). — P. Fustiet, *l'Identité de l'éducateur spécialisé* (Editions universitaires, 1972). — F. Jeanson, *l'Action culturelle dans la cité* (Le Seuil, 1973). — M. Tricot, *De l'instruction publique à l'éducation permanente* (Tema, 1973). — G. Cot, *les equipements socio-éducatifs* (Tema, 1974). — J. Ion, B. Miège ve A.-N. Roux, *l'Appareil d'action culturelle* (Editions universitaires, 1974). — P. Gaudibert, *Action culturelle, intégration et/out subversion* (Casterman, 1977). — R. Labourie, *Les Institutions socio-culturelles; les mots clés* (Presses universitaires de France, 1977). — J. Leveugle, *Devenir animateur et savoir animer* (Privat, 1977). — G. Poujol, *le Métier d'animateur* (Privat, 1978).

Cebir, Doç. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu, *Lineer cebir* (İstanbul, 1977).

Cemal Paşa, *Hatıralar, İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı anıları;* tamamlayan ve düzenleyen, Behçet Cemal (İstanbul, 1977).

Cem Sultan, Dr. Halil Ersoylu, *Cem Sultan'ın türkçe divanı* (1. c., İstanbul, 1981).

Cerrahi, Dr. Hasan Çelik Orbay, *Cerrahi fraktüroloji, kırık bilgisi* (2 cilt, Kırklareli, 1981). — *Cerrahi ders kitabı,* Atatürk'ün 100. doğum yılına armağan (Ankara, 1981). — Gülseren Altıok, *Ameliyathane tekniği* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Cevat Dinçtürk, *Acil batın cerrahisi* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Burhanettin Savan, *Gangrenli sigmoid kolon ve volvuluslarında hartmann ameliyatının yeri* (Erzurum, 1978). — Dr. Önder Yazıcıoğlu, *Kalça cerrahisinde total protez uygulaması ve komplikasyonları* (İstanbul, 1978).

Cevrî, *Cevrî, hayatı, edebî kişiliği, eserleri, divanının tenkidli metni;* hazırlayan Doç. Dr. Hüseyin Ayan (Erzurum, 1981).

Ceza, Prof. Dr. Öztekin Tosun, *Türk suç muhakemesi hukuku dersleri* (1. c. 3. bs., İstanbul, 1981).

Cezaevi, Adalet Bakanlığı, *Ceza ve tutukevlerinin yönetimsel düzeni* (Ankara, 1978).

Ceza hukuku, Prof. Dr. Faruk Erem, *Hümanist doktrin açısından türk ceza hukuku,* 1. c. *Genel hükümler* (11. bas., Ankara, 1976). — Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, *Kişilere ve mala karşı cürümler* (göz. geç. 11. bas., İstanbul, 1981).

Cezanne (Paul), Marcel Brion, *Paul Cezanne* (çeviri, İstanbul 1980).

Cinsel eğitim, Eric W. Johnson, *Gençler için cinsel eğitim;* çev., İhsan Fahri (İstanbul, 1978).

Coğrafya, Ahmet Rıza Bekin, *İpek Yolu* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Erol Tümertekin, *Beşeri coğrafyaya giriş* (İstanbul, 1978).

Cumhuriyet Halk Partisi, Alev Coşkun, *Cumhuriyet Halk Partisi ve demokratik sol* (İstanbul, 1978).

Ç

Çakmak (mareşal Fevzi), derl. Gnrl. Salih Polatkan, *Askerî ve siyasî yönleriyle mareşal Fevzi Çakmak* (İstanbul, 1981).

Çalışma, Doç. Dr. Oğuz Onaran, *Çalışma yaşamında güdülenme kuramları* (Ankara, 1981).

Çelik, Doç. Dr. Adnan Tekin, *Çeliklerin metalürjik dizaynı* (İstanbul, 1981).

Çene, Prof. Dr. Nuri Muğan, *Çene-yüz protezi* (İstanbul, 1979).

Çeviri, Sedat Törel, *Çeviri sanatı, törel çeviri sistemiyle türkçeden ingilizceye çeviri* (genişl. 2. basb., Ankara, 1981).

Çevre (kirliliği), Prof. Dr. İbrahim Karaca, *Çevre kirliliğinin kültür bitkilerine olumsuz etkileri* (Ankara, 1977). — AET, *Avrupa'da çevre sorunları* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Mehmet Karpuzcu, *Çevre kontrolunun esasları* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Oktay Tabasaran, *Katı artıkların toplanması, uzaklaştırılması ve zararsız hale getirilmesi* (İTÜ yay., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. İbrahim Karaca, *Çevre kirliliği ve özellikle endüstri artıklarının tarım alanındaki olumsuz etkileri* (Ankara, 1977).

Çıkık, Dr. Mehmet Çakmak, *Tekrarlayan patella çıkıkları, tedavi ve sonuçları* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Rıdvan Ege, *Hareket sistemi travmatolojisi, kırık-çıkık ve eklem yaralanmaları* (değ. ve genişl. 3. bas., Ankara, 1978).

Çiçekçilik, Lûtfi Arif Kenber, *Pratik çiçekçilik* (4. bas., İstanbul, 1981).

Çilek, Ali İhsan Çınar, *Kazova'da çilek dikim şekillerinin verime etkisi üzerine bir araştırma* (Ankara, 1978); *Kazova'da çilek tarımı* (Sivas, 1978). — TÜBİTAK, *Çileklerde değişik yaz ve kış dikim zamanlarının turfanda çilek üretimi ve verimi üzerine etkileri* (Ankara, 1979). — Zeynep Dernek, *Konya ovasında verimli çilek çeşitlerinin saptanması* (Konya, 1977). — Dr. Vehbi Mengüç-Dr. Hayati Özler-Hüsnü Poyraz, *Çilek ve çilek yetiştiriciliği* (İstanbul, 1968).

Çimento, Doç. Dr. M. Süheyl Akman, *Akışkanlık artırıcı katkı maddelerinin portland çimento harçlarına etkisi* (İstanbul, 1978).

Çin, Agnes Smedley, *Uzun yürüyüş, Çu Teh ile konuşmalar;* çev., Dumrul Cemgil (İstanbul, 1978). — Çu-Tien Çieh-yun Li, *Bir halk komününde; Çiliying'den röportaj;* çev. Ahmet Kılıç (İstanbul, 1977). — *Çin komünist partisi 11. millî kongre portaj;* çev., Ahmet Kılıç (İstanbul, 1977). *belgeleri* (çev., İstanbul, 1977). — Enver Hoca, *Çin üzerine düşünceler «siyasal günlükten seçmeler»; 1. cilt, 2 kitap; 1. kitap, 1962-1967; 2. kitap 1968-1972;* çev., A. Fırat (İstanbul, 1979).

Çocuk, Prof. Dr. Haydar Dinçer, *Çocuk bakımı ve çocukluk yaşı hastalıkları* (Ankara, 1980). — Victor C. Vaughan- R. James McKay, *Çocuk hastalıkları* (Pediatri), çev. Prof. Dr. A. Gündüz Gedikoğlu (3 cilt. Ankara, 1978). — Prof. Dr. Tahsin Gürson, *Çocuk hastalıklarında tedavi ve ilaç dozları* (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Atalay Yörükoğlu, *Çocuk ruh sağlığı, çocuğun kişilik gelişimi, yetiştirilmesi ve ruhsal sorunları* (3. bs., Ankara, 1980). — Prof. Dr. Çiğdem Kâğıtçıbası, *Çocuğun değeri, Türkiye'de değerler ve doğurganlık* (İstanbul, 1981). — Şükran Oğüzkan-Neriman Sapmaz, *Yaratıcı çocuk faaliyetleri* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Şûle Bilir-Prof. Dr. Servet Bilir, *Çocuk sağlığı ve beslenmesi* (Ankara, 1981). — Hans Zulliger, *Suçlu çocuklar ve çocuk mahkemeleri;* çev., Kâmuran Şipal (İstanbul, 1979).

D

Dağlıç, Lalahan Zootekni Araştırma Ens., *Dağlıç koyunlarının et ve yapağı verimi özeliklerinin geliştirilmesinde rambouillet ırkından yararlanılma olanakları* (Ankara, 1978).

Danıştay, *Danıştay dava daireleri kurulu kararları;* 1. k. *1965-1978* (Ankara, 1981).

Dede Korkut, *Dede Korkut hikâyeleri;* hazırlayan, Orhan Şaik Gökyay (İstanbul, 1977).

Degaş (Edgar), Antoine Terasse *Edgar Degas* (çev., İstanbul, 1980).

Değiştirgeç, G. Séguier, *Les Montages redresseurs* (Dunod, 1970)-M. Demontvignier, *Electronique de puissance* (Techniques de l'ingénieur, 1972)-R. Mascarin, *Redresseurs industriels à semi-conducteurs* (Eyrolles, 1973).

Demir-çelik, Dr. İsmet Sabit Barutçugil, *Türkiye'de demir-çelik endüstrisi* (İstanbul, 1978). — Işın Çelebi, Türkiye'de demir-çelik sanayiinin yapısı ve sorunları (Ankara, 1979).

Demirel, Fuat Süreyya Oral, *Başbakan Süleyman Demirel'in kişiliği* (Ankara, 1976).

Demokrasi, Ord. Prof. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, *Sağsız solsuz demokrasi* (gen. 3. bas., İstanbul, 1976). — Dr. M. Niyazi Öktem, *Özgürlük sorunu ve hukuk* (İstan-

bul, 1977). — Doç. Dr. Server Tanilli, *Devlet ve demokrasi; anayasa hukukuna giriş* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Selahattin Hocaoğlu, *Diktacı tutum ve demokrasi* (genişl. 3. bas., Ankara, 1981).

Demokrat Parti, Prof. Rıfkı Salim Burçak, *Yassıada ve öncesi* (Ankara, 1976).

Deniz Kuvvetleri, *Deniz Kuvvetleri'nde örf, adet ve nezaket kuralları* (İstanbul, 1976).

Deprem, Ahmet Tabban, *Deprem ve sorunları* (Ankara, 1979).

Deri, Prof. Dr. Faruk Nemlioğlu, *Deri hastalıkları* (İstanbul, 1979).

Descartes (Rene), Dr. Afşar Timuçin, *Bilgi kuramının temellendirilişi* (2. bas., İstanbul, 1976). — Lucien Laberthonière, *Descartes üzerine tetkikler;* çev. Mehmet Karasan (2. bas., Ankara, 1977).

Devalüasyon, Nazif Ekzen, *1946 - 1958 - 1970 devalüasyonları* (Ankara, 1980). — Dündar Soyer, *Bir devalüasyondan diğerine, son on yılda Türkiye'de ekonomi politika üzerinde denemeler, izlenimler, öneriler,* (İzmir, 1980). — Prof. Dr. Erol Manisalı *Devalüasyon ve kur ayarlamalarının enflasyon üzerindeki etkileri* (İstanbul, 1980).

Devlet, Louis Althusser, *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları.* çev., Yusuf Alp - Mahmut Özışık; baskıya hazırlayan Murat Belge (İstanbul, 1978). — Ralph Miliband-Nicos Poulantzas - Ernesto Laclau, *Kapitalist devlet sorunu;* çev. Yasemin Berkman (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Aydın Taneri, *Türk devlet geleneği, dün - bugün* (2. bas., Ankara, 1981).

Devletçilik, Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Atatürk ve devletçilik* (Ankara, 1981).

Devlet Su İşleri, DSİ, *DSİ'nin 20. yılı, 1954 - 1974* (Ankara, 1978).

Devrim, Necdet Öklem, *Türk devrim tarihi* (2. bas., İzmir, 1977). — Doç. Cevdet Perin, *Atatürk kültür devrimi* (İstanbul 1981). Doç. Dr. Emre Kongar, *Atatürk ve devrim kuramları* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Suna Kili, *Atatürk devrimi, bir çağdaşlaşma modeli* (Ankara, 1981). — Doğan Avcıoğlu, *Devrim ve demokrasi üzerine* (Tekin Yayınevi, İstanbul, 1980). — Kaynar (Reşat), *Reşat Kaynar'a armağan* (yay. İTİA/SBF, İstanbul, 1981). — Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak, *Atatürk devrimleri tarihi* (1981). — Prof. Dr. Hamza Eroğlu, *Türk devrim tarihi* (5. bas., Ankara, 1981). Fethi Gözler, *Atatürk devrimleri, türk devrimi* (İstanbul, 1981).

Deyimler, Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve deyimler sözlüğü* (2. c. 3. bas., Ankara, 1981).

Dış ticaret, Tevfik Can - Hüsemattin Nebioğlu, *Türkiye dış ticaret ilişkilerinde serbest dövizli anlaşmalı ülkelerin yeri* (DPT yay., Ankara, 1979).

Dil (öğrenimi), O. Jespersen, *How to Teach a Foreign Language* (Londra, 1904) - P. Léon, *Laboratoire de langues et correction phonétique* (Didier, 1962). — J. Guénot, *Clefs pour les langues vivantes* (Seghers, 1964). — G. Gougenheim, P. Rivenc ve A. Sauvageot, *L'Elaboration du français fondamental* (Didier, 1964). — R. Lado, *Language Teaching, a Scientific Approach* (New York, 1964). - W. F. Mackey, *Language Teaching Analysis* (Londra, 1965). - G. Mounin, *Histoire de la Linguistique,* c. 1, *Des Origines au XX*ᵉ *s.* (P.U.F., 1967). - J. Peytard E. Genouvrier, *Linguistique et enseignement du français* (Larousse, 1970). — C. P. Bouton, *L'Acquisition d'une langue étrangere* (Klincksieck, 1974). — F. François, *L'Enseignement et la diversité des grammaires* (Hachette, 1974). — B. Bernstein, *Langage et classes scociales* (Ed. du Minuit, 1975). — B. Allaindupré, M. Catani, J.-P. Desgoute ve J.-L. Doneux, *la Parole de l'autre, les travailleurs étrangers et le françois* (Hachette, 1977). — W. Labov, *Le Parler ordinaire. La Langue dans les ghettos noirs des Etans - Unis* (Ed. du Minuit, 1978, 2 cilt). — Doç. Dr. Tuncer Gülensoy, *Anadolu ve Rumeli ağızları bibliyografyası* (Ankara, 1981). — Sebati Ataman, *Dil çıkmazı* (Ankara, 1981).

Dilbilgisi, Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk dil bilgisi* (5. bs., İstanbul, 1980).

Dilbilim, Ferdinand de Saussure, Genel dilbilim dersleri; çev., Doç. Dr. Berke Vardar (Ankara, 1976). — *Dilbilim ve dilbilgisi terimleri sözlüğü,* yay. Türk Dil Kurumu (Ankara, 1980). — *Başlıca dilbilim terimleri* (İÜ yay., İstanbul, 1978).

Dimitrof (Georgi), Kerim Korcan, *Dimitrof geçiyor* (İstanbul, 1978).

Din, Alexandre Paul René Janet, *Metalip ve mezahib, metafizik ve ilahiyat* (Histoire de la philosophie, les problèmes et les écoles); çev., Elmalılı H. Hamdi Yazır (İstanbul, 1978). — Cemil Sena, *Tanrı anlayışı* (İstanbul, 1978); Prof. Dr. Muhammed Abdullah Draz, *Din ve Allah inancı;* çev., Akif Nuri (İstanbul, 1978). — Kemal Anlar, *Şeriatlar ve peygamberler* (İstanbul, 1977). — Ömer Nasuhi Bilmen, *Ashabı kiram hakkında müslümanların itikadları, hazreti, Muaviye hakkında suallere cevaplar* (İstanbul, 1978); Veli Ertan. — Hasan Küçük, *Cumhuriyet devrinde din eğitimi, din müesseseleri ve din alimleri* (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Abdülkadir İnan, *Eski türk dinî tarihi* (İstanbul, 1977). — Ahmed Abdullah Masdusi *Yaşayan dünya dinleri* (sosyo-politik bir inceleme); çev. Mesut Sadak (İstanbul, 1981).

Diplomasi, *Uluslararası ilişkiler tarihi, başlangıçtan bugüne diplomasi tarihi;* çev. Attila Tokatlı (2 cilt, İstanbul, 1977).

Diriliş, Prof. Dr. Subhi Es-Salih, *Ölümden sonra diriliş, ayet ve hadislerle cennet-cehennem; çev.* Şerafettin Gölcük (İstanbul, 1981).

Diseksiyon, Prof. Dr. Tayyip Çalışlar, *Evcil rüminanların diseksiyonu* (Ankara, 1978).

Disleksi, Dr. Norma Razon, *Okuyamıyan çocuklarda disleksi belirtilerinin araştırılması,* (İstanbul 1976).

Dişhekimliği, Doç. Dr. Erhan Akın, *Dişhekimliğinde porselen, inlay, jaket kuron, metal - porselen, kuron ve köprüler* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Ergun Aydınlık, *Kroşe tutuculu protezler* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Gazanfer Zenbilci, *Parsiyel protezler,* 2. c. *Plaklı iskelet protezler ve laboratuvar işlemi* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Gündüz Şekip Bayırlı, *Dişhekimliği radyolojisi* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Suphi Konukman, *Dişhekimliğinde cerrahi muayene yöntemleri ve semiyoloji* (İstanbul, 1978). — Sir Wilfred Fish - Prof. Dr. Ernest Mettews, *Tam protez kuralları* (Principles of full denture prothesis); çev. Prof. Dr. Senih Çalıkkocaoğlu (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Cihat Borçbakan, *Ağız ve çene hastalıkları şirürjisi* (4. bs., Ankara, 1980). — Doç. Dr. Sedat Çöloğlu, *Dişhekimliğinde sendromlar* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Tülin Özbayrak, *Dişhekimliği cerrahisi* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Cihat Borçbakan, *Ağız, çene ve diş hastalıkları* (Ankara, 1981).

Divriği, Necdet Sakaoğlu, Divriği'de ev *mimarisi* (İstanbul, 1978).

Diyalektik, Bertold Brecht, *Me-ti, tarihte diyalektik;* çev. Ahmet Cemal (İstanbul, 1977). — Füsun Altıok, *Niçin diyalektik* (İzmir, 1980). — J.P. Sartre, *Yöntem araştırmaları* (*Diyalektik aklın eleştirisi*), çev. Rıfat Kırkoğlu (İstanbul, 1981).

Doğum, John Bonica, *Doğumda analjezi ve anestezi;* çev. Sadi Sun - Ayşe Saka Bermek (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Ali Gürgüç, *Doğum operasyonları* (Ankara, 1978).

Dokuma, *İplik-dokuma, konfeksiyon üretim ve ihracatı ile ilgili sorunlar semineri, 27-28 haziran 1978 Adana, tebliğler ve tartışma zabıtları* (yayımlayan İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 1978). — Zühal Akar - Gülten İncir - Abdullah Doğan, *Yün ipliği ve yünlü dokuma endüstrisinde verimlilik ve firmalararası karşılaştırma* (Ankara, 1981).

Dolaşım, Prof. Dr. Naci Ayral, *Kan ve dolaşım fizyolojisi* (Ankara, 1978).

Domates, K. Öngören - N. Kaya - Ş. Türkmen, *Domateslerde yeşil kurt (Heliothis armigera Hb.)* [Ankara, 1978]. — S. H. Wittwer - S. Honma, *Sera domatesleri, başarılı üretim için esaslar;* çev. Doç. Dr. Fahrettin Macit (İzmir, 1977). — Jale Gökçen - Artemiz Karaali *Marmara bölgesi domates çeşitlerinin teknolojik özellikleri ve domates artıklarının değerlendirilmesi* (Kocaeli, 1978).

Döküm, Necdet Baytaş, *Döküm teknolojisi* (Ankara, 1975); *MEB/MTÖ, Genel dökümcülük bilgisi, orta dereceli endüstriyel teknik öğretim okulları temel ders kitabı* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Ergin N. Çavuşoğlu, *Döküm teknolojisi, döküm yöntemleri, dökme demirler,* (İstanbul, 1980).

Dönitz (Karl), *Büyükamiral Karl Dönitz'in hatıratı;* çev. M. Muzaffer Elaldı (İstanbul, 1976).

Dut, Dr. Keun Sup Ryu, *Dut yetiştirilmesi ve Türkiye'de dut ziraatı;* çev. İsmail Bileyici (Ankara, 1977).

Düzkanatlılar, Dr. Selahattin Salman, *Ağrı, Kars ve Artvin illerinin orthoptera (insecta) faunası üzerine taksonomik araştırmalar* (doktora tezi, Erzurum, 1978).

E

Ebubekir, Sıddîk, Mahmut Sami Ramazanoğlu, *Hazreti Ebu Bekir Sıddîk radıyallahu anh* (İstanbul, 1981). — Mustafa Necati Bursalı, *Hidayete ermiş ümmetin en ulu rahmeti hazreti Ebu Bekir Sıddıyk* (3. bas., İstanbul, 1977).

Ebu Hanife, Prof. A. Muhammed Ebu Zehra, *Ebu Hanife;* çev; Osman Keskioğlu (İstanbul, 1981).

Ecevit (Bülent), Orhan Şemsi Belli, *Çocukluğundan liderliğine kadar Bülent Ecevit, 1925 - 1972* (1. c., İstanbul, 1975). — (Bülent), Ahmet Kabaklı, *Bizim Alkibiyades, Ecevit* (İstanbul, 1977).

Eczacılık, Gnrl. Prof. Dr. Enver İzgü, *Genel ve endüstriyel farmasötik teknoloji* (Ankara, 1979). — Doç. Dr. Ningur Noyanalpan, *Farmasötik ve medisinal kimya ders kitabı, yapı etki ilişkileri* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Asuman Baytop, *Bitkisel drogların anatomik yapısı* (6. bas., İstanbul, 1981).

Edebiyat, Oktay Akbal, *Yaşasın edebiyat* (İstanbul, 1977). — Şükran Kurdakul, *Çağdaş türk edebiyatı, meşrutiyet dönemi* (İstanbul, 1976). — Ord. Prof. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat üzerine makaleler;* hazırlayan, Dr. Zeynep Kerman (2. bas., İstanbul, 1977). — Konur Ertop, *Türk edebiyatında seks* (İstanbul, 1977). - Prof. Dr. Nermi Uygur, *İnsan açısından edebiyat* (2. bas., İstanbul, 1977). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Türk edebiyatı tarihi* (1. c., genişl. 2. bs., İstanbul, 1980). — Prof. Dr. M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat bilgi ve teorileri* (Ankara, 1980). — Emin Özdemir, *Türk ve dünya edebiyatı, kavramlar, dönemler, yönelimler* (Ankara, 1980). — Şemsettin Kutlu, *Servetifünun dönemi türk edebiyatı antolojisi* (İstanbul, 1981).

Edirne, Dr. Ratip Kazancıgil, *1362 - 1920 yılları arasında Edirne ilindeki sağlık kurumları ve bu kurumlarda çalışan personel* (doktora tezi, İstanbul, 1981).

Edirneli Sehi Bey, *Tezkire (Heşt behişt),* sadeleştiren Mustafa İsen (İstanbul, 1980).

Efes, Sabahattin Türkoğlu, *Guide d'Ephese* (yay. Turing K., İstanbul, 1977).

Efsane, Doç. Dr. Saim Sakaoğlu, *Anadolu-Türk efsanelerinde taş kesilme motifi ve bu efsanelerin tip kataloğu* (Ankara, 1980).

Ege bölgesi, Ord. Prof. Dr. Besim Darkot - Doç. Dr. Metin Tuncel, *Ege bölgesi coğrafyası* (İstanbul, 1978).

Eğitim, William Micpeels - M. Ray Karnes, *Eğitimde başarının ölçülmesi,* (Measuring educational achievement); çev.; İbrahim Yurt (Ankara, 1977). — Faruk Pekin, *Kapitalizm öncesi toplumlarda eğitim* (Ankara, 1977). — Hüseyin Solgun, *Türkiye'de okul öncesi eğitim* (Ankara, 1977). — Hamza Tekin, *İlköğretim sorunları ve çözüm yolları, ilköğretime öğretmen yetiştiren kurumların tarihçesi* (Ankara, 1977). —

Prof. Dr. Fatma Varış, *Eğitim bilimine giriş* (Ankara, 1978). — Turan Yüksel, *Eğitim kurumlarında sağlık* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Cevat Geray, *Halk eğitimi* (genişl. yeni bas., Ankara, 1978). — Hüseyin Öztürk, *Eğitim sosyolojisi* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Mahmut Tezcan, *Eğitim sosyolojisine giriş* (Ankara, 1981). — Abdullah Nişancı, *Millî eğitim meselelerimiz, tesbit ve teklifler* (İstanbul 1981). — Dr. A. Ferhan Oğuzkan, *Eğitim terimleri sözlüğü* (genişl. 2. bas., Ankara, 1981). — *Türk eğitim derneği toplantısı kasım 1980, temel eğitim ve sorunları;* haz. Nurettin Ergen (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Cevat Alkan - Prof. Dr. Hıfzı Doğan - Doç. Dr. S. İlhan Sezgin, *Meslekî ve teknik eğitim prensipleri* (Ankara, 1980). — Prof. Dr. Hasan Ali Koçer, *Eğitim tarihi* (1. c., Ankara, 1980). — Doç. Dr. Mahmut Tezcan, *Eğitim planlaması, kavramlar, yöntemler, teknikler* (gen. ve göz. geç., 2. bas., Ankara, 1981). — Prof. Dr. Ziya Bursalıoğlu, *Eğitim yöneticisinin yeterlilikleri, ilköğretmenokulu müdürlerinin yeterliklerine ilişkin bir araştırma* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Mithat Enç - Doç. Dr. Doğan Çağlar - Doç. Dr. Yahya Özsoy, *Özel eğitime giriş* (2. bas., Ankara, 1981). — Prof. Dr. Fatma Varış, *Eğitim bilimine giriş* (2. bas., Ankara, 1981). — Doç. Dr. Mahmut Adem, *Eğitim planlaması, kavramlar, yöntemler, teknikler* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Rıdvan Cebioğlu, *Geç gelişen ve güç öğrenen* çocuklar (İstanbul, 1976). — Yahya Özsoy, *Eğitimde öğrencileri tanıma teknikleri* (3. bas., Ankara, 1976). — Dr. Doğan Çağlar, *Ortopedik özürlü çocuklar ve eğitimi* (Ankara, 1976). — Prof. Dr. Kemal Aytaç, *Çağdaş eğitim akımları* (Ankara, 1976). — Prof. Dr. Refia Şemin, *Okulda başarısızlık, sosyo - kültürel açıdan şanssız çocuklar* (İstanbul, 1976).

Eklem, Prof. Dr. Otto Russe - Dr. John Gerhardt - Dr. Otto J. Russe, *Eklem hareketlerinin ölçümü için nötral sıfır yöntemi ve SFTR kayıt sistemi cep kitabı* (Taschenbuch der Gelenkmessung mit Darstellung der Neutral - Null - Methode und SFTR - Notierung); çev., Dr. Mustafa Yücel (İstanbul, 1978).

Ekonomi, Yalçın Alpay, *Tarihsel açıdan toplumsal değişim ve Türk girişimciliği* (İstanbul, 1978). — Dr. Atila Bağrıaçık, *Ekonomik terimler sözlüğü* (İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Zeynel Dinler, *Bölgesel iktisat* (Ankara, 1978). — *AET, Genişleme sorunları «AET komisyonu raporu»;* çev., Teoman Kuyumcu (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. İsmet Giritli, *Kara altın kavgası, petrol ve politika* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Ahmet Yılmaz Gökdere, *Yabancı ülkelere işgücü akımı ve türk ekonomisi üzerine etkileri* (T. İş B. yayını, Ankara, 1978). — Prof. Dr. İlhan Gülen - Prof. Dr. Hayri Bayraktaroğlu, *Ekonomi ders kitabı* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Şevki Güler, *Çağdaş sanayide işçi - işveren ilişkilerinin sosyolojik anlamı* (Ankara, 1979). — Dr. Agâh Oktay Güner, *İsrail ekonomisi* (5. bas., İstanbul, 1978). — Dr. Yusuf Hamurdan, *Türkiye'de istihdam ve işsizliğin ölçülmesi deneyleri* (DPT yay., Ankara, 1978). — Yücel Ergün, *Tarımsal ürün destekleme alımları* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Cafer Unay, *Ekonomik konjonktür, analiz, teori, tahmin,* (Ankara 1978). — Hasan Ersel, *Kaynak dağıtım süreçleri için kuramsal bir çerçeve* (AÜ SBF yay., Ankara, 1978). — Dr. Oğuz Feyzioğlu, *Etude des fonctions de production industrielle en Turquie, du type cobb - douglas* (Ankara İTİ, yay., Ankara, 1977). — Doç. Dr. İlhan Yücel, *Makro ekonomi* (Adana İTİA yay., Adana, 1978). — Prof. Dr. Erol Zeytinoğlu, *Türkiye ekonomisi* (göz. geç. 6. bas., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Sabahattin Zaim, *Ortadoğu ülkeleri arasında iktisadi işbirliği imkânları* (İstanbul, 1978). — Prof. George Henry Soule, *Büyük iktisatçılardan ekonominin ABC'si;* çev., Nejat Muallimoğlu (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Aydın Türkbal, *Türkiye'de fiyat artışları «nedenleri ve tedbirler»* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. Nazif Kuyucuklu, *Ekonomik yardımlaşma konseyi, SEV-COMECON* (İstanbul, 1978). — Mihajlo D. Mesaroviç - Eduard C. Pestel, *Dönüm noktasında insanlık, Roma kulübüne ikinci rapor* (Mankind at the turning, the second report to the Club of Rome), İÜ İşletme Fakültesi yayını (İstanbul, 1978). — Ziya Kayla, *Merkez Bankası bültenlerinden ekonomik durumun izlenmesi* (Ankara İTİA yay., Ankara, 1978). — Dr. Hüsnü Kızılyallı, *Türkiye ekonomisindeki gelişmelerin parasal faktörlerle açıklanması, 1946 - 1974* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Sabri Fehmi Ülgener, *Milli gelir, istihdam ve iktisadi büyüme* (5. bas., İstanbul, 1976). — Prof. Sadun Aren, *Ekonomi dersleri* (İstanbul, 1976). — *DPT, Gelir dağılımı araştırması* (Ankara, 1976). — Sinan Albayrak, *Ekonomik mücadele ve sınıf sendikacılığı* (İstanbul, 1978). — Şükrü Aslanyürek, *Turizm pazarlaması* (Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1977). — Prof. Jacques Austruy, *Kapitalizm, marksizm ve islam* (L'İslam face au développement éconimique); çev., Agâh Oktay Güner (İstanbul, 1978). — *Avrupa topluluğunda gümrük birliği* (çeviri, Ankara, 1978). — Melek Eğilmez, *Avrupa topluluğunun sosyal politikası* (Ankara, 1978). — AET, *Avrupa topluluğunun tarım politikası* (Là politique agricole commune); çev., Mustafa Aksoy (Ankara, 1977). — Yalçın Ayerden, *Çalışma raporu «1966-1973»* (Çalışma Bakanlığı yayını, Ankara, 1977). — Cengiz Aysun - Yavuz Ege, *Kamu iktisadi teşebbüsleri iştirak ve ortaklıkları* (Ankara, 1977). — Gözlem Yayınevi, *Azgelişmişlik ve emperyalizm;* derleyip çeviren, Atilla Aksoy (İstanbul, 1977). — Prof. Niyazi Berkes, *100 soruda Türkiye iktisat tarihi,* 1. c., *Osmanlı ekonomik tarihinin temelleri* (gözden geç. 3. bas., İstanbul 1976). — Emile Burns, *Marksizm temel kitabı;* çev., Mehmet Dikmen (İstanbul, 1978). — Komün Yayınevi, *Ekonomi politik;* fransızcadan çeviren, A. Er (İstanbul, 1977). — Ankara Sanayi Odası, *Ekonomimiz ve sanayileşmemiz açısından sorunlar ve öneriler* (Ankara, 1978). — TEK, *Enerji fiyat istatistikleri, 1968-1975* (Ankara, 1977). — Sezai Karakoç, *İslam toplumunun ekonomik strüktürü* (5. bas., İstanbul, 1978). — Dr. İsmail Seyhan, *Suni gübre sanayiimizde hammadde güvenliği* (Ankara, 1978). — Ord. Prof. Dr. Nihat Sayar, *Türkiye imparatorluk dönemi siyasî, askerî, idarî ve malî olayları* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Vural Savaş, *Ortaklık ilişkisi açısından AET'ye yönelik ihracatımız* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. İbrahim Aksöz, *Ekonomi* (İzmir, 1978). — Prof. Dr. Erdoğan Alkin, *İktisat* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Cem Alpar, *Çok uluslu şirketler ve ekonomik kalkınma* (Ankara, 1977). — İTİA Mez. Der., *Atatürk döneminin ekonomik ve toplumsal tarihiyle ilgili sorunlar sempozyumu, 14-16 ocak 1977, «tebliğler, tartışmalar»* (İstanbul, 1977). — AET, *Avrupa topluluğu sözlüğü* (Ankara, 1978). — Hikmet Bicentürk, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı bitkisel üretim meyvecilik özel ihtisas komisyonu sert kabuklu meyveler grubu raporu* (DPT yayını, Ankara, 1977). — Mehmet Ali Birand, *Bir pazar hikâyesi «Türkiye-AET ilişkileri»* (İstanbul, 1978). — Dr. Halil Çivi, *Tarımsal ürünlerde taban fiyatlar ve Türkiye'de taban fiyat politikası* (doktora tezi, Erzurum, 1977). — Hüseyin Demircioğlu, *1976 yılında dış ekonomik ilişkiler* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Sencer Divitçioğlu, *Mikroiktisat* (5. bas., İstanbul, 1977). — Dr. Nihat Falay, *İbni Haldun'un iktisadî görüşleri* (İstanbul, 1978). — Dr. Oğuz Feyzioğlu, *Ekonomik yöntemler* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. M. Beşir Hamitoğulları, *Çağdaş iktisadî sistemler; oluşum ve değişim aşamaları ile strüktürel ve doktrinal bir yaklaşım* (gözden geçirilip genişl. 2. bas., Ankara, 1977); *Uluslararası ekonomik düzen ve Türkiye'nin mekân boyutu «ulaştırma ağı»* (Ankara, 1978). — Christopher James Hawkins - David William Pearce, *Yatırım projelerinin değerlendirilmesi;* çev., Dr. A. Bora Orakçıoğlu (İstanbul, 1978). — Franz C. Helm, *Kooperatif işletme ekonomisi* (The economics of cooperative entreprise); çev., Prof. Dr. İlhan Cemalcılar (Eskişehir, 1976). — Alexander Heyphand, *Türkiye'nin malî tutsaklığı;* seçip sadeleştiren, Muammer Sencer (İstanbul, 1977). — İÜ İktisat F., *İktisadî coğrafya ve turizm enstitüsü konferansları 1977* (İstanbul, 1978). — Dr. Cihat İren, *AET'nin genişlemesi ve Türkiye* (İstanbul, 1978). — İTİA, *Türkiye'de fiyat artışları ve denetimi semineri, 4-5 mayıs 1978* (İstanbul, 1978). — Dr. S. Rıdvan Karluk, *Ekonomik birleşmeler teorisi yönünden Türkiye'nin AET üyeliği ve sanayileşme sorunu* (doktora tezi, Eskişehir, 1976). — Hâmi Kartay, *Sanayileşmemiz açısından işçi işveren ilişkileri «görüşler, öneriler»* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Ahmet Kılıçbay, *Ekonomiye giriş* (Ankara, 1977). — Zeki Kuşçu, *Üçüncü beş yıllık plan döneminde sosyal sektörlerde yatırımların olgunlaşma dönemleri* (Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara, 1977). — Dr. Yalçın Küçük, *Türkiye üzerine tezler 1908 - 1978* (Nezih Danyal'ın çizgisiyle yayımlayan Kemal Karatekin, Ankara 1978). — Ernest Mandel, *Marx'ın iktisadî düşüncesinin oluşumu;* çev., Ardaşes Margos (İstanbul, 1978). — Hakkı Musaballı, *Bütçe teorisi ve uygulaması* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Tezer Öçal, *Para teorisi* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Dündar Sağlam, *Türkiye ekonomisi, yapısı ve temel sorunları* (2. bas., Ankara, 1977). — DPT, *Teşvik belgesi almış özel sektör projelerinin 1976 sonu itibariyle genel görünüşü ve uygulama sonuçları* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Tuncer Tokol, *Pazarlama açısından tüketicinin korunması sorunu* (Ankara, 1977). — Prof. Baran Tuncer, *Turkey's population and economy in the future* (Ankara, 1977). — *Türk ekonomisinde esnaf ve sanatkâr semineri, 22-24 aralık 1976, İzmir* (Ege Üniversitesi İTBF üretim bölümü ile İzmir Esnaf ve Sanatkârlar Dernekleri Birliği'nin 22-23-24 aralık 1976 tarihlerinde müştereken düzenledikleri Türk ekonomisinde esnaf ve sanatkâr konulu seminer, İzmir, 1977). — İktisadî Araştırmalar Vakfı, *Türkiye-AET ilişkileri semineri, 25-26 mayıs, İstanbul «tebliğler, tartışmalar ve panel»* (İstanbul, 1977). — Arif Uğur - Taner Kıvanç, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı sanayi bitkileri ve yağlı tohumlar özel ihtisas komisyonu raporu* (DPT yayını, Ankara, 1977). — Talat Uğur, *Türkiye'de enflasyon ve bu sorunun çözümlenebilmesi için alınabilecek tedbirler* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Yüksel Ülken, *Fiyat teorisi, 2. c., Faktör piyasası* (İstanbul, 1978). — Leo van Velzen, *Kayseri'de çevresel üretim (Türkiye); çevresel bir gelişme ekseninde küçük ve orta ölçekli girişimler yolu ile sınaileşme olanakları konusunda bir araştırma* (çeviri, Ankara, 1978). — Nazmi Yavuzalp, *Türkiye'de otomotiv endüstrisinin durumu ve güncel sorunları* (İstanbul, 1978). — Mehmet Aydın, *Tüketicinin korunması «ingiliz modeli»* (Ankara, 1977). — Dr. Agâh Oktay Güner. *Verim ekonomisi* (2. bas., İstanbul, 1978). — Gus Hall, *ABD kapitalizminin bunalımı ve direnişi;* çev., Aydın Gürbüz (İstanbul, 1978). — Rolf Reissing - Dieter Weigert, *Antitekelci mücadelenin strateji ve taktikleri* (Antimonopolitische alternative - sozialistische perspektive); çev., N. Aka (İstanbul, 1977). — Joseph Alois Schumpeter, *Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi;* çev., Rasin Tınaz (İstanbul), — Dr. Öztin Akgüç, *Kredi taleplerinin değerlendirilmesi* (Ankara, 1977). — Ömer Zühtü Altan, *Sakatlar ve Türkiye'de çalışma sorunları* (Eskişehir, 1976). — Suna Aslanoğlu, *Temel ve diğer kimyasal maddeler özel ihtisas komisyonu gülyağı alt komisyonu raporu* (Devlet Planlama Teşkilatı yayını, Ankara, 1976), — İKV, *Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun imzalamış bulunduğu anlaşmalar listesi* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Zafer Başak, *Dış yardım ve ekonomik etkileri «Türkiye 1960 - 1970»* (Ankara, 1977). — Renan Baykan, *Enerji tasarrufu açısından enerji sorunu* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Oğuz Çataloğlu, *Ekonomik kalkınma ve büyüme* (İzmir, 1977). — Alptekin Erdoğan, *Türkiye'nin kalkınmasında döviz ve enerji sorunu* (İstanbul, 1977). — Mustafa Ernam, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı ve 1978 yılı programının dayandığı esaslar* (Ankara, 1977). — Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, *Fiyat politikası, fiyat kontrolunun gayesi ve önemi konulu sempozyuma ait müzakerelerin tutanağı, 8-10 haziran 1976* (Ankara, 1977). — DPT, *Gelir dağı-*

lımı araştırması 1973 (Ankara, 1976). — Dr. Agâh Oktay Güner, *İsraf ekonomisi* (4. bas., İstanbul, 1977). — Yakup Kepenek, *Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısı, 1963 - 1973, girdi-çıktı çözümlemeleri ile bir uygulama* (Ankara, 1977). — DİE, *Kırsal yerler hane halkı işgücü anketi sonuçları* (Ankara, 1977). — Oktay Kozluca, *AET tarım politikası* (İstanbul, 1977). — Aysel Köni, *Planlı dönemde konsolide bütçe gelir ve harcamaları «hedefler, gerçekleşmeler»* (Ankara, 1977). — Refik Sönmezsoy, *Darbe «12 Mart döneminde Türk işçi hareketi»* (İstanbul, 1978). — DİE, *Toptan fiyat istatistikleri 1974-1975, ticaret borsalarında işlem gören maddeler* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Ayhan Toraman, *Ulaştırma modeli ve Türkiye'de buğday ürünü yöresel denge analizi* (Erzurum, 1976). — Talat Uğur, *Yatırımcı el kitabı «yatırımcı rehberi»* (Ankara, 1977). — DPT, *Ücretliler grubunun tüketim harcamaları ve asgarî ücret saptanmasında bir yöntem denemesi* (Ankara, 1977). — A. Naki Üner, *Satsuma mandalininde maliyet ve gelir hesapları* (İzmir, 1977). — Dr. İlhan Özer, *Türk ekonomisinin önemli sorunları* (Ankara, 1978). — Maurice Paston, *Kamu malları ve kamu kesimi;* çev., Dr. Nihat Falay (İstanbul, 1979). — George Henry Peters, *Maliyet-fayda analizleri ve kamu harcaması;* çev., A. Azmi Güngör (Ankara, 1979). — Mehmet Polat, *Türkiye ekonomisi için sermaye yapısı matriksi kurulması ve bir dinamik girdi-çıktı model denemesi* (Ankara, 1979). — Muhammed Bakr Sadr, *İslam ekonomi doktrini;* çev., Mehmet Keskin (ilaveli 2. bas., İstanbul, 1979). — Dr. Nejat Tenker, *Türkiye'de holdingler ve vergi muhasebesi açısından incelenmesi* (Ankara, 1979). — Doç. Dr. Gül Günver Turan, *Uluslararası para sistemi, dünü ve bugünü* (Ankara, 1980). — Doç. Dr. Kâmil Turan, *Kooperatifçiliğin sosyopolitik yapısı* (Ankara, 1979). — Doç. Dr. Cafer Unay, *Makroekonomi* (Ankara, 1979). — Dr. T. Güngör Uras, *Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları* (İstanbul, 1979). — A. du Valey, *Türkiye maliye tarihi* (çeviri, Ankara, 1978). — Doç. Dr. Asım Yücel, *Emek ekonomisi ve endüstriyel ilişkiler* (Ankara, 1980). — Doç. Dr. Zeynel Dinler, *Mikroekonomik analize giriş* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Mustafa Aysan, *Atatürk'ün ekonomi politikası «100. doğum yıldönümünde»* (İstanbul, 1980). — Ertuğrul Baydar, *İkinci dünya savaşı içinde türk bütçeleri* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Korkut Boratav, *100 soruda gelir dağılımı «kapitalist sistemde, sosyalist sistemde»* (4. bas., İstanbul, 1980). — Aydın Gürkan, *Ekonomik gelişme ve sorunları* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *Explorations in development economics*, İstanbul, 1979), *Growth and rents in developing countries* (İst. 1979). — Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Kapitalizm, sosyalizm, karma ekonomi ve Türkiye* (3. bas., İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Fikret Görün, *İktisatta kapsam ve yöntem «seçme yazılar»* (Ankara, 1979). — Doç. Dr. M. Erol İyibozkurt, *Çağdaş dış ticaret kuramı* (Ankara, 1979). — Doç. Dr. Cem Alpar, *Kadro, 1.c. 1932; 2. c. 1933 «tıpkıbasım»* (Ankara, 1978-1979). — Doç. Dr. Ali Rıza Karacan, *Erzurum ilinde tarımsal ürünlerin pazarlaması, tarımsal kooperatifler ve kooperatif pazarlamayı geliştirme olanakları* (Erzurum, 1979). — DİE, *Kırsal kesim gelir dağılımı ve tüketim harcamaları 1973-1974* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Kemâl Kurdaş, *Ekonomik politikada bilim ve sağduyu* (İstanbul, 1979). — Joseph P. McKenna, *makroekonomik analiz;* çevirenler, Prof. Dr. Kutlu Y. Zoral-Prof. Dr. Turgut Hatunoğlu (Erzurum, 1979). — Prof. Dr. Erol Manisalı, *Devalüasyon ve kur ayarlamalarının enflasyon üzerindeki etkileri* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu, *Kamu ekonomisine giriş, devletin ekonomik bir kuramı* (3. bs., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Mükerrem Hiç, *Büyüme ve gelişme ekonomisi* (Kırklareli, 1981). Ekonomi, Jacques Lecaillon, *Makroekonomik analiz;* çev. Doç. Dr. Selçuk Abaç (İstanbul, 1981). — Karl Marx, *Kapital, ekonomi politiğin eleştirisi*, 3. c. çev. Alaattin Bilgi (Ankara, 1978). — Muhammed Bakir Sadr, *İslam ekonomi doktrini*, 2. k. çev. Beşir Eryarsoy (İstanbul, 1979). — Dündar Soyer, *Bir devalüasyondan diğerine, son on yılda Türkiye'de ekonomi politika üzerinde denemeler, izlenimler, öneriler* (İzmir, 1980). — Doç. Dr. Korkut Boratav, *Tarımsal yapılar ve kapitalizm* (İstanbul, 1981).

Ekosistem, R. Dajoz, *Précis d'écologie* (Dunod/Gauthiers - Villars, 1975); M. Damotte ve F. Bourlière, *Problèmes d'écologie* (Masson, 1978).

Elbistan, Doç. Dr Barış Mater, *Elbistan havzası topraklarının morfolojik karakterleri ve oluşumları* (doktora tezi, İstanbul, 1978)

Elektrik, özdemir Badur, *Elektrik kumanda devreleri* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Mustafa Bayram, *Elektrik tesislerinde topraklama* (İstanbul, 1977). — Hasan çağlayan, *Elektroteknik II, alternatif akım* (İstanbul, 1977). — R. John Duff, *Doğru akımın esasları* (Direct current fundamentals); çev., Hamdi Saçkan (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Bingül Yazgan, *Mikrodalga tekniği* (İstanbul, 1977). — Prof. Muhittin Dilege, *Yüksek gerilim hava hatlarının mekanik hesabı*, 1. c. *Nakiller ve nakillerin mukavemet hesapları* (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. M. Y. Dizioğlu - Doç. Dr. A. D. Keçeli, *Elektrik ve elektromagnetik prospeksiyon yöntemleri, petrol, maden, yeraltı suyu aramalarına ve zemin etüdlerine kuramsal ve deneysel uygulamaları* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Muzaffer Özkaya, *Aydınlatma tekniği* (4. bas., Bursa, 1981). — Prof. Dr. Yılmaz Tokad, *Devreler analizi dersleri* (2. bas., Bursa, 1981).

Elektroansefalografi, Prof. Dr. Kenan Tükel, *Klinik elektroansefalografi* (İstanbul, 1980).

Elektronik, M. Zeki Aksaray, *Modern endüstride elektronik devreleri ve uygulamaları* (Ankara, 1978); Doç. Dr. Mümtaz Yılmaz, *Modülasyon teorisi* (Ankara, 1978); İsmail Ökter, *Mos modelleri* (İstanbul 1977). — Güven Tuğrul, *Uzaktan kumanda* (1. c., İstanbul, 1979). — Muammer Yüceözsoy, *Dijital elektronik* (2. bas., Ankara, 1980). — Prof. Jacob Millman - Prof. Christos C. Halkias, *Elektronik düzenler ve devreleri*, 3. c.; çev. Yılmaz Leblebici (İstanbul, 1980).

Elma, Dr. Mehmet Ateşalp - Hasan Işık, *Türkiye'nin bazı elma üretim merkezlerinde elma ağaçlarına uygulanacak ticaret gübreleri çeşit ve miktarlarının saptanması üzerine bir araştırma* (Ankara, 1978). — Halil Güngör - Sami Kanburoğlu, *Orta Anadolu koşullarında elmanın su tüketiminin tarla parsellerinde saptanması* (Eskişehir, 1978).

Embriyoloji, Prof. Dr. İsmail Petorak, *İnsan embriyolojisinin ana hatları* (İstanbul, 1980).

Enerji, Seyhun Altınay, *Enerji sorunu ve modelleme yaklaşımları* (Kocaeli, 1981). — Muammer Çetinçelik, *Dünya enerji konferansı, dünya onuncu enerji konferansına türk delegasyonu tarafından takdim olunan raporlar* (The reports submitted to the tenth World Energy Conference by the turkist delegation, 10th world energy conference) [Ankara, 1977]. — *Enerji konusundaki genel sorunlar*, 3. blm; *Türkiye 3. genel enerji kongresi bildirileri;* yayımlayan, Dünya Enerji Kongresi Türk Milli Komitesi (Ankara, 1978); *Enerji kullanımı ve tutumu*, 2. blm; *Türkiye 3. genel enerji kongresi bildirileri* (Ankara, 1978). — Türk İktisatçılar Birliği, *Enerji sorunu ve devlet* (Ankara, 1978).

Enflasyon, Emre Gönensay, *İşsizlik, durgunluk ve enflasyon* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. İzzet Aydın, *Enflasyonla mücadele modelleri; parasal düzeltme, enflasyon hızının düşürülmesi faktör maliyet modelleri; enflasyonun dinamik analiz modeli «Türkiye'ye uygulama»* (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Talat Güllap, *Enflasyon olayı* (Erzurum, 1979). — Doç. Dr. Özhan Uluatam, *Enflasyon ve devlet gelirleri* (Ankara, 1981). — Arslan Başer Kafaoğlu, *Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde enflasyon* (2. bs., İstanbul, 1981). — İrving S. Friedman, *Enflasyon, dünyayı saran bunalım;* çev. Dr. Haluk F. Gürsel (2. bas. İstanbul, 1981).

Enfografi, P. Morvan ve M. Lucas, *Images et ordinateur; introduction à l'infographie interactive* (Larousse, 1976).

Enternasyonal, Cevdet Alsan, *Lenin ve komünist enternasyonal* (İstanbul, 1977).

Erbakan, Kenan Akın, *İşte Erbakan* (İstanbul, 1976).

Ermeni, Prof. Dr. Türkkaya Ataöv, *Ermeni sorunu, bibliyografya* (Ankara, 1981). — Dr. Seçil Akgün, *General Harbord'un Anadolu gezisi ve ermeni meselesine dair raporu* (İstanbul, 1981). — Başbakanlık, *Terör ve terörle mücadelede durum değerlendirilmesi* (Ankara, 1983).

Ermenice, H. Arisdagis Vrt. Bohcalyan, *Türkçe-Ermenice sözlük* (Trkerene-hayeren artzern pararan) [(İstanbul, 1981].

Erozyon, Hüseyin Akgül-İbrahim Akyürek, *Toprak aşınımı, erozyon* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Hayati Çelebi, *Devlet üretme çeftliği arazisinde rüzgâr erozyonuna ilişkin araştırmalar* (Erzurum, 1981).

Erzurum, İhsan Coşkun Atılcan, *Erzurum ağzı, halk deyimleri ve folklor sözlüğü* (İstanbul, 1977). — Dr. Efrasiyap Gemalmaz, *Erzurum ili ağızları* (doktora tezi, 3 cilt, Erzurum, 1978). — İbrahim Erol Kozak, *Yurt içi ve yurt dışına işgücü akımı açısından Erzurum ilinin nüfus, işgücü, istihdam meseleleri ve dönen işçiler* (Erzurum, 1979).

Esen (Bülent Nuri), *Prof. Dr. Bülent Nuri Esen'e Armağan* (Ankara, 1977).

Esmer, *Prof. Dr. Ahmet Şükrü Esmer'e armağan;* yay. Ankara Ün. Siyasal Bil. Fak. (Ankara, 1981).

Etnobotanik, A. G. Haudricourt ve L. Redin, *L'Homme et les plantes cultivées* (Gallimard, 1943). — J. Rousseau, *«le Champ de l'ethnobotanique»* (Journal d'agric. trop. et de bot. appl. 8, 4-5, 1961). — C. Lévi-Strauss *La Pensée sauvage* (Plon, 1962). — L. Bejottes, *le Livre sacré de l'Hermès Trismégiste et ses trente-six herbes magiques* (Editions des Trois Mondes, 1974). — J. Barrau, *«Ethnobiologie»* in P. Samuel, Y. Gauthier ve I. Sachs., editör, *l'Homme et son environnement* C.E.P.L., 1976).

Etnografya, Dr. Hamit Zübeyr Koşay, *Pulur (Sakyol) etnografya ve folklor araştırmaları;* tamamlayan ve yayına hazırlayan, Duygu Arısan Günay (Ankara, 1977).

Etnoloji, Prof. Dr. Seyfi Karabaş, *Bütüncül türk budunbilimine doğru* (Ankara, 1981).

Evlilik, W. E. Sargent, *Evlilikte mutluluğun yolları;* çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Van de Velde, *Mutlu evlilik;* çev. Ethem Balamur-İbrahim Aksoy (2. bas., İstanbul, 1977).

Evliya, Ahmet Vefik Kalkan, *İslam evliyaları* (İstanbul, 1976).

Evren, Roland Omnés, *Evren ve dönüşümleri* (L'Univers et ses métamorphoses); çev., Prof. Dr. Sacit Tameroğlu-H. Vehbi Eralp (Ankara, 1978).

Evrim, Prof. Dr. Emine Bilge, *Evolüsyon* (1. c., İstanbul, 1981).

Eylül (12), MGK Genel Sekreterliği, *12 Eylül, Öncesi ve Sonrası* (Ankara, 1981).

F

Fabrika, Prof. Dr. Adnan Gülerman, *Fabrika tesisleri ve organizasyonu* (İzmir, 1978.

Farmakoloji, Prof. Dr. Orhan Altınkurt, *Farmakoloji* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. S. Oğuz Kayaalp, *Rasyonel tedavi yönünden tıbbî farmakoloji* (1. c., 2. bas., Ankara, 1981). — Doç. Dr. Oğuz Arkonaç, *Psikofarmakoloji ve psikofarmakoterapi* (İstanbul, 1978).

Faşizm, Halim Toğan, *Almanya'da faşizm* (İstanbul, 1977). — Maria Antonietta Macciocchi, *Faşizmin analizi;* çev. Cemal Süreya (İstanbul, 1977). — Elfriede

Lewerenz, *Komünist enternasyonalde faşizmin tahlili, komünist enternasyonalin VII. kongresi ön hazırlıkları ve çalışmaları sırasında faşizmin niteliğinin ve işlevinin sergilenmesi, 1933-1935;* çev., Yalçın Doğan (Ankara, 1978).

Felsefe, Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi, kavramlar ve akımlar* (1. c., İstanbul, 1976). — Mihail Vasilyeviç Vasilev-Kiril Petroviç Stanyukoviç, *Madde ve İnsan;* ingilizceden çev. Ferit Pehlivan (Ankara, 1976). — Y. Kumeyr, *İslâm felsefesinin kaynakları,* çev. Fahrettin Olguner (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Cavit Sunar, *Varlık hakkında ana düşünceler* (Ankara, 1977). — Hilmi Yavuz, *Felsefe ve ulusal kültür* (Ankara, 1977). — Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe ansiklopedisi* (3. ve 4. c., İstanbul, 1977-1978). — Toygar Akman, *Beşinci boyut* (İstanbul, 1981) — Doç. Dr. S. Hayri Bolay, *Felsefi doktrinler sözlüğü* (2. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Muhammed Kutub, *İslam ve materyalizme göre insan* (2. bas., İstanbul, 1981). — Karl Jaspers, *Felsefeye giriş,* çev. Dr. Mehmet Akalın (2. bas., İstanbul, 1981). — Hans Reichenbach, *Bilimsel felsefenin doğuşu,* çev., Prof. Dr. Cemal Yıldırım (İstanbul, 1981). — Georges Politzer, *Felsefenin temel ilkeleri* (Principes fondamentaux de la philosophie); orijinalinden çev. M. Ardos (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Nihat Keklik, *Felsefe «mukayeseli temel bilgiler ve kaynaklar»* (İstanbul, 1978). — Györge Lukacs, *Birey ve toplum;* çev., Veysel Atayman (İstanbul, 1978).

Fethiye, Jane Laroche, *Guide de Fethiye, Fethiye Führer* (yay. Turing K., İstanbul, 1977).

Fıkra, Savaş Yardımcı, *Dünyanın en güzel fıkraları* (İstanbul, 1977).

Fındık, Saydam Sarıhan, *Fındık, dikimi, ilaçlama* (Ordu, 1981).

Fıtık, Prof. Dr. A. Demir Uğur, *İnguinal ve femoral fıtıkların cerrahi tedavisi* (4. bas., Ankara, 1981).

Filistin, *Filistin resimli siyasal tarih;* Hazırlayan: İsmail Şammut (Ankara, 1980). — Bülent M. Kemal Öke, *II. Abdülhamit, siyonistler ve Filistin meselesi* (İstanbul, 1981).

Film, Agâh Özgüç, *Türk filmleri sözlüğü, 1973-1977* (İstanbul, 1978).

Fiyat, Prof. Dr. Yüksel Ülken, *Fiyat teorisi* (2 cilt, İstanbul, 1980).

Fizik, Doç. Dr. Çetin Cansoy, *Çekirdek teorisi* (İstanbul, 1978). —Frank S. Crawford Jr., *Berkeley fizik programı;* 2. c. *Dalgalar* (çeviri, Ankara 1977). — Doç. Dr. İsmet Ertaş, *Denel fizik laboratuvar deneyleri* (3. bas., İzmir, 1977). — Prof. Dr. Ahmet Yüksel Özemre, *Isı teorisi* (İstanbul, 1977). — Prof. Bekir Postacıoğlu, *Cisimlerin yapısı ve özellikleri* (1. c., İstanbul 1981). — Dr. Önal Ergenekon, *Temel fizik 1* (Trabzon, 1977). — *Modern ünievrsite fiziği* (çeviri; çözümler: Prof. Dr. Fahri Domaniç. — Lale Tacer-Yunus Murat; 1. c., *Mekanik, ısı ve termodinamik problemleri* (İstanbul, 1977). — *Sanayide fiziğin yeri sempozyumu 1, 21-22 ekim 1976* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Ahmed Yüksel Özemre, *Çağdaş fiziğe giriş* (2. bas., İstanbul, 1978). — M. Şevki Bayvas, *Genel mekanik* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Ziya Güner, *Fizik «tıp ve biyoloji öğrencileri için»* (yenilenmiş 2. bas., Ankara, 1979). — Prof. Albert Einstein, *İzafiyet teorisi «ilişkinlik kuramı»* (Relativity the special and the general teory); çev., Nihat Fındıklı (İstanbul, 1976). — Doç. Dr. Ziya Güner, *Fizik «tıp ve biyoloji öğrencileri için»,* 2. c., *esneklik dalgaları, ışık ve atomik etkileşimler, ısı ve istatistik fizik, radyasyon fiziği* (Ankara, 1977). — Dr. Bülent Aksoy, *Geometrik optik ders notları* (İstanbul, 1977). — Sait Akpınar, *Katıhal fiziğinden seçme konular 5* (İstanbul, 1977). — Sadık Erf - Erdal Panayırcı - Nezih Geçkinli, *Sayısal işaretlerin güç spektrumlarının belirlenmesi, temel band, faz modülasyon, frekans modülasyon* (Kocaeli, 1978). — Dr. Yalçın Koç, *Doğanın kuvantum mekaniksel betimlemesi ve ölçme sorunu* (doktora tezi, İstanbul, 1978). — E. Muhsin Köksal, *Sayım istatistiği* (Çekmece Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi, İstanbul, 1977). — TÜBİTAK/Marmara Bilimsel ve Endüsıriyel Araştırma Enstitüsü, *8.448 MBİT/S frekans doğrulamalı ikinci mertebeden sayısal çoklama sisteminin temelleri* (Kocaeli, 1978). — Dr. Hüseyin Alkan, *Sx aurigae'nin fotoelketrik ışık ölçüsü ve yörünge öğelerinin bulunması* (doktora tezi, Erzurum, 1974). — Dr. Ali Aydemir, *Isı ve termodinamik ders notları* (Trabzon, 1977). — Abdurrahman Baloğlu, *Uyguianmış mekanik* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Çetin Cansoy, *Çekirdeğin ampirik «değişken atalet momenti» modelinin «dönen sıvı damlası» modelinden elde edilmesi* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Hasan Erten - Prof. Dr. Namık Tunalı, *Atom, elektron yapısı* (Ankara, 1977). — Dr. Şarman Gençay, *Sonsuz uzunlukta tek boyulu tek enerjili reaktör modeli ile gürültü analizi* (doktora tezi, İstanbul, 1977). — Werner Heisenberg, *İdealizm, determinizmden olasılığa doğru* (Physik und philosophie); çev., Mehmet Yılmaz Öner (İstanbul, 1976). — Prof. Bedi Ilgım, *Modern fizikten örnek problemler, 3. fasikül, rölativite teorisi* (İstanbul, 1977). — Prof. Kemal Karhan, *Dinamik* (Ankara, 1977). — Dr. Ethem Kişioğlu, *Karşılıklı haller kanununun çok sabitli hal denklemlerine uygulanması ve teklif edilen yeni bir genelleştirilmiş hal denklemi* (doktora tezi, Erzurum, 1976). — Mehmet Öner Yılmaz, *Diyalektik, olasılıktan determinizme doğru* (İstanbul, 1976). — Doç. Dr. Nezihi Özden, *Radyoaktivite ve radyasyonlar* (İstanbul, 1977). — Dr. Osman T. Özkan, *Tarayıcı elektron mikroskop (S.E.M.) ve elektron mikroprobanaliz (E.M.A.) tekniklerinin geliştirilmesi* (TÜBİTAK/MBEAE, Kocaeli, 1976). — Prof. Dr. Erdoğan Şuhubi, *Akışkanlar mekaniği ders notları* (İstanbul, 1978). — Dr. Adnan Tekin - Nusret Parıldar, *Transmisyon elektron mikroskobu için «Al-Ni» alaşımlarında numune hazırlama tekniğinin geliştirilmesi* (TÜBİTAK/MBEAE, Kocaeli, 1977). — Dr. Adnan Tekin, *Transmisyon elektron mikroskobu uygulamaları* (TÜBİTAK/MBAEA, Kocaeli, 1977). — Dr. Ayşe Toraman, *Muntazam dalgaların sabit yatay iki paralel plakada transmisyonu* (İstanbul, 1977). — TÜBİTAK, *Türkiye'deki katı hal fiziğinin 1978'deki durumu* (Ankara, 1978). — Metin Yersel, *Experiments in physics* (Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1977).

Fizyoloji Prof. Dr. Rüknettin Tanalp, *Duyu fizyolojisi* (Ankara, 1981).

Fizyopatoloji, Prof. Dr. Mithat Torunoğlu, *Fizyopatoloji, dolaşım, solunum ve kan hastalıkları fizyopatolojisi* (İstanbul, 1981).

Folklor, Adil M. Önder, *Türk halkbiliminde düğün, evlilik, akrabalık terimleri sözlüğü* (Ankara, 1981). — *Kerem ile Aslı;* derleyen, Selâmi Münir Yurdatap (İstanbul, 1981). — Dr. Nurhan Karadağ, *Köy seyirlik oyunları* (T. İş Bankası yay., Ankara, 1978). — Erman Artun, *Tekirdağ folklor araştırması* (İstanbul, 1978). — Abdürrahim Dede, *Batı Trakya türk folkloru* (İstanbul, 1978).

Fosfat, Dr. Nazmi Ülgen-Dr. Nurettin Alemdar, *Mardin Mazıdağ-Batı Kasrık ve Hatay-Yayladağ fosfatlarının gübre değerlerinin tespiti* (Ankara, 1978).

Fotoğrafçılık, Ümit İmer, *Her yönüyle modern fotoğraf sanatı* (2. bas., İstanbul, 1981). — Sabit Kalfagil, *Fotoğraf sanatında kompozisyon* (İstanbul, 1981). — Rauf Miski, *Fotoğraf okulu* (İstanbul, 1981).

Fraktal, W. H. Y. Young, *The Theory of Sets of Points* (Cambridge, 1906). — B. Mandelbrot, *les Objets fractals: forme, hasard et dimension* (Flammarion, 1975).

Freud (Sigmund), Ender Gürol, *Sigmund Freud* (İstanbul, 1978).

Fütüvvet, Ebu Abdurrahman Muhammed ibn el-Hüsey Sülemi, *Tasavvufta fütüvvet (Kitabu'l, futuvva);* çev. Doç. Dr. Süleyman Ateş (Ankara, 1977).

G

Gauguin (Paul), Daniel Wildenstein-Raymond Cogniat, *Paul Gauguin* (çeviri, İstanbul, 1980).

Gazali, imam, *İhyau ulûmi'd-dîn;* çev. Mehmed A. Müftüoğlu (İstanbul, 1981). — *Kimya-yı saadet;* çev. Abdürreşit Avanoğlu (2. cilt, İstanbul, 1981). — *İlahî nizam;* çev. Yaman Arıkan (İstanbul, 1981).

Gediz, Osman Önder, *Gediz'in tarihçesi* (İzmir, 1977).

Gelir vergisi, Erkan Altaca, *Öneriyorum: Türkiye'de gelir vergisi kaçakçılığını önleyecek ve ücretlilerin ağır vergisi yükünü hafifletecek yeni bir sistem ve uygulamanın gerçekleştirilmesine dair görüş ve öneriler ve bu konudaki kanun tasarısı* (Ankara, 1979).

Gemi, Doç. Dr. Reşat Baykal, *Gemilerin hidrostatiği ve stabilitesi* (İstanbul, 1979). — Prof. N. Petrovsky, *İçten yanmalı gemi makineleri;* çev. Fahrettin Küçükşahin (İstanbul, 1980). — Prof. Mesut Savcı, *Gemilerin boyuna mukavemeti* (İstanbul, 1980). — Dr. M. Ferda Gökşin, *Memleketimiz yakın sahillerine uygun yük gemisi tipinin geliştirilmesi* (doktora tezi, İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Mesut Savcı, *Gemi kirişleri mukavemeti* (İstanbul, 1980); *Gemilerde levha mukavemeti* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Kemal Kafalı, *Yüksek süratli tekneler* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Teoman Özalp, *Özel gemilerin yapısı* (İstanbul, 1978).

Gen, Doç. Dr. Armağan Saatçioğlu, *ABO genleri yönünden Türkiye'nin yeri ve bu ülkedeki gensel çeşitlilik üzerine biyometrik bir inceleme* (Ankara, 1978).

Gençlik, Doç. Dr. Mahmut Tezcan, *Kuşaklar çatışması, okuyan ve çalışan gençlik üzerine bir araştırma* (Ankara, 1981).

Geometri, Doç. Ömüral Arıkan, *Tasarı geometri, eşlenik dik izdüşümler* (İstanbul, 1979).

Gerilla, Carlos Marighella, *Şehir gerillası el kitabı* (Pour la libération du Brasil); çev. Mehmet Atilla (İstanbul, 1977).

Gıda, Doç. Dr. İhsan Alperden, *Hayvansal ürünlerde mikotoksin araştırmaları ve kalite kontrol esasları* (Kocaeli, 1978). — Ayşegül Ceritoğlu, *Gıda maddelerinde vitamin tayin yöntemleri üzerinde bir çalışma* (Kocaeli, 1978). — TÜBİTAK, *Marmara bölgesinde gıda maddelerinde yapılan taklit ve tağşiş üzerine bazı araştırmalar* (İstanbul, 1980). — *Türkiye 2. gıda kongresi* (Ankara, 1981).

Giotto di bondone, Doç. Dr. Bedrettin Cömert, *Gitto'nun sanatı* (doktora tezi, Ankara, 1977).

Giyim, *Dış giyim, erkek giyiminde temel çizimler;* yay. MEB (İstanbul, 1981). — *Dış giyim, kadın ve çocuk giyimlerinde temel çizimler* (İstanbul, 1981). — *İç giyim, kadın, erkek, çocuk giyimlerinde temel giyimlerinde temel çizimler* (İstanbul, 1981).

Göğüs, Prof. Dr. Kemal Balcı, *Göğüs hastalıkları* (Dicle Üni. Tıp F. yay., Ankara, 1978).

Gökalp (Mehmet Ziya), *Ziya Gökalp külliyatı* 1 (düzeltme ve eklemelerle 2. bas., araştıran ve hazırlayan Fevziye Abdullah Tansel, Ankara, 1977), 1. c., *Şiirler ve halk masalları, Kızılelma, yeni hayat, altun ışık, eserleri dışında kalan şiirleri* (TTKK yayını). — Hikmet Dizdaroğlu, *Ziya Gökalp üzerine araştırmalar* (Ankara, 1981).

Gölet, Secaettin Demirbaş, *Göletlerde toprak, toprak - kaya dolgu inşaatı problemleri* (Ankara, 1978).

Göreme, Sigrid Geerken - Hartmut Geerken, *A guide to Göreme* (yay. Turing K., İstanbul, 1977).

Görgü, Gelibolulu Mustafa Ali, *Görgü ve topium kuralları üzerinde ziyafet sofraları* (Mevaidün-nefais fi kavaidil-mecalis); hazırlayan, Orhan Şaik Gökyay (İstanbul, 1978). — Hadi Besleyici, *Çocuklara ve*

gençlere görgü kuralları (İstanbul, 1981).

Göz, Doç. Dr. Celal Erçıkan, *Sitogenetik ve göz* (İstanbul, 1978).

Grafoloji, Prof. Dr. Selmin Evrim, Ali Arman Okan, *Hukuk ve psikoloji açısından imza ve elyazısı* (İstanbul, 1976).

Grev, Doç. Dr. Gülhan Özgen, *Türk hukukunda yasa dışı grev* (doçentlik tezi, Trabzon, 1980).

Gümrük, Doğan Akın, *Gümrük kıymeti kavram ve kuralları* (Ankara, 1978).

Güneş, Neşe Deriş, *Güneş enerjisi ile sıcak su ve ısıtma tekniği* (İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Eşher Berköz, *Eğimli yüzeyleri etkileyen güneş radyasyonu şidetinin hesaplanmasında kullanılabilecek grafik bir yöntem* (İTÜ Mimarlık F. yay., İstanbul, 1977).

Güneydoğu Anadolu projesi, yay. Devlet Su İşleri Gen. Md. *Güneydoğu Anadolu Projesi* (1981).

Güreş, Ergun Yıldırım, *Güreşte yeni eğitimin ilmi ve metodik temelleri* (Ankara, 1977).

Güvenlik, Muhsin Cellek, *Mal ve can güvenliği* (Ankara, 1977).

H

Haberleşme, Sönmez Taner, *Uluslararası enformasyon sistemleri* (TÜBİTAK yay., Ankara, 1979). — Doç. Dr. Korkmaz Alemdar, *Türkiye'de çağdaş haberleşmenin tarihsel kökenleri, iletişim sosyolojisinin temelleri üzerine bir deneme* (Ankara, 1981).

Hac, *Menasiki hac*; çev., Abbas Afali (İstanbul, 1976).

Haciz, Prof. Dr. Baki Kuru, *Bankalardaki mevduatın ve diğer alacakların haczi ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar* (Ankara, 1977).

Halk edebiyatı, İgnacz Kûnes, *Türk halk edebyatı;* hazırlayan, Dr. Tuncer Gülensoy (İstanbul, 1978).

Hanefi, Celâl Yıldırım, *Hanefi ve şafii mezhebine göre büyük ilmihâl* (İstanbul, 1976).

Hasan (Ebu Muhammed Mücteba), Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin* (İstanbul, 1978).

Hastane, Dr. Gnrl. Kemal Özbay, *Türk asker hekimliği tarihi ve asker hastaneleri;* 2. c. *Osmanlı - Türk ordularında sağlık hizmetleri teşkilatı ve personelinin yetiştirilmesi* (İstanbul, 1976).

Havacılık, Ayhan Tığrak, *Havacılık sözlüğü, ingilizce-türkçe* (İstanbul, 1980).

Hayvancılık, Doç. Dr. Şefkati Gülten, *Doğu Anadolu'da hayvan ve et üretim ve pazarlama durumu, gelişme imkânları* (Erzurum, 1975). — Yılmaz Kayaalp, *Gebe ineklerle buzağıların bakım ve beslenmesi* (Ankara, 1977); *Sağmal ineklerin beslenme ve bakımı* (Ankara, 1977). — Tarım Bakanlığı, *Süt sığırcılığı el kitabı* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Hüseyin Erk - Dr. Erol Alaçam, *Pratik doğum bilgisi, çağdaş biçimde yetiştiricilik yapacaklar için* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Mustafa Gültekin, *Evcil memeli hayvanların karşılaştırmalı myologgiası, aktif hareket sistemi* (Ankara, 1977). — Dr. Osman Yüreklitürk, *Elazığ bölgesi sığırlarında reticulo - peritonitis traumatica'nın şirürjikal yöntemlerle sağıtımı üzerine çalışma* (doktora tezi, Ankara, 1978). — Prof. Dr. Afif Sevinç, *Türkiye'de hayvansal üretimin yapısı, potansiyeli, geliştirme olanakları ve önlemleri* (Ankara, 1981). — Kemal Yalman, *Türkiye'nin kasaplık hayvan üretimi ve ihracatının geliştirilmesi* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Ayhan Aksoy - Doç. Dr. Süleyman Haşimoğlu - Doç. Dr. Ahmet Çakır, *Besin maddeleri ve hayvan beslenmesi* (Erzurum, 1981).

Hazarlar, Arthur Koestler, *Onüçüncü kabile, Hazar imparatorluğu ve miras* (The thirteenth tribe); çev. Belkıs Çorakçı (İstanbul, 1977).

Hegel, Atilla Tokatlı, *Çağdaş diyalektiğin kaynağı Hegel* (İstanbul, 1981).

Helmintoloji, Prof. Dr. Nevzat Güralp, *Helmintoloji* (2. bas., Ankara, 1981).

Hematoloji, Prof. Dr. Muzaffer Aksoy, *Hematoloji I (Eritrosit hastalıkları, anemiler ve polisitemiler* (İstanbul, 1975. — Michael L. N. Willougby, *Pediatrik hematoloji;* çev., Prof. Dr. Lamia Ulukutlu - Dr. İnci Yıldız (İstanbul, 1982).

Hemşirelik, Fatma Bengisu, *Hemşirelik tekniği* (9. bas., Ankara, 1977). — Dr. Leman Birol, *Kızılay hemşireleri 50 yıl insanlık hizmetinde* (Ankara, 1975). — M. Eunice King - Lynn Wieck-Marilyn Dyer, *Hemşirelik teknikleri el kitabı* (Illustrated manual of nursing techniques); çev. Kamerya Babadağ - Dr. Necmiye Sabuncu - Gülsün Tandal (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. A. Mecit Doğru - Doç. Dr. Ragıp Çam, *Cerrahide hemşirelik* (Ankara, 1981).

Hentbol, Yaşar Sevim, *Salon hentbolu* (Ankara, 1977).

Hıristiyanlık, Şinork Kalustyan, *Kitabı Mukaades azizleri* (İstanbul, 1977).

Hidrolik, Prof. Dr. Mutlu Sümer - Prof. Dr. Mehmetçik Beyazıt - Prof. Dr. İstemi Ünsal, *Hidrolik* (2. c., İstanbul, 1981).

Hidroloji, Prof. Dr. Mehmetçik Bayazıt-Dr. İlhan Avcı-Dr. Zekâi Şen, *Hidroloji uygulamaları* (İstanbul, 1978); Prof. Dr. Mehmetçik Bayazıt, *Hidrolojide istatistik yöntemler* (İstanbul, 1981).

Hipertansiyon, Maurice Sokolow, *Hipertansiyon,* çev. Prof. Dr. Nejat Harmancı (İstanbul, 1980).

Hipnotizma, Ergün Arıkdal, *İpnozun gerçek yüzü, başarıları, sınırları, geleceği* (İstanbul, 1981).

Hititler, Doç. Dr. Hayri Ertem, *Hitit devletinin iki eyaleti: Pala-tum (M) ana ile yakın çevrelerindeki yerlerin lokalizasyonu üzerine yeni denemeler* (Ankara, 1980).

Holografi, Doç. Dr. Bingül Yazgan - Cevdet Akyol, *Holografi ve mühendislikte uygulama alanları* (İstanbul, 1978).

Hongkong, Tamer Kayacıklı, *Hong Kong* (İstanbul, 1979).

Hububat, Sevim Erakay, *Hububat ambar zararlılarının tanıtılmaları, biyolojileri ve savaş yöntemleri* (Ankara, 1978).

Hukuk, Dr. Ejder Yılmaz, *Hukuk sözlüğü* (Ankara, 1976). — Prof. Dr. Vecdi Aral, *Kelsin'in saf hukuk teorisinin metodu ve değeri* (doçentlik tezi, İstanbul, 1978). — AÜ/SBF, *Armağan, Kanun-u Esasi'nin 100. yılı* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Ekrem Edgü, *Hukuk yargılama usulü, icra ve iflas hukuku* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Özcan Karadeniz, *Roma hukuku, tarihi, giriş, kaynaklar, genel kavramlar, şahsın hukuku, hakların korunması* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Yaşar Karayalçın, *Hukukta öğretim, kaynaklar, problem çözme* (Ankara, 1977). — Dr. Ergun Özsunay, *Medeni hukukumuzda tüzel kişiler, tüzel kişilerin genel teorisi, dernekler, vakıflar* (göz. geç. ve yeniden işlenmiş 4. bas., İstanbul, 1978). — Dr. Muzaffer Güldoğan, *Temel kanunlarımızın adli tıp yönünden uygulanması* (Ankara, 1978). — Dr. Ömer Teoman, *Anonim ortaklıklar intifa senetleri* (doktora tezi, İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Gülören Tekinalp, *Milletlerarası özel hukuk bağlama kuralları* (İstanbul, 1981). — *Türk hukuk devrimi bildirileri, III. Türk hukuk kurultayı* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Coşkun Üçok-Prof. Dr. Ahmet Mumcu, *Türk hukuk tarihi* (2. bas., Ankara, 1981). — Dr. Ejder Yılmaz-Tacar Çağlar, *Türk hukuk bibliyografyası, 1975-1979* (Ankara, 1981).

Hunlar, Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Büyük Hun imparatorluğu tarihi* (1. c., Ankara, 1981).

Hücre, Prof. Dr. S. Orhan Andaç, *Hücre fizyolojisi* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Muammer Bilge, *Hücre bilimi, hücrelerarası iç ortamda homeostasis, hücrelerde moleküler altyapı, sibernetik ve genetik kontrol* (2. bas., İstanbul, 1978).

Hüseyin (Hz.), Mustafa Necati Bursalı, *Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin* (İstanbul, 1978).

I

Irak, *Irak Kürdistan Demokrat Partisi' nin yeni stratejisi* (çeviri, İstanbul 1978). — Tarık Aziz, *Irak - İran çatışması, sorular ve tartışmalar* (Ankara, 1978).

Irkçılık, Mehmed Ertuğrul Düzdağ, *Türkiye'de islam ve ırkçılık meselesi* (2. bas., İstanbul, 1978).

İ

İç Anadolu, Türkiye İş Bankası, *İç Anadolu bölgesinin ekonomik durumu* (Ankara, 1978).

İflas, Prof. İlhan Postacıoğlu, *İflas hukuku ilkeleri,* 1. c., *İflas* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Ekrem Edgü, *Hukuk yargılama usulü, icra ve iflas hukuku* (İstanbul, 1978).

İflas hukuku, Dr. L. Şanal Görgün, *İflasta istihkak davası* (doktora tezi, Ankara, 1977).

İhracat, Erkut Onursal, *İhracat el kitabı* (Ankara, 1976). — Prof. Erdoğan İlkin, *Türkiye'nin dışa açılma stratejisi içinde ihracat sorunu ve sınai ürünlerin ihracatını artırma imkânları* (İstanbul, 1981). — DPT, *1981 yılı ihracatı teşvik mevzuatı* (Ankara, 1981). — İst. San. Odası, *İhracatın gelişimi ve sorunları* (İstanbul, 1981); *Orta ve Yakındoğu islam ülkelerine ihracat yolları* (İstanbul, 1981). — Bediz Öktem, *Ülkemizde meyve suyu sanayiinin durumu ve ihracat imkânlarının araştırılması* (Ankara, 1981).

İkinci Dünya Savaşı, Paul Karl Schmidt, *Kursk savaşı, ikinci dünya savaşı belgeseli;* çev. Samih Tiryakioğlu (İstanbul, 1981).

İklim, Prof. Dr. Yusuf Dönmez, *Umumi klimatoloji ve iklim çalışmaları* (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Ajun Kurter, *Türkiye' nin morfoklimatik bölgeleri* (İstanbul, 1979).

İktisat, Münir Yarkın, *İktisat ve ticaret sözlüğü* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Reşat İnan, *Mikro iktisat,* 1. c., *Mal piyasaları* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Vural Savaş, *İktisat politikasına giriş* (İstanbul, 1978). — Burhan Ulutan, *İktisadi doktrinler tarihi* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *Türkiye iktisadı ve Türkiye'de iktisatçılar* (İstanbul, 1978); *İktisat bilimine giriş* (yeni bas., İstanbul, 1979); *Gelişme iktisadı ve Türkiye'nin iktisadi gelişmesi;* 1. k. *Cumhuriyet rejiminde Türkiye ekonomisinin gelişmesi;* 2. k. *İktisadi gelişmenin analizine yeni bir yaklaşım ve Türkye'de uygulanması* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Vural Savaş, *İktisat politikasına giriş* (gen. 2. bas., Kırklarcli, 1982). — *Türkiye iktisat kongresi,* (7 cilt, Ankara, 1981). — Asaf Savaş Akat, *İktisadi analiz* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Erdoğan İlkin, *Gelir ve büyüme teorisi* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu, *Kamu ekonomisine giriş, devletin ekonomik bir kuramı* (3. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Yüksel Ülken, *Atatürk ve iktisat, iktisadi kalkınmada etkinlik sorunu ve eklektik model* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Avni Zarakolu, *İktisadi düşünceler tarihi* (Ankara, 1981). — Piero Sraffa, *Malların mallarla üretimi; iktisat kuramını eleştiriye açış;* çev., Dr. Ümit Şenesen (İstanbul, 1982).

İlaç, H. Tuluğ Geçgil, *Günümüzün ilaçları* (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Şükran Geçgil, *İlaç formülasyonunda hesaplamalar* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Kasım Cemal Güven, *İlaç endüstrisi teknolojisi,* 2 cilt; 1. c., *İlaç formülasyonu;* 2. c., *Katı preparatlar* (İstanbul, 1979). — Dr. Vasil Tsiokonas, *Türkiye beşerî ilaçlar kılavuzu* (2. bas., İstanbul, 1979).

İleri (Tevfik), Cahide Aksoy, *Babam Tevfik İleri, konuşmaları ve görüşleri* (Ankara, 1977).

İletişim, P. Schaeffer, *les Machines à communiquer* (Le Seuil, c. 1, 1970, c. 2, 1972). — J.-L. Servan-Schreiber, *le Pouvoir d'informer* (Laffcnt, 1972). — F. Balle, *Institution et public des moyens d'informati-*

on (Montchrestien, 1973). — F. Balle ve J. Padioleau, *Sociologie de l'Information* (Larousse, 1973). — J.-M. Cotteret, *Gouvernants et gouvernés, la communication politique* (P.U.F., 1973). — M. Paillet, *le Journalisme* (Denoel, 1974). — J. Tunstall, *Journalists at Work* (Londra, 1977). — R.A. Hinde, *Animal Behaviour* (Londra, 1966). — G. Richard, *Les Comportements instinctifs* (P.U.F., 1975). — E.O. Wilson, *Sociobiology* (Cambridge, 1975). — T.A. Sebeock, *How Animals Communicate* (Londra, 1977). — W.J. Smith, *The Behaviour of Communicating* (Cambridge, 1977). — Önder Şenyapılı, *Toplum ve iletişim* (Ankara, 1981).

İlmihal, Veli Ertan, *Amelî ve tatbikî izahlı ilmihal* (ilaveli 2. bas., İstanbul, 1977). — M. Cemal Öğüt, *Kadın ilmihali* (İstanbul, 1980).

İman, Dr. Mikdat Yalçın, *İman ve ahlâkın hayati değerleri* (İstanbul, 1981).

İMF, Cheryl Payer, *Borç tuzağı IMF ve üçüncü dünya;* çev. Reşit Ergener (İstanbul, 1981).

İmmünoloji, *İmmünoloji kongresi 3; 13-17 aralık 1976; İmmünoloji (III. ulusal immünoloji kongresi);* yayımlayanlar, Dr. Özdemir İlter-Dr. G. Ezer (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Nihat Dilşen, *Temel ve klinik immünoloji* (İstanbul, 1981).

İncil, *Kitabı mukaddes, Eski ve yeni ahit;* İbrani, Kildani ve Yunani dillerinden son tashih edilmiş tercüme (İstanbul, 1976).

İncir, *Kuru incirde zarar yapan böceklerin tanıtılmaları, biyolojileri ve savaş yöntemleri* (Tarım Bakanlığı zirai mücadele yay., Ankara, 1978).

İndonezya, Tamer Kayacıklı, *Endonezya* (İstanbul, 1978).

İngilizce, Dorothy E. Irmak, *İngilizce bilimsel metinleri anlama ve tercüme kılavuzu* (İstanbul, 1976).

İnşaat, Şükrü Kızılot, *İnşaat muhasebesi, vergilendirilmesi ve ölçümleme* (Ankara, 1979). — Prof. Muhittin Binan, *Doğramalar,* 1. c. *Ahşap pencere* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Hilmi Deren, *Çelik yapılar* (1. c., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. M. Süheyl Akman, *Malzeme bilgisi* (İstanbul, 1981). — Ercüment Bigat, *Yapı yönetimi ve organizasyonu* (2 cilt, İstanbul, 1981). — Mehmet Paçacı, *Statik betonarme proje nasıl yapılır* (Ankara, 1981). — Nurdoğan Dalyan, *İnşaat malzemeleri* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Niyazi Duman-Dr Sadettin Ökten, *Ahşap yapı dersleri* (İstanbul, 1981) — Yıldırım Koç, *Türkiye'de inşaat sektörü* (Ankara, 1981).

İntihar, Prof. Dr. Nezahat Arkun, *İntiharın psikodinamikleri* (2. bas., İstanbul, 1978).

İpekböceği, Dr. Keun Sup Ryu, *İpekböceği bakım beslenme ve hastalıkları;* çev., İsmail Bileyici (Ankara, 1978).

İpotek, Doç. Dr. Erden Kuntalp, *İpotek dereceleri-boş dereceden istifade ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Seza Reisoğlu, *İpoteğin kapsamı-hükümleri ve uygulamada ortaya çıkan sorunlar* (Ankara, 1979).

İran, Hüseyin Baykara, *İran inkılabı ve azatlık hareketleri* (İstanbul, 1978). — Ebül Hasan Beni Sadr, *Devrim muhafızlarına konferanslar;* çev. Atilla Özdur (İstanbul, 1981). — Cengiz Çandar, *Dünden yarına İran* (İstanbul, 1981).

İran-Irak savaşı, Tarık Aziz, *Irak-İran çatışması, sorular ve tartışmalar* (Ankara, 1981).

İslam, Mehmet Altunkaya, *İslamda itikad ve ibadet* (İstanbul, 1976). — Asım Uğurel, *İlâveli büyük din hocası ve islamiyetin beş şartının açıklanması* (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Abdülkerim Zeydan, *İslam hukukuna giriş;* çev. Doç. Dr. Ali Şafak (İstanbul, 1976). — Hayati Ülkü, *İslam tarihi* (İstanbul 1976). — Abdurrahim Zapsu, *Büyük İslam tarihi* (3 cilt, İstanbul, 1976). — Dr. Ahmed Çelebi, *İslamda, eğitim-öğretim tarihi;* çev. Ali Yardım (İstanbul, 1976). — Hayrullah Hamidi, *İslam tarihinde sünnilik-şiilik mücadelesi ve alevilikten doğan zümreler* (Ankara, 1976). — Abdülkadir Udeh, *İslam ceza hukuku ve beşeri hukuk;* çev. Akif Nuri (2. c., İstanbul, 1977). — Corci Zeydan, *İslam medeniyeti tarihi,* çev. Zeki Megamiz (3. c., İstanbul, 1976). — Prof. Joseph Schacht, *İslam hukukuna giriş* (An introduction to islamic law); çev. Doç. Dr. Mehmet Dağ-Dr. Abdülkadır Şener (Ankara, 1977). — Prof. Muhammed Kutub, *İslam terbiyesi metodu ve ahlak sistemi;* çev. Dr. Ali Özek (2. bas., İstanbul, 1977). — Taner Cücü, *İslam inancında temel kavramlar* (İstanbul, 1977). — Hamdi Döndüren, *Delilleriyle islam hukuku, şahıs, aile ve çözümlü miras* (Konya, 1977). — Mehmed Ertuğrul Düzdağ, *Türkiye'de islam ve ırkçılık meselesi* (2. bas., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Seyyid Kutub, *İslam davasının stratejisi;* çev., Akif Nuri (İstanbul, 1977). — Bediüzzaman Said Nursi, *İman ve küfür muvazeneleri, hidayet ve dalalet mukayeseleri* (İstanbul, 1978). — Prof. M. Tayyib Okiç, *İslamiyette kadın öğretimi* (Ankara, 1978). — Amed Emin, *İslamın bugünü* (Yevmü'l-İslam), çev., Abdülvehhap Öztürk (Ankara, 1977). — Mehmet Osman Akfırat, *İlahi emirler;* hazırlayan, Arif Pamuk (İstanbul, 1978). — Nezihe Araz, *Anadolu evliyaları* (5. bas., İstanbul, 1978). — Nahid Rıfkı Dinçer, *İslam inkılabına bakışlar, bir dosta mektuplar* (İstanbul, 1978). — Bilali Habeşi, Mustafa Necati Bursalı, *Peygamber bülbülü hazreti Bilali Habeşi;* eseri sunan Şefik Şen (3. bas., İstanbul, 1978). — Dr. İrfan Abdülhamid, *İslamda itikadî mezhepler ve akaid esasları;* çev. M. Saim Yeprem (İstanbul, 1981). — İmam Muhammed Şeybanî, *İslam devletler hukuku, Siyeri Kebir;* şerh: Muhammed bin Ahmed bin Şahl as-Sarahsi; çev. M. Said Şimşek-İbrahim Sarmış (İstanbul, 1980). — Ahmet Cevdet Paşa, *İslama davet* (Ankara, 1981. — Celal Yıldırım, *Tarihte devlet adamlarına ışık tutan islam büyükleri* (İstanbul, 1981. — Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, *Müslümanlığın temel bilgileri* (İstanbul, 1981). — *Müslümanın din kitabı, tam ve tekmil islam dininin esasları, tarihi ve felsefesi* (2. bs., İstanbul, 1981). — M. Asım Köksal, *İslam tarihi, Hazreti Muhammed ve islamiyet, Mekke devri* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Subhi Es-Salih, *İslam mezhepleri ve müesseseleri;* çev. İbrahim Sarmış (İstanbul, 1981). — Süleyman Uludağ, *İslamda irşad* (İstanbul, 1981). — *Büyük mızraklı ilmihal* (20. bas., İstanbul, 1981). — Taner Cücü, *İslam inancında temel kavramlar* (2. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Erol Güngör, *İslamın bugünkü meseleleri* (İstanbul, 1981). — Mehmet Dikmen, *İslamda kadın hakları* (İstanbul, 1981). — Mehmet Emre, *İslamda kadın ve aile* (7. bas., İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Seyyid Kutub, *İslamın dünya görüşü,* çev. Ali Arslan (5. bas., İstanbul, 1981).

İslâmiyet, Prof. Dr. Fazlur Rahman, *İslamiyet ve iktisadi adalet meselesi;* çev. Doç. Dr. Yusuf Ziya Kavakcı (Erzurum, 1976).

İstanbul, Mübahat S. Kütükoğlu, *1869'da faal İstanbul medreseleri* (İstanbul, 1977). — Kastamonu Latifî, *Evsaf-ı İstanbul;* hazırlayan, Nermin Suner (İstanbul, 1977). — Dorina L. Neave, *Eski İstanbul' da hayat* (Twenty six years on the Bosphorus); çev., Osman Öndeş (İstanbul, 1978). — Prof. Albert Gabriel, *Türkler İstanbul'a neler getirdiler* (çev., İstanbul, 1981). — J. Hammer, *İstanbul'un Türkler tarafından alınışı* (çev., İstanbul, 1981). — Reşat Ekrem Koçu, *Yangın var; İstanbul tulumbacıları teşkilatı ve edebiyatı ile İstanbul yangınları, İstanbul itfaiyesi* (İstanbul, 1981). — Patrik Kostantius, *Geçmiş zamanlardaki haliyle İstanbul;* çev. Yorgaki efendi (İstanbul, 1981). — Edmondo de Amicis, *İstanbul;* çev. Prof. Dr. Beynun Akyavaş (Ankara, 1981). — Çelik Gülersoy, *Yıldız Parkı Pembe Sera'nın hikâyesi* (İstanbul, 1981). — İst. San. Odası, *İstanbul metropoliten alanında sanayi yerleşim planlaması* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. İsmet Kılınçaslan, *İstanbul kentleşme sürecinde ekonomik ve mekânsal yapı ilişkileri* (İstanbul, 1981).

İstatistik, Prof. Dr. Necati İşçil, *Örnekleme yöntemleri* (Ankara, 1977). — Prof. Fazıl K. Gülçür, *İstatistik metodları* (İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Hayriye Özden, *İstatistik kuramı ve uygulamalar* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Hüsnü Arıcı, *İstatistik yöntemler ve uygulamalar* (3. bs., Ankara, 1981).

İstimlak, H. Fevzi Karagözoğlu, *Açıklamalı-içtihatlı istimlak kanunu uygulaması ve uyuşmazlıkların çözüm yolları* (Ankara, 1978).

İsveç, Basri İmece, *Kooperatif cenneti İsveç* (Ankara, 1977).

İş, Dr. Sarper Süzer, *İş akdini fesih hakkının kötüye kullanılması, iş güvencesi konusunda karşılaştırmalı bir inceleme* (Ankara, 1976).

İşçi, Refik Sönmezsoy, *Darbe, 12 Mart döneminde türk işçi hareketi* (İstanbul, 1978); *Türk işçi hareketinde rus parmağı* (İstanbul, 1981); *Türkiye'de ve dünyada işçi hareketleri* (İstanbul, 1981).

İş hukuku, Prof. Dr. Turhan Esener, *İş hukuku* (göz. geç. 3. bas., Ankara, 1978). — Eskişehir İTİA, *Yargıtayın 1975 yılı iş hukukuna ilişkin kararlarının değerlendirilmesi semineri tebliğleri ve Yargıtay'ın iş hukuku kararlarının değerlendirilmesi* (Eskişehir, 1976). — Osman Kiper, *Genel çizgileriyle iş hukuku* (İstanbul, 1978). — Refik Şevket Esen, *İşçilere yapılan ödemelerde vergi sorumlularının görevleri ve kıdem tazminatı alacakları, doğuş sebepleri ve takip yolları, dilekçe örnekleri, ilgili mevzuat* (Ankara, 1979). — Attila Özer *İş hukuku, işçiler ve sendika temsilcileri için genel bilgiler* (Ankara, 1978). — Gültekin Özdener - Sacit Karatoprak, *İş hukuku yasaları, ilgili tüzük, yönetmelik ve genelgelerle* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *İş hukuku,* 1. c. *Genel kavramlar, hizmet sözleşmesi ve sendikalar hukuku;* 2. c. *Toplu iş sözleşmesi, uzlaştırma ve tahkim, grev ve lokavt, iş mahkemesi* (İstanbul, 1979-1980). — Prof. Dr. Fahiman Tekil, *İş hukuku* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Kenan Tunçomağ, *İş hukuku* 1. c. (göz. geç. yen. 2. bas., İstanbul, 1981).

İşleme, Nurhayat Berker, *İşlemeler* (İstanbul, 1981). — Dr. Örcün Barışta, *Osmanlı impaartorluk dönemi türk işlemelerinden örnekler* (Ankara, 1981).

İşletme, Prof. Yusuf Ziya Binatlı, *İşletme hukuku* (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *İşletme finansmanı ve Türkiye'de uygulanması* (İstanbul, 1978). — İÜ İşletme Fak., *İş hayatının işletmecilerden bekleyişleri ve İÜ İşletme Fakültesi mezunlarının görüşleri* (İstanbul, 1978). — M. Yalçın Tiftik-Tunç Erkanlı, *İşletmelerde verimliliği artırmak için çalışma metodunun geliştirilmesi* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Kadir Tuan, *İşletmelerde finansal tabloların analiz ve yorumu* (Adana, 1978). — Dr. Öztin Akgüç, *Mali tablolar analizi* (genişl. 5. bs., İstanbul, 1981).

İşsizlik, Emre Gönensay, *İşsizlik durgunluk ve enflasyon* (İstanbul, 1978).

İttihat ve Terakki, Yusuf Ziya İnan, *Jöntürklerden ittihat ve terakki cemiyetine* (İstanbul, 1978).

İzmir, Umur Sönmezdağ, *Atatürk Ormanı ve Kurtuluş Zafer Abidesi, İzmir tarihinde sergi, panayır, fuarlar ve Kültür Park* (İzmir, 1978). — Kamil Su, *Sevr antlaşması ve Aydın İzmir vilayeti* (Ankara, 1981).

İzmir Enternasyonal Fuarı, İzmir Belediyesi, *47. İzmir enternasyonal fuarı, 20 ağustos-20 eylül 1978* (İzmir, 1978.

J

Jeoloji, Dr. Müfit Alpmen, *Piezometrik seviye değişmelerinin elektrik analoji yöntemleri ile araştırılması ve misli ovasına uygulanması* (doktora tezi, İstanbul, 1975). — Doç Dr. Mehmet Ardos, *Afyonkarahisar bölgesinin jeomorfolojisi* (İstanbul, 1978). — Dr. İbrahim Atalay, *Erzurum ovası ve çevresinin jeoloji ve jeomorfolojisi* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Sırrı

Erinç-Dr. Talip Yücel, *Ege denizi, Türkiye ile komşu ege adaları* (Ankara, 1978). — Martin Denis Shaw, *Kristalin kayaçlarda iz elementlerin jeokimyasal yorumu; eserin yönelimi: jeokimya maden arama etüt ilmi;* çev., Dr. Bektaş Uz (İTÜ yay., İstanbul, 1978). — Helmut G.F. Winkler, *Metamorfik kayaçların oluşumu* (Die genese der metamorphen gesteine); çev., Prof. Dr. H. Ersen Çoğulu (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. A. Fuat Baykal, *Sedimentoloji ve sedimenter kayalar* (İstanbul, 1977). Prof. Dr. Ekrem Göksu, *Petrol jeolojisi* (İstanbul, 1977). — Prof. İhsan Ketin *Genel jeoloji;* 1. c. *Yerbilimlerine giriş* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Mehmet Akartuna, *Genel jeoloji* (1978). — Prof. Dr. Kemal Erguvanlı, *Mühendislere jeoloji* (değ. 4. bas., İstanbul, 1978). — E.T. Degens-F.Kurtman, *The geology of lake Van «Van gölü jeolojisi»* (MTA yayını, Ankara, 1978). — MTA *Türkiye kömür envanteri* (Ankara, 1978). — Eser Aydoğanlı, *Türkiye volfram envanteri* (MTA yayını, Ankara, 1978). — Prof. Dr. Altan Gümüş, *Metalik maden yatakları* (düz. ve genişl. 2. bas., İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Roland Brinkmann - Prof. Dr. Oğuz Erol, (türkçe, almanca, ingilizce) *Türkiye yerbilimleri bibliyografyası 1825-1975* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Ekrem Göksu, *Yeraltı jeolojisi* (İstanbul, 1981). — R.C. Selley *Çökelbilime giriş;* çev. Prof. Dr. İ. Enver Altınlı (İstanbul, 1981).

Jinekoloji, Prof. Dr. Kâzım Arısan, *Doğum bilgisi, obstetrik* (İstanbul, 1978).

K

Kâbe, Abdülhamid Oruç, *Kâbe tarihi* (İstanbul, 1981).

Kaçakçılık, Dr. Uğur Mumcu, *Silah kaçakçılığı ve terör* (3. bas., İstanbul, 1981)

Kaddafi (Muammer el-), Kenan Akın, *Libya ve Kaddafi* (İstanbul, 1981).

Kadın, Ali Bozkurt-M. Naci Orhan, *İslamda kadının yeri* (Ankara, 1977). — Aytunç Altındal, *Türkiye'de kadın, marksist bir yaklaşım* (genişl. yeni bas., İstanbul, 1977). — *Türkiye'de kadın yılı kongresi* (Türk Üniversiteli Kadınlar Derneği yay., Ankara, 1978). — Füzun Tayanç-Tunç Tayanç, *Dünyada ve Türkiye'de tarih boyunca kadın* (Ankara, 1981).

Kadın-doğum, Prof. Dr. Mithat Erdoğan-Dr. Ali Ceylan Erden, *Vulva ve vajen hastalıkları* (Sivas, 1980).

Kadirli, Cezmi Zeki Yurtsever, *Kadirli tarihi, Kadirli türkmenlerinin soy, kültür ve ekonomik büynesinin tarih felsefesi metoduyla incelenmesi* (1. c., İstanbul, 1981).

Kafkasya, Kafkas Kültür Derneği, *Kafkasya üzerine beş konferans* (İstanbul, 1977).

Kamu hukuku, Erdoğan Öner, *Vergi açısından kamu hukuku* (Ankara, 1981).

Kamu iktisadi teşebbüsleri, Sadık Baklacıoğlu, *Kamu iktisadi teşebbüsleri, genel esaslar, çeşitli ülkelerde, Türkiye'de* (Ankara, 1976). — DPT, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı kamu iktisadi teşebbüslerinde yönetimi geliştirme ve işletmeleri iyileştirme özel ihtisas komisyonu alt komisyon raporları* (Ankara, 1977); *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı kamu iktisadi teşebbüslerinde yönetimi geliştirme ve işletmeleri iyileştirme özel ihtisas komisyonu raporu* (Ankara, 1977); *Dördüncü kalkınma planı kırsal kooperatifçilik özel ihtisas komisyonu raporu* (Ankara, 1977); *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı petrokimya özel ihtisas komisyonu raporu* (Ankara, 1977). — Michael Gordon Webb, *Kamu iktisadi teşebbüsleri için fiyatlama politikaları;* çev., Doç. Dr. İzzettin Önder (İstanbul, 1978). — Maliye Bakanlığı, *Kamu iktisadi teşebbüsleri ve iştirakleri yıllığı 1978* (Ankara, 1978). — Prof. Mustafa Aysan-Selahattin Özmen, KİT, *Türkiye'de ve dünyada kamu iktisadi teşebbüsleri* (İstanbul, 1981). — Dr. Erkan Oyal, *Karma girişimlerde kamu katılımları ve Türkiye' deki uygulama* (doktora tezi, Ankara, 1981).

Kamu yönetimi, Turgay Ergun-Aykut Polat, *Kamu yöntimine giriş* (Ankara, 1978).

Kan, Dr. Necmettin Mizan, *Kan ve kanın hikâyesi* (Ankara, 1972). — Prof. Dr. Ayhan Göçmen, *Çocukiuk devresinde kan gazları ve asit-baz dengesi* (Ankara, 1978). — Dr. B. Nesrin Emekli, *Sığır protrombininden elde edilen inhibitörün yaygın damar içi pıhtılaşması meydana getirilen deney hayvanlarına etkisi* (doktora tezi, İstanbul, 1978). — Doç. Dr. A. Önder Berk, *Kan hastalıkları, I. Kan hastalıklarının sorgusu ve fizik muayenesi; II. Kan; III. Eritrosit ve eritrosit hastalıkları* (Ankara, 1979). — Orhan Ulutin, *Kan hastalıkları* (2. bas., İstanbul, 1981).

Kandil, İsmail Coşar, *Kadir gecesi ve kandillerimiz* (Ankara, 1976).

Kanser, Doç. Dr. Ümid Kırdar, *Kanser nedir, ne biliyoruz, ne bilmiyoruz, ne yapmalıyız* (İstanbul, 1979).

Kansu (Ceyhun Atuf), *Tüm şiirleri,* 2 kitap; 1. k., *Bir çocuk bahçesinde-Bağ bozumu sofrası-Yurdumdan;* 2. k., *Bağımsızlık gülü-Sakarya Meydan Savaşı-Gül ve gökyüzü* (T. İş Bankası kültür yay., Ankara, 1978).

Kant (Immanuel), *Pratik aklın eleştirisi* (Kritik der praktischen Vernunft), çev. İoanna Kuçuradi-Ülker Gökberk-Füsun Akatlı (Ankara, 1980).

Kapitalizm, Prof. Oscar Lange, *Tekelci kapitalizm ve devlet;* çev., M. Ragıp Zaralı (İstanbul, 1976). — *Günümüzde tekelci kapitalizm* (Politische Ökonomie des heutinen Monopolkapitalismus); çev., N. Dinçer (İstanbul, 1977). — Karl Marx, *Kapital, kapitalist üretimin eleştirel bir tahlili* (A. critical analysis of capitalist production); çev., Alaattin Bilgi (1. c., 2. bas., Ankara, 1978). — Nikolay Nikolayeviç İnozemtsev, *Kapitalizmin günümüzdeki yeni gelişmeleri ve çelişkileri* (Contemporary capitalism: new developments and contradiction), çeviren, Dr. Muzaffer Öktem (İstanbul, 1978). — Gerçek yayınevi, *Kapitalizm nedir?* 3 cilt; 1. c., *Kapitalist toplumda sınıflar;* 2. c., *Kapitalist sömürünün özü;* 3. c., *Kapitalist toplumda üst yapı devlet, politika, ideoloji* (İstanbul, 1977).

Karacaoğlan, Prof. Dr. M. İlhan Başgöz, *Karacaoğlan* (İstanbul, 1977). — Memet Fuat, *Karacaoğlan, yaşamı, sanatçı kişiliği, yapıtları* (İstanbul, 1977).

Karaciğer, Doç. Dr. Gürbüz Gümüşdiş, *Karaciğer tümörleri* (İzmir, 1977).

Karakter, Tuncel Altınköprü-Mevhibe Altınköprü, *Yazı ve karakter, karakterbilim, insan tanıma sanatı, klasik ve modern teknikler* (İstanbul, 1978). — Tuncel Altınköprü, *Beden yapısı-yüz yapısı ve karakter, karakterbilim, insan tanıma sanatı* (İstanbul, 1978).

Karakuyu, İ. Asimov, *The Collapsing Universe: The Story of Black Holes* (New York, 1977). — P. Kohler, *les Gouffres du cosmos* (France-Empire, 1978).

Karasuları, Dr. Mehmet Zeki Akın, *Karasuları, iç sular, gemilerin bu sulardaki rejimi ve kıta sahanlığı* (doktora tezi, Ankara, 1978).

Karate, Albrecht Pelüger, *Kendi kendine karate, yeni bir savunma sporu* (çev., İstanbul, 1977). — Ahmet Doğaner-Orhan Doğaner, *Karate, shotokan* (1981).

Kardiyoloji, Desmond G. Julian, *Kardiyoloji* (Cardiology), *Kalp hastalıkları;* çev., Prof. Dr. Nejat Harmancı (2. bas., İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Stelio Mangiola-Michael C. Ritota, *Kardiak aritmiler pratik, EKG, açıklamalı* (Cardiac arrhithmias); çev., Dr. Nalbantgil-Dr. Kılıççıoğlu-Dr. Körezlioğlu (İzmir, 1978).

Kavak, *Kavak yetiştiriciliği,* yay., Tarım ve Orman Bak. (İstanbul, 1981).

Kayın, Erol Öktem-Gültekin Telgeren, *Kayın kerestesinin buharlanmasına ilişkin araştırmalar* (Ankara, 1977).

Kaynak, Kasım Adsan, *Oksi-gaz kaynağı* (Ankara, 1978).

Kayısı, İsmet Elgin, *Kayısı yetiştirilmesi, bakımı, değerlendirilmesi ve pazarlanması* (Ankara, 1977).

Kayseri, Leo van Velzen, *Kayseri'de çevresel üretim (Türkiye); çevresel bir gelişme ekseninde küçük ve orta ölçekli girişimler yolu ile sınaileşme olanakları konusunda bir araştırma* (çeviri, Ankara, 1978).

Keban, Boğaziçi Üniversitesi, *Keban gölünde ulaşım olanaklarının incelenmesi, teknik ve mali fizibilite etüdü* (İstanbul, 1978).

Kelâm, Bekir Topaloğlu, *Kelâm ilmi* (İstanbul, 1981).

Kemaleddin bey, Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve birinci ulusal mimarlık dönemi* (Ankara, 1981).

Kereste, Prof. Dr. Adnan Berkel, *Kerestenin doğal ve hızlandırılmış doğal kurutulması tekniği* (İstanbul, 1978). — Dr. Ramazan Kantay, *Türkiye'nin önemli bazı ağaç türleri kerestelerinin teknik kurutma özellikleri üzerine araştırmalar* (doktora tezi, İstanbul, 1978).

Kıbrıs, Hikmet Bil, *Kıbrıs olayı ve içyüzü* (2. bas., İstanbul, 1976). — Genelkurmay Başkanlığı, *Kıbrıs Barış Harekâtı şehitlerinin biyografileri* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. Sevin Toluner, *Kıbrıs uyuşmazlığı ve milletlerarası hukuk* (İstanbul, 1977). — Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs tarihi ve Kıbrıs'ta türk eserleri* (2. bas., Ankara, 1977). — KTFD, *Özgürlüğün III. yılında Kıbrıs* (Kıbrıs, 1977); *KTFD'ne Bakış* (Kıbrıs, 1981).

Kıdem tazminatı, Şükrü Er, *Avusturya toplu sözleşme düzeninde ücretler ve kıdem tazminatı* (Ankara, 1978). — Mahmut Cuhruk, *Kıdem tazminatı ve uygulaması* (Ankara, 1978). — Refik Şevket Esen, *İşçilere yapılan ödemelerde vergi sorumlularının görevleri ve kıdem tazminatı alacakları, doğuş sebepleri ve takip yolları, dilekçe örnekleri, ilgili mevzuat* (Ankara, 1979).

Kınalızade (Hasan Çelebi), *Tezkiretü'ş-şuarâ,* 1. c., eleştirmeli baskıya hazırlayan Dr. İbrahim Kutluk (TTK yayını, Ankara, 1978).

Kırık-çıkık, Dr. Hasan Çelik Orbay, *Cerrahi fraktüroloji, kırık bilgisi* (2 cilt, Kırklareli, 1981).

Kıyamet, Muhammed bin Abderresul el-Hüseyni, *Kıyamet alametleri,* çev., Naim Erdoğan (İstanbul, 1981).

Kıyı, Doç. Dr. Erden Kuntalp, *Deniz kıyılarının hukuksal düzeni* (Ankara, 1981).

Kıymetli evrak, Prof. Dr. Fahiman Tekil, *Kıymetli evrak hukuku* (İstanbul, 1980).

Kimya, Prof. Dr. Ahmet İsfendiyaroğlu, *Elektrokimyanın prensipleri* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Engin Bağda, *Polimer kimyası* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. Salih Dinçer, *İki çözücü ve bir polimer sisteminde evre dengeleri için bilgisayar uygulamaları* (İstanbul, 1978). — Dr. Nazmiye Erdin, *Bazı çözücü ve pürinlerin ince tabaka kromatografisindeki fizikokimyasal özelliklerinin incelenmesi* (doktora tezi, İzmir, 1978). — Doç. Dr. Emel Yakalı, *Katı fazda peptid sentezi* (doçentlik tezi, İstanbul, 1978). — Doç. Dr. H. Önder Pamuk *Kuantum kimyasına giriş, temel ilkeler ve atomların yapısı* (Trabzon, 1979). — Prof. Dr. Saadet Üneri, Elektrokimya (2 cilt, Ankara, 1978-1979). — Dr. İnci Ertan, *Kristaloptik* (Ankara, 1980). — Prof. Dr. Namık K. Tunalı-Prof. Dr. Bayhan R. Türkmen, *Kimyasal termodinamik* (Ankara, 1980). — P.H. Groggins, *Kimya endüstrisinde organik prosesler,* çev. Prof. Dr. İhsan Çataltaş (İstanbul, 1980). — Köksal Akoğlu, *İzotermal kristalizörlerin dinamik davranışı ve kontrolu* (Kocaeli, 1980). — Prof. Dr. Bahattin Baysal, Polimer kimyası (İstanbul, 1981). — Smith McCabe, *Kimya mühendisliği ünit operasyonları,* 3. c. *Kütle iletimi ve uygulamaları;* çev., Prof. Dr. Emir Gülbaran (İstanbul, 1981). — Ayşe Üstün, *Cumhuriyet dönemi kimya yayınları bibliyografyası, 1923-1976* (Ankara, 1981).

Kira, Hasan Özkan, *İzahlı-içtihatlı boşaltma davaları ve tatbikatı* (İstanbul, 1979).

Kocaeli, Doç. Dr. Necdet Özyuvacı, *Ko-*

caeli yarımadası topraklarında erozyon eğiliminin hidrolojik toprak özelliklerine bağlı olarak değişimi (doçentlik tezi, İstanbul, 1978).

Komünikasyon, Mischa Schwartz, *Komünikasyon sistemleri ve teknikleri;* çev., Doç. Dr. Mümtaz Yılmaz (Ankara, 1978).

Komünist, Suzanne Labin, *Komünist propaganda taktikleri* (Konya, 1976).

Komünizm, Enver Hoca, *Modern revizyonizmle mücadele;* çev., Mehmet Yurtcan (İstanbul, 1976). — Leon Troçki, *Sürekli devrim;* çev., A. Muhittin (İstanbul, 1976). — Hüseyin Yüzbaşı, *Ölüm kampı komünizm (İstanbul, 1976).* — Cemal Anadol, *Kızıl emperyalizm, dünyayı kemiren âfet* (İstanbul, 1976). — David E. Weingast, *Komünizmin iç yüzü* (This is communism; the communist consprincy in the United States and in the world); çev., Dr. Necmeddin Sefercioğlu (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. İsmet Giritli, *Faşizm tehlikesi mi, komünizm tehlikesi mi* (İstanbul, 1977). — Gnrl. Faruk Güventürk, *Komünizm ve yayılma metotları* (İstanbul, 1977). — Mithat Tüfekçi, *Komünizmle mücadele esasları* (2. bas., İstanbul, 1977).

Konfüçyüs, Ezra Pound, *Konfüçyüs özdüşünü sarsılmaz eksen başak;* çev., Ahmet Yücel (İstanbul, 1981).

Kontrplak, Doç. Dr. Yener Göker, *Türkiye'de kontrplak, kontrtabla ve yonga levhaları sanayii, gelişme olanakları, bu malzemelerin teknolojik özellikleri hakkında araştırmalar* (İstanbul, 1978).

Konut Doç. Dr. A. İlhan Eronat, *Türkiye'de konut sorunu ve politikası* (Ankara İTİA yay., Ankara, 1977). — Prof. Dr. Ruşen Yalçın Keleş, *100 soruda Türkiye' de kentleşme, konut ve gecekondu* (göz. geç. ve genişl. 2. bas., İstanbul, 1978). — Dr. Turhan Yörükan-Dr. Ayda Yörükan, *Sosyal yapı ve konut araştırmaları rehberi «gecekondu bölgeleri için»* (Ankara, 1975). — Önder Şenyapılı, *Kentlileşen köylüler* (İstanbul, 1978). — *Türkiye'de konut sorunu semineri, tebliğler, tartışmalar ve panel* (İstanbul, 1981). — *İnşaat sektörünün sorunları, çıkış yolları ve toplu konut yasası* (İstanbul, 1981).

Konya, Clément İmbault Huart, *Mevleviler beldesi Konya* (Konia, la ville des derviches tourneurs, souvenir d'un voyage en Asie Mineure), çev., Nezih Uzel (İstanbul, 1978).

Kooperatif, Edip Şimşek, *Kooperatif ortaklıklar, mevzuat ve uygulama* (Ankara, 1981). — Basri İmece, *Kooperatif cenneti İsveç* (İstanbul, 1977). — DPT, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı kırsal kooperatifçilik özel ihtisas komisyonu raporu* (Ankara, 1977). — Bahir Güneş Türközer, *Kooperatiflerde denetim sorunu* (Ankara, 1977). — Yılmaz Ulusoy, *Kooperatif teşekküller* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Alexander Laidlaw, *2000 yılında kooperatifler; İCA Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin 13-17 ekim 1981'de Moskova'da yapılan 27. genel kuruluna sunulan rapor;* çev., Haluk Uzel (Ankara, 1981). — A. Taner Topçu, *Kooperatifçiliğin dünü bugünü* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Necdet Özdemir, *Kooperatifçilik* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Erdoğan Soral, *Türkiye'de tarım satış kooperatifleri ve birlikleri sorunu* (Ankara, 1981). — Dr. Cemal Taluğ, *Atatürk ve kooperatifçilik* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. R. Karacan, *Erzurum ilinde tarımsal ürünlerin pazarlaması, tarımsal kooperatifler ve kooperatif pazarlamayı geliştirme olanakları* (Erzurum, 1979). — Dr. Hikmet Kıvılcımlı, *Ekonomik kurtuluş savaşımızda kooperatifçilik* (İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Kâmil Turan, *Kooperatifçiliğin sosyopolitik yapısı* (Ankara, 1979). — Türk Kooperatifçilik kurumu, *Ekonomik ve sosyal gelişmeler karşısında Türkiye'de kooperatifçilik politikası «IV. Türk kooperatifçilik kongresi»* (Ankara, 1980).

Kore cumhuriyeti, Tamer Kayacıklı, *Güney Kore* (İstanbul, 1978).

Koşay (Hamit Zübeyr), Mustafa Adil Özder-Sami Nabi Özerdim, *İki halkbilimci Hamit Zübeyr Koşay-M. Şakir Ülkütaşır* (Ankara, 1978).

Korutürk (Fahri). *Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün söylev ve demeçleri* (Ankara, 1980).

Koruyucu hekimlik, Prof. Dr. Sevim Yumuturuğ-Prof. Dr. Türkân Sungur, *Hijyen, koruyucu hekimlik* (Ankara, 1980).

Koyunculuk, Doç. Dr. Ayhan Eliçin-Dr. Lütfi Özcan, *Koyunculukta et üretimini artırmada yetiştirme metotları* (Ankara, 1977).

Kozmetik, Doç. Dr. Günsel Bayraktar-Alpman, *Kozmetik preparatlar* (İstanbul, 1978).

Kozmoloji, Dr. Emel Esin, *Türk kosmolojisi «ilk devir üzerine araştırmalar»* (Early Turkish cosmology «essays in Turkish with English abstracts») [İstanbul, 1979].

Kömür, *Türkiye kömür envanteri* (MTA yayını, Ankara, 1978). — Heinz Kundel, *Kömür istihsalinde kazı mekanizasyonu* (Handbuch der Mechanisierung der Kohlengewinnung); çev., Doç. Dr. Şinasi Eskikaya (İstanbul, 1981).

Köprü, Doç. Dr. İbrahim Ekiz, *Çözümlü köprü problemleri* (2. bas., İstanbul, 1981).

Körlük, Türkiye Körler Vakfı, *Körlük ve sorunları semineri 1, 2; 20-21 ocak 1975 ve 2, 3 haziran 1976; seminer çalışmaları ve bildirileri* (Ankara, 1978); Cafer İleri, *Görme özürlülerin hareket özgürlüğü eğitimi,* Ankara, 1977).

Köy, Kemal Vehbi Gül, *Köy ve mahalle idaresi* (Ankara, 1981).

Köy enstitüsü, Sabahattin Eyüboğlu, *Köy enstitüleri üzerine* (İstanbul, 1979). — Sakin Öner, *Köy enstitülerinden eğitim enstitülerine* (İstanbul, 1978). — Talip Apaydın, *Köy enstitüsü yılları* (İstanbul. 1978).

Kredi, Dr. Öztin Akgüç, *Kredi taleplerinin değerlendirilmesi* (Ankara, 1977).

Kubilay (Mustafa Fehmi), Kemal Üstün, *Menemen olayı ve Kubilay* (İstanbul, 1977).

Kuduz, Mehmet A. Özdemir, *Kuduz* (İstanbul, 1977).

Kulak-burun-boğaz hekimliği, Prof. Dr. Nurettin Sözen, *Türk kulak burun boğaz bibliyografyası, 1876-1978* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Hikmet Altuğ-Prof. Dr. Fikri Şenocak-Prof. Dr. Orhan Sunar, *Otolarengoloji, kulak burun boğaz hastalıkları* (İstanbul, 1979).

Kur'an, Prof. Dr. Seyyid Kutub, *Kur'an' da kıyamet sahneleri;* Arapçadan çev., Doç. Süleyman Ateş (2. bas., Ankara, 1976). — *Kur'an-ı kerim, tasnifi ve fihristli türkçesi;* tasnif eden, Ömer Fevzi Mardin (İstanbul, 1976). — Mehmet Akif Ersoy, *Kur' anı kerim'den âyetler;* derleyen, Ömer Rıza Doğrul (İstanbul, 1976). — *Esbabı nüzul, Kur'an ayetlerinin iniş sebepleri ve tefsirleri;* hazırlayan, H. Tahsin Emiroğlu (10. c., Konya, 1977). — *Kur'an-ı Kerim ve türkçe anlamı;* hazırlayan, Ord. Prof. İsmail Hakkı İzmirli (İstanbul, 1977). — *Kur'an-ı Kerim ve yüce meali;* hazırlayan, Doç. Dr. Süleyman Ateş (Ankara, 1977). — *Kur'an-ı Kerim ve türkçe anlamı* (5. bs., Ankara, 1980). — Prof. Muhammed Kutub, *Kur'an araştırmaları, Mekkî ayetler;* çev., Akif Nuri (1. c., İstanbul, 1981). — Gülbeddin Hikmetyar, *Kur'an'da nifak olayı,* çev., Mehmet Kafadaroğlu (İstanbul, 1981).

Kurumlar vergisi, Doç. Dr. Mualla Öncel, *Kurumlar vergisi açısından sermaye şirketlerinde örtülü kazanç ve örtülü sermaye* (Ankara, 1978).

Kurtuluş savaşı, Cemal Kutay, *Kurtuluş savaşının maneviyat ordusu* (İstanbul, 1977). — Alptekin Müderrisoğlu, *Sakarya, Yunan'ın Ankara'ya yaklaştığı günler* (İstanbul, 1981).

Kuşeyrî (Abdülkerim bin Havazin), Süleyman Uludağ, *Kuşeyrî risalesi* (2. bs., İstanbul, 1981).

Kuvayı Milliye, Samet Ağaoğlu, *Kuvayı Milliye ruhu* (Ankara, 1981).

Kuyu, Vahap Balman, *Dren ve kuyuların projelendirilmesinde bazı kriterler* (Ankara, 1977). — Dr. Engin Tekin, *Madencilik ölçmelerinde kuyu cidarlarındaki deformasyonların saptanması ve bazı öneriler* (doktora tezi, İstanbul, 1978).

Kuzeydoğu Anadolu, Doç. Dr. Yüksel İşyar, *Kuzeydoğu Anadolu bölgesinde önemli tarla ürünlerinin ekim alanı arz duyarlıkları, ekonometrik bir yaklaşım* (Atatürk Ü. Zir. F. yay., Erzurum, 1975).

Kültür, Prof. Dr. Mehmet Kaplan, *Türk milletinin kültürel değerleri* (MEB yayını, İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür tarihine giriş;* 1. c., *Türklerde köy ve şehir hayatı, Göktürklerden Osmanlılara* (İstanbul, 1978).

Kürk, Prof. Dr. Turgut Yazıcıoğlu, *Kürk teknolojisi* (İzmir, 1981).

Kürtçülük, Gnrl. Kenan Esengin, *Kürtçülük sorunu, belgesel inceleme* (İstanbul, 1978).

Kütüphanecilik, E. Erkmen, *Türkiye'nin bilgi depoları, enformasyon, dokümantasyon birimleri, akademik - ihtisas kütüphaneleri rehberi, 1974 - 1976* (TÜBİTAK yayını, Ankara, 1978).

L

Libya, Kenan Akın, *Yeni Libya veya cemahiriye* (İstanbul, 1978). — Muammer El-Kaddafi, *Yeşil kitap;* 1. böl. *Demokrasi sorununun çözümü* (halk otoritesi); 2. böl. *Ekonomik sorunun çözümü* (sosyalizm); 3. böl. *Evrensel üçüncü teorinin sosyal temeli* (çev., İstanbul, 1981). — Dr. Orhan Koloğlu, *Mustafa Kemal'in yanında iki Libya'lı lider Ahmet Şerif - Süleyman Baruni* (Ankara, 1981). — Ali Mustafa Mısrati, *Libya ve Türkiye arasındaki tarihi ve sosyal bağlar,* çev., Vecdi Gedik (Ankara, 1981). — Kenan Akın, *Libya ve Kaddafi* (İstanbul, 1981).

Lif, N.S. Kapony, *Fiber Optics: Principles and Applications* (New York, 1067). — H. Scholze, *Le Verre* (Institut du verre, 1969). — M. Barnoski, *Fundementals of Fiber Optics Communications* (New York, 1976).

Limited ortaklık, Dr. M. Fadullah Cerrahoğlu, *Türk ticaret kanununa ve Yargıtay içtihatlarına göre limited ortaklıklar hukuku* (İstanbul, 1976).

Litoliz, Dr. Süreyya Atamal, *Litoliz (litholysis); böbrek, idrar yolları taşlarının ilaçla eritilmesi ve ürolojide son gelişmeler* (İstanbul, 1979).

Lübnan, Mehmet Emin Bozarslan, *Savaşan Lübnan* (İstanbul, 1976).

Lületaşı, Prof. Dr. M. Hayri Erten - Gülhan Sabayoğlu, *Lületaşı artıklarının aglomerasyonu ve değerlendirilmesi* (TÜBİTAK yay., Ankara, 1977).

M

Macaristan, *Contemporary Hungarian Composers* (Budapeşte, 1974). — G. Kroo, *Trente Années de composition musicale hongroise* (Budapeşte, 1975). — P. Autexier, *La Musique en Hongrie* (Paris, 1978).

Maden, Dr. Ahmet Çağatay, *Maden mikroskopisi* (Ankara, 1979). — Dr. Tülay Eskikaya, *Beypazarı linyit ve bitümlü şistlerinin akışkan yatakta yanma özelliklerinin incelenmesi* (İstanbul, 1978). — Dr. Şükrü Ergin Kısakürek, *Ufak kütük dökümlerinde kolonsal eşeksenli dönüşüm mekanizmasının kurşun-antimuan alaşımlarında incelenmesi* (doçentlik tezi, İstanbul, 1978). — Dr. Ülker Erginsoy, *Anadolu Seçuklu maden sanatı* (Ankara, 1978). — Dr. İsmet Uzkut, *Maden yataklarının oluşumunun jeolojik evrimi ve pratik önemi* (Ankara, 1977).

Madencilik, Prof. Dr. Senai Saltoğlu, *Madenlerde yeraltı üretim yöntemleri* (İstanbul, 1979).

Magnetizma, Doç. Dr. Halûk Beker, *Uzayda yer tutan magnetik yükler ve bir hadron modeli* (doçentlik tezi, 1977).

Makine, Şefik Okday, *Makina elemanları;* 2. c. *Rulmanlı yataklar, kaymalı ya-*

taklar ve yağlama (3. bas., İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Turgut Boduroğlu, *Elektrik makinaları deneyleri* (İTÜ yay., İstanbul, 1978); *Elektrik makinaları dersleri, doğru akım makinaları hesap örneği* (İTÜ yay., İstanbul, 1978). — Ö. Kâhyaoğlu, *Makina temelleri, örneklerle* (Ankara, 1978). — Henri Lauer - Robert N. Lesnick - Leslie E. Katson, *Servomekanizma temelleri 1;* çev., Prof. Dr. Mustafa Münir Ülgür (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Carl Pfleiderer, *Akım makinaları* (Strömungsmaschinen); çevirenler, Prof. Dr. Kaan Edis - Yavuz Tekin (İstanbul, 1978). — Halim Öksüzoğlu - Mustafa Orman, *Yapı makinaları* (İstanbul, 1978). — M. Adnan Peşint, *elektrik makineleri IV; senkron makineler ve alternatif akımın doğrultulması* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Mustafa Akkurt, *Makina elemanları* (3. c., Bursa, 1980). — Prof. Dr. Turgut Boduroğlu, *Elektrik makinaları dersleri, teori, hesap ve kontrüksiyon* (2 cilt, İstanbul 1981). — Ord. Prof. Dr. H. Fauser, *Kesici - yükleyiciler, galeri açma makineleri;* çev. Doç. Dr. Şinasi Eskikaya (İstanbul, 1981).

Maliye, Prof. Dr. İlhan Özer, *Türk kamu maliyesi ve sorunları* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. Ömer Faruk Batırel - Dr. Adnan Tezel, *Kamu maliyesinde seçme yazılar* (İstanbul, 1976). — Doç. Dr. Özhan Ulutan, *Kamu maliyesi* (AÜ/SBF yay., Ankara, 1978). — Prof. Dr. Memduh Yaşa, *Devlet borçları* (Ankara, 1978). — Oğuz Aydemir, *Devlet gelirlerindeki gelişmeler ve gelir vergisi kaybı, 1970 - 1976* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Arif Nemli, *Kamu maliyesine giriş* (İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Ahmet Hayri Durmuş, *Malî tablolar tahlili* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Oktay Güvemli, *Uygulamalı malî tablolar tahlili* (gen. 3. bas., İstanbul, 1981).

Maliyet, Prof. Dr. Nasuhi Bursalı, *Maliyet muhasebesi, prensipler ve uygulama* (İstanbul, 1978).

Manet (Edouard), Germain Bazin, *Edouard Manet* (çev., İstanbul, 1980).

Manganez, Oktay Aydoğanlı - Erol Güvenilir, *Türkiye manganez envanteri* (Ankara, 1980).

Mantık, Prof. Dr. Necati Öner, *Fransız sosyoloji okuluna göre mantığın menşei problemi* (2. bas., Ankara, 1977). — Necip Taylan, *Mantık, tarihçesi, problemleri* (İstanbul, 1981).

Marangozluk, Necati Çelebi, *Ağaç işleri atelyelerinde kullanılan el makineleri* (2. bas., Ankara, 1977).

Marksizm, Vladislav Kelle - Matvei Kovalson, *Tarihsel maddecilik, marksist toplum kuramının ana çizgileri* (Historical materialism, an outline of marxist theory of society); türkçesi, Ö. Ufuk (İstanbul, 1978). — Rius, *Yeni başlayanlar için Marks* (Marx para principiantes); çev., Can Yücel (İstanbul, 1978). — SBKP, *Sovyetler Birliği Komünist Partisi, deneyimi ve devrimci teori;* çev., Ahmet Şahin (İstanbul, 1978). — *Marksist - leninist askerlik bilimi*, 2 cilt; 1. c., *Savaş üzerine;* 2. c., *Ordu üzerine;* türkçesi, Doğan Özgüden (İstanbul, 1978).

Masonluk, Mithat Gürata, *Masonluk nedir ne değildir* (Ankara, 1976). — İlhami Soysal, *Türkiye ve dünyada masonluk ve masonlar* (2. bas., İstanbul, 1978).

Matematik, Herbert Suter, *Modern matematik* (Methématiques modernes II), 2 cilt; çev., Kemal Ülker (Ankara, 1974). — Doç. Dr. Hilmi Hacısalihoğlu, *Lineer Cebir* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Eşref Kaya, *Sayılar teorisi* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Selma Soysal, *Yüksek matematik dersleri* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Nadir Yücel, *Basic ile sayısal hesap* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Rudolf Zurmühl, *Matrisler ve mühendislik problemlerine uygulamaları;* çev., Prof. Dr. İlhan Birkam (İstanbul, 1978). — Mehmet Ali Kayalı, *Genel matematik* (İstanbul İTİA yay., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Feridun Özgür, *Ticari hesap ve mali cebir* (1. c., 5. bas., İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Giacomo Saban, *Analize giriş* (2. bas., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Cengiz Uluçay, *Fonksiyonlar teorisi ve Riemann yüzeyleri* (2. bas., Ankara, 1978). — Doç. Dr. Şemsettin Bağırkan, *Olasılık* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Giacomo Saban, *Analiz dersleri* (2 cilt, 2. bas., İstanbul, 1981). — *Uluslararası matematik olimpiyatları 1959 - 1977, çözümleri ile orijini;* derleyen, Samuel L. Greitzer; çev., A. Yüksel Süer - Dilaver çetin (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Emin Altan, *İktisatçılar için genel matematik* (düzelt. 6. bs., İstanbul ,1981).

Materyalizm, Münir Ramazan Aktolga, *Bir adım ileri, diyalektik materyalizmin esaslarına giriş* (Ankara, 1978).

Mecelle, Ali Himmet Berki, *Açıklamalı mecelle* (Mecelle'i ahkâm-ı adliyye) [İstanbul, 1978].

Mecra, Dr. Cumhur Özakman, *Türk hukukunda mecra irtifakları* (doktora tezi, İstanbul, 1978).

Medeni hukuk, Prof. Dr. Bülent Köprülü, *Medenî hukuk, genel prensipler, kişinin hukuku, gerçek kişiler, tüzel kişiler* (İstanbul, 1979). — *Medenî hukukla ilgili İsviçre federal mahkemesi kararları,* 1. c., çev, Doç. Dr. Şener Akyol (İstanbul, 1980).

Medeni kanun, *Medeni kanun 50. yıl sempozyumu I, «tebliğler»* (İÜ Mukayeseli Hukuk Ens. yay., İstanbul, 1978).

Mehdi, Kıyas Akgün, *Onikinci imam Muhammed Mehdi* (Ankara, 1976).

Mekanik, M. Şevki Bayvas, *Genel mekanik* (Ankara, 1978). — Prof. Tayyar Temir, *Kinematik, mekanik dersleri* (İstanbul, 1980).

Memur, Kemalettin Alikâşifoğlu, *Gerekçeli açıklamalı içtihatlı devlet memurları kanunu, ilgili kanunlar, yönetmelikler* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Sait Güran, *Memur hukukunda kayırma ve liyakat sistemleri* (İstanbul, 1980). — Doç. Dr. Ömer Bozkurt, *Memurlar, Türkiye'de kamu bürokrasinin sosyolojik görünümü* (Ankara, 1980).

Menderes (Adnan), Orhan Cemal Fersoy, *Adnan Menderes, bir devre adını veren başbakan* (2. bas., İstanbul, 1978).

Merinos, Doç. Dr. Tahsin Kesici, *Gözlü ve Altınova devlet üretme çiftliklerinde yetiştirilen Anadolu merinoslarının çok değişkenli analiz yöntemiyle karşılaştırılması* (Ankara, 1979).

Merkez Bankası, Ziya Kayla, *Merkez Bankası işlemleri* (Ankara, 1981).

Mersin (bot.), Doç. Dr. Ayten Doğan, *Myrtus communis L., Mersin bitkisinin uçucu yağ verimi, yağın fiziksel - kimyasal özellikleri ve bileşimi üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1978).

Merzifon, A. Aziz Taşan, *Merzifon, ünlü şair, bilgin ve devlet adamları* (İstanbul, 1979).

Metodoloji, Maurice Duverger, *Metodoloji açısından sosyal bilimlere giriş,* çev., Ünsal Oskay (Ankara, 1980).

Mevlana, Feridun bin Ahmed Sipehsâlâr, *Mevlana ve etrafındakiler,* çev., Tahsin Yazıcı (İstanbul, 1977).

Meyvecilik, Prof. Dr. Sabahattin Özbek, *Özel meyvecilik «kışın yaprağını döken meyve türleri»* (Ankara, 1978).

Mezbaha, Lalahan Zootekni A. Ens., *Et teknolojisi, kesim* (Ankara, 1977). — Erik Pedersen - Berrak Eltan, *Mezbaha işletmesi* (Ankara, 1977).

Mısır, Sami Sefa, *Sulanır koşullarda Eskişehir yöresinde mısırın ticaret gübresi isteğinin tespiti konusunda bir araştırma* (Eskişehir, 1977).

Mikrobiyoloji, Prof. Dr. M. Hilmi Pamir, *Teknik ve endüstriyel mikrobiyoloji* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Suat Vural, *Mikrobiyolojide 40 yıl* (İstanbul, 1980). — William A. Nolte, *Ağız mikrobiyolojisi* (Oral microbiology), çev., Prof. Dr. Özden Anğ (İstanbul, 1981).

Milletlerarası hukuk, Prof. Dr. Edip F. Çelik *Milletlerarası hukuk* (İstanbul, 1980).

Milliyet, Abram İzraileviç Zevelev, *Ulusal sorun SSCB'de nasıl çözüldü,* çev., V. Arslan (İstanbul, 1978).

Milliyetçi Hareket Partisi, Alparslan Türkeş, *Dokuz ışık ve Türkiye* (İstanbul, 1976).

Milliyetçilik, Doç. Dr. Erol Güngör, *Türk kültürü ve milliyetçilik* (3. bas., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Mehmet Kaplan, *Türk milletinin kültürel değerleri* (MEB yayını, İstanbul, 1977). — Dr. Baskın Oran, *Az gelişmiş ülke milliyetçiliği, Kara Afrika modeli* (doktora tezi, Ankara, 1977). — Alparslan Türkeş, *Milliyetçilik, millî doktrin, dokuz ışık* (İstanbul, 1977). — Nurettin Topçu, *Milliyetçiliğimizin esasları* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Uriel Heyd, *Türk ulusçuluğunun temelleri;* çev., Kadir Günay (Ankara, 1979); *Ziya Gökalp: Türk milliyetçiliğinin temelleri;* çev., Cemil Meriç (İstanbul, 1980). — Kemal Solak, *İslama göre millet, milliyetçilik ve ırkçılık* (İstanbul, 1980).

Mimari, Prof. Dr. Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu mimarisinde süsleme ve el sanatları* (Ankara, 1978). — Necdet Sakaoğlu, *Divriği'de ev mimarisi* (İstanbul, 1978). — Ara Altun, *Sanat tarihinde mimari çizim için küçük rehber* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Mustafa Cezar, *Anadolu öncesi türklerde şehir ve mimarlık* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Birsen Doruk, *Temel dizayn, öğretim programını geliştirme üzerine bir çalışma* (İstanbul, 1980). — Prof. Enis Kortan, *Çağdaş üniversite kampüsleri tasarımı* (Ankara, 1981). — Jale N. Erzen, *Mimar Sinan dönemi cami cepheleri* (Ankara, 1981). — Reha Günay, *Geleneksel Safranbolu evleri ve oluşumu* (Ankara, 1981). — Metin Sözen, *Anadolu'da Akkoyunlu mimarisi* (İstanbul, 1981); *Camilerimiz ve öyküleri* (İstanbul, 1981). — Yıldırım Yavuz, *Mimar Kemalettin ve birinci ulusal mimarlık dönemi* (Ankara, 1981). — Sevgi Aktüre, *19. yüzyıl sonunda Anadolu kenti mekânsal yapı çözümlemesi* (2. bas., Ankara, 1981). — Prof Dr. Mario Salvadori - Prof. Dr. Robert Heller, *Mimarlıkta taşıyıcı sistem* (Structures in architecture), çev., Prof. Dr. Hasan Karataş - Dr. Bisüley Utku (İstanbul, 1980).

Minyatür, Doç. Dr. Metin And, *Turkish miniature painting, the Ottoman period* (İstanbul, 1978).

Miras hukuku, Prof. Dr. Bülent Köprülü, *Miras hukuku dersleri* (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu, *Miras hukuku* (yenilenmiş, genişl. ve tamamlanmış 2. bas., İstanbul, 1978). — Esat Şener, *Eski ve yeni miras hukuku* (Ankara, 1981).

Modülasyon, Doç. Dr. Mümtaz Yılmaz, *Modülasyon teorisi* (Ankara, 1978).

Molière (Jean-Baptiste), Turan Oflazoğlu, *Molière* (İstanbul, 1978).

Monet, (Claude), Daniel Wildenstein, *Claude Monet* (çev., İstanbul, 1980).

Motor, Dr. Oktay Akçakoyunlu, *İçten yanmalı motorlar;* 1. c. *Termodinamik esaslar* (İstanbul, 1978). — Hamit Atalay, *Transmisyon tekniği* (Ankara, 1977). — İbrahim Kuyumcu - Dr. Yavuz Beşorak, *Otomobil ve motor terimleri sözlüğü* (Ankara, 1980). — Prof. Dr. Behçet Sarıgönül, *Pistonlu motorlar (içten yanmalı),* [1. c., İstanbul, 1981].

Muaviye, Dr. Mehmet Ali Derman, *Eba Süfyan'ın oğlu Şam valisi Muaviye* (İstanbul, 1978).

Muhammed (Hz.), Mustafa Darir bin Yusuf bin Ömer, *Kitab-ı siyeri'n-Nebi, peygamber efendimizin hayatı;* 3. c.; bugünkü dile uygulayan, Mehmet Faruk Gürtunca (İstanbul, 1977). — Ahmed Cevdet Paşa, *Hatemül enbiya (son peygamber);* sadeleştirip düzenleyen: Mümin Çevik (İstanbul, 1977).

Muhasebe, Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu - Doç. Dr. Cudi Tuncer Gürsoy, *Maliye ve yöretim muhasebesi* (İstanbul, 1978).

Mukavemet, Prof. Dr. Hasan Karataş, *Mukavemet* (İTÜ Mimarlık F. yay., İstanbul, 1978).

Murad II, *Gazavat-ı Sultan Murad bin Mehemmed han, İzladi ve Varna savaşları (1443 - 1444) üzerinde anonim gazavatname* (tıpkı - basım ve türk harfleriyle metin, notlar ve bir lügatçe ile) yayıma hazırlayanlar, Halil İnalcık - Dr. Mevlut Oğuz (TTK yay., Ankara, 1978).

Müdahale (Psikososyolojik müdahale),

Max Pages, *La Vie affective des groupes* (Dunod, 1968).

Mühendislik, William G. McLean - E. W. Nelson, *Teori ve problemlerle mühendislik mekaniği ve dinamik* (Schaum's outline of theory and problems of engineering mechanics statics and dynamics); çev., Doç. Dr. Yılmaz Şimşek (Ankara, 1979).

Mülkiyet, Doç. Dr. Bülent Tahiroğlu, *Roma hukukunda mülkiyet hakkının sınırları* (İstanbul, 1981).

Müze, Mehmet Önder, *The museums of Turkey and examples of the masterpieces in the museums* (Ankara, 1977).

Müzik, Ord. Prof. Salih Murat Uzdilek, *İlim ve musiki, türk musikisi üzerinde incelemeler* (İstanbul, 1977). — Zeki Yılmaz, *Türk musikisi dersleri* (İstanbul, 1977). — Yılmaz Öztuna, *Türk musikisi tarihi* (İstanbul, 1977). — Dr. Şenel Önaldı, *Güzel ses çıkarma sanatı, mesleği sesle ilgili olanlar için* (İstanbul, 1978). — M. Ayhan Zeren, *Müzikte ses sistemleri, genel diziler* (Ankara, 1978). — *Güfteler, türk sanat musikisi sözlü eserleri;* hazırlayanlar, Avni Anıl - Günbey Zakoğlu (İstanbul, 1980). — *100. yılda Atatürk marşları,* yay. Kültür Bak. (Ankara, 1981). — A. Mutli, *Armoni* (nota ve metin); çev: Lale Feridunoğlu (İstanbul, (1980). — *Yeni piyano metodu, eğitsel yeni düzenlemeler* (Ankara, 1980). — Saip Egüz, *Toplu ses eğitimi I. temel konular* (Ankara, 1980). — Faruk Yener, *Müzik kılavuzu* (gen. 3. bas., İstanbul, 1981). — Leyla Pamir, *Müzikte yaratıcının gücü* (Ankara 1981). — Saip Egüz, *Koro eğitimi ve yönetimi* (Ankara, 1981). — Etem Ruhi Üngör, *Türk musikisi güfteler antolojisi* (1. c., İstanbul, 1981).

N

Namaz, Muhammed Birgivi, *Namazın doğru kılınması,* çev., Mehmed Emre (İstanbul, 1976). — Mehmed Şevket Eygi, *Namazı dosdoğru kılmak, Tesviyetü'l imad,* (İstanbul 1976).

Neandria, Doç. Dr. Aşkıdil Akarca, *Neandria, Kuzey Ege'de arkaik ve klasik çağlara ait bir şehir* (İstanbul, 1977).

Nevevi, imam, *Hadis-i erbain (Kırk hadis),* çev., Abdülkadir Akçiçek (İstanbul 1980). — Sıtkı Gülle, *Tam riyazüs-salihin metni ve eksiksiz tercümesi* (İstanbul, 1981).

Nevşehir, Doç. Dr. Firdevs Kaya, *Nevşehir ili çiftçilerinin köy el sanatları uğraşıları üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1981).

Noctuidae, Sühran Keyder, *Marmara bölgesinde 1962 - 1975 yılları arasında saptanan noctuidae türleri ve özellikleri* (Tarım Bakanlığı zirai mücadele yay., Ankara, 1978).

Nöroloji, Doç. Dr. Ayfer Ülkü, *Toplumumuzda 0-15 yaşlarındaki normal çocuklarda çevresel duysal ve motor sinirlerde iletim hızı standardizasyonu* (İzmir, 1977). — Dr. Kriton Dinçmen, *Nöroloji el kitabı* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. İsmail Çifter, *Organik kaynaklı ruhsal tepkiler* (Ankara, 1980). — *Nöroloji;* düzenleyen: Prof. Dr. Edip Aktin (geliştrl. 2. bas., İstanbul, 1981).

Nutuk, Türk Tarih Kurumu, *Atatürk'ün büyük söylevinin 50. yılı semineri, 17-19 ekim 1977, bildiriler ve tartışmalar* (Ankara 1980). — Atatürk Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk* 1. c. 2. bas., baskıya hazırlayanlar, Doç. Dr. Birol Emil - Melin Has - Er -Mehmet Ali Aydın (Ankara, 1981). — Baki Kurtuluş Öngün, *Tarihsel olaylarla söylev* (Ankara, 1981). — H. Adnan Önelçin, *Nutuk'un (Söylev'in) içinden* (İstanbul, 1981).

Nüfus, Dr. Paul R. Ehrlich, Nüfus bombası; çev., Dr. Nurullah İ. Tolon (Ankara, 1976). — Samira Yener, *1965 - 1970 döneminde iller arası göçler ve göç edenlerin nitelikleri* (DPT yayını, Ankara, 1977). — Gül Ergil, *Toplumsal yapı araştırması, nüfus ile ilgili gelişmeler* (DPT yayını. Ankara, 1977). — Baki Öz, *Türkiye'de göç olgusu, sorunları ve çözümü* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Şerif Çanga-Prof. Dr. Nejat Y. Ilgaz, *Aile planlamasında antikonsepsiyonel metotların kullanılması* (genişl. 3. bs., Ankara, 1980). — Carlo M. Cipolla, *Ekonomi ve nüfus* (The economic history of world population); çev., Mehmet Sırrı Gezgin (İstanbul, 1980). — Meliha Yazıcı - Hamdi Yazıcı, *Nüfus, nesep, evlenme ve vatandaşlık uygulaması* (İstanbul, 1981).

Nükleer, Dr. Ahmet R. Bayülken, *Türkiye'nin uzun vadeli nükleer güç politikasının tespitinde çok kriterli seçim metotlarının kullanılması* (doktora tezi, İstanbul, 1978). — Prof. Nejat Aybers, *Nükleer mühendisliğin esasları* (İstanbul, 1981).

O

Oda, P. Rice Evans Spark, *Streamer, Proportional and Drift Chambers* (Londra, 1974). — F. Sauli, *Principles of Operation of Multiwire Proportional and Drift Chambers* (Cern, 1977); *Physics Today* (ekim 1978). — G. Charpak, *Applications of Proportional Chambers to Some Problems in Medicine and Biology* («Proceedings of the Wire Chambers Conference», Viyana, 1978).

Oğuzlar, Prof. Dr. Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), tarihleri, boy teşkilatı, destanları* (genişl. 3. bs., İstanbul, 1980).

Okaliptüs, Suay Harman, *Tarsus-Karabucak'ta yetişen okaliptüs (E. camaldulensis dehnth.) türü odununun morfolojik yönden etüdü ve yarı kimyasal selülozunun kâğıt sanayiinde değerlendirilme imkânları* (Ankara, 1978).

Oligoelement, *Les Oligo-éléments en France* (Annales agronomiques, özel sayı, 1970). — C.F. Mills, *Trace Element Metabolism in Animals* (Edinburgh ve Londra, 1970). — E.J. Underwood, *Trace Elements in Human and Animal Nutrition* (New York, 1977).

Omurgalılar, Doç. Dr. Mustafa Kuru, *Omurgalı hayvanlar* (chordata) sistematiği (Ankara, 1978).

Onkoloji, Doç. Dr. Necati Küçüksu-Dr. Şevket Ruacan, *Klinik onkoloji* (Ankara, 1978).

Orman, Prof. Necmettin Çepel, *Orman ekolojisi* (İstanbul, 1978). — Emin Akgül-Dr. Cemil Aksoy, *Bolu Şerif Yüksel araştırma ormanının genel toprak karakterleri ve toprak haritaları* (Ankara, 1978).

Ormancılık, Prof. Dr. Fehim Fırat-Prof. Dr. Muharrem Miraboğlu, *Orman kıymetlerinin takdirinde kullanılan formüller ve uygulanmasına ait örnekler* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. İsmail Eraslan, *Orman amenajman planı ünitelerinin (serilerin) büyütülmesi olanakları üzerine araştırmalar* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. İsmail Eraslan, *Orman ürünleri endüstrisinin tanımı, önemi, Türkiye'deki gelişimi, sınıflandırılması ve entegrasyonu* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Yılmaz Bozkurt, *Ağaç teknolojisi* (İstanbul, 1979). — Doç. Dr. Alparslan Akça, *Hava fotoğraflarının ormancılıkta ve özellikle orman kadastro işlerinde kullanılması olanakları üzerine araştırmalar* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. A. Yılmaz Bozkurt, *Fiziksel ve mekanik ağaç teknolijisi* (1. c., İstanbul, 1980). — Doç. Dr. Hüseyin Cahit Şad, *Batı Karadeniz bölgesindeki değişik yaşlı koru ormanlarında kullanılabilecek amenajman metodları hakkında kıyaslamalı araştırmalar* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. İsmail Eraslan, *Aynıyaşlı ormanların optimal kuruluşlara götürülmesinde kullanılabilecek artım yüzdeleri simülasyon yöntemi* (İstanbul, 1981). — Ord. Prof. Dr. Asaf Irmak-Prof. Dr. Ajun Kurter-Doç. Dr. Mehmet Doğan Kantarcı, *Trakyanın orman yetişme bölgelerinin sınırlandırılması* (İstanbul, 1980). — *Orman ekosistemi simpozyumu;* yay. Prof. Dr. Muzaffer Selik-Doç. Dr. M. Doğan Kantarcı (İstanbul, 1981). — *Türkiye'de ormancılık gelişiminin güncel sorunları semineri bildirileri ve tartışma özetleri* (Bolu, 1980).

— Prof. Dr. Hayrettin Kayacık, *Orman ve park ağaçlarının özel sistematiği* (2 cilt, 4. bas., İstanbul, 1981).

Ortadoğu, Prof. Dr. Sabahattin Zaim, *Ortadoğu ülkeleri arasında iktisadî işbirliği imkânları* (İstanbul, 1978).

Ortaöğretim, editör: Prof. Dr. Turhan Oğuzkan, *Ortaöğretim ve sorunları* (İstanbul, 1981).

Ortopedi, Dr. Önder Yazıcıoğlu, *Kalça cerrahisinde total protez uygulaması ve komplikasyonları* (uzmanlık tezi, İstanbul, 1978).

Oseanografya, Prof. Dr. Ajun Kurter, *Oseanografya, kimyasal fiziksel dinamik* (İstanbul, 1977).

Osman (halife), Mustafa Necati Bursalı, *Haya ve edep incisi hazreti Osman* (4. bas., İstanbul, 1977).

Osmanlıca, Prof. Dr. Muharem Ergin, *Osmanlıca dersleri* (4. bas., İstanbul, 1980). — *Osmanlıca - Türkçe sözlük* (Ankara, 1981).

Osmanlı imparatoruğu, Defterdar Sarı Mehmet Paşa, *Zübde-i vekaiyat (olayların özü), 1. c. 1656-1684;* sadeleştiren, Abdülkadir Özcan (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Yücel Özkaya, *Osmanlı imparatorluğunda âyânlık* (doçentlik tezi, Ankara, 1977). — Guillaume Antoine Olivier, *Türkiye seyahatnamesi (1790 yıllarında Türkiye ve İstanbul);* Olivier'in Osmanlı imparatorluğu seyahatnamesinden türkçeye çeviren, Oğuz Gökman (Ankara, 1977). — Benedikt Kuripesic, *1530 yılında Bosna, Sırbistan ve Bulgaristan üzerinden İstanbul'a giden Joseph von Lamberg ile Niclas Jurisehitz'in elçilik günlüğü;* 1910'da İnssbruck'ta Wagner üniversite kitabevi tarafından basılan nüshadan çeviren, Özdemir Nutku (TTK yay., Ankara, 1977). — Mehmed Cemaleddin, *Siyasi hatıralar, 1908-1913;* sadeleştiren, Ziyaeddin Engin (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Aydın Taneri, *Osmanlı devletinin kuruluş döneminde hükümdarlık kurumunun gelişmesi ve saray hayatı, teşkilatı* (Ankara, 1978). — İsmail Erünsal, *II. Bayezid devrine ait in'âmât defteri* (İstanbul, 1981). — Ord. Prof. M. Fuad Köprülü, *Osmanlı imparatorluğunun kuruluşu* (İstanbul, 1981). — Cevdet Türkay, *Başbakanlık arşivi belgelerine göre Osmanlı İmparatorluğu'nda oymak, aşiret ve cemaatler* (İstanbul, 1979). — Prof. M. Tayyip Gökbilgin, *Osmanlı İmparatorluğu medeniyet tarihi çerçevesinde Osmanlı paleografya ve diplomatik ilmi* (İstanbul, 1979). — Nigâr Anafarta, *Osmanlı İmparatorluğu ile Lehistan (Polonya) arasındaki münasebetlerle ilgili tarihî belgeler* (İstanbul, 1979).

Osmanlılar, Abdülkadir Dedeoğlu, *Osmanlılar albümü* (resimler Sami Güner-Mustafa Arsever) [İstanbul, 1980]. — Hüseyin Algül, *Bursa'da medfun Osmanlı sultanları ve Emir Sultan* (İstanbul, 1981).

Osteomiyelit, Doç. Dr. Orhan Süren, *Osteomiyelitler* (İzmir, 1977).

Ot, Dr. İbrahim Manga, *Yonca ve korungada değişik olgunluk devrelerinde yapılan biçmelerin ot verimine otun kalitesine ve yedek besin maddelerine etkileri üzerinde araştırmalar* (Erzurum, 1978).

Otomat, G. Michel, C. Langeau, B. Espian, *les Automates programmables industriels* (Dunod, Paris, 1979).

Otomobil, Hasan Çağlayan, *Tüm amatör ve usta şoförler için otomobil anatomisi* (İstanbul, 1977). — İbrahim Kuyumcu-Dr. Yavuz Beşorak, *Otomobil ve motor bilgisi terimleri sözlüğü* (Ankara, 1980).

Ö

Öğretim, Ahmet Altuğ, *Genel öğretim bilgisi* (İzmir, 1977). — Cavit Oral Binbaşioğlu, *Genel öğretim bilgisi; öğretimin ilke, yöntem ve teknikleri* (Ankara, 1977).

Öğretmen, Yaşar Çağlayan, *Türkiye'de öğretmen yetiştirme sorunları* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Alpaslan Işıklı, *Dünyada öğretmen sendikacılığı* (Ankara, 1977).

Ömer Seyfettin, Fethi Gözler, *Ömer Sey-*

fettin, hayatı, edebî kişiliği, düşünceleri, eserlerinin karakteri ve eserlerinden örnekler (İstanbul, 1976).

Özyönetim, Milojko Druloviç, *Özyönetim* (çeviri, Ankara, 1976). — Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Türkiye açısından özyönetim* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Nurhan Akçaylı, *Yönetime katılma ve özyönetim* (Bursa Üni. yay., İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Alpaslan Işıklı, *Kuramlar boyunca özyönetim ve Yugoslavya deneyi* (Ankara, 1980).

P

Pakistan, Tamer Kayacıklı, *Pakistan* (İstanbul, 1978).

Paleobiyoloji, E. Boureau, *Traité de paléobotanique* (Masson, 1964 - 1975; 4 cilt). — R. Roger, *Paléoécologie* (Masson, 1977-1979; 3 cilt). — H. ve G. Ternier, *les Animaux préhistoriques* (P.U.F., 1977).

Paleontoloji, Prof. Dr. Atife Dizer, *Paleontoloji* (İstanbul, 1978). — Dr. Gülden Gitmez, *Fosil mikroplanktonlar, dinoflagellat kistleri ve akritarklar* (Ankara, 1978). — Dr. Heinrich Bremer, *Paleontoloji, ders kitabı* (İzmir, 1978).

Pansuman, Dr. Tarık Güngör, *Yara pansumanı, cerrahide pansuman* (Ankara, 1978).

Para, TTOSOTB, *Türk parası kıymetini koruma hakkında 24 sayılı karar ve 6 sayılı tebliğ hakkında hukuki düşünceler ve bu karar ile tebliğ aleyhine yapılabilecek başvurmalar ile iptal davası dilekçesi örneği* (Ankara, 1977). — Haluk Ferden Gürsel, *Türkiye için para bazı analizi ve parasal denetim model denemesi* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Suat Öksüz, *Türkiye' de para ve dış denge ilişkisi «bir parasal yaklaşım modeli denemesi»* (Eskişehir, 1980). — Prof. Dr. Feridun Ergin, *Para ve faiz teorileri* (İstanbul, 1981). — Prof. Max Fry-Miriam Rodrik Farhi, *Money and banking in Turkey* (Boğaziçi Üniversitesi yay., İstanbul, 1979). — Nezihi Aykut, *Osmanlı devletinde Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen kaimler ve Osmanlı Bankası banknotları* (Ottoman paper money and imperial Ottoman Bank banknotes transferred Ottoman Empire to Turkish Republic) [İstanbul, 1979]. — Doç. Dr. U. İlker Parasız, *Uluslararası para sistemi «kuram, mekanizma, tarihçe, politika»* (Ankara, 1980). — Dr. Ahmed Salah, *İslam açısından bankacılık;* arapçadan çev., İsmail Kaplan (Konya, 1979). — Doç. Dr. Gül Günver Turan, *Uluslararası para sistemi, dünü ve bugünü* (Ankara, 1980). — Dr. T. Güngör Uras, *Türkiye'de yabancı sermaye yatırımları* (İstanbul, 1979).

Parapsikoloji, Sheila Ostrander - Lynn Schroeder, *Bulgaristan ve Çekoslovakya' da olağanüstü parapsişik araştırmalar ve bilimsel makaleler;* çev., Ergün Arıkdal - Selman Gerçeksever (2 cilt, İstanbul 1977).

Parazitoloji, Prof. Dr. Mehmet Mihri Mimioğlu, *Genel parazitoloji* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. M. Mihri Mimioğlu - Mülkiye Kasap, *Medikal parazitoloji laboratuvar yöntemleri* (Sivas, 1978). — Prof. Dr. M. Ali Özcel, *İmmunofluoresans ve parazitolojide uygulanması* (İzmir, 1978). — Prof. Dr. Şevket Yaşarol, *Medikal parazitoloji* (İzmir, 1978).

Patates, Çiğdem Ayla, *Orta Anadolu koşullarda patatesin azot-su ilişkileri ve su tüketimi* (Ankara, 1977). — Sami Sefa, *Sulanır koşullarda Eskişehir yöresinde patates bitkisinin azotlu gübre isteği konusunda bir araştırma* (Eskişehir, 1977).

Patoloji, Dr. Tülay Canda - Dr. M. Şerefettin Canda, *Patoloji* (Sivas, 1978).

Pazarlama, Doç. Dr. Kemal Kurtuluş, *Pazarlama araştırmaları* (İstanbul, 1976). — Dr. Jean Matthey, *Ticarette başarı yolu, tezgâhtarlık, pazarlama ve satış psikolojisi;* çev., Prof. Dr. Baha Arıkan (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Tunç Erem, *Yönetim açısından pazarlama* (2. bas., İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Çevik Uraz, *Temel pazarlama bilgileri* (Ankara, 1978). — Olcay Baykal - İlyas Gülmez, *Pazarlamada mal, yeni mal ve ülkemizdeki yeni mal çalışmaları* (Ankara, 1980). — Prof. Dr. Kemal Kurtuluş, *Pazarlama araştırmaları* (genişl. 2. bs., İstanbul, 1981). — Dr. Tanju Öztürk, *Pazarlama ekonomisi ve tüketicinin korunması* (İstanbul, 1981).

Pediatri, *İstanbul XVI'ncı türk pediatri kongresi,* 1. c., *Perinatoloji;* 2. c., *Tebliğler* (İstanbul, 1978).

Peker (Orhan), Şahap Sıtkı, *Orhan Peker'den anılar, sergiler, mektuplar, şiirler* (İstanbul, 1980).

Petrokimya, DPT, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı petrokimya özel ihtisas komisyonu raporu* (Ankara, 1977).

Petrol, Prof. Dr. Ekrem Göksu, *Petrol jeolojisi* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Kubilay Baysal, *Uluslararası petrol sorunları* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Ömer Kuleli, *Petrol arıtım teknolojisi* (İstanbul, 1981).

Peygamber, Bünyamin Ateş - Mehmet Dikmen, *Peygamberler tarihi* (1. c. İstanbul, 1981). — *Kısası enbiya* (İstanbul, 1981).

Peygamberlik, Muhiddin Bahçeci, *Ayet ve hadislerde peygamberlik ve peygamberler, nübüvvet ve risalet* (İstanbul, 1977).

Peynir, Dr. Şengül Öcal - Necla Aran - Dr. Emel Çelikkol, *Zeytin kara suyu ve peynir suyundan mikrobiyal protein elde edilmesi* (Kocaeli, 1977).

Peyzaj, Prof. Dr. Sadri Aren, *Peyzaj mimarisi* (AÜ Ziraat F. yay., Ankara, 1977).

Pir Sultan Abdal, Sabahattin Eyüboğlu, *Pir Sultan Abdal* (2. bas., İstanbul 1977). — Memet Fuat, *Pir Sultan Abdal, yaşamı, sanatçı kişiliği, yapıtları* (İstanbul, 1977).

Pisarro (Camille), Charles Kunstler, *Camille Pisarro* (çeviri, İstanbul, 1980).

Plan, DPT, *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı, 1979 - 1983* (Ankara, 1979). — *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı 1979 yılı programı* (Ankara, 1979); *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı 1979 yılı programı icra planı* (Ankara, 1979).

Polimer, Doç. Dr. Engin Bağda, *Polimer kimyası* (Ankara, 1976).

Protein, Dr. Sinan Ömeroğlu, *Ünitemizde biyolojik yolla elde edilen mikrobiyal proteinlerin amino asitleri üzerinde bir araştırma* (TÜBİTAK/MBEAE yay., Kocaeli, 1978).

Protokol, Fıtrat Atasel, *Dışişleri Akademisi IX. eğitim dönemi protokol dersleri* (Ankara, 1976).

Psikiyatri Prof. Dr. Orhan Öztürk - Dr. Ahmet Göğüş, *Onüçüncü ulusal psikiyatri ve nörolojik bilimler kongresi bilimsel çalışmaları* (Ankara, 1978). — Gülhane Askeri Tıp Akademisi, *Tarihsel gelişim içinde Türkiye'de ve Gülhane'de psikiyatri 1898-1980* (Ankara, 1980). — Prof. Dr. Adnan Ziyalar, *Psikiyatrik semiolojı ve medikal psikoloji* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Ayhan Songar, *Psikiyatri psikobiyoloji ve ruh hastalıkları* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Ayhan Songar, *Temel psikiyatri, psikofizyolojik temel bilgiler* (İstanbul, 1981).

Psikoloji, İvan Petroviç Pavlov, *Şartlı refleksler ve sinir bozuklukları, çev., Dr.* Nezahat Arkun (2. bas., İstanbul, 1975). — Dr. Halis Özgü, *Psikoloji dünyasının üç büyükleri: Freud - Adler - Jung* (İstanbul, 1976). — Lesli Norman Munn, *Psikoloji, insan intibakının esasları,* çev., Nahit Tendar (5. bas. Ankara, 1976). — Selmin Evrim, *Psikoloji açısından zekâ sorunu, toplum hizmetinde psikoloji psikolojinin iş, okul ve meslek hayatı gibi alanlarda uygulanması* (İÜ Edebiyat F., İstanbul, 1978). — Fikret Özgönenç, *Küçük çocuklarda zekâyı ölçme teknikleri ve testleri* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Metin And, *İnsanüstülük taslayanların içyüzü* (İstanbul, 1981). — Dr. Ayşe Can Baysal, *Sosyal ve örgütsel psikolojide tutumlar* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Mithat Enç, *Eğitim ruhbilimi* (İstanbul, 1981).

R

Radyasyon, Doç. Dr. Ziya Güner, *Esneklik dalgaları, ışık ve atomik etkileşimler, ısı ve istatistik fizik, radyasyon fiziği* (Ankara, 1977).

Radyo, David Gibson, *Kendi kendine pratik radyoculuk;* çev., Kâşif Çınar (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Bingül Yazgan, *Yarı iletken mikrodalga düzenleri* (İstanbul, 1980). — Doç. Dr. Aysel Aziz, *Radyo ve televizyona giriş* (genişl. 2. bs., Ankara, 1981).

Radyobiyoloji, Doç. Dr. Atilla Özalpan, *Radyobiyoloji* (İstanbul, 1980).

Ran (Nazım Hikmet), Kemal Sülker, *Nazım Hikmet'in gerçek yaşamı, 2. k. 1928 - 1934* (İstanbul 1977). — M. Zekeriya Sertel, *Nâzım Hikmet'in son yılları* (İstanbul, 1978). — *İnsan Manzaraları;* hazırlayan Asım Bezirci (İstanbul, 1978); — *Son şiirleri* (Habora yay., İstanbul, 1978). — Zühtü Bayar, *Nazım Hikmet üzerine inceleme* (genişl. 3. bas., İstanbul, 1978). — İlhan E. Darendelioğlu, *Nazım Hikmet vatan şairi mi vatan haini mi* (İstanbul, 1978).

Redon (Odilon), Jean Cassou, *Odilon Redon* (çev., İstanbul, 1980).

Redresör, Güven Tuğrul, *Küçük transformatör ve redresörler* (İstanbul, 1978).

Renoir (Auguste), François Daulte, *Auguste Renoir* (çev., İstanbul, 1980).

Resim, Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Resme başlarken* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Günsel Renda, *Batılılaşma döneminde türk resim sanatı, 1700 - 1850* (doçentlik tezi, Ankara, 1977). — Sadettin Çağlarca, *Yağlıboya resim tekniği* (2. bas., İstanbul, 1977). — Adnan Turani, *Resimde geometri, işlemleri, sorunları* (Ankara, 1978). — Süleyman Yıldız, *Açıkiamalı teknik resim* (İstanbul, 1978). — Fikret Mualla, *Çakallar* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Metin And, *Turkish miniature painting, the Ottoman period* (İstanbul, 1978). — Bedri Rahmi Eyüboğlu, *Babatomiler* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. İsmail Tunalı, *Felsefenin ışığında modern resim* (İstanbul, *1981*).

Rock müziği, R. Carr, *Les Rolling Stones* (Ed. J.-P. Delville, 1977). — P. Eudeline, *l'Aventure punk* (Ed. du Sagittaire, 1977). — R. Greefield, *S.T.P.* (Humanoides associés, 1977). — J.-D. Briere, L. Lewin, *Punkitudes* (Albin Michel, 1978). — F. Jouffa, *Idole Story* (Alain Mathieu, 1978). — J. M. Leduc, R. Hoffmann, *Rock Babies* (Ed. du Seuil, 1978). — T. Palmer, *All You Need Is Love* (Albin Michel, 1978). — S. Pietri, A. Quinlin, *Punk Seventeen Rock* (Régine Desforges, 1978). — F. ve J. Vermorel, *Les Sex Pistols* (Humanoides associés, 1978). — Berroyer, *Rock and Roll et Chocolat blanc* (Henri Veyrier, 1979).

Roket, Prof. Dr. Behçet Safgönül, *Sıvı yakıcı - yakıtlı roket motorları* (İstanbul, 1978).

Roma hukuku, Prof. Dr. Türkân Rado, *Roma hukuku dersleri, borçlar hukuku* (İstanbul, 1978).

Roman, Dr. Mehmet Rıfat Güzelşen, *Roman kurgusu ve yapısal çözümleme, Michel Butor'un değişimi* (doktora tezi, İstanbul, 1978).

Romanya, *Romanya ve Türk - Rumen ilişkileri,* hazırlayan, G. Aktaş (İstanbul, 1978).

Romatoloji, Doç. Dr. Necdet Tuna, *Romatizma ve çareleri* (genişl. 2. bas., Ankara, 1981). — Prof. Dr. Ü. Asuman Müftüoğlu - Prof. Dr. Vensan Seyahi - Doç. Dr. Hasan Yazıcı, *Romatoloji, iç hastalıkları kitabı* (İstanbul, 1981).

Ruh, *Ruh sağlığı ve hastalıkları,* yay. sor. Prof. Dr. M. Orhan Öztürk (Ankara, 1981).

Rüşvet, Kemal Zeki Gençosman, *Yakın tarihimizde rüşvet ve yolsuzluk olayları,* (İstanbul, 1976).

Rüya, Erich Fromm, *Bilimsel rüya tabirleri* (çev., İstanbul, 1979).

S

Sağ, Recep Er, *Sağ düşünce* (İstanbul, 1977).

Sakatlık, Dr. Ömer Zühtü Altan, *Sakatlar ve Türkiye'de çalışma sorunları* (Eskişehir, 1976).

Saldırganlık, K. Lorenz, *L'Agression* (Flammarion, 1963). — R.A. Hinde, *Animal Behaviour* (Londra, 1966). — H. Laborit, *Les Comportements* (Masson, 1973). — E. S. Valenstein, *Brain Control* (New York, 1973). — E. O. Wilson, *Sociobiology* (Cambridge, 1975). — G. Richard, *Les Comportements instinctifs* (P.U.F., 1975). — D. Van Caneghem, *Agressivité et combativité* (P.U.F. 1977).

Sakatlık, Necla Yeşilnar, *Doğuştan sakatlık ve şekil bozuklukları* (Ankara, 1978).

Sanat, Nazan İpşiroğlu - Mazhar Ş. İpşiroğlu, *Oluşum süreci içinde sanatın tarihi* (İstanbul, 1977). — Ord. Prof. Dr. Arif Müfid Mansel - Prof. Dr. Oktay Aslanapa, *Sanat tarihi II* (İstanbul, 1977). — MEB, *Yüzyıllar boyunca türk sanatı;* hazırlayan, Prof. Dr. Oktay Aslanapa (İstanbul, 1977). — Kaya Özsezgin, *Sanat üzerine yazılar* (İstanbul, 1981).

Sanayi, *Sanayimizde ücret - maliyet ve prodüktivite ilişkileri;* derleyenler: Dr. Serdar Küçükberksun - Dr. Ersin Güredin (İstanbul, 1976). — Nergis Engin, *Türkiye' de makina imalat sanayii ve ihraç imkânlar* (Ankara, 1976). — Yakup Kepenek, *Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısı, 1963 - 1973, girdi çıktı çözümlemeleri ile bir uygulama* (Ankara, 1977). — *Üniversite - endüstri ilişkilerini geliştirme simpozyumu, 12-13 mart 1976, açılış konuşmaları* (İTÜ yay., İstanbul, 1977). — *Uluslararası deneylerin ışığında Türkiye'deki endüstri ilişkileri* (In the light of international experiences industrial relations in Turkey, with summary text in english); bastıran, Ekonomik ve Sosyal Etüdler Konferansı (İstanbul, 1977). — Dr. Tenay Koparal, *Türkiye'nin kalkınmasında küçük sanayiin önemi ve katkısı* (doktora tezi, Ankara, 1978). — Doç. Dr. Şevki Güler, *Çağdaş sanayide işçi-işveren ilişkilerinin sosyolojik anlamı* (Ankara, 1979). — Yuri Nikolayeviç Rozaliyev, *Türkiye sanayi proletaryası;* çev., Güneş Bozkaya - Kolontay (2. bas., İstanbul, 1978). — *Türk cam sanayii sempozyumu «tebliğler»* (İstanbul, 1978). — Selçuk Yaşar, *Sanayide devlet* (1978). — Mehmet Yazar, *Türkiye'nin sanayileşmesi ve sanayimizin sorunları* (Ankara, 1978). — DİE, *Yıllık imalat sanayii anket sonuçları «geçici sonuçlar» 1973* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Mustafa Dilber, *Türk özel kesim endüstrisinde yönetsel davranış* (İstanbul, 1981). — Mahmut Öztürk, *İller itibariyle sanayi tesisleri ve özellikleri* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Orhan Türkdoğan, *Türkiye'nin sanayileşmesi, sanayi sosyolojisi, dün, bugün, yarın* (Ankara, 1981).

Santral, M. Adnan Peşint, *Elektrik santralları - enerji iletimi ve dağıtımı* (Ankara, 1978). — Enerji ve Tabii Kaynaklar Bak., *Baraj ve Hidroelektrik Santrallar* (Ankara, 1982); *Enerji Kaynaklarımız* (Ankara, 1983).

Sartre (Jean-Paul), Iris Murdoch, *Sartre'ın yazarlığı ve felsefesi;* çev., Selahattin Hilav (2. bas., İstanbul, 1981).

Santranç, Jose Raul Casablanca, *Satrancın esasları;* çev., Nezih Yazgaç (İstanbul, 1978). — Kahraman Olgaç, *Satranç öğrenelim* (Ankara 1980). — Ergun Tamer, *Satranç nasıl oynanır* (İstanbul, 1981). — Bobby Fisher, *Satranç, Bobby Fisher satranç öğretiyor; temel taktikler, ana kurallar ve oyunlar;* çev. Gülen Fındıklı (İstanbul, 1981).

Sayıştay, *Genel kurul kararları* (1.1.1978-14.7.1980), *Daireler kurulu kararları* (1.1.1978 - 1.1.1980), *daire kararları özetleri* (1975 - 1977) [Ankara, 1980].

Sebze, K. Öngören - N. Kaya - Ş. Türkmen, *Ege bölgesinde sebzelerde zarar yapan kırmızı örümcekler* (Ankara, 1978); *Sebzelerde bozkurt, Agrostis spp.* (Ankara ,1978).

Seçim, Yüksek Seçim Kurulu, *Yüksek seçim kurulu kararları 1977 yılı* (Ankara, 1977). — Dr. İlhan Tekeli - Raşit Gökçeli, *1973 ve 1975 seçimleri, seçim coğrafyası üzerine bir deneme* (İstanbul, 1977).

Selçuklular, Osman Çetin, *Selçuklu müesseseleri ve Anadolu'da islamiyetin yayılışı* (İstanbul, 1981).

Sendikacılık, Anatoliy Aşatoviç Mkrtçyan, *Bugünkü amerikan sendikacılığı, temel sorunlar eğilimler;* çev., M. Teoman (İstanbul, 1978).

Seramik, Emmanuel Cooper, *Seramik ve çömlekçilik;* çev., Dr. Ömür Bakırer (İstanbul, 1978).

Sermaye, Dr. Reşad Kayalı, *Neoklasik ve neorikardiyen üretim ve bölüşüm teorilerinde sermaye sorunu* (İstanbul, 1978). — Üçar Demirkan, *Sermaye piyasaları ve Türkiye'deki uygulamaları* (Ankara, 1981).

Servet, Doç. Dr. Sait Dilik, *Servetin geniş kitlelere yayılması* (Ankara, 1976).

Servetifünun, Şemsettin Kutlu, *Servetifünun dönemi türk edebiyatı antolojisi* (İstanbul, 1980).

Sevr andlaşması, Osman Olcay, *Sevres andlaşmasına doğru, çeşitli konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler* (Ankara, 1981).

Sıhhi tesisat, A.J. Matthias, *Sıhhi tesisat nasıl planlanır ve yapılır* (How to desing and install plumbing); çev., Cavit Sıdal (Ankara, 1977). — Prof. İskender Humbaracı, *Isıtma - havalandırma - sıhhi tesisat* (2. bas., İstanbul, 1978).

Sibernetik, Dr. Toygar Akman, *Bilimler bilimi sibernetik* (2. bas., İstanbul, 1977).

Sigorta, Emin Atasagun, *Türkiye'de sigortacılığın gerçek yönü* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Paul Braess, *Sigortacılıkta hizmet tarzı ve yerleşme serbestiyetinin ekonomik veçheleri;* çev., Prof. Dr. Akar Öçal (Eskişehir, 1975). — Semih Urkon, *Bankacılıkta sigorta, ekonomik ve mali yaşamda hizmet ve yararı* (İstanbul, 1978). — Dündar Tekand, *Dolu sigortasında hasar ve ekspertiz* (Ankara, 1976). — Cahit Nomer, *Sigortanın genel prensipleri ve reasürans* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Güven Vural, *Trafik sigortası, motorlu taşıt araçları zorunlu sorumluluk sigortası* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Kâmuran Pekiner, *Sigorta işletmeciliği, prensipleri, hesap bünyesi* (3. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Ali Bozer, *Sigorta hukuku* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. M. Ahmed Zerka, *İslama göre sigorta;* çev., Hayrettin Karaman (İstanbul, 1981).

Sindirim, Prof. Dr. Fikri Özer, *Sindirim fizyolojisi* (değ. 3. bas., Ankara, 1977). — Prof. Dr. Zafer Paykoç - Prof. Dr. Hamdi Aktan, *Gastroenterolojiye giriş* (Ankara, 1977).

Silahlı kuvvetler, Daniel Mayer, *Ordu - komuta psikolojisi, silahlı kuvvetlerde eğitim uygulaması;* çev., Baha Arıkan (İstanbul, 1978).

Silahsızlanma, Barış ve silahsızlanma (Türkiye Barolar Birliği 10 temmuz dünya hukuk günü barış ve silahsızlanma sempozyumu, 10 temmuz 1978, Ankara) [Ankara, 1978].

Sinema, Atilla Dorsay, *Mitos ve kuşku, 1966-77 arası amerikan sinemasına bakışlar* (İstanbul, 1977). — Nijat Özön, *Sinema ve televizyon terimleri sözlüğü* (Ankara, 1981). — Atilla Dorsay - Turhan Gürkan, *Türk ve dünya sinema ansiklopedisi* (İstanbul, 1983).

Sinir, AÜ Tıp F., *Sinir hastalıkları semiyolojisi* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Metin Zenbilci, *Sinir sistemi hastalıkları* (İstanbul, 1979).

Sinop, Bekir Başoğlu, *Sinop ili tarihi* (Ankara, 1978).

Sisley, (Alfred), François Daulte, *Alfred Sisley* (çev., İstanbul, 1980).

Sitoloji, Prof. Dr. Nebahat Yakar - Tan, *Sitoloji* (İstanbul, 1977).

Sivas, Ord. Prof. A. Süheyl Ünver, *Sivas tıp sitesi* (Sivas, 1980).

Siyaset, Dr. Önder Arı, *Türkiye-ABD ilişkilerinde çok yönlü etkenler* (İÜ İktisat F. yayını, İstanbul, 1977). — Fıtrat Atasel, *Dışişleri Akademisi IX. eğitim dönemi protokol dersleri* (Ankara, 1976). — Karl Marx-Friedrich Engels, *Siyaset ve felsefe* (seçme yazılar); çev., Tektaş Ağaoğlu (İstanbul, 1978). — Rius, *Yeni başlayanlar için Marks* (Marx para principiantes); çev., Can Yücel (İstanbul, 1978). — *Sosyal siyaset konferansları,* 28. k. (İÜ İktisat F. yay., İstanbul, 1978). — Russel Warren Howe - Sarrah Hays Trott, *Washington kulisleri* (The power peddler); çeviren, Zerin Alnar (İstanbul, 1978). — Prof. Münci Kapani, *Politika bilimine giriş* (Ankara, 1978). — M. Sadi Koçaş, *12 Mart anıları* (İstanbul, 1978). — Seha L. Meray, *Su başlarını devler tutmuş* (denemeler, söyleşiler) [3. bas., İstanbul, 1977]. — Amrl. Sezai Orkunt, *Türkiye-ABD askerî ilişkileri* (İstanbul, 1978). — Dr. Mahmut Rişvanoğlu, *Doğu aşiretleri ve emperyalizm* (genişl. 3. bas., İstanbul, 1978). — Rusya Ministerstvo İnostrannih del Arkhivnoe Upravlenie, *Alman Dışişleri Dairesi belgeleri, Türkiye'deki alman politikası, 1941-1943* (German Foreign Office documents/German policy in Turkey, 1941 - 1943); türkçesi, Levent Konyar (HAVASS yay., İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Oral Sander - Doç. Dr. Kurthan Fişek, *ABD Dışişleri belgeleriyle Türkiye - ABD silah ticaretinin ilk yüzyılı, 1829-1929* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Mete Tunçay, *Türkiye'de sol akımlar, 1908 - 1925* (yeniden gözden geçirilip belgeler eklenerek genişl. 3. bas., Ankara 1978). — Prof. Dr. İlter Turan, *Siyasal sistem ve siyasal davranış* (İÜ İktisat yay., İstanbul, 1977). — Mehmet Turgut, *Çıkış yolu* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Cahit Talas, *Toplumsal politikaya giriş* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Esat Çam, *Siyaset bilimine giriş* (İstanbul, 1981). — Nicos Poulantzas, *Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da geçiş süreci,* çev., B. Yılmaz (İstanbul, 1981). — Metin Toker, *Not defterinden, 1973 seçimlerinden 12 eylüle* (İstanbul, 1981). — Dr. Gencay Şaylan, *Çağdaş siyasal sistemler* (Ankara, 1981). — Dr. Adam Şenel, *Siyasal düşünceler tarihi, tarihöncesinde, ilkçağda, ortaçağda, yeniçağda toplum ve siyasal düşünüş* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Orhan Tuna, *Sosyal siyaset* (İstanbul, 1981). — İÜ İktisat F., *Sosyal siyaset konferansları* (İstanbul, 1979).

Siyer, Mehmet Altunkaya, *Siyer ve ahlâk* (İstanbul, 1976).

Sol, Çağlar Keyder, *Emperyalizm, azgelişmişlik ve Türkiye* (İstanbul, 1976). — M. Rasih Nuri İleri, *Mihri Belli olayı MDD-YÖN tartışmaları, Aydınlık sosyalist dergisi davası* (İstanbul, 1976). — Attilâ İlhan, *Hangi sol «Anılar ve acılar»* (2. bas., Ankara, 1976). — A. Visali Günaydın, *Sosyalist ve radikal sol doktrinler: Komünizm, strateji ve taktikleri* (2. bas., İstanbul, 1977). — B. M. Leibzon, *Anarşizm, troçkizm, maoizm;* çev., Muzaffer Erdos (Ankara, 1977). — Jülide Gülizar, *1927 komünist tevkifatı, İstanbul ağır ceza mahkemesindeki duruşma* (İstanbul, 1978). — Alev Coşkun, *Cumhuriyet Halk Partisi ve demokratik sol* (İstanbul, 1978). — Ethem Özbakır, *Dünyada ve Türkiye'de demokratik sol* (Ankara, 1977). — Aclan Sayılgan, *Yeni sol* (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Mete Tunçay, *Türkiye'de sol akımlar, 1908 - 1925* (yenilen gözden geçirilmiş, belgeler eklenerek genişletilmiş 3. bas., Ankara, 1978).

Sosyal güvenlik, Mes'ut Akbulut, *Sosyal Sigortalar Kurumu genel emir, genelge, yönerge, yönetmelik ve tüzükleri* (Ankara, 1975). — Gürbüz Ersan, 150 soruda sosyal sigorta hakları (İstanbul, 1976). — Doç. Dr. Turan Yazgan, *Sosyal sigorta* (İstanbul, 1977). — Prof. Dr. Turan Yazgan, *Türk sosyal güvenlik sistemi ve meseleleri* (İstanbul, 1981). — Serpil Baran, *Türkiye'de sosyal güvenlik sistemi ve analık sigortası* (uzmanlık tezi, Ankara 1981).

Sosyal Sigortalar Kurumu SSK, *Sosyal Sigortalar Kurumu genelge ve genel emirleri* (1948'den 1971 yılına kadar çıkarılmış olan genelge ve genel emirlerin konularına göre tasnif edilmiş özet ve fihristi), ha-

zırlayan, Mes'ut Akbulut (Ankara, 1971).

Sosyalizm, Orhan Suda, *Geniş açıklamalı, ansiklopedik sosyalizm sözlüğü,* (İstanbul, 1976). — V.İ. Lenin, *Ütopik ve bilimsel sosyalizm;* çev., Şiar Yalçın (Ankara, 1977).

Sosyoloji, Ayşe Öncü, *Örgüt Sosyolojisi* (Ankara, 1976). — Prof. Dr. Amiran Kurtkam, *Genel sosyoloji* (İstanbul, 1976). — Leo Huberman, *Feodal toplumdan yirminci yüzyıla;* çev., M. Bilge (2. bas., İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Amiran Kurtkan, *Sosyal ilimler metodolojisi* (İstanbul, 1978). — Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer, *Sosyoloji* (İTİA Nihad Sayar yayın ve yardım vakfı yayını, İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil, *Sosyal bilimlerde araştırma ve metot* (5. bas., İstanbul 1981). — Doç. Dr. Mahmut Tezcan, *Kan davaları, sosyal antropolojik yaklaşım* (gen. ve göz. geç. 2. bas., Ankara, 1981).

Sovyetler Birliği, *Bolşevik Partisi tarihi «Sovyetler Birliği Komünist Partisi»,* çev., Süleyman Arslan (Ankara, 1976). — Willi Dickhut, *Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin restorasyonu,* 1. k. *Yeni burjuva sınıfı;* çev., A. Sever (İstanbul, 1976).

Soya, Doç. Dr. İbrahim K. Atakişi, *Çukurova'da ikinci ürün olarak yetiştirilebilecek soya çeşitlerinin önemli tarımsal ve kalite özellikleri üzerinde araştırmalar* (Adana, 1978).

Söylem, M. Pêcheux, *Analyse automatique du discours* (Dunod, 1969). — R. Robin, *Histoire et linguistique* (A. Colin, 1973). — M. Tournier ve ark., *Des tracts en mai 1968: mesures de vocabulaire et de contenu* (A. Colin, 1974). — D. Maingueneau, *Initiation aux méthodes de l'analyse du discours* (Hachette, 1976).

Sözlük, K. M. Vasıf Okçugil, *Yeni türkçe-ingilizce okul lûgatı* (İstanbul, 1977). — — *Osmanlıca - türkçe sözlük* (Bilgi yay., Ankara, 1977). — Mahir Ünlü, *Öz türkçe sözlük, yabancı karşılıklı, eş ve yakın anlamlı* (İstanbul, 1977). — İsmail Erdinç Ekim, *Fince-türkçe gezi rehberi ve sözlüğü* (İstanbul, 1976). — Dr. Atila Bağrıaçık, *Ekonomik terimler ve kavramlar sözlüğü* (İstanbul, 1979). — Manfred Buhr - Prof. Alfred Kosing, *Marksçı - leninci felsefe sözlüğü* (Kleines Wörterbuch der Marxistisch - Leninistischen Philosophie); çev., Veysel Atayman (İstanbul, 1978). — Meteoroloji Gn. Md., *Meteoroloji sözlüğü;* çev., Muammer Gümüş (Ankara, 1977). — Muallim Naci, *Lügatı Naci* (İstanbul, 1978). — M. Ertuğrul Saraçbaşı - İbrahim Minnetoğlu, *Türk atasözleri sözlüğü* (İstanbul, 1978). — Dr. Çağatay Güler, *Tıp kısaltmaları ve tıp terimleri sözlüğü* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu, *Dilbilgisi terimleri sözlüğü* (geliştirilmiş 3. bas., Ankara, 1978). — Nadir Savaşçı, *Marksist - leninist politika ve ekonomipolitik sözlüğü,* 2 c. (çeviri, İstanbul, 1978). — TÜRDAV, *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik büyük lûgat, eski ve yeni harflerle* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Süleyman Tecirlioğlu, *Uygulamalı anatomi sözlüğü* (AÜ Veteriner F. yayını, Ankara, 1978). — Şemseddin Sami, *Kamus-ı türki* (metin eski harflı türkçedir, İstanbul, 1978). — Yusuf Ziyaeddin Paşa, *Kürtçe - Türkçe sözlük* (El hediyye el-hamiddiyye fi'l-lugat el-Kurdiyye); yeniden düzenleyen ve türkçeye çeviren, Mehmet Emin Bozarslan (İstanbul, 1978). — Oktay Sinanoğlu, *Fiziksel kimya terimleri sözlüğü* (TDK yayını, Ankara, 1978). — M. Ertuğrul Saraçbaşı - İbrahim Minnetoğlu, *Türkçe deyimler sözlüğü, örnekli açıklamalı* (İstanbul, 1978). — Ziya Sak, A commercial English dictionary (ticarî İngilizce sözlüğü) [İstanbul, 1978]. — Orhan Acıpayamlı, *Halkbilim terimleri sözlüğü* (TDK yayını, Ankara, 1978). — Kemal Demiray - Ruşen Alaylıoğlu, *Ansiklopedik türkçe sözlük* (3. bs., İstanbul, 1981).

Spektroskopi, Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan, *Spektroskopiye giriş* (İstanbul, 1978).

Spor, Doğan Yıldız, *Türk spor tarihi* (İstanbul, 1979). — Vâlâ Somalı, *Beşiktaş spor tarihi 1903 - 1978, «Türk sporunda 75 yıl»* (İstanbul, 1978).

Su, M. Zerrin Akgün, *Sular hukuku ve sular ile ilgili arazi davaları, toprak reformu ile ilgili Yargıtay - Danıştay içtihatları* (ilaveli 3. bas., Ankara, 1977). — Prof. Dr. Yılmaz Muslu, *Su temini ve çevre sağlığı* (İstanbul, 1978). — Turgut Sungur, *Su yapıları,* c cilt; 1. c., *Baraj ve göletler «su biriktirme yapıları;* 2. c., *Regülatörler «su alma yapıları»;* 3. c., *Sulama ve drenaj şebekeleri ve ilgili sanat yapıları «su dağıtım ve boşaltım yapıları»* (DSİ yayını, 1977 - 1978). — Dr. Metin Bahtiyar, *Toprakta su tutulması ve hidrolik iletkenliğin tahmin edilebilme olanakları üzerinde bir araştırma* (DSİ yay., Ankara, 1978).

Subaşı (Yakup Şevki), M. Sadık Atak, *Bir komutandan anılar: Orgeneral Yakup Şevki Subaşı* (Ankara, 1977).

Suç, Doç. Dr. Köksal Bayraktar, *Suç işlemeğe tahrik cürmü* (doçentlik tezi, İstanbul, 1977).

Sunay (Cevdet), *Türkiye Cumhuriyeti'nin beşinci cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın söylev ve demeçleri, 28 mart 1966 - 28 mart 1973* (Ankara, 1978).

Su ürünleri, Ph. Milne, *Fish and Shellfish Farming in Coastal Waters* (London, 1972). — J. E. Bardach ve J. H. Ryther, Aquaculture (New York, 1972). — L. Morales, *Aquiculture et écodéveloppement* (Paris, 1975). — FAO, *Conférence technique sur l'aquiculture de Kyoto* (Roma, 1976). — F. W. Wheaton, *Aquaculture Engineering* (New York, 1977).

Suyosunları, Prof. Dr. Doğan Atay, *Deniz yosunları ve değerlendirme olanakları* (Ankara, 1978).

Sübvansiyon, Doç. Dr. Atila Kesim, *Sübvansiyon teorisi* (Trabzon, 1981).

Süleyman I, *Divan-ı Muhibbi, Kanunî Sultan Süleyman'ın şiirleri;* hazırlayan Vahit Çubuk (İstanbul 1980).

Sünnet, Prof. Mustafa Sibaî, *İslam hukukunda sünnet* (Es-sünnet ü ve mekanetüha fi'et-teşrî-il-islamî); çev., Edip Gönenç (İstanbul, 1981).

Süsleme, Prof. Önder Küçükerman, *Cam ve çağdaş tasarım içindeki yeri* (İstanbul, 1978).

Süt, Prof. Dr. Zühtü Yöney, *İçme sütü teknolojisi* (Ankara, 1978).

Ş

Şarap, Dr. Altay Yavuzsever - Tezcan Gürkan, *Şarap kusur, hata ve hastalıkları ile bunlara uygulanacak teknolojik ve mikrobiyolojik yöntemler* (İstanbul, 1981).

Şafii, Celâl Yıldırım, *Hanefi ve şafii mezhebine göre büyük ilmihâl* (İstanbul, 1976).

Şehircilik, Dr. Orhan Göçer, *Şehirsel yoğunluk bölgeleri ve sınırlandırma kriterleri* (İstanbul, 1975). — Prof. Fehmi Yavuz-Prof. Dr. Ruşen Keleş - Prof. Dr. Cevat Geray, *Şehircilik, sorunlar, uygulama ve politika* (göz. geç. ve gen. 2. bas., Ankara, 1978). — Doç. Dr. Ergun Taneri, *Şehircilik konuları* (İstanbul, 1978). — TMMOB İstanbul Mimarlar Odası, *Tarihsel ve doğal çevrenin korunması* (İstanbul, 1978). — ODTÜ, *Çevre koruma çalışmaları 1966 - 1978* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Sümer Gürel, *Kent planlama kuramına doğru, kent olgusuna bütüncül bir yaklaşım* (İzmir, 1978). — Doç. Dr. Necati Şen, *Konut sorunu çözümüne konut birimi alanı saptama açısından matematik bir yaklaşım* (İzmir, 1978). — Dr. İbrahim Canan, *Oturanların açısından Atatürk Üniversitesi lojmanları veya taklitçiliğimizin muhasebesi* (Ankara, 1979). — Prof. Gönül Evyapan, *Kentleşme olgusunun hızlanması nedeniyle yapılar yakın çevresi düzeyinde açık alan ve mekânların değişimi* (Ankara, 1980). — Prof. Dr. Ruşen Keleş, *Kentbilim terimleri sözlüğü* (Ankara, 1980). — Dr. M. Rafet Kıstır, *Kentsel gelişme potansiyelinin belirlenmesinde bir yöntem: Ekolojik yaklaşım* (doktora tezi, Trabzon 1981). — *Kent planlamada standartlar;* derleyenler, Fatma Eker - Melih Ersoy (Ankara, 1981).

Şeker, Doç. Dr. Ahmet Şiray, *Türkiye şeker sanayii ve şeker pancarı tarımı* (Ankara, 1979).

Şeker hastalığı, Prof. Dr. Nihat Bostancı, *Şeker hastalarının sorunları ve cevapları* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Sıtkı Göral, *Diabetik ketoasidoz tedavisinde küçük doz devamlı intravenöz insülin infüzyonu yöntemi* (Ankara, 1978).

Şeker pancarı, Keriman Madanoğlu, *Orta Anadolu koşullarında şeker pancarında azot-su ilişkileri ve su tüketimi* (Ankara, 1977).

Şirketler, DESİYAB sempozyumu, *İşçi şirketlerinde yönetim, sermaye ve finansman* (Ankara, 1980). Prof. Dr. Fahiman Tekil, *Şirketler hukuku* (İstanbul, 1981).

Şizofreni, EÜ Tıp F., *Şizofrenik reaksiyonlar* (İzmir, 1977). — Dr. Gülay Akçalar, *Akut schizophren hastalarda serum aldolase aktivitesi* (İstanbul, 1977).

T

Tanı, Prof. Dr. Faruk Yenel, *Akciğer hastalıklarında tanı yöntemleri* (İstanbul, 1981).

Tanrı, Cemil Sena, *Tanrı anlayışı* (İstanbul, 1978).

Tapu, Dr. Lâle Sirmen, *Tapu sicilinin tutulmasından doğan zararlardan devletin sorumluluğu,* (Ankara, 1976). — İrfan Dönmez, *Açıklamalı ve en son içtihatlarla tapu iptali ve tescili davaları* (İstanbul, 1980).

Tarım, VI. Plan Komisyon Raporları 1971-1975 - *Industries agricoles et alimentaires* (La Documentation française, 1971, 2 cilt) - P. Bye, A. Mollard - A. Mounier, *l'Internationalisation du capital des industries agricoles et alimentaires* (I.R.E.P., Grenoble, 1972). — J. M. Clément, *l'Industrie alimentaire* (C.F.E., 1974). — B. Yon, *Marketing agro - alimentaire* (Dalloz, 1976). — G. Garreau, *l'Agrobusiness-Un dossier explosif* (Calmann-Eévy, 1977). — L. Malassis, *l'Economie agro-alimentaire* (Cujas, 1978). — Doç. Dr. Ercan Tezer, *Türkiye tarımında mekanizasyon sorunları üzerinde bir inceleme* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Ali Özgüven, *Tarım ekonomisi ve politikası* (İstanbul, 1977). — Ali Armağan, *Türk tarım toplumu «orman ve dağ köylerinin kalkınması üzerine bir araştırma»* (İstanbul, 1977). — Hamdi Sarsar, *Dünyada ve Türkiye'de pamuk* (Adana, 1977). — Prof. Dr. İlhan Akalan, *Toprak «oluşumu, yapısı, özellikleri»* (Ankara, 1977). — Sabri Alınak, *Tütün ekicisinin el kitabı* (Ankara, 1976), — Prof. Dr. Emin Arıtürk, *Genel zootekni* (Ankara, 1977). — Ahmet Münir Bilgen, *Antepfıstığı* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Şükrü Bulgurlu - Dr. Asım Kılıç, *Silo yemleri ve tekniği* (İzmir, 1977). — Naki Çağatay, *Ahır gübresi, önemi, değeri, muhafazası ve kullanılması* (Ankara, 1977). — Dr. Orhan Doğan - Dr. Derya Erüş - Batuk Cimilli, *Orta Anadolu iklim koşullarında meyilli arazilerden gelen yüzeysel akışların tesviye edilmiş yerde (Zingg teraslarda) toplanmasını sağlayarak her yıl ürün alma olanaklarının saptanması üzerinde bir araştırma* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Osman Ecevit, *Tarımsal zararlı mücadelesinin ekonomik zarar seviyesi ve eşiği* (Ankara, 1977). — İsmet Elgin, *Kayısı yetiştirilmesi, bakımı, değerlendirilmesi ve pazarlanması* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Yılmaz Fidan, *Tarsus beyazı üzüm ihracatımız ve sorunları* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. Vecdet Erkun, *Erzurum ve Kars illeri tabiî çayırları üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1977). — Nurdal Ertan *Bütün yıl boyu kasımpatı üretimi* (İstanbul, 1976). — Tarım Bakanlığı, *Fındık antepfıstığı ve yerfıstığı mahsullerinde aflatoxin oluşturan etmenler ve oluşumunu etkileyen faktörler ile buna karşı alınacak korunma tedbirlerinin tespiti üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1978). — W. B. Gibson, *Türkiye'de sera yetiştiriciliğinin genel prensipleri;* çev., Ayhan Coşkun (İstanbul, 1971). — Doç. Dr. Selami Gözenç, *Küçük Menderes havzasında arazinin kullanılış ve sınıflandırılması* (İstanbul, 1978). — Dr. Zekiye İren, *Önemli meyve zarar-*

lıları, tanımalan, zararları, yaşayışları ve mücadele metotları (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Ekrem Kün, *Sıcak iklim tahılları* (Ankara, 1978). — Edmund B. Lambert, *Mantar yetiştiriciliği;* çev., Semih Durlu (Ankara, 1975). — Fahrettin Öz, *Kiraz yetiştiriciliğinde dikkat edilecek hususlar* (İstanbul, 1976). — Dr. Lütfi Özcan - Doç. Dr. Ayhan Eliçin, *Koyunculukta kullanma melezlemeleri için ıslah planlaması* (Ankara, 1977). — Sami Sağkal, *Buzağıların süt ikameleri ile beslenmesi* (Ankara, 1978). — Dr. Mehmet Turgut Sağlam, *Erzurum, Hasankale ve Erzincan ovası topraklarında amonyum fiksasyonu, amonyum fiksasyonu ile potasyum arasındaki bazı ilişkiler, mineralize olan nitrojen ve nitrojen kayıpları üzerinde bir araştırma* (Erzurum, 1976). — Doç. Dr. N. Saip Tellioğlu, *Alpaslan ve Iğdır devlet üretme çiftlikleri merinoslarının sanayide kullanılırlık yönünden yapağı özellikleri* (Erzurum, 1977). — Dr. Hanz Wenzl, *Tohumluk patateslerde virütik testler;* çev., Dr. Şehinaz Sahtiyancı (Ankara, 1970). — Handan Yalçuk, *Bitki münavebe sistemleri ile toprağın fiziksel özellikleri arasındaki ilişkiler* (İzmir, 1977). — İmre Yıldız, *Baskılı mibzerle ekim yöntemiyle Orta Anadolu'nun kuru koşullarında bazı buğday çeşitlerinin optimum tohum miktarının saptanması üzerine bir araştırma* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. İbrahim Atakişi, *Çukurova bölgesinde turfanda patates yetiştirme olanakları* (Adana, 1977); *Çukurova bölgesinde yer fıstığı yetiştirme olanakları ve sorunları* (Adana, 1977). — Dr. Sıtkı Bursalı, *Sulama ve drenaj ders notları* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. İbrahim Genç, *Buğday yetiştiriciliğinde başlıca sorunlar ve çözüm yolları* (Adana, 1977); *Çukurova'da buğday tarımı ve önemli sorunları üzerinde yapılan son araştırma ve gözlemler* (Adana, 1977); *Pamuk yetiştiriciliğinde ekim nöbetine girebilecek bitkiler ve sorunları* (Adana, 1977). — Doç. Dr. Zahir Öğütçü, *Yerfıstığı ziraatinde son gelişmeler ve memleketimizde uygulama olanakları* (Adana, 1976). — Tarım Bakanlığı, *Teknik hayvancılık bilgileri* (Ankara, 1978). — Muzaffer Ağdacı, *Güney Anadolu bölgesinde seralarda yetiştirilen kabakgillerde zarar yapan kök-ur nematodu (meloidogyne spp.) türlerinin tespiti ile zarar dereceleri ve yayılışları üzerinde araştırmalar* (Ankara, 1978). — Münir Anameriç, *Verimsiz meyve bahçelerinin ıslahı* (Ankara, 1975). — Prof. Dr. Ali Balaban, *Tarımsal inşaat «temel ilke ve kavramlar»* (Ankara, 1978). — Mehmet Başeğmez - Emel Çağlar, *Yerli turunçgil çeşitlerinin meyve suyu sanayiine uygunluk durumlarının tespiti* (İstanbul, 1975). — Beyhan Baysal, *Yeni arıcılık ve hastalıkları* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Kemal Bıyıkoğlu - Dr. Ahmet Çakır - Oktay Yazgan, *Doğu Anadolu'da mor karaman koyunlarında kuyruk kesiminin gelişmeye, et verimine ve kalitesine etkileri* (Erzurum, 1977). — Osman Darıcı, *An English - Turkist dictionary «based on agriculture», İngilizce - Türkçe tarım sözlüğü* (Ankara, 1977). — Doğan Diner, *Narenciyede çinko noksanlığı* (Ankara, 1978). — Dr. Klaus Domsch, *Bitki koruma ilaçlarının toprak mikroflorasına etkileri;* çev., Saffet Öztürk (Ankara, 1978). — M. Timur Döken, *Erzurum şartlarında yetiştirilen patateslerin köklerinde izole edilen colletotrichum atramentarium (B. ve Br.) taub'un biyolojisi, morfolojisi ile zarar şekli üzerinde araştırmalar* (Erzurum, 1977). — Prof. Dr. Şahabettin Elçi - Mehmet Hindistan, *Gazalboynuzunun yatık tipi (Lotus corniculatus var. corniculatus) ve çilek üçgülü (Trifolium fragiferum L.) yem bitkilerinin tuza dayanması* (TÜBİTAK yayını, Ankara, 1977). — Doç. Dr. Ruhinaz Gülcan - Doç. Dr. Ertan İlter, *Bağcılıkta ıslah metotları* (Yalova, 1975). — Prof. Dr. Mustafa Gültekin, *Evcil memeli hayvanların karşılaştırmalı miyolojisi* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Şefkati Gülten, *Doğu Anadolu'da hayvan et üretim ve pazarlama durumu gelişme imkânları* (Erzurum, 1975). — CENTO, *Handbook on the use of fertilizers in the CENTO region «İran'da kimyevi gübre kullanımı; Türkiye'de gübre kullanımı»* (Ankara, 1977). — Yılmaz Kapalp, *Gebe ineklerle buzağıların bakım ve beslenmesi* (Ankara. 1977). — Prof. Dr. İbrahim Karaca, *Çevre kirliliğinin kültür bitkilerine olumsuz etkileri* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Ahmet Kurt, *Süt endüstrisinde kullanılan kültürler* (2. bas., Erzurum, 1976). — Vedat Oğuzer, *Drenajda manşon filtrelerinin kumçakıl filtre materyali ile karşılaştırılması üzerine bir araştırma* (Ankara, 1977). — Erdoğan Osmanlıoğlu - Ali Ertürk, *Meyve fiyatları üzerinde çalışmalar «mevsimlik dalgalanmalar»* (İstanbul, 1974). — Dr. Lütfi Özcan - Doç. Dr. Ayhan Eliçin, *Koyunlarda saf yetiştirme için ıslah planlaması* (Ankara, 1977). — Nurettin Özkan, *Pratik peynir imalatı* (Ankara, 1977). — Dr. Saffet Öztürk, *Toz ziraî mücadele ilaçlarında kullanılan yerli dolgu maddelerinin stabilitesine ve tribolium confusum duv. A. olan biyolojik aktivitesine etkisi üzerinde laboratuvar araştırmaları* (doktora tezi, Ankara, 1977). — Dr. Keun Sup Ryu, *Dut yetiştirilmesi ve Türkiye'de dut ziraatı;* çev., İsmail Bileyici (Ankara, 1977). — J. Slee, *Tecrübeye alınan wiltshire ve boynuzlu iskoç siyah başlı melez koyunlarda yapağı dökümü, lüle uzunluğu ve gömlek ağırlığı;* çevirenler, Doç. Dr. L. Özcan - Prof. Dr. İ. Yarkın (Ankara, 1974). — Prof. Dr Reşit Sönmez - Doç Dr Atilla Gökay, *Kuzu üretimi* (İzmir, 1977) — Prof. Dr. Rezan Şahinkaya, *İnsan gücü ve tarımsal prodüktivite* (Ankara, 1974). — Prof. Dr. Baha Galip Tunalıgil, *Tarım makinaları prensipleri ve projeleme esasları* (Ankara, 1977). — S.H. Wittwer - S. Honma, *Sera domatesleri «başarılı üretim için esaslar»;* çev., Doç. Dr. Fahrettin Macit (İzmir, 1977). — William Wodin Yapp - William Barbour Nevens, *Süt sığırcılığı, yemleme, idare ve seleksiyon;* çev., Prof. Dr. Macit Özhan (Erzurum, 1977). — Prof. Dr. Güngör Yavuzcan, *Tarımsal elektrifikasyon* (yeniden düzenlenmiş 2. bas., Ankara, 1978). — Prof. Dr. Zühtü Yöney, *İçme sütü teknolojisi* (Ankara, 1978). — R. Bainer-E. Barger, *Tarım makinelerinin esasları* (Principle of farm machinery); çev., Prof. Dr. Yaşar Özemir - Doç. Dr. Teoman Kurtay (İstanbul, 1977). — Milli Prodüktivite Merkezi, *Türkiye tarımında gelişmeler ve kaynakları seminerinde sunulan bildiriler ve tartışmaları* (Ankara, 1977). — Tarım Bakanlığı, *Tarımsal üretim projelerinin analizinde genel esaslar* (Ankara, 1977). — TMMOB, *Toprak reformu kongresi, 3-4 mayıs 1978* (Ankara, 1978). — *Toprak ve tarım reformu uygulama bölgesi Urfa ili için «input - output girdi - çıktı» modeli geliştirme projesi* (Başbakanlık Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı yayını, Ankara, 1978). — Oktay Varlıer, *Türkiye tarımında yapısal değişme, teknoloji ve toprak bölüşümü* (DPT yay., Ankara, 1978). — Prof. Dr. Güstav Könnecke, *Münavebe* (Fruchtfolgen); çeviri (değ. 2. bas., Ankara, 1978; Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ yayını). — Yücel Ergün, *Tarımsal ürün destekleme alımları* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. İsmail Bulmuş, *Tarımsal fiyat oluşumuna devlet müdahalesi, kuramsal çerçeve, Avrupa Ekonomik Topluluğu uygulaması, Türkiye uygulaması* (Ankara İTİA yay., Ankara, 1978). — Dr. Orhan Doğan, *Orta Anadolu iklim koşullarında etkin bir nem muhafazası için orta derin topraklarda meyilli tarla teraslarının boyutlarının saptanması* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Cemil Çalgüner, *Ziraat politikası* (Ankara, 1979). — Prof. Dr. Hamza Dincer, *Tarımsal kuvvet makineleri* (Ankara, 1981). — Koruma Tarım İlaçları AŞ, *Koruma tarım ilaçları rehberi* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Üstün Ergüder, *Türkiye'de tarım fiyat destek siyasası ve siyaset* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Necmi Sönmez - Prof. Dr. Ali Balaban - Doç. Dr. Erkan Benli, *Kültürteknik* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Nevzat Yürür, *Kara nadas ve kimyasal nadasın buğdayın kök sistemi ve tane verimi ile bazı toprak özellikleri üzerine etkileri* (Ankara, 1981). — Dr. C. Nicat Berberoğlu, *Sanayi öncelikli ekonomik gelişmede tarımın finansmanı ve tarımsal kredi uygulaması* (doktora tezi, Eskişehir, 1981).

Tarım (biyolojik tarım), P. Cadiou ve ark. *l'Agriculture biologique en France. Ecologie ou mythologie?* (Presses universitaires de Grenoble. Saint - Martin -d'Hères, 1975). — C. Aubert, *l'Agriculture biologique* (le Courrier du Livre, 1977). — J. - M. Viel, *l'Agriculture biologique en France* (doktora tezi, Paris Üniversitesi - I, 1978). — J.-C. Rodet, *l'Agriculture biologique* (Camugli, 1978).

Tarih, Önay Sözer, *Anlayan tarih «Diltarih üzerine bir inceleme»* (İstanbul, 1981).

Tarikat, Selçuk Eraydın, *Bazı özellik ve ıstılahlarıyla tasavvuf ve tarikatlar* (İstanbul, 1981).

Tasavvuf, Doç. Dr. Süleyman Ateş, *İslam tasavvufu* (Ankara, 1976). — Yusuf Ziya İnan, *Tasavvuf ve tevhid üzerine sohbetler I.* (İstanbul, 1976). — İbn Haldun, *Tasavvufun mahiyeti (Şifau's - sâil);* hazırlayan, Süleyman Uludağ (İstanbul, 1977).

Taşkın, Hüseyin Özdemir, *Uygulamalı taşkın hidrolojisi* (DSİ yay., Ankara, 1978).

Taşköprülüzade (Üsamedin Ahmed Bin Mustafa), *Mevzuat'ül ulum (İlimler ansiklopedisi);* sadeleştiren, Mümin Çevik (İstanbul, 1975).

Taşlama, *Taşlama teknolojisi* (Ankara, 1978).

Tataristan, Tamurbek Devletşin, *Sovyet Tataristan'ı;* çev. Mehmet Emircan (Ankara, 1981).

Tavşan, Halûk Turgut, *Tavşan etinin sosis, salam ve sucuklarda değerlendirilme olanağı* (TÜBİTAK, Marmara BEAE yay., Kocaeli, 1977). — Prof. Dr. Reşit Sönmez - Doç. Dr. Çetin Koçak, *Tavşan yetiştirme* (2. bas., İzmir, 1978).

Tavukçuluk, Prof. Dr. Hasan Başkaya, *Kümes hayvanları hastalıkları* (Ankara, 1979).

Tayland, P. Charoengwongsa - M.C.S. Diskul, *Thailande* (Cenevre, 1976). — Chin You-di, *Ban Don Ta Phet* (Bangkok, 1976).

Tayvan, Tamer Kayacıklı, *Tayvan* (İstanbul, 1978).

Tazminat, Muammer Özzeybek, *Gelir vergisi açısından kıdem tazminatı ve vergi iadesi uygulaması* (İstanbul, 1980). — Mustafa Reşit Karahasan, *Sorumluluk ve tazminat hukuku* (2. cilt, Ankara, 1981).

Tefsir, Prof. Dr. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir usulü* (2. bas., Ankara, 1976).

Tekirdağ, Erman Artun, *Tekirdağ folklor araştırması* (İstanbul, 1978). — Necmettin Akten, *Tekirdağ'ın ihraç limanı olarak sorunları* (İstanbul, 1979).

Telefon, Ömer İnankul, *Otomatik telefon santralları* (2. bas., Ankara, 1977); *Telefon devreleri deney ve irtibat şemaları* (3. bas., Ankara, 1977); *Röle ve röle devreleri* (Ankara, 1977). — *Telefon trafiği temel bilgileri;* çev. Faruk Bahadırlı (Ankara, 1972).

Telekomünikasyon, Prof. Dr. Ziyaettin Süder, *Telekomünikasyon tekniğinin temelleri* (2. bas., İstanbul, 1978).

Telematik, P. Lhermitte, *Comment conduire un projet informatique* (Dunod, 1976). — J. Martin, *Future Developments in Telecommunications* (Prentice Hall, 1977). — S. Nora ve A. Menc, *l'Informatisation de la société* (La Documentation française, 1978). — B. Lussato, *l'Informatisation de la Liberté, privatique ou télématique?* (L'Informatique nouvelle, 1979). — A. ve M. Mattelart, *De l'Usage des médias en temps de crise* (A. Moreau, 1979).

Televizyon, Güner Sarıoğlu, *Televizyon program yapımı ve yönetimi* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. Aysal Aziz, *Radyo ve televizyona giriş* (genişl. 2. bs., Ankara, 1981). — Nijat Özön, *Sinema ve televizyon terimleri sözlüğü* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Ergür Tütüncüoğlu, *Televizyon tekniği* (4. bas., İstanbul, 1981).

Termodinamik, Prof. Dr. Namık K. Tunalı - Prof. Dr. Baylan R. Türkmen, *Kimyasal termodinamik* (Ankara, 1980).

Terör, William J. Pomeroy, *Marksizm'de gerilla savaşı;* Mümtaz Yavuz (İstanbul, 1976). — Carlos Marighella, *Şehir gerillası el kitabı* (Pour la libération du Brazil); çev., Mehmet Atilla (İstanbul, 1977). — Clare Sterling, *Uluslararası terörizmin perde arkası* (The secret war of international

Alper (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Ali Karaosmanoğlu, *İç çatışmaların çözümü ve uluslararası örgütler* (İstanbul, 1981). — Dr. Uğur Mumcu, *Silah kaçakçılığı ve terör* (3. bas. İstanbul, .1981). — Başbakanlık, *Terör ve terörle mücadele durum değerlendirmesi* (Ankara, 1983). — MGK genel sekreterliği, *12 Eylül, öncesi ve sonrası* (Ankara, 1981).

Teşhis, Prof. Dr. Cihat Abaoğlu - Doç. Dr. Vahe Aleksanyan, *Teşhiste temel bilgi* (İstanbul, 1978).

Tezgâhtarlık, Dr. Jean Matthey, *Ticarette başarı yolu, tezgâhtarlık, pazarlama ve satış psikolojisi;* çev., Prof. Dr. Arıkan (İstanbul, 1978).

Tıp, Doç. Dr. Muzaffer Altınkök, *Damariçi yoğun özdekler ve eriyikleri (opak maddeler)* [İstanbul, 1977]. — Prof. Dr. Zeki Başar, *Halk hekimliğinde ve tıp tarihinde yılan* (Ankara, 1978). — AÜ Tıp F., *Deri ve zührevi hastalıklar* (4. bas., Ankara, 1977). — Prof. Dr. Walter Brautigam - Prof. Dr. Paul Christian, *Psikosomatik tıp* (öğrenciler ve doktorlar için el kitabı); çev., Prof. Dr. Abdülkadir Özbek - Doç. Dr. Celal Otağ (Ankara, 1978). — Dr. Çağatay Güler, *Tıp kısaltmaları ve tıp terimleri sözlüğü* (Ankara ,1978). — Doç. Dr. Kadir Sümbüloğlu, *Sağlık bilimlerinde araştırma teknikleri ve istatistik* (Ankara, 1978). — Dr. Yaşar Heperkan, *Tıpta istatistik yöntem ve uygulamaları* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Asım Akin, *Temel nükleer tıp* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Nevzat Eren, *Dünyada ve Türkiye'de hekimlik eğitimi* (Ankara, 1981). — Dr. Gnrl. Kemal Özbay, *Türk asker hekimliği tarihi ve asker hastaneleri* (3. c., 2. k, İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Rudolf Berchtold, *Portal hipertansiyon sendromu;* çev. Doç. Dr. İbrahim Alev (Ankara, -981). — Michael L. Ni Willougby, *Pediatrik hematoloji;* çev., Prof. Dr. Lamia Ulukutlu - Dr. İnci Yıldız (İstanbul, 1982).

Ticaret, Dr. Jean Matthey, *Ticarette başarı yolu, tezgâhtarlık, pazarlama ve satış psikolojisi;* çev., Prof. Dr. Baha Arıkan (İstanbul, 1978).

Ticaret hukuku, Prof. Dr. Ergun Tuna, *Ticaret hukuku prensipleri,* 3. c. *Kıymetli evrak* (İstanbul, 1979).

Tiroit, *Troit hastalıkları sempozyumu, 24 mayıs 1977* (İstanbul, 1978). — Dr. Selahattin Koloğlu, *Radioimmunoassary ve Türkiye'de tiroit hastalıklarının tanısında ve tedavilerinin izlenmesinde radioimmunoassary ile yapılan tiroit fonksiyon testlerinin önemi* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Nihat Bostancı, *Tiroid ve paratiroid hastalıkları «endokrinoloji II»* (İstanbul, 1979).

Tito, *Çadaş bir önder Tito ve çağdaş bir ülke Yugoslavya* (çev., İstanbul, 1977).

Tiyatro, Zehra İpşiroğlu, *Uyumsuz tiyatroda gerçekçilik* (İstanbul, 1978). — Dr. Nurhan Karadağ, *Köy seyirlik oyunları* (T. İş Bankası yay., Ankara, 1978).

Toksikoloji, Prof. Dr. Mustafa Güley - Doç. Dr. Nevin Vural, *Toksikoloji* (Ankara, 1978).

Tonguç, (İsmail Hakkı), Fikret Madaralı, *Tonguç ışığı* (İstanbul, 1981).

Toplum, Prof. Raymond Aron, *Sanayi toplumu;* çev., E. Gürsoy (İstanbul, 1978). — Prof. Niyazi Berkes, *Türkiye'de çağdaşlaşma* (İstanbul, 1978). — Brian Groombridge, *Televizyon ve toplum* (İstanbul, 1978). — Dr. S. Kemal Kartal, *Kentleşme ve insan «kentleşme sürecinde insan tutum ve davranışlarında meydana gelen değişmeler»* (Ankara, 1978). — Eric Heffer, *Kesin inançlılar, kitle hareketinin anatomisi;* çev., Erkil Günur (İstanbul, 1978). — Dr. Ümid Meriç, *Cevdet Paşa'nın cemiyet ve devlet görüşü* (doktora tezi, 2. bas., İstanbul, 1979).

Toplu sözleşme, *Trplu sözleşme istatistikleri 1972 - 1976;* yay. Başbakanlık Devlet İst. Ens. (Ankara, 1980). — Doç. Dr. Devrim Ulucan, *Toplu iş sözleşmesi, özerkliği ve hukuki niteliği* (doçentlik tezi, İstanbul, 1981).

Topoğrafya, Gnrl. Enver Başaran, *Nirengi dolgu şebekesinin bağlantı şartına ve istikamet usulüne göre dengelenmesi* (Ankara, 1977); *Nirengi zincirlerinin çeşitli metotlarla dengelenmesi ve karşılaştırılması* (Ankara, 1974). — İlhan Özdilek, *Hava fotoğrafları yorumlama tekniği ve uygulama tekniği ve uygulama alanlarına genel bakış* (Ankara, 1977). — Prof. Mehmet Gündoğdu Özgen - Emirhan Algül, *Mühendislik ölçmeleri, 1. blm., Hidrografik ölçmeler* (İstanbul, 1977). — TUFB, *Ulusal Fotogrametri Birliği 3. kongresinde verilen bildiriler* (Ankara, 1977). — Dr. Emirhan Algül, *Türkiye'de hidrografik göl harita çalışmaları, analiz ve öneriler* (doktora tezi, İstanbul, 1978). — İ. Uuku Gülerman, *Nivelman tekniği* (Ankara, 1978). — Nazmi Arslan, *Ölçme bilgisi* (Ankara, 1979). — Müşfik Sanşan, *Topoğrafya* (Zonguldak, 1980). — Doç. Dr. Türkay Tüdeş, *Aplikasyon «özel ölçmeler»* (Trabzon, 1979). — Dr. Güler Attila, *1/1000 ölçekli kent haritalarındaki düzeç ve eğrilerin doğruluğu* (doktora tezi, Trabzon, 1980). — Nihat Aytekin, *Harita temel bilgileri* (İstanbul, 1980). — Doç. Dr. Orhan Baykal, *Birim klotoid cetvelleri* (İstanbul, 1980). — Prof. Dr. Ali Gözübol - Prof. Dr. S.O. Eroskay, *Tasarı geometri ve teknik çizim* (İstanbul, 1980). — Onur Gürkan, *Astrojeodezik ağların deformasyonu ve Türkiye 1. derece triyangülasyon ağı* (Trabzon, 1979). — Erdal Koçak, *Kartografya* (Trabzon, 1980); *Türkiye'de büyük ölçekli harita ve planların yapım ilkeleri ve kartografik standartları konusunda öneriler* (Trabzon, 1979). — Gnrl. Mehmet Şevki, *İkinci meşrutiyet öncesiyle 1908'den 1918 yılı sonuna kadarki on yıllık dönemde Osmanlı ülkesi haritasının alımı için yapılan örgütlenme ve işlerin tarih özeti* (derleyen ve sadeleştirenler, Edip Öskale - Mustafa Rıza Şenler, Ankara, 1980). — Prof. Dr. Mehmet Gündoğdu Özgen, *Ölçme bilgisi (topoğrafya) giriş* (İstanbul, 1980); *Topoğrafya ders notları, poligonların hesaplanması ve hesapların kontrolu (büro işleri), yüksekliklerin ölçülmesi (nivelman), takeometri* (6. bas., İstanbul, 1979). — O. Trutman, *Modern aletlerle pratik topoğrafya;* çev., Prof. Dr. Tahsin Tokmanoğlu (İstanbul, 1980). — Ahmet Yaşayan, *Hava fotogrametrisinde iki boyutlu doğrusal dönüşümler ve uygulamaları* (Trabzon, 1978).

Toprak, Prof. Dr. İlhan Akalan, *Toprak, oluşumu, yapısı, ve özellikleri* (Ankara, 1977). — Doç. Dr. Şefik Yeşilsoy - Doç. Dr. Nuri Güzel, *Adana ve İçel il sınırları içinde yaygın bazı önemli toprak serilerinin toprak fiziksel özellikleri ve kil mineralojisi* (Ankara, 1978). — Doç. Dr. M. Şefik Yeşilsoy, *Doymamış hidrolik iletkenliğin artk serisinde üç yöntemle saptanması ve karşılaştırılması* (Ankara, 1978). — Dr. Necdet Yurtsever, *Orta Anadolu bölgesi topraklarının fosfor statülerinin tayininde kullanılan olsen fosfor analiz metodunun buğday tarla denemeleriyle kalibrasyonu* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Marcel de Boodt, *Toprak fiziği,* çev. Doç. Dr. M. Şefik Yeşilsoy (Ankara, 1980). — TÜBİTAK, *Türk toprak bilimi açıklamalı bibliyografyası, 1928 - 1976* (Ankara, 1981).

Toulouse Lautrec (Henri DE), Philippe Huisman - M.G. Dortu, *Henri de Toulouse Lautrec* (çeviri, İstanbul, 1980).

Trafik, Doç. Dr. Nadir Yayla, *Türkçe ingilizce karayolu ve trafik terimleri sözlüğü* (İstanbul, 1980).

Traktör, *Traktörler ve güç kaynakları;* yabancı dilden çeviren, Prof. Dr. Yaşar Özdemir; 1. c. *Traktör motorları* (İstanbul, 1978).

Transformatör, Güven Tuğrul, *Küçük transformatör ve redresörler* (İstanbul, 1978).

Travma, Prof. Dr. Rıdvan Ege, *Travma (yaralanmalar), genel özel sistemler* (Ankara, 1981).

Turizm, Dr. Tuncay Akoğlu, *Turizmi geliştirmek veya geliştirememek, Türkiye ve diğer ülkeler* (T. Turing ve Oto. K. yay., İstanbul, 1978). — Ulvi Okar, *Turizm rehberi 1978, 67 ilimiz ve Kıbrıs* (İstanbul, 1978). — *İktisadî Coğrafya ve Turizm Enstitüsü turizm konferansları 1979 - 1980* (İstanbul, 1980). — Bilge Tolgay, *Türkiye turizm rehberi* (İstanbul, 1981).

Turunçgiller, Dr. Önder Tuzcu - Dr. Onur Erkan — Prof. Dr. Mithat Özsan, *Turunçgil fidanı üreten işletmelerimizin teknik ve ekonomik faaliyetleri üzerinde bir araştırma* (Çukurova Üni. Zir. F. yay., Ankara, 1978). — Zehra Türkmenoğlu, *Turunçgil sürgün ve yaprak yanıklığı hastalığı, pseudomonas syringae Van Hall.* (Zirai mücadele yay., Ankara, 1978). Dr. Osman Zeki Soylu, *Turunçgillerde zararlı faydalı böcekler ve mücadele sistemi* (Ankara, 1978). — Dr. Necmettin Dinç, *Turunçgil hastalıkları fizyolojik, bakteriyel, fungal etmenler ve mücadele usulleri* (Ankara, 1979).

Tuz, Müfit İlter, *Dünyada ve Türkîye'de tuz endüstrisi ve ticareti* (İstanbul, 1979). — Hayrettin Çatar, *Tuz, sodyum klorür* (İstanbul, 1980). Müfit İlter, *Türkiye'de tuz endüstrisi ve ticareti* (2. k. İstanbul, 1980).

TÜBİTAK, *Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu bilim kongresi 6; 17-21 ekim 1977; VI. Bilim kongresi tebliğleri: Tarım ve ormancılık araştırma grubu «bahçe bitkileri, işletme, ekonomi seksiyonları»* (Ankara, 1978); *VI. bilim kongresi tebliğleri: Tarım ve ormancılık araştırma grubu «bitki koruma seksiyonu»* (Ankara, 1978); *VI. bilim kongresi tebliğleri: Tarım ve ormancılık araştırma grubu «ormancılık seksiyonu»* (Ankara, 1978). *VI. bilim kongresi tebliğleri: Tarım ve ormancılık araştırma grubu «tarla bitkileri seksiyonu»* (Ankara, 1978); *VI. bilim kongresi tebliğleri: Tarım ve ormancılık grubu «toprak bitki besleme seksiyonu»* (Ankara, 1978).

Tümör, Prof. Dr. A. Ulvi Özkan - Prof. Dr. Orhan Bulay, *Tümörler* (Ankara, 1980).

Türbin, Prof. Suavi Eyice, *Buhar türbinleri ve tesisleri* (1. c., İstanbul, 1981).

Türk, Doğan Avcıoğlu, *Türklerin tarihi* (5 cilt, İstanbul, 1978 - 1982). — Prof. Dr. Suat Sinanoğlu, *Türk hümanizmi* (Ankara, 1980). — Ziya Kazıcı - Dr. Mehmet Şeker, *İslam - Türk medeniyeti tarihi* (İstanbul, 1981).

Türkçe, Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Türk dilbilgisi* (İstanbul, 1977). — TDK, On beşinci Türk Dil Kurultayı 1976 (Ankara, 1977). — *Bilim kültür ve öğretim dili olarak türkçe* (Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1978). — Prof. Dr. Saadet Çağatay, *Türk lehçeleri üzerine denemeler* (AÜ/DTCF yay., Ankara, 1978). — Hüseyin Dallı *Kuzey Bulgaristan türk ağızları üzerine araştırmalar* (TDK yay., Ankara, 1978). — Prof. Dr. Nevin Selen, *Söyleyiş sesbilimi, akustik sesbilim ve Türkiye türkçesi* (Ankara, 1979). — Oya Adalı, *Türkiye türkçesinde biçimbirimler* (Ankara, 1979). — Neşe Atabay - Sevgi Özel - Ayfer Çam, *Türkiye türkçesinin sözdizimi* (Ankara, 1981). — *Yaşayan türkçemiz* (3 cilt, İstanbul, 1980). — Seyit Kemal Karaalioğlu, *Sözlü-yazılı kompozisyon, konuşmak ve yazmak sanatı* (15. bs., İstanbul, 1980). — Ömer Asım Aksoy, *Dil yanlışlıkları, 900 sözün eleştirisi* (Ankara, 1980). — — Kaya Can, *Yabancılar için İngilizce açıklamalı türkçe dersleri* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Muharrem Ergin, *Azeri türkçesi* (2. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Faruk Timurtaş, *Eski Türkiye türkçesi, XV. yüzyıl, gramer, metin, sözlük* (2. bas., İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Vecihe Hatiboğlu, *Türkçenin ekleri* (2. bas., Ankara, 1981). — Fuat Kavukçu - Harun Aytaç - Mahmut Denizkuşları, *Türkçe - Arapça küçük sözlük* (1981). — H. Arisdagis Vrt. Vohcalyan, *Türkçe - Ermenice sözlük* (Trekerene - hayeren artzern pararan) [İstanbul, 1981]. — Sebeti Ataman, *Dil çıkmazı* (Ankara, 1981).

Türkçülük, İsa Yusuf Alptekin, *Doğu Türkistan davası* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Arif Hikmet Tanyu, *Atatürk ve Türk milliyetçiliği* (ilv. 2. bas., Ankara. 1981).

Türkistan, Vasiliy Viladimiroviç Bartold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan* (çeviri, İstanbul, 1981).

Türkiye, Dr. Stefanos Yerasimos, *Azgelişmişlik sürecinde Türkiye,* 1.c. *Bizans'tan Tanzimat'a;* çev., B. Kuzucu (2. bas., İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Besim E. Üstünel, *Kalkınan Türkiye'nin cephe çıkmazı* (Ankara, 1976). — Dr. Emre Kongar,

İmparatorluktan günümüze Türkiyenin toplumsal yapısı (İstanbul, 1976). — Cemil Kutbay - Cengiz Sürmeli, *Planlı dönemde kamu yatırımlarının illere göre dağılımı* (Ankara, 1976). — Prof. Dr. Erol Zeytinoğlu, *Türkiye ekonomisi*, (İstanbul, 1976). — İbrahim Kuyumcu, *Türkiye'de toprak sorunu süreci* (Ankara, 1976). — İsmail Cem, *Türkiye'de geri kalmışlığın tarihi* (6. bas., İstanbul, 1977). — M. Philips Price, *Türkiye tarihi, imparatorluktan cumhuriyete kadar*; çev. Selahattin Atalay (İstanbul, 1977). — TODAİE, *TC devlet teşkilatı rehberi 1976* (Ankara, 1977). — Yakup Kepenek, *Türkiye imalat sanayiinin üretim yapısı, 1963 - 1973, girdi çıktı çözümlemeleri ile bir uygulama* (Ankara, 1977). — Dr. Yalçın Küçük, *Türkiye üzerine tezler, 1908 - 1978* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *Türkiye nereye gidiyor, Türkiye'de ekonomik uygulama ve düşüncenin eleştirisi* (İstanbul, 1978). — Ord. Prof. Dr. Enver Ziya Karal, *Türkiye cumhuriyeti tarihi, 1918 - 1965* (Ankara, 1978). — Cemal Kutay, *Üç paşalar kavgası* (2. bas., İstanbul, 1978); *Siyasî sürgünler adası Malta* (2. bas., İstanbul, 1978). — Dr. Mustafa Altıntaş, *Türkiye'de planlı kalkınma ve uygulama sonuçları* (doktora tezi, Ankara, 1978). — Ekrem Ceyhun, *Kalkınan Türkiye* (İstanbul, 1978). — Dr. Agâh Oktay Güner, *Türkiye'nin kalkınması ve iktisadi devlet teşekkülleri* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *Türkiye iktisadi ve Türkiye'de iktisatçılar* (İstanbul, 1978). — Prof. Niyazi Berkes, *Türkiye'de çağdaşlaşma* (İstanbul, 1979). — DPT, *Önemli projelerin 31 aralık 1978 raporu*, 3 cilt (Ankara, 1979). — İnci Özgüç, *Türkiye'de termik santral kurmaya elverişli yakıt potansiyelleri ve diğer enerji kaynakları* (Ankara, 1977). — Dr. Orhan Saygıdeğer, *Türkiye'de ticari gübrelerin talebi* (Ankara, 1978). — DPT, *Kamu yatırımlarının gerçekleşme durumu «ağustos 1978 sonu»* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Aydın Türkbal, *Türkiye'de fiyat artışları «nedenleri ve tedbirler»* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. İbrahim Şanlı, *Türkiye il sistemi; yapısal özellikleri, bölgeleri ve büyüme performansı üzerine analitik bir inceleme* (İstanbul, 1980). — Osman Olcay, *Sevres andlaşmasına doğru, çeşitli konferans ve toplantıların tutanakları ve bunlara ilişkin belgeler* (Ankara, 1981).— TÜBİTAK, *Türk bilim adamları kataloğu* (Ankara, 1981). — Kemal Zeki Gençosman, *Devleti kuran meclis* (İstanbul, 1981). — SSCB Dışişleri Bakanlığı, *Stalin, Roosevelt ve Churchill'in gizli yazışmalarında Türkiye (1941 - 1944) ve ikinci dünya savaşı öncesi sovyet barış çabaları ve Türkiye (1938 - 1939)*; çev. Levent Konyar (İstanbul, 1981). — Dr. Karl Krüger, *Kemalist Türkiye ve Ortadoğu* (Die Kemalistische Türkei und der Nah-Osten); çev. Nihal Önol (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Emre Kongar, *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu, *Gelişme iktisadı ve Türkiye'nin iktisadi gelişmesi*; 1. k. *Cumhuriyet rejiminde Türkiye ekonomisinin gelişmesi*; 2. k. *İktisadi gelişmenin analizine yeni bir yaklaşım ve Türkiye'de uygulanması* (İstanbul, 1981). — Prof. Dr. O. Türkdoğan, *Türkiye'nin sanayileşmesi, sanayi sosyolojisi, dün, bugün, yarın* (Ankara, 1981). — Cemal Kutay, *Türkiye istiklal ve hürriyet mücadeleleri tarihi* (1. c. 2. bs., İstanbul, 1981). — Doğan Avcıoğlu, *Millî kurtuluş tarihi, 1838' den 1995'e*, 1 k., *emperyalizm karşısında türk aydınının aymazlığı ve tam bağımsızlık* (İstanbul, 1981). — Doç. Dr. Yücel Özkaya, *Türk istiklal savaşı ve cumhuriyet tarihi* (Ankara, 1981). — Doç. Dr. Emre Kongar, *Türkiye'nin toplumsal yapısı* (4. bas., İstanbul, 1981). — DPT, *1981 yılında türk ekonomisi, ilk altı ayda gelişmeler* (Ankara, 1981).

Türklük, Prof. Dr. İsmail Kayabalı - Cemender Arslanoğlu, *Ortaasya türklüğünün tarihi ve bugünkü durumu* (İstanbul, 1978). — Cemal Anadol, *Tarihe hükmeden millet Türkler*, 2. c. (İstanbul, 1977). — Doç. Dr. Erol Cihan, *Türk devrim tarihi dersleri I, Türk devriminin kavramı ve yorumları* (İstanbul, 1978). — Yaman Arıkan, *Türklük gurur ve şuuru* (İstanbul, 1976). — Fuat Aydemir, *Avrupa türkleri* (Ankara, 1979).

Tütengil (Cavit Orhan), *Tütengil'e saygı* (İstanbul 1981).

Tütün, Doç. Dr. Mehmet Bülbül, *Bafra ilçesi tütün işletmelerinin ekonomik yapısı, yatırım ve cari harcamaların dağılımı ve bunların gelir üzerine etkisi* (Ankara, 1979). — Sevim Erakay - A. İhsan Özar, *Ambarlanmış kuru tütünlerde bulunan zararlıların tanıtılmaları, biyolojileri ve savaş yöntemleri* (Ankara, 1978). — *Tütün ve insan sağlığı sempozyumu* (Ankara, 1980).

U

Ulaşım, H. İbrahim Şanlı, *Dolmuş, minibüs system in İstanbul* «A case study in low-cost public transport» (İTÜ, İstanbul, 1981).

Ulaştırma, Milletlerarası karayolu taşımacılığı ve Türkiye semineri (İstanbul, 1976). — Prof. Dr. Necat Tüzün, *Kara ve hava taşıma hukuku* (Ankara, 1981).

Un, Sevim Erakay - A. İhsan Özar, *Geniş kapasiteli un fabrikalarında zararlıların tanıtılmaları, biyolojileri ve savaş yöntemleri* (Ankara, 1978).

Uranyum, Dr. Reşat Uzmen, *Türkiye uranyum cevherlerini değerlendirme çalışmalarına katkı* (doktora tezi, İstanbul, 1979).

Ü

Ülkü ocakları, Aytaç Günay, *Ülkücünün el kitabı* (Denizli, 1976).

Ülkütaşır (M. Şakir), Mustafa Adil Özder - Sami Nabi Özerdim, *İki halkbilimci Hamit Zübeyr Koşay - M. Şakir Ülkütaşır* (Ankara, 1978).

Üniversite, *Üniversite - endüstri ilişkilerini geliştirme simpozyumu* (İTÜ yay., İstanbul, 1977).

Üroloji, Robert B. Smith - Donald G. Skinner, *Ürolojik cerrahinin komplikasyonları ve tedavisi* (Complications of urologic surgery prevention and management); çev. Kadri Anafarta - Nurettin Sertçelik - Sedat Ünal (Ankara, 1981).

V

Vakıf, Hilmi Ömer, *Eski vakıfların temel kitabı; giriş, ahkâmülevkaf, ikinci meşrutiyette çıkarılan muvakkat kanunlar, eleştirili Yargıtay ve Danıştay kararları* (bugünkü dile aktaran Prof. Dr. İsmet Sungurbey, İstanbul, 1978).

Van Gogh (Vincent), Jacques Lassaigne, *Vincent Van Gogh* (çev., İstanbul, 1980).

Van gölü, E.T. Degens - F. Kurtman, *The geology of lake Van «Van gölü jeolojisi»* (MTA yayını, Ankara, 1978).

Vardiya, Mesut Odabaşı - Haluk Eke, *Kapasite kullanımı açısından vardiya düzeni, sorunlar, uygulamalar, öneriler* (Ankara, 1981).

Verem, *Ondördüncü türk tüberküloz kongresi*, derleyen Prof. Dr. Selahattin Akkaynak (Ankara, 1981).

Vergi, Doç. Dr. Aykut Herekmen, *Genel vergi kuramı* (Ankara, 1976). — *Servet ve servet transferi üzerinden alınan vergiler, emlâk vergisi kanunu, motorlu kara taşıtları vergisi kanunu*; hazırlayan, Yaşar Turgut Mumcu (Ankara, 1976). — *Veraset ve intikal vergisi kanunu* (İstanbul 1976). — Eskişehir İTİA, *Katma değer vergisi semineri, 2-4 nisan 1975, seminer tebliğleri* (Eskişehir, 1976). — Ziya Gökalp Kaya, *Vergi beyannameleri* (İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Salih Turhan, *Vergi teorisi* (İÜ İktisat F. yay., İstanbul, 1978). — İÜ İktisat F. Maliye Ens., *Vergi tedbirleri ve meseleleri semineri, 17-18 nisan 1978* (İstanbul, 1978). — Doç. Dr. Arif Nemli, *Gelişmekte olan ülkelerde vergi politikası* (İstanbul, 1979). — Prof. Dr. Kenan Bulutoğlu, *Türk vergi sistemi, son vergi kanunları, açıklama, yorum, uygulama* (İstanbul, 1980). — Kâni Ekşioğlu, *Oniki eylül döneminden sonraki değişikliklerle gelir vergisi, kurumlar vergisi ve vergi usul yasaları* (İstanbul, 1981). — *Açıklamalı içtihatlı en son çıkan vergi kanunları ve gelir vergisi kanunu* (Ankara, 1981). — Salahaddin Zorlu, *Vergi kukuku* (Ankara, 1981).

Veteriner ve **Veterinerlik**, *Veteriner patoloji*, 3. ve 4. ciltler; 3. c. Prof. Dr. Mahir Büyükpamukçu, *Erkek üreme organlarının hastalıkları*; 4. c. Prof. Dr. Hüseyin Urman, *Sinir sistemi patolojisi* (Ankara, 1977). — Prof. Dr. Nihal Erk, *Veteriner tarihi* (2. bas., Ankara, 1978). — Prof. Dr. Hayrettin Anteplioğlu - Prof. Dr. Erdoğan Samsar - Prof. Dr. Faruk Akın, *Veteriner genel şirürji* (Ankara, 1981). — Prof. Dr. Akın Finci - Doç. Dr. Rauf Yücel, *Dış hastalıklar kliniğine giriş* (İstanbul, 1981).

Veysel Karanî, Ahmed Cemil Akıncı, *Rih-i Rahman ve Halil-ür Resûl Hz. Veysel Karanî* (6. bas., İstanbul, 1981).

Vietnam, Vo Nguyen Giap, *Vietnam halk savaşının zaferi*; çev., Mehmet Tunç (Ankara, 1978).

Volfram, Eser Aydoğanlı, *Türkiye volfram envanteri* (MTA yay., Ankara, 1978).

Y

Yahudilik, Prof. Dr. Ahmet Çelebi, *Mukayeseli dinler açısından yahudilik*; çevirenler, Ahmet Büyükçınar - Ömer Faruk Harman (İstanbul, 1978).

Yangın, Prof. Dr. Şevket Sunar, *Yangından korunma ve bina yangın güvenliği, ilkeler, çelişkiler, gerçekler* (İstanbul, 1981).

Yapı, *Afet bölgelerinde yapılacak yapılar hakkında yönetmelik* (İnşaat Mühendisleri Odası yay., Ankara, 1978). — Ali Pancarcı - Emin Öcal, *Yapı işletmesi ve malolma* (MEB yay., Ankara, 1978). — İbrahim Fikri Akın, *Yapı işletmesi* (Ankara, 1977).

Yatırım, Turan Türkel, *Yatırım muhasebesi ve yatırımların izlenmesi* (Ankara, 1976). — Doç. Dr. Ekrem Pakdemirli, *Yatırım planlaması ve fizibilite etüdleri* (İzmir, 1977). — Prof. Dr. Cengiz Pınar, *Yatırım projelerinin değerlendirilmesi ve finansmanı* (İzmir, 1977). — DPT, *1977 yılı kamu yatırımlarının yıl sonu itibariyle gerçekleşme durumu* (Ankara, 1978); *1977 yılı programı icra planı, üçüncü beş yıl, 1973 - 1977* (Ankara, 1977). — O. Orhan Bali, *Yatırım ve teşvik rehberi, mevzuat ve uygulama esas ve usulleri* (Ankara, 1979). — Dr. Mahdi Yasaman, *İsviçre ve fransız hukuklarında yatırım fonları ve türk hukukunda uygulama imkânları* (İstanbul, 1980). — Dr. Nihat Edizdoğan, *Yatırım indirimi ve Türkiye Uygulaması* (doktora tezi, Ankara, 1981).

Yazıcızade (Mehmed Bican), *Envarü'l - âşıkîn, aşıkların nurları* (İstanbul, 1980)

Yem, Prof. Dr. Şükrü Bulgurlu - Dr. Asım Kılıç, *Silo yemleri ve tekniği* (İzmir, 1977). — Dr. M. Turan Toker, *Kaba ve kuvetli yemlerden oluşturulan değişik rasyonların ineklerle süt verimi ile sütün yağ ve kuru madde miktarı üzerine etkileri* (doktora tezi, Ankara, 1978). — Prof. Dr. A. Remzi Akyıldız, *Karma yemler endüstrisi* (Ankara, 1979).

Yemek, Fikret Aktoros, *En son beslenme kurallarına uygun yemek dünyası* (Ankara, 1981). — Şükran Taşdemiroğlu, *Şükran'dan yemek kitabı* (Ankara, 1981). — *Çorbalardan tatlılara kadar 200 yemek tarifi* (İstanbul, 1981). — *Sebze yemekleri* (Ceylan yay., İstanbul, 1981). — *Tavuk yemekleri* (Ceylan yay., İstanbul, 1981).

Yemen Dem. Halk Cum., Abdullah Eş-

tel, *Güney Yemen kurtuluş mücadelesi;* çev. Ragıp Zaralı (İstanbul, 1976).

Yeni Zelanda, Orhan Tüzer, *Yeni Zelanda* (İstanbul, 1978). — Wystan Curnow, *Essays on New Zealand Literature* (Auckland, 1973). — Bill Pearson, *Fretful Sleepers and Other Essays* (Auckland, 1974). — Cherry Hankin (yön.) *Critical Essays on the New Zealand Novel* (Auckland, 1976). — Robert Mane (yön.) *Commonwealth: Essays and Studies* (Paris, 1978).

Yılanbalığı, Dr. Ahmet Çolak, *Yılanbalığı (Anguilla vulgaris) larvalarının yeme alıştırılma ve beslenebilme olanakları* (doktora tezi, Ankara, 1978).

Yılmabaşar, (Jale), *Jale Yılmabaşar seramikleri, yöntemleri* (Ankara, 1980).

Yoga, Sophy Hoare, *Yoga;* çev., Gülten Suveren (İstanbul, 1978). — Müheyya İzer, *Yoga ve sağlık* (İstanbul, 1979).

Yol, Prof. Faruk Umar - Doç. Dr. Nadir Yayla, *Yol inşaatı* (İstanbul, 1981).

Yonca, Dr. Tamer Yılmaz, *Isparta - Atabey ovasında yonca çeşitlerinde verimin saptanması* (Konya, 1978).

Yönetim, Prof. Dr. Tunç Erem, *Yönetim açısından pazarlama* (2. bas., İstanbul, 1978). — Prof. Dr. Zeyyat Hatipoğlu - Doç. Dr. Cudi Tuncer Gürsoy, *Maliye ve yönetim bilimi* (Ankara, 1978). — Prof. Dr. Cemal Mıhçıoğlu, *Yönetimde insan ilişkileri* (Ankara, 1979). — Doç. Mr. Metin Kazancı, *Halkla ilişkiler* (Ankara, 1980). — Besim Baykal, *Organizasyonların yönetimi ilkeler ve süreçler* (İstanbul, 1981). — A. Fikret Ar, *Kamu kuruluşları ve işletmelerde uygulamalı büro yönetimi teknikleri* (genişl. 2. bas., Ankara, 1981). — Prof. Dr. Toker Dereli, *Organizasyonlarda davranış* (2. bas., İstanbul, 1981).

Yöneylem, Prof. Dr. Kemal Kurtuluş, *Sanayi işletmelerinde yöneylem araştırması ve bilgisayar kullanımı* (İstanbul, 1981). — *Yöneylem araştırması ulusal kongresi 21-23 haziran 1978 bildirileri* (İstanbul, 1981).

Yunanistan, Andreas Papandreu, *Namlunun ucundaki demokrasi* (Democracy at gunpoint: The Greek front); çev. Mehmet Emin Yıldırım - Semih Koray (İstanbul, 1977).

Yunus Emre, N. Ziya Bakırcıoğlu, *Yunus Emre divanı, hayatı, şiirleri, şiirinin özellikleri hakkında yazılanlardan seçmeler* (İstanbul, 1981). — Yusuf Ziya İnal, *Doğa ve din yorumcusu Yunus Emre* (İstanbul, 1981).

Z

Zeytin, Dr. Şengül Öcal - Necla Aran - Dr. Emel Çelikkol, *Zeytin kara suyu ve peynir suyundan mikrobiyal protein elde olunması* (TÜBİTAK yay., Kocaeli, 1977).

Zirai mücadele, *Ulusal zirai mücadele ilaçları sempozyumu* (Ankara, 1980). — *Zirai mücadele araştırma yıllığı* (Ankara, 1979). — *Ulusal zirai mücadele sempozyumu* (Ankara, 1979).

Zooloji, Prof. Dr. Fethi Aktan - Prof. Dr. Sevinç Karol, *Zooloji* (Ankara, 1977). — Dr. Selahattin Salman, *Ağrı, Kars ve Artvin illerinin orthoptera (insecta) faunası üzerine taksonomik araştırmalar* (doktora tezi, Erzurum, 1978). — Dr. Sabire Karaçalı, *Galleria melonella L'de beyin retroserebral endokrin sistemde metamorfoz süresince ışık ve elektron mikroskobu ile bulgular* (İzmir, 1976). — Doç. Dr. Ali Demirsoy, *Türkiye caelifera (insecta, orthoptera) faunasının tespiti ve taksonomik incelenmesi* (Erzurum, 1977). — Prof. Dr. Remzi Geldiay - Prof. Dr. Semahat Geldiay, *Genel zooloji «ders kitabı»* (İzmir, 1978). — Prof. Dr. Osman Hassa, *Embriyoloji* (AÜ Veteriner F. yay., Ankara, 1978). — Dr. Ahmet Kocataş, *İzmir körfezi kayalık sahillerinin bentik formları üzerinde kalitatif ve kantitatif araştırmalar* (Ege Ü. Fen F. yay., İzmir, 1978). — Prof. Dr. Saime Özarslan, *Karşılaştırmalı hayvan fizyolojisi* (İstanbul, 1978). —

Zootekni, Prof. Dr. Emin Arıtürk, *Genel zootekni* (Ankara, 1977).